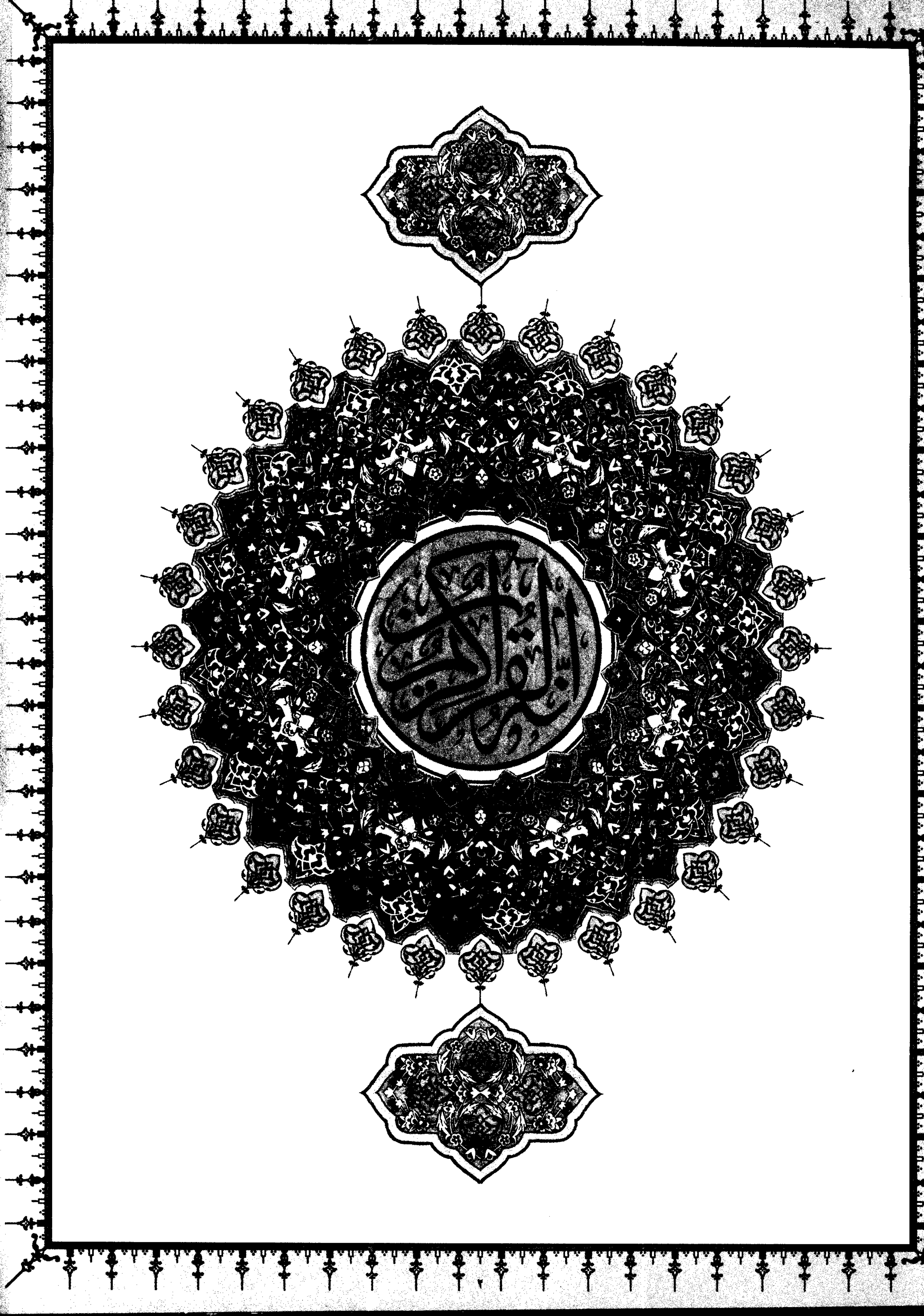
نوسینی:

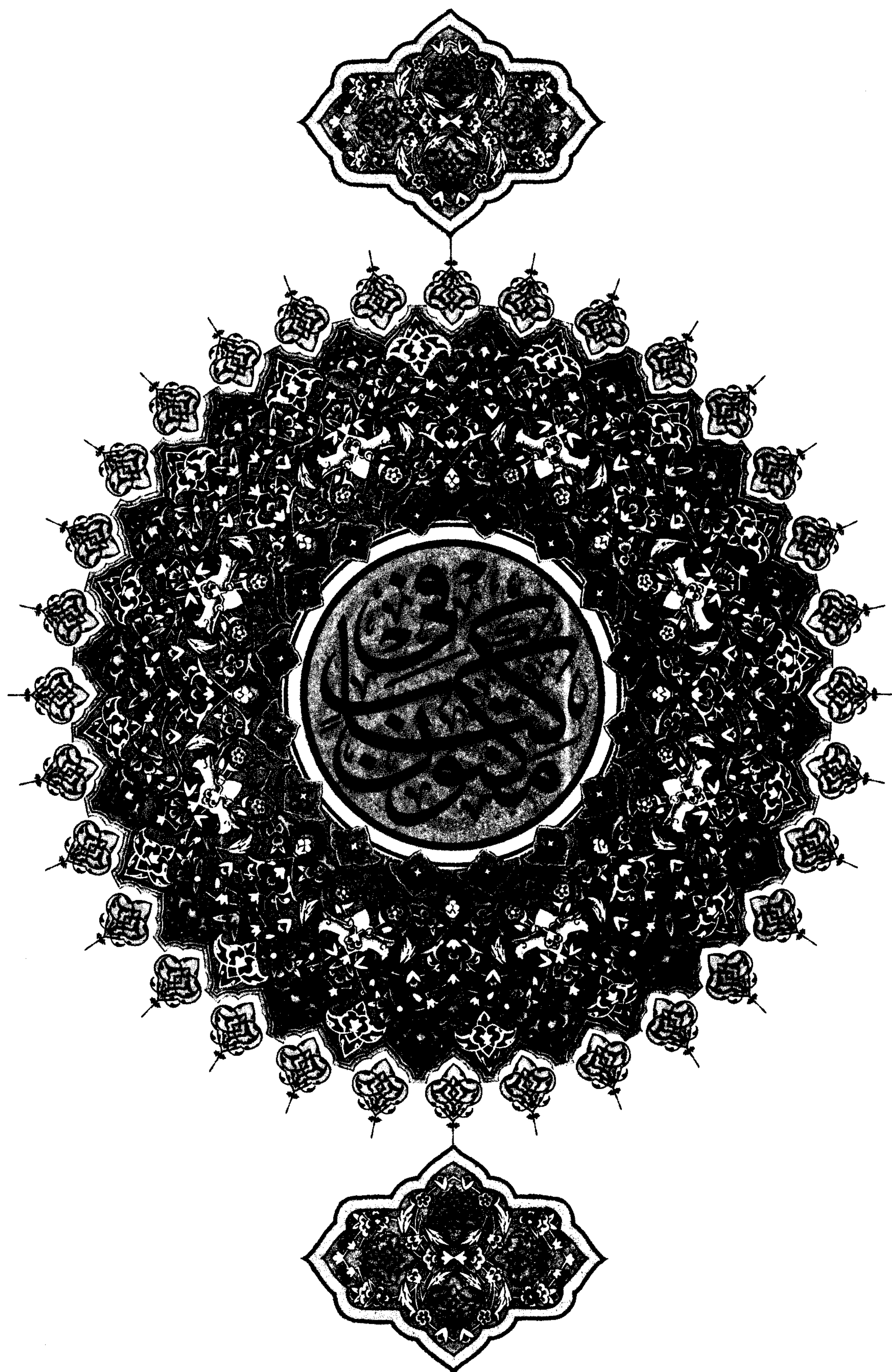
ئەحمەد کاکە مەحموود

تەفسیری ڕامان

لە مانا و مەبەستی قورئان

القرآن الكريم

سوورەتی (فاتیحه)

مەککەییەو (٧) ئایەتە، (٢٥) وشەیە، (١١٣) پیتە

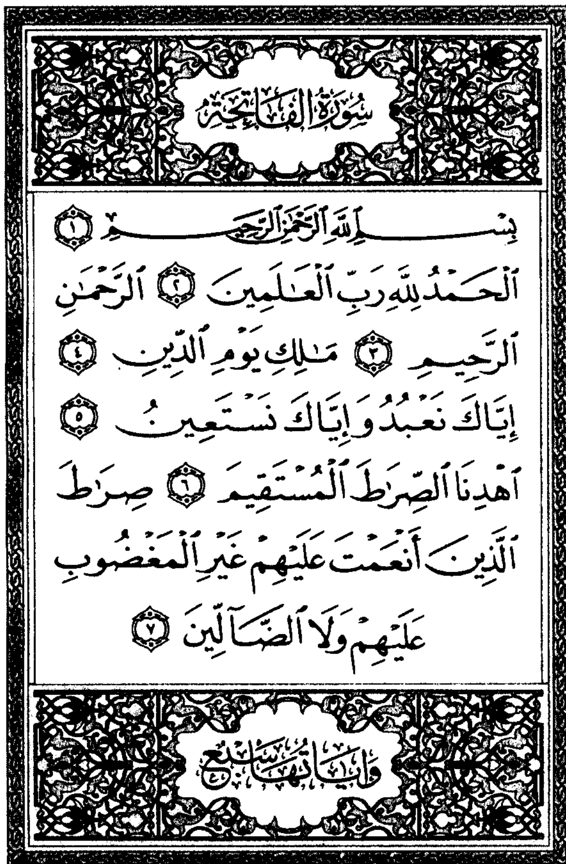
بەناوی خوای بەخشندەی میهرەبان

ئەم سوورەتە لەبەرئەوە لەدانانی ڕیزبەندی سوورەتەکانی قورئاندا -نەك لەهاتنە خوارەوەدا- لەسەرەتای قورئانەوەیە پێی دەڵێن: سوورەتی (فاتیحه) و(أم الكتاب) دایکی کتێبان، لەفەرموودەیەکدا -ترمزی ریوایەتی کردووە- دەفەرموێ: ((الحمدلله رب العالمين أُمُّ القُرآنِ، وأُمُّ الكتابِ، والسَّبْعُ المثانِي والقرآنُ العَظِيمُ)). ئەم سوورەتە لە گەڵ کەمی ژمارەی ئایەتەکانیدا، ماناو مەبەستێکی ئێجگار فراوان و زۆر گرنگ دەگەیەنێ، هەرلە بناغە سەرەکییەکانی ئیسلامەوە، هەتا پایەو لقەکانی، ئینجا ئیمان و بیروباوەڕ، ئەوسا خواپەرستیی، ڕێکخستنی ئەحکامەکان، ڕۆژی دوایی و ڕستاخێز، ناوو سیفەتە جوانەکانی خواو وەرگرتنی یارمەتی هەرتەنها لەخۆی، خواپەرستیی تەنها هەر بۆئەو، داوای دامەزراندن و سەقامگیر بوون لەسەر ڕێگەو ڕێبازە ڕاستەکەی ئیسلام، ڕێگەی پەیامبەران و، پیاوچاکان و، خۆشەویستان و دۆستانی خوا، خۆ دوورگرتن لەهەموو ڕێگە لاروخێچەکان، لەگش ڕێچکەو توولە ڕێگاکان، هەر لەبەر ئەمەیشە خوێندنی لە نوێژەکاندا پێویست و واجیب کراوە، وە بەگەورەترین و بەپیتترینی سوورەتەکانی قورئان لەقەڵەم دراوە، چونکە لەبوخاریدا هاتووە: ((لأُعَلِّمَنَّكَ سورة هی أعظمُ السُّوَرِ في القرآن: الحمد لله رب العالمين، هی السبعُ المثانی والقرآنُ العظيمُ الذی أُوتيتُهُ)) واتە: سوێند بەخوا سوورەتێکت فێر دەکەم کەلەهەموو سوورەتەکانی قورئان مەزنترو گەورەترە..

دەبێ هەموو کارێ هەر بە ناوی خواوە بێ:

بەڵێ خوای گەورەو میهرەبان لەم سوورەتە کورتەدا مرۆ تێدەگەیەنێت کە دەبێ هەموو ئیش و کارو جم و جووڵ وبزووتن و هەوڵ و خەبات و تێکۆشانێکی تەنیاو تەنیا بە ناوی ئەوەوە بێ و، هیچ شتێکیتری ئاوێتە نەکرێ، ئەگینە دەبێتە کوفرو شیرك، چونکە بتپەرستەکانی ئەو دەمەش ناوی خوایان دەهێنا، بەڵام ناوی شتی تریشیان دەخستە پاڵی، بۆیە خوای باڵادەست لەم سەرەتای قورئانەوە فێرمان دەکا کە: نابێ ئێمەش بەهەڵەو پەڵەی موشریکاندا بچین، بۆیە بەم شێوەیە دەفەرموێ:

﴿ ١: بسم الله ﴾ تەنها بەناوی خواوە ئەم سوورەتە ئەنێرمە خوارەوە، دەسا ئێوەش (ئەی ئیمانداران!) لەتەواوی جم و جووڵ و ئیش و کارەکانتاندا هەر بەناوی خواوە کار بکەن، (نەك بەناوی پاشاو سەرۆك و خاوەن هێزەکان و هەرشتێ ترەوە) وە هەر بۆ ئەو بکۆشن و هەوڵ بدەن، چونکە هیچ کەسێکیتر - بێجگە لەخۆی- هیچ شتێکی بەدەست نییەو، هیچ کارێکیش بەبێ ئەو

پیرۆز نابێت، ﴿ الرحمن الرحيم ﴾ بەخشەرو بە بەزەیی و دڵاوایە.

﴿ ٢: الحمدلله ﴾ تەواوی جۆرەکانی سوپاس و ستاییش تەنها هەر بۆ خوایە

﴿ رب العالمين ﴾ کە پەروەردگاری ئادەمیو فریشتەو گشت ئاسمانەکان و زەویی‌و بوونەوەرە، پەروەردگاری تەواوی جیهانەکانە، کەوابوو ئایینەکەشی پەیام و نامەیەکی عالەمییە.

﴿ ٣: الرحمن الرحيم ﴾ بەخشندەی بە بەزەیی میهرەبانە. بەزەییەکەی ئێجگار فراوانە، میهرەبانییەکەیشی بەردەوام و نەبڕاوەیە ﴿ ٤: مالك يوم الدين ﴾ خاوەنی ڕۆژی پاداشت و تۆڵەیە، کەسێکیتر نییە -بێجگە لەو- شتێکی بەدەست بێت، بەتایبەتی لەو ڕۆژەدا، وەکو لە ئایەتێکیتردا دەفەرموێ: (يوم لاتملك نفس لنفس شيئا والأمر يومئذٍ لله) ١٩/٨٢..

دەبێ تەنیا بە بەرنامەی خوا کار بکەین:

بەڵێ پێویســتە باشـتر لە قورئانی پیرۆز وردبینەوەو تێبگەین، تا ڕێـك وپێك ترو قووڵتر خۆمانی تەسـلیم بکەیـن و، لەهەموو ئیش وکارەکانماندا هــەر پەیڕەوی لەو بکەین، دەبــێ هەرچۆنێ نوێژو ڕۆژووو حەجمــان بــە بەرنامەی خوا بەڕێــوە دەبەین، هەرئاواش سیاسەت و ئابووریی و، کاری کۆمەڵایەتیی و فەرهەنگیشمان هەر بەو پێودانە بێـت، بۆیە فەرمانمان پێدەکاو، پێمان دەڵێت کە: بەزمان ولەناخیدەڵەوە بڵێین: ﴿ ٥ : إياك نعبد ﴾ خوایە تەنها هەر ئەتۆ دەپەرستین، تەنیا بەرنامەو پرۆگرامەکەی تۆمان لاپەسەندە، هەر گــوێ ڕایەڵ و ملکەچی تۆ دەبین، یەکتاپەرسـتیی (توحيد الألوهيه)ی ڕاسـتەقینە -کە گەلێ کەس تێیــدا دەکەوێتە هەڵەو، هەڵــە دەبێ- بەم شـێوەیە جێبەجێ دەبێ و لــەلای خوا قبووڵە ﴿ وإياك نستعين ﴾ وە تەنها هەر لەتۆ داوای یارمەتیی وکۆمەك دەکەین، تەنها ئەتۆی کەبتوانی لەڕۆژە ســەختەکاندا یارمەتیمان بدەیت و ســەرمان خەیت بەسەر دوژمنیخۆت و ئێمەدا، (توحيد الربوبيه)ی ڕاستەقینەش ئەمەیەو، دەبێ هەموو شتێکمان بگێڕینەوە بــۆلای خوا ﴿ ٦: إهدنا الصراط المستقيم ﴾ خوایــە ڕێنماییمان بکە بۆ ڕێگەو ڕێبازە ڕاستەکەی خۆت کەئایینی پیرۆزی ئیسلامەو شارەزامان بکە، وەهەر لەسەر ئەوڕێیەش بەهەمیشەیی سەقامگیرو دامەزراومــان بکــە ﴿ ٧: صراط الذين أنعمت عليهم ﴾ ڕێی ئەو کەســانەی کەنازو نیعمەت و بەخششــی خۆتت بەسەردا ڕشتوون -لەپەیامبەران و، ڕاسـتگۆیان و شــەهیدان و پیاوچاکان- ﴿ غير المغضوب عليهم ولا الضالين ﴾ نەك ڕێی ئەوانەی کە خەشــم و قینــی تۆیــان بەســەردا ڕژا، وەك گەلی یەهــوود، وە نەك ڕێی ئەوانەیش کە گومڕاو سەرلێشێواو بوون، وەك گەلی گاوران.

ســەبارەت بــە فــەزڵ و گەورەیی ئەم ســوورەتە گــەلێ فەرموودە هەیە، لەوانە پێشــەوا (ئەحمەد) گێڕاویەتیەوە: ((والذى نفســى بيــده ماأنزلَ الله فى التوراة ولا فــى الإنجيل ولا فى الزبور ولا فى الفرقــان مِثْلَها، هى الســبعُ المثانى والقرآنُ العظيمُ الــذى أُوتيتُهُ)). ســوێند بەخوا نە لە تەورات و، نە لە ئینجیل و، نە لە زەبوورو، نەلەفورقاندا ســوورەتێکی تر وەکو ئەم سوورەتی (فاتیحە)یە کە بە مــن دراوە، نەهاتووە.. جاتۆیش (ئەی ئیماندار!) زۆر بە وردیی و ملکەچکردنەوە بیخوێنەو پەیڕەویی بکە.

بسم الله .. بە هێواش، یان بە دەنگی بەرز بخوێنرێ؟:

لەبــارەی (بسم الله الرحمن الرحيم)ـەوە: هەمیشــە هــاوەڵان بە (بســم الله الرحمــن الرحيــم) قورئانیان دەس پێدەکــرد، وە بەکۆ دەنگی هــاوەڵان (بســم الله الرحمن الرحيم)ـی ســوورەتی (نەمل) ئایەتێکە لەئایەتەکانی قورئان، بەڵام ئەمە کە لەســەرەتای هەموو سوورەتەکانەوە (بســم الله..) هەیە، ئایا ئایەتێکی سەربەخۆیە؟ یا بەشـێکە لەسەرەتای هەرســوورەتێ کە تێیدا نووسراوە؟ یان تەنها بەشـێکە لەســوورەتی (فاتیحە)؟ یان هەرئایەتێك نییە لەقورئان؟ بەڵکــو تەنهــا بۆجیاکردنەوەی ســوورەتەکانە لــە یەکدی. جابۆ ئــەم وەڵامانە زانایانی پێشـینان و پاشـینان دەربــارەی هەر یەك لەوبۆچوونانە قسەیان جیاوازە، بۆ نموونە: (ئیبن عەبباس) دەڵێ: (إن رســول الله ﷺ كان لايَعْرِفُ فصلَ السورةِ حتى يَنْزِلَ عليه (بسم الله الرحمــن الرحيم). (ئەبیداوود: كتــاب الصلاه ٢٠٩/١) واتە: پێغەمبەر ﷺ سەرەتای سوورەتەکانی قورئانی بۆ لێك نەدەکرایەوە، هەتا (بســم الله..) دەهــات. ئەبوعەبدڵڵای نیشــابووریی(حاکیم) ئەم ڕیوایەتەی لە (مســتدرك)دا هێناوە. وەلە (ســەحیح)ـی (ئیبن خوزەیمە)شــدا لە (ئوم سەلەم)ـەوە هاتووە: ((إن رسول الله ﷺ قَرَأَ البَسْــمَلَةَ فى أول الفاتحة من الصلاة وعدّها آية)) کە پێغەمبەر ﷺ لــە گشــت نوێژەکانیدا لەســەرەتای (فاتیحە)ـەوە (بسم الله..)ی دەخوێندو بە ئایەتێکی فاتیحەشــی دادەنا. (ئیبن کەســیر) دەڵێ: (عەمری کوڕی هاروونی بەڵخیــی)ش ئەمە ڕیوایەت دەکا، بەڵام ڕیوایەتەکەی لاوازە، جا ئەو هاوەڵانەی لێیان ئەگێڕنەوە کە(بسم الله..)یان بەئایەتێك لە گشت سوورەتەکان داناوە بێجگە لە سوورەتی (بەرائــەت)، ئەم بەڕێزانەن: (ئیبن عەبباس، ئیبن عومەر، ئیبن زوبەیــر، ئەبوو هورەیــرە، عەلی ئەبــی تالیب). لە پاشــینانیش (تابعين): (عەتا، تاوس، ســەعیدی کوڕی جوبەیر، مەکحوول، زەهری، عەبدوڵڵای کوڕی موبارەك، شــافعی، ئەحمەدی کوڕی حەنبەل، ئیســحاقی کوڕی ڕاهوەیە، ئەبو عوبەیدولقاســم، ئیبن ســەلام-ڕەحمەتی خودایان لێ بێ- بەڵام پێشــەوا (مالیك و ئەبی حەنیفە)و، هاوەڵانیشــیان دەڵــێن: نەلە فاتحــەو، نەلە غەیری فاتحەدا ئایەت نییە.

جــا ئاخۆ لەنوێژدا بەدەنگی بەرز دەخوێنرێ؟ یان بەدەنگی نزمو هێواش؟ بەڵێ ئەوانەی پێیان وایە ئایەتێك نییە لەسوورەتی فاتیحە، دەنگــی بۆ بــەرز ناکاتەوە، هەروەها ئەوکەســەش دەڵێ بەشــێکە لەســەرەتای فاتیحە، ئەوانەش کە دەڵێن بەشـێکە لەســەرەتای گشــت ســوورەتەکان لە نێو خۆیاندا قســەیان جیاوازە، پێشــەوا شــافعیو، زۆرێك لەهاوەڵان وەك: (ئەبووهورەیرە، ئیبن عومەر، ئیبن عەبباس، موعاویــە، ئیبن عبدالبر و بەیهەقــی لە عومەرو عەلی)ـەوە ئەیگێڕنەوە، وە لە ڕیوایەتێکی (غەریب)یشدا هاتووە

کە هەر چوار خەلیفەکەش بەدەنگی بەرز لەنوێـژا خوێندویانە. لە (تابعین)یشدا ئـەم بەڕێزانـە بەدەنگی بـەرز خوێندوویانە: (سـەعیدی ئیبن جوبەیر، عیکرەمە، ئەبو قەلابە، زەهریی، عەلی کـوڕی حوسـەین، موحەممەدی کـوڕی عەلی، سـەعیدی کوڕی موسـەییەب، عەتا، تاوس، موجاهید، سالم، موحەممەدی کوڕی کەعبی قورەزیی، ئەبی بەکری موحەممەدی کوڕی عەمری کوڕی حەزم، ئەبوو وائیل، ئیبن سیرین، موحەممەدی کوڕی مونکەدیر، عـەلی کـوڕی عەبدوڵڵای کـوڕی عەبباس، موحەممـەدی کوڕی نافیعـی بەندەی ئیـبن عومەر، زەیدی کوڕی ئەسـلەم، عومەری کوڕی عەبدولعەزیز، ئەزرەقی کوڕی قەیس، حەبیبی کوڕی ئەبی سابیت، ئەبی شەعسـا، مەکحوول، عەبدوڵڵای کوڕی مەعقیل، وەئیمامی بەیهەقـی، عەبدوڵڵای کوڕی سـەفران و موحەممەدی کوڕی حەنیفەشی زیاد کردووە. بەڵگەشیان ئەوەیە کە: (١) ئەبوو هورەیرە لەنوێژێکیدا بەدەنگی بەرز (بسم الله..)ی خوێند، کاتێکیش لێبوویـەوە، وتی: ئەم نوێژەم پڕ بە پـڕ وەکو نوێژی پێغەمبەر بوو ﷺ. نەسـایی: کتاب الإفتتـاح ٢/١٣٤. (٢).ئیبن عەبباس دەڵێ: پێغەمبەر ﷺ (بسـم الله الرحمن الرحیم)ی بەدەنگی بەرز دەخوێند. (ئەبوو داوود، ترمزی). (٣) ئەنەسی کوڕی مالیك دەڵێ: لەشێوەی خوێندنەوەی پێغەمبەریان ﷺ پرسی: ئەویش وتی: (کانتْ قِرَاءَتُهُ مَدّا، ثم قرأ (بسـم الله الرحمن الرحیم) یَمُدُّ بسـم الله، ویمد الرحمن، ویمد الرحیم) بوخاری. (٤) لەتەك فەرموودەیەکیتریش کەپێشەوا (ئەحمـەد) هێناویەتـی. دەسـتەیەکیش دەڵێن: بـە دەنگی بەرز ناخوێندرێ، ئەمەش ڕای هەر چوار خەلیفەکەو، عەبدڵڵای کوڕی موغەففەل و خەڵکێکی ترە لەپێشینان و پاشینان. لە فەرموودەیەکی (متفق علیة) یشدا کە (ئەنەس) دەڵێ: (صَلَّیتُ خَلْفَ النبی ﷺ وأبی بکر وعمرَ وعثمانَ فکانوا یَسْتَفْتِحُونَ بالحمدلله رب العالمین). پێشەوا (موسـلیم) یش ئەم ریوایەتەی دیکەی هێناوە: (لا یذکرون (بسـم الله الرحمـن الرحیم) فی أول قراءة، ولا فی آخرها) هەروەکو ئیمامی (بوخاری)ش هێناویەتی لە (کتاب الاذان، ١/١٨٩. ئەمەی باسکرا بەڵگەی ئەو کەسـەیە کە لەنوێژدا (بسـم للـة..)ی بەدەنگی بەرز دەخوێنێ، ئەوکەسـەش کە بەهێـواش بیخوێنێ، ئەوا نوێژەکەی هەردوولا دروسـتە، بەڵام خوێندنەوەی بە دەنگی نهێنی و هێواش لە ڕەوشتی پێغەمبەرو خەلیفەکانەوە نزیکترەو، فەرموودەی (متفق علیە)یشی لەسەرە.

چەند زانیارییەکی پێویست:

※ سـوورەت: بەبەشـێ لەقورئانی پیرۆز دەڵێن کەلەسێ ئایەت کەمتر نەبێ. شـیاوی باسیشـە گـش قورئان (١١٤) سـوورەتە، درێژترینـی سـوورەتی، سـوورەتی (بەقەرە)یـە، و کورتترین و بچوکتریـن سوورەتیشـی، سـوورەتی (کەوسـەر)ـە، درێژترینی ئایەتیشی، ئایەتی (٢٨٦)ـی سوورەتی (بەقەرە)یە، وە کۆرتترینی ئایەت، ئایەتی (مُدهامَّتانِ)ـی سوورەتی (الرحمان)ە.

※ ئایـەت: بە واتای نیشـانە هاتـووە، ئایەتەکانی قورئانیش: (٦٢٠٠)و زیادەیە کە، لەنێوان (٤) تا(٤٠) ئایەت.

※ سوورەتی مەککەیی: بەو بەشە قورئانە دەڵێن کەلە (مەککە)دا هاتـووە، ئەوانیش(٨٦)سـوورەتن، (مەدەنی)یـش: ئەو بەشـە قورئانەیـە کە لە (مەدینە)دا هاتووەتە خـوارەوە، ئەمانیش (٢٨) سوورەتن.

※ سـوورەتی (فاتیحە/٧)ئایەتـە، ئیمامی شـافیعیی (ڕەحمەتی خـوای لێ بێـت) (بسـم الله..) بەیەکەم ئایەتی قورئـان دادەنێ، بـەڵام زانایانی دیکە (الحمدلله) بەیەکەم ئایەت دادەنێن و (بسم الله..) بەئایەت دانانێن، جا بەپێی ئەم بۆچوونە ئایەتی شەشـەم: (صراط الذین..)ـەیە، ئایەتی حەوتەمیش: (غیر المغضوب علیهم ولاالضالین)ـە

※ هەرکەسێ ویسـتی بەشـێ لەقورئان-سـوورەتێ، یاکەمتر-بخوێنێ سـوننەتە لەسـەرەتایەوە بڵێ: (أعوذبالله من الشـیطان الرجیـم)، ئاماژە بەو ئایەتـە کەدەفەرموێ: (فإذا قـرأت القرءان فاستعذ بالله من الشیطان الرجیم).

※ سـوننەتە بۆ خوێندنی هەربەشـێکی قورئـان، کەم یان زۆر-سـوورەتی (تەوبە) نەبێ-(بسـم الله الرحمـن الرحیم) یش بکرێ، هەروەها بۆ هەر کارێکی تری خێر و باش و شەرعی.

سوورەتی(بەقەرە)

مەککەییەو (٢٨٦) ئایەتە.

بەناوی خوای بەخشندەی میهرەبان

ئەم سـوورەتە لەسـوورەتە درێژەکانی قورئانەو، داکۆکیی لەسـەر چەسـپاندنی چەنـد ئەحکامێکـی کۆمەڵایەتیی نێو موسـڵمانان دەکات، پەنجە ئەخاتە سـەر پایە گرنگەکانی ئیمان و بیروباوەڕ، جۆرەکانـی خواپەرستیی، مامەڵەو کڕین و فرۆشـتن، ئەخلاق و ڕەوشـت و قییـەم، کاروباری خانەوادەو خێزان و ژن بەشـوودان و مارەیـی و تـەڵاق و لەیەك جیابوونـەوە، "عیدەوحەیزی ژنان" وچەندین حوکمی تر.

جالەسـەرەتاوە هەنـدێ لە سـیفاتی موسـڵمانان وبێبـاوەڕان و

دووڕووەکان باس ئەکات، ئینجا سـەرەتای دروستبوون وداستانی باوەگەورەمان ئادەم ﷺ هەتا دەرچوو لە بەهەشت. ئەوسا بەدرێژە ئەڕواتە سەر باسی جوولەکە کە لەمەدینەدا دراوسێی موسڵمانەکان بوون، تەواوی پیلانەکانیان ئەخاتە ڕوو، وە هەر لەبەر خەیانەت وگزیکارییانە کە پتر لەیەك لەسەرسێی سوورەتەکە لەوان ئەدوێ،

دیسـانەوە چونکە موسڵمانەکان هێمان لەسـەرەتای دروستکردنی دەوڵەتدا بوون، ئەگەڕێتەوە سـەر دانانی چەند یاساو بەرنامەیەك بۆیان، بۆئەوەی لەخواپەرستییو مامەڵەیاندا کاری پێبکەن، وەك باسی حوکمی ڕۆژوو و حەج و جیهادو ناشیرین کردنی سوو(ڕیبا) لەناویاندا.

ئەم سوورەتە لەبەر بایەخدان بەو ڕووداوە گەورەیەی لەسەردەمی (مووسـا) پەیامبەردا ﷺ ڕوویدا، پێی‌دەڵێن: سوورەتی (بەقەرە) چونکـە ئەودەمـە جوولەکەیەك کوژراو بکوژەکـەی نەدەزانرا..! ئینجا بۆ دۆزینەوەی بکوژەکە مەشـوەرەتیان بەمووسا کرد، خوای کارجوانیش نیگای بۆ مووسـا کرد کە: دەبێ مانگایەك سـەرببڕن و پارچەیەکی لـە ئەندامێکی جەسـتەی کوژراوەکە بدەن، جابە فەرمانـی خوا زیندوو دەبێتەوەو، نـاوی بکوژەکە دیاریی دەکات. لەجێگای خۆیدا زیاتر ئەم باسە دێت.

ئەم سـوورەتە یەکێکە لەو (٢٩) سـوورەتانەی کە سـەرەتاکەیان بەپیتی پچڕ پچڕ لەیەك دەسـت پێ‌دەکات، وەك: (ص، ق، ن، گـە، یس، گس، حم، ألم، الر، گسـم، المـص، المر، کهیعص، حم، عسـق). (ئیبن کەسـیر) دەڵێت: پیتە دووبـارە بووەکانیان لێدەرکە، ئەم (١٤) پیتەیان دەمێننەوە کەلەم وتەدا کۆ کراونەتەوەو کورتەکەی دەبێتە: (نَصٌّ حَكِيمٌ قَاطِعٌ لَهُ سِرٌّ).

زاناکان لەدیارییکردنی مەبەسـت لەم پیتانەدا قسـەی جیاوازیان هەیە، بەڵام قسەی ڕاستر ئەوەیە کە: ئەو پیتانە ئاماژەن بۆئەوەی کـە قورئان موعجیزەیەو هیچ کەسـێکیش ناتوانێ نموونەی تەنها سوورەتێکیشی لێ بێنێ.

سـەبارەت بە گەورەیی ومەزنی سوورەتی (بەقەرە) گەلێ فەرمووده هاتوون، کە ئەمانە بڕێکیانن:

((لاتَجْعَلُـوا بُيُوتَكُمْ مَقَابِرَ، فإن الشـيطان يَنْفُرُ مـن البيت الذى تُقْرَأُ فيه سـورةُ البقرة)) (موسـليم، ترمزی) واتە: نەکـەن ماڵەکانتان وەك گۆڕسـتان لێبکـەن، (کرووکـپ)ی لێبکەن و قورئانـی تێدا نەخوێنـن، بەتایبەتـی سـوورەتی (بەقەرە)، چونکـە هەرماڵێك سوورەتی (بەقەرە)ی تیا بخوێنرێ؛ شەیتان بە پەلە لێی هەڵدێ و لەوجێگایەدا ناوەستێت.

* ((إقْرَأُوا سـورةَ البقرةِ. فَـإنَّ أخذَها بركةٌ، وتَرْكَها حَسْـرَةٌ، ولا يسـتطيعها البَطَلَة)) (موسليم). واتە: هەمیشـە سوورەتی (بەقەرە) بخوێنن، چونکە خوێندنی ئەو سوورەتە، مایەی فەڕو پیتەو، واز لێهێنانیشـی مایەی پەشیمانیی و داخ و حەسرەت و خەفەتە، وە هەرگیز جادووبازەکانیش دەرەقەتی ئەوجێگایە نایەن و پێی ناوێرن کە ئەوی تێدا خوێنراوە.

* پێغەمبەریـش ﷺ کاتـێ کەکۆمەڵێکـی نارد بـۆ ئەنجامدانی کارێك، ئەوکەسەیانی کردەسـەرکردەو بەرپرسیان کە: سوورەتی (بەقەرە)ی لەبەربوو، پاشـان پێی‌فەرموو: ((إذْهَبْ فأنتَ أَمِيرُهُمْ)) (ترمزی)، واتە: دەسابچۆو، تۆ ڕابەروئەمیریان بە.

قورئان ڕێ نیشاندەری پارێزگارانە:

بەڵێ قورئانیپیرۆز ڕێنماو شـفای دڵانە، بەڵام دڵانێك کە ئامادەبن بۆ بیستن و وەرگرتن، ئامادەبن کەڵك و سوود لەم قورئانە وەرگرن، وەك چۆن نەخۆشـێك ئامادە دەبێ لەبەردەم پزیشکدا بۆ وەرگرتنی ئامۆژگارییەکانی و، بەکارهێنانی دەرمانەکانی، بۆیە دەفەرموێ:

﴿ بسم الله الرحمن الرحيم ١: ألم ٢: ذلك الكتاب لاريب فيه ﴾

ئەم کتێبە (قورئان) بۆ کەسێك تێبفکرێ هیچ گومانێکی تێدا نییە کە لەلایەن خواوەهاتووە، بۆیەلە جێگایەکی تردا دەفەرموێ: (ألم تنزيل الكتاب لاريب فيه من رب العالمين).

ڕوونکردنەوەیەک: (ذلک) لێرەدا لەجێی (هذا) دایە، جابۆیە (هذا) یش گۆڕدراوە بە (ذلک) هەتا گەورەیی و پایەو پلەی بڵندی قورئان دەرکەوێ، چونکە هەر وەکو لەزانستەکانی ڕەوان بێژیدا هاتووە: (ذلک) بۆ هەرشتێکی خاوەن پایەو پلەی بەرزی وەکو قورئان بەکار دێت، عەرەبە زمانەوانەکانیش دەڵێن: (ذا/ للقریب، و (ذاک/ للمتوسط، و (ذلک /للبعید).

﴿ هدی للمتقین ﴾ نوورو ڕێنمایە بۆ موسڵمانە پارێزگارەکان، واتە: بۆ ئەوانەی فەرمان و بڕیارەکانی خوا جێبەجێ دەکەن و، لەکارە ناپەسەندو حەرامەکانیش خۆ وەدووردەگرن، وەشفای دڵانیشە بۆ ئیمانداران، وەکو دەفەرموێ: (قل هو للذین آمنوا هدی وشفاء..) یان دەفەرموێ: (وننزل من القرآن ماهو شفاء ورحمة للمؤمنین). ﴿ ٣: الذین یؤمنون بالغیب ﴾ ئەوانەی بڕوایان بە گشت نهێنیو نادیارەکان هەیە، وەکو بەهەشت و دۆزەخ و فریشتە و زیندووبوونەوە..هتد ﴿ ویقیمون الصلاة ﴾ و بەڕاستی وبە شێوەیەکی تێرو تەسەل و گشت کات لەکاتی خۆیدا نوێژەکانیان دەکەن.

تێبینی: لە بەرگرنگی ومەزنی نوێژ، (٦٧) جار لەقورئانی پیرۆزدا ناوی هاتووە. ﴿ ومما رزقناهم ینفقون ﴾ وە لەوەش کردوومانە بەرزق و رۆزییان لە ڕێگای خێردا دەبەخشن و زەکاتی لێدەدەن، لە فەرموودەیەکی (متفق علیه) دا هاتووەو دەفەرموێ: ((بُنِیَ الإسلامُ علی خَمسٍ: شهادةِ أن لاإله إلا الله وأن محمدا رسول الله، وإقامِ الصلاةِ، وإیتاءِ الزکاة، وصومِ رمضان، وحَجِّ البَیْتِ)) واتە: ئیسلام لە سەرپێنج پایە دامەزراوە:

١) شایەتی بە تاك وتەنیایی خوای میهرەبان و بە پێغەمبەرێتی (موحەممەد ﷺ).

٢) جێبەجێکردنی نوێژ بە ڕێك وپێکی.

٣) زەکاتدان بەو شێوەیە خوا دەیەوێ.

٤) ڕۆژووی مانگی رەمەزان.

٥) حەجی ماڵی خوا.

﴿ ٤: والذین یؤمنون بما أنزل إلیک ﴾ وەئەوانەی بڕوایان بەو قورئان و کتێبە هەیە بۆتۆ دابەزێنراوە ﴿ وما أنزل من قبلک ﴾ وەبەو کتێب و نامە ئاسمانیانەش کە پێش تۆ بۆ پێغەمبەران دابەزێنراون، واتە: تەورات و ئینجیل و(سحوف)ـەکان.

(ئەبووداوود) ریوایەت دەکاو دەڵێ: پێغەمبەر ﷺ دەفەرموێ: ((إذا حَدَّثَکمْ أهلُ الکتابِ فلا تُکَذِّبوهم ولا تُصَدِّقُوهُمْ،ولکن قولوا: آمنا بالذی أنزل إلیناوأنـزل إلیکم))واتە: کاتێ خاوەننامەکان ئاخافتن بۆتان، ئێوە (ئەی ئیمانداران!) نە بەدرۆیان بخەنەوەو نە تەسدیقیشیان بکەن، بەڵکو بڵێن: باوەڕمان هێناوە بەو نامەیە بۆ ئێمەو بۆ ئێوە دابەزێنراوە. ﴿ وبالآخرة هم یوقنون ﴾ وە بڕوای بەهێزو یەقینیشیان بەهاتنی ڕۆژی دوایی هەیە. ﴿ أولئک علی هدی من ربهم ﴾ ئەوانە - خاوەنی ئەو پێنج سیفەتانە- لەسەر ئەورێگەو ڕێبازەن لەلایەن پەروەردگاری خۆیانەوە ڕێنما کراون بۆی ﴿ وأولئک هم المفلحون ﴾ وە هەر ئەوانەش ڕزگارو سەرفرازن.

خوانەناس لە باوەڕ خۆی دەبوێرێ!:

لەئایەتەکانی پێشوودا هەندێ لەسیفاتی ئیماندارانی باسکرد، ئێستاش بەدوو ئایەت باسێکی کورتی خوا نەناس و بێباوەڕان دەکات، تاخەڵکیچاك و خراپ، بەختیارو کافرو کەلله ڕەق بەباشی بناسرێن و لای هەموان ڕوون و ئاشکرا بن، بۆیە ئەفەرموێ:

﴿ ٦: إن الذین کفروا ﴾ بێگومان ئەوانەش سەبارەت بە بەڵگەو ئایەتەکانی خوا، خوانەناس و بێباوەڕن ﴿ سواء علیهم ﴾ وەك یەك وایە بۆیان ﴿ أأنذرتهم أم لم تنذرهم ﴾ ئایا بیانترسێنی، یان نەیانترسێنی، واتە: ئاگاداریان بکەیت، یان نا ﴿ لایؤمنون ﴾ هەر باوەڕ ناهێنن، کەوابوو لەباوەڕنەهێنانیان دڵنیابە و بەتەمایان مەبەو خەریکی کاری خۆتبە ﴿ ٧: ختم الله علی قلوبهم و علی سمعهم ﴾ چونکە خوا بەهۆی گوناح و سەرپێچیانەوە مۆریبەدبەختیی بەسەر دڵ و گوێیاندا ناوە، هەرگیز ڕۆشنایی بڕوایان تێناچێ و هەق نابیستن، بۆیە پێغەمبەر ﷺ گەلێجار ئەم زیکرە لەسەرزاری بووو دەیفەرموو: ((یامُقَلِّبَ القلوبِ ثَبِّتْ قلوبَناعلی دینِک)) (ترمزی) ﴿ وعلی أبصارهم غشاوة ﴾ وە بەسەر چاویشیانەوە پەردەیەك هەیە، هەرگیز ڕێگای هەق و ڕاستی نابینن، چونکە لەئاستی ئەودا خۆیان کوێر کردووە، بۆیە ئەگەرچی بەچاو هەق ببینن، بەڵام بەدڵ وەریناگرن و بڕوای ناکەون ﴿ ولهم عذاب عظیم ﴾ هەر بۆیە سزایەکی زۆر مەزن و گەورەشیان بۆ هەیە.

ڕێنماییەکانی ئایەتی(٦-٧):

١) سوننەتیخوا وایە کە: ئەو کەسانەی ئەهلی عینادو ئێرەیی بن و خۆ بەزلزان و سووربن لەسەرکوفرو بێ بڕوایی، لەهیدایەت و ڕینمایی بێبەشیان دەکا، چونکە ئەوان لەئاست ڕیگاراستەکەی ئەودا خۆیان کەڕو کوێرو لاڵ دەکەن و ڕێ دەرناکەن.

٢) وشیاریی و وریایی لەسووربوون و پێداگرتن لەسەر کوفرو

ستەم و فەساد، بۆ دواییش تووڕە بوونی خواو ناردنی سزاو قار لێگرتن.

دووڕووەکان بناسە!

جـا دوای باسـی هەندێ لە نیشـانەو سـیفاتی بـاوەڕدار و بێ

إِنَّ ٱلَّذِينَ كَفَرُواْ سَوَآءٌ عَلَيْهِمْ ءَأَنذَرْتَهُمْ أَمْ لَمْ تُنذِرْهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ ﴿٦﴾ خَتَمَ ٱللَّهُ عَلَىٰ قُلُوبِهِمْ وَعَلَىٰ سَمْعِهِمْ وَعَلَىٰٓ أَبْصَٰرِهِمْ غِشَٰوَةٌ وَلَهُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ ﴿٧﴾ وَمِنَ ٱلنَّاسِ مَن يَقُولُ ءَامَنَّا بِٱللَّهِ وَبِٱلْيَوْمِ ٱلْءَاخِرِ وَمَا هُم بِمُؤْمِنِينَ ﴿٨﴾ يُخَٰدِعُونَ ٱللَّهَ وَٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ وَمَا يَخْدَعُونَ إِلَّآ أَنفُسَهُمْ وَمَا يَشْعُرُونَ ﴿٩﴾ فِى قُلُوبِهِم مَّرَضٌ فَزَادَهُمُ ٱللَّهُ مَرَضًا وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌۢ بِمَا كَانُواْ يَكْذِبُونَ ﴿١٠﴾ وَإِذَا قِيلَ لَهُمْ لَا تُفْسِدُواْ فِى ٱلْأَرْضِ قَالُوٓاْ إِنَّمَا نَحْنُ مُصْلِحُونَ ﴿١١﴾ أَلَآ إِنَّهُمْ هُمُ ٱلْمُفْسِدُونَ وَلَٰكِن لَّا يَشْعُرُونَ ﴿١٢﴾ وَإِذَا قِيلَ لَهُمْ ءَامِنُواْ كَمَآ ءَامَنَ ٱلنَّاسُ قَالُوٓاْ أَنُؤْمِنُ كَمَآ ءَامَنَ ٱلسُّفَهَآءُ أَلَآ إِنَّهُمْ هُمُ ٱلسُّفَهَآءُ وَلَٰكِن لَّا يَعْلَمُونَ ﴿١٣﴾ وَإِذَا لَقُواْ ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ قَالُوٓاْ ءَامَنَّا وَإِذَا خَلَوْاْ إِلَىٰ شَيَٰطِينِهِمْ قَالُوٓاْ إِنَّا مَعَكُمْ إِنَّمَا نَحْنُ مُسْتَهْزِءُونَ ﴿١٤﴾ ٱللَّهُ يَسْتَهْزِئُ بِهِمْ وَيَمُدُّهُمْ فِى طُغْيَٰنِهِمْ يَعْمَهُونَ ﴿١٥﴾ أُوْلَٰٓئِكَ ٱلَّذِينَ ٱشْتَرَوُاْ ٱلضَّلَٰلَةَ بِٱلْهُدَىٰ فَمَا رَبِحَت تِّجَٰرَتُهُمْ وَمَا كَانُواْ مُهْتَدِينَ ﴿١٦﴾

باوەڕان، دێت لە (١٠) ئایەتدا باسـی نیشانەی دووڕووەکان دەکا، هەتا ئاشـکرا ببـێ کە ترسـناکی ئەوانە زۆر گەورەتـرو خراپترە لەمەترسـی لە خوانەناس و بێ بڕوایان، بۆیە دەفەرموێ: ﴿ ٨: ومـن الناس من يقول آمنـا بالله وباليوم الآخر ﴾ لـەو خەڵکانەدا کەسـانێك هەن دەڵێن: باوەڕمـان بەخواو بـەڕۆژی دوایی هەیە ﴿ ومـا هـم بمؤمنين ﴾ کەچی درۆ دەکەن و، لەڕاسـتیدا بڕوایان نییە، بەڵکو دەیانـەوێ ئێوە فریو بدەن و، وردە وردە لێتان نزیك ببنــەوەو، لە دژتان پیلان بگێڕن و، پشـێوی بخەنـە ناوتانەوەو ڕیزەکانتـان تێك بدەن، بۆیـە دەفەرمـوێ: ﴿ ٩: يخادعون الله والذيـن آمنوا ﴾ ئەوانە بەنیازی خۆیـان دەیانەوێ فێڵ و تەڵەکە لەگەڵ خوداو ئەوکەسانەدا بکەن کە بڕوایان هێناوە ﴿ وما يخدعون إلا أنفسـهم ﴾ بەڵام لەڕاستیدا تەنها لەگەڵ خۆیان فێڵ وفەڕەج ئەکەن و زیانەکەشـی هەر بۆ خۆیان ئەگەڕێتـەوەو تەنها خۆیان دەخەڵەتێنن ﴿ وما يشـعرون ﴾ لە حاڵێکدا هەستیش بەو ڕاستیە

ناکەن! دیارەهۆی بێ هەستیشیان هەر ئەمەیە کە: ﴿ ١٠: في قلوبهم مرض ﴾ دڵیان دەردو نەخۆشـیی و حەسوودییو گومان و ناپاکیی تێدایە ﴿ فزادهم الله مرضا ﴾ جاخوایش ڕۆژ لەدوای ڕۆژ دەردو نەخۆشـیەکەیانی زیاد کردن، جگە لەوەیش ﴿ ولهم عذاب أليم ﴾ سزایەکی سەخت و ئێش پێگەیەنەریان بۆهەیە ﴿ بما كانوا يكذبون ﴾ لەبەر ئـەوە کەدرۆیان کرد، بەتایبەت ئەو دەمەی کە دەیانگوت بڕوامان بەخواو بەڕۆژی دوایی هەیە.

ڕێنمایی ئایەتەکانی (٨،٩،١٠):

١) خۆپاراسـتن لـەدرۆو کاری دووڕوویی و فـرت وفێڵ، دیارە کە ئەنجامی ئەو کارانەش هەر لەسـەر خاوەنەکەی دەشکێتەوە.

٢) (منافیـق) و دووڕوو، کەسـانێکن کـە بەزمـان ئیمان ئاشـکرا دەکـەن و، کوفرو بێبڕوایی لـەدڵ و دەروونیاندا دەشارنەوە.

(ئیبن عەبباس) –خوای لێ ڕازی بێ– دەڵێ: دووڕووەکانی سـەردەمی پێغەمبەر ﷺ (٣٥٠) پیـاوو (١٧٠) ژن بوون، ئەوانیـش پێکهاتبـوون لە کەسـانێکی هـۆزی (ئەوس) و (خەزرەج) و جوولەکە، هاوڕێ لەگەڵ سـەرۆکی دووڕووە موشریکەکانیش: (عەبدوڵڵای کوڕی سەلوول).

﴿ ١١: وإذا قيـل لهم لاتفسـدوا فـي الأرض ﴾ وەکاتـێ پێیان بگوتـرێ: گێرەشـێوێنیو ئاشووب و خراپـەکاری لـەم وڵات و زەویـەدا مەکەن ﴿ قالـوا إنما نحن مصلحـون ﴾ دەڵێن: هەرگیز ئێمـە گێرەشـێوێن و ئاژاوەچی نـین، بەڵکو ئێمە هەرچاکسـازو ڕێکخـەری کاری چاك و بـاش بووینە! بۆیە خـوای گەورە لەم ئایەتـە دواییەدا بەدرۆیـان دەخاتەوەو دەفەرمـوێ: ﴿ ١٢: ألا إنهم هم المفسدين ﴾ وشیاربن! کە بە ڕاستی هەر ئەوانن موفسید و خراپـەکارو گێرەشـێوێن ﴿ ولكن لا يشـعرون ﴾ بەڵام بەهۆی لووت بەرزییانەوە بەخۆیان نازانن و هەستیش ناکەن کە ئەنجامی ئـەو درۆیانە هـەر دەرئەکەوێ! ﴿ ١٣: وإذا قيل لهم آمنوا كما آمـن الناس ﴾ وە کاتـێ پێیان بگوترێ: دەسـا ئێوەش وەکو ئەو مەردمـە ئیمانداره، ئیمـان و باوەڕێکی ڕاسـتەقینە بێنن ﴿ قالوا أنؤمن كما آمن السفهاء ﴾ دەڵێن: جائایا ئێمەش وەك ئەو خەڵکە گێل و نەفامانە، (واتە: وەك سـووهەیب و بیلال و عەممار) بڕوا بێنـین؟! گوایە: ئەوانە ئەرنەفام و گێلە پیاو نەبوونایە، باوەڕیان نەدەهێنا..!

ئینجا خوای گەورەش وتەکەیان ڕەت دەکاتەوەو دەفەرموێ: ﴿ ألا إنهم هم السفهاء ولكن لا يعلمون ﴾ خەڵکینە چاك بزانن! کە ئەوانن گێل و نەفامیڕاستەقینە، بەڵام بەخۆیان نازانن.

ڕێنماییەکانی ئایەتی (١١-١٣):

١) لووتبەرزیی و خۆهەڵکێشانی نابەجێ و ناهەق، لەسیفەتی دووڕووانە، بێگومانیش کارێکی نامرۆڤانەو ناجوامێرانەشە.

٢) ئیسڵاح و چاکسازی لەوڵاتدا هەر بە گوێڕایەڵی خواو پێغەمبەری ئەو دەبن.

٣) فەسادو وێرانکاریش بە نافەرمانی و یاخیبوون لەخواو، لەپێغەمبەری خوا دەبێ.

٤) خراپەکاران هەمیشە خراپەو فەسادەکەیان بەئیسڵاح و چاکسازی دادەنێن!.

فێڵ وفەرەجی دووڕووەکان:

لەم ئایەتانەی خوارەوەدا هەندێ لە کاروکرداری دووڕازییەکان دەخاتەڕوو، بۆ ئەوە موسڵمانان وشیارببنەوە و بە زمانی لووسیان نەخەڵەتێن، دەفەرموێ: ﴿ ١٤: وإذا لقوا الذين آمنوا قالوا آمنا ﴾ وە ئەو دووڕووانە کاتێ تووشی ئەوانە ئەبن باوەڕیان هێناوە، بۆ فریودانی ئیمانداران ئەڵێن: ئێمەش وەك ئێوە باوەڕمان هێناوەو موسڵمانین!! ﴿ وإذا خلوا إلى شياطينهم ﴾ وەکاتێکیش دەگەنە لای فەرماندە شەیاتینەکانیان ﴿ قالوا إنا معكم إنما نحن مستهزؤن ﴾ دەڵێن: لەڕاستیدا ئێمە لەگەڵ بەرنامەوبیروباوەڕی ئێوەداین، ئێمە هەر گاڵتەیان پێدەکەین، ئەگینا چۆن دەچینە سەر بیرو باوەڕی ئەو گێل و نەفامانە؟! ﴿ ١٥: الله يستهزئ بهم ﴾ با ئەوانە هەر قسە بکەن، بەڕاستی خوای باڵادەست گاڵتە بەوان دەکات ﴿ ويمدهم في طغيانهم يعمهون ﴾ و یەك دوو ڕۆژێ مۆڵەتیان دەدات، تا پترخۆیان بەدبەخت بکەن و، لە سەرکێشی ولاڕێیی خۆیاندا سەرگەردان بن ﴿ ١٦: أولئك الذين اشتروا الضلالة بالهدى ﴾ ئەو ناپاکانەن هیدایەت و ڕێنوێنیان بە ڕێبازی چەوت وگومڕایی فرۆشت و، ڕێبازی ڕاست و دروستیان دۆڕاند ﴿ فما ربحت تجارتهم ﴾ جا ئەو سەوداو بازرگانییەیان سوودبەخش نەبوو، قازانجیان لێ نەکرد ﴿ وما كانوا مهتدين ﴾ وە ڕێگەی بەختیاریی و هیدایەتیان دەست نەکەوت.

ڕێنماییەکانی ئایەتی (١٤-١٦):

١) دژواریی کاروکردەی دووڕووەکان.

٢) وشیاریی لە نزیکبوونەوە لەوانەی کەلەگەڵ کەسێکدا ڕوویەکیان هەیەو، لەگەڵ کەسێکیتردا ڕوویەکیتر، وەك لە فەرموودەیەکی (متفق عليه)یشدا هاتووەو دەفەرموێ: ((شِرَارُكُمْ ذُو الوَجْهَيْنِ)) واتە: زۆر خراپەکانتان دووڕووەکانتانن.یان دەفەرموێ: ((.. و تَجِدُونَ شَرّ الناس ذا الوَجْهَيْنِ، الذي يأتي هؤلاءِ بوَجْهٍ، وهؤلاءِ بوجهٍ)). واتە: دووڕووەکانت بە خراپترین کەسی کۆمەڵگەت دەست دەکەون.

٣) هەندێ مرۆڤی وەك شەیتان هەن کە هەمیشە کاروپیشەیان بانگکردنی خەڵکییە بۆ ڕێبازی چەوتی کوفرو نافەرمانی خوا.

٤) تۆڵەو سزا بۆدوژمنانی دین، لای خوا بڕاوەتەوەو مسۆگەرە.

دوو نەزیلە و نموونە بۆ دووڕووەکان:

ئەم قورئانە پیرۆزە لەسەر باوونەریتی عەرەبەکان هاتووە، بەتایبەت بۆنموونە هێنانەوەو(تەشبیە)کردن، بۆیە لێرەدا دووجۆرە نموونەیان بۆ دەهێنێتەوەو هەریەکەیان (تەشبیە) دەکات بەحاڵ و بارودۆخێکەوە، بۆیەکەمیان دەفەرموێ: ﴿ ١٧: مثلهم كمثل الذي استوقد نارا ﴾ نموونەی ئەودووڕووەناپاکانە، وەك مەسەلەی کەسێکە، کە بۆ خۆی خەریکی هەڵگیرساندنی ئاگرێك بێت، تا ڕێی پێدەربکات ﴿ فلما أضاءت ما حوله ﴾ هەرکە ئاگرەکە هەڵگیرسا و دەوروبەری ڕووناککردەوە ﴿ ذهب الله بنورهم ﴾ خوا ڕووناکیەکەی بردن و کوژاندیەوە ﴿ وتركهم في ظلمات لا يبصرون ﴾ لەناو تاریکستاندا، وێڵی کردن وهێشتنییەوە، دیارە ئیتر بەهیچ کلۆجێ نابینن و ڕێی هەقیانەت دەرناکەن ﴿ ١٨: صم بكم عمي فهم لا يرجعون ﴾ ئەوانە چونکە هەق نابیسن و وشەی ڕاست بەزاریاندا نایەو، لەهەقیش تروسکایی ناکەن کەڕولاڵ وکوێرن، ئیتر پەشیمانیش نابنەوەو ناشتوانن بگەڕێنەوە بۆهەق و ڕاستی.

بەڵێ یەکەمجار ئەو دووڕووانە بۆ تروسکاییەك تا ڕێی پێدەرکەن زۆر هەوڵیاندا، بۆیە هەرکە ئیسلام هات قۆزتیانەوەو خەریکبوو لەتاریکستان خۆ ڕزگاربکەن، بەڵام پاش ئەوە بەپەلە پاشگەز بوونەوەو، باوونەریتی باووباپیرانیان تینی تێکردنەوەو پشتیان لەئیسلام هەڵکردەوەو کەوتنەوە ناوشەوە زەنگەکەوە، هەر وەك ئەو

کەسە کە ئاگرەکەی کردەوەو پاشان لێیکوژایەوە.

ئینجا بۆ مەسەل و نموونەی دووەمیشیان ئەفەرموێ: ﴿ ۱۹: أو کصیب من السماء فیه ظلمات ﴾ یان وەك کەسانێك وان کە لە جێگایەکی زۆرتاریکدا، بارانێکی بەخوڕەم و لیزمەیان لێ بباریٚ ﴿ ورعد وبرق ﴾ و تریشقەو شریخەی هەورە برووسکەو

مَثَلُهُمْ كَمَثَلِ الَّذِي اسْتَوْقَدَ نَارًا فَلَمَّا أَضَاءَتْ مَا حَوْلَهُ ذَهَبَ اللَّهُ بِنُورِهِمْ وَتَرَكَهُمْ فِي ظُلُمَاتٍ لَا يُبْصِرُونَ ﴿١٧﴾ صُمٌّ بُكْمٌ عُمْيٌ فَهُمْ لَا يَرْجِعُونَ ﴿١٨﴾ أَوْ كَصَيِّبٍ مِنَ السَّمَاءِ فِيهِ ظُلُمَاتٌ وَرَعْدٌ وَبَرْقٌ يَجْعَلُونَ أَصَابِعَهُمْ فِي آذَانِهِمْ مِنَ الصَّوَاعِقِ حَذَرَ الْمَوْتِ وَاللَّهُ مُحِيطٌ بِالْكَافِرِينَ ﴿١٩﴾ يَكَادُ الْبَرْقُ يَخْطَفُ أَبْصَارَهُمْ كُلَّمَا أَضَاءَ لَهُمْ مَشَوْا فِيهِ وَإِذَا أَظْلَمَ عَلَيْهِمْ قَامُوا وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ لَذَهَبَ بِسَمْعِهِمْ وَأَبْصَارِهِمْ إِنَّ اللَّهَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿٢٠﴾ يَا أَيُّهَا النَّاسُ اعْبُدُوا رَبَّكُمُ الَّذِي خَلَقَكُمْ وَالَّذِينَ مِنْ قَبْلِكُمْ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ ﴿٢١﴾ الَّذِي جَعَلَ لَكُمُ الْأَرْضَ فِرَاشًا وَالسَّمَاءَ بِنَاءً وَأَنْزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَأَخْرَجَ بِهِ مِنَ الثَّمَرَاتِ رِزْقًا لَكُمْ فَلَا تَجْعَلُوا لِلَّهِ أَنْدَادًا وَأَنْتُمْ تَعْلَمُونَ ﴿٢٢﴾ وَإِنْ كُنْتُمْ فِي رَيْبٍ مِمَّا نَزَّلْنَا عَلَى عَبْدِنَا فَأْتُوا بِسُورَةٍ مِنْ مِثْلِهِ وَادْعُوا شُهَدَاءَكُمْ مِنْ دُونِ اللَّهِ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ ﴿٢٣﴾ فَإِنْ لَمْ تَفْعَلُوا وَلَنْ تَفْعَلُوا فَاتَّقُوا النَّارَ الَّتِي وَقُودُهَا النَّاسُ وَالْحِجَارَةُ أُعِدَّتْ لِلْكَافِرِينَ ﴿٢٤﴾

چەخماخە سەریان لێ تێکبدا ﴿ یجعلون أصابعهم فی آذانهم من الصواعق حذر الموت ﴾ ئەوانیش لەترسی مردن و ئەوەدەنگە قورس وسەختەدا پل وقامکیان بئاخننە ناو گوێچکەیان ﴿ والله محیط بالکافرین ﴾ هەرچەند کاری واش بکەن، هەرگیز لەمردن رزگار نابن، چونکە خوا چواردەورەی خوانە ناس و بێباوەڕانی داوەو، زاڵە بەسەریانداو، قەت لەدەستی دەرناچن ﴿ ۲۰: یکاد البرق یخطف أبصارهم ﴾ نزیکە ئەو بەرق و چەخماخەیە، چاویان لەجێی خۆی بفرێنێ و کوێر ببن ﴿ کلما أضاء لهم مَشَوْا فیه ﴾ هەرکە ئەو بەرق و بزیسکەیە ڕێگەیان بۆ ڕووناك کردنەوە، ئەوان لەبەر ڕووناکاکییەکەیدا دەکەونەڕێ ﴿ وإذا أظلم علیهم قاموا ﴾ کە ڕووناکییەش کوژایەوەو نەماو تاریك بوولێیان، ڕادەوەستن و هەڵوێستە دەکەن ﴿ ولو شاءالله لذهب بسمعهم وأبصارهم ﴾ خۆ ئەگەر خوا ویستبای هێزی بیستن و بینایی لەکاردەخستن ﴿ إن الله علی کل شئ قدیر ﴾ بێگومان خوا بەسەر هەموو شتێکدا

دەسەڵاتی هەیەو بە توانایە.

لەم ئایەتانەدا خوا دووڕووەکان بەرامبەر بە قورئان دەچوێنێت بەچەند کەسێك کە لە شەوێکی باراناوی و تاریکستاندا بزیسکەو چەخماخە لێیان بداو، لەوکاتەدا فرسەتی لێ بێنن و چەند هەنگاوێك بچن، بەڵام کە ڕووناکییەکە نەماو کوژایەوە، خێرا لەسەرێ بووەستن..! چونکە ئەمانیش هەرکە قورئان بە پێی ئاواتەکانی ئەوان بووبا، هەنگاوێکیان دەناو بەرەو پێش دەهاتن و، بە دڵیان بوو.. خۆئەگەر پێچەوانەی خواست و ئارەزووەکانی ئەوان بووایە، وەك ئەوە کە فەرمان بدابە جیهادو بەخشینی ماڵ و سامان لەرێی خوا –ئەوا تێیدا دەوەستان و پاشەوپاش دەگەڕانەوە، وەکو لەجێگایەکی‌تردا باسی سروشتیان دەکاو دەفەرموێ: (وإذا دعوا إلى الله ورسوله ليحكم بينهم إذا فريق منهم معرضون، وإن يكن لهم الحق يأتوا إليه مذعنين) نوور: ٤٨-٤٩.

یەکتاپەرستیی (توحید الألوهیه):

پاش باسکردنی هەرسێ دەستەکە: (باوەڕدارو، بێباوەڕو، دووڕوو) ئیتر سەرجەم مەردم بانگ دەکات بۆ یەکتاپەرستیی و ڕوولەخواکردن، دەفەرموێ: ﴿ ۲۱: یاأیهاالناس اعبدوا ربکم ﴾ ئەی خەڵکینە! تەنها پەروەردگاری خۆتان بپەرستن ﴿ الذی خلقکم والذین من قبلکم ﴾ کە ئێوەو پێشووەکانی ئێوەی لەنەبوون دروستکردووە ﴿ لعلکم تتقون ﴾ چونکە ئاوا پەرستنێك هێزی پارێزگاری دروست دەکاو، بەڵکو ئێوەش خۆ بپارێزن ﴿ ۲۲: الذی جعل لکم الأرض فراشا ﴾ خوایەکی وایە زەوی بۆ ئامادەکردوون و کردوویەتی بە ڕایەخ تا بەئاسانی لە سەری بژین ﴿ والسماء بناء ﴾ و بەلای سەرووشتانەوە –وەك گومەزییو کۆشك– ئاسمانی ڕاگرتووە ﴿ وأنزل من السماء ماء ﴾ لەو حەوایشەوەئاوێکی بۆ باراندن ﴿ فأخرج به من الثمرات رزقا لکم ﴾ ئینجا بەو بارانە جۆرەها میوەو ڕۆزی بۆ فەراهەم هێنان وشینی کرد ﴿ فلا تجعلوا لله أندادا ﴾ جاکەوابوو ئێوەش چاك بیپەرستن و، هیچ جۆرە هاوبەشێکی بۆدامەنێن و، تەنها یاساو بەرنامەکەی ئەو وەرگرن ﴿ وأنتم تعلمون ﴾ دەخۆ خۆێشتان چاك دەزانن کە ئەوجۆرە بتانە هیچیان بەدەست نییەو، تەنها خوای گەورەیە ڕۆزیی و دارایی و سامانتان دەداتێ، لەفەرموودەیەکی (متفق علیە)دا هاتووە: گەورەترین گوناح و تاوان لای خوا، قایەلبوونە بەشەریك بۆی، لە حاڵێکدا هەرئەویش دروستی کردویت، وە لە فەرموودەیەکی‌تردا هاتووە: مافی خوایە بەسەر بەندەکانییەوە کە: دەبێ بەباشی بیپەرستن و هیچ شتێ نەکەنە شەریك و هاوتای، وەکو ئەم

فەرمووده دەفەرموێ: ((لایقولَنَّ أحَدُکُمْ ماشاءَالله وشاءَ فلانٌ،ولکن لِیَقُلْ:ماشاءالله ثم شاء فلانٌ)) پێشەوا ئەحمەد. واتە: هیچکامێکتان نەڵێن: ئەگەر خواوفلانەکەس، حەزو مەیلیان هەبێ، بەڵکو دەبێ بڵێت: خـوا مەیلی هەبێ، پاشـان بڵێ: فڵانەکەسیش حەزی هەبێت

ئامۆژەو ڕێنماییەکانی ئایەتی (٢١-٢٢):

١) پەرسـتنی ئەو خوایە -کە خوڵقێنەری ئەم ژیانەیە-، واجیب و پێویستە.

٢) ناسینی خوا بە(ئەسماو سیفات)ـەکانییەوە واجبە.

٣) شـیرك و هاوبەشـدانان -بـە هەمـوو جۆرەکانییەوە- قەدەغەوحەرامە.

٤) چەسپاندنی پەیامەکەی پێغەمبەر ﷺ.

٥) ئادەمـزاد سـەبارەت بەقورئان سـێ دەسـتەو تاقمن: پارێزگاران و شـوێنکەوتووی هەق. کەڵلە ڕەق و حاشـاکەر لە هەق و ڕاستی. دووڵ و بەگومان و بێبار.

چەسپاندنی پەیامەکەی پێغەمبەر ﷺ:

پاش ئەوە لەئایەتەکانی پێشـوودا یەکتاپەرسـتیی خوای کارزانی چەسپاند، ئیستا لەم ئایەتانەشدا، ڕاستی قورئان و پێغەمبەرێتی موحەممەد ﷺ دەسەلمێنێ ودەفەرموێ: ﴿ ٢٣: وإن كنتم في ريب مما نزلنا على عبدنا فأتوا بسـورة من مثله ﴾ ئەگەر سەبارەت بەو قورئانـەی ئێمە ناردوومانەتە سـەر بەندەی خۆمان موحەممەد ﷺ ئێـوە دووڵ و بەگومانـن: ئاخۆ ڕاسـتە یان نا؟ سـا دەی هەوڵ بـدەن هیچ نەبێ بچووکترین سـوورەتێك وەك ئەو بێنن ﴿ وادعوا شـهداءكم مـن دون الله ﴾ بۆئـەوەش شـایەدو هاوباوەڕەکانتان، ئەوانـەی وا لەکاتی تەنگانەدا پەنایـان پیدەبەن -بێجگە لەخوا- بانگ بکـەن﴿ إن كنتم صادقين ﴾ ئەگەر ئێوە ڕاسـت دەکەن کە دەڵێن موحەممەد خۆی هەڵیبەسـتووە، خۆ ئێوەیش خۆشـخوان و ڕەوانبێژن دەسافەرموون وەك کورتترین سوورەتی بێنن ﴿ ٢٤: فإن لـم تفعلوا ولن تفعلوا ﴾ خۆ ئەگەر هیچتان بۆ نەکرا، کە هەرگیز هیچیشتان بۆ ناکرێ ﴿ فاتقوا النار التى وقودها الناس و الحجارة ﴾ دەسا وەرن باوەڕ بێنن وخۆتان بپارێزن لەو ئاگرەی کە دەستەچیلەو هەڵگیرسـێنەرەکەی جەسـتەی ئادەمیی و بەردە، ددان بەوەیشدا بنێن کە ئەم قورئانە لەلایەن خواوەیە، ئەگینا دەبنە سـووتەمەنی ئەوئاگرەی ﴿ أعدت للكافرين ﴾ کە ئێسـتا بۆکافران و بێباوەڕان ئامادەکراوە.

ڕێنماییەکانی ئایەتی (٢٣-٢٤):

١) هاتنـی قورئـان، بەڵگەیـە لەسـەر پێغەمبەرێتـی موحەممەد ﷺ.

٢) دەسەوسـان وەسـتان و، ناتەوانایی ئادەمیی بەرامبەر بەهێنانی تەنها سوورەتێ لەقورئان.

٣) تەنهـا بەبـاوەڕو کاری چـاك ئادەمزاد لـە ئاگر دوور دەکەوێتەوە.

پاداشی موسڵمانە صاڵحەکان:

پاش ئەوەی سـزای خوانەناسـانی بەیانکرد، دێتە سـەر باسی پاداشـی ئیمانـداران و دەفەرموێ: ﴿ ٢٥: وبشـر الذيـن آمنوا وعملـوا الصالحات ﴾ ئەی پێغەمبەرﷺ! مـژدە بدە بەوانەی کە بڕوایان بەخواو بەپەیامبەرو بـە ڕۆژی دوایی هەیەو، ئاکارەچاك و پەسـەندەکان ئەنجام دەدەن ﴿ أن لهم جنـات تجري من تحتها الأنهار ﴾ کە بێگومان بەهەشـت گەلێکیان بۆ هەیە، کەچەندین کانیاوو ڕووبار لەژێر دەرختەکانییدا دێن ودەچن ﴿ كلما رزقوامنها من ثمرة رزقا ﴾ هەر کە لەو بەرهەم و میوەی بەهشتانەیان بۆدێنن ودەیچێـژن ﴿ قالوا هذا الـذى رزقنا من قبـل ﴾ دەڵێن: خۆهەر ئێسـتا لە مەتـان بۆهێناین، ئەمـە هەرئەو ڕۆزییە بوو کەپێشـتر پێماندرا ﴿ وأتوا به متشـابها ﴾ دیارە ئەو میوەجاتەی لەبەهشـتا بۆیـان دەهێنرێ، هەمـوو -لە چاکیو باشـییدا بەرەنگ- لەیەك دەچـن، بەڵام بە تـام ومەزە لێك جیـاوازن. (ئیبن ئەبی حاتەم) ئەم فەرموودەیە دێنێ: ((أنهارُ الجنةِ تَفَجَّرُ تحت تِلالٍ، أو من تحت جبال المِسْـكِ)) واتە: ڕووبارەکانی بەهەشـت لە بن چەند گردو تەپۆڵکەیەك، یان لە ژێر چیای(میسـك)ـەوە هەڵدەقوڵێن ﴿ ولهم فيها أزواج مطهرة ﴾ لەو بەهەشـتەدا چەندین ئافرەت وهاوسەری پـاك وخاوێنیان بۆ ئامـادە کراوە ﴿ وهم فيها خالدون ﴾ وبە هەتا هەتاییش لەوێ ئەمێننەوەو ژیانێکی خۆش دەبەنەسەر.

خوا لە هێنانەوەی نەزیلە شەرم ناکات:

ئـەوە بوو لە چە نـد ئایەتی پێشـوودا ڕووبەڕووی بـێ بڕوایان وەسـتایەوەو پێیگوتن: ئەگەر ئێـوە دەڵێن موحەممەد ﷺ بۆ خۆی قورئانی هەڵبەسـتووە، دەسـا فەرموون ئێوەش وەك ئەوقورئانێك بێنن، ئەوانیش پەکیانکەوت وپێیان نەکرا وەکو تەنها سوورەتێکی کورتیشـی بێنن، جا دیسـانەوە ڕەخنەیەکی‌تر دەگـرن ودەڵێن: ناوی هەنـدێ شـت وەك: (هەنگمێش، جاڵجاڵۆکـە، مێروولە)

لەقورئانداهاتــووە ئەگــەر قورئان– وەك ئــەوان دەڵێن فەرموودەی خوایە– هەق نەبوو باسی ئەوشتانەی تێدابوایە! ! بۆیە دەفەرموێ: ﴿ ٢٦: إن الله لايستـحی أن يضرب مثلا مـا بعوضة فما فوقها ﴾ بێگومان خوا لەوەکە مەسەل ونموونە بە (مێشوولە) و بچوکتریش لـەو، یان گەورەتر لەو بهێنێتەوە شــەرم ناکا، چونکە مەبەسـت لەونموونە هێنانەوە تێگەیاندنی خەڵکە، جا سەبارەت بەم مەسەل ونەزیلانە مەردم دەبنە دوو بەشــەوە، بەشێکی باوەڕی پێدەکەن، وەکو دەفەرموێ: ﴿ فأما الذين آمنوا فيعلمون أنه الحق من ربهم ﴾ ئەوانــەی کــە بڕوایان هێناوە، چــاك دەزانن ئەوجــۆرە نموونانە هەقیقەتێکــەو لەلایــەن پەروەردگاریانەوەیــە، واتە: هەرچۆنــێ پەروەردگاریــان بەهــەق دەزانن، هــەروا نموونەکانیشــی بەهەق وراســت دەزانن و بڕوایان پێدەکەن، بەشــی دووەمیش: کەسانی خوا نەناس و بێباوەڕن و، هەردەم حاشــا لەراستی دەکەن، وەك دەفەرموێ: ﴿ وأما الذين كفروا فيقولون ماذا أراد الله بهذا مثلا ﴾ ئەوانەشــیان کە کافرو بێ بڕوان دەڵێن: دەبێ مەبەســتی خوا لەم نموونــە هێناوەداچی بێ، واباســی ئەوجۆرە شــتانە دەکات؟! ! واتە: ئەگــەر قورئان فەرموودەی خوا بوایە؛ باســی ئەوانەی تیا نەدەبوو! خــوای گەورەیــش لەوەڵامیاندا دەفەرمــوێ: ﴿ يضل به كثيـرا ويهدى به كثيرا ﴾خوا بەومەســەلانە گــەلێ کەس –لەبەر لاســاریی خۆیان– گومڕاو سەر لێشــێواودەکات،وە فرە کەسیشی –لەبــەر ئامادەیی خۆیان بۆ هەق وەرگرتن– پێ شــارەزاو ڕێنمایی دەکاو، دەرەنجــام بەهــەق دەگەن ﴿ وما يضل به إلا الفاسـقين ﴾ خۆ ئاشکرایشــە هەر ئەوکەسانەی پێگومڕا دەکا، کە خۆیان لاڕێ بن و لەســنوور دەرچووبن ﴿ ٢٧: الذين ينقضون عهد الله من بعد ميثاقه ﴾ لە سنوور دەرچووانیش ئەوانەن کە: پەیمان و بەڵێننامەی خوا –دوای تێگەیشــتن و مەحکەم گرێدانی– هەڵ دەوەشێننەوە، واتە: لەســەرەتاوە بــڕوای پتەویــان بەهاتنــی پەیامبەرمــان (موحەممــەد) ﷺ هەبــووو چوونە ژێر فەرمانییــەوە، کەچیدواتر لێی پەشیمان بوونەوەوهەڵیان وەشاندەوە ﴿ ويقطعون ما أمر الله به أن يوصل ﴾ وهــەر پەیوەندییەکیش کەخوای گەورە فەرمانیدابوو دەبێ جێبەجێ بکرێت –وەك دۆستایەتیکردن لەگەڵ بڕواداران و گوێڕایەڵی پەیامبەران و سەردانی خزمان– ئەوان پشتگوێی دەخەن و دەیبڕن،وەکــو لــە سوورەتی(قیتال)یشــدا ئەم ئایەتــە هاتووەو دەفەرموێ: (فهل عسـيتم إن توليتم أن تفسدوا فىالأرض وتقطعوا أرحامكم). ﴿ ويفسـدون فى الأرض ﴾ وەلە زەویشدا فەساد بڵاو دەکەنــەوەو،کاری بەدکاریی و ناجوامێریی دەکەن ﴿ أولئک هم الخسـرون ﴾ تەنها خاوەنی ئــەم کارە ناپەســەندانە زیانمەندی راستی هەردووجیهانن.

دوای ئەوەکــە بە توندی دابەزییە ســەر ئەوانەی کــە بڕوایان بە مەســەل ونموونەکانی خواو پەیامبەر نییە، ئینجا بە شــێوەیەکی زۆر بێزاریی و ڕەتکردنەوە پێیان دەفەرموێ: ﴿ ٢٨: كيف تكفرون بـالله ﴾ خەڵکینە! ئێوەچۆن ســەبارەت بە خوای گەورەکافرو بێ بــاوەڕ دەبــن؟ ﴿ وكنتم أمواتا ﴾ خۆئێوە پێش ئــەم ژیانەتان بێ گیــان ومردووبــوون و،هەر لەتــۆڵی خاك دا بــوون ﴿ فأحياكم ﴾ ئینجا خوا گیانی بەبەرداکــردن و هێنانییە خانەی هەبووەکانەوە ﴿ ثـم يميتكم ﴾ دوای ئەوە بە ماوەیەك گیانتان لێ دەســێنێتەوەو دەتانمرێنــێ و، وەك یەکــەم جارتان لێ دێتــەوە ﴿ ثم يحييكم ﴾ دیســانەوە بــۆ جارێکی تر گیانتان پێ دەبەخشــێتەوەو زیندووتان دەکاتــەوە ﴿ ثـم إليـه ترجعون ﴾ ئەوســا ئیــتر بــۆ لێکۆڵینەوەو لێپرسینەوە،گشــتتان تەنهــا بۆلای خــۆی دەگەڕێنەوە، کەوابوو باوەڕ نەبوون بە دەســەڵات و هێزی خوایەکی بەتوانای وا، گێلی وخۆ وێڵ کردن وسەرگەردانییە.

نیشانەی دەسەڵات و توانایی خوا:

خوای کارزان لەم ئایەتانەدا هێندێ ئایەت و نیشانەی دەسەڵات و توانایی خۆی باس دەکات، هەتا پتر سەرنجی مرۆڤ رابکێشی بۆئیمــان و باوەڕ هێنان، بۆیە دەفەرمــوێ: ﴿ ٢٩: هو الذى خلق لكـم ما فـى الأرض جميعا ﴾ ئــەو خوایە کە لە زەویــدا –لەبەر سوودو قازانجی ئێوە– هەمووجۆرە شتێکی دروستکرد ﴿ ثم استوى إلى السـماء ﴾ لەپاشــان کەویستی ئاسمان دروســت بکا، کردیە حەوت ئاسمــان. (تەبەریی) لەم جێگایەدا چەند وتەیەك دەهێنێ بۆ تەفســیری بێژەی (إستوى)، لە پاشان هەموویان دەداتە دواوە، چونکــە لەگەڵ ماناو مەبەســتی زمانی عەرەبدا بــۆ ئەم جێگایە ناگونجێن، دواتردەڵێت: (الإسـتواء هنا يعنى العلو والإرتفاع، علا عليها علو ملك وسـلطان، لا علو إنتقال وزوال). ﴿ فسواهن سبع سـموات ﴾ پاشان بەوێنەی حەوت ئاسمانیڕێك وپێك وقەشەنگ، ئاسمانەکانی ڕێکخســت ﴿ وهو بكل شئ عليم ﴾ هەر ئەویشە بە هەمووشــتێ زاناو ئاگایە، جائیتر زاتێکی خاوەن دەسەڵاتی ئاوا، چــۆن ناتوانێ ئێوە پاش مردن زیندوو بکاتەوە..؟! تێبینی: بێژەی سەماوات (١٩٠) جار لە قورئاندا هاتووە.

ئادەمزاد جێنشینی یەکترن:

خــوای کارجــوان لــە ئایەتەکانــی پێشــەوە منەتــی نایە ســەر بەندەکانی خۆی کە: تەواوی ئەوشتانەی لە زەویدان هەر بۆخێرو

قازانجی ئەوانی دروستکردووە، ئینجا دەست دەکات بە باسی دروستبوونی ئادەمیی خۆی باوە (ئادەم) ﷺ و جێنشینکردنی لەزەویدا بۆ بەڕێوەبردنی کاروباری ژیانی خۆیان وحوکمکردن بە بەرنامەکەی خوا لەناو بەندەکاندا، بۆیە ئەفەرموێ: ﴿ ٣٠: وإذ قال ربک للملائکة ﴾ ئەوکاتە وەبیر بێنە ئەی موحەممەد! ﷺ کەپەروەردگارت بەفریشتەکانی گوت: ﴿ إني جاعل في الأرض خليفة ﴾ کەبە راستی من دەمەوێ جێنشینێك لە زەویدا بۆ ئاودانکردنەوەی زەویی دابنێم. زانایانی تەفسیر بۆ دیاریکردنی ئەو (خەلیفە)یە دووڕاو بۆ

چوونی جیاوازیان هەیە: یەکێ دەڵێ: ئەو خەلیفەیە (ئادەم) پێغەمبەرەو ﷺ، خوای میهرەبان کردوویەتی بە جێنشینی خۆی بۆ جێبەجێ کردنی فەرمان و بڕیارەکانی خۆی، یەکێکی دی پێیوایە ئەو خەلیفەیە هەم ئادەم و، هەم نەوەکانییەتی، بەدرێژایی رۆژگار دەبنە جێنشینی یەکتر. ئیمامی (تەبەری) یش دەڵێ: مەبەست بەو جێنشینە (خليفە)یە ئەو گەلانەن کە یەك لەدوای یەك دێن ودەچن، لەوەش دەچێ هەر ئەمەلە گەڵ رۆحی قورئاندا گونجاو تربێت، چونکە کەس ناتوانێ جێنشینی خوابکات. خوایش باشتر ئەزانێ. ﴿ قالوا أتجعل فيها من يفسد فيها ويسفك الدماء ﴾ فریشتەکانیش گوتیان: ئاخۆ تۆ کەسێکی وا دەکەیتە جێنشین کە کاریفەسادو بەدکاری وخوێن رێژی بکات..؟! ﴿ ونحن نسبح بحمدك ونقدس لك ﴾ لەحاڵێکدا ئێمە هەر خەریکی تەسبیح تەحمیدی تۆین و، تۆبە پیرۆز رادگرین و، لە هەرشتێکی نەشیاوو نەگونجاوبە دوورت دەتگرین...؟! ﴿ قال إني أعلم مالا تعلمون ﴾ پەروەردگاریش لەوەڵامیاندا فەرمووی: بێگومان ئەوی من ئەیزانم ئێوە نایزان. (ئیبن کەسیر) ئەڵێ: کە فریشتەکان دەڵێن: (أتجعل فيها من يفسد فيها..) مەبەستیان رەخنەگرتن و سووکایەتی و حەسوودی و ئێرەیی بردن بە ئادەم نەبوو، بەڵکو پرسیارە لەحیکمەتیخوا بۆ دروستکردنی ئادەم و، جێنشینکردنی لەزەویدا، وەك بڵێن ئاخۆ حیکمەت چیبێ لە دروستکردنی ئادەمدا، لەکاتێکدا فەساد و بەدکاریی دەکەن؟!.

خاوەنی تەفسیری (تەسهیل)یش دەڵێت: خوا خستیەدڵیانەوەکە: جۆری ئادەمیی بەسروشت بەدکار وخوێن رێژیان تێدایە، بۆیە ئەوپرسیارەیان کرد. بەهەرحاڵ باسی دروستکردنی باوە(ئادەم)- وەك مامۆستا (موحەممەد عەبدە) ئەڵێت- لە(متشابهات)ەو، تەنها خوای گەورە خۆی حەقیقەتەکەیچاك دەزانێ، بۆیە ئێمەیش بەو شێوەیە کە خۆی مەبەستیەتی ملمان کەچکردووەو بڕوامان پێ هێناوەو، تەسلیمی بووین.

ڕێنمایی ئایەتی (٣٠):

١) ئەوەی نەزان بێ دەبێ هەمیشە لە پیاوی زاناودانا بپرسێو،زاناش لە پرسیار کەران هەڵ نەشاخێ و، بە جوانی وەڵامیان بداتەوە.تێبینی: وشەی(مەلائیکە) لەقورئاندا(٦٨)جار هاتووە.

ڕێزی(ئادەم) لە فریشتە پترە:

ئینجا بۆئەوەی پتر رۆشن و ئاشکرا بێ کە: ئەم ئادەمزادە گەلێ توانای نهێنی ونادیاری تێدایەو، دەشتوانێ زۆر بەباشی کاروباری زەوی بەڕێوە ببات، خوا فەرمووێ: ﴿ ٣١: وعلم آدم الأسماء كلها ﴾ خوا ناوی هەمووشتێکی،پێوست-بۆژیانی ئادەم خۆیی و نەوەکانیهەتا رۆژی سەڵا- فێری (ئادەم) کردو خستیە میشکییەوەو ئامادەی کرد کەبۆ هەموو سەردەمێ چی بکاو چۆن بژی. (ئیبن عەبباس) ئەڵێ: تەنانەت ناوی قاپ وقاچاغ و کەوچکیشی فێر کرد. ئایا دزانیت کە: ناوی (ئادەم) لەقورئانی پیرۆزدا(٢٥) جار بەم شێوەیەی خوارەوە هاتووە؟: سوورەتی (بەقەرە) ئایەتی: ٣٤،٣٣،٣١، ٣٧، ٣٥.(ئالی عیمران)ئایەتی: ٣٣ ٥٩، .(مائیدە) ئایەتی: ٢٧.(ئەعراف) ئایەتی: ٣،٢٧،٢٦،١٩،١١ ١٧، ٣٥،١ (ئیسراء)ئایەتی: ٧٠،٦١ (کەهف) ئایەتی: ٥٠ (مەریەم) ئایەتی: ٥٨ (تاها) ئایەتی: ١٢١،١٢٠،١١٧،١١٦،١١٥ (یاسین) ئایەتی: ٦٠. ﴿ ثم عرضهم على الملائكة ﴾ لە پاشان خستیە بەر دەم فریشتەکان ﴿ فقال أنبؤني بأسماء هؤلاء إن كنتم صادقين ﴾ فەرمووی: دەسائەگەرئێوە راست ئەکەن لەئادەم بەتواناترو باشترن بۆجێنشینییەتی،فەرموون ناوی ئەوشتانەم پێ بڵێن ﴿ ٣٢: قالوا سبحانك لا علم لنا إلا ماعلمتنا ﴾ ئەوانیش گوتیان: تۆ پاك وبێخەوشی، ئێمە هیچ زانیارییەکمان نییە، مەگەر ئەوەی خۆت فێرت کردبین ﴿ إنك أنت العليم الحكيم ﴾ بێگومان تەنها هەر ئەتۆی خوای زۆر زاناو کارجوان و، گشت کارەکانیشت پڕلەحیکمەت و لەجێیخۆیدان، جا دوای دەرکەوتنی بێ دەسەڵاتی فریشتەکان و ددان پێنانیان ﴿ ٣٣: فقال يا آدم أنبئهم بأسمائهم ﴾ خوا فەرمووی: ئەی ئادەم! دەساتۆ ناوی ئەوشتانەیان پێبڵێ ﴿ فلما أنبأهم بأسمائهم ﴾ ئینجا کەئادەم دەست بە جێ ئەوانی ئاگادار کردو ناوەکانی پێگوتن ﴿ قال ألم أقل لكم إني أعلم غيب السموات والأرض ﴾ خوا فەرمووی: ئەی -لە پێشەوە- من پێم نەگوتن کە: من گشت غەیب و نادیاریی ئاسمانەکان و زەویی ئەزانم ﴿ وأعلم ماتبدون وما كنتم تكتمون ﴾ وچاکیش ئاگادارم

بەو شتانەی کە ئێوە ئاشکرای ئەکەن، وەلەوەش دەیشارنەوە.

ڕێنماییەکانی ئایەتی (٣١-٣٣):

١) زانست وزانیاری بێ‌سنووری خوا بۆفێرکردنی هەموو شتێ بە ئادەم.

وَإِذْ قَالَ رَبُّكَ لِلْمَلَٰٓئِكَةِ إِنِّي جَاعِلٌ فِي ٱلْأَرْضِ خَلِيفَةً
قَالُوٓاْ أَتَجْعَلُ فِيهَا مَن يُفْسِدُ فِيهَا وَيَسْفِكُ ٱلدِّمَآءَ وَنَحْنُ
نُسَبِّحُ بِحَمْدِكَ وَنُقَدِّسُ لَكَ قَالَ إِنِّيٓ أَعْلَمُ مَا لَا تَعْلَمُونَ
(٣٠) وَعَلَّمَ ءَادَمَ ٱلْأَسْمَآءَ كُلَّهَا ثُمَّ عَرَضَهُمْ عَلَى ٱلْمَلَٰٓئِكَةِ
فَقَالَ أَنۢبِـُٔونِي بِأَسْمَآءِ هَٰٓؤُلَآءِ إِن كُنتُمْ صَٰدِقِينَ (٣١) قَالُواْ
سُبْحَٰنَكَ لَا عِلْمَ لَنَآ إِلَّا مَا عَلَّمْتَنَآ إِنَّكَ أَنتَ ٱلْعَلِيمُ ٱلْحَكِيمُ
(٣٢) قَالَ يَٰٓـَٔادَمُ أَنۢبِئْهُم بِأَسْمَآئِهِمْ فَلَمَّآ أَنۢبَأَهُم بِأَسْمَآئِهِمْ قَالَ
أَلَمْ أَقُل لَّكُمْ إِنِّيٓ أَعْلَمُ غَيْبَ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضِ وَأَعْلَمُ مَا
تُبْدُونَ وَمَا كُنتُمْ تَكْتُمُونَ (٣٣) وَإِذْ قُلْنَا لِلْمَلَٰٓئِكَةِ ٱسْجُدُواْ
لِأَدَمَ فَسَجَدُوٓاْ إِلَّآ إِبْلِيسَ أَبَىٰ وَٱسْتَكْبَرَ وَكَانَ مِنَ ٱلْكَٰفِرِينَ
(٣٤) وَقُلْنَا يَٰٓـَٔادَمُ ٱسْكُنْ أَنتَ وَزَوْجُكَ ٱلْجَنَّةَ وَكُلَا مِنْهَا رَغَدًا
حَيْثُ شِئْتُمَا وَلَا تَقْرَبَا هَٰذِهِ ٱلشَّجَرَةَ فَتَكُونَا مِنَ ٱلظَّٰلِمِينَ (٣٥)
فَأَزَلَّهُمَا ٱلشَّيْطَٰنُ عَنْهَا فَأَخْرَجَهُمَا مِمَّا كَانَا فِيهِ وَقُلْنَا ٱهْبِطُواْ
بَعْضُكُمْ لِبَعْضٍ عَدُوٌّ وَلَكُمْ فِي ٱلْأَرْضِ مُسْتَقَرٌّ وَمَتَٰعٌ إِلَىٰ حِينٍ (٣٦)
فَتَلَقَّىٰٓ ءَادَمُ مِن رَّبِّهِۦ كَلِمَٰتٍ فَتَابَ عَلَيْهِ إِنَّهُۥ هُوَ ٱلتَّوَّابُ ٱلرَّحِيمُ (٣٧)

٢) شەرەف و فەزیلەتی زانست و زانایان لەبەرامبەر نەزانانەوە، وەکو لەم فەرموودەدا هاتووەکە ڕێزو پلەو پایەی زاناو فێرخواز ڕوون دەکاتەوە، بەشێوەیەك فریشتەکانیش باڵی ڕێزو حورمەت دادەنێن بۆکەسی زانا، بۆیە دەفەرموێ: ((وإن الملائكة لَتَضَعُ أَجْنِحَتَها رِضاً لِطالِبِ العِلْمِ)) (ئەبووداوود) ریوایەتی کردووە.

فریشتە بۆ قەدرو ڕێزی ئادەم سوژدە دەبەنە بەری:

ئایەتەکانی پێشوو گەورەیی و نرخی ئادەمی، لەگەڵ بێ‌توانایی و دەسەوسان وەستانی فریشتەکانیان لەبەرامبەر ئادەمدا دەرخست، جالێرەدا خودا فەرمان بەفریشتەکان ئەدا کە لەبەرامبەرئەووە سوژدەو کڕنووشی ڕێز بۆئادەم بەرن، بۆیەدەفەرموێ: ﴿ ٣٤: وإذقلنا للملائكة اسجدوا لآدم ﴾ ئەی پێغەمبەر! ئەوەدەمەیان وەبیر بێنە کەئێمە بەفریشتەکانمان گوت: سوژدەو کڕنووش بەرنە بەرئادەم ﴿ فسجدوا إلا إبليس ﴾ ئینجا ئەوانیش دەست بەجێ کڕنووشیان برد، شەیتان نەبێت ﴿ أبى واستكبر ﴾ ئەو سەرپێچی‌کردو خۆی بەزلزانی ﴿ وكان من الكافرين ﴾ و بووبەیەکێ لەبێ‌باوەڕان؛ لەڕاستیدا خوا نەبێ هیچ کەسێك کونهو حەقیقەتی (فریشتە) نازانێ؛ ئەوەندە نەبێ کەهەریەکەیان و هەردەستەیان کاروبارێکیان پێ سپێردراوەو، ئەوانیش بەملکەچییەوە جێبەجێی دەکەن، (شەیتان) یش: هەرکاری شەڕو خراپەکاری دەکات، وەك لە فەرموودەوە وەرگیراوە. ئێمەش بەوشێوەیە کە قورئان وفەرموودە باسیان دەکەن، باوەڕ بەبوونیان دەکەین و ملکەچین.

ئاگاداریەك: زانایان سەبارەت بە (ئیبلیس) کە ئاخۆ فریشتە بووە ویاشان سەرپێچی کردووە، وەك هێندێ دەڵێن، یان هەر جنۆکەیەو لەناو فریشتەکاندا ژیاوەو، فەرمان بەسوژدەکە ئەویشی گرتووەتەوە..؟ ڕایان جیاوازە.

جا بۆ ئەم وەڵامە دوو ڕا هەیە، هەریەکەیشیان بەهەندێ بەڵگە پشتگیری لە خۆی دەکات، بەڵام پاش ڕامان لە هەردوو ڕاکە، ئێمە بەم بەڵگانەی خوارەوەدا دەتوانین بڵێین (ئیبلیس) هیچ کات وساتێ فریشتە نەبووە:

یەکەم: فریشتە هیچ کاتێك سەرپێچی لەفەرمانی خوا ناکات، وەکو دەفەرموێ: (لا يعصون الله ما أمرهم) ٦٦/٦.

دووەم: فریشتە زاوزێ ناکاو زوریەتی لەدوا ناکەوێت، بەڵام (ئیبلیس) زاوزێ ئەکا و زارۆڵەو نەوەی هەیە، وەکو خوا خۆی دەفەرموێ: (أفتخذونه وذريته أولياء من دوني..) ١٨/٥.

سێیەم: سروشتی فریشتەو ئیبلیس -وەك لە فەرموودەی ڕەواندا هاتووە- زۆر لێك‌جیاوازە: ((خُلِقَتِ الملائكةُ من نورٍ، وخُلِقِ الجانُّ من مارِجٍ من نارٍ)) فریشتە لە نوور بەدی هێنراوە، شەیتانیش لە بڵێسەو گڕی ئاگر، بێ‌گومان ئەمدووانەش زۆر لەیەك دوورن.

چوارەم: لە سوورەتی (کەهف)دا هاتووە: (ئیبلیس) لە توخم و ڕەگەزی جنییەکانە، وەکو دەفەرموێ: (فسجدوا إلا إبليس كان من الجن) ١٨/٥٠، (ئیبن کەسیر)یش لەتەفسیرەکەیدا هەر ئەم ڕاو بۆچوونەی هەیە.

ڕێنمایی ئایەتی (٣٤):

١) دەبێ‌لەبەرامبەر گشت نیعمەتەکانی خواوە شوکرانە بژێربین.

٢) دەبێ لەخۆبەزلزانین و حەسوودیی وئیرەیی خۆ دووربگرین، چونکە هەر ئەو دوو نەخۆشییە بوونە هۆی ئەوەی کە شەیتان سوژدە نەبا.

بـەڵێ.. حیکمەتـی خوا وابوو کە باوە (ئادەم)مان دروسـت بکاو، فریشـتە کڕنووشی بۆ بباو، لە بەهەشـتدا نیشتەجێیان بکا، وەك ئەفەرمـوێ: ﴿ ٣٥: وقلنا یاآدم اسـکن أنـت وزوجک الجنة ﴾ گوتمان: ئەی ئادەم! خۆتوو هاوسـەرەکەت (حەوا) لە بەهەشتدا نیشتەجێ ببن ﴿ وکلا منها رغدا حیث شئتما ﴾ و لە هەرکوێیەحەز دەکـەن رزق و رۆزی بەفراوانی بخۆن ﴿ ولا تقرباهذه الشـجرة ﴾ بەڵام تەنهـا نزیکی ئەم درختە مەکەونەوە. قورئانی پیرۆز جۆری درەختەکـە دیـاری ناکات، بۆیە ئێمەیش هـەروا دەکەین و لێی بێدەنـگ دەبـین چونکە هەر خـوا خۆی دەیزانـێ ﴿ فتکونا من الظالمیـن ﴾ ئەگینـا ئەگەر بیخۆن لە سـتەمکاران دەبن ﴿ ٣٦: فأزلهما الشیطان عنها ﴾ ئینجا شەیتان پێیهەڵخزاندن ولەخشتەی بـردن ﴿ فأخرجهماماکانـا فیـه ﴾ ئیتر لەونـازو نیعمەتە دەری پەڕانـدن و بە دەرکردنیدان ﴿ وقلنا اهبطوا بعضکم لبعض عدو ﴾ وئێمەیـش پێمانگوتـن؛ مادەم ئـەو پارێزەتان شـکاند، ئیتر لێرە جێتان نابێتەوەو، دەبێ هەمووتان لە بەهەشت دابەزنە خوارەوە، هەندێکیشتان ببنە دوژمنی هەندێکتان، واتە: لەبەر ئەوە کە مرۆڤ بە سروشت حەزی لەدونیاو ژیان و ژیوارە، بێسۆ لەگەڵ یەکتر دەبنە ناحەزو نەیار، مەبەسـت بەوانەش لەم ئایەتەدا بچنە سەرزەوی: باوەئادەم و، دایەحەواو، شـەیتانینەحلەتییە، واتە: بەگوێکردنی شەیتان بووبەهۆی دەرکردونیان لە بەهەشت، کەوابوو ئێوە وریابن بەرفەرمانی شـەیتان مەکەن ﴿ ولکم فی الأرض مستقر ومتاع إلی حین ﴾ و زەویش هەتا ماوەیەکی دیاریکراو بۆ مردنتان، نیشتنگەو جێگـەی ژیان و سـوود وەرگرتنتانە، پێغەمبـەر ﷺ دەفەرموێ: ((خَیْرُ یـومٍ طَلَعَتْ فیه الشـمسُ یومُ الجمعةِ، فیه خُلِـقَ آدمُ، وفیه أُدْخِـلَ الجنةَ،وفیه أُخْرِجَ منها)) (موسـلیم). واتە: رۆژی جومعە لە گشت رۆژەکانی دونیامەزنترو باشترە: چونکە کەئادەم دروسکرا، رۆژیهەینی بوو، رۆژی هەینی برایە ناو بەهەشـتەوە، هەر رۆژی هەینیش بوو کرایە دەر.

ئینجا ئادەم پاش هەڵەکەیان بەخۆدا هاتنەوەو زانییان تووشی گوناح بوونەو،بۆیە لەخوا پاڕانەوە کەلێیـان ببوورێ، وەکو دەفەرموێ: ﴿ ٣٧: فتلقی آدم من ربه کلمات ﴾ ئادەم لەلایەن پەروەردگاریەوە بەئیلهام چەند وشـەو وتەیەکی پێگەیشت و گوتیان: (ربنا ظلمنا أنفسـنا وإن لم تغفرلنا وترحمنا لنکونن من الخاسرین) جا ئەویش بەو وشـانە لالـەو نزای لەخوا کـرد ﴿ فتاب علیـه ﴾ وخوایش تەوبـەی لێوەرگرت ﴿ إنه هوالتواب الرحیم ﴾ چونکە بەراسـتی هـەر خۆیەتی زۆر زوو نزاو پاڕانەوە لە تەوبەکەران وەردەگریت، زۆریش میهرەبان و دڵاوایە. خاوەنیتەفسیری(مەراغی)دەڵێت: لەم جێگایەدا چەند باسـێك هەیـەو، راڤەکەرانی قورئانیش درێژەیان پێداوە، بەڵام ئێمەکورتی دەکەینەوە:

یەکەم: سـەبارەت بە چۆنییەتی و شـێوەی دابەزینی باوە(ئادەم) ودایـە (حەوا) لە بەهەشـت بۆ سـەر زەوی، تەفسـیرەکان گەلێ ریوایەتیـان هێناوە، بـەڵام بەلای زانایانەوە زۆربەیان لە راسـت ناچن و دەشگونجێت کە دەست هەڵبەستی جوولەکەبن.

دووەم: مەسـەلەی دروسـتبوونی دایە(حـەوا) لـە پەراسـووی بابە(ئادەم) مانای ئەوە نییە کە هەر لە خودی ئادەم و پەراسووەکەی ئەو دروسـتکرابێ! بەڵکو مانای وایە کە (حەوا)ش هەر لەو توخم وتەرح و رەگەزەیە کە ئادەمی لێدروسـت بـووە، وەك خوا خۆی دەفەرمـوێ: (وخلق منها زوجها..) یان دەفەرموێ: (ومن آیاته أن خلق لکم من أنفسکم أزواجا..) ٣١/٣٠.

سـێیەم: ئەو فەرموودەیـە کە (بوخاری) و (موسـلیم) هێناویانەو دەڵێت: ((واسـتوْصُوا بالنساء خیرا، فإنهن خُلِقْنَ من ضِلْعٍ أَعْوَجَ..)) واتە: هەمیشـە بەرامبـەر بـە ژنـان، چاك بێژو چـاك كار بن، چونکـە ئەوان لـە پەراسـوویەکیلار بەدیهێنراون، پەراسـووش وەك دەفەرمـوێ: ((وإن أعوَجَ شـئٍ فی الضِلعِ أعـلاهُ فإن ذَهَبْتَ تُقِیمُـهُ کَسَـرْتَهُ، وإن تَرَکْتَهُ لم یَزَلْ أعوجَ..)) واتە: بەراسـتی لارو خێچترینی بەشـی پەراسو، بەشی لای سەروویەتی، گەر بتەوێ راستی بکەیتەوە، دەیشکێنی، خۆ ئەگەر وازیشی لێ بهێنی، ئەوا هەمیشە بەلارو خیچی دەمێنێتەوە، کەواتە بەردەوام لەگەڵ ژناندا باش وتەبـا بن، هەتا بتوانـن پێکەوەبژین و،بـاری ژیانتان تێك نەچێت.

چوارەم: سـەرپێچی باوە ئـادەم و،خواردنـی لەدرەختە قەدەغە کراوەکە، پێش ئەوسـات و کاتە بووە، ببێتـە پێغەمبەر، چونکە پێغەمبـەران سـەرپێچی خودا ناکـەن و، ئەو کارەش بۆ شـانی پەیامبەران دەست نادا، جالەبەرئەوە:

أ) دەبێخواردنـی درەختەکە لەدەسـت ئەنقەسـت نەبووبێت، بەڵکو لـە رێـی لەبیرچوونەوە بووبـێ، بەڵام کە: بە(عیسـیان) ناوبراوە،چونکـە شـکاندنی ئەو فەرمانـە کارێکـی گەورەبووەو لەپێغەمبەران ناوەشێتەوە.

ب) ئـەو رووداوە لە(متشـابهات)ی قورئانـەو، ناگونجـێ مانـا راستەوخۆیەکەی خۆی لێبگیردرێ، بەڵکو دەبێ حەقیقەتەکەی بەخـوا حەواڵـە بکرێ، پێشینانیشمان هـەر ئەمـە دەڵـێن. مامۆسـتا(خاڵ)یش لەم جێگایەدا–سـەبارەت بەمەسەلەی ئادەم– رای(موحەممەدعەبـدە)ی هێنـاوە، (سـەیید)یش: دەربارەی ئەو بەهەشـتەی کە باوە ئـادەم ودایە حەوای تیامانـەوەو، دەربارەی

حەقیقەتــی فریشــتە کێن وچین؟ یــان ئیبلیس و شــەیتان کێیە؟ ئاخۆچــۆن خوا گفتوگــۆی لەگەڵ کردن؟ چــۆن وەڵامیان دایەوە؟ بۆ وەڵامی هەموو ئەوپرسیارانە دەڵێت: ئەمانە گشــت لەو شــتە نادیارانەن کــە تەنها خودی خوای گەورە خۆی ئەیانزانێ و، دەم تێکوتانیشــیان بێ کەڵکــە، بەڵام ئیمان وبڕوابــوون پێیان واجیب وپێویســتە، ئیتردوای ئەوە هیچ پێوســت ناکات ئێمە خۆمان لەو بەرەو ژوورو هەڵدێرەیە بدەین.

ڕێنماییەکانی ئایەتی (٣٥-٣٧):

١) ڕێــزی بابە(ئــادەم) و، ڕێزی نەوەکانــی بەلای خواوە زۆرە.

٢) گوناح ونافەرمانیخوا دەبێتە هۆی لە دەســتدانی نازوو نیعمەت.

٣) دەبێ تا دونیا مابێ دوژمنایەتی شەیتان لەبیر نەکرێ.

٤) تەوبــەو پەشــیمانی لە گشــت گوناحێــك و، هەرگیز نەگەڕانەوە بۆیان.

تێبینی: بێژەی(شەیتان) لەقورئاندا(٧٠)جارهاتووەو،(شەیاتین)یش (١٧)جار،(ئیبلیس) (١١)جار.

وەك لــە ئایەتەکانــدا دیارەخــوای گــەورە دووجــار فەرمان بە دەرچوونــی باوە ئادەم ودایە حەوا لەبەهەشــتدا دەدا، جارێکیان بۆ نیشــتەجێبوون و گوزەرانە لەســەر زەویدا تاماوەیەك کە باس کرا، دووەم جاریشــیان ئەمەیە کە ئێستا ئەفەرموێ: ﴿ ٣٨: قلنا أهبطـوا منها جميعا ﴾ ئەوجا گوتمان دەبێ هەمووتان لەبەهەشــت دابەزنە خوارەوە -بۆ تاقیکردنەوەتان- ﴿ فإما يأتيكم مني هدى ﴾ ئەوســا هەرکە لەلایەن منەوە ڕێ نیشــاندرێکتان بۆ هات، دەبێ پەیڕەوی لێبکەن ﴿ فمن تبع هداي ﴾ جا هەرکەســێك پەیڕەوی لە هیدایەت و ڕێ نیشاندەری منی کرد ﴿ فلا خوف عليهم ولا هم يحزنون ﴾ ئیتر نەهیچ تــرس و بیمێکیان دەبێو،نە چاولەدوایش دەبن وخەفەت بخۆن بۆ پاشە ڕۆژیان، واتە: نە لە هاتنی قیامەت دەترســن، وە نەخەفەت دەخۆن بۆ ئەوەی لە دونیادا لەدەســتیان چووە، لەسوورەتی(تاها)شــدا دەفەرموێ: (قــال اهبطا منها جميعا بعضكم لبعض عدو فإما يأتينكم مني هدى فمن اتبع هداي فلايضل ولايشــقى). ﴿ ٣٩: والذين كفـروا وكذبوا بآياتنا ﴾ ئەوانەش بە ئایــەت و نیشــانەکانی ئێمە بێباوەڕبوون و بە درۆیان خســتنەوە ﴿ أولئـك أصحاب النار هم فيها خالدون ﴾ ئەوانە دەبنە هاوڕێی دۆزەخ و؛ بۆ هەتا هەتاییش تێیدا دەمێننەوە.

هاندانی (بەنی ئیسرائیل) بۆ موسڵمان بوون:

باســی دروســتکردنی (ئادەم) پەیامبەری کردوو، ئەو هەموو نازو نیعمەتانەشی خستەپێش چاوو، لەتەواوی ئادەمزادیشی خواست کە بڕوابێنن، ئینجا دێتە سەر باسی جوولەکەو،گەلێ نازونیعمەتیشیان وەبیر دێنێتەوە، تابەڵکو چاولەبەرببن و بڕوابێنن.. جا لەبەر ئەوە کە پتر لاڕێیی و لاســاریی جوولەکــە بزانرێ، نزیکەی جزمێکی ئەم سوورەتە باس لە جوولەکە دەکات، واتە: لە ئایەتی ٤٠-١٤٢ لە خراپی و فەســادکاری ئەوان دەدوێ،وەکو دەفەرموێ: ﴿ ٤٠: يابني إسـرائيل ﴾ ئەی کوڕان و نەوەی ئیسـرائیل!. ئیســرائیل: بەواتــای بەنــدەی خــوا هاتــووە!. زانــاکان دەڵێن: مەبەســت بە(ئیســرائیل): (یەعقووب)یکوڕی (ئیبراهیم)ە، درودو سڵاویان لەســەربێت، (ئیــبن عەببــاس) دەڵێ: تاقمێ لــە جوولەکە هاتنە لای پێغەمبــەر ﷺ پێیفەرموون: ئەرێ دەزانن کە:مەبەســت بە ئیسرائیل(یەعقووب)ـە؟ گوتیان: بەڵێ، ئەمیش فەرمووی: ((أللهم فاشــهد)). (تەیالسی ریوایەتی دەکا). ﴿ اذكروا نعمتي التي أنعمت عليكـم ﴾ بــیر لەو نــازو نیعمەتانــەم بکەنەوە: پێمدان و ڕشتم بەســەرتاندا ﴿ وأوفوا بعهدي ﴾ ووەفاش بــەو پەیمانە بکەن،کە لەگەڵ مندا گرێتاندا وبەئەمەك بن و، بەباشی گوێرایەڵی بڕیارەکانم بــن و، بڕوا بە موحەممەدی پێغەمبەرم ﷺ بێنن و بۆ مەردمیشی بــاس بکەن ﴿ أوف بعهدكم ﴾ ئەوا منیــش بە پەیمانی ئێوە وەفا دەکەم و بە ئەمەك دەبەم لەگەڵتاندا، واتە: پاداشــتان ئەدەمەوەو دەتانبەمە ناوبەهەشــتەوە ﴿ وإياي فارهبون ﴾ دەسا دەبێ تەنها لە من بترســن و، پەیڕەوی هەر لە فەرمانــی من بکەن ﴿ وآمنوا بمــا أنزلت مصدقا لما معكـم ﴾ ودەبێ بەو قورئانەش ناردوومەتە خوارەوە باوەڕ بکەن، کە بەڕاستدانەری ئەو تەوراتەی لای ئێوەیە ﴿ ٤١: ولا تكونـوا أول كافربـه ﴾ وەلەباتــی ئــەوە ببنە یەکەم بــڕوادار پێی، نەبنە پێشــەنگ ویەکەمکەس لەوانــەی کە باوەڕی پیناکــەن، چونکە ئێوە خاوەن کتێــبن و لە کتێبەکەتاندا باس لەم قورئانە کراوە ﴿ ولا تشتروا بآياتي ثمنا قليلا ﴾ وە ئایەتەکانی من بە نرخ وبە بەهایەکی کەم مەفرۆشن؛ واتە دین و ئایینتان بە پارەو پوولێکیکــەم و کەمبەهــا مەگۆڕنەوە ﴿ وإيــاي فاتقون ﴾ و دەبێ تەنها هەر لە سزاو تۆڵەی من بەراستی پارێز بکەن وبترسن.

ڕاستیەکان مەشێوێنن:

خوای بەدەســەڵات فەرمان بەجــووەکان دەکات کە هەق وناهەق تێکــەڵ نەکەن و لەمەردمی نەشــێوێنن، بۆیە دەفەرموێ: ﴿ ٤٢:

ولا تلبسوا الحق بالباطل ﴾ و جل و بەرگی کارو بەرنامەی باتڵ و ناڕەوا، مەکەنە بەرهەق و،هەق وناهەق تێکەڵ مەکەن و، لە خۆتان ولە خەڵکی مەشێوێنن ﴿ وتکتموا الحق ﴾ و ڕاست و هەقیش مەشارنەوەو حاشاتان نەبێ لێی ﴿ وأنتم تعلمون ﴾ بۆخۆیشتان چاك ئەزانن كە ئەم قورئانە(كەلام)ی(ئەزەل)ی خوایەو ،دەبێ بێ‌سێ ودوو وەری بگرن ﴿٤٣: وأقيموا الصلاة وآتوا الزكاة واركعوا مع الراكعين ﴾ فەرمانیان پێ بکە با بە تێرو تەسەل نوێژ ئەنجام بدەن و، بەشێکی داراییشیان بە زەکات بدەن و، لەگەڵ کڕنووشـبەراندا، کڕنووش بەرن، واتە: لەگەڵ موسڵمانەکاندا نوێژ بەکۆمەڵ بکەن.

تێبینی: لەبەر شکۆمەندی زەکات وگرنگی وپێویستی بۆ کۆمەڵگەی مرۆڤ، لە قورئاندا خوای میهرەبان (٣٢)جار ناوی بردووە.

خۆتان لە چاکە هەڵمەوێرن:

جوولەکەکان خەڵکیان هەڵدەنا بۆکردنی ئیش وکاری خێرو، پیاوەتی و جوامێریی، کەچی خۆشیان نەیان دەکرد! بۆیە خوای گەورە سەرزەنشتیان دەکاو دەفەرموێ: ﴿ ٤٤: أتأمرون الناس بالبر ﴾ ئاخۆ کەی ڕاستە ئێوە فەرمانی چاکە بەخەڵکی بدەن ﴿ وتنسون أنفسكم ﴾ کەچی واخۆتان لەبیردەکەن و، گوێ نادەن؟! ﴿ وأنتم تتلون الكتاب ﴾ ولەکاتێکدا بۆخۆشتان کتێبی تەورات دەخوێننەوەو بەردەوام دەوری دەکەنەوەو، خوێندەوارن؟! ﴿ أفلا تعقلون ﴾ داخۆ بیرێکی وردو تێژ بەکار ناهێنن و، ژیرنابن و، لەو کارە ناپەسەندانە ناگەڕێنەوە؟! دیارە ئەم سەرکۆنەو سەرزەنشتکردنە بۆ هەموو جوولەکەو زانایەکە، لەهەر سەردەمێکدا بژی، چونکە دەبێ زاناکان سەرقافڵەو پێشەنگی کۆمەڵ و کۆمەڵگەبن، بۆ ئەنجامدانی هەموو کارێکی خێرو چاکەو، خۆلادان لەهەر کارێکی ناشیرین و ناپەسەند.

پێشەوا (عەلی) ﷺ لە بارەی زانای لاسارو، خوا پەرستی نالەبارەوە، چەندەجوان دەڵێت: (قَصَمَ ظَهْرِي رَجُلانِ: عالِمٌ مُتَهَتِّكٌ،وجاهِلٌ مُتَنَسِّكٌ) واتە: لەکارو باری دیندا، دوو کەس پشتی منیان شکاندووە: زانایەکی سنوور بەزێنی ئاینی خودا، خواپەرستێکی نەفام و نەزان..! هەزار ڕەحمەت لەو شاعیرەش کە ئەویش هەر لەم بارەیەوە دەڵێت:

لا تَنْهَ عَنْ خُلُقٍ وَتَأْتِيَ مِثْلَهُ
عارٌ عَلَيْكَ إذا فَعَلْتَ عَظيمُ
إبْدَأْ بنفسك فَانْهَهَا عن غَيِّهَا
فَإذا انْتَهَتْ عنه فأنْتَ حَكيمُ
فهناك يُقبَلُ إن وَعَظْتَ ويُقتَدى
بالرأى منك وينفَعُ التعليمُ

واتە: ئەگەر دەتەوێ مەردم گوێت بۆبگرێ وقسەت لێ‌وەرگرێ، دەبێ پێش هەموو شتێك نەفسی خۆت ڕاست بکەیتەوەو لە خراپە لەغاوی‌کەیت، ئینجا ئەوکاتە ئیتر پەندو ئامۆژگاریت بەکەڵك

قُلْنَا ٱهْبِطُوا۟ مِنْهَا جَمِيعًا ۖ فَإِمَّا يَأْتِيَنَّكُم مِّنِّى هُدًى فَمَن تَبِعَ
هُدَاىَ فَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ ﴿٣٨﴾ وَٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟
وَكَذَّبُوا۟ بِـَٔايَٰتِنَآ أُو۟لَٰٓئِكَ أَصْحَٰبُ ٱلنَّارِ ۖ هُمْ فِيهَا خَٰلِدُونَ ﴿٣٩﴾
يَٰبَنِىٓ إِسْرَٰٓءِيلَ ٱذْكُرُوا۟ نِعْمَتِىَ ٱلَّتِىٓ أَنْعَمْتُ عَلَيْكُمْ وَأَوْفُوا۟ بِعَهْدِىٓ
أُوفِ بِعَهْدِكُمْ وَإِيَّٰىَ فَٱرْهَبُونِ ﴿٤٠﴾ وَءَامِنُوا۟ بِمَآ أَنزَلْتُ
مُصَدِّقًا لِّمَا مَعَكُمْ وَلَا تَكُونُوٓا۟ أَوَّلَ كَافِرٍۭ بِهِۦ ۖ وَلَا تَشْتَرُوا۟ بِـَٔايَٰتِى
ثَمَنًا قَلِيلًا وَإِيَّٰىَ فَٱتَّقُونِ ﴿٤١﴾ وَلَا تَلْبِسُوا۟ ٱلْحَقَّ بِٱلْبَٰطِلِ
وَتَكْتُمُوا۟ ٱلْحَقَّ وَأَنتُمْ تَعْلَمُونَ ﴿٤٢﴾ وَأَقِيمُوا۟ ٱلصَّلَوٰةَ وَءَاتُوا۟
ٱلزَّكَوٰةَ وَٱرْكَعُوا۟ مَعَ ٱلرَّٰكِعِينَ ﴿٤٣﴾ ۞ أَتَأْمُرُونَ ٱلنَّاسَ بِٱلْبِرِّ
وَتَنسَوْنَ أَنفُسَكُمْ وَأَنتُمْ تَتْلُونَ ٱلْكِتَٰبَ ۚ أَفَلَا تَعْقِلُونَ ﴿٤٤﴾
وَٱسْتَعِينُوا۟ بِٱلصَّبْرِ وَٱلصَّلَوٰةِ ۚ وَإِنَّهَا لَكَبِيرَةٌ إِلَّا عَلَى ٱلْخَٰشِعِينَ
﴿٤٥﴾ ٱلَّذِينَ يَظُنُّونَ أَنَّهُم مُّلَٰقُوا۟ رَبِّهِمْ وَأَنَّهُمْ إِلَيْهِ رَٰجِعُونَ ﴿٤٦﴾
يَٰبَنِىٓ إِسْرَٰٓءِيلَ ٱذْكُرُوا۟ نِعْمَتِىَ ٱلَّتِىٓ أَنْعَمْتُ عَلَيْكُمْ وَأَنِّى فَضَّلْتُكُمْ
عَلَى ٱلْعَٰلَمِينَ ﴿٤٧﴾ وَٱتَّقُوا۟ يَوْمًا لَّا تَجْزِى نَفْسٌ عَن نَّفْسٍ شَيْـًٔا وَلَا
يُقْبَلُ مِنْهَا شَفَٰعَةٌ وَلَا يُؤْخَذُ مِنْهَا عَدْلٌ وَلَا هُمْ يُنصَرُونَ ﴿٤٨﴾

دێ و سوودبەخش دەبێت بۆ ئەم و ئەو.(ئەبولعەتاهیە)ش هەر بۆ پشتگیری لەو مانایە زۆر جوانی گوتووە:

وَصَفْتَ التُّقى حتى كأنك ذو تُقىً
وريحُ الخطايا من ثيابك تَسْطَعُ

واتە: چییە بە چەشنێ پەسنی (تەقوا) دەکەیت،دەڵێیت خۆت لە خوا ترس و(موتتقی)یت؟! کەچی هەر لەجل و بەرگەکەت، بۆنی گوناحان دێ.

یەکێکی تریش دەڵێت:

وغيرُ تَقِيٍّ يأمرُ الناسَ بالتُّقى
طَبيبٌ يُداوي الناسَ وهوعَليلُ

واتە: مرۆڤێکی بێ تەقواو کەمتەرخەم لەخوا ناسیندا، فەرمان بەخەڵك بدا بە (تەقوا)، وەکو پزیشکێکی نەخۆشە کە دەرمانی خەڵك بکاو، کەچی بۆ خۆیشی لەشبەبارەو نەخۆش!

بۆ خۆڕاگریی هانا بە نوێژ بەرن:

ئینجا بۆ زاڵبوون بەسەر نەفس و ئارەزووداو، بۆ گەیشتن بەئاوات و ئامانجەکانی دونیاو قیامەت، خوای گەورە ئەفەرموێ: ﴿ ٤٥: واستعینوا بالصبر والصلاة ﴾ بۆ گەیشتن بە ئاواتەکانتان پەلامار بدەنە نوێژو خۆڕاگرتن. واتە: بیرکردنەوە لەپاداشتی ئارامگرتن و، لە پاڕانەوەو لالانەوە لەنوێژدا، دەبێتە هۆی سەرکەوتنتان، جا کەوابوو دەبێ ئارامتان ببێ و، درێژە بەنوێژەکان بدەن ﴿ وإنها لکبیرة إلا علی الخاشعین ﴾ بێگومان نوێژ خوێندن و خۆڕاگرتن لەسەرشانی چاکان و لە خواترسان نەبێ ئەرکێکی زۆر قورس و گەورەو گرانە ﴿ ٤٦: الذین یظنون أنهم ملاقوا ربهم ﴾ ئەوانەیش ئەوکەسانەن کە سوور دەزانن و بیروبڕوای پتەویان هەیە کە: لەرۆژی سەڵادا دەچنە خزمەتی پەروەردگاری خۆیان ﴿ وأنهم إلیه راجعون ﴾ و باوەڕی پتەویشیان هەیە کە تەنها بۆلای ئەو دەگەڕێنەوەو، لای ئەویش بەری کێڵگەی خۆیان دەچنەوە.

ڕێنمایی ئەم دوو ئایەتە:

١) وای! چەند کارێکی بەدفەڕە کەسێ فەرمان بەچاکە بداو، بۆ خۆیشی نەیکا! بێگومان گوناح و تاوانکردن کارێکی دزێوو ناشیاوە، بەڵام بۆ (زانا)و مامۆستایان دزێوترو نەشیاوترە.

٢) لەکاتی ڕووبەڕوو بوونەوەی ڕووداوە دژوارو سەختەکاندا دەبێ پەنا ببەینە بەر نوێژ خوێندن و، خۆڕاگرو بە سەبر بین.

ئینجا لەبەرئەوەی کە جوولەکە لەخوا زۆر بێ ئاگاو غافڵبوون، بۆ جارێکی تر بانگیان دەکاتەوەو دەفەرموێ: ﴿ ٤٧: یا بنی إسرائیل اذکروا نعمتی التی أنعمت علیکم ﴾ ئەی نەوەی ئیسرائیل! ئەو نازو نیعمەت و چاکانەتان لەبیر بێت منِ ڕشتم بەسەرتاندا و پێمدان، هەتا هەمیشە بۆ من سوپاسگوزار و ملکەچبن ﴿ وأنی فضلتکم علی العالمین ﴾ ئەی لەبیرتانە لەچاو خەڵکانی سەردەمی خۆتاندا، چۆن فەزڵ و ڕێزم لە ئێوە نا، واتە: لەباو باپیرانتاندا چەندین پەیامبەرو پاشاو پیاوی هەڵکەوتەم بەدیهێنا، دیارەئەو ڕیزلێنانە لەوان، ڕێزلێنانە لە ئێوەش، لەفەرموودەیەکدا -کە ئیمامی (ترمزی) هێناویەتی- دەفەرموێ: ((ألا إنکم وَفَّیْتُمْ سبعینَ أمةً أنتم خیرُها وأکرَمُها علی الله)) واتە: ئێوە بەسەر حەفتا ئوممەتدا تێپەریون و، بەلای خواوە لەهەمووشیان باشترو بەڕێزتر بوون، کە وابوو لەپلەو پایەکەتان شەرمێ بکەن.

کەس بە هانای خوانەناسانەوە نایەت:

لێرەدا ئەو خەڵکە وشیار دەکاتەوە کە بەو نازو نیعمەتەوە سەرقاڵ نەبن و، ئاگاشیان لەهاتنی ڕۆژە سەختەکەی بەرێ بێت، بۆیە دەفەرمووێ: ﴿ ٤٨: واتقوا یوما لا تجزی نفس عن نفس شیئا ﴾ لەو ڕۆژە خۆپارێزن وبترسن کە کەس فریای کەس ناکەوێ و توانای هەڵگرتنی هیچ شتێکی نییە بۆی، هەتا بارو کۆڵی سووک بکات، وەکو لەئایەتێکی تردا دەفەرموێ: (ولا تزر وازرة وزر أخری) ﴿ ولا یقبل منها شفاعة ﴾ تکاو شەفاعەت و پاڕانەوەی کەسیش بۆ کەسێ تر وەرناگیرێ، واتە: ئەگەر تکا کارێکیش دەست بکەوێت، هەر لێی وەرناگیردرێ.

(تەبەری) دەڵێت: تکاو شەفاعەت لەوکەسانە وەرناگیردرێ کەلەسەر کوفرو بێباوەڕی مردبن، ئەگینا لە فەرموودەیەکدا کە(بوخاری) و (موسلیم) هێناویانە هاتووەو دەفەرموێ:((..إنی خَبَأْتُ دَعْوَتِی شفاعةً لأمتی، وهی نائلةٌ إن شاءالله منهم، مَنْ لایُشْرِکُ بالله شیئا)) واتە: بەراستی شەفاعەتی خۆم بۆ ئوممەتەکەم داشاردووەو، هەرکەسێك هاوبەشی بۆخوا دانەنابێ بە ئیزنی خوا پێی دەگات ﴿ ولا یؤخذ منها عدل ﴾ هیچ پارەو بریتی و بارەمتەیەکیشی "گریمان گەر هەشبێ" لێ وەرناگیردرێ ﴿ ولا هم ینصرون ﴾ و کۆمەکیشیان پێناکرێ بۆ ڕزگار بوونیان لەسزای خوا.

ڕوونکردنەوەیەک: مەسەلەی تکاو شەفاعەتی پەیامبەران -علیهم الصلاه والسلام- بۆگوناهباران لەدوارۆژدا بەم شێوەیە:

١) هەندێ ئایەت لەقورئاندا هەیە، کە تەماشایان دەکەیت بەرواڵەت ڕەتی شەفاعەت دەکەنەوەو ددانی پیا نانێن بۆ نموونە ئایەتی: (..لا بیع فیه ولا شفاعة..) (٢/٢٥٤).

٢) هەندێکیشیان بەڕاشکاوی ددانی پێدا دەنێن، بەڵام دەڵێن: بەمەرجێ خوا مۆڵەت بداو ڕازی لەسەربێ، وەك دەفەرموێ: (یوم یأت لا تکلم نفس إلا باذنه..) (١١/١٠٥)، یان دەفەرموێ: (ولا یشفعون إلا لمن ارتضی) (٢١/٢٨) جا لەبەر ئەوەی ئەم دووجۆرە ئایەتانە لە قورئاندا هەن، زاناکان بوونەتە دوو دەستەوە: دەستەیەکیان ددان بەشەفاعەتدا دەنێن و، دەربارەی ئەو ئایەتانەش کە بە ڕەها "مطلق" هاتوون لەگەڵ ئەو ئایەتانەدا کە ددان بەتکادا دەنێن بەم جۆرە یەکیان دەخەن ودەڵێن: بێشك کە شەفاعەت بەبێ فەرمان وبڕیاری خوای گەورە نابێ. ئەودەستەکەی تریش ئایەتەکانی شەفاعەت هەروەکو خۆیان بێدەسکاری دەهێڵنەوەو، شەفاعەت دەدەنە دواوە. کەوابوو لەقورئاندا دەقێکی وا نییە کە

به راشکاوانه ددان بنێت بەبوونی شـەفاعەتدا، هەربۆیە لەناو زاناکانیشدا جیاوازی وناکۆکی پەیدابووە. بەڵام فەرموودەی راست و(سـەحیح) هەیە کە ددان بەشـەفاعەتدا بنێت، وەك دەفەرموێ ((شـفاعتي لأهل الكبائر من أمتي، فمَنْ كَذب لم يَنَلْها)) (ترمزی) و (ئەبووداوود) ریوایەتیان کردووەو (ئەلبانی)یش دەڵێت: سەحیحە ؛ واتە: تکاو شەفاعەتی من لەناو ئوممەتمدا بۆخەڵکە خاوەن گوناحە گەورەکانە، جا هەرکەسـێك باوەڕی بەشەفاعەت نەبێ، بێبەش دەبێ لێی.

خاوەنی تەفسیری(أچواو البیان) دەڵێت: بەپێی قورئان وفەرموودەو کۆی رای زاناکان شـەفاعەت بۆ موسڵمانان هەیە، بەڵام دەبێ بە فەرمان ومۆڵەتی خوابێ، وەك دەفەرموێ: (..من ذا الذي يشفع عنده إلا بإذنه) (٢٥٥/٢) یان دەفەرموێ: (يومئذ لاتنفع الشفاعة إلا من أذن له الرحمن) (١٠٩/٢٠) یان دەفەرموێ (لاتغني شفاعتهم شيئا إلا من بعد أن يأذن الله لمن يشاء ويرضى) (٢٦/٥٣) هەروەك دەڵێ دەرگای شەفاعەت بۆ خوانەناس و بێباوەڕان داخراوە. (بەندە)ش بەلامەوە وایە کە: بێ سۆ شەفاعەت بۆ موسڵمانان هەیە.

رونکردنەوەیەك لەبارەی شـەفاعەتەوە: (لالەکایی) لە کتێبی (شـرح أصول إعتقاد أهل السنة والجماعه) بەرگـی ٣ لاپەڕە (١١٦٠)دا دەڵێت: مەسـەلەی شـەفاعەت وتـکای پەیامبـەر ﷺ لە رۆژی قیامەتدا بەم جۆرەیە: دیارە کە خوای گەورە پێش هەمووشـتێك، خۆی لەم سـوورەتانەدا باسـی شـەفاعەت دەکات، بـۆ نموونە سـوورەتی: (زومەر/٤٤، بەقەرە/٢٥٥، یوونـس/٣، نەجم/٢٦، نە بـەء/٣٨، سـە بەء/٢٣، مـە ریـە م/٨٧، ئـە نبیـاء/ ٢٨، تاها/١٠٩). ئەوجا زاناکان ئەو ئایەتانەی کە ددان بە شـەفاعەتدا نانێن کۆیـان کردوونەتـەوەو یەکیـان خسـتوون. بێجگـە لەو ئایەتانەش چەندین فەرموودەی راسـت و ڕەوان هەیە بۆ پشتگیری لـە بوونی شـەفاعەت، وەکو دەفەرمـوێ: ((إن لكل نبيّ دعوةً مُسْـتَجابَةً، وإني أُحِبّ أن أَدّخِرَ دعوتي شـفاعةً لأمتي يوم القيامة)) موسلیم، واتە: بەراسـتی هەموو پێغەمبەرێك داواو داخوازییەکی قبوولکـراوی لای خوای هەیـە، منیش پێم خۆشـە ئەو داوایەی خۆم بکەمـە زەخیرەی رۆژی بـەرێ بۆشـەفاعەتی ئوممەتەکەم. یـان وەکو ئەم فەرموودەیە: ((أُعْطِيتُ خمسـا لـم يُعْطَهُنّ أحدٌ من الأنبياء قبلي، وذكر منها الشـفاعة)) بۆخاری وموسلیم، واتە: پێنج شـتم پێدراوە کـە بەهیچ پێغەمبەرێ بەر لەمـن نەدراوە: ئەوجا یەکەیەکە ناوی هێنان و، پاشان شەفاعەتیشی باسکرد. وە بەدەر لەمانـەش، (١٦) فەرمـوودەی (سـەحیح)ـی‌تر لەریوایەتی‌ترەوە دەربارەی بوونی شـەفاعەت هاتوون، هەروەها (مقامەل مەحموود) کە لەئایەتی (ئیسـرا)دا هەیە مەبەست پێی‌ئەوەیە کەخوای‌گەورە لەناو هەموو پەیامبەراندا شـەفاعەتی بە موحەممەد ﷺ بەخشیوە. جگە لەوانـەش هێمان چەندین فەرموودەی (مشـهور) و (متواتر) هـەن و، ددان بـەوەدا دەنێن کەخەڵکانێـك دەچنە دۆزەخەوەو، پاشان پێغەمبەر ﷺ شەفاعەتیان بۆ دەکاو دێنە دەرەوە. بۆیە ئەهلی سوننەت‌و جەماعەتیش لەسـەر ئەو ڕایەن کە تاوانبارانی (موحّد) بەپێی تاوانەکانیان دەسـوتێنرێن، بەڵام بۆهەمیشە لەناودۆزەخدا نامێننەوەو پێغەمبەرمان موحەممەد ﷺ شەفاعەتیان بۆدەکا.

ئەوانەیش کە نکوولی شەفاعەتیان کردووە دوودەستەن: (موعتەزیلە) و(خەواریـج)، ئەمانیـش لای ئەهلـی سـووننەت وجەماعـەت هەردووکیان بە گومڕاو سەرلێشێواو دادەنرێن.

(حافیـزی حەکەم)یـش /ڕەحمەتی خوای لێـبێ لەکتێبی (أعلام السنه المشهوره)دا شەفاعەت دەکات بە شەش بەشەوە:

١) شەفاعەتە گەورەکەی بەرپابوونی رۆژی قیامەت، کەخوای‌گەورە لـەو رۆژەدا خۆی داوەریی نێوان بەندەکانی‌دەکا، ئەمەیان تایبەتە بەڕابەرو پێشەوامانەوە موحەممەد ﷺ.

٢) شـەفاعەت بۆکردنـەوەی دەروازەکانی بەهەشـت، دیارە کە یەکەم کەسیش دەیانکاتەوە پێغەمبەرمان موحەممەدە ﷺ.

٣) شەفاعەت بۆ رزگارکردنی ئەو ئیماندارانەی بڕیاری دۆزەخیان بۆدراوە.

٤) شـەفاعەت بۆخەڵکانی ئەهلـی (تەوحید) کەلەناو دۆزەخ بێنە دەرێ.

٥) شـەفاعەت بـۆ بەرزکردنـەوەی پلـەو پایـەی هێنـدێ لەبەهەشتییەکان.

٦) شەفاعەت بۆ سوککردن وکەمکردنەوەی سزای (ئەبوو تالیب)ـی مامی پێغەمبەر ﷺ.

ئەمـە کورتـەی ڕاو بۆچوونی ئەهلی سـووننەت وجەماعەت بوو لەبارەی شەفاعەتەوە، هیواداریـن توانیبێتمان بەشێکی زۆری روون بکەینەوەو، پێغەمبەری هێژایشمان شەفاعەتمان بۆ بکات.

بەنی ئیسرائیل لە فیرعەون رزگار دەبێ:

ئینجـا خوای گەورە یەکە یەکە نیعمـەت و چاکەکانی خۆی پتر بۆ (بەنی‌ئیسـرائیل) باس دەکاو دەفەرموێ: ﴿ ٤٩: وإذ نجيناكم مـن آل فرعون ﴾ نەوەکانی یەعقووب! بیر لەوە بکەنەوە کە باوو باپیرانتانمان لە هەڵمەتـی دڕندانەی فیرعەون و فیرعەونیان رزگار کرد ﴿ يسـومونكم سوء العذاب ﴾ کە هەمیشە ئێوەیان بەسەختی سـزا دەدا ﴿ يذبحـون أبناءكـم ﴾ کوڕەکانتانیان سـەردەبڕین و

﴿ ویستحیون نساءكم ﴾ ئافرەتەكانتانیان دەهێشتەوە بۆ كارەكەری وخزمەتگــوزاری ﴿ وفی ذلكم بلاء من ربكــم عظیم ﴾ ئەو ڕزگار بوونەشتان لەلایەن پەروەردگارتانەوە تاقیكردنەوەیەكی گەورە بوو بۆتــان ﴿ ٥٠ : وإذ فرقنــا بكم البحر ﴾ یادی ئەو كاتەش بكەنەوە دەریاكەم بۆ شــەقكردن، واتە: ئەو دەریایە بوو بە زەویەكی وشك

وَإِذْ نَجَّيْنَـٰكُم مِّنْ ءَالِ فِرْعَوْنَ يَسُومُونَكُمْ سُوٓءَ ٱلْعَذَابِ يُذَبِّحُونَ أَبْنَآءَكُمْ وَيَسْتَحْيُونَ نِسَآءَكُمْ ۚ وَفِى ذَٰلِكُم بَلَآءٌ مِّن رَّبِّكُمْ عَظِيمٌ ﴿٤٩﴾ وَإِذْ فَرَقْنَا بِكُمُ ٱلْبَحْرَ فَأَنجَيْنَـٰكُمْ وَأَغْرَقْنَآ ءَالَ فِرْعَوْنَ وَأَنتُمْ تَنظُرُونَ ﴿٥٠﴾ وَإِذْ وَٰعَدْنَا مُوسَىٰٓ أَرْبَعِينَ لَيْلَةً ثُمَّ ٱتَّخَذْتُمُ ٱلْعِجْلَ مِنۢ بَعْدِهِۦ وَأَنتُمْ ظَـٰلِمُونَ ﴿٥١﴾ ثُمَّ عَفَوْنَا عَنكُم مِّنۢ بَعْدِ ذَٰلِكَ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ ﴿٥٢﴾ وَإِذْ ءَاتَيْنَا مُوسَى ٱلْكِتَـٰبَ وَٱلْفُرْقَانَ لَعَلَّكُمْ تَهْتَدُونَ ﴿٥٣﴾ وَإِذْ قَالَ مُوسَىٰ لِقَوْمِهِۦ يَـٰقَوْمِ إِنَّكُمْ ظَلَمْتُمْ أَنفُسَكُم بِٱتِّخَاذِكُمُ ٱلْعِجْلَ فَتُوبُوٓا۟ إِلَىٰ بَارِئِكُمْ فَٱقْتُلُوٓا۟ أَنفُسَكُمْ ذَٰلِكُمْ خَيْرٌ لَّكُمْ عِندَ بَارِئِكُمْ فَتَابَ عَلَيْكُمْ ۚ إِنَّهُۥ هُوَ ٱلتَّوَّابُ ٱلرَّحِيمُ ﴿٥٤﴾ وَإِذْ قُلْتُمْ يَـٰمُوسَىٰ لَن نُّؤْمِنَ لَكَ حَتَّىٰ نَرَى ٱللَّهَ جَهْرَةً فَأَخَذَتْكُمُ ٱلصَّـٰعِقَةُ وَأَنتُمْ تَنظُرُونَ ﴿٥٥﴾ ثُمَّ بَعَثْنَـٰكُم مِّنۢ بَعْدِ مَوْتِكُمْ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ ﴿٥٦﴾ وَظَلَّلْنَا عَلَيْكُمُ ٱلْغَمَامَ وَأَنزَلْنَا عَلَيْكُمُ ٱلْمَنَّ وَٱلسَّلْوَىٰ ۖ كُلُوا۟ مِن طَيِّبَـٰتِ مَا رَزَقْنَـٰكُمْ ۖ وَمَا ظَلَمُونَا وَلَـٰكِن كَانُوٓا۟ أَنفُسَهُمْ يَظْلِمُونَ ﴿٥٧﴾

و، ئێــوە لــە دوازدە جێگاوە لێی پەڕینــەوە ﴿ فأنجیناكم وأغرقنا آل فرعون ﴾ ئەوســا ئێوەمان ڕزگار كردو، لەوەو دواش فیرعەون و شــوێنكەوتووەكانیمان نوقــم كردو خنكانــد ﴿ وأنتم تنظرون ﴾ ئێوەش بەچاوی سەر بینیتان وتماشاتان دەكرد.

تێبینی:

١) ئــەو دەریایە لێیانداو پەڕینەوە لێــی، دەریای (قلزم) بوو، كە ئێســتا پێی دەڵێن دەریای (سوور)، خوای گەورە ئەو دەریایە كردە دوازدە بەشەوە، بە ئەندازەی ژمارەی نەوەكانی یەعقووب.

٢) باســی خنكاندنــی فیرعــەون و ڕزگاربوونی بەنی ئیســرائیل لەدەســتی، لە چەندین ســوورەتی قورئاندا هاتووە، وەك ئایەتی (١٦٣)ی (ئەعــراف) و ئایەتــی (٥٢)ی (ئەنفــال) و(١٠٣)ی (ئیسراء) و (٦٣-٦٦)ی (شوعەرا) و (٥٥)ی (زوخروف) و (١٧)ی (دوخان).

بەنی ئیسرائیل خوویان دایە گوێرەكە پەرستن:

پاش ئەوە كە لەدەریاكە پەڕینەوە داوایان لەمووسا كرد كە كتێبێكیان لــە لایەن پەروەردگاریانــەوە بۆ بێنێ تــا كاری پێ بكەن، كەچی ســەرگەردان و ســەر لێشــێواو بوون و لەو ماوەیەدا دەستیان كردە گوێرەكە پەرستن، لەوبارەوە خوای گەورە ئەفەرموێ: ﴿ ٥١: وإذ واعدنا موســی أربعین لیلة ﴾ ئەی لەبیرتانە بەڵێنمان بە مووسادا و گوتمان: دوای چل شەوی‌تر تەوراتتان بۆ ئەنێرین ﴿ ثم اتخذتم العجــل من بعده ﴾ كەچی هەركە ئەوهات بەدەم بەڵێنەكەمانەوە، خێرا ئێوە گوێرەكەتان پەرست و كردتانە خوا! ﴿ وأنتم ظالمون ﴾ دیارە بەم كارە بوونە ســتەمكارو سنووری خواتان بەزاند، درێژەی ئــەم ڕووداوە لە ئایەتی (١٤٢)ی (ئەعــراف) و (٨٦)ی (تاها) دا پتر هاتووە. ﴿ ٥٢: ثم عفونا عنكم من بعد ذلك ﴾ كەچی دوای ئەو هەموو كارە ناشــیاوانەتان، هێشــتای ئێمە هەر چاوپۆشــیمان لە تاوانەكانتان كردو ســزامان نەدان ﴿ لعلكم تشــكرون ﴾ بەڵكو سوپاسگوزاری بكەن و جارێكی‌تر تاوانی وانەكەن.

هەر بۆ زانیاریی: لەقورئانی پیرۆزدا (١٣٦) جار ناوی (مووســا) لەم ســوورەتانەدا هاتووە: (بەقەرە)١٢جار (ئالی عیمران)١ (ئە نبیاء)٣ (مائیدە)٣ (ئەنعام)٣ (ئەعراف)١٩ (یوونس)٨ (هوود)٣ (ئیبراهیم)٣ (ئیســراء) ٣ (كەهف)٢ (مەریەم)١ (تاها)١٧ (ئە نبیاء)١ (حەج)١ (مۆءمینــون)٢ (فورقــان)١ (شــوعەرا)٨ (نەمل)٣ (قەســەس)١٨ (عەنكەبووت)١ (ســەجدە)١ (ئەحزاب)١ (ســافات)٢ (غافیر)٥ (فوسسیلەت)١ (شــوورا)١ (زوخروف)١ (ئەحقاف)٢ (زاریات)١ (نەجم)١ (ســەف)١ (نازیعــات)١ (ئەعــلا)١. ﴿ ٥٣: وإذ آتینا موسی الكتاب والفرقان ﴾ بیری ئەوكاتە بكەنەوە كە كتێبی تەوراتی -جیاكەرەوەی ڕەواو ناڕەوا- مان دابە مووسا ﴿ لعلكم تهتدون ﴾ تا بەڵكــو ڕێنوێن و بەختیاربن و، ڕێگەی حەق بدۆزنەوە ﴿ ٥٤: وإذ قال موســی لقومه یا قوم ﴾ ئەی لەبیرتانە ئەو دەمەی كە مووســا بەهــۆزو گەلەكەی خــوی وت: ئەی هۆزو گەلی مــن! : ﴿ إنكم ظلمتم أنفســكم باتخاذكم العجــل ﴾ بەڕاستی ئێوە كە گوێرەكەتان كردە خوای خۆتان و پەرستان، بەوە ستەمێكی گەورەتان لەخۆتان كردو پێی گوناهبارو تاوانبار بوون ﴿ فتوبوا إلی بارئكم ﴾ دەســا پەشیمان ببنەوەو بگەڕێنەوە لای بەدیهێنەرتان وتەوبە بكەن ﴿ فاقتلوا أنفســكم ﴾ وەرن لەباتــی ئەوە خۆتان بكوژن، واتــە: ئەوانەتان وا گوێرەكەتان نەپەرســتووە، گوێرەكە پەرستەكان بكوژن، ئینجا ئەوانیــش فەرمانەكەیان جێبەجێ كرد، وەك لــە تەوراتدا هاتووە. ﴿ ذلكم خیرلكم عند بارئكم ﴾ ئەو پەشیمان بوونەوەو خۆكوشتنە،

بــەلای پەروەردگارتانــەوە، لە گونــاەو نافەرمانــی چاکترە بۆتان ﴿ فتــاب علیکــم ﴾ ئینجاخوایــش دوای لەناوبردنــی هەندێك، تەوبەی لێوەرگرتن ﴿ إنه هو التواب الرحیم ﴾ چونکە بەڕاستی هەر خۆیەتی کە هێجگار تەوبە قبووڵکەرو، لێبووردەو میهرەبانە.

بەنی ئیسرائیل داوای بینینی خوا دەکەن!

ئــەم ئایەتانــەش بــاس لــەوە دەکــەن -پــاش مراندونیــان بەهەورەتریشــەقە کەو زیندووکردنەوەیــان- داوای دیتنــی خــوا دەکــەن کە بینینی خوا لەتوانای مرۆڤــدا نییە: بۆیە دەفەرموێ: ﴿ ٥٥: وإذقلتم یا موسی لن نؤمن لک حتی نری الله جهرة ﴾ ئەی لەبیرتانە کە حەفتا کەســتان لەگەڵ مووسادا چوونە کێوی (توور) بۆ داوای لێبووردن لەتاوانی گوێرەکە پەرستن، کەچی بە مووساتان گوت: هەتا بەئاشــکرا و بەچاوی خۆمــان خوا نەبینین، هەرگیز بڕوا ناکەین ئەم کتێبەت لەلایەن خواوە بۆهاتبێت؟! ﴿ فأخذتکم الصاعقة وأنتم تنظرون ﴾ ئینجا لەو دەمەدا هەورە تریشــقە گرتنی وخۆیشــتان بەچاو تەماشــاتان دەکرد ﴿ ٥٦: ثم بعثناکم من بعد موتکم ﴾ پاشــان دوای ئەومەرگەتان زیندوومان کردنەوە ﴿ لعلکم تشــکرون ﴾ تــا بەڵکو سوپاســگوزار بن. ئایەتــی (٢٠-٢٢) ی (مائیدە)ش هەر بەخشش وبەهرەیەکی‌تری خوا هەیە بەسەریانەوە باسی دەکا، هەرچەند لەوێش هەر نکوولی وسەرپێچیان کرد.

خواگەزۆو شیلاقەی بۆ باراندن:

ئینجا پاش باسکردنی لابردنی هێندێ بەڵاو موسیبەت لەسەریان، بــڕێ لــە نیعمەتی خۆی بــاس دەکا بۆیان ودەفەرمــوێ: ﴿ ٥٧: وظللنــا علیکــم الغمام ﴾ یەکێــتر لەنازو نیعمەتەکانمــان ئەمەیە کەکاتێ لە (میســر) دەرچوون ولەدەریاکە پەڕینــەوەو کەوتنە ناو گەرمایەکــی ئێجگــار زۆرەوە هەورمان بەڵای ســەرووتانەوە کردە ســێبەر ﴿ وأنزلنا علیکم المن والســلوی ﴾ و گەزۆو مەلی شەلاقە (هەوێردە)مان بۆناردن. (سەلوا): پەلەوەرێکی گۆشت خۆشە بەقەد کۆترێك دەبێ و بەکوردی شەلاقەی پێدەڵێن. ﴿ کلوا من طیبات ما رزقناکم ﴾ گوتمان دەسا لەو رزق و ڕۆزیە پێمانداون بخۆن ﴿ وما ظلمونا ولکن کانوا أنفســهم یظلمون ﴾ کەچی سوپاســگوزاریتان نەکردو ســپڵەو بێوەفابوون، ئێمەیــش ڕۆز یەکەمان لێ گرتنەوە، بەوەخۆیان ستەمیان لە خۆیان کرد، نەك لە ئێمە.

لاساری و بەراوەژوویی جوولەکە:

پاش ئەوە لەگەڵ مووسا لەمیسر دەرچوون، خوا فەرمانی پێ‌کردن کە: بچنە(بیت المقدس) و جیهادی(عەمالیق)ـە بێ‌دینەکان بکەن، کەچی لەوەخۆیان هەڵاوارد و بەگوێیان نەکرد، ئەوەتا دەفەرموێ: ﴿ ٥٨: وإذ قلنا ادخلوا هذه القریة ﴾ دیسان بیری بەخششێکی‌ترمان بکەنــەوە، ئەو دەمــە کە-دوای ئەو ســەرگەردانییەی تێیدا بوون لەچۆڵ ودەشتی(سینا)دا- پێمانگوتن: بچنە ناو ئەم شارو ئاوایەی

وَإِذْ قُلْنَا ادْخُلُوا هَٰذِهِ الْقَرْيَةَ فَكُلُوا مِنْهَا حَيْثُ شِئْتُمْ رَغَدًا
وَادْخُلُوا الْبَابَ سُجَّدًا وَقُولُوا حِطَّةٌ نَغْفِرْ لَكُمْ خَطَايَاكُمْ
وَسَنَزِيدُ الْمُحْسِنِينَ ﴿٥٨﴾ فَبَدَّلَ الَّذِينَ ظَلَمُوا قَوْلًا
غَيْرَ الَّذِي قِيلَ لَهُمْ فَأَنْزَلْنَا عَلَى الَّذِينَ ظَلَمُوا رِجْزًا مِنَ
السَّمَاءِ بِمَا كَانُوا يَفْسُقُونَ ﴿٥٩﴾ ۞ وَإِذِ اسْتَسْقَىٰ مُوسَىٰ
لِقَوْمِهِ فَقُلْنَا اضْرِبْ بِعَصَاكَ الْحَجَرَ فَانْفَجَرَتْ مِنْهُ
اثْنَتَا عَشْرَةَ عَيْنًا قَدْ عَلِمَ كُلُّ أُنَاسٍ مَشْرَبَهُمْ كُلُوا
وَاشْرَبُوا مِنْ رِزْقِ اللَّهِ وَلَا تَعْثَوْا فِي الْأَرْضِ مُفْسِدِينَ ﴿٦٠﴾
وَإِذْ قُلْتُمْ يَا مُوسَىٰ لَنْ نَصْبِرَ عَلَىٰ طَعَامٍ وَاحِدٍ فَادْعُ لَنَا رَبَّكَ
يُخْرِجْ لَنَا مِمَّا تُنْبِتُ الْأَرْضُ مِنْ بَقْلِهَا وَقِثَّائِهَا وَفُومِهَا
وَعَدَسِهَا وَبَصَلِهَا قَالَ أَتَسْتَبْدِلُونَ الَّذِي هُوَ أَدْنَىٰ
بِالَّذِي هُوَ خَيْرٌ اهْبِطُوا مِصْرًا فَإِنَّ لَكُمْ مَا سَأَلْتُمْ
وَضُرِبَتْ عَلَيْهِمُ الذِّلَّةُ وَالْمَسْكَنَةُ وَبَاءُوا بِغَضَبٍ مِنَ
اللَّهِ ذَٰلِكَ بِأَنَّهُمْ كَانُوا يَكْفُرُونَ بِآيَاتِ اللَّهِ وَيَقْتُلُونَ
النَّبِيِّينَ بِغَيْرِ الْحَقِّ ذَٰلِكَ بِمَا عَصَوْا وَكَانُوا يَعْتَدُونَ ﴿٦١﴾

(بیــت المقدس)ـە وە ﴿ فکلوا منها حیث شــئتم رغــدا ﴾ حەز لە هــەر نیعمەتێ دەکــەن زۆرو فراوانە لێی بخۆن، واتە: جۆرەها خواردەمەنــی تیا دەســت دەکــەوێ ﴿ وادخلوا الباب ســجدا ﴾ وگوتیشــمان هەر لــە دەروازەی دیاریکراوی شــارەکەوە بەرێزوو بەحورمەتەوە بچنە ژوورێ وسوژدەی شوکر بەرن ﴿ وقولوا حطة ﴾ وبشــڵێن: پەروەردگاری ئێمە! تاوانەکانمان بوەرێنەولێمان خۆش ببە. ((حطــة)): بەزمانی جوولەکە مانــای لێبووردنە ﴿ نغفر لکم خطایاکــم ﴾ ئەوکاتە ئێمەیــش لە هەڵەو تاوانەکانتــان دەبورێین ﴿ وسنزید المحسنین ﴾ و سەرەڕای ئەوەیش پاداشی چاکە کاران زۆر بەزیادەوە دەدەینەوە ﴿ ٥٩: فبدل الذین ظلموا قولا غیر الذی قیل لهم ﴾ کەچی ســتەمکارو لەسنوور دەرچووەکان هەڵسان، ئەو وشــەو گوتارەی پێیان وترا بوو گۆڕییان ولە باتی سوژدەو ملکەچی کەوتنــە گاڵتە و لەباتی ئەوەی‌بڵێن (حطة) وتیان (حَبّة). ﴿ فأنزلنا علــی الذیــن ظلموا رجزا من الســماء بما کانوا یفســقون ﴾ ئینجا

لەبــەر ئەوەکە نافەرمانیان کرد ئێمەش لە ئاسمانەوە ســزایەکمان ناردە سەریان.

مووسا ئاوی خواست بۆ پەیڕەوانی:

دیارە کە ئایەتەکانی ئەم ســوورەتە یەك لەدوای یەك هەرباســی نیعمــەت و بەخششــەکانی خوایــان بۆدەکەن، بۆیە دیســانەوە ئەفەرموێ: ﴿٦٠: وإذ استسقى موسى لقومه﴾ لەبیرتان بێت ئەوکاتە کەلە میســر دەرچوون و تینوویەتی وبێ ئاوییەکی زۆرتان توشــبوو، مووسا بۆقەوم وکەســەکەی داوای ئاوی کرد، ﴿ فقلنا اضرب بعصــاک الحجر ﴾ ئینجا ئێمەیش پێمان گوت: دەســا بە داردەســتەکەت لەوبەردە بدە ﴿ فانفجرت منه اثنتا عشــرة عينا ﴾ مووساش لە بەردەکەیداو دەست بە جێ دوانزە کانیاوی لێ‌هەڵقوڵی؛ بــە ژمــارەی دوازدەتیرەکەیان، وەکو ئەفەرمــوێ: ﴿ قد علم كل أناس مشربهم ﴾ ئیتر هەموو تیرەیەك جێی ئاوخواردنەوەی خۆی زانــی، بێ‌ئەوەی تووشــی دەمە دەمــێ و چەلەحانێ ببن ﴿کلوا وأشــربوا مــن رزق الله ﴾ ئینجــا پێمــان وتن: دەســا لەو رۆزی ونیعمەتــەی خوایە بخۆن وبخۆنەوە، واتە: ئەوە گەزۆو شــەلاقە بخۆن، ئەوەیش کانیاوی زۆر بێ‌ماندووبوون بخۆنەوە ﴿ ولا تعثوا فی الأرض مفسدین ﴾ ئیتر لە زەویدا بەدکاریو فەساد مەکەن.

خراپ بە چاك دەگۆڕنەوە:

ئینجــا لــێرەدا تاوانێکــی تریان دەخاتــەروو، ئەوەبوو هەمیشــە برووبیانــووی زۆریــان لە مووســا دەگــرت، ئەویش پەیتــا پەیتا بیانووەکانــی دەبڕیــن، بــەڵام هەرکۆڵیان نەئــەدا، چونکە لای فیرعــەون فــێری ببوون؛ بۆیــە ئەفەرمــوێ: ﴿ ٦١: وإذ قلتم یا موســی ﴾ ئەی لــە بیرتانە ئەودەمە کەبە مووســاتان گوت: ئەی مووســا! ﴿لــن نصبر علی طعــام واحد﴾ هەرگیز ئێمــە لەم چۆڵی سینایەدا لەســەر یەك جۆرە خواردەمەنی: (گەزۆو شەلاقە) ئۆقرە ناگرین ورازی نابین ﴿ فادع لنا ربک یخرج لنا مما تنبت الأرض ﴾ لەبەرئەوە داوا لە پەروەردگارت بکە لەو رزق ورۆزیو بەروبوومەی زەوی دەیڕوێنــێ ﴿ من بقلها وقثائها ﴾ لە ســەوزەوات و خەیارو ﴿ وفومها و عدسها وبصلها ﴾ سیر و نیسك و پیاز، بۆمان بەرهەم بێنێ ﴿ قال أتســتبدلون الذی هو أدنی بالذی هو خیر ﴾ مووسا لە وەڵامدا گوتی: چۆن ئێوە شتی خراپ بەچاك ئەگۆڕنەوە؟! واتە: سیرو پیاز بە گەزۆو شەلاقە ئەگۆڕنەوە؟! ﴿ اهبطوا مصرا فإن لكم ماسألتم ﴾ جا ئەگەر ئەتانەوێ لەم جۆرە خواردنە رزگارتان بێ، سەربەرەوخواربنەوە بۆ هەر شارێ پێتان خۆشە (بیابانی سینا بەجێ بێڵن)، چونکە بێ‌گومان لــەوێ هەرچیتان بوێ هەیە ﴿ وضربت علیهم الذلة والمسكنة ﴾ لەبەر ئەو بیروباوەڕە لاسارانەیان تووشی سەرشــۆڕیو نانی ریســواییو زەلیلی وبێ ئەنوانیی بوون کە ئیتر هەرگیز لە کۆڵیان نابێتەوە، چونکە تێ‌ناکۆشــن و جیهاد ناکەن، تا دوژمن لە وڵات و نیشتمانیان دەر پەڕێنن، بۆیە ﴿ وباؤا بغضب من الله﴾ بە ئەوپەڕی خەشم و قینی خواوە هاتنەوە ﴿ ذلک بأنهم كانوا یكفرون بآیات الله﴾ چونکە زۆر سپڵەو بێ‌بڕوا بوون بەئایەت وبەڵگەومۆعجیزەکانــی خوا ﴿ ویقتلون النبییــن بغیر الحق ﴾ هەر بەناهەق پەیامبەرانیان دەکوشــت (ئەشعیاو زەکەریاو یەحیا)یان ســەربڕی!! ﴿ ذلک بما عصوا وكانوا یعتدون ﴾ چونکە هەمیشە هەر سەر پێچیان دەکردو، خەریکی دەست درێژیکردن بوون و هەق وراستیەکانیان ژێر پێ‌دەکرد، لەفەرموودەیەکدا هاتووەو دەفەرموێ: ((الكِبْرُ بَطَرُ الحق وغَمْطُ الناس)) (موسلیم). لەفەرموودە- یەکی‌تردا هاتــووە: ((أَشــدالناس عذابا یــوم القیامة رجل قتلــه نبی، أو قتل نبیا،وإمام ضلالة، وممثل من الممثلین)) (پێشەوا ئەحمەد).

ئیمان و ئاکاری چاکە مایەی بەختیارییە:

جا دوای باسکردنی هەندێ لە تاوان وناپاکییەکانی جوولەکە، ئەوسا بەکورتی ئەفەرموێ: ﴿ ٦٢: ان الذین آمنوا ﴾ بە راستی ئەوانەی وا بە بەرنامەکەی موحەممەد ﷺ بڕوایان هێنا ﴿ والذین هادوا ﴾ ویەپڕەوانی مووســا، پێش هاتنی ئەم پەیامبەرە ﴿ والنصاری ﴾ و پەیڕەوانی عیســا ﴿ والصابئین ﴾ وسابیئی مەزەبەکان، ئەوانە کە لە ئایینیمووســاو عیسا لایانداو بوونە فریشتەپەرست ﴿ من آمن بالله والیوم الآخر ﴾ هەرکەسێکیان بڕوای تەواوی بەخواو بە رۆژی دوایی هەبێ ﴿ وعمل صالحا ﴾ وئاکاری خێرو چاکە بکەن ﴿ فلهم أجرهم عند ربهم ﴾ لای پەروەردگاریان کرێ و پاداشتیان بۆ هەیە ﴿ ولاخوف علیهم ولا هم یحزنون ﴾ هیچ ترس وخەفەتێکیشــیان تووش نابێت، واتە: هەرکەسێك لەسەر بەرنامەی هەرپەیامبەرێك بووبێ و، پاشانیش بڕوای بەخواو بەڕۆژی دوایی هەبێ و، ئەهلی خــێرو چاکەیش بێت، ئەوە لای خوای گەورە نرخ وبایەخی‌خۆی هەیە، مەگەر ئەو ئایینەیان سڕابێتەوە.

جوولەکە پەیمانیانداو، شکاندیشیان!:

دیســان بــاس هەر باســی جوولەکەیە، چونکە ئــەوان دوای ئەو هەموونیعمەت وبەخششانە هەر سەرپێچیان دەکرد و پەیامبەرانیان دەکوشت وبەڵێنەکانیان هەڵئەوەشاندەوە، بۆیە ئێستاش ئەفەرموێ: ﴿ ٦٣: وإذ أخذنــا میثاقكم ﴾ ئەی بیرتانە پەیمانمان لێ وەرگرتن

کــە کار بەتــەورات بکــەن ﴿ ورفعنا فوقکــم الطــور ﴾ وکێوی (توور)یشــمان وەك سێبەرێ بەسەرتانەوە ڕاگرت، تابەچاوی سەر دەســەڵاتمان ببینن ولەســەر هەق ئۆقرە بگرن ﴿ خذوا ما آتیناکم بقــوة ﴾ ئینجا پێمــان وتن: ئەو بەرنامەیەی پێمانــداون بە هەموو هێــزەوە بیگــرن؛ ئەگینا ئەم کێوە دەدەین بەســەرتانا ﴿ واذکروا مافیه ﴾ وچیشــی تێدایە هەمیشــە لەبیرتان بــێ وبەوردیش کارو ڕفتاری پێ بکەن ﴿ لعلکم تتقون ﴾ بەڵکو لە ئەنجامدا لەخواترس وخۆپارێزبن و، لەسنوورەکانی دەرنەچن ﴿ ٦٤: ثم تولیتم من بعد ذلک ﴾ کەچی دوای ئەو هەموو بەڵێن و پەیمانە رووتان وەرگێڕاو پشتتان لەرێبازی خوا هەڵکردو پەیمانەکەتان هەڵوەشاندەوە ﴿ فلولا فضل الله علیکم ورحمته ﴾ خۆئەگەر بەزەیی و فەزڵ و میهرەبانی خــوا نەبووبا لەســەرتان، کــە تەوبەی لێ وەرگرتــن ﴿ لکنتم من الخسرین ﴾ لەدەستەی زیان لێکەوتوان و زەرەر مەندان دەبوون.

جوولەکە ڕێزی شەممە دە شکێنن ودە بنە بەراز:

پاش ئەوە خەڵکی گوندی (ئەیلە) پەیمانەکەیان شکاندو، بەرامبەر ڕۆژی شــەممەش -کە بەڵێنیان دابوو ڕێزی لێبگرن- کەوتنە فرت وفێڵ، خــوا دەفەرموێ: ﴿ ٦٥: ولقد علمتم الذیــن اعتدوا منکم فی الســبت ﴾ وخۆبەحاڵی ئەوانەشتان زانی چیمان بەسەر هێنان، پاش ئەوە لەڕۆژی شــەممەدا دەســت درێژیان کردو ڕاوەماسیان ئەنجامدا، پێشتر مووساش ﷺ بۆئەوەی ئەو ڕۆژە زیاتر خەریکی خواناســی بن و لەهەڵپەی دونیا دووربکەونەوە، ئیش وکاری لەو ڕۆژەدا لێ یاســاغکردن، کەچی قسەکەی مووسایان شکاند، ئەوجا خوای کارجوانیش گەورەترین تۆڵەی لێســەندن، وەکو دەفەرموێ: ﴿ فقلنــا لهــم کونــوا قــردة خاســئین ﴾ لەبەرئــەوە بڕیارمانداو پێمانگوتن: دەســا بچن ببنە مەیمونی ڕیســواو تڕۆکراوو پەست. جەمــاوەری زانایان دەڵێن: هەر بەواقیعی ئەوانە بوونە مەیموون، بــەڵام دوای ئەوە، تەنها ســێ ڕۆژ ژیــان و لەدونیامانەوە، پاش ســێ ڕۆژەکە ئیتر هەموو فەوتان و تیاچوون. (ئیبن جەریر)و (ئیبین حاتــەم) لە (موجاهید)ــەوە دەڵێن: ئەگەرچــی بوونە مەیموون، بەڵام وێنەو ســوورەتیان، لەسوورەت وسیمای ئادەمی نەسڕایەوە، بەڵکــو هــەر ئەوەبوو کە دڵ و کاروکردەوەیــان وەك کاروکردەوەی مەیموون دزێوو ناشــیرین وپەســت وریسوا بوو. ئەم مەســەلەیە لەسوورەتی(ئەعراف)، ئایەتی(١٦٦)دا، زیاتر باسکراوە، دەتوانی ســوودی لێوەرگریــت. ﴿ ٦٦: فجعلناها نکالا لما بیــن یدیها وما خلفها ﴾ ئینجا بەپەندو عیبرەتێکی وامان بردن کە هاوچەرخانیان و گەلانی پاش خۆشیان پەندیان لێوەربگرن ﴿ وموعظة للمتقین ﴾ بۆخواناسان و خۆپارێزانیش هەمیشە مایەی ئامۆژگاری بێت.

ڕێنماییەکانی ئایەتی (٦٣-٦٥):

١) دەبێ وەفا بەپەیمان و ڕێکەوتننامەکان بکرێ.

٢) دەبێ بڕیارەکانی خوا بە وزەو بەتوند بگیردرێن.

إِنَّ ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ وَٱلَّذِينَ هَادُواْ وَٱلنَّصَٰرَىٰ وَٱلصَّٰبِـِٔينَ
مَنْ ءَامَنَ بِٱللَّهِ وَٱلْيَوْمِ ٱلْءَاخِرِ وَعَمِلَ صَٰلِحًا فَلَهُمْ أَجْرُهُمْ
عِندَ رَبِّهِمْ وَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ ﴿٦٢﴾ وَإِذْ
أَخَذْنَا مِيثَٰقَكُمْ وَرَفَعْنَا فَوْقَكُمُ ٱلطُّورَ خُذُواْ مَآ ءَاتَيْنَٰكُم
بِقُوَّةٍ وَٱذْكُرُواْ مَا فِيهِ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ ﴿٦٣﴾ ثُمَّ تَوَلَّيْتُم مِّنۢ
بَعْدِ ذَٰلِكَ فَلَوْلَا فَضْلُ ٱللَّهِ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَتُهُۥ لَكُنتُم مِّنَ
ٱلْخَٰسِرِينَ ﴿٦٤﴾ وَلَقَدْ عَلِمْتُمُ ٱلَّذِينَ ٱعْتَدَوْاْ مِنكُمْ فِى ٱلسَّبْتِ
فَقُلْنَا لَهُمْ كُونُواْ قِرَدَةً خَٰسِـِٔينَ ﴿٦٥﴾ فَجَعَلْنَٰهَا نَكَٰلًا لِّمَا
بَيْنَ يَدَيْهَا وَمَا خَلْفَهَا وَمَوْعِظَةً لِّلْمُتَّقِينَ ﴿٦٦﴾ وَإِذْ قَالَ
مُوسَىٰ لِقَوْمِهِۦٓ إِنَّ ٱللَّهَ يَأْمُرُكُمْ أَن تَذْبَحُواْ بَقَرَةً قَالُوٓاْ أَتَتَّخِذُنَا
هُزُوًا قَالَ أَعُوذُ بِٱللَّهِ أَنْ أَكُونَ مِنَ ٱلْجَٰهِلِينَ ﴿٦٧﴾ قَالُواْ
ٱدْعُ لَنَا رَبَّكَ يُبَيِّن لَّنَا مَا هِىَ قَالَ إِنَّهُۥ يَقُولُ إِنَّهَا بَقَرَةٌ لَّا فَارِضٌ
وَلَا بِكْرٌ عَوَانٌۢ بَيْنَ ذَٰلِكَ فَٱفْعَلُواْ مَا تُؤْمَرُونَ ﴿٦٨﴾
قَالُواْ ٱدْعُ لَنَا رَبَّكَ يُبَيِّن لَّنَا مَا لَوْنُهَا قَالَ إِنَّهُۥ يَقُولُ
إِنَّهَا بَقَرَةٌ صَفْرَآءُ فَاقِعٌ لَّوْنُهَا تَسُرُّ ٱلنَّٰظِرِينَ ﴿٦٩﴾

٣) تەقــوا تەنها بە جێبەجێ کردنی بڕیارەکانی خوا چنگ دەکەوێ.

٤) حیلــەو فــرت وفێڵ بۆ حەڵاڵکردنــی حەرامکراوەکانی خوا، حەرامە.

٥) پاشەڕۆژو ئەنجامی فێڵ بازان.

جوولەکە لەبارەی (مانگا)کەوە زۆریان گوت و، خواش بەنی توند کردنەوە:

پاشان لەم چەند ئایەتەدا کە دێن بەخشێکی تریان دەخاتە پیش چاو، هەتا باشتر چاو لەبەربن بۆ خوای گەورە، بۆیە دەفەرموێ: ﴿ ٦٧: وإذ قــال موســی لقومه إن الله یأمرکــم أن تذبحوا بقرة ﴾ ئەوکاتە وەبیربێنە کە مووســا بە هۆزەکەی خۆی گوت: بێگومان خوا فەرمانتان پێدەدا کە مانگایەك سەرببڕن، هۆی ئەو فەرمانەش ئەوەبــوو کــە: پیاوێکــی زۆر دەوڵەمەندیــان هەبــوو، یەکێ لە

بەبکوژەکەی خۆی کردوگوتی: دوو ئامۆزاکەی خۆم کوشتمیان، بەڵام دوای ئەو قسەو گفتوگۆیە، نەژیاو خێرامردەوە.

(عەبدولوەهـاب نەجـار) لەکتێبی (قصص الأنبیـاء)دا دەڵێ: مەسەلەی زیندووبوونەوەی کوژراوەکە بەو شێوەیە کە تەفسیرەکان باسـی دەکەن، لەقورئـان و فەرموودەکاندا هیچ دەقێکی لەسـەر نەهاتووە، ئەوە بسەلمێنێ، بەڵکو لە درۆو دەلەسەی (بەنی ئیسرائیل) دەچێ و، ببێ ونەبێ تێهەڵکێشی ئەوانە، کەوابوو بێدەنگ بوون لەو جۆرە قسـانە باشترو لەبارترە لەگەڵ دەقی قورئانەکەدا ﴿ ویریکم آیاتـه لعلکم تعقلون ﴾ خوای گەورە چەندین بەڵگەی دەسـەڵاتی خۆیتان نیشـان ئـەدات -وەك ئەم رووداوە سەرسـورهێنەرە- تا بەڵکو تێبگەن و بیر لە دەسـەڵاتی خوای گەورە بکەنەوەو باوەڕی راست ودروسـت بێنن. (مەراغی) لە تەفسیرەکەیدا دەڵێت: بۆیە خـوا لەنـاو گیانلەبەرانی تـردا فەرمانی بەسـەربڕینی مانگادا، چونکە ئەوانە گوێرەکە پەرستبوون، خوایش ئەیەوێ هۆشیاریان بکاتەوەو، خواکەشـیان پێ سەربڕی، تا بیرێك بکەنەوەو تێ بگەن کەچۆن دەبێ خودا سـەرببڕێ. دەبێ ئەوەیـش بڵێن: هەر لەبەر ئـەوەش بوو کەخوای گەورە هەرلەسـەرەتاوە کوژراوەکەی زیندوو نەکردەوە.

دڵڕەقیی جوولەکە:

ئینجا دوای نیشاندانی ئەوهەموو بەڵگەو موعجیزانە، کەچی هەر سوودیان لێوەرنەگرتن، خوای گەورە پێیان ئەفەرموێ: ﴿ ٧٤: ثم قست قلوبکم من بعد ذلک فهی کالحجارة أو أشد قسوة ﴾ کەچی دوای ئـەو هەموو مۆجیزانەش دڵەکانتان بوونە بەرد، بگرە لەبەرد رەقتریش، واتە: نەوەکانـی یەعقووب هیچ پەندو ئامۆژگاریەکیان وەرنەگرت! ﴿ وإن من الحجارة لما یتفجر منه الأنهار ﴾ بێگومان تاشە بەردی وا هەیە، بە خورەم و تەوژم جۆگە ئاوی لێهەڵدەقوڵێ ﴿ وإن منها لما یشـقق فیخرج منه الماء ﴾ وهەندێکیشـیان شەقار شەقار دەبن ودڵۆپەدڵۆپە ئاوی لێ دێتە دەرێ ﴿ وإن منها لما یهبط من خشیة الله ﴾ وهەشیانە لەترسی خوا لەچیاکانەوە بەرئەبێتەوە، کەچـی دڵی ئێوەی، (بەنی ئیسـرائیل) بەهیچ شـتێ نەرم نابێت ﴿ وما الله بغافل عما تعملون ﴾ ئەمەش بزانن کە: هەرگیز خوا لە کاروکردەوەکانتان بێ ئاگاو خافڵ نییە.

بەتەمای باوەڕ هێنانی جوولەکە مەبن:

پەیامبەرو هاوەڵانی زۆر هەوڵیان دەداو، زۆریش سـووربوون لەسەر باوەڕهێنانـی جوولەکـە، چونکـە هەردوولایان (ئەمـان وئەوان) خاوەنـی نامەی ئاسمانی بوون و، لەیەکـترەوە نزیکبوون؛ ئینجا لـێرەدا قورئان ئینکاری ئـەو بەتەمابوونەیـان دەکا ودەفەرموێ: ﴿ ٧٥: أفتطمعون أن یؤمنوا لکم ﴾ ئاخۆ ئێوە (ئەی ئیمانداران!) بـە تەمان خەڵکێکی ئاوای وەك جوولەکـە، بڕوا بهێنن و ئایینی ئێـوە قبوڵ بکەن؟ ﴿ وقـد کان فریق منهم یسـمعون کلام الله ﴾

> قَالُوا۟ ٱدْعُ لَنَا رَبَّكَ يُبَيِّن لَّنَا مَا هِىَ إِنَّ ٱلْبَقَرَ تَشَٰبَهَ عَلَيْنَا وَإِنَّآ إِن شَآءَ ٱللَّهُ لَمُهْتَدُونَ ﴿٧٠﴾ قَالَ إِنَّهُۥ يَقُولُ إِنَّهَا بَقَرَةٌ لَّا ذَلُولٌ تُثِيرُ ٱلْأَرْضَ وَلَا تَسْقِى ٱلْحَرْثَ مُسَلَّمَةٌ لَّا شِيَةَ فِيهَا ۚ قَالُوا۟ ٱلْـَٰٔنَ جِئْتَ بِٱلْحَقِّ ۚ فَذَبَحُوهَا وَمَا كَادُوا۟ يَفْعَلُونَ ﴿٧١﴾ وَإِذْ قَتَلْتُمْ نَفْسًا فَٱدَّٰرَْٰٔتُمْ فِيهَا ۖ وَٱللَّهُ مُخْرِجٌ مَّا كُنتُمْ تَكْتُمُونَ ﴿٧٢﴾ فَقُلْنَا ٱضْرِبُوهُ بِبَعْضِهَا ۚ كَذَٰلِكَ يُحْىِ ٱللَّهُ ٱلْمَوْتَىٰ وَيُرِيكُمْ ءَايَٰتِهِۦ لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ ﴿٧٣﴾ ثُمَّ قَسَتْ قُلُوبُكُم مِّنۢ بَعْدِ ذَٰلِكَ فَهِىَ كَٱلْحِجَارَةِ أَوْ أَشَدُّ قَسْوَةً ۚ وَإِنَّ مِنَ ٱلْحِجَارَةِ لَمَا يَتَفَجَّرُ مِنْهُ ٱلْأَنْهَٰرُ ۚ وَإِنَّ مِنْهَا لَمَا يَشَّقَّقُ فَيَخْرُجُ مِنْهُ ٱلْمَآءُ ۚ وَإِنَّ مِنْهَا لَمَا يَهْبِطُ مِنْ خَشْيَةِ ٱللَّهِ ۗ وَمَا ٱللَّهُ بِغَٰفِلٍ عَمَّا تَعْمَلُونَ ﴿٧٤﴾ ۞ أَفَتَطْمَعُونَ أَن يُؤْمِنُوا۟ لَكُمْ وَقَدْ كَانَ فَرِيقٌ مِّنْهُمْ يَسْمَعُونَ كَلَٰمَ ٱللَّهِ ثُمَّ يُحَرِّفُونَهُۥ مِنۢ بَعْدِ مَا عَقَلُوهُ وَهُمْ يَعْلَمُونَ ﴿٧٥﴾ وَإِذَا لَقُوا۟ ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ قَالُوٓا۟ ءَامَنَّا وَإِذَا خَلَا بَعْضُهُمْ إِلَىٰ بَعْضٍ قَالُوٓا۟ أَتُحَدِّثُونَهُم بِمَا فَتَحَ ٱللَّهُ عَلَيْكُمْ لِيُحَآجُّوكُم بِهِۦ عِندَ رَبِّكُمْ ۚ أَفَلَا تَعْقِلُونَ ﴿٧٦﴾

خۆ دەسـتەیە کیشـیان فەرمودەو قسـەی خوایان بیسـت ﴿ ثم یحرفونه من بعدما عقلوه ﴾ لەپاشان دوای تێگەیشتن لێی، هەڵسان واتاو ماناکەیان گۆڕی! ﴿ وهم یعلمون ﴾ دەشیانزانی لایان داوەو کارێکی هەڵەیان کـردووە، بەڵام لەبەر عینادی وسـەرێچییان، کۆیـان نەکردەوەو دەسـبەردار نەبوون، کەوابـوو هەرگیز ئێوە بە تەمای ئیمانی ئەوانە مەبن، لەولایشـەوە ﴿ ٧٦: وإذا لقوا الذین آمنوا قالوا آمنا ﴾ هەرکە بە بڕواداران دەگەن دەڵێن: ئێمە باوەڕمان هێناوە ﴿ وإذا خلا بعضهم الی بعض ﴾ هەرکە لەگەڵ یەکتریشـدا کۆدەبنـەوە ﴿ قالـوا أتحدثونهـم بما فتح الله علیکـم ﴾ بە یەکتر دەڵـێن: ئاخر چۆن دەبێ ئێوە ئەو قسـانەی کـە خوا لە تەوراتدا پێیداون و ئاگاتان لێیەتی -لەبابەت پێغەمبەر و ئیسـلامەوە- لای موسڵمانەکان دەدرکێنن؟ ﴿ لیحاجوکم به عند ربکم ﴾ هەتا بیکەنە بەڵگە لای پەروەردگارتان و، لە دوارۆژیشـدا زاڵ بن بەسـەرتانا؟ ﴿ أفـلا تعقلون ﴾ ئاخـۆ تاکەی تێناگەن و بیرناکەنـەوە؟ واتە:

میراتگرەکانی بۆئەوە بەزوویی سامانەکەی بە میرات دەستکەوێت، بەناهەق کوشتی وپاشان تەرمەکەیشی گواستەوە بۆ گوندێکی دیکە، ئەوساش میراتگرانی چوونە سەر خەڵکی گوندەکەو داوای خوێنیان لێ‌ئەکردن و دەیانگوت ئێوە کوشتووتانە! مووساش ﷺ بۆ ئاشکرا کردنــی بکوژەکــە هەوڵێکــی زۆری لەگەڵدان، بــەڵام ئەمان هەر راســتیەکەیان نەدرکاند و، ئەوانیش هەرداوایان لەمووســا دەکرد کە لەخوا بخوازێ بەنیگاو وەحی بەشــکوم بۆیان رۆشن بکاتەوە، ئەویش فەرمووی: بۆ ئاشــکرا بوونــی بکوژەکە خوا فەرمانتان پێ دەکات: مانگایەك ســەربڕن وپارچەیەکی لە لاشــەی کوژراوەکە بدەن، ئەوسا بەفەرمانی خوای بەدەسەڵات زیندوو دەبێتەوەو پێتان دەڵێ: کێ کوشتوویەتی، ئەوانیش ﴿ قالوا أتتخذنا هزوا ﴾ وتیان: ئایا مەسخەرەمان پێ ئەکەیت و ئەمانکەیتە گاڵتە جاڕی خۆت؟! ئێمە چی دەڵێین و تۆیش چی دەڵێیت؟ دیارە بەلایانەوە ئەو قسەو باسە جێگەی سەرسوڕمان و مەسخەرە بوو ﴿ قال أعوذ بالله أن أكون من الجاهلين ﴾ مووســایش وتی: پەنا ئەبەمە بەر خوا کەلە نەزان و نەفامانبــم وگاڵتەتان پێ‌بکەم. ﴿ ٦٨: قالوا ادع لنا ربک یبین لنا ماهی ﴾ ئەوجا وتیان: جا کەوایە لەپەروەردگاری خۆت داوا بکە با بۆمان روون بکاتەوە ئەو مانگایە چۆن مانگایەکە و سیفەتەکانی چۆنــە؟ ﴿ قال إنه يقول إنها بقرة لا فارض ولا بكر ﴾ مووســایش وتی: خوا ئەفەرموێ: ئەو مانگایە نەپیرێکی لە کارکەوتەیەو، نە جوانێکی کەم تەمەنە ﴿ عوان بين ذلک ﴾ بەڵکو ناوەنجی ومیانە ســاڵە ﴿ فافعلوا ما تؤمرون ﴾ دەسا ئیتر ئەوەندە قووڵی مەکەنەوەو بەزوویی چیتان فەرمان پێکراوە جێبەجێی بکەن و.. کەچی هێمان بەو وەڵامەیــش دڵیان ئاوی نەخواردەوە بۆیە ﴿ ٦٩: قالوا ادع لنا ربک یبیــن لنا ما لونها ﴾ وتیان لــە پەروەردگارت بخوازە بۆمان رۆشــن بکاتــەوە رەنگی چۆنە؟ ﴿ قال يقول إنهــا بقرة صفراء فاقع لونها ﴾ مووســا وتی: خوا ئەفەرموێ: ئــەو مانگایە رەنگی تەواو زەردی تۆخە ﴿ تسر الناظرين ﴾ تەماشا کەرانی (بە سەیر کردنی) دڵخۆش ئەکا. ﴿ ٧٠: قالوا ادع لنا ربک یبین لنا ماهی ﴾ کەچی هەرخەریکــی بڕوبیانوو بون و دیســانەوە وتیان: لە پەروەردگارت داوا بکــە با بەتەواوی بۆمان روون بکاتــەوە بزانین چۆن چۆنیە؟ ﴿ إن البقر تشــابه علينا ﴾ بەڕاســتی ئەومانگایە لەبارەی ڕەنگ و گەورەو بچووکیــەوە لێمان تێکچووە و بۆمــان نادۆزرێتەوە ﴿ وإنا إن شــاء الله لمهتدون ﴾ بەراستی ئەگەر خوا خۆی بیەوێ رێنمایی دەکرێــین وئەیدۆزینەوە. ﴿ ٧١: قال إنه يقول إنها بقرة لا ذلول ﴾ مووســا وتی: خــوا ئەفەرموێ: ئــەو مانگایە نەڕامکــراوە ﴿ تثیر الأرض ﴾ بــۆ ژێــر نیرو زەویی کێڵان ﴿ ولا تســقی الحرث ﴾ وە نە ئاوی کشــت وکاڵیشی پێدراوە، واتە: هیچ کارێکی پێ نەکراوە ﴿ مسلمة لاشية فيها ﴾ یەك رەنگەوهیچ پەڵەی تێدانییەو زەردێکی تەواوە ﴿ قالوا الأن جئت بالحق ﴾ ئەوســا وتیان: وا ئێستا هەقت هێناو مەبەستەکەت خستە روو و حاڵی بووین ﴿ فذبحوها ﴾ ئینجا دوای ئەو سەر لێکردنەوەیە مانگایەکی ئاوایان پەیدا کردو سەریان بــڕی ﴿ وما كادوا يفعلون ﴾ هەرچەندە نزیك بوو ســەری نەبڕن (ئیبن جەریر) دەڵێ: ئەوەندە لەسەری رۆشتن، خوایش بەوشێوەیە بەنی توند کردنەوە.

رێنماییەکانی ئایەتی (٦٧-٧١):

١) پەستی و بەد رەوشتی جوولەکەو، چەقەچەق وململانێ و زۆر وتنیان.

٢) رەخنە گرتن لە بڕیارەکانی خوا کاری موسڵمان نییە، دەبێ خۆت بدەی بەدەســتی بڕیاری خواوە، ئەگەرچی لە حیکمەتیشیان تێنەگەیت.

٣) ئێنــکاری و خۆ دوورگرتن لە توندڕەوی لە ئەنجامدانی فەرمانەکانــی خوادا، ســەرەنجامی وەکو لــە فەرموودەی (متفق عليه)دا هاتووەو دەفەرموێ: ((يَسِّــرُوا ولاتُعَسِّــرُوا وبَشِّرُوا ولا تُنَفِّرُوا)) وە بەهاوەڵانیشی فەرموو: ((إنما بُعِثْتُمْ مُيَسِرِينَ ولم تُبْعَثُوا مُعَسِّرِينَ)) (ترمزی).

کوژراوەکە زیندوو بوویەوەو، ناوی بکوژەکەی درکاند:

﴿ ٧٢: وإذ قتلتــم نفســا فادارأتــم فيها ﴾ ئەو کاتەتــان بیردێ، کەســێکتان کوشــت و لەنــاو خۆتانــدا کەوتنــە هــەوڵ وتەقەلا بۆدۆزینــەوەی بکوژەکــەو، لەخۆ دوورخســتنەوەی و، هاتنە لای مووســاو داوای روونکردنەوەتان لێکرد؟ زاناکان دەڵێن: ئەم ئایەتە هەرچەند لەخوێندنەوەدا کەوتۆتە دوای (وإذ قال موســی لقومه إن الله یأمرکم أن تذبحوا بقره)ـەوە، بەڵام لەماناو مەبەســتدا، لەپێش ئەوەوەیــە ﴿ والله مخرج ماکنتم تکتمون ﴾ جائەوەی شــاردتانەوە خوای گەورە دەریخســت، وەکو ئەفەرموێ: ﴿ ٧٣: فقلنا اضربوه ببعضهــا ﴾ پێمانگوتــن پارچەیەك لەلاشــەی مانگا ســەربڕاوەکە لەجەستەی کوژراوەکە بدەن، ئەوسا دەستبەجێ کوژراوەکە زیندوو دەبێتەوەو پێتان ئەڵێ کێ کوشتوویەتی ﴿ كذلک یحی‌الله الموتی ﴾ هەر ئابەو شێوەیە خوا مردووانیش زیندووئەکاتەوە. (ئیبن کەسیر) لە (ئیبن عەبباس)ـە وە ئەڵێ: دوای جێبەجێ کردنی ئەوشێوەیە، دەسبەجێ کابراکە زیندوو بوویەوەو، دەمارەکانی لەشیشی فیشقەی خوێنیان بەســت و، داســتانەکەی خــۆی گێڕایــەوەو، ئاماژەی

بەبکوژەکەی خۆی کردوگوتی: دوو ئامۆزاکەی خۆم کوشتمیان، بەڵام دوای ئەو قسەو گفتوگۆیە، نەژیاو خێرامردەوە.
(عەبدولوەهاب نەجار) لەکتێبی (قصص الأنبياء)دا دەڵێ: مەسەلەی زیندووبوونەوەی کوژراوەکە بەو شێوەیە کە تەفسیرەکان باسی دەکەن، لەقورئان و فەرموودەکاندا هیچ دەقێکی لەسەر نەهاتووە، ئەوە بسەلمێنێ، بەڵکو لە درۆو دەلەسەی (بەنی ئیسرائیل) دەچێ و، بێ ونەبێ تێهەڵکێشی ئەوانە، کەوابوو بێدەنگ بوون لەو جۆرە قسانە باشترو لەبارترە لەگەڵ دەقی قورئانەکەدا ﴿ ويريكم آياته لعلكم تعقلون ﴾ خوای گەورە چەندین بەڵگەی دەسەڵاتی خۆیتان نیشان ئەدات –وەك ئەم رووداوە سەرسوڕهێنەرە– تا بەڵکو تێبگەن و بیر لە دەسەڵاتی خوای گەورە بکەنەوەو باوەڕی راست ودروست بێنن. (مەراغی) لە تەفسیرەکەیدا دەڵێت: بۆیە خوا لەناو گیانلەبەرانی تردا فەرمانی بەسەربڕینی مانگادا، چونکە ئەوانە گوێرەکە پەرستبوون، خوایش ئەیەوێ هۆشیاریان بکاتەوەو، خواکەشیان پێ سەربڕی، تا بیرێك بکەنەوەو تێبگەن کەچۆن دەبێ خودا سەربڕێ. دەبێ ئەوەیش بڵێن: هەر لەبەر ئەوەش بوو کەخوای گەورە هەرلەسەرەتاوە کوژراوەکەی زیندوو نەکردەوە.

دڵڕەقیی جوولەکە:

ئینجا دوای نیشاندانی ئەوهەموو بەڵگەو موعجیزانە، کەچی هەر سوودیان لێوەرنەگرتن، خوای گەورە پێیان ئەفەرموێ: ﴿ ٧٤: ثم قست قلوبكم من بعد ذلك فهي كالحجارة أو أشد قسوة ﴾ کەچی دوای ئەو هەموو مۆجیزانەش دڵەکانتان بوونە بەرد، بگرە لەبەرد رەقتریش، واتە: نەوەکانی یەعقووب هیچ پەندو ئامۆژگاریەکیان وەرنەگرت! ﴿ وإن من الحجارة لما يتفجر منه الأنهار ﴾ بێگومان تاشە بەردی وا هەیە، بە خوڕەم و تەوژم جۆگە ئاوی لێهەڵدەقوڵێ ﴿ وإن منها لما يشقق فيخرج منه الماء ﴾ وەهەندێکیشیان شەقار شەقار دەبن ودڵۆپەدڵۆپە ئاوی لێ دێتە دەرێ ﴿ وإن منها لما يهبط من خشية الله ﴾ وەهەشیانە لەترسی خوا لەچیاکانەوە بەرئەبێتەوە، کەچی دڵی ئێوەی، (بەنی ئیسرائیل) بەهیچ شتێ نەرم نابێت ﴿ وما الله بغافل عما تعملون ﴾ ئەمەش بزانن کە: هەرگیز خوا لە کاروکردەوەکانتان بێ ئاگاو خافڵ نییە.

بەتەمای باوەڕ هێنانی جوولەکە مەبن:

پەیامبەرو هاوەڵانی زۆر هەوڵیان دەداو، زۆریش سووربوون لەسەر باوەڕهێنانی جوولەکە، چونکە هەردوولایان (ئەمان وئەوان) خاوەنی نامەی ئاسمانی بوون و، لەیەکترەوە نزیك بوون، ئینجا لێرەدا قورئان ئینکاری ئەو بەتەمابوونەیان دەکا ودەفەرموێ: ﴿ ٧٥: أفتطمعون أن يؤمنوا لكم ﴾ ئاخۆ ئێوە (ئەی ئیمانداران!) بە تەمان خەڵکێکی ئاوای وەك جوولەکە، بڕوا بهێنن و ئایینی ئێوە قبوڵ بکەن؟ ﴿ وقد كان فريق منهم يسمعون كلام الله ﴾

قَالُوا ادْعُ لَنَا رَبَّكَ يُبَيِّن لَّنَا مَا هِيَ إِنَّ الْبَقَرَ تَشَٰبَهَ عَلَيْنَا وَإِنَّا
إِن شَاءَ اللَّهُ لَمُهْتَدُونَ ﴿٧٠﴾ قَالَ إِنَّهُ يَقُولُ إِنَّهَا بَقَرَةٌ لَّا ذَلُولٌ
تُثِيرُ الْأَرْضَ وَلَا تَسْقِي الْحَرْثَ مُسَلَّمَةٌ لَّا شِيَةَ فِيهَا قَالُوا
الْآنَ جِئْتَ بِالْحَقِّ فَذَبَحُوهَا وَمَا كَادُوا يَفْعَلُونَ ﴿٧١﴾ وَإِذْ
قَتَلْتُمْ نَفْسًا فَادَّارَأْتُمْ فِيهَا وَاللَّهُ مُخْرِجٌ مَّا كُنتُمْ تَكْتُمُونَ ﴿٧٢﴾
فَقُلْنَا اضْرِبُوهُ بِبَعْضِهَا كَذَٰلِكَ يُحْيِي اللَّهُ الْمَوْتَىٰ وَيُرِيكُمْ
آيَاتِهِ لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ ﴿٧٣﴾ ثُمَّ قَسَتْ قُلُوبُكُم مِّن بَعْدِ ذَٰلِكَ
فَهِيَ كَالْحِجَارَةِ أَوْ أَشَدُّ قَسْوَةً وَإِنَّ مِنَ الْحِجَارَةِ لَمَا يَتَفَجَّرُ
مِنْهُ الْأَنْهَارُ وَإِنَّ مِنْهَا لَمَا يَشَّقَّقُ فَيَخْرُجُ مِنْهُ الْمَاءُ وَإِنَّ
مِنْهَا لَمَا يَهْبِطُ مِنْ خَشْيَةِ اللَّهِ وَمَا اللَّهُ بِغَافِلٍ عَمَّا تَعْمَلُونَ
﴿٧٤﴾ ۞ أَفَتَطْمَعُونَ أَن يُؤْمِنُوا لَكُمْ وَقَدْ كَانَ فَرِيقٌ مِّنْهُمْ
يَسْمَعُونَ كَلَامَ اللَّهِ ثُمَّ يُحَرِّفُونَهُ مِن بَعْدِ مَا عَقَلُوهُ
وَهُمْ يَعْلَمُونَ ﴿٧٥﴾ وَإِذَا لَقُوا الَّذِينَ آمَنُوا قَالُوا آمَنَّا
وَإِذَا خَلَا بَعْضُهُمْ إِلَىٰ بَعْضٍ قَالُوا أَتُحَدِّثُونَهُم بِمَا فَتَحَ
اللَّهُ عَلَيْكُمْ لِيُحَاجُّوكُم بِهِ عِندَ رَبِّكُمْ أَفَلَا تَعْقِلُونَ ﴿٧٦﴾

خۆ دەستەیە کیشیان فەرمودەو قسەی خوایان بیست ﴿ ثم يحرفونه من بعدما عقلوه ﴾ لەپاشان دوای تێگەیشتن لێی، هەڵسان واتاو ماناکەیان گۆڕی! ﴿ وهم يعلمون ﴾ دەشیانزانی لایان داوەو کارێکی هەڵەیان کردووە، بەڵام لەبەر عینادی وسەرپێچییان، کۆیان نەکردەوەو دەسبەردار نەبوون، کەوابوو هەرگیز ئێوە بە تەمای ئیمانی ئەوانە مەبن، لەولایشەوە ﴿ ٧٦: وإذا لقوا الذين آمنوا قالوا آمنا ﴾ هەرکە بە بڕواداران دەگەن دەڵێن: ئێمە باوەڕمان هێناوە ﴿ وإذا خلا بعضهم الى بعض ﴾ هەرکە لەگەڵ یەکتریشدا کۆدەبنەوە ﴿ قالوا أتحدثونهم بما فتح الله عليكم ﴾ بە یەکتر دەڵێن: ئاخر چۆن دەبێ ئێوە ئەو قسانەی کە خوا لە تەوراتدا پێیداون و ئاگاتان لێیەتی –لەبابەت پێغەمبەر و ئیسلامەوە– لای موسڵمانەکان دەدرکێنن؟ ﴿ ليحاجوكم به عند ربكم ﴾ هەتا بیکەنە بەڵگە لای پەروەردگارتان و، لە دوارۆژیشدا زاڵ بن بەسەرتانا؟ ﴿ أفلا تعقلون ﴾ ئاخۆ تاکەی تێناگەن و بیرناکەنەوە؟ واتە:

ڕاستی ئەو پەسن و سیفەتانەی پێغەمبەر کە لەتەوراتدا هاتوون، لای موسڵمانەکان مەدرکێنن و باسیان مەکەن.

ئینجا خوا لەسەر ئەو بیرو بۆچوونەیان، سەرکۆنەو سەرزەنشتیان دەکاو دەفەموێ: ﴿ ٧٧: أولا يعلمون أن الله يعلم ما يسرون وما يعلنون ﴾ مەگەر ئەوانە کە بە یەکتر دەڵێن قسە ڕاستەکەیان لا مەدرکێنن- نازانن کە بێگومان هەر چی لە دڵا دەیشارنەوەو هەرچیش ئاشکرای ئەکەن، خوا هەردەیزانێ؟.

پاشان دوای ئەوە دێتە سەرباسی کەرە عەوامەکانیان کە بە کوێرانە دوای زانا بەدرەفتەکانیان ئەکەون وگوێ لەمشتیان دەبن، ئەفەرموێ: ﴿ ٧٨: ومنهم أميون لا يعلمون الكتاب ﴾ جوولەکە هەیانە کەرەعەوام و نەخوێندەوارن و، هیچ نووسین و خوێندنەوەیەك نازانن ﴿ إلاأماني ﴾ ئەمە نەبێ کە وا ئەزانن تەورات جگەلە چەند ئاوات وهیواو ئارەزوویەك کەبۆئەوان هاتووە، هیچی‌ترنییە، وە بەخەیاڵ لەنێو خۆیاندا دەڵێن: ترسی دوا ڕۆژتان نەبێ، چونکە باووباپیرانمان گشت پەیامبەربوون و،لای خوا تکامان بۆ ئەکەن و، ئەویش لێمان خۆش دەبێ..هتد ﴿ وإن هم إلا يظنون ﴾ لەگەڵ ئەوەیشدا کە بڕوای تەواویان نییە، هەر لە ناوخەیاڵ وگوماندا دەژین، بۆیە پێیان وایە بەوجۆرە خەیاڵ و ئاواتانە ڕزگاریان دەبێ، مەبەست ئەوەیە کەجوولەکە خوێندەوارو نەخوێندەواریان، لای خوا یەکسانن بۆ جەزرەبەو سزادان.

وەیل بۆ ئەوانە دەسکاری نامەی خوا دەکەن:

بەشێکی زۆر لە جوولەکەکان نامەو تەوراتیان -لەبەرامبەر تەماحێکی دونیاوە گۆڕی و، حەرامیان پێ حەلاڵ کردو، حەلاڵیان پێ حەرامکرد! ئەوجا خوای باڵادەست لە بەرامبەر ئەوکارەیانەوە ئەفەرمووێ: ﴿ ٧٩: فويل للذين يكتبون الكتاب بأيديهم ﴾ وەیل و سزای سەخت، بۆ ئەوانەیە کە بەدەستی خۆیان تەورات دەنووسنەوە ﴿ ثم يقولون هذا من عند الله ﴾ و پاشان دەڵێن: ئەمە لە لای خواوە هاتووە ﴿ ليشتروا به ثمنا قليلا ﴾ لەبەر ئەوە کەبەنرخ و بەهایەکی کەم بیفرۆشن و، کەمێك لە ماڵی دونیای پێ بەدەست بێنن! (بوخاری) لە (ئیبن عەبباس)ـەوە ئەڵێ: ئەم ئایەتە سەبارەت بە زانا کەللەپووچەکانیان هات، ئەوانەیان کە کەرە عەوامەکانیان چەواشەو سەرلێشێواو دەکرد، چونکە بە ئارەزووی خۆیان دەستکاری (تەورات)یان دەکردو، بەوەش نەخوێندەوار و بۆرە پیاوەکانیان فریو دەداو دەستکەوتێکی ماددیشیان بۆخۆیان بەدەست دەهێنا! . جا قورئان لەبەر گەورەیی ئەو تاوانەیان دووبارە هەڕەشەیان لێدەکاتەوەو دەفەرموێ: ﴿ فويل لهم مما كتبت أيديهم ﴾ دیسانەوە هاوارو سزای سەخت بۆ ئەو دەست و قوڵبڕانەی کە تەوراتیان گۆڕی و بەدەستی خۆیان نووسییانەوە! ﴿ وويل لهم مما يكسبون ﴾ هاوار لەوان چە کەسابەتێکی حەرام ودزێو بەدەست دەهێنن؟.

دیسانەوە باسی سەرلێشێواوییەکی‌تریان دەکات کە: خۆیان بە یارو هەڵبژاردەی خوا ئەزانی ﴿ ٨٠: وقالوا لن تمسنا النار إلا أياما معدودة ﴾ گوتیان: چەندە گوناحبار بین، هەرچەند ڕۆژێکی ژمێردراوو کەم نەبێت لە دۆزەخدا نامێنینەوە، مەبەستیان لەو چل ڕۆژەیە کە گوێرەکەکەیان تێدا پەرست! ﴿ قل أتخذتم عندالله عهدا ﴾ ئەی موحەممەد!ﷺ پێیان بڵێ: باشە ئێوە لەخواوە هیچ پەیمانێکتان وەرگرتووە کە: تەنیا چەند ڕۆژێکی کەم لە دۆزەخدا ئەبن؟ ﴿ فلن يخلف الله عهده ﴾ هەتا خوایش پێچەوانەی بەڵێنی خۆی کار نەکا ﴿ أم تقولون على الله مالا تعلمون ﴾ یان هەر لە خۆتانەوە شتێکی بێ‌بناغە بەدەم خواوە دەڵێن؟ ﴿ ٨١: بلى من كسب سيئة ﴾ نەخێر، وانییە بەڵکو هەرکەسێك کوفرو تاوان ئەنجام بدا ﴿ وأحاطت به خطيئته ﴾ خراپەو تاوانەکانیشی گەمارۆی دابێ ﴿ فأولئک أصحاب النار ﴾ ئەوانە یاوەری ئاگری دۆزەخن ﴿ هم فيها خالدون ﴾ وە بە هەتاهەتاییش تێیدا ئەمێننەوە و لێی جیا نابنەوە، ئەگەرچی خۆیشیان بەکوڕی پێغەمبەران بزانن.

ڕێنماییەکانی ئایەتی (٧٩-٨١):

١) خۆپاراستن لەو (فەتوا) ناهەقانەی کە لەبەردەستکەوتێکی دونیایی، حەرام حەلاڵ دەکەن، یان بە پێچەوانەوە.

٢) نەسەب و ڕشتە هیچ کەڵکێ بە مرۆڤی لاسارو سەرلێشێواو ناگەیەنێ.

٣) هەمیشە دەبێ لەگوناحی گەورەو بچوك دوور بین، خۆئەگەر تووشیش بووین، پێویستە زوو بەپەلە تەوبە بکەین و کردەوەی چاکی بە دوادا بێنین.

تێبینی: هەندێ لە زانایان دەڵێن: مەبەست بەم تاوانە و (سیئە)یە، شەریك و هاوبەشدانانە بۆخوا، چونکە موشریك و هابەشدانەر، خوا لێی‌خۆش نابێ و، هەتا هەتایە لە دۆزەخدا ئەمێنێتەوە. بەشێکی‌تریان ئەڵێن: مەبەست پێی هەموو جۆرە تاوانەکانی ترە، کەوابوو ئەوکاتە تاوانبارەکە -ئەر موسڵمان بێت- بەهەتاهەتایی لەوێ نابێ، بەڵکو بەپێی‌گوناحەکانی دەمێنێتەوەو پاشان دێتەدەر. ﴿ ٨٢: والذين آمنوا وعملوا الصالحات ﴾ و ئەوانەیش کەبڕوایان

بـه خواو به‌فه‌رمانه‌كانی ئه‌و هێناو، كـرده‌وه‌ی چاكیان ئه‌نجامدا ﴿ أولئـك أصحاب الجنـة هم فيهـا خالدون ﴾ ئه‌وانـه یاوه‌ری به‌هه‌شتن و بۆهه‌تاهه‌تاییش تیایدا ئه‌مێننه‌وه.

سـه‌رنجێك: چوونه به‌هه‌شـت به‌ستراوه به ئیمان و باوه‌ڕی ته‌واوو كاروكـرده‌وه‌ی چاكه‌وه، نه‌ك به‌نه‌سـه‌ب و نه‌ژاد و نزیكایه‌تی به پیاوچاكانـه‌وه، ئه‌وه‌بـوو كه (سـوفیان) به په‌یامبـه‌ری گوت ﷺ (له‌باره‌ی ئیسلامه‌وه) شتێكم نیشان بده، كه ئیتر پێویست نه‌بێ له كه‌سی‌تر پرسیاربكه‌م. ئه‌ویش فه‌رمووی: ((قُلْ آمَنْتُ بِاللهِ فَاسْتَقِمْ)) واتـه: باوه‌ڕ به خـوا بێنه‌و، به‌و به‌م لاوبه‌ولادا مه‌چۆ. (موسـلیم) باب ١٢/ج٢/٤.

جووله‌كه به‌ڵێنیانداو هه‌ڵیان وه‌شانده‌وه:

له‌م چه‌ند ئایه‌ته‌شدا هه‌رباسی تاوانه‌كانی جووله‌كه ده‌كات كه‌كاتی خۆی له‌گه‌ڵ مووسـادا كردیان، ئه‌فه‌رمـوێ: ﴿ ٨٣: وإذ أخذنا ميثاق بني إسرائيل ﴾ له بیرتانه ئه‌وحه‌له په‌یمانی به‌هێزو پته‌ومان له كوڕان و نه‌وه‌كانی یه‌عقووب وه‌رگرت؟ ﴿ لاتعبدون إلاّ الله ﴾ كه بێجگه له‌خوا نابێ هیچ شتێكی‌تر بپه‌رستن ﴿ وبالوالدين إحسانا ﴾ له‌گـه‌ڵ بـاوك و دایـك ﴿ وذي القربى واليتامى والمسـاكين ﴾ و خزمانی نزیك و، منداڵانی هه‌تیو و، خه‌ڵكانی بێنه‌وا چاكه بكه‌ن ﴿ وقولوا للناس حسـنا ﴾ و له‌گه‌ڵ هه‌موو خه‌ڵكدا قسـه‌ی چاك وباش بكه‌ن، ڕووخۆش بن، دڵ فراوان بن، خووره‌وشتتان قه‌شه‌نگ وجوان بێ. كه‌ئیمامی (ئه‌حمه‌د) له‌(ئه‌بو زه‌ڕ)ـه‌وه له په‌یامبه‌ره‌وه ﷺ ئه‌فه‌رموێ: ((لا تَحْقِرَنّ من المعروف شيئا، وإنْ لَمْ تَجِدْ فالْقَ أخاك بوجـهٍ مُنْطَلِقٍ)). ﴿ وأقيموا الصلاة وآتوا الزكاة ﴾ ونوێژه‌كانتان به پڕله‌ماناو ملكه‌چییه‌وه بكه‌ن و، به‌شـێكی دیاریكراوی سامانیشتان بـه زه‌كات بده‌ن ﴿ ثـم توليتم إلا قليلا منكـم وأنتم معرضون ﴾ كه‌چی پاش ئه‌وه، هه‌مووتان –تاقمێكی كه‌متان نه‌بێ– پشتان له‌و په‌یمانه كردو نافه‌رمان بوون.

له مه‌دینه‌دا دووتاقم جووله‌كه هه‌بوون، جووله‌كه‌ی (به‌نی قوره‌یزه) و (به‌نـی نه‌زیـر) یه‌كه‌میـان هاوپه‌یمانـی هۆزی (ئـه‌وس) بوو، دووه‌میشیان هاوپه‌یمانی هۆزی (خه‌زره‌ج)، جا كاتێ ئه‌و دوو هۆزه جه‌نگیـان ده‌بوو، جووله‌كه‌كانیش له‌گه‌ڵ هاوپه‌یمانه‌كانی خۆیاندا ده‌چوونه جه‌نگـه‌وه، ده‌ره‌نجام هه‌ر جووله‌كه بـوو، جووله‌كه‌ی ده‌كوشت و سه‌روو ماڵیشی به تاڵان ده‌برد.! له‌(ته‌ورات) یشدا ئه‌م كاره قه‌ده‌غه‌وپاسـاغه، خۆ (ئه‌وس وخه‌زره‌ج) یش بێ باوه‌ڕ بوون نه‌یانده‌زانـی قه‌برو قیامه‌ت چییـه..! كه‌چی پاش كۆتایی هاتنی جه‌نگه‌كه، ده‌سـته سـه‌ركه‌وتووه‌كه ده‌چوون پیتاك و(فیدیه)یان به تاقمه شكسـتخواردووه‌كه ئه‌دا بۆ ئـازاد كردنی دیله‌كانیان به‌و بیانـووه‌وه كه‌گوایا (تـه‌ورات) پێیان ده‌ڵێت ئـه‌و فیدیه‌یه بده‌ن، له‌هه‌مـان كاتدا هه‌رئه‌و ته‌وراته براكوژیشـی لێ حه‌رام كرد بوون، كه‌چی به ئاره‌زووی خۆیان برا كوژییان ده‌كردو دواتریش فیدیه‌یان ده‌دا..! جابۆ راستكردنه‌وه‌ی ئه‌و هه‌ڵه‌یه خوای گه‌وره‌و میهره‌بان

أَوَلَا يَعْلَمُونَ أَنَّ ٱللَّهَ يَعْلَمُ مَا يُسِرُّونَ وَمَا يُعْلِنُونَ ﴿٧٧﴾
وَمِنْهُمْ أُمِّيُّونَ لَا يَعْلَمُونَ ٱلْكِتَٰبَ إِلَّآ أَمَانِيَّ وَإِنْ هُمْ
إِلَّا يَظُنُّونَ ﴿٧٨﴾ فَوَيْلٌ لِّلَّذِينَ يَكْتُبُونَ ٱلْكِتَٰبَ بِأَيْدِيهِمْ
ثُمَّ يَقُولُونَ هَٰذَا مِنْ عِندِ ٱللَّهِ لِيَشْتَرُوا۟ بِهِۦ ثَمَنًا قَلِيلًا
فَوَيْلٌ لَّهُم مِّمَّا كَتَبَتْ أَيْدِيهِمْ وَوَيْلٌ لَّهُم مِّمَّا يَكْسِبُونَ
﴿٧٩﴾ وَقَالُوا۟ لَن تَمَسَّنَا ٱلنَّارُ إِلَّآ أَيَّامًا مَّعْدُودَةً قُلْ
أَتَّخَذْتُمْ عِندَ ٱللَّهِ عَهْدًا فَلَن يُخْلِفَ ٱللَّهُ عَهْدَهُۥٓ أَمْ تَقُولُونَ
عَلَى ٱللَّهِ مَا لَا تَعْلَمُونَ ﴿٨٠﴾ بَلَىٰ مَن كَسَبَ سَيِّئَةً
وَأَحَٰطَتْ بِهِۦ خَطِيٓـَٔتُهُۥ فَأُو۟لَٰٓئِكَ أَصْحَٰبُ ٱلنَّارِ هُمْ
فِيهَا خَٰلِدُونَ ﴿٨١﴾ وَٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ وَعَمِلُوا۟ ٱلصَّٰلِحَٰتِ
أُو۟لَٰٓئِكَ أَصْحَٰبُ ٱلْجَنَّةِ هُمْ فِيهَا خَٰلِدُونَ ﴿٨٢﴾ وَإِذْ
أَخَذْنَا مِيثَٰقَ بَنِىٓ إِسْرَٰٓءِيلَ لَا تَعْبُدُونَ إِلَّا ٱللَّهَ وَبِٱلْوَٰلِدَيْنِ
إِحْسَانًا وَذِى ٱلْقُرْبَىٰ وَٱلْيَتَٰمَىٰ وَٱلْمَسَٰكِينِ وَقُولُوا۟
لِلنَّاسِ حُسْنًا وَأَقِيمُوا۟ ٱلصَّلَوٰةَ وَءَاتُوا۟ ٱلزَّكَوٰةَ ثُمَّ
تَوَلَّيْتُمْ إِلَّا قَلِيلًا مِّنكُمْ وَأَنتُم مُّعْرِضُونَ ﴿٨٣﴾

فه‌رمـووی: ﴿ ٨٤: وإذ أخذنـا ميثاقكـم لا تسـفكون دماءكم ﴾ ئـه‌ی له‌بیرتانه په‌یمانی پته‌ومان لێوه‌رگرتـن كه خوێنی یه‌كتر به ناحه‌ق نه‌ڕێژن ﴿ ولا تخرجون أنفسـكم من دياركم ﴾ و یه‌كتری لـه جێگاو زێدو ناوچـه‌ی خۆتان ده‌رنه‌كه‌ن ﴿ ثـم أقررتم وأنتم تشـهدون ﴾ پاشان بڕیارتاندا و بۆخۆشـتان شایه‌د بوون كه‌ده‌بێ ئه‌و په‌یمانه نه‌شـكێنرێ و جێبه‌جێ بكرێ ﴿ ٨٥: ثم أنتم هؤلاء تقتلون أنفسكم ﴾ كه‌چی دوای ئه‌وه‌ش ئێوه (ئه‌ی به‌نی ئیسرائیلی سـه‌رده‌می پێغه‌مبـه‌ر) به‌ربوونه گیانی یه‌كترو خۆتان ده‌كوشـت ﴿ و تخرجون فريقا منكم من ديارهم ﴾ و ده‌سته‌یه‌كیشتان له ماڵ وحـاڵی خۆ وه‌ده‌رده‌نێن ﴿ تظاهرون عليهم بالإثم والعدوان ﴾ و به پشـتیوانی خه‌ڵكانێكی‌تر دژیان ده‌وه‌ستن و ده‌ست درێژی ده‌كه‌نه سه‌ریان ﴿ وإن يأتوكم أسارى تفادوهم ﴾ و كه‌چی ئه‌گه‌ر دیلیشتان لێ گـیرا، گشـتتان (فیدیه)یان بۆئـه‌ده‌ن! ﴿ وهو محـرم عليكم إخراجهم ﴾ خۆ ده‌ركردنیشیان هه‌ر زوو یاساغ كراوه لێتان، واته:

(کوشـتن) و (دەرکردن) لە ناوچەو وڵاتدا هـەردوو کارێکی حەرام و یاسـاغن کەچی ئێوە کوشـتنەکە پشـتگوێ ئەخەن و بەرئەبنە گیانـی یەکتر، خۆ ئەگـەر جوولەکەیەکیش دیل بکرێ گشـتتان (فیدیە)ـی بۆ ئەدەن بەبیانووی ئەوە کە لە (تەورات)دا فەرمانتان پێکـراوە، ئینجا خوای گەورە ئەو کارە گەندەڵەیان دەداتە دواوەو

وَإِذۡ أَخَذۡنَا مِيثَٰقَكُمۡ لَا تَسۡفِكُونَ دِمَآءَكُمۡ وَلَا تُخۡرِجُونَ
أَنفُسَكُم مِّن دِيَٰرِكُمۡ ثُمَّ أَقۡرَرۡتُمۡ وَأَنتُمۡ تَشۡهَدُونَ ﴿٨٤﴾
ثُمَّ أَنتُمۡ هَٰٓؤُلَآءِ تَقۡتُلُونَ أَنفُسَكُمۡ وَتُخۡرِجُونَ فَرِيقٗا
مِّنكُم مِّن دِيَٰرِهِمۡ تَظَٰهَرُونَ عَلَيۡهِم بِٱلۡإِثۡمِ وَٱلۡعُدۡوَٰنِ
وَإِن يَأۡتُوكُمۡ أُسَٰرَىٰ تُفَٰدُوهُمۡ وَهُوَ مُحَرَّمٌ عَلَيۡكُمۡ
إِخۡرَاجُهُمۡۚ أَفَتُؤۡمِنُونَ بِبَعۡضِ ٱلۡكِتَٰبِ وَتَكۡفُرُونَ
بِبَعۡضٖۚ فَمَا جَزَآءُ مَن يَفۡعَلُ ذَٰلِكَ مِنكُمۡ إِلَّا خِزۡيٞ
فِي ٱلۡحَيَوٰةِ ٱلدُّنۡيَاۖ وَيَوۡمَ ٱلۡقِيَٰمَةِ يُرَدُّونَ إِلَىٰٓ أَشَدِّ ٱلۡعَذَابِۗ
وَمَا ٱللَّهُ بِغَٰفِلٍ عَمَّا تَعۡمَلُونَ ﴿٨٥﴾ أُوْلَٰٓئِكَ ٱلَّذِينَ ٱشۡتَرَوُاْ
ٱلۡحَيَوٰةَ ٱلدُّنۡيَا بِٱلۡأٓخِرَةِۖ فَلَا يُخَفَّفُ عَنۡهُمُ ٱلۡعَذَابُ وَلَا هُمۡ
يُنصَرُونَ ﴿٨٦﴾ وَلَقَدۡ ءَاتَيۡنَا مُوسَى ٱلۡكِتَٰبَ وَقَفَّيۡنَا مِنۢ
بَعۡدِهِۦ بِٱلرُّسُلِۖ وَءَاتَيۡنَا عِيسَى ٱبۡنَ مَرۡيَمَ ٱلۡبَيِّنَٰتِ وَأَيَّدۡنَٰهُ
بِرُوحِ ٱلۡقُدُسِۗ أَفَكُلَّمَا جَآءَكُمۡ رَسُولُۢ بِمَا لَا تَهۡوَىٰٓ أَنفُسُكُمُ
ٱسۡتَكۡبَرۡتُمۡ فَفَرِيقٗا كَذَّبۡتُمۡ وَفَرِيقٗا تَقۡتُلُونَ ﴿٨٧﴾ وَقَالُواْ
قُلُوبُنَا غُلۡفُۢۚ بَلۡ لَّعَنَهُمُ ٱللَّهُ بِكُفۡرِهِمۡ فَقَلِيلٗا مَّا يُؤۡمِنُونَ ﴿٨٨﴾

ئەفەرموێ: ﴿ أفتؤمنون ببعض الكتاب وتكفرون ببعض ﴾ باشـە! چۆن ڕەوای هەقە باوەڕتان بە بەشێکی بەرنامەکەی تەورات هەبێ و بە بەشـێکیتری کافربن وحاشـای لێبکەن؟! هەرگیز شـتی وا ناگونجێـت ﴿ فما جزاء من يفعل ذلك منكم إلا خزي في الحياة الدنيا ﴾ دیارە هەرکەسـێکتان کارو ڕەفتـاری ئاوا بکاو، پەیمانی خۆی هەڵوەشێنێتەوە، هەر لەم ژیانی دونیایەدا ریسوا وزەلیل دەبێ ﴿ يوم القيامة يردون إلى أشد العذاب ﴾ و لە ڕۆژی قیامەتیشـدا بەتوندی جەزرەبە وسـزادەدرێن ﴿ وما الله بغافل عما تعملون ﴾ هەرگیز خواش لە هیچ کاروکردوەیەکی ئێوە، بێ ئاگاو خافڵ نییە. کەوابوو چۆن ئێوە بێشـەرمانە ڕەفتاری ئاوا ئەکەن..؟! ﴿ ٨٦: أولئك الذين اشتروا الحياة الدنيا بالآخرة ﴾ ئەوانە کەسـانێکن ژیانـی قیامەتیـان بە ژیانی ئەم دونیایـە داوە ﴿ فلا يخفف عنهم العذاب ﴾ لەبەرئەوە هیچ کات سـزایان لێ سووک وکەم ناکرێتەوە ﴿ ولاهم ينصرون ﴾ لەلایەن هیچ کەسێکیشەوە هاوکاریی ویارمەتی نادرێن، تا لێی بێنە دەرێ.

لووت بەرزی جوولەکەو کوشتنی پێغەمبەرەکان:

دیسـان قورئـان بۆ جارێکیتر ئەو بەخششـانەی خوا بۆ کوڕان و نەوەی یەعقووب دەخاتە ڕوو، پاشـانیش سپڵەییان بەرامبەریان، دەفەرموێ: ﴿ ٨٧: ولقد آتينا موسى الكتاب ﴾ سوێندبێ بەخوا، ئێمە کتێبی (تەورات) مان دا بەمووسا ﴿ وقفينا من بعده بالرسل ﴾ و دوای ئەویـش پەیتا پەیتا پەیامبەرانمان نارد ﴿ وآتينا عيسى ابـن مريم البينات ﴾ وچـەن بەڵگەو موعجیزەیەکی ڕوونیشـمان بە(عیسـای کوڕی مەریم) دا تا پەیامبەرێتی خۆی پێ بسـەلمێنێ ﴿ وأيدناه بروح القدس ﴾ و بەفریشـتەی سروشیش (روح القدس/ جبريل) پشـتیوانیمان لێکرد، کەچـی ئەنجامی ناردنی ئەوهەموو پەیامبەرانە، هەر ئەمە بوو کە ئەفەرموێ: ﴿ أفكلما جاءكم رسول بما لاتهوى أنفسـكم اسـتكبرتم ﴾ کەی ئەمە ڕاست و ڕەوایە کە هەتا ئێسـتاش هەر کات پەیامبەرێکتان بۆ هاتبێ -کە پەیامەکەی لەگەڵ هەواو ئارەزووی ئێوەدا نەگونجابێ- نارەزاییتان دەربڕیوەو دەعیـەو تەکەببورتان بەسـەریاندا کردووەو باوەڕتـان نەهێناوە؟! ﴿ ففريقا كذبتم وفريقا تقتلون ﴾ ئەوسـاش بوونەتە دوودەستەوە: دەسـتەیەکتان باوەڕتان پێنەکردن و بە درۆتان خسـتنەوە، وەکو (عیساو موحەممەد) -سڵاوی خوایان لەسەر بێت- دەستەیەکی تریشـیانتان کوشـتن، وەکو (زەکەریاو یەحیاو ئەشعیا) -سڵاوی خوایـان لێ بێـت-. تێبینـی: ناوی پـیرۆزی عیسـا (٢٥) جار لەقورئانـدا هاتووە. ﴿ ٨٨: وقالوا قلوبنـا غلف ﴾ جولەکەکان بە پێغەمبەریان دەوت: دڵمان لەناو پەردەو کالاندایەو، هیچ وەرناگرێ و لەقسەکانیشـت تێناگەیـن، خوایـش لەبەرامبـەر ئـەو خووە ناپاکەیانەوە فەرمووی: ﴿ بـل لعنهم الله بكفرهم ﴾ نەخێر، ئەوە نییـە دەیڵێن. بەڵکو هەر لەبەر بێباوەڕییان خوای کاردروسـت، لەمیهرەبانی خۆی دووری خستنەوەو نفرینی لێکردون ﴿ فقليلا ما يؤمنون ﴾ ئیتر زۆر بەکەم بڕوا دێنن.

جوولەکە چاوەنواڕی پێغەمبەر بوون، کە هاتیش باوەڕیان پێنەکرد!

بەڵێ.. جوولەکە بەر لەهاتنی پێغەمبەر ﷺ هەڕەشەیان لەموشریکەکان دەکـرد کە: بەم زوانە پێغەمبـەرێ دێ و، لەژێر بەیداخی ئەودا جەنگیان لەگەڵ دەکەن، جا کەهاتیش درۆیان کردو باوەڕیان نەهێنا، بۆیە دەفەرموێ: ﴿ ٨٩: ولما جاءهم كتاب من عندالله مصدق لما معهـم ﴾ هەرکە لەلایـەن خواوە کتێبێکیان بۆهات کەپشـتگیری

ئایەتەكانی تەوراتیشی دەكردو مژدەی بەهاتنی پێغەمبەریش دەدا ﴿ وكانوا من قبل يستفتحون على الذين كفروا ﴾ بەمەرجێ بەر لەهاتنی ئەوكتێبە مژدەیان بەهاتنی دەداو دەیانویست لە ژێر بەیداخی ئەودا بەسەر بێباوەڕاندا زاڵبین ﴿ فلما جاءهم ماعرفوا كفروا به ﴾ كەچی هەركە ئەو پەیامبەرەیەهات، كەپێشتریش ئەیانناسی ولە تەوراتدا پێناسەی كرابوو، بڕوایان پێ‌نەكردو پشتیان تێكرد ﴿ فلعنة الله على الكافرين ﴾ دەسا نەحلەت ونفرینی خوا لەسەر ئەوجوولەكە بێباوەڕانە بێت كە باوەڕیان پێ‌نەكرد ودرۆیان‌كرد ﴿ ٩٠: بئسما اشتروا به أنفسهم ﴾ ئای بە چ بەهایەكی زۆرخراپ وكەم بەها، خۆیانیان فرۆشت ﴿ أن يكفروا بما أنزل الله بغيا ﴾ بەرامبەر بەو قورئانە خوا ناردی كافرو بێ باوەڕ بوون وحەسوودییان برد ﴿ أن ينزل الله من فضله على من يشاء من عباده ﴾ كە خوا دەرگای فەزڵی خۆی لە هەرعەبدێك لە بەندەكانی خۆی بكاتەوەو فەرمانی خۆی پێ بسپێرێ ﴿ فباؤا بغضب على غضب ﴾ دەرەنجام دووجار تووشی ڕق وخەشمی خوای گەورەبوون" خەشم لەسەر بێ باوەڕییان بە پەیامبەرﷺ، و خەشمێكیش لەسەر گۆڕینی تەورات" ﴿ وللكافرين عذاب مهين ﴾ دیارە بۆئەو بێباوەڕانە سزایەكی سەرسوڕهێنەرو ریسواكەر هەیە ﴿ ٩١: وإذا قيل لهم آمنوا بما أنزل الله ﴾ هەركە پێیان بگوترێ: وەرن بەوبەرنامەیە كە خوا ناردوویەتی باوەڕ بهێنن ﴿ قالوا نؤمن بما أنزل علينا ﴾ دەڵێن: هەرچی بۆخۆمان هاتووە باوەڕی پێ‌دەكەین، واتە: تەنها بە تەورات بڕوا دێنین ﴿ ويكفرون بما وراءه وهو الحق مصدقا لما معهم ﴾ ئیتر جگە لەو باوەڕ بەهیچ كتێبێكی‌تر ناكەن، هەر چەندە پشتگیری لە كتێبەكەی خۆشیان بكات، واتە: قورئان و ئینجیل ناسەلمێنن، لەحاڵێكدا كە هەرئەو(قورئانە)ش راست ودروستە وتەوراتەكەی ئەوانیش دەچەسپێنێ ﴿ قل فلم تقتلون أنبياء الله من قبل إن كنتم مؤمنين ﴾ پێیان بڵێ: باشە! ئەگەر بە كتێبەكەی خۆتان بڕواتان هەیە، ئەی بۆچی لەوەوبەر پەیامبەرەكانی خواتان‌كوشت، ئەگەر راست ئەكەن بڕوادارن..؟! واتە: بڕوای وا راست نییە ئەگەرنا پەیامبەرەكانتان نەدەكوشت ﴿ ٩٢: ولقد جاءكم موسى بالبينات ﴾ سوێند بە خوا مووساش بەڵگەو مۆعجیزەی زۆری بۆ هێنان وهاتە لاتان ﴿ ثم اتخذتم العجل من بعده وأنتم ظالمون ﴾ كەچی پاش ئەوە -كە بەدەعوەتی خوا- چوو بۆ كێوی توور، ئێوە گوێرەكەتان پەرست و كردتانە خوای خۆتان و بەوەش ستەمتان لە خۆتان‌كرد.

جوولەكە پاش پەیماندان و، راگرتنی كێوی (توور) بەسەریانەوە یاخیی بوون:

لێرەدا بۆ جارێكی تر هەندێ لە سەرپێچییەكانیان بە ڕوویاندا دەداتەوە، تابەڵكو تەمێ خوارد ببن بۆیە ئەفەرموێ: ﴿ ٩٣:

وَلَمَّا جَآءَهُمْ كِتَٰبٌ مِّنْ عِندِ ٱللَّهِ مُصَدِّقٌ لِّمَا مَعَهُمْ وَكَانُوا۟
مِن قَبْلُ يَسْتَفْتِحُونَ عَلَى ٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟ فَلَمَّا جَآءَهُم
مَّا عَرَفُوا۟ كَفَرُوا۟ بِهِۦ فَلَعْنَةُ ٱللَّهِ عَلَى ٱلْكَٰفِرِينَ ﴿٨٩﴾
بِئْسَمَا ٱشْتَرَوْا۟ بِهِۦٓ أَنفُسَهُمْ أَن يَكْفُرُوا۟ بِمَآ أَنزَلَ
ٱللَّهُ بَغْيًا أَن يُنَزِّلَ ٱللَّهُ مِن فَضْلِهِۦ عَلَىٰ مَن يَشَآءُ مِنْ عِبَادِهِۦ
فَبَآءُو بِغَضَبٍ عَلَىٰ غَضَبٍ وَلِلْكَٰفِرِينَ عَذَابٌ مُّهِينٌ
﴿٩٠﴾ وَإِذَا قِيلَ لَهُمْ ءَامِنُوا۟ بِمَآ أَنزَلَ ٱللَّهُ قَالُوا۟ نُؤْمِنُ بِمَآ
أُنزِلَ عَلَيْنَا وَيَكْفُرُونَ بِمَا وَرَآءَهُۥ وَهُوَ ٱلْحَقُّ مُصَدِّقًا
لِّمَا مَعَهُمْ قُلْ فَلِمَ تَقْتُلُونَ أَنۢبِيَآءَ ٱللَّهِ مِن قَبْلُ إِن كُنتُم
مُّؤْمِنِينَ ﴿٩١﴾ ۞ وَلَقَدْ جَآءَكُم مُّوسَىٰ بِٱلْبَيِّنَٰتِ
ثُمَّ ٱتَّخَذْتُمُ ٱلْعِجْلَ مِنۢ بَعْدِهِۦ وَأَنتُمْ ظَٰلِمُونَ ﴿٩٢﴾
وَإِذْ أَخَذْنَا مِيثَٰقَكُمْ وَرَفَعْنَا فَوْقَكُمُ ٱلطُّورَ خُذُوا۟
مَآ ءَاتَيْنَٰكُم بِقُوَّةٍ وَٱسْمَعُوا۟ قَالُوا۟ سَمِعْنَا وَعَصَيْنَا
وَأُشْرِبُوا۟ فِى قُلُوبِهِمُ ٱلْعِجْلَ بِكُفْرِهِمْ قُلْ
بِئْسَمَا يَأْمُرُكُم بِهِۦٓ إِيمَٰنُكُمْ إِن كُنتُم مُّؤْمِنِينَ ﴿٩٣﴾

وإذ أخذنا ميثاقكم ورفعنا فوقكم الطور ﴾ لە بیرتانە پەیمانێكی بەهێزو پتەومان لێ وەرگرتن كە بە تەورات كار بكەن، كێوی (توور)یشمان بەسەرتانەوە راگرت و پێمانگوتن: ﴿ خذوا ما آتيناكم بقوة واسمعوا ﴾ هەرفەرمانێكمان پێ‌داون لە(تەورات)دا، دەبێ‌زۆر بەتوند بیگرن وبیبیسن و گوێڕایەڵی بن، واتە: بەوردی كردارو رەفتاری پێ بكەن ﴿ قالوا سمعنا وعصينا ﴾ كەچی گوتیان: بەڵێ بیستمان و، گوێڕایەڵیش نابین..! ﴿ وأشربوا في قلوبهم العجل بكفرهم ﴾ ئەوینی گوێرەكە پەرستی، تێكەڵی دڵ ودەرونیان ببوو، چونكە كافر بوون وباوەڕیان لەبیر چوویەوە ﴿ قل بئسما يأمركم به إيمانكم إن كنتم مؤمنين ﴾ ئەی موحەممەد ﷺ! بڵێ: ئەگەر بڕواداربن، بێ‌شك بڕواكەتان تووشی شتی زۆر خراپ و نارەوای كردون. ئینجا ڕووبەڕوویان ئەوەستێ و ئەفەرموێ: ﴿ ٩٤: قل إن كانت لكم الدار الآخرة عند الله خالصة من دون الناس ﴾ ئەی موحەممەد ﷺ! پێیان بڵێ: ئەگەر راست ئەكەن و باوەڕتان وایە كە

لەخواوە نزیکن و، ماڵی ئەودونیاش هەرتایبەتە بە ئێوەوەو، بەشی کەسی تری تێدانییە "وەك خۆتان ئەڵێن" ﴿ فتمنوا الموت إن كنتم صادقين ﴾ جائەگەر ئەوە راستە، دەسا داوای مردن بکەن، تازوو بچنە بەهەشتەوە، بەڵام دیارە قورئان سروشتیان ئەناسێ و ئەزانێ کە درۆ ئەکەن بۆیە پێیان ئەفەرموێ: ﴿ ۹۵: ولن يتمنوه أبدا بما

قُلْ إِن كَانَتْ لَكُمُ ٱلدَّارُ ٱلْـَٔاخِرَةُ عِندَ ٱللَّهِ خَالِصَةً مِّن
دُونِ ٱلنَّاسِ فَتَمَنَّوُا۟ ٱلْمَوْتَ إِن كُنتُمْ صَٰدِقِينَ ﴿٩٤﴾
وَلَن يَتَمَنَّوْهُ أَبَدًۢا بِمَا قَدَّمَتْ أَيْدِيهِمْ ۗ وَٱللَّهُ عَلِيمٌۢ بِٱلظَّٰلِمِينَ
﴿٩٥﴾ وَلَتَجِدَنَّهُمْ أَحْرَصَ ٱلنَّاسِ عَلَىٰ حَيَوٰةٍ وَمِنَ ٱلَّذِينَ
أَشْرَكُوا۟ ۚ يَوَدُّ أَحَدُهُمْ لَوْ يُعَمَّرُ أَلْفَ سَنَةٍ وَمَا هُوَ بِمُزَحْزِحِهِۦ
مِنَ ٱلْعَذَابِ أَن يُعَمَّرَ ۗ وَٱللَّهُ بَصِيرٌۢ بِمَا يَعْمَلُونَ ﴿٩٦﴾ قُلْ
مَن كَانَ عَدُوًّا لِّجِبْرِيلَ فَإِنَّهُۥ نَزَّلَهُۥ عَلَىٰ قَلْبِكَ بِإِذْنِ ٱللَّهِ
مُصَدِّقًا لِّمَا بَيْنَ يَدَيْهِ وَهُدًى وَبُشْرَىٰ لِلْمُؤْمِنِينَ
﴿٩٧﴾ مَن كَانَ عَدُوًّا لِّلَّهِ وَمَلَٰٓئِكَتِهِۦ وَرُسُلِهِۦ وَجِبْرِيلَ
وَمِيكَىٰلَ فَإِنَّ ٱللَّهَ عَدُوٌّ لِّلْكَٰفِرِينَ ﴿٩٨﴾ وَلَقَدْ أَنزَلْنَآ
إِلَيْكَ ءَايَٰتٍۭ بَيِّنَٰتٍ ۖ وَمَا يَكْفُرُ بِهَآ إِلَّا ٱلْفَٰسِقُونَ ﴿٩٩﴾
أَوَكُلَّمَا عَٰهَدُوا۟ عَهْدًا نَّبَذَهُۥ فَرِيقٌ مِّنْهُم ۚ بَلْ أَكْثَرُهُمْ
لَا يُؤْمِنُونَ ﴿١٠٠﴾ وَلَمَّا جَآءَهُمْ رَسُولٌ مِّنْ عِندِ ٱللَّهِ
مُصَدِّقٌ لِّمَا مَعَهُمْ نَبَذَ فَرِيقٌ مِّنَ ٱلَّذِينَ أُوتُوا۟ ٱلْكِتَٰبَ
كِتَٰبَ ٱللَّهِ وَرَآءَ ظُهُورِهِمْ كَأَنَّهُمْ لَا يَعْلَمُونَ ﴿١٠١﴾

قدمت أيديهم ﴾ بەهۆی ئەوکاروکردەوە نادروستەیانەوە، پێشی خۆیانیان خستوون، هەرگیز داواو ئارەزووی مردن ناکەن، ﴿ والله عليم بالظالمين ﴾ وخواش بە ستەمکاران –خۆیان و نەفسیەتیان– چاك زانـاو بەئاگایە ﴿ ۹٦: ولتجدنهم أحرص الناس على حياة ومن الذين أشركوا ﴾ سـویندبێ بە خوا، تۆ دەبینی کەجوولەکە لەهەڵپـە بـۆ ژیانی ئـەم دونیایە، لەتـەواوی مـەردم، بگرە لەو کەسانەش شەریك بۆخوا دادەنێن، سوورترو تامەزرۆترن! کەوابوو درۆ ئەکـەن کە دەڵێن ئێمە گەلێکی کـەم تەمەعین ﴿ يود أحدهم لـو يعمر ألف سنة ﴾ هـەر کام لەوانە ئاواتەخوازە و پێی خۆشـە کـە: هەزار سـاڵ تەمەنی هەبێ وبژی! ﴿ ومـا هو بمزحزحه من العذاب أن يعمر ﴾ خۆ ئەر ئەو تەمەنە درێژەشـی بدرێتێ، –کاتێ مـردو گەڕایەوە لای خوا– بەوتەمەنە درێژەی لە سـزای خوا دوور ناخرێتـەوەو رزگار نابـێ ﴿ والله بصير بما يعملون ﴾ وخواش بەو کاروکـردەوە ئەوان دەیکەن زۆر بینایە، کەوابوو ئیتر ئێوە هەرگیز ناتوانن هیچ شتێکی لێ بشارنەوەو درۆی لەگەڵدا بکەن.

جوولەکە جبریل بەدوژمنی خۆیان دەزانن!:

پێشـەوا (ئەحمـەد) لە(ئیـبن عەبباس)ـەوە –خوا لێیـان رازیی بـێ– دەڵێ: تاقمـێ لەجوولەکـە روویان لە پێغەمبـەر ﷺ کردو وتیان: ئەبولقاسـم! ئێمە پێنج شت لە تۆ دەپرسین، جائەگەر تۆ وەڵامتدراینەوە، ئەوا باوەڕدەکەین تۆ پێغەمبەریت و، پەیڕەویشت لێدەکەین، ئەوجا وەك (ئیسرائیل/ یەعقووب) بەڵێنی لەکوڕەکانی خۆی وەرگرت، لەبارەی (یوسف)ـەوە ﷺ بەڵێنیان داو گوتیان: (الله على مانقول وكيل) پێغەمبەریش ﷺ هەروا بەڵێنی دانێ و بۆی دوویات کردنەوەو، فەرمووی: دەسا پرسیارەکانتان بڵێن: ئەوانیش وتیان: نیشـانەی پێغەمبەرێتی چییە؟ فەرمووی: ((تَنامُ عَيْنَاهُ، وَلا يَنَامُ قَلْبُهُ)) واتە: پێغەمبەر هەردووچاوی دەنوێن، بەڵام هەرگیزدڵی نانوێ ولەخوا خافڵ نابێ؛ وتیان: ئەی ئەو تنۆکە ئاوە کە دەچێتە منداڵدانەوە، چۆن جارێ دەبێتە مێیینە، جارێکیش دەبێتە نێرینە؟ فەرمـووی: ((يَلْتَقِي الماءانِ، فإذا علا ماءُ الرجلِ ماءَ المرأةِ أذْكَرَتْ، وإذا عـلا ماءُ المرأةِ ماءَ الرجـلِ أُنِّثَتْ)) واتـە: کەهەردوو ئاوەکە لەجێـی خویاندا بەیەك دەگەن، ئەگەرئاوی پیاوەکە سـەرکەوت بەسـەرئاوی ژنەکەدا، ئەوە کوڕی دەبـێ و، خۆ ئەرئاوی ژنەکە سەرکەوت بەسە ئاوی پیاوەکەدا، ئەوا کچی دەبێ.

وتیان: دەباشـە! یەعقووب چ شـتێکی لە خـۆی قەدەغە کرد؟ فەرمـووی: ((كانَ يَشْـتَكي عِرْقَ النَّسا لايَجِـدُ شَـيْئا يُلائِمُهُ إلا أَلْبـانَ كَـذا وَ كَذا)) واتـە: کاتی خۆی یەعقووب ﷺ تووشـی (عەرقوننەسا)بوو، بێجگە لە شیری (وشتر)یش شتێکیتری بۆباش نەبوو، ئەوجا لەبەرئەوە کە وشـترەکە بمێنێتەوەو سەرنەبڕدرێ، گۆشـتەکەی لەخۆی حەرامکرد، وتیان: راسـت ئەکەیت. وتیان باشـە ئەی ئەو (رەعـد) ودەنگە لە هەورەکانـەوە دێت چییە..؟ لەوەڵامـدا فەرمـووی: ((مَلَكٌ من ملائكـةِ الله(عزوجـل) مُوَكَّلٌ بالسَّـحابِ، بِيَدِهِ مِخْراقٌ مِن نار يَزْجُرُ بِهِ السَّـحابَ، يَسُوقُهُ حينَ أَمَرَ الله)) خـوا فریشـتەیەکیهەیە؛ کاروباری گشـت هەورەکانی پێ سـپێردراوە، ئەو (رەعد) وبروسـکەیش ئێوە دەیبینن و دەیبسن، دەنگ و نەعرەتەی فریشـتەکەیە. وتیان: راسـت دەکەیت، بەڵام تەنیا پرسیارێکمان ماوە، ئەگەر بەراستی وەڵامیمان بدەیتەوە، ئەوا پەیمـان و بەیعەتت دەدەینێ وباوەڕت پێدێنین، پرسـیارەکەیش ئەمەیـە: هـەر پێغەمبەرێك فریشـتەیەکی وەحـی هاتۆتە لای و وەحی بۆهێناوە، باشـە ئەو فریشتەیەی وەحیبۆتۆ دێنی کێیە؟ فەرمـووی: (جوبریل)ـە ﷺ. وتیـان: جوبریل! ئەوجوبریلە کە

دەستووری جەنگ وکوشت و کوشتار دەدا؟! خۆ ئەوە دوژمنی ئێمەیە، ئەگەر لەباتی ئەوە گوتبات میکائیلە کە رەحمەت وباران و سەوزایی دێنێ، قبووڵمان بوو، ئەوسا خوایگەورە ئەم ئایەتەی ناردە خوارەوەو فەرمووی: ﴿ ٩٧: قل من كان عدوا لجبريل فإنه نزلـه على قلبك بـإذن الله ﴾ ئەی موحەممەد ﷺ! پێیان بڵێ: هەر کە سێك خۆی بە دوژمنی جوبرەئیل دەزانێ، دەبا لە خەم وخەفەتدا بمرێ، چونکە بێگومان ئەوە بەفەرمانی خوا ئەم قورئانەی دابەزاندووە بۆسەر دڵ ودەروونی تۆ، ئیتر با جوولەکە هەر رقیان لێبێ و دوژمنایەتی لەگەڵ بکەن، وەك خۆیان هاوار ئەکەن و ئەڵێن: جوبرەئیل دوژمنی ئێمەیە..؟! ﴿ مصدقا لما بين يديه ﴾ ئەو قورئانەش ئەودەیهێنێ، پشتگیری لە کتێبەکانی بەردەستی دەکا، بەتەوراتەکەی ئەوانیشەوە ﴿ وهدى وبشـرى للمؤمنين ﴾ وەرێنمایی ومۆژدەیشە بۆ بڕواداران، کەوابوو بڕوا نەبوونی ئەوانە بەقورئان ئەر هەر لەبەر ئەوە بێ کە جوبریل هێناویەتی، ئەوە شتیکی زۆرخراپ وناڕەوا و ناماقوڵە. ﴿ ٩٨: من كان عدوا لله وملائكته ورسـله وجبريل وميكال ﴾ هەرکەسێك دوژمنی خواو فریشتەو پەیامبەرەکانی ئەوو جوبریل ومیکائیل بێت، ئەوەبێسۆ کافرو بێباوەڕە ﴿ فإن الله عدو للكافرين ﴾ لەبەرامبەر ئەوەیشەوە، بێگومان خوا ناحەزو دوژمنی بێباوەڕانەو، مامەڵەی دوژمنایەتیان لەگەڵ ئەکات، چونکە هەرکەسێك دوژمنایەتی لەگەڵ دۆستەکانی خوادا بکا، وەك دوژمنایەتی لەگەڵ خودیخوادا کردبێ وایە.

بەڵگەی پێغەمبەرێتی موحەممەد ﷺ:

﴿ ٩٩: ولقـد أنزلنـا إليـك آيات بينات ﴾ سوێند بێ بەخوا ئەی موحەممەد ﷺ ئێمە بەڵگەو نیشانەیەکی زۆرو ئاشکرامان بۆناردویت، بۆ سەلماندنی راستی پەیامبەرێتیت ﴿ وما يكفر بها إلا الفاسـقون ﴾ خۆ مەگەر هەر فاسق ولەسنووردەرچووەکان حاشاو نکوولی لێ بکەن ﴿ ١٠٠: أوكلما عاهدوا عهدا نبذه فريق منهم ﴾ مەگەر بۆچی جوولەکە هەرجارێ بەڵێن وپەیمانێك دەدەن بەخوا خێرا دەستەیەکیان پشتگوێی دەخەنو هەڵیدەوەشێننەوە؟ ﴿ بـل أكثرهم لايؤمنون ﴾ بۆیە وایش ئەکەن، چونکە زۆربەی زۆرینەیان بڕوای پێناهێنن، ئیتر چۆن پەیمان دەبەنەسەر، (مالیکی کوڕیسەیف) ی جوولەکە، هەرکە پێغەمبەر هات، سوێندی خوارد کە: خوا سەبارەت بەو پێغەمبەرە، هیچ پەیمانێکی لێوەرنەگرتوون! ﴿ ١٠١: ولما جاءهم رسول من عند الله ﴾ دیسان دوای ئەوەش کەخوا ئەم پێغەمبەرەی ناردەلایان ﴿ مصدق لما معهم ﴾ و پشتگیری لەتەوراتەکەشیان دەکا ﴿ نبذ فريق من الذين أوتـوا الكتاب كتـاب الله وراء ظهورهم ﴾ دەستەیەك لەخاوەن کتێب و نامەکان، کتێب و نامەکانی خوایان پشتگوێ خست و خۆیانیان لێبێ ئاگا کرد، واتە: لەبەرئەوەی کە کتێبی تەورات پەسنی پێغەمبەری تێدابووە، لەگەڵ قورئاندا یەکیان دەگرت، زاناکان ئەویشیان فرێدایە پشتەوە! بۆیە ئەفەرموێ: ﴿ كأنهم لا يعلمـون ﴾ هەردەڵێیت هەواڵ و نیشانەی وایان لەتەوراتدا نەزانیوە جا هەر بەوەیشەوە نەوەستان، بەڵکو بەجادوو و شتی واوە خۆیان سەرقاڵکرد وگوتیان: کاتی خۆیشی (سولەیمان) هەر بە جادووگەریی و سیحر، دەسەڵاتەکەی خۆی راگرتبوو..! بۆیە خوا بەدرۆی خستنەوە.

سەرگوزشتەکەی (هاروت) و (ماروت):

﴿ ١٠٢: واتبعـوا مـا تتلـوا الشـياطين علـى ملك سـليمان ﴾ هەندێ لە نەوەکانی (یەعقووب) کەوتنە شوێنی ئەوجادووە، شەیاتینی سەردەمی پاشایەتی ودەسەڵاتی سولەیمان عليه السلام دایان هێناو دەیانخوێند، واتە: کەوتنە شوێنی ئەوفروفێڵانەی دەربارەی حکومەتەکەیسولەیمان دەیانکرد ﴿ وما كفر سليمان ﴾ خۆئاشکرایشە کەسولەیمان کافرو جادووگەر نەبوو و ئەویش "جادووی دانەهێنا" وەك ئەوان دەڵێن ﴿ ولكن الشياطين كفروا ﴾ بەڵکو شایەتینەکان جادوویان داهێناو کافرو بێبڕوا بوون و لەسنوور دەرچوون ﴿ يعلمون الناس السحر ﴾ و خەڵکیشیان فێری جادوو ئەکرد ﴿ وما أنزل على الملكين ببابل هاروت وماروت ﴾ هەروەها کەوتنە شوێنی ئەو زانیاری و زانستیەی هاتبوویە سەر ئەو دوو فریشتەیە "هاروت وماروت" لە "بابل"ی عێراقدا.

لەوسەردەمەدا مەردم زۆر سەرقاڵبوون بە جادوو و فروفێڵ لەگەڵ یەکتردا، جا لەوکاتەدا خوای گەورە ئەودوو فریشتەی نارد تا جادوویان بۆ روون بکەنەوەو خەڵکی تێبگاو بەهەڵە نەچن و بزانن کە جادوو لەگەڵ مۆعجیزەی پەیامبەرێتیدا دووشتی لێكجیاوازن، وە لەهەمان کاتیشدا ئەو دوو فریشتەیە بەخەڵکەکەیان ئەوت: ئێمە تەنها مایەی تاقیکردنەوەین و هاتووین بۆ بەتاڵکردنەوەو هەڵوەشانەوەی سیحر، دەخیل سەد دەخیل ئێوە نەفێری ببن و، نە رەفتاریشی پێبکەن، بەڵێ.. کاری ئەو دوو فریشتەیە هەر ئەمە بوو، ئیتر لەمە بەولاوە شتێکیتر نەبوو، هەرچەندە بەداخەوە قسەی زۆر -تەنانەتی بەدەم ئیبن وعەبباسەوە- دەربارەیان دەگێرنەوە! ﴿ وما يعلمان من أحد حتى يقـولا إنما نحن فتنة فلا تكفر ﴾ وە لەهەمان کاتدا هەر کەسێکیان فێری جادوو ئەکرد لە سەرەتاوە پێیان دەگوت: ئەم کارەی ئێمە تەنها بۆ تاقیکردنەوەو

فێر بوونی جیاکردنەوەی (مۆعجیزە) و(سیحرە) و لەلایەن خواوە نێردراوین، کەوابوو ئاگادار بە! خۆت کافر مەکە و فێری جادوو نەبیت، ﴿ فیتعلمون منهما ما یفرقون به بین المرء وزوجه ﴾ بەڵام هەندێك هەر کۆڵیان نەدا تاڵەو دوو فریشتەوە فێری ئەمە بوون کەبتوانن بەسیحر ژن ومێرد لێك بکەنەوە، واتە: مەردمەکە بەگوێی

وَاتَّبَعُوا مَا تَتْلُوا الشَّيَاطِينُ عَلَى مُلْكِ سُلَيْمَانَ وَمَا كَفَرَ
سُلَيْمَانُ وَلَكِنَّ الشَّيَاطِينَ كَفَرُوا يُعَلِّمُونَ النَّاسَ
السِّحْرَ وَمَا أُنْزِلَ عَلَى الْمَلَكَيْنِ بِبَابِلَ هَارُوتَ وَمَارُوتَ
وَمَا يُعَلِّمَانِ مِنْ أَحَدٍ حَتَّى يَقُولَا إِنَّمَا نَحْنُ فِتْنَةٌ فَلَا تَكْفُرْ
فَيَتَعَلَّمُونَ مِنْهُمَا مَا يُفَرِّقُونَ بِهِ بَيْنَ الْمَرْءِ وَزَوْجِهِ
وَمَا هُمْ بِضَارِّينَ بِهِ مِنْ أَحَدٍ إِلَّا بِإِذْنِ اللَّهِ وَيَتَعَلَّمُونَ
مَا يَضُرُّهُمْ وَلَا يَنْفَعُهُمْ وَلَقَدْ عَلِمُوا لَمَنِ اشْتَرَاهُ
مَا لَهُ فِي الْآخِرَةِ مِنْ خَلَاقٍ وَلَبِئْسَ مَا شَرَوْا بِهِ
أَنْفُسَهُمْ لَوْ كَانُوا يَعْلَمُونَ (١٠٢) وَلَوْ أَنَّهُمْ آمَنُوا
وَاتَّقَوْا لَمَثُوبَةٌ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ خَيْرٌ لَوْ كَانُوا يَعْلَمُونَ
(١٠٣) يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَقُولُوا رَاعِنَا وَقُولُوا
انْظُرْنَا وَاسْمَعُوا وَلِلْكَافِرِينَ عَذَابٌ أَلِيمٌ (١٠٤)
مَا يَوَدُّ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ وَلَا الْمُشْرِكِينَ
أَنْ يُنَزَّلَ عَلَيْكُمْ مِنْ خَيْرٍ مِنْ رَبِّكُمْ وَاللَّهُ يَخْتَصُّ
بِرَحْمَتِهِ مَنْ يَشَاءُ وَاللَّهُ ذُو الْفَضْلِ الْعَظِيمِ (١٠٥)

فریشتەکانیان نەکردو، فێری جادوو بوون وپاشان جادوو و سیحریان لەیەك دەکردو، جۆرەها کاری ناپەسەندو ناشەرعیان ئەنجام دەدا، هەرچەند ﴿ وما هم بضارین به من أحد إلا بإذن الله ﴾ بەبڕیاری خوا نەبووبا ئەو جادووگەرانە توانایان نەبوو زیانێك بەهیچ کەسێ بگەیەنن ﴿ ویتعلمون ما یضرهم ولا ینفعهم ﴾ هەر فێری شتێ ئەبوون کە زیانیان لێبداو، هیچ قازانج وسوودێکی نەبێ بۆیان ﴿ ولقد علموا لمن اشتراه ماله فی الآخرة من خلاق ﴾ کە ئەوکارە ناپەسەندەشیان ئەکرد، وە نەبێ لەڕووی نەزانینەوە بێت، بەڵکو ئەو(جولەکانە) چاك دەشیانزانی ئەوکەسەی کڕیاری جادووگەریی بێ، لەڕۆژی دواییدا هیچ کەڵك وسوودێکی پێناگاو لەبەهرەی خوا بێ بەشە، ئەوسا بۆئەوەی پتر لەسیحر تێبگەین چەند ئایەتێك وهاوڕێ لەتەك کورتە ڕاڤەیەکی جادوودا باس دەکەین، جا ئەمانە هەندێك لەو ئایەتانەن کە لەبارەی (سیحر)ـەوە هاتوون، : (ولکن الشیاطین کفروا یعلمون الناس السحر) (بەقەرە: ١٠٢)، (فلما جاء السحرة) (یوونس: ٨٠)، (وجاء بسحر عظیم) (ئەأعراف: ١١٦).

زانایان دەربارەی بوون و حەقیقەت و ڕاستی سیحر، چەند قسەیەکیان هەیە:

١) هەندێکیان دەڵێن: سیحر شتێکەو حەقیقەتێکی هەیە، دەشتوانێ بەواقیعی و بەبەرچاوی بینەرەوە ڕۆڵی خۆی ببینێ و، بۆیشی هەیە لەحاڵەتێکەوە بۆحاڵەتێکی دی هەرشتێ بگۆڕێ.

٢) هەندێکی دی پێچەوانەی ڕای ئەوانەن، وەك ئیمامی (ئیبن جەریر) -ڕەحمەتی خوای لێبێ- کەدەڵێ: ناڕێکی و جیاوازی لەپێناسە کردنی (سیحر)دا زۆر زۆرە، هەندێك لەزانایان دەڵێن: سیحر کۆمەڵێك فروفێڵ و چەواشەگەری و خیدعەیە، ساحیر بەسەلیقەی خۆی وادەکا لە سیحرلێکراوەکە، وابزانێ کە ئەوەی ئەیکات حەقیقەتەو بنەڕەتێکی هەیە، وەك کەسێك لە دوورەوە(سەراب) تراویلکەیەك دەبینێ و بۆخۆی وادەزانێ ئاوە، کەچی کاتێك لێی نزیك دەبێتەوە، ئەوجا دەزانێ ئاو نییە. هەندێکیدی ئەڵێن: ساحیر دەتوانێ تەنانەت ئینسانیش بکاتە گوێدرێژ!!، یان ئینسان و گوێدرێژ بگۆڕێ بەشتێکی دی، دواتریش زانای پایەبەرز (لالەکائی) ئەڵێ: ئەگەر نەیتوانیبا ئەم جۆرە شتانە بکات، هەرگیز نەیشیدەتوانی جیاوازی بخاتە نێوان ژن و مێردەوە؛ کەوابوو دەشتوانێ چۆلەکە بکات بە مرۆڤ یا.. هتد (ئیبن قەییم)یش ڕەحمەتی خوای لێبێ لەتەفسیری سوورەتی (فلق) دەڵێ: ئەم ئایەتەی: (ومن شر النفاثات فی العقد) ئەو فەرموودەیەش خاتوو عائیشە- ڕەزای خوای لێبێ- دە گێڕێتەوە کە: سیحر لەپێغەمبەری خوا ﷺ کرا، ئەمانە هەردووکیان بەڵگەن لەسەر ئەوە کە سیحر هەیەو ڕاستە. بەهەرحاڵ ئەهلی (تەفسیر) و(حەدیس) هەردوولا ئەڵێن: ئەو ریوایەتانەی کە لە هاوەڵان و سەلەفەوە هاتوون بەڵگەن لەسەر ئەوە کە سیحر حەقیقەتی هەیە، وە ئەو ئایەتەش کە خوای گەورە دەفەرموێ: (فیتعلمون منهما ما یفرقون به بین المرء وزوجه) دیسانەوە هەرئەوە دەسەلمێنێ کە سیحر لە تێکدانی پەیوەندی ژن ومێردا کاریگەریی خۆی هەیەو، بێجگە لەمانەش فەرموودەی ڕاست ودروستیش هەیە کەپێغەمبەری خوا ﷺ سیحری لێکراوە. جەماوەری زانایانیش لەسەر ئەوەن کە: سیحر کاریگەریی خۆی هەیە. بۆ نموونە ئیمامی نەوەوی (ڕەحمەتی خوای لێبێ) لەشەرحی (موسلیم)دا ئەڵێ: (والصحیح أن له حقیقة وبه قطع الجمهور وعلیه عامة العلماء، ویدل علیه الکتاب والسنة المشهورة)، بەڵام هەر (نەوەوی) خۆی دەڵێ: ئەو ڕاو بۆچوونە کە دەڵێ: ساحیر دەتوانێ ئینسان بگۆڕێ بە غەیری خۆی لەواقیعەوە زۆر دوورە، ئیتر خوای گەورەیش باشتر دەزانێ. (ئیبن حەزم)یش

-ڕەحمەتی خوای لێبێ- دەڵێ: (وذهب أهل الحق إلى أنه لا يقلب أحد عينا ولا يحيل طبيعة إلا الله عزوجل لأنبيائه فقط). (ئیبن حەجەر) یش -ڕەحمەتی خوای لێبێ- دەڵێ: شتێ کە جێگەی قسەو باس بێت ئەوەیە کە ئایا ساحیر دەتوانێ شتێك لەحاڵەتێکەوە بۆحاڵەتێکی دیکە بگۆڕێ؟ پاشان ئەڵێ: جەماوەری زانیان لەسەر ئەوەن کە سیحر ڕاستەو حەقیقەتێکی هەیەو کاریگەریی خۆیشی هەیە، بەڵام ناتوانێ هیچ شتێك لەحاڵەتێکەوە بۆ حاڵەتێکی دی بگۆڕێ، خوایش باشتر دەزانێ.

دەبێ ئەوەش بزانین کە سیحر یەکێکە لە گوناهە زۆر گەورەکان و دەبێ موسوڵمان زۆر خۆی لێ بپارێزێ، هەروەکو لە (سەحیح)ی موسلیم و بوخاری)دا هاتووە، وەئیمامی (عومەرو، ئیمامی عوسمان و، جندوب و، خاتوو عایشەو، خاتوو حەفسە)یش- خوایان لێ ڕازی بێ- لەسەر ئەوەن کە دەبێ ساحیر بکوژرێ.

لەکتێبەکەی ئیمامی (ترمزی)یشدا هاتووە کە پێغەمبەری خوا ﷺ فەرموویەتی: ((حد الساحر ضربة بالسيف)) جا ئەم حەدیسە هەرچەندە (ضعيف الإسناد)ـە، بەڵام ئیمامی (زەهەبی) دەڵێ: (والصحيح أنه موقوف على جندب بن عبدالله).

سەبارەت بە حوکمی ساحیریش ئیمامی (ئەحمەد) و ئیمامی (مالیك) -ڕەحمەتی خوایان لێ بێ- دەڵێن: دەبێ ساحیر بکوژرێ، بەڵام ئیمامی ئەحمەد ئەم قسەیەش دەکاو دەڵێ: ئەگەر ساحیرە کە لە (أهل الذمة) بوو، ئەوە ناکوژرێ، بەڵگەشی ئەو فەرموودە سەحیحەیە کە (لبيد بن الأعصم)ـی یەهوودی سیحری لە پێغەمبەری خوا کردو ﷺ نەشیکوشت، بەڵام ئیمامی شافعی و ئیمامی ئەبو-حەنیفە -ڕەحمەتی خوایان لێبێ- دەڵێن: ساحیر ناکوژرێت، جا لەهەر میللەتێك بێت (أهل الذمة) بێ یان نا.. بەڵگەشیان ئەوەیە کەپێغەمبەر ﷺ کاتێ ساحیرەکە سیحری لێکرد نەیکوشت، خوایش باشتر ئەزانێت. منیش دەڵێم: حوکمەکە دەدرێتە دەستی ئەمیرو ڕابەری دەستەی زانایانی سەردەم، ئەگەر ئەوان کوشتنیان پێ باش بوو، ئەوە دەکوژرێ، ئەگینا ئازاد دەکرێ (والله أعلم).

﴿ ولبئس ماشروا به أنفسهم لوكانوا يعلمون ﴾ بەڕاستی ئەگەر تێگەیشتبان ئەوشتەی کە ئەوان خۆیانیان پێ‌فرۆشت، دەیانزانی چ کارێکی زۆر خراپ و ناپەسەند بوو.

ڕێنماییەکانی ئایەتی (١٠٢):

١) دژایەتی قورئان وسوننەت، لەبەرئەوە کەکاری خراپ و فەسادو ستەمکارییان حەرامکردووە، سەرەڕای کافربوون، دەرگای هەموو باتڵ و دزێوییەکیش لە مرۆڤ دەکاتەوەو، قورئانیان لا بچوك دەبێتەوە، پەنا بەیاسا دەستکردەکان ئەبەن و، بازاڕی بیدعە چییەکان گەرم دەکەن و، بەخۆشیان نازانن چ دەکەن؟!.

٢) گشت قازانج وزیانێك هەر بەدەستی خوایە.

٣) فێربوونی سیحرو بەکار هێنانی هەردوو کارێکی حەرامن، وەك (ئەبو حەنیفە، مالیك، ئەحمەد) -خوا لێیان ڕازی بێ- ئەڵێن، بەڵام هەندێ لەهاوڕێیانی ئەبوحەنیفە ئەڵێن: فێربوونی سیحر بۆ خۆپارستن، نەحەرامە و، نەکوفرە.

﴿ ١٠٣: ولو أنهم آمنوا واتقوا ﴾ خۆئەر ئەو جوولەکانە بڕوایان بەبەرنامەکەی خوا هەبا -وەك پێویست- وەلەسزایشی پارێزیان کردبا ﴿ لمثوبة من عند الله خير ﴾ دەیانزانی کە پاداشتێك لەلای خوایە باشترە بۆیان، لەو قازانجە دونیاییەی چاوەڕوانیان ئەکرد ﴿ لو كانوا يعلمون ﴾ ئەگەر بیانزانیباو، زانستی ژیرانەیان بخستایەتەکار.

تێبینی: لەو سەردەمەدا جادووگەرێکی زۆر پەیداببوو، جادووگەرەکانیش کاری زۆر سەرسوڕهێنەریان دەکرد و، زۆر کەسیش وایدەزانی ئەوکارەی ئەوان مۆعجیزەیەو خۆیشیان پەیامبەرن، جا لەبەرئەوە خوای باڵادەس ئەو دوو فریشتەی ناردو جۆری جادووەکەی فێر کردن، تا بتوانن جادوو مۆعجیزە لێك جیاکەنەوەو بزانن ئەوانەی کەداوای پەیامبەرێتی ئەکەن بێ بەڵگەیەکی زانستانەو باوەڕپێکراو، کارێکی زۆر ناپەسەند ئەکەن و جادووبازن، نەك پەیامبەر.

وشەی جوان و ناسک بڵێن:

لێرەدا دیسانەوە تاوانێکی‌تری جوولەکە ڕوون دەکاتەوەو دەفەرموێ: ﴿ ١٠٤: ياأيهاالذين آمنوا لا تقولوا راعنا ﴾ ئەی ئەوانەی باوەڕتان هێناوە! لەکاتی قسە کردن لەگەڵ پێغەمبەردا ﷺ مەڵێن (راعنا) بەومانایە کەگوایە باش گوێ بیستمان بە تا ئێمە مەبەستی خۆمانت پێ ڕادەگەیەنین و تۆش وەریگریت، چونکە وشەی ((راعنا)) هەر لەو وشەیە دەچێت کەجوولەکە بۆمانای بەدکاروخراپ لای خۆیان بەکاری دەهێنن، چونکە بەزمانی عیبری جوولەکە (راعنو) واتە: ئەی بەدکارو ساویلکە! دیارە مەبەستی ئەوان بەو وشەیە گاڵتەو لاقرتێکردنە بەپەیامبەر ﷺ، جا لەبەرئەوە کە (راعنا) نزیکە لە وشەی (راعنو)وەو، (راعنو)ش لەزمانی ئەواندا بەمانای مرۆڤی زۆرساویلکەو خراپە، نابێ ئێوە (ئەی موسڵمانان!) بەکاری بهێنن ﴿ وقولوا انظرنا واسمعوا ﴾ وەلەباتی بڵێن (راعنا) بڵێن (أنظرنا)،

چونکە ئەم وشەیە تەنها مانای مۆڵەت خواستن و چاوەنۆڕی دەبەخشێ، وەك خوا ئەفەرموێ: (وقولوا انظرنا واسمعوا) بڵێن: تەماشامان بکەو، هۆشت پێمانەوە بێت، ئێوەش گوێی بدەنێ و وتەکانی ببیسن، واتە: ئێوە وەك ئەوان مەبن کە دەڵێن: (سمعنا و عصینا) ﴿ وللکافرین عذاب ألیم ﴾ بۆئەو بێباوەڕانە سزایەکی ئێش پێگەیەنەر هەیەو ئامادەیە.(ئیبن کەسیر)دەڵێ: لەم ئایەتەدا خوای گەورە موسڵمانان قەدەغە دەکات، کە لە قسەوگوتارو رەفتاردا، خۆ بە کافرانەوە بشوبهێنن، وە سەبارەت بە فەرموودەی: ((مَنْ تَشَبَّهَ بِقَوْمٍ فَهُوَ مِنْهُمْ)) دەڵێ: ئەمە ئەوپەڕ هەڕەشەیە لەو کەسانە کەلە جەژن و قسەو گوتارو جل وبەرگ و باری کۆمەڵایەتیدا، خۆ دەشوبهێنن بەخوانەناس و کافرانەوە. ئای کاشکا! ئەمڕۆ موسڵمانان کەمێك هۆشیار دەبوونەوەو ئەوەندە بەدوای لاسایی داب و نەریت و مۆدەبازی بێگانە نەدەکەوتن و نەدەچوونە ژێر پەرچەمی ئەم و ئەوی دژ بە دین و وڵات و نیشتمانمانەوە ﴿ ١٠٥: ما یود الذین کفروا من أهل الکتاب ولا المشرکین أن ینزل علیکم من خیر من ربکم ﴾ خاوەن نامە بێباوەڕەکان، ئەوانەی دینی خۆیان لە دەستداو، ئەوانەش موشریکن و هاوبەش بۆ خوا دادەنێن، قەت پێیان خۆشنییە لە لایەن پەروەردگارتانەوە، هیچ خێروبێرێکتان بۆ بێت، چ جای ئەوەی پێیان خۆشبێت، قورئانتان بەدیاری و خەڵات بۆ بێت ﴿ والله یختص برحمته من یشاء ﴾ و خواش مەیلی خۆیەتی، هەرکەس خۆی حەزبکا رەحمەت و سۆزی خۆی بۆ تایبەت دەکاو دەیکاتە پێغەمبەر ﴿ والله ذو الفضل العظیم ﴾ و دیارە خوا خاوەنی فەزڵ و بەخششی زۆر گەورەیە.

نەسخ و لەکارخستن لە قورئاندا:

جوولەکەو هاوەڵدارەکان دەیانگوت: سەیری موحەممەد ناکەن چۆن ئەمڕۆ شتێك ئەڵێ و، سبەینێ شتێکی تر؟! خوای گەورە لەوەڵامیاندا فەرمووی: ﴿ ١٠٦: مانسخ من آیة أو ننسها ﴾ ئێمە لەقورئاندا هەر ئایەتێك بسڕینەوەو لەکاری بخەین، یان فەرامۆشی بکەین و لەبیری ببەینەوە ﴿ نأت بخیر منها أو مثلها ﴾ ئێمە لەباتی ئەوە، ئایەتێکی چاکتر و ئاسانتر؛ یان هەروەکو ئەو دەخەینە جێی؛ تا لەپاشە رۆژدا ببێ بەمایەی پاداشتی گەورە تر و زیاتر، (تەبەری) بۆ لەکارخستنی ئایەتەکان وگۆڕینیان، چەند نموونەیەك دێنێتەوە:

یەکەم: گۆڕینی قورس بۆئاسان، وەك لابردن وسڕینەوەی شەونوێژ لەسەر موسڵمانان.

دووەم: گۆڕینی ئاسان بۆقورس، وەك گۆڕینی چەند رۆژێ رۆژوو -کەلەسەرەتاوە هەبوو- بۆ رۆژووی مانگێکی رەبەق، ئەمە هەرچەندە قورسترە، بەڵام لەرووی پاداشتەوە گەورەترو باشترە.

سێیەم: گۆڕین وسڕینەوەی بریارێك بۆ بریارێکیتر وەکو خۆی، وەك گۆڕینی رووگە لە (بیت المقدس)ەوە بۆ(کەعبە).

خوای گەورە سەیری بەرژەوەندی خەڵکی خۆی دەکا، چاك دەزانێت کەئەمڕۆ بریارێك زۆر لەبارو گونجاوە، بەڵام بۆسبەینێ نەگونجاوە، ئەوسا ئەویش بە فەزڵی خۆی ئەیسڕێتەوە، چونکە: ﴿ ألم تعلم أن الله علی کل شیء قدیر ﴾ مەگەر نەتزانیوە کە خوای گەورە بەسەر هەموو شتێکدا بەتواناو دەسەڵاتدارەو هەرچیش بکات ئەیکات، ئەمڕۆ بریارێکە، بۆ سبەینێ، بریارێکی ترە ﴿ ١٠٧: ألم تعلم أن الله له ملک السموات والأرض ﴾ ئایا نەتانزاینوە کە بێ سۆ دەسەڵاتداریتی ومولکایەتی گشت ئاسمانەکان و زەوی هەر بۆخوایە؟ ﴿ وما لکم من دون الله من ولی ولا نصیر ﴾ ودیارە بێجگە لەخواش، هیچ یاوەرو کۆمەك کارێکتان نییە، بێ بەهاوارو هاناتانەوە.

ئەم مەسەلەی (نەسخ) و سڕینەوەیە، لەکۆنەوە بۆتە هەراو کێشەی ناو زانایان و،کتێب ونووسراوی زۆریان تێدا نووسیوەو، هەر یەکە بە باری راو بۆ چوونی خۆیدا رایدەکێشێ و،پەسەندی دەکات، ئەگەرچی لەکتێبەکانی خۆماندا دەڵێ: جەماوەری زانایان لەسەرئەوەن کە: نەسخ لە(ئەوامیرو نەهییدا هەیە،قورتبی دەڵێ: (أنکرت طوائف من المنتمین للإسلام المتأخرین جوازه وهم محجوجون بإجماع السلف علی وقوعه فی الشریعة الإسلامیة).

پرسیاری بێ جێ و ناشایست مەکەن:

﴿ ١٠٨: أم تریدون أن تسئلوا رسولکم کما سئل موسی من قبل ﴾ ئەی یاران وهاوەڵان! مەگەر ئێوەیش ئەتانەوێ داوای چەند بەڵگەو مۆعجیزەیەکی گەورە لەپەیامبەرەکەتان (موحەممەد ﷺ) بکەن سەرەڕای ئەو هەموو بەڵگانەی بۆتان هاتن هەروەك لەمەوبەر لەلایەن بەنی ئیسرائیلەوە داوا لەمووسا کرا! کەچی ئەوانەی لای مووسا ﷺ هێشتا دوای ئەو هەموو بەڵگانە بۆی هێنان گوتیان (أرنا الله جهره)! جابۆئەوە لەوجۆرە خووە نارێکە بیانترسێنێ خوای گەورە ئەفەرموێ: ﴿ ومن یتبدل الکفر بالإیمان ﴾ جاهەرکەسێك کوفر بەئیمان بگۆڕێتەوەو، دین وباوەری راستی خۆی، بدا بەبێ ئایینی ﴿ فقد ضل سواء السبیل ﴾ بێگومان ئەوە رێگای راست و دروستی لێونبووەو،سەر لێشێواوە،خوای گەورەلە جێگایەکی تردا دەفەرموێ: (یاأیها الذین آمنوا لاتسئلوا عن أشیاء إن تبد لکم تسؤکم وإن تسئلوا عنها حین ینزل القرآن تبد لکم والله

غفور حليم)، پێغەمبەریش ﷺ دەفەرموێ: ((ذرونی ماتركتكم..)) (موسـلیم). ﴿ ١٠٩: ودّ كثير من أهل الكتاب لو يردّونكم من بعد إيمانكم كفارا حسدا من عند أنفسهم ﴾ زۆرێك لەخاوەننامەكان – لەبەرحەسوودی وناپاكی خۆیان– پێیان خۆشە دوای برواهێنانتان، كافرتان بكەنەوە ﴿ من بعد ماتبين لهم الحق ﴾ پاش ئەوەی كە هەق و راستیان بەتەواوی بۆ روون بوویەوەو زانییان كە: موحەممەد ﷺ پێغەمبەری خوایە. (ئوسامەی كوری زەید) ئەڵێ: جارێك پێغەمبەر ﷺ سـواری گوێدرێژێك ببوو (عەبدوڵلای كوری ئوبە)یش، تەنزو تەشـەرێكی لێدا، پێغەمبەریش بە(سـەعدی) گوت: گوێت لێبوو چی گوت؟! سـەعدیش پێی‌گوت: بیبەخشەو قسەكەی پشتگوێ بخە، پێغەمبەریش ﷺ – كەهەردەم كاری لێبووردنە– بەخشـی، ئـەو جا ئەم ئایەتـە هات وفەرمـووی ﴿ فاعفوا واصفحـوا حتى يأتي الله بأمره ﴾ واتە ئێوە لێیان ببوورن و، چاوپۆشـییان لێبكەن، تـا فەرمان وبریاری خوا بە سـەركەوتن و رزگاربوون دێت ﴿ إن الله على كل شيء قدير ﴾ بە راسـتی خوا بەسـەر هەمووشـتێكدا تواناو دەسـەڵاتدارە. ئینجا یەك دووهۆی سەركەوتن بۆموسڵمانان بـاس دەكا وئەفەرموێ: ﴿ ١١٠: وأقيموا الصلاة وآتوا الزكاة ﴾ بـەردەوام نوێژەكانتان بەرێك وپێكی بكـەن و كەمتەرخەمییان تیا مەكـەن و، زەكاتیش بدەن بەوانەی پێیان دەشـێ ﴿ وما تقدموا لأنفسكم من خير تجدوه عنـدالله ﴾ وە هەركارێكی خێرو چاكە، بۆ ئەولاتانی پێش بخەن، پاداشـتەكەیتان لای خوا پێ‌دەگاتەوەو ون نابێـت، وەك خوای گەورە لەجێگای تـردا ئەفەرموێ: (فمن يعمـل مثقال ذرة خيراً يره..) وە بۆ خۆ دورخسـتنەوەیان لە گوناەو نافەرمانی ئەفەرموێ: ﴿ إن الله بماتعملون بصير ﴾ بەراستی خوا بەگشت كاروكردەتان بینایەو، چاودێری كرداروكۆششتانە.

پڕو پاگەندەی جوولەكە!

هەمیسـان قورئانی پیرۆز، پڕوپاگەندەیەكی‌تری جوولەكەكان باس دەكا و دەفەرموێ: ﴿ ١١١: وقالوا لن يدخل الجنة إلا من كان هودا أو نصارى ﴾ جوولەكە گوتیان: هیچ كەسێ –بێجگە لەجوولەكە– ناچێتە بەهەشـتەوە، گاورەكانیش هەر بەوجۆرە گوتیان: نەساراو عیسـایی نەبێت،كەسێ تر ناڕواتە بەهەشـتەوە! دیارە بەردەوام هەردوولا هەوڵیان دەدا یەكتر بەدرۆبخەنەوەو، بەهەشت بۆخۆیان قۆرخ بكەن! ﴿ تلك أمانيهم ﴾ ئەم قسـەو باسـانە بەهەمیشـە ئاوات وخەیاڵ پڵاویانە ﴿ قـل هاتوا برهانكم إن كنتم صادقين ﴾ تۆش پێیان بڵێ: دەسـا ئەگەر راسـت بێژن لـە بۆچووەكانتاندا، بەڵگەكانتـان بهێنن ﴿ ١١٢: بلى من أسـلم وجهـه لله ﴾ بەڵێ.. راسـتیەكەی ئەمەیە كە: هەركەسێك بەچاكی و بێخەوش، خۆی بەدەسـت خواوە دابێ و، رووی هەرلە خوابێ و، لە فەرمانەكانی سەرپێچی نەكا ﴿ وهو محسن ﴾ وە لەهەمانكاتدا چاكە خوازیش بێت ﴿ فله أجره عند ربه ﴾ ئەوەپاداشـتی‌لای پەروەردگاری خۆی وەردەگرێ ومسۆگەرە ﴿ ولا خوف عليهم ولاهم يحزنون ﴾ ونەترس

مَا نَنسَخْ مِنْ ءَايَةٍ أَوْ نُنسِهَا نَأْتِ بِخَيْرٍ مِّنْهَآ أَوْ مِثْلِهَآ ۗ أَلَمْ تَعْلَمْ أَنَّ ٱللَّهَ عَلَىٰ كُلِّ شَىْءٍ قَدِيرٌ ﴿١٠٦﴾ أَلَمْ تَعْلَمْ أَنَّ ٱللَّهَ لَهُۥ مُلْكُ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضِ ۗ وَمَا لَكُم مِّن دُونِ ٱللَّهِ مِن وَلِىٍّ وَلَا نَصِيرٍ ﴿١٠٧﴾ أَمْ تُرِيدُونَ أَن تَسْـَٔلُوا۟ رَسُولَكُمْ كَمَا سُئِلَ مُوسَىٰ مِن قَبْلُ ۗ وَمَن يَتَبَدَّلِ ٱلْكُفْرَ بِٱلْإِيمَٰنِ فَقَدْ ضَلَّ سَوَآءَ ٱلسَّبِيلِ ﴿١٠٨﴾ وَدَّ كَثِيرٌ مِّنْ أَهْلِ ٱلْكِتَٰبِ لَوْ يَرُدُّونَكُم مِّنۢ بَعْدِ إِيمَٰنِكُمْ كُفَّارًا حَسَدًا مِّنْ عِندِ أَنفُسِهِم مِّنۢ بَعْدِ مَا تَبَيَّنَ لَهُمُ ٱلْحَقُّ ۖ فَٱعْفُوا۟ وَٱصْفَحُوا۟ حَتَّىٰ يَأْتِىَ ٱللَّهُ بِأَمْرِهِۦٓ ۗ إِنَّ ٱللَّهَ عَلَىٰ كُلِّ شَىْءٍ قَدِيرٌ ﴿١٠٩﴾ وَأَقِيمُوا۟ ٱلصَّلَوٰةَ وَءَاتُوا۟ ٱلزَّكَوٰةَ ۚ وَمَا تُقَدِّمُوا۟ لِأَنفُسِكُم مِّنْ خَيْرٍ تَجِدُوهُ عِندَ ٱللَّهِ ۗ إِنَّ ٱللَّهَ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ ﴿١١٠﴾ وَقَالُوا۟ لَن يَدْخُلَ ٱلْجَنَّةَ إِلَّا مَن كَانَ هُودًا أَوْ نَصَٰرَىٰ ۗ تِلْكَ أَمَانِيُّهُمْ ۗ قُلْ هَاتُوا۟ بُرْهَٰنَكُمْ إِن كُنتُمْ صَٰدِقِينَ ﴿١١١﴾ بَلَىٰ مَنْ أَسْلَمَ وَجْهَهُۥ لِلَّهِ وَهُوَ مُحْسِنٌ فَلَهُۥٓ أَجْرُهُۥ عِندَ رَبِّهِۦ وَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ ﴿١١٢﴾

و بیمێكیـان دەبێـت لەقیامەتـدا، نە خـەم و خەفەتیش دەخۆن بۆ دونیا.

شـەرە قسەی مووسایی وعیسایی: دەسـتەیەك لەهەردوولا،تەنها خۆیان بەراسـت و دروسـت دەزانی! جابۆ دەمكوت كردونیان، خـوا دەفەرمـوێ: ﴿ ١١٣: وقالت اليهود ليسـت النصارى على شـئ ﴾ جوولەكە دەیانگوت: مەسـیحی وگاورەكان لەسـەر هیچ بنەمـاو ئاینێكی بڕوا پێكـراو نین و هیچكارەن ﴿ وقالت النصارى ليسـت اليهود على شئ ﴾ وە گاورەكانیش دەیان گوت: جوولەكە ناهەقن و لەسەر هیچ بنەماو راستیەك نین ﴿ وهم يتلون الكتاب ﴾ بەمەرجێ كە هەردوولاشیان كتێب و نامەی ئاسمانی دەخوێننەوە، جوولەكـە (تەورات)، ئەمانیش (ئینجیل) كە هەردووكیان قسـەو باسـی راست و باشـیان تیایە، كەچی لەگەڵ ئەوەیشدا یەكتریان بەكافرو بێ‌باوەڕ دادەنا ﴿ كذلك قال الذين لا يعلمون مثل قولهم ﴾ خۆ ئەوانەیـش كەهیچ نەزانن وەك ئەوانەی كـە تەنها ماددەیان

بەلاوە شتە، هەر وەکو ئەوانە دەڵێن و قسە دەکەن و، باوەڕیان بەهیچ ئاینێکی ئاسمانی نییەو بێپەردەش دەڵێن: ((الدين أفيون الشعوب/ ئایین تریاکی گەلانە!)) ﴿ فالله يحكم بينهم يوم القيامة فيما كانوا فيه يختلفون ﴾ ئەوسا سەبارەت بەو ئیختیلاف و مشت و مڕەو کێشەیانە خوا لە ڕۆژی قیامەتدا دادگاییان دەکات و،

وَقَالَتِ ٱلْيَهُودُ لَيْسَتِ ٱلنَّصَٰرَىٰ عَلَىٰ شَىْءٍ وَقَالَتِ ٱلنَّصَٰرَىٰ
لَيْسَتِ ٱلْيَهُودُ عَلَىٰ شَىْءٍ وَهُمْ يَتْلُونَ ٱلْكِتَٰبَ كَذَٰلِكَ قَالَ
ٱلَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ مِثْلَ قَوْلِهِمْ فَٱللَّهُ يَحْكُمُ بَيْنَهُمْ يَوْمَ ٱلْقِيَٰمَةِ
فِيمَا كَانُوا۟ فِيهِ يَخْتَلِفُونَ ﴿١١٣﴾ وَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّن مَّنَعَ مَسَٰجِدَ
ٱللَّهِ أَن يُذْكَرَ فِيهَا ٱسْمُهُۥ وَسَعَىٰ فِى خَرَابِهَآ أُو۟لَٰٓئِكَ مَا كَانَ
لَهُمْ أَن يَدْخُلُوهَآ إِلَّا خَآئِفِينَ لَهُمْ فِى ٱلدُّنْيَا خِزْىٌ
وَلَهُمْ فِى ٱلْءَاخِرَةِ عَذَابٌ عَظِيمٌ ﴿١١٤﴾ وَلِلَّهِ ٱلْمَشْرِقُ وَٱلْمَغْرِبُ
فَأَيْنَمَا تُوَلُّوا۟ فَثَمَّ وَجْهُ ٱللَّهِ إِنَّ ٱللَّهَ وَٰسِعٌ عَلِيمٌ ﴿١١٥﴾
وَقَالُوا۟ ٱتَّخَذَ ٱللَّهُ وَلَدًا سُبْحَٰنَهُۥ بَل لَّهُۥ مَا فِى ٱلسَّمَٰوَٰتِ
وَٱلْأَرْضِ كُلٌّ لَّهُۥ قَٰنِتُونَ ﴿١١٦﴾ بَدِيعُ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضِ
وَإِذَا قَضَىٰٓ أَمْرًا فَإِنَّمَا يَقُولُ لَهُۥ كُن فَيَكُونُ ﴿١١٧﴾ وَقَالَ ٱلَّذِينَ
لَا يَعْلَمُونَ لَوْلَا يُكَلِّمُنَا ٱللَّهُ أَوْ تَأْتِينَآ ءَايَةٌ كَذَٰلِكَ
قَالَ ٱلَّذِينَ مِن قَبْلِهِم مِّثْلَ قَوْلِهِمْ تَشَٰبَهَتْ قُلُوبُهُمْ
قَدْ بَيَّنَّا ٱلْءَايَٰتِ لِقَوْمٍ يُوقِنُونَ ﴿١١٨﴾ إِنَّآ أَرْسَلْنَٰكَ
بِٱلْحَقِّ بَشِيرًا وَنَذِيرًا وَلَا تُسْـَٔلُ عَنْ أَصْحَٰبِ ٱلْجَحِيمِ ﴿١١٩﴾

بڕیاری دروست دەدات، تا دەرکەوێ، ئاخۆ جوولەکە ڕاستە، یان فەلە؟ ئەوکاتە خۆیان دەبیننەوە.

داخستنی مزگەوتەکان لەیادی خوا:

﴿ ١١٤: ومن أظلم ممن منع مساجد الله أن يذكر فيها أسمه ﴾ دەبێ کێ لەوکەسە ستەمکارترو تاوانبارتر بێ، ڕێگە نەدا لەمزگەوتەکاندا یادی خوا بکرێ ﴿ وسعى في خرابها ﴾ وبۆ وێرانکردنیشیان، تێبکۆشێ و، نەهێڵێ خوا پەرستیان تێدا بەکرێ، یان هەر بیانڕووخێنێ، وەك کۆمۆنیستەکان، کە تەنها لە (سەمەرقەند)دا چواردە هەزار مزگەوتیان لەناوی پیرۆزی خوا داخست! ڕۆمانەکانیش دوای (٧٠) ساڵ لە بەرزکردنەوەی عیسا عليه السلام بۆ ئاسمان، چوونە (بيت المقدس)ـەوەو بەردیان لەسەربەرد نەهێشت، تەنانەت پەیکەرەکەی (سولەیمان)یشیان ڕووخاند! ﴿ أولئک ماکان لهم أن يدخلوها إلا خائفين ﴾ ئەوانە هەر نەدەبوو بشچنە ناو مزگەوتەکانەوە، بەترس و بیمەوە نەبێت، واتە: لەباتی ئەوە کە ئەوان ئەمڕۆ ئاوا بەمزگەوتەکان بکەن، دەبوو موسڵمانان ڕیسوایان بکەن وملیان پێدانەوێنن، چ جای ئەوە کە بتوانن مزگەوتەکان بڕۆخێنن؟! بۆیە پێغەمبەر ﷺ پاش ئازادکردنی مەککە، فەرمانی دا کە ساڵی ئاینده نابێ کافرو موشریك حەج بکەن و بێنە ماڵی خواوە: ((ألا لايحجن بعد العام مشرك، ولا يطوفن بالبيت عريان، ومن كان له أجل فأجله إلى مدته)) (فتح الباری). ﴿ لهم في الدنيا خزي ولهم في الآخرة عذاب عظيم ﴾ بەشی ئەوانە لەدونیادا هەر ڕیسوایی و بەدناویە، لە پاشەڕۆژیشدا تووشی سزایەکی گەورەو گران دەبن.

لە نوێژدا ڕوو بکەرە ڕووگە:

﴿ ١١٥: ولله المشرق و المغرب فأينما تولوا فثم وجه الله ﴾ خۆرهەڵات و، خۆرئاوای دونیا، هەرهی خوایەو، خۆی خاوەنیانە، جاکەوابوو لە نوێژەکاندا ڕوو لە هەرجێگایەك بکەن، ڕووگەیەو خوا لەوێیەو ڕووی لێتانە.

لەوە دەچێ وەك ئیمامی (موسلیم) ئەڵێ ئەم بڕیارە پێش دیاریکردنی ڕووگەبووبێ، لەولاشەوە ئەو بۆچوونەی ئەوانی پووچەڵکردەوە کە گوایا تەنها لە(دێر) و (کنیسە)کاندا خواپەرستی ئەکرێ..! ﴿ إن الله واسع عليم ﴾ بێگومان زانستی خوا بەربڵاو و فراوانەو، لەهەموو شتێکیش بەئاگایە، خۆی چاك دەزانێ چۆن نەخشەی کارەکانی خۆی بکێشێ. جاکەوابوو ئەگەر ئەوان مزگەوتەکانیان لێ داخستن، ئێوە لە هە رجێگایەکی تردا دەتوانن نوێژەکانتان بکەن، چونکە گشت ئەملاو ئەولاکانی زەوی، بۆ ئێوە مزگەوتە.

ڕێنماییەکانی ئایەتی (١١٤-١١٥):

١) دەرکردنی خەڵکی لە مزگەوتەکان، تاوانێکی زۆر گەورەیە.

٢) دەبێ مزگەوتەکان لەکافران بپارێزرێن و، قبووڵیش نەکرێ بچنە نێویەوە، مەگەر موسڵمانان خۆیان ڕێگا بدەن ورازی بن.

٣) نوێژی سوننەت بەسەر وڵاخەوە -ڕووت لە ڕووگەوە بێ، یا نە- ڕەوایە.

٤) نوێژ خوێنی فەرز، هەتا دەکرێ دەبێ ڕووی لە ڕووگەوەبێ، مەگەر کاتێ کەنەخۆش بێ و نەتوانێ ڕووی تێ بکا، وە یان کاتێ ترسی هەبێ، وە یا جەنگاوەر

بـێ و دوژمن لە رووی قیبلەوە نەبـێ، یا لە دەس دوژمن هەڵهاتبێ، یا نەزانێ قیبلە لە کوێوەیە تا رووی تێ‌بکا.

خوا کەی منداڵی هەیە؟!:

جوولەکــە دەیانگــوت: (عوزەیر) کــوڕی خوایە! (نەســارا)یش دەیانگــوت: عیســا!. هاوبەشــدانەرانیش: فریشــتەیان بە کچی خوا دادەنــا..!! بۆیە خوا فەرمــووی: ﴿ ١١٦: وقالوا اتخذ الله ولدا ﴾ هەرسێ لایەنەکە دەیانگوت: خوا منداڵی بۆخۆی راگرتووە ﴿ سبحانە ﴾ خوا لەوشتانە پاك وخاوێن وبێخەوشە، ئاخر چۆن ئەگونجـێ منـداڵی ببێ؟! ﴿ بـل لە مافی السـموات والأرض ﴾ نەخـێر، بەڵکو هەرچـی لەئاسمانەکان و زەویدایــە- بە عوزێر و عیساو فریشتە یشەوە- هەموو موڵکی خوان ﴿ کل لە قانتون ﴾ وە هەر هەمووشـیان ملکەچی فەرمان و ئیرادەو ویستی ئەون جا ئیتر بۆچی پێویسـتی بەوانەیە؟ ﴿ ١١٧: بدیع المسـوات والأرض ﴾ بەدیهێنـەری ئاسمانەکان و زەویە ﴿ وإذا قضـی أمرا فإنما یقول لـە کن فیکون ﴾ هەر کەویستیشـی فەرمان وبریـارێ بدا، تەنها ئەفەرموێ: ببە، ئەویش دەست بەجێ دەبێ.

لەپێشــەوەئەوانەی دەمکوت‌کــرد کــە ددانیان بە تــاك وتەنیایی خوادا نەدەنا، ئێســتاش روو لەوانە دەکا کە لەبارەی پەیامبەرێتی پەیامبــەرەوە ململانێ دەکــەن: ﴿ ١١٨: وقال الذین لایعلمون ﴾ ئەوانــەی وا بێ‌ئاگاو هیچ نەزانبــوون- نامەیان نەبوو و،پەیڕەوی هیچ پەیامبەرێکیشــیان نەئەکرد- دەیانگوت: ﴿ لولا یکلمنا الله ﴾ باشە! بۆچی خوا روبەروو قسەمان لەگەڵ ناکاو پێمان ناڵێت کەتۆ پەیامبەریــت؟! ﴿ أو تأتینا آیة ﴾ یان بۆ پشــتگیری تۆ، بەڵگەو مۆعجیزەیەکمــان بۆنایــە؟! ﴿ کذلک قال الذین مــن قبلهم مثل قولهم ﴾ خۆ ئەوانەیش بەرلەوان بوون،هەرهەمان قســەیان دەکرد ﴿ تشابهت قلوبهم ﴾ لە ئینکاری وململانێ و دوان لە شانی قورئان وپەیامبەردا، دڵیان چوونییەکە و لەیەك دەچێ.

بەڵێ لەهەموو ســەدەیەکدا کۆمەڵە خەڵکێکی گەوج وگێل، سەری ژەهراویان دەبزوێنن و، زۆر بێ‌شــەرمانە ئەو جۆرە قسانە دەکەن! ﴿ قدبینـا الآیـات لقوم یوقنـون ﴾ خۆ بەراســتی ئێمــە بەڵگەو مۆعجیزەکانی خۆمانمــان روونکردەوە وکەڵکی دەبێ بۆ خەڵکێکی یەقیندار،دیارە ئەوانە چونکە دڵیان نەخۆشەو، بەگومان ودوودڵن، بەهیـچ بەڵگەیــەك قایەل‌نابن و بەهــرە وەرناگــرن ﴿ ١١٩: إنا أرسلناک بالحق بشیرا ونذیرا ﴾ ئێمە تۆمان بەڕاست و رەوان نارد ئەی موحەممەد! ﷺ کە: مــژدە بە خەڵکانی ئیمانداروو ئاکارچاك بدەیــت، مەردمــی کافروبێ‌باوەڕیش لەقــاری خوابترسـێنیت ﴿ ولا تسـأل عن أصحاب الجحیم ﴾ وئیتر پــاش ئەوە دەربارەی دۆزەخیەکان،تــۆ بەرپرس‌نیــت، واتە: ئەوانــەی ئەوجۆرە وتانە ئەدرکێنن،ئەهلی دۆزەخن و، هیچ کاتیش رزگاریان نابێ لێی.

هەتا نەچیتە سەر دینی مووسایی وعیسایی،لێت رازی نابن:

﴿ ١٢٠: ولـن ترضـی عنک الیهود ولا النصـاری ﴾ هەرگیز ئەم جوولەکەو فەلانە لە تۆخۆشیان نایە (ئەی موحەممەد ﷺ! ﴿ حتی تتبع ملتهم ﴾ هەتا پەیڕەوی لە ئایین وبەرنامەیان دەکەیت، واتە: هەتا نەچیتە ســەر دینی ئەوان هەرگیز بەتەمای رەزامەندی ئەوان مەبەو، باوەڕیش ناهێنن و،لەپیلان وئاژاوەگێڕی‌وفەســادو، خراپە کاری کۆتـا ناکــەن ﴿ قل إن هــدی الله هو الهدی ﴾ دەســا ئەی پەیامبەرﷺ! پێیان بڵێ: بێ‌گومان رێی راست ودروست، هەر ئەم بەرنامــەو رێبازەی خوایە، واتە: هەر قورئان ورێنماییەکانی ئەو، راستە رێ و رێ نیشاندەرە، نەك رێبازو کوێرە رێگاکانی‌تر کەئێوەو هاوکارەکانی ئێوەی لەسەرە، پێغەمبەریش ﷺ دەیفەرموو: ((لاتَزالُ طائِفَةٌ مِنْ أُمَّتِی یُقاتِلُونَ علی الْحَقِّ، لایَضُرُّهُمْ مَنْ خالَفَهُمْ حَتّیٰ‌یأْتِیَ أَمْرُ اللهِ)) (موسـلیم). ﴿ ولئن اتبعت أهواءهم ﴾ ســوێند بێ بەخوا ئەگــەر پەیڕەوی لە هەواو ئارەزووی ئەوان بکەیت و بچیتە ســەر کردەو وتەیان ﴿ بعدالذی جاءک من العلم ﴾ دوای ئەوەکە زانست و زانیاریــت بۆهاتــووو، یەقینت هەیە کە تەنهــا قورئان و دینی (ئیسلام) راست و رەوایە ﴿ ما لک من الله من ولی ولانصیر ﴾ ئیتر چاك بزانە کە بێ‌شــك هیچ سەرپەرست وچاودێرو کۆمەککارێکت لە خواوە بۆنابێ. لەهەموو سەردەمێکدا جوولەکەو گاور- هەرچەند ناوبەناو لەناو خۆشیاندا نارێك‌بووبن- بەڵام بۆپێشێل کردنی ئاینی ئیســلام و لاوازکردنــی پەیامەکەی خوا، یەکیــان گرتووەو هەرلە هەوڵدا بوون، دیارە هەر جارەش بەشــێوازێك خەریك‌بوون، بۆیە خوای گــەورە بەم ئایەتە باوەڕداران ئاگــادار دەکاتەوە کە ئەوانە نەتانخەڵەتێنــن و نەچنە ســەر ئایینەکەیان و وریای پیلانەکانیان بن ﴿ ١٢١: الذین آتیناهم الکتاب یتلونه حق تلاوته ﴾ ئەوانەیان کــە کتێب ونامەمــان پێدان -تەورات و ئینجیل- و بە راســت و دروســتیش دەوری دەکەنــەوەو دەیخوێنــن و، کاری پێ‌دەکــەن ﴿ أولئـک یؤمنون بـە ﴾ دیارە ئەمانەیان بــاوەڕی تەواویان پێی هەیــە و،لای خوا پەســەندن، کەوابــوو دەبێ پەیــڕەوی لەتۆش بکەن، چونکە تەوراتە دەسکاری نەکراوەکەیان فەرمانیان پێ‌دەکا کە: باوەڕ بــەو پێغەمبەرە بێنن لە ئاخر زەماندا دێت، ئەمانەیان راســت وئیماندارن،نەك ئەوانەیان کــە تەوراتیان گۆڕی و کاریان پێ‌نەکــردو لە تــۆش یاخی بوون ﴿ ومن یکفر بە ﴾ هەرکەســیش

کافـرو بێبـاوەڕ بــێ پێی ﴿ فأولئک هـم الخاسـرون ﴾ ئەوانە زیانمەند دەبن و، دەچنە ریزی زیان لێکەوتوانەوە ﴿ ١٢٢ : یابنی إسـرائیل اذکروا نعمتی التی أنعمت علیکم ﴾ ئەی کوڕان ونەوەی یەعقووب! یادی ئەوگشـت نیعمەت و بەخششانەم بکەنەوە ڕشتم بەسـەرتاندا ﴿ وأنی فضلتکم علی العالمین ﴾ و لە بیریشتان بێت

وَلَن تَرْضَىٰ عَنكَ ٱلْيَهُودُ وَلَا ٱلنَّصَٰرَىٰ حَتَّىٰ تَتَّبِعَ مِلَّتَهُمْ قُلْ إِنَّ
هُدَى ٱللَّهِ هُوَ ٱلْهُدَىٰ وَلَئِنِ ٱتَّبَعْتَ أَهْوَآءَهُم بَعْدَ ٱلَّذِى جَآءَكَ
مِنَ ٱلْعِلْمِ مَا لَكَ مِنَ ٱللَّهِ مِن وَلِىٍّ وَلَا نَصِيرٍ ﴿١٢٠﴾ ٱلَّذِينَ ءَاتَيْنَٰهُمُ
ٱلْكِتَٰبَ يَتْلُونَهُۥ حَقَّ تِلَاوَتِهِۦٓ أُو۟لَٰٓئِكَ يُؤْمِنُونَ بِهِۦ وَمَن يَكْفُرْ بِهِۦ
فَأُو۟لَٰٓئِكَ هُمُ ٱلْخَٰسِرُونَ ﴿١٢١﴾ يَٰبَنِىٓ إِسْرَٰٓءِيلَ ٱذْكُرُوا۟ نِعْمَتِىَ ٱلَّتِىٓ
أَنْعَمْتُ عَلَيْكُمْ وَأَنِّى فَضَّلْتُكُمْ عَلَى ٱلْعَٰلَمِينَ ﴿١٢٢﴾ وَٱتَّقُوا۟ يَوْمًا
لَّا تَجْزِى نَفْسٌ عَن نَّفْسٍ شَيْـًٔا وَلَا يُقْبَلُ مِنْهَا عَدْلٌ وَلَا تَنفَعُهَا
شَفَٰعَةٌ وَلَا هُمْ يُنصَرُونَ ﴿١٢٣﴾ ۞ وَإِذِ ٱبْتَلَىٰٓ إِبْرَٰهِۦمَ رَبُّهُۥ بِكَلِمَٰتٍ
فَأَتَمَّهُنَّ قَالَ إِنِّى جَاعِلُكَ لِلنَّاسِ إِمَامًا قَالَ وَمِن ذُرِّيَّتِى قَالَ لَا
يَنَالُ عَهْدِى ٱلظَّٰلِمِينَ ﴿١٢٤﴾ وَإِذْ جَعَلْنَا ٱلْبَيْتَ مَثَابَةً لِّلنَّاسِ
وَأَمْنًا وَٱتَّخِذُوا۟ مِن مَّقَامِ إِبْرَٰهِۦمَ مُصَلًّى وَعَهِدْنَآ إِلَىٰٓ إِبْرَٰهِۦمَ
وَإِسْمَٰعِيلَ أَن طَهِّرَا بَيْتِىَ لِلطَّآئِفِينَ وَٱلْعَٰكِفِينَ وَٱلرُّكَّعِ
ٱلسُّجُودِ ﴿١٢٥﴾ وَإِذْ قَالَ إِبْرَٰهِۦمُ رَبِّ ٱجْعَلْ هَٰذَا بَلَدًا ءَامِنًا وَٱرْزُقْ
أَهْلَهُۥ مِنَ ٱلثَّمَرَٰتِ مَنْ ءَامَنَ مِنْهُم بِٱللَّهِ وَٱلْيَوْمِ ٱلْءَاخِرِ قَالَ وَمَن كَفَرَ
فَأُمَتِّعُهُۥ قَلِيلًا ثُمَّ أَضْطَرُّهُۥٓ إِلَىٰ عَذَابِ ٱلنَّارِ وَبِئْسَ ٱلْمَصِيرُ ﴿١٢٦﴾

کـە: فەزڵو ڕێزمدان بەسـەر تەواوی خەڵکـی جیهانی خۆتاندا ﴿ ١٢٣ : واتقوا یوما لاتجزی نفس عن نفس شـیئا ﴾ وە لەو ڕۆژە خۆ بپارێزن کە: ڕۆژی نەفسی نەفسیەو هەرکەس بۆخۆیەتی ﴿ ولا یقبـل منها عدل ﴾ وهیچ بارمتە وبریتیەکیش لەباتی هیچ کەسـێك وەرناگیردرێ ﴿ ولا تنفعها شـفاعة ﴾ وە هیچ تکاو پاڕانەوەیەکیش بەهانـای کەس نایەو سـوودی نابێت ئەگەر بەبێ بـاوەڕ مردبێ ﴿ ولا هـم ینصرون ﴾ وە لە هیچ لایەکیشـەوە یارمەتی نادرێن و کۆمەك ناکرێن.

ئیبراهیم و ئیمامەت:

جا دوای باسکردنی مێژوویەکی دێرینی هۆزی جوولەکەو لاساریيان، واتە: ئەوانەی کەنامەیان بۆ هـاتو نافەرمانی خوایانکرد! دێتە سەرباسی نموونەیەکی پڕشنگداری گوێڕایەڵانیفەرمانی خوا، وەك ئەفەرمـوێ: ﴿ ١٢٤: وإذ ابتلی إبراهیم ربـه بکلمات فأتمهن ﴾ ئەوکاتە وەبیربێنەوە، خوایپەروەردگار، ئیبراهیمی بەچەند وشەو کاروکـردەو فەرمان (لاإلـه إلاالله، قوربانی کردن بەئیسـماعیلی کوڕی) تاقیکردەوە، ئینجا ئەویش زۆر بە چاکیوجوامێرانە گشت فەرمانەکانی جێبەجێ کرد وئەنجامیدان، وەك لەجێگایەکی تردا دەفەرمـوێ: (وإبراهیم الذیوفی) (٥٣/٣٧). ﴿ قال إنی جاعلك للنـاس إماما ﴾ ئەوسـا کەئیبراهیـم لە هەمـوو تاقیکردنەوەکاندا دەرچوو، خوای گەورە پێیفەرمووو: بەراسـتی لەپاداشی گوێڕایەڵی وجێبەجێ کردنی فەرمانەکانمدا، بڕیارمدا بتکەمە پێشەواو ڕابەری خەڵکـی دونیا ﴿ قـال ومن ذریتی ﴾ ئیبراهیمیـش گوتی: حەز دەکەم وەچەو زاڕۆڵەکانیشـم بەهرەمەندبـن وببنە ڕابەری خەڵکی ﴿ قـال لا ینال عهدی الظالمین ﴾ خوا فەرمووی: پەیام وپەیمانی مـن (پەیامبەرێتیوپێشـەوایەتی) هەرگیز بـە خەڵکانی بێباوەڕ وسنووربەزێن نادرێ. ئینجا زاناکانیشمان دەڵێن: (الظالم: لایصلح أن یکون خلیفة ولا حاکما ولا مفتیا ولا شاهدا ولا راویا) واتە: مرۆڤی سـتەمکار وناهەقیکار، بۆخەلیفەیی و، بۆداوەریی و، بۆموفتیی، بۆشایەدو، بۆگێڕانەوەی هەواڵ وفەرمووده دەسنادات، بە کورتی: پیاوی کافرو ستەمکار-لەتەرازووی ئیسلامدا- بەکەڵکی هیچ ئیش و کارێکی ئایینی وکۆمەڵایەتی موسڵمانان نایەت.

ڕێنماییەکانی ئایەتی (١٢٤):

١) بە پێشەوا بوون و وەرگرتنی (ئیمامەت) بە هۆی باوەڕی سـاف ویەقین و خۆڕاگری لەسەر ئەهلی هیدایەت نەبێ، وەدەس نایە، ئایەتی: (وجعلنا منهم أئمة یهدون بأمرنا لما صبروا وکانوا بآیاتنا یوقنون) (٢٤/٢٤) گەورەترین بەڵگەیە بۆ ئەو هەقیقەتە.

٢) (ولایـة العهد) واتە: دیاریکردنی جێنشـین و خەلیفە لەلایـەن پێشـەواوە بۆ خۆی هەرلە ژیانـی خویدا لەدینی ئیسلامدا ڕێگە دراوەو ڕەوایە، بەمەرجێك ئەو (وەلی عەهد)ـە خاوەن باوەڕ و زانیار وکۆشەر ودادگەرو خۆڕاگربێ.

٣) هەستان بە ئەنجامگەیاندنی داوا شەرعیەکان، شیاوی بەمرۆڤ دەدات بۆپێشەوایەتی. سەبارت بەخەلافەت هەر لە چەرخی هاوەڵانەوە سێبۆچوون هەبووە: یەکەم: لە ئال و بەیت بێت. دووەم: لەقورەیش. سێیەم: لە ناو توێژەکانی جەمـاوەردا کـێ شـیاوە؟ لـە ڕاو بۆچوونەکانی پێشـەوا (عومەر)ـیشـەوە ڕای سێیەم لە پەسەند دەچێت، بەڵام بۆ ئەوە ڕێز لەهەرسـێبۆ چوونەکە بگیردرێ، هەڵبژاردنێکی پـاك و شـەرعی لەناو هەرسـێتاقمەکەدا بکرێت باشـە.

تێبینی: نـاوی ئیبراهیم ﷺ: لە (٢٥) سـوورەتی قورئاندا (٦٩) جار هاتووە.

مەزنی و گەورەیی کەعبە:

﴿ ١٢٥: وإذ جعلنا البيت مثابة للناس وأمنا ﴾ ئەمەشـت وەبیربێ کـە: کەعبەمان کردە پەناگاو مەڵبەندی ئەمن وئاسـایش وهێمنی وکۆبوونـەوە بۆگشـت خەڵکانی دونیا، بەشـێوەیەك ئـەر لەماڵی کەعبـەدا بکوژ ببینرایە، کـەس وکاری کوژراوەکـە بۆیان نەبوو دەسـتی بۆ بەرن!. (بوخاری) دەڵێ: (عومـەری کوڕی خەتتاب) -خوالێی ڕازی بێ- بەپەیامبەری گوت: خۆزگە جێ وەستانەکەی ئیبراهیمـت دەکـردە نوێژگـە، ئینجا خـوا ئەم ئایەتـەی ناردو فەرمووی: ﴿ واتخذوا من مقام إبراهيم مصلى ﴾ جێ ومەقامەکەی ئیبراهیم بکەنە نوێژگەی خۆتان، واتە: لەلای ئەوبەردەدا لەکاتی دروستکردنی کەعبەدا، ئیبراهیم دەیخستە ژێرپێی، نوێژو تاعەت بکـەن ﴿ وعهدنـا إلـى إبراهيم وإسـماعيل ﴾ ئینجـا (ئیبراهیم وئیسـماعیل)مان ڕاسپاردن ﴿ أن طهرا بيتي للطائفيـن والعاكفين والركع السجود ﴾ کەماڵەکەم -کەعبە- بۆئەوانەی تەوافی ئەکەن وبەدەوریا دێن ودەچن، و بۆئەوانەش ئیعتیکافی تێدادەکەن ولەوێ دەمێننەوە، وبۆ کڕنووشبەران وسوژدە بەران لەبت وبتپەرستی پاك بکەنەوە. تێبینی:

وشەی(ئیسماعیل)لە قورئاندا(١٢)جار هاتووە.

ماڵی خوا پاک ڕابگرن:

﴿ ١٢٦: وإذ قـال إبراهيم رب أجعل هذا بلدا آمنا ﴾ ئەو دەمەش وە بیربێنـە کە ئیبراهیم دوعای کردو وتـی: پەروەردگارەکەم ئەم جێگایە واتە: -کەعبە- بەشارێکی بێوەی وهێمن وئاسایش ڕابگرە ﴿ وارزق أهلـه من الثمـرات من آمن منهم بـالله واليوم الأخر ﴾ ڕزق وڕۆزی و میـوەو (خواردەمەنی)یان پێ ببەخشـە، بەتایبەتی ئەوانەیـان باوەڕیان بەخـواو بە ڕۆژی دوایی هەیـە ﴿ قال ومن كفـر فأمتعه قليـلا ﴾ خواش فەرمـووی: دوعاکـەت گیرائەکەم و، مرۆڤە بێباوەڕەکانیش، سـەردەمێکی کەم، دەژێنم وخۆشـی وەردەگـرن و، لەنازونیعمەتی ئەم دونیایـە ڕادەبوێرن. (قورتوبی) دەڵێ: وەرگرتنی ڕزق وڕۆزی وبژێوی لەسـەران و دەسـەلاتدارانی سەردەم، سێ حاڵەتی هەیە: یەکەم: ئەر دارایی و دەسکەوتەکانی دەوڵەت لەسـەر بنەمای شەریعەتی ئیسلام بێت، دیارە حەڵاڵ و ڕەوایە، چونکە هاوەڵان وپاشـینانی ئەوان، لە دەستی(حەججاج) بژێویـان وەر دەگرت. دووەم: ئەگەر لە حەڵاڵ وحەرام تێکەڵ بوو- وەکو ئەمرۆ-ئەو ئەر بگونجێ وەر نەگیردرێ، ئەگینا بۆ خەڵکانی ئاتاج ومۆتاج قەیدی نییە. سـێیەم: خۆ ئەر دارایی دەوڵەت، بە ئاشکرا حەرام ونارەوابوو، بێسۆ لەحاڵەتیئاوادا وەرگرتنی نارەواو نادروسـتە. ﴿ ثم اضطره إلى عذاب النار وبئس المصير ﴾ پاشان بەرەو سـزای بەتینـی ئاگر دەیپێچمەوە، ئای چ خراپ وشـوومە جێگاو چـارەیوا!. ئیبراهیـم ﷺ نازونیعمەتەکانی دونیاشـی هەروەکـو پێشـەوایەتیو ئیمامەت تەماشـا کرد، بۆیـە تەنها بۆ باوەڕدارەکانی داوا کرد. (ئالووسی) دەڵێت: لەوسەردەمەدا میوەی بەهارەو هاوینەو پاییزە لەوشارەدا کۆدەبوویەوە.

دروستکردنی کەعبە:

﴿ ١٢٧: وإذ يرفع إبراهيم القواعد من البيت وإسماعيل ﴾ ئەودەمە بخەوە یادی گەلەکەت کە: (ئیبراهیم وئیسـماعیل) پایەو بناغەی کەعبەیـان دادەڕشـت و بەرزیـان دەکردەوەو، بەدەم ئەوەشـەوە زیکریـان دەکردو دەیانگوت: ﴿ ربنا تقبل منا إنک أنت السـميع العليم ﴾ پەروەردگاری ئێمە! ئەم خزمەت و کارەیەمان لێوەرگرە، بەڕاستی هەر ئەتۆی زۆر ژنەوا بۆ پاڕانەوەو لاڵەمان، هەرخۆیشت فرە زاناو، ئاگاداری گشـت نیازو مەبەسـتەکانمانی. بەڵێ مرۆڤی باوەڕدار دەبێ هەمیشـە لە ئەنجامدانـی ئاکاری چاکەو خێردابێ و، هەردەم لەخواش داوا بکا بۆ وەرگرتنی، وەکو ئایەتی: (والذين يؤتون ما آتوا وقلوبهم وجلە..) (٦٠/٢٣) ڕاسـتی ئەم مەبەستەیە دوویـات دەکاتـەوە ﴿ ١٢٨: ربنا واجعلنا مسـلمين لک ﴾ ئەی پەروەردگارمان! وابکە کە هەردووکمان لە تەواوی ئیش وکارەکاندا هەر ملکەچ و بەرفەرمانی تۆ بین، تا بتوانین هیچ شـتێك نەکەینە شـەریك و هاوبەشت ﴿ ومن ذريتنا أمة مسلمة لک ﴾ وە لەناو منداڵ و نەوەکانیشـماندا ئوممەت و گـەل و کۆمەڵێك ڕابێنە کە: ئەوانیـش ملکـەچ ودڵسـۆزبن و، تەنها ڕوو لەتۆ بکـەن ﴿ وأرنا مناسكنا ﴾ وە ڕێوو ڕەسمی حەجی ئەو شوێنە پیرۆزەشمان نیشان بـدە، تابزانین چۆن بەرێـك وتەواوی بتپەرسـتین و حەجت بۆ بکەین ﴿ وتب علينا إنک أنت التواب الرحيم ﴾ و یارمەتیمان بدە بۆ گەڕانەوە بۆلای خۆت و، تەوبەمان لێوەرگرە، چونکە بەڕاستی تەنها هەر ئەتۆی تەوبە وەرگرو دڵاوا لەگەڵ بەندەکانتدا.

ئیبراهیم داوای ناردنی پەیامبەر دەکا:

﴿ ١٢٩: ربنا وابعث فيهم رسـولا منهـم ﴾ پەروەردگارمان! هەر لە زاڕۆڵـەو نەوەکانیاندا (نەوەکانی ئیبراهیـم خۆی) پەیامبەرێك بۆ ئەوخەڵکـی (حەرەم)ـە بەرێ بکە ﴿ يتلوا عليهم آياتک ﴾ تا

ئایەکانی تۆیان بەسەرا بخوێنێ ﴿ ویعلمهم الكتاب والحكمة ﴾ وفێری بەرنامەکەی تۆیان بکات؛ (قورئان و سوننەت) یان ئاشناو شارەزا بکە ﴿ ویزکیهم ﴾ و نەفسیان لەهەموو کارێکی خراپ و ناپەسەند پاك راگرێ و، هەرخەریکی تۆناسین بن ﴿ إنك أنت العزيز الحكيم ﴾ بە راستی تەنها هەر ئەتۆ خوایەکی زاڵ و

وَإِذْ يَرْفَعُ إِبْرَٰهِـۧمُ ٱلْقَوَاعِدَ مِنَ ٱلْبَيْتِ وَإِسْمَـٰعِيلُ رَبَّنَا تَقَبَّلْ
مِنَّآ إِنَّكَ أَنتَ ٱلسَّمِيعُ ٱلْعَلِيمُ ﴿١٢٧﴾ رَبَّنَا وَٱجْعَلْنَا مُسْلِمَيْنِ
لَكَ وَمِن ذُرِّيَّتِنَآ أُمَّةً مُّسْلِمَةً لَّكَ وَأَرِنَا مَنَاسِكَنَا وَتُبْ عَلَيْنَآ
إِنَّكَ أَنتَ ٱلتَّوَّابُ ٱلرَّحِيمُ ﴿١٢٨﴾ رَبَّنَا وَٱبْعَثْ فِيهِمْ رَسُولًا
مِّنْهُمْ يَتْلُوا۟ عَلَيْهِمْ ءَايَـٰتِكَ وَيُعَلِّمُهُمُ ٱلْكِتَـٰبَ وَٱلْحِكْمَةَ
وَيُزَكِّيهِمْ إِنَّكَ أَنتَ ٱلْعَزِيزُ ٱلْحَكِيمُ ﴿١٢٩﴾ وَمَن يَرْغَبُ عَن
مِّلَّةِ إِبْرَٰهِـۧمَ إِلَّا مَن سَفِهَ نَفْسَهُۥ وَلَقَدِ ٱصْطَفَيْنَـٰهُ فِى ٱلدُّنْيَا
وَإِنَّهُۥ فِى ٱلْـَٔاخِرَةِ لَمِنَ ٱلصَّـٰلِحِينَ ﴿١٣٠﴾ إِذْ قَالَ لَهُۥ رَبُّهُۥٓ أَسْلِمْ
قَالَ أَسْلَمْتُ لِرَبِّ ٱلْعَـٰلَمِينَ ﴿١٣١﴾ وَوَصَّىٰ بِهَآ إِبْرَٰهِـۧمُ بَنِيهِ
وَيَعْقُوبُ يَـٰبَنِىَّ إِنَّ ٱللَّهَ ٱصْطَفَىٰ لَكُمُ ٱلدِّينَ فَلَا تَمُوتُنَّ إِلَّا
وَأَنتُم مُّسْلِمُونَ ﴿١٣٢﴾ أَمْ كُنتُمْ شُهَدَآءَ إِذْ حَضَرَ يَعْقُوبَ
ٱلْمَوْتُ إِذْ قَالَ لِبَنِيهِ مَا تَعْبُدُونَ مِنۢ بَعْدِى قَالُوا۟ نَعْبُدُ
إِلَـٰهَكَ وَإِلَـٰهَ ءَابَآئِكَ إِبْرَٰهِـۧمَ وَإِسْمَـٰعِيلَ وَإِسْحَـٰقَ إِلَـٰهًا
وَٰحِدًا وَنَحْنُ لَهُۥ مُسْلِمُونَ ﴿١٣٣﴾ تِلْكَ أُمَّةٌ قَدْ خَلَتْ لَهَا
مَا كَسَبَتْ وَلَكُم مَّا كَسَبْتُمْ وَلَا تُسْـَٔلُونَ عَمَّا كَانُوا۟ يَعْمَلُونَ ﴿١٣٤﴾

دەسەڵاتدارو کارجوان و جوانکاریت. بەڵێ.. دۆعاو نزاکەی ئیبراهیم گیرابوو و خوای میهرەبان پێغەمبەرێکی شەریف و دڵسۆزو رەوشت بەرز وەکو (پێغەمبەرمان موحەممەد)ی بۆ ناردن.

مەگەر گەوج لە دینی ئیبراهیم لابدا:

دوای ئەوە کەباسی راستی و شیاوی دین و ئایینەکەی ئیبراهیمی کرد، ئەوسا دێتە سەر لۆمە کردن و سەرکۆنەی ئەوانەی پشتی لێدەکەن، وەك دەفەرموێ: ﴿ ١٣٠: ومن یرغب عن ملة إبراهیم إلا من سفه نفسه ﴾ کێ هەیە بەدەر لەوکەسە خۆی گێل وگەوج بکا، ئایینی ئیبراهیم بنێتە لاوەو لابدا لێیو، دەست بداتە بت پەرستی؟ ﴿ ولقد اصطفیناه فی الدنیا ﴾ سوێندبێ بەخوا، ئێمە لەم دونیایەدا ئیبراهیممان هەڵبژاردوو، پایەی پەیامبەرێتی و پێشەوا یەتیمان پێبەخشی ﴿ وإنه فی الأخرة لمن الصالحین ﴾ و لەدوا رۆژیشدا وا لەریزی چاکان و ساڵحاندا ﴿ ١٣١: إذ قال له ربه أسلم ﴾ ئەو دەمە کەپەروەردگاری هەڵیبژاردو پێی فەرموو: دەبێ ملکەچی بریارو فەرمانی من بی و، خۆ تەسلیمی ئێمە بکەیت، ئەوجا ئەویش ﴿ قال أسلمت لرب العالمین ﴾ گوتی: وا خۆم تەسلیم و ملکەچی فەرمانەکانی پەروەردگاری جیهان کردو، تەنیا روو لەو دەکەم.

ئیبراهیم و یەعقووب کورەکانیان رادەسپێرن بەم ئیسلامە:

﴿ ١٣٢: ووصی بها أبراهیم بنیه ویعقوب ﴾ ئیبراهیم و یەعقووب، ئەو ئایینەیان بەکورەکانیان وەسیەت کردو راسپارد: ﴿ یابنی إن الله اصطفی لکم الدین ﴾ گوتیان: رۆڵەکانم..! بێگومان بن کەخوا ئەم ئایینی یەکتاپەرستیەی هەڵبژاردووە بۆتان ﴿ فلا تموتن إلا وأنتم مسلمون ﴾ دەسا ئێوەش هەوڵ بدەن کە تەنیاو تەنیا بەموسڵمانێتی بمرن، واتە: تەنها ساتێك لەم دینە کلا نەبن ودوور نەکەونەوە لێی.

رێنماییەکانی ئایەتی (١٣٠-١٣٢):

١) نەزان و گێلە پیاو نەبێ، کێ روو لەئیسلام وەردەگێرێ؟.

٢) ئایینی ئیسلام، ئاینی هەموو پێغەمبەرانە، ئەگەرچی شێوەو شێوازی کاریشیان جیا بووبێ، دیارە بێجگە لەویش، هەموو دین و بیروو بیرۆکەیەك، داهێنراوو باتڵە.

٣) سوننەتە هەموو کەسێك "بەتایبەتی‌نەخۆش" پەیمان لەمنداڵ و کەس وکاری خۆی وەرگرێ کە: تامردن دەس لەئیسلام بەر نەدەن و، لادین نەبن.

تێبینی: یەعقووب (١٦)جارناوی لە قورئاندا هاتووە.

جوولەکە ئەیانوت: یەعقووب فەرمانی بەکورەکانی کردووە کە دەبێ هەر لەسەر ئایینی جوولەکە بن، بۆیە خوا ئەوقسەیە دەداتەدواوەو دەفەرموێ: ﴿ ١٣٣: أم کنتم شهداء إذ حضر یعقوب الموت ﴾ ئاخۆ لەسەرەمەرگی یەعقووبدا، ئێوە ئامادە بوون تابزانن لەوکاتەدا چی گوت بەکورەکانی؟ ﴿ إذ قال لبنیه ما تعبدون من بعدی ﴾ بە تایبەتی ئەوکاتە کەپێی گوتن: کورەکانم! دوای مردنی من چی دەپەرستن؟ ﴿ قالوا نعبد إلهک وإله آبائک إبراهیم وإسماعیل وإسحاق إلها واحدا ﴾ هەموو گوتیان: ئێمەش هەرخواکەی تۆو، خواکەی باووباپیرانی تۆ(ئیبراهیم وئیسماعیل و ئیسحاق)، بەتاك و تەنیایی دەپەرستین و، هیچ شتێ ناکەینە شەریك وهاوبەشی ﴿ ونحن له مسلمون ﴾ وهەمووشمان تەنها بۆ ئەو تەسلیم وملکەچ

دەبین، لەجێگایەکی تردا دەفەرموێ: (وله أسلم من فی السموات والأرض طوعا وکرها وإلیه یرجعون)، یان دەفەرموێ: (وماأرسلنا من قبلک من رسول إلا نوحی إلیـه أنه لاإله ألا أنـا فاعبدون) پێغەمبەریش دەفەرموێ: ((نحنُ معشـرَ الأنبیاءِ أولادُ عَلاَّتٍ، دینُنا واحِـدٌ)) واتە: ئێمەی پێغەمبەران، گشـت وەکو کوڕی بابێکین، تەنیا دایکمان جیایە، مەبەست ئەوەیە کە هەموو لەبنەڕەتدا ئیش وکارمـان یەکە، مەگەر لەهێندێ لق وپۆپدا فەرق وسـوونێك هەبێ ﴿ ١٣٤: تلـک أمة قد خلت ﴾ بەڵێ ئەمانە –ئیبراهیم وکورەکانی ئەو– ئوممەت وگەلێك بوون کە تێپەڕیان کردوو رۆیشتن ﴿ لها ما کسبت ولکم ماکسبتم ﴾ هەرشتێکیان کردبێ چاك، یان خراپ هـەر بۆخۆیانە، ئەوەش ئێوە کردووتانە هەر بۆخۆتان ئەبێ ﴿ ولا تسـألون عما کانـوا یعملون ﴾ و لەدوارۆژیشـدا پرسـیاری کارو کردوەوەی ئەوانتان لێناکرێت.

یاسـای خوا وایە کەهیچ کەسێك بەکردارو رەفتاری کەسێکی تر گرفتـار نەبێ‌و، هەرشتێکیشـی کرد، هەر بۆخۆی بێ، پێشـەوا غەزالی(رەحمەتـی خـوای لێ بێـت) دەڵێـت: هەکـە باوکێکی برسـی بەنانخواردنـی کوڕەکەی تێربوو، وە یـان بە ئاوخواردنی ئـەو تێراوبوو، ئەودەمەش کوڕی تاوانبـار بەهۆی باوکیەوە رزگار دەبـێ. ﴿ ١٣٥: وقالوا کونوا هـودا أو نصاری تهتدوا ﴾ خاوەن نامـەکان بە موسـڵمانەکانیان دەگوت: وەرن ببنـە جوولەکە، یا فەلە، ئەوسـا دەکەونە سـەر رێی راسـت! جابۆ راستکردنەوەی ئـەو بۆچوونە هەڵەیان، خـوا فەرمووی: ﴿ قل بل ملـة إبراهیم حنیفا وماکان من المشـرکین ﴾ ئەی موحەممەد! ﷺ پێیان بڵێ: نەخـێر، یەهوودییەت ونەسـرانییەتی‌وامان نـاوێ، بەڵکو ئێمە هەرلـە ئایینی پاك و بێخەوشـی (ئیبراهیـم) پەیڕەویی دەکەین، چونکە ئەو لەهەموو بەرنامەیەکی لارو خێچ لایداوەو، هەرگیزیش لەهاوبەشدانەران نەبوو.

موسڵمان باوەڕی بە گشت کتێب و پێغەمبەرێک هەیە:

﴿ ١٣٦: قولوا آمنا بالله وما أنزل إلینا ﴾ ئەی بڕواداران! بڵێن: ئێمە باوەڕمان بەخواو بەو(قورئان)ـەبۆمان دابەزیوە هەیە ﴿ وما أنزل إلی إبرهیم وإسماعیل وإسحاق ویعقوب والأسباط ﴾ وە بەو بەرنامەیە کە بۆ (ئیبراهیم و ئیسماعیل و ئیسحاق و یەعقووب و نەوەکانیان) نێردراوە ﴿ وما أوتی موسـی وعیسی ﴾ و بەوکتێبەش بە مووساو بـە عیسـا دراوە ﴿ وما أوتی النبیون من ربهـم ﴾ و بەوپەیامەش بەهەموو پەیامبەرانی‌تر دراوە لەلایەن پەروەردگاریانەوە ﴿ لانفرق بین أحد منهم ﴾ هیچ فەرق وجیاوازییەکیش، ناخەینەنێوان هیچ کامێکیانەوە، واتە: باوەڕمـان بە هەموان هەیەو، ئێمە وەکو ئەوانە ناکەیـن قورئان لە بارەیانەوە دەفەرموێ: (ویریدون أن یفرقوا بین الله ورسـله ویقولون نؤمن ببعض ونکفر ببعض ویریدون أن یتخذوا بین ذلک سـبیلا) ﴿ ونحن له مسـلمون ﴾ وەبە تەنیاش ملکەچی فەرمانەکانی‌ئەوین، واتە: هەر فەرمانێ بەسەرماندا بدا، ئامادەین

وَقَالُوا۟ كُونُوا۟ هُودًا أَوْ نَصَـٰرَىٰ تَهْتَدُوا۟ ۗ قُلْ بَلْ مِلَّةَ إِبْرَٰهِـۧمَ حَنِيفًا ۖ وَمَا كَانَ مِنَ ٱلْمُشْرِكِينَ ﴿١٣٥﴾ قُولُوٓا۟ ءَامَنَّا بِٱللَّهِ وَمَآ أُنزِلَ إِلَيْنَا وَمَآ أُنزِلَ إِلَىٰٓ إِبْرَٰهِـۧمَ وَإِسْمَـٰعِيلَ وَإِسْحَـٰقَ وَيَعْقُوبَ وَٱلْأَسْبَاطِ وَمَآ أُوتِىَ مُوسَىٰ وَعِيسَىٰ وَمَآ أُوتِىَ ٱلنَّبِيُّونَ مِن رَّبِّهِمْ لَا نُفَرِّقُ بَيْنَ أَحَدٍ مِّنْهُمْ وَنَحْنُ لَهُۥ مُسْلِمُونَ ﴿١٣٦﴾ فَإِنْ ءَامَنُوا۟ بِمِثْلِ مَآ ءَامَنتُم بِهِۦ فَقَدِ ٱهْتَدَوا۟ ۖ وَّإِن تَوَلَّوْا۟ فَإِنَّمَا هُمْ فِى شِقَاقٍ ۖ فَسَيَكْفِيكَهُمُ ٱللَّهُ ۚ وَهُوَ ٱلسَّمِيعُ ٱلْعَلِيمُ ﴿١٣٧﴾ صِبْغَةَ ٱللَّهِ ۖ وَمَنْ أَحْسَنُ مِنَ ٱللَّهِ صِبْغَةً ۖ وَنَحْنُ لَهُۥ عَـٰبِدُونَ ﴿١٣٨﴾ قُلْ أَتُحَآجُّونَنَا فِى ٱللَّهِ وَهُوَ رَبُّنَا وَرَبُّكُمْ وَلَنَآ أَعْمَـٰلُنَا وَلَكُمْ أَعْمَـٰلُكُمْ وَنَحْنُ لَهُۥ مُخْلِصُونَ ﴿١٣٩﴾ أَمْ تَقُولُونَ إِنَّ إِبْرَٰهِـۧمَ وَإِسْمَـٰعِيلَ وَإِسْحَـٰقَ وَيَعْقُوبَ وَٱلْأَسْبَاطَ كَانُوا۟ هُودًا أَوْ نَصَـٰرَىٰ ۗ قُلْ ءَأَنتُمْ أَعْلَمُ أَمِ ٱللَّهُ ۗ وَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّن كَتَمَ شَهَـٰدَةً عِندَهُۥ مِنَ ٱللَّهِ ۗ وَمَا ٱللَّهُ بِغَـٰفِلٍ عَمَّا تَعْمَلُونَ ﴿١٤٠﴾ تِلْكَ أُمَّةٌ قَدْ خَلَتْ ۖ لَهَا مَا كَسَبَتْ وَلَكُم مَّا كَسَبْتُمْ ۖ وَلَا تُسْـَٔلُونَ عَمَّا كَانُوا۟ يَعْمَلُونَ ﴿١٤١﴾

و سوپاسیشـی دەکەین ﴿ ١٣٧: فأن آمنوا بمثـل ما آمنتم به فقد اهتـدوا ﴾ جا ئەر ئەوخـاوەن نامانەو، خەڵکانی تـر، وەکو ئێوە باوەڕیان هێنا، مانای وایە کە بەڕاسـت ورەوان کەوتونەتە سـەر رێی راست و رێنما بوون ﴿ وإن تولوا فإنما هم فی شقاق ﴾ خۆئەر لەهەق پشتیان هەڵکردو باوەڕیان نەهێنا، دیارە کە لەهەق وراستی لایانداوەو لە دژایەتی‌دان ﴿ فسـیکفیکهم الله وهو السمیع العلیم ﴾ ئەوسـا تۆش ئەی موحەممەد ﷺ! هەر خوات بەسـە و، لەئازارو بێزاریان دەتپارێزێ وزاڵت دەکات بەسـەریاندا، وزۆریش بیسەرو فەرزانە، واتە: بەهەموو سـرپەو چرپەیەکیـان ئاگادارە ﴿ ١٣٨: صبغة الله ﴾ ئەم ئایین وبەرنامەی خوایە، کە ئێستا تۆی لەسەرە، رەنگ ونەخشەیەکە، خوای لەکارزان بەدەستووری خۆی دایرشتووە ﴿ ومن أحسـن من الله صبغـة ﴾ دەبێ کێ لەخـوا جوانتر رەنگ ونەخشـە برێژێ؟ ﴿ ونحن له عابدون ﴾ وئێمەش گشتمان تەنها ئەو دەپەرستین وتەسـلیمی ئەودەبین ﴿ ١٣٩: قل أتحاجوننا فی

الله ﴾ ئەی موحەممەد ﷺ! پێیان بڵێ: ئایا بۆئێوە ڕەوایە لەبارەی دین و ئایینی خواوە، ململانێ و دەمەقاڵێ لەگەڵ من بکەن، لەگەڵ ئەوەیشدا خۆتان بە کوڕو خۆشەویستی ئەو ئەزانن؟! ﴿ وهو ربنا وربکم ﴾ و پەروەردگاری ئێمەو، پەروەردگاری ئێوەیشە، هەمووکاری شایستەی خۆیەتی ﴿ ولنا أعمالنا ولکم أعمالکم ﴾ وکاروکردەی خۆمان بۆخۆمان و، کاروکردەی خۆشتان بۆخۆتان، واتە: ئێمە لە کارەکانی ئێوە بێزارو بەرین، دیارە ئێوەش کارتان بەئێمە نییە، لە ئایەتێکی تردا دەفەرموێ: (وإن کذبوک فقل لی عملی ولکم عملکم أنتم بریؤن مما أعمل وأنا بریئ مما تعملون) ﴿ ونحن له مخلصون ﴾ وە ئێمە بەدڵ پاك و بە دڵسۆزانە ئەو پەروەردگارە دەپەرستین و، ملکەچی دەبین، واتە: کاکڵەو حەقیقەتی ئایینداری، دڵسۆزی وخۆ یەکلاکردنەوەیە بۆخوا ﴿ ١٤٠: أم تقولون إن إبراهیم واسماعیل وإسحاق ویعقوب الأسباط کانوا هودا أو نصاری ﴾ یان بەلاتانەوە وایەو دەڵێن: (ئیبراهیم وئیسماعیل ویەعقووب وکوڕو نەوەکانی ئەو) جوولەکە یان فەلە بوون؟! ﴿ قل أأنتم أعلم أم الله ﴾ پێیان بڵێ- ئەی موحەممەد ﷺ! باشە خوا چاکتر دەزانێ یان ئێوە؟ دیارە کەخوا لەهەموان چاکتر بەئاگایەو دەزانێ، دەخۆ ئەو ڕایگەیاند کە: ئەوانە هیچیان نەجوولەکە بوونە، نەفەلە، وەکو دەفەرموێ: (ماکان إبراهیم یهودیا ولا نصرانیا ولکن کان حنیفا مسلما وما کان من المشرکین) ﴿ ومن أظلم ممن کتم شهادة عنده من الله ﴾ دەبێ کێ لەوکەسە ستەمکارتر بێ؛ شایەتیەکی لابێ و لەخوای بشارێتەوە؟ خاوەننامەکان لەکتێبەکانیاندا هاتبوو کە: دینی پەسەندو قبووڵ لای خوا، هەردینی ئیسلامە، موحەممەدیش پێغەمبەری خوایە، ئەو بەرێزانەش هیچکامێکیان، نەجوولەکەو، نەگاور بوون ﴿ وما الله بغافل عما تعملون ﴾ دەسا بزانن، هەرچۆنێ ئێوەهەق و ڕاستیەکان بشارنەوە، هەرگیز خوا لەوکاروکردەیەتان دەیکەن، خافڵ وبێ ئاگا نییەو، حسێبی وردتان لەگەڵدەکات ﴿ ١٤١: تلک أمة قد خلت لها ما کسبت ﴾ ئەم پەیامبەرو نەتەوانە یان، ئوممەت وکۆمەڵێکبوون ومردن، وە بە خۆیانوکاروکردەیانەوە چوون وتێپەڕین و، هەرشتێکیشیان کردبێ پاداشەکەی بۆخۆیانە ﴿ ولکم ماکسبتم ﴾ ئێوەش هەرشتێکتان کردبێ هەر بۆخۆتانە ﴿ ولا تسألون عما کانوا یعملون ﴾ وەلەهیچ کاروکردەیەکی ئەوانیش بەرپرس نابن، واتە: هەرچەند خۆتان بەنەوەی ئەوانە بزانن، هەتا پەیرەوییان لێنەکەن و، بەچاکی بەدوایاندا نەچن، کەڵك وسوودیان لێنابینن بەتایبەتی ئەگەرباوەڕتان بەموحەممەد- نەبێت خوا نەناس وجەحەندەمین.

کۆتایی جزمی ١، (ولله الحمد والمنه)..

گۆڕینی ڕووگەو حیکمەتەکەی:

پەیامبەر ﷺ تا لەمەککەدا بوو، لە نوێژەکاندا -وەکو پەیامبەرانی (بەنی ئیسرائیل)- ڕووی دەکردە (بەیتولمەقدیس) ئەگەرچی لەدڵیشەوە حەزی دەکرد خوا مۆڵەتی بدا ڕووبکاتە کەعبەی پیرۆز، بۆیە تا ئەوڕۆژە ڕووگە گۆڕا، بە جۆرێ نوێژەکانی دەکرد، سوچێکی (سەخرە) و (کەعبە)یشی دەگرتەوە، جا کەهاتە (مەدینە)ش شانزە مانگ هەر بەوحاڵەتەوە مایەوەو، بۆی نەگونجا ومۆڵەت نەدرا ڕوو بکاتە کەعبە، بۆیە هەموو جارێ لەخوا دەپاڕایەوە، تا بەڵکو وەکو (ئیبراهیم) عليه السلام مۆڵەتی بداو ڕوو بکاتە کەعبە، ئەوسا بۆ وەڵامی ئەم مەبەستە -وەك (سیوتی) و (ئیبن کەسیر) دەڵێن- ئایەتی: (قد نری تقلب وجهک..)ـە هاتە خوارەو.

ئینجا باسی هەندێ کەس دەکا کە بێ بیرکردنەوە، لە حیکمەت وئەنجامی ئەم ئاڵوگۆڕەیە: تانەو تەشەر وتەنز لە زاریانەوە دەردەچێ و، ڕەخنە دەگرن، بۆیە دەفەرموێ: ﴿ ١٤٢: سیقول السفهاء من الناس ﴾ بێگومان خەڵکە دەم بە تاڵ و گێل ونەزانەکان- لەجوولەکەو کافرەکانی مەککەو مونافقەکانی مەدینە- ڕەخنە دەگرن و دەڵێن: ﴿ ما ولاهم عن قبلتهم التی کانوا علیها ﴾ باشە! دەبێ چ شتێ وای لێکردبن کە: واز لەو ڕووگەیە بێنن، جاران لەسەری بوونو گشت جارێ ڕوویان تێدەکرد، واتە: (بەیتولمە قدیس) کە ڕووگەی پێغەمبەرانی پێشووە؟ ﴿ قل لله المشرق و المغرب ﴾ لە وەڵامیاندا بڵێ: ئەی موحەممەد! ﷺ سەرجەمی خۆرهەڵات و خۆرئاوا، بگرە هەموولایەکی جیهان، هەرهی خوایە و ئەوخاوەنییەتی و، ئارەزووی خۆشیەتی کوێ دەکاتە قیبلە، جارێ (بەیتولمە قدیس)، جارێکیش؛ کەعبە، چونکە دەسەڵاتداری بێسنوورە ﴿ یهدی من یشاء إلی صراط مستقیم ﴾ مەیلی لە هەرکەسێك هەبێ، ڕێنمایی دەکات بۆ ڕێی ڕاست و، گرنگیش گوێڕایەڵیو دامەزراندنی دڵەکانە لەسەر ئەوەی کەخوا بۆیانی دیاری دەکات، کەوابوو دەبێ تەسلیمی فەرمان وبڕیارەکانی بین ﴿ ١٤٣: وکذلک جعلناکم أمة وسطا ﴾ هەرچۆنێ بۆ ئایینی پیرۆزی ئیسلام، ڕێنماییمانکردن، هەرئاواش لە تەواوی ئیش وکاردا، کردومانن بە ئوممەت وگەلێکی میانەڕەو، واتە: ئێوە ئەی موسڵمانان! نە وەکو (نەسارا) زێدە ڕەون، نەوەکو جوولەکەش کەمتەرخەمن، کەوابوو ئێوە ئوممەتێکی خێرخواز وهەڵبژێردراون ﴿ لتکونوا شهداء علی الناس ﴾ تا لەسەر ئەوخەڵکە ببنە شایەت کە: بەڵێ.. پەیامبەر ﷺ پەیامەکەی خوایگەورەیبەڕاست ورەوان گەیاند ﴿ ویکون الرسول علیکم شهیدا ﴾ و پەیامبەریش بەسەر

گشتانەوە چاودێرو شایەت بێت: ئاخۆ کێ دوایکەوتوو، کێش سەرپێچی لێکرد، وەلەرۆژی قیامەتیشدا لەولاشەوە هەم پێغەمبەرو ﷺ هەم ئوممەتەکەی ببنە شایەت بۆ پێغەمبەران کە بەرنامەکەی خوایان گەیاند بەئوممەتەکەیان ﴿ وما جعلنا القبلة التی کنت علیها ﴾ ئەو قیبلەو رووگەیەش کە تۆ لە بەرا لەسەری بوویت، واتە: (بەیتولەقدیس) هەربۆیە گۆڕیمان ﴿ إلا لنعلم من یتبع الرسول ممن ینقلب علی عقبیة ﴾ تا بزانین و دەرکەوێ کێ لەپێغەمبەر ﷺ پەیڕەوی دەکاو، کێش هەڵدەگەڕێتەوە سەر رابوردوی خۆی، واتە: لەم ئاڵ و گۆڕەدا دەر دەکەوێ کێ گوێ رایەڵەو، کێش لارو لاسارە، بەڵێ ئیسلام هەروەکو هەوڵ دەدا لە هەموو هۆکارێکی زەوی دڵەکان نەجات بدات، هەر ئاواش دەیەوێ لەهەموو رەگەزو عونسورێك رزگاری بکات، بۆیە جارێ رووی دەکاتە (بەیتولمە قدیس)، جارێکیش کەعبە ﴿ وإن کانت لکبیرة إلا علی الذین هدی الله ﴾ خۆ بێگومانە کە گۆڕینی ئەو رووگەیە، بەم رووگە تازەیە لەسەر شانی هەندێك، زۆر دژوارو کارێکی گەورەو سەخت بوو، مەگەر بۆ کەسانێ وا کە خوا خۆی رێنمایی کردبن و گوێرایەڵبین و خۆ تەسلیمی بکەن ﴿ وما کان الله لیضیع إیمانکم ﴾ و خۆ خواش پاداشتی ئەو نوێژو بروای جارانتانە بە فیرۆنادا، واتە: لەوەوپێش رووتان لەهەر جێگایەك کردبێ، ئێستا خوا بێ پاداشتان ناکا، چونکە تازە ئەوە رۆیشتووە و تێپەڕیوە، بەڵام ئەگەر لەمەودوا روونەکەنە ئەو رووگە تازەیە بەر پرسیار دەبن ﴿ إن الله بالناس لرؤف رحیم ﴾ بێگومانە کەخوا بەرامبەر بەخەڵك زۆر میهرەبان و دڵاوا بەبەزەییە. پێغەمبەری خوا ﷺ لە ناو ژنە دیلەکاندا ئافرەتێکی دیت کەمنداڵەکەی لێ بەجێمابوو هەرمنداڵێکی دەدی دەیگووشی بەخۆیەوە، هەتا منداڵەکەی خۆی دۆزیەوەو توند گووشی بەخۆیەوەو مەمکەی خستە دەمی، ئەوجا فەرمووی: پێتان وایە هەرگیز ئەم ژنە ئەو منداڵەی خۆیە فڕێ دەداتە ناو ئاگرەوە؟ گوتیان: نەخێر ئەی پێغەمبەری خوا! ئەوسا فەرمووی: دڵنیابن کەخوا بەرامبەر بە بەندەکانی خۆی لەوە بەبەزەییترە. (موسلیم: ٤ /٢١٠٩).

جوولەکە دەزانن ئەم رووگەیە راستەو، حاشاشی لێدەکەن!

﴿ ١٤٤: قد نری تقلب وجهک فی السماء ﴾ بێشك دیتمانی ئەی پێغەمبەر! کە بەرەو ئاسمان چاو دەگێریی و دەڕوانییو پێتخۆشە روو بکەیتە کەعبە، جێگەی ئیبراهیم پەیامبەر ﴿ فلنولینک قبلة ترضاها ﴾ دەسا دڵنیابە، ئێمە لە نوێژەکاندا رووت بەرەو رووگەیەك وەردەگێرین کەخۆت پێتخۆشە، واتە: (مەسجیدولحەرام).

زاناکان دەڵێن: ئەمە مانای وایە کە ئەگەر چاوت لە کەعبەوە بوو، دەبێ لەنوێژدا بەرێك وپێکی رووی تێبکەی، ئەگینا ئەگەر روو لە هەرسوچێکی کەعبەیش بکەیت هەردەبێ و قەیناکات ﴿ فول وجهک شطر المسجد الحرام ﴾ جاتۆش رووت بەرەو (مزگەوت)ی(حەرام) وەرگێڕە ﴿ وحیثما کنتم فولوا وجوهکم

﴿ سَيَقُولُ ٱلسُّفَهَآءُ مِنَ ٱلنَّاسِ مَا وَلَّىٰهُمْ عَن قِبْلَتِهِمُ ٱلَّتِي كَانُوا۟ عَلَيْهَا ۚ قُل لِّلَّهِ ٱلْمَشْرِقُ وَٱلْمَغْرِبُ ۚ يَهْدِى مَن يَشَآءُ إِلَىٰ صِرَٰطٍ مُّسْتَقِيمٍ ﴿١٤٢﴾ وَكَذَٰلِكَ جَعَلْنَٰكُمْ أُمَّةً وَسَطًا لِّتَكُونُوا۟ شُهَدَآءَ عَلَى ٱلنَّاسِ وَيَكُونَ ٱلرَّسُولُ عَلَيْكُمْ شَهِيدًا ۗ وَمَا جَعَلْنَا ٱلْقِبْلَةَ ٱلَّتِى كُنتَ عَلَيْهَآ إِلَّا لِنَعْلَمَ مَن يَتَّبِعُ ٱلرَّسُولَ مِمَّن يَنقَلِبُ عَلَىٰ عَقِبَيْهِ ۚ وَإِن كَانَتْ لَكَبِيرَةً إِلَّا عَلَى ٱلَّذِينَ هَدَى ٱللَّهُ ۗ وَمَا كَانَ ٱللَّهُ لِيُضِيعَ إِيمَٰنَكُمْ ۚ إِنَّ ٱللَّهَ بِٱلنَّاسِ لَرَءُوفٌ رَّحِيمٌ ﴿١٤٣﴾ قَدْ نَرَىٰ تَقَلُّبَ وَجْهِكَ فِى ٱلسَّمَآءِ ۖ فَلَنُوَلِّيَنَّكَ قِبْلَةً تَرْضَىٰهَا ۚ فَوَلِّ وَجْهَكَ شَطْرَ ٱلْمَسْجِدِ ٱلْحَرَامِ ۚ وَحَيْثُ مَا كُنتُمْ فَوَلُّوا۟ وُجُوهَكُمْ شَطْرَهُۥ ۗ وَإِنَّ ٱلَّذِينَ أُوتُوا۟ ٱلْكِتَٰبَ لَيَعْلَمُونَ أَنَّهُ ٱلْحَقُّ مِن رَّبِّهِمْ ۗ وَمَا ٱللَّهُ بِغَٰفِلٍ عَمَّا يَعْمَلُونَ ﴿١٤٤﴾ وَلَئِنْ أَتَيْتَ ٱلَّذِينَ أُوتُوا۟ ٱلْكِتَٰبَ بِكُلِّ ءَايَةٍ مَّا تَبِعُوا۟ قِبْلَتَكَ ۚ وَمَآ أَنتَ بِتَابِعٍ قِبْلَتَهُمْ ۚ وَمَا بَعْضُهُم بِتَابِعٍ قِبْلَةَ بَعْضٍ ۚ وَلَئِنِ ٱتَّبَعْتَ أَهْوَآءَهُم مِّنۢ بَعْدِ مَا جَآءَكَ مِنَ ٱلْعِلْمِ ۙ إِنَّكَ إِذًا لَّمِنَ ٱلظَّٰلِمِينَ ﴿١٤٥﴾

شطره ﴾ وە ئێوەش ئەی ئیمانداران! لەهەرکوێ بوون، دەبێ روو بکەنە لای (مەسجیدولحەرام)ـەوە، بەڵێ جیاکردنەوەی موسڵمانان لەبیرو باوەڕدا، لە رووگەو خواپەرستیدا، دووکاری زۆر پێویستن بۆیان و، دەبێ مرۆڤی موسڵمان لەسەری راوەستێ ﴿ وإن الذین أوتوا الکتاب ﴾ و بەراستی ئەوانەش وا نامەی ئاسمانییان پێدراوە، واتە: (گاور وجوولەکە) ﴿ لیعلمون أنه الحق من ربهم ﴾ چاك دەزانن کە ئەو گۆڕانکارییە فەرمانێکی هەق وراستەو لەلایەن پەروەردگاریانەوەیە ولەکتێبەکانیشیاندا هەیەو ئاماژەی پێکراوە ﴿ وماالله بغافل عما یعملون ﴾ وخواش لەو چاووراو پروپاگەندەیە -سەبارەت بەو گۆڕانکارییە- کردیان بێ ئاگا نییەو تۆڵەیان لێدەسێنێ ﴿ ١٤٥: ولئن أتیت الذین أوتوا الکتاب بکل آیة ﴾ بەراستی ئەر تۆ هەر نیشانەیەك بێنی و نیشانی خاوەن نامەکانی بدەیت (هەتا باوەڕت پێبکەن) وشوێنتکەون و روو بکەنە رووگەکەت ﴿ ماتبعوا قبلتک ﴾ هەرگیزلەبەر ئێرەیی و عینادی

خۆیــان، روو لە رووگەکەت ناکەنو پەیڕەویت ناکەن ﴿ وما أنت بتابع قبلتهم ﴾ خۆدیارە ئەتــۆش –پاش ئەوەی خوا رووی‌کردیتە کەعبــە– روو ناکەیتە رووگەی ئــەوان ﴿ وما بعضهــم بتابع قبلة بعـض ﴾ ئەوانیش روو ناکەنە رووگــەی یەکترو پەیڕەوی لەیەکتر ناکەن، نە جوولەکە روولە رووگەی گاوران دەکا، نە ئەمانیش روو

ٱلَّذِينَ ءَاتَيْنَٰهُمُ ٱلْكِتَٰبَ يَعْرِفُونَهُۥ كَمَا يَعْرِفُونَ أَبْنَآءَهُمْ ۖ وَإِنَّ فَرِيقًا مِّنْهُمْ لَيَكْتُمُونَ ٱلْحَقَّ وَهُمْ يَعْلَمُونَ ﴿١٤٦﴾ ٱلْحَقُّ مِن رَّبِّكَ ۖ فَلَا تَكُونَنَّ مِنَ ٱلْمُمْتَرِينَ ﴿١٤٧﴾ وَلِكُلٍّ وِجْهَةٌ هُوَ مُوَلِّيهَا ۖ فَٱسْتَبِقُوا۟ ٱلْخَيْرَٰتِ ۚ أَيْنَ مَا تَكُونُوا۟ يَأْتِ بِكُمُ ٱللَّهُ جَمِيعًا ۚ إِنَّ ٱللَّهَ عَلَىٰ كُلِّ شَىْءٍ قَدِيرٌ ﴿١٤٨﴾ وَمِنْ حَيْثُ خَرَجْتَ فَوَلِّ وَجْهَكَ شَطْرَ ٱلْمَسْجِدِ ٱلْحَرَامِ ۖ وَإِنَّهُۥ لَلْحَقُّ مِن رَّبِّكَ ۗ وَمَا ٱللَّهُ بِغَٰفِلٍ عَمَّا تَعْمَلُونَ ﴿١٤٩﴾ وَمِنْ حَيْثُ خَرَجْتَ فَوَلِّ وَجْهَكَ شَطْرَ ٱلْمَسْجِدِ ٱلْحَرَامِ ۚ وَحَيْثُ مَا كُنتُمْ فَوَلُّوا۟ وُجُوهَكُمْ شَطْرَهُۥ لِئَلَّا يَكُونَ لِلنَّاسِ عَلَيْكُمْ حُجَّةٌ إِلَّا ٱلَّذِينَ ظَلَمُوا۟ مِنْهُمْ فَلَا تَخْشَوْهُمْ وَٱخْشَوْنِى وَلِأُتِمَّ نِعْمَتِى عَلَيْكُمْ وَلَعَلَّكُمْ تَهْتَدُونَ ﴿١٥٠﴾ كَمَآ أَرْسَلْنَا فِيكُمْ رَسُولًا مِّنكُمْ يَتْلُوا۟ عَلَيْكُمْ ءَايَٰتِنَا وَيُزَكِّيكُمْ وَيُعَلِّمُكُمُ ٱلْكِتَٰبَ وَٱلْحِكْمَةَ وَيُعَلِّمُكُم مَّا لَمْ تَكُونُوا۟ تَعْلَمُونَ ﴿١٥١﴾ فَٱذْكُرُونِىٓ أَذْكُرْكُمْ وَٱشْكُرُوا۟ لِى وَلَا تَكْفُرُونِ ﴿١٥٢﴾ يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ ٱسْتَعِينُوا۟ بِٱلصَّبْرِ وَٱلصَّلَوٰةِ ۚ إِنَّ ٱللَّهَ مَعَ ٱلصَّٰبِرِينَ ﴿١٥٣﴾

لەرووگــەی ئەوان دەکەن ﴿ ولئن اتبعــت أهواءهم من بعدماجاءک من العلم ﴾ دوای ئەو زانست و زانیاریە لەخواوە بۆت هات و، بە نیگاش بۆت دەرکەوت کە هەق و راســتی لە رووگەکاندا کامەیە، گریمان ئەگەر تۆ لە هەواو هەوەسی ئەوان پەیڕەوی بکەی ﴿ إنک إذا لمن الظالمین ﴾ بێ‌گومان ئەو کاتە لەریزی ســتەمکاران دەبی ﴿ ١٤٦: الذیـن آتیناهم الکتاب ﴾ ئەوانە کتێب و نامەمان پێداون ﴿ یعرفونه کما یعرفون أبناءهم ﴾ چاك ئەو (پەیامبەر)ـە دەناســن و، هەرچیشی لەگەڵ خۆی هێناوە دەزانن راستە، هەرچۆنێ منداڵ و کوڕانی خۆیان دەناســن. (عبدوڵڵای کوڕی سەلام)ی جوولەکە، پاش موســڵمان بوونی، گوتی: بەڵێ.. ئەوقســەیە راست ورەوایە، چونکە لە پەیامبەرێتی موحەممەد ﷺ هیچ گومانێکمان نییە، بەڵام دەگونجێ دایکی کوڕەکەم کارێکی خراپو دزێوی کردبێ. ﴿ وإن فریقــا منهم لیکتمون الحق ﴾ بەراستی دەستەیەکیشیان نکوڵی ئەو هەقە دەکەن و راستی دەشارنەوە ﴿ وهم یعلمــون ﴾ وچاکیش شــارەزانو دەزانن کە: هەق و راستی کامەیە؟ بەڵام لەبەر ئێرەیی وعینــادی خۆیــان باوەڕناهێنن! وەکو پێغەمبــەر ﷺ دەفەرموێ: ((إنَّهُمْ لایَحْسُـدونَنَا علی شَيْئٍ كَمَا یَحْسُدونَنَا علی یوم الجمعةِ التی هدانــا الله لها وضَلُّوا عَنْهــا، وعلی القبلةِ التی‌هدانــا الله لها وضلوا عنها، وعلی قولِنَا خَلْفَ الإمامِ:آمِیْن)) (پێشەوا ئەحمەد). ﴿ ١٤٧: الحق من ربک ﴾ ئەمەحەق وراســتەو لە پەروەردگارتەوەیە، نەك بە ئارەزوو وداخوازی کەســێك بێت ﴿ فلا تکونن من الممترین ﴾ دەســا هەرگیز تۆ (ئەی موحەممەد! ﷺ) لە ریزی تاقمی دوودڵان و بەد گومانان مەبە– دیارە مەبەســت بەم ئاراستەیە تەنها قەومو گەلەکەیەتی و، هەڵنانی‌خۆشــیەتی تا پتر ســوور بێ لەسەر هەق، ئەگینە ئەو خۆی هەرگیز بەگومان ودوو دڵ نابێت.. بەڵێ دەبێ هیچ کات گوێ بۆ جوولەکەو گاورو بێ‌باوەڕەکانی‌تری سەردەم نەگرین؛ چونکە هەمیشە خەریکی دروســتکردنی جۆرەها گومان ودوودڵین لەنــاو جیهانی ئیســلامدا ﴿ ١٤٨: ولــکل وجهة هــو مولیها ﴾ هەرگەل و میللەتێك رووگەیەکیان هەیەو، رووی تێ‌دەکەن، بەڵام ئێســتا هەر قیبلەی‌ئێوە پەســەندە، کەوابــوو لەگۆڕانی قیبلە لە (ســەخرە) بۆ کەعبە، ئەوانە چ پشێوی وهەرایەك دروست ئەکەن؟ لەجێگایەکی تردا دەفەرموێ: (لکل جعلنا منکم شرعه ومنهاجا ولو شاء الله لجعلکم أمه واحده ولکن لیبلوکم فیما آتاکم..). ﴿ فاستبقوا الخیرات ﴾ کەوابوو ئێوە (ئەی موسڵمانان!) گوێ بەوانە مەدەنو، هەمیشــە هەوڵ بدەن و، بۆ کردنی هەموو کارێکی خێر، پێشبڕکێ بکەن، دیــارە ئــەم قیبلەیــەش یەکێکە لەو کارە خێرانــە ﴿ أینما تکونــوا یأت بکم الله جمیعا ﴾ لە هەر جێگایەبن "دەشــت و کێوو چــۆڵ و بیابان" خوا هەموان دێنــێ و لەقیامەتداکۆتان دەکاتەوە، ئە گرچ جەستەشتان لێك‌جیابێ، ئەوساش دەرئەکەوێ کێ راستەو کێش درۆزن ﴿ إن الله علی کل شئ قدیر ﴾ چونکە بە راستی خوا توانای بەســەر هەموو شــتێکدا هەیە ﴿ ١٤٩: ومن حیث خرجت فول وجهک شطر المسجد الحرام ﴾ تۆ لەهەرشوێنێك دەرکەوتی، دەبێ لەنوێژدا روولە(مەســجیدولحەرام)بکەیت ﴿ وإنه للحق من ربک ﴾ دڵنیاشبە روولە کەعبەکردن راست و دروستەو لەلایەن پەروەردگارتەوە بڕیــاردراوە ﴿ وما الله بغافل عما تعملون ﴾ و لەو کارو کــردەش ئێــوە دەیکەن، هەرگیزخوا بێ‌ئاگــا نییە ﴿ ١٥٠: ومن حیث خرجت فول وجهک شــطر المسجد الحرام وحیثما کنتم فولوا و جوهکم شــطره ﴾ و لەهەرجێیەکەوە دەرچویت و هاتیتە دەرەوێ، دەبێ لەنوێژدا روو هەرلە ((مەســجیدولحەرام)) بکەیت، وە ئێوەش ئــەی موســڵمانان، لەهــەر جێیەك بــوون لەماڵەوە، یــان رێبــوارو راگوزەر بــوون، دەبێ "لــە نوێژدا رووتــان هەر لە

مزگەوتی(حەرام)ـەوە بێ. بەڵێ دووبارەو سێبارە کردنەوەی فەرمان بە ڕوو لەکەعبە کردن: ئەوەدووجار فەرمووی: (..فول وجهك..) جارێکیتر فەرمووی: (فولوا وجوهكم..) بۆگرنگی و بایەخدانە بە گۆڕانی ڕووگە لە (بيت المقدس)ـەوە بۆ کەعبە، بێجگە لەوەش، ئەمەش دەگەیەنێ: کە چ لەمەککە دابن، چ لە دەرەوەی مەککە، ئەبێ لە نوێژدا ڕوو هەر لە کەعبە، یان لە جیهەت و سووچیئەوبکەن، واتە: خۆدەربازکردن نییە لەم بڕیارە ﴿ لئلا يكون للناس عليكم حجة ﴾ تا ئەو خەڵکەی جوولەکەو گاورە، هیچ بەڵگەیەکیان دژی ئێوە بەدەستەوە نەبێ و نەڵێن: جائەگەر ئەم پەیامبەرە ڕاست دەکات دەبوو ڕووی لە ڕووگەی ئیبراهیم کردبا ﴿ إلا الذين ظلموا منهم ﴾ مەگەر ئەوانەیان لاسارو ستەمکارین، دیارە بڕوبیانووی ئەوانە هەر ئەمێنێ، بۆنموونە: جوولەکە دەڵێن: بۆیە ڕووی لەکەعبە کرد چونکە مەیلی بۆ قورەیش هەیە و،ئەوانی خۆش دەوێ، هاوبەشدانەرەکانیش دەڵێن: دوای گەڕانەوەی بۆ ڕووگەکەمان (کەعبە) چاوەڕووانی گەڕانەوەی خۆیشی دەکرێ بۆ ئایینەکەمان! ﴿ فلا تخشوهم ﴾ دەسا ئێوە لەو پیلانی ستەمکارانە مەترسن و، گوێ بۆ قسەشیان مەگرن ﴿ واخشوني ﴾ دەبێ هەر لەخۆم بترسن، لە من شەرم بکەنو؛ پەیڕەوی لەم پەیامبەرەی منە بکەن و، هەر لەسەر ئەو ڕووگە تازەیەش بن ﴿ ولأتم نعمتي عليكم ﴾ وە بۆ ئەوەی نازو نیعمەتی خۆمتان بۆ تەواوبکەم، چونکە ڕووکردن لە ڕووگەی ئیبراهیم و،پەیڕەوی لەئایینی ئەو، گەورەترین دەسکەوتو نیعمەتە ﴿ ولعلكم تهتدون ﴾ وە بەشکم شارەزای ڕێگەی ڕاست ببن.

ناردنی پێغەمبەر ﷺ شوکری دەوێت:

دوای ئەوە کەپتر لەسێیەکی سوورەتەکە، باسی نازونیعمەتەکانی هۆزی جوولەکەی کرد، ئێستاش دێتە سەر گفتوگۆ لەگەڵ موسڵمانەکانداو گەلێ نازونیعمەتیان بۆ باس دەکا، یەکێ لەوانە هاتنی پێغەمبەرە ﷺ وەکو دەفەرموێ: ﴿ ١٥١: كما أرسلنا فيكم رسولا منكم ﴾ هەروەکو ئەو نیعمەتی قیبلەیەم پێدان، هەرئاواش لەناو خۆتاندا پەیامبەرێکمان بۆناردن، واتە، هەر بۆ تەواو کردنی نیعمەتەکانم ئەو پێغەمبەرەشم بۆ ناردن ﴿ يتلوا عليكم آياتنا ﴾ ئایەتەکانی ئێمەتان بۆ دەخوێنێ ﴿ ويزكيكم ﴾ ولەهەمووخوویەکی ناپەسەند، دڵ ودەروونتان پاکژ دەکا ﴿ ويعلمكم الكتاب والحكمة ويعلمكم مالم تكونوا تعلمون ﴾ و قورئان وحیکمەت و فەرموودەکانیشتان فێر دەکات، وچەند شتی واتان فێردەکا کە لەمەوبەر نەتاندەزانی ﴿ ١٥٢: فاذكروني أذكركم ﴾ دەسائێوە ئەی موسڵمانان! یادی من بکەن، تا منیش یادی ئێوە بکەم، پاداشتان بە چاکە بدەمەوە، لەفەرموودەیەکی ڕەواندا هاتووە: ((خوا دەفەرموێ: ئەوەی لەدڵی خۆیدا یادم بکات، منیش لای خۆم نێوی دەبەم، هەرکەسیش لەناو کۆمەڵدا باسم بکات، منیش لەناو کۆمەڵێ باشتر لەوان -کۆمەڵی مەلائیکە- باسی دەکەم)). (فتح الباري: ١٣/٣٩٥). ﴿ واشكروا لي ولا تكفرون ﴾ وەدەبێ هەر سوپاسی من بکەن و، لە نیعمەتەکان حاشا مەکەنو، هەرگیز ناسپاسیم مەکەن وپشت لە بەرنامەکەم مەکەن، بەڵێ.. موسڵمانان تا بە تێرو تەسەلی سوپاس و یادی خوایان دەکردو، تەنیاو تەنیا ڕوویان لەڕووگەکەی ئەودەکرد، خوایش سەری دەخستن و ناوی بەرزدەکردنەوە لەدونیادا. لە فەرموودەیەکدا هاتووە: ((من أنعم الله عليه نعمة فإن الله يحب أن يرى أثر نعمته على خلقه)) (پێشەوا ئەحمەد). واتە: کەخوا نیعمەتێکی بەکەسێك بەخشی،حەز دەکا بە بەندەکانییەوە دیاربێ.

پەنا بەرنە بەر خۆڕاگری و نوێژ:

﴿ ١٥٣: يا أيها الذين آمنوا استعينوا بالصبر والصلاة ﴾ ئەی گەلیخاوەن باوەڕ! پەنا بەرنە بەر خۆراگریو نوێژ،هەتا لەسەر قۆناغە گرژەکانی ژیانتان خۆڕاگر بن، واتە: لەکاتی ناخۆشی ونارەحەتییدا خۆڕاگربن و بەجوانی نوێژ بکەن،ئەوجا پاداشتان زۆر دەبێت، لە فەرموودەدا هاتووە: ((عجبا لأمر المؤمن لايقضي الله له قضاء إلا كان له خيرا:إن أصابته سراء فشكر كان خيرا له، وإن أصابته ضراء فصبر كان خيرا له)) (موسليم). ﴿ إن الله مع الصابرين ﴾ بێگومان خوا لەگەڵ ئارامگرانە و، لەگش گرفتێکا پشتگیریانە وسەریان دەخا، ئەگەرچی بەشەهید بوونیش بێت،پێشتریش فەرمووی: (واستعينوا بالصبر والصلاة وإنها لكبيرة إلا على الخاشعين)

شەهید زیندووەو نامرێ!

﴿ ١٥٤: ولا تقولوا لمن يقتل في سبيل الله أموات ﴾ بەوانە لەڕێگای خوادا دەکوژرێن وشەهیددەبن،مەڵێن مردوون ﴿ بل أحياء ولكن لا تشعرون ﴾ بەڵکو لە بەرزەخان وزیندوون، بەڵام ئێوە هەست بەوجۆرە ژیانەیان ناکەن، چونکە ژیانی ئەوان لە کارەنهێنی ونادیارەکانی خوایە، بۆیە بێچەندوچوون ملکەچبوون و تەسلیمبوون بە فەرموودەی خوایگەورە کارێکیپێویستە، چونکە قسەکردن لە بابەت جۆری ژیانی شەهیدەوە زیادەڕەوی و لە سنوور دەرچوونەو، بەتەواوی چۆنییەتییەکەی دەرکناکرێ، بۆیە خوا

ئه‌فه‌رموێ: ئێوه هه‌ستی پێناکه‌ن. له‌فه‌رمووده‌یه‌کی(سه‌حیح)و باوه‌ڕ پێکراودا هاتووه‌که: شه‌هید له‌لایه‌ن خوای گه‌وره‌وه حه‌وت جۆرخه‌ڵات ده‌کرێت:

١) هه‌ر له‌کاتی رژانی یه‌که‌م دڵۆپی خوێنییه‌وه خوا له ته‌واوی گوناحانی ده‌بورێ.

وَلَا تَقُولُواْ لِمَن يُقۡتَلُ فِي سَبِيلِ ٱللَّهِ أَمۡوَٰتُۢۚ بَلۡ أَحۡيَآءٞ وَلَٰكِن
لَّا تَشۡعُرُونَ ﴿١٥٤﴾ وَلَنَبۡلُوَنَّكُم بِشَيۡءٖ مِّنَ ٱلۡخَوۡفِ وَٱلۡجُوعِ
وَنَقۡصٖ مِّنَ ٱلۡأَمۡوَٰلِ وَٱلۡأَنفُسِ وَٱلثَّمَرَٰتِۗ وَبَشِّرِ ٱلصَّٰبِرِينَ
﴿١٥٥﴾ ٱلَّذِينَ إِذَآ أَصَٰبَتۡهُم مُّصِيبَةٞ قَالُوٓاْ إِنَّا لِلَّهِ وَإِنَّآ إِلَيۡهِ رَٰجِعُونَ
﴿١٥٦﴾ أُوْلَٰٓئِكَ عَلَيۡهِمۡ صَلَوَٰتٞ مِّن رَّبِّهِمۡ وَرَحۡمَةٞۖ وَأُوْلَٰٓئِكَ
هُمُ ٱلۡمُهۡتَدُونَ ﴿١٥٧﴾ ۞ إِنَّ ٱلصَّفَا وَٱلۡمَرۡوَةَ مِن شَعَآئِرِ ٱللَّهِۖ
فَمَنۡ حَجَّ ٱلۡبَيۡتَ أَوِ ٱعۡتَمَرَ فَلَا جُنَاحَ عَلَيۡهِ أَن يَطَّوَّفَ
بِهِمَاۚ وَمَن تَطَوَّعَ خَيۡرٗا فَإِنَّ ٱللَّهَ شَاكِرٌ عَلِيمٌ ﴿١٥٨﴾ إِنَّ ٱلَّذِينَ
يَكۡتُمُونَ مَآ أَنزَلۡنَا مِنَ ٱلۡبَيِّنَٰتِ وَٱلۡهُدَىٰ مِنۢ بَعۡدِ مَا بَيَّنَّٰهُ
لِلنَّاسِ فِي ٱلۡكِتَٰبِ أُوْلَٰٓئِكَ يَلۡعَنُهُمُ ٱللَّهُ وَيَلۡعَنُهُمُ ٱللَّٰعِنُونَ
﴿١٥٩﴾ إِلَّا ٱلَّذِينَ تَابُواْ وَأَصۡلَحُواْ وَبَيَّنُواْ فَأُوْلَٰٓئِكَ أَتُوبُ
عَلَيۡهِمۡ وَأَنَا ٱلتَّوَّابُ ٱلرَّحِيمُ ﴿١٦٠﴾ إِنَّ ٱلَّذِينَ كَفَرُواْ وَمَاتُواْ وَهُمۡ
كُفَّارٌ أُوْلَٰٓئِكَ عَلَيۡهِمۡ لَعۡنَةُ ٱللَّهِ وَٱلۡمَلَٰٓئِكَةِ وَٱلنَّاسِ أَجۡمَعِينَ
﴿١٦١﴾ خَٰلِدِينَ فِيهَاۖ لَا يُخَفَّفُ عَنۡهُمُ ٱلۡعَذَابُ وَلَا هُمۡ يُنظَرُونَ
﴿١٦٢﴾ وَإِلَٰهُكُمۡ إِلَٰهٞ وَٰحِدٞۖ لَّآ إِلَٰهَ إِلَّا هُوَ ٱلرَّحۡمَٰنُ ٱلرَّحِيمُ ﴿١٦٣﴾

٢) له‌به‌هه‌شتدا پله‌وپایه‌ی خۆی ده‌بینێ.

٣) له جه‌زره‌به‌و سزای گۆر پارێزراو ده‌بێ.

٤) ترسی نه‌فخه‌ی دووه‌می نابێ.

٥) به‌جوانی و زینه‌تی ئیمان ئه‌رازێنرێته‌وه.

٦) چه‌ندین (حوره‌لعه‌ین)ی پێ ئه‌به‌خشرێ.

٧) بۆ (٧٠)که‌س له‌خزم و که‌س و کاری خۆی شه‌فاعه‌ت ده‌کا.ترمزی،ئیبن ماجه،پێشه‌وا ئه‌حمه‌د، و(ئه‌لبانی)یش به‌ره‌وانی داناوه.

موسڵمان ده‌بێ ئه‌زموون بکرێت:

﴿ ١٥٥: ولنبلونكم بشئ ﴾ بێگومان‌بن جاروبار تاقیتان ده‌که‌ینه‌وه! ﴿ من الخوف و الجوع ونقص من ألاموال والأنفس والثمرات ﴾ به به‌شێك له ترس و برسیه‌تی و که‌مکردنه‌وه‌و له‌ناوچوونی ماڵ و دارایی دونیا و زیانی گیانی و تیاچوونی به‌روو بوو و ده‌سکه‌وته‌کانتان؛ واته: ده‌بێ چاك بزانن سروشتی رێگه‌ی جیهادو سه‌رکه‌وتن ئه‌مه‌یه که: مرۆڤ به‌یناو به‌ین تووشی ئه‌م جۆره زیانه رواڵه‌تیانه ده‌بێ، به‌ڵام ده‌بێ به‌ئارام و خۆگربێت ﴿ وبشر الصابرين ﴾ ده‌ساتۆش ئه‌ی موحه‌ممه‌د! ﷺ به‌وانه که‌خۆڕاگرو به‌ئارامن مژده بده ﴿ ١٥٦: الذين إذا أصابتهم مصيبة ﴾ ئه‌وانه‌ی‌که تووشی هه‌ربه‌ڵاو نه‌هامه‌تیی‌و چورتمێك ده‌بن ﴿ قالوا إنا لله وإنا إليه راجعون ﴾ وخێرا ده‌ڵێن: ئێمه هه‌رهی خواین و،ئه‌و دروستی‌کردوین و، ده‌ره‌نجامیش له‌قیامه‌تدا هه‌ر بۆلای ئه‌و ده‌چینه‌وه ﴿ ١٥٧: أولئك عليهم صلوات من ربهم ورحمة ﴾ مژده‌یان بده‌رێ: ده‌که‌ونه به‌ر درووودو ره‌حمه‌تی په‌روه‌ردگاری خۆیان ﴿ وأولئك هم المهتدون ﴾ وشاره‌زاو رێنوێنکراو هه‌رئه‌وانن.

سه‌فاو مه‌روه دوو دروشمی خوا په‌رستین:

به‌ڵێ له‌پێشه‌وه له باسی گۆڕانی رووگه‌دا ئه‌وه‌یگه‌یاند که: مه‌ککه جێگای حه‌ج و چه‌رخه‌ی ده‌وری ماڵی خوایه، جا (بوخاری)و(موسلیم) له (ئه‌نه‌س)ـه‌وه –خوایان لێ رازی بێ– ده‌ڵێن: ئێمه له‌سه‌ره‌تای هاتنی ئیسلامدا، هاتووچۆی نێوان (سه‌فاو مه‌روه)مان به‌کارێکی جاهیلی وحه‌رام ئه‌زانی! تاخوای کاربزان فه‌رمووی: ﴿ ١٥٨: إن الصفا والمروة من شعائر الله ﴾ به‌راستی هاتووچۆی نێوان (سه‌فاو مه‌روه) له دروشم و نیشانه‌کانی‌ئایینی خوای گه‌وره‌ن ﴿ فمن حج البيت أو أعتمر ﴾ ئینجا هه‌ر که‌سێك چوو بۆ حه‌ج‌و، زیاره‌تی ماڵی خوای‌کرد، یان هه‌ربۆ به‌جێهێنانی عومره چووو عومره‌ی کرد ﴿ فلا جناح عليه أن يطوف بهما ﴾ هیچ گوناهێکی ناگات که: هاتووچۆی نێوان هه‌ردوو ته‌پۆڵکه‌که‌ی (سه‌فاو مه‌روه) بکا، واته: ئه‌گه‌رچی کاتی خۆیشی هاوبه‌شدانه‌ره‌کان سه‌عی ئه‌و جێگایه‌یان کردبێ و، ده‌ستیان به بته‌کاندا هێنابێ و ماچیان کردبن، ئه‌مرۆ به‌فه‌رمانی‌خوا بۆ ئێوه ره‌وایه ته‌وافیان بکه‌ن ﴿ ومن تطوع خيرا فإن الله شاكر عليم ﴾ هه‌رکه‌سێکیش له په‌رده‌ی خۆ به‌که‌م زانیندا هه‌ر چاکه‌یه‌ك بکا وته‌وافی زیاتر ئه‌نجامبدا، خواش پاداشی چاکه‌یان ئه‌داته‌وه‌و، به‌کرده‌وه‌یشیان زاناو ئاگایه.

نه‌حله‌تی خوا له‌وانه حه‌ق ده‌شارنه‌وه:

دیسان هه‌ر له‌سه‌ر دڵ پیسی و ناپاکی‌خه‌ڵکانی بێباوه‌ڕ وجووله‌که ده‌رواو ئه‌فه‌رموێ: ﴿ ١٥٩: إن الذين يكتمون ما أنزلنا من البينات والهدى ﴾ به‌راستی ئه‌وانه‌ی ئه‌و به‌رنامه‌و رێنمایه ده‌شارنه‌وه له‌و کتێبه‌دا هه‌یه بۆ شاره‌زایی خه‌ڵك ﴿ من بعد مابيناه للناس فی

الکتاب ﴾ دوای ئەوەی لە (تەورات و ئینجیل)دا روونمان کردۆتەوە (وەکو سیفاتی پێغەمبەرو فەرمان بە بڕواهێنان پێی‌و..هتد ﴿ أولئک یلعنهم الله ﴾ خوا نفرینیان لێ دەکا ﴿ ویلعنهم اللاعنون ﴾ و تەواوی نفرینکەرانیش نفرینیان لێدەکەن.. دیارە ئەمە تایبەت نییە بە جوولەکەو گاورەکانەوە، ئەگەر چی لەبارەی ئەوانیشەوە هاتبێت، بەڵکو هەرکەسێك هەق و راستی لەم ئوممەتەی پێغەمبەرە ﷺ بشارێتەوە، یان بیگۆڕێ‌وخەڵکی چەواشە بکا، ئەوانیش هەر بەر ئەو نفرین‌و نەحلەتە دەکەون. ﴿ ١٦٠: إلا الذین تابوا وأصلحوا وبینوا ﴾ جگە لەوانە پەشیمان بوونەوە وئاکاری چاکیان کردوو، شاردراوەکەیان ئاشکرا کردەوەو دەریانخست ﴿ فأولئک أتوب علیهم ﴾ منیش‌لەمانە تەوبە وەردەگرم ولێیان خۆش دەبم ﴿ وأنا التواب الرحیم ﴾ وهەربۆ خۆشم لەتەوبەکاران دەبوورم‌و، بەرامبەریان دلۆڤانم ﴿ ١٦١: إن الذین کفروا ﴾ ئەوانە کافرو بێ باوەڕن ﴿ وماتوا وهم کفار ﴾ و هەر بە کافری وبێ‌دینیش لەدونیا دەمرن ﴿ أولئک علیهم لعنة الله والملائکة و الناس أجمعین ﴾ دەکەونە بەر نەحلەت‌و نفرینی خواو هەموو فریشتەو خەڵکان بە تێکرا ﴿ ١٦٢: خالدین فیها ﴾ لەو سزاو نفرینەیشدا هەمیشە دووچارن وئەمێننەوە ﴿ لا یخفف عنهم العذاب ﴾ سزایان سووک ناکرێ ﴿ ولا هم ینظرون ﴾ ومۆڵەتیش نادرێن بڕووبیانوویەك بۆ خۆیان بهێننەوە، (عومەری کوری خەتتاب) وپێشەواکانی دوای ئەویش -خوا لەگشتیان رازی بێ- لە(قنووت)و وتارەکانیاندا نەحلەتیان لە کافران دەکرد؛ بۆیە ئێستاش بێ‌کێشەو هەرا زاناکان دەڵێن: نەحلەتکردن لەکافران بەشێوەیەکی گشتی، رەوایە.

جوولەکە لەهەمووشتێکدا تەسلیم وملکەچی زاناکانیان ببوون، تەنانەتی حەڵاڵ و حەرامیشیان هەربەدەست ئەوان بوو! دیارە خۆ تەسلیمکردنی کوێرانەی‌ئاوا لەسەر حسابی دینی خوا، هەڵەیەکی زۆر گەورەیە، چونکە ئەبێ تەنها خوای گەورە یاسای حەڵاڵ وحەرامی لابێ‌و، گوێ گرتن بۆ زانایانیش تەنها لە چوارچێوەی شەریعەتی ئیسلامدا دەبێ، بۆیە خوا فەرمووی: ﴿ ١٦٣: وإلهکم إله واحد ﴾ خواو پەرستراوی راستەقینەی ئێوە، هەر خوایەکی تاك وتەنیایە، واتە: هەرئەویش بۆی هەیە یاسای ژیان و بوونەوەر دەست نیشان بکاو، حەڵاڵ وحەرامیش دابنێت ﴿ لا إله إلا هو الرحمن الرحیم ﴾ غەیرەز خۆی هیچ پەرستراوێکی تر شیاوو راست نییە، هەربۆخۆشی زۆر بەبەزەیی وبەخشندەو دلۆڤان‌و میهرەبانە، پێغەمبەر ﷺ دەفەرموێ: ناوەگەورەو پیرۆزەکەی‌خوا (إسم الله الأعظم) لەم دوو ئایەتەدایە: (وإلهکم إله واحد)، (الله لا إله إلا هو الحی القیوم). (عارضة الأحوذی: باب الدعوات/١٣/٦٢).

بەڵگەی بوونی خوداو تاك و تەنیایی زۆرە:

﴿ ١٦٤: إن فی خلق السموات والأرض ﴾ لە دروستکردنی ئاسمانەکان و زەویدا، بەو هەموو ئەستێرەو کاکەشان و چیاو دۆڵ و بەرزی و نزمیەوە ﴿ واختلاف الیل والنهار ﴾ وجیاوازی

إِنَّ فِي خَلْقِ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضِ وَٱخْتِلَٰفِ ٱلَّيْلِ وَٱلنَّهَارِ
وَٱلْفُلْكِ ٱلَّتِي تَجْرِي فِي ٱلْبَحْرِ بِمَا يَنفَعُ ٱلنَّاسَ وَمَآ أَنزَلَ ٱللَّهُ
مِنَ ٱلسَّمَآءِ مِن مَّآءٍ فَأَحْيَا بِهِ ٱلْأَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا وَبَثَّ فِيهَا
مِن كُلِّ دَآبَّةٍ وَتَصْرِيفِ ٱلرِّيَٰحِ وَٱلسَّحَابِ ٱلْمُسَخَّرِ
بَيْنَ ٱلسَّمَآءِ وَٱلْأَرْضِ لَءَايَٰتٍ لِّقَوْمٍ يَعْقِلُونَ ﴿١٦٤﴾ وَمِنَ
ٱلنَّاسِ مَن يَتَّخِذُ مِن دُونِ ٱللَّهِ أَندَادًا يُحِبُّونَهُمْ كَحُبِّ ٱللَّهِ
وَٱلَّذِينَ ءَامَنُوٓا۟ أَشَدُّ حُبًّا لِّلَّهِ وَلَوْ يَرَى ٱلَّذِينَ ظَلَمُوٓا۟ إِذْ يَرَوْنَ
ٱلْعَذَابَ أَنَّ ٱلْقُوَّةَ لِلَّهِ جَمِيعًا وَأَنَّ ٱللَّهَ شَدِيدُ ٱلْعَذَابِ ﴿١٦٥﴾
إِذْ تَبَرَّأَ ٱلَّذِينَ ٱتُّبِعُوا۟ مِنَ ٱلَّذِينَ ٱتَّبَعُوا۟ وَرَأَوُا۟ ٱلْعَذَابَ
وَتَقَطَّعَتْ بِهِمُ ٱلْأَسْبَابُ ﴿١٦٦﴾ وَقَالَ ٱلَّذِينَ ٱتَّبَعُوا۟ لَوْ أَنَّ
لَنَا كَرَّةً فَنَتَبَرَّأَ مِنْهُمْ كَمَا تَبَرَّءُوا۟ مِنَّا كَذَٰلِكَ يُرِيهِمُ ٱللَّهُ
أَعْمَٰلَهُمْ حَسَرَٰتٍ عَلَيْهِمْ وَمَا هُم بِخَٰرِجِينَ مِنَ ٱلنَّارِ ﴿١٦٧﴾
يَٰٓأَيُّهَا ٱلنَّاسُ كُلُوا۟ مِمَّا فِي ٱلْأَرْضِ حَلَٰلًا طَيِّبًا وَلَا تَتَّبِعُوا۟
خُطُوَٰتِ ٱلشَّيْطَٰنِ إِنَّهُۥ لَكُمْ عَدُوٌّ مُّبِينٌ ﴿١٦٨﴾ إِنَّمَا يَأْمُرُكُم
بِٱلسُّوٓءِ وَٱلْفَحْشَآءِ وَأَن تَقُولُوا۟ عَلَى ٱللَّهِ مَا لَا تَعْلَمُونَ ﴿١٦٩﴾

و گۆڕانکاری و هاتوچۆی شەوو رۆژاندا، جاری درێژ دەبنەوە، جارێکیش کورت ﴿ والفلک التی تجری فی البحر ﴾ و لەو کەشتیانەشدا کە بەناو دەریاکاندا هاتووچۆ دەکەن ﴿ بما ینفع الناس ﴾ بۆ بەرژەوەندی و قازانج بەخەڵك گەیاندن، ﴿ وما أنزل الله من السماء من ماء ﴾و لەو ئاوەدا خوای گەورە لەعاسمانەوە دەیبارێنێ ﴿ فأحیا به الأرض بعد موتها ﴾ ئینجا بەهۆی ئەو ئاوەوە زەوی دوای مردن و وشك هەڵگەڕانی زیندووکردەوە ﴿ وبث فیها من کل دابة ﴾ وهەموو جۆرە زیندەوەرێکی تیابڵاوکردەوە ﴿ وتصریف الریاح ﴾ ولەجوڵانەوەو هاتووچووپێکردن و گەڕانی بایەکان، هەرجارەی بەشێوەیەك، جارێك سارد، جارێك گەرم، جارێك گەردەلوول ﴿ والسحاب المسخر بین السماء والأرض ﴾ وەلەو هەورانەش وا لەنێوان ئاسمان زەویدا راگیراوو رامن ﴿ لآیات لقوم یعقلون ﴾ لە گشت ئەوانەدا چەندین نیشانەو بەڵگەی بە هێزهەیە بۆئەوانەی تێ‌دەگەن‌و تێ‌دەفکرێن‌و دەزانن ئەم هەموو شتانە

خاوەنی یاســاو رژێمێکن و، لەخۆیانــەوە پەیدا نابن و روونادەن، بۆیە لە فەرموودەیەکدا هاتووە: ((ویل لمن قرأ هذه الآیة فمج فیها)) واتــە: دۆزەخ بۆئەوکەســەیە کەئەم ئایەتــە ئەخوێنێتەوەو تەنها دەمــی دەجوڵێتەوەو، کەڵك لەماناکەی وەرناگرن؛ مەبەســت لەو کەســانەیە کەتێنافکرێن و بیری لێناکەنەوە، هەتا خوا بدۆزنەوەو بەتاك وتەنیا بیپەرستن.

رێبەران و پەیڕەوانیان:

ئینجا پاشــەڕۆژی ئەوانە باسدەکا لەنیشــانەکانی ئەم بوونەوەرە تێنافکرێن و شــەریك بۆخوا دادەنێن! بۆیە دەفەرموێ: ﴿ ١٦٥: ومــن الناس من یتخذ مــن دون الله أندادا ﴾ هەنــدێ لەم خەڵکە هەیە لەگەڵ ئەوەشــدا تێنافکرێ تاخوا بەتەنها بپەرســتێ هێشتا چەند هاوتاو چەند هاوبەشێکی بۆ دائەنێ ﴿ یحبونهم کحب الله ﴾ خۆشــیان دەوێن وەك خۆشە ویســتی خودا، واتە: ئەوانیش هەر ئەوەندە بت و بەرنامەکانیان خۆش دەوێ ﴿ والذین آمنوا أشد حبا لله ﴾ ئەوانەش وا باوەڕیان هێناوە، خوایان لەهەموو شــتێك زیاتر خــۆش ئەوێ ﴿ ولو یری الذین ظلموا إذ یرون العذاب أن القوة لله جمیعا ﴾ ئەوانە وا ســتەمیانکردوو هاوبەشیان بۆ خوا دانا، کاتێ ئەو رۆژە سەخت و سزایە دەبینن کەلەقیامەتدا دووچاریان دەبێ، ئیتر چاك بۆیان دەردەکەوێ ودەزانن: کەهەرچی هێزو توانا هەیە هەرهەموو بۆخوایە ﴿ وأن الله شــدید العذاب ﴾ و ســزای خواش توندو قورس وســەختە، ئیتر ئەمرۆ لەدونیادا لەو شــیرك وســەر لێشــێواوییە دەهاتنە دەرێ ﴿ ١٦٦: إذ تبرأ الذین اتبعوا من الذین اتبعــوا ﴾ ئەوکاتە کە ســەرۆك وپێشــەواکان، لەپەیڕەوانی خۆیان بێزار دەبن وحاشا دەکەن ﴿ ورأوا العذاب وتقطعت بهم الأسباب ﴾ کە بەچاوی خۆیان ســزاکە دەبینن، هەمــوو پەیوەندی وهۆیەکی نێوانیــان پچڕا ولێكترازا؛ وە بە خــزم وکەس وکارو گرۆهەکانیان هیچ هیوایەك نەما ﴿ ١٦٧: وقال الذین اتبعوا ﴾ شوێنکەوتووەکان بە ســەرۆکە گومڕاکان دەڵێن: ﴿ لو أن لنا کرة ﴾ ئەگەر هەرتەنیا جــارێ دەگەڕاینەوە ســەردونیا ﴿ فنتبرأ منهم ﴾ ئەوسا ئێمەش یەخەمــان لێهەڵدەتەکاندن وبەرائەتمان لێدەکــردن ﴿ کما تبرأوا منا ﴾ وەك ئەمــڕۆ رێبەرەکانمــان خۆیــان لەئێمە بــەری کردو، حاشــایان لێکردین ﴿ کذلك یریهم الله أعمالهم حسرات علیهم ﴾ خوا بەوشێوەیە کاروکردەی خۆیان نیشاندەداو دەبێتە کوڵو کەسەر بۆیان و لەئاگریشدان ﴿ وما هم بخارجین من النار ﴾ هەرگیزیش لەو ئاگری دۆزەخە دەرنایێن و رزگار نابن و، بەهەتاهەتاییش هاوڕێی دەبــن. بەڵێ شــوێنکەوتنی هەر تاغووتێکی ئــەم دونیایە ئەنجامی

هەربەم شــێوەیە دەبێ لەم گفتوگۆیەدا باسکرا، بۆیە زۆر پێویستە بزانین کێ هەڵ دەبژێرین و،کێ دەکەینە رابەرو سەرکردە؟؟.

پاك و ڕەوا بخۆن و، بە شوێن شەیتاندا مەچن:

﴿ ١٦٨: یــا أیهــا الناس کلوا مما فــی الأرض حلالا طیبا ﴾ ئەی خەڵکینە! لەرزق ورۆزی سەرزەمین حەڵاڵێکی پاك، بخۆن، واتە: هەر خوایگــەورە بپەرســتن و، هەرشتێکیشــیکردە خۆراکتان، حەڵاڵــەو بیخۆن، ئەوەیشــی یاســاغکرد لێتــان توخنیمەکەون ﴿ ولا تتبعوا خطوات الشــیطان ﴾ هەرگیز بەشــوێن هەنگاوەکانی شەیتانیشــدا مەڕۆن وپەیڕەوی لێمەکــەن ﴿ إنه لکم عدو مبین ﴾ ئەو دوژمنێکیئاشکراتانە، دەسا وریابن، فریوتان نەداو نەتانخاتە ناو شــیرك و کاری حەرامەوە، لەجێیەکی تــردا دەفەرموێ: (إن الشــیطان لکم عــدو فاتخذوە عــدوا إنما یدعو حزبــە لیکونوا من أصحاب السعیر). ﴿ ١٦٩: إنما یأمرکم بالسوء والفحشاء ﴾ چونکە ئەو فەرمانتان پێدەدا هەر کاری خراپوداوێن پیســیو، فەحشا و زینا بکەن ﴿ وأن تقولوا علی الله مالا تعلمون ﴾ و هانیشتان دەدا شتیوا دەربارەی خوا بڵێن کە هەر زانیاریتان پێی نییە.

خوانەناسان کوێرانە شوێنی پێشینانیان کەوتن:

﴿ ١٧٠: وإذا قیــل لهم اتبعوا ما أنزل الله ﴾ هەرکە بە پەیڕەوانی شەیتان بوترێ: هەر پەیڕەوی قورئان وئەو بەرنامەیە بکەن، خوا ناردوویەتیو، هەرگیز بەقسەی شەیتان مەکەن ﴿ قالوا بل نتبع ما ألفینا علیە آباءنا ﴾ پاســاو دێننەوەو دەڵێن: ئێمە هەر لەوە پەیڕەو دەکەین کە باب وباپیرانمان لەســەری بــوون و پەیڕەویان کردووە ﴿ أو لــو کان آباؤهــم لا یعقلون شــیئا ولا یهتــدون ﴾ ئەگەرچی باب وباپیرانیشــیان هیچیان لە راســتە رێ نەزانیبێ وهیدایەت و رێنما نەبووبن؟ ئەوانە هەرشــوێنیان دەکەون؟ بەڵێ شــوێنکەوتن و چاولێکەری لەباتڵ و پڕوپووچ، بەهیچ شێوەیە جێگەی قسەو باس نییە، کەچەندە کارێکی نارەواوخراپە، بەڵکو دەبێ هەرلە"هەق"و راستی وحەقیقەت پەیڕەوی بکرێو هەر ئەمەش کارێکی دروستو ڕەوایــە ﴿ ١٧١: ومثــل الذیــن کفــروا ﴾ نموونەی ئــەو کافرو بــێ باوەڕانــە ﴿ کمثل الذی ینعق بما لا یسمع إلا دعاء ونداء ﴾ هەروەکو نموونەی ئەو ئاژەڵەیە کە دەنگ دەدرێ بۆ رزگار کردونیان لەومەترسیانە دێنــە رێیان، کەچــی جگە لە خورپــنو دەنگێك شــتێتر نابیســن وتێناگەن، دیارە بێ باوەڕەکانیــش "لە گێلی و شــوێنکەوتنی بــاب و باپیرانیاندا بێ هیــچ لێکۆڵینەوەیەك" وەکو ئەو مەڕو ئاژەڵەیە کە شــوانێك دەنگی دەداو هیچ شتێك نابیسێ،

جگە لە دەنگ و هاوارێك نەبێ، ئەمانیش هەرچەندە گوێیان لە قورئانەوە دەبێت، راستیەکەی وەرناگرن و نایبیسن! ﴿ صم بکم عمی فهم لا یعقلون ﴾ ئەوکەسانە کەڕوڵاڵ و کوێرن، چونکە فامو ژیریان لەدەست داوەو هیچ لەهەق حاڵی نابن، بۆیە بەکوێرانە دوای هەمووکەسێك دەکەون ﴿ ١٧٢: یاأیها الذین آمنوا کلوا من طیبات ما رزقناکم ﴾ ئەی گەلی خاوەن باوەڕان! لەو نیعمەتە پێماندانو کردمانە رۆزیتان، کامی پاکە ئەوە بخۆن ﴿ واشکروا لله إن کنتم إیاه تعبدون ﴾ و سوپاسی خواش بکەن، ئەر راستە تەنها ئەو دەپەرستن. واتە: گوێڕایەڵی راستەقینەی ئەو بکەن، چونکە هەر شتێکتان بۆ حەڵاڵ ئەکا، هەر شتێکیشتان لێ یاساغ ئەکات، هەر لە بەرژەوەندی ئێوەیە، دەسا ئێوەش زۆر بەئەمەك بن و سوپاسی بکەن.

بەناچاری نەبێ گۆشتی مرداڕەوە بوو ناخورێ:

﴿ ١٧٣: إنما حرم علیکم المیتة والدم ولحم الخنزیر ﴾ خوای گەورە تەنها هەر ئەمانەی لێ یاساغکردوون: لاکی مردارەوە بوو، خوێنی رژاوو رەوان، واتە: ئەو خوێنەی لە هەرئاژەڵ و گیان لەبەرێك دێتەدەرێ و دەڕوا مەیخۆن. گۆشتی بەرازیش لەگەڵ هەموو شتەکانیتریدا هەروا﴿ وما أهل به لغیرالله ﴾ وهەر ئاژەڵێکیش -کە بۆ سەربڕین - ناوی غەیری خوای لێ هێنرابێت، ئیتر لە بەر بت و جن و پاشاو دەسەڵاتداران سەربڕبردرێ، یان بۆخواو پاشا، یان بۆهەر شەخسو پیرێك ﴿ فمن اضطر غیر باغ ولا عاد ﴾ بەڵام هەر کەسێ لە بەر ناچاریو بێ ئارەزوو، هەر بە ئەندازەی پێویست بخوات وزیادە خۆری نەکات ﴿ فلا إثم علیه ﴾ هیچ تاوان و گوناهێکی ناگات، لە خواردنی ئەوشتانەدا، دیارە دەبێ بەو پێیە بێت، زاناکان باسیان لێکردووە ﴿ إن الله غفور رحیم ﴾ بەراستی خوا زۆر گوناحپۆش و دلۆڤانو میهرەبانە، ئەوەتە لەکاتی تەنگانەدا خواردنی حەرامتان بۆ حەڵاڵ دەکات.

جوولەکە هەمیشە حەق دەشارنەوە:

﴿ ١٧٤: إن الذین یکتمون ما أنزل الله من الکتاب ﴾ بێگومان کەسانێ کە ئەوەی خودا لە تەوراتدا ناردوویەتی-لەبەر بەرژەوەندی خۆیان و پارتەکەیان- کەتمانی دەکەن ودەیشارنەوە ﴿ ویشترون به ثمنا قلیلا ﴾ و بەنرخ و بەهایەکی کەم دەیفرۆشن، واتە: هەق و راستیەکان لە مەردم دەشارنەوە، هەتا لای سەرۆك ودەسەڵاتداران کەمێ دونیایان دەسکەوێ ﴿ أولئک ما یأکلون فی بطونهم إلا النار ﴾ پڕ بەسکیان هەر ئاگر دەخۆن؛، واتە: ئەو بەهاو نرخەیە کە ئەوان ئەیخۆن لەو پێناوەدا هەر ئاگرەو، دەرەنجام لەقیامەتدا ورگیان پڕدەکەن لە ئاگر ﴿ ولا یکلمهم الله یوم القیامة ﴾ وخوا لە ڕۆژی قیامەتدا، قسەیەکی خۆشیان لەگەڵ ناکاو، تووڕەیە لێیان ﴿ ولا یزکیهم ﴾ و لەگوناح و تاوان پاکیان ناکاتەوەو لێیان خۆش نابێت ﴿ ولهم عذاب ألیم ﴾ بەڵکو سزایەکی ئێش پێگەیەنەریشان

وَإِذَا قِيلَ لَهُمُ اتَّبِعُوا مَا أَنزَلَ اللَّهُ قَالُوا بَلْ نَتَّبِعُ مَا أَلْفَيْنَا عَلَيْهِ
آبَاءَنَا ۗ أَوَلَوْ كَانَ آبَاؤُهُمْ لَا يَعْقِلُونَ شَيْئًا وَلَا
يَهْتَدُونَ ﴿١٧٠﴾ وَمَثَلُ الَّذِينَ كَفَرُوا كَمَثَلِ الَّذِي يَنْعِقُ
بِمَا لَا يَسْمَعُ إِلَّا دُعَاءً وَنِدَاءً ۚ صُمٌّ بُكْمٌ عُمْيٌ فَهُمْ لَا يَعْقِلُونَ
﴿١٧١﴾ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُلُوا مِن طَيِّبَاتِ مَا رَزَقْنَاكُمْ
وَاشْكُرُوا لِلَّهِ إِن كُنتُمْ إِيَّاهُ تَعْبُدُونَ ﴿١٧٢﴾ إِنَّمَا حَرَّمَ
عَلَيْكُمُ الْمَيْتَةَ وَالدَّمَ وَلَحْمَ الْخِنزِيرِ وَمَا أُهِلَّ بِهِ
لِغَيْرِ اللَّهِ ۖ فَمَنِ اضْطُرَّ غَيْرَ بَاغٍ وَلَا عَادٍ فَلَا إِثْمَ عَلَيْهِ ۚ إِنَّ اللَّهَ
غَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿١٧٣﴾ إِنَّ الَّذِينَ يَكْتُمُونَ مَا أَنزَلَ اللَّهُ مِنَ
الْكِتَابِ وَيَشْتَرُونَ بِهِ ثَمَنًا قَلِيلًا ۙ أُولَٰئِكَ مَا يَأْكُلُونَ
فِي بُطُونِهِمْ إِلَّا النَّارَ وَلَا يُكَلِّمُهُمُ اللَّهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ
وَلَا يُزَكِّيهِمْ وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿١٧٤﴾ أُولَٰئِكَ الَّذِينَ
اشْتَرَوُا الضَّلَالَةَ بِالْهُدَىٰ وَالْعَذَابَ بِالْمَغْفِرَةِ ۚ فَمَا
أَصْبَرَهُمْ عَلَى النَّارِ ﴿١٧٥﴾ ذَٰلِكَ بِأَنَّ اللَّهَ نَزَّلَ الْكِتَابَ
بِالْحَقِّ ۗ وَإِنَّ الَّذِينَ اخْتَلَفُوا فِي الْكِتَابِ لَفِي شِقَاقٍ بَعِيدٍ ﴿١٧٦﴾

بۆ هەیە ﴿ ١٧٥: أولئک الذین اشتروا الضلالة بالهدی والعذاب بالمغفرة ﴾ ئەو سەرگەردانانە ڕێگای راستیان بە گومڕاییو، لێخۆشبوونی خوایان بەسزا گۆڕییەوە، هەر ناووسیفەتێکی پێغەمبەر لە تەورات هەبوو، جوولەکە لەخەڵکیان شاردەوەو گومڕا بوون ﴿ فما أصبرهم علی النار ﴾ دەبێ چۆن بتوانن لەسەر ئاگرخۆراگرن؟! ﴿ ١٧٦: ذلک بأن الله نزل الکتاب بالحق ﴾ چونکە خوا تەوراتی بەهەق نارد، بۆ ڕوونکردنەوەی حەقیقەت و راستیەکان و دەرخستنی سیفەت و رەوشتەکانی پێغەمبەر ﷺ کە ئەوان شاردیانەوە ﴿ وإن الذین اختلفوا فی الکتاب ﴾ و بەراستی ئەوانەش لەسەر ئەم کتێبە ئیختیلاف وجیاوازی و ناکۆکییان هەیە، واتە: جوولەکەو گاور، چونکە هەرئەوان بوون کە هەر شتێکیان بەدڵ بووبا دەریاندەخست وهەرشتێکیشیان بەدڵ نەبووبا دەیانشاردەوە ﴿ لفی شقاق بعید ﴾ لەدژایەتیو دووبەرەکییەکی ناجۆرو دوورودرێژدان و هەرگیز هەق وراستی نادۆزنەوە، بۆیە

شایستەی دۆزەخن. دەسائێوەش ئەی ئیمانداران! وریابن! هیچ راستیەك نەشارنەوە، چونكە شاردنەوەی هەر نیشانەو بەڵگەیەكی زانیاریانە بۆ بوونیخواو راستی و واقعیەتی ئیسلام، وە یان بۆ دروستیو راستی بەرنامەی خوا، لەلایەن زاناكانەوە "لەهەر سەردەمێكدا" بەكەتمان و شاردنەوەی راستیەكان دائەنرێ، وەبەرئەو هەڕەشەیە دەكەون.

هەر رێبازیی چاكە هەڵبژێرە:

﴿ ١٧٧ : لیس البر أن تولوا وجوهكم قبل المشرق والمغرب ﴾ چاكەو چاكەكاری هەر ئەوە نییە ئێوە -جولەكەو گاور- كاتی نوێژ- روو لە خۆرهەڵات بكەن، یان خۆرئاوا، ئەگەر لەرووی گوێرایەڵیەوە نەبێ بۆ فەرمانی خوا، دیارە رووكردنە "مەسجیدولحەرام"یش هەروایە ﴿ ولكن البر من آمن بالله واليوم الآخر ﴾ بەڵكو چاكەی راست و دروست ئەمەیە كە باوەڕی راستە قینەی بەخواو بەرۆژی دوایی ﴿ والملائكة والكتاب والنبيين ﴾ وبەفریشتەو بەكتێبی ئاسمانیو بەپەیامبەرانی خوا هەبێ ﴿ وآتى المال على حبه ذوى القربى ﴾ لەوماڵ ودارای یەش -هەرچەند خۆشەویستیش بێ لایان- بەشێكی بدەنە خزمەكانیانو دەستیان لێ نەنووقێنن و بێ بەشیان نەكەن ﴿ واليتامى والمساكين وابن السبيل ﴾ و بەشێ بدەن بە منداڵانی هەتیو و، خەڵكانیبێنەوا و رێبوار، لەرێگا جێماوانی بێخەرجی ﴿ والسائلين وفى الرقاب ﴾ و سواڵكەران" ئەوانەی ناچارن بەسواڵ و دەست پانكردنەوە" وەبە یەخسیران وكۆیلەكان، واتە: لەپێناو ئازادكردنی بەندەو دیلەكاندا ببەخشن ﴿ وأقام الصلاة وآتى الزكاة ﴾ و نوێژی تێرو تەسەل بكاتو، زەكاتیماڵ بدات ﴿ والموفون بعهدهم إذا عاهدوا ﴾ وە هەر بەڵێن و پەیمانێك گرێ دەدەن بیبەنە سەرو هەڵینە وەشێننەوەو وەفای پێ بكەن ﴿ والصابرين فى البأساء والضراء وحين البأس ﴾ و لەكاتی نەبوونی و دەستكورتی و نەخۆشی و بەربەرەكانێ لەگەڵ دوژمندا خۆ راگربن ﴿ أولئك الذين صدقوا ﴾ مرۆ راستەكان ئەوانەن، پاش باوەرهێنان ئەو سیفەتانەیان تێدابێ "نەك تەنها بەروو كردنە خۆر هەڵات وەكو گاورەكان، یان خۆرئاوا وەكو جوولەكە.. لەولایشەوە هەرشتێ كە بەرژەوەندی خۆیانی تیا بەدی نەكەن لە موسڵمانانی بشارنەوە، ﴿ وأولئك هم المتقون ﴾ ودیارە هەرئەوانەشن خواناس و پارێزگاری راستەقینە، چونكە بەكردارو رەفتاریش سەلماندیان كە بڕوایان هەیە و خۆپەرستنین و بۆ هەڵ ناگەڕێن.

تۆڵە سەندنەوەو حیكمەتەكەی:

﴿ ١٧٨ : ياأيهاالذين آمنوا كتب عليكم القصاص فى القتلى ﴾ ئەی ئەوانەی باوەڕدارن! لە بارەی كوژراوانەوە، بەشێوەیەكی دادگەرانە و یەكسانی و، بێ دەست درێژی و زیادە رەوی (قیساس)وتۆڵەمان لەسەر داناون: ﴿ الحر بالحر والعبد بالعبد والأنثى بالأنثى ﴾ ئازاد لە بری ئازاد، بەندە لە باتی بەندە، مێینە لەتۆڵەی مێینە ﴿ فمن عفى له من أخيه شئ ﴾ ئینجا هەركەسیش لەلایەن برای هاودینی خۆیەوە، واتە: لەلایەن كەس وكاری كوژراوەوە عەفوو چاوپۆشی لێكرا (لە كوشتنەوە)و، بەخوێن رازی بوو ﴿ فاتباع بالمعروف وأداء إليه بإحسان ﴾ دەبا خوێن وەرگرەكە رێی چاك بگرێتە بەرو، بە پیاوانە و بەپێی باوونەریتی ناوچەكە رەفتار بكاو بجوڵێتەوە،لایەنی بكوژەكەش بەجوامێرانە ومەردانە خوێن بەكەس وكاری كوژراوەكە بدەن ﴿ ذلك تخفيف من ربكم ورحمة ﴾ ئەو لیبووردن وخوێن وەرگرتنە لەلایەن پەروەردگارتانەوە بارسووكی و بەزەییەكە بۆتان، كاری وا بۆ جولەكەو گاور نەكراوە. ﴿ فمن اعتدى بعد ذلك ﴾ دوای ئەم خوێنگرتن ولێبووردنە، هەركەسێك دەستدرێژیكرد بۆسەر خوێندەرەكان ﴿ فله عذاب أليم ﴾ سزایەكی ئێش پێگەیەنەری بۆ هەیە، واتە: هەركات بكوژ لەتۆڵەو قیساس عەفوو كرا، یان خوێنیدا، كەچی پاش ئەوە دەستدرێژی كرایە سەری، بێگومان ئەو دەستدرێژیكارەیە تووشی سزایەكی دەردناك ئەبێ لەدونیاو لەقیامەتدا ﴿ ١٧٩ : ولكم فى القصاص حياة يا أولى الألباب ﴾ ئەی خاوەنانی فام و ژیری! لەم تۆڵە وەرگرتنەوەدا ژیانی خۆش ومەزنتان هەیە، واتە: ئەم یاسایە دەبێتە مایەی مانەوەی ژیانی مرۆڤ و، خۆ دورگرتن لەكوشت وكوشتار، چونكە كابرای بكوژ بزانێ، كەسێ بكوژێ دەكوژرێتەوە، ئیتر دەسدرێژی بۆسەرگیانی ئەم وئەو ناكات ﴿ لعلكم تتقون ﴾ بەڵكو لەبەر ئەو یاسایە لەسنوورەكانی خوا خۆبپارێزن، ئاسوودەییو بەختیاری بۆ وڵات وناوچەكەتان بگەرێتەوەو خوێن رێژی نەكرێ.

چەند روونكردنەوەیەك:

١) تەنها دەوڵەت مافی وەرگرتنەوەی قیساسو تۆڵەی هەیە، پێویستە لەسەر موسڵمانان هەوڵبدەن دەوڵەتێكی ئیسلامیی وا دروست بكەن، بڕوای بە (قیساس) ببێ و بشتوانێ ئەنجامی بدا، بەتایبەت ئەمڕۆكە ئەم جۆرە بڕیارانە لەدونیادا پشتگوێخراون.

٢) جەماوەری زانایان یەكدەنگن بۆ كوشتنەوەی كۆمەڵە خەڵكێك" لەباتی كوشتنی تەنها كەسێك" ئەگەر هەموویان هاوبەش ببوون

لە ئەنجامدانی کوشتنەکەدا، چونکە ئیمامی (عومەر) هەر حەوت کەسەکەی کوشت کە هاوبەش ببونو لە کوشتنی لاوێکدا، پاشان وتی: (لو تمالأ علیه أهل الصنعاء لقتلتهم، ولـم یخالفه أحد فکان إجماعا) واتە: ئەر خەڵکی (سەنعا)ی (یەمەن) گشت ئەرێ بکەن وبەشدار بن بۆ کوشتنی تەنیا کەسێك، هەموو دەکوژمەوە، ئەوسایش هیچ کامێك لە هاوەڵان دژی ئەم قسەیە نەوەستان، کەواتە بۆتە (ئیجماع).

٣) هەندێ لە زانایان پێیان وایە: پیاو لەباتی ژن ناکوژرێتەوە بەڵام جەماوەری زانایان ئەڵێن: پیاو بە ژن ئەکوژرێ.

٤) ئاخۆ باوك بەکوشتنی کوری خۆی دەکوژرێتەوە؟ بۆ ئەمەش جەماوەری زانایان دەڵێن: نەخێر، بەڵام پێشەوا (مالیك) بۆ ئەم وەڵامە روونکردنەوەیەکی هەیە: دەڵێ هەرکاتێ ئەو باوکە کورەکەی خۆیخست و سەری بری، دەکوژرێتەوە. خۆ ئەگەر بەردێکی بۆهەڵدا، وەیا دارێکی لێدا، وەیان بەئامێرێکیوا کوشتی، کوشندە نەبوو، ناکوژرێتەوە، چونکە لەوەناچێ نیەتی کوشتنی بووبێ، بێجگە لەوەش ئەم فەرموودەیە هاتووە: ((إدْرَؤُا الْحُدُودَ بالشبهات)). واتە: لە بەر هەر گومانێك بێت تۆڵەکان راگرن.

وەسیەت بۆ باب و دایک و خزمان پێویستە:

﴿ ١٨٠: کتب علیکم إذا حضر أحدکم الموت ﴾ لە سەرتان نووسراوە هەرکە کەسێکتان کەوتە سەرەمەرگ ﴿ إن ترك خیرا الوصیة للوالدین والأقربین بالمعروف ﴾ و ماڵ و دارایەکی لە پاش بەجێما، دەبێ بەشێوەیەکی پەسەند وەسیەت بکا کە باوك ودایك و خزمانی، هەرکەسە بەشی خۆی پێبگا، تاببێتە مایەی خۆشەویستی و دڵخۆشکردونیان ﴿ حقا علی المتقین ﴾ خەڵکانی خواناس وپارێزکار هەقە ئەم کارە بکەن، جا کەوابوو ئەوانەی لەخوا دەترسن، با باوك و دایك و خزمەکانیان لە میرات بێ بەش نەکەن ئەگەر چیهەشیان بێت بە هۆی کەسێکیترەوە بەش براوبووبێ، وەك کورەزا بەکور. بەڵێ.. هەندێ لەزانایان پێیان وایە: ئەم وەسیەتە بە ئایەتی میرات: (یوصیکم الله فی أولادکم..) سڕاوەتەوەو کاری پێناکرێت، چونکە دایك وباوك بە ئایەتیمیرات بەشیان دیاریکراوە، بەڵام سەبارەت بەو خزمانە بەشە میراتیان پێنابرێ، سوننەتە وەسیەتیان بۆ بکا و لەمیراتەکە شتێکیان بدرێتێ، (تەبەری) دەڵێ: نەخێر، نەسڕاوەتەوەو کاری پێدەکرێ. بەروونتر بڵێین: (ئیبن عەبباس، حەسەن، مەسرووق، تاووس، زەحاك، موسلیمی ئیبن یەسار، عەلای ئیبن زیاد، سەعیدی ئیبن جوبەیر، رەبیعی ئیبن ئەنەس، قەتادە، مۆقاتێلی ئیبن حیببان) گشت ئەم بەرێزانە دەڵێن: وەسیەت کردن بۆ ئەو کەس وکارە نزیکانە میرات نابەن، شتێکی هەقەو، بەئایەتی میراتیش لەبەین نەچووەو هەردەبێ شتێکیان بۆ دیاری بکرێ، لە سوورەتی(نیساء) ئایەتی(٨)داهاتووە: (وإذا حضر القسمة أولوا القربی والیتامی والمساکین فارزقوهم منه وقولوا لهم قولا معروفا). ﴿ ١٨١: فمن

۞ لَّيْسَ ٱلْبِرَّ أَن تُوَلُّوا۟ وُجُوهَكُمْ قِبَلَ ٱلْمَشْرِقِ وَٱلْمَغْرِبِ وَلَٰكِنَّ
ٱلْبِرَّ مَنْ ءَامَنَ بِٱللَّهِ وَٱلْيَوْمِ ٱلْـَٔاخِرِ وَٱلْمَلَٰٓئِكَةِ وَٱلْكِتَٰبِ
وَٱلنَّبِيِّۦنَ وَءَاتَى ٱلْمَالَ عَلَىٰ حُبِّهِۦ ذَوِى ٱلْقُرْبَىٰ وَٱلْيَتَٰمَىٰ
وَٱلْمَسَٰكِينَ وَٱبْنَ ٱلسَّبِيلِ وَٱلسَّآئِلِينَ وَفِى ٱلرِّقَابِ وَأَقَامَ
ٱلصَّلَوٰةَ وَءَاتَى ٱلزَّكَوٰةَ وَٱلْمُوفُونَ بِعَهْدِهِمْ إِذَا عَٰهَدُوا۟
وَٱلصَّٰبِرِينَ فِى ٱلْبَأْسَآءِ وَٱلضَّرَّآءِ وَحِينَ ٱلْبَأْسِ أُو۟لَٰٓئِكَ ٱلَّذِينَ
صَدَقُوا۟ وَأُو۟لَٰٓئِكَ هُمُ ٱلْمُتَّقُونَ ﴿١٧٧﴾ يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ كُتِبَ
عَلَيْكُمُ ٱلْقِصَاصُ فِى ٱلْقَتْلَى ٱلْحُرُّ بِٱلْحُرِّ وَٱلْعَبْدُ بِٱلْعَبْدِ وَٱلْأُنثَىٰ
بِٱلْأُنثَىٰ فَمَنْ عُفِىَ لَهُۥ مِنْ أَخِيهِ شَىْءٌ فَٱتِّبَاعٌۢ بِٱلْمَعْرُوفِ وَأَدَآءٌ
إِلَيْهِ بِإِحْسَٰنٍ ذَٰلِكَ تَخْفِيفٌ مِّن رَّبِّكُمْ وَرَحْمَةٌ فَمَنِ ٱعْتَدَىٰ
بَعْدَ ذَٰلِكَ فَلَهُۥ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿١٧٨﴾ وَلَكُمْ فِى ٱلْقِصَاصِ حَيَوٰةٌ
يَٰٓأُو۟لِى ٱلْأَلْبَٰبِ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ ﴿١٧٩﴾ كُتِبَ عَلَيْكُمْ
إِذَا حَضَرَ أَحَدَكُمُ ٱلْمَوْتُ إِن تَرَكَ خَيْرًا ٱلْوَصِيَّةُ لِلْوَٰلِدَيْنِ
وَٱلْأَقْرَبِينَ بِٱلْمَعْرُوفِ حَقًّا عَلَى ٱلْمُتَّقِينَ ﴿١٨٠﴾ فَمَنۢ بَدَّلَهُۥ
بَعْدَمَا سَمِعَهُۥ فَإِنَّمَآ إِثْمُهُۥ عَلَى ٱلَّذِينَ يُبَدِّلُونَهُۥٓ إِنَّ ٱللَّهَ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ﴿١٨١﴾

بدله بعدما سمعه ﴾ ئینجا هەرکەس دوای بیستنی وەسیەتەکە و ئاگادار بوونی، بیگۆڕێ وکاری پێ نەکا ﴿ فإنما إثمه علی الذین یبدلونه ﴾ ئەوکەسانە دەیگۆڕن تاوانبارن، وەسیەت کار گوناهێکی لەسەر نییە ﴿ إن الله سمیع علیم ﴾ بەراستی خوا زۆر بیسەرو زانایە، خۆی چاك دەزانێ هەر دەستکاریەك بۆ رێکخستن بێت، قەیناکاو پاداشی هەیە. ﴿ ١٨٢: فمن خاف من موص جنفا أو إثما ﴾ هەرکات کەسێ هەستی کرد کە وەسیەتکار لە وەسیەتەکەیدا ناهەق بووەو، خۆی تووشی گوناح کردووە ﴿ فأصلح بینهم فلا إثم علیه ﴾ هەوڵیدا میراتگرانی پێكبێنێت، گوناحێکی ناگات ﴿ إن الله غفور رحیم ﴾ بەڕاستی خوا لەگوناه دەبوورێ و، بەبەزەیی و دلۆڤانە.

ڕۆژووی مانگی ڕەمەزان:

﴿ ١٨٣: یا أیها الذین آمنوا ﴾ ئەی ئەوانەیباوەڕتان هێناوە!

﴿ كتب عليكم الصيام ﴾ بزانن ڕۆژووی مانگی ڕەمەزانتان لەسەر نووسراوەو فەرز کراوەتە سەرتان ﴿ كما كتب على الذين من قبلكم ﴾ هەروەکولەسەر ئەوانەی لەپێشتانەوە بوون بڕیاردراو نووسرا، دیارە هەر هۆزو ئوممەتێك، جۆرێ ڕۆژووی بووە ﴿ لعلكم تتقون ﴾ بەڵكو بە تەقوا بن و؛ سنوورەکانی خوا بپارێزن و دەرگای گوناح لەخۆ-

فَمَنْ خَافَ مِن مُّوصٍ جَنَفًا أَوْ إِثْمًا فَأَصْلَحَ بَيْنَهُمْ فَلَا إِثْمَ
عَلَيْهِ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿١٨٢﴾ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُتِبَ
عَلَيْكُمُ الصِّيَامُ كَمَا كُتِبَ عَلَى الَّذِينَ مِن قَبْلِكُمْ
لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ ﴿١٨٣﴾ أَيَّامًا مَّعْدُودَاتٍ فَمَن كَانَ مِنكُم
مَّرِيضًا أَوْ عَلَىٰ سَفَرٍ فَعِدَّةٌ مِّنْ أَيَّامٍ أُخَرَ وَعَلَى الَّذِينَ
يُطِيقُونَهُ فِدْيَةٌ طَعَامُ مِسْكِينٍ فَمَن تَطَوَّعَ خَيْرًا فَهُوَ خَيْرٌ
لَّهُ وَأَن تَصُومُوا خَيْرٌ لَّكُمْ إِن كُنتُمْ تَعْلَمُونَ ﴿١٨٤﴾ شَهْرُ
رَمَضَانَ الَّذِي أُنزِلَ فِيهِ الْقُرْآنُ هُدًى لِّلنَّاسِ
وَبَيِّنَاتٍ مِّنَ الْهُدَىٰ وَالْفُرْقَانِ فَمَن شَهِدَ مِنكُمُ الشَّهْرَ
فَلْيَصُمْهُ وَمَن كَانَ مَرِيضًا أَوْ عَلَىٰ سَفَرٍ فَعِدَّةٌ مِّنْ
أَيَّامٍ أُخَرَ يُرِيدُ اللَّهُ بِكُمُ الْيُسْرَ وَلَا يُرِيدُ بِكُمُ
الْعُسْرَ وَلِتُكْمِلُوا الْعِدَّةَ وَلِتُكَبِّرُوا اللَّهَ عَلَىٰ مَا
هَدَاكُمْ وَلَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ ﴿١٨٥﴾ وَإِذَا سَأَلَكَ
عِبَادِي عَنِّي فَإِنِّي قَرِيبٌ أُجِيبُ دَعْوَةَ الدَّاعِ إِذَا دَعَانِ
فَلْيَسْتَجِيبُوا لِي وَلْيُؤْمِنُوا بِي لَعَلَّهُمْ يَرْشُدُونَ ﴿١٨٦﴾

داخەن و، دەرگای هەموو خێرێ لەخۆ واز بکەن ﴿ ١٨٤ : أياما معدودات ﴾ چەند ڕۆژێکی ژمێرراوو دیاریکراوە، زۆر نییە ﴿ فمن كان منكم مريضا أو على سفر ﴾ ئینجا هەرکەسێکتان نەخۆش بوو، ئەگەر ڕۆژووی گرتبا نەخۆشیەکەی زیادی دەکرد؛ وە یان درەنگ چاك ئەبوویەوە، وەیان زۆری بۆدەهاتو تەنگەتاو دەبوو، یان چووە سەفەر ﴿ فعدة من أيام أخر ﴾ ئەوجا ڕۆژووەکەیان شکاند، وەیان هەر لەبنە ڕۆژەوە نەیانگرت، دەبێ لەڕۆژانی تردا، چەند ڕۆژێ‌تر بە ڕۆژوو بنەوە ﴿ وعلى الذين يطيقونه فدية طعام مسكين ﴾ و ئەو کەسانەش نکاتوانن بەئاسانی بەڕۆژوو بنو، زۆر بەسەختی بۆیان دەگیرێ، وەك پیرو نەخۆشی سەرجێگەو؛ ئافرەتی شیر دەروو، ژنی دووگیان؛ ئەوەپێویستە لەباتی هەر ڕۆژەی لە ڕۆژووەکە، خواردنی ژەمێ خۆراك؛ یا نرخەکەی بدەنە هەژارێ ﴿ فمن تطوع خيرا ﴾ ئەگەر کەسێك بە پێخۆشبوونی خۆی خۆراکی زیاتریدا ﴿ فهو خير له ﴾ ئەوە بۆخۆی باشە وقازانجی بۆخۆیەتی‌و، بەجیاپاداشی زیادەکەشی ئەدرێتەوەو لای خوا ون نابێ ﴿ وأن تصوموا خيرلكم ﴾ خۆلەگەڵ ئەوەشدا، ئەر بە ڕۆژووبن گەلێ چاکترە بۆتان ﴿ إن كنتم تعلمون ﴾ ئەگەر بتانزانیبا و بتوانن.

چەند ئاگاداریەك:

١) تاقمێ لە زانایانی پێشین (سەلەف) دەڵێن: هەر کەسێ لە سەرەتای مانگی ڕەمەزانەوە نیشتەجێ و(مقيم) بوو، لەپاشان چوویە سەفەر؛ بۆی نییە بە بیانووی سەفەرەکەیەوە ڕۆژووەکەی نەگرێ. (ئیبن کەسیر) ئەڵێ: ئەمە قسەیەکی (غەریب) و نەناسراوە.

٢) دەستەیەك لە هاوەڵان ولە پاشینان دەڵێن: هەر کەسێ چوویە سەفەر؛ نابێ ڕۆژوو بگرێ.

٣) کۆمەڵێ لە زانایان ئەڵێن: نە ڕۆژوو لەسەفەراو، نە شکاندنەکەی واجیب نییە، بەبەڵگەی فەرموودەی: ((فَمِنَّا الصائِمُ ومِنَّا الْمُفطِر، فَلَمْ يَعِبِ الصائِمُ على الْمُفطِرِ، ولا المفطرُ على الصائم)) (فتح الباري).

٤) ئیمامی شافعی و دەستەیەکی تر ئەڵێن: بە ڕۆژووبوون لەسەفەرا، لە شکاندنەکەی باشترە.

٥) کۆمەڵێکیش ئەڵێن: بەڵکو نەگرتنی باشترە.

٦) تاقمێکی تریش دەڵێن: گرتن و نەگرتنی یەکسانە (دیارە ئەمانە هەرەیەکەیان بەڵگەی خۆیانیان هەیە).

٧) ئایا قەزا کردنەوەی ڕۆژوو هەردەبێ بەدەم یەکەوە بێ وبەینی نەکەوێ؟ یا بەیناو بەین وپچڕپچڕ لە نێو مانگەکانیشدا دەبێ! ڕایەك ئەڵێ: هەر دەبێ بە یەکەوە بێ و، پچڕپچڕ نەکرێ. ڕایەکی تریش ئەڵێ: نەخێر، قەزا کردنەوەی واجیب نیە بەدەم یەکەوە بێ.

٨) قسەی ڕاست ئەوەیە کە یەك شایەدی دادگەر بەسە بۆ سەلماندنی (دیتنی مانگی یەك شەوەی ڕەمەزان، بەڵام بۆ چەسپاندنی دیتنی مانگی یەك شەوەی شەشەڵان؛ دەبێ دوو شایەت بن.

گەورەیی و مەزنی مانگی ڕەمەزان:

پاشان خوای گەورە وەسف وسەنای مانگی ڕەمەزان دەکاو دەفەرموێ: ﴿ ١٨٥ : شهر رمضان الذى أنزل فيه القرآن ﴾ مانگی ڕەمەزان، ئەومانگەیە کە قورئانی تێدا نێردراوەتە خوارێ، واتە: لەڕەمەزاندا (دەست بەناردنی کراوە) ﴿ هدى للناس ﴾ ڕێنمایی مەردم دەکا بۆ گشت کارێکی چاك ﴿ وبينات من الهدى والفرقان ﴾ و چەندین بەڵگەو نیشانەی زۆر ڕوونی تێدایە بۆ شارەزای ڕێی هەق و، جیاکردنەوەی ڕاست و ناڕاست ﴿ فمن شهد منكم الشهر فليصمه ﴾ ئینجا هەرکەسێکتان مانگی ڕەمەزانی

بەسەرهات، وەرێبوارو نەخۆش نەبوو، بروبیانووی شەرعیشی نەبوو، دەبێ بەرۆژوو بێت ﴿ فمن كان منكم مريضا أو على سفر ﴾ ئینجا ئەوکەسەشتان نەخۆشو لەش بەبارە، یا لەسەفەرەو رێبوارەو، رۆژووەکەشی دەشکێنێ ﴿ فعدة من أيام أخر ﴾ دەبێ لە رۆژانی دیکەدا، چەند رۆژێکی‌تر بەقەزا بگرێتەوە ﴿ يريد الله بكم اليسر ﴾ خوا ئاسوودەیی‌و کارئاسانی ئێوەی ئەوێ ﴿ ولا يريد بكم العسر ﴾ و لەئەنجامدانی فەرزەکاندا، نایەوێ بکەونە تەنگی‌و نارەحەتی ﴿ ولتكملوا العدة ﴾ ودەیەوێ بەئاسانی رۆژووی ئەوماوە تەواوبکەن ﴿ ولتكبروا الله على ما هداكم ﴾ و بەگەورەیی خوا بزانن وقایل بن، کە ئێوەی رێنماکرد ﴿ لعلكم تشكرون ﴾ پێویستە سوپاسی بکەن لەسەر ئەو مۆڵەتدانەو سەخت نەگرتنەی.

خوا هاوارو نزای بەندەکانی دەبیسێ:

(تەبەری) ئەڵێ: پیاوێکی دەشتەکی هاتە لای پەیامبەر ﷺ وگوتی: ئاخۆ خوا نزیك بێت، تا بە چپە وهێواش بانگی لێ بکەین؟ یان دوورە تادەنگی لێ بەرز بکەینەوە؟ ئەوسا خوای گەورە فەرمووی: ﴿ ١٨٦: وإذا سألك عبادي عني فإني قريب ﴾ هەرکاتێ بەندەکانم لە بارەی من پرسیارت لێدەکەن: ئایا من دورم لێیانەوە یان نزیك؟ دەبێ بزانن، من زۆر نزیکم لێیانەوە ﴿ أجيب دعوة الداع إذا دعان ﴾ بەهاناو پارانەوەی دوعا گۆیانەوە دێم و وەڵامیان ئەدەمەوە هەرکە لێم وەپارێن ﴿ فليستجيبوا لي ﴾ دەبا ئەوانیش فەرمان و داخوازی من وەڵام بدەنەوەو،فەرمانەکانم پشتگوێ نەخەن ﴿ وليؤمنوا بي ﴾ وباوەری تەواو بتەویان بەمن هەبێ ﴿ لعلهم يرشدون ﴾ بەشکو رێی راست بۆ خۆ بەدی بکەن. بەڵێ.. پارانەوەو نزاو لاڵە لەدەرگای پەروەردگاردا بناغەی برواو دڵسۆزی نیشان دانە، بۆیە پەیامبەران بایەخێکی زۆریان بەدۆعادەدا. لەفەرموودەی قودسیدا هاتووە: ((أنا عند ظن عبدي بي وأنا معه إذا دعاني)) (پێشەوا ئەحمەد). لە فەرموودەیەکی(متفق عليه)یشدا هاتووە: ((يُسْتَجَابُ لأَحَدِكُمْ مَالَمْ يَعجَلْ: يَقُولُ:دَعَوْتُ فَلَمْ يُسْتَجَبْ))

سەرجێیی ژنان و ئاوو خۆراك لە شەوانی رەمەزاندا:

(تەبەری) ئەڵێ: موسڵمانانی پێشوو نەدەبوو لە مانگی رەمەزانا "دوای نوێژی خەوتنان" ئاوو خواردن بخۆنەوەو بشچنەلای ژنەکانیان، ئینجا هەندێکیان (وەك عومەری کوری خەتتاب) ئەم سنوورەیان بۆ نەپارێزرا، ئەوجا بەناچاری ئەوکارەی خۆیانیان بۆ پەیامبەر ﷺ باسکرد، ئەوسا بۆچارەسەری ئەوە، خوای گەورە فەرمووی: ﴿ ١٨٧: أحل لكم ليلة الصيام الرفث إلى نسائكم ﴾ چوونە لای ژنانتان و تێکەڵاوی کردن لەگەڵیاندا لە شەوانی رەمەزان بۆتان رێدرا ﴿ هن لباس لكم ﴾ چونکە ئەوان پۆشاك وجلکن بۆئێوە" هەر ئەبێ تێکەڵییان بکەن و، پێکەوەش بژین، خۆ بێ ئەوانیش ناتوانن ئارام بگرن" ﴿ وأنتم لباس لهن ﴾ ئێوەیش جل وپۆشاکی ئەوانن" دیسان خۆراگرتن بۆ ئەوانیش هەر قورس و گرانە" ﴿ علم

أُحِلَّ لَكُمْ لَيْلَةَ ٱلصِّيَامِ ٱلرَّفَثُ إِلَىٰ نِسَآئِكُمْ هُنَّ لِبَاسٌ لَّكُمْ وَأَنتُمْ لِبَاسٌ لَّهُنَّ عَلِمَ ٱللَّهُ أَنَّكُمْ كُنتُمْ تَخْتَانُونَ أَنفُسَكُمْ فَتَابَ عَلَيْكُمْ وَعَفَا عَنكُمْ فَٱلْـَٔـٰنَ بَـٰشِرُوهُنَّ وَٱبْتَغُوا۟ مَا كَتَبَ ٱللَّهُ لَكُمْ وَكُلُوا۟ وَٱشْرَبُوا۟ حَتَّىٰ يَتَبَيَّنَ لَكُمُ ٱلْخَيْطُ ٱلْأَبْيَضُ مِنَ ٱلْخَيْطِ ٱلْأَسْوَدِ مِنَ ٱلْفَجْرِ ثُمَّ أَتِمُّوا۟ ٱلصِّيَامَ إِلَى ٱلَّيْلِ وَلَا تُبَـٰشِرُوهُنَّ وَأَنتُمْ عَـٰكِفُونَ فِى ٱلْمَسَـٰجِدِ تِلْكَ حُدُودُ ٱللَّهِ فَلَا تَقْرَبُوهَا كَذَٰلِكَ يُبَيِّنُ ٱللَّهُ ءَايَـٰتِهِۦ لِلنَّاسِ لَعَلَّهُمْ يَتَّقُونَ ﴿١٨٧﴾ وَلَا تَأْكُلُوٓا۟ أَمْوَٰلَكُم بَيْنَكُم بِٱلْبَـٰطِلِ وَتُدْلُوا۟ بِهَآ إِلَى ٱلْحُكَّامِ لِتَأْكُلُوا۟ فَرِيقًا مِّنْ أَمْوَٰلِ ٱلنَّاسِ بِٱلْإِثْمِ وَأَنتُمْ تَعْلَمُونَ ﴿١٨٨﴾ ۞ يَسْـَٔلُونَكَ عَنِ ٱلْأَهِلَّةِ قُلْ هِىَ مَوَٰقِيتُ لِلنَّاسِ وَٱلْحَجِّ وَلَيْسَ ٱلْبِرُّ بِأَن تَأْتُوا۟ ٱلْبُيُوتَ مِن ظُهُورِهَا وَلَـٰكِنَّ ٱلْبِرَّ مَنِ ٱتَّقَىٰ وَأْتُوا۟ ٱلْبُيُوتَ مِنْ أَبْوَٰبِهَا وَٱتَّقُوا۟ ٱللَّهَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ ﴿١٨٩﴾ وَقَـٰتِلُوا۟ فِى سَبِيلِ ٱللَّهِ ٱلَّذِينَ يُقَـٰتِلُونَكُمْ وَلَا تَعْتَدُوٓا۟ إِنَّ ٱللَّهَ لَا يُحِبُّ ٱلْمُعْتَدِينَ ﴿١٩٠﴾

الله أنكم كنتم تختانون أنفسكم ﴾ بەراستی خوا بۆ خۆی ئەیزانی کە ئێوە هەرگیز خۆتان پێ ناگیردرێ و ئەوسنوورە دەشکێنن و، لەگەڵ خێزانەکانتانا دروست ئەبن ﴿ فتاب عليكم ﴾ بۆیە بەو پەشیمان بوونەوەتان تۆبەی لێ وەرگرتن ﴿ وعفا عنكم ﴾ و چاوپۆشی لێکردن و لێتان خۆش بوو ﴿ فالئن بشروهن ﴾ ئیتر هەرلە ئێستاوە ئازادن ودەتوانن بچنەلایان ﴿ وابتغوا ما كتب الله لكم ﴾ وئەوەش خوا لەچارەتانی نوسیو لەنەوەو زارۆڵەی چاك داوای بکەن. واتە: دەبێ ئەو تێکەڵاوییە" تەنها بۆ رابواردن نەبێت، بەڵکو دەبێ نیازی پەیدابوونی منداڵو زیادبوونی وەچەشی لەگەڵ بێت" ﴿ وكلوا واشربوا ﴾ دەسا بەدرێژایی شەوگار بخۆن و بخۆنەوەو، بچنەلای خێزانەکانتان ﴿ حتى يتبين لكم الخيط الأبيض من الخيط الأسود من الفجر ﴾ هەتا ئەوکاتە هەودای سپیایی دەمەوبەیان لەنێو هەودای رەشی شەو لەرۆژهەڵاتەوە دەرئەکەوێ و جیا ئەبێتەوە." (بوخاری) ئەڵێ: ئەوانەی وا ئەیانویست رۆژوو بگرن تاڵە

دەزوویەکی سپی‌یان بە قاچێکیانەوە ئەبەست و، تاڵێکی رەشیش بە قاچەکەی تریانەوە، ئیتر تا ئەوانەیان لێك جیانەکردایەتەوە دەستیان لەخواردن هەڵنەئەگرت، ئەوسا بۆروونکردنەوەی ئەم کارە ئەو ئایەتە هاتوو، پێغەمبەر ﷺ تێی گەیاندن کە: مەبەست هەوداو رشتەی شەوو رۆژە، نەك دەزووی سپی‌ورەش. ئیمامی (موسلیم) یش ئەم فەرموودەیەی هێناوە ((لایغرنكم من سحوركم أذان بلال ولا هذا البياض: الأفق المستطيل هكذا حتى يستطير هكذا وأشار بيده يعنى معترضا)). ﴿ ثم أتموا الصيام إلى اليل ﴾ لە پاشان رۆژووەکەتان ببەنەسەرو تەواوی بکەن "هەرلە شەبەقەوە تا شەو دێتو خۆرئاوا دەبێت" ﴿ ولا تباشرهن وأنتم عاكفون فى المساجد ﴾ بەڵام ئەو کاتەی کە لە مزگەوتدا مات دەبن‌و خەریکی ئیعتیکاف دەبن و تێکەڵی ژنانتان مەکەن واتە: چوونە لای ژنانتان لە تەواوی شەوەکانی رەمەزان و غەیری رەمەزاندا بۆتان رەوایە، مەگەر کەسێك لە مزگەوتدا نییەتی ئیعتیکاف و خەڵوەی هێنابێ، دیارە نابێ ئەو کەسەیە بەهیچ شێوەیەك لە ژنەکەی نزیك بێتەوە، ئەگینە ئیعتیکافەکەی هەڵئەوەشێتەوە" ﴿ تلك حدود الله فلا تقربوها ﴾ ئەمانە باسکران گشت سنووری خوان، دەسا ئێوەیش لێیان نزیك مەبنەوەو" ئەو سنوورانە مەشکێنن" ﴿ كذلك يبين الله آياته للناس ﴾ ئا بەو شێوەیە خوا نیشانەو بەڵگەکانی خۆی بۆ مەردم رۆشن ئەکاتەوە ﴿ لعلهم يتقون ﴾ بەڵکو خۆ بپارێزن و لەهەواو ئارەزوو پەیرەوی نەکەن و دووربکەونەوە.

ئیعتیکاف: خۆ دابرینە لە خەڵك و مانەوەیە لەمزگەوتی جامیعە، پێغەمبەریش ﷺ گەلێجار ئەو کارەی ئەنجام داوە، بەتایبەت لە دە رۆژی کۆتایی مانگی رەمەزاندا؛ بەلای کەمیەوە دەبێت شەوو رۆژێك لەمزگەوتدا بمێنێتەوە؛ شیاوی باسە بۆ ئەوەی نوێژەکەی هەینیشی بکات دەبێ هەر لە مزگەوتی جامیعەدا بمێنێتەوە.

خواردنی ماڵی یەکتر بە نارەوا حەرامە:

﴿ ١٨٨: ولا تأكلوا أموالكم بينكم بالباطل ﴾ سامان‌و دارایی یەکتر بە نارەواو نادروست لەنێوخۆتاندا مەخۆن، بەڵێ: دانانی یاسا و بەرنامە بۆ پاراستنی ماڵ و داریی‌و شێوەی خەرج کردنی، ئەگەرچی هی خۆیشت بێت شتێکی زۆر پێویستە، ﴿ وتدلوا بها إلى الحكم ﴾ مەیشیدەن بەحاکمان‌و کاربەدەستان ﴿ لتأكلوا فريقا من أموال الناس بالإثم ﴾ تا بەنارەوا بەشێك لە ماڵ و دارایی مەردم بخۆن ﴿ وأنتم تعلمون ﴾ بۆ خۆشتان چاك ئەزانن کە ئەو جۆرە کارانە نادروست و نارەوان.

بەڵێ ئیش وکاری پارێزەرو "موحامی"یەکانیش زۆر نزیکە لەم هەرشەیەوە، جا ئەگەر فریای خۆیان نەکەون‌و زۆر راست وەهەق رەو نەبن، ئەوا بەزوویی تێ‌دەکەون، بۆیە دەبێ هەرلەسەرەتاوە داوای پرووو پووچ‌و بێجێ وەرنەگرن وتۆمار نەکەن و بەرگری لێ نەکەن، خۆ بە بریاری حاکمەکانیش نەحەرام، حەڵاڵ دەبێ، نەحەڵاڵیش حەرام دەبێ، هەر لەبەرئەوەبوو ئەو ئایەتەی سەرەوە هات، ئەم فەرموودەش کە (ئوممی سەلەمە) هێنای رایگەیاند: ((ألا إنما أنا بشر، وإنما يأتيني الخصم، فلعل بعضكم أن يكون ألحن بحجته من بعض، فَأَقْضِيَ لَهُ، فَمَنْ قَضَيْتُ لَهُ بِحَق مُسلم فإنَما هِيَ قِطْعَةٌ من نارِ، فَلْيَحْمِلْها أَوْ لِيَذَرْها)) متفق عليه. واتە: بزانن " کاتێ کێشەیەك دێتە لام بۆ برانەوەی" وادەبێ هەندێ لەو کێشەدارانە لێزانترن لەهەندێکی‌تریان، ئەوجا منیش بەپێی ئەو بەڵگەیە بریاری خۆم دەدەم، دەسا بزانن ئەوی من بریاری مافی موسڵمانێکی بۆ دەدەم "لەواقیعدا هی‌ئەویش نییە" ئەوە پارچە ئاگرێکم بۆ دابریوە، ئەوسا ئیتر خۆی دەزانێ وەری‌دەگرێ، یا دەستی لێ‌هەڵدەگرێ.

مانگ نوێ بوونەوە:

﴿ ١٨٩: يسئلونك عن الأهلة ﴾ لەبارەی مانگ نوێ‌بوونەوەش پرسیارت لێ‌دەکەن ئەی موحەممەد ﷺ و دەڵێن: بۆچی لەسەرەتاوە زۆر باریك وبچووکە، لەپاشان وردە وردە گەورە ئەبێ‌و، پرئەبێتەوە، بۆ دواییش بچووك ئەبێتەوەو، ئەوسا بۆماوەیەك لە چاو ون ئەبێ؟ ﴿ قل هى مواقيت للناس والحج ﴾ پێیان بڵێ: ئەی پێغەمبەر! ﷺ کە ئەومانگە هیلال و نوێیە بەوشێوەیە دەیبینن، بۆ زانین ودیاریکردنی کاتەکانی خواپەرستی و راگرتنی ئاماری ساڵ ومانگەکانە بۆ رێکوپێك کردنی ژیانی خەڵك و، دۆزینەوەی مانگی بەرۆژوو بوون و، زانینی کاتی چوونە حەج.

(بەراء) ئەڵێ: ئەم ئایەتەی (وأتوا البيوت..)ـە لەبارەی ئێمەی (ئەنسار)ـەوە هات، چونکە هەرکاتێ کەسێکمان حەجی کردباو بهاتبایەتەوە، دەبوو لەدەرگاوە نەچووبایە ماڵەوە! جا رۆژێ پیاوێکمان کاتێ گەرایەوە لەحەج، گوێی بەوە نەداو لەدەرگاوە چوویە ماڵەوە! ئەوسا بۆدوایی خەڵکەکەمان لێیان کردە هەرا! جا بۆ رەتکردنەوەی ئەو هەرایە، ئەم ئایەتە هات. (پێشەوا بوخاری).

﴿ وليس البر بأن تأتوا البيوت من ظهورها ﴾ واش چاك نییە ئێوە لە پشتەوە بچنە ناو ماڵەکانەوە بەتایبەت کە ئیحرام ئەبەستن وحەج ئەکەن، جاکاتێ ئەگەرێنەوە لەسەربانەوە ئەرۆنە ژوورەوە! ﴿ ولكن البر من اتقى ﴾ بەڵکو کاری چاك وپەسەند ئەوەیە کە لە سنوورەکانی خوا خۆبپارێزن ﴿ وأتوا البيوت من أبوابها ﴾ دەسا

ئێوە لەدەرگـاوە بێنەماڵەکانتانەوەو، واز لـەوکاری خۆتانە بێنن ﴿ واتقـوا الله لعلكم تفلحون ﴾ لە خوا دەبێ هەموو کات بترسـن و بۆهەمـوو کارێك لـە دەرگای خۆیەوە بچنــە ژوورەوە، تا بەڵکو بەختیارو بەختەوەرو رزگاربن لە هەردوولا.

لەگەڵ شەڕ فرۆشاندا بجەنگن:

﴿ ١٩٠: وقاتلوا فی سـبيل الله الذين يقاتلونكم ﴾ ئێوەش لەراهی خودا لەگەڵ ئەوکەسـانەدا بجەنگێن کــە لەگەڵتان بە جەنگ دێن و، ئەیانەوێ لە سـەردانی ماڵی خوا رێتان لێ بگرن، ئەگەرچی لە مانگە خاوەن رێزەکان " الأشـهر الحرم "یشدا بێت ﴿ ولا تعتدوا إن الله لا يحـب المعتديـن ﴾ بەڵام وریابن! نابێ دەسـت درێژی وزیادەرەوی بکەن لەکاتی رووبەڕووبوونەوەو جەنگدا، کێ جەنگی لەگەڵ کـردن هەر لەگەڵ ئـەوەدا بجەنگێن.. چونکە بەراسـتی خـوا دەسـت درێژکارانی خۆش ناوێت جا کەوابوو ئێوە دەسـت پێشـخەر مەبـن لەجەنگدا، خۆئەگـەر کەسێکیشـتان لەجەنگدا کوشت جەسـتەکەی تێك مەدەنو ناشیرین و بێرێزی مەکەن و، لـچ ولێوو لووتی مەبڕن ﴿ ١٩١: واقتلوهم حيث ثقفتموهم ﴾ و لە هەرشوێنێکیش دەسـتدرێژکەرانتان دەست کەوت و دەسەڵاتتان هەبوو بەسـەریاندا ئەگەرچی لە زەوی (مزگەوتی حەرام)یشدا بن بیـان کوژن ﴿ وأخرجوهـم من حيث أخرجوكم ﴾ لەو شـوێنەش دەریانپەڕێنن کە ئێوەیان لێدەرپەڕاند، واتە: وەکو ئەوان لەمەککە ئێوەیـان دەرکرد، دەئێوەش لەوێ ئەوان دەرکەن ﴿ والفتنة أشـد مـن القتل ﴾ خۆ فیتنەنانەوەو وەیشـوومە گـێڕان وعەزیەت دانی موسڵمانانیش بەوجۆرە نامرۆڤانە بۆئەوە لەئایینی خۆیان پەشیمانیان بکەنەوە زۆر لەکوشـتن خراپترەو، واتە: ئەگەر کەسـێك کوشتنی بێباوەڕانی لاناڕەحەت بێت، بێگومان عەزیەت و ئەشکەنجە دانی موسـڵمانەکان زۆر گەورەترو قورسترە ﴿ ولا تقاتلوهم عند المسجد الحرام حتى يقاتلوكم فيه ﴾ ئێوە لەسـنووری مەسـجیدولحەرامدا نابێ جەنگیان لەگەڵ بکـەن مەگەر ئەوان لەوێ جەنگتان لەگەڵ بکەن، واتە: هەرکەسـێك لەوکافرانە رۆیشتە کەعبەوە، ئیتر نابێ دەسـتی بۆ بـبرێ، مەگەر ئەو دەسـت بکاتەوە﴿ فـإن قاتلوكم فاقتلوهم ﴾ جا ئەگەر ئەوان لەگەڵتان جەنگان، ئێوەیش جەنگیان لەگەڵ بکەن و بیان کوژن ﴿ كذلک جزاء الكافرين ﴾ سزاو تۆڵەی کافرو بێ باوەڕان هەر ئاوایە.

چەند تێبینییەک:

١) هەندێ جار پێویسـت دەکات دوژمــن بەخۆی نەزانێت کتوپڕ هێرشـی بۆبکرێت، دەشـکرێ لەو هێرشەدا هەندێ ژن و منداڵ و خەڵکانـی بێ تاوان پێوە ببن، ئایا حوکمی شـەریعەتی ئیسـلام لەمەدا چییە؟ وەڵام: ئەگەر هیچ رێگایەکی تر نەبێت بۆ بەرپەرچ دانــەوەی هێرشـەکانیان و بۆ زاڵبوون بەسـەر دوژمناندا بەوجۆرە نەبـێ، زانـاکان دەڵێن: هێرشـی ئـاوا رەوایەو هیـچ گوناهێکی لەسەر نییە.

وَاقْتُلُوهُمْ حَيْثُ ثَقِفْتُمُوهُمْ وَأَخْرِجُوهُم مِّنْ حَيْثُ أَخْرَجُوكُمْ وَالْفِتْنَةُ
أَشَدُّ مِنَ الْقَتْلِ وَلَا تُقَاتِلُوهُمْ عِندَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ حَتَّىٰ يُقَاتِلُوكُمْ
فِيهِ فَإِن قَاتَلُوكُمْ فَاقْتُلُوهُمْ كَذَٰلِكَ جَزَاءُ الْكَافِرِينَ (١٩١) فَإِنِ انتَهَوْا
فَإِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَّحِيمٌ (١٩٢) وَقَاتِلُوهُمْ حَتَّىٰ لَا تَكُونَ فِتْنَةٌ وَيَكُونَ
الدِّينُ لِلَّهِ فَإِنِ انتَهَوْا فَلَا عُدْوَانَ إِلَّا عَلَى الظَّالِمِينَ (١٩٣) الشَّهْرُ الْحَرَامُ
بِالشَّهْرِ الْحَرَامِ وَالْحُرُمَاتُ قِصَاصٌ فَمَنِ اعْتَدَىٰ عَلَيْكُمْ فَاعْتَدُوا
عَلَيْهِ بِمِثْلِ مَا اعْتَدَىٰ عَلَيْكُمْ وَاتَّقُوا اللَّهَ وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ مَعَ
الْمُتَّقِينَ (١٩٤) وَأَنفِقُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَلَا تُلْقُوا بِأَيْدِيكُمْ إِلَى التَّهْلُكَةِ
وَأَحْسِنُوا إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُحْسِنِينَ (١٩٥) وَأَتِمُّوا الْحَجَّ وَالْعُمْرَةَ لِلَّهِ
فَإِنْ أُحْصِرْتُمْ فَمَا اسْتَيْسَرَ مِنَ الْهَدْيِ وَلَا تَحْلِقُوا رُءُوسَكُمْ حَتَّىٰ يَبْلُغَ
الْهَدْيُ مَحِلَّهُ فَمَن كَانَ مِنكُم مَّرِيضًا أَوْ بِهِ أَذًى مِّن رَّأْسِهِ فَفِدْيَةٌ
مِّن صِيَامٍ أَوْ صَدَقَةٍ أَوْ نُسُكٍ فَإِذَا أَمِنتُمْ فَمَن تَمَتَّعَ بِالْعُمْرَةِ إِلَى الْحَجِّ
فَمَا اسْتَيْسَرَ مِنَ الْهَدْيِ فَمَن لَّمْ يَجِدْ فَصِيَامُ ثَلَاثَةِ أَيَّامٍ فِي الْحَجِّ وَسَبْعَةٍ
إِذَا رَجَعْتُمْ تِلْكَ عَشَرَةٌ كَامِلَةٌ ذَٰلِكَ لِمَن لَّمْ يَكُنْ أَهْلُهُ حَاضِرِي
الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ وَاتَّقُوا اللَّهَ وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ (١٩٦)

٢) گــەلێ جــار بەناچاری بە تــۆپ و جۆرەها چەکی تری قورس و کوشــندە هێرش دەبرێتە ســەر دوژمن، لەهەمان کاتیشــدا شارو دێهــات و مزگــەوت و قوتابخانە وخەســتەخانەکانیش بەر زیان دەکــەون، ئایا حوکمی ئیسـلام بۆ ئەوە دەبــێ چی بێت؟ وەڵام: ئەگەر خوانەناس و کافرەکان ئەوجۆرە چەکانەیان بەکارهێنا، ئەوا ئێمەیش بەناچاری بەکاری دێنین، بەڵام تابکرێ دەبێ لەوشوێنانە دەستپارێزی بکرێ.

﴿ ١٩٢: فـإن انتهـوا فإن الله غفـور رحيم ﴾ خۆ ئەگـەر ئەوان جەنگیان وەسـتان و دەسبەرداریان بوون، ئەوە بێگومان خوا زۆر پۆشــەری گوناهانە، دلۆڤــان و میهرەبانە، تا بەڵکــو بگەرێنەوەو بڕواش بێنن ﴿ ١٩٣: وقاتلوهم حتى لاتكون فتنة ﴾ لەکوشـتنیان کوڵ مەدەن هەتا ئاژاوە و فیتنە لەناو دەچێ و، هێزو توانایشـیان نامێنێ عەزیەت و ئازاریشتان بدەن و، بۆخۆیان سەر شۆڕو ریسوا دەبــن ﴿ ويكـون الدين لله ﴾ ئایــین و دین و بەرنامــەی ژیان،

هــەر بەرنامــەو دینی خوا دەبێ و، زاڵیش دەبێ بەســەر گشــت بەرنامەكانــی تــردا ﴿ فإن انتهوا فلا عــدوان إلا على الظالمين ﴾ ئینجــا ئەگەر ئەوان دەســبەردار بوون و كۆتاییان بەشــیرك هێنا و، كوڵیــان بەدوژمنایەتــی و كاری نامەردانەیــان دا، ئیتر هیچ دوژمنایەتییــەك بەرامبەریــان نییــە، مەگــەر لەســەر ئەوانەیان ســتەمەكارو شەڕفرۆشبن، هەركاتێكیش ئەمانە دەستیان لەناهەقی وبێ باوەڕی هەڵگرت، ئیتر لەگەڵ ئەوانیشدا جەنگ ناكرێ.

لە مانگە حەرامەكاندا بێ هۆ جەنگ ناڕەوایە:

پێغەمبەری خوا ﷺ و موســڵمانەكان لە ســاڵی شەشــەمی كۆچیدا چوون بۆ عومرە، بەڵام موشریكەكان ڕێیان لێگرتن بچنە ناو شاری مەككەوە وعومرەكەیان بكەن، ئەمەش لەمانگی (زیقەعدە)دا بوو، دیــارە ئەمیش یەكێكــە لەمانگە قەدەغەكــراوەكان ونابێ جەنگی تێدابكــرێ، بۆیە لەگەڵیانــدا ڕێككەوت كەئەمســاڵ بگەڕێتەوەو ســاڵیئاینده بێتــەوە عومرەكەی بــكات، ئیمامی ئەحمــەد دەڵێ: پێغەمبــەر ﷺ هەرگیز لەمانگە حەرامەكانــدا جەنگی نەكردووە، مەگەر شــەڕی پێفرۆشــرا بێ، ئەوســا خوا فەرمووی: ﴿ ١٩٤: الشــهر الحرام بالشــهر الحرام والحرمات قصاص ﴾ مانگی حەرام بەمانگی حەرام و، شــكاندنی ڕێزی هەرخاوەن ڕێزێكیش تۆڵەی هەیە، واتە: ئەگــەر ئەوان لەمانگــە قەدەغەكراوەكاندا لەگەڵتان بەجەنگ بــێن، ئێوەیش بۆتان هەیە لەگەڵیــان بجەنگێن وحەقی بەرگریتان هەیە ﴿ فمن اعتدى عليكم ﴾ ئینجا هەركەسێك دەست درێژی كردەســەرتان ودەستی پێش خســت ﴿ فاعتدوا عليه بمثل ما اعتدى عليكم ﴾ ئێوەش هەربە ئەندازەی ئەو دەســت بكەنەوە لێی، واتە: بێزیادەڕەوی تۆڵەی خۆتان بكەنەوە ئەگەرچی مانگی قەدەغەكراویــش بێ﴿ واتقوا الله واعلمــوا أن الله مع المتقين ﴾ وە لەخوا ترســتان هەبێ و پارێز بكەن و، چاكیش بزانن كە بەڕاستی خوا لەگەڵ پارێزكارانەو هەمیشــەیش پشتگیریان لێئەكات، واتە: ئەگەر لەلایەن ئەوانەوە بەچەك وتەقەمەنی قورس وگازی ژەهراوی لێتان درا، ئێوەش بەناچاری بەهەمان چەك و تەقەمەنی وەڵامیان بدەنەوە زیادەڕەو مەبن.

ماڵ لە ڕێی خوادا ببەخشن:

﴿ ١٩٥: وأنفقوا في ســبيل الله ﴾ تادەتوانن گیان و سامانیخۆتان لەڕێیخــوادا بەخــت بكــەن، واتــە: هەمووجۆرەچــەك و پێداویســتییەكی جەنگ بكڕن وخۆتانی بۆ ئامادەبكەن ﴿ ولا تلقوا بأيديكم إلى التهلكة ﴾ خۆشــتان بە دەســتی خۆتــان بەفەتەرات مەدەن،، بەم شــێوەیە كە دارایی نەبەخشــن و دەست لە جیهاد هەڵبگــرن ﴿ وأحســنوا إن الله يحب المحســنين ﴾ و خێرو چاكە بكەن، بەڕاســتی خوا ئــاكار چاكانی خۆش ئــەوێ. (حوزەیفە) ئــەڵێ: ئایەتــی (وأنفقــوا في ســبيل الله..) لە بــارەی ئینفاق و بە خششــەوە لەڕێی خوادا هات (بوخــاری)، ڕیوایەتێكیتر دەڵێ: لەوەدەمــەدا هەندێ كــەس بەهەڵە مانای ئــەم ئایەتەیان كرد، تا ئەبووئەییووبی ئەنســاری وتی: مانای ئەو ئایەتە بەهەڵە مەكەن، چونكە لەبارەی ئێمەوە هات، ئەوەبوو كەدوای سەركەوتنی ئیسلام ودەسەڵات بەدەستگرتنی هەندێ لەخەلكەكەمان وتیان: ئێمە ئەو ماوەیە زیانێكی زۆرمان دیتووە لەبەر دینیئیسلام وئێستاش ئیسلام سەركەوتووە، چاك وایە ئێمەش دەس بكەین بە پڕكردنەوەی كەم وكوڕیەكانــی ڕابردوومان و بۆخۆمان دانیشــین وبحەوێینەوە! جا خوایگەورەش ئەو ئایەتەی ناردو تێی گەیاندن كە: ئەو كارەیئێوە خــۆ لەناو بردن و وازهێنانە لە جیهاد، ســەیری كتێبی (الصحيح المسند/ من أسباب النزول) بكە.

چەند تێبینییەك:

١) ئەگــەر مۆڵەتی دوژمن بدرێت دەســت پێش بخات، لەوانەیە زیانی گەورەمان لێبداو ســەركوتمان بكات، دە ئایا بۆمان ڕەوایە ئێمە دەست پێش بخەین؟

وەڵام: بــەڵێ.. لە هەل ومەرجێكی ئاوادا هیچ گومان و دوودڵی نیە كە پێش ئەوان دەستی خۆمان بوەشێنین.

٢) دوژمن لە زیان گەیاندن و زیادەڕەوی دەست ناگێڕێتەوە مەگەر بــەوە كەلە ماڵ ومنــداڵی بدرێ، ئایا لە هــەل و مەرجێكی ئاوادا كاری وەهــا ڕەوایــە؟ بەڵێ كاتێ كە دوژمن دەســتپارێزی نەكاو لە هێرشــەكانی واز نەهێنــێ بەوە نەبێ كە لە مــاڵ و منداڵی بدرێ، دیــارە لە كاتی ئاوادا بە ناچاری لە ماڵ ومنداڵیان دەدرێ و باخ و باخاتیشیان دەسوتێنرێ.

٣) جەنگەكانی پەیامبەرو هاوەڵان، بە شێوەیێ كیگشتیی بەرگری لە عەدالەت وراســتی بووە، چونكە ئەوان لە سەرەتاوە بە بەڵگەو نیشــانە خەڵكیان بانــگ دەكرد بۆلای ئیســلام، خۆئەگەر هێزێك نەیهێشــتبێ و هەرەشــەی لە بانگبەرەكانی كردبێ، ئەمانیش بۆ پاراستنی گیانی بانگبەرەكانی وەڵامیان داوەتەوە، بێگومان هەموو ئەوجەنگانــە هەر لە ئــەوە بوون، نەك بۆ ئەوە كە بە زۆر خەڵكی موســڵمان بكرێــت، ئایەتی: (أفأنــت تكره الناس حتــى يكونوا مؤمنين) باشــترین بەڵگەیە بۆ ئەو ڕاســتیە. جا كەوابوو ئەگەرلە بانگەوازەكەمان ڕێ گیراو، هەڕەشــەش لــە بانگبەرەكانمان كرا، ئەوا ئێمەیش شیریان لێ هەڵدەگرین و كاری خۆمان ئەكەین.

حەج و عومرە بە کامڵی بە جێ بێنن:

پاش باسکردنی رۆژوو و، پاشانیش جیهاد، ئێستاش باسی حەج وعومرە دەکات ودەفەرموێ: ﴿ ۱۹٦: وأتموا الحج و العمرة لله ﴾ هەربۆ خوا حەج وعومرە بەچاکی وبەتەواوی ئەنجام بدەن، واتە ئەگەر نیازی هەریەك لەوانەتان کرد، دەبێ زۆر بەرێك وپێکی جێبەجێیان بکەن وتەنها نییەتی خوایان لێ بێنن ﴿ فإن احصرتم فما استیسر من الهدی ﴾ ئینجا ئەگەر هەر رێگەشیان نەدان بچنە حەج، یان عومرە، ئابڵوقەی دوژمن کران، وەیان نەخۆشی رێی پێنەدان و نەتانتوانی ئەرکەکانیان تەواو بکەن، ئەوسا چەندە دەتوانن ئاژەڵ بکەنە قوربانی ولە ئیحرام بچنە دەرێ، چونکە پەیامبەریش ﷺ ئەوکاتە کە لە ساڵی رووداوی حودەیبییەدا رێگەیان پێگرت، قوربانی دا و ئیحرامی شکاند ﴿ ولا تحلقوا رؤسکم حتی یبلغ الهدی محله ﴾ وە نابێ سەرتان بتاشن، و ئیحرام بشکێنن هەتا ئاژەڵی قوربانی و هەدیەکانتان نەگاتە جێگەی دیاریکراوی خۆی، واتە: لەو جێگایەدا کە رێتان لێگیراوە، ئەو جێگایە حەرەم بێت، یان دەرەوەی حەرەم دەبێ ئێوەیش هەر لەوێ قوربانییەکانتان سەر ببڕن ﴿ فمن کان منکم مریضا ﴾ ئینجا هەرکەسێکتان نەخۆش و لەش بەبار بوو ﴿ أوبه أذی من رأسه ﴾ وە یان برین و ئازارێکی لەسەردا بوو ناچار بوو سەری بتاشێ ﴿ ففدیة من صیام أو صدقة أو نسك ﴾ ئەبێ یەکێ لەم کەفارەت وبریتیانە بدات، واتە: ئەگەر کەسێ پێش ئەوە قوربانیەکەی بگاتە جێگەی خۆی، ویستی سەری بتاشێ، ئەبێ سێ رۆژ بەرۆژوو بێت، وە یان سەدەقەو خێرێك بکات (کە خۆراکی شەش هەژارە)، وەیان مەرێك یان بزنێك بکاتە خێر هەر لەوێدا ﴿ فإذا أمنتم ﴾ ئینجا هەرکاتێ ترستان لە دوژمن نەما، وە یان لە نەخۆشی ئاسوودە و دڵنیا بوونەوە، ﴿ فمن تمتع بالعمرة إلی الحج ﴾ ئەوجا هەر کەسێك لە سەرەتاوە ئیحرامی بەعومرە بەست و ئەرك وئەرکانەکانی بەجێ هێناو، پاشان ویستی بەهرە ببا لە عومرە و تەمەتتوع بکا هەتا کاتی ئیحرام بە جەج بەستن، ئینجا ئیحرامی بە حەج بەستەوە ﴿ فما استیسر منالهدی ﴾ چ حەیوانێکی لە دەست دێ دەبێ بیکاتە قوربانی ﴿ فمن لم یجد ﴾ ئەوجا هەر کەسێك بۆی نەکراو دەستی نەرۆیشت ﴿ فصیام ثلاثة أیام فی الحج ﴾ دەبێ لەباتی ئەوە -بەرلەرۆژی عەرەفە- سێ رۆژان لە رۆژەکانی حەج، بەرۆژوو بێت ﴿ و سبعة إذا رجعتم ﴾ وحەوت رۆژیش هەرکە گەڕانەماڵەوە ﴿ تلك عشرة کاملة ﴾ بەمە دەبێتە دە رۆژی تەواو، دەسا ئێوەش ئەمە پشتگوێ نەخەن ﴿ ذلك لمن لم یکن أهله حاضری المسجد الحرام ﴾ ئەو تەمەتتوع و ئیحرام بە عومرە بەستنە، ئینجا بە حەج، ئەو کەفارەتەش بۆکەسێکە کە خۆی و ماڵو منداڵی نیشتەجێی(مەککە)و مەسجیدولحەرام نەبن، واتە: خەڵکی دەرەوەی حەرەم بێت، ئەوسا موتعەی بۆهەیە، چونکەخەڵکانی مەککە زۆر بەئاسانی حەج وعومرە بکەن، بۆیە ئەو رووخسەتەیان بۆ نییە. هەرکاتێکیش بەبۆنەی نەخۆشییەوە گەمارۆدران ونەیانتوانی حەج، یا عومرە تەواو بکەن، هەمیسان بۆیان نییە قوربانی بکەن ولە ئیحرام بێنەدەرێ، بەڵکو هەردەبێ بەهەرجۆرێ بۆیان دەکرێ هەموو پایەکانی حەج وعومرە تەواوبکەن. ئیمامی (مالیك) وئیمامی(شافعی) دەڵێن: (موحسەر/ واتە: رێلێگیراو) بەنەخۆشی، نابێ قوربانی بداو لە ئیحرام بێتەدەرێ، بەڵکو ئەگەر ساڵێکیشی پێبچێ هەردەبێ بەو ئیحرامەوە بمێنێتەوە تا تەواف دەکات، بەڵام زانایانیتر دەڵێن ئەویش وەك (موحسەر)ی‌تر وایە. ﴿ واتقوا الله واعلموا أن الله شدید العقاب ﴾ دەبێ بەچاکی لە خوا بترسن و، باش بزانن کەبەراستی خوا لەتۆڵەسەندا توندو تیژو سەختگیرە، دەسا هیچکاتێ سەرپێچی لێنەکەن و بەرنامەکەی نەگۆڕن.

مانگەکانی ئیحرام بە حەج:

﴿ ۱۹۷: الحج أشهر معلومات ﴾ گەرمەی حەجکردن چەند مانگێکی دیاریکراون، ئەمەیش هەرلە ئیبراهیمەوە ﷺ هەتا ئێستا هەر وابووە، واتە: کاتی ئیحرام بەحەج بەستن تەنها مانگی شەشەڵان و ناوجەژنان و دە رۆژەی سەرەتای مانگی حەجە، کەوابوو پێش ئەوانە یا دوای ئەوانە ئیحرام بەحەج دانامەزرێ. ﴿ فمن فرض فیهن الحج ﴾ ئینجا هەرکەسێ بڕیاریدا لەو مانگانەدا حەج بکاو، ئیحرامیشی بۆ بەست ﴿ فلا رفث ولا فسوق ولا جدال فی الحج ﴾ دەبێ چاك بزانێت کە تخونی ژنان کەوتن و بەدکاریکردن و ناو وناتۆرە لێك‌هەڵدان ودەمەقاڵێ و قڕە لە گەڵ یەکتر کردن و شەڕ و هەرا لە حەجدا نین، واتە: ئەبێ دەست لەو کردەوانە هەڵگرێ، هەتا رێزی ماڵی خواو، رێزی کارو کردەوەکانی حەج و عومرەی تیا دەرکەوێ ﴿ وما تفعلوا من خیر یعلمه الله ﴾ دڵنیاشبن هەر کارێکی چاك ئەنجام بدەن خوا دەیزانێ و ئاگادارە پێی کەوابوو لە هەموو کاتا خێرخواز وئاکارچاکبن، بە تایبەتی لە کاتی حەجدا ﴿ وتزودوا فإن خیر الزاد التقوی ﴾ دەسا هەوڵ بدەن تۆشەو زادی سەفەری حەجتان ئامادە بکەن تا لە رێگا وباندا دەست لەمەردم پاننەکەنەوە و، ئاتاج و مۆتاج نەبن، بەڵام لە گەڵ ئەوەشدا چاکترین زەخیرەو توێشوو بۆتان تەقواو

پارێزگارییە لە دەستپانکردنەوە لە خەڵك و، دوور کەوتنەوە لە گوناح. (ئیبن عەبباس) ئەڵێت: (یەمەنی)یەکان دەهاتنە حەج و لەماڵەوە تۆشەیان هەڵنەئەگرت و دەیانگوت: ئێمە خەڵکێکین تەوە کولمان بە خوایەو پاڵمان بەوەوە داوە و پەکمان ناکەوێ، جا کاتێ ئەگەیشتنە (مەدینە) ئاتاج و مۆتاج دەکەوتن و پەنایان بەم و بەو

الحج أشهر معلومات فمن فرض فيهن الحج فلا رفث
ولا فسوق ولا جدال في الحج وما تفعلوا من خير
يعلمه الله وتزودوا فإن خير الزاد التقوى واتقون
يا أولي الألباب ﴿١٩٧﴾ ليس عليكم جناح أن
تبتغوا فضلا من ربكم فإذا أفضتم من
عرفات فاذكروا الله عند المشعر الحرام
واذكروه كما هداكم وإن كنتم من قبله
لمن الضالين ﴿١٩٨﴾ ثم أفيضوا من حيث أفاض
الناس واستغفروا الله إن الله غفور رحيم ﴿١٩٩﴾
فإذا قضيتم مناسككم فاذكروا الله كذكركم
آباءكم أو أشد ذكرا فمن الناس من
يقول ربنا آتنا في الدنيا وما له في الآخرة من
خلاق ﴿٢٠٠﴾ ومنهم من يقول ربنا آتنا في الدنيا
حسنة وفي الآخرة حسنة وقنا عذاب النار ﴿٢٠١﴾
أولئك لهم نصيب مما كسبوا والله سريع الحساب ﴿٢٠٢﴾

دەبردو دەستیان دەدایە سواڵ! ئەوسا ئایەتی: (وتزودوا...) هات و هەڵەکەی بۆ راستکردنەوە. (ئیمامی بوخاری). ﴿ واتقون یا أولی الألباب ﴾ ئەی خاوەنانی ئاوەزوو بیر! دەبێ لە یاساکانی من پارێز بکەن واتە: فەرمانەکانم جێبەجێ بکەن و سەرپێچی مەکەن.

بازرگانی لە سەفەری حەجدا ڕەوایە:

بوخاری لە(ئیبن عەبباس)ـەوە ئەڵێ: لەسەردەمی جاهیلیەتدا لە بازارەکانی: (عوکازو، میجەننەو، زولەجاز) دا خەڵك کۆ دەبوونەوە بۆ بازرگانی، جاکاتێ ئیسلام هات ئەو کارەیان بە گوناح دادەنا و، نەدەبوو بچنە ئەو شوێنانە ئەگەر بۆ حەج هاتبن، ئەوسا ئایەتی: (لیس علیکم جناح..) هات و راستیەکەی بۆ رۆشنکردنەوە و فەرمووی. ﴿ ١٩٨: لیس علیکم جناح أن تبتغوا فضلا من ربکم ﴾ گوناحتان ناگات ئەگەر لە ماوەی حەجدا لە پەروەردگارتان رزق و رۆزی بخوازن و، بازرگانی بکەن، واتە: کە هاتن بۆحەج هەر بە مەبەستی خواوە بێن، ئەوجا لە پاڵ ئەوەشدا ئەگەر کرین و فرۆشتنیش بکەن بۆ ژیان و گوزەرانتان هیچ قەیدی نییە ﴿ فإذا أفضتم من عرفات ﴾ جا کە ویستتان لە (عرفات) داگەرێن و بێنە خوارێ بۆ "موزدەلیفە" ﴿ فاذکروا الله عند المشعر الحرام ﴾ هەر کە گەیشتنە (مەشعەرولحەرام) کە کێوێکە لە خوارووی موزدە لیفەوە زیکرو یادی خوا بکەن ﴿ واذکروه کما هداکم ﴾ وە سوپاسیشی بکەن لەبەر ئەوە کە هیچ شارەزاییتان نەبووخستنییە سەر رێی راست و مەناسکی حەجی تێ گەیاندن ﴿ وإن کنتم من قبله لمن الضالین ﴾ خۆ بە راستی ئێوە پێش هیدایەت و رێنمایی خوا سەر لێشێواو و گومڕا بوون و، نەتان ئەزانی بە شێوەیەکی راست و دروست ئاداب و ئەرکەکانی حەج ئەنجام بدەن.

چەند روونکردنەوەیەک:

١) کاتی وەستان لە رۆژی (عەرەفە)دا پاش نیوەرۆی رۆژی نۆیەمی زیحەججەیە، هەتا کەمێك بەرلەهەڵهاتنی خۆری رۆژی دەیەمی زیحەججە، واتە رۆژی جەژنی قوربان. ئەمە رای ئیمامی مالیك وئەبوحەنیفە وشافعی یە "خوا لێیان خۆش بێت" خۆئەگەر پێش ئاوابوونی خۆری رۆژی عەرەفە، سنووری عەرەفەی بەجێهێشت، ئەوا جەماوەری زانایان ئەڵێن: هەر حەجەکەی دروستە، بەڵام لە باتی ئەوە دەبێ پەزێ سەربڕێ.

٢) لەقسەیەکی پێشەوا شافعیدا هەیە کە: چوونە موزدەلیفە وشەو لەوێ مانەوە واجبە، جائەگەر حاجی بۆی نەکرا شەو لەوێ بمێنێتەوە، دەبێ فیدیەو بریتی بدا.

٣) داگەڕانە خوارەوە لە عەرەفاتەوە بۆ (مشعر الحرام)ی موزدەلیفە دوای خۆرئاوای رۆژی نۆیەمی مانگە، واتە: شەوی جەژن.

٤) مەبەست لە حەج وعومرەدا دەبێ تەنها رەزامەندی وخۆشنودی خوابێت، جادوای ئەو نییەتە وئەنجامدانی ئەرکەکانیان، ئەگەرکەسێك کرین وفرۆشتن ومامەڵەش بکات "بەشێوەیەکی پەسەندوجوان" رەوایەو گوناحی نییە. ﴿ ١٩٩: ثم أفیضوا من حیث أفاض الناس ﴾ لە پاشان لە هەر کوێوە خەڵك داگەڕان بۆ (مێنا) دەبێ ئێوەش هەر لەوێوە داگەڕێن واتە: ئێوە "ئەی قورەیش ودەوڵەمەندەکان" خۆتان لەو خەڵکە جیا مەکەنەوە، با هەمووتان یەکسان بن و خۆ بە گەورە دامەنێن و، گشت پێکەوە ئاداب و پایەکانی حەج جێبەجێ بکەن ﴿ واستغفروا الله ﴾ لەو نافەرمانی وسەرپێچییەتان داوای لێبووردن لە خوا بکەن ﴿ إن الله غفور رحیم ﴾ چونکە بەراستی خوا لەتاوان و گوناحان زۆر لێبووردەو دلاوایە.

مەناسکتان بەجێ هێنا زیکری خوا زۆر بکەن:

بەڵێ لەسەردەمی جاهیلییەتدا کە لە مناسکی حەج ئەبوونەوە، گشت کۆدەبوونەوە ودەستیان دەکرد بە هەڵدان بە باووباپیرەیاندا و باسێکی خوایان نەدەکرد، ئیتر ئەم ئایەتە هاتە خوارەوە و فەرمووی: ﴿ ٢٠٠: فإذا قضیتم مناسککم ﴾ جا کە ئەرك و پایەکانی حەجتان جێبەجێکرد ﴿ فاذکروا الله کذکرکم آباءکم أو أشد ذکرا ﴾ هەر چۆنێ باس وخواسی باووباپیرانتان ئەکەن، هەر بەو جۆرەش بگرە لەوەش پتر ناوی خوا بێنن و یادی بکەن. ﴿ فمن الناس من یقول ﴾ هەندێ کەس هەیە لە کاتێ دۆعاو پارانەوەدا ئەڵێ: ﴿ ربنا آتنا فی الدنیا ﴾ ئەی پەروەردگاری ئێمە! لەم دونیادا هەرچیمان پێدەبەخشی، پێمان ببەخشە، ئیتر باسێکی قیامەتیان لە لا نیە ﴿ وما له فی الآخرة من خلاق ﴾ ئەو جۆرە کەسانە لە دوارۆژدا هیچ بەشێکیان نابێو، بەشبڕاو دەبن لە رەحمەتی خوا چونکە تەنها دونیاویستبوون وداوای دونیایان کرد ﴿ ٢٠١: ومنهم من یقول ﴾ هەشیانە دەڵێ: ﴿ ربنا آتنا فی الدنیا حسنة وفی الآخرة حسنة ﴾ پەروەردگاری ئێمە! داوات لێدەکەین هەم لە دونیادا خێروچاکەمان پێ ببەخشە، رۆزی زۆر و لەشیساغ و، زانست و زانیاری هێزی خواپەرستی، هتد.. هەم لەدوارۆژیشدا نازو نیعمەتمان بدەرێ ﴿ وقنا عذاب النار ﴾ وە لەسزای ئاگریش بمانپارێزە ﴿ ٢٠٢: أولئک لهم نصیب مما کسبوا ﴾ دیارە ئەمانە چونکە خاوەنفام وژیرن، بەپێی کردەوە کەیان بەشیاندەبێو، بەهرەوەر دەبن ﴿ والله سریع الحساب ﴾ خواش زۆر بەگورج و چەسپانی حیساب و لێپرسینەوەی هەموو شتێ دەکا، واتە: هیچ شتێکی لێتێكناچێو، بەپەلەش حیسابی هەرکەسە ئەدا بە دەستییەوە.

لە سێ رۆژەی دوای جەژنی قوربانَدا یادی خواتان لەبیر بێ:

﴿ ٢٠٣: واذکروا الله فی أیام معدودات ﴾ وە لەچەند رۆژێکی ژمێرراو و دیاریکراوا (١٣، ١٢، ١١، ١٠)ی مانگی حەج لەسەر یادی خوا بەردەوامبن، واتە: هەردەم خەریکی وتنی زیکری (اللّه أکبر) بن ﴿ فمن تعجل فی یومین ﴾ ئینجا هەر کەسێك لەرەجمی شەیتانەکاندا پەلەی کرد دوو رۆژی پێشخست و، بۆ رۆژی سێیەم لەوێ نەمایەوە. ﴿ فلا إثم علیه ﴾ هیچ گوناهی ناگات ﴿ ومن تأخر ﴾ وە هەر کەسێکیش مایەوە تا رۆژی سێیەم بۆئەنجامدانی رەجمی شەیتانەکان ﴿ فلا إثم علیه ﴾ دیسانەوە هیچ گوناهی ناگات، واتە: بۆهەڵبژاردنی یەکێك لەم دووبارەیە بۆ خۆی سەربەستە گوناهێك نایەتە سەری ﴿ لمن اتقی ﴾ بەڵام ئەوپێش خستنەیە بۆ کەسێکە خۆپارێز بێ و، بیەوێ حەجەکەی بەرێكوپێکی بکا، واتە: لەرووی کەمتەرخەمی و گوێنەدانەوە نەبێ. ﴿ واتقوا الله ﴾ و لەتەواوی کاروبارتاندا لە خوا بترسن، بەتایبەت لە کاتی ئەنجامدانی مەناسکی حەجدا ﴿ واعلموا أنکم

۞ وَٱذْكُرُوا۟ ٱللَّهَ فِىٓ أَيَّامٍ مَّعْدُودَٰتٍ ۚ فَمَن تَعَجَّلَ فِى يَوْمَيْنِ فَلَآ إِثْمَ عَلَيْهِ وَمَن تَأَخَّرَ فَلَآ إِثْمَ عَلَيْهِ ۚ لِمَنِ ٱتَّقَىٰ ۗ وَٱتَّقُوا۟ ٱللَّهَ وَٱعْلَمُوٓا۟ أَنَّكُمْ إِلَيْهِ تُحْشَرُونَ ﴿٢٠٣﴾ وَمِنَ ٱلنَّاسِ مَن يُعْجِبُكَ قَوْلُهُۥ فِى ٱلْحَيَوٰةِ ٱلدُّنْيَا وَيُشْهِدُ ٱللَّهَ عَلَىٰ مَا فِى قَلْبِهِۦ وَهُوَ أَلَدُّ ٱلْخِصَامِ ﴿٢٠٤﴾ وَإِذَا تَوَلَّىٰ سَعَىٰ فِى ٱلْأَرْضِ لِيُفْسِدَ فِيهَا وَيُهْلِكَ ٱلْحَرْثَ وَٱلنَّسْلَ ۗ وَٱللَّهُ لَا يُحِبُّ ٱلْفَسَادَ ﴿٢٠٥﴾ وَإِذَا قِيلَ لَهُ ٱتَّقِ ٱللَّهَ أَخَذَتْهُ ٱلْعِزَّةُ بِٱلْإِثْمِ ۚ فَحَسْبُهُۥ جَهَنَّمُ ۚ وَلَبِئْسَ ٱلْمِهَادُ ﴿٢٠٦﴾ وَمِنَ ٱلنَّاسِ مَن يَشْرِى نَفْسَهُ ٱبْتِغَآءَ مَرْضَاتِ ٱللَّهِ ۗ وَٱللَّهُ رَءُوفٌۢ بِٱلْعِبَادِ ﴿٢٠٧﴾ يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ ٱدْخُلُوا۟ فِى ٱلسِّلْمِ كَآفَّةً وَلَا تَتَّبِعُوا۟ خُطُوَٰتِ ٱلشَّيْطَٰنِ ۚ إِنَّهُۥ لَكُمْ عَدُوٌّ مُّبِينٌ ﴿٢٠٨﴾ فَإِن زَلَلْتُم مِّنۢ بَعْدِ مَا جَآءَتْكُمُ ٱلْبَيِّنَٰتُ فَٱعْلَمُوٓا۟ أَنَّ ٱللَّهَ عَزِيزٌ حَكِيمٌ ﴿٢٠٩﴾ هَلْ يَنظُرُونَ إِلَّآ أَن يَأْتِيَهُمُ ٱللَّهُ فِى ظُلَلٍ مِّنَ ٱلْغَمَامِ وَٱلْمَلَٰٓئِكَةُ وَقُضِىَ ٱلْأَمْرُ ۚ وَإِلَى ٱللَّهِ تُرْجَعُ ٱلْأُمُورُ ﴿٢١٠﴾

إلیه تحشرون ﴾ وە بیشزانن کە بە راستی هەموتان لای ئەو کۆ ئەکرێنەوەو حەشر ئەکرێن.

پەسن و رەوشتی مرۆڤی دووڕازی:

(سەدی) ئەڵێت: ئەخنەس"ی کوری شورەیقی دووڕوو" هاتەلای پەیامبەر ﷺ ئیمان وباوەری خۆی دەربری و سوێندیشی خوارد کە: تۆم خۆش ئەوێ و، لە گەڵ ئێوەم ئیتر ئەم ئایەتە هات و فەرمووی: ﴿ ٢٠٤: ومن الناس من یعجبک قوله فی الحیاة الدنیا ویشهد الله علی ما فی قلبه ﴾ مرۆڤی وا هەیە سەبارەت بە ژیانی ئەم دونیایە بە قسەو گوفتاری سەرسامت دەکاو دەربارەی ئەوەش کە لە دڵیایە خوا دەگرێ بە شایەت کە هەرچی دەڵێ راستە ﴿ وهو ألد الخصام ﴾ کەچی لە دژایەتی کردندا زۆر بێویژدان وسەرسەختە ﴿ ٢٠٥: وإذا تولی سعی فیالأرض ﴾ هەرکە پشتی لێهەڵکردی ودوورکەوتەوە دەست دەکات بە کاری بەد فەری لەم سەرزەوییەدا

﴿ ليفسد فيها ويهلك الحرث والنسل ﴾ بۆ ئەوەیخراپەی تێدا بکاو، مەزراو کشت و کێڵگەو تۆرەمە لە ناو ببا ﴿ والله لا يحب الفساد ﴾ هەرگیز خوا لە بەد فەرِی خۆشی نایە ﴿ ٢٠٦: وإذا قيل له اتق الله أخذته العزة بالإثم ﴾ هەرکە پێیشی بگوترێ: دەبێ لەخوا ترست هەبێ، ئەوسا دەمارزلی، زیاتر بەرەو تاوان وگوناح دەیبات، ﴿ فحسبه جهنم ولبئس المهاد ﴾ جەهەنەمی بۆ بەس دەبێت، دیارە ئەو جێیەکی زۆر خراپە! ﴿ ٢٠٧: ومن الناس من يشري نفسه إبتغاء مرضات الله ﴾ لەناوخەڵکی، مرۆڤی وایش هەیە لەبەر ڕەزای خوایگەورە گیانی خۆی دەبەخشێ ﴿ والله رءوف بالعباد ﴾ خوایش لەتەك بەندەکانی خۆیدا بەبەزەیی ودلۆڤانە

ئیسلامت دەبێ گشت قبووڵ بێ:

﴿ ٢٠٨: ياأيهاالذين آمنوا ادخلوا في السلم كافة ﴾ ئەی گەلی خاوەن باوەڕان! دەبێ هەمووتان ئامادەی چوونە ناوفەرمانی خوابن ﴿ ولاتتبعوا خطوات الشيطان ﴾ هەرگیزیش پێ‌مەنێنە جێ پێی شەیتان ﴿ إنه لكم عدو مبين ﴾ چونکە دیارە کەشەیتان بەئاشکرا دوژمنتانە ﴿ ٢٠٩: فإن زللتم من بعد ماجاءتكم البينات ﴾ ئەوسا پاش ئەوە کەئەو بەڵگە ئاشکرایانەتان بۆهات، خۆتان خلیسکان ﴿ فاعلموا أن الله عزيز حكيم ﴾ دەبێ چاك بزانن بەراستی خوا زۆر بە تواناو بەدەسەڵاتە، ئاگا دارو کار جوان ولەکارزانە ﴿ ٢١٠: هل ينظرون إلا أن يأتيهم الله في ظلل من الغمام والملائكة وقضى الأمر ﴾ ئاخۆ پەیڕەوانی شەیتان بێ‌لەمە لەڕۆژی قیامەتدا خوای گەورە لە پەڵەهەورێکی سپیدا بێتە لایان وداوەرییان بکا، فریشتەکانیش بەڕێز ئامادە ببن بۆ تێپەڕانی بڕیارەکانی خوا، دادگایشیان ببڕێتەوەو، بنێردرێن بۆ دۆزەخ، دەبێ بەدەرلەمە چاوەڕوانی چی‌بن؟ ﴿ وإلى الله ترجع الأمور ﴾ ئەوساش ئەنجامی هەموو کارێ بهێنرێتەوە لای خوای گەورە و بەدادگەرانە داوەرییان بکات، ئیمامی (تەبەری) لەفەرموودەیەکی درێژدا شێوەی هاتنی خوای گەورەی بۆدادگایی مەردم ڕۆشن دەکاتەوەو لەبەشێکی ئەو فەرموودەدا هاتووە: (.. فيشفعه الله ويأتي في ظلل من الغمام..) واتە: خوا شەفاعەتی پێغەمبەر ﷺ وەردەگرێ و، خۆیشی دێت بۆدادگایی خەڵك.

بەنی ئیسرائیل بە چاکەی خوا نازانن!

﴿ ٢١١: سل بني إسرائيل كم آتيناهم من آية بينة ﴾ لەبەنی ئیسرائیل" نەوەکانی یەعقووب" بپرسە! ئەرێ دەزانن کەچەندین بەڵگەو نیشانەی ڕوونمان بۆناردوون ئەبوایە پاش ئەوبەڵگانە عیبرەتیان گرتباو سوپاسگوزاری خوایان کردبا، کەچی زۆرێکیان پشتیان لێ هەڵکردن و گۆڕیانەوە بەکوفر، دڵنیابن ﴿ ومن يبدل نعمة الله ﴾ هەرکەسێ نیعمەت و بەخششی خوا بگۆڕێ، واتە: لەباتی ئەوە ئەو نیشانانە بکاتە هۆی ڕێنموونی بۆ خۆی کەچی لە خواپەرستی لابدات ﴿ من بعد ماجاءته ﴾ بەتایبەتی پاش ئەوە کەبەڵگەکانی بۆهاتن، بڕوای پێ هێنان، هەرکەسێ کاری لاساری ئاوا بکات، لەقیامەتا تووشی سزای خۆی ئەبێ ﴿ فإن الله شديد العقاب ﴾ بێگومانیشە سزاو تۆڵەی خوا زۆر گران وسەختە، خوای گەورە بەڵگەونیشانەیەکی زۆریدا بەجولەکەکان لەسەردەستی مووسادا عليه السلام کەچی باوەڕیان پێ‌نەکردن و، لەباتی ئەوە پشتیان لەمووسا کرد ﴿ ٢١٢: زين للذين كفروا الحياة الدنيا ﴾ ژیانی ئەم دونیایە بۆ کافران وبێ‌باوەڕان، جوان کراوەو ڕازێنراوەتەوە، بەشێوەیەك خۆیانی بۆدادەنێن ﴿ ويسخرون من الذين آمنوا ﴾ گاڵتەو گەپیش بەو کەسانە دەکەن باوەڕیان هێناوە، پێیان ئەڵێن سەیرکە ئەمانە ژیانی ئەم دونیایەیان چۆن لەخۆ حەرام کردووە؟! ﴿ والذين اتقوا فوقهم يوم القيامة ﴾ بالێرەدا ئەو کافرانە هەرلاقرتێی خۆیان بکەن، چونکە ئەو کەسانەی کە لەدونیادا پارێزگارییان لەسنوورەکانی خوا کردووە، لەڕۆژی دواییدا لەسەرووی ئەوانەوە دەبن و ژیانی خۆشی هەتا هەتاییشیان هەیە ﴿ والله يرزق من يشاء بغير حساب ﴾ خوا بۆهەرکەسێك خۆی بیەوێت رزق و ڕۆزی فراوانی ئەداتێ لەدونیاو لەقیامەتدا" بێ ژمارە ولێپرسینەوەو لێکۆڵینەوە.

مەردم گشت یەک بەرەبوون:

(ئیبن جەریر) دەڵێ: نێوان (ئادەم ونووح) دە سەدەبوو، ئەو خەڵکە هەموو لەسەر هەق وراستی بوون، پاشان هەراو ناکۆکیەکیان بوو لێك ترازان و ئەوسا بۆیەکخستنەوەیان پێغەمبەر گەلێکی نارد، وەك دەفەرموێ: ﴿ ٢١٣: كان الناس أمة واحدة ﴾ لەسەرەتاوە هەموو خەڵك یەك دەستەو یەك بەرە بوون، گشت لەسەر ئاینێکی پاك وراست ودروست بوون، بەبێ یەکتر نەئەژیان، ئەبو هاوکاری یەکتریان بکردایە، کەچی ورده ورده لەئەنجامدا جیاوازی وناکۆکی کەوتە نێوانیانەوەو لێك‌ترازان ﴿ فبعث الله النبيين مبشرين ومنذرين ﴾ ئینجا خوا پەیامبەرانی نارد موژدە دەربن (بە پاداشت، بۆ ئەوانەیان بروایان هەیە) ترسێنەریش بن (بۆ ئەوانەیان، جیاوازی و ناکۆکی ئەکەن). ﴿ وأنزل معهم الكتاب بالحق ﴾ وە کتێب ونامەی هەق وراستیشی لەگەڵ ناردن؛ وا دەرئەکەوێ کە هەرپەیامبەرەی نامەی تایبەتی خۆی پێ‌بووە،

ئیتر قەوارەکەی زۆر بوو بێت، یان کەم، نووسرابێتەوە یان نا ﴿ لیحکم بین الناس فیما اختلفوا فیه ﴾ تا ئەوەی بوویە کێشەی نێوانیانو، ناکۆکی و دووبەرەکییان تێیدا هەبوو، بۆیان شی بکاتەوە، واتە: نابێ حوکمی لابەلایی بۆ خۆی بڕیار بداو هەق و ناهەق تێکەلاو بکا بەڵکو پێویستە بە یاسایەکی خوایی ئەو کارە بکاو، هەق وناهەق لێك بکاتەوە ﴿ وما اختلف فیه إلا الذین أوتوه ﴾ خۆ هەر ئەوانەیان لەو بەرنامەو کتێبەدا ناکۆك‌بوون، کە لەپێشدا کتێبیان پێ‌درابوو ﴿ من بعد ما جاءتهم البینات ﴾ ئەویش پاش ئەوهەموو بەڵگەو نیشانە روونانە بۆیان هاتن ﴿ بغیا بینهم ﴾ جیاوازی ودژایەتییەکەشیان هەر لەبەر ئێرەی و حەسادەتی ناوخۆیان بوو تا وای‌کرد پێك نەیەن، واتە: وەنەبێ راستیەکانیان لێ ون بووبێت، نەخێر بەڵکو تەنها حەسادەت بوو دەستە دەستەی کردن و رووبەڕووی یەك وەستان وهەقیان لێ‌گوم‌بوو ﴿ فهدی الله الذین آمنوا لما اختلفوا فیه من الحق بإذنه ﴾ ئینجا ئەوانەی باوەڕیان هێنابوو، خوای گەورە بەفەرمانی خۆی شارەزاو رێنوێنی کردن وتێی‌گەیاندن کەهەق وراستی لەچیدایەو قسەو بۆچونی کێ راستە ﴿ والله یهدی من یشاء إلی صراط مستقیم ﴾ خوا حەز لەهەرکەسێ بکات رێنمایی ئەکات بۆ رێگەی راست ودروست وکێشەکەی یەکلا دەکاتەوە.

سەرنجێك: لەوە ئەچێت هەموو ئوممەت وگەلێك پەیامبەرێکی بووبێ بە نامەیشەوە، بەڵام بەهۆی دوورکەوتنەوەی زەمان تێکەڵ وپێکەڵیان کردبێت، بۆیە لای فارسەکان وهیندییەکان هەندێ نامە وکتێب هەیە باسی ئایینیانی تێدایە.

بە ختو خۆڕایی ناچنە بەهەشتەوە:

﴿ ٢١٤: أم حسبتم أن تدخلوا الجنة ﴾ ئاخۆ ئێوە بەلاتانەوە وایە کەهەر بەئاسانی دەچنە بەهەشتەوە بەر لەدیتنی تەنگانەو ناخۆشی؟ ﴿ ولما یأتکم مثل الذین خلوا من قبلکم ﴾ کەچی ئەوەی بەسەر پێشینانتانا هاتووەو، تووشی گەلانی ئیمانداری پێش ئێوە بوو، هێشتا بەسەر ئێوەدا نەهاتووە ﴿ مستهم البأساء والضراء وزلزلوا ﴾ ئەوان تووشی گەلێ سەختی وهەژاری وناخۆشی وبرسیەتی‌وچەوسانەوە بوون، زۆر بەتوندی تەکانیان خواردوو کەوتنە چرکە چرك و لەرزە لەبەردەم نەهامەتییەکاندا ﴿ حتی یقول الرسول والذین آمنوا معه متی نصرالله ﴾ ئەو قۆناغە سەخت ونالەبارە ئەوەندە درێژەی کێشا پەیامبەر ﷺ و ئەو بڕوادارانەش لەگەڵیا بوون دەیانگوت: دەبێ یارمەتی خوا کەی بێت و، کەی بێت بەهانامانەوە؟! بەڵێ حاڵیان ئەوەندە بەد بوو ئارامیان نەماو، داوای یارمەتییان لەخوا کردو، خوایش فەرمووی: ﴿ ألا إن نصرالله قریب ﴾ ئاگاداربن ومزگێنی بێ کە بەراستی یارمەتی خوا بۆموسڵمانان نزیکەو بەم زوانە دێ. بەڵێ یاسای خوایە کە بەبێ چەشتنی عەزیەت و ئازارو ئەشکەنجە بە تایبەت لە گۆڕەپانی جەنگدا یارمەتی نایە.

سَلْ بَنِىٓ إِسْرَٰٓءِيلَ كَمْ ءَاتَيْنَٰهُم مِّنْ ءَايَةٍۭ بَيِّنَةٍ ۗ وَمَن يُبَدِّلْ نِعْمَةَ
ٱللَّهِ مِنۢ بَعْدِ مَا جَآءَتْهُ فَإِنَّ ٱللَّهَ شَدِيدُ ٱلْعِقَابِ ﴿٢١١﴾ زُيِّنَ لِلَّذِينَ
كَفَرُوا۟ ٱلْحَيَوٰةُ ٱلدُّنْيَا وَيَسْخَرُونَ مِنَ ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ ۘ وَٱلَّذِينَ
ٱتَّقَوْا۟ فَوْقَهُمْ يَوْمَ ٱلْقِيَٰمَةِ ۗ وَٱللَّهُ يَرْزُقُ مَن يَشَآءُ بِغَيْرِ حِسَابٍ
﴿٢١٢﴾ كَانَ ٱلنَّاسُ أُمَّةً وَٰحِدَةً فَبَعَثَ ٱللَّهُ ٱلنَّبِيِّـۧنَ مُبَشِّرِينَ
وَمُنذِرِينَ وَأَنزَلَ مَعَهُمُ ٱلْكِتَٰبَ بِٱلْحَقِّ لِيَحْكُمَ بَيْنَ ٱلنَّاسِ
فِيمَا ٱخْتَلَفُوا۟ فِيهِ ۚ وَمَا ٱخْتَلَفَ فِيهِ إِلَّا ٱلَّذِينَ أُوتُوهُ مِنۢ بَعْدِ
مَا جَآءَتْهُمُ ٱلْبَيِّنَٰتُ بَغْيًۢا بَيْنَهُمْ ۖ فَهَدَى ٱللَّهُ ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟
لِمَا ٱخْتَلَفُوا۟ فِيهِ مِنَ ٱلْحَقِّ بِإِذْنِهِۦ ۗ وَٱللَّهُ يَهْدِى مَن يَشَآءُ إِلَىٰ
صِرَٰطٍ مُّسْتَقِيمٍ ﴿٢١٣﴾ أَمْ حَسِبْتُمْ أَن تَدْخُلُوا۟ ٱلْجَنَّةَ وَلَمَّا
يَأْتِكُم مَّثَلُ ٱلَّذِينَ خَلَوْا۟ مِن قَبْلِكُم ۖ مَّسَّتْهُمُ ٱلْبَأْسَآءُ وَٱلضَّرَّآءُ
وَزُلْزِلُوا۟ حَتَّىٰ يَقُولَ ٱلرَّسُولُ وَٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ مَعَهُۥ مَتَىٰ نَصْرُ ٱللَّهِ ۗ
أَلَآ إِنَّ نَصْرَ ٱللَّهِ قَرِيبٌ ﴿٢١٤﴾ يَسْـَٔلُونَكَ مَاذَا يُنفِقُونَ ۖ قُلْ
مَآ أَنفَقْتُم مِّنْ خَيْرٍ فَلِلْوَٰلِدَيْنِ وَٱلْأَقْرَبِينَ وَٱلْيَتَٰمَىٰ وَٱلْمَسَٰكِينِ
وَٱبْنِ ٱلسَّبِيلِ ۗ وَمَا تَفْعَلُوا۟ مِنْ خَيْرٍ فَإِنَّ ٱللَّهَ بِهِۦ عَلِيمٌ ﴿٢١٥﴾

ماڵ بە کێ دەبەخشرێت؟

﴿ ٢١٥: یسألونک ماذا ینفقون ﴾ لێت ئەپرسن ئەی پێغەمبەر ﷺ: چ جۆرە سامانێك ئینفاق بکەن و بە کێشی بدەن؟ دیارە ئەم خێرو بەخششە غەیری زەکاتە ﴿ قل ما أنفقتم من خیر ﴾ لە وەڵامدا پێیان بڵێ: هەرشتێکی چاك‌و خاوێن، بتانەوێ بیکەنە خێرو، لەرێی خوا بیبەخشن کارێکی پەسەندە ﴿ فللوالدین والأقربین والیتامی والمساکین وابن السبیل ﴾ و بیدەن بەباوك ودایك و خزمی نزیکتان و هەتیوان، بێ نەوایان و، رێبواران (ئەوانەی لە رێگا داماون). پێویستە مرۆڤ هەرگیز مافی باوك ودایك و خزمانی پشتگوێ نەخا، وە لە خێرو خێراتیشدا پێشیان بخا ﴿ وما تفعلوا من خیر فإن الله به علیم ﴾ نەهەر ئەوە، بەڵکو هەر چاکەیەکی‌تر ئێوە بیکەن خوا پێی بەئاگاو زانایە وپاداشیشتان ئەداتەوە.

جیهاد لەسەر موسڵمانان فەرزە:

﴿ ٢١٦: کتب علیکم القتال وهو کره لکم ﴾ لەسەرتان جەنگ نوسراوە -لەگەڵ بێباوەڕاندا بیکەن- دیارە جەنگیش شتێکی قورس و نارەحەتەو خۆشتان لێینایە، دڵ و دەروون حەزی

كُتِبَ عَلَيْكُمُ ٱلْقِتَالُ وَهُوَ كُرْهٌ لَّكُمْ وَعَسَىٰٓ أَن تَكْرَهُوا۟ شَيْـًٔا وَهُوَ خَيْرٌ لَّكُمْ وَعَسَىٰٓ أَن تُحِبُّوا۟ شَيْـًٔا وَهُوَ شَرٌّ لَّكُمْ وَٱللَّهُ يَعْلَمُ وَأَنتُمْ لَا تَعْلَمُونَ ﴿٢١٦﴾ يَسْـَٔلُونَكَ عَنِ ٱلشَّهْرِ ٱلْحَرَامِ قِتَالٍ فِيهِ قُلْ قِتَالٌ فِيهِ كَبِيرٌ وَصَدٌّ عَن سَبِيلِ ٱللَّهِ وَكُفْرٌۢ بِهِۦ وَٱلْمَسْجِدِ ٱلْحَرَامِ وَإِخْرَاجُ أَهْلِهِۦ مِنْهُ أَكْبَرُ عِندَ ٱللَّهِ وَٱلْفِتْنَةُ أَكْبَرُ مِنَ ٱلْقَتْلِ وَلَا يَزَالُونَ يُقَٰتِلُونَكُمْ حَتَّىٰ يَرُدُّوكُمْ عَن دِينِكُمْ إِنِ ٱسْتَطَٰعُوا۟ وَمَن يَرْتَدِدْ مِنكُمْ عَن دِينِهِۦ فَيَمُتْ وَهُوَ كَافِرٌ فَأُو۟لَٰٓئِكَ حَبِطَتْ أَعْمَٰلُهُمْ فِى ٱلدُّنْيَا وَٱلْءَاخِرَةِ وَأُو۟لَٰٓئِكَ أَصْحَٰبُ ٱلنَّارِ هُمْ فِيهَا خَٰلِدُونَ ﴿٢١٧﴾ إِنَّ ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ وَٱلَّذِينَ هَاجَرُوا۟ وَجَٰهَدُوا۟ فِى سَبِيلِ ٱللَّهِ أُو۟لَٰٓئِكَ يَرْجُونَ رَحْمَتَ ٱللَّهِ وَٱللَّهُ غَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿٢١٨﴾ يَسْـَٔلُونَكَ عَنِ ٱلْخَمْرِ وَٱلْمَيْسِرِ قُلْ فِيهِمَآ إِثْمٌ كَبِيرٌ وَمَنَٰفِعُ لِلنَّاسِ وَإِثْمُهُمَآ أَكْبَرُ مِن نَّفْعِهِمَا وَيَسْـَٔلُونَكَ مَاذَا يُنفِقُونَ قُلِ ٱلْعَفْوَ كَذَٰلِكَ يُبَيِّنُ ٱللَّهُ لَكُمُ ٱلْءَايَٰتِ لَعَلَّكُمْ تَتَفَكَّرُونَ ﴿٢١٩﴾

پێ ناکا چونکە کوشتن و برین، بەخت کردنی دارایی و، بەجێ هێشتنی نیشتمانی تیدایە" بەڵام ئەگەر چی ئاوایش بێت هەر جیهاد هۆی سەرفرازیتانە" ﴿ وعسی أن تکرهوا شیئا وهو خیر لکم ﴾ لەوانەیشە لەشتێك حەزنەکەنو ناخۆش بێت لاتان، بەڵام خێروچاکەی تێدا بێتو بەخێریش گەڕێ ﴿ وعسی أن تحبوا شیئا وهو شرلکم ﴾ رەنگە حەزتان لەهەندێ شت بێو پێیشتان خۆش بێت کەچی شەڕو خراپ بێتو ئاکامەکەی باش نەبێ؛ مرۆڤ بە سروشت هەر دانیشتنی پێ خۆشە، بەڵام دانیشتن وخۆدزینەوە لەجیهاد ریسوایی و ژێردەستەیی بەدواوەیە ﴿ والله یعلم وأنتم لا تعلمون ﴾ بێگومان خوا خۆی ئەزانێ چ شتێ چاکەو چ شتێ خراپە، بەڵام ئێوە نایزانن. (زوهری) ئەڵێت: جیهاد لەسەر هەموو کەسێك واجیبو پێویستە؛ ئیتر بەعەمەلی لە جیهادا بێت، یان دانیشتبێت، بۆ ئەوە کەهەرکاتێ داوای یارمەتی لێکرا، بۆ بەرەی جیهاد، وە یا هاواری بۆهێنرا، وە یا وترا بچۆ بۆ گۆرەپانی

جیهاد؛ دەبێ زوو وەڵام بداتەوە، بۆیە پەیامبەر ﷺ ئەفەرموێ: ((لاهجرة بعد الفتح، ولکن جهاد و نیة، وإذا استنفرتم فانفروا)). (بوخاری: کتاب جهادوالسیره، ص٢٧٨٣). هیجرەت لەسەرەتای ئیسلامدا فەرز بوو، چونکە موسڵمانەکان لەمەدینەدا ژمارەیان کەم بوو وپێویستییان بە قەرەباڵغی هەبوو، بەڵام کە مەککە ئازاد بوو خەڵکێکی زۆر چوونە ناو ئیسلامەوە، هیجرەتیش "بۆ مەدینە" نەما، بەڵام نیشتمان چۆڵکردن لەبەر جیهاد، تارۆژی قیامەت بەردەوامە، یان بەدڵ لێبڕان بۆ دوورکەوتنەوە لەکاری خراپ و، ئەنجامدانی کاری چاکە هەر بەردەوامە.

بەشەڕ هاتن لە (أشهر الحرم) دا:

﴿ ٢١٧: یسألونک عن الشهر الحرام قتال فیه ﴾ لێت ئەپرسن لەبارەی جەنگ کردن لەمانگی حەرامدا: ئاخۆ رەوایەو مۆڵەت هەیە، یا نا؟ پەیامبەر ﷺ (عەبدوڵلای کوڕی جەحشی) پورزای خۆی لە مانگی جەمادی دووەمدا پێش رووداوی بەدر بە دوومانگ لەگەڵ هەشت کەسی کۆچەرییدا نارد، ئەوەبوو لە رێگادا ئەوقەی سێ کەسی قورەیش بوون و، یەکێکیان لێ کوژراو، دوانیان لێ دیل کران و هێنانیان بۆ خزمەت پەیامبەر ﷺ، ئەویش ئەو کارەی پێناخۆش بوو، چونکە رێکەوتی بەرواری یەکی" رەجەب" ی دەکرد واتە: مانگە قەدەغە کراوەکان، جا قورەیش لێیان کردە هەرا کە موحەممەد ﷺ لە مانگە حەرامەکاندا جەنگی حەڵاڵ کردووە خوای گەورەش فەرمووی: ﴿ قل قتال فیه کبیر ﴾ لە وەڵامدا بڵێ: بەڵێجەنگ کردن لەم جۆرە مانگانەدا کارێکی زۆر گەورەو گوناهە، ﴿ وصد عن سبیل الله وکفر به ﴾ بەڵام رێگرتن لە رێگەی خواو بێ بڕوایی بەخواو﴿ والمسجد الحرام و إخراج أهله منه أکبر عندالله ﴾ جەنگ کردن لەمزگەوتی حەرامداو دەرکردن و دەربەدەرکردنی خەڵکەکەی، ئەمانە گشت لەلای خوا زۆر گەورەوگرانترن لەجەنگی مانگە حەرام کراوەکان، کەوابوو ئەو کارە کەلەدەستی عبدوڵلاوە کەوتەوە لەو رێگرتنە لەدینی خواو، کافر بوون بەخواو، ئەشکەنجەو ئازاردانی موسڵمانان لەلایەن قورەیشەوە ئەو کارەی عەبدوڵلایش لەوەی قورەیش گەورەتر نییە ﴿ والفتنة أکبر من القتل ﴾ وە ئاژاوە و فیتنە نانەوەش لە کوشتن و جەنگ کردن و زۆرهێنان بۆ موسڵمانان تاپاشگەزبینەوە لە جەنگ لە مانگی حەرامدا خراپترو گەورەترە ﴿ ولا یزالون یقاتلونکم حتی یردوکم عن دینکم إن استطاعوا ﴾ بێگومانبن هەمیشە ئەو بێباوەڕانە جەنگتان لەگەڵ دەکەنو هەرگیز کۆتایی ناهێنن و دەست هەڵناگرن "تائەگەر بۆیان بگونجێ" لە ئایینتان

وەردەگـێڕن ﴿ ومن يرتـدد منكم عن دينه ﴾ جا هەرکەسـێکتان لەئایینی خۆی پاشگەز بێتەوە ﴿ فيمت وهو كافر ﴾ و بەکافرییش بمرێ ﴿ فأولئـك حبطت أعمالهم في الدنيا والآخرة ﴾ ئەوانە کە بەکافـری دەمرن کارو کردەوەیان لە هــەردوو دونیا بەفیرۆ ئەڕوا، لەم دونیایەدا لە خێرو بێری ئیسلام بێ بەش ئەبن و، مامەڵەی بێ بڕواییان لەگەڵ ئەکرێ، لەولایش هیچ پاداشتێکی خێریان نابێت ﴿ وأولئـك أصحاب النـار هم فيها خالدون ﴾ دەشـبنە هاوەڵ و هاوڕێی دۆزەخ و، بەهەتاهەتایش لەوێ ئەمێننەوە.

ڕوونکردنەوەیـەک: ئیمامـی (مالیـك) و ئیمامـی (ئەبـو حەنیفە) ئەڵێن: هەرکەسـێ بە کافری، وە یا بە (مورتەدی) مرد، هەرچی کاروکـردەوەی چاکیشـی هەبێ بەفـیرۆ ئەڕواو باتـڵ ئەبێ، وە هەروەها ئیمامی(شـافعی) و بگرە کۆی زانایانیش ئەڵێن: تەنانەت ئەگەر تەوبەش بکا پاش لە دین وەرگەڕانەکەی‌و موسـوڵمان بێتەوە دەبێ هەموو کارەچاکەکانی بکاتەوەو قەزایان بکاتەوە، بۆ نموونە: ئەگــەر حەجـی کردبێ، دەبێ ئێسـتا دووبارە بیکاتــەوە، بەڵام ئیمامــی (شــافعی) بەتەنها خۆی ئــەڵێ: گێڕانــەوەو کردنەوەیان نــاوێ. لــە نێو زاناکانا کێشــەیەك هەیە: ئایــا مرۆیەکی لە دین وەرگەڕاوەو (مورتــەد) دەس بەجێ دەکوژرێ، یا مۆڵەت دەدرێ، ئەگەر موسڵمان نەبوویەوە ئەوسـا ئەکوژرێ؟؟ جەماوەری زانایان ئەڵێن: داوای تەوبەی لێ ئەکرێ، جائەگەر هەر سـوور بوو لەسەر کوفرەکــەی ئەوا ئەکوژرێ، بەڵام پێشــەوا (مالیـك) ئەڵێ: ئەگەر کەسـێ جوێنی بە پێغەمبەردا، ئەوە دەس بەجێ بێ‌ئەوەی داوای تەوبەی لێبکرێ ئەکوژرێ. دیارە هەموو خاوەن ڕایەکانیش بەڵگەی خۆیانیـان هەیــە. ﴿ ٢١٨: إن الذيـن آمنوا والذيـن هاجروا ﴾ بێ‌گومان ئەو کەسانەی کە بڕوایان هێناوکۆچیان کردوو و دەربەدەر بوون ﴿ وجاهدوا في سـبيل الله ﴾ و لەڕای خوادا جیهادیان کرد ﴿ أولئـك يرجون رحمة الله ﴾ ئەو بەڕێزانە بەتەمای ڕەحمەت و بەزەیی و میهرەبانی خواوەندن" بۆیە ئەوەندە خۆیان ماندووئەکەن ودەکۆشن" ﴿ والله غفور رحيم ﴾ بێ‌گومانیش خوا پۆشەرو دلۆڤانە. کارەکــەی عەبدوڵڵایش چونکە تێوە تــلان وناچاری بووە، ئەگەر هەڵەیە کێشی تیابووبێت، خوای‌گەورە چاوپۆشیان لێ ئەکات.

شەرابخواردنەوەو قومار کردن:

پێشــەوا (ئەحمەد) دەڵێت: پەیامبەر ﷺ کاتێ ڕۆیشتە مەدینە، خەڵکێکـی زۆر عەرەق خۆرو قومارچی بوون بۆیە هاتن پرسـیاری حوکمـی ئەم دوانەیان لە پێغەمبەر ﷺ کـرد، جا بۆ ئەو وەڵامە ئایەتی: (یسـألونک عــن الخمر..)ی هات، بــەڵام لەبەرئەوەکە باسـی زمان و قازانجی عەرەق وقوماریشـی دەکرد، هێشـتا ئەو خەڵکـە بەتـەواوی قەناعەتیـان نەکرد کە شــەراب خواردنەوەو قومار یاسـاغ بن، تا جارێك پیاوێکی کۆچەری سـەرخۆش، پێش نوێـژی ئەکرد و قورئانەکەی تێکەڵ کـرد، ئینجا بەتوندتر لەوە، ئـەم ئایەتەش هاتە خوارەوە: (یاأیهاالذیـن أمنوا لا تقربوا الصلاة وأنتم سكاری..) لەپاشان سەخت‌تر لەمیش ئایەتی: (یاأیها الذین أمنوا إنما الخمر والمیسـر والأنصاب والأزلام..) هات؛ ئەوسا ئیتر بەتەواوی دەسـتیان لەشــەراب خواردنەوەو قومار کردن هەڵگرت ﴿ ٢١٩: يسألونك عن الخمر والميسر ﴾ لە بابەت بادەو شەراب و قومارەوە لێت ئەپرسن: ئاخۆ ئەوانە حەڵاڵ‌ورەوان، یان حەرامو ناڕەوان؟ ﴿ قل فيهما إثم كبير ومنافع للناس ﴾ پێیان بڵێ: تاوان و گوناهیان گەورەیە، چونکە وتەی ناشیرین و، جمووجۆڵی ناپەسەندو، خواردنی سـامانی ئەم وئەویان بەناهەق تێدایە، بۆ خەڵکیش بڕێ قازانج و کەڵکیان بۆ هەیە" خۆشی و لەزەتێکی تێدایە بۆیان؛ باری ئابووری وبازرگانیش بۆ هەندێ‌کەس دەس‌دەدا ﴿ وإثمهما أكبر من نفعهما ﴾ بەڵام تاوان و زیانەکانیان لە سوودوو بەهرەکەیان زۆرترە ﴿ و يسـألونك ماذا ينفقون ﴾ لێشـت ئەپرسن چی ئینفاق بکەن لە ڕێگەی خــوادا..؟ ﴿ قل العفو ﴾ بڵێ ئەی پەیامبەر ﷺ زێدە لەخۆتان و، لەماڵ و منداڵتان، ببەخشــن ﴿ كذلك يبين الله لكم الآيــات ﴾ هەر ئا بەو شـێوەیە خوای‌گەورە بەڵگەو نیشـانەکانی خۆیتـان بۆ ڕوون ئەکاتەوە، هەر شـتێك قازانج و سـوود بەخش بێت بۆتان ڕەوا ئەکا، هەرشتێکیش زیان بەخش بێت لێتان یاساغ ئەکات" ﴿ لعلكـم تتفكرون * ٢٢٠: في الدنيا والآخرة ﴾ بەڵکو بتوانــن لە ئاکامی کارو بــاری دونیاو قیامەتتان بیر بکەنەوە" هیچ کامێکیان پشت گوێ نەخەن" لەم ئایەتەوە: هەموو جۆرە شەراب و قومارێك ئەگەرچی ناوی جۆراوجۆری‌تریشیان لێنرابێ قەدەغەن. باشــترین و پیرۆزترینی ســەدەقە ئەوەیە کە لە کاتی دەوڵەمەندی و دەســەڵات و زیاد لە پێویســتییەکانی خاوو خێزان بێت. ((إبدأ بنفســك فتصدق عليها، فإن فضل شئ فلأهلك فإن فضل شئ عن أهلــك فلذي قرابتك، فإن فضل عن ذي قربتك شــئ فهكذا؛ أي: تصــدق به علی الفقراء و المســاكين)) موســلیم ڕیوایەتی کردووە. واتە: لەبــەرا چاوت لەخۆتەوە بێت، ئەوجــا منداڵ وخێزانت، پاشان خزمانی نزیکت، دواتر خەڵکانی‌تر.

لە مەڕ هەتیوان چۆن ڕەفتار بکەین؟

﴿ ويسألونك عن اليتامى ﴾ لەتۆ پرسیارئەکەن ئەی پەیامبەر ﷺ سـەبارەت بەهەتیوان، چۆن ڕەفتاربکەیـن؟ ئاخۆ ئاوو خۆراکیان

جیا بێت لێمان یان نا؟ ﴿ قل إصلاح لهم خير ﴾ بڵێ: هەردەم بەچاکەو چاکەکاری ئاگاتان لێیان بێت وبتوانن بەجیا ماڵەکەیان ڕاگرن، کارێکی چاکە بۆیان ﴿ وإن تخالطوهم فإخوانكم ﴾ خۆئەگەر لەگەڵ ئێوە دەژین و ماڵ وسامانی ئەوانتان لەگەڵ ماڵ وسامانی خۆتان لێکدا و وەك براو خوشکی خۆتان بن، ئەوە کارێکی

فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ ۗ وَيَسْأَلُونَكَ عَنِ الْيَتَامَىٰ ۖ قُلْ إِصْلَاحٌ لَّهُمْ خَيْرٌ ۖ وَإِن تُخَالِطُوهُمْ فَإِخْوَانُكُمْ ۚ وَاللَّهُ يَعْلَمُ الْمُفْسِدَ مِنَ الْمُصْلِحِ ۚ وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ لَأَعْنَتَكُمْ ۚ إِنَّ اللَّهَ عَزِيزٌ حَكِيمٌ ﴿٢٢٠﴾ وَلَا تَنكِحُوا الْمُشْرِكَاتِ حَتَّىٰ يُؤْمِنَّ ۚ وَلَأَمَةٌ مُّؤْمِنَةٌ خَيْرٌ مِّن مُّشْرِكَةٍ وَلَوْ أَعْجَبَتْكُمْ ۗ وَلَا تُنكِحُوا الْمُشْرِكِينَ حَتَّىٰ يُؤْمِنُوا ۚ وَلَعَبْدٌ مُّؤْمِنٌ خَيْرٌ مِّن مُّشْرِكٍ وَلَوْ أَعْجَبَكُمْ ۗ أُولَٰئِكَ يَدْعُونَ إِلَى النَّارِ ۖ وَاللَّهُ يَدْعُو إِلَى الْجَنَّةِ وَالْمَغْفِرَةِ بِإِذْنِهِ ۖ وَيُبَيِّنُ آيَاتِهِ لِلنَّاسِ لَعَلَّهُمْ يَتَذَكَّرُونَ ﴿٢٢١﴾ وَيَسْأَلُونَكَ عَنِ الْمَحِيضِ ۖ قُلْ هُوَ أَذًى فَاعْتَزِلُوا النِّسَاءَ فِي الْمَحِيضِ ۖ وَلَا تَقْرَبُوهُنَّ حَتَّىٰ يَطْهُرْنَ ۖ فَإِذَا تَطَهَّرْنَ فَأْتُوهُنَّ مِنْ حَيْثُ أَمَرَكُمُ اللَّهُ ۚ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ التَّوَّابِينَ وَيُحِبُّ الْمُتَطَهِّرِينَ ﴿٢٢٢﴾ نِسَاؤُكُمْ حَرْثٌ لَّكُمْ فَأْتُوا حَرْثَكُمْ أَنَّىٰ شِئْتُمْ ۖ وَقَدِّمُوا لِأَنفُسِكُمْ ۚ وَاتَّقُوا اللَّهَ وَاعْلَمُوا أَنَّكُم مُّلَاقُوهُ ۗ وَبَشِّرِ الْمُؤْمِنِينَ ﴿٢٢٣﴾ وَلَا تَجْعَلُوا اللَّهَ عُرْضَةً لِّأَيْمَانِكُمْ أَن تَبَرُّوا وَتَتَّقُوا وَتُصْلِحُوا بَيْنَ النَّاسِ ۗ وَاللَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ﴿٢٢٤﴾

زۆرباشە، ﴿ والله يعلم المفسد من المصلح ﴾ خۆ خوا کەسانی فەسادکارو بەدکار لەکەسانی چاکە کار زۆر چاك دەناسێت ﴿ ولو شاء الله لأعنتكم ﴾ ئەگەر خوا بیویستبا، فەرمانی جیاکردنەوەی ماڵی هەتیوانی ئەداو مەرجی سەختی لەسەر دائەنان ﴿ إن الله عزيز حكيم ﴾ چونکە بەڕاستی خوا هەرخۆی زاڵ و باڵادەستە، حەکیم وکارجوانو لە کارزانە بۆ ئەوکەسەی وا چاودێرو سەرپەرستی کاری هەتیوە، بەڵێ تێکەڵکردنی دارایی وسامانی هەتیو بەماڵی سەرپەرستی هەتیوەکەوە "لەگەڵ پێش چاوگرتنی بەرژەوەندی هەتیوەکەدا" بەمەرجێ خێرو سوودی ئەوە، زیاتربێ بۆ هەتیوەکە کارێکی ڕەوایە، خۆئەگەر بەو تێکەڵکردنە ماڵی هەتیوەکە کەم ونوقسان دەبوو، دیارە ئەوە حەرامو قەدغەیە.

لە بت پەرستان ژن مارە ناکرێ و، ژنیشیان لێ ناخوازرێ:

﴿ ٢٢١: ولا تنكحوا المشركات حتى يؤمن ﴾ ژنانی خوانەناس وهاوبەشدانەر مارە مەکەن، تا باوەڕی دامەزراوو ڕاستەقینە دێنن، ئیمامی (تەبەری) دەڵێت: ژنانی خاوەن کتێب ونامە، بەر (نەهی) ئەم ئایەتە ناکەون، واتە: ژنانی ئەهلی کتێب دەتوانرێ مارە بکرێن.

، چونکە ئەمان بەئایەتی: (والمحصنات من الذين أوتوا الكتاب من قبلكم..) لەسوورەتی (النساء) مارە کردونیان بۆ موسوڵمانان حەڵاڵ کراوە. پێشەوا (عومەر)یش ئەوکاتە کە ڕێی لە(تەڵحەوحوزەیفە) گرت لە مارەکردنی ژنانی جوولەکەو گاور لەبەرئەوەبوو کەخەڵکێکی تر چاولەوان نەکاو، دەرەنجام دەست لەژنە موسڵمانەکان هەڵبگیردرێ ﴿ ولأمة مؤمنة خير من مشركة ولو أعجبتكم ﴾ وە بەڕاستی کەنیزە یەکی برودار بۆ هاوجووت لە ژنێکی هاوبەش دانەر هێژاترو باشترە، ئەگەرچی ئەم ژنە خوانەناسە جوانیی وماڵ ودارایییەکەی سەرسامی کردبن و زۆریش حەزیان لێبکەن ﴿ ولا تنكحوا المشركين حتى يؤمنوا ﴾ ژنانو کچانی باوەڕدار لەخوانەناس وهاوبەش دانەران مارە مەکەن تا نەبنە خاوەن باوەڕی دامەزراو ﴿ ولعبد مؤمن خير من مشرك ولو أعجبكم ﴾ چونکە بێگومانە کە بەندەیەکی باوەڕدار لەپیاوێکی ئازادی هاوبەش دانەرو خوانەناس هێژاتروچاکترە، هەرچەن ئەو موشریکە قەدوقیافەو پایەوپلەی سەراسیمەتان بکات ﴿ أولئك يدعون إلى النار ﴾ چونکە بەڕاستی ئەو هاوبەش دانەرانە خەڵکی بۆ نێو ئاگر بانگ دەکەن ﴿ والله يدعوا إلى الجنة والمغفرة بإذنه ﴾ خوایش بەفەرمانی خۆی بەرەو بەهەشت و لیبووردن بانگ دەکات ﴿ ويبين آياته للناس لعلهم يتذكرون ﴾ خوا بەڵگەونیشانەکانی خۆی وحوکمی خۆی هەمیشە بۆخەڵك روون ئەکاتەوە، بەڵکو بیر بکەنەوەو ئامۆژگاری وەرگرن. جاکەوابوو خواستنو مارەکردنی ژنانی موشریك و کافرو (مورتەددە)و لەدین وەرگەڕاوە باتڵو قەدەغەیە، بەڵام ژنانی ئەهلیکیتاب "بێجگە لە موحاریب" خواستنو مارەکردونیان حەڵاڵە؛ وەبە هیچ جۆرێکیش ژنی موسڵمان و خاوەن باوەڕ نابێ لەموشریك وکافرو لەدین وەرگەڕاوەو ئەهلیکیتاب مارەبکرێ؛ دەبێ هەوڵ بدرێ کە بەهیچ شێوەیە لەگەڵ دام و دەزگای کافران لێك نزیك نەبینەوە، و دەبێ لەسەر ڕێژەی بنەمای (مووالات) و (موعادات) مامەڵەیان لەگەڵ بکرێ.

لە عوزری ژنانتاندا سەرجێیی مەکەن:

لەسەردەمی نەفامیدا "بەتایبەت جوولەکە" هەرئافرەتێك دەکەوتە بێ نوێژییەوە لەتەکیا دانەدەنیشتن و، نانیان لەگەڵ نەئەخواردن، لە پاشان خوا ئەم ئایەتەی خوارەوەی ناردو تێیگەیاندن کە تەنها

کاری ژن ومێردی لەگەڵیا حەرامە، ئەگینا پێکەوە نانخواردن وپێکەوەخەوتن و..هتد حەڵاڵە.(موسلیم). ﴿ ۲۲۲: ویسألونک عن المحیض ﴾ ئەی پێغەمبەر ﷺ سەبارەت بە تێکەڵی ژنان لەسەردەمی بێ نوێژی وحەیزیاندا لێت ئەپرسن؟ ﴿ قل هو أذی ﴾ پێیان بڵێ: ئەو خوێنە شتێکی زیاناویو قیزەونەو هەرکەسێك لێی نزیك ببێتەوە تووشی عەزیەت وئازار ئەبێ ﴿ فاعتزلوا النساء فی المحیض ﴾ جا کەوابوو ئێوەیش لەماوەی بێنوێژییاندا لێیان وەدووربن وتێکەڵی سەرجێیان مەکەن ﴿ ولا تقربوهن حتی یطهرن ﴾ وە نابێ نزیکیان ببنەوەو بچنەلایان، هەتاپاك ئەبنەوە ﴿ فإذا تطهرن فأتوهن ﴾ جاکە پاکیش بوونەوەو خۆشیان شوشت، ئەوجا دەتوانن بۆیان بچن و تێکەڵاوییان لەگەڵ بکەن ﴿ من حیث أمرکم الله ﴾ لەو جێیەوە خوا ڕێی پێداون، واتە: لە پێشەوە ﴿ إن الله یحب التوابین ویحب المتطهرین ﴾ بەڕاستی خوا ئەو کەسانەی خۆش ئەوێ کە لە گوناه پەشیمان ئەبنەوەو، خۆیان بەپاك وخاوێن ڕائەگرن "تەبیعەت پاکن لەکاتی حەیزدا، لەپاشەوەی قەدەغە کراو ناچنە لای ژنەکانیان" ﴿ ۲۲۳: نساؤکم حرث لکم ﴾ ژنەکانتان لەکاتی پاکیدا جێی کشتوکاڵتانن جیگەی سەوز بوونی تۆوتانن ﴿ فأتوا حرثکم أنی شئتم ﴾ کەوابوو لەهەر کوێوە دەتانەوێ بچنە کێڵگەکەتانەوە بەهەرکات وبەهەرجۆر ئەتانەوێ "هەر لەجێگەی سەوزکردنەوە بێ و، پاك بێ ﴿ وقدموا لأنفسکم ﴾ هەر شتێك کە هۆی قازانجە بۆتان" هەموو کردەویەکی خێر، دیارە ئەو منداڵەیش ئەگرێتەوە پێشی خۆتانی بخەن ﴿ واتقوا الله ﴾ دەبێ لە بڕیارەکانی خواش پارێز بکەن و سنووری مەشکێنن ﴿ واعلموا أنکم ملاقوه ﴾ چاکیش بیزانن کە بێگومان ئەچنە پێشگای خواو، بەدیداری شادئەبنو لێشتان ئەپرسێتەوە: چیتان کرد، چۆنتان کرد؟ ﴿ وبشر المؤمنین ﴾ بڕوادارنیش دڵخۆش بکە بەو دیدارەو بە هەموو و نازو نیعمەتەکانی بەهەشت کە بۆیان ئامادەکراوە.

لەم دوو ئایەتەدا (۲۲۲-۲۲۳) وەردەگیردرێ کە: دەست تێکەڵ کردن لەگەڵ ژنەکانتاندا لەکاتی بێ نوێژی و زەیسانیدا قەدەغەو حەرامە، ژنی بێ نوێژو زەیسان تا خوێنەکەی تەواو نەبێ و نەوێسێتەوەو خۆی نەشۆرێ حەرامە چوونە لای، چوونە لای ژنان لە پاش (دبر) یەوە " بەدەنگی کۆی زاناکان"حەرامە. خۆ پاك کردنەوە لە گوناح و تاوان بەتەوبە، وە لە هەموو چڵك و چەپەڵی یەك واجبێکی ئیسلامی یە، ڕای جەماوەری زانایان لەسەر ئەوەیە هەر کەسێ لە کاتی حەیزدا چوویە لای ژنەکەی کەفارەتی لەسەر نییە، بەڵکو دەبێ تەوبە بکا، ئەو فەرموودەیەش کە دەڵێ: (الکفارة بنصف دینار أو دینار) بە لاوازیان داناوە.

بۆ واز هێنان لەکاری چاکە سوێند بەخوا ناخورێت:

﴿ ۲۲٤: ولا تجعلوا الله عرضة لأیمانکم أن تبروا وتتقوا وتصلحوا بین الناس ﴾ وە سوێندە کانتان بەخوا مەکەنە کۆسپ و بەرهەڵست بۆ کردنی چاکەو ڕێخستنی نێوانتان و خۆپارێزی و تەقواتان؛ واتە: ئەگەر سوێندتان خوارد بۆ نەکردنی هەر کارێکی چاك؛ با ئەو سوێندە نەبێتە لەمپەرو مانیع بۆ نەکردنی ئەو کارە خێرە، بەڵکو سوێندەکەتان بشکێنن و کەفارەتی بدەن وبچن ئەو کارە چاکانە ئەنجام بدەن ﴿ والله سمیع علیم ﴾ خوا زۆر بیسەرو زانایە ئاگاداری هەموو نیازو نییەتێکتانە ﴿ ۲۲٥: لا یؤاخذکم الله باللغو فی أیمانکم ﴾ بێگومان خوای گەورە بەو سوێندە بێ نیازو سەر زارەکیانە پرسیارتان لێ ناکاو لێتان ناگرێ واتە: ئەو سوێندانەی کە" لە خۆتانەوە بێ ئیرادەو نیاز! "ناوەڵڵاو بەڵێ وەڵڵا" لەدەمتان دەردەچن، گوناهتان ناگات گەر کاریان پێنەکەن ﴿ ولکن یؤاخذکم بما کسبت قلوبکم ﴾ بەڵکو لەسەر ئەوسوێندانە لێتان دەگرێ کە نییەتی دەڵتانی لەسەرەو ئاگاتان لەخۆتانە؛ واتە: هەر سوێندێ بەنیازو نییەت بوو و شکانتان، دەبێ تۆڵەو کەفارەتی بدەن، بەوپێیە کە لەسوورەتی (مائیدە)دا ڕوونکراوەتەوە ﴿ والله غفور حلیم ﴾ و خوا زۆر پۆشەرو بەتاقەت ولەسەرخۆیە.

سوێند دەخۆن لەگەڵ ژنەکانیان نەنوون:

﴿ ۲۲٦: للذین یؤلون من نسائهم تربص أربعة أشهر ﴾ ئەو کەسانەی سوێند ئەخۆن لەگەڵ ژنەکانیان "دەس تێکەڵ نەکەن ونەخەون" هەتا چوار مانگ مۆڵەتیان دەدرێ بۆشکاندنی سوێندەکانیان و گەڕانەوە بۆسەر جێگەی خەوتنیان ﴿ فإن فاؤا فإن الله غفور رحیم ﴾ ئینجا ئەگەر لەو ماوەیەدا گەڕانەوە لایانو سوێندەکانیان شکاندو ڕێککەوتن و چوونەوە لای ژنەکانیان، ئەوە بێگومان خوا زۆر لێبوردەو چاوپۆشیکارو دلۆڤانە، دەبورێ لەوماوەیە.﴿ وإن عزموا الطلاق فإن الله سمیع علیم ﴾ خۆئەگەر"پاش ئەو چوارمانگە" بۆ تەڵاق دانیان هەرسوور بوون و لێبڕان و نەگەڕانەوە لایان، ئەوە بەڕاستی خوا بیسەرو زانایە.

بەکورتی: کەسێ سوێندی خوارد نەڕواتە لای ژنەکەی، ئەوە نابێ ئەوسوێندە لەچوارمانگ زیاتر تێپەڕێ، خۆئەگەر پێش چوار مانگەکە گەڕایەوەو چوویەوەلای ژنەکەی؛ دیارە ئەوە هیچی لەسەر نییە، تەنانەتی ئیبن عەبباس "خوای لێ ڕازی بێت" ئەڵێت: ئەگەر چوار مانگەکە تێپەڕیی و، ئەوکەسە هەر سوور بوو لەسەر قسەی خۆی ئەوە خۆبەخۆ یەك تەڵاقی ئەکەوێ ژنەکە (بائن)ـە دەبێتەوەو

ڕزگاری دەبێ لێی، ئەمە ڕاوبۆچوونی ئەبو حەنیفەیشە "خوا لێیان خـۆش بێت" خۆئەگەر هەر درێژەی دایـەو نەگەڕایەوەلای، ئەوا پاش چوارمانگ دادوەری شـەرعی بەزۆر پێی تەڵاق دەدا، چونکە دینی ئیسـلام، هەرچۆنێ نان ونەفەقەی داناوە، سەر جێگاییشی داناوە، بۆیە ئەگەر لەو چوارمانگەدا نەگەڕایەوە سەر جێگاکەی،

لَّا يُؤَاخِذُكُمُ ٱللَّهُ بِٱللَّغْوِ فِيٓ أَيْمَٰنِكُمْ وَلَٰكِن يُؤَاخِذُكُم بِمَا كَسَبَتْ
قُلُوبُكُمْۗ وَٱللَّهُ غَفُورٌ حَلِيمٌ ﴿٢٢٥﴾ لِّلَّذِينَ يُؤْلُونَ مِن نِّسَآئِهِمْ تَرَبُّصُ
أَرْبَعَةِ أَشْهُرٍۖ فَإِن فَآءُو فَإِنَّ ٱللَّهَ غَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿٢٢٦﴾ وَإِنْ عَزَمُوا۟
ٱلطَّلَٰقَ فَإِنَّ ٱللَّهَ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ﴿٢٢٧﴾ وَٱلْمُطَلَّقَٰتُ يَتَرَبَّصْنَ
بِأَنفُسِهِنَّ ثَلَٰثَةَ قُرُوٓءٍۚ وَلَا يَحِلُّ لَهُنَّ أَن يَكْتُمْنَ مَا خَلَقَ ٱللَّهُ فِيٓ
أَرْحَامِهِنَّ إِن كُنَّ يُؤْمِنَّ بِٱللَّهِ وَٱلْيَوْمِ ٱلْءَاخِرِۚ وَبُعُولَتُهُنَّ أَحَقُّ بِرَدِّهِنَّ
فِى ذَٰلِكَ إِنْ أَرَادُوٓا۟ إِصْلَٰحًاۚ وَلَهُنَّ مِثْلُ ٱلَّذِى عَلَيْهِنَّ بِٱلْمَعْرُوفِۚ
وَلِلرِّجَالِ عَلَيْهِنَّ دَرَجَةٌۗ وَٱللَّهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ ﴿٢٢٨﴾ ٱلطَّلَٰقُ مَرَّتَانِۖ
فَإِمْسَاكٌۢ بِمَعْرُوفٍ أَوْ تَسْرِيحٌۢ بِإِحْسَٰنٍۗ وَلَا يَحِلُّ لَكُمْ أَن
تَأْخُذُوا۟ مِمَّآ ءَاتَيْتُمُوهُنَّ شَيْـًٔا إِلَّآ أَن يَخَافَآ أَلَّا يُقِيمَا حُدُودَ
ٱللَّهِۖ فَإِنْ خِفْتُمْ أَلَّا يُقِيمَا حُدُودَ ٱللَّهِ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِمَا فِيمَا ٱفْتَدَتْ
بِهِۦۗ تِلْكَ حُدُودُ ٱللَّهِ فَلَا تَعْتَدُوهَاۚ وَمَن يَتَعَدَّ حُدُودَ ٱللَّهِ فَأُو۟لَٰٓئِكَ
هُمُ ٱلظَّٰلِمُونَ ﴿٢٢٩﴾ فَإِن طَلَّقَهَا فَلَا تَحِلُّ لَهُۥ مِنۢ بَعْدُ حَتَّىٰ تَنكِحَ
زَوْجًا غَيْرَهُۥۗ فَإِن طَلَّقَهَا فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِمَآ أَن يَتَرَاجَعَآ إِن ظَنَّآ أَن
يُقِيمَا حُدُودَ ٱللَّهِۗ وَتِلْكَ حُدُودُ ٱللَّهِ يُبَيِّنُهَا لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ ﴿٢٣٠﴾

دادوەر لێکیـان جیا دەکاتـەوە، پیاوەکە پێی خۆش بێت، یان نا! تەنانەتی (ئیبن تەیمییە) دەڵێ: ئەگەر پیاوەکە تاقەی سـەرجێگای نەبوو، دادگا پێی تەڵاق دەدات.

عیددەی ژنی تەڵاقدراو:

﴿ ٢٢٨: والمطلقات يتربصن بأنفسـهن ثلاثة قروء ﴾ ئەو ژنانەی -پاش چوونە لایان- تەڵاق دران، تا سێ پاکی دەبێ خۆیان بگرن ومێرد نەکەنەوە.

(قورء) لەسـەر قسـەی ئیمامی شـافعی و ئیمامی مالیك، پاکیە، یان دەڵێن: تا سێ حەیز دەبینن ئەگەر خاوەن حەیز بوون لەسەر وتەی (ئەبو حەنیفە) و ئیمامی (ئەحمەد) دەبێ دانیشن، لەپاشان ئارەزووی خۆیانە شوو بکەنەوە، یان نا ﴿ ولا يحل لهن أن يكتمن ما خلق الله في أرحامهن ﴾ بۆ ئەو ژنە تەڵاقدراوانە ڕەوا نییە ئەوەی خوا خسـتوویەتە منداڵدانیانەوە بیشـارنەوە، واتە: ئەگەر سکیان پڕبـووە، وەیان لەحەیزدا بوون، نابێ کیتمانی بکەن، بەڵکو دەبێ هەر ڕاسـتیەکەی بڵێن ﴿ إن كن يؤمن بالله واليوم الآخر ﴾ ئەگەر باوەڕیـان بە خواو بەڕۆژی دوایی هەیە دەبێ کیتمانی هەق نەکەن ﴿ وبعولتهـن أحق بردهن في ذلك ﴾ مێردەکانیان "لە پیاوانی‌تر" خاوەن هەقترن بۆدیسـان گەڕانەوەلایان، لەمـاوەی عیددەدا، تا ئەوە کە شـوو بە یەکێکی تر بکەن ﴿ إن أرادوا إصلاحا ﴾ ئەگەر لەو ماوەیەدا بیانەوێ "ئاشتی بکەن و" کاروباری خۆیان ڕێك وپێك بکەن، دیارە ئەو هەقی گەڕانەوەیە بۆ تەڵاقێکە، کە مافی گەڕانەوەی تێـدا هەبێ ﴿ ولهن مثل الذي عليهن بالمعروف ﴾ ژنان هەرچۆنێ ئەرکی ژنانەیان لەسـەرە، مافی ڕەوای خۆشـیان لەسـەر پیاوان بەشـێوەیەکی پەسەندی کۆمەڵگەی ئیسـلامی هەیە، واتە: دەبێ هەردوولا مافەکانی یەکتر بپارێزن و، کەسێکیان ستەم لەوی‌تریان نەکات، ئەگەر پیاوان لەسـەریان بێـت مارەییان بدەن و، ژیان و ژیواری باشیان بۆ پەیداکەن و، قەتیش ئەزیەت وئازاریان نەدەن، هەروایـش دەبێ ژنان ڕیعایەتی حـاڵ و ژیانی مێردەکانیان بکەن و، ڕووخۆش و، ڕوو گەشـبن لەتەکیانداو، زیادەڕەوو(موسـریف) نەبـن لەهیچ کارێکیاندا ﴿ وللرجال عليهن درجة ﴾ زیاد لەمەیش پیاوان پلەیەکیان بەسـەر ژنانەوە هەیە. (سەید قوتب) ئەڵێ: ئەو پلـە زیادەیە کە بۆ پیاوان هەیە ئەوەیە کە دەتوانێ دوای تەڵاقدان ژنەکـە بگێڕێتـەوە ژێر ڕکێفی خـۆی، بەڵام ئافرەتەکـە ناتوانێ ئـەو کارە بـکات، ئەگەرچی هەندێ لەزانایـان دەڵێن ئەو پلەیە هەرئەو(قەووامە)یە کەلە سوورەتی (نیساء)دا باسکراوە، خۆئەگەر" گریمان" ئەمەیش بێت، دیارەکە ئەوپلەیە پلەی (تەکلیف)ـە نەك (تەشـریف)، لەئایەتی (٥٩)ی (نەحل)یشدا هەرلەم بابەتە شتێك نووسـراوە، ﴿ والله عزيز حيكم ﴾ وە خواش دەسـەڵاتدارو زاڵە، لـەکارزان و کار بەجێیـە. چونکە مافی بە ژنان بەخشـی، پاش ئەوەی کە وەك کوتاڵ و کەل و پەل سەیر ئەکران!!

تەڵاق سیانەو، ژن دوو کەڕەت دەهێنرێتەوە:

﴿ ٢٢٩: الطلاق مرتان ﴾ ئەو تەڵاقە کەمێرد بتوانێ تێیدا ژنەکەی بگێڕێتەوە بۆلای خۆی تەنها دووکەڕەتە ﴿ فإمسـاك بمعروف أو تسريح بإحسان ﴾ ئینجا دوایی (بۆ سێیەم جار) یا ئەبێ بەیاسایەکی چاك وقەشەنگ و، بە گوزەرانێکی پەسەند ڕابگیردرێ‌و، ئیتر تەڵاق بەدەمیا نەبێت، یان بەشێوەیەکی باش‌و بێ‌هەرا دەس لێك بەردانە واتە: لەهیچ حاڵێکا نابێ ستەمی لێ‌بکات وبەخراپەناوی بەرێت، کەوابوو تەڵاق سـێ کەڕەتە، کەڕەتی یەکەم، ئەگەر هێمان ژنەکە لەمـاوەی عیددەدا بـوو، ئەوە بێ نیکاحی تـازە پیاوەکە ئەتوانێ

بیگێڕێته‌وه لای‌خۆی، که‌ڕه‌تی‌دووه‌میش هه‌ر به‌وشێوه‌یه، ئه‌وجا بۆکه‌ڕه‌تی سێیه‌م: یا ئه‌بێ به ڕێکوپێکی لای‌خۆی ڕای‌بگرێ‌و، جارێکی تر ته‌ڵاق نه‌خوا، وه‌یاده‌بێ به‌چاکی‌و بێ‌هه‌را ته‌ڵاقی بداو، هیچ سته‌مێکی لێ‌نه‌کات ﴿ ولا یحل لکم أن تأخذوا مما آتیتموهن شیئا ﴾ وه بۆتان ڕه‌وانییه "ئه‌ی مێرده‌کان" که له‌و مادده‌یه به ژنانه‌کانتان داوه هیچ شتێکیان لێ وه‌ربگرنه‌وه"له به‌رامبه‌ر ته‌ڵاقه‌که‌یانه‌وه" ﴿ إلا أن یخافا ألا یقیما حدود الله ﴾ مه‌گه‌ر ئه‌وکاته ژن وپیاوه‌که بترسن که‌نه‌توانن سنووره‌کانی خوا به‌باشی ڕاگرن ﴿ فإن خفتم الأ یقیما حدود الله ﴾ خۆئه‌گه‌ر ترستان هه‌بوو" ئه‌ی قازییه‌کان: " که‌ئه‌و ژن وپیاوه سنووره‌کانی خوا ڕاناگرن، هه‌میشه هه‌راو کێشه‌یانه ﴿ فلا جناح علیهما فیما افتدت به ﴾ له‌حاڵی ئاوادا هیچ گوناهێکیان ناگات، که ژنه‌که ده‌س له‌مارەییه‌که‌ی خۆی هه‌ڵبگرێ له به‌رامبه‌ر ته‌ڵاقه‌وه‌و، واته: "هه‌رکات گه‌یشتنه پله‌ی پێکه‌وه نه‌ژیان، ژنه‌که ئه‌توانێ شتێك له‌ماره‌یه‌که‌ی بدا، یان هه‌مووی به‌مێرده‌که‌ی و ته‌ڵاقی لێ‌وه‌رگرێ، وخۆی ڕزگاربکا. ئه‌مه‌یه که له‌شه‌ریعه‌تی ئیسلامدا پێی ئه‌ڵێن (خولع- خۆداماڵێنن له‌ده‌س پیاوی ناچیزه) ﴿ تلك حدود الله فلا تعتدوها ﴾ ئه‌م ته‌ڵاقدان و گێرانه وه‌ی ژن بۆ ژێر ڕکێفی مێردو، یان خولع کردن له‌گه‌ڵیان.. هتد گشت سنوورو یاسای خوان، که‌وابوو لێیان ده‌ر مه‌چن ﴿ ومن یتعد حدود الله فأولئك هم الظالمون ﴾ ئه‌وانه‌ش که له‌سنووره‌کانی خوا تێ‌ده‌په‌ڕن سته‌مکارن، به‌ڵێ له‌سه‌رده‌می جاهیلیه‌تا، بگره تا ده‌مێکیش له‌سه‌رهه‌ڵدانی ئیسلاما ته‌ڵاقدان سنوورێکی نه‌بوو، پیاوی واهه‌بوو ده‌جارو بیست جار ژنه‌که‌ی خۆی ته‌ڵاق ئه‌داو ئه‌یگێڕایه‌وه بۆنیکاحی خۆی، تا ژنێ له‌وانه سکاڵای برده لای خاتوو عایشه (ڕه‌زای خوای له‌سه‌ر بێت)، ئه‌ویش بۆ پێغه‌مبه‌ری ﷺ گێڕایه‌وه، ئه‌وجا ئه‌م ئایه‌ته‌ی: (الطلاق مرتان..)ی هات. له‌م ئایه‌ته‌وه وه‌رگیرا که سێ ته‌ڵاقه به‌یه‌ك که‌ڕه‌ت، وه‌ك بڵێ: (أنت طالق ثلاثا) حه‌رامه‌و بیدعه‌یه، به‌ڵام له‌گه‌ڵ ئه‌وه‌یشدا جه‌ماوه‌ری زانایان سێ ته‌ڵاقه‌که به‌یه‌ك که‌ڕه‌ت ده‌خه‌ن، ئه‌وسا ئه‌گه‌ر ژنانێك له‌گه‌ڵ پیاوه‌که‌ی خۆیدا پێکه‌وه نه‌ده‌گونجان، بۆ چاره‌سه‌ری ئه‌مه له‌فیقهی ئیسلامیدا به‌ناوی (خولع) ه‌وه هاتووه: که ژنه‌که ده‌توانێ به‌مارەییه‌که‌ی خۆی ئازاد بکا، له‌وحاڵه‌ته گرژیی‌و ئاڵۆزییه که‌له‌گه‌ڵ مێرده‌که‌ی دروستی کردووه، شیاوی باسه ده‌بێ ئه‌وه‌یش بزانین قسه‌ی ڕاست ئه‌وه‌یه که (خولع) به‌مانای ته‌ڵاقه‌و، ژماره‌ی ته‌ڵاقی پێ‌که‌م ئه‌بێته‌وه. به‌ڵام ئاخۆ پیاو ده‌توانێ زیاد له‌وه وه‌ختی خۆی کردوویه‌تی به‌مارەیی ژنه‌که‌ی ئێستا له‌به‌رامبه‌ر ته‌ڵاقه‌که‌یه‌وه لێی بسێنێ؟ بۆئه‌مه حه‌نه‌فییه‌کان ئه‌ڵێن: ئه‌گه‌ر ته‌ڵاقه‌که به‌هۆی ناچیزه‌یی ئافره‌ته‌که‌وه بوو، ئه‌وه پیاوه‌که کاتی خۆی چه‌نده‌ی داوه به‌مارەیی ژنه‌که‌ی ئێستاش ده‌بێ‌هه‌ر ئه‌وه‌ی لێ وه‌ربگرێته‌وه، خۆ ئه‌گه‌ر تاوان تاوانی پیاوه‌که بوو، ئه‌وا نابێ له‌باتی ته‌ڵاقه‌که هیچ شتێکی لێ‌وه‌رگرێ، به‌ڵکو ده‌بێ به‌خۆڕایی تلاقی بدات، دیاره ئه‌م یاسای(خولع) به‌بنه‌ماو چاره‌سه‌رێکی زۆر باشه بۆ خۆ ڕزگارکردنی ژنان له‌ده‌س پیاوان.

دوای سێ ته‌ڵاقه ژنه‌که‌ی بۆ حه‌ڵاڵ نییه،
مه‌ر شوویه‌کی تر بکاو ته‌ڵاق بدرێ:

﴿ ٢٣٠: فإن طلقها فلا تحل له من بعد حتی تنكح زوجا غیره ﴾ ئینجا ئه‌گه‌ر له‌دوای ئه‌م دوو جاره‌ش، بۆجاری سێیه‌م ژنه‌که‌ی ته‌ڵاقدا، ئه‌وه ئیتر جارێکی‌تر ئه‌و ژنه‌ی بۆحه‌ڵاڵ نابێ تا ده‌چێ شوو به پیاوێکی‌تر ده‌کاو له‌گه‌ڵیشی ده‌س تێکه‌ڵ ده‌کاو" ئه‌وسا به ئاره‌زووی خۆیشی ته‌ڵاقی ده‌دات، یان ده‌مرێ، ئه‌وجا ئیتر ئه‌میش ده‌توانێ -پاش عیدده- ماره‌ی بکاته‌وه. هه‌ر ئه‌مه‌یه"ته‌حلیل"ی شه‌رعی که‌له‌قورئاندا هاتووه، ئیتر بێجگه له‌مه به‌هه‌ر جۆرو شێوه‌یه‌کی تر ئه‌م مه‌سه‌له‌یه ده‌سکاری بکرێ، ئه‌وه پێغه‌مبه‌ر ﷺ به" التیس المستعار" سابرینی خوازراو، ناوی بردووه و ده‌شفه‌رموێ: ((لعن الله المحلل والمحلل له)) (مسند الإمام احمد ١/٤٥٠-٤٥١). واته: نه‌حله‌تی خوا له‌هه‌ردوو پیاوه‌که-مێردی یه‌که‌م و دووه‌م- که‌وابوو جگه‌له‌مه که ئایه‌ته‌که خۆی دیاریکردووه گشت جۆرێکی‌تر، ناشه‌رعی‌وناپه‌سه‌نده‌و حیله‌وفرت وفێڵه، بۆیه ئه‌فه‌رموێ: ﴿ فإن طلقها فلا جناح علیهما أن یتراجعا إن ظنا أن یقیما حدود الله ﴾ خۆ ئه‌گه‌ر ئه‌و مێرده‌ی دووه‌مه‌یش "به‌ئاره‌زووی خۆی" ته‌ڵاقی‌دا ئه‌وساکه ئه‌وژن وپیاوه هیچ گوناهیان له‌سه‌ر نییه دووباره بگه‌ڕێنه‌وه لای یه‌کتر بۆ ژیانی ژن‌و مێردی، به‌و مه‌رجه‌ی که‌وابزانن هه‌ردووکیان ده‌توانن سنووره‌کانی خوا ڕاگرن و"به‌یه‌که‌وه بژین" ﴿ وتلك حدود الله یبینها لقوم یعلمون ﴾ ئه‌م یاسایانه گشت سنووری خوان و، ڕوونیان ده‌کاته‌وه بۆئه‌وکه‌سانه بیر له‌پاشه‌ڕۆژی کاره‌کانیان ده‌که‌نه‌وه. جاکه‌وابوو ژنی پاکتاوو سێ به‌سێ کراو به‌دوو مه‌رج نه‌بێ بۆ مێرده‌که‌ی‌حه‌ڵاڵ نابێته‌وه، یه‌که‌م: به‌شێوه‌یه‌کی شه‌رعی ماره بکرێ له‌پیاوێکی ترو ده‌سیشی له‌گه‌ڵ تێکه‌ڵ بکا، ئه‌وسا یا به‌ئاره‌زووی خۆی ته‌ڵاقی بدا، یان بمرێ. دووه‌م: ئه‌بێ هه‌ردوولا "ژن و پیاوه‌که" یه‌قینیان هه‌بێت پاش گه‌ڕانه‌وه‌که ده‌توانن پێکه‌وه بژین و ئه‌و حاڵه‌ته‌ی پێشوو دووباره نه‌بێته‌وه.

لەگەڵ ژنی تەڵاقدراودا جوامێر بن:

﴿ ٢٣١ : وإذا طلقتم النساء فبلغن أجلهن ﴾ ئەگەر ژنانتان تەڵاق داو ماوەی حەیە وچاوەڕوانیان تەواوبوو، واتە: هێشان دەرفەتیان هەبوو بگەڕێنەوە لاتان ﴿ فأمسكوهن بمعروف أو سرحوهن بمعروف ﴾

وَإِذَا طَلَّقْتُمُ ٱلنِّسَآءَ فَبَلَغْنَ أَجَلَهُنَّ فَأَمْسِكُوهُنَّ بِمَعْرُوفٍ أَوْ
سَرِّحُوهُنَّ بِمَعْرُوفٍ ۚ وَلَا تُمْسِكُوهُنَّ ضِرَارًا لِّتَعْتَدُوا۟ ۚ وَمَن يَفْعَلْ
ذَٰلِكَ فَقَدْ ظَلَمَ نَفْسَهُۥ ۚ وَلَا تَتَّخِذُوٓا۟ ءَايَٰتِ ٱللَّهِ هُزُوًا ۚ وَٱذْكُرُوا۟
نِعْمَتَ ٱللَّهِ عَلَيْكُمْ وَمَآ أَنزَلَ عَلَيْكُم مِّنَ ٱلْكِتَٰبِ وَٱلْحِكْمَةِ
يَعِظُكُم بِهِۦ ۚ وَٱتَّقُوا۟ ٱللَّهَ وَٱعْلَمُوٓا۟ أَنَّ ٱللَّهَ بِكُلِّ شَىْءٍ عَلِيمٌ ﴿٢٣١﴾
وَإِذَا طَلَّقْتُمُ ٱلنِّسَآءَ فَبَلَغْنَ أَجَلَهُنَّ فَلَا تَعْضُلُوهُنَّ أَن يَنكِحْنَ
أَزْوَٰجَهُنَّ إِذَا تَرَٰضَوْا۟ بَيْنَهُم بِٱلْمَعْرُوفِ ۗ ذَٰلِكَ يُوعَظُ بِهِۦ مَن كَانَ
مِنكُمْ يُؤْمِنُ بِٱللَّهِ وَٱلْيَوْمِ ٱلْءَاخِرِ ۗ ذَٰلِكُمْ أَزْكَىٰ لَكُمْ وَأَطْهَرُ ۗ وَٱللَّهُ
يَعْلَمُ وَأَنتُمْ لَا تَعْلَمُونَ ﴿٢٣٢﴾ ۞ وَٱلْوَٰلِدَٰتُ يُرْضِعْنَ أَوْلَٰدَهُنَّ
حَوْلَيْنِ كَامِلَيْنِ ۖ لِمَنْ أَرَادَ أَن يُتِمَّ ٱلرَّضَاعَةَ ۚ وَعَلَى ٱلْمَوْلُودِ لَهُۥ رِزْقُهُنَّ
وَكِسْوَتُهُنَّ بِٱلْمَعْرُوفِ ۚ لَا تُكَلَّفُ نَفْسٌ إِلَّا وُسْعَهَا ۚ لَا تُضَآرَّ
وَٰلِدَةٌۢ بِوَلَدِهَا وَلَا مَوْلُودٌ لَّهُۥ بِوَلَدِهِۦ ۚ وَعَلَى ٱلْوَارِثِ مِثْلُ ذَٰلِكَ ۗ
فَإِنْ أَرَادَا فِصَالًا عَن تَرَاضٍ مِّنْهُمَا وَتَشَاوُرٍ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِمَا ۗ وَإِنْ
أَرَدتُّمْ أَن تَسْتَرْضِعُوٓا۟ أَوْلَٰدَكُمْ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ إِذَا سَلَّمْتُم مَّآ
ءَاتَيْتُم بِٱلْمَعْرُوفِ ۗ وَٱتَّقُوا۟ ٱللَّهَ وَٱعْلَمُوٓا۟ أَنَّ ٱللَّهَ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ ﴿٢٣٣﴾

ئەوسا ئێوەش یان بەشێوەیەکی چاك وجوامێرانە ڕایانگرن وبیانهێننەوە لای خۆتان وپێکەوە بژین، یان بەچاکی وشێوەیەکی جوان دەستیان لێ هەڵبگرن وتەڵاقیان بدەن، بەڵام وریابن مافیان نەخۆن ﴿ ولا تمسكوهن ضرارا لتعتدوا ﴾ ئیتر نابێ ڕایان بگرن و بەقەستی ئازاریان بدەن، تا ناچاریان بکەن لەبەرامبەر تەڵاق ـدانیانەوە مارەبیکەیانتان پێ‌بدەن ﴿ ومن يفعل ذلك فقد ظلم نفسه ﴾ وهەرکەسێك کاری وابکات، بێ‌گومان ستەمو ناهەقی لەخۆی کردووە ﴿ ولا تتخذوا آيات الله هزوا ﴾ گشت ئەوانە نیشانەو سنووری خوان، نابێ ئێوەش بەلاقرتێ‌و گاڵتەوە بیانگرن ﴿ واذكروا نعمة الله عليكم ﴾ وەئەو نیعمەت و بەخششەی خوایە وەبیربێنن کە: پێغەمبەری بۆ ناردن وڕێگای ڕاستی نیشاندان وئامۆژگاری کردن ﴿ وما أنزل عليكم من الحكمة ﴾ هەروا ئەو کتێب ونامەوحیکمەتەش کە دایبەزاندە خوارەوە بۆتان ﴿ يعظكم به ﴾ وئامۆژگاریتان پێی‌دەکات، وەبیر بێنن و سوپاسیشی لەسەر بکەن ﴿ واتقوا الله واعلموا أن الله بكل شئ عليم ﴾ ئەشێ لەخوا بترسن و چاکیش بزانن کەبەراستی خوا بە هەموو شتێك زاناو بەئاگایە.

لەم ئایەتەدا وەرگیراوە کە: پیاوی تەڵاقدەر بۆی حەڵاڵ نییە ژنەکەی بهێنێتەوە لای خۆی‌و ئازارو دەردەسەری بدا، تاناچاری بکا دەس لەمارەییەکەی هەڵبگرێ وتەڵاقی بەخۆڕایی لێ‌وەربگرێ، هەروەك سووکایەتی کردن بەئایەت‌و حوکمەکانی خواو تێنەپەڕاندونیان کارێکی حەرام و کوفرە.

دەست مەهێننە ڕێی ژنان بچنەوە لای مێردی پێشوویان:

﴿ ٢٣٢ : وإذا طلقتم النساء فبلغن أجلهن ﴾ هەرکە ژنانتان تەڵاق‌داو گەیشتنە ئاخر ماوەی دیاریکراو بۆعادەی مانگانەیان و، حەیە یان تەواوبوو.

﴿ فلا تعضلوهن أن ينكحن أزواجهن ﴾ ئێوە ئەی کەس وکاری ژنان! ڕێیان لێ مەگرن شوو بە مێردە پێشووەکانیان بکەنەوە. ئیمامی (بوخاری) لە(مەعقەلی کوڕی یەسار)ـە وە دەگێڕێتەوەودەڵێ: مەعقەل خوشکەکەی خۆی لە پیاوێکی موسڵمان مارە کرد، ئەوجا پاش ماوەیەك تەڵاقی داو، عیددەیشی بەسەرچوو، پاشان حەزیان لەیەککردەوەو پیاوەکە ڕۆیشت لە (مەعقەل)ی بۆ ژنەکە خوازبێنی کردەوە، ئەویش پێی‌گوت: بڕۆ ئەی ڕژدو چروك! من وەختی خۆی ژنم پێدایت تۆ تەڵاقت دا! سوێندبەخوا هەرگیز ناگەڕێتەوە لات، ئەوسا خوای گەورەش ئایەتی: (فلا تعضلوهن أن ينكحن أزوا جهن)ی نارد، چونکە خوای گەورە دەیزانی کەئەو ژن وپیاوە پێویستیان بەیەکتر هەیە، جا کاتێکیش (مەعقەل) ئایەتەکەی بیست وتی: خوایە ئەوا بیستم و فەرمانتم بەجێ هێنا، لەپاشان کابرای بانگکردو خوشکەکەی بۆ مارە کردەوە. ﴿ إذا ترضوا بينهم بالمعروف ﴾ بە مەرجێ کە لەگەڵ هاوجووتی پێشوویاندا ڕێککەوتن"واتە: هەر ئافرەتێك تەڵاق درا، پاشان مێردە پێشووەکەی خواستیەوەو بەیەکیش ڕازیی‌بوون، دەبێ کەس و کارەکەی دەست نەهێننە ڕێگای و بۆی مارە بکەنەوە. ﴿ ذلك يوعظ به من كان منكم يؤمن بالله واليوم الآخر ﴾ کێ لەئێوە بڕوای بەخواو بەڕۆژی سەڵا هەبێ ئەم ئامۆژگارییە دەبیسێ‌و کاری پێ‌دەکات ﴿ ذلكم أزكى لكم وأطهر ﴾ ئەوانە سوودیان بۆتان هەیەو دەبنە بەهرەی پاکیتان ﴿ والله يعلم وأنتم لا تعلمون ﴾ خواچاك ئەزانێ چ شتێك بۆئێوە چاکە، بەڵام ئێوە سەری لێ دەرناکەن نایزانن.

لەو ئایەتەوە ئەم چەند شتە گرنگەیە وەردەگیرێ:

١) ڕێگرتن لە ژنی تەڵاق دراو هەرکە ویستی بگەڕێتەوە لای مێردە پێشوەکەی کارێکە حەرامە.
٢) (ولی) و سەرپەرشتیکار بۆ ژنان –بەتایبەت بۆ نیکاح– واجیب و پێویستە، چونکە کە خوا دەفەرموێ (ولا تعضلوهن)، لەگەڵ سەرپەرشتکارانی ژنانییەتی.
٣) پەندو ئامۆژگاری بۆیەکتر، گەلێ کەڵك بەخش و بەسوودە.

دەبێ‌تەنها دوو ساڵ شیر بە منداڵ بدرێت:

﴿ ٢٣٣: والوالدات يرضعن أولادهن حولين كاملين ﴾ دایکان تا دوو ساڵی تەواو دەتوانن شیر بەمناڵەکانیان بدەن، واتە: بەڵام نابێ لە دوو ساڵ تێپەڕێ، خۆ ئەگەر لەوماوەیە کەمتر بێت قەیناکات، چونکە دەتوانن ئەویش بەپێی باوونەریتی ناوچەکەو بەرژەوەندی خۆیان ڕەچاو بکەن ﴿ لمن أراد أن يتم الرضاعة ﴾ ئەو دوو ساڵەیش بۆ کەسێکە کە بیەوێ دەورانی شیرپێدان تەواو بکات؛ ئەگینا دووساڵ شیرپێدان پێویست نییە بەڵێ لەسەر باوك پێویستە شیردەرێك بۆ منداڵەکەی پەیدا بکات، ئیتر دایکی مناڵەکە خۆی بێ، وەیان هەر ژنێکی‌تر بێ، دیارە هەر دایکەکەی خۆی چاکترە هەرچەندە تەڵاقیش درابێت" ﴿ وعلى المولود له رزقهن وكسوتهن بالمعروف ﴾ لەوماوەدا ئازووقەو جلكو پۆشاکی ئەودایکە شیردەرەیە "تەلاق درابێ یانە" لەسەر باوکی منداڵەکەیە، دەبێ بەشێوەیەکی جوان و بەپێی باوی موسڵمانانی ئەوشوێنە ئەنجام بدرێت ﴿ لاتكلف نفس إلا وسعها ﴾ دیارە هیچ کەسێك بەدەر لەتوانا خۆی تەکلیف وداوای لێناکرێ؟ چونکە ﴿ لا تضار والدة بولدها ﴾ هیچ دایکێك لەبەر دژایەتی کردن لەگەڵ باوکی ئەو منداڵەدا مافی زیان گەیاندنی بەمناڵەکەی نی‌یە "واتە: مناڵەکە لێبسەنرێتەوە، یان ئازووقەی کەمی بدرێتێ" ﴿ ولا مولود له بولده ﴾ هەروا خاوەنی مناڵەکەیش، واتە (باوکی منداڵەکە) نابێ زیانی پێ بگات ﴿ وعلى الوارث مثل ذلك ﴾ ئەگەر منداڵ باوکی نەبوو لەسەر میرات بەرەکەی پێویستە جلكو بژێوی دایکەکەی فەراهەم کەن، هەرچۆنێ لەسەر باوکەکە پێویست بوو ﴿ فإن أردا فصالا عن تراض منهما وتشاور ﴾ خۆئەگەر دایك وباوك "هەردوو" بەڕەزامەندی وڕاوێژ لەگەڵ یەکتر ویستیان زووتر مناڵ لەشیر بگرنەوە ﴿ فلاجناح عليهما ﴾ هیچ گوناهێکیان ناگات بەڵام، یەکێکیان "بەتەنها"بۆی نییە بڕیاری بڕانەوەی بدات ﴿ وإن أردتم أن تسترضعوا أولادكم ﴾ خۆ ئەگەر ویستان دایەن شیر بداتە منداڵەکانتان لەبەرئەوە کە خۆی شیری نەبوو، یان هەر شیری پێ نەئەدا، وەیان لەبەر هەر هۆیەکی تربێ ﴿ فلا جناح عليكم إذا سلمتم ما آتيتم بالمعروف ﴾ بەمەرجێك بەپێی دابی ڕۆژ کرێیان بدەنێ، هیچ گوناهێکتان ناگات ﴿ واتقوا الله واعلموا أن الله بما تعملون بصير ﴾ دەبێ لە نافەرمانی خوا شەرم بکەن و پارێزتان هەبێ و یاساکانی ئەو پشتگوێ نەخەن، وەچاکیش بزانن کە بێگومان خوا بەگشت کردەوەکانتان بینایەو، هیچی لێ ون نابێت.

ڕێنماییەکانی ئەم ئایەتە:

١) لەسەر گشت دایکێك– ئەگەرچی تەڵاق دراویش بێ– پێویستەمناڵەکەی گۆش بکا، ئەوجا ئەگەر ویستی تەسلیمی خاوەنەکەی بکاتەوە.
٢) لای سەرووی ماوەی شیرپێدان، دوو ساڵی ڕەبەقە، بەبەڵگەی فەرموودەی: ((لارضاع بعد فصال، ولا يتم بعداحتلام)) ئەبوو داوود. وە بەپێی فەرموودەی ((لا يحرم من الرضاع إلا ماكان من الحولين)) (بوخاری).
٣) وەرگرتنی‌کرێ ومزە بۆشیرپێدان، حەڵاڵ ورەوایە.
٤) خزمانی نزیك –لە حاڵی هەژاریدا– نەفەقەیان لەسەر یەکترە.
٥) باوك، یا میراتگری‌باوك، دەتوانن دایەن بۆ مناڵەکە بگرێ. ئەگەر بەرژەوەندی کوڕپەلە وساواکەی تێدابوو.

ژنی شوو مردوو،دەبێ چوار مانگ و دە ڕۆژ چاوەڕوان بێت:

﴿ ٢٣٤: والذين يتوفون منكم ﴾ ئەوپیاوانەی لێتان ئەمرن ﴿ ويذرون أزواجا ﴾ و ژنەکانیان بەجێ دێڵن، ئیتر لەگەڵیاندا خەوتبن، یان نا ﴿ يتربصن بأنفسهن أربعة أشهر وعشرا ﴾ ئەبێ –ئەوژنانە– چوار مانگ ودەشەو چاوەڕوان‌بن، " لەوماوەیەشدا تەنانەت نابێ خۆشیان ئارایش بدەن، واتە: وەك ژنێك خەیاڵی مێرد کردنی هەبێ خۆ نیشان نەدەن ﴿ فإذا بلغن أجلهن ﴾ ئینجا هەرکە گەیشتنە کۆتایی ماوەیان‌و عیددەیان بڕایەوە ﴿ فلا جناح عليكم فيما فعلن في أنفسهن بالمعروف ﴾ لەوەبەولاوە ئیتر هەرکارێکی پەسەندو شەرعی بەخۆ بکەن، قەیناکاو گوناحێ بۆ ئێوە نییە ئەی خاوەن ژنەکان! ئەی کۆمەڵی موسڵمانان! واتە: ئەگەر "پاش ئەوە" بە پێی یاسای ئیسلام و باوی وڵات" خۆیان نیشان بدەن و خۆ برازێننەوەو خۆ ئامادە بکەن بۆ شوو کردن قەیناکا ﴿ والله بما تعملون خبير ﴾ خۆ ئێوەش هەرکارێ بکەن، خوا پێی ئاگایە.

ڕێنمایی ئەم ئایەتەی (٢٣٤):

١) ژنــی مێرد مردوو، دەبێ چوار مانگ و دەڕۆژی هیجری قەمەری چاوەڕوان بێ وعیددەی خۆی ڕابگرێ.

٢) ئەگــەر ژنێك مێردەكــەی نادیارو(مفقود) بوو، ئاخۆ بۆ

وَٱلَّذِينَ يُتَوَفَّوْنَ مِنكُمْ وَيَذَرُونَ أَزْوَٰجًا يَتَرَبَّصْنَ بِأَنفُسِهِنَّ أَرْبَعَةَ أَشْهُرٍ وَعَشْرًا ۖ فَإِذَا بَلَغْنَ أَجَلَهُنَّ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ فِيمَا فَعَلْنَ فِىٓ أَنفُسِهِنَّ بِٱلْمَعْرُوفِ ۗ وَٱللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرٌ ﴿٢٣٤﴾ وَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ فِيمَا عَرَّضْتُم بِهِۦ مِنْ خِطْبَةِ ٱلنِّسَآءِ أَوْ أَكْنَنتُمْ فِىٓ أَنفُسِكُمْ ۚ عَلِمَ ٱللَّهُ أَنَّكُمْ سَتَذْكُرُونَهُنَّ وَلَٰكِن لَّا تُوَاعِدُوهُنَّ سِرًّا إِلَّآ أَن تَقُولُوا۟ قَوْلًا مَّعْرُوفًا ۚ وَلَا تَعْزِمُوا۟ عُقْدَةَ ٱلنِّكَاحِ حَتَّىٰ يَبْلُغَ ٱلْكِتَٰبُ أَجَلَهُۥ ۚ وَٱعْلَمُوٓا۟ أَنَّ ٱللَّهَ يَعْلَمُ مَا فِىٓ أَنفُسِكُمْ فَٱحْذَرُوهُ ۚ وَٱعْلَمُوٓا۟ أَنَّ ٱللَّهَ غَفُورٌ حَلِيمٌ ﴿٢٣٥﴾ لَّا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ إِن طَلَّقْتُمُ ٱلنِّسَآءَ مَا لَمْ تَمَسُّوهُنَّ أَوْ تَفْرِضُوا۟ لَهُنَّ فَرِيضَةً ۚ وَمَتِّعُوهُنَّ عَلَى ٱلْمُوسِعِ قَدَرُهُۥ وَعَلَى ٱلْمُقْتِرِ قَدَرُهُۥ مَتَٰعًۢا بِٱلْمَعْرُوفِ ۖ حَقًّا عَلَى ٱلْمُحْسِنِينَ ﴿٢٣٦﴾ وَإِن طَلَّقْتُمُوهُنَّ مِن قَبْلِ أَن تَمَسُّوهُنَّ وَقَدْ فَرَضْتُمْ لَهُنَّ فَرِيضَةً فَنِصْفُ مَا فَرَضْتُمْ إِلَّآ أَن يَعْفُونَ أَوْ يَعْفُوَا۟ ٱلَّذِى بِيَدِهِۦ عُقْدَةُ ٱلنِّكَاحِ ۚ وَأَن تَعْفُوٓا۟ أَقْرَبُ لِلتَّقْوَىٰ ۚ وَلَا تَنسَوُا۟ ٱلْفَضْلَ بَيْنَكُمْ ۚ إِنَّ ٱللَّهَ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ ﴿٢٣٧﴾

ڕاگرتنــی ماوەی عیددەكــەی هەر لــەو ڕۆژەوە كە مردووە عیــددەی خــۆی دەژمــێرێ، یا لــەو ڕۆژەوە كــە هەواڵی مردنەكەی گەیشـتووە؟ قسەی ڕاســت" بۆ ئەم مەسەلەیە "ئەوەیە كە هەر لە ڕۆژی مردنەكەیەوە عیددەی ڕادەگرێو بۆی حسێب دەكرێ.

٣) ژنانی تەڵاق دراویش؛ وەك ژنانی مێردمردوو، دەبێ خۆ ئارایش نەدەنو خۆ نەڕازێننەوەو، لەماڵیش نەچنەدەرێ تا عیددەكەیان تەواو ئەكەن.

ژنی شوو مردوو دەبێ ناڕاستەوخۆ بخوازرێ:

﴿ ٢٣٥ : ولا جناح علیكم فیما عرضتم به من خطبة النساء ﴾ هیچ گوناهێكتان لەســەر نییە لە خواســتنی ژنە مێردمردووەكاندا (بەكینایە) و ناڕاســتەوخۆ، لەماوەی حەیە وعیددەدا، وەكو ئەوە بڵێــت: ئەگــەر خوا بۆم ڕێك بخــات دەمــەوێ ئافرەتێكی چاك بخــوازم ﴿ أو أكنتم فی أنفسكم ﴾ یان بەدڵ حەزیــان لێ بكەن و بڕیاربــدەن كەمارەیــان بكەن و، نەیخەنــە ڕوو ﴿ علم الله أنكم ستذكرونهن ﴾ چونكە خوا خۆی چاك ئەزانــێ كە ئێوە (بەپێی سروشــت) هەرناویــان ئەبەن وباســیان ئەكــەن و، تواناتان نییە بەرامبەریــان خۆتان ڕابگــرن، هەر بۆیە خوایــش ڕەوایدا كە بە ناڕاستەخۆ دوایان بكەن، یان لەدڵتاندا هەبن ﴿ ولكن لا تواعدوهن سرا ﴾ بەڵام نەكەن بە نهێنــی وژێر بەژێریــی بەڵێنیان بدەنێ، واتە: لە ژێر پەردەوە پەیمانیان لێ وەرمەگرن كەدەبێ تەنها بەئێوە شــوو بكەن ﴿ إلا أن تقولوا قولامعروفا ﴾ مەگەر بەقســەیەكی پەســەندو گونجاوو چاك ودروست، كەس وكاریان بدوێنن، پێیان بڵــێن: عیددەی تەواوكــرد ئاگادارم بكەن، واتــە: نابێ ئەو ژنانە مێردیان مردووە، لەماوەی عیددەیاندا بۆ خواستنیان قسەیان لەگەڵ بكرێ، مەگەر بەشــێوەی خستنە پێشــچاوو هێماو (تەعریچ) یان كەس وكاریان ئاگادار بكرێت ﴿ ولا تعزموا عقدة النكاح حتی یبلغ الكتاب أجله ﴾ باســی مارەكردونیان مەكەن تاماوەی عیددەكەیان -چوارمانگ ودەشەوەكە- تەواوئەبێت ﴿ واعلموا أن الله یعلم ما فی أنفسكم فاحذروه ﴾ دەبێ چاكیش بزانن كە بەڕاستی خوایگەورە دەزانێت ئێوە چیتــان لە دڵدایە، كەوابوو لەوەی قەدەغەیەخۆتان دوور بگــرنو خۆلادەن ﴿ واعلموا أن الله غفور حلیم ﴾ بشــزانن كە بێگومان خوا لەگوناهان لێ بووردەیەو، زۆریش لەســەر خۆیە، ئێستا پەلەناكاو تۆڵەتان لێ ناسێنێ.

ڕینمایی ئایەتی (٢٣٥):

١) خواستنی ژنان لەماوەی حەیەوعیددەدا حەرامە.

٢) ئەگــەر پێش تەواوبوونی عیددەیانــدا مارەكران، ئەو مارەكردنــە بەتاڵەو، دەبێ لێك جیابكرێنەوە، پاشــان بۆی مارەبكرێتەوە.

٣) لەهەموو ئیشوكارێكدا، دەبێ (الله)مان لەپێش چاوبێ.

تەڵاقدانی ژنان بەر لەنووستن لەگەڵیاندا:

﴿ ٢٣٦ : لا جناح علیكم إن طلقتم النساء ﴾ ئەگــەر لەگەڵ ژنەكانتانــدا نەگونجان و تەڵاقتــان‌دان، گوناحێكتان ناگات ﴿ ما لم تمسوهن أو تفرضوا لهن فریضة ﴾ پێش ئــەوە نزیكیتان لەگــەڵ كردبن و مارەیەكتان بــۆ دیاریكردبن، واتــە: تەڵاقدانی ژن پێــش چوونەلای و، پێش دیاریكردنــی مارەیی بۆی، گوناهی نییەو هیچیشــیان ناكــەوێ ﴿ ومتعوهن ﴾ دەبێ لەمــاڵی خۆتان یارمەتیەكیان بدەنێ ﴿ علی الموسع قدره وعلی المقتر قدره ﴾

لەوەشـدا دەسـتدار بە پێی توانای خۆی و، هەژارو دەسکورتیش، هەربە ئەندازەی توانای خۆی ﴿ متاعا بالمعروف ﴾ ئەم شـتەش شـیاوو خوا پەسەند بێ‌و بەپێی باوی موسـڵمانانی ناوچە ﴿ حقا علي المحسنين ﴾ لەسە رچاكەكاران مافێكی پێویستە.

بەڵێ ئەم موتعەیە بۆ هەر ژنێك پێش گواستنەوە تەڵاق بدرێ، واجیب و پێویستە، بەڵام بۆ ژنانی تەڵاقدراوی پاش گواستنەوە سووننەتە.

ڕێنمایی‌ئایەتی (٢٣٦):

١) ژنانـی تەڵاقـدراو پێـش نزیكی لەگـەڵ كردونیان و، پێش‌دانانی مارەیی بۆیان (موتعە)یان بۆ واجیبە ودیاریكردنی ڕێژەكەشی بەپێی بوون‌و؛ نەبوونی تەڵاقدەرەكەیە.

٢) ئەگەر ئافرەتێكی ئاوای بێ مارە، مێردەكەی بمرێ، ئایا (مهرالمثل)ی بۆدادەنرێ، یـان تەنیا میرات دەباو عیددە ڕادەگـرێ؟ لە وەڵاما دەڵێین: ئەگـەر بەپێی (قیاس) بێت مارەیی بۆ دانانرێ، بەڵام ئیمامی (ترمزی) فەرموودەیەكی هێناوە سـەبارەت بە دانانی مارەیی بۆئەو جۆرە ژنانە كە: (مهر المثل)یان بۆدادەنرێت.

ژن بەر لە نوستن تەڵاق بدرێت، نیوەی مارەیی دەبا:

لەم چەند ئایەتەدا خوای كارزان باسی ئەو ژنانە دەكات كە بەر لە سەر جێیی لەگەڵ كردن تەڵاق دەدرێن: ﴿ ٢٣٧: وإن طلقتموهن من قبل أن تمسوهن ﴾ ئەگەر ئێوە پێش چوونە لای ژنەكانتان، تەڵاقتان‌دان ﴿ وقد فرضتم لهن فريضة ﴾ و مارەییشتان بۆ دیاری كردبـوون ﴿ فنصف ما فرضتم ﴾ دیارە نیوەی ئـەو مارەییەیان دەكەوێ بۆتان دیاری‌كردوون شیاوی باسیشە ئەگەر لەم حاڵەتەدا مێردەكـە پێش ژنەكـەی مرد، ئەوا ژنەكە تـەواوی مارەییەكەی ئەبـات، خۆ ئەگەر ژنەكە پێش مێردەكەی مرد، دیسـانەوە هەر تـەواوی مارەییەكە ئـەڕوات بۆمیرات بەرانی ژنەكـە ﴿ إلا أن يعفون أو يعفو الذي بيده عقدة النكاح ﴾ مەگـەر ژنەكان خۆیان چاوپۆشـیتان لێ بكەن ومافی خۆیانتان پێ‌ببەخشن، یان ئەوكەسە گرێدانی مارەكردنەكەی بەدەسـتە چاوپۆشی بكات، واتە: مەگەر ژنەكە خۆی بڵێ: هیچم ناوێ لێی، یان مێردەكە گشتی مارەییەكەی بداتێ. (تەبەری) دەڵێت: ئەوكەسـەی مارەكردنەكەی بەدەسـتە مێردەكە دەگرێتەوە، هەندێكیش دەڵێن نەخێر مێردەكە ناگرێتەوە، بەڵكو مەبەسـت پێی‌سەرپەرشتیارو (وەلی) ژنەكەیە. ﴿ وأن تعفوا أقرب للتقوى ﴾ خۆئەگەر ئێوە (ئەی پیاوان) ژنان ببوورن‌و، هەموو مارەییەكەیان بدەنێ، وە یان ئێوە ئەی ژنان! دەسـت لەنیوەكەی خۆتـان هەڵبگرن و هیچ لەپیاوەكەتان نەسێنن، بێ‌شـك هەردوو بارەكە پەسـەندەو بە ئاكاری تەقوادارانەوە نزیكترە ﴿ ولا تنسوا الفضل بينكم ﴾ ناشبێ لێبووردوویی و كارچاكی و پیاوەتی نێوانتان لەبیربكەن، واتە: ئەگەر كەسـێك ژنێكی تـەڵاقدا، با ڕابردووی ژنەكەومـاڵی خەزوورانـی لەبـیر نەچێتەوە، بەجـۆرێ كارەكانی ئەنجـام بـدات، ڕیعایەتیان بكات ﴿ إن الله بما تعملون بصير ﴾ بێ‌گومان خوا بینایە بەهەركارێ ئێوە دەیكەن.

ڕێنمایی‌ئایەتی (٢٣٧):

١) ژنێكی مارەیی دیاری بۆ كراوو تەڵاق دراوی پێش لەگەڵ نوستوو، نیوەی مارەییەكەی دەكەوێ، مەگەر ژنەكە خۆی لێی‌دابەزێ، هەروەك پیاوەكەش بە ڕەزامەندی خۆی دەتوانێ دەس لە نیوەكەی خۆی هەڵبگرێ‌و بیبەخشێ بەژنەكە.

٢) هێشـتنەوەی ئاكاری‌چاك وپیاوەتی لـە نێوان هەردوو خێزانەكـەدا (كـەس وكاری ژنـە تەڵاقدراوەكـەو، پیاوە تەڵاقدەرەكە) كارێكی پێویسـتە. بـە كورتی و پوختە: بۆ ژنانـی تەڵاقـدراو چوار حاڵـەت هەیە، یەكـەم: لەگەڵ نە نووسـتوو مارەیـی دیاریی بـۆ نەكراو، ئـەم جۆرەیان (موتعە) یان دەكەوێ و، عیددەیان لەسـەر نییە، دووەم: ژنێك بەرلە دەست تێكەڵكردن لەگەڵیاو، دوای دیاریكردنی مارەیی بۆی، تەڵاق بدرێ، نیوەی مارەییەكەی دەبا (مەگەر مێردەكەی ئەو نیوەكەشـی بۆ زیادبكا) عیددەشـی لەسەر نییە، سـێیەم: تـەڵاق دراویی لەگەڵ نوسـتوو، مارە بۆ دیارییكراو، هەموو مارەییەكەی دەباو، عیددەشی دەكەوێتە سەر. چوارەم: تەڵاقدراویی لەگەڵ جووت بووی‌بێ‌مارەیی، دیـارە ئەمەش (مهر المثل) ی دەكەوێ و، دەبێ عیددەش ڕابگرێ.

نوێژەكان (بە تایبەتی نوێژی ناوەنجیی) بپارێزن:

لەم ئایەتەشـدا خوای كارجوان فەرمان دەدات بە ڕاگرتنی گشت نوێـژەكان: ﴿ ٢٣٨: حافظوا على الصلوات ﴾ هەمـوو نوێژەكان بپارێـزن‌و، لەكاتی خۆیانـدا ئەنجامیان بـدەن و، مەیانفەوتێنن ﴿ والصلاة الوسطى ﴾ لەناویاندا گرنگی بە نوێژە ناوەڕاسـتەكە بدەن.

سەرنجێك: لەناو زاناكاندا ئیختیلاف و جیاوازییەك –سەبارەت بە دیاریكردنی ئەو نوێژە ناوەندییو ناوەڕاسـتەیە– هەیە، بەڵام ڕای بەهێزیان ئەوەیە كە ئەو نوێژە ناوەنجییە نوێژی عەسرە ﴿ وقوموا

لله قانتين ﴾ هەميشە بەملكەچييەوە بە فەرمانی خوا هەستن‌و، بێ دەنگو بەترسەوە نوێژ بكەن.

نوێژی ترس و تەنگانە:

لەم ئايەتەشدا باسێكی كورتی نوێژی ترس وتەنگانە دەكات: ﴿ ٢٣٩ :

حَٰفِظُواْ عَلَى ٱلصَّلَوَٰتِ وَٱلصَّلَوٰةِ ٱلۡوُسۡطَىٰ وَقُومُواْ لِلَّهِ
قَٰنِتِينَ ﴿٢٣٨﴾ فَإِنۡ خِفۡتُمۡ فَرِجَالًا أَوۡ رُكۡبَانٗاۖ فَإِذَآ أَمِنتُمۡ
فَٱذۡكُرُواْ ٱللَّهَ كَمَا عَلَّمَكُم مَّا لَمۡ تَكُونُواْ تَعۡلَمُونَ
﴿٢٣٩﴾ وَٱلَّذِينَ يُتَوَفَّوۡنَ مِنكُمۡ وَيَذَرُونَ أَزۡوَٰجٗا وَصِيَّةٗ
لِّأَزۡوَٰجِهِم مَّتَٰعًا إِلَى ٱلۡحَوۡلِ غَيۡرَ إِخۡرَاجٖۚ فَإِنۡ خَرَجۡنَ
فَلَا جُنَاحَ عَلَيۡكُمۡ فِي مَا فَعَلۡنَ فِيٓ أَنفُسِهِنَّ مِن
مَّعۡرُوفٖۗ وَٱللَّهُ عَزِيزٌ حَكِيمٞ ﴿٢٤٠﴾ وَلِلۡمُطَلَّقَٰتِ مَتَٰعُۢ
بِٱلۡمَعۡرُوفِۖ حَقًّا عَلَى ٱلۡمُتَّقِينَ ﴿٢٤١﴾ كَذَٰلِكَ يُبَيِّنُ
ٱللَّهُ لَكُمۡ ءَايَٰتِهِۦ لَعَلَّكُمۡ تَعۡقِلُونَ ﴿٢٤٢﴾ ۞ أَلَمۡ تَرَ
إِلَى ٱلَّذِينَ خَرَجُواْ مِن دِيَٰرِهِمۡ وَهُمۡ أُلُوفٌ حَذَرَ ٱلۡمَوۡتِ
فَقَالَ لَهُمُ ٱللَّهُ مُوتُواْ ثُمَّ أَحۡيَٰهُمۡۚ إِنَّ ٱللَّهَ لَذُو فَضۡلٍ عَلَى
ٱلنَّاسِ وَلَٰكِنَّ أَكۡثَرَ ٱلنَّاسِ لَا يَشۡكُرُونَ ﴿٢٤٣﴾
وَقَٰتِلُواْ فِي سَبِيلِ ٱللَّهِ وَٱعۡلَمُوٓاْ أَنَّ ٱللَّهَ سَمِيعٌ عَلِيمٞ ﴿٢٤٤﴾
مَّن ذَا ٱلَّذِي يُقۡرِضُ ٱللَّهَ قَرۡضًا حَسَنٗا فَيُضَٰعِفَهُۥ لَهُۥٓ أَضۡعَافٗا
كَثِيرَةٗۚ وَٱللَّهُ يَقۡبِضُ وَيَبۡصُۜطُ وَإِلَيۡهِ تُرۡجَعُونَ ﴿٢٤٥﴾

فإن خفتم فرجالاأو ركبانا ﴾ ئينجا ئەگەر ئێوە لەجەنگ، يان لە هەرشتێكی‌تردا ترستان هەبوو، بۆتانيش نەدەكرا بەشێوەی ئاسايی نوێژەكان بكەن، دەتوانن بەپيادەيی، يان بەسواريی، بيانخوێنن وئەنجاميان بدەن، ئيتر رووتان لەرووگەوە بێت، يان نا ﴿ فإذا أمنتم ﴾ جاكە ترستان نەماو ئەمين بوونەوە، واتە: وەزعتان ئاسايی بوويەوە ﴿ فاذكروا الله كماعلمكم مالم تكونوا تعلمون ﴾ ئينجا هەرچۆنێ خوا فێری ئەوشتانەی كردون و جاران نەتان دەزانين، يادی خوابكەن، واتە: بەشێوەی ئاسايی نوێژەكانتان بكەن.

رێنمايی ئايەتی: (٢٣٨-٢٣٩):

١) ئەبێ هەموو نوێژەكان –بەتايبەتی نوێژی عەسران‌و بەيانيان– لەكاتی خۆياندا‌و بەهەموو مەرجەكانيشيانەوە ئەنجام بدرێن.

٢) قسەی ڕاس لە دياريكردنی ئەو نوێژە ناوەنجييەدا –بە بەڵگەی ئەو فەرموودە سەحيحەی: (شغلونا عن الصلاة الوسطى صلاة العصر)– ئەوەيە كە ئەو نوێژە ناوەڕاستە، نوێژی عەسرە.

٣) زەليلی و ملكەچكردن "بەتايبەتی لە كاتی نوێژەكاندا" بۆخوای خاوەن دەسەڵات واجيبە.

٤) نوێژی ترس(صلاة الخوف) ئيتر لە بەر هەر شتێ ببێ، نوێژخوێن دەتوانێ بە پيادەيی، يان بە سواری ئەنجامی بدات، بۆ پتر زانياريی لەم نەوێژە، لەئايەتی: (١٠٢)-ی سوورەتی (نيساء)دا هەموو جۆرەكانی (صلاة الخوف) باس‌كراوە.

تێبينی: بۆيە كتوپڕ باسی نوێژی هێنايەكايەوە، هەتا هەموان بزانن هەركە كاتی نوێژ پێشهات، دەبێ بەخێرايی دەس لەهەموو ئيش و كارێك هەڵبگرين‌و بڕۆين بەلای نوێژەكانەوە. ﴿ ٢٤٠: والذين يتوفون منكم ويذرون أزواجا وصية لأزواجهم متاعا إلى الحول غير إخراج ﴾ ئەو كەسانە لە ئێوە لەسەرە مەرگدان ودەمرن وژنەكانيان دوای خۆيان بەجێ دێڵن، با پێش ئەوەی گيانيان دەربچێ راسپێرن‌و وەسيەت بكەن كە ژنەكانيان "ئەگەر ويستيان" تاماوەی ساڵێك دەرنەكرێن‌و هەرلەجێی خۆيان بمێننەوەو خەرجيان بدەن؛ بەڵێ.. لەسەرەتای هاتنی دينی‌ئيسلامدا ژنی مێردمردو دەبوو بەو شێوە ڕەفتاری لەگەڵ كرابا؛ بەڵام دوايی هەربەئايەتی (٢٣٤)ی ئەم سوورەتە ئەو بڕياروحوكمە سڕايەوە وگۆڕا بەچوارمانگ ودەرۆژ ﴿ فإن خرجن فلا جناح عليكم فيما فعلن فی أنفسهن من معروف ﴾ خۆ ئەگر بەويستی خۆيان دەرچوون، (دياره مافی خەرجييان نامێنێ) و گوناحێكيش لەسەر ئێوە نييە سەبارەت بەهەر كارێكی‌خوا پەسەندوو شياو بۆ خۆتان دەيكەن "ئەگەر دوای عيددەش خۆيان نيشان بدەن بۆ شووكردن ئەوەشيان بۆهەيە" ﴿ والله عزيز حيكم ﴾ خوا باڵادەست و، كارجوان و كاردروستە، بيەوێ هەر شتێ بكا ئەيكات و هەمووشی خێرە ﴿ ٢٤١: وللمطلقات متاع بالمعروف ﴾ بۆ هەموو ژنانی تەڵاقدراو، موتعەيەكی گونجاوو ڕەوا واجيب و پێويستە "دياره بەتايبەتی ئەوانەيان كە مێرديان لەگەڵ نەخەوتووەو مارەييشيان بۆ دياری نەكراوە ﴿ حقا على المتقين ﴾ ئەم كاره لەسەر پياوانی پارێزكارو لە خوا ترس بڕيارە (عەبدوڕەحمانی كوری زەيد) دەڵێ: كەئايەتی: (متاعا بالمعروف حقا على المحسنين) هات، پياوێك گووتی: كەوابوو ئەگەر خێرم ويست، موتعەی دەدەمێ، ئەگەرنا نايدەمێ، پاش ئەو قسەيە ئەم ئايەتە: (وللمطلقات متاع بالمعروف

حقا على المتقين) هات. ئەو زانایانە کەئەم ئایەتە دەکەنە بەڵگەی واجیبی موتعە، دەڵێن: هەموو ژنێکی تەڵاقدراو هەقی موتعەی هەیە ﴿ ٢٤٢: كذلك يبين الله لكم آياته ﴾ هەر ئا بەو شێوەیە خوای گەورە نیشانەو یاساکانی خۆی لە بارەی تەڵاق و خولع وشیردانەوە..هتد بۆ ئێوە رۆشن ئەکاتەوە ﴿ لعلكم تعقلون ﴾ بەڵکو ئێوە بیربکەنەوەو تێ بگەن.

ڕێنمایی ئایەتی(٢٤٠-٢٤١):

١) دەبێ پیاوان لەسەرەمەرگدا وەسیەت بکەن کە ژنەکانیان "پاش خۆیان" تا ساڵێ لەو ماڵەدا "تێیدا ژیاون" دەرنەکرێن وخەرجیش بدرێن، ئەگەر خۆیان پێیان خۆش بوو. ئیمامی تەبەری ئەڵێ: ئەم ئایەتە بۆ ژنانی مێردمردوو ڕەحمەتە وحوکمەکەشی هەربەردەوامە، (شیخ الإسلام/ ئیبن تەیمییە) و (ئیبن قەییم)یش هەروا دەڵێن.

٢) (موتعە)یش دەبێ شتێکی وەهابێ شیاوی ژنی تەڵاقدراو بێت، دیارە کە هەرکەسەیش بەپێی تواناو دەسەڵاتی خۆیەتی.

هەزاران کەس لە ترسی مردن لەزێدی خۆیان هەڵهاتن!:

بەڵێ.. دەبێ هەمووان دڵنیابن کە مردنی هەمووگەڵیك بەدەست کێشانەوەیەتی لەجیهاد، چونکە هەرگەلێ جیهادنەکا، زۆربەئاسانی دوژمن زاڵ دەبێ بەسەریاو ڕیسواو ژێر دەستەی ئەکاو خێروبێری وڵاتەکەشی دەخوات، زیندووکردنەوەیشی هەربە ڕاپەڕین و ڕوو بەڕووبوونەوەیە لەگەڵ دوژمن، ئەها خوا دەفەرموێ: ﴿ ٢٤٣: ألم تر إلى الذين خرجوا من ديارهم وهم ألوف حذر الموت ﴾ ئەرێ تۆ ئەوانەت نەدیت کە بەهەزاران کە سبوون و، ترسی مەرگ وای لێکردن وڵات ونیشتمانی خۆیان بەجێ بهێڵن ولە جیهاد -بەبیانووی (تاعوون) ەوە-هەڵبێن؟! ﴿ فقال لهم الله موتوا ﴾ خوایش پێیفەرموون دەسا بمرن! ئەوانیش هەموو مردن ﴿ ثم أحياهم ﴾ پاشان لەسەرداوای پێغەمبەرەکەیان زیندووی کردنەوەو، گیانی جیهادی کردەوە بەبەریاناو پەلاماریانداو خۆیان ڕزگار کردەوە ﴿ إن الله لذو فضل على الناس ﴾ بێگومان خوا سەبارەت بە خەڵکی خاوەن فەزڵ و بەخششە، بەیناو بەین تووشیان دەکا، هەتا لەخەوی خەفڵەت وەخەبەر بێن ﴿ ولكن أكثر الناس لا يشكرون ﴾ بەڵام زۆربەی خەڵکی سوپاسگوزار نابن.

(سەیید قوتب) دەڵێ: پێویست ناکات بگەڕێین بە دوای ئەوانەدا هەڵهاتن، تابزانین کێ بوون؟ وە یان لەکوێ بوون؟ ئەگەرچی هەندێ قسەوباسیش هەبێ، چونکە ئەگەر زانینی پێویست بوایە، دڵنیابە خوا ڕوونی دەکردەوە.

ڕێنمایی ئایەتی (٢٤٣):

١) هەرکە تاعوون و چاوەقووڵە و هەرپەتایەکیتر کەوتە ناوچەیەکەوە، نابێ خەڵکی ئەو ناوچەیە هەڵبێنو بچن بۆ وڵاتێکیدی، وەکو ئەم فەرموودە -ئیمامی (ترمزی) هێناویەتی- دەڵێت: ((بَقِيَّةُ رِجْزٍ أو عذابٍ أُرْسِلَ على طائفةٍ من بني إسرائيل،فإذا وَقَعَ بأرض وأنتم بها فلا تَخْرُجُوا منها، وإذا وقع بأرض ولَسْتُمْ بها فلا تَهْبِطُوا عليها)) ئەو سزاو جەزرەبەیە بەسەر بەنی ئسرائیلدا هات،لای پێغەمبەرا ﷺ باسکرا، ئەویش فەرمووی: هەرکات لە جێگایەکدا ئەوسزایە پێشهاتو، ئێوەیش لەوێ بوون، دەبێ هەر لەوێ بمێننەوەو دەرنەپەڕێن، خۆ ئەگرلەوێ نەبوون، مەچن بۆ ئەو شوێنە

﴿ ٢٤٤: وقاتلوا في سبيل الله ﴾ ئیتر هەرگیز مەترسن و لە ڕێگای خوا بجەنگێن ﴿ واعلموا أن الله سميع عليم ﴾ چاك بزانن کە بەراستی خوا ژنەواو زانایە، ئازاو ترسنۆك ئەناسێ ﴿ ٢٤٥: من ذا الذي يقرض الله قرضا حسنا ﴾ کێ ماڵی خۆی بە قەرزەدا بەخوا، لە پێناوی سەرخستنی دینی خوادا، بەخشینێکی چاك و پاکو، بەدڵو دەروونێکی پڕ لەسۆزەوە..؟ ﴿ فيضاعفه له أضعافا كثيرة ﴾ هەتا خوایش چەند ئەوەندەی بداتەوە﴿ والله يقبض ويبسط ﴾ خوا مەیلی خۆیەتی ڕزق و ڕۆزی بەندەکان کەم بکاتەوە، یان زۆرو فراوانی بکات،واتە: لەبەخششدا ڕژدی وچرووکی بۆ جیهاد مەکەن، چونکە کلیلی ماڵ و دارایی هەر لای خۆیەتی ﴿ وإليه ترجعون ﴾ وسەرنجام هەمووشتان هەر بۆ لای دێنەوە، تەنها هەر لای ئەویش دادگایی دەکرێن.

جوولەکە داوای (شا)یەک دەکەن، لەگەڵیا بچنە غەزا:

﴿ ٢٤٦: ألم تر إلى الملإ من بني إسرائيل من بعد موسى ﴾ ئەرێ نەتزانیوە چەند کەسێك لە پیاو ماقوڵانی(بەنی ئیسرائیل) لە پاش مووساو لەسەردەمی (داوود)دا ﴿ إذ قالوا لنبي لهم ابعث لنا ملكا نقاتل في سبيل الله ﴾ بە پەیامبەرەکەی خۆیانیان گوت: (شا)رابەرو ئەمیرێکمان بۆ هەڵبژێرە، تا لەژێر فەرمانی ئەودا، نەخشە وپلانی جەنگ دارێژین و، لەڕای خوادا جەنگ بکەین ﴿ قال هل عسيتم إن كتب عليكم القتال ألا تقاتلوا ﴾ پەیامبەرەکە وتی: باشە! ئەگەر

بڕیـاری جەنگتان بۆدراو، لەوانە نییە جەنگ نەکەن و پەشـیمان بنـەوە؟ ﴿ قالوا وما لنا ألا نقاتل فی سبیل الله ﴾ ئەوانیش وتیان: جا چۆن ئێمە لەپێناو دینی خوا خۆ دەبوێرین؟ ﴿ وقد أخرجنا من دیارنا وأبنائنا ﴾ خۆ دەشـبینی لەزێدی خۆمانیان وەدەرناوین، لە ئەولادو منداڵـان دورخراینەوە..؟ جا کە ئـەوە حاڵمان بێ، ئێمە

أَلَمْ تَرَ إِلَى ٱلْمَلَإِ مِنۢ بَنِىٓ إِسْرَٰٓءِيلَ مِنۢ بَعْدِ مُوسَىٰٓ إِذْ قَالُوا۟
لِنَبِىٍّ لَّهُمُ ٱبْعَثْ لَنَا مَلِكًا نُّقَٰتِلْ فِى سَبِيلِ ٱللَّهِ ۖ قَالَ
هَلْ عَسَيْتُمْ إِن كُتِبَ عَلَيْكُمُ ٱلْقِتَالُ أَلَّا تُقَٰتِلُوا۟ ۖ
قَالُوا۟ وَمَا لَنَآ أَلَّا نُقَٰتِلَ فِى سَبِيلِ ٱللَّهِ وَقَدْ أُخْرِجْنَا
مِن دِيَٰرِنَا وَأَبْنَآئِنَا ۖ فَلَمَّا كُتِبَ عَلَيْهِمُ ٱلْقِتَالُ تَوَلَّوْا۟
إِلَّا قَلِيلًا مِّنْهُمْ ۗ وَٱللَّهُ عَلِيمٌۢ بِٱلظَّٰلِمِينَ ﴿٢٤٦﴾ وَقَالَ
لَهُمْ نَبِيُّهُمْ إِنَّ ٱللَّهَ قَدْ بَعَثَ لَكُمْ طَالُوتَ مَلِكًا ۚ
قَالُوٓا۟ أَنَّىٰ يَكُونُ لَهُ ٱلْمُلْكُ عَلَيْنَا وَنَحْنُ أَحَقُّ بِٱلْمُلْكِ
مِنْهُ وَلَمْ يُؤْتَ سَعَةً مِّنَ ٱلْمَالِ ۚ قَالَ إِنَّ ٱللَّهَ ٱصْطَفَىٰهُ
عَلَيْكُمْ وَزَادَهُۥ بَسْطَةً فِى ٱلْعِلْمِ وَٱلْجِسْمِ ۖ وَٱللَّهُ
يُؤْتِى مُلْكَهُۥ مَن يَشَآءُ ۚ وَٱللَّهُ وَٰسِعٌ عَلِيمٌ ﴿٢٤٧﴾
وَقَالَ لَهُمْ نَبِيُّهُمْ إِنَّ ءَايَةَ مُلْكِهِۦٓ أَن يَأْتِيَكُمُ
ٱلتَّابُوتُ فِيهِ سَكِينَةٌ مِّن رَّبِّكُمْ وَبَقِيَّةٌ مِّمَّا
تَرَكَ ءَالُ مُوسَىٰ وَءَالُ هَٰرُونَ تَحْمِلُهُ ٱلْمَلَٰٓئِكَةُ ۚ
إِنَّ فِى ذَٰلِكَ لَءَايَةً لَّكُمْ إِن كُنتُم مُّؤْمِنِينَ ﴿٢٤٨﴾

چـۆن جیهاد ناکەین؟! ﴿ فلما کتب علیهـم القتال تولوا إلا قلیلا منهـم ﴾ جا کـە فەرمانی جەنگیان بۆ دەرچـوو! هەر کەمێکیان نەبێت روویان وەرگێڕا و، پەشـیمان بوونـەوە و رایانکرد ﴿ والله علیـم بالظالمین ﴾ و خوا بەناهەقیکاران زاناو بەئاگایە کە جیهاد ناکـەن ﴿ ٢٤٧: وقـال لهـم نبیهـم إن الله قد بعث لکـم طالـوت ملکا ﴾ جا کە ئەوان داوای سـەرکردەو ئەمیرێکی جەنگییانکرد پەیامبەرەکەیان پێیگوتن: دەسا دڵنیابن خوا بڕیاری داوە (تالووت) -کە سـەربازێکەو لەبنەماڵەی پاشـاکان نییە- پاشـاو ئەمیرتان بێت، وەك خۆشـتان داوای پاشـاو فەرماندەیەکتان کرد ﴿ قالوا أنی یکون له الملک علینا ﴾ کەچیهەندێکیان وتیان: جا کوا ئەو شایانی ئەم پاشایەتییە لەسەر ئێمە؟! واتە: لەبنەماڵەی سەرکردەو پاشـاکان نییە ﴿ ونحن أحق بالملک منه ﴾ ئێمە خۆمان لەو زۆر بە شیاوتر دەزانین بۆ سەرکردایەتی وفەرماندەیی ﴿ ولم یؤت سعة من المال ﴾ جگە لەوەیش، ماڵ وسـامانێکی وایشـی پێنەدراوە، دیارە پاشـاو فەرمانـدەش بەلای ئەوانەوە دەبێ سـەروەتمەند بێ ﴿ قال إن الله اصطفـاه علیکم ﴾ پەیامبەرەکە وتی: بێگومان خوا ئـەو (تالووت)ـەی بۆ هەڵبژرادوون و لەسـەری کردوونە فەرماندە ﴿ و زاده بسطة فی العلم والجسم ﴾ و زانست و زانیارییەکی زۆرو، قەڵافەتێکی بەهێزو، شان وشەوکەتێکی پتر لەئێوەی داوەتێ واتە: زۆر ئازاوخاوەن پلانی جەنگە.(ئیبن کەسیر) دەڵێ: دەبێفەرماندە ئەم دووسیفەتەی تێدا بێت:

١) بەوکارە زاناو شارەزا بێت.
٢) لـەش وقەوارەو جەسـتەیەکی ڕێکوپێك وداڕێـژراو، بۆئەوەی خەڵك ڕێزی لێبنێن وبەرگـەی نارەحەتی وتەنگانە بگرێ ﴿ والله یؤتی ملکه من یشاء ﴾ خوا بیەوێ موڵك و پاشایەتی بە هەر کەس بـدا دەیدا، ئیتر بەئـارەزووی ئێوە نابێت ﴿ والله واسـع علیم ﴾ بەخشـشـیفراوان و بەر بڵاوە، لە هەمووشـتێك بەئاگایە، ئەزانێ کێ شـیاوی بەخشینیموڵك و دەسەڵاتە، تەفسیری (خال)یش لەم شوێنەدا ئەڵێ: بۆیە خوا (تالوت)ی هەڵبژارد، چونکە:

١) بە سروشـت ئامادەتر بوو بۆ پاشـایی، کە ئەمە لە هەمووشت گرنگترە.
٢) زاناترو داناتر بوو بۆ هەڵسوڕاندنی کاروباری کۆمەڵ و گەل.
٣) جوانترو بەسەرو سیماتر بوو.
٤) یارمەتی خواشی لەگەڵ بوو.

خـوای گەورە ئەم گشـت هۆیانەی بـۆ ڕێكخسـتبوو، بێئەوەی کەدەخڵـی خۆی تێدابێـت ﴿ ٢٤٨: وقال لهم نبیهم إن آیة ملکه أن یأتیکم التابوت ﴾ و پەمبەرەکەیان پێیگوتن: پیرۆزی وراسـتی نیشـانەو دروشمی پاشـایەتی(تالووت) لەلایەن پەروەردگاریەوە، سـندووق و"تابووتـە" زەوتکراوەکەیـە، بۆتـان دێتـەوە: ئـەو سـندووقەش کاتێ خۆی (بەنی ئیسـرائیل) تەوراتیان تێخستبوو وهەڵیـان گرتبوو، بـەڵام (عەمالیقـە)کان هاتن بەسـەریاندا زاڵ بوون و لێیان زەوتکردن ﴿ فیه سـکینة مـن ربکم ﴾ دڵنیابوونی تێدایە ﴿ وبقیة مما ترک آل موسـی وآل هارون ﴾ لەگەڵ هەندێ یادگارو کەلەپووری خانەوادەی مووساو هاروون، وەك: داردەست و پێڵاوو کاڵاکەی مووسـاو مێزەرەکەی هـاروون"ی برای، ئەمانە لەو تابووتەدان و دێنەوەدەسـتتان ﴿ تحمله الملائکة ﴾ فریشـتە هەڵیدەگـرن ودەیهێننـەوە بۆتان﴿ إن فی ذلک لآیـة لکم إن کنتم مؤمنین ﴾ بە ڕاسـتی لە گەڕانەوەی ئەوسـەندووقەدا، نیشـانەو بەڵگەی گەورە هەیە بۆتان، بۆ شـیاویی (تالووت) ئەگەر بەخواو بەڕۆژی دوایی باوەڕتان هەیە.﴿ ٢٤٩: فلما فصل طالوت بالجنود ﴾ جاکە تالووت لەشـکرەکەی لەشـاری (بیت المقدس) بردەدەرێ،

﴿ قـال إن الله مبتليكم بنهر ﴾ پێیگوتـن: بێگومان خوایگەورە دەیەوێ بەجۆبارێك تاقیتان بکاتەوە ﴿ فمن شرب منه فليس منى ﴾ ئەوسـا هەرکەسێك لێی بخواتەوە لەمن نییەو بەکەڵك نایەت لەم سـوپایەدا بێت، ئەو جۆبارو چەمەش کەوتبووە نێوان (ئەردەن)و (فەلەستین)ـەوەو پێی دەڵێن: جۆباری (شەریعە) ﴿ ومن لم يطعمه فإنه منى ﴾ وهەرکەسیش هیچی لێنەخواتەوە سەربەمنەو بەکەڵکی سـەربازیی دێت ﴿ إلا من اغترف غرفة بيده ﴾ مەگەر کەسـێك هـەر بە لامشـت لێی هەڵگۆزێ ولێی بخواتـەوە، ئەوە قەیناکات ﴿ فشـربوا منه إلا قليلا منهم ﴾ ئینجا لەگەڵ ئەورووونکردنەوەیەدا هەموو لێیان خواردەوە کەمێکیان نەبێت ﴿ فلما جاوزه هو والذين آمنـوا معـه ﴾ ئینجا کـە تالووت وئەوانـەی باوەڕیـان لەگەڵیا هێنابـووو لـە چەمەکە پەڕینـەوەو، لەتاقیکردنەوەکـە دەرچوون (کەژمارەیان (٣١٣) کەسبوو، بەئەندازەی یارانی بەدر) ﴿ قالوا لا طاقـة لنـا اليوم بجالوت وجنوده ﴾ وتیـان: ئەمڕۆ لەبەر زۆری ئەوانە وکەمی ئێمە، لـە وزەو توانامانددا نییە بەرامبەر بەجالووت ولەشکرەکەی بوەستین وبجەنگێین ﴿ قال الذين يظنون أنهم ملاقوا الله ﴾ ئەوانەیـان یەقینیـان بوو بەدیداری خـوا دەگەن گوتیان: ﴿ كم من فئة قليلة غلبت فئة كثيرة بإذن الله ﴾ گەلێجار بەفەرمانی خوا کۆمەڵێکی کەم بەسـەر کۆمەڵێکی زۆردا سەرکەوتوون، واتە: زاڵبوون وسەرکەوتن بەژمارەی زۆروکەم نییە، بەڵکو هەربە ئیرادەو فەرمانـی خوایـە ﴿ والله مع الصابريـن ﴾ خوا هەمیشـە لەگەڵ دەسـتەی بەئارام و خوڕا گرانەو، هەردەم پشـتگیریانە ﴿ ٢٥٠: ولمـا برزوا لجالوت وجنوده ﴾ جاکە تالووت وسـوپا کەمەکەی، تووشـی جالووت وسوپا زۆروو مەشـق دیدەکەی بوو ﴿ قالوا ربنا أفـرغ علينا صبرا ﴾ سـوپاکەی (تالووت) نزایان کـردو گوتیان: ئەی پەروەردگاری ئێمە! وابکە گشـت کاتێسـەبرمان بەسـەردا برێـژە، بەتایبەتی لەم گۆرەپانی جەنگـەدا خۆراگر بین ﴿ وثبت أقدامنـا ﴾ پێمان لە گورەپانی جەنگدا بچەقێنەو سـەقامگیربین، هەرگیـز ترس نەچێتە دڵمانەوەو هەڵنەیێین ﴿ ٢٥٠: وانصرنا على القوم الكافرين ﴾ وبەسـەر دەسـتەی بێباوەڕانـی وەکو جالووت ولەشکرەکەی سەرمان بخە.. بەڵێ پێویستە موسڵمانان هەموو کاتێ بەتایبەتی لەگۆرەپانی جەنگدا دڵیان هەرلای خوابێت، پەیتا پەیتا داوای کۆمەك ویارمەتی لێبکەن ﴿ ٢٥١: فهزموهم بإذن الله ﴾ ئینجا تالووت، وسوپاکەی" بەفەرمانی خوا" جالووت وسوپاکەیان شکاند ﴿ وقتل داود جالوت ﴾ وداوود کەسەربازێك بوو لەگەڵ سوپاکەی تالووت (جالووت)ی فەرماندەی لەشکرەکەی ئەوانی کوشت، ئیتر لەشـکر شـکاو، (تالووت)یش خەڵاتی داوودی کـرد ﴿ وآتاه الله الملک والحکمة ﴾ لەوەودوایش خوا فەرمانڕەوایی و زانسـتی پێدا ﴿ وعلمه مما يشـاء ﴾ وهەرچی خۆی ویسـتی فێری ئەوی کرد، دروسـتکردنی"جل وبەرگی جەنگی، لەگەڵ ناووشـۆرەتی باشداو کتێبی (زەبوور)یشی بۆناردو کردیە پێغەمبەر ﷺ ﴿ ولولا دفع الله الناس بعضهم ببعـض ﴾ ئەگەرخوا هەندێك لەوخەڵکە بێباوەڕەی

فَلَمَّا فَصَلَ طَالُوتُ بِالْجُنُودِ قَالَ إِنَّ اللَّهَ مُبْتَلِيكُم
بِنَهَرٍ فَمَن شَرِبَ مِنْهُ فَلَيْسَ مِنِّي وَمَن لَّمْ يَطْعَمْهُ فَإِنَّهُ
مِنِّي إِلَّا مَنِ اغْتَرَفَ غُرْفَةً بِيَدِهِ فَشَرِبُوا مِنْهُ إِلَّا قَلِيلًا
مِّنْهُمْ فَلَمَّا جَاوَزَهُ هُوَ وَالَّذِينَ آمَنُوا مَعَهُ قَالُوا
لَا طَاقَةَ لَنَا الْيَوْمَ بِجَالُوتَ وَجُنُودِهِ قَالَ الَّذِينَ
يَظُنُّونَ أَنَّهُم مُّلَاقُوا اللَّهِ كَم مِّن فِئَةٍ قَلِيلَةٍ
غَلَبَتْ فِئَةً كَثِيرَةً بِإِذْنِ اللَّهِ وَاللَّهُ مَعَ الصَّابِرِينَ ﴿٢٤٩﴾
وَلَمَّا بَرَزُوا لِجَالُوتَ وَجُنُودِهِ قَالُوا رَبَّنَا أَفْرِغْ
عَلَيْنَا صَبْرًا وَثَبِّتْ أَقْدَامَنَا وَانصُرْنَا عَلَى الْقَوْمِ
الْكَافِرِينَ ﴿٢٥٠﴾ فَهَزَمُوهُم بِإِذْنِ اللَّهِ وَقَتَلَ
دَاوُودُ جَالُوتَ وَآتَاهُ اللَّهُ الْمُلْكَ وَالْحِكْمَةَ
وَعَلَّمَهُ مِمَّا يَشَاءُ وَلَوْلَا دَفْعُ اللَّهِ النَّاسَ بَعْضَهُم
بِبَعْضٍ لَّفَسَدَتِ الْأَرْضُ وَلَٰكِنَّ اللَّهَ ذُو
فَضْلٍ عَلَى الْعَالَمِينَ ﴿٢٥١﴾ تِلْكَ آيَاتُ اللَّهِ
نَتْلُوهَا عَلَيْكَ بِالْحَقِّ وَإِنَّكَ لَمِنَ الْمُرْسَلِينَ ﴿٢٥٢﴾

بەهەندێ لەو مەردمە باوەڕدارە لەناونەبردابا ﴿ لفسدت الأرض ﴾ ئێسـتا ئەم زەویە خراپ و وێران ببوو، فەسـاد زەوی گرتبوویەوە ﴿ ولکـن الله ذو فضل على العالمين ﴾ بـەڵام خوا فەزڵو چاکەی لەسەرگشـت جیهانیان هەیە، بەیناوبەین سـتەمکاران بەدەستی خەڵکانی راسـت وخاوەن عەدالەت لەناو دەبات، وسیخورمەیەك لە باوەڕداران دەداو، وەخەبەردێن ولە بێباوەڕان ڕائەپەڕن وڕایان دەماڵن ﴿ ٢٥٢: تلک آيات الله نتلوها عليک بالحق ﴾ ئەمانە بۆمان باسکردی "هەرلەباسی هەزاران کەسەکەوە هەڵهاتن لەنیشتمانیان و، دەسەڵاتدان بە تالووت و.." گشت ئەمانە نیشانەکانی دەسەڵاتی خوان کە بەڕاست وڕەوان بۆت دەخوێنینەوە.

﴿ وإنک لمن المرسلين ﴾ و دڵنیابە (ئەی موحەممەد) ﷺ یەکێکی لەپەیامبەران، کەواتە پشت ئەستوربە لەسەر کاری خۆت.

ڕێنمایی ئایەتی (٢٥٠-٢٥١):

١) جیهادی شـەرعی دەبێ ڕابەرو فەرماندەیەکی شەرعی هەبێ، پێویستە ئەو فەرماندەش، بەکاروباری جەنگ زاناو کارامەبێت، فامیدەو ژیر بێ، بەلاشەو جیسمانی بێ.

٢) تاقیکردنـەوەو هەڵسـەنگاندنی لەشکر، بـۆ زانینـی ئەندازەی ئامادەیی بۆ جەنگ و خۆڕاگری لە کاتی تەنگانەدا پێویستە.

٣) جیهاد لە بەر لەناو بردنی فەسادو شەڕ فرۆشان فەرمانی پێکراوە.

٤) ژمـارەی سـوپاکەی تالووت (٣١٤) کـەس بوو، وەك ئـەو فەرمووده: ((إنکـم علی عدة أصحـاب طالوت)) بە هاوەڵانی (بـەدر)ی فەرموو ئێوەش هەر بەقەد هاوەڵەکانی (تالووت)ن، ئەوان (٣١٤) کەس بوون خوای گەورە سەری خستن بەسەر لەشکری کافراندا.

خاوەنی تەفسیری (مەراغی) ئەڵێت: ئەو چیرۆکانەی پێشەوە ئەم پەندانەیان تیا بەدی ئەکری:

١) هەرگەلێك بەرەو تیاچوون ملی نا، دەبێ بیربکاتەوەو بەگورجی هەموویـان بڕۆنە ژێر ئاڵای پیاوێکی دادگەریانەوە، وەك نەوەکانی یەعقووب.

٢) پێویسـتە پیـاو ماقووڵانـی وڵات جەماوەرەکەیـان بە خەبەر بکەنەوە.

٣) کاتێ جاماوەرەکە سـەر لێشێواو بوو، وادەزانن: بەڕێوەبەرانی وڵات دەبێ دەوڵەمەندو سەروەتمەند بن، بەڵام نە.. دەبێ کەسانێك بن شـارەزای زانسـت و زانیاری ئەو سەردەمە بن، با زۆر هەژارو بێ نەوایش بن.

٤) ئەوکاتـە سـەرکەوتن بە دەسـت دێت کە سـوپاکە گوێڕایەڵی تەواویان بۆ فەرماندەکەیان ببێ.

٥) گەلێجار گەلانی بێ دسـەڵات و ژمارە کەم بەسەر ژمارەیەکی زۆردا زاڵ ئەبێ، ئەگەر ئارامی ببێو لەخوا بپاڕێتەوە.

٦) جەنـگ وبەگژاچـوون بـۆ ڕاماڵینـی تاوانباران، سـوننەتێکی خواییە، هەندێ کاتیش کارێکی ناچارییە.

کۆتایی جزمی ٢، (وللە الحمد والمنە)..

هێندێ پێغەمبەر پلەی بەرزترە:

﴿ ٢٥٣: تلک الرسـل فضلنا بعضهم علی بعض ﴾ ئێمە بە هەموو ئـەم پەیامبەرانە "کە تۆش یەکێکیانی" شـانو شـەوکەتوپلەی تایبەتیمانـداوە، لەگەڵ ئەوەشـدا هەندێکیـان لەهەندێکی تریان "لەپلـەو پایەی پەیامبەریەتیدا بەرزتـرن، چونکە ئازارو بێزاریان لەوانـی تر پـتر دیتوە ﴿ منهم من کلم اللە ﴾ بـۆ نموونە: هەیانە یەکسـەرە خـوا خۆی قسـەی لە گەڵ کـردووە، وەك (مووسـا) و(موحەممەد/ سـلاویان لێبێت،بۆیە دەفەرموێ: ﴿ ورفع بعضهم درجات ﴾ و پلەو پایەی هەندێکیانیشی وەك (موحەممەد) ﷺ کە خوا خۆی لە بارەیەوە دفەرموێت: (وإنک لعلی خلق عظیم)- بردە سـەر هەموویانەوە، هەر وەك پلەی هەندێ پێغەمبەری تریشی لە (ئولولعەزم)ـەکان، لە چاو ئەوانیتردا سەرخست.. ﴿ وآتینا عیسی ابن مریم البینات ﴾ و بە (عیسـای کـوڕی مەریەم)یش چەندین بەڵگەو نیشانەی ڕوونمان بەخشی"وەك زیندوو کردنەوەی مردووان و، چاککردنـەوەی کوێرانـی زگماك" و هتـد.. ﴿ وأیدناه بروح القـدس ﴾ وەبە جوبریلی (ڕوحول قودوس) پشـتگیریمان لێکرد، دیارە ئەمانـەو ئەو چەنـد مۆعجیزانەی ترە کەلەسـوورەتی(ئالی عیمران) و (مائیدە)دا باسـکراون، گشت مانای پلە بەرزی عیسان ﴿ ولو شاء اللە ما اقتتل الذین من بعدهم ﴾ خۆ ئەگەر خوا ویستبای -ئەوانەی کە لە دوای ئەم گشـت پەیامبەرانەوە هاتن-، باوەڕدار دەبوونو شەڕی یەکتریان نەدەکرد ﴿ من بعد ما جاءتهم البینات ﴾ بەتایبەتـی پاش ئـەو هەموو بەڵگەو نیشـانانە بۆیان هات، بەڵام دیارە خوا نەیویست لەو کارە بەزۆر ڕێیان لێبگرێ وباوەڕبێنن، بۆیە دەفەرمـوێ: ﴿ ولکن اختلفوا ﴾ بەڵام ئـەوان لەناو خۆیاندا تێك چـوون ودژایەتیو نەیاری یەکتریان کرد ﴿ فمنهم من آمن ومنهم من کفر ﴾ ئینجا هەندێکیان باوەڕیان هێناو، هەیشیانبوو بێ بڕواو خوانەناس مایەوە ﴿ ولو شاء اللە ما اقتتلوا ﴾ ئەگەر خوا ویستبای بەر نەدەبوونە گیانی یەکتر و یەکتریان نەدەکوشت، چونکە هەموو شتێ هەربە دەستی ئەوە و، ئەو خۆی ئەتوانێ بە پێی ویستی خۆی بیکات، وەك ئەفەرموێ: ﴿ ولکن اللە یفعل ما یرید ﴾ بەڵام ئەوەی کە خوا خۆی دەیەوێ لە ڕووی حیکمەت و زانینەوە بیکا، دەیکا، ئیتر بەزۆر هیچ شـتێك بەکەس ناکات. بەڵکو ئەیخاتە بەر ئەقڵ و ویژدانـی خۆی وسەربەسـتی‌دەکات ﴿ ٢٥٤: یا أیهاالذین آمنوا أنفقـوا مما رزقناکم ﴾ ئەی ئەوانەی باوەڕتان هێناوە! ببەخشـن هەندێك لەو ماڵ و سـامانەی پێمانداون ﴿ من قبل أن یأتی یوم لا بیع فیە ولا خلة ولا شـفاعة ﴾ پێش لـە هاتنی ڕۆژێك هیچ کڕین و فرۆشـتنێکی تێدا نییە(تا بەماڵ خۆتـان بکڕنەوە) هەروەك هیچ دۆسـتیی و تکاو شـەفاعەتێك سـوودی نابێ. ڕاڤەکەرانی قورئان ئەڵێن: دۆستایەتی تەنها لە نێوان بێ بڕواکاندا سوودی نییەو بێ

کەڵکە، تکاش هەر بۆ بێ بڕوایان نییە، ئەگینە-ئەگەر خوا خۆی بیەوێ و مۆڵەت بدات- بۆ موسڵمانان شەفاعەت هەیە، جا بۆ مەسەلەی شەفاعەتیش بگەڕێرەوە بۆ ئایەتی (٤٨)ی ئەم سوورەتە؛ لەوێ زیاترباسی شەفاعەتکراوە. ﴿ والكافرون هم الظالمون ﴾ و هەرکافرو و بێباوەڕان ناهەقیکارو ستەمکارن، چونکە هەر ئەوانن بە تەواوی لە سنوور دەرچوون ولە خوا یاخی بوون، بۆیە هەرشتێکیش-لە دونیادا- بەخت بکەن لێیان وەرناگیرێ، دەسا ئێوە بەسەرو بە ماڵ جیهادیان بکەن.

ڕێنمایی ئایەتی (٢٥٣-٢٥٤):

١) پایەو پلەی هەندێ لە پەیامبەران-سڵاویان لە سەر بێت -لە هەندێکیان بەپێی جیهادو تێکۆشان و خۆڕاگرتن- گەورەترە.

٢) (کەلام) سیفەتێکی بەرزی ئەزەلی خوایە، هەروەکو خوای گەورە خۆی لە کێوی توور لەگەڵ مووساو، لە (مەلەکووت)ی بڵندیشا لەگەڵ موحەممەد ﷺ وتووێژی کرد.

٣) بڕواو ئیمان، بێ بڕوایی و کوفر، هەریەك لەمانە بەستراوە بە ویستو خواستی خواوە، ویستی هەر کەسێك ئیمان بێنێت، دڵی گوشاد دەکات، نەیشیویست، دڵی قوفڵ دەبێت.

٤) ئیختیلاف و دەنگە دەنگ سەرچاوەی هەموو نەگبەتییەکەو، کارێکی زۆر دزێو وناپەسەندە، ئینفاق و بەخشین لە ڕێی خوادا واجیب و پێویستە، هۆشیاری بۆ خۆسازدان بۆ ڕۆژی بەرێ، بە ئیمان و کارو کردەوەی چاك دەبێت.

گەورەیی و مەزنی (ئایەتەلکورسی):

﴿ ٢٥٥: الله لاإلـه إلا هو الحي القيوم ﴾ (الله) کە بێ وێنەو بێ هاوتایەوخاوەنی هەموو سیفاتی کامڵە، جگە لەو هیچ پەرستراوێکی -تری ڕاستەقینە نییە، هەر ئەوە هەمیشە زیندووی ڕاستەقینە و، ڕاگیرکەری بوونەورو؛ بەڕێوەبەری کاروباری دوروستکراوەکانی خۆیەتی و ڕاوەستاوەو بە زاتی خۆیە ﴿ لاتأخذه سنة ولا نوم ﴾ نەخەوە نووچکە دای ئەگرێ و، نەخەو دەیباتەوە ﴿ له مافي السموات وما في الأرض ﴾ هەرچی هەبێ لە ئاسمانەکان و لە زەویدا هەرموڵکی ئەوە ﴿ من ذا الذي يشفع عنده إلا بإذنه ﴾ کێ بێت- لە ڕۆژی دواییدا- بتوانێ شەفاعەت بکات لای ئەو، هەتا ئەوخۆی مۆڵەتی نەدا؟ "دیارە کە هەتا ئەوخۆی مۆڵەت نەدات، هیچ کەسێك ناتوانێ تکا بکات، هاوبەشدانەرەکان پێیان وابوو کە: بتەکان دەتوانن شەفاعەتیان بۆ بکەن بۆیە ئەیانوت: (ما نعبدهم إلا ليقربونا إلى الله زلفى..) ٣٩/٣. ﴿ يعلم مابين أيديهم وما خلفهم ﴾ ئەوەی ئێستا لەبەردەستیانایەو دیارە، ئەوەیش کە لە پێش سەریانەوەیەو نادیارە، ئەو پێی ئاگایە، واتە: کاروباری

﴿ تِلْكَ ٱلرُّسُلُ فَضَّلْنَا بَعْضَهُمْ عَلَىٰ بَعْضٍ مِّنْهُم مَّن كَلَّمَ ٱللَّهُ وَرَفَعَ بَعْضَهُمْ دَرَجَٰتٍ وَءَاتَيْنَا عِيسَى ٱبْنَ مَرْيَمَ ٱلْبَيِّنَٰتِ وَأَيَّدْنَٰهُ بِرُوحِ ٱلْقُدُسِ وَلَوْ شَآءَ ٱللَّهُ مَا ٱقْتَتَلَ ٱلَّذِينَ مِنۢ بَعْدِهِم مِّنۢ بَعْدِ مَا جَآءَتْهُمُ ٱلْبَيِّنَٰتُ وَلَٰكِنِ ٱخْتَلَفُوا۟ فَمِنْهُم مَّنْ ءَامَنَ وَمِنْهُم مَّن كَفَرَ وَلَوْ شَآءَ ٱللَّهُ مَا ٱقْتَتَلُوا۟ وَلَٰكِنَّ ٱللَّهَ يَفْعَلُ مَا يُرِيدُ ﴿٢٥٣﴾ يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوٓا۟ أَنفِقُوا۟ مِمَّا رَزَقْنَٰكُم مِّن قَبْلِ أَن يَأْتِىَ يَوْمٌ لَّا بَيْعٌ فِيهِ وَلَا خُلَّةٌ وَلَا شَفَٰعَةٌ وَٱلْكَٰفِرُونَ هُمُ ٱلظَّٰلِمُونَ ﴿٢٥٤﴾ ٱللَّهُ لَآ إِلَٰهَ إِلَّا هُوَ ٱلْحَىُّ ٱلْقَيُّومُ لَا تَأْخُذُهُۥ سِنَةٌ وَلَا نَوْمٌ لَّهُۥ مَا فِى ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَمَا فِى ٱلْأَرْضِ مَن ذَا ٱلَّذِى يَشْفَعُ عِندَهُۥٓ إِلَّا بِإِذْنِهِۦ يَعْلَمُ مَا بَيْنَ أَيْدِيهِمْ وَمَا خَلْفَهُمْ وَلَا يُحِيطُونَ بِشَىْءٍ مِّنْ عِلْمِهِۦٓ إِلَّا بِمَا شَآءَ وَسِعَ كُرْسِيُّهُ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضَ وَلَا يَـُٔودُهُۥ حِفْظُهُمَا وَهُوَ ٱلْعَلِىُّ ٱلْعَظِيمُ ﴿٢٥٥﴾ لَآ إِكْرَاهَ فِى ٱلدِّينِ قَد تَّبَيَّنَ ٱلرُّشْدُ مِنَ ٱلْغَىِّ فَمَن يَكْفُرْ بِٱلطَّٰغُوتِ وَيُؤْمِنۢ بِٱللَّهِ فَقَدِ ٱسْتَمْسَكَ بِٱلْعُرْوَةِ ٱلْوُثْقَىٰ لَا ٱنفِصَامَ لَهَا وَٱللَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ﴿٢٥٦﴾

دونیاو قیامەتیان تەنها هەر ئەو ئەیزانێ" ﴿ ولا يحيطون بشئ من علمه إلا بما شاء ﴾ هیچ کەسیش ناتوانێ بەپلەی زانینی خوادا بگا، مەگەر خوا خۆی بیەوێ، کەلەسەر زمانی پەیامبەران شتێکیان بۆ ڕوون بکاتەوەو ئاگاداریان بکا ﴿ وسع كرسيه السموات والأرض ﴾ کورسی خوای گەورە تەواوی ئاسمانەکان و زەوی داگرتووە. (کورسی) لای زمانەوانەکان "أهل اللغه" بە واتای: تەختی پاشایەتی هاتووە. بەڵام ئەو کورسییەی کە خوا بۆ خۆی قایەل دەبێو ئەفەرموێ: (وسع کرسيه) مەبەست جێ پێی پەروەردگار خۆیەتی-جل جلالە-، وەك (ئیبن عەبباس) ئەفەرموێت: (الكرسي: موضع القدمين، والعرش لا يقدر قدرة إلا الله عزوجل) (رواة الحاكم في المستدرك، وقال انه على شرط الشيخين، وقد روى مرفوعا والصواب أنه موقوف).

بەڵێ هەر ئەمە کە ئیبن (عەبباس) دەیڵێ، ڕاووبۆچوونی زاناکانی سەلەفیشە، ئەم ریوایەتەیش کە دەڵێ: مەبەست بە (کورسی)

زانستو زانیاری خوایەو، (تأویل)یشی دەکەن، ڕیوایەتێکی پارێزراو نییە، دیسانەوە ئەو ڕیوایەتەش کە دەڵێت: مەبەست بە (کورسی) هەر عەرشە؛ (ئیبن کەسیر) دەڵێت– ئەوەیش ڕیوایەتێکی لاوازە.

شایەنی باسە (عرش)یش لە تەواوی دروستکراوەکانی خوا "بە کورسیشەوە، وەك (ئەبووزەر) دەیگێڕێتەوە" زۆر گەورەترە، ئەبووزەر دەڵێ (أن النبی ﷺ قال: ((ما السموات السبع والأرضون السبع عند الکرسی إلا کحلقة ملقاة فی أرض فلاة، وأن فضل العرش علی الکرسی کفضل الفلاة علی تلک الحلقة)) (والحدیث له طرق. وقد رواه أبو حاتم وابن حبان فی صحیحة وأحمد فی مسندة وغیرهم.) واتە: پێغەمبەر ﷺ فەرموویەتی: هەر حەوت ئاسمانەکان و هەر حەوت زەوییەکە لەچاو (کورسی) دا، دەڵێیت ئەڵقەیەکەو خراوەتە زەوییەکی چۆڵ و کاکی بەکاکی، ئەوسا عەرشیش لەچاو کورسی) دا دەڵێیت ئەو زەوییە کاکی بەکاکییەیە کە ئەو ئەڵقەیە تێ فڕێدرابێ. وە ئێمەش هەر بەو جۆرە کە خوای گەورە باسی "عەرش و کورسی" بۆ خۆی کردووە و سەلەف مانایان بۆ کردوین باوەڕمان پێیەتی، بێ هیچ (تەئویل) و (تعدیل)ێك. ﴿ ولا یؤده حفظهما ﴾ وە ڕاگرتن و پاراستنی ئاسمانەکان و زەوی بۆخوا گران و سەخت نییە ﴿ وهو العلی العظیم ﴾ و هەر ئەو بڵندو پایە بەرزو گەورەیە، لەدەسەڵات و تواناڎا هاوشانی نییە.

ڕێنمایی: ئەم ئایەتەی (٢٥٥):

١) پیرۆزترین و گەورەترینی ئایەتەکانی قورئان، ئایەتەلکورسییە، چونکە (١٨) جار ناوی پیرۆزی خوای تێدا هاتووە، لەنێوان ناوو ڕاناودا (ظاهر) و (مضمر)دا، پەنجا وشەش بێژەیە، (١٠) ڕستەیە، خۆ هەموو سوورەتەکەش هەر باس لە (ربووبییەت) و (ئولوهییەت) و (ئەسماء) و (سیفات)ی خوا ئەکا، پاش نوێژە فەرزەکان و، پێش خەوو، لە ناو ماڵا، بۆ تارنانی شەیاتینەکان خوێندنی سوننەتە و زۆر گرنگ. پێشەوا (ئەحمەد) یش ئەم فەرموودە لە فەزڵی ئەودا ئەهێنێ: ((إن آیة الکرسی تعدل ربع القرآن، وإن الزلزلة، والکافرون، والنصر، کل واحدة تعدل ربع القرآن، وإن الصمد تعدل ثلث القران)) واتە: فەزڵ و گەورەیی ئایەتەلکورسی –بە تەنها خۆی– لە چواریەکی قورئان دەدات، ئەم سوورەتانەش: (زەلزەلە، کافیروون، نەسر،) گەورەیی و خێری خوێندنی هەر یەکەیان هەروایە، بەڵام خوێندنی سوورەتی (سەمەد، واتە: ئیخلاس) خێری سێیەکی قورئانە. وە ئیمامی (نەسائی)یش ئەم فەرموودەیە باس ئەکات: ((من قرأ دبر کل صلاة مکتوبة آیة الکرسی لم یمنعه من دخول الجنة إلا أن یموت)). واتە: هەرکەسێك پاش نوێژە فەرزەکان ئایەتەلکورسی بخوێنێ، هەر کەمرد دەچێتە بەهەشتەوە.

لەئیسلامدا خۆسەپان نییە:

﴿ ٢٥٦: لا إکراه فی الدین ﴾ لەم دینی ئیسلامەدا داسپاندنو ناچار کردن و زەبرو زەنگ نییە بۆدینداری و وەرگرتنی ئایینی ئیسلام، بەڵێ حوکمی ئەم ئایەتە تەنها خاوەن کتێب وخاوەن نامەکان ئەگرێتەوەو، مەنسوخ و سڕاوەیش نییە، واتە: هەر جوولەکە وگاور سەر ناخرێتە سەریان بۆ ئیسلامبوون. ﴿ قد تبین الرشد من الغی ﴾ چونکە بێگومانە کە ڕێگای چاك و ڕاست لە ڕێگای ناڕاست و کوفرو تووڵەڕێگاکان لێك جیاکراوەتەوە و ئاشکراو نمایانە، جا لەبەر ئەوە نایەوێ زۆر لە هیچ کەسێك بکرێت بۆ ئیسلامبوون و هەر کەسەش بەمەیلی خۆیەتی ﴿ فمن یکفر بالطاغوت ﴾ ئینجا هەرکەسێك باوەڕی بە "تاغووت" نەبێت، دیارە تاغووت ئەو کەسەیە کە لە سنووری خوا دەرچێ و، بەرنامە چەوتەکان قبووڵ کا، جا هەرکەس خۆی لەو جۆرە شتانە دوورگرت ﴿ ویؤمن بالله ﴾ و باوەڕی بەخوا هێنا ﴿ فقد استمسک بالعروة الوثقی ﴾ ئەوە بێگومانە دەستی بە هەنگڵو بەهۆکارێکی پتەووقایمەوە گرتووە ﴿ لا انفصام لها ﴾ کە هەرگیز هەڵناوەشێت و پسان وپچڕانیشی بۆنییە ﴿ والله سمیع علیم ﴾ وە خوایگەورەیش ژنەواو زانایە. زاناکان دەڵێن: (مەجوس) و (سوبی)یەکانیش، لەمەدا حوکمی جوولەکەو گاوریان هەیە، واتە: ئەمانیش هیچ جۆرە زۆرێکیان لێناکرێ بۆ وەرگرتنی دینی ئیسلام، بەڵکو هەر لەسەردینی خۆیان" ئەگەڕێیان خۆش بوو" دەمێننەوەو، سەرانەیان لێئەسەنرێ بەڵام خەڵکانیتری بتپەرست و هاوبەشدانەرو هەرجۆرە بێدینێکیتر لەو بابەتە "هەتا ئەو ڕۆژە باوەڕ دێنن" دەبێ جەنگیان لەگەڵ بکرێ ئەگەر توانراو بەرژەوەندی تێدابوو. هەموو یاساو دەستورێکی ئیسلامی پیرۆز ڕاست وهەقە، ئیتر بێجگە لەو گشت دەستورو بەرنامەیەکیتر ناڕاست وگومڕاییە. دەبێ پێش ئیمان و باوەڕهێنان بەخوایگەورە، دەبێ بەتەواوی لەگشت تاغووتەکانەوە دوور بکەوێ، خۆدیارە واتای (لا الـه إلا الله) یش بۆیەکەمجار نەفیو لادانی هەموو دەسەڵاتدارە ملهوورەکان وتاغووتەکانی دونیایەو، پاشانیش تەسلیم بوونو باوەڕهێنانە بەخوای تاك وتەنیا. شیاوی باسیشە لەسەردەمی جاهیلییەتدا هەر ئەو بتەی وادەیان پەرست

پێیان دەگووت: (طاغیە)، بۆپشتگیری ئەم قسەیە ئەم فەرموودە هاتووە: ((كانوا يهلون لمناة الطاغية)).

خوا یاری ئیماندارانە:

﴿ ٢٥٧ : الله ولي الذين آمنوا ﴾ هەر خوایە یارو یاوەری ئەو کەسانە باوەڕیان هێناوە ﴿ يخرجهم من الظلمات إلى النور ﴾ چونکە لە هەموو ڕێبازە چەوت و تاریکستانەکانی کوفرەوە دەریاندێنێ و بەرەو نوورو ڕۆشنایی ئیسلامیان دەبا ﴿ والذين كفروا أولياؤهم الطاغوت ﴾ ئەوانەش کە کافرو بێباوەڕن، یارویاوەریان هەر تاغووت وشەیتانە لەجنیو، لەئادەمی ﴿ يخرجونهم من النور إلى الظلمات ﴾ لە ڕێبازی نوورو ڕووناکی دەریان دەپەڕێنن و بەرەو ڕێبازە تاریکستانەکان ئەیانبەن ﴿ أولئك أصحاب النار هم فيها خالدون ﴾ ئەمانە دەبنە یارویاوەری ئاگری دۆزەخ و، بە هەتاهەتاییش تێیدا ئەمێننەوە.

جوابە جەنگێی نەمروود لەگەڵ ئیبراهیم (عليه السلام):

﴿ ٢٥٨ : ألم تر إلى الذي حاج إبراهيم في ربه ﴾ ئایا تۆ دیمەنی ئەو کەسەت نەدیبوو کەچۆن لەگەڵ ئیبراهیمدا "سەبارەت بە پەروەردگاری" دەمەقاڵێ و ململانێی دەکردو وایدەزانی هەرخۆی خوایە؟! ﴿ أن آتاه الملك ﴾ لەبەرئەوە کە خوا پاشایەتی ودەسەڵاتی پێدابوو، ئەوی کەخۆی بەخوا زانی بە عینادییەوە لێی پرسیو گوتی: ئەرێ تۆ پەروەردگارت کێیە؟ ﴿ إذ قال إبراهيم ربي الذي يحيي ويميت ﴾ ئیبراهیمیش لەوەڵامدا گوتی: پەروەردگاری من هەر ئەو زاتەیە کە ژیان دەبەخشێت و، دەشمرێنێ، واتە: ژیان ومردن هەربەدەستی ئەوە ﴿ قال أنا أحي وأميت ﴾ کەچی ئەویش وتی: خۆ منیش کەسانێ دەژێنم و، کەسانێکیش دەمرێنم ئارەزووم لەهەرکەسێك بوو ئەوا ئەیکوژم ودەیمرێنم، وەیان چاوپۆشی لێ ئەکەم و دەیژێنم، دیارە ئەم وەڵامە هەر لەڕووی عینادییەوە بوو، ئەگینا ئەوە وەڵام نەبوو. جاکە ئیبراهیم زانی وەڵامەکەی ناڕاستە، بەڵگەیەکیتری هێنایەوە بۆچەسپاندنی دەسەڵاتی خوا ودەمکوت کردنی ئەو، بۆیە دەفەرموێ: ﴿ قال إبراهيم فإن الله يأتي بالشمس من المشرق ﴾ گوتی: دەی باشە خوا لەخۆرهەڵاتەوە خۆر دێنێ ﴿ فأت بها من المغرب ﴾ دەسا تۆیش کە داوای خوایەتی ئەکەیت لە خۆرئاواوە بیهێنە، واتە: یاسای بوونەوەر بگۆڕە ئەگەر تۆیش خوایت ﴿ فبهت الذي كفر ﴾ ئەوسا ئیتر ئەوستەمکارو بێباوەڕە حەپەساو نقەی لێبڕا ووەڵامی نەماو بوو بەقسەی خۆیەوەو پەکیکەوت ﴿ والله لا يهدي القوم الظالمين ﴾ بێگومانە کە خوا هۆزو گەلی ستەمکاران ڕێنمایی ناکات، واتە: بەڵگە ونیشانەکانی خۆیانیانی فێر ناکات، هەتا بتوانن سەر لەهەقەوە دەرکەن، بۆ زیاتر ڕوونبوونەوەی شێوەی شەڕە قسەو مشت ومڕ، سەیری (مونازە رە)کەی ئیبراهیم بکە لەئایەتی (٧٤)ی سوورەتی (ئەنعام)، لەگەڵ باوکی وهۆزەکەیدا.

ٱللَّهُ وَلِيُّ ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ يُخْرِجُهُم مِّنَ ٱلظُّلُمَٰتِ إِلَى ٱلنُّورِ ۖ
وَٱلَّذِينَ كَفَرُوٓا۟ أَوْلِيَآؤُهُمُ ٱلطَّٰغُوتُ يُخْرِجُونَهُم مِّنَ
ٱلنُّورِ إِلَى ٱلظُّلُمَٰتِ ۗ أُو۟لَٰٓئِكَ أَصْحَٰبُ ٱلنَّارِ ۖ هُمْ فِيهَا
خَٰلِدُونَ ﴿٢٥٧﴾ أَلَمْ تَرَ إِلَى ٱلَّذِى حَآجَّ إِبْرَٰهِۦمَ فِى رَبِّهِۦٓ
أَنْ ءَاتَىٰهُ ٱللَّهُ ٱلْمُلْكَ إِذْ قَالَ إِبْرَٰهِۦمُ رَبِّىَ ٱلَّذِى يُحْىِۦ
وَيُمِيتُ قَالَ أَنَا۠ أُحْىِۦ وَأُمِيتُ ۖ قَالَ إِبْرَٰهِۦمُ فَإِنَّ ٱللَّهَ يَأْتِى
بِٱلشَّمْسِ مِنَ ٱلْمَشْرِقِ فَأْتِ بِهَا مِنَ ٱلْمَغْرِبِ فَبُهِتَ ٱلَّذِى
كَفَرَ ۗ وَٱللَّهُ لَا يَهْدِى ٱلْقَوْمَ ٱلظَّٰلِمِينَ ﴿٢٥٨﴾ أَوْ كَٱلَّذِى مَرَّ
عَلَىٰ قَرْيَةٍ وَهِىَ خَاوِيَةٌ عَلَىٰ عُرُوشِهَا قَالَ أَنَّىٰ يُحْىِۦ هَٰذِهِ ٱللَّهُ
بَعْدَ مَوْتِهَا ۖ فَأَمَاتَهُ ٱللَّهُ مِا۟ئَةَ عَامٍ ثُمَّ بَعَثَهُۥ ۖ قَالَ كَمْ لَبِثْتَ ۖ
قَالَ لَبِثْتُ يَوْمًا أَوْ بَعْضَ يَوْمٍ ۖ قَالَ بَل لَّبِثْتَ مِا۟ئَةَ عَامٍ
فَٱنظُرْ إِلَىٰ طَعَامِكَ وَشَرَابِكَ لَمْ يَتَسَنَّهْ ۖ وَٱنظُرْ إِلَىٰ
حِمَارِكَ وَلِنَجْعَلَكَ ءَايَةً لِّلنَّاسِ ۖ وَٱنظُرْ إِلَى
ٱلْعِظَامِ كَيْفَ نُنشِزُهَا ثُمَّ نَكْسُوهَا لَحْمًا ۚ فَلَمَّا
تَبَيَّنَ لَهُۥ قَالَ أَعْلَمُ أَنَّ ٱللَّهَ عَلَىٰ كُلِّ شَىْءٍ قَدِيرٌ ﴿٢٥٩﴾

ڕێنمایی ئایەتی (٢٥٨):

١) نیعمەت وبەخششەکانی خوا لەلایەن خەڵکانی خوانەناس وکافرەوە، هەمیشە نکوولیو ئینکاری دەکرێن.
٢) یارمەتیو هاوکاری خوا تەنها بۆ دۆستانی خۆی دەبێ.
٣) هەرکات مرۆڤ چووە ناو ستەمەوەو کردیە کاری ڕۆژانەی، لە هیدایەتی خوا بێبەش دەبێ.
٤) قسەو مشت ومڕ (المجادلة والمناظرة) لەمەڕ ڕوونکردنەوەو چەسپاندنی بوونی خواو،ڕاستی دینی ئیسلامەوە دروست ورەوایە، پێدەچێ ئەو دەسەڵاتدارە، نەمروود، پاشای (بابل)یەکان بووبێ..

سەرگوزشتەی عوزەیر:

﴿ ٢٥٩ : أوكالذي مرعلى قرية وهي خاوية على عروشها ﴾ یان

دەنگوباسی ئەو کەسەت بیستووە کەبەقەراخ ئاواییەکی وێراندا (بیت المقدس) رابردوو دیتی، کە داروبەردی هەموو بەسەریەکا کەوتووەو چۆڵ و وێرانەیەو دیوارەکانیشی بە میچەکەیەوە تەپیوە؟ ﴿ قال أنى يحى هذه الله بعد موتها ﴾ ئەوسا بەسەرسورمانێکەوە "لە بەرخۆیەوە" وتی: ئاخۆ خوا دوای وێرانبوونی ئەم گوندەو، مردنی خەڵکەکەی چۆن دەتوانێ ئەمە زیندوو ئاوەدان بکاتەوە؟ ﴿ فأماته الله مائة عام ثم بعثه ﴾ ئینجا خوا بۆماوەی سەد ساڵ مراندی وبێ گیان کەوت، پاشان زیندووی کردەوە، تا بەچاو دەسەڵاتی ئەو (خوا)یە ببینێ ﴿ قال كم لبثت ﴾ خوا لەسەر زاری فریشتە لێیپرسیو فەرمووی: ئەرێ تۆ چەندەت پێچووە بە مردوویی؟ ﴿ قال لبثت يوما أو بعض يوم ﴾ لەوەڵامدا وتی: وا ئەزانم رۆژێک یا کەمتریش لە رۆژێك ماومەتەوە، زاناکان دەڵێن: ئەو رۆژە کەمردو بێ گیان کەوت کاتی چێشتەنگاو بوو، جا کاتێکیش زیندووی کردەوەو هەڵیساند کاتی خۆرئاوا بوو، بۆیە ئەویش ئەو وەڵامەی دایەوە ﴿ قال بل لبثت مائة عام ﴾ خوا فەرمووی: نەخێر، بەڵکو سەد ساڵت پێچووە ﴿ فانظر إلى طعامك وشرابك لم يتسنه ﴾ ئەوسا لەگەڵ ئەوەیشدا تەماشایەکی خواردەمەنی و خواردنەوەکەشت بکە، دەبینی تائێستاش تامو رەنگیان نەگۆراوەو فاسید نەبوون. ﴿ وانظر إلى حمارك ﴾ بشنوارە بۆ گوێدرێژەکەت چۆن ئێسكو پروسکی رزیوەو، چۆنیش هەر ئێستا لەپێش چاوخۆتەوە زیندووی دەکەینەوە؟ ﴿ ولنجعلك آية للناس ﴾ بۆ ئەوە ئەم مەسەلەی بەسەرهات و زیندووبوونەوەیەت بکەینە مۆعجیزەو پەندێك بۆخەڵك، هەتا دڵنیابین لە مەسەلەی زیندووبوونەوە ﴿ وانظر إلى العظام كيف ننشزها ﴾ سەرنجی ئەم ئێسقانانەش بدەو بزانە چۆن ئەیانبزوێنین وپێکیان دەلکێنینەوە، دوای ئەو ماوەزۆرەیە ﴿ ثم نكسوها لحما ﴾ لەپاشان بە گۆشت دایان دەپۆشین هەروەك یەکەمجاری لێ ئەکەینەوە ﴿ فلما تبين له قال أعلم أن الله على كل شئ قدير ﴾ ئینجا کاتێ ئەو دەسەڵاتەی بۆدەرکەوتو بۆی روون بوویەوە، وتی: وا ئێستا چاك ئەزانم و بەچاویش دیتم کە بەراستی خوا بەسەر هەمووشتێکدا دەسەڵاتی هەیەو، دەتوانێ هەموو کارێ بکا.

سەرنجێك: لەبەر ئەوەی کە قورئان ناوی ئەو کەسەی دیاری نەکردووە بەلای ئاواییەکەدا تێپەری، ئێمەیش ناوەکەیمان دیاری نەکرد، چونکە زانایان لە بارەی دیاری کردنییەوە کێشەو ناکۆکییان هەیە، گرنگیش هەر ئەمەیە بزانرێ کە خوایەك دەسەڵاتی زیندووکردنەوەی کەسێکی ببێ دوای مراندنی سەد ساڵ، دیارە کە هەر ئەو خوایەش دەسەڵات و توانای هەیە "دوای هەزاران هەزار ساڵ، یان ملیۆن ملیۆن ساڵ گیان بگێرێتەوە بۆ لاشە رزیوەکان ئەم داستانەیە دەرگای پرسیارو وەڵام بۆ دۆزینەوەی راستیەکان دەکاتەوە، هاوکات لەگەڵ رێخۆشکردن بۆ داواکردنی بەڵگەو نیشانە بۆ کارە ئاڵۆزەکانی لای مرۆڤ.

ئیبراهیم: خوایە! چۆن مردووان زیندوو دەکەیتەوە؟

﴿٢٦٠: وإذ قال إبراهيم رب أرني كيف تحى الموتى ﴾ وە بیربێنە وباسی ئەمە بکە کە ئیبراهیم بۆ ئەوەی لە پلەی "علم اليقين" وە بگاتە پلەی "عين اليقين" وتی: ئەی پەروەردگاری من! نیشانم دە- با بەچاوی سەر ببینم- کە تۆچۆن مردووان زیندوو ئەکەیتەوە؟ ﴿ قال أو لم تؤمن ﴾ خوا فەرمووی: مەگەر تۆ هێشتا بروات بەزیندوو بوونەوە نییە؟! ﴿ قال بلى ولكن ليطمئن قلبى ﴾ ئیبراهیم وتی: بەڵێ چاك باوەرم هەیە، کە تۆ دەتوانی مردووان زیندوو بکەیتەوە، بەڵام حەز ئەکەم بە چاو بیبینم تا بەتەواوی دڵنیابم هەر لەمەیشەوە بوو پێغەمبەر ﷺ فەرمووی: ((نحن أحق بالشك من إبراهيم إذ قال: رب أرني كيف تحيي الموتى، قال أو لم تؤمن؟ قال: بلى، ولكن ليطمئن قلبي)) (فتح الباري: ٤٩/٨). ﴿ قال فخذ أربعة من الطير ﴾ خوا فەرمووی: دەسا چوار پەلەوەر بگرە وجوان سەرنجیان بدە، ئەوسا هەرچواریش سەر برە، ﴿ فصرهن إليك ﴾ ئینجا پەل پەلیان کەو خوینگۆشتەکەیان تێکەڵ بکەو بیانکە چوار کوت ﴿ ثم اجعل على كل جبل منهن جزءا ﴾ پاشان هەر کوتێکیان لەسەر لوتکەی کێوێك دانێ ﴿ ثم ادعهن يأتينك سعيا ﴾ ئەوجا بانگیان بکە و؛ بە فەرمانی خوا بەپەلە" زیندوو ئەبنەوەو دێنە لات وهەر پارچەی لەگەڵ پارچەکەی خۆیدا یەك ئەگرێتەوە ﴿ واعلم أن الله عزيز حكيم ﴾ بزانە و بێگومانبە کە خوا چەندە دەستەڵاتدارە، کاردروستە "بییەوێ هەرئیشێ بکات ئەیکات و، پریشە لە حیکمەت".

رێنمایی ئایەتی (٢٦٠):

١) مرۆڤ بە سروشت حەزی لە زانینەو هەر لە هەوڵدایە بۆی، لە هەر شتێ تێنەگا بۆی دەکۆشێ تێبگاو بیزانێ.

٢) خۆشەویستی خوا بۆ ئیبراهیم بێ سنوورە، بۆیە وەڵامی دایەوە و نیشانەشی خستە پێش چاوی تا پتر دڵنیا بێ.

٣) چەسپاندنی ژیانێکی دووەم -پاش مردن- بۆ پاداش و تۆڵە.

٤) زیاد بوونی ئیمان و باوەر بە تێروانین وبیرکردنەوە لە نیشانەکانی خوای گەورە.

تێبینی: ئێمەش لەم کورتە تەفسیرەدا ناوی پەلەوەرەکانمان -وەك هەنـدێ ڕیوایـەت دیارییـان دەکات- دیاری نەکـرد؟! چونکە قورئانیـش ناوی دیاری نەکـردوون، بێ لەوەیش ئـەوەی کەلەم جێگایـەدا گرنگ بێت هەرئەمەیە کـە: زیندووکردنەوەی مردووان بۆخوا، کارێکی زۆرئاسانە، تەنها فەرمانێکی خوایی بەسە.

ئەوانە لەڕاهی خوا ماڵ بەخت دەکەن:

(قورتوبـی) ئەڵێ: لـە ڕووداوەکەی (تەبـووك)دا (عوسمانی کوڕی عەففـان) -ڕەزای خـوای لێبێ- هەزار وشـتر- لەگـەڵ هەموو پێویسـتییەکدا-و هەزار دینار زێڕیشـی لەبـەردەم پەیامبەر ﷺ دانـا، ئینجا پەیامبەر ﷺ دەسـتی تێ ئەخسـت و ئەیفەرموو: ئیـتر دوای ئیمڕۆ عوسمان هەرچی بکات قەیناکات. لەولایشـەوە (عەبدوررەحمان)ی کوڕی (عەوف) هەشـت هەزار درهەمی هێناو وتی: ئەی پەیامبەری خوا! چوار هەزاریشم بۆ منداڵەکانم داناوە، وا ئەو چوارهەزارەیشم بە قەرز بە خوادا، پەپامبەر ﷺ فەرمووی: خـوا بەرەکەت وپیـت بخاتـە هەردووکیانەوە. جابـۆ ئەوەخوا فەرمووی: ﴿ ٢٦١: مثل الذين ينفقون أموالهم فى سـبيل الله كمثل حبة أنبتت سبع سنابل ﴾ نموونەی ئەو کەسانەی کە دارایی خۆیان لـە ڕێگەی خوادا ئەبەخشـن، هەر وەکو دانـە تۆمێکە کەحەوت گـوڵ دەردەکا ﴿ فى كل سـنبلة مائة حبة ﴾ و هەر گوڵەی سـەد دانـەی تێدا بێ " کەوابوو تەنهـا دانە تۆمێك (٧٠٠) دەنکی پێوە دەبێ، واتە: پاداشـتی گشت خێرو چاکەیەك بە لای خواوە یەك بەدە، تا حەوت سـەدە ﴿ والله يضاعف لمن يشاء ﴾ و هێمان بۆ هەرکەسیش خوا خۆی بیەوێ چەند بەرامبەر پاداش دەدا ﴿ والله واسـع عليم ﴾ چونکە خوا بەخششی یەکجار فراوانە، زۆر ئاگاو زانایە "ئەزانێ هەرکەس چەندە هەڵئەگرێ".

ڕێنمایی ئەم ئایەتی (٢٦١):

١) فەزیلەتی بەخشـین لە ڕێی جیهادا، ئینفاق و سەدەقە بۆ جیهاد لە هەموو شـتێ گەورەترە، سـەدەقەو ئەنجامە باشـەکانی. ﴿ ٢٦٢: الذين ينفقون أموالهم فى سبيل الله ﴾ ئەو کەسانەی کە سامانی خۆیان لە پێناوی خوادا ئەبەخشن ﴿ ثم لا يتبعون ما أنفقوا منا ولا أذى ﴾ پاشانیش هیچ جۆرە منەتێ ناکەن و بەچاویاندا نایدەنەوەو دڵی کەس ناشـکێنن ﴿ لهـم أجرهم عند ربهم ﴾ پاداشـیان لای پەروەردگاریان بەرچاو گیراوە ﴿ ولا خوف عليهم ﴾ نەهیچ ترسـێکیان بۆ ئەبێ لە ڕۆژی قیامەتداو ﴿ ولا هم يحزنون ﴾ نە خەفتبارو زویریش ئەبن بۆ دونیایان.

﴿ ٢٦٣: قـول معروف ﴾ قسـەو گوفتارێکی خۆش و شـیرین لە ڕووی نیازمەندانا، ﴿ ومغفرة ﴾ چاوپۆشـی و لێبووردن لە هەڵەی

وَإِذۡ قَالَ إِبۡرَٰهِـۧمُ رَبِّ أَرِنِي كَيۡفَ تُحۡيِ ٱلۡمَوۡتَىٰۖ قَالَ أَوَلَمۡ تُؤۡمِنۖ قَالَ بَلَىٰ وَلَٰكِن لِّيَطۡمَئِنَّ قَلۡبِيۖ قَالَ فَخُذۡ أَرۡبَعَةٗ مِّنَ ٱلطَّيۡرِ فَصُرۡهُنَّ إِلَيۡكَ ثُمَّ ٱجۡعَلۡ عَلَىٰ كُلِّ جَبَلٖ مِّنۡهُنَّ جُزۡءٗا ثُمَّ ٱدۡعُهُنَّ يَأۡتِينَكَ سَعۡيٗاۚ وَٱعۡلَمۡ أَنَّ ٱللَّهَ عَزِيزٌ حَكِيمٞ ﴿٢٦٠﴾ مَّثَلُ ٱلَّذِينَ يُنفِقُونَ أَمۡوَٰلَهُمۡ فِي سَبِيلِ ٱللَّهِ كَمَثَلِ حَبَّةٍ أَنۢبَتَتۡ سَبۡعَ سَنَابِلَ فِي كُلِّ سُنۢبُلَةٖ مِّاْئَةُ حَبَّةٖۗ وَٱللَّهُ يُضَٰعِفُ لِمَن يَشَآءُۚ وَٱللَّهُ وَٰسِعٌ عَلِيمٌ ﴿٢٦١﴾ ٱلَّذِينَ يُنفِقُونَ أَمۡوَٰلَهُمۡ فِي سَبِيلِ ٱللَّهِ ثُمَّ لَا يُتۡبِعُونَ مَآ أَنفَقُواْ مَنّٗا وَلَآ أَذٗى لَّهُمۡ أَجۡرُهُمۡ عِندَ رَبِّهِمۡ وَلَا خَوۡفٌ عَلَيۡهِمۡ وَلَا هُمۡ يَحۡزَنُونَ ﴿٢٦٢﴾ ۞ قَوۡلٞ مَّعۡرُوفٞ وَمَغۡفِرَةٌ خَيۡرٞ مِّن صَدَقَةٖ يَتۡبَعُهَآ أَذٗىۗ وَٱللَّهُ غَنِيٌّ حَلِيمٞ ﴿٢٦٣﴾ يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ لَا تُبۡطِلُواْ صَدَقَٰتِكُم بِٱلۡمَنِّ وَٱلۡأَذَىٰ كَٱلَّذِي يُنفِقُ مَالَهُۥ رِئَآءَ ٱلنَّاسِ وَلَا يُؤۡمِنُ بِٱللَّهِ وَٱلۡيَوۡمِ ٱلۡأٓخِرِۖ فَمَثَلُهُۥ كَمَثَلِ صَفۡوَانٍ عَلَيۡهِ تُرَابٞ فَأَصَابَهُۥ وَابِلٞ فَتَرَكَهُۥ صَلۡدٗاۖ لَّا يَقۡدِرُونَ عَلَىٰ شَيۡءٖ مِّمَّا كَسَبُواْۗ وَٱللَّهُ لَا يَهۡدِي ٱلۡقَوۡمَ ٱلۡكَٰفِرِينَ ﴿٢٦٤﴾

داواکارێك ﴿ خير من صدقة يتبعها اذى ﴾ باشترە لە بەخشینێ کە عەزیەت ودڵ ئێشانی بە دوادا بێ بەرامبەر خێرپێکراوێك ﴿ والله غنى حليم ﴾ خوایش لە بەخشـینی ئێوە بە تایبەت (بەومنەتەوە) زۆر بێ نیازو، زۆریش هێمنەو، خۆگرو لەسەر خۆیە، دەتۆرێ و، چاوپۆشی دەکا.

ڕێنمایی ئایەتی (٢٦٢-٢٦٣):

١) منەتنان بەسەر خەڵکدا بەهۆی خێرو سەدەقەوە کارێکی حەرامە.

٢) هەر کات بەشی هەژاران نەبوو بدرێ، با قسەی خۆشیان لەگەڵ بکرێ، خۆ ئەگەر خێرخوازەکە توورە بووو قسـەی خراپـی کرد، تۆ وریابە تـوورە مەبەو، لێی ببوورە، دیارە کە قسـەیەکی خۆش لەو سەدەقەیە گەلێ باشترە کە منەت

و ئـازاری بەدواداب‌ێ، بۆیە ئەفەرمـوێ: ((الکلمة الطیبة صدقة)) (موسلیم/٢٦٢٦/ باب/٤٤١) واتە: ئەر هیچ نەبوو بدرێتە داواکارەکە، خۆ قسەیەکی خۆش خێرو سەدەقەیە. یان دەفەرموێ: ((.. ولو أن تلقى أخاک بوجه طلیق)) ئەر بە روویەکی گەشەوە پێشوازی براکەت بکەیت-لەو حاڵەتەدا نییە بیدەیتێ-کارێکی باش و پەسەندەو بە کەمی مەزانە یا دەفەرمـوێ: ((لایدخل الجنة مدمن الخمر، ولا عاق لوالدیه ولا منان)) سـێ کەس ناچنە بەهەشتەوە: کەسێ هەمیشە عـارەق دەخواتەوە، کەسـێ ئـازاری دایـك وبابی دەدا، کەسێکیش شت ببەخشێ و بیداتەوە بە ڕوویدا.

ماڵ ببەخشن و مەیدەنەوە بە چاویاندا:

﴿ ٢٦٤: یـا أیها الذین آمنوا لا تبطلوا صدقاتکم بالمن والأذى ﴾ ئەی ئەوانەی باوەڕتان هێناوە! پاداشـی سەدەقەو بەخشەکانتان بە هۆی منەتنان و ئازار گەیاندنەوە بەفیرۆ مەدەنو باتڵ مەکەنەوە ﴿ کالذی ینفق ماله رئاء الناس ولا یؤمن بالله والیوم الآخر ﴾ وە کو کەسێك مەکەن کە بە ڕووپامایی وریاکاری ماڵی خۆی دەبەخشێت وئیمـان و بـڕواش بە خواو بـە ڕۆژی دوایی نییـە، بۆیە هەردەم لەکاتی بەخشیندا ئازاری دڵی مەردم ئەدات. ﴿ فمثله کمثل صفوان علیه تراب ﴾ ئەوکارەیان لەوە دەکا کە تاشـە بەردێکی زۆر ساف و لووس هەندێ گڵی بە سەرەوە بێت و تۆمیشی لەسەر چێندرابێ ﴿ فأصابة وابل فترکه صلدا ﴾ بارانێکی لێزمەو دڵۆپ گەورەی لێ بباریێو هیچ شـتێکی بەسەرەوە نەیەلێتو تاشە بەردەکە بە ڕەق و تەقی بمێنێ "کردەوەی مرۆڤی ڕیابازیش هەر بەو شـێوەیە، هەموو خـێرو بێرێکی بەبا ئەچێ و بە حەوادا ئەڕوا،" وەکو دەفەرموێ: ﴿ لا یقـدرون علـى شئ مما کسبوا ﴾ هیچ بەهرەیەکیـان لەو بەخشـینە دەست ناکەوێ "نە لە دونیادا، نەلە قیامەتدا، چونکە لەبـەر ڕەزامەندی خوا نەبووە" ﴿ والله لا یهدی القوم الکافرین ﴾ بێگومـانبن خوای گەورە هەرگیز هۆزو گـەلی بێ باوەڕان ڕێنمایی ناکات بۆ شتێك خێریانی تێدا بێت "چونکە تەنها ئیمانو باوەرە-کـە مرۆڤ بۆ خێرو بێری هەردووجیهـان تێ ئەگەیەنێ،" ئەوان باوەڕیان نییە، خواش ڕێنماییان ناکات.

ڕێنمایی ئایەتی (٢٦٤):

١) منەتنانو ئازار گەیاندن بە خەڵك لە سەدەقەو بەخشیندا قەدەغەیە.

٢) منەتنـەر، ئـازار دەر، ڕیـا چـی، سـەدەقەکانیان بێهودە وباتڵە.

٣) ڕیا حەرامەو بەشێکە لە شیرك.

﴿ ٢٦٥: ومثل الذین ینفقـون أموالهم ابتغاء مرضاة الله وتثبیتا من أنفسـهم ﴾ نموونەی ئەوانەش کە داراییان بۆ بە دەسـت هێنانی ڕەزامەندی خوا دەبەخشـن و، دڵ ودەروونیشـیان لەسەر پاداشی خوا سـەقامگیرە، لەو لایشـەوە بەو بەخشـینە "دڵ ودەرونیان لە ڕژدی و چرووکـی پـاك ئەکەنـەوە" ﴿ کمثل جنة بربـوة أصابها وابل ﴾ گەشـە کردن وزیاد بوونی خێرەکەیان، هەر وەکو باخێکە بـە تەپۆڵکەیەکی بـەرزەوە بێو، بارانێکی دڵـۆپ گەورەی لێبدا ﴿ فآتت أکلها ضعفیـن ﴾ ئینجا باخەکەیان-لە چاو باخی تردا-دوو بەرامبـەر بەڕوو بوو بـدات ﴿ فإن لم یصبها وابل فطل ﴾ خۆ ئەگـەر بارانی لێزمەو دڵۆپە گەورەش لێی‌نەدا، نمە بارانێکی وردو سووك و شەونم تێراوی کا، جا مرۆڤی خێرخوازیش کارو کردەوەی هەمیشـە لە برەودایەو، قەت بە فیرۆ ناچێ و، لای خواش قبوڵە ﴿ والله بمـا تعملون بصیـر ﴾ خوای گەورەیش سـەبارەت بەهەر کارێ ئێوە ئەیکەن (بە ڕیابێ، یانا) بینایەو دەیبینێ و بەپێی ئەوە حیسابتان دەکا.

کێ حەز دەکا خێرو خێراتی ببێتە قەرەقوو؟:

﴿ ٢٦٦: أیـود أحدکـم أن تکون لـه جنة من نخیـل وأعناب ﴾ ئاخۆ کێتان حەز بکاو پێی خۆشـبێت: باخێکی لە گشـت جۆرە خورماو، گشـت جۆرە ڕەزێك هەبێ ﴿ تجری من تحتها الأنهار ﴾ و بـە خورەم ئاوی ڕووبار بەبنکی دارەکانیدا بڕوا و ﴿ له فیها من کل الثمـرات ﴾ هاتبنە بەروو هەموو جۆرە میوەیەکیشـیان تیابێت -سـەرەڕای خورماو تـرێ- ﴿ وأصابه الکبـر ﴾ پیرییش پەکی خسـتبێ ﴿ وله ذریة ضعفاء ﴾ لەگەڵ ئەوەیشـدا کۆمـەڵێ مناڵە وردەی لاوازو بێ هێزیشـی هەبێ و، نەتوانن بەهیچ ئێشێ هەڵسن ﴿ فأصابهـا إعصار فیه نار ﴾ لەناکاو گێژەڵووکەیەکی پڕ لە گڕەی لێهەڵـکا ﴿ فاحترقت ﴾ و بسـووتێ، ئیتر خۆی و مـاڵ و منداڵی بەسـەر گەردانی و هەناسە سـاردی بمێننەوە، دیارە کاری وا زۆر جێگەی نیگەرانی و داخ وحەسـرەتە، بێگومانبە ئەوکەسەش کە لە دونیادا دارایی بەخت دەکاو، پاشـان بە ڕیاو منەت و ئازاردان خێرەکـەی باتڵ دەکاتـەوە، هەر ئاوا لـە ڕۆژی قیامەتا ڕەنجەڕۆ دەبێت، لە کاتێکدا زۆریش پێویسـتیەتی و، زۆریش تەنگانەیەتی ﴿ کذلـک یبین الله لکم الآیات لعلکم تتفکرون ﴾ هەمیشـە ئابەو شـێوە خوا بەڵگەو نیشـانەکانی خۆی ڕوون ئەکاتـەوە بۆتان، تا

بەڵکو بە وردی بیری بکەنەوەو پەندو ئامۆژگاریان لێ وەرگرن و، لە کارو کردەوەی ڕیابازیی و، منەتخستنە سەرخەڵك کۆتا بکەن.

ڕێنمایی ئایەتی (٢٦٥-٢٦٦):

١) مەسەل ونموونە هێنانەوە بۆ نزیك خستنەوەی ماناو مەبەست لە زەینی گوێ گراندا، شتێکی زۆر چاك و سوود بەخشە، بۆیە خوا ئەو یەك دوو نەزیلەیە هێنایەوە.

٢) خێرو سەدەقەی بێ منەت و بێ ئازار و بێ ڕیا، پاداشەکەی چەند بەرابەر دەبێت، خێرو بێری سەدەقەی پیاوی منەت کارو، ڕیابازو، ئازاردەریش، باتڵ و بێ خێر دەبێت.

٣) لێکۆڵینەوەو بیرکردنەوە لە نیشانەکانی خوا بۆ چەسپاندنی بیرو باوەڕ کارێکی پێویستە.

لەماڵی پاك و حەڵاڵ ببەخشن:

﴿ ٢٦٧: یا أیها الذین آمنوا أنفقوا من طیبات ماکسبتم ومما أخرجنا لکم من الأرض ﴾ ئەی ئەو کەسانەی باوەڕتان هێناوە! لەو ماڵە چاك وپاکە کە لە ڕێگەیەکی پەسەندوو حەڵاڵەوە بەدەستتان هێناوە، لەوەش کە لە زەوی دەرمانخستووە بۆتان ببەخشن وە هەروەها لەو بەرووبووانەش لەزەویدا بۆمان ڕواندون ﴿ ولا تیمموا الخبیث منه تنفقون ﴾ بەدوای بەخشینی شتێکی ناپوخت و بێ کەڵکی وادا مەگەڕێن، واتە: مەچن خراپەکەی لێجیا بکەنەوەو بیدەن لەڕێگەی خوادا ﴿ ولستم بآخذیه إلا أن تغمضوا فیه ﴾ لەکاتێکدا -خۆخۆشتان بن- لەباتی ئەوهەژارە گەر چاوپۆشی نەکەن وەری ناگرن، باشە! ئەی خوای گەورە-کە لە هەموو شتێك بێنیازە- چۆن وەری ئەگرێ؟ ﴿ واعلموا أن الله غنی حمید ﴾ چاك بشزانن کە بە ڕاستی خوا لە گشت بەخشینێکی ئێوە دەوڵەمەندو بێ نیازە و، کەڵکەکەیشی‌بۆ خوتان ئەگەڕێتەوە، سوپاس کراویشە، تەنها هەر ئەویش شایەنی سوپاسە، واتە: بوونەوەر گشت پێویستی بەوە. ﴿ ٢٦٨: الشیطان یعدکم الفقر ﴾ لەکاتی بەخشیندا شەیتان بەڵێنی هەژاری ونەدارییتان پێدەداو پێتان ئەڵێت: ئەگەر ببەخشن، لات وهەژار ئەکەون! بۆ ئەوە دەست بنووقێنن ﴿ ویأمرکم بالفحشاء ﴾ هێمان بۆ کاری ناشیاویش وەك (ڕژدی و چرووکی) ونەبەخشین و هەر تاوانێکی تر هەڵتان ئەنێت ﴿ والله یعدکم مغفرة منه وفضلا ﴾ خواش بەڵێنی لیبووردن و فەزڵ و بەهەرەی خۆیتان پێئەدا، واتە: بەڵێنتان دەداتێ کە ئەو سامانەی بەخششی تیا بکرێ، پیتی تێ بخات بۆتان ولە

هەڵەو پەڵەکانیشتان ببورێ. ﴿ والله واسع علیم ﴾ خوا خاوەنی نیعمەتێکی فراوانە و، زۆر زاناو بە ئاگایە بە هەموو کردارو نیازێکتان. ﴿ ٢٦٩: یؤتی الحکمة من یشاء ﴾ دانایی و حیکمەتی خۆیشی دەدا بەهەرکەسێ خۆی بیەوێ؛ "قورئان و فەرموودەکانی پێغەمبەری بە وردیی تێئەگەیەنێ" و فێری دەکات ﴿ ومن

وَمَثَلُ ٱلَّذِينَ يُنفِقُونَ أَمْوَٰلَهُمُ ٱبْتِغَآءَ مَرْضَاتِ ٱللَّهِ وَتَثْبِيتًا مِّنْ أَنفُسِهِمْ كَمَثَلِ جَنَّةٍۭ بِرَبْوَةٍ أَصَابَهَا وَابِلٌ فَـَٔاتَتْ أُكُلَهَا ضِعْفَيْنِ فَإِن لَّمْ يُصِبْهَا وَابِلٌ فَطَلٌّ وَٱللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ ﴿٢٦٥﴾ أَيَوَدُّ أَحَدُكُمْ أَن تَكُونَ لَهُۥ جَنَّةٌ مِّن نَّخِيلٍ وَأَعْنَابٍ تَجْرِى مِن تَحْتِهَا ٱلْأَنْهَٰرُ لَهُۥ فِيهَا مِن كُلِّ ٱلثَّمَرَٰتِ وَأَصَابَهُ ٱلْكِبَرُ وَلَهُۥ ذُرِّيَّةٌ ضُعَفَآءُ فَأَصَابَهَآ إِعْصَارٌ فِيهِ نَارٌ فَٱحْتَرَقَتْ كَذَٰلِكَ يُبَيِّنُ ٱللَّهُ لَكُمُ ٱلْـَٔايَٰتِ لَعَلَّكُمْ تَتَفَكَّرُونَ ﴿٢٦٦﴾ يَـٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوٓا۟ أَنفِقُوا۟ مِن طَيِّبَٰتِ مَا كَسَبْتُمْ وَمِمَّآ أَخْرَجْنَا لَكُم مِّنَ ٱلْأَرْضِ وَلَا تَيَمَّمُوا۟ ٱلْخَبِيثَ مِنْهُ تُنفِقُونَ وَلَسْتُم بِـَٔاخِذِيهِ إِلَّآ أَن تُغْمِضُوا۟ فِيهِ وَٱعْلَمُوٓا۟ أَنَّ ٱللَّهَ غَنِىٌّ حَمِيدٌ ﴿٢٦٧﴾ ٱلشَّيْطَٰنُ يَعِدُكُمُ ٱلْفَقْرَ وَيَأْمُرُكُم بِٱلْفَحْشَآءِ وَٱللَّهُ يَعِدُكُم مَّغْفِرَةً مِّنْهُ وَفَضْلًا وَٱللَّهُ وَٰسِعٌ عَلِيمٌ ﴿٢٦٨﴾ يُؤْتِى ٱلْحِكْمَةَ مَن يَشَآءُ وَمَن يُؤْتَ ٱلْحِكْمَةَ فَقَدْ أُوتِىَ خَيْرًا كَثِيرًا وَمَا يَذَّكَّرُ إِلَّآ أُو۟لُوا۟ ٱلْأَلْبَٰبِ ﴿٢٦٩﴾

یؤت الحکمة فقد أوتی خیرا کثیرا ﴾ بەهەر کەسیش حیکمەت و زانایی قورئان و فەرموودە بدرێ، دیارە خێرو چاکەیەکی زۆری پێ دراوە" دەرگای دونیاو قیامەتی لێ والا کراوە ﴿ وما یذکر إلا أولوا الألباب ﴾ خاوەن بیرو هوشمەندان نەبێ، کەسانی تر لەو بەهرەیە تێ ناگەن و ئامۆژگاری وەرناگرن؛ چونکە هەموو کات هەر مرۆڤە ژیرەکانن بە ئامۆژگارییەکانی خوا بەهرەمەند بوونە.

ڕێنمایی ئایەتی (٢٦٧-٢٦٩):

١) زەکات هەم لەدراوا، هەم لە مەڕو ماڵاتا، هەم لەبەرو بووی زەویدا فەرز وپێویستەو دەبێ بدرێ.

٢) زەکات و بەخشین لە ماڵی خراپدا کارێکی نابەجێ وناپەسەندە.

٣) وریا بوون لە دەغدەغەو خەتەرەی شەیتان لەکاتی بەخشینی‌ماڵدا.

٤) مەزنی پلەو پایەی زانست و زانیاریی بەسەر ماڵ و ساماندا.

﴿٢٧٠: وما أنفقتم من نفقة﴾ بە شێوەیەکی گشتی هەر شتێ ئێوە ئەیبەخشن" چاك، یان خراپ،" ﴿أو نذرتم من نذر﴾ وە یان هەر نەزرێ دەکەن لە سەرخۆتان بۆ ئەنجامدانی هەر فەرمانێکی خوا، وە یان بۆکردنی هەر گوناحێك، بۆنموونە: (نەزر بێت قسەت لە گەڵ نەکەم!) ﴿فإن الله يعلمه﴾ بێگومانبن خوا پێی ئەزانێ‌و، پێی بە ئاگایەو، پاداشیشتان ئەداتەوە ﴿وما للظالمين من أنصار﴾ و بۆ ستەمکارانیش" ئەوانەی وا زەکات نادەن، یان سامان لەڕێی گوناهدا بەخت ئەکەن، لە ڕۆژی قیامەتدا هیچ جۆرە یارمەتی دەرێك نییە و کەس فریایان ناکەوێ، بەڵێ.. مەبەست بە هەر نەزرێك نزیك بوونەوە بێت لە خوا، ئەوە لای خوا پەسەندەو چاکەو، پێویستە جێبەجێش بکرێ، خۆ هەر نەزرێکیش لە ڕق هەستانەوە بێت-وەکو ئەوە بڵێت: ئەگەر لەگەڵ فلانە کەسدا قسە بکەم، ئەبێ چوار ڕۆژ بە ڕۆژووبم- ئەوە ئەم جۆرە نەزرە ناپەسەندەو دانامەزرێ ونابێ کاری پێبکرێت.

ماڵ بەخشین بەئاشکراو بەنهێنی:

﴿٢٧١: إن تبدوا الصدقات فنعما هي﴾ ئەگەرئێوە خێرو سەدەقەو بەخشین بەئاشکرا بکەن، کارێکی باش وچاکتان کردووە، چونکە سەدەقە بەو جۆرە، دەبێتە مایەی چاو لێکردنی خەڵك لێتان ﴿وإن تخفوها وتؤتوها الفقراء فهو خير لكم﴾ خۆ ئەگەر بە نهێنی بیکەن و بیشارنەوەو، دەستی‌هەژارانی پێبگرن، ئەم بارەیان باشترە،چونکە لە ڕیاو ڕووپامایی دەپارێزرێن ﴿و يكفر عنكم من سيئاتكم و الله بما تعملون خبير﴾ و خوا لە هەرکارێ ئێوە ئەیکەن -ئاشکراییو، نهێنیی- ئاگادارە. زانایان ئەڵێن: ئەگەر ئەنجامدانی ئەوخێرو چاکەیە لەماڵێکی زەکات بێت، ئەگەر بە ئاشکرا بدرێ،چاکترو باشترە، خۆ ئەگەر سەدەقەیەکی سووننەت و پیاوەتی بێت، بە نهێنێ بدرێ باشترە.

ڕێنمایی ئایەتی (٢٧٠-٢٧١):

١) هەڵنانی مرۆڤ بۆ ئەنجامدانی سەدەقە، هەرچەندە کەمیش بێ.

٢) خۆ دوور گرتن لە ڕیاو، لە بەخشینی ماڵی بەدو خراپ.

٣) سەدەقە کردن بە ئاشکرا -کاتێ بزانرێ ڕیای تێناکەوێ.

٤) سەدەقەی سوننەت بە پەنهانی بکرێ باشترە، وەك لەم فەرموودەدا هاتووە: ((صدقة السر تطفىء غضب الرب)) واتە: سەدەقە کردن بە نهێنی، تووڕەیی خوا دەکوژێنێتەوە، یان دەفەرموێ: (سبعة يظلهم الله في ظله يوم لا ظل إلا ظله، إمام عادل، وشاب نشأفي عبادة الله، ورجلان تحابا في الله اجتمعا عليه و تفرقا عليه، ورجل قلبه معلق بالمسجد إذا خرج منه حتى يعود اليه، ورجل ذكر الله خاليا ففاضت عيناه، ورجل دعته أمرأة ذات منصب وجمال فقال: إني أخاف الله رب العالمين،ورجل تصدق بصدقة فأخفاها حتى لا تعلم شماله ماينفق يمينه). واتە: حەوت کەس هەن-لە ڕۆژی قیامەتدا-خوای گەورە دەیانباتە بن سێبەری خۆیەوە، کە بێ لەو، سێبەرێ نابێ بۆ حەوانەوە لەو ڕۆژەدا: پێشەوایەکی عادڵ ودادگەر، لاوێك لە ناو خواپەرەستیدا پێگەیشتبێت، دووکەس هەر لەبەر خوا پێکەوە کۆ ببنەوە و، هەر لەبەر خوایش لێك جیاببنەوە، کەسێکیش هەمیشە دڵی بە مزگەوتەوە بەسترابێت هەردەم بچێ وبێت. پیاوێکیش لە چۆڵەوانیدا یادی خوا بکاو، هەر لە بەرخوایش بگری وئەسرین بڕێژێ. پیاوێکیش ئافرەتێکی خاوەن حەسەب و نەسەب وجوان بانگی بکات بۆ کاری دزێو وفاحشە لە گەڵیا، کەچی خۆی نەدا بە دەستەوە و بڵێ: من لەترسی خوا ناوێرم. پیاوێکیش کە خێرو سەدەقە بکات، ئەوەندە بە نهێنی بیکات، دەستی چەپی بە دەستی ڕاستی نەزانێ. زەکات دەریش ئەگەر بزانێ خەڵکانی تریش چاوی لێدەکەن، دەبێ بە ئاشکرا بیکا.

﴿٢٧٢: ليس عليک هداهم﴾ ئەی پێغەمبەر! ﷺ خستنە سەر ڕێگەی ڕاستی ئەو خەڵکانە، ئەرکی سەرشانی تۆ نییە، واتە: ئەر ڕێنما نەبوون ونەکەوتنە سەر ڕێی ڕاست، تۆ بەرپرس نابیت. ﴿ولكن الله يهدي من يشاء﴾ بەڵام خوا مەیلی لەهەر کەسێك هەبێ بیخاتە سەر ڕاستە ڕێ، هیدایەت وڕێنمای دەکا.

یارمەتیدەران لە"مەدینە"دا وەك ئیمامی تەبەری دەڵێت- لە نێوان هاوبەشدانەرەکاندا خزمو ناسراوو دۆستیان هەبوو، ئەوسا لە کاتی خێرو خێراتدا خۆیان ئەپاراست تا دەستی ئەوانە نەکەوێت، لەولایشەوە هەوڵیان لەگەڵ ئەدان کە باوەڕ بێنن وموسڵمان بن، جا ئەم ئایەتەی: (ليس عليک هداهم...) لەگەڵ مۆڵەتدان بە (سەدەقەی سوننەت) پێیان هات ﴿وما تنفقوا من خير فلأنفسكم﴾

هەرچی لە خێر(ماڵ) ببەخشن، کەڵك و سوودەکەی هەر بۆ خۆتان ئەگەڕێتەوە لە دونیاو، لە قیامەتدا ﴿ وما تنفقون إلا ابتغاء وجه الله ﴾ دیارە ئێوەش -ئەی ئیمانداران!- هەر لە بەر ڕەزامەندی خوا گشت خێرێ دەکەن ﴿ وما تنفقوامن خير يوف إليكم وأنتم لا تظلمون ﴾ هەر خێرێکیش دەکەن لەبەر خوا، پاداشەکەیتان بە چەند بەرامبەر دەدرێتەوە، بێ ئەوەی هیچ ستەمێکتان لێ بکرێ.

ئەمانە شیاوی خێرو خێراتن:

پاشان دێتە سەر باسی ئەوکەسانە کە شیاوترن خێرو خێراتیان بدرێتێ، وەکو دەفەرموێ: ﴿ ٢٧٣: للفقراء الذين أحصروا فی سبيل الله ﴾ خێرو بەخشین شیاوی ئەو موهاجیرە هەژارانەیە کە لە پێناوی ئایینی خوادا، ڕێیان لەجموجوڵ لێ گیراوەو، لەکردوو کەسابەت دەست و پێیان بەستراوە، چونکە خۆیان تەرخانکردووە بۆ جیهاد، بۆ خوێندن، بۆ هەرکارێکی دی کە خێری گشتی تێدا بێت.

﴿ لا يستطيعون ضربا فی الأرض ﴾ ناتوانن -بە هۆی دوژمنانی ئیسلامەوە- بۆ خۆشیان هەوڵ بدەنو بگەڕێن بۆ بازرگانی و شتی وا، هەتا بەشکو پارەویە نان پەیدا بکەن.

﴿ يحسبهم الجاهل أغنياء من التعفف ﴾ ئەو کەسەی کە شارەزای ژیانیان نەبێ ونەیان ناسێت، لەبەر عیففەت و نەفس بەرزییان، وادەزانێت دەوڵەمەندو بێ نیازن، چونکە خۆیان لە خواردن و خواردنەوە زۆر بێ نیاز نیشان ئەدەن.

﴿ تعرفهم بسيماهم ﴾ تۆ ئەی پێغەمبەر! ﷺ بە سەرو سیمایاندا ئەیانناسیت -کە چەن نەفس بەرز وبێباکن لە ژیان، ئەگەرچی بێ دەسەڵات وهەژاریشن.

﴿ لا يسألون الناس إلحافا ﴾ بەزۆریش داوای هیچ شتێ لەخەڵك ناکەن ﴿ وما تنفقوا من خير فإن الله به عليم ﴾ ئێوەش هەر سامانێکی باش -لە ڕێگەی خوادا- ببەخشن، بێگومانبن خوا پێی ئاگایەو لای ون نابێت، -هەرچەند زۆر بە نهێنیش بێت.

ئەمانە کە ئەم ئایەتە باسی پەسنەکانی کردن، نزیکەی (٣٠٠-٤٠٠) کەسێك بوون، لە مەککەوە هیجرەتیان کردبوو وهاتبوونە مەدینە، پاشان بە هۆی سەرقاڵبوون بە (جیهاد)ەوە دەستیان بەسرابوو و، هیچیان پێ نەئەکرا، پەیامبەریش ﷺ ساباتێکی بۆ کردبوون و هەر خەریکی لەبەر کردنی قورئان بوون، هەر کاتێکیش بچوبا بۆ خەزایەك، لەگەڵ خۆی ئەیبردن، کە ئەیشگەڕانەوە پاسەوانی ماڵەکەیان ئەکرد.. جابۆ لەمەو پاشیش تا ڕۆژی قیامەت هەرکەسێ ئەو سیفەتانەی تێدابێت، شایستەی ئەو جۆرە دەسگیرۆیی و سەدەقەیە دەبێ، تا بتوانێ درێژە بە ئیش و کارەکانی بدا ﴿ ٢٧٤: الذين ينفقون أموالهم ﴾ ئەو کەسانەی کە ماڵ ودارایيان ئەبەخشن ﴿ بالليل والنهار سرا وعلانية ﴾ بە شەوو بە ڕۆژ، بە نهێنی و بە ئاشکرا، واتە: دەستیان قەت لە خێروخێرات نابڕێ" ﴿ فلهم أجرهم عند ربهم ﴾ لای پەروەردگاریان پاداشیان مسۆگەرە ﴿ ولا

وَمَآ أَنفَقْتُم مِّن نَّفَقَةٍ أَوْ نَذَرْتُم مِّن نَّذْرٍ فَإِنَّ ٱللَّهَ يَعْلَمُهُۥ ۗ وَمَا لِلظَّٰلِمِينَ مِنْ أَنصَارٍ ﴿٢٧٠﴾ إِن تُبْدُوا۟ ٱلصَّدَقَٰتِ فَنِعِمَّا هِىَ ۖ وَإِن تُخْفُوهَا وَتُؤْتُوهَا ٱلْفُقَرَآءَ فَهُوَ خَيْرٌ لَّكُمْ ۚ وَيُكَفِّرُ عَنكُم مِّن سَيِّـَٔاتِكُمْ ۗ وَٱللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرٌ ﴿٢٧١﴾ ۞ لَّيْسَ عَلَيْكَ هُدَىٰهُمْ وَلَٰكِنَّ ٱللَّهَ يَهْدِى مَن يَشَآءُ ۗ وَمَا تُنفِقُوا۟ مِنْ خَيْرٍ فَلِأَنفُسِكُمْ ۚ وَمَا تُنفِقُونَ إِلَّا ٱبْتِغَآءَ وَجْهِ ٱللَّهِ ۚ وَمَا تُنفِقُوا۟ مِنْ خَيْرٍ يُوَفَّ إِلَيْكُمْ وَأَنتُمْ لَا تُظْلَمُونَ ﴿٢٧٢﴾ لِلْفُقَرَآءِ ٱلَّذِينَ أُحْصِرُوا۟ فِى سَبِيلِ ٱللَّهِ لَا يَسْتَطِيعُونَ ضَرْبًا فِى ٱلْأَرْضِ يَحْسَبُهُمُ ٱلْجَاهِلُ أَغْنِيَآءَ مِنَ ٱلتَّعَفُّفِ تَعْرِفُهُم بِسِيمَٰهُمْ لَا يَسْـَٔلُونَ ٱلنَّاسَ إِلْحَافًا ۗ وَمَا تُنفِقُوا۟ مِنْ خَيْرٍ فَإِنَّ ٱللَّهَ بِهِۦ عَلِيمٌ ﴿٢٧٣﴾ ٱلَّذِينَ يُنفِقُونَ أَمْوَٰلَهُم بِٱلَّيْلِ وَٱلنَّهَارِ سِرًّا وَعَلَانِيَةً فَلَهُمْ أَجْرُهُمْ عِندَ رَبِّهِمْ وَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ ﴿٢٧٤﴾

خوف عليهم ولاهم يحزنون ﴾ ئیتر نەهیچ ترسێکی ڕۆژی دوایی رووبان تێدەکاو، نە خەفەتبارو زویریش ئەبن" بۆ دونیایان"

ڕێنمایی ئایەتی (٢٧٢-٢٧٤):

١) سەدەقەی سوننەت بە کافرانیش دەشێ، پاداشتی سەدەقەکەیش هەر بۆخاوەن سەدقەکەیە.

٢) دەبێ هەمیشە ئیخلاس لە سەدەقەدا هەبێ.

٣) بە پێی نیازی خاوەن سەدەقەکە، پاداشی سەدەقەکەش دەگۆڕدرێ.

٤) فەزیلەتی عیففەت و سواڵ نەکردن و دەستپان نەکردنەوە لەم و لەو، هەرچەندە زۆریش ئاتاج و مۆتاج بێ.

٥) ئیلحاح وپێداگرتن لە داواکردن و سواڵدا کارێکی زۆر ناپەسەندو دزێوە.

٦) بەشەوو بە ڕۆژ، بەنهێنی و بە ئاشکرا، خێرو

سەدەقە دەکرێ.

٧) خـوا مزگێنی بڕواداره بەخشـەرەکان ئەدا کە: پاداش و کرێیـان لای خـوای خۆیان حەتمیی ومسـۆگەردەبێو، نایشهێڵێ خەفەت بخۆن وخەمباربین بۆ دونیایان.

حاڵیی سوود خۆرەکان

﴿ ٢٧٥: الذیـن یأكلـون الربـا لا یقومـون ﴾ ئەوکەسـانە سـوودئەخۆن، (دینارێك بە دوو دینار، یان بـە زیاتردەدەن) کە لە گۆر دەنرێن پاشـان زیندوو ئەکرێنەوەو ڕاسـت دەبنەوە ﴿ إلا كما یقوم الذی یتخبطه الشیطان من المس ﴾ وا ڕاست دەبنەوە هەر دەڵێی شـەیاتینی دەسـتی لێ وەشـاندوون. عەرەبەکان بە مرۆڤی پەرکەمـداروو فێدار دەیانگوت: جنۆکە دەسـتی لێ وەشـاندووە، ئەوجا قورئانی پیرۆزیش لەسـەر زمانی ئـەوان هات، بەکورتی: پیاوی سوود خۆر لە ڕۆژی قیامەتدا وەکو مرۆڤی پەتەڕیی و شێتی لێدێ ﴿ ذلك بأنهم قالوا إنما البیع مثل الربا ﴾ چونکە لە دونیادا دەیانگوت: مامەڵەو کڕین و فرۆشتنیش، هەر وەکو مامەڵەکردن بە سـوود وایە" واتە هەردوکیان بەلای ئەوانەوە یەکسـانن،" چونکە ئەوان باوەڕیان بە حـەرام وحەڵاڵ نییە؟ ﴿ وأحل الله البیع وحرم الربا ﴾ خۆ خواش کڕین و فرۆشـتنی ڕێداوەو؛ سـوود خۆریشـی حـەرام و یاسـاغکردووە. ﴿ فمن جاءه موعظة مـن ربه فأنتهی ﴾ ئینجا هەر کەسـێك ئامۆژگاری پەروەردگاری بۆهات وبە گوێشـی کردو وازی لە سوود خواردن هێنا ﴿ فله ما سلف وامره إلی الله ﴾ ئیتر ئێسـتا لە سوودێ کەلەبەرا خواردوویەتی، چاوپۆشی ئەکرێ چونکە ئەوە پێش یاسـاغبوونی ڕیبا بووە، لەمەودوایش حەواڵەی لای خـوا دەکرێ، ئەویش بۆی هەیە لێی خۆش ببێ ﴿ ومن عاد فأولئك أصحاب النار ﴾ هەرکەسیش -پاش ئەم بڕیارە- گەڕایەوە بۆ سـوود خواردن، دەبنە یارو هاوڕێی ئاگر ﴿ هم فیها خالدون ﴾ بە هەتا هەتاییش تێیدا ئەمێننەوە چونکە ڕیبایان بەحەڵاڵ زانیوەو بەوەش کافر بوون.

خوا فەڕو پیت لە ماڵی سووددارا هەڵ دەگرێ:

﴿ ٢٧٦: یمحق الله الربا ویربی الصدقات ﴾ خوا فەڕو پیتی سوود خـۆری ناهێڵێ، واتە: هەر داراییەك ڕیبای تێدا بێت، دەرەنجام هـەر تیادەچێت، بەڵام خێرو خێراتی ماڵ و سـامانی سـەدەقە، خوا بەفەزڵی خۆی زیادی ئەکات وپیتی تێدەخات بۆ خاوەنەکەی ﴿ والله لا یحـب كل كفار أثیم ﴾ بەڕاسـتی خوا هەموو کافرو بێ باوەڕێکی دڵڕەق و گوناحکاری خۆش ناوێ، واتە: ئەوانەی سوود خۆری دەکەن وبە حەڵاڵیشـی دەزانن، خوا نەناس و دڵڕەق و بێ میهرەبانن بەرامبەر بە خەڵکانی هەژارو پەککەوتە، ئەگینە چۆن بە جوامێرانەوە مەردانە قەرزیان نادەنێ و، دەچن (فائیدە)و قازانجێك دەخەنە سـەریان؟ ﴿ ٢٧٧: إن الذین آمنوا وعملوا الصالحات ﴾ بەڕاسـتی ئەو کەسـانە کە باوەڕیان هێناو، ئـاکاری چاکیان کرد ﴿ وأقاموا الصلاة وآتوا الزكاة ﴾ و نوێژەکانیان بەهۆشو گۆشـەوە ئەنجامداو زەکاتیشـیان بە خەڵکانی شیاو بەخشی ﴿ لهم أجرهم عند ربهم ﴾ پاداشـیان وا بـە لای پەروەردگاریانەوە ﴿ ولا خوف علیهـم ولاهم یحزنون ﴾ نەهیچ ترسـیان ئەبـێ لە دواڕۆژدا، نە خەفەتبارو دڵگرانیش ئەبن بۆ دونیایان.

ڕێنمایی ئایەتی (٢٧٥-٢٧٧):

١) تۆڵەی سـوودخۆر لـە ڕۆژی قیامەتـدا -ئەگەر تەوبە نەکا- مسۆگەرە.

٢) سوود بەبەڵگەی ئایەتەکەو چەندین فەرموودەی سەحیح و دروست، حەرامە.

٣) بەیع وکڕین و فرۆشتن -بە مەرجەکانییەوە- حەڵاڵە.

٤) هەڕەشەی سـەختی خوا بۆ کەمکردنەوە ولە ناوبردنی ماڵی سووددار، بەڵێنیشی بۆ زیاد کردنی ماڵی سەدەقەو پیت تێخستنی.

لەپاشماوەی سوود وازبێنن:

﴿ ٢٧٨: یاأیهاالذین آمنوا اتقوا الله وذروا ما بقی من الربا ﴾ ئەی ئەو کەسانەی باوەڕتان هێناوە! دەبێ بە تەواوی ملکە چی فەرمان و، قەدەغە کراوەکانی خوابن" و لە گشت سنوورەکانی پارێز بکەن و، لـە پاشماوەی سوودەکەشـتان-کەبەلای ئـەم وئەوەوەیە واز بێنـن و، داوای مەکەن ﴿ إن كنتم مؤمنیـن ﴾ ئەگەر باوەڕداری ڕاستەقینەن، دەبێ گوێڕایەڵی تەواوی فەرمودەکانی خوابن و،لەو سـوودەش بێدەنگ بن ﴿ ٢٧٩: فإن لـم تفعلوا ﴾ خۆ ئەگەر واتان نەکرد و، دەسـتتان لە سـوود خۆری هەڵنەگرت" ﴿ فأذنوا بحرب مـن الله ورسـوله ﴾ ئەوسـا جەنگێکی گـەورە ڕابگەیەنن لەگەڵ خواو پەیامبەرەکەیدا ﷺ، چونکە سـوود خۆریدژایەتی کردنی فەرمانەکانـی خـواو پێغەمبـەری خوایە، واتە: سـوود خواردن ئیعلانـی جەنگە لە گەڵ خواو پێغەمبەر ﴿ وإن تبتم ﴾ وە ئەگەر دەسـت لە سوود خۆری هەڵگرن و پەشـیمان ببنەوە لێی ﴿ فلكم رؤس أموالكـم لا تظلمـون ولا تظلمـون ﴾ سـەرمایە کانی ماڵی خۆتان بە تەنهاو(بێ سـوود) بسـێننەوە لە قـەرزارەکان، ئیتر نە

ئێوە لە قەرزارەکان ستەم کەن‌و، واتە: "زیاد لە ماڵەکەی خۆتان وەرمەگرنەوە" وەنە لە لایەن ئەوانیشەوە ستەمتان لێکرێ، "هەر بەو جۆرە کە کەمتر لە سەرمایەکەتان بدرێتەوە" ﴿ ٢٨٠: وإن كان ذو عسرة فنظرة إلى ميسرة ﴾ ئەگەر قەرزارەکەش دەست تەنگ ونەداربوو "دەبێ تا دەسەڵات پەیدا ئەکا بۆ بژاردنەوەی قەرزەکە ماوەی بدەن ﴿ وأن تصدقوا خير لكم ﴾ خۆ ئەگەر قەرزارەکەتان توانای دانەوەی نەبوو، ئێوە ئازادی بکەن ویێی ببەخشن گەلێ بۆتان باشترە ﴿ إن كنتم تعلمون ﴾ ئەگەر بزانن ئەم کارە" چ خێرو پاداشێکی گەورەی تێدایە بۆتان"سەرمایەکەشتان دەبەخشی پێیان ﴿ ٢٨١: واتقوا يوما ترجعون فيه إلى الله ﴾ خەڵکینە! لە سزای رۆژێك بترسن کە هەمووتان تێیدا ئەهێنرێنەوە بۆ لای خوا ﴿ ثم توفى كل نفس ما كسبت ﴾ لە پاشان هەموو کەسێك پاداشی کارو کردەوەی خۆی بەتەواوی دێتەوە رێی ﴿ وهم لا يظلمون ﴾ ستەمیشیان لێ ناکرێ "کەم و کورتی لە چاکەکانیاندا ناکرێ، زیادیش لە گوناهەکانیاندا" نادرێ بەکۆڵیاندا.

رێنمایی ئایەتی (٢٧٨-٢٨١):

١) تەوبەکردن لە سوود خۆری واجب وپێویستە.

٢) سوودو بازاری سوود خۆری، دەبێ لە لایەن (حاکم) ێکی شەرعەوە وە وێران بکرێت. (ئیبن خویزمند) ئەڵێ: ئەگەر شارنشینێك سوود خۆرییان کردە پیشەی خۆیان و بە حەڵاڵیان دادەنا ئەوا بە (مورتەد) دادەنرێن، خۆ ئەگەر لەگەڵ ئەوەیشدا بە حەرامیان دەزانی، هەر پێویستە رابەرو فەرماندەی موسڵمانان جەنگیان لەگەڵ بکا. (ئیبن عەبباس) ئەڵێ: ئەگەرکەسێ بەردوام خەریکی سوودخۆری بوو، پێویستە(ئیمام- رابەر)داوای تەوبەی لێبکا، جائەگەر دەستی لێهەڵگرت ئەوەباشە! ئەگینە لەملی دەدرێ. فەرموودەی: (إجتنبوا السبع الموبقات.. آكل الربا) بۆسەختگیری لە سەرسوودە.

٣) (ئیبن عەبباس) ئەڵێ: ئەم ئایەتەی ﴿ واتقوا يوما.. ﴾ کۆتا ئایەتی قورئانە، کاتێ جوبریل هێنای وتی: لە سەرەتای ئایەتی (٢٨٠)ی سوورەتی (بەقەرە)وە دای بنێن، پەیامبەریش ﷺ دوای ئەوئایەتە تەنها (٢١) رۆژ، یان (٨١) رۆژ بەسەر دونیاوە ژیا/بەهەزاران درودو سڵاوی لە سەربێت.

وام و مامەڵەی ماوەدار بنووسن:

ئینجا لە درێژترین ئایەتی قورئاندا، باسی (وام =قەرز) دان بەیەکتر بەبێ بەهرە ئەکا، لەگەڵ کورتە باسێکی بازرگانی و (رەهن) دا، ئەمەیش ئەوە ئەگەیەنێ کە بەلای دینی ئیسلامەوە

ٱلَّذِينَ يَأْكُلُونَ ٱلرِّبَوٰاْ لَا يَقُومُونَ إِلَّا كَمَا يَقُومُ ٱلَّذِى
يَتَخَبَّطُهُ ٱلشَّيْطَٰنُ مِنَ ٱلْمَسِّ ذَٰلِكَ بِأَنَّهُمْ قَالُوٓاْ إِنَّمَا ٱلْبَيْعُ
مِثْلُ ٱلرِّبَوٰاْ وَأَحَلَّ ٱللَّهُ ٱلْبَيْعَ وَحَرَّمَ ٱلرِّبَوٰاْ فَمَن جَآءَهُۥ مَوْعِظَةٌ
مِّن رَّبِّهِۦ فَٱنتَهَىٰ فَلَهُۥ مَا سَلَفَ وَأَمْرُهُۥٓ إِلَى ٱللَّهِ وَمَنْ عَادَ
فَأُوْلَٰٓئِكَ أَصْحَٰبُ ٱلنَّارِ هُمْ فِيهَا خَٰلِدُونَ ﴿٢٧٥﴾ يَمْحَقُ
ٱللَّهُ ٱلرِّبَوٰاْ وَيُرْبِى ٱلصَّدَقَٰتِ وَٱللَّهُ لَا يُحِبُّ كُلَّ كَفَّارٍ أَثِيمٍ ﴿٢٧٦﴾
إِنَّ ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ وَعَمِلُواْ ٱلصَّٰلِحَٰتِ وَأَقَامُواْ ٱلصَّلَوٰةَ
وَءَاتَوُاْ ٱلزَّكَوٰةَ لَهُمْ أَجْرُهُمْ عِندَ رَبِّهِمْ وَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ
وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ ﴿٢٧٧﴾ يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ ٱتَّقُواْ ٱللَّهَ
وَذَرُواْ مَا بَقِىَ مِنَ ٱلرِّبَوٰٓاْ إِن كُنتُم مُّؤْمِنِينَ ﴿٢٧٨﴾ فَإِن لَّمْ تَفْعَلُواْ
فَأْذَنُواْ بِحَرْبٍ مِّنَ ٱللَّهِ وَرَسُولِهِۦ وَإِن تُبْتُمْ فَلَكُمْ رُءُوسُ
أَمْوَٰلِكُمْ لَا تَظْلِمُونَ وَلَا تُظْلَمُونَ ﴿٢٧٩﴾ وَإِن كَانَ
ذُو عُسْرَةٍ فَنَظِرَةٌ إِلَىٰ مَيْسَرَةٍ وَأَن تَصَدَّقُواْ خَيْرٌ لَّكُمْ
إِن كُنتُمْ تَعْلَمُونَ ﴿٢٨٠﴾ وَٱتَّقُواْ يَوْمًا تُرْجَعُونَ فِيهِ إِلَى
ٱللَّهِ ثُمَّ تُوَفَّىٰ كُلُّ نَفْسٍ مَّا كَسَبَتْ وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ ﴿٢٨١﴾

هاوکاری کردنی یەکترو قەرز بەیەکتری دان، کارێکی زۆر پێویست وگرنگە، بۆیە دەفەرموێ: ﴿ ٢٨٢: يا أيها الذين آمنوا إذا تداينتم بدين إلى أجل مسمى فأكتبوه ﴾ ئەی ئەوانەی باوەرتان هێناوە! هەرکات قەرزو قۆڵەی ماوەدارتان لەگەڵ یەکتردا کرد، وەیان کرین وفرۆشتنتان بەقەرزکرد بۆ ماوەیەکی دیاریکراو بینووسن، هەتا بە باشی پارێزگاری بکرێت و، بۆ دوارۆژیش نەبێتە هەراو قرە" بەڵێ نووسین چاکترین هۆیە بۆ مانەوەی دۆستایەتی‌و برایەتی و مسۆگەر بوونی قەرزەکەیش، بۆیە دەفەرموێ: ﴿ وليكتب بينكم كاتب بالعدل ﴾ با نووسەرێکی خاوەنداد، بەدادگەرانە بینووسێت و، وە بەلای هیچ لایەکدا نەروا و، "شارەزای یاسای کرین و فرۆشتنیش بێت" ﴿ ولا يأب كاتب أن يكتب كما علمه الله فليكتب ﴾ ناشێ هیچ نووسەرێك سەرپێچی بکا لە نووسینی "قەباڵەکە"دا، هەرچۆنێ خوا فێری نووسینی کردووە، بابینووسێت "واتە: هەرکات داوایان لێکرد کە بۆیان بنووسێ، دەبێ بینووسێ و تەفرەیان نەدات"

﴿ وليملل الذى عليـه الحق ﴾ خۆ ئەگەر قەرزارەكەش خوێندەوار نەبــوو تاخۆی بینووســێ، دەبــێ بۆخۆی هەقەكــە بەیان بكاو، نووســەرەكەیش بینووســێ ﴿ وليتـق الله ربه ﴾ دەبــێ لە خوای پەروەردگاری خۆی بترســێ ﴿ ولا يبخس منه شيئا ﴾ وله كاتی نووســینەكەدا كەمو كورتی لە هیچ شــتێكی نــەكات ﴿ فإن كان

يا أيها الذين آمنوا إذا تداينتم بدين إلى أجل مسمى فاكتبوه وليكتب بينكم كاتب بالعدل ولا يأب كاتب أن يكتب كما علمه الله فليكتب وليملل الذي عليه الحق وليتق الله ربه ولا يبخس منه شيئا فإن كان الذي عليه الحق سفيها أو ضعيفا أو لا يستطيع أن يمل هو فليملل وليه بالعدل واستشهدوا شهيدين من رجالكم فإن لم يكونا رجلين فرجل وامرأتان ممن ترضون من الشهداء أن تضل إحداهما فتذكر إحداهما الأخرى ولا يأب الشهداء إذا ما دعوا ولا تسأموا أن تكتبوه صغيرا أو كبيرا إلى أجله ذلكم أقسط عند الله وأقوم للشهادة وأدنى ألا ترتابوا إلا أن تكون تجارة حاضرة تديرونها بينكم فليس عليكم جناح ألا تكتبوها وأشهدوا إذا تبايعتم ولا يضار كاتب ولا شهيد وإن تفعلوا فإنه فسوق بكم واتقوا الله ويعلمكم الله والله بكل شيء عليم ﴿٢٨٢﴾

الـذى عليــه الحق ســفيها أو ضعيفــا ﴾ ئینجا ئەگــەر قەرزارەكە هەڵەشــە ونەزان وكەم ئاوەز بوو؛ وەیان لــە روانگەی ئەقڵەوە بێ هێزو لاواز بوو (منداڵ بوو، یابە ســاڵا چووبوو) ﴿ أولا يستطيع أن يمل هو ﴾ وەیان نەیدەتوانی ئەوەی پێویســتە بیڵێو بنووســرێ؛ (كــەرولاڵ بوو) یان نەخوێنــدەوار بوو ﴿ فليملل وليه بالعدل ﴾ با چاودێرو سەرپەرشــتكارەكەی بە دادگەرانە سەنەدەكە دابرێژێو، نووســەرەكەیش بینووسێ ﴿ واستشهدوا شــهيدين من رجالكم ﴾ دەبێ دوو پیاوی موســڵمان لە خۆتان بۆ ئەو كارە شایەدبن" واتە: دەبێ موســڵمان و ئــازادو باڵغیش بن ﴿ فإن لــم يكونا رجلين ﴾ خۆ ئەگەر دوو پیاو دەســنەكەوتن ﴿ فرجل وامرأتان ﴾ با پیاوێك و دوو ئافرەتــی وا ببنە شــایەت ﴿ ممن ترضون من الشــهداء ﴾ كە ئێوەش بە شــایەتی دانیان رازی بن و پەســەندیان بكەن (دوو ژنەكە پێكەوەبن) ﴿ أن تضــل أحداهما فتذكر إحداهما الأخرى ﴾ تــا ئەگەر یەكێك لەم دوو ئافرەتــە لە بیری چوو، ئەوی تریان وە

بــیری بێنێتــەوە " دوو ژن لە باتی یەك پیاو لە حســاباتی پارەو قــەرزو قوڵەدا پێكەوە شــایەت ئەبن، چونكــە ئافرەتان زۆر كەم بەم جۆرە حســاباتانەوە خەریــك دەبن، بەڵام بێگومان لە بابەت ئیش وكاری ناو ماڵ و منداڵەوە لە پیاو بیری بەهێزترە، سەرەڕای ئەمەیش كە هەندێ كات یەك ژن بە دوو پیاو حســاب ئەكرێت، وەكو لە مەسەلەی كڕین وفرۆتندا دوو ژن بە یەك پیاو دادەنرێت، وەلــە هەندێ جــاردا ژنێك بەدوو پیاو دادەنرێت، وەكو شــایەتی تەنها ژنێك لەسەر مانەوەی كچێتی كچێك، یان شایەتی مامانێك بۆ لە دایــك نەبوونیمنداڵ ویا..یا..، جا بــۆ ئەوە كە خوێنەری بەڕێز زیاتر لەم باســە -دوو ژن لە باتی یەك پیاو بەشــایەت بن- ئاگادار ببێ دەتوانێ سەرێك لە(تەفسیری خاڵ) و، (سەربەستی لە ئیسلامدا) بدات. ﴿ ولا يأب الشهداء إذا ما دعوا ﴾ هەر وەختێكیش شــایەتەكان بانگكران بۆشــایەتیدان، یان بۆ هەڵگرتنی شایەتی، نابــێ خۆبگرن و ئامادە نەبن ﴿ ولا تســأموا أن تكتبوه صغيرا أو كبيرا إلى أجله ﴾ هەرگیز نابێ لە نووسینی ماوەی قەرز -كەمبێ، یا زۆر- ماندوو ببنو لەشــگرانی بكەن وپشــتگوێی بخەن ﴿ ذلكم أقسط عند الله وأقوم للشهادة وأدنى ألا ترتابوا ﴾ ئەو نووسینە بەو شێوەیە لەلای خوا، دادگەرانە ترو پەسەندترە، چاكتریش دەتوانن شــایەتی ڕاگرن و، بۆ نەهێشتنی گومانو دوودڵیش -چ بۆ شایەد، چ بۆ داوەر، چ بۆ قەرزار- باشــترە ﴿ إلا أن تكون تجارة حاضرة تديرونها بينكم ﴾ هەموو كات بینووسن، مەگەر وەختی بازرگانی، ئاڵوگۆڕتان دەست بەدەستو بەنەقدی بێت ﴿ فليس عليكم جناح ألا تكتبوهــا ﴾ ئەوســا گوناهتــان ناگات ئەگەر نەینووســن ﴿ و أشــهدوا إذا تبايعتم ﴾ شاهید بگرن لە كاتی كڕین و فرۆشتندا، ئیتر چ بە حازرو نەقد بێ، چ ماوەدارو بە قەرز بێ ﴿ ولا يضار كاتب ولا شــهيد ﴾ نابێ چ نووسەرو، چ شایەت، زیانتان پێ بگەیەننو ئازارتان بدەن، بەم شــێوە كە هەقەكە نەنووســن و، شایەدی بە هەق نەدەن ﴿ وإن تفعلوا فإنه فسوق بكم ﴾ خۆ ئەگەر وانەكەن، ئەوە لەســنوور دەرچوونەو گوناح لەملی خۆتانە ﴿ واتقوا الله ﴾ و دەشــێ لەخوا بترســن. ﴿ ويعلمكم الله ﴾ وە خوا فێری زانست و كاروباری ئاییینتان ئەكات، "هەر شــتێك لە بەرژەوەندی خۆتاندا بێت نیشــانتان ئەدا ﴿ والله بكل شئ عليم ﴾ و خوایش بە هەموو شــتێك زانایە" قازانج و زیانی هەموو شــتێك ئەزانێ، بۆیە ئا بەو شێوەیە یاسای ژیانتان بۆ دائەنێت.

ڕێنمایی ئایەتی (٢٨٢):

١) ئـەم ئایەتـە: ئاماژەیەکە بۆ (بیع السلم)، وەکو ئەم فەرمووده سـەحیحەش بە ڕاشکاوی باسـی ئەکا: ((من أسلف فی تمر فلیسلف فی کیل معلوم ووزن معلوم إلی أجل معلوم)) ئاشکرایشـە کە (سەلەم) و (سەلەف) یەك مانایان هەیە. (ئیبن جەریر) ئەڵێ: نووسـینی قـەرزوو قوڵە چ بە کڕین بێ‌و چ بە فرۆشتن بێت، یان بە سەلەم، واجیبە.

٢) هەر نیعمەتێك دەبـێ هاوکاری خەڵکی پێ بکرێ وەك ئەفەرموێ: (کما علمه الله فلیکتب).

٣) دانانی بریکارو قسەکەر لەباتیخۆ دروستە.

٤) لە هەموو شـتێکا دادگـەری پێویسـتە، بەتایبەت لە نووسینی قەرزو فەرزدا.

٥) شایەد دانان بۆ نووسینی(سەنەد، کومپیالە) پێویستە.

٦) شـایەدیی سـەر ماڵ، دەبێ دوو پیـاوی ژیری ئازادی موسڵمان بن.

٧) هەمووشـتێ- بێجگـە لە زینا کە ئەو چوار شـایەدی دەوێ- بەکەمتر لە دووشایەد نابێ.

٨) دوو ژنی موسڵمان لە جێی شایەدی پیاوێك دا دەبێ.

٩) سەبارەت بە شایەدی بەندەو منداڵ: جەماوەری زانایان قسەیان وەر ناگرن، لە بڕی کاری سادەدا نەبێ. ١٠- قەرز زۆربێ، یان کەم، دەبێ بنووسرێ.

١١) مامەڵـە و بازرگانـی نێوان خۆتـان بەمەرجێ حازرو نەقدبێ، نووسینی پێویست نییە.

١٢) شـایەد بۆ کڕین و فرۆشـتنی (عەقار) زەویی، کشت وکاڵ و هەر شتێکی گرنگ واجیبە.

١٣) زیـان گەیانـدن بـە خاوەن هـەق لەلایەن شـایەدو نووسەرەوە قەدەغەو حەرامە.

١٤) تەقوا دەبێتە مایەی زیاد بوونی زانست وزانیاریی، تا داوەر بۆ خۆی شایەد بانگ نەکا پێویست نییە لە خۆیەوە بچێت شایەدی بدا، ئەگەر چی فەرموودە هەیە: سەبارەت بەو کەسـانەی بە مافـی ئاگادارن و بە قسـەیەکی ئەوان دەر ئەکـەوێ، لە حاڵەتـی وادا دەبێ لە خۆیانەوەو،-بێ پێوتن-بچن شـایەتی بدەن، دیارە شـایەتی وابەباشترین شایەتی ناوهێنراوە چونکە دەبێتە هۆی دەرخستنی مافێك، کە لە ڕێگای ئەوەوە نەبێت دەرنەکەوێت.

ئەر نەتان نووسی بارمتە وەرگرن:

﴿ ٢٨٣: وإن كنتم على سفر ولم تجدوا كاتبا فرهان مقبوضة ﴾ خۆ ئەگەر لەسەر سەفەر بوون -ئەی ئەوانەی قەرزو مامەڵە ئەکەن!- و خوێندەوارتان دەست نەکەوت، قەباڵەکەتان بۆبنووسێت، دەکرێ

۞ وَإِن كُنتُمْ عَلَىٰ سَفَرٍ وَلَمْ تَجِدُوا۟ كَاتِبًا فَرِهَٰنٌ مَّقْبُوضَةٌ
فَإِنْ أَمِنَ بَعْضُكُم بَعْضًا فَلْيُؤَدِّ ٱلَّذِى ٱؤْتُمِنَ أَمَٰنَتَهُۥ وَلْيَتَّقِ
ٱللَّهَ رَبَّهُۥ وَلَا تَكْتُمُوا۟ ٱلشَّهَٰدَةَ وَمَن يَكْتُمْهَا فَإِنَّهُۥٓ
ءَاثِمٌ قَلْبُهُۥ وَٱللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ عَلِيمٌ ﴿٢٨٣﴾ لِّلَّهِ مَا فِى ٱلسَّمَٰوَٰتِ
وَمَا فِى ٱلْأَرْضِ وَإِن تُبْدُوا۟ مَا فِىٓ أَنفُسِكُمْ أَوْ تُخْفُوهُ
يُحَاسِبْكُم بِهِ ٱللَّهُ فَيَغْفِرُ لِمَن يَشَآءُ وَيُعَذِّبُ مَن يَشَآءُ
وَٱللَّهُ عَلَىٰ كُلِّ شَىْءٍ قَدِيرٌ ﴿٢٨٤﴾ ءَامَنَ ٱلرَّسُولُ بِمَآ أُنزِلَ
إِلَيْهِ مِن رَّبِّهِۦ وَٱلْمُؤْمِنُونَ كُلٌّ ءَامَنَ بِٱللَّهِ وَمَلَٰٓئِكَتِهِۦ وَكُتُبِهِۦ
وَرُسُلِهِۦ لَا نُفَرِّقُ بَيْنَ أَحَدٍ مِّن رُّسُلِهِۦ وَقَالُوا۟ سَمِعْنَا
وَأَطَعْنَا غُفْرَانَكَ رَبَّنَا وَإِلَيْكَ ٱلْمَصِيرُ ﴿٢٨٥﴾ لَا يُكَلِّفُ
ٱللَّهُ نَفْسًا إِلَّا وُسْعَهَا لَهَا مَا كَسَبَتْ وَعَلَيْهَا مَا ٱكْتَسَبَتْ
رَبَّنَا لَا تُؤَاخِذْنَآ إِن نَّسِينَآ أَوْ أَخْطَأْنَا رَبَّنَا وَلَا تَحْمِلْ
عَلَيْنَآ إِصْرًا كَمَا حَمَلْتَهُۥ عَلَى ٱلَّذِينَ مِن قَبْلِنَا رَبَّنَا وَلَا
تُحَمِّلْنَا مَا لَا طَاقَةَ لَنَا بِهِۦ وَٱعْفُ عَنَّا وَٱغْفِرْ لَنَا وَٱرْحَمْنَآ
أَنتَ مَوْلَىٰنَا فَٱنصُرْنَا عَلَى ٱلْقَوْمِ ٱلْكَٰفِرِينَ ﴿٢٨٦﴾

بارمتە وگرەوێك لای خاوەن قەرزەکە دابنێن، تا وەك سـەنەدێك لای بمێنێتەوە و دڵنیا بێت ماڵەکەی تیاناچێت ﴿ فإن أمن بعضكم بعضا ﴾ ئینجا ئەگـەر بڕواتان بەیەکدی هەبـوو و ئەمین بوونو بارمتەی نەویست ﴿ فليؤدّ الذي اؤتمن أمانته وليتق الله ربه ﴾ جا با ئەو کەسـەی کە بە ئەمین دانـراوە، واتە: قەرزدارەکە لەکاتی خۆیدا سـپاردەکە " قەرزەکە" بداتەوە بەخاوەنەکەی‌و، لە خوای پەروەردگاری خۆی بترسـێ و، " گزی تیا نەکات" ﴿ ولا تكتموا الشـهادة ﴾ دووبارە ڕوو ئەکاتەوە شایەتەکانو: ئەفەرموێ: ئەی شایەتەکان! نابێ‌خۆتان لەشـایەتی بشارنەوە "هەرکات پێویست بـوو" ﴿ ومـن يكتمها فإنه آثـم قلبه ﴾ وە هەرکەسـێك کیتمانی شـایەتی بکاو بیشارێتەوە، بە ڕاستـیدڵیخۆی ژەنگاویو تاوانبار دەکا ﴿ والله بمـا تعملـون عليـم ﴾ خۆخواش بەوکارانـەی ئێوە ئەیکەن زاناو ئاگایە "کەوابوو هیچ شتێك لە یەکتر مەشارنەوە".

ڕێنمایی ئایەتی (٢٨٣):

١) دانانــی بارمتــەو گرەو (ڕەهن) لای خــاوەن قەرزەکە، لەماڵەوە بێت، یان لە ســەفەردا بێت، -هەتا قەرزەکەی تیا نەچێ- کارێکی پەســەندو ڕەوایــە. بەڵێ..(ڕەهن) بە

وَإِن كُنتُمْ عَلَىٰ سَفَرٍ وَلَمْ تَجِدُوا كَاتِبًا فَرِهَانٌ مَّقْبُوضَةٌ
فَإِنْ أَمِنَ بَعْضُكُم بَعْضًا فَلْيُؤَدِّ الَّذِي اؤْتُمِنَ أَمَانَتَهُ وَلْيَتَّقِ
اللَّهَ رَبَّهُ ۗ وَلَا تَكْتُمُوا الشَّهَادَةَ ۚ وَمَن يَكْتُمْهَا فَإِنَّهُ
آثِمٌ قَلْبُهُ ۗ وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ عَلِيمٌ ﴿٢٨٣﴾ لِّلَّهِ مَا فِي السَّمَاوَاتِ
وَمَا فِي الْأَرْضِ ۗ وَإِن تُبْدُوا مَا فِي أَنفُسِكُمْ أَوْ تُخْفُوهُ
يُحَاسِبْكُم بِهِ اللَّهُ ۖ فَيَغْفِرُ لِمَن يَشَاءُ وَيُعَذِّبُ مَن يَشَاءُ ۗ
وَاللَّهُ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿٢٨٤﴾ آمَنَ الرَّسُولُ بِمَا أُنزِلَ
إِلَيْهِ مِن رَّبِّهِ وَالْمُؤْمِنُونَ ۚ كُلٌّ آمَنَ بِاللَّهِ وَمَلَائِكَتِهِ وَكُتُبِهِ
وَرُسُلِهِ لَا نُفَرِّقُ بَيْنَ أَحَدٍ مِّن رُّسُلِهِ ۚ وَقَالُوا سَمِعْنَا
وَأَطَعْنَا ۖ غُفْرَانَكَ رَبَّنَا وَإِلَيْكَ الْمَصِيرُ ﴿٢٨٥﴾ لَا يُكَلِّفُ
اللَّهُ نَفْسًا إِلَّا وُسْعَهَا ۚ لَهَا مَا كَسَبَتْ وَعَلَيْهَا مَا اكْتَسَبَتْ ۗ
رَبَّنَا لَا تُؤَاخِذْنَا إِن نَّسِينَا أَوْ أَخْطَأْنَا ۚ رَبَّنَا وَلَا تَحْمِلْ
عَلَيْنَا إِصْرًا كَمَا حَمَلْتَهُ عَلَى الَّذِينَ مِن قَبْلِنَا ۚ رَبَّنَا وَلَا
تُحَمِّلْنَا مَا لَا طَاقَةَ لَنَا بِهِ ۖ وَاعْفُ عَنَّا وَاغْفِرْ لَنَا وَارْحَمْنَا ۚ
أَنتَ مَوْلَانَا فَانصُرْنَا عَلَى الْقَوْمِ الْكَافِرِينَ ﴿٢٨٦﴾

پێــی دەقی قورئان بە تایبەت بــەم ئایەتەی بەردەسمان، لە سەفەردابن. هەروا ئەگەر لە ماڵەوەش بن، بە سوننەت دانــراوەو بــە کۆی دەنگــی ئوممــەت چەســپێنراوە، لە فەرموودەیەکی (متفق علیه) دا هاتووە: (إن النبی ﷺ إشتری مــن یهودی طعاماً فطلب الیهــودی رهنا، فرهنه درعه ﷺ فمات ودرعه مرهونة فی ثلاثین صاعاً من شعیر).

٢) کاتێ دڵنیابوون لە تیانەچوونی ماڵەکەتان، ئەوا دەتوانن ڕەهــن وەرنەگرن جا گــرەو کراوەکە، ئەگــەر حەیوانێکی سواری بوو، یان مەڕێکی خاوەن شیر بوو، یان خانوویەك بوو تێیدا دادەنیشتن، ئەوە هەقە خاوەنەکەیان سوودیان لێ وەربگــرێ، نەك خاوەن قەرز، واتــە: خاوەن پارەکە بۆی نییــە ئەوانە لە قازانجــی خۆیدا بەکاربێنــێ، خۆ ئەگەر خــاوەن قەرزەکــە چوویە خانووەکەوەو بــۆ خۆی بەکاری هێنا، ئەوا دەبێ کرێ بۆ خاوەنەکەی دابنێ.

٣) شــاردنەوەو کیتمانــی شــایەدی، یان درۆ کــردن لــە شایەتییدا، کارێکی حەرامەو لە گوناحە گەورەکانە.

هەر چیتان لەدڵ گرتبێ خوا لێتانی دەپرسێ:

﴿ ٢٨٤: لله مــا فــی الســموات ومــا فــی الأرض ﴾ هەرچی لە ئاسمانــەکان و هەرچــی لەزەویدایــە، هەموو هــی خوایە "تەنها ئەو دروســتی کــردووە، تەنها ئەویــش خاوەنییەتــی، کەواتە: دەبێ تەنها شــەریعەت و بەرنامەی ئەویش پیادە بکرێ" ﴿ وإن تبدوا ما فی أنفســکم ﴾ ئەگەر ئــەوەی لەناو دڵ ودەروونتاندایە، ئاشــکرای بکەن ﴿ أو تخفوه یحاسـبکم به الله ﴾ یان بیشارنەوەو دەری نەخــەن، لە هەردوو حاڵەتەکەدا خوا لێکۆڵینەوەتان لەگەڵ دەکات. (ئیــبن عەبباس) دەڵێت: پاش لێکۆڵینەوەو لێپرســینەوە لــەو شــتانەی کە لەدڵو دەروونا ئەیشــارنەوە، خــوای گەورە لە بــرواداران خۆش ئەبێ و ســزای بێبڕوایــان دەدات، بۆیە (ئیبن عەببــاس) بەلایەوە وایە کە ئایەتی: (إن تبدوا ما فی أنفســکم أو تخفوه یحاسبکم به الله) نەسخ نەبۆتەوە. تەفسیرەکان لەم جیگایەدا جۆرەهــا قســەیان هەیە، بەڵام ئەم مانایەی مامۆســتا "خاڵ" بە لامــەوە لە هەمــوان جوانترە کە ئەڵێ "ئەگەر ئــەوەی لە دڵتاندایە لە ســیفاتی نەفسی، وەکو بێ بڕوایی و، حەســوودییو، ناپاکی و بەخیلی، ئاشــکرایان بکەن، یان بیانشــارنەوە، خوا بۆی هەیە حیســابتان لەگەڵ بــکات، چاك بە چاك و خــراپ بە خراپ". ﴿ فیغفر لمن یشــاء ﴾ ئینجا لە هەرکەسێك کەخۆی بیەوێ خۆش ئەبی ﴿ ویعذب من یشــاء ﴾ هەر کەســێکیش ئــەو خۆی بیەوێ وە شــیاویش بێ -بە سزا- ســزای ئەدات" واتە: ئەگەر کردەوەو خەیاڵات گەیشــتبێتە رادەیەك کە بووبێ بە شــتێکی نەفســی و سرووشتی، ئەوە هەرگیز تەوبەو پەشیمانی بە دوایا نایەت. ﴿ والله علی کل شــئ قدیر ﴾ خواش بەســەر هەموو شــتێکدا دسەڵاتدارە "توانای لیبووردن و سزادانیشــی هەیە" ﴿ ٢٨٥: آمن الرسول بما أنزل إلیه من ربه والمؤمنون ﴾ ئەم پەیامبەرەو، ئەو ئیماندارانەی لەگەڵیان باوەڕیان هێنــاوەو لێیان ڕوونە کە ئەو بەرنامەیە لە لای پەروەردگاریانەوە هاتۆتە خوارێ ڕاســتەو دروست ﴿ کل آمن بالله وملائکته وکتبه ورســله ﴾ وهەمووشــیان بڕوایــان هێناوە بە تاك وتەنیاییخواو، فریشــتەکانی، کتێبەکانــیو پەیامبەرەکانی ﴿ لا نفرق بین أحد من رسله ﴾ دەشڵێن: ئێمە هیچ فەرقو جیاوازیەك لەنێــوان پێغەمبەرانیخوادا ناکەین، بڕوامان هەیە کە هەموو خوا ناردوونی، وەهەریەکەشــیان بە بەرنامەی خۆیەوە هاتووە، واتە: ئێمــە وەك جوولەکــەو گاورەکان ناکەین، بڕوامــان بە هەندێکیان

ببێ و، بە هەندێکیان باوەڕ نەکەین ﴿ وقالوا سمعنا وأطعنا ﴾ و ئەڵێن: وتەی خوامان بیست و گوێڕایەڵی فەرموودەکانی خواین، ساتۆش ئەی پەروەردگارمان! "هەرچی بفەرمووی ئامادەین" ﴿ غفرانک ربنا وإلیک المصیر ﴾ داوای بوردنت لێ ئەکەین، دەسا تۆیش لێمان خۆش ببە ئەی پەروەردگارمان! چاکیش دەزانین کە سەرەنجام گەڕانەوەشمان تەنها بۆ لای تۆیە.بەڵێ..بەو شێوەیە موسڵمانی کامڵ: گوێ بیستە، گوێڕایەڵە، ددان بە ناتەواوی و هەڵەکانی خۆیدا ئەنێ، بۆیە لەخوا داوای لێبووردن ئەکات، بۆیە لە پاشە ڕۆژ ئەترسێت.

ڕێنمایی ئایەتی (٢٨٥):

١) بەیانی ئەرکان و پایەکانی ئیمان بە خواو، فریشتەکانی و کتێب و پێغەمبەرانی ئەو.

٢) بڕوا بە هەموو پێغەمبەران واجیبە، هەروەکو بڕوا نەبوون بە هەندێکیان حەرامو کوفرە.

٣) ئیتاعە و بەگوێکردنی خواو پیغەمبەرەکەی، وخۆ بەدەستەوەدان و، ڕازی بوون بە هەموو بڕیارەکانی خوا پێویستە.

تەکلیف و ئەرکی بەدەر لەتوانا ناکرێ:

﴿ ٢٨٦: لا یکلف الله نفسا إلا وسعها ﴾ هەرچەندە خوا لە خەیاڵ وخەتەرەی دڵ و دەروون، دەپرسێتەوە، بیشارێتەوە یان دەریخاو بیخاتە ڕوو.. بەڵام لە گەڵ ئەوەیشدا -بەدەر لەتوانا- تەکلیف و ئەرکێ ناخاتە سەرشانی هیچ کەسێك ﴿ لها ماکسبت ﴾ هەر کەسێك کارێکی چاکی ئەنجام دا، پاداش و خێرەکەی بۆ خۆی دەبێت ﴿ وعلیها ما اکتسبت ﴾ وەهەر خراپەیەکیشی کرد، بە زیانی خۆیەتی و، یەخەی خۆی دەگرێ.

ئینجا لە کۆتایی سوورەتەکەدا شێوەی موناجات وپارانەوەمان فێر ئەکا ودەفەرموێ: ﴿ ربنا لاتؤاخذنا إن نسینا أو أخطأنا ﴾ ئەی پەروەردگاری ئێمە! ئەگەر فەرمانێکی تۆمان لە بیرچوو، یان تێیدا بەهەڵەچووین، لێمان مەگرە ﴿ ربنا ولا تحمل علینا أصرا کما حملته علی الذین من قبلنا ﴾ ئەی پەروەردگارمان..! هیچ تەکلیف و ئەرکێکی ئەوەند قورس و گران مەخە سەرشانمان- ئەگەرچی بشتوانین جێبەجێی بکەین- وەك ئەو ئەرکانەی لە سەر شانی ئەوانەی بەر لەئێمەت نا ﴿ ربنا ولا تحملنا مالا طاقة لنا به ﴾ ئەی پەروەردگاری ئێمە! ئەرکێکی وا بەسەرماندا مەدە، بۆمان هەڵنەگیرێ و لە تواناو وزەماندا نەبێت ﴿ واعف عنا ﴾ چاو پۆشیمان لێبکە ﴿ واغفر لنا ﴾ هەڵە و تاوانمان بپۆشە ﴿ وارحمنا ﴾ و ڕەحممان پێ بکە ﴿ أنت مولانا ﴾ هەر ئەتۆش سەرپەرستیارو پشت و پەنامانی ﴿ فانصرنا علی القوم الکافرین ﴾ دەسابەسەر هۆزو بەرەی بێ باوەڕانو خوانەناساندا، سەرمان بخە، واتە: بەڵگەو نیشانەمان فێر بکە، با لە کاتی موجادەلەو دەمەقاڵێدا، وەلەکاتی ڕووبەڕوو بوونەوەو جەنگیشیاندا زاڵبین.(موعاز) هەر کە لە خوێندنی ئەم سوورەتە ئەبووەوە ئەیوت: (آمین فاللهم آمین).

ڕێنمایی ئایەتی (٢٨٦):

١) لابردنی ئەرکو باری گران و قورس لەسەر شانی ئەم ئوممەتە.

٢) تاوانێ لە حاڵی لە بیرچوون وهەڵەدا ڕوویدا، هیچ سزاو تۆڵەیەکی نییە.

٣) خۆشبوون لەو هەڵەو پەلانەی بە دڵدا تێدەپەڕێت.

٤) فێربوون وخوێندنی ئەم دۆعایەی ئاخری سوورەتی (بەقەرە) سوننەتە، چونکە پێغەمبەر (ﷺ) و هاوەڵانی هەمووکاتێ ئەیان خوێند، لە فەرموودەیەکیشدا - ئیمامی (موسلیم) لە (ئیبین مەسعوود)ەوە هێناویەتی- دەفەرموێ: (من قرأ هاتین الآیتین من آخر سورة البقرة فی لیلة کفتاه). واتە: هەر کەسێك-لە هەر شەوێکدا-ئەم دوو ئایەتەی ئاخری سوورەتی(بەقەرە)یە بخوێنێ، بۆ ئەو شەوە بەسیەتی.یان هاتووەو دەفەرموێ: (من قرأهما بعد العشاء مرتین أجزأته من قیام اللیل، وکفتاه من شر الشیطان فلا یکون له علیه سلطان). واتە: هەر کەسێك پاش نوێژی خەوتنان دووجار ئەو دووئایەتە بخوێنێ، ئەوا لەباتی شەو نوێژی ئەو شەوە بۆی دەنووسرێت و، لە خراپەو شەڕی (شەیتان)یش پارێزراو دەبێ و، دەرەقەتیشی نایەت.

ئێمەش لەکۆتایی تەفسیری ئەم سوورەتەی (بەقەرە)دا، هەرئەم دۆعایە دەکەین: (ربنا لاتؤاخذنا إن نسینا أو أخطأنا، ربناولا تحمل علینا إصرا کما حملته علی الذین من قبلنا، ربنا ولا تحملنا مالا طاقة لنا به واعف عنا واغفر لنا وارحمنا أنت مولانا فانصرنا علی القوم الکافرین)، پاشانیش دەڵێین: (آمین فاللهم آمین)

سوورەتی (ال عمران)

مەدەنییەو (٢٠٠)ئایەتە

بەناوی خوای بەخشندەی میهرەبان

ئەم سوورەتەیش یەکێکە لە سوورەتە درێژەکانی قورئانو، باسی دووخاڵی گرنگ ئەکات:

یەکەم: خواپەرستی ڕاستەقینەو، پەیامبەرێتی پێغەمبەرو ﷺ، ڕاستی و دروستی قورئانی پیرۆز..

دووەم: حەج و جیهادو سوود خواردن و زەکات نەدان و.. هتد، باسێکی جەنگی (بەدر)و (ئوحود) دەکات، شیاوی ئاماژەبۆ کردنە، کە نزیکەی(٨٣) ئایەتی ئەم سوورەتە، ساڵی نۆیەمی کۆچی لەمەدینەدا سەبارەت بە شاندەکەی خەڵکی (نەجران) هاتن، کە پێكهاتبوو لە (٦٠) سواری هەڵبژێراوی دەمراسی هۆزەکەیان، هاتنە لای پێغەمبەر ﷺ تا لەبارەی (عیسا)وە قسەوباس بکەن و بەپێغەمبەری بسەلمێنن کە: گوایە عیسا (خوا)یە! هەروەکو سوورەتی (بەقەرە) باسێکی درێژی جوولەکەکانی کرد.

جا ئابەم شێوەیەش دەست پێدەکاودەفەرموێ: ﴿ بسم الله الرحمن الرحيم * ١: ألم ﴾ واتە: قورئان هەرلەم پیتانەی: (ئەلف، لام، میم) و، وێنەیان پێكهاتووە، جا ئەگەر ئێوە باوەڕتان پێی نییە، دەسا فەرموون وێنەی بێنن؟ ﴿٢: الله لا إله إلا هو ﴾ هەر(ألله)یە خواو پەرستراوی ڕاستەقینەی بە هەق، بێجگە لەخۆی، هیچ خواو پەرستراوێکی تر نییە، شیاوی پەرستن بێت ﴿ الحي ﴾ هەمیشە زیندووو، هەمیشە بووەو دەبێ ﴿ القيوم ﴾ پایەدارو چاودێری گشتکارو، ڕاگیرکەری هەموو بوونەوەرە، واتە: ئەمەیە خوای ڕاست و بەهەق، نەك عیسا خوابێ وەکو عیسایییەکان دەڵێن.

سەرنجێك: لەفەرموودەی باوەڕ پێکراودا هەیە کە: ناوە گەورەو پیرۆزەکەی خوا (ئیسمی ئەعزەم) لە (ئایەتەلکورسی) و، لە یەکەم ئایەتی (ئالی عیمران) دایە: (الله لاإله إلا هو الحي القيوم). ﴿ ٣: نزل عليك الكتاب بالحق ﴾ ئەم (قورئان)ـەی وردە وردەو،کەم کەم، بە هەق وڕاست و دروست، دابەزانۆتە سەرتۆ ﴿مصدقا لما بين يديه ﴾ پشتگیری ئەوهەموو نامە و کتێبە پێشوانەی خۆیەتی، واتە: ددان بەو کتێبانەشدا دەنێت، بەر لەخۆیبوون ﴿ وأنزل التوراة والإنجيل ٤: من قبل هدى للناس ﴾ و لەپێش ئەم قورئانەیشەوە (تەورات و ئینجیل) ی دابەزاند، بۆ ڕێنوێنی خەڵکانی سەردەمی خۆیان ﴿ وأنزل الفرقان ﴾ پاش ئەوانیش ئەم (قورئان)ـەی دابەزاند، بۆجیاکەرەوەی ڕاستی و ناراستی، هەق وباتڵ ﴿ إن الذين كفروا بآيات الله ﴾ ئەوکەسانەی کە بەبەڵگەو نیشانەکانی خوا بڕوایان نییەو کافرن، لەکاتێکدا هەمووش پڕبە دەم هاواری بوونی خواو، تاك وتەنیایی خوا دەکەن ﴿لهم عذاب شديد ﴾ بەڕاستی لەدواڕۆژدا سزایەکی زۆر قورس و گرانیان بۆ هەیە ﴿ والله عزيز ذوانتقام ﴾ خۆ دیارە کە خواش زۆر باڵادەست و بەتوانایە، تۆڵەسێنەرە لەبێ باوەڕان، بە هەر شێوەیەك خۆی بیەوێ ﴿ ٥: إن الله لا يخفى عليه شئ فى الأرض ولا فى السماء ﴾ نە لەزەوی، نە لە ئاسمان، هیچ شتێك لەخوا شاراوە نییە، ئاگاداری هەموو دەغدەغەو خەتەراتی دڵەکانیشە ﴿٦: هو الذى يصوركم فى الأرحام كيف يشاء ﴾ تەنها ئەوە، بتوانێ لەمناڵدانی دایکتاندا هەرچۆنێ حەزبکا،نەخشەی سەروو سیماوبیچمتان بکێشێ: یەکێ ڕەشپێس، یەکێ سپیپێس،یەکێ نێر،یەکێ مێ، یەکێباڵابەرز،یەکێ کورتە باڵا،واتە: بەئارەزووی خۆی نەخشە دادەڕێژێ و گەڵاڵەی هەموو شتێ دەکات ﴿ لا إله إلا هو العزيز الحكيم ﴾ جگە لەخۆی هیچ پەرستراوێکیتر نییە هەق بێت، هەرخۆیشی باڵادەست و زاڵە، زۆر کارزانو کاردروستە، هەموو شتێکی لە جێگەی خۆیدایە، لە سوورەتێکی تردا لە بارەی دەسەڵات و زەبردەستی خواوە دەفەرموێ: (يخلقكم فى بطون أمهاتكم خلقا من بعد خلق فى ظلمات ثلاث..).

ئایەتە (موحکەم) و (موتەشابیە)ەکانی قورئان:

کاتێ نوێنەری گاورەکانی (نەجران) هاتە لای پایامبەر ﷺ پێیانگوت: باشە! تۆیش سەبارەت بەعیسا، هەر وەك ئێمە ناڵێیت کە: وشەو ڕۆحی خوایە؟ مەبەستیان ئەوەبوو کەبەبیروباوەڕی ئەوان عیسا ئادەمی نییە وخوایە! ئینجا خوا ئەم ئایەتەی ناردو فەرمووی: ﴿٧: هو الذى أنزل عليك الكتاب ﴾ هەر ئەوخوایە ئەم کتێبە(قورئان)ی دابەزاندە سەرت ﴿ منه آيات محكمات هن أم الكتاب ﴾ هەندێکی، چەند ئایەتێکی(تەئویل) هەڵناگرن و ماناو مەبەستەکانیان موحکەم و ڕۆشن و دامەزراوو ماك و بناغەن بۆ ئایەتەکانیتری، واتە: نەگۆڕاون و، قابیلی دەستکاری نین و،تێنەگەیشتوان ناتوانن لەمەبەستەکانی خۆیاندا بەکاریان بێنن ﴿وأخر متشابهات ﴾ وئەویتریشی (موتەشابیە) ولێكچوون،واتە: بێژەو وشەکانی مانای جۆراوجۆر هەڵدەگرن و، بۆهەمووکەسێکیش ڕۆشن نین، چونکە چەند واتاو مانایەکی قووڵ و، چەند مانایەکی جیالەویتر دەبەخشن، بەڵام خوێندەوارە زانیارەکان لەبەر ڕۆشنایی ئایەتە موحکەمەکاندا، مانای ئەمانیش

دەزانن و چارەسەریان دەکەن ﴿ فأما الذين فی قلوبهم زيغ ﴾ ئینجا ئەوانەی لە دڵیاندا لادان و چەوتی هەیە و، هەمیشە ئامادەن بۆ فیتنەنانەوە ﴿فيتبعون ما تشـابه منه ﴾ هەرلە (موتەشـابیه)ـەکان دەگەڕێـن و، هەر لەوان پەیڕەوی ئەکـەن و، بەئارەزووی خۆیان تەفسـیریان ئەکەن ﴿ ابتغاء الفتنة ﴾ بە مەبەسـتی گێرە شێوێنی ولادانـی خەڵکی لـە ڕێگای ڕاسـت و خوڵقاندنـی گومان بۆیان ﴿وابتغـاء تأويله ﴾ وە یان هەرچۆنێك دڵیـان حەز بکا، مانایان بکەنو، تەفسیرو لێکدانەوەی هەڵەیان بۆهەڵبەستن، بەو ناوەوە کە هەرخۆیان خەمخۆری قورئاننو دەیپارێزن! ﴿ وما يعلم تأويلة إلا الله ﴾ لە کاتێکدا تەفسیرو لێکدانەوەی مانا ڕاستەکەیان، خوا نەبێ کەسـێکیتر نایزانێ، کەوابوو ئێمە هەرتەسـلیمبوونو ملکەچیمان لەسـەرە، ئەوسا ئەگەر شـتێکی وا هەبوو، ئەبێ لە ژێر ڕووناکی ئایەتەکانیتردا تەفسیر بکرێتەوە.

جەماوەری زانایان دەڵێن: ئایەتی (وما يعلم تأويلة إلا الله) (وەقف)ی تەواوە، واتە: لە خوێندنەوەدا، دەبێ قورئانخوێن لەسـەر بێژەی (إلاالله)دا بوەسـتیت، پاشـان لە (والراسـخون)ـەوە دەسـت پێ بکاتەوە، ئەمەیش ئەوە دەگەیەنێت کە بە ڕاسـتی تەنها هەرخوا خۆی دەزانێ مەبەسـت لەئایەتی (متشـابه) دا چییە؟ (تەبەری) دەڵێت: (أرجح الأقـوال: فیمعنی المحکم والمتشـابه دون خلقه، کوقت خروج عیسـی ووقـت طلوع الشـمس من مغربهـا، وقيام السـاعة، وفناء الدنيا..) واتە: قسـەی پەسـەندو گونجاوو شیاو بۆ مانـای (موحکەم وموتەشـابیه) ئەوەبوو، نەك وەکو (نەسـارا) و (خەوارج)ـەکان بـە ئارەزووی خۆیـان تەفسـیری ئایەتەکانیان دەکردەوە، بۆ نموونە: لە ئایەتی: (..وروح منه..) ١٧١/٤) نەسارا سـەریان لە خۆیان شـێواند و وتیان: ئەمە مانای وایە کە (عیسا) کـوڕی خوایە! هەقبوو لەبەر ڕووناکـی ئەم ئایەتەدا: (إن هو إلا عبد أنعمنا عليه..) وەیان ئایەتی: (إن مثل عیسی عندالله کمثل آدم خلقـه من تراب ثم قـال له کن فيکون) ٥٩/٣. تەفسـیری ئایەتی (وروح منه..) بکەنەوە، ئەوسـا بۆیان دەردەکەوت کە عیسـا خوا نییە، بەڵکو بەندەی خوایە. (خەوارج)یش لەئایەتی (.. إن الحکم إلا لله..)دا خۆیان سـەر لێشـێواو کرد، بەتایبەت لە ڕووداوەکەی نێـوان (عەلی کـوڕی ئەبیتالیب)و(موعاوییە)دا، ئەوە بوو ئیمامی (عەلی) یان کافر کرد! بەتایبەتی لەو دەمەدا کە (ئەبوو مووسـای ئەشـعەری) کردبووە حەکەم بۆ کۆتا بڕیاری کۆژاندنەوەی فیتنەو کێشـەکەیان. ﴿ والراسـخون فی العلم يقولون آمنا به ﴾ ئەوانەش کە لەزانسـتدا ڕۆچوو و دامەزراوو زۆرزانان دەڵێن: ئێمە باوەڕمان بە(متشـابه) هەیـە ﴿ کل مـن عند ربنـا ﴾ هەردوو بەشـەکەی قورئان (محکم ومتشـابه) لە لایەن پەروەردگارمانەوەیە، پێغەمبەر لەبارەیتێگەیشـتن لەمەبەسـتی ئایەتـەکان، دۆعـای بۆ(ئیـبن عەبباس)کردوو فەرمووی: ((أللهم فقهه فی الدين، وعلمه التأويل)) (فتح الباری). ﴿ وما يذکر إلا أولوا الألباب ﴾ خۆ لەڕاستیدا تەنها خاوەن بیرو، پیاوە زیرەك و دڵوشیارەکانن، بەوردیی بیرئەکەنەوەو

سُورَةُ آلِ عِمۡرَانَ

بِسۡمِ ٱللَّهِ ٱلرَّحۡمَٰنِ ٱلرَّحِيمِ

الٓمٓ (١) ٱللَّهُ لَآ إِلَٰهَ إِلَّا هُوَ ٱلۡحَيُّ ٱلۡقَيُّومُ (٢) نَزَّلَ عَلَيۡكَ ٱلۡكِتَٰبَ
بِٱلۡحَقِّ مُصَدِّقٗا لِّمَا بَيۡنَ يَدَيۡهِ وَأَنزَلَ ٱلتَّوۡرَىٰةَ وَٱلۡإِنجِيلَ (٣) مِن
قَبۡلُ هُدٗى لِّلنَّاسِ وَأَنزَلَ ٱلۡفُرۡقَانَۗ إِنَّ ٱلَّذِينَ كَفَرُواْ بِـَٔايَٰتِ ٱللَّهِ لَهُمۡ
عَذَابٞ شَدِيدٞۗ وَٱللَّهُ عَزِيزٞ ذُو ٱنتِقَامٍ (٤) إِنَّ ٱللَّهَ لَا يَخۡفَىٰ عَلَيۡهِ
شَيۡءٞ فِي ٱلۡأَرۡضِ وَلَا فِي ٱلسَّمَآءِ (٥) هُوَ ٱلَّذِي يُصَوِّرُكُمۡ
فِي ٱلۡأَرۡحَامِ كَيۡفَ يَشَآءُۚ لَآ إِلَٰهَ إِلَّا هُوَ ٱلۡعَزِيزُ ٱلۡحَكِيمُ (٦) هُوَ
ٱلَّذِيٓ أَنزَلَ عَلَيۡكَ ٱلۡكِتَٰبَ مِنۡهُ ءَايَٰتٞ مُّحۡكَمَٰتٌ هُنَّ أُمُّ ٱلۡكِتَٰبِ
وَأُخَرُ مُتَشَٰبِهَٰتٞۖ فَأَمَّا ٱلَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمۡ زَيۡغٞ فَيَتَّبِعُونَ مَا تَشَٰبَهَ
مِنۡهُ ٱبۡتِغَآءَ ٱلۡفِتۡنَةِ وَٱبۡتِغَآءَ تَأۡوِيلِهِۦۖ وَمَا يَعۡلَمُ تَأۡوِيلَهُۥٓ إِلَّا ٱللَّهُۗ
وَٱلرَّٰسِخُونَ فِي ٱلۡعِلۡمِ يَقُولُونَ ءَامَنَّا بِهِۦ كُلّٞ مِّنۡ عِندِ رَبِّنَاۗ وَمَا يَذَّكَّرُ
إِلَّآ أُوْلُواْ ٱلۡأَلۡبَٰبِ (٧) رَبَّنَا لَا تُزِغۡ قُلُوبَنَا بَعۡدَ إِذۡ هَدَيۡتَنَا وَهَبۡ
لَنَا مِن لَّدُنكَ رَحۡمَةًۚ إِنَّكَ أَنتَ ٱلۡوَهَّابُ (٨) رَبَّنَآ إِنَّكَ جَامِعُ
ٱلنَّاسِ لِيَوۡمٖ لَّا رَيۡبَ فِيهِۚ إِنَّ ٱللَّهَ لَا يُخۡلِفُ ٱلۡمِيعَادَ (٩)

سوودی لێوەردەگرن ولەم حەقیقەتە تێدەگەن. پێغەمبەری خوا ئەم ئایەتـەی (هوالذی أنزل علیک القـرآن منه آيات محکمات هن أم الکتاب وأخر متشـابهات)ی، هەتا (وما يذکـر إلا أولوا الألباب) خوێندەوەو پاشـان فەرمووی: ((فإذا رأيتَ الذين يَتَّبِعُونَ ماتَشَـابَهَ منه، فأولئک الذين سَمَّى اللهُ فاحْذَرُوهُمْ)). ﴿٨: ربنا لاتزغ قلوبنا بعـد إذ هديتنا ﴾ ئەو زیرو تێگەیشـتوانە دەڵێن: پەروەردگارمان! دوای ئەوەی هیدایەتتدایـن وڕێنماییت کردین، دڵەکانمان لەڕێی هەقی خۆت لامەدە، هەتا بکەوینە شوێنی فیتنەخوازەکان. ﴿وهب لنا من لدنک رحمة ﴾ وە لە لای خۆتەوە ڕەحمەتمان پێ ببەخشەو، دڵمان لەسـەر هەق دابمەزرێنە ﴿ إنک أنت الوهاب ﴾ بە ڕاسـتی هەر ئەتـۆی بەخشـندە و بەخشـێنەری هەرەمەزن، پێغەمبەر لە بـارەی دامەزراندنی دڵەکانەوەو، لادانیان، لە خوا دەخوازێ ودە فەرموی: ((يامُقَلِّبَ القُلُوبِ ثَبِّتْ قَلْبِی علی دِينِکَ)) پاشان ئایەتی: (ربنـا لاتـزغ قلوبنا بعد إذ هديتنا وهب لنا مـن لدنک رحمة إنک

أنت الوهـاب)ی خوێندەوە. ﴿٩: ربنا إنـک جامع الناس ليوم لا ريب فيه ﴾ پەروەردگارمان! بەراستی هەرتۆ کۆکەرەوەی خەڵکیت "بۆپاداش وتۆڵە" بۆ ڕۆژێك کە بۆهاتنی گومانێك نییە. ﴿ إن الله لا يخلف الميعاد﴾ بە ڕاستی خوا لە بەڵێن و وەعدەکانی خۆی لاناداو پەیمان ناشـکێنێ. بـەڵێ هەمووکات بنیـادەم بەرامبەر بەقورئان

إِنَّ ٱلَّذِينَ كَفَرُواْ لَن تُغۡنِيَ عَنۡهُمۡ أَمۡوَٰلُهُمۡ وَلَآ أَوۡلَٰدُهُم
مِّنَ ٱللَّهِ شَيۡـٔٗاۖ وَأُوْلَٰٓئِكَ هُمۡ وَقُودُ ٱلنَّارِ ﴿١٠﴾ كَدَأۡبِ ءَالِ
فِرۡعَوۡنَ وَٱلَّذِينَ مِن قَبۡلِهِمۡۚ كَذَّبُواْ بِـَٔايَٰتِنَا فَأَخَذَهُمُ ٱللَّهُ بِذُنُوبِهِمۡۗ
وَٱللَّهُ شَدِيدُ ٱلۡعِقَابِ ﴿١١﴾ قُل لِّلَّذِينَ كَفَرُواْ سَتُغۡلَبُونَ
وَتُحۡشَرُونَ إِلَىٰ جَهَنَّمَۖ وَبِئۡسَ ٱلۡمِهَادُ ﴿١٢﴾ قَدۡ كَانَ
لَكُمۡ ءَايَةٞ فِي فِئَتَيۡنِ ٱلۡتَقَتَاۖ فِئَةٞ تُقَٰتِلُ فِي سَبِيلِ ٱللَّهِ
وَأُخۡرَىٰ كَافِرَةٞ يَرَوۡنَهُم مِّثۡلَيۡهِمۡ رَأۡيَ ٱلۡعَيۡنِۚ وَٱللَّهُ
يُؤَيِّدُ بِنَصۡرِهِۦ مَن يَشَآءُۚ إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَعِبۡرَةٗ لِّأُوْلِي
ٱلۡأَبۡصَٰرِ ﴿١٣﴾ زُيِّنَ لِلنَّاسِ حُبُّ ٱلشَّهَوَٰتِ مِنَ ٱلنِّسَآءِ
وَٱلۡبَنِينَ وَٱلۡقَنَٰطِيرِ ٱلۡمُقَنطَرَةِ مِنَ ٱلذَّهَبِ وَٱلۡفِضَّةِ
وَٱلۡخَيۡلِ ٱلۡمُسَوَّمَةِ وَٱلۡأَنۡعَٰمِ وَٱلۡحَرۡثِۗ ذَٰلِكَ مَتَٰعُ
ٱلۡحَيَوٰةِ ٱلدُّنۡيَاۖ وَٱللَّهُ عِندَهُۥ حُسۡنُ ٱلۡمَـَٔابِ ﴿١٤﴾ ۞ قُلۡ
أَؤُنَبِّئُكُم بِخَيۡرٖ مِّن ذَٰلِكُمۡۖ لِلَّذِينَ ٱتَّقَوۡاْ عِندَ رَبِّهِمۡ جَنَّٰتٞ
تَجۡرِي مِن تَحۡتِهَا ٱلۡأَنۡهَٰرُ خَٰلِدِينَ فِيهَا وَأَزۡوَٰجٞ مُّطَهَّرَةٞ
وَرِضۡوَٰنٞ مِّنَ ٱللَّهِۗ وَٱللَّهُ بَصِيرُۢ بِٱلۡعِبَادِ ﴿١٥﴾

دوو دەسـتـەیە: بەشێکیان وەك خۆی تەفسیری ئایەتەکان ڕوون ئەکەنەوەو بەموو لێی لانـادەن، ئەوی دیکەش بەپێی بەرژەوەندی خۆیان تەفسیری دەکەنەوە!.

ماڵ و ئەولاد بەهانا نایە ڕۆژی سەڵا:

﴿١٠: إن الذيـن كفروا لن تغنى عنهم أموالهم ولا أولادهم من الله شيئا ﴾ بێگومان ئەو کەسانەی کە بەپەیامبەر ﷺ بێباوەڕو کافرن لەو ڕۆژەی قیامەتدا هەرگیز نە ماڵیان، نە منداڵیان لە سزای خوا بـێ نیازیان ناکەن و، فریایان ناکـەون هەرچەندە ئەمڕۆ خۆیانی پێ هەڵئەکێشـن و شـانازیی پێوە ئەکەن" ﴿ وأولئـک هم وقود النار﴾ دەشبنە سـووتەمەنی و دەستە چیلەی ئاگر ﴿١١: كدأب آل فرعـون ﴾ خـووو دابیان هەر وەکو خـوو داب و نەریتی گەلی فیرعـەون ﴿ والذين من قبلهم ﴾ وئەوانـەش لەپێش ئەوانە بوون وایە ﴿ كذبوا بآياتنا ﴾ کە گشت جارێ ئایەتەکانی ئێمەیان بەدرۆ دادەنـا ﴿ فأخذهم الله بذنوبهم ﴾ ئینجا خوایش بەهۆی گوناح و تاوانی خۆیانەوە گرتنی و "لەناوی بردن" ﴿ والله شديد العقاب ﴾ دڵنیابن خوا تۆڵەسێنێکی زۆر توندو سەختگیرە؛ واتە: سەرەنجامی قورەیشـیش هەروەك ئەوانە تیا چوونو دۆزەخە، ئەوسـا سـامان ومنداڵیشیان هیچ کەڵکیان پێناگەیەنن" ﴿١٢: قل للذين كفروا ﴾ بەوانەی کە بێ بڕوان بڵێ ﴿ ستغلبون وتحشرون إلى جهنم ﴾ کە بەم زووانە "هەر لە دونیادا" تێ دەشکێن و ژێر ئەکەون، وە لەدوا ڕۆژیشـدا بەرەو دۆزەخ کـۆ ئەکرێنـەوەو ڕادەپێچرێن "هەرچەندە ئەمـڕۆ موسـڵمانان لەئوحوددا بە ڕەواڵەت تێ شـکابن" ﴿ وبئس المهاد ﴾ کە دۆزەخیش جێ خەوێکی خراپە!.

هەقە لەڕۆژی(بەدر) عیبرەت بگرن:

﴿١٣: قـد كان لكـم آية فـى فئتين التقتا ﴾ بە ڕاسـتی لەو دوو کۆمەڵەدا لەجەنگی (بەدر)دا ڕووبەڕووی یەکتر وەسـتان، دەرسو ئامۆژگارییەك هەبوو بۆ ئێوە ئەی جوولەکە! ﴿ فئة تقاتل فى سبيل الله ﴾ دەسـتـەیەکیان بـۆ خـوا دەجەنگێن ﴿ وأخـرى كافرة ﴾ و دەستەکەی تریان کافرو بێ بڕوان و، لە پێناوی تاغووتانداو، دژبەخوا دەجەنگێن ﴿ يرونهم مثليهم رأى العين ﴾ بە چاوی خۆیان کۆمەڵە بڕوادارەکەیـان بە دوو ئەوەندەی خۆیان دەبینی، ئەوسـاش خوا ترسـی خستە دڵیانەوە وتێشـکان ﴿ والله يؤيد بنصره من يشاء ﴾ دیارە خوا پشتگیری هەرکەسێك کە خۆی بیەوێو بەشیاوی بزانێ دەکات، بۆیە پشـتگیری لە خەڵکی(بەدر) کردو سـەری خسـتن ﴿ إن فـى ذلک لعبـرة لأولى الابصار ﴾ بەڕاسـتی لەو هاوکاریو سەرخسـتنەدا "لەگـەڵ کەمی ئەمـان و، زۆری ئەوانـدا" وانەو ئامۆژگارییەکـی گەورە هەیە بۆ ئەوانـەی بینایی خۆیان دەخەنە کارو خـاوەن فامن؛ کـەوا بوو هێزی مادیی بـۆ مرۆڤەکان هەموو شتێك نییەو، سـەرکەوتنیش بە زۆریو ژمارەو چەك و تەقەمەنی نییـە، بەڵکو تەنها بە پشـتیوانیو یارمەتی خوایـە، ئەگەرچی پێویسـتە گشـت ڕووبـەڕوو بونەوەیەك چـەك وتەقەمەنی خۆی بۆئامادە بکرێ.

بەزەرق و بەرقی ژینی دنیا چەواشە مەبن:

﴿١٤: زين للناس حب الشهوات ﴾ حەزوو ئارەزوو ﴿ من النساء ﴾ بۆ ژنـان ﴿ والبنيـن ﴾ بۆکوڕانـی زۆرو ﴿ والقناطيرالمقنطرة من الذهب والفضة ﴾ بۆکۆماو کیسەی زێڕو زیوو ﴿ والخيل المسومة ﴾ بۆ ڕەوە ئەسـپی نیشـانداروپرخاڵ ﴿ والأنعام ﴾ وبـۆ مەڕو بزن ووشـترو گاو مـەزراو کشـتوکاڵ، ڕازێنراوەتـەوە بۆخەڵكو لایان

شـیرینکراوە، تەنانـەت گەلێ جار ژیانی خۆشـیانی تێدایەو ملی خۆیانی بۆ دەشـکێنن کەچی هەرکەمی ناکەنەوە!! ﴿ ذلک متاع الحیاة الدنیا ﴾ دیارە ئەوانە هەموو نیعمەتی ژیانی ئەم دونیایەن و خوا بۆ مرۆڤی بەدیهێناون ﴿ والله عنده حسن المآب ﴾ خۆ جێگای حەوانەوەی زۆر خۆشتر و سەرەنجامی گەشەدارتر لەوانە، هەرلای خوایە، کەوابوو پێویسـتە ئادەمی ئەوەندە سەرنەکاتە ناوجەرگی ئەو شـتانەوەو، هەموو مەبەسـتێکی هەر ئەوانـە بن؛ ئەگینا خۆ خوای‌دلۆڤـان ئەوانـەی هەر بـۆ کەڵك لێوەرگرتن دروسـتکردووە بۆمرۆڤـ ﴿ ١٥: قل أؤنبئکـم بخیر من ذلکم ﴾ بـەو خەڵکە "کە چوونەتـە ناوجەرگـەی ئەوانەوە" بڵێ ئـەی موحەممەدﷺ ئەرێ حەز ئەکەن باشـتروچاکتر لەسـەرجەم ئەوانەتان پێ ڕابگەیەنم؟ ﴿ للذیـن اتقوا عند ربهم جنات تجری من تحتها الأنهار ﴾ باشـتر لەوانە، ئەمەیەکە: بۆ ئەوانەی لە شیر وتاوان خۆ دەپارێزن، لای پەروەردگاریان چەندین باخاتی بەهەشـتیان بۆهەیە، کە چەندان چۆمـە ئاوو ڕووبار، لەبن دارەکانیانەوە دەڕۆن ﴿ خالدین فیها ﴾ و بە ژیانی ئێجگاری وهەمیشـەیی لـەوێ دەبن ﴿ وأزواج مطهرة ﴾ وچەندین هاوسەرو ژنی پاك وخاوێنیشیان بۆهەیە ﴿ ورضوان من الله ﴾ بێجگە لەوانەش "هەموو" ڕەزامەندی خوایان پێ‌دەگا ﴿ والله بصیـر بالعباد ﴾ بێ‌گومان ئـەو خوایە بینایە بە حـاڵی بەندەکانی خـۆیو چاك"ئەزانێ چی لە دڵ و دەروونیاندایە. بەڵێ خۆشـییو ڕابواردنـی ڕاسـتەقینەو تێرو تەواو هەر ئەمەیـە کە خوای گەورە خـۆی بەیانـی کرد نەك سـۆزوو ئارەزوو کردنی ئەو شـتانە، بە جـۆرێ ئیتر بە لاتەوە وابێت کە ئەوانە هەموو شـتێك بن ﴿ ١٦: الذیـن یقولون ربنا آمنـا ﴾ خۆپارێزان ئەوانەن کـە ئەڵێن: ئەی پەروەردگارمان! بێ‌گومان ئێمە بەخۆتوو بە پەیامبەرانت بڕوا مان هەیە ﴿ فاغفر لنا ذنوبنا وقنا عذاب النار ﴾ دەسـا تۆیش "بەبەزیی خۆت" لە گوناهەکانمان ببوورەو لەسزای ئاگریش بمانپارێزە.

سیفات گەلێکی ئیمانداران:

﴿ ١٧: الصابریـن والصادقیـن والقانتین والمنفقیـن ﴾ ئیمانداران ئەمانە سـیفەتیانن: خۆڕاگرن و شـان ئەدەنە بـەر فەرمانەکانی خوا، هەمیشـە ڕاست بێژو ڕاستگۆن، بەشێوەك کەهەموو گیانیان بۆتە ڕاسـتی، ملکەچ و گوێ ڕایەڵـن، هەمووکات خەریکی نوێژو خواپەرسـتین، سامان بەخشن، واتە: لەهەموو پرۆژەیەکی خێردا دەستیان لەخەرجدایە. ﴿ والمستغفرین بالأسحار ﴾ هەموو ڕۆژێکیش بەرەبەیان، لەخوا دەپاڕێنەوە لێیان خۆش بێت، واتە: بەر لەنوێژی بەیانی خەریکی شەو نوێژو، پاڕانەوەی لێخۆشبوونن.

گەواهی بۆ تاك و تەنیایی خوا:

﴿ ١٨: شـهد الله أنه لاإلـه إلاهو والملائکة وأولـوا العلم ﴾ خوا لەڕێگەی دروسـتکراوەکانییەوە شایەتی‌دەدا -خۆهەر خۆی بەسە بۆشـایەتی- پاشـان فریشـتەو زاناکانیش شـایەتی دەدەن کە:

ٱلَّذِينَ يَقُولُونَ رَبَّنَآ إِنَّنَآ ءَامَنَّا فَٱغْفِرْ لَنَا ذُنُوبَنَا وَقِنَا
عَذَابَ ٱلنَّارِ ﴿١٦﴾ ٱلصَّٰبِرِينَ وَٱلصَّٰدِقِينَ وَٱلْقَٰنِتِينَ
وَٱلْمُنفِقِينَ وَٱلْمُسْتَغْفِرِينَ بِٱلْأَسْحَارِ ﴿١٧﴾ شَهِدَ
ٱللَّهُ أَنَّهُۥ لَآ إِلَٰهَ إِلَّا هُوَ وَٱلْمَلَٰٓئِكَةُ وَأُو۟لُوا۟ ٱلْعِلْمِ قَآئِمًۢا بِٱلْقِسْطِ
لَآ إِلَٰهَ إِلَّا هُوَ ٱلْعَزِيزُ ٱلْحَكِيمُ ﴿١٨﴾ إِنَّ ٱلدِّينَ عِندَ
ٱللَّهِ ٱلْإِسْلَٰمُ وَمَا ٱخْتَلَفَ ٱلَّذِينَ أُوتُوا۟ ٱلْكِتَٰبَ إِلَّا مِنۢ
بَعْدِ مَا جَآءَهُمُ ٱلْعِلْمُ بَغْيًۢا بَيْنَهُمْ وَمَن يَكْفُرْ بِـَٔايَٰتِ
ٱللَّهِ فَإِنَّ ٱللَّهَ سَرِيعُ ٱلْحِسَابِ ﴿١٩﴾ فَإِنْ حَآجُّوكَ فَقُلْ أَسْلَمْتُ
وَجْهِىَ لِلَّهِ وَمَنِ ٱتَّبَعَنِ وَقُل لِّلَّذِينَ أُوتُوا۟ ٱلْكِتَٰبَ وَٱلْأُمِّيِّۦنَ
ءَأَسْلَمْتُمْ فَإِنْ أَسْلَمُوا۟ فَقَدِ ٱهْتَدَوا۟ وَّإِن تَوَلَّوْا۟ فَإِنَّمَا
عَلَيْكَ ٱلْبَلَٰغُ وَٱللَّهُ بَصِيرٌۢ بِٱلْعِبَادِ ﴿٢٠﴾ إِنَّ ٱلَّذِينَ يَكْفُرُونَ
بِـَٔايَٰتِ ٱللَّهِ وَيَقْتُلُونَ ٱلنَّبِيِّۦنَ بِغَيْرِ حَقٍّ وَيَقْتُلُونَ
ٱلَّذِينَ يَأْمُرُونَ بِٱلْقِسْطِ مِنَ ٱلنَّاسِ فَبَشِّرْهُم
بِعَذَابٍ أَلِيمٍ ﴿٢١﴾ أُو۟لَٰٓئِكَ ٱلَّذِينَ حَبِطَتْ أَعْمَٰلُهُمْ
فِى ٱلدُّنْيَا وَٱلْءَاخِرَةِ وَمَا لَهُم مِّن نَّٰصِرِينَ ﴿٢٢﴾

بێجگە لەخۆی هیچ پەرسـتراوێکی شیاوی ڕاستەقینە نییە ﴿ قائما بالقسـط ﴾ گشـت کاتێکیش لـە نێـوان بوونەوەردا، دادپەروەری ڕاگەتووە ﴿ لا إله إلا هو العزیز الحکیم ﴾ دووبارە غەیرەز لەخۆی، هیچ پەرستراوێکی‌تر نییە، باڵادەست و زاڵە، کارجوان و کارزانە، بۆیە هەمیشـە بەدادگەرانە لەنێو گشت بوونەوەردا ئەجووڵێتەوە. بـەڵێ ئەمە بـۆ زانایـان ئێجگار پلـەو پایەیەکـی گەورەیە، کە خوای‌گـەورە "لەپاڵ خۆیو فریشتەکانیشـیدا" بـۆ تاك وتەنیایی خۆی، دەیانگرێ‌بەشـایەت، هەقە ئەوانیش هەقـرەوو هەقبێژبن وئـەم لاو ئـەولا نەکـەن. ﴿ ١٩: إن الدیـن عند الله الإسـلام ﴾ بێ‌گومان تەنها ئەم دینی ئیسـلامەیە، پەسەند وقبووڵە لای‌خوا، چونکە پاڵاوتەو پوختـەی تەواوی ئایینە ئاسمانییەکانی‌ترە، بۆیە لەجێگایەکی‌تردا دەفەرموێ: (ومن غیر الإسلام دینا فلن یقبل منه) واتە: هەرکەسێك بەهەر دینێکی‌ترەوە بەرەو خوا بچێت، خوا لێی وەرناگرێ ﴿ وما اختلف الذین أوتوا الکتاب ﴾ ئەوانەش کەکتێبو

نامەیــان پێدرا "واتە: جوولەکــەو گاور" کە لەنــاو خۆیاندا پێك نەهاتن ولەهــەق لایاندا ﴿ إلا من بعد ما جاءهم العلم ﴾ هەر پاش ئەوەبــوو کە بەڵگەو زانیاریی تەواویان بۆ هات دەربارەی ڕاســتی ئــەو ئایینــەی وا موحەممــەد ﷺ هێنای ﴿ بغیا بینهــم ﴾ ئەویش هەر لەبەر عینادیی و حەسوودییەك بوولە ناویاندا هەبوو، چونکە دەیانزانــی بەهاتنی دینی ئیســلام، ســەرۆکایەتی ئەوان لە کیس ئەچێــت، بۆیە لەبــاوەڕ هێنان بەدینی ئیسلام کلا بوون وبووبە هەراو کێشەیان!! ﴿ ومن یکفر بآیات الله فإن الله سریع الحساب ﴾ دەســا دڵنیابن هەرکەســێك باوەڕی بەئایەت و نیشــانەکانی خوا نەبێت، باچاك بزانن کە خوا لەڕۆژی پرســینەوەدا، بەچەسپانی بەحیســابیان ڕادەگا، ﴿ ٢٠: فإن حاجوک فقل أسلمت وجهی لله ومــن اتبعن ﴾ خــۆ ئەگەر دەمەقاڵێ و ململانێی ســەختیان لەگەڵ کردی" ســەبارەت بەعیســاو هەرگوتیان خوایە تۆ لەوەڵامدا بڵێ: من خــۆمو پەیڕەوەکانم بەپاکــی ڕوومان کردۆتە خواو تەســلیم و ملکەچی بڕیارەکانی ئەوین و، هەرخۆیشــی تاك وتەنیاو بێهاوەڵ وبێشــەریکە ﴿ وقل للذین أوتوا الکتاب والأمیین ﴾ بەوانەش وا نامەیــان پــێ دراوە (لەجوولەکەو لە گــاور) نەزانوبێنامەکانیش (لەهاوبەشدانەرانی قورەیش) بڵێ: ﴿ أأسلمتم ﴾ ئایا، دوای ئەو هەموو بەڵگانە ئێوەش "وەکو ئێمە" موسڵمان و ملکەچی خوا بوون؟ یان هەر ســوورن لەسەر بێ باوەڕی خۆتان؟! ﴿ فإن أسلموا ﴾ جا ئەگــەر ملکەچ و موســڵمان بوون، واتە: هاتنە ســەردینەکەی تۆو وازیان لە یەهودییەت ونەسرانییەت هێنا ﴿ فقد اهتدوا ﴾ ئەوا "بە هەقیقــەت" ڕێگەی بەختیارییان دۆزیوەتــەوەو ڕێنما بوون ﴿ وإن تولوا ﴾ خۆئەگەر ڕوویان وەرگێڕا لەئیســلام و سەرپێچیان لێکردو باوەڕیان نەهێنا ﴿ فإنما علیک البلاغ ﴾ بێگومانبە ئەرکیتۆ تەنها هەرگەیاندنــی پەیامەکەی خوایە "ئیتر لە بێبڕوایی ئەوان تۆ هیچ زیانێکت پێناگاو بەرپرسیاریش نیت".

﴿ والله بصیر بالعباد ﴾ بێگومان خوا بە بەندەکانی شارەزاو بینایە" تۆڵەو پاداشتیان" وەك پێویست" ئەداتەوە، موسڵمان بن، یان نا.

جوولەکە پێغەمبەران و ساڵحانی زۆریان کوشت:

﴿ ٢١: إن الذیــن یکفــرون بآیات الله ﴾ بێگومــان ئەو جولەکەو گاورانە کە باوەڕیان بە ئایەت و نیشانەکانی خوا نییە ﴿ ویقتلون النبییــن بغیر حــق ﴾ و پەیامبەرانیش "بە ناهەق" ئەکوژن!. (ئیبن کەسیر) ئەڵێ: جوولەکە تەنها لەنیوە ڕۆژێکدا، سێ سەد پەیامبەریان کوشت!! ﴿ ویقتلون الذین یأمرون بالقسط من الناس ﴾ ئەوانەیش دەکوژن، کەفەرمانی چاکــەو دادپەروەرانە بەخەڵك دەدەن، هەر لــەو دەمەدا، "بێجگــە لە پایامبــەران" ســەدو دوازدە پیاوچاك وخواپەرستیشیان کوشت ﴿ فبشرهم بعذاب ألیم ﴾ مژدەی سزایەکی ئێــش پێگەیەنەریان پێ بدە" دیارە ئەو ســێ تاوانە: (بێ بڕوایی بــە ئایەتەکانی خوا، کوشــتنی پەیامبەران لە خــوتو خۆڕایی، کوشــتنی بانگبەرانی دینیئیسلام) تۆڵەیان هەر جەزرەبەو سزایە. ﴿ ٢٢: أولئک الذین حبطت أعمالهم فی الدنیا والآخرة ﴾ ئەوانەن کەلەدونیاو لەقیامەتــدا کاروکردەوەکانیان بەفیڕۆیە ﴿ وما لهم من ناصرین ﴾ هیچ یارو یارمەتیدەرێکیشیان بۆ نییە.

ڕێنماییەکانی ئایەتی (٢١-٢٢):

١) بێباوەڕیو ســتەم "هەریەکەیان" دەبنە هۆی تیابردنی خەڵکانی دونیاو، تووش بوونی سزای ئەولایان،

٢) کوشــتنی بانگبەرانی دینی ئیسلام و، پێغەمبەران وەکو یەکن لای خوا! (ئیبن جەریر) لە (ئەبو عوبەیدە) وە ئەڵێ: لە پێغەمبەرم پرسی دەبێ چ کەسێ لە ڕۆژی قیامەتا سزای زۆر سەختی هەبێ؟ فەرمووی: ئەو کەسانە کە پێغەمبەران و، بانگبەرانی دینی خوا دەکوژن، پاشان ئایەتی: (إن الذین یکفرون بآیات الله..)ی خوێندەوە، دوایی فەرمووی: قەومی جوولەکــە لەماوەی تەنیا ڕۆژێکا" ســەر لە بەیانییە کەی" چل وســێ پێغەمبەریان کوشت! جا (١٧٠) کەسی (بەنی ئیســرائیل)ی ڕووبەڕوویان وەســتان و لۆمەو سەرزەنشتیان کردن، کەچی بۆ ئێوارەکەشــی، ئەوانیشیان کوشت! ئیتر لەو ڕۆژەوە ناســراون! موشــریكو هاوبەشدانــەران، خوا کاروکردەوەیــان بەفیڕۆدەبا، ئەوەی خــوا هاوکاری نەکا، هیچ کەسێ ناتوانێ سەری بخا.

خاوەن نامەکان حوکمی خوایان قبووڵ نەبوو!:

﴿٢٣: ألم تر إلى الذین أوتوا نصیبا من الکتاب ﴾ ئاخۆ ئەوانەت نەدیتــووە کە بەشــێکی گەورەیــان لە کتێبی تــەورات و ئینجیل پێدرابــوو ﴿ یدعون إلــى کتاب الله لیحکم بینهــم ﴾ کە هەربانگ ئەکــران بــۆ لای کتێب و نامەکــەی خوا، واتە: (تــەورات) و، (ئینجیــل) هەتا ئەو کتێبە بڕیاری ڕاســتەقینە بــدا لەنێوانیانداو داوەرییــان بکا ﴿ ثم یتولى فریق منهم وهــم معرضون ﴾ کەچی دەســتەیەکیان ڕوو وەردەگێڕنوپێــی ڕازی نابنو هەر ســەرپێچی دەکــەن "دەبێ خوێندەوار پەیڕەوی هەر لە ڕاستی بکات، ئەگەر چیزیانی خۆشــی تیــا بێت" ﴿ ٢٤: ذلک بأنهم قالوا لن تمسنا النــار إلا أیاما معدودات ﴾ ئەو کەتمانــی هەقەیش لەبەر ئەوەبوو

کە دەیانگوت: ئەگەر بشمانخەنە ناو دۆزەخەوە چەن ڕۆژێ نەبێ پێمان ناچێ "مەبەستیان لەوە ئەر (٤٠) ڕۆژە بوو کە گوێرەکەیان تیاپەرست ﴿ وغرهم فی دینهم ما كانوا یفترون ﴾ بەو درۆیەیان بۆ ئاییني خۆیان هەڵیان بەست سەریان لە خۆیان شێواند و فریویان خوارد" ئەوە بوو وتیان: ئێمە کورو خۆشەویستی خواین و، باووباپیرانیشمان پەیامبەر بوونە، تکامان بۆ ئەکەن" ﴿ ٢٥: فکیف إذا جمعناهم لیوم لا ریب فیه ﴾ ئینجا ئەبێ ئەو ڕۆژە حاڵیان چلۆن بێت، کە بێگومان هەرپێش دێت وهەموویان کۆ دەکەینەوە بۆ لێکۆڵینەوەو لێپرسینەوە ﴿ ووفیت کل نفس ما کسبت ﴾ و هەموو کەسیش بە سزاو تۆڵەی کاروکردەوەی خۆی ئەگا ﴿ وهم لا یظلمون ﴾ وهیچ ستەمێکیشیان لێ ناکرێ، لەتەورات وئینجیل دا باسکرابوو کە هەرکات موحەممەد ﷺ هات، دەبێ خاوەن نامەکان پەیرەوی لێبکەن، کەنکوولی ئەو ڕاستیەیان دەکردو دەیانگوت: شتی وانییە لەتەورات وئینجیل دا، پێیان دەگوترا: باشە! ئەوکتێبانە بێنن باپێکەوە سەیریان بکەین، بزانین وانییە! هەڵدەهاتن ودەڕۆیشتن وگوێیشیان لەسزانەبوو، چونکە دەیانگوت: ئەگەر وایشبێت، هەرچەند ڕۆژێکە!

چۆن شوکرانە بژێر بین؟:

ئینجا کاتێ پەیامبەر ﷺ فەتحی مەککەی کرد، بەڵێنی بەدەس گرتن وفەتحی ناوچەکانی (فارس) و (ڕۆم)یشیدا، ئەوجا دووڕووو جوولەکەکان کردیانە هەراو گوتیان: های های! موحەممەد! تۆ لە کوێو، ڕاستی ئەم قسەیەت لەکوێ!! شتی وا چۆن ئەبێ؟! مەگەر تۆ خاوەنی هەموو شتێکیو، دەسەڵات و موڵکی دونیاش هی تۆیە دیارە بەمەککەیش تێر نەبوویت؛ ئەوسا خوا فەرمووی: ﴿ ٢٦: قل اللهم مالک الملک ﴾ بڵێ: خوایە! ئەی خاوەن هێزو دەسەڵات! ﴿ تؤتی الملک من تشاء وتنزع الملک ممن تشاء ﴾ هەرکەسێك خۆت بتەوێ دەسەڵات و موڵکی پێ ئەدەی، هەرکەسیش خۆت بتەوێ دەسەڵات وحکوومەتی لێ دەستێنی" دەسەڵاتداری بێ سنوورو بێ مەودا هەر ئەتۆی" ﴿ وتعز من تشاء وتذل من تشاء ﴾ هەرکەسیش خۆت بتەوێ باڵادەست و ڕێزداری ئەکەیو، هەر کەسیش خۆت بتەوێ زەلیل وسووکی ئەکەی ﴿ بیدک الخیر ﴾ گشت خێروچایەك هەربەدەستی خۆتە ﴿ إنک علی کل شئ قدیر ﴾ بەڕاستی تۆ بەسەر هەموو شتێکدا بە تواناو دەسەڵات داری ﴿ ٢٧: تولج اللیل فی النهار وتولج النهار فی اللیل ﴾ شەو ئەبەیتە ناو ڕۆژ، ڕۆژیش ئەبەیتە ناو شەو" لەم زیاد ئەکەیت و، لەویش کەم ئەکەیت، یا بە پێچەوانەوە" ﴿ وتخرج الحی من المیت وتخرج المیت من الحی ﴾ زیندوو لەمردوو دەردێنیو، مردوویش لە زیندوو دەردەخەی" گیا ئەروێنی لەدانە، دانەیش ئەروێنی لەگیا، وە هەروەها ﴿ وترزق من تشاء بغیر حساب ﴾ هەرکەسیش خۆت بتەوێ بێ ژمارە ڕزق و ڕۆزی ئەدەیتێ.

أَلَمۡ تَرَ إِلَى ٱلَّذِينَ أُوتُواْ نَصِيبٗا مِّنَ ٱلۡكِتَٰبِ يُدۡعَوۡنَ إِلَىٰ كِتَٰبِ
ٱللَّهِ لِيَحۡكُمَ بَيۡنَهُمۡ ثُمَّ يَتَوَلَّىٰ فَرِيقٞ مِّنۡهُمۡ وَهُم مُّعۡرِضُونَ ﴿٢٣﴾
ذَٰلِكَ بِأَنَّهُمۡ قَالُواْ لَن تَمَسَّنَا ٱلنَّارُ إِلَّآ أَيَّامٗا مَّعۡدُودَٰتٖۖ وَغَرَّهُمۡ
فِي دِينِهِم مَّا كَانُواْ يَفۡتَرُونَ ﴿٢٤﴾ فَكَيۡفَ إِذَا جَمَعۡنَٰهُمۡ
لِيَوۡمٖ لَّا رَيۡبَ فِيهِ وَوُفِّيَتۡ كُلُّ نَفۡسٖ مَّا كَسَبَتۡ وَهُمۡ
لَا يُظۡلَمُونَ ﴿٢٥﴾ قُلِ ٱللَّهُمَّ مَٰلِكَ ٱلۡمُلۡكِ تُؤۡتِي ٱلۡمُلۡكَ
مَن تَشَآءُ وَتَنزِعُ ٱلۡمُلۡكَ مِمَّن تَشَآءُ وَتُعِزُّ مَن تَشَآءُ وَتُذِلُّ
مَن تَشَآءُۖ بِيَدِكَ ٱلۡخَيۡرُۖ إِنَّكَ عَلَىٰ كُلِّ شَيۡءٖ قَدِيرٞ ﴿٢٦﴾ تُولِجُ ٱلَّيۡلَ
فِي ٱلنَّهَارِ وَتُولِجُ ٱلنَّهَارَ فِي ٱلَّيۡلِۖ وَتُخۡرِجُ ٱلۡحَيَّ مِنَ ٱلۡمَيِّتِ
وَتُخۡرِجُ ٱلۡمَيِّتَ مِنَ ٱلۡحَيِّۖ وَتَرۡزُقُ مَن تَشَآءُ بِغَيۡرِ حِسَابٖ ﴿٢٧﴾
لَّا يَتَّخِذِ ٱلۡمُؤۡمِنُونَ ٱلۡكَٰفِرِينَ أَوۡلِيَآءَ مِن دُونِ ٱلۡمُؤۡمِنِينَۖ وَمَن
يَفۡعَلۡ ذَٰلِكَ فَلَيۡسَ مِنَ ٱللَّهِ فِي شَيۡءٍ إِلَّآ أَن تَتَّقُواْ مِنۡهُمۡ
تُقَىٰةٗۗ وَيُحَذِّرُكُمُ ٱللَّهُ نَفۡسَهُۥۗ وَإِلَى ٱللَّهِ ٱلۡمَصِيرُ ﴿٢٨﴾ قُلۡ
إِن تُخۡفُواْ مَا فِي صُدُورِكُمۡ أَوۡ تُبۡدُوهُ يَعۡلَمۡهُ ٱللَّهُۗ وَيَعۡلَمُ مَا فِي
ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَمَا فِي ٱلۡأَرۡضِۗ وَٱللَّهُ عَلَىٰ كُلِّ شَيۡءٖ قَدِيرٞ ﴿٢٩﴾

موشرێک و خوانەناس مەکەنە دۆس:

(عوبادەی کوڕی سامت) یەکێك بوو لە موجاهیدەکانی بەدرو پیاوێکی زۆر سالحیش بوو کاتێ پەیامبەر بۆ جەنگی خەندەق خۆی ڕێكخست پێی وت: ئەی پەیامبەری خوا! پێنج سەد کەس جوولەکەی هاوپەیمان و برادەرم هەیە؛ مۆڵەت بدە با لەگەڵ خۆم بیانهێنم بۆ ئەم جەنگە، وهاوکاریمان بکەن؛ ئەوساخوا فەرمووی: ﴿ ٢٨: لا یتخذ المؤمنون الکافرین أولیاء من دون المؤمنین ﴾ نابێ بڕواداران جگە لە بڕواداران کەس بگرن بە دۆست و بەیارمەتیدەروو پشت و پەنای خۆیان ﴿ ومن یفعل ذلک فلیس من الله فی شئ ﴾ هەرکەسێك لەفەرمانی خوا دەرچێو کافران بکاتە دۆستی خۆی، ئەوە هیچ بەشێکی پەیوەندیی ئیمانیی بە خواوە نییە. بەڵێ.. پەیوەندییو دۆستایەتی کردن لەگەڵ کافراندا ڕەوا نییە، بەڵام پەیمانبەستن کاتێ بەرژەوەندی ئیسلامی تیا ڕەچاوبکرێت ڕەوایە؛

وەك پەیامبەر لەگەڵ (خوزاعە) دا پەیمانی بەست و هاوبەشدانەرو موشریك بوون ﴿ إلا أن تتقوا منهم تقاة ﴾ مەگەر لێیان بترسنو، بتانەوێ لەشەڕیان خۆ قوتار بکەن و خۆ بپارێزن، ئەوە لەوکاتەدا چاك وایە بە ڕواڵەت دوژمنایەتی ودژایەتی نەکرێن، بۆ پشتگیری ئەمە ئیمامی (بوخاری) ئەم (ئەسەر)ـە لەئەبوو دەرداوە دێنێ: ((إنا لنكشر فی وجوه أقوام و إن قلوبنا لتلعنهم)) (فتح الباری: كتاب الأدب / باب ٨٢/ص ٦١٣١.) واتە: بێگومان "وەکو موسڵمانان" لەڕووی خەڵکانی خراپدا، لێو بەزەردەخەنەین، بەڵام دڵمان نەعلەتیان لێ دەکاو، ڕقی لێیانە. (ئیبن بەتتال) دەڵێ: پێکەوە ژیان و(مودارات) بەشێکە لەڕەوشتی موسڵمانان. هەندێکەس (مودارات)و(مواهەنە) تێکەڵ دەکاو وادەزانێ هەردوو یەك شتە! بەڵام ڕاستیەکەی ئەمەیە کە مودارات: ڕووخۆشی وقسەی نەرم ونیانە لەڕووی نەیاراندا، لەبەر دروستبوونی ئولفەت وهۆگری لەنێوان هەردوولادا! بەڵام (مواهەنە): وەکو زاناکان دەڵێن: زیندەگییە لەگەڵ (فاسیق) وپیاوخراپانداو، لەگەڵ ڕەزا بوون بەو کارەی دەیکات دیارە ئەم(مواهەنە)یە حەرامەو، (مودارات) ڕێی پێدراوە. (فتح الباری). ئیبن عەبباس ئەڵێ: (لیس التقیة بالعمل، إنما التقیة باللسان)، واتە: خۆ قوتار کردن لێیان تەنها هەر بەقسەو گووتارە، نەك بەدڵ وکارو کردەوە هاوکاری بکرێن، دیارە ئەمەش تەنیابۆ موسڵمانانی بێ دەسەڵات وناتەواو ڕێی پێدراوە، بۆیە لەم سۆنگەیەوە دەوڵەتی ئیسلامیی دەتوانێ لەگەڵ دەوڵەتی نائیسلامییدا بەرژەوەندییەکانی خۆی گرێ بدا بەمەرجێ عەقیدەو ئایدۆلۆژی ڕۆڵەکانی وڵاتەکەی پارێزراو بێت، نەکەونە ژێر گوشاری سیاسی و ئابورییەوەو، وردەوردە نەدزرێن. ﴿ ویحذركم الله نفسه ﴾ خوای گەورە دەیەوێ ئێوە هەر لە زاتی خۆی بترسنو وشیاربن. بەڵێ.. گەلێ جار لەقورئان وفەرموودەدا بێژەی (نەفس) بۆ خوا بەکارهاتووە، بۆنموونە لە سوورەی (٢٨/٣، ٦، ٢٠/٥٤، ٤١/٥٤)، لە فەرموودەیشدا وەك: (ولذلک مدح نفسه..) (بوخاری)، وە (كتب فی كتابة يكتبه على نفسه..) (مسلم)، ئیمامی (بەیهەقی)یش ئەڵێت: (قال الشيخ: ومعنى قول الله سبحانه وتعالى إنه نفس، أي إنه موجود ثابت غير منتف ولا معدوم) وە دەڵێت: (نەفس) بە چەند مانایەك هاتووە، بەڵام هەر ئەمەیان بۆ خوا دەگونجێت کە بڵێین: (إثبات الذات لله تعالى)، جا بۆیە ئێمەیش لەم تەفسیرە کورتەدا وشەی(نەفس) مان بە (زات) مانا دایەوە. سەیرێکی (الأسماء والصفات)ی ئیمامی بەیهەقی-بەرگی/٢بکە.

﴿ وإلى الله المصير ﴾ وە چاکیش بزانن کە چارەنووس و گەڕانەوەی هەمووشتان لە قیامەتدا تەنها بۆ لای خوایە" دیارە ئیتر ئەو حەلە هیچ کەسێ ناتوانێ لە سزای ئەو بتانپارێزێ" ﴿ ٢٩: قل إن تخفوا ما فی صدوركم أو تبدوه يعلمه الله ﴾ بڵێ ئەی پێغەمبەر ﷺ ئەوەی لەسنگ ودڵتانایە ئەگەر بیشارنەوە، یاخود ئاشکرای بکەن ودەریخەن، لای خوا چوونییەکە، چونکە ئەو بەهەمووی ئەزانێ، " واتە: بە هەر شێوەیەك دۆستایەتی و هاریکاری بێباوەڕان بکەن " بەئا شکراو بەنهێنی" لای خوا یەکسانەو ئاشکرایە ﴿ ويعلم ما فی السموات وما فی الأرض ﴾ وە هەرچیش لە ئاسمانەکان ولە زەویدایە؛ ئەوچاك پێی ئەزانێو پێیئاگادارە ﴿ والله على كل شئ قدير ﴾ ئەو خوایەش بەسەر هەموو شتێکدا بە تواناو دەسەڵاتدارە.

گش کەسێ کردەوەی "خاس و خراپی" خۆی دەبینێ:

﴿ ٣٠: يوم تجد كل نفس ما عملت من خير محضرا ﴾ بترسن لەو ڕۆژەی کە هەموو کەسێك هەر چاکەیەکی کردبێت! دۆسیەوپەروەندەی بۆ کراوەو دەیبینێو "پێی دڵخۆش ئەبێت" ﴿ وما عملت من سوء تود لو أن بينها وبينه أمدا بعيدا ﴾ هەرکارێکی خراپیشی کردبێت "دیسان دەیبینێ و ئاوات خوازە کە لەنێوان خۆیو کارەخراپەکانیدا مەوداو ماوەیەکی زۆر دوور ببوایەو هەرچاوی پێ نەکەوتبا ﴿ ويحذركم الله نفسه ﴾ هەر لە سزای زاتی خوای گەورە دەبێت خۆتان بپارێزنو، ئاگادار بن بەرێکو پێکی گوێڕایەڵی بکەن ﴿ والله رؤوف بالعباد ﴾ و خوا هەمیشە بەرامبەر بە بەندەکانی خۆی میهرەبانو دلۆڤانە.

ئەر خواتان خۆش دەوێ، شوێنی پێغەمبەر کەون:

نوێنەری گاورەکانی(نەجران) هاتنەلای پەیامبەر ﷺ سەبارەت بە (عیسا) ململانییەکی زۆریان لەگەڵ کرد: جارێ ئەیانوت خوایە! جارێکی دی ئەیانوت کوڕی خوایە! دیسانەوە دەیانگوت سێفەتێکی خوایە! بۆیە خوا فەرمووی: ﴿ ٣١: قل إن كنتم تحبون الله فاتبعونی يحببكم الله ﴾ پێیان بڵێ ئەی پێغەمبەرﷺ ئەگەر ئێوە خواتان خۆش ئەوێ و " ئەتانەوێ لێی نزیك ببنەوە" دەبێ پەیڕەوی لە شەریعەت وبەرنامەکەی من بکەن، ئەوسا خوایش ئێوەی خۆش دەوێ ﴿ ويغفر لكم ذنوبكم ﴾ ولە هەڵەو گوناهەکانیشتان خۆش ئەبێت ﴿ والله غفور رحيم ﴾ چونکە ئەو خوایە زۆر چاوپۆشیکارو، زۆریش دلۆڤانو میهرەبانە ﴿ ٣٢: قل اطيعوا الله والرسول ﴾ بڵێ: دەبێ گوێڕایەڵی خواو پەیامبەربن ﴿ فإن تولوا فإن الله لايحب الكافرين ﴾ خۆ ئەگەر ڕوویان وەرگێڕاو گوێڕایەڵ نەبوون چاك بزانن کە کافر بوون و، خوایش بێباوەڕانی

خۆشناویٚ ﴿٣٣: إن الله اصطفى آدم ونوحا وآل إبراهيم وآل عمران على العالمين ﴾ بێگومان خوا ئادەم ونووح و ئیبراهیم وخانەوادەی ئیبراهیم و، ئالی عیمران (باوکی مەریەم)ی هەڵبژاردوو ڕێزی دان بەسەر هاوچەرخانی خۆیاندا وکردنییە پێغەمبەر، پەیامبەرایەتیش گەورەترین بەخشین و، بەڕێزترین شەرەف و پایەوپلەیە ﴿٣٤: ذرية بعضها من بعض ﴾ هەموو زارۆ و نەوەی یەکن و لەیەکتری داکەوتون وگشت یەك خێزانن ﴿ والله سميع عليم ﴾ و خوا خۆی ژنەواو زانایە، ئەوان هەرچی بڵێن خوا ئەیبیسیٚ و، هەرشتێکیش لەدڵیاندا بێت، هەر پێی‌دەزانیٚ.

لەدایکبوونی خاتوونە مەریەم:

﴿ ٣٥: إذ قالت أمرأة عمران ﴾ ئەوسات وکاتە گرنگە وەبیربێنە کە ژنەکەی عیمران وتی: ﴿ رب إني نذرت لك ما في بطني محررا ﴾ ئەی پەروەردگارم! تۆ خۆت دەزانی کە بەڕاستی من بڕیارمدا کەئەومناڵەی کەوتۆتە منداڵدانمەوە نەزری تۆیکەم بۆخزمەتکردنی (بيت المقدس)، لەهەموو ئیشیٚ ئازادو سەربەستی کەم، بەڵیٚ دایکی خاتوو مەریەم پاش ئەوە کە منداڵی نەدەبوو، ئەوسا بەفەرمانی خوا دووگیان بوو، بڕیاریدا کەهەرکات لەدایکبوو پێگەیشت بیکاتە مجێوری (بيت المقدس)، چونکە بەتەمابوو خوایگەورە کوڕی بداتیٚ، تاخزمەتی(بيت المقدس)ی پیٚ بکات ﴿ فتقبل مني إنك أنت السميع العليم ﴾ جا تۆیش ئەم نەزرەم لیٚوەرگرە، بەڕاستی تەنها ئەتۆی خوای ژنەواو بیسەرو زانا ﴿ ٣٦: فلما وضعتها قالت ربي إني وضعتها أنثى ﴾ ئەوسا کە منداڵەکەی داناو، دیتی کچە "دیارە ئەویش بە تەمای کوڕ بوو" وتی: ئەی پەروەردگارم! داوای لیبووردنت لیٚدەکەم، ئەوا من کچم بوە!! بە کەڵکی مجێوری نایەت ﴿ والله أعلم بما وضعت ﴾ خۆ خواش خۆی چاکتر خەبەرداره لەوەی دیویە، دەزانیٚ پلەی ئەو کچەی ئەو دیویە "لە زۆر کوڕان باشترو چاکترە" ﴿ وليس الذكر كالأنثى ﴾ دیارە ئەوکوڕە ئەو داوای دەکرد وەك ئەم کچە نییە دیویەتی، چونکە لەم کچەدا گەورەترین مۆعجیزە ئەبینیٚ ﴿ وإني سميتها مريم ﴾ حەننەی دایکی مەریم وتی: بەڕاستی من ناوم ناوە مەریەم لە زمانی ئەواندا بەواتای: خواپەرستیار ﴿ وإني أعيذها بك وذريتها من الشيطان الرجيم ﴾ وە من خۆیشیو زارۆکەیشم بەتۆ سپارد، تالە شەڕی شەیتانی نفرین لێکراو پارێزراوو دووربن، واتە: هەرچەند بۆ مجێوری ناشێت، بەڵام با هەر خەریکی خواپەرستی بێت، خوایش بیپارێزیٚ ﴿٣٧: فتقبلها ربها بقبول حسن ﴾ ئینجا پەروەردگاری ئەو بەشێوەیەکی زۆر

جوان و پەسەند ئەو مەریەمەی لیٚوەرگرت هەرچەندە مناڵیش بوو ﴿ وأنبتها نباتا حسنا ﴾ بە پەروەردەیەکی چاك وجوان پێی‌گەیاند چ ڕۆحی و دەروونی، چ جەستەیی ولاشەیی ﴿ وكفلها زكريا ﴾ زەکەریایشی کردە مامۆستاو سەرپەرست و چاودێریکاری ئەو، واتە: چووە ژێرچاودێری زەکەریاوە، چونکە پیاوێکی زۆر سالح

يَوْمَ تَجِدُ كُلُّ نَفْسٍ مَّا عَمِلَتْ مِنْ خَيْرٍ مُّحْضَرًا وَمَا عَمِلَتْ
مِن سُوٓءٍ تَوَدُّ لَوْ أَنَّ بَيْنَهَا وَبَيْنَهُۥٓ أَمَدًۢا بَعِيدًا وَيُحَذِّرُكُمُ
ٱللَّهُ نَفْسَهُۥ وَٱللَّهُ رَءُوفٌۢ بِٱلْعِبَادِ ﴿٣٠﴾ قُلْ إِن كُنتُمْ تُحِبُّونَ ٱللَّهَ
فَٱتَّبِعُونِى يُحْبِبْكُمُ ٱللَّهُ وَيَغْفِرْ لَكُمْ ذُنُوبَكُمْ وَٱللَّهُ غَفُورٌ رَّحِيمٌ
﴿٣١﴾ قُلْ أَطِيعُوا۟ ٱللَّهَ وَٱلرَّسُولَ فَإِن تَوَلَّوْا۟ فَإِنَّ ٱللَّهَ لَا يُحِبُّ
ٱلْكَٰفِرِينَ ﴿٣٢﴾ ۞ إِنَّ ٱللَّهَ ٱصْطَفَىٰٓ ءَادَمَ وَنُوحًا وَءَالَ إِبْرَٰهِيمَ
وَءَالَ عِمْرَٰنَ عَلَى ٱلْعَٰلَمِينَ ﴿٣٣﴾ ذُرِّيَّةًۢ بَعْضُهَا مِنۢ بَعْضٍ وَٱللَّهُ
سَمِيعٌ عَلِيمٌ ﴿٣٤﴾ إِذْ قَالَتِ ٱمْرَأَتُ عِمْرَٰنَ رَبِّ إِنِّى نَذَرْتُ لَكَ
مَا فِى بَطْنِى مُحَرَّرًا فَتَقَبَّلْ مِنِّىٓ إِنَّكَ أَنتَ ٱلسَّمِيعُ ٱلْعَلِيمُ ﴿٣٥﴾ فَلَمَّا
وَضَعَتْهَا قَالَتْ رَبِّ إِنِّى وَضَعْتُهَآ أُنثَىٰ وَٱللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا وَضَعَتْ
وَلَيْسَ ٱلذَّكَرُ كَٱلْأُنثَىٰ وَإِنِّى سَمَّيْتُهَا مَرْيَمَ وَإِنِّىٓ أُعِيذُهَا بِكَ
وَذُرِّيَّتَهَا مِنَ ٱلشَّيْطَٰنِ ٱلرَّجِيمِ ﴿٣٦﴾ فَتَقَبَّلَهَا رَبُّهَا بِقَبُولٍ
حَسَنٍ وَأَنۢبَتَهَا نَبَاتًا حَسَنًا وَكَفَّلَهَا زَكَرِيَّا كُلَّمَا دَخَلَ عَلَيْهَا
زَكَرِيَّا ٱلْمِحْرَابَ وَجَدَ عِندَهَا رِزْقًا قَالَ يَٰمَرْيَمُ أَنَّىٰ لَكِ هَٰذَا
قَالَتْ هُوَ مِنْ عِندِ ٱللَّهِ إِنَّ ٱللَّهَ يَرْزُقُ مَن يَشَآءُ بِغَيْرِ حِسَابٍ ﴿٣٧﴾

وچاك وپاك بوو، مێردی پووریی دایکیشی بوو لەتیرو پشکدا ناوی ئەم دەرچوو بۆ چاودێریکردنی خاتوو مەریەم ﴿ كلما دخل عليها زكريا المحراب وجد عندها رزقا ﴾ پاشان کە مەریەم گەورە بوو هەر جارێکی زەکەریا لە حوجرەکەیدا سەری لێدەدا دەیدی جۆرە میوەو خۆراکێکی لایە لەو کات وجێگایەدا نەبوو، بۆیە بە سەرسوڕمانێکەوە ﴿ قال يا مريم أنى لك هذا ﴾ زەکەریا دەپرسیٚ: ئەریٚ مەریەم! تۆ ئەم میوەو ڕزق ورۆزییەت لەکویٚ بوو؟ ﴿ قالت هو من عندالله ﴾ ئەویش گوتی: لەلایەن خواوە بۆم هاتووە ﴿ إن الله يرزق من يشاء بغير حساب ﴾ بەڕاستی خوا بە هەرکەسێك بیەوێت ڕۆزی بدات، بیٚ ژمارەو بیٚماندووبوون و عەزیەتکێشان دەیداتیٚ. لە (بوخاری) و(موسلیم)دا هاتووە: ((كل بني آدم يمسه الشيطان يوم ولدته أمه إلا مريم وابنها)) واتە: هەر منداڵیٚ کە لە دایك ئەبێت شەیتان تێی ئەکوتیٚ وئەزیەتی ئەکا خاتوو مەریەم وکوڕەکەی نەبێت، چونکە دایکی مەریەم دوعای بۆکردن وگوتی:

(إنی أعیذها بک وذریتها من الشیطان الرجیم).

زەکەریا حەزی لە منداڵێکی چاک و پاکە:

﴿٣٨: هنالـک دعا زکریا ربه ﴾ جا هەر لەوێ زەکەریا -کە ئەو هەموو لێوەشـاوەیەی مەریەمی دیت- حەزی لە منداڵ کردوبانگی

هُنَالِكَ دَعَا زَكَرِيَّا رَبَّهُۥۖ قَالَ رَبِّ هَبۡ لِي مِن لَّدُنكَ ذُرِّيَّةٗ طَيِّبَةًۖ إِنَّكَ سَمِيعُ ٱلدُّعَآءِ ﴿٣٨﴾ فَنَادَتۡهُ ٱلۡمَلَٰٓئِكَةُ وَهُوَ قَآئِمٞ يُصَلِّي فِي ٱلۡمِحۡرَابِ أَنَّ ٱللَّهَ يُبَشِّرُكَ بِيَحۡيَىٰ مُصَدِّقَۢا بِكَلِمَةٖ مِّنَ ٱللَّهِ وَسَيِّدٗا وَحَصُورٗا وَنَبِيّٗا مِّنَ ٱلصَّٰلِحِينَ ﴿٣٩﴾ قَالَ رَبِّ أَنَّىٰ يَكُونُ لِي غُلَٰمٞ وَقَدۡ بَلَغَنِيَ ٱلۡكِبَرُ وَٱمۡرَأَتِي عَاقِرٞۖ قَالَ كَذَٰلِكَ ٱللَّهُ يَفۡعَلُ مَا يَشَآءُ ﴿٤٠﴾ قَالَ رَبِّ ٱجۡعَل لِّيٓ ءَايَةٗۖ قَالَ ءَايَتُكَ أَلَّا تُكَلِّمَ ٱلنَّاسَ ثَلَٰثَةَ أَيَّامٍ إِلَّا رَمۡزٗاۗ وَٱذۡكُر رَّبَّكَ كَثِيرٗا وَسَبِّحۡ بِٱلۡعَشِيِّ وَٱلۡإِبۡكَٰرِ ﴿٤١﴾ وَإِذۡ قَالَتِ ٱلۡمَلَٰٓئِكَةُ يَٰمَرۡيَمُ إِنَّ ٱللَّهَ ٱصۡطَفَىٰكِ وَطَهَّرَكِ وَٱصۡطَفَىٰكِ عَلَىٰ نِسَآءِ ٱلۡعَٰلَمِينَ ﴿٤٢﴾ يَٰمَرۡيَمُ ٱقۡنُتِي لِرَبِّكِ وَٱسۡجُدِي وَٱرۡكَعِي مَعَ ٱلرَّٰكِعِينَ ﴿٤٣﴾ ذَٰلِكَ مِنۡ أَنۢبَآءِ ٱلۡغَيۡبِ نُوحِيهِ إِلَيۡكَۚ وَمَا كُنتَ لَدَيۡهِمۡ إِذۡ يُلۡقُونَ أَقۡلَٰمَهُمۡ أَيُّهُمۡ يَكۡفُلُ مَرۡيَمَ وَمَا كُنتَ لَدَيۡهِمۡ إِذۡ يَخۡتَصِمُونَ ﴿٤٤﴾ إِذۡ قَالَتِ ٱلۡمَلَٰٓئِكَةُ يَٰمَرۡيَمُ إِنَّ ٱللَّهَ يُبَشِّرُكِ بِكَلِمَةٖ مِّنۡهُ ٱسۡمُهُ ٱلۡمَسِيحُ عِيسَى ٱبۡنُ مَرۡيَمَ وَجِيهٗا فِي ٱلدُّنۡيَا وَٱلۡأٓخِرَةِ وَمِنَ ٱلۡمُقَرَّبِينَ ﴿٤٥﴾

لـە پەروەردگاری خۆی کردو ﴿ قـال رب هب لی من لدنک ذریة طیبـة ﴾ وتی: ئەی پەروەردگـارم! لە لایەن خۆتـەوە زارۆڵێکی چاك و پاکم پێ ببەخشـە، "ئەو دەمـە زەکەریا خۆی بە تەواوی چوو بوو بەسـاڵا و، ژنەکەیشـی پیرو نەزۆك بوو" ﴿ إنک سمیع الدعـاء ﴾ چونکە بەڕاسـتی تۆ خوایەکی ژنـەوای، پاڕانەوەیت ﴿٣٩: فنادتـه الملائکة ﴾ ئینجا فریشـتەکەی ئیمە (جوبرەئیل) بانگـی لێکرد ﴿ وهو قائـم یصلی فی الحراب ﴾ کـە ئەوکات لە میحرابەکەیدا وەستابوو و نوێژی ئەکردوو" خەریکی پاڕانەوەو لاڵە بوو"لەخوا ﴿ أن الله یبشـرک بیحیی ﴾ بانگی لێکرد کە بەڕاسـتی خوایگەورە موژدەت پێدەدا، بە یەحیا ﴿ مصدقا بکلمة من الله ﴾ کە دەدان بەگشـت بێژەو وشـەیەکی خوادا دەنـێ؛ واتە: باوەڕی بە عیسـایش هەیە کە بەوجۆرە "بێ باب" لەدایکبووە، ﴿ وسیدا وحصورا ونبیا من الصالحیـن ﴾ مرۆڤێکی مەزن و گەورەو ڕێزدارە لەنـاو گەلەکەیدا، زۆریش خۆڕاگـرو دوورەپەرێزە لـە ئارەزووی

نەفسـی وکاری نابەجێدا لەگەڵ تواناو قابلیەتی بەدەنیشـدا وەلە ئاینـدەدا دەبێتـە پەیامبەرو لەڕیزی چاکاندایە. بێژەی (سـەیید) بەلای شـەرعزانەکانەوە بەکەسـێ ئەڵێن: هەڵسـێ بەچاکسازی حـاڵی خەڵك لە کارو بـاری دونیاو ئاخیرەتیانـدا، پێغەمبەر ﷺ فەرمـووی: ((أنا سـید ولـد آدم ولا فخر))، وەیان سـەبارەت بە (حەسـەن) ی کچەزای فەرمووی: ((إن ابنی هذا سـید، ولعل الله یصلـح به بیـن فتتین عظیمتین من المسـلمین)) (بوخاری ٧١٠٩ / باب-٢٠). واتە: ئەم کوڕەم-حەسـەنی کچەزام-پیاوێکی ماقووڵ وخـاوەن ڕێزە، ئومێدە ببێتە مایەی ئاشـتی نێوان دوو دەسـتەی گەورە لە موسـڵمانان. بەڵێ هەروایش بـوو، چونکە هەرکە(عەلی) بابـی کوژرا، پتر لە (٤٠) هەزار کەس هاتن پەیمانیان دایە، بگرە زۆرێکیـش لەوانەی پەیمانیان بە بابـی نەدابوو پەیمانیان بەمدا، ئەوسـا نزیکەی (٧) مانگێك لە عێراق و خۆراسـان مایەوە، بەڵام کاتێ لە گەڵ دەستەو بەستەی (موعاویە)دا خەریکبوو تێکبچن لە (ئەنبار)ی عێراقدا، ئیمامی حەسـەن -خوا لێی رازی بێت- ئەو شەڕو شۆڕەی زۆر پێناخۆشبوو، وە زۆر دەترسا لە ڕشتنی خوێنی موسـڵمانان لە هەردوولا، بۆیە لەگەڵ موعاویەدا -لەسـەر چەند مەرجێك- پێكهاتن وفتیلـەی جەنگەکەی کوژانەوەو، بووبەهۆی ئاشـتی نێوان هەردوولا، کەوابوو راستە (سەیید) بوو، دیندۆست بوو خوێنەویسـت ودونیا نەویسـت بوو ﴿ قـال رب أنی یکون لی غلام ﴾ زەکەریا بەسـەر سـورمانێکەوە وتی: ئەی پەروەردگارم! جـا چۆن من کـوڕم دەبێت ﴿ وقد بلغنی الکبـر وامرأتی عاقر ﴾ من وا پیر بووم و ژنەکەیشـم نەزۆکە؟! سەرسورمانەکەی زەکەریا لەوەبوو کە مناڵ بوون لەتەمەنێکی ئاوادا لە یاسـای باوو نەریتەوە دووره" ﴿ قـال کذلـک الله یفعل ما یشـاء ﴾ گوتی: خوا هەرچی ئـارەزوو بکات وادەکا، ئـەم کارەی تۆیش براوەتـەوەو هەردەبێ ﴿٤١: قـال رب اجعـل لـی آیـة ﴾ ئەوجـا زەکەریـا" بـۆ ئـەوەی پـتر دڵنیاو دڵخـۆش بێت" وتـی: ئـەی پەروەردگارم! خـۆت نیشـانەیەکم بۆدیاریکـە، بەڵگـە بێـت لەسـەر بوونی منداڵەکـە ﴿ قـال آیتک إلا تکلم النـاس ثلاثة أیـام إلا رمزا ﴾ خوایش فەرمووی: نیشانەکەت ئەوەبێ کەتا سێ ڕۆژو سێ شەو، تـۆ ناتوانیـت لەگـەڵ مەردمـدا قسـەیە بکەیـت، مەگـەر بـە هێما و ئاماژە" بەسـەر، یان بە دەسـت، کە لەگەڵ ئەوەشدا نەخۆش نیت"هەتا بگوترێ: نەخۆشی ڕێی پێنادات قسە بکات ﴿ واذکر ربک کثیرا ﴾ لەو ماوەیەشـدا یادی پەروەردگارت زۆر بکە ﴿ وسـبح بالعشـی والإبکار ﴾ و لـە دەمەدەمەی ئێواران و بەیانیانـدا پەروەردگـاری خۆت پاك و بێخـەوش ڕاگرە "ناوی

زۆر بێنــەو، لە تەسبیحاتیشــی کلا مەبە،" بۆ زیاتر ئاشــنا بوون بەم داستانەی (زەکەریا)یە -سڵاوی لەسەربێ- بچۆ بۆ سەرەتای سوورەتی (مەریەم).

مەریەم خاتوون لەژنانی دنیا لەبان ترە:

﴿ ٤٢: وإذ قالـت الملائکة یا مریم إن الله أصطفاك ﴾ ئەو کاتەش وەبیربێنــە کــە فریشــتەکان- جوبرەئیل -بە فەرمانــی خوا- بە مەریەمی گوت! بەڕاســتی خوا تۆی دەستنیشــانکرد بۆ کارێکی زۆرگرنگ، واتە: هەندێ خەسڵەتی پێداوی کە بە ئافرەتانی دونیای نەداوە" ﴿ وطهرک واصطفاك علی نساء العالمین ﴾ پاکو خاوێنی راگرتری "لە هەموو کارێکی ناپەســندەوە دووریت، هەڵیبژاردیت و بەرزی کردیتەوە بەســەر هەموو ژنانی جیهاندا" ﴿ ٤٣: یا مریم أقنتی لربک ﴾ دەســا مەریەم! تۆیش -لەبەرامبەر ئەوەوە- یەکلا بە بــۆ پەروەردگارت و، ملکەچ و خۆ بەکەمزانبە. ﴿ واســجدی وارکعی مع الرکعین ﴾ سوجدەو کڕنووش لەگەڵ ڕکوع بەراندا ببە، واتــە: لەگەڵ نوێژکاراندا نوێژ بکەو لەگەڵیان بە ﴿ ٤٤: ذلک من أنباء الغیب نوحیه إلیک ﴾ ئەو باســەی "مەریەم و زەکەریایە" لەو هەواڵە شاراوەو نادیارەیە کە تۆ ئاگات لێنەبوو ئێمە بە وەحی پێت رائەگەیەنــین "ئەگینا هەرگیز تۆ نەتئەزانی" ﴿ وما کنت لدیهم إذ یلقون أقلامهم أیهم یکفل مریم ﴾ ئەوکاتەیش ئەوان قەڵەمەکانیان دەهاویشتە "ناو دەریای ئوردونەوە" هەتا بزانن کامیان سەرپەرست و چاودێــری مەریەمی بۆدەبێت، تۆ لە لایاندا نەبوویت "دیارە لە ناوخۆیاندا لەســەر چاودێری کردنی مەریەم، هەر کەسە بۆخۆی دەیویست شــەرەفی بەخێوکردنی مەریەمی پێببڕێ! سەرئەنجام دەســتوورێکی خۆیانیان بەکارهێنا- وەك تیر وپشــك هاویشــتن" دەرەنجــام بۆ زەکەریا دەرچوو و (خاتوونە مەریەم) درایە دەســتی ئەو ﴿ وما کنت لدیهم إذ یختصمون ﴾ وە ئەو کاتەش کە دەمەقاڵێ و هەرایشــیان بوو لەلایان نەبوویت، کەواتە: هەموو ئەمانە خوای باڵادەست پێیگوتویت و، مانای وایە تۆ پێغەمبەریت.

مەریەم خاتوون بە عیسا مزگێنی دەدرێتێ:

﴿ ٤٥: إذ قالت الملائکة یا مریم إن الله یبشرک بکلمة منه ﴾ لەوێ نەبوویت کە مەلائیکە (جوبرەئیل) بە مەریەمیان گوت: بەڕاستی خــوا مۆژدەی کارێکی ســەمەرەت پــێ دەدات، کوڕێکت ئەداتێ بێباوك، وەهۆو ئەســبابی منداڵبوون، بەڵکو تەنها بەفەرمانی ببە، ئەویش دەبێت: (کن فیکون) ﴿ اسـمه المسیح عیسی ابن مریم ﴾ ناوی عیســای کوڕی مەریەمەو، نازناوی مەســیحە. (مەسیح) لە زوبانی ئەواندا نازناوێکی پیرۆزە، وەك لەزمانی عەرەبدا دەڵێیت: ســدیق، فاروق.. ﴿ وجیها فی الدنیا والآخرة ﴾ لەدونیاو قیامەتدا پیاوماقــووڵ وبەرێزە ﴿ ومن المقربین ﴾ یەکێکیشــە لەنزیکەکانی خــوا ﴿ ٤٦: ویکلـم الناس فی المهـد وکهلا ﴾ لە بێشــکەدا و بەگەورەییش لەگەڵ خەڵکدا قســەی سەیرو سەمەرە دەکا. ﴿ ومن

وَيُكَلِّمُ ٱلنَّاسَ فِي ٱلۡمَهۡدِ وَكَهۡلٗا وَمِنَ ٱلصَّٰلِحِينَ ٤٦
قَالَتۡ رَبِّ أَنَّىٰ يَكُونُ لِي وَلَدٞ وَلَمۡ يَمۡسَسۡنِي بَشَرٞۖ قَالَ كَذَٰلِكِ
ٱللَّهُ يَخۡلُقُ مَا يَشَآءُۚ إِذَا قَضَىٰٓ أَمۡرٗا فَإِنَّمَا يَقُولُ لَهُۥ كُن فَيَكُونُ ٤٧
وَيُعَلِّمُهُ ٱلۡكِتَٰبَ وَٱلۡحِكۡمَةَ وَٱلتَّوۡرَىٰةَ وَٱلۡإِنجِيلَ ٤٨
وَرَسُولًا إِلَىٰ بَنِيٓ إِسۡرَٰٓءِيلَ أَنِّي قَدۡ جِئۡتُكُم بِـَٔايَةٖ مِّن رَّبِّكُمۡ
أَنِّيٓ أَخۡلُقُ لَكُم مِّنَ ٱلطِّينِ كَهَيۡـَٔةِ ٱلطَّيۡرِ فَأَنفُخُ فِيهِ
فَيَكُونُ طَيۡرَۢا بِإِذۡنِ ٱللَّهِۖ وَأُبۡرِئُ ٱلۡأَكۡمَهَ وَٱلۡأَبۡرَصَ
وَأُحۡيِ ٱلۡمَوۡتَىٰ بِإِذۡنِ ٱللَّهِۖ وَأُنَبِّئُكُم بِمَا تَأۡكُلُونَ وَمَا تَدَّخِرُونَ
فِي بُيُوتِكُمۡۚ إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَأٓيَةٗ لَّكُمۡ إِن كُنتُم مُّؤۡمِنِينَ ٤٩
وَمُصَدِّقٗا لِّمَا بَيۡنَ يَدَيَّ مِنَ ٱلتَّوۡرَىٰةِ وَلِأُحِلَّ لَكُم
بَعۡضَ ٱلَّذِي حُرِّمَ عَلَيۡكُمۡۚ وَجِئۡتُكُم بِـَٔايَةٖ مِّن رَّبِّكُمۡ
فَٱتَّقُواْ ٱللَّهَ وَأَطِيعُونِ ٥٠ إِنَّ ٱللَّهَ رَبِّي وَرَبُّكُمۡ فَٱعۡبُدُوهُۚ
هَٰذَا صِرَٰطٞ مُّسۡتَقِيمٞ ٥١ ۞ فَلَمَّآ أَحَسَّ عِيسَىٰ مِنۡهُمُ
ٱلۡكُفۡرَ قَالَ مَنۡ أَنصَارِيٓ إِلَى ٱللَّهِۖ قَالَ ٱلۡحَوَارِيُّونَ نَحۡنُ
أَنصَارُ ٱللَّهِ ءَامَنَّا بِٱللَّهِ وَٱشۡهَدۡ بِأَنَّا مُسۡلِمُونَ ٥٢

الصالحیــن ﴾ یەکێکیشــە لــە پیاوچاکان ﴿ ٤٧: قالـت رب أنی یکون لی ولد ولم یمسسنــی بشــر ﴾ ئەوسا خاتوون مەریەم وتی: ئــەی پەروەردگــارم! جا من چۆن کوڕم دەبێ، خۆتا ئێســتا هیچ مرۆیــەك توخنم نەکەوتــووە! ﴿ قال کذلـک ﴾ جوبرەئیل وتی: فەرمانی خوایەو، هەروادەبێ ﴿ الله یخلق مایشـاء ﴾ خوا حەزی لەهەرشتێك بێدروستی ئەکات، بۆی هەیە بێباوك، منداڵ بخاتە منداڵدانەوە، دەشــتوانێ بێباوك ودایك مرۆڤ بەدی بێنێت وەکو ئــادەم ﴿ إذا قضـی أمرا فإنما یقول له کن فیکـون ﴾ چونکە هەر کەویســتی بڕیاری شتێك بدا، تەنها هەر ئەوەندە پێیدەفەرموێ: ببە! ئەویش دەستبەجێ: دەبێ.

قەدرو پلەی عیساو پەسنەکانی:

﴿ ٤٨: ویعلمه الکتاب والحکمة والتوراة والإنجیل ﴾ هەر بۆخۆشی -ئەو کوڕەی تۆ- شــارەزای نووسین و خۆشنووسیی و حیکمەت و

کارجوانیی و کاردروستیی و تەورات و ئینجیل ئەکات ﴿ ٤٩: و رسولا إلی بنی إسرائیل ﴾ دەشیکا بەپێغەمبەرێك بۆلای نەوەکانی یەعقووب، پێیان دەڵێ: من پێغەمبەرێکم بۆلای ئێوە ڕەوانە کراوم ﴿ أنـي قد جئتکم بآیة من ربکـم ﴾ لە لایەن پەروەردگارتانەوە بە نیشـانەو بەڵگەیەکەوە هاتـووم بۆلاتان ﴿ أنی أخلق لکم من الطین کهیئـة الطیر ﴾ هەر لە قوڕ شـکڵی پەلەوەر سـاز ئەکەم ﴿ فأنفخ فیـه فیکـون طیرا بـإذن الله ﴾ فووی پیا ئەکـەم و، بەئیزنی خوا خێرا ئەبێتە پەلەوەرێکـی زیندوو تاببێتە هۆی بڕوا هێنانتان ﴿ و أبـرئ الأکمـه والأبرص ﴾ جگە لـەوە کوێری زگماك و پێسـت بەڵەکاوی چـار ئەکەم ﴿ وأحیی الموتی بـإذن الله ﴾ وە مردووان زینـدوو ئەکەمـەوە بە ئیزنی خوا (ئیبنی کەسـیر) ئەڵێ: شـکڵی پەلەوەری سـاز کردو کەوتە گەردش و جمووجـۆڵ (قورتوبی)یش ئەڵێ: چوار کەسیشـی زیندوو کردەوە" ﴿ وأنبئکم بما تأکلون وما تدخرون فی بیوتکـم ﴾ هەرچیش لەماڵەوەتان دەخۆنو هەرچیش تێیدا دەهێڵنەوە پێتان دەڵێمو لێتانی ئاگادار ئەکەم ﴿ إن فی ذلک لآیـة لکم إن کنتم مؤمنین ﴾ بەڕاسـتی ئـەوە بەڵگە و مۆعجیزەن بۆتان ئەگەر ڕاسـت بکـەن ئەڵێن: بڕوامان بە نیشـانەکانی خوا هەیـە، ﴿ ٥٠: ومصدقا لمابین یدی من التـوراة ﴾ بەو تەوراتەی بەرلـە خۆم بووە بەباوەڕەو دەیسـەلێنم ﴿ ولأحل لکم بعض الذی حرم علیکم ﴾ بەئەرکی خۆمی دەزانم هەندێ شـت کە لەسەرتان یاسـاغ بووە لە تەوراتدا "ئێستا من -بەفەرمانی خوا بۆتان حەڵاڵ -کەم" ﴿ وجئتکم بآیة من ربکم ﴾ بەڵگەیەکی ترم بۆ ڕاستی خۆم لەلایـەن پەروەردگارتانەوە هێناوە بۆتـان ﴿ فاتقوا الله وأطیعون ﴾ دەسا ئێوەش هەر لە خوا بترسن و بڕوا بەو بەڵگانە بێننو، فەرمانم بە جێ بێنن "کاتێ بانگتان ئەکەم بۆ خواپەرستی"

﴿ ٥١: إن الله ربی وربکم فاعبدوه ﴾ بێگومانبن پەروەردگاری من و پەروەردگاری ئێوە هەر ئەوخوایەیە منی بەو شـێوە دروستکرد، کەوابوو هەرئەو بپەرسـتن ﴿ هذا صراط مسـتقیم ﴾ ئەمە ڕێگەی ڕاسـت و دروسـتە من بۆ ئێوەم باس کرد، دەئێوەیش دەسـتی لێ بەرمەدەن.

حەوارییەکانی عیسا ﷺ:

﴿ ٥٢: فلما أحس عیسی منهم الکفر ﴾ ئینجا هەرکە عیسا هەستی کـرد ئەوانە باوەڕی پێ ناکەن "پاش ئەو هەموو مۆعجیزانە ﴿ قال مـن أنصاری إلی الله ﴾ وتی: کێ بێ لەبـەر خوا یارو یاوەرم بێ وپێکـەوە بەرەوانـی لە دینەکەی بکەین؟ ﴿ قـال الحواریون نحن أنصار الله ﴾ شـاگردە دڵسـۆز ویاڵاوتەکانی وتیان: هەر خۆمانین لەبـەر ئاینی خـوا یاریدەدەریین؛ بە تەنیـا ئامادەین خۆبەخت کەین بۆخوا ﴿ آمنا بالله واشهد بأنا مسلمون ﴾ باوەڕی دامەزراومان بەخـوا هێنـاوەو، تۆیش شـایەتبە عیسـا! کە: بەڕاسـتی ئێمە موسـڵمانو ملکەچی فەرمانی خواین ﴿٥٣: ربنا آمنا بما أنزلت ﴾ ئـەی پەوەرەردگارمان! بەو بەڵگەو نیشـانانە بۆت ناردین بڕوامان کرد﴿ واتبعنا الرسـول ﴾ لە پەیامبەرەکەشت (عیسا) پەیڕەویمان کـرد ﴿ فاکتبنا مع الشـاهدین ﴾ دەسـا تـۆش لەگـەڵ ئەوانەدا بماننووسە شـایەتی یەکتایی خواو ڕاستی پەیامبەرەکەتن ﴿ ٥٤: ومکروا ومکرالله ﴾ لەولایشـەوە دوژمنانـی دینیخوا فێڵیان کرد بۆ کوشـتنی عیسـا! بەڵام خوا فڕوفێڵەکەیانی پووچەڵ کردەوەو، بەربوونە گیانی ئەوکەسـە ناردبوویان بۆ کوشـتنی عیسا و ئەویان کوشـت ﴿ والله خیر الماکرین ﴾ بێگومانبن خوا باشتر چارەکەرە بۆهەڵوەشانەوەی فێڵو پیلانەکانیان.

خوا عیسای بردەوە بۆ خۆی:

﴿ ٥٥: إذ قال الله یا عیسـی إنی متوفیـک ﴾ ئەوەبوو فەرمووی: ئەی عیسـا! بەڕاسـتی من دەتبەمەوە بۆلای خۆم و، هەتا ڕۆژێ ئەتگەیەنمە کاتی دیارییکراوی ئاسایی بۆ ژیانت دەمێنی و، ئەوسا ئەتمرێنم، واتە: ئێسـتا بەر لەهاتنی کۆتایی ژیانت ناهێڵم ئەوانە بتکوژن و بمریت ﴿ ورافعک إلی ﴾ ولەلای خۆیشم جێی بەرزت دەبێو، سـەرت دەخەم بۆ ئاسمان بۆلای خۆم. زانایان لە شێوەی بەرزکردنەوەی عیسادا دوو قسەیان هەیە:

١) دەڵـێن: لـەم ئایەتەدا پـاشو پێش هەیەو، لـە بنەڕەتدا بەم جۆرەیـە: (إنی رافعـک إلی ومتوفیک) واتە: لە پێشـدا بەرزت ئەکەمەوە بۆلای خۆم، ئەوساکە هاتیتە خوارەوە ئەتمرێنم.

٢) دەڵـێن: ئایەتەکـە هیـچ ئاڵوگۆڕێکـی تێدا نییـەو، هەروەك ئێستایەو، ماناشـی ئەوەیەکە ئەتمرێنم، ئەوجا بەرزت ئەکەمەوە بۆلای خۆم.

(سەیید قوتب) ئەڵێ: عیسا چۆن مردوو، چۆن بەرزبوویەوە؟؟ ئەم جۆرەشتانە لەکارە (غەیبیات) ونادیارەکانن، هەرچەند (تەبەری) ئەڵێت: مەبەسـت ئەوەیە کـە خوا عیسـای بەزیندوویی بۆلای خـۆی بەرزکردۆتەوە، چونکە ئـەو فەرموودانەیش کە یەکدەنگن بۆگەڕانەوەو هاتنەوەی عیسـا لە ئاخرزەماندا بۆسەر زەوی، گشت (متواتـر)ن؛ جاهەر بۆ پـتر زانیاریی لەبارەی (عیسـا)وە دەڵێم: عەقیدەی ئەهلی سـوننەت وجەماعەت ئەوەیە کە: (عیسـا) هەر بەزیندوویـی "بەفەرمانی خـوا" بەرزکراوەتـەوە بۆئاسمان بۆلای خۆی، جا بۆ دوایی "پێشـهاتنی ڕۆژی قیامەت" دێتە خوارێ و،

بەشـەریعەتی موحەممەد ﷺ حوکم وبڕیار دەداو کاردەکا، پاشان دەجال دەکوژێ و ڕووی سەر زەویی پڕ دەبێ لە دادو عەدالەتو فەڕو بەرەکەت، ئیتر لەگەڵ (الطائفة المنصـورة)دا کەلەپێناوی حەقدا دەجەنگـێن جیهادی خۆی دەکاو لەپشـت سـەر ئەمیرەکەیانەوە نوێـژ دەکا، ئەمەیە کورتەی ڕاو بۆ چوونمان لەم مەسـەلەدا ئیتر خـوای گەورەش باشـتر دەزانێ ﴿ ومطهرک مـن الذین کفروا ﴾ وەلە بەدکاری ئەوانە کەباوەڕیان نەهێناوە پاکت دەکەمەوە، واتە: ڕزگارت دەبێو ناهێڵم زیانت پێبگەیەنن ﴿ وجاعل الذین اتبعوک فوق الذین کفروا إلی یوم القیامة ﴾ وە ئەوانەش وا شـوێنکەوتەی تۆ بوون و خاوەنی باوەڕ بوون، تا ڕۆژی قیامەت ئەگەر بەراسـتی لێی بنەون زاڵیان ئەکەم بەسەر بێباوەڕانو دوژمنانیاندا ﴿ ثم إلی مرجعکـم فأحکم بینکم فیما کنتم فیه تختلفون ﴾ لەپاشـان گشتتان هەر بۆلای خۆم دێنەوە، ئینجا منیش بەڕاسـت ودروسـت گێرەو کێشـەی نێوانتان سـەبارەت بەکاروباری عیسـا بە دادپەروەرانە دەبڕمـەوە ﴿ ٥٦ : فأمـا الذین کفـروا فأعذبهم عذابا شـدیدا فی الدنیاوالآخرة ﴾ ئەوکەسـانەش باوەڕ یان پێ نەهێنای، لە هەردوو جیهاندا بەتوندی سـزای قورس وسـەختان ئەدەم ﴿ وما لهم من ناصریـن ﴾ و هیچ یارمەتیدەرێکیشـیان بەهانا نایە ﴿ ٥٧ : وأما الذیـن آمنوا و عملوا الصالحات فیوفیهـم أجورهم ﴾ ئەوانەش کە باوەڕیـان هێنـاوەو کارەچاکەکانیان ئەنجـام داوە، خوایگەورە بەتەواوی پاداشـتی شـیاوی خۆیانهان دەداتـەوە ﴿ والله لایحب الظالمین ﴾ خۆ بەراسـتی خواش سـتەمکارانی خۆش ناوێ، ئیتر چۆن سـتەم لەبەندەکانـی خۆی ئەکات، ئیبن کەسـیر دەڵێت: کەخوا (مەسـیح)ـی گەیاندە لایخـۆی، هاوەڵەکانی بەش بەش بـوون، هەیان بوو باوەڕی بەخوا هەبوو و دەیشـیگوت: عیسـا بەنـدەی خوایەو، کوری خاتوومەریەمە، هەیشـیانبوو دەیگوت: کـوری خوایە! هەیشـیانبوو دەیگوت: خوایـە! نزیکەی (٣٠٠) ساڵێك بەو عەقیدە شرووڕەوەیانەوە مانەوە، ئینجا (قوستەنتین)ـی پاشـای (یۆنان) بووبە عیسـاییو، بەئارەزووی خۆی دەسـکاری دینەکـەی کرد، گۆشـتی بـەرازی بۆ حەڵاڵ کـردن و، لەنوێژدا ڕووی پـێ کردنە خۆرهەڵات.. هتد لەڕۆژووەکەیاندا، دە ڕۆژی بۆ زیادکـردن ﴿ ٥٨ : ذلک نتلوه علیک من الآیات والذکر الحکیم ﴾ ئـەو هەواڵانەی کە بۆتۆی ئەخوێنینـەوە لە ئایەتەکانی قورئانن و ڕێنیشـاندەرن و، پڕبەپڕ هەقیان پێکاوە دەربارەی عیسـا: (ذلک عیسی ابن مریم قول الحق الذی فیه یمترون) مەریەم / ٣٤.

نەقڵی (ئادەم) و (عیسا) لەیەک دەچێ:

﴿ ٥٩ : إن مثـل عیسـی عندالله کمثل آدم ﴾ بەڕاسـتی مەسـەل و نموو نەی دروسـتبوونی عیسـایش "کەجێگەی سەرسـوورمانی ئەوانەیـە، بووەتە جێگەی مشـت ومڕیان" هەروەکوو مەسـەل و

رَبَّنَآ ءَامَنَّا بِمَآ أَنزَلْتَ وَٱتَّبَعْنَا ٱلرَّسُولَ فَٱكْتُبْنَا مَعَ ٱلشَّٰهِدِينَ ﴿٥٣﴾ وَمَكَرُوا۟ وَمَكَرَ ٱللَّهُ ۖ وَٱللَّهُ خَيْرُ ٱلْمَٰكِرِينَ ﴿٥٤﴾ إِذْ قَالَ ٱللَّهُ يَٰعِيسَىٰٓ إِنِّى مُتَوَفِّيكَ وَرَافِعُكَ إِلَىَّ وَمُطَهِّرُكَ مِنَ ٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟ وَجَاعِلُ ٱلَّذِينَ ٱتَّبَعُوكَ فَوْقَ ٱلَّذِينَ كَفَرُوٓا۟ إِلَىٰ يَوْمِ ٱلْقِيَٰمَةِ ۖ ثُمَّ إِلَىَّ مَرْجِعُكُمْ فَأَحْكُمُ بَيْنَكُمْ فِيمَا كُنتُمْ فِيهِ تَخْتَلِفُونَ ﴿٥٥﴾ فَأَمَّا ٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟ فَأُعَذِّبُهُمْ عَذَابًا شَدِيدًا فِى ٱلدُّنْيَا وَٱلْءَاخِرَةِ وَمَا لَهُم مِّن نَّٰصِرِينَ ﴿٥٦﴾ وَأَمَّا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ وَعَمِلُوا۟ ٱلصَّٰلِحَٰتِ فَيُوَفِّيهِمْ أُجُورَهُمْ ۗ وَٱللَّهُ لَا يُحِبُّ ٱلظَّٰلِمِينَ ﴿٥٧﴾ ذَٰلِكَ نَتْلُوهُ عَلَيْكَ مِنَ ٱلْءَايَٰتِ وَٱلذِّكْرِ ٱلْحَكِيمِ ﴿٥٨﴾ إِنَّ مَثَلَ عِيسَىٰ عِندَ ٱللَّهِ كَمَثَلِ ءَادَمَ ۖ خَلَقَهُۥ مِن تُرَابٍ ثُمَّ قَالَ لَهُۥ كُن فَيَكُونُ ﴿٥٩﴾ ٱلْحَقُّ مِن رَّبِّكَ فَلَا تَكُن مِّنَ ٱلْمُمْتَرِينَ ﴿٦٠﴾ فَمَنْ حَآجَّكَ فِيهِ مِنۢ بَعْدِ مَا جَآءَكَ مِنَ ٱلْعِلْمِ فَقُلْ تَعَالَوْا۟ نَدْعُ أَبْنَآءَنَا وَأَبْنَآءَكُمْ وَنِسَآءَنَا وَنِسَآءَكُمْ وَأَنفُسَنَا وَأَنفُسَكُمْ ثُمَّ نَبْتَهِلْ فَنَجْعَل لَّعْنَتَ ٱللَّهِ عَلَى ٱلْكَٰذِبِينَ ﴿٦١﴾

نموونـەی دروسـتبوونی ئادەمە لەلای خوا ﴿ خلقـه من تراب ﴾ ئەوەبوو هەر لە گڵ قاڵبی بۆ ڕشـت و، بیچمەکەی دروسـتکرد ﴿ ثم قال له کن فیکون ﴾ پاشـان پێیگـوت: ببە! خێرا ئەویش بوو؛ کەوابوو حاڵی عیسـا سەرسـووڕهێنەر ترنییە لە حاڵی ئادەم، چونکە عیسـا ئەگەرچی دایکی هەبوو، بەڵام خۆ ئادەم نە باوکی هەبـوو؛ نەدایـك، بەڵکو لە گڵ فەراهەمی هێنا، دەسـا ئیتر ئەو هەموو مشت ومڕەتان لەچییە؟ ﴿ ٦٠ : الحق من ربک ﴾ سەبارەت بەعیسـا قسەی ڕاسـت هەرئەمە بوو پەروەردگارت بۆتی باسکرد ﴿ فلا تکن من الممترین ﴾ دەسـا تۆیـش لە گومانداران خۆت وە دوورخەو، بەرامبەر بەدەسەڵاتی من بۆچوونەکانت نەگۆڕێت.

گش دەزانن خوا تاک وتەنیایە:

﴿ ٦١ : فمن حاجک فیه من بعد ما جاءک من العلم ﴾ ئینجا دوای ئـەو هەموزانین و ڕاسـتیانە "کە لەبارەی عیسـاوە" هاتە لات،

کەسێ ویستی قرەقرت لەگەڵ بکاو کێشەت بۆ بنێتەوە ﴿ فقل تعالوا ندع أبناءنا وأبناءكم ونساءنا ونساءكم و أنفسنا وأنفسكم ﴾ ئەی پێغەمبەر! پێیان بڵێ: ئەگەر ڕاست دەکەن، دەسا وەرن با گشت پێکەوە، بانگی کوڕانو ژنانمان بکەین و لەجێگایەکدا کۆببینەوە، جا بۆ سبەینێ پێغەمبەر ﷺ (حەسەن) و (حوسەین) و (فاتیمە)ی کچی لەماڵ بردە دەرێ و پێی فەرموون: ((إن أنا دعوتُ فأمّنوا)) هەر کە من دۆعاو نزامکرد، ئێوەیش (ئامین) بکەن. ﴿ ثم نبتهل فنجعل لعنة الله على الكاذبين ﴾ ئەوجا پێکەوە دەسکەینە دۆعاو نزاو، لەعنەت ونفرینی خوا بکەین لەوانەی درۆزنن. پێشەوا ئەحمەد "خوای لێی ڕازی بێت" فەرموودەیەك ئەهێنێ دەڵێ: ((لوخرج الذين يباهلون رسول الله ﷺ لرجعوا لا يجدون أهلا ولا مالا))، واتە: ئەوانەی وا "موباهەلە" یان لەتەك پێغەمبەر ﷺ دەکرد، ئەگەر دەرچوونایەو ئامادەبوونایە بۆ (موباهەلە)کە، ئەوکات لەسەر ماڵوحاڵی وێران دەگەڕانەوە. ﴿ ٦٢: إن هذا لهو القصص الحق ﴾ بەڕاستی ئەوەی بۆمان گێڕایتەوە "دەربارەی عیساو دایکی" ڕاستیەکەی هەر ئەمەیەو بەهیچ شێوەیەك گومانی تێدا نییە ﴿ وما من إله إلاالله ﴾ هیچ پەرستراوێکی هەق، جگە لەخوا نییەو نابێ بپەرسترێ، چونکە غەیرەز خۆی کەسیدی نییە شیاوی پەرستن بێ ﴿ وإن الله لهو العزيز الحكيم ﴾ وە بەراستی هەر ئەویشە دەسەڵاتدارو باڵادەست وکارجوان ﴿ ٦٣: فإن تولوا فإن الله عليم بالمفسدين ﴾ ئینجا ئەگەر لەگەڵ ئەوهەموو بەڵگانەدا هێمان ڕوویان لەهەق وەرگێڕاو کلا بوون، لێیان گەڕێ، چونکە خوا بەحاڵی بەدکاران زانایە، بۆخۆیشی تۆڵە لەگشتیان دەسێنێ، هەرکەسێك بەپێی شیاوی خۆی.

ڕێنماییەکانی ئایەتی (٥٩-٦٣):

١) خوا هەمووکاتێ پشتیوانی لەپێغەمبەری خۆی ئەکا.
٢) شێوەی دەمکوتکردنی کافرانی نیشاندا.
٣) موباهەلە "کە بریتییە لە نفرین لەیەکتر کردن" لەدینی خوادا ڕێی پێدراوە، بەڵام دەبێ ساڵحان و دین کامڵان بیکەن.
٤) خوایگەورە تاكو تەنیا و بێشەریکە.
٥) هەڕەشەی خوا لە موشریکان وسەرپێچیکەران لە فەرمانی خوا.

﴿ ٦٤: قل يا أهل الكتاب ﴾ ئەی پێغەمبەر! ﷺ بەخاوەن نامەکان بڵێ: ﴿ تعالوا إلى كلمة سواء بيننا وبينكم ﴾ وەرن با ئێمەو ئێوە لەسەر وشەو بەرنامەیەك سووربین کە بۆ هەردوولامان چوونییەکەو یەکسانەو، پەیامبەرانیش هەموو هاودەنگ بوون لەسەریو، واز لەو تەفرەقەیە بێنن ﴿ ألا نعبد إلا الله ولا نشرك به شيئا ﴾ وەرن باجگە لەخوا کەسێکیتر نەپەرستین و، هیچ شتێکیش نەکەینە شەریك وهاوبەشی ﴿ ولا يتخذ بعضنا بعضا أربابا من دون الله ﴾ هەندێکیشمان لەباتی خوا نەکەینە خواو بپەرسترێن، واتە: لە نافەرمانی خوا گوێ بیستی یەکدی نەبین، جوولەکە عوزەیریان بەخوا دادەناو، گاورەکانیش عیسا! ﴿ فإن تولوا فقولوا اشهدوا بأنا مسلمون ﴾ ئینجا ئەگەر هەر ڕوویان لەو قسە ڕاستەیە وەرگێڕاو بۆ یەکتاپەرستیی نەهاتن بەدەمتانەوە، بەڕاشکاوی پێیان بڵێن: دەسا ئێوە بەشایەت بن و بزانن کە بەڕاستی ئێمە موسڵمان وملکەچی بڕیارەکانی خواین و، سووریشین لەسەر دینی خۆمان و، خواش تاكو تەنیایەو، ئیتر نە عوزەیر خوایەو، نەعیسایش.

ئەهلی کیتاب لە بارەی دینی (ئیبراهیم)ـەوە قسە دەکەن:

﴿ ٦٥: يا أهل الكتاب لم تحاجون في إبراهيم ﴾ ئەی خاوەن نامەکان! ئێوە بۆچی لەبارەی ئیبراهیمەوە بەناهەق دەدوێن و، هەریەکەتان وا قسە دەکەن کە ئیبراهیم لەسەر دینی ئەوبێ؟! ﴿ وما أنزلت التوراة والإنجيل إلا من بعده ﴾ خۆ دەشزانن کە تەورات و ئینجیل زۆر لەپاش ئیبراهیمەوە نێردراون ﴿ أفلا تعقلون ﴾ دەسا بۆچی لەو قسانەی دەیانکەن تێنافکرێن؟ خۆ ئیبراهیم بەر لەمووساو عیسا بووە ﴿ ٦٦: ها أنتم هؤلاء حاججتم فيما لكم به علم ﴾ وامان دانا کە ئێوە دەتوانن موجادەلە لەبابەت ئەوشتانەوە بکەن کە زانیاریتان دەربارەیان هەیە، واتە: لەبارەی دینی خۆتانەوە هەتا ئەو ڕۆژە موحەممەد هات، ئەگەر شتێکیش بڵێن دەکرێ ئاگاتان لێی بێت ﴿ فلم تحاجون فيما ليس لكم به علم ﴾ ئەی بۆچی لە شتێکدا کێشە دەکەن کە هیچ زانستو زانیاریتان دەربارەی نییە؟ "جارێ ئەڵێن ئیبراهیم لەسەر دینی جوولەکەیە، جارێکیش ئەڵێن لەسەر دینی گاورانە؟ ﴿ والله يعلم وأنتم لا تعلمون ﴾ دیارەکە هەرخوا ئەوشتانە ئەزانێ، خۆی بەئاگایەو دەزانێ ڕاست وناڕاست چۆنە، بەڵام ئێوە هیچی لێ نازانن، کەوابوو زانیاریتان بەهەرشتێك نەبوو، لەخۆتانەوە قسەی لێمەکەن، بەڵکو حەواڵەی زانیاریی خوایگەورەی بکەن، ئێوە کە لەپاش ئیبراهیمەوە هاتوون، چۆن خۆتان دەکەنە خاوەنی ودەڵێن: لەسەر دینی ئێمە بووە! ﴿ ٦٧: ماكان إبراهيم يهوديا ولا نصرانيا ﴾ دڵنیابن کە ئیبراهیم نە جوولەکە بوو، نەگاور ﴿ ولكن كان حنيفا مسلما وما كان من المشركين ﴾ بەڵکو خوا بە یەکزان

و یەکتاپەرسـت و ملکەچ و ڕاسـاڵ و موسـڵمانێك بـوو، تەنها ساتێکیش لە هاوبەش پەیداکـەران نەبوو، ئیتر بۆ دەڵێن: (کونوا هـودا أو نصارا تهتـدوا)؟! ﴿ ٦٨: إن أولى الناس بإبراهيم للذين اتبعـوه ﴾ ئەوانەی کە لە هەموو کەسـێ بەئیبراهیمەوە نزیکترن، ئەوانەن کە ئەوسـا شوێنی ئەکەوتن ﴿ وهذا النبي والذين آمنوا ﴾ و ئەم پێغەمبەرەو ئەوانەشـن کـە باوەڕیان پێ‌هێناوە، نەك ئێوەی جولەکەو گاور، کەوابوو خۆشەویسـتی و پەیڕەوی کردن، بەسەر زارەکی نابێت ﴿ والله ولي المؤمنين ﴾ بێ‌گومان خوا پارێزەرو یارو یاوەری گشت ئیماندارانە.

ڕێنماییەکانی ئایەتی (٦٤-٦٨):

١) هەرگیز ئادەمی لە ئەمن و ئاسایشدا ناژی، تا بە بنەمای یەکسانی: (..ألا نعبد إلا الله..)وە دەس نەگرێ.

٢) مێـژووی ڕەواو ڕاسـت دەبێتـە بەڵگەنامـە، هەروەکو خوای‌گـەورە سـەرنجی جوولەکەو گاورەکانی ڕاکێشـا بۆ پێشەوەی خۆیان.

٣) موجادەلـەو کێشـەی بێ‌بەڵگـەو زانسـت لەهیـچ کەسێك وەرناگیردرێ.

٤) یەهودییەت ونەسرانییەت، هەردوو بیدعەو داهێنراون و، بەهیچ کلۆجێ دین نیین.

٥) موسڵمانان ئەگەرچی زمـان و خاك و وڵاتیان جیاوازو لەیەك دووربێ، بەڵام لەبنەڕەتدا، هەموو یەکن و پشتیوانیان خوایە، بۆیە فەرمووێ: (والله ولي المؤمنين).

خاوەن نامەکان دەیانەوێ ئێوە لەدین کلابن:

﴿ ٦٩: ودت طائفـة من أهل الكتاب لو يضلونكم ﴾ دەسـتەیەك لەخاوەن نامەکان حەزیان دەکرد، ئێوەی (موسـڵمان) گومڕا بکەن ﴿ وما يضلون إلا أنفسهم ﴾ کەچی‌مەگەر هەر خۆیان سەرلێشێواوو گومڕا بکەن ﴿ وما يشعرون ﴾ و بەم ڕاستیەش هەست ناکەن ﴿ ٧٠: يا أهل الكتاب لم تكفرون بآيات الله ﴾ ئەی خاوەن نامەکان! بۆچی بەئایەت و نیشـانەکانی خوا بێ‌باوەڕ دەبن؟ خۆ هەموو بەڵگەن بۆ ڕاسـتی پێغەمبەر ﴿ وأنتم تشهدون ﴾ بۆخۆشتان شایەتن وئەزانن کەئەوئایەتانە ڕاست و دروستن. ﴿ ٧١: يا أهل الكتاب لم تلبسون الحـق بالباطـل وتكتمون الحـق ﴾ ئەی خاوەن نامـەکان! بۆچی بەرگی باتڵ و ناهەق ئەکەنەبەر هەقو ڕاستیەکانی پێ‌دەشارنەوەو خەڵکی چەواشـە دەکەن؟ ﴿ وأنتم تعلمون ﴾ لەکاتێکداخۆیشتان چاك ئەزانـن کەکامەهەقەو، کامەش ناهەق ﴿ ٧٢: وقالت طائفة من أهل الكتـاب آمنوا بالذي أنزل على الذين آمنوا وجه النهار ﴾ دەسـتەیەك لەخاوەن نامەکان بەهەندێکیانیـان گوت: ئێوە وەرن لەتاقـی بەیانیدا بـاوەڕ بەو قورئانە بێنن بـۆ ئیماندارەکان هاتووە ﴿ واكفروا آخره لعلهم يرجعون ﴾ لەکۆتایی ئاخرو ئۆخری ڕۆژدا، واتە: تاقی ئێواران پەشـیمان ببنەوەو بـەدرۆی بخەنەوە، بەڵکو

إِنَّ هَٰذَا لَهُوَ ٱلْقَصَصُ ٱلْحَقُّ وَمَا مِنْ إِلَٰهٍ إِلَّا ٱللَّهُ وَإِنَّ ٱللَّهَ لَهُوَ ٱلْعَزِيزُ ٱلْحَكِيمُ ﴿٦٢﴾ فَإِن تَوَلَّوْا فَإِنَّ ٱللَّهَ عَلِيمٌ بِٱلْمُفْسِدِينَ ﴿٦٣﴾ قُلْ يَٰٓأَهْلَ ٱلْكِتَٰبِ تَعَالَوْا إِلَىٰ كَلِمَةٍ سَوَآءٍ بَيْنَنَا وَبَيْنَكُمْ أَلَّا نَعْبُدَ إِلَّا ٱللَّهَ وَلَا نُشْرِكَ بِهِۦ شَيْـًٔا وَلَا يَتَّخِذَ بَعْضُنَا بَعْضًا أَرْبَابًا مِّن دُونِ ٱللَّهِ فَإِن تَوَلَّوْا فَقُولُوا ٱشْهَدُوا بِأَنَّا مُسْلِمُونَ ﴿٦٤﴾ يَٰٓأَهْلَ ٱلْكِتَٰبِ لِمَ تُحَآجُّونَ فِىٓ إِبْرَٰهِيمَ وَمَآ أُنزِلَتِ ٱلتَّوْرَىٰةُ وَٱلْإِنجِيلُ إِلَّا مِنۢ بَعْدِهِۦٓ أَفَلَا تَعْقِلُونَ ﴿٦٥﴾ هَٰٓأَنتُمْ هَٰٓؤُلَآءِ حَٰجَجْتُمْ فِيمَا لَكُم بِهِۦ عِلْمٌ فَلِمَ تُحَآجُّونَ فِيمَا لَيْسَ لَكُم بِهِۦ عِلْمٌ وَٱللَّهُ يَعْلَمُ وَأَنتُمْ لَا تَعْلَمُونَ ﴿٦٦﴾ مَا كَانَ إِبْرَٰهِيمُ يَهُودِيًّا وَلَا نَصْرَانِيًّا وَلَٰكِن كَانَ حَنِيفًا مُّسْلِمًا وَمَا كَانَ مِنَ ٱلْمُشْرِكِينَ ﴿٦٧﴾ إِنَّ أَوْلَى ٱلنَّاسِ بِإِبْرَٰهِيمَ لَلَّذِينَ ٱتَّبَعُوهُ وَهَٰذَا ٱلنَّبِىُّ وَٱلَّذِينَ ءَامَنُوا وَٱللَّهُ وَلِىُّ ٱلْمُؤْمِنِينَ ﴿٦٨﴾ وَدَّت طَّآئِفَةٌ مِّنْ أَهْلِ ٱلْكِتَٰبِ لَوْ يُضِلُّونَكُمْ وَمَا يُضِلُّونَ إِلَّآ أَنفُسَهُمْ وَمَا يَشْعُرُونَ ﴿٦٩﴾ يَٰٓأَهْلَ ٱلْكِتَٰبِ لِمَ تَكْفُرُونَ بِـَٔايَٰتِ ٱللَّهِ وَأَنتُمْ تَشْهَدُونَ ﴿٧٠﴾

موسـڵمانەکانیش توشی دوودڵی ببن وبگەڕێنەوەو واز لە موحەممەد بێنن و بڵێن: جائەگەر ئیسلام ڕاست بووبا ئەوانەی ئەهلی کیتاب چۆن لێی پەشـیمان ئەبوونەوە، لەکاتێکـدا خوێندەوارن وکتێبیان بـۆ هاتـووە؟ ﴿ ٧٣:ولا تؤمنـوا إلا لمن تبع دينكـم ﴾ جوولەکە لەناو یەکترا گوتیان: تەنها بەوکەسانە باوەڕ بکەن کە لەسەردینی خۆتانـن و، ڕازو نیازی خۆیشـتان تەنها لای خۆتان بدرکێنن و، متمانە بەکەسـی‌تر مەکەن و، تەنیاوتەنیا دینی خۆتان بەڕاسـت بزانـن ﴿ قـل إن الهدى هـدى الله ﴾ بڵێ: بەڕاسـتی هەرخوایە ڕێگەی ڕاسـت نیشـان دەدا، چونکە ڕێی ڕاسـت هەر هی ئەوە ﴿ أن يؤتـى أحد مثل مـا أوتيتم أو يحاجوكم عند ربكم ﴾ چونکە ئەگـەر ڕازو نیازی خۆتان لای ئەموئەو بدرکێنن وا ئەوانیش فێری ئەو زانسـت وبەڵگانە دەبن پێتان دراون، ئەوسا بۆرتان دەدەن، وە یان لای پەروەردگارتان فێر دەبن بەو بەڵگانە چەلەحانێتان لەگەڵ بکەن، مەبەستیان ئەوەیە نیشانەکانی هاتنی پێغەمبەر کەلە کتێبی

تەوراتـــدا هەن، لای موسـڵمانەکان نەدرکێنرێـــن ﴿ قل إن الفضل بيدالله يؤتيه من يشـــاء ﴾ بڵێ: بەڕاستی ڕێزو فەزڵ و پەیامبەرێتی بەدەست ئێوە نییە، بەڵکو هەر بەدەستی خوایە، کێ حەز لێ بکا ئەو فەزڵەی دەداتێ ﴿ والله واسـع عليم ﴾ وە خوا پەرەدارەو، فرە زانە ﴿ ٧٤: يختص بر حمته من يشـاء ﴾ هەر کەسێك ئەو بیەوێ

يَٰٓأَهۡلَ ٱلۡكِتَٰبِ لِمَ تَلۡبِسُونَ ٱلۡحَقَّ بِٱلۡبَٰطِلِ وَتَكۡتُمُونَ ٱلۡحَقَّ
وَأَنتُمۡ تَعۡلَمُونَ ﴿٧١﴾ وَقَالَت طَّآئِفَةٞ مِّنۡ أَهۡلِ ٱلۡكِتَٰبِ ءَامِنُواْ
بِٱلَّذِيٓ أُنزِلَ عَلَى ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ وَجۡهَ ٱلنَّهَارِ وَٱكۡفُرُوٓاْ ءَاخِرَهُۥ
لَعَلَّهُمۡ يَرۡجِعُونَ ﴿٧٢﴾ وَلَا تُؤۡمِنُوٓاْ إِلَّا لِمَن تَبِعَ دِينَكُمۡ قُلۡ إِنَّ
ٱلۡهُدَىٰ هُدَى ٱللَّهِ أَن يُؤۡتَىٰٓ أَحَدٞ مِّثۡلَ مَآ أُوتِيتُمۡ أَوۡ يُحَآجُّوكُمۡ
عِندَ رَبِّكُمۡۗ قُلۡ إِنَّ ٱلۡفَضۡلَ بِيَدِ ٱللَّهِ يُؤۡتِيهِ مَن يَشَآءُۗ وَٱللَّهُ وَٰسِعٌ
عَلِيمٞ ﴿٧٣﴾ يَخۡتَصُّ بِرَحۡمَتِهِۦ مَن يَشَآءُۗ وَٱللَّهُ ذُو ٱلۡفَضۡلِ
ٱلۡعَظِيمِ ﴿٧٤﴾ ۞ وَمِنۡ أَهۡلِ ٱلۡكِتَٰبِ مَنۡ إِن تَأۡمَنۡهُ بِقِنطَارٖ
يُؤَدِّهِۦٓ إِلَيۡكَ وَمِنۡهُم مَّنۡ إِن تَأۡمَنۡهُ بِدِينَارٖ لَّا يُؤَدِّهِۦٓ إِلَيۡكَ إِلَّا
مَا دُمۡتَ عَلَيۡهِ قَآئِمٗاۗ ذَٰلِكَ بِأَنَّهُمۡ قَالُواْ لَيۡسَ عَلَيۡنَا فِي ٱلۡأُمِّيِّـۧنَ
سَبِيلٞ وَيَقُولُونَ عَلَى ٱللَّهِ ٱلۡكَذِبَ وَهُمۡ يَعۡلَمُونَ ﴿٧٥﴾
بَلَىٰۚ مَنۡ أَوۡفَىٰ بِعَهۡدِهِۦ وَٱتَّقَىٰ فَإِنَّ ٱللَّهَ يُحِبُّ ٱلۡمُتَّقِينَ ﴿٧٦﴾ إِنَّ
ٱلَّذِينَ يَشۡتَرُونَ بِعَهۡدِ ٱللَّهِ وَأَيۡمَٰنِهِمۡ ثَمَنٗا قَلِيلًا أُوْلَٰٓئِكَ لَا
خَلَٰقَ لَهُمۡ فِي ٱلۡأٓخِرَةِ وَلَا يُكَلِّمُهُمُ ٱللَّهُ وَلَا يَنظُرُ إِلَيۡهِمۡ
يَوۡمَ ٱلۡقِيَٰمَةِ وَلَا يُزَكِّيهِمۡ وَلَهُمۡ عَذَابٌ أَلِيمٞ ﴿٧٧﴾

بەر ڕەحمەت و میهرەبانی خۆی دەخاتو "پەیامبەریەتی ئەداتێ" ﴿ والله ذو الفضـل العظيم ﴾ خـوا خاوەنی چاکەو فەزڵو بەهرەی زۆر گەورەیە.

خاوەن نامەکان و هەڵگرتنی سپاردە:

﴿ ٧٥: ومـن أهل الكتـاب من إن تأمنه بقنطار يؤده إليک ﴾ هەر لەناو خاوەن نامەکاندا کەسـی وا هەیە ئەگـەر ماڵ و داراییەکی زۆری لەلا دانێت، هەرکە داوای لێ بکەیت بەدەسپاکی دەتداتەوە، دیارە کەمتر بەئاسـانتر، (عەبدوڵڵا ی کوری سەلام) هەزار ئۆقییە ئاڵتوونیـان لەلا دانا، بەپاکی دایەوە خاوەنەکەی ﴿ ومنهم من إن تأمنه بدينار لا يؤده إليک ﴾ هی وایشـیان هەیە تەنها دینارێکی لەلا دانێیت بە سـپاردە ناتداتەوەو دەیخوات ﴿ إلا ما دمت عليه قائما ﴾ مەگەر خۆت لەسـەری ڕاوەستیت و داوای بکەیتەوەو، بە زۆر لێـی وەربگریتەوە ﴿ ذلک بأنهم قالوا لیـس علينا في الأمـين سبيل ﴾ بەهانەشیان ئەمەیە کە دەیانوت: خواردنی ماڵ وسامانی ئەو نەخوێندەوارانە (عەرەبە موسڵمانەکان) هیچ گوناحو تاوانێکیان نییە، چونکە ماڵی گشت کەسێکی غەیری خۆیان بەحەڵاڵ ئەزانن! ﴿ ويقولـون على الله الكذب وهم يعلمـون ﴾ درۆ بۆ خوای گەورە هەڵدەبەسـتن (کەدەڵێن خوا ماڵی ئـەم و ئەوی بۆ حەڵاڵکردوین، بۆ ئەمەخۆشـیان ئەزانن کـە درۆ دەکەن ﴿ ٧٦: بلـى من أوفى بعهده واتقى فإن الله يحب المتقين ﴾ دیارە هەرکەسـێکیان پەیمانی خۆی جێبەجێ بکاو، پابەندبێت پێیەوەو لەسـنوورەکانی خواش خۆبپارێزی، بەوە دەبێتە پارێزکار، بە ڕاستی خوایش پارێزکارانی خۆش ئەوێت.

پەیمانشکێن لەو دنیا بێ بەشە:

﴿ ٧٧: إن الذين يشترون بعهد الله وأيمانهم ثمنا قليلا ﴾ بێگومان ئەو کەسـانەی پەیمانـی خۆیان لەگەڵ خواو، وە سـوێندەکانیان بە بەهایەکی کەم ئەفرۆشـن، پەیمانیاندا هەرکـە پەیامبەر هات باوەڕ بێنن، سوێندیشـیان خوارد کـە هاوکاریی ویارمەتی بدەن، کەچی بەپارەو پوڵێکی بێبەها ئەوهەقەیان شاردەوە! ﴿ أولئک لا خلاق لهم في الآخرة ولا يكلمهم الله ولا ينظر إليهم يوم القيامة ولا يزكيهم ﴾ ئەوانە لەدوا ڕۆژدا هیچ بەشـیان نییە، خواش لەڕۆژی قیامەتدا، قسەی میهرەبانیان لەگەڵ ناکاو، بەچاوێکی دلۆڤانیشەوە تەماشایان ناکاو، گوناهیان پاك ناکاتەوە ﴿ ولهم عذاب أليم ﴾ وە سەرەڕای ئەوانەیش، گشت سزایەکی ئێش پێگەیەنەریان بۆهەیە، چونکە سوێندو پەیمانەکەیان نەبردە سەرو درۆیانکردو، بەتەماحی دونیا هەقەکەیان ونکرد.

ڕێنماییەکانی ئایەتی (٧٥-٧٧):

١) جوولەکـە متمانەی پێ ناکـرێ و عەهدو پەیمان ناباتە سەرو، هەمیشە گزی و خەیانەت پیشەیانە.

٢) هەرکەسـێ درۆ بکا لەگەڵ خوادا، بێشك لەگەڵ ئەم و ئەودا، دەتوانێ پتر درۆ بەکا.

٣) جوولەکە پێیان وایە گەلانی تر پیس و ناپاکنو، ماڵ و منداڵیشیان حەڵاڵە بۆیان.

٤) خەیانەتی پەیمان شکاندن لەبەر خاتریماڵ و سامان لە هەموو شتێ گەورەترو سامناکترە.

خاوەن نامەکان کتێبی خوا دەگۆڕن:

﴿ ٧٨: وإن منهم لفريقا يلون ألسـنتهم بالكتاب ﴾ بەڕاسـتی هەر

له خاوه‌ن نامه‌کاندا هه‌یه" وه‌ك (که‌عبی کوڕی ئه‌شره‌ف) له کاتی خوێندنه‌وه‌ی ته‌وراتدا جۆرێك زمانیان به‌یه‌کدا ده‌ده‌ن به مه‌به‌ستی ونکردن و شاردنه‌وه‌ی سیفه‌ته‌کانی په‌یامبه‌ر ﷺ ﴿ لتحسبوه من الكتاب وماهو من الكتاب ﴾ بۆ ئه‌وه‌ی ئێوه وابزانن گوایا ئه‌وه‌ی ئه‌وان ده‌یخوێنن ته‌وراته، که‌چی له ته‌وراتیشدا نییه به‌ڵکو ته‌نها پێچراوه‌و دروستکراوێکی خۆیانه ﴿ ويقولون هو من عند الله ﴾ ده‌شڵێن: ئه‌وه که ده‌یخوێنن خوا گوتوویه‌تی وناردوویه‌تی ﴿ وما هو من عند الله ﴾ دڵنیاش بن له‌لایه‌ن خواوه‌وه نییه ﴿ ويقولون على الله الكذب ﴾ به‌ڵکو درۆ به‌ده‌م خوا ئه‌که‌ن ﴿ وهم يعلمون ﴾ خۆیشیان ئه‌زانن که درۆ ئه‌که‌ن. دۆڕانی چینی خوێنده‌وارو زانا، به‌پاره‌و پوول وکورسی و، هه‌ر ته‌ماحێکی‌تر، خه‌ساره‌ت وکه‌سه‌رێکی زۆر گه‌وره‌یه، چونکه شێواندنی جوگرافیا ومێژووی ڕابردوو، ون ده‌بێ و، ڕاستیه‌کانیش چه‌واشه ده‌کرێن.

هیچ پێغه‌مبه‌رێ به‌که‌س ناڵێ‌بمپه‌رستن:

گاوره‌کان ده‌یانگوت: عیسا فه‌رمانی‌داوه که ده‌بێ ئه‌و بپه‌رستین! ئینجا خوا له وه‌ڵامیانا فه‌رمووی: ﴿٧٩: ما كان لبشر أن يؤتيه الله الكتاب والحكم والنبوة ﴾ بۆ هیچ مرۆڤێك ڕه‌وا نییه که‌خوا کتێبو نامه‌ی دابێتی‌و فێری وه‌رده‌کاری‌و له‌کارزانی کردبێ‌و پله‌ی په‌یامبه‌رێتی پێ دابێت (وه‌کو عیسا) ﴿ ثم يقول للناس كونوا عبادا لي من دون الله ﴾ پاشان به خه‌ڵکی بڵێت: وه‌رن له باتی خوا ببنه به‌نده‌ی من و، من بپه‌رستن، هه‌رگیز ئه‌وه رووی نه‌داوه‌و نابێ ﴿ ولكن كونوا ربانيين ﴾ به‌ڵکو به‌خه‌ڵکیان هه‌رئه‌مه گوتووه: وه‌رن ببنه زاناو، ملکه‌چی ته‌واوی فه‌رمانه‌کانی خوابن و، خوو سیفه‌تی خوایی بگرن ﴿ بما كنتم تعلمون الكتاب وبما كنتم تدرسون ﴾ چونکه ئێوه مه‌ردم فێری نامه‌که‌ی خوا ئه‌که‌ن و، ده‌رسی خواناسی ئه‌خوێنن؛ په‌یامبه‌ری خوایش عیسا له‌مه به‌ولاوه هیچ شتێ ناڵێت ده ئیتر ئێوه ئه‌و درۆ شاخداره‌یه بۆ ئه‌که‌ن؟! ﴿ ٨٠: ولا يأمركم أن تتخذوا الملائكة والنبيين أربابا ﴾ فه‌رمان به هیچ کامیشتان ناده‌ن بچن فریشته‌و پێغه‌مبه‌ران بکه‌نه خواو بیانپه‌رستن، خوا چۆن که‌سێ ده‌کاته په‌یامبه‌ر له‌ملاوله‌ولاوه بڵێت له‌گه‌ڵ خوادا منیش، وه‌یان فڵانیش بپه‌رستن ﴿ أيأمركم بالكفر بعد إذ أنتم مسلمون ﴾ ئاخۆ فه‌رمانتان پێ‌ده‌کا به‌کوفرو له‌دین وه‌رگه‌ڕان، پاش ئه‌وه‌ی ئێوه موسڵمان بوون و یه‌کلا بوونه‌وه بۆ خوا؟ زۆرێك هه‌ن به‌ر ئه‌و هه‌ڕه‌شه‌یه ده‌که‌ون و، مه‌ردم ده‌که‌نه کۆیله‌ی خۆیان و، به‌هره‌ی دونیایان لێ‌وه‌رده‌گرن و، خۆیشیان لێ‌که‌ڕ کردووه، زانست وزانیارییه‌کانیان به‌ره‌و خوا نه‌یبردوون بۆیه

په‌یامبه‌ر ﷺ ده‌فه‌رمووێ: ((نعوذ بالله من علم لا ينفع، وقلب لا يخشع..)) واته: په‌نا به‌رخوا ده‌به‌م له‌زانستێك قازانجی نه‌بێت، له‌دڵێکیش له‌خوا شه‌رم نه‌کاو نه‌ترسێ ﴿ ٨١: وإذ أخذ الله ميثاق النبيين ﴾ ئه‌وکاته‌یان وه‌بیر بێنه‌وه که‌خوا په‌یمانی بته‌وو به‌هێزی له یه‌که‌یه‌که‌ی په‌یامبه‌ران وه‌رگرت ﴿ لما آتيتكم من كتاب

وَإِنَّ مِنْهُمْ لَفَرِيقًا يَلْوُونَ أَلْسِنَتَهُم بِالْكِتَٰبِ لِتَحْسَبُوهُ
مِنَ الْكِتَٰبِ وَمَا هُوَ مِنَ الْكِتَٰبِ وَيَقُولُونَ هُوَ
مِنْ عِندِ اللَّهِ وَمَا هُوَ مِنْ عِندِ اللَّهِ وَيَقُولُونَ عَلَى اللَّهِ الْكَذِبَ
وَهُمْ يَعْلَمُونَ ﴿٧٨﴾ مَا كَانَ لِبَشَرٍ أَن يُؤْتِيَهُ اللَّهُ الْكِتَٰبَ
وَالْحُكْمَ وَالنُّبُوَّةَ ثُمَّ يَقُولَ لِلنَّاسِ كُونُوا عِبَادًا لِّي مِن
دُونِ اللَّهِ وَلَٰكِن كُونُوا رَبَّٰنِيِّـۧنَ بِمَا كُنتُمْ تُعَلِّمُونَ الْكِتَٰبَ
وَبِمَا كُنتُمْ تَدْرُسُونَ ﴿٧٩﴾ وَلَا يَأْمُرَكُمْ أَن تَتَّخِذُوا الْمَلَٰٓئِكَةَ
وَالنَّبِيِّـۧنَ أَرْبَابًا أَيَأْمُرُكُم بِالْكُفْرِ بَعْدَ إِذْ أَنتُم مُّسْلِمُونَ ﴿٨٠﴾
وَإِذْ أَخَذَ اللَّهُ مِيثَٰقَ النَّبِيِّـۧنَ لَمَآ ءَاتَيْتُكُم مِّن كِتَٰبٍ
وَحِكْمَةٍ ثُمَّ جَآءَكُمْ رَسُولٌ مُّصَدِّقٌ لِّمَا مَعَكُمْ لَتُؤْمِنُنَّ
بِهِۦ وَلَتَنصُرُنَّهُۥ قَالَ ءَأَقْرَرْتُمْ وَأَخَذْتُمْ عَلَىٰ ذَٰلِكُمْ إِصْرِي
قَالُوٓا أَقْرَرْنَا قَالَ فَاشْهَدُوا وَأَنَا مَعَكُم مِّنَ الشَّٰهِدِينَ ﴿٨١﴾
فَمَن تَوَلَّىٰ بَعْدَ ذَٰلِكَ فَأُولَٰٓئِكَ هُمُ الْفَٰسِقُونَ ﴿٨٢﴾
أَفَغَيْرَ دِينِ اللَّهِ يَبْغُونَ وَلَهُۥٓ أَسْلَمَ مَن فِي السَّمَٰوَٰتِ
وَالْأَرْضِ طَوْعًا وَكَرْهًا وَإِلَيْهِ يُرْجَعُونَ ﴿٨٣﴾

وحكمة ﴾ که‌هه‌رچه‌نده کتێبو نامه‌ی زانستی‌و حیکمه‌تم پێ‌دابن ﴿ ثم جاءكم رسول مصدق لما معكم ﴾ وه‌پاشان په‌یامبه‌رێك هاته ناوتان‌و ئه‌وه‌ی ئێوه‌یشی به‌ڕاست زانی. خوا "هه‌رئه‌وکاته" په‌یمانی لێ‌وه‌رگرتن که: ﴿ لتؤمنن به ولتنصرنه ﴾ ئه‌بێ باوه‌ڕی پێ بێنن و، هاوکاری ویارمه‌تیشی بده‌ن. ئیبنی عه‌بباس ئه‌ڵێت: خوا هه‌ر په‌یامبه‌رێکی ناردبێت په‌یمانی لێ‌وه‌رگرتووه که "سه‌ره‌ڕای خۆیشی" ده‌بێ هۆزو گه‌له‌که‌شی ئاگادار بکات؛ که باوه‌ڕ به‌و په‌یامبه‌ره بێنن، مه‌به‌ست ئه‌وه‌یه که مووساو عیساش (عليهما السلام) هه‌ر ئه‌و ڕۆژه به گه‌له‌که‌یان ڕاگه‌یاندووه که هه‌رکات موحه‌ممه‌د ﷺ هات، باوه‌ڕی پێ‌بێنن ﴿ قال أأقررتم وأخذتم على ذلكم إصري ﴾ جا خوا به په‌یامبه‌ره‌کانی وت: ئایا دادنتان به‌وه‌داناو په‌یمانه‌که‌ی منتان وه‌رگرت؟ ﴿ قالوا أقررنا ﴾ وتیان: به‌ڵێ په‌یمانمان داو، هه‌روا ده‌که‌ین ﴿ قال فاشهدوا ﴾ ئه‌وسا خوا فه‌رمووی: ده‌سا ئێوه له‌ناو خۆتانا بۆ ئه‌م به‌ڵێنه به‌شایه‌ت بن

﴿ وأنا معكم الشاهدين ﴾ وا منیش لە گەڵتانم وشايەتم لەسەر ئەو پەیمانە.

پێغەمبەان بەڵێنیان داكە: باوەڕ بە موحەممەد بێنن:

﴿ ٨٢: فمن تولى بعد ذلک فأولئک هم الفاسقون ﴾ ئینجا هەرکەسێك لەمە بەدواوە لەو پەیمانە پاشگەز بێتەوەو ڕووی لێ وەربگێڕێ، "فاسق" و لە سنوور دەرچووە، کەوابوو ململانێو خۆکلاکردنی فەلەو جوولەکەکان لەباوەڕ هێنان بەموحەممەد وبەرنامەکەی، ڕاکردنە لەڕاستیەکان وخۆدەربازکردنە لێیان و یاخیبوونیشە لەپێغەمبەرەکانیان.

بەدەر لە ئیسلام هیچ دینێ قبووڵ نییە:

﴿ ٨٣: أفغير دين الله يبغون ﴾ ئاخۆ دینێکیان دەوێ، غەیرەز دینیخوا (خاوەن نامەکان)؟ ئایین و بەرنامەکەی خوا دەبوێرن ﴿ وله أسلم من في السموات والأرض طوعا وكرها ﴾ کە هەرچی لە ئاسمانەکان و زەویدایە بیانەوێ و، نەیانەوێ موسڵمان و مل کەچی فەرمانی ئەون و، هیچ کەسێك ناتوانێ لەژێر دەسەڵاتی خوا، خۆی لابدات ﴿ وإليه يرجعون ﴾ و هەموانیش تەنها هەر بۆلای ئەو دەگەڕێنرێنەوە، سەرئەنجامیش هەموو تۆڵەو پاداشتی خۆیان وەرئەگرن، هەرکەسێك بەدەر لەدینی ئیسلام، تێکۆشێ بۆ هەر بەرنامەیەکیترو، لەپێناویا خەبات بکات، کارێکی دزێوی کردووەو، لای خوایش زۆر بێزراوو قێزەونە. ﴿ ٨٤: قل آمنا بالله وما أنزل علينا ﴾ بڵێ: خۆمو گەلەکەم باوەڕمان هێناوە بەوقورئانە ﴿ وما أنزل على إبراهيم وإسماعيل وإسحاق ويعقوب والأسباط ﴾ بەو پەڕاوانەش کە بۆ ئیبراهیم و ئیسماعیل و ئیسحاق و یەعقووب و نەوەکانی ئەو (یووسف وبراکانی یووسف) هاتبوو، دەستەیەك لە زانایان دەڵێن: مەبەست بە (ئەسبات) نەتەوەو گەلی (بەنی ئیسرائیل)ـە، نەك نەوەکانی یەعقووب کەهەندێ ڕەفتاریان لێوەشایەوە لەگەڵ پلەی پەیامبەرایەتییدا نەدەگونجا. ئەمە ڕاوبۆچوونی ئیمامی (بوخاری) و (ئیبن کەسیر). ﴿ وما أوتي موسى و عيسى ﴾ باوەڕیشمان بەو تەورات وئینجیلە کە بۆمووسا و عیسا هاتووە ﴿ والنبيون من ربهم ﴾ وە بەگشت پەیامبەرانی دی وەکو(داوودو سولەیمانوئەییووب) هەیە ﴿ لا نفرق بين أحد منهم ﴾ لەبەرامبەر هیچ کەسێکیشیاندا جیاوازییمان نییە وبڕوامان بەهەموویان هەیە، چونکە ئێمە وەك گاورو جوولەکە ناکەین ﴿ ونحن له مسلمون ﴾ تەنهاو تەنها ملکەچ وگوێڕایەڵی ئەوین، سەرپێچی لە هیچ بڕیارێکی ناکەین ﴿ ومن يبتغ غير الإسلام دينا فلن يقبل منه ﴾ هەرکەسێ بێجگە لەبەرنامەو شەریعەتی ئیسلام هەردینێك بۆ خۆی هەڵبژێرێ و بیکا بە بەرنامەی خۆی هەرگیز لێی وەر ناگیردرێ ﴿ وهو في الآخرة من الخاسرين ﴾ و لەدواڕۆژیشدا لەڕیزی زیانمەندانە.

خوا نەناس لەگیانەڵادا نە تەوبەی قبووڵە، نەبارتەقای:

﴿ ٨٦: كيف يهدى الله قوما كفروا بعد إيمانهم وشهدوا أن الرسول حق و جاءهم البينات ﴾ جا خوا چۆن ڕێنمایی گەلێك ئەکات دوای ئەوەی باوەڕیان هێناو شایەدییاندا کە ئەم پەیامبەرە ڕاستەو چەندین نیشانەو مۆعجیزەیان بۆ هاتبوو، کەچی سەر لەنوێ بێباوەڕ بوونەوە؟ (ئیبن عەبباس) -خوا لێی ڕازی بێ- ئەڵێ: پیاوێك لە یارمەتیدەرانی (مەدینە) ئیمانو بڕوای هێنا، پاشان وەرگەڕایەوەو پەیوەندیکردەوە بە هاوبەش دانەرەکانەوە، دوایی ناردی بۆلای خزمەکانی خۆی کە: بنێرنە لای پەیامبەر ﷺ بەڵکو عافوی بکاو تەوبەی لێوەربگرێ؟ ئەوسا ئەم ئایەتی: (كيف يهدى الله قوما كفروا بعد إيمانهم) هەتا(إن الله غفور رحيم) هات. (الحديث رجاله رجال الصحيح). ﴿ والله لا يهدى القوم الظالمين ﴾ دیارە ئەوجۆرە گەلانە ستەمکارن، هەرگیزیش خوایگەورە گەلی ستەمکار ڕێنمایی ناکات ﴿ ٨٧: أولئک جزاؤهم أن عليهم لعنة الله والملائكة والناس أجمعين ﴾ سزای ئەمانە هەر نفرینی خوایەو نفرینی فریشتەیە ونفرینی تەواوی خەڵکی ئەم دونیایەیە ﴿ ٨٨: خالدين فيها ﴾ و بە هەتا هەتاییش لەو نفرینەدا ئەمێننەوە ﴿ لا يخفف عنهم العذاب ولا هم ينظرون ﴾ سزایشیان قەت لەسەر سووك ناکرێ و، مۆڵەتی هێنانەوەی بڕوبیانووشیان پێنادرێ ﴿ ٨٩: إلا الذين تابوا الله من بعد ذلک وأصلحوا ﴾ مەگەر ئەوانەیان دوای ئەوکارە پەشیمان بووبنەوەو تەوبە بکەن ﴿ فان الله غفور رحيم ﴾ چونکە بەڕاستی خوا بەرامبەر بەوانە زۆر لێبووردەیە، زۆریش دلۆڤانو میهرەبانە، ﴿ ٩٠: إن الذين كفروا بعد إيمانهم ثم ازدادوا كفرا ﴾ ئەوکەسانە کەدوای باوەڕ هێنان کافر بوونەوە، هەروا مانەوە لە بێباوەڕییدا هەتا مردن، مەبەست جوولەکەکانە، دوای باوەڕ هێنانیان بە مووسا، پشتیان لە عیسا هەڵکرد، کاتێ موحەممەدیش هات ﷺ ڕوویان لەویش وەرگێڕا ﴿ لن تقبل توبتهم ﴾ هەتا ئاوابن هەرگیز تەوبەیان لێوەرناگیرێ ﴿ وأولئک هم الضالون ﴾ بێگومان ئەوانە چونەتە ناو دەستەی گومراو سەر لێشێواوەکانەوەو بۆخۆیان سەرلێشێواون ﴿ ٩١: إن الذين كفروا وماتوا وهم كفار ﴾ بێگومان ئەوانەی کە بێباوەڕ بوون و هەر بە بێباوەڕیش مردوون ﴿ فلن يقبل من أحدهم ملء الارض ذهبا ولو افتدى به ﴾ بێگومان هەریەکەیان

ئەگــەر پڕی ئەم زەوییە زێڕیــش بۆ کەفارەتی گوناحی خۆی بدا، هەرگیــز لێی وەرناگــیردرێ ﴿ أولئک لهم عذاب أليـم ﴾ ئەوانە ســزای ئێش پێگەیەنەریــان بۆدەبێ ﴿ وما لهم مــن ناصرين ﴾ و هیچ یارمەتیدەرێکیش بەهانایانەوە نایە ﴿ ٩٢: لن تنالوا البر حتى تنفقوا مما تحبون ﴾ هەرگیز ناگەنە هیچ پلەیەکی خێرو چاکە- تا لەوشتەی خۆتان خۆشتان دەوێ نەبەخشن لە بۆ ڕێی خوا ﴿ وما تنفقوا من شئ فإن الله به عليم ﴾ بیشــزانن هەر شــتێك ببەخشن لەڕێــی خوا، خوا پێــی زاناو ئاگایــەو هەربۆتــان ئەهێڵێتەوەو، پاداشــتانی ئەداتەوە. ئیمامی (بوخاری) و(موســلیم) ئەڵێن: پاش هاتنی ئەم ئایەتە، پێشەوا (عومەر) --خوا لێی ڕازی بێت- ویستی بەشــەکەی (خەیبەر) ی کە لە هەمووشــتێ لای خۆشەویستر بوو بدا لەڕێیخوا، پەیامبەریش ﷺ فەرمووی: وامەکە، بەڵکو باخەکە بهێڵەوە بۆ خۆتو، بەرەکەی ببەخشە.

ڕێنمایی ئایەتی (٩٢):

١) هەمــوو ڕاســتیو چاکەیــەك مــرۆ ڕێنوێنــی دەکا بۆ بەهەشــت ئەم فەرموودەی: ((عليكم بالصدق فإن الصدق يهـدي الى البر، وإن البر يهـدي الى الجنة، ولا يزال الرجل يصدق و يتحرى الصدق حتى يكتب عند الله صديقا..)) هەر ئەو هەقیقەتە دەسەلمێنێ.

٢) کاتێکیش ئەم ئایەتــەی (لن تنالوا البر..) هات هاوەڵان چەســپانیان کرد بۆ بەخشــینی ماڵ، عومــەر کەنیزێکی هەبوو زۆریش خۆشــی ئەویســت، لە ڕێی خوادا ئازادی کرد، (زەیدی کوڕی حاریســە)ش باشترین ئەسپی سواری هەبــوو، هەرلــە ڕێگای خــوادا کردییە ســەدەقە، (ئەبو تەلحە)ش باخەکەی (بەیرەحا)ی بەخشــی، بێ لەمانەش (خوا لەگشتیان ڕازی بێ). دەستیان هەرلە خێردا بووە.

کۆتایی جزمی ٣، (ولله الحمد والمنة)..

هیچ خواردنێک لە بەنی ئیسرائیل حەرام نەبوو:

﴿ ٩٣: كل الطعـام كان حـلا لبنــي إســرائيل ﴾ هەمــوو خۆراك وخواردەمەنییەکی پاكوحەڵاڵ، بۆ نەوەکانی (یەعقووب) حەڵاڵ و ڕەوابــوو.. واتە: جۆرە شــتێکی وایان لێ یاســاغ نەبــوو ﴿ إلا ماحرم إســرائيل على نفسه من قبل أن تنزل التوراة ﴾ ئەوە نەبێت کەیەعقووب پێش هاتنی تەورات، بۆ خۆی پارێزی لێکردوو، بۆخۆی قەدەغەی کرد. پێشەوا (ئەحمەد) لەو بارەیەوە فەرموودەیەکیدرێژ ڕیوایەت دەکا، لەبەشێ لەو فەرموودەدا هاتووەو دەڵێت: یەعقووب نەخۆشــییەکی سەختی گرت، پاشان نەزری کرد کە: ئەگەر خوا شفای بدات، جارێکیتر گۆشت وشیری وشتر نەخواو پارێزی لێبکا، ئەگەرچیحەزیشــی لێ بکا، ئینجا خــوا نەزرەکەی لێوەرگرتو، شفای نەخۆشــییەکەی دا، ئیتر لەمەوە جوولەکانیش، چاویان لەو کردو گۆشت وشیری وشتریان لەخۆیان یاساغکرد! واتە: حەق

قُلْ ءَامَنَّا بِٱللَّهِ وَمَآ أُنزِلَ عَلَيْنَا وَمَآ أُنزِلَ عَلَىٰٓ إِبْرَٰهِيمَ
وَإِسْمَٰعِيلَ وَإِسْحَٰقَ وَيَعْقُوبَ وَٱلْأَسْبَاطِ وَمَآ أُوتِىَ
مُوسَىٰ وَعِيسَىٰ وَٱلنَّبِيُّونَ مِن رَّبِّهِمْ لَا نُفَرِّقُ بَيْنَ أَحَدٍ
مِّنْهُمْ وَنَحْنُ لَهُۥ مُسْلِمُونَ (٨٤) وَمَن يَبْتَغِ غَيْرَ ٱلْإِسْلَٰمِ
دِينًا فَلَن يُقْبَلَ مِنْهُ وَهُوَ فِى ٱلْءَاخِرَةِ مِنَ ٱلْخَٰسِرِينَ (٨٥)
كَيْفَ يَهْدِى ٱللَّهُ قَوْمًا كَفَرُوا۟ بَعْدَ إِيمَٰنِهِمْ وَشَهِدُوٓا۟
أَنَّ ٱلرَّسُولَ حَقٌّ وَجَآءَهُمُ ٱلْبَيِّنَٰتُ ۚ وَٱللَّهُ لَا يَهْدِى ٱلْقَوْمَ
ٱلظَّٰلِمِينَ (٨٦) أُو۟لَٰٓئِكَ جَزَآؤُهُمْ أَنَّ عَلَيْهِمْ لَعْنَةَ ٱللَّهِ
وَٱلْمَلَٰٓئِكَةِ وَٱلنَّاسِ أَجْمَعِينَ (٨٧) خَٰلِدِينَ فِيهَا لَا يُخَفَّفُ
عَنْهُمُ ٱلْعَذَابُ وَلَا هُمْ يُنظَرُونَ (٨٨) إِلَّا ٱلَّذِينَ تَابُوا۟ مِنۢ
بَعْدِ ذَٰلِكَ وَأَصْلَحُوا۟ فَإِنَّ ٱللَّهَ غَفُورٌ رَّحِيمٌ (٨٩) إِنَّ ٱلَّذِينَ
كَفَرُوا۟ بَعْدَ إِيمَٰنِهِمْ ثُمَّ ٱزْدَادُوا۟ كُفْرًا لَّن تُقْبَلَ تَوْبَتُهُمْ
وَأُو۟لَٰٓئِكَ هُمُ ٱلضَّآلُّونَ (٩٠) إِنَّ ٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟ وَمَاتُوا۟ وَهُمْ
كُفَّارٌ فَلَن يُقْبَلَ مِنْ أَحَدِهِم مِّلْءُ ٱلْأَرْضِ ذَهَبًا وَلَوِ
ٱفْتَدَىٰ بِهِۦٓ ۗ أُو۟لَٰٓئِكَ لَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ وَمَا لَهُم مِّن نَّٰصِرِينَ (٩١)

نەبوو ئەوان ئەو گۆشــتە لەخۆیان یاساغ بکەن، چونکە ئەوتەنها بۆخــۆی پارێزی لێکردو، هــەر لەخۆی حەرامیکــرد، جابۆ پتر زانیاری لێی، تەماشــای تەفسیری (ئیبن کەسیر) بکە ﴿ قل فأتوا بالتوراة فاتلوها إن كنتم صادقين ﴾ ئەی پێغەمبەر ﷺ بەجوولەکە بڵێ: ئەگەر ئێوە ڕاست ئەکەن ئەڵێن هیچ شتێك بە بۆنەی ستەمی ئێمەوە یاساغ نەکراوە، بەڵکو خوا بەمەیلی خۆی حەرامیکردووە، دەســا تەورات بێنن و بیخوێننەوەو بزانن وایە؟ ﴿ ٩٤: فمن افترى على الله الكذب من بعد ذلک ﴾ جا دوای ئەوە ڕوون بوویەوە کە: هیچ خواردەمەنییەك لەپێشــدا قەدەغە نەبووە، ئیتر هەرکەســێك لەســەر خوا درۆ هەڵبەســێ ﴿ فأولئک هم الظالمــون ﴾ ئەوانەن ستەمکار ﴿ ٩٥: قل صدق الله ﴾ بڵێ: هەرچی خوا گوتوویەتی، ڕاســتی فەرمووەو ئــەو کارەی ئێوە لە ئایینی بابــی (ئیبراهیم) دا نەبووە، بەڵکو خۆتان دروســتتان کردووە ﴿ فاتبعوا ملة إبراهيم ﴾ دەسائێوەش هەر لەئایینی ئیبراهیم پەیڕەوی بکەن، نەك لەئایینێك

جوولەکەو گاور بۆخۆیان دایانهێناوە ﴿حنیفا﴾ کە ئیبراهیم هەرخوا
-پەرستو هۆگری هەق بوو، لەهەموو ئاینێکی پووچەڵ و نارەوا
لای دابوو و تەنها بۆخوا ملکەچ بوو ﴿ وماکان من المشرکین ﴾
وەلە موشەریکان و هاوبەشدانەران نەبوو.

لَن تَنَالُوا۟ ٱلْبِرَّ حَتَّىٰ تُنفِقُوا۟ مِمَّا تُحِبُّونَ ۚ وَمَا تُنفِقُوا۟ مِن شَىْءٍ
فَإِنَّ ٱللَّهَ بِهِۦ عَلِيمٌ ﴿٩٢﴾ ۞ كُلُّ ٱلطَّعَامِ كَانَ حِلًّا لِّبَنِىٓ
إِسْرَٰٓءِيلَ إِلَّا مَا حَرَّمَ إِسْرَٰٓءِيلُ عَلَىٰ نَفْسِهِۦ مِن قَبْلِ أَن تُنَزَّلَ
ٱلتَّوْرَىٰةُ ۗ قُلْ فَأْتُوا۟ بِٱلتَّوْرَىٰةِ فَٱتْلُوهَآ إِن كُنتُمْ صَٰدِقِينَ
﴿٩٣﴾ فَمَنِ ٱفْتَرَىٰ عَلَى ٱللَّهِ ٱلْكَذِبَ مِنۢ بَعْدِ ذَٰلِكَ فَأُو۟لَٰٓئِكَ
هُمُ ٱلظَّٰلِمُونَ ﴿٩٤﴾ قُلْ صَدَقَ ٱللَّهُ ۗ فَٱتَّبِعُوا۟ مِلَّةَ إِبْرَٰهِيمَ حَنِيفًا
وَمَا كَانَ مِنَ ٱلْمُشْرِكِينَ ﴿٩٥﴾ إِنَّ أَوَّلَ بَيْتٍ وُضِعَ لِلنَّاسِ لَلَّذِى
بِبَكَّةَ مُبَارَكًا وَهُدًى لِّلْعَٰلَمِينَ ﴿٩٦﴾ فِيهِ ءَايَٰتٌۢ بَيِّنَٰتٌ مَّقَامُ
إِبْرَٰهِيمَ ۖ وَمَن دَخَلَهُۥ كَانَ ءَامِنًا ۗ وَلِلَّهِ عَلَى ٱلنَّاسِ حِجُّ ٱلْبَيْتِ
مَنِ ٱسْتَطَاعَ إِلَيْهِ سَبِيلًا ۚ وَمَن كَفَرَ فَإِنَّ ٱللَّهَ غَنِىٌّ عَنِ ٱلْعَٰلَمِينَ
﴿٩٧﴾ قُلْ يَٰٓأَهْلَ ٱلْكِتَٰبِ لِمَ تَكْفُرُونَ بِـَٔايَٰتِ ٱللَّهِ وَٱللَّهُ شَهِيدٌ
عَلَىٰ مَا تَعْمَلُونَ ﴿٩٨﴾ قُلْ يَٰٓأَهْلَ ٱلْكِتَٰبِ لِمَ تَصُدُّونَ عَن
سَبِيلِ ٱللَّهِ مَنْ ءَامَنَ تَبْغُونَهَا عِوَجًا وَأَنتُمْ شُهَدَآءُ ۗ وَمَا ٱللَّهُ
بِغَٰفِلٍ عَمَّا تَعْمَلُونَ ﴿٩٩﴾ يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوٓا۟ إِن تُطِيعُوا۟
فَرِيقًا مِّنَ ٱلَّذِينَ أُوتُوا۟ ٱلْكِتَٰبَ يَرُدُّوكُم بَعْدَ إِيمَٰنِكُمْ كَٰفِرِينَ ﴿١٠٠﴾

رێنمایی ئایەتەکانی(٩٣-٩٥):

لەشەریعەتەکانی تریشدا (نەسخ) هەربووە، وەکو ئەوەکە خوا هەندێ خواردەمەنی لەسەر جوولەکە، بەهۆی سەرپێچی خۆیانەوە حەرامکرد، پاش ئەوە کە بۆیان حەلاڵ بوو، درۆو دەلەسەی جوولەکە کە دەڵێت بابی ئیبراهیم(یەعقووب) بوو، گۆشت و شیری وشتری حەرامکرد.

یەکەمین ماڵ بۆ خواپەرستیی دروستکرا (کەعبە) بوو:

﴿ ٩٦: إن أول بيت وضع للناس للذى ببكة ﴾ بەراستی یەکەمین (ماڵ) بۆ مەردم سازکرا لەرووی زەویدا، تا لەخواپەرستیدا رووی تێبکەن، ئەو ماڵەیە لە مەککەدایە، واتە: کەعبەی پیرۆز ﴿ مباركا وهدى للعالمين ﴾ جێگایەکی زۆر پیرۆزو پڕ لەخێرو سەرچاوەی ژیانە، نیشانگەی خواناسینە بۆ هەموو خەڵکی جیهان، ئیمامی (موسلیم) لە (ئەبوزەری غەفاری)یەوە ئەڵێ: لەپێغەمبەرم ﷺ پرسی: یەکەمین مزگەوت لەزەویدا چ مزگەوتێك بوو؟ ئەویش فەرمووی: ((المسجدُ الحرامُ، قلت ثم أيّ؟ قال: المسجدُ الأقصَى، قلتُ: كم بينهما؟ قال: أربعون عاماً، ثم جُعِلَتِ الأرضُ لك مسجداً، فحيثما أَدْرَكَتْكَ الصلاةُ فَصَلِّ)) واتە: یەکەمین مزگەوت، مزگەوتی (حەرام) بوو، وتم ئەی پاش ئەو؟ فەرمووی: مزگەوتی (ئەقسا)ی(بيت المقدس) وتم: ماوەی دروستکردنی نێوانیان چەندساڵ بوو؟ فەرمووی: چل ساڵ، جا بۆ دوایی فەرمووی: رووی زەوی گشت بۆ تۆ کراوەتە مزگەوت، ئەوسا لەهەر جێگایەکدا بوویتو کاتی نوێژ هات، لەوێ نوێژەکەت بکە.

ئاسەواری ئیبراهیم و حەجی ماڵی خوا:

﴿ ٩٧: فيه آيات بينات مقام إبراهيم ﴾ چەند بەڵگەی روون وئاشکرای تێدایە، واتە: لە کەعبەدا، یەکێکیان مەقامو ئاسەواری جێ پێیەکانی ئیبراهیمە، ئەوکاتە کەعبەیان دیوار ئەکرد و ئەوەستا، دەسا ئاخۆ جێگایەکی پیرۆزی وا شایستەی ئەوە نییە، بکرێ بە نوێژگاو تەنیا خوای تێدا بپەرسترێ؟! ﴿ ومن دخله كان آمنا ﴾ وە هەرکەسیشی تێچووبێ وپەنای پێبردبێ، ئەمین وبێ ترسبووە لە زیان ودەسدرێژی کردنە سەر. (ئیبن عەبباس) دەڵێت: ئەگەر بکوژی بابیشم لەوێدا ببینم، لەبەر رێزو حورمەتی کەعبە، دەستی بۆ نابەم ﴿ ولله على الناس حج البيت من استطاع إليه سبيلا ﴾ خوا حەجی کەعبەی بڕیارداوە لەسەر مەردم، لەسەر ئەوەی توانای رێگای هەبێ ﴿ ومن كفر فإن الله غنى عن العالمين ﴾ وەهەر کەسێکیش باوەڕی بەو حەجە نەبێ، ئەوە باچاك بزانێ کەکافرو بێباوەڕە، بەراستی خوایش لەتەواوی خەڵکانی جیهان، نەك تەنها هەر لەوان، بێ نیازە!.

رێنماییەکانی ئایەتی (٩٧):

١) بەحەج و تەوافی ماڵی خوا بەرەکەت دەس ئەکەوێ.

٢) ئەوکەسەی بتوانێ حەج بکاو، ئەوسا بێ‌هۆیەکی شەرعی پشتگوێی بخاو نەیکا، کافر ئەبێ.

٣) لەماوەی تەمەندا یەکجار حەج فەرزە، چونکە فەرموودەی: ((لا، ولو قلتُ نَعَمْ لَوَجَبَتْ)) لە وەڵامی پرسیارێکدا، باشترین بەڵگەیە بۆئەوە.

٤) بێ نیازی خوا لەتەواوی بوونەوەر، لەگەڵ جێگای تریشدا هاتووە، بۆ نموونە: سوورەتی ئیبراهیم/٨: (وقال موسى إن تكفروا أنتم ومن فى الأرض جميعا فإن الله لغنى

حمید) وەلەسوورەتی (زومەر/٧)دا: (إن تكفروا فإن الله غني عنكم ولا يرضى لعباده الكفر) وە لەسوورەتی (تەغابون/٦)دا ئەفەرموێ: (فكفروا وتولوا واستغنى الله والله غني حميد) وە لەسوورەتی (یوونس/ ٦٨)دا ئەفەرموێ: (قالوا اتخذالله ولدا سبحانه هو الغنى..) وە لەسوورەتی (فاتیر/١٥)دا ئەفەرموێ: (ياأيها الناس أنتم الفقراء إلى الله والله هو الغنى الحميد).

خاوەن نامەکان لە دینی خوا لایاندا:

﴿ ٩٨: قل يا أهل الكتاب لم تكفرون بآيات الله ﴾ ئەی پێغەمبەر! ﷺ بەخاوەن نامەکان بڵێ: بۆچی ئێوە بەئایەتەکانی خوا -کە بەڵگەی ڕاستی پەیامبەرن- کافرو بێباوەڕن؟ ﴿ والله شهيد على ما تعملون ﴾ و خوا لەسەر هەموو کاروکردەوەیەکتان شایەدو ئاگادارە، ناترسن لە خوایەکیئاوا قارتان لێبگرێ؟ ﴿ ٩٩: قل يا أهل الكتاب لم تصدون عن سبيل الله من آمن ﴾ ئەی پێغەمبەر ﷺ پێیان بڵێ: بۆچی ئێوەی خاوەن نامە، ڕێی خوا لە باوەڕدارەکان دەگرن و، ناهێڵن بکەونە شوێنی ڕێگاکەی و، ڕێبازەکەی دادەخەن لێیان ﴿ تبغونها عوجا ﴾ ئەتانەوێ بەلاروخێچی نیشانی خەڵکی بدەن و، ئەوموسڵمانانەشی لێپەشیمان بکەنەوە باوەڕیان پێهێناوە، بۆیە دەتانەوێ هەردەم سیفەتەکانی پەیامبەر ﷺ کە لەتەوراتدا هەن، بگۆڕن وڕاست و ناڕاست ئاوێتە بکەن ﴿ وأنتم شهداء ﴾ و بۆخۆشتان چاك ئەزانن وشایەدن کە هەر ئەو ڕێگایە موحەممەدی ﷺ لەسەرە، ڕاست ودروستەو، سەرجەم بەرنامەو ڕێچکەکانیتر گشت باتڵ وناهەقن. (سەدیی) دەڵێت: ئەگەر لێیان پرسیبان: ئایا ناووسیفەتی موحەممەد ﷺ لەتەوراتدا هەیە؟ ئەیانوت: نەخێر، شتی وانییە! بۆ ئەوە مەردم لەودینە تازەیە بتەکێننەوە. ﴿ وما الله بغافل عما تعملون ﴾ دڵنیاشبن هەرگیز خوا غافڵ و بێئاگا نییە لەو کارە چەوتانە ئێوە ئەنجامیان دەدەن، بۆیە هەرجۆرێ ململانێ دەکەن، ئاوا خوا تۆڵەتان دەدا.

نابێ موسڵمان بە قسەی ئەهلی کتێب بکا:

(شەمماسی کوڕی قەیس)ی یەهوودی، هەرکە موسڵمانەکانی (ئەوس)و (خەزرەج)ی دیت، زۆر بەخۆشی پێکەوە دەژین، خەریك بوو دڵی پڕ لەڕقی بتەقێ، بۆیە بەمەبەستی تێکدانی نێوانیان، جوولەکەیەکی ناردەلایانو ڕووداوە کۆنەکەی زەمانی جەنگی نێوانیانی هێنایەوەناو، جائەوانیش لەماڵ چوونەدەرێ و، شیریان لەیەك کێشاو هەردوو ڕژانە گۆڕەپان، ئەوسا پێغەمبەریش ﷺ چووە نێوانیان وئامۆژگارییەکی زۆری کردن و فەرمووی: ((أَبِدَعْوىَ الجاهلية، وأنا بينَ أظْهُرِكُمْ؟)) پاشان ئایەتی: (ياأيهاالذين آمنوا أن تطيعوا فريقا من الذين أوتوا الكتاب..) هات و، پەشیمان بوونەوەو ئیتر زۆر گریان وچوونەوە سەرباری ئاسایی خۆیان، بەڵێ.. ڕاست وەستان لەسەر دینی ئیسلام و، پشت هەڵکردن لە کۆشکەکانی(کرملن)و(کۆشکی سپیو..هتد) خاڵێکی گەورەو پێویستە بەتایبەتی بۆ ئەمڕۆی موسڵمانان، زۆر پێویستە موسڵمانان بە زیرەکانە بژین، هەتا بەناوی نەتەوەو(مەزهەب)ـەوە لەت وپەتیان نەکەن و، ژێرخانی ئابوورییان لەوە زیاتر وێران نەکەن، چونکە جوولەکەو فەلەو ئەڵقە لەگوێکانیان لەهەر جێگایەك بن، سەرکەوتنیان لەتەفرەقەی موسڵماناندا دەبیننەوە، بۆیە دەبێ بەهیچ شێوەیەك ڕازی نەبین بەهیچ بەرنامەو نەخشەو پلانێك ئەوان بۆمان دابڕێژن،وەکو دەفەرموێ: ﴿ ١٠٠: ياأيها الذين آمنوا إن تطيعوا فريقا من الذين أوتوا الكتاب يردوكم بعد إيمانكم كافرين ﴾ ئەی ئەوکەسانەی باوەڕتان هێناوە! ئەگەر ئێوە -پاش ئەوە باوەڕتان هێنا- گوێ ڕایەڵیی لە دەستەیەکی دڵ پڕ لە ڕقی خاوەن نامەکان بکەن، ئەوا کافرتان ئەکەن و لەدینی ئیسلام لاتان دەدەن، بەڵێ ئەمە هەرچەند لەوکاتەدا لەگەڵ (ئەوس) و (خەزرەج)ی بوو، بەڵام تا ڕۆژی قیامەت هەموو موسڵمانێك دەگرێتەوە. ﴿ ١٠١: وكيف تكفرون وأنتم تتلى عليكم آيات الله وفيكم رسوله ﴾ ئێوە چۆن بێباوەڕ دەبن! خۆهەمیشە ئایەتەکانی خوا بەنیگا بۆتان دێن و، لەلایەن پێغەمبەرەوە ﷺ بەسەرتاندا ئەخوێنرێنەوەو، خۆیشی هەرلە ناوتاندایە؟! ﴿ ومن يعتصم بالله فقد هدى إلى صراط مستقيم ﴾ دڵنیابن هەرکەسێك دەست بەدینو ئایینی خواوە بگرێت، بەڕاستی بۆ ڕێگا ڕاستەکەی ئیسلام، هیدایەت دراوەو ڕێنمایی کراوە.

بە هەقیانەت خوا بپەرستن:

﴿ ١٠٢: ياأيها الذين آمنوا اتقوا الله حق تقاته ﴾ ئەی گەلی خاوەن باوەڕ! دەبێ هەرچۆنێ پێویستە، ئاوا لەسنوورەکانی خوا پارێز بکەن... هەمیشە گوێڕایەڵ بن، هەرگیز سەرپێچی نەکەن، هەردەم خواتان لە یادبێت، هیچ کات لەبیری نەکەن، سوپاسگوزار بن، سپڵە مەبن، لەسوورەتی (تەغابون: ١٦)دا هاتووەو دەڵێ: (فاتقوا الله مااستطعتم) بەڵێ لەخوا ترسان بەپێی توانایە، ڕاستە، دەبێ هەتا گیانمان لەبەردابێ، لەخوا بترسین و بەرفەرمانی ئەو بین،بۆیە دەفەرموێ: ﴿ ولا تموتن إلا وأنتم مسلمون ﴾ و دەبێ هەر بەموسڵمانێتی بمرن، واتە: هەتا زیندوون توند دەست بە ئیسلامەکەتانەوە بگرن و، دەستی لێ بەرمەدەن،

هەتا ڕۆژی کەمردن با بەدینەوە بچنەوە لای خوا.

هەموو بە دینی خواوە دەس وەربێنن:

﴿ ١٠٣ : واعتصموا بحبل الله جميعا ولا تفرقوا ﴾ بەتێکرا گشتتان دەســت بە ڕشـتـەی ئایینی خواو قورئانەکەیــەوە بگرن و، قەت

وَكَيْفَ تَكْفُرُونَ وَأَنتُمْ تُتْلَىٰ عَلَيْكُمْ ءَايَٰتُ ٱللَّهِ وَفِيكُمْ
رَسُولُهُۥ ۗ وَمَن يَعْتَصِم بِٱللَّهِ فَقَدْ هُدِىَ إِلَىٰ صِرَٰطٍ مُّسْتَقِيمٍ ﴿١٠١﴾
يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ ٱتَّقُوا۟ ٱللَّهَ حَقَّ تُقَاتِهِۦ وَلَا تَمُوتُنَّ إِلَّا وَأَنتُم
مُّسْلِمُونَ ﴿١٠٢﴾ وَٱعْتَصِمُوا۟ بِحَبْلِ ٱللَّهِ جَمِيعًا وَلَا تَفَرَّقُوا۟ ۚ
وَٱذْكُرُوا۟ نِعْمَتَ ٱللَّهِ عَلَيْكُمْ إِذْ كُنتُمْ أَعْدَآءً فَأَلَّفَ بَيْنَ قُلُوبِكُمْ
فَأَصْبَحْتُم بِنِعْمَتِهِۦٓ إِخْوَٰنًا وَكُنتُمْ عَلَىٰ شَفَا حُفْرَةٍ مِّنَ ٱلنَّارِ
فَأَنقَذَكُم مِّنْهَا ۗ كَذَٰلِكَ يُبَيِّنُ ٱللَّهُ لَكُمْ ءَايَٰتِهِۦ لَعَلَّكُمْ تَهْتَدُونَ
﴿١٠٣﴾ وَلْتَكُن مِّنكُمْ أُمَّةٌ يَدْعُونَ إِلَى ٱلْخَيْرِ وَيَأْمُرُونَ بِٱلْمَعْرُوفِ
وَيَنْهَوْنَ عَنِ ٱلْمُنكَرِ ۚ وَأُو۟لَٰٓئِكَ هُمُ ٱلْمُفْلِحُونَ ﴿١٠٤﴾ وَلَا
تَكُونُوا۟ كَٱلَّذِينَ تَفَرَّقُوا۟ وَٱخْتَلَفُوا۟ مِنۢ بَعْدِ مَا جَآءَهُمُ ٱلْبَيِّنَٰتُ ۚ
وَأُو۟لَٰٓئِكَ لَهُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ ﴿١٠٥﴾ يَوْمَ تَبْيَضُّ وُجُوهٌ وَتَسْوَدُّ
وُجُوهٌ ۚ فَأَمَّا ٱلَّذِينَ ٱسْوَدَّتْ وُجُوهُهُمْ أَكَفَرْتُم بَعْدَ إِيمَٰنِكُمْ
فَذُوقُوا۟ ٱلْعَذَابَ بِمَا كُنتُمْ تَكْفُرُونَ ﴿١٠٦﴾ وَأَمَّا ٱلَّذِينَ ٱبْيَضَّتْ
وُجُوهُهُمْ فَفِى رَحْمَةِ ٱللَّهِ هُمْ فِيهَا خَٰلِدُونَ ﴿١٠٧﴾ تِلْكَ ءَايَٰتُ
ٱللَّهِ نَتْلُوهَا عَلَيْكَ بِٱلْحَقِّ ۗ وَمَا ٱللَّهُ يُرِيدُ ظُلْمًا لِّلْعَٰلَمِينَ ﴿١٠٨﴾

لێــی نەترازێن و، کارێکیش مەکــەن ببێتە هۆی پەرت بونتان و، دەرەنجامیش دەســتە دەســتەو کۆمەڵ کۆمەڵ، لێیڕاوەســتن و، تۆزتــان بەحەوادا بچێــت، بۆیە خــوا لەجێگایەکیتردا جەخت لەسەر ئەومەبەســتە دەکاتەوەو دەفەرموێ: (وأطيعوا الله ورسوله ولاتنازعوا فتفشـلوا وتذهب ريحكم واصبروا إن الله مع الصابرين) (فتح الباري: ٥٠٤٨/٨). بێگومان لە سەرەتای ئیسلامەوە هەرئەو یەکگرتن و یەکریزییە بوو، موسڵمانان توانییان لەماوەی (٣٠) ساڵدا بەرێژەیەکی کەمەوە لەچاو سوپاو لەشکری کوفرەوە، گەلێ ناوچەو وڵاتی دونیا ئازاد بکەن، دەســا با ئەمرۆش موسڵمانان یەکریز بن و قــەت لێكنەترازێن، هەتا خواش یارمەتیمان بداو ســەرمانخات ﴿ واذكروا نعمة الله عليكم ﴾ نیعمەت وبەخششــەکانی خوا وەبیر بێنــن ﴿ إذ كنتم أعداء فألف بين قلوبكم ﴾ ئەودەمە کە ئێوە — لە ســەردەمی نەفامیدا— دژ بەیەکتر بوون، ئینجا خوای بەبەزەیی، هۆگریی و تەبایی خســتە نێوان دڵەکانتانــەوە ﴿ فأصبحتم بنعمته إخوانــا ﴾ ئەوجا ئێســتا بەهۆی بەخشــش و میهرەبانی خۆیەوە بوونە براو کینەی چەندین ســاڵە لە دڵتان دەرچوو، لەم ئایەتەدا باســی ئــەوە نەکراوە کە ئاخۆ ئــەو نەیاریــی و دژایەتییە لەگەڵ یەکــتردا چەندو چۆن بوو؟ بەڵام لەجێیتردا باســی دەکاو دەڵێ: گەیشــتبوویە پلەیەکــی وا خەریك بوو چارەســەر نەکرێت ئەگەر خوا نەیویســتایە، وەك لەسوورەتی (ئەنفال: ٦٢-٦٣)دا هاتووە: (وإن يريــدوا أن يخدعوک فإن حســبک الله هو الذى أيدک بنصرة وبالمؤمنيــن * وألف بين قلوبهم لــو أنفقت مافى الأرض جميعا ما ألفــت بين قلوبهم ولكن الله ألــف بينهم إنه عزيز حكيم). ﴿ وكنتم علــى شــفا حفرة من النــار فأنقذكم منها ﴾ ئەو کات ئێوە لەســەر لێــواری چاڵێکی پڕ لەئاگردا بوون و ڕزگاری کردن لێی ﴿ كذلک يبين الله لكم آياته ﴾ خوا ئابەو شــێوە جوانەیە ئایەتەکانی ڕوون ئەکاتەوە بۆتان ﴿ لعلكم تهتدون ﴾ بەشــکو ڕێی ڕاست بدۆزنەوەو ڕێنوێن ببن.

دەبێ کۆمەڵێ هەبن فەرمان بە چاکە بدەن و، ڕێ لە خراپە بگرن:

﴿ ١٠٤ : ولتكن منكم أمة يدعون إلى الخير ﴾ پێویســتە هەمیشە کۆمــەڵ ودەســتەیەك لەئێــوە ببێت ئەی موســڵمانان! مەردم بۆ ڕێــی خێرو چاکە بانگ بکەن ﴿ ويأمــرون بالمعروف وينهون عن المنكر ﴾ وفەرمان بەچاکە بدەن و، ڕێ لە خراپە بگرن ﴿ وأولئک هم المفلحون ﴾ دیارە ئەوانەن ســەرفرازو بەختیار کە: بەلێبڕاوانە هەڵدەسن بەوکارە پیرۆزەو خۆیانی بۆ یەکلا ئەکەنەوەو، بەڕاستی و دروســتی و، بێترس و لەرز لەکاربەدەستانی ڕۆژگار بەرنامەکەی خوا دەگەیەنن. پێغەمبەری ڕابەریشــمان دەفەرمــوێ: ((مَنْ رَأَى منكم مُنْكَرًا فَلْيُغَيِّرْهُ بيده، فإن لم يَسْــتَطِعْ فبلســانه، وإن لم يستطع فبقلبه، وذلک أَضْعَفُ الإيمان)) یان ((وليس وراء ذلک من الإيمان حَبّةُ خَرْدَلٍ)) (موسلیم).

پەرتمەبن ولێک مەترازێن:

﴿ ١٠٥ : ولا تكونــوا كالذيــن تفرقوا واختلفوا من بعــد ماجاءهم البينات ﴾ ئێوە وەك ئەوجوولەکەو گاورانە مەبن، کە دوای چەندین بەڵگەو نیشــانەی ڕوون بۆیان هــات، پەرتبوون و دووبەرەکییان تێکــەوت ودژی یەکدی وەســتان ﴿ وأولئک لهم عذاب عظيم ﴾ ئەوانە ســزایەکی گــەورەو گرانیان بۆهەیە، چونکــە لێكترازان و دووبەرەکی و دژایەتی یەکتریــان کردو، پێچەوانەی فەرمانەکەی خوا ڕەفتاریان کرد! پێغەمبــەر ﷺ فەرمووی: ((بێگومان خاوەن

نامەکان دینەکەیانیان شێواندو، بوونە (٧٢) دەستە، ئەم ئوممەتەش دەبنە (٧٣) دەستەو دەکەونە شوێنی هەواو ئارەزووی خۆیان، جا تەنیا ئەوانەیان بەهەشتین، کە لێکناترازێن و پێکەوە کاردەکەن..)) (پێشەوا ئەحمەد).﴿ ١٠٦: يوم تبيض وجوه وتسود وجوه ﴾ لەڕۆژێکدا کەهەندێ کەس ڕووی سپی دەبێ و، هەندێکیش ڕوو ڕەش دەبن..﴿ فأما الذين اسودت وجوههم ﴾ ئینجا ئەوانەی وا ڕووڕەش دەبن پێیان ئەوترێ: ﴿ أكفرتم بعد إيمانكم ﴾ ئایا پاش باوەر هێنانتان کافر بوونەوە؟! ﴿ فذوقوا العذاب بما كنتم تكفرون ﴾ دەسا ئەمڕۆ بەهۆی بێ باوەڕییتانەوە ئەم سزایە بچێژن، لەجێگایەکی‌تردا خوا ئەفەرموێ: (ويوم القيامة ترى الذين كذبوا على الله وجوههم مسودة) واتە: ئەوانە وا بەدەم خواوە درۆیان کرد، دەیانبینی ڕوویان ڕەشە، لەسوورەتی (یوونس: ٢٧)دا هاتووە: (والذين كسبوا السيئات جزاء سيئةٍ بمثلها وترهقهم ذلة ما لهم من الله من عاصم كأنما أغشيت وجوههم قطعا من الليل مظلما) وهۆی سزای قیامەتیان، کاری فەسادو خراپەی دونیایانە، وەلە سوورەتی(عەبەس: ٤٠-٤٢)دا هاتووە: (وجوه يومئذ عليها غبرة * ترهقها قترة، أولئك هم الكفرة الفجرة) هۆی سزایان بێباوەڕیی ولە سنوور دەرچوونە، ئەوشتانە لەبنەڕەتدا گشت یەکشتن، بەڵام بەچەند دەستەواژەیەکی جیاواز، لەقورئاندا هاتوون، لەسوورەتی (تاها: ١٠٥)دا (ونحشر المجرمين يومئذ زرقا) هاتووەکە: بەڕووی ڕەش وچاوی شین وەرگەڕاویانەوە حەشر دەکرێن و کۆدەکرێنەوە. ﴿ ١٠٧: وأما الذين أبيضت وجوههم ﴾ ئەوانەشیان کە ڕوویان سپی و گەش و جوانە ﴿ ففي رحمة الله هم فيها خالدون ﴾ بەهەتاهەتایی لەناو میهرەبانی‌و بەهەشتی خوادان ﴿ ١٠٨: تلك آيات الله نتلوها عليك بالحق ﴾ ئەمانە کە بەڕاستی و دروستی بۆت ئەخوێنینەوە، گشت ئایەتی خوان ﴿ وما الله يريد ظلما للعالمين ﴾ وخوایش هەرگیز ناهەقی‌و ستەم لە جیهانیان ناکا، بڕیارەکانی گشت پڕن لەخێروچاکە بۆیانو، مەبەستیشی ڕێنماییانە، نەك ستەم.

ڕێنماییەکانی ئایەتی (١٠٤-١٠٨):

١) دەبێ هەمووکات لەنێو ئوممەتی ئیسلامدا دەستەو تاقمێ ببن کە ئوممەتانی‌تر بانگ بکەن بۆ دینی ئیسلام.

٢) ئەگەر هێرش کرایە سەرئیسلام، دەبێ ئەو دەستە ئامادەیە بەرگری لێبکەن وجەنگیان لەگەڵ بکەن، هەروا لە هەموو شارو گوندێکا پێویستە ئەو کۆمەڵە دروست بکرێ.

٣) جیاوازی و ئیختیلاف حەرامە لەدیندا، ئەگەرچی ئێستا بەداخەوە موسڵمانان بەشێوەیەکی وا لێکترازاون، فەرموودەکەی پێغەمبەریان ﷺ لەخۆیاندا جێ‌کردۆتەوە کە: دەفەرموێ: (تَفَرّقَت اليَهُودُ على احدى وسبعين فرقة، أو سبعين فرقة، والنصارى مثل ذلك، وتَفَرّقَتْ أمتِي على ثلاث وسبعين فرقة)، واتە: جوولەکە بوونە (٧٠) یان (٧١) دەستە، عیسایەکانیش هەروا، ئەم ئوممەتەی منیش دەبنە (٧٣) دەستە. (رواه الترمذي، وقال حديث صحيح). بەڵێ وابوو، چونکە هەرلەو سەردەمە نزیکانەدا موسڵمانەکان بوونە(٦)دەستە: (حەرورییە، قەرامییە، جەهمیە، مورجیئە، ڕافیزە، جەبریە) دیسان هەریەکەش لەمانە بوویە(١٢)دەستەو، ئەوسا بەهەموویانەوە (٧٢) دستەکەیان تەواوکرد، دیارە کەئەمانە هەمووشیان دۆزەخین، تاقمی ئەهلی سوننەت وجەماعەت نەبێ، ئەوجار ئەگەر ئێستاش سەیرێکی نێو دەوڵەتانی ناوچەکە بکرێ، دەبینرێ کەچۆن کراونەتە چەندین دەوڵەتۆکەو، حکومەتۆڵکەوە، دیارە کە دەرمان وچارەسەری ئەوحاڵەتەش تەنها ئەم فەرموودە سەحیحەیە: ((إن اللهَ يَرْضَى لكم ثَلاثا: يرضى لكم أن تَعْبُدُوهُ ولا تُشْرِكُوا به شيئاً، وأنْ تَعْتَصِمُوا بحبل الله جميعا ولا تَفَرّقُوا، وأنْ تَنَاصَحُوا مَنْ وُلّاهُ الله أمرَكُم، ويَكْرَهُ لكم قِيلَ وقَالَ، وكثرةَ السؤال، و إضاعةَ المالِ)). خوا لەسێ شت ڕازییەو، لەسێ شت تووڕەیە: ڕازییە بیپەرستن و، هیچ شتێك نەکەنە هاوبەشی، حەزدەکا سەرجەم دەستتان بەدینەکەی ئەوەوە بێ و، لێکنەترازێن، حەز دەکا هەرکەس دەبێتە (ئەمیر)تان دڵسۆزی بن، زقیشی لەسێ دەبێتەوە: گوتی‌گوتی وقسەی بێ جێ، داواو پرسیاری نابەجێ، سەرفی‌ماڵ بەهەڵە خەرجی. بەڵێ خەڵکانی بیدعەچی و، پەیڕەوانی هەواو ئارەزوو لەقیامەتدا ڕوویان ڕەشە. ئەهلی سوننەت وجەماعت: هەر ئەو کەسانەن کەلەبارەی (عەقیدەو)و(عیباداتە) وە، بەو بەرنامەیە کاردەکەن کەپەیامبەرو هاوەڵانی لەسەری بوون، بێ‌گومان ئەمانە لەڕۆژی قیامەتدا ڕوویان سپی دەبێ، پەیامبەرﷺ ئەفەرموێ: ((إفترقت اليهود الى احدى وسبعين فرقة، وإفترقت النصارى على أثنتين و سبعين فرقة، و ستفترق هذه الملة إلى ثلاث وسبعين فرقة كلهن في النار إلا واحدة في الجنة، وقيل من هم يا رسول الله؟ فقال: هم الذين يكونون على ما أنا عليه و أصحابي)).

٤) ئەنجامی گشت کاروبارێکی دونیا و قیامەت هەرلای خوایە.

﴿ ١٠٩ : ولله مافی السموات و ما فی الأرض ﴾ هەرچی لەئاسمانەكان و لەزەویدایە، گشـت هەرموڵكی خوایە، چۆن بیەوێ ئاڵووگۆڕی تیابـكات ئەیكات ﴿ وإلی الله ترجع الأرمور ﴾ ئەنجامی تەواوی كارەكانیش هەربۆ لای‌خوا ئەگەڕێنرێتەوە، بۆ خۆی حاكمی دونیاو قیامەتە.

وَلِلَّهِ مَا فِي ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَمَا فِي ٱلْأَرْضِ ۚ وَإِلَى ٱللَّهِ تُرْجَعُ ٱلْأُمُورُ ﴿١٠٩﴾ كُنتُمْ خَيْرَ أُمَّةٍ أُخْرِجَتْ لِلنَّاسِ تَأْمُرُونَ بِٱلْمَعْرُوفِ وَتَنْهَوْنَ عَنِ ٱلْمُنكَرِ وَتُؤْمِنُونَ بِٱللَّهِ ۗ وَلَوْ ءَامَنَ أَهْلُ ٱلْكِتَٰبِ لَكَانَ خَيْرًا لَّهُم ۚ مِّنْهُمُ ٱلْمُؤْمِنُونَ وَأَكْثَرُهُمُ ٱلْفَٰسِقُونَ ﴿١١٠﴾ لَن يَضُرُّوكُمْ إِلَّآ أَذًى ۖ وَإِن يُقَٰتِلُوكُمْ يُوَلُّوكُمُ ٱلْأَدْبَارَ ثُمَّ لَا يُنصَرُونَ ﴿١١١﴾ ضُرِبَتْ عَلَيْهِمُ ٱلذِّلَّةُ أَيْنَ مَا ثُقِفُوٓاْ إِلَّا بِحَبْلٍ مِّنَ ٱللَّهِ وَحَبْلٍ مِّنَ ٱلنَّاسِ وَبَآءُو بِغَضَبٍ مِّنَ ٱللَّهِ وَضُرِبَتْ عَلَيْهِمُ ٱلْمَسْكَنَةُ ۚ ذَٰلِكَ بِأَنَّهُمْ كَانُواْ يَكْفُرُونَ بِـَٔايَٰتِ ٱللَّهِ وَيَقْتُلُونَ ٱلْأَنۢبِيَآءَ بِغَيْرِ حَقٍّ ۚ ذَٰلِكَ بِمَا عَصَواْ وَّكَانُواْ يَعْتَدُونَ ﴿١١٢﴾ ۞ لَيْسُواْ سَوَآءً ۗ مِّنْ أَهْلِ ٱلْكِتَٰبِ أُمَّةٌ قَآئِمَةٌ يَتْلُونَ ءَايَٰتِ ٱللَّهِ ءَانَآءَ ٱلَّيْلِ وَهُمْ يَسْجُدُونَ ﴿١١٣﴾ يُؤْمِنُونَ بِٱللَّهِ وَٱلْيَوْمِ ٱلْءَاخِرِ وَيَأْمُرُونَ بِٱلْمَعْرُوفِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ ٱلْمُنكَرِ وَيُسَٰرِعُونَ فِي ٱلْخَيْرَٰتِ وَأُوْلَٰٓئِكَ مِنَ ٱلصَّٰلِحِينَ ﴿١١٤﴾ وَمَا يَفْعَلُواْ مِنْ خَيْرٍ فَلَن يُكْفَرُوهُ ۗ وَٱللَّهُ عَلِيمٌۢ بِٱلْمُتَّقِينَ ﴿١١٥﴾

باوەڕدارانی ئەم دینە لە هەموان چاكترن:

﴿ ١١٠ : كنتم خیر أمة أخرجت للناس ﴾ ئێوە چاكترین ئوممەت و كۆمەڵن، هێنراونەتە ئەم سـەر زەوییە بۆ كەڵك گەیاندن بەمەردمو ڕێنمایی كردونیان ﴿ تأمرون بالمعروف وتنهون عن المنكر وتؤمنون بالله ﴾ بۆیە فەرمان بەچاكە دەدەن و، ڕێ لەكاری خراپەو شیرك دەگرن و باوەڕیشتان بەخوا هەیە، بەڵام گەلانی‌تر، وەك ئێوە ئەم سیفەتانەیان گشت تێدانییە. پێشەوا (عومەر) فەرمووی: ئەوكەسە پێی خۆشـە لەم ئوممەت و كۆمەڵی ئیسـلامە بێت، دەبێ باوەڕی بەخوا هەبێ‌و، فەرمـان بەچاكە بداو ڕێ لەخراپە بگرێت ﴿ ولو آمن أهل الكتاب لكان خیرا لهم ﴾ ئەگەر خاوەن كتێب ونامەكانیش باوەڕێكی ڕاستەقینەیان بە پێغەمبەر هێنابا، ئەوەیان بۆ چاكتربوو بـەلای خـواوە لەئیمانی چـەوت‌و ناڕاسـت ﴿ منهـم المؤمنون وأكترهـم الفاسـقون ﴾ ئەوانیش هەیانـە وەك (عەبدوڵڵای كوڕی سـەلام) باوەڕی بەپێغەمبەر هەیەو ئیماندارن، بەڵام زۆربەشـیان لەسنووری خوا دەرچوون و سنووریان شكاند، ئەگەرچی خۆیشیان بەباوەڕدار بزانن ﴿ ١١١ : لن یضروكم إلا أذی ﴾ هەرگیز ناشتوانن جۆرەزیانێكتان پێ‌بگەیەنن، مەگین هەربە زمان وقسـەی ناخۆش و نابەجـێ ونەشـیاو ﴿ وإن یقاتلوكـم یولوكم الأدبـار ﴾ ئەگەر لەگەڵیشـتان جەنگ بكەن، زۆر زوو پشـتتان تێ دەكەن وهەڵدێن وگوڕەپان چۆڵدەكەن ﴿ ١١٢ : ثم لا ینصرون ﴾ پاشـانیش بەهیچ شێوەیەك یارمەتی نادرێن و ناتوانن سەركەون بەسەرتاندا، چونكە ئێـوە (خـیر أمه)ن ﴿ ضربت علیهـم الذلة أینما ثقفـوا ﴾ لەهەر جێیەكیش بن زەلیل وریسـواو ژێر چەپۆكن، هەرگیز ڕزگار نابن لێـی و لەكۆڵیان نابێتەوە ﴿ إلا بحبل مـن الله وحبل من الناس ﴾ مەگەر هەرلەسایەی ئایینی خوا، واتە: هەركاتێ ملكەچی ئیسلام وبەرنامەكـەی خوا بوون، ئەوا لەژێرچەپۆكی دێنەدەرو، بەڕێزەوە مافەكانیان بۆ جێبەجێ دەكرێ، یان مەگەر پەیمان لەگەڵ خەڵكدا بگاتـە فریایـانو بەیەكەوە ژیان بەسـەر بـەرن، واتە: هەركاتێ سـەرانەیان دا، ئیتر بەڕێـزەوە بۆخۆیان دادەنیشـن، ئەگەرچی هەندێ دەڵێن: مەبەسـت بە (بحبل من النـاس) ئەوەیە كە لەژێر ڕكێفی پەنادەرێكا بن، وەك ئێسـتا كە هەرچـی ڕازو نیازیانە بە دەستی ئەمریكایەو سەرشـۆڕو ریسوای ئەون ﴿ و باءو بغضب من الله ﴾ بـە خەشـم و قینێكـی زۆری خواوە گەڕانـەوە ﴿ وضربت علیهم المسـكنة ﴾ مۆری بێ‌چارەیی و ڕیسـوایی و ژێردەستەییان بـە سـەرا درا ﴿ ذلک بأنهـم كانوا یكفرون بآیـات الله ﴾ چونكە ئینكارییوونكـوولی ئایەتەكانی خوایان دەكـرد ﴿ ویقتلون الأنبیاء بغیـر حق ﴾ و بەناهەق پەیامبەرانیش‌یان دەكوشـت! ﴿ ذلک بما عصوا وكانـوا یعتدون ﴾ بـەردەوام هەرنافەرمانیو سـەرپێچیان دەكردو لە سنوور دەردەچوون.

ئەهلی كتێب هەموو وەک یەک نین:

﴿ ١١٣ : لیسـوا سـواء ﴾ خـاوەن نامـەكان لەو سـیفەتانەدا هەمـوو وەكو یەكنـین ﴿ من أهل الكتـاب أمة قائمـة ﴾ چونكە لەخاوەننامەكاندا كۆمەڵێ وایان هەیە لەسەر فەرمانی خوا دامەزراون و، فەرمانەكانـی بەرێكی جێبەجێ دەكەن ﴿ یتلون آیات الله آناء اللیـل وهم یسـجدون ﴾ وروو لەخوان وهـەردەم ئایەتەكانی خوا بەشـەودا دەخوێننەوەو، خەریكی نوێـژ وكرنووش بردنن بۆخوا، لەسـوورەتی (بەقـەرە: ١٢١) دا هاتووە: (الذیـن آتیناهم الكتاب یتلونـە حق تلاوتـە أولئک یؤمنون بە) واتە: بەڕاستی و بەهەق ئەوانـە تەورات دەخوێنن، كە بڕوایان پێی‌هەیە. وە لە سـوورەتی

(ئالی عیمـران: ١٩٩)دا هاتووە: (وإن من أهـل الكتاب لمن يؤمن بالله وما أنزل إليكم وما أنزل إليهم خاشـعين لله لا يشـترون بآيات الله ثمنـا قليلا)، واتە: باوەڕیـان بەخواو قورئان وتەورات هەیەو، هەرگیز بەرنامەو ئایەتەکانی خوا بە بەهایەکی کەم ناگۆڕنەوە. لە سـوورەتی (رەعد: ٣٦)دا هاتووە: (والذين آتيناهم الكتاب يفرحون بمـا أنـز ل إليک) کە بە قورئان زۆر دڵخۆش دەبن. لە سـوورەتی (ئەنعـام: ١١٤)دا هاتـووە: (والذين آتيناهم الكتـاب يعلمون أنه منزل من ربک بالحق) چاك دەزانن کە قورئان ڕاسـت ودروستە، لەسوورەتی/(ئیسراو: ١٠٧، ١٠٩)دا هاتووە: (إن الذين أوتوا العلم من قبلـه إذا يتلى عليهم يخرون للأذقان سـجدا) هەرکە قورئانیان بـۆ دەخوێنرێتەوە، بـە ڕوودا دەکەون و دەگرین، وەلەسـوورەتی (مائیدە: ٨٣) دا ئەفەرموێ: (وإذا سمعوا ما أنزل إلى الرسول ترى أعينهم تفيض من الدمع مما عرفوا من الحق) هەرکەقورئان ئەبیسن بەکوڵ دەگرین ودڵیان پڕئەبێ لەترسـی خوا ﴿ ١١٤: يؤمنون بالله واليوم الآخر ﴾ باوەڕیان بەخواو بەڕۆژی سـەڵا هەیە ﴿ ويأمرون بالمعـروف وينهون عن المنكـر ﴾ و فەرمان بەچاکە دەدەن و ڕێ لەخراپە دەگرن ﴿ ويسـارعون في الخيـرات ﴾ و بۆ ئەنجامدانی گشت کارێکی خێر لەناو یەکتردا تێژڕەوی و تالووکەیانە ﴿ أولئک مـن الصالحيـن ﴾ ئاەوانە لە ڕیزی پیاوچاکانـدان ﴿ ١١٥: وما يفعلـوا من خير فلن يكفـروه ﴾ هەر کارێکی خێریش بکەن، قەت لێیـان ون ناکـرێ و، بێبەش نابن و لای خـوا پاداش ئەدرێنەوە ﴿ والله عليـم بالمتقين ﴾ و خوایش بەپارێـزکاران زاناو بەئاگایە، کـردەوەی هیچ کەسـێك لای ئەو نادیارو پەنهـان نییە ﴿ ١١٦: إن الذين كفروا لن تغني عنهم أموالهم ولا أولادهم من الله شـيئا ﴾ ئـەو کەسـانەی کافـرو بێباوەڕن، مـاڵ ومناڵیان هیچ شـتێکیان لێ ناگێڕێتـەوەو، لەسـزای خوا بێ نیازیان نـاکا، هەرچەندە لە پێناویاندا خۆیـان ماندوو کردبێت ﴿ وأولئـک أصحاب النار هم فيهـا خالدون ﴾ هاوڕێ و، یـاری ئاگری دۆزەخ هەرئەوانەن و، بە هەمیشـەش تێیدان ﴿ ١١٧: مثل ما ينفقون في هـذه الحياة الدنيا كمثل ريح فيها صر ﴾ نموونەی ئەو پووڵ و داراییەی ئەو بێباوەڕانە لەم ژیانەی دونیایەدا بەڕیاو ڕووبینی دەیبەخشن بۆئەوەی خەڵکی باسـیان بکاو ناوو شـۆرەت دەربکـەن، وەکو بـاو گەردەلوولێکی وشـککەرو سـووتێنەر وایە ﴿ أصابـت حرث قوم ظلموا أنفسـهم فأهلكته ﴾ کە لە کشـت و مەزرای ئەوکەسـانە بدات سـتەمیان لەخۆیان کردووە وسـەرپێچیان لەفەرمانەکانـی خوا کردبێ، جا باکەیـش هەمـوو کشـتوکاڵەکە لەناوبـەرێ و، هیچ سـوودێکی لێوەرنەگـرن، هەر ئا بەو شـێوەیەش خوای گەورە کـاروکردەوەی بێباوەڕەکان بە هۆی کوفرو تاوانەکانیانەوە دەسـڕێتەوەو بێسوود ئەبێـت بۆیان ﴿ وما ظلمهم الله ولكن أنفسـهم يظلمون ﴾ وخوا -لەوە کە لەڕۆژی قیامەتدا کردەوەکانیان بێکەڵك دەبێ- سـتەمی لێ نەکردوون، کەئاوای لێکردبن، بەڵکو خۆیان ستەمیان لەخۆیان کرد، چونکە باوەڕیان بەخوا نەبووو، لەڕێگەیەکی بێ نرخیشـدا

إِنَّ ٱلَّذِينَ كَفَرُواْ لَن تُغۡنِيَ عَنۡهُمۡ أَمۡوَٰلُهُمۡ وَلَآ أَوۡلَٰدُهُم
مِّنَ ٱللَّهِ شَيۡـٔٗاۖ وَأُوْلَٰٓئِكَ أَصۡحَٰبُ ٱلنَّارِۚ هُمۡ فِيهَا خَٰلِدُونَ ١١٦
مَثَلُ مَا يُنفِقُونَ فِي هَٰذِهِ ٱلۡحَيَوٰةِ ٱلدُّنۡيَا كَمَثَلِ رِيحٖ فِيهَا
صِرٌّ أَصَابَتۡ حَرۡثَ قَوۡمٖ ظَلَمُوٓاْ أَنفُسَهُمۡ فَأَهۡلَكَتۡهُۚ وَمَا
ظَلَمَهُمُ ٱللَّهُ وَلَٰكِنۡ أَنفُسَهُمۡ يَظۡلِمُونَ ١١٧ يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ
ءَامَنُواْ لَا تَتَّخِذُواْ بِطَانَةٗ مِّن دُونِكُمۡ لَا يَأۡلُونَكُمۡ خَبَالٗا
وَدُّواْ مَا عَنِتُّمۡ قَدۡ بَدَتِ ٱلۡبَغۡضَآءُ مِنۡ أَفۡوَٰهِهِمۡ وَمَا تُخۡفِي
صُدُورُهُمۡ أَكۡبَرُۚ قَدۡ بَيَّنَّا لَكُمُ ٱلۡأٓيَٰتِۖ إِن كُنتُمۡ تَعۡقِلُونَ ١١٨
هَٰٓأَنتُمۡ أُوْلَآءِ تُحِبُّونَهُمۡ وَلَا يُحِبُّونَكُمۡ وَتُؤۡمِنُونَ بِٱلۡكِتَٰبِ كُلِّهِۦ
وَإِذَا لَقُوكُمۡ قَالُوٓاْ ءَامَنَّا وَإِذَا خَلَوۡاْ عَضُّواْ عَلَيۡكُمُ ٱلۡأَنَامِلَ
مِنَ ٱلۡغَيۡظِۚ قُلۡ مُوتُواْ بِغَيۡظِكُمۡۗ إِنَّ ٱللَّهَ عَلِيمُۢ بِذَاتِ ٱلصُّدُورِ ١١٩
إِن تَمۡسَسۡكُمۡ حَسَنَةٞ تَسُؤۡهُمۡ وَإِن تُصِبۡكُمۡ سَيِّئَةٞ يَفۡرَحُواْ
بِهَاۖ وَإِن تَصۡبِرُواْ وَتَتَّقُواْ لَا يَضُرُّكُمۡ كَيۡدُهُمۡ شَيۡـًٔاۗ
إِنَّ ٱللَّهَ بِمَا يَعۡمَلُونَ مُحِيطٞ ١٢٠ وَإِذۡ غَدَوۡتَ مِنۡ أَهۡلِكَ
تُبَوِّئُ ٱلۡمُؤۡمِنِينَ مَقَٰعِدَ لِلۡقِتَالِۗ وَٱللَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ١٢١

ماڵ و سامانەکەیان بەخت کرد.

بێجگە لە موسڵمانان، کەس مەکەنە هامرازتان:

﴿ ١١٨: ياأيهاالذيـن آمنوا لا تتخذوا بطانـة من دونكم ﴾ ئەی ئەوانەی باوەڕتان هێناوە! بەدەر لە خۆتان، کەسێك مەگرنە دۆست ومەیکەنـە جێـی ڕازونیازی خۆتانو، نهێنییەکانـی خۆتانیان لا بدرکێنن، پێغەمبەر دەفەرموێ: ((خوا هەر پێغەمبەرێکی ناردبێ، یان هەر خەلیفەیەکی دانابێ، دووهاوڕازی بۆداناوە: هاوڕازێکیان فەرمانـی چاکەی پێدەکاو دنەی دەدا لەسـەری، ئەویکەشـیان کاری خراپەی خسـتۆتە بەردەمی وهانیداوە لەسـەری، ئیتر مەر خوا مرۆڤ بپارێزێ)) (فتح الباري). ﴿ لا يألونكم خبالا ﴾ لەکار تێکـدان و زیان پێگەیاندنتان، دریغ ناکەن و کۆڵنادەن ﴿ ودوا ما عنتم ﴾ پێیان خۆشەو ئاواتیانە ئێوە هەر لەدەردو ئازاردا بن ﴿ قد بدت البغضاء من أفواههم وما تخفى صدورهم أكبر ﴾ جگە لەوەش

کە بەئاشکرا دژایەتیتان دەکەن، هێمان ئەو رق و قینەیەش لەدڵیاندا دەیشارنەوە فرەترو گەورەترە لەوەی کە بەزاریاندا دێ، دڵیان پڕە لەپیلان و فروفێڵ بەرامبەرتان ﴿ قد بینا لکم الآیات ﴾ ئێمە نیشانەو بەڵگەی زۆرمان بۆ ڕۆشنکردەوە، هەتا بەو ئایەتانە دۆست ودوژمن لێك بکەنەوە ﴿ إن کنتم تعقلون ﴾ ئەر ئێوە تێ بفکرێن و دەرکی ڕاستیەکان بکەن، ئەزانن کێ بگرنە دۆستو هاوڕاز، بەڵێ زۆر گرنگە موسڵمانان دۆست ونەیاری خۆیان بناسن، زۆریش پێویستە کارو باری خۆیان نەخەنە بەر دەس دوژمنانی دینی خوا، زۆریش مەبەستە نەکرێنە هاورازو کارو باری نهێنی و ئاشکرای موسڵمانان بزانن ﴿ ١١٩: ها أنتم أولاء تحبونهم ولا یحبونکم ﴾ ئاگاداربن ئەی کۆمەڵی باوەڕداران! ئێوە دووڕووەکانتان خۆش دەوێ، کەچی ئەوان قەت ئێوەیان خۆش ناوێ ﴿ وتؤمنون بالکتاب کله ﴾ ئێوە باوەڕتان بە کتێبەکەی خۆتان و، بەکتێبەکەی ئەوانیش هەیە، کەچی ئەوان وانین! ، لەسوورەتی (شوورا: ١٥)داهاتووە: (وقل آمنت بما أنزل الله من کتاب)، وە لەسوورەتی (بەقەرە: ٢٨٥)دا ئەفەرموێ: (..کل آمن بالله وملائکته و کتبه ورسله..) واتە: هەموو باوەڕدارن بەگشت کتێبەکانی خوا، نەك تەنها بەقورئان باوەڕیان هەبێ ﴿ وإذا لقوکم قالوا آمنا ﴾ کاتێکیش پێتان بگەن —بەدووڕوویی‌و ناپاکی خۆیان —دەڵێن: باوەڕمان هێناوە. ﴿ وإذا خلوا عضوا علیکم الأنامل من الغیظ ﴾ کە تەنیا دەبن و لێتان دوور دەکەونەوە، لە بەر رکی‌خۆیان سەرپەنجەیان دەگەزن، واتە: زۆر رقیان لێتانە ﴿ قل موتوا بغیظکم ﴾ ئەی پێغەمبەر! ﷺ بڵێ: دەك بەو دەردو رقەتانەوە بمرن، چونکە هەرنیعمەتی خۆی تەواو دەکات بۆموسڵمانان ﴿ إن الله علیم بذات الصدور ﴾ بەڕاستی خوا بەو نهێنییەی ناودڵیان زۆر زانایە، ئەزانێ چ پیلانێك بەرامبەر بەموسڵمانان لە سینگیاندایە ﴿ ١٢٠: إن تمسکم حسنة تسؤهم ﴾ ئەرچاکەو، خێرێکتان —وەکو دەستکەوتی جەنگی، یان سەرکەوتن— تووش ببێ، پێی نارەحەت دەبنو، خەفەت ومەراقی زۆری پێ‌دەخۆن ﴿ وإن تصبکم سیئة یفرحوا بها ﴾ خۆ ئەر نارەحەتی‌و ناخۆشیەکتان تووش ببێ، ئەوان پێی کەیفخۆش دەبن ﴿ وإن تصبروا وتتقوا لا یضرکم کیدهم شیئا ﴾ وئەگەر ئێوە ئەی موسڵمانان! لە بەرامبەر هەر نارەحەتیەك بێتە ڕێتان بەئارامبن و، لەشکاندنی سنوورەکانی خوا خۆ بپارێزن، ئەوا فرو فێڵەکەیان هیچ زیانێکتان پێ‌ناگەیەنێت ﴿ إن الله بما یعملون محیط ﴾ بێ‌گومان خوا دەورەی هەموو پیلانو کردەوەکانی داونو ئاگادارە پێیان.

خەزای ئوحود:

ئاگاداری: لە ئایەتی (١٢١)ـەوە هەتادەگاتە ئایەتی(١٨٠)ی ئەم سوورەتە، واتە: (٦٠)ئایەتی تەواو، سەبارەت بەجەنگی (ئوحود) هاتوون.. شیاوی ئاماژە بۆکردنە، جەنگی (ئوحود) لەساڵی سێیەمی کۆچیدا روویدا، جابەم شێوەیەش روداوەکە دەس پێ‌دەکاو دەفەرموێ: ﴿ ١٢١: وإذ غدوت من أهلك ﴾ ئەوکاتە وەبیربێنە ئەی پێغەمبەرﷺ! کە لە بەرەبەیاندا ماڵ و منداڵی خۆتت جێ‌هێشتو چوویتە دەرێ بەرەو ئوحود، ئەو ڕۆژە ڕۆژی بەرەبەیانی شەممەو، (٧)ی شەشەڵانی ساڵی سێیەمی کۆچی‌بوو، پەیامبەر ﷺ لەودەمەدا بەخەو دیتبووی کە: شیرەکەی پارچەیەکی لێ‌بۆتەوەو، مانگایەکیشی بۆ سەربڕاوەو، دەستیشی بە زرێیەکی تۆکمەو مەحکەمەوە گرتووە.. دوایی وای لێکدایەوە کەچەند کەسێك لە خزمو هاوەڵانی دەکوژرێنو، کەسێکی نزیکی خۆیشی لەوجەنگەدا پێوەدەبێ‌و، قەڵا مەحکەمەکەیش کەدەستی پێوەگرتبوو شاری مەدینەیە.ئیمامی(موسلیم) ریوایەتی‌کردووە ﴿ تبوئ المؤمنین مقاعد للقتال ﴾ پێگەی جەنگت بۆبڕوادارەکان دیاری دەکرد، پلانی جەنگ و جێگەی سەربازگەت بۆ ڕێك دەخستن، دەستە دەستەت دەکردن، جێگەی تیروەشێن و، جێگەی ئەسپسوارو هەروەها.. ﴿ والله سمیع علیم ﴾ و خوا زۆر ژنەوایە بۆ قسەکانتان کە: مەشوەرتت پێ‌دەکردن و ئەوان چیان پێ‌دەگوتی، زۆر زانایە، دەزانێ چی باشە بۆتان ﴿ ١٢٢: إذ همت طائفتان منکم أن تفشلا ﴾ کە لەوکاتەدا خەریك بوو دوودەستەتان ئەی موسڵمانەکان! لاواز وسست بن و ورە بەردەنو هەڵبێن، ئەوسا پەیامبەر ﷺ بە (یەك هەزار) کەسەوە لە مەدینەوە بەرەو ئوحود چوو، جا لە سەربازگەی بێ باوەڕەکانەوە نزیك‌بوونەوەو بیستتان کە بێ باوەڕەکان (سێ هەزار) کەسن، ئیتر ئەودوو هۆزەی (بەنی سەلەمە)و (بەنی حاریسە) خاو بوونەوەو، ویستیان بەجێت بێڵن و ڕابکەن ﴿ والله ولیهما ﴾ بەڵام خوای سازکارو سەرپەرشتیکار، بەهانایانەوە هاتو سەرەنجام سەری‌خستن بەسەر دوژمنداو نەیهێشت ورەیان برووخێ. بوخاری دەڵێ: جابری کوری عەبدوڵلا —خوا لێی رازی بێ— دەڵێت: ئەم ئایەتەی: (اذهمّت طائفتان منکم ان تفشلا..) لەبارەی ئێمە (دوو تیرەکەی: کورانی حاریسەو، کورانی‌سەلەمە)وە هات، وە لەبەرئەوە کە خوا پێمان فەرموو: (والله ولیهما..) خوا دۆست وسەرپەرشتیاریانە، هەرگیز حەزم نەدەکرد، نەهاتبایەتە خوارەوە! لەبەر ئەوە گوایا نهێنی ئێمە دەخاتە ڕوو!. ﴿ وعلی الله فلیتوکل المؤمنون ﴾ دەبا باوەڕداران تەنها بەخوا

پشت ببەستن، دوای ڕێکخستنی هۆ جەنگییەکان.

بەدرتان لەبیربێ، کەمیشبوون و خواش سەریخستن:

﴿ ١٢٣ : ولقد نصركم الله ببدر وأنتم أذلة ﴾ بێ سۆ لەڕۆژی (بەدر)دا خوابەسەر دوژمندا سەریخستن و، ناتەواوو کەم و بێدەسەڵات و کزولاوازیشبوون، بەڵام چونکە (سەبر) و (تەقوا)تان هەبوو، خوا سەری خستن، ئێستایش ئەر هەروا بمێننەوە، خوا هەر سەرتان دەخات ﴿ فاتقوا الله لعلكم تشكرون ﴾ دەسا هەر لەخوا بترسن و خۆ بپارێزن، بەڵکو بتوانن شوکری بکەن.

ڕووداوی بەدر، ڕۆژی هەینی و، (١٧)ـی مانگی ڕەمەزانی ساڵی دووەمی کۆچی بوو، ژمارەی موسڵمانەکان لەو جەنگەدا (٣١٣) کەس بووو، دوژمنیش -بەهەموو پێداویستییەکی جەنگی ئەوڕۆژەوە- نزیکەی هەزارکەس بوو، لەگەڵ ئەوەشدا خوا هەر سەریخستن، هەتا بزانن کەسەرخستن بەدەستی خوایە، بییەوێت ئەگەرچی پێداویستیشتان ناتەواوبێت، سەرتان دەخات، لەئایەتێکی تردا خوا دەفەرموێ: (ويوم حنين إذأعجبتكم كثرتكم فلم تغن عنكم شيئا..)

فریشتە لە ئوحوددا هاتنە یاریتان:

ڕاڤەکەرانی قورئان قسەیان جیاوازەکە: بەڵێنەکەی خوا بەناردنی فریشتە بۆ هاوکاری موسڵمانەکان، ئاخۆ ڕۆژی بەدر بوو، یان ئوحود؟ (ئیبن جەریر) ڕۆژی بەدەر پەسەند دەکاو پێی وایە ئەر لەئوحوددا بەشدارییان کردبا، موسڵمانەکان نەدەشکان، لەولایشەوە هاوبەشی فریشتە بەسراوە بەسەبرو ئارامی ئەوانەوە، خۆ ئەوان سەبرو ئارامیان نەبوو، هەتا خوا فریشتە بنێرێ بۆهاوکارییان
﴿ ١٢٤ : إذ تقول للمؤمنين ألن يكفيكم أن يمدكم ربكم بثلاثة آلاف من الملائكة منزلين ﴾ ئەودەمە وەبیربێنە ئەی پێغەمبەر! ﷺ (ڕۆژی بەدەر، یان ئوحود) کە بە باوەڕدارەکانت دەگوت: ئاخۆ ئەوەندەتان بەس نەبێ کە: پەروەردگارت لە فریشتەکانی خۆی(سێ هەزار) بنێرێتە خوارێ بۆهاوکاریتان، واتە: هێشتای بەو حاڵەتەشەوە، لەبەر کەمیتان ورەتان نەمابوو. تەفسیرنووس و مێژوونووسەکان لەوەدا هاودەنگن کەخوا لەوڕۆژەدا فریشتەی ناردو جەنگیشیان کرد، (ئەسەر)ێکی زۆرییش هاتووە کە فریشتە بە مێزەرەی سپی و ڕەش و زەردەوە چوونە ناو گۆڕەپانی جەنگەوە. (ئەبوو داوودی مازنی) دەڵێت: لە جەنگی (بەدر)دا کەوتمە دوای کابرایەك تا لەملی بدەم، جاپێش ئەوە من بیگەمێ، دیتم سەری پەڕی و هیچ کەسێکیش لەپێشمەوە نەبوو. ﴿ ١٢٥ : بلى إن تصبروا وتتقوا ﴾ بەڵێ ئەو ئەندازەیە بەسە، ئەرئێوە خۆراگربن و لە سنوورەکانی خوا پارێز بکەن ﴿ ويأتوكم من فورهم هذا ﴾ وخۆ لەم کاتەدا پەلامارتان بدەن ﴿ يمددكم ربكم بخمسة آلاف من الملائكة مسومين ﴾ پەروەردگارتان بەپێنج هەزار فریشتەی نیشانەدار کۆمەکتان دەکات. (ئیبن زوبەیر) دەڵێت: (مسومين)

إِذۡ هَمَّت طَّآئِفَتَانِ مِنكُمۡ أَن تَفۡشَلَا وَٱللَّهُ وَلِيُّهُمَاۗ وَعَلَى
ٱللَّهِ فَلۡيَتَوَكَّلِ ٱلۡمُؤۡمِنُونَ ﴿١٢٢﴾ وَلَقَدۡ نَصَرَكُمُ ٱللَّهُ بِبَدۡرٖ وَأَنتُمۡ
أَذِلَّةٞۖ فَٱتَّقُواْ ٱللَّهَ لَعَلَّكُمۡ تَشۡكُرُونَ ﴿١٢٣﴾ إِذۡ تَقُولُ لِلۡمُؤۡمِنِينَ
أَلَن يَكۡفِيَكُمۡ أَن يُمِدَّكُمۡ رَبُّكُم بِثَلَٰثَةِ ءَالَٰفٖ مِّنَ ٱلۡمَلَٰٓئِكَةِ
مُنزَلِينَ ﴿١٢٤﴾ بَلَىٰٓۚ إِن تَصۡبِرُواْ وَتَتَّقُواْ وَيَأۡتُوكُم مِّن فَوۡرِهِمۡ
هَٰذَا يُمۡدِدۡكُمۡ رَبُّكُم بِخَمۡسَةِ ءَالَٰفٖ مِّنَ ٱلۡمَلَٰٓئِكَةِ مُسَوِّمِينَ
﴿١٢٥﴾ وَمَا جَعَلَهُ ٱللَّهُ إِلَّا بُشۡرَىٰ لَكُمۡ وَلِتَطۡمَئِنَّ قُلُوبُكُم بِهِۦۗ وَمَا
ٱلنَّصۡرُ إِلَّا مِنۡ عِندِ ٱللَّهِ ٱلۡعَزِيزِ ٱلۡحَكِيمِ ﴿١٢٦﴾ لِيَقۡطَعَ طَرَفٗا
مِّنَ ٱلَّذِينَ كَفَرُوٓاْ أَوۡ يَكۡبِتَهُمۡ فَيَنقَلِبُواْ خَآئِبِينَ ﴿١٢٧﴾ لَيۡسَ لَكَ
مِنَ ٱلۡأَمۡرِ شَيۡءٌ أَوۡ يَتُوبَ عَلَيۡهِمۡ أَوۡ يُعَذِّبَهُمۡ فَإِنَّهُمۡ ظَٰلِمُونَ
﴿١٢٨﴾ وَلِلَّهِ مَا فِي ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَمَا فِي ٱلۡأَرۡضِۚ يَغۡفِرُ لِمَن يَشَآءُ
وَيُعَذِّبُ مَن يَشَآءُۚ وَٱللَّهُ غَفُورٞ رَّحِيمٞ ﴿١٢٩﴾ يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ
ءَامَنُواْ لَا تَأۡكُلُواْ ٱلرِّبَوٰٓاْ أَضۡعَٰفٗا مُّضَٰعَفَةٗۖ وَٱتَّقُواْ ٱللَّهَ
لَعَلَّكُمۡ تُفۡلِحُونَ ﴿١٣٠﴾ وَٱتَّقُواْ ٱلنَّارَ ٱلَّتِيٓ أُعِدَّتۡ لِلۡكَٰفِرِينَ
﴿١٣١﴾ وَأَطِيعُواْ ٱللَّهَ وَٱلرَّسُولَ لَعَلَّكُمۡ تُرۡحَمُونَ ﴿١٣٢﴾

بەواتای بەدروشم و بەناوونیشانی دیاریکراوەوە دێنە لاتان: مێزەرەو عەمامەیان زەردەو، لوفکە بە نێوشانیاندا بەربۆتەوە. (ئیبن جەرین) دەڵێت: بەڵگەی بەشداری نەکردنی فریشتە لەجەنگی ئوحوددا، بەهێزترە، تا لەبەڵگەی بەشداری کردونیان، چونکە موسوڵمانەکان ئارام وسەبریان نەبووو نافەرمانی پێغەمبەرمان کرد، لەولاشەوە دڵنیابە ئەگەر بەشداریان کردبا، باوەڕداران تووشی ئەو هەموو کێشەوگرفتانە نەدەبوون وسەردەکەوتن، بەڵام فریشتە لەبەدردا بەشدارییان کرد. ﴿ ١٢٦ : وماجعله الله إلا بشرى لكم ﴾ خوای کارجوان ئەوەیشی هەر بۆئەوە کرد: ببێتە مژدەیەك بۆئێوە ﴿ ولتطمئن قلوبكم به ﴾ وپێیشی دڵنیاو بەئارامبن. واتە: بۆیە خوا فەرمووی: (ألن يكفيكم..) و فریشتەیش هاتن تا ببێ بەمژدە بۆتان و دڵیشتان ئەستوور ببێ و، ئیتر لە زۆری ژمارەی ئەوان نەترسن ﴿ وما النصر إلا من عندالله العزيز الحكيم ﴾ ئەگینە خۆ سەرکەوتن تەنها بەدەستی خوای باڵادەست و کارجوانە، بەهێزو

فریشتەو هۆ ئەسباب نییە، چونکە ئەر بیەوێ سەرتانخات، بێئەوش سەرتان دەخات ﴿ ١٢٧: لیقطع طرفا من الذین كفروا ﴾ خوا ویستی لەو ڕۆژەدا بەشێ لە بێباوەڕان لەناو ببا، ئەوەبوو (٧٠) کەسیان - کە هەندێکیشیان ڕابەروسەرۆك بوون- کوژران، (٧٠) کەسیشیان دیلکران ﴿ أو یکبتهم فینقلبوا خائبین ﴾ یان بۆ ئەوە بیانشکێنێ و ڕیسوایان بکائەر نەکوژران، ئەوجا بە نائومێدی و خەجاڵەتەوە بگەڕێنەوە.

ڕێنماییەکانی ئایەتی (١٢٤-١٢٧):

١) (موجاهید)و (عیکرەمە)و هەندێ تر دەڵێن: ئایەتی: (إذ تقول للمؤمنین) پەیمانو بەڵێن بوو بەموسڵمانان کە: ئەگەر (سەبر) و (تەقوا)یان هەبێ خواش بەژمارەیەك لەفریشتە پشتیوانیان لێدەکا، ئەمەش لەبەدردا ئاشکراو ڕوون بوو، بەڵام لە ئوحوددا نافەرمانیان لەفەرمانەکەی پەیامبەر ﷺ کرد، ئیتر ئەوهاوکاری و یارمەتییە نەهات و، ئەوانیش تێك‌شکان.

٢) بۆسەرکەوتن ئەگەرچی دەبێ، ژمارەی هاوسەنگ وچەك و تەقەمەنی پێویست هەبێ، بەڵام لەگەڵ گشت ئەمانەیشدا سەرکەوتن تەنیا هەربەدەستی خوایە، لە (بەدر)دا فریشتە لە دیمەنی مرۆدا بە واقعیی بەشداربوون وجەنگیان کرد.

﴿ ١٢٨: لیس لک من الأمر شئ أو یتوب علیهم ﴾ تۆ هیچ کارێکت بەکاری ئەوانەوە نییە، چونکە یا تەوبەیان لێوەردەگرێ و موسڵمان دەبن ﴿ أو یعذبهم ﴾ وەیان ئازارو سزایان دەدات، ئەگەر بەردەوام بن لەسەر بێباوەڕی ﴿ فإنهم ظالمون ﴾ چونکە بەڕاستی ئەوانە ستەمکارنو، شایانی سزان.پێشەوا (موسلیم) دەڵێ: کاتێ لە (ئوحود)دا پەیامبەر ﷺ ددانی پیرۆزی شکاو ڕوخساری جوانی خوێناوی بوو، فەرمووی: ئاخۆ گەل وهۆزێ ئاوا دەم وچاوی پەیامبەرەکەیان خوێناوی بکەن، دەبێ چۆن بەختیارو سەرفرازبن، واتە: خوایە تۆڵەیان لێبسێنە؟ ئیمامی(بوخاری) دەڵێ: یەکەیەکە ناوی دەهێنان، پێشەوا(ئەحمەد) دەڵێ: لە ناویاندا ناوی ئەم سێ کەسەی هێنا: (حاریس، سوهەیل، سەفوان) دەرەنجامیش تەوبەیان کرد و گەڕانەوە ﴿ ١٢٩: ولله مافی السموات وما فی الأرض ﴾ هەرچی لە ئاسمانەکان ولەزەویدایە، هەر موڵکی خوایەو خۆی بالادەستە ﴿ فیغفر لمن یشاء و یعذب من یشاء ﴾ حەز بکا لە هەرکەسێك ببوورێ شیاویش بێت، دەبووری، لە هەرکەسیش حەزبکاو شیاوبێت، سزای ئەدا ﴿ والله غفور رحیم ﴾ وخوا زۆرلێبوە ردەو میهرەبانە.

سوود خواردن (زۆر و کەمی) حەرامە:

﴿ ١٣٠: یاأیهاالذین آمنوا لا تأكلوا الربا أضعافا مضاعفة ﴾ ئەی ئەوانەی باوەڕتان هێناوە! سوود، چین لەسەر چین مەخۆنو وەری مەگرن، وەك سەردەمی نەفامی، دەچوون بۆ نموونە: (١٠٠) دیناریان ئەدا بە (٣٠٠) دینار.. چونکە لەبنەرەتدا سوود بەهەموو جۆرێ شتێکی حەرامکراوە: وەك لەجێگایەکیتردا ئەفەرموێ: (.. وحرم الربا..) ﴿ واتقواالله لعلكم تفلحون ﴾ دەسا لەخوا بترسن و لەنافەرمانی خۆتان پارێزن، بەشکو بەختیار بن وبیبەنەوە ﴿ ١٣١: واتقوا النارالتی أعدت للكافرین ﴾ ولەو ئاگرەی بۆ بێباوەڕان ئامادەکراوە خۆ پارێزن ﴿ ١٣٢: وأطیعوا الله والرسول لعلكم ترحمون ﴾ لەخواو لەپەیامبەر گوێرایەڵی بکەن، بەتایبەتی لەسوود خۆتان پارێزن، بەڵکو بەر ڕەحمەتی خوا بکەون. سوود خۆری بانقەکانی ئەمڕۆیش، لەسوود خۆری جاهیلیەتی ئەوکاتە دژوارترو خراپترە، چونکە ئەو ڕۆژە کەسێك شتێکی ئەفرۆشت بە شتێکی دی، ئەگەر کاتی هاتباو نرخەکەی نەبووبا بیدا، ئەوا دوای دەخست و زیادی دەکردبۆی، بەڵام ئێستا هەر یەکەمجار دراوێ دەدرێ بەدراوێ تا ماوەیەك، لەگەڵ ڕەچاوکردنی زیادەیەکەیش، پاشانیش دەس بەجێ لەسەری تۆمار دەکرێ.

پەلە بکەن لەئەنجامدانی کارە خێرەکاندا:

﴿ ١٣٣: وسارعوا إلى مغفرة من ربكم ﴾ پەلەو چەسپانی بکەن بۆ کردنی ئەو شتانە ئەبنە هۆی لێبووردنی پەروەردگارتان ﴿ وجنة عرضها السموات والأرض ﴾ وچوونە بەهەشتێکی فراوانیواوە کە: هەر پانتاییەکەی بە ئەندازەی ئاسمانەکان و زەوییە، بەڵێ.. لە سوورەتی(حەدید-٢١)یشدا هاتووە: (سابقوا إلى مغفرة من ربكم وجنة عرضها كعرض السماء والأرض). جارێکیان نوێنەری (هێرەقل) بەنامەیەکەوە هاتەلای پەیامبەر ﷺ لەنامەکەیدا نووسرابوو: ئەی موحەممەد! تۆ لە نامەکەتدا بانگت‌کردوین بۆ بەهەشتێك دەڵێیت: هەر پانتاییەکەی بەئەندازەی پانتایی ئاسمان وزەوییە، جائەرئەمە وا بێ، ئەی دۆزەخ لە کوێیە؟ پەیامبەر ﷺ فەرمووی: ((فَأَيْنَ اللَّيلُ إذا جاء النهارُ؟)) واتە: کە ڕۆژهات، شەو دەبێ لەکوێ بێو چی لێبێت؟. (پێشەوا ئەحمەد). ﴿ أعدت للمتقین ﴾ ئامادە کراوە (ئەو بەهەشتە) بۆ پارێزکاران. زانایان دەڵێن: ئەم ئایەتە بەڵگەیە بۆ ئەوە کە ئێستا بەهەشت ئامادە کراوەو هەیە.

هێندێ له‌په‌سنی به‌هه‌شتیه‌کان:

ئینجا خوا هه‌ندێ سیفاتی به‌هه‌شتییه‌پارێزکاره‌کان باس ئه‌کاوده‌فه‌رموێ: ﴿ ١٣٤: الذین ینفقون فی السرآء والضرآء ﴾ پارێزکاره به‌هه‌شتییه‌کان ئه‌وکه‌سانه‌ن که‌له خۆشی وناخۆشیدا، له بوون ونه‌بووندا، ئه‌وان دارایی ئه‌به‌خشن ﴿ والکاظمین الغیظ ﴾ و رك و غه‌زه‌بی خۆیان – له‌کاتی تووره بوندا – ده‌خۆنه‌وه‌و کاری پێناکه‌ن ﴿ والعافین عن الناس ﴾ و له‌هه‌ڵه‌ی مه‌ردم خۆش ده‌بن و تۆڵه‌ناسێنن ﴿ والله یحب المحسنین ﴾ وخوایش خێرخوازانی خۆش ئه‌وێ﴿ ١٣٥: والذین إذا فعلوا فاحشة ﴾ وهه‌رکه کارێکی دزێوو ناشیرین بکه‌ن، واته: گوناهێکی گه‌وره ئه‌نجام بده‌ن ﴿ أو ظلموا أنفسهم ﴾ یان سته‌م له‌خۆ بکه‌ن،واته: گوناهێکی بچووك بکه‌ن ﴿ ذکروا الله فاستغفروا لذنوبهم ﴾ به تالووکه‌و به‌په‌له، خوا یادده‌که‌نه‌وه‌و، داوای لیبووردنی گوناهه‌کانیانی لێده‌که‌ن ﴿ ومن یغفر الذنوب إلاالله ﴾ جاده‌بێ –بێجگه له‌خوا– کێ گوناهان بپۆشێ؟ ﴿ ولم یصروا علی ما فعلوا وهم یعلمون ﴾ جا ئه‌وانه له‌سه‌ر تاوان وگوناحێ زانیویانه هه‌ڵه‌یه، سوور و به‌رده‌وام نین، خۆشیان ئه‌زانن که سوور بوون له‌سه‌ر گوناح کارێکی زۆر خراپ و ناپه‌سه‌نده‌و، ده‌شزانن هه‌رکه‌سێك ته‌وبه بکات، خوا لێیوه‌رده‌گرێت. په‌یامبه‌ر ﷺ ئه‌فه‌رموێ: ((ما أَصَرَّ مَنِ اسْتَغْفَرَ وإِنْ عَادَ فِی الیوم سبعین مرة)) ئه‌بوو یه‌علی وئه‌بووداوود. ﴿ ١٣٦: أولئك جزاؤهم مغفرة من ربهم ﴾ ئه‌و انه پاداشتیان لای‌په‌روه‌ردگاریان به‌خشین ولیبووردنه ﴿ وجنات تجری من تحتها الانهار ﴾ و چه‌ند باخێکی به‌هه‌شته، که‌چه‌ندین جۆگه‌و رووبار به‌به‌ریاندا تێده‌په‌ڕێ ﴿ خالدین فیها ﴾ و به‌هه‌تا هه‌تاییش تێیدا ئه‌مێننه‌وه ﴿ نعم أجر العاملین ﴾ ئه‌ها! چه‌ن چاکه پاداش و کرێی ئاکارچاکان.

حیکمه‌تی رووداوه‌که‌ی ئوحود:

﴿ ١٣٧: قد خلت من قبلکم سنن ﴾ به‌ڕاستی پێش ئێوه‌یش روویدا چه‌ند رێ ویاسایه‌ك،وه‌ك ئه‌وه له‌ئێوه‌روویدا –ئه‌ی‌هاوه‌ڵان– له‌ئوحوددا! به‌ڵام ده‌رئه‌نجام خوا سه‌ری‌خستن به‌سه‌رکافره‌کاندا، ده‌سا مژده‌بێت ئێوه‌یش سه‌رده‌که‌ون. ﴿ فسیروا فی الأرض فانظروا کیف کان عاقبة المکذبین ﴾ جا بچن به‌سه‌رزه‌ویدا وبنۆڕن پاشه‌ڕۆژی به‌درۆخه‌ره‌وان و بێباوه‌ڕان چۆن بووه؟ ﴿ ١٣٨: هذابیان للناس ﴾ ئه‌م قورئانه وتارو روونکردنه‌وه‌یه‌کی‌گه‌وره‌یه بۆگشت مه‌ردم،هه‌مووشتێ رووننده‌کاته‌وه‌و، حاڵی‌گه‌لانی رابووردووش به‌یانده‌کات، چاك وایه پێی ژیرببن ﴿ وهدی وموعظة للمتقین ﴾ رێنمایی و ئامۆژگارییشه بۆ خۆپارێزان،چونکه به‌پله‌ی یه‌کم ئه‌وانن پێی به‌هره‌مه‌ند ده‌بن وگوێڕایه‌ڵ ده‌بن.

ئینجا خو له‌به‌رامبه‌ر رووداوه‌که‌ی (ئوحود)ـه‌وه دڵ نه‌واییان ده‌کاو ده‌فه‌رموێ: ﴿ ١٣٩: ولا تهنوا ولا تحزنوا ﴾ له‌جیهاد سست و کزو

۞ وَسَارِعُوٓاْ إِلَىٰ مَغۡفِرَةٖ مِّن رَّبِّكُمۡ وَجَنَّةٍ عَرۡضُهَا
ٱلسَّمَٰوَٰتُ وَٱلۡأَرۡضُ أُعِدَّتۡ لِلۡمُتَّقِينَ ١٣٣ ٱلَّذِينَ يُنفِقُونَ
فِي ٱلسَّرَّآءِ وَٱلضَّرَّآءِ وَٱلۡكَٰظِمِينَ ٱلۡغَيۡظَ وَٱلۡعَافِينَ
عَنِ ٱلنَّاسِۗ وَٱللَّهُ يُحِبُّ ٱلۡمُحۡسِنِينَ ١٣٤ وَٱلَّذِينَ إِذَا
فَعَلُواْ فَٰحِشَةً أَوۡ ظَلَمُوٓاْ أَنفُسَهُمۡ ذَكَرُواْ ٱللَّهَ فَٱسۡتَغۡفَرُواْ
لِذُنُوبِهِمۡ وَمَن يَغۡفِرُ ٱلذُّنُوبَ إِلَّا ٱللَّهُ وَلَمۡ يُصِرُّواْ عَلَىٰ
مَا فَعَلُواْ وَهُمۡ يَعۡلَمُونَ ١٣٥ أُوْلَٰٓئِكَ جَزَآؤُهُم مَّغۡفِرَةٞ
مِّن رَّبِّهِمۡ وَجَنَّٰتٞ تَجۡرِي مِن تَحۡتِهَا ٱلۡأَنۡهَٰرُ خَٰلِدِينَ
فِيهَاۚ وَنِعۡمَ أَجۡرُ ٱلۡعَٰمِلِينَ ١٣٦ قَدۡ خَلَتۡ مِن قَبۡلِكُمۡ سُنَنٞ
فَسِيرُواْ فِي ٱلۡأَرۡضِ فَٱنظُرُواْ كَيۡفَ كَانَ عَٰقِبَةُ ٱلۡمُكَذِّبِينَ
١٣٧ هَٰذَا بَيَانٞ لِّلنَّاسِ وَهُدٗى وَمَوۡعِظَةٞ لِّلۡمُتَّقِينَ ١٣٨
وَلَا تَهِنُواْ وَلَا تَحۡزَنُواْ وَأَنتُمُ ٱلۡأَعۡلَوۡنَ إِن كُنتُم مُّؤۡمِنِينَ
١٣٩ إِن يَمۡسَسۡكُمۡ قَرۡحٞ فَقَدۡ مَسَّ ٱلۡقَوۡمَ قَرۡحٞ مِّثۡلُهُۥۚ
وَتِلۡكَ ٱلۡأَيَّامُ نُدَاوِلُهَا بَيۡنَ ٱلنَّاسِ وَلِيَعۡلَمَ ٱللَّهُ ٱلَّذِينَ
ءَامَنُواْ وَيَتَّخِذَ مِنكُمۡ شُهَدَآءَۗ وَٱللَّهُ لَا يُحِبُّ ٱلظَّٰلِمِينَ ١٤٠

بێ هێز مه‌بن و، خه‌فه‌ت مه‌خۆن ﴿ وأنتم الأعلون ﴾ چونکه هه‌ر ئێوه‌ن به‌رزو زاڵ، ده‌رئه‌نجامیش سه‌ر ده‌که‌ون ﴿ إن کنتم مؤمنین ﴾ ئه‌گه‌ر باوه‌ڕتان ببێ. به‌ڵێ. بێگومان بیروباوه‌ڕی موسڵمانان به‌زرتره، په‌یڕه‌وو پرۆگرامیان شیاوتره ﴿ ١٤٠: إن یمسسکم قرح فقد مس القوم قرح مثله ﴾ خۆئه‌گه‌ر ئێوه برینداریتان تووشبوو له ئوحود، بێگومان ئه‌وخه‌ڵکه دوژمنه‌شتان (واته: هاوبه‌شدانه‌ره‌کان) وه‌ك ئێوه بریندار بوون و، تووشی هه‌مان زام هاتن‌له‌جه‌نگی به‌دردا، هه‌رله‌م سووره‌تی (ئالی عیمران – ١٤٣) دا هاتووه: (ولقد کنتم تمنون الموت من قبل أن تلقوه فقد رأیتموه وأنتم تنظرون) دیسانه‌وه له‌هه‌مان سووره‌ت، ئایه‌تی (١٤٠)دا ئه‌فه‌رموێ: (ویتخذ منکم شهداء)، وه ئایه‌تی (١٥٢)ی ئه‌م سووره‌ته ئه‌فه‌رموی: (حتی إذا فشلتم وتنازعتم فی الأمر وعصیتم من بعد ما أراکم ما تحبون منکم من یرید الدنیا ومنکم من یرید الآخرة ثم صرفکم عنهم لیبتلیکم) وله ئایه‌تی (١٥٣)یشدا ئه‌فه‌رموێ: (إذ تصعدون

ولا تلـوون على أحد والرسـول يدعوكم في اخراكم) مەبەسـتیش لەزەخم وبرینی موسڵمانەکان ئەوەبوو کەئەم چەند ئایەتەو وێنەیان دەستنیشـانیانکرد، برینی هاوبەشدانەرەکانیش (سوورەتی ئەنفال ـــ ١٣،١٢) ئاماژەی بـۆ ئەکاو دەفەرموێ: (إذ يوحي ربک إلى الملائكة إني معكم فثبتوا الذين آمنوا سألقي في قلوب الذين كفروا الرعب فاضربوا فوق الأعناق واضربوا منهم كل بنان * ذلک بأنهم شاقوا الله ورسوله ومن يشـاقق الله ورسوله فإن الله شديد العقاب) دەشـگونجێ کە زام و نارەحەتی هەردوولا هەر لەرۆژی (ئوحود)دا بووبـێ. ﴿ وتلک الأيام نداولها بيـن الناس ﴾ ئێمە ئەم رۆژگارەی سەرکەوتن و، تێکشکانە، لەنێو مەردمدا دەستاو دەستی پێ دەکەین، رۆژێ بـۆ ئێوەیەو، رۆژێکیش بۆئەوان ﴿ وليعلم الله الذين آمنوا ﴾ بۆ ئەوە لەدونیادا خوا ئەو کەسـانە دەربخاو بەخەڵکیان بناسـێ باوەریان هێناوە، هەموو کەسـێك بزانـێ ئەوانە لەکاتی تەنگانەدا چــەن بەئارامــن. بەڵێ..بـاوەرداران ناسـران و لەتاقیکردنەوەدا دەرچــوون و، درێژەیان بـەکاری خۆیانـداو، هەرگیزیش بیریان لەگەرانــەوەو خۆدزینــەوە نەکـرد لەئوحـود، (عەبدوڵڵای‌کوری ئوبەی کوری سـەلوول)ی‌ناپاك ودوورا نەبێ، کەبەخۆیو (٣٠٠) کەســەوە پاشەکشـەیکرد بـۆ مەدینە،هەرئەوکارەی‌ئەویشـبوو، (بەنی‌حاریسە)و(بەنی‌سەلەمە)ی‌تووشـی دوودڵی‌کردو خەریك بوو تێك‌بشـکێن وبگەرێنــەوە، جالــم جەنگەدا موسڵمانەکان (٧٠) شـەهیدیان دا، چواریان بارکەران بوون و،لەنێوانیاندا (حەمزە)ی مامی پەیامبەرو ﷺ (موسـعەب) بەدی دەکران، ئەوانی‌تر گشـت لەئەنسـار بوون(خوا لەهەموان رازیی بێت) بێ‌گومان بەوجیهادو چوونــە گۆرەپانــەی جیهادەوە پــاك و ناپاك لێـك جیاکرایەوە، بــاوەردارو بێ‌بــاوەر دەردەکــەوت ﴿ ويتخـذ منكـم شـهداء ﴾ وەچەند شەهیدێکیشــتان لێوەرگرێ، واتە: لەرێی خوادا بکوژرێن ورێزتــان لێ بنێ بەشـەهیدیی‌و، بۆدواییش پــتر دیفاع وبەرەوانی لەدینەکـەی خوا بکەن ﴿ والله لايحب الظالمين ﴾ وخوا خەڵکانی ستەمکاری خۆش ناوێ ﴿ ١٤١: وليمحص الله الذين آمنوا ويمحق الكافرين ﴾ وتا ئەو موسـڵمانە راسـتانە لەبێژنگبداو،کافرەکانیش لەناو بباوبفەوتێن،واتە: موسـڵمانی سەنگەر، لەموسڵمانی‌خەوت وخەوالۆ دەرکەوێت. جا لەبەر ئەمانە گشت، خوادەستورو بریاری جەنگیدا لەگەڵ موشریکان.

بێ ئەزموون چۆن دەچنە بەهەشت؟:

﴿ ١٤٢: أم حسبتم أن تدخلوا الجنة ﴾ ئاخۆ ئێوە پێتان وایە، هەروا بێ‌تاقیکردنەوە بەکوشـتارو جیهاد، بەئاسانی بچنە بەهەشتەوە؟ ﴿ ولما يعلم الله الذين جاهدوا منكم ويعلم الصابرين ﴾ کەهێشـتا جیهادکەرانوخـۆ راگرانتــان -لەگورەپانــی جەنگــدا- لای‌خوا دەرنەکەوتوون وتاقینەبوونەتەوە. واتە: خوا حەزدەکا ببینێ‌ئەوانەی جیهــاد دەکەن و ئەوانەی ئــارام دەگرن، وەلەم ئایەتەشـدا خوا موسـڵمانەکان هەڵدەنــێ لە سـەرجیهاد و لەسەرسـەبر،چونکە بەهەشت بێ‌تاقیکردنەوە بۆ هیچ کەسێك دەست نادا، هەروەك لەم چەن ئایەتەیشدا روونکراوەتەوەو دەفەرموێ: (أم حسبتم أن تدخلوا الجنة ولما يأتكم مثل الذين خلوا من قبلكم مستهم البأساء والضراء وزلزلوا حتى يقول الرسـول والذيـن آمنوا معه متى نصر الله ألا إن نصر الله قريب) (بەقەرە: ٢١٤)، و یان لە سوورەتی (تەوبە: ١٦)دا هاتووە: (أم حسبتم أن تتركوا ولما يعلم الله الذين جاهدوا منكم ولم يتخـذوا من دون الله و لا رسـوله ولا المؤمنين وليجة والله خبير بما تعلمون) یان دەفەرموێ (ألم * أحسـب الناس أن يتركوا أن يقولوا آمنا وهم لا يفتنـون * ولقد فتنا الذين من قبلهم فليعلمن الله الذين صدقوا وليعلمن الكاذبين) (عەنکبـووت/٣،١). بەڵێ..ئەوانەی وا کاتی خۆی ئامادەی جەنگی (بەدر) نەبوون، ئاواتیان دەخواسـت جەنگێکیان بۆ سـاز ببێ، هەتا لەپێناو دینی‌خوا بجەنگێن و، بە پلەی شـەهیدی بگەن، وەیان کافران بشـکێنن، کەچی‌ئەو حەلە جەنگەکە فەرزکراو دەبوو بێنە گۆرپانی جیهادەوەو بەئارامبن، وادەر نەچوون! ئەوجا خوا فەرمووی: ﴿ ١٤٣: ولقد كنتم تمنون الموت من قبل أن تلقوه ﴾ سوێند بەخوا ئێوە بەر لەوە ئەمرۆ لەگەڵ مەرگدا رووبەروو ببنەوە، ئاواتی مردنتان دەخواست! ﴿ فقد رأيتموه وأنتم تنظرون ﴾ سا وا بینیتان و سەیرتان دەکرد،واتە: هۆیەکانی‌مردنتان بینی و سـەیرتان دەکرد براکانتان دەکوژرێــن و نزیك بوو ئێوەش بکوژرێن، دەســا جەنگ بکەن وتێ‌بکۆشــن. پێغەمبەر دەفەرموێ: ((لاتَتَمَنّوْا لِقاءَالعَدُوّ،وَسَـلُوا العافيَةَ، فَإذالَقيتُمُوهمُ فَاصْبِرُوا، وَاعْلَموا أَنّ الجنّةَ تحتَ ظِلالِ السُـيُوفِ)) واتە ئاواتــی رووبەرووبوونەوەی دوژمــن مەخوازن،هەمیشــەلەخوا بخوازن لەبەلاّتــان دوورگرێ، جائــەر رۆژێکیش بەدوژمن گەیشــتن بەئارامبــن، چاکیش بزانن بەهەشت لەژێر سێبەری شیرەکاندایە.

دەنگۆی مردنی پێغەمبەر ﷺ لە ئوحود:

(ئیــبن قومەیئە)ی موشـریك لەئوحودا بەردێکــی بۆ پەیامبەر ﷺ هەڵــداو ددانی پــیرۆزی شـکاندو، هاتە پێشــەوە بیشـیکوژێ، بەڵام(موسعەب) پەلاماری دایەو نەیهێشت، کەچی لە پاڵ ئەوەدا موسـعەبی شــەهیدکردو، جارێشــیدا کە: موحەممەدم کوشت، چونکە سەروسیماو شێوەی پێغەمبەرو موسعەب زۆر لەیەك ئەچوو،

وایزانــی پێغەمبەری کوشــتووە، جا بــەو دەنگــۆو پڕوپاگەندەیە هەندێ لەهاوەڵان خاوبونەوەو ترســان وگۆڕەپانیان بەجێ‌هێشــت و، خوایــش فەرمووی: ﴿ ١٤٤: و ما محمد إلا رســول قد خلت مــن قبله الرســل ﴾ موحەممەدیش تەنهــا هەرپێغەمبەرێکەو چیتر نییە، بەرلەویش گەلێ پەیامبەرانی تر هاتوونو ڕۆیشتوون و مردوون ودینەکەشیان دوای خۆیان هەر ماوەتەوە، ئەمیش هەر وەك ئەوان وایــە ﴿ أفإن مات أو قتل انقلبتم علی أعقابکم ﴾ باشــە! ئەر ئەو وەفاتی‌کرد وەك (مووســا)و (عیســا) وەیان کوژراو شەهیدبوو وەك (زەکەریا)و (یەحیا) ئێوە پاشــگەز دەبنــەوەو لەدین وەردەگەڕێن؟ بەڵێ ئەو ڕۆژەکە هاوبەشدانەرەکان بڵاویان کردەوەکە: پەیامبەرﷺ کوژراوە، ترس و بیمێکی زۆر کەوتە دڵی هەندێ لەموسڵمانەکانەوەو لەنێو گۆڕەپانەکەدا سست ولاواز بوون، ئەوسا خوایش بەو ئایەتە گلەیــی لێ‌کردن ﴿ ومن ینقلب علی عقبیه ﴾ خۆ هەرکەســێکیش: پاشــگەز بێتەوەو لەدین وەرگەڕێ ﴿ فلن یضر الله شــیئا ﴾ باچاك بزانێــت کە هەرگیز ناتوانێ زیانێ بەخــوا بگەیەنێت، بەڵکوهەر لەخۆی زیان دەدات ﴿ وسیجزی الله الشاکرین ﴾ دڵنیاشبن کەخوا پاداشتی شوکرانەبژێران ئەداتەوەو سەریان دەخات.

تێبینــی: پێغەمبەرمان موحەممەدﷺ ڕۆژی دووشــەممە هیجرەتی کــرد بۆمەدینەو کاتی چێشــتەنگاو گەیشــتە ئــەوێ، هەر ڕۆژی دووشــەممەش بوو، کۆچی یەکجــاری کردو، بــۆ هەتاهەتاییش گەڕایــەوە لای خوای میهرەبان ودلۆڤان، ڕۆژی ســێ شــەممەو، شــەوی چوار شەممەبوو بە خاك ئەســپاردرا. (ئەنەس) ئەڵێ: ئەو ڕۆژە کــە هیجرەتــی کردو گەییــە (مەدینە)، شــارو دەورووبەری شــار پڕشــنگداربووو گەشــایەوە، ئەو ڕۆژەش کۆچی دوایی‌کرد، تاریکایی‌و خــەم وخەفەت بەجارێ دونیای مەدینەی داپۆشــی، تەنانــەت لێمان تێکچوو بوو و خۆمانمان نەدەناسیەوە، هەربۆیە (عومەری کوڕی خەتاب) وتی: (إنّ الرسولَ لمْ یَمُتْ، ولنْ یَمُوتَ) بێگومانم کە پێغەمبەرﷺ نەمردووەو، ناشمرێ! هەتا (ئەبووبەکر) هێوری کردەوەو چوویە ســەر مێمبەرو وتی: (من کان یعبد محمدا فإن محمدا قد مات، ومن کان یعبد الله فإن الله حی لایموت)، واتە: خەڵکینە! هەرکەســێك موحەممەدی پەرســتبێ، ئەوا موحەممەد مرد، هەرکەســیش خوای پەرستبێت، ئەوا خوا زیندووەو هەرگیز نامرێت. پاشــان ئایەتــی (وما محمد إلا رســول قدخلت من قبله الرسل..)ی بۆ خوێندنەوەو خەڵکەکە هێور بوویەوە.

بەبڕیاری خوا نەبێ هیچ کەسێک نامرێ:

﴿ ١٤٥: وما کان لنفس أن تموت إلا بإذن الله ﴾ هیچ کەسێك چ پەیامبەرو خەڵکی‌تر بەویست و فەرمانی خوا نەبێ نامرێ، واتە: مردن پێش وپاش ناکاو، لای خوا ماوەی بۆدیاریکراوەو، نەبەچوونە جیهادەوە -بەر لەکات وساتی خۆی- زوودێت، وە نە بەپاڵدانەوەو خــۆ لەجیهاد دزینــەوە دوا دەکەوێت ﴿ کتابا مؤجــلا ﴾ مردنی هەرکەسێك، کاتی نووسراوەو تۆمار کراوە، ئیتر خۆشاردنەوەی بۆ

وَلِيُمَحِّصَ ٱللَّهُ ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ وَيَمۡحَقَ ٱلۡكَٰفِرِينَ ﴿١٤١﴾ أَمۡ
حَسِبۡتُمۡ أَن تَدۡخُلُواْ ٱلۡجَنَّةَ وَلَمَّا يَعۡلَمِ ٱللَّهُ ٱلَّذِينَ جَٰهَدُواْ
مِنكُمۡ وَيَعۡلَمَ ٱلصَّٰبِرِينَ ﴿١٤٢﴾ وَلَقَدۡ كُنتُمۡ تَمَنَّوۡنَ ٱلۡمَوۡتَ مِن
قَبۡلِ أَن تَلۡقَوۡهُ فَقَدۡ رَأَيۡتُمُوهُ وَأَنتُمۡ تَنظُرُونَ ﴿١٤٣﴾ وَمَا مُحَمَّدٌ
إِلَّا رَسُولٞ قَدۡ خَلَتۡ مِن قَبۡلِهِ ٱلرُّسُلُۚ أَفَإِيْن مَّاتَ أَوۡ قُتِلَ
ٱنقَلَبۡتُمۡ عَلَىٰٓ أَعۡقَٰبِكُمۡۚ وَمَن يَنقَلِبۡ عَلَىٰ عَقِبَيۡهِ فَلَن يَضُرَّ
ٱللَّهَ شَيۡـٔٗاۗ وَسَيَجۡزِي ٱللَّهُ ٱلشَّٰكِرِينَ ﴿١٤٤﴾ وَمَا كَانَ
لِنَفۡسٍ أَن تَمُوتَ إِلَّا بِإِذۡنِ ٱللَّهِ كِتَٰبٗا مُّؤَجَّلٗاۗ وَمَن يُرِدۡ
ثَوَابَ ٱلدُّنۡيَا نُؤۡتِهِۦ مِنۡهَا وَمَن يُرِدۡ ثَوَابَ ٱلۡأٓخِرَةِ نُؤۡتِهِۦ
مِنۡهَاۚ وَسَنَجۡزِي ٱلشَّٰكِرِينَ ﴿١٤٥﴾ وَكَأَيِّن مِّن نَّبِيّٖ قَٰتَلَ مَعَهُۥ
رِبِّيُّونَ كَثِيرٞ فَمَا وَهَنُواْ لِمَآ أَصَابَهُمۡ فِي سَبِيلِ ٱللَّهِ وَمَا ضَعُفُواْ
وَمَا ٱسۡتَكَانُواْۗ وَٱللَّهُ يُحِبُّ ٱلصَّٰبِرِينَ ﴿١٤٦﴾ وَمَا كَانَ قَوۡلَهُمۡ
إِلَّآ أَن قَالُواْ رَبَّنَا ٱغۡفِرۡ لَنَا ذُنُوبَنَا وَإِسۡرَافَنَا فِيٓ أَمۡرِنَا وَثَبِّتۡ
أَقۡدَامَنَا وَٱنصُرۡنَا عَلَى ٱلۡقَوۡمِ ٱلۡكَٰفِرِينَ ﴿١٤٧﴾ فَـَٔاتَىٰهُمُ ٱللَّهُ
ثَوَابَ ٱلدُّنۡيَا وَحُسۡنَ ثَوَابِ ٱلۡأٓخِرَةِۗ وَٱللَّهُ يُحِبُّ ٱلۡمُحۡسِنِينَ ﴿١٤٨﴾

چییە لەگۆڕەپانی جیهاد، خوا دەفەرموێ: (وما یعمر من معمر ولا ینقص من عمره إلا فی کتاب..) ﴿ ومن یرد ثواب الدنیا نؤته منها ﴾ هەرکەسێك لەهەوڵەکانیدا تەنیا پاداشتی ئەم دونیایە حەز لێ‌بکا، واتە: تەنیا دەســتکەوتی جەنگی پێش چاو بگرێ ئێمەش بەشــی لێ‌دەدین، واتە: ئەویش بەدەســتی خوایــە بیدا، یا نەیدا ﴿ ومن یرد ثواب الأخرة نؤته منها ﴾ هەرکەســێکیش خۆشــی‌و نیعمەتی دوارۆژی گەرەك بێ، خوا هەرپێی‌دەدا، واتە: کەسێ هەربۆ دونیا بکۆشــێت، خوا مەیلی لەچەند بێــت دەیداتێ، بەڵام لە قیامەتدا بێبەش دەبێ، هەرکەســیش بۆ قیامەت هەوڵ‌بدات، ئەوا قیامەت مسۆگەرەو، لەدونیاشدا -ئەرمەیلی هەبێ- بەشی‌دەدات، کەوابوو دونیاو قیامەت هەرلای خوایە ﴿ وســنجزی الشاکرین ﴾ بێ‌گومان لەدونیاولەقیامەتــدا پاداشتی‌سوپاسگوزاران دەدەینەوە، ئەوانەی کەخۆیان ڕاگرت لەگۆڕەپانی جەنگدا لەهەردوولا سەربەرزن.

بۆدڵدانەوەی ئیماندارەکانی ئوحود:

﴿ ١٤٦ : و كأيـن من نبي قاتل معه ربيون كثير ﴾ پەیامبەرانێکی زۆر لە ڕێی خوادا جەنگان و، لەگەڵ ئەوانیشـدا کۆمەڵێکی زۆری زانای خواپەرست وصالح، شـان بە شانیان لەبەر بەرزکردنەوەی وشـەی خـوا، جەنگـان و تووشـی ئێـش وئازارێکی‌زۆربـوون وهەندێکیشـیان کوژران(وەکـو ئێوە) ﴿ فما وهنـوا لما أصابهم في سبيل الله ﴾ کەچی‌ئەوانەشـیان، وا مـان ونەکوژران، لەبەرئـەو نارەحەتییـە لەرێـی خـوادا دووچاریان بوو، هیـچ وەخت لاوازو خاوو بێ‌هێز نەبوون ﴿ وما ضعفوا ﴾ وبێ تین وسسـتیش نەبوون لەجیهاد ﴿ ومااسـتكانوا ﴾ وسەریشـیان بۆدوژمن دانەخست و، پشـتیان لەجیهاد هەڵنەکرد دەسـا ئێوەیش ئەی یارانی ئوحود! هەرگیز ماندوو نەبن ونەپسێن وبەئارامبن ﴿ والله يحب الصابرين ﴾ خواش خەڵکانی‌خۆگرو بەئارامی خۆش دەوێ، ئەوانەی کە هێزی دەروونیان ناپسێت و، تەسلیم بەدوژمن نابن و خۆ بەدەستەوە نادەن ﴿ ١٤٧ : وماكان قولهم إلا أن قالوا ربنا اغفر لنا ذنوبنا ﴾ پاش ئەو هەموو بەڵاو نەهامەتانەشـیان هەردەیانگوت: پەروەردگارەکەمان! لەگوناحمـان خۆش‌ببـە ﴿ وإسـرافنا فـي أمرنـا ﴾ و لەدرێغی‌و زیادەڕەویمان ببۆشـە ﴿ وثبت أقدامنا ﴾ ویتەوتر پێمان داچەقێنە لەگۆرەپانی جەنگدا، تاهەرگیز نەپسـێین وهەڵنەیەین ﴿ وانصرنا على القـوم الكافرين ﴾ سـەرمان بخە بەسـەر هـۆزی کافراندا. بـەڵێ.. پاش ئەوجیهـادە درێژوو بێ وچانـە داوای دەوڵەمەندیی و پاداشـتی دونیا ناکەن و، لەگەڵ خـوای خۆیاندا زۆر بە وێالاو و بـە ئەدەبەوە دێنە ئاخافتن، بۆیە داوای هیچ شـتێکی دونیایان لێ‌نەکرد بۆخۆیان، جا لەبەرامبەر ئەوەشـەوە خوا هەمووشـتێکی پێ‌دان، لەهەمان کاتدا ئەم ئایەتی (وكأين من نبي) سەرزەنشتیشە بـۆ هەڵهاتووەکانی رۆژی ئوحود، واتە: هەق نەبوو ئێوەش هەڵێن وپێغەمبـەر ﷺ لەگۆرەپانـدا بەجێ‌بێڵن ﴿ ١٤٨ : فآتاهم الله ثواب الدنيا وحسـن ثواب الآخرة ﴾ ئینجا لەبەرئەوە خوایش پاداشـتی دونیاو ئاخرەتی پێ‌دان لەدونیا سـەری خسـتن و چاکەو پاداشی دوا رۆژیشـی پێ‌دان، واتـە: لیبووردن و بەهەشـتی خۆی دانێ ﴿ والله يحب المحسـنين ﴾ بـەردەوام خوا ئـاکار چاکانی خۆش ئەوێ بەراستی ئەوان جیهادی چاکیان کرد بۆخوا.

شوێنی فات و فیتی خوانەناسان مەکەون:

هەرکـە دوورازەکان لەئوحود گەڕانەوە خـێرا کردیانە فات وفیت لەموسـڵمانەکان وگوتیـان: ئەگـەر ڕاسـت‌بووبا موحەممـەد ﷺ پەیامبەرە، ئێـوە ئەوەتان دووچـار نەدەبوو! ئەوجا خوای گەورە بۆ ئـەوە بڕوادارەکان هۆشـیار بکاتـەوەو، هیـچ کات گوێڕایەڵ وبەرفەرمانی دوژمن نەبن، فەرمووی: ﴿ ١٤٩ : ياأيهاالذين آمنوا إن تطيعـوا الذين كفروا ﴾ ئـەی ئەوانەی باوەڕتان هێناوە! ئەگەر ئێوە گوێڕایەڵی کافرو بێ باوەڕان بکەن ﴿ يردوكم على أعقابكم ﴾ ئەوا لەدین پاشـگەزتان دەکەنەوە، چونکە ئەو تێکشکانە دەکەنە داوو ئێوەی پا تووشـی دوودڵی دەکەن ﴿ فتنقلبوا خاسـرين ﴾ ئەو حەلە بەزیانمەنـدی دەگەڕێنەوە ﴿ ١٥٠ : بل الله مولاكم ﴾ گوێ بۆئەوانە مەگرن، دۆسـت و یارمەتیدەر و سـەروەری ئێوە، تەنیاو تەنیا خوای گەورەیە ،هەر ئەو یارمەتی ئێوە دەدا، جاکەوابوو هەر گوێڕایەڵی ئەوبن و،مەکەونەشوێن پڕوپاگەندەی ئەوانە ﴿ وهو خير الناصرين ﴾ هەر ئەو(خوا)یشـە لەهەمووکەس چاکتر یارمەتیدەرو کۆمـەککارە ﴿ ١٥١ : سـنلقي في قلـوب الذين كفـروا الرعب ﴾ بێ‌گومان ترس ولەرز دەخەینە دڵی بێ‌باوەڕانەوەو ئەوسا دەشکێن، بـەڵێ ئەمە یاسـای خوایە کە هەرکات کافران دەگەنە موسـڵمانی راسـتەقینە، ترسـی بڕوادارەکان دەچێتە دڵیانەوەو، لەگۆرەپاندا هەڵدێـنو رادەکـەن، هەر ئەمەیـە کەپێغەمبەریـش دەفەرموێ: ((أُعْطِيتُ خَمْسـاً لَمْ يُعْطَ أَحَدٌ مِـنَ الأنْبِياءِ قَبْلِـي: نُصِرْتُ بِالرُّعْبِ مَسِـيرَةَ شَـهْرٍ..)) (فتح الباري). ﴿ بما أشـركوا بالله ما لم ينزل به سـلطانا ﴾ لەبەرئەوەکـە بێ بەڵگەی خوایی، هاوبەشـیان بۆخوا دانا! دیارە ئەوکارە کارێکی زۆر ناڕەواو ناهەقەو، لەبەردەم هەقدا قـەت ئۆقـرە ناگرێ ﴿ ومأواهـم النار ﴾ و جێگـا و ئارامگەیان نـاو ئاگـری دۆزەخە ﴿ وبئس مثـوى الظالمين ﴾ و جـێ و رێی ستەمکارانیش خراپترین جێگا دەبێ لەدۆزەخدا.

کە ڕووتان لە تاڵانەکەنا،کێشە پەیدا بوو و شکان:

﴿ ١٥٢ : ولقـد صدقكـم الله وعـده ﴾ بێ‌گومـان، خـوا بەڵێنی بەئێوەداو جێ بەجێشـی‌کرد، ئەوەبوو تاقی بەیانییەکەی، ئێوە زۆر بەدڵسـۆزانە هاتنـە گۆڕەپانەوەو جەنگتـان دەکرد، خوایش یارمەتیدان و لەوسـەرەتایەوە سەری‌خسـتن، وەکـو دەفەرموێ: ﴿ إذ تحسـونهم بإذنـه ﴾ ئەوحەلە کە بەفەرمانـی خوا دوژمنتان دەکوشت و قەڵاچۆتان دەکردن، هەتا ئەوەندە بەجوان دەجەنگان پەیامبەریـش ﷺ فەرمووی: ((لكم النصـر ما صبرتم)) واتە: هەتا بەئارامبن، سـەرکەوتوو دەبـن، وابوو هەرلە سـەرکەوتندا بوون ﴿ حتى إذا فشـلتم وتنازعتـم في الأمر ﴾ هەتا ئەوکاتەی ترسـان وسسـت و لاواز بوون و،بووبەکێشـەتان لەسەرهەندێ دەسکەوت ﴿ وعصيتـم مـن بعـد ما أراكـم ماتحبـون ﴾ ئیتر پـاش دیتنی

سـەرکەوتن وتالانەکە،کەبەتەمـای بـوون، لاتانداو سـەرپێچی فەرمانەکانی پەیامبەرتان کردو، بۆسـەو کەمینی سەر شاخەکەتان چوڵ کـردو، سـەرئەنجام هەموو تێك‌شـکان ﴿ منكم مـن يريد الدينا ﴾ بووتان ماڵی دونیای دەویسـت، غەنیمەت و دەستکەوتی مەبەست بوو، بەتایبەتی کەلە سەرەتاوە کافرەکان شکان و چاوتان بڕییە کەل وپەلەکەیان ﴿ ومنكم من يريد الآخرة ﴾ هەیشـتان بوو پـاداش وخۆشـی دوارۆژی دەویسـت، گوێی بە دەسـتکەوتەکە نەدەداو کێوەکەی جێنەهێشـت ﴿ ثم صرفكـم عنهم ليبتليكم ﴾ لەپاشـان خوا دەستی ئێوەی لەو جەنگە کۆتا کردو یارمەتی خۆی لێگرتنەوەو تێ‌شـکانو، بێباوەڕانیش زاڵبـوون، خوا ئەوەی کرد هەتا تاقیتان بکاتەوەو دەرکەوێ چەن بەئارامن لەکاتی تێ‌شـکان، بەڵێ.. ئەوانە لەگەڵ ئەوەیشـدا ئـاڵای خوایان بەرزکردبوویەوەو، موسڵمانیش بوون، بێ تاقیکردنەوە خوای گەورە سەری نەخستن، دەبێ خۆشەویسـتی دونیا لایان نەمێنێ و هەوڵەکانیان هەر لەبەر دینی خوا بێ و، خۆیان لە هەموو شتێ داماڵن ئەگینا سەرناکەون ﴿ ولقد عفا عنكم ﴾ لەگەڵ ئەوەیشدا خوای دلۆڤان ئێوەی لەو هەڵە بەخشی ولێتان خۆشبوو، چونکە ئەوان زۆرو ئێوە کەم و، بەدەس ئەنقەسـیش نەبوو ﴿ والله ذوفضل علـى المؤمنين ﴾ خوا خاوەنی فـەزڵ وڕێزە بۆ باوەڕداران، بۆیە لێیان خۆشـبوو، بەڵێ برواداران تا بەچاکی ڕووبکەنە خواو بەرنامەکەی خوا، ئەواخوایش باشـتر یارمەتیان دەدات، هەرچەندە هەندێ جار تووشـی هەڵەیش ببن، موسـڵمانانی ئەودەمە تەنیا هەڵەیەك بوو کردیان، ئاوا یارمەتییان لێگیرایەوەو شکسـتیان هێنا، جادەبێ موسـڵمانانی ئەمڕۆ شیاوی چی بن؟ بێ شـك هەر ئەم هۆیەیە،ئێسـتا بوونەتە ژێردەسـتەی جیهانیان، هیچ کیان و بوونێکیان نییە.

شێوازی هەندێ لەتێشکانەکەی ئوحود:

﴿ ١٥٣: إذ تصعدون ولا تلوون على أحد ﴾ ئەوحەلە کە هەڵاتنو بڵاوەتـان کردو، وە بە کێوەکەدا سـەردەکەوتن و لەترس دوژمندا لاتان بەلای هیچ کەسـێکدا نەدەکردەوە ﴿ والرسـول يدعوكم في أخراكم ﴾ پەیامبەریش ﷺ لەپشت سەرتانەوە هەربانگی دەکردن و، ئەی فەرموو: ((إليّ عِبَادَالله، إليّ عِبَادَالله، أنا رسولُ الله مَنْ يَكرُّ فَلَهُ الجنةُ))، واتە: ئەو حەلە کەشکان وپەرت‌بوون، دەستەیەك بەرەو مەدینە گەڕانەوەو، دەسـتەیەکیش چوونە سـەر تاشە بەردەکانی (ئوحـود) پێغەمبەریش ﷺ هەر ئەیفەرموو: بگەڕێنەوەو وەرنە لای من، بگەڕێنەوەو وەرنە لای من، ئەی بەندەکانی خوا! هەرکەسێك بگەڕێتەوە بەهەشـتی بۆهەیە، کەچی ئێوە هەر ملتان ناو ئاوڕتان نەدایـەوە! ﴿ فأثابكـم غما بغم ﴾ ئینجا لەبەرئـەوە کەئێوە خەم وخەفەتتان خستە دڵی پێغەمبەرەوە، خوایش هەر بەخەم وخەفەت جـەزای دانـەوە، لەبەرامبەر ئەوکارەتانـەوە دوومەراقی گەورەی پێ چەشـتن: یەکەم: خەمی تێکشـکان. دووەم: خەمی ئەوە کە وتیـان: پەیامبەرﷺ کـوژرا! ﴿ لكيلا تحزنوا على مـا فاتكم ولا مـا أصابكـم ﴾ تا بۆ ئەو دەسـتکەوتەی لەدەسـتتان چوو و، بۆ ئەوکوشـتن و بریناەشـتان دووچارتان بوون لـەوێ دڵگران نەبن ﴿ والله خبير بما تعملون ﴾ بێگومان بن کەخوا بەوکارانە دەیکەن، زاناو بەئاگایەو پاداشیشتان ئەداتەوە.

يَـٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوٓاْ إِن تُطِيعُواْ ٱلَّذِينَ كَفَرُواْ
يَرُدُّوكُمْ عَلَىٰٓ أَعْقَـٰبِكُمْ فَتَنقَلِبُواْ خَـٰسِرِينَ ﴿١٤٩﴾
بَلِ ٱللَّهُ مَوْلَىٰكُمْ ۖ وَهُوَ خَيْرُ ٱلنَّـٰصِرِينَ ﴿١٥٠﴾ سَنُلْقِى
فِى قُلُوبِ ٱلَّذِينَ كَفَرُواْ ٱلرُّعْبَ بِمَآ أَشْرَكُواْ بِٱللَّهِ
مَا لَمْ يُنَزِّلْ بِهِۦ سُلْطَـٰنًا ۖ وَمَأْوَىٰهُمُ ٱلنَّارُ ۚ وَبِئْسَ
مَثْوَى ٱلظَّـٰلِمِينَ ﴿١٥١﴾ وَلَقَدْ صَدَقَكُمُ ٱللَّهُ
وَعْدَهُۥٓ إِذْ تَحُسُّونَهُم بِإِذْنِهِۦ ۖ حَتَّىٰٓ إِذَا فَشِلْتُمْ
وَتَنَـٰزَعْتُمْ فِى ٱلْأَمْرِ وَعَصَيْتُم مِّنۢ بَعْدِ مَآ أَرَىٰكُم
مَّا تُحِبُّونَ ۚ مِنكُم مَّن يُرِيدُ ٱلدُّنْيَا وَمِنكُم
مَّن يُرِيدُ ٱلْـَٔاخِرَةَ ۚ ثُمَّ صَرَفَكُمْ عَنْهُمْ لِيَبْتَلِيَكُمْ ۖ
وَلَقَدْ عَفَا عَنكُمْ ۗ وَٱللَّهُ ذُو فَضْلٍ عَلَى ٱلْمُؤْمِنِينَ
﴿١٥٢﴾ ۞ إِذْ تُصْعِدُونَ وَلَا تَلْوُۥنَ عَلَىٰٓ أَحَدٍ
وَٱلرَّسُولُ يَدْعُوكُمْ فِىٓ أُخْرَىٰكُمْ فَأَثَـٰبَكُمْ
غَمًّۢا بِغَمٍّ لِّكَيْلَا تَحْزَنُواْ عَلَىٰ مَا فَاتَكُمْ
وَلَا مَآ أَصَـٰبَكُمْ ۗ وَٱللَّهُ خَبِيرٌۢ بِمَا تَعْمَلُونَ ﴿١٥٣﴾

لە ڕێنماییەکانی ئایەتی (١٥٢-١٥٣):

١) فەرمان شـکاندنی فەرماندە بەتایبەتی لەکاتی جەنگدا دەبێتە هۆی تێکشکان.

٢) نافەرمانـی لەخواو لەپێغەمبەرﷺ وئیختلافو کێشـە لەنێو ئوممەتدا، ئاسـەوارێکی ڕەشـی دەبـێ، لای کەمی تێکشکانی دونیایەو، لەدەستدانی دەوڵەت وحکومەتە.

٣) هــەر موسیبەتێ تووشـی مرۆڤ ببـێ لای خوا لەوە گەورەتریـش هەیـە، تێشـکانی (ئوحـود) ئەگەرچـی بەرەواڵـەت تۆڵەو سـزابوو، بەڵام لە واقیعـدا نیعمەت و

تاقیکردنەوە بوو، چونکە موسـڵمانەکان وشـیاربوونەوە کە سـەرکەوتن و تێشکان هەردوو بەسراون بەکۆمەڵێ هۆکارەوە لەسـەرروویانەوە بەرفەرمانـی و تاعەتـی فەرمانده، دەبێ ئەو هۆکارانە پشـتگوێ نەخرێن، تەنها جارێ نافەرمانی کردنـی پێغەمبـەر ﷺ دەبێتـە مایەی چەندین شـەهیدو بریندارو تێکشـکان، خۆ حاڵەتی ئێسـتای موسـڵمانانیش باشـترین بەڵگـەی ئەو راسـتیەیە، چونکە ئـەر هاوەڵان یەکجار سەرپێچییان کردبێت، خۆئێستا سەدان وهەزاران سەرپێچی ولاساری هەیە!.

پاش ئەو خەمە، خوا بۆ ئۆقرەی دڵ خەواندنی:

﴿ ١٥٤: ثـم أنـزل عليكم من بعدالغـم أمنة نعاسـا ﴾ جاخوای میهرەبان پاش ئەوخەم وخەفەتە قورسە، هێمنیی و ئاسوودەییەکی باشـیبۆناردن، سـووکە خەوێکی لێخسـتن، هەتـا بحەوێنەوەو وزەشـتان دەمەزەرد بێتـەوەو ئەو نارەحەتیەتان لـە بیر بچێتەوە ﴿ يغشـى طائفة منكـم ﴾ خەوەنووچکەکە، هەندێکتانی گرتەوەو لەوخـەم وخەفەتـە حەوانەوە. پێشـەوا (بوخـاری) دەڵێ (ئەبوو تەلحـە) وتی: من یەکێك بووم لەوانـە خەوەنووچکە بردمیەوەو، چەند جارێك شمشـێرەکەم لە دەسـت بەربوویـەوەو هەڵگرتەوە. دیاریشە کە خەو لەکاتی وادا بەڵگەی پشتگیری خوایە. ﴿ وطائفة قد أهمتهم أنفسهم ﴾ دەستەیەکیش (لە دوورازەکان) هەرخۆیانیان لا مەبەسـت بـوو، لەبەرئـەوە، لەخەوەنووچکەکە کـە مایەی ئیسـراحەت و حەوانەوەی دڵانبوو بێبەشبوون ﴿ يظنون بالله غير الحق ظن الجاهلية ﴾ گومانی ناهەقیان بەخودا دەبرد وەکو گومانی سـەردەمی جاهیلییەت ﴿ يقولون هل لنا من الأمر من شـئ ﴾ و ئەیانـوت: ئایا ئێمە لەم کارە هیچمان هەیـە؟ واتە: ئێمە بەزۆر هێنراویـن، چونکە ئەگەر بەرای ئێمە بوایە ئـەوا ئێمە لەمەدینە دەماینەوەو، دەرنەدەچووینو ئەم حاڵەشمان تووش نەئەبوو ﴿ قل إن الأمر كله لله ﴾ پێیان بڵێ ئەی پێغەمبەر! ﷺ کەبێشك گشت کارێ هەربەدەسـتی خوایـە، سـەرکەوتن وسـەرنەکەوتن، هیچ کەسـێك بۆی نییە لەخۆیـەوە فەرمان بدات، دەسـا تۆش تەنها فەرمانی سەرشانی خۆت جێبەجێ بکەو گوێیان بۆمەگرە ﴿ يخفون فی أنفسهم مالا يبدون لك ﴾ گەلێ کاری نهێنی لەدڵو دەروونیاندا دەشارنەوەو لای تۆ دەریناخەن ﴿ يقولون لوكان لنا من الأمر شئ ما قتلنا ههنا ﴾ بۆ نموونە دەڵێن: ئەگەر ئێمە شـتێکان بەدەسـت بوایە، هەرگیز نەدەهاتین بۆ دەرەوەی مەدینەو لێرەیش بەکوشـت نەدەچوویـن ﴿ قـل لو كنتم فـی بيوتكم لبرز الذيـن كتب عليهم القتـل إلى مضاجعهم ﴾ ئەی پێغەمبەر! ﷺ پێیان بڵێ: ئەگەرئێوە لەماڵیخۆشـتان بووبـان و نەهاتنایە گۆرەپانـی جەنگەوە، هێمان ئەوانەی وا کوشـتنیان لەسـەر نووسـراوە، دەهاتنە جێی تەخت بوونی لاشـەیانو لەوێ مەرگیشیان تووش دەبوو، واتە: لەقەدەری خوایگەورە دەرچوونیان نەدەبوو ﴿ وليبتلى الله ما فی صدوركم ﴾ بۆیە خوا ئەو شتانەشـتان بەسـەردێنی، دەیەوێ دڵو دەروونتان تاقیبکاتەوە، گومانیش نییە کەبەڵاو نارەحەتی باشـترین هۆکارە بۆدەرکەوتنی دڵسـۆزییو، ئاشـکرابوونی لارییولاساریی مرۆڤ ﴿ وليمحـص ما فـی قلوبكم ﴾ دەیشـیەوێ هەرچـی لەدڵتانایە لەبێژنگی بـداو دەری بخا ﴿ والله عليم بـذات الصدور ﴾خواش لەرازو نیازی دڵەکان زاناوئاگادارە.

ئەوانەتان لە ئوحود هەڵهاتن:

﴿ ١٥٥: إن الذيـن تولـوا منكم يوم التقى الجمعـان ﴾ بێگومان ئەوانەتان کەلەرۆژی بەرەنگاربوونەوەی هەر دوو دەستەی موسڵمان و بێبـاوەردا لەخەزای (ئوحود)دا پشـتیان هەڵکـرد ولەگورەپان هەڵاتن ﴿ إنما استزلهم الشيطان ببعض ماكسبوا ﴾ هەرلەبەرکارێ بوو پێشتر کردبویان، شەیتان هەڵیخلیسکاندنو تووشی ئەوهەڵەیەی کردن، پەیامبەر ﷺ بەجەنگاوەرە کانی فەرموو: لەسـەر شاخەکە قەت نەجوڵێن، کەچی شـەیتان فریویدان و سـەر شـاخەکەیان بەجێهێشت وئەوکارە روویدا! ﴿ ولقد عفاالله عنهم ﴾ وە بێگومان خوا لەسـزای دوارۆژ بەخشـینی ﴿ إن الله غفور حليم ﴾ بێگومان هەرخوایـە زۆرلێبووردەو، زۆریش لەسـەرخۆو هێمنە، پەلە ناکاو لەمرۆڤان دەبورێت.

ئێوە وەك خوانەناسان مەڵێن:

﴿ ١٥٦: يـا أيهـا الذين آمنـوا لا تكونوا كالذين كفـروا ﴾ ئەی ئەوانەی باوەرتان هێنـاوە! ئێوە وەکو ئەو کافرانە مەبن ﴿ وقالوا لإخوانهـم إذا ضربـوا فـی الأرض أو كانـوا غزى ﴾ کـە بەبرا کافرەکانیـان دەوت: کاتێ چووبانە سـەفەری بازرگانی، وە یان جەنگـی دوژمن و مردبان ﴿ لو كانوا عندنـا ما ماتوا وما قتلوا ﴾ ئەگەر لای ئێمە مابان و نەچوونایە سـەفەر یان جەنگ نەدەمردن و، نەدەکوژران. موسـڵمان دەبێ ملکەچی پلان و نەخشـەی خوا بێـت، چ بۆ تەمـەن و، چ بۆ رزق و رۆزیـی و، چ بۆبەختیاریی و، چ بۆبەدبەختـی، چونکە ئەمانە گشـت هەر ئـەورۆژە تۆمار کـراون ئـەوان لەپزدانی دایکییانـدا بوون، ئیتر نە بەسـەفەرو، نـە بەغەزاو جیهـاد ناگۆرێن و پاش وپێش ناکـەن ﴿ ليجعل الله

ذلک حسـرة فی قلوبهـم ﴾ و رۆژانی بیروبـاوەڕی ئاوا، بۆئەوەیە کەخوا بیکاتەمایەی داخ و حەسـرەت لەدڵیاندا، چونکە باوەڕیان بەقەدەری خوا نییە! . پاشـان خـوا بیروبۆچونیوا دەداتەدواوەو، دەفەرمـوێ: ﴿ والله یحیی ویمیت ﴾ خوایە، گیان ئەبەخشـێو دەیژێنێ، هەرخۆشـیەتی گیـان ئەباتەوەو دەمرێنـێ ﴿ والله بما تعملـون بصیر ﴾ و خـواش بەهەر کارو کردەوەیـە ئێوە ئەنجامی دەدەن بینـاو بەئاگایـە﴿ ١٥٧: ولئن قتلتم فی سـبیل الله ﴾ خۆ ئەگـەر ئێـوە لە پێناوی ڕێگای ئایینی خوا بە کوشـت چن ﴿ أو متـم ﴾ وەیان لەوکاتەدا بمرن خەریکی جیهادن ﴿ لمغفرة من الله ورحمة خیر مما یجمعون ﴾ دیارە لیبووردن و رەحمەت و میهرەبانی خوا،لەسەرجەم ئەوشـتـەی ئێوە کۆی ئەکەنەوە باشترو چاکترە، خوا جیهادیان پێدەکات، تا لێیان خۆش ببێ، چونکە خەڵکانی کوژراوو مـردوو لە بەرەکانی جەنگدا، لەبەر ئەوەبەهەشـتیان بە گیانی خۆیان کڕیـوە، دەگەنە پلەی لیبووردن و میهرەبانی خوا، هەر ئەوەیە کە خوا لەجێگایەکیتردا ئەفەرموێ: (إن الله اشـتری من المؤمنین أنفسـهم وأموالهم بأن لهم الجنة یقاتلون فی سبیل الله فیقتلـون ویقتلون وعدا علیه حقا فی التوراة والإنجیل والقرآن ومن أوفی بعهده من الله فاستبشـروا ببیعکم الـذی بایعتم به وذلک هو الفـوز العظیـم) (تەوبە: ١١١) یان ئەفەرمـوێ: (قل بفضل الله ور حمتـه فبذلک فلیفر حوا هو خیر مما یجمعون) (یوونۆس: ٥٨) یان دەفەرموێ: (ورحمة ربک خیر مما یجمعون) (زوخروف: ٣٢) ئەو ئایەتانە هەموو بەڵگەن کە ژیانی ئەم دونیا لەچاو ژیانی ئاخیرەتدا شـتێکی بڕاوەو بێبایەخە، بۆیە خـوای میهرەبان دەیداتە هێندێ لەبـاوەڕداران ﴿ ١٥٨: ولئـن متم أو قتلتم لإلی الله تحشـرون ﴾ دڵنیابـن ئەگەر لەسـەر جێش بمرن، وەیان لـە گۆڕەپانی جیهادا بکوژرێـن، بێگومانە لە هەردوو حاڵەتەکـەدا هەر بۆلای خوا کۆ ئەکرێنەوەودێنەوە بەردەسـتی خۆی، کەوابـوو هەوڵبدەن جیهاد بکـەن و، ڕەزامەندی خوا بە دەسـت بێنن. هەزار ڕەحمەتی خوا لـەم شـاعیرە کەلەوبارەوە چەنـد جوان ئەڵێ: (فـإن تک الأبدان للموت أنشـئت)، واتە: جا کە بەدەن و جەستەی مرۆڤ بۆمردن دروستکرابن، دەسا کوژرانی بە شیر لەڕێی خوادا باشتر نییە؟.

دلۆڤانی و نەرم ونیانی پێغەمبەر ﷺ:

﴿ ١٥٩: فبما رحمة من الله لنت لهم ﴾ بەهۆی ڕەحمەت و بەزەیی ومیهرەبانی خواوەیە، تۆ (ئەی پێغەمبەر! ﷺ) ئەوەندە نەرمو نیان بووی لەگەڵیان، سەرەڕای ئەوهەموو سـەرپێچیو نافەرمانییەیان لەئوحـوددا کردیـان ﴿ ولو کنت فظـا غلیظ القلـب لانفضوا من حولـک ﴾ خۆئەگـەر کەسـێکی تـووڕەو قسـەڕەق ودڵڕەقبای، دەورووبەریـان چۆڵ دەکردی و، لێـت دووردەکەوتنەوە ﴿ فاعف عنهم واستغفر لهم وشاورهم فی الأمر ﴾ دەسا تۆ ئازارو هەڵەکانیان ببەخشـەو، لەخوایش داوای لێخۆشـبوونیان بۆ بکە، تالە هەڵەو تاوانەکانیان ببورێ، وەلەتەواوی کارە ستراتیژییەکانیشـدا پرس و

ثُمَّ أَنزَلَ عَلَيْكُم مِّنۢ بَعْدِ ٱلْغَمِّ أَمَنَةً نُّعَاسًا يَغْشَىٰ طَآئِفَةً
مِّنكُمْ ۖ وَطَآئِفَةٌ قَدْ أَهَمَّتْهُمْ أَنفُسُهُمْ يَظُنُّونَ بِٱللَّهِ غَيْرَ
ٱلْحَقِّ ظَنَّ ٱلْجَٰهِلِيَّةِ ۖ يَقُولُونَ هَل لَّنَا مِنَ ٱلْأَمْرِ مِن شَىْءٍ ۗ
قُلْ إِنَّ ٱلْأَمْرَ كُلَّهُۥ لِلَّهِ ۗ يُخْفُونَ فِىٓ أَنفُسِهِم مَّا لَا يُبْدُونَ لَكَ ۖ
يَقُولُونَ لَوْ كَانَ لَنَا مِنَ ٱلْأَمْرِ شَىْءٌ مَّا قُتِلْنَا هَٰهُنَا ۗ قُل لَّوْ كُنتُمْ
فِى بُيُوتِكُمْ لَبَرَزَ ٱلَّذِينَ كُتِبَ عَلَيْهِمُ ٱلْقَتْلُ إِلَىٰ مَضَاجِعِهِمْ ۖ
وَلِيَبْتَلِىَ ٱللَّهُ مَا فِى صُدُورِكُمْ وَلِيُمَحِّصَ مَا فِى قُلُوبِكُمْ ۗ
وَٱللَّهُ عَلِيمٌۢ بِذَاتِ ٱلصُّدُورِ ﴿١٥٤﴾ إِنَّ ٱلَّذِينَ تَوَلَّوْا۟ مِنكُمْ
يَوْمَ ٱلْتَقَى ٱلْجَمْعَانِ إِنَّمَا ٱسْتَزَلَّهُمُ ٱلشَّيْطَٰنُ بِبَعْضِ مَا
كَسَبُوا۟ ۖ وَلَقَدْ عَفَا ٱللَّهُ عَنْهُمْ ۗ إِنَّ ٱللَّهَ غَفُورٌ حَلِيمٌ ﴿١٥٥﴾ يَٰٓأَيُّهَا
ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ لَا تَكُونُوا۟ كَٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟ وَقَالُوا۟ لِإِخْوَٰنِهِمْ إِذَا
ضَرَبُوا۟ فِى ٱلْأَرْضِ أَوْ كَانُوا۟ غُزًّى لَّوْ كَانُوا۟ عِندَنَا مَا مَاتُوا۟ وَمَا
قُتِلُوا۟ لِيَجْعَلَ ٱللَّهُ ذَٰلِكَ حَسْرَةً فِى قُلُوبِهِمْ ۗ وَٱللَّهُ يُحْىِۦ وَيُمِيتُ ۗ
وَٱللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ ﴿١٥٦﴾ وَلَئِن قُتِلْتُمْ فِى سَبِيلِ ٱللَّهِ
أَوْ مُتُّمْ لَمَغْفِرَةٌ مِّنَ ٱللَّهِ وَرَحْمَةٌ خَيْرٌ مِّمَّا يَجْمَعُونَ ﴿١٥٧﴾

ڕاو مەشۆرەت و ڕاوێژیان پێبکە.

شووراو ڕاوێژ بنەمایەکی گرنگە لەئیسلامە:

ئیمامـی (بوخاری) لە(کتاب التفسـیر)ی (فتـح الباری: ٨/٥٨٥) دەڵێـت: لە (تەورات)دا هاتووە: (إنه ﷺ لیـس بِفَظٍّ، و لا غَلیظٍ، ولاسَخّابٍ فی الأسواق، ولایُجْزِءُ السیئةَ، ولکن یَعْفُو ویَصْفَحُ). واتە: پێغەمبەر ﷺ هەرگیز قسـە ڕەق و، دڵڕەق نەبووە، کاری خراپیشی بەکاری خراپ، پەرچ نەداوەتەوە، هەمیشە لێبووردەو بپۆشیهەڵە بووە، هـەر بۆیە بەرامبەر بە هەڵهاتووەکانی (ئوحود)یش زۆر نەرم و نیان بوو. بەڵێ ئەو ئایەتە بناغەو بنەمای مەشـورەت و ڕاوێژە لە نێوان (ئەمیر) و ئەهلی حەل وعەقددا. پرس و ڕاکردن بە خەڵکانی فامیـدە لە گشـت کارە گرنگەکانداو، ، بۆدوایـیش کارپێکردنی، یاسایەکی بەرزی شکۆداری شەریعەتی ئیسلامە. زاناکانمان دەڵێن: هـەر (ئەمـیر)ێ تەگبیرو ڕاوێـژ بە ئەهلی دین و زانسـت نەکا،

ئەوەبەرکەنــار کردنــی ئەمیریوا واجیبە، لە کۆنیشـــەوە وتراوە: پیاوی پرس و راکەر هەرگیز پەشیمان نابێ. هەر کەسێکیش خۆی بە شــتێکی عەجایــەب و عەنتیکە بزانێ‌ومەشـــوورەت نەکا، ئەوا سەری لێ تێك‌دەچێ وکارەکەشــی لەدەست دەچێ، پێغەمبەر ﷺ لەو بارەوە دەفەرموێ: ((ما نَدِمَ مَنِ اسْتَشارَ، ولا خابَ مَنِ اسْتَخارَ،

وَلَئِن مُّتُّمْ أَوْ قُتِلْتُمْ لَإِلَى اللَّهِ تُحْشَرُونَ (١٥٨) فَبِمَا رَحْمَةٍ مِّنَ
اللَّهِ لِنتَ لَهُمْ وَلَوْ كُنتَ فَظًّا غَلِيظَ الْقَلْبِ لَانفَضُّوا مِنْ حَوْلِكَ
فَاعْفُ عَنْهُمْ وَاسْتَغْفِرْ لَهُمْ وَشَاوِرْهُمْ فِي الْأَمْرِ فَإِذَا عَزَمْتَ
فَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُتَوَكِّلِينَ (١٥٩) إِن يَنصُرْكُمُ اللَّهُ
فَلَا غَالِبَ لَكُمْ وَإِن يَخْذُلْكُمْ فَمَن ذَا الَّذِي يَنصُرُكُم مِّن
بَعْدِهِ وَعَلَى اللَّهِ فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُؤْمِنُونَ (١٦٠) وَمَا كَانَ لِنَبِيٍّ أَن
يَغُلَّ وَمَن يَغْلُلْ يَأْتِ بِمَا غَلَّ يَوْمَ الْقِيَامَةِ ثُمَّ تُوَفَّى كُلُّ
نَفْسٍ مَّا كَسَبَتْ وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ (١٦١) أَفَمَنِ اتَّبَعَ رِضْوَانَ
اللَّهِ كَمَن بَاءَ بِسَخَطٍ مِّنَ اللَّهِ وَمَأْوَاهُ جَهَنَّمُ وَبِئْسَ الْمَصِيرُ
(١٦٢) هُمْ دَرَجَاتٌ عِندَ اللَّهِ وَاللَّهُ بَصِيرٌ بِمَا يَعْمَلُونَ (١٦٣)
لَقَدْ مَنَّ اللَّهُ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ إِذْ بَعَثَ فِيهِمْ رَسُولًا مِّنْ أَنفُسِهِمْ
يَتْلُو عَلَيْهِمْ آيَاتِهِ وَيُزَكِّيهِمْ وَيُعَلِّمُهُمُ الْكِتَابَ
وَالْحِكْمَةَ وَإِن كَانُوا مِن قَبْلُ لَفِي ضَلَالٍ مُّبِينٍ (١٦٤)
أَوَلَمَّا أَصَابَتْكُم مُّصِيبَةٌ قَدْ أَصَبْتُم مِّثْلَيْهَا قُلْتُمْ أَنَّى هَٰذَا
قُلْ هُوَ مِنْ عِندِ أَنفُسِكُمْ إِنَّ اللَّهَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ (١٦٥)

ولا عــالَ مَــنِ اقْتَصَدَ)). پێغەمبــەر پــاش پــرس و راوێژکــردن بە هاوەڵانی‌و وەرگرتنی رایان، ئیتر بە جوامێرانە بۆ جێبەجێ کردنی کارەکەی لێبراوەو پیادەشی‌کردووە، ئەگەرچی هاوەڵان بۆ دوایی‌لە راکەشـیان پەشیمان بووبن، بۆ نموونە: پرس و رای‌پێ‌کردن: ئایا لەنێــو شــاری (مەدینە)دا لەگەڵ موشــریکاندا جەنگ بکەن یا لە دەرەوەی مەدینــەدا، هــاوەڵان دەرەوەی مەدینەیان پێ باشــبوو، خۆیشــی ناوشاری پێ باشـبوو، ئەجاپاش لێکۆڵینەوەیەکی ورد، چووە سەر رایەکەی ئەوان و، بەگورجی گەڕایەوە بۆماڵەوە، هەتا خۆی بۆئامادە بکاو، جل‌و بەرگی جەنگیی‌بپۆشێ، پاشان هاوەڵان پۆزشـیان بۆهێنایــەوەو پەشــیمان بوونەوە وچونە ســەر رایەکەی ئــەو، بەڵام پێغەمبــە ﷺ لە رایەکەی خۆی دانەبەزیــوو لێبڕا بۆ ئەنجامدانی. بەڵێ (عەزم)و لێبڕان کەخوا ئەفەرموێ: (فإذا عزمت فتوكل على الله..) ئاوا دەبێ. بۆخۆیشی دەفەرموێ: ((لاينبغي لنبي لَبِسَ لأْمَتَهُ أنْ يَضَعَها حتى يَحْكُمَ الله بينه وبين أعدائه..)). واتە: بۆ هیچ پێغەمبەرێك ناشــێ، جل وبەرگی جەنگی لەبەرکاو، پاشــان هەتــا خوا کۆتایی بــەو جەنگە دێنێ‌داینێتەوە؛ بــەڵێ پەیامبەری خوا ﷺ لەگەڵ ئەوەیشدا کە لە ئوحوددا تەنیا نۆ کەسی‌لامایەوە، لە نۆ کەســەکەیش حەوتیان کوژران وشەهیدبوون، کەچی هێشتا خــوا هەرفەرمانی پــێ‌دەدا کــە: داوای لێبــووردن بەتێکرا بکا بۆهاوەڵانــی! ﴿ فإذا عزمت فتوكل على الله ﴾ ئینجا دوای پرس و راو مەشـــوورەت وەختێ لێ‌برایت بۆ ئەنجامدانی کارەکەت، پشت بەخوا ببەســتەو بچــۆ کارەکەت پیادە بکە. (تەبــەری) دەڵێت: ئەگەرکارێکت بەلاوە رەواوحەق بوو و، بڕیاریشتدا بیکەیت، بچۆ ئەنجامی‌بــدە، ئەگەرچی لەگەڵ هاوەڵانیشــدا راوبۆچوونتان یەك نەگرێتەوە، لەسوورەتی(شــوورا)، ئایەتی(٣٨)، برێ باسی راوێژو ئەنجوومەنــی راوێژ کراوە، دەتوانی بچیتەوە ئەوێ ﴿ إن الله يحب المتوكلين ﴾ بەراستی خوا ئەوکەسانەی خۆش ئەوێ، پشت هەر بەو دەبەســتن ﴿ ١٦٠: إن ينصركم الله فلا غالب لكم ﴾ ئەر خوا ســەرتان بخات وەك لەبەدردا سەری خستن، ئەوا بێخەم بن هیچ کەسێك ناتوانێ بەسەرتانا زاڵ ببێت ﴿ وإن يخذلكم فمن ذا الذي ينصركــم من بعده ﴾ خۆئەر وازیشــتان لێ بێنــێ و، لەیارمەتیتان دەســت هەڵبگرێ، دەبێ ئیتر کێ بێ دوای ئەویارمەتیتان بدات؟ ﴿ وعلى الله فليتوكل المؤمنون ﴾ دەبا باوەڕداران تەنها پشت بەخوا ببەستن کەوابوو سەرکەوتن و تێشکان هەموو بەدەستی خوایە.

بۆ هیچ پێغەمبەرێ فێڵ و فەرەج ناشێ:

(ئیبن عەبباس) دەڵێت: لــە رۆژی(بەدر)دا لەغەنیمەتەکە پارچە قوماشێکی سوور لەنێو خەڵکەکەدا ون بوو، ئەوسا زۆر بێ‌شەرمانە دووروووەکان خســتیانە ســەر پەیامبەر!! ﷺ پاشان ئەم ئایەتەی: (وما كان لنبي..) هات و پاکانەی بۆ کرد. (ئیبن کەسیر) ئەڵێت: ئــەو ئایەتە لە هەموو گزی و خیانەتێك پاکانەی بۆ پێغەمبەرکرد، نەك تەنها لە غەنیمەت، بۆیە ئەفەرموێ: ﴿ ١٦١: وما كان لنبي أن يغل ﴾ بێ‌گومان ناحەقی‌و گزیی‌و خیانەت بۆ هیچ پەیامبەرێك شیاو نییەو ناشێ، لەگەڵ خەڵکیدا بیکا، بەتایبەتی لە دەستکەوتی جەنگدا ﴿ ومن يغلل يأت بما غل يوم القيامة ﴾ هەرکەســێ گزیی و نادادی بکات، ئەوا لە رۆژی قیامەتدا ئەو گزیی و تەشــقەڵەیە بەکۆڵیەوەیە –بۆئەوە ئابڕووی بچێت– دەبینددرێ ﴿ ثم توفى كل نفس ماكسبت ﴾ لەپاشان هەمووکەسێك بەگوێرەی کردەوەکەی خۆی بە تێروتەســەلی سـزا دەدرێ ﴿ وهم لا يظلمون ﴾ وستەمی هیچ شتێکیشیان لێ‌ناکرێ.

پیاوی ئەمین و،پیاوی فێڵ و فەرەجلێدەر وەکو یەک نین:

﴿ ١٦٢ : أفمن اتبع رضوان الله كمن باء بسخط من الله ﴾ ئاخۆ کەسێ بەئاکاری چاکەوە شوێنی ڕەزامەندی وخۆشنوودیی خوا کەوتبێ؛ واتە: هەرگیز گزیی وخەیانەتی لەمەردم نەکردبێ، وەکو کەسێك وایە بەخەشم و قینی خواوە گەڕابێتەوە،واتە: فرت وفێڵی لەخەڵکی کردبێ؟! بێ‌سۆ یەکسان نین. لەئایەتی (١٧٣، ١٧٤)ی هەمان سوورەتدا سیفەت و وەسفی ئەوانە ڕوون ئەکاتەوە کە شوێنی ڕەزامەندیو خۆشنوودی خوا کەوتوون، وەك ئەفەرموێ: (الذين قال لهم الناس إن الناس قد جمعوا لكم فاخشوهم فزادهم إيمانا و قالوا حسبنا الله ونعم الوكيل * فانقلبوا بنعمة من الله وفضل لم يمسسهم سوء واتبعوا رضوان الله والله ذو الفضل العظيم) ئەوانەیش کەوتنە بەر تووڕەیی خواوە، سوورەتی (مائیدە /٨٠) بە درێژی باسیان دەکاو دەفەرموێ: (ترى كثيرا منهم يتولون الذين كفروا لبئس ما قدمت لهم أنفسهم أن سخط الله عليهم وفى العذاب هم خالدون). ﴿ ومأواه جهنم وبئس المصير ﴾ شوێن وجێگای ئەوکەسە لادەرە دۆزەخەو، دۆزەخیش جێگایەکی زۆرخراپە، بەڵام پڕ بەباڵاو کالآیانە ﴿ ١٦٣ : هم درجات عندالله ﴾ بۆهەریەك لەئەهلی خێرو، لەئەهلی شەڕ،لای‌خوا چەند پلەوپایە هەیە،پلەو پایەی باوەڕداران و، پلەوپایەی دووڕووان، کەسێکیشیان ستەمی لێناکرێ ﴿ والله بصير بما يعملون ﴾ و خوا بەهەموو کردەوەیان بینایە،هیچ شتێکی لێون نابێت.

بەناردنی پێغەمبەرﷺ، چاو لە بەری منەتی خواین:

﴿ ١٦٤ : لقد من الله على المؤمنين إذ بعث فيهم رسولا من أنفسهم ﴾ بێ‌گومان خوا منەتی نابە سەر باوەڕداراندا، چونکە هەر لەخۆیان پەیامبەرێکی میهرەبان ودلۆڤانی بۆناردن، هەتا بەئاسانی وتووێژی لەگەڵ بکەن و لێی تێبگەن ﴿ يتلوا عليهم آياته ويزكيهم ﴾ ئایەتەکانی خوایان بەسەرا دەخوێنێتەوەو، دڵ ودەرونیشیان لەهەرئاکارێکی دزێوو خراپ پاکژ دەکا ﴿ ويعلمهم الكتاب والحكمة ﴾ وفێری قورئان وحیکمەت وفەرموودەکانیشیان دەکات ﴿ وإن كانوا من قبل لفى ضلال مبين ﴾ بێ‌شك بەرلەهاتنی ئەوپێغەمبەرە، سەرلێشێواو بوونو هیچ شتێکیان نەدەزانیو، زۆریش بەدخوو بوون و، داروبەردیان دەپەرست، کچیان زیندەبەچاڵ دەکرد، بەژنان سووکایەتییان ئەکرد، بێ‌سنوورمەی و شەرابیان دەخواردەوە، لەسوورەتی(جومعە)شدا کورتەیەك هەر لەم باسە دواوین،دەتوانی تەماشای بکەیت.

هۆی تێکشکانەکەی ئوحود بەدەستی خۆتان بوو:

﴿ ١٦٥ : أو لما أصابتكم مصيبة ﴾ ئاخۆ کاتێ زیانتان پێ‌گەیشت لەتێکشکانەکەی ڕۆژی ئوحوددا و سەرتان سوڕما،بەتایبەتی کە (٧٠)کەستان شەهیدبوون؟ ﴿ قد أصبتم مثليها ﴾ کە بێ‌سۆ ئێوەش بەر لە(بەدر) دوو ئەوەندە زیانتان بەوانگەیاند: (٧٠) کەسیان کوژران و، (٧٠) کەسیشیان دیل‌کران ﴿ قلتم أنى هذا ﴾ گوتتان: هۆی دوو چاربوونمان چی‌بوو؟ ﴿ قل هو من عند أنفسكم ﴾ ئەی پێغەمبەر! ﷺ پێیان بڵێ: ئەوە هەر لەخۆتانەوە بوو تووشتان بوو، هۆی سەرەکی لە خۆتانەوە بوو، چونکە ئێوە فەرمانی پێغەمبەرتان شکاند ﴿ إن الله على كل شئ قدير ﴾ بێ‌گومانبن خوا بەسەر هەمووشتێکدا بەتوانایە، هەرچی حەزبکا ئەیکات. لەم ئایەتەدا هەر چەندە بە کورتی هۆی تێکشکانی موسڵمانەکان ئەخاتە گەردنی خۆیانەوە، لە ئایەتی (١٥٢)ی هەمان سوورەت زیاتر هۆی ڕووداوەکە ڕوون دەکاتەوە، وەکو لەپێشەوە ئەفەرموێ: (ولقد صدقكم الله وعدة إذ تحسونهم بإذنه حتى إذا فشلتم وتنازعتم فى الأمر وعصيتم من بعد ما أراكم ما تحبون منكم من يريد الدنيا ومنكم من يريد الآخرة ثم صرفكم عنهم ليبتليكم). ﴿ ١٦٦ : وما أصابكم يوم التقى الجمعان فبإذن الله ﴾ ئەوی ڕۆژی بەیەکگەیشتنی‌دوو کۆمەڵەکە -لەجەنگی (ئوحود)دا- دووچارتان بوو، هەمووبڕیارو فەرمانی خوای لەسەربوو ﴿ وليعلم المؤمنين ﴾ بۆ ئەوەی‌موسڵمانە بەهێزو دامەزراوەکان بناسرێن ودەرکەون ﴿ وليعلم الذين نافقوا ﴾ ئەودووڕووانەش بناسرێن،واتە: (عەبدوڵلاو هاوڕێکانی) کە ئەوڕۆژە ورەی (٣٠٠) کەسی برد، کە سێیەکی سوپاکە بووو، لەگەڵ خۆو گێڕانییەوە بۆمەدینە ﴿ وقيل لهم تعالوا قاتلوا فى سبيل الله أو ادفعوا ﴾ لەڕێگادا موسڵمانەکان پێیان‌گەیشتن وپێیان گوتن: وەرن لەڕێگای خوادا جەنگ بکەن، یان دیفاع و بەرگری بکەن ﴿ قالوا لو نعلم قتالا لاتبعناكم ﴾ کەچی لەوەڵامدا وتیان: ئەگەر بزانین ئێوە تووشی جەنگ وکوشتار دەبن، دڵنیابن دەسمان لێ بەر نەدەدان و،دواتان دەکەوتین ودەجەنگاین، دیارە ئەمەش خۆ دزینەوەو جۆرە ڕاکردنێك بوو لەڕاستیەکان، ئینجاقورئان وەڵامێکی‌ئەمەیان ئەداتەوەو ئەفەرموێ: ﴿ هم للكفر يومئذ أقرب منهم للإيمان ﴾ ئەوانەکە -ئەو ڕۆژە ئەوقسەیان کرد-، لەکوفرەوە نزیکتر بوون تا لەئیمان وباوەڕەوە، چونکە یارمەتی موسڵمانانیان نەداو ئەو بیانووەشیان بە فڕو فێڵ هێنایەوە ﴿ يقولون بأفواههم ما ليس فى قلوبهم ﴾ ئەوەی بەزار دەیڵێن، غەیری‌ئەوەیە لەدڵیاندایە، واتە: چاك دەزانن تووش دەبن وهاوکاریشتان ناکەن! چونکە

دەیانبینی کە چۆن پاش (بەدر) لەهەمولایەکەوە لەشکرکێشی کراوە بۆتۆڵەکردنەوە، ئیتر چۆن جەنگ نابێت، بۆیە خوا فەرمووی: ﴿ والله أعلم بما یکتمون ﴾ خوا چاك دەزانێ بەوەی لەدڵادەیشارنەوە، درۆدەکەن کە دەڵێن: ئەگەر بزانین ئەوقەی شەڕ دەبن، ئێمەیش دەجەنگاین. ﴿ ١٦٨: الذین قالوا لإخوانهم وقعدوا ﴾ ئەو کەسانە کە بۆخۆیان دانیشتبوون و نەچووبوونە جەنگ و، بەبراو کەس و کاری شەهیدەکانیشیان دەوت: ﴿ لو أطاعونا ما قتلوا ﴾ ئەگەر بەگوێی ئێمەیان کردباو، نەڕۆشتنایە بۆ جەنگ، نەدەکوژران! وەکوئێمە نەچووین ونەکوژراین ﴿ قل فادرؤا عن أنفسکم الموت إن کنتم صادقین ﴾ ئەی پێغەمبەر! ﷺ پێیان بڵێ: دەسا مردن لەخۆتان لابدەن ئەگەر ڕاست ئەکەن نەچوونە گۆڕەپانی جیهاد هۆکارێکە بۆ نەمردنی مرۆڤ و، دەبێتەهۆی تەمەن درێژیی، چونکە خۆ ئێوە پاڵتان لێدایەوەو نەچونە غەزاو، دەشمرن.

لەڕێنماییەکانی ئایەتی (١٦٥-١٦٨):

١) موسیبەت و بەڵاو نەهامەتی، بەرهەمی گوناح و تاوانە، وەکو خوا لەجێگایەکیتردا دەفەرموێ: (وما أصابکم من مصیبة فبما کسبت أیدیکم)٤٢/٣٠.

٢) هەموو ڕووداوێك پێش خولقاندنەکەی لای خوا ئاشکرایە.

٣) هەندێ جارمرۆڤ بڕێ شت دەڵێ، ئەوەندە گران وناقۆڵایە دەیباتە سەر لێواری کوفر.

٤) وشیاریی و، خۆ پاراستن لەمردن، (قەزاو قەدەر) ناگێڕێتەوە.

کوژراوانی ڕێی خوا، هەمیشە زیندوون:

لەفەرموودەیەکدا —ئیمامی ئەحمەد لە مەسنەدەکەیدا هێناویەتی— هاتووە: پێغەمبەر ﷺ بەهاوەڵانی فەرموو: کە براکانتان لەئوحود دووچار بوون و شەهید کران، خوای کارجوان ڕۆحەکانیانی کردووە بە بەری کۆمەڵە پەلەوەرێکی سەوزداو، دەڕۆنە سەر ڕووبارەکانی بەهەشت و، لە میوەی جۆراوجۆری بەهەشت دەخۆن، پاشان دەچنە بەر چەند گڵۆپێکی زێڕین لەبن سێبەری عەرشدا، ئینجا کە ئەو گشت خۆشی و بەهرەیانە دەبینن، دەڵێن: ئەی خۆزگا: براو کەس و کارەکانیشمان بەمەیان زانیبا، هەتا لە جیهاد پاڵ نەدەنەوە؛ پاشان خوا فەرمووی: دەوا من لە باتی ئێوە ئاگاداریان ئەکەم، ئەوجا خوا فەرمووی: ﴿ ١٦٩: ولا تحسبن الذین قتلوا فی سبیل الله أمواتا ﴾ وا مەزانن ئەوکەسانەی لەڕێی خوادا کوژران مردوون ﴿ بل أحیاء عند ربهم یرزقون ﴾ بەڵکو زیندوون ولای پەروەردگاریان بژێوی وەردەگرن و ڕادەبوێرن، ئێمەش لەدونیادا دەربارەی ژیانی شەهید هەرئەمەندە ئەزانینو، ملکەچی دەقی ئایەتەکانی قورئانین، بەڵێ لەم ئایەتەدا ڕوون نەکراوەتەوە: ئاخۆ خەڵکی دونیا دەزانن ئەو بژێویو ژیانە چۆنە؟ بەڵام لەسوورەتی (بەقەرە/١٥٤) دا بەراشکاوی ڕوون کراوەتەوەو دەڵێ: خەلکی ئەم دونیا لەو جۆرە ژیانە هیچ نازانن و تێناگەن: (ولاتقولوا لمن یقتل فی سبیل الله أموات بل أحیاء ولکن لا تشعرون). ﴿ ١٧٠: فرحین بما آتاهم الله من فضله ﴾ بەو نیعمەت و میهرەبانییە خوا پێیداون، دڵخۆش و دڵشاد و خۆشحاڵن ﴿ ویستبشرون بالذین لم یلحقوا بهم من خلفهم ﴾ ومژدەش بەو موجاهیدانە دەدەن، کە هێمان بەوان نەگەیشتوون وئێستا لەژینن وزیندوون لە گۆڕەپانی جیهاددان ولەدوای ئەوانەوەن ﴿ ألا خوف علیهم ولاهم یحزنون ﴾ مژدەیان دەدەنێ کە لە دواڕۆژدا هیچ ترسێکیان نابێ و، هیچ خەفەتێکیش ناخۆن بۆ دونیایان ﴿ ١٧١: یستبشرون بنعمة من الله وفضل ﴾ بەو نازو نیعمەت و بەخشش و بەهرانەی خوادڵیان خۆشە چونکە پاداشتیان چەند بەرامبەر وەرگرتۆتەوە ﴿ وأن الله لا یضع أجر المؤمنین ﴾ بەوەش کەیفخۆشن کە خوای گەورەپاداشتی باوەڕداران لەناو نابا.

لە ڕێنماییەکانی ئایەتی (١٦٩-١٧١):

١) شەهید زیندووەو قەت نامرێ، موسڵمانانیش هەروا، بەڵام ژیانی شەهید کامڵ ترە.

٢) شەهید مزگێنی بەموجاهیدانی پاش خۆیان دەدەن، کە ئەوانیش وەکو ئەمان پاداشیان بۆ هەیە. ئیمامی (ترمزی) ئەم فەرموودە دەهێنێ: (للشهیدِ ستةُ خِصالٍ: یُغْفَرُ فی أول دَفْعَةٍ، ویَرَی مَقْعَدَهُ من الجنة، ویُجارُ من عذابِ القبر، ویَأْمَنُ مِنَ الفزعِ ألأکبرِ، ویُوضَعُ علی راسه تاجُ الوِقارِ، الیاقوتةُ منها خیر من الدنیا وما فیها، ویُزَوَّجُ اثنتین وسبعین زوجةً من الحُورِ العین، ویَشْفَعُ فی سبعین من أقاربه). واتە: شەهید شەش جۆرخەڵات دەکرێ: لەیەکەم دڵۆپی خوێنییەوە خوا لێیخۆشدەبێت، پێگەی خۆی دەبینێ لەبەهەشتدا، لەسزای گۆڕ دەپارێزرێ، لەترسە گەورەکەی ڕۆژی سەڵا ئەمین دەبێت، تاجی ڕێزو شەرەفی لەسەر دەنرێت کە: تەنها یاقووتەیەکی لەدونیاو، لەتەواوی ئەوی لەدونیادایە باشترە، (٧٢) (حورولعەین)ی دەدرێتێ، شەفاعەت بۆ

(٧٠) کەس لەخزمانی نزیکی خۆی‌دەکات.

٣) هەرلەبەر فەزیلەتی شەهیدە کە بەکۆی دەنگی زانایان شەهیدی گۆڕەپانی جەنگی نێو کافرو موسڵمان، نە دەشۆردرێ و نە نوێژیشی لەسەر دەکرێ، وەکو ئیمامی (بوخاری) ئەم فەرموودەیەی هێناوە: ((وادْفنُوهُمْ بِدِمائِهِم..)). پێغەمبەر ﷺ بڕیاریدا (کەشەهیدەکانی ئوحود هەربە خوێنەکەیانەوە بێ‌شۆردن بنێژرێن).دەتوانی تەماشایەکی ئایەتی(١٥٤) ی سوورەتی(بەقەرە) بکەیت، چونکە لەوێش هێندێ لەبارەی شەهیدەوە نووسراوە.

خەزای حەمرائولئەسەد:

بەڵێ.. بێ‌باوەڕەکان لەسەرەتای‌جەنگەکەی (ئوحود)ـەوە تێك‌شکان، بەڵام کە دیتیان واموسڵمانەکان سەر شاخەکەیان چۆڵ‌کرد، خێرابەپەلە گەڕانەوە سەریان وشکاندونیان، ئەوساش پاش تێ کشکاندن بۆ ئەوە بەتەواوی زاڵ ببن بەسەریاندا ویستیان دوایان بکەون، ئەم هەواڵە بە پەیامبەر ﷺ گەیشت، ئەویش دەستبەجێ لەگەڵ (٧٠) کەسدا هەر لەوانە بەشداری جەنگی(ئوحود)یان کردبوو، لەمەدینە دەرچوون وگەیشتنە (حەمرائولئەسەد)، جاکە بێ باوەڕەکان زانییان، ترسیان لێ نیشت و هەڵهاتن، ئەوسائەم ئایەتە لەدەسخۆشی و ئافەرینی ئیماندارەکاندا هاتە خوارەوەو فەرمووی: ﴿ ١٧٢: الذين استجابوا لله والرسول من بعد ماأصابهم القرح ﴾ ئەوهاوەڵانە کە لەپاش برینداربوونیشیان(لەئوحود) وەڵامی خواو پەیامبەریان دایەوە ﴿ للذين أحسنوا منهم واتقوا أجر عظيم ﴾ ئەوانەیان کە ئاکاری چاکیان کردو، دوای پەیامبەر کەوتن لە (حمراءالأسد) داو، پارێزگاری سنوورەکانی خوا بوون، پاداشتێکی گەورەو فراوانیان بۆ هەیە.

سوێند بەخوا بەتەنهاشبم دوایاندەکەوم:

﴿ ١٧٣: الذين قال لهم الناس إن الناس قد جمعوا لكم فاخشوهم ﴾ ئەوهاوەڵانەی وا خەڵکێك وەکو (نوعەیمی کوڕی مەسعوود) پێی‌گوتن: بێ‌گومان ئەوخەڵکانە بۆلەناوبردنی ئێوە هەموو کۆبوونەتەوەو، ئەیانەوێ گەلە کۆمەڵتان لێ‌بکەن، ئەشێ بترسن‌و خۆتان تووش نەکەن، بەو وتەیەی ویستی هاوەڵان چاوترس بکا وهەڵبێن، ڕۆژێك بوو(ئەبووسوفیان) بەلەشکرێکی (دووهەزار) کەسیەوە خۆی ئامادەکردبوو بچێتە سەرمەدینە، بەڵام کە دیتیان موسڵمانەکان ئامادەن، ترس کەوتە دڵیەوەو بەخۆی وسۆپاکەیەوە گەڕایەوەو، نوعەیمی بانگکردو گوتی: نوعەیم! بەڵکو بچیت بەرهەرجۆرێك بووبێ، ترس بخەیتە بەرموسڵمانەکان، بەڵکو هەڵبێن و، بۆئەوەی ئەمیش تووشی نەنگ نەبێت، ئەوجا نوعەیمیش چووە ئەوکارەی ئەنجامداو هەڕەشەی لێ‌کردن بەهاتنی لەشرێکی زۆر بۆیان، بەڵام پەیامبەر ﷺ هەر زیکری (حسبنا الله ونعم الوكيل)ی دەخۆیندو دەیفەرموو: سوێند بەخوا، ئەگەر بەتەنها خۆیشم مابم،

وَمَآ أَصَٰبَكُمۡ يَوۡمَ ٱلۡتَقَى ٱلۡجَمۡعَانِ فَبِإِذۡنِ ٱللَّهِ وَلِيَعۡلَمَ ٱلۡمُؤۡمِنِينَ
١٦٦ وَلِيَعۡلَمَ ٱلَّذِينَ نَافَقُواْۚ وَقِيلَ لَهُمۡ تَعَالَوۡاْ قَٰتِلُواْ فِي سَبِيلِ ٱللَّهِ
أَوِ ٱدۡفَعُواْۖ قَالُواْ لَوۡ نَعۡلَمُ قِتَالٗا لَّٱتَّبَعۡنَٰكُمۡۗ هُمۡ لِلۡكُفۡرِ
يَوۡمَئِذٍ أَقۡرَبُ مِنۡهُمۡ لِلۡإِيمَٰنِۚ يَقُولُونَ بِأَفۡوَٰهِهِم مَّا لَيۡسَ
فِي قُلُوبِهِمۡۚ وَٱللَّهُ أَعۡلَمُ بِمَا يَكۡتُمُونَ ١٦٧ ٱلَّذِينَ قَالُواْ لِإِخۡوَٰنِهِمۡ
وَقَعَدُواْ لَوۡ أَطَاعُونَا مَا قُتِلُواْۗ قُلۡ فَٱدۡرَءُواْ عَنۡ أَنفُسِكُمُ
ٱلۡمَوۡتَ إِن كُنتُمۡ صَٰدِقِينَ ١٦٨ وَلَا تَحۡسَبَنَّ ٱلَّذِينَ قُتِلُواْ فِي
سَبِيلِ ٱللَّهِ أَمۡوَٰتَۢاۚ بَلۡ أَحۡيَآءٌ عِندَ رَبِّهِمۡ يُرۡزَقُونَ ١٦٩ فَرِحِينَ
بِمَآ ءَاتَىٰهُمُ ٱللَّهُ مِن فَضۡلِهِۦ وَيَسۡتَبۡشِرُونَ بِٱلَّذِينَ لَمۡ يَلۡحَقُواْ
بِهِم مِّنۡ خَلۡفِهِمۡ أَلَّا خَوۡفٌ عَلَيۡهِمۡ وَلَا هُمۡ يَحۡزَنُونَ ١٧٠
۞ يَسۡتَبۡشِرُونَ بِنِعۡمَةٖ مِّنَ ٱللَّهِ وَفَضۡلٖ وَأَنَّ ٱللَّهَ لَا يُضِيعُ أَجۡرَ
ٱلۡمُؤۡمِنِينَ ١٧١ ٱلَّذِينَ ٱسۡتَجَابُواْ لِلَّهِ وَٱلرَّسُولِ مِنۢ بَعۡدِ مَآ
أَصَابَهُمُ ٱلۡقَرۡحُۚ لِلَّذِينَ أَحۡسَنُواْ مِنۡهُمۡ وَٱتَّقَوۡاْ أَجۡرٌ عَظِيمٌ ١٧٢
ٱلَّذِينَ قَالَ لَهُمُ ٱلنَّاسُ إِنَّ ٱلنَّاسَ قَدۡ جَمَعُواْ لَكُمۡ فَٱخۡشَوۡهُمۡ
فَزَادَهُمۡ إِيمَٰنٗا وَقَالُواْ حَسۡبُنَا ٱللَّهُ وَنِعۡمَ ٱلۡوَكِيلُ ١٧٣

هەردەچم بەدوایاندا ﴿ فزادهم إيمانا ﴾ کەچی بەهەڕەشەکەی (نوعەیم) بڕواو ورەیان بەهێزتر بوو ﴿ وقالوا حسبنا الله ونعم الوكيل ﴾ وتیان: ئێمە هەر خوامان بەسە، ئەویش چاکترین چاودێر و یارمەتیدەرە. وتەکەی (نوعەیم): (إن الناس قدجمعوا لكم..)، بوو بەهۆی زیادبوونی بڕواو وزەیان لەگۆڕەپاندا، زاناکان لەبەر چەند ئایەتێکی ئاوادەڵێن: (ئیمان) زیادو کەم دەکا، هەرکە زیادبوو، بڕوادارەکەش هەوڵ دەدا کاروکردەوەی زیاتر بکا، خۆئەگەر ئیمانەکەی‌سست و خاو بووەوە، ئەواکاروکردەوەشی کەم دەکا ﴿ ١٧٤: فانقلبوا بنعمة من الله وفضل ﴾ ئینجا لە ئاکامی ئەوپشت بستنەیان بەخواوەوە، بەبەخشش ونیعمەتێکی فراوانی خواوە گەڕانەوە مەدینە ﴿ لم يمسسهم سوء ﴾ وتووشی هیچ ناخۆشی‌و نارەحەتییەکیش نەبوون، لەو هەڕەشانە دەیانکرد ﴿ واتبعوا رضوان الله ﴾ هەر لە ڕەزامەندیی و خۆشنوودی خوا دەگەڕان ﴿ والله ذو فضل عظيم ﴾ خواش خاوەنی بەخشش و

بەهرەیەکـی زۆر گەورەیـە ﴿ ١٧٥: إنما ذلكم الشيطان يخوف أولياءه ﴾ دیارە ئەو هەڕەشـەی (نوعەیم)ـە، هەڕەشەی شەیتانەو دەیەوێ ئێوە بەهاودۆسـتانی خۆی بترسـێنێت، واتە: ئەوکارەی (نوعەیم)ـە هەر لەکاری شەیتان دەکا.﴿ فلا تخافوهم وخافونی إن کنتم مؤمنین ﴾ جائەگەر باوەڕتان بەهێزە، لەوان مەترسن، لەخۆم

فَانقَلَبُوا بِنِعْمَةٍ مِّنَ اللَّهِ وَفَضْلٍ لَّمْ يَمْسَسْهُمْ سُوءٌ وَاتَّبَعُوا رِضْوَانَ اللَّهِ ۗ وَاللَّهُ ذُو فَضْلٍ عَظِيمٍ ﴿١٧٤﴾ إِنَّمَا ذَٰلِكُمُ الشَّيْطَانُ يُخَوِّفُ أَوْلِيَاءَهُ فَلَا تَخَافُوهُمْ وَخَافُونِ إِن كُنتُم مُّؤْمِنِينَ ﴿١٧٥﴾ وَلَا يَحْزُنكَ الَّذِينَ يُسَارِعُونَ فِي الْكُفْرِ ۚ إِنَّهُمْ لَن يَضُرُّوا اللَّهَ شَيْئًا ۗ يُرِيدُ اللَّهُ أَلَّا يَجْعَلَ لَهُمْ حَظًّا فِي الْآخِرَةِ ۖ وَلَهُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ ﴿١٧٦﴾ إِنَّ الَّذِينَ اشْتَرَوُا الْكُفْرَ بِالْإِيمَانِ لَن يَضُرُّوا اللَّهَ شَيْئًا وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿١٧٧﴾ وَلَا يَحْسَبَنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا أَنَّمَا نُمْلِي لَهُمْ خَيْرٌ لِّأَنفُسِهِمْ ۚ إِنَّمَا نُمْلِي لَهُمْ لِيَزْدَادُوا إِثْمًا ۚ وَلَهُمْ عَذَابٌ مُّهِينٌ ﴿١٧٨﴾ مَّا كَانَ اللَّهُ لِيَذَرَ الْمُؤْمِنِينَ عَلَىٰ مَا أَنتُمْ عَلَيْهِ حَتَّىٰ يَمِيزَ الْخَبِيثَ مِنَ الطَّيِّبِ ۗ وَمَا كَانَ اللَّهُ لِيُطْلِعَكُمْ عَلَى الْغَيْبِ وَلَٰكِنَّ اللَّهَ يَجْتَبِي مِن رُّسُلِهِ مَن يَشَاءُ ۖ فَآمِنُوا بِاللَّهِ وَرُسُلِهِ ۚ وَإِن تُؤْمِنُوا وَتَتَّقُوا فَلَكُمْ أَجْرٌ عَظِيمٌ ﴿١٧٩﴾ وَلَا يَحْسَبَنَّ الَّذِينَ يَبْخَلُونَ بِمَا آتَاهُمُ اللَّهُ مِن فَضْلِهِ هُوَ خَيْرًا لَّهُم ۖ بَلْ هُوَ شَرٌّ لَّهُمْ ۖ سَيُطَوَّقُونَ مَا بَخِلُوا بِهِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ ۗ وَلِلَّهِ مِيرَاثُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ ۗ وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرٌ ﴿١٨٠﴾

بترسـن، خوا دەفەرموێ (أليس الله بكاف عبده ويخوفونک بالذين من دونه) هەتا دەگاتە (قل حسبی الله علیه یتوکل المتوکلون).

رێنماییەکانی ئایەتی (١٧٢-١٧٥):

١) مەزنیو فەزیلەتی ئـاکاری چاك وتەقوا، کە بێگومان هەردووکیان کلیلی هەموو خێرێکن.

٢) ڕێـزو فەزڵی هاوەڵانی پێغەمبەر ﷺ لە بەرامبەر خەڵکی ترەوە و، قەدرو نرخیان بەلای خواوە.

٣) گەورەیـی و بەرەکەتـی وتنـی وشـەی (حسبنا الله ونعـم الوکیل) لەکاتـی تەنگانەدا بەتایبـەت پێغەمبەران (موحەممـەد)و (ئیبراهیم/علی نبینـا وعلیهم أفضل الصلاة والسلام) لە قۆناغە تاڵو تفتەکانی ژیانیاندا دەیانگوت.

٤) شـەیتان هەمـووکات بە دۆسـتانی خۆی، بڕواداران هەڕەشـە دەکاو دەترسێنێ، جا دەبێ موسـڵمانان لە خوا نەبێ لەکەس نەترسن و، تەوەککولیشیان هەر بەو بێ.

تەسلییەو دڵدانەوەی پێغەمبەر ﷺ:

پێغەمبەر ئەوەندە حەزی دەکردخوانەناسەکان ئیمان بێنن، گەڵێجار تووشـی خەم وخەفەت دەبوو، ئەوجا خواش فەرمووی: ﴿ ١٧٦: ولایحزنـك الذین یسـارعون فی الکفـر ﴾ بـەودووڕووو کافرانە خەفەتبـار مەبە، کەپەلە دەکەن بـۆ دژایەتی تۆ ﴿ إنهم لن یضروا الله شیئا ﴾ ئەوانە هەرگیز ناتوانن کەمترین زیانێك بە خوا بگەیەنن ﴿ یریـد الله أن لا یجعـل لهم حظا فی الآخرة ﴾ خـوا ئەیەوێ لە دواڕۆژدا هیچ بەشـێکیان نەبێ، چونکە بـۆ خۆیان لەم ژیانەدا، بەئارەزووی خۆیان ڕێگەی لارو چەوت هەڵدەبژێرن ﴿ ولهم عذاب عظیم ﴾ وبۆیە لەباتی پاداشی چاك، سزایەکی گەورەیان بۆ هەیە ﴿ ١٧٧: إن الذین اشتروا الکفر بالإیمان ﴾ بەڕاستی ئەو کەسانەی وا لەباتـی باوەڕ، بـێ بڕواییيان کڕی، واتـە: ئیمانیان گۆڕیەوە، بەکوفرو بێدینی﴿ لن یضروا الله شـیئا ولهم عذاب ألیم ﴾ هەرگیز ناتوانن بە هیچ جۆرێك زیانێ بە خوا بگەیەنن و، سزایەکی ئێش پێگەیەنەریشـیان بۆهەیە ﴿ ١٧٨: ولایحسـبن الذین کفروا أنما نملی لهم خیر لأنفسهم ﴾ با ئەوکەسانەی کە ڕێبازی بێباوەڕییان گرتووە، پێیان وا نەبێ ئەو مۆڵەت و نیعمەتانە پێیان دەبەخشین، قازانج و خێرەبۆیان ﴿ إنما نملی لهم لیزدادوا إثما ﴾ بێگومان هەر لەبـەر ئەوەیە تەمەنیان درێژ ئەکەین و مۆڵەتیان ئەدەین، کەباری گوناحیان زیاتر بێ ﴿ ولهم عذاب مهین ﴾ و سزایەکی پەستکەرو ئابڕوو بەریشـیان بـۆ هەیە، لە ئایەتـی (٩٥،٩٤ی/ ئەعراف)دا ڕوون کراوەتــەوە کە بۆیە بەڵاو نەهامەتی درا بەسـەریاندا، بەڵکو بگەڕێنـەوە لای خوا، جا کە هەر درێژەیـان بە ملهووری خۆیان دا، ئەوسا خوا گوزەرانی خۆشی پێدان و، ئەوانیش سەرگەرمبوون پێی، هەتـا کتوپڕ گرتوونی، وەك لەجێگایەکـی تردا ئەفەرموێ: (وما أرسـلنا فی قریة من نبـی إلا أخذنا أهلها بالباسـاء والضراء لعلهم یضرعون ثم بدلنا مکان السـیئة الحسـنة حتی عفوا وقالوا قد مس آباءنا الضراء والسـراء فأخذناهم بغتة وهم لا یشـعرون). وله ئایەتـی (٤٢-٤٣): ئەنعام)دا ئەفەرموێ: (ولقد أرسـلنا إلی أمم مـن قبلک فأخذناهم بالباسـآء والضرآء لعلهـم یتضرعون * فلولا إذجاءهم بأسـنا تضرعوا..) دیسـان، لەئایەتی (٤٤)ی (ئەنعام)دا ئەفەرمـوێ: (أخذناهم بغتة فإذا هم مبلسـون) ﴿ ١٧٩: ماکان الله لیـذر المؤمنین علی ما أنتم علیـه ﴾ خواهیچ کات بڕوادارانی بێ تاقیکردنەوەو هەڵسـەنگاندن، بەوحاڵەتەوە وان لەسەری، (کە دوو

رووو دڵسۆز، خەم خۆرو پاك تێکەڵن) نەهێشتۆتەوە، بەڵکو هەندێ جـار بۆ پاڵاوتنـی چاك و خراپ، بێ ئارام و بەئارام جۆرە بەڵاو نەهامەتـی دەنێرێ ﴿ حتى يميز الخبيث من الطيب ﴾ هەتا پیس و پـاك لەیەك جیا بکاتەوە، بێگومـان رووداوەکەی (ئوحود)یش چاکـتر هەڵسـەنگاندن وتاقیکردنەوەبوو، ئەوەبـوو (عەبدوڵلا ی کوڕی ئوبەی) وەك لە پێشـەوە وتمان بەخۆی و سێ سەد کەسەوە ورەی‌بەزی و، نیفاقی‌دەرکـەوت، کەوابوو داوای جیهادو هێندێ تەکلیف لە راست وناراسـت، دڵسۆزو ناپاك لێك‌دەکاتەوە ﴿ وما كان الله ليطلعكم على الغيب ﴾ خۆ خوائاگاداری کارە نادیارەکانیشی نەکردوون وغەیب نازانن، هەتا بەدڵ بزانن کێ چاکەو کێ خراپە.. بەڵکـو هەر دەبێ تاقیکردنـەوەو رووداو، مرۆڤی چاك و خراپ لە یەك جیا بکاتەوە، وەك لە ئوحوددا ﴿ ولكن الله يجتبي من رسله من يشـاء ﴾ بـەڵام دەکرێ خوا لەنـاو پەیامبەرانی خۆیدا مەیلی هەرکەسـێکی ببێ، هەڵیبژێرێ و، هەندێ جاریش بێ‌تاقیکردنەوە ئاگاداری بکات کە: فڵانە کەس ناپاکە، ڕازو نیازی بەدفەڕە وەکو لەجێگایەکی‌تردا دەفەرموێ (عالم الغيب فلا يظهر على غيبه إلا من ارتضى من رسول)..﴿ فآمنوا بالله ورسله ﴾ دەسا دەبێ بڕوایەکی پتەوو ڕاسـتەقینەتان بەخواو بە پەیامبەرانی هەبێ ﴿ وإن تؤمنوا وتتقـوا فلكـم أجر عظيم ﴾ ئـەر باوەڕێکی ڕاسـتەقینە تان هێناو خۆیشتان لە سنوورەکان پاراست ودەرنەچوون، کرێی و پاداشتێکی یەکجـار گەورەتان پێ‌ئـەدرێ. لێرەدا جیهـادو جەنگی گۆڕەپان کۆتایی دێت. باس وخواسی‌رووداوەکەی (ئوحود) دەپێچرێتەوە.. هەرچەنـد ریوایەتێك دەڵێ ئایەتی (١٨٠) کەئێسـتا دێت هەر لەو (٦٠) ئایەتەیە کە سەبارەت بە رووداوەکەی ئوحود هاتوونە.

چکووس و ڕژد مەبن:

ئینجا موسڵمانان هەڵدەنێت بۆ بەختکردنی‌ماڵ و دارایی لە ڕێگەی خـوادا، بۆیە ئەفەرموێ: ﴿١٨٠: ولا يحسـبن الذين يبخلون بما آتاهـم الله مـن فضله هو خيـرا لهم ﴾ با ئەو کەسـانە کە خوا لە فەزڵ ومیهرەبانی خۆی ماڵی پێ بەخشیون و، ڕژدی وچرۆکی تێدا دەکەن، وا نەزانن ئەو چکووسی وچرووکییە قازانجیانە ﴿ بل هو شر لهم ﴾ نەخێر، خێرو قازانج نییە بۆیان، بەڵکو مایەی زەرەرو زیانیانە، چونکە ﴿ سـيطوقون ما بخلوا به يوم القيامة ﴾ لەرۆژی قیامەتـدا بەو سـامانەی چرووکییان تێدا کـردووە، تۆق دەکرێتە ملیان، پێشـەوا (بوخاری) لە (ئەبوو هورەیـرە)وە دەگێرێتەوە کە پەیامبـەر ﷺ دەفەرموێ: ((مَنْ آتاهُ الله مالا فلم يُـؤَدِّ زكاتَهُ، مُثِّلَ لـه مالُهُ شُـجاعًا أَقْرَعَ (أي ثُعْبانًـا عظيمًا) له زَبِيبَتَـانِ، يُطَوَّقُهُ يوم القيامـة، يَأْخُذُ بِلِهْزِمَتَيْهِ (يعني بِشِـدْقَيْهِ) يقول:أَنَامَالُك، أنا كَنْزُكَ)) لە پاشـان ئەم ئایەتـی (١٨٠) یەی خوێنـدەوە. بوخاری (كتاب التفسـير/٤٥٦٥) بابی:(ولايحسـبن الذين يبخلون بماآتاهم الله..) واتە: ئەوی خوامالی پێ‌دەدا و، دەگاتە سـنووری زەکات وزەکاتی لێ‌نـادات، لـەرۆژی قیامەتدا دەکرێتـە ئەژدیهایەکی سـەرتاس و دووخاڵی ڕەش، بەسـەر چاویەوەن،نیشـانەی زۆرترسـناکیە، ئەوسـا هەردووچەناکەی دەگرێت وپێـی‌دەڵێ: من ماڵەکەی تۆم، گەنجەکەی تۆم ﴿ ولله ميراث السموات والأرض ﴾ بێگومانیشبن کـە: ئاسمانەکان و زەوی هــەر بۆ خــوا دەمێننەوەو،هی ئەون، کەوابوو ببەخشن و چرووکی مەکەن ﴿ والله بما تعملون خبير ﴾ و خواش بەو کارە ئێوە ئەیکەن زۆر بەئاگایە.

ڕێنماییەکانی ئایەتی (١٧٩-١٨٠):

١) بە سـپاردەو تەکلیفەکانی خوا، موسـڵمانی ڕاستبێژو، درۆزن لێك دەکرێنەوە.

٢) کارە غەیـب ونادیارەکان تەنها خوا دەیانزانێ، مەگەر یەکێ لەپێغەمبەرانی خۆی لێ بەئاگا بکا.

٣) بەهای بەهەشت: تەنها باوەڕو تەقوایە.

٤) ڕژدی‌و بەخیلـی لەماڵ‌وسـاماندا، کارێکـی بەدفـەڕو نەگبەتیە بۆ خاوەنەکەی.

٥) هەرکەسێ خوا ماڵێکی پێداو هەقی شەرعی لێ‌نەدا، بەو ماڵەی خۆیە لە رۆژی بەرێدا سـزا ئەدرێ، بەبەڵگەی ئەم ئایەتەو، ئەو ئایەتـەی (تەوبە)یە کەدەفەرموێ: (والذين يكنزون الذهب والفضة..) لەگەڵ چەندین فەرموودەدا.

خوا لەموشریکان بەهەڕەشەیە:

(ئیـبن عەبباس)دەڵێ: کاتێ خوا فەرمـووی: (من ذا الذي يقرض الله قرضا حسـنا) جوولەکـەکان بۆ لاوازکردنی وزەی موسـڵمانان گوتیان: ئێمە دەوڵەمەنـدو دارایـن، خوایش هەژارو بێ‌نەوا، بۆیە داوای قەرزمان لێ‌دەکات! جا بۆ پووچەڵکردنەوەی قسەکەیان خوا فەرمووی: ﴿ ١٨١: لقد سمع الله قول الذين قالوا إن الله فقير ونحن أغنياء ﴾ بێگومان خوا وتەی ئەو کەسانەی بیست کە وتیان: خوا هەژارەو، ئێمە دارادەوڵەمەندین ﴿ سنكتب ما قالوا وقتلهم الأنبياء بغير حق ﴾ بێ سۆ ئەو قسەو گوفتارەیان و، ئەوبەناهەق کوشتنەی پەیامبەرانەیان لەسەردەنووسـین وتۆڵەیـان لێ‌دەکەینەوە ﴿ ونقول ذوقوا عذاب الحريق ﴾ تۆڵەیان لێ‌دەسێنین‌و پێیشیان دەڵێن: دەسا

سـزای سووتێنه‌ر بچێژن ﴿ ١٨٢ : ذلک بما قدمت أيديكم ﴾ ئه‌و سـزایه‌ش له‌به‌رئه‌وه‌یـه که ئێوه ئه‌و کارانه‌تـان ده‌کرد ﴿ وأن الله ليس بظلام للعبيد ﴾ وبیشـزانن که: هه‌رگیز خوا غه‌در له‌عه‌بدان نـاکا ﴿ ١٨٣ : الذين قالوا إن الله عهد إلينـا ﴾ ئه‌و جووله‌کانه‌ی گوتیان: بێگومان ئێمه خوا له‌ته‌وراتدا وه‌سیه‌تی بۆ کردووین ﴿ ألا

لَّقَدْ سَمِعَ ٱللَّهُ قَوْلَ ٱلَّذِينَ قَالُوٓا۟ إِنَّ ٱللَّهَ فَقِيرٌ وَنَحْنُ أَغْنِيَآءُ
سَنَكْتُبُ مَا قَالُوا۟ وَقَتْلَهُمُ ٱلْأَنۢبِيَآءَ بِغَيْرِ حَقٍّ وَنَقُولُ
ذُوقُوا۟ عَذَابَ ٱلْحَرِيقِ ﴿١٨١﴾ ذَٰلِكَ بِمَا قَدَّمَتْ أَيْدِيكُمْ
وَأَنَّ ٱللَّهَ لَيْسَ بِظَلَّامٍ لِّلْعَبِيدِ ﴿١٨٢﴾ ٱلَّذِينَ قَالُوٓا۟ إِنَّ
ٱللَّهَ عَهِدَ إِلَيْنَآ أَلَّا نُؤْمِنَ لِرَسُولٍ حَتَّىٰ يَأْتِيَنَا بِقُرْبَانٍ
تَأْكُلُهُ ٱلنَّارُ ۗ قُلْ قَدْ جَآءَكُمْ رُسُلٌ مِّن قَبْلِى بِٱلْبَيِّنَٰتِ
وَبِٱلَّذِى قُلْتُمْ فَلِمَ قَتَلْتُمُوهُمْ إِن كُنتُمْ صَٰدِقِينَ ﴿١٨٣﴾
فَإِن كَذَّبُوكَ فَقَدْ كُذِّبَ رُسُلٌ مِّن قَبْلِكَ جَآءُو بِٱلْبَيِّنَٰتِ
وَٱلزُّبُرِ وَٱلْكِتَٰبِ ٱلْمُنِيرِ ﴿١٨٤﴾ كُلُّ نَفْسٍ ذَآئِقَةُ ٱلْمَوْتِ ۗ
وَإِنَّمَا تُوَفَّوْنَ أُجُورَكُمْ يَوْمَ ٱلْقِيَٰمَةِ ۖ فَمَن زُحْزِحَ
عَنِ ٱلنَّارِ وَأُدْخِلَ ٱلْجَنَّةَ فَقَدْ فَازَ ۗ وَمَا ٱلْحَيَوٰةُ ٱلدُّنْيَآ
إِلَّا مَتَٰعُ ٱلْغُرُورِ ﴿١٨٥﴾ ۞ لَتُبْلَوُنَّ فِىٓ أَمْوَٰلِكُمْ
وَأَنفُسِكُمْ وَلَتَسْمَعُنَّ مِنَ ٱلَّذِينَ أُوتُوا۟ ٱلْكِتَٰبَ
مِن قَبْلِكُمْ وَمِنَ ٱلَّذِينَ أَشْرَكُوٓا۟ أَذًى كَثِيرًا ۚ
وَإِن تَصْبِرُوا۟ وَتَتَّقُوا۟ فَإِنَّ ذَٰلِكَ مِنْ عَزْمِ ٱلْأُمُورِ ﴿١٨٦﴾

نؤمـن لرسـول حتى يأتينا بقربـان تأكله النار ﴾ که بـاوه‌ر به‌هیچ په‌یامبه‌رێك نه‌که‌ین هه‌تـا مۆعجیزه‌یه‌ك دێنێ‌و، به‌چاوی خۆمان ده‌یبینـین و، مۆعجیزه‌یه‌که‌یـش ئه‌مه‌بێت که‌هه‌رکه‌سێك خێرو سه‌ده‌قه‌یه‌ك بکات ئاگرێك (هه‌وره بروسکه)یه‌ك له‌ئاسمانه‌وه بێت بیخوات، واته: (بیسـووتێنێ) ئه‌وجا باوه‌ری پێده‌که‌ین ﴿ قل قد جاءكم رسل من قبلى بالبينات وبالذى قلتم ﴾ ئه‌ی پێغه‌مبه‌ر! ﷺ پێیان بڵێ: خۆ چه‌ندان پێغه‌مبه‌رتان پێش من به نیشانه‌گه‌لی ئاشکرا بۆهات ﴿ فلم قتلتموهم إن كنتم صادقين ﴾ ده سابۆ کوشتووتان و، باوه‌رتان پێنه‌کردن، ئه‌گه‌ر راسـت ئه‌که‌ن له‌م قسه‌دا، دیاره ئێوه خه‌ڵکێکی درۆزن ونارِاسـتن ﴿ ١٨٤ : فإن كذبوك فقد كذب رسل من قبلك ﴾ جائه‌ر به‌درۆزنیـان دانایت وباوه‌ریان پێنه‌هێنایت، هیچ خه‌م وخه‌فه‌ت مه‌خۆ چونکه گه‌لێ له پێغه‌مبه‌رانی به‌رله‌تۆیش، به‌درۆزنیـان دانان و باوه‌ریان پێنه‌هێنـان ﴿ جاؤا بالبينات والزبر والكتاب المنير ﴾ به‌کۆمه‌ڵێ به‌ڵگه‌و نیشـانه‌ی ئاشـکراو، کتێبی پـر له‌حیکمه‌ت و نامـه‌ی شـاره‌زاکه‌ره‌وه هاتنـه‌لای هۆزه‌که‌یان وباوه‌ریشیان پێنه‌کردن، که‌واته تۆیش وه‌کو ئه‌وان.

رێنماییه‌کانی ئایه‌تی (١٨١-١٨٤):

١) کوفری جووله‌که‌و بێئه‌ده‌بییان له‌گه‌ڵ خواو پێغه‌مبه‌رانی ئه‌ودا، له‌راده به‌ده‌ر بوو.
٢) کوشتنی ئه‌و گشت پێغه‌مبه‌رانه له‌لایه‌ن یه‌هووده‌وه.
٣) ئاشـکراکردنی ئه‌ودرۆیانه‌ی جووله‌کـه که:گوایه خوا په‌یمانـی له‌گـه‌ڵ به‌سـتوون: هه‌رپێغه‌مبـه‌رێ هاته‌لایان بروای پێنه‌که‌ن، هه‌تا قوربانییه‌ك ده‌کاو ئه‌وسـاش ئاگرێ په‌یداده‌بێ وده‌یخوات.
٤) سه‌ره‌خۆشـی پێغه‌مبـه‌رو هه‌ڵنانیشـی بۆخۆراگرتـن له‌به‌رامبه‌ر توره‌هاتی یه‌هووده‌وه.

هه‌موو که‌سێك تامی مردن ده‌چێژێ:

﴿ ١٨٥ : كل نفس ذائقة الموت ﴾ هه‌مووکه‌سێك بێجیاوازی تامی مـردن ده‌چێـژێ، وه‌ك خوا خۆی له‌جێگایه‌کی‌تـردا ده‌فه‌رموێ: (کل مـن عليها فان) هه‌رچی له‌م دونیایه‌دایـه تیاده‌چێ ﴿ وإنما توفـون أجوركـم يـوم القيامـة ﴾ رۆژی قیامه‌ت، گشـت کرێ وپاداشـی خۆتانتان ده‌درێتـه‌وه ﴿ فمن زحزح عن النـار وأدخل الجنـة فقد فاز ﴾ ئینجا هه‌رکه‌سـێ له‌ئاگـر دوور خرایه‌وه‌و برایه به‌هه‌شته‌وه، بێشـك سـه‌رفرازو سـه‌رکه‌وتوو ده‌بێ ﴿ وما الحياة الدنيـا إلا متـاع الغرور ﴾ ژیانی ئه‌م دونیایه‌ش، ته‌نها خۆشـی‌و له‌زه‌تێکـی که‌م و چه‌واشـه‌کارو فریوده‌رو، خشـته به‌ره، که‌واته وشیار بن! پێغه‌مبه‌ری خوا فه‌رمووی: ((موضع سوط في الجنة خير مـن الدنيا وما فيهـا)) ئه‌وجا گوتی: ئه‌رحه‌زیش ده‌که‌ن ئایه‌تی: (فمن زحزح عن النار وأدخل الجنة فقد فاز) بخوێننه‌وه.

چه‌ند رێنماییه‌ك:

١) له‌کاتی سـه‌ره‌مه‌رگدا زیکری (لاإله إلا الله) بخه‌نه‌سـه‌ر زاری نه‌خۆشه‌وه.
٢) سـووره‌تی (یـس)ی بۆ بخوێننـه‌وه، به‌ڵکو سـزاو نارِه‌حه‌تی گیانکێشـانی بۆ ئاسان ببێ، چونکه پێغه‌مبه‌ر ﷺ فه‌رمووی: ((ما مِنْ مَيِّتٍ يُقْرَأُ عنده يـس إلا هُوِّنَ عليه))، واته: هه‌رنه‌خۆشـێك له‌گیانـه‌ڵا بـێ و، سووره‌تی(یاسـین)ی له‌سـه‌ر بخوێنرێت، پله نارِه‌حه‌ته‌کانی سـه‌ره مه‌رگی بۆ ئاسان ده‌کرێت. یان ئه‌وفه‌رمووده که (ئه‌بو داوود) ریوایه‌تی ده‌کا: ((اِقْرَأوا يس على موتاكم)) واته: سووره‌تی(یاسین) بۆ نه‌خۆشه‌کانتان بخوێنن.

٣) کاتێ کە مرد دەبێ هەردوو چاوی بنرێ بەیەکا، ئەوسا بشۆردرێو کفن بکرێ و نوێژی لەسەر بکرێ وبەپەلەش بگەیەنرێتە گۆرستان ولە گڵکۆی موسڵمانانندا بەپەلە بەخاك بسپێردرێ، چونکە پێغەمبەر ﷺ دەفەرموێ: ((إسْرَعُوا بالجنازة فإن تَکُ صالحةً فخير تقدمونها إليه، وإن تکُ غيرَ ذلک فشَر تَضَعُونَهُ عَنْ رِقابِکُمْ))، واتە: بەپەلە تەرمی مردوو بگەیەننە گۆرستان، چونکە ئەر ئاکارچاك بێت، ئەوا زوو دەیگەیەننە جێی خۆش، خۆئەر بەدکاریش بێت، شەرێکەوزوو لەکۆڵتان دەبێتەوە.

ئیماندار بەر ئەزموون دەکەوێ:

﴿ ١٨٦: لتبلون فی أموالکم وأنفسکم ﴾ سوێند بەخوا گیانو داراییتان(ئەی موسڵمانان!) بەبەڵاو نەهامەت بەر تاقیکردنەوە دەکەون، واتە: دەبێ بچنە گۆرەپانی جیهادو ماڵو سامان بەخت بکەن وتووشی زیانی سەروماڵ ببن. لەجێگایەکیتردا ئەو تاقیکردنەوەیە روونکراوەتەوە، وەك لەئایەتی (١٥٧،١٥٥)ی بەقەرەدا هاتووەو دەفەرموێ: (ولنبلونکم بشیءٍ من الخوف والجوع ونقص من الأموال والأنفس والثمرات وبشر الصابرين * الذين إذا أصابتهم مصيبة قالوا إنا لله وإنا إليه راجعون * أولئک عليهم صلوات من ربهم ورحمة وأولئک هم المهتدون). ﴿ ولتسمعن من الذين أوتوا الکتاب من قبلکم ومن الذين أشرکوا أذی کثيرا ﴾ وەلەوانەی کتێبیان پێدراوە لە پێش ئێوەوە ولەهاوبەشدانەرانەوە زۆرو زەبەندە قسەی نابەجێوناخۆش ئەبیستن و، پێی دڵتەنگ دەبن، بەڵام... ﴿ وإن تصبروا وتتقوا ﴾ ئەگەر ئێوە لە بەرامبەر وتەکانیانەوە خۆگربن و، لە کردارو وتارتاندا پارێز بکەن، سەرکەوتوو دەبن، وەك ئەفەرموێ: ﴿ فإن ذلک من عزم الأمور ﴾ بەراستی کاری وا، لەکاری مەردانو جوامێران دەچێت، دەبێ بایەخو گرنگی بدرێتێ، سروشتی بوونەوەرەکە: هەرکەسێك بەرەو خوابچێت، دەبێ هەرکەس بەپێی توندوتۆڵی دینەکەی خۆی، ئازارو بێزاربچێژێ.

رێنماییەکانی ئایەتی (١٨٥-١٨٦):

١) دونیا جێگای پاداش و تۆڵە نییە، بەڵکو جێگای هەوڵو کۆششو کارو کردەوەیە.

٢) رزگاری و، بەختیاری راستەقینە دوور بوونە لە ئاگرو، چوونە ناو بەهەشتە.

٣) ژیانی ئەم دونیا کاڵایەکە، نابێ پشتی پێوە ببەسترێ.

٤) تاقیبوونەوە کارێکی زەروورییو حەتمییە، جا لەبەرامبەریەوە سەبرو تەقوا بۆ موسڵمانان پێویستە.

٥) جوولەکەو گاورو موشریکان، هەردەم ئازاری موسڵمانان دەدەن، ئەوەبوو (فەحاس)ی یەهوودی وتی: ئێمە دەوڵەمەندین و، خواش هەژاروو بێ دەسەڵات!، نەساراش وتیان: عوزەیر کوری خوایە! موشریکان وتیان: (لات و عوززاو مەنات)شەریكو هاوبەشی خوان! (عەبدوڵڵای کوری سەلوول)یش بە پێغەمبەری گوت: نزیکی کۆرەکانمان مەبەوە، (کەعبی کوری ئەشرەف) بەهۆنراوەی نابەجێو ناقۆڵا ئازاری پێغەمبەروموسڵمانەکانیدەدا، گەلێ جار بەرامبەر بە ژنە موسڵمانەکان بەخراپە دەدوا، بۆیە لەئەنجامدا پێغەمبەر ﷺ (موحەممەدی کوری مەسلەمە)ی ناردو فورسەتی لێهێناو کوشتی.

خاوەن کتێبەکان هەق دەشارنەوە:

﴿ ١٨٧: وإذ أخذ الله ميثاق الذين أوتوا الکتاب ﴾ باسی ئەو خاوەننامانە بەکە خوا پەیمانی لێ وەرگرتن ﴿ لتبيننه للناس ولاتکتمونه ﴾ کە بەرێکوپێکی -ئەونامەیە بۆیان هاتووە- بەخەڵکی راگەیێنن و، هیچی لێنەشارنەوە ﴿ فنبذوه وراء ظهورهم ﴾ کەچی بەڵێنەکەیان فرێدایە پشتیانەوە و پشتگوێیان خست! ﴿ واشتروا به ثمنا قليلا ﴾ و بەهایەکی کەمیان پێکری، واتە: تەورات وئینجیلیان بە دونیایەکی کەم فرۆشت! ﴿ فبئس ما يشترون ﴾ ئای چەندە خراپ بوو ئەوەی کرییان و سەودایان پێکرد، چونکە لەباتی قیامەتی نەبراوە، دونیای فانیو تیاچوویان وەرگرت، (ئیبن کەسیر) دەڵێت: ئەم ئایەتە هەرەشەیە بۆگشت زانایەك، ئەوانەیان گەلێجار راستیەکان لەبەردەم دەسەڵاتدارانداا دەشارنەوە، یان لەبەرامبەر تەماحێکیدونیاوە، یان سروشتیان تێكچووە، هەرکامێکیان بێت، لای خوا کارێکی زۆر دزێوو قێزەونە، هەقە هەرگیز لەجادە راستەکە کلا نەبن. ئەبووسەعیدی (خودری)یش دەڵێت: لەسەردەمی پێغەمبەردا ﷺ کۆمەڵێ دووروو هەبوون، هەرکە پێغەمبەر ﷺ چووبا بۆغەزایەك، خۆیان لێدەدزیەوەو، کەیفیشیان پێدەهات، کەپێغەمبەر ﷺ دەشهاتەوە پۆزشیان بۆدەهێنایەوەو، هێمان پێشیان خۆشبوو سوپاس بکرێن، ئەوجا ئەو ئایەتە هات و فەرمووی: ﴿ ١٨٨: لا تحسبن الذين يفرحون بما أتوا ﴾ وامەزانە ئەو کەسانەی دڵشادن بەوەی کە کردوویانە ﴿ ويحبون أن يحمدوا بما لم يفعلوا ﴾ و حەزیش دەکەن بۆ کارێ کە نەشیانکردووە، تاریف و سوپاس بکرێن ﴿ فلا تحسبنهم بمفازة من العذاب ﴾ تۆ وامەزانە لە جەزرەبە رزگاریان

دەبێ. (ئیبن عەبباس) دەڵێ: ئەم ئایەتە سەبارەت بەخاوەننامەکان هات، پێغەمبەر ﷺ شتێکی لێپرسین، ئەوانیش لێیان شاردەوەو شتێکی دیکەیان پێگوت، کەچی دواییش بەوکارەیان زۆردڵشادو خۆشحاڵ بوون! ﴿ ولهم عذاب أليم ﴾ وسزای ئێش پێگەیەنەریان بۆهەیە. ﴿ ١٨٩: ولله ملك السموات والأرض والله على كل شئ

وَإِذْ أَخَذَ ٱللَّهُ مِيثَٰقَ ٱلَّذِينَ أُوتُوا۟ ٱلْكِتَٰبَ لَتُبَيِّنُنَّهُۥ لِلنَّاسِ وَلَا تَكْتُمُونَهُۥ فَنَبَذُوهُ وَرَآءَ ظُهُورِهِمْ وَٱشْتَرَوْا۟ بِهِۦ ثَمَنًا قَلِيلًا ۖ فَبِئْسَ مَا يَشْتَرُونَ ﴿١٨٧﴾ لَا تَحْسَبَنَّ ٱلَّذِينَ يَفْرَحُونَ بِمَآ أَتَوا۟ وَّيُحِبُّونَ أَن يُحْمَدُوا۟ بِمَا لَمْ يَفْعَلُوا۟ فَلَا تَحْسَبَنَّهُم بِمَفَازَةٍ مِّنَ ٱلْعَذَابِ ۖ وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿١٨٨﴾ وَلِلَّهِ مُلْكُ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضِ ۗ وَٱللَّهُ عَلَىٰ كُلِّ شَىْءٍ قَدِيرٌ ﴿١٨٩﴾ إِنَّ فِى خَلْقِ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضِ وَٱخْتِلَٰفِ ٱلَّيْلِ وَٱلنَّهَارِ لَءَايَٰتٍ لِّأُو۟لِى ٱلْأَلْبَٰبِ ﴿١٩٠﴾ ٱلَّذِينَ يَذْكُرُونَ ٱللَّهَ قِيَٰمًا وَقُعُودًا وَعَلَىٰ جُنُوبِهِمْ وَيَتَفَكَّرُونَ فِى خَلْقِ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضِ رَبَّنَا مَا خَلَقْتَ هَٰذَا بَٰطِلًا سُبْحَٰنَكَ فَقِنَا عَذَابَ ٱلنَّارِ ﴿١٩١﴾ رَبَّنَآ إِنَّكَ مَن تُدْخِلِ ٱلنَّارَ فَقَدْ أَخْزَيْتَهُۥ ۖ وَمَا لِلظَّٰلِمِينَ مِنْ أَنصَارٍ ﴿١٩٢﴾ رَّبَّنَآ إِنَّنَا سَمِعْنَا مُنَادِيًا يُنَادِى لِلْإِيمَٰنِ أَنْ ءَامِنُوا۟ بِرَبِّكُمْ فَـَٔامَنَّا ۚ رَبَّنَا فَٱغْفِرْ لَنَا ذُنُوبَنَا وَكَفِّرْ عَنَّا سَيِّـَٔاتِنَا وَتَوَفَّنَا مَعَ ٱلْأَبْرَارِ ﴿١٩٣﴾ رَبَّنَا وَءَاتِنَا مَا وَعَدتَّنَا عَلَىٰ رُسُلِكَ وَلَا تُخْزِنَا يَوْمَ ٱلْقِيَٰمَةِ ۗ إِنَّكَ لَا تُخْلِفُ ٱلْمِيعَادَ ﴿١٩٤﴾

قدیر ﴾ وخاوەنداریێتی ئاسمانەکان و زەوی هەر بۆخوایەو، هیچ شتێکی لێبزرنابێت، چونکە بەسەر هەموو شتێکدا دەسەڵاتدارە.

ڕێنماییەکانی ئایەتی (١٨٧-١٨٩):

١) خـوا پەیمانی تۆکمەو مەحکەمی لەزانایانی (بەنی ئیسرائیل) وەرگرت کە: هەرگیز هەق نەشارنەوە، دیارە زانایانی ئەم ئوممەتەش دەبێ چاکتر سوور بن بۆ دەرخستنی هەق و ڕاستی و، تەئویل نەکردنی ئایەتەکان لەبەرخاتری ئەم وئەو.

٢) موسڵمان نابێ ڕێگا بدا مەدح وسوپاس بکرێ لە بەرامبەر شتێکەوە نەیکردبێ، بەڵکو ئەگەر کردبوویشی دەبێ بیشارێتەوە.

لە بوونەوەردا نیشانەگەلێ هەیە بۆ تاک و تەنیایی خوا:

﴿ ١٩٠: إن فى خلق السموات والأرض ﴾ بەڕاستی لەوشێوە دروستکردنە سەرسوڕهێنەرەی ئاسمانەکان و زەوی ﴿ واختلاف الليل والنهار لآيات لأولى الألباب ﴾ و ئاڵوگۆڕی شەوو ڕۆژ، چەندین بەڵگەو نیشانەی پتەو هەیە لەسەر بوونی خواو، تاك وتەنیایی، بۆ کەسانێ خاوەن ژیری و هۆشمەندن ﴿ ١٩١: الذين يذكرون الله قياما وقعودا وعلى جنوبهم ﴾ ئەوکەسانەی کە بەپێوەو بەدانیشتن و لەسەر تەنیشت و ڕاکشان یادی خوا دەکەن ﴿ ويتفكرون فى خلق السموات والأرض ﴾ لەدروستکردنی ئاسمانەکان و زەوی ڕادەمێنن و بیرئەکەنەوە ﴿ ربنا ماخلقت هذا باطلا ﴾ ئەڵێن: ئەی پەروەردگاری ئێمە! هەرگیز تۆ ئەم دروستکراوە پڕ لە وردەکارییەت بێهودە و بێئامانج دروست نەکردووە ﴿ سبحانک ﴾ تۆ لەهەموو ناتەواوییەك پاك ڕائەگرین ﴿ فقنا عذاب النار ﴾ دەسا تۆیش لە سزای ئاگر بمانپارێزە. لە ئایەتی (٢٧)ی سوورەتی(صاد)دا هاتووە: (وما خلقنا السماء والأرض وما بينهما باطلا ذلک ظن الذين كفروا فويل للذين كفروا من النار) کە بێباوەڕان پێیان وایە ئەم بوونەوەرە لەخۆیەوەو بێهوودە دروستکراوە. ﴿ ١٩٢: ربنا إنك من تدخل النار فقد أخزيته ﴾ پەروەردگارا!.. بێگومان هەرکەسێ تۆ بیخەیتە ناو ئاگرەوە، ڕیسواتکردووەو، لای گشت مەردم ئابڕووی چووە ﴿ وما للظالمين من أنصار ﴾ وبۆخەڵکانی ستەمکار وبێباوەڕ هیچ پشتیوانێك نییە ﴿ ١٩٣: ربنا إننا سمعنا مناديا ﴾ پەروەردگاری ئێمە! گوێمان لەجاڕچییەك بوو بانگی دەکرد، واتە: پەیامبەرﷺ، یان قورئان، هەرچەند (ئیبن کەسیر) دەڵێت: ئەو بانگ ڕایەڵە پێغەمبەرە ﷺ. ﴿ ينادى للإيمان ﴾ بانگی دەکرد بۆ باوەڕهێنان ودەیگوت: ﴿ أن آمنوا بربكم فآمنا ﴾ بە پەروەردگارتان باوەڕ بێنن، ئەوسا ئێمەیش وەڵاممان دایەوەو بڕوامان هێناو شوێنی کەوتین ﴿ ربنا فاغفرلنا ذنوبنا ﴾ ئەیپەروەردگاری ئێمە! دەسا گوناهەکانمان بپۆشە ﴿ وكفر عنا سيئاتنا ﴾ و بەمیهرەبانی خۆت لەتاوانە وردەکانمان ببوورە، بیان سڕەوە ﴿ وتوفنا مع الأبرار ﴾ و لە گەڵ چاکان بمانمرێنە ﴿ ١٩٤: ربنا وآتنا ما وعدتنا على رسلک ﴾ پەروەردگاری ئێمە! ئەوەمان پێ ببەخشە لەسەر زمانی پەیامبەرانتەوە بەڵێنت پێدابووین ﴿ ولا تخزنا يوم القيامة ﴾ شەرمەزارو ڕوو زەردی ڕۆژی قیامەتمان مەکە ﴿ إنک لا تخلف الميعاد ﴾ بەڕاستی تۆ لەپەیماندا لاریت نییەو دەیبەیتە سەر.

په‌روه‌ردگار به‌ هانای خاوه‌ن دڵانه‌وه‌ دێت:

کاتێ که‌ موسـڵمانان به‌و شێوه‌یه‌ پاڕانه‌وه‌، په‌روه‌ردگاریش وه‌ڵامی دانــه‌وه‌و دۆعاکه‌یانی گیرا کرد، وفه‌رمووی: ﴿ ١٩٥ : فاســتجاب لهـم ربهم أنی لا أضیع عمل عامل منکم من ذکر أوأنثی ﴾ ئینجا په‌روردگاریان وه‌ڵامی دانه‌وه‌ که‌: به‌ڕاســتی من کاروکرده‌ی هه‌رکام له‌ئێــوه‌ – نێرو مێتــان – زایه‌ و بێ پاداش ناکــه‌م ﴿ بعضکم من بعــض ﴾ هه‌ندێکتان له‌هه‌ندێکن، پیــاو، له‌ژنه‌و، ژنیش له‌پیاوه‌و گشتیشــان لای من چوونیه‌کن، که‌وابوو له‌ پاداشتیشدا یه‌کسانن، لــه‌م ئایه‌ته‌دا پله‌و یه‌کســانی ژنــان و پیاوان له‌ پــاداش وتۆڵه‌دا وه‌ك یــه‌ك ڕاده‌گه‌یه‌نــرێ، پــاش ئه‌وه‌ی‌ژنان هیچ حیســابێکیان بــۆ نه‌ده‌کــرا! ﴿ فالذین هاجــروا وأخرجـوا من دیارهــم ﴾ جا ئه‌وکه‌ســانه‌ی هیجره‌تیان کردو له‌زێدو نیشتمانی خۆیان ده‌رکران ﴿ وأوذوا فی سبیلی ﴾ وله‌ڕای مندا ئازار دران ﴿ وقاتلوا وقتلوا ﴾ و جه‌نگــان له‌گــه‌ڵ دوژمنانی منداو شــه‌هیدکران ﴿ لأکفرن عنهم ســیئاتهم ﴾ به‌ته‌ئکید تاوانه‌کانیان ده‌سڕمه‌وه‌ ﴿ ولأدخلنهم جنات تجــری من تحتها الأنهــار ﴾ و ده‌یانخه‌مه‌ نێو چه‌ند باخاتێکه‌وه‌، که‌ بــه‌ به‌ردره‌خته‌کانیدا ڕووبارو چۆمه‌ ئــاو ده‌چێت ﴿ ثوابا من عندالله ﴾ ئه‌وه‌ پاداشــتێکه‌ له‌لای خــوا وه‌ری ده‌گرن ﴿ والله عندة حســن الثواب ﴾ لای خواش پاداشــتی باش وچاك هه‌یه‌، واته‌: به‌هه‌شتی ڕازاوجوانیان بۆئاماده‌یه‌.

ڕێنماییه‌کانی ئایه‌تی (١٩٠-١٩٥):

١) بۆ به‌هێز بوونی ئیمانو بڕوا، پێویســته‌ له‌ به‌دیهێنه‌ری ئاسمانه‌کان و زه‌وی تێڕامانین بکه‌ین.

٢) خوێندنــی ئــه‌م ئایه‌تانــه‌ی: (إن فی خلق الســموات والأرض..) تاکۆتایــی ســووره‌ته‌که‌، به‌تایبه‌تــی له‌کاتــی هه‌ڵســان بۆ شه‌و نوێژ سوننه‌ته‌، له‌به‌ر ئه‌و فه‌رمووده‌ (متفق علیه)یه‌ که‌(ئیبن عه‌بباس) ده‌ڵێ: پێغه‌مبه‌ر ﷺ بۆ ماوه‌یه‌ك له‌گه‌ڵ خانه‌واده‌ی خۆیدا قســه‌ی ده‌کردو پاشان تا به‌شی سێیه‌می‌شه‌و ده‌نووست، ئه‌وسا هه‌ڵده‌سا له‌ ئاسمانه‌کان ورد ده‌بوویه‌وه‌و ده‌یگوت: (إن فی خلق الســموات والأرض...) جا هه‌ڵده‌ســاو ده‌ســت نوێژی ده‌گرت و سیواکی ده‌کردو، یانزه‌ ڕکات نوێژی ده‌کرد، ئه‌وجا (بیلال) بۆبه‌یانی بانگی گوت، پاشــان دوو ڕه‌کات ســوننه‌تی به‌رله‌ نوێژی به‌یانی ده‌کرد، ئه‌وجا له‌ماڵ ده‌رده‌هات و به‌ر نوێژی بۆ ده‌کردن.

٣) هه‌مووکات یادی خوا به‌پێوه‌، به‌ دانشیتن، به‌ڕاکشان، له‌سه‌ر ته‌نیشت ســوننه‌ته‌، وه‌ك خاتوو عائیشه‌ (خوا لێی ڕازی بێت) ئه‌ڵێ: ((إنّ النبیَّ کان یَذْکُرُ اللهَ فی کل أَحیانِهِ))، واته‌: پێغه‌مبه‌ری خوا ﷺ هه‌میشه‌ یادی خوای ده‌کرد.

٤) داوای په‌نــادان له‌ئاگری دۆزه‌خ به‌ بڕواو ئاکاری چاك و پاڕانه‌وه‌ له‌خوا سوننه‌ته‌.

فَاسْتَجَابَ لَهُمْ رَبُّهُمْ أَنِّي لَا أُضِيعُ عَمَلَ عَامِلٍ مِّنكُم مِّن
ذَكَرٍ أَوْ أُنثَىٰ بَعْضُكُم مِّن بَعْضٍ فَالَّذِينَ هَاجَرُوا وَأُخْرِجُوا
مِن دِيَارِهِمْ وَأُوذُوا فِي سَبِيلِي وَقَاتَلُوا وَقُتِلُوا لَأُكَفِّرَنَّ
عَنْهُمْ سَيِّئَاتِهِمْ وَلَأُدْخِلَنَّهُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِن تَحْتِهَا
الْأَنْهَارُ ثَوَابًا مِّنْ عِندِ اللَّهِ وَاللَّهُ عِندَهُ حُسْنُ الثَّوَابِ ﴿١٩٥﴾
لَا يَغُرَّنَّكَ تَقَلُّبُ الَّذِينَ كَفَرُوا فِي الْبِلَادِ ﴿١٩٦﴾ مَتَاعٌ قَلِيلٌ
ثُمَّ مَأْوَاهُمْ جَهَنَّمُ وَبِئْسَ الْمِهَادُ ﴿١٩٧﴾ لَٰكِنِ الَّذِينَ اتَّقَوْا
رَبَّهُمْ لَهُمْ جَنَّاتٌ تَجْرِي مِن تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا
نُزُلًا مِّنْ عِندِ اللَّهِ وَمَا عِندَ اللَّهِ خَيْرٌ لِّلْأَبْرَارِ ﴿١٩٨﴾ وَإِنَّ مِنْ
أَهْلِ الْكِتَابِ لَمَن يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَمَا أُنزِلَ إِلَيْكُمْ وَمَا
أُنزِلَ إِلَيْهِمْ خَاشِعِينَ لِلَّهِ لَا يَشْتَرُونَ بِآيَاتِ اللَّهِ ثَمَنًا
قَلِيلًا أُولَٰئِكَ لَهُمْ أَجْرُهُمْ عِندَ رَبِّهِمْ إِنَّ اللَّهَ
سَرِيعُ الْحِسَابِ ﴿١٩٩﴾ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اصْبِرُوا
وَصَابِرُوا وَرَابِطُوا وَاتَّقُوا اللَّهَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ ﴿٢٠٠﴾

سُورَةُ النِّسَاءِ

٥) فه‌زیله‌تی هیجره‌ت و جیهاد له‌به‌ر خوا.

٦) ژن و پیاو له‌ پاداش و تۆڵه‌دا یه‌کسانن.

٧) هه‌وڵ بدرێ ژیان له‌گه‌ڵ چاکاندا به‌ڕێ بکرێ.

به‌گه‌ڕ و فڕی خوانه‌ناسان چه‌واشه‌ مه‌بن:

جاخوا بۆدڵخۆشــی په‌یامبه‌ر ﷺ ئه‌فه‌رموێ: ﴿ ١٩٦: لا یغرنک تقلــب الذین کفروا فــی البلاد ﴾ هاتوچــۆ و گه‌ڕوفڕی خوانه‌ناس وبێ‌باوه‌ڕان له‌ وڵاتان و شاران، تۆ چه‌واشه‌ نه‌کا و سه‌رت لێ تێك نه‌دات ﴿ ١٩٧ : متاع قلیل ﴾ ئه‌وه‌ کاڵاو گوزه‌رانێکی که‌مه‌و ته‌واو ده‌بــێ و ده‌گه‌ڕێنه‌وه‌ لای خوا بۆ لێکۆڵینه‌وه‌ ﴿ ثم مأواهم جهنم ﴾ پاشان ڕێ و شوێنیان دۆزه‌خه‌ ﴿ وبئس المهاد ﴾ ئای دۆزه‌خیش چ لانکێکی خراپه‌ ﴿ ١٩٨ : لکن الذین اتقوا ربهم لهم جنات تجری من تحتها الأنهار ﴾ به‌ڵام ئه‌وکه‌سانه‌ی له‌سنووره‌کانی په‌روه‌ردگاریان خۆده‌پارێــزن، چه‌ند باخاتێکیان بۆ هه‌یه‌ له‌ به‌هه‌شــتدا که‌: ئاوو

ڕووبـــار بەبەریاندا دەڕوا ﴿ خالدين فيها ﴾ و بە هەتاهەتاییش تیا دەبــن ﴿ نزلا من عندالله ﴾ ئەوە میوانداریەکە لای خوای گەورە، بۆیە ئەوگشت ڕێزەیان لێدەگرێ ﴿ وما عندالله خير للأبرار ﴾ خۆ ئەوەش لای خوایە بۆ پیاوچاکان باشترە.

خاوەننامەکانیش باوەڕداریان تێدایە:

لە(ئەنەس)ـەوە دەگێڕنەوە کاتێ کە (نەجاشی) مرد، پێغەمبەر ﷺ فەرمووی: ((إستغفروا لأخيكم)) داوای لێخۆشبوون بۆبراکەتان (نەجاشـی) بکەن، کەچـی خەڵکەکە وتیان: سـەیرە فەرمانمان پێدەدا، داوای لێخۆشبوون بکەین بۆ کافرو خوانەناسێ کە لەوڵاتی حەبەشەدا مردووە؟! ئەوجا ئەم ئایەتە هات و فەرمووی: ﴿ ١٩٩: وإن من أهل الكتاب لمن يؤمن بالله وما أنزل إليكم وما أنزل إليهم ﴾ بەڕاستی لەخاوەننامەکاندا وا هەیە، باوەڕی بەخوا بەو بەقورئانە بۆ ئێوە نێردراوەو، بەو کتێبانەیش بۆخۆیان ڕەوانەکراون هەیە، بۆ نموونە: (عەبدوڵڵای کوڕی سەلام) و هاوەڵەکانی و، (نەجاشی) و شوێنکەوتووەکانی باوەڕیان بەوانە هەبوو ﴿ خاشعين لله ﴾ خاکەڕان لەبەرامبەر خواداو لێیدەترسن‌و ملکەچی فەرمانەکانی ئەون ﴿ لا يشترون بآيات الله ثمنا قليلا ﴾ هەرگیز بەئایەتەکانی خوا بەهایەکی کەم ناکڕن، هەرچی لەتەورات وئینجیلیشـدا هاتووە نایشـارنەوە ﴿ أولئـك لهم أجرهم عند ربهم ﴾ ئـا ئەوانە لای پەروەردگاریان مزەو پاداشـیان بۆ هەیە ﴿ إن الله سريع الحساب ﴾ بێگومان خوا زۆر زوو بە کارو حیسـابدا دەگات، هیچی لێ ون نابێت، چونکە ئاگـای لەهەمووشـتێکە ﴿ ٢٠٠: ياأيهـا الذين آمنـوا اصبروا ﴾ ئەی گەلی خاوەن باوەڕ! لەسـەر هـەر نارەحەتییەك دێتە ڕێتان، خۆراگربن ﴿ وصابروا ﴾ و لە خۆڕاگریشـدا پێشـەنگبن، واتە: دەبێ ئێوە ئارامتان لەهەمـوان زیاتر بێت، بەتایبەتی لەگۆڕەپانی جەنگدا ﴿ و رابطوا ﴾ وەدەبێ بۆپاراسـتنی سنورەکانی دەوڵەتی ئیسـلامی، هەمیشە پەیوەسـت و سـازو تەیاربن و، هەمووکات لەسـەنگەردا ئامادە بن ودیفاع لەسنوورەکانتان بکەن ﴿ واتقوا الله لعلكم تفلحون ﴾ ولەخوا بترسـن، بەشکو برەوەو بەختیاربن. بەڵێ ئەم سـوورەتە -کە پڕە لە باسی (سـەبر)و(تەقوا).. -ئاماژەیە بە گرنگی ژیانی موجاهید، بەتایبەتی لەگۆڕەپانی‌جیهاددا.

ڕێنماییەکانی ئایەتی (١٩٦-٢٠٠):

١) دەبـێ موسـڵمان هەمیشـە ورياو وشـيار بـێ و، هیچ کات رزق و ڕۆزی فرەی کافران لەخشـتەی نەبا، چونکە شـتی وا نیشـانەی ڕەزامەندی خوا نییە، وەئەو نیعمەت و بەخششـانە کە خوا بۆ ئاکارچاکان ئامادەی‌کردوون لەم دونیایەو لەوەیش تێیدایە باشترە.

٢) ڕێزگەتـن لـە بـاوەڕدارە خـاوەن کتێبـەکان و، مـژدەی قورئانیـش بەبەهەشـت پێیـان، بەتایبەتـی (عەبـدوڵای کوڕی‌سەلام)و(ئەسـحەمە)ی (نەجاشـی). لەفەرموودەیەکی(متفـق علیـه)دا هاتووە: ئـەو وەختەکە (نەجاشـی) مـرد، پێغەمبـەر ﷺ هـەواڵی مردنەکـەی بەهاوەڵانـی گەیانـدو، پاشـان فەرمـووی: ((إنّ أخاكُمْ بالحبشـة قد مات، فَصَلُّوا عليه، فَخَرَجَ الى الصحراء، فَصَفَّهُمْ وصَلى عَلَيْهِ))، واتە: نەجاشی براتان لەحەبەشە مردووە، دەسـا نوێژی لەسەر بکەن، پاشـان لەماڵ چوویە دەرێ و هاوەڵانی لەدەشت ریز کردوو نوێژی لەسەرکرد. خۆڕاگرتن وپەیوەسـتبوون بەسەر سنوورەکانی ئیسلامەوە بۆ بەدەست هێنانی بەختیاری و سـەرکەوتنی دونیاوقیامەت هەمیشـە واجیبە. خۆپەیوەسـت کردن بەسـنوورەکانەوە (مورابیتە) بۆ پاراسـتنیان لە پەلاماری کافـران زۆر مەزن‌و گەورەیە، گەلێ فەرمودەش بۆئەوە هاتووە وەکو: ((رِباطُ يَوْم في سبيل الله خَيْرٌ مـن الدنيا وما فيها)) (بوخاری)، خۆئامادەکردن و مانەوە لەسـەنگەردا بۆپاراسـتنی ڕێگای خوا تەنیا ڕۆژێك لەهەموو دونیا باشترە. یان: ((رِباطُ يَوْمٍ خيرٌ مِنْ صيامِ شَهْرٍ وَقِيامِهِ)). (موسلیم). (ریبات)ـی تەنیا ڕۆژێك لەڕۆژووو شەو نوێژی مانگێك چاکترە.

سوورەتی (نیساء)

مەدەنییەو (١٧٦) ئایەتە

بەناوی‌خوای بەخشندەی میهرەبان

ئـەم سـوورەتەش یەکێکـە لەسـوورەتە درێژەکانی قورئـان وپڕە لەیاسـای جۆراوجۆری شـەرعی، لەوانە: یاسـای ڕێکخسـتنی کاروبـاری دەرەوەی موسـڵمانان، بایەخیـش دەدات بەکاروباری ژنـان، بەجۆرێـك کە دەتوانـین بڵێـین تەوەرەکەی هەرباسـی کاروباری ژنانە، هەر لەبەرئەمەیشـە بەسوورەتی (النساو، ژنان) ناوبراوە، ئینجا باسـێکی پێکهێنانی خێـزان‌و، دەوڵەت‌و، مافی هەتیوان دەکات بەتایبەتی کچۆڵە بێباوکەکان ئەوانەی وا باوکیان نەماوەو لەکۆشـی سەرپەرشـتی کاردا دەژین. قەدرو حورمەت و، کەرامـەت و ڕێزی ژنـان دەپارێزێ و، داوا لەپیـاوان ئەکات کە بەدیـن و ویژدانەوە سـەیری کاروباریان بکـەن ومافیان بۆ دابین

بکـەن لە: مارەیی‌و میرات‌و بژێـوی رۆژانەو چاك رەفتاری..هتد. ئەندازەیەکیش بەدرێژە یاسـای کەلەپوور ومیرات بۆ گشت کەسێ دیاریی ئـەکات، پاش ئەوەی کە لەجاهیلییەتـدا گاڵتە بەمیرات ئەکـرا، کەبەڕاسـتی لەم یاسـای میراتەدا کە دینی‌ئیسـلام دای هێنـاوە گەورەترین دادگەری و یەکسـانی بەدی ئەکرێ، هەروەها باسـێکی ئەو ژنانەش ئەکات کە بەهۆی رشتەو شیرخواردن و ژن و ژن خواستنەوە حەرام دەبن مارەبکرێن.

پەیوەندیی نێوان ژن ومێرد رێك‌دەخات ودەشڵێت پەیوەندی نێوان ژن وپیاو تەنها شـتێکی جەسـتەیی‌و تێرکردنی ئارەزووی جنسی نییە، بەڵکو پەیوەندییەکی بنەمادارو ئادەمییانەیە، هەروەك باسی ئـەوەش دەکا کەمارەیی نرخ وبەهای ژنان نییە، بەڵکو بەخشـش ودیارییەکە قورئانی پیرۆز لە سەر پیاوبۆی نووسیون، چونکە مارەیی هۆیە بۆ زیادبوونی خۆشەویستی و، پێکەوە بەستنی دڵەکان.

رەچاوکردنـی چەنـد نەخشـەو پلانێك بـۆ راگرتنـی پەیوەندی نێـوان ژن ومێرد لەکاتـی ئاڵۆزبوونی نێوانیـان و هێورکردنەوەی ئاڵۆزییەکـە، لەگەڵ دیاریکردنی ئەرك‌و دەسـەڵاتی پیاو بەرامبەر بەژنان، (قەوامە)و دەسـەڵاتی پیاوانیش روون‌دەکاتەوەو دەڵێت: قەوامـە مانای بەکۆیلە کردنی ژن بۆ پیـاوان نییە، بەڵکو قەوامە ئەرك وتەکلیفێکە خراوەتە سەرشانی پیاوان بۆ ژنان.

لەبازنەی خێزانەوە بۆ بازنەی کۆمەڵگە بە گشـتی ئەگوێزێتەوەو، بەرامبەر هەموو شـتێك فەرمان بەچاکـە دەداو، روونی دەکاتەوە کەبناغەی چاکە، سـۆزو میهرەبانی‌و دەسـتەبەر بوونە بۆیەکتری وئامۆژگاری وچاوپۆشـی و لیبووردنە لە یەکترو پاراستنی ئەمانەت و راگرتنـی دادگەرییە.. دیارە کۆمەڵگەیەك بەو شـێوەیە بنیات بنرێ زۆر بەهێزو بەتین دەبێت.

فەرمـان ئەدات کـە هەمـووکات ئامادەبن بۆ پاراسـتنی ئەمنو ئاسایشی دەرەوە (الأمن الخارجی) و هۆشیاربن لە پیلانی دوژمنان و ژێردەستەیی بۆیان و پێشێلیان نەکەن.

هەندێ یاسـا دادەنێ بۆ تەعامول کـردن لەگەڵ دەوڵەتانی نەیارو ناحـەز، وەیـان لەگەڵ دەوڵەتانـی بێ‌لایەن وپێیـان دەڵێت کە موسڵمانان چۆن لەگەڵ دەوڵەتاندا رەفتاربکەن.

پاش فەرمان بەجیهادیش هێرشێکی توند دەکاتە سەر دووڕووەکان، چونکـە ئەوانـن میکرۆبـی فەسـادو گێرەشـێوێنی و، مایـەی ساردکردنەوەی مەردوم لە جیهاد.

موسـڵمانان هۆشـیار دەکاتـەوە لەخاوەننامـەکان، بەتایبـەت جوولەکەکان.

لە کۆتاییدا باسی سەرلێشێواوی گاورەکان دەکا سەبارەت بە عیسا کە: ئەوەندە گەورەیان کرد هەتا پەرستیان و پاشان بەقسەی ئەوان کوژراو هەڵیانواسـی، لەگەڵ ئەوەیشـدا کە بـە خوایان ئەزانی! قورئان بانگیان دەکات کە واز لەو بیرو بۆچوونە پووچەیان بێنن و سەرجەم بگەڕێنەوە بۆ یەکتاپەرستی.

هەر لەبەر ئەو هەموو مەسـەلە تایبەتمەندانـەی ژنانە پێی‌دەڵێن: (سـوورەتی گـەورەی ژنان) و بە سـوورەتی (تەڵاق)یـش دەڵێن: سوورەتی بچووکی ژنان.

ترستان لەخوا هەبێ و، ئاگاشتان لە خزمان بێ:

خـوای جوانکار لەم ئایەتەدا فەرمان بەتەقوا دەداو داوا دەکا کە: تەنها ئەو بپەرستن، بۆیە دەفەرموێ:

﴿ بسـم الله الرحمن الرحیم * ١: یاأیهاالناس اتقوا ربکم ﴾ ئەی خەڵکینـە! لـەو پەروەردگارەتان پەرواتان بێ و بترسـن ﴿ الذی خلقکم من نفس واحدة ﴾ کە ئەو ئێوەی لە تاکە کەسـێك (ئادەم) عليه‌السلام دروسـت‌کرد ﴿ وخلق منها زوجها ﴾ وهەر لەوتاکە کەسەش هاوسەرەکەشـی (حـەوا) دروسـت‌کرد، لەم فەرمووده راسـت و رەوانەیشـدا هاتووەو دەفەرموێ: ((.. فإن المـرأةَ خُلقَتْ من ضِلَع، وإن أعْـوَجَ شـئٍ فی الضِلَعِ أعلاه، فـإن ذهَبْتَ تُقِیمُهُ کَسَـرْتَهُ وإنْ ترَکْتَـهُ لم یَزَلْ أعوجَ، فاسـتوصوا بالنسـاء خیـرا)) (فتح الباری: ٦/٣٣٣١). واتە: ئافرەت لەپەراسوو دروست‌کراوە، بێ‌شك بەشی هەرەلاری پەراسوو، بەشی سەرووییەتی، جا ئەگەر بتەوێ راستی بکەیتەوە، ئەوا دەیشـکێنی، خۆ ئەگەر وازی لێ‌بهێنیت، ئەوا هەر بەلاری دەمێنێتەوە! واتە: دەبێ ئارام وسەبرتان لە گەڵ ژناندا هەبێ ﴿ وبث منهما رجالا کثیرا ونسـاءا ﴾ ولـەو دووانەیش پیاوانێکی زۆرو، ئافرەتانێکـی زۆری بەدونیـادا بڵاوکردەوە لەگەڵ جیاوازی رەنگ وزمان ولێهاتوویی‌و لێوەشـاوەییان ﴿ واتقوا الله الذی تسـاءلون به والأرحام ﴾ ولەو خوایەی بترسـن کە بەناوی ئەو یەکتری سـوێند دەدەن‌و لـە یەکتر بـەو داوا ئەکەن، بۆنمونـە ئەڵێن: لە بەرخوا ئەوکارەم بۆ بکە، ئەو شتەم بدەرێ، وە هەروا خۆشتان لە مافی خزمایەتی بپارێزن وپشـت لەیەکتر نەکەن و، هاوکاری یەك بن و، لەکاتی بوون ونەبوون بەدەم یەکەوەبن.﴿ إن الله کان علیکم رقیبـا ﴾ بێ‌گومان خوا بەوردی و هەمیشـەیی ئاگـادارو چاودێرە بەسەرتانەوە، دەزانێ ئەرکی سەرشانتان ئەنجام دەدەن، یان نا.

رێنمایی ئەم ئایەتە:

١) فەزڵ و گەورەیی ئەم ئایەتە، بۆیە هەرکە پێغەمبەر ﷺ وتاری بۆ هەر شتێك دابا، ئەم ئایەتەو، ئایەتی (یاأیها الذین

آمنـوا اتقوا الله حق تقاته ولا تموتن إلا وأنتم مسـلمون)ی سـوورەتی(ئالی عیمران)و ئایەتی (یاأیهـا الذین أمنوا اتقوا الله وقولوا قولا سـدیدا یصلح لکـم أعمالکم ویغفر لکم ذنو بکم ومن یطع الله ورسوله فقد فاز فوزا عظیما)ی سوورەتی (ئەحـزاب)ی دەخوێندو، پاشـان ئەیفەرموو: ((أمابعد)).

بِسۡمِ ٱللَّهِ ٱلرَّحۡمَٰنِ ٱلرَّحِيمِ
يَٰٓأَيُّهَا ٱلنَّاسُ ٱتَّقُواْ رَبَّكُمُ ٱلَّذِي خَلَقَكُم مِّن نَّفۡسٖ وَٰحِدَةٖ وَخَلَقَ مِنۡهَا
زَوۡجَهَا وَبَثَّ مِنۡهُمَا رِجَالٗا كَثِيرٗا وَنِسَآءٗۚ وَٱتَّقُواْ ٱللَّهَ ٱلَّذِي تَسَآءَلُونَ
بِهِۦ وَٱلۡأَرۡحَامَۚ إِنَّ ٱللَّهَ كَانَ عَلَيۡكُمۡ رَقِيبٗا ﴿١﴾ وَءَاتُواْ ٱلۡيَتَٰمَىٰٓ أَمۡوَٰلَهُمۡۖ
وَلَا تَتَبَدَّلُواْ ٱلۡخَبِيثَ بِٱلطَّيِّبِۖ وَلَا تَأۡكُلُوٓاْ أَمۡوَٰلَهُمۡ إِلَىٰٓ أَمۡوَٰلِكُمۡۚ إِنَّهُۥ
كَانَ حُوبٗا كَبِيرٗا ﴿٢﴾ وَإِنۡ خِفۡتُمۡ أَلَّا تُقۡسِطُواْ فِي ٱلۡيَتَٰمَىٰ فَٱنكِحُواْ
مَا طَابَ لَكُم مِّنَ ٱلنِّسَآءِ مَثۡنَىٰ وَثُلَٰثَ وَرُبَٰعَۖ فَإِنۡ خِفۡتُمۡ أَلَّا تَعۡدِلُواْ
فَوَٰحِدَةً أَوۡ مَا مَلَكَتۡ أَيۡمَٰنُكُمۡۚ ذَٰلِكَ أَدۡنَىٰٓ أَلَّا تَعُولُواْ ﴿٣﴾ وَءَاتُواْ
ٱلنِّسَآءَ صَدُقَٰتِهِنَّ نِحۡلَةٗۚ فَإِن طِبۡنَ لَكُمۡ عَن شَيۡءٖ مِّنۡهُ نَفۡسٗا فَكُلُوهُ
هَنِيٓـٔٗا مَّرِيٓـٔٗا ﴿٤﴾ وَلَا تُؤۡتُواْ ٱلسُّفَهَآءَ أَمۡوَٰلَكُمُ ٱلَّتِي جَعَلَ ٱللَّهُ لَكُمۡ
قِيَٰمٗا وَٱرۡزُقُوهُمۡ فِيهَا وَٱكۡسُوهُمۡ وَقُولُواْ لَهُمۡ قَوۡلٗا مَّعۡرُوفٗا ﴿٥﴾ وَٱبۡتَلُواْ
ٱلۡيَتَٰمَىٰ حَتَّىٰٓ إِذَا بَلَغُواْ ٱلنِّكَاحَ فَإِنۡ ءَانَسۡتُم مِّنۡهُمۡ رُشۡدٗا فَٱدۡفَعُوٓاْ
إِلَيۡهِمۡ أَمۡوَٰلَهُمۡۖ وَلَا تَأۡكُلُوهَآ إِسۡرَافٗا وَبِدَارًا أَن يَكۡبَرُواْۚ وَمَن كَانَ
غَنِيّٗا فَلۡيَسۡتَعۡفِفۡۖ وَمَن كَانَ فَقِيرٗا فَلۡيَأۡكُلۡ بِٱلۡمَعۡرُوفِۚ فَإِذَا
دَفَعۡتُمۡ إِلَيۡهِمۡ أَمۡوَٰلَهُمۡ فَأَشۡهِدُواْ عَلَيۡهِمۡۚ وَكَفَىٰ بِٱللَّهِ حَسِيبٗا ﴿٦﴾

ئەوسا باسی‌مەبەستەکەی دەکردو وتارەکەی دەدا.

٢) گرنگـی فەرمان بـە تەقـوا، بۆیە لێرەیشـدا دووجار فەرمانەکە وتراوەتەوە، سەردانی خزمان ولێپرسنەوە لێیان پێویسـتەو، پێچەوانەکەشـی کارێکی‌حەرامە، ریعایەتی برایەتـی لەنێـوان مرۆڤەکانـا لەکاتی کڕین و فرۆشـتندا کارێکی پێویستە.

ماڵی هەتیوان بەناهەق مەخۆن:

﴿ ٢: وآتـوا الیتامـی أموالهم ﴾ ماڵ و سـامانی هەتیوان –هەر کەپێ‌گەیشـتن و باڵغ‌بوون– بەرێکوپێکـی بدەنەوە ﴿ ولا تتبدلوا الخبیث بالطیب ﴾ وناپاك بەپـاك مەگۆڕنەوە، واتە: ماڵ ودارایی کـەم نرخی خۆتان، بەماڵ وسـامانی بەنرخی ئـەوان مەگۆڕنەوە ﴿ ولا تأکلـوا أموالهـم إلـی أموالکم ﴾ وماڵ وسـامانیان تێکەڵ بەماڵی‌خۆتان مەکـەن و،پێکەوە مەیخۆن ﴿ إنه کان حوبا کبیرا ﴾ بەڕاستی خواردنی ماڵ و سامانی هەتیو، تاوان‌و گوناهێکی ئێجگار گەورەیـە. ﴿ ٣: وإن خفتم ألا تقسـطوا فی الیتامـی ﴾ خۆئەگەر ترسـان کە بە دادگەرانە نەتوانن رەفتـار لەگەڵ کیژە هەتیوەکاندا بکەن،ئەگەر مارەیان بکەن ﴿ فانکحوا ما طاب لکم من النساء مثنی وثلاث ورباع ﴾ دەسـا ئەو ژنانە مارە بکەن پێتان دەشـێن، دوان دوان، سـیان سـیان،چوارچوار،واتە:هەریەکێکتان دەتوانن هەتا چـوار ژن مارە بکەن، بەمەرجی عەدالـەت وتوانای ژیاندونیان، بۆیەدەفەرموێ: ﴿ فإن خفتم ألا تعدلوا فواحدة ﴾ خۆئەر ترسـان نەتوانن بەدادگەرانە وەکو یەك تەماشـای ژنەکانتان بکەن، دەبێ تەنهـا ژنێك مارە بکـەن ﴿ أوما ملکت أیمانکم ﴾ وەیان هەر بەو کەنیزانە دەسـتتان کەوتوون و بوونەتە موڵکتـان قەناعەت بکەن ﴿ ذلک أدنی ألا تعولوا ﴾ ئا بەو شـێوە نزیکترە کە غەدروسـتەم لە ژنان نەکەن.پێشەوا موسـلیم دەڵێت: (عوروەی کوڕی زوبەیر) مانای‌ئایەتی ((وإن خفتم..))ی لە خاتوو عایشـەی پووری پرسـی وئەویش گوتی: خوشکەزاکەم! لە سەردەمی جاهیلییەتدا کچۆڵەی هەتیوو بێ‌باب دەکەوتە لای کەسـێك کە سەرپەرستیاری بکا، هەتا گەورە دەبوو، ئەوجـا هەرچی هەبوو تێکەڵی ماڵەکەی خۆی دەکرد، پاشـان لـە بەرماڵەکەی حـەزی لێ‌دەکردو، دەیویسـت بەمارەیەکی کەمتر لە ژنانی‌تر مارەی بکاو بەشووی بدات، جا بۆ راستکردنەوەی ئەوهەڵەیەو، لابردنی ئەوستەمە لەژنان، خوا رێی لێ‌گرتن وفەرمووی: یا ئەوەیە کە مارەیی شیاوی خۆیانیان بدەنێ، ئەوسا مارەیان بکەن، وەیان بچن ژنانی‌تر مارەبکەن.

بەڵێ.. گومان نییە کە لە پێش دینی ئیسلامدا، بێ‌یاساو دیاریکردنی هیچ جۆرە سـنوورێك ژنانێکی زۆریان مارە دەکرد و تێکەڵ دەبوون لەگەڵیاندا، تەنانەتی تا سەد ژنیان حەڵاڵ‌کردبوو بۆخۆیان، بەڵام کاتێ کە ئیسـلام هات زۆر بە وردبینانە سـنوورێکی بۆ ئەو کارە دیاری‌کردو لای سـەرووی بە چـوار ژن دانا. ئەویش لەگەڵ پێش چاو گرتنی چەند مەرجێك، لەوانە:

یەکەم: نابێ زیاد لە چوار ژن مارە بکرێت.

دووەم: نابێ مافی هیچکامێکیان پێشێل بکرێ.

سـێیەم: دەبێ ئەو پیـاوە وەك خەڵکانی هاوشـانی خۆی بتوانێ بیانژیەنێ‌و دارابێ و، لە هەموو رویەکەوە تێریان بکات.

جا هەر لەم سـۆنگەیەوە زانـاکان بەکۆی دەنگ بڕیاریان داوە کە: هەرکەسـێك خۆی دڵنیابێت کەناتوانـێ دادگەر بێت لەگەڵ ژنە کەیدا، بۆ ئەوحەرام و یاسـاغە تەنهـا ژنێکیش مارە بکات، ئیتر چ جای دوان یان سـیان، یان چـوار. دیارە ئەم بوون و نەبوون و دادگەریی لای‌مێرد، مەسـلەیەکەو پەیوەندی بەئاییین‌و دینەوەیە،

واتــە: هەر تەنها ئایین بۆی هەیــە بڕیاری تێدا بدا، نەك داوەرو دادگا، چونکە ئەو بڕیارە شــتێکی نهێنیوەدەروونییە، هەر مەگەر تەنها ئایین چارەسەری بکات، دیسانەوە نەفەقەو تفاقیش شتێکی ڕێژەییە، کەسێك بۆ کەسـێکیتر جیاوازەو هەواڵەی دەسەڵات و توانای ئەوکەســە خۆی دەکرێ، بۆیە لە قیامەتیشدا هەرکەسە بە پێی خۆی بەرپرسی ئەو کارە دەبێ وپرسیاری لێدەکرێت: ئاخۆ وەك پێویست خزمەتی هاوسەرەکەی خۆی کردووە، یان نا؟ لەولایشەوە ستەمو ناهەقیو چرووکی پەیوەندییان بە ئایندەو داهاتووەوە هەیەو، زۆرێکی زۆرینەی خەڵك پاشمارە کردن ئەنجامیان دەردەکەوێت، شــەریعەتیش لەســەر ئەگەرو ئیحتیمال کاروباری پاشەڕۆژ بڕیار نادات. چونکە لەوانەیە کەسـێك ئێستا دادگــەر نەبێ، وە یان ئیمکانییەتــی مــاددی نەبێت، بــەڵام دەگونجێ پــاش ڕۆژێکی دیکــە، پێچەوانــەی ئەوە بێت. لەگەڵ ئەوەیشــدا دینیئیســلام بڕیاری داوە: کە ئەگەر کەسـێك ســتەم لەژنەکەی بکات، وەیان لەتەکیا دەســت گوشــراوو چرووك بێت، ئەوە لەحاڵەتی ئاوادا، ژنەکــە مافــی جیابوونەوەی بۆهەیە، خۆئەگــەر ژنێك بە ئارەزوو پێخۆشــبوونی خۆی مێرد بەوجۆرە کەسانە بکا، ڕێی لێناگیردرێ و، عەقدەکەشــی دادەمەزرێ، من پێم وایە ئەو کەســانەی کە نە نــان وئاویان هەیەو، نە مەسـکەن، وە نە بیانوویەکی شــەرعی، ســەرەرای ئەمانەش مناڵەکانیشــیان ڕەش و رووت و جێیەکیشی نییــە، تێیــدا دانیشــن،کەچی هێشــتا دەچن ژنــی دووەم، یان ســێیەم، یان چوارەم مارە دەکەن، ئەوە پێویســتەهەرگیز ڕێ بەو جۆرە نیکاحانــە نەدرێت، واتە: فرە ژنی "وەکــو لە دەقەکانەوە وەردەگیرێــت" دەبێبــۆ کاتــی زەرورەت و ناچاری و پێویســت بــەکار بهێنرێت، بۆنمونە: ئەوانەی وا مناڵیان نابێت، ئەوانە کە ژنەکانیان نەخۆشن و بە کەڵکی تێکەڵی ژنو مێردی نایەن، وە یان تووشی (بڕوەدی جنسی) بوون و کەمتر خۆیان دەدەن بە دەستەوەو ئارەزووی جنســی پیاوەکەیان تێر ناکەن.. ئەوانە بە قەناعەتی من ڕێیــان پێ بدرێ و یارمەتیــش بدرێن بۆ ئەنجامدانی کارە کەیان، دیارە ئەمیش لەگەڵ پێش چــاو گرتنی(عەدل)و(ئینفاق)دا، بەڵام ئەوانەی بیانوویەکی شــەرعییان نییەو، دەچن سواری داخوازیو ئارەزووی خۆیان دەبن و، لە هەمان کاتیشدا فەقیرو هەژارن و ئەو ژنانــەش دەســخەرە دەکەن، ئەوە لەحاڵەتی ئــاوادا دەبێ ڕێیان لێبگــیردرێ. بەتایبەت پاش دەرکەوتنــی ئەو هەمووگیرو گرفت و کێشــانە کە ئەمڕۆ لە فرە ژنییەوە ڕوو دەدەن. هەزار ڕەحمەت لە بەڕێزان (موحەممەد عەبدە)و(سەیید قوتب) کە بەلایانەوە فرە ژنی بۆئەو هەل ومەرجانەیە لە ســەرەوە باســکران، بۆیە ســەبارەت بــە فرە ژنی دەڵــێن: (حالة ضرورية، ولغلبة سـوء معاملة الرجال لزوجاتهـم عند التعدد، وحرمانهن من حقوقهـن في النفقة والراحة، وانتشار الفساد و العداوة بين أولاد الضرائر.. لهذا كله يجوز للحاكم الإسـلامي أو لصاحب الدين، أن يمنع تعدد الزوجات صيانة للبيوت عن الفســاد) بەڵێ.. دەتوانرێ ئەم ڕاو بۆچوونە بۆ هەندێ کات، وەیــان بۆ هەنــدێ کەس بەتایبەت کاری پێ بکــرێ و، ڕێیان پێ نەدرێ پتر لەژنێك مارە بکەن.

(ســەیید قوتب) دەڵێت: فرەژنی مۆڵەتێکە بۆ دەسەبەر کردنی ئەو ســپاردە گەورەیە، بەڵام دەبێ لەوەخــتو دەرفەتی خۆیدا بێت، هەروەك تەڵاق شتێکی زەرووری وناچارییە.

دەبێ ماریی بەژنان بدەن:

﴿ ٤: وآتــوا النســاء صدقاتهــن نحلــة ﴾ وەك پێشکەشــیەك دەبێمارەیــی ژنان بدەن و، بە فەرزێکی خوایشــی بزانن، واتە: مارەیی ژنــان بڕیاری خوایــەو فەرزەو،مافی خۆیانەو، کەســێك بــۆی نییــە ڕێی لێبگرێ ﴿ فإن طبن لكم عن شئ منه نفســا ﴾ جائەگەر بە پێخۆشــبوونی خۆیان، شــتێکیان لــە مارەیەکەیان پێبەخشــین ﴿ فكلوه هنيئــا مريئا ﴾ ئەو حەلە ئێــوەش بیخۆن و نۆشی گیانتانی بکەن.

ڕێنماییەکانی ئایەتی (٢-٤):

١) هەموو ماڵێکی حەرام ناپاك وپیسە.
٢) هەموو ماڵێکی حەڵاڵ پاك و خاوێنە.
٣) ماڵی چاکی هەتیو نابێ بە ماڵێکی خراپ بگۆڕدرێ.
٤) (وەسی)و چاودێری هەتیو، نابێ ماڵی هەتیوەکە لەگەڵ ماڵیخۆی تێکەڵ بکاو بیخوا.
٥) زیاد لە ژنێك تا چوار -لەگەڵ ڕەچاو کردنی دادگەری و نەفەقەدا- حەڵاڵە.
٦) خوا مارەیی دانا بۆ ژنان چونکە عەرەب پێش ئیســلام مارەییان بۆ ژنان دانەدەنــا، بۆیە دانانی مارەیی بۆ ژنان پێویســتە لە ســەر پیاوو نابێ هیچ شــتێك لەمارەیی ژنان بخورێ، مەگەر بە ڕەزامەندی خۆیان.

ماڵ مەدەنە دەستی کەم ئاوەز:

خــوای دلۆڤان ڕێ بــە مرۆڤیکەم ئــاوەزو نەزان وشــێت نادات کە: ســامان ودارایی بدرێتە لایان وبەئــارەزووی خۆیان خەرجی بکەن، بۆیە دەفەرموێ: ﴿ ٥: ولا تؤتوا السفهاء أموالكم ﴾ ماڵ

وسامانی خۆتان مەدەنە دەستی جاحیڵ و نەزان خەرجەکان، ئەو هەتیوانەش کەهێشتا پێ نەگەیشتوون و نەزان خەرجن، ئەر سامانێکیان هەبێ،لای خۆتان رایگرن ومەیدەنە دەستیان ﴿ التی جعل الله لکم قیاما ﴾ کە خوا کردوویە هۆی نەش ونما و ژیانو گوزەرانتان، واتە: ماڵ وسامان کە هۆی گوزەران وژیانتانە، بەفیرۆ دایمەنێن و مەیکەنە دەستی منالە هەتیوو بێباب و بێسەرپەرست ﴿ وارزقوهم فیها واکسوهم ﴾ و رزق و رۆزیو جل و بەرگیان بە پێی باوی ناو موسڵمانان لەوماڵە بۆ دابین بکەن ﴿ وقولوا لهم قولا معروفا ﴾ وبە قسەی پەسەندو دڵ خۆشکەر لەگەڵیان بدوێنو بڵێن: وا نەزانن ئێمە سامانەکەتان دەخۆین! !نەخێر، بەڵکو هەرکات ئێوە گەورەبوون و پێگەیشتن، ماڵ ماڵی خۆتانە، لەم ئایەتەوە شەریعەتی ئیسلام یاسای (حیجر) و قەدەغەکردنی سەرف وخەرجی ماڵ ودارایی داهێنا، جا دەبێئەوانە کە منالن، یان شێتن، وەیان جاهیل و نەزان خەرجن، ماڵەکەیان لێبسەندرێو، بدرێتە دەستی (وەصیی)وچاودێریان، یان هەتا حاڵیان چاك دەبێت، لەدادگا بۆیان بپارێزرێ، بەڵام دەبێ بۆ ئەو ماوە خواردن وجل وبەرگیان بۆ دابین بکرێت ﴿ ٦: وابتلوا الیتامی حتی إذا بلغوا النکاح ﴾ هەتیوان بخەنە ژێرتاقیکردنەوەوە، هەتا ئەگەنە تەمەنی باڵغ بوون و ژنخواستن وتوانای ژن ومێردی، واتە: بە جارێ ماڵەکە گشت مەکەنەوە مشتیان، بەڵکو بەینا وبەین شتێکیان بدەنێ و چاودێریان بن: ئاخۆ ئەزانن خەرجی بکەن؟ ﴿ فإن آنستم منهم رشدا ﴾ ئینجا ئەر دیتان بە فام و ژیرن و خاسو خراپ لەیەك دەکەنەوە ﴿ فادفعوا إلیهم أموالهم ﴾ ئەوسا ئێوەیش بێ دواکەوتن پارەو سامانەکەیان بدەنەوە، منال هەرکە پێ گەیشت وباڵغبوو، بەوە لەهەتیوی دەردەچێو، دەچێتە قۆناغێکی ترەوە، بۆیە پێغەمبەر ﷺ دەفەرموێ: ((لایُتمَ بعدَ أحتلامٍ، ولا صُماتَ یومٍ إلی اللیل)) ئەبوداوود.

بە پێی مانەوبوون لە گەڵ هەتیودا نان بخۆن:

﴿ ولا تأکلوها إسرافا وبدارا أن یکبروا ﴾ بەرلەوە هەتیوەکان گەورەببن، ئێوە ئەی چاودێرانی هەتیوان! بە زێدەرەوییو بەپەلە ماڵەکەیان مەخۆن ﴿ ومن کان غنیا فلیستعفف ﴾ ئەوی دەوڵەمەندو دەسەڵاتداربێت، دەبێ خۆبپارێزێو هیچ شتێك لەو سامانە وەرنەگرێ، بۆخۆی، تەنانەتی بۆ چاودێریشیان کرێی نەوێت ﴿ ومن کان فقیرا فلیأکل بالمعروف ﴾ کێش هەژارو نەدارە، دەتوانێ بەپێیپێویستی ژیانی خۆی، بەپێی باوی رۆژ لێی بخوات، پێغەمبەریش ﷺ دەفەرموێ: ((کُلْ من مالِ یَتیمِکَ غیرَ مُسْرِفٍ ولامُبَذِّرٍ ولا متأثل مالا، ومن غیر أن تَقِیَ مالَکَ..)) ﴿ فإذا دفعتم إلیهم أموالهم ﴾ هەرکاتێکیش باڵغبوون و،ویستتان ماڵ وسامانەکە بدەنەوە دەستیان ئەی چاودێران! ﴿ فأشهدوا علیهم ﴾ دەبێ شایەتیان لەسەربگرن، هەتا بۆ دوایی کێشەو هەرا نەنێنەوە ﴿ وکفی بالله حسیبا ﴾ خۆ هەر خواش بۆچاودێریی ولێپرسینەوە بەسە، ئەگەر رەفتاری رێکوپێك نەکەن تۆڵەتان لێ ئەسێنێ.

پێش هاتنی دینی ئیسلام عەرەبەکان میراتیان بە ژن و منداڵ نەدەدا.. بەڵام کە قورئان هات بەشە میراتیبۆ هەموان داناو فەرمووی: ﴿ ٧: للرجال نصیب مما ترک الوالدان والأقربون ﴾ لەوکەلەپوورەی لە دوای باوك و دایك و خزمانی نزیك، جێدەمێنێ، نێرینە بەشی خۆی هەیە﴿ وللنساء نصیب مما ترک الوالدان والأقربون ﴾ وهەروا لەو میراتەش لە باوك و دایك و خزمانی نزیك بەجێ دەمێنیت، مێینەش بەشی خۆی هەیە، هەرچەندە لە بەشەکاندا جیاوازی وفەرق وتەفاوت هەبێ ﴿ مما قل منه أو کثر ﴾ ئەو میراتە کەم بێت، یان زۆر ﴿ نصیبا مفروضا ﴾ بەشی هەرکەسێك لەلایەن پەروەردگارەوە دیاریکراوەو براوەتەوەو دەبێ بیدرێتی، جا ئەندازەو رێژەی ئەم بەشەیە لەم ئایەتەدا دیاریی نەکراوە؛ بەڵام هەر لەم ئایەتانەی سوورەتی (نیساء)دا کە دەفەرموێ: (یوصیکم الله فی أولادکم..١١) وە لەئایەتی (١٧٦)دا کەدەفەرموێ: : (یستفتونک قل الله یفتیکم فی الکلالة) ئەو رێژەیە روونکراوەتەوە.

کەسانی بێ بەش لە میرات، دەبێ بە شدار بکرێن:

﴿ ٨: وإذا حضر القسمة أولوا القربی والیتامی والمساکین فارزقوهم منه ﴾ هەرکە لەکاتی دابەشکردنی کەلەپوورەکەدا خزمانی نزیکی مردوو میرات نەگر، وەهەتیوان و بێنەوایان لەوێ بوون، دەبێ لەومیراتە شتێکیان بدەنێو بێبەشیان نەکەن، هەرچەند میراتیشیان نەکەوێ ﴿ وقولوا لهم قولا معروفا ﴾ وە بە رووی خۆشو جوانەوە قسەیان لەگەڵ بکەن، با رەنجە دڵ نەبن ولێتان نەتۆرێن.

ستەم لەمنداڵان مەکەن:

﴿ ٩: ولیخش الذین لو ترکوا من خلفهم ذریة ضعافا خافوا علیهم ﴾ ئەو کەسانەش کە لەپاش خۆیان چەند وەچەو منداڵێکی بێ دەسەڵاتو لاواز بەجێ دێڵن، دەبا لەکاتی وەسیەتکردندا ترسی خوایان لەدڵدا بێو؛ شتێکی وا لە پاش خۆیان رانەسپێرن ناهەقی وستەم بێ،واتە: جۆرە وەسیەتێ نەکەن، زیان بە ژیان و ژیواری خێزانە جێماوەکەی بگەیەنێ و، بەوهۆیەوە لات و کەلەلا بکەون، (سەعدی کوری ئەبی وەققاس) نەخۆشبووو ویستی دووبەشی ماڵەکەی بکاتە خێرو سەدەقە، جێی ئاماژە

پێکردنە تەنیا کیژۆڵەیەکیشی هەبوو، ئەوجا پێغەمبەر ﷺ رێی لێگرت ونەیهیشت، ویستی نیوەی ببەخشێ، هەر رێی نەدا، کردیە سێیەك، ئینجا رێگەی داو، فەرموویشی هێمان سێیەکیش زۆرە، جابۆ دوایی فەرمووی: ((إنک أَنْ تَذَرَ وَرَثَتَکَ أغنیاءَ خیْر مِنْ أَنْ تَذَرَهُـمْ عالة یتکففون الناسَ)) (فتح الباری). واتە: پاش خۆت میراتبەرەکان بەتێرو تەسەل بەجێبێڵیت باشترە، هەتا بکەونە دەسگرتنەوە لای مەردم ﴿ فلیتقوا الله ولیقولوا قولا سدیدا ﴾ دەبا لەخوا بترسن و هەمیشە بەرامبەر بەمافەکانیان قسەی باش و پەسەند بکەن.

هەرەشە لەماڵخۆرانی هەتیو:

﴿ ١٠: إن الذین یأکلون أموال الیتامی ظلما ﴾ ئەوکەسانەی کە بەستەم وناهەق، ماڵو سامانی منداڵانی هەتیوو بێباب دەخۆن ﴿ إنما یأکلون فی بطونهم نارا ﴾ بێسۆ تەنها ئاگر دەکەنە سك و ورگیانەوە، پێغەمبەریش ﷺ خواردنی ماڵی هەتیوی بەیەکێ لە گوناحە گەورەکان ئەژماردووە. (فتح الباری). ﴿ وسیصلون سعیرا ﴾ و بەزووییش دەخرێنە ناوئاگرێکی زۆر گەرم و بەگڕی دۆزەخەوە.

رێنماییەکانی ئایەتی (٧-١٠):

١) دانانی یاسای میرات لە ئایینی ئیسلامدا، جا هەرکەسێك لەخزمان و هەتیوان وبێنەوایان، ئەوانەی میرات نابەن، لەکاتی دا بەشکردنی میراتەکەدالەوێ بوون، دەبێ شتێکیان بدرێتێ، خۆئەگەر بەشیان نەدرا دەبا بە قسەیەکی خۆش بەڕێ بکرێن وهەوڵی رازی بوونیان بدرێ.

٢) ئامۆژگاری ئەو کەسە بکرێت لە گیانەڵلادایە کە: لە وەسیەتەکەیدا ناهەقی لەمنداڵەکانی نەکا.

٣) دەبێ زۆر بە چاوی سۆزەوە چاودێری هەتیوان بکرێ، خواردنی ماڵی هەتیو بەناهەقو ستەم، هەڕەشەی سەخت هەیە بەرامبەری و بەگوناهی گەورەش دانراوە، دیاریکردنی بەشێك لە میرات بۆ ئەو خزمانە میراتیان پێنابرێت، لەئایەتی (١٨٠)ی سوورەتی (بەقەرە)یشدا باسکراوەو ئەندازەیەك درێژەی پێدراوە، پێشەوا (بوخاری) لە (ئیبن عەبباس) ەوە دەڵێت: ئەم ئایەتەی (٨)ی سوورەتی (نیساء)ـە نەسراوەتەوەو کاری پێدەکرێ، (ئیبن جەریر)یش هەروا دەڵێت، غەیری ئەمانیش زانایەکی زۆر هەمان راو بۆچوونیان هەیەو دەڵێن: ئەوانە بەشە میرات نابەن، دەبێ شتێکیان بۆ دیاری بکرێت.

ئایەتی میرات و، میراتگران:

لەسەردەمی نەفامیدا منداڵ و ژن میراتیان نەدەدرایە! ئەیانوت: ماڵو سامان بۆ کەسێك دەبێ بتوانێ سواری وڵاخ ببێو، شیر هەڵبگرێو بتوانێ، لەگەڵ دوژمن جەنگ بکا، ئینجا خوای دلۆڤان

لِّلرِّجَالِ نَصِيبٌ مِّمَّا تَرَكَ ٱلْوَٰلِدَانِ وَٱلْأَقْرَبُونَ وَلِلنِّسَآءِ نَصِيبٌ مِّمَّا تَرَكَ ٱلْوَٰلِدَانِ وَٱلْأَقْرَبُونَ مِمَّا قَلَّ مِنْهُ أَوْ كَثُرَ نَصِيبًا مَّفْرُوضًا ﴿٧﴾ وَإِذَا حَضَرَ ٱلْقِسْمَةَ أُو۟لُوا۟ ٱلْقُرْبَىٰ وَٱلْيَتَٰمَىٰ وَٱلْمَسَٰكِينُ فَٱرْزُقُوهُم مِّنْهُ وَقُولُوا۟ لَهُمْ قَوْلًا مَّعْرُوفًا ﴿٨﴾ وَلْيَخْشَ ٱلَّذِينَ لَوْ تَرَكُوا۟ مِنْ خَلْفِهِمْ ذُرِّيَّةً ضِعَٰفًا خَافُوا۟ عَلَيْهِمْ فَلْيَتَّقُوا۟ ٱللَّهَ وَلْيَقُولُوا۟ قَوْلًا سَدِيدًا ﴿٩﴾ إِنَّ ٱلَّذِينَ يَأْكُلُونَ أَمْوَٰلَ ٱلْيَتَٰمَىٰ ظُلْمًا إِنَّمَا يَأْكُلُونَ فِى بُطُونِهِمْ نَارًا وَسَيَصْلَوْنَ سَعِيرًا ﴿١٠﴾ يُوصِيكُمُ ٱللَّهُ فِىٓ أَوْلَٰدِكُمْ لِلذَّكَرِ مِثْلُ حَظِّ ٱلْأُنثَيَيْنِ فَإِن كُنَّ نِسَآءً فَوْقَ ٱثْنَتَيْنِ فَلَهُنَّ ثُلُثَا مَا تَرَكَ وَإِن كَانَتْ وَٰحِدَةً فَلَهَا ٱلنِّصْفُ وَلِأَبَوَيْهِ لِكُلِّ وَٰحِدٍ مِّنْهُمَا ٱلسُّدُسُ مِمَّا تَرَكَ إِن كَانَ لَهُۥ وَلَدٌ فَإِن لَّمْ يَكُن لَّهُۥ وَلَدٌ وَوَرِثَهُۥٓ أَبَوَاهُ فَلِأُمِّهِ ٱلثُّلُثُ فَإِن كَانَ لَهُۥٓ إِخْوَةٌ فَلِأُمِّهِ ٱلسُّدُسُ مِنۢ بَعْدِ وَصِيَّةٍ يُوصِى بِهَآ أَوْ دَيْنٍ ءَابَآؤُكُمْ وَأَبْنَآؤُكُمْ لَا تَدْرُونَ أَيُّهُمْ أَقْرَبُ لَكُمْ نَفْعًا فَرِيضَةً مِّنَ ٱللَّهِ إِنَّ ٱللَّهَ كَانَ عَلِيمًا حَكِيمًا ﴿١١﴾

فەرمووی: ﴿ ١١: یوصیکم الله فی أولادکم ﴾ ئاگاداربن! خوا سەبارەت بە کاروباری منداڵەکانتان وەسیەتتان بۆ ئەکاو پێتان رائەگەیەنێ ﴿ للذکر مثل حظ الأنثیین ﴾ کە دەبێ کەلەپوورتاندا دووئەوەندەی بەشی مێینە، بدەنە نێرینە، واتە: نێرینە دووبەشو مێیینە نیوەی ئەو. لەم ئایەتەدا هۆی جیاوازیی ئەو بەشانەی دیاریی نەکردووە، بەڵام لەهەمان سوورەتدا ئایەتی (٣٤) دەڵێ: (الرجال قوامون علی النساء بما فضل الله بعضهم علی بعض وبما أنفقوا من أموالهم) هۆکەی دیارییکردووەو لەبەرئەوەیە کە گەلێ ئەرکی ماڵ ومنداڵ و، گەلێ جموجۆڵ دەکەوێتە سەر پیاوان و، هیچ لەوانە ناکەوێتە سەرژنان، بۆ نموونە: ژیان وبژێوی گش ماڵ ومنداڵ، لەسەر پیاوانە، تەنانەتی ژنان کەپێدەگەن وبلووق دەبن و، هەتامێردیش دەکەن، نەفەقەیان لەسەر پیاوانە، هەر درانەلایمێردیش، دەبێ مارەییان بۆ دیاریی بکرێ و، مێردەکەشی وەکوخەڵکانی هاوشانی خۆی بەباشی بییان ژیەنێت،

ئەگینادەتوانێ داوای جیابوونەوەی لێبکات ﴿ فإن كن نساء فوق اثنتين ﴾ خۆ ئەگەر ئافرەتە میراتگرەکان دوان بوون، یان زیاتر ﴿ فلهن ثلثا ما ترك ﴾ دووبەش لە سێبەشی میراتەکە دەبەن ﴿ وإن كانت واحدة فلها النصف ﴾ خۆئەر مێیینەکە تەنها کچێك بوو، نیوەی میراتەکە بۆئەوە﴿ ولأبويه لكل واحد منهما السدس ﴾ شەش یەکیش دەدرێ بە هەریەکە لە باوك و دایکی مردووەکە ﴿ مما ترك إن كان له ولد ﴾ لەو کەلە پوورەی بەجێیهێشتووە، بە مەرجێ مردووەکە منالێ لەپاش بەجێمابێ، ئیتر چ نێرینە بێت، چ مێینە ﴿ فإن لم يكن له ولد ﴾ ئینجا ئەگەر هیچ منداڵی نەبوو ﴿ وورثه ابواه ﴾ و دەبوو باوك و دایکی میراتەکەی بگرن ﴿ فلامه الثلث ﴾ سێیەکی بۆ دایکی دەبێت ﴿ فإن كان له إخوة فلأمه السدس ﴾ ئینجا هەروەك باوك ودایکی هەیە، ئەگەر چەند برایەکیشی هەبوو، دووان، یان زیاتر، ئەوە لەوحاڵەتەدا دایك شەش یەکی پێدەدرێ و، ئەوی تریشی دەمێنێتەوە بۆ باوکەکە، چونکە ئازووقەو نەفەقە و هەموو پێداویستیەکانی ژنان لەسەر پیاوانن ﴿ من بعد وصية يوصى بها أودين ﴾ مافی میراتبەرەکان دوای دانەوەی قەرزو قوڵەو پێکهێنانی وەسیەتی مردووەکە دەدرێ ﴿ آباؤكم وأبناؤكم لا تدرون أيهم أقرب لكم نفعا ﴾ ئێوە نازانن لە باوانتان و نەوەو کورەکانتان کامیان سوودی زیاترە بۆتان، کەوابوو شوێنی یاسای جاهیلییەت ونەفامی مەکەون: کە بەشی منداڵ و ژنانیان نەئەدا ﴿ فريضة من الله ﴾ بڕیارێکە خوا خۆی دیاریی‌کردووە بۆتان، نابێ هیچ کەسێ دەستکاری بکات؛ کەوا بوو ئێوەیش ئا بەو شێوەیە میراتەکە دابەش بکەن ﴿ إن الله كان عليما حكيما ﴾ بێ‌گومان خوا هەمیشە زانایە بەوەی چاکە بۆ میراتبەرەکان و، کار بە جێشە؛ هیچ کارێکی بێ هوودە نییە.

میراتی ژن و مێرد:

﴿ ١٢: ولكم نصف ما ترك أزواجكم إن لم يكن لهن ولد ﴾ لەو میراتە ژنانتان بەجێی دەهێڵن ئەگەر منداڵیان نەبێ، کور، یان کچ، لە دووبەش بەشێکتان هەیە ﴿ فإن كان لهن ولد فلكم الربع مما تركن ﴾ ئەگەر منالێشیان هەبوو، ئێوە (ئەی مێردەکان) چواریەکتان ئەکەوێ لەو کەلەپوورەی ئەو ژنانەتان بەجێیان هێشتووە، ئەوی تریشی بۆمیرات بەرەکانی‌تر ئەبێت ﴿ من بعد وصية يوصين بها أو دين ﴾ ئەمانەش دوای ئەنجامدانی وەسیەتێك کردوویانە، یان دانەوەی قەرزو قوڵەیەك لە سەریانە﴿ ولهن الربع مماتركتم ﴾ ژنەکانتان چواریەکی میراتتان دەگرن ﴿ إن لم يكن لكم ولد ﴾ بەمەرجێ منداڵتان نەبێ، جائەگەر تەنها یەك ژنتان هەبوو، هەمووچواریەکە بۆئەو ئەبێت، خۆئەگەر لەژنێك زیاتر بوون، ئەوا بەیەکسانی دابەش ئەکرێ لە نێوانیاندا ﴿ فإن كان لكم ولد ﴾ خۆ ئەگەر منالێشتان هەبوو ﴿ فلهن الثمن مما تركتم ﴾ ژنانتان هەشت یەکی میراتەکەیان پێدەبڕێ ﴿ من بعد وصية توصون بها أو دين ﴾ پاش دانەوەی قەرزێك لەسەرتانە، یان پێکهێنانی وەسیەتێك کردووتانە، ﴿ وإن كان رجل يورث كلالة أوامرأة ﴾ خۆ ئەگەر پیاوێك، یائافرەتێك مردو(باوك و باپیرو منداڵی نەبوو) ﴿ وله أخ أو أخت ﴾ بەڵکو برایەك یا خوشکێکی دایکی هەبوو، چونکە ئەگەر خوشکی دایکی نەبن میراتەکەی جۆرێکی ترە ﴿ فلكل واحد منهما السدس ﴾ هەریەکەیان شەش یەکی میراتەکەی بۆهەیە "بێ‌جیاوازیی لە نێوان نێرو مێ‌دا" ﴿ فإن كانوا أكثر من ذلك ﴾ ئەگەر براو خوشکە دایکی یەکان لەیەکێك زیاتر بوون ﴿ فهم شركاء فى الثلث ﴾ هەموو یان سێیەکی کەلەپورەکە دەبەن "نێرو مێ‌یان بەیەکسانی" ﴿ من بعد وصية يوصى بها أودين ﴾ ئەو میراتگرتنەیش دوای پێکهێنانی وەسیەتێك کراوە؛ یان لەدوای قەرزێ: لەسەریەتی ﴿ غير مضار ﴾ نابێ وەسیەتەکە بەجۆرێك بێ زیانبەخش بێت بە کەلەپوورگرەکان، کەوابوو ئێوەش گرنگی پێ‌بدەن ﴿ وصية من الله ﴾ ئەم وەسیەتە و ئەم بڕیارە لەخواوەیە ﴿ والله عليم حليم ﴾ ئەو خوایە، ئەو بڕیارەی داوە بۆخۆی ئەزانێ چ شتێ چاکە، ئاگادارو لەسەرخۆیە، بۆیە لەسەرپێچیکاران پەلەناکا تۆڵەیان لێ‌بسێنێت.

لێرەدا پرسیارێك دەکرێ: بۆچی لەمیراتدا ژنان وەك پیاوان حسابیان بۆ ناکرێ؟ لە کاتێکدا ژن لاوازترو موتاج ترە بە دارایی؟! جا بۆ ئەمە وەڵامێکی کورت ئەدەینەوەو دەڵێین: ئیسلام بەپێی تەکلیف وئەرکی سەرشانی مرۆڤەکان ئەومیراتەی داناوە، گومانیش نییە لەوەدا کەپیاوان خەرج وئەرکی سەرشانیان زۆرترو گەورەترەو، پابەندبوونی داراییشیان زیاترە، چوون لە ئیسلامدا تەنها پیاو داوای بژێویی‌و ژیانی ژن ومنداڵی لێ‌دەکرێ، هەرپیاو مارەیی وەك فەرزێکی خوایی پێشکەش بەژن دەکا. دابینکردنی خانو بەرەو جل وبەرگ وخواردن وخۆراك وپێداویستییەکانی‌تر، ئەمانە هەرهەموو لەسەرشانی پیاوە، خۆ هەڵگرتنی ئەو تەکلیفەش لەلایەن پیاوەوە، بێ ڕێزی وکەمقەدریی‌ژنان نییە وەك دەڵێن! بەڵکو سروشتی ئادەمزاد کە یاسای کۆمەڵگەی لەسەر بنیات نراوە وایە کە ئافرەت خانمی ناو ماڵ بێ وسەرپەرشتی منداڵ بکا و نەبرێتە بەر ئەوخۆرە گەرمەی عەرەبستان و ئەفریقیاو

دەشــتی شــارەزوور و بیتوێن، نابــێ پاچەکۆڵــەو دروێنەو گێرەو کێشــەو هەرئیشێکیتر لەگەڵ سروشتیدا نەگونجێت، پێی بکرێ، ئیش‌و کارەکانی دەرەوەی ماڵیش بدرێ بەسەرشــانی پیاواندا "کە بەراســتی ئەگەر سەیرێکی وردیی یاســای فسیۆلۆجیای هەردوولا بکرێ، بەباشــی دەرئەکەوێ کە ئەو دابەشــکردنە بەوشێوەیە پڕ بــە باڵای هــەردوو کیانە ئیش‌وکاری دەرەوەی مــاڵ کە بێ‌گومان ئەوکاتەو ئێســتایش لــە ٩٥٪ی هەر ئاوا قورس‌و ســەخت بووە، ئاشکرایشــە تەواوی ژنانی جیهان نابنــە دکتۆرەو پارێزەرو وەزیرو سەرەك وەزیران..هتد، تا لە ئەرك‌و کێشەی ئاژەڵداری رزگاربن، لەولایشەوە ئیسلام بەرنامەی گشت شارو لادییەکە، ئەوانەیش وا داوادەکــەن کەژنان لە دەرەوەی ماڵەوە کار بکەن، دەبێ ئامادەیش بن کە هەر بەیانی تائێوارەشان بدەنە بەر گێرەو کێشەو پاچەکۆڵەو شــوانی مەرو مــالات وکارە جۆراوجۆرە قورســەکانی‌تر. نە تەنها بۆ کاری دەوڵەتی ودائیرەکان کە بەیانیان بە ســەیارەو ئارایشەوە بکەونــە رێ، وا ئەزانم ژنان چەواشــە کراون، بۆیە داوای کاری دەرەوەی ماڵــەوە ئەکەن، چونکە دەزانم نە لێیان دێت ئەو کارانە بکــەن، وە نە ئامادەش دەبن، بێ‌گومان ئەو ژنانەی دابەش بوون بە تەواوی جیهاندا، ئەگــەر لەماڵەوە بهێننە دەرەوە پڕ بەباڵایان تووشــی زەرەروزیان دەبن، دیارە ئــەو میراتەیش بەو رێژەیە پاش رەچاوکردنــی ئەوهەمــوو ئیعتیبارانە دانراوە،وەئــەوەش بەزەیی ئیسلامە بەرامبەر بەژن. نەك سەیرکردنی بەمرۆڤی ژمارە دوو.

دەرچوون لە فەرمانی خوا:

﴿ ١٣ : تلــک حدوداللە ﴾ ئەم یاســای میراتە –بۆتان باســکرا– ســنوورەکانی خــوان، دەبێ ئێوەش بەباشــی ئاگاتــان لێیان بێ ﴿ ومــن یطــع اللە ورســولە ﴾ وهەرکەســێك بەرفەرمانــی خواو پەیامبەرەکــەی بــکا وگوێڕایەڵیــان بێت ﴿ یدخلە جنــات تجری مــن تحتها الأنهار ﴾ خوا دەیخاتە ناو چەنــد باخ و باخاتێکەوە، کــە ئاوو رووبــار بەبەریاندا دەچیت ﴿ خالدیــن فیها ﴾ وبە هەتا هەتایــش تێیایانــدا ئەمێننەوە ﴿ وذلک الفوز العظیم ﴾ ئەوەشــە ســەرکەوتن و بەختیــاری گــەورە ومەزن ﴿ ١٤ : ومــن یعص اللە ورســولە ﴾ وهەرکەســێکیش لــە فەرمانی خــواو پەیامبەرەکەی دەرچێ و، بە گوێیان نەکات ﴿ ویتعدحدودە ﴾ وسنووری خواش ببەزێنــێ ﴿ یدخلە نارا خالدا فیهــا ﴾ ئەیخاتە ناو ئاگرێکەوە، بە هەمیشــەیش تێیدا ئەمێنێتەوە ﴿ ولە عذاب مهین ﴾ و ســزایەکی ریسواکەریشــی بۆ هەیە، کەوابوو هەرگیز ســپاردەو وەسیەتەکانی خوا مەشکێنن، فەرموودەیەك دەڵێت: ژن وپیاوی وا هەیە،حەفتا

ســاڵ خواپەرســتی دەکەن، کەچی لەو ئاخرو ئۆخرەوە دەکەونە وەصیەتکردن و، ســتەم وناهەقی لەم ولەو دەکەن، جا بەو بۆنەوە دەچنــە نێو ئاگــرەوە، ترمزی گێڕایەتیــەوە. ﴿ ١٥ : والتی یأتین الفاحشــة من نســائکم ﴾ ئەو ژنە موسڵمانانەشتان کاری فاحیشەو داوێنتــەری دەکەن، مێردیان هەبێ، یان نەبێ؟ ﴿ فاستشــهدوا

﴿ وَلَكُمْ نِصْفُ مَا تَرَكَ أَزْوَاجُكُمْ إِن لَّمْ يَكُن لَّهُنَّ وَلَدٌ فَإِن كَانَ لَهُنَّ وَلَدٌ فَلَكُمُ الرُّبُعُ مِمَّا تَرَكْنَ مِنۢ بَعْدِ وَصِيَّةٍ يُوصِينَ بِهَآ أَوْ دَيْنٍ وَلَهُنَّ الرُّبُعُ مِمَّا تَرَكْتُمْ إِن لَّمْ يَكُن لَّكُمْ وَلَدٌ فَإِن كَانَ لَكُمْ وَلَدٌ فَلَهُنَّ الثُّمُنُ مِمَّا تَرَكْتُم مِّنۢ بَعْدِ وَصِيَّةٍ تُوصُونَ بِهَآ أَوْ دَيْنٍ وَإِن كَانَ رَجُلٌ يُورَثُ كَلَٰلَةً أَوِ امْرَأَةٌ وَلَهُۥٓ أَخٌ أَوْ أُخْتٌ فَلِكُلِّ وَٰحِدٍ مِّنْهُمَا السُّدُسُ فَإِن كَانُوٓا أَكْثَرَ مِن ذَٰلِكَ فَهُمْ شُرَكَآءُ فِى الثُّلُثِ مِنۢ بَعْدِ وَصِيَّةٍ يُوصَىٰ بِهَآ أَوْ دَيْنٍ غَيْرَ مُضَآرٍّ وَصِيَّةً مِّنَ اللَّهِ وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَلِيمٌ ﴿١٢﴾ تِلْكَ حُدُودُ اللَّهِ وَمَن يُطِعِ اللَّهَ وَرَسُولَهُۥ يُدْخِلْهُ جَنَّٰتٍ تَجْرِى مِن تَحْتِهَا الْأَنْهَٰرُ خَٰلِدِينَ فِيهَا وَذَٰلِكَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ ﴿١٣﴾ وَمَن يَعْصِ اللَّهَ وَرَسُولَهُۥ وَيَتَعَدَّ حُدُودَهُۥ يُدْخِلْهُ نَارًا خَٰلِدًا فِيهَا وَلَهُۥ عَذَابٌ مُّهِينٌ ﴿١٤﴾

علیهن أربعة منکم ﴾ دەبێ چوار شایەت لە خۆتانیان لێ‌بگرن ئەی موســڵمانان! بۆئەوکاتە جووتبوون ﴿ فإن شــهدوا فأمسکوهن فی البیوت ﴾ ئینجا ئەر شــایەتیان لەسەردان،دەبێ ئێوە لە ماڵەکاندا رایانگــرن وزیندانیان بکەن ﴿ حتی یتوفاهــن الموت ﴾ تا ئەمرن ﴿ أو یجعــل اللە لهن ســبیلا ﴾ یان خوا دەرەتــان‌و رێگەیەکیان بۆ دائەنێت. بەڵێ..لەسەرەتای ئیســلامدا هەرئافرەتێ: داوێن پیسی کردبــا، دەبــوو لە ماڵ زیندانــی بکرێ هەتا ئەمرد، پاشــان خوا ســوورەتی (نــوور)ی ناردو ئــەم ئایەتەی ئێرەی نەســخ کردەوەو بڕیاری دا کە:ئەگەر مێردی کردبێت،دەبێت بەردە باران بکرێت هەتــا دەمرێت، خۆ ئەگــەر مێردی نەکردبێ‌و،تووشــی ئەو کارە دزێوەبووبێ، سەد قامچی‌لێ دەدرێ،دیارە لەسوورەتی(نوور)دا پتر رۆشــنکراوەتەوە ﴿ ١٦ : والذان یأتیانها منکم فآذوهما ﴾ ئەوژن و پیاوە موســڵمانە، یان ئەو کچ وکوڕەتان کە ئەوکارە دەکەن (زینا، یــان نێربازی) دەبێ ئازاریان بدەن، واتە: سەرزەنشــتیان بکەن،

ته‌ریقیان بکه‌نه‌وه‌، به‌ پێڵاوو شتی وا لێیان بده‌ن.

تۆڵه‌ی داوێنپیسی و کاری نێربازی، له‌سه‌ره‌تای ئیسلامه‌وه‌ به‌وجۆره‌ بوو، هه‌تا دوا بڕیاری یه‌کجاره‌کی خوا هات ﴿ فإن تابا وأصلحا ﴾جائه‌گه‌رپه‌شیمان بوونه‌وه‌و خۆیانیان چاککرد، واته‌: ده‌ستیان هه‌ڵگرت له‌و کاره‌دزێوه‌ ﴿ فأعرضوا عنهما ﴾ جائێوه‌ش

وَٱلَّٰتِي يَأۡتِينَ ٱلۡفَٰحِشَةَ مِن نِّسَآئِكُمۡ فَٱسۡتَشۡهِدُواْ
عَلَيۡهِنَّ أَرۡبَعَةٗ مِّنكُمۡۖ فَإِن شَهِدُواْ فَأَمۡسِكُوهُنَّ فِي
ٱلۡبُيُوتِ حَتَّىٰ يَتَوَفَّىٰهُنَّ ٱلۡمَوۡتُ أَوۡ يَجۡعَلَ ٱللَّهُ لَهُنَّ سَبِيلٗا
١٥ وَٱلَّذَانِ يَأۡتِيَٰنِهَا مِنكُمۡ فَـَٔاذُوهُمَاۖ فَإِن تَابَا
وَأَصۡلَحَا فَأَعۡرِضُواْ عَنۡهُمَآۗ إِنَّ ٱللَّهَ كَانَ تَوَّابٗا رَّحِيمًا
١٦ إِنَّمَا ٱلتَّوۡبَةُ عَلَى ٱللَّهِ لِلَّذِينَ يَعۡمَلُونَ ٱلسُّوٓءَ بِجَهَٰلَةٖ
ثُمَّ يَتُوبُونَ مِن قَرِيبٖ فَأُوْلَٰٓئِكَ يَتُوبُ ٱللَّهُ عَلَيۡهِمۡۗ وَكَانَ
ٱللَّهُ عَلِيمًا حَكِيمٗا ١٧ وَلَيۡسَتِ ٱلتَّوۡبَةُ لِلَّذِينَ
يَعۡمَلُونَ ٱلسَّيِّـَٔاتِ حَتَّىٰٓ إِذَا حَضَرَ أَحَدَهُمُ ٱلۡمَوۡتُ
قَالَ إِنِّي تُبۡتُ ٱلۡـَٰٔنَ وَلَا ٱلَّذِينَ يَمُوتُونَ وَهُمۡ كُفَّارٌۚ
أُوْلَٰٓئِكَ أَعۡتَدۡنَا لَهُمۡ عَذَابًا أَلِيمٗا ١٨ يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ
ءَامَنُواْ لَا يَحِلُّ لَكُمۡ أَن تَرِثُواْ ٱلنِّسَآءَ كَرۡهٗاۖ وَلَا تَعۡضُلُوهُنَّ
لِتَذۡهَبُواْ بِبَعۡضِ مَآ ءَاتَيۡتُمُوهُنَّ إِلَّآ أَن يَأۡتِينَ بِفَٰحِشَةٖ
مُّبَيِّنَةٖۚ وَعَاشِرُوهُنَّ بِٱلۡمَعۡرُوفِۚ فَإِن كَرِهۡتُمُوهُنَّ فَعَسَىٰٓ
أَن تَكۡرَهُواْ شَيۡـٔٗا وَيَجۡعَلَ ٱللَّهُ فِيهِ خَيۡرٗا كَثِيرٗا ١٩

وازیان لێی بێنن وئازاریان مه‌ده‌ن، پێغه‌مبه‌ر ﷺ ده‌فه‌رموێ: ئه‌ر که‌نیزه‌تان زینای کرد، تۆڵه‌ی لێ بسێنن، به‌ڵام بۆدوایی که‌س بۆی نییه‌ تانه‌و ته‌شه‌ری لێبدات. (فتح الباری). ﴿ إن الله كان توابا رحيما ﴾ چونکه‌ بێ شك خوا هه‌میشه‌ له‌ ته‌وبه‌کاران ده‌بووریو به‌ به‌زه‌ییه‌.

ته‌وبه‌ به‌رله‌ گیانه‌ڵا قبووڵه‌:

﴿ ١٧: إنما التوبة على الله للذين يعملون السوء بجهالة ﴾ به‌ڕاستی خوا ته‌وبه‌ ته‌نها له‌و که‌سانه‌ وه‌رئه‌گرێ که‌ به‌ نه‌فامی و نه‌زانی خراپه‌ ده‌که‌ن ﴿ ثم يتوبون من قريب ﴾ پاشان له‌ ماوه‌یه‌کی نزیکدا په‌شیمان ده‌بنه‌وه‌ وته‌وبه‌ ده‌که‌ن ﴿ فأولئك يتوب الله عليهم ﴾ ئا ئه‌وانه‌خوا ته‌وبه‌یان لێوه‌رئه‌گرێ، پێغه‌مبه‌ر ده‌فه‌رموێ: ((إن الله يَقْبَلُ توبةَ عبده مالم يُغَرْغِرْ)) (پێشه‌وا ئه‌حمه‌د). ﴿ وكان الله عليما حكيما ﴾ و خوایش هه‌میشه‌ زاناو کارجوانه‌، ئه‌زانێ بڕیارچۆن بدا ﴿ ١٨: وليست التوبة للذين يعملون السيئات ﴾ و ته‌وبه‌و په‌شیمانی بۆ ئه‌وانه‌ نییه‌ که‌به‌ درێژایی ته‌مه‌نیان، خه‌ریکی گوناح و تاوانن ﴿ حتى إذا حضر أحدهم الموت ﴾ تاله‌ سات و کاتی گیانه‌ڵاو مردندا ﴿ قال إني تبت الآن ﴾ ده‌ڵێ: بێگومان له‌وکارانه‌م په‌شیمانم، دیاره‌ ئه‌وجۆره‌ ته‌وبه‌یه‌ لای خوا وه‌رناگیرێ، وه‌کو فه‌رمووده‌که‌ش به‌راشکاوی ددانی په‌وه‌دانا ﴿ ولا الذين يموتون وهم كفار ﴾ وه‌ بۆ ئه‌و که‌سانه‌ش به‌کافری ئه‌مرن ته‌وبه‌ قبووڵ نییه‌، واته‌، ئه‌گه‌ر چی له‌کاتی سه‌ره‌مه‌رگیشدا ته‌وبه‌ بکه‌ن، هه‌ر لێیان وه‌رناگیرێ ﴿ أولئك أعتدنا لهم عذابا أليما ﴾ ئێمه‌ سزایه‌کی ئێش پێگه‌یه‌نه‌رمان بۆئه‌وانه‌ ئاماده‌ کردووه‌.

ڕێنماییه‌کانی ئایه‌تی(١٥-١٨):

١) تۆڵه‌ی زینا به‌ر له‌سڕینه‌وه‌ی به‌ئایه‌تی سووره‌تی (نوور) و بڕیاری پێغه‌مبه‌ر ﷺ له‌ باره‌ی ژن و پیاوی به‌یه‌ك گه‌یشتوو به‌شێوه‌ی شه‌رعی و، پاشان زیناکردونیان به‌به‌رده‌ باران، به‌ڵام به‌و مه‌رجانه‌ی زانایان باسیان لێ ده‌که‌ن.

٢) ده‌بێ زووپه‌شیمان بنه‌وه‌ ئه‌وانه‌ی وا تۆبه‌ ناکه‌ن تا گیان دێته‌ سه‌ر لوتیان و ده‌که‌ونه‌ (غه‌رغه‌ره‌) له‌وکاته‌دا ته‌وبه‌ لێیان وه‌رناگیردرێ، ئه‌و کافرانه‌یش که‌ هیوایان به‌ژیان نامێنێ ئه‌وسا ته‌وبه‌ ده‌که‌ن هه‌روا.

به‌ زۆرداریی ژنان مه‌که‌نه‌ ماڵه‌میرات:

(ئیبن عه‌بباس) ده‌ڵێت: له‌ سه‌رده‌می نه‌فامیدا ئافره‌ت هه‌ر وه‌کو که‌له‌پوور ئه‌م ده‌ست و ئه‌و ده‌ستی پێده‌کرا، ئه‌رکه‌سێك مردبا، خزم وکه‌س وکاره‌که‌ی، ده‌هاتن یا ژنه‌که‌یان ماره‌ ده‌کرد، وه‌یان ئه‌یاندا به‌ کابرایه‌کیتر، یان نه‌یان ده‌هێشت جارێکیتر مێرد بکاته‌وه‌، ئه‌وجا خوای گه‌وره‌ فه‌رمووی: ﴿ ١٩: ياأيهاالذين آمنوا لا يحل لكم أن ترثوا النساء كرها ﴾ ئه‌ی ئه‌و که‌سانه‌ی بڕواتان هێناوه‌! بۆئێوه‌ ڕه‌وا نییه‌ به‌ زۆرداری ژنان بکه‌نه‌ میرات و ده‌ستیان به‌سه‌رابگرن ﴿ ولا تعضلوهن لتذهبوا ببعض ما آتيتموهن ﴾ نابێ ته‌نگه‌تاویان بکه‌ن و ئازاریان بده‌ن، له‌به‌ر ئه‌وه‌ که‌ له‌هه‌ندێ له‌وماره‌ییه‌ی پێتانداون ده‌سهه‌ڵگرن ﴿ إلا أن يأتين بفاحشة مبينة ﴾ جامه‌گه‌ر به‌ئاشکرا داوێن ته‌ڕی و زینا بکه‌ن، یان هه‌ر کارێکیتری نابه‌جێ بکه‌ن، دیاره‌ ئه‌وکاته‌ ڕه‌وایه‌ ناچار بکرێن و ته‌ڵاق بدرێن ﴿ وعاشروهن بالمعروف ﴾ به‌ باوونه‌رێتێکی په‌سه‌ندو جوان هاوکارییان بکه‌ن و مامه‌ڵه‌تان چاك بێت له‌گه‌ڵیاندا، وه‌کو ئێوه‌ چاوه‌ڕوانی چاکه‌له‌وانه‌ ده‌که‌ن ﴿ فإن

کرهتموهـــن ﴾ ئینجا ئەگەر بەهۆی لاساریيانەوە ژیان لەگەڵیاندا نەدەگونجـا ددان بەخۆتاندا بگرن و ئێوە هەرچاك بن ﴿ فعسى أن تكرهـوا شيئا ويجعل الله فيه خيرا كثيرا ﴾ چونكە گەلێ شتی واهەیە ئێوە خۆشتان لێنایە، کەچی خوا خێروچاكەیەكی زۆری تیا داناوە، پێغەمبەر ﷺ دەفەرموێ: ((خَيْرُكُمْ خَيْرُكُمْ لِأَهْلِهِ، وأَنَا خَيْرُكُمْ لِأَهْلِي)) (ئەبوو داوود).

ئەگەر کلورێک دراو مارەیی ژنان بێ لێیان مەسێننەوە:

﴿ ٢٠: وان أردتم استبدال زوج مكان زوج ﴾ ئەگەر ویستتان ژنێـك بخەنە جێگـای ژنێكیتـرەوە، واتە: ژنێك تـەڵاق بدەنو ژنێتـر بێنن ﴿ وآتيتم إحداهن قنطارا ﴾ بەژنەكەی پێشـووتان زێرو دارایيەكی زۆرتان دابوو ﴿ فلا تأخذوا منه شيئا ﴾ نابێ هیچ شـتێكی لێ وەربگرنەوە. ئەگەرچی کلوورێکیش بێت، لەم ئایەتەوە وا بـە دیـار دەکەوێ کە رەوایە مـاڵێ زۆر بکرێتـە مارەیی ژنان، ئەگەر (عومەر– خ) ماوەیەك رێی لێگرت وپاشان هاتەوە سەر رای گشـتی و، بەڵام بێشك چەندە ئاسانكاری بۆ بەیەكگەیاندنی كچ وكورێك بكرێ، هێمان هەر كەمە، پێشەوا(عومەر)یش وەكو سوڵتەو فەرمانـرەوا هەقیەتی نەهێڵێ کۆمەڵێ گیروگرفـت بخرێتە بەردەم کیـژان ولاوانـەوە، لەلایەن هـۆزی خەزوورانەوە، یـان لەلایەن کۆمەڵگەی گەندەڵ و فاسـیدەوە، ئەمــەش کەخوای گەورە رێگای داوە مارەیی‌ژنـان هەرچەنـدە بێت قەیدی نییـە، بێگومان ئەمە بۆگەڕانەوەی شەخصییەت و کەسێتی ژنانە، بەتایبەتی ئەو دەمە کـە: ژن کرابوویە میرات وکەلەپوور، لەگەڵ ئەمەشـدا فەرموودە گـەلێ هەیەوداوادەکەن کە: هەوڵبـدرێ زێـدە رەوی لەمارەییدا نەکرێـت، بەتایبەتی بۆ خەڵکانی بێتواناو بێدەسـەڵات، دینی ئیسـلام رازییە بەهـەر جۆرێك کەکـچ و کورەکە لەسـەری رێك دەکـەون، رازییـە –بەمەرجێ کچەکە رازیی بـێ– مارەییەکەی ئەڵقەیەکی زێڕ بێت، یان سـوورەتێکی قورئان بێت ﴿ أتأخذونه بهتانا وإثما مبينا ﴾ دەتانەوێ بە بوختانو خۆتووشـی گوناحکردن بەئاشـکرا بیسـێننەوە لێیان درۆیان بۆهەڵبەستنو ناچاریان بکەن دەسـت لەمارەییەکەیان هەڵگرن؟ ﴿ وكيف تأخذونه ﴾ جا چۆن دروسـتە لێیان وەرگرنەوە ﴿ وقد أفضـى بعضكم إلى بعض ﴾ کە ئێوە پێکەوە بوونو بەیەك گەیشـتبوون، واتە: کاری شـەرعیتان کردووە ﴿ وأخذن منكم ميثاقا غليظا ﴾ و ئەوانیش پەیمانێکی قایم و ئەستووریان لێوەرگرتوون، واتە: نیکاح و مارەکراون بۆتان، دەسا خۆشەویستی نێوانتان بخوێننەوە؟

رێنماییەکانی ئایەتی (١٩-٢١):

١) هەڵوەشـانەوەی باوی بەمیراتکردنی ژنان و ئازاردانیان بەمەبەسـتی دەسـت هەڵگرتنیـان لەمارەییـان، مەگـەر زینابکـەن، یائیتاعەی مـێرد نەکەن، ئـەوکات دەتوانێ

وَإِنْ أَرَدتُّمُ ٱسْتِبْدَالَ زَوْجٍ مَّكَانَ زَوْجٍ وَءَاتَيْتُمْ إِحْدَىٰهُنَّ قِنطَارًا فَلَا تَأْخُذُوا۟ مِنْهُ شَيْـًٔا ۚ أَتَأْخُذُونَهُۥ بُهْتَـٰنًا وَإِثْمًا مُّبِينًا ﴿٢٠﴾ وَكَيْفَ تَأْخُذُونَهُۥ وَقَدْ أَفْضَىٰ بَعْضُكُمْ إِلَىٰ بَعْضٍ وَأَخَذْنَ مِنكُم مِّيثَـٰقًا غَلِيظًا ﴿٢١﴾ وَلَا تَنكِحُوا۟ مَا نَكَحَ ءَابَآؤُكُم مِّنَ ٱلنِّسَآءِ إِلَّا مَا قَدْ سَلَفَ ۚ إِنَّهُۥ كَانَ فَـٰحِشَةً وَمَقْتًا وَسَآءَ سَبِيلًا ﴿٢٢﴾ حُرِّمَتْ عَلَيْكُمْ أُمَّهَـٰتُكُمْ وَبَنَاتُكُمْ وَأَخَوَٰتُكُمْ وَعَمَّـٰتُكُمْ وَخَـٰلَـٰتُكُمْ وَبَنَاتُ ٱلْأَخِ وَبَنَاتُ ٱلْأُخْتِ وَأُمَّهَـٰتُكُمُ ٱلَّـٰتِىٓ أَرْضَعْنَكُمْ وَأَخَوَٰتُكُم مِّنَ ٱلرَّضَـٰعَةِ وَأُمَّهَـٰتُ نِسَآئِكُمْ وَرَبَـٰٓئِبُكُمُ ٱلَّـٰتِى فِى حُجُورِكُم مِّن نِّسَآئِكُمُ ٱلَّـٰتِى دَخَلْتُم بِهِنَّ فَإِن لَّمْ تَكُونُوا۟ دَخَلْتُم بِهِنَّ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ وَحَلَـٰٓئِلُ أَبْنَآئِكُمُ ٱلَّذِينَ مِنْ أَصْلَـٰبِكُمْ وَأَن تَجْمَعُوا۟ بَيْنَ ٱلْأُخْتَيْنِ إِلَّا مَا قَدْ سَلَفَ ۗ إِنَّ ٱللَّهَ كَانَ غَفُورًا رَّحِيمًا ﴿٢٣﴾

نائاسـایی بێت لەگەڵیا، هەتا خـۆی بکرێتەوەو دەس لە مارەییەکەی هەڵبگرێ، وەیان تەڵاقی بدات لەسـەر زیاتر لەمارەییەکەی خۆی.

٢) مارەیی ژنان هەرچەند زۆربێ، بۆیان حەڵاڵ و رەوایە، ئەگەرچی بەرەکەتیش لەوەدایە مارەیی کەمو سووك بێت.

٣) دەبێ ماوەیپەیمان و متمانە بە یەکتر دان و، گۆڕینەوەی خۆشەویستی لەیاد نەکرێت.

ژنی باباتان نەخوازن ومارە مەکەن:

(قەیـس) کـە بابی مرد ویسـتی –لەسـەر بـاوی جاهیلییەت– باوەژنەکەی مارەبکا، جا باوەژنەکەشـی خۆی بەدەسـتەوە نەداو گوتـی: من بەکوڕی خۆمت ئەزانم، شـتی واچـۆن دەبێ، بۆیە ملی پێنەداو، دەرەنجام چوون لەپێغەمبەریان پرسـی، ئەوسا ئەم ئایەتــە هات و فەرمووی: ﴿ ٢٢: ولا تنحكوا ما نكح آباؤكم من

النساء ﴾ ئەو ژنانە مەخوازن کە باوکتان مارەی کردوون بۆخۆیان، واتــە: ژنــی باوکت (باوەژن) یاسـاغە لێت، لەبــەر حورمەت و رێزی باوکایەتی. لەم ئایەتەدا روون نەکراوەتەوە: ئاخۆ مەبەست بەنیـکاح تەنهـا (عەقد)ـە، یــان (عەقد) و (وطء)یشــە؟ بەڵام لەسوورەتی (ئەحزاب:٤٩)دا هاتووە: (ياأيهاالذين آمنوا إذا نكحتم المؤمنات ثم طلقتموهن من قبل أن تمسـوهن) کە مەبەسـت پێی تەنهــا (عەقد)ـە، واتە: هەر بەمارەکردنی بۆ باوك لە کوڕ حەرام دەبێ، ئیجماعی زانایان لەسەر ئەوەیە کە بۆ کوڕەکەیش هەروایە. ﴿ إلا ما قد سلف ﴾ مەگەر ئەوەی کە لەسەردەمی نەفامیدا بووە، بۆئەوە گوناهتان لەسەر نابێ، چونکە تێپەڕیوە، ئیمامی (تەبەری) دەڵێ: خەڵکانی پێش ئیسلام باوەژنی خۆیانیان لەخۆ مارە ئەکرد! ﴿ أنه كان فاحشة ومقتا ﴾ چونکە بێگومان مارە کردنو سەرجێیی ئەمانە کارێکی زۆر ناپەسـەندو، زۆر نابەجێ و بێزراوە ﴿ وسـاء سبيلا ﴾ ڕێبازێکی زۆر خراپ و ناشیرینیشە ئەو یاسایە.

ئەم ژنانە مەخوازن:

﴿ ٢٣: حرمـت عليكم أمهاتكم ﴾ دایکتان، واتە: دایکی خۆتان و دایکــی باوك و دایکی دایك حەرامــە ﴿ وبناتكم وأخواتكم ﴾ و کچانتان و خوشـکانتان، کوڕەزاو کچەزایش.. هەروا خوشـکی باوك ودایکــی بن، یان هەر باوکی یان دایکی بن ﴿ وعماتكم ﴾ وپورتان (خوشکی باوك) ﴿ وخالاتكم ﴾ پوورتان (خوشکی دایك) ﴿ وبنات الأخ وبنات الأخت ﴾ کچی براو کچی خوشـك (برازاو خوشکەزا) ﴿ وأمهاتكم اللاتي أرضعنكم ﴾ ئەو ژنانەی بەساوایی شـیریان پێداون (دایکی شیریتان) ﴿ و أخواتكم من الرضاعة ﴾ ئەو کچانەی هاوشـیرتان بوون ﴿ و أمهات نسـائكم ﴾ و دایکی ژنانتــان (خەسـووتان) ﴿ وربائبكم اللاتي فـي حجوركم ﴾ وئەو کچانــەی خۆتان بەخێوتــان کردون (زڕ کـچ، کوڵەبەس) ﴿ من نسـائكم اللاتي دخلتم بهن ﴾ لەو ژنانە بن کەئێوە چووبنە لایان. بــەڵێ ئەگەر ژنان پێـش چوونەلایان تــەڵاقدران، ئەرکچەکانیان مارەبکــەن قەیدی نییە ﴿ فإن لم تكونوا دخلتم بهن ﴾ خۆئەگەر لەگەڵیان نەخەوتبوون ﴿ فلا جناح عليكم ﴾ گوناحێکتان لەســەر ناکەوێ کچەکانیان مارە بکەن،واتە: ئەر ئەو دایکە نیکاح کرا بۆ باب،پاشان –بەرلە گواستنەوە– تەڵا قدرا، کوڕ دەتوانێ کچەکەی مــارە بکات، بەڵام پێچەوانەکەی نابێت ﴿ وحلائل أبنائكم الذين مــن أصلابكم ﴾ هەروەهــا قەدەغەیە حــەڵاڵی ئەوکوڕانەیشــتان مارەبکەن؛ کەبە راسـتی لەپشتی خۆتان بن، واتە: بووك، دیارە ئەمە ژنی کوڕەزاو کچەزایش ئەگرێتەوە، لەم ئایەتەوە وەرئەگیرێ کە ژنــی بەکــوڕ کراو(دعی) مارەکردنی یاسـاغ نییــە.. ئەمەش بەئاشـکراتر لەسـوورەتی (ئەحزاب:٣٧)دا هاتــووە: (فلما قضى زيـد منها وطـرا زوجناكها لكي لا يكون علـى المؤمنين حرج في أزواج أدعيائهـم إذا قضوا منهن وطـرا وكان أمر الله مفعولا) وە لە سـوورەتی (ئەحزاب:٤)دا ئەفەرموێ: (وماجعل أدعيائكم أبنائكم ذلكم قولكم بأفوا هكم) دیسـان لەسوورەتی(ئەحزاب:)دا هاتووە: (ماكان محمد أبا أحد من رجالكم).

مارەکردنی ژنی کوڕی شیریش قەدەغەیە، لە فەرموودەیەکی (متفق عليه)دا هاتووە: (يَحْرُمُ من الرضاع مايَحْرُمُ من النَّسَبِ)، واتە: هەر ژنێك بەهۆی (نەسەب)و رشتەوە مارەکردنی حەرام بێت، بێگومان بەشـیر خواردنیش حەرام دەبێت. ﴿ وأن تجمعوا بين الأختين ﴾ دوو خوشکیش پێکەوە کۆبکەنەوە وببیانکەنە هاوسەری خۆتان رەوا نییە، واتە: نابێ دوو خوشـك بکەیتــە ژنی خۆت لەیەك کاتدا، دوو پووریش، یان ژنێك وپووری هەروا ﴿ إلا ماقد سلف ﴾ مەگەر لەرابووردوودا بەسـەرتانا هاتبێ، لەسـەردەمی نەزانیو نەفامیدا کردبێتان، ئەوە تێپەڕیوەو لەسەرتان ناکەوێ ﴿ إن الله كان غفورا رحيما ﴾ بەراسـتی خوا سەبارەت بەوانە، هەمیشە و بەردەوام زۆر لێبووردەو دلۆڤان و میهرەبانە.

ڕێنماییەکانی ئایەتی (٢٢-٢٣):

شـێوەکانی ژن مارەکردنــی ســەردەمی جاهیلییــەت، ئەوشـێوەیان نەبــێ ئیسـلام ددانــی پێدانــاوە هەمــوو جۆرەکانیتــری حەرامە، بەتایبەتــی ژنی باوك (باوەژن) هەر بەمارەکردنی لەلایەن باوکەوە لەکوڕ قەدەغە ئەبێ، وە بەفەرمـوودەی (موتەواتر)یش ژن لەگەڵ پووردا، وە لەگەڵ دایکی ژنەکە خۆیدا، سـەرجێیی لەگەڵ کرابێ یان‌نا؟ خۆ ئەگەر مارەی بکا، پاشــان بــەر لەچوونەلای تەڵاقی بدا، دەتوانــێ کچەکەی مــارە بکا، وەك لەفەرمـوودەی (متفق عليه)دا هاتووە: ((إذا نَكَحَ الرجلُ المرأةَ فلا يَحِلّ له أن يتزوجَ أمَّها، دَخَلَ بالبنت أو لم يَدْخُلْ، وإذا تزوج الأم فلم يدخل بها ثم طلقها فإن شاء تزوج البنت))، واتە: هەرکە پیاو ژنێکی مارەکرد، بۆی نییە دایکەکەشی بخوازێ، ئیتر سەرجێیی لەگەڵ کچەکەدا کردبێت، یان نا، بەڵام ئەگەر دایکەکەی خواست و، پێش سەرجێیی تەڵاقیدا، دەتوانێ کچەکەی بخوازێ. دایکی شیری و کچ وخوشکەکانی(بەمەرجەکانی خـۆی) کەلە کتێبەکاندا نووسـراون، هەورەها پورو برازاو خوشـکەزای شـیری، و بەهۆی ژن خواستنیشەوە باوەژن

(تێکـــەڵی لەگەڵ کرابێ یان نــا)، کۆڵەوەس (زڕکچ) ئەگەر لەگـــەڵ دایکەکەیـــدا دەســـتی تێکـــەڵ کردبـــێ، بووك، کوڕەکەی چووبێتەلای یان نــا؟ قورتوبی) ئەڵێ: هەرکاتێ پیـــاوێ ژنێکی مارە کردو، نیکاحەکـــەی بە تاڵ دەرچوو، سەرجێیشـــی لەگەڵ کـــرد، ئیتر بۆ بابیو بـــۆ کوڕی و بۆ باپیرەی و بۆ هەموو نەوەکانی ئەو پیاوە حەرام ئەبێ.

کۆتایی جزمی ٤، (ولله الحمد والمنه)..

﴿ ٢٤: والمحصنات مـن النســاء إلا ما ملكت أيمانكـم ﴾ ئەو ئافرەتانەیشـتان پێناشـێ مێردیان هەیەو ئازادن، یان کەنیزەن، مەگەر ئەو کەنیزانەی لەجەنگدا دەستتانکەوتوونو بوونەتە ماڵتان، ئەمانە ئەگەرچی مێردیشیان هەبێت حەڵاڵن بۆتان، بەومەرجە دوو گیان نەبن، خۆئەگەر دووگیانبوون، ئەوەپاش دانانی سـکەکەیان مارە کردونیان حەڵاڵ دەبێ، دیسان بەم مەرجەش موسڵمان ببن و باوەڕ بێنن، وەیان ئەو کەسەی کە بەبەشی جەنگی وەری‌دەگرێ، ڕەفاقەتـی لەگەڵ بکا بـە مولکیەت. ئەم ئایەتـە لە ڕووداوەکەی ڕۆژی (حونەیـن/ ئەوتاس)دا هاتە خوارێ، ئەوڕۆژەی کە هەندێ ژن دیلکرابوون و، هاوەڵانیش نەیان دەزانی چۆن ڕەفتاریان لەگەڵ بکەن، ئەوسا ئەو ئایەتە هاتە خوارێ. ﴿ كتاب الله عليكم ﴾ خوا خۆی ئەم سـنوورانەی بۆدیاریکـردوون و بۆی بڕیار داون، دەبێ ئێـوەش چاك ڕەفتاریان لەگەڵ بکـەن ﴿ وأحل لكم ما وراء ذلكم أن تبتغـوا بأموالكم ﴾ بێجگـە لەوانە ڕێتان پێـدراوە کە بە ماڵ ودارایی خۆتان ئافرەتانیتر تا چوارمارە بکەن بەشـێوەی شەرعی ﴿ محصنين غير مسـافحين ﴾ و بەداوێنپاکی، نەبەداوێن پیسـی وناجوامێرانـە، واتە: لەمارەکردونیاندا دەبێ یاسـاو مەرجەکانی نیـکاح ڕەچاو بکرێن، ئەگـەر نا ئەوکارەیە بە(سـەفاح) و داوێن پیسـی وزینا دادەنرێ ﴿ فما اسـتمتعتم به منهن فآتوهن أجورهن فريضـة ﴾ ئینجا لە گـەڵ هـەر ژنێکیاندا بوونە هاوسـەر دەبێ لەبەرامبـەر ئەولەزەتەوە مارەییان بدەنـێ؛ چونکە خوای گەورە بۆی دیاریکردوون، کەوابوو هەرچۆنێ ئێوە لەزەتیان لێ وەرئەگرن بەهۆی مارەکردونیانەوە، دەبێ ئاوایش مارەییان بدەنێ، ئەمەیش لەئایەتی (٢١/نیساء)دا فەرموویەتی: (وكيف تأخذونه وقد أفضى بعضكـم إلى بعـض)، وە لە ئایەتی/٤٠(نیســاء): (وآتوا النسـاء صدقاتهـن نحلة)، وە لە سـوورەتی (بەقـەرە): (ولا يحل لكم أن تأخـذوا مما آتيتموهن شـيئا) ئەو مارەییە بە ڕوونتر باسـکراوەو هاتووەو مەبەستیش بەم ئایەتە: ((فما استمتعتم بة منهن)) مارە کردنە بەهەتاهەتایـی و مارە پێدانیانە. زاناکانیش دەڵێن: ئەم ئایەتەی:

(فما اسـتمتعتم بـة منهن..) مارە کردنی هەمیشـەیی دەگەیەنێت، نەك نیکاحـی کاتی ولەزەت وەرگرتن بۆماوەیـە، کە پێیدەڵێن: (نكاح المتعه) ئەگەرچی وشـەی (أجورهن)یشـی تێـدا هاتبێ و، تۆزێ گومان لەمەسەلەکەدا پەیدا بکا، چونکە بێگومان کەبێژەی (أجورهـن) لەجێگایتـردا بەمانای مارەیـی هەتاهەتایی هاتووە،

﴿ وَٱلْمُحْصَنَٰتُ مِنَ ٱلنِّسَآءِ إِلَّا مَا مَلَكَتْ أَيْمَٰنُكُمْ ۖ
كِتَٰبَ ٱللَّهِ عَلَيْكُمْ ۚ وَأُحِلَّ لَكُم مَّا وَرَآءَ ذَٰلِكُمْ أَن تَبْتَغُوا۟
بِأَمْوَٰلِكُم مُّحْصِنِينَ غَيْرَ مُسَٰفِحِينَ ۚ فَمَا ٱسْتَمْتَعْتُم بِهِۦ
مِنْهُنَّ فَـَٔاتُوهُنَّ أُجُورَهُنَّ فَرِيضَةً ۚ وَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ
فِيمَا تَرَٰضَيْتُم بِهِۦ مِنۢ بَعْدِ ٱلْفَرِيضَةِ ۚ إِنَّ ٱللَّهَ كَانَ عَلِيمًا
حَكِيمًا ﴿٢٤﴾ وَمَن لَّمْ يَسْتَطِعْ مِنكُمْ طَوْلًا أَن يَنكِحَ
ٱلْمُحْصَنَٰتِ ٱلْمُؤْمِنَٰتِ فَمِن مَّا مَلَكَتْ أَيْمَٰنُكُم مِّن
فَتَيَٰتِكُمُ ٱلْمُؤْمِنَٰتِ ۚ وَٱللَّهُ أَعْلَمُ بِإِيمَٰنِكُم ۚ بَعْضُكُم مِّنۢ
بَعْضٍ ۚ فَٱنكِحُوهُنَّ بِإِذْنِ أَهْلِهِنَّ وَءَاتُوهُنَّ أُجُورَهُنَّ
بِٱلْمَعْرُوفِ مُحْصَنَٰتٍ غَيْرَ مُسَٰفِحَٰتٍ وَلَا مُتَّخِذَٰتِ
أَخْدَانٍ ۚ فَإِذَآ أُحْصِنَّ فَإِنْ أَتَيْنَ بِفَٰحِشَةٍ فَعَلَيْهِنَّ نِصْفُ
مَا عَلَى ٱلْمُحْصَنَٰتِ مِنَ ٱلْعَذَابِ ۚ ذَٰلِكَ لِمَنْ خَشِىَ
ٱلْعَنَتَ مِنكُمْ ۚ وَأَن تَصْبِرُوا۟ خَيْرٌ لَّكُمْ ۗ وَٱللَّهُ غَفُورٌ رَّحِيمٌ
﴿٢٥﴾ يُرِيدُ ٱللَّهُ لِيُبَيِّنَ لَكُمْ وَيَهْدِيَكُمْ سُنَنَ ٱلَّذِينَ
مِن قَبْلِكُمْ وَيَتُوبَ عَلَيْكُمْ ۗ وَٱللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ ﴿٢٦﴾

وەك لەسوورەتی(نیســاء)دا فەرموویەتی: (فانكحوهن بإذن أهلهن وآتوهن أجورهن) وە لە ســوورەتی (مائیدە: ٥)دا فەرموویەتی: (و المحصنات مـن المؤمنات والمحصنات من الذين أوتوا الكتاب من قبلكـم إذا آتيتموهن أجورهن) هەرچەنـدە دەڵێن: (ئیبن عەبباس و ئوبـەی کوڕی کعب و سـەعیدی کوڕی جوبەیرو سـەدی) بەم شێوەیان خوێندۆتەوە: (فما أسـتمتعتم به منهن إلى اجل مسمى)، گوایـا بەپێی ئەو خوێندنەوەیە دەبێ (نكاح المتعه) ڕێی پێدرابێ، بـەڵام زانایانی دیکە بەم بەڵگانـەی خوارەوەئەو بۆچوونە دەدەنە دواوەودەڵێن:

١) وشـەی (إلى أجل مسمى) کەلە(ئیبن مەسـعوود)ـەوە هاتووە، بەتـەواوی ڕوون نەبووەتـەوە کە ئاخۆ لەقورئانـە یان نە؟ چونکە هاوەڵان گشـت یەك دەنگ بوون کە نابێ لە قورئانەکەی پێشـەوا عوسماندا بنووسـرێت، زانایانی (ئوصول)یش ئەڵێن: (إن ما قرأة الصحابي على أنة قرآن، ولم يثبت كونة قرآنا لا يستدل به على

شئ). ئەوەی هەر هاوەڵێك بەقورئانی بخوێنێتەوە، بەڵام ئیسبات نەبووبێ قورئانە، ناكرێ بەبەڵگە بۆ هیچ شتێك.

٢) گریمان ئەگەر وەك (خـبر الآحاد)یش بێ، كە هەندێك دەڵێن ئەبێتە بەڵگە، وە یان تەفسـیری هـاوەڵان بێت، ئەوە بەم بەڵگە بەهێزانە ڕەت كراوەتەوە:

یەكـەم: كـۆی زانایـان لەسـەر ئەوەیـە كـە (نـكاح المتعـه) سڕاوەتەوەو نەماوە.

دووەم: فەرموودەی ڕاست و دروست هەیە، وەك پێشەوا (موسلیم) هێناویەتـی ودەفەرمـوێ: ((یا أیهاالناس إنی قـد كنت أذنت لكم فی الإسـتمتاع من النسـاء، وإن الله قد حرم ذلك إلی یوم القیامة، فمن كان عندة منهن شـئ فلیخل سـبیلة، ولا تأخذوا مما آتیتموهن شـیئا))واتە: ئەی خەڵكینە! من بەرلە ئێسـتا بەشێوەیەكی كاتیی مۆڵەتمدان بەهـرەو لەزەت لە ژنان وەرگرن، بەڵام دڵنیابن كە لەم ڕۆژەوە خوای لەكارزان تارۆژی قیامەت حەرامی كرد، ئەوجا ئەو كەسـەی ژنێكی بەو جۆرەی‌لابێ، بارێگـەی بداو بچێ بۆخۆی مێرد بكاو ئێوەش مارەییەكەی بدەنێ.

-٣ گریمان ئەگەر ئەم ئایەتەش (نكاح المتعه)بگەیەنێت، ئەوا دیسان هەر بە چەند فەرموودەیەكی ڕاسـت و دروسـت هەڵوەشاوەتەوە، ئەوەتە جارێك سـڕینەوەی لە خەیبەردا لەسـەر زمانی(عەلی كوڕ ئەبووتالـب)دا هاتووە: (عـن علی بن أبی طالـب...: البخاری فی المغازی، حدیث رقم (٤٢١٦)وفی النكاح، حدیث(٥١١٥)، والذبائح، حدیث (٥٥٢٣). ومسـلم فی النكاح)، جارێكی تریش لە (فەتحی مەككە) دا ڕاگەیەنرا.(مسلم حدیث (٢١)كتاب النكاح). ﴿ ولا جناح علیكم فیما تراضیتم به من بعد الفریضة ﴾ هیچ گوناهێكتان لەسەر نابێ گەر لەسەر كەمكردنەوەی مارەیی ڕێبكەون لەنێوان خۆتاندا: ژنەكـە هەندێكی لێ لاببات، یان مێردەكە بۆ ژنەكەی زیادبكات، واتــە: ژنەكە دەتوانێ مێرد لەمارەیی ئازاد بكا، مێردیش دەتوانێ بـۆی زیاد بكا ﴿ إن الله كان علیما حكیما ﴾ چونكە بێ‌گومان خوا هەردەم زانایە بە بەرژەوەندییەكانی مەردم، كاردروستیشە، هەرچی بە كەڵكیان بێت ئەوەیان بۆ دادەنێ ﴿٢٥: ومن لم یسـتطع منكم طولا﴾ ئەوجا هەركەسێكیشـتان لەبەر دەسـتەنگی ماڵیی، تواناو دەسەڵاتی نەبوو ﴿ أن ینكح المحصنات المؤمنات ﴾ ژنانی ئازادی داوێنپاكی بڕوادار مارە بكات ﴿ فمن ما ملكت أیمانكم من فتیاتكم المؤمنات ﴾ با لەو كیژە(كەنیـزە) بڕوادارانە بوونەتە ماڵتان مارە بكات، واتە: تا دەتوانێ دەبێ ژنێكی ئازاد و موسڵمان بخوازێت، جا ئەگەردەسـەڵاتی ئەوەی نەبوو ئەوجا كەنیزە مارە بكا، بەمەرجێ ترسـی تووش بوونی زینای هەبێ، ئەگەر كەنیزە مارە نەكا، خۆ ئەگەر كەسـێ ژنێكی ئازادی داوێنپاكی باوەڕداری هەبوو، دیارە ئیتر نابێ كەنیـزە مارەبكا. ﴿ والله أعلم بإیمانكم ﴾ خواش لەهەر كـەس چاكتر ڕادەی ئیمانتان دەزانێ، تەنها ئەو ئەزانێ باوەڕتان هەیە یا نا، چونكە باوەڕ شـتێكی نهێنییە ﴿ بعضكم من بعض ﴾ ئێـوە هەمووتان لەتیرەی یەكترن، كەس لەكـەس مەزن‌و گەورەتر نییــە، چونكە هەمووتان لەئادەمن، جاكەوابـوو عارتان لێ‌نەیەت ئەوكەنیزانە مارە بكەن ﴿ فانكحوهن بإذن أهلهن ﴾ بەپێی مۆڵەت ودەسـتووری خاوەنەكانیـان مارەیان بكەن ﴿ وآتوهـن أجورهن بالمعروف ﴾ چۆن باوە لەناو خۆتاندا مارەییان بدەنێ، فروفێڵیان لەگەڵ مەكەن و بە سووك وكەم تەماشایان مەكەن ﴿ محصنات غیر مسـافحات ﴾ بەو مەرجە ئەوانیـش داوێنپاكبن و داوێنپیس نەبن ﴿ ولا متخـذات أخدان ﴾ وبە نهێنیش دۆسـت و یاری نێرینەیان نەبێ بـۆ ڕابواردونیان ﴿ فإذا أحصن ﴾ جـا ئەگەر مێردیان كرد ﴿ فإن آتین بفاحشة ﴾ وئینجا ئەگەر داوێنپیسییان كرد ﴿ فعلیهن نصف ما علی المحصنات من العذاب ﴾ ئەوە نیوەی ئازاری ژنانی شـوودارو ئازادیان لە سـەرە، واتە: تەنها پەنجا شەلاقیان لێدەن لەگەڵ (٦) مانگ دوور خستنەوە ﴿ ذلك لمن خشی العنت منكم ﴾ مارەكردنی ئەو كەنیزانە بۆ ئەوانەیە ڕەبەنی ئازاریان دەداو ترسی تووشی هەڵەیان هەیەو تواناى مارەكردنی ژنی ئازادیان نەبێ، وەك جەمـاوەری زانایان جگە لە ئەبوو حەنیفـە ئەڵێن: ئەبووحەنیفە (خ) پێـی وایــە: هەركەسـێك ژنی ئـازادی نەبێـت، دەتوانێ كەنیزەی موسـڵمان، یان خاوەننامە مارە بكات، ئیتر دەسـەڵاتی مـارە كردنی ژنـی ئازادی هەبێ، یان نەبێت؟ ترس تووشـبوونی زینای هەبێ، یان نا؟ بە بەڵگەی ئایەتی: (والمحصنات من الذین أوتوا الكتاب من قبلكم..). بەڵێ ژنانی كەنیزە - كە ئیسـلام ڕێگا دەدا ژن ومێردیـان لەگەڵ بكرێـت- ئەوژنانە بوون كە لە جەنگە ئیسـلامییەكاندا دیـل دەكران و بێ مێرد دەكەوتـن، جا بۆ ئەوە بێبەش نەبن لــە تێكەڵی ژن ومێردی، پاش تەواو بوونی عیددەیان مارە دەكرێن ﴿ وأن تصبراو خیر لكم ﴾ لە هەمان‌كاتدا خۆراگربن و كەنیـزە مارەنەكەن تا خوادەرووتان لێ‌دەكاتەوە، چاكترە بۆتان، چونكـە نەوەكانتان نابنە كۆیلـە و بەندە ﴿ والله غفور رحیم ﴾ و خوایش زۆر لێبووردەیە، دلۆڤان‌و میهرەبانە.

ڕێنماییەكانی ئایەتی (٢٤-٢٥):

١) مـارە كردنی ژنی خـاوەن مێرد بۆ هیچ كەسـێك ڕەوا نییــە، مەگەر لە مێردەكەی جیا بێتــەوە بە تەڵاق، یا بە مردن، پاشـانیش عیددەی بە سـەر بچێ، بەڵام كەنیزەی

جەنگیئەگەر چی مێردیشی هەبێ، پاش بڕواهێنانی و بەسەر چوونی عیددەی مارە دەکرێ، چونکە بە ئیسلامبوونی ژنەکە لە یەك حەرام ئەبن.

٢) مارەیی بۆ ژنان واجب و پێویستە، ژنان دەتوانن هەندێ لە مارەییەکەیان ببەخشن بە مێردەکانیان.

٣) هەرکەنیزەیەك موسڵمان بووو زینای کرد، ئەوە نیوەی ژنە ئیمانداریکی ئازاد تۆڵە دەدرێ.

٤) مارەنەکردنی کەنیزە -ئەگەرچی دەسەڵاتی مارەکردنی ژنی ئازادیشی نەبێ- باشترە، چوون

ئیمامی (عومەر) دەڵێ: هەرکەسێ کەنیزەمارەبکا، منداڵەکەی دەبێتە بەندە. ﴿ ٢٦: يريد الله ليبين لكم ﴾ خوا دەیەوێ بەو بڕیارانە دەیدا هەرچی بە کەڵکتان بێت لە حەڵاڵ و حەرام بۆتان ڕوون بکاتەوە ﴿ ويهديكم سنن الذين من قبلكم ﴾ ولەڕێو شوێنی پێشینانیشتان -پەیامبەران و پیاوچاکان- شارەزاو ڕێنماتان بکات، تائێوەیش چاو لەوان بکەن ﴿ ويتوب عليكم ﴾ وتەوبەو پەشیمانیشتان لێ وەرگرێ ﴿ والله عليم حكيم ﴾ و خواش زۆر زانایە بە ئەحواڵی بەندەکانی، کارزان و کار جوانە بۆ دانانی پلان وئەحکام بۆ یان ﴿ ٢٧: والله يريد أن يتوب عليكم ﴾ خوا ئەیەوێ تەوبەو پەشیمانیتان لێوەرگرێت.

سەرنجێک: دووپاتکردنوەی تەوبە لێرەدا ئاماژەیە بەوە کە بەزەیی خوا فراوانەو، بۆئەوەی ئەوانیش لە تەوبەکردن کۆڵ نەدەن ﴿ و يريد الذين يتبعون الشهوات ﴾ ئەو کەسانەش دەکەونە شوێنی هەواو ئارەزوو ئەیانەوێ ﴿ أن تميلوا ميلا عظيما ﴾ بەتەواوی ئێوە لە خشتە بەرن و لاڕێ بن و هەرخەریکی کاری دزێوو نا شیاوبن ﴿ ٢٨: يريد الله أن يخفف عنكم ﴾ خوا ئەیەوێ بەم بەرنامانە کاروبارتان بۆ ئاسان بکات ﴿ وخلق الإنسان ضعيفا ﴾ چونکە ئادەمیزاد لە بارەی ئەویندا بە لاواز وکز وبێ هێز دروستکراو لەبەردەم ئارەزووکانیدا گەلێ جار خۆی بۆ ناگیرێ" بۆیە خواش مۆڵەتی مارە کردنی کەنیزەی بۆ داون.

بە سەوداو مامەڵەو ڕازی بوون نەبێ،ماڵی یەکدی مەخۆن:

﴿ ٢٩: يا أيهاالذين آمنوا لا تأكلوا أموالكم بينكم بالباطل ﴾ ئەی ئەوکەسانەی باوەڕتان هێناوە! ماڵ و سامانی یەکتری لەخوتو خۆڕایی مەخۆن، واتە: بە دزیی و گزیی و داگیر کردن و بەرتیل و(یانسیب)و نوشتەوفاڵ گرتنەوەو.. هتد ﴿ إلا أن تكون تجارة عن تراض منكم ﴾ مەگەر لە ڕێگەی سەوداو بازرگانی و ڕەزامەندی نێو خۆتانەوە بێت، واتە: هۆی ناپەسەند بەکار مەهێنن بۆ زیادکردنی دارایی خۆتان، بەڵکو دەبێ هەر ڕێگەی بازرگانی وکڕین و فرۆشتن بگرنە بەر، کە ئەویش چاکترین ڕێگایە بۆ ژیانتان ﴿ ولا تقتلوا أنفسكم ﴾ و لەناو یەکتردا جەنگ و ئاژاوە مەکەن و، بەناهەقو ناڕەواش یەکتری مەکوژن، وە یان خۆتان مەکوژن ﴿ إن الله كان

وَٱللَّهُ يُرِيدُ أَن يَتُوبَ عَلَيْكُمْ وَيُرِيدُ ٱلَّذِينَ يَتَّبِعُونَ
ٱلشَّهَوَٰتِ أَن تَمِيلُوا۟ مَيْلًا عَظِيمًا ﴿٢٧﴾ يُرِيدُ ٱللَّهُ أَن يُخَفِّفَ
عَنكُمْ ۚ وَخُلِقَ ٱلْإِنسَٰنُ ضَعِيفًا ﴿٢٨﴾ يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ
ءَامَنُوا۟ لَا تَأْكُلُوٓا۟ أَمْوَٰلَكُم بَيْنَكُم بِٱلْبَٰطِلِ إِلَّآ أَن
تَكُونَ تِجَٰرَةً عَن تَرَاضٍ مِّنكُمْ ۚ وَلَا تَقْتُلُوٓا۟ أَنفُسَكُمْ ۚ
إِنَّ ٱللَّهَ كَانَ بِكُمْ رَحِيمًا ﴿٢٩﴾ وَمَن يَفْعَلْ ذَٰلِكَ عُدْوَٰنًا
وَظُلْمًا فَسَوْفَ نُصْلِيهِ نَارًا ۚ وَكَانَ ذَٰلِكَ عَلَى ٱللَّهِ
يَسِيرًا ﴿٣٠﴾ إِن تَجْتَنِبُوا۟ كَبَآئِرَ مَا تُنْهَوْنَ عَنْهُ نُكَفِّرْ
عَنكُمْ سَيِّـَٔاتِكُمْ وَنُدْخِلْكُم مُّدْخَلًا كَرِيمًا ﴿٣١﴾
وَلَا تَتَمَنَّوْا۟ مَا فَضَّلَ ٱللَّهُ بِهِۦ بَعْضَكُمْ عَلَىٰ بَعْضٍ ۚ لِّلرِّجَالِ
نَصِيبٌ مِّمَّا ٱكْتَسَبُوا۟ ۖ وَلِلنِّسَآءِ نَصِيبٌ مِّمَّا ٱكْتَسَبْنَ ۚ
وَسْـَٔلُوا۟ ٱللَّهَ مِن فَضْلِهِۦٓ ۗ إِنَّ ٱللَّهَ كَانَ بِكُلِّ شَىْءٍ
عَلِيمًا ﴿٣٢﴾ وَلِكُلٍّ جَعَلْنَا مَوَٰلِىَ مِمَّا تَرَكَ ٱلْوَٰلِدَانِ
وَٱلْأَقْرَبُونَ ۚ وَٱلَّذِينَ عَقَدَتْ أَيْمَٰنُكُمْ فَـَٔاتُوهُمْ
نَصِيبَهُمْ ۚ إِنَّ ٱللَّهَ كَانَ عَلَىٰ كُلِّ شَىْءٍ شَهِيدًا ﴿٣٣﴾

بكم رحيما ﴾ چونکە بەڕاستی خوا دەربارەی هەمووتان دلۆڤان و میهرەبانە کوشتنی خۆو مرۆڤ بەناهەق یاساغ کردووە ﴿ ٣٠: و من يفعل ذلک عدوانا و ظلما ﴾ هەرکەسێکیش کاری ناڕەوای وابکات بەنیازی دوژمنایەتی و ستەم کردنەوە ﴿ فسوف نصليه نارا ﴾ لەئایندەدا دەیخەینە ناو ئاگرێکی گەورەوە تا بسووتێ و سزا بچێژێ ﴿ وكان ذلک على الله يسيرا ﴾ ئەوەش بۆخوا زۆر ئاسانە ﴿ ٣١: إن تجتنبوا كبائر ما تنهون عنه ﴾ ئەگەر ئێوە لەو تاوانە گەورانە خۆ دووربگرن ﴿ نكفر عنكم سيآتكم ﴾ ئێمەش لەهەڵەو پەڵەتان دەبوورین ﴿ وندخلكم مدخلا كريما ﴾ دەتانبەینە جێگایەکی بە قەدرو عیززەت بە هەشتتان دە دەینێ.

چاو مەبڕنە ماڵی یەکتر:

ئیمامی (ئەحمەد) لە (موجاهید)ـەوە ئەگێڕێتەوە: کە (ئوم سەلەمە-خوای لێی ڕازی بێت) وتی: ئەی پەیامبەری خوا! ﷺ

پیـاوان دەچنە گۆڕەپانی جیهادەوە ژنان ناچن، لەمیراتیشـدا دوو ئەوەنـدەی ژنان دەبەن! ئینجا خوای گـەورە فەرمووی: ﴿ ٣٢: ولا تتمنوا ما فضل الله به بعضكم على بعض ﴾ نابێ ئاوات بۆ شتێ بخوازن کەخوا فەزڵ و ڕێزی هەندێکتانی بەسـەر هەندێکا داوە، واتە: ئەگەر کەسـێك داراییەکی یا هەرشـتێکی‌تری پێدرابێ، هەرگیز ئێوە چاوی تێ مەبڕنو حەسـوودی پێ مەبەن ﴿ للرجال نصیب مما اکتسبوا ﴾ چونکە پیاوان پاداشـت و مافیان بەپێی هەوڵو کۆششی خۆیان ﴿ وللنساء نصيب مما اکتسبن ﴾ ئافرەتانیش لەبەرامبەر کردەوەیـان مافو بەشـی خۆیان هەیـە کەوابوو با هەمووکەسێك تێبکۆشێ وئێرەیی بەیەکتر نەبەن ﴿ واسئلوا الله من فضله ﴾ ئێوە دەبێ هەمیشـە لەخـوا داوای ڕۆزییو چاکە بکەن، چونکـە هەرئـەو دەهندەو بەخشـندەیە ﴿ إن الله كان بكل شـئ عليما ﴾ لەبەرئەوە کە خوا بۆخۆی بەهەموو شـتێك زانایەو چاك دەزانێ، کە بەرژەوەندی هەریەکە لە بەندەکانی خۆی لەچیدایە، بۆیە لەبەشـی هەریەکەیاندا فـەرق وتەفاوت هەیە ﴿ ٣٣: ولكل جعلنـا موالـی ﴾ بۆ هەرمـیرات بەرێك چەند کەسـێکمان داناوە بەمیراتگر ﴿ مما ترك الوالدان والأقربون ﴾ کە لەومیراتەی باوك و دایك وخزمی نزیك بە جێیان هێشـتووە میرات بگرن، وە دەبێ بەدادپەروەریش دابەشـی بکـەن ﴿ والذين عقدت أيمانكم ﴾ ئەو کەسانەش کە پەیمانتان لەگەڵ بەستوون هەرکات مردنو ماڵێکیان لەدوا بەجێما، لە سـەردەمی نەفامیـدا دەیانگوت: ئەگەر خوێنی بکەوێتە سەرم، دەبێ ئێوە خوێنم بۆ بدەن، ئەگەر منیش مردم ئێوە مـیراتم لێ ببەن ﴿ فآتوهم نصيبهم ﴾ دەبـێ ئێوە مافی خۆیانیان پـێ بگەیەنن هاوکارییان بکەن و خیانەت لەیەکتر نەکەن، بەڵێ: ئەمە لەناویاندا باوبوو هەتا خوایگەورە بەئایەتی (وأولوا الأرحام بعضهم أولى ببعض) لە سوورەتی (ئەنفال) ئەوکارەی هەڵوەشاندەوە و میراتی بردەوە سەر بنچینەی مردووەکە ﴿ إن الله كان على كل شیء شهيدا ﴾ بەڕاستی خوا بەسەر هەموو شتێکا هەمیشە شایەت و ئاگـادارە، هەر بەپێی ئەوەیش کە ئەوخەڵکـە کردویانە تۆڵە و پاداش ئەداتەوە.

ڕێنماییەکانی ئایەتی (٣٢-٣٣):

١) ئـارەزوو خواسـتن بۆمـاڵ و سـامان و کارنەکردن بۆ پەیداکردنی، شتێکی دزێوو نەشیاوە.

٢) ئێرەیی و حەسوودی بردن بەم وبەو کارێکی حەرامە.

٣) هاوارو دۆعا لای خوای میهرەبان هۆیەکن بۆ جێبەجێ بوونی مەبەستەکان.

٤) دامەزرانـی یاسـای میرات بـردن لەیەکتری و پەیمان بەسـتنی برایەتی، دەبێ مافی خۆی بدرێتێ، بەڵام هەقی میرات بردنی نییە.

٥) دەبێ هەمیشە چاودێری و بەئاگایی خوا ڕەچاو بکرێ.

دەسەڵاتی پیاوان بەسەر ژناندا (قەووامە):

﴿ ٣٤: الرجال قوامون على النساء ﴾ پیاوان مافی بەڕێوەبەرێتیان بەسـەر ژنانەوە هەیەو، دەتوانن چاودێرییان بکەن، ژنانیش دەبێ بەپێی پلان و نەخشەی ئەوان ڕەفتار بکەن.

لێرەدا پێویسـتە کورتە باسـێک دەربـارەی (قەووامە) و دەسـەڵاتی پیاوان بەسەر ژناندا بنووسین:

وا ئـەزانم ئەم مافی چاودێری و کاربەدەسـتیەی پیاوان بەسـەر ژنانـەوە، سـەردڵی زۆرێك لەعەلمانییەکانی گرتـووەو زۆریش پیان قورسـەو بۆیان قبوڵ ناکـرێ! بەتایبەت ئەوانەیـان وا ئەیانەوێ خۆیـان لای ژنان خۆشەویسـت کەن و، ڕۆژ تا ئێـوارە گریەیان بۆدەکـەن، بۆیەش هەرئەوانە بێ سـنوور ژنانیـان بەرەڵڵا کردوو ناردونیانـە سـەنگەری دژی مێردەکانیانـەوەو بەڵێنیـان پێداون کە بەیەك وشـەیش گوێڕایەڵی نەکـەن!! عەلمانییەکان بەوجۆرە! ئەوخەڵکـە دیندارەیـش کـە بـەوردی یاسـای (قەووامە)یـان وەرنەگرتـوە، ئەمەیـان بەهەڵ قۆسـتەوەو لای زۆربەیان ژن بووە بە کۆیلەو دەبێ هەمووشـتێکی ژنان هەر بەدەسـتی ئەوان بێت! ئەگەرچی جەنابیشـی هیچـی لێ نەزانێت..! جا لەبەر ئەمە لەم جێگایەدا بە کورتەیەك دەڵێین:

(قەووامە) مانای ژن بە کۆیلەو بە بەندەکردنی نییە بۆ پیاوان وەك ئەوانە لێی تێگەشـتوون بەڵکو ئاراستەو ڕێنماییەکی خواییە بۆ شـێوەی کارو ڕەفتاری پیاوان لەگەڵ ژناندا، (تەوجیە)ی خواییە بۆیـان کـە دەبێ زۆر بـە چاوی ڕێـزەوە ئەو سـپاردەو ئەمانەتە خواییە، لە چاویان باشـتر بپارێزن، مافیان دابین کەن لە خانوو جل و بەرگ و خواردن وخۆراك و پەروەردەو هۆشـیارکردنەوەی لە گیروگرفت و ڕووداوەکانی گێتیان بۆ مسۆگەر بکەن، وە لە سەرماو گەرماو برسـییەتی و تینویەتی بیانپارێـزن، هیچ کات بێ نازیان نەکەن، کەمتر نەبن لە ژنانی هاوشـانی سەردەمی خۆیان، پیاوان نەهێڵن هەست بەنەبوونی وموحتاجی بکەن، هەربۆیە لەکاتی بێ (نەفەقە) بیدا دەسەڵات بەژن دراوە دەست لەپیاوەکەی هەڵبگرێ، وەیـان بەکورتتر بڵێین: ئەو پلەو دەسـەڵات و پایە کە بە پیاوان دراوە، بەرپرس بوون و ئەرك لە سەرشان نانە (موليه التكليف)ـە،

نەك بەزیاتر دانانی پیاوانە بەسەر ژناندا (تەفزیل) و (تەشریف) گومانیش نییە بۆ پیاوان، کە هەر خێزانەی دەبێ بەڕێوەبەرو چاودێرێکی هەبێ، بۆ ئەوەی ئیش وکارەکانی بەرێکی جێبەجێ ببن تا نەبێتە (فەوزا)و کێ‌بەرکێ، وایش ئەزانم پاش هەموو لێکدانەوە یەك ئەوجار پیاوان ئەو (تکلیف)ە کراون. خوشکانی بەڕێز! ئەگەر ژیان هەر بریتی بێت لەوە کەلە دەزگایەکی دەوڵەتیدا ببیتە کارمەند، پاشان بەسەیارە بێیت وبڕۆیت وسەری هەموومانگێك پارەیەکی باش بخەیتە گیرفانتەوە، ئەوە لەوحاڵەتەدا نەك هەرپیاوان بەڵکو تۆیش دەتوانی (قەووامە) و ئەرکەکانی ناو خێزان بەدەست بگری.. بەڵام خۆ ئاشکرایە کەنان پەیداکردن هەروەك لە دەزگایەکی دەوڵەتدا دەبێت خۆدیارە ئەمەیش رێژەیەکی کەمە لە نێو ژناندا چونکە بەشێکی زۆریان بەبازرگانی و، پیشەسازی و، کشتوکاڵ و، گێرەوکێشە و، هەزاران جۆری‌تری ژیانی لادێ و گوند نشینەکانیشەوە خەریکن، دڵنیام لەوکاتەدا هەرگیز تۆ بەو (قەووامە)یە رازی نابیت ئەگەرچی زۆریشت لێ‌بکەن، بەڵکو خۆت بەناسك ونۆڵ دادەنێیت و، پیاویش بە مرۆڤێکی جەستە بەهێزو زەبر، دەڵێیت هەقی پیاوە هەڵسێ بەئیش وکاری مەزراو کشتوکاڵ.. هتد. ئومێدەوارم چ عەلمانی چ ئیسلامی لەم مەسەلەدا زیادەڕەوی نەکەن و پڕبەپڕمافی خۆی بدەنێ. ﴿ بما فضل الله بعضهم علی بعض ﴾ ئەم (قەووام)ەیش بۆیە دەدرێ بە پیاوان، چونکە خوای‌گەورە فەزڵی هەندێکیانی داوە بەسەر هەندێکدا، چونکە پیاوان جەستەو لاشەیان توندو تۆڵترو بەهێزترە لەژنان و، لەگەڵ کارەکانیشدا شیاوو گونجاو ترن وە هەروەها.. ﴿ وبما أنفقوامن أموالهم ﴾ سەرەڕای ئەوەش پیاوان ئەرکی ماڵ و دارایی بەخت کردونیان بۆ بەڕێوە چوونی ماڵ لەسەرە؛ دەبێ مارەیی و ئازووقە بدەن بە ژنان ﴿ فالصالحات قانتات ﴾ جا ژنانی ژیرو چاك و پاك ئەوانەن کە ملکەچی فەرمانی مێردەکانیان بن ﴿ حافظات للغیب ﴾ دوور لە شوویان شەرمی خۆیان دەپارێزنو گزییان لێ ناکەن، بەتایبەت کاتێ کە مێرد دیارنەبێت هەرگیز ناتوانن خیانەتی لێ‌بکەن ﴿ بما حفظ الله ﴾ وەك خوا فەرمانی داوە گوێرایەڵ دەبن ﴿ واللاتی تخافون نشوزهن ﴾ ئەو ژنانەش ئێوە لە سەرپێچی و مل نەدانیان دەترسن. لەم ئایەتەدا تەنها باسی (نشوز)و سەرپێچی ژنان رادەگەیەنێت، بەڵام هەر لەم سوورەتی (النساء/ ١٢٨)دا هاتووە: (وإن امرأة خافت من بعلها نشوزا أوإعراضا) کە دان بە سەرپێچی و مل نەدانی پیاوانیشدا دەنێت و دیارە کە ئەوانیش لاساری و (نشوز)یان بەرامبەر ژنان دەبێت ﴿ فعظوهن ﴾ جا لەوحاڵەدا بۆ یەکەم جار: ئامۆژگارییان کەن و، لەخوا بیانترسێنن ﴿ واهجروهن فی المضاجع ﴾ بۆدووەم جار: ئەگەر ئامۆژگاری بێهودە بوو، جێ خەویان بۆ ماوەیەك لێ‌جیا کەنەوە ﴿ واضربوهن ﴾ بۆ سێیەم جار: ئەگەر بەوەیش ڕاست نەبوونەوە، گەر لێشیان بدەن و تەمێیان کەن دەبێ، بەڵام بە لێدانێکی سووك و برینداریان نەکەن‌و لەدەم و چاویان نەدرێ و

ٱلرِّجَالُ قَوَّٰمُونَ عَلَى ٱلنِّسَآءِ بِمَا فَضَّلَ ٱللَّهُ بَعۡضَهُمۡ
عَلَىٰ بَعۡضٖ وَبِمَآ أَنفَقُواْ مِنۡ أَمۡوَٰلِهِمۡۚ فَٱلصَّٰلِحَٰتُ
قَٰنِتَٰتٌ حَٰفِظَٰتٞ لِّلۡغَيۡبِ بِمَا حَفِظَ ٱللَّهُۚ وَٱلَّٰتِي تَخَافُونَ
نُشُوزَهُنَّ فَعِظُوهُنَّ وَٱهۡجُرُوهُنَّ فِي ٱلۡمَضَاجِعِ
وَٱضۡرِبُوهُنَّۖ فَإِنۡ أَطَعۡنَكُمۡ فَلَا تَبۡغُواْ عَلَيۡهِنَّ سَبِيلًاۗ
إِنَّ ٱللَّهَ كَانَ عَلِيّٗا كَبِيرٗا ﴿٣٤﴾ وَإِنۡ خِفۡتُمۡ شِقَاقَ
بَيۡنِهِمَا فَٱبۡعَثُواْ حَكَمٗا مِّنۡ أَهۡلِهِۦ وَحَكَمٗا مِّنۡ أَهۡلِهَآ إِن
يُرِيدَآ إِصۡلَٰحٗا يُوَفِّقِ ٱللَّهُ بَيۡنَهُمَآۗ إِنَّ ٱللَّهَ كَانَ عَلِيمًا خَبِيرٗا
﴿٣٥﴾ ۞ وَٱعۡبُدُواْ ٱللَّهَ وَلَا تُشۡرِكُواْ بِهِۦ شَيۡـٔٗاۖ وَبِٱلۡوَٰلِدَيۡنِ
إِحۡسَٰنٗا وَبِذِي ٱلۡقُرۡبَىٰ وَٱلۡيَتَٰمَىٰ وَٱلۡمَسَٰكِينِ وَٱلۡجَارِ
ذِي ٱلۡقُرۡبَىٰ وَٱلۡجَارِ ٱلۡجُنُبِ وَٱلصَّاحِبِ بِٱلۡجَنۢبِ
وَٱبۡنِ ٱلسَّبِيلِ وَمَا مَلَكَتۡ أَيۡمَٰنُكُمۡۗ إِنَّ ٱللَّهَ لَا يُحِبُّ مَن
كَانَ مُخۡتَالٗا فَخُورًا ﴿٣٦﴾ ٱلَّذِينَ يَبۡخَلُونَ وَيَأۡمُرُونَ
ٱلنَّاسَ بِٱلۡبُخۡلِ وَيَكۡتُمُونَ مَآ ءَاتَىٰهُمُ ٱللَّهُ
مِن فَضۡلِهِۦۗ وَأَعۡتَدۡنَا لِلۡكَٰفِرِينَ عَذَابٗا مُّهِينٗا ﴿٣٧﴾

ئاسەواری بەجێ بمێنێ. لەفەرمووودەی سەحیحدا هاتووە: ((واتقوا الله فی النساء، فإنهن عندکم عوان ولکم علیهن ألا یوطئن فرشکم أحداتکرهونه، فإن فعلن فاضربوهن ضربا غیر مبرح، ولهن علیکم رزقهن و کسوتهن بالمعروف))، (موسلیم کتاب الحج ٨٨٩/٨٩٠)، زانایان یەك دەنگن لەوەدا کە نابێ بەو لێدانە ئێش و ئازاریان پێ‌بگا، لە فەرموودەیەکی دیکەدا هاتووە: ((لا تضربوا إماء الله)) (ئەبوو داوود، نەسائی). ﴿ فإن أطعنکم فلا تبغوا علیهن سبیلا ﴾ ئینجا ئەگەر بەم هۆیانە لەیاخی بوون‌و ملنەدان وازیان هێناو گوێرایەڵی بوون، ئیتر ئێوەش هیچ رێگەیەکی‌تر مەگرنە بەر بۆ ئازاردانیان وستەم لێ‌کردنیان ﴿ إن الله کان علیا کبیرا ﴾ بەڕاستی خوا جێ بەرزو بڵندە، گەورەو زانایە، هەرکەسێك دەستدرێژی بکات، تۆڵەی لێ ئەسێنێ.

ئەر ژن و پیاو پێکەوە هەڵیان نەکرد، لە هەردوولا (کەیخوا) بگرن:

﴿ ٣٥: وإن خفتم شقاق بينهما ﴾ خۆ ئەگەر ترستان لە بشێوی و ناکۆکی ژنو مێرد هەبوو، دەتانزانی پێکەوە هەڵناکەن ﴿ فابعثوا حكما من أهله وحكما من أهلها ﴾ جا کەسێکی دادوەر لەخزم و بنەماڵەی مێردەکەو، دادوەرێکیش لەخزم و کەس و کاری ژنەکە بنێرن بۆ دۆزینەوەی هەڵەکانیان و، ئەوسا دانانی چارەسەرێك بە هەر جۆرێك کە ئەوان بەچاکیان دەزانی ﴿ إن يريدا إصلاحا يوفق الله بينهما ﴾ ئەگەر هەردووك رازی بوون پێك بێنەوەو نییەتیان پاك بوو ئەوا خواش یەکیان ئەخات وپێکیان دێنێتەوەو پیرۆزی ئەخاتە کارەکانیانەوە ﴿ إن الله كان عليما خبيرا ﴾ بەڕاستی خوا بەردەوام زانایە بەئەحواڵی گشت کەسێ، ئاگادارە بەبەرژەوەندی بەندەکانی.

رێنماییەکانی ئایەتی (٣٤-٣٥):

١) چەسپاندنی سەرپەرستیاری و (قەووامە)ـی پیاوان بەسەر ژنانەوە.

٢) رێزو قەدر لێنان لە ژنە سالحەکان، چارەسەری نافەرمانی و مل نەدانی ژنان (نشوز).

٣) برووبیانو دۆزینەوە بۆ لێدان و ئازاردانی ژنان حەرامە.

٤) فەرمان بە(تەحکیم) و ناوبژیکردن لەکاتی ناکۆکی نێوان ژن و مێردا بۆ دەرخستنی هۆی ناکۆکی و پێکەوە نەژیان و پاشان یەك بخرێنەوە، یان لێك جیا بکرێنەوە.

بەندایەتی خوا بکەن و هیچ شتێ مەکەنە شەریکی:

﴿ ٣٦: واعبدوا الله ولا تشركوا به شيئا ﴾ ئەی خەڵکینە! تەنها خوا بپەرستن و هیچ شتێك مەکەنە هاوبەشی، نە مرۆڤ، نە دار، نە بەرد.. نە بتان ﴿ وبالوالدين إحسانا ﴾ و بە کاروکردەوەی چاك و شیرین لەگەڵ باوك ودایکتانا ڕەفتار بکەن، باهەمیشە قسەتان خۆش بێت لەتەکیان، کردارتان پاکو پەسەند بێت بەرامبەریان، رزق و رۆزی و بژێوییان بدەنێ ﴿ وبذي القربى ﴾ وە دەربارەی خزمانی نزیك ﴿ واليتامى والمساكين والجار ذي القربى والجار الجنب ﴾ وهەتیوان و هەژاران و بێ نەوایان و دراوسێی دیوار بەدیوارو، دراوسێی دوورو بێگانە ﴿ والصاحب بالجنب ﴾ و هاوەڵ و هاوڕێی هەمیشەییتان، وەکو خێزان، هاوڕێی خوێندن، ئەوکەسەی بە هەمیشە لەلاتانە ﴿ وابن السبيل ﴾ وبەوانەی ڕێبوارو ئاوارەو نەناسراوو لەڕێ جێماون ﴿ وما ملكت أيمانكم ﴾ وئەوانەی بوونەتە ژێردەستەو بەندەو کەنیزەتان هەروا ئاکار چاك بن ﴿ إن الله لايحب من كان مختالا فخورا ﴾ چونکە بەڕاستی خوا ئەوانەی خۆش ناوێت لووت بەرزو دەعیە بازو خۆ بەزلزانن، پێغەمبەریشمان (موحەممەد) ﷺ فەرموودەیەکی فەرمووە: گشت جۆرە دراوسێیەك دەگرێتەوە: ((خير الأصحاب عندالله خيرهم لصاحبه، و خير الجيران عندالله خيرهم لجاره)) (مسند احمد،) واتە: هاوەڵی چاك وباش لای خوا، ئەوکەسەیە لەگەڵ هاوەڵ وهاوڕێکەیدا باش بێت، دراوسێی چاك وباشیش لای خوا، ئەوەیە کە بۆدراوسێکەی چاك وباش بێت.

رژدو چرووك مەبن و هانی ئەم و ئەویشی بۆ مەدەن:

﴿ ٣٧: الذين يبخلون ويأمرون الناس بالبخل ﴾ ئەوکەسانەش کە چرووکی و پیسکەیی دەکەنە پیشەی خۆیان و، هێمان فەرمانیش بەخەڵکی دەدەن بەچکووسی وچرووکی! ﴿ ويكتمون ما آتاهم الله من فضله ﴾ وە ئەو خەڵاتەیش خوا پێیداون لەماڵ و سامان و زانستی، لە خەڵکی ئەشارنەوە و ناهێڵن هیچ کەسێ سوودی لێ وەرگرێت، دیارە کاری وا، پیشەی خوانەناسانە ﴿ وأعتدنا للكافرين عذابا مهينا ﴾ ئێمەیش بۆ خوانەناسان و حاشاکەرانی نیعمەتەکانی‌خوا، بەتایبەتی بۆ ئەوانەیان چرووکی و پیسکەیی ئەکەن سزایەکی ریسواکەرمان ئامادەکردووە ﴿ ٣٨: والذين ينفقون أموالهم رئاء الناس ﴾ ئەو کەسانەش کە بۆ رووبینی ماڵ ودارایییان بەخت ئەکەن واتە: مەبەستیان بەو بەخششە ڕەزامەندی خوا نییە..﴿ ولا يؤمنون بالله ولا باليوم الآخر ﴾ دیارە بۆیەئاوا دەکەن، چونکە بروای ڕاستەقینەیان نە بە خوا هەیە، نە بە ڕۆژی دوایی، ئەگینا ڕەفتاری ئاوایان نەئەکردو شەیتانیشیان هاوڕێ نە ئەبوو ﴿ ومن يكن الشيطان له قرينا ﴾ و هەرکەسێکیش شەیتان هاوەڵ و هاودەم و هاوڕێی بێت و رێی بۆ دابنێت ﴿ فساء قرينا ﴾ جا هاوڕێیەکی زۆر خراپی بۆخۆی گرتووە، بۆیە ئەوکارە ناشیاوو نارێکانەشی پێ‌دەکات ﴿ ٣٩: وماذا عليهم لو آمنوا بالله واليوم الآخر ﴾ ئەوانە چ زیانێکیان تووش ئەبوو، ئەگەر بەرێکی بڕوایان بەخواو بەڕۆژی دوایی هێنابا ﴿و أنفقوا مما رزقهم الله ﴾ و لەو رزق و رۆزییەش کەخوا پێی بەخشیون بەشێکیان بەخت کردبا، بێ‌گومان ئەگەرئاوایان کردبا جگە لەسوودو قازانجی هەردوولا زیانێکیان نەدەکرد ﴿ و كان الله بهم عليما ﴾ و خواش هەمیشە بەکاروباری ئەوان زانایە، بەنیازو نییەتیان ئاگادارە.

وَٱلَّذِينَ يُنفِقُونَ أَمْوَٰلَهُمْ رِئَآءَ ٱلنَّاسِ وَلَا يُؤْمِنُونَ
بِٱللَّهِ وَلَا بِٱلْيَوْمِ ٱلْءَاخِرِ ۗ وَمَن يَكُنِ ٱلشَّيْطَٰنُ لَهُۥ قَرِينًا فَسَآءَ
قَرِينًا ﴿٣٨﴾ وَمَاذَا عَلَيْهِمْ لَوْ ءَامَنُوا۟ بِٱللَّهِ وَٱلْيَوْمِ ٱلْءَاخِرِ وَأَنفَقُوا۟
مِمَّا رَزَقَهُمُ ٱللَّهُ ۚ وَكَانَ ٱللَّهُ بِهِمْ عَلِيمًا ﴿٣٩﴾ إِنَّ ٱللَّهَ لَا يَظْلِمُ
مِثْقَالَ ذَرَّةٍ ۖ وَإِن تَكُ حَسَنَةً يُضَٰعِفْهَا وَيُؤْتِ مِن لَّدُنْهُ
أَجْرًا عَظِيمًا ﴿٤٠﴾ فَكَيْفَ إِذَا جِئْنَا مِن كُلِّ أُمَّةٍۭ بِشَهِيدٍ
وَجِئْنَا بِكَ عَلَىٰ هَٰٓؤُلَآءِ شَهِيدًا ﴿٤١﴾ يَوْمَئِذٍ يَوَدُّ ٱلَّذِينَ
كَفَرُوا۟ وَعَصَوُا۟ ٱلرَّسُولَ لَوْ تُسَوَّىٰ بِهِمُ ٱلْأَرْضُ وَلَا يَكْتُمُونَ
ٱللَّهَ حَدِيثًا ﴿٤٢﴾ يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ لَا تَقْرَبُوا۟ ٱلصَّلَوٰةَ
وَأَنتُمْ سُكَٰرَىٰ حَتَّىٰ تَعْلَمُوا۟ مَا تَقُولُونَ وَلَا جُنُبًا إِلَّا عَابِرِى
سَبِيلٍ حَتَّىٰ تَغْتَسِلُوا۟ ۚ وَإِن كُنتُم مَّرْضَىٰٓ أَوْ عَلَىٰ سَفَرٍ أَوْ جَآءَ
أَحَدٌ مِّنكُم مِّنَ ٱلْغَآئِطِ أَوْ لَٰمَسْتُمُ ٱلنِّسَآءَ فَلَمْ تَجِدُوا۟ مَآءً
فَتَيَمَّمُوا۟ صَعِيدًا طَيِّبًا فَٱمْسَحُوا۟ بِوُجُوهِكُمْ وَأَيْدِيكُمْ ۗ إِنَّ
ٱللَّهَ كَانَ عَفُوًّا غَفُورًا ﴿٤٣﴾ أَلَمْ تَرَ إِلَى ٱلَّذِينَ أُوتُوا۟ نَصِيبًا مِّنَ
ٱلْكِتَٰبِ يَشْتَرُونَ ٱلضَّلَٰلَةَ وَيُرِيدُونَ أَن تَضِلُّوا۟ ٱلسَّبِيلَ ﴿٤٤﴾

ڕێنماییبیەکانی ئایەتی (٣٦-٣٩):

١) دەست نیشان کردنی مافی (١٠) دەستە لەم ئایەتەداو فەرمان بەجێبەجێ کردنی وەکو: پەرستنی خوا بەتاکو تەنیاو، چاکەکردن لەگەڵ دایك و باوك و... هتد.

٢) دەعیە نواندن و خۆ بەزلزانین و خۆهەڵکێشان حەرامە، بۆیە پێغەمبەر ﷺ لەم فەرموودەدا ئەفەرموێ: ((إن الله لا ینظر إلی من جر ثوبه خیلاء))، واتە: خوای کارزان بەچاوی میهرەبانییەوە تەماشای ئەوکەسانە ناکا کە بۆدەعیەو فیز جل و بەرگیان بەدوای خۆیاندا ڕادەکێشن.

٣) ڕژدی و چرووکی و، شاردنەوەی زانست و هەقیقەت قەدەغەیە، وەك دەفەرموێ: ((إیاکم والشح، فإنة اهلك من كان قبلكم، أمرهم بالقطيعة فقطعوا، وأمرهم بالفجور ففجروا)) (مسلم/کتاب البر ٢/١٣٣)، واتە: وریابن لە چرووکیو پیسکەیی، چونکە هەرپیسکەیی بوو خەڵکانی پێش ئێوەی لەناوبرد، پەیوەندییەکانی نێوان خزم و کەس و کاری هەڵوەشاند، کاری ناشیاوو خراپی پێکردن، لە ڕیوایەتێکیتردا هاتووە: (حملوهم علی أن سفكوا دماءهم واستحلوا محارمهم)، واتە: بۆ ڕشتنی خوێنی یەکتری و، حەڵاڵ کردنی حەرامەکانیان هانیدان. بەڵێ ڕیاو ڕوپامایی و ریابازی کارێکی ناشیرین و ناپەسەندن، هاودەم و هاوڕێکردنی بەدکاران وخراپکاران، کارێکی دزێو و ئابڕووبەرە.

بەسەنگی وردیلەیەکیش ستەم لەکەس ناکرێ:

﴿ ٤٠: إن الله لا يظلم مثقال ذرة ﴾ بێگومان خوا بەسەنگی بچووکترین گەردیلە (زەڕڕە).. ستەم لەهیچ کەس ناکا ﴿ و إن تك حسنة يضاعفها ﴾ و ئەگەر بەئەندازەی گەردیلەیەك چاکە بوو، خوا بەرەکەتی بەسەردا دەڕێژێ و دوو ئەوەندە پاداشی ئەداتەوە ﴿ ويؤت من لدنه أجرا عظيما ﴾ و لای خۆی پاداشتێکی گەورەی پێدەبەخشێ ﴿ ٤١: فكيف إذا جئنا من كل أمة بشهيد ﴾ ئەبێ حاڵی بێباوەڕان ئەوڕۆژە چۆن بێ کەئێمە لەهەر گەلێك شایەتێك دێنین شایەتییان لەسەر بدات ﴿ وجئنا بك على هؤلاء شهيدا ﴾ تۆش دەکەینە شایەت ئەی پێغەمبەر ﷺ لەسەر هەموو ئەوانە؟ (عەبدوڵلای کوڕی مەسعوود) دەڵێ: پێغەمبەر ﷺ پێی وتم: هەندێ قورئانم بۆ بخوێنە، منیش وتم: چۆن بۆتی بخوێنم؟ خۆ قورئان بۆتۆ هاتووە، فەرمووی: بەڵێ راستە بۆمن هاتووە، بەڵام پێم خۆشە لەغەیری خۆمەوە بیبیسم، جا منیش سوورەتی (نیساء)م بۆ خوێند، هەتا گەیشتمە ئەم ئایەتەی: (فكيف إذا جئنا..) فەرمووی: بەسە، پاشان دیتم هەردوو چاوی پڕبوون لەفرمێسك!. (فتح الباری: ٨/٧١٢). ﴿ ٤٢: يومئذ يود الذين كفروا و عصوا الرسول ﴾ جا لەو ڕۆژەدا ئەوانەی وا بێباوەڕ بوون و لەفەرمانی پەیامبەر سەرپێچیان کردووە ئەخوازن ﴿ لو تسوى بهم الأرض ﴾ کە لەگەڵ خاکدا یەکسان بوونایەو زیندو نەکرابانەوە ﴿ ولا يكتمون الله حديثا ﴾ دیارە ئەو ڕۆژە ناتوانن هیچ قسەیەك لەخوا بشارنەوە، چونکە هەمووئەندامەکانی لەشیان شایەتیان لەسەر ئەدەن. بەڵێ لەم ئایەتەدا ڕوون نەکراوەتەوە ئاخو چۆن کردەوەکانیان دەخرێنە ڕوو، بەڵام لەسوورەتی (یس٦٥)دا هاتووە: (اليوم نختم على أفواههم و تكلمنا أيديهم وتشهد أرجلهم بما كانوا يكسبون) ئەم ئایەتە ڕوونی کردۆتەوە کە هەرچەندە ململانێ و چەلەحانێ بکەنو بڵێن: (والله ربنا ما كنا مشركين) الأنعام/ ٢٣.. یان بڵێن: (ما كنا نعمل من سوء) النحل/ ٢٨. بێ کەڵکە و، هەر پێیان دەردەخرێ.

ڕێنماییبیەکانی ئایەتی (٤٠-٤٢):

١) دادگەری و لوتف و میهرەبانی خوا زۆر زۆرە!.

٢) پلە سەختەکانی ڕۆژی قیامەت، ئەوەندە قورسن کافران دەخوازن کە هەر گڵ بوونایە.
٣) گەورەیی‌و فەزیلەتی ئەم سوورەتی (نیساء)یە.

بەلەش قورسی و سەر خۆشی نزیکی نوێژ مەبنەوە:

﴿ ٤٣ : ياأيهاالذين آمنوا لا تقربوا الصلاة وأنتم سكارى ﴾ ئەی ئەوکەسانەی باوەڕتان هێناوە! لە کاتێکدا سەر خۆشن، نزیکی نوێژ مەکەونەوە، دیارە ئەم ئایەتە لەپێش یاساغکردنی شەراب و عەرەقەوە هاتۆتە خوارەوە، وەئەمە یەکەم هەنگاوە دەهاوێژرێ بۆ حەرامکردنی شەراب، چونکە پاش ئەم ئایەتە بەدوو قۆناغی تر ئینجا بە یەکجاری حەرام دەکرێ ﴿ حتى تعلموا ما تقولون ﴾ هەتا دەزانن چی دەڵێن! ئەوەتە لەباتی ئەوە لە نوێژەکانتاندا بڵێن: (قل یاأيها الكافرون لا أعبد ما تعبدون)، دەڵێن: (قل یاأيها الكافرون، أعبد ما تعبدون). ﴿ ولا جنبا إلا عابرى سبيل حتى تغتسلوا ﴾ وە لەکاتی لەشگرانیدا- تا خۆتان ئەشۆن- نزیکی مزگەوت مەبنەوە، مەگەر ڕێبوار بن و لە سەفەردابن. جا ئەگەر ڕێبوار بوون و ئاویش نەبوو ولەشیشتان بێ نوێژ بوو، لەباتی خۆشتن تەیەمموم بکەن، ئەوجا نوێژەکەتان بکەن، وەك دەفەرموێ: ﴿ وإن كنتم مرضى أو على سفر ﴾ خۆ ئەگەر نەخۆش بوون، یا لە سەفەردا بوون ﴿ أو جاء أحد منكم من الغائط ﴾ یان یەکێکتان لەسەر پێش ئاو هاتەوە ﴿ أو لامستم النساء ﴾ یان تخوونی ژنەکانتان کەوتن.

زاناکان لە مانای ((أولامستم النساء)) دا ناکۆکن، بەلای ئەم بەڕێزانەوە: (عەلی کوڕی ئەبوو تالیب و، ئوبەی کوڕی کەعب و، موجاهیدو، تاوس و، حەسەن و، عوبەیدی کوڕی جوبەیر) و هەندیکی‌تریش، لە (ئیبن عەبباس)ـە وە دەگێڕنەوە: کەمەبەست پێی تێکەڵیکردنی ژن و پیاوە، کەوابوو: بەلێککەوتنی هەر ئەندامێکی ژن وپیاو لە یەکتر، دەستنوێژ ناشکێ، مەگەر سەرجێیی بکەن. ئیمامی (تەبەری) یش لە تەفسیرکردنەوەیدا دەڵێ: ((أی عاشرتم النساء بالجماع)). واتە: لەگەڵ ژنانتاندا جووتبوون، ئەوکاتە دەستنوێژتان دەشکێ. بەڵگەیشیان ئەم فەرموودە سەحیحەیە کەدەڵێ: (أنه قبل بعض نسائه ثم صلى ولم يتوضأ) واتە: پێغەمبەر ﷺ بڕێ لەخێزانەکانی خۆی ماچ دەکردو، بێ دەسنوێژ گرتنەوەش نوێژی دەکرد. ((وقالت عائشة -رضى الله عنها-: كان رسول الله ﷺ يتوضأ ثم يقبل، ثم يصلى ولا يتوضأ)). خاتوو عایشە (خ) دەڵێ: پێغەمبەر ﷺ دەستنوێژی دەگرت و وا دەبوو یەکێ لە خێزانەکانی ماچ دەکردو، پاشان بێ دەسنوێژ گرتنەوە نوێژی دەکرد. بەخاتوو عائیشەیان گوت: دەبێ غەیرەز تۆ کێی ماچ کردبێت؟! ئەویش هاتە پێکەنین. (وحدث عروة عن عائشة:أن رسول الله ﷺ قبل بعض نسائه ثم خرج الى الصلاة ولم يتوضأ، قلت من هى إلا أنت؟ فضحكت)رواه أبوو داوود والترمزى وإبن ماجه.) (بەندە) یش پاش لێکۆڵینەوەیەکی زۆر قەناعەتم هاتە سەر ئەم ڕایەی دواییە، خوایش بـو خۆی زاناترەو چاکتر دەزانێ.

خاوەنی (فى ظلال القرآن) -پاش هێنانی چوار ڕاو بۆ چوونی لێك جیا- ئەڵێت: (والذى نرجحه فى معنى ((أو لامستم النساء)) أنه كناية عن الفعل الذى يستوجب الغسل، وبذلک نستغنى هنا عن كل الخلافات فى مسألة الوضوء).واتە:ئەوی پەسەند بێ بەلامانەوە لە مانای (أولامستم النساء..)دا ئەوەیە کە(کینایە)یە لە شتێکدا خۆ شۆرین پێویست دەکات. ئێمەش هەر ئەم مانایەمان دەچێتە دڵەوە کەدەڵێ: مەبەست بە (لامستم النساء) تێکەڵی ژن و پیاوە. ئەڵبەت بێجگە لەوکۆمەڵە وانایانە، کۆمەڵە زانایەکی‌تر هەن کە دەڵێن: مەبەست پێی لە یەك کەوتنی پێستی ژن وپیاوە، نەك جیماع‌و تێکەڵی. ﴿ فلم تجدوا ماء ﴾ جا لەو حاڵەتانەدا هیچ ئاوێکتان دەست نەکەوت، بۆ دەست نوێژ، یان بۆ خۆ شۆرین ﴿ فتيمموا صعيدا طيبا ﴾ ئینجا گڵێکی پاك پەیدا بکەن ﴿ فامسحوا بوجوهكم وأيديكم ﴾ دەم چاوو دەستەکانتانی بیەنوون، لەباتی دەسنوێژو خۆشتن بەئاو ﴿ إن الله كان عفواغفورا ﴾ بە ڕاستی خوا زۆر لێبووردەیە، ڕێگەتان بۆ ئاسان ئەکات، زۆریش بپۆشە لەکاری هەڵەو نەزانین.

ڕێنماییەکانی ئایەتی (٤٣):

١) لەش قورس نابێ لە مزگەوتدا بمێنێتەوە، بەڵام دەتوانێ بەپەلە بە نێویدا تێپەڕێ، وە ناشتوانێ قورئان بخوێنێ، وەکو دەفەرموێ: ((لا يقرأ الجنب ولا الحائض شيئا من القرآن)) (ئیبن ماجە).

٢) لەشگران دەبێ بەئاو خۆی بشۆرێ، خۆئەگەر ئاو نەبوو تەیەمموم بکاو ئینجا ئەگەر گڵ دەست نەکەوت بۆ تەیەمموم، -وەکو کۆمەڵە زانایەکی زۆر دەڵێت- بە هەمووشتێکی‌تر، (وەك بەرد، زیخ، لم..) دروست ورەوایە. چونکە عەرەبەکان لەمانای (صعیداً..)دا دەڵێن: (المراد بالصعيد هنا هو كل ما صعد على وجه الأرض ولم تدخله صنعة البشر كالتراب والحجر والرمل والشجر والنبات..).

خاوەننامەكان رێیان هەڵە كردو حوكمی خواشیان گۆڕی:

﴿ ٤٤: ألم تر إلى الذين أوتوا نصيبامن الكتاب ﴾ ئاخۆ ئەوانەت نەدیوە ئەی پێغەمبەر! ﷺ كە بەشێك لە (تەورات) یان پێدراوە، واتە زاناكانیان ﴿ يشترون الضلالة ﴾ كەچی لەباتی هیدایەت و رێنمایــی گومڕایی و رێی هەڵە بۆخۆ دەكڕن ﴿ ويريدون أن تضلوا السبيل ﴾ دەشــیانەوێ ئێوەش وەك خۆیان رێگە هەڵە بكەن. لە ســوورەتی (بەقــەرە: ١٠٩)دا هاتووە: (ود كثيـر من أهل الكتاب لــو يردونكم من بعد إيمانكم كفارا حســدا من عند أنفســهم) وەلە سوورەتی (آل عمران: ٦٩)دا هاتووە: (ودت طائفةمن أهل الكتاب لو يضلونكم وما يضلون إلا أنفســهم وما يشــعرون). ﴿ ٤٥: والله أعلـم بأعدائكم ﴾ وە خوای بەهەق، لە خۆتان بەنیازو جموجوڵی دوژمنانتــان زاناترە ﴿ وكفى بالله وليا وكفى بالله نصيرا ﴾ و تەنها خوای كارســازو یارمەتیدەرتان بەسە، دەسائێوەش تەنها هەربەو پشت ببەستن ﴿ ٤٦: من الذين هادوا ﴾ ئەو دوژمنانەتان برێكیان لــەو جوولەكانــەن ﴿ يحرفـون الكلم عن مواضعه ﴾ كــە گوتارو فەرمــوودەی خــوا لە جێی خــۆی ئەگۆڕن و مەبەســتەكانی هەڵ دەگێڕنەوە ﴿ ويقولون ســمعنا وعصينا ﴾ وە بەكینەو گاڵتەشــەوە بە تۆ دەڵێن: بیستمان و گوێشمان نەدا!! ﴿ واسمع غير مسمع ﴾ دەســا تۆیش گوێ بگرە بۆمان، ئەی موحەممەد ﷺ یاخوا قەتیش نەبیســیت، واتە: خوا كەڕ وكاســت بكا، یان بتمرێنێ ونەژییت ﴿ وراعنا ﴾ هەروەها لەكاتی قسەو وتووێژدا پێت دەڵێن: ((راعنا)) ئەم وشەیە لەزمانی عەرەبیدا بەواتای مۆڵەتمان بدەو پەلەمان لێمەكە هاتووە، بەڵام لەزمانی خۆیاندا مەبەستیان پێی جنێوو سووكایەتی كردنــە بەپێغەمبەر ﷺ ﴿ ليا بألســنتهم وطعنا فــي الدين ﴾ لەبەر تانەوتەشــەر دان و لاقرتی بەدین كردن، زمانیان دەلالچ دەگرن، هەتا بەو كردارەیان هەق و ناهەق تێكەڵ بكەن و مانا راستیەكەی بشــارنەوە! ﴿ ولو أنهم قالوا ســمعنا وأطعنا ﴾ خۆئەگەر لەباتی ئەوە گوتبایان: بیســتمان و گوێڕایەڵیین بۆت ﴿ واسمع وانظرنا ﴾ وقســەمان ببیســەو، مۆڵەتمان بدە تا تێدەگەین ﴿ لكان خيرا لهم وأقــوم ﴾ دیارە ئەوە چاكترو راســتتربوو بۆیان لایخوا ﴿ ولكن لعنهــم الله بكفرهــم فلا يؤمنون إلا قليلا ﴾ بەڵام بەهۆی ســپڵەیی و بێباوەڕییانەوە خوا نفرینی لێكردنو، لەئەنجامیشــدا كەمێكیان نەبێت باوەڕێكی ڕاست ناهێنن.

رێنماییەكانی ئایەتی (٤٤-٤٦):

١) لەبەرامبەر گزی وفرت وفێڵی یەهوودەوە هەر لەسەردەمی پێغەمبەرەوە ﷺ تا ئەمڕۆ بۆ بڕواداران تەنیا خوا بەسە.
٢) دەرخســتنی نیازو نییەتی بەدفەڕی جوولەكە بەرامبەر بە پێغەمبەر ﷺ.
٣) باوەڕی كەم ولاواز، ئاســەوارێكی چاك بۆ خاوەنەكەی ناخاتەوە.

وَٱللَّهُ أَعۡلَمُ بِأَعۡدَآئِكُمۡۚ وَكَفَىٰ بِٱللَّهِ وَلِيّٗا وَكَفَىٰ بِٱللَّهِ نَصِيرٗا ﴿٤٥﴾
مِّنَ ٱلَّذِينَ هَادُواْ يُحَرِّفُونَ ٱلۡكَلِمَ عَن مَّوَاضِعِهِۦ وَيَقُولُونَ
سَمِعۡنَا وَعَصَيۡنَا وَٱسۡمَعۡ غَيۡرَ مُسۡمَعٖ وَرَٰعِنَا لَيَّۢا بِأَلۡسِنَتِهِمۡ
وَطَعۡنٗا فِي ٱلدِّينِۚ وَلَوۡ أَنَّهُمۡ قَالُواْ سَمِعۡنَا وَأَطَعۡنَا وَٱسۡمَعۡ وَٱنظُرۡنَا
لَكَانَ خَيۡرٗا لَّهُمۡ وَأَقۡوَمَ وَلَٰكِن لَّعَنَهُمُ ٱللَّهُ بِكُفۡرِهِمۡ فَلَا يُؤۡمِنُونَ
إِلَّا قَلِيلٗا ﴿٤٦﴾ يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ أُوتُواْ ٱلۡكِتَٰبَ ءَامِنُواْ بِمَا نَزَّلۡنَا
مُصَدِّقٗا لِّمَا مَعَكُم مِّن قَبۡلِ أَن نَّطۡمِسَ وُجُوهٗا فَنَرُدَّهَا
عَلَىٰٓ أَدۡبَارِهَآ أَوۡ نَلۡعَنَهُمۡ كَمَا لَعَنَّآ أَصۡحَٰبَ ٱلسَّبۡتِۚ وَكَانَ أَمۡرُ
ٱللَّهِ مَفۡعُولًا ﴿٤٧﴾ إِنَّ ٱللَّهَ لَا يَغۡفِرُ أَن يُشۡرَكَ بِهِۦ وَيَغۡفِرُ مَا دُونَ
ذَٰلِكَ لِمَن يَشَآءُۚ وَمَن يُشۡرِكۡ بِٱللَّهِ فَقَدِ ٱفۡتَرَىٰٓ إِثۡمًا عَظِيمًا
﴿٤٨﴾ أَلَمۡ تَرَ إِلَى ٱلَّذِينَ يُزَكُّونَ أَنفُسَهُمۚ بَلِ ٱللَّهُ يُزَكِّي مَن يَشَآءُ
وَلَا يُظۡلَمُونَ فَتِيلًا ﴿٤٩﴾ ٱنظُرۡ كَيۡفَ يَفۡتَرُونَ عَلَى ٱللَّهِ ٱلۡكَذِبَۖ
وَكَفَىٰ بِهِۦٓ إِثۡمٗا مُّبِينًا ﴿٥٠﴾ أَلَمۡ تَرَ إِلَى ٱلَّذِينَ أُوتُواْ نَصِيبٗا
مِّنَ ٱلۡكِتَٰبِ يُؤۡمِنُونَ بِٱلۡجِبۡتِ وَٱلطَّٰغُوتِ وَيَقُولُونَ
لِلَّذِينَ كَفَرُواْ هَٰٓؤُلَآءِ أَهۡدَىٰ مِنَ ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ سَبِيلًا ﴿٥١﴾

ئەی خاوەننامەكان! بەم قورئانەش باوەڕ بكەن:

﴿ ٤٧: ياأيهاالذين أوتوا الكتاب ﴾ ئەی ئەوانەی لەپێشەوە كتێب و نامەتان پــێدراوە ﴿ آمنوا بما نزلنا ﴾ باوەڕ بێنن بەم قورئانەی دامانبزاندوێتــە خوارەوە ﴿ مصدقا لما معكم ﴾ كە ددان دەنێ بەو كتێبەی ئێوەدا ﴿ من قبل أن نطمس وجوها ﴾ بەر لەوە چەند دەمو چاوێك ســاف بكەین. شــێوەی مرۆڤیان لێ داماڵین ﴿ فنردها على أدبارها ﴾ و وەكو پشتی سەریانی لێ بكەین، واتە ئیتر رێ دەرنەكەن و بــە ئامانج نەگــەن ﴿ أو نلعنهم كما لعنا أصحاب الســبت ﴾ یا خود نفرینیان لێ بكەین، هەروەك چۆن نفرینمان لە وانە كرد رۆژی شەممەیان شكاندو بوونە مەیموون، لە سوورەتی (بەقەرە: ٦٥)دا: (ولقد علمتــم الذين اعتدوا منكم في الســبت فقلنا لهم كونوا قردة خاســئين)وەلە سوورەتی(ئەعراف: ١٦٦)دا: (فلما عتوا عن ما نهوا عنه قلنا لهم كونوا قردة خاسـئين) وەلە سوورەتی (مائیدە: ٦٠)دا:

(..من لعنة الله وغضب علیه وجعل منهم القردة والخنازیر) هاتووە بۆ ئەوە کە نفرین لێکردنە لێیان، شێواندنی ڕەنگ و ڕوخساریان بوو، دەموچاویان وەکو پشتی سەریانی لێهات، نەلووت، نەبرۆ هیچی تێدا نەماو، وەکو داروبەردیان لێهات نەهەست ونەشعووریان نەما ﴿ وکان أمر الله مفعولا ﴾ دیارەکە خوا فەرمان بەهەرچی بدا، هەمیشە وبەردەوام دێتەدی.

بەتەوبە نەبێ خوا لەشیرک نابوورێ:

﴿ ٤٨: إن الله لا یغفر أن یشرک بە ﴾ بێگومان هەرگیزخوا لە دانانیهاوبەش بۆی نابوورێ ﴿ ویغفر ما دون ذلک لمن یشاء ﴾ لەخوار شیرکەوە لە هەر گوناهێك دەبوورێ بۆ هەر کەسێك خۆی بیەوێت ﴿ ومن یشرک بالله فقد افتری إثما عظیما ﴾ وهەرکەسێك هاوبەش بۆ خوا دابنێ، بەڕاستی درۆو گوناهێکی گەورەی کردووە. بەڵێ لەچەند جێگایەکیتردا هاتووە: کەخوا کاتێ لە (موشریکان) خۆش نابێت کە لەو شیرکە پەشیمان نەبنەوەو لەسەری بمرن ئەگینا لێیان ئەبوورێ، وەك لەجێگایەکیتردا ئەفەرموێ: (إلا من تاب وآمن وعمل صالحا) (فورقان: ٧٠)، یان دەفەرموێ: (قل للذین کفروا إن ینتهوا یغفر لهم ما قد سلف) (ئەنفال: ٣). لە جێگایەکیتری هەمان سوورەتی (نیساء: ١١٦)دا دانانیشەریك بۆخوا، بەتەواوی هۆی دوورکەتنەوەیە لەرەحمەتی خوا، وەکو دەفەرموێ: (إن الله لایغفر أن یشرک بە ویغفر ما دون ذلک لمن یشاء ومن یشر بالله فقد ضل ضلالا بعیدا) وە هەر لە قورئاندا هاتووە کە بەهەشت لەسەر موشریکانو هاوبەشدانەران حەرام و یاساغە، وەك دەفەرموێ: (.. إنە من یشرک بالله فقد حرم الله علیە الجنة ومأواە النار..) (مائیدە: ٧٢) یان دەفەرموێ: (ونادی أصحاب النار أصحاب الجنة أن أفیضوا علینا من الماء أو مما رزقکم الله قالوا إن الله حرمهما علی الکافرین) (ئەعراف: ٥٠). لە جێگایەکی تریشدا ڕوونی دەکاتەوە کە هەرگیز موشریك لە ئاگری دۆزەخ ڕزگاری نابێت، وەك دەفەرموێ: (ومن یشرک بالله فکأنما خرمن السماء فتخطفه الطیر أو تهوی بە الریح فی مکان سحیق) (حەج: ٣٠)وە هاتووە کە: ئەمن و ئاسایش و ڕێنمابوون تەنها بۆ ئەوکەسانەیە کە شیرکیان تێکەڵ بە ئیمانەکەیان نەکردووە وەك: (الذین آمنوا ولم یلبسوا إیمانهم بظلم أولئک لهم الأمن و هم مهتدون) (ئەنعام: ٨٢).

ڕێنماییەکانی ئایەتی (٤٨):

١) هاوبەشدانان بۆ خواو بێ باوەڕیی، لە زیندە بەچاڵکردن و هەمووتاوانێکیترگەورەترە.

٢) هەموو نافەرمانییەك قابیلیبەخشینە، (شیرك)و (کوفر) نەبێ، ئەڵبەتە شیرك لق و پۆپی زۆرەو، لێرەدا لەبەر درێژبوونەوە بۆمان باس ناکرێ.

﴿ ٤٩: ألم تر إلی الذین یزکون أنفسهم ﴾ ئایا تەماشای ئەو جوولەکەو گاورانەت نەکردووە خۆیان دەپاڵێون و، پاکانە بۆ نەفس و دەروونی خۆیان ئەکەن و هەرخۆیان بەپیاوچاك دائەنێن و ئەڵێن: ((.. نحن ابناء الله وأحباؤە..)) واتە: هەر ئێمەین دۆست وخۆشەویستی خوا! ﴿ بل الله یزکی من یشاء ﴾ نەخێر، تەزکیە بە دەست ئەوان نییە، بەڵکو خوا حەزی لەهەرکەسێك بوو، ئەو بۆ خۆی دەیپاڵێوێ و دڵ و دەرونی پاك دەکاتەوە، دیارە هەرکەسێك کە خوا خۆی پەسەندی بکاو تەزکیەی بکات، لێیشی خۆش ئەبێت. لە سوورەتی (نەجم: ٣٢)دا: (هو أعلم بکم إذ أنشأکم من ألأرض وإذأنتم أجنة فی بطون أمهاتکم فلا تز کوا أنفسکم هو أعلم بمن اتقی) هاتووەو دەڵێت: هەرگیز نابێت بێ باوەڕکان -بەتایبەتی خاوەننامەکان- پاکانە بۆخۆیان بکەن، لە سوورەتی: (مائیدە: ١٨): (نحن أبناء الله وأحباؤە) و لەسوورەتی (بەقەرە: ١١١): (وقالو لن یدخل الجنة إلا من کان هودا أو نصاری) هاتووە کەلەو دوو جێگایەدا شێوەی خۆهەڵکیشان وتەزکیەکەیانی دیاری کردووە!! ﴿ ولا یظلمون فتیلا ﴾ و بەئەندازەی هەودای باریکی ناوکە خورمایەك ستەمیان لێناکرێ، مەبەست بەبێژەی (فتیلا) مەسەلو نموونەیە بۆ گشت شتێکی کەمبایەخ و کەم وبچووك، واتە: تەنانەت لە شتی هەرە بچووکیش ستەم لە هیچ کەسێ ناکرێ ﴿ ٥٠: انظر کیف یفترون علی الله الکذب ﴾ جا سەرنج بدە لەگەڵ ئەو هەموو تاوانانەیاندا چۆن درۆو قسە بەناوی خواوە هەڵدەبەسن و ئەڵێن: ئێمە نەوەیەکی بێ گوناح وپاکین، دۆستو خۆشەویست و نەوەی خواین! ﴿ وکفی بە إثما مبینا ﴾ وئەو درۆیەی بەسە وەکو گوناهێکی ڕوون و ئاشکرا بۆ خراپەکارییان.

پاکانەو تەزکیە بۆ خۆکردن بەهەر مەبەستێك بێت کارێکی حەرامە، (عەمری کوری عەتا) ئەڵێ: کچێکمان هەبوو ناومان نا (بەڕڕە)، بەواتای چاکو چاك کار، هاوەڵان پێیان وتم کە پێغەمبەرﷺ ڕێی لەو جۆرە ناوانە گرتووەو، فەرموویەتی: ((أتزکون أنفسکم، الله أعلم بأهل البر منکم)) پاشان ناوەکەیان گۆڕیو ناویان نا(زەینەب)، کەوابوو هەرجۆرە ناوێکیتر لەو بابەتە، بۆنموونە: (زکی الدین، محی‌الدین، بهاء الدین..) بەر ئەوحوکمە دەکەوێ، چونکە تەنیا خوا مافی تەزکیەی بۆ هەیە لە نێو (ملأ الأعلی) و

لەنێو خەڵکی زەویشدا. دادگەری لە پاداش و تۆڵەدا لەنێوان گشت مرۆڤەکاندا: (ولا يظلمون فتيلا).

خاوەن نامەکان بتەکان و تاغووت دەکەنە حەکەم:

(ئیبن عەبباس) دەڵێ: (کەعبی کوڕی ئەشرەف) هاتە مەککە، قورەیش پێیانگوت: تۆ کە لە خاوەننامەکانی، ڕاتان بەرامبەر بە ئێمەو (موحەممەد) چییە؟ ئەوە ئێمە پەیوەندی خزمایەتیمان نەپچڕاندووە، وشتر وماڵات سەردەبڕین بۆهەژاران، ئاوو شیر دەدەینە حاجییەکان..؟ (موحەممەد)یش کەسێکی وەجاخ کوێرەو، بۆتە مایەی لێکترازانی خزمان و، شوێنکەوتووەکانی! جا دەبێ ئەو چاك بێت، یان ئێمە؟! (کەعب)یش گوتی: دیارە ئێوە لەخۆی ولەشوێنکەوتووەکانیشی باشترن، لە وەڵامی ئەو قسەو باسەدا ئەم ئایەتە هات و فەرمووی: ﴿ ٥١: ألم تر إلى الذين أوتوا نصيبا من الكتاب ﴾ ئاخۆ سەیری ئەوانەت نەکردووە کە بەشێك لەکتێبی (تەورات)یان پێدراوە؟ ﴿ يؤمنون بالجبت والطاغوت ﴾ کەچیباوەڕیان بەبت و، تاغووتو فاڵگرتنەوەو جادووو شەیتان هەیە، واتە: پەیڕەوی لەبەرنامە دونیاییەکان دەکەن!! ﴿ ويقولون للذين كفروا ﴾ بەموشریك و بێباوەڕەکان ئەڵێن: ﴿ هؤلاء أهدى من الذين آمنوا سبيلا ﴾ ڕێ و ڕێبازی ئەوانە(موشریك وکافرەکان) لە ڕێیباوەڕدارەکان نمایان ترە ﴿ ٥٢: اولئك الذين لعنهم الله ﴾ ئائەوانەن خوا نفرینی لێکردوون ولە میهرەبانی خۆی دووریخستوونەتەوە ﴿ ومن يلعن الله فلن تجد له نصيرا ﴾ دیارە هەرکەسێك خوا نەحلەت و نفرینی لێبکات، هەرگیز تۆ هیچ یارمەتیدەرێکت بۆ دەست ناکەوێ ﴿ ٥٣: أم لهم نصيب من الملك ﴾ ئاخۆ هیچ دەسەڵاتێکیان هەیە؟ تا بەئارەزووی خۆیان داوەری بکەن، بەشی ئەم بدەن و ئەو بێبەش بکەن ﴿ فإذا لا يؤتون الناس نقيرا ﴾ ئەگەر وا بێ، ئەوەندە چرووکن بە ئەندازەی توێکڵی پشتی دنکە خورمایەك بەشی کەس نادەن، واتە: ئەگەر دەسەڵاتی سامانی خەڵکیان هەبووبا هیچ شتێکیان بەش نەئەدان ﴿ ٥٤: أم يحسدون الناس على ما آتاهم الله من فضله ﴾ یان ئێرەییو حەسادەت بە پێغەمبەر ﷺ و هاوەڵانی ئەبەن لەبەرئەوە کەخوا ئەوپلەو دەسەڵاتەی -لەفەزڵ ومیهرەبانی خۆی- پێداون؟ ﴿ فقد آتينا آل إبراهيم الكتاب والحكمة ﴾ جا بەڕاستی بە نەوەی ئیبراهیمی پەیامبەر عليه السلام -کە جوولەکەش بەرەی ئەون- کارزانیو پەیامی پەیامبەرایەتیمان پێبەخشین ﴿ وآتيناهم ملكا عظيما ﴾ و دەسەڵاتێکی مەزن و گەورەشمان پێدان. دەسەڵاتەکەی (یوسف) و (داوود) و (سولەیمان -سڵاویان لەسەربێ) بەناوبانگە

دەسا ئیتر ئەوان بۆچی ئەوەندە حەسادەت بەموحەممەد ﷺ ئەبەن؟ ﴿ ٥٥: فمنهم من آمن به ومنهم من صد عنه ﴾ ئینجا هەندێکیان باوەڕیان پێ هێناو، بڕێکیشیان ڕێیان لێگرت، ئیتر دەبێ بەرامبەری تۆ چۆن بن؟ ﴿ و كفى بجهنم سعيرا ﴾ و ئاگری هەڵگیرساوی دۆزەخ بەسە لەبەرامبەر نکوولییەکانیانەوە ﴿ ٥٦:

أُولَٰئِكَ الَّذِينَ لَعَنَهُمُ اللَّهُ ۖ وَمَن يَلْعَنِ اللَّهُ فَلَن تَجِدَ لَهُ نَصِيرًا ﴿٥٢﴾
أَمْ لَهُمْ نَصِيبٌ مِّنَ الْمُلْكِ فَإِذًا لَّا يُؤْتُونَ النَّاسَ نَقِيرًا ﴿٥٣﴾ أَمْ
يَحْسُدُونَ النَّاسَ عَلَىٰ مَا آتَاهُمُ اللَّهُ مِن فَضْلِهِ ۖ فَقَدْ آتَيْنَا
آلَ إِبْرَاهِيمَ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَآتَيْنَاهُم مُّلْكًا عَظِيمًا ﴿٥٤﴾
فَمِنْهُم مَّنْ آمَنَ بِهِ وَمِنْهُم مَّن صَدَّ عَنْهُ ۚ وَكَفَىٰ بِجَهَنَّمَ سَعِيرًا
﴿٥٥﴾ إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا بِآيَاتِنَا سَوْفَ نُصْلِيهِمْ نَارًا كُلَّمَا نَضِجَتْ
جُلُودُهُم بَدَّلْنَاهُمْ جُلُودًا غَيْرَهَا لِيَذُوقُوا الْعَذَابَ ۗ إِنَّ اللَّهَ
كَانَ عَزِيزًا حَكِيمًا ﴿٥٦﴾ وَالَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ
سَنُدْخِلُهُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِن تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا أَبَدًا ۖ
لَّهُمْ فِيهَا أَزْوَاجٌ مُّطَهَّرَةٌ ۖ وَنُدْخِلُهُمْ ظِلًّا ظَلِيلًا ﴿٥٧﴾ ۞ إِنَّ
اللَّهَ يَأْمُرُكُمْ أَن تُؤَدُّوا الْأَمَانَاتِ إِلَىٰ أَهْلِهَا وَإِذَا حَكَمْتُم بَيْنَ
النَّاسِ أَن تَحْكُمُوا بِالْعَدْلِ ۚ إِنَّ اللَّهَ نِعِمَّا يَعِظُكُم بِهِ ۗ إِنَّ اللَّهَ كَانَ سَمِيعًا
بَصِيرًا ﴿٥٨﴾ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَطِيعُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ وَأُولِي
الْأَمْرِ مِنكُمْ ۖ فَإِن تَنَازَعْتُمْ فِي شَيْءٍ فَرُدُّوهُ إِلَى اللَّهِ وَالرَّسُولِ إِن كُنتُمْ
تُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ ۚ ذَٰلِكَ خَيْرٌ وَأَحْسَنُ تَأْوِيلًا ﴿٥٩﴾

إن الذين كفروا بآياتنا ﴾ بێگومان ئەو کەسانەی بەئایەت و نیشانەکانی ئێمە بێباوەڕن ﴿ سوف نصليهم نارا ﴾ لەدوارۆژدا دەیانبەینە ناوئاگرێکی بڵێسەدارو گەرمەوە ئەیانبرژێنێ ﴿ كلما نضجت جلودهم ﴾ هەرجارەی کەپێستی جەستەیان داپڵۆخاو سووتا ﴿ بدلناهم جلودا غيرها ﴾ چەند پێستێکیتریان بۆئەگۆڕین لەجێی ئەودا ﴿ ليذوقوا العذاب ﴾ تاپتر ئەوسزایە بچێژن. لەفەرموودەیەکدا هاتووە: لەقیامەتدا جەستەی حەهەننەمییەکان گەورە ئەکرێت، بەشێوەیەك کە نێوان نەرمایی گوێی هەریەکەیان بەئەندازەی کێوی ئوحودی لێدێ. (ئیمامی ئەحمەد) ﴿ إن الله كان عزيزا حكيما ﴾ بەڕاستی خوا دەسەڵاتداری کاردروستە، هەرگیز لەخۆوە سزای هیچ کەس نادات ﴿ ٥٧: والذين آمنوا وعملوا الصالحات ﴾ ئەوکەسانەش کەباوەڕیان هێناوەو کارەچاکەکانیان ئەنجام داوە ﴿ سندخلهم جنات تجري من تحتها الأنهار ﴾ بێگومان لەدوارۆژدا ئەیانبەینە ناو باخ و باخاتی واوە، کە بەبن

درەختەکانیــدا کانی و ڕووبار دێت و دەڕوا ﴿ خالدين فيها أبدا ﴾ هەتا ســەریش هەر لــەوێ ئەمێننەوە ﴿ لهم فيهــا أزاج مطهرة ﴾ ژنانــی پــاك و خاوێنیان دەدەینــێ کە لە هەموو شــتێکی نارەواو قێــزەون دوورن ﴿ وندخلهــم ظــلا ظليلا ﴾ و دەشــیان بەینە بن سێبەری چڕو پڕەوە، ئیتر لەوێ نە سەرماو، نەگەرما، تینیان تێ ناکات. لەم ئایەتەدا ســێبەری بەهەشت بەوشەی (ظليل) هاتووە، وە لــە جێگایەکی تردا بە (دائم) هاتووە وەك: ((أكلها دائم)). وە لە سوورەتی (الواقعه: ٣٠)دا: هاتووە: (وظل ممدود). وە لەسوورەتی (المرسـلات/٤٠)دا: (إن المتقين فی ظلال وعيون) هاتووە، واتە بە کۆهاتووە. وە لە ســوورەتی (یــس/٥٦)دا: (هم وأزاجهم فی ظلال علی الآرائک متکئون) هاتووە بە واتای ئەوەکە: بەهەشــتییەکان لەگەڵ ژن و هاوسەرەکانیان لەسەرتەختی ڕازاوەن و پێکەوە پاڵیان لێداوەتــەوە، دیارە ئەم جۆرە لێکدانــەوەی جیاواز لەیەك فراوانی نازونیعمەتەکانی بەهەشت دەگەیەنێ.

لەم فەرموودەیەشــدا هاتووە: ((إن فی الجنة لشـجرة يسير الراكب فی ظلها مأة عام لا يقطعها، شـجرة الخلـد)) (تـەبەری: ٤٩٢/٨). لەبەهەشتدا درەختێکی گەورەو نەبڕاوەی واهەیە، سوارچاك سەد ساڵ بڕوا، ئەوسا هێمان بۆی نایبڕێت.

هەرچی ئەمانەت بێ بیدەنەوە دەسی خاوەنەکەی:

﴿ ٥٨: إن الله يأمركـم أن تـؤدوا الأمانات إلى أهلها ﴾ بێ‌گومان خوا فەرمانتان پێ‌دەدا کە هەموو ئەمانەت و ســپاردەیەك بدەنەوە دەست خاوەنەکە ی ﴿ وإذا حكمتم بين الناس أن تحكموا بالعدل ﴾ و هەرکات دادگایی نێوان مەردوم دەکەن، بە دادگەرانەو یەکسانی داوەری بکەن، واتە: بەلای هیچ کەسێکدا دامەبڕن، پێغەمبەر ﷺ دەفەرمــوێ: ((إن الله مع الحاكم مالـم يجر، فإذا جار وكله الله إلى نفسه)) (ئیبن ماجه: ٧٧٥/٢)، واتە: خوا پشتگیری لە(داوەر) دەکا هەتا ناهەقی نەکا، هەرکە ناهەقی‌کرد، خوا وازی لێ‌دێنێ و دەیداتە دەستی خۆی! ﴿ إن الله نعما يعظكم به ﴾ بەڕاستی خوای بەهەق بەجوانترین شێوەو، بەشێوازێکی زۆر چاك ئامۆژگاریتان ئەکات، کەوا بوو ئێوە ئەوســپاردانەی لاتان بدەنــەوە بەخاوەنەکانیان و، هەمووکاتێش بەدادگەرانە بڕیار بدەن ﴿ إن الله كان سميعا بصيرا ﴾ بێ‌گومان خوا هەمیشــە ژنەوایە بۆ گشــت شتێ، بینایە بۆ دیارو نادیار. پێغەمبەریش ﷺ دەفەرموێ: ((إد الأمانة إلى من أتتمنک، ولا تخن من خانک)). (پێشەوا ئەحمەد: ٤٠٤/٣). واتە: سوپاردە بدەوە دەستی خاوەن سپاردەکە، هەرگیز خەیانەت و گزی مەکەن، تەنانەتی لەگەڵ ئەوکەسەشدا خەیانەتی لێ‌کردوویت.

گوێڕ ایەڵی خواو پێغەمبەرو کار بەدەستانی خۆتان بن:

﴿ ٥٩: ياأيهــا الذين آمنــوا أطيعوا الله وأطيعوا الرســول ﴾ ئەی ئەوکەســانەی باوەڕتان هێناوە! گوێڕایەڵی فەرمانی خواو پەیامبەر بــن لەهەموو کاروبارێکدا ﴿ وأولی الأمر منكم ﴾ وە بەر فەرمانی کاربەدەستان‌وکارسازانی خۆتان بن، واتە: بەقسەی ئەوکاربەدەست و زانایان بکەن، کە لە خۆتان‌بن. واتە: لە چوارچێوەی شەریعەتدا گوێڕایەڵیان بن ﴿ فإن تنازعتم فی شـئ ﴾ ئینجا ئەگەر لەشتێکدا کێشە و ناکۆکیتان بوو ﴿ فردوه إلى الله والرسول ﴾ جا بیگێڕنەوە بۆ لای خواو پەیامبەر ﷺ، واتە: باتەنها قورئان وسوننەت داوەرو حەکەمتان بن. بەڵێ پێویستە لە هەموشتێکدا بگەڕێینەوە لای خواو پەیامبــەر ﷺ، دیــارە کەبڕیــاری پەیامبەریش ﷺ هــەر بڕیاری خوایە، وەك لە ســوورەتی (نیســاء: ٨٠)دا هاتووە: ﴿ ومن يطع الرسـول فقد أطاع الله ﴾ کەوابوو نابێ بەهیچ جۆرێك کێشەکانتان بەرنــە لای تاغووتەکانی ســەردەم، وەك ئەفەرموێ: (ألم تر إلى الذيــن يزعمــون أنهم آمنوا بمــا أنزل إليک و مــا أنزل من قبلک يريــدون أن يتحاكموا إلى الطاغوت وقد أمروا أن يكفروا به ويريد الشـيطان أن يضلهم ضلالا بعيدا) ٦٠/٤. وە نابێ بەهیچ تاغووتێك باوەڕت هەبێ، ئەوجا دەبیتە موسـڵمانی کامـڵ و خاوەن باوەڕ، وەك لەســوورەتی (بەقەرە: ٢٥٦)دا هاتووە: (فمن يكفر بالطاغوت ويؤمن بالله فقد أستمســک بالعروة الوثقى) ﴿ إن كنتم تؤمنون بالله واليــوم الآخر ﴾ ئەگــەر باوەڕتان بەخواو بــەرۆژی دوایی هەیە، دەبــێ ئاوابێت ﴿ ذلک خير و أحســن تأويــلا ﴾ ئەوگێڕانەوەی کێشەو هەرایە بۆلای قورئان و سوننەت، جوانترو چاکترە بۆتان، چاکترین رەفتاریشە بۆداهاتووتان.

ڕێنماییەکانی ئایەتی (٥٨-٥٩):

١) دەبــێ هەموو ســپاردەو ئەمانەتێ بپاریزرێ و، پاشــان لەکاتــی پێویســتدا بدرێتەوە بە خاوەنەکــەی، ئەگەرچی خاوەنەکەی پیاو خراپ و موشریك و کافریش بێ.

ســەرنجێك: ئەگــەر بــێ ئیهمــالی و درێغی ئەوکەســەی ســپاردەکەی لایە، ســپاردەکە تیاچوو، ناکەوێتە ســەری وەکــو پێغەمبەر ﷺ دەفەرموی: ((لا ضمان على المؤتمن)) (رواه الدار القطنی).

٢) دادگــەری و عەدالــەت -بەتایبەتــی لە(قــەزاوەت)و داوەریــدا- فەرمانێکــی خواییــەو پێویســتە جێبەجــێ بکرێت، دەبێ ئیتاعەی خواو، پێغەمبەرو سەرپەستیارانی

موسڵمانان (واتـە: زانایان و، فوقەهـا)کان بکرێ، هەر ئەمەیە (سـەهلی کوڕی عەبدوڵڵا) ئەڵێ: هەتا خەڵکی ڕێز لە سوڵتانی موسڵمانان و زانایانیان بگرن، هەمیشە لەخێردا ئەبـن، خواش‌کاروباری دونیاو ئاخیرەتیان بۆ سـاز ئەکا، خۆ ئەگەر سـووکایەتیان پێ‌بکەن، ئەوا بەرنامەی دونیاو دوا ڕۆژیان لێ تێك ئەچێ.

٣) هەموو کێشـەکان دەبێ بۆ چارە سەر بدرێنەوە دەستی قورئان و سوننەتی پێغەمبەر.

٤) بەختیـاری وسـەر فـرازی دونیاو ئاخـیرەت هەر بۆ ئەم ئوممەتەیە.

٥) رزگاری مرۆڤ لەوەدایە هەموو کارەکانی بەپێی کیتاب و سوننەت جێبەجێ بکا.

کێشە مەبەنە لای تاغووتەکان:

پیاوێکـی جوولەکەو یەکێکـی دووڕوو کێشـەیەکیان هەبوو، جا بۆچارەسـەرەکەی جوولەکەکە وتی: بابچینـە لای (موحەممەد) داوەرییمـان بکا، کابـرای دووڕووش وتی: نەخێر، با بچینە لای (کەعبی کوڕی ئەشـرەف)ی جوولە کە، ئینجا جوولەکەکە وتی: مـن دەڵێم بابچینـە لای پەیامبەرەکەتان، کەچی تۆ بۆلای کەعبم دەبەیت؟! ئەوسـا کابـرای دووڕوو بەناچاری لەگەڵیا چوو بۆلای پەیامبەر ﷺ و دەرەنجام کێشەکە بەقازانجی جوولەکەکە برایەوە، ئەوسـا دووڕووەکـە وتی: من بەبڕیاری (موحەممـەد) رازی نیم، دەبێ بچینە لای (عومەری کوڕی خەتتاب) بەڵێ هەر کە ڕۆیشتننە لای عومەر، جوولەکەکە پێی‌گوت: ئەوە بزانە کە پێشتر ڕۆشتینە لای (موحەممـەد)و بڕیـاری بۆ مندا، کەچی وا ئێسـتا ئەم بەناو موسـڵمانە قایـل نابێ و هێناومی بۆلای تـۆ، وتی: جا چۆن ئەم قسـە وایە؟ وتی: بەڵێ. ئەوسـا عومەر گوتی کەمێك چاوەڕوان بن هەر ئێسـتا داوەریتان ئەکەم. عومەر هەڵسـاو بـە پەلە گەڕایەوە ماڵـەوەو شمشـێرەکەی خـۆی هێنـاو دای لەملـی دووڕووەکەو، فەرمووی: هەرکەسـێك رازی نەبێت بەحوکم و بڕیارەکانی خواو پەیامبەرەکەی ئابەوشـێوەیە داوەری ئەکەم، ئیتر ئەم ئایەتە هات و فەرمووی: ﴿ ٦٠: ألم تر إلى الذين يزعمون أنهم آمنوا بما أنزل إليـك ﴾ ئەرێ ئەوانەت نەدیـوە وا دەڵێن باوەڕیان بەو بەرنامەو قورئانەیـە دابەزێنـراوە بۆت هەیـە ﴿ وما أنزل مـن قبلك ﴾ و بەوپەیامـەش پێش تۆ دابەزێنـراوە باوەڕ دەکـەن ﴿ يريدون أن يتحاكموا إلى الطاغوت ﴾ دەیانەوێ بۆبڕینەوەی داواو کێشەکانیان بچنەلای تاغـووت و بەرنامە شـەیتانییەکان؟! ﴿ وقد أمروا أن يكفروا به ﴾ لەکاتێکدا فەرمانیان پێدرابوو بەوبەرنامە شـەیتانیانە بـاوەڕ نەکـەن و کارنەکـەن ﴿ ويريد الشـيطان أن يضلهم ضلالا بعيدا ﴾ و شـەیتانیش دەیەوێ گومڕایان بـکات بەگومڕا کردنێکی یەکجار دورو بێ سـنوور، بۆیە ئاوا سـەر بۆ بەرنامە دونیاییەکان شـۆڕ دەکەن! ﴿ ٦١: وإذا قيل لهم تعالوا إلـى ما أنزل الله و إلى

أَلَمۡ تَرَ إِلَى ٱلَّذِينَ يَزۡعُمُونَ أَنَّهُمۡ ءَامَنُواْ بِمَآ أُنزِلَ إِلَيۡكَ وَمَآ أُنزِلَ مِن قَبۡلِكَ يُرِيدُونَ أَن يَتَحَاكَمُوٓاْ إِلَى ٱلطَّـٰغُوتِ وَقَدۡ أُمِرُوٓاْ أَن يَكۡفُرُواْ بِهِۦۖ وَيُرِيدُ ٱلشَّيۡطَـٰنُ أَن يُضِلَّهُمۡ ضَلَـٰلَۢا بَعِيدٗا ﴿٦٠﴾ وَإِذَا قِيلَ لَهُمۡ تَعَالَوۡاْ إِلَىٰ مَآ أَنزَلَ ٱللَّهُ وَإِلَى ٱلرَّسُولِ رَأَيۡتَ ٱلۡمُنَـٰفِقِينَ يَصُدُّونَ عَنكَ صُدُودٗا ﴿٦١﴾ فَكَيۡفَ إِذَآ أَصَـٰبَتۡهُم مُّصِيبَةُۢ بِمَا قَدَّمَتۡ أَيۡدِيهِمۡ ثُمَّ جَآءُوكَ يَحۡلِفُونَ بِٱللَّهِ إِنۡ أَرَدۡنَآ إِلَّآ إِحۡسَـٰنٗا وَتَوۡفِيقًا ﴿٦٢﴾ أُوْلَـٰٓئِكَ ٱلَّذِينَ يَعۡلَمُ ٱللَّهُ مَا فِي قُلُوبِهِمۡ فَأَعۡرِضۡ عَنۡهُمۡ وَعِظۡهُمۡ وَقُل لَّهُمۡ فِيٓ أَنفُسِهِمۡ قَوۡلَۢا بَلِيغٗا ﴿٦٣﴾ وَمَآ أَرۡسَلۡنَا مِن رَّسُولٍ إِلَّا لِيُطَاعَ بِإِذۡنِ ٱللَّهِۚ وَلَوۡ أَنَّهُمۡ إِذ ظَّلَمُوٓاْ أَنفُسَهُمۡ جَآءُوكَ فَٱسۡتَغۡفَرُواْ ٱللَّهَ وَٱسۡتَغۡفَرَ لَهُمُ ٱلرَّسُولُ لَوَجَدُواْ ٱللَّهَ تَوَّابٗا رَّحِيمٗا ﴿٦٤﴾ فَلَا وَرَبِّكَ لَا يُؤۡمِنُونَ حَتَّىٰ يُحَكِّمُوكَ فِيمَا شَجَرَ بَيۡنَهُمۡ ثُمَّ لَا يَجِدُواْ فِيٓ أَنفُسِهِمۡ حَرَجٗا مِّمَّا قَضَيۡتَ وَيُسَلِّمُواْ تَسۡلِيمٗا ﴿٦٥﴾

الرسـول ﴾ کاتێکیـش بەو دووڕووانـە بگوتـرێ: وەرنەلای ئەم بەرنامەو شەریعەتە خوا دایبەزاندووەو، وەرنە لای ئەم پەیامبەری خوایە، تا کێشەکەتان بۆ ببڕێتەوە ﴿ رأيت المنافقين يصدون عنك صدودا ﴾ کەچی دووڕووەکان دەبینی بەتوندی ڕووت لێ‌وەرئەگێڕن و، قەتیـش بـەو بەرنامەو بڕیـارەی تۆ رازی نابن! لەسـوورەتی (منافیقون: ٥)یشدا هاتووە: (وإذا قيل لهم تعالوا يستغفر لكم رسول الله لووا رؤسـهم ورأيتهم يصدون وهم مستكبرون) کە نەك تەنها بۆچارەسەری کێشەکانیان نایەنە لای پێغەمبەر ﷺ، بەڵکو ئەگەر بۆئەوەیش بێ کـە پەیامبەر ﷺ داوای لێ‌بووردونیان بۆ بکات هەر مـل بـادەدەن و نایەن! ﴿ ٦٢: فكيـف إذا أصابتهـم مصيبة بما قدمت أيديهـم ﴾ جاکاتێ -بەهۆی ئەوکردەوە خراپەیانەوە وەبەر خۆیانیانداوە- نەهامەتییەکیان تووش دەبێ ﴿ ثم جاوك يحلفون بالله ﴾ پاشان بەهاوار هاوار دێنە لات و سوێند بەخوا دەخۆن ﴿ إن أردنا إلا إحسـانا وتوفيقا ﴾ کە ئێمە لەبردنی کێشەو ئاژاوەکانمان

بۆلای غەیری موحەممەد ﷺ تەنها چاکسازیو برینەوەی کێشەو ئاژاوەکانمان مەبەست بووە، بەرژەوەندی وا داوایکردووە ﴿٦٣: أولئک الذین یعلم الله ما فی قلوبهم﴾ ئا ئەوانە کەسانێکن خوا ئەزانێ چ مەبەست ونیازێك لەدڵیاندایە ﴿فأعرض عنهم﴾ جا تۆیش پشتگوێیان بخەو لێیانگەرێ و پۆزشیان لێوەرمەگرە ﴿وعظهم﴾ و بەجوانی ئامۆژگارییان بکە، با لەوە زیاتر درۆو دەلەسەو فروفێل نەکەن ﴿وقل لهم فی أنفسهم قولا بلیغا﴾ وە بە وتەیەکی جەرگبرانە لەگەڵیان بدوێ، بەشێوەیەك کە هیچ قسەیان نەمێنێ و خۆ بدەن بەدەستەوەو لەدرۆو دەلەسە دەست هەڵبگرن.

رێنماییەکانی ئایەتی (٦٠-٦٣):

١) بردنی هەر کێشەیەك بۆلای غەیری قورئان و سوننەتی پێغەمبەر، کارێکی ناپەسەندو حەرامە. مل نەدان بە پیاوە (تاغووت)ـەکان واجبێکی شەرعییەو دەبێ خەڵکیش بۆ برانەوەی کێشەکانیان هەر بۆلای قورئان و سووننەت بانگ بکرێن.

٢) خەڵکانی نەزان و نەفام دەبێ پشتگوێ بخرێن و، پۆزش و قسەیان لێوەرنەگیردرێ و، بە چڕوپڕیش ئامۆژگاری بکرێن، هەتا مل رادەکێشن.

بەرفەرمانی پێغەمبەر واجبە:

﴿٦٤: وما أرسلنا من رسول إلا لیطاع بإذن الله﴾ وە هەرکەسێکمان بە پەیامبەرێتی ناردبێت، تەنیا هەر بۆ ئەوە بووە کە دەبێ بە فەرمانی خوا گوێڕایەڵی بکرێ، واتە: گشت پەیامبەران لەسەر بڕیاری خوا دەبێ بەگوێیان بکرێ، دیارە (موحەممەد)یش ﷺ یەکێ لەو پەیامبەرانەیەو، دەبێ گوێڕایەڵی بن ﴿ولو أنهم إذ ظلموا أنفسهم﴾ وئەگەر ئەو دووڕوانە وەختێ ستەمیان لەخۆیانکرد، بەوە کێشەکانیان بردە لای تاغووتەکان ﴿جاؤک فاستغفروا الله﴾ هاتبنایە لای تۆ ئەی موحەممەد ﷺ! و داوای لێبووردنیان لە خوا کردبا ﴿واستغفر لهم الرسول﴾ و پەیامبەریش (واتە: تۆی پێغەمبەر) داوای لیبووردنت بۆ کردبان ﴿لوجدوا الله توابا رحیما﴾ بێگومان خوایان بە تەوبە وەرگروو میهرەبان دەست دەکەوت.

تا شەرعی خوا نەکەنە بەرنامە، موسڵمان نین:

﴿٦٥: فلا وربک لا یؤمنون﴾ نەخێر وەك ئەوە نییە دووڕووەکان دەیزانن، سوێندبێ بەپەروەردگارت ئەی پێغەمبەر نابنە باوەڕدار ﴿حتی یحکموک فیما شجر بینهم﴾ تا بۆ یەکلا کردنەوەی کێشەکانی نێوانیان تۆ دەکەنە داوەر ﴿ثم لا یجدوا فی أنفسهم حرجا مما قضیت﴾ و ئەوساش بەرامبەر بەوبڕیارەی تۆ داوتە، هیچ تەنگیەکیان دەست نەکەوێ لەدەروونیاندا ﴿ویسلموا تسلیما﴾ و بەچاکیش تەسلیم و ملکەچ ببن. بەڵێ دەبێ ملکەچیو رەزامەندی تەواومان بۆهەموو بڕیارەکانی خواو پەیامبەر ﷺ هەبێ، وەك لەسوورەتی(نوور: ٥١) یشدا هاتووەو دەفەرموێ: (إنما کان قول المؤمنین إذا دعوا إلی الله ورسوله لیحکم بینهم أن یقولوا سمعنا و أطعنا..).

رێنماییەکانی ئایەتی (٦٤-٦٥):

١) دەبێ گوێڕایەڵی لەهەموو (ئەمر) و (نەهی)یەکانی پێغەمبەر ﷺ بکرێ.

٢) هەموو گوناحێ گەورەو بچووك سنوور بەزاندن و ستەمەو دەبێ تەوبەی لێبکرێ.

٣) پێویستە بەهەموو بڕیارێکی خواو پێغەمبەر ﷺ رازی بین.

﴿٦٦: ولوا أن کتبنا علیهم أن اقتلوا أنفسکم﴾ گریمان ئەگەر ئێمە لەسەر ئەوانەمان نوسیبا کە دەچنە لای تاغووتەکان بۆ چارەسەری کێشەکانیان کە: دەبێ بۆ وەرگرتنی تەوبەو پەشیمانی لەو کارەیە یەکتر بکوژن و بچنە غەزا ﴿أو اخر جوا من دیارکم﴾ یان دەبێ لە نیشتمانتان بچنە دەرێ لەبەر خوا، هەروەك بەجوولەکەکانی بەر لەئێوەمان گوت ﴿ما فعلوه إلا قلیل منهم﴾ زۆر کەمێکیان نەبێت، وەڵامیان نەئەدایەوەو نەیان ئەکرد، بەڵام خۆ خوای گەورە تەکلیفی لەتوانا بەدەر ناکا ﴿ولو أنهم فعلوا ما یوعظون به﴾ دیارە ئەگەر بەپێی ئامۆژگاری و فەرمانەکانی خواو پەیامبەر رەفتاریان کردباو ئەم فەرمانەیان ئەنجامدابا ﴿لکان خیرا لهم وأشد تثبیتا﴾ ئیتر بۆ دونیاو قیامەتیشیان چاك دەبووو باوەڕیشیان پتەوتر دەبوو ﴿٦٧: وإذا لأتیناهم من لدنا أجرا عظیما﴾ ئینجا ئێمەش بۆ خۆمان پاداشتێکی گەورەمان پێ دەبەخشین ﴿٦٨: و لهدیناهم صراطا مستقیما﴾ ئەوساش بەتەواوی ئەمانخستنە سەر رێگەی راست و لەسەری دامەزراومان ئەکردن ﴿٦٩: ومن یطع الله والرسول﴾ و هەرکەسێکیش بەر فەرمانی خواو ئەم پەیامبەرەبێ ﴿فأولئک مع الذین أنعم الله علیهم﴾ دەبێتە هاوڕێی ئەوکەسانە کە خوا چاکەو بەهرەی خۆی بەسەرا رشتوون، واتە: لەسەر رێگای ئەوان دەبن لە دونیاو لە دواڕۆژدا ﴿من النبیین والصدیقین﴾ لەپەیامبەران و راستگۆیان ﴿والشهداء والصالحین﴾ و شەهیدانی رێگەی خواو

سالْحان و کارچاکان ﴿ وحسن أولئک رفیقا ﴾ دیارە ئەمانە چ هاودەم و هاورێیەکی چاك و بێ وێنەن، دەسا هەرکەسێك پێی خۆشە کە لەقیامەتدا لەگەڵ ئەمانەدا بێت، دەبا خۆی بۆ ئامادە بکات بۆیە لەریوایەتێکی (مەرفوع)دا هاتووە: پیاوێك هاتەلای پەیامبەر ﷺ وتی: بێگومانبە، من تۆم لە خۆم و ماڵ و منداڵەکانم خۆشتر ئەوێ، کاتێکیش کە لە ماڵەوەم هەر لە یادمی و، هەرگیز بێ تۆش ئۆقرە ناگرم، بەڵام کە بیرم لەمردنی خۆم و تۆم کردەوە ئەوسا زانیم کە تۆ لەگەڵ پەیامبەران دەچیتە بەهەشتو جێگەی خۆت، ترسم لێ نیشت کە جارێکیتر نەتبینمەوە! ئینجا ئایەتی: (ومن یطع الله والرسول) هاتە خوارەوە.(ئیبن کەسیر)ئەمەی هێناوە ﴿ ٧٠: ذلک الفضل من الله ﴾ ئەو قەدرو رێز لێنانە لەخواوەیەو خوا خۆی ئەو حورمەتەی گرتوون ﴿ وکفی بالله علیما ﴾ و هەرخۆیشی (الله) بەسە کە بەهەموو شتێ دەزانێ و پاداش دەداتەوە.

هەمیشە هۆشیار و ئامادە بن:

﴿ ٧١: یاأیها الذین آمنوا خذوا حذرکم ﴾ ئەی ئەوانەی باوەڕتان هێناوە! دەبێ هەمووکات وریابن و هۆشی خۆتانتان هەبێو ئامادە بن بۆ رووبەڕووبوونەوەی دوژمنانی دینی خوا ﴿ فانفروا ثبات ﴾ دەسا دەستە دەستە، تیپ تیپ، بچنە جیهاد ﴿ أو انفروا جمیعا ﴾ وە یان هەمووتان پێکەوە بچنە غەزاو هەڵمەت بەرن بەپێی پێویست، مەبەست ئەوەیە کەهیچ کات گۆڕەپان چۆڵ نەبێ، ئەگینا موسڵمانان سوك و ریسوا ئەبن ﴿ ٧٢: وإن منکم لمن لیبطئن ﴾ بێگومان دەستەیەك لەدوورووەکانتان لەناودایە سستی دەکەنو خەڵکیش لەجیهاد سارد ئەکەنەوە ﴿ فإن أصابتکم مصیبة ﴾ ئینجا ئەگەر ئێوە تووشی بەڵاو نەهامەتێك بوون، وەکو: کوشتن، یان تێکشکان لەگۆڕەپاندا ﴿ قال قد أنعم الله علی إذ لم أکن معهم شهیدا ﴾ هەریەك لەو دوورووانە ئەڵێت: بەراستی خوا چاکەو بەهرەی گەورەی لەگەڵدا کردم کە لەگەڵ ئەوانەدا ئامادە نەبووم، هەتا منیش وەك ئەوان دووچار بوو بام ﴿ ٧٣: ولئن أصابکم فضل من الله ﴾ خۆئەگەر لەفەزڵ و بەهرەی خواوە دەسکەوت و سەرکەوتنێکتان بۆ بوو ﴿ لیقولن کأن لم تکن بینکم و بینه مودة ﴾ بەراشکاوی هەروەك کەسێك کەلەپێشدا هیچ پەیوەندیو ئاشنایەتیەکتان نەبووبێت، دەڵێ: ﴿ یا لیتنی کنت معهم فأفوز فوزا عظیما ﴾ ئەی خۆزگایە! منیش لەگەڵیاندا بووبام، ئەوسا منیش لەو دەستکەوتە بەشدار دەبووم و بەئاواتێکی گەورە دەگەیشتم.

هەر بۆ خوا بچنە غەزا:

﴿ ٧٤: فلیقاتل فی سبیل الله الذین یشرون الحیاة الدنیا بالأخرة ﴾ دەسا با ئەوانە جەنگ بکەن و بچنە غەزا کە لەبەر خوا دەیانەوێ دەس لەم ژیانی دونیایە هەڵگرن و، قیامەت بەدونیا بکڕن ﴿ ومن

وَلَوْ أَنَّا كَتَبْنَا عَلَيْهِمْ أَنِ اقْتُلُوا أَنفُسَكُمْ أَوِ اخْرُجُوا مِن
دِيَارِكُم مَّا فَعَلُوهُ إِلَّا قَلِيلٌ مِّنْهُمْ ۖ وَلَوْ أَنَّهُمْ فَعَلُوا مَا يُوعَظُونَ
بِهِ لَكَانَ خَيْرًا لَّهُمْ وَأَشَدَّ تَثْبِيتًا ﴿٦٦﴾ وَإِذًا لَّآتَيْنَاهُم مِّن
لَّدُنَّا أَجْرًا عَظِيمًا ﴿٦٧﴾ وَلَهَدَيْنَاهُمْ صِرَاطًا مُّسْتَقِيمًا ﴿٦٨﴾
وَمَن يُطِعِ اللَّهَ وَالرَّسُولَ فَأُولَٰئِكَ مَعَ الَّذِينَ أَنْعَمَ اللَّهُ عَلَيْهِم
مِّنَ النَّبِيِّينَ وَالصِّدِّيقِينَ وَالشُّهَدَاءِ وَالصَّالِحِينَ ۚ وَحَسُنَ
أُولَٰئِكَ رَفِيقًا ﴿٦٩﴾ ذَٰلِكَ الْفَضْلُ مِنَ اللَّهِ ۚ وَكَفَىٰ
بِاللَّهِ عَلِيمًا ﴿٧٠﴾ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا خُذُوا حِذْرَكُمْ
فَانفِرُوا ثُبَاتٍ أَوِ انفِرُوا جَمِيعًا ﴿٧١﴾ وَإِنَّ مِنكُمْ لَمَن لَّيُبَطِّئَنَّ
فَإِنْ أَصَابَتْكُم مُّصِيبَةٌ قَالَ قَدْ أَنْعَمَ اللَّهُ عَلَيَّ إِذْ لَمْ أَكُن مَّعَهُمْ
شَهِيدًا ﴿٧٢﴾ وَلَئِنْ أَصَابَكُمْ فَضْلٌ مِّنَ اللَّهِ لَيَقُولَنَّ كَأَن
لَّمْ تَكُن بَيْنَكُمْ وَبَيْنَهُ مَوَدَّةٌ يَا لَيْتَنِي كُنتُ مَعَهُمْ فَأَفُوزَ
فَوْزًا عَظِيمًا ﴿٧٣﴾ ۞ فَلْيُقَاتِلْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ الَّذِينَ
يَشْرُونَ الْحَيَاةَ الدُّنْيَا بِالْآخِرَةِ ۚ وَمَن يُقَاتِلْ فِي
سَبِيلِ اللَّهِ فَيُقْتَلْ أَوْ يَغْلِبْ فَسَوْفَ نُؤْتِيهِ أَجْرًا عَظِيمًا ﴿٧٤﴾

یقاتل سبیل الله ﴾ هەر کەسەش دەچێتە غەزا لەپێناوی خوادا ﴿ فیقتل ﴾ چ بکوژرێت و شەهید بکرێ ﴿ أو یغلب فسوف نؤتیه أجرا عظیما ﴾ یان زاڵ ببێ وسەرکەوێ، ئێمە لەودونیا پاداشتێکی گەورەی پێئەبەخشین. بەڵێ موسڵمان چ بکوژرێ، یان زاڵ ببێ، هەر دووبارەکەی بۆئەو هەر سەرکەوتنو پیرۆزییە، وەك لەسوورەتی (التوبە:٥٢)یشدا هاتووە: (قل هل تربصون بنا إلا إحدی الحسنیین).

بۆ رزگاری خەڵکانی بێ هێزو ژنان و منداڵان جیهاد بکەن:

﴿ ٧٥: ومالکم لا تقاتلون فی سبیل الله ﴾ ئەی ئیمانداران! ئێوە بەچ بەهانەو بیانوویەك ناچنە غەزا لەرێی خوا ﴿ والمستضعفین من الر جال والنساء والولدان ﴾ و لەبەر رزگارکردنی پیاوان و ژنان و منالانی لاوازو چەوساوەو بێ دیفاع ﴿ الذین یقولون ربنا أخرجنامن هذه القریة الظالم أهلها ﴾ ئەوانەی کە ئەڵێن: ئەی

پەروەردگاری ئێمە! تۆ لەم شارەی (مەککەیە) کە دانیشتووەکانی ستەمکارن رزگارمانکە، چونکە ئازاری زۆرمان دەدەن و رێیشمان نادەن کۆچ بکەین ﴿ واجعل لنا من لدنك وليا ﴾ دەسا لەلایەن خۆتەوە پشتیوان و کارسازێکمان بۆ بەدیبێنە ﴿ واجعل لنا من لدنك نصيرا ﴾ و هەر لەلای خۆتەوە -بەفەزڵی خۆت-

وَمَا لَكُمْ لَا تُقَـٰتِلُونَ فِى سَبِيلِ ٱللَّهِ وَٱلْمُسْتَضْعَفِينَ مِنَ ٱلرِّجَالِ
وَٱلنِّسَآءِ وَٱلْوِلْدَٰنِ ٱلَّذِينَ يَقُولُونَ رَبَّنَآ أَخْرِجْنَا مِنْ هَـٰذِهِ ٱلْقَرْيَةِ
ٱلظَّالِمِ أَهْلُهَا وَٱجْعَل لَّنَا مِن لَّدُنكَ وَلِيًّا وَٱجْعَل لَّنَا مِن لَّدُنكَ
نَصِيرًا ﴿٧٥﴾ ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ يُقَـٰتِلُونَ فِى سَبِيلِ ٱللَّهِ ۖ وَٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟
يُقَـٰتِلُونَ فِى سَبِيلِ ٱلطَّـٰغُوتِ فَقَـٰتِلُوٓا۟ أَوْلِيَآءَ ٱلشَّيْطَـٰنِ ۖ إِنَّ كَيْدَ
ٱلشَّيْطَـٰنِ كَانَ ضَعِيفًا ﴿٧٦﴾ أَلَمْ تَرَ إِلَى ٱلَّذِينَ قِيلَ لَهُمْ كُفُّوٓا۟ أَيْدِيَكُمْ
وَأَقِيمُوا۟ ٱلصَّلَوٰةَ وَءَاتُوا۟ ٱلزَّكَوٰةَ فَلَمَّا كُتِبَ عَلَيْهِمُ ٱلْقِتَالُ إِذَا فَرِيقٌ
مِّنْهُمْ يَخْشَوْنَ ٱلنَّاسَ كَخَشْيَةِ ٱللَّهِ أَوْ أَشَدَّ خَشْيَةً ۚ وَقَالُوا۟ رَبَّنَا لِمَ
كَتَبْتَ عَلَيْنَا ٱلْقِتَالَ لَوْلَآ أَخَّرْتَنَآ إِلَىٰٓ أَجَلٍ قَرِيبٍ ۗ قُلْ مَتَـٰعُ ٱلدُّنْيَا
قَلِيلٌ وَٱلْـَٔاخِرَةُ خَيْرٌ لِّمَنِ ٱتَّقَىٰ وَلَا تُظْلَمُونَ فَتِيلًا ﴿٧٧﴾ أَيْنَمَا
تَكُونُوا۟ يُدْرِككُّمُ ٱلْمَوْتُ وَلَوْ كُنتُمْ فِى بُرُوجٍ مُّشَيَّدَةٍ ۗ وَإِن تُصِبْهُمْ
حَسَنَةٌ يَقُولُوا۟ هَـٰذِهِۦ مِنْ عِندِ ٱللَّهِ ۖ وَإِن تُصِبْهُمْ سَيِّئَةٌ يَقُولُوا۟
هَـٰذِهِۦ مِنْ عِندِكَ ۚ قُلْ كُلٌّ مِّنْ عِندِ ٱللَّهِ ۖ فَمَالِ هَـٰٓؤُلَآءِ ٱلْقَوْمِ لَا يَكَادُونَ
يَفْقَهُونَ حَدِيثًا ﴿٧٨﴾ مَّآ أَصَابَكَ مِنْ حَسَنَةٍ فَمِنَ ٱللَّهِ ۖ وَمَآ أَصَابَكَ مِن
سَيِّئَةٍ فَمِن نَّفْسِكَ ۚ وَأَرْسَلْنَـٰكَ لِلنَّاسِ رَسُولًا ۚ وَكَفَىٰ بِٱللَّهِ شَهِيدًا ﴿٧٩﴾

یارمەتیدەرێکمان بۆ بەدیبێنە، پاشان خوای دلۆڤانیش بەهانایانەوە هاتوپەیامبەری ﷺ بۆ ناردن و، مەککەی بۆ ئازاد کردن ﴿ ٧٦: الذين آمنوا يقاتلون فى سبيل الله ﴾ ئەو کەسانەی باوەڕیان هێناوە، لەڕێی خوادا کوشتار دەکەن ﴿ والذين كفروا يقاتلون فى سبيل الطاغوت ﴾ وئەوکەسانەش کافرو بێباوەڕن، لەڕێگەی تاغووت و شەیتاندا کوشتار دەکەن ﴿ فقاتلوا أولياء الشيطان ﴾ دەسا ئێوە لەگەڵ دۆستان و یارانی شەیتاندا غەزا بکەن و بجەنگێن ﴿ إن كيد الشيطان كان ضعيفا ﴾ بێگومان پیلان و فرو فێڵی شەیتان -لەچاو دەسەڵات و توانای خوادا- لاوازو بێ هێزە.

رێنماییەکانی ئایەتی (٧٤-٧٦):

١) جیهادو جەنگ لەبەر دینی خواو بۆ رزگارکردنی خەڵکانی کزوبێ دەسەڵات و، هەڵوەشانەوەی دام و دەزگای لە خوا یاخییان فەرز کراوە.

٢) موجاهید دونیای خۆی دەدا بەپاشەڕۆژ وقیامەت.

٣) موجاهید چ بکوژرێ و شەهید ببێ، یان بە غەنیمەت و دەستکەوتەوە بگەڕێتەوە، لەهەردوو حاڵەتەکەدا سەرفرازو سەرکەوتووە.

٤) نابێ باوەڕداران لەترسی دوژمنانی دینی خوا دەست لەجیهاد هەڵبگرن، چونکە هێزی ئەوانە لەشەیتانەوەیەو، نەخشەی شەیتانیش هەرچەندە ببێ لاوازە.

جیهاد فەرز کرا گوتیان بۆ غەزات لەسەر نووسین؟

هەندێ لە موسڵمانان کە هێمان لە مەککەدا بوون هاتنەلای پەیامبەر ﷺ وتیان: تائێمە هاوبەشمان بۆ خوا دائەنا و موشریك بوین، سەربڵندو بێ ترس بوین، کەچی کە باوەڕمان هێنا، بووینە ژێر دەستە و ترسنۆکبووین! دەسا مۆڵەتی جیهادمان بدە بابچین غەزایان بکەین؟ ئەویش ﷺ فەرمووی: من تائێستا تەنها بەچاوپۆشی و لیبووردن فەرمانم پێکراوە، نە بەجەنگ. جا کە لەسەر داواکەی خۆیان جەنگ فەرز کرایە سەریان، ترسیان لێنیشت و خۆیان گرتە دواوە (أخرجه الحاكم فقال: رجالة رجال الصحيح).. ئینجا ئەم ئایەتە هات و فەرمووی: ﴿ ٧٧: ألم تر إلى الذين قيل لهم ﴾ ئاخۆ سەیری ئەوانەت نەکرد پێیان گوترا: ﴿ كفوا أيديكم وأقيموا الصلاة وأتوا الزكاة ﴾ دەست لەجەنگ بگرنەوەو شەڕمەکەن، چونکە کاتی جەنگ نەهاتووە، وەلەباتی جیهاد نوێژەکانتان بکەن و زەکات بدەن، هەتا خوا مۆڵەت دەدات ﴿ فلما كتب عليهم القتال ﴾ جاکە چوونە مەدینەو جەنگ و جیهادیان لەسەر فەرز کرا ﴿ إذا فريق منهم يخشون الناس كخشية الله ﴾ یەکسەردەستەیەکیان ئەوەندە لە رووبەڕوو بوونەوەی خەڵکی ئەترسان، کە لەخواش هەر ئەوەندە ئەترسان ﴿ أو أشد خشية ﴾ یاخۆ زیاتریش دەترسان ﴿ و قالوا ربنا لم كتبت علينا القتال ﴾ و لەترسا گوتیان: ئەی پەروەردگارمان! بۆچی ئێستا جەنگت فەرز کردە سەرمان؟ ﴿ لولا أخرتنا إلى أجل قريب ﴾ خۆزگە تا ماوەیەکیتر دوات خستباین، تا بەمردنی خۆمان دەمردین، نە بەکوشتن ﴿ قل متاع الدنيا قليل ﴾ ئەی پێغەمبەر ﷺ! بڵێ: ژیان و گوزەرانی ئەم دونیایە کەم و کورتە لەچاو قیامەتدا ﴿ والآخرة خير لمن اتقى ﴾ ژیانی ئاخیرەت بۆ ئەوانەی لەخوا دەترسن زۆر باشترە لەم ژیانی دونیایە ﴿ ولا تظلمون فتيلا ﴾ وبەئەندازەی ئەو رشتەیە لەناو قڵیشی ناوکە خورمادایە ستەمتان لێناکرێ، واتە: کەمترین ستەم لەکەس ناکرێ ﴿ ٧٨: أينما تكونوا يدركم الموت ﴾ دڵنیاشبن لە هەر جێگایەکدا بن، مردن پێتان دەگات،

ئیتر خۆلادان له خـــه‌زا ئێوه رزگار ناكات له مردن، جا كه‌وابوو بــۆ چ له‌جیهـــاد هه‌ڵدێن؟ و خۆ ده‌دزنه‌وه ﴿ ولـو كنتم فی بروج مشـیدة ﴾ ئه‌گه‌ر له‌ناو كۆشك و قه‌ڵای سه‌خت و قایمشدا بن هه‌ر ده‌مرن، جا كه‌وابوو له جه‌نگ رامه‌كه‌ن ﴿ وإن تصبهم حسنة یقولوا هذه من عندالله ﴾ هه‌ر خۆشی وچاكه‌یه‌كیان بێته ڕێ، ده‌ڵێن ئه‌مه لـه خواوه‌یه ﴿ وإن تصیبهم سـیئة ﴾ خۆ ئه‌گه‌ر ناخۆشـییه‌كیان تـووش بوو ﴿ یقولوا هـذه من عندك ﴾ به‌پێغه‌مبـه‌ر ﷺ ئه‌ڵێن: ئه‌مـه له‌لایه‌ن تۆوه‌بوو، واته: نه‌هامه‌تی و شـوومی تۆیه!! ﴿ قل كل مـن عندالله ﴾ پێیان بڵێ: ئـه‌ی پێغه‌مبه‌ر! ﷺ هه‌موو -هات و نه‌هامه‌تییـه‌ك- هه‌ر لـه خواوه‌یه‌و، ئه‌وخۆی دروسـتی ئه‌كاو به‌فه‌رمانی خۆیه‌تی و، مه‌به‌ستیشی تاقیكردنه‌وه‌ی ئێوه‌یه، چونكه ته‌نها ئه‌و خۆی ئه‌توانێ كه‌ڵك و زیان ببه‌خشێ ﴿ فما لهؤلاء القوم لا یـكادون یفقهون حدیثـا ﴾ ئه‌وه ئه‌و خه‌ڵكـه چیانه؟ خه‌ریكه له‌هیچ شـتێك تێ‌نه‌گه‌ن و له‌حه‌قیقه‌ت حاڵی نه‌بن و، له‌مه‌به‌ست و نیازه‌كانی قورئان خۆ گێل‌كه‌ن؟! ﴿ ٧٩: ما أصابك من حسـنة فمن الله ﴾ هه‌رخۆشی و چاكه‌یه‌كت تووش بوو له‌خواوه‌یه ﴿ وما أصابك من سـیئة فمن نفسك ﴾ وهه‌ر ناخۆشی وخراپه‌یه‌كیشت تووش بوو له خۆته‌وه‌یه، واته: به‌رهه‌می كرداری ده‌سـتی خۆته، خۆت به‌خۆتی ئه‌كه‌یت ﴿ وأرسلناك للناس رسولا ﴾ وئێمه تۆمان نـاردووه به پێغه‌مبـه‌ر بۆ ته‌واوی خه‌ڵكی ﴿ وكفی بالله شـهیدا ﴾ وخواش به‌سـه ئاگادارو شـایه‌ت بێت بۆ گه‌یاندنی به‌رنامه‌كه‌ی خواو، وه‌ڵامی ئه‌وان.

ڕێنماییه‌كانی ئایه‌تی (٧٧-٧٩):

١) تالووكه‌و په‌له وترس و كه‌م وره‌یی، كارێكی ناشیاون و، ئه‌نجامێكی بی فه‌ڕیان ده‌بێت.

٢) ئاخیره‌ت بۆ خۆ پارێزان له هه‌موو دونیا باشتره.

٣) هه‌رگیــز بــه خۆلادان له جیهـــاد و هه‌ڵهاتن مردن دوا ناخرێت.

٤) خێرو شه‌ر، چاك و خراپ، هه‌موو به بڕیاری خوا ده‌بێ، هــه‌ر چاكه‌یه‌كت بۆ پێش هات له خواوه‌یه، هه‌موو خراپه یه‌كـش له‌لایه‌ن خۆته‌وه‌یه، خۆت بۆ خۆتی هه‌ڵده‌بژێری، ئه‌گینه هه‌رگیز خوا به كاری خراپه رازی نییه.

به‌رفه‌رمانی پێغه‌مبه‌ر، به‌رفه‌رمانی خوایه:

﴿ ٨٠: من یطع الرسـول فقد أطاع الله ﴾ هه‌ركه‌سـێك گوێڕایه‌ڵی په‌یامبه‌ر ﷺ بكات، ئه‌وه به‌راستی گوێڕایه‌ڵی خوای‌كردووه، چونكه به‌رفه‌رمانی په‌یامبه‌ر، به‌رفه‌رمانی خوایه ﴿ ومن تولی فما أرسلناك علیهم حفیظا ﴾ وهه‌ر كه‌سیش پشت هه‌ڵبكات و گوێڕایه‌ڵی نه‌كات، ئه‌وه‌ئێمه تۆمان نه‌ناردووه كه‌پارێزه‌رو چاودێربی به‌سه‌ریانه‌وه، دیاره كه به‌رپرسیاریش نابیت لێیان، به‌ڵكو ته‌نها راگه‌یاندن وته‌بلیغت له‌سـه‌ره ﴿ ٨١: ویقولـون طاعـة ﴾ وله‌نـاو دووڕووه‌كاندا هه‌یه

مَن يُطِعِ ٱلرَّسُولَ فَقَدۡ أَطَاعَ ٱللَّهَۖ وَمَن تَوَلَّىٰ فَمَآ أَرۡسَلۡنَٰكَ
عَلَيۡهِمۡ حَفِيظٗا ﴿٨٠﴾ وَيَقُولُونَ طَاعَةٞ فَإِذَا بَرَزُواْ مِنۡ
عِندِكَ بَيَّتَ طَآئِفَةٞ مِّنۡهُمۡ غَيۡرَ ٱلَّذِي تَقُولُۖ وَٱللَّهُ يَكۡتُبُ
مَا يُبَيِّتُونَۖ فَأَعۡرِضۡ عَنۡهُمۡ وَتَوَكَّلۡ عَلَى ٱللَّهِۚ وَكَفَىٰ بِٱللَّهِ وَكِيلًا
﴿٨١﴾ أَفَلَا يَتَدَبَّرُونَ ٱلۡقُرۡءَانَۚ وَلَوۡ كَانَ مِنۡ عِندِ غَيۡرِ ٱللَّهِ لَوَجَدُواْ
فِيهِ ٱخۡتِلَٰفٗا كَثِيرٗا ﴿٨٢﴾ وَإِذَا جَآءَهُمۡ أَمۡرٞ مِّنَ ٱلۡأَمۡنِ
أَوِ ٱلۡخَوۡفِ أَذَاعُواْ بِهِۦۖ وَلَوۡ رَدُّوهُ إِلَى ٱلرَّسُولِ وَإِلَىٰٓ أُوْلِي
ٱلۡأَمۡرِ مِنۡهُمۡ لَعَلِمَهُ ٱلَّذِينَ يَسۡتَنۢبِطُونَهُۥ مِنۡهُمۡۗ وَلَوۡلَا فَضۡلُ
ٱللَّهِ عَلَيۡكُمۡ وَرَحۡمَتُهُۥ لَٱتَّبَعۡتُمُ ٱلشَّيۡطَٰنَ إِلَّا قَلِيلٗا ﴿٨٣﴾
فَقَٰتِلۡ فِي سَبِيلِ ٱللَّهِ لَا تُكَلَّفُ إِلَّا نَفۡسَكَۚ وَحَرِّضِ ٱلۡمُؤۡمِنِينَۖ
عَسَى ٱللَّهُ أَن يَكُفَّ بَأۡسَ ٱلَّذِينَ كَفَرُواْۚ وَٱللَّهُ أَشَدُّ بَأۡسٗا
وَأَشَدُّ تَنكِيلٗا ﴿٨٤﴾ مَّن يَشۡفَعۡ شَفَٰعَةً حَسَنَةٗ يَكُن لَّهُۥ
نَصِيبٞ مِّنۡهَاۖ وَمَن يَشۡفَعۡ شَفَٰعَةٗ سَيِّئَةٗ يَكُن لَّهُۥ كِفۡلٞ مِّنۡهَاۗ
وَكَانَ ٱللَّهُ عَلَىٰ كُلِّ شَيۡءٖ مُّقِيتٗا ﴿٨٥﴾ وَإِذَا حُيِّيتُم بِتَحِيَّةٖ فَحَيُّواْ
بِأَحۡسَنَ مِنۡهَآ أَوۡ رُدُّوهَآۗ إِنَّ ٱللَّهَ كَانَ عَلَىٰ كُلِّ شَيۡءٍ حَسِيبًا ﴿٨٦﴾

ده‌ڵێن: بۆ هه‌موو ئیش و كارێ گوێڕایه‌ڵ و فه‌رمانبه‌رداری ﴿ فإذا برزوا من عندك ﴾ جا هه‌ر كه له‌لای تۆ ده‌رچوون و دووركه‌وتنه‌وه ﴿ بیت طائفة منهم غیر الذی تقول ﴾ ده‌سته‌یه‌كیان دژی قسه‌كانی تۆ شـــه‌و ده‌كه‌نه‌وه، واته: له‌لای خۆتا گوێیان بۆ ئه‌گرتی، كه‌چی كاتێ دوور ده‌كه‌وتنه‌وه شه‌ویان به‌كێشه‌وپیلان ده‌برده سه‌ر ﴿ والله یكتب ما یبیتون ﴾ و خوا ده‌ینووسێ هه‌رپیلانێك به‌شه‌ودا ده‌یكه‌ن ﴿ فأعـرض عنهم ﴾ جا تۆ وازیان لێبێنه ﴿ وتوكل علی الله ﴾ و هه‌ر به‌خوا پشت ببه‌سته ﴿ وكفی بالله وكیلا ﴾ و به‌سه كارسازت ته‌نها خوا بێ.

ئه‌ر قورئان كاری غه‌یری خوا بوایه نارێك ده‌بوو:

﴿ ٨٢: أفـلا یتدبـرون القرآن ﴾ ئاخۆ ئـه‌و دووڕووانه بۆچی له ماناو مه‌به‌سـتی قورئان وردنابنه‌وه كـه چه‌نده وردو پڕحیكمه‌ته، هه‌تا باوه‌ڕ بێنن ﴿ ولو كان من عند غیرالله ﴾ خۆئه‌گه‌ر له غه‌یری

خـوا بووبا ﴿ لو جـدوا فیه اختلافا کثیرا ﴾ بێگومان شـێواوی و دژایەتییەکـی زۆریان -لەرووی ڕەوانبێژی و خۆشـخوانی و ماناو مەبەسـتەوە- تیا بەدی ئەکرد، بەڵام چونکە فەرموودەی خوایە، دەبینی لەهەموو کەم وکورتی و ناتەواوی ودژایەتییەك دوورە.

تا سەرکردە نەزانێ هەواڵەکان بڵاو نەکەنەوە:

﴿ ٨٣: وإذا جاءهـم أمر من الأمن أو الخوف ﴾ هەرکە هەواڵێکی خۆش وەك بەدسـت هێنانی ئەمن و ئاساییش و سەرکەوتن، یان هەواڵێکیناخۆش و ترسـناکیان پێبگا ﴿ أذاعوا به ﴾ سـەربەخۆ بڵاویان دەکردەوەو لای هەموو کەس دەیانکردە هەرا، بێ لێکۆڵینەوە ئاخـۆ ئەو هەواڵە ڕاسـتە، یان نا؟چاك وایە بشـاردرێتەوەو کپ بکرێتـەوە، یان بەڵاو بکرێتەوە؟ واتـە: دەبوو بزانرابا ئەو هەواڵە ڕاسـتە یان نا؟ بەرژەوەندی تێدایە بڵاو بکرێتەوە، یان نا، ئەوسا بڵاو بکرایەتەوە؟ ﴿ ولو ردوه إلى الرسول وإلى أولي الأمر منهم ﴾ خۆ ئەگـەر بیانبردایەتەوە بۆلای پەیامبـەر ﷺ و فەرماندەکانیان ﴿ لعلمـه الذین یسـتنبطونه منهـم ﴾ ئەوا خاوەن سـەلیقەکانیان دەیانزانی هەواڵە ڕاستەکەی لێدەربێنن ﴿ ولولا فضل الله علیکم ورحمتـه ﴾ ئەگەرفەزڵ ومیهرەبانی خوا بەسـەرتانەوە نەبوایە، کەلەسـەر ئیمـان دایمەزراندن ﴿ لاتبعتـم الشـیطان إلا قلیلا ﴾ کەمێکتـان نەبێ پەیڕەویتان لە شـەیتان دەکردو، بە وەسوەسـەو دەغدەغەی خۆی لەخشـتەی دەبردن، بەڵام بەفەزڵ و ڕەحمەتی خۆی نەیهێشت وپاراستنی.

ڕێنماییەکانی ئایەتی (٨٠-٨٣):

١) گـوێـڕایـەڵی و فەرمانبـەرداری پێـغەمبـەر ﷺ، بڕیارێکیخوایی واجیبە، چونکە فەرمانی خوای لەسەرە.

٢) دەبـێ بـۆ بەهێز بوونیئیمـانو باوەڕمان لـە نەبوونی ناکۆکی و دژایەتی و هەڵە لە نێو قورئاندا تێبفکرێین.

٣) دەبێ هەموو هەواڵەکان، بەتایبەتی هەواڵەکانی بەرەی جەنگ، هەر فەرماندە جەنگییەکان -پاش لە بێژنگ دانیان- ڕایانبگەیەنن و بڵاویان بکەنەوە.

٤) خەڵکێکی زۆر هەیە کە هەر بەبیستنی جۆرە هەواڵێك، خێرا دەگۆڕێ و وڕە لەدەست دەدات.

ئەر بەتەنیاش بیت بجۆرە جیهاد:

﴿ ٨٤: فقاتـل فـی سـبیل الله ﴾ ئینجـا لەپێنـاوی ئایینی خواو ڕزگارکردنی لاوازەکاندا کۆشـتاروخەزا بکە ئەی پێغەمبەر! ئەگەر بەتەنها خۆیشت بیت ﴿ لا تکلف إلا نفسک ﴾ تۆهەر لەهیدایەت و ئەرکی خۆت بەرپرسـیت ﴿ وحـرض المؤمنین ﴾ و دنەو هانی باوەڕدارەکانیش بدە بۆ جیهادو جەنگ دژی خوانەناسان ﴿ عسى الله أن یکف بأس الذین کفروا ﴾ بێگومانبە خوا بەهۆی ئەوجیهادەوە لەزەبرو زۆرو خراپەی ئەو بێباوەڕانە دەتانپارێزێ.

تێبینـی: (تەبـەری) دەڵێ: هەموو کردارێکی (عەسـا) کەبێژەی (الله) بـکاری بێـت بۆحەتمیـی و واجبـە، واتـە: تەحقیـق و حەتمیەت دەگەیەنێت، نەك بۆ هیواو ئومێد. ﴿ والله أشد بأسا ﴾ و هێزوهەڵەتی خوا لەوان سـەختترە لەجەنگدا ﴿ وأشد تنکیلا ﴾ لە سزاو تۆڵەیشدا توندترو تیژترە. بەڵێ هەر بەجیهاد دەستدرێژیی بێباوەڕان لە کۆڵ ئەکەوێت، بۆیە پێویسـتە موسـڵمانان بە وتارو سـیمینار و بڵاوکراوە بۆ ئەو مەبەستە هۆشـیار بکرێنەوە ﴿ ٨٥: من یشـفع شفاعة حسـنة ﴾ هەرکەس تکای هەرکارێکی چاك بکا و، مەبەستیشـی بەدەسـت هێنانـی ڕەزامەندی خـوا بێ، وەك چاککردنی نێوان موسـڵمانان، یان دەنگی خۆی بخاتە پاڵ دەنگی هەژاران ومافخوراوان و پشتگیری لە هەق بکات ﴿ یکن له نصیب منها ﴾ بەشـێکی باشی لەو خێرو چاکەیە بۆ دەبێ، واتە: خوای گەورە پاداشـتی چاکی دەداتەوە ﴿ ومن یشـفع شـفاعة سیئة ﴾ وهەرکەسێکیش تکا بۆ هەرکارێکی خراپە بکاو هەوڵی سەر خستنی بدا، واتە: تکا بۆ کاری ناڕەوا و خراپە بکاو، هاوکاری خەڵکانی خراپ بکات، بۆ تێکدانی نێوان موسڵمانان و، پشتگیری لە ناهەق و باتـڵ بـکا ﴿ یکن له کفل منها ﴾ بەشـێکی لـەوکارە خراپەیە بـۆ دەبـێ و تۆڵە دەدرێ لـە بەرامبەریـەوە﴿ وکان الله على کل شـئ مقیتا ﴾ و خوایش هەمیشـە بەسـەر هەمووشـتێکدا بەتواناو چاو دێرە، پاداشـت و تۆڵەی هەمووکەسـێك بەپێی شیاوی خۆی ئەداتـەوە ﴿ ٨٦: وإذا حییتم بتحیة ﴾ و کاتێ بەهەرجۆرێك چاك وچۆنی و سـڵاوتان لێبکرێ لەلایەن موسڵمانانەوە ﴿ فحیوا بأحسن منها أو ردوها ﴾ جا ئێوە بەجوانتر لەو چاك و چۆنی لەباوەڕداران بکـەن، یان هەر هیـچ نەبێت وەکو خـۆی وەڵام بدەنەوە، واتە: ئەگەر ئەو گوتی: (السـلام علیکم) ئێوە لە وەڵامدا بڵێن: (وعلیکم السـلام ورحمة الله)، خۆئەگەر گوتی: (السلام علیکم ورحمة الله) ئێوە بڵێن: (وعلیکم السـلام ورحمـة الله وبرکاته). ﴿ إن الله کان على کل شئ حسیبا ﴾ بە ڕاستی خوا بەحسابی هەمووشتێك دەگاو لەگشت کەسـێك دەپرسێتەوەو پاداشتی هەموو کارێکیش ئەداتەوە ﴿ ٨٧: الله لاإلە إلا هو ﴾ کە ئەوخوا بەدەسەڵاتە خۆی نەبێ، هیچ پەرستراوێکی دیکە بەهەق نییە شیاوی پەرەستن بێت ﴿ لیجمعنکم إلى یوم القیامة لا ریب فیه ﴾ سـوێند بەخوا خۆی، ئێوە هەموو بۆ

ڕۆژی قیامەت -کەهاتنی هیچ گومانێکی تێدا نییە- کۆئەکاتەوە.

ئاگاداریـی: قورتوبی ئەڵێ: (وكل لام بعدهانون مشـددة، فهو لام القسـم) واتە: هەموو لامێك بچێتە سـەر هـەر كردارێك و (ن)ـی گـیراو بەدوایدا بێت، وەکو (ليجمعنكم) يان (لتبعين) بۆ سـوێند دەبـێ.﴿ ومـن أصدق مـن الله حديثـا ﴾ جاکێ لە خوا قسـەو گوفتاری ڕاستترە؟!.

دەبێ بەرامبەر دووڕوویەکرا بن:

ئیمامی (موسـلیم)لە (زەید)ـەوە(خوا لێیـان ڕازی بێت) ئەڵێت: پەیامبەر ﷺ لەگەڵ چەند کەسێکدا ڕۆیشت بۆ (ئوحود)، بەڵام هەر لـە ڕێگەدا گەلێکیان (وەك ئوبەی و هاوڕێکانی) گەڕانەوە، ئینجا لەبەرامبەرئەو کارەیەوە هاوەڵان بوونە دوو دەسـتە: دەستەیەکیان وتیـان: دەبێ جەنگیان لەگەڵ بکەین و بیانکوژین. دەسـتەیەکی تریان وتیـان: نابێ جەنگیان لەگەڵ بکەیـن، چونکە بەڕواڵەت برواداڕن! جاخوا فەرمووی: ﴿ ٨٨: فما لكم فی المنافقین فئتین ﴾ چیتانە (ئەی بڕواداران) سـەبارەت بەو دووڕووانە دوو دەسـتەن؟ بۆ بە تێکرا بڕیاری کوفریان نادەن ﴿ والله أركسـهم بما كسبوا ﴾ خـۆ خوا ژێرەو ژووری کـردوون و بەکافـر داینـاون، چونکە چاك ئەیانناسـێ، کەوابوو ئێوەش دوودڵ مەبن بەرامبەریان و بشـزانن کە کافرن و تۆڵەیان هەر کوشـتنە ﴿ أتريدون أن تهدوا من أضل الله ﴾ ئاخۆ کەسـێك خوا گومـڕای کردبێت، ئێوە دەتانەوێ ڕێی ڕاستینیشـان بدەن؟! ﴿ ومن يضلل الله فلن تجد له سـبيلا ﴾ خۆ دیارە هەرکەسێك خوا خۆی گومڕای بکات، هەرگیز ناتوانیت هیچ ڕێگەیـەك بۆ دەربازبوونی بدۆزیتەوە ﴿ ٨٩: ودوا لو تكفرون كما كفروا ﴾ دووڕووەکان ئـاوات ئەخوازن و ئەیانەوێ- وەك خۆیان خوانەناسـن، ئێوەش بێ باوەڕ بن و لەدین وەرگەڕێن ﴿ فتكونون سواء ﴾ ئەوسا هەموو وەك یەکتان لێ بێ و یەکسان بن لەگومڕاییدا ﴿ فـلا تتخـذوا منهم أولياء ﴾ جا ئێـوە دۆسـتایەتییان مەکەن ومەیانگرنە دۆسـت ﴿ حتى يهاجروا فی سبيل الله ﴾ تا لەڕێی خوا کۆچ دەکەن وبە باشیخۆیان یەکلا دەکەنەوە بۆ خوا ﴿ فإن تولوا ﴾ خۆ ئەگـەر ڕوویـان وەر چەرخاندو کۆچیان نەکـرد ﴿ فخذوهم واقتلوهـم حيث وجدتموهم ﴾ ئەوا ئێوەش لەهەر کوێ دەسـتتان کەوتن بیانگرن و بیانکوژن ﴿ ولا تتخذوا منهم وليا ولا نصيرا ﴾ و لەهیچ کامیشیان دۆست و یارمەتیدەر مەگرن، تا ئەوکاتە ئەوانیش لەمەککـە باردەکەن و پەیوەندییان بەوانـەوە ئەپچڕێ ﴿ ٩٠: إلا الذين يصلون إلى قوم بينكم وبينهم ميثاق ﴾ ئەو کەسانەیان نەبێ پەنا دەبەنە بەر تـیرەو هۆزێك کە پەیمانو بەڵێن لە نێوانتاندایە، واتـە: بوونەتە هاوپەیمانی هاوپەیمانتـان، لەکاتی وادا ئەوانیش وەك هاوپەیمانەکانتان خوێنیان پارێزراوەو نابێ لەگەڵیان بەجەنگ بێن ﴿ أو جاؤكم حصرت صدورهم أن يقاتلوكم أو يقاتلوا قومهم ﴾ یـان مەگەر ئەو کەسـانەی بە ناچاری هاتبنـە لاتان و دوودڵ بن لەگەڵتـان جەنگ بکەن، یان تووشـی خزم کوشـتن ببن، چوون

ٱللَّهُ لَآ إِلَٰهَ إِلَّا هُوَ لَيَجۡمَعَنَّكُمۡ إِلَىٰ يَوۡمِ ٱلۡقِيَٰمَةِ لَا رَيۡبَ فِيهِ
وَمَنۡ أَصۡدَقُ مِنَ ٱللَّهِ حَدِيثٗا ﴿٨٧﴾ ۞ فَمَا لَكُمۡ فِي ٱلۡمُنَٰفِقِينَ
فِئَتَيۡنِ وَٱللَّهُ أَرۡكَسَهُم بِمَا كَسَبُوٓاْۚ أَتُرِيدُونَ أَن تَهۡدُواْ مَنۡ
أَضَلَّ ٱللَّهُۖ وَمَن يُضۡلِلِ ٱللَّهُ فَلَن تَجِدَ لَهُۥ سَبِيلٗا ﴿٨٨﴾ وَدُّواْ لَوۡ
تَكۡفُرُونَ كَمَا كَفَرُواْ فَتَكُونُونَ سَوَآءٗۖ فَلَا تَتَّخِذُواْ مِنۡهُمۡ أَوۡلِيَآءَ
حَتَّىٰ يُهَاجِرُواْ فِي سَبِيلِ ٱللَّهِۚ فَإِن تَوَلَّوۡاْ فَخُذُوهُمۡ وَٱقۡتُلُوهُمۡ
حَيۡثُ وَجَدتُّمُوهُمۡۖ وَلَا تَتَّخِذُواْ مِنۡهُمۡ وَلِيّٗا وَلَا نَصِيرًا ﴿٨٩﴾
إِلَّا ٱلَّذِينَ يَصِلُونَ إِلَىٰ قَوۡمِۭ بَيۡنَكُمۡ وَبَيۡنَهُم مِّيثَٰقٌ أَوۡ جَآءُوكُمۡ
حَصِرَتۡ صُدُورُهُمۡ أَن يُقَٰتِلُوكُمۡ أَوۡ يُقَٰتِلُواْ قَوۡمَهُمۡۚ وَلَوۡ شَآءَ
ٱللَّهُ لَسَلَّطَهُمۡ عَلَيۡكُمۡ فَلَقَٰتَلُوكُمۡۚ فَإِنِ ٱعۡتَزَلُوكُمۡ فَلَمۡ يُقَٰتِلُوكُمۡ
وَأَلۡقَوۡاْ إِلَيۡكُمُ ٱلسَّلَمَ فَمَا جَعَلَ ٱللَّهُ لَكُمۡ عَلَيۡهِمۡ سَبِيلٗا ﴿٩٠﴾
سَتَجِدُونَ ءَاخَرِينَ يُرِيدُونَ أَن يَأۡمَنُوكُمۡ وَيَأۡمَنُواْ قَوۡمَهُمۡ كُلَّ
مَا رُدُّوٓاْ إِلَى ٱلۡفِتۡنَةِ أُرۡكِسُواْ فِيهَاۚ فَإِن لَّمۡ يَعۡتَزِلُوكُمۡ وَيُلۡقُوٓاْ إِلَيۡكُمُ
ٱلسَّلَمَ وَيَكُفُّوٓاْ أَيۡدِيَهُمۡ فَخُذُوهُمۡ وَٱقۡتُلُوهُمۡ حَيۡثُ
ثَقِفۡتُمُوهُمۡۚ وَأُوْلَٰٓئِكُمۡ جَعَلۡنَا لَكُمۡ عَلَيۡهِمۡ سُلۡطَٰنٗا مُّبِينٗا ﴿٩١﴾

هـەروەك لەگەڵتـان نین، دوژمنایەتیشـتان ناکەن، جـا کەوابوو خەڵکانی ئاوا مەکەنە دوژمن ولەگەڵیان بە جەنگ مەیەن، باهەربە بێ لایەن بمێننەوە ﴿ ولو شاء الله لسلطهم عليكم فلقاتلوكم ﴾ خۆ ئەگەر خوا ویسـتبای زاڵی دەکردن بەسەرتاناو بەجەنگ دەهاتن لە گەڵتاندا، بەڵام وا ئێسـتا خوا دڵی ڕاگرتـوون ونایانەوێ لەگەڵتان نەیـار بن ﴿ فإن اعتزلو كم ﴾ جا کە ئـەوان خۆیان لاداوە لێتان ﴿ فلـم يقاتلوكم ﴾ و جەنگیان لەگـەڵ نەکردوون ﴿ وألقوا إليكم السـلم ﴾ وبۆ خۆیان ڕێ و ڕێبازی ئاشـتییان گرتۆتە بەر ﴿ فما جعل الله لكم عليهم سبيلا ﴾ خواش هیچ ڕێگەیەکی نەداوە بە ئێوە دەسیان بۆ بەرن و جەنگیان لەگەڵ بکەن ﴿ ٩١: ستجدون أخرين يريدون أن يأمنوكم ﴾ بە تەئکید بڕێتریانتان دەسـت دەکەوێ، ئەیانـەوێ ئێـوە ئەمین بکەن و ترسـیان نەبێ لێتـان ﴿ ويأمنوا قومهم ﴾ و قەوم هۆزەکەشیان ئەمین بکەن و لێیان نەترسن، ئەوسا ئەگەر ئێوە سەرکەوتن بەسـەر موشریکەکاندا دەڵێن: ئێمە لەگەڵ

ئێوەین! کاتێکیش موشـریکەکان بەسەر ئێوەدا زاڵ بوون دەچنەوە لای قەوم و هۆزی خۆیان و لەگەڵ ئەوان دەبن و بتان دەپەرستن ﴿ كلما ردوا إلى الفتنة أركسوا فيها ﴾ ئەوسا هەرکاتێکیش بۆیان بکرێت، بێ سێ و دوو دەچنەوە ناو شیرك وبێ دینییەکەی خۆیان ﴿ فإن لم يعتزلوكم ﴾ جائەگەر لە بەدفەری و ئاژاوە

وَمَا كَانَ لِمُؤْمِنٍ أَن يَقْتُلَ مُؤْمِنًا إِلَّا خَطَـًٔا ۚ وَمَن قَتَلَ
مُؤْمِنًا خَطَـًٔا فَتَحْرِيرُ رَقَبَةٍ مُّؤْمِنَةٍ وَدِيَةٌ مُّسَلَّمَةٌ إِلَىٰٓ
أَهْلِهِۦٓ إِلَّآ أَن يَصَّدَّقُوا۟ ۚ فَإِن كَانَ مِن قَوْمٍ عَدُوٍّ لَّكُمْ
وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَتَحْرِيرُ رَقَبَةٍ مُّؤْمِنَةٍ ۖ وَإِن كَانَ
مِن قَوْمٍۭ بَيْنَكُمْ وَبَيْنَهُم مِّيثَـٰقٌ فَدِيَةٌ مُّسَلَّمَةٌ
إِلَىٰٓ أَهْلِهِۦ وَتَحْرِيرُ رَقَبَةٍ مُّؤْمِنَةٍ ۖ فَمَن لَّمْ يَجِدْ
فَصِيَامُ شَهْرَيْنِ مُتَتَابِعَيْنِ تَوْبَةً مِّنَ ٱللَّهِ ۗ وَكَانَ
ٱللَّهُ عَلِيمًا حَكِيمًا ﴿٩٢﴾ وَمَن يَقْتُلْ مُؤْمِنًا
مُّتَعَمِّدًا فَجَزَآؤُهُۥ جَهَنَّمُ خَـٰلِدًا فِيهَا وَغَضِبَ
ٱللَّهُ عَلَيْهِ وَلَعَنَهُۥ وَأَعَدَّ لَهُۥ عَذَابًا عَظِيمًا ﴿٩٣﴾ يَـٰٓأَيُّهَا
ٱلَّذِينَ ءَامَنُوٓا۟ إِذَا ضَرَبْتُمْ فِى سَبِيلِ ٱللَّهِ فَتَبَيَّنُوا۟ وَلَا تَقُولُوا۟
لِمَنْ أَلْقَىٰٓ إِلَيْكُمُ ٱلسَّلَـٰمَ لَسْتَ مُؤْمِنًا تَبْتَغُونَ
عَرَضَ ٱلْحَيَوٰةِ ٱلدُّنْيَا فَعِندَ ٱللَّهِ مَغَانِمُ كَثِيرَةٌ ۚ
كَذَٰلِكَ كُنتُم مِّن قَبْلُ فَمَنَّ ٱللَّهُ عَلَيْكُمْ
فَتَبَيَّنُوٓا۟ ۚ إِنَّ ٱللَّهَ كَانَ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرًا ﴿٩٤﴾

نانەوە خۆیان لانەدا لێتان ﴿ ويلقوا إليكم السلم ﴾ و پێشـنیازی ئاشـتی و ملکەچیشـیان دەرنەبڕی بۆتان، واتە: ڕێگای ئاشتییان نەگرتە بەر ﴿ ويكفوا أيديهم ﴾ و دەستیشیان لەکوشتن و بڕینتان هەڵنەگرت ﴿ فخذوهم واقتلوهم حيث ثقفتموهم ﴾ ئەوسـا ئێوەش لەهەر جێگایەکدا دەسـتتان بەسـەریاندا زاڵ بوو بیانگرن ودیلیان بکەن، خۆ ئەگەر دەسـتدرێژی کاریش بوون بیانکوژن ﴿ وأولئكم جعلنا لكم عليهم سلطانا مبينا ﴾ بۆ ئەوانەی وا دژایەتیتان دەکەن، دەسەڵاتمان پێتانداوە -لەبەرئەو خیانەت و گزیکاریەیان- ئێوەش دژایەتییان بکەن و چۆن بۆتان گونجا بیانکوژن. ﴿ ٩٢: وما كان لمؤمـن أن يقتل مؤمنا ﴾ ڕێنەدراوە هیچ باوەڕدارێك باوەڕدارێکی دیکە بکوژێت، بۆیە ئەوهەموو وردەکاری و (ئیحتیات)ـەشـکراوە ﴿ إلا خطأ ﴾ بەخەتا وبە هەڵە نەبێت، ئەگینا کوشـتنی موسڵمان -بـە ناهـەق- هەرگیـز ڕەوا نییـە ﴿ ومن قتل مؤمنـا خطأ ﴾ و هەرکەسـێك مرۆڤێکی باوەڕداری بەهەڵە کوشت، دەبێ لە تۆڵەیدا دوو شـت ئەنجام بدات ﴿ فتحريـر رقبة مؤمنة ﴾ یەکەم: ئازاد کردنـی کۆیلەیەکی باوەڕدار، چونکـە گوناهێکی گەورەی کردووە ﴿ ودية مسـلمة إلى أهله ﴾ دووەم: خوێنێك بە کەس وکارەکەی بـدرێ ﴿ إلا أن يصدقوا ﴾ مەگەر بیکەنە سـەدەقەو ببیبەخشـن. ﴿ فـإن كان من قوم عدو لكم ﴾ خۆ ئەر کوژراوەکە لە تیرەیەکی خوانەناسـی دوژمنتان بوون ﴿ وهو مؤمن ﴾ وموسـڵمانیش بوو، ئەوا یەك شـتی دەکەوێتە سەر، وەکو دەفەرموێ: ﴿ فتحرير رقبة مؤمنة ﴾ بەندەیەکی باوەڕدار ئـازاد بکات، واتە: خوێنی نادرێ ﴿ وإن كان مـن قـوم بينكم وبينهم ميثـاق ﴾ خۆئەگەر ئەومرۆڤە ئیماندارە کوژراوە لە تیرەیەکی خوانەناسی سوێندخۆرو هاوپەیمانتان بوو ﴿ فدية مسلمة إلى أهله ﴾ ئەبێ تۆڵەی خوێنەکەی بە میرات بـەری کوژراوەکە بدرێ ﴿ وتحرير رقبة مؤمنـة ﴾ و بەندەیەکی بڕواداریـش ئازاد بکا ﴿ فمن لم يجد ﴾ جا هەرکەسـێك بەندەی دەسـت نەکـەوت، واتە: توانای کڕینی نەبـوو، یان هەر بەندە نەمابوو، وەکو ئێستا ﴿ فصيام شهرين متتابعين ﴾ ئەوە دوو مانگی ڕەبەق لەسـەر یەك بێوچان بەرۆژوو دەبێ، مەگەر نەخۆش بێت ﴿ توبة من الله ﴾ تا خوا پەشـیمانی لەبکوژەکە وەرگرێ ﴿ وكان الله عليما حكيما ﴾ وخواش زانای کاردروسـتە،ئەزانێ چ بڕیارێك چاکە بۆ ئادەمیزاد.

کوشتنی موسلمانێ بە ئەنقەس تۆڵەی جەحەنەمە بەردەوام:

﴿ ٩٣: ومن يقتل مؤمنا متعمدا ﴾ وهەرکەسێك بەدەستی ئەنقەست مرۆڤێکی خاوەن باوەڕ بکوژێ ﴿ فجزاؤه جهنم خالدا فيها ﴾ سـزاو تۆڵەی هەر دۆزەخەو بەهەتاهەتاییش تێیدا ئەمێنێتەوە ﴿ وغضب الله عليـه ولعنـه ﴾ غەزەب و تووڕەییخوا لە سـەرەو نفرینیشـی لێکردووە ﴿ وأعد له عذابا عظيما ﴾ و سزایەکی گەورەو قورسیشی بۆئامادە کردووە.

ڕێنماییەکانی ئایەتی (٩٢-٩٣):

١) مرۆڤی خاوەنباوەڕ، هەرگیز ناتوانێ بەدەس ئەنقەسـت کەسێکیباوەڕدار بەناهەق بکوژێ.

٢) تۆڵەی کوشتنی مرۆڤ بەهەڵە: ئازادکردنی بەندەیەکی بـاوەڕدارە، دەبـێ خوێنەکەیشی بـدرێ بەکـەس و کارەکەی.

٣) ئەگـەر کوژراوەکـە لەهۆزێ بـوو پەیمانیـان لە گەڵ مۆرکرابـوو، دەبێخوێـن بە کەسوکارەکەی بـدرێ و، بەندەیەکیش ئازاد ئەکرێ.

٤) ئەگەر کوژراوەکە موسڵمان بوو، بەڵام سەربە هۆزێکی کافرو دژوار بوو، بۆ ئەوە تەنیا بەندیەك ئازاد دەکرێت.
واتە: خوێنیان پێنادرێ.
٥) هەرکەسێ بەندەی دەس نەکەوت، دەبێ دوومانگی رەبەق -بە دوای یەکدا- بەرۆژوو بێ.
٦) کوشتنی دەس ئەنقەست: یا تۆڵەو (قیصاص)ی لێ وەردەگیردرێ، یان بە تەنیا خوێنی دەدرێ، خۆئەگەر کەس و کارەکەی هیچ کامێکیان ئەنجام نەدا بۆ کەس وکاری کوژراوەکە، ئەوا خوا لە قیامەتدا پاداشتی دەداتەوەو بۆخۆیشی کارێکی باشیکردووە.

کە چوونە جیهاد هەموو شتێ لێک بدەنەوە:

ئیمامی (بوخاری) دەڵێ: کابرایەکی دەوڵەمەند باوەڕی هێناو، موسڵمانەکانیش بێ ئاگابوون لێی، جاکاتێ هات و سڵاوی لێکردن، ئەوان وتیان: ئەمە بۆئەوە سڵاو ئەکا ئێمە نەیکوژین و، مەڕ ومالاتەکەی بپارێزێ، بۆیە لێیان قەبووڵ نەکردو کوشتیان!! جا ئەم ئایەتە هات وفەرمووی: ﴿ ٩٤: يا أيها الذين آمنوا إذا ضربتم فى سبيل الله ﴾ ئەی ئەو کەسانەی باوەڕتان هێناوە! کاتێ لەبەر ڕێی خوا دەچنە جیهاد، یان هەرکارێکی تر دەکەن ﴿ فتبينوا ﴾ بەباشی بکۆڵنەوە لەو خەڵکەی پێیان ئەگەنو لەخۆتانەوە بە کافریان دامەنێن ومەیانکوژن ﴿ ولا تقولوا لمن ألقى إليكم السلام لست مؤمنا ﴾ وئەوکەسە داوای ئاشتی دەکاو دەیەوێ فەرمانبەردار بێ، ئێوە پێی مەڵێن: ئیماندار نیت. ﴿ تبتغون عرض الحياة الدنيا ﴾ دەتانەوێ بەوە سامان و داراییەکی ژیانی دونیا بەدەست بخن ﴿ فعندالله مغانم كثيرة ﴾ خۆ بەلای خواوە غەنیمەتێکی زۆر وفراوان هەیە ﴿ كذلک كنتم من قبل ﴾ ئێوەیش -بەر لەمە- هەر ئاوا بوونو ئیمان هێنانتان هەر بەو شێوە بوو لێیشتان وەرگیرا ﴿ فمن الله عليكم ﴾ جاخوا بەبەزەیی خۆی ڕێزی گرتن و منەتی نایە سەرتان و دینی خۆی سەرخست و، ئێوەش ئیمانی خۆتانتان دەربڕی ﴿ فتبينوا ﴾ جا بۆجارێکیتر پێیان دەڵێتەوە: لە کارەکانتان بکۆڵنەوە ئەوسا ئەنجامیان بدەن. واتە: پەلە مەکەن لەبڕیاردا وردو لە سەرخۆبن ﴿ إن الله كان بما تعملون خبيرا ﴾ بەڕاستی خوا هەمیشە لەوکارو کردەوە دەیکەن بەئاگایەو، هەر بە پێی ئەوەش پاداشت وتۆڵەتان ئەداتەوە.

ڕێنمایەکانی ئایەتی (٩٤):

١) دەبێ بۆ جیهاد ڕێگەی دوورو درێژ ببڕی.
٢) دەبێ لەو شتانە بکۆڵینەوە کە کردنیشیان بەهەڵە زیانێکی گەورەی لێ دەوەشێتەوە.
٣) وەرگرتنی پەندو ئامۆژگاری لەڕووداوەکان.

لَّا يَسْتَوِي الْقَاعِدُونَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ غَيْرُ أُولِي الضَّرَرِ وَالْمُجَاهِدُونَ
فِي سَبِيلِ اللَّهِ بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنفُسِهِمْ ۚ فَضَّلَ اللَّهُ الْمُجَاهِدِينَ بِأَمْوَالِهِمْ
وَأَنفُسِهِمْ عَلَى الْقَاعِدِينَ دَرَجَةً ۚ وَكُلًّا وَعَدَ اللَّهُ الْحُسْنَىٰ ۚ وَفَضَّلَ اللَّهُ
الْمُجَاهِدِينَ عَلَى الْقَاعِدِينَ أَجْرًا عَظِيمًا ﴿٩٥﴾ دَرَجَاتٍ مِّنْهُ وَمَغْفِرَةً
وَرَحْمَةً ۚ وَكَانَ اللَّهُ غَفُورًا رَّحِيمًا ﴿٩٦﴾ إِنَّ الَّذِينَ تَوَفَّاهُمُ الْمَلَائِكَةُ
ظَالِمِي أَنفُسِهِمْ قَالُوا فِيمَ كُنتُمْ ۖ قَالُوا كُنَّا مُسْتَضْعَفِينَ فِي الْأَرْضِ ۚ
قَالُوا أَلَمْ تَكُنْ أَرْضُ اللَّهِ وَاسِعَةً فَتُهَاجِرُوا فِيهَا ۚ فَأُولَٰئِكَ مَأْوَاهُمْ
جَهَنَّمُ ۖ وَسَاءَتْ مَصِيرًا ﴿٩٧﴾ إِلَّا الْمُسْتَضْعَفِينَ مِنَ الرِّجَالِ
وَالنِّسَاءِ وَالْوِلْدَانِ لَا يَسْتَطِيعُونَ حِيلَةً وَلَا يَهْتَدُونَ سَبِيلًا ﴿٩٨﴾
فَأُولَٰئِكَ عَسَى اللَّهُ أَن يَعْفُوَ عَنْهُمْ ۚ وَكَانَ اللَّهُ عَفُوًّا غَفُورًا ﴿٩٩﴾
۞ وَمَن يُهَاجِرْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ يَجِدْ فِي الْأَرْضِ مُرَاغَمًا كَثِيرًا وَسَعَةً ۚ
وَمَن يَخْرُجْ مِن بَيْتِهِ مُهَاجِرًا إِلَى اللَّهِ وَرَسُولِهِ ثُمَّ يُدْرِكْهُ الْمَوْتُ
فَقَدْ وَقَعَ أَجْرُهُ عَلَى اللَّهِ ۗ وَكَانَ اللَّهُ غَفُورًا رَّحِيمًا ﴿١٠٠﴾ وَإِذَا ضَرَبْتُمْ
فِي الْأَرْضِ فَلَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ أَن تَقْصُرُوا مِنَ الصَّلَاةِ إِنْ خِفْتُمْ
أَن يَفْتِنَكُمُ الَّذِينَ كَفَرُوا ۚ إِنَّ الْكَافِرِينَ كَانُوا لَكُمْ عَدُوًّا مُّبِينًا ﴿١٠١﴾

موسڵمانی جەنگاوەرو دانیشتوو کەی وەک یەکن:

پێشەوا (بوخاری) لە(بە راء)ـەوە دەگێڕێتەوە: کاتێ کەئایەتی: (لايستوى القاعدون من المؤمنين..) هاتەخوارێ، پێغەمبەرﷺ (زەید)ی بانگکرد تابۆی بنوسێ، ئەویش دەفەی شانی حەیوانێکی هێناو ئایەتەکەی لەسەر نووسی، پاشان کورەکەی (ئومی مەکتوم) هات و سکاڵای نابینایی خۆی کردو رایگەیاند کە لە بەر نابینایی ناتوانێ بچێت بۆ جیهاد، دەبێ چارەی چی بێت، ئەوجا بەشەکەی تری هات و فەرمووی: (..غير اولى الضر..). ﴿٩٥: لايستوى القاعدون من المؤمنين غير أولى الضرر والمجاهدون فى سبيل الله بأموالهم وأنفسهم ﴾ واتە: ئەو دانیشتووە برواداران‌ە -جگە لەوانەیان نوقوستانن- و موجاهیدانێ کە بەماڵ و بەگیانیان لەڕێی خوادا تێدەکۆشن یەکسان نین، واتە: کەسێك لە گۆرەپاندا بێو جیهاد بکات، لەگەڵ کەسێکیدانیشتوودا یەکسان

نین، مەگەر ئەو دانیشتووە عوزرێکی شەرعی هەبێت، وەك شەلی و کوێریی وهەر ناتەواوییەکی تر، یان فەرماندەکەی مۆڵەتی دابێت وگۆرەپانی جێ هێشتبێت. بەڵێ لەم جێگایەدا فەزڵی هەندێ لە موجاهیدانی بەسەرهەندێکی دیکەدا نەداوەو، سەرجەم چوونییەك باسیان دەکا، بەڵام لە سوورەتی (حەدید: ۱۰)دا بە ڕاشکاوی دەبینرێ کە هەندێکیان فەزڵیان هەیە بەسەر هەندێکی‌تریاندا، وەك دەفەرموێ: (لا یستوی منکم من أنفق من قبل الفتح وقاتل أولئک أعظم درجة من الذین أنفقوا من بعد وقاتلوا وکلا وعد الله الحسنی). ﴿ فضل الله المجاهدین بأموالهم وأنفسهم علی القاعدین درجة ﴾ ئەوموجاهیدانەی کە بەماڵ وبە گیانیان جیهاد دەکەن، خوا بە پلەیەك فەزڵی داون بە سەر دانیشتواندا، تەنانەتی بەسەر ئەوانەشدا بیانوویان هەیە، یان مۆڵەت دراون. بەڵێ.. ئەو کەسەی ئامادەیی جیهادی هەیەو، بیانوویەك دەستی دەگرێو بۆی ناگونجێت،لای خوا هەر بەموجاهید ئەدرێتە قەڵەم، بەڵام ئەڵبەتە وەك ئەو موجاهیدە نییە کە بەسامان و بەگیان لەگۆرەپاندایە ﴿ وکلا وعدالله الحسنی ﴾ وخوا بەڵێنی پاداشتی بەرزو بەنرخ و چاکی داوە بەهەر دوولایان– واتە: بە خەڵکانی‌دانیشتووی بە بیانووو، موجاهیدی نای گۆرەپان ﴿ وفضل الله المجاهدین علی القاعدین أجر عظیما ﴾ وخوا بەکرێ و مزەیەکی مەزن فەزڵی موجاهێدانی داوە بەسەر خاڵکانی دانیشتوودا ﴿ ۹٦: درجات منه ﴾ ئەویش چەندین پلەیە بە فەزڵی خۆی ﴿ ومغفرة ورحمة ﴾ هاورێ لەگەڵ لیبووردن و میهرەبانی ﴿ وکان الله غفورا رحیما ﴾ وخوا هەمیشە لێبووردەی میهرەبانە، بیانووو پۆزش لە بیانووداران وەرئەگرێ و،پاداشی کۆشەران فراوان دەکات.

نابێ لەناو موشریکاندا دانیشی:

پێشەوا (بوخاری) لە(ئیبن عەبباس)ـەوە دەگێرێتەوە: کە هەندێ لە موسڵمانان بە هۆی ماڵ و سەروەتیانەوە لە مەککە کۆچیان نەکردو، گەلێ جار دەبوونە مایەی زۆربوون وقەرەڵەباڵغکردنی هۆزی بێباوەران لە برامبەر هێزی پێغەمبەرەوە ﷺ هەندێ جاریش بێ باوەرەکان بەزۆر دەیانبردن بۆ گۆرەپانی جەنگ و دەشکوژرا، ئینجا خوای‌کارزان ئەم ئایەتەی ناردو فەرمووی: ﴿ ۹۷: إن الذین توفاهم الملائکة ظالمی أنفسهم ﴾ بێگومان ئەوانەیان کە فریشتە گیانی‌کێشان، لەکاتێکدا ناهەقییان لەخۆیان کرد، چونکە (دار الشرك)یان بەجێ نەهێشت و کۆچیان نەکرد بۆ نیشتمانی ئیمان (مەدینە) ﴿ قالوا فیم کنتم ﴾ بەر لەوە ئەڵێن: باشە ئێوە لەکوێ‌بوون، بۆچی لێرە کۆچتان نەکردو لەگەڵ موشریکەکاندا مانەوە؟! ﴿ قالوا کنا مستضعفین فی الأرض ﴾ ئەڵێن: ئێمە لەو وڵاتەی مەککەدا بێ دەوسەڵات و لاواز کرابووین، نەمان دەتوانی بۆهیچ لایە کۆچ بکەین و بەناچاری هەر لەوشوێنە ماینەوە ﴿ قالوا ألم تکن أرض الله واسعة ﴾ فریشتەکان ئەڵێن: ئایا زەویی خوا فراوان و ئاواڵە نەبوو ﴿ فتهاجروا فیها ﴾ تا لەوێ کۆچ بکەن و برۆنە جێگایەکی ترو، بە ئازادانە خوا پەرستی خۆتانتان کردبا؟ ﴿ فأولئک مأواهم جنهم وساءت مصیرا ﴾ جا لە قیامەتدا ئەنواو جێگایان جەحەننەمەو، ئەویش چارەنووسێکی‌ناڵەبارو خراپە ﴿ ۹۸: إلاالمستضعفین من الرجال والنساء والولدان ﴾ ئەو پیاوو ژنو منداڵانە نەبێ ﴿ لایستطیعون حیلة ﴾ کە توانای هیچ خۆدەربازکردنێکیان نییە ﴿ ولا یهتدون سبیلا ﴾ وشارەزای رێگەش نین ورێ دەرناکەن ﴿ ۹۹: فأولئک عسی الله أن یعفو عنهم ﴾ جا بێگومان خوا لەوانە ئەبوورێ ﴿ وکان الله عفوا غفورا ﴾ وخوا هەمیشە گوناە پۆشی لێبووردەیە، لەخاوەن بیانوانیش بیانوو وەردەگرێت.

رێنماییەکانی ئایەتی (۹٥-۹٦):

١) فەزڵی موجاهید بەسەر ئەو کەسانەدا جیهاد ناکەن ودانیشتوون حەتمیە.

٢) بروادار‌ی خاوەن پۆزش و بەبیانوو، کرێ و مزەی موجاهیدانی گۆرەپانیان هەیە، بەمەرجێ توانایان نەبووبێ بچنە غەزاو لەدڵیشەوەحەزیان لێ‌کردبێ،پێغەمبەریش ﷺ کاتێ موسڵمانەکان لەغەزای (تەبوك) بوون و هەندێ هاوەڵان بە هۆی نەخۆشیەوە جێمابوون لەوبارەیەوە فەرمووی: ((إن بالمدینة رجالا ماقطعتم وادیا، ولا سرتم مسیرا إلا کانوا معکم حبسهم المرض)) (بوخاری). واتە: پیاوگەلێ لەمەدینەدا بە هۆی نەخۆشیەوە جێ‌ماون، دڵنیابن ئێوە هەرشیوو دۆڵێ دەبرن ئەی موجاهیدان! ئەوانە شەریك وهاوبەشتانن. بەڵام لەگەڵ ئەمەشدا موجاهیدانی فیعلی‌سەر گۆرەپان، پلەی تایبەتی خۆیانیان هەیە.

کۆچ بکە بۆ خوا، دەکەویتە فەرحانەوە:

﴿ ۱۰۰: ومن یهاجر فی سبیل الله ﴾ هەرکەسێك لەبەردینی خوا لە زێدی خۆی کۆچ بکات ﴿ یجد فی الأرض مراغما کثیرا وسعة ﴾ لەو وڵاتەدا کە بۆی دەچێ گەلێ جێگاو شوێنی باشی حەوانەوەی بۆدەبێ و دەکەوێتە فەرەحانییەوە. (تەبەری) لە(ئیبن عەبباس)ـەوە دەگێرێتەو دەڵێت: کاتێ ئایەتی: (إن الذین توفاهم

الملائکـة..) هاتەخوارێ، پیاوێك لە مەککەدا بەهۆیەنەخۆشـیەوە نەیتوانیبـوو کۆچ بکا، جا لەترسـیئەوە کە لـە (دار الکفر)دایە، بەخزم و کەس وکارەکەی وت: تکاتان لێدەکەم بەزوویی لەمەککە بمبەنـە دەرێو.. بەرەو مەدینە بـە رێم بکەن، لە ریوایەتێکیتردا هاتووە: بەرێکـەوت بۆ مەدینە، بەڵام پێش ئەوە بە پێغەمبەر ﷺ بگا لە مەدینە، لەرێگادا گیانی سپارد، جا لەوبارەیەوە ئەم ئایەتە هاتــە خوارێ وفەرمووی: ﴿ ومن یخرج من بیته مهاجرا إلی الله و رسوله ﴾ و هەرکەسێك لەماڵی خۆی دەرچێو کۆچ بکا بۆلای خواو پەیامبەرەکــەی ﷺ ﴿ ثم یدرکه الموت ﴾ پاشــان لە رێدا مردنی پێگەیشــت، پێش ئەوەی بگاتە ئەو جێگایەی بۆی دەچێ ﴿ فقد وقع أجره علی الله ﴾ ئەوە بێگومان پاداشــی کەوتۆتە ســەرخواو مسـۆگەر دەبێت ﴿ وکان الله غفورا رحیما ﴾ وخوایش هەمیشـە تاوانپۆشی میهرەبانە.

رێنماییەکانی ئایەتی (٩٧-١٠٠):

١) هەرکات بروادارانی رێیو شوێنی خواپەرستیان لێبەسرا، دەبێ لـەو جێگایە هیجرەت بکا بـۆ وڵاتێکیتر کەبتوانێ لەوێ بەئازادانە خواپەرستی بکات.

٢) مانــەوە لــە (دارالکفـر)و هیجرەت نەکـردن تێیدا، بە گوناحی گەورە دانراوە.

٣) کەسێك جیهادی لە کۆڵ بکەوێ، هەر ئاوا هیجرەتیشی لەسەر لادەچێ.

٤) کەســێ لەماڵ دەرچووو پاشــان لە رێگــادا مرد، ئەوە پاداشــی کامڵی هەیە، (ئیبن عەبباس) ئــەڵێ: (زەمورەی کــوری جوندوب) کۆچی کرد بــۆ لای پێغەمبەر ﷺ بەڵام بەر لەوە بگات لای لەرێگەدا مرد، ئەوسـا ئایەتی: (ومن یخرج مــن بیته..) هات. کۆچ ئەوەیە کە: لەشـارو ئاوایی کافرەکانەوە کەســێ بچیت بۆ وڵات و ئاوایی موسڵمانان، دیـارە ئەم کۆچــەش بەفــەرز دانــراوە. بـۆ بارکردنیش هۆگــەلی هەیــە، بــۆ نموونــە: ئیمامی(مالیك) ئــەڵێ: لە هەرجیگایەك جنێو بە(سەلەف) و پێشینانمان بدرێ، نابێ لەوجێگایە دابنیشی.

٥) لـە هەر وڵاتــێ حەرامخۆریی زاڵ بوو بەسـەر حەڵاڵ خۆریدا هیجرەت پێویستە.

٦) هــەر موسـڵمانێ لەخـۆی، یـا لەمــاڵ و منـداڵو شەرەفیدەترسا، دەبێهیجرەت بکات.

٧) هــەر وڵاتێـك زانایەکـی وای تێـدا نەبێ شـارەزای ئەحکامەکانیدینی خوابێت، پێویستە لەوێ دەرچێ.

کورتکردنەوەی نوێژەکان:

﴿ ١٠١: وإذا ضربتـم فـی الأرض فلیس علیکـم جناح أن تقصروا مــن الصلاة ﴾ کاتێ بە ســەفەر چوون بەوڵاتــدا -بۆ جیهاد، یان بــۆ بازرگانی- ئەوە لە حاڵی وادا هیچ گوناهێکتان لەســەر نابێ، کــە نوێژە چوار رکاتیەکان کورت بکەنــەوە ﴿ إن خفتم أن یفتنکم الذین کفروا ﴾ ئەگەر ترستان بوو بێباوەڕەکان تووشی پیلانێکتان بکــەن: (بتانکوژن، بتانگرن ئازارتان بدەن). جا بۆ دوایی خەڵکە موسـڵمانەکە هاتنە لای پێشــەوا (عومەر) ﷺ وتیان: خۆ ئێسـتا ترسمــان نەماوە، ئاخۆ هەر ئەتوانین نوێــژەکان کورت بکەینەوە؟ ئەویش فەرمووی: منیش هەمان پرسـیارم لە پەیامبەر ﷺ کردو لە وەڵامــدا فەرمووی ((صدقة تصدق الله بها علیکــم فأقبلوا صدقتة)) (پێشــەوا ئەحمەد). واتە: ئەوە ســەدەقەومیهرەبانییەکی خوابوو لــە گەڵ ئەم ئوممەتەدا کردی، دەسـا ئێوەش لێــی وەرگرن، بێ لەمەیــش لــەو ســەردەمەدا زۆرینەی خەڵــك دەچوونە ســەفەر بەمەبەستیخۆپاراسـتن وخۆحەشـاردان لە کافرەکان وخۆدزینەوە لــە جیهاد، بۆیــە ترس لە کافران، دەکاتە هــۆی کورتکردنەوەی نوێــژەکان، جا بۆیــە پێچەوانەکەی وەرناگـیرێ، واتە: هەرکە ترســەکە نەما، نوێژەکــەش کورت نەکرێتەوە، بــۆ بەڵگەی ئەمە ئوسولییەکان دەڵێن: (والمنطوق إذا خرج مخرج الغالب، أوعلیحادثة فلا مفهوم له، کقوله تعالی: (ولا تکرهوا فتیاتکم علیالبغاء إن أردن تحصنــا..). ﴿ إن الکافریــن کانوا لکم عدوا مبینا ﴾ بەڕاستی بێ باوەڕان هەمیشە بە ئاشکرا دوژمنتانن.

نوێژی ترس و شێوەی کردنەکەی:

(ئیبن کەسـیر) لە (ئەبــوو عەییاش)ـەوە -کەپێشـەوا (ئەحمەد، حاکــم، ئیبن جەریــر) ریوایەتی دەکــەن- ئەگێرێتــەوە و ئەڵێ: لەگەڵ پەیپامبەری خوادا ﷺ لە (عوسـفان) دا نوێژی نیوە رۆمان دەکرد، بێ باوەڕەکانیش بە ســەرۆکایەتی (خالیدی کوری وەلید) لەبــەر دەممماندا (لەلای رووگــەوە) بوون، جا کــە دیتیان وائێمە خەریکی نوێژین وتیان: خوزگە هەر ئێسـتا بەیەکدەسـت دەماندا بەسـەریاندا!! پاشـان وتیان: خۆ بەینێکی تر کاتی نوێژی تریان دێت، خۆ ئاشـکرایە کەموسڵمانەکان نوێژیان لەخۆیان و لە ماڵ و منداڵیان خۆش تردەوێ، (عەییاش) دەڵێ: لە نێوان نوێژی نیوە ڕۆو عەسردا (جوبریل) ئەم ئایەتەیهێناو فەرمووی: ﴿ ١٠٢: وإذا

كنت فيهم فأقمت لهم الصلاة ﴾ کاتێ لەناوهاوەڵانتدا بوويت ئەی پێغەمەر! ﷺ واتە: لەسەفەردا، ئینجا ویستت نوێژی بەکۆمەڵیان بۆ بکەیت و، کاتێ ڕووبەڕووبوونەوەش بوو لەگەڵ کافراندا ﴿ فلتقم طائفة منهم معك ﴾ با دەستەیەکیان لەگەڵت هەڵسن ونوێژ دابەستن، ئەوانی تریشیان لەڕووی دوژمن ڕابووەستن، واتە:

وَإِذَا كُنتَ فِيهِمْ فَأَقَمْتَ لَهُمُ ٱلصَّلَوٰةَ فَلْتَقُمْ طَآئِفَةٌ
مِّنْهُم مَّعَكَ وَلْيَأْخُذُوٓا۟ أَسْلِحَتَهُمْ فَإِذَا سَجَدُوا۟ فَلْيَكُونُوا۟
مِن وَرَآئِكُمْ وَلْتَأْتِ طَآئِفَةٌ أُخْرَىٰ لَمْ يُصَلُّوا۟
فَلْيُصَلُّوا۟ مَعَكَ وَلْيَأْخُذُوا۟ حِذْرَهُمْ وَأَسْلِحَتَهُمْ ۗ وَدَّ ٱلَّذِينَ
كَفَرُوا۟ لَوْ تَغْفُلُونَ عَنْ أَسْلِحَتِكُمْ وَأَمْتِعَتِكُمْ فَيَمِيلُونَ
عَلَيْكُم مَّيْلَةً وَٰحِدَةً ۚ وَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ إِن كَانَ بِكُمْ
أَذًى مِّن مَّطَرٍ أَوْ كُنتُم مَّرْضَىٰٓ أَن تَضَعُوٓا۟ أَسْلِحَتَكُمْ ۖ
وَخُذُوا۟ حِذْرَكُمْ ۗ إِنَّ ٱللَّهَ أَعَدَّ لِلْكَٰفِرِينَ عَذَابًا مُّهِينًا ﴿١٠٢﴾
فَإِذَا قَضَيْتُمُ ٱلصَّلَوٰةَ فَٱذْكُرُوا۟ ٱللَّهَ قِيَٰمًا وَقُعُودًا وَعَلَىٰ
جُنُوبِكُمْ ۚ فَإِذَا ٱطْمَأْنَنتُمْ فَأَقِيمُوا۟ ٱلصَّلَوٰةَ ۚ إِنَّ ٱلصَّلَوٰةَ
كَانَتْ عَلَى ٱلْمُؤْمِنِينَ كِتَٰبًا مَّوْقُوتًا ﴿١٠٣﴾ وَلَا تَهِنُوا۟
فِى ٱبْتِغَآءِ ٱلْقَوْمِ ۖ إِن تَكُونُوا۟ تَأْلَمُونَ فَإِنَّهُمْ يَأْلَمُونَ كَمَا
تَأْلَمُونَ ۖ وَتَرْجُونَ مِنَ ٱللَّهِ مَا لَا يَرْجُونَ ۗ وَكَانَ ٱللَّهُ عَلِيمًا
حَكِيمًا ﴿١٠٤﴾ إِنَّآ أَنزَلْنَآ إِلَيْكَ ٱلْكِتَٰبَ بِٱلْحَقِّ لِتَحْكُمَ بَيْنَ
ٱلنَّاسِ بِمَآ أَرَىٰكَ ٱللَّهُ ۚ وَلَا تَكُن لِّلْخَآئِنِينَ خَصِيمًا ﴿١٠٥﴾

ئەگەر دوژمن لەنێوان ئێوەو قیبلە دابوو، هاوەڵەکانت بکە بەدوو دەستەوە ﴿ وليأخذوا أسلحتهم ﴾ ودەبێ هەموو -نوێژخوێن و پاسەوان- چەکەکانیان بەدەستەوە بگرن ﴿ فإذا سجدوا فليكونوا من و رائكم ﴾ جا کاتێ ئەم دستە کە لە گەڵ تۆ سوژدە دەبن، بە پلە بچن لە دوای ئێوەوە ڕابووەستن و پارێزگاریتان بکەن، واتە: دەستەی یەکەم ڕکاتێك لە نوێژەکەیان لەگەڵ تۆ دەکەن، ئەوسا بەپەلە جیا دەبنەوەو بۆ خۆیان ئەوی تری تەواودەکەن ودەبنە پاسەوان ﴿ ولتأت طائفة أخرى لم يصلوا ﴾ ودەبێ ئەو دەستەکەی تر کەهێمان نوێژیان نەکردووەو پاسەوانن بێنە پێش ﴿ فليصلوا معك ﴾و لەگەڵ تۆدا نوێژ بە جەماعەت بکەن ﴿ وليأخذوا حذرهم وأسلحتهم ﴾ و دەبێ وریایی خۆیان وەرگرن و چەکەکانیشیان بەدەستەوە بگرن ﴿ ود الذين كفروا لو تغفلون عن أسلحتكم و أمتعتكم ﴾و بێ باوەڕەکان پێیان خۆشە کە ئێوە -بەهۆی نوێژەکەتانەوە- لەچەك و کەل و پەلەکانتان غافل و بێ ئاگا ببن ﴿ فيميلون عليكم ميلة واحدة ﴾ ئەوسا ئەوانیش بە یەك دەست پەلامارتان بدەن و هێرش بێننە سەرتان، کەوابوو نابێ هەموو بە یەکجار پێکەوە نوێژ بکەن، بەڵکو دەبێ دەستەیەك بەچەکەوە پاسەوانتان بن هەتا لێدەبنەوە ﴿ ولا جناح عليكم إن كان بكم أذى من مطر أو كنتم مرضى ﴾ وە ئەگەر نارەحەتی و ئازارێکتان هەبوو وەکو باران، یان نەخۆش وبریندار بن، ئەوە لەوکاتانەدا هیچ گوناهتان لەسەر نییە ﴿ أن تضعوا أسلحتكم ﴾ چەکەکانتان دانێن لەکاتی نوێژەکاندا ﴿ وخذوا حذركم ﴾ وهەردەبێ هۆشیاری و وریایی خۆتان وەرگرن، واتە: تا ئەتوانن ئامادە باش بن بۆ دوژمن و خۆتان بپارێزن لێیان ﴿ إن الله أعد للكافرين عذابا مهينا ﴾ دیارە کەخوا بۆ بێباوەڕەکان سزایەکی ئابڕووبەرروو ڕیسواکەری ئامادە کردووە. بەڵێ خوای گەورەو دلۆڤان لەبەر باران و هەرشتێکی تری دژوار مۆڵەتی موسڵمانان دەدا چەکەکانیان لەشان داگرن، بەڵام لەوکاتەشدا هەردەبێ هوشیار و وریابن، کەوابوو ئەگەر موسڵمانان هەمیشە ئامادە باش بن بۆ جیهاد خوای بەدەسەڵات کافران دەشکێنێ و ریسوایان دەکات.

دوای نوێژی ترس یادی خوا زۆر بکەن:

﴿ ١٠٣: فإذا قضيتم الصلاة ﴾ جا هەرکات لە نوێژەکەتان دەبنەوە ﴿ فاذكروا الله قياماو قعودا و على جنوبكم ﴾ دەسا بەڕاوەستان و بەدانیشتنەوەو بەڕاکشان و لەسەر تەنیشت یادی خوا بکەن، بەشکو خوا سەرتان بخات ﴿ فإذا اطمأننتم فأقيموا الصلاة ﴾ جا کاتێ دڵنیادەبن و ترستان نامێنێ، ئیتر بەئاسایی وەك جاران نوێژەکانتان ئەنجام بدەن ﴿ إن الصلاة كانت على المؤمنين كتابا موقوتا ﴾ بەڕاستی نوێژ لەسەر باوەڕداران فەرزێکە، کات و شێوەیکردنەکەی لای خوا دیاریکراوە، ئەگەر حاڵێتکی نائاسایی پەیدا نەبوو نابێ لێی لابدرێت. لەم ئایەتەدا کات بۆئەنجامدانی نوێژەکان دیاری نەکراوە، بەڵام لەسوورەتی (ئیسراو: ٧٨)دا: (أقم الصلاة لدلوك الشمس إلى غسق الليل و قرآن الفجر إن قرآن الفجر كان مشهودا) وە لەسوورەتی (ڕووم: ١٧-١٨)دا: (فسبحان الله حين تمسون و حين تصبحون وله الحمد في السموات و الأرض وعشياو حين تظهرون) وەلە سوورەتی (هوود: ١١٤): (وأقم الصلاة طرفي النهار وزلفامن الليل) وەختەکەیان دیاریکراوە و، پێغەمبەریش ﷺ لەگەڵ (جبريل) دا هەردوو پێکەوە لەکاتی خۆیدا نوێژیان کرد.
بەڵێ.. پێشخستن و دواخستنی نوێژەکان لەکاتی دیاریکراویاندا، واتە: (جەمعە تەقدیم وجەمعە تەئخیر) ڕێی پێدراوە، وەك پێشەوا (موسلیم) هێناویەتی لەباسی (حەج)دا: ((ثم أذن ثم أقام فصلى

الظهر، ثم أقام فصلي الظهر، ولم يفصل بينهما شـيئا)) ئەبوو داوودو پێشەوا ئەحمەد وترمزی و ئیبنی حیببان و داره قوتنی و بەیهەقی و حاکیم له(موعاز)ـەوە ریوایەت ئەکەن و دەڵێن: ((إن النبی ﷺ كان إذا ارتحل قبل أن تنزغ الشـمس أخـر الظهر حتى يجمعها إلى العصر، يصليهما جميعا، وإذا ارتحل بعد بزوغ الشـمس صلى الظهر والعصر جميعا ثم سـار، وكان إذا ارتحـل قبل المغرب اخر المغرب حتى يصليها مع العشاء وإذا ارتحل بعد المغرب عجل العشاء فصلاها مع المغرب)). ئیبن عباسـیش ئەڵێت: ((أنه ﷺ كان فى السفر إذا زاغت الشمس من منزله جمع بين الظهر والعصر قبل أن يركب، فإذا لم تزغ فى منزله سـار حتى إذا حانـت العصر نزل فجمع بين الظهر والعصر، وإذا حانت المغرب فى منزله جمع بينها وبين العشـاء، وإذا ارتحل فـى منزله ركب حتى إذا كانت العشـاء نزل فجمع بينهما)) رواه أحمد والشـافعي فى مسنديهما..((عن أنس: كان النبيى ﷺ إذا رتحل قبل أن تزيغ الشـمس أخر الظهر إلـى وقت العصر، ثم جمع بينهما، وإذا زاغت صلى الظهر ثم ركب)) (بوخاری/ح١١١١).

ڕێنماییەکانی ئایەتی (١٠١- ١٠٣):

١) پێغەمبـەر ﷺ زۆر جاران هەم بەقسـە، هەم بەکردەوە دووپاتی کورتکردنەی نوێژەکانی دەکردەوە، بەڵام زاناکانمان لەمەدا قسـەیان جیاوازە کە: ئاخۆ ئەو کورت کردنەوەیە واجیبـە، یا سـووننەتە؟ هەندێ دەڵـێن: واجیبە، چون خاتوو (عائیشه) ئەڵێ: ((فرضت الصلاة ركعتين ركعتين))، بـەلام جەماوەری زانایـان پێیان وایە کـە: کورتکردنەوە (سـوننەت)ـە. هەندێکی دیکەش ئەڵێن: ئەوکەسـەیە بە ئارەزووی خۆیەتـی: دەتوانێ کورتی کاتەوە. دەشـتوانێ بەئاسـایی بیکا، بەڵام قسـەی پەسـەندیان ئەمەیە کە: کورتکردنەوە سوونەتێکی (مۆئەککدە)و دوپات کراوەیە.
٢) نوێژی ترس و شێوەی کردنەکەیشی دانی پێدا نراوە.
٣) گەورەیی نوێژ بە جەماعەت، تەنانەتی لەکاتی ترس و جەنگیشدا تەئید کراوە.
٤) ناوهێنانی خوا هەمووکات سـوننەتە بەتایبەتی لەکاتی ڕووبەڕووبوونەوەدا.
٥) نوێژ فەرزەو کاتەکەشی دیاریکراوە، وەکو حەج فەرزە و کاتی خۆی هەیەو نابێ لێی لابدرێت.
٦) مووسـافیر دەبێ لەشوورەی گوندەکەی، یان شارەکەی دەرچێ ئەوجار دەتوانێ نوێژەکان کورت بکاتەوە.
٧) گەر ڕێبوارێك لەپشـت ئیمامێکـی تەواوکەری نوێژەوە نوێژی دابەست بەجەماعەت، دەبێ ئەویش وەك ئەوئیمامە نوێژەکەی تـەواوکا، بەڵام ئەگەر کەسـێك (موقیم) بوو و نوێژی لەتەك ئیمامێکی مووسافیر کرد، قەیدی نییە، بەڵام بۆ دوایی دەبێ خۆی تەواوی بکا.

لە بەدوادا چوونی دوژمندا سستی مەکەن:

﴿ ١٠٤: ولا تهنـوا فى ابتغاء القوم ﴾ لە بەدواداچوون و ڕاونانی لەشـکری کوفر ودوژمندا سست و کەمتەرخەم مەبن، دەبێ هەموو کون و قوژبنێکیان لێ بگرن، پێشەوا (قورتوبی) ئەڵێت: ئەم ئایەتە لـە جەنگی ئوحددا هاتە خوارێ، ئـەو دەمەی‌پەیامبەری خواﷺ فەرمانی‌دا کە شـوێنی بـێ باوەڕەکان کـەونو ڕاویاننێن لەهەمان کاتدا موسـڵمانانەکانیش بەخەسـتی بریندار ببوون. بڕیاریش بوو هەر ئەوانە لە گەڵیان بچن کە لەجەنگی ئوحوددا بەشـدار ببوون پاشـان ئەم ئایەتە هات وفەرمووی: ﴿ إن تكونـوا تألمون فإنهم يألمـون كما تألمـون ﴾ واتە: ئەگەر ئێوە لەوانەوە تووشـی ئێش و ئـازارو بریـنداریو ناڕەحەتی ببن، بێگومانبـن ئەوانیش هەر وەکـو ئێوە توشـی جەزرەبە ئەبـن کەچی ئـەوان ئارامیان هەیە وکۆڵنـادەن، کەوابوو دەبێ ئێوە باشـتر خۆڕاگرن وڕاویان بکەن، چونکە: ﴿ وترجون من الله مالا يرجون ﴾ ئێوە هومێدتان خوایە، بەتەمان لەلایەن خواوە دەسـتکەوتان هەبێـت، ئەوان بە تەمای ئـەوەش نـین، واتە: ئێـوە بەتەمای پاداشـی قیامەتـن، ئەوان بەتەمـای نین ﴿ وكان الله عليما حكيما ﴾ خوا هەموو وەختێ بەو ناڕەحەتیەی دووچارتان ئەبێت زانایە، کار ڕەوایە، لەوشـتانەدا فەرمانتـان پێدەکات، وەکو خۆی لە جێگایەکی تردا ئەفەرموێ: (ولا تهنوا ولا تحزنوا وأنتم الأعلون إن كنتم مؤمنين، إن يمسـكم قـرح فقد مس القوم قـرح مثله..) (آل عمـران ١٣٩-١٤٠).. یان دەفەرموێ: (فلا تهنوا وتدعوا إلى السلم وأنتم الاعلون والله معكم ولن يتركم أعمالكم) (محمد: ٣٥).

هەر بەقورئان حوکم بکە:

پیاوێك بەناوی (توعمەی کـوڕی ئوبەیریق)ـەوە کڵاو خوودەیەکی لەماڵی (قەتادە)ـی دراوسـێیدا دزیو لـەلای (زەید)ی جوولەکەدا شاردیەوە، پاشـان گومان خرایە سـەر توعمەوداوای خوودەکەی لێکرا، ئەوسـا ئەویش سوێندیخوارد کە نەیبردووەو ئاگایشی لێی نییە، بەڵام بـۆ دوایی لای جوولەکەکە دۆزرایەوە، ئەویش وتی: توعمە لـێرە دایناوە، خەڵکێکیش لە جوولەکە کان شـایەدیان بۆ داو کەوتە سـەر توعمـە، ئینجا هۆزەکەی توعمـە (بەنی زەفەر)

چوونــە لای پێغەمبــەر ﷺ تا بەرگری لەم بکەن و بیخەنە ســەر جوولەکەکە، پاشان ئایەتی (إنا أنزلنا..)هات و دزیەکە کەوتە سەر توعمەوله ترسا هەڵهات بۆ مەککە و لەئاییین وەرگەڕا، ئەوسا پاش ماوەیەك لەوێیــش چوو بۆ دزی و دیوارێکی کون کردو، دیوارەکە کەوت بەســەریاو مرد. ﴿ ١٠٥: إنا أنزلنا إليك الكتاب بالحق ﴾

وَٱسْتَغْفِرِ ٱللَّهَ إِنَّ ٱللَّهَ كَانَ غَفُورًا رَّحِيمًا ﴿١٠٦﴾ وَلَا تُجَٰدِلْ
عَنِ ٱلَّذِينَ يَخْتَانُونَ أَنفُسَهُمْ إِنَّ ٱللَّهَ لَا يُحِبُّ مَن كَانَ
خَوَّانًا أَثِيمًا ﴿١٠٧﴾ يَسْتَخْفُونَ مِنَ ٱلنَّاسِ وَلَا يَسْتَخْفُونَ
مِنَ ٱللَّهِ وَهُوَ مَعَهُمْ إِذْ يُبَيِّتُونَ مَا لَا يَرْضَىٰ مِنَ ٱلْقَوْلِ وَكَانَ
ٱللَّهُ بِمَا يَعْمَلُونَ مُحِيطًا ﴿١٠٨﴾ هَٰٓأَنتُمْ هَٰٓؤُلَآءِ جَٰدَلْتُمْ
عَنْهُمْ فِى ٱلْحَيَوٰةِ ٱلدُّنْيَا فَمَن يُجَٰدِلُ ٱللَّهَ عَنْهُمْ يَوْمَ
ٱلْقِيَٰمَةِ أَم مَّن يَكُونُ عَلَيْهِمْ وَكِيلًا ﴿١٠٩﴾ وَمَن يَعْمَلْ
سُوٓءًا أَوْ يَظْلِمْ نَفْسَهُۥ ثُمَّ يَسْتَغْفِرِ ٱللَّهَ يَجِدِ ٱللَّهَ غَفُورًا
رَّحِيمًا ﴿١١٠﴾ وَمَن يَكْسِبْ إِثْمًا فَإِنَّمَا يَكْسِبُهُۥ عَلَىٰ نَفْسِهِۦ
وَكَانَ ٱللَّهُ عَلِيمًا حَكِيمًا ﴿١١١﴾ وَمَن يَكْسِبْ خَطِيٓـَٔةً أَوْ إِثْمًا
ثُمَّ يَرْمِ بِهِۦ بَرِيٓـًٔا فَقَدِ ٱحْتَمَلَ بُهْتَٰنًا وَإِثْمًا مُّبِينًا ﴿١١٢﴾ وَلَوْلَا
فَضْلُ ٱللَّهِ عَلَيْكَ وَرَحْمَتُهُۥ لَهَمَّت طَّآئِفَةٌ مِّنْهُمْ أَن
يُضِلُّوكَ وَمَا يُضِلُّونَ إِلَّآ أَنفُسَهُمْ وَمَا يَضُرُّونَكَ مِن
شَىْءٍ وَأَنزَلَ ٱللَّهُ عَلَيْكَ ٱلْكِتَٰبَ وَٱلْحِكْمَةَ وَعَلَّمَكَ
مَا لَمْ تَكُن تَعْلَمُ وَكَانَ فَضْلُ ٱللَّهِ عَلَيْكَ عَظِيمًا ﴿١١٣﴾

ئێمە ئەم قورئانەمان بۆ تۆ ناردووە کە بێگومان هەمووی راســتو هەقــە ﴿ لتحكم بين الناس بما أراك الله ﴾ ســاتۆیش بەم قورئانە هــەروەك خوا ڕێی پێ نیشــان داویت دادپەروەرانە داوەری مەردم بکــە. ﴿ ولا تكن للخائنين خصيما ﴾ و مەبە پشــتیوان و لایەنگر بــۆ گزیــکاران و خائینان و ناپــاکان ﴿ ١٠٦: واســتغفر الله ﴾ و بەردەوام لەخوا داوای لیبووردن بکە لەهەر نیازێك کە بەدڵتا بێت لەبارەی پشتیوانی کردنی خائینانەوە، ئەگەرچی بە بەرژەوەندیت دانــا بێت و نیازێك بە دڵتا هاتبێت ﴿ إن الله كان غفورا رحيما ﴾ بەڕاســتی خوا هەمــوو کات زۆر لێبووردەو، دلۆڤــان و میهرەبانە ﴿ ١٠٧: ولاتجــادل عن الذين يختانون أنفســهم ﴾ قەت بەرگری لەوکەسانە مەکە، کە تەنانەتی لەگەڵ خۆشیان خیانەتیان کردووە، وەکو (ئوســەیدی کوڕی عوروە) کــە بەهۆی دزی و خواردنی ماڵە سـپاردەکەوە سەرپێچی لەخوا کرد ﴿ إن الله لايحب من كان خوانا أثيمــا ﴾ بەڕاســتی خوا حەزناکا لە چارەی ئەوکەســانە گزیکارو گوناهبارن، ئەی ئیتر چۆن دەبێ موســڵمان بەرگری لەخائینان و گوناهبارن بکا؟! ﴿ ١٠٨: يســتخفون من الناس ﴾ ئەو دووڕووانە تاوان لەمەردوم ئەشارنەوەو شەرم دەکەن لێیان ﴿ ولا يستخفون من الله ﴾ کەچی لەوخوا گەورەیە شــەرم ناکەن ئەو کابرا دزە، شــتە دزراوەکەی لەخەڵك دەشــاردەوە، بەڵام لەخوا شەرمی نەدەکرد! ﴿ وهو معهــم إذ يبيتون ما لايرضى من القول ﴾ بەمەرجێ هەموو وەختێ خــوا لەگەڵیانەو ئاگاداریانــە، بەتایبەتی ئەو دەمەی کە ئەوان بەشــەودا قســانێکیان دەکرد کە هەرگیز (خــوا) پێی رازی نییــە ﴿ وكان الله بمــا يعملــون محيطا ﴾ خۆ هــەر کارێك ئەوان بیکەن، بێگومانە کە خوا لێی بەئاگایەو، ناتوانن هیچ شتێکی لێ بشــارنەوەو، تۆڵەو پاداشیشــیان ئەداتەوە ﴿ ١٠٩: ها أنتم هؤلاء جادلتم عنهم في الحياة الدنيا ﴾ وا ئێوە گریمان هەتا لەســەر دونیا بن (ئەی هۆزی توعمە!) توانیتان لەو دزو خائینانە وەك (توعمەی ئوبەیریق) پشــتیوانی بکەن ﴿ فمن يجادل الله عنهم يوم القيامة ﴾ باشــە! ئەی لە دوا ڕۆژدا کێ دەتوانێ لەبەرامبەر خواوە راوەستێ و، لەسەریان بکاتەوە ﴿ أم من يكون عليهم وكيلا ﴾ یان کێ هەیە لەو ڕۆژەدا پارێزگار و پشتیوانیان بێت و کارەکەیان لەئەستۆ بگرێ؟ دیارە هیچ کەس نییە، جاکەوایە هەرگیز دیفاع لە ناهەقی مەکە.

ڕێنماییەکانی ئایەتی (١٠٥-١٠٩):

١) حوکم و بڕیاردان بە غەیری قورئان و سوننەت کوفرە.

٢) پشــتیوانی لــە ســتەمکاران و تاغووتــان و گزیــکاران حەرامە.

٣) داواکردن لە خوا بۆ بەخشــینی تاوانەکان، چ بچوك چ گەورە کارێکی پیرۆزو پێویستە.

٤) ڕق و قــین لــە تاوانکاران و پیاو خراپــان ڕق و قینێکی پیرۆزە.

٥) وە بــیر هێنانــەوەی ڕۆژەکانــی قیامــەت بــە پەنــدو ئامۆژگاری.

هەر هەڵەیەکت کرد تەوبەی لێبکە:

﴿ ١١٠: ومن يعمل سـوءا أو يظلم نفســه ﴾ هەرکەسێکیش هەر کارێکــی خراپ و نالەبــار بکات، دزی، یــان هەرچیتر وە یان ســتەم لە خۆی بکات ﴿ ثم يســتغفر الله ﴾ پاشان لەخوا داوا بکا لێــی ببوورێ ﴿ يجدالله غفورا رحيما ﴾ ئەوا دەبینێت کەخوا زۆر لێبووردەو میهرەبانە ﴿ ١١١: ومن يكسـب إثما ﴾ هەرکەســێك هەر گوناهو تاوانێك بکا ﴿ فإنما يكسـبه على نفسه ﴾ دیارە زیان

و ئۆباڵەکەی تەنها لەسەر خۆی دەکەوێ، واتە: خۆی گیرۆدە ئەبێت، وەك خوای گەورە لەجێگایەکی‌تردا ئەفەرموێ: (ولا تكسب كل نفس إلا عليها ولا تزر وازرة وزر أخرى) (الأنعام/١٦٤) یان دەفەرموێ: (ومن أساء فعليها..) (الجاپیە/١٥). ﴿ وكان الله عليما حكيما ﴾ بێگومان خوا هەمووکات زاناو بە ئاگایە لەوکەسانەی گوناح دەکەن، کاربەجێو لەکارزانە تۆڵە تەنها لەو کەسە دەسێنێت کە گوناهەکەی کردووە ﴿ ١١٢: ومن يكسب خطيئة أو إثما ﴾ هەرکەسێك بە هەڵە یان بەقەست، تاوانێکی لێ رووبدات، ئیتر ئەو تاوانە بچوك بێت یان گەورە ﴿ ثم يرم به بريئا ﴾ لەپاشان بیخاتە سەر بێ‌تاوانێك و پێی مجرۆ بکات ﴿ فقد احتمل بهتانا وإثما مبينا ﴾ بێگومان ئەوکەسە بارێ درۆو گوناحی ئاشرای لەکۆڵ خۆی ناوە ﴿ ١١٣: ولولا فضل الله عليك ورحمته ﴾ خۆئەگەر فەزڵ و میهرەبانی و رەحمەتی خوا بەهانای تۆ نەهاتبایە ئەی پێغەمبەرﷺ! ﴿ لهمت طائفة منهم أن يضلوك ﴾ دەستەیەك لەوانە تەمایان تێ‌کردبوویت گومرات بکەن، واتە: دەیانویست تۆ پشتگیری لەتاوانباران بکەیت، ئەوەبوو دووڕووەکان ویستیان توعمەی ئوبەیرقی مونافیق و دووڕوو دز رزگار ببێ و، کابرای جوولەکەی بێ‌تاوان تێوە بگلێت، بەڵام خوای گەورە نەیهێشت ئەوە رووبدا ﴿ وما يضلون إلا أنفسهم ﴾ خۆمەگەر هەرخۆشیان بەوکارە گومڕا و لاڕێ بکەن ﴿ وما يضرونك من شئ ﴾ دڵنیابە ئەوان ناتوانن هیچ جۆرە زیانێکت پێ‌بگەیەنن، چونکە خوا پشتیوانتەو ئەتپارێزێت ﴿ وأنزل الله عليك الكتاب و الحكمة ﴾ لە گەڵ ئەوەیشدا خوا قورئان و وردەکاری و حیکمەتی بۆناردیت و، واتە: ئەوانە چۆن ئەتوانن سەر لەتۆ تێك بدەن ﴿ وعلمك مالم تكن تعلم ﴾ زۆر شتی فێر کردی کە پێشتر نەتدەزانی، وەکو بەرنامەی پەیامبەرانی پێش خۆتو، چەندان کاری‌تری گرنگ و مەزن ﴿ وكان فضل الله عليك عظيما ﴾ تۆش هەمیشە چاکەو میهرەبانی زۆر گرنگت لە خواوە لەگەڵ کراوە.

زۆرینەی سرپەو چرپە بێ هوودەیە:

﴿ ١١٤: لا خير في كثير من نجواهم ﴾ زۆربەی سرتە سرت و چپەکانیان هیچ خێرو بەهرەیەکی تێدا نییە، مەبەست لە چپە و نهێنییەکانی (هۆزی بەنی ئوبەیریق)ـە. ئەوەبوو خڕ دەبوونەوەو راوێژیان دەکرد کە: چۆن (توعمە) لەو کارە دزێوە بپەڕێننەوە، بەڵام کەڵکی نەبوو بۆیان، پاشان قورئانی پیرۆز رێی لە هەموو پیلان وسرتە سرتێك گرت، وەك فەرمووی: (لا خير في كثير من نجواهم).

لەگەڵ جێگای‌تردا هاتووە کە رێ‌نەدراوە بەهەر قسەو باسێك بەنهێنی بکرێت، مەگەر قسەو باسێك بەرژەوەندی موسڵمانانی تێدا بێت، وەك ئایەتی: (يا أيها الذين آمنوا إذا تناجيتم فلا تتناجوا بالإثم والعدوان ومعصية الرسول وتناجوا بالبر والتقوى واتقوا الله الذي إليه تحشرون * إنما النجوى من الشيطان..) (المجادله/ ١٠-

۞ لَّا خَيْرَ فِي كَثِيرٍ مِّن نَّجْوَىٰهُمْ إِلَّا مَنْ أَمَرَ بِصَدَقَةٍ أَوْ مَعْرُوفٍ أَوْ إِصْلَٰحٍۭ بَيْنَ ٱلنَّاسِ ۚ وَمَن يَفْعَلْ ذَٰلِكَ ٱبْتِغَآءَ مَرْضَاتِ ٱللَّهِ فَسَوْفَ نُؤْتِيهِ أَجْرًا عَظِيمًا ﴿١١٤﴾ وَمَن يُشَاقِقِ ٱلرَّسُولَ مِنۢ بَعْدِ مَا تَبَيَّنَ لَهُ ٱلْهُدَىٰ وَيَتَّبِعْ غَيْرَ سَبِيلِ ٱلْمُؤْمِنِينَ نُوَلِّهِۦ مَا تَوَلَّىٰ وَنُصْلِهِۦ جَهَنَّمَ ۖ وَسَآءَتْ مَصِيرًا ﴿١١٥﴾ إِنَّ ٱللَّهَ لَا يَغْفِرُ أَن يُشْرَكَ بِهِۦ وَيَغْفِرُ مَا دُونَ ذَٰلِكَ لِمَن يَشَآءُ ۚ وَمَن يُشْرِكْ بِٱللَّهِ فَقَدْ ضَلَّ ضَلَٰلًۢا بَعِيدًا ﴿١١٦﴾ إِن يَدْعُونَ مِن دُونِهِۦٓ إِلَّآ إِنَٰثًا وَإِن يَدْعُونَ إِلَّا شَيْطَٰنًا مَّرِيدًا ﴿١١٧﴾ لَّعَنَهُ ٱللَّهُ ۘ وَقَالَ لَأَتَّخِذَنَّ مِنْ عِبَادِكَ نَصِيبًا مَّفْرُوضًا ﴿١١٨﴾ وَلَأُضِلَّنَّهُمْ وَلَأُمَنِّيَنَّهُمْ وَلَءَامُرَنَّهُمْ فَلَيُبَتِّكُنَّ ءَاذَانَ ٱلْأَنْعَٰمِ وَلَءَامُرَنَّهُمْ فَلَيُغَيِّرُنَّ خَلْقَ ٱللَّهِ ۚ وَمَن يَتَّخِذِ ٱلشَّيْطَٰنَ وَلِيًّا مِّن دُونِ ٱللَّهِ فَقَدْ خَسِرَ خُسْرَانًا مُّبِينًا ﴿١١٩﴾ يَعِدُهُمْ وَيُمَنِّيهِمْ ۖ وَمَا يَعِدُهُمُ ٱلشَّيْطَٰنُ إِلَّا غُرُورًا ﴿١٢٠﴾ أُو۟لَٰٓئِكَ مَأْوَىٰهُمْ جَهَنَّمُ وَلَا يَجِدُونَ عَنْهَا مَحِيصًا ﴿١٢١﴾

٩) ﴿ إلا من أمر بصدقة أو معروف أو إصلاح بين الناس ﴾ جا مەگەر کەسێك فەرمان بدات بەسەدەقەو کاری چاکەو پێك هێنانەوەی مەردمو فەرمان بدا بە ناو بژی و ئاشتبوونەوەی نێوان خەڵك بۆ ئەم کارانە بەهەرجۆر راوێژو چپە بکرێ و، بەنهێنی هەنگاو بنرێت، هەر خێرو چاکەیە، واتە: هەرکۆڕو کۆبوونەوەیەك کە ساز دەدرێ بۆ ئەنجامدانی ئەو کارانە زۆر باش وپەسەندە. بەڵێ ئەگەرچی لەم جێیەدا ئەو ئیسلاح و رێکخستنە نێوان گشت مەردم دەگرێتەوە، بەڵام لەچەند جێیەکی‌تردا ئەو ئیصلاح و رێکخستنەیە دیاریکراوە کە مەبەست پێی چاك کردنی نێوان موسڵمانانە، هەروەك لەسوورەتی (الحجرات/١٠)دا ئەفەرموێ: (إنما المؤمنون إخوة فأصلحوا بين أخويكم) دیسان هەر لەئایەتی (٩)ی هەمان سوورەت: (وإن طائفتان من المؤمنين اقتتلوا فأصلحوا بينهما) هاتووە، هەروەك لەسوورەتی (الأنفال/١)دا ئەفەرموێ: (..فاتقوا الله وأصلحوا ذات بينكم..). ﴿ ومن يفعل ذلك ابتغاء مرضات الله ﴾

جا هەرکەس بە مەبەستی رەزاو خۆشنوودی خوا بەنهێنی کار بکا، بۆ هەرکارێکی پەسەند ﴿ فسوف نؤتیه أجرا عظیما ﴾ لەدوایيدا پاداشێکی گەورەو بێسنووری ئەدەنێ ﴿ ١١٥ : ومن یشاقق الرسول من بعد ماتبین له الهدی ﴾ هەرکەسێك پاش ئەوەی رێگەی هەق و راستی بۆدەرکەوتو شارەزای دینی خوا بوو (وەکو ئوبەیریق)، دژایەتی پێغەمبەر ﷺ بکا ﴿ ویتبع غیر سبیل المؤمنین ﴾ و رێگا و رێبازێ بگرێتە بەر، کە رێگای راستی باوەڕداران نەبێت ﴿ نوله ما تولی ونصله جهنم ﴾ ئێمەیش رووی ئەکەینە ئەو بەرنامەو رێگایە بەئارەزوی خۆی لەدونیادا هەڵیبژاردووە، ئیتر ئێمە وازی لێدێنین و، هەقمان نییە بەسەریەوە و، لەقیامەتیشدا ئەیخەینە ناوئاگری تاودراوی دۆزەخەوە ﴿ وساءت مصیرا ﴾ ئای کە دۆزەخ جێو رێیەکی زۆر سامناك وخراپە و، بۆیان ئامادەکراوە.

رێنماییەکانی ئایەتی (١١٤-١١٥):

١) چپەو سرتە سرتی دووکەس، بێ رەزامەندی سێیەمیان حەرامە.

٢) هەموو کۆبوونەوەیەکی نهێنی خێری تیدا نییە، ئەگەر بۆ کۆکردنەوەی خێرو سەدەقە، یان بۆ فەرمان بەچاکە، یان بۆ رێکخستنی نێوان دووکەسی ناکۆك نە بێ.

٣) دەرچوون لەنەخشەو پلانی ئەهلی سوونەت و جەماعەت، و پەیرەوی کردن لەدەست و تاقمە سەر لێشێواوەکان کارێکی قەدەغەو حەرامە.

خوا لەموشریکان نابوورێ:

﴿ ١١٦ : إن الله لایغفر أن یشرک به ﴾ بێگومان خوا لەوانە خۆش نابێ هاوەڵ و هاوەبەشی بۆ دانێن ﴿ ویغفر ما دون ذلک لمن یشاء ﴾ تاوانی کەمتر لەشیرك بۆ هەرکەسێك خۆی بیەوێ وشایستە بێت ئەبورێ ﴿ ومن یشرک بالله فقد ضل ضلالا بعیدا ﴾ دەسا بزانن کە هەرکەسێك شەریك و هاوبەش دابنێت بۆخوا، بەراستی لەرادەبەدەر گومراو سەرلێشێواوە ﴿ ١١٧ : إن یدعون من دونه إلا إناثا ﴾ ئەوانە لەجیاتی خوا هاناو پەنا دەبەنە بەر دو بتی وا کەزۆربەیان بۆ خۆیان ناوی مێینەیان لێناون، وەکو: (لات، عوززا، مەنات) ﴿ وإن یدعون إلا شیطانا مریدا ﴾ دیارە هەرهانا دەبەنەبەر شەیتانێکی دەرکراو وگومراو لەسنوور دەرچوو، چونکە ئەوە هەڵیان دەنێت بۆ ئەوجۆرە کردارانە! مەبەست بەم ئایەتە پەرستن و گوێڕایەڵی لەشەیتانە، وەك لەسوورەتی (یس/٦٠): (ألم أعهد إلیکم یا بنی آدم ألا تعبدوا الشیطان) یان لەسوورەتی (مریم/٤٤): (..لاتعبد الشیطان..) هاتووە. ﴿ ١١٨ : لعنه الله ﴾ خوای گەورە لە رەحمەت و میهرەبانی خۆی ئەو شەیتانەی بێبەشکرد ﴿ وقال لأتخذن من عبادک نصیبا مفروضا ﴾ ئەویش بە ملهوڕی خۆی گوتی بەخوا: شەرت بێت لەبەندەکانی تۆ بەشێك دابڕم بۆخۆم، هەروەك لەسوورەتی (الإسراء/٦٢)دا: (ارأیتک هذا الذی کرمت علی لئن أخرتنی إلی یوم القیامة لأحتنکن ذریته..) بۆچۆنییەتی وشێوەی سەرلێشێواوکردونیان هاتووە. وە لەسوورەتی (السبأ/٢٠)دا: (ولقد صدق علیهم إبلیس ظنه) هاتووە کە: چۆن شەیتان بۆچوون و گومانەکەی خۆی بردە سەرو خەڵکێکی زۆر وەدووی قسەی کەوتن، هەروەها لەسوورەتی (الحجر/٣٩-٤٠): (ولأغوینهم أجمعین * إلا عبادک منهم المخلصین) وە لەسوورەتی (النحل/١٠٠): (إنما سلطانه علی الذین یتولونه والذین هم به مشرکون) هاتووە کە: شەیتان هەرگیز دەسەڵاتی بەسەر موسڵمانە راست و دڵسۆزەکاندا نابێ. ﴿ ١١٩ : ولأضلنهم ولأمنینهم ﴾ هەروەها وتوویەتی هەر دەبێت لەراستە رێ سەر لێشێواوییان بکەمو دڵیان پڕکەم لەئاوات و ئارەزووی ناراست و سەر قاڵیان کەم، بۆیە بەوخەڵکەی دەگوت: زیندووبوونەوەو هیچ حیساب و کیتابێ نییە، وەهەروەها ﴿ ولآمرنهم فلیبتکن آذان الأنعام ﴾ مەرج بێ بۆخۆم فەرمانیان پێبدەم، گوێی ئاژاڵ و مەڕوماڵاتیان دابڕن، یا بیبڕن و بیکەنە نیشانەی حەرام بوونیان، بەڵێ لە سەردەمی نەفامیدا هەر وشترێك پێنج سکی کردبا، دیارییان ئەکرد بۆ بتەکانیان و گۆشتیان نەئەخوارد ﴿ و لأمرنهم فلیغیرن خلق الله ﴾ وە دەبێ فەرمانیشیان پێبدەم کە: شکڵ و بیچمی دروستکراوەکانی خوا تێك بدەن و بگۆڕن (ئیبنی عەبباس و، موجاهیدو، زەحاك) دەڵێن: مەبەست لەم گۆڕین و دەسکاری کردنی خەڵکی خوایە، تێکدان و گۆڕینی دینی خوایە لێیان، (تەبەری)ش هەر ئەمەی پێ باشە. منیش هەر وا ئەزانم کە مەبەست بەو گۆڕینە، گۆڕینی دینو(فیترەت)یانە، ئەگەرچی هەندێ ماناو مەبەستیتریش بگەیەنێت. وەك هەندێ لە راڤەکەرانی قورئان لەم شوێنەدا ئاماژە بەهەندێ شتی تر ئەکەن، وەك کوتانی خاڵ و، رێکوپێککردن و هەڵگرتنی برۆو، شاش کردنی ددان و، هەڵکێشانی مووی روخسارو رووەمەت، بۆ پشتگیری قسەکەیان ئەم فەرموودەیەش دەهێنن: ((لَعَنَ الله الواشِمات والمُسْتَوْشِمات، والنامِصات والمُتَنَمِصات، وَ المُتَفَلِجاتِ لِلْحُسنِ المُغیِّراتِ خَلْقَ الله)). بوخاری/ کتاب اللباس/ ٥٩٣١. موسلیم / کتاب اللباس والزینە /١٦٧٨ واتە: نەعلەتی خوا لەو ژنانە کە: خاڵ دەکوتن بۆ ژنانیتر، لەو ژنانەش خاڵیان بۆ دەکوتن، لەو ژنانەش روخسار هەڵدەگرن و، لەوانەش رووبان

بـۆ هه‌ڵده‌گرن، لـه‌و ژنانه‌ش ددانه‌كانیان باریك و شـاش ده‌كه‌ن و بـه‌وه خۆیان له‌خه‌ڵك ده‌گۆڕن. له‌سـووره‌تی (الروم/٣٠): (فأقم وجهـك للديـن حنيفا فطرت الله التـى فطر النـاس عليها لاتبديل لخلق الله) به‌راشـكاوی پشتگیری ئه‌و راستیه ئه‌كات كه‌ده‌ڵێ: ئه‌و گۆڕینه شـێواندن‌و گورینی دین و فیتره‌ته ﴿ ومن يتخذ الشـيطان وليـا من دون الله ﴾ جا هه‌ركه‌سـێ له‌باتی خوا شـه‌یتان بكاته دۆسـت و یارمه‌تیده‌ر بۆ خۆی و واز له ئایینی خوا بێنێ ﴿ فقد خسـر خسرانا مبينا ﴾ به‌راستی زه‌ره‌رو زیانێكی ئاشكرای كردووه، چونكه قیامه‌تی له‌كیس ده‌دا ﴿ ١٢٠: يعدهم و يمنيهم ﴾ شه‌یتان هه‌میشـه به‌ڵێنی سـه‌ركه‌وتن و به‌ختیارییان پێ‌ده‌داو، به‌ئاوات و ئاره‌زوو دڵخۆشـیان ئه‌كا ﴿ وما يعدهم الشـيطان إلا غرورا ﴾ خۆ له‌راستیشـدا به‌ڵێنی شـه‌یتان هه‌ردرۆو فریودان و چه‌واشـه‌كردنه ﴿ ١٢١: أولئك مأواهم جهنم ﴾ جێ و رێی ئه‌مانه دۆزه‌خه ﴿ ولا يجدون عنها محيصا ﴾ بێ‌له‌و په‌ناگه‌یه‌كی‌تریان ده‌ست ناكه‌وێ و، هه‌رگیز ڕزگاریان نابێت لێی.

رێنماییه‌كانی ئایه‌تی (١١٦-١٢١):

١) ته‌واوی گوناحان به‌بچوك و گه‌وره‌یه‌وه بێجگه له‌شیرك، خوای میهره‌بان ده‌یانبـوورێ ئه‌گه‌ر خۆی حه‌زكا، (عه‌لی كـوڕی ئه‌بی تالیـب) ئـه‌ڵێ: له‌قورئانـدا ئایه‌تی‌تر نییه وه‌ك ئـه‌م ئایه‌تـه‌ی: (إن الله لايغفر أن يشـرك به، ويغفر ما دون ذلك لمن يشـاء) لام خۆشه‌ویسـتر بـێ/ (ئیمامی (ترمزی) هێناویه‌تی). بتپه‌رستان و ئاره‌زوو هه‌وا په‌رستان، له‌بنه‌ڕه‌تدا گشت شه‌یتان په‌رستن.

٢) به‌ڵگه‌ی شـه‌یتان په‌رسـتی ئه‌نجامدانـی گوناحه‌كانه به‌بچوك و گه‌وره‌یانه‌وه.

٣) خاڵكوتـان و برۆ و روخسـار هه‌ڵگرتن و، ددان شـاش و بارێـك كـردن و، داخكردنی حه‌یوان و، خه‌سـاندنی ئـاژه‌ڵ و ئاده‌مـزاد كارێكـی یاسـاغ و حه‌رامـه. چه‌كی شه‌یتان هه‌میشـه درۆو ده‌له‌سه‌و ئاره‌زوو بازی و له خشته بردنی (جن) و مرۆڤه.

﴿ ١٢٢: والذين آمنوا وعملـوا الصالحات ﴾ ئه‌وانه كه باوه‌ڕیان هه‌یـه‌و ئـاكاری چاك ئه‌نجـام ده‌ده‌ن‌و به گوێی شـه‌یتان ناكه‌ن ﴿ سـندخلهم جنات تجری من تحتها الأنهار ﴾ بێ‌گومان ئه‌یانبه‌ینه نـاو چه‌ند باخ و باخاتێكی به‌هه‌شـته‌وه كه جۆگـه‌ی ئاوو رووبار به‌به‌ریانـدا ده‌روا ﴿ خالدين فيها أبدا ﴾ هه‌تا سـه‌ریش هه‌رله‌وێ ئه‌بـن ﴿ وعدالله حقا ﴾ دیاره ئه‌و به‌ڵێنه‌ی خـوا پێیداون هه‌قه‌و جێبه‌جێی ده‌كا ﴿ ومن أصدق من الله قيلا ﴾ جا چ كه‌سێك له‌خوا راست بێژتره له بڕیاره‌كانیدا؟.

وَٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ وَعَمِلُواْ ٱلصَّٰلِحَٰتِ سَنُدۡخِلُهُمۡ
جَنَّٰتٖ تَجۡرِي مِن تَحۡتِهَا ٱلۡأَنۡهَٰرُ خَٰلِدِينَ فِيهَآ أَبَدٗاۖ وَعۡدَ
ٱللَّهِ حَقّٗاۚ وَمَنۡ أَصۡدَقُ مِنَ ٱللَّهِ قِيلٗا ﴿١٢٢﴾ لَّيۡسَ بِأَمَانِيِّكُمۡ
وَلَآ أَمَانِيِّ أَهۡلِ ٱلۡكِتَٰبِۗ مَن يَعۡمَلۡ سُوٓءٗا يُجۡزَ بِهِۦ
وَلَا يَجِدۡ لَهُۥ مِن دُونِ ٱللَّهِ وَلِيّٗا وَلَا نَصِيرٗا ﴿١٢٣﴾ وَمَن
يَعۡمَلۡ مِنَ ٱلصَّٰلِحَٰتِ مِن ذَكَرٍ أَوۡ أُنثَىٰ وَهُوَ مُؤۡمِنٞ
فَأُوْلَٰٓئِكَ يَدۡخُلُونَ ٱلۡجَنَّةَ وَلَا يُظۡلَمُونَ نَقِيرٗا ﴿١٢٤﴾ وَمَنۡ
أَحۡسَنُ دِينٗا مِّمَّنۡ أَسۡلَمَ وَجۡهَهُۥ لِلَّهِ وَهُوَ مُحۡسِنٞ وَٱتَّبَعَ
مِلَّةَ إِبۡرَٰهِيمَ حَنِيفٗاۗ وَٱتَّخَذَ ٱللَّهُ إِبۡرَٰهِيمَ خَلِيلٗا ﴿١٢٥﴾ وَلِلَّهِ مَا
فِي ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَمَا فِي ٱلۡأَرۡضِۚ وَكَانَ ٱللَّهُ بِكُلِّ شَيۡءٖ
مُّحِيطٗا ﴿١٢٦﴾ وَيَسۡتَفۡتُونَكَ فِي ٱلنِّسَآءِۖ قُلِ ٱللَّهُ يُفۡتِيكُمۡ
فِيهِنَّ وَمَا يُتۡلَىٰ عَلَيۡكُمۡ فِي ٱلۡكِتَٰبِ فِي يَتَٰمَى ٱلنِّسَآءِ
ٱلَّٰتِي لَا تُؤۡتُونَهُنَّ مَا كُتِبَ لَهُنَّ وَتَرۡغَبُونَ أَن تَنكِحُوهُنَّ
وَٱلۡمُسۡتَضۡعَفِينَ مِنَ ٱلۡوِلۡدَٰنِ وَأَن تَقُومُواْ لِلۡيَتَٰمَىٰ
بِٱلۡقِسۡطِۚ وَمَا تَفۡعَلُواْ مِنۡ خَيۡرٖ فَإِنَّ ٱللَّهَ كَانَ بِهِۦ عَلِيمٗا ﴿١٢٧﴾

مرۆڤ به‌ئاوات به ئامانج ناگات:

﴿ ١٢٣: ليـس بأمانيكـم ولا أمانـی أهـل الكتاب ﴾ پـاداش و به‌رزونزمكردن و به‌ڵێنه‌كانـی خوا نه به‌ئاوات و ئاره‌زووی ئێوه‌یه ئه‌ی موسـڵمانان! وه‌نه به‌ئـاوات و ئاره‌زووی خاوه‌ننامه‌كانیشـه به‌ڵكـو به‌هـه‌وڵ و تێكۆشـان وگوێڕایـه‌ڵی كردنی خوایـه. ئیبنی عه‌بباس ئه‌ڵێت: خوای گه‌وره به‌م ئایه‌ته ته‌ماحی خستنه به‌ر بۆ هه‌وڵ وتێكۆشـان لـه دونیا و قیامه‌ت ﴿ من يعمل سـوءا يجز به ﴾ هه‌ركه‌سـێك هه‌ركارێكی نـاڕه‌واو خراپ بكا، دڵنیا بن هه‌ر به‌وكاره‌ی خۆیه جه‌زره‌به ده‌درێ. ﴿ ولا يجد له من دون الله وليا ولا نصيـرا ﴾ بێجگه له‌خوا هیچ چاودێرو یارمه‌تیده‌رێكی ده‌سـت ناكـه‌وێ به‌هاواریه‌وه بێـت ﴿ ١٢٤: ومن يعمل مـن الصالحات مـن ذكر أو أنثـی وهو مؤمن ﴾ هه‌ركه‌سـێك نێر بـێ، یان مێ هه‌رئه‌وه‌نده كه خاوه‌ن بـاوه‌ڕ بێت و ئاكار چاك بێت ﴿ فأولئك

یدخلـون الجنة ولا یظلمون نقیرا ﴾ دەچنە بەهەشــتەوەو کەمترین ستەمیشیان لێناکرێ، ئەگەرچی بە ئەندازەی خاڵی وردیلەی ناوکە خورمایەکیـش بێت (النقیر: النکته فی ڤهر النواه) ﴿ ١٢٥: ومن أحسن دینا ممن أسلم وجهه لله وهو محسن ﴾ ئاخۆ دیندارێك هەبێ ئایینی لەوکەســە باشتر و چاکتر بێ کەخۆی دابێتە دەستی خواو ئاکارچاکیش بێ ﴿ واتبع ملة إبراهیم حنیفا ﴾ و کەوتبێتە شـوێنی ئایینــی پاکی ئیبراهیمێ کە لەهەمووشــتێ لایدابــێ و، هەرتەنها بەرەوخـوا هاتبێ؟ ﴿ واتخذ الله إبراهیـم خلیلا ﴾ لە کاتێکدا خوا ئەو ئیبراهیمەی کردۆتە دۆسـت و خۆشەویستی خۆی، دەسا ئێوە پەیرەوی لێبکەن ﴿ ١٢٦: ولله مافی السـموات وما فی الأرض ﴾ شـیاوی باسیشە خوا هەرچی ئەکات لەبەر پێویستی خۆی نییە، چونکە هەرشتێك لە ئاسمانەکان و، لەزەویدایە هی خوایە ﴿ وکان الله بکل شـئ محیطا ﴾ هەرئەویشــە کە بە هەمووشـتێك بە ئاگاو زانایە، هیچی لا ون نابێت.

ماڵی کیژە هەتیوەکان مەخۆن:

﴿ ١٢٧: ویستفتونک فی النساء ﴾ هاوەڵانت ئەی پێغەمبەرﷺ! لەبــارەی ژنانەوە، هەتیوبن یان هەتیو نەبن، لێت ئەپرســن کە: دەبێ چ مافێکیان لەســەر بێت بۆیان؟ ﴿ قل الله یفتیکم فیهن وما یتلی علیکم فی الکتاب ﴾ تۆش پێیان بڵێ: خوا خۆی لەم کتێبەدا کــە بۆتان دەخوێنرێتــەوە فەتواو وەڵامتان ئەداتــەوەو بۆتان روون ئەکاتــەوە ﴿ فی یتامی النســاء اللاتی لا تؤتونهــن ما کتب لهن ﴾ ســەبارەت بە میراتی ئەو کیژۆڵە هەتیوانە لاتانن و دەتانەوێ لەو مارەیی و میراتە خوا بۆی نووسـیون بێبەشـیان کــەن، بەڵێ لەم جێیەدا روون نەکراوەتەوە کە ئەوەی لەم قورئانەدا دەخوێنرێتەوەو دیاری دەکرێ بۆ ژنان چییە؟ بەڵام هەرلەســەرەتای ئەم سوورەتە خۆیەوە بە ئایەتی: (وإن خفتم ألا تقسـطوا فی الیتامی فانکحوا ما طاب لکم من النساء) روون کراوەتەوە کە مەبەست خواردنی مافی ئەوکچە هەتیوانەیە کــە لەژێر رکێفی ئەواندان و، هەتا خەڵکیش لــە مارەکردنــی ئەو کچە هەتیوانەدا بترســن و ســڵ بکەنەوە و، بچــن ژنانیتر مارەبکەن ﴿ وترغبــون أن تنکحوهن ﴾ دەتانەوێ لەخۆتانیــان مارەبکەن و مارەییشــیان نەدەنێ! دیــارە خوا رێتان لێدەگرێ مارەییان بخۆن و میراتیان نەدەنێ ﴿ والمســتضعفین من الولدان ﴾ هەروەها فەرمانتان پێدەدات لەبابەت کوڕانی مێرمنداڵ و خەڵکانی لاوازەوە کە: بەرێك وپێکی میراتیان بدەنێ و ستەمیان لێنەکەن، ﴿ وأن تقوموا للیتامی بالقسـط ﴾ دەبێ لەگەڵ گشـت هەتیوانیشـدا بەعەدالەت و جوامێرانــە رەفتار بکەنو بجوڵێنەوە، بــەڵێ لــەم جێگایەدا شـێوەی دادگــەری لەگەڵ منداڵانــدا روون نەکراوەتەوە، بەڵام لەســوورەتی (الأنعـام/ ١٢٥) دا دەفەرموێ: (ولاتقربــوا مــال الیتیـم إلا بالتــی هی أحســن) وە لە ســوورەتی (البقــرە/٢٢٠): (قل إصلاح لهـم خیر وإن تخالطوهـم فإخوانکم والله یعلم المفســد من المصلح) وە لەسوورەتی (الچحی/٩)دا (فأما الیتیم فلا تقهر) وە لەســوورەتی (البقــرە/١٧٧): (وآتی المال علی حبــە ذوی القربی والیتامی) شـێوەی رەفتــاری دادگەرانە لەگەڵ هەتیوانــدا هاتووەو روونکراوەتەوە. ﴿ ومــا تفعلوا من خیر فإن الله کان بــە علیما ﴾ و هەرکارێکی خێر وچاکــە بکەن وەك دادگەری لەگــەڵ ژنان و هەتیواندا، دڵنیابــن خوا پێی ئاگاو زانایە. (ئیبنی عەبباس) ئەڵێت: ئەم ئایەتە لە بارەی ئەوکەســانەوە هاتەخوارێ کەکیژۆڵەی هەتیویــان لابوو بەخێویان دەکرد، بەڵام وەك عادەت و بــاوی نالەبــاری خۆیــان شـتێکیان فرێدەدایە ســەری، بەوە دەبوونە ماڵیان! ئینجا ئەگەر جوان وشـۆخ و شــەنگ بووبا نەیان ئەهێشــت کەس بیخوازێ و داوای بکات، کاتێکیش مردبا گشت ســامانەکەیان دەخوارد. ئەوجا خوا فەرمووی: (و یســتفتونک..) هەروەها دەڵێت: ســەردەمی پێش ئیســلام کیژۆڵــە و کورانی مێر منــداڵ میراتیان نەئەدانــێ، جا خوا فەرمــووی: (.. وأن تقوموا للیتامی بالقسط) (پێشەوا بوخاری ئەم ڕیوایەتەی هێناوە).

قوشقی بوونی پیاو لەهاوسەرەکەی:

﴿ ١٢٨: وإن امــراة خافت من بعلها نشــوزا أو إعراضا ﴾ ئەگەر ژنێــك هەســتی کرد مێردەکەی لاســارەو قوشــقی بــووە، ﴿ فلا جنــاح علیهمــا أن یصلحا بینهمــا صلحا ﴾ هیچ گوناهــێ نییە ئەو ژن و پیاوە هەوڵی ئاشــتییو پێکهاتن بدەن و چاوپۆشــی لەهەندێ مافی یەکتربکەن ﴿ والصلح خیر ﴾ دیارە ئاشــتی و رێککەوتن لەو دردۆنگــیو لاســاری و ناچیزەیــی پیاو و تــەڵاق و جیابوونەوەیە چاکترو باشترە ﴿ وأحضرت الأنفس الشح ﴾ خۆ رژدی و بەخیلی و ســووربوون لە ســەر مــاڵی دونیاش لە نەفــس و دەروونی هەموو مرۆڤێکا هەیە بۆیە لەوانەیە ژنەکە دەســت لە مارەییەکەی خۆی هەڵنەگرێ و، پیاوەکەش نەگۆڕدرێ ئاژاوەکە هەر بمێنێتەوە ﴿ وإن تحســنوا وتتقوا ﴾ جا ئەگەر لەگەڵ خێزانەکانتاندا چاکە بکەن، هەرچەندە ئەوانیش هەر خراپ بن و خۆ لە لاســاری و ناچیزەیی بپارێزن ﴿ فإن الله کان بما تعملون خبیرا ﴾ بێگومان خوا بەهەموو کاروکردەوەیەکتان ئاگایە. پەیامبــەری خوا ﷺ بەرنامەی دانابوو بۆکاتی مانــەوە لای خێزانەکانیو کاتەکانی بۆدابەش کرد بوون، لەگــەڵ ئەوەشــدا هەرئەیفەرموو: ((اللهم هذا قسمی فیما أملک،

فـلا تؤاخذنـی فیما تملـك ولا أملك))مەبەسـتی ئـەوە بوو کە خوایە! خۆت چـاك دەزانی کەمن لەو کارانەدا دەسـەڵاتم هەبێ بەسـەریاندا ژنەکانم لە یەکتر جیا ناکەمەوەو، هەریەکەیان مافی خـۆی دەدەمێ، بەڵام ئەگەر یەکێکیان خۆشەویسـتی لەدڵدا پتر بوو، سا تۆ لێم مەگرە. خاتوو عائیشە خوا لێی ڕازی بێ، ئەڵێت: ئەگـەر پیاوێك دوو ژنی هەبووبـاو، یەکێکیانی حەز لێ نەکردبا، وەیـان بەکەڵکی ژن و مـێردی نەهاتباو بیویسـتایە تەڵاقی بدا، ژنەکـە دەیوت تەڵاقم مەدەو، سـەبارەت بەکاروباری منیش ئازاد بـە، جائیتر ئەم ئایەتـە: (فلا جناح علیهما..)هـات، بوخاری و موسلیم هێناویانە، ئەگەرچی هەندێ جیاوازیشیان هەبێ.

هـەر چەن بکۆشـن ناتوانـن لەگـەڵ ژنانتانـدا (بێجیـاوازی) ڕەفتار بکەن:

﴿ ١٢٩: ولـن تسـتطیعوا أن تعدلوا بین النسـاء ولـو حرصتم ﴾ دڵنیاشبن هەرگیز ناتوانن هەرچەند هەوڵیش بدەن کە بە یەکسانی و بێ جیاوازی لەگەڵ ژنانی خۆتاندا ڕەفتار بکەن. زانایان دەڵێن: مەبەست بەم(عەدالەت)ە لەم ئایەتەدا کە جێبەجێ نابێ لە نێوان ژن و مێردا تەنهاخۆشەویستی دڵ و دەروونییە، چونکە دەگونجێ پیاو یەکێ لەهاوسـەرەکانی لا خۆشەویسـت تر بێ لەدڵدا، دیارە ئەوەیـش هیچ گوناهێکی تێدا نییە بەومەرجە کاری پێ نەکا ﴿ فلا تمیلـوا کل المیل فتذروها کالمعلقة ﴾ جاکەوابوو ئەوەندە دووریان مەخەنـەوە لەخۆتـان، هەتا بیانکەنـە هەڵپەسـاردەو داماو بن، واتـە: نە تەڵاق درابێت تا بچێت بۆ خۆی شـوو بکات، نەوەك مێرددارێش بێت مافـی خۆی وەرگرێـت ﴿ وإن تصلحوا وتتقوا فـإن الله کان غفـورا رحیما ﴾ ئەگەر لەگەڵیان پێـك بێنو لەگوناح خـۆ بپارێزن و لـە خوار بوونەوە لەبڕیارەکانی خـوا بەرامبەریان پارێز بکەن، ئەوا بەڕاسـتی خوا لێبووردەو بە ڕەحمەو میهرەبانە ﴿ ١٣٠: وإن یتفرقـا یغن الله کلا من سـعته ﴾ خـۆ ئەگەر پاش هەوڵێکی زۆر بۆ پێکهێنانیان هەر بەیەکجاری دەس لێك بەردەن، خـوای گەورە هەردوولایان بێ نیاز ئەکاو لەدەستگوشـادی خۆی دەروویان لێدەکاتەوە، واتە: پەکی کەسیان لەسەر ئەوی دیکەیان ناخاو لەوانەشـە هاوسەرێکی باشـتر بە مێردەکە بداو، مێردێکی چاکتریش بەژنەکە بدا ﴿ وکان الله واسـعا حکیما ﴾ چونکە خوا هەر بۆخۆی دەسـت گوشـادو کارزانو کارجوانـە ﴿ ١٣١: ولله مافی السموات وما فی الأرض ﴾ بێگومان هەرچی لە ئاسمانەکان و زەویدایـە هەربۆخۆیاەو هەرئەویـش خاوەنییەتی ﴿ ولقد وصینا الذیـن أوتوا الکتاب من قبلکـم وإیاکم ﴾ بە ڕاسـتی ئێمە ئێوەو ئەو کەسـانەش لەپێش ئێوەدا کتێبمان دانێ ڕامان سـپاردن ﴿ أن اتقـوا الله ﴾ کەدەبێ هەر لەخوا بترسـن و بەباشـی فەرمانەکانی جێبەجـێ بکەن ﴿ وإن تکفـروا فإن لله مافی السموات وما فی الأرض ﴾ خۆئەگـەر بێ باوەڕیش بن، و حاشـای لێبکەن، چاك بزانن کە هەرچی لەئاسمانەکانو زەویدایە هەر هیخوایە ﴿ وکان الله غنیا حمیدا ﴾ و بۆخۆشی لەگشت کەس بێ نیازو دەوڵەمەندی

وَإِنِ ٱمۡرَأَةٌ خَافَتۡ مِنۢ بَعۡلِهَا نُشُوزًا أَوۡ إِعۡرَاضٗا فَلَا جُنَاحَ
عَلَيۡهِمَآ أَن يُصۡلِحَا بَيۡنَهُمَا صُلۡحٗاۚ وَٱلصُّلۡحُ خَيۡرٞۗ وَأُحۡضِرَتِ
ٱلۡأَنفُسُ ٱلشُّحَّۚ وَإِن تُحۡسِنُواْ وَتَتَّقُواْ فَإِنَّ ٱللَّهَ كَانَ
بِمَا تَعۡمَلُونَ خَبِيرٗا ﴿١٢٨﴾ وَلَن تَسۡتَطِيعُوٓاْ أَن تَعۡدِلُواْ
بَيۡنَ ٱلنِّسَآءِ وَلَوۡ حَرَصۡتُمۡۖ فَلَا تَمِيلُواْ كُلَّ ٱلۡمَيۡلِ
فَتَذَرُوهَا كَٱلۡمُعَلَّقَةِۚ وَإِن تُصۡلِحُواْ وَتَتَّقُواْ فَإِنَّ ٱللَّهَ
كَانَ غَفُورٗا رَّحِيمٗا ﴿١٢٩﴾ وَإِن يَتَفَرَّقَا يُغۡنِ ٱللَّهُ كُلّٗا
مِّن سَعَتِهِۦۚ وَكَانَ ٱللَّهُ وَٰسِعًا حَكِيمٗا ﴿١٣٠﴾ وَلِلَّهِ مَا فِي
ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَمَا فِي ٱلۡأَرۡضِۗ وَلَقَدۡ وَصَّيۡنَا ٱلَّذِينَ أُوتُواْ ٱلۡكِتَٰبَ
مِن قَبۡلِكُمۡ وَإِيَّاكُمۡ أَنِ ٱتَّقُواْ ٱللَّهَۚ وَإِن تَكۡفُرُواْ فَإِنَّ لِلَّهِ
مَا فِي ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَمَا فِي ٱلۡأَرۡضِۚ وَكَانَ ٱللَّهُ غَنِيًّا حَمِيدٗا ﴿١٣١﴾
وَلِلَّهِ مَا فِي ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَمَا فِي ٱلۡأَرۡضِۚ وَكَفَىٰ بِٱللَّهِ وَكِيلًا ﴿١٣٢﴾
إِن يَشَأۡ يُذۡهِبۡكُمۡ أَيُّهَا ٱلنَّاسُ وَيَأۡتِ بِـَٔاخَرِينَۚ وَكَانَ
ٱللَّهُ عَلَىٰ ذَٰلِكَ قَدِيرٗا ﴿١٣٣﴾ مَّن كَانَ يُرِيدُ ثَوَابَ ٱلدُّنۡيَا فَعِندَ
ٱللَّهِ ثَوَابُ ٱلدُّنۡيَا وَٱلۡأٓخِرَةِۚ وَكَانَ ٱللَّهُ سَمِيعَۢا بَصِيرٗا ﴿١٣٤﴾

سـوپاس کـراوە ﴿ ١٣٢: ولله مافی السـموات و ما فی الأرض ﴾ بـەڵێ هەرچی لەئاسمانـەکان و لە زەویدایە هەر بۆخوایە، دەسـا کـەی پێویسـتی بەئێوەیـە؟ ﴿ و کفی بالله وکیـلا ﴾ هەرخواش بەسـە بریـکار بـێ ﴿ ١٣٣: إن یشـأیذهبکم أیها النـاس ویأت بآخرین ﴾ ئەی خەڵکینە! ئەگەر خوا بیەوێ گشـتتان تەفرو توونا دەکاو، لـە جێگەی ئێوەدا خەڵکێکیتر دینێ، ئەم ڕاسـتیە چەند جـارێ لەقورئانی پـیرۆزدا دووپاتکراوەتەوە، وەك لەسـوورەتی (الأنعام/١٣٣): (إن یشأ یذهبکم و یستخلف من بعدکم مایشاء کما أنشـأکم من ذریة قوم آخرین) وە لەسـوورەتی (محمد/٣٨)دا: (و إن تتولوا یستبدل قوما غیرکم ثم لایکونوا أمثالکم) وە لەسوورەتی (إبراهیم/١٩-٢١)دا: (إن یشأ یذهبکم ویأت بخلق جدید وما ذلک علـی الله بعزیز). ﴿ و کان الله علی ذلک قدیرا ﴾ و خوا هەمیشـە لەسەر کاری وا بەتوانایە ﴿ ١٣٤: من کان یرد ثواب الدنیا فعند الله ثواب الدنیا والآخرة ﴾ هەرکەسێك خۆشیوپاداشتی ئەم دونیایەی

بوێ، باچاك بزانێ كەخۆشیو پاداشتی دونیاو دوارۆژیش هەرلای خوایە، ئیتر بۆچی ئەوكەسە هەرتەنها دونیای دەوێت؟! ﴿ وكان الله سـمیعا بصیـرا ﴾ خواش بـەردەوام ژنەوای بینایـە ئاگاداری كاروكردارتانە و، هەر بەپێی ئەوەیش پاداش و تۆڵە ئەداتەوە.

۞ يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ كُونُواْ قَوَّٰمِينَ بِٱلۡقِسۡطِ شُهَدَآءَ لِلَّهِ
وَلَوۡ عَلَىٰٓ أَنفُسِكُمۡ أَوِ ٱلۡوَٰلِدَيۡنِ وَٱلۡأَقۡرَبِينَۚ إِن يَكُنۡ غَنِيًّا
أَوۡ فَقِيرٗا فَٱللَّهُ أَوۡلَىٰ بِهِمَاۖ فَلَا تَتَّبِعُواْ ٱلۡهَوَىٰٓ أَن تَعۡدِلُواْۚ وَإِن
تَلۡوُۥٓاْ أَوۡ تُعۡرِضُواْ فَإِنَّ ٱللَّهَ كَانَ بِمَا تَعۡمَلُونَ خَبِيرٗا ﴿١٣٥﴾ يَٰٓأَيُّهَا
ٱلَّذِينَ ءَامَنُوٓاْ ءَامِنُواْ بِٱللَّهِ وَرَسُولِهِۦ وَٱلۡكِتَٰبِ ٱلَّذِي نَزَّلَ
عَلَىٰ رَسُولِهِۦ وَٱلۡكِتَٰبِ ٱلَّذِيٓ أَنزَلَ مِن قَبۡلُۚ وَمَن يَكۡفُرۡ
بِٱللَّهِ وَمَلَٰٓئِكَتِهِۦ وَكُتُبِهِۦ وَرُسُلِهِۦ وَٱلۡيَوۡمِ ٱلۡأٓخِرِ فَقَدۡ ضَلَّ
ضَلَٰلَۢا بَعِيدًا ﴿١٣٦﴾ إِنَّ ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ ثُمَّ كَفَرُواْ ثُمَّ ءَامَنُواْ
ثُمَّ كَفَرُواْ ثُمَّ ٱزۡدَادُواْ كُفۡرٗا لَّمۡ يَكُنِ ٱللَّهُ لِيَغۡفِرَ لَهُمۡ وَلَا لِيَهۡدِيَهُمۡ
سَبِيلَۢا ﴿١٣٧﴾ بَشِّرِ ٱلۡمُنَٰفِقِينَ بِأَنَّ لَهُمۡ عَذَابًا أَلِيمًا ﴿١٣٨﴾ ٱلَّذِينَ
يَتَّخِذُونَ ٱلۡكَٰفِرِينَ أَوۡلِيَآءَ مِن دُونِ ٱلۡمُؤۡمِنِينَۚ أَيَبۡتَغُونَ
عِندَهُمُ ٱلۡعِزَّةَ فَإِنَّ ٱلۡعِزَّةَ لِلَّهِ جَمِيعٗا ﴿١٣٩﴾ وَقَدۡ نَزَّلَ عَلَيۡكُمۡ فِي
ٱلۡكِتَٰبِ أَنۡ إِذَا سَمِعۡتُمۡ ءَايَٰتِ ٱللَّهِ يُكۡفَرُ بِهَا وَيُسۡتَهۡزَأُ بِهَا فَلَا
تَقۡعُدُواْ مَعَهُمۡ حَتَّىٰ يَخُوضُواْ فِي حَدِيثٍ غَيۡرِهِۦٓۚ إِنَّكُمۡ إِذٗا مِّثۡلُهُمۡۗ
إِنَّ ٱللَّهَ جَامِعُ ٱلۡمُنَٰفِقِينَ وَٱلۡكَٰفِرِينَ فِي جَهَنَّمَ جَمِيعًا ﴿١٤٠﴾

بێ جیاوازی كاری مەردم رایەڕێنن:

﴿ ١٣٥: یاأیهاالذیـن آمنوا كونـوا قوامیـن بالقسـط ﴾ ئـەی ئەوكەسـانەی باوەڕتان هەیە! بەدادپەروەری و یەكسـانی هەڵسن بـۆ ئەنجامدانی كاری مەردم، بەشـێوەیەك هیچ كات سـتەمتان لێنەوەشێتەوە ﴿ شهداء لله ﴾ هەمیشەش شایەدی لەسەر هەق بدەن بۆخوا، ﴿ و لو علی أنفسـكم أوالوالدین و الأقربین ﴾ ئەگەرچی ئەوشـایەتییەش بەزیانی خۆتان و، دایك و باوك و خزمانیشـتان بێـت، دەبێ ئێوە هەر بەرێكـی جێبەجێی بكەن بێ لادان ﴿ إن یكـن غنیـا أو فقیرا فـالله أولی بهمـا ﴾ ئەگەر شـایەتی بۆ دراو دەوڵەمەند بـێ، یان هەژار، دڵنیابن خوا باشـترە بۆیان لەئێوە، چونكە ئەوخۆی چاك ئەزانێ بەرژەوەندییان لەچیدایە ﴿ فلا تتبعوا الهوی أن تعدلوا ﴾ كەوابوو مەكەونە شـوێنی هەواو ئارەزووتان تا لەهەق لابدەن، واتە: خزمایەتی تینتان تێنەكات بۆ شـاردنەوەی شـایەدییەكە بەهەق ﴿ وإن تلووا أو تعرضـوا ﴾ خۆئەگەر زمان بپێچن بەیەكاو لەهەق مل بابدەن، یان خۆتانی لێ لابدەن و هەقەكە بگۆڕن ﴿ فـإن الله كان بما تعملون خبیرا ﴾ بێگومان خۆتان چاك ئەزانـن كەخوا بەوكارە دەیكەن هەمیشـە ئاگایـە. كەواتە وریابن كەتمانی هەق مەكەن، پێغەمبەر ﷺ دەفەرموێ: شـایەتی باش و پەسەند ئەوەیە بەرلەوە داوای لێبكرێ شایەتی بدات، ئەو شایەتە خۆی دەبێت لەبەر خوا شـایەتی بدات/ (موسلیم گێڕاویەتیەوە). دەسـا تۆش نەلەبەر دەوڵەمەندی كەسـێك و، نـە لەبەر هەژاری كەسێكی دیكە شایەتییەكە مەشێوێنە.

ئەی ئیمانداران! ئیمانتان كامڵكەن:

﴿ ١٣٦: یـا أیهـا الذین آمنوا آمنوا بالله ورسـوله والكتاب الذی نزّل علی رسـوله والكتاب الذی أنزل من قبل ﴾ ئەی گەلی خاوەن باوەڕ! دەبێ باشتر و باشتر باوەڕ بێنن بەخواو بەپێغەمبەرەكەی و بەوكتێبەیش بەش بەش ناردی بۆ پێغەمبەری خۆی موحەممەد ﷺ و بەوكتێبانەیـش بەرلەقورئان ناردنی، وەكو تەورات و ئینجیل و پەڕاوەكانیتر، هەتا ئیمانتان كامڵتر ببێ و، هەمووشـتان هەسـت بەبرایەتی و تەبایی بكەن لەژێر سایەی دینی خوادا ﴿ ومن یكفر بالله وملائكته وكتبه ورسله والیوم الآخر ﴾ هەركەسێكیش باوەڕی نەبێ بەخواو بەفریشـتەكانی و، بە كتێبەكانیو بەپەیامبەرەكانی و، بـەرۆژی دوایی ﴿ فقد ضـل ضلالا بعیدا ﴾ ئەوە لەرادە بەدەر لەرێگەی هەقەوە دوورەو چاوەڕوانی هیدایەتی لێناكرێ.

دووڕووەكان حولحولی مەزەبن:

﴿ ١٣٧: إن الذیـن آمنـوا ثـم كفروا ثـم آمنوا ثم كفـروا ثم از دادوا كفرا ﴾ بەراسـتی ئەو دووڕووانەش كـە یەكەمجار باوەڕیان هێناو پاشـان پەشـیمان بوونـەوەو، دووبارە بروایـان هێنایەوەو، هەر بەشـوێنیا كافر بوونەوە. ئەوسـا بێ باوەڕی خۆیان زیاتر كرد هە تامردن هەركافر بوون ﴿ لم یكن الله لیغفرلهم ﴾ هەرگیز لەڕێی ئەوەدا نییە خوا چاو پۆشـییان لێبكا ﴿ ولا لیهدیهم سبیلا ﴾ و بۆ ڕێگای راست و دروستیش شارەزایان بكا.

ڕێنماییەكانی ئایەتی (١٣٥-١٣٧):

١) دەبێ لەكاتی داوەری و شایەدی داندا دادگەربین.

٢) شایەدی ناهەق و، كیتمانی شایەدیی، كارێكی حەرامە، پێغەمبـەر ﷺ فەرمووی: ((ألا أنبئكم بأكبـر الكبائر؟ قلنا بلی یا رسول الله، قال: الشرك بالله، وعقوق الوالدین، وكان

متکئا فجلس وقال: ألا وشهادة الزور، ألا وشهادة الزور، وما زال یکررها حتی قلنا لیته سکت)).

٣) مرۆڤ هەتـا ئەمرێت دەبێ هەر لەسـەر بڕواو ئیمانی خۆی دامەزراو بێت.

٤) پایەکانی ئیمان و باوەڕ: باوەڕبوونە بەخواو بەفریشـتە و بەکتێـب و بەپێغەمبەران و بەڕۆژەکەیتر، لەتەك قەزاو قەدەردا، وەکو دەفەرموێ: ((إنا کل شیء خلقناه بقدر)).

٥) لەدیـن وەرگەڕاو (مورتەد) بـەلای هەندێ لەزانایانەوە سێ ڕۆژ مۆڵەتی پەشیمانی دەدرێتێ، جائەگەر لەوماوەیەدا پەشـیمان نەبوویەوە دەکوژرێ، ئەوساش نە نوێژی لەسەر دەکرێ و، نەلە گۆڕستانی موسڵماناندا دەنێژرێت، هەندێ دەڵێن مۆڵەت نادرێ و یەکسەر دەکوژرێ.

﴿ ١٣٨: بشر المنافقین بأن لهم عذابا ألیما ﴾ ئەی پێغەمبەر ﷺ تۆ بەودووڕووانە موژدە بدە کەسزایەکی ئێش پێگەیەنەریان هەیە، دیـارە کەئەڵێت موژدەیان بدەرێ مەسـخەرەیان پێدەکا، ئەگینە موژدە بەخۆشـیو رابـواردن دەدرێ نەك بەسـزا ﴿ ١٣٩: الذین یتخـذون الکافریـن أولیاء مـن دون المؤمنیـن ﴾ دووڕووە کانیش ئەوکەسانەن دۆسـتی کافرو خوانەناسـان دەکەنو، لەباوەڕداران دەتەکنەوەو، خۆشیان لەچارەیان نایەت و، کار بۆکافران دەکەن ﴿ أیبتغـون عندهـم العزة ﴾ ئاخۆ بەتەمان عیـززەت و حورمەت و سـەرکەوتنیان لای ئەوانەوە دەسـکەوێ؟! هەرئەم دەردەیە لەم سەردەمەی خۆشماندا کەبەشێکی زۆر لەموسڵمانان دەبینرێن شوێنی کۆمەڵانی تازە دروستکراو کەوتوون و خۆشیان دەوێن و چاوەڕوانی ڕێز و حورمەتیان لێوە دەکەن! ﴿ فإن العزة لله جمیعا ﴾ خۆ بەڕاستی هەرچـی قەدرو ڕێزی دونیاو قیامەت هەیە، تەنها هەربەدەسـتی خوایەو هەرلای ئەویش دەست ئەکەوێ، کەوابوو بۆچی پشتگیری لـەم ولـەو دەکەن، ئەی مەگـەر خوا نافەرموێ: (مـن کان یرید العـزة فلله العزة جمیعـا..) یان نافەرموێ: (ولله العزه ولرسـوله و للمؤمنیـن ولکن المنافقین لایعلمون) ئیتر لەکوێ بەشـوێنکەوتنی دوژمنانی دینی خوا سەرکەوتوو دەبن؟! ﴿ ١٤٠: وقد نزل علیکم فی الکتاب ﴾ خۆ بەڕاسـتی خوای گەورە لەم قورئانەدا بەئێوەی ڕاگەیاندووە ﴿ أن إذا سـمعتم آیات الله یکفر بها ویسـتهزأ بها ﴾ کە هەرکات زانیتان و بیسـتان ئایەتەکانی خوا کەسانێك باوەڕیان پێناکەن و گاڵتەیان پێدەکـەن ﴿ فلا تقعدوا معهم حتی یخوضوا فی حدیث غیره ﴾ هەتا ئەوباسە ئەگۆڕن و دەچنە سەر قسەیەکیتر و واز لەوکارەیـان دێنن، ئێـوە لەگەڵیان دامەنیشـن ﴿ إنکم إذا مثلهم ﴾ ئەگینا ئێوەش لە گوناح و تاواندا وەك ئەوان دەبن، وەك بەراشکاوی لەسوورەتی (الأنعام/٦٨): (وإذا رأیت الذین یخوضون فی آیاتنا فأعرض عنهم حتی یخوضوا فی حدیث غیره) بۆ پشتگیری و دووپاتکردنەوەی ئەومەبەسـتە هاتووە، خۆئەگەر لەبیرتان چوو و لەگەڵیاندا دانیشـتن، پاشان وەبیرتان هاتەوە، دەبێ دەسبەجێ پشـتیان لێ هەڵبکەن و لە کۆڕەکەیان هەڵسـن. وەك لەسـوورەتی (الأنعام/٦٨)دا ئەفەرموێ: (وإما ینسـینک الشـیطان فلا تقعد بعد الذکری مع القوم الظالمیـن). ﴿ إن الله جامع المنافقین و الکافرین فـی جهنم جمیعا ﴾ دیارە خوای گەورەش لەڕۆژی قیامەتدا گشـت دووڕوو و بێبـاوەڕەکان لە دۆزەخ کۆ دەکاتەوە، هەروەك ئەوان لە دونیادا گشتیان قسەیان یەك بوو بۆ دوژمنایەتی موسڵمانان.

دووڕووەکان بۆ ڕۆژێ دەگەڕێن:

﴿ ١٤١: الذیـن یتربصـون بکـم ﴾ ئەو دووڕووانـەی وا هەردەم چاوەڕوانی دەرفەتێك دەکەن لێتانو هەر لەمەڵاسدان بۆتان ﴿ فإن کان لکم فتح من الله ﴾ سا ئەگەر خوا ئێوەی سەرخست و زاڵبوونو دەستکەوتێکتان دەسکەوت ﴿ قالوا ألم نکن معکم ﴾ ئەڵێن: ئەی مەگەرئێمەش لەگەڵ ئێـوە نەبووین و پێکەوە جیهادمان نەکرد؟! ﴿ وإن کان للکافرین نصیب ﴾ خۆئەگەر بێباوەڕانیش بەشـێکیان دەستکەوتو سەرکەوتن بەرسەرتانا وەکو لەڕۆژی ئوحودا ﴿ قالوا ألم نستحوذ علیکم ونمنعکم من المؤنین ﴾ ئەڵێن: ئەی مەگەر ئێمە نەبووین نەمان هێشت باوەڕداران پێتان بگەنو زیانتان پێبگەیەنن؟ کەوابوو ئەبێ بەشـی ئێمەشـی لێبدەن ﴿ فالله یحکـم بینکم یوم القیامة ﴾ خوا دوایی و ڕۆژی سـەڵا بڕیاری ڕاسـت و دروسـتان بـۆ دەدات، لەبەرئەوەی لەدونیادا بەتـەواوی هەق و ناهەق لێك ناکرێتەوە ﴿ ولن یجعل الله للکافرین علی المؤمنین سبیلا ﴾ دیارە کـە خواش هەرگیز ڕێ نادا بێباوەڕان دژی موسـڵمانان بن و زاڵ بن بەسـەریاندا، بەتایبەتی لەڕۆژی قیامەتدا، وە لەم دونیایەشدا هەرگیز نابێ موسـڵمانان ژێر دەستەی خوانەناس و بێباوەڕان بن وحوکم و یاسای ئەوان جێبەجێ بکەن.

ڕێنماییەکانی ئایەتی (١٣٨-١٤١):

١) بە دۆستکردنی بێباوەڕان وکافران و هاریکارییان کارێکی حەرامە، بۆنموونە: لەکاروبـاری ئایینیدا پەنایان پێببرێ و بکرێنـە کۆمەك، بـۆ ئازاردانی تاقمێ لە موسـڵمانان، چونکە ئەوکاتە کە موشـریکێك چوویـەلای پێغەمبەر ﷺ گوتی: من هاتووم یارمەتی تۆ بدەم لە جەنگدا، ئەویش لە

وەڵامدا فەرمووی: ((إرجع فإنا لانستعين بمشرك)). واتە: بگەڕێوە، چونكە ئێمە ڕێمان پێنەدراوە موشریكان بكەینە هاوكارو لەجەنگەكاندا هاریكاریمان بكەن.

٢) عیززەت و حورمەت هەرگیز لای غەیری خوا بەدەست نایە.

ٱلَّذِينَ يَتَرَبَّصُونَ بِكُمْ فَإِن كَانَ لَكُمْ فَتْحٌ مِّنَ ٱللَّهِ قَالُوٓا۟ أَلَمْ
نَكُن مَّعَكُمْ وَإِن كَانَ لِلْكَٰفِرِينَ نَصِيبٌ قَالُوٓا۟ أَلَمْ نَسْتَحْوِذْ
عَلَيْكُمْ وَنَمْنَعْكُم مِّنَ ٱلْمُؤْمِنِينَ ۚ فَٱللَّهُ يَحْكُمُ بَيْنَكُمْ يَوْمَ
ٱلْقِيَٰمَةِ ۗ وَلَن يَجْعَلَ ٱللَّهُ لِلْكَٰفِرِينَ عَلَى ٱلْمُؤْمِنِينَ سَبِيلًا ﴿١٤١﴾
إِنَّ ٱلْمُنَٰفِقِينَ يُخَٰدِعُونَ ٱللَّهَ وَهُوَ خَٰدِعُهُمْ وَإِذَا قَامُوٓا۟ إِلَى
ٱلصَّلَوٰةِ قَامُوا۟ كُسَالَىٰ يُرَآءُونَ ٱلنَّاسَ وَلَا يَذْكُرُونَ ٱللَّهَ إِلَّا
قَلِيلًا ﴿١٤٢﴾ مُّذَبْذَبِينَ بَيْنَ ذَٰلِكَ لَآ إِلَىٰ هَٰٓؤُلَآءِ وَلَآ إِلَىٰ هَٰٓؤُلَآءِ ۚ
وَمَن يُضْلِلِ ٱللَّهُ فَلَن تَجِدَ لَهُۥ سَبِيلًا ﴿١٤٣﴾ يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟
لَا تَتَّخِذُوا۟ ٱلْكَٰفِرِينَ أَوْلِيَآءَ مِن دُونِ ٱلْمُؤْمِنِينَ ۚ أَتُرِيدُونَ
أَن تَجْعَلُوا۟ لِلَّهِ عَلَيْكُمْ سُلْطَٰنًا مُّبِينًا ﴿١٤٤﴾ إِنَّ ٱلْمُنَٰفِقِينَ
فِى ٱلدَّرْكِ ٱلْأَسْفَلِ مِنَ ٱلنَّارِ وَلَن تَجِدَ لَهُمْ نَصِيرًا ﴿١٤٥﴾
إِلَّا ٱلَّذِينَ تَابُوا۟ وَأَصْلَحُوا۟ وَٱعْتَصَمُوا۟ بِٱللَّهِ وَأَخْلَصُوا۟
دِينَهُمْ لِلَّهِ فَأُو۟لَٰٓئِكَ مَعَ ٱلْمُؤْمِنِينَ ۖ وَسَوْفَ يُؤْتِ ٱللَّهُ
ٱلْمُؤْمِنِينَ أَجْرًا عَظِيمًا ﴿١٤٦﴾ مَّا يَفْعَلُ ٱللَّهُ بِعَذَابِكُمْ
إِن شَكَرْتُمْ وَءَامَنتُمْ ۚ وَكَانَ ٱللَّهُ شَاكِرًا عَلِيمًا ﴿١٤٧﴾

٣) بەكۆی دەنگی زاناكانیش ڕەزامەندی بەرێبازی كوفر، هەر كوفرە.

دەغەڵی دووڕووەكان:

﴿ ١٤٢: إن المنافقين يخادعون الله وهو خادعهم ﴾ بێگومان دووڕووە دەغەڵەكان بەخەیاڵی خاویان دەیانەوێ فێڵ لە خوا بكەن و بیخەڵەتێنن! ئەو برە ملكەچی و بەرفەرمانەشیان هەر بۆئەوەیە، بەڵام خوا خەڵەتێنەرو تەفرەدەری ئەوانە، فرو فێڵەكانیان زۆر بە ئاسانی پووچەڵ ئەكاتەوەو سەر ناگرن ﴿ وإذا قاموا إلى الصلاة قاموا كسالى ﴾ هەركە دەچن بۆ نوێژ كردنیش دەبینی بە تەوەزەلی ڕاست ئەبنەوەو هەڵدەسن، چونكە بە تەمای پاداشت و خۆشنوودی خوا نین، هەروەك لەسوورەتی (التوبە/٥٤): (ولا يأتون الصلاة إلا وهم كسالى) وە لەسوورەتی (الماعون/٤-٥): (فويل للمصلين الذين هم عن صلاتهم ساهون) ئەو مەبەستە هاتووەو دووپاتكراوەتەوە.

﴿ يراؤن الناس ﴾ لە بەرامبەر خەڵكدا ڕووپامایی دەكەن و بۆ ڕووبینی نوێژ ئەكەن! تا پێیان نەڵێن كافرن ﴿ ولا يذكرون الله إلا قليلا ﴾ زۆر كەمیشیان یادی خوا ئەكەن ﴿ ١٤٣: مذبذبين بين ذلك ﴾ لە نێوان ئیمان و كوفردا دوو دڵن، هێمان خۆیان یەكلا نەكردۆتەوە، بۆیە هەم لەلای موسڵمانەكانداهەن و، هەم لەلای كافرەكانیش ﴿ لا إلى هؤلاء ولا إلى هؤلاء ﴾ نە ئەوەیە بچنە لای ئەمانو موسڵمان بن، نە ئەوەیشە بەیەكجاری‌خۆ بدەنە لای ئەوان وكافربن، واتە: نەلەو لان و نەلەم لان، دەیانەوێ لەونێوانەدا هەردوولا ڕازی بكەن ﴿ ومن يضلل الله فلن تجد له سبيلا ﴾ دیارە ئەوانە گومڕاو ڕێ لێگۆراون، هەركەسێكیش خوا گومڕای بكات بەهۆی لاساری ئەوكەسە خۆیەوە قەت تۆ ناتوانی هیچ ڕێگایەكی خێری نیشان بدەیت.

ڕێنماییەكانی ئایەتی(١٤٢-١٤٣):

پەسن و سیفاتی دووڕووەكان: تەمەڵی و سستی كردنە لەنوێژەكاندا، ئیمامی مالیك لەكتێبی (الموطأ)دا هێناویەتی: ((إن النبي ﷺ قال: تلك صلاة المنافقين -ثلاثا- يجلس أحدهم يرقب الشمس حتى إذا كانت بين قرني الشيطان، أو على قرني شيطان، قام فينقر أربعا لايذكر الله فيها الا قليلا)) دووڕووەكان پاڵی لێدەدەنەوەو لێی دادەنیشن هەتا خۆر هەڵدێ، پاشان بەپەلەو خافل و بێ ئاگا هەڵدەستن بۆنوێژەكەیان و، چوارجار دەنووك لەزەوی دەدەن و دەچن! ئەمە هەرپەسن و سیفەتی پیاوی دووڕوویە، ئەگەرنا موسڵمان نوێژەكانی لەكاتی خۆیاندا و زۆریش بەزەوق و خۆشییەوە هەڵدەستێ بۆیان، ئیمامی موسلیم ئەم فەرموودەیە دەهێنێ: ((مَثَلُ المُنافِقِ كَمَثَلِ الشاةِ العائِرَةِ بَيْنَ الغَنَمَيْنِ "المُتَرَدِدة بين قطيعين من الغنم" تَعيرُ الى هذه مَرَّةً والى هذه أُخرى)). واتە: مرۆڤی دووڕوو هەر دەڵێی مەڕە شێتەیە، جارێ دەچێتە ناو ئەو مێگەلەكەو، جارێ دێتە ناو ئەم مێگەلەكە.

خوانەناسان مەگرن بە دۆس:

﴿ ١٤٤: ياأيها الذين آمنوا لا تتخذوا الكافرين أولياء من دون المؤمنين ﴾ ئەی ئەوانەی باوەڕتان هێناوە! بەدەر لە موسڵمانان خەڵكانی بێباوەڕ بە دۆست و پشتیوانی خۆ مەگرن ﴿ أتريدون أن تجعلوا لله عليكم سلطانا مبينا ﴾ ئاخۆ ئەتانەوێ بەڵگەیەكی ئاشكرا

دژی خۆتان دەربارەی دووڕووییتان بدەنە دەستی خوا، جا ئەوکاتە دووچار ببن؟ ﴿ ١٤٥: إن المنافقين في الدرك الأسفل من النار ﴾ دیارەکە دووڕووەکان لەچینی هەرە خواری ئاگری دۆزەخدان ﴿ ولن تجد لهم نصيرا ﴾ و تۆش هەرگیز ناتوانیت یارمەتیدەرێکیان بۆ پەیدا کەی ﴿ ١٤٦ إلا الذين تابوا وأصلحوا ﴾ مەگەر ئەوانەی تەوبە بکەن‌و خۆ ساز بدەنەوە ﴿ واعتصموا بالله ﴾ و بەباشی دەست بەقاپی خواوە بگرن ﴿ وأخلصوا دينهم لله ﴾ وله باتی رووپامایی کردن بە پاکی ویەکلایی دینداری بۆ خوا بکەن ﴿ فأولئک مع المؤمنين ﴾ ئەوسا لەبەهەشتدا لەگەڵ باوەڕداراندا ئەبن ﴿ وسوف يؤت الله المؤمنين أجرا عظيما ﴾ دیارە لە دوارۆژیشدا خوای گەورە پاداشێکی زۆر مەزن بە ئیماندارەکان دەدات ﴿ ١٤٧: ما يفعل الله بعذابكم إن شكرتم وآمنتم ﴾ خوا چ نیازو مەبەستێکی بەسزادانی ئێوە هەیە، ئەگەر ئێوە شوکرانە بژێرو سوپاسگوزاربن و باوەڕی دامەزراوتان هەبێت؟ واتە: خوا هەرگیز سزای بەندەی شوکرانە بژێرو باوەڕدار نادا ﴿ وكان الله شاكرا عليما ﴾ هەمووکات خوا پاداش دەرەوەی بەندە چاکەکانییەتی و، لەهەموو شتێکیش بەئاگاو زانایە، هەرکەسێ سوپاسگوزاری بێت و باوەڕی پێ هێنا بێت، ئەویش پاداشی بەچاکە دەداتەوە.

کۆتایی جزمی ٥، (ولله الحمد والمنه)..

بۆ غەدر لێکراو نەبێ، ڕێ بە وشەی تاڵ و تفت نادرێ:

ستەم لێکراو دەتوانێ هەمووقسەیەك لەڕووی ستەمکاردا بکات، ئەگەرچی لیبووردنیش پەسەندترو باشترە، وەکو دەفەرموێ: ﴿ ١٤٨: لايحب الله الجهر بالسوء من القول إلا من ظلم ﴾ خوای گەورەو دلۆڤان هەرگیز پێی‌خۆش نییە هیچ کەسێك دەنگ بەرزکاتەوەو قسەی ناخۆش و ناحەز لەڕووی ئەم و ئەودا بکات، نابێ کەسێ نزای شەڕ لەکەسێ بکا، بەناوو ناتۆرەو، ناوی ناخۆش ناوی ببا، مەگین کەسێك ستەم و ناهەقی لەگەڵکرابێت، ئەوحەلە ڕێی هەیە باسی هەقی خۆی بکاو، ناوی ستەمکارەکە بەرێت، ئەگەرچی‌لەوکاتەشدا هەر بێدەنگی و ئارامگرتن باشترە، وەکو لەجێگای تردا دەفەرموێ: (ولمن انتصر بعد ظلمه فأولئک ما عليهم من سبيل) (شورا/٤١). واتە: ئەو کەسانەی لەپاش ستەم لێکردن، تۆڵەی خۆیان دەسێننەوە، خەتا بار نابن، لەفەرموودەشدا هاتووە: ((المُسْتَبَّانِ ما قالا، فعلى البادئ منهما مالم يَعْتَدِ المَظْلُومُ)) ئەبوداوود. واتە: ئەو دوو کەسەیە کە جنێو بەیەکدی دەدەن، گوناحەکەی دەکەوێتە سەر دەسپێشخەرەکەیان، بەمەرجێ غەدر لێکراوەکە زیادەڕۆیی نەکا. ﴿ وكان الله سميعا عليما ﴾ خوای گەورە هەمیشە بیسەرە، گشت قسەو وتوو وێژێك دەبیسێ، زانایەبەوەی لەنێوانیاندا ڕوودەدات. ﴿ ١٤٩: إن تبدوا خيرا أو تخفوه أو تعفوا عن سوء ﴾ خۆئەگەر ئێوە چاکە بکەن، بەئاشکرابێ، یان بەنهێنی، یان لەکردارو ڕەفتارێکی نالەبار چاوبپۆشن، لەگەڵ تواناو دەسەڵاتدا ﴿ فإن الله كان عفوا قديرا ﴾ بێ سۆ خوا هەمیشە

۞ لَّا يُحِبُّ ٱللَّهُ ٱلْجَهْرَ بِٱلسُّوٓءِ مِنَ ٱلْقَوْلِ إِلَّا مَن ظُلِمَ ۚ وَكَانَ ٱللَّهُ سَمِيعًا عَلِيمًا ﴿١٤٨﴾ إِن تُبْدُوا۟ خَيْرًا أَوْ تُخْفُوهُ أَوْ تَعْفُوا۟ عَن سُوٓءٍ فَإِنَّ ٱللَّهَ كَانَ عَفُوًّا قَدِيرًا ﴿١٤٩﴾ إِنَّ ٱلَّذِينَ يَكْفُرُونَ بِٱللَّهِ وَرُسُلِهِۦ وَيُرِيدُونَ أَن يُفَرِّقُوا۟ بَيْنَ ٱللَّهِ وَرُسُلِهِۦ وَيَقُولُونَ نُؤْمِنُ بِبَعْضٍ وَنَكْفُرُ بِبَعْضٍ وَيُرِيدُونَ أَن يَتَّخِذُوا۟ بَيْنَ ذَٰلِكَ سَبِيلًا ﴿١٥٠﴾ أُو۟لَٰٓئِكَ هُمُ ٱلْكَٰفِرُونَ حَقًّا ۚ وَأَعْتَدْنَا لِلْكَٰفِرِينَ عَذَابًا مُّهِينًا ﴿١٥١﴾ وَٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ بِٱللَّهِ وَرُسُلِهِۦ وَلَمْ يُفَرِّقُوا۟ بَيْنَ أَحَدٍ مِّنْهُمْ أُو۟لَٰٓئِكَ سَوْفَ يُؤْتِيهِمْ أُجُورَهُمْ ۗ وَكَانَ ٱللَّهُ غَفُورًا رَّحِيمًا ﴿١٥٢﴾ يَسْـَٔلُكَ أَهْلُ ٱلْكِتَٰبِ أَن تُنَزِّلَ عَلَيْهِمْ كِتَٰبًا مِّنَ ٱلسَّمَآءِ ۚ فَقَدْ سَأَلُوا۟ مُوسَىٰٓ أَكْبَرَ مِن ذَٰلِكَ فَقَالُوٓا۟ أَرِنَا ٱللَّهَ جَهْرَةً فَأَخَذَتْهُمُ ٱلصَّٰعِقَةُ بِظُلْمِهِمْ ۚ ثُمَّ ٱتَّخَذُوا۟ ٱلْعِجْلَ مِنۢ بَعْدِ مَا جَآءَتْهُمُ ٱلْبَيِّنَٰتُ فَعَفَوْنَا عَن ذَٰلِكَ ۚ وَءَاتَيْنَا مُوسَىٰ سُلْطَٰنًا مُّبِينًا ﴿١٥٣﴾ وَرَفَعْنَا فَوْقَهُمُ ٱلطُّورَ بِمِيثَٰقِهِمْ وَقُلْنَا لَهُمُ ٱدْخُلُوا۟ ٱلْبَابَ سُجَّدًا وَقُلْنَا لَهُمْ لَا تَعْدُوا۟ فِى ٱلسَّبْتِ وَأَخَذْنَا مِنْهُم مِّيثَٰقًا غَلِيظًا ﴿١٥٤﴾

دەسەڵاتدارە بۆ عەفوو کردن و لیبووردن، لەفەرموودەشدا هاتووە: ((ما نقص مال من صدقة، ولا زاد الله عبدا بعفو إلا عزا، ومن تواضع لله رفعه الله)) (موسلیم). واتە: هیچ ماڵ و دارایییەك لەبەخشین کەم ناکا، هەر بەندەیەکیش عەفوو بکا، هەمیشە سەر بەرزە، ئەوەی لەبەر خوا، خۆ بەکەمەبزانێ و لەجێگای خۆی بێتە خوارێ، حەتمەن خوا بەرزی دەکاتەوە.

حاشا لە هەندێ پێغەمبەران کوفری تەواوە:

﴿ ١٥٠: إن الذين يكفرون بالله ورسله ﴾ بێگومانە ئەوانەی وادڵیان دژی خواو پێغەمبەرە کانییەتی ﴿ ويريدون أن يفرقوا بين الله ورسله ﴾ و دەشیانەوێ لەنێوان خواو پێغەمبەرەکانیدا فەرق و جیاوازی دانێن ﴿ ويقولون نؤمن ببعض ونكفر ببعض ﴾ ودەڵێن: ئێمەباوەڕ بەهەندێکیان دەکەین، هەندێکیشیان بەجێی باوەڕ نازانین ﴿ ويريدون أن يتخذوا بين ذلک سبيلا ﴾ ودەشیانەوێ

لــەو نێوانەدا ڕێگەیەك بۆ خۆیان دیــاری بکەن ﴿ ١٥١ : أولئک هــم الکافــرون حقا ﴾ بــێ دوو دڵی، ئەمانە کافروخوا نەناســن، چونکە ئەو داوایەیان ناپەســەندە، وە بڕوا بوون بەخوا، بەگشت فەرمان و بڕیارەکانیشی دەبێ، ئەگینە ئەو داوایە، داخوازییەکی بێهــوودەو بێ ناوەڕۆکــە ﴿ وأعتدنا للکافرین عذابــا مهینا ﴾ وە ئێمەســزایەکی ئابڕوبەرمــان بۆئەو خوا نەنــاس و کافرانە،ئامادە کــردووە، وەلە جێگای تریشــدا دەفەرموێ: (وضربت علیهم الذلة والمســکنة وبــاؤا بغضــب مــن الله..). (بەقــەرە: ٦١) ﴿ ١٥٢ : والذیــن آمنوا بالله ورسله ولم یفرقوا بین أحــد منهم ﴾ ئەوانەش کــە باوەڕیان هەیە بەخواو بەپێغەمبەرەکانی و لەناویانیشــدا هیچ فــەرق و جیاوازیــەك ناکەن، وەك ئەم ئوممەتــی موحەممەدە ﷺ کە بەراســتی بێ فەرق وسوون چوونە ژێر ئەرکی خۆیانەوە، وەکو لەجێگــای تردا دەفەرموێ: (آمن الرســول بما أنــزل إلیه من ربه والمؤمنــون کل آمن بالله وملائکته وکتبه ورســله لانفرق بین أحد مــن رســله..).(بەقەرە: ٢٨٥). واتــە: ئەم پێغەمبــەرەو ئەوانەش لەگــەڵ ئەو باوەڕیان هێناوە، گشــت لێیان ڕوونــە کە ئەوقورئانە لەلایەن پەروەردگاریانــەوە هاتووەو، هیچ فەرقێکیش ناخەن لەناو پێغەمبەرەکانیا، بەڵکو باوەڕیان بەگشتیان هەیە. ﴿ أولئک سوف یؤتیهم أجورهم ﴾ ئەوانە لەدواڕۆژدا خوا پاداشی شیاوی خۆیانیان دەداتێ ﴿ وکان الله غفورا رحیما ﴾ وخواش گوناهپۆشــە، لەتاوان و گوناهەکانیان دەبوورێ، میهرەبان و دلۆڤانە.

ململانێ و عینادی جوولەکە:

﴿ ١٥٣ : یســألک أهل الکتاب أن تنزل علیهم کتابا من السماء ﴾ خاوەننامەکان، داوات لێ دەکەن کە کتێبێکی تایبەتیان لەئاسمانەوە بۆ بێنی، نووسرابێ بۆ فلانەکەس، هەروەکو چۆن تەورات بەکامڵی و گشــت پێکەوە هــات بۆ مووســا، دیــارە (قورەیش)یش هەمان بیانوویــان لێگرتی و گوتیان: (وقالوا لــن نؤمن لک حتی تفجر لنا مــن الأرض ینبوعا) ئیســراء/٩٠. واتە: بــڕوات پێناکەین تا لەم زەمینە کانییەکمان بۆ هەڵدەقوڵێنی. ﴿ فقد ســألوا موسی أکبر من ذلک ﴾ بێ ســۆ هەر ئەوانــە مەزنترو گەورەتر لەوەیان لەمووســا خواســت بوو: ﴿ فقالوا أرنا الله جهرة ﴾ گوتیان: دەبێ بەئاشکرا خوامان پێ نیشــان بدەیت! ﴿ فأخذتهــم الصاعقة بظلمهم ﴾ جا لەســزای ئەو قســە نــاڕەواو ناهەقەیانەدا، هەورە تریشــقەیەکی ســەخت گرتنی، لەسوورەتی (بەقەرە)شــدا هاتووە: (وإذ قلتم یا موســی! لن نؤمن لک حتی نری الله جهرة فأخذتهم الصاعقة وأنتم تنظرون.ثــم بعثناکم من بعد موتکم لعلکم تشــکرون) (٥٥- ٥٦).

واتە: ئەوســاش کە بەمووســاتان گوت: ئێمە بڕوات پێ ناهێنین تا بەئاشــکرا خوا نەبینین! ئیتر هەر لەبەرچاو خۆتاندا برووسکە گرتنی، ئەوســا پاش ئەوەی مردن، زیندووومــان کردنەوە، بەڵکو شوکرانە بژێر بن. ﴿ ثم اتخذوا العجل من بعد ماجاءتهم البینات ﴾ پاشــانیش -دوای دیتنــی چەند بەڵگەیەکی زۆر ڕوون و ئاشــکرا لەســەر دەســتی مووســا- گوێرەکەیان پەرســت، وەخوا لە زمان ئەوانــەوە دەگێڕێتــەوە کە گوتیان: (إجعل لنا إلهــا کما لهم آلهة) ئەعراف/١٣٨. واتە: مووســا! خوایەکمــان وەکو خواکانی ئەوان بۆ دابین بکە! ﴿ فعفونا عن ذلک ﴾ ئێمەش چاوپۆشــیمان لێکردن ﴿ وآتینا موســی سلطانا مبینا ﴾ بەڵگەو دەســەڵاتێکی ئاشکرامان دا بە مووســا. ﴿ ١٥٤ : ورفعنا فوقهم الطــور بمیثاقهم ﴾ بەهۆی پەیمانێ کەدایان، کێوی (توور)مان لەســەریان بەرز ڕاگرت، پاش ئەو لاساری و سەرلێشێواوییەیان ﴿ وقلنا لهم ادخلوا الباب سجدا ﴾ پێمانگوتن: لەو دەرگاوە بەسوژدەوە بچنە ناو (بیت المقدس) وداوای لیبووردن لەخوا بکەن، کەچی قسەکەیان شکاندین و، لەباتی ئەوە بڵێن (حِطّة) گوتیان ((حنطة فی شــعرة)). ﴿ وقلنا لهم لا تعدوا فی السبت ﴾ پێشمان گوتن: لە ڕۆژی شەممەدا دەستدرێژی مەکەن و، ســنوور مەشکێنن و، بەو یاســایە ڕەفتار بکەن بۆتان دیاری کراوە ﴿ واخذنــا منهم میثاقا غلیظــا ﴾ پەیمانێکی بەهێزو پتەویشــمان لێ ســەندن کەلاســاری نەکەن، کەچی نەیانبردە ســەر، وەکو لە ســوورەتی (ئەعراف)دا زیاتر ڕوونکراوەتەوە لەسەرەتای ئایەتی: (واسألهم عن القریة التی کانت حاضرة البحر ١٦٣) واتە: دەربارەی ئەو شــارە -گوندی(ئەیلە) کە دەکەوێتــە قەراخی دەریاوەو نێوان شاری (مەدیەن) و کێوی (توور)ەوە- لێیان پرسە؟

تاوانەکانی جوولەکە:

﴿ ١٥٥ : فبما نقضهم میثاقهم وکفرهم بآیات الله وقتلهم الأنبیاء بغیر حق وقولهم قلوبنا غلف ﴾ ئەوجا لەبەر پەیمان شکاندونیان و باوەڕ نەبوونیان بەنیشــانەکانی خواو لەناهەق کوشتنی پێغەمبەرانیان و گوتەیان: ئێمە دڵمان داخراوە (بەر جەزرەبەو نفرینی خوا کەوتن). وەکو لە جێگای تردا دەفەرموێ: (وقالوا قلوبنا فی أکنة مماتدعونا إلیــه). ﴿ بل طبع الله علیها بکفرهم ﴾ نــا دڵیان دانەخراوە، هەر خوا خۆی دڵی مۆر کردوون و قەت خێرو قســەی باش وەرناگرێ، چونکــە قەومێکــی نالەبارو لارن ﴿ فلا یؤمنــون إلا قلیلا ﴾ ئیتر بەشێ کەمیان نەبێ باوەڕ ناهێنن.

بوختانی جوولەکە دەربارەی (مەریەم)
و لاف لێدانی کوشتنی عیسا عليه السلام:

﴿ ١٥٦: وبكفرهم وقولهم على مريم بهتانا عظيما ﴾ لەبەر کافر بوون و ئەو بوختانە گەورەیەی بۆ خاتوونە (مەریەم) کردیان، گوایا زینای کردبێت! ﴿ ١٥٧: وقولهم إنا قتلنا المسيح عيسى ابن مريم رسول الله ﴾ وە لەبەر ئەوەش کە دەیانگوت: ئێمە عیسای کوڕی مەریەممان کوشت -کە پێغەمبەری خوایە، خوای گەورە بە درۆیان دەخاتەوەو دەفەرمووێ: ﴿ وما قتلوه وما صلبوه ولكن شبه لهم ﴾ کەچی نەتوانییان بیکوژن و، نەتوانیشیان لەقەنارەی بدەن، وەکو خۆیان کردیانە هەرا، بەڵکو سەریان لێ تێکچوو بوو، پیاوێکیان دێت لەبیچمو شکڵدا وایان زانی (عیسا)یەو لەقەنارەیان دا ﴿ وإن الذين اختلفوا فيه لفي شك منه ﴾ وە ئەوانەی دەربارەی ئەو کێشەیانە، لەدوودڵیدان ﴿ مالهم به من علم إلا اتباع الظن ﴾ هیچ زانستییەکیان بەوە نییە، جگە لە شوێنکەوتی گومان نەبێ، بۆیە دەفەرمووێ: ﴿ وما قتلوه يقينا ﴾ بەیەقین و بێگومان نەیانکوشتووە ﴿ ١٥٨: بل رفعه الله إليه ﴾ بەڵکو خوای گەورە بەرەو خۆی بەرزی کردەوە، لەسوورەتی(ئالی عیمران) ئایەتی(٥٥)دا، ئەم مەسەلەی بەرز کردنەوەی (عیسا)یە، درێژتر باسکراوە، جابۆ پتر تێگەیشتن و بەئاگابوونت لێی، دەتوانی بگەڕێیتەوە لای ﴿ وكان الله عزيزا حكيما ﴾ خواش هەمیشە و بەردەوام بەدەسەڵات و کارزانە، خۆی دەزانێ چی دەکات، هەرکەسێك پەنای پێبرد، دەیپارێزێ و، سەری دەخات.

﴿ ١٥٩: وإن من أهل الكتاب إلا ليؤمن به قبل موته ﴾ کاتێ عیسا لەئاسمان دێتە خوارێ،گشت خاوەن کتێبەکان بەر لەمەرگی عیسا بڕوای پێدێنن.

(بوخاری) ئەم فەرموودەیەی هێناوە: ((والذي نفسي بيده، ليُوشِكَنّ أن ينزل فيكم ابن مريم حَكَما عَدْلا، فيَكْسِرَ الصليبَ، ويقتُلَ الخنزيرَ، ويَضعَ الجزيةَ، ويَفيضَ المالُ حتى لا يَقْبَلَه أحد، حتى تكونَ السجدةُ خيرا من الدنيا ومافيها)) (فتح الباري: ٥٦٦/٦). واتە: سوێندم بەوەی گیانی منی بەدەستە، خەریکە کوڕەکەی مەریەم عليه السلام بێتە خوارەو بۆ ناوتان،ئەوسا ببێتە داوەرێکی دادگەرو دادپەروەرو، خاچ(سەلیب) بشکێنێ و، بەراز نەهێڵێو بیکوژێ و، سەرانە هەڵبگرێ وژیانو بژێویش ئەوەندە زۆرببێ، کەسێك نەبێ شتێك لەکەسێکی تر وەر گرێت، هەتا تەنها سوژدەیەك "بۆخوا بەرن" لەگشت دونیا چاکتر دە بێت.

﴿ ويوم القيامة يكون عليهم شهيدا ﴾ وەلە ڕۆژی بەرێدا (عیسا) دەبێتە شایەت لەسەریان، کەپەیامەکەی خوای گەورەی بەرێك وپێکی پێگەیاندوون و، تێیشیگەیاندوون کە ئەو بۆ خۆی بەندەی خوای تاكو تەنیایە، نەك کوڕو ڕۆڵەی خوا، وەکو ئەوان دەڵێن. وەلەکۆتایی سوورەتی (مائیدە)شدا دەفەرمووێ: (وإذ قال الله يا عيسى ابن مريم أأنت قلت للناس اتخذوني وأمي إلهين من دون

فَبِمَا نَقْضِهِم مِّيثَٰقَهُمْ وَكُفْرِهِم بِـَٔايَٰتِ ٱللَّهِ وَقَتْلِهِمُ ٱلْأَنۢبِيَآءَ
بِغَيْرِ حَقٍّ وَقَوْلِهِمْ قُلُوبُنَا غُلْفٌۢ ۚ بَلْ طَبَعَ ٱللَّهُ عَلَيْهَا بِكُفْرِهِمْ
فَلَا يُؤْمِنُونَ إِلَّا قَلِيلًا ﴿١٥٥﴾ وَبِكُفْرِهِمْ وَقَوْلِهِمْ عَلَىٰ مَرْيَمَ
بُهْتَٰنًا عَظِيمًا ﴿١٥٦﴾ وَقَوْلِهِمْ إِنَّا قَتَلْنَا ٱلْمَسِيحَ عِيسَى ٱبْنَ مَرْيَمَ
رَسُولَ ٱللَّهِ وَمَا قَتَلُوهُ وَمَا صَلَبُوهُ وَلَٰكِن شُبِّهَ لَهُمْ ۚ وَإِنَّ ٱلَّذِينَ
ٱخْتَلَفُوا۟ فِيهِ لَفِى شَكٍّ مِّنْهُ ۚ مَا لَهُم بِهِۦ مِنْ عِلْمٍ إِلَّا ٱتِّبَاعَ ٱلظَّنِّ ۚ
وَمَا قَتَلُوهُ يَقِينًۢا ﴿١٥٧﴾ بَل رَّفَعَهُ ٱللَّهُ إِلَيْهِ ۚ وَكَانَ ٱللَّهُ عَزِيزًا حَكِيمًا
﴿١٥٨﴾ وَإِن مِّنْ أَهْلِ ٱلْكِتَٰبِ إِلَّا لَيُؤْمِنَنَّ بِهِۦ قَبْلَ مَوْتِهِۦ ۖ وَيَوْمَ
ٱلْقِيَٰمَةِ يَكُونُ عَلَيْهِمْ شَهِيدًا ﴿١٥٩﴾ فَبِظُلْمٍ مِّنَ ٱلَّذِينَ هَادُوا۟
حَرَّمْنَا عَلَيْهِمْ طَيِّبَٰتٍ أُحِلَّتْ لَهُمْ وَبِصَدِّهِمْ عَن سَبِيلِ ٱللَّهِ
كَثِيرًا ﴿١٦٠﴾ وَأَخْذِهِمُ ٱلرِّبَوٰا۟ وَقَدْ نُهُوا۟ عَنْهُ وَأَكْلِهِمْ أَمْوَٰلَ ٱلنَّاسِ
بِٱلْبَٰطِلِ ۚ وَأَعْتَدْنَا لِلْكَٰفِرِينَ مِنْهُمْ عَذَابًا أَلِيمًا ﴿١٦١﴾ لَّٰكِنِ
ٱلرَّٰسِخُونَ فِى ٱلْعِلْمِ مِنْهُمْ وَٱلْمُؤْمِنُونَ يُؤْمِنُونَ بِمَآ أُنزِلَ إِلَيْكَ وَمَآ
أُنزِلَ مِن قَبْلِكَ ۚ وَٱلْمُقِيمِينَ ٱلصَّلَوٰةَ ۚ وَٱلْمُؤْتُونَ ٱلزَّكَوٰةَ
وَٱلْمُؤْمِنُونَ بِٱللَّهِ وَٱلْيَوْمِ ٱلْءَاخِرِ أُو۟لَٰٓئِكَ سَنُؤْتِيهِمْ أَجْرًا عَظِيمًا ﴿١٦٢﴾

الله..) (١١٦) واتە: ئەوکاتەش وەبیر بێنە کە خوا بەعیسا دەڵێ: ئەرێ عیسای کوڕی مەریەم! تۆ بەو خەڵکەت گوتووە: کەدەبێ -غەیرەز خوا- تۆو دایکت وەکو دوو خوا بپەرستن؟.

لەبەر ناهەقیکاری جوولەکە نازو
نیعمەتێکی زۆریان لەسەر حەرام کرا:

﴿ ١٦٠: فبظلم من الذين هادوا حرمنا عليهم طيبات أحلت لهم ﴾ لەبەر ئەو ستەم و ناهەقیەی جوولەکە کردیان، چەندین شتی حەڵاڵ و ڕەوامان لەسەر قەدەغە کردن و بێبەشبوون لێی ﴿ وبصدهم عن سبيل الله كثيرا ﴾ وە لەبەر ئەوەش کە زۆرکەسیان لەڕێگەی خوا وەرگەڕان وڕێیان لێگرت، وەك لە سوورەتی(ئالی عیمران)دا دەفەرمووێ: (كل الطعام كان حلا لبني إسرائيل إلا ما حرم إسرائيل على نفسه من قبل أن تنزل التوراة..) (ئایەتی: /٩٣). واتە: هەموو جۆرە خواردەمەنییەك بۆ کوڕان و نەوەی ئیسرائیل

رەوابوو، بێ لەوەی کە ئیسرائیل (یەعقووب) پێش هاتنی تەورات خۆی لێلاداو پارێزی لێکرد، ئەوسا ئەمانیش لەبەر ناهەقی خۆیان گـەلێ رزق و رۆزییان لێگیرایـەوە، وەك دفەرمووێ: (وعلى الذين هادوا حرمنا كل ذى ظفر ومن البقر والغنم حرمنا عليهم شحومهما إلا ما حملت ظهورهما أو الحوايا أو ما أختلط بعظم ذلک جزيناهم ببغيهم وأنا لصادقون) (ئەنعام: ١٤٦)واتە: ئێمە گشـت زیندەوری نینۆکدارو پیوی گاو مەرمان لەمووسـاییيەکان قەدەغە کرد، پێوێ نەبێ بەپشـت ئەوانەوە بێـت، یان لەگـەڵ ریخۆڵەکانیان بێ، یـان ئەو پیوە تێکەڵ بە ئێسـکیان بووبێت، ئەو تۆڵەیەش چونکە ناهەقبوون و لەرێی راست کلابوون و لایاندا، بێ سۆ ئێمە راست دەکەین. ﴿ ١٦١: وأخذهم الربا وقد نهوا عنه وأكلهم أموال الناس بالباطـل ﴾ وە لەبـەر سـوود خواردونیان، کەرێیـان لەخواردنی گیرابـوو، هەروەها لەبەر خواردنی دارایی مەردم بەفیرۆو هەوانتە ﴿ وأعتدنا للكافرين منهم عذابا أليما ﴾ ئێمەش بۆ ئەو کافرو سپڵانە سـزایەکی بەژانمان ئامادە کردووە. ﴿ ١٦٢: لكن الراسخون فى العلم منهـم ﴾ بـەڵام مـەلازۆر زاناکانیـان ﴿ والمؤمنون ﴾ و خەڵکـە بـرواداره کەیان ﴿ يؤمنون بما أنزل إليـک وما أنزل من قبلـک ﴾ بڕوایان بەو کتێبە هەیە بۆ تۆ نێردراوەتە خوارەوەو، وە بەوەش باوەڕیان هەیە وا بەر لەتۆ ناردراوە ﴿ والمقيمين الصلاة ﴾ بەتایبـەت ئەوانەی وابە باشـی نوێژ بەجێ دێنـن ﴿ والمؤتون الـزكاة والمؤمنون بالله واليوم الآخـر ﴾ هەروەها زەکات دەرانیان و، ئەوانەشـیان بەخواو بەرۆژی بـەرێ باوەڕیان هەیە ﴿ أولئک سنؤتيهم أجرا عظيما ﴾ بێگومان بەوانە پاداشێکی گەورەو گرنگ دەبەخشین، واتە: بەهەشتیان دەدەینێ.

بۆ تۆو بۆ پێغەمبەرانی تر، چوونییەک وەحیمان کرد:

﴿ ١٦٣: إنا أوحينا إليک كما أوحينا إلى نوح والنبيين من بعده ﴾ ئێمە وەحیمان بۆ تۆ کرد، هەروەکو بۆ (نووح) و پێغەمبەرانی دوای ئەویشمان کرد ﴿ وأوحينا إلى إبراهيم وإسماعيل وإسحاق ويعقوب والأسباط وعيسى وأيوب ويونس وهارون وسليمان ﴾ هەروەها بۆ (ئیبراهیم و ئیسـماعیل و ئیسحاق و یەعقوب و نەوەکانی و عیساو ئەییووب و یونس و هاروون و سـولەیمان) یشـمان کردو بەرنامەی ئیـش و کاریانمـان تێگەیاندن ﴿ وآتينا داود زبـورا ﴾ (زەبوور) یشمان بەخشی بە (داوود) (عليهم الصلاة والسلام).

بیست و پێنج پێغەمبەر ناویان لەقورئاندا هاتووە:

﴿ ١٦٤: ورسـلا قـد قصصناهم عليک من قبل ﴾ وە لەپێشـەوە چەندپێغەمبەرێکی تریشـمان ناردووە،ئەوانە هێندێکیان بوون کە لەئایەتی (١٦٣) دا باسـکران ﴿ ورسـلا لم نقصصهم عليک ﴾ و پێغەمبەرگەلێکـی تریش هەن،کە لەقورئاندا بۆم باس نەکردویت.
تێبینـی: ئەمانەیـش ئەوپێغەمبەرانـن لە قورئانـدا ناویان هاتووە: (ئـادەم، ئیدریـس، نـووح، هوود، سـالح، ئیبراهیـم، لووت، ئیسماعیل، ئیسحاق، یەعقووب، یووسف، ئەیووب، شوعەیب، مووسا، هاروون، یونس، داوود، سولەیمان، ئیلیاس، ئەلیەسەع، زەکەریـا، یەحیا، عیسـا، زەلکیفـل، پێغەمبەرمان(موحەممەد) سـەڵاویان لێ بێت. ﴿ وكلم الله موسى تكليما ﴾ خوای میهرەبان بۆ خۆی –راستەوخۆ– قسەی لە گەڵ مووسادا کردووە، بۆیە پێی دەگوترێ (کەلیم).

بۆچی پێغەمبەران رەوانە کران؟

﴿ ١٦٥: رسـلا مبشـرين ومنذريـن لئلا يكون للنـاس حجة بعد الرسـل ﴾ گشـتیان پێغەمبەری مژدەدەرو ترسێنەر بوون، تا دوای ئـەو پێغەمبەرانە هیچ بەڵگە وبیانوویەك بۆ ئـەو خەڵکەیە نەمێنێ لەلای خوا، ئەگەر لارو لاسـار بوون ﴿ وكان الله عزيزا حكيما ﴾ خوا خۆی گشت کات دەسەڵاتدارە، لەکارزانە، وەك دەفەرموێ: (ولوانا أهلكناهم بعذاب من قبله لقالوا ربنا لولا أرسلت إلينا رسولا فنتبـع آياتک من قبل أن نذل ونخزى)طە/١٣٤. واتە: ئەگەر ئێمە بەر لەم قورئانە ئەوانمان بەسزایەك لەناو بردبا، دەیانگوت: ئەی پەروەردگارمان! بەر لەوە ئێمە ریسـواو سـەر شۆڕو زەلیل ببین، بۆچـی تـۆ پێغەمبەرێکی خۆتت نەنـاردە لامان شـوێنی ئایەت ونیشانەکانی بکەوتباین؟
پێغەمبـەر ﷺ دەفەرمـوێ: ((لا أَحَدَ أغيرُ مـن الله، من أجل ذلک حـرم الفواحش ما ظهر منها وما بطن، ولا أحدَ أحبُ إليه المدح من الله عـز وجل–من أجل ذلک مدح نفسـه، ولا أحدَ أحبُّ إليه العذر مـن الله، من أجل ذلک بعث النبيين مبشـرين ومنذرين)) وفى لفظ (من أجل ذلک أرسـل رسـله وأنزل كتبه) (فتح البارئ/١٤٦/٨).
واتە: هیچ کەسێ نییە لەخوا بە غیرەتتر بێت، هەر بۆیەش کاری نەشـیاوو دزێوی بەئاشـکراو نهێنی رەوا نەدا، کەسـێکیش نییە بەقەدەر ئەو سوپاس وستایشی پێخۆش بێت، هەر بۆیە (مەدح)ی خۆی دەکا، وەهیچ کەسێك نییە بەئەندازەی خوا (عوزر)و پۆزشی لاخۆش بێت، هەر لەبەر ئەوە بوو گشت پێغەمبەرانی بەمژدەدەرو ترسـێنەر ناردو کتێبیشـی لەتەك ناردن. ﴿ ١٦٦: لكن الله يشهد بما أنزل إليک أنزله بعلمه ﴾ بەڵام خوایکارجوان ئاگادارە کە ئەو قورئانەی بەزانست وزانیاری خۆی دابەزاندووە بۆت ﴿ والملائكة

یشهدون ﴾ وفریشتەکانیش ئاگایان لێیەو چاك دەزانن کە خوا
موحەممەدی کردووە بەپێغەمبەر و، ئەو قورئانەشی بۆناردووە،
ئەگەرچی خەڵکیش قڕە قڕو دەمبازی بکەن! خوای گەورە بۆ
خۆی لە سوورەتێکی‌تردا دەفەرمووێ: (لا یأتیه الباطل من بین
یدیه ولا من خلفه تنزیل من حکیم حمید). ﴿ وکفی بالله شهیدا ﴾
ئاگاداربوونی خوای گەورە بەسە بۆ ئەو ڕاستیە ﴿ ١٦٧: إن الذین
کفروا وصدوا عن سبیل الله ﴾ بەڕاستی ئەوانەی بێ باوەڕن و
ڕێگەی ڕاستی خوا لەخەڵك دەگرن و ناهێڵن شوێنی‌هەق کەون
﴿ قد ضلوا ضلالا بعیدا ﴾ بێ‌سۆ لە ڕادە بێ باوەڕن و ڕێیانگوم
کردووە و سەرلێشێواون ﴿ ١٦٨: إن الذین کفرواو ظلموا ﴾ بێ
سۆ ئەوانەی لەدینی خوا لایانداوکاری ناهەقی و ستەمیان کرد
﴿ لم یکن الله لیغفر لهم ولا لیهدیهم طریقا ﴾ ئەوە خوا نەلێیان
خۆش دەبێ و، نەڕێگەییەکیان نیشان دەدا بۆ خێرو چاکە کردن
﴿ ١٦٩: إلا طریق جهنم خالدین فیها أبدا ﴾ بەڵام ڕێی جەهەندەم
ئامادەیە بۆیان و، بەهەتا هەتایی تیا قەتیس دەمێننەوە ﴿ وکان
ذلک علی الله یسیرا ﴾ ئەوەش بۆ خوا زۆر ئاسانە ﴿ ١٧٠: یا
أیها الناس قد جاءکم الرسول بالحق من ربکم ﴾ خەڵکینە! ئەم
پێغەمبەرە (موحەممەد ﷺ) بەئایینێکی هەق و ڕاستەوە لەلایەن
پەروەردگارتانەوە هاتۆتە لاتان ﴿ فآمنوا خیرا لکم ﴾ دەسا
باوەڕی پێ بێنن، خێرو قازانجتانە ﴿ وإن تکفروا فإن لله ما فی
السموات والأرض ﴾ خۆ ئەگەر کافرو خوانەناس بن وپەیڕەوی
لێنەکەن، ئەوە چاك بزانن هەرشتێ لەئاسمان و زەویدایە هی
خوایەو، لە موڵکی ئەوهیچ کەمناکاو، ئێوەیش لەدەستی‌دەرناچن،
لەجێگایەکی تردا دەفەرموێ: (وقال موسی إن تکفروا أنتم ومن
فی‌الأرض جمیعا فإن الله لغنی حمید) ﴿ وکان الله علیما حکیما ﴾
خواش هەمیشە زانای کار ڕەوان و لەکارزانە.

زێدەڕۆیی لە شانی عیسادا:

﴿ ١٧١: یا أهل الکتاب لا تغلوا فی دینکم ولا تقولوا علی الله
إلا الحق ﴾ ئەی خەڵکانی خاوەننامە! هەڵڕۆیی و زێدەڕۆیی
لەدینەکەتاندا مەکەن، شتێ ڕاست نەبێ، ئێوە دەربارەی خوا مەڵێن.
فەلەکان دەربارەی‌مەسەلەی عیسا علیه السلام زۆرلەسنوور دەرچوون و،
گەیاندیانە ڕادەی خوا و بە خوا زانین! پێغەمبەریش ﷺ ئەفەرموێ:
((لا تُطْرونی کما أَطْرَتِ النصاری عیسی ابنَ مریم، فإنما أنا عبد،
فقولوا: عبدالله ورسوله)) (أحمد ٢٣/١) ئیمامی بوخاریش بەم
شێوەیە ئەم فەرموودەیەی هێناوە: ((فإنما أنا عبد فقولوا: عبدالله
ورسوله)) (فتح الباریٔ/٦/٥٥١).واتە: خەڵکینە! لەبارەی منەوە
زێدەڕۆیی مەکەن، وەکو گاورەکان دەربارەی عیسا هەڵڕۆییان
کردو ئەوەندەیان پیا هەڵدا، کردیانە کوڕی خوا! بەڕاستی من
تەنها بەندەیەکم، ئێوەش لەوبارەی منەوە هەر ئەوەندە بڵێن کە:
من تەنها بەندەو ڕەوانەکراوی خوام ﴿ إنما المسیح عیسی ابن مریم
رسول الله وکلمته ألقاها إلی مریم وروح منه ﴾ (مەسیح کوڕی

۞ إِنَّآ أَوْحَيْنَآ إِلَيْكَ كَمَآ أَوْحَيْنَآ إِلَىٰ نُوحٍ وَٱلنَّبِيِّـۧنَ مِنۢ بَعْدِهِۦ
وَأَوْحَيْنَآ إِلَىٰٓ إِبْرَٰهِيمَ وَإِسْمَٰعِيلَ وَإِسْحَٰقَ وَيَعْقُوبَ
وَٱلْأَسْبَاطِ وَعِيسَىٰ وَأَيُّوبَ وَيُونُسَ وَهَٰرُونَ وَسُلَيْمَٰنَ
وَءَاتَيْنَا دَاوُۥدَ زَبُورًا ﴿١٦٣﴾ وَرُسُلًا قَدْ قَصَصْنَٰهُمْ عَلَيْكَ
مِن قَبْلُ وَرُسُلًا لَّمْ نَقْصُصْهُمْ عَلَيْكَ وَكَلَّمَ ٱللَّهُ مُوسَىٰ
تَكْلِيمًا ﴿١٦٤﴾ رُّسُلًا مُّبَشِّرِينَ وَمُنذِرِينَ لِئَلَّا يَكُونَ
لِلنَّاسِ عَلَى ٱللَّهِ حُجَّةٌۢ بَعْدَ ٱلرُّسُلِ وَكَانَ ٱللَّهُ عَزِيزًا حَكِيمًا
﴿١٦٥﴾ لَّٰكِنِ ٱللَّهُ يَشْهَدُ بِمَآ أَنزَلَ إِلَيْكَ أَنزَلَهُۥ بِعِلْمِهِۦ
وَٱلْمَلَٰٓئِكَةُ يَشْهَدُونَ وَكَفَىٰ بِٱللَّهِ شَهِيدًا ﴿١٦٦﴾ إِنَّ ٱلَّذِينَ
كَفَرُوا۟ وَصَدُّوا۟ عَن سَبِيلِ ٱللَّهِ قَدْ ضَلُّوا۟ ضَلَٰلًۢا بَعِيدًا
﴿١٦٧﴾ إِنَّ ٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟ وَظَلَمُوا۟ لَمْ يَكُنِ ٱللَّهُ لِيَغْفِرَ لَهُمْ وَلَا
لِيَهْدِيَهُمْ طَرِيقًا ﴿١٦٨﴾ إِلَّا طَرِيقَ جَهَنَّمَ خَٰلِدِينَ فِيهَآ أَبَدًا
وَكَانَ ذَٰلِكَ عَلَى ٱللَّهِ يَسِيرًا ﴿١٦٩﴾ يَٰٓأَيُّهَا ٱلنَّاسُ قَدْ جَآءَكُمُ
ٱلرَّسُولُ بِٱلْحَقِّ مِن رَّبِّكُمْ فَـَٔامِنُوا۟ خَيْرًا لَّكُمْ وَإِن تَكْفُرُوا۟
فَإِنَّ لِلَّهِ مَا فِى ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضِ وَكَانَ ٱللَّهُ عَلِيمًا حَكِيمًا ﴿١٧٠﴾

مەریەم) هەر پێغەمبەری خوا بووە، خوای بەتوانا وشەی خۆی
هاویشتە ناو پزدانی مەریەم وگیانێکیشە لە خواوە، (جوبریل)ی
نارد بۆ ئەنجامدانی ئەو کارە، ئەویش هەر چۆنی پێی سپێردرابوو
کارەکەی ئەنجامدا، وەکوخوا بۆ خۆیشی لەسوورەتیکی تردا
دەفەرموێ: (ماالمسیح ابن مریم إلا رسول قد خلت من قبله الرسل
وأمه صدیقة کانا یأکلان الطعام..) مائدە/٧٥. یان دەفەرموێ:
(إن مثل عیسی عند الله کمثل آدم خلقه من تراب ثم قال له کن
فیکون)ئالی عیمران/٥٩.واتە: نموونەی (عیسا)ش بەلای خواوە،
هەر لەنموونەی ئادەمە، لەگڵ دروستی کردوو پاشان پێی‌گوت:
ببە بە ئادەم، ئەویش خێرابوو، عیساشی هەر ئاوا دروستکرد،
ئێوەیش لەوە بەولاوە مەچن، پێغەمبەر ﷺ دەفەرموێ: ((من شهد
أن لا إله إلا الله وحده لا شریک له، وأن محمدا عبده ورسوله،
وأن عیسی عبدالله ورسوله وکلمته ألقاها إلی مریم وروح منه،
وإن الجنه حق، والنار حق، أدخله الله الجنه علی ماکان من العمل))

(فتح الباری/٦/٥٤٦).واته: ئەوەی ئەوشایەتیه بدات کە: غەیرەز خوا خوایەکی تر نییە شیاوی پەرستن بێت، تـاك وتەنیاو بێ شەریك وبێهاوبەشە، (موحەممەد)یش ﷺ بەندەی خوایەو خۆی ناردوویەتی، عیساش بەندەو پێغەمبەری خوایەو ئەو ناردوویەتیو بـە بڕیارو فەرمانی ئەو بـووە و هاویشـتوویەتی پزدانی خاتوونە

يَٰٓأَهْلَ ٱلْكِتَٰبِ لَا تَغْلُوا۟ فِى دِينِكُمْ وَلَا تَقُولُوا۟ عَلَى ٱللَّهِ إِلَّا ٱلْحَقَّ ۚ إِنَّمَا ٱلْمَسِيحُ عِيسَى ٱبْنُ مَرْيَمَ رَسُولُ ٱللَّهِ وَكَلِمَتُهُۥٓ أَلْقَىٰهَآ إِلَىٰ مَرْيَمَ وَرُوحٌ مِّنْهُ ۖ فَـَٔامِنُوا۟ بِٱللَّهِ وَرُسُلِهِۦ ۖ وَلَا تَقُولُوا۟ ثَلَٰثَةٌ ۚ ٱنتَهُوا۟ خَيْرًا لَّكُمْ ۚ إِنَّمَا ٱللَّهُ إِلَٰهٌ وَٰحِدٌ ۖ سُبْحَٰنَهُۥٓ أَن يَكُونَ لَهُۥ وَلَدٌ ۘ لَّهُۥ مَا فِى ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَمَا فِى ٱلْأَرْضِ ۗ وَكَفَىٰ بِٱللَّهِ وَكِيلًا ﴿١٧١﴾ لَّن يَسْتَنكِفَ ٱلْمَسِيحُ أَن يَكُونَ عَبْدًا لِّلَّهِ وَلَا ٱلْمَلَٰٓئِكَةُ ٱلْمُقَرَّبُونَ ۚ وَمَن يَسْتَنكِفْ عَنْ عِبَادَتِهِۦ وَيَسْتَكْبِرْ فَسَيَحْشُرُهُمْ إِلَيْهِ جَمِيعًا ﴿١٧٢﴾ فَأَمَّا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ وَعَمِلُوا۟ ٱلصَّٰلِحَٰتِ فَيُوَفِّيهِمْ أُجُورَهُمْ وَيَزِيدُهُم مِّن فَضْلِهِۦ ۖ وَأَمَّا ٱلَّذِينَ ٱسْتَنكَفُوا۟ وَٱسْتَكْبَرُوا۟ فَيُعَذِّبُهُمْ عَذَابًا أَلِيمًا وَلَا يَجِدُونَ لَهُم مِّن دُونِ ٱللَّهِ وَلِيًّا وَلَا نَصِيرًا ﴿١٧٣﴾ يَٰٓأَيُّهَا ٱلنَّاسُ قَدْ جَآءَكُم بُرْهَٰنٌ مِّن رَّبِّكُمْ وَأَنزَلْنَآ إِلَيْكُمْ نُورًا مُّبِينًا ﴿١٧٤﴾ فَأَمَّا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ بِٱللَّهِ وَٱعْتَصَمُوا۟ بِهِۦ فَسَيُدْخِلُهُمْ فِى رَحْمَةٍ مِّنْهُ وَفَضْلٍ وَيَهْدِيهِمْ إِلَيْهِ صِرَٰطًا مُّسْتَقِيمًا ﴿١٧٥﴾

مەریـەم و، ڕۆحێکە لەلایەن خۆیەوە و، ددانیش بنێت بەڕاسـتی و دروسـتی بەهەشـت و دۆزەخدا.. ئیتر بێ سـۆ "کارو کرداری هەر چۆنی بێت" خوای گەورە دەیباتە بەهەشـتەوە ﴿ فآمنوا بالله ورسله ﴾ دەسا ئێوە باوەڕ بێنن بە خواو بەپێغەمبەرانی ئەو ﴿ ولا تقولـوا ثلاثة ﴾ مەڵێن خوا سـێن، واتە عیسـا و دایکی مەکەنە هاوبەشی، بۆیە لە سـوورەتی (مائیدە)شدا دەفەرمووێ: (لقد کفر الذین قالوا إن الله ثالث ثلاثة وما من إله إلا اله واحد..)مائیدە/٧٣. واتە: ئەوانەی کە گوتیان خوا سێهەمینە لەسێ خوایان، بێگومان لەدین لایانداوە، جگە لەخوای تاك و تەنیا هیچ کەس بۆ پەرستن ناشێ، وەدەربارەی ئەوانەش پێیان وابووخوابوو فەرمووێ: (لقد کفر الذین قالوا إن الله هو المسیح ابـن مریم..) (مائیدە/٧٢). ﴿ انتهوا خیرا لکم ﴾ کۆتایی بەو قسـانە بێنن، بۆ ئێوە باشـترە ﴿ إنما الله إله واحد ﴾ بێ شـك هەر(الله) تاکە خوایە ﴿ سبحانه أن یکون له ولد ﴾ پاك وبێخەوشـە لەو تۆمەتە کە: منداڵی هەبێ ﴿ له مافی السـموات ومافی الأرض ﴾ هەرچی لەناو ئاسمانەکان و زەویدایە هەر هی ئەوە ﴿ وکفی بالله وکیلا ﴾ وخواش هەر خۆی بەسـە بۆ پێکهێنانی کاروبارو، بەڕێوەبردنی بوونەوەر، هیچ پێویسـتییەکی بە عیساو خەڵکی تر نییە.

پێغەمبەران و فریشتەکان لە بەندایەتی خوا حاشا ناکەن:

﴿ ١٧٢: لـن یسـتنکف المسـیح أن یکون عبـدا لله ولا الملائکة المقربون ﴾ مەسـیح هەرگیز لەوە حاشـای نەکـردووە کە عەبدو بەندەی خوایە، بەڵکو شـانازی کردووە بەنـدەی خوابێ و قەت خۆی بەگەورەو زل نەزانیوە لەئاستی بەندایەتی خوادا، فریشتانی نزیك بەخواشـەوە هەروەها، بۆیە دەفەرمووێ: ﴿ ومن یستنکف عن عبادتە ویسـتکبر ﴾ هەر کەسـێك بەبەندایەتی خوای گەورە ڕازی نەبـێ و فیـزو دەعیە بنوێنێ ﴿ فسیحشـرهم إلیه جمیعا ﴾ بێگومـان خوا هەموویـان لای خۆی کۆ دەکاتەوە، ڕۆژی سـەڵا داوەرییـان دەکاو هەق و ناهەق لێك دەکاتەوە ﴿ ١٧٣: فأما الذین آمنوا وعملوا الصالحات فیوفیهم أجورهم ویزیدهم من فضله ﴾ جا ئەوانـەی خاوەن باوەڕو کار چاکن، ئەوە بێ لەپاداشـی خۆیان، خوا پتر چاکەیان لەگەڵ دەکا ﴿ وأما الذین استنکفوا واستکبروا ﴾ بـەڵام ئەوانەی کە لەخوا لایانداوەو لووتیان بەرز بووە ﴿ فیعذبهم عذابا ألیما ﴾ ئینجاخوا سـزاو جەزرەبەی بەئێش وبە ژانیان دەدا ﴿ ولا یجـدون لهـم مـن دون الله ولیا ولا نصیرا ﴾ هیچ دۆسـت ویارمەتیدەرێکیـان نابـێ – جگە لـە خوا– وەخواش دۆسـتو یاریدەریان نییە.

بەسنەکانی قورئان:

﴿ ١٧٤: یاأیها الناس قد جاءکم برهان من ربکم ﴾ ئەی خەڵکینە! لە پەروەردگارتانەوە بەڵگەیەکی گەورەو مەزنتان بۆ هاتووە، تاهیچ کەسـێك بـرو بیانووی نەمێنـێ ﴿ وأنزلنا إلیکم نـورا مبینا ﴾ و نوورو ڕۆشنایەکی ئاشکرامان دابەزاندووە بۆتان، دیارەمەبەست لە و(بورهان)و (نوور)ـە، قورئانی پـیرۆزە ﴿ ١٧٥: فأما الذین آمنوا بـالله واعتصموا بـه ﴾ ئینجا ئەوانەی باوەڕیان هێناو، دەسـتیان گرت بەرشـتەی خواوە ﴿ فسـیدخلهم فی رحمة منـه و فضل ﴾ جـا بە تەئکیـد خواش دەیانخاتە بەر ڕەحمـەت و بەزەیی خۆی و پتریـش ﴿ ویهدیهـم إلیه صراطا مسـتقیما ﴾ بـەرەولای خۆی شـارەزای ڕێی ڕاسـتیان دەکا. بەڵێ هەموو کات موسڵمان دەزانی ڕێی ڕاسـت لەکوێیـەو، هەر لەوێیشـەوە هەنگـاو هەڵدەگرێت، چونکە خاوەنی(نوور)و(بورهان)ـە.

کە سێک بمرێ نەباب و نە منداڵی هەبێ (کەلالە):

﴿ ١٧٦ : یستفتونک ﴾ لێت دەپرسن: دەربارەی کەسێ باوك و منداڵی نییەو دەمرێ، چی بکەن بەکەلەپوورەکەی؟ (جابیر) دەڵێ: جارێکیان نەخۆشبووم و پێغەمبەری خوا ﷺ هاتە سەرەخۆشیم و، لەو کاتەدا بێهۆشکەوتبووم، پاشان دەستنوێژێ دەگرێ و لە ئاوی دەستنوێژەکەم -بەفەرمانی خوی- لێ دەپرژێنن و بەهۆش دێمەوە، جا ئاگادار بووم ئەو پرسیارەیان لێکرد، ئەوجا خوایش ئایەتی میراتی نارد/ (ئەحمەد: ٢٩٨/٣). دیارە ئەم ئایەتی (یستفتونك..) وەکو زاناکان دەڵێن دواهەمین ئایەتە هاتووە ﴿ قل الله یفتیکم فی الکلالة ﴾ پێیان بڵێ: خوا خۆی وەڵامیئەوەتان دەداتەوە. جا بۆ تەفسیری(کەلالە) هێندێ دەڵێن: بەکەسێك دەڵێن کە نەباوك و نەمنداڵی هەیەو دەمرێ، هێندێکی دی دەڵێن: ئەوکەسەیە کە تەنها منداڵی نەبێ و بمرێ، وەکو ئەم ئایەتەی بەردەستمان دەفەرموێ: ﴿ إن إمرؤا هلك لیس له ولد ﴾ ئەو کەسێك مردو هیچ منداڵی نەبوو﴿ وله أخت فلها نصف ماترك ﴾ هەر تەنها خوشکێکی هەبوو ئەوە نیوەی میراتەکەی دەبا ﴿ وهو یرثها إن لم یکن لها ولد ﴾ خۆ ئەگەر خوشکەکەش بمرێ و، هیچ منداڵەپاش نەبوو، ئەوە براکەی تەواوی میراتەکەی دەبا ﴿ فإن کانتا اثنتین فلهما الثلثان مما ترك ﴾ خۆئەگەر هەر ئەو مردووە، دوو خۆشکی لێ بەجێمان، ئەوە دووبەشیان لەسێ بەشی بۆ هەیە، هەروەهاش ئەگەر لەدوو خۆشك زیاتر بوون ﴿ وإن کانوا إخوة رجالا ونساء ﴾ خۆئەگەر چەند خوشك و چەند برایەك لەپاش مردووەکە جێمانو هیچ منداڵیشی نەبوو ﴿ فللذکر مثل حظ الأنثیین ﴾ ئەوە هەر نێرینەی دوو ئەوەندەی مێینە میراتی بەردەکەوێ ﴿ یبین الله لکم أن تضلوا ﴾ خوای گەورە ئەو یاسایەتان بۆ روون دەکاتەوە، نەوەکو لێتان تێك بچێ و مافی یەکتر زەوت بکەن ﴿ والله بکل شئ علیم ﴾ دیارە خواش بەهەموو شتێك زانایە، ئەو خۆی چاك دەزانێ کێ لە میراتەکە چەندە بەشی بدرێت، جابۆ پتر ئاگادار بوون لە وردەکاریەکانیمەسەلەی میرات، دەتوانی بگەڕێیتەوە بۆ ئایەتی(١٢، ١١)ی سوورەتی (ژنان) ئەگەرچی رەخنەگران و(عەلمان)یەکان لە بەر خۆشەویستییەکی شەهوانی و کوێرانەی ژنان، خۆیانکەرو کوێرکردووەو، هەرگیز هەق نابیسن، ئەگینە وادەزانم ئەوەندە لەو بابەتە نووسراوە بۆ مرۆڤی ژیرو ئاقڵ بەس بێت، سەرە ڕای ئەمانەیش، دەبێ بزانن کە هەموو مەسەلەکانی ژنان، وەمیراتیش یەکێکیانە، بەگۆترەو سادە بڕیاریان لەسەر نەدراوە، بەڵکو زۆر وردەکاری تیا بەکار هێنراوە، کە ئەر لەوەکەمتر، یان زیاتر بێت ژیانی ئەودوومرۆڤە (نێروومێیە)تێك دەچێ و لارەسەنگ دەبێ و، ژنانیش"بۆخۆیان" هاواریان لێبەرز دەبێتەوە، بۆنموونە: (نەفەقە)ی ژنان لەسەر باوك و براو کەس و کارو مێردە، دیارە ئێستا ئەوژنانە کە لەدەزگایەکدا کارمەندن وهاوکاری باش دەکرێن، قبووڵیان نییەو بەسووکایەتی ژنانیدەزانن ودەڵێن: ژنان دەبێ بۆ خۆیان بژێوی پەیدا بکەن! وادەزانم ئەو خانمانە کە ئەو قسەیەدەکەن، هەر ئەو کاتەیە رازی دەبن بژێویان لەسەرخۆیان بێت لەجێگایەك کارمەندبن، چونکە ئەگەر ببنە کشتیارو کرێکار، کۆلکێشی وپاچە کۆڵەو شوانی پێبکەن، ئەوا لە باتی جارێك هەزارجارهاواریان لێ بەرز دەبێتەوەوداوادەکەن کە: ژنان خانمی ماڵ بن و نان و نەفەقەیان لە سەر پیاوان بێ و نەچنە بەر سەرمای زستان و،گەرمای گەرمی هاوێن،جامن نامەوێ لەم جێگایەدا زیاتر بچم، وەکو گوتم کتێبی زۆری لەسەر نووسراوە، باخانمەکان و، ئەوانەی گریەیان بۆدەکەن خۆیان بچن بەویژدانەوە دیراسەیەکیان بکەن.

زۆر زۆر سوپاس بۆخوای باڵادەس کە پشتیوانی لێ کردم بۆ تەواوکردنی ئەم کورتە تەفسیرە بۆ سوورەتی (نیساء).

سوورەتی(مائیدە)ـە

مەککەییەو (١٢٠) ئایەتە

بەناوی خوای بەخشندەی میهرەبان

ئەم سوورەتی (مائیدە)یەش وەك سوورەتە هاوڕێکانی خۆی: (بەقەرە، نیساء، ئەنفال) گرنگییەکی زۆر دەدات بەیاساو داڕشتنی بەرنامە بۆ رووداوەکان، لەپاڵ تیشك خستنە سەر بیروباوەڕی خاوەننامەکان.

ئەم سوورەتە سراوەو (مەنسووخ)ی تێدا نییەو، (١٨) بڕیاری فەرزو واجبیاتی خوایی تێدایە.

ئەم سوورەتە لەکاتی گەڕانەوەی پەیامبەر ﷺ لە(حودەیبیە)دا هاتەخوارەوە، سەرجەم باسی حوکمە شەرعییەکان دەکات، ئەوەش لەبەر ئەوەیە کە هێشتا دەوڵەتی ئیسلامی لەسەرەتای پێ گەیشتنیدا بوو، دیارە تادادەمەزرێ و لەهەڵەو پەڵە دوور دەبێ، پێویستی بەگەلێ یاساو رێنمایی ئاوای خوایی هەیە.

ئەمەیش کورتەیەکی ئەوحوکمانەیە کەئەم سوورەتە لێیان دەدوێ: رێکەوتن وپەیمان بەستن، شێوەی حەیوان سەربڕین، نێچیر راوکردن، ئیحرام بەستن بەحەج، یا بە عەمرە، مارەکردنی ژنانی خاوەننامەو کتێب، پاشگەز بوونەوە لەئیسلام، نوێژو دەست نوێژ،

یاسای دەست برینی دز، یاسای تۆڵەی ڕێگرو (ئیفساد) کارو عارەق خۆر و قومارباز، کەفارەتی سوێن شکاندن، نێچیر کوشتن بەبەرگی ئیحرامەوە، وەسیەتکردن پێش مردن..هتد.

سەرەرای ئەمانەیش هەندێ داستان و چیرۆك دەگێڕێتەوە بۆ پەندو ئامۆژگاری، بۆ نموونە: چیرۆکی (بەنی ئیسرائیل) لەگەڵ

یَسْتَفْتُونَكَ قُلِ اللَّهُ يُفْتِيكُمْ فِي الْكَلَالَةِ إِنِ امْرُؤٌ هَلَكَ
لَيْسَ لَهُ وَلَدٌ وَلَهُ أُخْتٌ فَلَهَا نِصْفُ مَا تَرَكَ وَهُوَ يَرِثُهَا
إِن لَّمْ يَكُن لَّهَا وَلَدٌ فَإِن كَانَتَا اثْنَتَيْنِ فَلَهُمَا الثُّلُثَانِ مِمَّا تَرَكَ
وَإِن كَانُوا إِخْوَةً رِّجَالًا وَنِسَاءً فَلِلذَّكَرِ مِثْلُ حَظِّ الْأُنثَيَيْنِ
يُبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمْ أَن تَضِلُّوا وَاللَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ ﴿١٧٦﴾

سُورَةُ المَائِدَة — ترتيبها ٥ — آياتها ١٢٠

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَوْفُوا بِالْعُقُودِ أُحِلَّتْ لَكُم بَهِيمَةُ
الْأَنْعَامِ إِلَّا مَا يُتْلَىٰ عَلَيْكُمْ غَيْرَ مُحِلِّي الصَّيْدِ وَأَنتُمْ حُرُمٌ إِنَّ اللَّهَ
يَحْكُمُ مَا يُرِيدُ ﴿١﴾ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تُحِلُّوا شَعَائِرَ اللَّهِ
وَلَا الشَّهْرَ الْحَرَامَ وَلَا الْهَدْيَ وَلَا الْقَلَائِدَ وَلَا آمِّينَ الْبَيْتَ
الْحَرَامَ يَبْتَغُونَ فَضْلًا مِّن رَّبِّهِمْ وَرِضْوَانًا وَإِذَا حَلَلْتُمْ فَاصْطَادُوا
وَلَا يَجْرِمَنَّكُمْ شَنَآنُ قَوْمٍ أَن صَدُّوكُمْ عَنِ الْمَسْجِدِ
الْحَرَامِ أَن تَعْتَدُوا وَتَعَاوَنُوا عَلَى الْبِرِّ وَالتَّقْوَىٰ وَلَا تَعَاوَنُوا
عَلَى الْإِثْمِ وَالْعُدْوَانِ وَاتَّقُوا اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ ﴿٢﴾

مووسادا عليه السلام کە هێمایە بۆگشت یاخی بوون و سەرکێشی و لەسنوور دەرچوونێك و تۆڵەکەشی.

پاشان داستانی هەردوو کوڕەکەی بابە گەورەمان ئادەم ﷺ، کەهێمای ململانێی ئەهلی خێرو شەرە تادوا ڕۆژی دوایی..

ئینجا باسی عەقیدە هەڵوەشاوەکەی جوولەکەو گاوران و پەیمان شکێنیان دەکات، کەچۆن هەموو وەخت پەیمانیان دەبەست و دەیانشکاندو(تەورات) و (ئینجیل)یان دەگۆری و بڕوایشیان بە پەیامەکەی پێغەمبەر ﷺ نەدەهێنا.

بە هێنانی دیمەنێکی ترسناك و ترسێنەری ڕۆژی دوایی، کۆتایی دێت، بەتایبەتی دیمەنێك لەگەڵ عیسای کوڕی مەریەم دا عليه السلام ئەو کاتە کە خوای گەورە پرسیاری لێدەکاو دەفەرموێ: (أأنت قلت للناس اتخذونی وأمی ألهین من دون الله) ئەهای ئەو ڕۆژە، چ ڕۆژێکی قورس وسەخت ودژوارە!.

بەڵێنتان جێبەجێ بکەن:

﴿ بسم الله الرحمن الرحيم * ١: ياأيهاالذين آمنوا أوفوا بالعقود ﴾ ئەی ئەوانەی بڕواتان هێناوە! گشت پەیمانێك جێبەجێ بکەن و، لەئەنجامدانیا بەئەمەك و بەوەفابن. بەڵێ.. هەرچی خوا فەرمانی بەکردنی دابێ، وەیان ڕێی بە کردنی نەدابێ، وەکو پەیمان تەماشا دەکرێ و، دەبێ وەفای پێ بکرێت. پیاوێك بە(عەبدوڵڵای کوری مەسعوود)ی گوت: وەسیەتێکم بۆبکە! ئەویش گوتی: هەرکە لەقورئاندا گوێت لە (ياأيها الذين آمنوا)وەوەبوو، دەبێ چاك وەری بگریت، چونکە حەتمەن،یان بڕیاری چاکەیە، وەیان ڕێگرتنە لەخراپە. (خەیسەمە) دەڵێ: لە جێی هەموو (ياأيها الذين..)ـەکانی قورئان، لە تەورات دا (ياأيها المساكين) بووە.

ئاژەڵی حەرام و، حەڵاڵ:

خوای گەورەو میهرەبان لەم ئایەتانەدا ماڵات ووڵاتی حەڵاڵ و حەرامەمان بۆ روون دەکاتەوەو دەفەرموێ: ﴿ أحلت لكم بهيمة الأنعام ﴾ خواردنی گۆشتی وشترو گاو مەڕو بزن – دوای سەربڕینیان– حەڵاڵکراوە بۆتان، هەروەها بەچکەی هەرکامێکیشیان، ئەردوای سەربڕینی لە ناوسکیا گیانی تێدا نەمابێ، وەکوپێغەمبەر دەفەرموێ: ((كُلُوهُ إنْ شِئْتُمْ، فإن ذكاتَهُ ذَكاةُ أُمِهِ)). (ئەبووداوود، ترمزی). ﴿ إلا ما يتلى عليكم ﴾ ئەوپەلەوەرو ئاژەڵە نەبێ کە: لەم سوورەتەدا هەرئێستابۆتان دەخوێنرێتەوە لەئایەتی: (حرمت عليكم الميتة) دا. ﴿ غير محلى الصيد وأنتم حرم ﴾ بەڵام تا لە ئیحرامدان، ڕاو کردن بەرەوا دامەنێن، واتە: لە بەرگی ئیحرامدا ڕاوکردنی نێچیری حەیوانی وشکایی –ئەگەرچی گۆشتیشی بخورێ– حەرام ویاساغە، دیارە ئەمانە بڕیارو سنووری خوای گەورەن و، دەبێ ئاگاداربن ﴿ إن الله يحكم ما يريد ﴾ بە ڕاستی خواش هەر چۆنێکی ویست، بڕیاردەدات، چونکە ئەو چاکتر دەزانێ چی حەڵاڵ بکا و، چیش حەرام بکات، واتە: (بەحیرە، و سائیبەو، وەصیلە و، حام)– کە دواتر باسیاندێ– وعەرەبەکان لەخۆیانیان حەرامکردبوون، بەقسەی ئەوان حەرام نابن،چونکە خوا حەڵاڵی کردون، دیاریشە بڕیاری وا، کەس بۆی نییە هەڵی وەشێنێتەوە.

دەسکاریدروشمەکانی خوا مەکەن:

﴿ ٢: ياأيهاالذين آمنوا لاتحلوا شعائرالله ﴾ ئەی ئەوکەسانەی بڕواتان هێناوە! (ئەمر) و (نەهی) و دروشمەکانی خوا –بە تایبەتی

دروشمەکانــی حەج وعەمرە- دەسـکاری مەکەن و، پشـتگوێیان مەخەن ﴿ ولا الشـهر الحرام و لا الهدی ولا القلائد ﴾ وە لەمانگە قەدەغەکراوەکانیشـدا، شـەڕ ڕەوا مەکــەن و، هەرحەیوانێکـش ناوی قوربانی و (هەدیی) لەسـەربێت بـۆ ماڵی خوا، مەرجەکانی مەشـێوێنن‌و دەسـتی بۆ مەبەن و، هەرئاژەڵێکیـش دیاریکرابێ و نیشـانەی لەمل کرابێ بەمەسـتی کردنی‌بە قوربانی، نیشانەکەی لێمەکەنـەوەو لەناوی مەبەن. بەڵێ..ئەر حەیوانێکیان بۆ خوا نەزر کردبا، دەهاتن شتێکیان لەمل دەکرد، تابێتە بەڵگەی نەزر کردنی بۆخواو، کەسـیش نەتوانێ دەسـتی بۆبا، قورئـان هات کە ئەو کارەیـان ئەنجـام بـدەن و، فێـڵ وفەرەجی تێدا نەکــەن ﴿ ولا آمیـن البیت الحـرام ﴾ وە لەوانە رێ مەگرن،کە بەنیازن تەواف‌و زیارەتـی (کەعبە) بکـەن ﴿ یبتغون فضلا من ربهـم ورضوانا ﴾ وبە ئومێدی فەزڵ ورۆزی‌و خۆشنوودی پەروەردگاریان دەس بخەن ﴿ إذا حللتم فاصطادوا ﴾ جا هەر کە خۆتان حەڵاڵکردەوە، واتە: ئیحرامتان شـکاندو، حەرەمتان جێهێشـت، راوو نێچیرگرتنتان بـۆ رەوایــەو، دەتوانن راو بکــەن ﴿ ولا یجرمنکم شـنآن قوم أن صدوکم عن المسـجد الحرام ﴾ هەرگیز رکی کۆنی ئەوانەکە: لە (حودەیبیــە)دا رێیان لێگرتن لە زیارەتی مزگەوتی حەرام، هەڵتان نەنێت ﴿ أن تعتدوا ﴾ کەئێسـتا ئێوەش دەستیان پێ بگەیەنن و تۆڵەیان لێبکەنەوە ﴿ وتعاونوا علی البر والتقوی ﴾ لەسەر چاکەو هاوکاری‌و کۆمەک‌و پارێزگاری، یارمەتی یەکتر بدەن، لەئایەتێکی تردا دەفەرموێ: (ولا یجرمنکم شـنآن قوم علی أن لاتعدلوا إعدلوا هـو أقرب للتقـوی..) ﴿ ولا تعاونوا علی الإثم و العدوان ﴾ بەڵام بۆ گوناح و تاوان و دەست درێژی و، لەسنوور دەرچوون، هاوکاری وکۆمەکــی یەکتر مەکەن، پێغەمبەری خوا ﷺ دەفەرموێ: ((أُنْصُرْ أَخَـاکَ ظَالِمًا أو مَظْلُومًا)) واتە: هاوکاری و یارمەتی براکەت بدە، ستەمکار بێ، یان ستەم لێکراو، جاهاوەڵان لەوقسەیە سەرسامبوون! بۆیە گوتیان: بەڵێ ستەم لێکراوەکە راستەو جێی خۆیەتی هاوکاری بکەین، بەڵام ئەی چۆن یارمەتی سـتەمکارە کەبدرێت؟! ئەویش فەرمووی: دەستی بگرەو مەهێڵە ستەم بکات، ئەوەدەبێتە یارمەتی بۆی. (پێشەوا ئەحمەد). ﴿ واتقوا الله إن الله شدید العقاب ﴾ دەبێ لەسزای خوا بترسن، چونکە بەراستی خوا بەرامبەر بە نافەرمان، خاوەن تۆڵەیەکی زۆر بەهێزو توندە.

ڕێنماییەکانی ئایەتی (١-٢):

١) پەیمانی خـوا لە گەڵ بەندەکانی‌و، پەیمانی مرۆڤەکان لەگەڵ خۆیاندا بپارێزن.

٢) گۆشتی مەڕو ماڵاتی مردارەوەنەبوو حەڵاڵە.

٣) راوی نێچـیری وشـکایی -وەك نێچیری دەریایی- بۆ حاجیان وعومرەکەران لەبەرگی ئیحرامدا حەرامە.

٤) ریزگرتــن لــە (شــەعائیر)و دروشمەدینییەکانــی خوا پیوەیستە.

٥) دەسـتدرێژی تەنانەتـی بۆسـەر کافرانیـش کارێکـی حەرامە.

٦) پێویسـتە موسڵمانان هەمیشە لەسـەر جێبەجێ کردنی فەرمانەکانـی خوا، یارمەتی و هـاوکاری یەکتر بکەن و، بەسـەبرو بە ئارامیش بن، ئەم فەرمـوودەی پێغەمبەرەش هەر لەوبارەوە هاتـووەو دەفەرموێ: ((المُؤْمِنُ الّذِی یُخَالِطُ النـاسَ ویَصْبِرُ علـی أذاهم، أَعْظَمُ أجراً مـن الذی لایُخَالِطُ الناسَ ولا یَصْبِرُ عَلَی أَذَاهُمْ)) (پێشەوا ئەحمەد).

وریا بن! خواردنی ئەم شتانە حەرامە:

﴿ ٣: حرمـت علیکـم المیتة والـدم ولحم الخنزیـر ﴾ خواردنی گۆشـتی مردارەوە بــووو، هەرخوێنێ لە هــەر ئەندامێکی حەیوان بێتــە دەرێ و بــڕوا، حەرامــە بۆتان ئــەی موسـڵمانان!، بەڵام خوێنی گیرســاوو نەچوو، وەك خوێنی جگەر، سـپڵ، حەڵاڵە، هەروەها ماسـیی‌و کوللەش بێ سـەربرینیان حەڵاڵن و دەخورێن، وەك پێغەمبــەر دەفەرموێ: (أُحِلَّ لنا مَیْتَتَـانِ وَ دَمانِ، فَأَما المَیْتَتان فالسَـمَکُ والجَـرادُ، وأما الدَمـانِ: فالکَبِدُ والطِحالُ) (مەسـنەدی شافعی). هەروەها گۆشـتی بەرازیش پیسەو لەسەرتان یاساغکراوە ﴿ وما أهل لغیرالله به ﴾ وهەر ئاژەڵێکیش کەلە وەختی سەربریندا نــاوی غەیری خوای لێ بهێنـرێ ﴿ والمنخنقة ﴾ وماڵاتی خنکاوو ﴿ والموقوذة ﴾ و لێدراوی مردارەوە بوو﴿ والمتردیة ﴾ وهەڵدێراوو لەشـاخبەرەوە بوو ﴿ والنطیحة ﴾ و مردارەوە بوو لە شەڕە قۆچدا ﴿ ومــا أکل السـبع ﴾ وهەرچی درندە پەلاماری دابــێ و مردارە بــوو بێ ﴿ إلا ما ذکیتم ﴾ مەگــەر بەرلەگیان دەرچوونی، فریای چەقۆ کەوتبێ وسـەرتان بریبێ؛ واتە: ئەگەر هەریەك لەوانە پێش گیاندەرچوونی بەردەسـکەوت و سـەربرا، خواردنی حەڵاڵ دەبێ ﴿ وما ذبح علی النصب ﴾ وەهەرچی بۆ بتەکانیش سەربڕا حەرامە ﴿ وأن تستقسموا بالأزلام ﴾ وهەرچیش لەسەر قوماری تیر دابەش دەکرێ و، مەبەسـتەکانی پێ دیـاری دەکرێ،قەدەغەوحەرامە. (ئـەزلام) بریتی بووە لەسـێ (قـەدەح) هەریەکەیـان یەکێ لەم دەسـتەواژەیان لــە سەرنووسـیبوو: (أَمَرَنی رَبِّـی، نَهَانِـی رَبی، غَفَلَ)، ئەگەر کەسێك ویسـتبای هەر کاری بکات، دەچووشتێکی

هەڵدەدا بۆسـەر یەکێکیان، پاشـان هەرکامێکیانـی بۆ دەرچووبا، دەچوو بە پێی ئەوەیان کاری دەکرد! ئەوسا کەدینی‌ئیسلامی پیرۆز هات، ئەو کارەی هەڵوەشـاندەوە و لە جێی ئەودا، بۆ دۆزینەوەی هەرکارێکـی راسـت و خێروچـاك (صـلاة الإسـتخارە)ی دانا، هیوادارم پەیرەوی لەمە بکرێت، پێشەوا (ئەحمەد) بۆ شەرعییەت

حُرِّمَتْ عَلَيْكُمُ الْمَيْتَةُ وَالدَّمُ وَلَحْمُ الْخِنزِيرِ وَمَا أُهِلَّ لِغَيْرِ اللَّهِ بِهِ وَالْمُنْخَنِقَةُ وَالْمَوْقُوذَةُ وَالْمُتَرَدِّيَةُ وَالنَّطِيحَةُ وَمَا أَكَلَ السَّبُعُ إِلَّا مَا ذَكَّيْتُمْ وَمَا ذُبِحَ عَلَى النُّصُبِ وَأَن تَسْتَقْسِمُوا بِالْأَزْلَامِ ذَٰلِكُمْ فِسْقٌ الْيَوْمَ يَئِسَ الَّذِينَ كَفَرُوا مِن دِينِكُمْ فَلَا تَخْشَوْهُمْ وَاخْشَوْنِ الْيَوْمَ أَكْمَلْتُ لَكُمْ دِينَكُمْ وَأَتْمَمْتُ عَلَيْكُمْ نِعْمَتِي وَرَضِيتُ لَكُمُ الْإِسْلَامَ دِينًا فَمَنِ اضْطُرَّ فِي مَخْمَصَةٍ غَيْرَ مُتَجَانِفٍ لِّإِثْمٍ فَإِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿٣﴾ يَسْأَلُونَكَ مَاذَا أُحِلَّ لَهُمْ قُلْ أُحِلَّ لَكُمُ الطَّيِّبَاتُ وَمَا عَلَّمْتُم مِّنَ الْجَوَارِحِ مُكَلِّبِينَ تُعَلِّمُونَهُنَّ مِمَّا عَلَّمَكُمُ اللَّهُ فَكُلُوا مِمَّا أَمْسَكْنَ عَلَيْكُمْ وَاذْكُرُوا اسْمَ اللَّهِ عَلَيْهِ وَاتَّقُوا اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ سَرِيعُ الْحِسَابِ ﴿٤﴾ الْيَوْمَ أُحِلَّ لَكُمُ الطَّيِّبَاتُ وَطَعَامُ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ حِلٌّ لَّكُمْ وَطَعَامُكُمْ حِلٌّ لَّهُمْ وَالْمُحْصَنَاتُ مِنَ الْمُؤْمِنَاتِ وَالْمُحْصَنَاتُ مِنَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ مِن قَبْلِكُمْ إِذَا آتَيْتُمُوهُنَّ أُجُورَهُنَّ مُحْصِنِينَ غَيْرَ مُسَافِحِينَ وَلَا مُتَّخِذِي أَخْدَانٍ وَمَن يَكْفُرْ بِالْإِيمَانِ فَقَدْ حَبِطَ عَمَلُهُ وَهُوَ فِي الْآخِرَةِ مِنَ الْخَاسِرِينَ ﴿٥﴾

و شـێوەی (ئیستیخارە)، ئەم فەرموودەیە دێنێ ودەفەرموێ: ((إذا هَـمَّ أحَدُکُمْ بالأمر فَلْيَرْکَعْ رکعتَيْـنِ مِنْ غَيْرِ الفريضة، ثم لِيَقُلْ: اللّهُمّ إنی أَسْتَخِيرُکَ بعِلْمِکَ، وأَسْتَقْدِرُکَ بِقُدْرَتِکَ، وأسأَلُکَ مِنْ فَضْلِکَ العَظِيـم، فإنک تَقْدِرُ ولاأَقْدِرُ..)) هەتا کۆتایی فەرموودەکە. ﴿ ذلکم فسـق ﴾ کردنی هەرکارێ لەوانە، لەسنوور دەرچوون و نافەرمانی خوایەو، تۆڵە دەدرێ ﴿ الیوم یئس الذین کفروا من دینکم ﴾ ئیتر وا (ئەمرۆ) رۆژی عەرەفەیە ئەوانەی کەکافرو بێباوەڕن، لەگەیاندنی زیـان بە دینەکەتـان، واتە: بێ ئومێد و بێهیـوا و تەماح بڕبوون لـەوە کە ئێوە لـە ئایینەکەتـان واز بێنن و بگەڕێنەوە سـەر دین و ئایینی ئەوان، دەشـزانن کە ئیتر هەرگیز زاڵ نابن بەسـەرتانا، پێغەمبەر ﷺ دەفەرموێ: ((إن الشـيْطانَ قديَئِسَ أن يَعْبُدَهُ المُصَلّونَ فی جَزيرَةِ العرب، ولکِنْ بالتَّحْريش بَيْنَهُمْ)) موسـلیم/٢١٦٦. ﴿ فلا تخشـوهم واخشون ﴾ کەوابوو لەوان مەترسن، وهەر لە من بترسن و پاریزگـاری لەسـنوورەکانی مـن بکـەن ﴿ الیوم أکملت لکم دینکـم ﴾ وا لەئەمـڕۆوە بەرنامەو ئایینەکەتانم بـە پایانگەیاند، واتە: لەبارەی عەقیدەوجیهـادەوە، لەبارەی حەڵاڵ وحەرامەوە، هەمووشتێکم بۆ تەواو کردن ﴿ وأتممت علیکم نعمتی ﴾ وەنیعمەت و بەخششی خۆم بۆ تەواوکردن سەرم خستن بەسەر دوژمنانتانا و ڕێنماییم کردن بۆ ڕێگەی راسـت، ئیتر نەپێویست بە پێغەمبەرێ تـەر هەیەو، نـە قورئانێ دیکە. ﴿ ورضیت لکم الإسـلام دینا ﴾ ئیسلامیشـم بە بەرنامەو ئایین بـۆ هەڵبژاردن و، نابێ هیچ کاتێك لێـی لابدەن و خۆ کلا بکەن ﴿ فمـن اضطر فی مخمصة ﴾ ئینجا لەگەڵ حەرامکردنی ئەو شتانەشـدا، هەرکەسێك لەبرسانا ناچار بوو بۆ خواردنی هەریەکێ لە قەدەغە کراوەکان و، مەترسی ئەوەی هەبوو گەر شـتێ نەخوا لەبرسـا بمرێ، دەتوانـێ لێیان بخوات ﴿ غیـر متجانف لإثم ﴾ بەمەرجێ نەیەوێ خۆی تووشـی گوناح بکاو، زێدەڕەوی بکات ﴿ فإن الله غفور رحیم ﴾ بەراسـتی خوایش زۆر لێبووردەیە، ئەگەر لە کاتێ‌وادا شتێ بخوا لێی ناگرێ، زۆریش بە میهرەبانو دلۆڤانە، ئەوەتا لەکاتی تەنگانەدا شتی یاساغکراوتان بۆ حەڵاڵ‌دەکات، ئەمەیش فەرموودەی پێغەمبەرە ﷺ کەلەو بارەوە دەفەرمـوێ: ((إن الله يُحِـبُّ أَنْ تُؤتَی رُخَصُهُ، کَمـا يَکْرَهُ أَنْ تُؤْتَی مَعْصِيَتُهُ)) (ئیبن حیببان).

ڕێنماییەکانی ئایەتی (٣):

١) گۆشتی بەرازو هەموو شتێکی مردارەبووحەرامە. هەرشـتێکیش کەسـەرەنجامەکەی بـە (تـیر/ ئـەزلام) دەربکـەوێ (وەك أمرنی ربی، نهانی ربـی..) قەدەغەیە بەکار هێنانی.

٢) هەرحەیوانێـك لە بەرامبەر گۆڕی هەر پێغەمبەر و پیاو چاکێکـەوە، یان لەبەر پێی هەر سـەرۆك وپاشـایەکەوە، سـەر براحەرامە. هـەر حەیوانێ لەحاڵی ژیانداسـەر برا، ئەگەرچی لەگیانەڵایشـدا بێت حەڵاڵە. دەبێ تەنها لەخوا ترسمان هەبێ.

داهێنانـی هەرکارێکـی بیدعـە لەدیندا حەرامە. مرۆڤی برسـیو ناچار –بەمەرجێ مەبەسـتی بەزاندنی سـنوورەکانی خوا نەبێ– دەتوانێ لەگۆشتی‌مردارەوەبوو بخوا. هەر ئامێرێکی تیژ بڕ –بەدەر لەئێسـك و ددان– حەیوانـی پێ سـەردەبڕدرێ، بەو مەرجە کە ڕەگو دەمارەکانی لاملی ببڕدرێ و، لەکاتی سـەربڕینیدا خوێنیش دەر پـڕێ. نەرم ونیانـیو میهرەبانی لەگـەڵ حەیوانەکەدا "بەر لەسـەر بڕینی" کارێکی سـوننەتە. دەبێ‌ئامێری سەبڕین تیژبێ،

حەیوانەکــە ڕووی لەڕووگــە بکــرێ و، هەتــا بەتــەواوی –پاش سەربڕین– سارد نەبێتەوە، چەرمەکەی لێ نەکرێتەوە. پێغەمبەر ﷺ دەفەرمــوێ: ((إنَ الله كَتَـبَ الإحْسَــانَ على كُلِّ شَــيْءٍ، فـإذا قَتَلْتُمْ فَأَحْسِــنُوا القِتْلَةَ، وإذا ذَبَحْتُمْ فَأَحْسِنُوا الذِّبْحَةَ، وَلْيُحِدَّ أَحَدُكُمْ شَفْرَتَهُ، وَلِيُـرِحْ ذَبِيحَتَهُ)) (موسـليم). ئــەم فەرمووده هەموو ئەو شـتانەی لەخۆگرتووە باسمانکردن، واتاکەیشــی ئەوەیەکە: بێ سۆ خوای دلۆڤان لەسەرتانی نووسیوە کەدەبێ بەرامبەر بە هەمووشتێك، چاك ڕەفتار بن، جاهەرکە ویستتان کەسێ بە حەقی شەرعی بکوژنەوە، دەبێ بەشێوەیەکیچاك و باش وشەرعی بیکوژنەوە، هەرکاتێکیش دەتانەوێ (ماڵات وباڵندیەك) سەر بڕن، دەبێ بەئاسانی سەری ببڕن و، یاســای شــەریعەت ڕەچاو کەن و، چەقۆکەتان تیژ بکەن و، ئیسراحەت بە سەربڕاوەکە بدەن.

هەرچی جانەوەری ڕاو، بیگرێ حەڵاڵە:

﴿ ٤: يسألونک ماذا أحل لهم ﴾ لێت دەپرسن: چی حەڵاڵو ڕەوایە بۆیان ﴿ قل أحل لکم الطيبات ﴾ پێیان بڵێ: هەموو خۆراکەچاك و پاکەکانتان بۆ حەڵاڵە، مەبەست لەوشتانەیەکە قورئانو فەرمووده، یان بە کۆی زانایان، یان بەقیاس، لە حەرامەکان جیاکراونەتەوە ﴿ ومــا علمتم مــن الجوارح ﴾ وئەوەش کەباڵندەو تاژی شــکاری بۆتانی ڕاودەکەن و، بەباشــی فێری ڕاوتــان کردبن ونێچیرتان بۆ بگــرن ﴿ مکلبيــن ﴾ و ڕاتــان هێنابــن و تالیمتان کردبــن بۆڕاو ﴿ تعلمونهــن مما علمکم الله ﴾ و شــێوەی ڕاوکردنتان فێر کردبن، وەك خوا ئێوەی فێرکردووە، هەرشتێ ئاوا هاتە بەردەستتان حەڵاڵە بیخــۆن، پێغەمبەریش لەبارەی(باز)ـەوە فەرمووی: ((ماأَمْسَــكَ عليــكَ فَكُلْ)) تەبەریی. ﴿ فکلوا مما أمسکن عليکم ﴾ دەســا بخۆن لەو نێچیرەی کەئەوانە بۆ تان دەگرن و، خۆیان لێی ناخۆن ﴿ واذکروا اسم الله عليــه ﴾ بەڵام کاتێ بــەرەڵای دەکەن ناوی خوای لێ بێنن، و بڵێن: (بســم الله). (بوخاری) و (موسلیم)– خوا لێیــان ڕازیی بێت– دەڵێن: پەیامبەر فەرموویەتی: ((إذا أَرْسَــلْتَ كَلْبَــكَ الْمُعَلَّــمَ، وذكرتَ اســمَ اللهِ عليه فَكُلْ مِمَّا أَمْسَــكَ عليكَ، وإن أدركْتَه وقد قَتَل وأَكَلَ مِنْهُ، فلا تَأْكُلْ مِنْهُ شــيئا فإنما أَمْسَــكَ على نَفْسِــهِ)).واتەهەرکات سەگی ڕاوت هاندایە گیانیهەرماڵات و پەلەوەرێك، ناویخوای لێ بێنە، ئیتر هەرشتێکی بۆگرتی و، خۆی لێــی نەخوارد تۆ لێی بخۆ، خۆ ئەگەر گرتیی و لێی خوارد، لێی نەخۆیت.

بەڵێ ڕاوو نێچیر گرتن بەشێکی زۆر گرنگی باری ئابووری و ژیانە، دیارە گەلێ کەسیش دڵی پێوەی بەسراوەو حەزی لێدەکات، جا بۆیە ئیســلامیش ئەو جۆرە حەزلێکردنو داخوازیانە دەنرخێنێ ویاسای بۆ دیاریی دەکات، پەیامبەریش ﷺ دەفەرموێ: هەرکات ســەگی تالیــم کراو مەشــق دیوت، هانداو ناوی خوات لێ هێناو ڕۆیشــت بۆ نێچیرەکەو دەســتی گەیاندێو، گرتی و کوشــتی، بەئارەزووی خۆت لێی بخۆو حەڵاڵــە، بەڵام ئەگەر گرتی ولێی خوارد، نابێ تۆیش لێی بخۆیت، چونکە بۆ خۆی گرتووە، جا نیشانەی سەگی مەشق پێکراوو تالیمدراوو ڕاهێنراو بەم شێوەیە:

١) هەرکاتێ هانت دا و بەرەڵڵات کرد لە هەر نێچیرێ، دەبێدەست بەجێ بەگوێت بکاو بچێت.

٢) هەرکات پێتگوت: نەچیت، دەبێخێرا بوەستێونەچێت.

٣) هەرکات گیاندارو باڵندەیەکی گرت، نابێ لێی بخوات.

بــەڵێ بــەم مەرجانەی ســەرەوە ســەگی تالیمــدراو، یــان باز، یاشــاهین، یان هەڵۆ..هتد هەرچی بگرن ئەگەرچی گیانیشیان تیا نەمێنێ و بمرێ گۆشــتەکەی دەخورێ، وخۆی بە چەقۆ حســاب دەکرێ﴿ واتقوا الله إن الله ســريع الحساب ﴾ ولەخوا خۆ بپارێزن و لەســزای بترسن، چونکە بەڕاستی خوا بەچەسپانیی حیسابتان لەگەڵ دەکات.

خواردەمەنی ئەهلی کتێب و نیکاحی ژنانیان حەڵاڵە:

﴿ ٥: اليوم أحل لکم الطيبات ﴾ لە ئەمڕۆبە دواوە هەمووشــتێکی چــاك و پاکتان بۆ ڕەوایە ﴿ وطعام الذين أوتوا الکتاب حل لکم ﴾ وســەربڕاوی دەســتی ئەوانەی نامەیان پێدراوە ڕەوایــە بۆتان و دەتوانن بیخۆن ﴿ وطعامکم حل لهم ﴾ وە خواردن و سەربڕاوی دەستی ئێوەیش بۆ ئەوان حەڵاڵە و ڕێی پێدراوە، واتە: ئەگەر ئێوە بەمەبەســتی نزیکبوونەوەی موسڵمانان و خاوەننامەکان لەیەکدی، شتیان بدەنێ گوناهتان ناگات، تا بەڵکو لە ئایینی پیرۆزی ئیسلام تــێ بگەن. بەڵێ..خوا لە بەردی بناغەی خێزاندا ڕێگای کردۆتەوە بۆ ژن و، ژن خواســتن و خواردنی گۆشتی دەستی خاوەننامەکان، واتــە: ڕێگە بە موســڵمانان دراوە کە لەئەهلی کتێب ژن بێنن و، لە حەیوانی ســەربڕاوی دەستیان و خواردونیان بخۆن، بەڵام ئەو کەســانەی کە لە زنجیرەی یەکتاپەرســتی دەرچووبن –وەك ئاگر پەرســت و پاشگەزبووەوەکان لەئیسلام– بەهیچ شێوەیەك ڕێگا نییە ژنیــان لێ بێنین و، لە گۆشــتی حەیوانی سەربڕاویشــیان بخۆین. ﴿ والمحصنــات من المؤمنات والمحصنات من الذين أوتوا الکتاب مــن قبلکم ﴾ وژنانی ئیماندارودداوێنپاك و (حوڕ)و ئازادیشــتان بۆ حەڵاڵــە، هەروەها ئەوژنە داوێنپاکانەش کە لە پێش ئێوە کتێب و نامەیــان پێدراوە (لەو جوولەکــە وگاورانە) بڕوایان بە تەورات و

ئینجیل هەیە ﴿ إذا آتیتموهن أجورهن ﴾ بەمەرجێ مارەییەکانیان بدەنێ ﴿ محصنین غیر مسافحین ﴾ وئێوەش وەکو ئەوان داوێنپاك بن، و شەروالْ پیس و زیناکار نەبن ﴿ ولا متتخذی أخدان ﴾ ودۆستی مێینەی ژێربەژێریشتان بۆ کاریداوێن پیسی نەبێ، وەکو لەئایەتێکی تر دا لە پەسنیاندا دەفەرموێ: (محصنات غیر مسافحات ولا متخذات أخدان) ئەگەرچی (عەبدوڵلا کوری عومەر) رێی نەدەدا ژنی نەسرانی مارە بکرێت، چونکە دەیگوت: دەڵێن عیسا کوری خوایە! جا چ شیرکێك لەوە گەورەترە، کە قورئانیش دەفەرموێ: (ولا تنکحوا المشرکات حتی یؤمن) ﴿ ومن یکفر بالإیمان فقد حبط عمله ﴾ بێگومان هەرکەس بروای بە بەرنامەی ئیسلام نەبێ و پاشگەز بوویەوە، ئەوەبەراستی هەمووکارو کردەوەچاکەکانیشی پووچەڵ دەبنەوە ﴿ وهو فی الآخرة من الخاسرین ﴾ ولەدوارۆژیشدا یەکێکە لە ریزی زیان مەنداندا. بەڵێ بەپێی ئەم ئایەتە مرۆڤی(مورتەد)و لەدین وەرگەڕاوە هەر کردەوەیەکی چاکیشی هەبێ باتڵ وپووچەڵ دەبێتەوە، بەڵام لەجێی تردا ئاماژە دەکات کە: کاتێ کردەوەکانی پووچەڵ دەبنەوە کە ئەو کەسە بەبێباوەڕیی و کافری سەر بنێتەوەو بمرێ، وەك لە سوورەتی (بەقەرە: ٢١٧)یشدا هاتووەو دەفەرموێ: (ومن یرتدد منکم عن دینه فیمت وهو کافر..)

رێنماییەکانی ئایەتی (٤،٥):

١) دەبێ بۆ گشت کاروباری ژیانت، بەتایبەتی دەربارەی حەڵاڵ وحەرام لەزانایەکی شەرعزان بپرسی.

٢) گۆشتی نێچیر بەم مەرجانەیخوارەوە حەڵاڵە: یەکەم: راوێیکراوەکە تالیمکراوبێ. دووەم: ئەو کاتە بەرەڵا دەکرێ و دەنێردرێ بۆنێچیرەکە (بسم الله)ی بکرێ. سێیەم: کاتێ نێچیرەکەی گرت، لێیبخوا. چوارەم: ئەو کاتە دەنێردرێ بەنییەتیحەڵاڵکردنەوە بنێردرێ. پێنجەم: هەر حەیوانێ بەتفەنگ، یان بەهەر ئامێرێکی تری تیژ –نەك بە دار، یان بە بەردی پان..– گیانی لەدەستدا حەڵاڵە.

٣) مارەکردنی ژنە (کیتابیەکان)، بەو مەرجەکە: ئازادو داوێنپاکبن و بەشێوەی شەرعی مارە بکرێن حەڵاڵە.

٤) (نکاح المتعە) لای ئەهلی سوننەت وجەماعەت نارەواو حەرامە.

٥) زۆرجار نافەرمانی و کاری تاوانو گوناح، سەردەکێشێ بۆکوفر.

٦) هەمووکاروکردەوەیەکی مرۆڤی لە دین وەرگەڕاوە، باتڵ و پووچەڵە، خۆ ئەگەر بۆ دوایی پەشیمان بوویەوەو هاتەوەلای ئیسلام، ئەوا کارەکانی پێش (ریددە)کەی هەر لەدەس چووە.

٧) خاتوو (عایشە) دەڵێ: لە سەفەرێکدا لەگەڵ پەیغەمبەر بووین، هەرکە گەیشتە (ذات الجیش) ملوانکەکەم بچڕاو ون بوو، ئەوجا بەو بۆنەیەوە پەیامبەر ﷺ و هاوەڵان گشت ماتڵ بوون و لەوێ مانەوەو، ئاویش دەست نەدەکەوت بۆنوێژ، ئینجا خەڵکەکە رۆشتنە لای (ئەبووبەکر)ی بابم و گوتیان: خۆ دیتت (عائیشە) چی کرد بە پەیامبەر و بەو خەڵکە و، وا ئێستاش ئاویان لانییە؟! جالەو کاتەدا کە پەیامبەر ئیسراحەتی دەکرد و سەری لە کۆشمدا بووو خەوتبوو بابم هات و وتی: عایشە! دەزانی چۆن پەیامبەر و ئەو خەڵکەت ڕاگرتوو ئاویش نییە؟ گلەیی و سەرکۆنەیەکی زۆری کردم و لێمتووڕە بوو، دەستێکیشی کوتایە کەلەکەم، لەبەر پەیامبەر دڵم نەهات هاوارو جم وجۆڵ بکەم، جا کاتێ رۆژ بوویەوەو ئاو بۆ دەست نوێژ نەبوو، خوای میهرەبان ئایەتی (تەیەمموم)ی نارد، پاشان(ئوسەید) وتی: ئەی بنەماڵەی ئەبووبەکر! ئەمە یەکەم چاکەو پیرۆزیتان نییە بۆ موسڵمانان، عایشە دەڵێ: پاشان سەیر دەکەم ملوانکەکەم لە ژێر وشترەکەدایە. (متفق علیه).

باسی دەستنوێژ:

﴿٦: یاأیهاالذین آمنوا إذا قمتم إلی الصلاة ﴾ ئەی ئەوانەی باوەڕتان هێناوە! هەرکە ویستتان هەڵسن بۆ نوێژ و دەست نوێژتان نەبوو ﴿ فاغسلوا وجوهکم وأیدیکم إلی المرافق ﴾ دەم و چاوو دەستتان لەگەڵ ئانیشکتاندا بشۆرن ﴿ وامسحوا برؤسکم وأرجلکم إلی الکعبین ﴾ ومەسحی سەرتان بکێشن و،پێتان لەگەڵ قاپتاندا بشۆرن.

بەڵێ.. ئەم وشەی (وأرجلکم)بەسێ جۆر خوێنراوەتەوە: یەکەم و دووەم: کە بەبۆرو سەر (الرفع والنصب) موتەواتیرە.

سێیەم: –کەژێر (خفض)ە– شازەو لەرای گشتی دەرچووە، جا خوێندنەوەی (وأرجلَکم) بەسەر هیچ گرێیەکی تێدا نییەو لەگەڵ مەبەست و عەقیدەی ئێمەدایە، بەڵام (وأرجلِکم) (بەژێر)ی (لام)ەکە ئاڵۆزییەك دەخولقێنێ و، لەگەڵ بیرو بۆ چوونیئێمە ناگونجێ، چونکە فەرموودەیەکی زۆرو زەبەندە هەیە و دەچن بەگژ (مەسح)کردنی پێدا لەباتی شۆرین، وەکو: دەفەرموێ: ((.. ویل للأعقاب من النار)) و چەند فەرموودەیەکی تریش کە

(بوخاری) و (موسلیم) دەیانهێنن لەجێگەی خۆیاندا، ئیتر جگە لەوەی کە (عوسمان و عەلی و ئیبن عەبباس و موعاویەو عەبدوڵڵای کوری زەید) دەڵێن: (أن رسـول الله غسل الرجلين فی وضوئه، إما مـرة، أو مرتين، أو ثلاثا) (بوخـاری). واتە: هەردەم پێغەمبەر ﷺ لەدەستنوێژیدا جارێ، یان دووجار، یان سێ‌جار پێی دەشۆری.

بۆ مەسـەلەی (خوف)یش: زانایان –شیعەو خەواریج نەبێت– یەك‌دەنگـن بۆ بەکارهێنانی چ لە سـەفەردا، چ لـە ماڵەوە. ئاخۆ شـۆرینی پێ لە (مەسح)ـی باشـتربێ؟ ئەم وەڵامە کێشـەیەکی تێدایـە، ئاخۆ ئەگـەر خوفەکـە درابێت (مەسـح)ـی دەکرێت؟ بۆئەمەش زانایان قسەیان جیاوازە. ماوەی مەسحی خۆی چەندە؟.

جەماوەری زانایان دەڵێن: ماوەی مەسحی خوف لە سەفەردا (٣) ڕۆژ و(٣) شەوە، لەماڵەوەیش یەك شەوو یەك ڕۆژە، دەستەیەکیش دەڵێن: (مەسح) بێ ماوەیە. ئاخۆتەنها (مەسح)ی بەشی سەرەوەی خوف پێویسـتە، یان بەشـی ژێرەوەیشـی دەیەوێ؟ بۆ هەردوولا ئیختیلاف و رای جیا هەیە.

ئاخۆ گۆرەوی مەحکەم و ئەسـتوور (مەسـح)ـی بەسەرا دەکرێت؟ ئەمیش هەرجێگەی قسەو باسە.

﴿ وإن كنتـم جنبا فاطهروا ﴾ جائەگەر لـەش گران بوون، دەبێ تەواوی جەسـتەو تەنتان بشـۆرن‌و خاوێنی کەنـەوە ﴿ وإن كنتم مرضى أو على سـفر ﴾ خۆئەگەر نەخـۆش و لەش بەبار بوون‌و، بەکارهێنانی ئاویش زیانی دەبوو بۆتان، وە یان لەسـەفەردا بوون ﴿ أو جـاء أحد منكم مـن الغائط ﴾ وەیان یەکێکتـان لە جێگای ئەدەبـدا بێتەوە ﴿ أو لامسـتم النسـاء ﴾ وە یان لەگـەڵ ژنانی هاوسەرتان، سـەرجێیتان کرد (لەسـوورەتی (نیساء)دا سەبارەت بەمانای (لامسـتم..)کورتە باسێك نووسـراوە دەتوانی بگەرێیتەوە ئەوێ) ﴿ فلم تجدوا ماء ﴾ ئاویشتان دەست نەدەکەوت بۆ خۆ شتن، یان بۆدەستنوێژ ﴿ فتيمموا صعيدا طيبا ﴾ ئەو کاتە بە تۆزێکی پاك تەیەموم بکەن ﴿ فامسـحوا بوجوهكم وأيديكم منه ﴾ ڕوومەت و دەسـتی خۆتانی پێ(مەسـح)بکەن: دوو جار دەست بە تۆزەکەدا بدەن بۆ هەردووکیان. دەسـتەیەك لە زانایان دەڵێن: هەمووشتێکی زەویی – گڵ، ڕمڵ، بەرد،کانگە، خوێ..هتد– ڕەوایە تەیەمومی پێ‌بکرێ. ئەمەیش رای (ئیمام مالیك و ئەبوو حەنیفەو سـەوریی)و هەندێ لەزانایانی‌ترە، پیشـەوا (شـافعی)یش بۆخـۆی دەڵێت: تەیەموم تەنها بەگڵ دەکرێ، بەڵێ..ئەگەر سەیری ڕۆحی قورئان و ئاسانکاریەکانی ئیسلام بکرێ کەدەفەرموێ: (وماجعل عليكم فی الدين من حرج) زۆر بەئاسـانی دەتوانرێ رای یەکەم هەڵبژێردرێ.

چەند ڕێنمایەك لە بارەی تەیەمومەوە:

١) تـەواوی موسـڵمانان یەك دەنگن کە تەیەموم بۆ بێ دەسـت نوێژیی بچوك دەکرێ، بۆ لە شـگرانیش هەروا زانایەکی (تابعین) نەبێ.

٢) چەند جاردەست لەتۆزەکە بدرێ؟ دەستەیەك دەڵێن: یەکجار بۆ دەم و چاوو هەردوو دەست بەسە، ئەمەیش رای پێشەوا (ئەحمەدو

يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوٓاْ إِذَا قُمۡتُمۡ إِلَى ٱلصَّلَوٰةِ فَٱغۡسِلُواْ
وُجُوهَكُمۡ وَأَيۡدِيَكُمۡ إِلَى ٱلۡمَرَافِقِ وَٱمۡسَحُواْ بِرُءُوسِكُمۡ
وَأَرۡجُلَكُمۡ إِلَى ٱلۡكَعۡبَيۡنِۚ وَإِن كُنتُمۡ جُنُبٗا فَٱطَّهَّرُواْۚ
وَإِن كُنتُم مَّرۡضَىٰٓ أَوۡ عَلَىٰ سَفَرٍ أَوۡ جَآءَ أَحَدٞ مِّنكُم مِّنَ ٱلۡغَآئِطِ
أَوۡ لَٰمَسۡتُمُ ٱلنِّسَآءَ فَلَمۡ تَجِدُواْ مَآءٗ فَتَيَمَّمُواْ صَعِيدٗا طَيِّبٗا
فَٱمۡسَحُواْ بِوُجُوهِكُمۡ وَأَيۡدِيكُم مِّنۡهُۚ مَا يُرِيدُ ٱللَّهُ
لِيَجۡعَلَ عَلَيۡكُم مِّنۡ حَرَجٖ وَلَٰكِن يُرِيدُ لِيُطَهِّرَكُمۡ
وَلِيُتِمَّ نِعۡمَتَهُۥ عَلَيۡكُمۡ لَعَلَّكُمۡ تَشۡكُرُونَ ﴿٦﴾
وَٱذۡكُرُواْ نِعۡمَةَ ٱللَّهِ عَلَيۡكُمۡ وَمِيثَٰقَهُ ٱلَّذِي وَاثَقَكُم
بِهِۦٓ إِذۡ قُلۡتُمۡ سَمِعۡنَا وَأَطَعۡنَاۖ وَٱتَّقُواْ ٱللَّهَۚ إِنَّ ٱللَّهَ عَلِيمُۢ بِذَاتِ
ٱلصُّدُورِ ﴿٧﴾ يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ كُونُواْ قَوَّٰمِينَ لِلَّهِ
شُهَدَآءَ بِٱلۡقِسۡطِۖ وَلَا يَجۡرِمَنَّكُمۡ شَنَـَٔانُ قَوۡمٍ عَلَىٰٓ
أَلَّا تَعۡدِلُواْۚ ٱعۡدِلُواْ هُوَ أَقۡرَبُ لِلتَّقۡوَىٰۖ وَٱتَّقُواْ ٱللَّهَۚ إِنَّ
ٱللَّهَ خَبِيرُۢ بِمَا تَعۡمَلُونَ ﴿٨﴾ وَعَدَ ٱللَّهُ ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ
وَعَمِلُواْ ٱلصَّٰلِحَٰتِ لَهُم مَّغۡفِرَةٞ وَأَجۡرٌ عَظِيمٞ ﴿٩﴾

عەتاو مەکحوول و ئەوزاعی و ئیسحاق)ـە، هەر ئەمرایەش لەگشت رایەکانی تر بە هێزترە، چونکە فەرموودەی (متفق عليه)لەسەرە.

٣) ئایا مەسحی دەست تائانیشك پێویستە، یان تەنها هەردوو لەپی دەس؟ بۆ هەردووکیان قسـە هەیە، بـەڵام پێ‌دەچێ کە تەیەموم تەنها بۆ هەردوو لەپ بەهێزتر بێ.

٤) ئایا تەرتیب لە ئەندامەکانی تەیەمومدا پێویسـتە؟ زانایان بۆ ئەمەش رای جیایان هەیە.

٥) بەیـەك تەیەموم دوو فەرز یا زیاتـر دەکرێ، یان نا؟ هەندێ وەك ئیمامـی (ئەحمەدو حەسـەنی بەسـریی و ئەبـوو حەنیفە) دەڵێن: بەڵێ زیاد لە فەرزێکی پێ دەکرێ. بەڵام پێشـەوا (مالیک و شـافعی) دەڵێن: تەیەمومێـك یەك فەرزی پێ‌دەکـرێ. ﴿ ما يريـد الله ليجعل عليكم من حرج ﴾ خوا نایەوێ لە دینداریيدا هیچ جۆرە نارەحەتیەك بخاتە سەرشـانتان و سەخڵەتتان بکا ﴿ ولكن يريد ليطهركـم ﴾ بەڵکو ئەیەوێ لەگوناهو تـاوان پاکتان بکاتەوە

﴿ ولیتم نعمتة علیکم ﴾ وبە تەواوی بەخششی خۆی بەسەرتانا بڕێژێ ﴿ لعلکم تشکرون ﴾ بەڵکو سوپاسی چاکەو بەهرەکانی بکەن ﴿ ٧: واذکروا نعمة الله علیکم ﴾ ئەوگشت نیعمەت و بەخشانەتان لەبیربێ، کەخوا دەربارەی کردن ﴿ ومیثاقه الذی واثقکم به ﴾ و ئەو پەیمانەشتان لەبیرنەچێ لەگەڵ خوادا گرێتاندا ﴿ إذ قلتم سمعنا وأطعنا ﴾ ئەو دەمە کە بەیعەتتان بەپێغەمبەر داو گوتتان: بیستمان و گوێ رایەڵ و بەرفەرمانین، مەبەست بە بەیعەتەکانی سەرەتای ئیسلامە کە: چوونە ژێر هەموو جۆرە ئامادەییێەك لەگەڵ پێغەمبەردا ﴿ واتقوا الله إن الله علیم بذات الصدور ﴾ دەساهەمیشە لە خوا پەرواتان هەبێ و، لێیبترسن وسەرپێچی حوکم وبڕیارەکانی مەکەن، چونکە بە راستی هەرچی لەسنگ و لە دڵەکاندایە ئەو دەیزانێ.

راست و بێخەوش شایەتی بدەن:

﴿ ٨: یا أیهاالذین آمنوا کونوا قوامین لله ﴾ ئەی گەلی خاوەن باوەڕ! هەمیشەو بەردەوام هەوڵ بدەن کە لەبەرخوا دادگەرو راست و، پابەندی گشت بڕیارو فەرمانەکانی بن ﴿ شهداء بالقسط ﴾ بە دادگەرانە شایەتی بدەن و، بەلای هیچ لایەکدا مەبڕن،تەنانەتی منداڵەکانیشتان. (نوعمانی کوڕی بەشیر) دەڵێ: باوکم هەدیەو بەخششێکی دامێ، پاشان دایکم (عەمرەی کچی رەواحە) گوتی: هەتا پێغەمبەری خوا بەم بەخششە، ئامادەو ئاگادار نەبێت، من رازی نابمو نامەوێ، پێغەمبەریش هات تابزانێ و سەیری بکا، ئەوسا بەباوکمی فەرموو: مەگەر هەر ئاوا بەشی هەموو منداڵەکانت داوە؟ گوتی: نەخێر! پێغەمبەریش فەرمووی: ((إتَّقُوا اللهَ واعْدِلُوا فی أولادِکُمْ، إنّی لا أشْهَدُ علـی جَوْرٍ)) (متفق علیه). لەریوایەتێکیتردا هاتووە: ((أکُلَّ وَلَدِکَ نَحَلْتَ مِثْلَهُ))، واتە: لەخوا بترسن و لە گەڵ گشت منداڵەکانتاندا راستو دادگەر بن، بێگومانبە من ئامادەی هیچ جۆرەکارێکی ستەم و ناهەقی نابم، واتە: دەبێ وەکو بەئەندازەی ئەمە، بەهەموو منداڵەکانت بدەیت، ئەگینە ستەم وناهەقیە، نوعەیم دەڵێ: ئیتر بابم گەڕایەوەو ئەوکارەی هەڵوەشاندەوە (فتح الباری: ٥/٢٥٠). ﴿ ولا یجرمنکم شنآن قوم علی ألا تعدلوا ﴾ خەشم و قین و دوژمنایەتی هیچ کەس و هیچ لایەك، واتان لێ نەکات بە عەداڵەت رەفتار نەکەن ﴿ إعدلوا هو أقرب للتقوی ﴾ دەبێ لەگەڵ مەردم دادگەر بن، هەرچەندە ئەوان ناعەدالەت و نارێکیش بن، چونکە بێگومان رەفتاری دادگەری و یەکسانی بە تەقواوە نزیکترەو پارێزگاری سنوورەکانی خوای پێدەکرێت ﴿ واتقوا الله إن الله خبیر بما تعملون ﴾ و هەر لەخوا بترسن، چونکە بەراستی هەرکارێ بکەن، خوا ئاگادارە لێی ﴿ ٩: وعد الله الذین آمنوا وعملوا الصالحات لهم مغفرة وأجر عظیم ﴾ ئەوکەسانەش بڕوایان هێناوەو ئاکاری چاك ئەنجام دەدەن، خوا بەڵێنی لیبووردن و پاداشی زۆرو گەورەی پێداون، بەبەزەیی خۆی دەیانباتە بەهەشتەوە ﴿ ١٠: والذین کفروا وکذبوا بآیاتنا ﴾ ئەوانەش نکوولی تاك وتەنیایی خوا دەکەن و، بڕوا بە بەڵگەو نیشانەکانمان ناکەن و بەدرۆیان دەزانن ﴿ أولئک أصحاب الجحیم ﴾ ئەوانە هەموو هاوڕێی دۆزەخن و، هەرگیز لێی دوور ناخرێنەوەو رزگاریان نابێ لێی.

چاکەی خواتان لەبیربێ:

﴿ ١١: یاأیهاالذین آمنوا اذکروا نعمة الله علیکم ﴾ ئەی ئەوانەی باوەڕتان هێناوە! دەبێ یادی نیعمەت و بەخششەکانی خوا بکەنەوە بەسەرتانەوەو لەبیرتان نەچن ﴿ إذ هم قوم أن یبسطوا إلیکم أیدیهم ﴾ ئەوجارە کەهۆزی جوولەکەی (بەنی نەزیر) ویستیان دەستی خیانەتتان بۆ درێژ کەن و پەلامارتان بدەن، (ئیبن جەریر) لە(عیکرەمە)وە دەڵێ: پەیامبەر ﷺ خۆی و، هەندێ لەهاوەڵانی ڕۆیشتن بۆلای هۆزی (بەنی نەزیر) بۆجێبەجێ کردنی کارێکی گرنگ، ئەوسا ئەوانیش ئەوەیان بەهەڵزانی و پیلانی خیانەتیان بۆ دارشت و ویستیان هەم خۆی و هەم هاوەڵەکانی بکوژن! جالەو حاڵەتە ناسکەدا، بەفەرمانی خوای گەورە (جوبرەئیل)هاتو لەوکارەساتە ئاگاداری کردو، خوایش لەو پیلانە رزگاری کردن، ئیتر بۆ لەبیرنەکردنی ئەو بەخششە ئایەتی: (فکف أیدیهم عنکم..) هات.

ڕووداوەکەش بەم جۆرە بوو: لەلایەن موسڵمانەکانەوە دووکەس بەهەڵە کوژران، ئەوجا کەس و کارەکەیان هاتنە لای پێغەمبەر ﷺ داوای خوێنیان لێکرد، پێغەمبەریش ﷺ خۆی و هەر چوار خەلیفەکانی و (عبدالرحمانی کوڕی عەوف) -درووی خوایان لێبێ- چوونە لای (بەنی نەزیر) تا بەپێی رێککەوتننامەکەی نێوانیان کە: دەبێ لە حاڵەتی ئاوادا هاوکاری یەکتری بکەن، بەشێ لە خوێنەکە بدەن، ئەوسا کە نزیکی مەدینە بونەوە پێشوازییەکی گەرمیان لێکردو جێگایەکیان بۆ حەوانەوەی ئامادەکردو بەڵێنی هاوکاریشیان دایە، بەڵام ئەو رۆژەیان بەهەل زانی و هەندێ خەڵکیان ئامادە کرد کەبچنە سەربانی ئەوخانووەی تێیدا دانیشتبوون، تا بەردئاشێکی گەورە بخەن بەسەریا! بەڵام خوای گەورە ئاگاداری کرد، ئیتر دەسبەجێ خۆی و هاوەڵانی هەستان و گەڕانەوە مەدینە، ئیتر بەو بۆنەوە پێغەمبەر ﷺ رێکەوتننامەکەی

نێوانیانی هەڵوە شاندەوەو خۆی بۆ دەرکردونیان ئامادە کرد، وەك لە سوورەتی (حەشر)دا هاتووە. دیارە خەیانەتو پیلانی ئاوا یەکەمجاریان نەبوو، بەڵکو چەند جارێ شتی ئاوایان لێ دووبارەو سێ بارە بۆتەوە ﴿ فكف أيديهم عنكم ﴾ خوایش دەستی گرتن و نەیهێشت زاڵبن بەسەرتانا ﴿ و اتقوا الله ﴾ دەسا لەخوا پەرواتان بێ و بترسن ﴿ وعلى الله فليتوكل المؤمنون ﴾ بڕوادارانیش دەبێ تەنها پشت بە خوا ببەستن. تا هەمووکات فریایان کەوێت.

خاوەننامەکان پەیمان دەدەن و بەر پێیشی دەخەن!:

﴿ ١٢ : ولقد أخذ الله ميثاق بني إسرائيل ﴾ بێگومان خوا پەیمانی پتەوی لە(نەوەکانی یەعقووب) وەرگرت: کە بەر فەرمان و گوێڕایەڵ بن ﴿ وبعثنا منهم اثني عشر نقيبا ﴾ و هەر لەخۆیان دوازدە رابەرو چاودێرو سەرۆکمان نارد، لەهەر هۆزێك فەرماندەیەکی هەڵبژارد بۆ جێبەجێ کردنی پەیمانەکە، جابۆ دوایش هەرئەوانە بوون کە مووسا ؑ ناردنییە سەر (کەنعان)یەکان لە فەلەستین. (ئیبن ئیسحاق) دەڵێ: هەڵبژاردنیئەو دوازدە رابەرە لەوڕۆژەدا بوو کە مووسا، بۆجەنگی زۆردارە کەنعانییەکان رووی لەفەلەستین کرد ﴿ وقال الله إني معكم ﴾ وخوا پێی فەرموون: بەراستی من لەگەڵ ئێوەم ﴿ لئن أقمتم الصلاة وآتيتم الزكاة ﴾ ئەگەر ئێوە بەرێك وپێکی نوێژبکەن و زەکات بدەن ﴿ و آمنتم برسلي وعزرتموهم ﴾ وبەپەیامبەرەکانم باوەڕتان هەبێ و، قەدرو ڕێزیان لێ بینێن و یارمەتیان بدەن ﴿ و أقرضتم الله قرضا حسنا ﴾ و ماڵی خۆتان بەقەرزو (وام)ێکی جوان وپەسەند بدەنە خوا، واتە: لەرێگەی خوادا ماڵ و سامانتان بەخت بکەن ﴿ لأكفرن عنكم سيئاتكم ﴾ ئەوسا منیش گوناهەکانتان دەپۆشم ﴿ ولأدخلنكم جنات تجري من تحتها الأنهار ﴾ وئەتانبەمە ناو چەند باخاتێکیبەهەشتەوە کە: چۆم و رووبار بە خوڕ بە بەریاندا دەڕوا ﴿ فمن كفر بعد ذلك منكم ﴾ ئینجا دوای ئەوپەیمانە هەرکەسیکتان رێی بێ بڕوایی گرتەبەرو، پەیمانەکەی هەڵوەشاندەوە ﴿ فقد ضل سواء السبيل ﴾ باچاك بزانێ کە: ڕێگە ڕاست و رەوانەکەی خوای ونکردووە ﴿ ١٣ : فبما نقضهم ميثاقهم ﴾ ئینجا بەهۆی پەیمانشکاندنەکەیانەوە ﴿ لعناهم وجعلنا قلوبهم قاسية ﴾ لە بەزەیی خۆمان و، لەهەق وراستی دوورمان خستنەوەو، دڵیانمان ڕەشکردو، خێرو بەزەییان تێدا نەماو، هیچ ئامۆژگارییەکیان وەر نەدەگرت ﴿ يحرفون الكلم عن مواضعه ﴾ و وشەی پەیمانەکەی خوایان لەجێی خۆی گۆڕی، بە وشەیتر و بەئارەزووی خۆیان هەقیشیان کردە ناهەق و، کەوتنە دوای هەواو ئارەزووی خۆیان و، نەیانتوانی بەباشی لەپەیمانەکە تێبگەن وکەڵك وەرگرن ﴿ ونسوا حظا مما ذكروا به ﴾ وبەشێکی زۆری ئەوەی ئامۆژگاریانی پێکرابوو، لەبیر خۆیانیان بردەوەو رەفتاریان پێنەکرد! ﴿ ولا تزال تطلع على خائنة منهم ﴾ هەتا ئێستاش کارو کرداری گزیکارییان، دەبینیو دەبیسی و، هەرخەرێکی پیلان ونەخشەی شەڕن، چونکە هەردەم پیشەیان

وَٱلَّذِينَ كَفَرُواْ وَكَذَّبُواْ بِـَٔايَٰتِنَآ أُوْلَٰٓئِكَ أَصْحَٰبُ
ٱلْجَحِيمِ ﴿١٠﴾ يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ ٱذْكُرُواْ نِعْمَتَ
ٱللَّهِ عَلَيْكُمْ إِذْ هَمَّ قَوْمٌ أَن يَبْسُطُوٓاْ إِلَيْكُمْ أَيْدِيَهُمْ
فَكَفَّ أَيْدِيَهُمْ عَنكُمْ وَٱتَّقُواْ ٱللَّهَ وَعَلَى ٱللَّهِ فَلْيَتَوَكَّلِ
ٱلْمُؤْمِنُونَ ﴿١١﴾ ۞ وَلَقَدْ أَخَذَ ٱللَّهُ مِيثَٰقَ بَنِىٓ
إِسْرَٰٓءِيلَ وَبَعَثْنَا مِنْهُمُ ٱثْنَىْ عَشَرَ نَقِيبًا وَقَالَ ٱللَّهُ
إِنِّى مَعَكُمْ لَئِنْ أَقَمْتُمُ ٱلصَّلَوٰةَ وَءَاتَيْتُمُ ٱلزَّكَوٰةَ
وَءَامَنتُم بِرُسُلِى وَعَزَّرْتُمُوهُمْ وَأَقْرَضْتُمُ ٱللَّهَ قَرْضًا
حَسَنًا لَّأُكَفِّرَنَّ عَنكُمْ سَيِّـَٔاتِكُمْ وَلَأُدْخِلَنَّكُمْ
جَنَّٰتٍ تَجْرِى مِن تَحْتِهَا ٱلْأَنْهَٰرُ فَمَن كَفَرَ بَعْدَ
ذَٰلِكَ مِنكُمْ فَقَدْ ضَلَّ سَوَآءَ ٱلسَّبِيلِ ﴿١٢﴾ فَبِمَا
نَقْضِهِم مِّيثَٰقَهُمْ لَعَنَّٰهُمْ وَجَعَلْنَا قُلُوبَهُمْ قَٰسِيَةً
يُحَرِّفُونَ ٱلْكَلِمَ عَن مَّوَاضِعِهِۦ وَنَسُواْ حَظًّا مِّمَّا
ذُكِّرُواْ بِهِۦ وَلَا تَزَالُ تَطَّلِعُ عَلَىٰ خَآئِنَةٍ مِّنْهُمْ إِلَّا قَلِيلًا مِّنْهُمْ
فَٱعْفُ عَنْهُمْ وَٱصْفَحْ إِنَّ ٱللَّهَ يُحِبُّ ٱلْمُحْسِنِينَ ﴿١٣﴾

خیانەتە ﴿ إلا قليلا منهم ﴾ بە شێکی زۆر کەمیان نەبێت ﴿ فاعف عنهم واصفح ﴾ جا تۆ لە گەڵ ئەوەیشدا، چاوپۆشییان لێ بکەو، لێیان مەگرە شایەت بێنە سەر رێی هەق وراستی. جەماوەری زانایان دەڵێن: حوکمو بڕیاری ئەم ئایەتە لەم شوێنەدا، سڕاوەتەوەو کاری پێناکرێ ﴿ إن الله يحب المحسنين ﴾ بە ڕاستی خواش چاکە کارانی خۆش ئەوێ ﴿ ١٤ : ومن الذين قالوا إنا نصارى أخذنا ميثاقهم ﴾ وە هەروەها پەیمانمان لەوانەش وەرگرت گوتیان: ئێمە نەساراین، بۆئەوە یارمەتیدەری ئاینی خوا بن ﴿ فنسوا حظامما ذكروا به فأغرينا بينهم العداوة والبغضاء إلى يوم القيامة ﴾ کەچی ئەو بڕیارو ئامۆژگاریە کرابوون زۆرێکیان لەبیرکرد، ئینجا ئێمەیش تا ڕۆژی بەرێ دوژمنایەتی و رکەبەرایەتیمان لەنێوانیاندا بەرپاکرد ﴿ وسوف ينبئهم الله بما كانوا يصنعون ﴾ لە خوا ئاگاداریان ئەکات لەوکارانەی ئەیانکرد.

قورئان نوورو رووناکییه:

﴿ ١٥ : يأأهل الكتاب قد جاءكم رسولنا ﴾ ئەی خاوەننامەکان! بەراستی پەیامبەرمان (موحەممەد) ﷺ هاتەلاتان ﴿ يبين لكم كثيرا مما كنتم تخفون من الكتاب ﴾ زۆرێ لەوەی کەئێوە لەنامەکەتاندا

وَمِنَ ٱلَّذِينَ قَالُوٓاْ إِنَّا نَصَٰرَىٰٓ أَخَذۡنَا مِيثَٰقَهُمۡ
فَنَسُواْ حَظّٗا مِّمَّا ذُكِّرُواْ بِهِۦ فَأَغۡرَيۡنَا بَيۡنَهُمُ ٱلۡعَدَاوَةَ
وَٱلۡبَغۡضَآءَ إِلَىٰ يَوۡمِ ٱلۡقِيَٰمَةِۚ وَسَوۡفَ يُنَبِّئُهُمُ ٱللَّهُ
بِمَا كَانُواْ يَصۡنَعُونَ ﴿١٤﴾ يَٰٓأَهۡلَ ٱلۡكِتَٰبِ
قَدۡ جَآءَكُمۡ رَسُولُنَا يُبَيِّنُ لَكُمۡ كَثِيرٗا مِّمَّا
كُنتُمۡ تُخۡفُونَ مِنَ ٱلۡكِتَٰبِ وَيَعۡفُواْ عَن
كَثِيرٖۚ قَدۡ جَآءَكُم مِّنَ ٱللَّهِ نُورٞ وَكِتَٰبٞ
مُّبِينٞ ﴿١٥﴾ يَهۡدِي بِهِ ٱللَّهُ مَنِ ٱتَّبَعَ رِضۡوَٰنَهُۥ
سُبُلَ ٱلسَّلَٰمِ وَيُخۡرِجُهُم مِّنَ ٱلظُّلُمَٰتِ إِلَى
ٱلنُّورِ بِإِذۡنِهِۦ وَيَهۡدِيهِمۡ إِلَىٰ صِرَٰطٖ مُّسۡتَقِيمٖ
﴿١٦﴾ لَّقَدۡ كَفَرَ ٱلَّذِينَ قَالُوٓاْ إِنَّ ٱللَّهَ هُوَ ٱلۡمَسِيحُ
ٱبۡنُ مَرۡيَمَۚ قُلۡ فَمَن يَمۡلِكُ مِنَ ٱللَّهِ شَيۡـًٔا إِنۡ أَرَادَ
أَن يُهۡلِكَ ٱلۡمَسِيحَ ٱبۡنَ مَرۡيَمَ وَأُمَّهُۥ وَمَن فِي
ٱلۡأَرۡضِ جَمِيعٗاۗ وَلِلَّهِ مُلۡكُ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلۡأَرۡضِ
وَمَا بَيۡنَهُمَاۚ يَخۡلُقُ مَا يَشَآءُۚ وَٱللَّهُ عَلَىٰ كُلِّ شَيۡءٖ قَدِيرٞ ﴿١٧﴾

دەتانشاردەوە ئەو دەریدەخات بۆتان، وەك لە (آل عمران: ٢٣)دا هاتووە: (ألم تر إلى الذين أوتوا نصيبا من الكتاب يدعون إلى كتاب الله ليحكم بينهم ثم يتولى فريق منهم وهم معرضون) وەبەشی لەوەی دەیانشاردەوە ناونیشان و سیفاتی پەیامبەر بوو ﷺ وەك لەسوورەتی (بەقەرە: ٩٨): (وكانوا يستفتحون على الذين كفروا فلما جاءهم ما عرفوا كفروا به فلعنة الله على الكافرين)دا هاتووە، حاشاشیان لەوە ئەکرد کە خوای کارجوان بەهۆی لاری ئەوانەوە بووبێ کە هەندێ خواردنی حەڵاڵ و خاوێنی لەسەر حەرامکردبن، وەك لەسوورەتی (نیساء: ١٦٠): (فبظلم من الذين هادوا حرمنا عليهم طيبات أحلت لهم) وە لە سوورەتی (ئەنعام: ١٤٦)دا فەرموویەتی: (وعلى الذين هادوا حرمنا كل ذي ظفر ومن البقر والغنم حرمنا عليهم شحومهما) وەدەشیانگوت: هەر شتێك بۆ یەعقووب حەرام نەبووبێت بێگومان لەسەر ئێمەش حەرام نەبووە، کەچی قورئان بە درۆیان ئەخاتەوە، وەك لە سوورەتی (آل عمران: ٩٣)دا فەرموویەتی: (كل الطعام كان حلا لبني إسرائيل إلا ما حرم إسرائيل على نفسه من قبل أن تنزل التوراة قل فأتوا بالتوراة فاتلوها إن كنتم صادقين) ودیسان گاورەکانیش موژدەکەی عیسایان بەهاتنی پەیامبەر ﷺ شاردەوە، وەك لەسوورەتی (سەف: ٦)دا هاتووە: (وإذ قال عيسى ابن مريم يا بني إسرائيل إني رسول الله إليكم مصدقا لما بين يدي من التوراة ومبشرا برسول يأتي من بعدي اسمه أحمد). ﴿ ويعفو عن كثير ﴾ وە لەزۆرێکیشی بێدەنگ ئەبێو چاوپۆشی ئەکا ﴿ قد جاءكم من الله نور وكتاب مبين ﴾ بێگومان لەلایەن خواوە نوورو نامەیەکی ئاشکراو روون هاتەلاتان.

قورئان دەتخاتە سەر رێی هێمنی و ئاشتیی:

﴿ ١٦ : يهدي به الله من اتبع رضوانه سبل السلام ﴾ بێگومان خوای پەروەردگار بە قورئان رێنمایی ئەوکەسە دەکات بۆ هەموو رێو رێبازی هێمنیو ئاشتی دەکەونە شوێن رەزامەندی و خۆشنوودی ئەو ﴿ ويخرجهم من الظلمات إلى النور بإذنه ﴾ وەبە فەرمانی خۆی لە گشت رێگە تاریکەکانی شیرك و کوفر دەریان دێنێ بۆ رووناکی ئیمان ﴿ ويهديهم إلى صراط مستقيم ﴾ و بۆ رێبازو رێی راست رێنماییان ئەکات.

عیساییەکان موشریک و کافرن:

﴿ ١٧ : لقد كفر الذين قالوا إن الله هو المسيح ابن مريم ﴾ بێگومان ئەوانەی گوتیان: خوا خۆی عیسای کوری مەریەمەو لەودا جێی بۆتەوە! بێباوەرو کافرن ﴿ قل فمن يملك من الله شيئا ﴾ ئەی پێغەمبەر! ﷺ بە نەسارا بڵێ: کێ دەسەڵاتی کەمترین شتیهەیە بەرامبەر بەخوا، تا رێ لەبریارەکانی بگرێت ﴿ إن أراد أن يهلك المسيح ابن مريم وأمه ومن في الأرض جميعا ﴾ ئەگەر ویستبای (مەسیح)ی کورەکەی مەریەم، و دایکی و هەرچی تریش لەزەویدایە لەناو ببات، جا ئەگەر مەسیح خوا دەبوو -وەکو ئەوان دەڵێن- دە سا با بریاری خوا رەت بکاتەوە؟ خۆ ئاشکرایە کە کەسێکیوا نییە، کە وابوو ئەو قسە نابەجێیانەش نەکەن ﴿ ولله ملك السموات والأرض وما بينهما ﴾ خۆ گشت موڵکایەتیو دەسەڵاتداریتی ئاسمانەکان و زەوی و هەرچیش لەنێواندایە هەر بۆ خوایە ﴿ يخلق ما يشاء ﴾ ویستی لەهەر شتێك بێت دروستی ئەکات؛ بۆیە زۆر ئاساییە عیساش بێ باوك دروست بکا ﴿ والله على كل شئ قدير ﴾ چونکە خوا بەدەسەڵات بەتوانایە لەسەر هەموو شت ﴿ ١٨ : وقالت اليهود والنصارى نحن أبناء الله وأحباؤه ﴾ و جوولەکەکان و فەلەکان گوتیان: ئێمە کوران و

خۆشەویستو دۆستانی تایبەتی خواین و خاوەن ڕێزین لای ئەو، چونکە رۆڵەو نـەوەی پەیامبەرانین ﴿ قل فلم یعذبکم بذونبکم ﴾ ئـەی موحەممەد ﷺ پێیـان بڵێ: جا وایە! ئەی بۆچی لەسـەر گوناهەکانتان سزاتان ئەدات؟! ﴿ بل أنتم بشر ممن خلق ﴾ نەو، ئاوا خۆتان دامەنێن، ئێوەیش هـەر ئادەمزادن وەك خەڵكیترخوا دروسـتی کردوون ﴿ یغفر لمن یشـاء ﴾ هەرکەسـێك خوا خۆی بیەوێ لێی خۆش دەبێ ﴿ ویعذب من یشـاء ﴾ ویستیشـی سزای هەرکەسێك بدات ئەیدات، بەڵام لەپاڵ دادپەروەریدا ﴿ ولله ملك السـموات والأرض ومابینهما ﴾ و هەرچی لەئاسمانەکان و زەویی و، هەرچی لەنێوانیاندایە، هەر هیخوایەو چۆنیشـی ویسـت وا دەکات ﴿ وإلیه المصیر ﴾ سـەرەنجام و گەڕانەوەی هەموویشـی هەر بۆلای ئەوەو پاداشـی هەموانیش هەر لای خۆیەتی ﴿ ١٩: یا أهـل الکتاب قد جاءکم رسـولنا ﴾ ئـەی خاوەننامەکان! ئەوا پەیامبـەری ئێمە (پێغەمبەر ﷺ) هاتە لاتان و، دەبێتە پێغەمبەری هەمـوان و، دەبێ گشـت بـاوەڕی پێبێنن و، پەیـڕەوی لێبکەن ﴿ یبین لکم علی فترة من الرسـل ﴾ پـاش ماوەیەك کە زنجیرەی پەیامبەران بچراو نەهاتن، وائێسـتا ئەم پێغەمبەرە دێتە لاتان و، باسـی ئەوماوەیەتان بۆ روون دەکاتـەوە، واتە: ئەوماوەی (٦٠٠) شـەش سـەد سـاڵە -وەکو هێندێ دەڵێن- کە زنجـیرەی هاتنی پەیامبەرانـی تیاپچراو نەنێردران، ئەم پەیامبەرە نوێیە دێتە لاتان و، سـەر لەنوێ بەرنامەتان بۆ نوێ دەکاتەوەو لەرابوردو بەئاگاتان دەکات، پێغەمبـەر خۆی ﷺ ئەفەرمـوێ: ((إنَّ أَوْلَى الناسِ بابْنِ مريمَ لَأَنَا، ليسَ بَيْنِي وبينَهُ نَبِيٌّ))(فتح الباری). واتە: بەراسـتی من لە هەمووکەسـێك بەکوڕەکەی (مەریەم)ـەوە عیسا ﷺ نزیکترم، چونکـە لەنێوانماندا هیچ پێغەمبەرێك نەبووە ﴿ أن تقولوا ما جاءنا من بشیر ولا نذیر ﴾ لەبەرئەوە کە لەڕۆژی دواییدا نەڵێن: لەخواوە هیچ مژدەدەرو ترسێنەرێکمان بۆ نەهات ﴿ فقد جاءکم بشیر ونذیر ﴾ دەسا ئەوا مژدەدەرو ترسـێنەرتان هاتە لا، ئیتر هیچ بیانوویەکتان نەما ﴿ والله علی کل شئ قدیر ﴾ خوایش بەسـەر هەمووشتێکدا دەسـەڵاتدارەو دەتوانێ تۆڵەی یاخییان بداو، پاداشی بەرفەرمانان مسۆگەر بکات.

قودسی پیرۆزو،یاخیبوونی جوولەکە:

﴿ ٢٠: وإذ قـال موسـی لقومـه ﴾ ئەوکاتەیـان وەبیربێنە کە: مووسا بەگەلەکەی خۆیگوت: ﴿ یا قوم اذکروا نعمة الله علیکم ﴾ ئـەی هۆزی من! دەبێ ئێوە یادی نیعمەت و بەخششـەکانی خوا بکەنەوە بەسـەرتانەوە ﴿ إذ جعل فیکم أنبیاء ﴾ چونکە ئەوهەموو پەیامبەرانەی دەسـتە دەسـتە لەنێوخۆتاندا بۆنـاردن ﴿ وجعلکم ملوکا ﴾ و پاشایەکی زۆریشی هەرلەخۆتان فەراهەم هێناو، ژیانێکی خۆشتان بەسەر بردوو، لەفیرعەونیش ڕزگارتان بوو ﴿ وآتاکم مالم یؤت أحدا من العالمین ﴾ و بەخششی وای پێدان کە لەم جیهانەدا بەهیچ کەسێکی نەدابوو: دەریاتان بۆ لەتبوو، دوژمنتان نقومبووو

وَقَالَتِ ٱلْيَهُودُ وَٱلنَّصَٰرَىٰ نَحْنُ أَبْنَٰٓؤُا۟ ٱللَّهِ وَأَحِبَّٰٓؤُهُۥ ۚ قُلْ فَلِمَ يُعَذِّبُكُم بِذُنُوبِكُم ۖ بَلْ أَنتُم بَشَرٌ مِّمَّنْ خَلَقَ ۚ يَغْفِرُ لِمَن يَشَآءُ وَيُعَذِّبُ مَن يَشَآءُ ۚ وَلِلَّهِ مُلْكُ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا ۖ وَإِلَيْهِ ٱلْمَصِيرُ ﴿١٨﴾ يَٰٓأَهْلَ ٱلْكِتَٰبِ قَدْ جَآءَكُمْ رَسُولُنَا يُبَيِّنُ لَكُمْ عَلَىٰ فَتْرَةٍ مِّنَ ٱلرُّسُلِ أَن تَقُولُوا۟ مَا جَآءَنَا مِنۢ بَشِيرٍ وَلَا نَذِيرٍ ۖ فَقَدْ جَآءَكُم بَشِيرٌ وَنَذِيرٌ ۗ وَٱللَّهُ عَلَىٰ كُلِّ شَىْءٍ قَدِيرٌ ﴿١٩﴾ وَإِذْ قَالَ مُوسَىٰ لِقَوْمِهِۦ يَٰقَوْمِ ٱذْكُرُوا۟ نِعْمَةَ ٱللَّهِ عَلَيْكُمْ إِذْ جَعَلَ فِيكُمْ أَنۢبِيَآءَ وَجَعَلَكُم مُّلُوكًا وَءَاتَىٰكُم مَّا لَمْ يُؤْتِ أَحَدًا مِّنَ ٱلْعَٰلَمِينَ ﴿٢٠﴾ يَٰقَوْمِ ٱدْخُلُوا۟ ٱلْأَرْضَ ٱلْمُقَدَّسَةَ ٱلَّتِى كَتَبَ ٱللَّهُ لَكُمْ وَلَا تَرْتَدُّوا۟ عَلَىٰٓ أَدْبَارِكُمْ فَتَنقَلِبُوا۟ خَٰسِرِينَ ﴿٢١﴾ قَالُوا۟ يَٰمُوسَىٰٓ إِنَّ فِيهَا قَوْمًا جَبَّارِينَ وَإِنَّا لَن نَّدْخُلَهَا حَتَّىٰ يَخْرُجُوا۟ مِنْهَا فَإِن يَخْرُجُوا۟ مِنْهَا فَإِنَّا دَٰخِلُونَ ﴿٢٢﴾ قَالَ رَجُلَانِ مِنَ ٱلَّذِينَ يَخَافُونَ أَنْعَمَ ٱللَّهُ عَلَيْهِمَا ٱدْخُلُوا۟ عَلَيْهِمُ ٱلْبَابَ فَإِذَا دَخَلْتُمُوهُ فَإِنَّكُمْ غَٰلِبُونَ ۚ وَعَلَى ٱللَّهِ فَتَوَكَّلُوٓا۟ إِن كُنتُم مُّؤْمِنِينَ ﴿٢٣﴾

لەئاو خنکا.. ﴿ ٢١: یا قوم ادخلوا الأرض المقدسة التی کتب الله لکـم ﴾ ئەی گەلەکەم! بچنە ئەو زەوییە پیرۆزەوە (بیت المقدس) کـە خـوا بڕیاری داوە، بیکاتـە جێگاو بارەگاتـان ﴿ ولا ترتدوا علـی أعقابکم ﴾ و لەجیهاد پاشەکشـە مەکـەن و مەگەڕێنەوەو، لەترسـی دوژمن هەڵمەیەن ﴿ فتنقلبوا خاسـرین ﴾ ئەوسا زیانبارو خەسـارەتمەند ببن ﴿ ٢٢: قالوا یا موسی إن فیها قوما جبارین ﴾ کەچی وتیان: ئەی مووسـا! ئێمە دەزانین کـە گروپ و گەلێکی زۆرسەرکەش و بەتواناو ستەمکاری لێیەو، ئێمە دەرەقەتیان نایەین ﴿ وإنـا لن ندخلهـا ﴾ و هەرگیز ناچینە ئەوێ ﴿ حتـی یخرجوا منها ﴾ هەتا ئەوانە نەچنە دەر لێی﴿ فإن یخرجوا منها ﴾ جائەگەر -بێ جەنگو سەرئێشـە- لـەوێ بچنە دەرێ ﴿ فإنـا داخلون ﴾ بێگومان ئەوکاتە ئێمەیش دەچینە ناویەوە ﴿ ٢٣: قال رجلان من الذین یخافون ﴾ بەڵام دوو پیاوی سـاڵح و لەخوا ترس (یوشع، کالـب) لەدوانـزە فەرماندەکەیان ﴿ أنعم الله علیهمـا ﴾ خوا نازو

نیعمەتی خۆی رشتبوو بەسەریاندا بەبڕوای بەهێزو چاوی نەترس و دڵی دامەزراوەوە بە قەومەکەیانیان گوت: ﴿ ادخلوا علیهم الباب ﴾ لەدەروازەی شارەوە بچنە سەریان و یەك هێرشی سەخت بکەن و، لێیان مەترسن ﴿ فإذا دخلتموه فإنکم غالبون ﴾ جا هەر کە چوونە ناوشارەوە، ئیتر بەراستی ئێوە زاڵ دەبن ﴿ وعلی الله

قَالُواْ يَٰمُوسَىٰٓ إِنَّا لَن نَّدۡخُلَهَآ أَبَدٗا مَّا دَامُواْ فِيهَا فَٱذۡهَبۡ
أَنتَ وَرَبُّكَ فَقَٰتِلَآ إِنَّا هَٰهُنَا قَٰعِدُونَ ﴿٢٤﴾ قَالَ رَبِّ
إِنِّي لَآ أَمۡلِكُ إِلَّا نَفۡسِي وَأَخِيۖ فَٱفۡرُقۡ بَيۡنَنَا وَبَيۡنَ ٱلۡقَوۡمِ
ٱلۡفَٰسِقِينَ ﴿٢٥﴾ قَالَ فَإِنَّهَا مُحَرَّمَةٌ عَلَيۡهِمۡۛ أَرۡبَعِينَ سَنَةٗۛ
يَتِيهُونَ فِي ٱلۡأَرۡضِۚ فَلَا تَأۡسَ عَلَى ٱلۡقَوۡمِ ٱلۡفَٰسِقِينَ
﴿٢٦﴾ ۞ وَٱتۡلُ عَلَيۡهِمۡ نَبَأَ ٱبۡنَيۡ ءَادَمَ بِٱلۡحَقِّ إِذۡ قَرَّبَا قُرۡبَانٗا
فَتُقُبِّلَ مِنۡ أَحَدِهِمَا وَلَمۡ يُتَقَبَّلۡ مِنَ ٱلۡأٓخَرِ قَالَ لَأَقۡتُلَنَّكَۖ
قَالَ إِنَّمَا يَتَقَبَّلُ ٱللَّهُ مِنَ ٱلۡمُتَّقِينَ ﴿٢٧﴾ لَئِنۢ بَسَطتَ إِلَيَّ يَدَكَ
لِتَقۡتُلَنِي مَآ أَنَا۠ بِبَاسِطٖ يَدِيَ إِلَيۡكَ لِأَقۡتُلَكَۖ إِنِّيٓ أَخَافُ ٱللَّهَ
رَبَّ ٱلۡعَٰلَمِينَ ﴿٢٨﴾ إِنِّيٓ أُرِيدُ أَن تَبُوٓأَ بِإِثۡمِي وَإِثۡمِكَ فَتَكُونَ
مِنۡ أَصۡحَٰبِ ٱلنَّارِۚ وَذَٰلِكَ جَزَٰٓؤُاْ ٱلظَّٰلِمِينَ ﴿٢٩﴾ فَطَوَّعَتۡ
لَهُۥ نَفۡسُهُۥ قَتۡلَ أَخِيهِ فَقَتَلَهُۥ فَأَصۡبَحَ مِنَ ٱلۡخَٰسِرِينَ ﴿٣٠﴾
فَبَعَثَ ٱللَّهُ غُرَابٗا يَبۡحَثُ فِي ٱلۡأَرۡضِ لِيُرِيَهُۥ كَيۡفَ يُوَٰرِي
سَوۡءَةَ أَخِيهِۚ قَالَ يَٰوَيۡلَتَىٰٓ أَعَجَزۡتُ أَنۡ أَكُونَ مِثۡلَ هَٰذَا
ٱلۡغُرَابِ فَأُوَٰرِيَ سَوۡءَةَ أَخِيۖ فَأَصۡبَحَ مِنَ ٱلنَّٰدِمِينَ ﴿٣١﴾

فتوکلوا إن کنتم مؤمنین ﴾ ودەبێ بۆ سەرکەوتنش تەنها پشت بەخوا ببەستن، ئەگەر ئێوە بڕوای راستەقینەتان هەیە ﴿ ٢٤: قالوا یا موسی إنا لن ندخلها أبدا مادامـوا فیها ﴾ کەچی وتیان: ئەی مووسا! دڵنیابە هەرگیز ئێمە ناچینە ئەوشارەوە تا ئەوانی لێ بێت! ﴿ فاذهب أنت وربک فقاتلا إنا هاهنا قاعدون ﴾ جا ئیترتۆ فەرمووخۆت و پەروەردگارت، بچن جەنگیان لەگەڵ بکەن، ئێمە وا لێرە دانیشتووینو نایەینە جەنگ، وەڵامیان بۆ مووسا ﷺ، ئاوابوو! بەڵام وەڵامی (سەعد) رۆژی (بەدر) بۆ پێغەمبەر ﷺ ئەمە بوو گوتی: سوێند بەوزاتەی تۆی بەڕاست و ڕەوا ناردووە، ئەگەر بچیتە نێو دەریاوە، ئێمەش بەپەلە خۆمانی تێدەخەین. ﴿ ٢٥: قال ربی إنی لا أملک إلا نفسی وأخی ﴾ ئەوجا مووسا وتی: پەروەردگارم! خۆت دەزانی کە بەڕاستی من تەنها دەسەڵاتی خۆم و براکەمم هەیە، ئێمە دەرەقەتی ئەوان نایەین ﴿ فافرق بیننا وبین القوم الفاسقین ﴾ دەسا تۆ ئێمە لەو گەلە ستەمکارو لەسنوور دەرچووە لێك جیابکەوەو هەموو کەسێکیش بەتۆڵەو پاداشی خۆی بگەیەنە ﴿ ٢٦: قال فإنها محرمة علیهم أربعین سنة ﴾ جا خوا فەرمووی: دەوا ئەو زەوییە پیرۆزەیان (شام و فەلەستین) لێ یاساغەو نابێ پێی تێبخەن و، دەبێ بۆ ماوەی چل دانە ساڵ ﴿ یتیهون فی الأرض ﴾ لەوزەوییەدا بەوێڵی و سەرگەردانی بسووڕێنەوەو ڕێگە دەر نەکەن ﴿ فلا تأس علی القوم الفاسقین ﴾ ئەوسا تۆیش بۆ ئەم گەلە یاخی و سەرپێچیکەرە خەم وخەفەت مەخۆ، تەفسیری (تەسهیل) لە(ئیبن عەبباس)ـەوەدەڵێ: شەوانە دەڕۆیشتن، بەڵام کە ڕۆژیان لێدەبوویەوە سەیر دەکەن، هەرلەجێگای خۆیان‌دان، چل ساڵ ئەوە کارو پیشەیان بوو.

ڕێنماییەکانی ئایەتی (٢٤-٢٦):

ترسنۆکی و بێجورئەتی یەهوودو بێئەدەبیان بەرامبەر بەخواو بەپێغەمبەرانیان! بێزاری و بەرائەت لەکاری خراپی خراپکاران و داوای خەشم و تووڕەیی خوا بۆیان، بایەخ نەدان و خەم و خەفەت نەخواردن بۆ ستەمکاران، بەتایبەت ئەو دەمەی وا سزای خوایان بۆ دێ.

سەرگروشتەکەی (هابیل) و (قابیل):

﴿ ٢٧: واتل علیهم نبأ ابنی آدم بالحق ﴾ ئەی پێغەمبەر ﷺ! تۆ بەسەرهات و ڕووداوەکەی نێوان هەردوو کوڕەکەی ئادەم (هابیل و قابیل)یان بەڕاست و ڕەوان بۆ بخوێنەوە، تاچاك بزانن کە ئەنجامو پاشەڕۆژی مرۆڤی ستەمکارو فێڵباز بێ ئاکامەو، بەشکو عیبرەتیشی لێوەربگرن ﴿ إذ قربا قربانا ﴾ ئەو حەلە کەهەردووکیان بەمەبەستی نزیکبوونەوە لەخواو، گیرابوونی مەبەستەکەیان، یەکێ قوربانی و خێرێکیان کرد ﴿ فتقبل من أحدهما ﴾ ئینجا لەیەکێکیان (هابیل) کە ڕاستو، لەخواترس بوو وەرگیرا ﴿ ولم یتقبل من الآخر ﴾ ولەوی تریان (قابیل) وەرنەگیرا، چونکە مرۆیەکی کەللە ڕەق و لەخوا نەترس بوو. تەفسیری تەبەری دەڵێ: (عەبدوڵلای کوڕی عومەر) دەڵێ: هابیل باشترین ماڵو سامانی خۆی بەخشی و بەخت کرد، ئەوسا خوایش لێی وەرگرت، بەڵام چونکە (قابیل) خراپترین سامانی خۆی بەخت کرد، خواش ڕەتیکردەوەو لێی وەرنەگرت ﴿ قال لأقتلنک ﴾ کەچی ئەمەیان کە قوربانییەکەی لێ وەرنەگیرا وتی: بەڕاستی من دەبێ تۆ بکوژم، ئەی چۆن خێرەکەی من وەرنەگیرا؟! ﴿ قال إنما یتقبل الله من المتقین ﴾ (هابیل) وتی: جا من چی بکەم، بەڕاستی خوا تەنها لەپارێزکاران خێرو قوربانیوەردەگرێ ﴿ ٢٨: لئن بسطت إلی یدک لتقتلنی ﴾ ئەگەر

تـۆش دەســت بۆ من درێژ بکەیــت کە بمکوژی ﴿ ما أنا بباسـط يدي إليک لأقتلک ﴾ هەرگیز من دەست لەتۆ ناکەمەوە تۆ بکوژم ﴿ إني أخاف الله رب العالمين ﴾ چونکە بەراسـتی من لەسـزای خوای پەروەردگاری جیهانەکان دەترسم ﴿ ٢٩: إني أريد أن تبوء بإثمي وإثمک ﴾ دەمەوێ تاوانو گوناهی کوشـتنی من و، تاوانو گوناهی گیرا نەبوونی قوربانی و خێرەکەی خۆیشـت هەڵگریت، من نامەوێ خۆم گوناهبار بکەم ﴿ فتكون من أصحاب النار ﴾ جا بەوهۆیەوە ببیتە هاوریی ئاگری دۆزەخ ﴿ وذلک جزاء الظالمين ﴾ و ئەوەیشـە دەبێ تۆڵەی ستەمکاران ﴿ ٣٠: فطوعت له نفسه قتل أخيه ﴾ ئینجا نەفس و دەروونی (قابیل)، کوشتنی هاروونی برای لا شـیرین و ئاسـان کردوو بەکارێکی چاکی دایە قەڵەم! ﴿ فقتله فأصبح من الخاسـرين ﴾ بۆیە فورسـەتی لێهێناو کوشتی و چووە ریـزی زیانمەندانەوە ﴿ ٣١: فبعث الله غرابا يبحث في الأرض ﴾ ئینجا خوا قەلە ڕەشـەیەکی ناردو، بەدەنووك و چنگ خەریك بوو زەوییەکە بکۆڵێ و گڵەکەی فڕێ بدا، بۆ قەلە ڕەشێکی‌تری مردارەوە بـوو ﴿ ليريه كيف يواري سوءة أخيه ﴾ هەتا نیشـانی بکوژەکە بدات، ئەویش چۆن لاشـەی براکەی لەخاکا بشـارێتەوە ﴿ قال يـا ويلتى أعجزت أن أكون مثل هذا الغراب ﴾ ئەوسـاکە بکوژەکە (قابیل) ئەوەی دی وتی: داخ و حەسـرەت بۆ من! چون نەمزانی وەك ئەم قاڵاوە بکەم لاشەی هاورێکەی خۆی شاردەوە ﴿ فأواري سـوءة أخي ﴾ منیش لاشەو تەنی براکەم بشارمەوە ﴿ فأصبح من النادمين ﴾ ئینجا بەو کردەوە چووە ڕیزی پەشیمانان و، پەنجەی حەسرەت وپەشیمانی گەست.

ڕێنماییەکانی ئایەتی (٢٧-٣١):

١) دەبێ بەهەموو کارێکی چاك، بەخواوە نزیك ببینەوە.

٢) گەورەیی تاوانی حەسوودی و شوێنەوارە بەدفەڕەکەی.

٣) کـردەوەی چاك هەر بەئیخلاسو بە مەرجی ڕێکبوونی لەگەڵ شەرع وەردەگیردرێ.

٤) (قابیل) یەکەم کەسـێ بوو کە تاوانی کوشتنی داهێنا، بۆیـە پێغەمبەر دەفەرموێ: ((مَا مِنْ نَفْسٍ تُقْتَلُ نَفْساً ظُلْماً إلا كان على ابنِ آدمَ الأولِ كِفْلٌ، ذلك بأنه أول مَنْ سَنّ الْقَتْلَ))، واتە: هەر لەوکاتەوە هەتا ڕۆژی سەڵا هەرکەسێك بەناهـەق بکوژرێـت، بەشـێك لەوتاوانە دەکەوێتە سـەر گەردنـی کـوڕە یەکەمەکـەی ئـادەم ﷺ، چونکە ئەو یەکەم کەس بوو کوشتنی داهێنا. شـاردنەوەو لەگۆڕنانی مردوو واجیب و پێویسـتە، باشترین دووکوڕەکەی ئادەم: بەناهەق کوژراوەکەیانە.

مرۆڤ دەبێ ڕێز لە مرۆڤ بگرێ:

﴿ ٣٢: من أجل ذلک ﴾ جا لەبەر بێ فەڕی و خراپی ئەو کوشتنە

> مِنْ أَجْلِ ذَٰلِكَ كَتَبْنَا عَلَىٰ بَنِيٓ إِسْرَٰٓءِيلَ أَنَّهُۥ مَن قَتَلَ نَفْسًۢا بِغَيْرِ نَفْسٍ أَوْ فَسَادٍ فِى ٱلْأَرْضِ فَكَأَنَّمَا قَتَلَ ٱلنَّاسَ جَمِيعًا وَمَنْ أَحْيَاهَا فَكَأَنَّمَآ أَحْيَا ٱلنَّاسَ جَمِيعًا ۚ وَلَقَدْ جَآءَتْهُمْ رُسُلُنَا بِٱلْبَيِّنَٰتِ ثُمَّ إِنَّ كَثِيرًا مِّنْهُم بَعْدَ ذَٰلِكَ فِى ٱلْأَرْضِ لَمُسْرِفُونَ ﴿٣٢﴾ إِنَّمَا جَزَٰٓؤُا۟ ٱلَّذِينَ يُحَارِبُونَ ٱللَّهَ وَرَسُولَهُۥ وَيَسْعَوْنَ فِى ٱلْأَرْضِ فَسَادًا أَن يُقَتَّلُوٓا۟ أَوْ يُصَلَّبُوٓا۟ أَوْ تُقَطَّعَ أَيْدِيهِمْ وَأَرْجُلُهُم مِّنْ خِلَٰفٍ أَوْ يُنفَوْا۟ مِنَ ٱلْأَرْضِ ۚ ذَٰلِكَ لَهُمْ خِزْىٌ فِى ٱلدُّنْيَا ۖ وَلَهُمْ فِى ٱلْءَاخِرَةِ عَذَابٌ عَظِيمٌ ﴿٣٣﴾ إِلَّا ٱلَّذِينَ تَابُوا۟ مِن قَبْلِ أَن تَقْدِرُوا۟ عَلَيْهِمْ ۖ فَٱعْلَمُوٓا۟ أَنَّ ٱللَّهَ غَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿٣٤﴾ يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ ٱتَّقُوا۟ ٱللَّهَ وَٱبْتَغُوٓا۟ إِلَيْهِ ٱلْوَسِيلَةَ وَجَٰهِدُوا۟ فِى سَبِيلِهِۦ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ ﴿٣٥﴾ إِنَّ ٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟ لَوْ أَنَّ لَهُم مَّا فِى ٱلْأَرْضِ جَمِيعًا وَمِثْلَهُۥ مَعَهُۥ لِيَفْتَدُوا۟ بِهِۦ مِنْ عَذَابِ يَوْمِ ٱلْقِيَٰمَةِ مَا تُقُبِّلَ مِنْهُمْ ۖ وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿٣٦﴾

ناردوست وناڕەوایە، وە بۆ ئەوە جارێکی تر، کاری وا ڕوو نەداتەوە ﴿ كتبنا على بني إسرائيل ﴾ لەسەر نەوەکانی (یەعقووب)مان بڕیاردا ﴿ أنه من قتل نفسـا بغير نفس ﴾ کە هەرکەسێك بەناهەق مرۆڤێك بکوژێ ﴿ أو فسـاد في الأرض ﴾ یان بـێ ئەوە کارێکی‌خراپ و گەندەڵی لەوڵاتدا کردبێ (وەك ڕێگرتن و شەڕیکدانان بۆخوا، وەیان هەر هۆیەکی تر لەو بابەتانە کە دەبێتە هۆی کوشتنەوە) ﴿ فكأنما قتـل النـاس جميعا ﴾ وەکو هەموو خەڵکی سـەر زەوی کوشـتبێ ﴿ ومن أحياها فكأنما أحيا الناس جميعا ﴾ هەرکەسێکیش مرۆڤێکی بێ تاوان لەمەرگ ڕزگار بکا، وابزانێ کە تەواوی خەڵکی لەمەرگ ڕزگار کردووە و ژیانی پێ‌بەخشیوە. بەڵێ ئەو دووبارەیە هەردووکیان قەدرو ڕێزنانە لەئادەمی و پاراسـتنییەتی لەکوشتن ﴿ ولقد جاءتهم رسلنا بالبينات ﴾ خۆ بەردەوام پەیامبەرانیشمان بەچەند بەڵگەی ڕوونەوە هاتنە لایان، تا بەڵکو لەهەق لانەدەن ﴿ ثم إن كثيرا منهم بعـد ذلک ﴾ کەچی‌دوای هاتنەکەشیان گەلێکیان ﴿ في الأرض

لمسرفون ﴾ بە پیاوکوژو سنوور بەزێن دەرچوون لە زەویدا!.

ڕێنماییەکانی ئایەتی (٣٢):

١) خـوا بەنی (یەهـوود)ی توندکـردەوە، بۆیە پاش ئەو هەموو خوێن ڕشتنەیان تۆڵەی سەختی بۆ دانان.

٢) فەسادو خراپکاری (بەنیئیسرائیل) وەنەبێ لەنەزانینەوە بووبـێ، نەخێر، بەڵکو شـوێنی هەواو ئـارەزووی خۆیان کەوتـن و، لەئەنجامیشـدا غەزەبـی لێگرتن، مەبەسـت بەمانـەش کەلەم ئایەتانەدا هاتوون، هەر ئەوانن لە: (غیر المغضوب علیهم)١/٧. یان (یاأیهاالذین آمنوا لا تتولوا قوما غضب الله علیهم..)٦٠/٣١دا باسکراون.

تۆڵەی ئەوانەی دژی خواو پێغەمبەر خراپە دەکەن:

(ئیـبن کەسـیر) –وەك لە بوخاریـدا هاتـووە– دەڵێ: کاتیهۆزی (عورەینـە)، لەئیسـلام پاشگەز بوونەوەو، پاشـان شـوانەکەی پەیامبەریان ﷺ کوشـت و، وشترەکانیشـیان بەتـاڵان برد، ئەم ئایەتـە هاتـە خـوارەوەو فەرمـووی: ﴿ ٣٣: إنما جـزاء الذین یحاربون الله ورسـوله ﴾ بێگومان تۆڵەو جەزرەبەی کاریخراپی ئەوانەیدژایەتـی لەگـەڵ خـواو پێغەمبـەری ئەودەکەن و، دژی ئـەو دەجەنگن و دەکوژن و هێرش دەکەنە سـەر شـارو گوندەکان ﴿ ویسـعون فی الأرض فسـادا ﴾ بەردەوامیش لـە عەرزدا هەوڵی فەسـادوکاری گەنـدەڵیو خراپـەکاری دەدەن و، ڕێ لە خەڵکیش دەگـرن، تۆڵەیان ئەوەیە کە: ﴿ أن یقتلوا ﴾ ئەوانە یان خەڵکیان کوشتووە، دەبێ بەتوندی و بێ بەزەییانە بکوژرێن ﴿ أو یصلبوا ﴾ ئەوانەشیان خەڵك دەکوژن و سامانیشیان دەبەن، دەبێ هەڵواسرێن و لەدار بدرێن ﴿ أو تقطع أیدیهم وأرجلهم من خلاف ﴾ ئەوانەشیان تەنها سـامانی خەڵك بە تاڵان دەبەن، دەبێ یان دەسـت و پێیان –ڕاسـت و چەپ– بـبردرێ ﴿ أو ینفوا من الأرض ﴾ یان شـار بەدەربکرێن، لەشـارێکەوە بۆ شارێکی تر، وەیان زیندانی بکرێن، ئەگەر تەنها خەڵکیان دەترسـان، واتە: نەکەسـیان دەکوشـت و نەداراییشیان دەبرد ﴿ ذلک لهم خزی فی الدنیا ﴾ لەدونیادا ئەوە ریسوایی و سەرشـۆڕییە بۆیان ﴿ ولهم فی الآخرة عذاب عظیم ﴾ و لەدوارۆژیشدا سزایەکی گەورەیان بۆ هەیە. بەڵێ.. ئەم مەسەلەی دژایەتی و ڕێگرتنەیە درێژەیەکـی هەیەو، لەکتێبە فیقهییەکاندا وەك پێویست باسکراوە، بۆیە لێرە ئێمە درێژەی نادەینێ ﴿ ٣٤: إلا الذین تابوا من قبل أن تقدروا علیهم ﴾ مەگەر ئەوانەیان پێش ئەوە بیانگرنو دەسەڵات پەیدا کەن بەسەریاندا، پەشیمان ببنەوە، دیارە ئەو دەمە ئیتر مافی خوایان لەکۆڵ دەکەوێو، تەنیامافی ئادەمییان لەسەر دەمێنێ و، دەبێ ئەو ماڵە بدەنەوە، یان بیبژێرن ﴿ فاعلموا أن الله غفور رحیم ﴾ بشـزانن کە بەراسـتی خوا زۆر لێبووردەیە، زۆریش میهرەبانە، هەرکەس گەڕایەوەلای، لێخۆش دەبێ.

ڕێنماییەکانی ئایەتی (٣٣-٣٤):

دیاریکردنـی تۆڵـەی ڕێـبرو ئەوانـەی کە لەدەسـەڵاتی سـەرداری ئیسـلامی سـەردەم، دەردەچن و هێزو تواناو چەکیان هەیەو، دەچنە شـاخ و دەشـت و دەرو، دەست دەکەنە هێرش بردنە سـەر موسـڵمانان، جا ئەوانە خۆیان دەکوژرێن و، ماڵ و سـامانیان دەبرێت، تۆڵەی دونیاشیان ئەوەیـە کە لەئایەتەکـەدا باسکراوە، لەقیامەتیشـدا خوا لەگوناحەکانیـان دەبووری: ((فَمَنْ وَفَـىَ مِنْكُمْ فَأَجْرُهُ عَلَى اللهِ، وَمَنْ أَصابَ مِنْ ذلك شيئا فَعُوقِبَ بِهِ فهو كَفَّارَةٌ لَهُ، وَمَنْ أَصابَ مِنْها شيئا وَسَتَرَهُ اللهُ فَأَمْرُهُ إلى الله إن شاءَ عَذَّبَهُ وإنْ شـاءَ غَفَرَ لَهُ)). واتە: ئەوی بۆ تۆڵەوجەزرەبە لێ وەرگرتن، خۆی بەدەسـتەوە بدا، پاداشـەکەی دەکەوێتە لای خوا، ئـەوەش کارێ لەوانە دەکاو ئەوجـار تۆڵە دەدرێ، دەبێتە کەفارەت و مایەی پۆشـینی گوناحانی، هەر کەسـێکیش تووشـی کاری لەوانە بوو، ئەوجار خواش لێیداپۆشـی، ئەوەحەواڵەی خوایە، ویستی سزای دەدا، یان لێی خۆش دەبێ. (موسلیم/ كتاب الحدود: ١٣٣٣).

جەمـاوەری زانایان دەڵێن: جەردەش (بەعەرەبی(لص) حسـابی (موحاریـب) ی بـۆ دەکرێت، جا بۆ یەکەمجـار داوای لێدەکرێ واز بێنـێ، خۆئەگـەر هـەر وازی نەهێنا، ئـەوا جەنگی لەگەڵ دەکرێ، ئەوسـا ئەگەر تـۆ لەپێناو دیفاعدا کوژرایت، شـەهیدو بە هەشـتی ئەبی، خـۆ ئەگەر جەردەکە کـوژرا، خوێنی بەفیرۆ دەچێـت، (ئەبو هورەیرە) –خوای لێ ڕازی بێت– بۆ پشـتگیری ئەو ڕاسـتیە ئەم فەرموودەیـە دێنێکە: پیاوێك هاتە لای پێغەمبەر گوتـی: ئەر مرۆڤێك ویسـتی دەس بەسـەر ماڵەکەمـدا بگرێت؟ فەرمـووی: نەیدەیتێ، وتی: ئەی ئەگەر جەنگـی لەگەڵ کردم، فەرمووی: جەنگـی لەگەڵ بکەوبیکوژە، گوتی ئەی ئەگەرئەو منی کوشت؟ فەرمووی: تۆ شەهیدیت، گوتی: ئەگەر من ئەوم کوشت؟ فەرمـووی: لەدۆزەخدایە. جەماوەری زانایان دەڵێن: هەڵبژاردن و دیاریکردنی یەکێ لەو سـزایانە بەرامبەر بە جەردە، یان بۆ ڕێبڕ و (محـارب) ئیختیاری ئیمام و پێشـەوایە، ئـەو دەتوانێ بەپێی

بەرژەوەندی ئەوکاتەی موسڵمانان، یەکێ لەو سزایانە دیاری بکا، بەو مەرجە بێــژەی (أو) لەئایەتەکەدا بۆ (تەخییر) دابنرێ، وەکو هەندێ دەڵێن: ئەگەرنا بەپێی تەفسیرەکەی ئێمە هەرکەسێ –بەر لەگرتنــی– تەوبە بکا، لێی دەبووردرێ، مەگەر خۆی داوای تۆڵە بــکا، وەیا ماڵەکەی لامابوو، ئەوە لێی وەردەگیردرێ و دەدرێتەوە دەســتی خاوەنەکــەی، ڕەحمــەت و میهرەبانــی خــوای گەورە زۆر زۆرە.

لە خوا بترسن و بچنە جیهاد:

﴿ ٣٥: يأأيهاالذين آمنوا اتقوا الله ﴾ **ئەی ئەوانەی باوەڕتان هێناوە! دەبــێ لەنافەرمانی خوا خۆ بپارێــزن و، بەردەوام بەرفەرمانی بن** ﴿ وابتغوا إليه الوسـيلة ﴾ **بــۆ نزیکبوونەوەشــتان بەخواوە، هەر هــۆکارو کردەوەیەك دەزانــن نزیکتان دەکاتەوە لای ئەو، دەشــێ ئێــوە هــەوڵی بۆ بدەن و بیکــەن، هەتا ڕەزامەندی ئەو بەدەســت بێنن** ﴿ وجاهدوا في سـبيله ﴾ **لەپێناو ڕێگەی خواشــدا هەمیشــە کۆشــش بکەن و، هەوڵ بدەن و بچنە غــەزا** ﴿ لعلكم تفلحون ﴾ **بەشکو لەهەردوو جیهاندا سەرفرازو بەختیار بن** ﴿ ٣٦: إن الذين كفـروا ﴾ **ئەوانــەی خوانەناسو بــێ باوەڕن** ﴿ لـو أن لهم ما في الأرض جميعـا ﴾ **ئەگەر هەرچی خێرو بیرێك لەزەویدایە هی ئەوان بێت** ﴿ ومثله معه ليفتدوا به ﴾ **و ئەوەندەی تریشی لەگەڵ بخەن، بــۆ ئەوەی (فیدیە)و بریتی بێ بۆ خۆ ڕزگارکردونیان** ﴿ من عذاب يوم القيامة ﴾ **لەسزای ڕۆژی قیامەت** ﴿ ما تقبل منهم ولهم عذاب أليم ﴾ **لێیان وەرناگیردرێ، وســزایەکی ئێش پێگەیەنەریشیان بۆ هەیــە** ﴿ ٣٧: يريدون أن يخرجوا من النـار ﴾ **هەمووکات هەوڵ دەدەن و دەیانەوێ لەو ئاگرو ســزایە بێنە دەرێ و خۆ ڕزگار بکەن** ﴿ وماهـم بخارجيـن منها ﴾ **بەڵام هەرچی هــەوڵ بدەن قەد لێی نایەنــە دەرێ و دەربــاز نابن** ﴿ ولهم عذاب مقيم ﴾ **وســزایەکی نەبڕاوەشیان بۆ دەبێ.**

ڕێنماییەکانی ئایەتی (٣٥-٣٧):

١) گشــت کات دەبــێ لەخــوا تەقوات هەبــێ و، هەوڵی نزیکبوونەوە لەو بدەیت، وەدەبــێ بەردەوام لەپێناو ئەودا جیهاد بکرێ.

٢) بەدەســت هێنانــی (وەســیلە)واتە: پەیداکردنــی هەر هۆیەکی خــۆ نزیك کردنــەوە بەخواوە واجیبــە، زانایان لەپێناسەی (وسيلە)دا دەڵێن: ((فكل قربة هي وسيلة تقرب من رضا الله، وعليه فكل الأعمال الصالحة هي وسيلة)) هەموو کارێکــی چاك و بــاش، هــۆکاری نزیکبوونەوەیە لەخوا، کەوابوو گش ئاکارێکی باش (وەسیلە)یە. وە لەفەرموودەی ســەحیح دا هاتووە: ((ما تَقَرَّبَ إلَيَّ عَبْدٌ بشئٍ أَحَبَّ إلَيَّ مما افْتَرَضْــتُ عَلَيْهِ)). واتە: هیچ بەندەیەك ناتوانێ بەباشــترو چاکتر لەفەرزەکان، لەمنەوە نزیك بێتەوە.

يُرِيدُونَ أَن يَخْرُجُوا۟ مِنَ ٱلنَّارِ وَمَا هُم بِخَٰرِجِينَ مِنْهَا ۖ
وَلَهُمْ عَذَابٌ مُّقِيمٌ ﴿٣٧﴾ وَٱلسَّارِقُ وَٱلسَّارِقَةُ فَٱقْطَعُوٓا۟
أَيْدِيَهُمَا جَزَآءًۢ بِمَا كَسَبَا نَكَٰلًا مِّنَ ٱللَّهِ ۗ وَٱللَّهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ
﴿٣٨﴾ فَمَن تَابَ مِنۢ بَعْدِ ظُلْمِهِۦ وَأَصْلَحَ فَإِنَّ ٱللَّهَ يَتُوبُ
عَلَيْهِ ۗ إِنَّ ٱللَّهَ غَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿٣٩﴾ أَلَمْ تَعْلَمْ أَنَّ ٱللَّهَ لَهُۥ مُلْكُ
ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضِ يُعَذِّبُ مَن يَشَآءُ وَيَغْفِرُ لِمَن يَشَآءُ ۗ
وَٱللَّهُ عَلَىٰ كُلِّ شَىْءٍ قَدِيرٌ ﴿٤٠﴾ ۞ يَٰٓأَيُّهَا ٱلرَّسُولُ
لَا يَحْزُنكَ ٱلَّذِينَ يُسَٰرِعُونَ فِى ٱلْكُفْرِ مِنَ ٱلَّذِينَ
قَالُوٓا۟ ءَامَنَّا بِأَفْوَٰهِهِمْ وَلَمْ تُؤْمِن قُلُوبُهُمْ ۛ وَمِنَ ٱلَّذِينَ
هَادُوا۟ ۛ سَمَّٰعُونَ لِلْكَذِبِ سَمَّٰعُونَ لِقَوْمٍ
ءَاخَرِينَ لَمْ يَأْتُوكَ ۖ يُحَرِّفُونَ ٱلْكَلِمَ مِنۢ بَعْدِ مَوَاضِعِهِۦ ۖ
يَقُولُونَ إِنْ أُوتِيتُمْ هَٰذَا فَخُذُوهُ وَإِن لَّمْ تُؤْتَوْهُ فَٱحْذَرُوا۟ ۚ
وَمَن يُرِدِ ٱللَّهُ فِتْنَتَهُۥ فَلَن تَمْلِكَ لَهُۥ مِنَ ٱللَّهِ شَيْـًٔا ۚ
أُو۟لَٰٓئِكَ ٱلَّذِينَ لَمْ يُرِدِ ٱللَّهُ أَن يُطَهِّرَ قُلُوبَهُمْ ۚ لَهُمْ فِى
ٱلدُّنْيَا خِزْىٌ ۖ وَلَهُمْ فِى ٱلْءَاخِرَةِ عَذَابٌ عَظِيمٌ ﴿٤١﴾

((وەســیلە)) بــە جێگــاو بارەگایەکــی هەرەبەرزیــش لە بەهەشــتدا دەڵێن، وەك پێغەمبەر دەفەرموێ: ئەوەی بانگ ببیسێ و پاشان بڵێ: ((اللهم ربّ هذه الدعوةِ التامةِ،والصلاةِ القائمةِ، آتِ محمداً الوَسِـيلَةَ والفَضِيلَةَ، وَابْعَثْهُ مَقاماً محموداً الـذِي وَعَدْتَهُ)) شــەفاعەتی منی بۆ پێویســت دەبێ، یان دەفەرموێ: ((ثم سَـلُوا ليَ الوسيلةَ، فإنها منزلة في الجنة لا تنبغي إلا لعبد من عباد الله، وأرجو أن أكون أناهو، فمن سأل لي الوسيلة حلت له الشفاعةُ)) (فتح الباري).

ڕوونکردنەوەیــەك: ڕاڤەکەرانــی قورئــان یەکدەنگن کە(وەســیلە) بریتیە لە هەموو کاروکردەوەیەکی چاك. (ئالووسی) دەڵێ: هەندێ کــەس لەڕێــی ئەم ئایەتــەی: (وابتغــوا إليه الوسـيلە..)وە، پەنا دەبەنەبەر (ساڵحان)و چاکان و دەیانکەنە (وەسیلە)ـی نێوان خواو بەندەکانیو، خاتریــان دەبەنەبەر خواو دەڵێن: (أَللّهُمَّ إنا نُقْسِـمُ

علیک بفلان أنْ تُعْطِیَنَا کذا) هەشـیانە پەنا دەبەنە بەرمردوو، یان بەر پیاو چاکێکی نادیار و (غاییب)و دەڵێ: (یا فلانُ أدعُ الله تعالی لیرزقنی کذا و کـذا) وادەزانن ئەوە، بەکارهێنانی (وەسـیلە)یە! فەرموودەیەکی ئاواش لە پێغەمبەرەوە ﷺ دەگێڕنەوە: (إذا أعْیَتکم ألأمـورُ فعلیکم بأهل القبور، أوفاسـتغیثوا بأهل القبـور)، جا لەم سـۆنگەیەوە (ئالووسـی) -پاش ئەوە کە ڕێدەدا (تەوەسسـول) بە پێغەمبەر ﷺ لە حاڵی ژیان و مردندا بکرێت، ئەگەرچی ئەوەی پێ باشـە کەهەر بە ناوەکانی خواوە بـێ- دەڵێت: زۆرجار خەڵکێك پەنـا دەبەنە بەر (ئەولیا)کان، بە مردوویی، یان لە ژیاندا، دەڵێ: (یا سـیدی فلانُ أغِثْنِی..) بێ شـك ئەم جۆرە تەوەسسـول و پەنا بردنە بەر، شیاوی موسڵمان نییەو، نابێ نزیکی بکەوێتەوە، بەڵکو گەلێ لە زاناکانمان بە (شیرك)یشـیان داناوە، خۆ ئاشـکرایە هەر کەسـێك هاوار لە زیندوویەك (غاییب)، یان لەمردوویەکی نادیار دەکات، وادەزانێ دەسەڵاتی هێنانی خێرو، لادانی شەڕی هەیە! ئەگینـا ئەو هاوارە ناکات. هەق و ڕاسـتی ئەمەیە کە: پێویسـتە موسـڵمان لە هەموو جۆرە شـتێکی ئاوا دوور بگرێ و، تەنیاو تەنیا لەخوا هاوار بکات. (تەبەرانی) دەڵێ: لەسەردەمی پێغەمبەردا ﷺ دووڕاییەك زۆرئازاری موسڵمانەکانی دەدا، ئینجا ئەبووبەکر (خوا لێی ڕازی بێ) گوتی: بابچین پەنا بەرینە بەر پێغەمبەر ﷺ بەڵکو لـەم دووڕووە ڕزگاربین، ئەویش ﷺ فەرمووی: ((إنە لا یُسْـتَغاثُ بِی، إنما یُسْـتَغاثُ بالله تعالی)) پەنا بەمن نابرێ، بەڵکوهەر خوایە پەنای پێدەبرێ. بێشـك هاوارویەنا بردنە بەر گۆڕو گۆڕسـتان، کارێکـە دەبێ خۆمانی لێ دووربگریـن، بەتایبەتی خەڵکە بەفام و خاوەن ئاوەزەکان، ئینجـا ئەمەش کە بەیناو بەین کابرایپەنابەر موشـکیلەکەی جێبەجێ دەبێ، نابێ ببێتە مایەی شەرعییەتدان بـەو هـاوارو هانایـە، چونکـە بێگومـان ئـەو بەدەمەوەهاتنە، (ئیبتلا)و(فیتنە)یـە، خۆهەندێ جاریش (شـەیتان) خۆی دەکاتە کەسـەهاوار بـۆ براوەکەو، هاوارکەرەکەش بەوشـکڵ وسـیمای شەیتانە،وادەزانێ ئەوکەسەیە ئەم هانای پێبردووە، بێ لەوەش بە (کەرامەت)ـی دەزانێ بۆی! جابۆ پتر بە ئاگابوون لەم مەسەلەیە، دەتوانی خۆت تەماشایەکی تەفسیری (ئالووسی) بکەیت.

سزای دز:

بـەر لەهاتنـی دینـی ئیسـلام، بڕینـی دەسـتی دزو خوێـن و(قەسـامە)وچەن شـتێ تر، باوبوون وهەبوون،هەرکەئیسلامیش هات، ئەوانەی گشـت سـەلماند وهەندێ مەرجی تریشـی خستە سـەریان، وەکو دەفەرموێ: ﴿ ٣٨: والسارق والسـارقة فاقطعوا أیدیهما ﴾ دەستی پیاوو ژنی دز،لەتۆڵەی دزیکردندا ببڕن ﴿ جزاء بما کسـبا نکالا مـن الله ﴾ لە تۆڵەو سـزای دزیکردندا، بڕیارێکە لەخواوەدراوە، دەبێ ئەنجامی بدەن، پێغەمبەر دەفەرموێ: ((لَعَنَ اللهُ السارِقَ یَسْرِقُ الْبَیْضَةَ فَتُقْطَعُ یَدُهُ، ویَسْرِقُ الْحَبْلَ فَتُقْطَعُ یَدُهُ)) (متفق علیه). یان دەفەرموێ: ((تُقْطَعُ یَدُالسـارِقِ فی رُبُعِ دینارفَصَاعِداً)). (بوخاری)و(موسـلیم) ﴿ والله عزیز حکیم ﴾ وخواش زۆر بەتواناو باڵادەسـت و، کاربەجێ وکارزانە، هەموو شتێکی پڕ لەحیکمەتە ﴿ ٣٩: فمـن تـاب من بعد ظلمه وأصلح ﴾ ئینجا کەسـێ دوای ستەم و ناهەقییەکەی، پەشیمان بوویەوەو خۆی ڕێك و پێك کردەوە ﴿ فـإن الله یتـوب علیه ﴾ بێگومان خواش، تەوبـەو گەڕانەوەی لێ وەرئەگـرێ. (ئیبن عەبباس) و (موجاهید)دەڵێن: پاش ئەوە کە یاسای دەست بڕین درا بەسەریا،خواش تەوبەی لێوەردەگرێ ﴿ إن الله غفور رحیم ﴾ بەڕاستی خوا زۆر لێبووردەیە، زۆریش دلۆڤان و میهرەبانە ﴿ ٤٠: ألم تعلم أن الله له ملک السموات والأرض ﴾ ئەرێ تـۆ نەتزانیوە کە بەڕاسـتی دەسـەڵاتداری و خاوەنداریێتی ئاسمانـەکان و زەوی تەنها هیخوایـە، هەرچی بکات، دەیکات ﴿ یعذب من یشـاء ویغفر لمن یشـاء ﴾ بۆیە خـوا خۆی بیەوێ، سـزای هەر کەسێك بدات، سـزای دەدات، هەرکەسێکیش خۆی مەیلی لێبێ و شـیاوبێ، لێی خۆش دەبێ ﴿ والله علی کل شـئ قدیر ﴾ خواش بەسەر هەموو شتێکدا بەتواناو بەدەسەڵاتە.

ڕێنماییەکانی ئایەتی (٣٨-٤٠):

١) تۆڵەی ژن و پیاوی دز: بڕینی دەسـتی ڕاستیانە،هە تا دەگاتە مەچەکیان، بەو مەرجە کە دزراوەکە لەجێی شیاوی خۆیدابووبـێو، ئەمیـش بەنهێنی بردبێتی و، نرخیشـی (١/٤)ی دینارێکـی زیربێ و، دزەکەش باڵغ و ژیر بێت، جـا پاش دەس بڕینەکە، وەکـو: (ترمزی و، ئەبووداوود، نەسـایی) ڕیوایەت دەکەن دەسـی لەملی هەڵدەبەسترێ، هەرکاتێکیـش تەوبە بکاو هەرچی بـردووە بیداتەوە، خوا لێی وەردەگرێ.

٢) دز تا نەبڕێتـە لای دادوەر تەوبەی لێ وەر دەگیردرێ، ئەگەرچی دەستیشی نەبڕدرابێ، بەڵام کە برایە لای حاکم ودادوەر، ئیتر هەردەبێ دەستی ببڕدرێ.

٣) دەبێ مـرۆی ئیماندار، بەرامبەر بەبڕیارەکانی خوا، خۆ بەدەستەوە بدا.

٤) بەکـۆی دەنگـی زانایان ئەر(باوك)شـتێ لەماڵی کوڕی بدزێ، دەستی نابڕدرێ، لەبەر فەرموودەی: ((أَنْتَ وَمَالُكَ

لأبیکَ))، بۆ پێچەوانەکەیشـی، ڕای پەسەند ئەمەیەکە: ئەر کوڕیش لەماڵی بابیا دزی کرد، دەستی نابڕدرێ.

هەڵوێستەیەک: دەبـێ لە کۆمەڵگەی ڕاسـتەقینەی ئیسـلامدا، ئەوەندە پێداویسـتییەکانیژیانی مرۆڤ جێبەجـێ بکرێن، براوبر بیر لە دزی نەکاتەوە: ژیانی و گوزەرانی و، پەروەردەی دەسەبەر بکرێت، لە دابەشـکردنی ئیش و کارو ماڵ و سـاماندا، عەدالەت ودادوەری ڕەچاو بکرێت، دەبێلەگەڵ ئەمانەیشـدا، خاوەنداریتی تاکیش (ملكية فردية) لەسـەر بنەمای حەلاڵ پەرەی پێبدرێ و، بشـکرێتە دەزگایەکی خێر بۆ کۆمەڵگا، جا ئەرئاوا کرا بۆگشـت کەسـێك، دڵنیابە ئیتر بیر لەدزیی نامێنێ، خۆئەگەر کەسێکیش پاش ئەوهەموو دەسـتە بەربوونە دزی کرد، ئیتر هەقیەتی دەستی بـبڕدرێ، چونکە دزیەکەی تەنیا بۆ دەسـت درێـژی لە(ئەمن)و ئاسایشـی وڵات و کۆمەڵ و کۆمەڵگابووە، نەك بۆ ژیان و بژێوی، بــەڵام لەگــەڵ ئەمانەشـدا ئـەر (شـوبهە) و ئیشـکالێك هەبوو لەدزیکردنەکەیدا، دەستی نابڕدرێت.

بــەڵێ.. تاك هەمــوکات مافی خۆیەتی بەئـارەزووی خۆی بخواو بخواتەوە، جل وبەرگی جوان و قەشەنگی هەبێ، خانوو بەرەو باخ و باخاتی هەبێ، جێی حەوانەوەو ئیسـراحەتی هەبێ، بەڵێ هەقە کۆمەڵ، یان دەوڵەت -کەجێگری کۆمەڵە- ئەم چەن پێداویستیانە جێبەجـێ بکا بۆ تاك: یەکەم: ئەگــەر توانای کارکردنی هەبوو، دەبــێ فێری کاری بکــەن، دەبێ کاروئامـێری کاری بۆ فەراهەم بێنــن، خۆ ئەر نەیدەتوانی کار بـکات، جا ئیتر کار نەبوو بیکا، یــان ئامێرەکەی نەبوو، یــان دەیتوانی کاربکا، بــەڵام کار نەبوو بیکا، یان بەشێوەی کاتی هەبوو، یان بەردەوام هەبوو، بەڵام پێی نەدەژیا، دەبێ لەم ڕێیانەوە ژیانیمسۆگەربکرێت:

یەکەم: لە ڕێی خێزان وبنەماڵەکەی خۆیەوە، ئەوانەیان، نەفەقەی ئەمیان لەسەرە.

دووەم: لە ڕێیدەسەڵاتدارانی گەرەکەوە.

سـێیەم: لە (بيت المال) بەشـێ زەکاتی دەدرێتـی، جائەگەر بە زەکاتەکە نەدەژیا، ئەوسا دەوڵەت ژیانی ئەو خەڵکەهەژارە دەخاتە سەر شانی دەوڵەمەندەکان.

جائەگــەر ئاوا بەدەم هــەژارو بێ نەواوە بچین، کــێدزی دەکا؟ خۆئەگــەر لەوحاڵەتەشـدا هێشـا هــەر دزی کــرد، دیارەلەبەر برسـییەتی نەبووە، بەڵکو بۆ پێکەوەنانی ماڵ و سـامانە لەرێگەی ناشــەرعییەوە، ئیسـلامیش ڕێگە بەکەس نادا لە خت و خۆرایی ئاسایشـی کۆمەڵگە بخاتە خەتەرو ترس و لەرزەوە، ماڵ و سامانی ئەم و ئەو فەرهوود بکات.

هەموو تاکێك لەکۆمەڵگەی ئاوادا، هەقیەتی لەڕێی حەڵاڵەوە (نەك لەڕێی سـووتخواردن و گزی و دەسبەسـەراگرتن و (ئیحتیکار) و، خواردنــی کرێ و مزەی کرێکاران) ماڵ وسـامان پێکەوە بنێ، جا ئەگەر کەسێ دزی کرد "پاش ئەوە بەشی خۆی ژیانی بۆ مسۆگەر کرا"، دیارە هیچ بڕووبیانوویەکی شەرعی نییەو، دەبێ جەزرەبەو تۆڵە بدرێ.

بــەڵام ئەگــەر بیانوویەکی شــەرعی هەبــوو، وەیــان لەوماڵەدا دزیویەتیشــوبهەیەك هەبوو، لە حاڵەتی ئاوادا یاسـای ((إدْرَأُوا الْحُـدُودَ بالشُّبُهَاتِ)) دێتــە پێش. بۆیە (عومەر (د.خ) لە وشـکە سـاڵیەکەدا دەسـتی دزی نەدەبڕی، وەیان ئەوکاتە خوڵامەکانی (ئیـبن حاتب) لەپیاوێکــی هۆزی (موزەنییە) وشـترێکیان دزی، پــاش لێکۆڵینــەوە لەهــۆی دزیکردنەکە، دەرکــەوت کەلە لایەن (ئاغا)کەیەوە برسـیکراون، بۆیــە دزییان کردووە! ئیتر دەسـتی نەبرین و، وشترەکانیشـی بەئاغاکەیان بژارد، بۆ ئەوە ژیر ببێ و جارێکیتر خوڵامەکان برسی نەکا.

شــەریعەتی ئیسـلام بەرلــە تۆڵە وەرگرتــن، هەمــوو ڕێگەیەکی (ویقایە) و خۆپارسـتن دەگرێتەبەرو، بڕو بیانووی کەس ناهێڵێت بۆتاوانکردن، پاشان ئەر تاوانێك ڕوویدا، تەنیا تۆڵەی تاوانبارەکە دەدات، ئەوانــەی هەر بەناهەق تەماح دەکەنە سـەروماڵ وحاڵی خەڵکی. ماڵێکیش کە دەدزرێ ودەستی دزی لەسەر دەبڕێ، دەبێ لە جێی مەحکەم وشیاوی خۆیدا دانرابێ، بە نهێنی و پەنامەکی برابێت، نرخ و بەهایەکیشــی هەبێ، وەکــو لای زاناکان بڕیارە، چواریەکی دینارێکی زێڕ بێ.. کەوابوو ئەر کەسـێ ماڵێ لا دانراو، دزی لێکــرد، یان خوڵامێك (خزمەتکارێك) کە ڕێی پێدراوە بەناو ماڵدا دێت و دەچێ شـتێکیدزی، دەسـتیان نابڕێت، یان ئەگەر بەرووبــوو لە کێڵگەدا، یان پێش ئــەوە بخرێتە خەرمانەوە دزرا، دەسـتی دزەکەی نابڕدرێ.. وە..وە، بەدەر لەوانەش دەبێماڵەکە بەشــی دزەکەی پێوە نەبێ، کەوابوو ئەگەر لە هاو شەریکی خۆی دزیکرد، یــان لە (بيت المال) دزیکرد، دەسـتی نابڕێ، بەڵکو یاسی(تەعزیر)وسەرزەنشـت دێتە پێش، بە قامچی و شەلاق، یان بەندیخانەو زیندان، یــان ئامۆژگاری، ژێر دەکرێت، وە یان هەر کەس بە پێی حاڵی خۆی، دادوەر جۆرە تەعزیرێکیدەکات، بەڵێ.. ئەم گومان و(شـوبهە)انە، وەکو برسـییەتی و ئاتاج و موتاجی و، شــەریکی و هاوبەشـی و، پێڵێنەر (موعتەریـف) لە ئیعترافەکەی پەشیمان بێتەوە، یان شایەتەکان نکوولی بکەن، هەریەك لەمانە ڕێ بەدەست برین دەگرن

(فوقها)و پێشەواکانیشمان گەڵێ شتیان بە شوبهە داناوەو رێ لە دەست برین دەگرن، بۆ نموونە: هەر شتێك لە بنەڕەتدا حەڵاڵ بێ‌ومالّی گشتیی بێ، وەکو کانیاوو دەریاو ئاوەکان، یان ڕاوو نێچیرکوشتن، بەلای (ئەبووحنیفە)وە دەبێتەشوبهەو، رێ لە دەست برین دەگرێت، کۆمپانیا گشتییەکانیش هەروا، دیسان دزینی ئەوشتانە کە زوو فاسیدو خراپ دەبن، وەکو هەندێ خۆراك و، میوەو سەوزەجات و گۆشت و نان و هەرشتێکی‌تر لەو بابەتە. خوێنەری هێژا! ئەم چەند نموونەیە بۆ سەماحەتی ئیسلام و، رێگرتن لە برینی دەستی دز بە شوبهەو گۆمان بەسە، پێغەمبەریش ﷺ دەفەرموێ: ((إِدْرَءُوا الْحُدُودَ بِالشُّبُهَاتِ)). عومەری کوری خەتابیش (د.خ) دەڵێ: (لأن أعطل الحدود بالشبهات أحب إلى من أن أقيمها بالشبهات). بێ‌شك بە دانانی تۆڵەی دەست برین، شەریعەتی ئیسلامدەتوانێ هۆ نەفسییەکانی دزی ریشەکەن بکات، پاش ئەوە کە هەمو رێیەکی لە دزی گرت..دیارە کە برینی دەستی دز، لەسەر ئەم بنەمایە دانراوە، نەك هەرکەسێ دزی‌کرد، بیانووی ببێ، یان نەیبێ دەستی ببرێت، ئاشکرایشە تەنیا چارەسەرێك بۆ کاری دزێوی دزی، هەرئەو تۆڵەی دەست برینەیە، هەرئەوەیە دەتوانێ وای لێ‌بکات کە جارێکی‌تر بیر لە ماڵ و سامانێکی کەسێکی‌تر نەکاتەوەو، هەمیشەش چاوی لە دەستی خۆیەتی‌و دەزانێ بۆچی براوە، بەڵام زیندانی کە یاساکانی ئەمرۆ هەڵیان بژاردووەو پەسەندیان کردووە، بێ‌سۆ ئەو دۆزە نابینێ‌و، هەر ئەوەندەیە کە دزەکە بۆماوەیەك لە ئیش و کار ڕاگیراوەو، هەرکە ئازاد بوو دەگەڕێتەوە سەرکارەکەی خۆی، لە جارانیش زیاتر.

لەبەر کرداری جوولەکە دڵت تەنگ مەکە:

پیاوێکی‌جوولەکە لەگەڵ ژنە جوولەکەیەکدا کاری ناشەرعییان کردبوو، پاشان وتیان: بچنە لای موحەممەد بپرسن: جائەگەرئەو لەتۆڵەیدا بڕیاری شەلاقیدا، ئەوا بە گوێی بکەن، ئەگینا هەرچی دەڵێ گوێی مەدەنێ، ئەوسا "وەکو بوخاری وموسلیم" دەڵێن، ئایەتی: (ياأيها الرسول لا يحزنك..) هاتە خوارێ. (موسلیم و ئەبووداوودو پێشەوائەحمەد)یش دەڵێن: جوولەکەکان تۆڵەی زیناکار "کە (بەردەباران) بوو" گۆڕییان بە شەلاق لێدان و ڕوورەشکردن، جا هاتن لە پەیامبەریان ﷺ پرسی: ئاخۆ حوکمی زیناکار چییە، بەومەبەستە کە پەیامبەریش ﷺ لەسەر ئەوە کە ئەوان پیانخۆشە ئەرێ بکا، ئەویش فەرمووی: ((اللهم إنى أولُ منْ أحيا أمرك إذ أماتوه))، ئیتر فەرمانی بە بەردەباران دا، خوای گەورەش ئایەتی (يا أيها الرسول لايحزنك الذين) هەتا ئایەتی (٤٥)ی ناردو فەرمووی: ﴿ ٤١: يا أيها الرسول لا يحزنك الذين يسارعون فى الكفر ﴾ ئەی پەیامبەری خوا! ﷺ ئەوکەسانە دڵ تەنگت نەکەن، لە بێ باوەڕیدا تیژڕەوی و پێشڕەوی دەکەن و ڕاو بۆچوونی خۆیان دەخەنە بەر بڕیارو فەرمانی خواوە ﴿ من الذين قالوا آمنا بأفواههم ﴾ ئەوانەیان بەدەم و زمان دەڵێن: بڕوامان هێناوە ﴿ ولم تؤمن قلوبهم ﴾ کەچی بەدڵ بڕوایان نەهێناوە ﴿ ومن الذين هادوا ﴾ و ئەوانەشیان بوونەتە جوولەکەو هەردەم ﴿ سماعون للكذب ﴾ گوێ بۆ درۆ هەڵدەخەن و، کاری پێ‌دەکەن ﴿ سماعون لقوم آخرين لم يأتوك ﴾ گوێ بۆ کەسانێکی‌تری جاسوس و خوانەناس دەگرن کە: هێشتا نەهاتوونەتە لای تۆ، وەك جوولەکەکانی (خەیبەر)و (فەدەك) لەباتی ئەوە کە گوێ بۆتۆ بگرن، کەچی گوێیان بۆ خەڵکی تر دەگرت و، بەبڕیاری ئەوان ڕەفتاریان دەکردو قسەی تۆشیان دەبردە لای ئەوان ﴿ يحرفون الكلم من بعد مواضعه ﴾ وشەو بڕیارەکانی خوا لەجێگەی خۆیدا دەگۆڕن، ئەوەبوو بەردەبارانی زیناکاریان بە قامچی لێدان گۆڕی! ﴿ يقولون إن أوتيتم هذا فخذوه ﴾ دەڵێن: بچن لە موحەممەد بپرسن: جا ئەگەر وەك ئەوەی خۆمان بڕیاریدا، واتە: قامچی لە باتی بەردەباران، ئەوا لێی وەرگرن وبە گوێی بکەن ﴿ وإن لم تؤتوه فاحذروا ﴾ خۆ ئەگەر ئەو بڕیارەی خۆمانی نەدا، وشیاربن و خۆتانی لێ بپارێزن و بە گوێی مەکەن ﴿ ومن يرد الله فتنته ﴾ هەر کەسێ خوا بیەوێ بەسەختی تاقی بکاتەوەو گومڕای بکات ﴿ فلن تملك له من الله شيئا ﴾ هەرگیز تۆ ناتوانی لە خواوە شتێکی بۆ بکەیت و، لەو جەزرەبەیە ڕزگاری بکەیت ﴿ أولئك الذين لم يرد الله أن يطهر قلوبهم ﴾ ئەمانە خەڵکانێکن خوانایەوێ لەچڵك و چەپەڵی‌و شیرك، دڵیان پاك بکاتەوە ﴿ لهم فى الدنيا خزى ﴾ بەشیان لەم جیهانەدا ڕیسواییە ﴿ ولهم فى الآخرة عذاب عظيم ﴾ لەدوارۆژیشدا سزایەکی زۆر سەخت و گەورەیان هەیە ﴿ ٤٢: سماعون للكذب ﴾ هەمیشە بۆ درۆو پڕوپاڵانتەو قسەی نادروست، گوێ هەڵدەخەن ﴿ أكالون للسحت ﴾ حەرامخۆر و بەرتیل خۆرن ﴿ فإن جاؤك ﴾ جا ئەگەر جارێ بۆ بڕیارو داوەری کێشەکانیان هاتنە لای‌تۆ ﴿ فاحكم بينهم أو أعرض عنهم ﴾ ئارەزووتە لەنێوانیاندا داوەری بکەیت، یان ڕوویان لێ وەربگێڕی و گوێیان نەدەیتێ، چونکە بەدڵ نەهاتوونەتە لات و ڕاست ناکەن ﴿ وإن تعرض عنهم ﴾ خۆئەگەر ڕوویان لێ وەربگێڕی و داوەرییان نەکەیت ﴿ فلن يضروك شيئا ﴾ هەرگیز ناتوانن هیچ زیانێکت پێ‌بگەیەنن (ئیبن عەبباس، موجاهید، عیکرەمە، حەسەن،

سوودی، زەیدی ئیبن ئەسلەم، عەتای خوراسانی و..هتد) دەڵێن: ئەو ئایەتەی: (فإن جاؤک..) بەئایەتی: (وأن احکم بینهم بما أنزل الله) سڕاوەتەوەو دەبێ تەنیا بەقورئان داوەرییان بکات ﴿ وإن حکمت فاحکم بینهم بالقسط ﴾ خۆئەگەر داوەریشت کرد لەنێوانیاندا، دەبێ بەدادگەرانە بێت ﴿ إن الله یحب المقسطین ﴾ بەراستی خوا خەڵکانی دادپەروەر و، دادگەری خۆش دەوێ ﴿ ٤٣: وکیف یحکمونک ﴾ سەیرە ئەوانە دێنە لات و، دەیانەوێ تۆ بکەنە دادوەر بۆ کێشەکانیان ﴿ وعندهم التوراة فیها حکم الله ﴾ وخۆشیان (تەورات) یان لایەو بەروونی حوکم و بڕیاری خوای تێدایەوکاریشی پێ ناکەن؛ واتە: هاتنەکەیان بۆ لای تۆ راست نییە ﴿ ثم یتولون من بعد ذلک ﴾ دێن بۆداوەری، کەچی دوای داوەرییەکەی تۆ، پشت هەڵدەکەن و ڕازی نابن و ڕوو وەردەگێڕن ﴿ وما أولئک بالمؤمنین ﴾ دیارە ئەوانە هەر بڕوادار نین، نە بەتۆ، نەبە تەوراتەکەی خۆشیان.

ڕێنماییەکانی ئایەتی (٤١-٤٣):

١) خەم وخەفەت نەخواردن بۆقسەی ناپەسەندی کافروخوانەناسان، کاریکی شەرعی و سوننەتە.
٢) گوێ گرتن بۆ درۆ لەبەر ناچاری نەبێ کارێکی حەرامە.
٣) گۆڕینی بڕیارو (کەلام)ی خوا، قەدەغەوحەرامە.
٤) داوەر دەتوانێ لە نێوان خاوەننامەکاندا داوەری بکا، دەشتوانێ بیان نێرێ بۆلای زاناکانی خۆیان.
٥) دادگەریو یەکسانی و بێ لایەنگری لە حوکمدا پیویستە، ئەگەر چی بڕیار بۆ دراوەکەش ناموسڵمان بێ.
٦) ددان نان بە کوفری (جوولەکە)دا، چونکە زاناکان دەڵێن: هەرکەسێ شوێنی حوکمی غەیری خوا کەوێ کافر دەبێ، خۆ دیارە جوولەکەیش ئەوە حاڵیانە.
سەیرو سەمەرە لەوەدایە کە زۆربەی موسڵمانی ئەمڕۆش هەر بەیاسای ئەم لاو،ئەولا کاردەکەن!.

کارکردن دژی فەرمانی خوا،لەدین وەرگەڕانە:

﴿ ٤٤: إنا أنزلنا التوراة فیها هدی ونور ﴾ ئێمە تەوراتمان ناردە خوارێ،بێشك بۆ هەموو خێروچاکەیەك، ڕێنمایی و رووناکایی تێدایە ﴿ یحکم بها النبیون الذین أسلموا للذین هادوا ﴾ هەموو ئەو پەیامبەرانەی (بەنی ئیسرائیل) –کە بەرفەرمان وملکەچی بڕیاری خوا بوون– هەربەو تەوراتە داوەری مووساییەکانیان دەکرد، واتە: ئێستا جوولەکە لەڕێی ڕاست لایانداوە ﴿ والربانیون والأحبار ﴾ و زانا خوا ناس و شەرعزانەکانیشیان هەروا ﴿ بما استحفظوا من کتاب الله ﴾ و ئەوانەش کە پارێزگاری تەوراتیان پێ سپێررا بوو پاش نەوەی یەکەم کەنەهێڵن تێکەو لێکە بکرێ ﴿ وکانوا علیه شهداء ﴾ و شایەتیش بوون لەسەری ودەیانزانی ڕاست و هەقە،

سَمَّٰعُونَ لِلْكَذِبِ أَكَّٰلُونَ لِلسُّحْتِ ۚ فَإِن جَآءُوكَ فَٱحْكُم بَيْنَهُمْ أَوْ أَعْرِضْ عَنْهُمْ ۖ وَإِن تُعْرِضْ عَنْهُمْ فَلَن يَضُرُّوكَ شَيْـًٔا ۖ وَإِنْ حَكَمْتَ فَٱحْكُم بَيْنَهُم بِٱلْقِسْطِ ۚ إِنَّ ٱللَّهَ يُحِبُّ ٱلْمُقْسِطِينَ ﴿٤٢﴾ وَكَيْفَ يُحَكِّمُونَكَ وَعِندَهُمُ ٱلتَّوْرَىٰةُ فِيهَا حُكْمُ ٱللَّهِ ثُمَّ يَتَوَلَّوْنَ مِنۢ بَعْدِ ذَٰلِكَ ۚ وَمَآ أُو۟لَٰٓئِكَ بِٱلْمُؤْمِنِينَ ﴿٤٣﴾ إِنَّآ أَنزَلْنَا ٱلتَّوْرَىٰةَ فِيهَا هُدًى وَنُورٌ ۚ يَحْكُمُ بِهَا ٱلنَّبِيُّونَ ٱلَّذِينَ أَسْلَمُوا۟ لِلَّذِينَ هَادُوا۟ وَٱلرَّبَّٰنِيُّونَ وَٱلْأَحْبَارُ بِمَا ٱسْتُحْفِظُوا۟ مِن كِتَٰبِ ٱللَّهِ وَكَانُوا۟ عَلَيْهِ شُهَدَآءَ ۚ فَلَا تَخْشَوُا۟ ٱلنَّاسَ وَٱخْشَوْنِ وَلَا تَشْتَرُوا۟ بِـَٔايَٰتِى ثَمَنًا قَلِيلًا ۚ وَمَن لَّمْ يَحْكُم بِمَآ أَنزَلَ ٱللَّهُ فَأُو۟لَٰٓئِكَ هُمُ ٱلْكَٰفِرُونَ ﴿٤٤﴾ وَكَتَبْنَا عَلَيْهِمْ فِيهَآ أَنَّ ٱلنَّفْسَ بِٱلنَّفْسِ وَٱلْعَيْنَ بِٱلْعَيْنِ وَٱلْأَنفَ بِٱلْأَنفِ وَٱلْأُذُنَ بِٱلْأُذُنِ وَٱلسِّنَّ بِٱلسِّنِّ وَٱلْجُرُوحَ قِصَاصٌ ۚ فَمَن تَصَدَّقَ بِهِۦ فَهُوَ كَفَّارَةٌ لَّهُۥ ۚ وَمَن لَّمْ يَحْكُم بِمَآ أَنزَلَ ٱللَّهُ فَأُو۟لَٰٓئِكَ هُمُ ٱلظَّٰلِمُونَ ﴿٤٥﴾

نەك وەکو ئێوە ئەی یەهوودیسەردەم! کە تەوراتتان گۆڕی و حوکمتان پێنەکرد! ﴿ فلا تخشوا الناس واخشون ﴾ کەوابوو لەمەردم مەترسن، بەڵکو دەبێ تەنها لەمن بترسن و، بەرفەرمانم بن ﴿ ولا تشتروا بآیاتی ثمنا قلیلا ﴾ ئایەت و نیشانەکانی من بەبەهایەکی زۆر کەم مەفرۆشن، هەق مەشارنەوە و کیتمانی مەکەن، خوا چۆن فەرمان دەدا، ملڕاکێشن وتەسلیم بن ﴿ ومن لم یحکم بما أنزل الله فأولئک هم الکافرون ﴾ هەرکەسێك بەو کتێب وبەرنامە خوا ناردوویەتی حوکم و بڕیار نەدات، ئیتر لەبەرئەوە بێ کە بەکەم و کورتی بزانێ، یان هەر بڕوای پێ نەبێ، وە یان لەبەر هەر هۆیەکیتر بێ، دیارە هەرکەسێکی وا لەوکافرو بێ باوەڕانەیەو لە چوارچێوەی دینی خوا دەچێتە دەرێ. (شێخ حەسەنی بەسری) دەڵێت: ئەم ئایەتی (ومن لم یحکم بما أنزل الله) ئەگەر چی دەربارەی جولەکە هاتبێ، بەڵام لە گەڵ ئەوەیشدا گشتگیرەو، هەموو موسڵمانان و خاوەن دینێك دەگرێتەوە.

(عەلی کوری ئەبی تەڵحە)ش لە (ئیبن عەبباس)ەوە دەڵێ: ئایەتی: (ومـن لم یحکم بما أنزل الله فأولئـک هم الکافرون) مانای ئەوەیە کە: هەرکەسـێ ئینکاری و نکوولی هەرشتێ لە (ما أنزل الله) بکا، پێی کافر دەبێت، بەڵام ئەوکەسـە کەباوەری پێدەکاو، حوکمیشی پێنـاکا، دەبێتـە پیاوێکی ناهەقیکارو فاسـیق /ئیـبن جەریری تەبـەری. (ئیبن تاوس)یش دەڵێ: (ولیس کمن یکفر بالله وملائکته وکتبه ورسله). وقال الثوری: من ابن جریج عن عطاء قال: کفردون کفر؛ ظلم دون ظلم، وفسق دون فسق (ئیبن جەریر) واتە: ئەوکەسە کە باوەری بەشـەریعەتی ئیسـلام هەیەو، بەڵام لەبەرهەر هۆیەك بێت، حوکمی پێناکات، ئەمە وەکو ئەوە نییە کە باوەری بەخواو بەفریشتەو، بە کتێب وپێغەمبەرەکان نەبێ.(سەوری)یش دەڵێ: ئەو جۆرە کەسـانە، جۆرە کافرێکن وکافری تەواو نین.گەڵێ لەزاناکان دەڵـێن: ئەمە مانـای ئەوەیە کە ئەر پیاوێك ژنێکی کوشـت، لە باتیـدا دەکوژرێتەوە، بەبەڵگەی ئەم فەرموودانــەش: ((إنّ الرّجُلَ یُقْتَلُ بالمرأة)) (نەسـایی). یان ئەم فەرمووده: ((المُسْلِمُونَ تَتَکَافَأُ دِمَاؤُهُمْ))

تۆڵەی چاوو لووت و گوێ و، هەر زەخمێکی تر:

﴿ ٤٥: وکتبنـا علیهـم فیها ﴾ ئێمـە لەتەوراتدا لەسـەر (بەنی ئیسـرائیل)مان نووسـی و بریارماندا ﴿ أن النفـس بالنفس ﴾ کە تۆڵـەی کوشـتنی گیانێـك، گیانێکە، واتە: ئەرکەسـێك کوژرا، تەنها بکوژەکەی دەکوژرێتەوەو، نابێ دەس بۆ کەسـێکی تر ببرێت ﴿ والعین بالعین ﴾ وچاو لەباتی چاو ﴿ والأنف بالأنف ﴾ و لووت لەباتی لووت ﴿ والأذن بالأذن ﴾ و گوێ لە باتی گوێ ﴿ والسـن بالسن ﴾ ددان لە جیاتی ددان ﴿ والجروح قصاص ﴾ وهەموو زام و برینێکیـش، بە گوێرەیخۆی قیسـاس و تۆڵەی هەیە، کەچی لەگەڵ ئەوبریارەدا، هێمان هەرسەرپێچیان کردو، بۆخەڵکی خۆیان ئامادەبـوون، تۆڵە بکەنەوە، بەڵام بۆدانـەوەی هەقی خەڵکیتر، لارو لاسـاربوون و، گـەڵێ لەبریارەکانی خوایان گـۆری! ﴿ فمن تصدق بە ﴾ جاهەرکەسـێ لە کابرای تاوانبار خۆش بوو وبەخشی و کردیـە خـێر ﴿ فهو کفارة لە ﴾ ئەو کارەیـە دەبێتە کەفارەت و سـرینەوەی گوناحەکانی و، خواش لـەو خۆش دەبێ ﴿ ومن لم یحکـم بما أنزل الله ﴾ و هەرکەسـێك بەپێی ئـەو بەرنامەیە خوا ناردوویەتـی داوەری و بریارنەدات ﴿ فأولئک هم الظالمون ﴾ بێ سۆ لە ریزی ستەمکاران وسنووردەرچووان دەبن.

عیساو ئینجیلەکەی:

﴿ ٤٦: وقفینـا علـی آثارهـم بعیسـی ابـن مریـم ﴾ بـە دوای پێغەمبەرەکانی (بەنی ئیسـرائیل)دا عیسـای کوری مەریەمیشمان نـارد ﴿ مصدقا لما بین یدیه من التوراة ﴾ کە باوەری بەو تەوراتە هەبـوو، بەر لەخۆی هاتبوو ﴿ وآتیناه الإنجیل فیه هدی و نور ﴾ و(ئینجیل)یشمان دایە کە رینمایی و رووناکی تێدابوو ﴿ مصدقا لما بین یدیه من التوراة ﴾ وتەسدیقی (تەورات)یشی دەکرد ﴿ وهدی وموعظة للمتقین ﴾ بۆ خواناسـان و خۆپارێزان رێنماو ئامۆژگاری بوو، واتـە: پاش ئەوانە ئیتر هەقبوو لەخراپەو خراپەکاری سـڵ بکەنەوە ﴿ ٤٧: ولیحکم أهل الإنجیل بما أنزل الله فیه ﴾ وە شوێن کەوتووانـی (ئینجیل)یش، دەبێ هەربە پێی ئـەو رێنمایانە خوا تێیدا دایبەزاندوون بریار بدەن، واتە: بروایان بەهەمووی هەبێ و، حوکم بەهەموویشـی بکەن ﴿ ومن لم یحکم بما أنزل الله فأولئک هم الفاسـقون ﴾ وئەوکەسـانەش بەو بەرنامە -خوا ناردوویەتی- بریارو حوکم نەدەن، دیارە یاخی و ناپاك و لە سنوور دەرچوون. بـەڵێ.. خوامان تـاك وتەنیایـە، بەدیهێنەرودروسـتکەرمان تاك وتەنیایە، پاشـاوخاوەنمان تاك وتەنیایـە، کەوابوو دەبێ حاکم و دادوەریشـمان (واتە: شەریعەتی ئیسلام) تاك و تەنیابێ، دانەری حوکـم وئەحکام، هەردەبێ تاك و تەنیابـێ، وە هەرخواش مافی لابردن و گۆرینی برگەو ماددەیەکیهەیە، دەبێ لەیەك شەریعەتیش پەیرەوی بکـرێ، بێگومان قەبووڵکردنی ئیسـلامێکی ئاوا، لای خواپەسـەندەو بەدینداری دادەنرێت، پێچەوانەی ئەمەو حوکم بە غەیری (ما أنزل الله)..(کوفرو زوڵم وفیسقە).

رێنماییەکانی ئایەتی (٤٤-٤٧):

١) دەبێ هەر لەخوا بترسـین و، هەر فەرمانەکانی ئەویش جێبەجێ بکەین، ئینکاری یاسـاکانی خـواو، حوکم پێ نەکردونیان و، سـووکایەتی پێکردونیان و پەسەند کردنی هەندێکـیو پشـتگوێ خسـتنی هەندێکی تری، بێشـك کوفرە.

٢) تۆڵـەو (قیسـاس) و خوێـن لـە نەفس و، لـە برین و زەخمەکانـدا واجیبە، بـۆ نموونە: هەردوو چـاو خوێنی تـەواوی دەکەوێ، یەك چاوێکی سـاغ نیو خوێن، لووت خوێنی تەواو، هەردوو گوێ خوێنی تەواو، یەك ددان پێنج وشتر، هەردوو لێو خوێنی تەواو، زمان،خوینی تەواو.

٣) زیـادەرەوی لەتۆڵەدا -دووکەس لەباتی یەك کەس، یا

لەباتی بکوژەکە خزمێکــی بکوژرێتەوە- کارێکی حەرامە. لە کتێبی(ئینجیل)یشدا تۆڵە وقیساس هەر هەبووە،کەوابوو ئێوەش -عیسایی وموسایی- کار بەوبڕیارانە بکەن.

هەر بەقورئان بڕیار بدە:

پاش باسکردنی (تەورات) دێتە سەرباسی قورئان و، رایدەگەیەنێت کەدەبێ تەنیــا بەوحوکم و بڕیار بدەن، بۆیە دەفەرموێ: ﴿ ٤٨ : وأنزلنــا إليــك الكتاب بالحــق ﴾ ئەم کتێبەی (قورئان)یشــمان، هاوڕێ لەگەڵ هەموو ڕاستییەکدا نارده خوارێ بۆت ﴿ مصدقا لما بين يديه من الكتاب ﴾ تەسدیقی ئەو کتێبانەش دەکات بەرلەخۆی هاتوون ﴿ ومهيمنا عليه ﴾ و چاودێرو پارێزەرو شایەتیشــە بۆیان، ئەمینــداری هەمووکتێبەکانــی بەر لەخۆیەتی، ئەم هەر شــتێکی بەڕاست، یان ناڕاست دانا، هەر ئەوەیە ﴿ فاحكم بينهم بما أنزل الله ﴾ دەسا تۆش لەنێوان گشــت خەڵکاندا، تەنانەتی جوولەکەو گاورەکانیــش هەر بەپێی ئەوبەرنامەیــە کار بکەو بڕیاربدە، خوا ناردوویــە ﴿ ولا تتبع أهواءهم عما جاءك مــن الحق ﴾ ولەو هەق و ڕاســتیەلەخواوە بۆت هاتــووە لامەدەو، مەکەوە شــوێنی هەواو ئارەزوویان ﴿ لكل جعلنا منكم شــرعة ومنهاجا ﴾ بۆ هەر یەکێ لە ئێوەش ئەی موسڵمانان و ئەهلی کیتاب! یاساو بەرنامەیەکمان دانا، بــۆ ئەوە کاری پێ بکەن و، لێی لانەدەن،واتە: پلە بەپلە بەدوای یەکدا کتێــب وبەرنامەمان بۆ ناردن،هەتا کۆتــا بەرنامە(قورئانی پیرۆز) ئیتر پــاش هاتنی ئەو، دەبێ هەموو لەدەوریا خڕ ببنەوەو، کار هەربەو بکەن ﴿ ولو شاء الله لجعلكم أمة واحدة ﴾ خۆ ئەگەر خوا ویســتبای هەمووتانی دەکردە یەك گــەل و یەك ئوممەت و، هەرلەســەرەتاوە یەك بەرنامەشــی بۆ دادەنان ﴿ ولكــن ليبلوكم فيما آتاكم ﴾ بەڵام بەوشــتانە پێمانداون ویستی تاقیتان بکاتەوە، تادەرکــەوێ کــێ گوێڕایەڵە، کێش ســەرپێچی دەکا، ئەمڕۆ دین وئایینێکە، ســبەینێ شــەریعەت و بەرنامەیەکە، هەتا دەرکەوێ کامتان بەئاســانی وبێچەندو چۆن تەســلیم دەبــێ و بەرفەرمانە ﴿ فاســتبقوا الخيــرات ﴾ کەوابوو گشــتان پێشــبڕکێ بکەن، بۆ ئەنجامدانی هەموو کارێکی چاکەوخێر ﴿ إلى الله مرجعكم جميعا ﴾ دڵنیاشــبن هەموو هەر بۆلای خوا دەگەڕێنەوە ﴿ فينبئكم بما كنتم فيه تختلفون ﴾ ئەوســاش زۆر بەوردی لەوشــتانە ئاگارتان دەکا، ناکۆکی و کێشەتان بوو، پاشانیش هەرکەسە بەپێی کارو کردەوەی خۆی، پاداش و تۆڵە وەردەگرێت.

بەقورئان کێشەی مەردم بخەملێنە:

﴿ ٤٩ : وأن احكم بينهم بما أنزل الله ﴾ دیسان دەبێ هەر بەوبەرنامە لەناوجوولەکە وگاورو خەڵکانی تریشدا، حوکم وبڕیار بدەیت، خوا ناردوویــە ﴿ ولا تتبع أهواءهم ﴾ نابێ شــوێنی هــەواو ئارەزووی

وَقَفَّيْنَا عَلَىٰٓ ءَاثَٰرِهِم بِعِيسَى ٱبْنِ مَرْيَمَ مُصَدِّقًا لِّمَا بَيْنَ يَدَيْهِ مِنَ
ٱلتَّوْرَىٰةِ ۖ وَءَاتَيْنَٰهُ ٱلْإِنجِيلَ فِيهِ هُدًى وَنُورٌ وَمُصَدِّقًا لِّمَا بَيْنَ
يَدَيْهِ مِنَ ٱلتَّوْرَىٰةِ وَهُدًى وَمَوْعِظَةً لِّلْمُتَّقِينَ ﴿٤٦﴾ وَلْيَحْكُمْ
أَهْلُ ٱلْإِنجِيلِ بِمَآ أَنزَلَ ٱللَّهُ فِيهِ ۚ وَمَن لَّمْ يَحْكُم بِمَآ أَنزَلَ
ٱللَّهُ فَأُو۟لَٰٓئِكَ هُمُ ٱلْفَٰسِقُونَ ﴿٤٧﴾ وَأَنزَلْنَآ إِلَيْكَ ٱلْكِتَٰبَ
بِٱلْحَقِّ مُصَدِّقًا لِّمَا بَيْنَ يَدَيْهِ مِنَ ٱلْكِتَٰبِ وَمُهَيْمِنًا
عَلَيْهِ ۖ فَٱحْكُم بَيْنَهُم بِمَآ أَنزَلَ ٱللَّهُ ۖ وَلَا تَتَّبِعْ أَهْوَآءَهُمْ
عَمَّا جَآءَكَ مِنَ ٱلْحَقِّ ۚ لِكُلٍّ جَعَلْنَا مِنكُمْ شِرْعَةً وَمِنْهَاجًا ۚ
وَلَوْ شَآءَ ٱللَّهُ لَجَعَلَكُمْ أُمَّةً وَٰحِدَةً وَلَٰكِن لِّيَبْلُوَكُمْ فِى مَآ
ءَاتَىٰكُمْ ۖ فَٱسْتَبِقُوا۟ ٱلْخَيْرَٰتِ ۚ إِلَى ٱللَّهِ مَرْجِعُكُمْ جَمِيعًا
فَيُنَبِّئُكُم بِمَا كُنتُمْ فِيهِ تَخْتَلِفُونَ ﴿٤٨﴾ وَأَنِ ٱحْكُم بَيْنَهُم بِمَآ
أَنزَلَ ٱللَّهُ وَلَا تَتَّبِعْ أَهْوَآءَهُمْ وَٱحْذَرْهُمْ أَن يَفْتِنُوكَ عَنۢ
بَعْضِ مَآ أَنزَلَ ٱللَّهُ إِلَيْكَ ۖ فَإِن تَوَلَّوْا۟ فَٱعْلَمْ أَنَّمَا يُرِيدُ ٱللَّهُ أَن يُصِيبَهُم
بِبَعْضِ ذُنُوبِهِمْ ۗ وَإِنَّ كَثِيرًا مِّنَ ٱلنَّاسِ لَفَٰسِقُونَ ﴿٤٩﴾ أَفَحُكْمَ
ٱلْجَٰهِلِيَّةِ يَبْغُونَ ۚ وَمَنْ أَحْسَنُ مِنَ ٱللَّهِ حُكْمًا لِّقَوْمٍ يُوقِنُونَ ﴿٥٠﴾

ئەوانە بکەوێ و، چەواشەت بکەن.

(ئیبن عەبباس) دەڵێ: تاقمێ لە زانایانی یەهوود وەك (ئیبن سوریا، کەعب، شــاس) خڕ بوونەوەو گوتیان: با بچینە لای موحەممەد، بەڵکــو بتوانــین لە خشــتەی بەرینو فریوی بدەیــن، چونکە خۆ ئەویــش هەر وەك ئێمە ئادەمییــە، بچین پێی بڵێین کە: لە فڵانە مەســەلەدا پشتگیری لەئێمە بکە، ئەوســا ئێمەیش لەهەندێ شتا پەیڕەوی لەتۆ دەکەین، دیارە خۆیشــت چاك دەزانێ کە: ئەر ئێمە شــوێنت کەوین، هۆزەکانی تریش چاومان لێدەکەن، بەڵێ هەستان و چوونە لای و، مەبەســتەکانیان لا درکان، بەڵام ئەو ﷺ بەهیچ شــێوەیەك بەگوێی نەکردن و،نەیانتوانی لەڕێی ڕاست بیترازێنن، ئینجائەم ئایەتە هاتەخوارەوەو فەرمووی: ﴿ واحذرهم أن يفتنوك عــن بعض مــا أنــزل الله إليك ﴾ هۆشــیار بە! لــەو ڕێنمایانەی خوابــۆی نــاردوی، لا ڕێت نەکەن وکلا نەبیــت ﴿ فإن تولوا ﴾ ئینجــا ئەگەر لە داوەریو بڕیاری تــۆ، ڕوویان وەرگێڕاو، نەهاتنە

سەرنەخشەی تۆ ﴿ فاعلم أنما يريد الله أن يصيبهم ببعض ذنوبهم ﴾ چاك بزانەكە: خوا دەیەوێ –بەهۆی تاوانەكانیانەوە– تۆڵەیان لێ بسێنێت ﴿ وإن كثيرا من الناس لفاسقون ﴾ خۆ بێگومان زۆرینەی خەڵك لەرێ دەرچوون و لایانداوە.

دابی جاهیلییەتی بەر لەئیسلام مەهێننەوە:

﴿ ٥٠: أفحكم الجاهلية يبغون ﴾ ئاخۆ ئەمانە دەیانەوێ، داب و یاسای جاهیلیەتی بەر لە ئیسلام زیندوو بكەنەوە و بریارو حوكمی خـوا، وەلانێن وەك ئەوان؟! ﴿ ومن أحسـن من الله حكما ﴾ جا دەبێ بریارو حوكمی كێ جوانترو باشتر بێت، لەحوكم و فەرمانی خوا ﴿ لقوم يوقنون ﴾ بۆئەوانە كە هیچ شك و گومانێكیان نییەو، ئەهلـی یەقینن؟ چونكـە هەرئەمانە چاك دەزانن كە شـەریعەتی ئیسـلام لەهەمـوو بەرنامەكانی تـر گونجاوترە بكرێتە دەسـتوورو سـەرچاوەی دەسـتوور، بێ دین و لادەرەكان نازانن و تێناگەن، ئامادەش نابن تێبگەن!.

(تەتار)ەكان بەیاسـاكەی (جەنگیزخـان) كاریان دەكرد! كە پێك هاتبـوو لـە چەندفەرمـان و بریارێكی تێكەڵ لە دینی ئیسـلام و جوولەكـەو گاور، هـاورێ لەگەڵ هەندێ راوبۆچوونی خۆشـی، پاشـان چینی پاش ئەوان كەهاتـن پەیرەوییان لێكـردو فەزڵیاندا بەسەر شـەریعەتی خوادا! دیارە كاری ئاوا، دەرچوونە لەئیسلام و، مرۆڤـی پێ كافر دەبـێ، پێغەمبەر ﷺ دەفەرمـوێ: ((أَبْغَضُ النـاسِ إلى الله ﷻ مَنْ يَبْتَغِي في الإسـلام سُـنَّةَ الجاهليةِ، و طَالَبَ دَمَ امرئٍ بغير حق، لِيُرِيقَ دَمَهُ)) (تەبەریی). كەوابوو زۆر پێویسـتە كـە: موسـڵمانان بەتایبەتی حكومـەت ودەوڵەتـەكان بگەرێنەوە بـۆلای بەرنامە پیرۆزەكەی ئیسـلام و،هەر ئەویش بكەنە یاسـاو دەستوور بۆ وڵات.

رێنماییەكانی ئایەتی (٤٨-٥٠):

١) دەبێ لە هەمووشتێكدا هەر بەقورئان و سووننەت، حوكم و بریاربدرێـت، نابێ هیچ شـەریعەت و بەرنامەیەكی‌تر، بكرێ بە یاساو بەرنامەوحوكم و بریاری پێ بدرێ.

٢) نابێ پەیرەوی لە هەواو ئارەزوی خەڵكی بكرێ.

٣) حیكمەتـی جیاوازی نێوان شـەریعەتە ئاسمانییەكان، ئیبتیلاو تاقیكردنەوەیە.

٤) زۆربەی زۆرینەی موسـیبەت و بـەڵا هەر لەگوناحەوە سەر هەڵدەدا.

٥) شەریعەتی ئیسلام لەگش شـەریعەتەكانی‌تر، لەهەموو روویەكەوە تێرو تەسەل ترە.

مووسایی و مەسیحی مەكەنە دۆس:

﴿ ٥١: يـا أيها الذين آمنوا لا تتخـذوا اليهود والنصارى أولياء ﴾ ئـەی ئەوانـەی باوەرتان هێناوە! مووسـایی و عیسـایی مەكەنە دۆسـت و پشـتیوانتان، واتە: نـە یارمەتیان بـدەن و، نەداوای یارمەتیشـیان لێ بكەن، وە بەهیچ جۆرێك (مـوالات) و هاوكاری و خۆشەویسـتیان نەبـێ بۆیان ﴿ بعضهم أوليـاء بعض ﴾ چونكە ئەوانە هەندێكیان پشـتیوان و یارمەتیدەری هەندێكیانن و، لەبەر ئێوەش دەسـت لەدینـی خۆیان هەڵناگرن و، گشتیشـیان بۆ ئێوە دەبنە یەك دەستەو بەستەو، لەرۆژی خۆیدا گەلەكۆمەتان لێدەكەن ﴿ ومن يتولهم منكم ﴾ و هەركەسێكیشـتان دۆستایەتییان لەگەڵ بـكاو، بیانكا بە یارمەتیدەرو دۆسـتی خـۆی، وە یان هاوكاری و هاورێیان بكات ﴿ فإنه منهم ﴾ بێ شـك ئەوكەسـە هەر لەوانەو بەوان دادەنرێ، ئەگەرچی بەناسنامەیش موسڵمان بێت ﴿ إن الله لا يهدى القوم الظالمين ﴾ بێگومان خوا هیدایەت و رێنمایی گەلی ناهەقو سـتەمكار ناكات، دیارەئەوانە كە دەبنە دۆست وهاوكاری جوولەكەو فەلەو دوورازی، سـنووری خوا دەبەزێنن و ستەمكارن، خواش هاوكاریی خەڵكانیئاوا ناكات. ئەبومووسـای ئەشـعەریی نووسـەرێكی نەسـرانی هەبوو!، كاتێ پێشەوا (عومەر) پێی زانی دەریكردو رێی نەدا، ئیش وكاری موسـڵمانان بخرێتە بەردەسـتی (وەك لەرێنمایەكانیشـدا دێـت) ﴿ ٥٢: فترى الذيـن في قلوبهم مرض ﴾ دەبینی ئەوانە كە لەدڵیاندا بەرامبەر بەدینی ئیسلام گومان و نەخۆشـی هەیە (وەكو ئوبەی وهاو وێنەكانی ئەو) ﴿ يسارعون فيهم ﴾ بۆ بەدۆست بوونیان پەلەو تیژرەوی دەكەن و خۆ دەكێشنە ناویانەوە ﴿ يقولون نخشى أن تصيبنا دائرة ﴾ ئەمە دەكەنە بیانووو دەڵێن: دەترسـین دووچاری بەڵاو رووداوێك ببین،بۆیە دەیانكەینە پشتیوان و ئاشنای خۆمان، شایەد رۆژێ موسڵمانەكان لەجەنگەكاندا سەركەون، ئەوسا ئێمەش هیچ پەنایەكمان نەمێنێ، خاوەننامەكان دەكەینە دۆسـت، بالەورۆژە دژوارەدا پەنامـان بدەن ویارمەتیمان بـدەن ﴿ فعسـى الله أن يأتي بالفتح ﴾ بێگومان خـوا بەم زووانە دەرگای خێرو سـەركەوتن لە پەیامبەر و موسڵمانان دەكاتەوە، ئەوە بوو مەككە ئازادبووو، جوولەكەی (بەنی قورەیزە)شـی ریسواكرد ﴿ أو أمـر من عنده ﴾ یان فەرمانێك لەلایـەن خۆیەوە دەربكات بۆ ئابرووبردنی ناپاكان، وەكو دانانی سـەرانەو جیزیە لەسەریان ﴿ فيصبحوا على ما أسروا في أنفسـهم نادمين ﴾ ئەوسا ئەو تاقمە

دووروووو ئیمــان لاوازانە، لەســەر ئــەوکارە دزیــوو نیازەگڵاوەیان -لە دڵاشــاردبوویانەوە- پەشــیمان ببنەوە،واتە: هیــچ کارێکیان پێنەکــرێ بۆیان و،پەنجەی پەشــیمانی بگــەزن ﴿ ٥٣: ویقول الذین آمنوا ﴾ ئەوســا کە پیرۆزی هات، ئەوانەش بروایان هێناوە بە سەرسورمانێکەوە بە گاورو جوولەکەکان دەڵێن: ﴿ أهؤلاء الذین أقسموا بالله جهد أیمانهم ﴾ ئاخۆ ئەمانە بوون -دوو رووەکان- کە زۆر بە توندی سوێندیان بەخوا دەخوارد ﴿ إنهم لمعكم ﴾ کە هەتا سەر لەگەڵتانن و پشــتیوانتانن، کەچی ئەوا خوا سری هەڵاڵین و دەری خست درۆیان لەگەڵ کردن ﴿ حبطت أعمالهم ﴾ ئەوکارانەی ئەوان کردیان بەفیرۆ چوون ﴿ فأصبحوا خاســرین ﴾ دواییەکەش زیانکار و زەرەمەند بوون و، هیچ پاداشێکیان بۆ نەبوو.

رێنماییەکانی ئایەتی (٥١-٥٣):

١) دۆســتایەتی لەگــەڵ جوولەکەو نەســاراو کافرانی تردا حەرامە، بەڵام لە بواری بازرگانی و ئاوەدانی و پیشەسازی -ئەگەر پیویست بوو- قەیدی نییە.

٢) هاوکاری بێباوەڕان و مورتەددان بەزیانی موســڵمانان و بەوەرگەڕان لەدین دادەنرێ.

٣) دۆستایەتی بێباوەڕان، هەمیشە لەئیمان کزییەوە سەری هەڵداوە، بۆیە ئەنجامەکەیشی هەر کافر بوونە.

ئەبوو مووســای ئەشــعەری نووســەرێکی گاوری هەبوو، پێشــەوا عومەر پێــی گوت: دەری بکە بابڕوات، پاشــان ئەم ئایەتە: (یــا أیها الذن آمنوا لاتتخذوا..)ـی بۆ دووپاتی مەبەســتەکەی خوێندەوەو، تێیگەیاندن کە: نابێ ئەوانە لەئیــش وکاری موســڵمانانەوە نزیك بخرێنــەوەو، بکرێنە دۆست وئاشناو پشتیوان.

پاشگەزبوونەوە لەئیسلام و ئەنجامەکەی:

﴿ ٥٤: یا أیها الذین آمنوا ﴾ ئەی ئەوکەسانەی باوەڕتان هێناوە! ﴿ من یرتد منكم عن دینه ﴾ هەرکەسێکتان لەئایینی خۆی (واتە: لە دینی ئیســلام) پاشــگەز بێتەوەو وەرگەڕێ ﴿ فســوف یأتی الله بقــوم ﴾ جا خوا لەمەولا کەســانێك دێنێت، ئەوەندە بەرفەرمانی دەبن ﴿ یحبهم و یحبونه ﴾ خۆشــی دەوێــن و، ئەوانیش ئەویان خۆش دەوێ ﴿ أذلة علی المؤمنین ﴾ ولەئاستی خاوەن باوەڕاندا، خۆ بە کەمزان و بەســۆزن ﴿ أعزة علی الكافرین ﴾ و بەرامبەربە کافروبێ بــاوەڕان، خۆ بەگەورەزان و ســەربڵندو دەروون بەرزن، توندو تیژو بەهەڵەتن ﴿ یجاهدون فی ســبیل الله ﴾ بۆ رەزامەندی خواش تێ دەکۆشن و جەنگ دەکەن ﴿ ولا یخافون لومة لائم ﴾ و لە تەشەرو لۆمەی لۆمەکرانیش ناترسن و باکیان نابێ، پێغەمبەری خــوا دەفەرموێ: ((مَایَنْبَغِی للمؤمن أنْ یُذِلّ نَفْسَــهُ)) بۆ موســڵمان ناشــێ خۆی زەلیل وریســوا بکات،گوتیان: چۆن موسڵمان خۆی

﴿ یَٰٓأَیُّهَا ٱلَّذِینَ ءَامَنُواْ لَا تَتَّخِذُواْ ٱلۡیَهُودَ وَٱلنَّصَٰرَىٰٓ أَوۡلِیَآءَۘ بَعۡضُهُمۡ أَوۡلِیَآءُ بَعۡضٖۚ وَمَن یَتَوَلَّهُم مِّنكُمۡ فَإِنَّهُۥ مِنۡهُمۡۗ إِنَّ ٱللَّهَ لَا یَهۡدِی ٱلۡقَوۡمَ ٱلظَّٰلِمِینَ ٥١ فَتَرَى ٱلَّذِینَ فِی قُلُوبِهِم مَّرَضٞ یُسَٰرِعُونَ فِیهِمۡ یَقُولُونَ نَخۡشَىٰٓ أَن تُصِیبَنَا دَآئِرَةٞۚ فَعَسَى ٱللَّهُ أَن یَأۡتِیَ بِٱلۡفَتۡحِ أَوۡ أَمۡرٖ مِّنۡ عِندِهِۦ فَیُصۡبِحُواْ عَلَىٰ مَآ أَسَرُّواْ فِیٓ أَنفُسِهِمۡ نَٰدِمِینَ ٥٢ وَیَقُولُ ٱلَّذِینَ ءَامَنُوٓاْ أَهَٰٓؤُلَآءِ ٱلَّذِینَ أَقۡسَمُواْ بِٱللَّهِ جَهۡدَ أَیۡمَٰنِهِمۡ إِنَّهُمۡ لَمَعَكُمۡۚ حَبِطَتۡ أَعۡمَٰلُهُمۡ فَأَصۡبَحُواْ خَٰسِرِینَ ٥٣ یَٰٓأَیُّهَا ٱلَّذِینَ ءَامَنُواْ مَن یَرۡتَدَّ مِنكُمۡ عَن دِینِهِۦ فَسَوۡفَ یَأۡتِی ٱللَّهُ بِقَوۡمٖ یُحِبُّهُمۡ وَیُحِبُّونَهُۥٓ أَذِلَّةٍ عَلَى ٱلۡمُؤۡمِنِینَ أَعِزَّةٍ عَلَى ٱلۡكَٰفِرِینَ یُجَٰهِدُونَ فِی سَبِیلِ ٱللَّهِ وَلَا یَخَافُونَ لَوۡمَةَ لَآئِمٖۚ ذَٰلِكَ فَضۡلُ ٱللَّهِ یُؤۡتِیهِ مَن یَشَآءُۚ وَٱللَّهُ وَٰسِعٌ عَلِیمٌ ٥٤ إِنَّمَا وَلِیُّكُمُ ٱللَّهُ وَرَسُولُهُۥ وَٱلَّذِینَ ءَامَنُواْ ٱلَّذِینَ یُقِیمُونَ ٱلصَّلَوٰةَ وَیُؤۡتُونَ ٱلزَّكَوٰةَ وَهُمۡ رَٰكِعُونَ ٥٥ وَمَن یَتَوَلَّ ٱللَّهَ وَرَسُولَهُۥ وَٱلَّذِینَ ءَامَنُواْ فَإِنَّ حِزۡبَ ٱللَّهِ هُمُ ٱلۡغَٰلِبُونَ ٥٦ یَٰٓأَیُّهَا ٱلَّذِینَ ءَامَنُواْ لَا تَتَّخِذُواْ ٱلَّذِینَ ٱتَّخَذُواْ دِینَكُمۡ هُزُوٗا وَلَعِبٗا مِّنَ ٱلَّذِینَ أُوتُواْ ٱلۡكِتَٰبَ مِن قَبۡلِكُمۡ وَٱلۡكُفَّارَ أَوۡلِیَآءَۚ وَٱتَّقُواْ ٱللَّهَ إِن كُنتُم مُّؤۡمِنِینَ ٥٧ ﴾

ریســوادەکات؟ فەرمووی: ((یَتَحَمّلُ مِــنَ الْبَلاءِ مَالایُطِیقُ)) ئەوەندە بچێتــە ژێر بەڵاو نارەحەتــی، دەرەنجام بــۆی هەڵنەگیرێو ورە لەدەس بدات ﴿ ذلک فضل الله یؤتیه من یشاء ﴾ ئەو خۆشەویستی و تێکۆشانە، فەزڵ و بەخششی خوایە، بەهەرکەسێك خۆی بیەوێ دەیدا ﴿ والله واســع علیم ﴾ و خواش فەزڵ و میهرەبانی فراوانە، زۆریش زانایە، دەزانێ کێ شایستەی ئەو بەخشینەیە.

دەبێ تەنیا خواو پێغەمبەرەکەی و باوەڕداران بکەنە دۆست:

﴿ ٥٥: إنما ولیكم الله ورسوله والذین آمنوا ﴾ پشتیوان و دۆستی ئێوە ئەی موســڵمانان! هەرخواو پەیامبەرەکــەی و باوەڕ دارانن، نــەك جوولەکەو گاورو ئەلقە لە گوێکانیان ﴿ الذین یقیمون الصلاة ویؤتــون الزكاة وهم راكعــون ﴾ ئەوانیش ئەوانەن بەرێك و پێکی نوێــژ دەکەن و زکات دەدەن و، هەمیشــەش دیاردەی کڕنووش و ملکەچی بۆ فەرمانەکانی خوایان پێوە دیارە ﴿ ٥٦: ومن یتول الله

ورســوله والذین آمنوا ﴾ وهەرکەسێکیش دۆستایەتی لەگەڵ خواو پەیامبەری خواو،ئەوانەدا بکا،بڕوایان هێناوە، ئەوا دەبنە حیزب و گرووپی خوا ﴿ فإن حزب الله هم الغالبون ﴾ بێگومانیش تەنیاو تەنیا حیزب و کۆمەڵی خوا سەرفرازو زاڵ و سەرکەوتوون.

ڕێنماییەکانی ئایەتی (٥٤-٥٦):

١) ڕاگەیاندنــی هەواڵــە غەیبیــو نادیارەکان لــە لایەن قورئانەوە، پاشانیش بە راست دەرچونیان، بەڵگەی ئەوەن کە قورئان فەرموودەو (کەلام) ی خوایە.

٢) فەزیلــەت وپلەو پایەی ئیمامی (ئەبووبەکر) و هاوەڵانی بەتایبەتــی هۆزی (ئەبوو مووســای ئەشــعەری/یەمەنی). (ئیبن ئیسحاق) دەڵێ: بێجگە لەعەرەبی مەدینەو، مەککەو، (بەحرەین) هەموو ئەو خەڵکە لە دین وەرگەڕانەوەو، بوونە دوو بــەش: هەندێکیان هەر زەکاتیان نــەدەدا، هەندێکی دیکەیــان بــە تەواوی (دین)یان خستە ئــەولاوە، جا بۆ ڕاستکردنەوەیان ئیمامی (ئەبووبەکر)وهاوەڵانی، جەنگیان لەگەڵ کردن.

٣) خۆشەویستی خواو ڕێز بۆ بڕواداران و، پەستکردنی بێ بڕواو کافران و گەورەیی جیهادو سەقامگیر بوون لە سەری و گوێ نەدان بە لۆمەی لۆمەکەران.

٤) فەزیلەتــی نوێــژ کــردن و زەکات دان و ڕکــووع بردن بۆ خوا.

٥) سەرپەرســتی و چاودێــری خوا بۆ بــڕواداران، مانای زاڵکردن و سەرخستنیانە.

ئەوانەگاڵتە بە دینتان دەکەن، مەیانکەنە دۆس:

﴿ ٥٧: یــا أیهــا الذین آمنــوا ﴾ ئەی گەلی خاوەن بــاوەڕ! ﴿ لا تتخــذوا الذین اتخذوا دینکم هزوا ولعبا ﴾ لەگەڵ ئەو کەســانەدا لاقرتــیو گاڵتە بەدینتان دەکەن دۆســتایەتی مەکەن ﴿ من الذین أوتــوا الکتاب مــن قبلکم والکفــار أولیاء ﴾ چ ئەوکەســانەبن، پێــش ئێوە کتێــب و نامەیان بۆ هاتووە، چ ئەوانەبن موشــریك و بێبــاوەڕن، واتە: ئەوکەســانە ڕێــز لە دینو ئایینتــان نانێن، و ســووکایەتی پێدەکەن، ئێوەش ڕیزیان لێ مەنێن و دۆســتایەتیان لەگەڵ مەکــەن و،مەیانکەنە هاوکارو هاوڕێی خۆتان ﴿ واتقوا الله إن کنتــم مؤمنیــن ﴾ و دەبێ پارێز لەخوا بکــەن و، هەرگیز لاری ونافەرمانی نەکەن، ئەگەر ئێوە بەڕاستی بڕوادارن.

بێ دین گاڵتە بە بانگ و نوێژ دەکات:

﴿ ٥٨: وإذا نادیتــم إلی الصــلاة اتخذوها هزوا ولعبا ﴾ هەرکە بۆ نوێژکردن بانــگ دەڵێن، ئەمانە لاقرتی و گەمەو گاڵتەی پێدەکەن ﴿ ذلــک بأنهم قوم لا یعقلون ﴾ ئــەوەش چونکە گەلێکی نەفام و بــێ عەقڵ و بێ ئاوەزن و، بیر لەپاشــەڕۆژی خۆیــان ناکەنەوە، دیــارە کارو ڕەوشــی وا، داب ونەریتــی گش شــوێنکەوتووەکانی شــەیتانە،وەکە پێغەمبەر دەفەرموێ: ((إذا سَـمِعَ الأذانَ أدْبَرَ ولَهُ حُصَــاصٌ -اىْ ضُرَاطٌ- حتی لایَسْــمَعَ التأذِینُ، فـإذا قُضِيَ التاذینَ أقْبَلَ، فإذا ثُوِّبَ للصلاة أدْبَرَ، فإذاقُضِيَ التَّثْوِیبُ أقْبَلَ، حتی یَخْطُرَبَیْنَ المَــرْءِ وقَلْبِهِ فیقول: اذْکُرْکذا، اذْکُرْکذا، لِمَالَــمْ یَکُنْ یَذْکُرُحتی یَظَلَّ الرجلُ لایَدْرِی کَمْ صَلّی، فإذا وَجَدَ احَدُکُمْ ذلِکَ، فَلْیَسْــجُدْ سَجْدَتَیْنِ قَبلَ السَّــلامِ))، (متفــق علیه). ئەوانە زۆر دڵگــران دەبن بەنوێژوو خواپەرســتی موســڵمانان و، زۆریــش پێیــان ناخــۆش دەبێت، ئەربۆشیان بکرێ، درێغی ناکەن لەداخستنی مزگەوتەکان!.

خاوەن کتێبەکان ڕکیان لە ئیماندارەکانە:

﴿ ٥٩: قــل یا أهــل الکتــاب ﴾ بەوخاوەننامانە -گاڵتــە بەنوێژ دەکــەن- بڵێ: ﴿ هــل تنقمون منا إلا أن آمنا بــالله وما أنزل إلینا وما أنزل من قبل ﴾ کە مەســخەرە دەکــەن و تانەوتوانج دەگرن، مەگــەر هەر لەبەرئەمە نییە کە ئێمە باوەڕمان بەخواو، بەوقورئانە نێردراوەتــە لامــان و، بەوکتێبانــەش هەیــە، پێش ئــەم قورئانە ناردراون ﴿ وأن أکثرکم فاسقون ﴾ ودەشزانین کە بێگومان بەشی زۆرتان لە سنوور دەرچوون و لاتان داوە، بۆیە ئاوا ڕێ بە بەختی خۆتان نابەن؟﴿ ٦٠: قل هل أنبئکم بشر من ذلک مثوبة عند الله ﴾ پێیــان بڵێ: ئاخۆ دەتانەوێ لای خوا ئاگاداردارتان بکەم لە ســزاو تۆڵەی خراپتر لەوە؟ واتە: ئێوە ئێمە بەخراپ دەزانن! بەڵام چاك بزانــن کــە خەڵکانێ خراپن ﴿ من لعنــه الله وغضب علیه ﴾ خوا نفرینی لێکردون و خەشم و قینی لێهەڵگرتوون ﴿ وجعل منهم القردة والخنازیــر ﴾ و هەندێکیشــیانی کردە مەیمــوون و بەراز ﴿ وعبد الطاغوت ﴾ وبت و تاغووت و شــەیتانیان پەرست ﴿ أولئک شر مکانــا ﴾ جێگای ئەمانە لەگشــت جێیەك خراپترە ﴿ وأضل عن ســواء الســبیل ﴾ و لە ڕاســتە ڕێ، زۆر لارێ و لادەرن، ئەمانە گومــراو بــەدکارو بەدفەڕن، نــەك ئیماندارەکان، خــوای گەورە لەوەســفی ئیماندارانــدا دەفەرمــوێ: (أصحاب الجنــة یومئذ خیر مستقرا و أحسن مقیلا).

ڕێنماییەکانی ئایەتی (٥٧-٦٠):

١) نابێ یەهوودو نەسارا، بکرێنە دۆست و یارو یارمەتی بدرێن، وەیان یارمەتیان لی وەربگیردرێ، بە تایبەتی دڵرەق و ستەمکارەکانیان، (جوبیر) ئەڵێ: پێغەمبەر ﷺ کەویستی بچێت بۆ ئوحود، تاقمێ لەجوولەکە هاتن خۆیانیان ئامادەکرد لەگەڵیا بچن، ئەوسا پێغەمبەریش ﷺ فەرمووی ((إنّا لانَسْتَعِينُ على أمْرِنَا بالمُشْرِكِين)). بەد ڕەوشتی یەهوودو بێ ئەقڵیان.

٢) یەهوود زۆر هەوڵدەدا بۆگومڕا کردنی موسڵمانان.

٣) یەهوود بوونە (مەیموون)، وەکو لە سوورەتی (بەقەرە)، ئایەتی (٦٥) دا هاتووە. شاعیرێکیش دەڵێ: (فلعنة الله على اليهود إن اليهود إخوة القرود) جوولەکە لە قیامەتدا لە هەمووکەس جێ و ڕێیان خراپترە.

﴿ ٦١: وإذا جاؤكم قالوا آمنا ﴾ هەرکە دێنە لاتان –ئەو جوولەکەو دووڕووانە– بەدرۆ دەڵێن: ئێمەیش موسڵمانین و بڕوامان بە ئایین و بە پەیامبەر هێناوە ﴿ وقد دخلوا بالكفر وهم قد خرجوا به ﴾ کەچی هەر بە بێ باوەڕی هاتنە ژوور لای‌تۆو، هەر بەبێ باوەڕیش چوونە دەرێ، واتە: هاتنەکەیان هیچ کەڵکێکی نەبوو بۆیان و، هەر بەکوفرەوە هاتن و، هەر بەکوفریشەوە دەرچوون ﴿ والله أعلم بما كانوا يكتمون ﴾ و خوا بەوەی لەدڵ و دەروونیاندا شاردیانەوە، لەگش کەسێ زاناترە ﴿ ٦٢: وترى كثيرا منهم يسارعون في الإثم والعدوان ﴾ زۆرێ لەو جوولەکانە دەبینی، پەلەو چەسپانی دەکەن بۆ ئەنجامدانی تاوان و دەست درێژی ﴿ وأكلهم السحت ﴾ و خواردنی ماڵی حەرام، چونکە کاری وابۆتە پیشەیان ﴿ لبئس ماكانوا يعملون ﴾ دیارە کە کارێکی زۆرخراپیان‌کرد.

دەبێ خواناس و زانا ڕێ لە حەرامخۆری بگرن:

﴿ ٦٣: لولا ينهاهم الربانيون والأحبار عن قولهم الإثم وأكلهم السحت ﴾ بۆچ پێشەواو زانایانی خوایی و زانا بلیمەتەکانیان، یەهوود لەوتەی تاوان و خواردنی ماڵی حەرام ناگێڕنەوە؟ واتە: هەقە زاناو داناو پیاوەچاکەکانیان، نەهێڵن ئەوانە سەر بکەنە ئەو جۆرە تاوانانە ﴿ لبئس ماكانوا يصنعون ﴾ بەڕاستی ئەو بێدەنگیو گوێ نەدانەی زاناو پێشەواکان کارێکی زۆر نادروست و خراپە.

ڕێنماییەکانی ئایەتی (٦١-٦٣):

١) لەسەردەمی پێغەمبەردا ﷺ دەستەیە دووڕووی یەهوود لەمەدینە هەبوون.

٢) جوولەکە زۆر بایەخ بەگوناح و تاوان دەدەن، خراپی‌و

وَإِذَا نَادَيْتُمْ إِلَى ٱلصَّلَوٰةِ ٱتَّخَذُوهَا هُزُوًا وَلَعِبًا ذَٰلِكَ بِأَنَّهُمْ قَوْمٌ لَّا يَعْقِلُونَ ﴿٥٨﴾ قُلْ يَٰٓأَهْلَ ٱلْكِتَٰبِ هَلْ تَنقِمُونَ مِنَّآ إِلَّآ أَنْ ءَامَنَّا بِٱللَّهِ وَمَآ أُنزِلَ إِلَيْنَا وَمَآ أُنزِلَ مِن قَبْلُ وَأَنَّ أَكْثَرَكُمْ فَٰسِقُونَ ﴿٥٩﴾ قُلْ هَلْ أُنَبِّئُكُم بِشَرٍّ مِّن ذَٰلِكَ مَثُوبَةً عِندَ ٱللَّهِ مَن لَّعَنَهُ ٱللَّهُ وَغَضِبَ عَلَيْهِ وَجَعَلَ مِنْهُمُ ٱلْقِرَدَةَ وَٱلْخَنَازِيرَ وَعَبَدَ ٱلطَّٰغُوتَ أُوْلَٰٓئِكَ شَرٌّ مَّكَانًا وَأَضَلُّ عَن سَوَآءِ ٱلسَّبِيلِ ﴿٦٠﴾ وَإِذَا جَآءُوكُمْ قَالُوٓاْ ءَامَنَّا وَقَد دَّخَلُواْ بِٱلْكُفْرِ وَهُمْ قَدْ خَرَجُواْ بِهِۦ وَٱللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا كَانُواْ يَكْتُمُونَ ﴿٦١﴾ وَتَرَىٰ كَثِيرًا مِّنْهُمْ يُسَٰرِعُونَ فِى ٱلْإِثْمِ وَٱلْعُدْوَٰنِ وَأَكْلِهِمُ ٱلسُّحْتَ لَبِئْسَ مَا كَانُواْ يَعْمَلُونَ ﴿٦٢﴾ لَوْلَا يَنْهَىٰهُمُ ٱلرَّبَّٰنِيُّونَ وَٱلْأَحْبَارُ عَن قَوْلِهِمُ ٱلْإِثْمَ وَأَكْلِهِمُ ٱلسُّحْتَ لَبِئْسَ مَا كَانُواْ يَصْنَعُونَ ﴿٦٣﴾ وَقَالَتِ ٱلْيَهُودُ يَدُ ٱللَّهِ مَغْلُولَةٌ غُلَّتْ أَيْدِيهِمْ وَلُعِنُواْ بِمَا قَالُواْ بَلْ يَدَاهُ مَبْسُوطَتَانِ يُنفِقُ كَيْفَ يَشَآءُ وَلَيَزِيدَنَّ كَثِيرًا مِّنْهُم مَّآ أُنزِلَ إِلَيْكَ مِن رَّبِّكَ طُغْيَٰنًا وَكُفْرًا وَأَلْقَيْنَا بَيْنَهُمُ ٱلْعَدَٰوَةَ وَٱلْبَغْضَآءَ إِلَىٰ يَوْمِ ٱلْقِيَٰمَةِ كُلَّمَآ أَوْقَدُواْ نَارًا لِّلْحَرْبِ أَطْفَأَهَا ٱللَّهُ وَيَسْعَوْنَ فِى ٱلْأَرْضِ فَسَادًا وَٱللَّهُ لَا يُحِبُّ ٱلْمُفْسِدِينَ ﴿٦٤﴾

نەشیاوی بێ دەنگی زاناکان لەبەرامبەر گشت کارێکی (مونکەر) و فەسادەوە، تەنانەتی هەندێ لە (سەلەف) دەڵێن: (إن هذه الآية أشد آية وأخطرها على العلماء) واتە: بەڕاستی ئەم ئایەتە، لەگشت ئایەتەکانی قورئان –خەتەرترو سامناکترە بۆ– زاناکان.

جوولەکە دەڵێن خوا دەستی بەستراوە!:

﴿ ٦٤: وقالت اليهود يد الله مغلولة ﴾ (فەنحاس)ی یەهودی نەفام ونەزان گوتی: خوا دەستی زنجیر کراوەو بەستراوە، بۆیە وا ڕژدو چروکەو، ڕزق و ڕۆزی بە بەندەکانی خۆی نادا! ﴿ غلت أيديهم ﴾ دەك دەستی ئەوان کەلەبچەوئیفلیج بێ و، شەلەل لێی بداو، هەرئەوانیشن ڕژدو چرووك ﴿ ولعنوا بما قالوا ﴾ وەلەبەر ئەو قسەشیان نەفرینی خوایان لێکرا، بۆیە بەردەوام چکووس وبەخیلن ﴿ بل يداه مبسوطتان ﴾ نەخێر دەستی خوا

نەبەسراوە، وەکو ئەوان دەڵێن، بەڵکو هەردوودەستی خوا هەمیشە و بەردەوام والآو گوشـادن ﴿ ینفق کیف یشاء ﴾ هەرچۆنێك خۆی بیەوێ، دەیبەخشـێ. پێشـەوا (ئەحمەد- خوای لێ رازی بێ) ئەم فەرموودەیەی هێناوە: ((إنَّ يَمِينَ اللهِ مَلأَى، لايَغِيضُها نَفَقةٌ سَحَّاءُ الليلَ والنهارَ، أرَأَيْتُمْ مَا أَنْفَقَ منذُخَلَقَ السـمواتِ والأرضَ، فإنه لَمْ يَغِضْ

وَلَوْأَنَّ أَهْلَ ٱلْكِتَٰبِ ءَامَنُواْ وَٱتَّقَوْاْ لَكَفَّرْنَا عَنْهُمْ
سَيِّـَٔاتِهِمْ وَلَأَدْخَلْنَٰهُمْ جَنَّٰتِ ٱلنَّعِيمِ ﴿٦٥﴾ وَلَوْ أَنَّهُمْ أَقَامُواْ
ٱلتَّوْرَىٰةَ وَٱلْإِنجِيلَ وَمَآ أُنزِلَ إِلَيْهِم مِّن رَّبِّهِمْ لَأَكَلُواْ مِن
فَوْقِهِمْ وَمِن تَحْتِ أَرْجُلِهِم مِّنْهُمْ أُمَّةٌ مُّقْتَصِدَةٌ وَكَثِيرٌ مِّنْهُمْ
سَآءَ مَا يَعْمَلُونَ ﴿٦٦﴾ ۞ يَٰٓأَيُّهَا ٱلرَّسُولُ بَلِّغْ مَآ أُنزِلَ إِلَيْكَ
مِن رَّبِّكَ وَإِن لَّمْ تَفْعَلْ فَمَا بَلَّغْتَ رِسَالَتَهُۥ وَٱللَّهُ يَعْصِمُكَ
مِنَ ٱلنَّاسِ إِنَّ ٱللَّهَ لَا يَهْدِى ٱلْقَوْمَ ٱلْكَٰفِرِينَ ﴿٦٧﴾ قُلْ يَٰٓأَهْلَ
ٱلْكِتَٰبِ لَسْتُمْ عَلَىٰ شَىْءٍ حَتَّىٰ تُقِيمُواْ ٱلتَّوْرَىٰةَ وَٱلْإِنجِيلَ
وَمَآ أُنزِلَ إِلَيْكُم مِّن رَّبِّكُمْ وَلَيَزِيدَنَّ كَثِيرًا مِّنْهُم مَّآ أُنزِلَ
إِلَيْكَ مِن رَّبِّكَ طُغْيَٰنًا وَكُفْرًا فَلَا تَأْسَ عَلَى ٱلْقَوْمِ ٱلْكَٰفِرِينَ
﴿٦٨﴾ إِنَّ ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ وَٱلَّذِينَ هَادُواْ وَٱلصَّٰبِـُٔونَ وَٱلنَّصَٰرَىٰ
مَنْ ءَامَنَ بِٱللَّهِ وَٱلْيَوْمِ ٱلْءَاخِرِ وَعَمِلَ صَٰلِحًا فَلَا خَوْفٌ
عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ ﴿٦٩﴾ لَقَدْ أَخَذْنَا مِيثَٰقَ بَنِىٓ
إِسْرَٰٓءِيلَ وَأَرْسَلْنَآ إِلَيْهِمْ رُسُلًا كُلَّمَا جَآءَهُمْ رَسُولٌۢ بِمَا
لَا تَهْوَىٰٓ أَنفُسُهُمْ فَرِيقًا كَذَّبُواْ وَفَرِيقًا يَقْتُلُونَ ﴿٧٠﴾

مافي يَمِينِهِ. -قال: وعَرْشُـهُ على الماءِ، وفي يده الأخرى الفَيْضُ- أو القَبْضُ- يَرْفَعُ ويَخْفِضُ)). وقال: (يقول الله تعالى: أَنْفِقْ أُنْفِقْ عَلَيْكَ) / (متفق عليه). ﴿ وليزيدن كثيرا منهم ما أنزل إليک من ربک طغيانا وکفرا ﴾ بێ شك ئەو قورئانەی لەلایەن پەروەردگارتەوە بۆت نێررا لەباتـی ئەوەبڕوای پێ بهێنن، کەچی زۆرێکیان زیاتر ڕۆدەچن لە سەرکەشـیو بـێ باوەڕیدا! بەڵێقورئان بۆ مـرۆی ئیماندار دەبێتە مایـەی ڕێنمایی ورەحمەت، کەچی بۆ مرۆڤـی تاوانبارو دڵ ڕەق، یاخیتر دەبن! وەکو دەفەرموێ: (قل هو للذين آمنوا هدى وشفاء والذين لايؤمنون في آذانهم وقر وهو عليهم عمى..) ﴿ وألقينا بينهم العـداوة والبغضاء إلى يـوم القيامة ﴾ ئێمەش تـا ڕۆژی قیامەت، دوژمنایەتیوکینـەو رقە بەریمـان لەنێوان (جوولەکـەو گاور)اندا بەرپاکـرد، واتە: هەرگیـز دڵیان هۆگری یەكنابێ و، هەمیشـە خەریکی دووبەرەکـیو دوژمنایەتین ﴿ کلما أوقـدوا نارا للحرب أطفأها الله ﴾ هەرچەن ئاگری شەڕیشـیان هەڵگیرسـاندبێ، خوا

بۆخۆی کوژاندوویەتەوەو نەیانتوانیوە زیانت لێبدەن ﴿ ویسعون في الأرض فسادا ﴾ هەمیشەش لەوڵاتدا، لەهەوڵدان بۆ بڵاوکردنەوەی فەسادو خراپەو گێرە شێوێنی ﴿ والله لایحب المفسدین ﴾ بێگومان خــواش خەڵکیخراپەکار و گێرەشـێوێنی خۆشناوێ ﴿ ٦٥: ولو أن أهـل الکتاب آمنوا واتقوا ﴾ خۆئەگەر خاوەن کتێب و نامەکان بڕوایـان هێناباو، لەنافەرمانی خوا خۆیان پارازتبا ﴿ لکفرنا عنهم سـيئاتهم ﴾ هەرگوناهـێ کردبوویان، دەمانپۆشـی ﴿ ولأدخلناهم جنات النعیم ﴾ و دەمان بردنە ناو چەندین باخ و باخاتی پڕبوو لە خۆشی و نیعمەت.

کارکردن بەبەرنامەیخوا، مایەی خۆشگوزەرانییە:

﴿ ٦٦: ولو أنهم أقاموا التوراة والإنجیل ﴾ و ئەگەر مووسـایی و عیساییەکان، هەسـتان بە کارکردن بەتەورات و ئینجیل ﴿ وما أنـزل إليهم من ربهم ﴾ و ئەو قورئانەی لەلایەن پەروەردگاریانەوە نێردراوە بۆیان ﴿ لأکلوا من فوقهم ومن تحت أرجلهم ﴾ ئەو دەمە لای سەرروویانەوەو لەبەر پێیانەوە، نازونیعمەتی خوایان دەخوارد، واتـە: خــوا بەرەکـەت و پیتی ئاسمـانو زەوی بـۆ دەباراندن، لەئایەتێکیتردا دەفەرموێ: (ولو أن أهل القرى آمنوا واتقوا لفتحنا علیهم برکات من السماء والأرض..) ﴿ منهم أمة مقتصدة ﴾ هەیانە ژیرو میانەڕەون ﴿ وکثیر منهم ساءما یعملون ﴾ زۆریکیشیان خراپ و بەدفەڕانە کاردەکەن، لە جێیەکی تردا هاتووە: (ومن قوم موسى أمة یهدون بالحق وبه یعدلون).

هەرچی لە خواوە هاتووە، دەبێ ڕابگەیەنرێ:

﴿ ٦٧: یـا أیهـا الرسـول بلغ ما أنـزل إلیک من ربـک ﴾ ئەی پەیامبـەر! ﷺ هەر فەرمـان وبریارێك لە لایـەن پەروەردگارتەوە بـۆت هاتووە، بێ دوودڵی وترس لەهیچ کەسـێ ڕایگەیەنە ﴿ وإن لم تفعل فما بلغت رسـالته ﴾ خۆئەگـەر وات نەکرد، چاك بزانە کە بەتـەواوی پەیامەکەی خوات نەگەیاندووە، خاتوونە عایشـە دەڵێت: ئەر پێغەمبەر بیتوانایە ئایەتێك لەقورئان بشارێتەوە، ئەوا ئایەتی: (وتخفي في نفسـک ماالله مبدیه وتخشى الناس والله أحق أن تخشاة..) دەشارتەوە. (بوخاری وموسلیم). ﴿ والله یعصمک من الناس ﴾ دڵنیاشبە خوا لە ئازارو پیلانی ئەو خەڵکە دەتپارێزی، هەر کە بیانەوێ دووچاری بەڵایەکت بکەن، لەو بارەوە خاتوو عائیشە -خوالێی رازی بێت- دەڵێت: پەیامبەر ﷺ هەمیشـە پاسـەوانی هەبوو، هەتا ئایەتی (والله یعصمک من الناس) ی بۆهات، ئەوسـا فەرمووی: خەڵکینە! ئیتر ئێوە بچن بەلای کارتانەوە، چونکە من

خوا دەم پاریزێ. (متفق علیه). ﴿ إن الله لا یهدی القوم الکافرین ﴾ بێگومان خوای گەورە هیدایەت و ڕێنوێنی هۆزو گەلی بێ باوەڕان ناکات، بەڵێ پێغەمبەر ﷺ بێ کەمو زیاد پڕ بەپڕ شەریعەت و بەرنامەکەی خوای گەیاندو هاوەڵانیشی کردەشایەد، لە (حجة الوداع)دا نزیکەی (١٤٤) هەزار کەس لەهاوەڵان گوێ بیستی بوون کە فەرمووی: خەڵکینە! ئێوە کە پرسیاری منتان لێدەکرێت، چ دەڵێن؟ گوتیان: (نَشْـهَدُ أنکَ قَدْبَلَّغتَ وأَدَّيْتَ ونَصَحْتَ). ئەوجا ئەویش پەنجەی بۆ ئاسمان بەرزەوەکرد و فەرمووی: ((اللهمّ هَلْ بلغتُ؟ اللهم هل بلغت)) (موسلیم). ﴿ ٦٨: قل یا أهل الکتاب لستم علی شئ ﴾ بڵێ: ئەی خاوەننامەکان! ئێوە لەسەر هیچ بەرنامەو ئاینێکی دروست و ڕەوان نین ﴿ حتی تقیموا التوراة و الإنجیل ﴾ هەتا بەپێی تەورات و ئینجیل ﴿ وما أنزل إلیکم من ربکم ﴾ و ئەوەی لەلایەن پەروەردگارتانەوە بۆتان هاتووە نەجوڵێنەوە، واتە: دەبێ ئیقامەی تەواوی کتێبەکانی خوا بکەن ﴿ و لیزیدن کثیرا منهم ما أنزل إلیک من ربک طغیانا و کفرا ﴾ بێگومان لەباتی گوێڕایەڵی لەو قورئانەی لەلایەن پەروەردگارتەوە بۆت هات ئەی پێغەمبەر! ﷺ زۆرێکی خاوەننامەکان سەر کەشترو بێباوەڕتر دەکا ﴿ فلا تأس علی القوم الکافرین ﴾ دەساتۆش بۆ گەل و کۆمەڵی بێ باوەڕان هەرکە بڕوا ناهێنن، غەمبارو دڵ غەمگین مەبە ﴿ ٦٩: إن الذین آمنوا والذین هادوا ﴾ بێگومان ئەوانەی بڕوایان هێناو ئەوانەش جوولەکەن (شوێنکەوتووانی مووسا) ﴿ والصابئون والنصاری ﴾ سوببیانو فەلەکانیش، (سابیە): بەچەند جۆرێك تەفسیر کراوەتەوە، بەڵام ئەوە یان زۆرتر بچێتە دڵەوە ئەمەیە کەئەوانە کۆمەڵێك بوون لەپێش هاتنی ئیسلامدا، هەر خوایان دەپەرست، بێ ئەوەی مەزهەبێکی دیارییان بۆ خۆیان هەبووبێ ﴿ من آمن بالله والیوم الآخر وعمل صالحا ﴾ هەرکامێکیان بڕوای دامەزراوی بەخواو بەرۆژی دوایی هەبێو ئاکاری چاك بێ ﴿ فلا خوف علیهم ولا هم یحزنون ﴾ نەهیچ ترسێکیان لەدواڕۆژدا هەیە، نە دڵ زویریشن بۆدونیایان، بەڵکو بەئارەزووی خۆیان، دڵخۆش دەکرێن.

ڕێنماییەکانی ئایەتی (٦٧-٦٩):

١) دەبێ پێغەمبەران بەتەواوی وبێماتڵبوون سپاردەکەیان رابگەیەنن، پیاو هەق بڵێ پێغەمبەریشمان موحەممەد ﷺ وەکو پێغەمبەرانیتر، باش هەستا بە ئەنجامدانی ئەرکەکانی سەرشانی.

٢) ئەم ئایەتە دەمکوتی ئەوانە کە دەڵێن: پەپێغەمبەر ﷺ کیتمانی هەندێ لە وەحییو سپاردەکەی خوای کردووە! دایکی موسڵمانان خاتوو عائیشە ئەڵێ: ئەگەر پێغەمبەر ﷺ توانیبای تەنها شتێکی کەمیش بشاریتەوە، ئەوا ئایەتی (عبس وتولی)ی دەشاردەوە.

٣) عیسمەت و پارێزراوی لە گشت شتێك تەنها بۆ پێغەمبەرە ﷺ. خاوەننامە کان بەکافرو بێ بڕوا دادەنرێن، مەگەر ئەوانەیان بڕوا بە موحەممەدیش بێنن و پەیڕەوی لە پەیامەکەشی بکەن.

٤) خەڵکانی عینادو خۆ بەزلزان هەتا بێت بەبەڵگەو نیشانەکانی خوا، سەرکێشتر دەبن.

﴿ ٧٠: لقد أخذنا میثاق بنی إسرائیل ﴾ بێگومان ئێمە پەیمانی بەهێزو پتەومان، لە نەوەی یەعقووب وەرگرت وپێمانگوتن کە: هەمیشە گوێڕایەڵ وبەرفەرمانبن ﴿ وأرسلنا إلیهم رسلا ﴾ و گەلێ پەیامبەریشمان بۆ ناردن، بۆ تێگەیاندنی ئەو مەبەستە ﴿ کلما جاءهم رسول بما لاتهوی أنفسهم ﴾ کەچی هەرجارەی یەکێ لەو پەیامبەرانە، بە پێچەوانەی ئارەزووی ئەوان شتێکی بۆ هێنابان، ئیتر بەهۆی لاساری خۆیانەوە ﴿ فریقا کذبوا وفریقا یقتلون ﴾ دەستەیەك لەپەیامبەرەکانیان بەدرۆزن دادەناو دەستەیەکیشیان هەر بەکوشتن شەهیدیان دەکردن ﴿ ٧١: وحسبوا ألا تکون فتنة ﴾ پێشیان وابوو هەرگیز سزاو بەڵایان بۆ نایەو، خوا لەسەر ئەوکارە لێیان ناگرێ ﴿ فعموا وصموا ﴾ ئینجا دەربارەی حەق و ڕاستی کوێرو کەڕ بوون ﴿ ثم تاب الله علیهم ﴾ پاشان خوا پەشیمان بوونەوەو تەوبەی لێوەرگرتن ﴿ ثم عموا وصموا کثیر منهم ﴾ بەڵام دیسانەوە بەشێکی زۆریان، لەئاستی ڕاستی و هەقدا، پاش ئەوە خوا تۆبەی لێوەرگرتن کوێرو کەڕ بونەوە ﴿ والله بصیر بما یعملون ﴾ خواش بە هەموو ئەو شتەی ئەوان دەیکەن بینایە و، تۆڵەشیان لێ وەردەگرێ.

ئەوانەی دەڵێن خوا خۆی مەسیحی کوڕی مەریەمە،لەدین وەرگەڕاون:

﴿ ٧٢: لقد کفر الذین قالوا إن الله هو المسیح ابن مریم ﴾ عیساییەکان-ئەوانەیان دەڵێن: خوا خۆی مەسیحی کوری (مەریەم)ـە-بێگومان کافرن، چونکە خوا بۆ خۆی تاك وتەنیایەو، (مەسیح)یش هێمان هەر لەبێشکەدا بوو گوتی: (إنی عبدالله آتانی الکتاب وجعلنی نبیا)هەتا ئەوە کە گوتی: (وإن الله ربی وربکم فاعبدوه هذا صراط مستقیم) ﴿ وقال المسیح یا بنی إسرائیل ﴾

مەسیحیش کاتێ ڕەوانە کرا گوتی: ئەی نەوەکانی یەعقووب! ﴿ اعبدوا الله ربی وربکم ﴾ دەبێ ئێوە هەر ئەو خوایە بپەرستن کە پەروەردگاری منیش و پەروەردگاری ئێوەشە ﴿ إنه من یشرک بالله ﴾ چاك بزانن کە هەرکەسێك شەریك و هاوبەش بۆخوا دابنێ ﴿ فقد حرم الله علیه الجنة ﴾ بێ شك خوا بەهەشتی لەسەر یاساغ دەکا

وَحَسِبُوٓاْ أَلَّا تَكُونَ فِتۡنَةٞ فَعَمُواْ وَصَمُّواْ ثُمَّ تَابَ ٱللَّهُ عَلَيۡهِمۡ ثُمَّ عَمُواْ وَصَمُّواْ كَثِيرٞ مِّنۡهُمۡۚ وَٱللَّهُ بَصِيرُۢ بِمَا يَعۡمَلُونَ ﴿٧١﴾ لَقَدۡ كَفَرَ ٱلَّذِينَ قَالُوٓاْ إِنَّ ٱللَّهَ هُوَ ٱلۡمَسِيحُ ٱبۡنُ مَرۡيَمَۖ وَقَالَ ٱلۡمَسِيحُ يَٰبَنِيٓ إِسۡرَٰٓءِيلَ ٱعۡبُدُواْ ٱللَّهَ رَبِّي وَرَبَّكُمۡۖ إِنَّهُۥ مَن يُشۡرِكۡ بِٱللَّهِ فَقَدۡ حَرَّمَ ٱللَّهُ عَلَيۡهِ ٱلۡجَنَّةَ وَمَأۡوَىٰهُ ٱلنَّارُۖ وَمَا لِلظَّٰلِمِينَ مِنۡ أَنصَارٖ ﴿٧٢﴾ لَّقَدۡ كَفَرَ ٱلَّذِينَ قَالُوٓاْ إِنَّ ٱللَّهَ ثَالِثُ ثَلَٰثَةٖۘ وَمَا مِنۡ إِلَٰهٍ إِلَّآ إِلَٰهٞ وَٰحِدٞۚ وَإِن لَّمۡ يَنتَهُواْ عَمَّا يَقُولُونَ لَيَمَسَّنَّ ٱلَّذِينَ كَفَرُواْ مِنۡهُمۡ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿٧٣﴾ أَفَلَا يَتُوبُونَ إِلَى ٱللَّهِ وَيَسۡتَغۡفِرُونَهُۥۚ وَٱللَّهُ غَفُورٞ رَّحِيمٞ ﴿٧٤﴾ مَّا ٱلۡمَسِيحُ ٱبۡنُ مَرۡيَمَ إِلَّا رَسُولٞ قَدۡ خَلَتۡ مِن قَبۡلِهِ ٱلرُّسُلُ وَأُمُّهُۥ صِدِّيقَةٞۖ كَانَا يَأۡكُلَانِ ٱلطَّعَامَۗ ٱنظُرۡ كَيۡفَ نُبَيِّنُ لَهُمُ ٱلۡأٓيَٰتِ ثُمَّ ٱنظُرۡ أَنَّىٰ يُؤۡفَكُونَ ﴿٧٥﴾ قُلۡ أَتَعۡبُدُونَ مِن دُونِ ٱللَّهِ مَا لَا يَمۡلِكُ لَكُمۡ ضَرّٗا وَلَا نَفۡعٗاۚ وَٱللَّهُ هُوَ ٱلسَّمِيعُ ٱلۡعَلِيمُ ﴿٧٦﴾

﴿ ومأواه النار ﴾ جێ و شوێنی ئاگرە. پێغەمبەریش ﷺ لەوبارەیەوە دەفەرموێ: ((إن الجَنَّةَ لا يَدْخُلُهَا إلا نَفْسٌ مسلمةٌ – وفي لفظ – مؤمنةٌ)) (فتح الباری). واتە بەدەر لەموسڵمان کەسیتر ناچێتە بە هەشتەوە. ﴿ وما للظالمین من أنصار ﴾ ستەمکارانیش هیچ جۆرە یارمەتیدەرێکیان بۆ نییەو ڕزگار نابن.

ڕێنماییەکانی ئایەتی (٧٠-٧٢):

١) هەمیشە مێژووی یەهوود پڕە لەکاری بەدفەڕو تاوان و قەتڵ و عام.

٢) خوا گەلێ ڕێزی لەجوولەکە ناوە، کەچی لەگەڵ ئەوەیشدا ئەوان زۆر لاسارو لاڕێ بوون.

٣) ددان نان بەکوفری ئەو تاقمە نەسارانەدا کەدەڵێن: (مەسیح)خوایە.

٤) بەهەشت بۆ کەسێ هاوبەش بۆ خوا دابنێ نییە.

﴿ ٧٣: لقد كفر الذين قالو إن الله ثالث ثلاثة ﴾ بێگومان ئەو گاورانەی گوتیان: خوا سێهەمینە لەسێ دانە خوا کە، کافرو بێباوەڕن. گاورەکان دەستەیەکیان دەڵێن: (خوایەتی) دابەش کراوە لەنێوان خواو عیساو مەریەمدا! بۆیە خواش فەرمووی ئەوانە کافرن ئەم قسانە دەکەن، لەکۆتایی سوورەتەکەدا دێت: (وإذ قال الله یا عیسی ابن مریم أأنت قلت للناس اتخذونی وأمی إلهین من دون الله قال سبحانک..). ﴿ وما من إله إلا إله واحد ﴾ خۆ جگە لە خوای تاك و تەنیا، هیچ پەرستراوێك بۆ پەرستن ناشێ، ونییە ﴿ وإن لم ینتهوا عما یقولون ﴾ خۆئەگەر کۆتایی بەو قسانەیان نەهێنن ﴿ لیمسن الذین کفروا منهم عذاب ألیم ﴾ ئەوا لەڕۆژی سەڵادا سزایەکی ئێش پێگەیەنەر، تووشی ئەوانەیان دەبێ لەدین لایانداوە ﴿ ٧٤: أفلا یتوبون إلی الله ویستغفرونه ﴾ جا ئایا حەق نییە ئەوانە لەوتاوانە گەورەیە پەشیمان ببنەوەو داوای لێبووردن لەخوا بکەن؟ ﴿ والله غفور رحیم ﴾ خواش زۆر لێبووردەیە، زۆریش میهرەبانە، لەگەڵ ئەوەهەڵانەشدا –پاش تەوبە– دەیان بەخشێت ﴿ ٧٥: ما المسیح ابن مریم إلا رسول ﴾ مەسیحی کوری مەریەمیش تەنیاوتەنیا پێغەمبەرێك بووەو هیچیتر ﴿ قد خلت من قبله الرسل ﴾ بەرلەویش بێ سۆچەند پەیامبەرێ بوون و تێپەڕین ﴿ وأمه صدیقة ﴾ و دایکیشی ژنێکی زۆر ڕاست بوو ﴿ کانا یأکلان الطعام ﴾ هەردوو وەکو خەڵکیتر خواردونیان دەخواردو پێویستیان بەخۆراك هەبوو، جا ئەر خوابوونایە، چۆن پێویستیان بەخۆراك دەبوو؟ ﴿ انظر کیف نبین لهم الآیات ﴾ دەسا سەیر بکە و بزانە چۆن ئێمە ئەوهەموو نیشانەو بەڵگانەیان بۆ شی دەکەینەوە؟ ﴿ ثم انظر أنی یؤفکون ﴾ دیسانەوە بڕوانە و چاك بزانە، دوای ئەوهەموو ڕوون کردنەوەیە چۆن لەئاستیهەقدا ترازێنران و نەچوون بەلای ڕاستیدا و بەردەوام درۆ هەڵدەبەستن؟ ﴿ قل أتعبدون من دون الله ما لا یملک لکم ضرا ولا نفعا ﴾ پێیان بڵێ: ئاخۆ کەی ڕاستە ئێوە بێجگە لەخوا کەسێکی وەك عیسا دەپەرستن کە: دەسەڵاتی نییە هیچ زیان و سوودێکتان پێ بگەیەنێت؟ ﴿ والله هوالسیمع العلیم ﴾ خۆ هەرتەنها خوا خۆی بیسەندەی ڕاستەقینەیە، بەئاگاو زانایە بە هەڵسوکەوتتان، واتە: دەبۆچی لەپەرستنی ئەو کلابوون و لاڕێ بوون.

ڕێنماییەکانی ئایەتی (٧٣-٧٦):

١) بەتاڵ کردنەوەی بیرو بڕوای نەسارا لەبارەی بڕیاردانی بوونی سێ خوا.

٢) بێزاری و نکوولی عیساو دایکی عیسا لەوکەسانە

بەخوایان دادەنین.

٣) کردنەوەی دەروازەی تەوبە لە نەسارا.

٤) عیساو دایکی هەردوو ئینسانن نەك خوا بەپێی ئەوەکە هەردووکیـان دەخۆن و دەخۆنەوە، دیارە ئەمەش پەسـنی مرۆڤە، نەك خواو بەدیهێنەر.

شیرک دانان بۆ خواو، زیادەڕۆیی لەدیندا:

﴿ ٧٧: قل یا أهل الکتاب لا تغلوا فی دینکم غیر الحق ﴾ ئەی پێغەمبەر ﷺ! بەخاوەننامەکانی (نەسارا) بڵێ: کاری ناڕەواو زیادەڕۆیی لەئاییـنی خۆتانـدا بەناهەق مەکەن، مەڵێن: عیسا خوایە، یان کوڕی خوایە ﴿ ولا تتبعوا أهواء قوم قد ضلوامن قبل ﴾ ومەکەونە شوێنی هەواو ئارەزووی ئەو جوولەکانەش کەهەر بەرلە هاتنی ئەم پەیامبەرە، گومڕابوون و دەیانگوت: عیسا زابینەی زینایە! ﴿ وأضلوا کثیرا ﴾ و خەڵکێکی زۆریشیان لەڕێ گومڕا کردو لەخشتە برد ﴿ وضلوا عن سواء السبیل ﴾ وخۆشیان لەڕاستە ڕێگە گومڕاو کلابوون و دوورکەوتنەوە.

نەعلەتی خوا لە کافرانی بەرەی ئیسرائیل:

﴿ ٧٨: لعن الذین کفروا من بنی إسرائیل علی لسان داود وعیسی ابن مریم ﴾ لەسەر زمانی (داوود)و (عیسای کوڕی مەریەم)، نفرین و نەعلەت، لەو (بەنی ئیسرائیل)ـە کافروبێ باوەڕانە کرا. (قورتوبی) ئەڵێ: جا کەوابوو نەعلەت و نفرین کردن لە خەڵکانی کافروبێ باوەڕ ڕەوایە. ﴿ ذلک بما عصوا وکانوا یعتدون ﴾ چوون ئەوانە لەسنوور دەرچوون و پیشەیان هەر دەستدرێژی بوو ﴿ ٧٩: کانوا لا یتناهون عن منکر فعلوه ﴾ ونەریتیشیان وابوو ڕێیان نەدەگرت لەوخراپەو تاوانانە دەیانکرد ﴿ لبئس ماکانوا یفعلون ﴾ ئای چ کارێکی زۆر خراپیان کرد ﴿ ٨٠: تری کثیرا منهم یتولون الذین کفروا ﴾ زۆرێ لەودووڕوو و جوولەکانە دەبینی، کە لەگەڵ خوانەناس و هاوبەشدانەرەکان، پەیوەندی دەبەستن و دەبنە دۆست و پشتیوانیان ﴿ لبئس ما قدمت لهم أنفسهم ﴾ ئای چ شتێکی خراپیان -بۆ پاشە ڕۆژی خۆیان- پێشخست ﴿ أن سخط الله علیهم ﴾ کە ئەنجامەکەی ئەوە بوو: خوا تووڕە بوو لێیان ﴿ وفی العذاب هم خالدون ﴾ ولە سزایشدا بەهەتاهەتایی لە ڕۆژی دواییدا دەمێننەوە ﴿ ٨١: ولو کانوا یؤمنون بالله والنبی وما أنزل إلیه ﴾ ئەر ئەوانە بەدڵ باوەڕیان، بەخواو بە پەیامبەرو بەو بەرنامەیەی بۆی دابەزێنراوە هێنابا ﴿ ما أتخذوهم أولیاء ﴾ ئەو کافرانەیان نەدەکردە دۆست و هاوڕێی خۆیان ﴿ ولکن کثیرا منهم فاسقون ﴾

بەڵام زۆربەیان تاوانبارو لە سنورو دەرچوون، بۆیە سەر لە هیچ شتێك ناکەنەوە.

چەند ڕێنماییەک:

١) زیادە ڕەوی و داهێنان و کاری (بیدعە) لە عەقیدەو خوا پەرستیدا، کارێکی ناڕەواو حەرامە.

قُلْ يَا أَهْلَ الْكِتَابِ لَا تَغْلُوا فِي دِينِكُمْ غَيْرَ الْحَقِّ
وَلَا تَتَّبِعُوا أَهْوَاءَ قَوْمٍ قَدْ ضَلُّوا مِنْ قَبْلُ وَأَضَلُّوا
كَثِيرًا وَضَلُّوا عَنْ سَوَاءِ السَّبِيلِ ﴿٧٧﴾ لُعِنَ الَّذِينَ
كَفَرُوا مِنْ بَنِي إِسْرَائِيلَ عَلَىٰ لِسَانِ دَاوُودَ وَعِيسَى
ابْنِ مَرْيَمَ ذَٰلِكَ بِمَا عَصَوْا وَكَانُوا يَعْتَدُونَ ﴿٧٨﴾
كَانُوا لَا يَتَنَاهَوْنَ عَنْ مُنْكَرٍ فَعَلُوهُ لَبِئْسَ
مَا كَانُوا يَفْعَلُونَ ﴿٧٩﴾ تَرَىٰ كَثِيرًا مِنْهُمْ
يَتَوَلَّوْنَ الَّذِينَ كَفَرُوا لَبِئْسَ مَا قَدَّمَتْ لَهُمْ أَنْفُسُهُمْ
أَنْ سَخِطَ اللَّهُ عَلَيْهِمْ وَفِي الْعَذَابِ هُمْ خَالِدُونَ ﴿٨٠﴾
وَلَوْ كَانُوا يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَالنَّبِيِّ وَمَا أُنْزِلَ إِلَيْهِ
مَا اتَّخَذُوهُمْ أَوْلِيَاءَ وَلَٰكِنَّ كَثِيرًا مِنْهُمْ فَاسِقُونَ
﴿٨١﴾ لَتَجِدَنَّ أَشَدَّ النَّاسِ عَدَاوَةً لِلَّذِينَ آمَنُوا الْيَهُودَ
وَالَّذِينَ أَشْرَكُوا وَلَتَجِدَنَّ أَقْرَبَهُمْ مَوَدَّةً لِلَّذِينَ
آمَنُوا الَّذِينَ قَالُوا إِنَّا نَصَارَىٰ ذَٰلِكَ بِأَنَّ مِنْهُمْ
قِسِّيسِينَ وَرُهْبَانًا وَأَنَّهُمْ لَا يَسْتَكْبِرُونَ ﴿٨٢﴾

٢) ئەنجامی نافەرمانی خواو، دەست درێژی و، هەڵەڕۆیی، بێبەشبوونە لەڕەحمەتی خواو، زیانمەندی و خۆ لەدەسدانە لەدونیاو لەقیامەت.

٣) بێ دەنگی بەرامبەر بە (مونکەر)وقسەورەفتاری ناشەرعی، کارێکیحەرامەو، ئەنجامیشی بەزیان دەشکێتەوە سەر کۆمەڵ و کۆمەڵگە بەگشتی.

٤) بە دۆستگرتنی کافران و ئەهلی فەساد، کارێکی نەشیاووناپەسەندو قەدەغەیە.

٥) هاوکاری کردنی خوانەناس و بێباوەڕان -دژ بە باوەڕداران- کوفرو لەدین دەرچوونە.

کۆتایی جزمی ٦، (ولله الحمد والمنه)..

جوولەکەو موشریک سەر سەختانە دژایەتی موسڵمانان دەکەن:

﴿ ٨٢: لتجدن أشد الناس عداوة للذين آمنوا اليهود والذين أشركوا ﴾ بێ گۆمان جوولەکەو هاوبەشدانەرەکانت دەست دەکەوێت ئەی پێغەمبەر! کە: پتر لەهەموو خەڵکانیتر، دژایەتی ئیماندارەکان دەکەن، چونکە دڵیان پڕە لەکینەو رك وئێرەیی وعیناد، لەکۆنیشەوە پیشەیان هەر کوشتنی پێغەمبەران و بانگبەرانی رێی هەق بووە ﴿ ولتجدن أقربهم مودة للذين آمنوا ﴾ و بێگومان دەبینی و بۆت دەرئەکەوێ کە: بەسوزترینی خەڵکانی جیهان بەرامبەربەوانەی باوەڕیان هێناوە ﴿ الذين قالوا إنا نصارى ﴾ ئەوکەسانەن گوتیان: ئێمە نەساراو یاری عیساین، واتە: ئەمان لە یەهوود زۆر نزیك ترن بە باوەڕدارەکانەوە لەلایەنی خۆشەویستیەوە ﴿ ذلک بأن منهم قسيسين ورهبانا ﴾ چونکە برێکیان قەشەو زانان و خواپەرست و رەبەن و گۆشەگیرن و، خۆیان یەکلا کردۆتەوە بۆخوا، هەردەم ئینجیل دەخوێننەوەو، دەزانن چ راستیەکی تێدایە ﴿ وأنهم لا يستكبرون ﴾ وفیزاوی نین و خۆ بەزلزان و دەعیەباز نین. (تەبەری) دەڵێ: ئەم ئایەتی (وإذا سمعوا..) لەبارەی (نەجاشی) و هاوەڵەکانییەوە هاتە خوارێ.

سەرنجێک: بەداخەوە خەڵکێکی زۆر وادەزانن ئەم ئایەتەی: (..و لتجدن أقربهم مودة للذين آمنوا الذين قالوا إنا نصارى..) وەسف و سەنای (نەسارا)ی ئیستایەو، دەشکرێ بکرێنە براو دۆستی موسڵمانان، چونکە (بەلای ئەوانەوە) مەسیحیەکان وەك جوولەکە دژایەتی موسڵمانان ناکەن! دیارە ئەمە راو بۆچوونێکی لاوازوهەڵەو ناتەواوە، چونکە قورئان زۆر بە توندی ئاگادارمان دەکاتەوە کە هەرگیز جوولەکەو گاور نەکەینە دۆست ویارمەتی دەری خۆمان، وەك خوا خۆی دەفەرموێ: (يا أيها الذين آمنوا لا تتخذوا اليهود والنصارى أولياء بعضهم أولياء بعض..) ٥١/٥. یان دەفەرموێ: (ولن ترضى عنک اليهود ولا النصارى حتى تتبع ملتهم..) ٢/١٢٠، وە مێژووی جەنگەکانی خاچپەرستەکان بەڵگەیەکی دیکەیە، ئینجا ئەم ئایەتی: (ولتجدن أقربهم مودة للذين آمنوا..) سەبارەت بە کۆمەڵێکی تایبەتی (نەسارا)ی حەبەشە هات، واتە: ئەوانە کە (نەجاشی) ناردنییە لای پەیامبەر ﷺ، جاهەرکە گەیشتن، ئەویش برێ قورئانی بەسەردا خوێندنەوە، ئەوانیش خێرا راستیەکانیان سەلماندو، بە کوڵ دەستیان کردە گریان، وەك کۆتایی ئایەتەکەش ئەمە دەسەلمێنێ ودەفەرموێ: (وأنهم لا يستكبرون * وإذا سمعوا ما أنزل إلى الرسول ترى أعينهم تفيض من الدمع مما عرفوا من الحق يقولون ربنا آمنا فاكتبنا مع الشاهدين).

﴿ ٨٣: وإذا سمعوا ما أنزل إلى الرسول ﴾ هەرکە گوێیان لەو قورئانەوە دەبێ بۆ پەیامبەر ﷺ دابەزێنراوە ﴿ ترى أعينهم تفيض من الدمع ﴾ ئەبینی ئەسرین لەچاویان دەرژێ و، دڵیان ترسی خوای لێدەنیشێ و بەکوڵدەگرین ﴿ مما عرفوا من الحق ﴾ چونکە لەئاستی راستی و حەقیقەت چاك تێگەیشتوون و بۆیان دەرکەوتووەو ناسیویانە ﴿ يقولون ربنا آمنا فاكتبنا مع الشاهدين ﴾ ئەوساش لە ناخی دڵەوە ئەڵێن: پەروەردگارمان! ئێمە باوەڕمان هێنا بەو قورئانەی خۆت ناردت، سا تۆیش لەگەڵ شایەتاندا ناومان بۆ راستی و هەقیانەتی قورئان بنووسە ﴿ ٨٤: وما لنا لا نؤمن بالله وما جاءنا من الحق ﴾ دەشڵێن: جاچیمانە باوەڕ بەیەکتاپەرستی خواو، بەو راستیەی لە قورئاندا هاتووە نەهێنین؟! ﴿ ونطمع أن يدخلنا ربنا مع القوم الصالحين ﴾ بەتەماشین پەروەردگارمان لەگەڵ پیاوچاکاندا بمانباتە بەهەشت؟ ئیمامی (تەبەری) دەڵێ: ئەم ئایەتی (وإذاسمعوا..) لەبارەی (نەجاشی) خۆی و هاوەڵەکانییەوە هاتە خوارێ، ئەو دەمەی کە (جەعفەری کوری ئەبوو تالیب) لە حەبەشە قورئانی بۆ دەخوێندن، ئەوان تێرگریان و بەفرمێسك ریشیان تەڕبوو، هەندێ ریوایەت دەڵێ: نەجاشی بۆ خۆی کەوتە رێ بێت بۆلای پێغەمبەر، بەڵام لە رێگەدا کۆچی دوایی کرد و مرد، پێغەمبەریش ﷺ هەر لەمەدینەوە نوێژی لەسەر کرد ﴿ ٨٥: فأثابهم الله بما قالوا جنات تجري من تحتها الأنهار ﴾ ئینجا خواش لەبەرامبەر ئەوقسەوە کردیان و پاڕانەوە: بە چەندان باخ و باخاتی بەهەشت، کە جۆگەو رووبارێکی زۆر بە خوڕ بەبەریاندا دەڕوا پاداشتی دانەوە ﴿ خالدين فيها ﴾ و هەتا سەریش تێیدا ئەمێننەوە ﴿ و ذلک جزاء المحسنين ﴾ وئەوەش پاداشتی گشت کارچاکانە ﴿ ٨٦: والذين كفروا وكذبوا بآياتنا ﴾ ئەوانەش کە نکوولی یەکتاپەرستییان کردو باوەڕیان بەنیشانەو ئایەتەکانی ئێمە نەبوو ﴿ أولئک أصحاب الجحيم ﴾ ئەوانە هاوەڵی ئاگرو دۆزەخن و، لێی دوور ناکەونەوە.

ڕێنماییبیەکانی ئایەتی (٨٢-٨٦):

١) دژایەتی یەهوودو موشرێکان بەرامبەر بە ئیسلام و موسڵمانان.
٢) (نەسارا) راست بێژەکانیان بە موسڵمانانەوە نزیکن.
٣) فەزیلەتی خۆ بەکەمزانین و، بێ فەڕی خۆ بەزلزانین.
٤) ئەم ئوممەتە فەزڵ و رێزی بەسەرئوممەتانی تردا هەیە.
٥) خاوەننامەکان کاتێ فەزڵیان ئەبێ کە بەراستی

موسڵمان ببن.

٦) ئەنجام و چارەسەری کافران و بەدرۆ خەرەوان هەر دۆزەخە.

گۆشەگیری و ڕەبەنییەت لە ئیسلامدا پەسەند نییە:

(بوخاری) لە (ئیبن عەبباس)ەوە -خوالێیان ڕازی بێت- دەڵێت: هەندێ لە هاوەڵان، ژنهێنان و گۆشتخواردنیان لە خۆ حەرامکردو، تەنانەتی وتیان: ئاسێری پیاوەتیمان دەبرین و واز لە دونیا دێنین و خۆمان دەکەینە گەڕۆك و سەیاح و، گۆشەگیر ورەبەن، ئینجا خوا ئەم ئایەتەی نارده خوارەوەو فەرمووی: ﴿ ٨٧: یاأیها الذین آمنوا لا تحرموا طیبات ما أحل الله لکم ﴾ ئەی ئەوکەسانەی باوەڕتان هێناوە! ئەو شتە پاکانە خوا ڕەوای داون بۆتان بە ناوی زوهدو خواناسییەوە لەخۆتانی حەرام مەکەن ﴿ ولاتعتدوا إن الله لایحب المعتدین ﴾ لە ڕادەش تێمەپەڕن و بەسەر سنوورەکانی خوادا دەستدرێژی مەکەن، چ لەحەڵاڵدا، چ لەحەرامدا، واتە: جل وبەرگی جوان و، خواردن و خەوو ئیسراحەت و، هاوسەری ژنان لەخۆ حەرام مەکەن، چونکە ڕۆح و چاوو گوێ و، ماڵ و خێزان و میوان و خزمان، هەقیان لەسەرتانەو، دەست هەڵگرتن لەمانە زیادەڕەوی وسنوور بەزانە، دڵنیاشبن خوا خەڵکانی سنوور دەرچووی خۆش ناوێ ﴿ ٨٨: وکلوا مما رزقکم الله حلالاطیبا ﴾ دەسا ئێوە لەو ڕزق و ڕۆزیە پاك وحەڵاڵ و خاوێنە، خوا پێی داون بخۆن و، لەخۆتانی قەدەغە مەکەن ﴿ واتقوا الله الذی أنتم به مؤمنون ﴾ و لە نافەرمانی ئەو خوایە بترسن، باوەڕتان پێی هەیە.

کەفارەت و بارتەقای سوێند:

﴿ ٨٩: لایؤاخذکم الله باللغو فی أیمانکم ﴾ خوا بەسوێندی سەرزارەکی و بێ مەبەست و بێ نیاز، وەك بڵێیت (نا، والله، بەڵێ، والله) ناتانگرێ و جەزرەبەتان نادا ﴿ ولکن یؤاخذکم بما عقدتم الأیمان ﴾ بەڵام بەو سوێندانە دەتانگرێ و سزاتان دەدا، کە بەدڵ گرێیان دەدەن و لەناخی دڵتانەوەن و نایشیانبەنە سەر ﴿ فکفارته إطعام عشرة مساکین ﴾ جا دەبێ لە کەفارەتی ئەم جۆرە سوێندانەدا خۆراك بە دەکەسی بێ نەواو هەژار بدەن ﴿ من أوسط ما تطعمون أهلیکم ﴾ لەو خۆراکە مام ناوەندییە، کە ئێوە ڕۆژانە بەماڵ و منداڵ و خێزانی خۆتانی دەدەن ﴿ أو کسوتهم ﴾ یان دەبێ دەهەژار پۆشتە بکەن ﴿ أوتحریر رقبة ﴾ یان دەبێ کۆیلەیەك ئازاد بکەن ﴿ فمن لم یجد فصیام ثلاثة أیام ﴾ ئینجا هەرکەسێك ئەوانەی نەبوو، دەبێ سێ ڕۆژان بە ڕۆژوو بێ ﴿ ذلک کفارة أیمانکم إذا حلفتم ﴾ ئەوسێ جۆرەیە باسکران، کەفارەت و تۆڵەی ئەوسوێندانەیە بەئەنقەست خواردوتانن ودەیانشکێنن ﴿ واحفظوا أیمانکم ﴾ دەسا سوێندەکانتان ڕاگرن و بیانپارێزن، بەناچاری نەبێت مەیانشکێنن ﴿ کذلک یبین الله لکم آیاته ﴾

وَإِذَا سَمِعُوا مَا أُنزِلَ إِلَى الرَّسُولِ تَرَىٰ أَعْيُنَهُمْ تَفِيضُ مِنَ
الدَّمْعِ مِمَّا عَرَفُوا مِنَ الْحَقِّ يَقُولُونَ رَبَّنَا آمَنَّا فَاكْتُبْنَا مَعَ
الشَّاهِدِينَ ﴿٨٣﴾ وَمَا لَنَا لَا نُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَمَا جَاءَنَا مِنَ الْحَقِّ
وَنَطْمَعُ أَن يُدْخِلَنَا رَبُّنَا مَعَ الْقَوْمِ الصَّالِحِينَ ﴿٨٤﴾ فَأَثَابَهُمُ
اللَّهُ بِمَا قَالُوا جَنَّاتٍ تَجْرِي مِن تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا
وَذَٰلِكَ جَزَاءُ الْمُحْسِنِينَ ﴿٨٥﴾ وَالَّذِينَ كَفَرُوا وَكَذَّبُوا
بِآيَاتِنَا أُولَٰئِكَ أَصْحَابُ الْجَحِيمِ ﴿٨٦﴾ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا
لَا تُحَرِّمُوا طَيِّبَاتِ مَا أَحَلَّ اللَّهُ لَكُمْ وَلَا تَعْتَدُوا إِنَّ اللَّهَ
لَا يُحِبُّ الْمُعْتَدِينَ ﴿٨٧﴾ وَكُلُوا مِمَّا رَزَقَكُمُ اللَّهُ حَلَالًا طَيِّبًا
وَاتَّقُوا اللَّهَ الَّذِي أَنتُم بِهِ مُؤْمِنُونَ ﴿٨٨﴾ لَا يُؤَاخِذُكُمُ اللَّهُ
بِاللَّغْوِ فِي أَيْمَانِكُمْ وَلَٰكِن يُؤَاخِذُكُم بِمَا عَقَّدتُّمُ الْأَيْمَانَ
فَكَفَّارَتُهُ إِطْعَامُ عَشَرَةِ مَسَاكِينَ مِنْ أَوْسَطِ مَا تُطْعِمُونَ
أَهْلِيكُمْ أَوْ كِسْوَتُهُمْ أَوْ تَحْرِيرُ رَقَبَةٍ فَمَن لَّمْ يَجِدْ فَصِيَامُ
ثَلَاثَةِ أَيَّامٍ ذَٰلِكَ كَفَّارَةُ أَيْمَانِكُمْ إِذَا حَلَفْتُمْ وَاحْفَظُوا
أَيْمَانَكُمْ كَذَٰلِكَ يُبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمْ آيَاتِهِ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ ﴿٨٩﴾

ئا بەوشێوەیە خوا یاساکانی خۆی ڕووندەکاتەوە بۆتان ﴿ لعلکم تشکرون ﴾ بەشکو سوپاسگوزاری پەروەردگارتان بکەن.

تێبینی: مرۆڤ لەوکەفارەتەدا (موخەیەر) و سەرپشکە، هەرکامێکیان هەڵبژێرێ دەتوانێ. پۆشاکیش: ئەوی لەناوخەڵکانی ماقووڵدا پێی بڵێن (پۆشاك) دەبێ. خۆراکەکەش: یان دەبێ (٦٠٠) گرام بێت، یان دەبێ نرخەکەی بدات، ڕۆژووەکەش: مەرج نییە هەر سێ ڕۆژەکە بەسەریەکەوە بێت.

ڕێنماییەکانی ئایەتی (٨٧-٨٩):

١) حەرامکردنی حەڵاڵ و، حەڵاڵکردنی حەرام، لە موسڵمان ناوەشێتەوە.

٢) کەم وێنەیی سووربوونی هاوەڵان لەسەر خوا پەرستیی.

٣) زیادەڕەوی و (غلو) و لەدینیشدا حەرامە.

٤) دەبێ کەفارەتی سوێند پاش خستنی بدرێت.

٥) زۆر سـوێندخواردن، ئەگەر لەسەر هەقیش بێ کارێکی ناپەسەندو(مەکروە)ە.

٦) سوێند بەغەیرەز خوا حەرامە، بە بەڵگەی ئەم فەرموودە پێغەمبەر فەرموویەتی: ((مَنْ حَلَفَ بِغَيْرِ اللهِ فَقَدْ أَشْـرَكَ أو كَفَـرَ)) (ترمزی). یان دەفەرمـوێ: ((ألا إن الله ينهاكم أن تحلفوا بآبائكم، فمن كان حالفاً فَلْيَحْلِفْ بالله أو لِيَصْمُتْ)).

٧) سوێند خواردن بۆکردنی هەرکارێکی (مەندوب)، یان بۆ ڕێگرتن لەهەرکارێکی ناپەسەندو (مەکروە)، لە شەریعەتی ئیسـلامدا ڕێی پێدراوە بشکێندرێ و، کەفارەتی بدرێت، ئەگەر بەرژەوەندی لەوەدابوو، بەڵام ئەگەر سـوێندەکە بۆ تەرکـی (واجیب)ێك بوو، یان بۆ کردنی (حەرام)ێك بوو، ئەوە لەم حاڵەتەدا خستنەکەی واجیبە.

٨) سـوێند سـێ جۆری هەیە: یەکەم: سـوێندی (باتڵ / لەغوو) ئەوە کەفارەتی بۆ نادرێ، وەکو ئەوە کەسێك بڵێ: (ئەرێ وەڵلا، ناوەڵلا) جا لەبەرئەوەکە ئەم جۆرە سـوێنانە لەناخی دڵـەوە نایەن، نەگوناحیان هەیـەو نەکەفارەت، دووەم: سـوێندی درۆو (غەمـووس): واتـە: درۆکردن و سـوێند خواردن، بەدەس ئەنقەس، ئەم جۆرەشیان لەبەر گەورەیـی گونـاح و تاوانەکەی، کەفارەتـی نییە، مەگەر هەرتەنهـا تەوبە لای ببا. سـێیەم: سـوێندێکە کەفارەتی بـۆ دەدرێ، ئەمەیش ئەوەیە کەکەسـێك بەدەس ئەنقەس سـوێند ئەخوا بۆ کردنی کارێك یا بۆ نەکردنی، لەپاشـان سـوێندەکەی ئەشـکێنێ، دیارە ئەم جۆرە سوێندەیان لەم سـوورەتەدا باسکراوە. ئیمامی (بوخاری) لەبارەی سوێندی (غەمووس)ـەوە ئـەم فەرموودەیەی هێناوە: ((أن النبی ﷺ سأله أعرابی قائلا یا رسول الله:ماالکبائر؟ قال: الإشراک بالله، قال: ثم ماذا؟ قال: عقوق الوالدین، قال: ثم ماذا؟ قال: الیمین الغموس..قلت وما الیمین الغموس؟ قال: التی ینقطع بها مال أمریء مسـلم هو فیها کاذب)) واتە: سـوێندی (غەمووس) یەکێکە لە تاوانە گەورەکان و لەبەر گەورەیی گوناحەکەی کەفارەتی بۆنادرێ، دەسا ئێوە خۆتانی لێلادەن.

شەرابخۆری و قومار بازی:

﴿ ٩٠: یاأیهـا الذیـن آمنـوا إنمـا الخمر والمیسـر ﴾ ئەی گەلی خـاوەن بـاوەر! بێگومانبن کەعـارەق خۆری (مەشـرووبات) و قومـار بازی و کاغـەزی (یانصیـب) ﴿ والأنصـاب والأزلام ﴾ وئەو بەردەی حەیوانیبتەکانی لەسـەر، سـەر دەبرێ بۆ بتەکان و، فاڵگرتنـەوە بۆ دەرکەوتنی بارێکی چـاك، یان خراپ، یان بۆ تاقیکردنەوەی بەخـت، وەك عادەت و بـاو بوو﴿ رجس من عمل الشـیطان ﴾ ئەمانە گشت پیسن و لەکاری شـەیتانن ﴿ فاجتنبوە لعلکم تفلحون ﴾ دەسـا ئێوە خۆتانـی لێ دووربگرن، تا بەڵکو لە دونیاو لەقیامەتدا ڕزگارو بەختەوەربن ﴿ ٩١: إنما یرید الشـیطان أن یوقع بینکم العداوة والبغضاء فی الخمر والمیسر ﴾ شەیتان هەر ئەیەوێ بەشـەرابخواردن و قومارکـردن، دوژمنایەتی وقین بخاتە ناوتان ﴿ ویصدکم عن ذکر الله وعن الصلاة ﴾ و لەیادی خواو لە نوێژکـردن ڕێتان لێ بگرێ و، وەرتانگێڕێ ﴿ فهل أنتم منتهون ﴾ ئاخۆ ئیتر ئێوە لەو کارانە دەسـبەردار دەبن؟ واتە: دەبێ لەوشتانە دەسـت هەڵبگرن کە: خوا حەرامی کردون، بەڵێ کاتێ ئەم ئایەتە هاتە خوارەوە بە پەلە هاوەڵان وتیان: پەروەردگارمان! ئەوا دەستمان لە هەموو ئەو شـتانە هەڵگرت، دەستمان هەڵگرت بەهەتاهەتایی! پاشـان هەر عارەقێکیشـیان هەبوو خێرا ڕشـتیان. (ئەبووهورەیرە خوای لێ ڕازی بێت دەڵێ: ئەودەمە کە پێغەمبەر ﷺ هاتە مەدینە، خەڵکەکەی سـەرگەرمی مەشـرووبات و قومارکردن بوون، ئەوسا لەپێغەمبەریان ﷺ پرسـی: ئاخۆ ئەمانە حەرام بن، یان نا؟ جابۆ ئەو وەڵامە ئەم ئایەتەی سـوورەتی (بەقەرە)یە هات و فەرمووی: (یسئلونک عن الخمر و المیسر قل فیهما إثم کبیر و منافع للناس..) بەڵام ئەو کۆمەڵگەیە لەبەرئەوە کە خوا فەرموو بووی: ((فیهما إثم کبیر..)) وا حاڵی ببوون کەهێشتا حەرام نەکراوە، بۆیە هەر کۆڵیان نەدا لێیان، هەتا ڕۆژێك پیاوێکی مەست و سەرخۆش بەر نوێژی دەکردو، لەپێش نوێژیەکەدا قورئانەکەی شێواندو تێکەڵی کرد! ئیتر ئایەتێك لەوە توندتر هات و فەرمووی: (یاأیهاالذین آمنوا لا تقربوا الصلاة وأنتم سـکاری حتی تعلموا ما تقولون..) پاش ئەم ئایەتەش خەڵکەکـە هەر دەیان خـواردەوە، بەڵام هەوڵیـان دەدا نەکەوێتە کاتی نوێژەکانەوە، دیسان خوای گەورە ئایەتێکی سەختتری ناردو فەرمـووی: (یاأیها الذیـن آمنوا إنما الخمر و المیسـر و الأنصاب و الأزلام رجس من عمل الشـیطان فاجتنبـوه لعلکم تفلحون) ئیتر ئەوسـا براوبڕ دەسـتیان لێ هەڵگرت، (پێشەوا ئەحمەد). کەوابوو حەرام بوونی مەشروبات و قومار بە سێ قۆناغدا تێپەڕیوە. ﴿ ٩٢: وأطیعـوا الله وأطیعواالرسـول واحـذروا ﴾ و دەبێ بـە بەردەوام گوێڕایەڵی خوا بن و، بەرفەرمانی پەیامبەربن و، وریاشبن هەمیشە لەوشتە ناپەسەندانە دوور بگرن ﴿ فإن تولیتم ﴾ جا ئەگەر لەقسەم دەرچـوون و، ڕووتان لە ئامۆژگارییـەکانم وەرگێڕا ﴿ فاعلموا أنما علی رسـولنا البلاغ المبین ﴾ ئەبێ بزانن کە بەراسـتی پەیامبەر جگەلـە ڕاگەیاندنی پەیامی خوا هیچیتری لەسـەرنییە، سـزاو

تۆڵەیش هەربەدەستی خوایە.

(ئیبن عەبباس) ئەڵێت: کاتێ ئایەتی حەرامکردنی ئارەق هات، هاوەڵان وتیان: ئەی پەیامبەری خوا ﷺ! باشە! ئەوانەمان کە ئارەق خۆر بوون وئێستا مردوون چی بکەن؟! جا بۆ وەڵامی ئەو پرسیارە وەکو (ئیبن جەریر) دەڵێ ئەم ئایەتە هات وفەرمووی:

﴿ ٩٣: لیس علی الذین آمنوا وعملوا الصالحات جناح فیما طعموا ﴾ بۆ ئەوانەی وا ئێستا باوەڕیان هێناوەو ئاکارچاکن، پێشتریش "پێش حەرام بوونی مەشرووبات" خواردوویانەتەوە، هیچ گوناهێکیان لەسەر نییە ﴿ إذا ما اتقوا وآمنوا وعملوا الصالحات ﴾ بەمەرجێ ئێستا خۆ پارێزبن و، باوەڕیان هەبێ و کردەوەی چاك ئەنجام بدەن ﴿ ثم اتقوا وآمنوا ﴾ بۆ دوا ڕۆژیش لە خوا پارێزبکەن و، لەسەر ئیمانە کەیان توکمەو سابتن ﴿ ثم اتقوا وأحسنوا ﴾ لە پاشا هەر پارێزکارو چاکەکاربن و، هەمیشەیش لەهەوڵدابن بۆ نزیکبوونەوە بە خواوە ﴿ والله یحب المحسنین ﴾ وخوا ئاکارچاکانی خۆش ئەوێ. بەڵێ هەر لەبەر گرنگی تەقواو ئیمان بوو، کە ئەوەندە جار خوای گەورە لەئایەتەکەدا هەردووکیانی دوویات کردەوە.

ڕێنماییەکانی ئایەتی (٩٠-٩٣):

١) هەمووجۆرە عارەق و مەشرووباتێ، لەگەڵ جۆرەکانی قومارو فالگرتنەوەو کتێب گرتنەوەو هەمووجۆرە فرووفێڵێکیتر لەو بابەتە قەدەغەو حەرامە.

٢) پێویستە بەزوویی دەست لەوشتانە هەڵ بگیردرێ، وەکو هاوەڵان زۆر بەتالووکە وتیان: (إنتهینا یا ربنا)!.

٣) عارەق و قومار دوو کاری ناپەسەندن و، دژایەتی و خەشم و قین لە نێوان (مەشرووب) خۆران و یاریکەراندا دروست دەکەن، ئیتر ڕێ لەیادی خوا گرتن و دوورخستنەوەیان لەنوێژ لە باس نایە.

٤)جێبەجێ کردنی فەرمانی خواو فەرمانی پێغەمبەر ﷺ واجیبە.

٥) دەبێ ئێمە گشتمان تامردن تەقواو پارێزمان هەبێ.

﴿ ٩٤: یا أیهاالذین آمنوا لیبلونکم الله بشئ من الصید ﴾ ئەی ئەوانەی باوەڕتان هێناوە! خوا بەشتێك لە نێچیری وشکانی لەکاتی ئیحرامدا تاقیتان ئەکاتەوە کە دێتە بەر دەستتان ﴿ تناله أیدیکم و رماحکم ﴾ کە زۆر بەئاسانی بەدەست و بە نێزەکانتان دەتوانن ڕاوی بکەن، دیارە کە ڕاوی ئەوجۆرە نێچیرانە بەبەرگی (ئیحرام)ـەوە حەرامە، کەچی کە لە حودەیبییەدا بوون نێچیرەکان ئەهاتنە نزیکی بارو بارەگاکانتانەوەو زۆریش بەئاسانی دەتانتوانی بیانگرن، یان بیانکوژن، بەڵام چونکە لە بەرگی ئیحرامدا بوون خوای گەورە بۆ تاقیکردنەوە لێی یاساغکردن ﴿ لیعلم الله من یخافه بالغیب ﴾ تا دەرکەوێ چ کەسێ بەپەنامەکی و بە نهێنیش لەخوا ئەترسێ و، لە حەرامەکانی دوور ئەکەوێتەوە ﴿ فمن اعتدی بعد

يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوٓاْ إِنَّمَا ٱلۡخَمۡرُ وَٱلۡمَيۡسِرُ وَٱلۡأَنصَابُ وَٱلۡأَزۡلَٰمُ رِجۡسٞ
مِّنۡ عَمَلِ ٱلشَّيۡطَٰنِ فَٱجۡتَنِبُوهُ لَعَلَّكُمۡ تُفۡلِحُونَ ﴿٩٠﴾ إِنَّمَا يُرِيدُ
ٱلشَّيۡطَٰنُ أَن يُوقِعَ بَيۡنَكُمُ ٱلۡعَدَٰوَةَ وَٱلۡبَغۡضَآءَ فِي ٱلۡخَمۡرِ وَٱلۡمَيۡسِرِ
وَيَصُدَّكُمۡ عَن ذِكۡرِ ٱللَّهِ وَعَنِ ٱلصَّلَوٰةِۖ فَهَلۡ أَنتُم مُّنتَهُونَ ﴿٩١﴾ وَأَطِيعُواْ
ٱللَّهَ وَأَطِيعُواْ ٱلرَّسُولَ وَٱحۡذَرُواْۚ فَإِن تَوَلَّيۡتُمۡ فَٱعۡلَمُوٓاْ أَنَّمَا عَلَىٰ
رَسُولِنَا ٱلۡبَلَٰغُ ٱلۡمُبِينُ ﴿٩٢﴾ لَيۡسَ عَلَى ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ وَعَمِلُواْ
ٱلصَّٰلِحَٰتِ جُنَاحٞ فِيمَا طَعِمُوٓاْ إِذَا مَا ٱتَّقَواْ وَّءَامَنُواْ وَعَمِلُواْ
ٱلصَّٰلِحَٰتِ ثُمَّ ٱتَّقَواْ وَّءَامَنُواْ ثُمَّ ٱتَّقَواْ وَّأَحۡسَنُواْۚ وَٱللَّهُ يُحِبُّ ٱلۡمُحۡسِنِينَ
﴿٩٣﴾ يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ لَيَبۡلُوَنَّكُمُ ٱللَّهُ بِشَيۡءٖ مِّنَ ٱلصَّيۡدِ تَنَالُهُۥٓ
أَيۡدِيكُمۡ وَرِمَاحُكُمۡ لِيَعۡلَمَ ٱللَّهُ مَن يَخَافُهُۥ بِٱلۡغَيۡبِۚ فَمَنِ ٱعۡتَدَىٰ بَعۡدَ
ذَٰلِكَ فَلَهُۥ عَذَابٌ أَلِيمٞ ﴿٩٤﴾ يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ لَا تَقۡتُلُواْ ٱلصَّيۡدَ
وَأَنتُمۡ حُرُمٞۚ وَمَن قَتَلَهُۥ مِنكُم مُّتَعَمِّدٗا فَجَزَآءٞ مِّثۡلُ مَا قَتَلَ مِنَ ٱلنَّعَمِ
يَحۡكُمُ بِهِۦ ذَوَا عَدۡلٖ مِّنكُمۡ هَدۡيَۢا بَٰلِغَ ٱلۡكَعۡبَةِ أَوۡ كَفَّٰرَةٞ طَعَامُ
مَسَٰكِينَ أَوۡ عَدۡلُ ذَٰلِكَ صِيَامٗا لِّيَذُوقَ وَبَالَ أَمۡرِهِۦۗ عَفَا ٱللَّهُ عَمَّا
سَلَفَۚ وَمَنۡ عَادَ فَيَنتَقِمُ ٱللَّهُ مِنۡهُۚ وَٱللَّهُ عَزِيزٞ ذُو ٱنتِقَامٍ ﴿٩٥﴾

ذلک ﴾ ئینجا هەرکەسێك پاش ئەو ئاگاداریە سەرپێچی و دەست درێژیکرد ﴿ فلە عذاب ألیم ﴾ سزایەکی ئێش پێگەیەنەری بۆ هەیە.

نێچیر کوشتن لەئیحرام دا حەرامە:

﴿ ٩٥: یاأیها الذین آمنوا ﴾ ئەی ئەوکەسانەی باوەڕتان هێناوە! ﴿ لاتقتلوا الصید وأنتم حرم ﴾ هەتا لە ئیحرام دان هیچ جۆرە نێچیرێکی وشکانی مەکوژن، گۆشتی بخورێ، یانەخورێ ﴿ ومن قتله منکم متعمدا ﴾ هەرکەسێکتان بەدەست ئەنقەست کوشتی و لەئیحرامیشدا بوو، بەڵام لەم گیانلەبەرو جانەوەرانە نەبوو کە ناویان لەبوخاری و، موسلیمدا هاتووە: ((خمس فواسق یقتلن فی الحل والحرم: الغراب، والحدأة، والعقرب، والفأرة، والکلب العقور)) واتە: ئەم پێنج شتە گشت کاتێ لەحەرەم و لەدەرەوەیدا کوشتنیان مۆڵەتی پێ‌دراوە: قەلەڕەشە، داڵە کۆلارە، دووپشك،

مشـك، سـەگی لاگیر ﴿ فجزاء مثل ما قتل من النعم ﴾ لەتۆڵەی ئـەوەدا دەبـێ وێنەی نێچیرە کوژراوەکە لەمەڕو بزن و وشـترو گا کەفارەت بدات ﴿ یحکم به ذوا عدل منکم ﴾ دووکەسی دادگەرێ زاناشـتان بڕیاری لەسـەربدەن وبڵێن: ئەمە بۆ بارتەقاو کەفارەتی نێچـیرە کوژراوەکە دەشـێ ﴿ هدیـا بالغ الکعبـة ﴾ ئەوکەفارەتە

أُحِلَّ لَكُمْ صَيْدُ ٱلْبَحْرِ وَطَعَامُهُۥ مَتَـٰعًا لَّكُمْ وَلِلسَّيَّارَةِ ۖ وَحُرِّمَ
عَلَيْكُمْ صَيْدُ ٱلْبَرِّ مَا دُمْتُمْ حُرُمًا ۗ وَٱتَّقُوا۟ ٱللَّهَ ٱلَّذِىٓ إِلَيْهِ
تُحْشَرُونَ ﴿٩٦﴾ ۞ جَعَلَ ٱللَّهُ ٱلْكَعْبَةَ ٱلْبَيْتَ ٱلْحَرَامَ
قِيَـٰمًا لِّلنَّاسِ وَٱلشَّهْرَ ٱلْحَرَامَ وَٱلْهَدْىَ وَٱلْقَلَـٰٓئِدَ ۚ ذَٰلِكَ لِتَعْلَمُوٓا۟
أَنَّ ٱللَّهَ يَعْلَمُ مَا فِى ٱلسَّمَـٰوَٰتِ وَمَا فِى ٱلْأَرْضِ وَأَنَّ ٱللَّهَ بِكُلِّ
شَىْءٍ عَلِيمٌ ﴿٩٧﴾ ٱعْلَمُوٓا۟ أَنَّ ٱللَّهَ شَدِيدُ ٱلْعِقَابِ وَأَنَّ ٱللَّهَ
غَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿٩٨﴾ مَّا عَلَى ٱلرَّسُولِ إِلَّا ٱلْبَلَـٰغُ ۗ وَٱللَّهُ يَعْلَمُ مَا
تُبْدُونَ وَمَا تَكْتُمُونَ ﴿٩٩﴾ قُل لَّا يَسْتَوِى ٱلْخَبِيثُ وَٱلطَّيِّبُ
وَلَوْ أَعْجَبَكَ كَثْرَةُ ٱلْخَبِيثِ ۚ فَٱتَّقُوا۟ ٱللَّهَ يَـٰٓأُو۟لِى ٱلْأَلْبَـٰبِ
لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ ﴿١٠٠﴾ يَـٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ لَا تَسْـَٔلُوا۟
عَنْ أَشْيَآءَ إِن تُبْدَ لَكُمْ تَسُؤْكُمْ وَإِن تَسْـَٔلُوا۟ عَنْهَا حِينَ يُنَزَّلُ
ٱلْقُرْءَانُ تُبْدَ لَكُمْ عَفَا ٱللَّهُ عَنْهَا ۗ وَٱللَّهُ غَفُورٌ حَلِيمٌ ﴿١٠١﴾ قَدْ
سَأَلَهَا قَوْمٌ مِّن قَبْلِكُمْ ثُمَّ أَصْبَحُوا۟ بِهَا كَـٰفِرِينَ ﴿١٠٢﴾
مَا جَعَلَ ٱللَّهُ مِنۢ بَحِيرَةٍ وَلَا سَآئِبَةٍ وَلَا وَصِيلَةٍ وَلَا حَامٍ ۙ وَلَـٰكِنَّ
ٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟ يَفْتَرُونَ عَلَى ٱللَّهِ ٱلْكَذِبَ ۖ وَأَكْثَرُهُمْ لَا يَعْقِلُونَ ﴿١٠٣﴾

بهێنێتـە هەرێمـی کەعبەو هەرلەوێش سـەری بـبڕێ و، بیداتە هەژاران ﴿ أو کفارة طعام مساکین ﴾ یان لەجێی قوربانییەکە ئەگەر هاووێنـەی حەیوانە کوژراوەکە نەبوو خـواردن بدرێ بەخەڵکانی بێ نـەواو هەژار، هەر هەژارەی مشـتێ خـۆراك ﴿ أو عدل ذلك صیاما ﴾ یان بەئەندازەی قیمەتی ئەونێچیرە چەند رۆژێك بە رۆژوو بـن، واتە: دەبێ حەیوانە کوژراوەکـە بکرێ بە پارەو، ئەو پارەیە چەندە خواردن بکات، لە باتی هەر مشـتەی رۆژێك بە رۆژوو بن ﴿ لیذوق وبال أمره ﴾ تا تۆڵەی ئەوسـەرپێچییەی خۆیە بچێژێ ﴿ عفاالله عما سلف ﴾ خوا لەکاری سەردەمی نەفامیی و پێش ئەم قەدەغـە کردنەیە خۆش بـووە ﴿ ومن عاد فینتقم الله منه ﴾ ئینجا کەسـێك بچێتەوە سەرباری نێچیر کوشتن دوای حەرام بوونی، خوا تۆڵەی لێدەکاتەوە ﴿ والله عزیز ذو انتقام ﴾چونکە خوا زۆربە دەسـەڵات و، تۆڵە سێنە، هەرکەسـێك لەفەرمانەکانی سەرپێچی بکات، زۆر بەئاسانی دەتوانێ تۆڵەی لێ بسێنێ.

راوی دەریا بەئیحرامەوە دەکرێت:

﴿ ٩٦: أحـل لکـم صید البحـر وطعامه ﴾ هەموو جـۆرە نێچیرو خواردەمەنییەکی دەریاکانتان بۆ رەوایە، ئیتر لە ئیحرامدا بن، یان نا ﴿ متاعا لکم وللسـیارة ﴾ تا ببێتـە بژیوی ئێوەو، رێبواران و، هەمووکاتـێ کەڵکی لێوەرگرن ﴿ و حرم علیکـم صید البر ما دمتم حرما ﴾ وهەتا لە بەرگی ئیحرامیشـدا بن، راوی وشکانی قەدەغەو یاساغە بۆتان ﴿ واتقوا الله الذی إلیه تحشرون ﴾ دەبێ لەو خوایە بترسن کە دەبرێنەوەلای ئەوو، لەبەر دەست ئەودا کۆدەکرێنەوەو، پاداشتان ئەداتەوە.

رێنماییەکانی ئایەتی (٩٥-٩٦):

١) کاتێ هـاوەڵان لە(حودەیبیە) بـوون، نێچیرێکی زۆرو زەبەنە لەبەر دەسترەسیاندا دەهات و دەچوو، ئەوسا خوای میهرەبان بۆ تاقیکردنەوەیان حەرامیکرد کە بەهیچ جۆرێ دەسـتی بۆبەرن، جـا ئەوانیش فەرمانەکەیـان جێبەجێ کرد، لەمەیشدا زۆر لە (بەنی ئیسرائیل) یەکان گوێڕایەڵتر و باشتر هاتنە مەیدان.

٢) بـە بەرگـی ئیحرامەوە راوکـردن و نێچیر گرتن بەدەر لەنێچـیری دەریایـی حەرامە، کوشـتنی ئـەو جانەوەرە بەئازارانە نەبێ، (وەك مارو دووپشـك و قەلەرەشەو مشك و شـێرو پڵنگ و گورگ و.. هتد) ئەمانە چ بە ئیحرامەوە و، چ بەغەیری ئیحرامەوە، لە (حەرەم) و، لە دەرەوەیشـیدا مۆڵـەت بە کوشـتنیان دراوە، ئەم فەرمـوودەی: ((خمس فواسـق یقتلن فی الحل و الحرم: الحیـة، والغراب الأبقع، و الفأرة، و الکلب العقور، والحدأة)) هەر ئەو راستییە دەڵێ

﴿ ٩٧: جعـل الله الکعبة البیت الحرام قیاما للناس ﴾ خوایدلۆڤان کەعبە (بیت الحرام)ی کردۆتە هۆی پایەدار بوون و سەقامگیربوون بـۆ ژیانی مـەردم لە هـەردوو جیهاندا، ئەوەتە لـە دونیادا بۆتە جێگەی ئاسـایش و نیعمەت و خۆشگوزەرانی، بۆ خەڵکانی لاواز و بێدەسـەڵات بەتایبەتـی، بۆ دوارۆژیش نیشـانەی بەختیاری موسـڵمانانە ﴿ والشـهرالحرام ﴾ مانگە حەرامەکانیشـی گێڕاوە بەهۆی ژیان وئیسـراحەت بۆیان، چونکە مانگە قەدەغە کراوەکان ئـاژاوەو جەنگیـان تێدا قەدەغە کـراوەو خەڵـکان دەحەوێنەوە ﴿ والْهَدْیَ وَالْقَلائِدَ ﴾ قوربانی بێ نیشانەو، نیشانەداریش هەروا، واتـە: ئەو وشـترانەیش کـە گەردنبەند دەکرێتە ملیـان و ئامادە

دەكریـن بۆ خوا ﴿ ذلک لتعلموا أن الله یعلم ما فی السموات وما فی الأرض ﴾ ئەوەش هەتا بزانن كە: هەرچی لەناو ئاسمانەكان و زەویدایە، خوای گەورە پێی دەزانێ ﴿ وأن الله بكل شئ علیم ﴾ وە بە هەمووشـتێكیش بەئاگایە، خۆی چاك ئەزانێ چی باشـە بۆژیـان ومانەوەیان ﴿ ٩٨: إعلموا أن الله شـدید العقاب ﴾ دەبێ ئەوەش بزانن كە بە ڕاستی خوا لە سزاداندا زۆر توندو سەختگیرە بۆكەسـێ لەبڕیارەكانی سەرپێچی بكات ﴿ وأن الله غفور رحیم ﴾ بێگومانیشـبن كە هەر خوایە تاوان پۆشـە، دلۆڤـان و میهرەبانە ﴿ ٩٩: ما علی الرسول إلا البلاغ ﴾ ئەركێ لەسەر پەیامبەرە ﷺ، هــەر گەیاندنـی پەیامەكەی خوایـە ﴿ والله یعلم ما تبـدون وما تكتمون ﴾ ئیتر خوا بۆخۆی لەوشـتانە ئێوە بە ئاشكرا دەیكەن و، لەوانەش بەنهێنی دەیكەن و ئەیشارنەوە زاناو ئاگادارە.

پرسیاری بێ جێ و نەشیاو مەكەن:

﴿ ١٠٠: قـل لا یسـتوی الخبیث والطیب ﴾ بلـێ: پیس وپاك، چاك و خراپ، حەلاڵ و حەرام، وەك یەك نین لای خوا ﴿ ولو أعجبـک كثرة الخبیـث ﴾ ئەگەر چی زۆرایی‌مالـە پیس و خراپە كەش سەرسامت بكا، چونكە ماڵ و سامانێكی حەلاڵ و كەم، زۆر باشـترە لەماڵێكی زۆری حەرام، وەكو دەفەرموێ: ((ما قل و كفی، خیـر مما كثر و ألهی)) واتە: كەمێكی خود كەفاف، زۆر باشـترە لەزۆرێكی سـەرقاڵكەر ﴿ فاتقوا الله یا أولی الألباب ﴾ جاكەوابوو گشتان هەر لەخوا بترسن، ئەی خاوەنانی عەقڵ و ژیری! ﴿ لعلكم تفلحون ﴾ تابەشكو لەدونیاو لەقیامەتدا بەختیارو سەرفراز بن. لەم ئایەتانەی خوارەوە خوای گەورە ئەدەبی موسڵمانان دادەدا و ڕێیان لێدەگرێ كە پرسـیار لە هەندێ شـت بكەن كەڵك و سوودی تیا نەبێت بۆیان، بۆنموونە ئەیان پرسی: باوكم كێیە؟ یان وشترەكەی گوم دەبوو ئەیوت: وشترەكەم لەكوێیە؟ جا بۆ سەرزەنشتكردونیان (وەكـو بوخـاری ریوایەتـی دەكات) خوا فەرمـووی: ﴿ ١٠١: یـا أیهاالذین آمنوا لا تسـألوا عن أشـیاء ﴾ ئەی ئەو كەسـانەی باوەڕتان هێناوە! لەو شتانە لە پەیامبەر ﷺ مەپرسن ﴿ إن تبدلكم تسؤكم ﴾ كە ئەگەر بۆتان ڕوون بكرێتەوە غەمبارو نارەحەت دەبن ﴿ وإن تسـألوا عنها حین ینـزل القرآن ﴾ ئەگەریش پرسـیارەكە هەڵگـرن بۆ ئەوكاتەی قورئان بێتە خوارەوە ﴿ تبدلكم ﴾ ئەوسـا وەڵامەكەتان بۆ شـی بكرێتەوە، لەوانەیە تووشی نارەحەتی ببن، كەوابـوو لەو جۆرە شـتانە پرسـیار مەكەن، نـەوەك بەنتان توند بكرێتەوە، لە فەرموودەیەكی (متفق علیه)دا هاتووە كە: گەورەترین گوناهی موسـڵمان لەوەوە پەیدا دەبێت لەشتێك بپرسێت و حەرام نەكرابێت، كەچی بەبۆنەی پرسـیارەكەی ئەوەوە حەرام بكرێت ﴿ عفا الله عنها ﴾ خوای دلۆڤان لەو جۆرە پرسـیارە ناپەسـەندەی پێشووتان بوورا ﴿ والله غفور حلیم ﴾ چونكە خوا بۆ خۆی هەمیشە لێبووردەیە، زۆریش لەسەرخۆو هێمن و پەلەنەكەرە لەسزاو تۆڵەدا ﴿ ١٠٢: قد سألها قوم من قبلكم ﴾ خۆ خەڵكانێكیش بەر لەئێوە پرسیاریان لەوجۆرە شتانە كرد ﴿ ثم أصبحوا بها كافرین ﴾ پاشان كـە وەڵام درانــەوە كافر بـوون پێیان و ڕەفتاریان پـێ نەكرد، بۆ نموونـە: گەلەكـەی سـالح ﵇، داوای وشـترەكەیان لێكـردو پاشانیش باوەڕیان پێ‌نەهێنا!.

تەفسیری بەحیرەو سائیبەو وەصیلە:

﴿ ١٠٣: ماجعل الله من بحیرة ولا سائبة ولا وصیلة ولا حام ﴾ خوا لەم چوار جۆرە وشـترە: (بەحیرە، سائیبە، وەصیلە، حام) كەڵك وەرگرتنی حەرام نەكردووە، بەڵێ هەر وشترێك پێنج سكی كردباو، ئاخرەكەیان نێر بووبا، هەڵدەسـان گوێیان كون ئەكردو بەرەڵایان دەكردو نەیاندەهێشـت كەس باری لێ بنێ، وە یان سـواری ببێ، بەمەیان دەگوت: (بەحیرە) (سائبە)یش: ئەوەبوو كەسێك ئەیوت: ئەگەر لەم نەخۆشـییە چاك بوومەوە، مەرج بێت ئەو وشـترەیەم (سـائبە) بێ، واتە: بۆ خۆی بەڕەڵلا بێ و، نابێ هیچ سوودێكی لێ وەربگیردرێ، (وسـیلە)ش: ئەو وشترەیە كە بە سكێك نێرەیەك و مێچكەیەكی دەبوو، ئەوسـا ئەیانوت: ئـەوا لەبەر خاتری ئەم وشـترە مێچكەیە نێرەكەش سـەرنابڕین، ئیتر دەبوویە (وصیلە)و ئـازاد دەبوو. (حام)یش ئەو وشـترە نێرە بوو كـە بەهۆی ئەوەوە وشـترێكی مێینە دەسك بكات، ئیتر پێیان دەگوت: خۆی لەسەر بریـن ڕزگار كرد! ئینجا كاتێ كەئیسـلام هـات هەموو ئەمانەی ڕەت كردەوەو، ڕێی بەوخەڵكە سەرلێشێواوەدا گۆشتیشیان بخۆن و سوودی‌تریشیان لێ وەرگرن، ﴿ ولكن الذین كفروا ﴾ خوا حەرامی نەكردبوون، بەڵكو كافرو بێ باوەڕەكان، خۆیان بۆخۆیان حەرامیان كردبوو ﴿ یفترون علی الله الكذب ﴾ هەمیشـە لە سەر خوا درۆو پڕو پاڵانتە هەڵئەبەسـتن، واتە: هەرخۆیان حەلاڵ حەرام ئەكەن و، حەرام حـەلاڵ ئەكەن! ﴿ وأكثرهم لا یعقلون ﴾ زۆربەشـیان نـەزان و بـێ ئەقـڵ و بێ دەركن، بۆیـە ئەو بریارانـە بۆخۆیان ئەدەن و، پێشـی خوا دەكەون ﴿ ١٠٤: وإذا قیل لهم ﴾ هەركات پێیشیان بگوترێ: ﴿ تعالوا إلی ما أنزل الله وإلی الرسول ﴾ گشت وەرن بۆلای ئەو كتێبـەی خوا ناردوویەتی و، بێن بەرەو فەرمانی پەیامبەری ئەو ﷺ، هەتا ڕێتان بۆ ڕوون بێتەوە ﴿ قالوا حسـبنا ما وجدنا علیه آباءنا ﴾ ئەڵێن: ئێمە هەر ئەو ئایینەمان بەسـە كە لە

باوباپیرانمانەوە دەسمان کەوتـووە، وەهەر تەنها لەویش پەیرەوی ئەکەیـن ﴿ أولـو كان آباؤهم لا يعلمون شـيئا ولا يهتدون ﴾ کە باوو باپیرانیشـیان هیچیان نەزانیوە وریێـان دەرنەکردووە، ئاخۆ هەردوایان بکەون؟ ﴿ ١٠٥: يا أيها الذين آمنوا عليكم أنفسكم ﴾ ئـەی گەلی خاوەن باوەڕ! خەریکی پاکسـازی دەروونی خۆتان بن

وَإِذَا قِيلَ لَهُمْ تَعَالَوْا إِلَىٰ مَا أَنزَلَ ٱللَّهُ وَإِلَى ٱلرَّسُولِ قَالُوا
حَسْبُنَا مَا وَجَدْنَا عَلَيْهِ ءَابَآءَنَآ أَوَلَوْ كَانَ ءَابَآؤُهُمْ لَا يَعْلَمُونَ
شَيْـًٔا وَلَا يَهْتَدُونَ ﴿١٠٤﴾ يَـٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا عَلَيْكُمْ أَنفُسَكُمْ
لَا يَضُرُّكُم مَّن ضَلَّ إِذَا ٱهْتَدَيْتُمْ إِلَى ٱللَّهِ مَرْجِعُكُمْ جَمِيعًا
فَيُنَبِّئُكُم بِمَا كُنتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿١٠٥﴾ يَـٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا شَهَـٰدَةُ
بَيْنِكُمْ إِذَا حَضَرَ أَحَدَكُمُ ٱلْمَوْتُ حِينَ ٱلْوَصِيَّةِ ٱثْنَانِ ذَوَا
عَدْلٍ مِّنكُمْ أَوْ ءَاخَرَانِ مِنْ غَيْرِكُمْ إِنْ أَنتُمْ ضَرَبْتُمْ فِى ٱلْأَرْضِ
فَأَصَـٰبَتْكُم مُّصِيبَةُ ٱلْمَوْتِ تَحْبِسُونَهُمَا مِنۢ بَعْدِ ٱلصَّلَوٰةِ
فَيُقْسِمَانِ بِٱللَّهِ إِنِ ٱرْتَبْتُمْ لَا نَشْتَرِى بِهِۦ ثَمَنًا وَلَوْ كَانَ ذَا قُرْبَىٰ
وَلَا نَكْتُمُ شَهَـٰدَةَ ٱللَّهِ إِنَّآ إِذًا لَّمِنَ ٱلْـَٔاثِمِينَ ﴿١٠٦﴾ فَإِنْ عُثِرَ عَلَىٰٓ
أَنَّهُمَا ٱسْتَحَقَّآ إِثْمًا فَـَٔاخَرَانِ يَقُومَانِ مَقَامَهُمَا مِنَ ٱلَّذِينَ
ٱسْتَحَقَّ عَلَيْهِمُ ٱلْأَوْلَيَـٰنِ فَيُقْسِمَانِ بِٱللَّهِ لَشَهَـٰدَتُنَآ أَحَقُّ
مِن شَهَـٰدَتِهِمَا وَمَا ٱعْتَدَيْنَآ إِنَّآ إِذًا لَّمِنَ ٱلظَّـٰلِمِينَ ﴿١٠٧﴾ ذَٰلِكَ
أَدْنَىٰٓ أَن يَأْتُوا بِٱلشَّهَـٰدَةِ عَلَىٰ وَجْهِهَآ أَوْ يَخَافُوٓا أَن تُرَدَّ أَيْمَـٰنٌۢ بَعْدَ
أَيْمَـٰنِهِمْ وَٱتَّقُوا ٱللَّهَ وَٱسْمَعُوا وَٱللَّهُ لَا يَهْدِى ٱلْقَوْمَ ٱلْفَـٰسِقِينَ ﴿١٠٨﴾

و، خۆ بگونجێنن لەگەڵ خواداو هەمیشـە هۆشتان بە خۆتانەوەبێ ﴿ لا يضركم من ضل إذا اهتديتم ﴾ ئەوساکە بڕواتان هێناو ڕێتان دۆزییەوەو ئامۆژگاری خەڵکیشـتان کرد، ئیتر خەڵکانی گومڕا بوو ناتوانـن زیانتان پێ نابگەیەنن، هەرچەنـدە پیلان بگێڕن ﴿ إلى الله مرجعكم جميعا ﴾ هەموو شـتان هەربۆلای خوای گەورە دێنەوە ﴿ فينبئكم بما كنتم تعملون ﴾ ئینجا هەرچیتان کردووە ئاگادارتان دەکات لێی و، پاداشیشتان ئەداتەوە.

پیاوێکی موسڵمانی هۆزی (بەنی سەهم) لەگەڵ دوو پیاوی گاوردا (تەمیم و عەدیی) چوونە سەفەرێك و لە ڕێگەدا (سەهم)ییەکە مردو هیچ موسڵمانێك لەو دەورووبەرەدا نەبوو تا وەسیەتیان لابکات، جا کە دوو فەلەکە کەلەپوورەکەیان بردەوە بۆ میراتبەرەکانی دەفرێکی زیوینیان لێگلدایەوە بۆ خۆیان، پەیامبەر ﷺ سـوێندی دان کەهیچ شتێکیان لا نەدابێ، پاشان لە مەککەدا دەفرەکە بینرا دەفرۆشرا!! فرۆشـیارەکان وتیـان: ئێمـە لە(تەمیـم) و(عەدی)مـان کڕیوە، میراتبەرانی مردووەکەیش سـوێندیان خوارد کە ئەو دەفرەزیوە ماڵی فڵانی خزمیانە، ئیتربۆ وەڵامی ڕاسـتی ئەم ئایەتە –وەك بوخاری و ترمزی هێناویانە– هات وفەرمووی:

﴿ ١٠٦: يا أيها الذين آمنوا شهادة بينكم ﴾ ئەی‌ئە وانەی باوەڕتان هێناوە! ﴿ إذا حضر أحدكـم الموت ﴾ هەرکات یەکێکتان مەرگی هات ﴿ حين الوصية اثنان ﴾ ویستی وەسیەتێ بکا، دەبێ لەکاتی وەسـیەتەکەدا دووکەسـی ﴿ ذوا عدل منكـم ﴾ دادگەر لەخۆتان بکاتە شـایەد ﴿ أو آخران من غيركـم إن أنتم ضربتم في الأرض فأصابتكـم مصيبة الموت ﴾ خۆئەگەر چوونە سـەفەر و مەرگتان ئەوقە بوو، موسڵمانیشتان دەست نەکەوت، دەتوانن دوو کەستر لە غەیری خۆتان بکەنە شایەد ﴿ تحبسونهما من بعد الصلاة فيقسمان بالله إن ارتبتم ﴾ جائەگەر لەو دوو شایەدە بەد گومان بوون، هەتا دوای نوێژی عەسرهەردوو ڕاگرن، ئەوسا دەبێ سوێندی بخۆن ﴿ لا نشـتری بـه ثمنا ﴾ کە: ئێمە لەبەرهیچ کەسـێك دینمان بە هیچ شتێك نافرۆشین ﴿ ولو كان ذا قربى ﴾ هەر چەندەئەو کەسە کە بە سوێندەکەی ئێمە شتێکی دەستکەوێ خزمیشمان بێت ﴿ ولا نكتم شـهادة الله ﴾ و شایەتی خوایش نەشـارینەوە ﴿ إنا إذا لمن الآثمين ﴾ ئەگینە تاوانبارو گوناهبار دەبین ﴿ ١٠٧: فإن عثر على أنهما استحقا إثما ﴾ ئینجا ئەگەر –دوای سوێند خواردنەکە–زانراو دەرکەوت کە دوو شـایەتەکەی پێشـوو درۆیان کـردووە و خۆیان تاوانبار کردووە ﴿ فآخران يقومان مقامهما من الذين اسـتحق عليهم الأوليان ﴾ دەبێ دوو کەسی شیاوو نزیکتر لە میراتبەرانی مردووەکە لە جیاتی ئەو دوو شـایەدە پێشووە درۆزنە" گوناهبارە" بێنە پێش ﴿ فيقسـمان بالله لشـهادتنا أحق من شهادتهما ﴾ سـوێندێ بخۆن وبڵێن: سـوێندبەخوا ئەم شـایەتیەی ئێمە لە شایەتیەکەی ئەوان ڕاسـترو هەقترە ﴿ وما اعتدينا ﴾ لە هەقیـش لامان نەداوە ﴿ إنا إذا لمن الظالمين ﴾ دەنا لە ستەمکاران دەبین، ئینجا پاش سوێند خواردنەکە ماڵەکە دەدرێتەوە بە میراتبەرانی مردووەکە. ﴿ ١٠٨: ذلك أدنى أن يأتوا بالشهادة على وجهها ﴾ ئەوەش باشتر و نزیکترە بەوەوە کە ئەو دوو شایەتە وەك خۆی شایەتییەکە بدەن و، گزی تیا نەکەن ﴿ أو يخافوا أن ترد أيمان بعد أيمانهم ﴾ وەیان بترسن کە بە سـوێندی ئەوانی دیکە، سوێندەکانی ئەمان ڕەت بکرێنەوە ﴿ واتقوا الله واسـمعوا ﴾ دەسـا لە خوا بترسن و لە سوێندەکانتانا درۆوگزی مەکەن و، هەمیشـە هەق بگرنە گوێ و، کاری پێبکەن ﴿ والله لا يهـدی القـوم الفاسـقين ﴾ خوایکارجوانیش هەرگیز خەڵکانی لەسنوور دەرچوو، شارەزاو ڕێنما ناکا بۆ ڕێی ڕاست.

تێبینـی: ئەگەر لەجێگایەکدا موسڵمان دەسـت نەکـەوت بکرێ

بەشایەت لەسەر هەر وەسیەتنامەیەك دەتوانرێ جوولەکە و گاور، یان ئاگرپەرست بکرێنە شایەت لەسەر وەسیەتەکە.

ڕێنماییەکانی ئایەتی (١٠٦-١٠٨):

١) وەسیەتکردن چ لەماڵەوە، چ لەسەفەردا سوننەتە.
٢) بە شایەد گرتنی موسڵمان لەسەر وەسیەتکردن واجیبە.
٣) ئەگەر موسڵمان دەست نەکەوت بۆ شایەدی، ئەوا ناموسڵمانیش دەبێ، بەومەرجە وەکو ئیمامی (ئەحمەد) ئەڵێ ئەم ئایەتە مەنسوخ نەبێ، دیارە قسەی ڕاستیش لەناو زاناکاندا هەر ئەمەیەکە (مەنسووخ) نییە.
٤) سوێندانی خەڵکی پاش نوێژی عەسر، لەبەر گرنگیدان بە سوێندەکە، وەکو لەفەرموودەدا هاتووە سوننەتە.
٥) ئەگەر (دادوەر) لەشایەدەکان دوودڵ بوو، دەتوانێ سوێندیان بدا.

پێغەمبەران پرسیاری قەومەکەیانیان لێدەکرێت:

﴿ ١٠٩: یوم یجمع الله الرسل ﴾ لەو ڕۆژە بترسن کە خوا گشت پەیامبەرەکانی خۆی کۆدەکاتەوە ﴿ فیقول ماذا أجبتم ﴾ ئەوجار لێیان ئەپرسێ و ئەفەرموێ: ئەرێ چۆن وەڵامێکتان درایەوە لەلایەن ئەو گەلانەوە نێردران بۆلایان، کاتێ بانگتان دەکردن بۆ ڕێی ڕاست؟ ﴿ قالوا لا علم لنا ﴾ جا لەبەر شەرم وئەدەبیخۆیان و، سەختی ڕۆژەکە ئەڵێن: خوایە! ئێمە هیچ زانیارییەکمان لە وبارەیەوە نییە ﴿ إنک أنت علام الغیوب ﴾ چونکە بێگومان تەنها هەر ئەتۆی کیەبە تەواوی لەحاڵی گشت نادیارەکان بەئاگای.

عیسا! ئەم چاکانەت لەبیر نەچێ:

﴿ ١١٠: إذ قال الله یاعیسی ابن مریم ﴾ دەبێئەو بەخشش و بەهرانەتان لە بیربێ کەخوای لەکارزان بە عیسای کوری مەریەمیداو، پێی فەرموو: ﴿ أذکر نعمتی علیک وعلی والدتک ﴾ عیسا! یادی بەخششەکانی من بکەوە کە بەخشیم بە خۆت و دایکت ﴿ إذ أیدتک بروح القدس ﴾ ئەودەمە کە بە جوبرەئیل پشتگیریم لێکردیت و، بەمەریەمی دایکیشت مژدەماندا ﴿ تکلم الناس فی المهد وکهلا ﴾ کە لەبەر پاکانە بۆ دایکت و، دەرکەوتنی پلەوپایەی بەرزی خۆیشت، هەم بەمنداڵی و لەبێشکەدا، هەم بەگەورەیی ولە هەرەتی دەسەڵاتدا، دەتوانی لەگەڵ ئەو خەڵکانەدا وەڵامی ژیرانە بدەیتەوەو، قسەی پێغەمبەرانە بکەیت. ﴿ وإذ علمتک الکتاب والحکمة والتوراة والإنجیل ﴾ ئەمەیشت لەبیر بێت عیسا! کەمن تۆم فێری نووسین و وردەکاری و تەورات و ئینجیل کرد ﴿ وإذ تخلق من الطین کهیئة الطیر بإذنی ﴾ وە ئەمەش کاتێ بەفەرمان و یارمەتی من شێوەی پەلەوەرێکت لەقوڕ دەنەخشان وساز دەکرد ﴿ فتنفخ فیها ﴾ ئینجا فووت پیادەکرد ﴿ فتکون طیرا بإذنی ﴾ بە فەرمان و دەسەڵاتی من دەبووبە باڵندەیەك و دەفڕی ﴿ وتبرئ

﴿ يَوْمَ يَجْمَعُ ٱللَّهُ ٱلرُّسُلَ فَيَقُولُ مَاذَآ أُجِبْتُمْ قَالُوا۟ لَا عِلْمَ لَنَآ إِنَّكَ أَنتَ عَلَّٰمُ ٱلْغُيُوبِ ﴿١٠٩﴾ إِذْ قَالَ ٱللَّهُ يَٰعِيسَى ٱبْنَ مَرْيَمَ ٱذْكُرْ نِعْمَتِى عَلَيْكَ وَعَلَىٰ وَٰلِدَتِكَ إِذْ أَيَّدتُّكَ بِرُوحِ ٱلْقُدُسِ تُكَلِّمُ ٱلنَّاسَ فِى ٱلْمَهْدِ وَكَهْلًا وَإِذْ عَلَّمْتُكَ ٱلْكِتَٰبَ وَٱلْحِكْمَةَ وَٱلتَّوْرَىٰةَ وَٱلْإِنجِيلَ وَإِذْ تَخْلُقُ مِنَ ٱلطِّينِ كَهَيْـَٔةِ ٱلطَّيْرِ بِإِذْنِى فَتَنفُخُ فِيهَا فَتَكُونُ طَيْرًۢا بِإِذْنِى وَتُبْرِئُ ٱلْأَكْمَهَ وَٱلْأَبْرَصَ بِإِذْنِى وَإِذْ تُخْرِجُ ٱلْمَوْتَىٰ بِإِذْنِى وَإِذْ كَفَفْتُ بَنِىٓ إِسْرَٰٓءِيلَ عَنكَ إِذْ جِئْتَهُم بِٱلْبَيِّنَٰتِ فَقَالَ ٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟ مِنْهُمْ إِنْ هَٰذَآ إِلَّا سِحْرٌ مُّبِينٌ ﴿١١٠﴾ وَإِذْ أَوْحَيْتُ إِلَى ٱلْحَوَارِيِّـۧنَ أَنْ ءَامِنُوا۟ بِى وَبِرَسُولِى قَالُوٓا۟ ءَامَنَّا وَٱشْهَدْ بِأَنَّنَا مُسْلِمُونَ ﴿١١١﴾ إِذْ قَالَ ٱلْحَوَارِيُّونَ يَٰعِيسَى ٱبْنَ مَرْيَمَ هَلْ يَسْتَطِيعُ رَبُّكَ أَن يُنَزِّلَ عَلَيْنَا مَآئِدَةً مِّنَ ٱلسَّمَآءِ قَالَ ٱتَّقُوا۟ ٱللَّهَ إِن كُنتُم مُّؤْمِنِينَ ﴿١١٢﴾ قَالُوا۟ نُرِيدُ أَن نَّأْكُلَ مِنْهَا وَتَطْمَئِنَّ قُلُوبُنَا وَنَعْلَمَ أَن قَدْ صَدَقْتَنَا وَنَكُونَ عَلَيْهَا مِنَ ٱلشَّٰهِدِينَ ﴿١١٣﴾

الاکمه والابرص بإذنی ﴾ دیسان وەهەر بە ئیزن وفەرمانی من کوێری زگماك و بەڵەکت چاك ئەکردەوە ﴿ وإذ تخرج الموتی بإذنی ﴾ هەربە کۆمەك و ئیزنی من بوو توانیت مردوو لەگۆڕ دەر بهێنی و زیندووی بکەیتەوە ﴿ وإذ کففت بنی إسرائیل عنک ﴾ ئەو کاتەیشت لەبیربێت کە دەستی جوولەکەم لێ بەدوور گرتیت و نەمهێشت زیانت لێدەن ﴿ إذ جئتهم بالبینات ﴾ ئەو دەمە کەتۆ ئەوهەموو نیشانە روونانەت بۆ هێنان ﴿ فقال الذین کفروا منهم ﴾ جاکافرو بێ باوەڕەکانیشیان وتیان: ﴿ إن هذا إلا سحر مبین ﴾ ئەمە ببێ و نەبێ جادوویەکیئاشکرایە ﴿ ١١١: وإذ أوحیت إلی الحواریین ﴾ ئەی عیسا! بیری ئەو بەخششەیش بکەوە کە دڵسۆزەکانتم تێگەیاند ﴿ أن آمنوا بی وبرسولی ﴾ دەبێ بڕواتان بە من هەبێ و بەپەیامبەرەکەشم، واتە: پشتیوانی لێ بکەن و باوەڕتان پێی هەبێت ﴿ قالوا آمنا واشهد بأننا مسلمون ﴾ وتیان: خوایە! باوەڕمان هێنا تۆشایەت بە، کە ئێمە هەر موسڵمان و

گوێرایــەڵی تۆین ﴿ ١١٢ : إذ قال الحواريون ياعيســى ابن مريم ﴾ بیربکەوە کە حەوارییە دڵسـۆزە شـوێنکەوتووەکانت وتیان: ئەی عیســای کوڕی مەریەم! ﴿ هل يســتطيع ربک ﴾ ئــەرێ دەکرێ پەروەردگــارت ﴿ أن ينزل علينا مائدة من الســماء ﴾ لەئاسمانەوە خوانێکمــان بــۆ بنێرێتــە خــوارەوەو هەمــوو جــۆرە خواردنێکی

قَالَ عِيسَى ٱبْنُ مَرْيَمَ ٱللَّهُمَّ رَبَّنَآ أَنزِلْ عَلَيْنَا مَآئِدَةً مِّنَ ٱلسَّمَآءِ تَكُونُ لَنَا عِيدًا لِّأَوَّلِنَا وَءَاخِرِنَا وَءَايَةً مِّنكَ وَٱرْزُقْنَا وَأَنتَ خَيْرُ ٱلرَّٰزِقِينَ ﴿١١٤﴾ قَالَ ٱللَّهُ إِنِّى مُنَزِّلُهَا عَلَيْكُمْ فَمَن يَكْفُرْ بَعْدُ مِنكُمْ فَإِنِّىٓ أُعَذِّبُهُۥ عَذَابًا لَّآ أُعَذِّبُهُۥٓ أَحَدًا مِّنَ ٱلْعَٰلَمِينَ ﴿١١٥﴾ وَإِذْ قَالَ ٱللَّهُ يَٰعِيسَى ٱبْنَ مَرْيَمَ ءَأَنتَ قُلْتَ لِلنَّاسِ ٱتَّخِذُونِى وَأُمِّىَ إِلَٰهَيْنِ مِن دُونِ ٱللَّهِ ۖ قَالَ سُبْحَٰنَكَ مَا يَكُونُ لِىٓ أَنْ أَقُولَ مَا لَيْسَ لِى بِحَقٍّ ۚ إِن كُنتُ قُلْتُهُۥ فَقَدْ عَلِمْتَهُۥ ۚ تَعْلَمُ مَا فِى نَفْسِى وَلَآ أَعْلَمُ مَا فِى نَفْسِكَ ۚ إِنَّكَ أَنتَ عَلَّٰمُ ٱلْغُيُوبِ ﴿١١٦﴾ مَا قُلْتُ لَهُمْ إِلَّا مَآ أَمَرْتَنِى بِهِۦٓ أَنِ ٱعْبُدُوا۟ ٱللَّهَ رَبِّى وَرَبَّكُمْ ۚ وَكُنتُ عَلَيْهِمْ شَهِيدًا مَّا دُمْتُ فِيهِمْ ۖ فَلَمَّا تَوَفَّيْتَنِى كُنتَ أَنتَ ٱلرَّقِيبَ عَلَيْهِمْ ۚ وَأَنتَ عَلَىٰ كُلِّ شَىْءٍ شَهِيدٌ ﴿١١٧﴾ إِن تُعَذِّبْهُمْ فَإِنَّهُمْ عِبَادُكَ ۖ وَإِن تَغْفِرْ لَهُمْ فَإِنَّكَ أَنتَ ٱلْعَزِيزُ ٱلْحَكِيمُ ﴿١١٨﴾ قَالَ ٱللَّهُ هَٰذَا يَوْمُ يَنفَعُ ٱلصَّٰدِقِينَ صِدْقُهُمْ ۚ لَهُمْ جَنَّٰتٌ تَجْرِى مِن تَحْتِهَا ٱلْأَنْهَٰرُ خَٰلِدِينَ فِيهَآ أَبَدًا ۚ رَّضِىَ ٱللَّهُ عَنْهُمْ وَرَضُوا۟ عَنْهُ ۚ ذَٰلِكَ ٱلْفَوْزُ ٱلْعَظِيمُ ﴿١١٩﴾ لِلَّهِ مُلْكُ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضِ وَمَا فِيهِنَّ ۚ وَهُوَ عَلَىٰ كُلِّ شَىْءٍ قَدِيرٌۢ ﴿١٢٠﴾

تێدابێت؟ ﴿ قال اتقوا الله ﴾ عیسا وتی: خەڵکینە! لەخوا بترسن و واز لەوجۆرە قسـانە بێنن ﴿ إن كنتم مؤمنين ﴾ ئەگەر ڕاستـە باوەڕتان بە دەسـەڵاتی خــوا هەیە ﴿ ١١٣ : قالوا نريـد أن نأكل منهــا ﴾ گوتیان: ئاخر ئەمانەوێ لێی بخۆین ﴿ وتطمئن قلوبنا ﴾ و دڵنیایش ببین لەسـەر یەکتاپەرستیی خواو، ڕاستی تۆ ﴿ ونعلم أن قد صدقتنا ﴾ و باشتریش بزانین کە تۆ ڕاستت لەگەڵ کردوین ﴿ ونكون عليها من الشـاهدين ﴾ و بشبینە شایەت کە ئەوخوانە بەڵگەی دەسەڵاتی خوایەو، باوەڕیشمان بتەوتر ببێ.

هاتنی (خوانە) کە بۆ قەومەکەی عیسا:

﴿ ١١٤ قال عيسى ابن مريم ﴾ عیسای‌کوڕی مەریەم وتی: ﴿ اللهم ربنا أنزل علينا مائدة من السـماء ﴾ ئــەی خوای پەروەردگارمان! بەمیهرەبانــی خۆت لەو ئاسمانەوە خوانێکمــان بۆ بنێرە خوارەوە ﴿ تكون لنا عيدا لأولنا وآخرنا ﴾ کە بۆ ئەمانەمان ئێستا هەین و بــۆ ئەوانەیش دوایی دێن، ببێتە جەژن و مایەی خۆشــی، واتە: ئەو ڕۆژە بکەینە جەژن و خۆشــی بۆ گشت لامان ﴿ وآية منك ﴾ و نیشانەیەکیش بێ لەتۆوە بۆ ڕاستی پەیامبەریەتی من ﴿ وارزقنا وأنت خير الرازقين ﴾ دەسا بژێوی و ڕۆزییەکی بێ ماندوو بوونمان بدەرێ، چونکە هەر ئەتۆی چاکترین ڕۆزیدەران ﴿ ١١٥ : قال الله إني منزلها عليكم ﴾ خوا وەڵامی دانەوەو فەرمووی باشــە! وا من ئــەو خوانەیەتان بۆ دەنێرم ﴿ فمن يكفر بعد منكم ﴾ ئینجا دوای ئەو خوانە ئیتر هەرکەسێکتان بێباوەڕ بێت بە پەیامبەرەکەم عیسا عليه السلام ﴿ فإنــي أعذبــه عذابا لا أعذبه أحدا من العالمين ﴾ ئەوا من ســزایەکی توندی وای ئەدەم کە تائێســتا لەنــاو خەڵکی جیهاندا سزای هیچ کەسێکم وا نەدابێ.

سەرەنجێك: زاناکان بەکۆی دەنگ دەڵێن: خوای میهرەبان وەڵامی دانەوەوخوانەکەی بۆ ناردن.

عیسا لەشیرک حاشا دەکا:

﴿ ١١٦: وإذ قال الله يا عيسى ابن مريم ﴾ ئەوکاتەش وەبیربێنە کە خوای کارزان لە ڕۆژی قیامەتدا بە عیســای کوڕی مەریەم ئەڵێ: ﴿ أأنت قلت للناس اتخذوني وأمي إلهين من دون الله ﴾ ئەرێ تۆ بەوخەڵکەت گوت کە لە جیاتی خوای تاك وتەنیا خۆت ودایکت بکەنە دوو خوا؟! ﴿ قال سبحانک ما يكون لي أن أقول ماليس لي بحق ﴾ عیســایش دەڵێ: خوایە! من هەمیشــە تۆ بە پاك و خاوێن ڕائەگرم و، هەرگیزیش بۆمن ناشێ شتێکی ناڕاسـت و ناشیاوی وا بەرامبەر بە تۆ بڵێم ﴿ إن كنت قلته فقد علمته ﴾ ئەگەر ئەو قسەیەم کردبێ، بێشك تۆ خۆت دەزانی ﴿ تعلم ما في نفسي ﴾ هەرچی لەناخــی مندایە تۆ ئەیزانیت ﴿ ولا أعلم ما في نفسـک ﴾ بەڵام من دەربارەی ئەوەی لە نەفس وزاتی تۆدایە شــتێکی ئەوتۆ نازانم ﴿ إنک أنت علام الغيوب ﴾ بە ڕاستی تەنها هەر خۆتی بەهەموو نادیارەکان زانایت ﴿ ١١٧ : ما قلت لهم ألا ما أمرتني به ﴾ چیت فەرمان پێکــردوم، منیش هەرئەوەم پێگوتــوون ﴿ أن اعبدوا الله ربي وربكم ﴾ پێم وتوون: کە تەنها هەر (الله) بپەرســتن، کە پەروەردگــاری من وئێوەیە ﴿ وكنت عليهم شـهيدا مادمت فيهم ﴾ هەتا لە ناویشــیاندا بوم ئاگاداریان بووم ﴿ فلما توفيتني كنت أنت الرقيـب عليهم ﴾ کە مردیشم بەفەرمانی خۆت، ئیتر تۆ بۆخۆت چاودێرو ئاگاداریان بوویت ﴿ وأنت على كل شئ شهيد ﴾ دیاریشە کە تۆ بوخۆت بەسـەر هەمووشتێکیا بە ئاگای ﴿ ١١٨: إن تعذبهم فإنهم عبادک ﴾ ئێسـتایش ئەگەر تۆ سزایان بدەیت، بێگومانەکە بەندەی خۆتن و، کەسـیش بۆی نییە هیچ بڵێت ﴿ وإن تغفر لهم

فإنک أنت العزیز الحکیم ﴾ ئەگەر لێشیان ببووریت، ئەوەخۆت چاك دەزانی و، بۆخۆشت دەسەڵاتدارو کارجوانی.

هەر راستیە بەکەڵک دێ:

﴿ ١١٩: قال الله هذا یوم ینفع الصادقین صدقهم ﴾ خوای بە هەق پاش ئەوهەموو ئامۆژگارییە کردنی، فەرمووی: ئیتر ئەمرۆ راستگۆیان، راستگۆییان کەڵکیان پێ دەگەیەنێت، واتە: تەنیا یەك خواپەرستان قازانجیانە ﴿ لهم جنات تجری من تحتها الأنهار ﴾ بۆخوا پەرستانی راستگۆ، لەبەهەشتدا چەند باخاتێك هەیە، وبەبەریاندا چەندین رووبار بەخوڕ دەچێت ﴿ خالدین فیها أبدا ﴾ بەهەتاهەتاییش تێیاندا ئەمێننەوە ﴿ رضی الله عنهم ﴾ خوای میهرەبان لێیان رازییە، واتە: کردەوەکانی وەرگرتوون ﴿ ورضوا عنه ﴾ و ئەوانیش لەخوا رازین ﴿ ذلک الفوز العظیم ﴾ هەرئەوەیش سەرکەوتن و سەرفرازی گەورەیە ﴿ ١٢٠: لله ملک السموات والأرض وما فیهن ﴾ ئاسمانەکان و زەوی و، هەرچیش لەنێوانیاندایە گشتی موڵکی خوایە، واتە: هەموو شتێك هەرئەو دروستی کردووە، بۆیە نە پێویستی بەژن هەیە نە بەمنداڵ ﴿ وهو علی کل شیئ قدیر ﴾ هەرئەویشە بەسەر هەمووشتێکیشدا بەتواناو بەدەسەڵاتە، ئەتوانێ هەموونیعمەتێ بەبەندەکانی ببەخشێت، بۆیە ئێمەیش وەك (بەندە)یەکی خۆی هەمیشە داوای فەزڵ و بەخششی لێدەکەین.

سوپاسی فرەو زۆر بۆخوای خاوەن بەهرە، کە یارمەتیدام بۆ تەواوکردنی تەفسیری سوورەتی (مائیدە).

سوورەتی (ئەنعام)ـە

مەککەییەو (١٦٥) ئایەتە

بەناوی خوای بەخشندەی میهرەبان

ئەم سوورەتی (ئەنعام)ـەش یەکێکە لەسوورەتە درێژەکانی مەککە، جوغز و بازنەکەشی، هەرباسی عەقیدەو بناغەی ئیمان و باوەڕە، ئەڵبەتە جیاوازی لەگەڵ سوورەتە مەدەنییەکاندا لە ئامانج و بۆچووندایە، چونکە سوورەتە مەککەییەکان وەکو سوورەتە مەدەنییەکان باسی ڕۆژوو و حەج و تۆڵە و یاسای خێزان و جەنگ و ئاشتی ناکەن، بەڵکو تەنیا لەبارەی ئەم شتە سەرەکییانەوە دەدوین، وەکو:

١) خوایەتی خوای کارزان (الألوهیه).

٢) وەحی و پەیامی قورئان.

٣) زیندووبوونەوەوپاداش و تۆڵە، هەر لەبەرگرنگی ئەم سێ شتەیش بوو کە نزیکەی (١٣) ساڵ لەمەککەدا هەر لەو بارەوە قورئان دەهات. ئیمامی(تەبەری) لە (عەبدوڵڵا)ی کوڕی (عومەر)ـەوە لەبارەی فەزیلەتی ئەم سوورەتەوە دەگێڕێتەوە کەپێغەمبەر ﷺ فەرمووی: (نزلت علی سوره الأنعام جمله واحده، وشیعها سبعون

سُورَةُ الأَنْعَامِ

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

ٱلْحَمْدُ لِلَّهِ ٱلَّذِى خَلَقَ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضَ وَجَعَلَ ٱلظُّلُمَٰتِ وَٱلنُّورَ ثُمَّ ٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟ بِرَبِّهِمْ يَعْدِلُونَ ﴿١﴾ هُوَ ٱلَّذِى خَلَقَكُم مِّن طِينٍ ثُمَّ قَضَىٰٓ أَجَلًا وَأَجَلٌ مُّسَمًّى عِندَهُۥ ثُمَّ أَنتُمْ تَمْتَرُونَ ﴿٢﴾ وَهُوَ ٱللَّهُ فِى ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَفِى ٱلْأَرْضِ يَعْلَمُ سِرَّكُمْ وَجَهْرَكُمْ وَيَعْلَمُ مَا تَكْسِبُونَ ﴿٣﴾ وَمَا تَأْتِيهِم مِّنْ ءَايَةٍ مِّنْ ءَايَٰتِ رَبِّهِمْ إِلَّا كَانُوا۟ عَنْهَا مُعْرِضِينَ ﴿٤﴾ فَقَدْ كَذَّبُوا۟ بِٱلْحَقِّ لَمَّا جَآءَهُمْ فَسَوْفَ يَأْتِيهِمْ أَنۢبَٰٓؤُا۟ مَا كَانُوا۟ بِهِۦ يَسْتَهْزِءُونَ ﴿٥﴾ أَلَمْ يَرَوْا۟ كَمْ أَهْلَكْنَا مِن قَبْلِهِم مِّن قَرْنٍ مَّكَّنَّٰهُمْ فِى ٱلْأَرْضِ مَا لَمْ نُمَكِّن لَّكُمْ وَأَرْسَلْنَا ٱلسَّمَآءَ عَلَيْهِم مِّدْرَارًا وَجَعَلْنَا ٱلْأَنْهَٰرَ تَجْرِى مِن تَحْتِهِمْ فَأَهْلَكْنَٰهُم بِذُنُوبِهِمْ وَأَنشَأْنَا مِنۢ بَعْدِهِمْ قَرْنًا ءَاخَرِينَ ﴿٦﴾ وَلَوْ نَزَّلْنَا عَلَيْكَ كِتَٰبًا فِى قِرْطَاسٍ فَلَمَسُوهُ بِأَيْدِيهِمْ لَقَالَ ٱلَّذِينَ كَفَرُوٓا۟ إِنْ هَٰذَآ إِلَّا سِحْرٌ مُّبِينٌ ﴿٧﴾ وَقَالُوا۟ لَوْلَآ أُنزِلَ عَلَيْهِ مَلَكٌ وَلَوْ أَنزَلْنَا مَلَكًا لَّقُضِىَ ٱلْأَمْرُ ثُمَّ لَا يُنظَرُونَ ﴿٨﴾

ألفامن الملائکه لهم زُجلٌ بالتسبیح والتحمید). واتە: ئەم سوورەتی (ئەنعام)ـە گشت بە یەکجارو بەسەر یەکەوە بۆم هات و، حەفتا هەزار فریشتەیش لە تەشریفاتیا بوون و، بەدەنگی بەرز سپاس و تەسبیحاتیان دەکرد.

﴿ بسم الله الرحمن الرحیم * ١: الحمدلله الذی خلق السموات والأرض ﴾ هەمووجۆرە سوپاس و ستایشێك تەنهاو تەنها بۆ ئەوخوایە کەئاسمانەکان و زەوی بەدیهێنا ﴿ وجعل الظلمات والنور ﴾ و تاریکاییەکان و رووناکیشی داهێنا، دیارە ڕێگاکانی گومرایی و، سەرلێشێواوی زۆر زۆرن، بۆیە قورئانی پیرۆز بەکۆ هێنای و فەرمووی: ((وجعل الظلمات)). بەڵام چونکە ڕێگەو ڕێبازی بەختیاری و سەرفرازی تەنیا هەریەك ڕێگایە، کەدینی ئیسلامە بە(موفرەد)و تاك هێنای و فەرمووی: (النور). ﴿ ثم الذین کفروا بربهم یعدلون ﴾ کەچی لەگەڵ ئەوەیشدا ئەوانەی کە کافرو بێباوەڕن، دێن هاوبەش بۆ پەروەردگاریان دادەنێن و،

بتان ئەکەنە هاوبەش بۆی!؟ کەبەراستی ئەمەیشیان لە هەمووشتێ زیاتر جێگەی سەرسوڕمانە! ﴿ ٢: هوالذی خلقکم من طین ﴾ هەر ئەو پەروەردگارە بوو کە (بابی) ئێوەی (ئادەم ﷺ) بۆ یەکەمجار لەقوڕ بەدیهێنا ﴿ ثم قضی أجلا ﴾ لەپاشان کاتێکی بۆ ژینیان دیاری کردو بڕیاریدا ﴿ وأجل مسمی عنده ﴾ وادەیەکیشی بڕیاردا بۆ کۆتایی هەموو جیهان ﴿ ثم أنتم تمترون ﴾ کەچی ئێوە دوای ئەو هەموو بەڵگانەیش لەسەر دەسەڵاتی خوا، هێمان هەر دوودڵ و بەگومانن لەزیندووبوونەوە! ﴿ ٣: وهوالله فی السموات وفی الأرض ﴾ لەئاسمانەکان و لەزەویدا خوا هەر ئەوخوایە کەناوی (الله)یە ﴿ یعلم سرکم وجهرکم ﴾ لەگشت کاری نهێنیو ئاشکراتان ئاگادارە ﴿ ویعلم ماتکسبون ﴾ خەریکی هەرکارێکیش بن چاك چاك پێیدەزانێ، جاکەوابوو هەر ئەوخوایە بپەرستن کە خاوەنی ئەو گشت سیفەتانەیە.

ئەم بێژەی (الله)یە لەم ئایەتەدا: (وهو الله فی السموات...) بەسێ جۆرتەفسیر کراوە، یەکەم: بەمانای مەعبوودو پەرستراوە، واتە: هەرئەوە پەرستراوی ڕاستەقینەو بەرهەق لەگشت ئاسمانەکان و زەویدا، هەروەکو لەسوورەتی (٨٤/٤٣) یشدا دەفەرموێ: (وهو الذی فی السماء إله وفی الأرض إله) دووەم: فەرمایشتی: (یعلم سرکم وجهرکم) لە نێوان (وهوالله) و لەنێوان (فی السموات وفی الأرض) دایەو دەبێتە: (وهو الله یعلم سرکم وجهرکم فی السموات وفی الأرض) واتە: هەر ئەوەکە لەئاسمانەکان و زەویدا بە گشت کارە نهێنی و ئاشکراکانتان دەزانێ، هەروەکو لەسوورەتی (٦/٢٥): (قل أنزله الذی یعلم السر فی السموات والأرض..) هاتووەو پشتگیری ئەو مانایە دەکا.

سێیەم: ئیمامی (تەبەری) دەڵێ: دەبێ لەکاتی خوێندنەوەیدا لەسەر بێژەی (فی السموات) دا ڕابوەستی و بڵێیت: (وهو الله فی السموات) ئەوسا (وفی الأرض)ی پەیوەست بکەیت بەپاشەکەیەوەو بڵێیت: (یعلم سرکم وجهرکم فی الأرض)، جا بەپێی ئەم مانای سێیەمە دەبێتە: (ألله ﷻ مستو علی عرشه فوق جمیع خلقه، مع أنه یعلم سر أهل الأرض وجهرهم). ئایەتی (أأمنتم من فی السماء..)ی سوورەتی (ملك) و ئایەتی: (الرحمن علی العرش استوی)ی سوورەتی (طه) پشتگیری لەومانایە دەکەن، (ئیبن کەسیر) دەڵێ: دوای ئەمە زانایان یەکدەنگ وەستان دژی (جەهەمی)یەکان کەدەڵێن: خوا لەگشت جێگایەکدایەو بێ(مەکان)ـە. تەفسیری ئەو ئایەتەشیان بەهەر سێ شێوەکە کردۆتەوە.

موشریک زۆر ئەهلی عینادە:

﴿ ٤: وما تأتیهم من آیة من آیات ربهم ﴾ هەر بەڵگەو نیشانەیەك لە بەڵگەو نیشانەکانی خوای پەروەردگار بێتە لای هاوبەشدانەرەکان بۆ چەسپاندنی یەکتاپەرستی و ڕاستی پەیامبەر ﷺ ﴿ إلا کانوا عنها معرضین ﴾ ئەوەندە سەر سەختن ئیلـلاو بیللا هەر رووی لێوەردەگێڕن و حاشای لێدەکەن ﴿ ٥: فقد کذبوا بالحق لما جاءهم ﴾ ئەوەتە هەرکە ئەم قورئانەشیان بۆ هات، باوەڕیان پێ نەهێنا و بەدرۆیان دانا! ﴿ فسوف یأتیهم أنباء ما کانوابه یستهزء ون ﴾ دڵنیابن لە دوارۆژدا ئەنجامی بەدرۆخستنەوەی ئەوبەڵگانەیان پێدەگا کە ئەوان گاڵتەیان پیدەکرد و تۆڵەش وەرئەگرن ﴿ ٦: ألم یروا ﴾ ئاخۆ ئەو بێباوەڕانە نەیانبینیوەو عیبرەتیان وەرنەگرتووە ﴿ کم أهلکنا من قبلهم من قرن ﴾ کە خەڵکێکی زۆرمان لە پێش ئەوانەوە قرکردو فەوتاند؟ ﴿ مکناهم فی الأرض مالم نمکن لکم ﴾ و دەسەڵات و توانایەکی وامان پێدابوون کە بەئێوەمان نەدابوو ئەی قورەیش دەسا بۆکوێ چوون؟! ﴿ وأرسلنا السماء علیهم مدرارا ﴾ وە لە ئاسمانیشەوە بارانێکی بەلێزمەو بە خوڕمان بۆ باراندن ﴿ وجعلنا الأنهار تجری من تحتهم ﴾ وامان کرد کەجۆگە و رووبارو کانیاوی زۆرو زەبەنە لە ژێر کۆشك و باخەکانیانەوە دەردەچوو ﴿ فأهلکناهم بذنوبهم ﴾ ئینجا بە هۆی تاوانەکانیانەوە قڕمانکردن و لەناومان بردن ﴿ وأنشانا من بعدهم قرنا آخرین ﴾ وپاش لەناوبردنی ئەوانیش خەڵکێکیترمان دامەزراندو بەدی هێنا، دیسان ئەوانیشمان بەهۆی لاساری خۆیانەوە لەناوبرد، دەسا ئێوەیش وریابن.

ڕێنماییەکانی ئایەتی (٤-٦):

١) پشت لەحەقکردن وکارپێنەکردنی، مانای باوەڕ نەبوونە پێی.
٢) مەسخەرەو گاڵتەکردن بە دین، دەبێتە هۆی هاتنی سزا.
٣) عیبرەت و پەند وەرگرتن لەمێژووی گەلانی ڕابووردوو تیاچوو.
٤) گشت ئوممەتێك بە هۆی گوناحی خۆیەوە تیاچووە.

﴿ ٧: ولو نزلناعلیک کتابا فی قرطاس ﴾ ئەگەر لەباتی ئەم قورئانە کەئێستا بۆت هاتووە نووسراوەیەکیترمان لەسەر کاغەزو لاپەڕەیەك دابەزاندبا ﴿ فلمسوه بأیدیهم ﴾ جا دەستیان لێداباو

بینابایـــان بۆ نەمانی گومـــان و دوو دڵییان ﴿ لقال الذين كفروا ﴾ هێشتای کافرو بێباوەڕەکان، ئەوەندە ناڵەبارو ئەهلی عینادن هەر ئەیانــوت: ﴿ إن هــذا إلا ســحر مبين ﴾ ببێ و نەبــێ ئەمە هەر جادوویەکی ئاشکراو نمایانەو، ئێمەی پێ چاوبەست کراوە!

بەلای موشریکانەوە پێغەمبەر نابێ مرۆ بێ:

﴿ ٨: وقالــوا لــولا أنــزل عليه ملــك ﴾ دەشــیانگوت: ئەرێ بۆخوا لەئاسمانەوە فریشــتەیەکی بۆ نەناردەخوارەوە و، شــایەتی پێغەمبەرێتی بۆ بدات، ئەگەر راست ئەکات دەڵێ پەیامبەرم ﴿ ولو أنزلنا ملكا لقضى الأمر ﴾ دیارە ئەگەر ئێمە فریشــتەمان بۆئەوکارە ناردبــاو، ئەوانیش وەکو باوی خۆیان باوەڕیان نەهێنابا، بێگومان کارلەکار دەترازاو ســزایان بۆئەهات ﴿ ثم لا ينظرون ﴾ پاشانیش مۆڵــەت نەئەدران تەنهــا چاوتروکانێکیش بژین ﴿ ٩: ولو جعلناه ملــكا ﴾ گریمان ئەگەر وەك خۆیان پێشــنیاریان کــرد گێرابامان بەفریشــتەیەك لەباتی ئەوە کە پەیامبەر مرۆڤە ﴿ لجعلناه رجلا ﴾ هەر دەبوو لەشــکڵ وســیمای پیاوێکمان دانابا، چونکە ئەگەر لە بیچمی فریشــتەدا بێتەلایان، هەرگیز قەبووڵی ناکەن ﴿ وللبســنا عليهم ما يلبسون ﴾ و ئەوساش ئەوەی وائێستا لێیان تێکەڵ بووەو دەڵێن پێغەمبەر ئەبێ فریشــتەبێت، هەر هەمان رەخنە دەگرنەوەو لێیــان تێك دەچێــت، کەوابــوو پێغەمبەر هەردەبێ بەشــەربێت ﴿ ١٠: ولقد استهزئ برســل من قبلــك ﴾ بێگومان بەگەلیك لەپێغەمبەرانی بەرلەتۆش مەسخەرەو گاڵتەکراو نەشپسان، کەوابوو تۆش وەك ئەوان بــە ئارام بەو ددان بەخۆتا بگرە ﴿ فحاق بالذين ســخروا منهم ما كانوا به يستهزءون ﴾ ئەوسا لەئەنجامی ئەوگاڵتە پێکردنەدا ســزاو جەزرەبە یەخەی گرتن ﴿ ١١: قل ســيروا في الأرض ﴾ پێیــان بڵێ: بچــن بە وڵاتــی بێباوەڕەکاندا ئەوانەی یاخیبوون گەشتێ بکەن ﴿ ثم انظروا كيف كان عاقبة المكذبين ﴾ ئەوسا تەماشاکەن، بزانن پاشەرۆژی ئەوانە چۆن بوو کە ئایەتەکانی خوایان بەدرۆ دادەنا؟

رێنماییەکانی ئایەتی (٧-١١):

١) هەڵگرانــی پەیامی خوا تەنیا هــەر مرۆڤ بوون، نەك فریشتە.

٢) گاڵتەو ســووکایەتی کــردن بەپێغەمبەران و بانگبەرانی دینی خوا، داب ونەریتی مرۆڤە لاســارەکانەو نەگۆڕاوەو، هەربووەو، هەردەیشبێ، بۆیە دەبێ گشتمان زۆر بەتابشت و خۆڕاگر بین.

٣) ئەنجامی بەدرۆ خەرەوان هەر تیاچوونە.

دەبێ گش ملکەچی فەرمانی خوابین:

﴿ ١٢: قل لمن مافى السموات والأرض ﴾ بڵێ ئەی پێغەمبەر! ﷺ

وَلَوْ جَعَلْنَٰهُ مَلَكًا لَّجَعَلْنَٰهُ رَجُلًا وَلَلَبَسْنَا عَلَيْهِم مَّا يَلْبِسُونَ (٩) وَلَقَدِ ٱسْتُهْزِئَ بِرُسُلٍ مِّن قَبْلِكَ فَحَاقَ بِٱلَّذِينَ سَخِرُوا۟ مِنْهُم مَّا كَانُوا۟ بِهِۦ يَسْتَهْزِءُونَ (١٠) قُلْ سِيرُوا۟ فِى ٱلْأَرْضِ ثُمَّ ٱنظُرُوا۟ كَيْفَ كَانَ عَٰقِبَةُ ٱلْمُكَذِّبِينَ (١١) قُل لِّمَن مَّا فِى ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضِ ۖ قُل لِّلَّهِ ۚ كَتَبَ عَلَىٰ نَفْسِهِ ٱلرَّحْمَةَ ۚ لَيَجْمَعَنَّكُمْ إِلَىٰ يَوْمِ ٱلْقِيَٰمَةِ لَا رَيْبَ فِيهِ ۚ ٱلَّذِينَ خَسِرُوٓا۟ أَنفُسَهُمْ فَهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ (١٢) ۞ وَلَهُۥ مَا سَكَنَ فِى ٱلَّيْلِ وَٱلنَّهَارِ ۚ وَهُوَ ٱلسَّمِيعُ ٱلْعَلِيمُ (١٣) قُلْ أَغَيْرَ ٱللَّهِ أَتَّخِذُ وَلِيًّا فَاطِرِ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضِ وَهُوَ يُطْعِمُ وَلَا يُطْعَمُ ۗ قُلْ إِنِّىٓ أُمِرْتُ أَنْ أَكُونَ أَوَّلَ مَنْ أَسْلَمَ ۖ وَلَا تَكُونَنَّ مِنَ ٱلْمُشْرِكِينَ (١٤) قُلْ إِنِّىٓ أَخَافُ إِنْ عَصَيْتُ رَبِّى عَذَابَ يَوْمٍ عَظِيمٍ (١٥) مَّن يُصْرَفْ عَنْهُ يَوْمَئِذٍ فَقَدْ رَحِمَهُۥ ۚ وَذَٰلِكَ ٱلْفَوْزُ ٱلْمُبِينُ (١٦) وَإِن يَمْسَسْكَ ٱللَّهُ بِضُرٍّ فَلَا كَاشِفَ لَهُۥٓ إِلَّا هُوَ ۖ وَإِن يَمْسَسْكَ بِخَيْرٍ فَهُوَ عَلَىٰ كُلِّ شَىْءٍ قَدِيرٌ (١٧) وَهُوَ ٱلْقَاهِرُ فَوْقَ عِبَادِهِۦ ۚ وَهُوَ ٱلْحَكِيمُ ٱلْخَبِيرُ (١٨)

ئــەوی لە ئاسمانــەکان و زەویدایە، موڵکی کێیە؟! ﴿ قل لله ﴾ تۆ بۆخــۆت بڵێ: هەموو هەرموڵکی خوایە، نەك هیبتەکان ﴿ كتب على نفسه الرحمة ﴾ لەسەرخۆی نووسیوە کە دەبێ بە رەحمەت و میهرەبان بێت بەرامبەر بە بەندەکانی خۆی ﴿ ليجمعنكم إلى يوم القيامة لاريب فيه ﴾ دڵنیابن لەرۆژی قیامەتدا کە هاتنی بێگومانە هەمووتان بۆی کۆ ئەکاتەوە، جا ئەوکاتە پاداشت و تۆڵە وەرئەگرنەوە ﴿ الذين خسروا أنفسهم فهم لا يؤمنون ﴾ ئەوکەسانەش کە زیانیان بــە خۆیانگەیاندو، خۆیان دۆڕاند، باوەڕ ناهێنن و ددان بە یەکتا پەرستیدا نانێن ﴿ ١٣: وله ماسكن في الليل والنهار ﴾ هەرچی لە شەوو رۆژدا ئارام دەگرێت،گشت موڵکی ئەوە و، لەژێر دەسەڵاتی ئەودایە ﴿ وهو الســميع العليم ﴾ هەرخۆیشــی هەمیشــە بیسەرو زانایــە ﴿ ١٤: قــل أغير الله أتخذ وليا ﴾ بڵــێ: دەتانەوی منیش وەکوخۆتان لەخوا بەولاوە، کەســێکیتر بەدۆست و یارمەتیدەری خــۆم بــزانم؟! ﴿ فاطــر السموات والأرض ﴾ کەبەدیهێنەری

ئاسمانـەکان و زەوییە﴿ وهـو يطعم ولا يطعم ﴾ رۆژیش بەگشـت دروسـت کراوەکان دەداو، خۆیشی لەرۆزی بێ نیازە؟ ﴿ قل إني أمرت أن أكون أول من أسـلم ﴾ پێان بڵـێ: فەرمانم پێدراوە کەیەکەمین موسـڵمان و، یەکەمین کەس بم خۆ تەسـلیم بەخوای گـەورەم بکەم ﴿ ولا تكونن من المشـركين ﴾ وەفەرمانم پێدراوە

قُلْ أَيُّ شَيْءٍ أَكْبَرُ شَهَٰدَةً ۖ قُلِ ٱللَّهُ ۖ شَهِيدٌۢ بَيْنِى وَبَيْنَكُمْ ۚ وَأُوحِىَ إِلَىَّ هَٰذَا
ٱلْقُرْءَانُ لِأُنذِرَكُم بِهِۦ وَمَنۢ بَلَغَ ۚ أَئِنَّكُمْ لَتَشْهَدُونَ أَنَّ مَعَ ٱللَّهِ
ءَالِهَةً أُخْرَىٰ ۚ قُل لَّآ أَشْهَدُ ۚ قُلْ إِنَّمَا هُوَ إِلَٰهٌ وَٰحِدٌ وَإِنَّنِى بَرِىٓءٌ مِّمَّا
تُشْرِكُونَ ﴿١٩﴾ ٱلَّذِينَ ءَاتَيْنَٰهُمُ ٱلْكِتَٰبَ يَعْرِفُونَهُۥ كَمَا يَعْرِفُونَ
أَبْنَآءَهُمُ ۘ ٱلَّذِينَ خَسِرُوٓا۟ أَنفُسَهُمْ فَهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ ﴿٢٠﴾ وَمَنْ أَظْلَمُ
مِمَّنِ ٱفْتَرَىٰ عَلَى ٱللَّهِ كَذِبًا أَوْ كَذَّبَ بِـَٔايَٰتِهِۦٓ ۗ إِنَّهُۥ لَا يُفْلِحُ ٱلظَّٰلِمُونَ
﴿٢١﴾ وَيَوْمَ نَحْشُرُهُمْ جَمِيعًا ثُمَّ نَقُولُ لِلَّذِينَ أَشْرَكُوٓا۟ أَيْنَ شُرَكَآؤُكُمُ
ٱلَّذِينَ كُنتُمْ تَزْعُمُونَ ﴿٢٢﴾ ثُمَّ لَمْ تَكُن فِتْنَتُهُمْ إِلَّآ أَن قَالُوا۟ وَٱللَّهِ
رَبِّنَا مَا كُنَّا مُشْرِكِينَ ﴿٢٣﴾ ٱنظُرْ كَيْفَ كَذَبُوا۟ عَلَىٰٓ أَنفُسِهِمْ ۚ وَضَلَّ
عَنْهُم مَّا كَانُوا۟ يَفْتَرُونَ ﴿٢٤﴾ وَمِنْهُم مَّن يَسْتَمِعُ إِلَيْكَ ۖ وَجَعَلْنَا عَلَىٰ
قُلُوبِهِمْ أَكِنَّةً أَن يَفْقَهُوهُ وَفِىٓ ءَاذَانِهِمْ وَقْرًا ۚ وَإِن يَرَوْا۟ كُلَّ ءَايَةٍ
لَّا يُؤْمِنُوا۟ بِهَا ۚ حَتَّىٰٓ إِذَا جَآءُوكَ يُجَٰدِلُونَكَ يَقُولُ ٱلَّذِينَ كَفَرُوٓا۟ إِنْ هَٰذَآ
إِلَّآ أَسَٰطِيرُ ٱلْأَوَّلِينَ ﴿٢٥﴾ وَهُمْ يَنْهَوْنَ عَنْهُ وَيَنْـَٔوْنَ عَنْهُ ۖ وَإِن
يُهْلِكُونَ إِلَّآ أَنفُسَهُمْ وَمَا يَشْعُرُونَ ﴿٢٦﴾ وَلَوْ تَرَىٰٓ إِذْ وُقِفُوا۟ عَلَى ٱلنَّارِ
فَقَالُوا۟ يَٰلَيْتَنَا نُرَدُّ وَلَا نُكَذِّبَ بِـَٔايَٰتِ رَبِّنَا وَنَكُونَ مِنَ ٱلْمُؤْمِنِينَ ﴿٢٧﴾

نابـێ لە هاوبەشـدانەران بیت ﴿ ١٥: قل إنـي أخاف إن عصيت ربـي عذاب يوم عظيم ﴾ بڵێ: ئەگەرمنیش وەکوئێوە سـەرپێچی لەخوای پەروەردگارم بکەم وبتان بپەرستم، دڵنیابن ئەوکارە بەمن ناکری، چونکە من لەئازاری رۆژێکی مەترسـیدار دەترسم ﴿ ١٦: مـن يصرف عنـه يومئذ ﴾ ئەوەی لـەو رۆژەدا رووی لەو سـزایە وەرگێردرێ ﴿ فقد رحمه ﴾ ئەوە بەراسـتی خوا میهرەبانی لەگەڵ کردووەو بەر بەزەیی خۆی خستووە ﴿ وذلك الفوز المبين ﴾ دیارە هەرئەوەیش بەئاشکرا بەختیاری و سەرفرازییە.

چاکەو بەڵا هەر بەدەستی خوایە:

﴿ ١٧: وإن يمسسك الله بضر ﴾ ئەوخوایەدەسەڵاتدارێکی وەهایە ئەگەر تووشی هەرجۆرە بەڵاو زیانێکت بکات ﴿ فلا كاشف له إلا هو ﴾ بەغەیرەز خۆی هیچ کەسێ ناتوانێ لای ببا ﴿ وإن يمسسك بخيـر فهو على كل شـئ قدير ﴾ خۆ ئەگەر خێروچاکەیەکیشـت پێبگەیەنێت، دیارە هەرخۆی بەسـەر هەمووشتیکا دەسەڵاتدارەو حەزلـە هەرچی بـکا دەتوانێ ئەنجامی بـدا، وەك ئەم فەرموودە سـەحیحەش کەئیمامی ترمزی دەیهێنـێ دەڵێ: پێغەمبەر ﷺ بە (ئیبن عەبباس)ـی فەرموو: ((يا غلام! أذا سـألت فاسأل الله وإذا اسـتعنت فاسـتعن بالله، واعلم أن الأمة لوا اجتمعوا على أن ينفعوك بشـيء لم ينفعوك إلا بشيء قد كتب الله لك، ولو اجتمعوا على أن يضروك بشـيء لم يضروك إلا بشـيء قد كتب الله عليك، رفعت الأقلام وجفت الصحف)). واتە: ئەی لاوەکە! هەرکە ویستت داوا بکەیت، هەر لەخوای بکە، ویستیشـت داوای هاوکاری و کۆمەك بکەیـت، دەبێ هـەر لەخوای بکەیت، چاکیـش بزانەکە ئەگەر هەمـوو خەڵکان کۆ ببنـەوەو بیانەوێ قازانجێکـت پێبگەیەنن، بەدەر لەوە کەخوا خۆی بریاری دابێت، ناتوانن هیچ قازانجێکت پێبگەیەنن، ئەگەریش کۆ ببنەوەو بیانەوێ زیانێکت پێبگەیەنن، ناتوانـن، مەگەر ویسـتی خوای لەسـەربێت، چونکە قەڵەمەکان (لەئەزەلـدا) هەرچییان نووسـی، نووسـییان و، مەرەکەبەکەش وشـکەوە بووەوە ﴿ ١٨: وهو القاهر فوق عباده ﴾ هەر خۆشـیەتی زاڵ و دەسـت رۆیشـت و بەسـەرهەموو عەبدەکانیـدا ﴿ وهـو الحكيم الخبير ﴾ هەرئەویشـە لـەکارزان و کارجوان و بەئاگایە بە کاروباری بەندەکانی.

قورتوبی دەڵێ: موشـریکەکان وتیان بـە پێغەمبەرﷺ: کێ هەیە شـایەدی لەسەر پێغەمبەرێتی تۆ بدا؟ جابۆ ئەو وەڵامە ئەم ئایەتە هات وفەرمووی: ﴿ ١٩: قل أي شـئ أكبر شهادة ﴾ پێیان بڵێ: شـایەتی کێ لەهەمـوو شـایەتیەك مەزنترو گرنگترە بۆ راسـتی پەیامبەرێتـی مـن؟ ﴿ قل الله شـهيد بيني وبينكم ﴾ بڵـێ: خوا کـە لەهەموو شـایەتێك گەورەترو بەئاگاترە لە نێوانماندا شـایەتە بۆ راسـتی من ﴿ وأوحي إلي هذا القـرآن لأنذركم به ومن بلغ ﴾ بۆیە ئەم قورئانەشـم وەحی بۆکراوە، کە ئێوەو هەرکەسێکی‌تریش دەنگـی ئەم قورئانـەی دەگاتێ، پێ بترسـێنم و، ئاگادار کەمەوە ﴿ أإنكم لتشهدون أن مع الله آلهة أخرى ﴾ چلۆن ئێوە ئەی کافرو بێ باوەڕان! شـایەتی ئەدەن کە لەگەڵ (الله)دا چەند خوایەکی‌تر هەبێ؟ ﴿ قل لاأشـهد ﴾ پێیان بڵێ: ئەگەرئێوەشـایەتی وابدەن، دڵنیابن کەهەرگیز من شـایەتی نادەم (الله) هاوبەشی ببێ، بەڵکو بەهەمـوو توانام نکوولی ئەوە ئەکەم، چونکـە هەرگیز ژێری رێگە نـادا بەشـتی وا ﴿ قل إنمـا هو إله واحـد ﴾ بڵـێ: ئەوخوایە، هەرتاك وتەنیایەو، کەسـێ‌تر شـایەنی پەرسـتن نییـە ﴿ وإنني بريء مما تشـركون ﴾ و لەشەریك دانانی ئێوە بۆ خوا، بەراستی‌من بەری وبیزارم.

ڕێنماییەکانی ئایەتی (١٧-١٩):

١) بۆ هەمووشتێك دەبێ پەنا هەربە بەخوا ببرێ، وەك لەسوورەتی (یونس) وچەندین سوورەتی تردا دووپاتی ئەوە دەکاتەوەو دەفەرموێ: (ولا تدع من دون الله ما لا ینفعك ولا یضرك...) ١٠٦.

خوا شایەدی بۆ راستی پێغەمبەر ئەدا بە ناردنی قورئان و نیشانە گەلێ بۆی.

٢) هەرکەس ئەم قورئانەی پێگەیشت، دەبێ وشیارەوبێ و بروبیانووی نەماوە.

٣) بنەمای ئیسلام لەسەر وشەی پیرۆزی (لا إله إلا الله) دادەمەزرێ، هەروەك بیزاریو حاشایشە لەهەموجۆرە (شیرك)ێك.

﴿ ٢٠: الذین آتیناهم الکتاب ﴾ ئەو جولەکەو گاورانەیکتێب و نامەمان پیدابوون ﴿ یعرفونه کما یعرفون أبناءهم ﴾ هەروەکو کوڕەکانی خۆیان دەناسن، هەرئاوایش (پەیامبەرﷺ) دەناسن، چونکە لەتەورات و ئینجیلدا سیفەتە بەرزوجوانەکانی هاتووەو بەئاگایشن لێیان ﴿ الذین خسروا أنفسهم ﴾ ئەو کەسانەی زیانیان لەخۆیان دا بە هەڵبژاردنی رێگا چەوتەکان ﴿ فهم لا یؤمنون ﴾ ئیترباوەڕ ناهێنن بە موحەممەدﷺ چونکە هەرخەریکی ململانێ و عینادی خۆیانن ﴿ ٢١: ومن أظلم ممن افترى على الله کذبا ﴾ دەبێکێ لەوکەسە ستەمکارتر بێ کەدرۆ بەدەم خواوە هەڵبەسێت وبڵێ: لەقیامەتدا بتەکان شەفاعەتمان بۆدەکەن؟ ﴿ أوکذب بآیاته ﴾ وە یان بەئایەتەکانی خوا باوەڕ نەکاو، بەدرۆیان دانێت؟ ﴿ إنه لا یفلح الظالمون ﴾ بەراستی ستەمکاران و درۆ هەڵبەستان قەت سەرفرازو رزگار نابن.

لەشیرکی موشریکان دەپێچینەوە:

﴿ ٢٢: ویوم نحشرهم جمیعا ﴾ ئەورۆژە وەبیر بێنە کە هەمووموشریکەکان -پاش زیندووکردنەوە- کۆ ئەکەینەوە بۆ لیپرسینەوە لەکاروکردەوەیان ﴿ ثم نقول للذین أشرکوا ﴾ پاشان بەو کەسانە هاوەڵیان بۆ خوا دانا ئەڵێین: ﴿ أین شرکاؤکم الذین کنتم تزعمون ﴾ لە کوێن ئەوانە ئێوە بە گومان کردبووتانن بەهاوەڵی خوا و، پێتان وابوو شەریکی خوان؟! دەسا ئێستا بیانهێنن ﴿ ٢٣: ثم لم تکن فتنتهم ﴾ لەپاشان لەوەڵامدا هیچ عوزرو بیانوو ووەڵامێکیان نییە ﴿ إلا أن قالوا والله ربنا ما کنا مشرکین ﴾ ئەمە نەبێ کەبەڕاشکاوی ئەم درۆیە بکەن و بڵێن: سوێند بەخوای پەروەردگارمان هەرگیز ئێمە هاوبەشمان بۆ خوا دانەناوە ﴿ ٢٤: أنظر کیف کذبوا على أنفسهم ﴾ دە تەماشاکە تەنانەتیچۆن لەگەڵ خۆشیاندا درۆ ئەکەن، هەروەك لە دونیادا درۆیان دەکردو ئەیان وت: (ما نعبدهم إلا لیقربونا...) ﴿ وضل عنهم ما کانوا یفترون ﴾ ئەو درۆودەلەسەیش هەڵیان بەستبوو لە سەر خوا لە کیسیان چوووسوودیان لێنەبینی ﴿ ٢٥: ومنهم من یستمع إلیك ﴾ هەرکە تۆ قورئان ئەخوێنیتەوە هەیانە دێت گوێت بۆ رائەگرێ و، هیچ کەڵکیشی لێوەرناگرێ. ﴿ وجعلنا على قلوبهم أکنة ﴾ لەبەر کوفرەکەیان پەردەمان بەسەر دڵیاندا کێشاوە ﴿ أن یفقهوه ﴾ بۆئەوە لێت تێنەگەن ﴿ وفی آذانهم وقرا ﴾ لەبەرلاری ولاسارییان گوێیانیشمان گران وقورسکردوەو ناهێڵین هیچ خێرێ ببیسن ﴿ وإن یروا کل آیة لا یؤمنوا بها ﴾ ئەوەند سەرسەختن کە ئەگەر هەرچی بەڵگەو نیشانەیش هەیەبەچاو ببینن، هێمان هەر باوەڕناکەن ودداننانێن پێیدا، ئەی لەسەرداوای ئەوان مانگت بۆ لەت نەکردن، کەچی باوەڕیان نەهێناو وتیان ئەو کارە جادووە! ﴿ حتى إذا جاؤك ﴾ ئەوساکەیش کەهاتنە لات ﴿ یجادلونك ﴾دەکەونە شەڕە قسەوچەلەحانێ لەگەڵت ﴿ یقول الذین کفروا ﴾ کافرو بێباوەڕەکان دەڵێن: ﴿ إن هذا إلا أساطیر الأولین ﴾ بێونەبێ ئەم قورئانە هەر ئەفسانەو (ئوستورە)ی پێشووەکانە، لەوە بەولاوە شتێکی دی نییە ﴿ ٢٦: وهم ینهون عنه وینأون عنه ﴾ هەم رێ لەخەڵکی دەگرن لەبیستنی قورئان و، هەم بۆخۆیشیان خۆیانی لێدوور ئەگرن ﴿ وإن یهلکون إلا أنفسهم وما یشعرون ﴾ بەم کارەشیان هەر خۆیان لەناو دەبەن و بەخۆش نازانن.

پاش دیتنی سزا خوزگە هیچ نابەخشێ:

﴿ ٢٧: ولو ترى إذ وقفوا على النار ﴾ ئەر ئەوکاتە هاوبەشدانەرەکان ببینیکە لە بەرامبەر ئاگردا راگیراوو بەند کراون، بێگومان کارێکی زۆر سامناك و گەورە ئەبینی ﴿ فقالوا یا لیتنا نرد ﴾ ئینجا لەو رۆژەدا ئەڵێن: ئای خۆزگە جارێتر دەگێڕراینەوە بۆ دونیا ﴿ ولا نکذب بآیات ربنا ﴾ و بە بەڵگەو نیشانەکانی پەوەردگارمان کافرو بێباوەڕ نەدەبووین ﴿ ونکون من المؤمنین ﴾ ولەبڕواداران دەبووین ﴿ ٢٨: بل بدا لهم ما کانوا یخفون من قبل ﴾ دیارەئەوخوزگەو پەشیمانییەیان راست نییە، بەڵکو کار لەکار ترازاو، ئەو کارە خراپانەشیان کاتی خۆی لە خەڵکیان ئەشاردەوە، ئیستا کەوتنە روو و بۆیان دەرکەوتن و، بۆخۆشیان حاڵی بوون

﴿ ولو ردوا لعادوا لما نهوا عنه ﴾ و ئەگەر گریمان بشـگێڕرێنەوە بۆ دونیا، ئەو کارانەڕێیان لێدەگیرا، هەمیسـان دەچوونەوەسەریان و هەردەیانکـەن ﴿ وإنهـم لکاذبـون ﴾ بە راسـتی درۆ ئەکەن و لـە درۆزنانـن ﴿ ٢٩: وقالوا إن هـی إلا حیاتنا الدنیـا ﴾ هەتا لە دونیاشـدابوون دەیانگـوت: بێجگە لەم ژیانـەی دونیایەمان هیچ

بَلْ بَدَا لَهُم مَّا كَانُوا۟ يُخْفُونَ مِن قَبْلُ ۖ وَلَوْ رُدُّوا۟ لَعَادُوا۟ لِمَا نُهُوا۟ عَنْهُ
وَإِنَّهُمْ لَكَـٰذِبُونَ ﴿٢٨﴾ وَقَالُوٓا۟ إِنْ هِىَ إِلَّا حَيَاتُنَا ٱلدُّنْيَا وَمَا نَحْنُ
بِمَبْعُوثِينَ ﴿٢٩﴾ وَلَوْ تَرَىٰٓ إِذْ وُقِفُوا۟ عَلَىٰ رَبِّهِمْ ۚ قَالَ أَلَيْسَ هَـٰذَا
بِٱلْحَقِّ ۚ قَالُوا۟ بَلَىٰ وَرَبِّنَا ۚ قَالَ فَذُوقُوا۟ ٱلْعَذَابَ بِمَا كُنتُمْ تَكْفُرُونَ
﴿٣٠﴾ قَدْ خَسِرَ ٱلَّذِينَ كَذَّبُوا۟ بِلِقَآءِ ٱللَّهِ ۖ حَتَّىٰٓ إِذَا جَآءَتْهُمُ ٱلسَّاعَةُ
بَغْتَةً قَالُوا۟ يَـٰحَسْرَتَنَا عَلَىٰ مَا فَرَّطْنَا فِيهَا وَهُمْ يَحْمِلُونَ أَوْزَارَهُمْ
عَلَىٰ ظُهُورِهِمْ ۚ أَلَا سَآءَ مَا يَزِرُونَ ﴿٣١﴾ وَمَا ٱلْحَيَوٰةُ ٱلدُّنْيَآ إِلَّا
لَعِبٌ وَلَهْوٌ ۖ وَلَلدَّارُ ٱلْـَٔاخِرَةُ خَيْرٌ لِّلَّذِينَ يَتَّقُونَ ۗ أَفَلَا تَعْقِلُونَ
﴿٣٢﴾ قَدْ نَعْلَمُ إِنَّهُۥ لَيَحْزُنُكَ ٱلَّذِى يَقُولُونَ ۖ فَإِنَّهُمْ لَا يُكَذِّبُونَكَ
وَلَـٰكِنَّ ٱلظَّـٰلِمِينَ بِـَٔايَـٰتِ ٱللَّهِ يَجْحَدُونَ ﴿٣٣﴾ وَلَقَدْ كُذِّبَتْ
رُسُلٌ مِّن قَبْلِكَ فَصَبَرُوا۟ عَلَىٰ مَا كُذِّبُوا۟ وَأُوذُوا۟ حَتَّىٰٓ أَتَىٰهُمْ نَصْرُنَا ۚ
وَلَا مُبَدِّلَ لِكَلِمَـٰتِ ٱللَّهِ ۚ وَلَقَدْ جَآءَكَ مِن نَّبَإِى۟ ٱلْمُرْسَلِينَ
﴿٣٤﴾ وَإِن كَانَ كَبُرَ عَلَيْكَ إِعْرَاضُهُمْ فَإِنِ ٱسْتَطَعْتَ أَن تَبْتَغِىَ
نَفَقًا فِى ٱلْأَرْضِ أَوْ سُلَّمًا فِى ٱلسَّمَآءِ فَتَأْتِيَهُم بِـَٔايَةٍ ۚ وَلَوْ شَآءَ
ٱللَّهُ لَجَمَعَهُمْ عَلَى ٱلْهُدَىٰ ۚ فَلَا تَكُونَنَّ مِنَ ٱلْجَـٰهِلِينَ ﴿٣٥﴾

ژیانێ‌تر نییە ﴿ وما نحن بمبعوثین ﴾ وقەتیش زیندوو ناکرێینەوە، واتـە: نە ژیانێ‌تر هەیەو، نە زیندوو بوونەوەش ﴿ ٣٠: ولو تری إذ وقفوا علی ربهم ﴾ وئەگەر ئەوکاتە کە لە پێش پەروەردگاریاندا رادەگیردرێـن بۆ لێکۆڵینەوە بیانبینی!! ﴿ قال ألیس هذا بالحق ﴾ خوا پێیـان ئەفەرموێ: دە ئاخۆ ئەم زیندوو بوونەوەیە راسـت و رەوان نەبـووە؟ ﴿ قالوا بلی وربنا ﴾ ئەوانیش ئەڵێن: بەڵێ سـوێند بە پەروەردگارمان" راسـت و رەوان بوو ﴿ قال فذوقوا العذاب بما کنتم تکفرون ﴾ پێیان ئەفەرموێ: دەسا بە هۆی ئەوەی لەدونیادا کافـرو بێ‌بـاوەڕ بوون، ئێسـتا فەرمـوون سـزاوجەزرەبەی‌ئەوە بچێـژن ﴿ ٣١: قد خسـر الذین کذبوا بلقاء الله ﴾ بەراستی ئەو کەسانەی دیداری خوایان بەدرۆ ئەزانی و، باوەڕیان نەدەکرد بە زیندووبوونەوە، بێ‌سۆ بە تەواوی زیانمەند بوون ﴿ حتی إذا جاءتهم الساعة بغتة ﴾ تا لە ناکاو قیامەت و زیندوو بوونەوەیان لێ پێشدێ و، ئەوانیش هەر خەرێکی دوژمنایەتی و، ململانێ لەگەڵ قورئاندا

﴿ قالـوا یا حسـرتنا علی مـا فرطنا فیها ﴾ کاتـێ قیامەتیان هات ئەڵێن: ئەی ئاخ و داخ! بۆ ئەوەندە ئێمە سستی و، درێغیمان کرد لە دونیادا لەئەنجامدانـی‌کاری چاکەدا ﴿ وهم یحملون أوزارهم علـی ظهورهـم ﴾ وئەوانیـش باری قورسـی گوناهـی خۆیانیان بەکۆڵەوەیە ﴿ ألا ساء مایزرون ﴾ بزانن! کە باروکۆڵەکەیان زۆر خـراپ و ناڵەبـارە ﴿ ٣٢: وما الحیاة الدنیـا إلا لعب ولهو ﴾ بە ئاگابن! کە زۆربەی‌ژ یانی ئەم دونیایە هەر گاڵتەو گەپە ﴿ وللدار الآخرة خیر للذین یتقون ﴾ دڵنیابن ئەو ماڵەکەی‌تر، بەهەشـت بۆ ئەوانەی کە پاریزگاری لەفەرمانەکانی خوا ئەکەن چاکترە ﴿ أفلا تعقلون ﴾ دەسا ئیتر بیرناکەنەوەو، ژیر نابن کەپاداشتی قیامەتتان بۆ چاکترە؟.

دڵدانەوەی پێغەمبەر:

﴿ ٣٣: قـد نعلـم إنـه لیحزنک الـذی یقولون ﴾ چـاك ئەزانین بەوقسـانەی کـە کافروبێ‌بـاوەڕەکان بەرامبەر بە تـۆ دەیکەن و دەڵین، گوایە بەقسـەی ئەوان تۆ شـاعیرو شـێت‌بی! ئەوسـاش بەو وشە ناپەسـەندەیان دڵ زویر ئەبیت ﴿ فإنهم لا یکذبونک ﴾ لەراستیشـدا لـەسـەر بنەمایـەك بەدرۆزنت نازانـن، بەڵکو چاك ئەزانـن تۆ راسـتگۆیت ﴿ ولکن الظالمین بآیـات الله یجحدون ﴾ بەڵکولەبەر ئەمەیەکە سـتەمکارو بێ‌باوەڕەکان، کردوویانە بەپیشە کەهەردەم نکـوڵی‌و ململانێ ئایەتەکانی خوا بکـەن ﴿ ٣٤: ولقد کذبت رسـل من قبلک فصبروا علی ما کذبوا و أوذوا ﴾ فرەیەك لەپەیامبەرانی بەر لەتۆ سـوێند بە خـوا لەلایەن گەلەکەیانەوە بە درۆخرانەوەو، ئازارو ئەشکەنجە دران و، باوەڕیان پێ‌نەکردن و، ددانیشـیان بەخـوًدا گرت ﴿ حتی أتاهم نصرنـا ﴾ هەتا یارمەتی ئێمەیان پێ‌گەیی، دەسا تۆش وابە. ﴿ ولا مبدل لکلمات الله ﴾ خۆ هیچ کەسـێکیش نییـە بتوانێ بریـار و بەڵێنەکانی خـوا بگۆرێ بەرامبەر بەیارمەتی پێغەمبەران ﴿ ولقد جاءک من نبإ المرسلین ﴾ دیاریشـە کەهەواڵی پەیامبەرانت پێ‌گەیشـتووە کەچۆن ئازاردران و، چۆنیش توانییان لەبەرامبەریەوە خۆ راگربن هەتا سـەرئەنجام کۆمەکی خوایان بۆ هات وسەرکەوتن ﴿ ٣٥: وإن کان کبر علیک إعراضهـم ﴾ وئەگەر روو وەرچەرخانی ئەوانەت لا گەورەوگران و قورس بوو ﴿ فإن استطعت أن تبتغی نفقا فی الأرض ﴾ دەسا ئەگەر ئەتوانیـت بچۆ لەزەویـدا زاغە و تونێلێك بۆ خـۆت بکۆڵە ﴿ أو سلما فی السـماء فتأتیهم بآیة ﴾ یان بچۆ پەیژەیەك بە ئاسمانەوە بنێ وپیا سەرکەوە، هەتا نیشـانەو موعجیزەیەکی وایان بۆبێنی، بەڵکـو ئەوانە بێنیتە ژێر بارو بڕوات پێ‌بکەن، مەبەسـت ئەوەیە

که نایەوێ پەیامبەرئەوەند سوورو بێتاقەت بێت بۆ بڕوا هێنانیان ﴿ ولو شاء الله لجمعهم على الهدى ﴾ وە نەبێت لەدەسدەرچوو بن، نەخێر، چونکەئەگەر خوا ویستبای لەسەر ڕێگەی ڕاستی و بەختیاری بەزۆرهەموو کۆ بکاتەوە، زۆر بەئاسانی دەیکرد، بەڵام دەبێ باوەڕی وا چ کەڵکێکی هەبێ؟ ﴿ فلا تكونن من الجاهلين ﴾ جا ئیتر نابێ تۆ لەو کەسانەبیت کە حیکمەتی خوا لەوەدا نازانن کە بۆچیدەبێ مەردوم بە ئارەزووی خۆیان بڕوابێنن، نەك بە زۆر ﴿ ٣٦: إنما يستجيب الذين يسمعون ﴾ ئەمەیش بزانن کەبەراستی تەنها ئەوانە وەڵام دەدەنەوەو باوەڕ دێنن کە بەدڵ گوێ ئەگرن و ئەبیسن ﴿ والموتى يبعثهم الله ﴾ ئەوکافروخوانەناسانەش کە وەکو مردوو وانەو باوەڕ ناهێنن، خوا زیندوویان دەکاتەوە، دیارە ئەوانەی وا بەدڵ نابیسن و بێباوەڕن، وەکو مردوو کەڕوکاسن ولەهیچ شتێك حاڵینابن ﴿ ثم إليه يرجعون ﴾ پاشانیش گشت دەگێڕرێنەوە بۆلای خۆی و پاداشیان ئەداتەوە.

موشریکەکان لەبەڵگەی تر دەگەڕێن:

﴿ ٣٧: وقالوا لولا أنزل عليه آية من ربه ﴾ بێباوەڕەکان وتیان: بۆچی جگە لەم قورئانە نیشانەو موعجیزەیەکیتری لە لایەن پەروەردگاریەوە بۆ نەهاتە خوار، تابیبێتەبەڵگەی ڕاستی بۆی؟! ﴿ قل إن الله قادر على أن ينزل آية ﴾ پێیان بڵێ: بێگومانەکە خوا بە توانایە هەر بەڵگەو نیشانەیەك ئەوان داوای ئەکەن بینێرێ. ﴿ ولكن أكثرهم لا يعلمون ﴾ بەڵام زۆربەیان نازانن کەپاشەڕۆژیان چۆن ئەبێ ئەگەر ئەو نیشانەیە هات، ئایا ئەمێننەوە، یالەناو ئەبرێن؟ ﴿ ٣٨: وما من دابة في الأرض ﴾ گشت ڕەوکەر و گیانلەبەرێکی ئەم زەوییە ﴿ ولا طائر يطير بجناحيه ﴾ هەموو باڵندەیەکیش کە بە دوو باڵان دەفڕێ ﴿ إلا أمم أمثالكم ﴾ هەمووئەمانە چەند ئوممەتێکن وەکو ئێوە دروستکراوی خۆمانن و یاسای تایبەتیمان داناوە بۆ ژیانیان و موتاجمانن ﴿ ما فرطنا في الكتاب من شيء ﴾ لەهیچ شتێك کەمتەرخەمیمان نەکردووە لە (لوح المحفوظ)دا ﴿ ثم إلى ربهم يحشرون ﴾ لە پاشانیش هەموو بۆلای پەوەردگاریان کۆ دەکرێنەوەو توێژینەوەیان لەگەڵ دەکرێ وپاداش وتۆڵە وەردەگرنەوە ﴿ ٣٩: والذين كذبوا بآياتنا ﴾ ئەو کەسانەی ئایەتەکانی ئێمە بەدرۆ دادەنێن و باوەڕیان پێناکەن ﴿ صم وبكم في الظلمات ﴾ کەروڵاڵن لەناو تاریکاییەکاندا سوور دەخۆن ﴿ من يشاء الله يضلله ﴾ خوا خۆی بیەوێ کەسێ گومڕا بکات، ئەیکات لەبەرلاساری و سەرسەختی خۆی ﴿ ومن يشأ يجعله على صراط مستقيم ﴾ حەزی لە هەرکەسیش بێ بیخاتە سەر ڕێگەی ڕاست، ئەوا بەئاسانی دەیخاتە سەر شارێگەکەی خۆی.

ڕێنماییی ئایەتەکانی (٣٦-٣٩):

١) باوەڕ بەخواو بە دیداری و، بە پێغەمبەرەکەی، بەختیاری و سەرفرازی هەردوو جیهانە، هەروەکو کوفرو

﴿ إِنَّمَا يَسْتَجِيبُ ٱلَّذِينَ يَسْمَعُونَ وَٱلْمَوْتَىٰ يَبْعَثُهُمُ ٱللَّهُ ثُمَّ إِلَيْهِ
يُرْجَعُونَ ﴿٣٦﴾ وَقَالُوا۟ لَوْلَا نُزِّلَ عَلَيْهِ ءَايَةٌ مِّن رَّبِّهِۦ ۚ قُلْ إِنَّ ٱللَّهَ
قَادِرٌ عَلَىٰٓ أَن يُنَزِّلَ ءَايَةً وَلَٰكِنَّ أَكْثَرَهُمْ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٣٧﴾ وَمَا
مِن دَآبَّةٍ فِى ٱلْأَرْضِ وَلَا طَٰٓئِرٍ يَطِيرُ بِجَنَاحَيْهِ إِلَّآ أُمَمٌ أَمْثَالُكُم
مَّا فَرَّطْنَا فِى ٱلْكِتَٰبِ مِن شَىْءٍ ۚ ثُمَّ إِلَىٰ رَبِّهِمْ يُحْشَرُونَ ﴿٣٨﴾
وَٱلَّذِينَ كَذَّبُوا۟ بِـَٔايَٰتِنَا صُمٌّ وَبُكْمٌ فِى ٱلظُّلُمَٰتِ ۗ مَن يَشَإِ ٱللَّهُ
يُضْلِلْهُ وَمَن يَشَأْ يَجْعَلْهُ عَلَىٰ صِرَٰطٍ مُّسْتَقِيمٍ ﴿٣٩﴾ قُلْ
أَرَءَيْتَكُمْ إِنْ أَتَىٰكُمْ عَذَابُ ٱللَّهِ أَوْ أَتَتْكُمُ ٱلسَّاعَةُ أَغَيْرَ ٱللَّهِ
تَدْعُونَ إِن كُنتُمْ صَٰدِقِينَ ﴿٤٠﴾ بَلْ إِيَّاهُ تَدْعُونَ فَيَكْشِفُ مَا
تَدْعُونَ إِلَيْهِ إِن شَآءَ وَتَنسَوْنَ مَا تُشْرِكُونَ ﴿٤١﴾ وَلَقَدْ أَرْسَلْنَآ
إِلَىٰٓ أُمَمٍ مِّن قَبْلِكَ فَأَخَذْنَٰهُم بِٱلْبَأْسَآءِ وَٱلضَّرَّآءِ لَعَلَّهُمْ يَتَضَرَّعُونَ
﴿٤٢﴾ فَلَوْلَآ إِذْ جَآءَهُم بَأْسُنَا تَضَرَّعُوا۟ وَلَٰكِن قَسَتْ قُلُوبُهُمْ
وَزَيَّنَ لَهُمُ ٱلشَّيْطَٰنُ مَا كَانُوا۟ يَعْمَلُونَ ﴿٤٣﴾ فَلَمَّا
نَسُوا۟ مَا ذُكِّرُوا۟ بِهِۦ فَتَحْنَا عَلَيْهِمْ أَبْوَٰبَ كُلِّ شَىْءٍ
حَتَّىٰٓ إِذَا فَرِحُوا۟ بِمَآ أُوتُوٓا۟ أَخَذْنَٰهُم بَغْتَةً فَإِذَا هُم مُّبْلِسُونَ ﴿٤٤﴾

بێ بڕوایی بەدبەختی وشەرمەزاری دونیاوقیامەتە، مرۆڤی بڕوادار هەمیشە وریاو (زیندووە)و، بەرژەوەندی خۆی دەزانی لەچیدایە، خوا ئایەت و نیشانە نانێرێ -کە ئەوانە داوای بکەن- چونکە هەرکە ناردی و بڕوایان پێ نەکرد، لە ناو دەچن.

٢) جووڵندەو ئاژەڵ وگیان لەبەر، هەریەکەیان بۆخۆی ئوممەت وکۆمەڵێکن- وەکو ئێوە- وهەمویشیان ملکەچی فەرمان و بڕیارەکانی خوان.

٣) گشت ڕووداووگۆڕانکاریەکان لە (أم الكتاب)دان و، لەئەزەلدا هەر لەوێ بڕیاریان لەسەردراوە.

کاتی سزا موشریکانیش لەخوا دەپاڕێنەوە:

﴿ ٤٠: قل أرأيتم إن أتاكم عذاب الله ﴾ بەو موشریکانە بڵێ: پێم بڵێن: ئەگەر سزای خواتان بۆ هات ﴿ أو أتتكم الساعة ﴾

یـان قیامەتتان هات ﴿ أغير الله تدعون إن كنتم صادقين ﴾ ئاخۆ -لەوکاتەدا- جگە لە خوا هاوار بۆ کەسی تر دەبەن فریاتانکەوێت، ئەگەر ڕاست ئەکەن ئەڵێن بتەکان کەڵك بەخشن؟ ﴿ ٤١: بل إياه تدعـون ﴾ نا، تەنها هاوار لە خوا ئەکەن ﴿ فيكشـف ما تدعون إليه إن شـاء ﴾ ئەوسـا ئەویش ئەگەر ویستی و ئارەزووی هەبوو، ئـەوا نزاکەتان گیرا ئەکا و، دەرووتان لێ ئەکاتەوەو کۆسـپەکەتان بۆ تەخت دەکات ﴿ وتنسـون ما تشركون ﴾ ئەو بتانەیش ئێستا بە هاوبەشی خوایان دادەنێن لەو ڕۆژەدا لەبیریان دەکەن ﴿ ٤٢: ولقـد أرسـلنا إلى أمم من قبلك ﴾ سـوێند بە خـوا بەر لەتۆش ئـەی پێغەمبـەر ﷺ! پەیامبەرێکـی زۆرمان نـاردە لای گەلانی پێشـووو باوەڕیان پـێ نەهێنان ﴿ فأخذناهم بالبأسـاء والضراء ﴾ ئینجـا ئێمەیش بە هـەژاری وبە نەخۆشـی وبەجۆرەها بەڵای تر قاڕمـان لێگرتـن ﴿ لعلهم يتضرعون ﴾ تا بەڵکو سـەردانەوێنن بۆ پەروەردگاریـان و بیدار ببننـەوەو ڕوومان لێ بنێنەوە ﴿ ٤٣: فلولا إذ جاءهم بأسـنا تضرعوا ﴾ دەسـا کە سـزاکەمان ئەوقەیان بووو قاڕمان لێگرتن، بۆلەبەرمان نەپاڕانەوەو خۆیان نەدا بە دەسـتەوە، هەتا ئێمەیش ڕزگاریان بکەین؟ ﴿ ولكن قسـت قلوبهم ﴾ ئەوەیان نەکرد، بەڵکو لە باتی ئەوە دڵیان ڕەشەوە بووو لەسەر بێ باوەڕییان سـوورتر بوون ﴿ وزين لهم الشيطان ما كانوا يعملون ﴾ شەیتانیش ئەوشـیرك‌و تاوانانەی لەسـەری بوون بۆی ڕازاندنـەوەو لە پێش چاوی جوانکردن وهەروا لەسـەر بێبـاوەڕی مانەوە ﴿ ٤٤: فلما نسـوا ما ذكروا بـه ﴾ جا کە ئەو هەمـوو ئامۆژگاریەیان لەبیرخۆ بـردەوە کە لەسـەر زمانی پەیامبـەران کرابـوون ﴿ فتحنا عليهم أبـواب كل شـئ ﴾ ئینجا ئێمەیـەش بۆ خەفڵاندونیـان و، وەك (إسـتدراج)ێکیش، دەروازەی هەموو خێرێکمـان بۆ واڵا کردنەوەو رزق ورۆزییەکی فرەمان ڕشـت بەسـەریانداو، ئەوانیش خۆشی‌و نیشوە گرتنی ﴿ حتى إذا فرحوا بما أوتوا ﴾ هەتا بەوماڵ و منداڵەی پێماندابوون، دەعیەو فیزگرتنی و لەڕێی ڕاست لایاندا ﴿ أخذنا هم بغتة فإذا هم مبلسون ﴾ ئەوسا ئێمەیش کتوپڕێك قاڕمان لێگرتن و، ئەوانیش لەوهەموو خۆشگوزەرانییە بێ هیوا و ناهۆمید بوون ﴿ ٤٥: فقطع دابر القوم الذين ظلموا ﴾ ئینجا ئەوانەی کە ناهەقی وسـتەم پیشـەیان بوو، هەموو خێرو خۆشـیەکیان لەکیس چوو و دوابڕاو بوون ﴿ والحمد لله رب العالمين ﴾ سوپاس و ستایشی بێپایانیش بۆخوای پەروەردگاری جیهانەکان، دەسـاتۆش ئەم بەسەرهات و ڕووداوانە بۆ ئوممەتەکەت بگێڕەوە، بەڵکو عیبرەتی لێوەرگرن.

ڕێنماییەکانی ئایەتی (٤٠-٤٥):

١) مرۆڤـی موشـریك وخوانەناس زۆر سەیروسـەمەرەیە! کاتێ نەهامـەت و تەنگانەیەك دەبینـێ، بەهەڵەو دەوان هاوار دەبات بۆخوای گەورە، هەرکە ڕزگاریشی بوو، خێرا ڕوو وەردەگێڕێ و پشت دەکاتەوە خوا!!.

٢) ئوممەتـان و گەلانی‌یاخی‌هەرکـە لارێ و کلابـوون و، خـواش تۆڵەی‌دان وهەر ژێر نەبـوون و نەگەڕانەوە بۆ ڕێی ڕاسـت، هێمان هەر لە گەڵ ئەوەشـدا خـوا دەرگای رزق و ڕۆزییـان لێ واڵا دەکا و گوزەرانیـان خۆشتردەکا، خۆ دیارە کەکاری وا خەفڵاندن و(ئیستدراج)ـە، ئەگینە کتوپڕ دەیانگرێ وقڕیان دەکا و لەناو دەچن.پێشەوا (ئەحمەد) لە (عوقبەی کوڕی عامـیر)ەوە دەگێڕێتەوە کە: پێغەمبەر ﷺ فەرمـووی: ((إذا رأيـت الله يعطـى العبد مـن الدنيا على معاصيه ما يحب، فإنما هو إسـتدراج، ثم تلا رسول الله ﷺ (فلما نسـوا ما ذكروا به فتحنا عليهم أبواب كل شـئ حتى إذا فرحوا بما أوتوا أخذناهم بغتة فإذاهم مبلسـون)). واتە: هەرکـە دیتت کەخوا نیعمەت و ڕۆزی بەوخەڵکە یاخی و نافەرمانبەرانـەدا، چاك بزانە کە ئەوە (ئیسـتیدراج)ـەو، وردە وردە بە ماڵ و سامان و کوڕو ئەولاد سەریان دەخاو، کتوپڕ لێیان دەسـێنێتەوەو دەیانگرێ و ڕزگاربوونیان نییە، پاشان ئەم ئایەتەی: (فلما نسوا ما ذكروا به..) خوێندەوە.

٣) بەڵێ قڕبوون و تیاچوونی سـتەمکاران گشت لە شووم و بەدفەڕی خۆیانەوەیە.

٤) گوتنی زیکری (ألحمدلله) لە ئاخرو کۆتایی هەمووکارێکی خێرەوە سوننەتە.

﴿ ٤٦: قل أرأيتم إن أخذ الله سـمعكم وأبصاركم ﴾ بەو بێباوەڕە یاخییانە بڵێ: باشـە! ئەگەر خوا هەسـتی گوێ و چاو و بیستن و دیتنتانی وەرگرتەوە ﴿ وختم على قلوبكم ﴾ و مۆریشـی بەسەر دڵتاندانـا ﴿ من إله غير الله يأتيكـم به ﴾دەبێ بێجگە لەخوا کێ هەبێ بتوانێ بۆتانی بگێڕێتەوەو پێتان بداتەوە؟ ﴿ أنظر كيف نصرف الآيات ﴾ دەسا بڕوانە چۆن بەگشت جۆرێ بەڵگە دێنینەوە لەسەر یەکتاپەرسـتی خۆمان ﴿ ثـم هم يصدفون ﴾ کەچـی لەگەڵ ئەو هەموو بەڵگانەدا هەر ڕوو وەردەگێڕن لەهەق و ڕاستی!! ﴿ ٤٧: قل أرأيتكم إن أتاكم عذاب الله بغتة أو جهرة ﴾ پێم بڵێن: ئەی ئەگەر لە ناکاو، یان بەئاشکرا بەڵاو سزای خواتان بۆ هات ﴿ هل يهلك

إلا القوم الظالمون ﴾ بێجگە لە ستەمکاران دەبێ کێی‌تر تیابچێت؟
واتە: هەر ئێوە تیا دەچن ﴿ ٤٨: وما نرسل المرسلين إلا مبشرين
و منذرين ﴾ پەیامبەرانیش هەر بە مژدەدەر و ترسێنەردەنێرین
﴿ فمن آمن وأصلح ﴾ جا هەرکەسێك باوەڕی هێناو ئاکاری
چاکی ئەنجامدا، واتە: دوای ئەو پێغەمبەرانە کەوت ﴿ فلا خوف
عليهم ولا هم يحزنون ﴾ ئیتر نەلە هیچ شتێك ترسیان دەبێ بۆ
پاشەڕۆژیان، وەنە هەرگیز خەفەتباریش ئەبن بۆ دونیایان ﴿ ٤٩:
والذين كذبوا بآياتنا ﴾ ئەو کەسانەش کە بەڵگەو نیشانەکانی
ئێمە بەدرۆ دادەنێن و، بەدوای پێغەمبەراندا ناچن ﴿ يمسهم
العذاب بما كانوا يفسقون ﴾ بەهۆی لەسنوور دەرچونیانەوە سزایان
ئەوقە دەبێ.

پێغەمبەر کلیلداری گەنجینەکانی خوا نییە:

﴿ ٥٠: قل لا أقول لكم عندي خزائن الله ﴾ پێیان بڵێ: خۆ من
بەئێوە ناڵێم کلیلداری گەنجینەکانی خوام، تاهەرچیم لێ بخوازن
بتوانم جێبەجێی بکەم ﴿ ولا أعلم الغيب ﴾ ناشڵێم لەگشت غەیب
و نادیارێك دەزانم، هەتا ئاگاداری هەموو شتێکبم ﴿ ولا أقول
لكم إني ملك ﴾ ناشڵێم من فریشتەم، بەڵکو هەر ئادەمیم ﴿ إن
أتبع إلا ما يوحى إلي ﴾ پەیڕەوی هەر لەو وەحی و نیگایەش
ئەکەم کە خوا بۆم دەنێرێ ﴿ قل هل يستوي الأعمى و البصير ﴾
دەسا بڵێ: ئاخۆ نابیناو بینا وەکو یەکن؟! واتە: پەیڕەوانی هەق
و پەیڕەوانی ناهەق، یان بڵێین: بێباوەڕو بڕوادار وەکو یەکن؟!
﴿ أفلا تتفكرون ﴾ دە بۆچی بیر ناکەنەوە؟ ﴿ ٥١: وأنذر به
الذين يخافون أن يحشروا إلى ربهم ﴾ تۆ بەم قورئانە ئەوکەسانە
بترسێنە کە دەترسن ڕۆژێك پێش‌بێت لای پەروەردگاریان کۆبکرێنە
﴿ ليس لهم من دونه ولي ولا شفيع ﴾وەدەشزانن کەجگە لەویش
هیچ دۆست و یارمەتیدەرو تکاکارێکیان نییە ﴿ لعلهم يتقون ﴾
بەشکو "لەم دونیایەدا" لە خوا بترسن و،کارێکی‌باش بکەن
بۆقیامەتیان.

هاوبەشدانەرەکان - وەکو(ئیبن ماجە و ئیبن جەریر)دەڵێن- ئەو
دەمە کە (سوهەیب وعەممارو بیلال و خەبباب)، و دەستەیەکی تر
لەموسڵمانە بێ نەواو هەژارەکان، لە دانیشتنەکانی پێغەمبەردا ﷺ
ئامادە دەبوون، وتیان: دەبێ تۆ ئەوانە لەخۆت دوور بخەیتەوەو
نەیێنە لات، ئەوجار ئێمە دێینە لات و شوێنیشت ئەکەوین! ئیتر
ئەم ئایەتە هات و فەرمووی: ﴿ ٥٢: ولا تطرد الذين يدعون ربهم
بالغداة والعشي ﴾ تۆهەرگیز ئەوکەسانە تار مەنێ کەبە بەیانیان
و ئێواران یادی پەروەردگاریان ئەکەن ﴿ يريدون وجهه ﴾ و
بەدڵ و دەروونیش هەر ڕەزامەندی ئەویان ئەوێ ﴿ ماعليك من
حسابهم من شئ ﴾ چونکە تۆ هیچ کارت بەکاری ئەوانەوە نییە
﴿ وما من حسابك عليهم من شئ ﴾ و ئەوانیش هیچ کارێکیان
بەسەر تۆوە نییە، بەڵکو حیسابی هەردوو لاتان لای خوایە
﴿ فتطردهم فتكون من الظالمين ﴾ تاریان مەنێ با نەچیتە

فَقُطِعَ دَابِرُ ٱلْقَوْمِ ٱلَّذِينَ ظَلَمُوا۟ ۚ وَٱلْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ ٱلْعَٰلَمِينَ ﴿٤٥﴾
قُلْ أَرَءَيْتُمْ إِنْ أَخَذَ ٱللَّهُ سَمْعَكُمْ وَأَبْصَٰرَكُمْ وَخَتَمَ عَلَىٰ قُلُوبِكُم
مَّنْ إِلَٰهٌ غَيْرُ ٱللَّهِ يَأْتِيكُم بِهِ ۗ ٱنظُرْ كَيْفَ نُصَرِّفُ ٱلْءَايَٰتِ
ثُمَّ هُمْ يَصْدِفُونَ ﴿٤٦﴾ قُلْ أَرَءَيْتَكُمْ إِنْ أَتَىٰكُمْ عَذَابُ ٱللَّهِ
بَغْتَةً أَوْ جَهْرَةً هَلْ يُهْلَكُ إِلَّا ٱلْقَوْمُ ٱلظَّٰلِمُونَ ﴿٤٧﴾ وَمَا
نُرْسِلُ ٱلْمُرْسَلِينَ إِلَّا مُبَشِّرِينَ وَمُنذِرِينَ ۖ فَمَنْ ءَامَنَ وَأَصْلَحَ
فَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ ﴿٤٨﴾ وَٱلَّذِينَ كَذَّبُوا۟ بِـَٔايَٰتِنَا
يَمَسُّهُمُ ٱلْعَذَابُ بِمَا كَانُوا۟ يَفْسُقُونَ ﴿٤٩﴾ قُل لَّآ أَقُولُ لَكُمْ
عِندِى خَزَآئِنُ ٱللَّهِ وَلَآ أَعْلَمُ ٱلْغَيْبَ وَلَآ أَقُولُ لَكُمْ إِنِّى مَلَكٌ ۖ
إِنْ أَتَّبِعُ إِلَّا مَا يُوحَىٰٓ إِلَىَّ ۚ قُلْ هَلْ يَسْتَوِى ٱلْأَعْمَىٰ وَٱلْبَصِيرُ ۚ
أَفَلَا تَتَفَكَّرُونَ ﴿٥٠﴾ وَأَنذِرْ بِهِ ٱلَّذِينَ يَخَافُونَ أَن يُحْشَرُوٓا۟
إِلَىٰ رَبِّهِمْ ۙ لَيْسَ لَهُم مِّن دُونِهِۦ وَلِىٌّ وَلَا شَفِيعٌ لَّعَلَّهُمْ يَتَّقُونَ
﴿٥١﴾ وَلَا تَطْرُدِ ٱلَّذِينَ يَدْعُونَ رَبَّهُم بِٱلْغَدَوٰةِ وَٱلْعَشِىِّ يُرِيدُونَ
وَجْهَهُۥ ۖ مَا عَلَيْكَ مِنْ حِسَابِهِم مِّن شَىْءٍ وَمَا مِنْ حِسَابِكَ
عَلَيْهِم مِّن شَىْءٍ فَتَطْرُدَهُمْ فَتَكُونَ مِنَ ٱلظَّٰلِمِينَ ﴿٥٢﴾

ریزیستەمکارانەوە. لەم ئایەتەدا خوای گەورە ومیهرەبان ڕێ لە
پەیامبەر ﷺ دەگرێ کە ئەو موسڵمانە کزو لاوازانە بتۆرێنێ، دیارە
کەئایەتی (١٨/٢٨): (واصبر نفسك)، وە (٦/٥٢): (وإذا جاءك
الذين يؤمنون..)، وە ئایەتی (١١/٢٩): (وما أنا بطارد الذين
آمنوا..)، وە ئایەتی (١١/٣٠): (وما أنا بطارد المؤمنين..)، وە
ئایەتی (١١/٣٠): (وياقوم من ينصرني من الله إن طردتهم..) گشت
ئەمانە بۆ پشتگیری و دووپاتکردنەوەی ئەو مەبەستەیە ﴿ ٥٣:
وكذلك فتنا بعضهم ببعض ﴾ ئێمە هەر ئا بەو شێوەیە هەندێکیان
بە هەندێکی‌دی تاقی‌دەکەینەوە دەوڵەمەند بەهەژار، بێ پایە بە
پایەدار ﴿ ليقولوا أهؤلاء من الله عليهم من بيننا ﴾ هەتا دەڵێن:
ئاخۆ خوا لە نێوانماندا ئەمانەی بەرچاکەی خۆی خست و منەتی
نایە سەریان و هەڵیبژاردن بۆئیمان وباوەڕ؟! واتە: ئێمە شایستەی
ئەو منەتە بووین کەخوا هیدایەتمان بدات، نەك ئەوخەڵکەلات
ولاوازە ﴿ أليس الله بأعلم بالشاكرين ﴾ ئاخۆ خوا لەوان باشتر

سوپاسکاران ناناسێ؟ حیکمەتی خۆی وایە کەخەڵکی بەیەکتر تاقی بکاتەوە: هەندێکی بەدەوڵەمەندی وماڵ و دارایی، هەندیکیشی بە پێغەمبەرێتـی پلە و مەقام، موشـرێکەکانیش بە نەزانی خۆیان لە خۆبایی‌بـوون و رەخنەیـان لە هەژارەکان گرت، ماناو مەبەسـتی ئـەم ئایەتانەش کـە دەفەرموون: (٦/٥٣): (کذلـک فتنا بعضهم

وَكَذَٰلِكَ فَتَنَّا بَعْضَهُم بِبَعْضٍ لِّيَقُولُوٓا۟ أَهَٰٓؤُلَآءِ مَنَّ ٱللَّهُ
عَلَيْهِم مِّنۢ بَيْنِنَآ ۗ أَلَيْسَ ٱللَّهُ بِأَعْلَمَ بِٱلشَّٰكِرِينَ ﴿٥٣﴾ وَإِذَا
جَآءَكَ ٱلَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِـَٔايَٰتِنَا فَقُلْ سَلَٰمٌ عَلَيْكُمْ ۖ كَتَبَ
رَبُّكُمْ عَلَىٰ نَفْسِهِ ٱلرَّحْمَةَ ۖ أَنَّهُۥ مَنْ عَمِلَ مِنكُمْ سُوٓءًۢا
بِجَهَٰلَةٍ ثُمَّ تَابَ مِنۢ بَعْدِهِۦ وَأَصْلَحَ فَأَنَّهُۥ غَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿٥٤﴾
وَكَذَٰلِكَ نُفَصِّلُ ٱلْءَايَٰتِ وَلِتَسْتَبِينَ سَبِيلُ ٱلْمُجْرِمِينَ ﴿٥٥﴾
قُلْ إِنِّى نُهِيتُ أَنْ أَعْبُدَ ٱلَّذِينَ تَدْعُونَ مِن دُونِ ٱللَّهِ ۚ قُل لَّآ أَتَّبِعُ
أَهْوَآءَكُمْ ۙ قَدْ ضَلَلْتُ إِذًا وَمَآ أَنَا۠ مِنَ ٱلْمُهْتَدِينَ ﴿٥٦﴾
قُلْ إِنِّى عَلَىٰ بَيِّنَةٍ مِّن رَّبِّى وَكَذَّبْتُم بِهِۦ ۚ مَا عِندِى مَا
تَسْتَعْجِلُونَ بِهِۦٓ ۚ إِنِ ٱلْحُكْمُ إِلَّا لِلَّهِ ۖ يَقُصُّ ٱلْحَقَّ ۖ وَهُوَ خَيْرُ
ٱلْفَٰصِلِينَ ﴿٥٧﴾ قُل لَّوْ أَنَّ عِندِى مَا تَسْتَعْجِلُونَ بِهِۦ لَقُضِىَ
ٱلْأَمْرُ بَيْنِى وَبَيْنَكُمْ ۗ وَٱللَّهُ أَعْلَمُ بِٱلظَّٰلِمِينَ ﴿٥٨﴾
۞ وَعِندَهُۥ مَفَاتِحُ ٱلْغَيْبِ لَا يَعْلَمُهَآ إِلَّا هُوَ ۚ وَيَعْلَمُ مَا فِى
ٱلْبَرِّ وَٱلْبَحْرِ ۚ وَمَا تَسْقُطُ مِن وَرَقَةٍ إِلَّا يَعْلَمُهَا وَلَا حَبَّةٍ
فِى ظُلُمَٰتِ ٱلْأَرْضِ وَلَا رَطْبٍ وَلَا يَابِسٍ إِلَّا فِى كِتَٰبٍ مُّبِينٍ ﴿٥٩﴾

ببعض..)، (وقال الذین کفروا..ما سـبقونا إلیه..)، (أی الفریقین خیر مقاما وأحسن ندیا) (١٩/٧٣). ئەو حەقیقەتە دووپات دەکەنەوە.

رێنماییەکانی ئایەتی (٥٠ - ٥٣):

١) پێغەمبەران گشت بنیادەمن.

٢) پێغەمبـەر ﷺ نە(غەیـب) دەزانـێ و، نەدەشـتوانێ دەسکاری بوونەوەر بکا.

٣) مرۆڤـی ئیماندار وبێ ئیمان وەکو یەك نین، موسـڵمان بە چاوسـاغ و بینا دادەنرێت، کافریش وخوانەناسیش بە کوێرو نابینا.

٤) پێکەوەژیـان لـە گەڵ‌خەڵکانـی هەژارونەبووو، ئەهلی تەقـواو برواداد رەوشـتێکی بـەرزی دینی ئیسـلامەو، بە سوننەتی داوەتە قەڵەم.

٥) دەوڵەمەنـدی و هـەژاری، پایـەداری‌و بـێ پایەیی، هێزداری‌و بێ هێزی، ئەمانە گشت بۆ تاقیکردنەوەن.

٦) هـەر خەڵکانـی شـوکرانە بژێـر شـیاون چاکەیـان لەگەڵ بکرێ.

﴿ ٥٤: وإذا جـاءک الذیـن یؤمنـون بآیاتنـا ﴾ تۆش هـەرکات ئەوکەسـانە کە بروا بە نیشـانەکانی ئێمە دێنن دێنە لات ﴿ فقل سـلام علیکـم ﴾ رێزیـان لێ‌بگرەو بە سـنگێکی فراوانـەوە بڵێ: سڵاوتان لەسـەر بێت ﴿ کتب ربکم علی نفسه الرحمة ﴾ دڵنیابن کە پەروەردگارتان لەسـەر خۆی نوسیوە بەبەزەیی‌و بە رەحم بێت لەگەڵتان ﴿ أنه من عمل منکم سوءا بجهالة ﴾ و هەرکەسێکیشتان لەنەزانـی خۆیـەوە گوناهێ بـکا ﴿ ثم تاب من بعـده وأصلح ﴾ لەپاشان پەشیمان ببێتەوەو ئاکاری چاك رەچاو بکات ﴿ فأنه غفور رحیم ﴾ بەڕاسـتی خوایش لەبەرامبەر ئەوکەسـەوە زۆر پۆشندەو لێبووردەیـە بۆ گوناحانیان، زۆریـش میهرەبان و دلۆڤانە ﴿ ٥٥: وکذلک نفصل الآیات ﴾ ئێمە هەر ئا بەو شێوەیە هەمیشە ئایەت و بەڵگەکانی خۆمان بۆمرۆڤەکان روون ئەکەینەوە بەشـکوم شوێنی هەق بکەون ﴿ ولتستبین سـبیل المجرمین ﴾ دەشمانەوێ رێگەو رێبازی تاوانباران روون بێت وهەقیش ئاشکرا ببێ ﴿ ٥٦: قل إنی نهیـت أن أعبد الذین تدعون من دون الله ﴾ بەو موشـریکانەبڵێ: بەڕاستی من رێم پێ‌نەدراوە ئەوشتانە بپەرستم کە ئێوە لەباتی خوا ئەیانپەرسـتن ﴿ قل لا أتبع أهواءکم ﴾ پێشیان بڵێ: من هەرگیز لە هەواو ئارەزووی ئێوە پەیرەوی ناکەم ﴿ قد ضللت إذا ﴾ دڵنیام کە ئەگەروا بکەم لا رێ ئەبم و رێگەی راست ون ئەکەم ﴿ وما أنا من المهتدین ﴾ و لەسەر رێگای راست نابم.

پێغەمبەر بەڵگەی بەهێزی هەیە:

﴿ ٥٧: قـل إنی علی بینة من ربی ﴾ پێیان بڵێ: بێ‌گومان‌بن کە مـن لەلایەن پەروەردگارمەوە بەڵگەی پتـەوم پێیە بۆ بڕواهێنان، قورئـانم بۆهێناون ﴿ وکذبتم بـه ﴾ کەچی ئێوە بڕواتان پێ‌نەکرد و بـە درۆتـان دانـا! ﴿ ماعندی ما تسـتعجلون بـه ﴾ ئەوبەڵاو سـزایەش ئێوە بەپەلەن بۆی لای من نییـە ﴿ إن الحکم إلا لله ﴾ چونکـە هەموو حوکـم و بڕیارێك هـەر هی خوایە، هەمووشـتێ هەر بەدەسـتی ئەوە ﴿ یقص الحق ﴾ وهەر ئەویشـە هەق شیتەڵ وبەیان دەکا ﴿ وهو خیر الفاصلین ﴾ هەرئەویشە بە باشترین شێوە هـەق و ناهەق لێك‌دەکاتەوە، هەرئەویشـە دەتوانێ تۆڵە و سـزای تاوانباران بداو، سـتەمیش لەکەس نـەکات، دیاریکردنی کات و رۆژی هاتنی سـزاکەش تەنها لای خوایە، وەکو لەم سـوورەتەو،

لەچەند سوورەتێکیتردا ئەفەرموێ: (قل لوأن عندی ما تستعجلون بە..) (٦/٥٨)، وەئایەتی (٢٩/٥٤) و (١٠/٥٠) و (٢٩/٥٣) ئەمانە هەموو دووپاتی ئەو ڕاستیە دەکەنەوە ﴿ ٥٨: قل لو أن عندی ماتستعجلون بە ﴾ پێیان بڵێ: ئەگەر ئەو سزایە وا ئێوە بە پەلەن بۆی لای من بوایە ﴿ لقضی الأمر بینی وبینکم ﴾ ئەوا کاری من و ئێوە هەرزوو یەکلا دەبووەوەو سزاتان بۆ دەهات ﴿ والله أعلم بالظالمین ﴾ خواش لەهەموو کەس بە موشریکان و ستەمکاران زاناترە. خاتوو عائیشە -خوا لێی رازی بێت- لەپێغەمبەر ﷺ دەپرسێت: ئاخۆ ڕۆژێکی سەختترت وەکو (ئوحود) دیتبێ؟ فەرمووی بەڵێ: ئەوەی لەلایەن قەومەکەی تۆوە (ڕۆژی عەقەبە) تووشم بوو، سەختتر بوو لەرۆژی ئوحود، چونکە داوام لە(ئیبن عەبدیالیل)ـی سەرکردەی (تاییف) کرد پەنام بدا،پەنای نەدام، ئیتر منیش زۆر بێتاقەت بووم و ئۆقرەم نەگرت، هەتا چوومە(قرن الیعالب/شوێنێکە شەوو ڕۆژێ لەمەککەوە دوورە) پاشان سەرم بەرزکردەوە دەبینم هەورێك بەراسەرمەوەیە و سێبەری بۆ کردوم و، جوبریلی تێدایە و پێیگوتم: خوا قسەو گوفتاری ئەوانەی بیست، ئەوا ئێستاش فریشتەی وێرانکەرو تێکدەری شاخەکانی ناردۆتە لات، چ فەرمانێکی پێدەکەی ئامادەیە، فریشتەیەکەیش سڵاوی کردو گوتی: ئەر دەڵێیت ئەو دوو شاخە دەدەم بەسەریاندا، پێغەمبەریش ﷺ فەرمووی: نە، شتیوا مەکە، بەشکوم لەئایندەدا خوای گەورە لەنەوەو زارۆڵەی ئەمانە، نەوەو وەچەیەکی وا بەدی بێنێت، کە زۆربەرێك وپێکی خوا بپەرستن (متفق علیه).

بەڵێ بەپێی ڕواڵەت ئایەتی: (قل لوأن عندیماتستعجلون..) و ئەو فەرموودە خاتوو عایشە گێڕایەوە، یەكناکەون و ناکۆکن، چونکە ئایەتەکەدەڵێت: ئەرئەوسزایە -ئەوانە بەتالووکەن بۆی- بەدەستی موحەممەد بووبا، کار لەکار دەترازاو تیادەچوون، فەرموودەکەیش دەڵێ: خوای گەورە فریشتەی ناردوو کارەکەی خستە بەر دەستی پێغەمبەر کە: ئەر مەیلی ببێ دەتوانێ فەرمان بەو فریشتەیەبدات: شاخەکە بکوتێ بەسەریاندا، کەچی میهرەبانی نواند و ڕێی نەدا بەوکارەیە. (ئیبن کەسیر) بۆ یەکخستنی نێوان ئەم ئایەت وفەرموودەیە دەڵێ: ئەوسزایە لە ئایەتەکەدایەو ئەوان داوایانکرد، دیارەکەبەدەستی پێغەمبەرنییە، بۆیە فەرمووی: ئەگەر بەدەست من بووبا بەپەلە بۆم دەهێنان، بەڵام لەفەرموودەکەدا وا هاتووە کە ئەوان داوای سزایان نەکردووە، بەڵکوخوایمیهرەبان لەلایەن خۆیەوە بەزەیی جووڵاو فرشتەکەی ناردو ئەویش گوتی: ئەرفەرمان بدەیت ئەو دوو شاخە دەکوتم بەسەریاندا پێغەمبەریش قەبووڵی نەکرد، کەوابوو هیچ ناکۆکییەك لەنێوانیاندا نییە.

ڕێنماییەکانی ئایەتی (٥٤-٥٨):

١) پێویستە لەگەڵ پرسیارکەراندا هەمیشە نەرم ونیان و لەسەرخۆ بین و توندو سەختگیری نەکەین.

٢) پەیروانی هەواوئارەزوو باتڵ، زوو تووش دەبن و تیائەچن.

٣) موسڵمانی بانگبەری ئیسلام دەبێ خوا بە هەموو سیفەتەکانییەوە چاك بناسێت.

٤) هەڵگرانی مەشخەڵی بانگەوازو گەیاندنیدینیخوا، دەبێ لە بەرامبەر گشت ڕووداوو گیروگرفتەکانەوە زۆربەئارام و خۆڕاگربن.

﴿ ٥٩: وعنده مفاتح الغیب لا یعلمها إلا هو ﴾ کلیلی گشت گەنجینەکانی غەیب، تەنها لای خوایەو،تەنها هەر ئەویش پێیان دەزانێت و، تەواوی کارە نادیارەکانیش لای ئەوئاشکرا و دیارن، ئیمامی (بوخاری و، پێشەوا ئەحمەد)ئەم فەرموودەیە دێنن کە: خاتوو (عائیشە) دەڵێ: ((من زعم أن رسول الله ﷺ خبیر بما یکون فی غد، فقد أعظم علی الله الفریة، والله یقول:((قل لا یعلم من فی السموات والأرض الغیب إلا الله)) (أخرجه مسلم). بەڵێ پەیامبەریخوا ﷺ دەبێ بەڕاشکاوی بەهەموو مەردم بڵێ: من هیچ کارێکی غەیب و نادیار نازانم، بۆیە خوا فەرمانیپێدەکات بڵێ: (قل لا أقول لکم عندی خزائن الله ولا أعلم الغیب..) خۆئەوکاتەش کەخاتوو عائیشە تۆمەتبارکراو، بوختانەکەی بۆ هەڵبەسرا، پەیامبەر ﷺ ئەگەرچی بەهیچ شێوەیەك لێی بەدگومان نەبوو، بەڵام بەشێوەیەکی(عین الیقین)یش ئاگای لەهەواڵەکە نەبوو، هەتاخوا خۆی پاکانەی بۆکردو فەرمووی: (أولئک مبرؤن ممایقولون)، (ئیبراهیم)ی پێغەمبەر ﷺ ئەو کاتە فریشتەکان هاتنەلای، بەپەلە گوێلکێکی بۆ سەربرین، چونکە نەیزانی فریشتەن، هەتا خۆیان وتیان: (إنا أرسلنا إلی قوم لوط) (١١/٧٠)، ئەوساکە هاتنەلای (لووت)، ئەویش نەیزانی فریشتەن، بۆیە: (سئ بهم وضاق بهم ذرعا) (١١/٧٧)، (یەعقووب) عليه السلام لەبەر دووری یوسف (ئاویمرواری) سەرچاوی گرت وکوێربوو، چونکە هیچ هەواڵێکی لێی نەبووو نەیئەزانی لەکوێیە؟ خۆ (سولەیمان)یش عليه السلام گشت شەیاتین و باکانی لەبەردەستا بوو، کەچی هەواڵێکی ئەوتۆی لەخەڵکی (مەندەب)و هۆزی (بەڵقیس) نەئەزانی، تا پەپووسلێمانەکە هات وتی: (أحطت بما لم تحط بە وجئتک من سبإبنبإ یقین) (٢٧/٢٢)، (نووح) عليه السلام ئەودەمە کەکوڕەکەی خنکاو

هـاواری لیٚ به‌رزبوویه‌وه، نه‌یزانی ئیماندارو باوه‌ردار نه‌بووه، بۆیه گوتی: (رب إن ابنى من أهلى..) ئه‌وسا خوایش فه‌رمووی: (یانوح إنه ليس من أهلك..) (١١/٤٦)، جاکه‌وابوو گشـت په‌یامبه‌ران و فریشـته‌کانیش، ئه‌گه‌ر خوا له‌نادیارو (غه‌یب) شتیٚکیان لیٚ به‌ئاگا نه‌کا، هیچ نازانن، وه‌کو له‌جیٚگایه‌کی‌تردا ده‌فه‌رمویٚ: (.. وما كان الله ليطلعكم على الغيب..) (٣/١٧٩)، دیاره سـه‌باره‌ت به‌غه‌یب و نادیـار جگه له‌وه‌حی هه‌رچی بگوتریٚ کوفـرو بیٚ باوه‌ڕییه، بۆیه پیٚغه‌مبه‌ر ده‌فه‌رمویٚ: ((من أتى عرّافا فسـأله عن شـئ لم تقبل له صـلاة أربعين يوما)) أخرجه مسـلم، وقال القرطبـى: فمن قال إنه ينـزل الغيـث غدا، و جزم به فهو كافر، أخبر عنـه بأمارة إدعاها أم لا؟ وكذلك من قال: إنه يعلم ما فى الرحم فإنه كافر، فإن لم يجزم و قال: إن النوء، ينزل الله به الماء عادة، وأنه سـبب الماء عادة، وإنه سـبب الماء على ما قدره وسـبق فى علمه لم يكفر، إلا أنه يستحب أن لا يتكلم به).

عه‌راف: به‌و که‌سـه ده‌ڵیٚن: پیٚی وایـه‌و ده‌ڵیٚ: من هه‌موو کاریٚکی نادیـارو غه‌یب ده‌زانم! ﴿ ويعلم ما فى البر والبحر ﴾ هه‌رچیش له وشـکانی و ده‌ریادایه ئه‌و ئه‌یزانیٚ ﴿ وما تسـقط من ورقة إلا يعلمهـا ﴾ هیچ گه‌ڵا داریٚکیش بیٚ ئاگـاداری ئه‌و ناوه‌ریٚت ﴿ ولا حبـة فى ظلمات الأرض ﴾ هه‌ردانه‌یه که له‌نـاو تاریکایی زه‌ویدا بیٚ ﴿ ولا رطب ولا يابس ﴾ و هه‌رچی ته‌ڕو وشکیشـه ﴿ إلا فى كتاب مبين ﴾ گشتی ئه‌وانه له‌ناو کتیٚبیٚکی ئاشکرادایه وه‌کو (لوح المحفـوظ)، واته: خوای‌کارزان به گشـت بوونه‌وه‌ر –به‌گیانداروبیٚ‌گیانییه‌وه– زانست و زانیاری هه‌یه.

به‌رله مردن و دوای مردن هه‌رخوا خاوه‌نه:

﴿ ٦٠: وهو الذى يتوفاكم بالليل ﴾ هه‌ر ئه‌وخوایه که به‌شـه‌ودا ده‌تانخه‌ویٚنـیٚ و، هه‌سـتان لیٚده‌سـیٚنیٚ و، وه‌ك مردووتان لیٚدیٚت ﴿ و يعلم ما جرحتـم بالنهار ﴾ وبه‌ڕۆژیشـدا هه‌ر تاوانـیٚ بکه‌ن پیٚی‌ده‌زانـیٚ ﴿ ثم يبعثكم فيه ﴾ ئه‌وسـا بـه‌ڕۆژ راتانده‌په‌ڕیٚنیٚ و هه‌ڵتان ده‌سـیٚنیٚ ﴿ ليقضى أجل مسـمى ﴾ تا ماوه‌ی دیاریکراوی خۆی به‌سه‌ر ده‌چیٚ و، ئه‌گه‌نه کۆتایی ته‌مه‌نتان ده‌ژین ﴿ ثم إليه مرجعكم ﴾ له پاشـان ده‌تانمریٚنیٚ و هه‌رده‌چنه‌وه لای خۆی ﴿ ثم ينبئكم بمـا كنتم تعملون ﴾ پاشـانیش ئاگادارتان ئه‌کا له‌هه‌رچی کردوتانـه ﴿ ٦١: وهو القاهر فوق عباده ﴾ هـه‌ر خۆیه‌تی زاڵ و ده‌سـه‌ڵاتدار به‌سـه‌ر به‌نده‌کانییدا ئه‌گه‌ر بیه‌ویٚ هه‌موو ته‌سـلیم و ملکه‌چی فه‌رمانی ئه‌و ئه‌بن ﴿ ويرسـل عليكم حفظة ﴾ فریشته‌ی چاودیٚرو پاریٚزه‌ریشتان له‌سه‌ر دائه‌نیٚ و، له‌جنییه‌کان ده‌تانپاریٚزن و، کرده‌وه‌کانیشتان ده‌ژمیٚرن ﴿ حتى إذا جاء أحدكم الموت ﴾ جا که وه‌ختی مردنی یه‌کیٚکتان هات ﴿ توفته رسلنا ﴾ فریشته‌کانمان گیانـی ده‌کیٚشـن ﴿ وهم لا يفرطـون ﴾ خۆ له‌جیٚبه‌جـیٚ کردنی فه‌رمانه‌کانـی خـوادا، هه‌رگیز کۆتایی و سسـتی ناکه‌ن ﴿ ٦٢: ثـم ردوا إلى الله مولاهم الحق ﴾ له‌پاشـان دوای زیندووو بوونه‌وه هه‌موو ده‌گه‌ڕیٚنه‌وه لای خوا، که‌گه‌وره‌و سـه‌روه‌ری ڕاسـته‌قینه‌ی هه‌موانه ﴿ ألا له الحكم ﴾ ده‌با گشـت هۆشیار بن! که داوه‌ری و بڕیار هه‌ربه‌ده‌سـتی ئه‌وه ﴿ وهو أسرع الحاسبين ﴾ به خیٚراتر له هه‌رحیسابگریٚکیش حیسابی گشتیان ده‌کا.

ڕیٚنماییه‌کانی ئایه‌تی (٥٩ – ٦٢):

١) مه‌ودای ده‌سـه‌ڵات و تواناو حیکمه‌تـی خوای خاوه‌ن به‌زه‌یی بیٚ‌سنووره.

٢) هه‌مووکاریٚکی غه‌یب و نادیار، دیارو ئاشکرا ته‌نیا خوا خۆی ده‌یزانیٚ.

٣) مه‌ودای (قه‌زا) و(قه‌ده‌ری) خوا هه‌مووشتیٚ ده‌گریٚته‌وه، ته‌نانه‌تی هه‌رگه‌ڵاداریٚك له‌دار به‌ربیٚته‌وه، ئاگای لیٚیه‌تی.

٣) (مه‌عاد)و لیٚپرسینه‌وه‌و تۆڵه‌و پاداش، بڕیاریٚکی حه‌تمی خوایه‌و هه‌ر پیٚش دیٚت.

به‌خشش و که‌ره‌می خواو، هه‌ڵمه‌ت و قاڕی:

﴿ ٦٣: قـل مـن ينجيكم من ظلمـات البر والبحر ﴾ پیٚیـان بڵیٚ: لـه تاریکییه‌کانـی وشـکایی و، ده‌ریادا، به‌تایبه‌تی کاتـیٚ ڕیٚتان لیٚون‌ده‌بیٚ، کیٚ‌ڕزگارتـان ده‌کات؟ ﴿ تدعونـة تضرعـا وخفيـة ﴾ ئه‌وکاته‌که‌به‌گیردیٚـن، بـه ئاشـکراو به نهیٚنی، بگـره به هه‌موو شـیٚوه‌یه‌ك، لیٚی ده‌پاڕیٚنه‌وه‌و ده‌ڵیٚن: ﴿ لئن أنجانا من هذه لنكونن من الشاكرين ﴾ ئه‌گه‌ر په‌روه‌ردگار ئه‌مجاره‌ش له‌م به‌ڵاو ته‌نگه‌ژه‌یه ڕزگاری‌کردیـن، په‌یمان بیٚت له شـوکرانه بژیران‌بین ﴿ ٦٤: قل الله ينجيكـم منها ومن كل كرب ﴾ بڵیٚ: لـه‌و هه‌موو ناڕه‌حه‌تی‌و ته‌نگه‌ژه‌یه‌و، له‌هه‌مووئاسـته‌نگیٚکی تریـش، خوارزگارتان ده‌کات ﴿ ثـم أنتم تشـركون ﴾ که‌چی پاش ئه‌وه له‌باتی سوپاسـگوزاری شـه‌ریك و هاوبه‌شـی بۆ بڕیار ئه‌ده‌ن!! ﴿ ٦٥: قل هو القادر ﴾ بڵیٚ: ده‌سه‌ڵاتی هه‌یه‌و ده‌شتوانیٚ ﴿ على أن يبعث عليكم عذابامن فوقكم ﴾ له‌سه‌رووتانه‌وه سـزایه‌کتان بۆ بنیٚریٚ، به‌هه‌وره‌تریشقه‌و باوبـۆران و..هتد ﴿ أومـن تحت أرجلكم ﴾ یـان له‌ژیٚر پیتانه‌وه به‌بوومه‌لـه‌رزه‌و ڕۆچوونی زه‌وی، گیرۆده‌تان بکات ﴿ أويلبسـكم شيعا ﴾ یان بتانکاته چه‌ند ده‌سته‌وبه‌سته‌یه‌کی ناکۆك و نه‌گونجاو

لـە گەڵ یەکتردا و، توشی کێشـەو گرفتتان بکا ﴿ و یذیق بعضکم بـأس بعض ﴾ وبەهەندێکتان ئازارو جەزرەبەی هەندێبدا ﴿ أنظر کیف نصرف الآیات ﴾ دەبڕوانە چۆن بە هەمووشـێوەیەك بەڵگەو نیشـانەیان بۆدەگۆڕین و نیشـانیان دەدەین ﴿ لعلهـم یفقهون ﴾ بەشـکو تێبگەن و وردبنەوە لێیان و بگەڕێنەوە سـەر ڕێی ڕاست وبەرنەبنە گیانی‌یەکتر.

ڕێنماییەکانی ئایەتی (٦٣-٦٥):

١) چ بەڵگەیەك لەمە بەهێزتر بێت لەسـەرناهەقی‌و باتڵی (شـیرك)ی (موشـریکان) کە: دەبینی لە کاتـی تەنگانە و تەنگژەدا، هاوار هەربۆ خوای گەورە ئەبەن، چونکە دەزانن پەنادەرو ڕزگارکەر لەکاتی بەڵاو موسیبەتدا تەنیا خوایە.

٢) وشیاربوونەوەو، خۆپاراسـتن لەهـەر ئیختیـلاف و کێشەیەك سەر بکێشـی بۆ بەشبەشبوون و کوتلە بەندی، ئیمامی موسـلیم ئـەم فەرموودە دێنـێ: ((إن الله زوی لی الأرض (أی جمعها) فرأیت مشـارقها و مغاربها، وإن أمتی سـیبلغ ملکها مازوی لـی منها، وأعطیـت الکنزین الأحمر والأبیض، وإنی سـألت ربی لأمتی ألا یهلکهم بسنة مجاعة، ولا یسـلط علیهم عدوا من سـوء أنفسهم فیستبیح بیضتهم، وإن ربـی قال لی یامحمد! إنـی إذا قضیت قضاءفإنه لایرد، وأنی أعطیتک لأمتک ألا أهلکهم بسـنة عامة، وألا أسلط علیهم عدوا من سـوی أنفسهم یستبیح بیضتهم ولو أجتمع علیهـم من بأقطارهـا، أو قال:من بیـن أقطارها حتی یکون بعضهم یهلک بعضا، ویسـبی بعضهم بعضا)).مەبەست لەم فەرمـوودە ئەمەیە کەگەل و نەتەوەی موسـڵمان، هەتایەك ریزو یەك دەسـت بن و، نەبنە چەند دەستەوبەستەیەك، هیچ هێزێك ناتوانێ‌زاڵ ببێ بەسەریاو، ببنە دیل و کۆیلەی ژێردەستیان.

﴿ ٦٦: وکـذب بە قومک وهو الحق ﴾ وقورەیشـی هۆزت (ئەی پێغەمبەر!) ئـەم (قورئان)ەیان بـە درۆداناو،بڕوایان پێ‌نەکرد، خۆدیاریشـە کە هەرقورئان ڕاسـت و دروستە ﴿ قل لست علیکم بوکیـل ﴾ پێیان‌بڵـێ: خۆ مـن بەرپرس و چاودێـری ئێوەنیم، تـا بەزۆر بڕواتـان پی بێنم ﴿ ٦٧: لکل نبإمسـتقر ﴾ هەمووکارو هەواڵێکیـش لای خوا کاتی خۆی هەیەو، ئەمڕۆ یا سـبەینێ هەر پێشدێت، ئەوسا هەموو ڕاست و ناڕاستێك دەرئەکەوێ ﴿ وسوف تعلمون ﴾ لەئایندەشدا چاك ئەزانن کەئاوایە.

لەگەڵ ئەوانەدا لەئایەتەکانی خوا خراپ دەدوێن دامەنیشە:

﴿ ٦٨: وإذا رأیـت الذیـن یخوضـون فی آیاتنا ﴾ هـەر کە ئەو موشریکانەت دیت خەریکن لەبارەی ئایەت و نیشانەکانی ئێمەوە خـراپ دەدوێن و گاڵتـە ئەکەن ﴿ فأعرض عنهـم ﴾ ڕوویان لێ

وَهُوَ الَّذِي يَتَوَفَّاكُم بِاللَّيْلِ وَيَعْلَمُ مَا جَرَحْتُم بِالنَّهَارِ ثُمَّ
يَبْعَثُكُمْ فِيهِ لِيُقْضَىٰ أَجَلٌ مُّسَمًّى ثُمَّ إِلَيْهِ مَرْجِعُكُمْ
ثُمَّ يُنَبِّئُكُم بِمَا كُنتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿٦٠﴾ وَهُوَ الْقَاهِرُ فَوْقَ عِبَادِهِ
وَيُرْسِلُ عَلَيْكُمْ حَفَظَةً حَتَّىٰ إِذَا جَاءَ أَحَدَكُمُ الْمَوْتُ تَوَفَّتْهُ
رُسُلُنَا وَهُمْ لَا يُفَرِّطُونَ ﴿٦١﴾ ثُمَّ رُدُّوا إِلَى اللَّهِ مَوْلَاهُمُ الْحَقِّ
أَلَا لَهُ الْحُكْمُ وَهُوَ أَسْرَعُ الْحَاسِبِينَ ﴿٦٢﴾ قُلْ مَن يُنَجِّيكُم مِّن
ظُلُمَاتِ الْبَرِّ وَالْبَحْرِ تَدْعُونَهُ تَضَرُّعًا وَخُفْيَةً لَّئِنْ أَنجَانَا مِنْ هَٰذِهِ
لَنَكُونَنَّ مِنَ الشَّاكِرِينَ ﴿٦٣﴾ قُلِ اللَّهُ يُنَجِّيكُم مِّنْهَا وَمِن كُلِّ كَرْبٍ
ثُمَّ أَنتُمْ تُشْرِكُونَ ﴿٦٤﴾ قُلْ هُوَ الْقَادِرُ عَلَىٰ أَن يَبْعَثَ عَلَيْكُمْ عَذَابًا
مِّن فَوْقِكُمْ أَوْ مِن تَحْتِ أَرْجُلِكُمْ أَوْ يَلْبِسَكُمْ شِيَعًا وَيُذِيقَ بَعْضَكُم
بَأْسَ بَعْضٍ انظُرْ كَيْفَ نُصَرِّفُ الْآيَاتِ لَعَلَّهُمْ يَفْقَهُونَ ﴿٦٥﴾
وَكَذَّبَ بِهِ قَوْمُكَ وَهُوَ الْحَقُّ قُل لَّسْتُ عَلَيْكُم بِوَكِيلٍ ﴿٦٦﴾ لِّكُلِّ
نَبَإٍ مُّسْتَقَرٌّ وَسَوْفَ تَعْلَمُونَ ﴿٦٧﴾ وَإِذَا رَأَيْتَ الَّذِينَ يَخُوضُونَ فِي
آيَاتِنَا فَأَعْرِضْ عَنْهُمْ حَتَّىٰ يَخُوضُوا فِي حَدِيثٍ غَيْرِهِ وَإِمَّا يُنسِيَنَّكَ
الشَّيْطَانُ فَلَا تَقْعُدْ بَعْدَ الذِّكْرَىٰ مَعَ الْقَوْمِ الظَّالِمِينَ ﴿٦٨﴾

وەرچەرخێنـەو، خێرا هەسـتەوجێیان بهێڵە ﴿ حتی یخوضوا فی حدیث غیره ﴾ تا قسەکەیان ئەگۆڕن‌و واز لەو گاڵتەو مەسخەرە دێنن ﴿ وإما ینسـینک الشیطان ﴾ ئەگەر شـەیتان ئەم ئامۆژگاریەشی لەبیربردیتەوەو لەگەڵیان دانیشتیت ﴿ فلا تقعد بعد الذکری مع القوم الظالمیـن ﴾ جا دوای ئەوە، هەرکـە بە بیرت هاتەوە، ئیتر دوای ئەوە نابێ لەگەڵ ئەوخەڵکە سـتەمکارە دانیشێ، بەڵکو دەبێ زوو جێیان بهێڵی ﴿ ٦٩: وما علی الذین یتقون من حسابهم من شئ ﴾ ئەو کەسـانە کە لەوانە خۆ دوور دەگرن و، پارێز ئەکەن وهەرگیز ناچنە کۆڕەکانیانەوە، ئیتر هیچ حیساب و گوناهێکی ئەوانەیان لە ئەستۆ نابێ، ئەگەر لاقرتیش بکەن ﴿ ولکن ذکری لعلهم یتقون ﴾ بەڵام لەگەڵ ئەوەیشـدا ئێمە هەر فەرمان دەدەین کە ئێوە دوور بن لێیان، بەڵکو بیری بکەنەوەو خۆ پارێزن لە گاڵتە ومەسخەرەکردن بەدینی‌ئیسلامی پیرۆزوقورئانی‌بەفەڕ. (سەدی) ئەڵێ: کەخراپکاران ئێوە ببینن لەگەڵیان دادەنیشن، ئیتر هیچ شەرمێکتان لێ ناکەن و

له گاڵته كردن ومەسـخەره بەقورئان كۆڵ نادەن. (قورتوبی) ئەڵێ: (فى هذه الآية رد على من زعم أن الأئمة الذين هم حجج وأتباعهم، لهم أن يخالطوا الفاسـقين و يصوّبـوا آراءهم تقية. وقال الطبرى: لا تجالسوا أهل الخصومات. قال أبن العربى: هذا دليل على أن مجالسة أهـل الكبائر لا تحل. وقـال ابن خويزمنداد: من خاض فى آيات الله

وَمَا عَلَى ٱلَّذِينَ يَتَّقُونَ مِنْ حِسَابِهِم مِّن شَىْءٍ وَلَٰكِن
ذِكْرَىٰ لَعَلَّهُمْ يَتَّقُونَ ﴿٦٩﴾ وَذَرِ ٱلَّذِينَ ٱتَّخَذُوا۟
دِينَهُمْ لَعِبًا وَلَهْوًا وَغَرَّتْهُمُ ٱلْحَيَوٰةُ ٱلدُّنْيَا ۚ وَذَكِّرْ بِهِۦٓ
أَن تُبْسَلَ نَفْسٌۢ بِمَا كَسَبَتْ لَيْسَ لَهَا مِن دُونِ ٱللَّهِ وَلِىٌّ
وَلَا شَفِيعٌ وَإِن تَعْدِلْ كُلَّ عَدْلٍ لَّا يُؤْخَذْ مِنْهَآ ۗ أُو۟لَٰٓئِكَ
ٱلَّذِينَ أُبْسِلُوا۟ بِمَا كَسَبُوا۟ ۖ لَهُمْ شَرَابٌ مِّنْ حَمِيمٍ وَعَذَابٌ
أَلِيمٌۢ بِمَا كَانُوا۟ يَكْفُرُونَ ﴿٧٠﴾ قُلْ أَنَدْعُوا۟ مِن دُونِ ٱللَّهِ
مَا لَا يَنفَعُنَا وَلَا يَضُرُّنَا وَنُرَدُّ عَلَىٰٓ أَعْقَابِنَا بَعْدَ إِذْ هَدَىٰنَا ٱللَّهُ
كَٱلَّذِى ٱسْتَهْوَتْهُ ٱلشَّيَٰطِينُ فِى ٱلْأَرْضِ حَيْرَانَ لَهُۥٓ أَصْحَٰبٌ
يَدْعُونَهُۥٓ إِلَى ٱلْهُدَى ٱئْتِنَا ۗ قُلْ إِنَّ هُدَى ٱللَّهِ هُوَ ٱلْهُدَىٰ ۖ
وَأُمِرْنَا لِنُسْلِمَ لِرَبِّ ٱلْعَٰلَمِينَ ﴿٧١﴾ وَأَنْ أَقِيمُوا۟ ٱلصَّلَوٰةَ
وَٱتَّقُوهُ ۚ وَهُوَ ٱلَّذِىٓ إِلَيْهِ تُحْشَرُونَ ﴿٧٢﴾ وَهُوَ ٱلَّذِى
خَلَقَ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضَ بِٱلْحَقِّ ۖ وَيَوْمَ يَقُولُ كُن
فَيَكُونُ ۚ قَوْلُهُ ٱلْحَقُّ ۚ وَلَهُ ٱلْمُلْكُ يَوْمَ يُنفَخُ فِى ٱلصُّورِ ۚ
عَٰلِمُ ٱلْغَيْبِ وَٱلشَّهَٰدَةِ ۚ وَهُوَ ٱلْحَكِيمُ ٱلْخَبِيرُ ﴿٧٣﴾

"مؤمنـا أوكافرا" تركت مجالسـته وهجر، وكذلـك منع أصحابنا الدخول إلى أرض العدو ودخول كنائسهم و البيع، و مجالسة الكفار أهل البدع)، واته: ئەم ئایەته بەڵگەیه لەسـەر ئەوانه كه دەڵێن: ئیمامەكان وپەیرەوكەرانیان گشت حوججەت و بەڵگەی خوان، جا "لەبـەر تەقیه" وخۆپاراسـتن، دەتوانن لەگەڵ پیـاو خراپاندا خۆ تێكەڵ بكەن و،گوێ بۆقسەیشـیان بگـیردرێ! ئیمامی (تەبەری) دەڵێ: هەرگیز لەگەڵ ئەوانەدا دامەنیشن گاڵتەوگەپ بەئایەتەكانی خوادەكـەن. (ئیبنولعەرەبی) دەڵێ: ئەم ئایەتـه بەڵگەی ئەوەیه كەنابێ لەگەڵ ئەهلی (كەبیره)دا دابنیشـین. (ئیبن خوەیزمەنداد) دەڵێ: هەركەسێك رۆچوو له گاڵتەو مەسخەره بەئایەتەكانی خوا، دەبێ واز له خۆی وكۆڕەكەی بهێنرێ. جا بۆ باشـتر تێگەیەشـتن لەماناو مەبەستی ئەم ئایەته، سەیرێكی تەفسیری ئایەتی (١٤٠)ی (نیسـاء) بكه لەم تەفسیرەدا ﴿ ٧٠: وذر الذين اتخذوا دينهم لعبا ولهـوا ﴾ تۆ واز لەوانه بێنه كه ئایینی (فیتری) خۆیان بە گەمەو گاڵتـه گرتووه ﴿ وغرتهـم الحياة الدنيا ﴾ ژیانی ئـەم دونیایەش بەتەواوی فریوی داون و، قیامەتیان لەبیرچۆتەوه، ﴿ وذكر به ﴾ دەسـا تۆ بەم قورئانه هەمیشه ئامۆژگاریان بكەو، سزای قیامەتیان وەبیربێنه ﴿ أن تبسل نفس بما كسبت ﴾ وبابشزانن كه هەركەسێك بكەوێته زیندانی بـێ دەرەتانیكارو كردەوەی خۆیەوه ﴿ ليس لها من دون الله ولى ولا شـفيع ﴾ وجگه لـه خوا هیچ كەس یارمەتی ناداو، هیچ كەسـیش تكابـۆ رزگاربوونی نـاكا ﴿ وإن تعدل كل عـدل لا يؤخذ منهـا ﴾ تەنانەتی هەرچی ماڵی دونیایشـیهەیه له فیدیـەو بریتی خۆیدا بیدا، هێمان لێی وەرناگیرێ ﴿ أولئك الذين أبسـلوا بما كسـبوا ﴾ ئەمانه لەبەر كارو كردەوەیخراپ و،لەبەر بێباوەڕییان، له دۆزەخدا بەند دەكرێن و، بۆهەمیشـەیش گرفتار دەبن ﴿ لهم شـراب من حميم وعذاب أليم ﴾ ئـاوی كوڵبەكوڵیان دەدەنێبوخواردنەوەیان و، سـزای به ئێشـیان هەیه ﴿ بما كانوا يكفرون ﴾ چونكه خوانەناس وبێباوەڕ بوون.

ڕێنماییەكانی ئایەتی (٦٨-٧٠):

١) لەهەر جێگایەك بێحورمەتی بەرامبەر بەقورئان ودینی (ئیسلام) بكرێ، مانەوەو دانیشتن لەوجێگایەدا حەرامەو، دەبێ بەپەله جێ بهێڵرێ، (سـەلەف)یش یەك دەنگن كه لەگـەڵ ئەهلی (كەبائیر)دا بەتایبەت لەكاتی ئەنجامدانیدا كۆڕو دانیشتن وپەیوەندی ڕەوا نییه.
٢) (فوزەیلی كوڕی عەیان) ئەڵێ: هەركەسێ بیدعه چییەكی خۆش ویست، خوا كاروكردەوەی باتڵ ئەكاتەوه.
٣) ئەگەرلەبەر لاوازی و كزی وبێ دەسـەڵاتی ئەوكەسه، یان لەبەر لاوازی گشـتی موسـڵمانان نەتوانرا ئەو جێگایه چوڵبكرێـت، ئـەوه هەردەبێ یـان بەزمان، یـان بەدڵ بیزاریو ئینكاری ئەو كاره دزێوو ناپەسەندەیه بكرێ.
٤) هەركەسێ به كوفرەكەیەوه بمرێ، هەرگیز لەئاگریدۆزەخ رزگاری نابێ.

نموونەی مرۆی لەدین وەرگەڕاوه:

ئیبن كەسـیر له(سـەدی)یەوه ئـەڵێ: كاتـێ هاوبەشـدانەرەكان بەموسڵمانەكانیان وت: وەرن پەیرەوی له ئایین ودینی ئێمه بكەن و، وازبێنن لەموحەممەد ودینەكەی! جابۆئەو وەڵامه خوایگەوره ئـەم ئایەتـەی: (قـل أندعوامـن دون الله..)ی نارده خـوارێ و فەرمووی: ﴿ ٧١: قل أندعوا مـن دون الله مالاينفعناولايضرنا ﴾ پێیـان بڵێ: ئاخۆ دەتانەوێ جگەله خوا هاواربۆ شـتیتر بەرین و

بیپەرستین، کەنەسوودێکمان پێ ئەگەیەنن، ئەگەر بیانپەرستین، ونە زیانیشـمان پێ ئەگەیەنن، ئەگەرنەیانپەرسـتین ﴿ ونرد علی أعقابنـا ﴾ پاشەو پاشـیش وەرگەڕێین وپشت لە ئایینیخوا بکەین ﴿ بعد إذ هدانا الله ﴾ پاش ئەوەی خوای دلۆڤان شارەزای ڕاستەڕێی کردین؟ ﴿ کالذی استهوته الشـیاطین فـیالأرض حیران ﴾ وەکو کەسـێ کەشـەیاتینی هەڵخەڵەتاندبێ‌و، چەواشــەو سەرگەردان بووبێت و لەزەویدا بسـووڕێتەوە ﴿ له أصحاب یدعونه إلی الهدی ائتنـا ﴾ ئەوسـا هەندێ لە هاوەڵانی خـۆی بانگی لێبکەن و پێی بڵێن: وەرە لای ڕێگای ڕاسـت و لەگــەڵ ئێمەبە، کەچیلەگەڵ ئەوەیشـدا، پەیرەوی هەر لە شەیاتینی بکات! ﴿ قل إن هدی الله هو الهدی ﴾ بڵێ: ڕێی ڕاسـت هەرئەو ڕێگەیە خوا دیاریکردووە ﴿ وأمرنا لنسـلم لرب العالمین ﴾ وفەرمانیشمان پێدراوە لەلایەن خواوە کە خۆ بدەینە دەسـتی پەروەردگاری جیهانەکان وتەسلیمی ئەو بین، واتە: ئێوە پاش وەرگەڕان لە ئیسلام- وەکو پیاوێك وانە لەگەڵ چەند هاوڕییەکدا بە ڕێیەکی ڕاستدا بڕۆن، جا پیاوەکە ڕێ گوم بکا، دەسـتەیە شەیاتین ڕەفتار بەملاوبەولای ڕێگەدان بانگی لێ بکەن و سەرلێشـیواوی بکەن و، هەریەکەیان بیبەن بەلایەکدا، بــەڵام هاوڕێکانی بانگی لێ بکــەن وبڵێن وەرە لای ئێمە، ڕێگەکە لێرەوەیە، کەچی ئەو هەر مل بادا، ئەو جا ئێوەش لادانتان لەڕێی ڕاسـت هەر وەکو ئەوکەسـە وایە کە پەیامبەر ﷺ لەسەر ڕێگایەك وەستابێ و بڵێ: لێرەوە وەرە ئەمەیە ڕێگەی ئایینی ئیسلام. کەچی ئــەو هــەر ڕوو وەربگێڕێ (تەبــەری) ﴿ ٧٢: وأن أقیمـوا الصلاة واتقوه ﴾ پێمان گوتراوە: کە بەردەوام نوێژ بکەن و لە خوا بترسن و بەهەمیشەیی سنوورەکانی بپارێزن ﴿ وهو الذی إلیه تحشرون ﴾ وە ئــەو خوایەیە هەمووتان هەرلای ئەو کۆدەکرێنەوە ﴿ ٧٣: وهو الذی خلق السموات والأرض بالحق ﴾ هەر ئەویشە کە ئاسمانەکان و زەوی بەڕاست و بەهەق بەدیهێناوە ﴿ ویوم یقول کن فیکون ﴾ هەر ڕۆژێکیـش بفەرموێ: "بەرۆژی قیامەت" ببە، دەسـتبەجێ دەبــێ ﴿ قولـه الحق ﴾ خوایەکی وایە کە هەر وتەو قسـەی ئەو ڕاست و دروستەو، قسە هەرقسەی ئەوە ﴿ وله الملک ﴾ موڵك و دەسەڵاتیش هەر هی خۆیەتی ﴿ یوم ینفخ فی الصور ﴾ بەتایبەتی ئــەو ڕۆژە کــە فوو بە شـەیپور "صـور"دا دەکرێ ﴿ عالـم الغیب والشـهادة ﴾ گشـت شـتێکی نادیارو دیار دەزانێ ﴿ وهم الحکیم الخبیر ﴾ هەر ئەویشە کار جوان و زاناو ئاگادار بەهەموو شتێك.

ڕێنماییەکانی ئایەتی (٧١ - ٧٣):

١) پاشـگەزبوونەوە لەدینــی ئیسـلام، کارێکیحــەرام وقەدەغەیە.

٢) گوێڕایــەڵی لــە ئەهلیباتــڵ و بەقســە کردونیــان کارێکی حەرامە.

ئیسـتا هەر دینی ئیسـلام، دینــی ڕاسـتەقینەی خوایەو پێی ڕازییە.

٣) دەبــێ دیــن و شــەریعەتی ئیسـلام بە هەمــوو پایەو لقەکانییەوە وەربگیرێ و پیادەبکرێ.

٤) (مەعــاد)و زیندووبوونــەوە بۆحسـاب و لێکۆڵینەوە لە گشت کاروکردەوەیەك هەقەو دێت.

ئیبراهیم ئامۆژگاری بابی دەکا:

﴿ ٧٤: وإذ قـال إبرهیـم لأبیـه آزر ﴾ ئەو کاتە وەبـیر بێنە کە (ئیبراهیـم) ئامۆژگــاری (ئــازەر)ی باوکیدەکـرد و پێیگــوت: ﴿ أتتّخـذ أصناماألهة ﴾ ئەرێ تۆ بتگەلێك چـۆن بەخوا دەگریی ودەیانپەرسـتی؟! ﴿ إنـی أراک وقومـک فـی ضـلال مبین ﴾ بێگومـان مــن دەبینم هەم خــۆت و، هەم نەتــەوەو خزمەکانەت لــەڕێ لاتــان داوەو بەئاشـکرا سەرلێشـیواون ﴿ ٧٥: وکذلـک نــری إبراهیم ملکوت السـموات والأرض ﴾ هەرئاوا مەلەکوت و دەسـەڵاتی فراوان وبێسنووری خۆمان نیشـانی ئیبراهیم دەدەین لــە ئاسمانەکان و زەویـدا (قورتوبی) ئەڵێ: (ملکـوت: أی ملک، وزیـدت الواو والتاء للمبالغة فی الصفة مثل: الجبروت). هەندێ لە زاناکان ئەڵێن: ئەودەمە خوا ئەودەسـەڵات ومەلەکووتەینیشانی ئیبراهیـم دا لە ئاسمــان وزەویـدا، تەمەنی (١٥-١٧)سـاڵ بوو ﴿ ولیکون من الموقنیـن ﴾ هەتا لە جەرگەی ئەوانەدابێ یەقینی تەواویان بە بوون ویەکتایی پەروەردگاریان هەیە ﴿ ٧٦: فلما جن علیه اللیل ﴾ جا کە شــەو بەسـەرهات و تاریکایی شــەو دونیای داپۆشــی ﴿ رأی کوکبا ﴾ سەیرێکی ئاسمانی کردو ئەستێرەیەکی ڕووناکــداری بەدیکـرد ﴿ قال هـذا ربی ﴾ وتی: ببــێ و نەبێ ئەمــە پەروەردگارمە. جا لەبەرئەوە ئەوکات گەلەکەی بت وخۆرو مانگ و ئەسـتێرەیان ئەپەرست، ئەمیش نەرم نەرمێ بۆیان چووو هەمووشـیانی پووچەڵ کردەوە ﴿ فلما أفـل قال لا أحب الآفلین ﴾ جــا هەرکەلەچاو ئاوا بوو ونەما، وتی: من هیچ شـتێکیئاوا بووم خــۆش نــاوێ ﴿ ٧٧: فلما رأی القمر بازغا ﴾ کە دیتیشــی مانگ هــەڵات ﴿ قال هذا ربی ﴾ وتی:ئەمەیە پەروەردگارم ﴿ فلما أفل قــال لئن لم یهدنی ربــی ﴾ جاهەر کە ئەمیش ئاوا بووو نەما وتی: بێگومانم کە ئەگــەر پەروەردگارم هیدایەتم نەدات ﴿ لأکونن من القوم الضالین ﴾ منیش لەوخەڵکە گومڕاو سەرلێشێواو دەبم ﴿ فلما

رأى الشمس بازغة ﴾ ئەوجا هەرکە خۆری دیت هەڵهات ﴿ قال
هـذا ربی ﴾ گوتی: ئەمەیانــە پەروەردگارمە ﴿ هذا أكبر ﴾ ئەمە
لەمانگ و ئەسـتێرەکانی‌تر گەورەترە ﴿ فلما أفلت ﴾ جا کەئەمیش
ئاوا بووو لەچاو ونبوو ﴿ قال يا قوم إني بريئ مما تشركون ﴾ وتی
گەلە کەم! بە ڕاستی من لەو بتانەی ئێوە ئەیانکەنە هاوبەشی خوا

۞ وَإِذْ قَالَ إِبْرَٰهِيمُ لِأَبِيهِ ءَازَرَ أَتَتَّخِذُ أَصْنَامًا ءَالِهَةً إِنِّيٓ
أَرَىٰكَ وَقَوْمَكَ فِي ضَلَٰلٖ مُّبِينٖ ﴿٧٤﴾ وَكَذَٰلِكَ نُرِيٓ إِبْرَٰهِيمَ
مَلَكُوتَ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضِ وَلِيَكُونَ مِنَ ٱلْمُوقِنِينَ ﴿٧٥﴾
فَلَمَّا جَنَّ عَلَيْهِ ٱلَّيْلُ رَءَا كَوْكَبٗاۖ قَالَ هَٰذَا رَبِّيۖ فَلَمَّآ أَفَلَ قَالَ
لَآ أُحِبُّ ٱلْأٓفِلِينَ ﴿٧٦﴾ فَلَمَّا رَءَا ٱلْقَمَرَ بَازِغٗا قَالَ هَٰذَا
رَبِّيۖ فَلَمَّآ أَفَلَ قَالَ لَئِن لَّمْ يَهْدِنِي رَبِّي لَأَكُونَنَّ مِنَ ٱلْقَوْمِ
ٱلضَّآلِّينَ ﴿٧٧﴾ فَلَمَّا رَءَا ٱلشَّمْسَ بَازِغَةٗ قَالَ هَٰذَا رَبِّي هَٰذَآ
أَكْبَرُۖ فَلَمَّآ أَفَلَتْ قَالَ يَٰقَوْمِ إِنِّي بَرِيٓءٞ مِّمَّا تُشْرِكُونَ ﴿٧٨﴾
إِنِّي وَجَّهْتُ وَجْهِيَ لِلَّذِي فَطَرَ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضَ
حَنِيفٗاۖ وَمَآ أَنَا۠ مِنَ ٱلْمُشْرِكِينَ ﴿٧٩﴾ وَحَآجَّهُۥ قَوْمُهُۥۚ قَالَ
أَتُحَٰٓجُّوٓنِّي فِي ٱللَّهِ وَقَدْ هَدَىٰنِۚ وَلَآ أَخَافُ مَا تُشْرِكُونَ بِهِۦٓ
إِلَّآ أَن يَشَآءَ رَبِّي شَيْـٔٗاۚ وَسِعَ رَبِّي كُلَّ شَيْءٍ عِلْمًاۚ أَفَلَا
تَتَذَكَّرُونَ ﴿٨٠﴾ وَكَيْفَ أَخَافُ مَآ أَشْرَكْتُمْ وَلَا
تَخَافُونَ أَنَّكُمْ أَشْرَكْتُم بِٱللَّهِ مَا لَمْ يُنَزِّلْ بِهِۦ عَلَيْكُمْ
سُلْطَٰنٗاۚ فَأَيُّ ٱلْفَرِيقَيْنِ أَحَقُّ بِٱلْأَمْنِۖ إِن كُنتُمْ تَعْلَمُونَ ﴿٨١﴾

تەکیمەوەو بێزارم ﴿ ٧٩: إني وجهت وجهي للذي فطر السـموات والأرض ﴾ دڵنیابــن وا مــن ڕووم‌کردە ڕووی پـیرۆزی ئەوزاتە کە ئاسمانــەکان و زەوی بــەدی هێنــاوە ﴿ حنيفا ﴾ لە هەمووشـیرک وکارێکـی پڕو پووچ و بەتاڵیش لامــداو، ڕووم تەنها لەزاتی پاکی بێخەوشـی ئەو کرد ﴿ ومأأنا من المشـركين ﴾ وە لەوکەسانەش نیم هاوبەشی بۆ دادەنێن.

ڕێنماییەکانی ئایەتی (٧٤ - ٧٩):

دەبێ بێزاری وحاشا لەهەموو جۆرە شیرک و، لەهەرکارێکی خراپ دەربڕێت، گەرچی بەرامبەر بەکەس وکارو خزمانیش بـێ، هەروەکو (ئیبراهیم) ﵇ ئینـکاری ونکوولی لەگەڵ باب و خزمانی خۆیدا کرد، شیاوی ئاماژە بۆ کردنەگەل و هۆزەکەی ئیبراهیم (صابئە) و ئەستێرەپەرستبوون.

شیرک لە هەموو شتێ گەورەترە:

﴿ ٨٠: وحاجة قومة ﴾ هەرکە ئیبراهیم لەبتەکان دوورکەوتەوە، ئیتر هـۆزوو گەلەکەی کەوتنە شەرەقسـە و دەمەقاڵێ لـە گەڵیا ﴿ قال أتحاجوني في الله وقد هدان ﴾ ئەویش وتی: ئایا ئێوە سـەبارەت بەبـوون وتاک وتەنیایی خوا قـرە قرو دەمبازیم لەگەڵ ئەکەن، کە من خوا خۆی بە چەندین بەڵگەی ڕوون و ئاشکرا شارەزاو ڕێنمایی کردووم ﴿ ولا أخاف ماتشـركون به ﴾ لەو بتانەش ناترسـم ئێوە ئەیانکەنە هاوەڵ و شەریکی خوا ﴿ إلا أن يشاء ربي شيئا ﴾ بەڵام پەروەردگـارم خۆی حەزبکا، تووشـی بەڵاوشـتێکم دەکا، ئەگینا هەرگیز بەدەسـتی ئەوانە تووشی هیچ شتێ نابم ﴿ وسع ربي كل شـئ علما ﴾ خۆ پەروەردگاریشـم ئاگای‌لە هەموو شتێکە ﴿ أفلا تتذكرون ﴾ دەسـائێوە بیر ناکەنەوە لەوکارە هەڵانە دەیانکەن؟! ﴿ ٨١: وكيف أخاف ما أشركتم ﴾ من چۆن لەو دارو بەردەدەترسم ئێوە کردووتانن بە هاوبەش و شـەریکی خوا ﴿ ولا تخافون أنكم أشركتم بالله ﴾ بەڵام ئێوە ناترسن لەوە شەریک و هاوبەشتان بۆخوا دانـاوە؟! ﴿ ما لـم ينزل به عليكم سـلطانا ﴾ بەمەرجێ خوا هیچ بەڵگەو نیشانەیەکی بۆپشتگیری ئەوانە نەناردۆتە خوارەوە، واتە: بێ زانست و بەڵگە هەر لەخۆتانەوە بتان دەپەرستن ﴿ فأي الفريقين أحق بالأمن ﴾ ئاخۆ کام دەستەمان (ئێمە، یان ئێوە) هەقدارترین بە ئاسـایش وئەمن لەڕۆژی‌قیامەتدا؟ ﴿ إن كنتم تعلمون ﴾ ئەگەرئێوە خاوەن زانسـت و زانیاری بن، ئەمـە لێک‌دەدەنەوە ﴿ ٨٢: الذين آمنوا ولم يلبسـوا إيمانهم بظلم ﴾ ئەو کەسـانەی بڕوایان هێناو، لەهەمان کاتدا ناحەقی و شـیرکیان تێکەڵ بە ئیمانەکەیان نەکرد ﴿ أولئك لهم الامن ﴾ ئاسایش ونەبوونی ترس لەسزای خوا هەر بۆ ئەوانە، نەک بۆ بت‌پەرستەکان ﴿ وهم مهتدون ﴾ وهەر ئەوانیشن ڕێنمایی‌کراو بۆ ڕێگەی ڕاست و، بەهەقیانەتیش لەسەرینی.

پێشـەوا(ئەحمەد)دەگێڕێتەوەو دڵێ: کاتـێ ئـەم ئایەتی: (الذين آمنـوا ولم يلبسـوا إيمانهم بظلـم..) هاتە خوارێ، هـاوەڵان زۆر پێیان سەخڵەت‌بووو‌گوتیان: ئاخۆ کەسێک هەبێ ستەمی نەکردبێ لەخـۆی؟ پێغەمبەر ﷺ فەرمووی: مەبەسـت بەو (سـتەم)ـە لە ئایەتەکەدایە (شیرک)ـە، واتە: دانانی شەریکە بۆ خوا، مەگەر ئەو ئایەتانەتـان نەخوێندۆتەوە کە (لوقمان) بە کوڕەکەی خۆی‌گوت: (يا بني لا تشرك بالله إن الشرك لظلم عظيم).

ڕێنماییەکانی ئایەتی (٨٠-٨٣):

١) (موناظـەرە) وگفتوگـۆ ڕووبـەڕووی باتـڵ بێـژان و

موشریکان، بەمەبەستی روونکردنەوەی هەق و دەرخستنی راستیەکان، بەشکو بێنە سەر رێی ڕاست وهیدایەت ببن، کارێکی پێویست ورێ‌پێ‌دراوە لە ئیسلامدا.

٢) دەستەو بەستەی‌موشریکان وخوانەناسان، لە هەمووکاتدا عەقڵیەتێکی‌سەیرو سەمەرەوداخراویان هەیە.

٣) ئەوکەسەش شیاوبێت بەئەمنییەتی خواو، لەسزایشی ترسی نەبێت، هەرئەوەیە کە هاوبەش و شەریکی بۆ دانەنێ.

﴿ ٨٣: وتلك حجتنا آتيناها إبراهيم على قومه ﴾ ئەمە چەند بەڵگەیەك بوون نیشانی ئیبراهیممان داو سەرمان خست بە سەر گەلە بت پەرستەکەیدا ﴿ نرفع درجات من نشاء ﴾ کێیشمان ئارەزووبێ وەکو ئیبراهیم عليه السلام پلەوپایەی بەرز دەکەینەوەو سەری دەخەین بەسەرگەلەکەیدا ﴿ إن ربك حكيم عليم ﴾ بێ‌گومانەکە پەروەردگارت زۆر کارجوان و، زۆریش زانایە، خۆی چاك ئەزانێ چی بکات.

ئیسحاق و یەعقووب هەردوو بە (پیری) درانە ئیبراهیم (علیهم السلام):

﴿ ٨٤: ووهبنا له إسحاق ويعقوب ﴾ ئیبراهیمیش پاش ئەوە هیوای منالی نەمابوو، ئیسحاق و یەعقووبمان پێ‌بەخشی و بە پەیامبەرێتی شەرەفمەند بوون وەکو ئەفەرموێ: ﴿ كلا هدينا ﴾ هەمووشیانمان رێنمایی رێی ڕاست کردوو بوونە پەیغەمبەر ﴿ ونوحا هدينا من قبل ﴾ بەر لە ئیبراهیمیش نووحمان رێنمایی کردو بوویە پێغەمبەر ﴿ ومن ذريته داود وسليمان ﴾ لە ناو زارۆڵەو نەوەکانی ئیبراهیمیشدا داوودو سولەیمان ﴿ وأيوب ويوسف وموسى وهارون ﴾ و ئەیووب و یوسف و مووساو هاروونیشمان شارەزا کردن وبوونە پێغەمبەر ﴿ وكذلك نجزي المحسنين ﴾ ئێمە هەر ئاوا پاداشی چاکە کاران ئەدەینەوە ﴿ ٨٥: وزكريا ويحيى وعيسى وإلياس ﴾ زەکەریاو یەحیاو عیساو ئیلیاسیشمان شارەزاو رێنماکردو بوونە پەیغەمبەر، بۆیە دەفەرموێ: ﴿ كل من الصالحين ﴾ هەمووشیان لەپیاو خاسانی خوا بوون ﴿ ٨٦: وإسماعيل واليسع ويونس و لوطا ﴾ ئیسماعیل و ئەلیەسەع و یونس و لووتیش هەروەها ﴿ وكلا فضلنا على العالمين ﴾ وە هەمووشیانمان زیاتر لەگشت خەڵکی سەرزەوی‌رێزو قەدر لێنان ﴿ ٨٧: ومن أبائهم وذرياتهم وإخوانهم ﴾ ولە باوو باپیران و نەوەکانیان و براکانیاندا کۆمەڵێکی زۆرمان لێ رێنمایی کردن ﴿ و اجتبيناهم وهديناهم إلى صراط مستقيم ﴾ و برێکیانمان هەڵبژاردن بۆ پێغەمبەرێتی و، شارەزای رێی ڕاست و دروستمان کردن ﴿ ٨٨: ذلك هدى الله ﴾ ئەوەیە رێی ڕاستی خواو، رێنما یش هەربەدەستی خۆیەتی ﴿ يهدي من يشاء من عباده ﴾ لە بەندەکانی خۆی کێ حەز لێ‌بکا، شارەزاو رێنمایی‌گشت کارێکی خێری ئەکات ﴿ ولو أشركوا ﴾ لەگەڵ ئەوەیشدا ئەگەر ئەو

ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ وَلَمْ يَلْبِسُوٓا۟ إِيمَـٰنَهُم بِظُلْمٍ أُو۟لَـٰٓئِكَ لَهُمُ ٱلْأَمْنُ
وَهُم مُّهْتَدُونَ ﴿٨٢﴾ وَتِلْكَ حُجَّتُنَآ ءَاتَيْنَـٰهَآ إِبْرَٰهِيمَ عَلَىٰ
قَوْمِهِۦ ۚ نَرْفَعُ دَرَجَـٰتٍ مَّن نَّشَآءُ ۗ إِنَّ رَبَّكَ حَكِيمٌ عَلِيمٌ ﴿٨٣﴾
وَوَهَبْنَا لَهُۥٓ إِسْحَـٰقَ وَيَعْقُوبَ ۚ كُلًّا هَدَيْنَا ۚ وَنُوحًا
هَدَيْنَا مِن قَبْلُ ۖ وَمِن ذُرِّيَّتِهِۦ دَاوُۥدَ وَسُلَيْمَـٰنَ وَأَيُّوبَ
وَيُوسُفَ وَمُوسَىٰ وَهَـٰرُونَ ۚ وَكَذَٰلِكَ نَجْزِى ٱلْمُحْسِنِينَ ﴿٨٤﴾
وَزَكَرِيَّا وَيَحْيَىٰ وَعِيسَىٰ وَإِلْيَاسَ ۖ كُلٌّ مِّنَ ٱلصَّـٰلِحِينَ ﴿٨٥﴾
وَإِسْمَـٰعِيلَ وَٱلْيَسَعَ وَيُونُسَ وَلُوطًا ۚ وَكُلًّا فَضَّلْنَا عَلَى
ٱلْعَـٰلَمِينَ ﴿٨٦﴾ وَمِنْ ءَابَآئِهِمْ وَذُرِّيَّـٰتِهِمْ وَإِخْوَٰنِهِمْ ۖ وَٱجْتَبَيْنَـٰهُمْ
وَهَدَيْنَـٰهُمْ إِلَىٰ صِرَٰطٍ مُّسْتَقِيمٍ ﴿٨٧﴾ ذَٰلِكَ هُدَى ٱللَّهِ يَهْدِى
بِهِۦ مَن يَشَآءُ مِنْ عِبَادِهِۦ ۚ وَلَوْ أَشْرَكُوا۟ لَحَبِطَ عَنْهُم مَّا كَانُوا۟
يَعْمَلُونَ ﴿٨٨﴾ أُو۟لَـٰٓئِكَ ٱلَّذِينَ ءَاتَيْنَـٰهُمُ ٱلْكِتَـٰبَ وَٱلْحُكْمَ وَٱلنُّبُوَّةَ ۚ
فَإِن يَكْفُرْ بِهَا هَـٰٓؤُلَآءِ فَقَدْ وَكَّلْنَا بِهَا قَوْمًا لَّيْسُوا۟ بِهَا بِكَـٰفِرِينَ
﴿٨٩﴾ أُو۟لَـٰٓئِكَ ٱلَّذِينَ هَدَى ٱللَّهُ ۖ فَبِهُدَىٰهُمُ ٱقْتَدِهْ ۗ قُل لَّآ
أَسْـَٔلُكُمْ عَلَيْهِ أَجْرًا ۖ إِنْ هُوَ إِلَّا ذِكْرَىٰ لِلْعَـٰلَمِينَ ﴿٩٠﴾

پەیامبەرانە عليهم السلام هاوبەشیان بۆخوا دانابا ﴿ لحبط عنهم ما كانوا يعملون ﴾ هەمووکارەکانیان سەرجەم پووچەڵ ئەبوویەوە، باشە دەبێ حاڵی خەڵکانی‌تر چۆن بێت، ئەگەر هاوبەش وشەریك بۆخوا دابنێن؟ ﴿ ٨٩: أولئك الذين آتيناهم الكتاب والحكم والنبوة ﴾ ئەوانەبوون ئێمە کتێب و نامەو تێگەیشتن و پەیامبەرێتیمان پێ دان ﴿ فإن يكفر بها هؤلاء ﴾ ئینجا ئەگەر ئەمانەی سەردەمی تۆ ئەی موحەممەد! کافروبێ بروابن بەپەیغەمبەرێتی‌ئەوانەو، بە ئایەتەکانمان ﴿ فقد وكلنا بها قوما ﴾ بەڕاستی ئەوکارە دەدەینە دەستی تاقم و گەلێکی‌تر، وەکو (ئەنسارومهاجر) ﴿ ليسوا بها بكافرين ﴾ ئەوان کافرو بێ بروا نابن پێیان و دەشیان پارێزن وتەسلیمیان دەبن ﴿ ٩٠: أولئك الذين هدى الله ﴾ ئەوپێغەمبەرو نەوەو شوێنکەوتوانەیان بوون، خوابۆخۆی‌شارەزاو رێنوێنی کردن و، بەهەق رێگایان گرت ﴿ فبهداهم اقتده ﴾ سا تۆیش ئەی موحەممەد ﷺ هەر لەشوێن ئەوانەوە بچۆ و، چاولە سیفەتەکانی

ئەوان بکە ﴿ قل لا اسئلکم علیه أجرا ﴾ پێیان بڵێ: لەبەرامبەر گەیاندنــی بەرنامەکەی‌خواوە، داوای‌هیچ مزەو کرێیەکتان لێ ناکەم ﴿ إن هـو إلا ذکـری للعالمین ﴾ ئەم (قورئانەیـش) تەنها پەندو ئامۆژگارییە بۆ هەموو خەڵکانی‌جیهان.

بەڵێ ڕاستە، قورئان بۆ ئەوانەی گوێی بۆ دەگرن و، دڵیان وشیارە،

وَمَا قَدَرُوا۟ ٱللَّهَ حَقَّ قَدْرِهِۦٓ إِذْ قَالُوا۟ مَآ أَنزَلَ ٱللَّهُ عَلَىٰ بَشَرٍ مِّن شَىْءٍ ۗ
قُلْ مَنْ أَنزَلَ ٱلْكِتَـٰبَ ٱلَّذِى جَآءَ بِهِۦ مُوسَىٰ نُورًا وَهُدًى لِّلنَّاسِ ۖ
تَجْعَلُونَهُۥ قَرَاطِيسَ تُبْدُونَهَا وَتُخْفُونَ كَثِيرًا ۖ وَعُلِّمْتُم مَّا لَمْ تَعْلَمُوٓا۟
أَنتُمْ وَلَآ ءَابَآؤُكُمْ ۖ قُلِ ٱللَّهُ ۖ ثُمَّ ذَرْهُمْ فِى خَوْضِهِمْ يَلْعَبُونَ ﴿٩١﴾
وَهَـٰذَا كِتَـٰبٌ أَنزَلْنَـٰهُ مُبَارَكٌ مُّصَدِّقُ ٱلَّذِى بَيْنَ يَدَيْهِ وَلِتُنذِرَ
أُمَّ ٱلْقُرَىٰ وَمَنْ حَوْلَهَا ۚ وَٱلَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِٱلْـَٔاخِرَةِ يُؤْمِنُونَ بِهِۦ ۖ
وَهُمْ عَلَىٰ صَلَاتِهِمْ يُحَافِظُونَ ﴿٩٢﴾ وَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنِ ٱفْتَرَىٰ عَلَى
ٱللَّهِ كَذِبًا أَوْ قَالَ أُوحِىَ إِلَىَّ وَلَمْ يُوحَ إِلَيْهِ شَىْءٌ وَمَن قَالَ سَأُنزِلُ
مِثْلَ مَآ أَنزَلَ ٱللَّهُ ۗ وَلَوْ تَرَىٰٓ إِذِ ٱلظَّـٰلِمُونَ فِى غَمَرَٰتِ ٱلْمَوْتِ
وَٱلْمَلَـٰٓئِكَةُ بَاسِطُوٓا۟ أَيْدِيهِمْ أَخْرِجُوٓا۟ أَنفُسَكُمُ ۖ ٱلْيَوْمَ
تُجْزَوْنَ عَذَابَ ٱلْهُونِ بِمَا كُنتُمْ تَقُولُونَ عَلَى ٱللَّهِ غَيْرَ ٱلْحَقِّ
وَكُنتُمْ عَنْ ءَايَـٰتِهِۦ تَسْتَكْبِرُونَ ﴿٩٣﴾ وَلَقَدْ جِئْتُمُونَا فُرَٰدَىٰ
كَمَا خَلَقْنَـٰكُمْ أَوَّلَ مَرَّةٍ وَتَرَكْتُم مَّا خَوَّلْنَـٰكُمْ وَرَآءَ ظُهُورِكُمْ ۖ
وَمَا نَرَىٰ مَعَكُمْ شُفَعَآءَكُمُ ٱلَّذِينَ زَعَمْتُمْ أَنَّهُمْ فِيكُمْ شُرَكَـٰٓؤُا۟ ۚ
لَقَد تَّقَطَّعَ بَيْنَكُمْ وَضَلَّ عَنكُم مَّا كُنتُمْ تَزْعُمُونَ ﴿٩٤﴾

پەندوو ئامۆژگارییەو، قازانج و خێری لێ دەبینن.

پێغەمبەر ئادەمییەو بەرنامەیشی بۆ هاتووە:

(ئیـبن عەبباس) و(موجاهید) ئەڵـێن: ئایەتی (وما قدروا الله حق قدره..) لەبارەی قورەیشـەوە هاتە خـوارێ، ئیمامی (تەبەریی)ش هەر ئەوقسـەیەی پەسـەندکردووە. هەندێکیش دەڵێن: سەبارەت بـە جوولەکەکان هات. ئێمەیش لەم تەفسیرە کورتەدا لە سـەر راو بـۆ چوونی دەسـتەی دوایی مانامان لێدایـەوە، چونکە دەقی قورئانەکەش پشتگیری لەوە ئەکا، خوایش باشتر ئەزانێ. ﴿ ٩١: ومـا قـدروالله حق قـدره ﴾ کەچـی (جوولەکە)وەك پێویسـت رێزیـان لەخوا نەگرت ونەیانناسـی ﴿ إذ قالوا مـا أنزل الله علی بشـر من شـئ ﴾ کاتێ گوتیان: خوا هیچ نامەو وەحێکی بۆ هیچ ئادەمییــەك نەناردووە! دیارە ئەم عینادیی‌و ئێرەییەیان، تەنیا لە رقـی قورئاندایە، بۆیە ئینکاری هەموو وەحی و سروشـێك دەکەن بە (تەورات)ـەکەی‌خۆشیانەوە!! ﴿ قل من أنـزل الکتاب الذی جاء بە موسـی ﴾ پێیان بڵێ: باشە! ئەو نامەی(تەورات)ـە مووسا هێنای کێدایبەزاند ﴿ نورا وهدی للناس ﴾ کە بوویە رووناکی و، رێنمایی بۆ مەردم؟ ﴿ تجعلونه قراطیس ﴾ کە ئێوەئێستا لەنوسخە رەسـەنەکەی پەڕە پەڕەی دەکـەن ﴿ تبدونها وتخفـون کثیرا ﴾ بەشێکی کەمی کە بەقازانجتان بێ بۆ خەڵکی دەرئەخەن و، باسی دەکەن و، زۆرێکیشی کە بەزیانی خۆتانی بزانن ئەیشارنەوە، وەك ئەو پەسن و سیفەتە جوانانەی سەبارەت بەپەیامبەر ﷺ لە تەوراتدا هاتـوون ﴿ و علمتـم مالم تعلموا أنتم ولا آباؤکم ﴾ باشـە ئەگەر خـوا هیچ نامەیەکـی نەناردووە! ئەو هەوالانە کـە لەم قورئانەدا بەئێوە راگەیەنـرا کە نەخۆتان و، نە باوباپیرانتان دەتانزانین کێ فـێری کردن؟ ﴿ قل الله ﴾ دەسـا بڵێ: هـەر خوای‌گەورەبوو ئەو قورئانەی نارد ﴿ ثم ذرهم فی‌خوضهم یلعبون ﴾ ئیتر وازیان لێبێنە باهەر بەقسـەی نابەجێی خۆیانەوە سـەرقاڵبن وگاڵتەومەسخەرە بکەن، ئەوسـا چاك ئەزانن" ﴿ ٩٢: وهذا کتاب أنزلناه مبارك ﴾ ئـەم قورئانەش بۆمـان دابەزاندوویت نامەیەکـی پیرۆزەو، مایەی بەختەوەری هەموو خەڵکانە بە مەرجێ پەیرەوی لێبکەن ﴿ مصدق الـذی بین یدیه ﴾ بەراست دانەری‌ئەو کتێبانەشە لەپێشیەوە بوون وەکو(تەورات و ئینجیل و..) ﴿ ولتنذر به أم القری ومن حولها ﴾ دامان بەزاند هەتا تۆ ئەی پێغەمبەر! ﷺ خەڵکانی شـاری مەککە و، ئاواییەکانـی دەوروبـەری مەککـەی پێ بترسـێنی ﴿ والذین یؤمنـون بالآخـرة ﴾جا ئەو کەسـانەی بڕوایان بـە ڕۆژی دوایی هەبێ ﴿ یؤمنون به ﴾ ئەوا بڕوایش بەم قورئانەدەکەن ﴿ وهم علی صلاتهم یحافظون ﴾ بە بەردەوامیش هۆشـیان بە نوێژەکانیانەوەیە و، چاودێری و پارێزگاریان ئەکەن و، لەکاتی خۆیاندا بەچاکی و پاکی ئەنجامیان دەدەن.

ئەوەی بڵێ: (وەحیی)م بۆ هاتووە، لێی ستەمکارتر نییە:

﴿ ٩٣: ومـن أظلم ممن افتری علی الله کذبا ﴾ دەبێ‌چ کەسـێك لەوە ستەمکارتربێ کە لە سەر خوا درۆ هەڵبەسێ وبڵێ: خوا هیچ شتێکی بەوەحی نەناردۆتە خوارێ، نەتەورات، نەقورئان!! ﴿ أو قال أوحی إلی ﴾ یان بڵێت: من لە لای خواوە وەحی‌و سروشم بۆ کراوە وەکو(موسەیلەمەی ئەسوەدی عەنسی) کەبێ‌شەرمانە داوای پێغەمبەرێتـی دەکرد! ﴿ ولم یوح إلیه شـئ ﴾ لەراستیشـدا هیچ شـتێکی‌بۆ وەحی نەکراوە ﴿ ومن قال سـأنزل مثل ما أنزل الله ﴾ وەیان بڵێ: منیش دەتوانم وەکو ئەو کتێبانە بنێرم، خوا ناردونی؟ ﴿ ولـو تری إذ الظالمون فی غمـرات الموت ﴾ وئەگەر لەوکاتەدا

کە ستەمکاران لە نارەحەتی و پەلەقاژەی مەرگدان ببینی چۆن گرفتاربوون ﴿ والملائكة باسطوا أيديهم ﴾ فریشتەی گیانکێشانیش دەستیان لێدەکەنەوەو لێیان دەدەن ﴿ أخرجوا أنفسكم ﴾ و پێیان دەڵێن: دەگیانی خۆتان لەجەستەتان دەربهێنن وبینێرنە لای‌قارو تووڕەیی خوای گەورە، دیارە ئەوانیش بۆیان دەرنایەو، فریشتەکانیش لەپشتەوە تێیان دەسرەوێنن ﴿ اليوم تجزون عذاب الهون ﴾ پێشیان دەڵێن: وا ئەمڕۆش بە ئەو پەڕی سەرشۆڕیی‌و ریسواییەوە جەزرەبەو تۆڵە ئەدرێن ﴿ بما كنتم تقولون على الله غير الحق ﴾ چونکە لە دونیادا لەسەرخوا درۆتان هەڵدەبەست و قسەی نابەجێتان دەکرد ﴿ وكنتم عن آياته تستكبرون ﴾ ولەبەرامبەر ئایەتەکانیشیەوە خۆتان بەزل دەزانی ﴿ ٩٤: ولقد جئتمونا فرادى ﴾ لە رۆژی دواییدا خوا بە بێ‌باوەڕەکان ئەفەرموێ: وا ئەمڕۆ بێ ماڵ و حاڵ و رووت و قووت وتاك و تەنیا بێ‌سۆ هاتنەوە لامان ﴿ كما خلقناكم أول مرة ﴾ هەروەك چۆن لەسەرەتاوە بێ‌ماڵ و حاڵ وڕووت وقووت دروستمان کردن ﴿ وتركتم ما خولناكم وراء ظهوركم ﴾ وهەرچیشمان پێ‌دابوون لەماڵ وسامانی‌دونیا، لەدوای‌خۆتان گشتتان جێهێشت ﴿ وما نرى معكم شفعاءكم الذين زعمتم أنهم فيكم شفعاء ﴾ ئەوانەیش نابینین بەهاناتانەوە بێن کەپێتان وابوو شەریك وهاوبەشی‌خوان، هەتا تکاو شەفاعەتتان بکەن ﴿ لقد تقطع بينكم ﴾ ئەوا هەرچی ئەسباب وهۆی پەیوەندی نێوانتان بوو پچڕاو نەما ﴿ وضل عنكم ما كنتم تزعمون ﴾ ئەو شتانەش ئێوە بە خەیاڵ واتان دەزانی تکاتان بۆ ئەکەن، هەموو تیاچوون و بەهیچ دەرچوون.

بەم بەڵگانە باش خوا بناسە:

﴿ ٩٥: إن الله فالق الحب والنوى ﴾ بێ‌گومان هەرخوایە دانەودەنك وناوکەی جۆراوجۆری دانەوێڵە لە ژێر زەوییدا دەقڵیشێنێ، واتە: هەردەسەڵات وتوانایی ئەوەکە ناوك لەت ئەکا وکشت وکاڵی لێ‌دەڕوێنێ‌و، درەختی لێ سەوز دەکا ﴿ يخرج الحي من الميت ﴾ زیندوویش لەمردوو دەردێنێ، گیا لەدانەوێڵەی وشك دەرۆێنێ ﴿ ومخرج الميت من الحي ﴾و دەرهێنەری مردوویشە لە زیندوو ﴿ ذلكم الله فأنى تؤفكون ﴾ ئەوە ئەو کارانە دەکا خوای پەروەردگارتانە، دەسا ئێوە لە بڕواهێنان چۆن کلادەبن و لا ئەدرێن؟ ﴿ ٩٦: فالق الإصباح ﴾ هەرخۆشیەتی تاریکایی شەوگار لادەداو، سپێدەی بەرەبەیان دێنێ و دونیا رووناك ئەکاتەوە" ﴿ وجعل الليل سكنا ﴾ و شەویشی بۆ ئیسراحەت و پشوودان دانا، هەمووشتێك تیایا ئارام ئەگرێ ﴿ والشمس والقمر حسبانا ﴾ و خۆرو مانگیشی بە ئەندازەو حسێبێکی ورد راگرتووەو، هەریەکەیان لەخولگەی خۆیدا زۆر بە وردی دێن ودەچن ﴿ ذلك تقدير العزيز العليم ﴾ ئەوەش ئەندازەگیری خوای خاوەن دەسەڵات و زانایە ﴿ ٩٧: وهو الذي جعل لكم النجوم ﴾ هەر ئەویشە کە ئەستێرەکانی‌کردووە بەنیشانە بۆ ئێوە ﴿ لتهتدوا بها في ظلمات البر والبحر ﴾ تا

﴿ إِنَّ ٱللَّهَ فَالِقُ ٱلْحَبِّ وَٱلنَّوَىٰ يُخْرِجُ ٱلْحَيَّ مِنَ ٱلْمَيِّتِ وَمُخْرِجُ ٱلْمَيِّتِ مِنَ ٱلْحَيِّ ذَٰلِكُمُ ٱللَّهُ فَأَنَّىٰ تُؤْفَكُونَ ﴿٩٥﴾ فَالِقُ ٱلْإِصْبَاحِ وَجَعَلَ ٱلَّيْلَ سَكَنًا وَٱلشَّمْسَ وَٱلْقَمَرَ حُسْبَانًا ذَٰلِكَ تَقْدِيرُ ٱلْعَزِيزِ ٱلْعَلِيمِ ﴿٩٦﴾ وَهُوَ ٱلَّذِى جَعَلَ لَكُمُ ٱلنُّجُومَ لِتَهْتَدُوا۟ بِهَا فِى ظُلُمَٰتِ ٱلْبَرِّ وَٱلْبَحْرِ قَدْ فَصَّلْنَا ٱلْءَايَٰتِ لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ ﴿٩٧﴾ وَهُوَ ٱلَّذِىٓ أَنشَأَكُم مِّن نَّفْسٍ وَٰحِدَةٍ فَمُسْتَقَرٌّ وَمُسْتَوْدَعٌ قَدْ فَصَّلْنَا ٱلْءَايَٰتِ لِقَوْمٍ يَفْقَهُونَ ﴿٩٨﴾ وَهُوَ ٱلَّذِىٓ أَنزَلَ مِنَ ٱلسَّمَآءِ مَآءً فَأَخْرَجْنَا بِهِۦ نَبَاتَ كُلِّ شَىْءٍ فَأَخْرَجْنَا مِنْهُ خَضِرًا نُّخْرِجُ مِنْهُ حَبًّا مُّتَرَاكِبًا وَمِنَ ٱلنَّخْلِ مِن طَلْعِهَا قِنْوَانٌ دَانِيَةٌ وَجَنَّٰتٍ مِّنْ أَعْنَابٍ وَٱلزَّيْتُونَ وَٱلرُّمَّانَ مُشْتَبِهًا وَغَيْرَ مُتَشَٰبِهٍ ٱنظُرُوٓا۟ إِلَىٰ ثَمَرِهِۦٓ إِذَآ أَثْمَرَ وَيَنْعِهِۦٓ إِنَّ فِى ذَٰلِكُمْ لَءَايَٰتٍ لِّقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ ﴿٩٩﴾ وَجَعَلُوا۟ لِلَّهِ شُرَكَآءَ ٱلْجِنَّ وَخَلَقَهُمْ وَخَرَقُوا۟ لَهُۥ بَنِينَ وَبَنَٰتٍۭ بِغَيْرِ عِلْمٍ سُبْحَٰنَهُۥ وَتَعَٰلَىٰ عَمَّا يَصِفُونَ ﴿١٠٠﴾ بَدِيعُ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضِ أَنَّىٰ يَكُونُ لَهُۥ وَلَدٌ وَلَمْ تَكُن لَّهُۥ صَٰحِبَةٌ وَخَلَقَ كُلَّ شَىْءٍ وَهُوَ بِكُلِّ شَىْءٍ عَلِيمٌ ﴿١٠١﴾

لەتاریکییەکانی وشکایی ودەریاو زەریاکاندا رێیان پێ دەرکەن ﴿ قد فصلنا الآيات لقوم يعلمون ﴾ بەڕاستی ئێمە نیشانەکانی خۆمان بۆ خەڵکانێکی زاناو ژیر رۆشن دەکەینەوە ﴿ ٩٨: وهو الذي أنشأكم من نفس واحدة ﴾ هەر ئەویشە کە هەموو ئێوەی لە تەنیا کەسێك (ئادەم)ی بابتان بنەڕەت دانا ﴿ فمستقر ومستودع ﴾ ئەوسا لەمناڵدانی دایکتاناو، لەپشت بابتانا مەحکەم دایمەزراندن ﴿ قد فصلنا الآيات لقوم يفقهون ﴾ بەڕاستی ئێمە نیشانەکانی خۆمان بۆ خەڵکانێك کە لە راستیەکان تێ‌بگەن، روون‌دەکەینەوە ﴿ ٩٩: وهو الذي أنزل من السماء ماء ﴾ هەرئەو دەسەڵاتدارەیە کە لە هەورەکانەوە بەئەندازەی پێویست دەباراند ﴿ فأخرجنا به نبات كل شيء ﴾ ئینجا هەموو جۆرە رووەکێکمان لێ‌دەرهێنا ﴿ فأخرجنا منه خضرا ﴾ ئەوساش هەر لەوە، سەوزەگیاو گوڵ و گوڵزارو شینایی لێ‌دەروێنین ﴿ نخرج به حبا متراكبا ﴾ لەویش چەندین دەنکە کەڵەکە کردووی لەسەر یەکی لێ پەیدا دەکەین، وەکو گوڵە گەنم

و جـۆ و مەرەزەو.. هتد ﴿ ومن النخل من طلعها قنوان دانية ﴾ وە لەگوڵی دارخورمایش هێشووی چڕو پڕوو شۆڕەوە بوو فەراهەم دێنین ﴿ وجنات من أعناب والزيتون والرمان متشابها وغير متشابه ﴾ وە چەن باخێك لە ڕەزو لە داری زەیتوون و لە بنە هەناری هاو وێنەو لەیەکچوو لە گەڵادا، جیاوازو لە یەك نەچوو لە تامدا، بەرهەممان هێنا ﴿ انظروا إلى ثمره إذا أثمر و ينعه ﴾ دەسا وەختێ وەبەردێن و میوەیان پێ‌دەگا، جوان تەماشـای بەرهەمی هەریەکەیان بکەن و بزانـن ئەو هەمـوو ئاڵ و گۆڕە کێ دەیکا؟ ﴿ إن في ذلكم لآيات لقوم يؤمنون ﴾ بەراسـتی لەوچەند شتانەدا گەلێ نیشانەی گەورەو مـەزن هەن بۆ گەلێك بیەوێ باوەڕ بەخوا بکا ﴿ ١٠٠: وجعلوا لله شـركاء الجن ﴾ چەندە مایەی سەرسـوڕمانە کە موشریکەکان ئەو جنۆکانەیان کردە هاوبەشـی خوا!! لەباتی ئەوەی کە تەنها خوا بپەرسـتن. ﴿ وخلقهم ﴾ خۆ دەشـزانن کە تەنها خـوا بۆ خۆی دروسـتی‌کردوون ﴿ وخرقوا له بنين وبنات بغير علم ﴾ وە هەر بە نەزانی خۆیان و، بەدرۆ و دەلەسـە کـوڕو کچیان دایە پاڵی خوا، واتە: گوتیـان: (عوزەیر) کوڕی خوایەو، فریشـتەیش کچییەتی ﴿ سبحانه وتعالى عما يصفون ﴾ خۆ خواش زۆر پاك و بێ عەیب و بەرزو بڵند و بێ‌خەوشـە لەوشتانە ئەوان دەیدەنە پاڵی ﴿ ١٠١: بديع السـموات والأرض ﴾ بەدیهێنـەری ئاسمانەکان و زەوییە، بێ ئەوە لەسـەرەتاوە نەخشـەیەکیان بووبێ ﴿ أنى يكون له ولد ولم تكن له صاحبة ﴾ باشـە خوایەکی بێ نیازی وا چۆن نەتەوەو منداڵی هەیە، کە ئەو لە بنەرەتدا ژنو هاوسەری نەبێت؟ ﴿ وخلق كل شئ ﴾ هەموو شـتێکیش بە بتەکانی ئەوانیشـەوە هەرخۆی دروستی‌کردووە ﴿ وهو بكل شئ عليم ﴾ و بە هەموو شتێکیش زۆر زانـاو بە ئاگایە ﴿ ١٠٢: ذلكم الله ربكم لا إله إلا هو ﴾ هەر ئەو خوایەیە پەروەردگاری ئێوە، ئیترجگە لەو هیچ پەستراوێکی‌تر نییە بۆ پەرسـتن بشێ ﴿ خالق كل شئ فاعبدوه ﴾ دروستکەری هەموو شتێکیشـە، دەسا ئێوەش بەشێوەیەکی‌شیاو بیپەرستن ﴿ وهو على كل شئ وكيل ﴾ هەرئەویشە پارێزەر و چاودێری هەموو شتێك.

خوا بە چاو دەرك‌ناکرێ و نابینرێ:

﴿ ١٠٣: لا تدركه الأبصـار ﴾ هیـچ چاوێك دەرکی نـاکاو بۆی نابینرێ ﴿ و هو يدرك الأبصار ﴾ لە کاتێکدا ئەو هەموو چاوەکان دەرك دەکاو دەبینێ و بە وردیش ئاگای لەهەموو شـتێکە ﴿ و هو اللطيف الخبير ﴾ تەنها ئەویشـە کارناسـك و وردبین و ئاگادار بە هەموو شتێك.

(سـەلەفی سـالح) لەم دیتن و نەدیتنەی خوای گەورەیەدا چەند تێبینی وقسـەیەکیان هەیە: یەکـێ دەڵێ: لە دونیادا هەرگیز خوا بۆهیچ کەسـێك نابینرێو دەرك‌ناکرێ، ئەگەرچی لەقیامەتیشـدا ببینرێ، بۆیە خاتوو (عائیشـە/خوا لێـی رازی بێت) دەڵێ: (من زعـم أن محمدا أبصر ربه فقد كذب علـى الله) فإن الله تعالى قال: ((لا تدركه الأبصار وهو يدرك الأبصار)).

(ئیبن عەبباس)یش پێچەوانەی قسـەکەی‌خاتوو (عایشـە) دەڵێ. هەندێکی دیکە دەڵێن: نە لە دونیاو نە لە قیامەتدا خوا نابینرێ!! دیارە ئەمەیش بە ڕەواڵەت پێچەوانەی ئایەتی:(وجوه يومئذ ناضرة إلى ربها ناظرة) (٧٥/٢٢-٢٣)، وەپێچەوانەی ئایەتی: (كلا إنهم عن ربهم يومئذ لمحجوبون) (٨٣/١٥)یە.

بە چاوی دڵ بنۆڕن بۆ خوا:

﴿ ١٠٤: قـد جاءكـم بصائـر من ربكم ﴾ بە ڕاسـتی لـە لایەن پەروەردگارتانەوە چاوی هەقبین و، دڵی وشـیارو، هۆی تێگەیاندن و بەڵگـەی روونتـان بۆهات، هەتا ڕێی ڕاسـت بدۆزنەوە ﴿ فمن أبصر فلنفسه ﴾ ئینجا هەرکەسێك ڕێی‌دەرکردو، بە دڵ تێ‌گەیشت و، باوەری هێنا، بێ‌گومان بۆخۆی قازانجە ﴿ ومن عمى فعليها ﴾ و هەرکەسـێکیش لەئاستی راستیەکان چاوی دڵی کوێرو نابینابوو، دیـارە گوناهو تاوانەکەی دەکەوێتە سـەرخۆی ﴿ ومـا أنا عليكم بحفيـظ ﴾ خۆ منیـش پارێزەرو چاودێری ئێوە نیـم، هەتا بتوانم لەکاری ناپەسەند لاتاندەم ﴿ ١٠٥: كذلك نصرف الآيات ﴾ ئێمە هەرئاوا گشـت بەڵگەو نیشانەکان ئاڵووگۆڕ دەکەین و، جۆراو جۆر دەیانخەینـە روو، تاهەق وناهەق دەرکەوێ ﴿ وليقولوا درسـت ﴾ کەچی بێ‌باوەڕەکان لەباتی ئەوە باوەڕ بێنن، گەیشتنە ئەو رادەیە بڵـێن: تۆ بۆ خۆت ئـەم قورئانەت لای ئەم و ئـەو خوێندووە، نـەك لە خـواوە هاتبێ ﴿ ولنبينـه لقوم يعلمـون ﴾ دەشمانەوێ ئەوقورئانە روون بکەینەوە بۆخەڵکانێك لە شت تێ‌دەگەن ودەزانن ﴿ ١٠٦:اتبـع ما يوحى إليك من ربـك ﴾ دەبێ‌هەر لەوفەرمانە پەیرەوی بکەیت کە لـە لای پەروەردگارتەوە بەوەحی بۆت دێت ﴿ لا إله إلا هو ﴾کە جگە لەو پەروەردگارەش هیچ پەستراوێکی‌تر شـیاوی پەرستن نییە ﴿ وأعرض عن المشركين ﴾ تۆئێستا واز لە موشریکان و هاوبەشدانەران بێنە و، ڕوو هەر لەخوا بکە ﴿ ١٠٧: ولو شـاء الله ما أشـركوا ﴾ دیاریشـە ئەگەر خوا ویستبای ئەوانە هاوبەشـی بۆ دانەنێن، نەیاندەتوانی هاوبەشـی بۆ دابنێن، بەڵکو ئەهاتنە سەر ڕێی ڕاسـت، چونکە هەموو شتێ بەبڕیارو فەرمانی ئـەو دەبێ ﴿ وما جعلناك عليهم حفيظا ﴾ ئەمەش بزانە کە تۆمان نەکردۆتە بەرپرس و چاودێرو ژمێریاری کارو کردەوەیان ﴿ وماأنت

علیهم بوکیل ﴾ وپارێزەر و بریکاری کاروباریشیان نیت.

جنێو بە بتیکافران مەدەن، هەتا خوانەناسانیش بە (خوا)ی ئێوەی نەدەن:

(ئیبن عەبباس) دەڵێت: بێباوەڕەکان بە پەیامبەریان ﷺ وت: دەبێ یا تۆ بەرامبەر بە خواکانی ئێمە واز لە قسەی خراپ بێنی، یان ئێمەش سووکایەتی بە خواکەی تۆ دەکەین. (قەتادە)یش ئەڵێت: موسڵمانەکان قسەی سووکایەتییان بە بتەکان دەکردو، بێباوەڕەکانیش جنێویان بە خوای موسڵمانان دەدا، ئەوجا ئەو ئایەتە هات وفەرمووی: ﴿ ١٠٨: ولا تسبوا الذین یدعون من دون الله ﴾ ئێوە جنێوو قسەی خراپ دەربارەی ئەو بتانە مەکەن، کە ئەو خەڵکانە لە باتی خوا ئەیانپەرستن ﴿ فیسبوا الله عدوا بغیر علم ﴾ ئەوجا ئەوانیش بە دژایەتی و نەزانین، جنێو بە(الله) بدەن.

(قال العلماء: حکمها باق فی هذه الأمة علی کل حال، فمتی کان الکفار فی منعة وخیف أن یسب الإسلام، أوالنبی (ﷺ)، أوالله، فلا یحل لمسلم أن یسب صلبانهم ولا دینهم ولا کنائسهم، ولا یتعرض إلی ما یؤدی إلی ذلک، لأنه بمنزلة البعث علی المعصیة. وفی الآیة -أیضاً- ضرب من الموادعة، ودلیل علی وجوب الحکم بسد الذرائع، وفیهادلیل علی أن المحق قد یکف عن حق له إذا أدی إلی ضرر یکون فی الدین) قورتوبی دەڵێت: زاناکان دەڵێن: ئەم بڕیاری جنێو نەدانە بە پەرستراوی خوانەناسان، هەموو کات لەناو ئەم ئوممەتەدا بەردەوام دەبێ و دەمێنێتەوەو دەبێکاری پێ بکرێت، کەوابوو هەرکات کافرەکان بە دەسەڵات و قودرەتمەند بوون و، لەوانەبوو جنێو بە دینی ئیسلام، یان بە خوای گەورە بدەن، وە یان سووکایەتی بە پێغەمبەر ﷺ بکەن، قەت لەوحاڵەدا ڕەوا نییە موسڵمانەکان جنێو بە دین و بە کەنیشتەو، بە خاچەکەیان بدەن، تەنانەتی نابێ شتێ بوروژێنرێت سەر بکێشێ بۆ ئەوکارە، چونکە کاری ئاوا وەکو ئەوەوایە دنە بدرێت لەسەر نافەرمانی و یاخی بوون لەخوا. وە ئەم ئایەتە (موادەعە)و وازهێنان لە کافرانیشی تێدایەو، دیسان بەڵگە بۆ ئەوەیش کە بڕیار بە (سد الذرائع) دەدرێ و پێی قایل دەبین، هەروەکو ئەم ڕاستیەشی تێدایە کە: خاوەن ماف گەڵێ جار دەبێ دەست لە مافی خۆی هەڵبگرێت، ئەگەر کارێکیخراپ و ناشیاو لە داواکردنەکەیدا دەوەشایەوەو، زیانێکی دینی لێپەیدادەبوو ﴿ کذلک زینا لکل أمة عملهم ﴾ هەرچۆنێ ئەوانە بەرگری لەخوا ناهەقەکانیان دەکەن، هەرئاوایش بۆ هەموو دەستەو کۆمەڵێك کارو کردەوەکانیان بۆ دەرازێنینەوەو، بەرگرییان لێدەکەن ﴿ ثم إلی ربهم مرجعهم ﴾ بۆدواییش هەردێنەوە لای پەروەردگاریان ﴿ فینبئهم بماکانوایعملون ﴾ ئەوسایش لەگشت کاروکردەوکانیان بەئاگایان دەکات. پەیامبەر ﷺ لەبارەی قسەی خراپ و جنێودان بەیەکتری دەفەرموێ: (ملعون من سب والدیه، قالوا کیف یسب الرجل والدیه؟ قال: یسب أبا الرجل، فیسب أباه، ویسب أمه، فیسب

ذَٰلِكُمُ ٱللَّهُ رَبُّكُمْ لَآ إِلَٰهَ إِلَّا هُوَ خَٰلِقُ كُلِّ شَىْءٍ فَٱعْبُدُوهُ وَهُوَ عَلَىٰ كُلِّ شَىْءٍ وَكِيلٌ ﴿١٠٢﴾ لَّا تُدْرِكُهُ ٱلْأَبْصَٰرُ وَهُوَ يُدْرِكُ ٱلْأَبْصَٰرَ وَهُوَ ٱللَّطِيفُ ٱلْخَبِيرُ ﴿١٠٣﴾ قَدْ جَآءَكُم بَصَآئِرُ مِن رَّبِّكُمْ فَمَنْ أَبْصَرَ فَلِنَفْسِهِۦ وَمَنْ عَمِىَ فَعَلَيْهَا وَمَآ أَنَا۠ عَلَيْكُم بِحَفِيظٍ ﴿١٠٤﴾ وَكَذَٰلِكَ نُصَرِّفُ ٱلْءَايَٰتِ وَلِيَقُولُوا۟ دَرَسْتَ وَلِنُبَيِّنَهُۥ لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ ﴿١٠٥﴾ ٱتَّبِعْ مَآ أُوحِىَ إِلَيْكَ مِن رَّبِّكَ لَآ إِلَٰهَ إِلَّا هُوَ وَأَعْرِضْ عَنِ ٱلْمُشْرِكِينَ ﴿١٠٦﴾ وَلَوْ شَآءَ ٱللَّهُ مَآ أَشْرَكُوا۟ وَمَا جَعَلْنَٰكَ عَلَيْهِمْ حَفِيظًا وَمَآ أَنتَ عَلَيْهِم بِوَكِيلٍ ﴿١٠٧﴾ وَلَا تَسُبُّوا۟ ٱلَّذِينَ يَدْعُونَ مِن دُونِ ٱللَّهِ فَيَسُبُّوا۟ ٱللَّهَ عَدْوًۢا بِغَيْرِ عِلْمٍ كَذَٰلِكَ زَيَّنَّا لِكُلِّ أُمَّةٍ عَمَلَهُمْ ثُمَّ إِلَىٰ رَبِّهِم مَّرْجِعُهُمْ فَيُنَبِّئُهُم بِمَا كَانُوا۟ يَعْمَلُونَ ﴿١٠٨﴾ وَأَقْسَمُوا۟ بِٱللَّهِ جَهْدَ أَيْمَٰنِهِمْ لَئِن جَآءَتْهُمْ ءَايَةٌ لَّيُؤْمِنُنَّ بِهَا قُلْ إِنَّمَا ٱلْءَايَٰتُ عِندَ ٱللَّهِ وَمَا يُشْعِرُكُمْ أَنَّهَآ إِذَا جَآءَتْ لَا يُؤْمِنُونَ ﴿١٠٩﴾ وَنُقَلِّبُ أَفْـِٔدَتَهُمْ وَأَبْصَٰرَهُمْ كَمَا لَمْ يُؤْمِنُوا۟ بِهِۦٓ أَوَّلَ مَرَّةٍ وَنَذَرُهُمْ فِى طُغْيَٰنِهِمْ يَعْمَهُونَ ﴿١١٠﴾

أمه). (حدیث صحیح). واتە: ئەوەی جنێو بە دایك و بابی خۆی بدات نەحلەتی لێکراوە؛ گوتیان: چۆن دەبێ مرۆڤ جنێو بە دایك و بابی خۆی بدات؟ فەرمووی: ئەم جنێو بەدایك و بابی ئەم دەدا، ئەویش جنێوەکە بەدایك و بابی ئەم دەداتەوە.

﴿ ١٠٩: وأقسموا بالله جهد أیمانهم ﴾ بەگشت هێزیانەوە سوێندیان بە خوا خوارد ﴿ لئن جائتهم آیة ﴾ کە هەر مۆعجیزەو نیشانەیەکیان بۆبێت ﴿ لیؤمنن بها ﴾ باوەڕی پێ بکەن ﴿ قل إنما الآیات عند الله ﴾ پێیان بڵێ: تەواوی بەڵگەو نیشانەکان تەنها بە دەستی خوان و، من هیچ دەسەڵاتێکم نییە، شتێکیسادەشتان بۆ بێنم ﴿ وما یشعرکم أنها إذا جاءت لا یؤمنون ﴾ ئێوە چوزانن کە ئەگەر ئەو مۆعجیزانەشیان بۆ بێت، ئەوان هەر باوەڕ ناکەن ﴿ ١١٠: ونقلب أفئدتهم وأبصارهم ﴾ ئیتر ئێمە دڵ و چاویان لەئاستی هەق وەردەگێڕین ولەکار دەخەین ﴿ کما لم یؤمنوا به أول مرة ﴾ هەروەك چۆن لە سەرەتاوە بڕوایان پێ نەهێنا، کەوابوو

هەربەڵگەیەکی تریش بێنین هەربروای پێناکەن ﴿ ونذرهم فی طغیانهم یعمهون ﴾ ئێمەش لە سەرلێشێواوی خۆیاندا دەیانهێڵینەوە باهەمیشە لەگێژاودا بتلێنەوە.

ڕێنماییەکانی ئایەتی (١٠٨-١١٠):

هەر قسەو کردارێ ببێتە مایەی جنێودان لەلایەن موشریك و بێباوەڕانەوە بەخواو بە پێغەمبەر ﷺ ئەو قسەو کردارە حەرام دەبێت.

١) لەبەر هەر حیکمەتێك خوای خۆی چاك دەزانێ هەمووکارێکی دزێوو خراپ لای خاوەنەکەی جوان و شیرین دەکرێت، ئەوسا دەیکات.

٢) هیدایەت و ڕێنمایی تەنیا بە دەستی خوایە، بۆیە گەلێ جار مۆعجیزەش دێ و خەڵکەکە هەر بڕوا ناهێنن!.

کۆتایی جزمی ٧، (ولله الحمد والمنه)..

لەپێشەوە کافرەکان سوێندیان خواردو گوتیان: (لئن جاءتهم آیة لیؤمنن بها..) کە ئەگەر بێ لە قورئان نیشانەو ئایەتێکی تریان بۆ هاتبا، بێ سۆ باوەڕیان پێدەکرد! یان گوتیان: (.. لن نؤمن حتی نؤتی مثل ما أوتی رسل الله..) یان گوتیان: (.. لو لا أنزل علینا الملائکة أو نری ربنا..) جا بۆ ئەوەی پێغەمبەر ﷺ بەتەمای ئیمانیان نەبێت، فەرمووی: ﴿ ١١١: ولو أننا نزلنا إلیهم الملائکة ﴾ ئەگەر فریشتەشمان ناردبایە لایانو بە چاو دیتبانیان وەك خۆیان داوایانکرد ﴿ وکلمهم الموتی ﴾ و مردووەکانیش زیندوو بوونایەتەوە وقسەیان لەگەڵ کردبان بۆ ڕاستی تۆ ﴿ وحشرنا علیهم کل شیء قبلا ﴾ و هەموو ڕابوردوانیشمان ڕوو بە ڕوویان کۆ کردبایەتەوە وشایەتی ڕاستی تۆیان دابا ﴿ ما کانوا لیؤمنوا إلا أن یشاء الله ﴾ باوەڕیان نەدەهێنا مەگەر خوا ئارەزووو ویستی لێبا، ئەگینا هەرگیز باوەڕ ناهێنن، دەیارە ئەمە بێ هیواو مەیووسبوونە لە باوەڕهێنانیان، هەتا پێغەمبەریش ﷺ بەتەمایان نەبێ ﴿ ولکن أکثرهم یجهلون ﴾ بەڵام زۆربەیان نەزان و بێ ئاگان لەم ڕاستیانە.

هەموو پێغەمبەرێک ناحەزێکی بنیادەمی و جنی هەبووە:

﴿ ١١٢: وکذلک جعلنا لکل نبی عدوا شیاطین الإنس والجن ﴾ هەر چۆنێ قورەیش نەیارودژی تۆن ئەی پێغەمبەر! ﷺ دڵنیابە بۆ هەموو پەیامبەرێکیدی شەیاتینیدژونەیارمان، لەئادەمیو، لەجنی دانـاوە، (وەرەقەی کوری نەوفەل) بە پێغەمبەری گوت: هەرپێغەمبەرێك هاتبێ، وەکو تۆ دژایەتی کراوە (متفق علیه). پەیغەمبەر بە (ئەبووزەڕ)ی فەرموو: لە شەیاتینی بنیادەم و جنۆکە، پەنات بردە بەر خوا؟ ئەویش گوتی: دەبۆ لە مرۆڤیشدا شەیاتین هەیە؟! فەرمووی: بەڵێ، (تەبەری).

بەکورتی: هەموو مرۆڤێکی سنوور بەزێن شەیتانە، کەوابوو هەموو سەرکەشێك دەبێتە شەیتان، بۆیە دەفەرموێ: (الکلب الأسود شیطان) (موسلیم: کتاب الصلاه/٣٦٥). ﴿ یوحی بعضهم إلی بعض زخرف القول غرورا ﴾ کە هەندێکیان "بۆفریودان" گوتەی ڕازاوەو بێ ناوەڕۆك بە هەندێ خەڵکیسادە رادەگەیەنن "بەمەبەستی لە خشتە بردن وچەواشەکردن وترساندونیان لەڕێیهەق" دەساتۆیش بەئارامبە ﴿ ولو شاء ربک ما فعلوه ﴾دڵنیابە کە ئەگەر پەروەردگارت ویستبای ئەوانە دژوو نەیار نەبن و،ئەوجۆرە قسانە هەڵنەبەسن، هەرگیز نەیان ئەتوانی ئەو کارە بکەن، بەڵام حیکمەتی خۆی لەوەدایە کە هەر پێغەمبەرەی دژوو نەیارێکیهەبێ ﴿ فذرهم وما یفترون ﴾ دەسا تۆش لەخۆیان ولەو درۆو دەلەسەیە هەڵیدەبەستن وازبهێنەو،درێژە بەکاریخۆتبدە، چونکە تۆ خوا سەروەرو پشتیوانتە ﴿ ١١٣: ولتصغی إلیه أفئدة الذین لا یؤمنون بالآخرة ﴾ و دەبا ئیتر ئەوانەی وا بڕوایان بە ڕۆژی دوایی نییە، هەردڵی بدەنێو، گوێی بۆ ڕاگرن ﴿ ولیرضوه ولیقترفوا ماهم مقترفون ﴾ وقسەکەیان پەسەندبکەن و پێی ڕازی بن و، هەرتاوانێکیش ئەکەن با بیکەن" چونکەتەنها ئەو کەودەنانە دوایان دەکەون و،پاشە ڕۆژیشیان هەر لای خۆمانە.

لە ڕێنماییەکانی ئایەتی (١١١-١١٣):

١) خوا مەیل و ویستی لە هەر شتێ ببێ،بێگومان هەر ئەوە دەبێ، حەزیش بە شتێ نەکا،هەر گیز نابێ، ئەمەیە مانای (ئولوهییەت و ربوبییەت)ی خوای گەورەو، قەزاوقەدەر کە لەئەزەلدا بڕیاری لەسەر داوە.

٢) سەرەخۆشی و دڵدانەوەی پێغەمبەر ﷺ بەوە کە هەر پێغەمبەرێك وەکو تۆ دژوو نەیاری لە نێو شەیتانەکانی بنیادەم و جندۆکەدا هەبووە، بەڵام خوا پێغەمبەرەکەی خۆی سەر خستووە بەسەریانا.

٣) مرۆڤ هەردەم دەبێ ورياو وشيار بێ، تا لە خشتە نەبرێ، چونکە فریودان و لە خشتە بردن تەنها چەکێکە بۆ شەیتان.

٤) ئەو دڵانە کە کافرو خوانەناسن، هەمیشە بۆ فەسادو خراپەو کاری باتڵ ئامادەترن، تالەو دڵانەی کە بڕوادارن.

﴿ ١١٤: أفغير الله أبتغي حكما ﴾ پێیان بڵێ: ئاخۆ ڕەوایە جگە لە خوای بەدەسەڵات کەسێ‌تر بکەمە داوەری نێوانمان؟ هەتا شایەتی بدات کاممان ڕاست ئەکات؟ ﴿ وهو الذی أنزل إليكم الكتاب مفصلا ﴾ کە هەر ئەویشە ئەم قورئانەی بە ڕۆشنکراوەیی دابەزاندۆتە خوارەوە بۆتان و، سەرجەم بڕیارەکانیشی ڕوونن ﴿ والذين آتيناهم الكتاب ﴾خۆ ئەوانەیش وا نامەمان پێداون ﴿ يعلمون أنه منزل من ربك بالحق ﴾ چاك ئەزانن کە ئەو قورئانە لە لای پەروەردگارتەوەیەو، گشتیشی ڕاست و دروستە ﴿ فلا تكونن من الممترين ﴾ دەسا تۆ هەرگیز لە خەڵکانی دوو دڵ و بەگومان مەبە ،گومانت نەبێ کە ئەم قورئانە خوا ناردوویە ﴿ ١١٥: وتمت كلمة ربك صدقا وعدلا ﴾ و گشت وتەکانی پەروەردگارت (قورئان) و سەرجەم بڕیارەکانی، لە ڕاستی ودادگەریدا، تەواو بە پایانگەیشتوون و بێوێنەن ﴿ لا مبدل لكلماته ﴾ نابێ هیچ کەسێ دەسکاری وئاڵووگۆڕیان بکا ﴿ وهوالسميع العليم ﴾ هەرئەو خۆی چاك ئەبیسێ و، باش زاناو ئاگادارە بەهەمووشتێك.

زۆرینەی خەڵك گومڕ او سەرلێشێواوە:

﴿ ١١٦: وإن تطع أكثر من فی الأرض ﴾ ئەگەر لە زۆربەی خەڵکانی ئەم سەر زەوییە ،کە بێ باوەڕن پەیڕەوی بکەیت ﴿ يضلوك عن سبيل الله ﴾ لە ڕێگەی خوا لات ئەدەن و چەواشەو سەر لێشێواوت ئەکەن ﴿ إن يتبعون إلا الظن ﴾ چونکە خۆیشان هەر دوای دوو دڵی و بەدگومانی دەکەون ﴿ وإن هم إلا يخرصون ﴾ وهەر بە تەخمین وبەد گومانی لەپڕوپووچ خەریکن ودەگەڕێن ،ئەگینە هیچ بەڵگەیەکی ئەو تۆیان نییە.

ئەو حەیوانە حەڵاڵە، کەسەر دەبڕێ بەناوی خواوە بێ:

﴿ ١١٧: إن ربك هو أعلم من يضل عن سبيله ﴾ بێ‌گومان پەروەردگارت زۆر باشتر بە ئاگاو زانایە لەحاڵی ئەو کەسانە لە ڕێی خوا لایانداوە ﴿ وهو أعلم بالمهتدين ﴾ وباشتریش ئەو کەسانە دەناسێ شارەزای ڕێگەی ڕاستن و ڕێنمان.

ئیمامی (ترمزی) ئەڵێ: کۆمەڵە خەڵکێك هاتنە لای پێغەمبەرﷺ وتیان: ئەوحەیوانە ئێمە خۆمان دەیکوژینەوە بەپاکی دەزانین و لێی دەخۆین، حەیوانێکیش کە بە قسەی خوا بکوژرێتەوە، واتە: بەو شێوە ئێوە دەڵێن سەر ببڕێ، بەپاکی نازانین ولێی ناخۆین، ئاخۆ ئەم ڕاوبۆچوونە چۆن بێ؟ جا بۆ ئەو وەڵامە ئەم ئایەتە هاتو فەرمووی: ﴿ ١١٨: فكلوا مما ذكر اسم الله عليه ﴾ دەسا ئێوە ئەی موسڵمانان! لە گۆشتی ئەو ئاژەڵانە بخۆن کە لە کاتی سەر بڕینیاندا ناوی خوایان لە سەرهێنراوە ﴿ إن كنتم بآياته مؤمنين ﴾ ئەگەر ڕاستە بڕواتان بە ئایەت و بەڵگەکانی خوا هەیە، واتە: لەو حەیوانانە مەخۆن کە: یان مردارەوە بوون، یان بۆغەیری خوا سەربڕاون ﴿ ١١٩: وما لكم ألا تأكلوا مما ذكر اسم الله عليه ﴾ دە بۆ چی ئێوە لە گۆشتی ئەو پەلەوەرو ئاژەڵانە ناخۆن

﴿ وَلَوْ أَنَّنَا نَزَّلْنَا إِلَيْهِمُ ٱلْمَلَٰٓئِكَةَ وَكَلَّمَهُمُ ٱلْمَوْتَىٰ وَحَشَرْنَا
عَلَيْهِمْ كُلَّ شَيْءٍ قُبُلًا مَّا كَانُوا۟ لِيُؤْمِنُوٓا۟ إِلَّآ أَن يَشَآءَ ٱللَّهُ وَلَٰكِنَّ
أَكْثَرَهُمْ يَجْهَلُونَ ﴿١١١﴾ وَكَذَٰلِكَ جَعَلْنَا لِكُلِّ نَبِيٍّ عَدُوًّا
شَيَٰطِينَ ٱلْإِنسِ وَٱلْجِنِّ يُوحِى بَعْضُهُمْ إِلَىٰ بَعْضٍ زُخْرُفَ
ٱلْقَوْلِ غُرُورًا وَلَوْ شَآءَ رَبُّكَ مَا فَعَلُوهُ فَذَرْهُمْ وَمَا يَفْتَرُونَ
﴿١١٢﴾ وَلِتَصْغَىٰٓ إِلَيْهِ أَفْـِٔدَةُ ٱلَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِٱلْءَاخِرَةِ
وَلِيَرْضَوْهُ وَلِيَقْتَرِفُوا۟ مَا هُم مُّقْتَرِفُونَ ﴿١١٣﴾ أَفَغَيْرَ ٱللَّهِ
أَبْتَغِى حَكَمًا وَهُوَ ٱلَّذِىٓ أَنزَلَ إِلَيْكُمُ ٱلْكِتَٰبَ مُفَصَّلًا
وَٱلَّذِينَ ءَاتَيْنَٰهُمُ ٱلْكِتَٰبَ يَعْلَمُونَ أَنَّهُۥ مُنَزَّلٌ مِّن رَّبِّكَ بِٱلْحَقِّ
فَلَا تَكُونَنَّ مِنَ ٱلْمُمْتَرِينَ ﴿١١٤﴾ وَتَمَّتْ كَلِمَتُ رَبِّكَ صِدْقًا
وَعَدْلًا لَّا مُبَدِّلَ لِكَلِمَٰتِهِۦ وَهُوَ ٱلسَّمِيعُ ٱلْعَلِيمُ ﴿١١٥﴾ وَإِن
تُطِعْ أَكْثَرَ مَن فِى ٱلْأَرْضِ يُضِلُّوكَ عَن سَبِيلِ ٱللَّهِ إِن
يَتَّبِعُونَ إِلَّا ٱلظَّنَّ وَإِنْ هُمْ إِلَّا يَخْرُصُونَ ﴿١١٦﴾ إِنَّ رَبَّكَ هُوَ
أَعْلَمُ مَن يَضِلُّ عَن سَبِيلِهِۦ وَهُوَ أَعْلَمُ بِٱلْمُهْتَدِينَ ﴿١١٧﴾
فَكُلُوا۟ مِمَّا ذُكِرَ ٱسْمُ ٱللَّهِ عَلَيْهِ إِن كُنتُم بِـَٔايَٰتِهِۦ مُؤْمِنِينَ ﴿١١٨﴾

کە ناوی خوایان لەسەر دێ؟ ﴿ وقد فصل لكم ما حرم عليكم ﴾ خۆهەرشتێکی لێ‌حەرامکردبن، بەباشی بۆی شیکردونەتەوە، واتە: بەتەواوی حەڵاڵ و حەرامی بۆ لێك‌جیاکردونەتەوە، دەسا ئێوەیش تخونی حەرامەکان مەکەون ﴿ إلا ما اضطررتم إليه ﴾ مەگەر شتێك لە ڕووی ناچارییەوەبێ، واتە: هەر چەندە ئەو پەلەوەرو ئاژەڵە نارەواو یاساغ بێ‌و ناوی خوای لی نەهێنرابێ، لەکاتی ناچارییدا بۆتان ڕەواو حەڵاڵ دەبێ خواردنی ﴿ وإن كثيرا ليضلون بأهوائهم بغير علم ﴾ خۆ زۆرێ لەو مەردمەش هەر بە ئارەزووی خۆیان و، بێ هیچ جۆرە زانست و زانیارییەك خەڵکێك سەر لێشێواو ئەکەن، واتە: بەئارەزووی خۆیان حەڵاڵ، حەرام ئەکەن و،حەرام، حەڵاڵ دەکەن! ﴿ إن ربك هو أعلم بالمعتدين ﴾ بە ڕاستی پەروەردگارت لەحاڵی خەڵکانی زێدەڕۆو، سنوور بەزێن لە هەموو کەسێ بەئاگاو زاناترە ﴿ ١٢٠: وذروا ظاهر الإثم وباطنه ﴾ خەڵکینە! ئێوە لە تاوان وگوناهانی ئاشکراو نهێنی، خۆ بپارێزن

و وازبهێنن ﴿ إن الذين يكسبون الإثم ﴾ بێگومان ئەوانەی وا گوناح وتاوان دەکەن ﴿ سيجزون بما كانوا يقترفون ﴾ بێ سۆ لە تۆڵەی گوناهە ئاشكراو نهێنییەكانیاندا سزا دەدەرێن ﴿ ١٢١: ولا تأكلوا مما لم يذكر اسم الله عليه ﴾ هەر پەلەوەرو حەیوانێ لە كاتی سەر بڕیندا ناوی خوای لە سەر نەهێنرابێت، ئێوە لە گۆشتەكەی

وَمَا لَكُمْ أَلَّا تَأْكُلُوا مِمَّا ذُكِرَ اسْمُ اللَّهِ عَلَيْهِ وَقَدْ فَصَّلَ لَكُم مَّا حَرَّمَ عَلَيْكُمْ إِلَّا مَا اضْطُرِرْتُمْ إِلَيْهِ وَإِنَّ كَثِيرًا لَّيُضِلُّونَ بِأَهْوَائِهِم بِغَيْرِ عِلْمٍ إِنَّ رَبَّكَ هُوَ أَعْلَمُ بِالْمُعْتَدِينَ ﴿١١٩﴾ وَذَرُوا ظَاهِرَ الْإِثْمِ وَبَاطِنَهُ إِنَّ الَّذِينَ يَكْسِبُونَ الْإِثْمَ سَيُجْزَوْنَ بِمَا كَانُوا يَقْتَرِفُونَ ﴿١٢٠﴾ وَلَا تَأْكُلُوا مِمَّا لَمْ يُذْكَرِ اسْمُ اللَّهِ عَلَيْهِ وَإِنَّهُ لَفِسْقٌ وَإِنَّ الشَّيَاطِينَ لَيُوحُونَ إِلَىٰ أَوْلِيَائِهِمْ لِيُجَادِلُوكُمْ وَإِنْ أَطَعْتُمُوهُمْ إِنَّكُمْ لَمُشْرِكُونَ ﴿١٢١﴾ أَوَمَن كَانَ مَيْتًا فَأَحْيَيْنَاهُ وَجَعَلْنَا لَهُ نُورًا يَمْشِي بِهِ فِي النَّاسِ كَمَن مَّثَلُهُ فِي الظُّلُمَاتِ لَيْسَ بِخَارِجٍ مِّنْهَا كَذَٰلِكَ زُيِّنَ لِلْكَافِرِينَ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿١٢٢﴾ وَكَذَٰلِكَ جَعَلْنَا فِي كُلِّ قَرْيَةٍ أَكَابِرَ مُجْرِمِيهَا لِيَمْكُرُوا فِيهَا وَمَا يَمْكُرُونَ إِلَّا بِأَنفُسِهِمْ وَمَا يَشْعُرُونَ ﴿١٢٣﴾ وَإِذَا جَاءَتْهُمْ آيَةٌ قَالُوا لَن نُّؤْمِنَ حَتَّىٰ نُؤْتَىٰ مِثْلَ مَا أُوتِيَ رُسُلُ اللَّهِ اللَّهُ أَعْلَمُ حَيْثُ يَجْعَلُ رِسَالَتَهُ سَيُصِيبُ الَّذِينَ أَجْرَمُوا صَغَارٌ عِندَ اللَّهِ وَعَذَابٌ شَدِيدٌ بِمَا كَانُوا يَمْكُرُونَ ﴿١٢٤﴾

مەخۆن ﴿ وإنه لفسق ﴾ بێگومان ئەو جۆرە خواردنە، تاوان و گوناحەو لە ڕێگە دەرچوونە ﴿ وإن الشياطين ليوحون إلى أوليائهم ﴾ وبشزانن كە شەیاتینەكان هەمیشە شتی پڕوو پووچ ئەخەنە دڵی دۆستەكانیانەوەو، دنەیان دەدەن ﴿ ليجادلوكم ﴾ بۆ ئەوە موجادەلەو دەمە قاڵێتان لەگەڵ بكەن و، كێشەوگرفتان بۆ بنێنەوە ﴿ وإن أطعتموهم إنكم لمشركون ﴾ خۆ ئەگەر بە گوێتان كردن لە گوتەو كارو بۆچوونەكانیاندا، . دڵنیابن ئێوەیش موشریك وهاوبەشدانەرن، چونكە پەیڕەوی كردنی غەیری بەرنامەی خوا، كوفرو هاوەڵدانانە بۆ خوا.

لە ڕێنماییەكانی ئایەتی (١١٨-١٢١):

١) خواردنی گۆشتی هەموو ئاژەڵێكی سەر بڕاو بە دەستی موسڵمان حەڵاڵە.

٢) (بسم الله..) كردن لەسەرهەموو ئاژەڵو پەلەوەرێك لەكاتی سەر بڕینیدا واجب و پێویستە، بۆیە هەندێ لە زاناكان ئەڵێن: (بسم الله) كردن لە كاتی سەر بڕیندا واجیبە، كەوابوو بە پێی ڕای ئەمانە هەر موسڵمانێك ئاژەڵێكی سەربڕی و بەدەست ئەنقەست ناوی خوای لەسەر نەهێنا، ئەو گۆشتە حەرامە لای ئەو دەستەیە.

٣) هەندێك ئەڵێن: ئەگەر بە هەڵەو لە بیر چوون بوو، قەیدی نییەو دەخورێ.

٤) دەبێ پەیڕەوی لەفیقهی زانایان بكرێو، لە هەوا بازانەوە دووربگرین.

٥) دەبێ لەهەموو گوناحەكان -بەدەستبەر بگرین، یان بەدڵ- خۆ بپارێزین.

٦) هەموو جۆرە سەربڕاوێك بە دەستی هاوبەشدانەرو ئاگرپەرست و، خوانەناس و(مورتەدی)وخەڵكانی عەلمانیی ناخورێ، بۆیە پێوستە موسڵمانان هەرگیز لای ئەوانە گۆشت نەكرن.

موسڵمان زیندووەو، خوانەناس مردوو:

﴿ ١٢٢: أو من كان ميتا فأحييناه ﴾ ئاخۆ كەسێك مردووبێو، ئینجا زیندووی‌كەینەوە، واتە: كافرو بێبڕوابێ، پاشان ئیمان وباوەڕ بخەینە دڵیەوەو باوەڕ بێنێ ﴿ وجعلنا له نورا يمشي به في الناس ﴾ و ڕووناكی و نووریشی بدەینێو، ڕێی خۆی پێدەرکاو، بەسەر بەستی لە ناو مەردمدا هاتوو چۆ بكات ﴿ كمن مثله في الظلمات ﴾ وەكو كەسێ وایە لەناو تاریكییەكانی شیرك و سەرلێشێواویدا بێت ﴿ ليس بخارج منها ﴾ كە هەرگیزیش نەتوانێ خۆی لێ ڕزگار بكاو بێتە دەرێ؟ دیارە هەر ئەو كەسەیە زیندەو خاوەن نوور، ئەمەش نموونەی ڕێگاو ڕێبازی ڕاستی مرۆڤی بڕوادارە، ئەویشیان مەسەل و نموونەی مرۆڤی لاسارو، ڕێگا چەوتەكەی بێباوەڕانە، وەك (ئیبن عەبباس) ئەڵێ. ﴿ كذلك زين للكافرين ما كانوا يعملون ﴾ وەكو چۆن ئیمان و بڕوا لای بڕواداران جوانو ڕازاوەیە، هەروا ئەو كەسانەش بێ بڕواو كافرن، كارە خراپەكانیان لاجوانە و،هەموو كارێكی خراپ ودزێو بەچاك‌دەزانن!.

فرت و فێڵی تاوانباران و،چارەنووس و ڕێ و شوێنیان:

﴿ ١٢٣: وكذلك جعلنا في كل قرية أكابر مجرميها ﴾ هەرچۆنێ گەورەپیاوانی مەككە -شارەكەی تۆ- دەستیان دایەكاری خراپ ونامەردانە، هەر ئاواش پیاوخراپ و تاوانكارانمان لەناوچەی هەر پەیغەمبەرێكدا كردە سەركردەو دەسەڵاتدارو گەورەو ڕابەریان

﴿ لیمکروا فیها ﴾ هەتا دەستیان دایە فروفێڵ و چەواشەکاری تێیداو، ڕووبەڕووی پەیامبەرەکان وەستان، کەوابوو تۆش لە گەلە لاسارەکەت دڵزویر مەبە ﴿ وما یمکرون إلا بأنفسهم ﴾ خۆ فرو فێڵیش هەر لە خۆیان دەکەن و، ئەنجامەکەشی هەر لەسەر خۆیان دەکەوێ ﴿ وما یشعرون ﴾ هەستیشی پێناکەن ﴿ ١٢٤: وإذا جاءتهم آیة ﴾ هەرکە مۆعجیزەو بەڵگەیەکیان بۆ دێ بۆ ڕاستی پەیامبەر ﷺ ﴿ قالوا لن نؤمن حتی نؤتی مثل ما أوتی رسل الله ﴾ دەڵێن: تا ئەو بەڵگانە بە پەیامبەرانی خوا دراون، بەئێمەیش نەدرێن، هەرگیز باوەڕ ناکەین ﴿ الله أعلم حیث یجعل رسالته ﴾ خۆ خوا خۆی باشتر دەزانی، پەیامی خۆی لە کوێ دابنێ‌و، چ کەسێ بکات بە پەیامبەر ﴿ سیصیب الذین أجرموا صغار عند الله وعذاب شدید بما کانوا یمکرون ﴾ دڵنیابن ئەوانەی کە ناهەقیکارو تاوانباربوون، سووکی و سەر شۆڕی و، سزایەکی زۆر توندیان لای خوا تووش دەبێ ﴿ ١٢٥: فمن یرد الله أن یهدیه یشرح صدره للإسلام ﴾ ئینجا ئەو کەسە کە خوا بیەوێ ڕێنمایی بکات بۆ دینی ئیسلام، دڵ و سنگی فراوان و گوشاد ئەکاو، پاداشی قیامەتی لا شیرین ئەکاو، ئەوجا زۆر بەئاسانی دینی ئیسلام قبووڵدەکات، پێغەمبەری‌خوا دەفەرموێ: ئەو موسڵمانە زیرەکە کە هەمیشە مردنی لەبیر بێ و، هەوڵەکانی بۆ خۆسازدان بێت بۆ پاش مردن، لێشیان پرسی: دڵان چۆن گوشادوفراوان دەبن بۆ وەرگرتنی دینی ئیسلام..؟ فەرمووی: نوورێك لەلایەن خواوەوە دەهاوێژرێتە ناویەوە، ئەوسا بەرچاوی ڕوون دەبێتەوەو ڕێی پێ‌دەردەکا، گوتیان: نیشانەیەك بۆ ئەوە هەیە؟ فەرمووی: بەردەوام بیرکردنەوە لە یانەی نەمری و، دوورکەوتنەوە لەخۆشەویستی دونیای فریودەرو، خۆ ئامادەکردن بۆ پاش مردن نیشانەیەتی (تەبەری). ﴿ ومن یرد أن یضله ﴾ کێش خۆی حەز بکا گومرای بکا ﴿ یجعل صدره ضیقا حرجا ﴾ وا بە توندی نەفەس تەنگی ئەکا ﴿ کأنما یصعد فی السماء ﴾ دەڵێی بەرەو ئاسمان سەردەکەوێ ﴿ کذلک یجعل الله الرجس علی الذین لا یؤمنون ﴾ ئەو کەسانەی وا بڕوا ناهێنن، هەر بەو شێوازە خوای گەورە شەیتان زاڵ ئەکات بەسەریاندا ﴿ ١٢٦: وهذا صراط ربک مستقیما ﴾ ئەم شەریعەت و بەرنامە ڕێکە، ڕێی پەروەردگاری تۆیە، سەرجەم ڕاستەو لارێی تێدا نییە ﴿ قد فصلنا الآیات لقوم یذکرون ﴾ بێ‌گومان بۆ ئەوانەی لە ئامۆژگاری کەڵك و سوود وەردەگرن، بە ڵگەکانمان ڕوون دەکەینەوە ﴿ ١٢٧: لهم دار السلام عند ربهم ﴾ ئەو خاوەن باوەڕانە لە پەروەرندەی خۆیانەوە (دار السلام-بەهەشت)یان بۆ هەیە ﴿ وهو ولیهم ﴾ کە هەر ئەو پەروەردگارە -لەدونیاو، لەقیامەتدا- پشتیوان و یاریدەریانە ﴿ بما کانوا یعملون ﴾ ئەو پاداشەیان لەبەر ئەو کارە چاکانەیە ئەنجامیان‌دان ﴿ ١٢٨: ویوم یحشرهم جمیعا ﴾ ئەو ڕۆژەیان وەبیر بێنە کە خوای گەورە تەواوی ئادەمی و جینی وئاغاو پەرستراوەکانیان کۆ ئەکاتەوەو دەفەرموێ: ﴿ یا معشر الجن قد استکثرتم من الإنس ﴾ ئەی دەستەو کۆمەڵی جننییەکان!

فَمَن يُرِدِ ٱللَّهُ أَن يَهْدِيَهُۥ يَشْرَحْ صَدْرَهُۥ لِلْإِسْلَٰمِ ۖ وَمَن يُرِدْ أَن يُضِلَّهُۥ يَجْعَلْ صَدْرَهُۥ ضَيِّقًا حَرَجًا كَأَنَّمَا يَصَّعَّدُ فِى ٱلسَّمَآءِ ۚ كَذَٰلِكَ يَجْعَلُ ٱللَّهُ ٱلرِّجْسَ عَلَى ٱلَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ ﴿١٢٥﴾ وَهَٰذَا صِرَٰطُ رَبِّكَ مُسْتَقِيمًا ۗ قَدْ فَصَّلْنَا ٱلْءَايَٰتِ لِقَوْمٍ يَذَّكَّرُونَ ﴿١٢٦﴾ ۞ لَهُمْ دَارُ ٱلسَّلَٰمِ عِندَ رَبِّهِمْ ۖ وَهُوَ وَلِيُّهُم بِمَا كَانُوا۟ يَعْمَلُونَ ﴿١٢٧﴾ وَيَوْمَ يَحْشُرُهُمْ جَمِيعًا يَٰمَعْشَرَ ٱلْجِنِّ قَدِ ٱسْتَكْثَرْتُم مِّنَ ٱلْإِنسِ ۖ وَقَالَ أَوْلِيَآؤُهُم مِّنَ ٱلْإِنسِ رَبَّنَا ٱسْتَمْتَعَ بَعْضُنَا بِبَعْضٍ وَبَلَغْنَآ أَجَلَنَا ٱلَّذِىٓ أَجَّلْتَ لَنَا ۚ قَالَ ٱلنَّارُ مَثْوَىٰكُمْ خَٰلِدِينَ فِيهَآ إِلَّا مَا شَآءَ ٱللَّهُ ۗ إِنَّ رَبَّكَ حَكِيمٌ عَلِيمٌ ﴿١٢٨﴾ وَكَذَٰلِكَ نُوَلِّى بَعْضَ ٱلظَّٰلِمِينَ بَعْضًۢا بِمَا كَانُوا۟ يَكْسِبُونَ ﴿١٢٩﴾ يَٰمَعْشَرَ ٱلْجِنِّ وَٱلْإِنسِ أَلَمْ يَأْتِكُمْ رُسُلٌ مِّنكُمْ يَقُصُّونَ عَلَيْكُمْ ءَايَٰتِى وَيُنذِرُونَكُمْ لِقَآءَ يَوْمِكُمْ هَٰذَا ۚ قَالُوا۟ شَهِدْنَا عَلَىٰٓ أَنفُسِنَا ۖ وَغَرَّتْهُمُ ٱلْحَيَوٰةُ ٱلدُّنْيَا وَشَهِدُوا۟ عَلَىٰٓ أَنفُسِهِمْ أَنَّهُمْ كَانُوا۟ كَٰفِرِينَ ﴿١٣٠﴾ ذَٰلِكَ أَن لَّمْ يَكُن رَّبُّكَ مُهْلِكَ ٱلْقُرَىٰ بِظُلْمٍ وَأَهْلُهَا غَٰفِلُونَ ﴿١٣١﴾

بەڕاستی ئێوە خەڵکێکی زۆرتان لەبەرەی ئادەمیی ڕامکردوگومراتان کردن ﴿ وقال أولیاؤهم من الإنس ﴾ مرۆڤە دۆستە ڕامکراوەکانیان دەڵێن: ﴿ ربنا استمتع بعضنا ببعض ﴾ ئەی پەروەردگاری ئێمە! ڕاستە بریکمان لەبریکی‌تر کەڵکی وەرگرت و بەهرەمەند بوون، جینییەکان بە ئیتاعەی ئێمەی مرۆڤ بەهرەیان بردوو خۆشحاڵ بوون، خۆشمان بەجێبەجێکردنی فەرمانی ئەو جنۆکە ئاغانەمان دڵشاد بووین، وا ئێستا گیرۆدەی‌کاری خۆمان‌بووین ﴿ وبلغنا أجلنا الذی أجلت لنا ﴾ ئەو ئەجەل و وادەیەش بۆت دیاری‌کردبووین، پێی‌گەیشتین و مردین، واتە: تەمەنی چاکیشمان بەسەر برد، هەقبوو بیر بکەینەوە، کەچی هەرلارو لاسار بووین ﴿ قال النار مثواکم ﴾ خوا فەرموێ: لەتۆڵەی ئەوەدا ئاگری دۆزەخ جێگای گشتتانە ﴿ خالدین فیها إلا ما شاء الله ﴾ و بەهەتا هەتاییش تێیدا دەبن، مەگەر خوا بەمەیلی خۆی بیگۆڕێ، یان سزانەدا، واتە: هەر ئەو ماوە(بەرزەخییە) بێ‌سزا دەبن کە دەنێردرێن بۆ

دۆزەخ ﴿ إن ربک حکیم علیم ﴾ بەراستی پەروەردگارت زۆر لە کارزان و کارجوانــە، زۆریــش بەئاگاو زانایــە ﴿ ١٢٩ : وکذلک نولــی بعض الظالمیــن بعضا ﴾ و هەروەك جننــی و ئادەمی کەڵك لــە یەکتر وەردەگــرن و، جنییەکان ئادەمییەکان دەچەوسـێننەوەو زاڵدەبن بەسەریاندا، هەر ئاوایش هەندێ لە ستەمکاران دەخەینە

وَلِكُلٍّ دَرَجَٰتٌ مِّمَّا عَمِلُوا۟ ۚ وَمَا رَبُّكَ بِغَٰفِلٍ عَمَّا يَعْمَلُونَ ﴿١٣٢﴾ وَرَبُّكَ ٱلْغَنِىُّ ذُو ٱلرَّحْمَةِ ۚ إِن يَشَأْ يُذْهِبْكُمْ وَيَسْتَخْلِفْ مِنۢ بَعْدِكُم مَّا يَشَآءُ كَمَآ أَنشَأَكُم مِّن ذُرِّيَّةِ قَوْمٍ ءَاخَرِينَ ﴿١٣٣﴾ إِنَّ مَا تُوعَدُونَ لَءَاتٍ ۖ وَمَآ أَنتُم بِمُعْجِزِينَ ﴿١٣٤﴾ قُلْ يَٰقَوْمِ ٱعْمَلُوا۟ عَلَىٰ مَكَانَتِكُمْ إِنِّى عَامِلٌ ۖ فَسَوْفَ تَعْلَمُونَ مَن تَكُونُ لَهُۥ عَٰقِبَةُ ٱلدَّارِ ۗ إِنَّهُۥ لَا يُفْلِحُ ٱلظَّٰلِمُونَ ﴿١٣٥﴾ وَجَعَلُوا۟ لِلَّهِ مِمَّا ذَرَأَ مِنَ ٱلْحَرْثِ وَٱلْأَنْعَٰمِ نَصِيبًا فَقَالُوا۟ هَٰذَا لِلَّهِ بِزَعْمِهِمْ وَهَٰذَا لِشُرَكَآئِنَا ۖ فَمَا كَانَ لِشُرَكَآئِهِمْ فَلَا يَصِلُ إِلَى ٱللَّهِ ۖ وَمَا كَانَ لِلَّهِ فَهُوَ يَصِلُ إِلَىٰ شُرَكَآئِهِمْ ۗ سَآءَ مَا يَحْكُمُونَ ﴿١٣٦﴾ وَكَذَٰلِكَ زَيَّنَ لِكَثِيرٍ مِّنَ ٱلْمُشْرِكِينَ قَتْلَ أَوْلَٰدِهِمْ شُرَكَآؤُهُمْ لِيُرْدُوهُمْ وَلِيَلْبِسُوا۟ عَلَيْهِمْ دِينَهُمْ ۖ وَلَوْ شَآءَ ٱللَّهُ مَا فَعَلُوهُ ۖ فَذَرْهُمْ وَمَا يَفْتَرُونَ ﴿١٣٧﴾

ژێــر دەســەڵاتی برێکــی تریان و ریســواو سەرشــۆڕیان دەکەن، پاشــانیش یەکتر لەناو ئەبەن ﴿ بما کانوا یکسبون ﴾ بە هۆی ئەو کارە ناپەسەندانەوە دەیانکردن.

خوانەناس شایەتی لەخۆی دەدا:

﴿ ١٣٠ : یامعشــر الجن والإنس ﴾ ئەی کۆمەڵی جننی و ئادەمی! ﴿ ألم یأتکم رســل منکــم ﴾ مەگەر هەر لە خۆتــان (لەئادەمی) چەند پەیامبەرێکتان بۆ نەهاتن ﴿ یقصون علیکم آیاتی ﴾ ئایەت و نیشــانەکانی منتان بۆ بخوێننــەوە ﴿ وینذرونکم لقــاء یومکم هذا ﴾ وله گەیشتن ودیمانەی ئەم رۆژەتان بترسێنن ﴿ قالوا شهدنا علــی أنفســنا ﴾ کاتێ هیچیان بــۆ نامێنێتەوە ئەڵــێن: بەڵێ ئەی پەروەردگار! شایەتی لەسەر خۆمان ئەدەین: بەڵێ پەیامبەرانی تۆ هاتن و، نامەکەشیان گەیاندپێمان ﴿ وغرتهم الحیاة الدنیا ﴾ ئەوجا خوایگــەورە فەرمووی: ئەم ژیانــە زرق وبرقەی گێتیە فریوی‌دان

﴿ وشهدوا علی أنفسهم ﴾ و شایەتیشیان لەسەر خۆیان دا ﴿ أنهم کانوا کافرین ﴾ کە راســتیەکەی ئەمەیە: کافرو خوانەناس بوون ﴿ ١٣١ : ذلک أن لم یکن ربک مهلک القری بظلم ﴾ ناردنی ئەو پەیامبەرانە لەبەر ئەوەیە کە ئێوە چاك بزانن هەرگیز پەروەردگارت هیچ شارو گوندێکی بەناهەقی – قرنەکردووە ﴿ وأهلها غافلون ﴾ و دانیشتووەکانیشی خافڵ و بێ ئاگاو بێ تاوان بووبن، واتە: هەتا ئێمە پەیامبەرنەنێرین و، ئەوانیش لێی لا نەدەن، قاریان لێناگرین ﴿ ١٣٢ ولــکل درجات مما عملوا ﴾ بۆ هەر مرۆڤێك –چاك، یان خــراپ– لە بەرامبەر ئــەو کارەی کردوویەتی، چەندین پلەو پایە هەیە، وپاداش وتۆڵەش وەردەگرن ﴿ وما ربک بغافل عما یعملون ﴾ خۆ پەروەردگاریشــت هەرگیز لەو کارەی ئەیکەن بێ ئاگاو خافڵ نییە، واتە: هەوڵ وتێکۆشانی هیچ کەسێك بزرنابێ.

رێنماییەکانی ئایەتی (١٢٩-١٣٢):

١) بەرەی جننی زاڵدەبن بەسەر بەری ئینسانداو، کاری خراپ وبێفەریان پێدەکەن و، گومراو سەرلێشێواو دەبن.
٢) وریابە بە ژیانی ئەم دونیایە فریو نەخۆیت.
٣) هاتنــی پێغەمبــەران بــۆ نیشــاندانی رێگەی ڕاســتەو نەمانی‌بروبیانوو و بەڵگەی خەڵکە.
٤) پاداش و تۆڵە هەر بەپێی کارو کردەوەیە.

﴿ ١٣٣ : وربک الغنی ذو الرحمة ﴾ وە پەروەردگاری تۆ لەتەواوی خەڵکی، بێ نیازەو، خاوەن بەزەیی و دلۆڤانە ﴿ إن یشأ یذهبکم ﴾ ئەگەر بیەوێ لاتان ئەباو لە ناوئەچن ﴿ ویســتخلف من بعدکم ما یشــاء ﴾ لە پاش ئێوەیش حــەزی لە هەرچینێکیتربێ لەجێتاندا دایدەنێ ﴿ کما أنشــأکم من ذریة قوم آخرین ﴾ هەرچۆنێ ئێوەی لــە تۆرەمەو نــەوەی گەلێکیتر خستــەوە ﴿ ١٣٤ : إن ما توعدون لآت ﴾ بێگومان هەر بریارێکتان بۆ دەدرێ –لە پاداشــت وتۆڵە– بــێ دواکەوتن پێش‌دێــت ﴿ وما أنتم بمعجزین ﴾ خۆ ناشــتوانن پەکــی خوابخــەن ونەهێڵن کارەکانــی ئەنجام بــدات ﴿ ١٣٥ : قــل یا قوم اعملوا علی مکانتکم ﴾ –ئــەی پێغەمبەر! ﷺ– بڵێ: ئەی هۆزەکەم! هەرچی لە دەســتان دێت، دریغی مەکەن و، هەر بەو شــێوەیە کار بکەن هەڵتان بژاردووە بۆخۆتان، واتە: کەخۆتان بەراست دەزانن، دەسا لەسەر ئەوکاری خۆتانە بەردەوامبن ﴿ إنی عامل ﴾ بێگومان منیش هەرخەریکی کاری خۆم دەبم ﴿ فســوف تعلمون من تکون له عاقبة الدار ﴾ ئەوســاچاك ئەزانن پاشەرۆژی چاك و باشی ئەو ماڵەکە بۆ کێ ئەبێت؟ ﴿ إنه لا یفلح الظالمون ﴾

بێگومان هەرگیز ستەمکاران بەختیارو رزگار نابن، واتە: ئێوە سەرلێشێواوو ناهەقن، منیش ڕاست ولەسەرهەقم.

ڕێنماییەکانی ئایەتی (١٣٣-١٣٥):

١) خوای گەورە لە هەموو بوونەوەر دەوڵەمەندترو بێ نیازە.

٢) دەسەڵات و توانایی خوای کارجوان بۆ لەناو بردنی ئەو خەڵکانەو، هێنانی دەستەیەکیتر لە جێی ئەواندا.

٣) بەڵێنەکانی خوا هەرگیز دواناکەون.

٤) هاوبەشدانەران ئەگەر بەردەوام بن لەسەر ئەو کارەیان، ئەوا بەتوندی سزایان بۆ دێ.

کارو کردەوەی خوانەناسان!:

﴿ ١٣٦: وجعلوا لله مما ذرأ من الحرث والأنعام نصيبا ﴾ لەبەروبووی ئەو کێڵگەوکشت و ئاژەڵ ومەڕوماڵاتە خوا خۆی دروستیکردبوو، هەر بەشێکیان بۆخوا دانا!! بەشەکەی تریان جیایان کردەوە بۆ گەورەو بتەکانیان! ﴿ فقالوا هذا لله بزعمهم ﴾ ئەوساش بێ بەڵگەو لێکدانەوە، بەڵکو هەر بە خەیاڵی خۆیان وتیان: ئەمە بۆخوایە!! ﴿ وهذا لشركائنا ﴾ وئەمەیش هی هاوبەش و (بتەکان)مانە ﴿ فما كان لشركائهم فلا يصل إلى الله ﴾ جا ئەوەی هیبت و هاوبەشەکانیان بوو، هەرگیز نەئەگەیشتە لای خوا ﴿ وما كان لله فهو يصل إلى شركائهم ﴾ کەچیئەوەی بەشی خوابوو ئەگەیشتە لای بتەکانیان!! دیارە لە کارو بۆچوونێکی زۆر نارەواو هەڵەدا بوون، چونکە لەوەگەڕێ کەشەریکیان بۆخوا دانابوو، لە دابەشکردنەکەیشداهەرناراست دەرچوون، ئەوەتە بەشەکەی خوایش دەخەنە سەر بەشی بتەکانیان و، لەوەیشدا هەر درۆیانکرد! ﴿ ساء ما يحكمون ﴾ چ خراپ بڕیارێك ئەدەن، چونکە هێمان بتەکانیان لاخۆشەویستربوو لە خوا.

موشریکان منداڵەکانیان دەکوژن:

﴿ ١٣٧: وكذلك زين لكثير من المشركين قتل أولادهم شركاؤهم ﴾ شەیاتینەکان هەروەك ئەوکارەیان بۆ ئەو موشریکانە رازاندەوە، هەروا (بتەوانە) موشرکەکانیش وایانکرد کە زۆرێ لە هاوبیرەکانیان کوشتنی منداڵەکانیان لا جوان ویەسەندبێت! بۆیە دەیانتوانی کیژەکانیان زیندەبەچاڵبکەن ﴿ ليردوهم ﴾ بۆئەوە لەناویان بەرن ﴿ وليلبسوا عليهم دينهم ﴾ وبۆ ئەوە ئاینەکەیانیان لێ بشێوێنن ﴿ ولو شاء الله ما فعلوا ﴾ دڵنیابن ئەگەر خوا ویستبای ئەو کارە نەکەن، نەیاندەکرد، دەیتوانی بەزۆریش بێت لەو هەڵەیە بیانگێڕێتەوە ﴿ فذرهم وما يفترون ﴾ دەستاتۆش لە خۆیان و لە درۆو دەلەسەکەیان "کە ئەیانگوت خوا شەریك و هاوبەشی هەیە" وازبهێنە، خوایگەورە خۆیبەدەردیانەوە دێت ﴿ ١٣٨: وقالوا هذه أنعام وحرث ﴾ ودەیانگوت: ئەم ئاژەڵ ومەڕو ماڵات و کشت

وَقَالُواْ هَٰذِهِۦٓ أَنۡعَٰمٞ وَحَرۡثٌ حِجۡرٞ لَّا يَطۡعَمُهَآ إِلَّا مَن
نَّشَآءُ بِزَعۡمِهِمۡ وَأَنۡعَٰمٌ حُرِّمَتۡ ظُهُورُهَا وَأَنۡعَٰمٞ لَّا يَذۡكُرُونَ
ٱسۡمَ ٱللَّهِ عَلَيۡهَا ٱفۡتِرَآءً عَلَيۡهِۚ سَيَجۡزِيهِم بِمَا كَانُواْ
يَفۡتَرُونَ ﴿١٣٨﴾ وَقَالُواْ مَا فِي بُطُونِ هَٰذِهِ ٱلۡأَنۡعَٰمِ
خَالِصَةٞ لِّذُكُورِنَا وَمُحَرَّمٌ عَلَىٰٓ أَزۡوَٰجِنَاۖ وَإِن يَكُن
مَّيۡتَةٗ فَهُمۡ فِيهِ شُرَكَآءُۚ سَيَجۡزِيهِمۡ وَصۡفَهُمۡۚ إِنَّهُۥ
حَكِيمٌ عَلِيمٞ ﴿١٣٩﴾ قَدۡ خَسِرَ ٱلَّذِينَ قَتَلُوٓاْ أَوۡلَٰدَهُمۡ
سَفَهَۢا بِغَيۡرِ عِلۡمٖ وَحَرَّمُواْ مَا رَزَقَهُمُ ٱللَّهُ ٱفۡتِرَآءً عَلَى ٱللَّهِۚ
قَدۡ ضَلُّواْ وَمَا كَانُواْ مُهۡتَدِينَ ﴿١٤٠﴾ ۞ وَهُوَ ٱلَّذِيٓ
أَنشَأَ جَنَّٰتٖ مَّعۡرُوشَٰتٖ وَغَيۡرَ مَعۡرُوشَٰتٖ وَٱلنَّخۡلَ وَٱلزَّرۡعَ
مُخۡتَلِفًا أُكُلُهُۥ وَٱلزَّيۡتُونَ وَٱلرُّمَّانَ مُتَشَٰبِهٗا وَغَيۡرَ
مُتَشَٰبِهٖۚ كُلُواْ مِن ثَمَرِهِۦٓ إِذَآ أَثۡمَرَ وَءَاتُواْ حَقَّهُۥ يَوۡمَ
حَصَادِهِۦۖ وَلَا تُسۡرِفُوٓاْۚ إِنَّهُۥ لَا يُحِبُّ ٱلۡمُسۡرِفِينَ ﴿١٤١﴾
وَمِنَ ٱلۡأَنۡعَٰمِ حَمُولَةٗ وَفَرۡشٗاۚ كُلُواْ مِمَّا رَزَقَكُمُ
ٱللَّهُ وَلَا تَتَّبِعُواْ خُطُوَٰتِ ٱلشَّيۡطَٰنِۚ إِنَّهُۥ لَكُمۡ عَدُوّٞ مُّبِينٞ ﴿١٤٢﴾

وكاڵ وکێڵگەیە ﴿ حجر لا يطعمها إلا من نشاء بزعمهم ﴾ قەدەغەو یاساغن و نابێ هیچ کەسێك -بێ ئیزنی ئێمە- لێیان بخوات بە دەرۆی ئەوان، واتە: بە دەرۆی خۆیان دەیانگوت: خواردونیان حەرام وقەدەغەیە مەگەر بۆ کەسێك خۆمان بمانەوێ ﴿ وأنعام حرمت ظهورها ﴾ دەشیانگوت: ئەم ماڵات و وشترانەش نابێ کەس سوارییان ببێ، نە بۆ حەج و، نە بۆ هیچ شتێکیتر ﴿ وأنعام لا يذكرون أسم الله عليها ﴾ هەروا ئەم ماڵاتەش کە لە هیچ کاتێکا نابێ ناویخوای لەسەر بهێنرێت، چونکە تەنها بۆ بتەکانن ﴿ افتراء عليه ﴾ ئەمەیش درۆ لە سەرخوا دەکەن کە دەڵێن خوا فەرمانی پێکردوین و، بەدینداری دادەنێن!! ﴿ سيجزيهم بما كانوا يفترون ﴾ بێگومانبن لەبەر ئەودرۆو دەلەسەیانە خوا تۆڵەیان ئەدا ﴿ ١٣٩: وقالوا ما بطون هذه الأنعام خالصة لذكورنا ﴾ جۆرێکی تری درۆو کارە نارەواکانیان ئەمە بوو کە دەیانگوت: هەرشتێ لە سکی ئەم ئاژەڵانەدایە هەربۆ نێرینەو پیاوەکانمان حەڵاڵ و ڕەوایە

﴿ ومحـرم على أزواجنا ﴾ بۆ ژنان و مێینەکانمان نارەواو حەرامە ﴿ وإن يكن ميتة فهم فيه شـركاء ﴾ خۆ ئەگـەر مردارەوە بووبا، ژن و پیاویان تێدا بە شداردەبوون!! بەڵی هەرکە مرۆڤ لە یاسای خوا لابدات، ئابەو شێوەیە خۆی سەرلێشواو دەکاو جۆرەها یاسای ئاڵۆز بەسـەر خۆی و گەلدا دەسەپێنێ، بۆیەدەبێ مرۆڤ هەمیشە تەسلیم وملکەچـی بڕیارەکانی خوای گەورەبـێ و، تاڵـە موویەك لانەدات، بۆیـە دەفەرموێ: ﴿ سـيجزيهم وصفهم ﴾ بێ‌سـۆ خوا تۆڵەی ئەو درۆو دەلەسەیەیان دەدا ﴿ إنة حكيم عليم ﴾ بێ‌گومان هـەر خۆیەتی لەکارزان و کار جـوان، زۆریش داناو زانا، ئەزانێ چ کارێکی دزێوو ناپەسـەندیان کردو، دەشزانێ چییان شایستەیە ﴿ ١٤٠: قد خسـر الذين قتلوا أولادهم سفها بغير علم ﴾ بە ڕاستی ئەوانەی -بەگەوجیو نەزانی منداڵەکانی خۆیانیان کوشت، لەبەر هەژاری، یان لەبـەر دەمارگیری! دیارە کـە لەدونیاو لەقیامەتدا زیانیانکـرد ﴿ وحرمـوا ما رزقهم الله ﴾ وە بـەدەر لەوەش ڕزقی خوایـان لێ حەرامکردبوون ﴿ إفتـراء على الله ﴾ بەدرۆوەدەلەسـە لە سـەر خوا، گوایا بەفەرمانی خوا بـووە! ﴿ قدضلوا وما كانوا مهتديـن ﴾ بێ‌گومان گومڕا بوون و ڕێی ڕاسـتیان نەدۆزییەوە و، هەمووشتێکیشـیان لە دەستدا. خوای کارجوان لۆمەو سەرکۆنەی هاوبەشـدانەرەکانی‌کرد، لەبەر ئەوە کە کافرو بێ باوەڕن بوون و، هاوبەشـێکی هەمە جۆرەیان بۆ دانابوو، لـە کاتێکا بە تەنها ئەو خوایـە. (ئیبن عەبباس) دەڵێ: ئەگەر کێڵگەیـەك، یان باخێ، یـان ئـاژەڵ و ماڵاتێکیان هەبووبا، بەشـێکیان لێ‌دادەنا بۆ خواو، بەشێکیشـی بۆ بتەکان و، بۆدواتریش بەشەکەی خوایان دەخستە نێوبەشی بتەکانەوە، هەروا وشـتری (بەحیرە، سایبە، وصیلە، حـام) یان دادەنا بۆ بتەکان و لـە خوایان حەرام دەکرد!! و هەر حەیوانێکیشیان بکوشتایەتەوە بۆ خوا، تا ناوی بتەکانیان نەبردبا نەیـان دەخوارد!! کەچی ئەوەی بۆ بتەکانیان سـەردەبڕی قەت نێوی خوایان لەسەر نەئەهێنا!! هەروەها لەترسی برسییەتی، یان لەبـەر عەیب وعار، منداڵەکانی خۆیانیان دەکوشـت!! ئەوەندەش نەفامبوون ئەگەر مەڕو ماڵاتەکەیان نێرینەی بوایە، سەریان دەبڕی و بەشی ژنانیان لێ نەئەدا.

وە هەر(ئیـبن عەبباس) دەڵێ: ئەگـەر دەتەوێ نەفامی عەرەبەکان بزانیـت، بچـۆ لەئایەتـی (١٣٠)ـی سـوورەتی (ئەنعام)ـەوە بخوێنەوە: (قد خسـر الذين قتلوا أولادهم سفها بغير علم، وحرموا مـا رزقهم الله افتراء على الله قد ضلوا و مـا كانوا مهتدين) ئەوجا دەزانی کە چەندە نەزان و نەفامبوون.

ڕێنماییەکانی ئایەتی (١٣٦-١٤٠):

١) داهێنانی هەر یاسـایەکی دژ بە شەرعی‌خوا، قەدەغەو حەرامە.

٢) هەرشـتێ نـەزر بکـری بـۆ دارو بەرد، یان بـۆ گۆڕو گۆڕسـتان، یان بۆ پیرو ئەولیاکان، ئـەو نەزرە قەدەغە و حەرامەو دانامەزرێت.

٣) خەڵك کوشـتن بـە ناهەق و، ڕێگرتن لـە منداڵ بوون (تحديد النسل) بێ هیچ بەرنامەو هۆیەکی شەرعی کارێکی ناپەسەندو حەرامە.

هەرخوایە گشت باغ و باغات و بەرووبوو بەدی دێنێ:

﴿ ١٤١: وهو الذى أنشأ جنات معروشات وغير معروشات ﴾ پاش باسـکردنی ئەوهەموو هەڵانەیان، لەم ئایەتەدا دایان ئەچڵەکێنێ و، ئەیەوێ بیان هێنێتەوە سـەر ڕێی ڕاسـت و تێیان بگەیەنێت کە نابێ ئەوجۆرە کارە نابەجێیانە بکەن، چونکە هەموشـتێ هی خوایـە، ئەمانەش و ئەوانەیش، بۆیە ئەفەرموێ: خوا هەرئەو بە دەسەڵاتەیە کە جۆرەها باخاتی وەدیهێناوە، هێندێکیان داربەست و کەپری دەوێ، هەندێکیشـیان کەپرو داربەستی‌ناوێ ﴿ والنخل والـزرع مختلفـا أكله ﴾ هەروا جۆرەها خورماو مەزراو کشتیشـی وەدی هێنـا، کە تام وبۆن و ڕەنگیشـیان لێك‌جیاوازە ﴿ والزيتون والرمان متشـابها ﴾ وە زەیتوون و هەناریشی بەدیهێنا، کە گشت جۆرەکانی بەرواڵەت لە یەکتر دەچن ﴿ وغير متشـابه ﴾ و لە تام و ڕەنگـا جیـاوازن و لە یـەك ناچن ﴿ كلوا من ثمـره إذا أثمر ﴾ دەسا هەرکە میوەکەیان پێ‌گەیشت، بۆتان هەیە لێی‌بخۆن ﴿ وآتوا حقه يوم حصاده ﴾ وە لەرۆژی دروێنەو میوە چنینیشـدا بەشەکەی خـوا جیابکەنەوەو (زەکات)ـی لێ‌بدەن و، هـەژارەکان دڵخۆش بکەن ﴿ ولا تسـرفوا ﴾ بەڵام زیادە ڕەویی مەکەن و، لەسـنوور دەرمەچن، بەتایبەتی لە بەخششـدا، واتە: هیچ شـتێ بە ناهەق وەرمەگـرن و، بەناهەقیش بـەم و بەوی مـەدەن. ﴿ إنه لا يحب المسـرفين ﴾ بێ‌گومان‌بن خوا زیـادە ڕەوانی خۆش‌ناوێ، واتە: باهەمیشە دەستتان بە دەم هەژارەکانەوە بێ و، لەو خێرو بێرە بێ بەشـیان مەکەن، بەڵام دەبێ‌لەسـنووری خۆیدا بێ و، بەچەشنێ نەبێت کە گشت سـەروەتەکەتان ببەخشن و، ئەوساش بەدەستی خاڵی بۆخۆتان دابنیشـن ﴿ ١٤٢: ومن الأنعام حمولة وفرشـا ﴾ وەلەناو ئاژەڵەکاندا بڕێکی بۆ باروسـواری‌و، بڕێکیشـی بۆ کوڵکەو خوری وخواردن بۆ دروسـتکردن ﴿ كلوا مما رزقكم الله ﴾ دەسا

لەو گشــت بژێویی و، رزق و رۆزییە خــوا پێیداون بخۆن ﴿ ولا تتبعوا خطوات الشیطان ﴾ هەرگیزیش دوای نەخشەو هەنگاوەکانی شــەیتان مەکەون،واتە: لە خۆتانەوە هیچ شــتێ حــەرام مەکەن و،هیچ شــتێکیش حەڵاڵ مەکەن ﴿ إنه لکم عدو مبین ﴾ چونکە (شەیتان) بە ئاشکرا دوژمنتانە ﴿ ١٤٣: ثمانیة أزواج ﴾ لە ئاژەڵ وماڵاتیشدا هەشــت جووت (گۆشت خوراوی) بۆ دروست کردن، وەکودەفەرمــوێ: ﴿ من الضــأن اثنین ﴾ لە جــۆری مەردا دووان "مــەرو بــەران" ﴿ ومن المعز اثنین ﴾ و لە جۆری بزنیشــدا دوان -نێرو مێی- تگەو بزن ﴿ قل أآلذکرین حرم أم الأنثیین ﴾ بڵێ: ئا خۆ خوا نێری ئەو دووانەی یاساغکردووە، یان مێینەکانیان؟ واتە: ئەوانە کە کشــت وکاڵ وئاژەڵ و مەرو ماڵات لەخۆ حەرام ئەکەن و، پێیــان وایەکە: خوا لەســەری قەدەغە کــردوون، پێیان بڵێ: کاری وا زۆر جێگەی سەرســورمانەو، زۆریــش لەژێرییەوە دوورە ﴿ أمااشــتملت علیه أرحام الأنثیین ﴾ یــان ئەوی حەرامکردووەلە منداڵدانــی مێیینەکاندایــە؟ جائەگەر ئەوانە قســەی ئاوا بکەن، ئەوەهیچــی وانییــە، چونکە گــەلێ جار گۆشــتەکەیان ئەخۆن و سواری وشــترەکان ئەبن، کەوابوو ئەم قەدەغە کردنەیان لە کوێوە هێنا؟ ئەگەر لە بەر نێرینەکان بێت، دەبێ هەموونێرینەکان لێیان حەرامــبن، خۆ ئەگەر لەبــەر مێیینەکانیش بێت، دیســان دەبێ مێیینەکان هەموو حەرامبن لێیان، دەسائیتر ئێوە ئەمەتان لە کوێ هێناکــە: بتوانن هەنــدێ حەرامبکــەن و، هەندێکیش حەڵاڵ؟! ﴿ نبئونی بعلم إن کنتم صادقین ﴾ دەسا ئەگەر ڕاست ئەکەن -لە داواکەتاندا-کەدەڵێن خوا(بەحیرەوسایبەو وەصیلەو حام)ی‌حەرام کردووە،بەڵگەیەکی‌ڕاست ورەوانم نیشان بدەن ﴿ ١٤٤: ومن الإبل اثنین ومن البقرالإثنین ﴾ لە جۆری وشــتریش دوانی "نیرو مێو" لــە جۆری گایش دوانی‌نێرومێــێ بۆفەراهەمهێنان ﴿ قل أآلذکرین حرم أم الأنثیین أما اشتلمت علیه أرحام الأنثیین ﴾ هەمیسان بڵێ: باشــە! نێرەکانی حەرامکــردووە، یان مێیینەکانیــان، یان ئەوی لەمنداڵدانی مێیینەکاندایە؟ ﴿ أم کنتم شهداء إذ وصاکم الله بهذا ﴾ یان ئێوە لەوێبوون ئەوکاتەکە خوا ئەم مەبەستەی پێ‌ڕاسپاردن؟ واتــە: کاتێ ئــەو جۆرە ماڵیاتانەی لێ‌حەرامکــردن ئێوە بۆ خۆتان ئاگــادار بوون؟! ﴿ فمن أظلم ممن افتری علی الله کذبا ﴾ جادەبێ چ کەسێ لەوکەسە ستەمکارترو سەرکێش‌تر بێت، کە درۆودەلەسە لە سەر خوا هەڵبەسێت؟ ﴿ لیضل الناس بغیر علم ﴾ وبێ‌ئەوە هیچ جۆرە زانیارییەکی‌لەوبارەوە هەبێ، وخەڵکیش گومرا وسەرلێشێواو بــکا ﴿ إن الله لا یهدی القوم الظالمین ﴾ بە راســتی خوای‌گەورە گەلی ستەمکار ئاشناو شارەزای ڕێگەی‌ڕاست ناکات. ئەمەیش سەر لێشــیواوییەکی تری عەرەبەکان بوو کە لە پێش ئیسلامدا هەندێ مەڕو ماڵات و میوەیان لە خۆ حەرامدەکرد، پاشــان خوای گەورە بــۆی ڕوونکردنــەوە کە بەتوانایی‌خۆی باخی پــڕ لە درەختی لاق بەرزو، لاق نزمی بــۆ بەدیهێناون، ئەوەبوو فەرمووی: (وهوالذی أنشــأ جنات معروشات)ئەوســایش جۆرەهاحەیوانی بۆ سواری و،

ثَمَٰنِيَةَ أَزْوَٰجٍ مِّنَ ٱلضَّأْنِ ٱثْنَيْنِ وَمِنَ ٱلْمَعْزِ ٱثْنَيْنِ قُلْ ءَآلذَّكَرَيْنِ حَرَّمَ أَمِ ٱلْأُنثَيَيْنِ أَمَّا ٱشْتَمَلَتْ عَلَيْهِ أَرْحَامُ ٱلْأُنثَيَيْنِ نَبِّـُٔونِى بِعِلْمٍ إِن كُنتُمْ صَٰدِقِينَ ﴿١٤٣﴾ وَمِنَ ٱلْإِبِلِ ٱثْنَيْنِ وَمِنَ ٱلْبَقَرِ ٱثْنَيْنِ قُلْ ءَآلذَّكَرَيْنِ حَرَّمَ أَمِ ٱلْأُنثَيَيْنِ أَمَّا ٱشْتَمَلَتْ عَلَيْهِ أَرْحَامُ ٱلْأُنثَيَيْنِ أَمْ كُنتُمْ شُهَدَآءَ إِذْ وَصَّىٰكُمُ ٱللَّهُ بِهَٰذَا فَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنِ ٱفْتَرَىٰ عَلَى ٱللَّهِ كَذِبًا لِّيُضِلَّ ٱلنَّاسَ بِغَيْرِ عِلْمٍ إِنَّ ٱللَّهَ لَا يَهْدِى ٱلْقَوْمَ ٱلظَّٰلِمِينَ ﴿١٤٤﴾ قُل لَّآ أَجِدُ فِى مَآ أُوحِىَ إِلَىَّ مُحَرَّمًا عَلَىٰ طَاعِمٍ يَطْعَمُهُۥٓ إِلَّآ أَن يَكُونَ مَيْتَةً أَوْ دَمًا مَّسْفُوحًا أَوْ لَحْمَ خِنزِيرٍ فَإِنَّهُۥ رِجْسٌ أَوْ فِسْقًا أُهِلَّ لِغَيْرِ ٱللَّهِ بِهِۦ فَمَنِ ٱضْطُرَّ غَيْرَ بَاغٍ وَلَا عَادٍ فَإِنَّ رَبَّكَ غَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿١٤٥﴾ وَعَلَى ٱلَّذِينَ هَادُوا۟ حَرَّمْنَا كُلَّ ذِى ظُفُرٍ وَمِنَ ٱلْبَقَرِ وَٱلْغَنَمِ حَرَّمْنَا عَلَيْهِمْ شُحُومَهُمَآ إِلَّا مَا حَمَلَتْ ظُهُورُهُمَآ أَوِ ٱلْحَوَايَآ أَوْ مَا ٱخْتَلَطَ بِعَظْمٍ ذَٰلِكَ جَزَيْنَٰهُم بِبَغْيِهِمْ وَإِنَّا لَصَٰدِقُونَ ﴿١٤٦﴾

بۆگۆشــتەکەیان دروســتکردو فەرمووی: ((ومن الأنعــام حمولة وفرشا..)) ئینجا لێرەدا جۆری ئاژەڵەکانی بۆ باسکردن، فەرمووی: ((ثمانیــة أزواج..إن الله لا یهدی القوم الظالمین)) رایشــیگەیاند کە هیچ شــتێك لەوانەی حەرام نەکردووە لێیان، جا ئیتر ئەو یاسای حەرامکردنەیان لە کوێ هێناو کردیان بەدین؟!

ڕێنماییەکانی ئایەتی (١٤١-١٤٤):

١) خواردنی خورماو ترێ و هەنارو زەیتون حەڵاڵە.

٢) دەبێ‌خورمــاو زەیتــوون و دانەوێڵە -بــە مەرجەکانی خۆیان- زەکاتیان لێ‌بدرێ.

٣) خواردنی بەشــێ لە خورماو ترێ بە فەریکەیی- بەرلە زەکات لێ‌دەر کردنیان- حەڵاڵە.

٤) گۆشتی مەڕو بزن و وشترو گا -نێرو مێیان- حەڵاڵە.

٥) مافی هەڵوەشــانەوەی یاســا جاهیلیــەکان و، (حەرام

وحەڵاڵ‌کردن بەتەنیا هەقی خوایە.

٦) گفتوگۆ بەشێوەی (مونازەرە)و رووبەروو لەپێناوی ناساندنی بەرنامەی هەق و بەرنامە باتڵەکاندا کارێکی ڕەوایە.

ئەم شتانەن لێتان قەدەغەن:

﴿ ١٤٥ : قل لا أجد فيما أوحي إلي محرما على طاعم يطعمه ﴾ بەوانە کە لە خۆیانەوە ئەو ئاژەڵ ومەڕو ماڵاتە یاساغ ئەکەن بڵێ: لەوشتانەدا خوای‌گەورە بە وەحی بۆی ناردوم، شتێك نابینمەوە خواردنی لە کەسێك حەرام بێ، باشە! ئێوە ئەو هەموو شتانەتان چۆن حەرام‌کرد؟ ﴿ إلا أن يكون ميتة أو دما مسفوحا أو لحم خنزير ﴾ بێجگە لە مردارەوە بوو؛ یان خوێنێکی ڕژێندراو، یان گۆشتی بەراز ﴿ فإنه رجس ﴾ کە بێ‌گومانە ئەو (بەراز)ە هەموو گیانی پیس و قیزەونە ﴿ أو فسقا أهل لغير الله به ﴾ یان مەگەر ئاژەڵێ کە بە ناوی غەیری خواوە سەربڕابێ، دیارە ئەوجۆرەسەربڕینەش فیسق و لە سنوور دەچوونەو، خواردنی یاساغە، دەسا چاك بزانن کە هەر ئەو جۆرە شتانە حەرامن، نەك ئەوانەی وا ئێوە بە ئارەزووی خۆتان حەرامیان ئەکەن ﴿ فمن اضطر غير باغ ولا عاد ﴾ ئینجا هەرکەسێك بە ناچاری‌و بەبێ ئارەزوو، ئەو حەرامانە بخواو، لە ئەندازەی پێویست نەچێتەدەر، هیچ گوناهێکی ناگا ﴿ فإن ربك غفور رحيم ﴾ چونکە بەڕاستی پەروەردگارت -بەتایبەتی‌لە کاتی‌وادا- زۆر لێبووردەیە، زۆریش بەرحم و میهرەبانە، ئەوەتە لەکاتی ئاوادا ڕێگەتان لێ‌ناگرێ، بەپێی‌پێویست حەرامیش بخۆن ﴿ ١٤٦ : وعلى الذين هادوا حرمنا كل ذي ظفر ﴾ گۆشتی هەموو ئاژەڵێکی نینۆکدارو (سمدار)مان وەك وشترەمراوی‌و.. لەسەر جوولەکەکان حەرامکرد ﴿ ومن البقر والغنم حرمنا عليهم شحومهما ﴾ پیوو چەوری گاو مانگاو مەڕیشمان لەسەر حەرامکردن ﴿ إلا ماحملت ظهورهما أو الحوايا ﴾ پیوو چەوری سەرپشت و ڕیخۆڵەکانیان نەبێ ﴿ أو ما اختلط بعظم ﴾ یان ئەو پیوەی تێکەڵی ئێسك‌بووبێ، واتە: چەوری قەبرغەو دووگ ﴿ ذلك جزيناهم ببغيهم ﴾ ئەو تۆڵە و قارەشمان، لەبەرسەرکەشی و یاخی بوونیان بوو، چونکە ئەوان پەیامبەرێکی زۆریان کوشت، ماڵ وسامانێکی زۆری مەردومیان بە تاڵان برد..! ئەوسا خوا زۆری بۆ هێنان و، ئاوا بەنی توندکردنەوە، واتە: حەرامکردنی ئەوانە بەهۆی تاوانی خۆیانەوە بوو، نەك لەبەر ئەوەبێ کەکاتی خۆی (یەعقووب) لە سەرخۆی حەرامی کردبێ، وەك ئەوانە دەڵێن،هەر بۆیە لەشوێنێکی تردا فەرمووێ: (فبظلم من الذين هادوا حرمنا عليهم طيبات..). ﴿ وإنا لصادقون ﴾ بێ‌گومان ڕاستگۆو دادپەروەریش بووین، هەرچییان پێ‌کرا هەقی‌خۆیان بوو، پێغەمبەر ﷺ فەرمووی: خوا جوولەکە لەناو بەرێت! لەبەرلاساری خۆیان پیوو چەورییان لێ قەدەغە کرا، کەچی‌بەفێڵ هەڵسان تواندیانەوەو فرۆشتیان و پارەکەییان خوارد! (متفق عليه). ﴿ ١٤٧ : فإن كذبوك فقل ربكم ذو رحمة واسعة ﴾ ئینجا ئەگەر ئەو هاوبەشدانەرو جوولەکانە باوەڕیان پێ‌نەکردیت و، بەدرۆیان خستیتەوە، تۆیش بڵێ: پەروەردگارتان ئێجگار خاوەن ڕەحم و خاوەن بەزەییەکی فراوانە،پەلە ناکات بە سزادانتان، ئەگینە هەرئێستا جەزرەبەی‌دەدان ﴿ و لا يرد بأسه عن القوم المجرمين ﴾ خۆ هەرگیز سزاو قاریشی لەهۆزی تاوانباران، ڕەت ناکرێتەوە، واتە: هەرکاتێ قاری لە هۆزێ گرت، ڕەت بوونەوەی نییە، کەوابوو هوشیار بن.

ڕێنماییەکانی ئایەتی (١٤٥ - ١٤٧):

١) هەموو جۆرە مردارەوە بوویەك، کە لەم سوورەتی (ئەنعام)ـەولە سوورەتی (مائیدە) باس کراون گۆشتیان حەرامە، وە بەفەرموودەی ڕەوانیش -جگە لەوانیش- ئێسترو کەری ماڵیش هەروا.

٢) هەر درندەیەکی کەڵبەدارو،هەموو پەلەوەرێکی قولابدار حەرامکراون.

٣) گوناحکردن، گەلێ جار دەبێتە مایەی بێ پیتی و بێ بەرەکەتی ڕزق و، بڕانی خێرو خۆشی لای خوا.

موشریکان دەڵێن:ئەر خوا ویستبای موشریک نەدەبووین:

﴿ ١٤٨ : سيقول الذين أشركوا ﴾ ئەوکەسانەی هاوەڵیان بۆ خوا دانا، بێ گومان بۆخۆ ڕزگار کردنی خۆیان ئەڵێن: ﴿ لو شاء الله ما أشركنا ولا آباؤنا ﴾ ئەگەر خوا ویستبای کەخۆمان و، باوو باپیرانمان هاوبەشی بۆ دانەنێین، قەت هاوبەشمان بۆ دانەدەنا ﴿ ولا حرمنا من شئ ﴾ و هیچ شتێکیشمان لەخۆ یاساغ نەئەکرد ﴿ كذلك كذب الذين من قبلهم ﴾ ئەوانەیش لە پێشیانەوەبوون هەرئاوا وەکو ئەمانە باوەڕیان بەپێغەمبەران نەهێناو، کەوتنە درۆو دەلەسە هەڵبەستن و، بەدرۆیان خستنەوە ﴿ حتى ذاقوا بأسنا ﴾ هەتا سزاو قاری ئێمەیان بۆهات وچەشتیان ﴿ قل هل عندكم من علم ﴾ پێیان بڵێ: ئەگەر بەڵگەیەکی زانستیان لایە بۆ ڕاستی بۆچوونەکانیان ﴿ فتخرجوه لنا ﴾ جابا بۆمانی دەربخەن؟ ﴿ إن تتبعون إلا الظن ﴾ دیارە ئێوە تەنهادوای گومان وسەر لێشێواوی

دەکەون ﴿ وإن أنتم إلاتخرصون ﴾ وەهەر لەخۆتانەوە دەخەمڵێنن و درۆ دەکەن، ئەگینە هیچ بەڵگەیەکتان لا نییە ﴿ ١٤٩: قل فلله الحجة البالغة ﴾ دەسا تۆ بڵێ: بەڵگەی زۆر ڕەساو بەقووەت و تێرو تەواو، هەرهــی خوایەو، ئێوە هیچ بەڵگەیەکی شیاوو بەکەڵکتان لا نییە ﴿ فلوشــاء لهداكم أجمعين ﴾ خۆ ئەگەر خودا ویستبای بەڵگەی ڕەساتان دەست بخات، هەمووتانی شارەزاو ڕێنما دەکرد.

﴿ ١٥٠: قل هلم شـهداءكم الذين يشهدون أن الله حرم هذا ﴾ بڵێ: دەســا ئەو شایەتانە بێنن شــایەتی دەدەن کە خوایگەورە بۆخۆی ئەم شــتانەیحەرامکردووە ﴿ فإن شـهدوا فلا تشــهد معهم ﴾ جا گریمان ئەگەر ئامادە بوون و شــایەتییاندا، تۆ شــایەتییان لەگەڵ مەدە، واتە: بڕوایان پێ مەکە، چونکە درۆزن وقسەهەڵبەسن ﴿ ولا تتبع أهواء الذين كذبوا بآياتنا والذين لا يؤمنون بالآخرة وهم بربهم يعدلون ﴾ نابێ پەیڕەوی لە هەواو ئارەزووی ئەو کەســانە بکەیت کەئایەت و نیشــانەکانی ئێمــە بەدرۆ دادەنــێن و، بەئارەزووی خۆیان حەڵاڵ و حەرام ئەکەن و،بە ڕۆژی دواییش باوەڕناکەن و، هاوتاو هاوبەشیش بۆپەروەردگاریان دادەنێن و بت دەپەرستن.

ئەم سفارشانە باش وەرگرن:

جــا پاش باســکردنی ئەو شــتانە کەئــەوان بەئــارەزووی خۆیان حەرامیانکردن لەســەر خۆیان، دێتە سەرباســی ئەوشتانە خوای گەورە لەبەر زیان وناشــیاویان حەرامیکردوون، لەگەڵ ئەمەشدا (١٠)ڕاســپاردەو وەســیەتنامە باس دەکات کە: گشت شەریعەتە ئاسمانییەکانیش تێیدا یەکدەنگ بوون، وەك ئەفەرموێ: ﴿ ١٥١: قــل تعالوا اتل ما حــرم ربكم عليكــم ﴾ بەو کافرو بــێ باوەڕانە بڵــێ: وەرن با ئەوشــتانەتان بــۆ بخوێنمەوە کــە پەروەردگارتان یاساغیکردوون لەسەرتان: ﴿ ألا تشركوا به شيئا ﴾ یەکەم: نابێ هیچ شتێك بکەنە شەریك و هاوبەشی خوا، واتە: شیرك قەدەغەو حەرامە،دەبــێ ئێوە پێــی قایل نەبن. ﴿ و بالوالدين احســانا ﴾ دووەم: لەگەڵ باوك و دایکدا هەمیشــە ئاکارچاكبن. ﴿ ولا تقتلوا أولادكـم من إملاق ﴾ ســێیەم: لە ترســی برســێتی و هەژاری، منداڵەکانتان مەکوژن، بەڵێ.. کەسی وایان هەبوو –لەبەر هەژاری ونەداری بێ جیاوازی– نێرومێی ئەکوشت!.

هەندێ لە زاناکان ئەم ئایەتە ئەکەنە بەڵگەی حەرامیەتی (عەزڵ)و ڕێگرتــن لە زگبوون، بەڵام تاقمێ تــر درێژەیەکی دەدەنێ و دەڵێن لەبەر چەند هۆیەك حەڵاڵە..!. ﴿ نحن نرزقكم وإياهم ﴾ چونکە هەر ئێمەین ڕزق و ڕۆزی بە ئێوەو، بە وانیش ئەدەین. ﴿ ولا تقربوا الفواحش ماظهر منها وما بطن ﴾ چوارەم: بە ئاشــکراو بە نهێنی توخنیتاوان وکارە دزێوەکان –ئاشکراو نهێنییان– مەکەون، واتە: نزیکی هیچ جۆرە گوناهێ: –گەورەو بچووك، ئاشــکراو نهێنی– مەکەونەوە ﴿ ولا تقتلوا النفس التى حرم الله إلا بالحق ﴾ پێنجەم: کەسێکیش مەکوژن،خوا کوشتنی بەهەق نەبێ یاساغکردووە، واتە ئێــوە بەهەق نەبێ مەردوم مەکوژن، پەیامبەرمان ﷺ چەندە جوان

فَإِن كَذَّبُوكَ فَقُل رَّبُّكُمْ ذُو رَحْمَةٍ وَٰسِعَةٍ وَلَا يُرَدُّ بَأْسُهُۥ عَنِ ٱلْقَوْمِ ٱلْمُجْرِمِينَ ﴿١٤٧﴾ سَيَقُولُ ٱلَّذِينَ أَشْرَكُوا۟ لَوْ شَآءَ ٱللَّهُ مَآ أَشْرَكْنَا وَلَآ ءَابَآؤُنَا وَلَا حَرَّمْنَا مِن شَىْءٍ ۚ كَذَٰلِكَ كَذَّبَ ٱلَّذِينَ مِن قَبْلِهِمْ حَتَّىٰ ذَاقُوا۟ بَأْسَنَا ۗ قُلْ هَلْ عِندَكُم مِّنْ عِلْمٍ فَتُخْرِجُوهُ لَنَآ ۖ إِن تَتَّبِعُونَ إِلَّا ٱلظَّنَّ وَإِنْ أَنتُمْ إِلَّا تَخْرُصُونَ ﴿١٤٨﴾ قُلْ فَلِلَّهِ ٱلْحُجَّةُ ٱلْبَٰلِغَةُ ۖ فَلَوْ شَآءَ لَهَدَىٰكُمْ أَجْمَعِينَ ﴿١٤٩﴾ قُلْ هَلُمَّ شُهَدَآءَكُمُ ٱلَّذِينَ يَشْهَدُونَ أَنَّ ٱللَّهَ حَرَّمَ هَٰذَا ۖ فَإِن شَهِدُوا۟ فَلَا تَشْهَدْ مَعَهُمْ ۚ وَلَا تَتَّبِعْ أَهْوَآءَ ٱلَّذِينَ كَذَّبُوا۟ بِـَٔايَٰتِنَا وَٱلَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِٱلْءَاخِرَةِ وَهُم بِرَبِّهِمْ يَعْدِلُونَ ﴿١٥٠﴾ ۞ قُلْ تَعَالَوْا۟ أَتْلُ مَا حَرَّمَ رَبُّكُمْ عَلَيْكُمْ ۖ أَلَّا تُشْرِكُوا۟ بِهِۦ شَيْـًٔا ۖ وَبِٱلْوَٰلِدَيْنِ إِحْسَٰنًا ۖ وَلَا تَقْتُلُوٓا۟ أَوْلَٰدَكُم مِّنْ إِمْلَٰقٍ ۖ نَّحْنُ نَرْزُقُكُمْ وَإِيَّاهُمْ ۖ وَلَا تَقْرَبُوا۟ ٱلْفَوَٰحِشَ مَا ظَهَرَ مِنْهَا وَمَا بَطَنَ ۖ وَلَا تَقْتُلُوا۟ ٱلنَّفْسَ ٱلَّتِى حَرَّمَ ٱللَّهُ إِلَّا بِٱلْحَقِّ ۚ ذَٰلِكُمْ وَصَّىٰكُم بِهِۦ لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ ﴿١٥١﴾

ڕاڤــەی ئەو هەق و ناهەقەی کردووە بەم فەرموودەیە: ((لا يحل دم امــرئ إلا بإحدى ثــلاث: الثيب الزاني، والنفــس بالنفس، والتارك لدينــه المفارق للجماعــة)) (بوخاری وموســلیم) ﴿ ذلكم وصاكم به ﴾ خوایگەورە بۆخۆی ئەمانەی بە ئێوە ڕاســپاردووە ﴿ لعلكم تعقلون ﴾ بە شــکوم بیر بکەنەوەو ورياو ژیر بن، چاك و خراپ، هــەق و ناهەق لەیەك بکەنــەوە ﴿ ١٥٢: ولا تقربوا مال اليتيم إلا بالتى هى أحسن ﴾ شەشەم: هەرگیز نزیکی ماڵ و دارایی هەتیوان مەکەونەوە بە شێوەیەکی چاك وجوان نەبێ ﴿ حتى يبلغ أشده ﴾ تا بۆ خۆی ئەگاتە حاڵەتی پڕ هێزی و توانایی خۆی و، باڵغ و کامڵ ئەبێت،ئەوســا ئیتر ئەگەر لەژێر دەســتی ئێوەشدا بوو، بیدەنەوە دەســتی خۆی. ﴿ وأوفــوا الكيل والميزان بالقسـط ﴾ حەوتەم: با پێوانەو کێشــانەتان دادگەرانە بێ، واتە: مامەڵەتان ڕێك وپێك و، دوور لە گزی و خیانەت بێت ﴿ لا نكلف نفسـا إلا وسـعها ﴾ خۆ ئێمەش لەتوانا بەدەر،تەکلیف و داوا لە هیچ کەسێك ناکەین

بوعەدالەت ودادگەری. ﴿ وإذا قلتم فاعدلوا ولو كان ذا قربى ﴾ هەشتەم: هەركە قسەیەكتان كرد، یان بریارێكتاندا، دەبێ دادگەر بن تێیدا، ئەگەرچی ئەو بریارە دژی خزمانی نزیكی خۆشتان بێ. ﴿ وبعهد الله أوفوا ﴾. نۆیەم: دەبێ بەرامبەر بەپەیمان و ئامۆژگارییەكانی خوا بە ئەمەك و بەوەفا بن، واتە: هەر مامەڵەو

وَلَا تَقْرَبُوا۟ مَالَ ٱلْيَتِيمِ إِلَّا بِٱلَّتِى هِىَ أَحْسَنُ حَتَّىٰ يَبْلُغَ أَشُدَّهُۥ
وَأَوْفُوا۟ ٱلْكَيْلَ وَٱلْمِيزَانَ بِٱلْقِسْطِ ۖ لَا نُكَلِّفُ نَفْسًا إِلَّا
وُسْعَهَا ۖ وَإِذَا قُلْتُمْ فَٱعْدِلُوا۟ وَلَوْ كَانَ ذَا قُرْبَىٰ ۖ وَبِعَهْدِ
ٱللَّهِ أَوْفُوا۟ ۚ ذَٰلِكُمْ وَصَّىٰكُم بِهِۦ لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُونَ ﴿١٥٢﴾
وَأَنَّ هَٰذَا صِرَٰطِى مُسْتَقِيمًا فَٱتَّبِعُوهُ ۖ وَلَا تَتَّبِعُوا۟ ٱلسُّبُلَ
فَتَفَرَّقَ بِكُمْ عَن سَبِيلِهِۦ ۚ ذَٰلِكُمْ وَصَّىٰكُم بِهِۦ لَعَلَّكُمْ
تَتَّقُونَ ﴿١٥٣﴾ ثُمَّ ءَاتَيْنَا مُوسَى ٱلْكِتَٰبَ تَمَامًا عَلَى ٱلَّذِىٓ
أَحْسَنَ وَتَفْصِيلًا لِّكُلِّ شَىْءٍ وَهُدًى وَرَحْمَةً لَّعَلَّهُم بِلِقَآءِ
رَبِّهِمْ يُؤْمِنُونَ ﴿١٥٤﴾ وَهَٰذَا كِتَٰبٌ أَنزَلْنَٰهُ مُبَارَكٌ فَٱتَّبِعُوهُ
وَٱتَّقُوا۟ لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ ﴿١٥٥﴾ أَن تَقُولُوٓا۟ إِنَّمَآ أُنزِلَ ٱلْكِتَٰبُ
عَلَىٰ طَآئِفَتَيْنِ مِن قَبْلِنَا وَإِن كُنَّا عَن دِرَاسَتِهِمْ لَغَٰفِلِينَ
﴿١٥٦﴾ أَوْ تَقُولُوا۟ لَوْ أَنَّآ أُنزِلَ عَلَيْنَا ٱلْكِتَٰبُ لَكُنَّآ أَهْدَىٰ مِنْهُمْ ۚ
فَقَدْ جَآءَكُم بَيِّنَةٌ مِّن رَّبِّكُمْ وَهُدًى وَرَحْمَةٌ ۚ فَمَنْ
أَظْلَمُ مِمَّن كَذَّبَ بِـَٔايَٰتِ ٱللَّهِ وَصَدَفَ عَنْهَا ۗ سَنَجْزِى ٱلَّذِينَ
يَصْدِفُونَ عَنْ ءَايَٰتِنَا سُوٓءَ ٱلْعَذَابِ بِمَا كَانُوا۟ يَصْدِفُونَ ﴿١٥٧﴾

رێكەوتننامەیەكتان هەبوو، بەجوانی جێبەجێی بكەن و، لەبەر ئەم وئەو، قورئان وفەرموودەكان پشتگوێمەخەن ﴿ ذلكم وصاكم بە ﴾ خوا ئەمانەی بەئێوە راسپاردووەو ئامۆژگاری و، وەسیەتی پێكردوون، دەسا ئاگاتان لەخۆتانبێت ﴿ لعلكم تذكرون ﴾ بەڵكو هەر لەبیرتان بن و ئامۆژگارییان پێوەرگرن.

تەنیا لە رێبازی ئیسلام پەیرەوی بكەن:

(ئیبن مەسعوود) ئەڵێت: پەیامبەر ﷺ رۆژێ هێڵێكی راستی كێشا، پاشان فەرمووی: ئەم هێڵە راستە نموونەی رێگاو رێبازی خوایە، ئینجا چەند هێڵێكی‌تری بەراست و چەپدا كێشاو، فەرمووی: ئەمانەش نموونەی لارێ و كوێرە رێگاكانە، چاكیش بزانن لەسەر هەر یەك لەو كوێرە رێگانە شەیتانێك لە ئامادەی وەستاوەو، خەڵكی بۆ بانگ دەكات، ئینجا گوتی مەبەست ئەمەیە كەخوا ئەفەرموێ: ﴿ ١٥٣: وأن هذا صراطي مستقيما فاتبعوه ﴾ ئەم هێڵە راستەیە بەرنامەو رێبازەكەی منە، دەسا ئێوەیش ئەی ئیمانداران! هەمیشە شوێنی بكەون و هەر بەودا بچن. ﴿ ولا تتبعوا السبل فتفرق بكم عن سبيله ﴾ دەیەمی دە سپاردەكە خوا ئەفەرموێ: مەكەونە شوێنی رێچكەكانی‌تر، ئەوسا لە شارێگەكەی خوا بترازێن و پەراگەندە ببن ﴿ ذلكم وصاكم به لعلكم تتقون ﴾ ئەوانە گشت وەسیەت و راسپاردەو ئامۆژگاری خوان، دەسا بەڵكو ئێوەیش بیانپارێزن وسنووورشكێنی نەكەن ﴿ ١٥٤: ثم آتينا موسى الكتاب تماما على الذى أحسن ﴾ لەپاشان (تەورات)مان دا بەمووسا، لەبەر تەواو كردنی چاكەو نیعمەتی خۆمان لەسەر ئەوە چاكەكار بوو لە ئوممەتی مووسا ﴿ و تفصيلا لكل شئ ﴾ وە روونكەرەوەش بۆ هەمووشتێك، بەتایبەتی هەر شتێ ئەوان نیازمەند بوون پێی ﴿ و هدى و رحمة ﴾ بە رێنمایی و رەحمەت و بەزەیی بۆتان، تابتوانن لەرێگە چەوتەكان خۆتانی پێ رزگار بكەن ﴿ لعلهم بلقاء ربهم يؤمنون ﴾ بەشكو بەدیدارو لیقای پەروەردگاریشیان لە دوارۆژدا باوەر بكەن، ئەوجا لەگوناح بگەرێنەوە ﴿ ١٥٥: وهذا كتاب أنزلناه مبارك ﴾ ئەم قورئانەش ناردمانە خوارێ كتێبێكی پیرۆز و پر پیتە ﴿ فاتبعوة واتقوا لعلكم ترحمون ﴾ دەسا گشتان پەیرەوی لێبكەن و، بیكەنە پێشەوای خۆتان، و لە خواش خۆ بپارێزن، بەشكو لەهەردوولا میهرەبانیتان لەگەڵ بكاو، سزا نەدرێن.

قورئان بەڵگەیە بەسەرتانەوە:

﴿ ١٥٦: أن تقولوا إنما أنزل الكتاب على طائفتين من قبلنا ﴾ ئەم قورئانەمان نارد بۆئەوە ئێوە نەڵێن: نامەو كتێب تەنها بۆ دووكۆمەڵ ودوو دەستەی بەر لە خۆمان (واتە: جوولەكە وگاور) دابەزێنراوەو، ئێمە بێنامەو كتێبین ﴿ وإن كنا عن دراستهم لغافلين ﴾ وبە راستی ئێمە لە خوێندنەوەی كتێبەكانیان ئاگادار نەبووین ﴿ ١٥٧: أو تقولوا لو أنا أنزل علينا الكتاب لكنا أهدى منهم ﴾ هەتا نەشڵێن: ئەگەر ئێمەش وەكو ئەوان نامەمان بۆ هاتبا، لەوانباشتر شارەزا ئەبووین وڕێمان دەردەكرد ﴿ فقد جاءكم بينة من ربكم وهدى ورحمة ﴾ دەوا ئێستا لە لایەن پەروەردگارتانەوە بەڵگەو نیشانەیەكی روون و، رێنمایی و بەزەییەكتان بۆهات، ئیتر هیچ بروبیانوویەكتان نەما ﴿ فمن أظلم ممن كذب بآيات الله ﴾ جا دەبێ چ كەسێك لەو كەسە ستەمكارتربێ، كەپاش ئەوكتێبە بڕوای بە ئایەتەكانی خوا نەبێ و بەدرۆیان بزانێ ﴿ وصدف عنها ﴾ و روویان لێ وەرگێڕێ؟! ﴿ سنجزى الذين يصدفون عن آياتنا سوء العذاب بماكانوا يصدفون ﴾ دڵنیابن بەزوویی سزایەكی

زۆرخراپی ئەوکەسانە دەدەین، ڕوو لەئایەتەکانمان وەرئەگێڕن، هەر لەبەرئەوکارە کردیان.

بۆچی هەر ئەمڕۆو سبەینێ دەکەن لەئیمان و تەوبەدا؟:

﴿ ١٥٨: هل ینظرون إلا أن تأتیهم الملائکة ﴾ ئاخۆ ئەوانە کە تەوبە ناکەن و ناگەڕێنەوە لای خوا، تەنیا چاوەڕوانی ئەمە ناکەن کتوپڕ فریشتەی گیانکێشان بێتە لایان وگیانیان بکێشێ؟ ﴿ أو یأتی ربک ﴾ یان پەروەردگارت لە وێستگەی قیامەتدا بێتە لایان بۆ داوەری نێوانیان؟ ﴿ أو یأتی بعض آیات ربک ﴾ یان نیشانەکانی پەروەردگارت بڕێکیان -بەرلە هاتنی ڕۆژی دوایی وەك خۆر هەڵاتن لە خۆرئاواوە- بێن وسەرهەڵبدەن و، دەرگای تەوبەیان لێدابخرێت ﴿ یوم یأتی بعض آیات ربک ﴾ خۆ ئەو ڕۆژە کە هێندێکی نیشانەکانی پەروەردگارت دێن وسەرهەڵدەدەن ﴿ لا ینفع نفسا إیمانها لم تکن آمنت من قبل ﴾ ئیتر هەر کەسێك بەرلەوە باوەری نەهێنابێ و، ئەوڕۆژە باوەڕ بهێنێ، هیچ قازانجێکی لێناکات ﴿ أو کسبت فی إیمانها خیرا ﴾ یان بییەوێ لەوماوەیەدا چاکەیەك بەدەست بهێنێ، هەمیسان بێسوود دەبێت، کەوابوو بەرلەو ڕۆژە باوەڕ بهێنن و، کارێکی باشیش وە دەست بخەن بۆخۆتان ﴿ قل انتظروا ﴾ بڵێ: دەسا ئێوە چاوەڕوان بن هەتا ئەوڕۆژە دێت، جا خۆتان دەبیننەوە ﴿ إنا منتظرون ﴾ ئەوا ئێمەش بۆ خۆمان چاوەڕوانین.

دینەکەتان پەرزو بڵاو مەکەن ولێک مەترازێن:

﴿ ١٥٩: إن الذین فرقوا دینهم ﴾ بێگومان ئەوکەسانەی دینی خۆیانیان پەرت و بڵاوکرد ﴿ و کانوا شیعا لست منهم فی شئ ﴾ و بوونە چەند دەستەو بەستەیەکی جیاوازو لێکترازاو، تۆ کارێکت بەوان نییە ﴿ إنما أمرهم إلی الله ﴾ بەڕاستی بریاری چارەنووسیان هەرلای خوایە، ئەو خۆی چاك دەزانێ جەزرەبەو تۆڵەیان چۆن بدات ﴿ ثم ینبئهم بما کانوا یفعلون ﴾ پاشانیش بە هەرکارێ کردوویانە ئاگاداریان دەکات.

ئەم ئایەتی: (إن الذین فرقوا دینهم و کانوا شیعا لست منهم فی شیء..) ئەگەرچی لەبنەڕەتدا ڕووی لە(یەهوودو نەصارا)یەو، ئەوان بوون ئایینی خۆیانیان پەرتکردو هەڵوەشاندەوە، بەڵام ئێستا هەموو موسڵمانانی دونیا دەگرێتەوە، ئەوانەیان لەقازانجی ئەم دینی ئیسلامە کارناکەن و، دەستەدەستە لێیوەستاون ﴿ ١٦٠: من جاء بالحسنة فله عشر أمثالها ﴾ هەرکەسێك لەم دونیایەدا چاکەیەك بکا، لەڕۆژی قیامەتدا دەبەرامبەر چاکەی لەگەڵ دەکرێتەوە ﴿ و من جاء بالسیئة فلا یجزی إلا مثلها ﴾ هەرکەسێکیش خراپەیە بکا، تەنها بەئەندازەی ئەوخراپەیە تۆڵە وجەزرەبە ئەدرێ، واتە: زیاد لە تاوانەکەی خۆی تۆڵە نادرێ بەسەریا وەکو دەفەرموێ: ﴿ وهم لا یظلمون ﴾ بەهیچ شێوەیەکیش ستەم لەهیچ کەسێکیان ناکرێت.

هَلْ يَنظُرُونَ إِلَّآ أَن تَأْتِيَهُمُ ٱلْمَلَٰٓئِكَةُ أَوْ يَأْتِيَ رَبُّكَ أَوْ يَأْتِيَ
بَعْضُ ءَايَٰتِ رَبِّكَ ۗ يَوْمَ يَأْتِى بَعْضُ ءَايَٰتِ رَبِّكَ لَا يَنفَعُ نَفْسًا إِيمَٰنُهَا
لَمْ تَكُنْ ءَامَنَتْ مِن قَبْلُ أَوْ كَسَبَتْ فِىٓ إِيمَٰنِهَا خَيْرًا ۗ قُلِ ٱنتَظِرُوٓا۟
إِنَّا مُنتَظِرُونَ ﴿١٥٨﴾ إِنَّ ٱلَّذِينَ فَرَّقُوا۟ دِينَهُمْ وَكَانُوا۟ شِيَعًا لَّسْتَ
مِنْهُمْ فِى شَىْءٍ ۚ إِنَّمَآ أَمْرُهُمْ إِلَى ٱللَّهِ ثُمَّ يُنَبِّئُهُم بِمَا كَانُوا۟ يَفْعَلُونَ
﴿١٥٩﴾ مَن جَآءَ بِٱلْحَسَنَةِ فَلَهُۥ عَشْرُ أَمْثَالِهَا ۖ وَمَن جَآءَ بِٱلسَّيِّئَةِ
فَلَا يُجْزَىٰٓ إِلَّا مِثْلَهَا وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ ﴿١٦٠﴾ قُلْ إِنَّنِى هَدَىٰنِى رَبِّىٓ
إِلَىٰ صِرَٰطٍ مُّسْتَقِيمٍ دِينًا قِيَمًا مِّلَّةَ إِبْرَٰهِيمَ حَنِيفًا ۚ وَمَا كَانَ مِنَ
ٱلْمُشْرِكِينَ ﴿١٦١﴾ قُلْ إِنَّ صَلَاتِى وَنُسُكِى وَمَحْيَاىَ وَمَمَاتِى لِلَّهِ
رَبِّ ٱلْعَٰلَمِينَ ﴿١٦٢﴾ لَا شَرِيكَ لَهُۥ ۖ وَبِذَٰلِكَ أُمِرْتُ وَأَنَا۠ أَوَّلُ ٱلْمُسْلِمِينَ
﴿١٦٣﴾ قُلْ أَغَيْرَ ٱللَّهِ أَبْغِى رَبًّا وَهُوَ رَبُّ كُلِّ شَىْءٍ ۚ وَلَا تَكْسِبُ كُلُّ
نَفْسٍ إِلَّا عَلَيْهَا ۚ وَلَا تَزِرُ وَازِرَةٌ وِزْرَ أُخْرَىٰ ۚ ثُمَّ إِلَىٰ رَبِّكُم مَّرْجِعُكُمْ
فَيُنَبِّئُكُم بِمَا كُنتُمْ فِيهِ تَخْتَلِفُونَ ﴿١٦٤﴾ وَهُوَ ٱلَّذِى جَعَلَكُمْ
خَلَٰٓئِفَ ٱلْأَرْضِ وَرَفَعَ بَعْضَكُمْ فَوْقَ بَعْضٍ دَرَجَٰتٍ لِّيَبْلُوَكُمْ
فِى مَآ ءَاتَىٰكُمْ ۗ إِنَّ رَبَّكَ سَرِيعُ ٱلْعِقَابِ وَإِنَّهُۥ لَغَفُورٌ رَّحِيمٌۢ ﴿١٦٥﴾

هەرئیسلامە ڕاستەڕێگە:

﴿ ١٦١: قل إننی هدانی ربی إلی صراط مستقیم ﴾ ئەی پێغەمبەر! بڵێ: بەڕاستی پەروەردگارم ڕێنمایی کردوم بۆ ڕێگەیەکی ڕاست ﴿ دینا قیما ملة إبراهیم حنیفا ﴾ ڕێنمایی‌کردوم بۆ دین و ئاینیکی زۆر ڕاست و پایەدار، ئاینی پاکی (ئیبراهیم)، کە ڕووی لە هەر لارێ و نارەوایەك وەرچەرخاندبوو، تەنهاو تەنها ڕووی لە خوا بوو ﴿ وما کان من المشرکین ﴾ تەنها ساتێکیش لە هاوبەشدانەران نەبوو ﴿ ١٦٢: قل إن صلاتی ونسکی ومحیای ومماتی ﴾ دیسان بڵێ: بە ڕاستی نوێژ وحەج و قوربانی و ژیان ومردنم ﴿ لله رب العالمین ﴾ گشت هەر بۆ خوای پەروەردگاری جیهانەکانە ﴿ ١٦٣: لا شریک له ﴾ کە هیچ هاوەڵێکی بۆ نییە ﴿ وبذلک أمرت ﴾ هەر بەوەش فەرمانم پێ دراوە، دەبێ هەر بۆ خوا بژییم وبمرم ﴿ وأنا أول المسلمین ﴾ دیارە کە یەکەم کەسیشم

لەڕیزی موسڵمانانی ئەم ئوممەتەدا.

بەدەر لەخوا کەس بەپەروەرێن مەزانە:

﴿ ١٦٤: قـل أغيـر الله أبغي ربا ﴾ هەمیسـان بڵـێ: ئایا بۆ من دەبێ جگە لە خوا کەسێکی‌تر بە پەروەردگاری خۆم بخوازم، واتـە: بیکەمە گـەورەی خۆم؟ دیارە قەت شـتی وا نابێ ﴿ وهو رب كل شئ ﴾ خۆ هەرئەویشە پەروەردگاری هەموو شتێك ﴿ ولا تكسـب كل نفس إلا عليها ﴾ وهەرکەسـێك هـەر کارێکی خراپ بـکا بەزیانی خۆی تەواو دەبێ ﴿ ولا تزر وازرة وزر أخرى ﴾ و هیچ کەسـێك باری گوناهی هیچ کەسێکی‌تر هەڵناگرێ.ئەم ئایەتە وەڵامـە بۆ (وەلید) و وێنەی ئەوکە دەیگوت: وەرن لەمن پەیرەوی بکەن، ئەوسا منیش گوناحتان هەڵدەگرم!. (ئیبن عەبباس) ئەمەی گێڕاوەتـەوە. هەندێکی دی ئەڵێن: لەسـەردەمی جاهیلیەتدا باب لەباتـی کوڕ، کـوڕ لەباتی باب، خزمی نزیك لەباتی خزم سـزا دەدرا! ئەوجا ئەوئایەتە هات بۆ ڕاستکردنەوەی ئەو هەڵەیە،بەڵام (قورتوبـی) ئەڵێ: ئەمە کە: کەس گوناحی کەس هەڵناگرێ تەنها بۆ ڕۆژی قیامەتە. ﴿ ثم إلى ربكم مرجعكم ﴾ پاشـان هەربۆ لای پەروەردگارتان دەگەڕێنەوە ﴿ فينبئكم بما كنتم فيه تختلفون ﴾ ئینجا لەوشـتانە ناکۆکبوون وهەراتان بوو لە سـەریان ئاگادارتان‌دەکاو، لەڕاستیەکان تێتان دەگەیەنێت ﴿ ١٦٥: وهو الذي جعلكم خلائف الأرض ﴾ هەر ئەویشە ئێوەی کردە جێنشینی یەکتری لەسەر ڕووی ئـەم زەوییەدا، واتە: دەتانهێنێ بەدوای یەکتردا ﴿ ورفع بعضكم فـوق بعض درجـات ﴾ هەندێکتانی بەچەند پلەیەك سەرخسـت بەسەر هەندێکیتردا، لەبوون ولەنەبووندا،بۆیە هەیە پاشاوداراییە، هەیـە گەداونـەداره ﴿ ليبلوكم فيما آتاكم ﴾ تـا تاقیتان بکاتەوە لـەوەدا پێی داون، واتە: هەتاخۆتـان وخەڵکانی‌تریش بزانن ئاخۆ شوکرانە بژێر دەبن یا نە؟ ﴿ إن ربك سريع العقاب ﴾ بێ‌گومان‌بە پەروەردگارت زوو بە پەلە تۆڵە دەستێنێ لەیاخییان ﴿ وإنه لغفور رحيم ﴾ و لەتاوان و گوناح دەبوورێ و، زۆریش پۆشـەرو دڵاوایە. پێغەمبەریشمان "موحەممەد" لەوبارەوە دەفەرموێ: ئەگەر موسڵمان زانیبـای خوای گـەورە چ تۆڵە و جەزرەبەیەکـی هەیە، هەرگیز بەتەمای بەهەشـت نەدەبوو، کافریش ئەگەر زانیبای ڕەحمەت و بەزەیی خوا چەندە فراوانە، هەرگیز لەبەهەشت بێ‌هیوا نەدەبوو، چونکە خوای دلۆڤان ڕەحم وبەزەیی خۆی کردووە بەسەد بەشەوە، تەنها بەشـێکی خستۆتە سەر ڕووی ئەم زەوییە، ئەو میهرەبانییو سۆزو خۆشەویستییە گشت لەوەوە هەڵقوڵیوە.

لەکۆتاییدا: سوپاسـی بێکۆتایی بـۆ پەروەرندەی خاوەن دەهندەی بەبەزەیـی کە: شـارەزاو ڕێنمای‌کردم بۆ نووسـینی ئـەم کورتە تەفسیرەی سوورەتی (ئەنعام).

سوورەتی(ئەعراف)ـە

مەککەییەو (٢٠٦) ئایەتە

بەناوی خوای بەخشندەی میهرەبان

ئەم سـوورەتە یەکێکە لە سوورەتە درێژەکانی (مەککە)ـەو، یەکەم سوورەتیشە بەو شێوە درێژەیە هەواڵ وداستانی پەیامبەران –علیهم السـلام– باس دەکات، جا ئەوەی لێرەدا زۆر گرنگ و مەبەسـت بێت، هەروەك لە گشت سـوورەتەکانی‌تری مەککەشدا هەروایە، بریتییـە لە بناغـەو بنەما سـەرەکییەکانی‌دینی ئیسـلام، وەکو: (یەکخواپەرسـتی، زیندووبوونەوەو پاداشـت و تۆڵە، سـروش و وەحی و پەیامەکـەی پێغەمبەر). باسـی‌گەورەیی ومەزنی قورئان دەکات کـە چـۆن بۆتە مۆعجیزەیەکی زۆر گرنگـی هەتاهەتایی، چۆن بۆتە بەهرەو خەڵاتێکی خوای دلۆڤان بەسـەر مرۆڤەکانەوە.. کەوابوو دەبێ بە توندیش دەسـتی پێوە بگرن و، هەرگیز لێی‌دوور نەکەونەوە.. بۆ ئەوە لەهەردوولا بەختیار ببن. ئەوەیان بیر ئەخاتەوە کەهەموو لە یەك‌باب(ئادەم) دروست‌کراون و،وەبیریان دێنێ چۆن ڕێزی لێناون و فەرمانی بە فریشـتەکان کردووە سوژدەو کڕنووشی بۆ بەرن، لە پاشا هوشیاریان ئەکاتەوە لە فێڵ و فەرەجی (شەیتان) کە: چەندە دوژمنێکی سەرسەخسـتە بۆیان، هەر لە (ئادەم)ـەوە هەتـا (خاتـەم) و، بگرە تـا دونیا دونیـاش بێت، دەسـا دەبێ ئێوەیش بە دوژمنی ئاشـکرای خۆتانی بزانن. داستانی باوە(ئادەم) و(شـەیتان)هەر لە سـەرەتایەوە هەتا دەرچوونی لە بەهەشت و، هاتنە خوارەوەی بۆ سەرزەویی باس‌دەکات کە:هەرهەمووی مانای ململانێـی هەقـە لە گەڵ ناهەق، چاکەیە لەگـەڵ خراپە، هە تا دونیا کۆتایی دێت. هەر بۆیە خوایش لەم سوورەتەدا چوار جار بە ڕستەی: (یا بنی آدم، یابنی‌آدم)! مرۆڤ هۆشیار ئەکاتەوە لەسەر دوژمنایەتی‌شـەیتان،هەتا ڕۆژی دوایـی. دیمەنـی هەرسـێ تاقم ودەستەکەو گفتو گۆی نێوانیان: موسڵمانەکانی یارانی بەهەشت، بـێ بڕواکان وهاوڕێیانی دۆزەخ، هـاوەڵان ویارانی ئەعراف،باس دەکات.. خۆشـحاڵی بەهەشـتییەکان و، بەدبەختـی و خـەم و پـەژارەی دۆزەخییەکان و، تۆمارکردنـی نفرین و دوور بوونیان لە میهرەبانیی و سۆزی خوای میهرەبان بەرامبەریان.. ئینجا لە نێوان هەردووکیاندا(شـوورە)یەك دادەنرێو کۆمەڵێ موسـڵمانانی لە سەر ڕادەوەستن، هەر دوولایان دەناسن، بەهەشتییەکان بە ڕووی‌گەش

و سپی و پرشنگداریانەوە، دۆزەخییەکانیش بە رووی رەش و گرژو نالەباریانــەوە. کەمێك بە درێژەیش باســی داســتانەکەی (نووح) و(هوود) و(سالح) و (لووت)و (شوعەیب)و (مووسا)–علیهم الصلاة والسلام– دەکات.. لە سەرەتاوە بە پیری پەیامبەران (نووح) ﷵ دەست پێ دەکات.. ئەو هەموو ئازارو عەزیەت و ئەمبەرو ئەو بەرەی پێیانکرد لە ســەر بەرنامەکەی خــواو، ئەویش چۆن بەجوامێرانە ئارامیگــرت و خۆی بە دەســتەوە نەدا. داســتانەکەی (مووســا) و(فیرعەون) و ئەو هەموو ململانێیە لەگەڵ مووســادا ﷵ کردیی‌و دەرەنجــام ئەو هەموو بەڵاو نەهامەتییە رووی کردە جوولەکەکان، بە هۆی ســەرپێچییانەوە لەمووسا ﷵ. ئینجا خراپترین نەزیلەو نموونە دێنێتەوە بۆ زانا خراپکارەکانیجوولەکە "ئەوانەیان وا دوای راســتی و هەق نەکەوتن و خۆیان کردە کۆمەککاری ئەم و ئەو".. نموونەیان بە وێنەی ســەگێك دەهێنێتەوە کە هەردەم زمانە مڵاسێ بکاو، زمانی بە قوردا بێنی و،هەرگیز ئیسراحەت لەخۆی نەبینێ.. وەکودەفەرموێ: (ولو شئنا لرفعناه بها ولكنه أخلد إلى الأرض واتبع هواه فمثله كمثل الكلب إن تحمل عليه يلهث أو تتركه يلهث). بۆیە ئەو نموونەیانــە بۆ دێنێتەوە هەتا هەموو کەســێك بزانێت کەهەر زانایەك زانســتەکەی لە جێگــەی خۆیدا بــەکار نەهێناو، بەڵکو کردییــە هۆکاری خۆ ژیانــدن و هەر رۆژەی لــە دەرگایەکیدا بۆ پارووییــە نان!! ئەوە با حیســابێك بۆ خۆی بــکات، چونکە خوا زۆر لێی بێزارەو،بەتەواوی ئابرووی خێزان و خانەوادەی زانایانی بردووە. سوورەتەکە لەکۆتاییدا بە سەلماندنی یەکتاپەرستیی دەرگا لەخۆی دادەخاو،بەتوندی دائەبەزێتە سەر ئەوانە کەجگە لە خوا ئــەم و ئەو ئەکەنە خوای خۆیان،واتە: فەرمانیان پێدەکەن "دارو بەرد، پاشــاو سەرۆك، کوڕ،ژن وماڵ، هەواو ئارەزوو دەپەرستن". لەگەورەییئەم ســوورەتەدایە کە پێغەمبەر ﷺ لەنوێژی شێواندا لە هەردوو رکاتەکەدا ســوورەتی (ئەعراف)ی خوێند/ وەکونەســایی دەگێرێتەوە ودەڵێت: (عن عائشــە أن رســول‌الله ﷺ قرأ في صلاه المغرب بســووره (الأعراف)، فرقها ركعتين) إســناده صحيح. بەم شێوەیەش دستێ دەکا ودەفەرموێ:

﴿ بسـم الله الرحمن الرحيم ❊ ١: المـص ﴾ ئەم پیتانەش، وەك لەپێشەوە باسمانکرد، هێماو ئاماژەن بۆ ئیعجازو رەوانبێژی قورئان، هەروەك (تەحەددی)یە بۆ عەرەبە بێباوەڕەکان وپێیان دەڵێ: ئەگەر گومانێکتان لەم قورئانەدا هەیە، دەســا فەرموون تەنیا ســوورەتێك وەك ئەو بێنن ﴿ ٢: كتاب أنزل إليك ﴾ ئەمە کتێب ونامەیەکە، لەلایەن خــواوە دابەزێنراوە بۆت ئەی موحەممەد! ﷺ ﴿ فلايكن في صدرك حرج منه ﴾ نابێ لە بەر قسەی ناپاکان خۆت دڵتەنگ بکەیــت ﴿ لتنــذر بە ﴾ بۆتهــات هەتا خەڵکی بێبــاوەڕی پێ بترسێنی ﴿ وذكرى للمؤمنين ﴾ وبشبێتە ئامۆژگاری و، یاداوەری بۆ کۆمەڵی بڕواداران، چونکە بە تەنها ئەوانن وەك پێویست قازانج و کەڵکــی لێوەرئەگــرن ﴿ ٣: اتبعوا ما أنزل إليكـم من ربكم ﴾ خەڵکینە! هەرچی لە لایەن پەروەردگارتانەوە دابەزێنراوە بۆتان،

سُورَةُ الأَعْرَافِ — ترتيبها ٧ — آياتها ٢٠٦

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

الٓمٓصٓ ﴿١﴾ كِتَٰبٌ أُنزِلَ إِلَيْكَ فَلَا يَكُن فِي صَدْرِكَ حَرَجٌ مِّنْهُ
لِتُنذِرَ بِهِۦ وَذِكْرَىٰ لِلْمُؤْمِنِينَ ﴿٢﴾ ٱتَّبِعُوا۟ مَآ أُنزِلَ إِلَيْكُم
مِّن رَّبِّكُمْ وَلَا تَتَّبِعُوا۟ مِن دُونِهِۦٓ أَوْلِيَآءَ قَلِيلًا مَّا تَذَكَّرُونَ ﴿٣﴾
وَكَم مِّن قَرْيَةٍ أَهْلَكْنَٰهَا فَجَآءَهَا بَأْسُنَا بَيَٰتًا أَوْ هُمْ قَآئِلُونَ
﴿٤﴾ فَمَا كَانَ دَعْوَىٰهُمْ إِذْ جَآءَهُم بَأْسُنَآ إِلَّآ أَن قَالُوٓا۟ إِنَّا كُنَّا
ظَٰلِمِينَ ﴿٥﴾ فَلَنَسْـَٔلَنَّ ٱلَّذِينَ أُرْسِلَ إِلَيْهِمْ وَلَنَسْـَٔلَنَّ
ٱلْمُرْسَلِينَ ﴿٦﴾ فَلَنَقُصَّنَّ عَلَيْهِم بِعِلْمٍ وَمَا كُنَّا غَآئِبِينَ ﴿٧﴾
وَٱلْوَزْنُ يَوْمَئِذٍ ٱلْحَقُّ فَمَن ثَقُلَتْ مَوَٰزِينُهُۥ فَأُو۟لَٰٓئِكَ هُمُ
ٱلْمُفْلِحُونَ ﴿٨﴾ وَمَنْ خَفَّتْ مَوَٰزِينُهُۥ فَأُو۟لَٰٓئِكَ ٱلَّذِينَ خَسِرُوٓا۟
أَنفُسَهُم بِمَا كَانُوا۟ بِـَٔايَٰتِنَا يَظْلِمُونَ ﴿٩﴾ وَلَقَدْ مَكَّنَّٰكُمْ
فِي ٱلْأَرْضِ وَجَعَلْنَا لَكُمْ فِيهَا مَعَٰيِشَ قَلِيلًا مَّا تَشْكُرُونَ ﴿١٠﴾
وَلَقَدْ خَلَقْنَٰكُمْ ثُمَّ صَوَّرْنَٰكُمْ ثُمَّ قُلْنَا لِلْمَلَٰٓئِكَةِ ٱسْجُدُوا۟
لِءَادَمَ فَسَجَدُوٓا۟ إِلَّآ إِبْلِيسَ لَمْ يَكُن مِّنَ ٱلسَّٰجِدِينَ ﴿١١﴾

پەیڕەوی بکەن ﴿ ولا تتبعوا من دونه أولياء ﴾ بێجگە لەو مەکەونە شوێنی ســەر پەرستیارو کاربەدەســتانیتر ﴿ قليلا ما تذكرون ﴾ ئێوە زۆر کەم بیر ئەکەنەوەو ئامۆژگاری وەرئەگرن!.

هەواڵیشارو گوندە قڕکراوەکان:

﴿ ٤: وكم من قرية أهلكناها ﴾ گوندو شارو ئاواییەکی زۆرمان – لەوانەی سەرپێچیان کرد– لەناو برد ﴿ فجاءها بأسنا بياتا ﴾ بەوشێوە کە هەر لە ناو جەرگەی شــەودا سزای ئێمەیان بۆ هات ﴿ أو هم قائلون ﴾ یان لەکاتی(قەیلوولە)وحەوانەوەی نیوەڕۆدا بوون، واتە: لە کاتی پشوودان و حەوانەوەو رابواردن و خەفڵەتا، کتوپڕ گرتمانن ﴿ ٥: فما كان دعواهم إذ جاءهم بأسنا ﴾ کەسزاکەمان بۆیانهات، قسەو هاوارێکیان نەما ﴿ إلا أن قالوا إنا كنا ظالمين ﴾ ئەمە نەبێت کــە ددانیان بەتاوان وگوناحی خۆیاندا ناو گوتیان: بێگومان ئێمە خۆمان ستەمکار بووین و، فەرمانی خوامان شکاند، بۆیە وا ئێستا

ئەوەمان بەسەرهات ﴿ ٦: فلنسألن الذين أرسل إليهم ﴾ دڵنیابن لەو کەسانە پەیامبەرانیان بۆ هاتووە دەپرسینەوەو دەڵێین: ئاخۆ کاتێ بەرنامەی خواتان پێ ڕاگەیەنرا لەلایەن پێغەمبەرانەوە، وەڵامتان چی بوو بۆیان؟ لە جێگایەکی تریشدا ئەفەرموێ: (ثم إن علينا حسابهم) ٨٨/٢٦" ﴿ ولنسألن المرسلين ﴾ وە لە پێغەمبەرەکانیش دەپرسین: ئەرێ بەرنامەکەی خواتان گەیاند..؟ ﴿ ٧: فلنقصن عليهم بعلم ﴾ ئینجا بە ڕاستی سەرلەبەر چییانکردووە بێ زیادو کەم وەك خۆی بۆیان ئەگێڕینەوە و، لە نامەی کاروکردارییاندا بۆیان دەهێنرێ ﴿ وما كنا غائبين ﴾ قەتیش ئێمە لێیان بێ ئاگاو نادیار نەبوین، هەتا نەزانین چیانکردووە. (ئیبن کەسیر) ئەڵێت: گەورەو بچووك و، وردو درشتیان پێ دەڵێن ﴿ ٨: والوزن يومئذ الحق ﴾ وە کێشانەو لێکدانەوەی کاروکردەوەی گشت ئەوخەڵکانە، لەو ڕۆژی قیامەتدا بەراستی و دادگەرانە دێتە پێش و، ستەم لەهیچ کەسێش ناکرێت ﴿ فمن ثقلت موازينه ﴾ ئینجا هەر کەسێك تای تەرازووی کردەوەکانی گران و قورس بێت لای خوا، واتە: کاروکردەوەی دونیای چاك بێت ﴿ فأولئك هم المفلحون ﴾ دیارە هەر ئەوانە بەختیار و سەرکەوتوو سەرفرازن ﴿ ٩: ومن خفت موازينه ﴾ کەسێکیش کە تای تەرازووی کارو کرداری سووك وبێبەهابوو، واتە: خوانەناس بوو ﴿ فأولئك الذين خسروا أنفسهم ﴾ ئەوانەش، ئەوانەن کە زیانیان بە خۆ گەیاندوخۆیان فەوتاند ﴿ بما كانوا بآياتنا يظلمون ﴾ چونکە لەبەرامبەر ئایەت و نیشانەکانی ئێمەوە ستەمیان کردو، ڕوویان لێوەرگێڕان، جا ئێستاش خۆمان ئەزانین چیان پێ ئەکەین.

لەزەویی بژێویمان پێدا ون:

﴿ ١٠: ولقد مكناكم في الأرض ﴾ سوێند ئەخۆم ئێمە، ئێوەمان ئەی ئادەمزاد! لەم زەوییەدا دامەزراندو نیشتەجێ‌کرد ﴿ وجعلنا لكم فيها معايش ﴾ وەهۆی ژیان و ژیواریشمان تێیدا سازدا بۆتان، ئەوەندە پێی‌بژین ﴿ قليلا ما تشكرون ﴾ کەچی زۆر کەمتان شوکرانە بژێری‌و سوپاسم دەکەن!.

فریشتە سوژدە دەبا، ئیبلیس یاخی دەبێ:

﴿ ١١: ولقد خلقناكم ﴾ سوێند بە خوا ئێوەمان (باوکەئادەم) لە قوڕ دروستکرد ﴿ ثم صورناكم ﴾ پاشان بەو شکڵە جوانەیە وێنەو نیگارتانمان کێشا ﴿ ثم قلنا للملائكة اسجدوا لآدم ﴾ پاشان بە فریشتەکانمان وت: گشتتان کڕنووشی ڕێز بۆ ئادەم بەرن ﴿ فسجدوا إلا إبليس لم يكن من الساجدين ﴾ هەموو ئەوانیش کڕنووشیان برد، شەیتان نەبێت، ئەو لە ڕیزی کڕنووشبەران خۆی هەڵاوارد، چونکە دەعیەو فیزوو خۆ بەزلزانین نەیهێشت ﴿ ١٢: قال ما منعك ألا تسجد إذ أمرتك ﴾ خوا فەرمووی: باشە! من کەفەرمانم پێدای سوژدە بەریت بۆ ئادەم، چ شتێك ڕێی لێگرتیت "ئەی شەیتان" کڕنووش نەبەیت؟

تێبینیـەک: زانا(نەحوو)زانەکان هەندێکیان دەڵێن: (لا: هنا زائدة، زيدت لتأكيد الجحد).

(ئیبن جەریر)یش دەڵێ: (إن ((ما منعك)) مضمن معنى فعل آخر تقديره: ما ألزمك واضطرك أن لا تسجد إذ أمرتك). (ئیبن کەسیر) دەڵێ: (وهذا القول قوي حسن. والله أعلم). ﴿ قال أنا خير منه ﴾ وتی: لەبەر ئەوە کە من لەو چاکترو بەڕێزترم، چۆن دەبێ (فاضل) سوژدە بۆ (مەفضول) بەرێت ﴿ خلقتني من نار ﴾ تۆ منت لە ئاگر دروستکرد ﴿ وخلقته من طين ﴾ و ئەویشت لە قوڕ دروستکرد، لە بەر ئەوە سوژدە نابەم ﴿ ١٣: قال فاهبط منها ﴾ خوا فەرمووی: دەسا لەو پلە تە –بەهەشت، یان (ملكوت الأعلى)– وەرەخوارێ ﴿ فما يكون لك أن تتكبر فيها ﴾ تۆ بۆت نییە بەسەر کەسدا فیز بکەیت لەم شوێنەدا. زۆربەی تەفسیر کەرانی قورئان دەڵێن: ڕاناوی (منها) لەم جێگایەدا بۆ بەهەشت دەچێتەوە، بەڵام هەندێکیان دەڵێن: بۆ ئەو پلەو دەرەجەیە دەگەڕێتەوە کە لە (ملكوت الأعلى)دا شەیتان هەیبوو ﴿ فاخرج إنك من الصاغرين ﴾ دەسا هەر ئێستا دەرچۆ، بەراستی تۆ لە ڕیزی سووك و ڕیسواکاندایت ﴿ ١٤: قال أنظرني إلى يوم يبعثون ﴾ شەیتان وتی: خوایە! تا ئەو کاتەی گشت خەڵکان دەمرێن و زیندوو ئەکرێنەوە مۆڵەتم بدە ﴿ ١٥: قال إنك من المنظرين ﴾ خوایش فەرمووی: بێ‌گومان لە مۆڵەتدراوەکانی و، تا ڕۆژی زیندوو بوونەوەیش هەردەمێنیت، بەڵێ.. هێشتنەوەی شەیتان هەتا ڕۆژی زیندووبوونەوەی گشت خەڵکی، لەبەر ئیبتیلا وئیرادەو بڕیارێکە خۆی دەیزانێ ﴿ ١٦: قال فبما أغويتني لأقعدن لهم صراطك المستقيم ﴾ ئەوجا شەیتان کەوتە ململانێ وعینادەوەو وتی: چونکە گومڕاتکردم، شەرتبێ ڕێ ڕاستەکەی تۆیان لێبگرم ﴿ ١٧: ثم لآتينهم من بين أيديهم ومن خلفهم وعن أيمانهم وعن شمائلهم ﴾ ئەوساش لە بەردەم ولەدوایانەوەو، لەڕاست ولەچەپیانەوە بۆیان‌بێم وبچمە جەستەیانەوەو دونیاوقیامەتیان لێ‌چەواشەبکەم ﴿ ولا تجد أكثرهم شاكرين ﴾ "ئەوکات دەبینی کە زۆربەیان سوپاسگوزارو یەکتاپەرست نابن، گوێ بە فەرمانت نادەن و بەدوای مندا دێن، بەداخەوە ئیبلیس گومان و سوێندەکەی خۆی بردە سەرو، ملی خەڵکێکی زۆری شکاندو گومڕاو سەرگەردانی کردن، وەکو

خوایگەورە لەجیگایەکیتردا دەفەرموێ: (ولقدصدق علیهم إبلیس ظنـه..) ﴿ ١٨: قال اخرج منها مذءوما مدحورا ﴾ خوا فەرمووی: دەسـا لەو پلەتە لە ئاسمان، یان لە بەهەشت بە ئابروو چوویی و پەستی و دەرکراوی بچۆرە دەرێ ﴿ لمن تبعک منهم لأملأن جهنم منکم أجمعین ﴾ دەڵنیابە دۆزەخ لە خۆت وئەوانەی دوات دەکەون پرئەکـەم، لە تۆڵەی ئەو لاسـاری و بێ گوێیـەدا ﴿ ١٩: ویاآدم اسـکن أنت وزوجک الجنة ﴾ بەئادەمیشمان گوت: ئەی ئادەم! تۆخۆت و هاوسەرەکەت دوایدەرکردنیشەیتان لە بەهەشتدا ساکن و سـەقامگیر بن و بمێننەوە ﴿ فکلا منها حیث شئتما ﴾ هەرچیش لەوێ ئارەزووتانە بخۆن ﴿ ولا تقربا هذه الشجرة ﴾ بەس توخنیئەو درەختەیـە مەکەون بۆم دیاریکـردون. ﴿ فتکونا من الظالمین ﴾ کەلێتان خوارد لە سنوورشکێنان و ستەمکاران دەبن.

شەیتان باوە ئادەم و دایە حەوا دەخەڵەتێنێ:

﴿ ٢٠: فوسـوس لهماالشـیطان لیبـدی لهما مـا وری عنهما من سـوءاتهما ﴾ شـەیتان لێیـان نەگەڕاو چـووە بن کلێشـەیانەوە، بۆئـەوە شـەرمێنگاو عەورەتیان -کە لەوان داپۆشـرابوو- دەرخاو شـەرمەزاربن ﴿ وقـال مـا نهاکما ربکمـا عن هذه الشـجرة ﴾ و پێیگوتـن: پەروەردگارتان کەنەیدەهێشـت ئێوە لـەمدارە نزیك ببنـەوەو لێیبخۆن ﴿ إلا أن تکونا ملکیـن ﴾ هەر بۆئەوەبوو ئێوە نەبنـە فریشـتەو، وەکو ئـەوان خێروشـەڕنەزانن ﴿ أو تکونا من الخالدیـن ﴾ یـان هەرگیز نەمرن و بە هەتا هەتایی لە بەهەشـتدا بمێننەوە، خۆ ئەگەر بۆ بەهێز بوون بێت لەسـەر خوا پەرسـتی، خواردنی ئەو درەختە قەیناکات ﴿ ٢١: وقاسـمهما ﴾ شـەیتان زانی بەو ئاسـانییە بڕوای پێناکەن، بۆیە سـوێندی بۆ خواردن و وتی: ﴿ إني لکما لمن الناصحین ﴾ بە ڕاسـتی من لە دڵسۆزان و خێر خوازانم بۆتان و بەدڵ ئامۆژگاریتان دەکەم، "نامەوێ فریوتان بـدەم بۆچیباوەڕناکەن!" ﴿ ٢٢: فدلاهما بغرور ﴾ ئینجا بە فرو فێڵ وسوێندەکەی، فریویدان وتەماحی خستە بەریان ولەخشتەی بردن ﴿ فلما ذاقا الشـجرة ﴾ ئینجا هەر کەلە بەری درەختەکەیان چەشـت ﴿ بدت لهما سوءاتهما ﴾ خێرا جل و بەرگەکەیان لەبەرا داماڵراو عەیب و عەورەتیان دەرکەوت بۆ یەکتر ﴿ وطفقا یخصفان علیهما من ورق الجنة ﴾ بە پەلە بەگەڵای بەهەشـت دەستیانکرد بە داپۆشـینی عەورەتیـان، خۆ هەرخواش ئەزانـێ ئەوگەڵایە لە چیبوو؟ ﴿ وناداهما ربهما ﴾ ئەوسـا پەروەردگاریان بانگیکردن: ﴿ ألم أنهکما عن تلکما الشجرة ﴾ ئایا ڕێم لێ نەگرتن لەو درەختە بخۆن؟ ﴿ وأقل لکما إن الشیطان لکما عدو مبین ﴾ وپێیشم نەوتن: شەیتان بۆتان دەوژمنێکی ئاشکرایە نەتانخەڵە تێنێ؟ ﴿ ٢٣: قالا ربنا ظلمنا أنفسـنا ﴾ وتیان: پەروەردگارمان! تاوانی خۆمانبوو، هەرخۆشمان بووین سـتەممان لـە خۆمانکـردو، فەرمانەکەتمان شـکاند ﴿ وإن لم تغفر لنا وترحمنا ﴾ و ئێستاش ئەگەرلێمانخۆش نەبێ و، میهرەبانیمان لەگەڵ نەکەیت ﴿ لنکونن من الخاسرین ﴾

قَالَ مَا مَنَعَكَ أَلَّا تَسْجُدَ إِذْ أَمَرْتُكَ قَالَ أَنَا۠ خَيْرٌ مِّنْهُ خَلَقْتَنِي مِن نَّارٍ وَخَلَقْتَهُۥ مِن طِينٍ ﴿١٢﴾ قَالَ فَٱهْبِطْ مِنْهَا فَمَا يَكُونُ لَكَ أَن تَتَكَبَّرَ فِيهَا فَٱخْرُجْ إِنَّكَ مِنَ ٱلصَّٰغِرِينَ ﴿١٣﴾ قَالَ أَنظِرْنِىٓ إِلَىٰ يَوْمِ يُبْعَثُونَ ﴿١٤﴾ قَالَ إِنَّكَ مِنَ ٱلْمُنظَرِينَ ﴿١٥﴾ قَالَ فَبِمَآ أَغْوَيْتَنِى لَأَقْعُدَنَّ لَهُمْ صِرَٰطَكَ ٱلْمُسْتَقِيمَ ﴿١٦﴾ ثُمَّ لَءَاتِيَنَّهُم مِّنۢ بَيْنِ أَيْدِيهِمْ وَمِنْ خَلْفِهِمْ وَعَنْ أَيْمَٰنِهِمْ وَعَن شَمَآئِلِهِمْ وَلَا تَجِدُ أَكْثَرَهُمْ شَٰكِرِينَ ﴿١٧﴾ قَالَ ٱخْرُجْ مِنْهَا مَذْءُومًا مَّدْحُورًا لَّمَن تَبِعَكَ مِنْهُمْ لَأَمْلَأَنَّ جَهَنَّمَ مِنكُمْ أَجْمَعِينَ ﴿١٨﴾ وَيَٰٓـَٔادَمُ ٱسْكُنْ أَنتَ وَزَوْجُكَ ٱلْجَنَّةَ فَكُلَا مِنْ حَيْثُ شِئْتُمَا وَلَا تَقْرَبَا هَٰذِهِ ٱلشَّجَرَةَ فَتَكُونَا مِنَ ٱلظَّٰلِمِينَ ﴿١٩﴾ فَوَسْوَسَ لَهُمَا ٱلشَّيْطَٰنُ لِيُبْدِىَ لَهُمَا مَا وُۥرِىَ عَنْهُمَا مِن سَوْءَٰتِهِمَا وَقَالَ مَا نَهَىٰكُمَا رَبُّكُمَا عَنْ هَٰذِهِ ٱلشَّجَرَةِ إِلَّآ أَن تَكُونَا مَلَكَيْنِ أَوْ تَكُونَا مِنَ ٱلْخَٰلِدِينَ ﴿٢٠﴾ وَقَاسَمَهُمَآ إِنِّى لَكُمَا لَمِنَ ٱلنَّٰصِحِينَ ﴿٢١﴾ فَدَلَّىٰهُمَا بِغُرُورٍ فَلَمَّا ذَاقَا ٱلشَّجَرَةَ بَدَتْ لَهُمَا سَوْءَٰتُهُمَا وَطَفِقَا يَخْصِفَانِ عَلَيْهِمَا مِن وَرَقِ ٱلْجَنَّةِ وَنَادَىٰهُمَا رَبُّهُمَآ أَلَمْ أَنْهَكُمَا عَن تِلْكُمَا ٱلشَّجَرَةِ وَأَقُل لَّكُمَآ إِنَّ ٱلشَّيْطَٰنَ لَكُمَا عَدُوٌّ مُّبِينٌ ﴿٢٢﴾

دەچینەریزی زیانمەندانەوە.

گشت لەبەهەشت دەر پەڕێنران:

﴿ ٢٤: قـال اهبطوا بعضکم لبعض عدو ﴾ خوا فەرمووی: دەسـا هەر ئێسـتا هەمووتان داگەڕێنە خوارێ و، بشـبنە دوژمنی یەکتر (ئیبن کەسـیر)ئەڵێ: ئەوەی مەبەستە لەم داگەڕینە خوارەوەدا باوە ئادەم و شەیتانە، وەك لە سوورەتی (طه) دائەفەرموێ (إهبطا منها) هەرچەند (خاتوو حەوا) یش لەوێ بووبێ ﴿ ولکم في الأرض مستقر ومتاع إلی حین ﴾ هەتاماوەیەکیش جێ وشـوێنی ژیان ومانەوەتان لەزەویـدا بـۆ هەیە ﴿ ٢٥: قـال فیها تحیون ﴾ خـوا فەرمووی: لـەوێ دەژیـین و ﴿ وفیهـا تموتون ﴾ ولەوێش ئەمـرن ﴿ ومنها تخرجون ﴾ و لەوێش دەردەهێنرێن بۆ وەرگرتنی پاداشت و تۆڵەی ڕۆژی حەشرتان ﴿ ٢٦: یا بني آدم قد أنزلنا علیکم لباسا ﴾ ئەی ڕۆڵەکانی ئادەم! بێگومان ئێمە جل وبەرگێکمان پێداون ﴿ یواري

سو آتکم وریشا ﴾ عەیب و عەورەتتان دادەپۆشێ و، هۆی جوانی و خۆ ئارایشدانیشە ﴿ ولباس التقوی ذلک خیر ﴾ بەڵام جلوبەرگی تەقواو پارێزکاریی و، شـەرم وشکۆو کردەوەی چاك و دەرنەچوون لە سـنوورەکانی خوا، ئەوە لەهەمووباشترە، دەسـائێوە بە تەقواوە خۆ پەیوەسـتکەن. ﴿ ذلک من آیات الله ﴾ ئەو بەخششـانەش

قَالَا رَبَّنَا ظَلَمْنَا أَنفُسَنَا وَإِن لَّمْ تَغْفِرْ لَنَا وَتَرْحَمْنَا لَنَكُونَنَّ مِنَ
الْخَاسِرِينَ ﴿٢٣﴾ قَالَ اهْبِطُوا بَعْضُكُمْ لِبَعْضٍ عَدُوٌّ ۖ وَلَكُمْ فِي
الْأَرْضِ مُسْتَقَرٌّ وَمَتَاعٌ إِلَىٰ حِينٍ ﴿٢٤﴾ قَالَ فِيهَا تَحْيَوْنَ وَفِيهَا
تَمُوتُونَ وَمِنْهَا تُخْرَجُونَ ﴿٢٥﴾ يَا بَنِي آدَمَ قَدْ أَنزَلْنَا عَلَيْكُمْ لِبَاسًا
يُوَارِي سَوْآتِكُمْ وَرِيشًا ۖ وَلِبَاسُ التَّقْوَىٰ ذَٰلِكَ خَيْرٌ ۚ ذَٰلِكَ مِنْ
آيَاتِ اللَّهِ لَعَلَّهُمْ يَذَّكَّرُونَ ﴿٢٦﴾ يَا بَنِي آدَمَ لَا يَفْتِنَنَّكُمُ
الشَّيْطَانُ كَمَا أَخْرَجَ أَبَوَيْكُم مِّنَ الْجَنَّةِ يَنزِعُ عَنْهُمَا لِبَاسَهُمَا
لِيُرِيَهُمَا سَوْآتِهِمَا ۗ إِنَّهُ يَرَاكُمْ هُوَ وَقَبِيلُهُ مِنْ حَيْثُ لَا تَرَوْنَهُمْ ۗ
إِنَّا جَعَلْنَا الشَّيَاطِينَ أَوْلِيَاءَ لِلَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ ﴿٢٧﴾ وَإِذَا فَعَلُوا
فَاحِشَةً قَالُوا وَجَدْنَا عَلَيْهَا آبَاءَنَا وَاللَّهُ أَمَرَنَا بِهَا ۗ قُلْ إِنَّ اللَّهَ
لَا يَأْمُرُ بِالْفَحْشَاءِ ۖ أَتَقُولُونَ عَلَى اللَّهِ مَا لَا تَعْلَمُونَ ﴿٢٨﴾ قُلْ
أَمَرَ رَبِّي بِالْقِسْطِ ۖ وَأَقِيمُوا وُجُوهَكُمْ عِندَ كُلِّ مَسْجِدٍ
وَادْعُوهُ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ ۚ كَمَا بَدَأَكُمْ تَعُودُونَ ﴿٢٩﴾ فَرِيقًا
هَدَىٰ وَفَرِيقًا حَقَّ عَلَيْهِمُ الضَّلَالَةُ ۗ إِنَّهُمُ اتَّخَذُوا الشَّيَاطِينَ
أَوْلِيَاءَ مِن دُونِ اللَّهِ وَيَحْسَبُونَ أَنَّهُم مُّهْتَدُونَ ﴿٣٠﴾

برێکن لەنیشـانەکانی دەسەڵات و توانایی خوا، ئەوە لەئاسمانەوە باران دەبارێنێ و، لۆکەو کەتان و خوری و کورك و هەموو شتێکی پێ بەرهەم دێنێ و، ئێوەیش بەئارەززوی خۆتان هەموو جۆرە جل وبەرگێکـی لێدروسـت دەکەن ﴿ لعلهم یذکرون ﴾ بەشـکو پەند بگرن و بیر بکەنەوەو بگەڕێنەوە لای خواو شوکرانە بژێربن.

ئەی بنیادەم! شەیتان نەتان خەڵەتێنێ:

﴿ ٢٧: یابنـی آدم لا یفتننکم الشـیطان ﴾ ئەی نەوەکانی ئادەم! وریا بن شـەیتان فریوتان نەداو، لە ئایین وەرتان نەگێڕێ ﴿ کما أخـرج أبویکم مـن الجنة ﴾ هەروەك بـاوك و دایکتانی بەفروفێڵ لـە بەهەشـت بەدەرکردندا ﴿ ینـزع عنهما لباسـهما ﴾ و جل و بەرگەکەشـیانی لێداماڵین ﴿ لیریهما سوءاتهما ﴾ بۆئەوە عەورەتی خۆیانیان نیشان بداو ببینن.

بەڵێ دیارەکە مەبەسـتی شەیتان تەنهاوتەنها دەرخستنی عەورەتە و، ئابڕوو بردن و سووککردنی‌بنیادەمە، بۆیە ئەمڕۆش قوتابییەکانی دەبینـی -لێرەو لـەوێ- بـڕەوو ڕەواج دەدەن بـە داماڵینی جل وبەرگ،وە بە هەموو هێزێکیانەوە بانگهێشـەی ژنان دەکەن بۆ خۆ ڕووتکردنەوەو، خۆ دەرخسـتن و تێکەڵبوون بەپیاوان و، هەڵهاتن لـە داب و نەریتـە ئیسـلامییەکان، بەناوی ژیارو پێشـکەوتن و شارستانییەتەوە.. ! لەپشت ئەوەیشەوە مەبەستەکە دیارەو ئاشکرایە کە: تێکدان و خراپکردنـی کۆمەڵ و کۆمەڵگەیە، بە وروژاندنی ئارەزووە جنسـییەکان و، نەهێشـتنی ئەخلاق و حورمەت وڕێزی ناموس و، بێ غیرەتکردنی مرۆڤەکان لە ئاسـتی شـەرەفیاندا.. ئاشـکرایە کە بەرزکردنەوەی ئاڵای کۆن و تازە لەلایەن شەیتان و قوتابییەکانەوە هەربۆ ئەو مەبەسـتەیە، ئەگەرچی ئێسـتا شێوەو ڕەنگ و دەنگیشی گۆڕابێت، بەراوبۆچوونی‌من ئەوسووکایەتییە کە ئەمـرۆ بەژنان دەکرێت لەلایـەن عەلمانییەکانەوە، لەمێژووی کۆن وجاهیلییەتیشدا نەکراوە! من نامەوێ لەم کورتە تەفسیرەدا هێندێ لەوسـووکایەتیانە باس بکەم بەژنان دەکرێن، ئەگینە هیچ پلەیەك نەماوەتـەوە بۆیان مایەی قەدرو ڕێز بێـت بۆیان ﴿ إنه یراکم هو وقبیله من حیث لا ترونهم ﴾ وشـیار بن لەشـەیاتینەکان! چونکە هەمیشە خۆیان و، کۆمەڵەو دەستەو بەستەیان ئێوە دەبینن، بەڵام ئێوە ئەوان نابینن.

هەندێ لە زاناکان ئەڵێن: ئەم ئایەتە بەڵگەی‌ئەوەیە کە (جن)یەکان هەرگیز نابینرێن! . هەندێکیش ئەڵێن: ئەگەرچی ئاواش بێ، بەڵام هەر ڕەواو دروسـتە ببینرێن. چونکـە فەرموودەیەکی زۆرو زەبەنە هاتـوون کە هەر لەم دونیایەدا دەبینرێن، لەسـوورەتی (ئەحقاف) و (جن)یشـدا زیاترلەمبارەیەوە نووسراوە، دەتوانی‌سەیری بکەیت ﴿ إنـا جعلنا الشـیاطین أولیاء للذین لایؤمنون ﴾ بەراسـتی ئێمە شەیاتینەکانمان کردۆتە دۆست و یارمەتیدەری ئەوکەسانە بڕوایان بەخوا نییە،هەتا پترسەرلێشێواو ببن، واتە: کافرو خوانەناسەکانن هـەردەم گوێڕایەڵییـان دەکـەن. ﴿ ٢٨: وإذا فعلـوا فاحشـة ﴾ ئەوەنـدەش سـادەو نەزانن هەرکاتێ کارێکی بەدفـەڕ و ئابڕووبەر بکـەن، وەك گـەران بە دەوری کەعبەدا بە ڕووتی و، شـەریك و هاوبەشـدانان بۆ خوای‌گەورە، ئەوسـا سەرزەنشت بکرێن لەسەر ئـەو کارە ﴿ قالوا وجدنا علیها آباءنا ﴾ ئەڵێن: باوباپیرانیشـمان وادیتووە، بۆیە ئێسـتا ئێمەش بەدوایانـدا دەچین! ﴿ والله أمرنا بها ﴾ خوایش فەرمانی پێ‌کردووین وابکەین!! ﴿ قل إن الله لا یأمر بالفحشـاء ﴾ ئەی پێغەمبەر! ﷺ بڵێ: بەراستی هەرگیز خوا فەرمان بە کاری دزێوو ناشیاوی وا نادا ﴿ أتقولون علی الله مالا تعلمون ﴾ چۆن لە سـەر خوا شتێکی ناهەق دەڵێن و شتی‌نەشیاو

هەڵدەبەستن، کە ئاگاتان لێ نییەو نازانن ڕاستە؟! ﴿ ٢٩ : قل أمر ربی بالقسط ﴾ ئەی پێغەمبەر! ﷺ بڵێ: پەروەردگارم هەمووکات فەرمانی بە دادگەری و کاری چاك کردووە، نەك بە خراپەکاری و فاحیشە، وەکو ئەوانە ئەڵێن ﴿ وأقیموا وجوهکم عند کل مسجد ﴾ وە لەکاتی هەموو کڕنووش و"نوێژێکیشدا" تەنها ڕوو لە خوا بکەن "و خۆتان هەر بۆ خوا یەکلا بکەنەوە" ﴿ وادعوه مخلصین له الدین ﴾ وەبە دڵێکی پاکەوە بەردەوام لەو بانگ بکەن و، دینداری و ملکەچی بۆئەو بکەن و" هەر ئەو بپەرستن ﴿ کما بدأکم تعودون ﴾ بزانن هەروەکو لە سەرەتاوە ئێوەی لە نەبوون بەدیهێنا، هەر ئاواش گشتان زیندوو دەکاتەوەو ئەگەڕێنەوە لای ئەو ﴿ ٣٠: فریقا هدی ﴾ دەستەیەکیانی ڕێنمایی‌کرد بۆ ڕێگای ڕاست و دروست و بەرێی چاکدا چوون ﴿ وفریقا حق علیهم الضلالة ﴾ ودەستەیەکیشیان –بەهۆی کاروکرداری خۆیانەوە– گومڕابوونیان لە سەر چەسپا ﴿ إنهم اتخذوا الشیاطین أولیاء من دون الله ﴾ چونکە ئەوان لە باتی خوا شەیتانیان کردە یاریدەرو دۆستی خۆیان ﴿ ویحسبون أنهم مهتدون ﴾ ووایشیان ئەزانی لەسەر ڕێی هەقن و ڕێنمان.

کە ویستتان بچنە نوێژەوە جل و بەرگی جوان لەبەر بکەن:

پێشەوا(موسلیم) لە (ئیبن عەبباس)ـە وەدەگێڕێتەوەو ئەڵێ: لەسەردەمی نەفامی و جاهیلییەتدا، ژنان بەڕووتی تەوافی کەعبەیان دەکردو دەسوورانەوەو، تەنها پەڕۆیەکیان لەسەر شەرمینگایان دادەناو دەیانگوت: ئەگەرچی ئەمڕۆ هەمووی یا هەندێکی بە دەرەوەبێ، لەوە زیاتر بە حەلاڵ و ڕەوای نازانم دەرکەوێ!! ئەوجا لە بەرامبەر ئەوکارە دزێوەوە خوای گەورە فەرمووی: ﴿ ٣١: یا بنی آدم خذوا زینتکم عند کل مسجد ﴾ ئەی ڕۆڵەکانی ئادەم! هەرکە دەچنە مزگەوت بۆ نوێژو هەر خوا پەرستییەکی‌تر، جل وبەرگی جوان وپاك وخاوێن لەبەر بکەن. ﴿ وکلوا واشربوا ولا تسرفوا ﴾ دەساله حەلاڵ بخۆن و، بخۆنەوەو، هەرگیز زۆر خۆریی و زیادەڕەوی مەکەن ﴿ إنه لا یحب المسرفین ﴾ چونکە خوا خۆشی لەوانە نایە ئەندازەشکێنی‌دەکەن و،لەسنوور دەردەچن. هەندێ لەزانایانی (سەلەف) دەڵێن: خوای گەورە تەواویی بابەتە پزیشکییەکانی لەنیوەی‌ئەم ئایەتەی: (کلوا واشربوا ولا تسرفوا)دا کۆکردۆتەوە، (ئیبن عەبباس)لەتەفسیری‌ئەم ئایەتەدا دەڵێ: هەرچی دەخۆی بخۆ، هەرچیش لەبەر دەکەیت لەبەری بکە، بەمەرجێ‌نەگاتە زیادەخۆری و، دەعیەو فیز کردن. (بوخاری/کتاب اللباس ١٨٢/٧) ﴿ ٣٢: قل من حرم زینة الله التی أخرج لعباده والطیبات من الرزق ﴾ بڵێ: کێیە، جل وبەرگی جوان و خشڵ و ڕزق و ڕۆزی و بژێوی خاوێن و پاکژی –کە خوا بۆبەندەکانی ڕەوا داوە– حەرام و یاساغ‌کردووە؟ واتە: هەمووشتێکی چاك و پاکی دروست‌کردوە بۆ مرۆڤەکان و حەلاڵیشی‌کردووە بۆیان.

۞ يَٰبَنِيٓ ءَادَمَ خُذُواْ زِينَتَكُمۡ عِندَ كُلِّ مَسۡجِدٖ وَكُلُواْ وَٱشۡرَبُواْ
وَلَا تُسۡرِفُوٓاْۚ إِنَّهُۥ لَا يُحِبُّ ٱلۡمُسۡرِفِينَ ﴿٣١﴾ قُلۡ مَنۡ حَرَّمَ زِينَةَ ٱللَّهِ
ٱلَّتِيٓ أَخۡرَجَ لِعِبَادِهِۦ وَٱلطَّيِّبَٰتِ مِنَ ٱلرِّزۡقِۚ قُلۡ هِيَ لِلَّذِينَ ءَامَنُواْ
فِي ٱلۡحَيَوٰةِ ٱلدُّنۡيَا خَالِصَةٗ يَوۡمَ ٱلۡقِيَٰمَةِۗ كَذَٰلِكَ نُفَصِّلُ ٱلۡأٓيَٰتِ
لِقَوۡمٖ يَعۡلَمُونَ ﴿٣٢﴾ قُلۡ إِنَّمَا حَرَّمَ رَبِّيَ ٱلۡفَوَٰحِشَ مَا ظَهَرَ مِنۡهَا وَمَا
بَطَنَ وَٱلۡإِثۡمَ وَٱلۡبَغۡيَ بِغَيۡرِ ٱلۡحَقِّ وَأَن تُشۡرِكُواْ بِٱللَّهِ مَا لَمۡ يُنَزِّلۡ بِهِۦ
سُلۡطَٰنٗا وَأَن تَقُولُواْ عَلَى ٱللَّهِ مَا لَا تَعۡلَمُونَ ﴿٣٣﴾ وَلِكُلِّ أُمَّةٍ أَجَلٞۖ
فَإِذَا جَآءَ أَجَلُهُمۡ لَا يَسۡتَـٔۡخِرُونَ سَاعَةٗ وَلَا يَسۡتَقۡدِمُونَ ﴿٣٤﴾
يَٰبَنِيٓ ءَادَمَ إِمَّا يَأۡتِيَنَّكُمۡ رُسُلٞ مِّنكُمۡ يَقُصُّونَ عَلَيۡكُمۡ ءَايَٰتِي فَمَنِ
ٱتَّقَىٰ وَأَصۡلَحَ فَلَا خَوۡفٌ عَلَيۡهِمۡ وَلَا هُمۡ يَحۡزَنُونَ ﴿٣٥﴾ وَٱلَّذِينَ
كَذَّبُواْ بِـَٔايَٰتِنَا وَٱسۡتَكۡبَرُواْ عَنۡهَآ أُوْلَٰٓئِكَ أَصۡحَٰبُ ٱلنَّارِۖ هُمۡ
فِيهَا خَٰلِدُونَ ﴿٣٦﴾ فَمَنۡ أَظۡلَمُ مِمَّنِ ٱفۡتَرَىٰ عَلَى ٱللَّهِ كَذِبًا أَوۡ كَذَّبَ
بِـَٔايَٰتِهِۦٓۚ أُوْلَٰٓئِكَ يَنَالُهُمۡ نَصِيبُهُم مِّنَ ٱلۡكِتَٰبِۖ حَتَّىٰٓ إِذَا جَآءَتۡهُمۡ
رُسُلُنَا يَتَوَفَّوۡنَهُمۡ قَالُوٓاْ أَيۡنَ مَا كُنتُمۡ تَدۡعُونَ مِن دُونِ ٱللَّهِۖ
قَالُواْ ضَلُّواْ عَنَّا وَشَهِدُواْ عَلَىٰٓ أَنفُسِهِمۡ أَنَّهُمۡ كَانُواْ كَٰفِرِينَ ﴿٣٧﴾

(قورتوبی)ئەڵێ: ئەم ئایەتە جوانترینی جل وبەرگ و، خشڵ و خۆڕازاندنەوەی حەلاڵ‌کردووە بۆ مرۆڤەکان، بەتایبەت لەڕۆژەکانی هەینی و دووجەژنەکە و، بۆنە شەرعییەکاندا، کەوابوو دونیا لەخۆ حەرامکردن قەدەغەیە ﴿ قل هی للذین آمنوا فی الحیاة الدنیا ﴾ بڵێ ئەو زینەت و جوانییە بۆ ئەو کەسانەیە کە لەم ژیانی دونیایەدا باوەڕیان هێناوە، واتە: ئەو جوانیی و زینەتە لە بنەڕەتدا هەر شایانی ئیماندارانە، ئەگەر چی‌لای مرۆڤی ئیماندار دونیا کەم بەهاو بێ‌بایەخە، بۆیە دەبینی گەلێ جار کافر سەروەتی لە موسڵمان زۆرترە ﴿ خالصة یوم القیامة ﴾ بەڵام لەڕۆژی دواییدا هەر تایبەتی موسڵمانانە. کەواتە ئەم گشت نازونیعمەتی دونیایە لەبنەڕەتدا هەر بۆ موسڵمانان دروست‌کراوە، ئیتر بۆچی وەك پێویست لەدونیادا نەژین وهەوڵی بۆ نەدەین و، بەناوی زوهدو تەقواوە دونیا لەخۆحەرام بکەین؟! ﴿ کذلک نفصل الآیات لقوم یعلمون ﴾ هەروەك حەلاڵ و حەرامان بۆ باس‌کردن، هەرئاوایش

بەڵگەکانی خۆمان بۆخەڵکێکی زانا وتێگەیەشت شیتەڵ دەکەین، هەتا بەهەڵە رەفتار نەکەن.

پەروەردگار هەر ئەمانە بەکاری‌دزێوو ناڕەوا دەزانێ:

﴿ ٣٣: قل إنما حرم ربي الفواحش ما ظهر منها وما بطن ﴾ بلێ: ئەی پێغەمبەر ﷺ! پەروەردگارم هەر کاری خراپ و دزێوو ناشیرینی حەرامکردووە، ئاشکراو نهێنی ﴿ والإثم والبغي بغير الحق ﴾ وهەم تاوان و گوناح و لەسنوور دەرچوون و، دەستدرێژی کردن بۆ سەر خەڵك بەناهەق ﴿ وأن تشركوا بالله ما لم ينزل به سلطانا ﴾ وبێ هیچ بەڵگەیەکی‌خوایی، شەریك وهاوبەش دانێن بۆخوا ﴿ وأن تقولوا على الله ما لا تعلمون ﴾ و لە ئاخاوتن و قسەکردن، دەربارەی خوا بە بێزانین و، بەبێ بەڵگە درۆ هەڵبەسن، خوای گەورەودلۆڤان هەر ئەمانەی حەرامکردووە، نەك جل وبەرگی جوان و، خۆرازاندنەوەو خۆ ئارایشدان و،خواردنی پاك وحەلاڵ ﴿ ٢٤: ولكل أمة أجل ﴾ ئەمەیش بزانن کەبۆ هەموو ئوممەت وگەلێك، وادەو ماوەیەك هەیە بۆلەناوبردن وقرکردونیان ﴿ فإذا جاء أجلهم ﴾ جاهەر کە کۆتایی ماوەکەیان‌هات ﴿ لا يستأخرون ساعة ﴾ نە سات وکاتێك دوادەکەون ﴿ ولا يستقدمون ﴾ ونەپێشیش دەکەون لەوسات ووەختەی بۆیان دیاری‌کراوە، ئەوسایش گشت دەچنەوە لای‌خوا. ﴿ ٣٥: يا بني آدم إما يأتينكم رسل منكم ﴾ ئەی ڕۆڵەکانی ئادەم! هەر کە پەیامبەرانێ لە خۆتان دێتە لاتان ﴿ يقصون عليكم آياتي ﴾ و ئایاتەکانی مەنتان بۆ دەخوێننەوە، دەبێ هەموو بە قسەیان بکەن ﴿ فمن اتقى وأصلح ﴾ ئینجا هەر کەسێکتان پارێزکاربێ و کاروباری چاك بکا ﴿ فلا خوف عليهم ﴾ ئیتر نە ترس و بیمیکیان لە سەردەبێ بۆ قیامەتیان ﴿ ولا هم يحزنون ﴾ ونە دڵ زویرو خەفەتباریش ئەبن بۆ دونیایان ﴿ ٣٦: والذين كذبوا بآياتنا ﴾ ئەو کەسانەش کەلەم‌دونیایەدا بەڵگەو نیشانەکانی ئێمەیان بە درۆ دانا ﴿ واستكبروا عنها ﴾ و بەرامبەریان خۆیان بە گەورە زانیی و، ڕوویان لێ وەرگێران ﴿ أولئك أصحاب النار ﴾ ئەمانە دەبنە هاوڕێی ئاگری دۆزەخ ﴿ هم فيها خالدون ﴾ بەهەتاهەتاییش تێیدا ئەمێننەوە.

رابەرە گومڕاکان خۆ لە پەرستیارەکان بزر دەکەن:

﴿ ٣٧: فمن أظلم ممن افترى على الله كذبا ﴾ دەبێ کێ لەوکەسە ستەمکارتر بێت کە لە سەرخوا درۆ هەڵبەسێ و، بێ بەڵگە بڵێ ئەمە حەڵاڵەو، ئەوە حەرامە ﴿ أو كذب بآياته ﴾ یان ئایەتەکانی خوا بە درۆ بخاتەوەو باوەڕیان پێ‌نەکا؟ ﴿ أولئك ينالهم نصيبهم من الكتاب ﴾ ئەمانە لە دونیادا دەگەن بە بەش ونەسیبی خۆیان لە رزق وکارو کردەیەك خوابۆی نووسیوون، واتە: چی لە چارەیاندا نووسرابێ -لە خۆشی ولە ناخۆشی- دێتە ڕێیان و ئەوقەیان دەبێ، بۆ دواییش چاکەکانیان بەرێ‌دەکرێن بۆبەهەشت و، خراپەکانیشیان بۆجەهەننەم ﴿ حتى إذا جاءتهم رسلنا يتوفونهم ﴾ هە تا کە(فریشتە) نێرراوەکانمان دێنە لایان و،بەوپەڕی نارەحەتییەوە گیانیان ئەکێشن ﴿ قالوا أينما كنتم تدعون من دون الله ﴾ پێیان ئەڵێن: باشە! ئەو بتانەی کە لە باتی خوا ئەتانپەرستن ئێستا لە کوێن، با ئەمرۆ فریاتان‌کەون؟ ﴿ قالوا ضلوا عنا ﴾ ئەڵێن: لێمان بزر بوون وازیان لێ‌هێنایین و، بە باتڵ وناهەق‌دەرچوون ﴿ وشهدوا على أنفسهم أنهم كانوا كافرين ﴾ ئەو حەلە بە دژی خۆیشیان شایەتی ئەدەن ودەڵێن: بەڵێ.. لە دونیادا کافرو خونەناس‌بووین.

هەر کەس دەچێتە دۆزەخەوە نەحلەت لەهاوڕەوشتانی خۆی دەکا:

﴿ ٣٨: قال ادخلوا في أمم قد خلت من قبلكم من الجن والإنس في النار ﴾ خوا بە موشریك وکافرەکان ئەفەرموێ: دەسا لە گەڵ ئەوجننی و،ئینسانانە کە پێکەوە هاوبیربوون و بەر لە ئێوە لە بەین‌چوون، بچنە ناو ئاگرەوە ﴿ كلما دخلت أمة لعنت أختها ﴾ ئەوسا هەر ئوممەت و گەلێك دەچنە ناو ئەو ئاگرەوە،نفرین لەو خەڵکە هاوبیرەی‌خۆیان دەکەن ﴿ حتى إذا اداركوا فيها جميعا ﴾ هەتا کە هەموو پێکەوە لەوێ کۆدەبنەوە ﴿ قالت أخراهم لأولاهم ﴾ تاقمی (پەیرەوکاران)یان بە تاقمە سەرۆکەکانیان ئەڵێن: ﴿ ربنا هؤلاء أضلونا ﴾ ئەی پەروەردگاری ئێمە! ئەمانەبوون ئێمەیان لەدونیادا گومڕا کرد ﴿ فآتهم عذابا ضعفا من النار ﴾ دەسا تۆیش دوو بەرامبەر لە ئاگری دۆزەخدا سزایان بدە ﴿ قال لكل ضعف ﴾ خواش دەفەرموێ: بۆ هەردوولاتان سزای دوو بەرامبەر هەیە، سەرۆکەکان لەبەر کوفرەکەیان و، گومراکردنی ئێوە، ئێوەیش لەبەر بێ بڕوایی و، شوێنکەوتنی ئەوان" ﴿ ولكن لا تعلمون ﴾ بەڵام ئێوەنازانن دەستە دۆزەخییەکانی‌تر، چەندە سزایان سەختە، ئەگینە سەبووریتان بۆدەهات ﴿ ٣٩: وقالت أولاهم لأخراهم ﴾ ئینجا دەستە یەکەمەکەیان، واتە: سەرۆك وپێشەواکانیان، بەشوێنکەوتەو پەیرەوەکانیان ئەڵێن: ﴿ فما كان لكم علينا من فضل ﴾ حا بۆ ئێوەی شوێنکەوتەی ئێمە،هیچتان لەئێمە زیاتر نییە،واتە: ئێمە هەرچیمانکرد، ئێوەیش کردتان، بۆیە هەموومان یەکسان دەرچووین لەسزادا ﴿ فذوقوا العذاب بما كنتم تكسبون ﴾

دەسابەهۆی ئەو تاوانانەوە کردتانن، ئەم سزایە بچێژن.

دەروازەکانی ئاسمان لەخوانەناسان دادەخرێن:

﴿ ٤٠: إن الذین کذبوا بآیاتنا واستکبروا عنها ﴾ ئەوکەسانەش ئایەتەکانی ئێمەیان بەدرۆ دانـاو، باوەڕیان پێ‌نەکـردن و، لەئاستیان خۆیان بەگەورە گرت ﴿ لا تفتح لهم أبواب السماء ولا یدخلـون الجنة ﴾ هەرگیز دەروازەکانی ئاسمـان بۆ رۆحیان و، بۆ کاروکردەوەیان ناکرێنەوەو، ناشچنە بەهەشتەوە ﴿ حتی یلج الجمل فی سـم الخیاط ﴾ هەتا وشـتر نەچێ بەکونی دەرزی دروومانـدا، واتـە: خۆ هەرگیزئەمە دەسـت نادات، کەواتە دەسـت نادات ئەوانیش بچنە بەهەشـت ﴿ وکذلک نجـزی المجرمین ﴾ وهەر ئا بەو شێوەیە تۆڵەی گشت تاوانباران ئەدەین لە دواڕۆژدا ﴿ ٤١: لهـم من جهنم مهاد ﴾ رایەخیان ئاگرە لە دۆزەخدا ﴿ ومن فوقهم غواش ﴾ ولێفەی سەریشیان هاڵاوی ئاگرە، واتە: بەرەی ژێریان و، لێفەی سەریان هەردوو هەر ئاگرە، ﴿ وکذلک نجزی الظالمین ﴾ دیارە گشت ستەمکاران ئابەو شێوە سەختەیە تۆڵە ئەدەین.

ساڵحەکان جێگەیان بەهەشتە:

﴿ ٤٢: والذین آمنوا وعملوا الصاحات ﴾ ئەوکەسـانەش‌باوەڕیان هێناو،ئاکاری چاکیان ئەنجامدا ﴿ لا نکلف نفسا إلا وسعها ﴾ ئێمە لەتوانا بەدەر، هیچ ئەرکێ ناخەینە سەر هیچ‌کەسێ، بەڵکو هەموو کەسـێ بەپێی وزەو توانای خۆیەتـی ﴿ أولئک أصحاب الجنة ﴾ ئەمانە دەبنە بەهشـتی ﴿ هم فیها خالـدون ﴾ و بەهەتاهەتاییش لـەوێ ئەمێننـەوە. جا بۆ تـەواو کردنـی نازونیعمەتەکانی خۆی بـۆ موسـڵمانەکانی بەهەشـت ئەفەرمـوێ: ﴿ ٤٣: ونزعنـا ما فـی صدورهم من غـل ﴾ بەرلەوە بچنە بەهەشـتەوە هەرچی لە سـینگیاندابێ لە کینەو ناکۆکی وحەسـوودی دای دەماڵین، بۆیە پێغەمبەردەفەرموێ: هەرکە موسڵمانان لە ئاگر رزگار دەبن، ئەوسا لەسـەر پردێك -لەنێوان بەهەشـت و دۆزەخـدا- رادەگیردرێن، بۆئەوە کە هەموو کەسـێك تۆڵـەی گوناهەکانی دونیای وەرگرێ، جا کە خاوێن کرانەوە، ئەوسـا مۆڵەت دەدرێن بچنە بەهەشتەوە، دەسـا سـوێندم بەو خوایەی گیانی منی بەدەستە، هەموو کەسێك بەوجێگایەی بەهەشتەی لەماڵەکەی دونیای شارەزاترە. (بوخاری/ کتـاب المظالم -٣/١٦٧- ١٦٨). ﴿ تجری مـن تحتهم الأنهار ﴾ لـە ژێر کۆشـکەکانی ئەو بەهەشـتەدا چۆم و رووبـار دەچێت، بێ‌گومانـە ئەوهەموو رێـك وپێك‌کردنە بۆ رازاندنـەوەی دیمەن و سـیمای جێگاکەیانە و، حورمـەت و ریزلێنانە بۆیـان ﴿ وقالوا الحمـد لله الذی هدانا لهذا ﴾ جا کاتێ ئەوگشـت ڕێزەی خوایانە دی ئەڵێن: سوپاس تەنها بۆ ئەو خوایە کەلەدونیادا ئێمەی خستە سەر ئەم رێگەیەو، رێنمایی‌کردین بۆکارو کردەوەی باش و،لێرەیش پاداشـی ئاوای داینـەوە ﴿ وما کنا لنهتدی لـو لا أن هدانا الله ﴾ خـۆ ئەگەرخوی رێنمایـی نەکردباین،هەرگیز رێمان‌دەرنەدەکردو

قَالَ ادْخُلُوا فِي أُمَمٍ قَدْ خَلَتْ مِن قَبْلِكُم مِّنَ الْجِنِّ وَالْإِنسِ فِي النَّارِ كُلَّمَا دَخَلَتْ أُمَّةٌ لَّعَنَتْ أُخْتَهَا حَتَّىٰ إِذَا ادَّارَكُوا فِيهَا جَمِيعًا قَالَتْ أُخْرَاهُمْ لِأُولَاهُمْ رَبَّنَا هَٰؤُلَاءِ أَضَلُّونَا فَآتِهِمْ عَذَابًا ضِعْفًا مِّنَ النَّارِ قَالَ لِكُلٍّ ضِعْفٌ وَلَٰكِن لَّا تَعْلَمُونَ ﴿٣٨﴾ وَقَالَتْ أُولَاهُمْ لِأُخْرَاهُمْ فَمَا كَانَ لَكُمْ عَلَيْنَا مِن فَضْلٍ فَذُوقُوا الْعَذَابَ بِمَا كُنتُمْ تَكْسِبُونَ ﴿٣٩﴾ إِنَّ الَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا وَاسْتَكْبَرُوا عَنْهَا لَا تُفَتَّحُ لَهُمْ أَبْوَابُ السَّمَاءِ وَلَا يَدْخُلُونَ الْجَنَّةَ حَتَّىٰ يَلِجَ الْجَمَلُ فِي سَمِّ الْخِيَاطِ وَكَذَٰلِكَ نَجْزِي الْمُجْرِمِينَ ﴿٤٠﴾ لَهُم مِّن جَهَنَّمَ مِهَادٌ وَمِن فَوْقِهِمْ غَوَاشٍ وَكَذَٰلِكَ نَجْزِي الظَّالِمِينَ ﴿٤١﴾ وَالَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَا نُكَلِّفُ نَفْسًا إِلَّا وُسْعَهَا أُولَٰئِكَ أَصْحَابُ الْجَنَّةِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ ﴿٤٢﴾ وَنَزَعْنَا مَا فِي صُدُورِهِم مِّنْ غِلٍّ تَجْرِي مِن تَحْتِهِمُ الْأَنْهَارُ وَقَالُوا الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي هَدَانَا لِهَٰذَا وَمَا كُنَّا لِنَهْتَدِيَ لَوْلَا أَنْ هَدَانَا اللَّهُ لَقَدْ جَاءَتْ رُسُلُ رَبِّنَا بِالْحَقِّ وَنُودُوا أَن تِلْكُمُ الْجَنَّةُ أُورِثْتُمُوهَا بِمَا كُنتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿٤٣﴾

بەختیارنەدەبووین ﴿ لقد جاءت رسل ربنا بالحق ﴾ سوێند بە خوا پەیامبەرانی پەروەردگارمان "بە پەیامی ڕاست و دروستەوە" هاتنە لامان، ئێمەیـش بروامان پێ‌کردن وشـوێنیان‌کەوتین و، ئەمرۆش بەختیاربوویـن ﴿ ونـودوا أن تلکـم الجنة ﴾ جا کە بەهەشـت دەبینن لەلایەن فریشـتەکانەوە" بانـگ دەکرێن و، پێیان دەگوترێ ئەم بەهەشتەیە، ئەو بەهەشتەبوو بەڵێنتان پێ‌درابوو ﴿ أورثتموها بما کنتم تعملـون ﴾ وا ئەمرۆ بە هۆی (ئەو کارو کردەوە چاکانەوە لـە دونیادا ئەنجامتـان‌دان، پێتـان‌درا وبوونە خاوەنـی، واتە: بەهۆی‌ماندووبوونی خۆتانەوەبـوو، وەك ئەم فەرموودەیە "ئیمامی موسـلیم هێناویەتی" دەڵێ: ((لن یدخل أحدا منکم عمله الجنة...)) هیچ کەسێکتان بەکاروکردەوەی خۆی ناچێتە بەهەشتەوە، ئەگەر فەزڵی خوا نەبێت.

جەحەننەمی پڕی دنیا پەشیمانن:

﴿ ٤٤ : ونادى أصحاب الجنة أصحاب النار ﴾ جا کە بەهەشتییەکان لەجێی خۆیاندا سەقامگیربوون، بانگی جەهەننەمییەکان دەکەن وپێیان دەڵێن: ﴿ أن قد وجدنا ما وعدنا ربنا حقا ﴾ ئەو بەڵێنەی

وَنَادَىٰٓ أَصۡحَٰبُ ٱلۡجَنَّةِ أَصۡحَٰبَ ٱلنَّارِ أَن قَدۡ وَجَدۡنَا مَا وَعَدَنَا رَبُّنَا حَقّٗا فَهَلۡ وَجَدتُّم مَّا وَعَدَ رَبُّكُمۡ حَقّٗاۖ قَالُواْ نَعَمۡۚ فَأَذَّنَ مُؤَذِّنُۢ بَيۡنَهُمۡ أَن لَّعۡنَةُ ٱللَّهِ عَلَى ٱلظَّٰلِمِينَ ﴿٤٤﴾ ٱلَّذِينَ يَصُدُّونَ عَن سَبِيلِ ٱللَّهِ وَيَبۡغُونَهَا عِوَجٗا وَهُم بِٱلۡأٓخِرَةِ كَٰفِرُونَ ﴿٤٥﴾ وَبَيۡنَهُمَا حِجَابٞۚ وَعَلَى ٱلۡأَعۡرَافِ رِجَالٞ يَعۡرِفُونَ كُلَّۢا بِسِيمَىٰهُمۡۚ وَنَادَوۡاْ أَصۡحَٰبَ ٱلۡجَنَّةِ أَن سَلَٰمٌ عَلَيۡكُمۡۚ لَمۡ يَدۡخُلُوهَا وَهُمۡ يَطۡمَعُونَ ﴿٤٦﴾ ۞ وَإِذَا صُرِفَتۡ أَبۡصَٰرُهُمۡ تِلۡقَآءَ أَصۡحَٰبِ ٱلنَّارِ قَالُواْ رَبَّنَا لَا تَجۡعَلۡنَا مَعَ ٱلۡقَوۡمِ ٱلظَّٰلِمِينَ ﴿٤٧﴾ وَنَادَىٰٓ أَصۡحَٰبُ ٱلۡأَعۡرَافِ رِجَالٗا يَعۡرِفُونَهُم بِسِيمَىٰهُمۡ قَالُواْ مَآ أَغۡنَىٰ عَنكُمۡ جَمۡعُكُمۡ وَمَا كُنتُمۡ تَسۡتَكۡبِرُونَ ﴿٤٨﴾ أَهَٰٓؤُلَآءِ ٱلَّذِينَ أَقۡسَمۡتُمۡ لَا يَنَالُهُمُ ٱللَّهُ بِرَحۡمَةٍۚ ٱدۡخُلُواْ ٱلۡجَنَّةَ لَا خَوۡفٌ عَلَيۡكُمۡ وَلَآ أَنتُمۡ تَحۡزَنُونَ ﴿٤٩﴾ وَنَادَىٰٓ أَصۡحَٰبُ ٱلنَّارِ أَصۡحَٰبَ ٱلۡجَنَّةِ أَنۡ أَفِيضُواْ عَلَيۡنَا مِنَ ٱلۡمَآءِ أَوۡ مِمَّا رَزَقَكُمُ ٱللَّهُۚ قَالُوٓاْ إِنَّ ٱللَّهَ حَرَّمَهُمَا عَلَى ٱلۡكَٰفِرِينَ ﴿٥٠﴾ ٱلَّذِينَ ٱتَّخَذُواْ دِينَهُمۡ لَهۡوٗا وَلَعِبٗا وَغَرَّتۡهُمُ ٱلۡحَيَوٰةُ ٱلدُّنۡيَاۚ فَٱلۡيَوۡمَ نَنسَىٰهُمۡ كَمَا نَسُواْ لِقَآءَ يَوۡمِهِمۡ هَٰذَا وَمَا كَانُواْ بِـَٔايَٰتِنَا يَجۡحَدُونَ ﴿٥١﴾

پەروەردگارمان پێی‌دابووین لەدونیادا کە بمانباتە بەهەشتەوەو، ڕێزوحورمەتمان لێ‌بنێت، واپێی‌گەیشتین و جێبەجێ بوو ﴿ فهل وجدتم ما وعد ربكم حقا ﴾ ئاخۆ ئێوەش -ئەوسزایەی بەڵێنی پێدابوون- بەراست دەرچووو ئەنجامەکەیتان دەستکەوت؟ ﴿ قالوا نعم ﴾ ئەڵێن: بەڵێ پێی‌گەیەشتین ودەسمانکەوت ﴿ فأذن مؤذن بينهم ﴾ ئینجا لەو ناوەدا جارچییەك هاوار دەکاو ئەڵێ: ﴿ أن لعنة الله على الظالمين ﴾ دەسا هەرچی ستەمکارە، بەرنەحلەتی خوا کەوێ ﴿ ٤٥ : الذين يصدون عن سبيل الله ﴾ ئەوانەی کە خەڵکی لە ڕێی ئایینی خوا لادەدەن و، ڕێگری لێ‌دەکەن ﴿ ويبغونها عوجا ﴾ هەوڵیش دەدەن بە لاروخێچی نیشانی‌خەڵکی بدەن ﴿ وهم بالآخرة كافرون ﴾ سەرەڕای ئەوانەیش، بڕوایان بە دوا ڕۆژ نییە!!.

ئەعراف و یارەکانی ئەعراف:

﴿ ٤٦ : وبينهما حجاب ﴾ و لە نێوان هەردوو دەستەکەدا بەهەشتی و دۆزەخی پەردە شوورە یەك هەیە، وەکو لە سوورەتی (حەدید)، ئایەتی(١٣)دا باسی دەکاو دەفەرموێ: (فضرب بينهم بسور له باب) ﴿ وعلى الأعراف رجال ﴾ وە بە سەر شوورەکەی نێوان بەهەشت ودۆزەخەوە کۆمەڵێ(ژن و)پیاوی‌موسڵمان هەن.

تێبینی: (ئەعراف)بە شوورەیەکی بەرز دەڵێن کە لە نێوان بەهەشت و دۆزەخدایەو، ئەوژن و پیاوە موسڵمانانەی لە سەروەستاوەو، سەیری ئەو خەڵکانە دەکەن کە چاکەو خراپەیان یەکسانەو، ڕاگیردراون تا کۆتا بڕیاری خوایان بۆ دەردەچێت. ﴿ يعرفون كلا بسيماهم ﴾ هەموشییان بەسەروسیما دەناسن، دۆزەخییەکان بە ڕووی ڕەش و، بەهەشتییەکانیش بە ڕووی‌گەش وسپیانەوە. ﴿ ونادوا أصحاب الجنة ﴾ و لەیارانی بەهەشت بانگ ئەکەن و ئەڵێن: ﴿ أن سلام عليكم ﴾ سڵاوی خواتان لەسەر بێت، یاخوا لەسزاو تۆڵە پارێزراو بن و هەر لەخۆشیدابن ﴿ لم يدخلوها ﴾ شیاوی باسە هێمان هەرلە (ئەعراف) قەتیس ماون و نەچوونەتە بەهەشتەوە ﴿ وهم يطمعون ﴾ و بە تەمان تێی بچن، چونکە خوا تەماحی ناوەتە بەریان ﴿ ٤٧ : وإذا صرفت ابصارهم ﴾ وکاتێکیش چاویان لەبەهەشتییەکان وەردەگێردرێ ﴿ تلقاء أصحاب النار ﴾ بەرەو ڕووی دۆزەخیەکان دەڕوانن و بەو حاڵە زۆر خراپەیانەوە دەیانبینن ﴿ قالوا ربنا لا تجعلنا مع القوم الظالمين ﴾ دەڵێن: پەروەردگارمان! تکات لێ دەکەین مەمانخە ڕیزی ئەوانەوە ستەمیانکردووە. ﴿ ونادى أصحاب الأعراف رجالا ﴾ هەرئەو (ئەعراف)یانە لەپیاو سەر زلە (دۆزەخی)یەکانی قورەیش بانگ دەکەن ﴿ يعرفونهم بسيماهم ﴾ کە بەسەروسیماو دیمەنیان دەیانناسن ﴿ قالوا ما أغنى عنكم جمعكم وما كنتم تستكبرون ﴾ و ئەڵێن: دیارە ئەو حەشامەت و زۆریەو، ئەو دەعیەو لووت بەرزی و خۆبەزل زانینەتان لەبارەی باوەڕ هێنانەوە، هیچ کەڵکێکی پێ‌نەگەیاندن و بێ‌نیازی نە کردن لە سزای ئەم ڕۆژە؟ ﴿ ٤٨ : أهؤلاء الذين أقسمتم لا ينالهم الله برحمة ﴾ ئایا ئەمانە (بیلال و، سەلمان و..) کەئێستا لەبەهەشتدان هەرئەو باوەڕدارانە نەبوون کەئێوە سوێندتان خوارد: بەر ڕەحمەت وبەزەیی خوا ناکەون و ناڕۆنە بەهەشت، دەسا وابوو؟ ﴿ ادخلوا الجنة ﴾ خوا پێیان ئەڵێ: دەسا لەپێش چاو ئەوانەوە بچنە بەهەشتەوە ﴿ لا خوف عليكم ولا أنتم تحزنون ﴾ نە هیچ ترستان لەسەرە بۆ ڕۆژەکانی قیامەت، نە دڵگرانیش ئەبن بۆ پاشینانتان.

جەحەننەمی تامی نیعمەتی بەهەشت ناکەن:

﴿ ٥٠ : ونادى أصحاب النار أصحاب الجنة ﴾ ئینجا

دۆزەخییەکانیش لەبەهەشـتییەکان بانگ ئەکـەن و پێیان دەڵێن: ﴿ أن أفیضـوا علینـا من المـاء أو مما رزقکـم الله ﴾ تکایە قومێ لەو ئـاوە، یان کەمێك لـەو ڕۆزییە خوا پێـیداون بەشمان بدەن ﴿ قالـوا إن الله حرمهمـا على الکافرین ﴾ دەڵـێن: بێگومان خوا هەردووکیانی بـۆ کافران حەرامکردووە ﴿ ٥١: الذین اتخذوا دینهم لهوا ولعبا ﴾ ئەو کەسـانەی کـە ئایینەکەیانیان کردۆتە گاڵتەجار ﴿ وغرتهم الحیاة الدنیا ﴾ وژیانی ئەم دونیایە فریویداون ﴿ فالیوم ننسـاهم کما نسـوا لقاء یومهم هذا ﴾ وا ئەمـڕۆش ئێمە لەبیرمان کردن، چونکە ئەوان لەدونیادا گەیشتنی ئەم ڕۆژەیان لەبیر خۆیان بردبووەوە ﴿ و ماکانوا بآیاتنا یجحدون ﴾ و ئایەت و نیشـانەکانی ئێمەشیان ئینکار دەکرد.

بڕوبیانوو لەجەحەننەمی وەرناگیردرێ:

﴿ ٥٢: ولقـد جئناهـم بکتاب فصلناه على علـم ﴾ بێگومان ئێمە لەگەڵ پێغەمبەرەکانماندا نامەیەکی وامان بۆهێنان کە بە زانست و زانیاری، ڕاست و ناڕاستمان تێیدا لە یەکداوەتەوە ﴿ هدى ورحمة لقـوم یؤمنـون ﴾ و ڕێنمایی و میهرەبانیشـە بـۆ گەلێك بیانەوێ باوەڕ بێنن، چونکە هەر ئەو باوەڕدارانەن ئامادەیی باشیان تێدایە سـوودی لێوەگرن ﴿ ٥٣: هـل ینظرون إلا تأویلـه ﴾ ئاخۆ جگە لەچاوەڕوانی بۆ پێشهاتنی ئەنجامی هەڕەشەکانی خوا لەقورئاندا، چاوەڕێـی چی بکـەن؟ ﴿ یوم یأتی تأویلـه ﴾ ڕۆژێ کە ئاکام و ئەنجامیشـی دێ و ڕوون دەبێتەوە ﴿ یقول الذین نسوه من قبل ﴾ ئەوسـا ئەوانەی کە لە پێشـدا ئەم ڕۆژەیان لـە بیر خۆ بردبووەوە ئەڵـێن: ﴿ قد جاءت رسـل ربنا بالحق ﴾ بەڕاسـتی پەیامبەرانی پەروەردگارمـان بـە بەرنامەیڕاسـت ورەوانـەوە هاتنەلامان و، ڕێیڕاسـتیان بۆ ڕوونکردینەوەو، یاخیـش بووین لێیان، وا ئەمڕۆ گـیرۆدە بووین ﴿ فهل لنا من شـفعاء فیشـفعوا لنـا ﴾ بلێی ئەمڕۆ تکاکارێـك هەبێت، لای پەروەردگارمان تکامـان بۆ بکا؟! واتە: خۆزگـە کەسـێك دەبوو! ﴿ أو نرد فنعمل غیر الـذی کنا نعمل ﴾ یان کاشکا دەگونجا بەرەو دونیا بگێڕراینەوە، هەتا کارو کردەوەی باشـتر لە جارانمان دەکـەرد.؟! واتە تەنها ئـەم دوو ڕێگە هەیە بۆچارەسـەر، دیارە ئەمانیش هیچیان دەست نادەن ﴿ قد خسروا أنفسـهم ﴾ بە هەقیقەت خۆیان دۆڕاندو، زیانمەند بوون ﴿ وضل عنهم ما کانوا یفترون ﴾ و ئەودرۆو دەلەسـەیەش هەڵیانبەسـت-کەدەیانگوت: بتەکان فریامان دەکەون باتڵ بوو و لەبەین چوو.

ئاسمان وزەمین لە شەش ڕۆژاندا وەدی هاتووە:

﴿ ٥٤: إن ربکم الله الذى خلق السـموات والأرض فی ستة ایام ﴾ بەڕاسـتی هەرخوای پەروەردگاری ئێوە بـوو توانی ئاسمانەکان و زەوی لەماوەی شـەش ڕۆژدا دروسـت بکات، خۆئەگەر ویستبای

وَلَقَدۡ جِئۡنَٰهُم بِكِتَٰبٖ فَصَّلۡنَٰهُ عَلَىٰ عِلۡمٍ هُدٗى وَرَحۡمَةٗ لِّقَوۡمٖ
يُؤۡمِنُونَ ﴿٥٢﴾ هَلۡ يَنظُرُونَ إِلَّا تَأۡوِيلَهُۥۚ يَوۡمَ يَأۡتِي تَأۡوِيلُهُۥ يَقُولُ
ٱلَّذِينَ نَسُوهُ مِن قَبۡلُ قَدۡ جَآءَتۡ رُسُلُ رَبِّنَا بِٱلۡحَقِّ فَهَل لَّنَا
مِن شُفَعَآءَ فَيَشۡفَعُواْ لَنَآ أَوۡ نُرَدُّ فَنَعۡمَلَ غَيۡرَ ٱلَّذِي كُنَّا نَعۡمَلُۚ
قَدۡ خَسِرُوٓاْ أَنفُسَهُمۡ وَضَلَّ عَنۡهُم مَّا كَانُواْ يَفۡتَرُونَ ﴿٥٣﴾
إِنَّ رَبَّكُمُ ٱللَّهُ ٱلَّذِي خَلَقَ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلۡأَرۡضَ فِي سِتَّةِ
أَيَّامٖ ثُمَّ ٱسۡتَوَىٰ عَلَى ٱلۡعَرۡشِۖ يُغۡشِي ٱلَّيۡلَ ٱلنَّهَارَ يَطۡلُبُهُۥ حَثِيثٗا
وَٱلشَّمۡسَ وَٱلۡقَمَرَ وَٱلنُّجُومَ مُسَخَّرَٰتِۭ بِأَمۡرِهِۦٓۗ أَلَا لَهُ ٱلۡخَلۡقُ
وَٱلۡأَمۡرُۗ تَبَارَكَ ٱللَّهُ رَبُّ ٱلۡعَٰلَمِينَ ﴿٥٤﴾ ٱدۡعُواْ رَبَّكُمۡ تَضَرُّعٗا
وَخُفۡيَةًۚ إِنَّهُۥ لَا يُحِبُّ ٱلۡمُعۡتَدِينَ ﴿٥٥﴾ وَلَا تُفۡسِدُواْ فِي
ٱلۡأَرۡضِ بَعۡدَ إِصۡلَٰحِهَا وَٱدۡعُوهُ خَوۡفٗا وَطَمَعًاۚ إِنَّ رَحۡمَتَ
ٱللَّهِ قَرِيبٞ مِّنَ ٱلۡمُحۡسِنِينَ ﴿٥٦﴾ وَهُوَ ٱلَّذِي يُرۡسِلُ
ٱلرِّيَٰحَ بُشۡرَۢا بَيۡنَ يَدَيۡ رَحۡمَتِهِۦۖ حَتَّىٰٓ إِذَآ أَقَلَّتۡ سَحَابٗا
ثِقَالٗا سُقۡنَٰهُ لِبَلَدٖ مَّيِّتٖ فَأَنزَلۡنَا بِهِ ٱلۡمَآءَ فَأَخۡرَجۡنَا بِهِۦ مِن كُلِّ
ٱلثَّمَرَٰتِۚ كَذَٰلِكَ نُخۡرِجُ ٱلۡمَوۡتَىٰ لَعَلَّكُمۡ تَذَكَّرُونَ ﴿٥٧﴾

بەچاو تروکاندنێك دروسـتی ئەکردن، (ئیبن کەسیر) دەڵێ: شەش ڕۆژەکـە ئەمانە بوون: یەکشـەممە، دووشـەممە، سێشـەممە، چوارشـەممە، پێنج شـەممە، هەینـی، هەر لەڕۆژی هەینیشـدا بوو کە بابە (ئادەم) دروسـتکرا، هەنـدێ لەزاناکان دەڵێن: هەر ڕۆژەی لـەم ڕۆژانە ئەندازەی هەزار سـاڵ بوو ﴿ ثم استوى على العرش ﴾ ئەوسـایش بەوشێوەیە کە شایسـتەو شیاوی زاتی خۆی بێت "جل جلاله" چووە سـەر عەرشی فەرمانڕەوایی خۆی، دیارە ئەوخۆی چۆنی مەبەسـت بێت لەو چوونە سەر عەرشە، ئێمەش هەر بەوجۆرە باوەڕمان پێی هەیە، هەروەك (سەلەف)یش ئەڵێن: (أی اسـتواءً یلیق بجلاله من غیر تشـبیه ولا تمثیل ولا تعطیل ولا تحریف کما هو مذهب السـلف وکما قال الإمام مالك "رحمه الله": إمرار الصفات تمر کما جاءت بلا تشبیه ولا تعطیل فلا یقال: کیف؟ ولم؟ ونحن نؤمن بأن الله على العرش کیف شـاء، وکما شاء بلاحد، ولا صفـة یبلغهـا، أو وصف یحدها حاد، نمر الآیـة والخبر و نؤمن

بمـا فيها، ونكل الكيفيـة فى الصفات إلى علـم الله عزوجل. صفوة التفاسـير- م١/ص/٤٥٠ ئەویش لە (محاسـن التأويل ٧/٢٧٠٨/٧).
(ئیبن کەسیر)یش دەڵێ: سـەبارەت بەم ئایەتی: (ثم استوى على العرش..)ـە، قسەو بۆچوونی زۆر هەیە، بەڵام ئەم جێگایە شوێنی ئـەو درێژە پێدانە نییـە، بەڵکو هەر ئەوەندە بەسـە کە ئێمەیش بە رێی پێشـینانماندا وەکو: ئیمامی (مالیك، ئەوزاعی، سەوری، لەیس، شـافعی، ئەحمەد، ئیسـحاق) کە بەبـێ چۆنییەتی و، شـوبهاندن و، لە کارخسـتنی سـیفەتەکان بەسـەریاندا بچین.
(نوعەیمی کوڕی حماد)ی "مامۆسـتای بوخاری" دەڵێ: (من شـبه الله بخلقه فقد كفر، و من جحد ما وصف الله به نفسه فقد كفر، وليس فيما وصف به نفسـه ولا رسوله تشبية). لە(ئیبن قەییم) دەپرسن: ئەگەر دوو کەس لە پەیڕەوانی شـافعی بکەونە چەلەحانێ لەگەڵ یەکـتر، ئەوجا یەکێکیان بڵێ: هەرکەسـێ پێـی وانەبێ خوا لە ئاسمانە، سەرلێشـێواوو سـەر لێتێکچووە، ئەوەی دیکەش بڵێ: نەخێر! خوا بێ جێ و مەکانە، ئایا ئـەم دوو بووچوونە کامیان لەسەر عەقیدەی ئیمامی شافعیە؟ لەوەڵامدا وتی: عەقیدەی شافعیی و، عەقیدەی پێشینەکانی ئیسلام، وەك ئیمامی (مالیك، سەوری، ئەوزاعی، ئیبنولموبارەك، ئەحمەدی کوڕی حەنبەل و ئیسحاق)هەر وەکوعەقیـدەی زانا بەڕێزەکانیتـرە، وەك (فوزەیلی کوڕی عیاز، ئەبو سولەیمانی دارانی، سـەهلی کوڕی عەبدوڵڵای تەسەتتوری) چونکە لە نێوان هیچ لایەك لەو بەڕێزانەو وێنە یاندا،هیچ ناکۆکی و جیاوازی لە بەرامبەر بنەماکانی ئاییندا نەبووە. ئەوەتە پێشـەوا شافعی لە سەرەتای کتێبی (الرساله)دا دەڵێ: (الحمد لله الذى.. هو كما وصف به نفسه و فوق ما يصفه به خلقه).
(ئیـبن کەسـیر)لە کتێبی(البدايـە والنهايـه) دا دەڵێ: (ڕەبیعی مامۆستای شـافعی و پیاوە هەڵکەوتووەکانی مەزهەبی شافعی، بە بێ باسکردنی هیچ چۆنایەتییەك سیفەتەکانی خوا دەسەلمێنن، یان بە کورت ترو پوخت تر ڕای ئیمامی شـافعی لەمەڕ سیفاتی خواوە لەم سێ خاڵەدا ڕادەگەیەنین:
١) يثبـت لله جميع الأسـماء والصفات التى نطق بهـا القرآن ودلت عليها السـنه الصحيحه إثباتا بلا تشبيه وتنزيها بلا تعطيل على حد قوله تعالى: (ليس كمثله شئ وهو السميع البصير).
٢) ينـزه الله سـبحانه وتعالى عن مشـابهه خلقه مـع إثبات حقيقه هذه الصفات.
٣) التوقـف عـن الخوض فيما لا مجال للعقل فيـه مع اليأس وقطع الطمع عن إدراك كيفيه هذه الصفات كما روى ابن أبى حاتم بسندة عن أبى إسحاق بن محمد قال: سمعت الشافعي يقول: (إن للعقل حدا ينتهى إليه كمـا أن للبصر حدا ينتهى إليه). سـەیری کتێبی (آداب الشافعي ومناقبه) بکە.
(ئیمامـی زەهەبـی) دەڵێ: شەیخولئیسـلام -ئەبولحەسـەنی هەکـاری- ئـەبوومحەممـەدی مەقدیسـی" حافیـڤ لە ئەبو سـەورەوە، لەئەبو شـوعەیبەوە، ئەوانیش لە موحەممەدی کوڕی ئیدریسی شافعی یەوە (ناصر الحديث) دەڵێن: (القول فى السنة التى أنا عليها ورأيت عليها الذين رأيتهم مثل سـفيان ومالك وغيرهما: الإقرار بشهادة أن لا إله إلا الله وأن محمد رسول الله، وأن الآله على عرشـه فى سـمائه يقرب من خلقه كيف شاء وينزل إلى سماء الدنيا كيف شاء.. وذكر سائر الإعتقاد).
وللسلف (رحمهم الله) فى تفسير الإستواو أربع عبارات:
١) العلو ٢) الإرتفاع ٣) الصعود ٤) الإستقرار.
بۆ زیاتر ئاگاداری لە بۆ چوون و عەقیدەی زانای پایە بەرزو پێشەوا شـافعی، سـەبارەت بە (ئەسما) و(صیفات)ی خـوا "جل وعلا" سەیری کتێبی (منهج الإمام الشافعى "رحمه الله" فى إثبات العقيدة) بەرگـی/٢، ئامادەکردنی(موحەمەد کـوڕی عەبدوررەحمان کوڕی ئەلەقل) بکە. ﴿ يغشـى الليل النهار ﴾ ڕۆژ بە شـەو دائەپۆشێ، ڕۆژیش ﴿ يطلبه حثيثا ﴾ بە پەلە دەکەوێتە شوێنی شەو ﴿ والشمس والقمر والنجوم ﴾ پەروەردگارتان خۆرو، مانگ و، گشت ئەستێرەکانی دروستکرد ﴿ مسخرات بأمـره ﴾ هەموویشان لە ژێردەستی ئەودا ڕامکراون و، بە پێی یاسـای ئەویش دێن ودەچن ﴿ ألا له الخلق والأمر ﴾ چاکیش بزانن! کە دروسـتکردن و تەگبیر و فەرمانی بۆ بەرێوەبردنی هەموو بوونەوەر، هەر بەدەستی ئەوە ﴿ تبارك الله رب العالميـن ﴾ زۆر بە بەرەکەت و گەورەیە خوایەك کە پەروەردگاری گشـت جیهانە ﴿ ٥٥: ادعوا ربكم تضرعاوخفية ﴾ دەسا بە سەر کـزی و بە پەنامەکی، لە پەروەردگارتان بلاڵێنەوە ﴿ إنه لا يحب المعتدين ﴾ بەڕاسـتی خوا دەسـدرێژکاران و لەسنوور دەرچووانی خۆش نـاوێ، بەتایبەتـی لەپاڕانەوەو لاڵـەدا، بەوجۆرە کە زۆر دەنگ بەرزبکەنەوەو، هاوار هاوار دەسـت پێ بکەن، وەیان داوای بـێ جێ و بێسـنوور بکەن لەخوای گـەورە. (ئیبن ماجه) لە بۆ پشتگیری ئەوقسەیە، ئەم فەرموودەیە دێنێ:((سيكون قوم يعتدون فى الدعاء)) صحيح الإسـناد. ﴿ ٥٦: ولا تفسدوا فى الأرض بعد إصلاحها ﴾ خەڵکینە! دوای باشبوونی ئەم زەوییە" بە هۆی ناردنی پەیامبەرانەوە "عليهم الصلاه والسلام" هەرگیز ئیفسادو خراپەکاری تیا مەکەن ﴿ وادعوه خوفا وطمعا ﴾ وهەمیشە بەترس وبە ئومێدەوە لە خوا داوا بکەن ﴿ إن رحمة الله قريب من المحسنين ﴾ بە ڕاستی ڕەحمـەت و بەزەیی خـوا لە چاکەکارانەوە نزیکـە، جا کەوابوو

ئێوەش هەمیشــەوبەپەلە چاکە بکەن، بۆیە لە(ئەسەر)دا هاتووە: (بەڵێنەکەی خوا، بەخوا پەرستیی بەرنەسـەر، چونکە بڕیاری خۆیەتی کە: ڕەحمەت و بەزەیی ئەو هەمیشــە لە چاکەخوازانەوە نزیکە. (ئیبن ئەبی حاتەم).

هەر خوایە باران دەبارێنێ و بەروو بوو شین دەکا:

﴿ ٥٧: وهو الذي يرسـل الرياح بشـرى بين يدی رحمته ﴾ هەر ئەوخوا خاوەن دەسەڵاتەیە کە (باکان)پێشهاتنی باران –بەبەزەیی ودلۆڤانیخۆی– بە مژدەدەر هەڵدەکا ﴿ حتى إذا أقلت سحابا ثقالا ﴾ هەتاکاتێ باکان هەورە قورســە پڕ لە ئاوەکان هەڵدەگرن بەحەواوە ﴿ سـقناه لبلد ميت ﴾ ئێمەش بۆ وڵاتێکی مردووو، واتە: تینوو بێ ئاوو وشـکی دەخەینــەڕێ ﴿ فأنزلنا به المـاء ﴾ ئینجا ئاوی پێ دەبارێنین ﴿ فأخرجنا به من كل الثمرات ﴾ و بەو ئاوەیە لە هەموو جۆرە بەرو بوویەکی پێ ســەوز ئەکەین و دەڕوێ ﴿ كذلک نخرج الموتى ﴾ هەر بەو شـێوەیەش مـردووەکان لە گۆڕ دێنینە دەرێ و زیندوویان ئەکەینەوە ﴿ لعلكم تذكرون ﴾ بەشکو ئێوە بیر بکەنەوە لە دەسەڵاتی خواو، باشتر بڕوا بێنن بە زیندوو بوونەوە.

ئەم چەنـد ئایەتانەی خوارەوەش هەرهەمانمەبەسـت و مانامان بۆدوویات دەکەنەوە: (ومن آياته أن يرسل الرياح مبشرات..)، (وهو الذي ينزل الغيث من بعدما قنطوا وينشـر رحمتة)، (فانظر إلى آثار رحمة الله كيف يحيي الأرض بعد موتها إن ذلک لمحيي الموتى..).

﴿ ٥٨: والبلد الطيب يخرج نباته بإذن ربه ﴾ ئەوگڵو زەویە چاك وپاکەیە، بە فەرمانی پەروەردگاری خۆی، ســەوزاییو گیایباشی لێشـیندەبێودەڕوێ، مرۆڤـی خاوەن باوەڕ وەك ئـەو زەویەچاك وپاکەیـە، چونکـە هەرئـەوە بەرێكوپێکـی عەقیـدەو بیروباوەڕ وەبەردێنــێو، هەمیشـەیش ملکەچـی فەرمانی خوایـە، وەك لە جێگایەکی تردا دەفەرموێ:(..وأنبتها نباتا حسنا..)٣٧/٣. ﴿ والذي خبث لايخرج إلانكدا ﴾ ئەو زەوییەش خراپ وکرو بێکەڵكبێت، هەر دڕك وداڵ وگیای بێکەڵکی لێ شین دەبێ. "دیارەمرۆڤی لاسارو بێ باوەڕیش وەکو ئەو زەوییە خا وەن دڕك ودالەیە، هەر گیز خێرو چاکەی لێینەوەشێتەوە، ئەگەر چی هەوڵی زۆریشی لەگەڵ بدرێ، ئـەم فەرموودەیەش – کە ئیمامی بوخاری دەیهێنێ ودەفەرموێ: (..ومثل ما بعثني الله به من العلم والهدى..) بەراشکاوی ئەوراستییە دوویاتدەکاتەوە ﴿ كذلک نصرف الآيات لقوم يشـكرون ﴾ ئێمە هەرئا بەو شـێوەیەو، بەپێی پێویست بەڵگەی هەمەجۆر دێنینەوە وئاڵوگۆر ئەکەین بۆ کەسانێ سوپاسگوزارو شوکرانە بژێرین.

کورتە باسێکی نووح:

پاش باســی بابە (ئادەم)مان، دێتە سەر باسی پێغەمبەرانیتر، وە لە(نووح)ـەوەدەست پێدەکاو دەفەرموێ: ﴿ ٥٩: لقد أرسلنا نوحا إلى قومه ﴾ ســوێند بە خــوا بەپێغەمبەرێتی(نووح)مان ناردە لای

وَٱلْبَلَدُ ٱلطَّيِّبُ يَخْرُجُ نَبَاتُهُۥ بِإِذْنِ رَبِّهِۦ وَٱلَّذِى خَبُثَ لَا يَخْرُجُ
إِلَّا نَكِدًا كَذَٰلِكَ نُصَرِّفُ ٱلْءَايَٰتِ لِقَوْمٍ يَشْكُرُونَ ﴿٥٨﴾
لَقَدْ أَرْسَلْنَا نُوحًا إِلَىٰ قَوْمِهِۦ فَقَالَ يَٰقَوْمِ ٱعْبُدُوا۟ ٱللَّهَ مَا لَكُم
مِّنْ إِلَٰهٍ غَيْرُهُۥٓ إِنِّىٓ أَخَافُ عَلَيْكُمْ عَذَابَ يَوْمٍ عَظِيمٍ ﴿٥٩﴾
قَالَ ٱلْمَلَأُ مِن قَوْمِهِۦٓ إِنَّا لَنَرَىٰكَ فِى ضَلَٰلٍ مُّبِينٍ ﴿٦٠﴾ قَالَ
يَٰقَوْمِ لَيْسَ بِى ضَلَٰلَةٌ وَلَٰكِنِّى رَسُولٌ مِّن رَّبِّ ٱلْعَٰلَمِينَ
﴿٦١﴾ أُبَلِّغُكُمْ رِسَٰلَٰتِ رَبِّى وَأَنصَحُ لَكُمْ وَأَعْلَمُ مِنَ ٱللَّهِ
مَا لَا تَعْلَمُونَ ﴿٦٢﴾ أَوَعَجِبْتُمْ أَن جَآءَكُمْ ذِكْرٌ مِّن رَّبِّكُمْ عَلَىٰ
رَجُلٍ مِّنكُمْ لِيُنذِرَكُمْ وَلِتَتَّقُوا۟ وَلَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ ﴿٦٣﴾ فَكَذَّبُوهُ
فَأَنجَيْنَٰهُ وَٱلَّذِينَ مَعَهُۥ فِى ٱلْفُلْكِ وَأَغْرَقْنَا ٱلَّذِينَ كَذَّبُوا۟
بِـَٔايَٰتِنَآ إِنَّهُمْ كَانُوا۟ قَوْمًا عَمِينَ ﴿٦٤﴾ ۞ وَإِلَىٰ عَادٍ أَخَاهُمْ
هُودًا قَالَ يَٰقَوْمِ ٱعْبُدُوا۟ ٱللَّهَ مَا لَكُم مِّنْ إِلَٰهٍ غَيْرُهُۥٓ أَفَلَا تَتَّقُونَ
﴿٦٥﴾ قَالَ ٱلْمَلَأُ ٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟ مِن قَوْمِهِۦٓ إِنَّا لَنَرَىٰكَ فِى
سَفَاهَةٍ وَإِنَّا لَنَظُنُّكَ مِنَ ٱلْكَٰذِبِينَ ﴿٦٦﴾ قَالَ يَٰقَوْمِ
لَيْسَ بِى سَفَاهَةٌ وَلَٰكِنِّى رَسُولٌ مِّن رَّبِّ ٱلْعَٰلَمِينَ ﴿٦٧﴾

هـۆزو نەتەوەکەی خۆی ﴿ فقال يا قـوم اعبدوا الله ﴾ جا گوتی: ئـەی هۆزی من! هەر (الله) بپەرستن ﴿ ما لكـم من إله غيره ﴾ کەبێ لەوهیچ خوایەکیترنییە شیاویپەرستن بێت، واتە: نابێ لە بەرنامەی هیچ کەسـێکی تر پەیـڕەوی بکەن ﴿ إني أخاف عليكم عذاب يوم عظيم ﴾ چونکە ئەگەرئێوە بڕوا نەهێنن، بەراسـتی من لە سـزای ئەو ڕۆژە گەورەیە لێتان دەترسـم کەپێشدێت ﴿ ٦٠: قال الملأ من قومه ﴾ کەچی پیاوە گەورەکانی هۆزەکەی لەوەڵامدا پێیانگوت: ﴿ إنا لنراک في ضلال مبين ﴾ بە ڕاسـتی ئێمە تووله سـەر لێشـێواوییەکی ئاشـکراو نمایاندا دەبینین! ﴿ ٦١: قال يا قـوم ليس بي ضلالة ﴾ نووحیش فەرمـووی: ئەی هۆزی من! من گومڕا نیم ولە هەڵەنەداوە، وەك ئێوە دەڵێن ﴿ ولكني رسول من رب العالمـين ﴾ بەڵکومن نێرراوو پەیامبەری پەروەردگاری هەموو جیهانەکانم ﴿ ٦٢: أبلغكم رسـالات ربي ﴾ هاتوومە ڕاسـپاردەو پەیامەکانـی پەروەردگارمتـان پێڕابگەیـەنم ﴿ وأنصـح لكم ﴾

و ئامۆژگـاری خێریشـتان بکەم ﴿ وأعلم من الله مـا لاتعلمون ﴾ وەسەبارەت بەزاتی خوا، من شتیوا دەزانم، ئێوە نایزانن، ئەزانم کە لەسـەر بێباوەڕی تۆڵە دەدرێن. ﴿ ٦٣: أو عجبتم أن جاءكم ذكر من ربكم علی‌رجل منكم ﴾ نووح عليه السلام پێی‌گوتن: ئەرێ ئێوە لەوەسەرتان سوڕماوە کە لە لایەن پەروەردگارتانەوە نامەوئامۆژگاری بۆ پیاوێك لەخۆتان هاتووە؟ ﴿ لينذركم ﴾ بۆئەوە لە سـزای خوا بتانترسـێنێ ﴿ ولتتقوا ولعلكم ترحمون ﴾ وخۆشـتان بپارێزن لە تۆڵەی‌خوا، سا بەڵکو لەئەنجامدا بکەونە بەر ڕوحم وبەزەیی ئەو، باشـە ئەگەر پیاوێك لەخۆتان بێت بۆکارێکی‌وا بۆچی‌سەراسیمە دەبـن؟ ﴿ ٦٤: فكذبـوه ﴾ کەچی بە درۆیان خسـتەوەو بروایان پێ‌نەکرد! ئەویش لەخوا پاڕایـەوە کە خۆی وئیماندارەکان ڕزگار بـکات ﴿ فأنجيناه والذين معه في الفلك ﴾ ئەوسـا ئێمەش، نووح و ئەوانــەی لە گەڵیا چووبوونە کەشـتییەکەوە ڕزگارمانکردن لە نقومبـوون. ئـەم ئایەتی (فأنجينـاه وأصحاب السـفينة)یش کە لە سـوورەتێکی دیکەدا هاتووە هەربۆ چەسـپاندنی ئەو ڕاستییەیە. ﴿ وأغرقنا الذين كذبوا بآياتنا ﴾ وئەوانەش کە ئایەتەکانی ئێمەیان بەدرۆ دادەنا، لە ئاودا نوقممان کردن، لەجێیەکی تردا دەفەرموێ: (..مـما خطيئاتهم أغرقوا..). ﴿ أنهم كانوا قوما عمين ﴾ چونکە بە راستی ئەوانە لەئاستی‌هەق وراستییەکان هۆزێکی‌نابیناو کوێر بوون، ڕێگەی هەقیـان ونکرد، ئەوجا خوا ئەوانی لەناو برد و پێغەمبەر (نووح)ی عليه السلام سەرخسـت، وەك لەجێیەکی‌تردا دەفەرموێ: (إنا لننصـر رسـلنا..). (ئیبن عەبباس) دەڵێ: لەناو کەشتییەکەدا (٨٠) پیاوێك ڕزگاریان بووو، یەکێکیان ناوی (جرهم) بووو، بە عەرەبی ئاخافتنی دەکرد.

کورتە باسـێکی هوود: ﴿ ٦٥: وإلى عـاد أخاهم هودا ﴾ هوودی برایشیانمان کردە پێغەمبەرو ناردە لای گەلی‌عاد.

عـاد: کوڕی (سـامی کوڕی نـووح) بوو لەچیـای (ئەحقاف)ی (یەمـەن) ئەژیان، مەبەسـت لە ئایەتی (ألم تـر كيف فعل ربك بعاد..لـم يخلق مثلها في البلاد)یش هەر گەلەکەی (هوود)ـە عليه السلام. هەروەکـو ئایەتـی: (فأما عاد فاستكبروا فـي الأرض بغير الحق وقالوا من أشـد منا قوة..) ئەوهەقیقەتە دوویات دەکاتەوە. ﴿ قال یـا قوم اعبدوا الله ﴾ وتی: ئەی هۆزو نەتـەوەی من! دەبێ تەنها خوا بپەرستن ﴿ ما لكم من إله غيـره ﴾ چونکە جگە لەو، هیچ خواو پەرستراوێکی‌شـیاوتان بـۆ نییە ﴿ أفلا تتقون ﴾ دەسـا بۆ لە سـزا ناترسـن و خۆناپارێزن؟! ﴿ ٦٦: قال المـلأ الذين كفروا مـن قومه ﴾ کەچی سـەرۆك وناودارەکانی گەلەکەی، "ئەوانەیان باوەڕیان نەهێنابوو" وتیان: ﴿ إنا لنراك في سـفاهة ﴾ بە ڕاستی ئێمـە تۆ بـە خەرەفاو و، ڕێگومکردو ئەبینـین و" لە گێژاوی بێ عەقڵیدا دەژیـت ﴿ وإنا لنظنك من الكاذبين ﴾ ئەوەی‌ڕاسـتی‌بێ وادەزانـین تۆ لە درۆزنە کانیـت وپێغەمبەر نیت! ﴿ ٦٧: قال يا قوم ليس بي سـفاهة ﴾ هوود فەرمـووی: هۆزی من! من خەرەفاوو نەفـام و بێ مێشـك وسەرلێشـێواونیم ﴿ ولكني‌رسـول من رب العالمين ﴾ بەڵکو پێغەمبەرێکم لەلایەن پەروەردگاری جیهانەکانەوە نـێردراوم بۆلای‌ئێوە ﴿ ٦٨: أبلغكم رسـالات ربي ﴾ پەیامەکانی پەروەردگارمتان پێ‌ڕائەگەیەنم ﴿ وأنا لكم ناصح أمين ﴾ چاکیش بزانـن مـن ئامۆژگارێکی دڵسـۆزو هێمن و ئەمینـم بۆتان ﴿ ٦٩: أو عجبتـم أن جاءكم ذكر مـن ربكم على‌رجل منكم ﴾ ئەرێ لەوە سەرتان سوڕماوە کە لەلایەن پەروەردگارتانەوە نامەیەکی‌ئامۆژگاری بۆکەسێکتان هاتووە ﴿ لينذركم ﴾ بۆئەوە لەقاری خوا بتانترسێنێ؟ ﴿ واذكروا إذ جعلكـم خلفاء من بعد قوم نوح ﴾ ئەوەتان لەیادبێ کـە خوای گەورە –لە دوای هۆزی نووح– ئێوەی جێنشـین کرد. ﴿ وزادكـم في الخلق بسـطة ﴾ لەخەڵکانی سەردەمی‌خۆیشـتان قەڵافەتـی باشـتری پـێدان "واتە: جەسـتەی گـەورەو بەرزو بەخـۆو بەهێـز" ﴿ فاذكـروا آلاء الله ﴾ دەسـا بەخششـەکانی خـوا بێننەوە بیر و سوپاسـی بکەن ﴿ لعلكم تفلحون ﴾ بەشـکو بەختیارو سەرفرازبن ﴿ ٧٠: قالوا أجئتنا لنعبد الله وحده ﴾ کەچی یاخی‌بـوون و پێیانگوت: ئەتـۆ هاتووی پێمان بڵێـت کە: ئێمە تەنها خوا (الله) بپەرسـتین؟! ﴿ ونذرمـا كان يعبد آباؤنا ﴾ لەو خوایانـە وازبێنین کە باوباپیرانمان ئەیانپەرسـتن؟! ﴿ فأتنا بما تعدنا إن كنت من الصادقين ﴾ بەهەر بەڵاو سزایەکیش هەڕەشەمان لێ‌دەکەیـت بیهێنە بۆمان، ئەگەر ڕاسـت ئەکەیـت پێغەمبەریت ﴿ ٧١: قـال قـد وقع عليكم مـن ربكم رجس وغضـب ﴾ هوود فەرمـووی: دە بێ‌گومان‌بن بەهۆی گوناح وتاوانەکانتانەوە سـزاو قاری پەروەردگارتان کەوتەسـەرتان وکارلەکارترازا ﴿ أتجادلونني في أسـماء سميتموها أنتم وآباؤكم ﴾ ئاخۆ ڕاستە ئێوە لەبەرچەند بتێك –کەخۆتان وباوانتان ناوتان لێ‌ناون– شـەڕە قسـەو دەمبازی دەکەن لەگەڵم و،هیچیشـیان بەدەست نییە!. بەڵێ...ئەوەندەش پەسـت ونزمبوون، چەند بتێکیان دەپەرسـت و، هەریەکەشـیان ناوێکیان لێنابوون، بۆ نموونە: یەکێ‌ناوی نرابوویە (سـودا) یەکێ (سـەموود) یەکێـتر هەبا.. هتـد ﴿ ما نزل الله بها من سـلطان ﴾ خۆ خوایش هیـچ بەڵگەیەکی بتەوی دانەبەزاند بوو بۆ ڕاسـتیان ﴿ فانتظروا إني معكم من المنتظرين ﴾ دەسـا ئێـوە چاوەڕوان‌بن هەتا سـزای خواتان بۆ بـێ، وا منیش لەگەڵ ئێـوە چاوەڕوانم، بزانـین کێ دووچـار ئەبێ؟ ﴿ ٧٢: فأنجيناه والذين معه برحمة

منا ﴾ ئینجا له‌چاکـه‌و به‌زه‌یی خۆمانه‌وه هوودو ئه‌وانه‌ی له‌گه‌ڵیا بوون ڕزگارمانکردن له‌و قارو سـزایه بۆیان هات. ﴿ و قطعنا دابر الذین کذبوا بآیاتنا ﴾ ئه‌وانه‌شـیان که به‌ڵگه‌و ئایه‌ته‌کانی ئێمه‌یان به‌درۆ داناو خوانه‌ناسبوون، بنه‌بڕمانکردن، به‌و شێوه‌یه ئه‌مچه‌ند ئایه‌تانـه ده‌ڵێن: (ما تذرمن شئ أتت علیـه إلا جعلته کالرمیم) ٤٢/٥١، یـان: (وأما عـاد فأهلكوا بریح صرصـر عاتیة) ٦/٦٩، یـان: (كأنهم أعجاز نخل خاویة) ٧/٦٩، له‌گه‌ڵ ئایه‌تی: (أتبنون بكل ریع آیة تعبثون وتتخذون مصانع لعلكم تخلدون وإذا بطشـتم بطشـتم جبارین) ١٢٨/٢٦-١٢٩. ﴿ وما كانوا مؤمنین ﴾ چونكه بێباوه‌ڕ بوون.

کورته باسێکی گه‌لی سه‌موود:

﴿ ٧٣: وإلـی ثمود أخاهم صالحا ﴾ بۆلای هۆزی (سـه‌موود)یش بۆ خۆیانمان (سالح) نارده لای سه‌موود.

(سـه‌موود): قه‌بیله‌یه‌کبوون ئه‌وکاته لـه وڵاتی (حیجر) له نێوان (حیجازو شام)دا داده‌نیشـتن، په‌یامبه‌ر ﷺ که ساڵی (٩) نۆیه‌می کۆچی به‌وێـدا تێپه‌ڕی بۆ ته‌بـووك، به‌هاوه‌ڵانی فه‌رموو: هه‌رکه به‌لای ئه‌و سـزادراوانه‌دا تێده‌په‌ڕن، با ده‌م به‌گریانه‌وه بن. (متفق علیـه). ﴿ قـال یا قوم اعبـدوا الله ما لکم من إله غیـره ﴾ وتی: ئه‌ی هۆزی من! خوا به‌تاك وته‌نیایی بپه‌رستن، چونکه جگه له‌و هیچ خوایه‌کیتر بۆ ئێوه نییه شـیاوی په‌رسـتن بێت. به‌ڵێ گشت په‌یامبه‌ران یه‌ك داواو، یه‌ك مه‌به‌سـتیان هه‌بووه، ئه‌ویش خوا به‌ یه‌کناسـین وخۆ ته‌سـلیمکردنی‌ئه‌و بووه: وه‌ك له‌سووره‌تێکیتردا ئه‌م ئایه‌ته هاتووه ودووپاتی ئه‌و راسـتیه ده‌کاتـه‌وه‌و ده‌فه‌رموێ: (وما أرسـلنا مـن قبلک من رسـول إلا نوحی إلیه أنـه لا إله إلا أنافاعبـدون). ﴿ قـد جاءتکـم بینـة من ربکـم ﴾ ئه‌وا له‌سـه‌ر داوای خۆتان به‌ڵگه‌یه‌کی زۆر ئاشـکراو روونتـان بۆهات له‌لایه‌ن په‌روه‌ردگارتانـه‌وه، تاببێته به‌ڵگه‌ی راسـتی من ﴿ هـذه ناقة الله لکم آیة ﴾ به‌ڵگه‌که‌ش ئه‌م وشـتره‌ی خوایه که‌بۆ ئێوه‌ی ناردووه، ئه‌ی گه‌لی سـه‌موود! ﴿ فذروها تأکل فی أرض الله ﴾ ده‌سا وازی لێبهێنـن بابۆخۆی له‌م زه‌وییه‌ی خوادا بله‌وه‌ڕێت ﴿ ولا تمسـوها بسـوء ﴾ و ده‌خیلتان بم به‌هیچ شـێوه‌یه‌ك زیانتان بۆی نه‌بێ و، ده‌سـتی بۆ مه‌بـه‌ن و، ئازاری مه‌ده‌ن ﴿ فیأخذکـم عذاب ألیم ﴾ نه‌ك تووشـی سزایه‌کی ئێش پێگه‌یه‌نه‌ر ببن. ئه‌م چه‌ند ئایه‌تانه‌ش هه‌رباس له‌ومه‌سـه‌له‌یه ده‌که‌ن وه‌کو ده‌فه‌رموێ: (ونبئهم أن الماء قسمة بینهم کل شرب محتضر) ٢٨/٥٤، یان ده‌فه‌رموێ: (هذه ناقة لها شـرب ولکم شـرب یوم معلوم) ١٥٥/٢٦. ﴿ ٧٤: واذکروا إذ جعلکـم خلفاء من بعد عاد ﴾ له‌بیرتان بێت پاش له‌ناوچوونی گه‌لی عاد، که خوای میهره‌بان ئێوه‌ی کرده جێنشینی ئه‌وان ﴿ وبوأکم فی الأرض ﴾ و له‌م سـه‌ر زه‌وییه‌دا سـه‌قامگیریکردن ﴿ تتخذون من سـهولها قصورا ﴾ بۆخۆتان له پێده‌شـته‌کانیدا کۆشك وخانوو باڵه‌خانـه‌ی نایابی لێبه‌رز ده‌که‌نـه‌وه ﴿ وتنحتون الجبال بیوتا ﴾

أُبَلِّغُكُمْ رِسَٰلَٰتِ رَبِّي وَأَنَا۠ لَكُمْ نَاصِحٌ أَمِينٌ ﴿٦٨﴾ أَوَعَجِبْتُمْ أَن جَآءَكُمْ ذِكْرٌ مِّن رَّبِّكُمْ عَلَىٰ رَجُلٍ مِّنكُمْ لِيُنذِرَكُمْ وَٱذْكُرُوٓاْ إِذْ جَعَلَكُمْ خُلَفَآءَ مِنۢ بَعْدِ قَوْمِ نُوحٍ وَزَادَكُمْ فِي ٱلْخَلْقِ بَصْۜطَةً فَٱذْكُرُوٓاْ ءَالَآءَ ٱللَّهِ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ ﴿٦٩﴾ قَالُوٓاْ أَجِئْتَنَا لِنَعْبُدَ ٱللَّهَ وَحْدَهُۥ وَنَذَرَ مَا كَانَ يَعْبُدُ ءَابَآؤُنَا فَأْتِنَا بِمَا تَعِدُنَآ إِن كُنتَ مِنَ ٱلصَّٰدِقِينَ ﴿٧٠﴾ قَالَ قَدْ وَقَعَ عَلَيْكُم مِّن رَّبِّكُمْ رِجْسٌ وَغَضَبٌ أَتُجَٰدِلُونَنِي فِيٓ أَسْمَآءٍ سَمَّيْتُمُوهَآ أَنتُمْ وَءَابَآؤُكُم مَّا نَزَّلَ ٱللَّهُ بِهَا مِن سُلْطَٰنٍ فَٱنتَظِرُوٓاْ إِنِّي مَعَكُم مِّنَ ٱلْمُنتَظِرِينَ ﴿٧١﴾ فَأَنجَيْنَٰهُ وَٱلَّذِينَ مَعَهُۥ بِرَحْمَةٍ مِّنَّا وَقَطَعْنَا دَابِرَ ٱلَّذِينَ كَذَّبُواْ بِـَٔايَٰتِنَا وَمَا كَانُواْ مُؤْمِنِينَ ﴿٧٢﴾ وَإِلَىٰ ثَمُودَ أَخَاهُمْ صَٰلِحًا قَالَ يَٰقَوْمِ ٱعْبُدُواْ ٱللَّهَ مَا لَكُم مِّنْ إِلَٰهٍ غَيْرُهُۥ قَدْ جَآءَتْكُم بَيِّنَةٌ مِّن رَّبِّكُمْ هَٰذِهِۦ نَاقَةُ ٱللَّهِ لَكُمْ ءَايَةً فَذَرُوهَا تَأْكُلْ فِيٓ أَرْضِ ٱللَّهِ وَلَا تَمَسُّوهَا بِسُوٓءٍ فَيَأْخُذَكُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿٧٣﴾

و له شـاخ وکێوه‌کانیشـدا خانوو ده‌تاشن و هه‌ڵیان ده‌کۆڵن و تێیدا نیشـته‌جێ ده‌بن ﴿ فاذکـروا آلاء الله ﴾ جا که‌واته با هه‌مووکات نیعمه‌ته‌کانی‌خواتان له‌بیربێ و، شوکرانه بژێر بن ﴿ ولا تعثوا فی الأرض مفسـدین ﴾ هه‌رگیزیش پـێ دامه‌گرن له‌م زه‌وییه‌ی خوادا له‌سه‌ر خراپه‌کاری و وێرانکاری و، فه‌ساد کاری ﴿ ٧٥: قال الملأ الذین استکبروا من قومه ﴾ که‌چی‌ناودارانی هۆزه‌که‌ی – ئه‌وانه‌یان خۆیان به‌گه‌وره‌و زل داده‌نا له‌ئاسـتی بـاوه‌ڕدا گوتیان: ﴿ للذین أسـتضعفوا لمن آمن منهم ﴾ به‌و کۆمه‌ڵه باوه‌ڕداره چه‌وساوه‌و بێ ده‌سـه‌ڵاته‌یان ﴿ أتعلمـون أن صالحا مرسـل من ربـه ﴾ ئا خۆ ئێـوه ده‌زانن وباوه‌ڕتان وایه‌که: سـاڵح له لایـه‌ن په‌روه‌ردگاریه‌وه نێرابێ؟ دیاره به گاڵته‌وه ئه‌م قسـه‌یه ده‌که‌ن ﴿ قالوا إنا بما أرسل به مؤمنون ﴾ ئه‌وانیش وتیان: به‌ڵێ به ڕاستی ئێمه به‌وه‌ی که ساڵح پێی‌نێردراوه بڕوادارین ﴿ ٧٦: قال الذین استکبروا إنا بالذی آمنتم به کافرون ﴾ ئه‌وانه‌ی که ده‌عیه بازو خۆیان به‌زل ئه‌زانێ وتیان:

دەسابزانن! ئەو پەیامەی ئێوە بڕواتان هێناوە پێی، ئێمە ئینکاری و حاشای لێ دەکەین ﴿ ٧٧: فعقروا الناقة ﴾ ئینجا وشترەکەیان پەلپەلکردوکوشتیان ﴿ وعتوا من أمر ربهم ﴾ لە فەرمانی پەروەردگاریان دەرچوون وياخیبوون. (قەتادە)دەڵێ: ئەوکەسەکە وشترەکەی پەلپەلکرد تەنیا یەککەسیانبوو، بەڵام لەبەر ئەوەکە

وَاذْكُرُوٓاْ إِذْ جَعَلَكُمْ خُلَفَآءَ مِنۢ بَعْدِ عَادٍ وَبَوَّأَكُمْ
فِي ٱلْأَرْضِ تَتَّخِذُونَ مِن سُهُولِهَا قُصُورًا وَتَنْحِتُونَ
ٱلْجِبَالَ بُيُوتًا فَٱذْكُرُوٓاْ ءَالَآءَ ٱللَّهِ وَلَا تَعْثَوْاْ فِي ٱلْأَرْضِ
مُفْسِدِينَ ﴿٧٤﴾ قَالَ ٱلْمَلَأُ ٱلَّذِينَ ٱسْتَكْبَرُواْ مِن
قَوْمِهِۦ لِلَّذِينَ ٱسْتُضْعِفُواْ لِمَنْ ءَامَنَ مِنْهُمْ أَتَعْلَمُونَ
أَنَّ صَٰلِحًا مُّرْسَلٌ مِّن رَّبِّهِۦ قَالُوٓاْ إِنَّا بِمَآ أُرْسِلَ بِهِۦ
مُؤْمِنُونَ ﴿٧٥﴾ قَالَ ٱلَّذِينَ ٱسْتَكْبَرُوٓاْ إِنَّا بِٱلَّذِىٓ
ءَامَنتُم بِهِۦ كَٰفِرُونَ ﴿٧٦﴾ فَعَقَرُواْ ٱلنَّاقَةَ وَعَتَوْاْ عَنْ
أَمْرِ رَبِّهِمْ وَقَالُواْ يَٰصَٰلِحُ ٱئْتِنَا بِمَا تَعِدُنَآ إِن كُنتَ مِنَ
ٱلْمُرْسَلِينَ ﴿٧٧﴾ فَأَخَذَتْهُمُ ٱلرَّجْفَةُ فَأَصْبَحُواْ فِي دَارِهِمْ
جَٰثِمِينَ ﴿٧٨﴾ فَتَوَلَّىٰ عَنْهُمْ وَقَالَ يَٰقَوْمِ لَقَدْ أَبْلَغْتُكُمْ
رِسَالَةَ رَبِّي وَنَصَحْتُ لَكُمْ وَلَٰكِن لَّا تُحِبُّونَ ٱلنَّٰصِحِينَ
﴿٧٩﴾ وَلُوطًا إِذْ قَالَ لِقَوْمِهِۦٓ أَتَأْتُونَ ٱلْفَٰحِشَةَ مَا سَبَقَكُم
بِهَا مِنْ أَحَدٍ مِّنَ ٱلْعَٰلَمِينَ ﴿٨٠﴾ إِنَّكُمْ لَتَأْتُونَ ٱلرِّجَالَ
شَهْوَةً مِّن دُونِ ٱلنِّسَآءِ بَلْ أَنتُمْ قَوْمٌ مُّسْرِفُونَ ﴿٨١﴾

خەڵکەکانی تر بێزارییان لە کوشتنەکەی دەرنەبڕی و، پێیڕازی بوون، خوایش کارەکەی دایە پاڵهەموویان وپێکەوەش گشتیانی سزادان، وەکو لەجێگایەکی تردا ئەفەرمووێ: (فكذبوه فعقروها فدمدم عليهم ربهم بذنبهم فسواها..) ١٤/٩١. یان دەفەرموێ: (وآتينا ثمود الناقة مبصرة فظلموا بها..) ٥٩/١٧. یان دەفەرموێ: (فعقروا الناقة..) ٧٧/٧. ﴿ وقالوا يا صالح ائتنا بما تعدنا إن كنت من المرسلين ﴾ ئەوسا وتیان: ئەی ساڵح! دەسا ئەگەر ڕاستە تۆ پێغەمبەریت، ئەو بەڵاو سزایەمان بۆ بێنە هەڕەشەت دەکرد لێمان ﴿ ٧٨: فأخذتهم الرجفة ﴾ ئەوسا کتوپڕ بوومە لە رزەو، هەورە تریشقەیەکی سەخت گرتنی ﴿ فأصبحوا في دارهم جاثمين ﴾ جا هەموو لە ماڵەوە بەدەما کەوتن ومردن ﴿ ٧٩: فتولى عنهم ﴾ جا دوای لەناوچوونیان ودوای ئەوهەموو هەوڵە (ساڵح)لەگەڵیدان وکەڵکی نەبوو، لێیان دوورکەتەوە ﴿ وقال يا قوم ﴾ ووتی: ئەی هۆزەکەم! ﴿ لقد أبلغتكم رسالة ربي ﴾ بە ڕاستی من پەیامی پەروەردگارم پێڕاگەیاندن ﴿ ونصحت لكم ﴾ وزۆریش بە خێرخوازی ئامۆژگاریم کردن و ترساندمن لە سزا ﴿ ولكن لا تحبون الناصحين ﴾ بەڵام من چیبکەم، کەئێوە ئامۆژگارانتان خۆشناوێ، هەتا خۆتان تووشیئەوسزایەکردو تیاچوون!!.

کورتە باسێکی لووت:

﴿ ٨٠: ولوطا إذ قال لقومه ﴾ (لووت)ی برازای(ئیبراهیم) یشمان ناردە لای هۆزی خۆی و، پاش بڕوا هێنانی بە ئیبراهیم کۆچی کرد بۆ وڵاتی شام، پاشان خوا کردی بەپەیامبەرو ﷺ ناردی بۆ (سدوم)و گوندەکانی دەوروبەری، ئەویش بە مەردانە کاری خۆی ئەنجامداو ئامۆژگاری زۆری کردن کە: دەست لەو کارە دزێوو زۆر ناپەسەندەیە هەڵگرن، کە ئەوەندە خراپ و ناشرین بوو، پێش ئەوان کەسێکی دی نەی کردبوو، ئەوساش پێیگوتن: ﴿ أتأتون الفاحشة ﴾ ئایا ئێوە کاری شوورەیی و، فاحیشەی وا ئەکەن؟ ﴿ ما سبقكم بها من أحد من العالمين ﴾ کە بەرلە ئێوە هیچ کەسێك لە جیهاندا نەیکردووە، (وەلیدی کوری عەبدولەلیك/ خەلیفەی ئەمەویەکان و، دروستکەری مزگەوتی دیمەشق). دەڵێ: ئەگەر خوای گەورە ئەو کارە دزێوەی هۆزی (لووت)ی باس نەکردبا، هەرگیز نەمدەزانی نێر لەگەڵ نێردا جوت دەبن! ﴿ ٨١: إنكم لتأتون الرجال شهوة من دون النساء ﴾ ئەرێ ئێوە بۆ ئارەزووی جینسی خۆتان لەباتی ژنان لەگەڵ پیاوان جووت دەبن؟ واتە: ئەوەندە زیادەڕەوو سەرکەش و باغین، کاری وادەکەن! ئەوسا وەك لەئایەتێکیتردا هاتووە لووت ویستی بیانخاتەوە سەر ڕێی ڕاست و لەوکارە دووریان بخاتەوە، بۆیە فەرمووی: (هولاء بناتي إن كنتم فاعلين) ٧٩/١١. ﴿ بل أنتم قوم مسرفون ﴾ نا، ئێوە خەڵکێکن سرووشتان تێك چووە و لە (فطرت) دەرچوون و زێدە ڕۆییتان کردووە، بۆیە کارێ دەکەن ئاژەڵیش نایکات. ﴿ ٨٢: وما كان جواب قومه ﴾ کەچی وەڵامی گەلەکەی لووت هەر ئەوەندەبوو ﴿ إلا أن قالوا أخرجوهم من قريتكم ﴾ کە وتیان: (لووت) و شوێن کەوتووەکانی لەشارو گوندەکانتان دەربکەن ﴿ إنهم أناس يتطهرون ﴾ چونکە ئەوانە کەسانێکن دەیانەوێ بە پاك و خاوێنی بژین! لەوکارانە ئێمە دەیانکەین ئەوان خۆیان بەپاك دەنوێنن، دیارە بە لاقرتێییەوە ئەم قسەیە ئەکەن ﴿ ٨٣: فأنجيناه وأهله إلا إمرأته ﴾ ئتیر ئێمەش خۆی و بنەماڵەکەیمان لەوسزایە ئەوقەیان بوو ڕزگارکرد، تەنیا ژنەکەی نەبێ. خوای گەورە دەفەرموێ (فأخرجنا من كان فيها من المؤمنين فما وجدنا فيها غير بيت من المسلمين). ﴿ كانت من الغابرين ﴾ چونکە

ئەوکەوتە تەك بەجێماوان و بەڕێ و شوێنی ئەوانداچووو گزیکاری بەمیوانەکانیکرد ﴿ ٨٤: وأمطرنا عليهم مطرا ﴾ بۆ لەناوبردونیان بارانێکی نائاساییمان باراندە سەریان، واتە: بەردەبارانمان کردن و بەردی ژهراویمان بەسەرا رشتن، وەك لە جێیەکیتردا دەفەرموێ: (وأمطرنا عليهم حجارة من سجيل منضود، مسومة عند ربک..) ٨٢/١١، پێشەوا (ئەبوو حەنیفە) لەم ئایەتەوە دەڵێ: مرۆی نێرباز دەبێ لەشاخێکەوە بەر بدرێتەوەو، پاشانیش بەردەباران بکرێ، پێشەوا (شافعی) لە وتەیەکیدا دەڵێ: ئەو جۆرە کەسانە ژنیان هێنابێ، یا نا، دەبێ بەردەباران بکرێن ﴿ فانظر كيف كان عاقبة المجرمين ﴾ دە بنوارە بزانە پاشە ڕۆژی تاوانباران چۆن بوو.

کورتە باسێکی شوعەیب:

﴿ ٨٥: وإلى مدين أخاهم شعيبا ﴾ بۆ (مەدیەن)یش (شوعەیب)ی برایانمان نارد.

(مەدیەن): هەم بە هۆزەکەی و، هەم بەشارەکەیشی (کە لە ڕێی حیجازەوە نزیکی مەعان)ـە دەوترێ، وەك دەفەرموێ: (..ولما ورد ماء مدين..) ٢٣/٢٨. وە هەروا (أصحاب الايكه) یشیان پێدەگوترێ ﴿ قال ياقوم اعبدوالله مالكم من إله غيره ﴾ پێیگوتن: ئەی هۆزی من! هەر خوا بەتاك وتەنیایی بپەرستن، چاکیش بزانن کە بێجگە لەو هیچ خوایەکیترتان نییە کە شایستەی پەرستن بێت ﴿ قد جاءتكم بينة من ربكم ﴾ بەراستی بەڵگەیەکی گەورەی ڕوونیشتان لەلایەن پەروەردگارتانەوە بۆ هاتووە، لەسەر ڕاستی پەیامەکەم و ڕاستکردنەوەی باری چەوتی کۆمەڵایەتی ئێوە ﴿ فأوفوا الكيل والميزان ﴾ دەبا پێوانەو کێشانەشتان بەرامبەربێ، مافی مەردوم بەناهەق مەخۆن ﴿ ولا تبخسوا الناس أشياءهم ﴾ لە شتومەکی مەردوم مەدزنەوە، بێ بەهاو کەم تەماشای ماڵی خەڵکی مەکەن و، فروفێڵ و حیلەیان لێمەکەن، هەربۆ ئەمەیە کە لە جێیەکی دیکەدا ئەفەرموێ: (ویل للمطففين الذين..) ﴿ ولا تفسدوا في الأرض بعد إصلاحها ﴾ لە زەویشدا دوای چاك کردنی ولادانی فەساد دەست مەکەنە گێرە شێوێنی و، خراپەکاری و ستەم ﴿ ذلكم خير لكم ﴾ هەرئەو ئامۆژگارییانە بۆ ئێوە باشترن لە دژ وەستانیان و بەگوێ نەکردونیان ﴿ إن كنتم مؤمنين ﴾ ئەگەر بڕواتان هەبێ و ڕاست بکەن و، ددان بە وتەکەمدا بنێنن ﴿ ٨٦: ولا تقعدوا بكل صراط توعدون ﴾ لەسەر ڕێگاکاندا دامەنیشن و هەڕەشە لەوکەسانە بکەن دێن بۆلای شوعەیب و،دەیانەوێ بڕوا بەخوا بێنن، بەڵێ.. ئەو سەرلێشێواوانە ئەمەیان کردبووە خووی خۆیان کە: هەرکەسێك هاتبا بۆلای "شوعەیب" هەڕەشەیان لێدەکرد! ﴿ وتصدون عن سبيل الله من آمن به ﴾ سەرەڕێگاکانیان لێمەگرن و، ڕێگەی دینی خوا لەو کەسانە ببەستن باوەڕیان بەخوا هێناوە ﴿ وتبغونها عوجا ﴾ هەوڵیش بدەن بە لارو چەوتی نیشانی بدەن! داخستنی ڕێگاو بانەکان لە خەڵکانی هاتووچۆکەر، بەناویگومرگ و ئازار دانی مەردم، کارێکیزۆرنارێك وناپەسەندە ﴿ واذكروا إذ

وَمَا كَانَ جَوَابَ قَوْمِهِۦٓ إِلَّآ أَن قَالُوٓا۟ أَخْرِجُوهُم مِّن قَرْيَتِكُمْ ۖ إِنَّهُمْ أُنَاسٌ يَتَطَهَّرُونَ ﴿٨٢﴾ فَأَنجَيْنَٰهُ وَأَهْلَهُۥٓ إِلَّا ٱمْرَأَتَهُۥ كَانَتْ مِنَ ٱلْغَٰبِرِينَ ﴿٨٣﴾ وَأَمْطَرْنَا عَلَيْهِم مَّطَرًا ۖ فَٱنظُرْ كَيْفَ كَانَ عَٰقِبَةُ ٱلْمُجْرِمِينَ ﴿٨٤﴾ وَإِلَىٰ مَدْيَنَ أَخَاهُمْ شُعَيْبًا ۗ قَالَ يَٰقَوْمِ ٱعْبُدُوا۟ ٱللَّهَ مَا لَكُم مِّنْ إِلَٰهٍ غَيْرُهُۥ ۖ قَدْ جَآءَتْكُم بَيِّنَةٌ مِّن رَّبِّكُمْ ۖ فَأَوْفُوا۟ ٱلْكَيْلَ وَٱلْمِيزَانَ وَلَا تَبْخَسُوا۟ ٱلنَّاسَ أَشْيَآءَهُمْ وَلَا تُفْسِدُوا۟ فِى ٱلْأَرْضِ بَعْدَ إِصْلَٰحِهَا ۚ ذَٰلِكُمْ خَيْرٌ لَّكُمْ إِن كُنتُم مُّؤْمِنِينَ ﴿٨٥﴾ وَلَا تَقْعُدُوا۟ بِكُلِّ صِرَٰطٍ تُوعِدُونَ وَتَصُدُّونَ عَن سَبِيلِ ٱللَّهِ مَنْ ءَامَنَ بِهِۦ وَتَبْغُونَهَا عِوَجًا ۚ وَٱذْكُرُوٓا۟ إِذْ كُنتُمْ قَلِيلًا فَكَثَّرَكُمْ ۖ وَٱنظُرُوا۟ كَيْفَ كَانَ عَٰقِبَةُ ٱلْمُفْسِدِينَ ﴿٨٦﴾ وَإِن كَانَ طَآئِفَةٌ مِّنكُمْ ءَامَنُوا۟ بِٱلَّذِىٓ أُرْسِلْتُ بِهِۦ وَطَآئِفَةٌ لَّمْ يُؤْمِنُوا۟ فَٱصْبِرُوا۟ حَتَّىٰ يَحْكُمَ ٱللَّهُ بَيْنَنَا ۚ وَهُوَ خَيْرُ ٱلْحَٰكِمِينَ ﴿٨٧﴾

كنتم قليلا فكثركم ﴾ ئەی ئەوەتان لەبیرە کەبە ژمارە کەم بوون و خوا زۆری کردن و دەسەڵاتی پێدان، دەسا وەرن سوپاسی بکەن ﴿ وانظروا كيف كان عاقبة المفسدين ﴾ دەسا تەماشا بکەن وبزانن خراپکاران کاتێ لایاندا بێت پاشە ڕۆژیان چۆن بووی؟ ﴿ ٨٧: وإن كان طائفة منكم آمنوا بالذي أرسلت به ﴾ ئەوسا ئەگەر دەستەیەکتان باوەڕیان بەو پەیامە هێنا بە منا نێردراوە ﴿ وطائفة لم يؤمنوا ﴾ و دەستەیەکیشتان بڕواتان نەهێنا ﴿ فاصبروا حتى يحكم الله بيننا ﴾ دەئارامتان هەبێ، هەتا خواخۆی لە نێوانماندا داوەری دەکا ﴿ وهو خير الحاكمين ﴾ و ئەویش لە گشت داوەرەکان چاکترە، ئاشکرایشە کە پاشە ڕۆژی باش هەر بۆ بڕوادارانە، تیاچوون وفەوتانیش تەنیا بۆ بێ باوەڕانە.

کۆتایی جزمی ٨، (ولله الحمد والمنه)..

﴿ ٨٨: قال الملأ الذين استكبروا من قومه ﴾ پیاوە ناودارەکانی

گەلەکەی شوعەیب –ئەوانەیان کە لەناو گەلەکەیاندا ناودارو دیاری بـوون و خۆیان بەگەورەو مەزن ئەزانی– وتیان: ﴿ لنخرجنک یا شعیب والذین آمنوا معک من قریتنا ﴾ شوعەیب! بێگومان بە ئێمە تۆش و ئەوانەش وا لەگەڵ تۆ بڕوایان هێناوە لەشـارو وڵاتەکەماندا دەر ئەکەیـن ﴿ أو لتعـودن فی ملتنـا ﴾ وەیان ئەبـێ بگەڕێنەوە

۞ قَالَ ٱلْمَلَأُ ٱلَّذِينَ ٱسْتَكْبَرُوا۟ مِن قَوْمِهِۦ لَنُخْرِجَنَّكَ يَـٰشُعَيْبُ
وَٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ مَعَكَ مِن قَرْيَتِنَآ أَوْ لَتَعُودُنَّ فِى مِلَّتِنَا ۚ قَالَ أَوَلَوْ
كُنَّا كَـٰرِهِينَ ﴿٨٨﴾ قَدِ ٱفْتَرَيْنَا عَلَى ٱللَّهِ كَذِبًا إِنْ عُدْنَا فِى مِلَّتِكُم
بَعْدَ إِذْ نَجَّىٰنَا ٱللَّهُ مِنْهَا ۚ وَمَا يَكُونُ لَنَآ أَن نَّعُودَ فِيهَآ إِلَّآ أَن يَشَآءَ
ٱللَّهُ رَبُّنَا ۚ وَسِعَ رَبُّنَا كُلَّ شَىْءٍ عِلْمًا ۚ عَلَى ٱللَّهِ تَوَكَّلْنَا ۚ رَبَّنَا ٱفْتَحْ
بَيْنَنَا وَبَيْنَ قَوْمِنَا بِٱلْحَقِّ وَأَنتَ خَيْرُ ٱلْفَـٰتِحِينَ ﴿٨٩﴾ وَقَالَ ٱلْمَلَأُ
ٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟ مِن قَوْمِهِۦ لَئِنِ ٱتَّبَعْتُمْ شُعَيْبًا إِنَّكُمْ إِذًا لَّخَـٰسِرُونَ
﴿٩٠﴾ فَأَخَذَتْهُمُ ٱلرَّجْفَةُ فَأَصْبَحُوا۟ فِى دَارِهِمْ جَـٰثِمِينَ ﴿٩١﴾
ٱلَّذِينَ كَذَّبُوا۟ شُعَيْبًا كَأَن لَّمْ يَغْنَوْا۟ فِيهَا ۚ ٱلَّذِينَ كَذَّبُوا۟ شُعَيْبًا
كَانُوا۟ هُمُ ٱلْخَـٰسِرِينَ ﴿٩٢﴾ فَتَوَلَّىٰ عَنْهُمْ وَقَالَ يَـٰقَوْمِ لَقَدْ
أَبْلَغْتُكُمْ رِسَـٰلَـٰتِ رَبِّى وَنَصَحْتُ لَكُمْ ۖ فَكَيْفَ ءَاسَىٰ
عَلَىٰ قَوْمٍ كَـٰفِرِينَ ﴿٩٣﴾ وَمَآ أَرْسَلْنَا فِى قَرْيَةٍ مِّن نَّبِىٍّ إِلَّآ
أَخَذْنَآ أَهْلَهَا بِٱلْبَأْسَآءِ وَٱلضَّرَّآءِ لَعَلَّهُمْ يَضَّرَّعُونَ ﴿٩٤﴾ ثُمَّ
بَدَّلْنَا مَكَانَ ٱلسَّيِّئَةِ ٱلْحَسَنَةَ حَتَّىٰ عَفَوا۟ وَّقَالُوا۟ قَدْ مَسَّ
ءَابَآءَنَا ٱلضَّرَّآءُ وَٱلسَّرَّآءُ فَأَخَذْنَـٰهُم بَغْتَةً وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ ﴿٩٥﴾

سـەردین و ئاییینی ئێمە، واتە: ئێوە تەنها هەر ئەم دوو ڕێگایەتان بـۆ هەیە: یا بەجێ هێشـتنی زێدی خۆتان، یـان گەڕانەوە بۆ نێو دیـن و ئاییینی ئێمە ﴿ قال أولو کنا کارهین ﴾ شـوعەیب گوتی: باشـە! ئەگەر پێشـمان ناخۆش بێ، ئێوە هەر بەزۆر لەدین وەرمان دەگێرن و، لەنیشـتمان دەرمان دەپەڕێنن؟! ﴿ قـد افترینا علی الله کذبـا إن عدنا فی ملتکـم ﴾ ئەگەر بگەڕێینەوە نـاو دین وئاییینی ئێوە، بێ سۆ درۆمان لەسەر خوا هەڵبەستووە، کەخۆمان بەئیماندار دادەنـاو، لەشـیرك کەنارمان دەگـرت ﴿ بعد إذ نجانـا الله منها ﴾ بەتایبەتـی پاش ئەوە کە خوا ڕزگاری کردین لێی ﴿ وما یکون لنا أن نعود فیها ﴾ و هەرگیزبۆمان ڕەوا نییەو شـیاو نییە بگەڕێینەوە نێو ئەو ئایین وبەرنامەیە ﴿ إلا أن یشـاء الله ربنا ﴾ مەگەر خوای پەروەردگارمـان حەزبکاو، لەمیهرەبانی خـۆی بێ بەشمان کات، دیارەئەو کات دەسـەڵاتمان نییە ﴿ وسـع ربنا کل شـئ علما ﴾ زانسـتی پەروەردگارمان هەموو شتێکی گرتۆتەوە، ئاگای لەئێستاو لەرابوردوویـە ﴿ علـی الله توکلنا ﴾ پشـتمان تەنها هـەر بەخوا بەسـتووە، (ئیبن عەببـاس) ئەڵێ: شـوعەیب پیاوێکی زۆرسـاڵح ونوێژخوێن بوو، جا کە قسـەی زۆری لەگەڵ کردن و، بێ کەڵك و قازانـج بوو، لێیان بێئومێد بووو کەوتـە دۆعاو نزا لێیان و وتی: ﴿ ربنـا افتح بیننا وبین قومنا بالحق ﴾ پەروەدگارمان! تۆ لە نێوان ئێمەو هۆزەکەماندا بەهەق و دروسـت داوەری بەکەو، هەق وناهەق لێك بکەوەو، زاڵمان بکە بەسـەریاندا ﴿ وأنـت خیر الفاتحین ﴾ تۆ لە هەمـوو داوەرێك چاکتریت، بڕیاری تۆ دوورە لەسـتەم، گرێ کوێرەکانـی ژیانمان هەر بەتۆ ئەکرێنەوە ﴿ ٩٠: وقال الملأ الذین کفـروا من قومه ﴾ پیـاوە ناودارەکانی هۆزەکـەی –ئەوانەی کە بڕوایـان نەهێنابوو– بەخەڵکەکەیان وت: ﴿ لئن اتبعتم شـعیبا ﴾ ئەمە سـوێندی بێت ئەگـەر ئێوە پەیڕەوی لە شـوعەیب بکەن و وەڵامی داواکەی بدەنەوە ﴿ إنکم إذا لخاسـرون ﴾ بێگومان لە زیانمەندان ئەبن ﴿ ٩١: فأخذتهم الرجفة ﴾ ئەو سا بوومە لەرزەو، بڕووسکەیەکی سەختی وا گرتنی ﴿ فأصبحوا فی دارهم جاثمین ﴾ هەمـوو لە نـاو خانووەکانـی خۆیانـدا بێگیانکەوتـن و مردن، شـوعەیب و موسڵمانەکانیش ڕزگاربوون، وەکو لە جێگایەکی تردا ئەفەرمـوێ: (ولما جاء أمرنا نجینا شـعیبا والذین آمنوا معه برحمة منا وأخذت الذین ظلموا الصیحة..). ﴿ ٩٢: الذین کذبوا شـعیبا ﴾ جا ئەوانەی وا شـوعەیبیان بە دۆر خستەوەو باوەڕیان پێ نەکرد، وا لەنـاو چوون ﴿ کأن لم یغنوا فیهـا ﴾ دەتگوت هەر گیز لەوێ نەژیـاون، کە چی بـە موسڵمانەکانیشـیان دەگوت شـەرتبێ لەم وڵاتـەدا دەرتانکەین! جاهەمیسـان دەفەرمـوێ: ﴿ الذین کذبوا شـعیبا ﴾ ئەو کەسانەی شـوعەیبیان بە درۆزن داناو، بڕوایان پێ نەهێنا ﴿ کانوا هم الخاسرین ﴾ بۆ خۆیان بوونە زیانبارو تیا چوو، نـەك شـوعەیب و موسـڵمانەکان ﴿ ٩٣: فتولی عنهـم ﴾ ئینجا "پاش ئەو سزایە بۆیانهات" شـوعەیب رووی لێوەرچەرخانن و، بەناویاندا ڕۆیشـت ﴿ وقـال یا قوم لقد أبلغتکم رسـالات ربی ﴾ بەئێـش و داخـەوە وتی: هۆزەکەم! بەراسـتی مـن پەیامەکانی پەروەردگـارم پێتانگەیاند ﴿ ونصحت لکم ﴾ و بە دڵسـۆزانەش ئامۆژگاریمکردن، کەچی "لەباتی باوەڕهێنان" گوێتان بۆ نەگرتم و پشتتان لێهەڵکردم! ﴿ فکیف آسی علی قوم کافرین ﴾ دەسا ئیتر پاش ئەوهەموو هەوڵەم، چۆن بۆ تیاچوونی گەلێکی بێباوەڕی وەك ئێوە من خەفەت بخۆم.

شارو گوندەکانی پێش تۆشمان ئەزموونکرد:

﴿ ٩٤: وما أرسـلنا فـی قریة من نبی ﴾ هـەر پەیامبەرێکمان بۆ

هەر شـاروو گوندێك ناردبێ و، باوەڕیـان پێ نەكردبێ ﴿ إلا أخذنا أهلها بالباسـاء والضراء ﴾ ئێمەش بە نەخۆشی و، هەژاری و زیان گرتوومانـن، وتاقییمانكردونەتـەوە ﴿ لعلهم يضرعون ﴾ تا بەڵكو ملكەچ بـبن و بپاڕێنەوە لێمـان و، لەو لاسـارییەیان بگەڕێنەوە.

﴿ ٩٥: ثم بدلنا مكان السيئة الحسنة ﴾ لەپاشـان ئەو ناخۆشی و دەسـتكورتییەمان گۆڕی بەخۆشی و، گوشادی ﴿ حتى عفوا ﴾ هەتا دووبارە سـەرو ماڵیان گەشـەی كردەوەو زۆر بوونەوە، بەڵام هەر نەهاتنە سـەرهێڵ، وەكو دەفەرموێ: ﴿ وقالوا قد مس آباءنا الضراء والسـراء ﴾ ولەجیاتی سوپاسـگوزاری و پەشیمان بوونەوە وتیان: بەراسـتی باوباپیرانیشـمان هەرئاوا ناخۆشـی و، زیانیان دووچار بووەو پاشـان دەرووبان لێكراوەتەوە، واتە: ئەمە شـتێكی سروشتییەو بۆخۆی لە بوونەوەردا روو دەدا و، ئێمە بە قاری خوای نازانین! ﴿ فأخذناهم بغتة وهم لا يشـعرون ﴾ ئیتر لەناكاوو كتوپڕ "بێ ئەوە هەسـت بكەن و پەشیمان ببنەوە" گرتمانن و دووچارمان كردن، واتە: بەهەردوو جۆرەكە بە بوونیو، بە نەبوونی ڕەفتارمان لەگەڵكردن، كەچی ئەوان هەر ناسوپاس بوون!.

چاكی و سەڵاحەت دەبێتە مایەی بژێوی باش:

﴿ ٩٦: ولـو أن أهل القـرى آمنوا واتقوا ﴾ ئەگـەر خەڵكی ئەو گوندو شـارانە بڕوایـان هێنابا و، لە خوا ترسـیان بووباو كاریان بەبەرنامـەی ئەوكردبـا ﴿ لفتحنـا عليهـم بـركات من السـماء والأرض ﴾ ئێمـەش دەرگـای گشـت خـێرو پیتێكـی ئاسمان و زەوییمـان بە ڕوویاندا واڵا دەكردو"لە ئاسمان وزەوی ڕسـقمانەدا، دیـارە خەڵكانی شارنشـین زیاتر بەهۆی ڕابواردن و سـەرگەرم بوونیانـەوە بەدونیـاوە، هەركەمێكیان بڕوا دەهێنـا و بەرەو هەق دەهاتـن، وەكـو لەجێگایەكیتردا دەفەرموێ: (فلـولا كانت قرية آمنت فنفعهـا إيمانها إلا قوم يونـس..)٩٨/١٠.. یان دەفەرموێ: (فآمنوا فمتعناهم إلى حين) ١٤٨/٣٧.. یان دەفەرموێ: (وماأرسلنا في قرية من نذير..) ﴿ ولكن كذبوا ﴾ بەڵام لەباتی ئیمان، ئەوانە هـەر ملیان نـەداو بڕوایان بە پەیامبەرەكان نەكـردو بە درۆزنیان دانـان ﴿ فأخذناهم بما كانوا يكسـبون ﴾ ئینجا ئێمەیش بەهۆی كارە خراپەكانیانەوە بەسەختی گرتمانن ﴿ ٩٧: أفأمن أهل القرى أن يأتيهم بأسنا بياتا وهم نائمون ﴾ ئاخۆ ئەو خەڵكی گوندو شارانە "كـە بڕوا ناهێنن" دڵنیان لەوەكە بەشـەودا بەڵای ئێمەیان تووش نابێو، بۆخۆشـیان هەر لەخەوا بـن؟ ﴿ ٩٨: أو أمن أهل القرى أن يأتيهم بأسـنا ضحى ﴾ ئاخۆ ئەو خەڵكی شـارو گوندنشـینانە ئەمینبن لەوە كە لە دەمی چێشـتەنگاودا سـزایان بۆ بێ ﴿ وهم يلعبـون ﴾ ولە گەرمەی گەمەو گاڵتەدابـن؟ ﴿ ٩٩: أفأمنوا مكر الله ﴾ بڵێیت لەمەكرو هێزو دەسـەڵات و سـزای خوا دڵنیابن؟ كە چۆن زۆرلەسـەرخۆ لە بنیان دێنێ و خافڵیشـن ﴿ فلا يأمن مكر الله إلا القوم الخاسرون ﴾ خۆ مەگەر هەر گەل وهۆزی زیانمەندان لـە مەكر و تۆڵەی خوا دڵنیابـن ﴿ ١٠٠: أو لم يهد للذين يرثون

وَلَوْ أَنَّ أَهْلَ ٱلْقُرَىٰٓ ءَامَنُوا۟ وَٱتَّقَوْا۟ لَفَتَحْنَا عَلَيْهِم بَرَكَٰتٍ
مِّنَ ٱلسَّمَآءِ وَٱلْأَرْضِ وَلَٰكِن كَذَّبُوا۟ فَأَخَذْنَٰهُم بِمَا كَانُوا۟
يَكْسِبُونَ ﴿٩٦﴾ أَفَأَمِنَ أَهْلُ ٱلْقُرَىٰٓ أَن يَأْتِيَهُم بَأْسُنَا بَيَٰتًا
وَهُمْ نَآئِمُونَ ﴿٩٧﴾ أَوَأَمِنَ أَهْلُ ٱلْقُرَىٰٓ أَن يَأْتِيَهُم بَأْسُنَا
ضُحًى وَهُمْ يَلْعَبُونَ ﴿٩٨﴾ أَفَأَمِنُوا۟ مَكْرَ ٱللَّهِ ۚ فَلَا يَأْمَنُ
مَكْرَ ٱللَّهِ إِلَّا ٱلْقَوْمُ ٱلْخَٰسِرُونَ ﴿٩٩﴾ أَوَلَمْ يَهْدِ لِلَّذِينَ
يَرِثُونَ ٱلْأَرْضَ مِنۢ بَعْدِ أَهْلِهَآ أَن لَّوْ نَشَآءُ أَصَبْنَٰهُم
بِذُنُوبِهِمْ ۚ وَنَطْبَعُ عَلَىٰ قُلُوبِهِمْ فَهُمْ لَا يَسْمَعُونَ ﴿١٠٠﴾
تِلْكَ ٱلْقُرَىٰ نَقُصُّ عَلَيْكَ مِنْ أَنۢبَآئِهَا ۚ وَلَقَدْ جَآءَتْهُمْ رُسُلُهُم
بِٱلْبَيِّنَٰتِ فَمَا كَانُوا۟ لِيُؤْمِنُوا۟ بِمَا كَذَّبُوا۟ مِن قَبْلُ ۚ
كَذَٰلِكَ يَطْبَعُ ٱللَّهُ عَلَىٰ قُلُوبِ ٱلْكَٰفِرِينَ ﴿١٠١﴾ وَمَا وَجَدْنَا
لِأَكْثَرِهِم مِّنْ عَهْدٍ ۖ وَإِن وَجَدْنَآ أَكْثَرَهُمْ لَفَٰسِقِينَ
﴿١٠٢﴾ ثُمَّ بَعَثْنَا مِنۢ بَعْدِهِم مُّوسَىٰ بِـَٔايَٰتِنَآ إِلَىٰ فِرْعَوْنَ وَمَلَإِي۟هِۦ
فَظَلَمُوا۟ بِهَا ۖ فَٱنظُرْ كَيْفَ كَانَ عَٰقِبَةُ ٱلْمُفْسِدِينَ ﴿١٠٣﴾
وَقَالَ مُوسَىٰ يَٰفِرْعَوْنُ إِنِّى رَسُولٌ مِّن رَّبِّ ٱلْعَٰلَمِينَ ﴿١٠٤﴾

الأرض مـن بعد أهلها ﴾ ئاخـۆ ئەوانە ئـەم زەوییەیان بەمیرات بۆدەمێنێتـەوە، دوای لەناوبردنی خەڵكەكەی، نەیانزانیوە ﴿ أن لو نشاء أصبناهم بذنوبهم ﴾ كە ئەگەر ئارەزوومان هەبێ، لەدوای لەناوبردنی پێشـووەكان، ئەمانیشـمان بەهـۆی گوناهەكانیانەوە لەناو دەبەردن، هەروەك پێشـووەكانی ئەوانمان بەهۆی لاساری و لادانـی خویانەوە دووچاركـرد ﴿ ونطبع على قلوبهم ﴾ و مۆریش بەسـەر دڵیانـدا دەنێین ﴿ فهم لا يسـمعون ﴾ ئیتر هیـچ پەندو ئامۆژگارییەك وەرنەگرن و نەبیسـن. بەڵكو هەر بەرەو سەركەشـی مـل بنێن. وەك خوای گەورە لەچەند جێگایەكیتردا ئەو ڕاسـتیە دووپـات دەكاتەوەو دەفەرموێ: (أفلم يهد لهم كم أهلكنا من قبلهم من القرون يمشون في مسـاكنهم) ٢٦/٣٢، یان دەفەرموێ: (أولم تكونوا أقسمتم من قبل ما لكم من زوال) ٤٤/١٤، یان دەفەرموێ: (وكم أهلكنا من قبلهم من قرن هل تحس منهم من أحد..) ٩٨/١٩، یـان دەفەرموێ: (فكأين من قرية أهلكناها وهي ظالمة وهي خاوية

علی عروشـها وبئر معطلة وقصر مشـید)٤٥/٢٢. ﴿ ١٠١: تلک القـری نقص علیک من أنبائها ﴾ ئێمە برێك لە هەواڵ ئەم شـارو گوندانەت "کە وێرانمان کردن" بۆباس دەکەین هەر لە گوندەکانی (نووح)ەوە هەتا مەدیەنی شوعەیب"، تا دەرکەوێ کە ئێمە هەمیشە یارمەتـی پەیامبەرەکانمان داوەو ستەمکارانیشـمان لەناو بردووە. ﴿ لقد جاءتهم رسـلهم بالبینات ﴾ سوێند دەخۆم پەیامبەرگەلێکیان بە چەندین بەڵگەو نیشـانەی روونەوە بۆهاتن بۆ رێنمایی وشارەزا کردونیـان، وەك لە شـوێنی تردا دە فەرمـوێ: (وما کنا معذبین حتی نبعث رسـولا)١٥/١٧، یان دەفەرموێ:(ذلک من أنباء القری نقصـه علیک منها قائم وحصید) بۆ دووپاتی ئەو راسـتیانە. ﴿ فما کانـوا لیؤمنوا بمـا کذبوا من قبـل ﴾ کەچی"لەگەڵ ئـەو هەموو بەڵگانەشـدا" وەك لە پێشدا بڕوایان نەبوو، هەر وا –بۆ دواییش– بڕوایـان نەهێنـا ﴿ کذلک یطبع الله علی قلـوب الکافرین ﴾ خوا ئابەو شـێوەیە مۆر دەخاتە سەر دڵی گشـت بێ بڕواکان "ئیترهیچ خێرێك ناچێتە دڵیانەوە.

سەرگروشتەی (مووسا) و فیرعەون:

﴿ ١٠٢: وما وجدنا لأکثرهم من عهد ﴾ خۆ زۆربەی ئەوانەشمان بە وەفـادارو بەئەمەك نەدی، هەتـا بەڵێنەکانیان ئەنجام بدەن، واتە: پەیمان شکێنیان کردو، زۆریش بێ ئەمەك دەرچوون، ئەوسا ئێمەیش لە بەر ئەوە لەناومان بردن، وەك لە شوێنیتردا بۆ دووپاتی ئەو ڕاسـتیە دەفەرموێ: (ولقد بعثنا فی کل أمة رسـولا أن اعبدوا الله واجتنبوا الطاغوت) ٣٦/١٦. ﴿ وإن وجدنا أکثرهم لفاسـقین ﴾ بێگومان زۆربەشیانمان "بەفاسق" و سنووربەزێن دیت و، پەیمانی خۆیانیان شـکاند ﴿ ١٠٣: ثم بعثنا من بعدهم موسـی بآیاتنا إلی فرعون وملأه ﴾ لە پاش ئەوپێغەمبەرانەوە: –نووح، هوود، ساڵح، شـوعەیب– (مووسا)شمان بە چەند نیشانەیەکی ئاشکراوە نارد بۆ لای (فیرعەون)ی "پاشای میسر" ودەسەڵاتدارەکانی ئەو ﴿ فظلموا بهـا ﴾ کەچی "لەبەرئێرەیی وعینادیان" بـە بەڵگەکانمان بڕوایان نەکردو دژیان وەسـتان ﴿ فانظر کیف کان عاقبة المفسـدین ﴾ جا تەماشـا بکە، بزانە پاشـە ڕۆژی ئەو خراپکارانـە چۆن بوو؟ ئایا هەموویانمـان لەدەریاکـەدا نەخنـکان؟! ﴿ ١٠٤: وقال موسـی یـا فرعون ﴾ مووسـاش وتی: ئەی فیرعەون! ﴿ إنی رسـول من رب العالمیـن ﴾ بێگومان من ڕاسـپاردەی پەروەردگاری گشـت جیهانـەکانم ﴿ ١٠٥: حقیق علی أن لا أقول علی الله إلا الحق ﴾ واشڕەوایە بۆ من کە هەر شتێ ڕاست و دروست بێ بۆخوا هەرئەوە بڵێم، واتە: چۆن شایسـتەی خوایەتی خۆیبێ، زیادو کەم نەڵێم

﴿ قـد جئتکم ببینة من ربکم ﴾ دەسـاوا لـە پەروەردگارتانەوە بە بەڵگەیەکی زۆر ڕوون و ئاشـکراوە هاتوومەتە لاتان ﴿ فأرسل معی بنی إسـرائیل ﴾ فیرعەون! دەبێ تۆش بەنی ئیسـرائیلییەکانم لە گـەڵ بنێری و، لە کۆیلایەتـی بەرەڵلایان بکەیت، تا بیانبەم بۆ (بیت المقدس) ﴿ ١٠٦: قال إن کنت جئت بآیة فأت بها ﴾ فیرعەن وتی: باشـە !ئەگەر نیشـانەو بەڵگەیەکت لەگەڵ خۆت هێناوە، وەك خۆت ئەڵێیت، دەسـا بیهێنە بزانین چییە؟ ﴿ إن کنت من الصادقین ﴾ ئەگەر ڕاسـتە پەیامبەریت ﴿ ١٠٧ فألقی عصاه ﴾ جا مووسا عەسـاکەی خۆیفڕێدایە زەویی ﴿ فإذا هی ثعبان مبین ﴾ لەناکاو بووبە ئەژدیهایەکیگەورەی ئاشکرا.

(ئیـبن عەبباس) ئەڵێت: دەمی دڕیبوویەوەو بە پەلە بەرەو ڕووی فیرعەون چوو، ئەویش کە دیتی وا بەرەو ڕووی دێت، لە ترسـانا لەسەر تەختەکەی خۆی فڕێداو، دەستە دامێنی مووسا بوو–عليه السلام– کـە بەڵکو وازی لێی بێنێت، ئەو جا مووسـاش مارەکەی گرت و بوویەوە بە عەساکەی جاران!.

زمانەوانـەکان دەڵـێن: (ثعبـان) بـە نێرەمارێکی گـەورە دەڵێن. ﴿ ١٠٨: ونزع یده ﴾ جگە لەوەش دەسـتی خۆیشـی لە گیرفانی خۆی هێنایەدەر ﴿ فإذا هی بیضاء للناظرین ﴾ دەبینن کتوپڕ بۆتە نوڕێکیسپی و بێخەوش بۆ تەماشا کەران.

(ئیبن عەبباس) دەڵێت: دەستی "وەك تیشکیخۆر" نێوان ئاسمان و زەویی ڕووناككردوە، بێ ئەوە هیچ جۆرە نەخۆشییەکی هەبێ، وەکو نەخۆشی بەڵەکی ونەخۆشییەکانیتر.

مووسا دەکەنە جادووگەر!:

﴿ ١٠٩: قال الملأ من قوم فرعون ﴾ پیاوە ناودارەکانی هۆزەکەی فیرعەون وتیان: ﴿ إن هذا لساحر علیم ﴾ بە ڕاستی ئەم مووسایە جا دووگەرێکـی زۆر زانـاو بە مەهارەتەو، هەر بـەو جادوویەش ﴿ ١١٠: یریـد أن یخرجکـم من أرضکم ﴾ ئەیەوێ گشـتتان لەم وڵاتی خۆتانە " میسـر" دەربەرێنێ ﴿ فماذا تأمرون ﴾ جائێسـتا فەرمانتـان بە چییە؟ ﴿ ١١١: قالوا أرجـه وأخاه ﴾ ئەوانیش بە فیرعەونیان وت: تۆ خۆی و(هاروون)ی برای لای خۆت گل بدەوە با لە لای خۆتبن و، هیچ شـتێکیان بەرامبەر مەکە ﴿ وأرسـل فی المدائن حاشرین ﴾ وکۆ کەرەکانیش بنێرە بۆ تەواوی شارەکانی ژێر دەسـەڵاتی خۆت، باهەرچی جادووگـەرە هەمووکۆ بکەنەوەو بیانهێنـن ﴿ ١١٢: یأتونـک بـکل سـاحر علیم ﴾ تـا هەرچی جادووگەری دەسـەڵاتدارو زۆر زانە بێنن بـۆلات ﴿ ١١٣: وجاء السـحرة فرعون ﴾ ناردیـان و جادووگەرەکان هەمـوو هاتنە لای

فیرعــەون ﴿ وقالوا إن لنا لأجرا إن كنا نحــن الغالبين ﴾ و وتیان: باشــە! ئەگەر ئێمە زاڵبووین و ســەرکەوتین بەســەر مووســادا، دەبــێ تۆ مزەو کرێیەکی‌باشمان بــۆ دابنێیت و خەڵاتمان بکەیت؟ ﴿ ١١٤: قــال نعــم ﴾ فیرعەون وتی: بەڵێ باشــە ﴿ وإنكم لمن المقربيــن ﴾ بێگومانیش‌بن لەنزیکان و دەســتەی مەشــوەرەت و تایبەتمەندانی خۆم ئەبن ﴿ ١١٥: قالوا يا موســى إما أن تلقى ﴾ ئەوجــا جادووگەرەکان وتیان: ئەی مووســا! یا تــۆ "بەرلەئێمە" عەســاکەت بهاوێــژە ﴿ وإما أن نكون نحن الملقيــن ﴾ یان ئێمە پێش تۆ دەی‌هاوێژین؟ لەوە دەچوو پێیان‌خۆش بێت دەست بخەنە پێش ﴿ ١١٦: قال ألقوا ﴾ مووســا وتی: دەئێوە بهاوێژن ﴿ فلما ألقوا ســحروا أعين الناس ﴾جاکە ئامێری جادووەکەی خۆیانیان هاویشــت، خەڵکەکەیان چەواشەو چاوبەســتکرد و، پێیان وابوو ئەو شتانە "ئەوان هەڵیان داون" هەمووماردن ﴿ واسترهبوهم ﴾ بۆیە ترسان و، ترسێکی بەتین کەوتە دڵیانەوە ﴿ وجاؤا بسحر عظيم ﴾ لەراستیشدا لەپێش چاو ئەوانەوە جادوویەکی زۆر گەورەو مەزنیان نواند، چونکە هەر کەسێك دیتبای دەهاتە لەرزەو ئەترسا.

مووسا سەرکەوت و،جادووگەرەکان موسڵمان بوون:

﴿ ١١٧: وأوحينا إلى موسى ﴾ وەحیمان کرد بۆ مووسا ﴿ أن ألق عصاك ﴾ کە تۆش داردەســتەکەت بهاوێــژە ﴿ فإذا هي تلقف ما يأفكون ﴾ جا ئەویش هاویشتی و، هەرچی کەرەسەی جادووی ئەوان بوو هەڵی‌لووشی ﴿ ١١٨: فوقع الحق وبطل ما كانوا يعملون ﴾ ئینجا هەق و راســتی دەرکەوت و، هەرچی کاری پڕوو پووچی ئەوان‌بوو چرووك بوو ﴿ ١١٩: فغلبوا هنالك ﴾ هەر لەوێشدا فیرعەون و دارو دەســتەکەی ژێر کەوتن و تێك شکێنران ﴿ وانقلبوا صاغرين ﴾ بە سەرشۆڕی وتێشکاوی گەڕانەوە ﴿ ١٢٠: وألقى السحرة ساجدين ﴾ جادووگەرەکانی فیرعەونیش گشت باوەڕیان هێناو سوژدەیان برد، کــە ئەوەیان لەمووســا دی ﴿ ١٢١: قالوا آمنا بــرب العالمين ﴾ وتیــان: وا باوەڕمان بەپەروەردگاری جیهانــەکان هێنا ﴿ ١٢٢: رب موســى و هارون ﴾ کە پەروەردگاری (مووسا)و(هاروون)یشــە ﴿ ١٢٣: قــال فرعون آمنتم به قبل أن آذن لكم ﴾ فیرعەون وتی: چۆن پێش ئەوە من مۆڵەتتان بدەم، ئێوە بڕواتان بەمووسا هێناوە؟! ﴿ إن هــذا لمكر مكرتموه في المدينة ﴾ بێ‌گومان ئەم کارەی ئێوە پیلانێکــە "بەرلەوە بێنە ئەم گۆڕە پانەوە" لەشــاردا ســازاندوتانە ﴿ لتخرجــوا منها أهلها ﴾ هەتا هاوڵاتە (قیبتییەکانی) لێ‌دەرپەڕێنن و، لەباتی‌ئەوان هۆزەکەی خۆتی تیا نیشــتەجێ بکەن ﴿ فســوف تعلمون ﴾ لەمەو پاش چاك ئەزانن چیتان پێ ئەکەم.

مووسا بەرهەڕەشەی فیرعەون دەکەوێ:

﴿ ١٢٣: لأقطعن أيديكم وأرجلكم من خلاف ﴾ دڵنیابن دەســتی راست و، پێی چەپتان ئەبڕم ﴿ ولأصلبنكم أجمعين ﴾ هەمووشتان لەدار ئەدەم و ئەتانکەمە عیبرەت.

حَقِيقٌ عَلَىٰٓ أَن لَّآ أَقُولَ عَلَى ٱللَّهِ إِلَّا ٱلْحَقَّ قَدْ جِئْتُكُم
بِبَيِّنَةٍ مِّن رَّبِّكُمْ فَأَرْسِلْ مَعِىَ بَنِىٓ إِسْرَٰٓءِيلَ ﴿١٠٥﴾ قَالَ إِن كُنتَ
جِئْتَ بِـَٔايَةٍ فَأْتِ بِهَآ إِن كُنتَ مِنَ ٱلصَّٰدِقِينَ ﴿١٠٦﴾ فَأَلْقَىٰ
عَصَاهُ فَإِذَا هِىَ ثُعْبَانٌ مُّبِينٌ ﴿١٠٧﴾ وَنَزَعَ يَدَهُۥ فَإِذَا هِىَ بَيْضَآءُ
لِلنَّٰظِرِينَ ﴿١٠٨﴾ قَالَ ٱلْمَلَأُ مِن قَوْمِ فِرْعَوْنَ إِنَّ هَٰذَا لَسَٰحِرٌ
عَلِيمٌ ﴿١٠٩﴾ يُرِيدُ أَن يُخْرِجَكُم مِّنْ أَرْضِكُمْ فَمَاذَا تَأْمُرُونَ ﴿١١٠﴾
قَالُوٓا۟ أَرْجِهْ وَأَخَاهُ وَأَرْسِلْ فِى ٱلْمَدَآئِنِ حَٰشِرِينَ ﴿١١١﴾ يَأْتُوكَ
بِكُلِّ سَٰحِرٍ عَلِيمٍ ﴿١١٢﴾ وَجَآءَ ٱلسَّحَرَةُ فِرْعَوْنَ قَالُوٓا۟ إِنَّ
لَنَا لَأَجْرًا إِن كُنَّا نَحْنُ ٱلْغَٰلِبِينَ ﴿١١٣﴾ قَالَ نَعَمْ وَإِنَّكُمْ
لَمِنَ ٱلْمُقَرَّبِينَ ﴿١١٤﴾ قَالُوا۟ يَٰمُوسَىٰٓ إِمَّآ أَن تُلْقِىَ وَإِمَّآ أَن
نَّكُونَ نَحْنُ ٱلْمُلْقِينَ ﴿١١٥﴾ قَالَ أَلْقُوا۟ فَلَمَّآ أَلْقَوْا۟ سَحَرُوٓا۟
أَعْيُنَ ٱلنَّاسِ وَٱسْتَرْهَبُوهُمْ وَجَآءُو بِسِحْرٍ عَظِيمٍ ﴿١١٦﴾
۞ وَأَوْحَيْنَآ إِلَىٰ مُوسَىٰٓ أَنْ أَلْقِ عَصَاكَ فَإِذَا هِىَ تَلْقَفُ مَا
يَأْفِكُونَ ﴿١١٧﴾ فَوَقَعَ ٱلْحَقُّ وَبَطَلَ مَا كَانُوا۟ يَعْمَلُونَ ﴿١١٨﴾ فَغُلِبُوا۟
هُنَالِكَ وَٱنقَلَبُوا۟ صَٰغِرِينَ ﴿١١٩﴾ وَأُلْقِىَ ٱلسَّحَرَةُ سَٰجِدِينَ ﴿١٢٠﴾

(ئیبن عەبباس) ئەڵێ: دەست و پێ برین و لەقەنارەدان، فیرعەون دای‌هێنــا ﴿ ١٢٥: قالوا إنا إلى ربنا منقلبون ﴾ جادووگەرەکانیش وتیــان: گرنگ نییــە، چوون ئێمە هــەر بــۆ لای پەروەردگارمان دەچینەوە، تۆش چیت لەدەست دێ بیکەو درێغی مەکە ﴿ ١٢٦: وما تنقم منا ﴾ دیارە تۆش هەر لەبەر ئەمە رقت لێمانەو عەزیەتمان دەکەیت ﴿ إلا أن آمنا بآيات ربنا لما جاءتنا ﴾ کە کاتێ ئایەت و بەڵگەکانی پەروەردگارمان بۆمان هاتن، باوەڕمان پێ هێنان ﴿ ربنا أفرغ علينا صبرا ﴾ دەســا ئەی خــوای پەروەردگارمان! ئارامی و تابشتمان بە سەردا برێژە ﴿ وتوفنا مسلمين ﴾ و بە موسڵمانەتیش بمان‌مرێنە، واتە: هێزی ئیمان لەدڵماندا تۆکمە بکە، هەتا بەرگەی ئەشــکەنجەو ئازاری فیرعەون بگریــن. (ئیبن عەبباس) "خوا لێی ڕازی بێــت" دەڵێــت: ئەوانە کە فیرعەون لە قەنــارەی‌دان پێش نیوەڕۆکــەی جادووگەرو کافر بوون، کەچــی بۆ ئێوارەکەی بوونە شەهیدی ڕێگای خواو سەربڵند بوون.

دەستەوبەستەکەی فیرعەون دەکەونە قەلاچۆ کردنی نەوەکانی ئیسرائیل:

﴿ ١٢٧ : وقال الملأ من قوم فرعون ﴾ پیاوە ناودارەکانی هۆزەکەی فیرعـــەون بەویان وت: ﴿ اتذر موســى قومه ﴾ ئاخـۆ تۆ واز لە

قَالُوٓا۟ ءَامَنَّا بِرَبِّ ٱلْعَٰلَمِينَ ﴿١٢١﴾ رَبِّ مُوسَىٰ وَهَٰرُونَ ﴿١٢٢﴾ قَالَ
فِرْعَوْنُ ءَامَنتُم بِهِۦ قَبْلَ أَنْ ءَاذَنَ لَكُمْ ۖ إِنَّ هَٰذَا لَمَكْرٌ مَّكَرْتُمُوهُ
فِى ٱلْمَدِينَةِ لِتُخْرِجُوا۟ مِنْهَآ أَهْلَهَا ۖ فَسَوْفَ تَعْلَمُونَ ﴿١٢٣﴾ لَأُقَطِّعَنَّ
أَيْدِيَكُمْ وَأَرْجُلَكُم مِّنْ خِلَٰفٍ ثُمَّ لَأُصَلِّبَنَّكُمْ أَجْمَعِينَ ﴿١٢٤﴾
قَالُوٓا۟ إِنَّآ إِلَىٰ رَبِّنَا مُنقَلِبُونَ ﴿١٢٥﴾ وَمَا تَنقِمُ مِنَّآ إِلَّآ أَنْ ءَامَنَّا
بِـَٔايَٰتِ رَبِّنَا لَمَّا جَآءَتْنَا ۚ رَبَّنَآ أَفْرِغْ عَلَيْنَا صَبْرًا وَتَوَفَّنَا مُسْلِمِينَ
﴿١٢٦﴾ وَقَالَ ٱلْمَلَأُ مِن قَوْمِ فِرْعَوْنَ أَتَذَرُ مُوسَىٰ وَقَوْمَهُۥ لِيُفْسِدُوا۟
فِى ٱلْأَرْضِ وَيَذَرَكَ وَءَالِهَتَكَ ۚ قَالَ سَنُقَتِّلُ أَبْنَآءَهُمْ وَنَسْتَحْىِۦ
نِسَآءَهُمْ وَإِنَّا فَوْقَهُمْ قَٰهِرُونَ ﴿١٢٧﴾ قَالَ مُوسَىٰ لِقَوْمِهِ
ٱسْتَعِينُوا۟ بِٱللَّهِ وَٱصْبِرُوٓا۟ ۖ إِنَّ ٱلْأَرْضَ لِلَّهِ يُورِثُهَا مَن
يَشَآءُ مِنْ عِبَادِهِۦ ۖ وَٱلْعَٰقِبَةُ لِلْمُتَّقِينَ ﴿١٢٨﴾ قَالُوٓا۟ أُوذِينَا
مِن قَبْلِ أَن تَأْتِيَنَا وَمِنۢ بَعْدِ مَا جِئْتَنَا ۚ قَالَ عَسَىٰ رَبُّكُمْ
أَن يُهْلِكَ عَدُوَّكُمْ وَيَسْتَخْلِفَكُمْ فِى ٱلْأَرْضِ
فَيَنظُرَ كَيْفَ تَعْمَلُونَ ﴿١٢٩﴾ وَلَقَدْ أَخَذْنَآ ءَالَ فِرْعَوْنَ
بِٱلسِّنِينَ وَنَقْصٍ مِّنَ ٱلثَّمَرَٰتِ لَعَلَّهُمْ يَذَّكَّرُونَ ﴿١٣٠﴾

مووساو گەلەکەی دێنی ﴿ ليفسدوا في الأرض ﴾ هەتا بە ئازادانە دەســت بکەنە ئیفسادو گێرە شێوێنی و ئەم وڵاتەت لێ تێك بدەن؟ ﴿ ويذرك وآلهتك ﴾ ودەست لەپەرستنی خۆت و پەرستراوەکانت هەڵگری و نەیانپەرستێ؟ ﴿ قال سنقتل أبناءهم ﴾ فیرعەونیش وتی: ناهێڵین دەرچن، چونکە بەم زووبییە نێرینەو کوڕەکانیان ئەکوژین و بنە بڕیان ئەکەین ﴿ ونستحي نساءهم ﴾ و ژنەکانیشیان بۆ ڕاژەو کارەکەری و خزمەتگوزاری دەهێڵینەوە ﴿ وإنا فوقهم قاهرون ﴾ خۆ بێگومانیشە ئێمە بەسەریاندا زاڵ و سەکەوتوو دەبین و لەدەستمان دەرناچن ﴿ ١٢٨ : قال موسى لقومه ﴾ ئەوسا مووســاش "دوای ئەو هەڕەشــەو گوڕەشانە" بەهۆزەکەی خۆی وت: ﴿ استعينوا بالله واصبروا ﴾ هەر لە خوا یارمەتی بخوازن و، پەنا هەر بەخوا بەرن و بەئــارام و خۆڕاگریش بن ﴿ إن الأرض لله ﴾ بێگومان ئەم گۆی زەوییە ماڵ و موڵکی خوایە ﴿ يورثها من يشاء من عباده ﴾ حەز بە هەرکەســێك لەبەندەکانی خۆی بکاو شیاویش بێ، میراتیەتیئەو زەوییـــەی دەداتـــێ و، ئەیکاتە میراتبــەری ﴿ والعاقبة للمتقين ﴾ وپاشــەڕۆژی باش و ڕووناکیش هەربــۆ پارێزگارانە ﴿ ١٢٩ : قالوا أوذينا من قبل أن تأتينا ﴾ بەنیئیسرائیلییەکان بەمووسایان وت: تــۆ پێش ئەوە بێیتە لامان، ئێمە هەرئەشــکەنجەو ئازار دەدراین و ئیسراحەتمان بەخۆمانەوە نەدیتوو نەحەواینەوە، چونکە بەر لە دایكبوونــت نێرینەکانمان دەکوژران و، مێیینەکانیشــمان دەکرانە کارەکــەر ﴿ ومن بعد ما جئتنا ﴾ دوای هاتنیشــت هەرئــەو ئازارو ســزایە دراین و چەوســاینەوە، ئیتر نازانین کەی ڕزگار ئەبین؟! ﴿ قال عسى ربكم أن يهلك عدوكم ﴾ مووسا وتی: بێگومانەکە پەروەردگارتــان دوژمنتــان لەناوئەبات. (تەبەری) دەڵێ: (عســى من الله واجب)واتە: گشــت کردارەکانی ((عســى)) لەقورئاندا بۆ حەتمییەتــە ﴿ ويســتخلفكم في الأرض ﴾ و ئێــوە دەخاتە جێی ئــەوان لەم وڵاتەدا ﴿ فينظر كيف تعملــون ﴾ ئەوجا ببینێ ئێوەش چۆن ڕەفتار ئەکەن؟.

ئالی فیرعەون بەر قات وقڕی دەخەین:

﴿ ١٣٠ : ولقد أخذنا آل فرعون بالسـنين ونقص من الثمرات ﴾ بەڕاستی بەگرانیو وشکە ساڵی و کەم بوونی بەروبووم و، میوەجات و داهات، قارمان لە دەســتەو بەســتەی فیرعەون گرت ﴿ لعلهم يذكرون ﴾ تا بەشکو داچڵەکێن و بە خەبەر بێنەوەو پەند وەرگرن ﴿ ١٣١ : فـإذا جاءتهـم الحسنة ﴾ کەچی هەر کــە هەرزانییو خۆشگوزەرانیان بۆهاتبا ﴿ قالوا لنا هذه ﴾ لەباتی شوکرانە بژێری دەیانگوت: ئەمە لەبەرشــان وحاڵیخۆمانە! ﴿ و إن تصبهم سيئة يطيروا بموسى ومن معه ﴾ خۆئەگەر پاش ئەوخۆشگوزەرانییە هەر گرانیو ناخۆشییەکیان تووش هاتبا، لەمووساو لەوخەڵکەی لەگەڵیا بوون، ڕەشــبین دەبوون ﴿ ألا إنما طائرهم عند الله ﴾ هوشیاربن! ئــەوەی لە قازانج ولە زیانیان بێــت، هەر بەبڕیاری خوایە، نەك لەبەر شــوومی مووســاو ئەوانە بێ لە گەڵی بوون ﴿ ولكن أكثرهم لا يعلمــون ﴾ بــەڵام زۆربەیــان ئەم ڕاســتییە نازانــن ﴿ ١٣٢ : وقالوا مهما تأتنا به من آية ﴾ پاش هێنانی بەڵگەو نیشانەیەکی زۆر لەلاین مووســاوە پییانگوت: مووســا! هەر ئایەت و بەڵگەیەکمان بۆ بهێنیت ﴿ لتســحرنا بها ﴾ هەتا جادوومان لێ بکەیت و، چاو بەسمانی پێبکەیت و، بتەوێ لەو حاڵە لامان بدەیت ﴿ فما نحن لک بمؤمنين ﴾ هەر باوەڕت پێناکەین.

خوا قاری لەگەلەکەی فیرعەون گرت:

﴿ ١٣٣ : فارسـلنا عليهـم الطوفـان والجـراد ﴾ ئێنجـا ئێمەیش

بارانێکــی بەتۆفان و بە لێزەمەو،کوللەمان نارده ســەریان بۆ لەناو بردنی خۆیان و،فەوتاندنی کشتوکاڵ و مەزراکانیان.

لە (ســونەنی ئەبــوداود/ کتــاب الأطعمــە ٣٥٧/٣)دا هاتووە: لەپێغەمبەریان ﷺ پرسی سەبارەت بەخواردن و نەخواردنی کوللە، لــە وەڵامدا فەرمووی: ((أكثر جنود الله، لا آكله، ولا أحرمه)) کوللە فرەترینی ســوپاکانی خوایە، نە دەی‌خۆم و نە حەرامیشی‌دەکەم.

﴿ والقمــل ﴾ (سوون)یشــمان ناردەســەریان، دانەوێڵەکەیانــی دەخوارد و کەڵکی نەدەما، وە یان گەنەو ئەسپێمان تێ‌بەردەدان، هەتا خۆیان و ئاژەڵەکانیان ئازار بدەن ﴿ والضفادع ﴾ (بۆق)یشمان نارده ســەر کاســەو کەوێلیــان" ﴿ والــدم ﴾ و خوێنمــان کرده سـزایان،بەزۆری‌خوێنی لووتیان بەر ئەبوو، یان کانی ئاوەکانیان پڕ دەبوو لە خوێن" وە یان گەلێکیان خوێنی لە شیان بەرئەبوو، وە یان خوێنیان پیس ئەبوو و تووشــی فشار ئەبوون، وە یان خوێنیان فیشقەی ئەبەست و تووشی ئیفلیجی ئەبوون. ﴿ آيات مفصلات ﴾ گشــت ئەمانە ئایەت و نیشــانەی ڕوون و ئاشکراو لێك‌جیان، بۆ راســتی مووســامان ناردن ﴿ فاســتكبروا وكانوا قوما مجرمين ﴾ کــە چی دەعیەو فیزگرتنی وئیمانیان نەهێناو، لەبنەڕەتدا گەلێکی تاوانکارو تاوانبار بوون بۆیە ئەوەندە یاخی ولاســار بوون ﴿ ١٣٤: ولمــا وقع عليهم الرجس ﴾ هەرکە ئەوســزایە هاتە ســەریان و بە چاودیتیان ﴿ قالوا يا موســى ادع لنا ربك ﴾ وتیان ئەی مووسا! لــە پەروەردگارت بخــوازەو بپاڕێرەوە ﴿ بما عهد عندك ﴾ لە بەر پەیمانێــك کە لەگەڵ تۆدا کردوویەتی لەبەر ئەوپلەی پەیامبەرێتیە پێی‌داوی ﴿ لئن كشــفت عنا الرجز ﴾ دڵنیابە ئەگەر ئەو سزایەت لەســەر لابردیــن ﴿ لنؤمنن لــك ﴾ مەرجبێ باوەڕت پــێ بێنین ﴿ ولنرسلن معك بني إسرائيل ﴾ و نەوەکانی یەعقووبیشت لەگەڵ بنێرین، واتە: ئێمە وازیان لێی دێنین و تەســلیم دەبین ﴿ ١٣٥: فلما كشــفنا عنهم الرجز ﴾ کەچی کاتێ ســزاکەمان لەســەرلادان ﴿ إلى أجل هم بالغوه ﴾ تا ئەو ماوە دیاری‌کرابوو بۆ لەناو بردن و نقومکردونیــان، کە ئیتر هەق‌بوو باوەڕبێنن ﴿ إذاهم ينكثون ﴾ بۆ جارێکی‌تر خێرا پەیمانەکەیان دەشکاند.

فیرعەونمان خنکان و، بەنی ئیسرائیل بوونە جێنشین:

﴿ ١٣٦: فانتقمنــا منهــم ﴾ جــا ئێمەیــش تۆڵەمــان لێ‌ســەندن ﴿ فأغرقناهم في اليــم ﴾ و لە دەریای(نیــل)دا نقومان کردن و خنــکان ﴿ بأنهم كذبوا بآياتنــا ﴾ چونکە ئایەت و مۆعجیزەکانی ئێمەیــان بەدرۆدانــا ﴿ وكانوا عنها غافلين ﴾ خافــڵ وگێل و بێ ئاگاشــبوون لێیان، بۆیە هەوڵی بەدرۆ خستنەوەیان دەدا" ﴿ ١٣٧: وأورثنا القوم الذين كانوا يستضعفون مشارق الأرض ومغاربها التي باركنا فيها ﴾ ئەوسا ئێمە خۆرهەڵات و خۆرئاوای "وڵاتی شام" کە پڕپیتمان‌کردبوو، کردەبەش ومیراتی ئەو گەلەی بێ‌دەسەڵات و کزو داماو کرابوون، وەکو لەشــوێنێکی‌تردا شێوەی ئەو میرات پێ‌دانە روون دەکاتــەوەو دەفەرموێ: (كم تركوا من جنات وعيون وزروع

فَإِذَا جَآءَتۡهُمُ ٱلۡحَسَنَةُ قَالُواْ لَنَا هَٰذِهِۦۖ وَإِن تُصِبۡهُمۡ سَيِّئَةٞ
يَطَّيَّرُواْ بِمُوسَىٰ وَمَن مَّعَهُۥٓۗ أَلَآ إِنَّمَا طَٰٓئِرُهُمۡ عِندَ ٱللَّهِ وَلَٰكِنَّ
أَكۡثَرَهُمۡ لَا يَعۡلَمُونَ ١٣١ وَقَالُواْ مَهۡمَا تَأۡتِنَا بِهِۦ مِنۡ ءَايَةٖ
لِّتَسۡحَرَنَا بِهَا فَمَا نَحۡنُ لَكَ بِمُؤۡمِنِينَ ١٣٢ فَأَرۡسَلۡنَا عَلَيۡهِمُ
ٱلطُّوفَانَ وَٱلۡجَرَادَ وَٱلۡقُمَّلَ وَٱلضَّفَادِعَ وَٱلدَّمَ ءَايَٰتٖ مُّفَصَّلَٰتٖ
فَٱسۡتَكۡبَرُواْ وَكَانُواْ قَوۡمٗا مُّجۡرِمِينَ ١٣٣ وَلَمَّا وَقَعَ عَلَيۡهِمُ
ٱلرِّجۡزُ قَالُواْ يَٰمُوسَى ٱدۡعُ لَنَا رَبَّكَ بِمَا عَهِدَ عِندَكَۖ لَئِن
كَشَفۡتَ عَنَّا ٱلرِّجۡزَ لَنُؤۡمِنَنَّ لَكَ وَلَنُرۡسِلَنَّ مَعَكَ بَنِيٓ
إِسۡرَٰٓءِيلَ ١٣٤ فَلَمَّا كَشَفۡنَا عَنۡهُمُ ٱلرِّجۡزَ إِلَىٰٓ أَجَلٍ
هُم بَٰلِغُوهُ إِذَا هُمۡ يَنكُثُونَ ١٣٥ فَٱنتَقَمۡنَا مِنۡهُمۡ فَأَغۡرَقۡنَٰهُمۡ
فِي ٱلۡيَمِّ بِأَنَّهُمۡ كَذَّبُواْ بِـَٔايَٰتِنَا وَكَانُواْ عَنۡهَا غَٰفِلِينَ ١٣٦
وَأَوۡرَثۡنَا ٱلۡقَوۡمَ ٱلَّذِينَ كَانُواْ يُسۡتَضۡعَفُونَ مَشَٰرِقَ
ٱلۡأَرۡضِ وَمَغَٰرِبَهَا ٱلَّتِي بَٰرَكۡنَا فِيهَاۖ وَتَمَّتۡ كَلِمَتُ رَبِّكَ
ٱلۡحُسۡنَىٰ عَلَىٰ بَنِيٓ إِسۡرَٰٓءِيلَ بِمَا صَبَرُواْۖ وَدَمَّرۡنَا مَا كَانَ
يَصۡنَعُ فِرۡعَوۡنُ وَقَوۡمُهُۥ وَمَا كَانُواْ يَعۡرِشُونَ ١٣٧

ومقام كريم..) ٤٤/٢٥-٢٦. ﴿ وتمت كلمة ربك الحسنى على بني إسرائيل ﴾ ئەوساش بەڵێن و بڕیارە زۆر پیرۆزەکەی پەروەردگارت کەفەرمووبووی (ونريدأن نمن على استضعفوا فىالأرض ونجعلهم أئمــە ونجعلهم الوارثين) بــۆ نەوەکانی یەعقووب بەراســتگەڕاو بوونە پاشاومیراتگری وڵاتی میسر ﴿ بما صبروا ﴾ چونکە بە ئارام و بەتابشت‌بوون بەرامبەر بەئازارەکانی فیرعەون ودام ودەزگاکانی ﴿ ودمرنا ما كان يصنع فرعون وقومه وما كانوا يعرشــون ﴾ هەر بیناو کۆشــك وخانوو بەرەیەکیش فیرعەون و دەســتەو بەستەکەی ئەو دروستیان‌کردبوو، هەموومان وێران کردو کوتامان بەسەر یەکا.

لەدەریا پەڕینەوەو بە پەیکەری (بت)ێ گەیین:

﴿ ١٣٨: وجاوزنا ببني إســرائيل البحر ﴾ و نەوەکانی یەعقووبمان لە دەریای (قولزم) -کەئێســتا کەنداوی (ســویس)ی پێی ئەڵێن- پەڕاندەوە ﴿ فأتوا على قوم يعكفون على أصنام لهم ﴾ ئەو ساهاتنە

لای کۆمەڵ و قەومێك، کە هەردەم خەریکی پەرستنی بتەکانیان بوون و کڕنۆشیان لە بەردەمیاندا کردبوو ﴿ قالوا یا موسی إجعل لنا إلها ﴾ وتیان: مووسا! دەساتۆش خوایەکمان بۆ پەیداکە "با بی‌پەرستین" ﴿ کما لهم آلهة ﴾ وەکو ئەوانە چەند خوایەکیان بۆخۆیان داناوەو دەیانپەرستن ﴿ قال إنکم قوم تجهلون ﴾

وَجَٰوَزْنَا بِبَنِىٓ إِسْرَٰٓءِيلَ ٱلْبَحْرَ فَأَتَوْا۟ عَلَىٰ قَوْمٍ يَعْكُفُونَ عَلَىٰٓ
أَصْنَامٍ لَّهُمْ ۚ قَالُوا۟ يَٰمُوسَى ٱجْعَل لَّنَآ إِلَٰهًا كَمَا لَهُمْ ءَالِهَةٌ ۚ
قَالَ إِنَّكُمْ قَوْمٌ تَجْهَلُونَ ﴿١٣٨﴾ إِنَّ هَٰٓؤُلَآءِ مُتَبَّرٌ مَّا هُمْ فِيهِ وَبَٰطِلٌ
مَّا كَانُوا۟ يَعْمَلُونَ ﴿١٣٩﴾ قَالَ أَغَيْرَ ٱللَّهِ أَبْغِيكُمْ إِلَٰهًا
وَهُوَ فَضَّلَكُمْ عَلَى ٱلْعَٰلَمِينَ ﴿١٤٠﴾ وَإِذْ أَنجَيْنَٰكُم
مِّنْ ءَالِ فِرْعَوْنَ يَسُومُونَكُمْ سُوٓءَ ٱلْعَذَابِ ۖ يُقَتِّلُونَ
أَبْنَآءَكُمْ وَيَسْتَحْيُونَ نِسَآءَكُمْ ۚ وَفِى ذَٰلِكُم بَلَآءٌ مِّن
رَّبِّكُمْ عَظِيمٌ ﴿١٤١﴾ ۞ وَوَٰعَدْنَا مُوسَىٰ ثَلَٰثِينَ لَيْلَةً
وَأَتْمَمْنَٰهَا بِعَشْرٍ فَتَمَّ مِيقَٰتُ رَبِّهِۦٓ أَرْبَعِينَ لَيْلَةً ۚ وَقَالَ
مُوسَىٰ لِأَخِيهِ هَٰرُونَ ٱخْلُفْنِى فِى قَوْمِى وَأَصْلِحْ وَلَا تَتَّبِعْ
سَبِيلَ ٱلْمُفْسِدِينَ ﴿١٤٢﴾ وَلَمَّا جَآءَ مُوسَىٰ لِمِيقَٰتِنَا وَكَلَّمَهُۥ
رَبُّهُۥ قَالَ رَبِّ أَرِنِىٓ أَنظُرْ إِلَيْكَ ۚ قَالَ لَن تَرَىٰنِى وَلَٰكِنِ ٱنظُرْ
إِلَى ٱلْجَبَلِ فَإِنِ ٱسْتَقَرَّ مَكَانَهُۥ فَسَوْفَ تَرَىٰنِى ۚ فَلَمَّا تَجَلَّىٰ
رَبُّهُۥ لِلْجَبَلِ جَعَلَهُۥ دَكًّا وَخَرَّ مُوسَىٰ صَعِقًا ۚ فَلَمَّآ أَفَاقَ
قَالَ سُبْحَٰنَكَ تُبْتُ إِلَيْكَ وَأَنَا۠ أَوَّلُ ٱلْمُؤْمِنِينَ ﴿١٤٣﴾

مووساش وتی: بە ڕاستی ئێوە گەلێکی نەفام و نەزانن، بۆیە بە گەورەیی خوا نازانن وئەو جۆرە شتانە داوا دەکەن!!.

(ئەبوو واقیدی لەیسی) دەڵێت: هاوەڵان لەگەڵ پێغەمبەر ﷺ بەرەو (حونەین) دەرچوون و، لەرێگادا دارێکی گەورەی سەوزیان دیت و، داوایان لێکرد کە: وەکو کافرەکان دارێکی تایبەتی خۆیانیان هەیە و، دەچنە بنی و شیعر وهۆنراوە دەڵێن و، ڕم و کەوانەکانیشیانی لێ هەڵدەواسن و، بەوکارەیان پیرۆزی دەکەن و، لەوێ قەتیس دەمێنن! دە با ئێمەیش ئەم دارە پیرۆز بکەین و چەکەکانمانی لێهەڵواسین و بی‌پەرستین!. ئەویش فەرمووی: (الله أكبر)! ئەمە هەر لەو قسەیە دەچێ‌کە هۆزەکەی مووسا داوایان لە مووسا کرد و گوتیان: (اجعل لنا إلها کما لهم آلهة قال إنکم قوم تجهلون) لترکبن سنن من قبلکم حذو القذة بالقذة حتی لو دخلوا جحر ضب لدخلتموه / ترمزی. ﴿ ١٣٩: إن هؤلاء متبر ما هم فیه ﴾ بێگومان ئەو حاڵەتەی ئەوانی تێدایە "کەبتەکان دەپەرستن، سەرەنجامی تیاچوون و نابوودی وهیلاکەتە ﴿ وباطل ما کانوا یعملون ﴾ وهەر چیش دەکەن بێ کەڵك و باتڵە، واتە: خۆیان وبتانیان دوابڕاون ﴿ ١٤٠: قال أغیر الله أبغیکم إلها ﴾ مووسا وتی: باشە ئێوە دەتانەوێ جگە لە خوا، خوای ترتان بۆ بخوازم بۆپەرستن؟! ﴿ و هو فضلکم علی العالمین ﴾ کە هەر ئەوویشە فەزڵتانی داوەبە سەر خەڵکانی سەردەمی خۆتاندا ﴿ ١٤١: وإذ أنجیناکم من آل فرعون ﴾ ئەمەشتان لەبیر بێت کە لە دەستی بنە ماڵەو دەسەڵاتدارانی فیرعەون ڕزگارمان کردن ﴿ یسومونکم سوء العذاب ﴾ کە سزای زۆر خراپیان پێدەچەشتن، وزەلیل و ریسوایان ئەکردن ﴿ یقتلون أبناءکم ﴾ نێرینەو کوڕەکانتانیان ئەکوشت و، بنەبڕیان ئەکردن ﴿ ویستحیون نساءکم ﴾ ومێینەو ژنەکانتانیان زیندە ڕائەگرت و بە یەخسیری دەیانهێشتنەوە بۆ کارەکەری و خزمەتگوزاری ﴿ وفی ذلکم بلاء من ربکم عظیم ﴾ دیارە لەوەدا تاقیکردنەوەیەکی گەورەو مەزن بوو بۆتان لە لایەن پەروەردگارتانەوە ﴿ ١٤٢: و واعدنا موسی ثلاثین لیلة ﴾ وەبەڵێنی (٣٠) شەوەمان بەمووسا داو گوتمان دوای تێپەڕبوونی ئەو ماوەیە دەبێ بێیتە کێوی (توور) بۆ پاڕانەوەو وەرگرتنی تەورات ﴿ وأتممناها بعشر ﴾ وە دەشەوی تریشمان خستەسەری وبەوە بوویە چل شەوی‌تەواو.

بەڵێ.. مووسا بەڵێنی بە هۆزەکەی خۆیدا کە ئەگەر خوا فیرعەونی دوژمنی‌بۆ لە ناو ببات، بەرنامەیەکی تێروتەواوی ژیانیان لە لایەن خواوە بۆ دێنێ، جا کە فیرعەون و دام و دەزگاکەی تیاچوو و خنکان، مووساش داوای لە خوا کرد کە:کتێب و نامەیەکی‌وای بۆ بنێرێ، خوایش -جلا جلاله- فەرمانی پێکرد کە: دەبێ (١٠)ڕۆژ لەمانگی (زیحەججە)شی بخاتە سەر، تابێ بە چل شەوی تەواو، بۆیە دەفەرموێ: ﴿ فتم میقات ربه أربعین لیلة ﴾ بەوە ماوەدیاری کراوەکەی پەروەردگاری بوو بە چل شەو، چونکە(٣٠)شەوی مانگی زیقەعدەدە و، دە ڕۆژی یەکەمی مانگی زیحەججەیش چلی‌تەواودەکات.

(ئیبن عەبباس) دەڵێ: ئاخر ڕۆژی بەڵێنەکە یەکەم ڕۆژی جەژنی قوربان بوو، هەر لەو ڕۆژەشدابوو خوا قسەی لەگەڵ (مووسا) کرد، هەرئەو ڕۆژەیش بوو ئەم دینی ئیسلامە بە پایانگەیشت و، ئایەتی: (الیوم أکملت لکم دینکم..) هات. ﴿ وقال موسی لأخیه هارون ﴾ مووسا بە هاروونی برای گوت: ﴿ اخلفنی فی قومی ﴾ هەتا لەناو نەتەوەو خزماندا دیمەوە تۆ جێ‌نشینمبە ﴿ وأصلح ﴾ و هەمیشەیش خەریکی چاکسازیی‌بەو، خزمان هەر بەرەو خوا ببە ﴿ ولا تتبع سبیل المفسدین ﴾ وقەت بە ڕێی‌خراپکاراندا مەچۆو ئاگادار بە! دیارە ئەم ئاراستەیە بۆ دووپاتکردنەوەیە، ئەگینە

هاروون پێغەمبەرەو کاری هەر چاکسازییە.

مووسا دەخوازێ پەروەردگاری ببینێ:

﴿ ١٤٣ : ولما جاء موسى لميقاتنا ﴾ ئەوسا کە مووسا هات بۆشوینی موناجاتەکە لە گەڵمان ﴿ وكلمه ربه ﴾ و پەروەردگاری کەوتە قسە و گفت و گۆ لەگەڵی وگوێی لەدەنگییەوەبوو ﴿ قال رب أرني أنظر إليك ﴾ مووسا بۆ پتر دڵنیایی وخۆشەویستی بەپەرۆشەوە گوتی: پەروەردگارم! خۆتم پێ‌نیشان‌دە، زۆر ئارەزوومە بت‌بینم ﴿ قال لن تراني ﴾ خوا فەرمووی: مووسا! هەرگیز لەم دونیایەدا تۆ ناتۆانی بم‌بینێ، چونکە بونییەی ئادەمیزادی ئێستا ئەم دونیایە، توانای بینینی خوای نییە ﴿ ولكن انظر إلى الجبل فإن استقر مكانه فسوف تراني ﴾ بەڵام لەم کێوە بڕوانە، من خۆمی‌نیشان دەدەم، جائەگەر ئەو "کە بونییەی‌لەتۆ بتەوترە" لە جێی‌خۆی‌ماو، نەبزووت، ئەوساش تۆدەتوانی بم‌بینی، ئەگینە نام‌بینی ﴿ فلما تجلى ربه للجبل ﴾ جاهەرکە پەروەردگاری بۆ کێوەکە خۆی دەرخست ﴿ جعله دكا ﴾ هەر بە جارێ کێوەکەی رووناك‌کردەوەو هەپروون هەپروونی کرد ﴿ وخر موسى صعقا ﴾ و مووساش بێهۆش‌کەوت وبوورایەوە ﴿ فلما أفاق ﴾ ئینجا کە بەهۆش‌هاتەوە ﴿ قال سبحانك تبت إليك ﴾ وتی خوایا! پاك وخاوێنی وبێ‌خەوشی هەر بۆ تۆیە، هەر شتێکیش تۆ لەکەدار بکا، دوور ڕات‌دەگرم لێی‌و، پەشیمانیشم لە داواکەم ﴿ وأنا أول المؤمنين ﴾ ومن یەکەمین کەسم لەناو بەنی ئیسرائیلییە بڕوادارەکاندا ئیمانم بە گەورەیی و دەسەڵاتی تۆیە.بەڵێ.. زۆربەی ڕاو بۆچوونی زاناکان لە سەر ئەوەیە کە: هیچ کەسێك لەم جیهانەدا خوای‌گەورەی نەدیتووەو نایشیبینێ، تەنانەتی‌دیتنەکەی پەیامبەیش ﷺ دەڵێن هەر بە دڵ بووە، نەك بە چاوی سەر.

(ئیبن کەسیر) ئەڵێت: بێژەی ((لن)) لەم ئایەتەی (لن تراني)یەدا لای زۆرینەی زاناکان بۆتە کێشە، چونکە و شەی ((لن)) بۆ بەربەستکردنە لەڕوودانی هەرکارێك بە هەتا هەتایی، (نەحوو)زانەکان دەڵێن (لنفى التأبيد). موعتەزیلەکانیش ئەمەیان کردۆتە بە ڵگەی‌خۆیان کە: خوا نە لە دونیادا، نەلە پاشە ڕۆژدا نابینرێ، بەڵام ئەمە لە هەموو بۆ چوونەکان لاوازترە، چونکە گەلی‌فەرموودەی (موتەواتر) هاتووە کە: موسڵمانان لەقیامەتدا خوا ئەبینن، دیسان ئایەتی (لا تدركه الأبصار) یشیان هەر بە بینین لێك‌داوەتەوە، واتە: بەلای‌ئەوانەوە قەت خوا نابینرێ، نەلە دونیادا؛ نە لە پاشە ڕۆژدا، جا بۆ زانیاری زیاتر لە بارەی ئەم مەسەلەوە، سەرێ‌لە سوورەتی (نەجم) بدە، چونکە لەوێ پتر روون‌کراوەتەوە ﴿ ١٤٤ : قال يا موسى إني اصطفيتك على الناس برسالاتي وبكلامي ﴾ بەڵێ مووسا گەیشتە میقاتەکە وخوا فەرمووی: مووسا! بێ‌گومان‌بە من بەم پەیام وقسانە لەگەڵم‌کردیت، هەڵبژاردوی و فەزڵم‌دایت بەسەر ئەوخەڵکەدا ﴿ فخذ ما آتيتك ﴾ دەساتۆش هەرچیم پێ‌داوی توندتوند بیگرەوکاری پێ بکە ﴿ وكن

قَالَ يَـٰمُوسَىٰٓ إِنِّى ٱصْطَفَيْتُكَ عَلَى ٱلنَّاسِ بِرِسَـٰلَـٰتِى وَبِكَلَـٰمِى
فَخُذْ مَآ ءَاتَيْتُكَ وَكُن مِّنَ ٱلشَّـٰكِرِينَ ﴿١٤٤﴾ وَكَتَبْنَا
لَهُۥ فِى ٱلْأَلْوَاحِ مِن كُلِّ شَىْءٍ مَّوْعِظَةً وَتَفْصِيلًا لِّكُلِّ
شَىْءٍ فَخُذْهَا بِقُوَّةٍ وَأْمُرْ قَوْمَكَ يَأْخُذُوا۟ بِأَحْسَنِهَا ۚ سَأُو۟رِيكُمْ
دَارَ ٱلْفَـٰسِقِينَ ﴿١٤٥﴾ سَأَصْرِفُ عَنْ ءَايَـٰتِىَ ٱلَّذِينَ يَتَكَبَّرُونَ
فِى ٱلْأَرْضِ بِغَيْرِ ٱلْحَقِّ وَإِن يَرَوْا۟ كُلَّ ءَايَةٍ لَّا يُؤْمِنُوا۟
بِهَا وَإِن يَرَوْا۟ سَبِيلَ ٱلرُّشْدِ لَا يَتَّخِذُوهُ سَبِيلًا وَإِن يَرَوْا۟
سَبِيلَ ٱلْغَىِّ يَتَّخِذُوهُ سَبِيلًا ۚ ذَٰلِكَ بِأَنَّهُمْ كَذَّبُوا۟ بِـَٔايَـٰتِنَا
وَكَانُوا۟ عَنْهَا غَـٰفِلِينَ ﴿١٤٦﴾ وَٱلَّذِينَ كَذَّبُوا۟ بِـَٔايَـٰتِنَا وَلِقَآءِ
ٱلْـَٔاخِرَةِ حَبِطَتْ أَعْمَـٰلُهُمْ ۚ هَلْ يُجْزَوْنَ إِلَّا مَا كَانُوا۟
يَعْمَلُونَ ﴿١٤٧﴾ وَٱتَّخَذَ قَوْمُ مُوسَىٰ مِنۢ بَعْدِهِۦ مِنْ حُلِيِّهِمْ
عِجْلًا جَسَدًا لَّهُۥ خُوَارٌ ۚ أَلَمْ يَرَوْا۟ أَنَّهُۥ لَا يُكَلِّمُهُمْ وَلَا يَهْدِيهِمْ
سَبِيلًا ۘ ٱتَّخَذُوهُ وَكَانُوا۟ ظَـٰلِمِينَ ﴿١٤٨﴾ وَلَمَّا سُقِطَ
فِىٓ أَيْدِيهِمْ وَرَأَوْا۟ أَنَّهُمْ قَدْ ضَلُّوا۟ قَالُوا۟ لَئِن لَّمْ يَرْحَمْنَا
رَبُّنَا وَيَغْفِرْ لَنَا لَنَكُونَنَّ مِنَ ٱلْخَـٰسِرِينَ ﴿١٤٩﴾

من الشاكرين ﴾ وله شوکرانەبژێرانیش بە.

بەرنامە لە چەند (تەتەڵە)یەکدا بەمووسا دەدرێ:

﴿ ١٤٥ : وكتبنا له في الألواح من كل شئ ﴾ وەلەو(لەوح)وتەتەڵانە، بەمووسامان دان، حوکمی هەموو شتێکمان بۆ نووسی، واتە: ئەوەی ئەوان پێویستیان پێ‌بوو بۆمان نارد.

(ئەلواح)کۆی (لەوح)ـە، مەبەست ئەو تەتەڵانەیە بەرنامەو شەریعەتەکەی مووسای تێیدا نووسرابوو ﴿ موعظة ﴾ تا ببێ بەپەند و ئامۆژگاریی‌بۆیان ﴿ وتفصيلا لكل شئ ﴾ و شیی‌کەرەوەی هەموو حەڵاڵ و حەرامێك ﴿ فخذها بقوة ﴾ جا تۆش مووسا! زۆر بەهێزو بە توند ئەو (ئەلواح)انە بگرە ﴿ وأمر قومك أن يأخذوا بأحسنها ﴾ فەرمان بە گەلەکەشت بدە هەرە چاکەکەیان بگرن و ڕەفتاری‌پێ بکەن، مەبەست ئەوەیە کەتەتەڵەکانی تەورات (حسن)و(أحسن)ی تێدایە، بۆنموونە (قصاص)وتۆڵە وەرگرتنەوە ڕێی پێ دراوەو کارێکی

(حسن)ە، عەفەوو لیبووردنیش هەروا، بەڵام کارێکی (أحسن)ە. دەسا ئێوە کاربە (أحسن)ەکەی بکەن. ﴿ سأوريكم دار الفاسقين ﴾ دڵنیاشبن خانەو لانەی سنوور بە زێنەکانتان –لە سەفەرەکانتاندا– نیشان دەدەم، ئەوسادەبینن چیمان پێکردون.

ئەهلی فیز لەئایەتی خوا کەڵک وەرناگرێ:

﴿ ١٤٦ : سأصرف عن آياتي الذين يتكبرون في الأرض بغير الحق ﴾ بێگومان ئەو کەسانەی کەبە ناهەق لە سەرزەوی تەکەببوورو دەست درێژی ئەکەن، لە وەرگرتنی نیشانەکانی خۆمیان لا ئەدەم و، ناهێڵم لێیـان تێبگەن ﴿ وإن يروا كل آية لا يؤمنـوا بها ﴾ وئەگەر هەر ئایەت و بەڵگەیەکیش ببینن بۆ یەکتاپەرستی، ئەوان هەر باوەڕی پێناکەن و بە جادووی دادەنێن! ﴿ وإن يروا سـبيل الرشد ﴾ یان ئەگـەر ڕێی بەختیاری و سـەفرازی ببینن ﴿ لا يتخذوه سـبيلا ﴾ وەری ناگرن و پێیدا ناچن. ﴿ وإن يروا سبيل الغي يتخذوه سبيلا ﴾ خـۆ ئەگەر ڕێی خراپەکاریو سـەر لێشـێواوی ببینن، خێرا وەری دەگـرن و کاری پێدەکەن! ﴿ ذلك بأنهم كذبوا بآياتنا ﴾ ئەوەش چونکەئایەتەکانی ئێمەیان بە درۆدادەنا ﴿ وكانوا عنها غافلين ﴾ و خافـڵ و بێ ئاگاشـبوون لێیان و سـەرنجیان نەدانێ ﴿ ١٤٧ : والذين كذبوا بآياتنا ولقاء الآخرة ﴾ ئەوکەسـانەش نیشـانەکانی ئێمـە و، هاتنـی دوا ڕۆژیـان بەدرۆ دانـا ﴿ حبطـت أعمالهم ﴾ کارەچاکەکانیان پووچەڵ بوویەوەو لەناو چووو، هیچ سوودێکیان لێ وەرنەگرت ﴿ هل يجزون إلا ما كانوا يعملون ﴾ ئاخۆ بەوە نەبێت کردوویانە، سزا وجەزرەبە ئەدرێن؟.

سەرگورشتەی گوێرەکە پەرستنەکە:

﴿ ١٤٨ : واتخـذ قوم موسـى من بعده من حليهم عجلا جسـدا له خـوار ﴾ پـاش چوونەکەی مووسـا بۆ کێـوی (تـوور) گەلەکەی –لەخشـڵ و زێڕەکەیـان– گوێرەکە یەکی بە بۆڕەیـان بۆخۆیان سـازدا ویەرستیان! پیاوێکی(سامری)ناویان هەڵسا بە ئەنجامدانی ئەو کارەو سەرپەرشتی کرد، دەرنجام ئەو گوێرەکە بێ گیانەی لە شێوەی پەیکەردا لێکەوتەوەو پەرستیان! ﴿ ألم يروا أنه لا يكلمهم ﴾ مەگەر نەیاندی ئەو گوێرەکەیە قسەیان لەگەڵ ناکات ﴿ ولا يهديهم سـبيلا ﴾ و بۆ ڕێی ڕاستیش ڕێنماییيان ناکات ﴿ إتخذوه ﴾ لەگەڵ ئەوەیشدا کردیانە خوای خۆیان!! ﴿ وكانوا ظالمين ﴾ وبەرامبەر بە خۆیان سـتەمکاربوون و چوونە ریزی موشـریکانەوە ﴿ ١٤٩ : ولما سـقط في أيديهم ﴾ کە ڕێی ڕاسـتیان لەدەستکەوت ﴿ ورأوا أنهم قد ضلوا ﴾ و زانییان کە بەڕاسـتی گومڕاو سـەرگەردانبوون ﴿ قالـوا لئن لم يرحمنا ربنا ﴾ پەشـیمان بوونـەوەو وتیان: ئەگەر پەروەردگارمـان بـەر میهرەبانـی خۆیمان نەخـا ﴿ ويغفر لنا ﴾ ولێمـان نەبـووری ﴿ لنكونـن مـن الخاسـرين ﴾ بێگومـان لە زیانمەنـدان دەبین ﴿ ١٥٠ : ولما رجع موسـى إلـى قومه غضبان أسـفا ﴾ کاتێ مووسـا لە کێوی(تـوور) بە تووڕەیـی وخەفەتێکی زۆرەوە گەڕایەوە ناوهۆزەکەی ﴿ قال بئسـما خلفتموني من بعدي ﴾ تێی خوڕین و وتی: بەڕاسـتی لەدوای من جێنشـینێکیزۆر خراپ بـوون! چۆن ئەو کارە زۆر خراپ و بەدەتانە کردو، ئایینی منتان گۆڕی؟! ﴿ أعجلتم أمر ربكم ﴾ ئاخۆ لە بڕیارەکانی پەروەردگاری خۆتـان پەلەتـان کـرد؟ "نەتانتوانی خۆتان بگـرن هەتا من چل ڕۆژەکـە تەواو ئەکەم و دێمـەوە؟!" و فەرمانی پەروەردگارتان دێ ﴿ وألقى الألواح ﴾ و لە خەفەت ودڵ پەرێشانی خۆیشیدا (لەوح) وتەتەڵەکانی هاویشت وخستی! ﴿ وأخذ برأس أخيه يجره إليه ﴾ قژی سـەری (هاروون)یبرای گرت و بەرەو لای خۆی کێشـای، وەکـو هەر مرۆڤێك لـە کەس وکاری خۆی تـووڕە ئەبێ، لەکاتی کردنیهـەر کارێکی ئـاوادا ﴿ قال ابن أم ﴾ هـاروون وتی: ئەی دایك براکەم! دیارەکە (مووسـا)و (هـاروون) برای باوك و دایکی یەکن، بەڵام کەبەو ناوەوە بانگی ئەکات، بۆسەرنج ڕاکێشانی و، بزواندنیهەست ونەستیبرایەتییەتی، بۆیە ئەو وشەیە بەکارهێناو گوتی: دایك براکەم ﴿ إن القوم استـضعفوني ﴾ بێگومان ئەوهۆزە گوێرەکە پەرستە زۆریان لێ سەندم و، بێ دەسەڵات و لاوازیانکردم ﴿ وكادوا يقتلوننـي ﴾ و ئەوەندەیـش ململانێم لەگـەڵ کـردن وەختبوو بشـمکوژن ﴿ فلا تشـمت بي الأعداء ﴾ دەسـا تۆیش کارێ مەکـە دڵی دوژمنانم پێخۆشـکەیت ﴿ ولا تجعلني مع القوم الظالمين ﴾ منیش لەگەڵ خەڵکەگوێرەکە پەرسـت وسـتەمکارەکە مەخـە، چونکە من هیچ دەسـەڵاتێکم نەبـوو ﴿ ١٥١ : قال رب اغفرلـي ولأخي ﴾ کەبۆ مووسـا دەرکەوت" دەسـەڵاتی هاروونی تێدا نەبـووە، وتی: پەروەردگارم! لە خۆم و لە براکەم خۆش ببە ﴿ وأدخلنا في رحمتك ﴾ و بەر بەزەیی خۆتمان بخە ﴿ وأنت أرحم الراحمين ﴾ وهەر ئەتۆش لە هەمووخەڵکانی میهرەبان، بەمیهرەبان تـری ﴿ ١٥٢ : إن الذين اتخذوا العجل ﴾ بە ڕاسـتی ئەوانەی کە گوێرەکەیان کردە خواو بەردەوامبوون لە سەر پەرستنی وەك سامری و شـوێنکەوتوانی ﴿ سـينالهم غضـب من ربهم ﴾ بـە تەئکید لە تۆڵەی ئەوەدا بەرقارو غەزەبی پەروەردگاریان دەکەون لە ئاخیرەتدا ﴿ وذلة في الحياة الدنيا ﴾ و لە ژیانی ئەم دونیایەشدا ریسواو سەر شۆڕدەبن، ئەوە بوو بەربوونە گیانی یەکترو، یەکتریان دەکوشت! ﴿ وكذلك نجزي المفترين ﴾ ئێترهەرکەسـێك درۆهەڵبەسێ ئێمە

"وەکـو ئەوانە" جەزرەبەو تۆڵەیدەدەیـن ﴿ ١٥٣: والذين عملوا السيئات ﴾ ئەو کەسانەش گوناح وتاوانیکوفریان کرد ﴿ ثم تابوا من بعدها وآمنوا ﴾ لە پاشـان پەشـیمان بوونەوەو بڕوایان هێناو، هەتا مردنیش لەسەری مانەوە ﴿ إن ربک من بعدها لغفور رحيم ﴾ بێگومـان پەروەردگارت پاش ئەو پەشـیمان بوونەوەیە، بپۆش و لێبووردەیەکی، دلۆڤان و میهرەبانە.

مووسا لەتووڕەییەکەی هێدی دەبێتەوە:

﴿ ١٥٤: ولما سكت عن موسى الغضب ﴾ جا کە ڕقەکەی مووسا هێدی بوویەوە "سەبارەت بە هاروون و گەلەکەی" ﴿ أخذ الألواح ﴾ تەختـەو تەتەڵەکانـی هەڵگرتـەوە "ئەوانـەی کەتەوراتیـان تیا نووسـرابوویەوەو ئـەو پەرتـی کردبـوون" ﴿ وفي نسـختها هدى ورحمـة للذين هم لربهم يرهبـون ﴾ کە ڕینمایی وبەزەیی تێدا بوو بۆ ئەوانەی لە دەسـەڵاتی پەروەردگاریان دەترسـن، واتە: لەگەڵ ئەوەیشدا هیدایەتی ئەوانی تێدا مابوو.

حەفتاکەسی بەنی ئیسرائیل دەچنە موناجاتی خوا:

﴿ ١٥٥: واختار موسى قومه سبعين رجلا لميقاتنا ﴾ ئەوساموسا لە گەلەکەی خۆی بـۆ موناجاتی خوا، حەفتا پیاوی هەڵکەوتەی دەسنیشـانکرد لەوانەی گوێرەکەیان نەپەرسـتبوو، بچنە کێوی (توور)بـۆ لیبـووردن لەوانەی گوێرەکەیان پەرسـتبوو پەشـیمان بوونـەوە، جا بۆ ئەوە لەخوا کات و ژوانی وەرگرت، کەچیکاتێ گەیشتنە ئەوێ گوتیان: دەبێبە چاوی خۆمان خوا ببینین! ﴿ فلما أخذتهم الرجفة ﴾ جا لە تۆڵەی ئەوەدا کە وتیان: ((أرنا الله جهرة/ دەبێخوابیینین ئەوسـا بڕوا دەهێنین)) بوومە لەرزەیەکیسـەخت گرتنی و مردن و، مووسـاش خەم و پـەژارە دایگرت ﴿ قال رب لو شئت أهلكتهـم من قبل و إيـاى ﴾ ووتـی: پەروەردگارم! ئەر ئارەزووت هەبا، ئەوا پێش ئامادەبوونمان لەکیوی(توور) گشتمانت دەمراند ﴿ أتهلكنا بما فعل السفهاء منا ﴾ ئایابەهۆی کاروکردەوەی گێلە پیاوو جاهیلەکانمان، هەمووومان لەناو دەبەیت؟.

ئیمامـی (تەبەریـی) ئەڵێت: خـوا فەرمانی بە مووسـا کرد کە: کۆمەڵێـك لـە خەڵکەکەی بەرێ بۆ کێوی تـوورو داوای لیبووردن بکەن ئەویش بردنی،کەچی بە مووسایان وت: هەرگیز بڕوا ناکەین ئەوە خوا بێ قسەت لەگەڵ ئەکا، هەتا بە چاوی سەر ئەیبینین، ئیترلەتۆڵەی ئەوەدا تریشـقەیەکی گەورە لییدان وگشتیان مردن، جاپـاش ئەوە مووسـا کەوتە پاڕانـەوەو وتـی: پەروەردگارم! جا مـن کاتێگەڕامەوە بە (بەنی ئیسـرائیل) چ بڵێم لـە بەرامبەر تیاچوونی ئـەو حەفتا کەسـەوە؟! خۆزگا منیش و ئەوانیشـت بەر لەمە لەناو بردبا. (سـەددی) ئەڵێت: مووسا گریەو پاڕانەوەیەکی زۆری کرد، هە تا خوا هەموویانی زیندوو کردەوە، وەك لە جێگای تـردا ئەفەرموێ: (ثم بعثناكـم من بعد موتكـم..)"٥٦/٢" ﴿ إن هـى إلا فتنتـك ﴾ خوایا! دیارە ئـەو ڕووداوە هـەر ئەزموون و

وَلَمَّا رَجَعَ مُوسَىٰٓ إِلَىٰ قَوْمِهِۦ غَضْبَٰنَ أَسِفًا قَالَ بِئْسَمَا خَلَفْتُمُونِى
مِنۢ بَعْدِىٓ ۖ أَعَجِلْتُمْ أَمْرَ رَبِّكُمْ ۖ وَأَلْقَى ٱلْأَلْوَاحَ وَأَخَذَ بِرَأْسِ
أَخِيهِ يَجُرُّهُۥٓ إِلَيْهِ ۚ قَالَ ٱبْنَ أُمَّ إِنَّ ٱلْقَوْمَ ٱسْتَضْعَفُونِى وَكَادُوا۟
يَقْتُلُونَنِى فَلَا تُشْمِتْ بِىَ ٱلْأَعْدَآءَ وَلَا تَجْعَلْنِى مَعَ ٱلْقَوْمِ
ٱلظَّٰلِمِينَ ﴿١٥٠﴾ قَالَ رَبِّ ٱغْفِرْ لِى وَلِأَخِى وَأَدْخِلْنَا فِى
رَحْمَتِكَ ۖ وَأَنتَ أَرْحَمُ ٱلرَّٰحِمِينَ ﴿١٥١﴾ إِنَّ ٱلَّذِينَ ٱتَّخَذُوا۟
ٱلْعِجْلَ سَيَنَالُهُمْ غَضَبٌ مِّن رَّبِّهِمْ وَذِلَّةٌ فِى ٱلْحَيَوٰةِ ٱلدُّنْيَا ۚ
وَكَذَٰلِكَ نَجْزِى ٱلْمُفْتَرِينَ ﴿١٥٢﴾ وَٱلَّذِينَ عَمِلُوا۟ ٱلسَّيِّـَٔاتِ ثُمَّ
تَابُوا۟ مِنۢ بَعْدِهَا وَءَامَنُوٓا۟ إِنَّ رَبَّكَ مِنۢ بَعْدِهَا لَغَفُورٌ رَّحِيمٌ
﴿١٥٣﴾ وَلَمَّا سَكَتَ عَن مُّوسَى ٱلْغَضَبُ أَخَذَ ٱلْأَلْوَاحَ ۖ وَفِى
نُسْخَتِهَا هُدًى وَرَحْمَةٌ لِّلَّذِينَ هُمْ لِرَبِّهِمْ يَرْهَبُونَ ﴿١٥٤﴾ وَٱخْتَارَ
مُوسَىٰ قَوْمَهُۥ سَبْعِينَ رَجُلًا لِّمِيقَٰتِنَا ۖ فَلَمَّآ أَخَذَتْهُمُ ٱلرَّجْفَةُ
قَالَ رَبِّ لَوْ شِئْتَ أَهْلَكْتَهُم مِّن قَبْلُ وَإِيَّٰىَ ۖ أَتُهْلِكُنَا بِمَا فَعَلَ
ٱلسُّفَهَآءُ مِنَّآ ۖ إِنْ هِىَ إِلَّا فِتْنَتُكَ تُضِلُّ بِهَا مَن تَشَآءُ وَتَهْدِى
مَن تَشَآءُ ۖ أَنتَ وَلِيُّنَا فَٱغْفِرْ لَنَا وَٱرْحَمْنَا ۖ وَأَنتَ خَيْرُ ٱلْغَٰفِرِينَ ﴿١٥٥﴾

تاقیيکردنەوەی خۆتـە بۆهەمووماﻥ﴿ تضل بها من تشـاء وتهدى من تشـاء ﴾ مەیلی خۆتە هەر کەسـێکی پێگومرابکەیت و، هەر کەسێکیش شارەزاو ڕێنمابکەیت ﴿ أنت ولينا ﴾ تەنها هەر ئەتۆی سەرپەرسـت و گەورەمان ﴿ فاغفر لنا وارحمنا ﴾دەسـاتۆش لێمان خۆش ببـەو، بەزەییت پێماندا بێتەوە ﴿ وأنـت خير الغافرين ﴾ باشترین بەخشێنەر هەر ئەتۆی ﴿ ١٥٦: واكتب لنا في هذه الدنيا حسـنة وفي الآخرة ﴾ لەم دونیایەو لەو دونیایە "ژیانێکی خۆش و چاکمان بۆ بنووسە" ﴿ إنا هدنا إليك ﴾ بێگومان ئێمە بۆ لای تۆ گەڕاینەوە ﴿ قال عذابى أصيب به من أشـاء ﴾ خواش فەرمووی: مەیلم لە هەر کەسێ هەبێ سزا وجەزرەبەی خۆمیدەدەم ﴿ ورحمتى وسـعت كل شئ ﴾ بەزەیی و میهرەبانیشـم ئەوەندە زۆرە هەموو شتێکی داگرتووەو، بەشیهەمووکەسێك دەکات ﴿ فسأكتبها للذين يتقون ﴾ بۆ ئەوکەسانەی دەنووسم کە پارێزکاری لە گوناه وخراپە ئەکـەن ﴿ ويؤتون الزكاة ﴾ و زەکات ئەدەن ﴿ والذين هم بآياتنا

يؤمنون ﴾ و بە ئايەت و كتێبەكانيشمان باوەڕيان هەيە.

سيفەتەكانى پێغەمبەرمان(موحەممەد):

﴿ ١٥٧: الذين يتبعون الرسول النبى الأمى ﴾ ئيماندارى كامڵ ئەوانەن دەكەونە شوێنى ئەو پەيامدارو هەواڵدەرى خوايە،كە

۞ وَٱكۡتُبۡ لَنَا فِي هَٰذِهِ ٱلدُّنۡيَا حَسَنَةٗ وَفِي ٱلۡأٓخِرَةِ إِنَّا
هُدۡنَآ إِلَيۡكَۚ قَالَ عَذَابِيٓ أُصِيبُ بِهِۦ مَنۡ أَشَآءُۖ وَرَحۡمَتِي
وَسِعَتۡ كُلَّ شَيۡءٖۚ فَسَأَكۡتُبُهَا لِلَّذِينَ يَتَّقُونَ وَيُؤۡتُونَ
ٱلزَّكَوٰةَ وَٱلَّذِينَ هُم بِـَٔايَٰتِنَا يُؤۡمِنُونَ ١٥٦ ٱلَّذِينَ يَتَّبِعُونَ
ٱلرَّسُولَ ٱلنَّبِيَّ ٱلۡأُمِّيَّ ٱلَّذِي يَجِدُونَهُۥ مَكۡتُوبًا عِندَهُمۡ
فِي ٱلتَّوۡرَىٰةِ وَٱلۡإِنجِيلِ يَأۡمُرُهُم بِٱلۡمَعۡرُوفِ وَيَنۡهَىٰهُمۡ
عَنِ ٱلۡمُنكَرِ وَيُحِلُّ لَهُمُ ٱلطَّيِّبَٰتِ وَيُحَرِّمُ عَلَيۡهِمُ
ٱلۡخَبَٰٓئِثَ وَيَضَعُ عَنۡهُمۡ إِصۡرَهُمۡ وَٱلۡأَغۡلَٰلَ ٱلَّتِي كَانَتۡ
عَلَيۡهِمۡۚ فَٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ بِهِۦ وَعَزَّرُوهُ وَنَصَرُوهُ وَٱتَّبَعُواْ
ٱلنُّورَ ٱلَّذِيٓ أُنزِلَ مَعَهُۥٓ أُوْلَٰٓئِكَ هُمُ ٱلۡمُفۡلِحُونَ ١٥٧ قُلۡ
يَٰٓأَيُّهَا ٱلنَّاسُ إِنِّي رَسُولُ ٱللَّهِ إِلَيۡكُمۡ جَمِيعًا ٱلَّذِي
لَهُۥ مُلۡكُ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلۡأَرۡضِۖ لَآ إِلَٰهَ إِلَّا هُوَ يُحۡيِۦ وَيُمِيتُۖ
فَـَٔامِنُواْ بِٱللَّهِ وَرَسُولِهِ ٱلنَّبِيِّ ٱلۡأُمِّيِّ ٱلَّذِي يُؤۡمِنُ بِٱللَّهِ
وَكَلِمَٰتِهِۦ وَٱتَّبِعُوهُ لَعَلَّكُمۡ تَهۡتَدُونَ ١٥٨
وَمِن قَوۡمِ مُوسَىٰٓ أُمَّةٞ يَهۡدُونَ بِٱلۡحَقِّ وَبِهِۦ يَعۡدِلُونَ ١٥٩

نەخوێندەيە، مەبەست بە ئوممى) كەسێكەهيچ شتێكى نەخوێندبێ‌و نەنووسيبێ! كەوابوو كەسێكى وەك موحەممەد ﷺ لەگەڵ ئەوەيشدا نەی‌خوێندووە ئەو پەڕ پلەی پەيامبەرايەتى تيا بەدى دەكرێ، ئەمە مەبەستە لە وشەی (الأمى)، نەك خوانە خواستە ماناى ئەزانين و جەهل بێ، ئيمامى (بوخارى)يش ئەم فەرموودەيە هێناوە: ((نا أمة أمية لا نكتب ولا نحسب)) واتە: ئێمە ئوممەتێكين نەدەنووسين و، نەحيسابگرين. ﴿ الذى يجدونه مكتوبا عندهم فى التوراة والإنجيل ﴾ ئەو پێغەمبەرەی كە ناوو سيفەتەكانى لەتەورات ولە ئينجيلدا نووسراوەو لای خۆيان دەستيان دەكەوێ، واتە: زۆر بە چاكى ئەی‌ناسن ﴿ يأمرهم بالمعروف ﴾ فەرمانيان بە چاكە پێ‌دەكا ﴿ وينهاهم عن المنكر ﴾ و لە شتى خراپ و ناپەسەند رێيان لێ‌دەگرێت ﴿ ويحل لهم الطيبات ﴾ و هەمووشتێكى پاك وخاوێنيان، بۆحەلاڵ دەكا ﴿ ويحرم عليهم الخبائث ﴾ وهەموو شتێكى پيس و زيانبەخشيان لێ‌ياساغ ئەكات، وەك شەراب و گۆشتى بەرازو ريبا...هتد ﴿ ويضع عنهم إصرهم والأغلال التى كانت عليهم ﴾ و بارو تەكليفى قورس و، كۆت و زنجيرێ لەسەريان شەتەكدرابوو لای‌دەبا، مەبەست لابردنى ئەوشتانەيە كە لەسەر شانيان قورس و گران بوون: وەك خۆكوشتن بۆپەشيمان بوونەوە لەپەرستنى گۆيلكەكەو، حەراميیەتى دەستكەوتى جەنگى.. هتد، واتە: بەهاتنى ئەو پەيامبەرە ﷺ ئەو شتە قورسانە گشت هەڵگيران، وەكو خۆی ئەفەرموێ: ((بعثت بالحنيفية السمحة..)) واتە: بەشەريعەتێكى‌چاك وپاك وپرسەماحەتەوە كرامە پێغەمبەر، وەهەروا بە دوو نوێنەرەكەی خۆی بۆ(يەمەن) -موعازو ئەبوموموسا- ی وت: ((بشروا ولا تنفروا ويسروا ولا تعسروا وتطاوعا ولا تختلفا..)) (بوخارى و موسليم). واتە: كەدەچن مژدەو مزگێنى‌دەر بن و، خەڵكى تارمەنێن و، ئاسانكاربن و، قسەی يەكتربيسن و، هەراو كێشەمەنێنەوە ﴿ فالذين آمنوا به ﴾ ئينجا ئەوانەی بڕوايان بەو پەيامبەرە هێنا ﴿ وعزروه ونصروه ﴾ و بەڕێزو حورمەتەوە رايانگرت و، هاوكارى و پشتگيرى لێ‌كرد بەجيهادو تێكۆشان ﴿ واتبعوا النور الذى أنزل معه ﴾ ودوای ئەو ڕووناكيەش كەوتن لەگەڵيا نێردراوە ﴿ أولئك هم المفلحون ﴾ ئەو خەڵكانە ئەمانە سيفەتيان‌بن، بەختيارو سەرفرازن.

پەيامەكەی پێغەمبەر گشتگيرە:

﴿ ١٥٨: قل يا أيها الناس ﴾ ئەی پێغەمبەر! ﷺ بڵێ: ئەی خەڵكينە! ﴿ إنى رسول الله إليكم جميعا ﴾ چاك بزانن كە: من پەيامبەرونێردراوی خوام بۆلای سەرجەم ئێوە،نەك تەنها بۆلای هەندێكتان، وەك ئەم فەرموودە (پێشەوا ئەحمەد ١/٣٠١) پشتگيرى ئەو راستييە دەكا ودەفەرموێ: ((أعطيت خمسا لم يعطهن نبى قبلى -ولا أقوله فخرا- بعثت إلى الناس كافة: الأحمر والأسود، ونصرت بالرعب مسيرة شهر، وأحلت لى الغنائم ولم تحل لأحد من قبلى، وجعلت لى الأرض مسجدا وطهورا، وأعطيت الشفاعة فأخرتها لأمتى يوم القيامة، فهى لمن لا يشرك بالله شيئا)) واتە: بە فەخريشەوە ناڵێم، پێنج شتم پێ‌دراوە، هەتا ئێستا بەهيچ پێغەمبەرێكى بەرلە خۆم نەدراوە: من نێردراوم بۆ هەموو خەڵك، بۆ سوورو ڕەش.. بۆ گشت ئادەمزاد، بەڵام پێغەمبەرانى تر هەريەكە بۆلای هۆزو گەلێكى تايبەتى رەوانە كران، وەبە ترس خستنە ناو دڵی دوژمنەوە مەودای مانگە رێيەك يارى‌درام، وەدەستكەوتە جەنگييەكانم بۆ حەلاڵ كرا، كەبۆ گەلانى‌تر حەلاڵ نەبووە، وەهەموو زەويم بۆكرايە نوێژگەو پاككەرەوە، وەشەفاعەتم پێ‌بەخشراو، هێشتمەوە بۆ قيامەتى ئوممەتەكەم، بۆ ئەوانەيان (شەريك) بۆخوا بڕيار نادەن.

﴿ الذی له ملک السموات والأرض ﴾ من ئەوخوایە ناردوومی کە دەسەلاتداریتی تەواوی ئاسمانەکان و زەویی تەنها هی ئەوە ﴿ لا إلـه إلا هو ﴾ ئەونەبێ، هیچ پەرستراوێ بەهەق نییە ﴿ یحیی ویمیت ﴾ ژیان ئەبەخشێ و، گیان دەستێنێ ﴿ فآمنوا بالله ورسوله النبی الأمی ﴾ دەسا ئێوەش بە خواو بەو پەیامبەرە هەواڵدەرە نەخوێندەوارەی خوا بڕوابکەن ﴿ الذی یؤمن بالله وکلماته ﴾ کە ئەوەی بۆ خۆی بڕوای کامڵی بە خواو بە هەموو وشەکانی ئەو هەیە ﴿ واتبعوه لعلکم تهتدون ﴾ دەبێ ئێوەش شوێنی بکەون، سابەڵکو بەختیار و شارەزای ڕێگەی هەق ببن ﴿ ١٥٩: ومن قوم موسی ﴾ وەلە گەلەکەی مووسادا وەك ئەوخەڵکە لاسارەی تێدایە، هەرلەو هۆزو گەلەشدا ﴿ أمة یهدون بالحق ﴾ ئوممەت و دەستەیەکی واهەیە ڕێگەی ڕاست و دروست دەدەنە بەرو خەڵکیش بەهەق ڕێنما ئەکەن ﴿ وبه یعدلون ﴾ و هەر بە هەقیش دادگەری و حوکم ئەکەن ﴿ ١٦٠: وقطعناهم اثنتی عشرة أسباطا أمما ﴾ وەلە بەرئاسانکاری ئیش وکارەکان (بەنی ئیسرائیل)مان کردە دوازدە دەستە، بۆ ئەوەی هەر دەستەی‌سەرۆك و(نەقیب)ی خۆی بناسێ و، کاروباری خۆی بەرێتەوە لای ئەوو، سەری‌مووساش سووك ببێ ﴿ وأوحینا إلی موسی إذ استسقاه قومه ﴾ ئەو کاتەش کە هۆزەکەی مووسا تینوویەتی زۆری بۆ هێناو داوای ئاویان لێ‌کرد، ئێمە سرووشمان بۆ کرد ﴿ أن إضرب بعصاک الحجر ﴾ کە بە دار دەستەکەت لەو بەردە بدە، ئەویش لێیدا ﴿ فانبجست منه اثنتا عشرة عینا ﴾ ودەست بە جێ دوازدە کانی لێ‌هەڵقوڵی "بە ژمارەی خۆیان" ﴿ قد علم کل أناس مشربهم ﴾ ئیتر هەموو دەستەیەکیان ئاوە خۆرەی خۆی دەزانی ﴿ وظللنا علیهم الغمام ﴾ وە لەو دەشتەگەرمەی (کەنعان)ـەشدا هەورمان کردە سێبەر بۆیان ﴿ وأنزلنا علیهم المن والسلوی ﴾ گەزۆو (شەلاقە)شمان ناردە سەریان و، بەئاسانی کەڵکیان لێ‌وەردەگرتن ﴿ کلوا من طیبات ما رزقناکم ﴾ پێمان گوتن: سا لەوگشت شتە پاکانە پێمان بەخشیون بخۆن وسوپاسمان بکەن، کەچی ئەوان لەباتی ئەوە ناسوپاسییان کردین و وتیان: (..لن نصبر علی طعام واحد..) ٢/٦١. ئێمەش گوزەرانمان لێ تاڵکردن ﴿ وماظلمونا ﴾ وەنەبێ بەوکارەیان توانیبێتیان ستەمێ لە ئێمە بکەن ﴿ ولکن کانوا أنفسهم یظلمون ﴾ بەڵکو هەر لەخۆیان ستەمیان کرد، خۆیان‌خستە بەر قاری خوا، بەهۆی بڕووبیانوویەکی زۆریانەوە ﴿ ١٦١: وإذ قیل لهم اسکنوا هذه القریة ﴾ ئەی پێغەمبەر! وەبیری ئەو جوولەکانە بێنە کەوتوونەتە سەردەمی تۆوە، ئەو دەمە بەپێشووەکانیان وترا –پاش گەرانەوەیان لە ماوەی سەرگەردانییەکەیان– بچنە ئەم شارەوە (بیت المقدس) ﴿ وکلوا منها حیث شئتم ﴾ لەهەرلایەکیش هەرچی ئارەزووتانە بیخۆن ﴿ وقولوا حطة ﴾ کە دەشچنە ناو شارەکەوە بڵێن: خوایا! گوناهەکانمان هەڵبوەرێ ﴿ وادخلوا الباب سجدا ﴾ وە لە دەرگاکەیەوە بەدەم سوژدەوە بچنە ژوورێ و سوپاسی خوا بکەن ﴿ نغفر لکم خطیئاتکم ﴾ ئەوسا ئێمەیش لە هەڵە وپەڵەکانتان

وَقَطَّعْنَٰهُمُ ٱثْنَتَىْ عَشْرَةَ أَسْبَاطًا أُمَمًا ۚ وَأَوْحَيْنَآ إِلَىٰ مُوسَىٰٓ إِذِ ٱسْتَسْقَىٰهُ قَوْمُهُۥٓ أَنِ ٱضْرِب بِّعَصَاكَ ٱلْحَجَرَ ۖ فَٱنۢبَجَسَتْ مِنْهُ ٱثْنَتَا عَشْرَةَ عَيْنًا ۖ قَدْ عَلِمَ كُلُّ أُنَاسٍ مَّشْرَبَهُمْ ۚ وَظَلَّلْنَا عَلَيْهِمُ ٱلْغَمَٰمَ وَأَنزَلْنَا عَلَيْهِمُ ٱلْمَنَّ وَٱلسَّلْوَىٰ ۚ كُلُوا۟ مِن طَيِّبَٰتِ مَا رَزَقْنَٰكُمْ ۚ وَمَا ظَلَمُونَا وَلَٰكِن كَانُوٓا۟ أَنفُسَهُمْ يَظْلِمُونَ ﴿١٦٠﴾ وَإِذْ قِيلَ لَهُمُ ٱسْكُنُوا۟ هَٰذِهِ ٱلْقَرْيَةَ وَكُلُوا۟ مِنْهَا حَيْثُ شِئْتُمْ وَقُولُوا۟ حِطَّةٌ وَٱدْخُلُوا۟ ٱلْبَابَ سُجَّدًا نَّغْفِرْ لَكُمْ خَطِيٓـَٰٔتِكُمْ ۚ سَنَزِيدُ ٱلْمُحْسِنِينَ ﴿١٦١﴾ فَبَدَّلَ ٱلَّذِينَ ظَلَمُوا۟ مِنْهُمْ قَوْلًا غَيْرَ ٱلَّذِى قِيلَ لَهُمْ فَأَرْسَلْنَا عَلَيْهِمْ رِجْزًا مِّنَ ٱلسَّمَآءِ بِمَا كَانُوا۟ يَظْلِمُونَ ﴿١٦٢﴾ وَسْـَٔلْهُمْ عَنِ ٱلْقَرْيَةِ ٱلَّتِى كَانَتْ حَاضِرَةَ ٱلْبَحْرِ إِذْ يَعْدُونَ فِى ٱلسَّبْتِ إِذْ تَأْتِيهِمْ حِيتَانُهُمْ يَوْمَ سَبْتِهِمْ شُرَّعًا وَيَوْمَ لَا يَسْبِتُونَ ۙ لَا تَأْتِيهِمْ ۚ كَذَٰلِكَ نَبْلُوهُم بِمَا كَانُوا۟ يَفْسُقُونَ ﴿١٦٣﴾

دەبوورین ﴿ وسنزید المحسنین ﴾ هێمان بۆ ئەوانەی ئاکارچاکن، پاداشی زیاتریش دەدەین ﴿ ١٦٢: فبدل الذین ظلموا منهم قولا غیر الذی قیل لهم ﴾ ئینجا ئەو قسەی پێیان وترابوو کە: دەبێ لە کاتی‌چوونە ژوورەوەدا بڵێن: ((حطة)) خوایا! گوناهەکانمان هەڵبووەرێ، کەچی‌ستەمکارەکانیان هەڵسان و گۆڕیان و وتیان: (حنطة فی شعیرة)! وە لە باتی ئەوە کە بە کڕنووشەوە بچنە نێو شارەوە، بە پشتاو پشتێ چوونە ژوورێ!! ﴿ فأرسلنا علیهم رجزا من السماء بما کانوا یظلمون ﴾ جا ئێمەیش بەهۆی ئەو ستەمەوە کردیان، لە ئاسمانەوە سزایەکمان ناردە سەریان. سەیرێکی سوورەتی(بەقەرە)، ئایەتی شەست بکە، لەوێ تەفسیری ئەم ئایەتانە روونتر کراوە ﴿ ١٦٣: وسئلهم عن القریة التی کانت حاضرة البحر ﴾ ئەی پێغەمبەر! ﷺ دەربارەی شارەکەی (ئەیلە)وە کەدەکەوێتە قەراخی –دەریای سوورو، نێوان مەدیەن وکێوی توور– لێیان بپرسە: چی بەسەرهات و، هۆی بەسەرهاتەکەی چی‌بوو؟!

﴿ إذ يعدون فى السبت ﴾ کاتێ کە لە ڕۆژی شەممەدا نافەرمانی خوایان دەکردو، ماسییەکانیان لەو ڕۆژە قەدەغە کراوەدا ڕاو دەکرد! ﴿ إذ تأتيهم حيتانهم يوم سبتهم شرعا ﴾ چونکە لە ڕۆژی شەممەدا ماسییەکان، بەزۆری لەسەر ئاوەکە دەردەکەوتن و، بە ئاسانی "وەك تاقییکردنەوەیەك" بۆیان دەگیردران ﴿ ويوم لا يسبتون لا

وَإِذْ قَالَتْ أُمَّةٌ مِّنْهُمْ لِمَ تَعِظُونَ قَوْمًا ٱللَّهُ مُهْلِكُهُمْ أَوْ مُعَذِّبُهُمْ
عَذَابًا شَدِيدًا قَالُوا مَعْذِرَةً إِلَىٰ رَبِّكُمْ وَلَعَلَّهُمْ يَتَّقُونَ ﴿١٦٤﴾
فَلَمَّا نَسُوا مَا ذُكِّرُوا بِهِۦٓ أَنجَيْنَا ٱلَّذِينَ يَنْهَوْنَ عَنِ ٱلسُّوٓءِ
وَأَخَذْنَا ٱلَّذِينَ ظَلَمُوا بِعَذَابٍۭ بَـِٔيسٍۭ بِمَا كَانُوا يَفْسُقُونَ
﴿١٦٥﴾ فَلَمَّا عَتَوْا عَن مَّا نُهُوا عَنْهُ قُلْنَا لَهُمْ كُونُوا قِرَدَةً خَـٰسِـِٔينَ
﴿١٦٦﴾ وَإِذْ تَأَذَّنَ رَبُّكَ لَيَبْعَثَنَّ عَلَيْهِمْ إِلَىٰ يَوْمِ ٱلْقِيَـٰمَةِ مَن
يَسُومُهُمْ سُوٓءَ ٱلْعَذَابِ ۗ إِنَّ رَبَّكَ لَسَرِيعُ ٱلْعِقَابِ ۖ وَإِنَّهُۥ
لَغَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿١٦٧﴾ وَقَطَّعْنَـٰهُمْ فِى ٱلْأَرْضِ أُمَمًا ۖ مِّنْهُمُ
ٱلصَّـٰلِحُونَ وَمِنْهُمْ دُونَ ذَٰلِكَ ۖ وَبَلَوْنَـٰهُم بِٱلْحَسَنَـٰتِ
وَٱلسَّيِّـَٔاتِ لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ ﴿١٦٨﴾ فَخَلَفَ مِنۢ بَعْدِهِمْ خَلْفٌ
وَرِثُوا ٱلْكِتَـٰبَ يَأْخُذُونَ عَرَضَ هَـٰذَا ٱلْأَدْنَىٰ وَيَقُولُونَ سَيُغْفَرُ لَنَا
وَإِن يَأْتِهِمْ عَرَضٌ مِّثْلُهُۥ يَأْخُذُوهُ ۚ أَلَمْ يُؤْخَذْ عَلَيْهِم مِّيثَـٰقُ ٱلْكِتَـٰبِ
أَن لَّا يَقُولُوا عَلَى ٱللَّهِ إِلَّا ٱلْحَقَّ وَدَرَسُوا مَا فِيهِ ۗ وَٱلدَّارُ ٱلْـَٔاخِرَةُ
خَيْرٌ لِّلَّذِينَ يَتَّقُونَ ۗ أَفَلَا تَعْقِلُونَ ﴿١٦٩﴾ وَٱلَّذِينَ يُمَسِّكُونَ
بِٱلْكِتَـٰبِ وَأَقَامُوا ٱلصَّلَوٰةَ إِنَّا لَا نُضِيعُ أَجْرَ ٱلْمُصْلِحِينَ ﴿١٧٠﴾

تأتيهم ﴾ بەڵام ئەو ڕۆژە کە شەممە نەدەبوو، دیارنە دەمان و" خۆیان دەرنەئەخست، ئەوانیش لە شەممەدا پشوویان بۆدەگرت و بۆ ڕۆژی یەکشەممە ئەیانگرتن وبەمە سنووریان بەزان ویاخیبوون ﴿ كذلك نبلوهم ﴾ ئاوا تاقییان ئەکەینەوە –لە تۆڵەی سەرپێچی خۆیاندا– ﴿ بما كانوا يفسقون ﴾ بە هۆی ئەوەی نافەرمانیان کردو لە سنوور دەرچوون.

(أصحاب السبت) لە ڕۆژەکانی هەینیدا دەهاتن حەوزێکیان دروست دەکردو ماسییەکانیان تێدەکردو تێ دا دەمانەوە، ئەوسا تا شەممە بوایە دەستیان بۆ نە ئەبردن، بەڵکو –وەك فێڵێك– دەچوون ڕۆژی یەکشەممە دەریان دەهێنان!!.

هەندێ لەجوولەکە سەرپێچی دەکەن و دەبنە مەیموون:

﴿ ١٦٤: وإذ قالت أمة منهم ﴾ وەبیربێنن کە دەستەیەك لە خراپەکارەکانیان بەپیاو چاکە کانیان "کاتێ ئامۆژگارییان دەکردن" دەگوت: ﴿ لم تعظون قوما ﴾ بۆچی ئێوە ئامۆژگاری کەسانێکی وا ئەکەن؟ ﴿ الله مهلكهم ﴾ کە خوا دەیەوێ لەناویان بەرێ ﴿ أو معذبهم عذابا شديدا ﴾ یان بەتوندی سزایان بدا؟! ﴿ قالوا معذرة إلى ربكم ﴾ وتیان: لەبەر پۆزشیلای پەروەردگارتان، بەڵکو بەوئامۆژگارییە توانیبێتمان ئەرکی سەرشانی خۆمان جێبەجێ بکەین. ﴿ ولعلهم يتقون ﴾ شایەد ئەوانیش خۆبپارێزن لە نافەرمانی خوا ﴿ ١٦٥: فلما نسوا ما ذكروا به ﴾ جا کە ئەو پەند و ئامۆژگارییەیان لە بیرخۆ بردەوە و هیچ سوودێکی پێ نە گەیاندن ﴿ أنجينا الذين ينهون عن السوء ﴾ ئێمەیش ئەوانەیانمان ڕزگارکرد کە ڕێیان لە خراپە دەگرت ﴿ وأخذنا الذين ظلموا بعذاب بئيس بما كانوا يفسقون ﴾ زۆربە توندی سزای ئەوانەشماندا ستەمیان لە خۆ کردو، سنوورەکانیان بەزاند ﴿ ١٦٦: فلما عتوا عن ما نهوا عنه ﴾ جا کە بێباکانە درێژەیان بەوکارەیاندا ڕێگیری کرابوون لێی ﴿ قلنا لهم ﴾ پێمان وتن: ﴿ كونوا قردة خاسئين ﴾ دەسا لەتۆڵەی ئەوەدا ببنە(مەیموون) بە دوورەوە خراوی و سووك و ڕیسوا، واتە: وەك مەیموون سووك و بێ ڕێز و بێ حورمەت بن، بەکورتی وەکو تەفسیر کەرانی قورئان دەڵێن: دانیشتوانی گوندەکە بەهۆی تاوانەکانیانەوە بوونە سێ دەستە: دەستەیەکیان سەرپێچییان کردو سزای توند دران. دەستەیەکیتریان دەستیان لە خراپە هەڵگرت و ڕزگار بوون. دەستەیەکی تریان لەئاست گشت ناهەقییەك بێ دەنگ بوون، خوای گەورە خۆی چاك ئەزانێ ئەمانەیان چیان بەسەر هات؟.

جەماوەری زانایان لەسەر ئەوەن کە: سەرۆکەکانیان بوونە مەیموون و بەراز، بەڵام دوای سێڕۆژ، تیاچوون و مردن، وەك لە جێگای تردا خوا ئەفەموێ: (وجعل منهم القردة والخنازير..) ﴿ ١٦٧: وإذ تأذن ربك ﴾ ئەمەش وەبیر بێنە کە پەروەردگارت پێشوەکانیانی تێگەیاند ﴿ ليبعثن عليهم إلى يوم القيامة من يسومهم سوء العذاب ﴾ کە تا ڕۆژی قیامەت کەسانێکی وا زاڵ دەکەم بەسەریاندا کەهەمیشە خراپ ترین سزایان پێ بچێژێ، ئەگەر باوەڕ بە پێغەمبەر نەهێنن.

بەڵێ.. وابوو، سەردەمێك بە(بختنصر)، ماوەیەك بەگاورەکان، ئەوجا بە (هیتلە ر)، سەرەڕای ئەوانەیش موسڵمانەکان هەموو کاتێ دەرس و پەندی قارەمانییەتیان دادەدان، خوا یاربێت بەم زووانەش چاوەڕوانیکۆتاجەنگیان لەگەڵ موسڵمانەکاندا دەکرێ، هەروەکو پەیامبەر ﷺ لەو بارەیەوە دەفەرموێ: (لا تقوم الساعة حتى يقاتل المسلمون اليهود..). ﴿ إن ربك لسريع العقاب ﴾ بێگومانە کە پەروەردگارت زۆر زوو بەتۆڵەدا دەگا ﴿ وإنه لغفور

رحیم ﴾ و زۆریش پۆشەرو لێبووردەو، دلۆڤان و میهرەبانە.

جوولەکە بەم لاو بەولادا تەرە دەبن:

﴿ ١٦٨ : وقطعناهم فی الأرض أمما ﴾ یەهوودمان لە زەویدا پەرت کردن و بوونە چەند دەستەو بەستە ی لێکترازاو و هەر دەستەیان کەوتە جێیەکەوە ﴿ منهم الصالحون ﴾ هەیانبوو پیاو چاك وسالّح دەرچوو ﴿ ومنهم دون ذلک ﴾ و هەیشیانبوو چاك دەرنەچوو ﴿ وبلوناهم بالحسنات والسیئات ﴾ بە خۆشی و ناخۆشی تاقییمانکردنەوە ﴿ لعلهم یرجعون ﴾ تابەڵکو بگەڕێنەوە بۆ لای خوایخۆیان و واز لە کوفر بێنن ﴿ ١٦٩ : فخلف من بعدهم خلف ﴾ کەچی لەپاشیانەوە جێنشینێکی بێ خێرو ناسالّح و بەدکار بەجێماو هاتە جێگایان، وەك لەجێگایەکی تردا دەفەرموی: ﴿ ورثوا الکتاب ﴾ وکتێبی تەوراتیان گرتەدەست، ﴿ یأخذون عرض هذا الأدنی ﴾ کە هەر بۆ ماڵ و کاڵای ئەم دونیا پەستە تێدەکۆشان لە باتی ئەو ڕۆژەکەی تر ﴿ ویقولون سیغفر لنا ﴾ ئەمە کاریانەو دەشڵێن: بێسۆ ئێمە هەرزوو لە لایەن خواوە تاوانەکانمان دەبەخشرێن ﴿ وإن یأتهم عرض مثله ﴾ خۆئەگەر دیسان کاڵایەکی وەك ئەوەیان دەست کەوتبا، ئەگەر حەرامیش بووبا ﴿ یأخذوه ﴾ ئەوەند سروشت نزمن وەری دەگرن، واتە: بەردەوام خەریکی دونیان و، شوێنی ئاواتی پڕو پووچ دەکەون و، هەرگیز لە خراپە ناگەڕێنەوە ﴿ ألم یؤخذ علیهم میثاق الکتاب ﴾ ئاخۆ لەوتەوراتەدا پەیمانی پتەویان لێ وەرنەگیراوە؟! ﴿ أن لا یقولوا علی الله إلا الحق ﴾ کەبەرامبەر بەخودی خوا هەق نەبێچیتر نەڵێن ﴿ ودرسوا ما فیه ﴾ ئەوەی لە تەوراتیشدا بوو هەموویان توێژی بوویەوەو دیراسەیان کردبوو، کەچی هەر گوێیان نەدا! ﴿ والدار الآخرة خیر للذین یتقون ﴾ خۆ ئەو ماڵەکەی تر "ڕۆژی قیامەت" بۆ ئەو کەسانەی کە لە خوا دەترسن، باشترە لە لادان و ئەم دونیایەیان ﴿ أفلا تعقلون ﴾ دەسا تێناگەن و ژیر نابن؟ ﴿ ١٧٠ : والذین یمسکون بالکتاب وأقاموا الصلاة ﴾ ئەو کەسانەش کە هەمیشە دەست بە کتێبەکەی (تەورات)ەوە دەگرن و، بەباشیش نوێژ دەکەن، دیارە بەو کارەیان دەبنە پیاوی چاك وسالّح ﴿ إنا لا نضیع أجر المصلحین ﴾ بێگومان هەرگیز ئێمەش پاداشی چاکسازان زایە ناکەین. دیارە تا ئێرە لاساری جوولەکەکانی باسکرد، ئێستایش دێتە سەرباسی قار لێگرتنیان، وەك ئەفەرموێ: ﴿ ١٧١ : وإذ نتقنا الجبل فوقهم ﴾ ئەرێ لە بیرتانە ئەوکاتە کێوەکەی (توور)مان لەبن هێناو بەلای سەریانەوە ڕاگرت ﴿ کأنه ظلة ﴾ دەتگوت پارچە هەورێکە بە حەواوە ﴿ وظنوا أنه واقع بهم ﴾ و وایان دەزانی ئەگەر فەرمانی خوا جێبەجێ نەکەن، بەسەریاندا ئەکەوێ ﴿ خذوا ما آتیناکم بقوة ﴾ پێمان وتن: ئەوفەرمان و بڕیارانەی پێمانداون، توند بیانگرن و کاریان پێ بکەن ﴿ واذکروا ما فیه لعلکم تتقون ﴾ وە هەرچیشی تێدایە هەر لەیادتان بێ و، ڕەفتاری پێ بکەن، بەشکو خۆ بپارێزن

وَإِذْ نَتَقْنَا ٱلْجَبَلَ فَوْقَهُمْ كَأَنَّهُۥ ظُلَّةٌ وَظَنُّوٓا۟ أَنَّهُۥ وَاقِعٌۢ بِهِمْ
خُذُوا۟ مَآ ءَاتَيْنَـٰكُم بِقُوَّةٍ وَٱذْكُرُوا۟ مَا فِيهِ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ ﴿١٧١﴾
وَإِذْ أَخَذَ رَبُّكَ مِنۢ بَنِىٓ ءَادَمَ مِن ظُهُورِهِمْ ذُرِّيَّتَهُمْ وَأَشْهَدَهُمْ
عَلَىٰٓ أَنفُسِهِمْ أَلَسْتُ بِرَبِّكُمْ قَالُوا۟ بَلَىٰ شَهِدْنَآ أَن تَقُولُوا۟ يَوْمَ
ٱلْقِيَـٰمَةِ إِنَّا كُنَّا عَنْ هَـٰذَا غَـٰفِلِينَ ﴿١٧٢﴾ أَوْ تَقُولُوٓا۟ إِنَّمَآ أَشْرَكَ
ءَابَآؤُنَا مِن قَبْلُ وَكُنَّا ذُرِّيَّةً مِّنۢ بَعْدِهِمْ أَفَتُهْلِكُنَا بِمَا فَعَلَ
ٱلْمُبْطِلُونَ ﴿١٧٣﴾ وَكَذَٰلِكَ نُفَصِّلُ ٱلْـَٔايَـٰتِ وَلَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ
﴿١٧٤﴾ وَٱتْلُ عَلَيْهِمْ نَبَأَ ٱلَّذِىٓ ءَاتَيْنَـٰهُ ءَايَـٰتِنَا فَٱنسَلَخَ مِنْهَا
فَأَتْبَعَهُ ٱلشَّيْطَـٰنُ فَكَانَ مِنَ ٱلْغَاوِينَ ﴿١٧٥﴾ وَلَوْ شِئْنَا
لَرَفَعْنَـٰهُ بِهَا وَلَـٰكِنَّهُۥٓ أَخْلَدَ إِلَى ٱلْأَرْضِ وَٱتَّبَعَ هَوَىٰهُ فَمَثَلُهُۥ
كَمَثَلِ ٱلْكَلْبِ إِن تَحْمِلْ عَلَيْهِ يَلْهَثْ أَوْ تَتْرُكْهُ
يَلْهَث ذَّٰلِكَ مَثَلُ ٱلْقَوْمِ ٱلَّذِينَ كَذَّبُوا۟ بِـَٔايَـٰتِنَا فَٱقْصُصِ
ٱلْقَصَصَ لَعَلَّهُمْ يَتَفَكَّرُونَ ﴿١٧٦﴾ سَآءَ مَثَلًا ٱلْقَوْمُ ٱلَّذِينَ
كَذَّبُوا۟ بِـَٔايَـٰتِنَا وَأَنفُسَهُمْ كَانُوا۟ يَظْلِمُونَ ﴿١٧٧﴾ مَن يَهْدِ ٱللَّهُ
فَهُوَ ٱلْمُهْتَدِى وَمَن يُضْلِلْ فَأُو۟لَـٰٓئِكَ هُمُ ٱلْخَـٰسِرُونَ ﴿١٧٨﴾

لە نافەرمانی خوا.

خوا پەیمان لەزاڕۆو زیچی ئادەم دەگرێ: کە بیپەرستن:

﴿ ١٧٢ : وإذ أخذ ربک من بنی آدم من ظهورهم ذریتهم ﴾ ئەوکاتە وەبیر بێنە کە پەروەردگارت لەپشتی نەوەکانی ئادەم وەچەو نەوەی وەدەرهێنا ﴿ وأشهدهم علی أنفسهم ﴾ و پەیمانی لێوەرگرتن و، کردنی بەشایەد لەسەرخۆیان بۆ یەکخواپەرستی، ئەوجا فەرمووی: ﴿ ألست بربکم ﴾ ئەرێ من پەروەردگاری ئێوە نیم؟ ﴿ قالوا بلی شهدنا ﴾ گشت وتیان بەڵێ؛ ئێمەشایەتی ئەدەین تۆ خوای ئێمەیت. هەندێ لە ڕاڤەکەرانی قورئان ئەڵێن: ئەم وتووێژو قسەو باسە واقیعییەو حەقیقەتی هەیە، بەڵگەشیان ئەو ڕیوایەتەیە کە (ئیبن عەبباس) ئەیهێنێ و ئەڵێ: هەرچی زاڕۆو نەوەی عەولادی ئادەم هەبوو کەخوا حەزبکا دروستیان بکات تاڕۆژی قیامەت، بەجارێ هەموویانی لە پشتی ئادەم هێنایە دەرێ

و، پەیمانی لێ وەرگرتن کە: دەبێ هەر ئەو بپەرستن و، شەریك و هاوبەشی بۆ دانەنێن، جا خواش کەفیل و دەستەبەری رۆژی ئەوان ئەبێ (رواه أحمد والنسائي والحاكم). بەڵام (ئیبن کەسیر) پێی وایە: کە ئەو بەڵێن و پەیمانە شتێکی فیعلی نییە، بەڵکو نەزیلەو تەمسیلە، مەبەستیش بەو شاهێدی دانە ئەوەیەکە: خوای گەورە گشت عەولادی ئادەمی بە(فیترەت) لەسەر یەکتاپەرستی دروستکردووە، وەك (شێخ حەسەنی بەسری)یش دەڵێ؛ بەڵگەیش ئەوەیە کەخوا لەئایەتەکەدا دەفەرموێ: (من بني آدم) و نافەرموێ: (من آدم)، وەفەرموێ: (من ظهورهم) نەیفەرموو: (من ظهره).

(ئیبن کەسیر) ئەڵێت ریوایەتەکەی ئیبن عەبباس)یش (مەوقوف)ـە، نەك (مەرفوع). ﴿ أن تقولوا يوم القيامة ﴾ نەکا رۆژی قیامەت بڵێن: ﴿ إنا كنا عن هذا غافلين ﴾ بەراستی ئێمە لەم یەکتاپەرستییە بێئاگاو خافڵ بووین، ﴿ ١٧٣: أو تقولوا إنما أشرك آباؤنا من قبل ﴾ یا نەڵێن: باووباپیرانمان -لەپێش ئێمەوە- هاوەڵیان بۆخوا دانا، ئەوسا ئێمەش چاومان لێکردن، ئەگینا وا نە ئەبووین ﴿ وكنا ذرية من بعدهم ﴾ خۆئێمە کۆمەڵێ زارۆو منداڵی دوای ئەوان بووین و، چاومان لەوان کردو، ئاگامان لەهیچ شتێ نەبوو ﴿ أفتهلكنا بما فعل المبطلون ﴾ ئاخۆ "خوایا!" دەتەوێ ئێستا بەهۆی کاروکرداری ناهەق بێژان و بەتاڵکارانەوە لەناومان ببەیت؟! ﴿ ١٧٤: وكذلك نفصل الآيات ﴾ هەرئاوا ئایەت و بەڵگەکانی خۆمان رۆشن ئەکەینەوە، تا مەردوم تێفکرێن وهەق وناهەق لێك بکەنەوە ﴿ ولعلهم يرجعون ﴾ وبەشکو لە سەرلێشواویی بگەرێنەوە..

نموونەی زانای لارو لاسار:

ئینجا خوای گەورە نموونەی زانا خراپەکانی سەردەم دێنێتەوەو ئەفەرموێ: ﴿ ١٧٥: واتل عليهم نبأ الذي آتيناه آياتنا ﴾ ئەی پێغەمبەر! ﷺ دەنگ و باسی ئەوکەسە سەر لێشواوەیان بۆ بخوێنە کە بەڵگەو نیشانەی خۆمانمان پێدا.

(عەبدوڵلای کوری مەسعوود) ئەڵێ: ئەوزانایە (بەلعەمی کوری باعورا)یە، کاتێ خۆی مووسا ناردی بۆ ئامۆژگاری پاشای (مەدیەن) و، پاشاکەش رێزێکی زۆری لێگرت و، لە ئەنجامی ئەو رێز لێگرتنەوەوە چووە سەر ئایینی ئەوان و، نەگەرایەوە لای مووسا! هەندێ ریوایەتیش لە ئیبنی مەسعوودو، غەیری ئەویشەوە ئەڵێن: ئەو پیاوە پیاوێکی سالح بووە، پێش ئەوە بەنی ئیسرائیلییەکان بچنە فەلەستین ئەو لەوێ بووە، بەڵام چوونکە لەوە دڵنیانین کەجوولەکە دەسکاری ئەو رێوایەتەیان نەکردبێ، ناتوانین متمانە بخەینە سەری. لەولایشەو ریوایەتەکان جیاوازیی و، پشێویی و، ئاڵۆزیەکی زۆریان تێدایە، بۆ نموونە: ریوایەتێ: ئەڵێت: ئەو پیاوە ناوی (بلعام كوری باعورا)یەو لەبەنی ئیسرائیلییەکان بووە، یەکێ دیکە ئەڵێت: لە دەسەڵاتدارەکانی فەلەستینە، یەکێکی تر دەڵێت: پیاوێکی عەرەبە، ناوی (ئومەییەی کوری سەڵت) بووە، هەندێ تر دەڵێن هاوچەرخی پەیامبەر بووەو، پێیان وتووە (أبو عامر الفاسق). هەندێتر دەڵێن: نەخێر، هاوچەرخی مووسا بووە. هەندێکیتر ئەڵێن: نەخێر پاش مووسا بووە.. جا لەبەر ئەو ئاڵۆزیە، دیاری نەکردن و دان نەنان بە هیچ کامێکیاندا چاکترو گونجاوترە لەگەڵ دەق و رۆحی قورئانەکەدا، چونکە نە لە قورئاندا، وە نە لە فەرموودەیەکی"مەرفوع"دا دیاری کراوە. بەڵام گرنگ ئەمەیە کە بزانرێ: ئەوانەی وا بروا ناهێنن و ملکەچ نابن بۆ ئایەتەکانی خوا پاش ئەوەی بۆیان روون کراوەیە، هەر لە دوودڵی و ئەمبەرو ئەو بەردا ئەبن، حاڵیان وەك حاڵی سەگێکی ماندوو وایەو، هەرگیز سروشتی خۆی تێك نەداو، هەر هاسکە هاسکی خۆی بکا، ئەو جۆرە زانا سەر لێشێواوانەش ئایەتەکانیان چ بۆ بخوێنرێتەوە، یان نەوە؟.. لە ئەمبەرو ئەو بەری خۆیان ناکەون و هەر رۆژەی لە سەنگەرێك‌دان و، لە دەرگایەك دەدەن!!. ﴿ فانسلخ منها ﴾ خۆی لێدارنین و یەخەی لێ هەڵتەکاندن "واتە: خۆی کافر کردو نەگەرایەوە بۆ هەق" ﴿ فأتبعه الشيطان ﴾ ئینجا شەیتان دوای هەنگاوەکانی خۆی خست ﴿ فكان من الغاوين ﴾ جاچووە ناو ریزی گومرایانەوە ﴿ ١٧٦: ولو شئنا لرفعناه بها ﴾ ئەگەر ویستبامان پلەی بەرزیمان بەو ئایەتانە دەدایەو، دوایناهەقیی نەدەکەوت ﴿ ولكنه أخلد إلى الأرض ﴾ بەڵام ئەو خۆی بەزەویدا نووساند، واتە: دونیای هەڵبژاردو رووی تێکرد ﴿ واتبع هواه ﴾ وپەیرەوی لە هەواو ئارەزووی خۆی کرد، دەرەنجام سەرگەردان بوو ﴿ فمثله كمثل الكلب ﴾ نەزیلەو نموونەی ئەو جۆرەکەسانە -لە پەستییدا- وەك نەزیلەی ئەو سەگە هارە وایە ﴿ إن تحمل عليه يلهث ﴾ ئەگەر تاری بنێیت و بۆی بچیت، ئەو لە ماندوویی خۆیدا زمانت لێ دەردەکێشێ ﴿ وإن تتركه يلهث ﴾ و ئەگەر وازیشی لێ بهێنی، هەر زمان دەردێنێ و، خەریکی هاسکە هاسکی خۆی ئەبێ. "واتە: هەر زۆرت بۆ هێنا هەڵدێ و هاسکە هاسکی پێ دەکەوێ، وازیشت لێ هێنا هەروایەو دێتە سەرت! ئەو کەسەیش کە خۆی بوارد لە ئایەتەکانی خوا، بزانێ یان نەزانێ، سروشتی تێکچووەو قەت ناگۆرێ و، هەر سووکەو هەر رۆژەی لە لایەکە ﴿ ذلك مثل القوم الذين كذبوا بآياتنا ﴾ ئەو بەسەرهات و چیرۆکەیە نموونەی بەسەر هاتی ئەو کەسانەیەکە:

ئایەتەکانی ئێمەیان بەدرۆ دانا و کاریان پێ نەکردن "جا جوولەکە بـن، یـان نا ﴿ فاقصص القصـص ﴾ جا تۆیش ئەم داسـتانەیان بۆ بگـێڕەوە ﴿ لعلهم یتفکرون ﴾ بەڵکو بـیر بکەنەوەو ئامۆژگاری وەرگرن و، لەرێی راسـت کلا نەبن ﴿ ١٧٧ : ساء مثلا القوم الذین کذبوا بآیاتنا ﴾ چەند خراپە نەزیلەو سەرگوزەشتەی ئەو کۆمەڵەی کە ئایەتەکانی ئێمەیان بە درۆ دانا ﴿ وأنفســهم کانوا یظلمون ﴾ ستەمیشـیان هەر لە خۆیان کرد، نـەك لە ئێمە، خۆیان زیانمەند بوون وریگای هەقیان بزر کرد ﴿ ١٧٨ : من یهد الله فهو المهتدی ﴾ هەر کەسـێك خوا رێنمایی بکات -بۆ لای هەق- دیارە هەر ئەوە بە ختیارو سەرفرازوشـارەزای راسـتیە ﴿ ومن یضلل فأولئک هم الخاسـرون ﴾ وهەر کەسیش -بەهۆی لاساریی خۆیەوە- گومڕای بکا، لە ڕیزی زەرەرمەنداندایە.

هەرلە(ئەزەل)دا خەڵکانی جەحەننەمی دیاری کراون:

﴿ ١٧٩ : ولقـد ذرأنا لجهنـم کثیرا من الجن والإنس ﴾ وبێـسـو زۆیکمـان لە جنۆکە ولە ئادەمی بـۆ دۆەخ بەدی هێنا، چونکە لە ئەنجامـدا بە ئـارەزووی خۆیان ڕێگای بەدبەختـی دەگرنە بەر، واتە: بەر لەوە دروستیان بکەین دەمانزانی کێچاکە دەکاو، کێش خراپـکارە، بۆیە ئێمەش بڕیاری وامـاندا ﴿ لهم قلوب لا یفقهون بها ﴾ دڵیان هەیە، کەچی هەقی پێ وەرناگرن و تێ ناگەن لەهەق ﴿ ولهم أعین لا یبصرون بها ﴾ و چاویان هەیە، کەچی دەسەڵاتی خوای پێنابینن ﴿ ولهم آذان لا یسمعون بها ﴾ وهەستی بیستنیان هەیە، بەڵام پێیینابیسـن. واتە: دڵ و چاوو گوێ و..هتد ئامێری وەرگرتن و وردبووونەوەن و، بە هەق گەیشـتنن، بەڵام بە داخەوە ئەوانە نە بیر ئەکەنەوە، نە وردیش ئەبنەوە، نە راستیش ئەبیسن ﴿ أولئک کالأنعام ﴾ ئەمانە وەك ئاژەڵ ومەرو بزن و وشـترو گان ﴿ بـل هم أضل ﴾ بەڵکو ئەوان لە ئاژەڵیش وێڵترن، چونکە ئاژەڵ دەگەرێ لە شـوێن سـوودو کەڵکی خۆی، وەلـە زیان و زەرەری خـۆی رادەکات ﴿ أولئک هم الغافلون ﴾ ئەوانەن خافڵ وبێئاگا لە ئایەتەکانمان.

ناوە پیرۆزو جوانەکان هەر هی خوان:

﴿ ١٨٠ : ولله الأســماء الحســنی ﴾ ناوەکانی خوا هەموو جوان و پڕشـکۆن ﴿ فادعوه بها ﴾ دەسا ئێوەیش هەر بەو ئاوانەوە بانگی بکەن، لاڵەو نزاو داواهەر بەوانە بکەن.

(بوخاری وموسـلیم وترمزی وئیبن ماجـە) ریوایەت دەکەن کە: پێغەمبەر ﷺ دەفەرموێ: ((إن لله تسـعة وتسـعین إسـما مائة إلا واحـدا، من أحصاها دخل الجنـة، و هو وتر یحب الوتر)). وەترمزی بـە تەنیا خۆی ئەمە لە پێغەمبەرەوە -زیاد لە ریوایەتی یەکەم- دەگێڕێتەوەو ناوە جوانەکان ئەژمار دەکات: ((وهو الله الذی لا إله إلا هو الرحمن الرحیم، الملک، القدوس، السـلام، المؤمن، المهیمن، العزیز، الجبـار، المتکبر، الخالق، الباریء، المصـور، الغفار، القهار،

وَلَقَدۡ ذَرَأۡنَا لِجَهَنَّمَ كَثِيرٗا مِّنَ ٱلۡجِنِّ وَٱلۡإِنسِۖ لَهُمۡ قُلُوبٞ لَّا يَفۡقَهُونَ بِهَا وَلَهُمۡ أَعۡيُنٞ لَّا يُبۡصِرُونَ بِهَا وَلَهُمۡ ءَاذَانٞ لَّا يَسۡمَعُونَ بِهَآۚ أُوْلَٰٓئِكَ كَٱلۡأَنۡعَٰمِ بَلۡ هُمۡ أَضَلُّۚ أُوْلَٰٓئِكَ هُمُ ٱلۡغَٰفِلُونَ ﴿١٧٩﴾ وَلِلَّهِ ٱلۡأَسۡمَآءُ ٱلۡحُسۡنَىٰ فَٱدۡعُوهُ بِهَاۖ وَذَرُواْ ٱلَّذِينَ يُلۡحِدُونَ فِيٓ أَسۡمَٰٓئِهِۦۚ سَيُجۡزَوۡنَ مَا كَانُواْ يَعۡمَلُونَ ﴿١٨٠﴾ وَمِمَّنۡ خَلَقۡنَآ أُمَّةٞ يَهۡدُونَ بِٱلۡحَقِّ وَبِهِۦ يَعۡدِلُونَ ﴿١٨١﴾ وَٱلَّذِينَ كَذَّبُواْ بِـَٔايَٰتِنَا سَنَسۡتَدۡرِجُهُم مِّنۡ حَيۡثُ لَا يَعۡلَمُونَ ﴿١٨٢﴾ وَأُمۡلِي لَهُمۡۚ إِنَّ كَيۡدِي مَتِينٌ ﴿١٨٣﴾ أَوَلَمۡ يَتَفَكَّرُواْۗ مَا بِصَاحِبِهِم مِّن جِنَّةٍۚ إِنۡ هُوَ إِلَّا نَذِيرٞ مُّبِينٌ ﴿١٨٤﴾ أَوَلَمۡ يَنظُرُواْ فِي مَلَكُوتِ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلۡأَرۡضِ وَمَا خَلَقَ ٱللَّهُ مِن شَيۡءٖ وَأَنۡ عَسَىٰٓ أَن يَكُونَ قَدِ ٱقۡتَرَبَ أَجَلُهُمۡۖ فَبِأَيِّ حَدِيثِۭ بَعۡدَهُۥ يُؤۡمِنُونَ ﴿١٨٥﴾ مَن يُضۡلِلِ ٱللَّهُ فَلَا هَادِيَ لَهُۥۚ وَيَذَرُهُمۡ فِي طُغۡيَٰنِهِمۡ يَعۡمَهُونَ ﴿١٨٦﴾ يَسۡـَٔلُونَكَ عَنِ ٱلسَّاعَةِ أَيَّانَ مُرۡسَىٰهَاۖ قُلۡ إِنَّمَا عِلۡمُهَا عِندَ رَبِّيۖ لَا يُجَلِّيهَا لِوَقۡتِهَآ إِلَّا هُوَۚ ثَقُلَتۡ فِي ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلۡأَرۡضِۚ لَا تَأۡتِيكُمۡ إِلَّا بَغۡتَةٗۗ يَسۡـَٔلُونَكَ كَأَنَّكَ حَفِيٌّ عَنۡهَاۖ قُلۡ إِنَّمَا عِلۡمُهَا عِندَ ٱللَّهِ وَلَٰكِنَّ أَكۡثَرَ ٱلنَّاسِ لَا يَعۡلَمُونَ ﴿١٨٧﴾

الوهـاب، الرزاق، الفتاح، العلیم، القابض، الباسـط، الخافض، الرافع، المعز، المذل، السمیع، البصیر، الحکم، العدل، اللطیف، الخبیر، الحلیم، العظیم، الغفور، الشـکور، العلی، الکبیر، الحفیظ، المقیت، الحسیب، الجلیل، الکریم، الرقیب، المجیب، الواسـع، الحکیم، الودود، المجید، الباعـث، الشـهید، الحق، الوکیل، القـوی، المتین، الولـی، الحمید، المحصی، المبدیء، المعید، المحـی، الممیت، الحی، القیوم، الواجد، الماجـد، الواحد، الصمد، القـادر، المقتدر، المقـدم، المؤخر، الأول، الآخر، الظاهر، الباطن، الوالی، المتعالی، البر، التواب، المنتقم، العفو، الـرءوف، مالک الملـک، ذوالجلال و الإکرام، المقسـط، الجامع، الغنی، المغنی، المانع، الضـار، النافع، النور، الهادی، البدیع، الباقی، الوارث، الرشید، الصبور)).

بەڵێ ئەمە ئـەو(٩٩) ناوە پیرۆزە یە کە لە قورئان و فەرموودەکاندا هاتـوون و(ترمزی)یش کۆی کردوونەتەوەو لەکتێبەکەی خۆیدا بەو شێوە نووسـیونی، دەبێ ئەوەش بزانرێ کە ناوە پیرۆزەکان تەنها

لـەو (۹۹) ناوەدا نەبراونەتەوە، وەکو پێشـەوا (ئەحمەد) لە جێی خۆیدا لەوبارەوە فەرمـوودەی هێناوە. ﴿ وذروا الذین یلحدون فی أسـمائه ﴾ لەوانەگەڕێن دەس وەردەدەن لەناوەکانی خوا و بەدەس ئەنقەسـت دەیانگۆڕن، واتە: لەماناو مەبەست لایان دەدەن، یان ناوی تـری بۆ دادەنێن! بۆنموونە: موشـریکەکان لـە باتی ئەوە کەنـاوی (الله)بێنـن، دەیانگوت (لات)، یان لە باتـی ئەوە بڵێن (عزیز) ئەیانوت: (عزی)..هتد. ﴿ سـیجزون ما کانوا یعملون ﴾ دڵنیابـە ئەوانە بـە تۆڵەی کـردەوەی خۆیان ئەگـەن. هاوەڵانی پەیامبـەر ﷺ جـاری وابوو دەیانگـوت "یاالله" جاری وایشـبوو دەیانگـووت "یارەحمان" (ئەبوجەهل)یـش گوێی لەوە بوو وتی: موحەممەد لەلایەکەوە دەڵێت یەك خوا هەیە، کەچی‌لەپاڕانەوەدا هـاوار و هانـا بۆ چەند خوایەك ئەبا؟! جالـە وەڵامی ئەوەدا ئەم ئایەتە ی (ولله الأسـماء الحسـنی..) هاتە خوارێ. تەفسیری (ئیبن کەسـیر). ﴿ ۱۸۱: وممن خلقنا أمة یهدون بالحق ﴾ لەومرۆڤانەدا دروسـتمانکردون، هەمیشـە ئوممەت و گەلی واهەیە کە: بە ڕەو ڕێگای ڕاست و دروست خەڵکی هیدایەت ئەکەن ﴿ وبه یعدلون ﴾ و بەهەقیـش بڕیار ئـەدەن و داوەری ئەکەن، ئەگەرچی دونیایش پڕبـێ لە سـتەم، واتە: لەناو ئوممەتی هەمـوو پێغەمبەرێکدا پیاو چـاك و(داعیە)هەڵکەوتووە: وەکو لـە فەرموودەیەکی (متفق علیه) داهاتـووەو دەفەرمـوێ: (لا تـزال طائفة من أمتـی ظاهرین علی الحـق لا یضرهم من خذلهـم ولا من خالفهم حتی تقوم السـاعة). واتە: لەئوممەتی مندا هەتا قیامەت دێت پشتیوانانی هەق نابڕێن، سەرپێچی‌ئەم و ئەویش زیانێکیان پێ ناگەیەنێت ﴿ ۱۸۲: والذین کذبـوا بآیاتنا ﴾ ئەوانەش بڕوایان بە ئایەت و نیشـانەکانی ئێمە نییـەو بە درۆیان دانان ﴿ سنسـتدرجهم من حیـث لا یعلمون ﴾ هێدی هێدی ئەیانگرین بێ‌ئەوە بەخۆشـیان بزانن. (ئیسـتیدراج) ئەوەیە هەرکە گوناحێ دەکەن، لەباتی ئەوە خوای گەورە تۆڵەیان لێبسێنێ، گوزەرانیان باشتر دەکا، ئەوانیش چەواشە دەبن و زیاتر سەردەکەنە ناو تاوان و گوناح، ئیتر کتوپڕ خوا قاریان لێ دەگرێت ﴿ ۱۸۳: وأملی لهم ﴾ وماوەیەکیش مۆڵەتیان ئەدەم و، سـزایان دوا ئەخەم هەتا پترمەستی‌دونیا دەبن ﴿ إن کیدی متین ﴾ دڵنیابن پلانم بۆلەناو بردونیـان زۆر ورد و بەهێزە ﴿ ۱۸٤: أولم یتفکروا مـا بصاحبهم من جنـة ﴾ ئاخۆ بیریان نەکردۆتـەوە، تا بزانن کە هاوڕێکەیان "موحەممەد ﷺ" هەرگیز تووشـی شێتی نەبووە؟ ئەمە وەڵامـی ئەو ئایەتەیە کە دەفەرموێ: (یاأیها الذی نزل علیه الذکر إنـک لمجنون). ﴿ إن هـو إلا نذیر مبین ﴾ ئەو هەر پەیامبەرێکی ترسێنەری ئاشـکرایە بۆ هەر خاوەن دڵێك، ئیتر چۆن پێی ئەڵێن شـێتە..؟! ﴿ ۱۸٥: أو لم ینظروا فی ملکوت السموات والأرض ومـا خلـق الله من شـئ ﴾ ئایا بـۆ زانینی‌دەسـەڵاتی گەورەیی‌و فراوانیـی خـوا، لەئاسمانەکان و زەوی و لەوهەموو شـتانەی ترە کە خوا دورسـتی کـردوون ڕانەماون تاملکەچ بن؟ ﴿ وأن عسـی أن یکـون قـد اقترب أجلهم ﴾ خۆ لەوەش دەچـێ ئاکامیان نزیك بووبێتەوەو دەرفەتیان نەمێنێ بۆ بەدەستهێنانی کردەوەی چاك؟! ﴿ فبأی حدیث بعده یؤمنون ﴾ جا ئەگەر بەم قورئانە بڕوا نەکەن و دانەچڵەکێن، دەبێ بەچ قسـەیەکی‌تر بڕوا بکەن ﴿ ۱۸٦: ومن یضلل الله فلا هادی له ﴾ خوا ڕێ لە هەرکەسـێك بگۆڕێ "بەهۆی لاسـاری ئەوکەسـە خۆیەوە" ئیتر هیچ ڕێبەرێکی بۆ نییە دەستی بگرێ ﴿ ویذرهم فی طغیانهم یعمهون ﴾ سەرە ڕای ئەوەش وازیان لێدێنێ باهەر لەناو سەرکەشی خۆیاندا سەرگەردان بن.

هاتنی ڕۆژی سەڵاو نیشانەکانی:

هاوبەشـدانەرەکان وتیـان: ئـەی پێغەمبەر! ﷺ ئەگەر ڕاسـت دەکەیت تۆ پەیامبەری خوایت، دەسـا پێمان بڵێ: ڕۆژی قیامەت کـەی دێت؟ جا خوا ئەم ئایەتەی دابەزاندو فەرمووی: ﴿ ۱۸۷: یسألونک عن الساعة ﴾ لە بابەت ڕۆژی قیامەتەوە لێت دەپرسن: ﴿ أیان مرسیها ﴾ کەی ڕوودەداو دێتە دی؟ ﴿ قل إنما علمها عند ربـی ﴾ پێیان بڵێ: تەنها پەروەردگـارم دەزانێ کەی دێت ﴿ لا یجلیهـا لوقتهـا إلا هو ﴾ ئەو نەبێ هیچ کەسـێك ناتوانێ لەکاتی خۆیدا بیخاتە ڕووو دیاری بکا ﴿ ثقلت فی السـموات والأرض ﴾ هەڵهێنـان و زانینـی هاتنـی کاتی قیامەت بۆگشـت ئەوانەی لە ئاسمانـەکان و زەویدان قورس و سـەختە ﴿ لا تأتیکم إلا بغتة ﴾ هەر کتوپڕێك بۆتان دێ.

(تەبەریـی) ئەم فەرموودەی پێغەمبـەرە دێنێ: کە ڕۆژێ قیامەت دەرگا بە مەردم دەگرێ، خەڵکیش بێ‌ئاگایە لێی، یەکێ گۆڵاوەکەی چـاك دەکا، یەکێ ئاوی مەڕو پاتاڵەکـەی دەدا، یەکێ لەبازاردا کاڵاکەی دەنوێنێ، تەرازووەکەی بەرزکردۆتەوە، نزم کردۆتەوە.

یان لـە فەرموودەیەکـی تردا هاتـووە: هەتا خۆر لـە خۆرئاواوە هەڵنەیـەت، قیامەت نایـەت، جا هەرکە هەڵهـات وخەڵکیش دیتیان، ئەوجا گشـت باوەڕ دێنن، دیارە ئیتر ئەو کاتەیە لە هیچ کەسـێك باوەڕ وەرناگـیرێ، ئەگەر بەر لەوە بـاوەڕی نەهێنابێ. ﴿ یسـألونک کأنک حفـی عنها ﴾ جۆرێك لەتۆ ئەپرسـن –ئەی موحەممەد ﷺ!– وەك تۆ لە زانینی‌هاتنەکەیدا پسـپۆڕبیت ﴿ قل إنما علمها عند الله ﴾ تۆیش بڵێ: تەنها هەر خوا خۆی دەی‌زانێ "هیچ کەسـی‌تر نای‌زانێ، ئیـتر ئەوانیش با ئەوەندە لەسـەری

نەڕۆن ﴿ ولکن أکثر الناس لا یعلمون ﴾ بەڵام زۆربەی ئەم مەردمە ڕاستیەکان نازانن.

پێغەمبەریش(موحەممەد) بۆ خۆی شتێکی بەدەس نییە:

﴿ ۱۸۸ : قل لا أملک لنفسی نفعا ولا ضرا إلا ما شاء الله ﴾ بڵێ: من خاوەنی هیچ شتێك –چ سوود، چ زیان– بۆ خۆشم نیم، مەگەر ئەوەندە خوا مەیلی هەبێت، ئیتر من لە کوێ هاتنی ڕۆژی قیامەت ئەزانم؟" ﴿ ولو کنت أعلم الغیب ﴾ ئەگەر من غەیب ونادیارم زانیبا بی وەحی ﴿ لاستکثرت من الخیر ﴾ ئەوحەلە خێرو بێری زۆرم بۆ خۆم گیردەکەوت ﴿ وما مسنی السوء ﴾ وقەتیش خراپەو زیانم تووش نەئەبوو ﴿ إن أنا إلا نذیر وبشیر ﴾ هەموو بزانن من تەنها ترسێنەرو موژدەدەرم ﴿ لقوم یؤمنون ﴾ بۆ کەسانێ بڕوا دەکەن بەپەیامبەریەتی من.

هەمووڵەیەک کەسن(ئادەم):

﴿ ۱۸۹ : هوالذی خلقکم من نفس واحدة ﴾ هەر ئەو خوایەیە کە ئێوەی لە تەنها کەسێك (ئادەم)دروستکرد ﴿ وجعل منها زوجها لیسکن إلیها ﴾ وهەرلەویش (حەووا)ی هاوسەری –بۆدڵ ئارامی ئەو– فەراهەم هێنا ﴿ فلما تغشاها ﴾ جا کە ئادەم لە گەڵیاجووت بووو ﴿ حملت حملا خفیفا ﴾ ئەویش لەسەرخۆ دووگیان بوو ﴿ فمرت بە ﴾ جا ماوەیەکیش بەوسکەوە مایەوە، واتە: تا کاتی لەدایکبوونی گوزەراندی و کاری ڕۆژانەیشی پێوە دەکرد ﴿ فلما أثقلت ﴾ جا کە چوویە قۆناخی سەختیو قورسییەوە، واتە: لەدایکبوونی نزیك بوویەوە ﴿ دعوا الله ربهما ﴾ هەردوو لە خوای پەوەردگاریان پاڕانەوەو وتیان: پەروەردگارمان: ﴿ لئن آتیتنا صالحا ﴾ شەرتبێ ئەگەر منداڵێکی نێرینەی چاکمان پێ ببەخشێ ﴿ لنکونن من الشاکرین ﴾ لە خەڵکانی شوکرانە بژێربین ﴿ ۱۹۰ : فلما آتاهما صالحا ﴾ جاهەرکە منداڵێکی نێرینەی ساڵح و ڕاساڵی دانێ ﴿ جعلا لە شرکاء فیما آتاهما ﴾ ئەوەی خوا پێیدابوون کردیانە شەریك وهاوبەش بۆی و، پەیمانەکەی خۆیانیان شکاند ﴿ فتعالی الله عما یشرکون ﴾ جا خوا بەرزو بڵندە، پاك وبێ‌خەوشە لەوە ئەوانە دەیکەنە هاوبەشی.

بەڵێ.. ئەگەر سەیرێکی ئەم ڕووداوو داستانەیە بکرێ، وا دەردەکەوێ –لە چاوی‌ئێمەوە– زۆر ئاڵۆزە، چونکە ئەگەر بەوردی سەیری دارشتنی قورئانەکە بکرێ دەبی بابە (ئادەم)و دایە (حەوا) منداڵەکەیان کردبێتە هاوبەشی خوا!! ئیتر چۆن؟ لە بەر چی؟ ئێمە شتێکی بەهێزمان بە دەستەوە نییە بۆ چۆنییەتییەکەی، ئەگەرچی فەرموودەیەك هەیە پێشەوا (ئەحمەد)و(تیرمزی)هێناویانە، ئەویش ئیمامی (ئیبنی کەسیر) لە بارەیەوە ئەڵێت: لە سێ ڕێگەوە ناتەواوو (مەعلوول)ـە، بێجگە لەوەش دەڵێت: ئەو فەرموودەیە (مەوقووف)ـە. ئەگەر هەرشتێکی تر لەو بابەتەوە هەبێ بە لاوازی دادەنێ. وە هەروەها بەرێزی دەڵیت: ئیمام (حەسنی بەسری) پێی

قُل لَّآ أَمۡلِكُ لِنَفۡسِي نَفۡعٗا وَلَا ضَرًّا إِلَّا مَا شَآءَ ٱللَّهُۚ وَلَوۡ كُنتُ
أَعۡلَمُ ٱلۡغَيۡبَ لَٱسۡتَكۡثَرۡتُ مِنَ ٱلۡخَيۡرِ وَمَا مَسَّنِيَ ٱلسُّوٓءُۚ إِنۡ
أَنَا۠ إِلَّا نَذِيرٞ وَبَشِيرٞ لِّقَوۡمٖ يُؤۡمِنُونَ ﴿١٨٨﴾ ۞ هُوَ ٱلَّذِي خَلَقَكُم
مِّن نَّفۡسٖ وَٰحِدَةٖ وَجَعَلَ مِنۡهَا زَوۡجَهَا لِيَسۡكُنَ إِلَيۡهَاۖ فَلَمَّا
تَغَشَّىٰهَا حَمَلَتۡ حَمۡلًا خَفِيفٗا فَمَرَّتۡ بِهِۦۖ فَلَمَّآ أَثۡقَلَت دَّعَوَا
ٱللَّهَ رَبَّهُمَا لَئِنۡ ءَاتَيۡتَنَا صَٰلِحٗا لَّنَكُونَنَّ مِنَ ٱلشَّٰكِرِينَ ﴿١٨٩﴾
فَلَمَّآ ءَاتَىٰهُمَا صَٰلِحٗا جَعَلَا لَهُۥ شُرَكَآءَ فِيمَآ ءَاتَىٰهُمَاۚ فَتَعَٰلَى
ٱللَّهُ عَمَّا يُشۡرِكُونَ ﴿١٩٠﴾ أَيُشۡرِكُونَ مَا لَا يَخۡلُقُ شَيۡـٔٗا وَهُمۡ يُخۡلَقُونَ
﴿١٩١﴾ وَلَا يَسۡتَطِيعُونَ لَهُمۡ نَصۡرٗا وَلَآ أَنفُسَهُمۡ يَنصُرُونَ ﴿١٩٢﴾
وَإِن تَدۡعُوهُمۡ إِلَى ٱلۡهُدَىٰ لَا يَتَّبِعُوكُمۡۚ سَوَآءٌ عَلَيۡكُمۡ أَدَعَوۡتُمُوهُمۡ
أَمۡ أَنتُمۡ صَٰمِتُونَ ﴿١٩٣﴾ إِنَّ ٱلَّذِينَ تَدۡعُونَ مِن دُونِ ٱللَّهِ
عِبَادٌ أَمۡثَالُكُمۡۖ فَٱدۡعُوهُمۡ فَلۡيَسۡتَجِيبُواْ لَكُمۡ إِن
كُنتُمۡ صَٰدِقِينَ ﴿١٩٤﴾ أَلَهُمۡ أَرۡجُلٞ يَمۡشُونَ بِهَآۖ أَمۡ لَهُمۡ أَيۡدٖ
يَبۡطِشُونَ بِهَآۖ أَمۡ لَهُمۡ أَعۡيُنٞ يُبۡصِرُونَ بِهَآۖ أَمۡ لَهُمۡ ءَاذَانٞ
يَسۡمَعُونَ بِهَاۗ قُلِ ٱدۡعُواْ شُرَكَآءَكُمۡ ثُمَّ كِيدُونِ فَلَا تُنظِرُونِ ﴿١٩٥﴾

وایەکە: مەبەست بەم ڕووداوە بابە (ئادەم) و دایە (حەوا) نییە، پاشان ئیبن کەسیر دەڵێت من بۆخۆم ئەم ڕایەم بە دڵە، بەڵگەیشم ئایەتی (فتعالی الله عما یشرکون)ـە، منیش وەك خۆم هەرئەو بۆچوونەم پێ‌چاکە، چونکە شتیوا بۆ پەیامبەران زۆر نەگونجاوە، ئەی‌چۆن دەبێت خانەوادەی پێغەمبەران هەر ئەوەندە لە بیروباوەڕو عەقیدە تێ‌گەیشتبن؟ چۆن دەبێ نەزانن چ شتێك دەبێتە شیرك بۆ خوا؟ چۆن دەبێت نەزانن کە هەموو شتێك بەدەستی خوایە؟ چۆن دەبێت خوا بیبیەوێ منداڵ بمرێنێ و، شەیتان نەیەڵێت؟ تەنانەت ئەمە زۆر سامناك ترە لە خواردنی درەختەکەی بەهەشت، چونکە یەکەم: ئەو خواردنە نابێتە شیرك. دووەم: پاکانەیشی بۆ کراوە بە ئایەتی (ولم نجد لە عزما) سێیەم: دەگونجێت کە سەرەتای ئایەتەکە باس لەئادەم و حەوا بێت و، ناوەڕاستەکەی بۆ گێڕانەوەی شتێك بێت کە لە سرووشت و تایبەتمەندی نەوەکانی ئەوان بێت. واتە: وەچەکانمانیان، چونکە بنیادەمن لە سرووشتیانەوە نزیکە

داوای شتیوا بکەن و، پاشانیش بە پێچەوانەوە ڕەفتار بکەن.

خواکانتان - بەدەرلە خوا - بێتوانان:

﴿ ۱۹۱ : أیشرکون ما لا یخلق شیئا ﴾ ئایا دەبێ شتێك بکەنە هاوبەشی خوا، کە نەتوانێ هیچ شتێك دروست بکات؟ ﴿ وهم یخلقون ﴾ دەبێ خۆشیان –هاوبەشەکان– دروست بکرێن، واتە: خۆ ئەوبتانە خۆیان دروست کراون، ئیتر چۆن ئەپەرسترێن؟ ﴿ ۱۹۲ : ولا یستطیعون لهم نصرا ﴾ و بەهیچ شێوەیەکیش ناتوانن هیچ یارمەتی و کۆمەکی پەرستیارەکان بدەن ﴿ ولا أنفسهم ینصرون ﴾ تەنانەتی ناتوانن کۆمەك بەخۆیشیان بکەن و، خراپەیەك لە خۆیان بگێرنەوە، ئیتر چۆن دەیانپەرستن ﴿ ۱۹۳ : وإن تدعوهم إلی الهدی ﴾ خۆ ئەگەر بانگیشیان بکەن بۆ ئەوەی ڕێی ڕاستتان نیشان بدەن ﴿ لا یتبعوکم ﴾ هیچ نابیسن و بە دەنگتانەوە نایەن ﴿ سواء علیکم أدعوتموهم أم أنتم صامتون ﴾ بانگیان بکەن، یا بێدەنگبن و دەنگ نەکەن، یەکبارە بۆتان، واتە: داوایان لێ بکرێ، یان نەکرێ یەکسانە ﴿ ۱۹٤ : إن الذین تدعون من دون الله عباد أمثالکم ﴾ بێگومان ئەوانەی کەئێوە –بێجگە لە خوا– بانگیان ئەکەن و ئەیانپەرستن؛ هەر بەندەو دروستکراون وەك خۆتان ﴿ فادعوهم فلیستجیبوا لکم ﴾ دەسا بانگیان بکەن با وەڵامتان بدەنەوە ﴿ إن کنتم صادقین ﴾ ئەگەر ئێوە ڕاست ئەکەن ئەوانە شتێکیان بە دەستە ﴿ ۱۹٥ : ألهم أرجل یمشون بها ﴾ ئا خۆ ئەوانە –لانی کەم– دەتوانن وەك ئێوە لەسەرپێ بچن بۆ پێویستییەکانیان ﴿ أم لهم أیدیبطشون بها ﴾ یان دەستیان هەیە هەڵەتی پێ بەرن بۆ ڕەتدانەوەی نەیار وناحەزیان ﴿ أم لهم أعین یبصرون بها ﴾ یان چاویان هەیە پێی ببینن؟ ﴿ أم لهم آذان یسمعون بها ﴾ یان گوێیان هەیە پێی ببیسن؟" جا ئەگەر ئەوانە –هەرهیچ نەبێ– بە ئەندازەی ئێوە تواناو دەسەڵاتیان نییە، باشە! چۆن هاواریان لێدەکەن وئەیانپەرستن؟ ﴿ قل أدعوا شرکاءکم ثم کیدون ﴾ بڵێ: دەسا هاوار لە بتەکانتان بکەن، پاشانیش –بەهەمووتانەوە– نەخشەو پلانی لەناوبردنم دارێژن ﴿ فلا تنظرون ﴾ بە هیچ شێوەیەکیش مۆڵەتم مەدەن، واتە: ئێوە هەرچی بکەن، من بە خەیاڵدا نایەت و نرخی بۆ دانانێم، چونکە خوای گەورە لەمەکروحیلەی ئێوە دەمپارێزێ ﴿ ۱۹٦ : إن ولیی الله الذی نزل الکتاب ﴾ بە ڕاستی گەورەو سەرپەرستیکاری من هەر ئەوخوایە کە: ئەم قورئانەی ناردۆتە خوارەوە ﴿ وهو یتولی الصالحین ﴾ و هەر بۆخۆیشی چاودێری‌و سەرپەرشتی ساڵحان و چاکان ئەکات ﴿ ۱۹۷ : والذین تدعون من دونه ﴾ خۆ ئەوانەی ئێوە –کە بێجگە لە خوا– هاواریان لێ دەکەن ﴿ لا یستطیعون نصرکم ﴾ نەدەتوانن یارمەتی ئێوە بدەن ﴿ ولا أنفسهم ینصرون ﴾ ونەیارمەتی‌خۆیشیان بدەن ﴿ ۱۹۸ : وإن تدعوهم إلی الهدی لایسمعوا ﴾ ئەگەر داوای هیدایەتیان لێ بکەن بۆ ئەوەی خێرتانی تێدایە، نابیسن، ئیتر چۆن دەتانەوێ وەڵامتان بدەنەوەو یارمەتیتان بدەن ﴿ وتراهم ینظرون إلیک ﴾ وادەبینی –بە ڕەواڵەت– بۆتدەڕوانن ﴿ وهم لا یبصرون ﴾ کەچی هیچ نابینن لە هەقیقەتدا.

لەهەڵەی یەکتر چاو بپۆشن:

﴿ ۱۹۹ : خذ العفو وأمر بالعرف ﴾ هەمووکات بۆ جێبەجێکردنی‌ئیش وکارەکانت ڕێگەی ئاسان بگرە بەر و، عەفوو لیبووردنیش ڕەوشتت بێ و، هەردەم فەرمان بە چاکەبدە ﴿ وأعرض عن الجاهلین ﴾ و لەخەڵکانی نەفامیش ڕوو وەرگێڕەو، سەر مەخەرە سەریان و، لە ڕێگەی بانگەوازە(دەعوە)وە برۆو هەنگاو بنێ، واتە: پاش بەڵگە هێنانەوە بۆیان، ئەگەر هەر سوور بوون لە سەر کاری نەفامی‌خۆیان، پشت گوێیان بخەو بە کاری دەعوەوە خەریکبە ﴿ ۲۰۰ : وإما ینزغنک من الشیطان نزغ ﴾ وهەرکاتێکیش لە شەیتانەوە وەسوەسەیەکت بەدڵا هات و، هەڵی نایت بۆکردنی کارێکی ناشەرعی و حەرام ﴿ فاستعذ بالله ﴾ تۆش پەنا هەر بە خوا بەرەو خۆت بدە لای ئەو ﴿ إنه سمیع علیم ﴾ چونکە بە ڕاستی ئەو زۆر ژنەواو، زۆر زانایە بەگوتارو ڕەفتاری مرۆڤ ﴿ ۲۰۱ : إن الذین اتقوا ﴾ بێگومان ئەوانەی کە لە شیرك وکاری‌ناشەرعیی پارێزدەکەن ﴿ إذا مسهم طائف من الشیطان ﴾ هەر کە وەسوەسەو خەتەراتێکیان لە شەیتانەوە پێدەگا ﴿ تذکروا ﴾ بەخێرایی‌دادەچڵەکێن و بیر ئەکەنەوەو لەسەر ڕێگەی‌خوا پێدادەگرن ﴿ فإذا هم مبصرون ﴾ دەبینی –زۆر زوو– چاویان ئەکرێتەوەو لەگوناهان دەگەڕێنەوە ﴿ ۲۰۲ : وإخوانهم یمدونهم فی الغی ﴾ برا خراپە ئادەمییەکانیان –ئەوانەی کە هەردەم بەدوای شەیتاندا ئەڕۆن و لەخوا ناترسن– هاوکارییان دەکەن و تێدەکۆشن تازیاتر سەرلێشێواویان بکەن ﴿ ثم لا یقصرون ﴾ ئیترکۆتا ناکەن وناگەڕێنەوە بۆ ڕێی‌هەق ﴿ ۲۰۳ : وإذا لم تأتهم بآیة ﴾ وە هەر کات داوای مۆعجیزەیەکت لێبکەن و تۆیش بۆت ئەنجام نەدرێت ﴿ قالوا لولا اجتبیتها ﴾ ئەڵێن: باشە! بۆ خۆت –ئەی موحەممەدﷺ– بۆ ڕێکی ناخەی؟ ﴿ قل إنما أتبع ما یوحی إلی من ربی ﴾ پێیان بڵێ: من تەنها پەیڕەوی لەوە ئەکەم لە لایەن پەروەردگارمەوە بە وەحی و سروش بۆم دێ ﴿ هذا بصائر من ربکم ﴾ ئەم قورئانەو ئایەتەکانی کۆمەڵە مەشخەڵێکی

پەروەردگارتـن، ئایـەت و مۆعجیزەی تری ناوێ وبەسـە بۆ ڕێ دەركـردن ﴿ وهـدى ورحمة لقـوم يؤمنون ﴾ و ڕێ نیشـاندەر و میهرەبانییە بۆ كۆمەڵێك باوەڕ دێنن وكاری پێ دەكەن.

كەقورئان دەخوێنرێ گوێی بۆ رادێرن:

﴿ ٢٠٤: وإذا قرئ القرآن فاستمعوا له ﴾ وە هەر كە ئەم قورئانە دەخوێندرێ زۆر بـەوردی -ئێوە ئەی ئیمانداران!- گوێی بدەنێ ﴿ وأنصتـوا لعلكم ترحمون ﴾ و كرو بێدەنـگ بن و هەراو هوریا مەكەن، سـابەڵكو خوا لە بەر ڕێزلێنـان و قایلبوون بەگەورەیی وڕێـزداری قورئان، بەزەیی پێتانا بێتـەوە، واتە: بە پێچەوانەی هاوبەشدانەرەكانەوە، كە ئەوان لەكاتی خوێندنی قورئاندا دەیكەنە هەراو هۆسەو دەڵێن: (لا تسمعوا لهذا القرآن والغوا فيه..).

بەیانی و ئێوارە بەترسەوە لەخوا بپاڕێوە:

﴿ ٢٠٥: واذكـر ربـك فى نفسـك تضرعا وخيفـة ودون الجهر من القول ﴾ بەلارەملی و ترسـەوەو بەنهێنی و لەسەرخۆ، هەمیشە گەورەیی خـوای پەروەردگارت یاد بكە، لە فەرموودەیە كی(متفق عليه)شـدا هاتـووە: كـە (ئەبوو مووسـای ئەشـعەری) دەڵێ: لە سـەفەرێكدا هەندێ لە خەڵكەكە لە دوعـا كردندا دەنگیان بەرز كـردەوە، پێغەمبـەری ﷺ گوێی لەخەڵكەكەوەبـوو بەدەنگی بەرز دۆعایـان كرد! فەرمـووی: ((أيها النـاس إربعـوا (إرفقوا)، على أنفسـكم، فإنكم لا تدعون أصم ولا غائبا، إن الذى تدعونه سـميع قريب)) واتە: بەهێواش ولەسـەرخۆ دۆعابكـەن، چونكە ئێوە لە كەسـێكیكەرو دوور داوا ناكـەن، خوای ئێوە نزیـك و ژنەوایە. ﴿ بالغـدو والآصال ﴾ هەموو بەرەبەیان و، دەماو دەمی ئێوارانێك ﴿ ولا تكـن من الغافلين ﴾ وهەرگیز لە بـێ ئاگایان مەبە، واتە: لەوانە پەند وەرناگرن.

ئاگاداریيەك: ئیمامی ئەحمەد لە (ئەبوو هورەیرە) دەڵێ: پێغەمبەر نوێژێكـی بەدەنگی بەرز خوێندو،پاشـان فەرمـووی: ئەرێ هیچ كەسـێكتان لەگەڵ من سوورەتی(فاتحە)و سـوورەتی تری خوێند؟ پیاوێك گوتی بەڵێ من خوێندم، فەرمووی: باشە! بۆ دەبێ لەگەڵ مـن قورئان بخوێنـرێ؟! واتە: ئێوە گوێ بگرن بۆ پێشـنوێژەكە، ئەوسـا خەڵكەكـەش وازیان لـە خوێندنی سـوورەتی (فاتیحە)و قورئانیتر هێنا لەونوێژانەدا بەدەنگی بەرز دەخوێنرێن.

(عەبدوڵـلای كـوری موبارەك)یـش دەڵێ: لە نوێـژە (جەهرییە) كاندا، نابێ (مەئموم) هیچ شـتێك بخوێنـێ، ئیمامی (مالك)و، ئیمامی (شـافعی) لـە قەولی(قەدیم)یـدا و، ریوایەتێـك لە ئیمام (ئەحمەد)یشـەوە هەروا دەڵـێن، بەڵام (ئەبووحەنیفـە)و ئیمامی (ئەحمەد) دەڵێن: كە(مەئموم) هەرنوێژێك (جەهری، یان سڕیی) بەكۆمەڵ بیكات (قیرائە)ی لەسـەر نییە. بەڵام ئیمامی (بوخاری) دەڵێ: هەموو كاتێك (قیرائە)ی لەسـەرە. (ئیبن جەریر)یش دەڵێ: مەبەسـت لەم كرو بێ دەنگییە لەكاتی خوێندنی قورئاندا: كرو و

إِنَّ وَلِـِّۧيَ ٱللَّهُ ٱلَّذِي نَزَّلَ ٱلۡكِتَٰبَۖ وَهُوَ يَتَوَلَّى ٱلصَّٰلِحِينَ ﴿١٩٦﴾
وَٱلَّذِينَ تَدۡعُونَ مِن دُونِهِۦ لَا يَسۡتَطِيعُونَ نَصۡرَكُمۡ وَلَآ
أَنفُسَهُمۡ يَنصُرُونَ ﴿١٩٧﴾ وَإِن تَدۡعُوهُمۡ إِلَى ٱلۡهُدَىٰ لَا يَسۡمَعُواْۖ
وَتَرَىٰهُمۡ يَنظُرُونَ إِلَيۡكَ وَهُمۡ لَا يُبۡصِرُونَ ﴿١٩٨﴾ خُذِ ٱلۡعَفۡوَ وَأۡمُرۡ
بِٱلۡعُرۡفِ وَأَعۡرِضۡ عَنِ ٱلۡجَٰهِلِينَ ﴿١٩٩﴾ وَإِمَّا يَنزَغَنَّكَ مِنَ
ٱلشَّيۡطَٰنِ نَزۡغٞ فَٱسۡتَعِذۡ بِٱللَّهِۚ إِنَّهُۥ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ﴿٢٠٠﴾ إِنَّ
ٱلَّذِينَ ٱتَّقَوۡاْ إِذَا مَسَّهُمۡ طَٰٓئِفٞ مِّنَ ٱلشَّيۡطَٰنِ تَذَكَّرُواْ
فَإِذَا هُم مُّبۡصِرُونَ ﴿٢٠١﴾ وَإِخۡوَٰنُهُمۡ يَمُدُّونَهُمۡ فِي ٱلۡغَيِّ ثُمَّ
لَا يُقۡصِرُونَ ﴿٢٠٢﴾ وَإِذَا لَمۡ تَأۡتِهِم بِـَٔايَةٖ قَالُواْ لَوۡلَا ٱجۡتَبَيۡتَهَاۚ
قُلۡ إِنَّمَآ أَتَّبِعُ مَا يُوحَىٰٓ إِلَيَّ مِن رَّبِّيۚ هَٰذَا بَصَآئِرُ مِن رَّبِّكُمۡ
وَهُدٗى وَرَحۡمَةٞ لِّقَوۡمٖ يُؤۡمِنُونَ ﴿٢٠٣﴾ وَإِذَا قُرِئَ ٱلۡقُرۡءَانُ
فَٱسۡتَمِعُواْ لَهُۥ وَأَنصِتُواْ لَعَلَّكُمۡ تُرۡحَمُونَ ﴿٢٠٤﴾ وَٱذۡكُر رَّبَّكَ
فِي نَفۡسِكَ تَضَرُّعٗا وَخِيفَةٗ وَدُونَ ٱلۡجَهۡرِ مِنَ ٱلۡقَوۡلِ بِٱلۡغُدُوِّ
وَٱلۡأٓصَالِ وَلَا تَكُن مِّنَ ٱلۡغَٰفِلِينَ ﴿٢٠٥﴾ إِنَّ ٱلَّذِينَ عِندَ رَبِّكَ
لَا يَسۡتَكۡبِرُونَ عَنۡ عِبَادَتِهِۦ وَيُسَبِّحُونَهُۥ وَلَهُۥ يَسۡجُدُونَۤ ۩ ﴿٢٠٦﴾

بێدەنگییـە لەكاتی نوێژو وتارەكانی جەژنـی قوربان و، جەژنی رەمـەزان، ڕۆژی هەینیدا، چونكە فەرموودە هەیە فەرمان دەدا كە لە پشـت پێشنوێژو، لەكاتی وتارەكاندا بێدەنگ بن. ﴿ ٢٠٦: إن الذين عند ربك ﴾ ئەو فریشتانەی كە لای پەروەردگارتن و نزیكن لە میهرەبانی ئەوەوە ﴿ لا يستكبرون عن عبادته ﴾ هەرگیز خۆ بە گەورە نازانن و سـەر پێچی لە پەرستنی ئەو ناكەن وەك هاوبەش دانەرەكان نین كە دەعیە نەهێڵێ بیپەرسـتن ﴿ ويسـبحونه ﴾ لە هەر شـتێ شایسـتەی ئەو نەبێ بە پاك و خاوێـن ڕایئەگرن و، تەنها بەگەورەیی ئەو قایل ئەبن ﴿ وله يسجدون ﴾ هەر بۆئەویش سـوژدەو كرنووش ئەبەن و، تەنها ئەو دەپەرسـتن، دەسا ئێوەش وابن. جەماوەری زانایان ئەڵێن: ئایەتی(وله يسـجدون) بۆ قورئان خوێنەران و گوێگران جێی سـوژدەیە، وە لە دیاریكردنی جێگای سـوژدەكانی قورئان و ژمارەیاندا، زاناكان كێشـەیانە، بەڵام لای سەرووی بۆچوونەكان ئەمەیە كە: سووژدەكان لەقورئاندا پازدەن،

لــە کۆتایی ئــەم ســوورەتی (ئەعراف)ـەوە دەســپێی دەکەن و لە کۆتایی ســوورەتی (عەلەق)دا تەواو دەبن، مالکی و شــافعییەکان دەڵێن: لە تەواوی ئەو پازدە شوێنەدا لە کاتی خوێندونیاندا سوژدە بردن سووننەتە.

لە کۆتایی ئەم ســوورەتەوە زۆر سوپاســی بێ پایانی خوای کارزان دەکەم کە یاریدام بۆ تەواو کردنی تەفسیرەکەی.

سوورەتی (ئەنفال)

مەدەنییەو (٧٥) ئایەتە

بەناوی خوای بەخشندەی میهرەبان

ئەم ســوورەتە بایــەخ بەبەرنامەو لایەنی یاســا دەدا، بە تایبەتی یاســا بــۆ جیهاد، چارەبــۆ هەندێ بابــەت دادەنێــت کە پاش رووداني‌جەنگــەکان پەیــدا دەبــن، بۆنموونــە: یاســای جەنگ دادەبەزێنێت–ئەگــەر ناچــار کــران بــۆ جەنگ ولەگــەڵ چەند رێنماییەکــی تــردا بۆ کاتــی ڕووبەڕووبوونەوە لەگــەڵ دوژمنانی دینی خوادا.. دەستور ویاسا بۆ دیل و دەسکەوتەکانی جەنگ. ئەم ســوورەتە پاش ڕووداوەکەی (بەدر) هاتە خوارێ کە: بەراســتیبە رووداوێکی زۆر پیرۆز لە مێژووی موسڵماناندا دەژمێردرێ، چونکە دەرگای‌والا کرد لەبەردەم گشت غەزاکانی تردا، سوپاس و شوکرانە بژێری بوو لە بەرامبەر ئەو سەرکەوتنە پیرۆزەوە.. تەنانەتی هەندێ لە هاوەڵان بەم ســوورەتەیان دەگوت: ســوورەتی (بەدر)، چونکە زۆر بەدرێــژە باســی ڕووداوەکــەی ڕۆژی بەدر ئەکات، شــیاوی باســە ڕووداوەکە لە مانگی ڕەمەزانی ســاڵی دووەمی کۆچیدا بوو، ڕووداوەکــەش بە ســەرکەوتنی هەق دەژمێردرێ بەســەر ناهەق و پروو پووچدا، بەر پەرچ دانەوەیەکیشــە بۆ ئەو هەموو سەرکێشی و دەســتدرێژییە دەکرایە سەر موسڵمانەکان، هۆی ڕزگار کردنی ئەو پیرەمێردو ژن و منداڵانە بوو کە: بێ دیفاع مابوونەوەو هەر ڕۆژەی بروبیانویەکیان پێ ئەگرتن، بەتایبەتی ئەوانەی لە مەککەدا لە بەر دەســتیاندا بوون و دەیان‌گوت: (ربنا أخرجنا من هذه القرية الظالم أهلها..) ئەو ســا خوای میهرەبان وەڵامی دانەوەو ئەو غەزایەی بۆ ڕێکخســتن و، دەرەنجام بوو بەمایەی ســەرکەوتنی موسڵمانەکان بــە ســەر بتپەرســتەکاندا، لەگەڵ کەمــی ژمارەیــان و ناتەواوی چەك و تەقەمەنــی ئەوکاتەیان بەرامبەر بە دوژمنان و، خۆئامادە نەکردونیان بۆ جەنگەکە، چونکە موســڵمانەکان بۆ ئەوە هاتبوون ماڵ وسامانە زەوتکراوەکەیان لە قورەیش بسێننەوە.. بۆیە ڕێگەیان لەکاروانەکــە گرت، بەڵام دەرەنجام ئەو جەنگە لابەلایە ڕوویدا،

بەکورتی: ئــەو ڕووداوەی (بەدر)ـی گەورە جێگای تایبەتی خۆی هەیە لەمێژووی موسڵماناندا، چونکە پۆزەی دوژمنانی دینی خوای تێدا شــکێنراو، بوو بە وانەی ســەرکەوتن و عیززەت و سەرفرازی هەردوو دونیا بۆ موسڵمانان. لە کاتی‌گێڕانەوەی ڕووداوەکەدا شەش جار خــوای کارجوان –ناوبەناو– بە (يا ايهــا الذين آمنوا..) بانگ دەکاتە موسڵمانەکان‌کە: زیاتر خۆ بگرن و ئارامیان ببێ لە بەرامبەر ئەو ڕووداوانەوە بەرەنگاریان دەبنەوە، چونکە پیرۆزیی و عیززەت لــە ڕوو بەڕوو بوونــەوەو لە خۆ ئامادە کردندایــە.. دەبێ ئەمەش بزانن ئێوەکە داوای بڕوا و ئیمان دەکەن، نابێ هیچ‌کات خافڵ بن لــە دوژمنتان، بۆیە جارێ داوایان لێدەکات کە هیچ‌کات لە ڕووبە ڕووبوونەوەدا هەڵنەیەن و پشــت هەڵنەکــەن، ئەگینا بە توندترین شــێوە ســزاو تۆڵە دەدرێن، جارێکی تر داوایــان لێ دەکات گوێ ڕایەڵیی خــواو پەیامبەر بن ﷺ و، ســەرپێچی لەفەرمانەکانیان نەکــەن، جارێکی تریش پێیان دەڵێت ئەو بەرنامەی پەیامبەر ﷺ ئەوانی بۆ بانگدەکات مایەی زیندەگیی و، ژیان و ژیوارێکی خۆش و بەختیاری هەردوو جیهانە. بانگیان دەکات کە: هەرگیز نهێنی یەکانــی خۆیان نەخەنە بەردەســتی بێ بڕوایــان و، لەملاو لەولا بڵاویــان نەکەنەوە هەتــا دوژمن نەزانــێ خەریکی چین، چونکە بڵاوکردنەوەو درکاندنی نهێنییــەکان دەبێتە خیانەت و گزیکاری لە خواو لە پەیامبەر ﷺ و لە موسڵمانان. پێیان دەڵێت: کە"تەقوا" مایەی هەموو ســەرکەوتنێکەو، بەرزتریــن بەڕوو بووی دەبێ، کە وابوو هەمیشــە دەبێ لە خوا بترســن و، لەهەموو جموجوڵەکانتان بەئاگابن، پێیــان دەڵێت: هەرگیز پــەرت و تەفرەقەو پەراگەندە نەبن، ئەگینا تێ‌دەشــکێن و هێزو پێزتــان بە با دەڕوات، چونکە هەموو ســەرکەوتنێك لەپاڵ وەحدەت و یەکریزی دایە. لە کۆتاییدا پێیان دەڵێت کە لەناوخۆیاندا یەکتریان خۆش بوێ، دەڵێ: گشت موســڵمانانی‌دونیا، بە یەك گەل و،یەك ئوممەت دەدرێنە قەڵەم.. پێشــیان دەڵێ: نابێ لە نێوان موسڵمانان و بێ باوەڕاندا پەیوەندی لەسەرحســابی دین وئاقیــدە هەبێ، ئەگەرچــی خزمایەتیش لە نێواندا هەبێ. ئەمە کورتەی"ئەهداف" و ئامانجەکانی ســوورەتی (ئەنفال) بوو. لەخوای دلۆڤان دەخوازم سوود بەخش‌بێت.

ئەنفال چییە؟

﴿ بسـم الله الرحمن الرحيم * ١ يسألونک عن الأنفال ﴾ هاوەڵان لەبابەت ئەو دەستکەوتەی جەنگی (بەدر)ەوە لێت‌دەپرسن: ئاخۆ بــۆ کێ‌بێ و، چۆن دابەش ئەکرێ؟ ﴿ قل الأنفال لله والرســول ﴾ پێیان بڵێ: حوکمی(ئەنفال) بە دەســت خــواو پەیامبەرە، واتە:

شـێوەی دابەشـکردنەکەی تایبەتە بەوانەوە ﴿ فاتقوا الله ﴾ دەبێ ئێوەش لەخوا ترسـتان هەبێو، سـەرپێچی لە بڕیارەکانی نەکەن ﴿ وأصلحـوا ذات بينكـم ﴾ ونێـوان خۆتان بسـازێنن و، دەبێ گشـتان یەك‌بن و جیاوازی و کێشـەتان نەبێت و، یەکتر ئاشـت بکەنـەوە ﴿ وأطيعوا الله ورسـوله ﴾ وگشـت کاتێ لـە فەرمانی خواو، لەقسـەی پەیامبەری ئەو، گوێڕایـەڵی بکەن، بەتایبەتی دەربـارەی دەسـتکەوتەکەی بەدر. (عوبادە) ئەڵێـت: ئەم ئایەتە لەبـارەی ئێمەی ئەهلی بەدرەوە هاتە خوارێ، چونکە ئێمە بووین لە شـێوەی دابەشکردنی دەسـتکەوتەکەدا کێشەو ناکۆکیمان بوو، ئەوسـا خوایش ئەنفالەکەی لێ سـەندینەوەو خسـتیە بەر دەست پەیامبـەری خۆی ﷺ، پێشـەوا(ئەحمەد)ریوایەتی‌کردووە. ﴿ إن کنتم مؤمنين ﴾ کە بڕواتان هێناوە، دەبێ ملکەچ‌بن.

موسڵمانە ڕاستەکان بناسە:

﴿ ٢: إنما المؤمنون الذين إذا ذكر الله وجلت قلوبهم ﴾ باوەڕدارانی ڕاستەقینەو دڵسۆز هەر ئەوانەن کە هەرناوی خوا هێنرا، دڵیان لەبەر گەورەیی‌ئەو دەکەوێتە لەرزەو، ترسـی لێ‌دەنیشـێت ﴿ وإذا تليت عليهم آياته ﴾ هەرکە ئایەتەکانیشـی دەخوێنرێنەوە بەسـەریاندا ﴿ زادتهم إيمانا ﴾ باوەڕیان زیادو بەهێز ئەبێ.

ئیمامـی (بوخـاری) و، گەلێ لە زاناکانی تر ئـەم جۆرە ئایەتانە دەکەنە بەڵگەی زیادبوونی ئیمان و باوەڕ، هەروەکو جەماوەری ئەم ئوممەتەیش هەر رایان وایە، تەنانەتی پێشەوا (شافعی) و، ئیمامی (ئەحمەد) و هەندێکی‌دی باسی (ئیجماع)ی لەسەر دەکەن.

﴿ وعلى ربهم يتوكلون ﴾ هەر بەپەروەردگاریشیان پشت ئەبەستن، واتە: پشـت وپەنایان هەر ئـەوە ﴿ ٣: الذين يقيمـون الصلاة ﴾ ئەوانەشن کە بەڕێکو پێکی نوێژ ئەکەن ﴿ ومما رزقناهم ينفقون ﴾ و لـەو بژێوەیش بەشمان‌داون لەڕێی خوادا دەبەخشـن، بەناوی زەکاتەوە بێت، یان بەناوی سەدەقەوە ﴿ ٤: أولئك هم المؤمنون حقا ﴾ باوەڕدارانی ڕاستەقینە هەر ئەوانەن، چونکە کردەوەیشیان خسـتۆتە پاڵ ئیمانەکەیان ﴿ لهم درجات عند ربهم ومغفرة ورزق كريم ﴾ بەلای پەروەردگاریانەوە پلەو پایەیەکی زۆرو، لیبووردن و رۆزی بەردەوام و چاك و پاکیشیان هەیە،

ڕێنماییەکانی ئایەتی (١-٤):

١) تەقواو خۆ پارێزی لەبەزاندنی بڕیارەکانی خوا.

٢) ڕێکخسـتنی نێوان موسـڵمانان و، پاراستنی تەبایی و ئاشتی نێوانیان.

٣) بـە یەکخواپەرسـتی و تاعەت، ئیمـان زیاد ئەکا، بە سەرپێچی و نافەرمانیش ئیمان کەم ئەکا.

٤) باوەڕداران هەندێکیان باوەڕیان کامڵە، هەندێکیشـیان کەم و کورت و ناتەواوە.

ترتيبها ٨ — سُورَةُ الأَنفَال — آياتها ٧٥

بِسۡمِ ٱللَّهِ ٱلرَّحۡمَٰنِ ٱلرَّحِيمِ

يَسۡـَٔلُونَكَ عَنِ ٱلۡأَنفَالِۖ قُلِ ٱلۡأَنفَالُ لِلَّهِ وَٱلرَّسُولِۖ فَٱتَّقُواْ ٱللَّهَ
وَأَصۡلِحُواْ ذَاتَ بَيۡنِكُمۡۖ وَأَطِيعُواْ ٱللَّهَ وَرَسُولَهُۥٓ إِن كُنتُم
مُّؤۡمِنِينَ ١ إِنَّمَا ٱلۡمُؤۡمِنُونَ ٱلَّذِينَ إِذَا ذُكِرَ ٱللَّهُ وَجِلَتۡ
قُلُوبُهُمۡ وَإِذَا تُلِيَتۡ عَلَيۡهِمۡ ءَايَٰتُهُۥ زَادَتۡهُمۡ إِيمَٰنٗا وَعَلَىٰ رَبِّهِمۡ
يَتَوَكَّلُونَ ٢ ٱلَّذِينَ يُقِيمُونَ ٱلصَّلَوٰةَ وَمِمَّا رَزَقۡنَٰهُمۡ
يُنفِقُونَ ٣ أُوْلَٰٓئِكَ هُمُ ٱلۡمُؤۡمِنُونَ حَقّٗاۚ لَّهُمۡ دَرَجَٰتٌ عِندَ
رَبِّهِمۡ وَمَغۡفِرَةٞ وَرِزۡقٞ كَرِيمٞ ٤ كَمَآ أَخۡرَجَكَ رَبُّكَ
مِنۢ بَيۡتِكَ بِٱلۡحَقِّ وَإِنَّ فَرِيقٗا مِّنَ ٱلۡمُؤۡمِنِينَ لَكَٰرِهُونَ ٥
يُجَٰدِلُونَكَ فِي ٱلۡحَقِّ بَعۡدَ مَا تَبَيَّنَ كَأَنَّمَا يُسَاقُونَ إِلَى ٱلۡمَوۡتِ
وَهُمۡ يَنظُرُونَ ٦ وَإِذۡ يَعِدُكُمُ ٱللَّهُ إِحۡدَى ٱلطَّآئِفَتَيۡنِ أَنَّهَا
لَكُمۡ وَتَوَدُّونَ أَنَّ غَيۡرَ ذَاتِ ٱلشَّوۡكَةِ تَكُونُ لَكُمۡ
وَيُرِيدُ ٱللَّهُ أَن يُحِقَّ ٱلۡحَقَّ بِكَلِمَٰتِهِۦ وَيَقۡطَعَ دَابِرَ ٱلۡكَٰفِرِينَ
٧ لِيُحِقَّ ٱلۡحَقَّ وَيُبۡطِلَ ٱلۡبَٰطِلَ وَلَوۡ كَرِهَ ٱلۡمُجۡرِمُونَ ٨

٥) نیشـانەی ئیمانکامڵـی ئەمەیـە کـە لـەم ئایەتانەدا ڕوونکراوەتەوە.

پەیڕەوی لە پێغەمبەر ﷺ بکە پیشەی خۆت:

﴿ ٥: كما أخرجك ربك من بيتك بالحق وإن فريقا من المؤمنين لكارهون ﴾ هەرچۆنێ دەسـتەیەك لەموسـڵمانەکان، دەرچوونی تۆیـان لـە ماڵەکەت (لـە مەدینـە) پێ‌ناخۆش بـوو، ئەگەرچی بەفەرمانی پەروەردگارت بووو کارێکی ڕەواو دروسـتیش بوو، هەر ئاواش دابەشکردنی دەستکەوت و (ئەنفال)ـەکەیان ـبەو شێوەیەـ پێ‌یناخۆش بوو، بۆ دواییش بەخێریان تەواو بوو ﴿ ٦: يجادلونك في الحق بعد ما تبين ﴾ هێمان ـپاش دەرکەوتنی هەق وراسـتیـ ئەوان دەمەقاڵێ و موجادەلەت لەگەڵ دەکەن سـەبارەت بەو بڕیارە ڕاسـتەیە "بڕیاری جەنـگ لەگەڵ کافراندا" دەڵـێن: خۆ ئێمە بۆ جەنگ نەهاتووین، بەڵکو هەر بۆ کاروانەکە هاتووین، جا لەبەرئەوە

دەبێ بگەڕێینەوە" واتە: ئەگەر چی پێشیان خۆش نەبوو تۆ خۆت خاوەنی (ئەنفال)ـەکەبیت و بەکێی ئەدەیت بیدەی، بەڵام خیر لەوەدابوو ﴿ كأنما يساقون إلى الموت ﴾ وا دەمەقاڵێ و ململانێت لەگەڵ دەکەن دەڵێیت بۆ مردونیان لێدەخورن ﴿ وهم ينظرون ﴾ و بە ئاشکرا مردن دەبینن و لە پێش چاویانەوەیە، چونکە ئەمان هەم ژمارەو هەم چەکیان لە بێباوەڕەکان کەمتر بوو ﴿ ٧: وإذ يعدكم الله إحدى الطائفتين أنها لكم ﴾ ئەی لەبیرتانە! خوا بەڵێنی یەکێ لەدوو تاقمەکەی پێدان -کاروانەکە، یان سوپاکە- ئەوە بوو کاروانێك بە بازرگانییەکی زۆرەوە لە وڵاتی شامەوە -بە سەرۆکایەتی ئەبوو سوفیان- دەگەڕایەوە، پەیامبەریش ﷺ بەوەحی وبە سرووش ئاگادار کرابوو کە: یەکێ لەو دوو دەستەیە -سوپاکە، یان قافڵەکە- دەسکەوتی ئێوە دەبێ، ئەوسا پەیامبەریش ﷺ مەشورەتی بە هاوەڵانی کرد، چی بکەن باشە؟ ئەوانیش لەبەرئەوە خۆیانیان ئامادە نەکرد بوو بۆ جەنگ، حەزیان لە قافڵەکە دەکرد. ئینجا کە لەو دەمەدا کەهەراوکێشەیان لەناوپەیدا بوو، پەیامبەریش ﷺ تووڕەو دڵگرانبوو لێیان، پاشان هاوەڵان ئامادەیی خۆیانیان دەر بڕی بۆجەنگەکەو، تەنانەتیبیشیانخاتە دەریاوە هەرئامادەن.. پاشان ئەویش موژدەی سەرکەوتنی پێدان (سیرەی ئیبن هیشام). ﴿ وتودون أن غير ذات الشوكة تكون لكم ﴾ حەزتان دەکرد ئەوقەی دەستە بێچەکەکە بن، واتە: کاروانەکە، نەك لەشکرو سوپاکە ﴿ ويريد الله أن يحق الحق بكلماته ﴾ خۆ خواش دەیەوێ بەڵێنەکەی خۆی بچەسپێنێ، دەیەوێ دینی هەق وراست (دینی ئیسلام) زاڵ بکا ﴿ ويقطع دابر الكافرين ﴾ و ڕەگ و ڕیشەی بێ باوەڕانیش ببڕێ ﴿ ٨: ليحق الحق ويبطل الباطل ﴾ ئەوە دەکا هەتا هەق و راستی سەقامگیر بکاو، ناڕەواو ناهەقیش، هەڵوەشێنێ ﴿ ولو كره المجرمون ﴾ با تاوانبارانیش پێیان ناخۆش بێت.

هانا دەبەنە بەر خوا، ئەویش دێت بە هانایانەوە:

﴿ ٩: إذ تستغيثون ربكم ﴾ وەبیربێنن ئەودەمەدا کە ناڕەحەت و دڵ نیگەران بوون و، هاناتان بۆپەروەردگارتان بردو پێغەمبەریش -وەك موسلیم هێناویەتی- رووی کردە رووگەو فەرمووی: ((اللهم أنجزلى ما وعدتنى، اللهم إن تهلك هذه العصابة من أهل الإسلام فلن تعبد فى الأرض أبدا)) خوایا! بەڵێنەکەی خۆتم بۆ جێبەجی بکە، خوایا! ئەگەر ئەم دەستەیە لەناو بچێت، ئیتر تو هەرگیز ناپەرسترێیت، جا لەو دەمەدا ئەم ئایەتە هاتوو فەرمووی: ﴿ فاستجاب لكم ﴾ ئەوا پەروەردگارتان وەڵامی دانەوە ﴿ أنى ممدكم بألف من الملائكة مردفين ﴾ کە: دڵنیابن بە شوێنییەکدا هەزار فریشتە بۆ پشتیوانیتان ئەنێرم ﴿ ١٠: وما جعله الله إلا بشرى ﴾ و خوا ئەوەی هەر بۆ ئەوەکرد کە ببێتە مژدەی سەرکەوتنتان ﴿ ولتطمئن به قلوبكم ﴾ ودڵیشتان ئۆقرە بگرێ پێی ﴿ وما النصر إلا من عندالله ﴾ و ئەوەش بزانن کە سەرکەوتن ویارمەتیش تەنها لای خوایە ﴿ إن الله عزيز حكيم ﴾ بە راستی خوا زۆر بەتواناو بەدەسەڵاتە، زۆریش کارجوان و لەکارزانە، ئەوەتە جیهاد فەرز دەکات هەتا نەیارو دوژمنەکانتان سەرکوت ببن.

خوا لە بەدردا بۆ ئۆقرەی دڵهاوەڵانی خەواند:

﴿ ١١: إذ يغشيكم النعاس أمنة منه ﴾ ئەوەشتان لە بیر بێت -کە بەرۆژێ پێش جەنگەکە- بەخەوەنووچکە لەوکاتی ناڕەحەتی و ترسەدا هێمنیو ئاسوودەیی دایگرتن.
(عەلی) کوری ئەبوو تالیب) ئەڵێت: لەو رۆژەدا هەموو خەومان لێکەوت، پەیامبەر خوا نەبێت ﷺ ئەو لە بن دەرختێکدا هەر نوێژی ئەکرد و، هەتا بەیانی لە خزمەت پەروەردگاریدا پاڕایەوەوداوای یارمەتیلێکرد ﴿ وينزل عليكم من السماء ماء ﴾ بارانیشی لە ئاسمانەوە بۆتان نارد ﴿ ليطهركم به ﴾ تالە چڵك وچەپەڵی ڕێگە پاك و خاوێنتان بکاتەوە ﴿ ويذهب عنكم رجز الشيطان ﴾ وبەدگومانی وهەموو خەیاڵات و نیازێکی نەگونجاوی شەیتانیشتان لێوە دوورخات ﴿ وليربط على قلوبكم ﴾ ودڵنیاتانکات لەسەریارمەتی خۆی ﴿ ويثبت به الأقدام ﴾ ولەگورەپانیجیهاددا پێتان مەحکەم و سەقامگیر کا.بەڵێ.. موسڵمانەکان پێش ئەوە بگەنە(بەدر) چڵك و چەپەڵی ڕێگەو، تینوویەتی و، هەر حاڵەتێکی تری ناهەمواریان تووشببوو، جا خوای گەورە -وەك کەرامەت و ڕێزلێنان بۆیان- ئەو بارانەی بۆ باراندن و، ئەوانیش خۆیانیان پێخاوێن کردەوە. ﴿ ١٢: إذ يوحى ربك إلى الملائكة ﴾ وەبیرتان بێت کە پەروەردگارت نیگای بۆ فریشتەکان کرد: ﴿ أنى معكم ﴾ کە بچن هاوکارییان بکەن، بە راستی خۆیشم لەگەڵتانم ﴿ فثبتوا الذين آمنوا ﴾ و غیرەت وەبەر بڕوادارەکان بنێن و، موژدەیسەرکەوتنیان بدەنێ و، دڵ ئەستووریان بکەن ﴿ سألقى فى قلوب الذين كفروا الرعب ﴾ بۆخۆیشم زوو ترس و بیم ئەخەمە دڵی کافرو بێ باوەڕەکانەوە، هەتا هەڵبێن وجەنگییان پێنەکرێت ﴿ فاضربوا فوق الأعناق ﴾ دەسا ئێوەش -ئەی فریشتەکان!- بە توندی لەملیاندەن ﴿ واضربوا منهم كل بنان ﴾ وهەموو پەنجەو سەر پەنجەکانیان بپەڕێنن، هەتا لە کار ئەکەون و، بە ئاسانی دیل ئەکرێن، وەیان ئەکوژرێن واتە: سەروو دەستیان بپەڕێنن، هەتاجەنگییان پێنەکرێت ﴿ ١٣: ذلك بأنهم شاقوا الله ورسوله ﴾ ئەوەش چونکە دژایەتی خواو

پێغەمبەرەکەی دەکەن ﴿ ومن یشاقق الله ورسوله ﴾ هەر کەسیش لەگەڵ خـواو پێغەمبەری ئەودا دژایەتی و ململانێ بکا ﴿ فإن الله شـدید العقاب ﴾ بە ڕاسـتی خوا تۆڵەی زۆر بەهێزە، سەختگیرە
﴿ ١٤: ذلکم فذوقوه ﴾ دەسا لەدونیادا ئەو سزایە بیچێژن ﴿ وأن للکافرین عذاب النار ﴾ بێگومانیشبن لە دوا ڕۆژدا سزای ئاگر بۆ کافرەکان ئامادەیە.

لەبەر زۆری دوژمن هەڵمەیەن:

﴿ ١٥: یاأیهاالذیـن آمنـوا ﴾ ئـەی گـەلی خاون بـاوەڕ! ﴿ إذا لقیتـم الذین کفروا زحفـا ﴾ هەرکە لە مەیدانی جەنگدا تووشـی بـێ باوەڕان بوون و بە زۆری هێرشـیان بۆهێنـان و کەمکەم لێتان نزیـك دەبوونەوە ﴿ فلا تولوهم الأدبار ﴾ نابێ پشـتیان تێ بکەن و، هەڵبێن و ڕابکن، بەڵکـو دەبێ بەرامبەریان خۆڕاگربن
﴿ ١٦: ومن یولهم یومئذ دبره ﴾ هەرکەسێك لە ڕۆژی ڕووبەڕوو بوونەوەدا پشتیان تێبکات و خۆی بدزێتەوەو شوێنی خۆی چۆڵبکات ﴿ إلا متحرفـا لقتال ﴾ مەگەر بۆ شەڕکردن لە شوێنێکەوە بۆشوێنێکیتر، بەمەبەسـتیئەوە جارێکیتر خۆی سـاز بداتەوە بۆ هێرش، وەیان بـۆ ئەوە بێت فێڵ لەبێبڕواکان بکات، ئەوسـا خـێرا بگەڕێتەوە سـەریان بۆ جەنگ، دیـارە لـەم حاڵەتانەدا قەیـدی نییە ﴿ أو متحیزا إلی فئـة ﴾ یان جێگۆڕکێ بکاو خۆی بگەیەنێتە تاقمێکی تری جەنگاوەرەکان، بۆ ئەوە هەموو پێکەوە باشـتر جەنگ بکەن، وەك دەڵێ: (الحـرب خدعـة). ﴿ فقد باء بغضب مـن الله ﴾ ئەوە بەدەر لەوحاڵەتانە، خەشـم وقینێکی زۆری خوای دەکەوێتە سـەر ﴿ ومأواه جهنم ﴾ وجێ ورێیشی دۆزەخ دەبێ ﴿ وبئس المصیر ﴾ ئای دۆزەخیش چارەنووسێکی خراپە.

خوا خۆی خوانەناسانی کوشت لە بەدردا:

﴿ ١٧: فلم تقتلوهم ولکن الله قتلهم ﴾ لەپاش ڕووداوەکەی (بەدر) خەریكبوو هاوەڵان جوامێری و قارەمانییەتی خۆیانیان باس دەکرد، ئەوجا خوا فەرمووی: لەڕاستیدا ئێوە بێ باوەڕەکانتان نەکوشت لە بەدرا، چونکە شتی وا لە توانای تۆدا نەبوو، بەڵکو خوا بۆ خۆی هاوکاریکردن و کوشـتنی و، لەناوی بردن و، ئێوەشی سەرخست ﴿ ومـا رمیت إذ رمیت ولکن الله رمـی ﴾ ئەودەمە کە تیرەکانت هاویشـت ئەی پێغەمبەر! ﷺ خوانەناسانتان تێشکان، لەواقیعدا هاوێژەرەکە تۆ نەبووی، چونکە تێشـکانی ئەوانـە لەتوانای تۆدا نەبوو ئەگەر خوات لەگەڵ نەبووبا، کەوابووخوای باڵادەسـت بوو تیرەکانی هاویشـت و بەو شێوە ترسی خستە دڵیانەوە، بەتایبەتی ئـەو دەمە کە گڵ و زیخەکـەت بۆ هەڵدان، چونکە ئەوەندە خۆڵ و زیخ کەیشـایەنی ئەوەیە سـوپایەکی گەورەی ئاوا سـەرگردان وتەفروتوونا بکات. (ئیبن عەبباس) دەڵێت: پەیامبەر ﷺ لامستێك خۆڵی هەڵگرت وبەرەو ڕوخساری موشریکەکان هەڵییدا فەرمووی: ((شـاهت الوجوه)) واتە: خوایا! ئەم دەم و چاوانە گشـت کوێرو

إِذْ تَسْتَغِيثُونَ رَبَّكُمْ فَاسْتَجَابَ لَكُمْ أَنِّي مُمِدُّكُم بِأَلْفٍ
مِّنَ الْمَلَائِكَةِ مُرْدِفِينَ ﴿٩﴾ وَمَا جَعَلَهُ اللَّهُ إِلَّا بُشْرَىٰ
وَلِتَطْمَئِنَّ بِهِ قُلُوبُكُمْ ۚ وَمَا النَّصْرُ إِلَّا مِنْ عِندِ اللَّهِ ۚ إِنَّ اللَّهَ
عَزِيزٌ حَكِيمٌ ﴿١٠﴾ إِذْ يُغَشِّيكُمُ النُّعَاسَ أَمَنَةً مِّنْهُ وَيُنَزِّلُ
عَلَيْكُم مِّنَ السَّمَاءِ مَاءً لِّيُطَهِّرَكُم بِهِ وَيُذْهِبَ عَنكُمْ رِجْزَ
الشَّيْطَانِ وَلِيَرْبِطَ عَلَىٰ قُلُوبِكُمْ وَيُثَبِّتَ بِهِ الْأَقْدَامَ ﴿١١﴾
إِذْ يُوحِي رَبُّكَ إِلَى الْمَلَائِكَةِ أَنِّي مَعَكُمْ فَثَبِّتُوا الَّذِينَ آمَنُوا ۚ
سَأُلْقِي فِي قُلُوبِ الَّذِينَ كَفَرُوا الرُّعْبَ فَاضْرِبُوا فَوْقَ
الْأَعْنَاقِ وَاضْرِبُوا مِنْهُمْ كُلَّ بَنَانٍ ﴿١٢﴾ ذَٰلِكَ بِأَنَّهُمْ
شَاقُّوا اللَّهَ وَرَسُولَهُ ۚ وَمَن يُشَاقِقِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ فَإِنَّ اللَّهَ
شَدِيدُ الْعِقَابِ ﴿١٣﴾ ذَٰلِكُمْ فَذُوقُوهُ وَأَنَّ لِلْكَافِرِينَ
عَذَابَ النَّارِ ﴿١٤﴾ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا لَقِيتُمُ الَّذِينَ
كَفَرُوا زَحْفًا فَلَا تُوَلُّوهُمُ الْأَدْبَارَ ﴿١٥﴾ وَمَن يُوَلِّهِمْ يَوْمَئِذٍ
دُبُرَهُ إِلَّا مُتَحَرِّفًا لِّقِتَالٍ أَوْ مُتَحَيِّزًا إِلَىٰ فِئَةٍ فَقَدْ بَاءَ
بِغَضَبٍ مِّنَ اللَّهِ وَمَأْوَاهُ جَهَنَّمُ ۖ وَبِئْسَ الْمَصِيرُ ﴿١٦﴾

زەرەتاڵ بکەیـت! ئینجا هەریەکە لەوانە پارچـە خیزو خۆڵێکی بەرکـەوت و لەترسـانا پشـتیان هەڵکـردو تێشـکان ﴿ ولیبلی المؤمنین منه بلاء حسنا ﴾ ئەوکارە بۆ ئەوەشبوو کەخوایلەکارزان بڕوادارەکان چاك تاقیبکاتەوە، واتە بەهرەو نیعمەتێکیتری خۆی بەموسڵمانان بناسێنێ، ئەوە بوو ئەو هەموو دەستکەوتە جەنگییەی پێدان و، بێ باوەڕکانیشـی تێشـکان ﴿ إن الله سـمیع علیم ﴾ بێگومان خوا زۆر بیسەرو ژنەوایە، بۆخۆی نزاکەی پەیامبەری ﷺ بیسـت ووەڵامیشـی دایەوە، زانایشە بە دڵسـۆزی و ئیخلاسیان
﴿ ١٨: ذلکـم وأن الله موهن کید الکافرین ﴾ ئەو کارانە بۆئەوەیە بزانن کە: بێگومانە خوای گەورە فرت وفێڵی خوانەناس وکافران ڕیسواو بێئاکام دەکات (زهری) ئەڵێت: ڕۆژی بەدر(ئەبووجەهل) وتی: خوایا! هەرکامێکمان ئێمەوتاقمی موحەممەد کاممان خراپەو مافی خزمایەتی پێشـێل کردووە، دەمەوێ ئەمڕۆ لەناوی ببەیت. خوای گەورەش ڕووی قسەی دەکاتە بێ باوەڕەکان و، بە لاقرتییەوە

پێیان ئەڵێت: ﴿ ١٩ : إن تستفتحوا ﴾ ئەگەر سەرکەوتنتان دەوێت ﴿ فقـد جاءكـم الفتح ﴾ بەڵێ وا یارمەتی خواتـان بۆ هات، بەڵام بەشی ئێوەی تێدا نەبوو، چونکە ئێوە گوتتان: (اللهم إن كان هذا هو الحق فأمطر علينا حجارة من السمـاء..) وا بۆتان هات! ﴿ وإن تنتهـوا ﴾ جـا ئەگەر لـە جەنگ و دژایەتـی پەیامبەریش ﷺ واز

فَلَمْ تَقْتُلُوهُمْ وَلَٰكِنَّ ٱللَّهَ قَتَلَهُمْ وَمَا رَمَيْتَ إِذْ رَمَيْتَ
وَلَٰكِنَّ ٱللَّهَ رَمَىٰ وَلِيُبْلِيَ ٱلْمُؤْمِنِينَ مِنْهُ بَلَآءً حَسَنًا
إِنَّ ٱللَّهَ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ﴿١٧﴾ ذَٰلِكُمْ وَأَنَّ ٱللَّهَ مُوهِنُ كَيْدِ
ٱلْكَٰفِرِينَ ﴿١٨﴾ إِن تَسْتَفْتِحُوا۟ فَقَدْ جَآءَكُمُ ٱلْفَتْحُ
وَإِن تَنتَهُوا۟ فَهُوَ خَيْرٌ لَّكُمْ وَإِن تَعُودُوا۟ نَعُدْ وَلَن تُغْنِيَ عَنكُمْ
فِئَتُكُمْ شَيْـًٔا وَلَوْ كَثُرَتْ وَأَنَّ ٱللَّهَ مَعَ ٱلْمُؤْمِنِينَ ﴿١٩﴾ يَٰٓأَيُّهَا
ٱلَّذِينَ ءَامَنُوٓا۟ أَطِيعُوا۟ ٱللَّهَ وَرَسُولَهُۥ وَلَا تَوَلَّوْا۟ عَنْهُ وَأَنتُمْ
تَسْمَعُونَ ﴿٢٠﴾ وَلَا تَكُونُوا۟ كَٱلَّذِينَ قَالُوا۟ سَمِعْنَا وَهُمْ
لَا يَسْمَعُونَ ﴿٢١﴾ ۞ إِنَّ شَرَّ ٱلدَّوَآبِّ عِندَ ٱللَّهِ ٱلصُّمُّ ٱلْبُكْمُ
ٱلَّذِينَ لَا يَعْقِلُونَ ﴿٢٢﴾ وَلَوْ عَلِمَ ٱللَّهُ فِيهِمْ خَيْرًا لَّأَسْمَعَهُمْ
وَلَوْ أَسْمَعَهُمْ لَتَوَلَّوا۟ وَّهُم مُّعْرِضُونَ ﴿٢٣﴾ يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ
ءَامَنُوا۟ ٱسْتَجِيبُوا۟ لِلَّهِ وَلِلرَّسُولِ إِذَا دَعَاكُمْ لِمَا يُحْيِيكُمْ
وَٱعْلَمُوٓا۟ أَنَّ ٱللَّهَ يَحُولُ بَيْنَ ٱلْمَرْءِ وَقَلْبِهِۦ وَأَنَّهُۥٓ إِلَيْهِ
تُحْشَرُونَ ﴿٢٤﴾ وَٱتَّقُوا۟ فِتْنَةً لَّا تُصِيبَنَّ ٱلَّذِينَ ظَلَمُوا۟
مِنكُمْ خَآصَّةً وَٱعْلَمُوٓا۟ أَنَّ ٱللَّهَ شَدِيدُ ٱلْعِقَابِ ﴿٢٥﴾

بێنـن ﴿ فهـو خير لكم ﴾ بۆدونیاو قیامەتتـان قازانجتانە ﴿ وإن تعودوا نعد ﴾ ئەگەر بشـگەڕێنەوە سەر جەنگ و، ئاژاوە نانەوە بۆ موسـڵمانان، وائێمەیش تێ‌هەڵدەچینەوەو، وەك ڕۆژی بەدرتان لێ ئەکەینەوە ﴿ ولن تغنى عنكم فئتكم شـيئا ولو كثرت ﴾ دەسـتەو کۆمەڵەکەشتان چەندە زۆربێت، لە هیچ سزایەك بێ نیازتان ناکا، وەکو ڕۆژی بەدر خۆتان دیتان چۆن دەسـتەو بەسـتەکەتان تەفرو توونـا بووو هیچ کەڵکی نەبوو بۆتـان ﴿ وأن الله مع المؤمنين ﴾ بێ‌گومان خوا لەگەڵ باوەڕداراندایەو، یارمەتییان ئەدا.

گوێرایەڵی خواو پێغەمبەر بن ﷺ:

﴿ ٢٠ : ياأيهاالذيـن آمنوا اطيعوا‌الله ورسـوله ﴾ ئـەی ئەوانەی باوەڕتـان هێناوە! گوێ بیسـتی خواو پەیامبەرەکـەی بن ﴿ ولا تولوا عنه وأنتم تسمعون ﴾ وپشـت لە فەرمانەکانی‌مەکەن کە: دەشبیسـن چیتان بۆباس دەکات ﴿ ٢١ : ولا تكونوا كالذين قالوا سـمعنا ﴾ وەك ئەو موشـریك و بـێ باوەڕانە مەبن کـە: گوتیان چوو بەگوێمانا! ﴿ وهم لايسـمعون ﴾ کەچی نەچوو بەگوێیانداو کەڵکیان لێ وەرنەگرت!.

کۆمەڵێك لەهۆزی (بەنی‌عەبدوددار) گوتیان: ئێمە سـەبارەت بەو کتێبە موحەممەد ﷺ هێناویەتی کەڕولاڵین و نابیسـین، وەلەگەڵ (ئەبووجەهل)یشدا چوونە بەرەکانی جەنگ، ئەوجا خوا فەرمووی: ﴿ ٢٢ : إن شـر الدواب عند الله ﴾ بێ‌گومان بێ‌فەرترینی ڕەوکەرو جوڵنـدە لای خوا ﴿ الصـم البكم الذين لا يعقلـون ﴾ ئەوخەڵکە کـەرو لاڵەیە تێ‌ناگات، واتە: بیر لەئایەت و بوونەوەر ناکاتەوەو خۆی گێل دەکا، بێ‌شـك ئەوانە لەهەموو گیانلەبەران پەسـتترن ﴿ ٢٣ : ولـو علم الله فيهم خيـرا ﴾ خۆئەگەرخوا زانیبای خێرێك بەناو چاویانەوەیە ﴿ لأسـمعهم ﴾ کارێکی‌دەکردکە: وشـەی هەق و ئامۆژگاریەکانـی قورئـان ببیسـن، بەڵام بۆخـۆی دەزانێ کە: خـۆ ماندو کردن لە گەڵیان بـێ کەڵکە، وەکو دەفەرموێ: ﴿ ولو أسـمعهم ﴾ گریمان پێیشـیان ببیسـێ ﴿ لتولوا وهم معرضون ﴾ ڕوویـان وەردەگێڕاو دەرۆیشـتن و باوەڕیـان نەدەهێنا، چونکە لە (ئـەزەل)دا خـوا دەزانێ هەرگیـز باوەڕ ناهێنـن! کەوابوو تۆش خەریك مەبە لەگەڵیان.

بە دەنگ خواو پێغەمبەرەوە بچن:

﴿ ٢٤ : يا أيها الذين آمنوا اسـتجيبوا لله و للرسـول إذا دعاكم لما يحييكم ﴾ ئەی گەلی خاوەن باوەڕ! هەرکە خواو پێغەمبەر بانگییان کردن بۆئەنجامدانی ئەوکارەی ئێوە دەژێنێتەوە، (واتە: گوێرایەڵی لەقورئان، جیهاد، ڕەوشـتی پـاك و بەرز...هتد) خێرا وەڵامیان بدەنـەوەو فەرمانەکەیان جێبەجێ بکـەن ﴿ واعلموا أن الله يحول بين المرء وقلبه ﴾ چاکیش بزانن کە بێ‌گومان خوا دەتوانێ لەنێوان مرۆڤ ودڵیدا لەمپەردانێ و، نەهێڵێ تووشی هیچ خێرو چاکە یەك ببێت، بۆیە دەبێ‌مرۆڤ هەمیشەلەخوا بترسێ‌وخۆی بداتە دەستی ئەو، هەرلەبەر ئەوەش بوو پەیامبەرمان ﷺ بەردەوام ئەی‌فەرموو: ((يا مقلـب القلوب ثبت قلبى على دينـک..)) خوایا! کەئاڵوگۆڕی گشت دڵەکان بەدەستی خۆتە، دەسا دڵم لەسەر دینی خۆت تۆکمە بکە ﴿ وأنه إليه تحشـرون ﴾ ئەمەش براوەتەوە کە هەمووتان لای ئەو کۆ ئەکرێنەوەو پاداشت و تۆڵەش وەرئەگرنەوە.

لە بەڵاو فیتنەی گشتگیر خۆ بپارێزن:

﴿ ٢٥ : واتقـوا فتنـة لا تصيبـن الذيـن ظلمـوا منكـم خاصة ﴾ لەوفیتنـەو بەڵایەش خۆپارێزن و بترسـن، کە کاتێ دێت، تەنها

ئەوقـەی ئەوانەتان نابێت ناهەقیان کردووەو دەسـتیان تێیدایە، بەڵکو یەخەی هەمـوان -گوناحبارو، بێگوناح، چاك و خراپ- دەگرێتەوە، یان وەك دەڵێن (تەڕو وشـك) پێکەوە دەسووتێ، بۆیە (بوخـاری) لە فەرموودەیەکـدا هێناویەتی: ((إن النـاس إذا رأوا الظالـم فلم يأخذوا على يديه، أوشـك أن يعمهـم الله بعذاب من عنـده)) واتە: کەخەڵکی سـتەمکاریان دی و، دەسـتیان نەگرت لەخراپەکـەی، نزیکە خوای بە توانا جەزرەبـەی هەموان بدات ﴿ واعلموا أن الله شـديد العقاب ﴾ بشـزانن کە بێگومان تۆڵەی خوا توندو سـەختە (سـەدی) ئـەڵێ: ئەم ئایەتـە لەکاتی خۆیدا بەتایبەتی بۆئاموژگاری (بەدر)یەکان هات، بەڵام لەگەڵ ئەوەشدا سـەد مەخابن لەرووداوەکەی (جەمەل)دا تووشیئەو هەموو بەڵاو فیتنەیە بوون و لەناو خۆیاندا وەجەنگ هاتن!

ئەوسا چەن کەم و بێ دەسەڵات بوون؟!:

﴿ ٢٦: واذكروا إذ أنتم قليل مسـتضعفون فى الأرض ﴾ ئەوکاتە وەبیر بێننەوە کە ئێوە ئەی موسـڵمانان! لە مەککەدا کەم وکزبوون و لاواز و دەسـەپاچەش بوون ﴿ تخافون أن يتخطفكم الناس ﴾ و دەترسان خەڵك بتان‌ڕفێنن و بتان‌کوژن ﴿ فآواكم ﴾ لەوکاتەدا خوای میهرەبان پەنایدان و، شاری (مەدینە)ی کردە پەناگاتان ﴿ وأيدكم بنصره ﴾ و لە ڕۆژەکەی (بەدر)دا یارمەتی‌دان و پشتگیریی لێ‌کردن و سەری‌خسـتن ﴿ ورزقكم من الطيبـات ﴾ و ڕۆزی پاك وچاکی پێ‌بەخشین، کاروانەکەی‌کردە دەستکەوتتان ﴿ لعلكم تشكرون ﴾ گشت ئەمانەی بۆکردن بەشکو شوکرانە بژێربن.

لە دینی خوا دەغەڵی مەکەن:

﴿ ٢٧: يـا أيهـا الذيـن آمنوا لا تخونـوا الله والرسـول وتخونوا أماناتكم ﴾ ئەی ئەوانەی باوەڕتان هێناوە! گزی و خیانەت لەخواو لـە پێغەمبەرو لە سـپاردەکانتان مەکەن، واتـە: نەیار و دوژمنی ئەوان مەکەنە یارو دۆسـتی خۆتـان و، نهێنییەکانیان لابدرکێنن ﴿ وأنتـم تعلمون ﴾ بۆخۆیشـتان چاك ئەزانن کـە گوناهو تاوانی خەیانەت‌کردن چەندە گەورەیەو، دەشـگەڕێتەوە سـەر ئەسـتۆی ئێوە. ئەم ئایەتە (وەك شـێخی سیووتی) ئەڵێ سەبارەت بە (ئەبوو لوبابە)هاتە خوارێ، ئەودەمە کە پەیامبەر ﷺ ناردی بۆ لای (بەنی قورەیزە) لەسەر داوای خۆیان سولح و سازشیان لەگەڵکا، جائەوانیش مەشـوەرەتیان پێ‌کردو گوتیان: بە بڕیاری(سـەعد)ڕازین، کەچی ئامـاژەی بە قورگی‌کرد! واتە سازشـیان لەگـەڵ کەن تیا ئەچن! ﴿ ٢٨: واعلموا أنما أموالكم وأولادكم فتنة ﴾ بشزانن کەبێگومان

هەمـوو ماڵ و سـامان و منداڵتـان هۆی تاقی‌کردنـەوەن بۆتان، بۆ ئەوەیـە دەرکەوێ ئاخۆ ئێوە چۆن هەڵسـوکەوتیان لەگەڵ ئەکەن؟ بڵێیـت لەبەر ئەوان بەرژەوەندی ئیسـلام وەلانە نێن؟ ﴿ وأن الله عنده أجر عظيم ﴾ ئاشکرایشـە پاداشـی زۆرو زەبەنەو فراوان هەر لای خوایـە. (ئەبـوو لوبابە) لەنێـو (بەنی قورەیزە)دا سـامان و

وَاذْكُرُوا إِذْ أَنتُمْ قَلِيلٌ مُّسْتَضْعَفُونَ فِي الْأَرْضِ تَخَافُونَ
أَن يَتَخَطَّفَكُمُ النَّاسُ فَآوَاكُمْ وَأَيَّدَكُم بِنَصْرِهِ وَرَزَقَكُم
مِّنَ الطَّيِّبَاتِ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ ﴿٢٦﴾ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا
لَا تَخُونُوا اللَّهَ وَالرَّسُولَ وَتَخُونُوا أَمَانَاتِكُمْ وَأَنتُمْ تَعْلَمُونَ
﴿٢٧﴾ وَاعْلَمُوا أَنَّمَا أَمْوَالُكُمْ وَأَوْلَادُكُمْ فِتْنَةٌ وَأَنَّ اللَّهَ
عِندَهُ أَجْرٌ عَظِيمٌ ﴿٢٨﴾ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِن تَتَّقُوا
اللَّهَ يَجْعَل لَّكُمْ فُرْقَانًا وَيُكَفِّرْ عَنكُمْ سَيِّئَاتِكُمْ وَيَغْفِرْ
لَكُمْ وَاللَّهُ ذُو الْفَضْلِ الْعَظِيمِ ﴿٢٩﴾ وَإِذْ يَمْكُرُ بِكَ الَّذِينَ
كَفَرُوا لِيُثْبِتُوكَ أَوْ يَقْتُلُوكَ أَوْ يُخْرِجُوكَ وَيَمْكُرُونَ وَيَمْكُرُ
اللَّهُ وَاللَّهُ خَيْرُ الْمَاكِرِينَ ﴿٣٠﴾ وَإِذَا تُتْلَىٰ عَلَيْهِمْ آيَاتُنَا
قَالُوا قَدْ سَمِعْنَا لَوْ نَشَاءُ لَقُلْنَا مِثْلَ هَٰذَا إِنْ هَٰذَا إِلَّا
أَسَاطِيرُ الْأَوَّلِينَ ﴿٣١﴾ وَإِذْ قَالُوا اللَّهُمَّ إِن كَانَ هَٰذَا
هُوَ الْحَقَّ مِنْ عِندِكَ فَأَمْطِرْ عَلَيْنَا حِجَارَةً مِّنَ السَّمَاءِ
أَوِ ائْتِنَا بِعَذَابٍ أَلِيمٍ ﴿٣٢﴾ وَمَا كَانَ اللَّهُ لِيُعَذِّبَهُمْ
وَأَنتَ فِيهِمْ وَمَا كَانَ اللَّهُ مُعَذِّبَهُمْ وَهُمْ يَسْتَغْفِرُونَ ﴿٣٣﴾

منداڵەکەی جێ‌مابوو، لەبەر ئەوەبوو ئەو نەرمییەی لەگەڵ نواندن و ئەو(تەسـریح)ـەیدا! ﴿ ٢٩: ياأيهـا الذين آمنوا إن تتقوا الله ﴾ ئەی ئەوانەی باوەڕتان هێناوە! ئەگەر لە خوا بترسن و پارێزگاری بڕیارەکانی بکەن ﴿ يجعل لكـم فرقانا ﴾ نووریکتان دەداتێ‌بتوانن چـاك و خراپـی پـێ لێك جیاکەنـەوەو ڕێتـان بـۆ روون‌کاتەوە ﴿ ويكفر عنكم سـيئاتكم ﴾ ولە گوناهەکانی پێشووشـتان ببووری ﴿ ويغفرلكـم ﴾ و تاوانەکانیشـتان ببەخشـێ ﴿ والله ذو الفضل العظيم ﴾ و خواش بۆخۆی خاوەنی بەهرەی زۆر گەورەو مەزنە.

لەبیرت بێ چ پیلانێکیان بۆ دارشتیت!

(ئیبن عەبباس)دەڵێـت: ئەنجوومەنی قورەیش لـە(دار وننودوە) کۆبوونەوە، بۆ ئەوە دەربارەی پەیامبەر ﷺ نەخشـەو پلانێکی‌ورد دابڕێژن! جاپاش وتوو وێژێکی زۆرو، شـەڕە قسەیەکی نێوانیان، بڕیاریانـدا بیکـوژن..! (جوبریل)یـش بـە فەرمانی‌خـوا خێرا

هەواڵەکەی دابەزاند، ئیتر پەیامبەر ﷺ، خۆی بۆ کۆچکردن ئامادە کرد، ئینجا پاش ئەوە کەگەیشتە (مەدینە) بەوجۆرە کە ژیننامە دەیگێڕێتەوە خوا پیلانەکەی قورەیشی بۆگێڕایەوەو فەرمووی: ﴿ ٣٠: وإذ يمكر بك الذين كفروا ﴾ ئەوکاتە وەبیر بێنەکە بێ باوەڕەکان دەیانویست فێڵت لێ بکەن ﴿ ليثبتوك ﴾ کە: یا بتگرن و بەندت بکەن ﴿ أو يقتلوك ﴾ یان بتکوژن ﴿ أو يخرجوك ﴾ یان -هەر هیچ نەبێ- لە مەککە دەرت پەڕێنن ﴿ ويمكرون ويمكر الله ﴾ بەڵێ.. فرت و فێڵی خۆیان دەکەن، دیارە خوایش پلانی خۆی دادەڕێژێ بۆ پووچەڵکردنەوەی پیلانەکەیان ﴿ والله خير الماكرين ﴾ دڵنیاشبن خوا لەهەموو پلاندانەرێك باشترە بۆ پووچەڵکردنەوەی فرت و فێڵی پیلانگێڕان. سەیری (ئیبن هیشام) و (ئەسبابو ننزوول)ـی سیووتی بکە.

وادەزانن دەتوانن وەک قورئان بڵێن!:

﴿ ٣١: وإذا تتلى عليهم آياتنا ﴾ هەرکە ئایەتەکانمان بۆ قورەیش بخوێنرێنەوە ﴿ قالوا قد سمعنا ﴾ ئەوەندە یاخی و سەرکەشن ئەڵێن: گوێمان لێبووو بیستمان ﴿ لو نشاء لقلنا مثل هذا ﴾ خۆئەر مەیلمان بێت هەر وەکو ئەمە دەڵێین ﴿ إن هذا إلا أساطير الأولين ﴾ ئەمە (موحەممەد)دەیڵێت هەر، قسەو ئەفسانەی پێشینانە (نەزری کوڕی حاریس) دەچێتە (حیرە) و هەندێ چیرۆك و داستانی(کیسرا) و(قەیسەر) و (کلیلە)و(دمنە)دەهێنێ، جا کە پێغەمبەر ﷺ قورئانی بۆ ئەخوێندەوە دەڵێت: (لو نشاء لقلنا مثل هذا..)! ﴿ ٣٢: وإذ قالوا اللهم إن كان هذا هو الحق من عندك ﴾ وە بیر بێنە ئەو دەمەکە قورەیش وتیان: خوایا! ئەگەر ڕاستە ئەم قورئانە هی تۆیە ﴿ فأمطر علينا حجارة من السماء ﴾ لە ئاسمانەوە بەردە بارانمان بکە وەکو قارت لەگەلانیتر گرت ﴿ أو إئتنا بعذاب أليم ﴾ وە یان سزایەکی ئێش پێگەیەنەرمان بۆ بێنە، دیارە ئەمە گەمەو لاقرتی دەکات و، ئەوپەڕ نیشانەی نەفامی و سەرسەختییانە، ئەگینا دەبوو لە باتی ئەوە داوای بەردەباران بکەن، لەخوا بپاڕێنەوە ڕێنماییان بکات، چونکە وەك (ئیبن کەسیر) دەڵێت: دەبوو بیانوتایە (اللهم إن كان هذا هو الحق من عندك فاهدنا له ووفقنا..) نەك داوای بەردە بارانی خۆیان بکەن!! بەڵێ.. ئەو دەمەکە ئەبووجەهل وتی: (اللهم إن كان هذا هو الحق..) ئەم ئایەتە هات وفەرمووی: ﴿ ٣٣: وما كان الله ليعذبهم وأنت فيهم ﴾ هەتا تۆ لە ناویاندابیت ئەی پێغەمبەر! ناکرێ خوا سزایان بدا، ئەگەرچی بۆخۆشیان داوای بکەن، چونکە تۆ ڕەحمەت و میهرەبانی و، بەزەییت بۆ هەموان ﴿ وما كان الله معذبهم وهم يستغفرون ﴾ براوەتەوە کە: هەرکەسێك، یان هەر گەلێك -دوای کوفرو هەرتاوانێك- داوای لیبووردن بکات، ناکرێ خوای دلۆڤان قاری لێ بگرێت، ئەگەرچی خراپیشبن.

دوای کاری خراپ، خوا چۆن جەزرەبەیان نەدا؟

﴿ ٣٤: وما لهم ألا يعذبهم الله ﴾ جا بۆخوا سزای ئەوانەیان نەدا ﴿ وهم يصدون عن المسجد الحرام ﴾ کە ڕێگەی مزگەوتی(حەرام) لە موسڵمانان دەگرن، بەتایبەتیسالی ڕووداوەکەی حودەیبیە ﴿ وما كانوا أولياءه ﴾ خۆ ئەوانە خاوەنیمزگەوتی (حەرام) نین، هەتا هەقیان بێت ڕێ بەخەڵکیتر نەدەن ﴿ إن أولياءه إلا المتقون ﴾ چونکە هەر خۆ پارێزانن هەقیخاوەنێتیان هەیە ﴿ ولكن أكثرهم لايعلمون ﴾ بەڵام زۆربەیان نازانن، بۆیە سادەو نەزانەکانی قورەیشیش ئەیانوت: ئێمە خاوەن و سەرپەرشتی ماڵی خواین!! بە ئارەزووی خۆمان، کێ مۆڵەت بدەین بۆ زیارەتی کەعبە، کێش بگێڕینەوە!.

(ئیبن عەبباس) ئەڵێ: قورەیش بە ڕووت و قووتی و چەپڵەو فیکەو هەراو هۆسە بەدەوری کەعبەدا دەسوورانەوەو تەوافیان دەکرد! جا خوای گەورەش بەو ئایەتە ئەو نوێژەیانی پووچەڵکردەوەو فەرمووی: ﴿ ٣٥: وما كان صلاتهم عند البيت إلا مكاء وتصدية ﴾ نوێژو پارانەوەو لالەشیان لە لای(کەعبە) دا لەڕووی ڕاستی و گوێڕایەڵییەوە نییە، بەڵکو هەر فیکەو چەپڵەو هەراو هۆسەیە ﴿ فذوقوا العذاب بما كنتم تكفرون ﴾ سا لەبەر بێباوەڕیتان ئەوسزای گرتن و کوشتنە لەبەدردا بچێژن (المكاء: الصفير، والتصدية: التصفيق).

خوانەناسان ماڵی خۆیان خەرج دەکەن بۆ بەستنی ڕێبازی خوا:

(ئیبن جەریری تەبەری)دەڵێت: ئەو دەمە کە قورەیش لە (بەدر)ا شکان وتیان: خزمینە! خۆ بینیتان (موحەممەد) چی پێکردین؟! دەسا ئەمڕۆ ڕۆژی هیممەت و غیرەتە.. ڕۆژی هاوکاری وکۆمەکە، بەڵکو تۆڵەی کوژراوەکانمان بکەینەوە. ئیتر ئەم ئایەتە هات وفەرمووی: ﴿ ٣٦: إن الذين كفروا ﴾ بێگومان ئەوانەی بێ باوەڕن ﴿ ينفقون أموالهم ليصدوا عن سبيل الله ﴾ ماڵ و سامانی خۆیان بەخت دەکەن بۆ ڕێگرتن لە ڕێبازیخوا ﴿ فسينفقونها ﴾ جا بە تەئکید بەردەوام بەختی دەکەن بۆ ئەو مەبەستە ﴿ ثم تكون عليهم حسرة ﴾ پاشان ئەبێتە مایەی ئێش وداخ بۆیان و، پەشیمان ئەبنەوە ﴿ ثم يغلبون ﴾ سامانەکەیان بەخت دەکەن، بەڵام بۆ دوایی هەر ژێر ئەکەون وتێ دەشکێن

﴿ والذين كفروا إلى جهنم يحشـــرون ﴾ دڵنیابن گشت بێباوەڕان بەرەو دۆزەخ ئەبرێن وكـۆ ئەكرێنەوە ﴿ ٣٧: ليميز الله الخبيث من الطيب ﴾ بۆئەوە خوای كاردروسـت پیس و پاك لێك هەڵاوێرێ، موسـلمان وكافور لێك جیا بكاتەوە ﴿ ويجعـل الخبيث بعضه على بعض ﴾ ومرۆڤی پیس و ناپاك، خوانەناس و بێدین لەسـەر یەك هەڵچنێ ﴿ فيركمه جميعا فيجعله فى جهنم ﴾ جا گشـتیان پێكەوە لـە دۆزەخدا خڕبكاتەوە ﴿ أولئک هم الخاسـرون ﴾ بێبەخت و زەرەرمەندی راسـتەقینە هەر ئەوانەن ﴿ ٣٨: قل للذين كفروا ﴾ بـە بێ باوەڕەكانیـان بڵێ: ﴿ إن ينتهوا يغفر لهم ما قد سـلف ﴾ ئێسـتاش ئەگەر دەسـت لە بێدینی و جەنگ هەڵبگرن وموسڵمان بین، لە هەرچی ڕابووردویانە چاو پۆشـیدەكرێ (لەدەورەیكوفرو خوانەناسـیدا هەرشـتێكیان كردبـێ عەفوە) ﴿ وإن يعـودوا فقد مضت سـنة الأولين ﴾ خۆ ئەگەرجارێكیتر تێبچنەوە بۆ سەنگەرو كوشـتار، دیارە كە بەسەرهاتی پێشـووەكان تێپەڕیوە چۆن بووە بۆ وێرانكردنی وڵات و لەناوبردنی ماڵ و سـامانیان، واتە: ئەوان چیان بە سـەر هات، بە سـەرئەمانەیش دێت ﴿ ٣٩: وقاتلوهم حتـى لا تكـون فتنة ويكون الديـن كله لله ﴾ هەتا كوفرو شـیرك لەبـندێ و، بە هەتا هەتایی كۆتایی دێ و، دینداری هەر بۆ خوا دەبێ، ئێوەش ئەی موسـڵمانان! بەردەوام بەجەنگ بێن لەگەڵیان ﴿ فإن انتهوا ﴾ جا ئەگەر لەكاری خراپ و دزێوو شـیرك وكوفر دەسـبەردار بوون ﴿ فإن الله بما يعملون بصير ﴾ ئەوسـا هەرچی بكەن خوا پێی بینایە ﴿ ٤٠: وإن تولوا فاعلموا أن الله مولاكم ﴾ خۆ ئەگەر پشـتیان هەڵكردو گوێیان نەگرت، چاك بزانن كە خوا بۆخۆی (مەولا)و پشتیوانتانە ﴿ نعم المولى ونعم النصير ﴾ خوایش چ گەورەو مەولایەكی چاكە، چ پشتیوان و كۆمەككارێكی باشە!.
لەكۆتاییدا زۆر سوپاسی خوا دەكەم، كەیارمەتیدام بۆ تەواوكردنی جزمینۆیەم، لە سوورەتی ئەنفال.

كۆتایی جزمی ٩، (ولله الحمد والمنه)..

بەشكردنی (غەنیمەت و فەیء):

لەسـەرەتای سـوورەتەكەدا فەرمووی: (یسـئلونک عــن الأنفال..) لەبارەیدەسـكەوتەكەی (بـەدر)ەوە لێـت دەپرسـن: ئاخۆ چۆن دابەش دەكرێ و بۆكێدەبێت؟ جابۆ وەڵامی ئەوپرسیارە خوای لە كارزان فەرمـووی: ﴿ ٤١: واعلموا أنما غنمتم من شـئ ﴾ دەبێ بزانن ئەی بڕواداران! كە هەر جۆرە دەسـتكەوت و غەنیمەتێكتان دەسـكەوت لەمـاڵ و سـامانی بێ بـاوەڕان، زۆر بــێ، یان كەم ﴿ فأن لله خمسـه وللرسول ولذى القربى واليتامى والمساكين وابن السبيل ﴾ دەبێ یەك لە پێنجی بۆخواو بۆپەیامبەرو خزمانی و، بۆ هەتیوان و هەژاران و ڕێبواران بێت، واتە: دەستكەوتی جەنگی ئەكرێ بە پێنج بەشەوە: بەشێكی بۆ ئەوانەیەو، چوار بەشەكەی تریشـی بەم شێوەیە بەسەر جەنگاوەرەكاندا بەشدەكرێت: بەشی یەكەمی بۆ خواو بۆ پەیامبەر دادەنرێت، واتە: ئەم بەشـە ئەدرێ

وَمَا لَهُمْ أَلَّا يُعَذِّبَهُمُ ٱللَّهُ وَهُمْ يَصُدُّونَ عَنِ ٱلْمَسْجِدِ
ٱلْحَرَامِ وَمَا كَانُوٓا۟ أَوْلِيَآءَهُۥٓ ۚ إِنْ أَوْلِيَآؤُهُۥٓ إِلَّا ٱلْمُتَّقُونَ
وَلَـٰكِنَّ أَكْثَرَهُمْ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٣٤﴾ وَمَا كَانَ صَلَاتُهُمْ
عِندَ ٱلْبَيْتِ إِلَّا مُكَآءً وَتَصْدِيَةً ۚ فَذُوقُوا۟ ٱلْعَذَابَ
بِمَا كُنتُمْ تَكْفُرُونَ ﴿٣٥﴾ إِنَّ ٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟ يُنفِقُونَ
أَمْوَٰلَهُمْ لِيَصُدُّوا۟ عَن سَبِيلِ ٱللَّهِ ۚ فَسَيُنفِقُونَهَا ثُمَّ تَكُونُ
عَلَيْهِمْ حَسْرَةً ثُمَّ يُغْلَبُونَ ۗ وَٱلَّذِينَ كَفَرُوٓا۟ إِلَىٰ جَهَنَّمَ
يُحْشَرُونَ ﴿٣٦﴾ لِيَمِيزَ ٱللَّهُ ٱلْخَبِيثَ مِنَ ٱلطَّيِّبِ وَيَجْعَلَ
ٱلْخَبِيثَ بَعْضَهُۥ عَلَىٰ بَعْضٍ فَيَرْكُمَهُۥ جَمِيعًا فَيَجْعَلَهُۥ
فِى جَهَنَّمَ ۚ أُو۟لَـٰٓئِكَ هُمُ ٱلْخَـٰسِرُونَ ﴿٣٧﴾ قُل لِّلَّذِينَ
كَفَرُوٓا۟ إِن يَنتَهُوا۟ يُغْفَرْ لَهُم مَّا قَدْ سَلَفَ وَإِن يَعُودُوا۟
فَقَدْ مَضَتْ سُنَّتُ ٱلْأَوَّلِينَ ﴿٣٨﴾ وَقَـٰتِلُوهُمْ حَتَّىٰ
لَا تَكُونَ فِتْنَةٌ وَيَكُونَ ٱلدِّينُ كُلُّهُۥ لِلَّهِ ۚ فَإِنِ
ٱنتَهَوْا۟ فَإِنَّ ٱللَّهَ بِمَا يَعْمَلُونَ بَصِيرٌ ﴿٣٩﴾ وَإِن تَوَلَّوْا۟
فَٱعْلَمُوٓا۟ أَنَّ ٱللَّهَ مَوْلَىٰكُمْ ۚ نِعْمَ ٱلْمَوْلَىٰ وَنِعْمَ ٱلنَّصِيرُ ﴿٤٠﴾

بەوانە كە لە ڕێگای خوادا تێدەكۆشـن و، لە سنوورەكانی وڵاتی ئیسـلامیدا ئەمێننـەوەو، خەریكی خۆئامادەكردنـن بۆ جیهادو، چاودێـری وڵات و نیشـتمان دەكەن و، لە كافـران دەی پارێزن، هەروا بۆ هەر شتێكی تر كە بەرژەوەندی و، خزمەتی ئیسلامی تێدا بێت سـەرف دەكرێـت. دیاریكردنی ئەندازەی بەشـەكانی تریش حەواڵـەی خەلیفەو ئەمیری ئەوكاتە ئەكـرێ، ئەو چۆنی بەلاوە باشبوو، وا دابەشـی دەكات ﴿ إن كنتم آمنتم بالله وماأنزلنا على عبدنـا يوم الفرقان ﴾ ئەگەر باوەڕتان بە خواو بەو بەرنامەیە هەیە ناردوومانـە بـۆ عەبدو بەندەی خۆمان (موحەممـەد ﷺ) لە ڕۆژی جیاكردنەوەی ڕاست و ناڕاسـت دا، واتە: لە ڕۆژەكەی بەدردا ﴿ يوم التقى الجمعان ﴾ ڕۆژی بە یەكگەیشتنی هەردوو دەستەكە، دەسـتەی بڕواداران و، دەستەی بێدین و بێباوەڕان ﴿ والله على كل شئ قدير ﴾ خوا توانای بەسەر هەموو شتێكدا هەیە، و یستی لە هەرشـتێك بوو بیكا، ئەیكات، لەو ڕۆژەدا ویستی موسڵمانەكان

سەرخات "ئەگەر چی ژمارەو چەکیشیان کەم بوو" سەری‌خستن، موسوڵمانەکان (۳۱۳) کەس‌بوون، کافرەکانیش نزیکەی (۱۰۰۰) کەس‌بوون، بەفەرمانی خوا توانییان (۷۰) کەسیان لێ‌بکوژن و، (۷۰)شیان لێ‌دیل بکەن.

روونکردنەوەیەك: هەرشتێ بەشەرو جەنگ دەست‌بکەوێت،

﴿ وَٱعۡلَمُوٓاْ أَنَّمَا غَنِمۡتُم مِّن شَيۡءٖ فَأَنَّ لِلَّهِ خُمُسَهُۥ وَلِلرَّسُولِ
وَلِذِي ٱلۡقُرۡبَىٰ وَٱلۡيَتَٰمَىٰ وَٱلۡمَسَٰكِينِ وَٱبۡنِ ٱلسَّبِيلِ إِن
كُنتُمۡ ءَامَنتُم بِٱللَّهِ وَمَآ أَنزَلۡنَا عَلَىٰ عَبۡدِنَا يَوۡمَ ٱلۡفُرۡقَانِ
يَوۡمَ ٱلۡتَقَى ٱلۡجَمۡعَانِۗ وَٱللَّهُ عَلَىٰ كُلِّ شَيۡءٖ قَدِيرٌ ﴿٤١﴾ إِذۡ
أَنتُم بِٱلۡعُدۡوَةِ ٱلدُّنۡيَا وَهُم بِٱلۡعُدۡوَةِ ٱلۡقُصۡوَىٰ وَٱلرَّكۡبُ
أَسۡفَلَ مِنكُمۡۚ وَلَوۡ تَوَاعَدتُّمۡ لَٱخۡتَلَفۡتُمۡ فِي ٱلۡمِيعَٰدِ
وَلَٰكِن لِّيَقۡضِيَ ٱللَّهُ أَمۡرٗا كَانَ مَفۡعُولٗا لِّيَهۡلِكَ مَنۡ
هَلَكَ عَنۢ بَيِّنَةٖ وَيَحۡيَىٰ مَنۡ حَيَّ عَنۢ بَيِّنَةٖۗ وَإِنَّ ٱللَّهَ
لَسَمِيعٌ عَلِيمٌ ﴿٤٢﴾ إِذۡ يُرِيكَهُمُ ٱللَّهُ فِي مَنَامِكَ قَلِيلٗاۖ
وَلَوۡ أَرَىٰكَهُمۡ كَثِيرٗا لَّفَشِلۡتُمۡ وَلَتَنَٰزَعۡتُمۡ فِي ٱلۡأَمۡرِ
وَلَٰكِنَّ ٱللَّهَ سَلَّمَۚ إِنَّهُۥ عَلِيمُۢ بِذَاتِ ٱلصُّدُورِ ﴿٤٣﴾ وَإِذۡ
يُرِيكُمُوهُمۡ إِذِ ٱلۡتَقَيۡتُمۡ فِيٓ أَعۡيُنِكُمۡ قَلِيلٗا وَيُقَلِّلُكُمۡ
فِيٓ أَعۡيُنِهِمۡ لِيَقۡضِيَ ٱللَّهُ أَمۡرٗا كَانَ مَفۡعُولٗاۗ وَإِلَى ٱللَّهِ
تُرۡجَعُ ٱلۡأُمُورُ ﴿٤٤﴾ يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوٓاْ إِذَا لَقِيتُمۡ فِئَةٗ
فَٱثۡبُتُواْ وَٱذۡكُرُواْ ٱللَّهَ كَثِيرٗا لَّعَلَّكُمۡ تُفۡلِحُونَ ﴿٤٥﴾

پێی دەڵێن (غەنیمەت)، هەرچیش بێ جەنگ و هەرا دەسکەوت وەکو "ماڵی سەرانەو، خەراج و، ماڵی بێ میراتگرو هەروەها.." پێیدەڵێن: (فەیء) ئەگەرچی هەندێ لە زاناکان دەڵێن: هەردوو وەك یەکن. (ئیبن تەیمییە) دەڵێ: ئەمانە هەردوو دەدرێنە دەستی ئەمیرو پێشەوا، چۆنی بەچاك‌زانی، وا بەشی دەکا، تەنانەتی "جیا لەبەشی خۆی" شتێکی بۆ هەڵدەبژێردرێ، وەکو لەرۆژی (بەدر)دا شیری (زولفەقار) درایە پێغەمبەر ﷺ.

خواموسڵمانەکانی لەبەدردا سەرخست:

﴿ ٤٢: إذ أنتم بالعدوة الدنيا ﴾ ئەو رۆژەتان وەبیربێت ئەی بڕوادارەکان! کە لەگەڵ بێ باوەڕەکاندا بە یەك گەیشتن، ئێوە لە داوێنەی نزیکتر بوون (لە خوارووی شیوەکەدا) و نزیك بە مەدینە ﴿ وهم بالعدوة القصوى ﴾ وئەوانیش "بێباوەڕەکان" لە داوێنەی دوورو، لای سەرووی مەدینەدا دامەزرا بوون ﴿ والركب أسفل منكم ﴾ کاروانەکەش لە خوارتری ئێوەوە بوو بە چوار کیلۆمەتر ونیو بەرەو دەریاو دەستیان پێ‌نەدەگەیی ﴿ ولو تواعدتم لأختلفتم في الميعاد ﴾ وە ئەر ژوان و(مەوعید)تان بۆجەنگەکە دانابا، ئەوا ئێوە لەسەر کاتەکە ناکۆك دەبوون دوا ئەکەوتن، واتە: وا بە ئاسانی رێك نەدەکەوتن و لەبەرکەمی ئێوەو، زۆری ئەوان جەنگەکەتان نەدەکرد، وەك ئێستا نەدەبوو کە کتوپڕ روو بەروو وەستان و سەرکەوتن ﴿ ولكن ليقضي الله أمرا كان مفعولا ﴾ بەڵام بێ خۆئامادەکردن چوونە جەنگەکەوە، بۆ ئەوەی بڕیارێك لای خوا براوەتەوە (سەرخستنی ئیسلام و موسڵمانان و، تێ‌شکانی دوژمنان وکافران) بێتەدی ﴿ ليهلك من هلك عن بينة ويحيى من حى عن بينة ﴾ و تا ئەوەی دەبێ بمرێ و تیا بچێ و، ئەوەش بڕیارە بژی و زیندەبێ باهەردوولا بەبەڵگەی ئاشکرابێ، واتە: کێ موسڵمان دەبێت، با لە سەر بەڵگە موسڵمان بێت، کێش کافرو خوانەناس دەبێت، با ئەویش پاش بەڵگە بێت. ﴿ وإن الله لسميع عليم ﴾ بێ‌گومان خوا وتەکانتان ئەبیست کە: چۆن دەپاڕێنەوە، بە کردەوەکانیشتاندا دەزانێ شیاوی سەرخستنن، بۆیە لەبەدردا سەری‌خستن.

خواکافرو موسڵمانی بەکەم ئامار هێنایە بەرچاو یەك:

﴿ ٤٣: إذ يريكهم الله فى منامك قليلا ﴾ ئەوەش وەبیر بێنە کە: خوا لە خەونتدا ژمارەی دوژمنانتی بەکەم وبێ بایەخ نیشان‌دایت، هەتاهاوەڵانتی لێ ئاگادار بکەیت و، ئەوانیش دڵقایم ببن بەیارمەتی خوا. (موجاهید)ئەڵێ: خوای گەورە ئەوانی لە خەودا بەکەم نیشانی پەیامبەردا ﷺ، جا ئەویش بۆ هاوەڵانی گێڕایەوە، دەرەنجام بەسەرکەوتن دڵنیابوون و سەریشکەوتن ﴿ ولو أراكهم كثيرا ﴾ ئەرئەوانی بەزۆرنیشان‌دابایت ﴿ لفشلتم ﴾ لێیان ئەترسان و سست دەبوون ﴿ ولتنازعتم فى الأمر ﴾ و لەناو خۆتانیشدا ناکۆك وپەرت دەبوون ﴿ ولكن الله سلم ﴾ بەڵام خوا لەوە پاراستنی و، نەی‌هێشت تووشی ئەوە ببن ﴿ إنه عليم بذات الصدور ﴾ چونکە بێ‌گومانە بەوەی لەدڵ و دەروونندایە زاناو بەئاگایە ﴿ ٤٤: وإذ يريكموهم إذا التقيتم فى أعينكم قليلا ﴾ ئەی لەبیرتانە کە: لەکاتی بەیەککەیشتندا لەگۆڕەپانی جەنگدا بەکەم نیشانی‌دان لەبەر چاوتاندا، هەتا لێیان سڵ نەکەنەوەو بەدڵنیاییەوە بۆیان بچنە پێشێ ﴿ ويقللكم فى أعينهم ﴾ و ئێوەشی لەبەرچاوی ئەواندا بەکەم نیشاندا ﴿ ليقضى الله أمرا كان مفعولا ﴾ هەتا ئەوەی بڕیاری لە سەر داوە جێبەجێی‌کا، وەك سەرخستنی‌موسڵمانان ﴿ وإلى الله ترجع الأمور ﴾ کارەکانیش

هەموو هەر بۆلای خوای دانا دەبرێنەوە.

هێندێ نەخشەو پلانی جەنگ:

﴿ ٤٥: يأأيهاالذين آمنوا إذا لقيتم فئة ﴾ ئەی ئەوانەی باوەڕتان هێناوە! کاتێ لەگەڵ دەستەیەك لە دوژمنان بەیەك دەگەن لەجەنگدا ﴿ فاثبتوا ﴾ بەرامبەریان مەحکەم و دامەرزاو بن و هەرگیز هەڵ نەیەن ﴿ واذكروا الله كثيرا ﴾ وەیادی خوا زۆر بکەن ﴿ لعلكم تفلحون ﴾ بەشکوسەر فرازبن و سەرکەون ﴿ ٤٦: وأطيعوا الله ورسوله ﴾ وە گوێ ڕایەڵی لە فەرمانەکانی خواو پەیامبەری ئەو بکەن ﴿ ولا تنازعوا فتفشلوا وتذهب ريحكم ﴾ وقرە قرو کێشەش لەگەڵیەکتردا مەکەن، هەتا هێزو تواناتان بچێو، ئەوساش کزو لاوازو سست ببن ﴿ واصبروا إن الله مع الصابرين ﴾ ئارامتان بێت -کاتێ بەدوژمن گەیشتن- چونکە دڵنیابن خوا لەگەڵ ئارامگراندایە.

کەش و فشی قورەیش ئەودەمە چوونە بەدر:

﴿ ٤٧: ولا تكونوا كالذين خرجوا من ديارهم بطرا ورئاء الناس ﴾ ئێوە وەکو ئەوانە مەبن کە لەبەر ڕووپامایی بۆخەڵك لەماڵەوە دەرچوون و، فشەو کەشخەیان دەکرد، مەبەست لەو یاخییانە کافرەکانی قورەیشە، چونکە ئەودەمە کە دەرچوون بۆ بەدر (ئەبو جەهل)وتی: سوێند بە خوا هەتا نەچینە (بەدر)و عەرەقی تیا نەخوێنەوەو، وشتر سەرنەبڕین و، کیژۆڵەو کەنیزە گۆرانیمان بۆ نەڵێن و، هەموو عەرەب پێ نەزانن -هەتا لێمان بترسن- ناگەڕێینەوە! ﴿ ويصدون عن سبيل الله ﴾ وڕێی خوایش لەخەڵك دەبەستن ﴿ والله بما يعملون محيط ﴾ وخۆ خواش بە هەموو کارێکی ئەوان زاناو ئاگایەو، گەمارۆیداون، ئیتر چیدەکەن وچی دەڵێن بۆخۆیان ئازادن ﴿ ٤٨: وإذ زين لهم الشيطان أعمالهم ﴾ شەیتان ئاکاری ناپەسەندی ئەو کاتەی ئەوانی لا جوانکردن، هەتا بچن لەگەڵ پەیامبەردا ﷺ بجەنگێن ﴿ وقال لا غالب لكم اليوم من الناس ﴾ وفریویدان و پێیگوتن: ئەمڕۆ کەسێك نییە لە ناو خەڵکدا بتوانێبەسەر ئێوەدا زاڵ ببێ ﴿ وإني جار لكم ﴾ و منیش بۆخۆم هاوکارو پشتیوانتانم ﴿ فلماتراءات الفئتان ﴾ جاکە هەردوو کۆمەڵەکە یەکتریان دیت و ڕوو بە ڕوو بوونەوەو، ڕۆژی خۆی هات ﴿ نكص على عقبيه ﴾ شەیتان پاشەوپاش دزەی بۆ کردو هەڵهات ﴿ وقال إني برئ منكم ﴾ وتی: بێسۆ من لەگەڵ ئێوە نیم و بەریم لێتان ﴿ إني أري ما لاترون ﴾ چونکە ئەوەی من دەیبینم و دەیزانم، ئێوە نایزانن و نایبینن، من دەبینم بەئاشکرا فریشتە دێنە خوارێو هاوکاری ئەولا دەکەن ﴿ إني أخاف الله ﴾ چاك بزانن من لە سزای خوا ئەترسم ولەگەڵ ئێوە نیم ﴿ والله شديد العقاب ﴾ سزاو تۆڵەی خواش زۆر سەختە بۆ تاوانباران ﴿ ٤٩: إذ يقول المنافقون ﴾ وەبیر بێنە کە دووڕووەکان ﴿ والذين فى قلوبهم مرض ﴾ وئەوانەی لە دڵیاندا نەخۆشی و بەدگومانی هەبوو

وَأَطِيعُواْ ٱللَّهَ وَرَسُولَهُۥ وَلَا تَنَٰزَعُواْ فَتَفۡشَلُواْ وَتَذۡهَبَ رِيحُكُمۡۖ وَٱصۡبِرُوٓاْۚ إِنَّ ٱللَّهَ مَعَ ٱلصَّٰبِرِينَ ﴿٤٦﴾ وَلَا تَكُونُواْ كَٱلَّذِينَ خَرَجُواْ مِن دِيَٰرِهِم بَطَرٗا وَرِئَآءَ ٱلنَّاسِ وَيَصُدُّونَ عَن سَبِيلِ ٱللَّهِۚ وَٱللَّهُ بِمَا يَعۡمَلُونَ مُحِيطٞ ﴿٤٧﴾ وَإِذۡ زَيَّنَ لَهُمُ ٱلشَّيۡطَٰنُ أَعۡمَٰلَهُمۡ وَقَالَ لَا غَالِبَ لَكُمُ ٱلۡيَوۡمَ مِنَ ٱلنَّاسِ وَإِنِّي جَارٞ لَّكُمۡۖ فَلَمَّا تَرَآءَتِ ٱلۡفِئَتَانِ نَكَصَ عَلَىٰ عَقِبَيۡهِ وَقَالَ إِنِّي بَرِيٓءٞ مِّنكُمۡ إِنِّيٓ أَرَىٰ مَا لَا تَرَوۡنَ إِنِّيٓ أَخَافُ ٱللَّهَۚ وَٱللَّهُ شَدِيدُ ٱلۡعِقَابِ ﴿٤٨﴾ إِذۡ يَقُولُ ٱلۡمُنَٰفِقُونَ وَٱلَّذِينَ فِي قُلُوبِهِم مَّرَضٌ غَرَّ هَٰٓؤُلَآءِ دِينُهُمۡۗ وَمَن يَتَوَكَّلۡ عَلَى ٱللَّهِ فَإِنَّ ٱللَّهَ عَزِيزٌ حَكِيمٞ ﴿٤٩﴾ وَلَوۡ تَرَىٰٓ إِذۡ يَتَوَفَّى ٱلَّذِينَ كَفَرُواْ ٱلۡمَلَٰٓئِكَةُ يَضۡرِبُونَ وُجُوهَهُمۡ وَأَدۡبَٰرَهُمۡ وَذُوقُواْ عَذَابَ ٱلۡحَرِيقِ ﴿٥٠﴾ ذَٰلِكَ بِمَا قَدَّمَتۡ أَيۡدِيكُمۡ وَأَنَّ ٱللَّهَ لَيۡسَ بِظَلَّامٖ لِّلۡعَبِيدِ ﴿٥١﴾ كَدَأۡبِ ءَالِ فِرۡعَوۡنَ وَٱلَّذِينَ مِن قَبۡلِهِمۡۚ كَفَرُواْ بِـَٔايَٰتِ ٱللَّهِ فَأَخَذَهُمُ ٱللَّهُ بِذُنُوبِهِمۡۚ إِنَّ ٱللَّهَ قَوِيّٞ شَدِيدُ ٱلۡعِقَابِ ﴿٥٢﴾

دەیانگوت: ﴿ غر هؤلاء دينهم ﴾ ئەوانە -واتە: موسڵمانەکان بەقسەی ئەوان- بە ئایینەکەیان خەڵەتاون وچەواشەبوون، بۆیە خۆیان ناوە بەم جەنگەوە! ئەگینە بەوژمارە کەمەوە چۆن جەنگ دەکرێت؟ خواش فەرمووی: ﴿ ومن يتوكل على الله ﴾ با ئەوانە هەر قسە بکەن، چونکە هەرکەسێك پشت بەخوای گەورە ببەستێ، خوا یارمەتی ئەدات ﴿ فإن الله عزيز حكيم ﴾ چونکە بێگومانە کە ئەو خوایە زۆر دەستەڵاتدارو بەتوانایە، کاردروست و کار جوانە، هەموو شتێکی پڕ لە حیکمەتە ﴿ ٥٠: ولو ترى إذ يتوفى الذين كفروا الملائكة ﴾ ئەر لە سەرە مەرگدا بێ باوەڕان ببینی کە: چۆن فریشتەکان گیانیان ئەکێشن، ئەوا شتێکی سەرسوڕهێنەر ئەبینی ﴿ يضربون وجوههم وأدبارهم ﴾ دەبینی لەو حاڵەتەدا دەم و چاوو پشتیان دەکوتن ﴿ وذوقوا عذاب الحريق ﴾ و پێشیان دەڵێن: دەسا سزای سووتێنەری دۆزەخ بچێژن ﴿ ٥١: ذلك بما قدمت أيديكم ﴾ ئەو سزاو لێدانەش لەبەر ئەو کارە خراپانەیە لە پێشەوە دەتانکرد

﴿ وأن الله ليس بظلام للعبيد ﴾ وبێگومانیشـبن هەرگیز خوا غەدر لە بەندەکانی خۆی ناکاو، بە ناهەق و ناڕەوا سـزای هیچ کەسێك نادات ﴿ ٥٢ : كدأب آل فرعون ﴾ شـێوەی تاوانکاری ئەمانەیش دەڵێیـت بەدکاری فیرعەون و نزیکەکانی فیرعەونە ﴿ والذين من قبلهـم ﴾ و ئەوانەش کە لە پێشـیانەوە بـوون، وەکو گەلی نووح و

ذَٰلِكَ بِأَنَّ اللَّهَ لَمْ يَكُ مُغَيِّرًا نِّعْمَةً أَنْعَمَهَا عَلَىٰ قَوْمٍ حَتَّىٰ يُغَيِّرُوا
مَا بِأَنفُسِهِمْ ۙ وَأَنَّ اللَّهَ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ﴿٥٣﴾ كَدَأْبِ آلِ
فِرْعَوْنَ ۙ وَالَّذِينَ مِن قَبْلِهِمْ ۚ كَذَّبُوا بِآيَاتِ رَبِّهِمْ فَأَهْلَكْنَاهُم
بِذُنُوبِهِمْ وَأَغْرَقْنَا آلَ فِرْعَوْنَ ۚ وَكُلٌّ كَانُوا ظَالِمِينَ ﴿٥٤﴾
إِنَّ شَرَّ الدَّوَابِّ عِندَ اللَّهِ الَّذِينَ كَفَرُوا فَهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ ﴿٥٥﴾
الَّذِينَ عَاهَدتَّ مِنْهُمْ ثُمَّ يَنقُضُونَ عَهْدَهُمْ فِي كُلِّ مَرَّةٍ
وَهُمْ لَا يَتَّقُونَ ﴿٥٦﴾ فَإِمَّا تَثْقَفَنَّهُمْ فِي الْحَرْبِ فَشَرِّدْ بِهِم
مَّنْ خَلْفَهُمْ لَعَلَّهُمْ يَذَّكَّرُونَ ﴿٥٧﴾ وَإِمَّا تَخَافَنَّ مِن
قَوْمٍ خِيَانَةً فَانبِذْ إِلَيْهِمْ عَلَىٰ سَوَاءٍ ۚ إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ الْخَائِنِينَ
﴿٥٨﴾ وَلَا يَحْسَبَنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا سَبَقُوا ۚ إِنَّهُمْ لَا يُعْجِزُونَ ﴿٥٩﴾
وَأَعِدُّوا لَهُم مَّا اسْتَطَعْتُم مِّن قُوَّةٍ وَمِن رِّبَاطِ الْخَيْلِ
تُرْهِبُونَ بِهِ عَدُوَّ اللَّهِ وَعَدُوَّكُمْ وَآخَرِينَ مِن دُونِهِمْ
لَا تَعْلَمُونَهُمُ اللَّهُ يَعْلَمُهُمْ ۚ وَمَا تُنفِقُوا مِن شَيْءٍ فِي سَبِيلِ
اللَّهِ يُوَفَّ إِلَيْكُمْ وَأَنتُمْ لَا تُظْلَمُونَ ﴿٦٠﴾ ۞ وَإِن جَنَحُوا
لِلسَّلْمِ فَاجْنَحْ لَهَا وَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ ۚ إِنَّهُ هُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ ﴿٦١﴾

هوودو.. هتد ﴿ كفروا بآيات الله ﴾ حاشایان لەئایەتەکانی خواکرد ﴿ فأخذهم الله بذنوبهم ﴾ خوایش بە هۆی گوناح و تاوانەکانیانەوە قاری لێگرتن ﴿ إن الله قوي شـديد العقاب ﴾ ئاشکرایشـە کە خوا زۆر بەهێزە، تۆڵەی زۆر سەختە ﴿ ٥٣ : ذلک بأن الله لم يک مغيرا نعمة أنعمها على قوم ﴾ ئەو سـزایەش لەبەر ئەوە تووشـیان بوو، چونکە : خوای گەورە هەر بەهرەو بەخششێکی بەهەرگەلێك دابێ، لێی نەگۆڕیوەو، لێی تێك نەداوە ﴿ حتى يغيروا ما بأنفسهم ﴾ هەتا ئەوان بیری خۆیانیان نەگۆڕێبی، واتە : مەگەر ئەوحەلە بێبڕواو سـپڵە دەرچووبن، ئەوسائەویش قاری لێگرتوون، خوای میهرەبان پێغەمبـەری بۆناردن باوەڕیان پێنەکـرد، ئەویش جەزرەبەیدان ﴿ وأن الله سـميع عليـم ﴾ بە ڕاسـتی خوا زۆر بیسـندەیە، زۆر زانایە، دەزانێچیدەکەن و چیدەڵێن، پاشـان بەپێی ئەوە سزاو تۆڵـە دەدا ﴿ ٥٤ : كـدأب آل فرعون والذين من قبلهم ﴾ ئەوانە بە دەردی داروەدەستەکەی فیرعەون و، ئەوانەی لە پێشیانەوە بوون (هوودو لووت..) چوون ﴿ كذبوا بآيات ربهم ﴾ چونکە باوەڕیان بە ئایەتەکانی پەروەردگاریان نەکرد ﴿ فأهلكناهم بذنوبهم ﴾ ئینجا ئێمەیـش بە هۆی گوناهەکانیانەوە لەناوەـان بردن ﴿ وأغرقنا آل فرعون ﴾ هەرچی سەربە فیرعەونیش بوون لەدەریادا خنکانمانن و نقوممان کردن ﴿ وكل كانوا ظالمين ﴾ کە هەموویان ستەمکار بوون و باوەڕیان بەیەکخواپەرسـتیی نەبوو ﴿ ٥٥ : إن شر الدواب عند الله ﴾ بێگومان خراپترین ڕەوکەر وجوڵندە بە لای خواوە ﴿ الذين كفروا فهم لا يؤمنون ﴾ ئەوانەن بێ باوەڕن ﴿ ٥٦ : الذين عاهدت منهم ﴾ ئەوانەی پەیمانت لەگەڵ بەستن ﴿ ثم ينقضون عهدهم في كل مرة ﴾ پاشـان جارلەدوای جار پەیمانەکەیان هەڵدەوەشێننەوە ﴿ وهـم لايتقـون ﴾ و هەرگیز لەشـەڕ و ئاژاوەش خـۆ لانادەن، مەبەسـت لەو پەیمان شـکێنانە جوولەکەی (بەنـی قورەیزە)یە، چونکـە ئەوانبوون کە پەیامبـەر ﷺ پەیمانی لەگەڵ بەسـتن بۆ ئەوە هاوکاریی موشریکەکان نەکەن، کەچی پەیمانەکەیان شکاندو لەڕۆژی بەدردا هاوکاری وهاوبەشی قورەیشیان کرد! پاشان وتیان پەیمانەکەمـان لە بیر چووە، بەڵام وانە بوو، چونکە چەندجارێك پەیمانیانداو هەرئاوا شکاندیان!!.

کافران تەمێ بکەن:

﴿ ٥٧ : فإما تثقفنهم في الحرب ﴾ ئینجا ئەگەر لە جەنگدا زاڵبوویت بەسـەریاندا ﴿ فشـرد بهم من خلفهم ﴾ وایان لێبکە بائەوانەی لە پشـتیانەوەن پەرت و بڵاوبن و پەندو عیـبرەت وەرگرن ﴿ لعلهم يذكرون ﴾ بەشکو بیر بکەنەوەو دەست لە خیانەت هەڵگرن، واتە : بەڵکو ئەوانە ببنە پەند بۆ خەڵکانی تریش، تا جارێکی تر نەئەوان ونەخەڵکانی تر، بیر لە جەنگ وئاژاوە نەکەنەوە لەگەڵتان.

سوێن و پەیمانیان بە ئاشکرا بدە دواوە!:

﴿ ٥٨ : وإماتخافـن مـن قوم خيانة ﴾ گەر ترسـت لە هەرهۆزێ (وەکو بەنی نەزیرو، بەنی قورەیزە) هەبوو: گزێت لێ بکەن و پەیمان بشـکێنن ﴿ فانبذ إليهم على سـواء ﴾ جا تۆیش بە ئاشکراسوێند و پەیمانەکەیـان بەسـەرا بدەوە، تا بەرامبەر یـەك دەبن، واتە : بـا هـەردوولا بزانن کە ئیـتر پەیمان لـە نێواندا نەمـاوەو هەوڵی حاڵەتێکی تر بدەن ﴿ إن الله لا يحب الخائنين ﴾ بە ڕاسـتی خوا گزیکارانـی خۆشناوێت، ئەوانەی مانـاو ڕێزی پەیمان نازانن و، فێڵ لەیەکدی دەکەن.

پێشەوا (ئەحمەد/ خوا لێی ڕازی بێت) دەڵێ: لەنێوان (ڕۆم)ـەکان و (موعاوییـە)دا پەیمانێك مـۆر کرابووو، لـەلای ئەوانەوە بەرەو

هەڵوەشـانەوە دەچوو، بۆیە (موعاوییە) ویسـتی لەناوچەکەیاندا بمێنێتـەوە هەتـا ماوەی پەیمانەکـەی کۆتایـی دێ و، بەخۆیان نەزانن پەلاماریان بدا! (عەمری کوری عەبەسـە)ی پیرەمێرد گەیشت و گوتی: (الله اکبر، الله اکبر)! چۆن واْدەبێ، مەگەر تۆ پەیمانت لە گەڵیاندا نییە؟ واتە: دەبێ ماوەی ئەو پەیمانەت تەواوبکەیت، چونکە پێغەمبەر ﷺ دەفەرموێ: هەرکەسـێك پەیمانێکی هەبێ، نابێ دەسکاری بکا هەتا ماوەکەی تەواو دەبێ، یان ئاگادار دەکرێ، پاشـان (موعاوییە) ناوچەکەی بەجێهێشت. ﴿ ٥٩: ولا يحسبن الذين كفروا سـبقوا ﴾ با ئەو بـێ باوەڕانە -کەلە(بەدر)دەرچوون ونەکوژران- وابیر نەکەنەوە کە: ئیترلەمردن رزگاربوون ﴿ إنهم لا يعجزون ﴾ بێگومان‌بن لەدەسـت دەرنەچوون و، هەرگیزیش ئێمە دەستەو سان ناکەن و، جارێکی تریش هەر دەشکێنرێن.

ئێوەش باش خۆ تان ئامادەی جەنگ بکەن:

﴿ ٦٠: وأعدوا لهم ما استطعتم من قوة ومن رباط الخيل ﴾ هەتا بۆتـان دەکرێ و لە تواناو وزەتان‌دایـە چەك و جبەخانەی جەنگ و، ئەسـپی‌چابوکی سـواری -دژی دوژمنانی دینی خوا- ئامادە بکەن ئەی باوەڕداران! واتە: بە پێی ئەوکات وسەر دەمە تێی‌دان چـەك وفرۆکەو تانك و رۆکێت و هەموو جۆرە پێویسـتییەك رێك بخەن ﴿ ترهبون به عـدوالله وعدوكم ﴾ دوژمنی خواو، دوژمنی خۆتانـی پێ بترسـێنن، چونکە ئەر بزانن توانـای جەنگتان هەیە ناتوانن شـەڕتان پی‌بفرۆشـن ﴿ وآخرين من دونهم لا تعلمونهم ﴾ بێ‌لەوانیـش ئەودوژمنانـەش بترسـێنن ئێوە نایان‌ناسـن ﴿ الله يعلمهم ﴾ هەرخوا چاك ئەیان‌ناسێ ﴿ وما تنفقوا من شئ فى سبيل الله ﴾ هەرشـتێکیش لە رێگەی خوادا ببەخشـن ﴿ يوف إليكم ﴾ بەکامڵـی خوا دەی‌بژێرێ بۆتان و پاداشـتی وەردەگرن ﴿ وأنتم لا تظلمون ﴾ و بە هیچ شێوەیەکیش ستەمتان لێ ناکرێ.

پێغەمبەر ﷺ لەسەر میمبەرەکەی خۆیەوە فەرمووی: ((وأعدوا لهم ما استطعتم من قوة، ألا إن القوة الرمى، ألا إن القوة الرمى))، واتە: خەڵکینە! چاك بزانن ئەو(هێزە) خوای‌گەورە لەئایەتەکەدا داوا لە موسـڵمانان دەکا ئامادەی بکەن تیر هاویشـتنە، دەسا ئێوەش خۆ ئامادە بکەن. (پێشەوا موسلیم).

ئەر ئاگربەسیان راگەیان، تۆش قەبووڵی بکە:

﴿ ٦١: وإن جنحوا للسلم فاجنح لها ﴾ ئەگەر دوژمنانی دینی خوا مەیلی ئاشـتەوایی و ئاگربەسـیان کردو ملیان راکێشابۆی، تۆیش ئـەی پێغەمبەر! دەتوانـی قبوڵی بکەیت و، وەڵامیـان بدەیتەوە، بەمەرجێ بەرژەوەندی و، سەروەری و سەربەرزی موسڵمانانی‌تێدا بپارێزرێ، ئەگینا هەموو جۆرە ئاشتی و سازشێك حەرام و یاساغە، خوا لەجێگایەکی تردا لەو بارەیەوە ئەفەرموێ: (فلا تهنوا وتدعوا إلى المسلم وأنتم الأعلون) ٣٥/٤٠.

(قەتادە) ئەڵێ: ئەم فەرمانی ئاگر بەس و ئاشـتییە، پێشی فەرمان بە جیهادو، پێش ئایەتی: (قاتلوا الذين لا يؤمنون بالله ولا باليوم الآخر) ٢٩/٩بووە، واتە ئەو ئاگربەسە(نەسـخ) بۆتەوەو، هەردەبێ جەنگیـان لـە گـەڵ بکرێـت ﴿ وتـوكل علـى الله ﴾ و هـەر بەخوایش پشت ببەسـتە ﴿ إنه هوالسميع العليم ﴾ چونکە تەنها خۆیەتی بیسـندە، زانا، ئاگادار بە هەموو شـتێك، پەیمانەکەی پێغەمبەریـش ﷺ لەحودەیبیەدا لەسـەر بەرچاوگرتنی ئەم بنەماو خاڵانەبوو بۆ ئایندەی موسـڵمانان، بۆیە ئاگربەستەکەی بۆ ماوەی (٩) سـاڵ قەبووڵکرد ﴿ ٦٢: وإن يريدواأن يخدعوك ﴾ وئەگەر ویستیان بەوئاگربەس وسازشە فێڵت لێ بکەن ﴿ فإن حسبك الله ﴾ جـا بێگومـان تۆ تەنها خوات بەسـە ﴿ هو الذى أيـدك بنصره وبالمؤمنين ﴾ هەر ئەو خوایەش بوو کە لە رۆژی بەدرا بە کۆمەکی خۆی و، بە دڵسۆزی باوەڕداران پشتیوان کردیت ﴿ ٦٣: وألف بين قلوبهم ﴾ وهۆگری و تەبایی خستە دڵ و دەروونیانەوە، مەبەست لـە موسـڵمانانی‌هۆزی (ئەوس) و (خەزرەج)ـە، ئەوان‌بوون پاش ئەو هەموو کێشـەو دوژمنایەتییە مێژووییەی سەردەمی نەفامییان -بەفەزڵی‌ئیسـلام- ئاشـت‌بوونەوەو بوونە برا ﴿ لـو أنفقت ما فى الأرض جميعـا ﴾ ئەگـەر هەرچی لـەم زەوییەدایە بەختت کردبا لەپێناوی ئەو ئاشـتەواییەدا ﴿ ماألفت بيـن قلوبهم ﴾ نەدەتوانی دۆستی وتەبایی ئاوا لەدڵیاندا جێگیر بکەیت لە نێوان دڵەکانیاندا ﴿ ولكـن الله ألف بينهم ﴾ بەڵام خوای دلۆڤان -بە میهرەبانیی و توانایی خۆی- ئاشتی‌کردنەوەو هۆگری خستە نێوانیان ﴿ إنه عزيز حيكم ﴾ بێگومان ئەوخۆی دەسـەڵاتداری لەکارزان و کارجوانە، بۆیـە پێغەمبەر ﷺ گەلێ جـار ئەو نیعمەتـەی برایەتییەی وەبیر دەهێنانـەوە، بەتایبەتـی لە (حونەین)دا فەرمـووی: مەگەر ئێوە رێتان ون نەکردبوو، خوا بەهۆی منەوە رێگەی نیشان‌دان، هەژارو دەست کورت نەبوون، بەبۆنەی منەوە خوا ژیاندنییەوە، پەرت و سەرلێشـێواو نەبوون، خوا هۆگری خستە نێوانتانەوە، هەموو جار دەیان‌گوت): بەڵێ)وسوپاسی خواو پێغەمبەریان دەکەرد، منەتیان هەڵدەگرت (متفق عليه). ﴿ ٦٤: يأيها النبى حسـبك الله ﴾ ئەی پەیامبەر! تۆ هەر خوات بەسـە بۆ چاودێری وپاراستنت ﴿ ومن اتبعـك من المؤمنين ﴾ بۆ ئـەو برِوادارانەش پەیرِەویت لێ ئەکەن هەر خوا بەسە.

هانی موسڵمانان بدە بچنە جەنگ:

﴿ ٦٥ : یاایها النبی حرض المؤمنین علی القتال ﴾ ئەی پەیامبەر! ﷺ هانــی باوەڕدارەکان بدە بابچنە جەنــگ، لەگەڵ پێش چاو گرتنی گشــت هۆکارەکانی جەنگ بە پێی توانا بۆ ســەرکەوتن ﴿ إن یکن

وَإِن يُرِيدُوٓاْ أَن يَخۡدَعُوكَ فَإِنَّ حَسۡبَكَ ٱللَّهُۚ هُوَ ٱلَّذِيٓ أَيَّدَكَ
بِنَصۡرِهِۦ وَبِٱلۡمُؤۡمِنِينَ ٦٢ وَأَلَّفَ بَيۡنَ قُلُوبِهِمۡۚ لَوۡ أَنفَقۡتَ
مَا فِي ٱلۡأَرۡضِ جَمِيعٗا مَّآ أَلَّفۡتَ بَيۡنَ قُلُوبِهِمۡ وَلَٰكِنَّ
ٱللَّهَ أَلَّفَ بَيۡنَهُمۡۚ إِنَّهُۥ عَزِيزٌ حَكِيمٞ ٦٣ يَٰٓأَيُّهَا ٱلنَّبِيُّ حَسۡبُكَ
ٱللَّهُ وَمَنِ ٱتَّبَعَكَ مِنَ ٱلۡمُؤۡمِنِينَ ٦٤ يَٰٓأَيُّهَا ٱلنَّبِيُّ حَرِّضِ
ٱلۡمُؤۡمِنِينَ عَلَى ٱلۡقِتَالِۚ إِن يَكُن مِّنكُمۡ عِشۡرُونَ صَٰبِرُونَ
يَغۡلِبُواْ مِاْئَتَيۡنِۚ وَإِن يَكُن مِّنكُم مِّاْئَةٞ يَغۡلِبُوٓاْ أَلۡفٗا مِّنَ
ٱلَّذِينَ كَفَرُواْ بِأَنَّهُمۡ قَوۡمٞ لَّا يَفۡقَهُونَ ٦٥ ٱلۡـَٰٔنَ خَفَّفَ
ٱللَّهُ عَنكُمۡ وَعَلِمَ أَنَّ فِيكُمۡ ضَعۡفٗاۚ فَإِن يَكُن مِّنكُم مِّاْئَةٞ
صَابِرَةٞ يَغۡلِبُواْ مِاْئَتَيۡنِۚ وَإِن يَكُن مِّنكُمۡ أَلۡفٞ يَغۡلِبُوٓاْ أَلۡفَيۡنِ
بِإِذۡنِ ٱللَّهِۗ وَٱللَّهُ مَعَ ٱلصَّٰبِرِينَ ٦٦ مَا كَانَ لِنَبِيٍّ أَن يَكُونَ
لَهُۥٓ أَسۡرَىٰ حَتَّىٰ يُثۡخِنَ فِي ٱلۡأَرۡضِۚ تُرِيدُونَ عَرَضَ ٱلدُّنۡيَا
وَٱللَّهُ يُرِيدُ ٱلۡأٓخِرَةَۗ وَٱللَّهُ عَزِيزٌ حَكِيمٞ ٦٧ لَّوۡلَا كِتَٰبٞ مِّنَ
ٱللَّهِ سَبَقَ لَمَسَّكُمۡ فِيمَآ أَخَذۡتُمۡ عَذَابٌ عَظِيمٞ ٦٨ فَكُلُواْ مِمَّا
غَنِمۡتُمۡ حَلَٰلٗا طَيِّبٗاۚ وَٱتَّقُواْ ٱللَّهَۚ إِنَّ ٱللَّهَ غَفُورٞ رَّحِيمٞ ٦٩

منکم عشــرون صابرون ﴾ ئەگەر ئێوە بیست کەسی خۆ ڕاگرتان هەبێ لەم قۆناغەدا ﴿ یغلبوا مأتین ﴾ دەشێ بەسەر دوو سەد کەسدا زاڵ بن (یەك بەدە) واتە: دەکرێ یەك کەستان بەرامبەری دەکەس ڕاوەســتێت ﴿ وإن یکن منکم مائة یغلبــوا ألفا من الذین کفروا ﴾ هەروا ئەگەر ســەد کەســی خۆڕاگرتان هەبێ، ئەوا بەئیزنی خوا زاڵدەبن بەسەرهەزار کەسی کافردا ﴿ ذلک بأنهم قوم لا یفقهون ﴾ چونکە ئەوانە خەڵکانێکی تێ نەگەیشتوون.

بــەڵێ.. وەك (ئیــبن عەبباس)ئــەڵێ: لــە ســەرەتای هاتنی دینی ئیســلامەوە دەبوو یەککەس بەرامبەر دەکەس ڕاوەســتابا، چونکە موســڵمانەکان کەم و لاوازو بێ دەســەڵات بوون، دیارە بڕیاریوا لەسەرشانیان قورس و سەختبوو، بۆیە نەسخ بوویەوەو فەرمووی: ﴿ ٦٦ : الآن خفف الله عنکم ﴾ هەر ئێستا خواکاری بۆ ئاسانکردن ﴿ وعلم أن فیکم ضعفا ﴾ و زانی کە وزەو دەســەڵاتتان کەمەو، کــز ولاوازن ﴿ فــإن یکن منکــم مائة صابرة ﴾ جا ئەگەر ســەد کەسیخۆڕاگرو بە ئارامتان هەبێ ﴿ یغلبوا مأتین ﴾ دەرەقەتی دوو سەد کەسیان دێن ﴿ وإن یکن منکم ألف ﴾ خۆ ئەگەر یەك هەزار کەسی خۆ ڕاگرتان هەبێ ﴿ یغلبوا ألفین بإذن الله ﴾ ئەوا بە فەرمان و بڕیــاری خوا دەرەقەتی دوو هەزار کەســیان دێن، بۆ دواییش وا بڕیاردرا کە: ئەگەر ژمارەی موســڵمانان نیوەیژمارەی خوانەناسان بوو، دەبێبەرامبەریــان بجەنگــێن وخۆڕاگربــن، خۆئەگــەروا نەبوو، دەتوانن لەوشەڕە خۆ لابدەن ﴿ والله مع الصابرین ﴾ خوایش لەگەڵ خۆڕاگرانە.

نابێ بەر لەدەسەڵات دیل رابگیردرێ:

ئیمامی(مســلیم) ئەڵێ: (عومەری کــوڕی خەتتاب/خوا لێی ڕازی بــێ) وتــی: کاتێ کە لە بــەدرا قورەیــش حەفتایــان لێکوژراو، حەفتاشــیان لێ دیلکرا، پەیامبەر ﷺ لــە بارەی دیلەکانەوە پرس و ڕاوێژی بەهاوەڵان کرد: ئایا چی بکرێ باشــە! (ئەبوو بەکر/خوا لێی ڕازی بێ) وتی: من پێم چاکە فیدیەو بریتیان لێ وەربگیردرێ، تا خۆمانی پێ بەهێز بکەین، لەو لایشــەوە بەڵکو لە ئایندەدا خوا ڕێنمایان بکاو موســڵمان ببن، پەیامبەر ﷺ فەرمووی: ئەی کوڕی خەتتــاب! تۆ ڕات چییە؟ (عومەر) یش وتــی: من وام پێ چاکە فلانــی خزمم بدەیتە دەســت با بیکوژم، (عەقیل)ی ئامۆزایشــت بدە دەستی (عەلی)با بیکوژێ، فلانەکەسیش بدە دەستی (حەمزە) بــا بیکوژێ، تا هەموو کەســێ بزانێ کە: ئێمە لەگــەڵ کافراندا نەرم ونیان نین، بەتایبەتی ئەوانەیان سەرۆك و پێشەوای کوفرن، پەیامبەریــش ﷺ ڕاو بۆچوونەکەی(ئەبووبەکــر)ی قەبووڵ کرد!، (عومەر) گوتی: جا بۆ سبەینێ چووم دیتم وا پەیامبەرو ئەبووبەکر -هــەردوو- خەفەتبارن و ئەگریــن، منیش وتم: پێــم بڵێن چی قەومــاوە؟! فەرمووی: بۆ ئەوە دەگریم کە هاوەڵان فیدیەو بریتیان هەڵبژارد، ئینجــا خوا ئەم ئایەتەی دابەزاندو فەرمووی: ﴿ ٦٧ : ماکان لنبی أن یکون له أسری ﴾ بە هیچ پەیامبەرێك ڕێنەدراوە کە دیلی هەبــێ و، دیل ڕاگرێ، یان بریتی وەرگرێ ﴿ حتی یثخن فی الأرض ﴾ هەتا هێزو دەســەڵات بەدەست دەگرێت ﴿ تریدون عرض الدنیا ﴾ ئێوە دەتانەوێ لەززەت و کاڵای دونیاتان دەسکەوێ لەوەرگرتنــی بریتیــدا ﴿ والله یرید الآخرة ﴾ خوایش پاشــەڕۆژی ئــەوێ بۆتان، ئەیەوێ پاداشــی گەورەو مەزنتان دەســتکەوێ و، پاشە ڕۆژ هەڵبژێرن.

تێبینییەك: ئەم گلەیی وعیتابە ڕوولەو کەســانە دەکات پێغەمبەر ڕاوێــژی پێ‌کــردن وئەوانیش فیدیەیــان هەڵبــژارد ﴿ والله عزیز حکیم ﴾ خوا بۆخۆی زۆر بەدەســەڵات وزۆریش کارجوانە ﴿ ٦٨ :

لولا كتاب من الله سبق ﴾ ئەرپێشترلەخواوە بریار دەرنەچووبا کە سزای هەڵەکار -بە ئیجتیهاد- نەدات ﴿ لمسكم فيما أخذتم عذاب عظيم ﴾ لەو بریتی ورگرەتنەتاندا سزایەکی گەورەتان دووچار ئەبووو قاری لێدەگرتن ﴿ ٦٩: فكلوا مما غنمتم حلالا طيبا ﴾ دەسا لەو دەسکەوتە گرتووتانە بخۆن بە حەڵاڵی وپاکی ﴿ واتقوا الله ﴾ وەلە خوا بترسن ﴿ إن الله غفور رحيم ﴾ بەراستی خوا زۆر لێبووردەیە، زۆر دلۆڤان و میهرەبانە، لەهەڵەی نەزان دەبوورێ، کۆری زانایان دەڵێن: پێشەوای موسڵمانان خۆی سەر پشکە -سەبارەت بەدیل- ئاخۆ دەیانکوژێ، وەکو یەخسیرەکانی (بەنی قورەیزە) یان فیدیەو بریتی وەردەگرێ وەکو دیلەکانی (بەدر) وەیان دیل بەدیل کا ﴿ ٧٠: يا أيها النبى قل لمن فى أيديكم من الأسرى ﴾ ئەی پەیامبەر ﷺ بەدیلەکانی ژێر دەستت بڵێ: ﴿ إن يعلم الله فى قلوبكم خيرا ﴾ ئەگەر خوا بزانێ چاکەیەك لەدڵتانایە، بروایەکی پاك وچاك دەبێ بەدینی ئیسلام ﴿ يؤتكم خيرا مما أخذ منكم ﴾ لەوەی لێتان وەرگیراوە باشترتان دەداتێ ﴿ ويغفر لكم ﴾ و گوناهە پێشووەکانیشتان دەبوورێ.

پێشەوا (موسلیم)دەڵێ: ئەودەمە کە لە (بەحرەین)ـەوە ماڵ و سامانێك دەسکەوت و هات، (عەبباس)ی مامی‌پێغەمبەر ﷺ بە پێغەمبەری گوت: خۆت دەزانی کە: من هەم فیدیەی خۆم و، هەم هی (عەقیل)یشم داوە، ئێستا هەقە لەو ماڵەیە قەرەبووی بکەیتەوە بۆم، ئەو جا ئەویش پارچە قوماشێکی راخست و چەندەی حەز لێبوو بردی ﴿ والله غفور رحيم ﴾ وخواش زۆر چاوپۆشە لەهەڵەو تاوان، زۆریش دلۆڤانە. ئەو کاتە کە پەیامبەر ﷺ فیدیەکەی لێوەرگرتن زۆربە قورسیان زانی، جابۆ وەڵامی ئەوە ئەو ئایەتەی سەرەوە هات و، تێیگەیاندن کە: بە قازانجیان تەواو دەبێ ﴿ ٧١: وإن يريدوا خيانتك ﴾ خۆ ئەگەر -دیلەکان- دەیانوسیت بەئیسلام بوونەکەیان فرت و فێڵ و خیانەتت لەگەڵ بکەن و، لەدڵەوە بەراستیان نەبوو ﴿ فقد خانوا الله من قبل ﴾ بەراستی پێش دیل کردنیشیان لەگەڵ خوا خیانەتیان کردو ناراس بوون ﴿ فأمكن منهم ﴾ ئەوسا خوایش ئێوەی زاڵکرد بەسەریاندا و تێیشکاندن، جا ئێستاش ئەگەر شتی وا بکەنەوە ئێمەش وایان لێدەکەینەوە ﴿ والله عليم حكيم ﴾ خوا زانایە، لەکارزان و کارجوانە، ئەزانێ چی باشە بۆ مەردوم.

موهاجرو ئەنسار بوونە یەکدەستە:

ئەم سوورەتی(ئەنفال)ـە بە باسێکی (موالات)کۆتایی دێت، هەتا هەموو کەسێك دۆست و پشتیوان و (وەلیی)خۆی بناسێ و لێیلانەدا، بۆیە دەفەرموێ: ﴿ ٧٢: إن الذين آمنوا ﴾ بێگومان ئەوانەی باوەریان هێنا ﴿ وهاجروا ﴾ ولە زێدو وڵات و نیشتمانی خۆیان -لەبەر خۆشەویستی خواو پەیامبەرەکەی- کۆچیانکرد ﴿ وجاهدوا بأموالهم وأنفسهم فى سبيل الله ﴾ ولەرای خوادا -بەسامان وگیانیان- جیهادیان کرد ﴿ والذين آووا ونصروا ﴾

يَٰٓأَيُّهَا ٱلنَّبِيُّ قُل لِّمَن فِيٓ أَيۡدِيكُم مِّنَ ٱلۡأَسۡرَىٰٓ إِن يَعۡلَمِ ٱللَّهُ فِي قُلُوبِكُمۡ خَيۡرٗا يُؤۡتِكُمۡ خَيۡرٗا مِّمَّآ أُخِذَ مِنكُمۡ وَيَغۡفِرۡ لَكُمۡۚ وَٱللَّهُ غَفُورٞ رَّحِيمٞ ٧٠ وَإِن يُرِيدُواْ خِيَانَتَكَ فَقَدۡ خَانُواْ ٱللَّهَ مِن قَبۡلُ فَأَمۡكَنَ مِنۡهُمۡۗ وَٱللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ ٧١ إِنَّ ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ وَهَاجَرُواْ وَجَٰهَدُواْ بِأَمۡوَٰلِهِمۡ وَأَنفُسِهِمۡ فِي سَبِيلِ ٱللَّهِ وَٱلَّذِينَ ءَاوَواْ وَّنَصَرُوٓاْ أُوْلَٰٓئِكَ بَعۡضُهُمۡ أَوۡلِيَآءُ بَعۡضٖۚ وَٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ وَلَمۡ يُهَاجِرُواْ مَا لَكُم مِّن وَلَٰيَتِهِم مِّن شَيۡءٍ حَتَّىٰ يُهَاجِرُواْۚ وَإِنِ ٱسۡتَنصَرُوكُمۡ فِي ٱلدِّينِ فَعَلَيۡكُمُ ٱلنَّصۡرُ إِلَّا عَلَىٰ قَوۡمِۭ بَيۡنَكُمۡ وَبَيۡنَهُم مِّيثَٰقٞۗ وَٱللَّهُ بِمَا تَعۡمَلُونَ بَصِيرٞ ٧٢ وَٱلَّذِينَ كَفَرُواْ بَعۡضُهُمۡ أَوۡلِيَآءُ بَعۡضٍۚ إِلَّا تَفۡعَلُوهُ تَكُن فِتۡنَةٞ فِي ٱلۡأَرۡضِ وَفَسَادٞ كَبِيرٞ ٧٣ وَٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ وَهَاجَرُواْ وَجَٰهَدُواْ فِي سَبِيلِ ٱللَّهِ وَٱلَّذِينَ ءَاوَواْ وَّنَصَرُوٓاْ أُوْلَٰٓئِكَ هُمُ ٱلۡمُؤۡمِنُونَ حَقّٗاۚ لَّهُم مَّغۡفِرَةٞ وَرِزۡقٞ كَرِيمٞ ٧٤ وَٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ مِنۢ بَعۡدُ وَهَاجَرُواْ وَجَٰهَدُواْ مَعَكُمۡ فَأُوْلَٰٓئِكَ مِنكُمۡۚ وَأُوْلُواْ ٱلۡأَرۡحَامِ بَعۡضُهُمۡ أَوۡلَىٰ بِبَعۡضٖ فِي كِتَٰبِ ٱللَّهِۚ إِنَّ ٱللَّهَ بِكُلِّ شَيۡءٍ عَلِيمُۢ ٧٥

و ئەوانەش کە کۆچەرەکانیان بەخۆوە گرتووو یارمەتییاندان ﴿ أولئک بعضهم أولياء بعض ﴾ ئەمانە گشت دەبنە خزم و کەس و کاری یەکتر ومیراتیش لە یەکتر دەبەن ﴿ والذين آمنوا ﴾ ئەوانەش کە باوەریان هێنا ﴿ ولم يهاجروا ﴾ وهەر لە مەککەشدا مانەوەو کۆچیان نەکرد "بۆ مەدینە" ﴿ مالکم من ولايتهم من شئ ﴾ ئێوە هیچ هەقێکتان بەسەریانەوە نییە، واتە: میرات لە یەك نابەن و، لەسەرتان نییە یارمەتیشیان بدەن، وە لە دەسکەوتی جەنگیش بەش‌نابەن ﴿ حتى يهاجروا ﴾ هەتا ئەوانیش وەکو ئێوە لە وڵاتی کوفر هیجرەت دەکەن ﴿ وإن استنصروكم فى الدين فعليكم النصر ﴾ خۆ ئەگەر داوای یارمەتییان لێکردن بۆ پاراستنی ئایینەکەیان، دەبێ ئێوەش یارمەتییان بدەن و سەریان‌خەن بەسەر دوژمنانی هەردوولاتاندا ﴿ إلا على قوم بينكم وبينهم ميثاق ﴾ مەگەر دژی ئەوانە لەگەڵ ئێوە هاوپەیمانن و رێکەوتننامەیان مۆرکردبێ ئەگەر چی‌کافریش بن، لەو دەمەدا نابێ یارمەتییان

بدەن ﴿ والله بما تعملون بصير ﴾ خوا بە هەموو کردەوەکانتان بیناو بەئاگایە، بەم ئایەتانە پەیوەندی و دۆستایەتی لەنێوان ئیمانداران و خوانەناساندا قەدەغە کرا.

خوای بە بەزەیی موسـڵمانەکانی کردە سێ بەشەوە: کۆچکەران، پشـتیوانان، کۆچ نەکەران. کۆچکەران پێش دەخا، چونکە ئەوانن بناغەی دینی ئیسلام، پاشانیش باسی پشتیوانان دەکات، چونکە لەو ڕۆژە تەنگەدا دەسـتی کۆچ کەرەکانیان گرت و، خوایش مافی (وەلایە)ی خسـتە نێوانیانەوە، ئەو موسڵمانانەش کۆچیان نەکرد هەتا کۆچ نەکەن مافی(وەلایە)یان نییە.

خوانەناسانیش گشت یەکتاقمن و، نابێ بکرێنە دۆس:

﴿ ٧٣: والذيـن كفروا بعضهم أولياء بعض ﴾ ئەوانەش خوانەناس و بێ باوەڕن دۆسـت وهـاوکاری یەکترن، کەوابوو نابێ -لەلایەن موسـڵمانانەوە- یارمەتـی وهاوکاری بکرێـن ﴿ إلا تفعلوه ﴾ خۆ ئەگەر ئێوە بەو شێوە نەکەن فەرمانتان پێکراوە؛ واتە: موسڵمانان نەکەنە دۆسـت وهاوکارو، خوانەناس وکافرانتان کردە دۆسـت و هاوکار ﴿ تكن فتنة في الأرض وفساد كبير ﴾ کارەساتێکی گەورەو فەسادو ئاژاوەیەکی سـامناك لەرووی زەوی سەرهەڵدەدا، چونکە موسـڵمانەکان بێ هێزو لاواز دەبن و، بێ باوەڕەکان بەهێز دەبن.

بەپێـی فەرموودەی پێغەمبەر ﷺ خەڵکـی دوو ئایینی لێکجیاواز میرات لەیەك نابەن، هەروەکو موسڵمان لەکافرو، کافر لە موسڵمان مـیرات نابەن، پاشـان ئایەتی: (والذيـن كفروا بعضهـم أولياء بعض..)ـی خوێندەوە.

ئیماندارى ڕاستەقینە بناسە:

﴿ ٧٤: والذين آمنوا وهاجروا وجاهدوا في سـبيل الله ﴾ ئەوانەش بڕوایـان هێنـاوەو کۆچیـان کردووەو تێکۆشـاون لـە ڕای خوادا ﴿ والذيـن آووا ونصـروا ﴾ ئەوانـەش" کۆچکەرەکانیان پەناداو یارمەتییان دان ﴿ أولئك هم المؤمنون حقا ﴾ ئەمانەن باوەڕداری بەهەق ﴿ لهم مغفـرة ورزق كريم ﴾ لیبووردن و ڕۆزییەکیباش و قەشـەنگیان هەیە ﴿ ٧٥: والذين آمنوا من بعد ﴾ ئەوانەش دواتر باوەڕیان هێنـا ﴿ وهاجروا وجاهدوا معكـم ﴾ وهیجرەتیانکردو لـە گـەڵ ئێوەشـدا جیهادیانکـرد ﴿ فأولئك منكـم ﴾ ئەوانە لەئێوەن، ئەگەرچی پاداشـی ئێوەشـیان نەبێت، کەوابوو دەبێ ئەمانەیش یارمەتی و هاوکاریـی بکرێن ﴿ وأولوا الأرحام بعضهم أولـى ببعض في كتـاب الله ﴾ خزم بۆخزم -بـە پێی کتێبی خوا نزیکترن- بۆ میرات لە یەکتر گرتن. ئەم ئایەتە ئەو جۆرە میرات بردنە هەڵئەوەشـێنێتەوە کە بە هۆی برایەتی و هاوپەیمانییەوە لە یەکتریـان دەگرت، دەیگێڕێتەوە بۆ سـەر بنەماکەی خۆی کەبە خزمایەتییە. ﴿ إن الله بكل شـئ عليم ﴾ بە ڕاستی خوا بە هەموو شتێك زانایە، هەموو شـتێك لای ئەو حیکمەتێکی تێدایە، واتە: ئەگەر میراتگری پشـتیی نەبوو، خزمە نزیکەکان شایستە ترن لە بێگانەکان.

سوپاسـێکی بێ وێنە، بۆ خوای تاك وبێ وێنە، کە یارمەتیدام بۆ تەواو کردنی تەفسیری سوورەتی (ئەنفال).

وصلى الله وسلم وبارك على محمد وآله وصحبه و كل من والاه.

سوورەتی (تەوبە)ـە

مەدەنییەو (١٢٩) ئایەتە

بەناوی خوای بەخشندەی میهرەبان

ئەم سـوورەتە گرنگییەکـی تایبەتیدەدا بەلایەنی یاسـا وبەرنامە بۆ کارە پێویسـتییەکان، یاسـا بۆ پەیوەندی ناوخۆیی و، دەرەوەی موسـڵمانان لەگەڵ دەوڵەتاندا دەنووسـێ. ئیمامـی (بوخاری) لە (بەراء)ی کوڕی (عازەب)ـەوە ئەگێڕێتەوە کە: سوورەتی (بەرائە) لەدوای گشت سوورەتەکانی قورئانەوە هاتۆتە خوارەوە.

ئەم سوورەتە دوو ئامانجی سەرەکی هەیە:

یەکـەم: دانانـی بەرنامـە بۆشـێوەی چۆنییەتـی مامەڵـەو هەڵسوکەوتکردن لەگەڵ موشریك و خاوەننامەکاندا.

دووەم: باسـی ئـەو کەسـانە دەکات کـە: پەیامبـەر ﷺ کاتێ بانگیکردن بۆ خۆئامادەکردن بـۆ جەنگی(ڕۆم)ـەکان هەر ئەمڕۆو بەیانیان دەکردو نەچوون.

دوو ڕوونکردنەوە:

١) ئەگەر بەوردیی سـەرنجی دەقەکانی سوورەتی (بەرائە) بدرێ و، ئەو ڕیوایەتانەی دەربارەی هاتنی سـوورەتەکە وتراون لەگەڵ ڕووداوەکانـی ژیانی پەیامبەردا ﷺ بەراوردێ بکرێن، دەرئەکەوێ کە: تەواوی سـوورەتەکە لە سـاڵی نۆیەمی کۆچیدا هاتووە، بەڵام نەك لەسـەریەك، بەڵکو بە سـێ قۆناغدا تێپەڕیوە.. یەکەمیان: لەمانگی(ڕەجـەب)ی هەمان سـاڵداو پێش ڕوودانـی (تەبووك).

دووەمیان: لەکاتی خۆ ئامادە کردندا بۆ ئەو غەزایەو لە ناوەڕاستیدا.

سێیەم: پاش گەڕانەوە لە تەبووك.. سەرەتای سوورەتەکە بۆ کۆتایی ئایەتی (٢٨) لە ئاخرو ئۆخری سـاڵی نۆیەمدا هات، کەمێك پێش هاتنی کاتی حەج.

٢) پـاش ئـەوە پەیامبـەر ﷺ لـە تەبـووك گەڕایـەوە ویسـتی

بچێت بۆ حەج، بەڵام نیازەکەی گۆڕی و فەرمووی: ئێستا هاوبەشداکارەکانیش بە رووت و قووتی دێن بۆ حەج و بە دەوری (کەعبە)دا ئەسووڕێنەوە!! جا لەبەر ئەوە من ئەمەوێ ئەمساڵ حەج نەکەم، هەتا ئەوانە بەو شێوەیە نەبینم، جا لەبەرئەو (ئەبووبەکری) کردە ئەمیروچاودێرو سەرپەرستی حەجی ئەوساڵەو ناردی. ئینجا بۆ دوایی سەرەتای سوورەتی (تەوبە) هات و(عەلی کوڕی ئەبو تالیب)یشی بە دوای ئەبووبەکردا نارد، بۆ ئەوە کە ئەم چوار بڕیارە بخوێنێتەوە بەسەر موشریك و خوانەناسەکاندا:

١) نابێ‌جارێکیتر هیچ کەسێك بە دەوری کەعبەدا بە رووتی تەواف و چەرخە بکات.

٢) دوای ئەمساڵ هیچ هاوبەش پەیداکارێك نزیکی (کەعبە) نەبێتەوە.

٣) هەر رێکەوتننامەیەك لەگەڵ پەیامبەردا ﷺ مۆرکراوە، ئەوە تا ئەو کاتە کاری پێ‌دەکرێت بۆی دیاریکراوە.

٤) تەنها موسڵمان دەچێتە بەهەشتەوە.

سەرەتای ئەم سوورەتە -وەکو سوورەتەکانی دیکەی قورئان- (بسم الله الرحمن الرحيم)ی تێدا نییە، چونکە لەتووڕەیی و رك و قینی خوا بەرامبەر بە موشریکەکان باس دەکات.

خوا چارەی موشریکانی ناوێ:

﴿ ١: براءة من الله ورسوله إلى الذين عاهدتم من المشركين ﴾ ئەمە بێزاریی و دەستبەردانیخواو پەیامبەرەکەی لەو موشریکانە کە ئێوە پەیمانتان لەگەڵ بەستن وراستیان نەکرد لە گەڵتاندا.

ئەو عەرەبانە کە لەو دەوروبەرەدا بوون وپەیمانیان مۆر کردبوو، وردە وردە دەستیان دایە هەڵوەشاندنەوەی پەیمانەکەیان، ئەوسا خوایش فەرمانیدا بە پەیامبەر ﷺ کە ئەویش پەیمانی خۆی لەگەڵیان هەڵوەشێنێتەوە و چوار مانگیشیان مۆڵەت بدات بۆچارە سەری خۆیان، وەکو دەفەرموێ: ﴿ ٢: فسيحوا في الأرض أربعة أشهر ﴾ با بۆ ماوەی چوار مانگ بە ئاسوودەیی وهێمنی و بێ‌هیچ ترسێك بۆخۆیان بەسەربەستیی بێن و بچن و، هیچ کەسێکیش بەنیازی خراپەوە سەیریان نەکات ﴿ واعلموا أنكم غير معجزي الله ﴾ وپێیشیان بڵێن با بزانن: کە ئێوە هەرگیز لە دەست خوا دەنارچن و، ناتوانن دەستەوسانی بکەن ﴿ وأن الله مخزي الكافرين ﴾ وبشزانن کە: خوا ئابڕووبەرو ریسواکەری گشت دوژمنان و بێ باوەڕانە، لە دونیادا بە دیل کردونیان دەداو، کوشتنیان حەڵاڵ دەکا، (موحەممەدی کوڕی ئیسحاق) ئەڵێ: ئەوانە کە خوای گەورە بەرائەتی لێکردن، دوو کۆمەڵبوون لە هاوبەشدانەرەکان: یەکێکیان لەگەڵئەوەیشدا کە ماوەی پەیمانەکەی کەمتر بوو لە چوار مانگ، ماوەکەی بۆدرێژ کرایەوە بۆ چوار مانگ، ئەویکەشیان لەگەڵ ئەویشدا کە ماوە بۆ پەیمانەکەی دیاری نەکرا بوو، بۆیکرایە چوار مانگ، هەتا باشتر بە خۆیاندا بچنەوەو کۆتا بڕیاری خۆیان بدەن، چونکە پاش ئەو ماوەیە ئیتر جەنگ دەکرێ لەگەڵیان ﴿ ٣: واذان

ترتيبها ٩ — سُورَةُ التَّوْبَة — آياتها ١٢٩

بَرَآءَةٌ مِّنَ ٱللَّهِ وَرَسُولِهِۦٓ إِلَى ٱلَّذِينَ عَٰهَدتُّم مِّنَ ٱلْمُشْرِكِينَ ١
فَسِيحُوا۟ فِى ٱلْأَرْضِ أَرْبَعَةَ أَشْهُرٍ وَٱعْلَمُوٓا۟ أَنَّكُمْ غَيْرُ مُعْجِزِى
ٱللَّهِ وَأَنَّ ٱللَّهَ مُخْزِى ٱلْكَٰفِرِينَ ٢ وَأَذَٰنٌ مِّنَ ٱللَّهِ وَرَسُولِهِۦٓ
إِلَى ٱلنَّاسِ يَوْمَ ٱلْحَجِّ ٱلْأَكْبَرِ أَنَّ ٱللَّهَ بَرِىٓءٌ مِّنَ ٱلْمُشْرِكِينَ
وَرَسُولُهُۥ فَإِن تُبْتُمْ فَهُوَ خَيْرٌ لَّكُمْ وَإِن تَوَلَّيْتُمْ فَٱعْلَمُوٓا۟
أَنَّكُمْ غَيْرُ مُعْجِزِى ٱللَّهِ وَبَشِّرِ ٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟ بِعَذَابٍ أَلِيمٍ
٣ إِلَّا ٱلَّذِينَ عَٰهَدتُّم مِّنَ ٱلْمُشْرِكِينَ ثُمَّ لَمْ يَنقُصُوكُمْ
شَيْـًٔا وَلَمْ يُظَٰهِرُوا۟ عَلَيْكُمْ أَحَدًا فَأَتِمُّوٓا۟ إِلَيْهِمْ عَهْدَهُمْ إِلَىٰ
مُدَّتِهِمْ إِنَّ ٱللَّهَ يُحِبُّ ٱلْمُتَّقِينَ ٤ فَإِذَا ٱنسَلَخَ ٱلْأَشْهُرُ ٱلْحُرُمُ
فَٱقْتُلُوا۟ ٱلْمُشْرِكِينَ حَيْثُ وَجَدتُّمُوهُمْ وَخُذُوهُمْ وَٱحْصُرُوهُمْ
وَٱقْعُدُوا۟ لَهُمْ كُلَّ مَرْصَدٍ فَإِن تَابُوا۟ وَأَقَامُوا۟ ٱلصَّلَوٰةَ
وَءَاتَوُا۟ ٱلزَّكَوٰةَ فَخَلُّوا۟ سَبِيلَهُمْ إِنَّ ٱللَّهَ غَفُورٌ رَّحِيمٌ ٥
وَإِنْ أَحَدٌ مِّنَ ٱلْمُشْرِكِينَ ٱسْتَجَارَكَ فَأَجِرْهُ حَتَّىٰ يَسْمَعَ
كَلَٰمَ ٱللَّهِ ثُمَّ أَبْلِغْهُ مَأْمَنَهُۥ ذَٰلِكَ بِأَنَّهُمْ قَوْمٌ لَّا يَعْلَمُونَ ٦

من الله ورسوله إلى الناس ﴾ و ئەمە ئاگاداریە کە لە لایەن خواو پەیامبەرەکەیەوە ﷺ بۆ هەمووخەڵك ﴿ يوم الحج الأكبر ﴾ کە سەرەتاکەی رۆژی یەکەمی مانگی حەجی (ئەکبەر)ـە، واتە رۆژی یەکەمی جەژنی قوربان) رادەگەیەنرێت.

(موجاهید) ئەڵێت: مەبەست بە حەجی گەورە: ئیحرام بە حەج بەستنە، حەجی بچووکیش ئیحرام بەستنە بە عومرە، چونکە ئەرك و پایەکانی ئەم لە حەج کەمترە.

هەندێك لە زاناکان دەڵێن: رۆژی حەجی ئەکبەر: رۆژی عەرەفەیە، هەندێکی دیکە ئەڵێن: رۆژی جەژنی قوربانە.(تەبەری)ش ئەمەی هەڵبژاردووە، چونکە پەیامبەر ﷺ کاتێ (عەلی)نارد فەرمووی: (إذهب بهذه القصة من سورة براءة وأذن في الناس يوم النحر اذا اجتمعوا بمنى:أنه لا يدخل الجنة كافر، ولا يحج بعد العام مشرك، ولا يطوف بالبيت عريان، ومن كان له عهد عند رسول الله فهو له إلى مدته) واتە: دەبچۆ ئەم داستانەی سوورەتی (بەرائە)یان

بـۆ بخوێنەوەو، لەرۆژی جەژنی قوربانیشـدا کە خەڵك لە (مینا) کـۆ دەبێتەوە، ئەم بڕیارەیـان پێڕابگەیەنە کە: کافرو خوانەناس ناچێتە بەهەشت، ساڵێکیتر نابی هیچ کەسێکی (موشریك) حەج بـکاو خەڵکی بـە رووتی تەواف بکا، هەرکەسـێکیش پەیمانێکی لەگـەڵ پێغەمبەردا ﷺ هەبـێ، بەردەوامە تاکاتی خۆی ﴿ أن الله برئ من المشركين ورسوله ﴾ هەموو ئاگاداربن! کە بێگومان خواو پێغەمبەرەکەی بەرین لە موشریکەکان، واتە: ئیتر هیچ ئیعتیبارێك بە پەیمانیان نییە ﴿ فإن تبتم فهو خير لكم ﴾ جا ئەگەر پەشیمان ببنەوە وبگەڕێنەوە بۆ یەکخواپەرستیی، باشترە بۆتان لە مانەوەتان لەسـەر شیرك ﴿ وإن توليتم ﴾ وئەگەر پشتیشتان لە ئیمان وباوەڕ هەڵکـرد ﴿ فاعلموا أنكم غير معجـزى الله ﴾ چاك بزانن کە ئێوە هەرگیز لە دەسـت خـوا دەرناچن، ناتوانن دەستەوسـانی بکەن ﴿ وبشـر الذين كفروا بعذاب أليم ﴾ ئەوکەسـانەش بێ باوەڕن بە سزایەکی ئێش پێگەیەنەر مزگێنیان بدە!.

لەگەڵ پەیمانشکێن مامەڵەی تایبەتی دەکرێ:

﴿ ٤: إلا الذين عاهدتم من المشـركين ﴾ واتە: لەگەڵ هەموویان پەیمان هەڵوەشـێننەوە، مەگەر ئەو موشریکانە کەپەیمانتان لەگەڵ بەستوون و هەڵیان نەوەشاندۆتەوە ﴿ ثم لم ينقصوكم شيئا ﴾ و هیچ مەرجێکیشیان لێکەم نەکردووە، واتە: خیانەتیان لەگەڵنەکردوون ﴿ ولم يظاهروا عليكم أحدا ﴾ ودژی ئێوەش کۆمەکی هیچ کەسێکیان نەکردووە بۆ هێرش هێنانە سەرتان، نەبە چەك و نە بە پیاو ﴿ فأتموا إليهـم عهدهـم إلى مدتهم ﴾ ئێوەش پەیمانـی ئەوانە ڕاگرن هەتا کاتەکەیـان تەواو دەبێت، ئەگەر چی لە چوار مانگیش زیاتر بێت ﴿ إن الله يحب المتقين ﴾ بێگومان خوا پارێزکارانی خۆش ئەوێ، ئەوانەی ڕێزی ڕێکەوتننامە ئەگرن، جا کەواتە ڕێزگرتن لە پەیمان و ڕێکەوتننامە بنەماو بناغەیەکی پیرۆزی دینی ئیسلامە ﴿ ٥: فإذا انسلخ الأشـهر الحرم ﴾ ئینجا کە مانگە حەرام و خاوەن ڕێزەکان بڕانەوە، واتە: ئەوانەی کە جەنگیان تیا قەدەغەکراوە، کە ئەوانیش ئەم چوار مانگەن: (زیقەعەدە، زیحەججە، موحەررەم، ڕەجەب) وەکو لەئایەتی(٣٦)ی ئەم سوورەتەشـدا هاتووەو دەفەرموێ: (منها أربعة حرم ذلك الدين القيم فلا تظلموا فيهن أنفسـكم..) ﴿ فاقتلوا المشـركين حيث وجدتموهم ﴾ دەسـا ئێوەش لـە هەرجێگایەکدا موشـریکەکانتان دەسـتکەوت بەمەرجێ (ژن و منداڵ و گۆشەگیر نەبـن) "لە حـەرەم و لە دەرەوەی حەرەم، لەچـوار مانگەکان و، لەغەیری چوار مانگەکانیشدا" بیانکوژن ﴿ وخذوهم ﴾ و بیانگرن و "دیلیـان بکەن" ﴿ واحصروهـم ﴾ وگەمارۆیان بدەن و "مەهێڵن بەمـلاو بـەولادا بچن" ﴿ واقعدوا لهم كل مرصـد ﴾ وەلە هەموو کەمین و ڕێگەیەکیشـدا بۆیان دانیشـن ﴿ فإن تابوا ﴾ ئینجا ئەر پەشـیمان بوونەوە لە هاوبەشـدانان بۆخوا ﴿ وأقاموا الصلاة ﴾ و بەرێکـو پێکی نوێژیـان ئەنجامدا ﴿ وآتوا الـزكاة ﴾ و زەکاتیان جێبە جێ کرد ﴿ فخلوا سبيلهم ﴾ ئێوەیش ڕێگەیان بۆ چوڵ بکەن و"هەقتان بەسـەریانەوە نەبێ، با بێن و بچنە ناو حەرەمیشـەوە" ﴿ إن الله غفور رحيم ﴾ بە ڕاسـتی خوا لەگوناح زۆر لێبووردەیە، زۆریش دلۆڤان و میهرەبانە بەرامبەر بە تەوبەکاران.

ئەرموشریک داوای پەنا بکا، دالدە دەدرێت:

﴿ ٦: وإن أحد من المشركين استجارك فأجره ﴾ ئەر یەکێك لەو موشـریکانە پەنای پێهێنایت، پەنای بـدە، داڵدەی بدە ﴿ حتى يسـمع كلام الله ﴾ هەتا بە باشی فەرمایشـتیخوا دەبیسێ و لێی حـاڵی دەبێ، واتە: قورئانی بۆ دەخوێنیت و لێی تێدەگات ﴿ ثم أبلغه مأمنه ﴾ پاشـان بیگەیەنە وەجێیەك کە هێمن وئاسوودەبێ و، لەهیچ نەترسـێت، زانایان ڕایان وایە: ئەوکەسانە دێنە وڵاتی ئیسـلامییەوەو بۆ هەر شـتێك هاتبن –بە مەرجێ بە شێوەی پرس و ڕا هاتـبن و مۆڵەتدرابـن– ئەوا پارێزراو دەبـن. ﴿ ذلك بأنهم قـوم لا يعلمـون ﴾ چونکە ئەوانـە گەلێکن نازانـن ئیمان وبڕوا چییە، سـابەڵکو بەو پەنادانە بیرێ بکەنەوەو لەئیسـلام تێبگەن ﴿ ٧: كيف يكون للمشـركين عهد عند الله وعند رسـوله ﴾ چۆن بۆموشـرێکان پەنا هەبێت بـەلای خـواو پێغەمبەرەکەیەوە؟کاتێ ئەوان پەیمان هەڵوەشێننەوەو لەسـەر بێباوەڕی خۆیان بمێننەوەو بەئاسوودە بێن وبچن؟ ﴿ إلا الذين عاهدتم عند المسجد الحرام ﴾ بۆ ئەو کەسـانە نەبێت کە لەلای مزگەوتی (حەرام) دا پەیمانتان لەگەڵ بسـتن و، ئەوانیش پەیمانەکەیان هەڵنەوەشـاندەوە، وەکو هۆزی (خوزاعە) ﴿ فمااستقاموا لكم ﴾ ئەوانە هەتا بە ڕێکو پێکی لە سەر پەیمانەکەیان بن و وەفاداربن ﴿ فاستقيموا لهم ﴾ دەبێئێوەیش پەیمانەکەیـان بە ڕێکو پێك ڕاگـرن و وەفاداربن. پێغەمبەری خوا پەیمانی لەگەڵ قورەیشـدا بۆماوەی دەسـاڵ مۆر کرد، هەتا ئەوان خەیانەتیـان نەکرد ئەم وەفـای بەپەیمانەکەیخۆیکرد ﴿ إن الله يحب المتقين ﴾ بە ڕاستی خوا پارێزکارانی خۆشدەوێ، ئەوانەی وەفادارن و پەیمان شکێن نین.

بەڵێ.. پێغەمبەر ﷺ لە مانگی زیقەعەدەی سـاڵی شەشەمی کۆچی لـە (حودەیبیە) ئاگر بەسـتی لەگەڵ قورەیشـدا، بۆماوەی (١٠) سـاڵ مۆر کرد، ئیتر خۆی و موسـڵمانەکان پابەند بوون پێیەوە، هەتا قورەیش پەیمانەکەیان شـکاندو هـاوکاری (بەنی بەکر) یان

کرد دژی (خوزاعە)ی هاوپەیمانی پێغەمبەر ﷺ، ئەوسا ئەمیش ناچاربوو لە(٨)ی رەمەزاندا لەشکری بردەسەریان و فەتحی مەککەی کردو ئەوانەیان ئیمانیان هێنا -کە نزیکەی (٢) هەزار کەس بوون- ئازادبوون. ﴿ ٨: کیف وإن یظهروا علیکم ﴾ چۆن پەیمان لەگەڵ ئەوانەدا دەبەسرێت کە ئەگەر زاڵ بن بەسەرتانا ﴿ لا یرقبوا فیکم إلا ولا ذمة ﴾ نە رەچاوی خزمایەتیتان لەگەڵ دەکەن و، نە هاوپەیمانێتی ﴿ یرضونکم بأفواههم ﴾ بە زمانی لووسیان ڕازیتان ئەکەن ﴿ وتأبی قلوبهم ﴾ ودڵیان ئیبا دەکات ﴿ وأکثرهم فاسقون ﴾ زۆربەشیان سنوور بەزێن و پەیمان شکێنن ﴿ ٩: أشتروا بآیات الله ثمنا قلیلا ﴾ ئایەتەکانی خوایان بە نرخ و بەهایەکی زۆر کەمی دونیا فرۆشت بە(ئەبوو سوفیان) ﴿ فصدوا عن سبیله ﴾ بەرهەڵستی خەڵکیشیان کرد لە ڕێگەی خوا ﴿ إنهم ساء ما کانوا یعملون ﴾ بە ڕاستی کارێکی زۆر خراپیان کرد ﴿ ١٠: لا یرقبون فی مؤمن إلا ولا ذمة ﴾ لەگەڵ هیچ خاوەن باوەڕێکدا رەچاوی خزمایەتی و هاوپەیمانی ناکەن، هەرکات دەسەڵاتیان بوو بەسەرتانا دەستی خۆیان ئەوەشێنن" ﴿ وأولئک هم المعتدون ﴾ ئەمانەن دەستدرێژ کاری راستەقینە و پەیمانشکێن، دەسا ئێوەش زیرەك و هۆشیار بن بەرامبەریان ﴿ ١١: فإن تابوا وأقاموا الصلاة وآتوا الزکاة ﴾ ئینجا ئەگەر لە شیرك و بتپەرستی پەشیمان بوونەوەو ملکەچی شەریعەتی خوا بوون و، بە ڕێکو پێکی نوێژیان کردو زەکاتیان دا ﴿ فإخوانکم فی الدین ﴾ دەبنە برای دینیتان ﴿ ونفصل الآیات لقوم یعلمون ﴾ و ئێمە ئایەتەکانمان بۆخەڵکێ بزانێ شی دەکەینەوە.

رابەرانی کوفر پەیمان نابەنە سەر:

﴿ ١٢: وإن نکثوا أیمانهم من بعد عهدهم ﴾ ئەر دوای ئیمزاو مۆر پەیماننامەکەیانیان هەڵوەشاندەوە ﴿ وطعنوا فی دینکم ﴾ و توانج و تەشەریان لە ئایینەکەتان گرت ﴿ فقاتلوا أئمة الکفر ﴾ دەسا ئێوەش سەرانی کوفرو خوانەناسییبکوژن. زاناکان ئەڵێن: هەر کەسێ توانج و تەشەر لە ئاینی پیرۆزی ئیسلام بدا هەقە بکوژرێ. ﴿ إنهم لا أیمان لهم ﴾ چونکە بە ڕاستی ئەوانە مانایهیچ پەیمانێکیان لا نییە ﴿ لعلهم ینتهون ﴾ جەنگیان لەگەڵ بکەن، هەتا بەڵکو کۆتایی بەگێرەشێوێنی و خراپەکاری و، توانج و تەشەریان بێنن.

لەگەڵ پەیمانشکێنەکان بجەنگن:

﴿ ١٣: ألا تقاتلون قوما نکثوا أیمانهم ﴾ دەبێ بۆ لەگەڵ خەڵکانێکدا نەجەنگێن کەپەیمانی خۆیانیان هەڵوەشاندەوە و، تانەو تەشەریان لە ئایینەکەتان دا ﴿ وهموا بإخراج الرسول ﴾ و لێبڕان بۆ دەرپەڕاندنی پەیامبەر ﷺ لە مەککەدا؟!. لەم سوورەتە دا نالێ کە بەعەمەلیی لەمەککە دەریانکرد، بەڵام لەچەند جێگایەکیتردا هاتووەو ددانی پێدادەنێ، بۆنموونە: لەسوورەتی

كَيْفَ يَكُونُ لِلْمُشْرِكِينَ عَهْدٌ عِندَ ٱللَّهِ وَعِندَ
رَسُولِهِۦٓ إِلَّا ٱلَّذِينَ عَٰهَدتُّمْ عِندَ ٱلْمَسْجِدِ ٱلْحَرَامِ ۖ فَمَا
ٱسْتَقَٰمُوا۟ لَكُمْ فَٱسْتَقِيمُوا۟ لَهُمْ ۚ إِنَّ ٱللَّهَ يُحِبُّ ٱلْمُتَّقِينَ
﴿٧﴾ كَيْفَ وَإِن يَظْهَرُوا۟ عَلَيْكُمْ لَا يَرْقُبُوا۟ فِيكُمْ إِلًّا
وَلَا ذِمَّةً ۚ يُرْضُونَكُم بِأَفْوَٰهِهِمْ وَتَأْبَىٰ قُلُوبُهُمْ وَأَكْثَرُهُمْ
فَٰسِقُونَ ﴿٨﴾ ٱشْتَرَوْا۟ بِـَٔايَٰتِ ٱللَّهِ ثَمَنًا قَلِيلًا فَصَدُّوا۟
عَن سَبِيلِهِۦٓ ۚ إِنَّهُمْ سَآءَ مَا كَانُوا۟ يَعْمَلُونَ ﴿٩﴾ لَا يَرْقُبُونَ
فِى مُؤْمِنٍ إِلًّا وَلَا ذِمَّةً ۚ وَأُو۟لَٰٓئِكَ هُمُ ٱلْمُعْتَدُونَ ﴿١٠﴾
فَإِن تَابُوا۟ وَأَقَامُوا۟ ٱلصَّلَوٰةَ وَءَاتَوُا۟ ٱلزَّكَوٰةَ فَإِخْوَٰنُكُمْ
فِى ٱلدِّينِ ۗ وَنُفَصِّلُ ٱلْـَٔايَٰتِ لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ ﴿١١﴾ وَإِن نَّكَثُوٓا۟
أَيْمَٰنَهُم مِّنۢ بَعْدِ عَهْدِهِمْ وَطَعَنُوا۟ فِى دِينِكُمْ فَقَٰتِلُوٓا۟
أَئِمَّةَ ٱلْكُفْرِ ۙ إِنَّهُمْ لَآ أَيْمَٰنَ لَهُمْ لَعَلَّهُمْ يَنتَهُونَ
﴿١٢﴾ أَلَا تُقَٰتِلُونَ قَوْمًا نَّكَثُوٓا۟ أَيْمَٰنَهُمْ وَهَمُّوا۟
بِإِخْرَاجِ ٱلرَّسُولِ وَهُم بَدَءُوكُمْ أَوَّلَ مَرَّةٍ ۚ
أَتَخْشَوْنَهُمْ ۚ فَٱللَّهُ أَحَقُّ أَن تَخْشَوْهُ إِن كُنتُم مُّؤْمِنِينَ ﴿١٣﴾

(١١/٦٠) دەفەرموێ: (یخرجون الرسول وإیاکم)، یان لەسوورەتی (١٣/٤٧) دا دەفەرموێ: (وکأین من قریة هی أشد قوة من قریتک التی أخرجتک..) یان لەسوورەتی (٩/٤٠) دا دەفەرموێ: (إلا تنصروه فقد نصره الله إذ أخرجه الذین کفروا..) یان لەسوورەتی (٨/٣٠) دا دەفەرموێ: (وإذ یمکر بک الذین کفروا لیثبتوک أو یقتلوک أو یخرجوک) یان لە سوورەتی (١٧/٧٦)دا دەفەرموێ: (وإن کادوا لیستفزونک من الأرض لیخرجوک منها...) ﴿ وهم بدؤکم أول مرة ﴾ بۆ یەکەمجاریش هەر ئەوان بوون دەستیان بە جەنگ کرد لەگەڵ ئێوەدا، ئەوانبوون لەگەڵ خوزاعەدا -کە هاوپەیمانی ئێوە بوون- بە جەنگ هاتن، دە بۆ ئێوەش هەقتان نییە جەنگیان لەگەڵ بکەن ﴿ أتخشونهم ﴾ ئایا لێیان دەترسن و شەڕیان لەگەڵ ناکەن؟ ﴿ فالله أحق أن تخشوه إن کنتم مؤمنین ﴾ خۆ خوا شایستە ترە کە لێی بترسن، ئەگەر باوەڕدارن و، ددان بەوەدا دەنێن کەئەبێ تەنها لەو بترسن ﴿ ١٤: قاتلوهم یعذبهم الله

بأيديكم ﴾ لەگەڵیان بجەنگن –ئەی بڕواداران!– ئەوسا خوایش بە دەستی ئێوە سزایان دەدا ﴿ ويخزهم ﴾ و لەبەردەستیشتاندا ریسوایان ئەکات ﴿ وينصركم عليهم ﴾ و سەرتان ئەخات بەسەریاندا ﴿ ويشف صدور قوم مؤمنين ﴾ و کاری دەکا کوڵی دڵی بڕوادارانیش –بەتایبەتی (خوزاعە/ دابمرکێ بەسەرخستنی ئاییني ئیسلام و

قَـٰتِلُوهُمْ يُعَذِّبْهُمُ ٱللَّهُ بِأَيْدِيكُمْ وَيُخْزِهِمْ وَيَنصُرْكُمْ
عَلَيْهِمْ وَيَشْفِ صُدُورَ قَوْمٍ مُّؤْمِنِينَ ﴿١٤﴾ وَيُذْهِبْ
غَيْظَ قُلُوبِهِمْ ۗ وَيَتُوبُ ٱللَّهُ عَلَىٰ مَن يَشَآءُ ۗ وَٱللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ
﴿١٥﴾ أَمْ حَسِبْتُمْ أَن تُتْرَكُوا۟ وَلَمَّا يَعْلَمِ ٱللَّهُ ٱلَّذِينَ جَـٰهَدُوا۟
مِنكُمْ وَلَمْ يَتَّخِذُوا۟ مِن دُونِ ٱللَّهِ وَلَا رَسُولِهِۦ وَلَا ٱلْمُؤْمِنِينَ
وَلِيجَةً ۚ وَٱللَّهُ خَبِيرٌۢ بِمَا تَعْمَلُونَ ﴿١٦﴾ مَا كَانَ لِلْمُشْرِكِينَ
أَن يَعْمُرُوا۟ مَسَـٰجِدَ ٱللَّهِ شَـٰهِدِينَ عَلَىٰٓ أَنفُسِهِم بِٱلْكُفْرِ ۚ
أُو۟لَـٰٓئِكَ حَبِطَتْ أَعْمَـٰلُهُمْ وَفِى ٱلنَّارِ هُمْ خَـٰلِدُونَ ﴿١٧﴾
إِنَّمَا يَعْمُرُ مَسَـٰجِدَ ٱللَّهِ مَنْ ءَامَنَ بِٱللَّهِ وَٱلْيَوْمِ ٱلْـَٔاخِرِ
وَأَقَامَ ٱلصَّلَوٰةَ وَءَاتَى ٱلزَّكَوٰةَ وَلَمْ يَخْشَ إِلَّا ٱللَّهَ ۖ فَعَسَىٰٓ
أُو۟لَـٰٓئِكَ أَن يَكُونُوا۟ مِنَ ٱلْمُهْتَدِينَ ﴿١٨﴾ ۞ أَجَعَلْتُمْ سِقَايَةَ
ٱلْحَآجِّ وَعِمَارَةَ ٱلْمَسْجِدِ ٱلْحَرَامِ كَمَنْ ءَامَنَ بِٱللَّهِ وَٱلْيَوْمِ ٱلْـَٔاخِرِ
وَجَـٰهَدَ فِى سَبِيلِ ٱللَّهِ ۚ لَا يَسْتَوُۥنَ عِندَ ٱللَّهِ ۗ وَٱللَّهُ لَا يَهْدِى ٱلْقَوْمَ
ٱلظَّـٰلِمِينَ ﴿١٩﴾ ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ وَهَاجَرُوا۟ وَجَـٰهَدُوا۟ فِى سَبِيلِ ٱللَّهِ
بِأَمْوَٰلِهِمْ وَأَنفُسِهِمْ أَعْظَمُ دَرَجَةً عِندَ ٱللَّهِ ۚ وَأُو۟لَـٰٓئِكَ هُمُ ٱلْفَآئِزُونَ ﴿٢٠﴾

تۆڵە سەندنەوە لێیان ﴿ ١٥ : ويذهب غيظ قلوبهم ﴾ وە ڕك و تووڕەیی دڵیشیان لا دەبات و دلخۆش دەبن ﴿ ويتوب الله على من يشاء ﴾ کێیش تەوبە بکاو پەشیمان بێتەوەو خواش حەز لەچارەی بکا، تەوبەی لێوەردەگرێت، بۆنموونە: (ئەبوو سوفیان، عیکرمە، سولەیم) وبڕێ تریان بڕوایان هێناو لێیان قەبووڵکرا ﴿ والله عليم حكيم ﴾ و خوا زۆر زانایە، زۆریش کارزان و کارجوانە.

موسڵمان تاقی دەکرێتەوە بەجیهاد:

﴿ ١٦ : أم حسبتم أن تتركوا ﴾ ئایا پێتان وایە –ئەی بڕواداران!– کە بێ تاقیکردنەوە دەرچن و، ڕاستگۆو درۆزن دەرنەکەوێ؟ ﴿ ولما يعلم الله الذين جاهدوا منكم ﴾ کە –هێشتا لەپێش چاوخەڵکەوە– بۆخوا دەرنەکەوتووە موجاهێدتان ﴿ ولم يتخذوا من دون الله ولا رسوله ولا المؤمنين وليجة ﴾ و ئەوانەشتان کەبەدەر لەخواو، لە پەیامبەرەکەی و، لە ئیمانداران، کەسیان نەگرتووە بە جێی ڕازو نیازیان، تا نهێنییەکانیان لابدرکێنن ﴿ والله خبير بماتعملون ﴾ خوەرکارێکیش بکەن خوا پێی بەئاگایە، کەوابوو جیهادو تەکلیف و ئەرك و واجیبات بۆدەرکەوتنی مرۆڤە سەر ڕاست ولاسارەکان شتێکی زەرووریيە.

لە موشریکان ئاوەدانکردنەوەی مزگەوت ناوەشێتەوە:

لەوسەردەمەدا کاروباری مزگەوتی (حەرام) کەوتبووە لای موشریکەکان! خواش فەرمووی: ﴿ ١٧ : ماكان للمشركين أن يعمروا مساجد الله ﴾ بۆ خەڵکانیھاوبەشدانەر شیاوو ڕەوا نییە ئاوەدانکردنەوەی مزگەوتەکانی خوا ﴿ شاهدين على أنفسهم بالكفر ﴾ بۆخۆشیان شایەتی بێباوەڕێتی خۆیان دەدەن، کارو ڕەفتاریان هی بێ بڕوا و بت پەرستانە، واتە: بێ بڕوا لێیناوەشێتەوە مزگەوت ئاوەدان بکاتەوە، بەتایبەتی خۆیشی هاواربکات وبڵێ: من عەلمانیم، یان بە دەوری کەعبەدا بسوورێتەوەو بڵێت: (لبیک لا شریک لک، إلا شریکا هو لک، تملکة وما ملک) ﴿ أولئك حبطت أعمالهم ﴾ بۆهەمیشە کاروکردەوەی ئەمانە پووچە ﴿ وفي النار هم خالدون ﴾ و بەردەوامیش لە ئاگردان ﴿ ١٨ : إنما يعمر مساجد الله من آمن بالله واليوم الآخر ﴾ بە ڕاستی هەر بەوکەسە دەکەوێ مزگەوتەکانی خوا ئاوەدان بکاتەوە کە بڕوای بەخواو بە ڕۆژی دوایی هەیە ﴿ وأقام الصلاة وآتى الزكاة ﴾ وبەجوانی ودروست هەڵدەسێ بە ئەنجامدانی نوێژو زەکات دەدات ﴿ ولم يخش إلا الله ﴾ و لە خواش نەبێت لە هیچ کەسێ ترسی نییە ﴿ فعسى أولئك أن يكونوا من المهتدين ﴾ بێگومانبن ئەوانە –ئەو کردەوە چاکانە دەکەن– لە ڕیزی شارەزا کراواندان. (ئیبن عەبباس)دەڵێ: هەموو وشەیەکی(عسی) لەقورئاندا، مانای (واجب) دەگەیەنێت، بۆنموونە: خوا کە بە پێغەمبەرمان (موحەممەد) ﷺ دەفەرموێ: (عسى أن يبعثك ربك مقاما محمودا) مانای وایە بێشك وگومان (مەقامەلەحموود)ی دەداتێ.(ئەبووحەییان) یش هەروا دەڵێت، ئەمەیە کە پێغەمبەر ﷺ دەفەرموێ: هەرکە پیاوێکتان دیت هۆگری مزگەوت بوو، ئێوە شایەتی ئیمانی بۆ بدەن، چونکە خوا دەفەرموێ: (إنما يعمر مساجدالله..) (مسند الإمام أحمد).

ئاو بەحاجی بەخشین و چاودێری کەعبە، وەکو ئیمان و جیهاد نین:

﴿ ١٩ : أجعلتم سقاية الحاج وعمارة المسجد الحرام ﴾ ئایا ئێوە ئاو دان بەحاجییەکان و ئاوەدانکردنەوەی مزگەوتی (حەرام)تان گێڕاوە ﴿ كمن آمن بالله واليوم الآخر وجاهد في سبيل الله ﴾ وەك کاری ئەوەی بڕوای بەخواو بەڕۆژی دوایی هێناوەو جیهادی کردووە لە

ڕێگەی خوادا؟!.

موشـریکەکان بەوجـۆرە کارانـە خۆیانیـان هەڵدەکێشـاو کەش وفشیان دەکرد بەسەرموسـڵمانەکاندا! خوای گەورەیش بەوئایەتە ڕەتـی دانەوەو پێی‌گوتن: هەرگیز ئـەو کارانە ناگەنە پلەی ئیمان وجیهادکردنـی موسـڵمانەکان، وەکو دەفەرموێ: ﴿ لا یسـتوون عنـدالله ﴾ ئەودوانە "بڕوادارو بێ بڕوا" لای خوا یەکسـان نین، کاری موشـریکەکان کاریان بێهوودەیەو، موسڵمانەکانیش کاریان پـیرۆزو پڕپیتە ﴿ والله لایهدی القوم الظالمین ﴾ و خواش ڕێنمایی خەڵکانی‌سـتەمکار نـاکات بـۆ کاری خێرو چاك، بۆیـە ئاودان بەحاجییـەکان و ئـاوەدان کردنەوەی مزگەوتی حەرام بەباشـتر دادەنـێن لەئیمـان وجیهاد ﴿ ٢٠: الذین آمنـوا وهاجروا ﴾ ئەو کەسانەی باوەڕیان هێناو لەزێدی خۆیان کۆچیان کرد ﴿ وجاهدوا فی سـبیل الله بأموالهم وأنفسـهم ﴾ و لە ڕێگەو ڕێبازی خوا -بە مـاڵ و سـامان و گیانیان- جیهادیـان کرد ﴿ أعظـم درجة عند الله ﴾ بـەلای خواوە پایەو پلەیـان مەزنترو بەرزترە، لەوانە کە بە خەیاڵی خۆیان ئاو دەدەن بە دەم حاجییەکانەوەو مزگەوتەکان پاك وخاوێـن دەکەن وموشریکیشـن ﴿ وأولئک هم الفائـزون ﴾ هەر ئەوانەش بەختیارو سـەرفرازن ﴿ ٢١: یبشـرهم ربهم برحمة منه ورضـوان ﴾ پەروەردگاریشـیان مژدەی میهرەبانـی و ڕەزامەندی مەزنـی خۆیانی دەداتێ ﴿ وجنـات لهم فیها نعیم مقیم ﴾ و چەند باخ و بێسـتانیکی واشـیان دەداتێ، کە تێیدا گوزەران و نیعمەتی نەبڕاوەیان بۆ دەبێ ﴿ ٢٢: خالدین فیها أبدا ﴾ بە هەتا هەتاییش لەوێ دەبن ﴿ إن الله عنده أجر عظیم ﴾ بێ‌گومان خوا پاداشی زۆر گەورەی لایە بۆ بڕواداران.

موشریکان مەکەنە دۆس ئەر خزمی نزیکیش بن:

﴿ ٢٣: یا أیهاالذین آمنوا ﴾ ئەی ئەوانەی باوەڕتان هێناوە! ﴿ لا تتخذوا آباءکم وإخوانکم أولیاء إن اسـتحبوا الکفر علی الإیمان ﴾ ئەر باوو باپیران و براکانتان کوفریان لا باشترو چاکتر بوو لەئیمان وباوەڕ، مەیانکەنە دۆسـتی خۆتان و خۆشەویسـتی وپەیوەندیتان بۆیـان نەبێ ﴿ ومن یتولهـم منکم ﴾ وهەرکەسـێکتان ئەوانەی خۆش‌بـوێ وبیان‌کاتە دۆسـت و(بگانە)ی خـۆی ﴿ فأولئک هم الظالمون ﴾ دیارە ئەو جۆرە کەسـانە سـتەمکارن (ئیبن عەبباس) ئەڵێ: دەبنە موشریك و هاوبەشدانەر بۆ خوا.

بەڵێ: حوکمی‌ئەم ئایەتە تا ڕۆژی قیامەت بەردەوامەو، دەبێ تەواوی موسـڵمانان تەنهاو تەنها بـۆ خوا خۆشەویسـتی و(موالات)یان هەبـێ و، هەرلەگەڵ ئەهلی خوادا بن ﴿ ٢٤: قل إن کان آباؤکم وأبناؤکـم وإخوانکم وأزواجکم وعشـیرتکم ﴾ پێیان بڵێ: ئەی موحەممـەد ﷺ: ئەر بـاوك و کورو براو، ژن و خێـزان و کۆمەڵ و خێـڵ و خزمانتـان ﴿ وأموال اقترفتموها ﴾ و ماڵ و سـامانێك پەیداتـان کـردووە ﴿ وتجارة تخشـون کسـادها ﴾ وبازرگانییك دەترسـن ڕەواجی نەمێنی ﴿ ومسـاکن ترضونها ﴾ و مەسکەن و

يُبَشِّرُهُمْ رَبُّهُم بِرَحْمَةٍ مِّنْهُ وَرِضْوَٰنٍ وَجَنَّٰتٍ لَّهُمْ فِيهَا نَعِيمٌ مُّقِيمٌ ﴿٢١﴾ خَٰلِدِينَ فِيهَآ أَبَدًا ۚ إِنَّ ٱللَّهَ عِندَهُۥٓ أَجْرٌ عَظِيمٌ ﴿٢٢﴾ يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ لَا تَتَّخِذُوٓا۟ ءَابَآءَكُمْ وَإِخْوَٰنَكُمْ أَوْلِيَآءَ إِنِ ٱسْتَحَبُّوا۟ ٱلْكُفْرَ عَلَى ٱلْإِيمَٰنِ ۚ وَمَن يَتَوَلَّهُم مِّنكُمْ فَأُو۟لَٰٓئِكَ هُمُ ٱلظَّٰلِمُونَ ﴿٢٣﴾ قُلْ إِن كَانَ ءَابَآؤُكُمْ وَأَبْنَآؤُكُمْ وَإِخْوَٰنُكُمْ وَأَزْوَٰجُكُمْ وَعَشِيرَتُكُمْ وَأَمْوَٰلٌ ٱقْتَرَفْتُمُوهَا وَتِجَٰرَةٌ تَخْشَوْنَ كَسَادَهَا وَمَسَٰكِنُ تَرْضَوْنَهَآ أَحَبَّ إِلَيْكُم مِّنَ ٱللَّهِ وَرَسُولِهِۦ وَجِهَادٍ فِى سَبِيلِهِۦ فَتَرَبَّصُوا۟ حَتَّىٰ يَأْتِىَ ٱللَّهُ بِأَمْرِهِۦ ۗ وَٱللَّهُ لَا يَهْدِى ٱلْقَوْمَ ٱلْفَٰسِقِينَ ﴿٢٤﴾ لَقَدْ نَصَرَكُمُ ٱللَّهُ فِى مَوَاطِنَ كَثِيرَةٍ ۙ وَيَوْمَ حُنَيْنٍ ۙ إِذْ أَعْجَبَتْكُمْ كَثْرَتُكُمْ فَلَمْ تُغْنِ عَنكُمْ شَيْـًٔا وَضَاقَتْ عَلَيْكُمُ ٱلْأَرْضُ بِمَا رَحُبَتْ ثُمَّ وَلَّيْتُم مُّدْبِرِينَ ﴿٢٥﴾ ثُمَّ أَنزَلَ ٱللَّهُ سَكِينَتَهُۥ عَلَىٰ رَسُولِهِۦ وَعَلَى ٱلْمُؤْمِنِينَ وَأَنزَلَ جُنُودًا لَّمْ تَرَوْهَا وَعَذَّبَ ٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟ ۚ وَذَٰلِكَ جَزَآءُ ٱلْكَٰفِرِينَ ﴿٢٦﴾

خانوو بەرەیەك خۆشـتان دەوێن ﴿ أحب إلیکم من الله ورسـوله وجهاد فی سبیله ﴾ هەریەك لەمانەتان لەخواو لەپەیامبەرەکەی وله جیهادو تێکوشان لە ڕێی خوادا لا خۆشەویستتر بێ ﴿ فتربصوا ﴾ چـاوەڕوان بن ﴿ حتـی یأتی الله بأمره ﴾ هەتـا فەرمان لە خواوە بەسزاتان دێ ﴿ والله لا یهدی القوم الفاسقین ﴾ خوایش ڕێنمایی لە شەرع دەرچوان ناکات بۆ هیچ خێرو چاکەیەك.

بـەڵێ پێغەمبـەر ﷺ کاتـێ فەرمانی بە هیجـرەت و بارکردن لە مەککـەوە بـۆ مەدینـە دا، خەڵك‌کەوتە مەشـۆرەت بەیەکتری، هی‌وایـان هەبـوو ژنەکەی، یان کورەکەی، یـان هەرخزم وکەس وکارێکـی نزیکی.. دەسـتە دامێنـی دەبوو بارنـەکاو نەچێت بۆ مەدینە، ئەوسا ئەو ئایەتەی سـەرەوە هات بەوشێوەیە ئاراستەی کردن. ئیمامـی ئەحمەدو ئەبووداوود ئەم فەرمـوودەی پێغەمبەرە دێنن: ((إذا تبایعتم بالعینة وأخذتـم بأذناب البقر ورضیتم بالزرع وترکتم الجهاد سلط الله علیکم ذُلاًّ لایَنْزِعُهُ حتی ترجعوا إلی دینکم))

واتە: هەرکات کڕین وفرۆشتنتان بە فێڵ وفەرەج بووو دەستتان گرت بەکلکی گاکانەوە (واتە: بە جووت و کشت وکاڵ ومەزراوەوە سەرقاڵبوون) و، وازتان لەجیهاد هێنا، خواش ریسواتان دەکا، مەگەر بگەڕێنەوە بۆلای دینەکەتان.

سەرکەوتن هەرلای خوایە:

﴿ ۲۵: لقد نصركم الله فى مواطن كثيرة ﴾ بێگومان خوا لەگەڵی جێگادا هاوکاری کردن و یاری‌دان و سەری‌خستن، لەگەڵ کەم وکورتی و ناتەواویتاندا ﴿ ويوم حنين ﴾ بەتایبەتی لەرۆژی (حونەین) دا. (حونەین: دۆڵێکە دەکەوێتە نێوان مەککەو تایەف)ـەوە. بەهۆی لەخۆبایی بوونتانەوە تێك‌شکان وخوا هات بەهاناتانەوە، وەکو دەفەرموێ: ﴿ إذ أعجبتكم كثرتكم ﴾ ئەو دەمەی کەبە زۆری خۆتان بایی‌بوون ونازیبیتان و، بیرتان لە دەسەڵاتی خوا نەکردەوەو گوتتان: هەرگیز ئەمرۆ بەم ژمارە زۆرەوە "کەئاماری دەگەیشتە دوازدە هەزارکەس" ناشکێین! ئەگەرچی ئەوان چواردە هەزار کەس‌بوون، وەکو ئیمامی (بەیهەقی) ریوایەتی دەکات ﴿ فلم تغن عنكم شيئا ﴾ کەچی ئەو حەشامەتە هیچ کەڵکی بێ نیازی نەکردن وهەر تێك‌شکان ﴿ وضاقت عليكم الأرض بما رحبت ﴾ زەویش بەو گوشادو فراوانییە لەترساندا تەنگ بوو لێتان ﴿ ثم وليتم مدبرين ﴾ پاشانیش پاشە کشەتان کردو هەڵهاتن! واتە: سەرکەوتن تەنها لە دەستی خوادایە، بەزۆری و کەمی‌دوژمن نییە، بۆیە دەبێ هەموو کات خوامان لەبیر بێت ﴿ ۲۶: ثم أنزل الله سكينته على رسوله و على المؤمنين ﴾ دوایی ئارامی و ئۆقرەی ناردە سەر دڵ ودەروونی پەیامبەرەکەی و، بڕوادارەکان، هێزی دەروونیان بۆ گەڕایەوەو ترسیان نەما ﴿ وأنزل جنودا لم تروها ﴾ ولەشکرێکی زۆریشی نارد بۆهاوکاریتان و، نەشتاندین ﴿ وعذب الذين كفروا ﴾ و بێباوەڕەکانیشی سزادا، کوژران ودیل‌کران و سامانیان لەدەست دا ﴿ وذلك جزاء الكافرين ﴾ هەرئاوایە سزای کافران و بێباوەڕان ﴿ ۲۷: ثم يتوب الله من بعد ذلك على من يشاء ﴾ دوای ئەوسزایەش حەزی لەچارەی هەرکەسێك کردو بەشیاوی زانی، تەوبەی لێ‌وەرگرت و لێی‌بووراو شارەزای دینی ئیسلامی کرد ﴿ والله غفور رحيم ﴾ وچوون خوا بۆخۆی زۆر لێبووردەیە، زۆریش دلۆڤان و میهرەبانە. بەڵێ رووداوەکەی (حونەین) رۆژی شەممە، (٦)ـی مانگی شەوالی ساڵی (٨)ـی کۆچی، بە(۱۹) رۆژ پاش فەتحی مەککە رووی‌دا، پێغەمبەر ﷺ بەخۆی و(۱۲) هەزار کەسەوە لەمەککە چوونە دەرێ، شیاوی باسە (۲) هەزاریان لە موسڵمانە نوێیەکان بوون و، نەشارەزای جەنگ بوون، هۆی جەنگەکەش زۆرێکی زۆرینەی عەشیرەت وهۆزەکان رووبەروو وەستان و خۆیان ئامادەی پەلامارێك کردبوو، دەرئەنجام لەسەرەتاوە موسڵمانەکان بەشێوەیەکی سەیرو سەمەرە تێك‌شکان و، لەو (۱۲) هەزار کەسەیە تەنها (۱۰۰) کەسیان لەگەڵ پێغەمبەر ﷺ مانەوە، ئەمیش هاواری زۆری لێ‌دەکرن بگەڕێنەوە، بەڵام کار لەکار ترازابوو و ئاوڕیان نەدایەوە! ئەوجا پێغەمبەر ﷺ فەرمووی: خوایە! دەسا یارمەتیمان بۆ بنێرە، پاشان فەرمانی‌دا بە(عەبباس)ـی مامی کە یەکەیەکە هەڵهاتووەکان بەناوی خۆیانەوە بانگ بکاتەوە، ئەوانیش کە زانیان پێغەمبەر ﷺ گۆرەپانەکەی چۆڵ نەکردووەو هەردەڵێت: (أنا النبى لا كذب * أنا ابن عبدالمطلب) تیپ تیپ و پۆل پۆل گەڕانەوەو جەنگ گەرم بوو، پاشان پێغەمبەر ﷺ فەرمووی: ((الآن حمى الوطيس)) وائێستا جەنگ گەرم بوو، ئیتر لامشتێ خۆڵی هەڵگرت وهاویشتیە نێو کافرەکانەوەو، هەریەکەیان بەشی خۆی بەرکەوت و لێڵایی هات بەسەر چاویا، لەئەنجامدا پاش چەند کاتژمێرێك خوانەناسەکان تێك‌شکان و موسڵمانەکان سەرکەوتن و ئەو چەند ئایەتەش لەسەرەوە خوێنرانەوە هاتە خوارێ.
والحمدلله رب العالمين.

رێ بەموشریک نادرێ بچێتە مزگەوتی (حەرام)ـەوە:

﴿ ۲۸: ياأيها الذين آمنوا ﴾ ئەی ئەوانەی باوەڕتان هێناوە! ﴿ إنما المشركون نجس ﴾ چاك بزانن هەرچی هاوبەشدانەرو موشریکە ناپاك و پیسن لە بیرو باوەڕو نییەتیاندا، لە باوونەریتیاندا ﴿ فلا يقربوا المسجد الحرام بعد عامهم هذا ﴾ دوای ئەمساڵەیان (ساڵی نۆیەمی کۆچی) نابێ‌نزیکی (کەعبە) ببنەوە، ئەمە ئەو ساڵە بوو کە (ئەبووبەکر) ﷺ حەجی پێ‌کردن و سوورەتی(بەرائە)یش هات ﴿ وإن خفتم عيلة ﴾ خۆ ئەگەر لە هەژاری دەترسان، بەنەهاتنی ئەوان بۆ کڕین و فرۆشتن بۆ بازاڕەکانی مەککە ﴿ فسوف يغنيكم الله من فضله إن شاء ﴾ دڵنیابن ئەگەرخوا بیەوێ لە رۆزی خۆی دەوڵەمە ندتان دەکا، واتە: دەرگایەکی‌ترتان بۆ دەکاتەوە وگوزەرانتان باش دەکات ﴿ إن الله عليم حكيم ﴾ چوون بە راستیخوا زانایە، لەکارزان و کار جوانە، کەوابوو حەرامە موشریکان بچنە مزگەوتی(حەرام). دیارە گومانیش نییە کە هەر گیز نابێ خانوو بەرەیشی تیا دروست بکەن، وەدەبێ لە نیوەدورگەی عەرەبیدا وەکو (مەککە، مەدینە، یەمامە، یەمەن)و دەورو بەریان دەر بکرێن، مەگەر بە رێبواری هاتووچۆ بکەن ﴿ ۲۹: قاتلوا الذين لا يؤمنون بالله ولا باليوم الآخر ﴾ لەگەڵ ئەوانەشدا بجەنگێن "ئەی بڕواداران" کە بەخواو، بە رۆژی دوایی

بێ باوەڕن ﴿ ولا يحرمون ماحرم الله ورسـوله ﴾ وهەر شـتێكیش خـواو پەیامبەرەكەی ئەو حەرامیان كردبـێ، ئەمان بە حەڵاڵ و ڕەوای دادەنـێن ﴿ ولا يدينون دين الحـق ﴾ و ملكەچی ئەم دین و ئایینە هەقەش نابن، كەتەنها ئەو دینەش ڕاسـت و دروسـتە".
﴿ من الذين أوتوا الكتاب ﴾ ئەوانەش دەبێ ئەو جەنگەیان لەگەڵ بكرێت، خاوەن كتێب نامەكانن، مووسـایی و عیسـاییین ﴿ حتی يعطـوا الجزية عن يـد ﴾ جەنگیان لەگەڵ بكەن هەتا بەدەسـتی خۆیـان سـەرانە دەدەن ﴿ وهـم صاغرون ﴾ و ملكـەچ دەبن بۆ شـەرعی پیرۆزی ئیسـلام، واتە: ملكەچـی فەرمانی خوا دەبن و لەژێر ركێفی ئیسـلامدا باجوو سـەرانەی خۆیان دەدەن ودەژین، ئیمامی شـافعی ئـەڵێ: باج وسـەرانە تەنها لە ئەهلـی كتێب و خاوەننامەكان وەردەگیردرێ.

سـەرنجێك: هەرمووسایی و عیسایییەك باوەڕی بە موحەممەد ﷺ نەبێ، مانای وایە بەسەرجەم پێغەمبەران باوەڕی نییە و، پەیڕەوی لەهەواو نەفس و ئارەزووی خۆی دەكا، نەك لە تەورات و ئینجیل، چونكـە لەواندا هاتـووە: دەبێ باوەڕبە (موحەممـەد) بێنن، هەر لە بەر ئەوەش بوو بڕیاری جەنگی لەگەڵدان. شـیاوی باسە ئەم ئایەتە سـاڵی نۆیەمی كۆچیو پاش سەقامگیر بوونی نیوە دوورگەی عەرەبی هـات بۆ فەرمان بەجەنگ لەگـەڵ خاوەننامەكاندا، بۆیە پێغەمبەر ﷺ لەمەدینەو لە دەورووبەری مەدینە (٣٠) هەزار كەسی كۆكردەوە بۆ هێرش بردنە سەر (ڕۆم)ـەكان.

تێبینـی: سـەرانە بڕیارێكـی خواییە لـە بەر پاراسـتنی ئەمن وئاسایشی نیشتمان و پێشكەشكردنی پرۆژە خزمەت گوزاریەكانەوە دەبێ نێرینەی باڵغ و ئاقڵ و فامیدەو دەسـت ڕۆیشتوو ئەو سەرانە بدا، وەكو موسڵمانەكان زەكات دەدەن و دەچنە سەربازی و، پارەو پولێكیان لێ دەسەنرێت لەبەرامبەر پرۆژە خزمەت گوزاریەكانەوە، خۆ ئەگەر ئەوانیش چوونە ژێر تەكلیفی پرۆژە خزمەتگوزاریەكانەوەو سەربازیان كرد، ئەوكات سەرانەكەیان لەكۆڵ دەكەوێ.

جوولەكە (عوزەیر) دەكەنە كوڕی خوا، فەلەش عیسا!:

﴿ ٣٠: وقالـت اليهود عزير ابن الله ﴾ جوولەكە وتیان: (عوزەیر) كـوڕی خوایە! ﴿ وقالت النصاری المسـيح ابن الله ﴾ فەلەكانیش -پاش عیسـا بە سێ سەدە- وتیان: مەسـیح (واتە: عیسا) كوڕی خوایـە! كەوابوو جەنگیان لەگەڵبكەن، چونكە كافرو موشـریكن ﴿ ذلـك قولهم بأفواههـم يضاهئون قول الذين كفـروا من قبل ﴾ ئەو قسەیەشـیان كە هـەر بەزار دەیكەن لە قسـەی كافرەكانی پێش خۆیان دەچێ، موشـریكەكان دەیانگـوت: (لات، عوززا، مەنات) خوامانن ودەیانپەرسـتین، ئەمانیش (عوزەیر)و(عیسـا) بەخوادەزانن! ﴿ قاتلهم الله أنى يؤفكون ﴾ بەر نفرینی خوا بكەون، چۆن ئاوا لەهەق خۆ كلا دەكەن؟ ﴿ ٣١: اتخذوا أحبارهم ورهبانهم أربابـا مـن دون الله ﴾ لە بری خوا مـەلاو ڕەبەنەكانی خۆیانیان كردەخـوا! واتە: حەرامیان بۆ حەڵاڵكردن، وەكو ئەو فەرموودەیە

ثُمَّ يَتُوبُ اللَّهُ مِنْ بَعْدِ ذَٰلِكَ عَلَىٰ مَنْ يَشَاءُ ۗ وَاللَّهُ غَفُورٌ
رَحِيمٌ ﴿٢٧﴾ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِنَّمَا الْمُشْرِكُونَ
نَجَسٌ فَلَا يَقْرَبُوا الْمَسْجِدَ الْحَرَامَ بَعْدَ عَامِهِمْ هَٰذَا ۚ
وَإِنْ خِفْتُمْ عَيْلَةً فَسَوْفَ يُغْنِيكُمُ اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ إِنْ
شَاءَ ۚ إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ حَكِيمٌ ﴿٢٨﴾ قَاتِلُوا الَّذِينَ
لَا يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَلَا بِالْيَوْمِ الْآخِرِ وَلَا يُحَرِّمُونَ مَا حَرَّمَ
اللَّهُ وَرَسُولُهُ وَلَا يَدِينُونَ دِينَ الْحَقِّ مِنَ الَّذِينَ أُوتُوا
الْكِتَابَ حَتَّىٰ يُعْطُوا الْجِزْيَةَ عَنْ يَدٍ وَهُمْ صَاغِرُونَ
﴿٢٩﴾ وَقَالَتِ الْيَهُودُ عُزَيْرٌ ابْنُ اللَّهِ وَقَالَتِ النَّصَارَى
الْمَسِيحُ ابْنُ اللَّهِ ۖ ذَٰلِكَ قَوْلُهُمْ بِأَفْوَاهِهِمْ ۖ
يُضَاهِئُونَ قَوْلَ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ قَبْلُ ۚ قَاتَلَهُمُ
اللَّهُ ۚ أَنَّىٰ يُؤْفَكُونَ ﴿٣٠﴾ اتَّخَذُوا أَحْبَارَهُمْ
وَرُهْبَانَهُمْ أَرْبَابًا مِنْ دُونِ اللَّهِ وَالْمَسِيحَ ابْنَ
مَرْيَمَ وَمَا أُمِرُوا إِلَّا لِيَعْبُدُوا إِلَٰهًا وَاحِدًا ۖ
لَا إِلَٰهَ إِلَّا هُوَ ۚ سُبْحَانَهُ عَمَّا يُشْرِكُونَ ﴿٣١﴾

-ترمزی لەعەدیەوە- لە سـەر زاری پەیامبەر ﷺ دەی گێڕێتەوەو دەڵێ: خاچێكـم لەملدا بووو چوومە خزمەتـی پێغەمبەر، كەمنی دیت ئـەم ئایەتەی خوێنـدەوە: (إتخـذوا أحبارهـم ورهبانهم..) پاشـان(عەدیی)گوتی خـۆ ئـەوان: سـوژدەبۆمەلاو ڕەبەنەكانیان نابەن، بەڵكو دەسـكاری حەڵاڵ و حەرامیان بۆدەكەن ﴿ والمسيح ابـن مريم ﴾ و فەلەكانیش عیسـای كـوڕی مەریەمیان كردەخوا! ﴿ وما أمروا إلا ليعبدوا إلها واحدا ﴾ خۆ وافەرمانیشـیان پێدرابوو كـە: دەبێهەرخـوای تاك و تەنیا بپەرسـتن ﴿ لا إلـه إلا هو ﴾ كە جگە لەخۆی هیچ پەرسـتراوێكی تر بە هەق نییە ﴿ سـبحانه عما يشـركون ﴾ خوا لەوشتانە، پاك وبێخەوشـە، بێباوەڕەكان دەیكەنە هاوتاو هاوبەشی.

خاوەننامەكان گەرەكیانە نووری ئیسلام بكوژێننەوە:

﴿ ٣٢: يريـدون أن يطفئـوا نـورالله بأفواههم ﴾ ئەیانـەوێ بە

فووی دەمیان نوورو ڕۆشنایی خوا "ئاییینی ئیسلام" بکوژێننەوە" بەبڵاوکردنەوەی پروپاگەندەو ڕێگرتنی خەڵك لێی ﴿ ویأبى الله إلا أن یتم نوره ﴾ خۆخوایش ئەیەوێ هەر ئەم نوورو ڕۆشنایی ئاییینی خۆیە هەبێو، بە پایانی بگەیەنێت و سەری‌بخات ﴿ ولو کره الکافرون ﴾ ئەگەرچی بێ باوەڕەکانیش پێیان ناخۆش

يُرِيدُونَ أَن يُطْفِـُٔوا نُورَ اللَّهِ بِأَفْوَاهِهِمْ وَيَأْبَى اللَّهُ إِلَّا
أَن يُتِمَّ نُورَهُ وَلَوْ كَرِهَ الْكَافِرُونَ ﴿٣٢﴾ هُوَ الَّذِي
أَرْسَلَ رَسُولَهُ بِالْهُدَى وَدِينِ الْحَقِّ لِيُظْهِرَهُ عَلَى الدِّينِ
كُلِّهِ وَلَوْ كَرِهَ الْمُشْرِكُونَ ﴿٣٣﴾ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ
آمَنُوا إِنَّ كَثِيرًا مِّنَ الْأَحْبَارِ وَالرُّهْبَانِ لَيَأْكُلُونَ
أَمْوَالَ النَّاسِ بِالْبَاطِلِ وَيَصُدُّونَ عَن سَبِيلِ اللَّهِ
وَالَّذِينَ يَكْنِزُونَ الذَّهَبَ وَالْفِضَّةَ وَلَا يُنفِقُونَهَا
فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَبَشِّرْهُم بِعَذَابٍ أَلِيمٍ ﴿٣٤﴾ يَوْمَ يُحْمَى
عَلَيْهَا فِي نَارِ جَهَنَّمَ فَتُكْوَى بِهَا جِبَاهُهُمْ وَجُنُوبُهُمْ
وَظُهُورُهُمْ هَذَا مَا كَنَزْتُمْ لِأَنفُسِكُمْ فَذُوقُوا مَا كُنتُمْ
تَكْنِزُونَ ﴿٣٥﴾ إِنَّ عِدَّةَ الشُّهُورِ عِندَ اللَّهِ اثْنَا عَشَرَ
شَهْرًا فِي كِتَابِ اللَّهِ يَوْمَ خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ
مِنْهَا أَرْبَعَةٌ حُرُمٌ ذَلِكَ الدِّينُ الْقَيِّمُ فَلَا تَظْلِمُوا فِيهِنَّ
أَنفُسَكُمْ وَقَاتِلُوا الْمُشْرِكِينَ كَافَّةً كَمَا
يُقَاتِلُونَكُمْ كَافَّةً وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ مَعَ الْمُتَّقِينَ ﴿٣٦﴾

بێت ﴿ ٣٣: هو الذی أرسل رسوله بالهدى ودین الحق ﴾ هەر ئەوخوایە خۆیەتی‌پەیامبەری خۆی نارد بە ڕێ نیشاندەری ئاییین و ڕێبازی حەق و حەقیقەت ﴿ لیظهره على الدین کله ﴾ بۆ ئەوە بەسەر گشت ئاییینەکانی تردا زاڵ‌کات، وەکو ئەم فەرمووده ڕەوانە هاتووەو دەفەرموێ: (إن الله زوى لی الأرض مشارقها ومغاربها، وسیبلغ ملک أمتی مازوی لی منها) واتە: خوا خۆرهەڵات و خۆرئاوای ڕووی زەوی پێچایەوە بۆم -وەکو نەخشە- هێنرایە پێش چاوم ودیتم، پاشان فەرمووی: ڕۆژێ دێتە پێش ئوممەتی من تەواوی ئەو شوێنانە -لەم نەخشەیەدا بۆم تۆمار کراوە- دەگرێتە دەست. ﴿ ولو کره المشرکون ﴾ ئەگەر چی هاوبەشدانەرەکانیش حەزنەکەن وپێیان خۆش نەبێت.

لەزانای خراپ و، عابیدی نەزان دووربکەرەوە:

﴿ ٣٤: یاأیها الذین آمنوا إن کثیرا من الأحبار والرهبان ﴾ ئەی ئەوانە باوەڕتان هێناوە! بێ‌سۆ بەشی زۆری فرەزانەکانی جوولەکەو، گۆشەگیرو ڕەبەنی فەلەکان ﴿ لیأکلون أموال الناس بالباطل ﴾ بە تاڵان و هەوانتە ماڵ و سامانی مەردوم ئەخۆن ﴿ ویصدون عن سبیل الله ﴾ و ڕێی خوایشیان لێ دەگرن و، ناهێڵین دینی ئیسلام قەبووڵ‌کەن!! (ئیبن کەسیر) دەڵێ: مەبەست لە زانا خراپەکان و، خواپەرستە گومڕاکانیانە، وەکو (سوفیانی کوڕی عویەینە)ش لەبارەی هەموو زانایەکی خاپ وسەرگەردانەوە ئەڵێت:(من فسد من علمائنا کان فیه شبه من الیهود، ومن فسد من عبادنا کان فیه شبه من النصارى)، واتە: هەر زانایەکمان -زەڕەی خۆی تاڵ کردو ڕەوشتی تێك‌چوو، دڵنیابن لێکچوانێکی بە(یەهوود)ـەوە هەیەو، بەشێ لەسیفەتی جوولەکەی تێدایە، هەر کەسیش لەعابیدەکانمان تێك‌چووو دەستی‌دایە خراپەکردن، دیارە ئەویش بەشێ لەسیفاتی فەلـەو گاورەکانی تێدایە. (عەبدوڵـلا ی کوڕی موبارەك)یش لەم هۆنراوەیەدا چەند جوان دەڵێ:

و هل أفسد الدین إلا الملوک
و أحبار سوء و رهبانها؟

واتە: باشە! بەدەر لەپاشاو لە مەلاخراپەکان و، لەعابیدە ڕەبەنەکان، کێی‌تر (دین)ـی تێك‌دا؟

﴿ والذین یکنزون الذهب والفضة ﴾ ئەوانەش زێڕو زیو کۆ ئەکەنەوە ﴿ ولا ینفقونها فی سبیل الله ﴾ و لە ڕێێ خوادا بەختی ناکەن ﴿ فبشرهم بعذاب ألیم ﴾ جا تۆش بەسزایەکی ئێش پێگەیەنەر مژدەیان بدەرێ! ﴿ ٣٥: یوم یحمى علیها فی نار جهنم ﴾ ڕۆژێ کە ئەو زێڕو زیوە لەناو ئاگردا سوور ئەکرێتەوەو گەرم ئەکرێ ﴿ فتکوى بها جباههم و جنوبهم وظهورهم ﴾ ئینجا نێوچاوو کەلەکەو پشتیانی پێ‌داخ ئەکرێ و دەسوتێنرێ ﴿ هذا ما کنزتم لأنفسکم ﴾ و پێیان ئەوترێ: ئەمە ئەو زێڕو زیوەیە خڕتان کردەوە بۆ خۆتان و، بەختتان نەکرد بۆ ڕێی خوا! ﴿ فذوقوا ما کنتم تکنزون ﴾ دەسا سزاکەی بچێژن.

بەڵێ بەخشینی ماڵ وسامان لەڕێی خوادا شتێکی سەرەکی وخاڵێکی گرنگە لەدینی ئیسلامدا، تەنانەتی پیاوێکی وەکو (ئەبوو زەڕ) ڕای وایە کە زیاد لەنەفەقەی ماڵ ومنداڵ، کۆکردنەوەو دانانی هەر پارەو پولێك (لەبانق ولە هەرجێگایەکی تردا) قەدەغەو حەرامە، بۆیە چوو بەگژ (موعاویە)و (عوسمان)دا (خوا لێیان ڕازی‌بێ).

ساڵ دوانزە مانگە:

﴿ ٣٦: إن عدة الشهور عند الله اثنا عشر شهرا فی کتاب الله یوم خلق السماوات والأرض ﴾ بێ‌گومان هەر ئەو ڕۆژە کەخوا دونیای

داهێناو، ئاسمانەکان و زەوی دروستکرد، ژمارەی مانگەکانیشی لە(لەوحولمەحفووز)دا بەدوازدە مانگ دانا، ئیتر بەگۆڕین و پاش و پێشکردنی خوانەناس و موشریکەکان ئەو یاسایانە ناگۆڕدرێ ﴿ منها أربعة حرم ﴾ ئەم چوارەیان: (زیقەعدە، زیحەججە، موحەڕەم، ڕەجەب) ڕێزی تایبەتییان هەیەو جەنگیان تێدا حەرامە ﴿ ذلک الدین القیم ﴾ ئەمە بڕیاری ڕاستەقینەی خوایە، ئاڵ و گۆڕ ناکرێ و، نابێ لە خۆتانەوە بچن جەنگیان تیابکەن ﴿ فلاتظلموا فیهن أنفسکم ﴾ دەسا ئێوەش لەومانگانەدا ستەم وناهەقی لەخۆتان مەکەن، شەڕفرۆشییان تێدا مەکەن ﴿ وقاتلوا المشرکین کافة ﴾ ئێوەش هەمووتان بە یەك دەست و بەگەلە کۆمەکی لەگەڵ هەموو موشریکاندا بجەنگن ﴿ کمایقاتلونکم کافة ﴾ هەرچۆنێ ئەوان بەیەکدەست لێتان دەدەن و جەنگتان لەگەڵدەکەن ﴿ واعلموا أن الله مع المتقین ﴾ چاکیش بزانن خوا لەگەڵ پارێزکاراندایە، هەرکەسیش خوای لەگەڵ بێت هەمیشە سەرکەوتوو ئەبێ.

نابێ بڕیاری خوا دەسکاری بکرێ و بگۆڕدرێ:

﴿ ٣٧: إنما النسیء زیادة فی الکفر ﴾ بێگومان ڕاگوێزان و دواخستنی حورمەتی مانگێك بۆمانگێکی تر و، ئاڵ و گۆڕیان زیاد کردنە لە کوفرو خوانەناسی.

عەرەبەکان لەبەرئەوەی کە هەر خەریکی جەنگ و ئاژاوە بوون، هەندێ جار ئەو چوار مانگە قەدەغە کراوەیان دەگۆڕێ بۆ ئەو مانگانە جەنگیان تێدا قەدەغە نەبوو، هەتا شەڕەکەیان حەڵاڵ بکەن، دیارە ئەم فرت و فێل وخۆ دزینەوە لەبڕیارەکانی خوا کوفرو زیاد کردن بوو لە کوفر ﴿ یضل به الذین کفروا ﴾ ئەو بێ باوەڕانەی پێگومڕا دەکرێ ﴿ یحلونه عاما ﴾ کە ساڵێ شەڕ لە مانگە قەدەغەکراوەکاندا حەڵاڵ دەکەن ﴿ و یحرمونه عاما ﴾ و ساڵێکیش یاساغی ئەکەن ﴿ لیواطئوا عدة ما حرم الله ﴾ هەتا بەو کارەیان ژمارەی ئەو چوار مانگەیە کەخوا شەڕی تێدا یاساغکردوون -لەگەڵ مانگە ڕەواکاندا- بەرامبەر بکەنەوە ﴿ فیحلوا ما حرم الله ﴾ ئیتر لەو ڕێگەوە ئەو مانگانەی کە خوا یاساغی کردوون حەڵاڵیان دەکەن ﴿ زین لهم سوء أعمالهم ﴾ کردەوەیخراپ و ناشیرینی خۆیانیان لا جوانکرا، بۆیە ئاوا ڕەفتار دەکەن ﴿ والله لا یهدی القوم الکافرین ﴾ هەرگیز خوا خەڵکانی بێ بڕوا شارەزا ڕێنمایی ناکات بۆ ڕێی هەق و وەرگرتنی.

بۆچی بۆ جیهاد نابزووتن؟:

﴿ ٣٨: یا أیها الذین آمنوا ما لکم إذا قیل لکم انفروا فی سبیل الله ﴾ ئەی ئەوانەی باوەڕتان هێناوە! چیتانە کەپێتان دەگوترێ: بچنە جیهاد لە ڕێی خوادا ﴿ أثاقلتم إلی الأرض ﴾ لەشگران وتەمەڵن و، بەزۆر خۆ دەنووسێنن بەزەویداو، دوای پێغەمبەر ناکەون بۆخەزای (تەبووك) ﴿ أرضیتم بالحیاة الدنیا من الآخرة ﴾ ئاخۆ لەبەرئەوە بێ کە ژیانی ئەم دونیایەتان لە قیامەت پێ

إِنَّمَا ٱلنَّسِيٓءُ زِيَادَةٞ فِي ٱلۡكُفۡرِۖ يُضَلُّ بِهِ ٱلَّذِينَ كَفَرُواْ يُحِلُّونَهُۥ عَامٗا وَيُحَرِّمُونَهُۥ عَامٗا لِّيُوَاطِـُٔواْ عِدَّةَ مَا حَرَّمَ ٱللَّهُ فَيُحِلُّواْ مَا حَرَّمَ ٱللَّهُۚ زُيِّنَ لَهُمۡ سُوٓءُ أَعۡمَٰلِهِمۡۗ وَٱللَّهُ لَا يَهۡدِي ٱلۡقَوۡمَ ٱلۡكَٰفِرِينَ ﴿٣٧﴾ يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ مَا لَكُمۡ إِذَا قِيلَ لَكُمُ ٱنفِرُواْ فِي سَبِيلِ ٱللَّهِ ٱثَّاقَلۡتُمۡ إِلَى ٱلۡأَرۡضِۚ أَرَضِيتُم بِٱلۡحَيَوٰةِ ٱلدُّنۡيَا مِنَ ٱلۡأٓخِرَةِۚ فَمَا مَتَٰعُ ٱلۡحَيَوٰةِ ٱلدُّنۡيَا فِي ٱلۡأٓخِرَةِ إِلَّا قَلِيلٌ ﴿٣٨﴾ إِلَّا تَنفِرُواْ يُعَذِّبۡكُمۡ عَذَابًا أَلِيمٗا وَيَسۡتَبۡدِلۡ قَوۡمًا غَيۡرَكُمۡ وَلَا تَضُرُّوهُ شَيۡـٔٗاۗ وَٱللَّهُ عَلَىٰ كُلِّ شَيۡءٖ قَدِيرٌ ﴿٣٩﴾ إِلَّا تَنصُرُوهُ فَقَدۡ نَصَرَهُ ٱللَّهُ إِذۡ أَخۡرَجَهُ ٱلَّذِينَ كَفَرُواْ ثَانِيَ ٱثۡنَيۡنِ إِذۡ هُمَا فِي ٱلۡغَارِ إِذۡ يَقُولُ لِصَٰحِبِهِۦ لَا تَحۡزَنۡ إِنَّ ٱللَّهَ مَعَنَاۖ فَأَنزَلَ ٱللَّهُ سَكِينَتَهُۥ عَلَيۡهِ وَأَيَّدَهُۥ بِجُنُودٖ لَّمۡ تَرَوۡهَا وَجَعَلَ كَلِمَةَ ٱلَّذِينَ كَفَرُواْ ٱلسُّفۡلَىٰۗ وَكَلِمَةُ ٱللَّهِ هِيَ ٱلۡعُلۡيَاۗ وَٱللَّهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ ﴿٤٠﴾

باشتربێ؟ ﴿ فما متاع الحیاة الدنیا فی الآخرة إلا قلیل ﴾ جائەر لەبەر ئەوەبێت، خۆ ژیانی ئەم دونیایە لە چاوژیان و گوزەرانی دوا ڕۆژ، شتێکی زۆر کەم و بێ بایەخە، پەیامبەریش ﷺ لەبارەی خۆ ئامادە کردنەوە بۆجیهاد دەفەرموێ: ((من مات ولم یغز ولم یحدث به نفسه، مات علی شعبة من نفاق)) (رواه مسلم). ﴿ ٣٩: إلا تنفروا یعذبکم عذابا ألیما ﴾ ئەر گشت بەجارێ بەرەو مەیدانی جیهاد لەگەڵ پەیامبەردا ﷺ دەرنەچن، خوا سزایەکی ئێش پێگەیەنەرتان ئەداو، دوژمنیش زاڵ ئەکات بەسەرتانا ﴿ ویستبدل قوما غیرکم ﴾ ئێوە لادەباو خەڵکێکی تردەخاتە جێگاتان، ئەوجا ئەوان وەکو ئێوە نابن و، دیفاع لەپێغەمبەر دەکەن و، وەڵامی دەدەنەوە بۆجیهاد ﴿ ولا تضروه شیئا ﴾ خۆ بەدواکەوتنیشتان لەجیهاد ناتوانن بەرهەڵستی بووەستن و، هیچ جۆرە زیانێکی پێبگەیەنن ﴿ والله علی کل شیئ قدیر ﴾ وە خواش بەسەر هەمووشتێکدا بەتوانایە، دەتوانێ لەناوتان ببات و، خەڵکێکی تر

بهێنێته جێگاتان، مەبەست لەم ئایەتە هەڵنانی موسڵمانەکانە بۆ جەنگی تەبووك و، ئەم ئایەتەی: (یاأیهاالذین..) ش سەبارەت بە دوا کەتووەکانی جەنگی (تەبووك) هاتە خوارێ. کەوابوو لەکاتی زەروورەت و پێویستدا دەبێ گشتتان دەرچن و ڕاپەڕن، چونکە ئامادەبوون بە ئەندازەی پێویست،کارێکی نووسراوو فەرزە.

خوا بۆ خۆی پێغەمبەر ﷺ سەردەخات:

﴿ ٤٠: إلا تنصروه فقد نصره الله ﴾ ئەر ئێوە یارمەتی پەیامبەر نەدەن و، لەگەڵی نەچن بۆ جەنگی (تەبووك)، دڵنیابن خوا یارمەتی دەدا، هەر چۆن یارمەتیدا ﴿ إذ أخرجه الذین کفروا ﴾ ئەودەمە کە بێ باوەڕەکان –لەمەککە– دەریان پەڕاندو، ناچاریان کرد کۆچ بکات بۆ مەدینە ﴿ ثانی اثنین ﴾ کە یەکێكبوو لە دوو کەسان، واتە: لەودەمەدا کە تەنیا دوو کەسبوون، (پەیامبەر ﷺ و ئەبوو بەکر ﷺ) جاخوا لەو کات وساتە تەنگەدا ئەبووبەکری کردە پاڵپشت وپشتیوان بۆی ﴿ إذ هما فی الغار ﴾ کە لە ئەشکەوتەکەی کێوی (سەور) دا بوون.

کێوی سەور: شاخێکە دەکەوێتە نزیك شاری مەککەوە، پێغەمبەرو هاوەڵەکەی لەوێ سێ ڕۆژ مانەوە، پاشان (٨) ی مانگی ڕەبیعی یەکەمی، ساڵییەکەمی کۆچی، بەرامبەربە (٢٣ /٩ /٦٤٤) ز گەیشتنە مەدینەو،پێشوازیەکی گەرم وگوڕیان لێکرا، بەو شێوەیە لەکتێبەکانی تەفسیرو ژینامەدا باسکراوە ﴿ إذ یقول لصاحبه لا تحزن إن الله معنا ﴾ کە لەو دەمەدا پەیامبەر ﷺ بە هاوڕێکەی خۆی (ئەبوو بەکر)ی دەگوت: خەمی منت نەبێ و، لەبەر من دڵ تەنگ مەبە، دڵنیابەخوا لەگەڵمانە،ئەمەش ئەو کاتەبوو کە بێ باوەڕەکان دوایان کەوتبوون و ئەوەندەش نزیكبووبوونەوە ئەرتەماشای بەرپێی خۆیانیان کردبا ئەمانییان دەدیت،بۆیە ئەبووبەکر لە گیانی پێغەمبەر ترساو بێ تاقەتبووو، پەیامبەریش ﷺ فەرمووی: ترست نەبێ، چونکەخوا لەگەڵمانە ﴿ فأنزل الله سکینته علیه ﴾ ئینجا خوا ئارامیی و هێمنی و ئۆقرەی خۆی نارده سەر ئەبووبەکر ﴿ وأیده بجنود لم تروها ﴾ وپێغەمبەریشی بە لەشکرێ –کە ئێوە نەتان دیت– لە فریشتەکان پشتگیری کرد ﴿ وجعل کلمة الذین کفروا السفلی ﴾ وە وشەو شیرکی موشریك وبێ باوەڕەکانیشی بن خست و تێكشکان ﴿ وکلمة الله هی العلیا ﴾ وە هەر وشەی خوا بەرزو بڵندە، واتە: تەوحیدو یەکخواپەرستی، شیاوی ئاماژە بۆ کردنیشە تەنها جەنگێك بۆخوایەو پەسەندە لای، کە لەبەر بەرز ڕاگرتنی بڕیارو ئەحکامەکانی خوا بێت،وەکو پێغەمبەری پێشەوامان دەفەرموێ: ((من قاتل لتکون کلمة الله هی العلیا فهو فی سبیل الله)) متفق علیه. ﴿ والله عزیز حکیم ﴾ وخواش بۆخۆی زۆر بەدەسەڵات وکارزان وکاردروستە.

دەبێ گشت بچنە جیهاد:

ساڵی ڕووداوەکەی جەنگی (تەبووك)، خوای میهرەبان فەرماندەدا بەگشت موسڵمانەکان کە لەگەڵ پێغەمبەر ﷺ ڕێ بگرنە بەرو بچنە غەزا دژی (ڕۆم)ـە خاوەننامە کافرەکان، ئەم فەرمانەشی فەرمانێکی حەتمی بوو و، خۆ لادان نەبوو لێی! وەك دەفەرموێ: ﴿ ٤١: إنفروا خفافا و ثقالا وجاهدوا بأموالکم وأنفسکم فی سبیل الله ﴾ دەبێ گشتتان (سووکبارو گرانبار، پیرولاوو گەنج، ئازاو بەجەرگ، ترسنۆك و بێورە) بەماڵ و سامان، بە دڵ و بەگیان لەڕێی خوادا جیهاد بکەن ﴿ ذلکم خیرلکم إن کنتم تعلمون ﴾ گەر بشزانن ئەوە قازانجتانەو، بۆتان چاکترە تا خۆ نوساندن بە زەویداو، پێغەمبەریش لەتەبووك بێت.

بیانووی دوو ڕووەکان:

ئینجا خوای پاشا حاڵی دووڕوو و دواکەوتووەکانی شەڕی (تەبووك) دەگێڕێتەوە کە: چۆن خۆیان و خەڵکیان پەشیمان دەکردەوە لەجیهاد، بۆیە دەفەرموێ: ﴿ ٤٢: لو کان عرضا قریبا وسفرا قاصدا ﴾ خۆ ئەگەر ئەوەی بانگ کران بۆی لە(تەبووك) دەسکەوتێکی نزیك وسەفەرێکی بێ ڕەنج وبێماندووبوون بووبا ﴿ لا تبعوك ﴾ لەبەر ئەوە بەئاسان دوات ئەکەوتن و لەگەڵت دەرئەچوون ﴿ ولکن بعدت علیهم الشقة ﴾ بەڵام ئەو مەودا دوورو نارەحەت و دژوارەیان لاگران وسەخت بوو، بۆیە برروو بیانوویەکی زۆریان هێنایەوەو ڕێیان بۆ خۆ دزینەوە خۆشکرد ﴿ وسیحلفون بالله ﴾ بۆ دواییش دێن بە خوا سوێند ئەخۆن ودەڵێن: ﴿ لو استطعنا لخرجنا معکم ﴾ ئەر توانیبامان "واتە: وڵاخ و داراییمان هەبووبا" لەگەڵتاندا دەردەچووین بۆخەزاکە ﴿ یهلکون أنفسهم ﴾ بە هۆی ئەودرۆودەلەسەوە خۆ لەناو دەبەن ﴿ والله یعلم إنهم لکاذبون ﴾ خواش چاك ئەزانێ درۆزنن ودرۆئەکەن ﴿ ٤٣: عفا الله عنك لم أذنت لهم ﴾ خوا لێت خۆش بێ، بۆچی –بێ تاقیکردنەوە– مۆڵەتت بەدووڕووەکاندا نەیەن بۆ خەزاکەی تەبووك؟ ﴿ حتی یتبین لك الذین صدقوا ﴾ ئیزنت نەدابان تا ئەوانەت بۆ دەردەکەوتن ڕاستیان دەکرد ﴿ وتعلم الکاذبین ﴾ ومونافق و درۆزنەکانیشت دەناسی؟ ﴿ ٤٤: لا یستأذنك الذین یؤمنون بالله والیوم الآخر ﴾ دڵنیابە ئەوانەی بڕوایان بە خواو بە ڕۆژی دوایی هەیە، هیچکات نایەن داوای مۆڵەتت لێ بکەن بۆ

دانیشـتن و نەچوونە جیهاد، بەڵکو ئەوان هەمووکات چاوەڕوانی فەرمانـی تـۆن ﴿ أن يجاهدوا بأموالهـم وأنفسـهم ﴾ فەرمانیان پێبدەیت کەبە سامان و گیانیان جیهاد بکەن، چونکە ئەزانن خوا چ پاداشتێکی بۆ موجاهیدان دیاریکردووە ﴿ والله علیم بالمتقین ﴾ وخواش زۆر زانایە بەحاڵی خۆپارێزان ﴿ ٤٥: إنما یستأذنک الذین لا یؤمنون بالله والیوم الآخر ﴾ هەمیشە هەر ئەوانە داوای مۆڵەتت لێدەکـەن –نەچنەجیهاد– کەبڕوایان بەخواو بەڕۆژی دوایی نییە ﴿ وارتابـت قلوبهـم ﴾ و لەڕاسـتی دینی ئیسلامیشـدا دوودڵن ﴿ فهـم فـی ریبهم یتـرددون ﴾ بەردەوامیش لـە دوودڵی خۆیاندا سەرگەردانن و دەتلێنەوە.

مرۆڤی دوو ڕووو درۆزن:

﴿ ٤٦: ولو أرادوا الخروج لأعدوا له عدة ﴾ ئەگەر بیان ویستایە لەگەڵت دەرچن بۆ جیهاد، چەك و توێشوو هەموو پێویستییەکیان بـۆ ئامادە دەکرد ﴿ ولکن کره الله انبعاثهـم ﴾ بەڵام چونکە خوا هاتنیانـی پێخـۆش نەبوو ﴿ فثبطهم ﴾ گرێی خسـتە بەردەمیان و، ورەیـان نەماو پاڵیان لێدایەوە ﴿ وقیل اقعـدوا مع القعدین ﴾ و پێشـیان گوترا: دەبچن لەگەڵ دانیشتواندا، واتە: ژن و منداڵ و نەخـۆش و پەککەوتەو نابیناکاندا بۆخۆتان دانیشـتن! ﴿ ٤٧: لـو خرجوا فیکـم مازادوکم إلا خبالا ﴾ ئەگـەر –ئەو دووڕووانە– دەریـش چووبان لەگەڵتـان بۆ مەیدانـی جەنگ، دوو دڵی وخراپەو گێرەشـێوێنی نەبوایە خێرێکیان بۆزیـاد نەدەکردن ﴿ و لأوضعوا خلالکـم ﴾ بەپەلەش بەینتانیـان تێكدەدا ﴿ یبغونکـم الفتنة ﴾ چونکە هەمیشـە دەیانەوێ فیتنـەو ئاژاوەتان بۆبنێنەوە ﴿ وفیکم سـماعون لهم ﴾ و لە نێو ریزەکانی ئێوەشـدا کەسـانێ وا هەیە قسـەی ئەوانی قەبووڵەو، گوێیان بـۆ دەگری و، هەواڵ و دەنگ و باستانیان بۆ دەبەن ﴿ والله علیم بالظالمین ﴾ خوا بۆخۆی دووڕووە سـتەمکارەکان چاك دەناسێت، دەزانێ دڵیان چی تێدایە ﴿ ٤٨: لقد ابتغوا الفتنة من قبل ﴾ پێش ئێسـتاش (واتە: هەرلەسـەرەتای هاتنتەوە بۆ مەدینە) هەرخەریکی فیتنە نانەوەو ئاژاوەن، لەجەنگی (ئوحود)یشـدا (عەبدوڵلای کوڕی ئوبەی) ودەسـتەو بەستەکەی هـەوڵی زۆریاندا بۆ پەشـیمانکردنەوەی هـاوەڵان و، خەڵکێکیان لێگێرانەوە! ﴿ وقلبوا لک الأمور ﴾ وەکاروباریان لێهەڵگێڕایتەوە، باتڵیانکـردە هەق و، هەقیانکردە ناهەق! ﴿ حتی جاء الحق وظهر أمـر الله ﴾ هەتـا ڕۆژێ کە هەق و ڕاسـتی دەرکـەوت و یارمەتی خواهات و، ئایینی ڕەوای خۆی سەرخست و خەڵکێکی زۆر بوونە موسـڵمان، بەتایبەتی پـاش بەدر ﴿ وهم کارهـون ﴾ وئەوانیش –لەوسەرکەوتنە– ڕکیان دەبووەو پێیان ناخۆش بوو، بەڵام خوای گـەورە هەر کاری خۆیکـرد ﴿ ٤٩: ومنهم من یقول ائذن لی ولا تفتنی ﴾ لەنێو دووڕووەکاندا کەسی وایان هەیە بەپێغەمبەر دەڵێت: مۆڵەتم بـدە ئەی موحەممەد! بابۆ خۆم دانیشـم و نەچمە خەزاو مەکەوە، نەوەك تووشی نارەحەتی و گوناح ببم! ئەم ئایەتە –وەك

انفِرُوا خِفَافًا وَثِقَالًا وَجَاهِدُوا بِأَمْوَالِكُمْ وَأَنفُسِكُمْ
فِي سَبِيلِ اللَّهِ ذَٰلِكُمْ خَيْرٌ لَّكُمْ إِن كُنتُمْ تَعْلَمُونَ (٤١)
لَوْ كَانَ عَرَضًا قَرِيبًا وَسَفَرًا قَاصِدًا لَّاتَّبَعُوكَ وَلَٰكِن بَعُدَتْ
عَلَيْهِمُ الشُّقَّةُ وَسَيَحْلِفُونَ بِاللَّهِ لَوِ اسْتَطَعْنَا لَخَرَجْنَا
مَعَكُمْ يُهْلِكُونَ أَنفُسَهُمْ وَاللَّهُ يَعْلَمُ إِنَّهُمْ لَكَاذِبُونَ (٤٢)
عَفَا اللَّهُ عَنكَ لِمَ أَذِنتَ لَهُمْ حَتَّىٰ يَتَبَيَّنَ لَكَ الَّذِينَ
صَدَقُوا وَتَعْلَمَ الْكَاذِبِينَ (٤٣) لَا يَسْتَأْذِنُكَ الَّذِينَ
يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ أَن يُجَاهِدُوا بِأَمْوَالِهِمْ
وَأَنفُسِهِمْ وَاللَّهُ عَلِيمٌ بِالْمُتَّقِينَ (٤٤) إِنَّمَا يَسْتَأْذِنُكَ الَّذِينَ
لَا يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَارْتَابَتْ قُلُوبُهُمْ فَهُمْ
فِي رَيْبِهِمْ يَتَرَدَّدُونَ (٤٥) ۞ وَلَوْ أَرَادُوا الْخُرُوجَ
لَأَعَدُّوا لَهُ عُدَّةً وَلَٰكِن كَرِهَ اللَّهُ انبِعَاثَهُمْ فَثَبَّطَهُمْ
وَقِيلَ اقْعُدُوا مَعَ الْقَاعِدِينَ (٤٦) لَوْ خَرَجُوا فِيكُم
مَّا زَادُوكُمْ إِلَّا خَبَالًا وَلَأَوْضَعُوا خِلَالَكُمْ يَبْغُونَكُمُ
الْفِتْنَةَ وَفِيكُمْ سَمَّاعُونَ لَهُمْ وَاللَّهُ عَلِيمٌ بِالظَّالِمِينَ (٤٧)

سـیووتی ئەڵێ– ئەوحەلە هاتەخوارێکـە (جەددی کوڕی قەیس) بەمەبەستی خۆ دزینەوە وتی: من لە بەردەم جوانی و شۆخ وشەنگی کچە ڕۆمییەکاندا توانای خۆ گرتنم نییەو دەترسـم تووشـیگوناح ببم، دەسا بەڵکو ئیزنم بدەیت نەیەم بۆخەزاکە! ﴿ ألا فی الفتنة سقطوا ﴾ بێداربن! هەربەو قسەیە ئەوانە کەوتنە ناوهەمان فیتنەو تاقیکردنەوەو گوناح و تاوان، چونکە هەربەوقسەیە ئەنجامی دوو ڕوویی و، ناپاکیان ئاشکرا بووو دەرکەوت کە مەبەست لەوگوتەیە خۆ دزینەوەیە لە پەیامبەر ﷺ ﴿ وإن جهنم لمحیطة بالکافرین ﴾ و بێگومـان دۆزەخ دەورەی بـێ باوەڕەکانی داوەو، قەت ڕزگاریان نابێ لێی ﴿ ٥٠: إن تصبک حسـنة تسـؤهم ﴾ ئەر چاکەیەکت دەسـکەوێت، واتە: لە جەنگێکا سەرکەون –وەکو فەتحی وڵاتی ڕۆم– گەڵێ بێتاقەت دەبن و پێیان ناخۆشە ﴿ وإن تصبک مصیبة ﴾ خۆئەگەر بەڵایەکت تووش ببێوتێكبشکێن ﴿ یقولوا قد أخذنا أمرنا من قبل ﴾ ئەڵێن: ئێمە هەر بەرلەمە ئیحتیاتی خۆمانمان وەرگرت

و باش‌بوو نه‌چوینه خه‌زاكه، هه‌تا ئێمه‌یش تووشـی ئه‌م تێكشكانه ببین ﴿ ویتولوا وهم فرحون ﴾ به‌دڵشـادی وخۆشحاڵییه‌وه پشت له پێغه‌مبه‌ر ﷺ ده‌كه‌ن وده‌چن به‌رێی خۆیاندا، ئینجا خوا وه‌ڵامی جه‌رگبڕیان ئاراسـته‌ی پێغه‌مبـه‌رده‌كا، بۆیه‌ده‌فه‌رموێ: ﴿ ٥١: قـل لن یصیبنا إلا ما كتب الله لنا ﴾ بڵـێ: -ئه‌ی پێغه‌مبه‌ر! ﷺ-

لَقَدِ ابْتَغَوُا الْفِتْنَةَ مِن قَبْلُ وَقَلَّبُوا لَكَ الْأُمُورَ حَتَّىٰ
جَاءَ الْحَقُّ وَظَهَرَ أَمْرُ اللَّهِ وَهُمْ كَارِهُونَ ﴿٤٨﴾
وَمِنْهُم مَّن يَقُولُ ائْذَن لِّي وَلَا تَفْتِنِّي ۚ أَلَا فِي الْفِتْنَةِ
سَقَطُوا ۗ وَإِنَّ جَهَنَّمَ لَمُحِيطَةٌ بِالْكَافِرِينَ
﴿٤٩﴾ إِن تُصِبْكَ حَسَنَةٌ تَسُؤْهُمْ ۖ وَإِن تُصِبْكَ
مُصِيبَةٌ يَقُولُوا قَدْ أَخَذْنَا أَمْرَنَا مِن قَبْلُ وَيَتَوَلَّوا
وَّهُمْ فَرِحُونَ ﴿٥٠﴾ قُل لَّن يُصِيبَنَا إِلَّا مَا كَتَبَ
اللَّهُ لَنَا هُوَ مَوْلَانَا ۚ وَعَلَى اللَّهِ فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُؤْمِنُونَ
﴿٥١﴾ قُلْ هَلْ تَرَبَّصُونَ بِنَا إِلَّا إِحْدَى الْحُسْنَيَيْنِ ۖ وَنَحْنُ
نَتَرَبَّصُ بِكُمْ أَن يُصِيبَكُمُ اللَّهُ بِعَذَابٍ مِّنْ عِندِهِ
أَوْ بِأَيْدِينَا ۖ فَتَرَبَّصُوا إِنَّا مَعَكُم مُّتَرَبِّصُونَ ﴿٥٢﴾ قُلْ
أَنفِقُوا طَوْعًا أَوْ كَرْهًا لَّن يُتَقَبَّلَ مِنكُمْ ۖ إِنَّكُمْ كُنتُمْ
قَوْمًا فَاسِقِينَ ﴿٥٣﴾ وَمَا مَنَعَهُمْ أَن تُقْبَلَ مِنْهُمْ نَفَقَاتُهُمْ
إِلَّا أَنَّهُمْ كَفَرُوا بِاللَّهِ وَبِرَسُولِهِ وَلَا يَأْتُونَ الصَّلَاةَ
إِلَّا وَهُمْ كُسَالَىٰ وَلَا يُنفِقُونَ إِلَّا وَهُمْ كَارِهُونَ ﴿٥٤﴾

قه‌ت شـتێكمان تووش نایـه، خوا خۆی لـه (له‌وحوله‌حفووز)دا بڕیـاری نه‌دابێ بۆمان ﴿ هو مولانا ﴾ هه‌ر ئه‌ویش بۆخۆی‌گه‌وره‌و سـه‌روه‌رمانه ﴿ وعلى الله فلیتوكل المؤمنون ﴾ موسـڵمانان ده‌بێ پشـت وپه‌نایـان هه‌رخوا بێـت ﴿ ٥٢: قل هل تربصـون بنا إلا إحدى الحسنیین ﴾ بڵێ: ئاخۆ ئێوه جگه له یه‌كێ له‌و دووكاره‌زۆر چاك و پیرۆزانه -یان سه‌ركه‌وتن به‌سه‌ر ئێوه‌دا، یان شه‌هیدی-، چیترمـان بۆچاوه‌ڕوان‌ده‌كه‌ن؟ ﴿ ونحـن نتربص بكم ﴾ وا ئێمه‌ش چاوه‌ڕوانین ﴿ أن یصیبكم الله بعذاب من عنده أو بأیدینا ﴾ كه خوا به سـزایه‌كی ئاسمانی‌خۆی،یان به‌ده‌ستی ئێمه دووچارتان بكات ﴿ فتربصوا إنا معكم متربصون ﴾ ده‌سـا چاوه‌ڕوان بن، وا ئێمه‌ش پێكه‌وه چاوه‌ڕوان ده‌بین، بزانن كێمان دووچار ئه‌بێ؟ ﴿ ٥٣: قل أنفقوا طوعا أو كرها لن یتقبل منكم ﴾ پێیان بڵێ: به‌خۆشی، یان به‌زۆروناخۆشی ببه‌خشـن، خواهه‌رلێتان وه‌رناگرێ ﴿ إنكم كنتم قوما فاسقین ﴾ چونكه بێ‌سۆئێوه گه‌لێكی سنووربه‌زێن بوون.

(ئیبن عه‌بباس)ئه‌ڵێ: ئه‌م ئایه‌ته له باره‌ی(جه‌ددی كوڕ قه‌یس)ـه‌وه هاته‌خـوارێ، چونكـه درۆیه‌كی‌هه‌ڵبه‌سـت و داوای كـرد وازی لێبهێنـن ونه‌یبه‌نـه خـه‌زاوه ﴿ ٥٤: ومـا منعهم أن تقبـل منهم نفقاتهـم ﴾ له‌به‌رئه‌مه‌یـه هیچ مـاڵ به‌خشینێكیشـیان بۆرێی‌خوا لێوه‌رناگیردرێ ﴿ إلا أنهم كفروا بالله وبرسوله ﴾ چونكه باوه‌ڕیان به خواو به په‌یامبه‌ره‌كه‌ی ئه‌و نه‌كرد ﴿ ولا یأتون الصلاة إلا وهم كسـالى ﴾ و هه‌رنوێژێكیش بكـه‌ن زۆر به قورس و له‌ش به‌بارو و ته‌مه‌ڵییه‌وه ده‌ی‌كه‌ن، چونكه به‌دڵ نای‌كه‌ن و، مه‌به‌ستیان ته‌نها ڕووپامایی و ریاییه.

(ئیبن عه‌بباس)ئه‌ڵێ: ئه‌مه سروشـتی خه‌ڵكی‌دووڕووه: كه ئه‌گه‌ر كاتـی نوێژبـێ و، نه‌توانـی خـۆی لێ ده‌ربازبكات، ئـه‌وا نوێژ ئـه‌كا، خۆ ئه‌ر به‌ته‌نهابـوو ناچێ به‌لایدا! ﴿ ولا ینفقون إلا وهم كارهون ﴾ وه‌هه‌رشـتێكیش ببه‌خشن -له ڕێی خوادا- به ناحه‌زو پـێ ناخۆش‌بوون ده‌یبه‌خشـن ﴿ ٥٥: فلا تعجبـك أموالهم ولا أولادهم ﴾ نابێ زۆری دارایی و زاڕۆو منداڵیان سه‌رسـامت بكاو، له‌سـووره‌تێكی تردا ده‌فه‌رموێ: (ولا تمدن عینیك إلى ما متعنا بة أزواجـا منهم زهرة الحیاة الدنیا) بۆ پشـتگیری و دووپاتكردنه‌وه‌ی هه‌مان مه‌به‌سـت. ﴿ إنما یرید الله لیعذبهم بها في الحیاة الدنیا ﴾ چونكـه خوا ئه‌یه‌وێ به‌ماڵ وسـامان و ئه‌ولادیـان هه‌ر له‌م ژیانی دونیایـه سـزایان بدات، چونكـه به‌نیفاق زه‌كاتـی لێ ده‌ده‌ن و، پاشـانیش دبێته داخ وحه‌سـره‌ت بۆیان ﴿ وتزهق أنفسـهم وهم كافـرون ﴾ و به‌سـه‌ختیش بمرن و، كافرو بـێ باوه‌ڕبن ﴿ ٥٦: ویحلفون بالله إنهم لمنكم ﴾ سـوێند به خـوا ئه‌خۆن وده‌ڵێن: به ڕاستی ئێمه له ئێوه‌ین ﴿ وما هم منكم ﴾ له‌ڕاستیشدا درۆ ده‌كه‌ن و له ئێوه نین ﴿ ولكنهم قوم یفرقون ﴾ به‌ڵكو گه‌لێكی ترسنۆكن، بۆیه‌ئه‌وسـوێنده‌ش ده‌خـۆن ئێوه وازیـان لێ‌بهێنـن و نه‌یانكوژن ﴿ ٥٧: لو یجدون ملجأ أومغارات أومدخلا ﴾ ئه‌وه‌نده ترسـنۆكن گـه‌ر په‌ناگه‌یه‌كیـان ده‌سـكه‌وێت، یان ئه‌شـكه‌وتێك، یـان ژێر زه‌مینێك،ئه‌گه‌ر چی كونێكی زۆربچكۆله‌و ته‌سـكیش بێ ﴿ لولوا إلیـه وهم یجمحون ﴾ زۆر به په‌له وبه‌چه‌سـپانی -وه‌كوئه‌سـپی سـه‌ركێش- خۆیانی بۆ لوولده‌ده‌ن وخۆبزرده‌كه‌ن!! واته: ئه‌وه‌نده ڕقیان لێتانه هه‌رگیز حه‌زناكه‌ن ڕووتان تێبكه‌ن وبتانبینن!.

گله‌و گازنده‌ی دووڕووه‌كان له سه‌ده‌قه به‌خشیندا:

پێشه‌وا (موسلیم)ئه‌ڵێ: كاتێ په‌یامبه‌ر ﷺ ده‌ستكه‌وته‌كه‌ی جه‌نگی (حونه‌ین)ی دابه‌شـكرد، پیاوێك لـه دوو ڕووه‌كان هات و گوتی: موحه‌مه‌مـه‌د!. دادگه‌ربه!! به ڕاسـتی تۆ پیاوێكـی دادگه‌رنیت!

پەیامبەریش ﷺ فەرمووی ((ویلک إن لم أعدل فمن یعدل؟))
واتە: تیاچیت! باشە! ئەر من دادگەر نەبم، دەبێ کێ دادگەر
بێ؟ پاشانیش ئەم ئایەتە هات وفەرمووی: ﴿ ٥٨: ومنهم من
یلمزک فی الصدقات ﴾ لە دوو ڕووەکاندا هەیە عەیبدارت دەکا
لەدابەشکردنی سەدەقەدا و بەدڵی ئەو نییە! ﴿ فإن أعطوا منها
رضوا ﴾ خۆئەگەر بەشی خۆیانیان لێبدرا دڵشادو ڕازی دەبوون
﴿ وإن لمیعطوا منها إذا هم یسخطون ﴾ وئەگەر بەشیان نەدرابا
لێی، دەبینی بەخێرایی تورەو قەڵسدەبن و ڕقت لێ هەڵدەگەرن،
وەك ئەو کابرایە لەخۆیەوە ئەوقسانەی تووردا! ﴿ ٥٩: ولوا
أنهم رضوا ما آتاهم الله ورسوله ﴾ خۆئەگەر لەباتی ئەو ڕەخنەو
عەیبدار کردنەیان، رازیی بووبان بەو بەشەی خواو پەیامبەرەکەی
پێیدان ﴿ وقالوا حسبنا الله ﴾ وگوتبایان خوامان بەسە ﴿ سیؤتینا
الله من فضله ورسوله ﴾ و دڵنیاشین لە ئاییندەدا خوای میهرەبان
لە فەزڵ وچاکەی خۆی پێمان دەبەخشێ و، پێغەمبەریش پتر
لەوەمان دەداتێ ﴿ إنا إلی الله راغبون ﴾ وە ئێمە حەزمان هەر
لەگوێڕایەڵی وبەر فەرمانی خوایە، ئەگەر ئەمەیان گوتبا، قازانج
و خێربوو بۆیان.

زەکات تەنها بەمانە دەشێ:

پاش ئەوە مونافیقەکان پێغەمبەریان عەیبدار کرد لەشێوەی
دابەشکردنی سەدەقەکەدا، خوای کاردروست فەرمووی: ﴿ ٦٠:
إنما الصدقات للفقراء والمساکین ﴾ سەدەقەو زەکات هەر بۆ
هەژاران و بێ نەوایان ﴿ والعاملین علیها ﴾ وکرێکارانی کۆکەرەوەی
زەکات، واتە: ئەودەزگایە هەڵدەسێ بەکۆکردنەوەی ودابەشکردنی
بەسەر (صنف)ـەکاندا ﴿ والمؤلفة قلوبهم ﴾ وە بەوانە ئۆمێدهەیە
لەئاییندەدا دڵیان بە ئیسلامەوە هۆگربێ، (ئەمیر)ی موسڵمانان
دەتوانێ دیاری و زەکات و، هەرشتێکی ترخۆی بەباشی بزانێ
بنێرێ بۆئەوجۆرەکەسانە، تابەشکو هۆگرببن.
پێشەوا (ئەحمەد و موسلیم وترمزی) دەگێڕنەوە کە: سەفوانی
کوڕی ئومەیە) گوتی: زۆر ڕقم لە پەیامبەر بوو! بەڵام هەر
ئەوەندە دیاری وبەخششی بۆ ناردم، هەتا بوویە خۆشەویستترینی
کەسم ﴿ وفی الرقاب ﴾ وە بۆ ئازاد کردنی بەندەو یەخسیرەکان،
هەتاخۆیانی پێ ڕزگاربکەن و لەکۆیلایەتی ئازاد ببن ﴿ والغارمین ﴾
وە بۆ دانەوەی قەرزی قەرزارەکان، واتە: ئەوانەی لە خزمەتی
ڕێگەی ئیسلامدا قەرزار بوون ﴿ وفی سبیل الله ﴾ و لە پێناوی ڕێی
خوادا، واتە: بۆ ئەو موجاهیدانەیە هەمیشە ئامادەن بۆپاراستنی
سنوورەکانی ئیسلام و دەچنە جیهاد ﴿ وإبن السبیل ﴾ وەبۆ
ئەو ڕێبوارانەش کە لە ڕێگادا توێشوویان لێدەبڕێ و ناگەنەوە
جێگای خۆیان، واتە: زەکات هەر بۆ ئەم هەشت سنفەیە، ئیتر
کەسێکی تر بۆی نییە دەست بخاتە کارو باریەوەو، ڕەخنە بگرێ و
داوای بەش بکات ﴿ فریضة من الله ﴾ بڕیاری خوایەو، ئەو خۆی
بڕیویەتەوە، کەس دەستی تێوەر نەدا ﴿ والله علیم حکیم ﴾ وخوا

فَلَا تُعْجِبْكَ أَمْوَٰلُهُمْ وَلَآ أَوْلَٰدُهُمْ إِنَّمَا يُرِيدُ ٱللَّهُ لِيُعَذِّبَهُم
بِهَا فِى ٱلْحَيَوٰةِ ٱلدُّنْيَا وَتَزْهَقَ أَنفُسُهُمْ وَهُمْ كَٰفِرُونَ ﴿٥٥﴾
وَيَحْلِفُونَ بِٱللَّهِ إِنَّهُمْ لَمِنكُمْ وَمَا هُم مِّنكُمْ وَلَٰكِنَّهُمْ
قَوْمٌ يَفْرَقُونَ ﴿٥٦﴾ لَوْ يَجِدُونَ مَلْجَـًٔا أَوْ مَغَٰرَٰتٍ
أَوْ مُدَّخَلًا لَّوَلَّوْا۟ إِلَيْهِ وَهُمْ يَجْمَحُونَ ﴿٥٧﴾ وَمِنْهُم مَّن يَلْمِزُكَ
فِى ٱلصَّدَقَٰتِ فَإِنْ أُعْطُوا۟ مِنْهَا رَضُوا۟ وَإِن لَّمْ يُعْطَوْا۟ مِنْهَآ إِذَا
هُمْ يَسْخَطُونَ ﴿٥٨﴾ وَلَوْ أَنَّهُمْ رَضُوا۟ مَآ ءَاتَىٰهُمُ ٱللَّهُ
وَرَسُولُهُۥ وَقَالُوا۟ حَسْبُنَا ٱللَّهُ سَيُؤْتِينَا ٱللَّهُ مِن فَضْلِهِۦ
وَرَسُولُهُۥٓ إِنَّآ إِلَى ٱللَّهِ رَٰغِبُونَ ﴿٥٩﴾ ۞ إِنَّمَا ٱلصَّدَقَٰتُ
لِلْفُقَرَآءِ وَٱلْمَسَٰكِينِ وَٱلْعَٰمِلِينَ عَلَيْهَا وَٱلْمُؤَلَّفَةِ قُلُوبُهُمْ
وَفِى ٱلرِّقَابِ وَٱلْغَٰرِمِينَ وَفِى سَبِيلِ ٱللَّهِ وَٱبْنِ ٱلسَّبِيلِ
فَرِيضَةً مِّنَ ٱللَّهِ وَٱللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ ﴿٦٠﴾ وَمِنْهُمُ
ٱلَّذِينَ يُؤْذُونَ ٱلنَّبِىَّ وَيَقُولُونَ هُوَ أُذُنٌ قُلْ أُذُنُ خَيْرٍ
لَّكُمْ يُؤْمِنُ بِٱللَّهِ وَيُؤْمِنُ لِلْمُؤْمِنِينَ وَرَحْمَةٌ لِّلَّذِينَ
ءَامَنُوا۟ مِنكُمْ وَٱلَّذِينَ يُؤْذُونَ رَسُولَ ٱللَّهِ لَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿٦١﴾

چاك زانایە، دەزانێ کێ پێی شیاوە، کاربەجێ ولەکارزانە، هەموو
بڕیارێکی لەجێی خۆیدایە.
ئاخۆ پێویست بێ ئەم زەکاتە بدرێ بەهەر هەشت سنفەکە..؟
یان ئەگەر بە تەنها کەسێکیش بدرێ هەرئەبێ؟ ئیمامی شافعی
و کۆمەڵێك لە زانایان ڕای یەکەمیان پەسەندکردووە، ئیمامی
(مالك)ودەستەیەك (لەم بەڕێزانە وەکو: (عومەر، حوزەیفە،
ئیبن عەبباس، سەعیدی کوڕی جوبەیر) ڕاوبۆچوونی دووەمیانی
هەڵبژاردووە، تەنانەتی ئەگەر هەربەیەك کەسیش بدرێ دروستە.

سیماو ڕەوشی دوڕووەکان:

﴿ ٦١: ومنهم الذین یؤذون النبی ﴾ لەناودوو ڕووەکاندا
خەڵکی وا هەیەکە بەقسەی نابەجێ پەیامبەر ﷺ ئازار دەدا
(وەکو نەبتەلی کوڕی حاریس)ی شەیتان ﴿ ویقولون هو أذن ﴾
وبەپێغەمبەر ئەڵێن: خۆش باوەڕو گوێ لە مشتە، واتە: گوێ

بـۆ هەموو قسـەیەك ئەگرێ ﴿ قـل أذن خیر لکـم ﴾ بڵێ: تەنها گـوێ لەچاکەیـەك ئەگرێ، قازانجـی ئێوەبێت، گـوێ هەر بۆ قسەی راست و خێر دەگرێ ﴿ یؤمن بالله ﴾ باوەڕی‌کامڵی بە خوا هەیـە، هەرچی بفەرموێ پیـادەی دەکات ﴿ ویؤمن للمؤمنین ﴾ بە موسـڵمانەکانیش باوەڕدەکات ﴿ ورحمـة للذین آمنوا منکم ﴾

يَحْلِفُونَ بِٱللَّهِ لَكُمْ لِيُرْضُوكُمْ وَٱللَّهُ وَرَسُولُهُۥٓ أَحَقُّ
أَن يُرْضُوهُ إِن كَانُوا۟ مُؤْمِنِينَ ﴿٦٢﴾ أَلَمْ يَعْلَمُوٓا۟ أَنَّهُۥ
مَن يُحَادِدِ ٱللَّهَ وَرَسُولَهُۥ فَأَنَّ لَهُۥ نَارَ جَهَنَّمَ خَٰلِدًا فِيهَا ۚ
ذَٰلِكَ ٱلْخِزْىُ ٱلْعَظِيمُ ﴿٦٣﴾ يَحْذَرُ ٱلْمُنَٰفِقُونَ
أَن تُنَزَّلَ عَلَيْهِمْ سُورَةٌ تُنَبِّئُهُم بِمَا فِى قُلُوبِهِمْ ۚ قُلِ ٱسْتَهْزِءُوٓا۟
إِنَّ ٱللَّهَ مُخْرِجٌ مَّا تَحْذَرُونَ ﴿٦٤﴾ وَلَئِن سَأَلْتَهُمْ
لَيَقُولُنَّ إِنَّمَا كُنَّا نَخُوضُ وَنَلْعَبُ ۚ قُلْ أَبِٱللَّهِ وَءَايَٰتِهِۦ
وَرَسُولِهِۦ كُنتُمْ تَسْتَهْزِءُونَ ﴿٦٥﴾ لَا تَعْتَذِرُوا۟ قَدْ كَفَرْتُم
بَعْدَ إِيمَٰنِكُمْ ۚ إِن نَّعْفُ عَن طَآئِفَةٍ مِّنكُمْ نُعَذِّبْ طَآئِفَةًۢ
بِأَنَّهُمْ كَانُوا۟ مُجْرِمِينَ ﴿٦٦﴾ ٱلْمُنَٰفِقُونَ وَٱلْمُنَٰفِقَٰتُ
بَعْضُهُم مِّنۢ بَعْضٍ ۚ يَأْمُرُونَ بِٱلْمُنكَرِ وَيَنْهَوْنَ
عَنِ ٱلْمَعْرُوفِ وَيَقْبِضُونَ أَيْدِيَهُمْ ۚ نَسُوا۟ ٱللَّهَ فَنَسِيَهُمْ ۗ
إِنَّ ٱلْمُنَٰفِقِينَ هُمُ ٱلْفَٰسِقُونَ ﴿٦٧﴾ وَعَدَ ٱللَّهُ
ٱلْمُنَٰفِقِينَ وَٱلْمُنَٰفِقَٰتِ وَٱلْكُفَّارَ نَارَ جَهَنَّمَ خَٰلِدِينَ
فِيهَا ۚ هِىَ حَسْبُهُمْ ۚ وَلَعَنَهُمُ ٱللَّهُ ۖ وَلَهُمْ عَذَابٌ مُّقِيمٌ ﴿٦٨﴾

و بەزەیی و میهرەبانیشـە بـۆ ئەوانەتان بڕوایـان هێناوە، چونکە ڕێنمایی‌خێریـان ئەکات ﴿ والذین یؤذون رسـول الله ﴾ ئەوانەش کە پەیامبەری خوا ﷺ ئازار ئەدەن (وەکوجوللاسی‌کوڕی‌سـووەید) ﴿ لهم عذاب ألیم ﴾ سـزایەکی ئێـش پێگەیەنەریان بۆ هەیە. لە سوورەتی (ئەحزاب)یشدا ئەم ئایەتە هاتووەو دەفەرموێ: (إن الذین یؤذون الله ورسـوله لعنهـم الله فی الدنیا والآخـرة وأعد لهم عذابا مهینا) ﴿ ٦٢: یحلفون بالله لکم لیرضوکم ﴾ سـوێندتان بەخوا بۆ ئەخۆن کە هیچ شتێکی خراپیان نەوتووە- بۆ ئەوە ئێوە رازی بکەن ﴿ والله ورسـوله أحق أن یرضوه ﴾ خۆ خـواو پەیامبەری‌ئەو ﷺ شایستە ترن، لەخۆیانیـان رازی بکەن ﴿ إن کانـوا مؤمنین ﴾ ئەگەر بە راستیموسـڵمان بـن و، بڕوایان بە فەرموودەی خواهەبێ ﴿ ٦٣: ألم یعلموا أنه من یحادد الله ورسوله ﴾ ئەی بۆ نەیان زانیوە کـە ئەوەی‌لەگەڵ خـواو لەگەڵ پەیامبەرەکەیـدا ﷺ ململانێ بکا ودژیان بووەسـتێ و، سـەنگەریان لێ‌بگرێت ﴿ فأن لـە نار جهنم خالـدا فیها ﴾ بێ‌گومان‌بـێ ئاگری دۆزەخ بەشـیەتی و، بە هەتا هەتاییـش لەوێ ئەبێ ﴿ ذلک الخزی العظیم ﴾ ئەوەیە بەد نێوی و ریسـوایی‌گەورەومەزن ﴿ ٦٤: یحذر المنافقـون أن تنزل علیهم سورة ﴾ دوو ڕووەکان هەمیشە ئەترسن کە لە بارەیانەوە سوورەتێك بێتـە خوارێ ﴿ تنبئهم بمـا فی‌قلوبهم ﴾ نهێنییەکانـی دڵیانیان بەبڕوادارەکان بڵێت ﴿ قل اسـتهزئوا ﴾ بڵێ: بەئارەزووی خۆتان گاڵتە بکەن" بەدین وئیمان، بەنهێنێ وبەئاشکرا! ﴿ إن الله مخرج ما تحذرون ﴾ بێ‌گومان‌بن لەهەرچی دەترسن خوا دەریخات، زۆر بەباشی ئاشکرای دەکا بۆ موسـڵمانەکان. لەچەند جێگایەکی‌تردا ئەو راسـتیە دەخاتـە ڕوو، بۆنموونە لە سـوورەتی: (٤٧/٢٩)دا هاتووەو دەفەرموێ: (أم حسب الذین فی قلوبهم مرض أن لن یخرج الله أضغانهم) یان لە سوورەتی (٤٧/٣٠)دا دەفەرموێ: (ولتعرفنهم فی لحن القول..) یان لەسوورەتی (٦٣/٤)دا دەفەرموێ: (..یحسبون کل صیحة علیهم..) ﴿ ٦٥: ولئن سألتهم ﴾ ئەگەر لێیان بپرسیت: سەبارەت بە گاڵتە کردن بە خواو ئایەتەکانی و پێغەمبەری خوا: ﴿ لیقولن إنما کنا نخوض ونلعب ﴾

ئەڵێن: بەڕاستمان نەبووەو، بەڵکو تەنها گاڵتەو گەپمان دەکرد. (قەتـادە) دەڵێت: لـەو دەمەدا کەپێغەمبەر ﷺ سـەرقاڵی خەزای (تەبووك) بوو، چەند سـوارێك لە دووڕووەکان بەبەردەمیا تێپەڕین و گوتیان: زۆر سـەیرە! ئـەم پیاوە پێی وایە کە کۆشـك وقەڵای ڕۆمەکان دەگرێ های های لەوە! پاشان ئەم قسەیە بەپێغەمبەر ﷺ گەیشـتەوە، ئەویش بانگی کـردن وگوتیان: ئەمە سـوێندی بێ بەگاڵتەوە گوتومانە، ئەوسـا ئەم ئایەتە هاتە خوارەوەو فەرمووی: ﴿ قـل أبـالله وآیاته ورسـوله کنتـم تسـتهزؤن ﴾ پێیـان بڵێ: ئایاگاڵتەتـان بەخـواو ئایەتەکانـی و، بەپێغەمبەرەکەی کردبوو؟ واتـە: هـەر وتەیکی کوفرو ناشـیرین و ناقوڵا لـەدەم دەرچێت، بێ‌گومانـە مرۆڤی پێ کافر دەبێـت ﴿ ٦٦: لا تعتذروا قد کفرتم بعـد إیمانکم ﴾ بڵێ: بڕوبیانووی بێجـێ مەهێننەوە، چونکەپاش ئەوەباوەڕتان هێنا، کافربوونەوە ﴿ إن نعف عن طائفة منکم ﴾ ئەرلە برێکتان خۆش ببین لە بەر ئەوە کە پەشیمان بوونەوە لەگوتەکەتان ﴿ نعـذب طائفةبأنهـم کانوا مجرمین ﴾ ئـەوا جەزرەبەی‌برێکیان دەدەین بە هۆی ئەوەی تاوانکاربوون، واتە: بەردەوام بوون لەسەر کوفرو نیفاق.

ژن و پیاوی دووڕوو وەکو یەکن:

﴿ ٦٧: المنافقون والمنافقات بعضهم من بعض ﴾ پیاوو ژنی دووڕوو هەموو وەکو یەکن، واتە: جیاوازی لەنێو نێروو مێیاندا نییە، چونکە

سروشتی گشتیان یەکە ﴿ یأمرون بالمنکر وینهون عن المعروف ﴾ فەرمان بە خراپە دەدەن و ڕێ بەچاکە دەگرن ﴿ ویقبضون أیدیهم ﴾ ودەست لە ماڵ بەختکردن بۆ ڕێی خوا دەقوچێنن ﴿ نسوا الله ﴾ فەرمانیخوایان لە بیر خۆ بردەوە ﴿ فنسیهم ﴾ خوایش ئەوانی -بۆ گشت کارێکی چاك- لە بیرکرد ﴿ إن المنافقین هم الفاسقون ﴾ بە ڕاستی هەردووڕووەکانن لە سنوور دەرچوو ﴿ ٦٨: وعد الله المنافقین والمنافقات والکفار نار جهنم خالدین فیها ﴾ خوا بڕیاری ئاگری دۆزەخی بە پیاوو ژنانی دووڕووو خەڵکانی خوانەناس داوە، بە هەتا هەتایی لەوێ دەبن ﴿ هی حسبهم ﴾ ئاگری دۆزەخیشیان بەسەو، ڕەسوایان ئەکات بۆ جەزرەبەو سزایان ﴿ ولعنهم الله ﴾ و خوا لە بەزەیی خۆیشی دووری خستنەوە ﴿ ولهم عذاب مقیم ﴾ بێ لەوەش سزای هەمیشەیی بەشیانە ﴿ ٦٩: کالذین من قبلکم ﴾ حاڵی ئێوە ئەی مونافقەکان وەك حاڵی ئەوانەی پێش خۆتانە ﴿ کانوا أشد منکم قوة وأکثر أموالا وأولادا ﴾ کە لە ئێوە بەهێز تربوون و، ماڵ و منداڵیشیان لە ئێوە پتر بوو، کەچیئەوانە گشت نەیانتوانی سزایان لێ وەدوورخەن ﴿ فاستمتعوا بخلاقهم ﴾ بەدینی خۆیان بەهرەمەند بوون و، ماوەیەکیان پێبردەسەر ﴿ فاستمتعتم بخلاقکم ﴾ ئێوەیش هەروا بەدینی خۆتان بەهرەمەند بوون و،ماوەیەك بۆخۆتان بەخۆشی ژیان ﴿ کما استمتع الذین من قبلکم بخلاقهم ﴾ هەرچۆنێ ئەوانەی بەرلە ئێوە بەدینی خۆیان بەهرەمەند بوون و، ماوەیەك بۆخۆیان ژیان.

(ئیبن کەسیر) دەڵێ: مەبەست بەوخەڵکانەی پێش خۆیان، جوولەکەیە، پێغەمبەریش لەو بارەیەوە دەفەرموێ: ((والذی نفسی بیده لتتبعن سنن الذین من قبلکم شبرا بشبر، وذراعا بذراع، وباعا بباع حتی لو دخلوا جحر ضب لدخلتموه، قالوا ومن هم یا رسول الله؟ أهل الکتاب؟ قال: فمن)) واتە: سوێندم بەوکەسە گیانی منی بەدەستە بست بە بست، گەز بەگەز پەیڕەویی لەو مووسایی و عیساییانە دەکەن بەر لەخۆتان بوون، تەنانەتی ئەگەر بچنەکونی سووسە مارەوە (چەند تەنگ و بچووکە) ئێوەیش هەوڵ دەدەن خۆتانی پیابکەن! ﴿ وخضتم کالذی خاضوا ﴾ وەکوئەوان سەریان لەناهەقینا، ئێوەش بەخەستی ڕۆچوون تێیداو، هەردوولا سەرتان لە بێ دینییەوە دەرچوو ﴿ أولئک حبطت أعمالهم فی الدنیا والآخرة ﴾ کاروکردەوەی چاکی ئەمانە لەدونیاو لەقیامەت بێهوودەو، بێپاداش مایەوە ﴿ وأولئک هم الخاسرون ﴾ وهەر ئەوانەشن دۆڕاوو زیانبار ﴿ ٧٠: ألم یأتهم نبأ الذین من قبلهم ﴾ ئاخۆ -ئەو دوو ڕووانە- دەنگ و باسی ئەوانەی بەر لە خۆیانیان پێنەگەیشتووە؟ کەچۆن سەرپێچییان کردو، لەناومان بردن ﴿ قوم نوح وعاد وثمود وقوم إبراهیم وأصحاب مدین والمؤتفکات ﴾ ئەو گەلانەیش یاخی بوون ولەناومان بردن ئەمانەبوون: هۆزو گەلی (نووح)، عادی (هوود)، سەموودی (ساڵح)، خەڵکی(مەدیەن)ی هۆزەکەی (شوعەیب) وشارو گوندەکانی گەلی (لووت) ﴿ أتتهم رسلهم بالبینات ﴾ پەیامبەرەکانیان گەلێنیشانەوبەڵگەیزۆر

كَالَّذِينَ مِن قَبْلِكُمْ كَانُوٓا۟ أَشَدَّ مِنكُمْ قُوَّةً وَأَكْثَرَ
أَمْوَٰلًا وَأَوْلَٰدًا فَٱسْتَمْتَعُوا۟ بِخَلَٰقِهِمْ فَٱسْتَمْتَعْتُم بِخَلَٰقِكُمْ
كَمَا ٱسْتَمْتَعَ ٱلَّذِينَ مِن قَبْلِكُم بِخَلَٰقِهِمْ وَخُضْتُمْ
كَٱلَّذِى خَاضُوٓا۟ أُو۟لَٰٓئِكَ حَبِطَتْ أَعْمَٰلُهُمْ فِى ٱلدُّنْيَا
وَٱلْءَاخِرَةِ وَأُو۟لَٰٓئِكَ هُمُ ٱلْخَٰسِرُونَ ﴿٦٩﴾ أَلَمْ يَأْتِهِمْ
نَبَأُ ٱلَّذِينَ مِن قَبْلِهِمْ قَوْمِ نُوحٍ وَعَادٍ وَثَمُودَ وَقَوْمِ
إِبْرَٰهِيمَ وَأَصْحَٰبِ مَدْيَنَ وَٱلْمُؤْتَفِكَٰتِ أَتَتْهُمْ
رُسُلُهُم بِٱلْبَيِّنَٰتِ فَمَا كَانَ ٱللَّهُ لِيَظْلِمَهُمْ وَلَٰكِن
كَانُوٓا۟ أَنفُسَهُمْ يَظْلِمُونَ ﴿٧٠﴾ وَٱلْمُؤْمِنُونَ وَٱلْمُؤْمِنَٰتُ بَعْضُهُمْ
أَوْلِيَآءُ بَعْضٍ يَأْمُرُونَ بِٱلْمَعْرُوفِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ ٱلْمُنكَرِ
وَيُقِيمُونَ ٱلصَّلَوٰةَ وَيُؤْتُونَ ٱلزَّكَوٰةَ وَيُطِيعُونَ ٱللَّهَ
وَرَسُولَهُۥٓ أُو۟لَٰٓئِكَ سَيَرْحَمُهُمُ ٱللَّهُ إِنَّ ٱللَّهَ عَزِيزٌ حَكِيمٌ ﴿٧١﴾
وَعَدَ ٱللَّهُ ٱلْمُؤْمِنِينَ وَٱلْمُؤْمِنَٰتِ جَنَّٰتٍ تَجْرِى مِن تَحْتِهَا
ٱلْأَنْهَٰرُ خَٰلِدِينَ فِيهَا وَمَسَٰكِنَ طَيِّبَةً فِى جَنَّٰتِ عَدْنٍ
وَرِضْوَٰنٌ مِّنَ ٱللَّهِ أَكْبَرُ ذَٰلِكَ هُوَ ٱلْفَوْزُ ٱلْعَظِيمُ ﴿٧٢﴾

ڕۆشنیان بۆهێنان، کە چی هەر بڕوایان پێ نەکردن و، ئەوساش خوا لە بنی هێنان ﴿ فما کان الله لیظلمهم ﴾ خوا بەناهەق ستەم لەناوی نەبردن ﴿ ولکن کانوا أنفسهم یظلمون ﴾ بەڵکو بۆ خۆیان ستەمیان لەخۆیانکرد، ئەو هەموو لاری ولاسارییەیانکرد، ئێمەیش بۆدوایی فەوتانمانن. باشە! دووڕووەکان دڵنیان ئەو سزایەیان ئەوقە نابێ؟ ﴿ ٧١: والمؤمنون والمؤمنات بعضهم أولیاء بعض ﴾ پیاوان و ژنانی باوەڕدار هەموو دۆست و خۆشەویست و یارمەتیدەری یەکن" لە گشت خۆشی و ناخۆشییەکدا ﴿ یأمرون بالمعروف وینهون عن المنکر ﴾ هەردەم فەرمان بە چاکە ئەدەن و، لە خراپە ڕیگری ئەکەن ﴿ ویقیمون الصلاة ﴾ و هەڵئەسن بە نوێژ و ﴿ ویؤتون الزکاة ﴾ وزەکات ئەدەن ﴿ ویطیعون الله ورسوله ﴾ وئیتاعەو ملکەچن بۆ فەرمانەکانی خواو پەیامبەرەکەی ئەو ﴿ أولئک سیرحمهم الله ﴾ بێگومان خوا ئەوانە هەر دەخاتە بەر میهرەبانی وبەزەیی خۆی ﴿ إن الله عزیز حکیم ﴾ چونکە

بێگومان خوا زۆر دەسەڵاتدارە، لە کارزان و کار بەجێیە.
بۆزانین: (ئالووسی) دەڵێت: هەر کردارێکی خوا: پیتی(س)ی لەسەربوو، بۆ تەئکیدو جەخت لە سەر کردنەوەیە، بۆیە ئێمەیش تەفسیری (سیرحمهم الله)مان بە پێی ئەوەکرد.

لەگەڵ خوانەناسان توندو تیژبە:

﴿ ٧٢: وعد الله المؤمنين والمؤمنات جنات تجری من تحتها الأنهار ﴾ خوا بەڵێنی بە پیاوو ژنە باوەڕدارەکان داوە بەباخگەلێك لەبەهەشتدا: لە ژێرکۆشك وتەلارو دارو درەختەکانیاندا رووبارگەلێك دێت و دەچێت ﴿ خالدين فيها ﴾ بە هەتا هەتاییش لەوێ دەمێننەوە ﴿ ومساكن طيبة فی جنات عدن ﴾ وبێ لەوەش چەندین خانوو بەرەی پاك و خاوێنی لەناو بەهەشتە هەتاهەتاییەکاندا بۆئامادە کردون ﴿ ورضوان من الله أكبر ﴾ سەرە ڕای ئەوانە، ڕەزامەندی خوا لەهەموو گەورەترو خۆشترە ﴿ ذلک هو الفوز العظيم ﴾ هەرئەوە بە ختیاری و سەرفرازی گەورەو مەزنە پێغەمبەر ﷺ دەفەرموێ: ئەوکەسەی باوەڕی بەخواو بە پێغەمبەری ئەوەو، بەباشی نوێژ دەکاو، ڕۆژووی ڕەمەزان دەگرێ، دەشێ خوا بیخاتە بەهەشتەوە، هیجرەتی کردبێ، یان لە زێدی خۆیدا مابێتەوە، گوتیان: ئایائەم مژدە خۆشە بە خەڵکی تر نەدەین؟ فەرمووی: لە بەهەشتدا سەد پلە هەیە نێوان ئەم پلە بۆ ئەوپلە ئەندازەی دووری نێوان ئاسمان و زەوییە، خوای بەخشندە ئامادەی کردووە بۆموجاهیدان، دەسا هەرکە داوای بەهەشتتان کرد داوای (فیردەوس) بکەن، چونکە ئەوفیردەوسە لایسەرووو ناوەڕاستی بەهەشتە، رووبارەکانی بەهەشتیش لەوێ هەڵدەقوڵێن، عەرشی خوا لەسەروویانەوەیە. (متفق عليه). ﴿ ٧٣: ياأيهاالنبی جاهد الكفار والمنافقين ﴾ ئەی پەیامبەر ﷺ! لەگەڵ بێبڕوایان و دوڕووەکاندا بە(شیر) جەنگ و جیهاد بکە ﴿ واغلظ عليهم ﴾ و توندوتیژ بە لەگەڵیان و، نەرمییان لەگەڵ نیشان مەدە ﴿ ومأواهم جهنم ﴾ و لەپاشەڕۆژیشدا جێ وڕێیان هەردۆزەخە ﴿ وبئس المصير ﴾ و دۆزەخیش جێ وشوێنکی ئێجگار دژوارو خراپە، لەسوورەتی (تەحریم)یشدا بۆ جەخت لە سەر توندو تیژی بە رامبەر بە موشریك و کافران دەفەرموێ: (ياأيها النبی جاهد الكفار والمنافقين واغلظ عليهم ومأواهم جهنم وبئس المصير).
قورتوبی ئەڵێ: (وهذه الآية نسخت كل شئ من العفو والصلح). واتە: ئەم ئایەتە هەموو سوڵح و سازش و لیبووردنێکی هەڵوەشاندۆتەوە.
(جولاسیکوڕی سووەید) گوتی: ئەر ئەوە ڕاست بێت موحەممەد دەیڵێت، ئەوا ئێمە لە گوێدرێژ نەزانتر و خراپترین! جا بۆ دوایی ئەم قسەیە بەپێغەمبەر گەیشتەوەو، جوڵاسیش زانی و هات و کەوتە پاکانە بۆخۆی، ئەوجا ئەم ئایەتە هات و فەرمووی: ﴿ ٧٤: يحلفون بالله ما قالوا ﴾ سوێند بە خوا ئەخۆن کە: وشەی کوفرو بێ باوەڕیبە زاریاندا نەهاتوەو، قسەی خراپیان بە پەیامبەر ﷺ نەگوتوە ﴿ ولقد قالوا كلمة الكفر ﴾ خۆ لەواقیعیشدا قسەی کوفر و خوانەناسییان گوتبوو ﴿ وكفروا بعد إسلامهم ﴾ و دوای ڕاگەیاندنی ئیسلامبوونیشیان، دیسان گەڕابوونەوە سەرکوفرو، خۆیان کافر کردبوویەوە ﴿ وهموا بما لم ينالوا ﴾ وبەو مەبەست و نیازە پیسەشیان نەگەیشتن، لێبڕابوون کە پەیامبەر لە (ليلةالعقبه) دا لە (تەبووك) بکوژن! بەڵام خەیاڵیان خاو بووو بۆیان نەچوویە سەر، بۆدواییش ئەوهەواڵ و دەنگ وباسەیان بە پێغەمبەرﷺ گەیاندو، ئەویش لەتوڵەی ئەوجموجووڵە ناپەسەندەیان ویستیبیانکوژێ، بەڵام لەبەر دیعایەی خراپ و چاووڕای خەڵکانی نەیار نەیکوشتن! ﴿ وما نقموا إلا أن أغناهم الله ورسوله من فضله ﴾ هەر لەبەرئەوەش ڕکیان لەموسڵمانەکان بووکە: خوای دلۆڤان بە میهرەبانی خۆی بێ نیازی کردبوون لەوان و، نازو نیعمەتێکی زۆری پێدابوون و، پەیامبەریش لەدەستکەوتە جەنگییەکان دریغی لێنەدەکردن، لەبەرئەوە کەبرێك لەژێر سێبەری ئیسلامدا ژیابوونەوە پێیان ناخۆش بوو! لە چەند جێگایەکیتردا قورئانی پیرۆز ئەم ڕاستیە دوپات دەکاتەوە، بۆنموونە: لەسوورەتی (٨/٨٥)دا دەفەرموێ: (وما نقموا منهم إلا أن يؤمنوا بالله العزيز الحميد) یان لە سوورەتی (١٢٦/٧)دا دەفەرموێ: (وما تنقم منا إلا أن آمنا بأيات ربنا لما جاء تنا..) یان لەسوورەتی (٤٠/٢٢)دا دەفەرموێ: (الذين أخرجوا من ديارهم بغير حق إلا أن يقولوا ربنا أﷲ..). ﴿ فإن يتوبوا يك خيرا لهم ﴾ ئێنجا ئەگەر بەو حاڵەشەوە پەشیمان ببنەوە -لەکاری ناپاکیی ودوو ڕوویی خۆیان- خێرو قازانجیانە ﴿ وإن يتولوا يعذبهم الله عذابا أليما فی الدنيا والآخرة ﴾ خۆئەریشتیش لە ئیسلام بکەن و، لەسەر کاری خراپی خۆیان سوور بن، خوای گەورەش - لەدونیاو لەقیامەتدا- سزایەکی ئێش پێگەیەنەریان ئەدا ﴿ وما لهم فی الأرض من ولی ولا نصير ﴾ دیارە ئەوساش لەم سەر زەوییەدا هیچ جۆرە دۆست و پشتیوانێکیان بۆ نابێ، ڕزگاریان بکات لەو سزایە.
(ئیبن کەسیر) دەڵێ: زۆربەی ڕاڤەکەرانی قورئان پێیان وایە ئەو پەیمان شکێنە (سەعلەبەی حاتەب)ی ئەنسارییە، چونکە وەکو (تەبەریی) دەڵێت ئەوبوو لەپێغەمبەری خواست: دۆعای رزق و ڕۆزیی و سەروەت وسامانی بۆبکا، کەچی خوای بەخشندە خەڵاتێکی زۆری کردو نەیشیتوانی پەیمانەکەی جێبەجێ بکا!.

بەڵام (قورتبی) دەڵێت: (وثعلبة بدري أنصاري وممن شـهدالله له ورسوله بالإيمان، حسـب مايأتي بيانه في أول الممتحنة، فما روى عنه غير صحيح. قال أبو عمر: ولعل قول من قال في ثعلبة أنه مانع الـزكاة الذي نزلت فيه الآية غير صحيح، والله أعلم. وقال الضحاك: إن الآية نزلـت في رجال من المنافقين: نبتـل بن الحارث و جدبن قيس ومعتب بن قشير). لە پەراوێزی قورتبیدا هاتووە: (قال الإمام ابن عبد البر: ولعل قول من قال في ثعلبة أنه مانع الزكاة الذي نزلت فيه الآية غير صحيح. وقال الحافظ ابن حجر في الفتح (٣/٢٦٦) بعد أن أشـار ألى الحديث: لكنه حديث ضعيف لا يحتج به). (ئالووسی) دەڵێ: (وليس هو البدري لأنه قد أستشهد بأحد ﷺ). ﴿ ٧٥: ومنهم مـن عاهد الله ﴾ هێندێك لـە دوو ڕووەكان پەيمانيـان لەگەڵ خوا بەسـت وگوتيان: ﴿ لئن آتانا من فضله ﴾ مەرج بێت ئەگەر خوا ماڵ وڕۆزييمـان بداتێ ﴿ لنصدقن ولنكونن من الصالحين ﴾ خێرو سەدەقە بكەين وبچينە ڕيزی پياوچاكانەوە ﴿ ٧٦: فلما آتاهم من فضله ﴾ ئينجا كەخوا كردیی و لە رزق ونازونيعمەتی خۆی بەشی‌دان ﴿ بخلوا به ﴾ بەراسـت دەرنەچـوون و، چرووكی و ڕژدييان تيا كرد ﴿ وتولوا وهم معرضون ﴾ پشتيان لەفەرمانەكەی خواكردو، ڕوويان لە ئيسلام وەرگێڕا ﴿ ٧٧: فأعقبهم نفاقا في قلوبهم إلى يوم يلقونه ﴾ ئينجا خوایكارزان "بێ‌لە چرووكييەكەيشـيان نەخۆشی دووڕوويیشی خستە دڵيانەوەو، بەردەواميش دەبێت هەتا ئەو ڕۆژە دەچنە بەردەسـتیخۆی بۆحيساب و لێكۆڵينەوە ﴿ بما أخلفوا الله ما وعدوه ﴾ چونكە پێچەوانـەی ئەوپەيمانەجووڵانەوە بەخوايان دابوو ﴿ وبما كانوا يكذبون ﴾ وبەدرۆزنيش دەرچوون ﴿ ٧٨: ألم يعلموا أن الله يعلم سرهم ونجواهم ﴾ مەگەر نەيانزانیكە بەراستی خوا بەهەموو نهێنی و سرتە سرتەكانيان دەزانێ؟! ﴿ وأن الله علام الغـيوب ﴾ ولە هەرچی نا دياريشـەبە ئاگايەو، تۆڵەش لەناپاكان و دووڕووەكان دەسـێنێت، كەوابوو "ئێوەيش" ئەی موسـڵمانان! هەربەڵێنێ دەدەن بيبەنە سەر، هەتا دووچارنەبن.

(تەبەری) لە (ئيبن عەبباس)ەوە دەگێڕێتەوە كە: (عەبدوڕڕەحمان)ی (كـوڕی عەوف) چل هۆقە زێڕی هێنايە لای پەيامبەر ﷺ وكرديە سەدەقە، لەولايشەوە پياوێكی هەژاری (ئەنسار)يی مەنێ خورمای هێنا، ئەوسـا دوو ڕووەكان كرديانە هەراو هۆسـەو گوتيان: ئەمە سوێندی بێ (عەبدوڕڕەحمان) بە ڕووپامايی ئەوزێڕەی هێناوە، خۆ خواو پەيامبەريش لەو مەنە خورمايە بێ نيازن! ئەو جائەم ئايەتە هـات وفەرمووی: ﴿ ٧٩: الذين يلمـزون المطوعين من المؤمنين في الصدقات ﴾ ئەو دوو ڕووانەش تەوس و ڕەخنە لەو موسـڵمانانە -دەگـرن كە بە گيان و بە دڵ خێرو سـەدەقە ئەكەن، واتە: كەم بـێ يان زۆر، ئـەوان ڕەخنەی خۆيـان دەگرن و ئەڵـێن جائەوە چييە؟! كەی خوا پيويسـتی بەوە هەيـە؟! ﴿ والذين لا يجدون إلا جهدهـم ﴾ وە تـەوس لەوانەش دەگرن كە هەر ئەوەشـك دەبن دەیبەخشن ﴿ فيسخرون منهم ﴾ بەدەر لەتەوس وتەشەرەكانيان، هێمان گاڵتەشـيان پێ ئەكەن! ﴿ سـخرالله منهم ﴾ جالەبەرامبەر

يَـٰٓأَيُّهَا ٱلنَّبِيُّ جَـٰهِدِ ٱلْكُفَّارَ وَٱلْمُنَـٰفِقِينَ وَٱغْلُظْ عَلَيْهِمْ
وَمَأْوَىٰهُمْ جَهَنَّمُ وَبِئْسَ ٱلْمَصِيرُ ﴿٧٣﴾ يَحْلِفُونَ بِٱللَّهِ
مَا قَالُوا۟ وَلَقَدْ قَالُوا۟ كَلِمَةَ ٱلْكُفْرِ وَكَفَرُوا۟ بَعْدَ إِسْلَـٰمِهِمْ
وَهَمُّوا۟ بِمَا لَمْ يَنَالُوا۟ وَمَا نَقَمُوٓا۟ إِلَّآ أَنْ أَغْنَىٰهُمُ ٱللَّهُ وَرَسُولُهُۥ
مِن فَضْلِهِۦ فَإِن يَتُوبُوا۟ يَكُ خَيْرًا لَّهُمْ وَإِن يَتَوَلَّوْا۟ يُعَذِّبْهُمُ
ٱللَّهُ عَذَابًا أَلِيمًا فِى ٱلدُّنْيَا وَٱلْـَٔاخِرَةِ وَمَا لَهُمْ فِى ٱلْأَرْضِ
مِن وَلِىٍّ وَلَا نَصِيرٍ ﴿٧٤﴾ ۞ وَمِنْهُم مَّنْ عَـٰهَدَ ٱللَّهَ لَئِنْ
ءَاتَىٰنَا مِن فَضْلِهِۦ لَنَصَّدَّقَنَّ وَلَنَكُونَنَّ مِنَ ٱلصَّـٰلِحِينَ ﴿٧٥﴾
فَلَمَّآ ءَاتَىٰهُم مِّن فَضْلِهِۦ بَخِلُوا۟ بِهِۦ وَتَوَلَّوا۟ وَّهُم مُّعْرِضُونَ
﴿٧٦﴾ فَأَعْقَبَهُمْ نِفَاقًا فِى قُلُوبِهِمْ إِلَىٰ يَوْمِ يَلْقَوْنَهُۥ بِمَآ أَخْلَفُوا۟
ٱللَّهَ مَا وَعَدُوهُ وَبِمَا كَانُوا۟ يَكْذِبُونَ ﴿٧٧﴾ أَلَمْ يَعْلَمُوٓا۟
أَنَّ ٱللَّهَ يَعْلَمُ سِرَّهُمْ وَنَجْوَىٰهُمْ وَأَنَّ ٱللَّهَ عَلَّـٰمُ
ٱلْغُيُوبِ ﴿٧٨﴾ ٱلَّذِينَ يَلْمِزُونَ ٱلْمُطَّوِّعِينَ مِنَ
ٱلْمُؤْمِنِينَ فِى ٱلصَّدَقَـٰتِ وَٱلَّذِينَ لَا يَجِدُونَ إِلَّا
جُهْدَهُمْ فَيَسْخَرُونَ مِنْهُمْ سَخِرَ ٱللَّهُ مِنْهُمْ وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿٧٩﴾

ئـەوەوە خوايش مەسـخەرە بـەوان دەكا ﴿ ولهم عـذاب أليم ﴾ وسزايەكی بەئێشيشيان بۆ هەيە.

هەرگيز داوای لێخۆشبوون بۆمرۆی دووڕوو مەكە:

دووڕووەكان ئەوند درۆو دەلەسـەيان كردووەو بڕووبيانووويان بە درۆ هێناوەتەوە خوا ئەفەرموێ: ﴿ ٨٠: إستغفر لهم أولا تستغفر لهم ﴾ داوای لێخۆشـبوونيان بۆبكەيت ئەی پێغەمبەر! ، يان نەیكەيت ﴿ إن تستغفر لهم سبعين مرة ﴾ تەنانەتی ئەگەرحەفتاجاريش داوای لێبوردونيـان بۆ بكەيت، واتە: زۆرتر لەوە، يان كەمتر بپاڕێيتەوە بۆيـان ﴿ فلن يغفر الله لهم ﴾ خوا هەر لێيان خۆش نابێت، بەڵكو هەر ئابڕوويان دەباو جەزرەبەش دەخۆن ﴿ ذلك بأنهم كفروا بالله ورسوله ﴾ چوون "هەرلەبنەڕەتدا" باوەڕيان بە خواو بە پەيامبەری خوا نييە، بۆيە ئەوەندە لارو لاسارو درۆزنن و، لەسنوور تێدەپەڕن ﴿ والله لا يهدي القوم الفاسقين ﴾ دڵنيابن خوا هيدايەت و ڕێنمايی

خەڵكانی سنوور بەزێن ناكات بۆ باوەڕ هێنان.

دوورووەكان خۆشحاڵن بەلەماڵەوە بوون:

﴿ ٨١: فـرح المخلفـون بمقعدهم خـلاف رسـول الله ﴾ دوورووە چـرووككـراوەكان -بەتايبەتـی ئەوانەيان لەجەنگـی (تەبووك)

اسْتَغْفِرْ لَهُمْ أَوْ لَا تَسْتَغْفِرْ لَهُمْ إِن تَسْتَغْفِرْ لَهُمْ سَبْعِينَ مَرَّةً فَلَن يَغْفِرَ اللَّهُ لَهُمْ ذَٰلِكَ بِأَنَّهُمْ كَفَرُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ وَاللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْفَاسِقِينَ ﴿٨٠﴾ فَرِحَ الْمُخَلَّفُونَ بِمَقْعَدِهِمْ خِلَافَ رَسُولِ اللَّهِ وَكَرِهُوا أَن يُجَاهِدُوا بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنفُسِهِمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَقَالُوا لَا تَنفِرُوا فِي الْحَرِّ قُلْ نَارُ جَهَنَّمَ أَشَدُّ حَرًّا لَّوْ كَانُوا يَفْقَهُونَ ﴿٨١﴾ فَلْيَضْحَكُوا قَلِيلًا وَلْيَبْكُوا كَثِيرًا جَزَاءً بِمَا كَانُوا يَكْسِبُونَ ﴿٨٢﴾ فَإِن رَّجَعَكَ اللَّهُ إِلَىٰ طَائِفَةٍ مِّنْهُمْ فَاسْتَأْذَنُوكَ لِلْخُرُوجِ فَقُل لَّن تَخْرُجُوا مَعِيَ أَبَدًا وَلَن تُقَاتِلُوا مَعِيَ عَدُوًّا إِنَّكُمْ رَضِيتُم بِالْقُعُودِ أَوَّلَ مَرَّةٍ فَاقْعُدُوا مَعَ الْخَالِفِينَ ﴿٨٣﴾ وَلَا تُصَلِّ عَلَىٰ أَحَدٍ مِّنْهُم مَّاتَ أَبَدًا وَلَا تَقُمْ عَلَىٰ قَبْرِهِ إِنَّهُمْ كَفَرُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ وَمَاتُوا وَهُمْ فَاسِقُونَ ﴿٨٤﴾ وَلَا تُعْجِبْكَ أَمْوَالُهُمْ وَأَوْلَادُهُمْ إِنَّمَا يُرِيدُ اللَّهُ أَن يُعَذِّبَهُم بِهَا فِي الدُّنْيَا وَتَزْهَقَ أَنفُسُهُمْ وَهُمْ كَافِرُونَ ﴿٨٥﴾ وَإِذَا أُنزِلَتْ سُورَةٌ أَنْ آمِنُوا بِاللَّهِ وَجَاهِدُوا مَعَ رَسُولِهِ اسْتَأْذَنَكَ أُولُو الطَّوْلِ مِنْهُمْ وَقَالُوا ذَرْنَا نَكُن مَّعَ الْقَاعِدِينَ ﴿٨٦﴾

خۆيان دزيەوە، خۆشـحاڵ ودڵشـادن بەچرووكبوون ومانەوەيان لەماڵـەوەو، لە گـەڵ پەيامبەردا دەرنەچـوون بۆتەبووك! چونكە پيشـەی هەموومرۆڤێكی بێ هيممـەت هەرئاوايە دەبينی: لەكاتی تەنگانەداخۆی دەگرێتەدواوەو، واشـدەزانێ كارێكی باشیكردووە ﴿ وكرهوا أن يجاهدوا بأموالهم وأنفسهم في سبيل الله ﴾ وە پێشيان خۆش نە بووبە سـەروەت وسـامان و، بەگيانی خۆيان لە رێگەی خـوادا بچنـە خەزاوجيهاد بكەن ﴿ وقالوا لا تنفـروا في الحر ﴾ بـە يەكتريانەگوت: لـەم كاتی گەرمايـەدا دەرمەكەون و مەچن بـۆ جەنگ، ديـارە كە جەنگی تەبـووك لە كاتێكـی زۆر گەرماو نارەحەتدا بـوو، ميوەی زۆروو خۆشمەزە پێگەيی‌بـوو ﴿ قل نار جهنم أشـد حرا ﴾ پێيان بڵێ: ئەی موحەممەد ﷺ! ئاگری دۆزەخ گەرمترە لەگەرمای هاوێـن ﴿ لو كانوا يفقهون ﴾ ئەر ژيرو فاميدە بوونايە چاك تێدەگەيشـتن. جابۆ پـتر روونبوونەوەی ئەوئاگرە، خـوای گـەورە لەچەند جێگايەكدا باسـی دەكات، بۆنموونە: لە سوورەتی (٦/٦٦)دا دەفەرموێ: (..نارا وقودها الناس والحجارة)، يان لە سوورەتی (٧٠/١٥-١٦)دا دەفەرموێ: (كلا إنها لظى نزاعة للشـوى)، يان لە سـوورەتی (٥٦/٤)دا دەفەرموێ: (كلما نضجت جلودهم بدلناهم جلودا غيرها..) يان لە سـوورەتی (٢٢/١٩-٢١)دا دەفەرموێ: (يصب من فوق رؤوسهم الحميم يصهر به مافی بطونهم والجلـود ولهم مقامـع من حديد). يان لە سـوورەتی (١٨/٢٩)دا هاتـووە: (وإن يسـتغيثوا يغاثـوا بمـاء كالمهل يشـوی الوجوه..) يـان لـە سـوورەتی (٤٧/١٥)دا دەفەرموێ: (و سـقوا ماء حميما فقطع أمعاءهـم). ﴿ ٨٢: فليضحكوا قليلا ﴾ دەبا لەبەرامبەر ئەو ئاگرە سـەختەوە كەم پێبكەنن ﴿ وليبكوا كثيرا ﴾ و زۆر بگرين، چونكە رۆژی دوايی هەرگيز نابرێتەوە لێيان، واتە: هەقنەبوو زۆر پێكەنينيان بووبا ﴿ جزاء بما كانوا يكسـبون ﴾ تاوادانی ئەوئاگرە بەو شێوەيە، بۆ تۆڵەو جەزرەبەی ئەوانە، لەبەرامبەر ئەو تاوانانەوە دەيانكردن.

رێ بە مونافق نادرێت بچێتە خەزاو،
كەمرديش نوێژی لە سەر ناكرێت!

﴿ ٨٣: فـإن رجعک الله إلى طائفة منهم ﴾ جا كە خوا برديتيەوە مەدينە، بۆلای دەسـتەيەك لە مونافقـەكان -لەوانەی نەهاتبوونە تەبـووك- دێنە لات ﴿ فاسـتأذنوك للخـروج ﴾ داوات لێدەكەن مۆڵەتيـان بدەيت لەگەڵ تۆ دەرچن وبچن بۆ غەزايەكی تر، واتە: لەنەهاتنەكەی تەبووك پەشـيمانن ﴿ فقل لن تخرجوا معي أبدا ﴾ تۆش لەوەڵاميانيدا بڵێ: هەرگيز ناشـێ جارێكیتر لەگەڵ من بچنە دەرێ و هاورێيەتيـم بكەن" بۆ هيـچ خەزايەكیتر ﴿ ولن تقاتلوا معـی عدوا ﴾ وناشـكرێ جارێكی تر لەگەڵ مندا بچنە شـەڕی هيچ دوژمنێك ﴿ إنكم رضيتم بالقعود أول مرة ﴾ چونكە ئێوە هەر لـە هەوەڵ رۆژەوە رازی بوون بە دانيشـتن و، مانەوەی ماڵەوەتان هەڵبـژارد، بۆيـە خۆتان دزيەوەو نەهاتن بـۆ تەبووك ﴿ فاقعدوا مع الخالفين ﴾ دەئێسـتاش بچن خانەنشـين بن و لەگەڵ ژنان و منداڵاندا بۆخۆتان لەماڵەوە بمێننەوە. لەسـوورەتی (٤٨/١١٠) شدا هاتووەو دەفەرموێ: (ونقلب أفئدتهم وأبصارهم كما لم يؤمنوا به أول مرة..) مەبەست ئەمەيە كە خوایگەورە "لەبەر لاساريان" دڵ وبينايی لەرێی راست لادان. ﴿ ٨٤: ولا تصل على أحد منهم مات أبدا ﴾ هەرگيز نوێژ لەسـەر كەسـێ لەو دوو روانە مەكە بمرێ، چونكە نزاو نوێژی تۆ بۆ ئەوانە، دەبێتە مايەی ميهرەبانی و بارانی بەزەيی خوا، ديارە ئەوانەيش شـياوی ئەو دلۆڤانی و ميهرەبانييە نين ﴿ ولا تقم على قبره ﴾ و لە سەر گۆڕەكەيشی بە پێوە مەوەستە

بۆ داوای گوناح پۆشین و لێبووردن ﴿ إنهم كفروا بالله ورسوله ﴾ چونکە بەڕاستی ئەوانە "بەرلەوە بمرن" حاشایان لە خواو لە پەیامبەرەکەی ئەوکرد ﴿ وما توا وهم فاسقون ﴾ هەربەفاسقی و یاخیانەش مردن، واتە: ئەوخوانەسانە لەناو کۆمەڵگەدا نابێ پلەو ڕێزیان بۆ دابنرێ.

بوخاری لە(ئیبن عەبباس)ـەوە دەڵێت: ئەم ئایەتی (ولا تصل علی أحد..)، سەبارەت بە کورەکەی (سەلوول) هاتە خوارەوە، وەك دەڵێ: (فصلی علیه رسول الله، ثم انصرف فلم یمکث إلا یسیرا، حتی نزلت الآیتان من ((براءة)) ولا تصل علی أحد منهم مات أبدا) واتە: پێغەمبەری خوا نوێژی لەسەر تەرمەکەی (سەلوول)کرد، پاشان زۆری نەخایاند، هەتا ئەو دوو ئایەتەی (بەرائە) هاتن وریان لەوەگرت کە جارێکی تر ئامادەی بەرێکردنی تەرمیهەر کەسێك بێ لە دووڕووەکان، یان نوێژی لەسەربکات، بەڵێ پاش هاتنی ئەو ئایەتانە پێغەمبەر ﷺ هەرگیز دوای تەرمی موشریك و دووڕوو نەدەکەوت، ونە دەچوویە سەر گۆری نوێژی لەسەر بکا، چونکە دەبێ ئەو خەڵکە لاساردوژ بەئیسلامە تەمێ بکرێ، مەسەلەی کراسەکەیش ئەگەر کردبێتی بە کوفنی سەلوول، لە بەر ئەوەبوو کاتی خۆی سەلوول کراسێکی خوڵاتی (عەبباس)ـی مامی کردبوو، ئەمیش ویستی پاداشتی پیاوەتییەکەی بداتەوە، بەڵام کە ئەو ئایەتانە هاتن، هەمووئەو شتانە قەدەغە بوون ﴿ ٨٥: ولا تعجبک أموالهم وأولادهم ﴾ نابێ زۆری ماڵ و منداڵیان تۆ سەرسام بکا و، بەلاتەوە شتێکی گرنگ بێت، چونکە ئەو بەخششە لەبەر خۆشەویستیان نییە ﴿ إنما یرید الله أن یعذبهم بها فی الدنیا ﴾ بەڵکوخوا هەر ئەیەوێ بەو سەروەت وسامانەیان لە دونیادا سزایان بدا ﴿ وتزهق أنفسهم وهم کافرون ﴾ وکاتێ گیانیشیان دەکێشێ بەکافری بمرن، واتە: لەدونیادا زەکات دەخاتە سەریان، ئەوانیش زۆر بە دڵگرانی دەیدەن و خەفەت وحەسرەتی پێدەخۆن، کە مردیشن کافرن، چونکە ئیمانی ڕاستیان نەبووە.

ئەمەش چەند خوویەکیتری خۆ دواخەرانە لە جیهاد:

﴿ ٨٦: وإذا أنزلت سورة ﴾ هەرکە بەشێك لە قورئان دابەزێنرێ پێیان بڵێت: ﴿ أن آمنوا بالله وجاهدوا مع رسوله ﴾ کەدەبێ باوەڕ بەخوا بهێنن و لەگەڵ پەیامبەرەکەیدا ﷺ جیهاد بکەن ﴿ استأذنک أولوا الطول منهم ﴾ بەخێرایی دەست ڕۆیشتووەکانیان دێن داوای مۆڵەتت لێ دەکەن کەنەچنە خەزاکەوە و برووبیانوویەك دەهێننەوە، هەتا خۆ بشارنەوە!! ﴿ وقالوا ذرنا نکن مع القاعدین ﴾ دەشڵێن: وازمان لێ بهێنە با لەگەل ئەو دانیشتوانەدا لە ماڵ دانیشین، هەروەکو لەچەند جێگایەکی تردا باسی ئەو خووە بەدفەڕیان دەکات، بۆنموونە: لە سوورەتی (٩/٤٤-٤٥) دادەفەرموێ: (لا یستأذنک الذین یؤمنون بالله والیوم الآخر أن یجاهدوا بأموالهم وأنفسهم والله علیم بالمتقین) هەتادەگاتە (..فهم فی ریبهم یترددون) یان لە سوورەتی (١٩/٣٣) دا هاتووە: (فإذا جاء الخوف سلقوکم بألسنة حداد..).

دووڕووەمان کەیف خۆشبوون کەلەگەڵ بەجێماوەکان بوون:

﴿ ٨٧: رضوا بأن یکونوا مع الخوالف ﴾ ڕازی بوون بەوەی کە لەگەڵ ژن ومنداڵ و پیرو پەککەوتەکاندابن و، نەچنە جیهاد ﴿ وطبع علی قلوبهم فهم لا یفقهون ﴾ و بەهۆی نکوولیان لە جیهاد مۆری بەدبەختی نرا بەسەر دڵیاندا وهیچ تێناگەن و، نازانن جیهاد چ عیززەتێکی دونیا وقیامەتی تێدایە، بۆیە دانیشتنی ماڵەوەیان لە جیهاد پێ باشترە! ﴿ ٨٨: لکن الرسول والذین آمنوا معه ﴾ بەڵام پەیامبەرو ئەوانەی لەگەڵ ئەودان وبڕوایان هێناوە ﴿ جاهدوا بأموالهم وأنفسهم ﴾ بە ماڵ و سامان و گیانیان جیهاد دەکەن بۆسەرخستنی دینی خوا ﴿ وأولئک لهم الخیرات ﴾ هەموو خێرو چاکەیەك -لە قیامەتدا- هەر بۆ ئەوانەیە ﴿ وأولئک هم المفلحون ﴾ وهەر ئەوانیش سەر بڵندو بەختیارن ﴿ ٨٩: أعد الله لهم جنات ﴾ بەدەر لەو سەر بەر زییەیان، خوای میهرەبان چەند باخ و بەهەشتێکی بۆ ئامادە کردوون ﴿ تجری من تحتها الأنهار ﴾ کە لە بن درەخت و کۆشکەکانیانەوە جۆگەو ڕووبارگەلێ دێت ودەچێت ﴿ خالدین فیها ﴾ بە هەتا هەتاییش لەوێ دەبن ﴿ ذلک الفوز العظیم ﴾ هەر ئەوەیە دەسکەوتی مەزن و، سەرکەوتنی گەورەو بێوێنە ﴿ ٩٠: وجاء المعذرون من الأعراب ﴾ وەعارەبە دەشتەکییە خاوەن ئیمان و، بیانووداڕەکان هاتنە لات ئەی پێغەمبەر! ﴿ لیؤذن لهم ﴾ هەتا مۆڵەت بدرێن "و نەچنەجیهاد" ﴿ وقعد الذین کذبوا الله ورسوله ﴾ ئەو درۆزنانەشیان کە لەگەڵ خواو پەیامبەری ئەو دا درۆیانکرد -لەئیمان وباوەڕەکەیاندا-، لێیدانیشتن و، گوێی خۆیانیان کەڕکردو، نەهاتن پۆزش و عوزر -بۆ نەهاتنەکەیان- بێننەوە، چونکە ئیمانێکی سەر زارەکیان هەبوو ﴿ سیصیب الذین کفروا منهم عذاب ألیم ﴾ سەرئەنجام سزایەکی قورس و ئێش پێگەیەنەر، هەر دووچاری بێباوەڕەکانیان دەبێت.

ئەمانە جیهادیان لەسەر نییە:

﴿ ٩١: لیس علی الضعفاء ولا علی المرضی ﴾ ئەوکەسانەی بونییەی لەش وجەستەیان لاوازو بێ هێزە، یان لەش بەبارو

نەخۆشن ﴿ ولا على الذين لا يجدون ما ينفقون حرج ﴾ وەئەوانەی هیچیان دەست ناکەوێ بەختی بکەن بۆخۆ ئامادەکردن بۆچوونە جیهاد، ئەمانە هیچ گوناهێکیان لە سەر نییە دانیشن و نەچنە خەزا ﴿ إذا نصحوا لله ورسوله ﴾ بەمەرجێ راسال و سوڵحاوو دڵسۆزبن بە خواو بەپەیامبەرەکەی و،هانی خەڵکانیتر بدەن

رَضُوا۟ بِأَن يَكُونُوا۟ مَعَ ٱلْخَوَالِفِ وَطُبِعَ عَلَىٰ قُلُوبِهِمْ فَهُمْ لَا يَفْقَهُونَ ﴿٨٧﴾ لَٰكِنِ ٱلرَّسُولُ وَٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ مَعَهُۥ جَٰهَدُوا۟ بِأَمْوَٰلِهِمْ وَأَنفُسِهِمْ ۚ وَأُو۟لَٰٓئِكَ لَهُمُ ٱلْخَيْرَٰتُ ۖ وَأُو۟لَٰٓئِكَ هُمُ ٱلْمُفْلِحُونَ ﴿٨٨﴾ أَعَدَّ ٱللَّهُ لَهُمْ جَنَّٰتٍ تَجْرِى مِن تَحْتِهَا ٱلْأَنْهَٰرُ خَٰلِدِينَ فِيهَا ۚ ذَٰلِكَ ٱلْفَوْزُ ٱلْعَظِيمُ ﴿٨٩﴾ وَجَآءَ ٱلْمُعَذِّرُونَ مِنَ ٱلْأَعْرَابِ لِيُؤْذَنَ لَهُمْ وَقَعَدَ ٱلَّذِينَ كَذَبُوا۟ ٱللَّهَ وَرَسُولَهُۥ ۚ سَيُصِيبُ ٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟ مِنْهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿٩٠﴾ لَّيْسَ عَلَى ٱلضُّعَفَآءِ وَلَا عَلَى ٱلْمَرْضَىٰ وَلَا عَلَى ٱلَّذِينَ لَا يَجِدُونَ مَا يُنفِقُونَ حَرَجٌ إِذَا نَصَحُوا۟ لِلَّهِ وَرَسُولِهِۦ ۚ مَا عَلَى ٱلْمُحْسِنِينَ مِن سَبِيلٍ ۚ وَٱللَّهُ غَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿٩١﴾ وَلَا عَلَى ٱلَّذِينَ إِذَا مَآ أَتَوْكَ لِتَحْمِلَهُمْ قُلْتَ لَآ أَجِدُ مَآ أَحْمِلُكُمْ عَلَيْهِ تَوَلَّوا۟ وَّأَعْيُنُهُمْ تَفِيضُ مِنَ ٱلدَّمْعِ حَزَنًا أَلَّا يَجِدُوا۟ مَا يُنفِقُونَ ﴿٩٢﴾ ۞ إِنَّمَا ٱلسَّبِيلُ عَلَى ٱلَّذِينَ يَسْتَـْٔذِنُونَكَ وَهُمْ أَغْنِيَآءُ ۚ رَضُوا۟ بِأَن يَكُونُوا۟ مَعَ ٱلْخَوَالِفِ وَطَبَعَ ٱللَّهُ عَلَىٰ قُلُوبِهِمْ فَهُمْ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٩٣﴾

بۆجیهادو، ئەستەم وگرێ لەبەر پێی موسڵمانانادا دروست نەکەن و، لەجیهاد پەشیمانیان نەکەنەوە، بۆیە دەفەرموێ: ﴿ ما على المحسنين من سبيل ﴾ خەڵکانی پۆزشدارو خێرخواز ئەر نەشچنە جیهاد، هیچ رێیەك نییە بۆ سزادانیان، واتە: ئەوانە کە بە ئەندازەی دەسەڵاتیان هەوڵدەدەن بۆ چاکەو، خۆشیان نادزنەوە لە خەزا سووچێکیان نییە ﴿ والله غفور رحيم ﴾ وخوا گوناحپۆش و لێبووردەیە، دلۆڤان و میهرەبانە، بەپێیدەسەڵات وتوانا ئەرك دادەنێت ﴿ ٩٢: ولا على الذين إذا ما أتوك لتحملهم ﴾ وە لەسەر ئەوانەش جیهاد نییەو گوناحیان ناگات کە نەچنە خەزا: کاتێ هاتنە لات وداوایان کرد کە لەگەڵ خۆت بیا نبەیت بۆ جیهادو، وڵاخی سوارییان بۆپەیدا بکەیت ﴿ قلت لا أجد ماأحملكم عليه ﴾ تۆیش گوتت: هیچ شتێك شكنابەم هەڵتانگرێ و سواری ببن ﴿ تولوا وأعينهم تفيض من الدمع حزنا ﴾ ئیتر ئەوانیش بەوحاڵەوە لای تۆ گەڕانەوەو، چاویشیان -لەخەم وخەفەتا- بە لێشاو فرمێسکی دەرشت ﴿ ألا يجدوا ما ينفقون ﴾ کە شتێکیان نەبوو لەرێی خواو سەرخستنی دینی ئیسلامدا خەرجی بکەن.

بەڵێ.. لە دینی ئیسلامدا داواو تەکلیف بەئەندازەی تواناودەسەڵات دەکرێ، بۆیە خوا لەجێگایەکی تردا هەر لەو بارەوە دەفەرموێ: (لا يكلف الله نفساً إلا وسعها).. یان دەفەرموێ: (ليس على الأعمى حرج ولا على الاعرج حرج..) راستە ئەوکەسانە کە جەستەو لاشەیان کەڵکی چوونە سەربازی پێوە نییە، ئەوە بێشك هیچ داوایەکیان لێ ناکرێ بچنە خەزا، بەڵکو پاداشیشیان هەیە لای خوا، بۆیە پێغەمبەر ﷺ دەفەرموێ: (لقد تركتم بالمدينة أقواما ماسرتم مسيرا...) ئەبووداوود /في الجهاد (٢٥٠٨) باب (٢٠)، والبخاري في الجهاد: (٢٨٣٩/باب/٣٥). واتە: ئێستا ئێوە لە گۆرەپانی جیهاددان و، لە (مەدینە)ش خەڵکێك - بەهۆی نەخۆشی و کەم ئەندامی و نەبوونی کەرەسەی جەنگەوە جێماون، دڵنیابن هاوبەشتانن لە بەهەشتدا، چونکە دڵیان لەلاتانەو، ئەگەر بۆیشیان کرابا دەهاتن.

کۆتایی جزمی ١٠، (ولله الحمد والمنة)..

﴿ ٩٣: إنما السبيل على الذين يستأذنونک وهم أغنياء ﴾ بەڵکو رێ گلەیی و گازندەو تۆڵە تەنها لەسەر ئەوانەیە کە داراو دەوڵەمەندن و، دێن داوای مۆڵەتت لێ دەکەن نەچنە جیهاد ﴿ رضوا بأن يكونوا مع الخوالف ﴾ رازی بوون لەگەڵ بەجێماوەکان بن و، لەماڵەوە بنە بخەن ولەگەڵتان نەیەن!! ﴿ وطبع الله على قلوبهم ﴾ ئەوساش لەبەر ئەوە خوایگەورە مۆری بەدبەختی بەسەر دڵیاندا نا ﴿ فهم لا يعلمون ﴾ ئیترلە پاشە رۆژی خراپی خۆیشیان نازانن و بەهۆشنایەنەوە ﴿ ٩٤: يعتذرون إليكم إذا رجعتم إليهم ﴾ هەرکە لە غەزای تەبووك گێڕێنەوە بۆ لایان، بەپەلە دێن و دەست ئەکەنە برووو بیانوو هێنانەوە بۆتان ﴿ قل لا تعتذروا ﴾ بڵێ: هیچ برووبیانوویەك مەهێننەوە ﴿ لن نؤمن لكم ﴾ چونکە چاك دەتانناسین و هەرگیز برواتان پێ ناکەین ﴿ قد نبأنا الله من أخباركم ﴾ بەهەقیقەت خوای گەورە لە دەنگوباس و هەواڵە نهێنییەکانتانی ئاگادار کردین، واتە: تێیگەیاندین کە چ شتێك لە دڵتاندایە ﴿ وسيرى الله عملكم ورسوله ﴾ بۆئایندەش بە تەئکید خواو پەیامبەری خوا، گەشت کردەوەکانتان دەبینن، واتە: خواو پێغەمبەرەکەی دەزانن چ کارێکتان لێدەوەشێتەوە لەمە بەدوا؟ ﴿ ثم تردون إلى عالم الغيب والشهادة ﴾ لە پاشان دەبرێنەوە لای ئەو زانایە کە بەهەموو نادیارو دیارێك ئەزانێ و ئاگادارە ﴿ فينبئكم بما كنتم تعملون ﴾ ئینجا هەرشتێکتان کردووە ئاگادارتان ئەکات لێی.

فرت و فێڵی دووڕووەکان:

﴿ ٩٥: سيحلفون بالله لكم إذا انقلبتم إليهم ﴾ هەر کە لەتەبووك هاتنەوە لایان، خێرا دێن وبەخوا سوێندتان بۆ ئەخۆن کە: توانای هاتنمان نەبوو لەگەڵتاندا بێینە خەزاکە بۆیە نەهاتین ﴿ لتعرضوا عنهم ﴾ هەتا وازیان لێ بهێنن "وناویان نەبەن" ﴿ فأعرضوا عنهم ﴾ دەسا وازیان لێ بهێنن و ویلیان بکەن و مەیاندوێنن و نرخیان بۆ دامەنێن ﴿ إنهم رجس ﴾ چونکە خۆیان و کارو کردەوەیان پیس وناپاکە ﴿ و مأواهم جهنم ﴾ وجێ و شوێنیان ئاگری دۆزەخە ﴿ جزاء بما كانوا يكسبون ﴾ ئەم تۆڵەیانە لەبەر ئەوکارو کردەوەیە کردوویانە ﴿ ٩٦: يحلفون لكم لترضوا عنهم ﴾ سوێندتان بۆ دەخۆن هەتا ڕازیبن لێیان ﴿ فإن ترضوا عنهم ﴾ خۆ ئەر لێشیان ڕازی ببن ﴿ فإن الله لا يرضى عن القوم الفاسقين ﴾ ئەوە بێگومان خوا لەخەڵکانی سنوور بەزێن ڕازی نابێت، کوڕەکەی (سەلووڵ)هەرکە پێغەمبەر گەڕایەوە هات سوێندی بۆخوارد کە: جارێکی تر دواناکەوێت.

دەشتەکی بێ ڕەزاترو کۆڵی ترن:

﴿ ٩٧: الأعراب أشد كفرا ونفاقا ﴾ عەرەبە دەشتەکییەکانی دەرەوەی مەدینە، لەمەڕ بێ باوەڕی و دووڕووییەوە لەخەڵکانی تر سەرسەختترن ﴿ وأجدر أن لا يعلموا حدود ما أنزل الله على رسوله ﴾ شایستەو لەبارتریشن بە نەزانینی سنووری ئەو یاسایانەی خوا ناردوونی بۆ پەیامبەرەکەی ﴿ والله عليم حكيم ﴾ وە خوا بەهەموو ئیش و کارێ زانایە، لەکارزان و کاردروستە، پێغەمبەریش فەرمووی: ((من سكن البادية جفا،ومن اتبع الصيد غفل، ومن أتى السلطان أفتتن)) (پێشەوا ئەحمەد). واتە: مرۆڤی دەشتەکی دڵڕەقە، پیاوی ڕاوچی خافڵ و بێئاگایە، هاتووچۆکەری لای (سوڵتان)، تووشی ئازار دەبێت. (مسند ١/٣٥٧). هەرلەبەر ئەمەیشە کە: تەنیا لەناو شارنشینەکاندا پێغەمبەران ڕەوانە کراون، وەکو ئایەتی: (وما أرسلنا من قبلك إلا رجالا نوحي إليهم من أهل القرى..) ئەو ڕاستییە دەسەلمێنێ ﴿ ٩٨: ومن الأعراب من يتخذ ما ينفق مغرما ﴾ لە عەرەبە دەشتەکییەکان هەیە: کەهەرچی لەڕێگەی خوادا بدات، بەزیان و (غەرامە)ی دادەنێ، چونکە لە دڵەوە نایکاو بڕوای پێی نییە ﴿ ويتربص بكم الدوائر ﴾ و سەرەڕای ئەوەیش هەر چاوەڕوانن بەڵاو نەهاتێکتان بەسەرا بێ!! ﴿ عليهم دائرة السوء ﴾ یاخوا بەڵا و تێشکان هەربەسەر خۆیاندا بێ ﴿ والله سميع عليم ﴾ خوا ژنەوایە، بەقسە نابەجێکانیان، زانایە بەوەی دەی کەن ودەیڵێن ﴿ ٩٩: ومن الأعراب من يؤمن بالله واليوم الأخر ﴾ هەیشیانە بەباشی باوەڕی بە خواو بە ڕۆژی دوایی هەیە ﴿ ويتخذ ما ينفق قربات عند الله وصلوات الرسول ﴾ و هەرچیش لەو ڕێیەدا ببەخشێ بە نزیکبوونەوەی خواو، بە مایە دوعاوداوای لیبووردنی پێغەمبەری دادەنێت ﴿ ألا إنها قربة لهم ﴾

يَعْتَذِرُونَ إِلَيْكُمْ إِذَا رَجَعْتُمْ إِلَيْهِمْ قُل لَّا تَعْتَذِرُوا لَن
نُّؤْمِنَ لَكُمْ قَدْ نَبَّأَنَا اللَّهُ مِنْ أَخْبَارِكُمْ وَسَيَرَى
اللَّهُ عَمَلَكُمْ وَرَسُولُهُ ثُمَّ تُرَدُّونَ إِلَىٰ عَالِمِ الْغَيْبِ
وَالشَّهَادَةِ فَيُنَبِّئُكُم بِمَا كُنتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿٩٤﴾ سَيَحْلِفُونَ
بِاللَّهِ لَكُمْ إِذَا انقَلَبْتُمْ إِلَيْهِمْ لِتُعْرِضُوا عَنْهُمْ فَأَعْرِضُوا
عَنْهُمْ إِنَّهُمْ رِجْسٌ وَمَأْوَاهُمْ جَهَنَّمُ جَزَاءً بِمَا كَانُوا
يَكْسِبُونَ ﴿٩٥﴾ يَحْلِفُونَ لَكُمْ لِتَرْضَوْا عَنْهُمْ فَإِن
تَرْضَوْا عَنْهُمْ فَإِنَّ اللَّهَ لَا يَرْضَىٰ عَنِ الْقَوْمِ الْفَاسِقِينَ
﴿٩٦﴾ الْأَعْرَابُ أَشَدُّ كُفْرًا وَنِفَاقًا وَأَجْدَرُ أَلَّا يَعْلَمُوا
حُدُودَ مَا أَنزَلَ اللَّهُ عَلَىٰ رَسُولِهِ وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ ﴿٩٧﴾ وَمِنَ
الْأَعْرَابِ مَن يَتَّخِذُ مَا يُنفِقُ مَغْرَمًا وَيَتَرَبَّصُ بِكُمُ الدَّوَائِرَ
عَلَيْهِمْ دَائِرَةُ السَّوْءِ وَاللَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ﴿٩٨﴾ وَمِنَ
الْأَعْرَابِ مَن يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَيَتَّخِذُ
مَا يُنفِقُ قُرُبَاتٍ عِندَ اللَّهِ وَصَلَوَاتِ الرَّسُولِ أَلَا إِنَّهَا قُرْبَةٌ
لَّهُمْ سَيُدْخِلُهُمُ اللَّهُ فِي رَحْمَتِهِ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿٩٩﴾

بەڵێ.. بزانن! بێگومان ئەو بەخشینە نزیکبوونەوەیەکە بە خواوە بۆیان ﴿ سيدخلهم الله فى رحمته ﴾ وخواش هەر دەیانخاتە بەر بەزەیی و میهرەبانی خۆیەوە ﴿ إن الله غفور رحيم ﴾ چونکە خوا زۆر لێبووردەیە، زۆر دلۆڤانە.

فەزڵی کۆچبەران و پشتیوانان و شوێنکەوتوانیان:

ئینجا سەرەی باسکردنی کۆمەڵی (ئەنسار) و کۆچکەرانە بۆیە دەفەرموێ: ﴿ ١٠٠: والسابقون الأولون من المهاجرين والأنصار ﴾ لە دەستەی یەکەمی پێشەنگی کۆچکەران و پشتیوانان ﴿ والذين اتبعوهم بإحسان ﴾ و چاك پەیڕەوانیئەوانیش ﴿ رضى الله عنهم ﴾ خوا ڕازی بوو لێیان ﴿ ورضوا عنه ﴾ و ئەوانیش لە خوا ڕازیبوون.

لە چەند جێگایەکی تردا ئەوفەزڵ وڕێزو حورمەتە هاتووە، بۆنموونە: لەسوورەتی (٣/٦٣)دا دەفەرموێ: (وآخرين منهم لما يلحقوا

بهـم..) یان لەسـوورەتی (٥٩/١٠)دا دەفەرمـوێ: (والذین جاؤوا مـن بعدهـم یقولون ربنا اغفر لنـا ولإخواننا..)، یان لە سـوورەتی (٧٥/٨)دا دەفەرمـوێ: (والذین آمنوا من بعـد وهاجروا وجاهدوا معکـم فأولئک منکم..) بێ لەمەش ئەوەمان دەسـت دەخەن کە: (تابیعین) و پاشینانی ئەوانە، وەك پێشینانیان حیسابیان بۆدەکرێ

وَالسَّٰبِقُونَ الْأَوَّلُونَ مِنَ الْمُهَٰجِرِينَ وَالْأَنصَارِ وَالَّذِينَ
اتَّبَعُوهُم بِإِحْسَٰنٍ رَّضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ وَرَضُوا عَنْهُ وَأَعَدَّ
لَهُمْ جَنَّٰتٍ تَجْرِي تَحْتَهَا الْأَنْهَٰرُ خَٰلِدِينَ فِيهَا أَبَدًا
ذَٰلِكَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ ﴿١٠٠﴾ وَمِمَّنْ حَوْلَكُم مِّنَ الْأَعْرَابِ
مُنَٰفِقُونَ وَمِنْ أَهْلِ الْمَدِينَةِ مَرَدُوا عَلَى النِّفَاقِ لَا تَعْلَمُهُمْ
نَحْنُ نَعْلَمُهُمْ سَنُعَذِّبُهُم مَّرَّتَيْنِ ثُمَّ يُرَدُّونَ إِلَىٰ عَذَابٍ
عَظِيمٍ ﴿١٠١﴾ وَءَاخَرُونَ اعْتَرَفُوا بِذُنُوبِهِمْ خَلَطُوا عَمَلًا صَٰلِحًا
وَءَاخَرَ سَيِّئًا عَسَى اللَّهُ أَن يَتُوبَ عَلَيْهِمْ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿١٠٢﴾
خُذْ مِنْ أَمْوَٰلِهِمْ صَدَقَةً تُطَهِّرُهُمْ وَتُزَكِّيهِم بِهَا وَصَلِّ عَلَيْهِمْ
إِنَّ صَلَوٰتَكَ سَكَنٌ لَّهُمْ وَاللَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ﴿١٠٣﴾ أَلَمْ يَعْلَمُوا
أَنَّ اللَّهَ هُوَ يَقْبَلُ التَّوْبَةَ عَنْ عِبَادِهِ وَيَأْخُذُ الصَّدَقَٰتِ وَأَنَّ
اللَّهَ هُوَ التَّوَّابُ الرَّحِيمُ ﴿١٠٤﴾ وَقُلِ اعْمَلُوا فَسَيَرَى اللَّهُ عَمَلَكُمْ
وَرَسُولُهُ وَالْمُؤْمِنُونَ وَسَتُرَدُّونَ إِلَىٰ عَٰلِمِ الْغَيْبِ وَالشَّهَٰدَةِ
فَيُنَبِّئُكُم بِمَا كُنتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿١٠٥﴾ وَءَاخَرُونَ مُرْجَوْنَ لِأَمْرِ
اللَّهِ إِمَّا يُعَذِّبُهُمْ وَإِمَّا يَتُوبُ عَلَيْهِمْ وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ ﴿١٠٦﴾

و،رەزامەندی خوا بەدەسـت دێنن ﴿ وأعدلهم جنات تجری تحتها الأنهار ﴾ بەدەر لەوەش چەندان باخ و بێسـتانی بۆ سازداون کە: بە بەردرەخت و کۆشکەکانییدا رووبار گەلێ دەچێت ﴿ خالدین فیها أبدا ﴾ بـە هەتاهەتاییش تێیدا ئەمێننەوە ﴿ ذلک الفوز العظیم ﴾ هەر ئەوەیشە دەسکەوت و سـەرفرازی گەورەو بەنرخ. (سەعیدی کوڕی موسەییەب) و دەستەیەکی‌تر لە پێناسەی (سابقین)دا دەڵێن: (هـم الذین صلوا الی القبلتین). ئەوانە بوون کە لەنوێژەکەدا روویان لەهەردوو قیبلەکە کرد. ئیمامی شـافعی و یارانیشـی دەڵێن: (هم الذین شـهدوا بیعة الرضوان). ئەوانە بـوون لە(بەیعەتولریزوان)دا ئامادەبوون، دەسـا واوەیلاو ئۆف بۆ ئەوانەی رکیان لەو کەسانەیە کەخوا رازییە لێیان و ئەوانیش لەخوا رازین! بێ لەوەیش هێشـتا جنێویان دەدەنێ و تەکفیریان دەکەن!!.

دووڕووەکانی (مەدینە)و دەشتەکییەکان:

﴿ ١٠١: وممـن حولکـم مـن الأعـراب منافقـون ﴾ لەعەرەبە دەشـتەکییەکانی دەوروبەریشـتاندا خەڵکێکی دووڕوو و مونافیق هەیە، وەکو هۆزی (موزەینە، ئەسلەم، غیفار، ئەشجەع) ﴿ ومن أهـل المدینة مـردوا علی النفاق ﴾ وە لە خەڵکانی (مەدینە)شـدا هەندێکـی دووڕوو و، لێبڕاو بـۆ دووڕوویی هەن ﴿ لا تعلمهم نحن نعلمهـم ﴾ تۆ ئەی موحەممەد نایانناسـی، هەتا لـەم دونیایەدا بڕیاری‌خۆتیانی‌لەسەربدەیت، ئێمە بۆخۆمان زۆرباش دەیانناسین ﴿ سنعذبهم مرتین ﴾ جا لە بەر ئەوە ئێمە لە دونیادا دووجار سزایان ئەدەین، جارێکیان بە سەرخسـتنتان بە سـەر دوژمنەکانتاندا کە بەوە دڵگران دەبن، جارێکیشیان بە ئابڕو بردونیان ونیفاقیان ﴿ ثم یـردون إلی عذاب عظیم ﴾ لە دواییشـدا ئەبرێنەوە بۆ جەزرەبەو سزایەکی هەرە گەورە.

موسڵمانە بەجێماوەکان لەجیهاد:

﴿ ١٠٢: وآخـرون اعترفوا بذنوبهـم ﴾ برێ‌خەڵکی تریش هەیە دەدانیان بە گوناهـو هەڵەکانی خۆیاندا نا، کە لە خەزای تەبووك "لەبەر سسـتی خۆیان دواکەوتن" پاشان تەوبەیان کردوو پەشیمان بوونەوە ﴿ خلطوا عملا صالحا وآخر سیئا ﴾ هەندێ کارو کردەوەی چاکیـان ئەنجامدا و، برێکێ خراپیان تێکەڵکرد ﴿ عسـی الله أن یتـوب علیهم ﴾ بێ‌گومـان خوا لێیان خۆش دەبـێ و، تەوبەیان لێوەردەگرێـت ﴿ إن الله غفـور رحیم ﴾ بە راسـتی خوا بۆ گوناه زۆر لێبووردەیە، زۆریش میهرەبان و دلۆڤانە. بەڵێ.. گەلێ‌ریوایەت هەیە لەسـەر ئەوکەسـانە دەدوێ و، دیارییان دەکەن و هەریەکە بۆخـۆی شـتێکی‌لێ‌دەڵێت! بـەڵام لەگەڵ ئەوەیشـدا هەموجۆرە موسـڵمانێك بەردەکەوێ کەئەویش کاروکردەوەی بەوچەشنە بێت و، پاشـان تەوبە بکات، بۆیە هەرکە (ئەبوو ئەوفا) سـەدەقەکەی خـۆی هێنا، پێغەمبـەر ﷺ فەرمووی: ((اللهم صـل علی آل أبی أوفی)) (موسـلیم). خوایە لە خانەوادەی (ئەبوو ئەوفا) ببوریت و رەحمەتیان بەسەرا برێژیت.

لەسامان و داراییدا زەکات هەیە:

﴿ ١٠٣: خـذ من أموالهـم صدقة ﴾ لە سـامانەکەیان زەکات و سـەدەقەیە وەرگـرە ﴿ تطهرهم وتزکیهم بهـا ﴾ دڵ ودەروونیانی پێ‌پاکەوەکـە، هەتا لە گوناهەکانیان پاك ببنـەوەو، چاکەکانیان فـراوان ببـێ و دەشـگەنە پلەی هەرە بـەرز ﴿ وصـل علیهم إن

صلاتک سکن لهم ﴾ و دۆعـای چاکیان دەرهەق بۆبکە، چونکە دۆعا ونزای تۆ، دڵئارامی وئۆقرەبەخشە بۆیان ﴿ والله سمیع علیم ﴾ وخواش زۆر بیسـنەدیە، زۆریش زانایە. ئـەم ئایەتە -ئەگەرچی رووی لەخەڵکە دواکەوتووەکە بێت لە(تەبووك)- بەڵام گشـتییەو گشـتگیرەو تـەواوی موسـڵمانان دەگرێتـەوەو، دەبێ هەتا رۆژی قیامەت" بەشێ لەماڵ و سامانیان ببەخشن بۆ رێی خوا ﴿ ١٠٤: ألم یعلموا أن الله هو یقبل التوبة عن عباده ﴾ ئاخۆ نەیانزانیبێ کە بێگومان خوا تەوبەو پەشیمانی لە گشت بەندەکانی خۆی قەبووڵ دەکا ﴿ ویأخـذ الصدقات ﴾ وسـەدەقەش لە هەموو بـرواداران و دڵسـۆزان وەردەگـرێ ﴿ وأن الله هو التواب الرحیـم ﴾ بێگومان هەر خوایە تەوبە قوبووڵکارو، میهرەبان و دلۆڤان، دەسـا ئێوەیش "ئەی موسڵمانان" تەوبە بکەن و خێرو سەدەقە بدەن بۆ رێی خوا، پێغەمبـەری خوا دەفەرموێ ((إن الله یقبـل الصدقة ویأخذها بیمینه فیربیهـا لاحدکم، کمایربی أحدکم مهـره، حتی أن اللقمة لتصیرمثل أحـد)) (ترمزی). واتـە: بێگومانە کە خوای میهرەبان سـەدەقە قبووڵ دەکاو بەدەسـتی راستیشی وەریدەگرێ و، گەورەی دەکا، هەروەکو چۆن یەکێ لەئێوە جوان و ئەسپەکەی بەخێو دەکاو گەورە دەبێ، تەنانەتی یەك پارو لای خوا بەقەد (ئوحود)ـی لێدێ.

هەڕەشەلەیاخییان:

﴿ ١٠٥: وقل اعملوا فسـیری الله عملکم ورسـوله والمؤمنون ﴾ ئـەی پێغەمبەر! بە هەمـوو ئەوخەڵکە بڵێ: کاری خۆتان بکەن، بێگومان بـن کـە خـوای گەورەو، پێغەمبەرەکەی‌و، موسـڵمانان بەرهەمی‌کردەوەکانتان دەبینن، واتە: هەرشتێ بکەن خوا پێغەمبەر و ئیمانداران‌ـی لێ بەئاگا دەکات، هەر چەنـد بەدزی‌و بەنهێنیش بیکـەن ﴿ وسـتردون إلی عالـم الغیب والشـهادة ﴾ و بە تەئکید دەبرێنـەوە لای (خوای) زانای نادیارو دیـار ﴿ فینبئکم بما کنتم تعملون ﴾ ئەوسا بە هەرکارێ کردوتانە ئاگادارتان ئەکات.

کاروباری سێ هاوەڵە بەجێماوەکان لەجیهاد:

﴿ ١٠٦: وآخـرون مرجـون لأمـر الله ﴾ ودەسـتەیەکی تـری جێماوەکان، چاوەڕێی فەرمانی خوان وچارەنووسیان دواخراوە. ڕاڤەکەرانـی قورئـان ئەڵێن: ئەمانە، ئەو سـێ کەسـە بوون کە لـە خـەزای تەبووك خۆیان بەئەنقەسـت دواخسـت و نەچوونە خەزاکە. (ئیبن عەبباس) دەڵێ: ئەو سـێ کەسـەیە: (کەعب) و (هیلال) و (مورارە) بوون، دەستی دەستیەکی زۆریان بەخۆیانکرد بۆ چوونە تەبـووك، بەڵام دەرەنجام هـەر نەچوون ونەچوون!! شـایەنی باسـە هەر سێکەسـەکەش لە ئەهلی بەدر بوون" ئینجا لەبـەر ئەوە پەیامبـەرﷺ رێی‌لە هاوەڵان گرت لە قسـەو سـڵاو لێکردونیـان، هەتا فەرمانی خوایان بۆ هات وتەوبەیان لێوەرگیرا، وەکو لەجێیەکی‌تری ئەم سوورەتەدا خوا دەفەرموێ: (وعلی الثلاثة الذیـن خلفـوا حتی إذا ضاقـت علیهم الارض بمارحبـت..) ﴿ إما یعذبهـم وإمـا یتوب علیهم ﴾ ئەنجامیان دواخـراوە، جا یا خوا سزایان دەدات، یان تەوبەیان لێ وەردەگرێ ﴿ والله علیم حکیم ﴾ وە خـواش زۆر زانایـە، زۆریش کاربەجێ و لـە کارزانە، جا بۆ دوایی خوای‌گەورە تەوبـەی لێوەرگرتن و فەرمووی: (لقد تاب الله علی النبی والمهاجرین والأنصار..).

مزگەوتی (زرار)و بەسەرهاتی:

﴿ ١٠٧: والذیـن اتخـذوا مسـجدا ضـرارا وکفرا وتفریقـا بین المؤمنین ﴾ وە لە دووڕووەکاندا کەسانێ وا هەن وەکو (ئەبووعامیری راهیبی عیسـایی) -کە لەمەدینەدا- دژ بە پێغەمبەرو موسـڵمانان و، بـۆ بەهێز کردنی کوفرو بـێ باوەڕی خۆیان و، بۆ پەرتکردنی ریزەکانی‌کۆمـەڵی بـاوەڕداران ودوورخسـتنەوەیان لەپێغەمبەر ﷺ شـوێنێ بەناو مزگەوتی زراریان سازدا ﴿ وإرصادا لمن حارب الله ورسوله من قبل ﴾ وبۆ ئەوە بیکەنە (کەمین) و روانگەبۆ ئەو کەسانە کەپێشتر بەرلەدروسکردنی دژی خواو پەیامبەرەکەی دەجەنگان. دەگێڕنەوەکـە (ئەبووعامـر)ی فاسـق هەمیشـە هەڕەشـەی لـە پەیامبەری‌خـوا دەکـرد کە: بەهەمـوو هێزێکـی دژایەتی بکاو، هەرکەسـێکیش شـەڕی لەگەڵ بکات ئەم ئامادە دەبێت هاوکاری بکات! جا بە فەرمانی ئەو دژو نەیارەی پێغەمبەرە ئەو مزگەوتەیە کرایەوە، هەتا ببێتە جێگای پیلان و فاك وفیك دژبە موسڵمانەکان ﴿ ولیحلفن إن أردنا إلا الحسنی ﴾ کەچی بەهەموو هێزێکیان سوێند ئەخـۆن کە: تەنها چاکەو خێرمان لـە کردنەوەی ئەو مزگەوتەدا مەبەست بووە ﴿ والله یشهد إنهم لکاذبون ﴾ خۆ خوا بۆ خۆی چاك بەئاگایە کە درۆزنن و دڵیشـیان چی تێدایە و، مەبەستیشیان چی بووە؟ ﴿ ١٠٨ لا تقم فیه أبدا ﴾ هەرگیز تۆش -ئەی پێغەمبەر!- لە مزگەوتی‌وادا رامەوەستەو نوێژ مەکە ﴿ لمسجد أسس علی التقوی مـن أول یوم ﴾ دڵنیابە ئـەو مزگەوتەیە "مزگەوتی قوباء" کە هەر یەکەم ڕۆژ لەسـەر بناغەی تەقوا دامـەزرا ﴿ أحق أن تقوم فیه ﴾ بەهەقترە تۆ نوێژی‌تیا بکەیت، هەتا مزگەوتی (زرار) ﴿ فیه رجال یحبـون أن یتطهروا ﴾ لەم مزگەوتـەدا کۆمەڵەپیاوێکی تێدایە -لە پشـتیوانان- زۆر حەزیانە لەهەموو چڵك و چەپەڵییەك و، لەهەر تاوان و گوناهێك پاك بنەوە ﴿ والله یحب المطهرین ﴾ دیارە خواش

بۆخۆیپاکانیخۆش دەوێ ﴿ ١٠٩ : أفمن أسـس بنيانه على تقوى
مـن الله ورضوان خير ﴾ ئاخۆ ئەوەی بنەڕەتی مزگەوتەکەی خۆی
لەسەر خواناسین و تەقواو ڕەزامەندی خوا دارشتبێ "وەکو مزگەوتی
قوبا" چاکترە ﴿ أم من أسس بنيانه على شفا جرف هار ﴾ یان ئەو
کەسـەی کە بنەڕەتی مزگەوتەکەی لەسـەر لێواری ئاودڕی فشەڵ

وَالَّذِينَ اتَّخَذُوا مَسْجِدًا ضِرَارًا وَكُفْرًا وَتَفْرِيقًا بَيْنَ
الْمُؤْمِنِينَ وَإِرْصَادًا لِّمَنْ حَارَبَ اللَّهَ وَرَسُولَهُ مِن قَبْلُ
وَلَيَحْلِفُنَّ إِنْ أَرَدْنَا إِلَّا الْحُسْنَىٰ وَاللَّهُ يَشْهَدُ إِنَّهُمْ لَكَاذِبُونَ
﴿١٠٧﴾ لَا تَقُمْ فِيهِ أَبَدًا لَّمَسْجِدٌ أُسِّسَ عَلَى التَّقْوَىٰ مِنْ أَوَّلِ
يَوْمٍ أَحَقُّ أَن تَقُومَ فِيهِ فِيهِ رِجَالٌ يُحِبُّونَ أَن يَتَطَهَّرُوا
وَاللَّهُ يُحِبُّ الْمُطَّهِّرِينَ ﴿١٠٨﴾ أَفَمَنْ أَسَّسَ بُنْيَانَهُ
عَلَىٰ تَقْوَىٰ مِنَ اللَّهِ وَرِضْوَانٍ خَيْرٌ أَم مَّنْ أَسَّسَ بُنْيَانَهُ
عَلَىٰ شَفَا جُرُفٍ هَارٍ فَانْهَارَ بِهِ فِي نَارِ جَهَنَّمَ وَاللَّهُ لَا يَهْدِي
الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ ﴿١٠٩﴾ لَا يَزَالُ بُنْيَانُهُمُ الَّذِي بَنَوْا رِيبَةً
فِي قُلُوبِهِمْ إِلَّا أَن تَقَطَّعَ قُلُوبُهُمْ وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ ﴿١١٠﴾
۞ إِنَّ اللَّهَ اشْتَرَىٰ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ أَنفُسَهُمْ وَأَمْوَالَهُم
بِأَنَّ لَهُمُ الْجَنَّةَ يُقَاتِلُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَيَقْتُلُونَ
وَيُقْتَلُونَ وَعْدًا عَلَيْهِ حَقًّا فِي التَّوْرَاةِ وَالْإِنجِيلِ
وَالْقُرْآنِ وَمَنْ أَوْفَىٰ بِعَهْدِهِ مِنَ اللَّهِ فَاسْتَبْشِرُوا
بِبَيْعِكُمُ الَّذِي بَايَعْتُم بِهِ وَذَٰلِكَ هُوَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ ﴿١١١﴾

و روخەك داناوە، دیوارێك لەسـەر قوڕێ کرابێ لافاو هێنابێتی و، بەرەو رووخان ملی نابێت، ئەبێ چۆن بینایەکی لەسەر بکرێت؟! ﴿ فانهار به في نار جهنم ﴾ ئینجا لەناکاو بەو فشەڵ و رووخەکەوە دەکەوێتە ناو ئاگری دۆزەخەوە. واتە: ئایا کەسێك بناغەی ئایینی خۆی لەسـەر دڵسۆزی وتەقوا دارشـتبێ، وەکو کەسێك دەبێ کە لەسـەر پرِوپاڵانتەو دوورِوویی دایڕشـتبێ؟ ﴿ والله لا يهدي القوم الظالمين ﴾ هەرگیـز خواش ڕێنمایی خەڵکانیسـتەمکار ناکات، واتـە: ئەوانەی ئـەو مزگەوتـی (زرار)یان کـردەوە، ناهەقیکارو سـتەمکارن ﴿ ١١٠ : لا يزال بنيانهم الذي بنوا ريبة في قلوبهم ﴾ بینایەکەیان، واتە: مزگەوتی (زیرار)کە بەو نیازەوە دروستیانکرد، هەمیشە چاوگی بیم وترسـە لە دڵیاندا ﴿ إلا أن تقطع قلوبهم ﴾ لێشـیان نابڕێـت مەگەر دڵیان لەتلەت ببـێ و بمرن ﴿ والله عليم حكيم ﴾ وە خواش زۆر زانایە، زۆریش کارزان وکاربەجێیە.

خوا بە بەهەشت گیان و سامانی موسڵمانانی کری:

﴿ ١١١ : إن الله اشترى من المؤمنين أنفسهم وأموالهم ﴾ بێگومان خوا گیان و سـامانی موسـڵمانانی کڕیوە ﴿ بـأن لهم الجنة ﴾ کە لە باتیاندا بەهەشـتیان بداتێ ﴿ يقاتلون في سـبيل الله ﴾ کوشتار دەکـەن لە ڕێی خـوادا ﴿ فيقتلـون ويقتلون ﴾ جـا ئەکوژن و، دەشـکوژرێن ﴿ وعدا عليه حقا ﴾ ئەو کرین وفرۆشـتنە بەڵێنێکی هەقـە خوای گەورە داویەتی ﴿ في التوراة والإنجيل والقرآن ﴾ لە تـەورات و ئینجیل وقورئانـدا ﴿ ومن أوفى بعهده من الله ﴾ ئەوە کێ لە خوا پابەند ترە بە پەیمان وبەڵێنی خۆیەوە؟ ﴿ فاستبشـروا ببيعكـم الذي بايعتم به ﴾ دەسـا موژدەو مزگێنـی بە یەکتر بدەن و، گشـتان دڵشادبن –ئەی موسـڵمانان!– بەو کرین و فرۆشتنەی کردووتانـە ﴿ وذلـك هوالفوز العظيم ﴾ دیارەهـەر ئەو مامەڵەیە دەسـکەوتی مـەزن و سـەرفرازیی گەورەیـە ﴿ ١١٢ : التائبـون العابـدون الحامدون ﴾ ئـەو برِوادارانە کەخوای گـەورە ئەوکرین وفرۆشـتنەی لەگەڵ کـردون ئەمانەن وەکو خـۆی دەفەرموێ: لە رابردووی خراپی خۆیان پەشیمانن، عابیدو خواپەرستن، شوکرانە بژێر و سوپاسگوزارن ﴿ السائحون الراكعون الساجدون ﴾ رۆژو گرو جیهادکـەرن، روکوع بەرو کرنووش بەرن ﴿ الآمرون بالمعروف ﴾ و فەرمـان دەرن بـە چاکـە ﴿ والناهون عن المنكـر ﴾ ورێگرن لەخراپـە ﴿ والحافظون لحدود الله ﴾ وپارێزەرن بۆ سـنوورەکانی خـوا، ئەمانەن لەگـەڵ خـوادا مامەڵەی بەهەشـتیان کردووەو بەهەشـتین ﴿ وبشر المؤمنين ﴾ دەسا تۆش –ئەی موحەممەد!– ئـەو مزگێنییە بدە بەو باوەڕدارانـە ﴿ ١١٣ : ماكان للنبي والذين آمنوا أن يسـتغفروا للمشـركين ﴾ نە بە پەیامبەر ڕێدراوە داوای لێبووردن بۆ هاوبەشـدانەران بکات، نە بـە باوەڕدارانیش ﴿ ولو كانـوا أولي قربى ﴾ ئەگەر چی خزمی نزیکیشـیان بن ﴿ من بعد ماتبيـن لهم أنهم أصحاب الجحيم ﴾ بەتایبەتـی پاش ئەوە بۆیان دەرکەوتووە کە دۆزەخین و بۆکوفر کاردەکەن.

ئیمامی(بوخاری)دەڵێ: ئەم ئایەتە سەبارەت بە(ئەبوو تالیب)هاتە خوارێ، ئەو دەمە کە لە گیانەڵادا بووو دەسـتەیەکیش لە سەرانی قورەیـش لـەوێ ئامادە بـوون، پێغەمبەریش چوویە لای سـەری وفەرمـووی: مامە! بڵـێ: (لاإله إلا الله) ئەوسـا منیش لایخوا ئەیکەمـە بەڵگە بـۆت، (ئەبوو جەهل) پڕیدایەو گوتی: ئەبوو تالیـب! خەریکـە واز لـە ئایینـی (عەبدولموتتەلـب) دێنی؟! پەیامبەر ﷺ فەرمووی: سـوێند بە خوا هەتا ڕێم لێ نەگیرێ، هەر داوای لێبووردنت بۆ ئەکەم. هەر لەوبارەوە بوو ئەم ئایەتەیش هات

و فەرمووی (:إنک لاتهدی من أحببت ولکن الله یهدی من یشاء وهو أعلم بالمهتدین) قصص/٥٦.

لێخۆشبوون بۆ موشریکان داوا ناکرێ:

﴿ ١١٤: وما کان استغفار إبراهیم لأبیه ﴾ خـوا داوا کردنەکەی ئیبراهیمیش بۆ لێخۆشبوون لە باوکی ﴿ إلا عن موعدة وعدها إیاه ﴾ تەنها لەبەر ئەوەبوو کەکاتێ خۆی -پێش ئەوە بێ باوەڕی باوکی بۆ دەرکەوێ- بەڵێنی دابوویە کە: داوای لێبووردنی بۆ بکات، وەکو بە ئاشکرا لە سوورەتی(مەریەم)و، ئایەتی(٤٧)دا باسکراوەو دەفەرموێ: (قال سلام علیک سأستغفرلک ربی إنه کان بی حفیا) ﴿ فلما تبین له أنه عدولله ﴾ جا کە زانی سوور دوژمنی خوایە ﴿ تبرأ منه ﴾ یەخەی لێ هەڵتەکان و بەرائەتی لێکرد ﴿ إن إبراهیم لأواه حلیم ﴾ چونکە ئیبراهیم پیاوێکی زۆر ملکەچ و دەس بە دوعاو، هێمن و لەسەرخۆ بوو بەرامبەر بە خەڵکانی نەزان.

بێ بەڵگە کەس تاوانبار ناکرێ:

﴿ ١١٥: وما کان الله لیضل قوما بعد إذ هداهم ﴾ خۆ پاش ئەوەش خوا خەڵکێکی خستبێتە سەر ڕاستەڕێ، ئیتر نەبووە جارێکیتر گومرایان بکات. ئەم ئایەتەش سەبارەت بە هەندێ لەو موسڵمانانە هاتەخوارێ کە داوای لێبوردونیان کردبوو بۆ موشریکەکان، لە پاشان ترسان کەخوا قاریان لێ بگرێ، ئینجا هات بۆ دڵدانەوەیان ﴿ حتی یبین لهم ما یتقون ﴾ تا ئەو شتانەیان بۆ ڕوون بکاتەوە کە دەبێ خۆیانی لێ پارێزن ﴿ إن الله بکل شئ علیم ﴾ بێگومانە خوا بەهەموو شتێك زاناو بەئاگایە ﴿ ١١٦: إن الله له ملک السموات والأرض ﴾ بە ڕاستی دەسەڵاتی تەواوی ئاسمانەکان و زەوی هەر بۆ خوایە ﴿ یحی ویمیت ﴾ کێیویست دەیبیژ ێنێ، کێیشی ویست ئەیمرێنێ و، هیدایەت وگومراییش هەر بەدەستی خۆیەتی ﴿ وما لکم من دون الله من ولی ولا نصیر ﴾ بێجگە لە خواش هیچ دۆست و پشتیوانێکتان دەست ناکەوێت لە سزا ڕزگارتان کات، دەسا ئیتر هەرلەخۆی بترسن.

خەزاکەی تەبووک:

﴿ ١١٧: لقد تاب الله علی النبی ﴾ چوون بۆ جیهاد فەرمان وکارێکی بڕاوەی خوایە، بۆیە هەر جۆرە دواکەوتنێك -بێ بیانووی شەرعی- وەرناگیرێ وناپەسەندەو تۆڵەی هەیە.. بۆیەخوا لەو کارەی پەیامبەرەیش خۆش بوو کە: مۆڵەتی دەستەیەك لە دوو ڕووەکانیدا کە: لە گەڵی نەچن بۆ جەنگی تەبووك ﴿ والمهاجرین والأنصار ﴾ وە لە کۆچکەران وپشتیوانانیش- کە هەندێکیان چوونەجیهاد و، هەندێکیشیان خۆیان بە زەویدا نووساند خۆش بوو ﴿ الذین اتبعوه فی ساعة العسر ﴾ ئەوانەیان کە لە جەنگە سەختەکەی (تەبووك)دا دوای پێغەمبەرکەوتن

ٱلتَّٰٓئِبُونَ ٱلۡعَٰبِدُونَ ٱلۡحَٰمِدُونَ ٱلسَّٰٓئِحُونَ ٱلرَّٰكِعُونَ ٱلسَّٰجِدُونَ ٱلۡأٓمِرُونَ بِٱلۡمَعۡرُوفِ وَٱلنَّاهُونَ عَنِ ٱلۡمُنكَرِ وَٱلۡحَٰفِظُونَ لِحُدُودِ ٱللَّهِۗ وَبَشِّرِ ٱلۡمُؤۡمِنِينَ ﴿١١٢﴾ مَا كَانَ لِلنَّبِيِّ وَٱلَّذِينَ ءَامَنُوٓاْ أَن يَسۡتَغۡفِرُواْ لِلۡمُشۡرِكِينَ وَلَوۡ كَانُوٓاْ أُوْلِي قُرۡبَىٰ مِنۢ بَعۡدِ مَا تَبَيَّنَ لَهُمۡ أَنَّهُمۡ أَصۡحَٰبُ ٱلۡجَحِيمِ ﴿١١٣﴾ وَمَا كَانَ ٱسۡتِغۡفَارُ إِبۡرَٰهِيمَ لِأَبِيهِ إِلَّا عَن مَّوۡعِدَةٖ وَعَدَهَآ إِيَّاهُ فَلَمَّا تَبَيَّنَ لَهُۥٓ أَنَّهُۥ عَدُوّٞ لِّلَّهِ تَبَرَّأَ مِنۡهُۚ إِنَّ إِبۡرَٰهِيمَ لَأَوَّٰهٌ حَلِيمٞ ﴿١١٤﴾ وَمَا كَانَ ٱللَّهُ لِيُضِلَّ قَوۡمَۢا بَعۡدَ إِذۡ هَدَىٰهُمۡ حَتَّىٰ يُبَيِّنَ لَهُم مَّا يَتَّقُونَۚ إِنَّ ٱللَّهَ بِكُلِّ شَيۡءٍ عَلِيمٌ ﴿١١٥﴾ إِنَّ ٱللَّهَ لَهُۥ مُلۡكُ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلۡأَرۡضِۖ يُحۡيِۦ وَيُمِيتُۚ وَمَا لَكُم مِّن دُونِ ٱللَّهِ مِن وَلِيّٖ وَلَا نَصِيرٖ ﴿١١٦﴾ لَّقَد تَّابَ ٱللَّهُ عَلَى ٱلنَّبِيِّ وَٱلۡمُهَٰجِرِينَ وَٱلۡأَنصَارِ ٱلَّذِينَ ٱتَّبَعُوهُ فِي سَاعَةِ ٱلۡعُسۡرَةِ مِنۢ بَعۡدِ مَا كَادَ يَزِيغُ قُلُوبُ فَرِيقٖ مِّنۡهُمۡ ثُمَّ تَابَ عَلَيۡهِمۡۚ إِنَّهُۥ بِهِمۡ رَءُوفٞ رَّحِيمٞ ﴿١١٧﴾

وپەیڕەوییان لێکرد وچوونە تەبووك ﴿ من بعد ما کاد یزیغ قلوب فریق منهم ﴾ پاش ئەوە خەریك بوو هێندێکیان دڵیان لاڕێ بێت و نەچنە جیهادەکەوە! ﴿ ثم تاب علیهم ﴾ پاشان دووبارە خوا تەوبەی لێوەرگرتن ﴿ إنه بهم رؤف رحیم ﴾ چونکە بە ڕاستی خوا بەرامبەر بەوانە زۆر بە لوتفە، زۆریش لەگەڵیان بە میهرە.

سەرگروشتەی سێ هاوەڵە جێماوەکان:

﴿ ١١٨: وعلی الثلاثة الذین خلفوا ﴾ خوا تەوبەی لەو سێ کەسەش وەرگرت کە خۆیان لەغەزاکە گرتە دواوە، واتە: لە مەدینە مانەوەو نەچوونە جەنگی تەبووك ﴿ حتی إذا ضاقت علیهم الارض بما رحبت ﴾ تا لە خەفەتدا وای لێهات ئەم زەوییە فراوانەیان لاتەنگ بوو ﴿ وضاقت علیهم أنفسهم ﴾ ولە خەم وخەفەتا لەگیانی خۆیان بێزاربوون، چونکە پەیامبەر ﷺ بڕیاری دابوو نابێ هیچ کەسێك تەنانەتی سڵاویشیان لێبکات،

هەتا فەرمانی خوا دێت!! ﴿ وظنوا أن لا ملجأ من الله إلا إليه ﴾ ئیتر زانییان کە هیچ پەنایەکیان نەماوە، مەگەر هەر پەنا بە خوا بەرن ﴿ ثم تاب عليهم ليتوبوا ﴾ لەپاشان خوا ڕێنمایی تەوبەی کردن، بۆ ئەوە تەوبە بکەن، ئیتر ئەوانیش تەوبەیان کردو خوا بەخشینی ﴿ إن الله هو التواب الرحيم ﴾ بە ڕاستی تەنها ئەو

وَعَلَى ٱلثَّلَٰثَةِ ٱلَّذِينَ خُلِّفُواْ حَتَّىٰٓ إِذَا ضَاقَتۡ عَلَيۡهِمُ ٱلۡأَرۡضُ
بِمَا رَحُبَتۡ وَضَاقَتۡ عَلَيۡهِمۡ أَنفُسُهُمۡ وَظَنُّوٓاْ أَن لَّا مَلۡجَأَ
مِنَ ٱللَّهِ إِلَّآ إِلَيۡهِ ثُمَّ تَابَ عَلَيۡهِمۡ لِيَتُوبُوٓاْۚ إِنَّ ٱللَّهَ هُوَ ٱلتَّوَّابُ
ٱلرَّحِيمُ ﴿١١٨﴾ يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ ٱتَّقُواْ ٱللَّهَ وَكُونُواْ مَعَ
ٱلصَّٰدِقِينَ ﴿١١٩﴾ مَا كَانَ لِأَهۡلِ ٱلۡمَدِينَةِ وَمَنۡ حَوۡلَهُم
مِّنَ ٱلۡأَعۡرَابِ أَن يَتَخَلَّفُواْ عَن رَّسُولِ ٱللَّهِ وَلَا يَرۡغَبُواْ بِأَنفُسِهِمۡ
عَن نَّفۡسِهِۦۚ ذَٰلِكَ بِأَنَّهُمۡ لَا يُصِيبُهُمۡ ظَمَأٞ وَلَا نَصَبٞ
وَلَا مَخۡمَصَةٞ فِي سَبِيلِ ٱللَّهِ وَلَا يَطَـُٔونَ مَوۡطِئٗا يَغِيظُ
ٱلۡكُفَّارَ وَلَا يَنَالُونَ مِنۡ عَدُوّٖ نَّيۡلًا إِلَّا كُتِبَ لَهُم
بِهِۦ عَمَلٞ صَٰلِحٌۚ إِنَّ ٱللَّهَ لَا يُضِيعُ أَجۡرَ ٱلۡمُحۡسِنِينَ ﴿١٢٠﴾
وَلَا يُنفِقُونَ نَفَقَةٗ صَغِيرَةٗ وَلَا كَبِيرَةٗ وَلَا يَقۡطَعُونَ
وَادِيًا إِلَّا كُتِبَ لَهُمۡ لِيَجۡزِيَهُمُ ٱللَّهُ أَحۡسَنَ مَا كَانُواْ
يَعۡمَلُونَ ﴿١٢١﴾ ۞ وَمَا كَانَ ٱلۡمُؤۡمِنُونَ لِيَنفِرُواْ كَآفَّةٗۚ
فَلَوۡلَا نَفَرَ مِن كُلِّ فِرۡقَةٖ مِّنۡهُمۡ طَآئِفَةٞ لِّيَتَفَقَّهُواْ فِي ٱلدِّينِ
وَلِيُنذِرُواْ قَوۡمَهُمۡ إِذَا رَجَعُوٓاْ إِلَيۡهِمۡ لَعَلَّهُمۡ يَحۡذَرُونَ ﴿١٢٢﴾

خوایە قەبوولکاری تەوبە و، لێبووردەو، زۆریش دلۆڤان و میهرەبانە ﴿ ١١٩: يا أيها الذين آمنوا اتقوا الله ﴾ ئەی ئەوانەی باوەڕتان هێناوە! لە نافەرمانی خوا پارێز بکەن ﴿ وكونوا مع الصادقين ﴾ وهەمیشە لەگەڵ دەستەی ڕاستان بن، ئەوانە کە لەگەڵ پێغەمبەردا چوونە خەزاو، بۆ ڕێی خوا بەماڵ و بەگیان تێکۆشان، ئەو سێ هاوەڵەش لەبەر ئەوەبوو خوا دەرگای خێری لێکردنەوە، چونکە پاش ئەوە تووشی ئەو تاقیکردنەوەیە بوون وهەرکە پێغەمبەر لە تەبووك گەڕایەوە، هاتن ئەوەی ڕاستیبوو گوتیان و، هیچ شتێکیان لێنەشاردەوە، بەڵێ (عوسمانی کوڕی عەففان) بوو توانی ئەو بەهرەو بەشە گەورەیە بۆخۆی مسۆگەر بکاو، لەو ڕۆژە تەنگەدا سوپاکەی (تەبووك) بۆ پێغەمبەر ﷺ وەرێخاو، لەو ڕۆژە ناسۆرە دەربازی بکاو، ئەویش پێی بفەرموێ: (ما ضر ابن عفان ما عمل بعد اليوم) المسند ٤/٧٥. واتە: ئیتر پاش ئەمڕۆ عوسمانی کوڕی عەففان هەرچی بکا، زیان ناکات.

پاداشی چوونە جیهاد:

﴿ ١٢٠: ما كان لأهل المدينة ومن حولهم من الأعراب ﴾ بۆ مەدینەییەکان وعەرەبە بیابانییەکانی دەوروبەری مەدینە حەڵاڵ نییە ﴿ أن يتخلفوا عن رسول الله ﴾ کە خۆ دواخەن لە پەیامبەری خواو ﷺ لەماڵەوە لێیدانیشن ﴿ ولا يرغبوا بأنفسهم عن نفسه ﴾ وگیانی خۆیان لە گیانی پەیامبەر لا گرنگتربێت و خۆیانی لێ هەڵاوێرن و، ئەم هەموو پاداشەی قیامەتە لەدەست بدەن ﴿ ذلك بأنهم لا يصيبهم ظمأ ولا نصب ولا مخمصة في سبيل الله ﴾ چونکە هەر تینوویەتیی و ماندوویەتیی و برسییەتییەکیان لەڕێی خوا تووش دەبێ ﴿ ولايطئون موطئا ﴾ وهەر هەنگاوێك دەیهاوێن ﴿ يغيظ الكفار ﴾ وبێ باوەڕەکان توورەبکات ﴿ و ينالون من عدو نيلا ﴾ وهەر زیانێك لە دوژمنی خوا دەدەن ﴿ إلا كتب لهم به عمل صالح ﴾ بەهەر یەك لەوانە خوای گەورە کردەوەیەکی چاکیان بۆ دەنووسێ ﴿ إن الله لايضيع أجر المحسنين ﴾ بێگومان خوا ڕەنجی کارچاکان بەزایە نادات، ئەوانە کەبوونە بەڵاگەردانی پێغەمبەری خواو، کەم تا زۆر لێی کلا نەبوون ﴿ ١٢١: ولا ينفقون نفقة صغيرة ولا كبيرة ﴾ و هەرچەندە ماڵ بەخت دەکەن، کەم، یان زۆرلە ڕێی خوادا ﴿ ولا يقطعون واديا ﴾ وهەر شێوەڵەو دۆڵێك دەبڕن بۆ جیهاد ﴿ إلا كتب لهم ﴾ ئیللا هەموویان بۆ دەنوسرێ ﴿ ليجزيهم الله أحسن ما كانوا يعملون ﴾ هەتاخوا بە چاکتر لەوەی کردوویانە پاداشیان بداتەوە، واتە: هەرگیز لە ڕێبازەکەی پێغەمبەر و هاوەڵانی کلا مەبن، وەکو (کەعبی کوڕی مالك و، هیلالی کوڕی ئومەییەو، مورارەی کوڕی ڕەبیع) نەکەن، چونکە وەکو (کەعب) خۆی دەڵێ: بێجگە لە(بەدر) ئامادەی گشت خەزاکان بووە، بەڵام لەم خەزایەی تەبووکدا کەهەموو ئامێرو کەل وپەلێکی جەنگیشی هەبوو، هەر ئەمڕۆو سبەینێی کردو نەکەوتە ڕێ هەتا ئەوان گەڕانەوەو، ئەمیش تووشی ئەو گیروگرفتەیە بوون. ﴿ ١٢٢: وما كان المؤمنون لينفروا كافة ﴾ هەق نەبوو باوەڕدارەکان هەموو بەجارێ بچنە جیهاد و شاروگوندەکان چۆڵ بکەن. بەڵێ پاش هەڕەشەکانی خوای گەورە لە وانەی خۆیان لەجیهاد دەدزییەوەو دوا دەکەوتن لە جیهاد، موسڵمانەکان پەیمانیاندا کە ئیتر لەمەودوا هیچ کەسێکیان بە جێ نەمێنێ، هەر بۆیە کاتێ پەیامبەر ﷺ چوویە مەدینە هەموو بەجارێ پەلاماریان دەداو دەچوونە خەزاو، پەیامبەریش ﷺ بەتەنیا خۆی دەمایەوە، ئینجا ئەو ئایەتە هات. ﴿ فلو لا نفر من كل فرقة منهم طائفة ﴾ با لەباتی ئەوە هەموو بچنە دەرێ، لەناو هەر دەستەیەك چەند کەسێکیان بچنەدەرێ

﴿ ليتفقهوا في الدين ﴾ بۆ ئەوەی -لەو جموجوولەی جیهادەدا- لە کاروباری ئاییندا شارەزاو ئاگادار ببن و، باش تێبگەن کە: ئیسلام ئایینــی جموو جوولە ﴿ ولينذروا قومهم إذا رجعوا إليهم ﴾ وکەلە گۆڕەپانــی جیهادیش گەڕانەوە ناو خێڵی خۆیان بیان ترسێنن و هۆشــیاریان بکەنەوە ﴿ لعلهم يحذرون ﴾ بەڵکو لەنافەرمانی خوا خۆ وەدوور بگرن.

لەگەڵ کافرە هاوسێکانتان بەشەڕ بێن:

﴿ ١٢٣: ياأيهــا الذين آمنوا ﴾ ئەی گەلی خاوەن باوەڕ! ﴿ قاتلوا الذين يلونكم من الكفار ﴾ لەگەڵ ئەو کافرانەدا بجەنگێن لێتانەوە نزیکــن، واتە: بــەر لە هەموو شــتێ دەبێ دەوروو بــەری خۆتان پاك بکەنەوە لەشــیرك وخوانەناســی، ئەوجا بڕۆن بۆ جێگەکانی تــر، بۆیە پێغەمبەریش ﷺ لەبەرا لــە عەرەبەکانی دەوروو بەریەوە دەستی پێ‌دەکرد ﴿ وليجدوا فيكم غلظة ﴾ و دەبێ توندو تیژی و زەبرو زەنگیشتان لێ ببینن، واتە: باهەست بکەن بە توندو تیژیی و لێبڕانتان ﴿ واعلموا أن الله مع المتقين ﴾ وچاکیش بزانن کە: خوا لەگەڵ خۆ پارێزانە.

ئیمان زیادو کەم دەکات:

﴿ ١٢٤: وإذا ماأنزلت سورة ﴾ وە هەر کە بەشێك لە قورئان دێتە خــوارێ ﴿ فمنهم مــن يقول أيكم زادته هذه إيمانــا ﴾ هەندێ لە دووڕووان بەگاڵتەوە بەوێتر دەڵێ: ئاخۆ ئەم سوورەتە باوەڕی کێتان زیادبــکات؟ ﴿ فأما الذين آمنوا ﴾ جا ئەوانــەی باوەڕیان هێناوە ﴿ فزادتهــم إيمانــا ﴾ ئیمان وبیرو باوەڕیان زیــاد دەکات ﴿ وهم يستبشــرون ﴾ و بەهاتنەکەشی دڵشادو خۆشــحاڵ‌دەبن ﴿ ١٢٥: وأما الذين في قلوبهم مرض ﴾ وە ئەوانەش لە دڵیاندا نەخۆشی و نیفاق هەیە ﴿ فزادتهم رجســا إلى رجسهم ﴾ کوفرو ناپاکییان پتر دەکات، واتە: لەباتی بەرەو هەق هاتنیان، بەدگومانییان خەستتر دەبێتــەوە ﴿ وماتوا وهم كافرون ﴾ وکە مردیشــن هەر بەکافری مردن و، حاشایان لەدینی ئیسلام کرد.

تاقیکردنەوەی دووڕووەکان:

﴿ ١٢٦: أولايرون أنهم يفتنون في كل عام مرة أو مرتين ﴾ ئاخۆ نابینن کە هەر ساڵەی جارێ، یان دوو جار تاقی‌دەکرێنەوە "بەبێ بارانیــی و، بــە جیهادو ڕۆیشــتن بۆ جەنگ" ﴿ ثــم لا يتوبون ﴾ کەچــی هــەر تەوبە ناکەن ﴿ وهم لا يذكــرون ﴾ وبیرناکەنەوەو پەنــد وەرناگرن ﴿ ١٢٧: وإذا ماأنزلت ســورة ﴾ هەرکە بەشــێ لــە قورئــان دەنێردرێــت و نهێنییەکانی ئەوانــی تێدابێ و، لای پێغەمبــەر بن ﷺ ﴿ نظر بعضهم إلى بعــض ﴾ بۆیەکتری ئەڕوانن ولەخەجاڵەتــی خۆیانــدا دەڵێن: ﴿ هل يراكم مــن أحد ﴾ ئاخۆ بڵێی کەسێك لە موســڵمانەکان بتانبینێ، ئەگەر بۆی دەرچن و بەجێ بهێڵن ﴿ ثم انصرفوا ﴾ لە پاشــان خۆیان دەکێشایە دواوەو

يَـٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ قَـٰتِلُوا۟ ٱلَّذِينَ يَلُونَكُم مِّنَ ٱلْكُفَّارِ
وَلْيَجِدُوا۟ فِيكُمْ غِلْظَةً ۚ وَٱعْلَمُوٓا۟ أَنَّ ٱللَّهَ مَعَ ٱلْمُتَّقِينَ ﴿١٢٣﴾
وَإِذَا مَآ أُنزِلَتْ سُورَةٌ فَمِنْهُم مَّن يَقُولُ أَيُّكُمْ زَادَتْهُ هَـٰذِهِۦٓ
إِيمَـٰنًا ۚ فَأَمَّا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ فَزَادَتْهُمْ إِيمَـٰنًا وَهُمْ يَسْتَبْشِرُونَ
﴿١٢٤﴾ وَأَمَّا ٱلَّذِينَ فِى قُلُوبِهِم مَّرَضٌ فَزَادَتْهُمْ رِجْسًا
إِلَىٰ رِجْسِهِمْ وَمَاتُوا۟ وَهُمْ كَـٰفِرُونَ ﴿١٢٥﴾ أَوَلَا يَرَوْنَ
أَنَّهُمْ يُفْتَنُونَ فِى كُلِّ عَامٍ مَّرَّةً أَوْ مَرَّتَيْنِ ثُمَّ
لَا يَتُوبُونَ وَلَا هُمْ يَذَّكَّرُونَ ﴿١٢٦﴾ وَإِذَا مَآ أُنزِلَتْ
سُورَةٌ نَّظَرَ بَعْضُهُمْ إِلَىٰ بَعْضٍ هَلْ يَرَىٰكُم مِّنْ أَحَدٍ
ثُمَّ ٱنصَرَفُوا۟ ۚ صَرَفَ ٱللَّهُ قُلُوبَهُم بِأَنَّهُمْ قَوْمٌ لَّا يَفْقَهُونَ
﴿١٢٧﴾ لَقَدْ جَآءَكُمْ رَسُولٌ مِّنْ أَنفُسِكُمْ عَزِيزٌ
عَلَيْهِ مَا عَنِتُّمْ حَرِيصٌ عَلَيْكُم بِٱلْمُؤْمِنِينَ
رَءُوفٌ رَّحِيمٌ ﴿١٢٨﴾ فَإِن تَوَلَّوْا۟ فَقُلْ حَسْبِىَ ٱللَّهُ لَآ إِلَـٰهَ
إِلَّا هُوَ ۖ عَلَيْهِ تَوَكَّلْتُ ۖ وَهُوَ رَبُّ ٱلْعَرْشِ ٱلْعَظِيمِ ﴿١٢٩﴾

ترتيبها ١٠ — سُورَةُ يُونُسَ — آياتها ١٠٩

دەگەڕانــەوەو دەردەچوون ﴿ صــرف الله قلوبهم ﴾ یاخوا دڵیان لە بــاوەڕ وەرچەرخێ ﴿ بأنهــم قوم لا يفقهون ﴾ چونکە بەڕاســتی خەڵکێکی تێ‌نەگەیشت و نەفامن.

منەتی خوا بزانن کە پێغەمبەری بۆ ناردن:

﴿ ١٢٨: لقد جاءكم رســول من أنفســكم ﴾ سوێند بەخوا هەر لە خۆتان پەیامبەرێکی پایەبەرزتان بۆ هات و چاك دەی‌ناسن لەکێیە ﴿ عزيز عليه ماعنتم ﴾ هەر نارەحەتییەکتان توش بێت زۆرسەختە لای و پێی ســەخڵەت دەبێ ﴿ حريص عليكم ﴾ زۆریش ســوورە لە ســەر بڕواهێنانتان ﴿ بالمؤمنين رؤوف رحيــم ﴾ بەرامبەر بە بڕواداران زۆر دڵسۆزو بەبەزەیی و دلۆڤانە، لە سوورەتی (٣/١٦٤) یشدا دەفەرموێ: (لقد من الله على المؤمنين إذ بعث فيهم رسولا من أنفســهم...) جەخت لە سەر هەمان مەبەست دەکاتەوە ﴿ ١٢٩: فــإن تولوا فقل حســبي الله ﴾ ئینجا ئــەر بەهاتنەکەت بەهەرمەند

نەبــوون، دڵ زویر مەبەو بڵێ: من هەر خوام بەســە ﴿ لا إله إلا هو ﴾ بێ‌لەو خوایە هیچ پەرســتراوێك نییە شیاوی پەرستن بێت ﴿ علیه توکلت ﴾ هەر بەویش پشت‌دەبەســتم ﴿ وهورب العرش العظیم ﴾ وهەر ئەویشــە خاوەن و پەروەردگاری عەرشــی گەورە.

بەڵێ تەنها خوا بەپشتیوان زانین پیشەی هەموو پێغەمبەران بووە: وەکو لە سوورەتی (۱۱/٥٤-٥٦)دا دەفەرموێ: (قال إنی أشهد الله واشهدوا أنی بریء مماتشرکون من دونه فکیدون جمیعا ثم لاتنظرون إنــی توکلت علی الله ربــی وربکم..)وە لە ســوورەتی (۱٤/۱۲)دا سەبارەت بە(نووح) دەفەرموێ: (فعلی‌الله توکلت فأجمعوا أمرکم..) وە پێغەمبەرانی‌تر دەڵێن: (وما لنا ألا نتوکل علی الله وقد هدانا..).

ئەبوو (خەیسەمە)ی ئەنساری(خوای لێ ڕازی بێت) ڕۆژێ چوویە ناو باخەکەیەوە، ژنێکی جوانیشــی هەبوو، لەسێبەرێکی خەست و خۆڵدا ڕایەخێکی بۆ ڕاخســت و، فەریکە خورماو ئاوی خۆشی بۆ هێنا، پاشان بیرێکی کردەوەو سەیرێکی کردو وتی: سێبەرێکی خەســت و، فەریکە خورمایەکی چاك و، ئاوێکی ساردو، ژنێکی جوان و..!! پەیامبەریش ﷺ لەبەر خۆرو گەرمادا بێت.. ئای ئەم کارەم چ کارێکی ناڕەواو نادروســتە!! ئیتر دەست بەجێ هەڵساو وشــترەکەی ئامادە کردو شیرو ڕمەکەی بەدەستەوە گرت و بەپەلە ڕێگای گرتەبەرو ڕۆیشــت، پەیامبەریش ﷺ لەوێ ســەیری کرد، دیتی وا لەدوورەوە ســوارێ بەپەلە هات، زۆر حەزی‌دەکرد (ئەبوو خەیسەمە) بێت، بۆیە فەرمووی: (کن أبا خیثمة) واتە: بەش ئەم ســوارە وا بەپەلە دێت (ئەبووخەیســەمە) بێ، بەڵێ کە گەیشت و هاتە پێشــەوە بە(ئەبوو خەیســەمە) دەرچوو، ئیــتر پێغەمبەر ﷺ زۆری حەزی کرد، پاشان لەخوا داوای لیبووردنی بۆ کرد.

کۆتایی تەفسیری سوورەتی (تەوبە) والحمد لله رب العالمین.

ئێمەش داوای لیبووردن لەگشت هەڵەو پەڵەیەکمان دەکەین.

سوورەتی (یونس)ـە

مەککەییەو (۱۰۹) ئایەتە

بەناوی خوای بەخشندەی میهرەبان

ئەم ســوورەتەش لەو ســوورەتە مەککەییانەیە کەبایەخ بە بنەماو بناغە ئیســلامییەکان دەدەن وەکو: (بڕوا بەخوا، بە گشت کتێب و نامەکانــی و، بەپەیامبەران و، بە زیندووبوونەوەو، بە پاداش و تۆڵە) دەشتوانی بڵێیت بەمە لە سوورەتەکانی‌تر جیا دەکرێتەوە کە: مرۆڤەکان بانگ دەکات بۆ بڕواهێنان بە گشت کتێبە ئاسمانییەکان، بەتایبەت قورئانی پیرۆز.

بۆ یەکەمجار بە باسێکی پەیامبەرمان (موحەممەد) ﷺ و پەیامەکەی دەســت پێ‌دەکات، ئەو ڕاستییەش دەسەلمێنێت کە: هەرئوممەت و نەتەوەیــەك پەیامبەرێکی بۆ هاتووە، کەوابوو بەناهەق ســەریان لەهاتنی موحەممەد ﷺ سوڕ دەمێنێ، لەکاتێکدا هەر لەخۆشیانە: بۆیــە دەفەرموێ: (أکان للناس عجبا أن أوحینا إلی رجل منهم..)..

لەپاشــان چەنــد ئایەتێــك بــۆ ڕوونکردنــەوەی "ئولوهییەت" و "عبودییەت" دێنێ، ئەوســاش خەڵکی بۆ بەراســت خواناسین و ملکــەچ بوون بــۆی ڕێنوێن دەکاو، پێیــان دەڵێت کە: تەنها خوا دروستکارو ڕۆزیدەرە، هەر ئەوە ژیان و مردنی بەدەستە، کاروباری گێتی و جیهان تەنها بەوە.. جگە لە خوا هیچ کەســێك شــتێکی بەدەست نییەو، غەیرەز خۆیشی‌هەموو تیادەچێ ودەفەوتێ.

ئینجا هەڵوێســتی هاوەڵدانــەران بەرامبەر بە قورئان و پەیامەکەی پەیامبەر ﷺ باس دەکاو دەڵێت: ئەم قورئانە بەڵگەو موعجیزەیەکی نەمرەو، هەتا دونیا دونیابێت هەر ئەمێنێتەوە. وەهەم پێیان دەڵێت: فەرمــوون ئەگەر ڕاســت دەکەن لە دەعواکەتاندا تەنها ســوورەتێ لــە وێنەی ئــەم قورئانە بهێنــن، کە ئێوە خۆتان بەســەرچاوەی خۆشخوانیو ڕەوانبێژی دەزانن!

دەســتی ئادەمی دەگرێ و، گەلێ ســیفاتی خوایان پێ‌دەناسێنێو، پاشــان بەبوونەوەردا ئەیانگێڕێو پێیان دەڵێت: وەرن لەم ئاسمان و زەوییەدا ســەیری شــوێنەواری دەســەڵاتی خوا بکەن وبزانن چ عەجایباتێ دەبینن، پاشان داستانی هەندێ لەپەیامبەران، (نووح) و گەلەکەی (مووسا)و نەتەوەکەی، وە هەروەها فیرعەونی تاغووت..

هەروەك دەســت ئەخاتە بان چیرۆکــی (یونس) پەیامبەر ﷺ هەر بۆیە سووزەتەکەش بەسوورەتی (یونس) ناوبراوە.

فەرمان بە پەیامبەر ﷺ ئەدا کە: تەنها دەســت بە شەریعەتەکەی خواوە بگــرێ و، دەبــێ بەرامبەر بەو هەموو ئازارو ئەشــکەنجە دەکرێن لە لایەن تاوانبارانەو خۆڕاگرو بە ئارام‌بێ.. تا کۆتا بڕیاری خوای بۆ دێ.

پێغەمبەر هەر لەئادەمزاد ڕەوانە دەکرێ:

﴿ بســم الله الرحمن الرحیم * ۱: الرتلک آیات الکتاب الحکیم ﴾ ئەمەچەنــد ئایەتێکی ئــەو قورئانە مەحکەم و بــە پێزەیە ﴿ ۲: أکان للنــاس عجبــا أن أوحینا إلی رجل منهــم ﴾ ئاخۆ بۆ خەڵك جێی سەرسوڕمانە کە وەحیمان بۆ پیاوێکیان کردووەو کردوومانەتە پێغەمبەرو پێمان گوتووە؟! ﴿ أن أنذر الناس ﴾ کە گشــت مەردم بەسزای دواڕۆژی خوای گەورەو بەدەسەڵات بترسێنە ﴿ وبشر الذین آمنوا ﴾ وبەو کەســانەش باوەڕیان هێناوە مژدەو مزگێنی‌بدە ﴿ أن

لهم قدم صدق عند ربهم ﴾ کە بەڕاستی پایەو پلەو پاداشی باش و بەرزیان بۆ هەیە لای پەروەردگاریان، بە هۆی ئەوەی لە دونیادا کارو کردەوەی چاکیان پێشخستووە ﴿ قال الكافرون إن هذا لساحر مبين ﴾ کەچی کافرو بێ باوەڕەکان بەپێغەمبەرێکیئاوایان گوت: بێگومان ئەم موحەممەدە ﷺ جادووگەرێکی ئاشکراو روونە!

خوا بەدیهێنەری گشت بوونەوەرە:

﴿ ۳: إن ربكم الله الذي خلق السموات والأرض في ستة أيام ﴾ بەڕاستی پەروەردگارتان هەرئەو خوایەیە کە: ئاسمانەکان و زەوی لە ماوەی شەش رۆژدا دروستکرد، هەندێدەڵێن: مەبەست بەو رۆژانە، هەر ئەم رۆژانەی دونیایە، هەندێکیش دەڵێن: هەر رۆژەی بەقەد هەزار رۆژەی ئێستامانە ﴿ ثم استوى على العرش ﴾ پاشان بەو شێوەیە کە شایستەو شیاوی زاتی ئەوبێو، ئەو خۆی مەبەستیبێ، چوویە سەر عەرشی فەرمانڕەوایی خۆی، هەر بۆیە زاناکانیش لە تەفسیریدا دەڵێن: (أي استواء يليق بجلاله من غير تشبيه ولا تمثيل ولا تعطيل ولا تحريف كما هو مذهب السلف. وكما قال الإمام مالك -رحمه الله-: الإستواء معلوم، والكيف مجهول، والإيمان به واجب، والسؤال عنه بدعة. وقال الإمام أحمد -رحمه الله:- أخبار الصفات تمر كما جاءت، بلا تشبيه ولا تعطيل، فلا يقال: كيف؟ ولم؟ نؤمن بأن الله على العرش كيف شاء وكماشاء بلا حد ولا صفة يبلغها واصف، أو يحدها حاد، نقرأ الآية والخبر ونؤمن بما فيهما ونكل الكيفية في الصفات إلى علم الله عزوجل). ﴿ يدبر الأمر ﴾ بەتەنها بۆ خۆی کارو باری جیهان بەڕێوە دەبا، بێ ئەوەی هیچ کەسێك بتوانێ رێی لێبگرێو هەڵیوەشێنێتەوە ﴿ ما من شفيع إلا من بعد إذنه ﴾ خۆی بەدواوە هیچ تکاکارێك نییە تکایان بۆ بکا، مەگەر کەسێك ئەو بۆخۆی مۆڵەتی بدا ﴿ ذلكم الله ربكم فاعبدوه ﴾ هەرئەوخوایە (الله) یە پەروەردگارتان، دەسا ئێوەش هەر ئەو بپەرستن ﴿ أفلا تذكرون ﴾ ئاخۆ پەندو ئامۆژگاری وەر ناگرن و، وردنابنەوە لەو هەموو بوونەوەرە پڕلە عەجایباتە؟،

هەموان هەر بۆلای خوا دەچنەوە:

﴿ ٤: إليه مرجعكم جميعا ﴾ هەموو هەر بۆلای ئەو دەگەڕێنەوەو، پاداش و تۆڵە وەر دەگرن ﴿ وعد الله حقا ﴾ خوا بەڵێنێکی راست و دروستیداوەو، بۆ خۆی دەیباتەسەرو، هەرگیز پێچەوانەکەی روونادات ﴿ إنه يبدأ الخلق ثم يعيده ﴾ چونکە بەڕاستی هەر ئەو بۆ خۆی لە سەرەتاوە "بێبنج وبناغە" گشت دروستکراوەکان بەدیدێنێ، لەپاشان هەر بەتەنیا خۆیشی وەك خۆی لێدەکاتەوە، واتە: زۆر بە ئاسانتر -پاش مردن- زیندوویان دەکاتەوە ﴿ ليجزي الذين آمنوا وعملوا الصالحات بالقسط ﴾ هەتا ئەوانەی بڕوایان هێناوەو ئاکاریان چاکبووە، خوایگەورە بەدادگارانە پاداشیان بداتەوە ﴿ والذين كفروا ﴾ و ئەوانەش وا کافرو بێ باوەڕ بوون ﴿ لهم شراب من حميم وعذاب أليم ﴾ خواردنەوەیەکی زۆر گەرم

بِسْمِ ٱللَّهِ ٱلرَّحْمَٰنِ ٱلرَّحِيمِ

الٓر ۚ تِلْكَ ءَايَٰتُ ٱلْكِتَٰبِ ٱلْحَكِيمِ ﴿١﴾ أَكَانَ لِلنَّاسِ عَجَبًا
أَنْ أَوْحَيْنَآ إِلَىٰ رَجُلٍ مِّنْهُمْ أَنْ أَنذِرِ ٱلنَّاسَ وَبَشِّرِ ٱلَّذِينَ ءَامَنُوٓا۟
أَنَّ لَهُمْ قَدَمَ صِدْقٍ عِندَ رَبِّهِمْ ۗ قَالَ ٱلْكَٰفِرُونَ إِنَّ هَٰذَا
لَسَٰحِرٌ مُّبِينٌ ﴿٢﴾ إِنَّ رَبَّكُمُ ٱللَّهُ ٱلَّذِى خَلَقَ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضَ
فِى سِتَّةِ أَيَّامٍ ثُمَّ ٱسْتَوَىٰ عَلَى ٱلْعَرْشِ ۖ يُدَبِّرُ ٱلْأَمْرَ ۖ مَا مِن شَفِيعٍ
إِلَّا مِنۢ بَعْدِ إِذْنِهِۦ ۚ ذَٰلِكُمُ ٱللَّهُ رَبُّكُمْ فَٱعْبُدُوهُ ۚ أَفَلَا
تَذَكَّرُونَ ﴿٣﴾ إِلَيْهِ مَرْجِعُكُمْ جَمِيعًا ۖ وَعْدَ ٱللَّهِ حَقًّا ۚ إِنَّهُۥ
يَبْدَؤُا۟ ٱلْخَلْقَ ثُمَّ يُعِيدُهُۥ لِيَجْزِىَ ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ وَعَمِلُوا۟ ٱلصَّٰلِحَٰتِ
بِٱلْقِسْطِ ۚ وَٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟ لَهُمْ شَرَابٌ مِّنْ حَمِيمٍ وَعَذَابٌ
أَلِيمٌۢ بِمَا كَانُوا۟ يَكْفُرُونَ ﴿٤﴾ هُوَ ٱلَّذِى جَعَلَ ٱلشَّمْسَ
ضِيَآءً وَٱلْقَمَرَ نُورًا وَقَدَّرَهُۥ مَنَازِلَ لِتَعْلَمُوا۟ عَدَدَ ٱلسِّنِينَ
وَٱلْحِسَابَ ۚ مَا خَلَقَ ٱللَّهُ ذَٰلِكَ إِلَّا بِٱلْحَقِّ ۚ يُفَصِّلُ ٱلْءَايَٰتِ
لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ ﴿٥﴾ إِنَّ فِى ٱخْتِلَٰفِ ٱلَّيْلِ وَٱلنَّهَارِ وَمَا خَلَقَ
ٱللَّهُ فِى ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضِ لَءَايَٰتٍ لِّقَوْمٍ يَتَّقُونَ ﴿٦﴾

و، سزایەکی ئێش پێگەیەنەریان بۆ هەیە ﴿ بما كانوا يكفرون ﴾ لەبەر کافریو بێ باوەڕییان.

لە چەند ئایەتێکی دیکەدا نموونەی ئەو سزاو جەزرەبەیە بەخەستتر دەخاتە روو، بۆنموونە: لەسوورەتی (٤٤/٥٥)دا دەفەرموێ: (يطوفون بينها وبين حميم آن..) یان لەسوورەتی (١٥/٤٧)دا دەفەرموێ: (وسقوا ماء حميما فقطع أمعاءهم..) یان لەسوورەتی(١٩/٢٢-٢٠)دا دەفەرموێ: (يصب من فوق رؤسهم الحميم، يصهر به ما في بطونهم والجلود) یان لەسوورەتی (٢٥/١٨)دا دەفەموێ: (وإن يستغيثوا يغاثوا بماء كالمهل يشوى الوجوه) یان لەسوورەتی (٥٦/٥٤-٥٥)دا دەفەرموێ: (فشاربون عليه من الحميم، فشاربون شرب الهيم) یان لەسوورەتی (١٤/١٦)دا دەفەرموێ: (من ورائه جهنم ويسقى من ماء صديد يتجرعه ولا يكاد يسيغه..).

هەمووشتێ شایەتی بوون و تاک و تەنیایی خوایە:

﴿ ٥: هوالذی جعل الشمس ضیاء ﴾ خوا هەر ئەو زاتەیە کە: تیشك وروووناکی بەخۆر بەخشیوە ﴿ والقمر نورا ﴾ و مانگیشی رووناککردۆتەوە، لە خۆرەوە رووناکی دەداتێ و، رووی زەوی

إِنَّ ٱلَّذِينَ لَا يَرْجُونَ لِقَآءَنَا وَرَضُوا۟ بِٱلْحَيَوٰةِ ٱلدُّنْيَا وَٱطْمَأَنُّوا۟
بِهَا وَٱلَّذِينَ هُمْ عَنْ ءَايَٰتِنَا غَٰفِلُونَ ﴿٧﴾ أُو۟لَٰٓئِكَ مَأْوَىٰهُمُ
ٱلنَّارُ بِمَا كَانُوا۟ يَكْسِبُونَ ﴿٨﴾ إِنَّ ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟
وَعَمِلُوا۟ ٱلصَّٰلِحَٰتِ يَهْدِيهِمْ رَبُّهُم بِإِيمَٰنِهِمْ تَجْرِى مِن
تَحْتِهِمُ ٱلْأَنْهَٰرُ فِى جَنَّٰتِ ٱلنَّعِيمِ ﴿٩﴾ دَعْوَىٰهُمْ فِيهَا سُبْحَٰنَكَ
ٱللَّهُمَّ وَتَحِيَّتُهُمْ فِيهَا سَلَٰمٌ وَءَاخِرُ دَعْوَىٰهُمْ أَنِ ٱلْحَمْدُ لِلَّهِ
رَبِّ ٱلْعَٰلَمِينَ ﴿١٠﴾ ۞ وَلَوْ يُعَجِّلُ ٱللَّهُ لِلنَّاسِ ٱلشَّرَّ
ٱسْتِعْجَالَهُم بِٱلْخَيْرِ لَقُضِىَ إِلَيْهِمْ أَجَلُهُمْ فَنَذَرُ ٱلَّذِينَ
لَا يَرْجُونَ لِقَآءَنَا فِى طُغْيَٰنِهِمْ يَعْمَهُونَ ﴿١١﴾ وَإِذَا مَسَّ
ٱلْإِنسَٰنَ ٱلضُّرُّ دَعَانَا لِجَنۢبِهِۦٓ أَوْ قَاعِدًا أَوْ قَآئِمًا فَلَمَّا كَشَفْنَا
عَنْهُ ضُرَّهُۥ مَرَّ كَأَن لَّمْ يَدْعُنَآ إِلَىٰ ضُرٍّ مَّسَّهُۥ كَذَٰلِكَ زُيِّنَ
لِلْمُسْرِفِينَ مَا كَانُوا۟ يَعْمَلُونَ ﴿١٢﴾ وَلَقَدْ أَهْلَكْنَا ٱلْقُرُونَ
مِن قَبْلِكُمْ لَمَّا ظَلَمُوا۟ وَجَآءَتْهُمْ رُسُلُهُم بِٱلْبَيِّنَٰتِ وَمَا كَانُوا۟
لِيُؤْمِنُوا۟ كَذَٰلِكَ نَجْزِى ٱلْقَوْمَ ٱلْمُجْرِمِينَ ﴿١٣﴾ ثُمَّ جَعَلْنَٰكُمْ
خَلَٰٓئِفَ فِى ٱلْأَرْضِ مِنۢ بَعْدِهِمْ لِنَنظُرَ كَيْفَ تَعْمَلُونَ ﴿١٤﴾

بۆ رووناك كردوونەتەوە ﴿ وقدره منازل ﴾ و چەند جێ و مەنزلگەیەکیشی بۆ دیاری کرووە، واتە: بە(٢٨)قوناغ ومەنزڵدا تێدەپەڕێ، وەکو لە سوورەتی (یس)یشدا دەفەرموێ (والقمر قدرناه منازل حتى عاد كالعرجون القديم/٣٩). ﴿ لتعلموا عدد السنين والحساب ﴾ هەتا ئێوە ژمارەی ساڵەکان وحسابی مانگ و رۆژەکان بزانن ﴿ ما خلق الله ذلک إلا بالحق ﴾ بێگومانیش خوای کاردروست ئەو خۆرو مانگەی بێهوودە دروست نەکردووە، بەڵکو بەهەق و دروست بەدیهێناوە ﴿ يفصل الآيات لقوم يعلمون ﴾ خوا بەڵگەکانی خۆی بۆ گەلێك بە دەسەڵاتی ئەو بزانێت شی دەکاتەوە ﴿ ٦: إن فی اختلاف الليل والنهار ﴾ بێگومان لە هاتوچۆی شەوو رۆژو، ئاڵ وگۆڕیاندا ﴿ وما خلق الله فی السموات والأرض ﴾ ولەو گشت شتانەدا خوا لە ئاسمانەکان و زەویدا دروستی کردوون ﴿ لآيات لقوم يتقون ﴾ گەلێ نیشانە هەیە بۆ ئەوانە لە سزای خوا خۆ دەپارێزن کەیارمەتییان بدات بۆ بە هێزبوونی ئیمان و باوەڕیان.

جێی بێباوەڕان هەر دۆزەخە:

﴿ ٧: إن الذين لا يرجون لقاءنا ﴾ بێگومان ئەوانەی وا لەرۆژی قیامەتدا ئومێدو بڕوایان بەدیدارو لیقای ئێمە نییە ﴿ و رضوا بالحياة الدنيا ﴾ وبۆخۆشیان بەم ژیانی گێتییە –لە باتی دوا رۆژ– رازین ﴿ واطمأنوا بها ﴾ وپێی دڵنیان، واتە: واپاڵیان پێوەداوە، وادەزانن هەتا هەتایە تێیدا دەمێننەوە! ﴿ والذين هم عن آياتنا غافلون ﴾ و ئەوانەش کە لە نیشانەو ئایەتەکانی ئێمە بێ ئاگان ﴿ ٨: أولئک مأواهم النار ﴾ جێ وشوێنی ئەوانە گشت هەر ئاگری دۆزەخە ﴿ بما كانوا يكسبون ﴾ بە هۆی ئەو کارەخراپانەوە لەدونیادا کردویانن.

پاداشی چاك و نەبڕاوە بۆ موسڵمانی ئاکار چاکە:

﴿ ٩: إن الذين آمنوا وعملوا الصالحات ﴾ بەراستی ئەوانەش بڕوای راستەقینەیان هێناوە و ئاکاری چاکیان ئەنجام دا ﴿ يهديهم ربهم بإيمانهم ﴾ بەهۆی باوەڕە راستەکەیانەوە خوای پەروەردگاریان رێنوێنیان ئەکات بۆئەنجامدانی هەموو کارێکی خێرو چاك ﴿ تجری من تحتهم الأنهار فی جنات النعيم ﴾ و دەشیانباتە چەند بەهەشتێکەوە کە لە بنکیدارو درەخت و لە ژێر کۆشکەکانیانەوە گەلێ رووبارو چۆم دێن و دەچن ﴿ ١٠: دعواهم فيها سبحانک اللهم ﴾ داواو نزایان لەوێ ئەمەیە ئەڵێن: خوایە! تۆ پاك و خاوێن وبێ خەوشیت، شەریك وهاوەڵت نەبووەو نییە ﴿ وتحيتهم فيها سلام ﴾ وچاك وچۆنیان تێیدا درو دو سڵاوە، واتە: بە یەکتری دەڵێن: سەلاو، لە سزای دۆزەخ پارێزراوبیت. سڵاو کردنی خوا لە بەهەشتییەکانە لە یەکترو، فریشتەکانیش لەوان، لە چەند جێیەکی دیکەی قورئاندا هاتووە، بۆ نموونە: لە سوورەتی(٣٣/٤٤)دا دەفەرموێ: (تحيتهم يوم يلقونه سلام وأعد لهم أجرا كريما) یان لەسوورەتی (١٣/ ٢٣ –٢٤) دا دەفەرموێ: (والملائكة يدخلون عليهم من كل باب سلام عليكم..) یان لە سوورەتی (١٩/ ٦٢)دا دەفەرموێ: (لايسمعون فيها لغوا إلا سلاما..) یان لەسوورەتی (٥٦/ ٢٥ –٢٦) دا دەفەرموێ: (لايسمعون فيها لغوا ولا تأثيما إلا قيلا سلاما سلاما) یان لەسوورەتی (٣٦/ ٥٨) دا دەفەرموێ: (سلام قولا من رب رحيم). ﴿ وآخر دعواهم أن الحمدلله رب العالمين ﴾ کۆتا دۆعایان ئەوەیە کە هەمیشە ئەڵێن: تەواوی سوپاس بۆ خوای پەروەردگاری گشت جیهانەکانە، پێغەمبەری پێشەوامان دەفەرموێ ((إن أهل الجنة يلهمون التسبيح والتحميد كما يلهمون النفس)) (موسليم) واتە: خەڵکی بەهەشت

هەروەکو فێردەکرێن هەناسە بدەن، ئاواش فێردەکرێن تەسبیحات و سوپاسی‌خوا بکەن ﴿ ١١: ولو یعجل الله للناس الشر استعجالهم بالخیر لقضی إلیهم أجلهم ﴾ ئەگەر وەکو خەڵك بۆ بەدەست هێنانی خێرو چاکە بۆخۆی پەلەیەتی، خوایش بەهەمان شێوە بۆ تۆڵەیان بەپەلە بوایە، ئەوکات بە زوویی ئاکامیان دەهات و هەموو تیادەچوون و بەتۆڵەی خۆیان دەگەیشتن.

(موجاهید)دەڵێ: مەبەست ئەوەیە کە مرۆڤ کاتێ رقی هەڵدەستێ زۆر زوو نزای شەڕو خراپە لە خۆی، یا لە ماڵ و منداڵی‌خۆی دەکاو دەڵێ: خوایە! بەزوویی ئەمانە لەناو ببە، خوایە! بەرەکەتیان نەهێڵی. (تەبەری)یش دەڵێ: جا ئەگەر خوایش بە پەلە وەڵامیان بداتەوە، وەك چۆن وەڵامی نزای خێریان دەداتەوەو، دۆعایان وەردەگرێت، ئەوا زۆربە زوویی تیا دەچوون و نەدەمان ﴿ فنذر الذین لا یرجون لقاءنا ﴾ جا ئەوانەی بەتەمای لیقاو دیدارمان نین، وازیان لێ‌دەهێنین، واتە: پەلەی جەزرەبەو سزایان ناکەین، تا بەشکو کەسێکیان لێ‌پەیدا ببێ تەوبە بکا، وەیان لەناو نەوەکانیاندا کەسێك هەڵکەوێت باوەڕبهێنێت ﴿ فی طغیانهم یعمهون ﴾ با هەر لە نێو سەرکەشی خۆیاندا سەر گەردان بن وبمێننەوە.

گشت مرۆڤێ لەکاتی بەگیر هاتندا خوا بەیاد دەکا:

﴿ ١٢: وإذا مس الإنسان الضر دعانا ﴾ کە مرۆڤ زیانێکی قورسی دووچاردەبێ، خێرا هاوارمان بۆدێنێ و لێمان دەپاڕێتەوە!! ﴿ لجنبه أو قاعدا أو قائما ﴾ لە سەرتەنیشت، یان بە ڕاکشان، یان بەپێوە، واتە: بە هەموو شێوەیەك دەپاڕێتەوە بۆ لادانی گرفتەکەی ﴿ فلما کشفنا عنه ضره ﴾ ئینجا هەرکە نارەحەتییەکەمان لابرد ﴿ مر کأن لم یدعنا إلی ضر مسه ﴾ وا بەردەوام دەبێ لە سەر تاوانکاری، دەڵێت ڕۆژێ نەبووە داوامان لێ‌بکات بۆ لابردنی زیانێك دووچاری ببوو!! چونکە سروشتی ئادەمی وایە هەر کە بەڵاو نەهامەتییەك رووی تێ بکا، بە خەستی هاوار بۆ خوا دێنێ! جا کە کەوتە فەرحانییەوە خێرا خۆی لێ‌دەگۆڕێت، هەروەك لە چەند جێ یەکی‌تردا نموونەی ئەوسروشتە نالەبارەی ئادەمیزادە لەچەند جێیەکی تری قورئاندا باس‌کراوە، بۆنموونە: لە سوورەتی (٨/٣٩) دا دەفەرموێ: (وإذامس الإنسان ضر دعار ربه منیبا إلیه ثم إذا خوله نعمة منه نسی ماکان یدعو إلیه من قبل..) یان سوورەتی (٤٩/٣٩) دەفەرموێ: (فإذا مس الإنسان ضر دعانا...) هەروا لە سوورەتی (٥١/٤١)دا دەفەرموێ: (وإذا أنعمنا علی الإنسان أعرض و نأی بجانبه وإذا مسه الشر فذو دعاء عریض). بەڵام بەندە باوەڕدارو سەرڕاسەکان دەدان بەخۆیاندا دەگرن و، کاری هەڵەشەیی ناکەن، وەکو دەفەرموێ: (ولئن اذقناه نعماء بعد ضراء... إلا الذین صبروا وعملوا الصالحات أولئک لهم مغفرة وأجر کبیر). ﴿ کذلک زین للمسرفین ما کانوا یعملون ﴾ هەر ئابەو جۆرەیش کاروکردەوەی سنوور دەرچووە کان لایان دەڕازێنرێتەوە بۆیە هەردەم شوێنی هەواو ئارەزووی خۆیان دەکەون.

خەڵکێکی زۆر بەر لەئێوە لەبەین‌چوو:

﴿ ١٣: ولقد أهلکنا القرون من قبلکم لما ظلموا ﴾ بە راستی چینێکی زۆرمان بەرلە ئێوە -کاتێ‌ستەمیان‌کردو بێ باوەڕ بوون- لەناوبرد ﴿ وجاءتهم رسلهم بالبینات ﴾ خۆ پەیامبەرەکانیشیان بە چەند نیشانەو بەڵگەی روونەوە بۆ هاتبوو، بۆ ئەوەی باوەڕ بێنن ﴿ وماکانوا لیؤمنوا ﴾ وهەر باوەڕیان نەهێنا، واتە: بۆ خۆشمان دەمانزانی کە هەر خۆ بەدەستەوە نادەن و، پێ لەسەر شیرك وکوفری خۆیان دادەگرن، ئەگەر پێغەمبەرانیش بێنە لایان، بۆیە فەوتانمانن ﴿ کذلک نجزی القوم المجرمین ﴾ ئێمە هەرئاوا سزای تاوانباران دەدەین، پاش بەڵگەو تێگەیاندنیان ﴿ ١٤: ثم جعلناکم خلائف فی الأرض من بعدهم ﴾ لەجێیاندا -پاش ئەوان- ئێوەیشمان لە زەویدا جێنشین‌کرد ﴿ لننظر کیف تعملون ﴾ تا ببینین ئێوەش چۆن ڕەفتار ئەکەن؟

سەردارانی قورەیش ئێجگار یاخی‌بوون:

﴿ ١٥: وإذا تتلی علیهم آیاتنا بینات ﴾ وهەر کە ئایەتە روونەکانمان بۆیان بخوێنرێتەوە ﴿ قال الذین لایرجون لقاءنا ﴾ ئەوانەی کە ئومێدیان بە لیقاو دیداری ئێمە نییە ئەڵێن: ﴿ إئت بقرآن غیر هذا أو بدله ﴾ جگە لەم قورئانە، نامەیەکی ترمان بۆ بێنە، یان هەربێگۆڕە بەشتێکی تر، واتە: دەبێ گەڵێشتی دەسکاری بکەیت بۆمان، حەرامانی بۆ حەڵاڵ کەیت، وە یان بە پێچەوانەوە ﴿ قل ما یکون لی أن أبدله من تلقاء نفسی ﴾ پێیان بڵێ: هەر گیز من لەخۆمەوە بۆم نییە بیگۆڕم، چونکە ئەمە بەرنامەو شەریعەتی خوایە، کاری من نییە دەسکاری‌کردنی، واتە: تەنانەتی پێغەمبەر ﷺ بۆی نییە دەسکاری قورئان بکا، بەڵام بەیناو بەین خوا بە ویستی خۆی "لەبەر ئەو حیکمەتەی خۆی دەی‌زانێ" ئەوکارە دەکا، بۆ نموونە: لە سوورەتی (١٦/١٠١)دا دەفەرموێ (وإذا بدلنا آیة مکان آیة والله یعلم بما ینزل...) یان لە سوورەتی. (٢/١٠٦)دا دەفەرموێ (ماننسخ من آیة أو ننسها نأت بخیر منها أو مثلها..) یان لە سوورەتی (٧٨/٦-٧) دا دەفەرموێ (سنقرئک فلا تنسی إلا ماشاء الله إنه یعلم الجهر وما یخفی...) ﴿ إن أتبع إلا

مایوحی إلی ﴾ من دوای هیچ شتێك ناكەوم مەگەر ئەوەی بەسروش
و وەحی بۆم بێت، واتە: هەر شـتێكم بۆ خوێندنەوە، هەر ئەوەیەو
زیادو كەم ناكرێت ﴿ إنی أخاف إن عصیت ربی عذاب یوم عظیم ﴾
ئەرسـەرپێچیلە پەروەردگارم بكەم، بە ڕاسـتی لە سزای ڕۆژێكی
گـەورە (ڕۆژی قیامەت) دەترسـم ﴿ ١٦: قل لو شـاء الله ماتلوته

وَإِذَا تُتْلَىٰ عَلَيْهِمْ آيَاتُنَا بَيِّنَاتٍ قَالَ الَّذِينَ لَا يَرْجُونَ
لِقَاءَنَا ائْتِ بِقُرْآنٍ غَيْرِ هَٰذَا أَوْ بَدِّلْهُ ۚ قُلْ مَا يَكُونُ لِي
أَنْ أُبَدِّلَهُ مِنْ تِلْقَاءِ نَفْسِي ۖ إِنْ أَتَّبِعُ إِلَّا مَا يُوحَىٰ إِلَيَّ ۖ إِنِّي
أَخَافُ إِنْ عَصَيْتُ رَبِّي عَذَابَ يَوْمٍ عَظِيمٍ ﴿١٥﴾ قُلْ لَوْ شَاءَ
اللَّهُ مَا تَلَوْتُهُ عَلَيْكُمْ وَلَا أَدْرَاكُمْ بِهِ ۖ فَقَدْ لَبِثْتُ
فِيكُمْ عُمُرًا مِنْ قَبْلِهِ ۚ أَفَلَا تَعْقِلُونَ ﴿١٦﴾ فَمَنْ أَظْلَمُ
مِمَّنِ افْتَرَىٰ عَلَى اللَّهِ كَذِبًا أَوْ كَذَّبَ بِآيَاتِهِ ۚ إِنَّهُ
لَا يُفْلِحُ الْمُجْرِمُونَ ﴿١٧﴾ وَيَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ
مَا لَا يَضُرُّهُمْ وَلَا يَنْفَعُهُمْ وَيَقُولُونَ هَٰؤُلَاءِ شُفَعَاؤُنَا
عِنْدَ اللَّهِ ۚ قُلْ أَتُنَبِّئُونَ اللَّهَ بِمَا لَا يَعْلَمُ فِي السَّمَاوَاتِ وَلَا
فِي الْأَرْضِ ۚ سُبْحَانَهُ وَتَعَالَىٰ عَمَّا يُشْرِكُونَ ﴿١٨﴾ وَمَا كَانَ
النَّاسُ إِلَّا أُمَّةً وَاحِدَةً فَاخْتَلَفُوا ۚ وَلَوْلَا كَلِمَةٌ
سَبَقَتْ مِنْ رَبِّكَ لَقُضِيَ بَيْنَهُمْ فِيمَا فِيهِ يَخْتَلِفُونَ
﴿١٩﴾ وَيَقُولُونَ لَوْلَا أُنْزِلَ عَلَيْهِ آيَةٌ مِنْ رَبِّهِ ۖ فَقُلْ إِنَّمَا
الْغَيْبُ لِلَّهِ فَانْتَظِرُوا إِنِّي مَعَكُمْ مِنَ الْمُنْتَظِرِينَ ﴿٢٠﴾

علیكم ﴾ بڵێ: ئەگەر خوا ویستبای نەم دەتوانی ئەم قورئانەشتان
بـۆ بخوێنمـەوە ﴿ ولا أدراكم بە ﴾ خوافـێری نەدەكردن ﴿ فقد
لبثت فیكم عمرا من قبلە ﴾ بێگومان من تەمەنێكی زۆرم لەناوتاندا
بردەسـەر -بەرلەهاتنیئەم قورئانە- چاكیش دەمناسن ئەرجارێ
درۆیەكم هەڵبەستبێت، یان توانیبێتم بەشێ لە قورئانتان بۆ بێنم،
ئەودەمەش كە خوا ویسـتی نەبوو، نەمتوانی هیـچ لەقورئان بڵێم
وبیزانم، بەڵام چونكە ئەمرۆ ئیرادەو مەیلی لەسـەرە، لە پاش چل
سـاڵ بۆیناردم وهاتمە لای ئێوە ﴿ أفلا تعقلون ﴾ دەسا بۆ ژیری
بـەكار ناخەن وژیر نابـن؟ چونكە ئەگەرمن خـۆم دامهێنابا، هەر
لەسـەر دەمیلاویـدا دامدەهێنـا ﴿ ١٧: فمن أظلم ممـن افتری
علـی الله كذبـا ﴾ دەبێ كێ لەوكەسـە سـتەمكارتر بێت كە: لە
سـەرخوا درۆ هەڵبەسـتێ وبتوانێ شـتێبكاتە قورئان وقورئانیش
نەبێت؟! ﴿ أو كذب بآیاتە ﴾ یان ئایەتەكانی ئەو بەدرۆ بزانێ؟
﴿ إنە لا یفلح المجرمون ﴾ بە ڕاسـتی تاوانباران قەت سـەرفرازو
ڕزگار نابن لەدونیاو لەقیامەتدا.

موشریكان بەتەمای بتەكانن شەفاعەتیان بكەن:

﴿ ١٨: ویعبدون من دون الله ما لا یضرهم ولا ینفعهم ﴾ وەلە باتی
خوایش چەند شتێكی وا ئەپەرستن كە: نە دەتوانن زیانێكیان پێ
بگەیەنن و، نە سوودێكیان پێببەخشن ﴿ ویقولون هؤلاء شفعاؤنا
عند الله ﴾ دشـڵێن: ئەوانە -دەیانپەرستین- لای خوا تكاكارمان
دەبن، واتە: بۆ ئەو مەبەسـتە ئێمە ئەیانپەرسـتین ﴿ قل أتنبؤن
الله بما لا یعلم فی السـموات ولا فی الأرض ﴾ بڵێ: ئاخۆ خەبەر
بە خوا دەدەن بەشـەریكێك خۆی نەزانێ پێی لە ئاسمانەكان ولە
زەویدا؟! ﴿ سـبحانە وتعالی عما یشـركون ﴾ خوا پاك و خاوێن
وبێخەوشـە، بەرزو بڵندە لە هەر شـتێك بێ بـاوەڕان دەیكەنە
شـەریك و هاوبەشـی ﴿ ١٩: ومـا كان الناس إلا أمـة واحدة ﴾
لەسـەرتای ژیانەوە خەڵك هەموویەك تیرە و، یەك ئوممەت بوون
و، یـەك ئایینیان هەبوو، ئایینی یەكخواپەرسـتی ﴿ فاختلفوا ﴾
كەچی لە نێوان خۆیاندا ناكۆكبوون ولێكترازان! (ئیبن عەبباس)
ئەڵێ: نێوان (ئادەم) پێغەمبەرو (نووح) پێغەمبەر -سڵاویان لەسەر
بـێ- (١٠) سـەدە بوو، خەڵكیش هەموو لەسـەر دیـن و ئایینی
خوای تاك وتەنیا بوون، پاشـان ناكۆكی كەوتە نێوانیانەوەو هەق
و ناهەقیـان تێكەڵ كردو دەسـتیان دایە بتپەرسـتی، ئینجا خوا
پەیامبەرانـی -یەك لەدوای یەك- بۆ ناردن و لەناو خۆیشـیاندا
ناكۆكبوون! ﴿ ولولا كلمة سـبقت من ربك ﴾ وەئەگەر لەپێشدا
بڕیارێك لە پەروەردگارتـەوە دەرنەچووبا كە: هیچ خەڵكێك لەناو
نەبـات، تا ئاگادار نە كرێتـەوەو پێغەمبەری بۆ نەیەت ﴿ لقضی
بینهـم فیما فیە یختلفون ﴾ ئێسـتا داوەری ئـەو ناكۆكیە كرابوون
كێشەیان بوو تێیدا ﴿ ٢٠: ویقولون لولا أنزل علیە آیة من ربە ﴾
هاوبەشـدانەرەكان دەڵێن: باشـە! بۆچیلەلایەن پەروەردگاریەوە
بەڵگەو نیشانەیەكی بۆ نەهاتە خوارەوە شایەتی ڕاستی بۆ بدات؟!
﴿ فقل إنما الغیب لله ﴾ جا تۆ بڵێی: دەستێوەردانی گشت كارێكی
نادیـارو غەیب هـەر بۆخوایە، واتە: هەر ئـەو غەیب دەزانێ و،
دەتوانی بەڵگەو موعجیزە بنێرێ ﴿ فانتظروا ﴾ جائێوە چاوەڕوانی
بڕیاری خوابن ﴿ إنی معكم من المنتظرین ﴾ وا منیش لەگەڵ ئێوە
بێ شك چاوەڕوان دەبم.

هەركە كەوتنەوە فەرحانە، گزیدەكەنەوە:

﴿ ٢١: وإذا أذقنـا النـاس رحمة من بعد ضراء مسـتهم ﴾ هەركە
بەو خەڵكە خۆشی و ڕەحمەتێ دەچێژین، پاش زیان و ناخۆشییەك

تووشـیان دەبێت ﴿ إذا لهم مكـر في آياتنا ﴾ کەچی خێرا دەبینی بەرامبەر نیشـانەو ئایەتەکانمان گزی وفرت و فێڵ وەکردەکەن! ﴿ قل الله أسرع مكرا ﴾ بڵێ: خوا لەوان بەپەلەتر نەخشە بۆڵەناو بردونیـان دادەنێـت، وردە وردە لـە گەڵیـان ئەڕوات تـا کتوپڕ ئەیانگرێت ﴿ إن رسلنا يكتبون ما تمكـرون ﴾ بێگومان بن هەر فـرت و فێڵێ بکەن فریشـتەکانمان ئەی‌نووسـن و تۆماری ئەکەن ﴿ ۲۲: هوالذي يسيركم في البر والبحر ﴾ هەر ئەو زاتەیە کە ئێوە لە وشکانی و، لە دەریادا -بۆ بەدەس هێنانی رزق و رۆزی وسەیران و سـەفا- دەگێڕێ ﴿ حتـى إذا كنتم في الفلـك ﴾ جا ئەوحەلە کـە لە کەشـتییەکان‌دان ﴿ وجرين بهم بريح طيبـة ﴾ و بایەکی خۆش وسـازگار بەرەو مەبەست کەشـتییەکان بەوانیشەوە دەبات ﴿ وفرحوا بها ﴾ و پێی‌خۆشحاڵ دەبن ﴿ جاءتها ريح عاصف ﴾ ئا لەو دەمەدا باو تۆفێکی توندو سەخت بۆی بێت ﴿ وجاءهم الموج من كل مكان ﴾ وشەپۆلیش لەگشت لایەکەوە بۆیان بێت ﴿ وظنوا أنهم أحيط بهم ﴾ و چاکیش زانییان کەوتوونەتە ناوگێژاوی دەریاو دەوریان گـیراوە و، تیاچوونیان لەبەردەمدایە ﴿ دعوا الله مخلصين لـه الديـن ﴾ زۆر بە دڵ دڵسـۆزی و ملکەچییەوە هـاوار لە خوا دەکـەن ولێی‌دەپاڕێنەوە دەڵێن: ﴿ لئن أنجيتنا من هذه لنكونن من الشـاكرين ﴾ خوایە! سوێند بێ ئەرلەم بەڵایە ڕزگارمان بکەیت، شـوکرانەبژێر بین و، جارێکی تر لاسـاری نەکەین ﴿ ۲۳: فلما أنجاهـم ﴾ جاکە ڕزگاری‌کردن لەوگرفتەپێشـیان هاتبوو ﴿ إذا هم يبغـون فـي الأرض بغير الحـق ﴾ بەپەلەو بەشـێوەیەکی ناڕەوا و ناهـەق، دەس‌دەکەنەوە بە کاری‌فەسـادو خراپـەکاری لە زەویدا ﴿ يـا أيها الناس إنما بغيكم على أنفسـكم ﴾ ئەی خەڵکینە! چاك بزانن کە: بەراسـتی ئەم خراپەکاری و دەست درێژییەتان، ئۆباڵ و زیانەکـەی هەر بـۆ خۆتانە ﴿ متـاع الحياة الدنيـا ﴾ لەزەت وخۆشـییەکی کەمـی ژیانی ئـەم دونیایە﴿ ثم إلينـا مرجعكم ﴾ لەپاشان هەر بۆلای خۆمان دێنەوە ﴿ فننبئكم بما كنتم تعملون ﴾ ئینجا لەوەی کردووتانە ئاگادارتان دەکەین، پاشانیش بەپێی ئەوە پاداش و تۆڵە دەدرێنەوە.

وریابن! ژیانی دونیا لەخشتەتان نەبا:

﴿ ۲٤: إنمـا مثـل الحياة الدنيا ﴾ بێگومان نموونـەی ژیانی ئەم دونیایـە ﴿ كماء أنزلناه من السـماء ﴾ هەر وەکـو ئەو بارانە وایە کە: لـە ئاسمانەوە دەی‌بارێنـین ﴿ فاختلط به نبـات الأرض ﴾ ڕووەکی هەمەڕەنگی زەوی پێ‌دەڕوێ ﴿ مما يأكل الناس والأنعام ﴾ لـەوەی مرۆڤ و مەڕو ماڵات دەی‌خۆن ﴿ حتى إذا أخذت الأرض زخرفهـا ﴾ هەتـا ئەو دەمـەی زەوی بۆخۆی ڕەنگـاو ڕەنگ دەبێ و، جوانـی خـۆی دەر دەخا ﴿ وازينت ﴾ و خـۆی ئارایش‌دەدا ﴿ وظـن أهلها أنهم قادرون عليهـا ﴾ و خاوەنەکەی وا دەزانێ لە ژێر دەسـەڵاتی ئەودایەو، چۆنی بوێ دەتوانێ سوودی لێوەرگرێ و، هیـچ کەسـێك نییـە لێی تێك بـدات!!" ﴿ أتاهـا أمرنا ليلا

وَإِذَآ أَذَقۡنَا ٱلنَّاسَ رَحۡمَةٗ مِّنۢ بَعۡدِ ضَرَّآءَ مَسَّتۡهُمۡ إِذَا لَهُم مَّكۡرٞ فِيٓ
ءَايَاتِنَاۚ قُلِ ٱللَّهُ أَسۡرَعُ مَكۡرًاۚ إِنَّ رُسُلَنَا يَكۡتُبُونَ مَا تَمۡكُرُونَ
(٢١) هُوَ ٱلَّذِي يُسَيِّرُكُمۡ فِي ٱلۡبَرِّ وَٱلۡبَحۡرِۖ حَتَّىٰٓ إِذَا كُنتُمۡ فِي ٱلۡفُلۡكِ
وَجَرَيۡنَ بِهِم بِرِيحٖ طَيِّبَةٖ وَفَرِحُواْ بِهَا جَآءَتۡهَا رِيحٌ عَاصِفٞ
وَجَآءَهُمُ ٱلۡمَوۡجُ مِن كُلِّ مَكَانٖ وَظَنُّوٓاْ أَنَّهُمۡ أُحِيطَ بِهِمۡ دَعَوُاْ
ٱللَّهَ مُخۡلِصِينَ لَهُ ٱلدِّينَ لَئِنۡ أَنجَيۡتَنَا مِنۡ هَٰذِهِۦ لَنَكُونَنَّ مِنَ
ٱلشَّٰكِرِينَ (٢٢) فَلَمَّآ أَنجَىٰهُمۡ إِذَا هُمۡ يَبۡغُونَ فِي ٱلۡأَرۡضِ بِغَيۡرِ
ٱلۡحَقِّۗ يَٰٓأَيُّهَا ٱلنَّاسُ إِنَّمَا بَغۡيُكُمۡ عَلَىٰٓ أَنفُسِكُمۖ مَّتَٰعَ ٱلۡحَيَوٰةِ
ٱلدُّنۡيَاۖ ثُمَّ إِلَيۡنَا مَرۡجِعُكُمۡ فَنُنَبِّئُكُم بِمَا كُنتُمۡ تَعۡمَلُونَ (٢٣)
إِنَّمَا مَثَلُ ٱلۡحَيَوٰةِ ٱلدُّنۡيَا كَمَآءٍ أَنزَلۡنَٰهُ مِنَ ٱلسَّمَآءِ فَٱخۡتَلَطَ بِهِۦ
نَبَاتُ ٱلۡأَرۡضِ مِمَّا يَأۡكُلُ ٱلنَّاسُ وَٱلۡأَنۡعَٰمُ حَتَّىٰٓ إِذَآ أَخَذَتِ ٱلۡأَرۡضُ
زُخۡرُفَهَا وَٱزَّيَّنَتۡ وَظَنَّ أَهۡلُهَآ أَنَّهُمۡ قَٰدِرُونَ عَلَيۡهَآ
أَتَىٰهَآ أَمۡرُنَا لَيۡلًا أَوۡ نَهَارٗا فَجَعَلۡنَٰهَا حَصِيدٗا كَأَن لَّمۡ تَغۡنَ
بِٱلۡأَمۡسِۚ كَذَٰلِكَ نُفَصِّلُ ٱلۡأٓيَٰتِ لِقَوۡمٖ يَتَفَكَّرُونَ (٢٤) وَٱللَّهُ
يَدۡعُوٓاْ إِلَىٰ دَارِ ٱلسَّلَٰمِ وَيَهۡدِي مَن يَشَآءُ إِلَىٰ صِرَٰطٖ مُّسۡتَقِيمٖ (٢٥)

أونهـارا ﴾ جا لەناکاو بە شـەو، یان بـە ڕۆژ، فەرمانی ئێمە بۆ وێرانکردنی دێت (گرەبا، یان برووسـکە لێی‌دەدا)و دەی‌سووتێنێ ﴿ فجعلناهـا حصيدا ﴾ وای لێ‌دەکەین دەڵێیت درووێنەکراوە ﴿ كأن لم تغن بالأمس ﴾ وادەزانی دوێنێ نەبووە ﴿ كذلك نفصل الآيات لقوم يتفكرون ﴾ ئێمە ئابەو شـێوەیە نیشانەو بەڵگەکانی خۆمان بۆ خەڵکێ‌بیر بکاتەوەو عیبرەت وەرگرێ شی‌دەکەینەوە.

بـەڵێ.. وێنەو نموونـەی ڕازاوەیی وجوانی ئەم دونیایەو، پاشـان وێرانبوونـی و تیاچوونی لەچەنـد جێگایەکی تـردا باس‌کراوە، بۆ نموونە: لە سـوورەتی (۱۸/٤٥)دا دەفەرمـوێ: (واضرب لهم مثل الحياة الدنيا كماء أنزلناه من السمـاء.. وكان الله على كل شيء مقتدرا) یان دەفەرمـوێ: (..ثم يهيج فتراه مصفرأ ثم يجعله حطاما إن في ذلك لذكـرى لأولي الألباب) زمـر: ۰۲۱ یان دەفەرموێ: (..كمثـل الغيث أعجب الكفار نباته ثـم يهيج فتراه مصفرا ثم يكون حطامـا..) حديد/۲۰. بەڵێ...ئەمە مەسـەلەی ژیانی‌ئەم دونیایە،

دەسا ئێوەیش گشت وریابن، تا ئەو دونیایە دەسخەڕۆتان نەکات ﴿ ٢٥: واللە يدعو إلى دار السلام ﴾ خوایش بۆ ماڵی ئاشتی و سەلام، واتە: بۆ بەهەشتی خۆی، بانگ دەکا ﴿ ويهدی من يشاء إلى صراط مستقيم ﴾ و هەر کەسێکیش ئەوخۆی بیەوێ و، بەشیاوی بزانێت، ڕێنمایی دەکات بۆ ڕێگە ڕاستەکەی قورئان ﴿ ٢٦: للذين

﴿لِّلَّذِينَ أَحْسَنُوا۟ ٱلْحُسْنَىٰ وَزِيَادَةٌ ۖ وَلَا يَرْهَقُ وُجُوهَهُمْ قَتَرٌ
وَلَا ذِلَّةٌ ۚ أُو۟لَٰٓئِكَ أَصْحَٰبُ ٱلْجَنَّةِ ۖ هُمْ فِيهَا خَٰلِدُونَ (٢٦) وَٱلَّذِينَ
كَسَبُوا۟ ٱلسَّيِّـَٔاتِ جَزَآءُ سَيِّئَةٍۭ بِمِثْلِهَا وَتَرْهَقُهُمْ ذِلَّةٌ ۖ مَّا لَهُم مِّنَ
ٱللَّهِ مِنْ عَاصِمٍ ۖ كَأَنَّمَآ أُغْشِيَتْ وُجُوهُهُمْ قِطَعًا مِّنَ ٱلَّيْلِ مُظْلِمًا ۚ
أُو۟لَٰٓئِكَ أَصْحَٰبُ ٱلنَّارِ ۖ هُمْ فِيهَا خَٰلِدُونَ (٢٧) وَيَوْمَ نَحْشُرُهُمْ
جَمِيعًا ثُمَّ نَقُولُ لِلَّذِينَ أَشْرَكُوا۟ مَكَانَكُمْ أَنتُمْ وَشُرَكَآؤُكُمْ ۚ فَزَيَّلْنَا
بَيْنَهُمْ ۖ وَقَالَ شُرَكَآؤُهُم مَّا كُنتُمْ إِيَّانَا تَعْبُدُونَ (٢٨) فَكَفَىٰ بِٱللَّهِ
شَهِيدًۢا بَيْنَنَا وَبَيْنَكُمْ إِن كُنَّا عَنْ عِبَادَتِكُمْ لَغَٰفِلِينَ (٢٩)
هُنَالِكَ تَبْلُوا۟ كُلُّ نَفْسٍ مَّآ أَسْلَفَتْ ۚ وَرُدُّوٓا۟ إِلَى ٱللَّهِ مَوْلَىٰهُمُ
ٱلْحَقِّ ۖ وَضَلَّ عَنْهُم مَّا كَانُوا۟ يَفْتَرُونَ (٣٠) قُلْ مَن يَرْزُقُكُم
مِّنَ ٱلسَّمَآءِ وَٱلْأَرْضِ أَمَّن يَمْلِكُ ٱلسَّمْعَ وَٱلْأَبْصَٰرَ وَمَن يُخْرِجُ
ٱلْحَىَّ مِنَ ٱلْمَيِّتِ وَيُخْرِجُ ٱلْمَيِّتَ مِنَ ٱلْحَىِّ وَمَن يُدَبِّرُ ٱلْأَمْرَ ۚ
فَسَيَقُولُونَ ٱللَّهُ ۚ فَقُلْ أَفَلَا تَتَّقُونَ (٣١) فَذَٰلِكُمُ ٱللَّهُ رَبُّكُمُ ٱلْحَقُّ ۖ
فَمَاذَا بَعْدَ ٱلْحَقِّ إِلَّا ٱلضَّلَٰلُ ۖ فَأَنَّىٰ تُصْرَفُونَ (٣٢) كَذَٰلِكَ
حَقَّتْ كَلِمَتُ رَبِّكَ عَلَى ٱلَّذِينَ فَسَقُوٓا۟ أَنَّهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ (٣٣)

أحسنوا الحسنى ﴾ بۆئەوانەش چاکە دەکەن، پاداشی زۆر چاك و بەهەشت هەیە ﴿ وزيادة ﴾ وەزیاد لەوەش، واتە: دیتنی ڕووی پیرۆزی خوای میهرەبان وتەماشا کردنی! ﴿ ولا يرهق وجوههم قتر ولا ذلة ﴾ و تۆزو غۆبارو سەرشۆڕی لە دەم و چاویان نانیشێ، هەرچۆنێ لەدەم و چاوی دۆزەخییەکان دەنیشێ ﴿ أولئک أصحاب الجنة ﴾ ئەوانە یارانی بەهەشتن ﴿ هم فيها خالدون ﴾ و بەهەتا هەتاییش تێیدا ئەمێننەوەو لێی دەرناچن ﴿ ٢٧: والذين كسبوا السيئات ﴾ ئەوانەش وا لە دونیادا کاری خراپ‌دەکەن و، لەسەر شیرکی خۆیان بەر دەوام دەبن ﴿ جزاء سيئة بمثلها ﴾ تۆڵەی گشت خراپەیەکیان بە ئەندازەی ئەوخراپەیە کردوویانەو بۆیان زیاد ناکرێ، وەك بۆ چاکەکاران لە پاداشی چاکەیاندا زیاد دەکرێ ﴿ وترهقهم ذلة ﴾ وزەبوونی دایان دەگرێت ﴿ ما لهم من الله من عاصم ﴾ هیچ پارێزەرێکیش نییە لە تۆڵەی خوا لایان بدا ﴿ كأنما أغشيت وجوههم قطعا من الليل مظلما ﴾ دەم و چاویان وا ڕەش هەڵدەگەڕێ، دەڵێیت تاریکستانی شەو دای‌پۆشیوە ﴿ أولئک أصحاب النار ﴾ ئەوانە دەبنە یارو هاوڕێی ئاگری دۆزەخ ﴿ هم فيها خالدون ﴾ بە هەتا هەتاییش تێیدا دەمێننەوە.

پەرستراوەکان لە پەرستیارەکانیان حاشا دەکەن:

﴿ ٢٨: ويوم نحشرهم جميعا ﴾ ئەو ڕۆژە وەبیربێنە کە هەموو بەتێکرا بۆ لێپرسینەوە! کۆ دەکەینەوە.
بۆجەخت لە سەر ئەمە لە سوورەتی (کەهف/٤٧) یشدا هاتووەو دەفەرموێ: (وحشرناهم فلم نغادر منهم أحدا) ﴿ ثم نقول للذين أشركوا ﴾ پاشان بەوانەی وا هاوبەشیان بۆ خوا دانا دەڵێین: ﴿ مكانكم أنتم وشركاؤكم ﴾ ئێوەخۆتان و هاوبەش و پەرستراوەکانتان لە جێی خۆتان‌بن و نەجووڵێن، تا خوا بڕیاری یەکجاریتان بۆ دەدات ﴿ فزيلنا بينهم ﴾ ئینجا ئێمەیش لێکیان دەکەینەوە” هاوبەشدانەرو پەرستراو، واتە: پەیوەندی‌خۆیی وخزمایەتی نێوانیان ناهێڵین ﴿ وقال شركاؤهم ﴾ وئەو حەلە پەرستراوەکانیان (هەرشتێك بن: فریشتە، شەیتان، دارو بەرد..) بەپەرستیارەکان دەڵێن: ﴿ ماكنتم إيانا تعبدون ﴾ هەرگیزئێوە پەرسشی ئێمەتان نەکردووە! پەرستیارەکانیش ئەڵێن: بەڵێ.. بێ‌گومانە کە ئێوەمان پەرست، ئەوجا پەرسراوەکان دەڵێن: ﴿ ٢٩: فكفى بالله شهيدا بيننا وبينكم ﴾ تەنها خوا لەنێوانماندا شایەت‌بێ بەسە ﴿ إن كنا عن عبادتكم لغافلين ﴾ دڵنیابن ئێمە لە پەرستنی ئێوە بێ ئاگاو غافڵبووین ﴿ ٣٠: هنالک تبلوا كل نفس ما أسلفت ﴾ ئێترلەوێ هەموو کەسێك گیرۆدەی ئەوە دەبێت پێشی خۆی‌خستووە، وە بەوەیش پاداش و تۆڵە وەردەگرێت، واتە: بە چاك و خراپی خۆی، پاداش و تۆڵە ئەدرێتەوە.
بەڵێ.. گیرۆدە بوونی مرۆڤ بەوشتانە پێشی خۆی خستووە، لە سوورەتگەلێکی قورئاندا هاتووە، بۆ نموونە: لەسوورەتی (١٣/٧٥)دا دەفەرموێ: (ينبأ الإنسان يومئذ بما قدم وأخر) وەلەسوورەتی (٩/٨٦)دا دەفەرموێ: (يوم تبلى السرائر) وە لەسوورەتی (١٧/١٣–١٤)دا دەفەرموێ: (ونخرج له يوم القيامة كتابا يلقاه منشورا، إقرأ كتابک كفى بنفسک اليوم عليک حسيبا) وە لەسوورەتی (١٨/٩٤)دا هاتووەو دەفەرموێ: (ويقولون يا ويلتنا مالهذا الكتاب..) ﴿ وردوا إلى الله مولاهم الحق ﴾ و هەموو بەرەو لای خوای گەورەو، سەرپەرستیاری ڕاستەقینەیان دەبرێنەوەو، ئەوجا دەردەکەوێ کە: ئەوانە خوا نەبوون و، بەناهەق کرابوونە خوا! ﴿ وضل عنهم ما كانوا يفترون ﴾ هەردرۆو پڕوپاڵانتەیەکیان کردبوو، کەگوایە بتەکان تکایان بۆ ئەکەن، گوم دەبێ وبەفیرۆ دەچێت.

موشریکیش ددان بەتاک و تەنیایی خوادا دەنێ:

﴿ ٣١: قل من یرزقکم من السماء والأرض ﴾ بڵێ: کێ لەم ئاسمان و زەویەدا رزق و ڕۆزیتان دەداتێ؟ ﴿ أمن یملک السمع والأبصار ﴾ کێیە دروستکەرو خاوەنی ئەوگوێ و چاوانەتان؟ ﴿ ومن یخرج الحی من المیت ﴾ ئەی کێیە زیندوو لە مردوو دەردێنێ؟ ﴿ ویخرج المیت من الحی ﴾ و مردوو لە زیندو دەردەکا؟ ﴿ ومن یدبر الأمر ﴾ وەکێیە زۆر بەوردی بۆ کاروباری ئەم دونیایە نەخشە دەکێشێ؟ ﴿ فسیقولون الله ﴾ بەزوویی‌لە وەڵامی هەموو ئەمانەدا دەڵێن: هەرخوایە هەموو ئەوانە دەکات ﴿ فقل أفلا تتقون ﴾ بڵێ: دەسا بۆ لە خوا خۆ ناپارێزن و ناترسن؟ بەڵێ.. (موشریک)ـە کانیش ددان بە (ربووبییەت)ی خوای گەورەدا دەنێن، دەزانن بەدیهێنەری بوونەوەر بە تێکرا هەرخوایە، بۆنموونە: لەسوورەتی (٩/٤٣)دا دەفەرمووێ: (ولئن سألتهم من خلق السموات والأرض لیقولن خلقهن العزیز العلیم) وەلە سوورەتی (٤٣ /٨٧)دا دەفەرمووێ: (ولئن سألتهم من خلقهم لیقولن الله...) وەلە سوورەتی (٢٣/٨٤-٨٥)دا دەفەرمووێ (قل لمن الأرض ومن فیهاإن کنتم تعلمون سیقولون لله قل أفلا تذکرون) کەچی لەگەڵ ئەوەیشدا هەر شەریك وهاوبەشی بۆدادەنێن و ددان بە (ئولووهیەت)یدا نانێن، بۆ یە دەچن لێرەو لەوێ بەرنامەی ئەم وئەو دەخوازن وپەیڕەوی دەکەن و! خۆیان چەواشە کردووە، لەلایەکەوە دەڵێن ئەم بوونەوەرە خوای باڵادەست بەدیهێناوە، کەچی‌بۆ ژیان و کارو باری سیاسەت پەیڕەوی لە خەڵکی تر دەکەن! ﴿ ٣٢: فذلکم الله ربکم الحق ﴾ ئەو خوا دەسەڵاتدارەیە پەروەردگاری ڕاستەقینەی ئێوە، نەك ئەو بتانە کە لەباتی ئەو دەیانپەرستن ﴿ فماذا بعد الحق إلا الضلال ﴾ جائیتر بەدەر لەگومرایی -پاش هەق وڕاستی،کەهەر لە پەرستنی خوادایە- چی‌تر هەیە؟ ﴿ فأنی تصرفون ﴾ ئەی ئیترچۆن لەڕێی ڕاستی یەکخواپەرستی‌کلادەبن و لادەدرێن؟ ﴿ ٣٣: کذلک حقت کلمة ربک علی الذین فسقوا ﴾ ئابەو جۆرەیە بڕیاری پەروەردگارت لەبەرامبەر ئەو لە سنووردەرچووانەوە وەڕاست گەڕا ﴿ أنهم لا یؤمنون ﴾ کە بێگومان ئەوانە باوەڕناکەن وئیمان ناهێنن ﴿ ٣٤: قل هل من شرکائکم من یبدأ الخلق ﴾ بڵێ: ئاخۆ لەناو پەرستراوەکانی ئێوەدا کەسێك هەبێ بتوانێ، بێبناغەو لەنوێ شتێك بەدی بهێنێ ﴿ ثم یعیده ﴾ لەپاشان دوای تیاچوونی وەکو خۆی لێ‌بکاتەوەو لە نوێ دەستی پی بکاتەوە؟ ﴿ قل الله یبدأ الخلق ثم یعیده ﴾ بڵێ: هەر خوا(الله)یە بتوانێ لەسەرەتاوە -بێبنەڕەت و بناغە- گشت خەڵك بەدی‌بێنی و، پاشانیش سەر لە نوێ دەستی پێ‌بکاتەوەو، گیانی بەبەرا بکاتەوە ﴿ فأنی تؤفکون ﴾ دەساچۆن لەخواپەرستی کلادەبن ولادەدرێن؟! لەم چەند ئایەتانەی‌تریشدا هەرئەو ماناو مەبەستە زۆر بەروونی بەدی‌دەکرێ، بۆنموونە: لە سوورەتی (٣٠ /٤٠) دا دەفەرمووێ: (الله الذی خلقکم ثم رزقکم ثم یمیتکم ثم یحییکم هل من شرکائکم من یفعل من ذلکم من شئ سبحانه وتعالی

قُلْ هَلْ مِن شُرَكَآئِكُم مَّن يَبْدَؤُا۟ ٱلْخَلْقَ ثُمَّ يُعِيدُهُۥ ۚ قُلِ ٱللَّهُ يَبْدَؤُا۟
ٱلْخَلْقَ ثُمَّ يُعِيدُهُۥ ۖ فَأَنَّىٰ تُؤْفَكُونَ ﴿٣٤﴾ قُلْ هَلْ مِن شُرَكَآئِكُم مَّن يَهْدِىٓ
إِلَى ٱلْحَقِّ ۚ قُلِ ٱللَّهُ يَهْدِى لِلْحَقِّ ۗ أَفَمَن يَهْدِىٓ إِلَى ٱلْحَقِّ أَحَقُّ أَن
يُتَّبَعَ أَمَّن لَّا يَهِدِّىٓ إِلَّآ أَن يُهْدَىٰ ۖ فَمَا لَكُمْ كَيْفَ تَحْكُمُونَ ﴿٣٥﴾
وَمَا يَتَّبِعُ أَكْثَرُهُمْ إِلَّا ظَنًّا ۚ إِنَّ ٱلظَّنَّ لَا يُغْنِى مِنَ ٱلْحَقِّ شَيْـًٔا ۚ إِنَّ ٱللَّهَ
عَلِيمٌۢ بِمَا يَفْعَلُونَ ﴿٣٦﴾ وَمَا كَانَ هَٰذَا ٱلْقُرْءَانُ أَن يُفْتَرَىٰ مِن دُونِ
ٱللَّهِ وَلَٰكِن تَصْدِيقَ ٱلَّذِى بَيْنَ يَدَيْهِ وَتَفْصِيلَ ٱلْكِتَٰبِ لَا رَيْبَ
فِيهِ مِن رَّبِّ ٱلْعَٰلَمِينَ ﴿٣٧﴾ أَمْ يَقُولُونَ ٱفْتَرَىٰهُ ۖ قُلْ فَأْتُوا۟ بِسُورَةٍ
مِّثْلِهِۦ وَٱدْعُوا۟ مَنِ ٱسْتَطَعْتُم مِّن دُونِ ٱللَّهِ إِن كُنتُمْ صَٰدِقِينَ ﴿٣٨﴾
بَلْ كَذَّبُوا۟ بِمَا لَمْ يُحِيطُوا۟ بِعِلْمِهِۦ وَلَمَّا يَأْتِهِمْ تَأْوِيلُهُۥ ۚ كَذَٰلِكَ كَذَّبَ
ٱلَّذِينَ مِن قَبْلِهِمْ ۖ فَٱنظُرْ كَيْفَ كَانَ عَٰقِبَةُ ٱلظَّٰلِمِينَ ﴿٣٩﴾
وَمِنْهُم مَّن يُؤْمِنُ بِهِۦ وَمِنْهُم مَّن لَّا يُؤْمِنُ بِهِۦ ۚ وَرَبُّكَ أَعْلَمُ
بِٱلْمُفْسِدِينَ ﴿٤٠﴾ وَإِن كَذَّبُوكَ فَقُل لِّى عَمَلِى وَلَكُمْ عَمَلُكُمْ ۖ
أَنتُم بَرِيٓـُٔونَ مِمَّآ أَعْمَلُ وَأَنَا۠ بَرِىٓءٌ مِّمَّا تَعْمَلُونَ ﴿٤١﴾ وَمِنْهُم مَّن
يَسْتَمِعُونَ إِلَيْكَ ۚ أَفَأَنتَ تُسْمِعُ ٱلصُّمَّ وَلَوْ كَانُوا۟ لَا يَعْقِلُونَ ﴿٤٢﴾

عما یشرکون) وە لە سوورەتی (٣/٢٥) دا دەفەرمووێ (واتخذوا من دونه آلهة لایخلقون شیئا وهم یخلقون ولا یملکون لأنفسهم ضرا ولا نفعا ولا یملکون موتاً ولا حیاةً ولا نشوراً) وە لەسوورەتی (٣٥ /٣) دا دەفەرمووێ: (یا أیها الناس اذکروا نعمة الله علیکم هل من خالق غیر الله یرزقکم من السماء والأرض..) یان دەفەرمووێ: (أفمن یخلق کمن لایخلق..) سوورەتی (١٧/١٦) یان دەفەرمووێ: (أم جعلوا لله شرکاء خلقوا کخلقه...) سوورەتی (١٣/ ١٦) یان دەفەرمووێ: (قل أفرأیتم ما تدعون من دون الله إن أرادنی الله بضر هل هن کاشفات ضره..) سوورەتی (٣٨/٣٩). یان دەفەرمووێ: (أمن هذا الذی یرزقکم من السماء والأرض..) سوورەتی/ملك. یان دەفەرمووێ: (أمن هذا الذی یرزقکم إن أمسک رزقه..) سوورەتی ٢١/٦٧. ﴿ ٣٥: قل هل من شرکائکم من یهدی إلی الحق ﴾ بڵێ: ئاخۆ لەناو هاوبەش و پەرستراوەکانتاندا کەسی‌وا هەبێ بتوانێ ڕێبەری بۆهەق و ڕاستی بکات؟ ﴿ قل الله یهدی للحق ﴾ بڵێ: هەرخوایە کە بتوانێ

رابەری بۆ هەق و ڕاستی بکات "نەك کەسێکی تر" ﴿ أفمن يهدي إلى الحق ﴾ دەسا کەسێك کە بتوانێ ڕێبەری هەق وراستی بکات ﴿ أحق أن يتبع ﴾ شـیاوترە پەیڕەوی بکرێت؟ ﴿ أمن لا يهدي إلا أن يهدى ﴾ یان ئەو کەسـەی کە بۆ خویشی ڕێ نەزانێ، مەگەر ڕێی نیشـان بـدرێ؟ واتە: ئەو بتانـەی ئێوە کە ئـیڕە بۆ ئەوێ ڕێدەرناکەن، هێژاترن بۆ پەیـڕەوی کردن، یان ئەو خوایە کەئەو هەمـوو دەسـەڵاتەی هەیە؟ ﴿ مالكم كيف تحكمـون ﴾ چیتانە؟ چۆن بڕیاری وا دەدەن و، داوەری وا دەکەن؟!. ﴿ ٣٦: وما يتبع أكثرهم إلا ظنا ﴾ زۆرینەی هاوبەشدانەران هەر لە گومان پەیڕەوی دەکەن"واتە: هیچ بەڵگەیەکی ئەو تۆیان نییە" کە ئەوانە شتێکیان بەدەس بێ، بێ لەخەیاڵ" ﴿ إن الظن لا يغني من الحق شـيئا ﴾ خۆ گومانیش سـەبارەت بە هەق و ڕاسـتی هیچ ناهێنێ و،سزای خوا لە کوڵناکاتەوە ﴿ إن الله عليم بما يفعلون ﴾ بە ڕاسـتی خوا بەوکارەی هاوبەشدانەرەکان ئەیکەن بەئاگاو زانایە.

ئەم قورئانە ناشێ هی خوا نەبێ:

﴿ ٣٧: ومـا كان هـذا القـرآن أن يفترى مـن دون الله ﴾ بە هیچ شـێوەیەك نابێ وناگونجێ ئەم قورئانە هی خوانەبێ و، بە درۆو ئیفتیرا هەڵبەسرابێت، واتە: تەنها خوا بۆ خۆی دەتوانێ قورئانی ئاوا بنێرێ، ئیتر هیچ کەسێکی تر ناتوانێ کاری وا بکات ﴿ ولكن تصديق الذي بين يديه ﴾ بەڵکو هی خوایەو، تەسدیقی (تەورات) و (ئینجیل)یش دەکات ﴿ وتفصيل الكتاب ﴾ وروونکەرەوەی هەموو کتێبە ئاسمانییەکانیشـە ﴿ لا ريب فيه مـن رب العالمين ﴾ هیچ گومانێکی تێدا نییە کە لە لایەن پەروەردگاری جیهانەکانەوەیە.

بەڵێ.. ئەو ڕاسـتیە لە چەند ئایەتێکی دیکەدا هاتووە، بۆنموونە: (لقـد كان في قصصهم عبـرة لأولي الأباب، مـا كان حديثا يفترى ولكـن تصديق الذي بيـن يديه وتفصيل كل شـي وهدى ورحمة لقوم يومنون) سـوورەتی١١١/١٢) یان دەفەرموێ: (وما تنزلت به الشياطين، وما ينبغى لهم وما يستطيعون) سوورەتی(٢٦/٢١٠-٢١١). یان دەفەرموێ: (وبالحق أنزلناه وبالحق نزل) سوورەتی(١٧/١٠٥). یان دەفەرموێ:(أم يقولون افتراه قل فأتوا بسـورة من مثله وادعوا من اسـتطعتم من دون الله إن كنتم صادقين) سوورەتی(١٠/٣٨).یان دەفەرمـوێ:(وإن كنتم في ريب مما نزلنا على عبدنا فأتوا بسـوره مـن مثله) سـوورەتی(٢/٢٢). یان دەفەرمـوێ: (أم يقولون افتراه قل فأتوا بعشـر سـور مثله مفتريات) هوود/١٣. یـان دەفەرموێ: (قـل لإن اجتمعـت الإنس والجن علـى أن ياتوا بمثل هـذا القراءن لا يأتـون بمثله ولو كان بعضهم لبعض ظهيرا) سـوورەتی ١٧ /٨٨.

﴿ ٣٨: أم يقولـون افتراه ﴾ یان دەڵـێن: (موحەممەد) ﷺ خۆی هەڵیبەستووە لە سەرخوا!! ﴿ قل فأتوا بسورة مثله ﴾ تۆش بڵێ: دەسـا ئەگەر وایـە کە ئێوە دەیڵـێن، فەرموون تەنیا سـوورەتێك وەك ئـەو بێنن، کە لە هەمـوو ڕوویەکەوە لەو بچێ ﴿ وادعوا من استطعتم من دون الله ﴾ بێجگە لەخوا،هەرکەسێك ئەتوانن هاواری بـۆ بـەرن و، داوای یارمەتی لێ بکـەن بۆ ئـەو کارە ﴿ إن كنتم صادقين ﴾ ئەگەر ڕاسـت ئەکەن ئەڵێن: تۆ خۆت هەڵت بەستووە لە سـەرخوا ﴿ ٣٩: بل كذبـوا بما لم يحيطوا بعلمـه ﴾ نەخێر، کـە بـاوەڕش ناهێنن هی ناتـەواوی قورئان نییـە بەڵکو بەدرۆی دەزانـن و لە ماناو مەبەسـتەکانی تێنەگەیشـتوون ﴿ ولما يأتهم تأويله ﴾ وهێشـتا ڕاستیشـیان بۆ دەرنەکەوتووە، واتە: ئەنجامی هەرەشـەکانی قورئانیان بۆ پێش نەهاتـووە، هەق بوو چاوەڕوانبن ویەلەنەکەن، وەکو لە سـوورەتی (ئەعراف/٥٣)دا دەفەرموێ: هل ينظـرون إلا تأويله يوم يأتي تأويله يقول الذين نسـوه من قبل قد جاءت رسـل ربنا بالحـق فهل لنا من شـفعاء..) وەدەفەرموێ: (بل هم في شـك من ذكرى بل لما يذوقوا عـذاب) ٨/٣٨. ﴿ كذلك كـذب الذين من قبلهم ﴾ هەر ئاوا ئەوانەش لە پێشـیانەوە بوون، باوەڕیان بەهەرەشـەکانی خوا نەکردو، پێغەمبەرەکانیان بەدرۆزن دانـا ﴿ فانظر كيف كان عاقبة الظالمين ﴾ سـا بروانەو چاك بزانە ئەنجامی ستەمکارانی گەلانی پێشوو چۆن بوو؟ ﴿ ٤٠: ومنهم من يؤمن به ﴾ لـەو خەڵکەدا هیوا هەیە لە ئایندەدا باوەڕی پێدێنێ ﴿ ومنهـم من لا يؤمن به ﴾ وهەیشـیانە باوەڕی پـێ ناهێنێ و، لەسـەر کوفری خۆی سـووردەبێت ﴿ وربك أعلم بالمفسدين ﴾ وە پەروەردگارت لەهەموو کەس باشـتر بەحاڵی خراپەکاران و بێ باوەڕان دەزانێت.

بێزاری لەموشریکان:

﴿ ٤١: وإن كذبوك فقل لي عملي ﴾ ئەگەر بڕوایان پێ نەکردیت، پێیان بڵێ: پاداشی کارو کردەوەی خۆم بۆ خۆم ﴿ ولكم عملكم ﴾ وتۆڵەی کارو کردەوەی ئێوەیش بۆ خۆتان ﴿ أنتم بريئون مما أعمل ﴾ ئێوە لەوکارە من ئەیکەم تەریك و بەرین ﴿ وأنا برئ مما تعملون ﴾ و منیش لەوکارەی ئێوە ئەیکەن تەریك وبەریم.

بـەڵێ.. ئەو بێـزاری و نکوولی دەربڕینە لە پەرسـتنی غەیری خوا لـە گـەلێ ئایەتی تردا هاتـووە، بۆنموونە خـوا دەفەرموێ: (قل ياأيهاالكافـرون... لكم دينكم ولى دين) ١٠٩/٦. دەفەرموێ: (إنا براءوا منكم ومما تعبدون من دون الله..) سـوورەتی٦٠/٤. ﴿ ٤٢: ومنهم من يسـتمعون إليـك ﴾ وە لێیاندا هەن بە ڕەواڵەت گوێت

بـۆ دەگرێ، بەڵام بــەدڵ وەری ناگرن و مەبەسـتیان نییەو دەڵێی کەڕن ﴿ أفأنت تسـمع الصم ﴾ تۆ دەتەوی بەخەڵکی کەڕ قورئان ببیسێنی ﴿ ولو كانوا لا يعقلون ﴾ ئەر تێشنەگەن؟ واتە: تۆ قەت ناتوانــی هیدایەتی ئەوجۆرە کەسـانە بدەیـت ﴿ ٤٣: ومنهم من ینظـر إليک ﴾ و هەیانە بۆتدەڕوانێ ونیشـانەی پەیامبەرایەتیت لێدەبینــێ و ئەزانێ تــۆ پێغەمبەریت، بەڵام پێــی هیدایەت نابن ﴿ أفأنت تهدي العمى ﴾ تۆ دەتەوێ خەڵکانی کوێر شارەزا بکەیت و، بیانخەیتــە ســەر رێی ڕاســت و دروسـت ﴿ ولو كانــوا لا یبصرون ﴾ ئەگەر نەشبینن؟ ﴿ ٤٤: إن الله لا يظلم الناس شيئا ﴾ بە راستی خوا هیچ جۆرە ستەمێك لەوخەڵکە ناکا ﴿ ولكن الناس أنفسهم يظلمون ﴾ بەڵام ئەو خەڵکە خۆیان ستەم لە خۆیان دەکەن و، دەست لەرێی راست بەردەدەن، بۆیە بەد بەخت دەبن.

لەبەر سەختی قیامەت وادەزانن تەنیا رۆژێ ژیاون:

﴿ ٤٥: ويوم يحشرهم ﴾ ئەو رۆژە وەبیربێنە کە خوا هەمووکافران کـۆ ئەکاتەوە بۆ وەرگرتنی تۆڵــەی کارەکانیان ﴿ كأن لم يلبثوا إلا ساعة من النهار ﴾ وادەزانن لەبەر سەختی ئەو رۆژە تەنها ساتێك لەدونیادا ماونەتەوە ﴿ يتعارفون بينهم ﴾ ولە نێو خۆیشیاندا یەکتر ئەناسن وبەردەبنە گلەیی و گازندە لەیەکتر، ئەم دەڵێت تاوانی تۆ بوو من وام لێهات، ئەوی‌دی دەڵێت: نا، تاوانی تۆ بوو وائێسـتا مـن گیرۆدە بــووم، بەڵام ئەم گلەیی وگازنــدە چ کەڵکێکی هەیە" ﴿ قد خسـر الذين كذبوا بلقاء الله ﴾ ئەوانەی کە باوەڕیان بە لیقاو دیــداری خوا نەکــرد، دڵنیابن زیانبارو رەنجــەڕۆن ﴿ وما كانوا مهتديــن ﴾ و رێیشــیان دەرنەکرد لەدونیادا، بۆیە ئێسـتا گیرۆدە بوون. وەك لەم چەند ئایەتانەشدا ئەو مەبەستە دووپاتکراوەتەوە، بۆنموونە: دەفەرموێ: (كأنهــم يوم يرون ما يوعدون لم يلبثوا إلا ساعة من نهار) ئەحقاف/٣٥.وە دەفەرمـوێ: (كأنهم يوم يرونها لـم يلبثوا إلا عشـية أو ضحاهـا). نازیعـات/٤٦. وە دەفەرموێ: (يوم تقوم السـاعة يقسـم المجرمون ما لبثوا غير ساعة..) روم/٥٥. وە دەفەرمـوێ: (يتخافتـون بينهم إن لبثتم إلا عشــرا) سـوورەتی (٢٠/١٠٣). وە دەفەرمـوێ: (قالوا لبثنا يوما أوبعض يوم فاسـأل العادين) سوورەتی ٢٣/١١٣.

تاوانباران لەدونیاو لەقیامەت تۆڵە دەدرێن:

﴿ ٤٦: وإمـا نرينـک بعـض الذي نعدهــم ﴾ و ئەر بەشــێ لەو هەڕەشــەیەت نیشـان بدەین ئەی پێغەمبەر! بەڵێنیان پێدەدەین و، ئێسـتا بەچــاو ببیینیت ﴿ أو نتوفينك ﴾ یــان پێش ئەوە کە نیشــانتی بدەیــن بتمرێنــین ﴿ فإلينا مرجعهم ﴾ جالــە هەردوو حاڵەکەدا هەرلای خۆمان دێنەوە ﴿ ثم الله شهيد على ما يفعلون ﴾ لە پاشــانیش خــوا بۆخۆی‌شـایەت و بەئاگایــە لەوکاروکردەوانە دەی‌کەن، پێویست بە شایەدی‌تر ناکا ﴿ ٤٧: ولكل أمة رسول ﴾ وەهــەر هــۆزو گەلێـك پەیامبەرێکی هەیــەو بانگیــان دەکات بۆ

وَمِنْهُم مَّن يَنظُرُ إِلَيْكَ أَفَأَنتَ تَهْدِي الْعُمْيَ وَلَوْ كَانُوا
لَا يُبْصِرُونَ ﴿٤٣﴾ إِنَّ اللَّهَ لَا يَظْلِمُ النَّاسَ شَيْئًا وَلَٰكِنَّ
النَّاسَ أَنفُسَهُمْ يَظْلِمُونَ ﴿٤٤﴾ وَيَوْمَ يَحْشُرُهُمْ كَأَن لَّمْ يَلْبَثُوا إِلَّا
سَاعَةً مِّنَ النَّهَارِ يَتَعَارَفُونَ بَيْنَهُمْ قَدْ خَسِرَ الَّذِينَ كَذَّبُوا بِلِقَاءِ اللَّهِ
وَمَا كَانُوا مُهْتَدِينَ ﴿٤٥﴾ وَإِمَّا نُرِيَنَّكَ بَعْضَ الَّذِي نَعِدُهُمْ أَوْ نَتَوَفَّيَنَّكَ
فَإِلَيْنَا مَرْجِعُهُمْ ثُمَّ اللَّهُ شَهِيدٌ عَلَىٰ مَا يَفْعَلُونَ ﴿٤٦﴾ وَلِكُلِّ
أُمَّةٍ رَّسُولٌ فَإِذَا جَاءَ رَسُولُهُمْ قُضِيَ بَيْنَهُم بِالْقِسْطِ وَهُمْ
لَا يُظْلَمُونَ ﴿٤٧﴾ وَيَقُولُونَ مَتَىٰ هَٰذَا الْوَعْدُ إِن كُنتُمْ صَادِقِينَ
﴿٤٨﴾ قُل لَّا أَمْلِكُ لِنَفْسِي ضَرًّا وَلَا نَفْعًا إِلَّا مَا شَاءَ اللَّهُ لِكُلِّ أُمَّةٍ
أَجَلٌ إِذَا جَاءَ أَجَلُهُمْ فَلَا يَسْتَأْخِرُونَ سَاعَةً وَلَا يَسْتَقْدِمُونَ ﴿٤٩﴾
قُلْ أَرَأَيْتُمْ إِنْ أَتَاكُمْ عَذَابُهُ بَيَاتًا أَوْ نَهَارًا مَّاذَا يَسْتَعْجِلُ مِنْهُ
الْمُجْرِمُونَ ﴿٥٠﴾ أَثُمَّ إِذَا مَا وَقَعَ آمَنتُم بِهِ آلْآنَ وَقَدْ كُنتُم بِهِ
تَسْتَعْجِلُونَ ﴿٥١﴾ ثُمَّ قِيلَ لِلَّذِينَ ظَلَمُوا ذُوقُوا عَذَابَ الْخُلْدِ
هَلْ تُجْزَوْنَ إِلَّا بِمَا كُنتُمْ تَكْسِبُونَ ﴿٥٢﴾ ۞ وَيَسْتَنبِئُونَكَ
أَحَقٌّ هُوَ قُلْ إِي وَرَبِّي إِنَّهُ لَحَقٌّ وَمَا أَنتُم بِمُعْجِزِينَ ﴿٥٣﴾

یەکخواپەرسـت، وەلەقیامەتیشدا دەبێتە شایەد لە سەریان ﴿ فإذا جاء رسـولهم ﴾ ئینجا هەر کە پەیامبەرەکەیان "لە قیامەتدا" هاتە لایــان و، شــایەدی لەســەر دان ﴿ قضى بينهم بالقسـط ﴾ ئیتر بــە داد گەرانە داوەری دەکــرێ لەنێوانیاندا ﴿ وهم لا يظلمون ﴾ وهیچ ستەمیشــیان لێناکرێ، واتە: بێ‌تاوان و گوناح سـزای هیچ کەسێك نادرێ.

بێ باوەڕانی قیامەت بەپەلەن بۆ هاتنی:

﴿ ٤٨: ويقولون متى هذا الوعد إن كنتم صادقين ﴾ بێ باوەڕەکان دەڵێن: باشــە! ئەگەرئێوە راست دەکەن قیامەت دێت، ئەم بەڵێنی هەڕەشــەیە کەی جێبەجێ دەبێت؟ ﴿ ٤٩: قل لا أملك لنفسی ضرا ولا نفعا ﴾ لە وەڵامدا بڵێ: خۆمن لە زیان و لەسوودی خۆیشم هیچ نازانم و، دەسەڵاتێکم نییە" ﴿ إلا ما شاء الله ﴾ مەگەرئەوەی خوا خۆی مەیل و ویسـتی لەسەر بێ، دەسا ئیتر من چۆن دەزانم

ئەو ڕۆژەکەی دێت؟ ﴿ لكل أمة أجل ﴾ بۆهەموو ئوممەت و
نەتەوەیەك، لای خوا ماوەو کاتێك هەیە بۆ لەناو بردنی ﴿ إذا
جاء أجلهم ﴾ جاهەرکە ئاکامیان هات ﴿ فلا يستأخرون ساعة ﴾
ئیترناتوانن تەنها دەم وساتێك دوا بکەون ﴿ ولا يستقدمون ﴾ و
پێشیش ناکەون لەو ماوەیە بۆیان دیاریکراوە ﴿ ٥٠: قل أرأيتم

وَلَوۡ أَنَّ لِكُلِّ نَفۡسٖ ظَلَمَتۡ مَا فِي ٱلۡأَرۡضِ لَٱفۡتَدَتۡ بِهِۦۗ وَأَسَرُّواْ
ٱلنَّدَامَةَ لَمَّا رَأَوُاْ ٱلۡعَذَابَۖ وَقُضِيَ بَيۡنَهُم بِٱلۡقِسۡطِۚ وَهُمۡ
لَا يُظۡلَمُونَ ﴿٥٤﴾ أَلَآ إِنَّ لِلَّهِ مَا فِي ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلۡأَرۡضِۗ أَلَآ إِنَّ
وَعۡدَ ٱللَّهِ حَقّٞ وَلَٰكِنَّ أَكۡثَرَهُمۡ لَا يَعۡلَمُونَ ﴿٥٥﴾ هُوَ يُحۡيِۦ وَيُمِيتُ
وَإِلَيۡهِ تُرۡجَعُونَ ﴿٥٦﴾ يَٰٓأَيُّهَا ٱلنَّاسُ قَدۡ جَآءَتۡكُم مَّوۡعِظَةٞ
مِّن رَّبِّكُمۡ وَشِفَآءٞ لِّمَا فِي ٱلصُّدُورِ وَهُدٗى وَرَحۡمَةٞ لِّلۡمُؤۡمِنِينَ
﴿٥٧﴾ قُلۡ بِفَضۡلِ ٱللَّهِ وَبِرَحۡمَتِهِۦ فَبِذَٰلِكَ فَلۡيَفۡرَحُواْ هُوَ خَيۡرٞ مِّمَّا
يَجۡمَعُونَ ﴿٥٨﴾ قُلۡ أَرَءَيۡتُم مَّآ أَنزَلَ ٱللَّهُ لَكُم مِّن رِّزۡقٖ
فَجَعَلۡتُم مِّنۡهُ حَرَامٗا وَحَلَٰلٗا قُلۡ ءَآللَّهُ أَذِنَ لَكُمۡۖ أَمۡ عَلَى ٱللَّهِ
تَفۡتَرُونَ ﴿٥٩﴾ وَمَا ظَنُّ ٱلَّذِينَ يَفۡتَرُونَ عَلَى ٱللَّهِ ٱلۡكَذِبَ
يَوۡمَ ٱلۡقِيَٰمَةِۗ إِنَّ ٱللَّهَ لَذُو فَضۡلٍ عَلَى ٱلنَّاسِ وَلَٰكِنَّ أَكۡثَرَهُمۡ
لَا يَشۡكُرُونَ ﴿٦٠﴾ وَمَا تَكُونُ فِي شَأۡنٖ وَمَا تَتۡلُواْ مِنۡهُ مِن قُرۡءَانٖ
وَلَا تَعۡمَلُونَ مِنۡ عَمَلٍ إِلَّا كُنَّا عَلَيۡكُمۡ شُهُودًا إِذۡ تُفِيضُونَ
فِيهِۚ وَمَا يَعۡزُبُ عَن رَّبِّكَ مِن مِّثۡقَالِ ذَرَّةٖ فِي ٱلۡأَرۡضِ وَلَا فِي
ٱلسَّمَآءِ وَلَآ أَصۡغَرَ مِن ذَٰلِكَ وَلَآ أَكۡبَرَ إِلَّا فِي كِتَٰبٖ مُّبِينٍ ﴿٦١﴾

إن أتاكم عذابه ﴾ ئەی پێغەمبەر! بڵێ: ئاخۆ ئەر سزای خواتان بۆبێت ﴿ بياتا أو نهارا ﴾ بە شەو، یان بە ڕۆژ، خۆ ناتوانن لەخۆتانی دوورخەنەوە ﴿ ماذا يستعجل منه المجرمون ﴾ دەسا ئیتر چ پەلەیەکی بۆ دەکەن ئەو تاوانبارانە؟ ﴿ ٥١: أثم إذا ما وقع آمنتم به آلآن ﴾ ئاخۆ پاش ئەوە کە سزاکە هات بۆتان باوەڕتان هێنا بە خوا، دەبێ باوەڕی وا چ کەڵکێکی هەبێت بۆتان، بۆیە دەگوترێت: ئەوە ئێستا باوەڕدێنن؟ ﴿ وقد كنتم به تستعجلون ﴾ لە کاتێکا بەر لە هاتنەکەی، ئێوە -بەگاڵتەوە- پەلەتان بۆ دەکردو، باوەڕتان پێ نەدەکرد! ﴿ ٥٢: ثم قيل للذين ظلموا ﴾ لە پاشان بەو کەسانە کە ستەمیان کردووە دەگوترێت: ﴿ ذوقوا عذاب الخلد ﴾ دەسا سزای هەتا هەتایی بچێژن ﴿ هل تجزون إلا بما كنتم تكسبون ﴾ ئاخۆ بەدەر لەوە خۆتان کردووتانە، جەزرەبەو تۆڵە دەدرێن؟ دڵنیابن چیتان کردووە، هەر بەوەش تۆڵە دەدرێن.

قیامەت ڕاستەو دروست:

﴿ ٥٣: ويستنبؤنك أحق هو ﴾ بێ باوەڕەکان دەپرسن: ئایا ئەوەی هەواڵت پێداین لە سزا ڕاستەو دێتە دی؟ ﴿ قل إي وربي إنه لحق ﴾ پێیان بڵێ: بەڵێ ڕاستەو پەیدا دەبێت سوێند بە پەروەردگارم ﴿ وما أنتم بمعجزين ﴾ و ئێوەیش ناتوانن خوا دەستەوسان بکەن و، لەدەستی ڕابکەن و خۆ قوتار بکەن ﴿ ٥٤: ولو أن لكل نفس ظلمت ما في الأرض ﴾ وئەر هەرچی لە زەویدایە هی تەنها کەسێکی موشریك و ستەمکار بێت ﴿ لافتدت به ﴾ لەڕۆژی قیامەتدا بریتی خۆی پێ دەدات بۆ ڕزگار بوونی لە سزا ﴿ وأسروا الندامة لما رأوا العذاب ﴾ وە ئەو کاتە کە بەچاو سزاکە دەبینن، ئەوان پەشیمان دەبنەوە، بەڵام لەبەر خەجاڵەتی خۆیان دەری نابڕن ودەیشارنەوە ﴿ وقضي بينهم بالقسط ﴾ و لە نێوانیاندا بە دادگەرانە داوەری دەکرێ ﴿ وهم لا يظلمون ﴾ وهیچ ستەمیشیان لێ ناکرێ ﴿ ٥٥: ألا إن لله مافي السموات والأرض ﴾ ئاگادار بن! بەڕاستی هەرچی لە ئاسمانەکان و زەویدایە هەر بۆ خوایە ﴿ ألا إن وعد الله حق ﴾ بێداربن وچاك بزانن! کە بەڵێنی خوا -بەهاتنی ڕۆژی قیامەت و،پاداش و تۆڵە- ڕاست ورەوایە ﴿ ولكن أكثرهم لا يعلمون ﴾ بەڵام زۆربەی ئەوانە نازانن ئەو ڕۆژە چ ڕۆژێکە، بۆیە وا بێ ئاگان و ململانێ ئەکەن ﴿ ٥٦: هو يحيي ويميت ﴾ تەنها ئەوە ژین دەداو، هەرخۆشیەتی دەمرێنێ وگیان دەباتەوە ﴿ وإليه ترجعون ﴾ هەر بۆ لای ئەویش دەگەڕێنرێنەوە، جا ئەو کاتە بەڵێنەکانی خوا بەچاوی خۆتان دەبینن و،پاداشیش وەرئەگرن.

قورئان پەندو شفاو ڕێنمایی وبەزەیی خوایە بۆ مرۆڤەکان:

﴿ ٥٧: يا أيها الناس قد جاءتكم موعظة من ربكم ﴾ ئەی خەڵکینە! بێگومان پەندو ئامۆژگارییەکی گەورەو مەزنتان -واتە: قورئانی پیرۆز- لای پەروەردگارتانەوە بۆ هات، سزای خواتان وەبیر دەخاتەوە ﴿ وشفاء لما في الصدور ﴾ و شفاو دەرمانیشە بۆ ئەوگومان و نەفامییەی لە سینگدایە ﴿ وهدى ورحمة للمؤمنين ﴾ و ڕێنمایی و ڕەحمەت و بەزەییشە بۆ گشت باوەڕداران، لەچەند جێیەکی تریشدا ئەم شفای قورئانە بۆ دڵ وەدەروونی ئیمانداران دوویات کراوەتەوە، بۆنموونە: لەئایەتی(٨٢ /ئیسرا) دا دەفەرموێ: (وننزل من القرآن ماهو شفاء ورحمة للمئومنين...) وە دەفەرموێ: (قل هوللذين آمنوا هدى وشفاء...) ﴿ ٥٨: قل بفضل الله وبرحمته ﴾ بڵێ: دەبێ تەنها بە بەهرەو میهرەبانی خوا -واتە: بە قورئان و ئیسلامی پیرۆز- ﴿ فبذلك فليفرحوا ﴾ خۆشحاڵ و دڵشاد بن،

چونکە سەرفەرازیەهەردوو جیهانەکەن ﴿ هو خیر مما یجمعون ﴾ ئەوەش لەوهەموو دەسکەوتە ئەوان کۆیدەکەنەوە باشترە.

بێ لەخوا مافی حەڵاڵ و حەرامکردن بۆ کەس نییە:

﴿ ٥٩: قل أرأیتم ما أنزل الله لکم من رزق ﴾ بڵێ: ئاخۆ ئەو رزق و رۆزییە کە خوا دایبەزاندووە بۆتان ﴿ فجعلتم منه حراما وحلالا ﴾ ئەو جا ئێوەیش بە ئارەزووی خۆتان بەشێکی قەدەغە وحەرام دەکەن و، بەشێکیشی حەڵاڵ؟! ﴿ قل آآ الله أذن لکم ﴾ بڵێ: ئاخۆ خوا ئیزنی داون ئاوا بکەن؟ ﴿ أم علی الله تفترون ﴾ نەخێر، بۆخۆتان درۆ لە سەرخوا هەڵدەبەسن! ﴿ ٦٠: وماظن الذین یفترون علی الله الکذب یوم القیامة ﴾ ودەبێ بۆچوونی ئەوانە وا درۆ لە سەرخوا هەڵدەبەسن -لە بابەت تۆڵەی رۆژی قیامەتەوە- چۆن بێ؟ تۆ بلێیت وابزانن خوا چاوپۆشییان لێدەکات؟ ﴿ إن الله لذو فضل علی الناس ﴾ بێگومان خوا بەرامبەر بە هەموو کەسێ خاوەنی بەهرەی مەزن وگەورەیە، بۆیە زوو سزایان نادات تا شوکری بکەن ﴿ ولکن أکثرهم لایشکرون ﴾ بەڵام زۆربەیان لەبەرامبەر ئەو گشت نیعمەتانەوە ناسوپاس و سوپڵەن وپێنازانن!.

وردو درشت (گەورەو بچووک) لایخوا چوون یەکە:

﴿ ٦١: وما تکون فی شأن ﴾ وەتۆ لە هیچ کارێکدا نابی ﴿ وما تتلوا منه من قرآن ﴾ و هیچ شتێ لەقورئانیان بە سەرا ناخوێنیت ﴿ ولا تعملون من عمل ﴾ و ئێوەش ئەی مرۆڤـ! هیچ کارێ ئەنجام نادەن ﴿ إلا کنا علیکم شهودا ﴾ مەگەرئێمە بەسەرتانەوە ئاگادارین، واتە: هەر شتێك دەکەن و، بەهەر جۆرێ دەیکەن، ئێمە لێیبە ئاگایـن ﴿ إذ تفیضون فیه ﴾ هەر ئەوکاتە دەست بەکارەکەتان دەکەن وبۆی رۆدەچن ﴿ وما یعزب عن ربک مثقال ذرة فی الأرض ولا فی السماء ﴾ وە بەئەندازەی تۆزقاڵێکیش، نە لە زەوی، نە لە ئاسمان، شتێ لە پەروەردگارت ون نابێت ﴿ ولا أصغر من ذلک ولا أکبر ﴾ ونەبچووکتر لەوەو، نەگەورەتریش لەو ﴿ إلا فی کتاب مبین ﴾ هیچ شتێ لەوانە لە ئێمە نادیارو بزر نییە و، هەموویشی لە نامەیەکی ئاشکرادا وەك (لوح المحفوظ) تۆمارکراوە.

ئەولیای خوا بناسە!:

﴿ ٦٢: ألا إن أولیاء الله لا خوف علیهم ﴾ چاك بزانن و هۆشیاربن! کە دۆستەکانی خوا -دوا رۆژ- هچ ترس و بیمێکیان لەسەر نییە ﴿ ولا هم یحزنون ﴾ و دڵ زویرو خەفەتباریش نابن بۆ دونیای پاش خۆیان ﴿ ٦٣: الذین آمنوا وکانوا یتقون ﴾ دۆستی خوا ئەوانەن کە: باوەڕی کامڵیان هێناوەو، هەمیشەش لە خوا دەترسن و، خۆ دەپارێزن لە هەر شتێ: پێویستە خۆپارێزی لێبکەن، بەردەوامیش بە پێی فەرمانی خواو پەیامبەر ﷺ کاردەکەن. تەفسیرەکان چەندە بە جوانی پێناسەی پیاوانی

أَلَآ إِنَّ أَوۡلِيَآءَ ٱللَّهِ لَا خَوۡفٌ عَلَيۡهِمۡ وَلَا هُمۡ يَحۡزَنُونَ
﴿٦٢﴾ ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ وَكَانُواْ يَتَّقُونَ ﴿٦٣﴾ لَهُمُ ٱلۡبُشۡرَىٰ
فِي ٱلۡحَيَوٰةِ ٱلدُّنۡيَا وَفِي ٱلۡأٓخِرَةِۚ لَا تَبۡدِيلَ لِكَلِمَٰتِ ٱللَّهِۚ
ذَٰلِكَ هُوَ ٱلۡفَوۡزُ ٱلۡعَظِيمُ ﴿٦٤﴾ وَلَا يَحۡزُنكَ قَوۡلُهُمۡۘ إِنَّ
ٱلۡعِزَّةَ لِلَّهِ جَمِيعًاۚ هُوَ ٱلسَّمِيعُ ٱلۡعَلِيمُ ﴿٦٥﴾ أَلَآ إِنَّ لِلَّهِ
مَن فِي ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَمَن فِي ٱلۡأَرۡضِۗ وَمَا يَتَّبِعُ ٱلَّذِينَ
يَدۡعُونَ مِن دُونِ ٱللَّهِ شُرَكَآءَۚ إِن يَتَّبِعُونَ إِلَّا
ٱلظَّنَّ وَإِنۡ هُمۡ إِلَّا يَخۡرُصُونَ ﴿٦٦﴾ هُوَ ٱلَّذِي جَعَلَ لَكُمُ
ٱلَّيۡلَ لِتَسۡكُنُواْ فِيهِ وَٱلنَّهَارَ مُبۡصِرًاۚ إِنَّ فِي ذَٰلِكَ
لَأٓيَٰتٖ لِّقَوۡمٖ يَسۡمَعُونَ ﴿٦٧﴾ قَالُواْ ٱتَّخَذَ ٱللَّهُ وَلَدٗاۗ
سُبۡحَٰنَهُۥۖ هُوَ ٱلۡغَنِيُّۖ لَهُۥ مَا فِي ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَمَا فِي ٱلۡأَرۡضِۚ
إِنۡ عِندَكُم مِّن سُلۡطَٰنِۭ بِهَٰذَآۚ أَتَقُولُونَ عَلَى ٱللَّهِ مَا
لَا تَعۡلَمُونَ ﴿٦٨﴾ قُلۡ إِنَّ ٱلَّذِينَ يَفۡتَرُونَ عَلَى ٱللَّهِ ٱلۡكَذِبَ
لَا يُفۡلِحُونَ ﴿٦٩﴾ مَتَٰعٞ فِي ٱلدُّنۡيَا ثُمَّ إِلَيۡنَا مَرۡجِعُهُمۡ ثُمَّ
نُذِيقُهُمُ ٱلۡعَذَابَ ٱلشَّدِيدَ بِمَا كَانُواْ يَكۡفُرُونَ ﴿٧٠﴾

خواو (ئەولیاء) کان دەکەن و دەڵێن: (الولی: هو المومن التقی) واتە: وەلی: ئەو مرۆڤە خاوەن ئیمان و خواترسەیە کە: هەمیشە خوای لەیادە، لەفەرموودەیەکیشدا هاتووە: ((إن لله عبادا ماهم بأنبیاء، ولا شهداء، یغبطهم الأنبیاء والشهداء یوم القیامة لمکانتهم من الله، قالوا أخبرنا من هم. فلعلنا نحبهم، قال: هم قوم تحابوا فی الله، علی غیر أرحام بینهم ولا أموال یتعاطونها، فوالله إن وجوههم لنور، وأنهم لعلی منابر من نور، لا یخافون إذا خاف الناس، ولا یحزنون إذا حزن الناس، ثم قرأ)ألا إن أولیاء الله..) (سنن أبی داوود). واتە: بەڕاستی خوای گەورە تاقمێ بەندەی هەن، نە پێغەمبەرن، نە شەهید، کەچی ئەوەندە پلەیان بەرزە لەرۆژی قیامەتدا پێغەمبەران وشەهیدان خۆزگەیان لێدەخوازن! گوتیان: بابزانین کێن، تا خۆشمان بوێن، فەرمووی: ئەوکەسانەن کە: بێ تەماح و، بێ خزمایەتی یەکتریان خۆش دەوێ! سوێند بەخوا روخساریان پڕ لەنوورەو، لەسەر میمبەری نووریشن چاك

بزانــن! ئەو دەم خەڵکی دەترسـیّو خەفەتبارە ئەوان هیچ ترس و خەفەتیّکیان نییە، پاشـان ئەم ئایەتـەی: (ألا أن أولیاءالله..)ـی خویّندەوە. ﴿ ٦٤: لهم البشـری فی الحیـاة الدنیا وفی الآخرة ﴾ لەم ژیانی دونیاو، لەو ڕۆژەکەیتریشـدا موژدەی سـەرفرازی و، بەختیاری وەردەگرن، لــە دونیادا خەونی خۆش و باش دەبینن، لە قیامەتیشـدا بەهرەکانی بەهەشت وەدەست دەخەن ﴿ لا تبدیل لکلمـات الله ﴾ بەڵێن و فەرمانی خوا هەرگیز گۆڕانیان بە سـەر نایەت ﴿ ذلک هو الفوز العظیم ﴾ تەنها ئەو دەسکەوتەیە ڕزگاری و سەرفرازی گەورەومەزن.

دەسەڵات هەر هی خوایە:

﴿ ٦٥: ولا یحزنـک قولهـم ﴾ نابیّ بە قسـەی نـارەوای کافران وموشـریکان، خەفەتبـارو دڵ زویربیت ﴿ إن العـزة لله جمیعا ﴾ چونکە بەراستی عیززەت و هێزو دەسەڵاتی کامڵ هەر بۆ خوایە، واتە: دەتوانیّ تۆڵە لە سـتەمکاران و بیّ باوەڕان بسـێنیّ ﴿ وهو السمیع العلیم ﴾ و هەر ئەویشـە بیسندەی ڕاستەقینەو زاناودانای کامـڵ ﴿ ٦٦: ألا إن لله مـن فی السـموات ومن فـی الأرض ﴾ بابزانن! کە بیّگومان هەرچی لە ئاسمانەکان و، لە زەویدایە هەر بۆ خوایەو ئەو خۆی خاوەنییەتی و، چی ویست بۆ خۆی بڕیاری لەسەر دەدات، ئیتر ئەو بتانە چۆن دەبنە خوا؟! ﴿ وما یتبع الذین یدعون من دون الله شـرکاء ﴾ ئەوانەی بەدەر لەخوا دەپەرسـتن، لە هەقیقەتدا شوێنی هیچ شەریك وهاوبەشێك بۆ خوا ناکەون ﴿ إن یتبعـون إلا الظـن ﴾ هەر وەدووی گومان دەکـەون ﴿ وإن هم إلا یخرصون ﴾ و هیچ بەڵگەیەکیان نییە، جگەلە گۆترەکاری و درۆو دەلەسـە، کە ئەمەیش بۆخۆی هیچ کەڵك و سـودێکی نییە بۆیان ﴿ ٦٧: هو الذی جعل لکم اللیل ﴾ خوا هەر ئەوەیە کە شـەوی بۆ بەدی هێناون ﴿ لتسـکنوا فیه ﴾ بۆ ئەوەی ئارامی تێدا بگرن وتیا بحەوێنەوە ﴿ والنهار مبصرا ﴾ و ڕۆژیش بە ڕۆشـن، هەتا ڕێ بە پێویسـتییەکانی خۆتان ببەن ﴿ إن فی ذلک لآیات ﴾ بە ڕاسـتی لە دروسـتکردنی و هێنانی شەوو ڕۆژدا، چەندین ئایەت و نیشانە هەیە لەسـەر تاقانەییخوا ﴿ لقوم یسـمعون ﴾ بۆ ئەوکەسانە کە بەڵگە دەبیسن و تیّدەفکرێن.

خوا ژن و منداڵ و شەریکی نییە:

﴿ ٦٨: قالـوا اتخـذ الله ولـدا ﴾ هاوبەشـدانەرەکان وتیان: خوا زارۆڵـەو منـاڵی بۆ خۆی دانـاوە، گوایە دەڵێن: فریشـتە کچانی خوان!! ﴿ سـبحانه هو الغنی ﴾ خوا لــەو تۆمەتانە پاك و خاوێن و بیّخەوشە، بۆخۆیشـی زۆربەرزو بیّ نیازە لەهەمووشتێك ﴿ له مافـی السـموات ومـا فـی الأرض ﴾ هەرچی لــە ئاسمانەکان و زەویدایە، موڵکی ئەوە، ئیتر ئەوچ نیازێکی بە مناڵ هەیە! ﴿ إن عندکم من سـلطان بهذا ﴾ هیچ بەڵگەیەکتان نییە کە: خوا مناڵی هەبـیّ ﴿ أتقولون علـی الله ما لا تعلمون ﴾ ئایـا بەرامبەر بەخوا شتیّ دەڵێن هیچی لیّنازانن؟ ﴿ ٦٩: قل إن الذین یفترون علی الله الکذب ﴾ بلّیّ: ئەو کەسـانەی کە درۆ بۆ خوا هەڵدەبەسن (ئەڵێن منـداڵی هەیە) ﴿ لا یفلحون ﴾ قەت ڕزگارو بەختیار نابن ﴿ ٧٠: متاع فی الدنیا ﴾ لەدونیادا کەمێ خۆشـی و لەزەت دەبەن ﴿ ثم إلینـا مرجعهم ﴾ بۆدوایی تەنها بۆ لای خۆمان دەگەڕێنەوە ﴿ ثم نذیقهم العذاب الشدید ﴾ لە پاشا سزای توندیان پیّدەچێژین ﴿ بما کانوا یکفرون ﴾ لەبەر کوفرو بیّ باوەڕییان.

داستانی نووح و نەتەوەکەی:

﴿ ٧١: واتـل علیهم نبأ نوح ﴾ تۆ ئـەی پێغەمبەر! ﷺ هەواڵ و بەسـەرهاتی نووح (پەیامبەر) یان بۆ بخوێنەوە ﴿ إذ قال لقومه ﴾ ئەوحەلە کە: بە هۆزو گەلەکەی خۆیگوت: ﴿ یا قوم إن کان کبر علیکم مقامی وتذکیری بآیات الله ﴾ ئەی هۆزی من! ئەر بەبوونم لەناوتاندا قەڵس و نارەحەتن و، ئامۆژگاریشم بە ئایەتەکانی خوا، لاتان گران دەبیّ و پێتان ناخۆش دەبێت ﴿ فعلی الله توکلت ﴾ دەسا چاك بزانن کە: من هەر بە خوای خۆم پشت دەبەستم و، ئێوەیش چی ئەکەن بیکەن گوێم لیّ نییە ﴿ فأجمعوا أمرکم وشـرکاءکم ﴾ ئەوسا ئێوەو گشت پەرستراوەکانتان قسەتان یەكبخەن و هاواریان بۆبەرن، با یارمەتیتان بدەن بۆ دژایەتی و بەربەرەکانێی من ﴿ ثم لا یکن أمرکم علیکم غمة ﴾ پاشان با کارو بڕیارتان، ئاشکرا وروون بیّ و، دوودڵی تێدا نەبیّ، واتە: بە ئاشـکرا سەرجەم دوژمنایەتیم بکـەن! ﴿ ثم اقضوا إلی ولا تنظرون ﴾ پاشـان گشـت پەلامارم بـدەن و، هیچیش مۆڵەتم مـەدەن، دیارە ئەمە ئـەو پەڕمتمانەیە بەخوای گەورە کەپشـتیوانییەتی ﴿ ٧٢: فإن تولیتم فما سـألتکم من أجر ﴾ خۆ ئەگەر لە ئامۆژگارییەکانیشـم ڕوو وەرگێرن، لەبەر ئەوە نییە کەمن داوای کرێیەکم لیّکردبن، بەڵکو هەر لەبەر لاساری و بەدبەختـی خۆتانـە ﴿ إن أجـری إلا علـی الله ﴾ چونکە مزەو پاداشـیمن هەر لای خوایە ﴿ وأمرت أن أکون من المسـلمین ﴾ وفەرمانم پیّکراوە کە لە موسڵمانان بم ﴿ ٧٣: فکذبوه ﴾ کە چی (نووح)یان بەدرۆزن داناو باوەڕیان پیّنەهێنا! ﴿ فنجیناه ومن معه فی الفلک ﴾ ئەو جا ئێمەیش خۆی و ئەوخەڵکە باوەڕیان هێنابووو لە گەڵیبوون لەکەشتییەکەدا، ڕزگارمانکردن ﴿ وجعلناهم خلائف ﴾

و کردماننه جێنشینی خەڵکه کافره خنکاوەکان ﴿ وأغرقنا الذين كذبوا بآياتنا ﴾ و ئەوانەش وا بروايان بە ئایەت و بەڵگەکانی ئێمە نەبوو و بەدرۆیان خستنەوە،گشتمان نقومکردن بە تۆفان! ﴿ فانظر كيف كان عاقبة المنذرين ﴾ جا بنوارەو بزانە پاشە ڕۆژی ترسێنراوەکان (ئەوانەی پێغەمبەران ترساندونیان و کەڵکیان لێ وەرنەگرت) چۆن بوو؟ ﴿ ٧٤: ثم بعثنا من بعده رسلا إلى قومهم ﴾ پاشان لەدوای (نووح)یشەوە چەند پەیامبەرێکمان نارد (وەکو هوودو، سالح و..) هەریەکە بۆلای هۆزی خۆی ﴿ فجاؤهم بالبينات ﴾ جا بە چەند بەڵگەو نیشانەیەکی زۆرەوە چوونە لایان کە: بڕوایان پێ بهێنن ﴿ فما كانوا ليؤمنوا بما كذبوا به من قبل ﴾ کەچیئەمانیش باوەڕیان بەوشتانە نەکرد کە: لەبەرا هۆزەکەی نووحیش بەدرۆیان زانی! ﴿ كذلك نطبع على قلوب المعتدين ﴾ ئێمە هەر ئاوا مۆرمان نا بەسەر دڵی ئەوانەدا، مۆر دەنێچن بە سەر دڵی گشت دەستدرێژکاراندا، واتە: ئەوانەی حاشا لە دینیخوا دەکەن.

مووساو فیرعەون:

﴿ ٧٥: ثم بعثنا من بعدهم موسى وهارون إلى فرعون وملإيه بآياتنا ﴾ ئەمجارلە پاش ئەو (پێغەمەران و ئوممەتان)ـەیشەوە (مووسا)و (هاروون) مان بە نیشانەو ئایەتەکانی خۆمانەوە ناردە لای فیرعەون و ناودارانیگەلەکەی بۆهیدایەت و ڕێنماییيان ﴿ فاستكبروا وكانوا قوما مجرمين ﴾ جا خۆیان لە بەرامبەر ئەو ڕاستیەوە بە گەورە زانی و، هەر موشریك و تاوانبار بوون ﴿ ٧٦: فلما جاءهم الحق من عندنا ﴾ کە هەق و ڕاستی ئێمەیان بۆهات ﴿ قالوا إن هذا لسحر مبين ﴾ وتیان: بێ‌گومان ئەمە مووسا هێناویەتی جادوویەکی ئاشکرایە، دیارە مەبەستیان دەست و عەسایەکەی مووسا بوو!! ﴿ ٧٧: قال موسى أتقولون للحق لما جاءكم أسحر هذا ﴾ مووسا وتی: چۆن بەو هەق وڕاستیە کە هاتە لاتان دەڵێن: ئەمە جادووە، جا ئەگەر من جادووگەربم؟! ﴿ ولا يفلح الساحرون ﴾ خۆجادووگەران قەت سەرکەوت و سەرفراز نابن؟ ﴿ ٧٨: قالوا أجئتنا لتلفتنا عما وجدنا عليه آباءنا ﴾ وتیان: ئایا بۆ ئەوە هاتویتە لامان کە ئێمە لەو ئایینەی باووباپیرانمان لەسەریبوون وەرمان گێری ولامان بدەی ﴿ وتكون لكما الكبرياء في الأرض ﴾ وئاغایەتی ومیرایەتی وڵاتی (میسر) بۆئێوە بێ؟ ﴿ وما نحن لكما بمؤمنين ﴾ دەسا ئێمە بە هیچ شێوەیەك باوەڕ ناکەین ئێوە پێغەمبەر بن.

مووساو جادووگەرەکان:

﴿ ٧٩: وقال فرعون ائتوني بكل ساحر عليم ﴾ ئەوسا فیرعەون کە عەساو دەسە سپیيەکەی مووسای دی وتی: بچن هەرچی جادووگەری فرەزان و شارەزایە بیهێنن بۆم ﴿ ٨٠: فلما جاء

وَٱتۡلُ عَلَيۡهِمۡ نَبَأَ نُوحٍ إِذۡ قَالَ لِقَوۡمِهِۦ يَٰقَوۡمِ إِن كَانَ كَبُرَ عَلَيۡكُم
مَّقَامِي وَتَذۡكِيرِي بِـَٔايَٰتِ ٱللَّهِ فَعَلَى ٱللَّهِ تَوَكَّلۡتُ فَأَجۡمِعُوٓاْ
أَمۡرَكُمۡ وَشُرَكَآءَكُمۡ ثُمَّ لَا يَكُنۡ أَمۡرُكُمۡ عَلَيۡكُمۡ غُمَّةٗ ثُمَّ ٱقۡضُوٓاْ
إِلَيَّ وَلَا تُنظِرُونِ ﴿٧١﴾ فَإِن تَوَلَّيۡتُمۡ فَمَا سَأَلۡتُكُم مِّنۡ أَجۡرٍۖ إِنۡ
أَجۡرِيَ إِلَّا عَلَى ٱللَّهِۖ وَأُمِرۡتُ أَنۡ أَكُونَ مِنَ ٱلۡمُسۡلِمِينَ ﴿٧٢﴾
فَكَذَّبُوهُ فَنَجَّيۡنَٰهُ وَمَن مَّعَهُۥ فِي ٱلۡفُلۡكِ وَجَعَلۡنَٰهُمۡ خَلَٰٓئِفَ
وَأَغۡرَقۡنَا ٱلَّذِينَ كَذَّبُواْ بِـَٔايَٰتِنَاۖ فَٱنظُرۡ كَيۡفَ كَانَ عَٰقِبَةُ ٱلۡمُنذَرِينَ
﴿٧٣﴾ ثُمَّ بَعَثۡنَا مِنۢ بَعۡدِهِۦ رُسُلًا إِلَىٰ قَوۡمِهِمۡ فَجَآءُوهُم بِٱلۡبَيِّنَٰتِ
فَمَا كَانُواْ لِيُؤۡمِنُواْ بِمَا كَذَّبُواْ بِهِۦ مِن قَبۡلُۚ كَذَٰلِكَ نَطۡبَعُ عَلَىٰ قُلُوبِ
ٱلۡمُعۡتَدِينَ ﴿٧٤﴾ ثُمَّ بَعَثۡنَا مِنۢ بَعۡدِهِم مُّوسَىٰ وَهَٰرُونَ إِلَىٰ
فِرۡعَوۡنَ وَمَلَإِيْهِۦ بِـَٔايَٰتِنَا فَٱسۡتَكۡبَرُواْ وَكَانُواْ قَوۡمٗا مُّجۡرِمِينَ ﴿٧٥﴾
فَلَمَّا جَآءَهُمُ ٱلۡحَقُّ مِنۡ عِندِنَا قَالُوٓاْ إِنَّ هَٰذَا لَسِحۡرٞ مُّبِينٞ ﴿٧٦﴾
قَالَ مُوسَىٰٓ أَتَقُولُونَ لِلۡحَقِّ لَمَّا جَآءَكُمۡۖ أَسِحۡرٌ هَٰذَا وَلَا يُفۡلِحُ
ٱلسَّٰحِرُونَ ﴿٧٧﴾ قَالُوٓاْ أَجِئۡتَنَا لِتَلۡفِتَنَا عَمَّا وَجَدۡنَا عَلَيۡهِ ءَابَآءَنَا
وَتَكُونَ لَكُمَا ٱلۡكِبۡرِيَآءُ فِي ٱلۡأَرۡضِ وَمَا نَحۡنُ لَكُمَا بِمُؤۡمِنِينَ ﴿٧٨﴾

السحرة ﴾ جا کە جادووگەرەکان هاتن ﴿ قال لهم موسى ﴾ مووسا پێیگوتن: ﴿ ألقوا ماأنتم ملقون ﴾ ئەوەی کە دەیهاوێژن، دەسا بیهاوێژن ﴿ ٨١: فلما ألقوا ﴾ ئینجا ئەوەی کە مەبەستیان بوو بیهاوێژن، هاویشتیان ﴿ قال موسى ما جئتم به السحر ﴾ مووسا وتی: دڵنیابن هەرچیتان هێنا جادوو بوو ﴿ إن الله سيبطله ﴾ بیشزانن کە بە ڕاستی خوا بەزوویی باتڵ و پووچەڵی دەکات ﴿ إن الله لايصلح عمل المفسدين ﴾ چونکە هەرگیز خوا کارو کردەوەی خراپەکاران ڕاست ناهێنێ و بە ئەنجامی ناگەیەنێ ﴿ ٨٢: ويحق الله الحق بكلماته ﴾ و خوایگەورە بەقسەو بە بەڵگەکانی خۆی هەمیشە هەق و ڕاستی سەردەخات ﴿ ولو كره المجرمون ﴾ ئەگەر چی تاوانبارانیش پێیان ناخۆش بێت ﴿ ٨٣: فما آمن لموسى إلا ذرية من قومه ﴾ جا لەسەرەتاوە چەند تازە لاوێکی هۆزەکەی نەبێ بڕوایان بەمووسا نەهێنا ﴿ على خوف من فرعون وملإيهم ﴾ لەترسیفیرعەون و پیاوەگەورەکانیان ﴿ أن يفتنهم ﴾

کە سزایان بدەن و لەو ئاییینە بەزۆر وەریان گێڕن ﴿ وإن فرعون لعال فی الأرض ﴾ بێگومان فیرعەون لەو وڵاتەدا پیاوێکی خۆ بەزلزان و دەسەڵاتدارو ﴿ وإنه لمن المسرفین ﴾ ویەکێ بوو لە سنوور دەرچووان وسەرلێشێواوان، بۆیە داوای خوایەتی دەکرد!.

وَقَالَ فِرْعَوْنُ ٱئْتُونِى بِكُلِّ سَـٰحِرٍ عَلِيمٍ ﴿٧٩﴾ فَلَمَّا جَآءَ ٱلسَّحَرَةُ
قَالَ لَهُم مُّوسَىٰٓ أَلْقُوا۟ مَآ أَنتُم مُّلْقُونَ ﴿٨٠﴾ فَلَمَّآ أَلْقَوْا۟ قَالَ
مُوسَىٰ مَا جِئْتُم بِهِ ٱلسِّحْرُ ۖ إِنَّ ٱللَّهَ سَيُبْطِلُهُۥٓ ۖ إِنَّ ٱللَّهَ لَا يُصْلِحُ
عَمَلَ ٱلْمُفْسِدِينَ ﴿٨١﴾ وَيُحِقُّ ٱللَّهُ ٱلْحَقَّ بِكَلِمَـٰتِهِۦ وَلَوْ كَرِهَ
ٱلْمُجْرِمُونَ ﴿٨٢﴾ فَمَآ ءَامَنَ لِمُوسَىٰٓ إِلَّا ذُرِّيَّةٌ مِّن قَوْمِهِۦ عَلَىٰ
خَوْفٍ مِّن فِرْعَوْنَ وَمَلَإِي۟هِمْ أَن يَفْتِنَهُمْ ۚ وَإِنَّ فِرْعَوْنَ لَعَالٍ
فِى ٱلْأَرْضِ وَإِنَّهُۥ لَمِنَ ٱلْمُسْرِفِينَ ﴿٨٣﴾ وَقَالَ مُوسَىٰ يَـٰقَوْمِ إِن كُنتُمْ
ءَامَنتُم بِٱللَّهِ فَعَلَيْهِ تَوَكَّلُوٓا۟ إِن كُنتُم مُّسْلِمِينَ ﴿٨٤﴾ فَقَالُوا۟ عَلَى ٱللَّهِ
تَوَكَّلْنَا رَبَّنَا لَا تَجْعَلْنَا فِتْنَةً لِّلْقَوْمِ ٱلظَّـٰلِمِينَ ﴿٨٥﴾ وَنَجِّنَا
بِرَحْمَتِكَ مِنَ ٱلْقَوْمِ ٱلْكَـٰفِرِينَ ﴿٨٦﴾ وَأَوْحَيْنَآ إِلَىٰ مُوسَىٰ وَأَخِيهِ
أَن تَبَوَّءَا لِقَوْمِكُمَا بِمِصْرَ بُيُوتًا وَٱجْعَلُوا۟ بُيُوتَكُمْ قِبْلَةً
وَأَقِيمُوا۟ ٱلصَّلَوٰةَ ۗ وَبَشِّرِ ٱلْمُؤْمِنِينَ ﴿٨٧﴾ وَقَالَ مُوسَىٰ
رَبَّنَآ إِنَّكَ ءَاتَيْتَ فِرْعَوْنَ وَمَلَأَهُۥ زِينَةً وَأَمْوَٰلًا فِى ٱلْحَيَوٰةِ
ٱلدُّنْيَا رَبَّنَا لِيُضِلُّوا۟ عَن سَبِيلِكَ ۖ رَبَّنَا ٱطْمِسْ عَلَىٰٓ أَمْوَٰلِهِمْ
وَٱشْدُدْ عَلَىٰ قُلُوبِهِمْ فَلَا يُؤْمِنُوا۟ حَتَّىٰ يَرَوُا۟ ٱلْعَذَابَ ٱلْأَلِيمَ ﴿٨٨﴾

مووسا هانی قەومەکەی دەدا پشت ببەستن بەخوا:

﴿ ٨٤: وقال موسى یا قوم ﴾ مووسا وتی: ئەی گەلەکەم! ﴿ إن کنتم آمنتم بالله ﴾ ئەگەر بە ڕاستی ئێوە باوەڕتان بە خوا هێناوە ﴿ فعلیه توکلوا ﴾ جا دەبێ تەنها پشت بەو ببەستن ﴿ إن کنتم مسلمین ﴾ ئەگەر موسڵمان و ملکەچی فەرمانی ئەو بوون ﴿ ٨٥: فقالوا علی الله توکلنا ﴾ جا ئەوانیش وتیان: ئێمە تەنهابە خوا پشت ئەستوورین و، کاری خۆمان دایە لای ئەو ﴿ ربنا لا تجعلنا فتنة للقوم الظالمین ﴾ ئەی پەروەردگاری ئێمە! مەمانخەرە بەرفیتنەو تاقیکردنەوە لەبەر دەستیهۆزو گەلی ستەمکاراندا، تا زاڵ نەبن بەسەرماندا، لەدین وەرمان نە گێڕن ﴿ ٨٦: ونجنا برحمتک من القوم الکافرین ﴾ و بە میهرەبانی خۆیشت لە دەست هۆزی بێ بڕوایان -فیرعەون وتاقمەکەی ئەو- ڕزگارمان بکە ﴿ ٨٧: وأوحینا إلی موسی وأخیه ﴾ و سروشمان بە (مووسا)و(هاروون)ی برای کرد ﴿ أن تبوءا لقومکما بمصر بیوتا ﴾ کە بۆ قەوم و هۆزەکەی خۆتان لە (میسر)دا چەند ماڵێ بکەنە ئەنواو پەرستگا (ئیبن عەبباس)ئەڵێ: زۆرلە فیرعەون و لە دام و دەزگای ئەو دەترسان کە: جەزرەبەو ئازاریان بدەن، بۆیە فەرمانیان پێکرا کە لە ماڵەوە خواپەرستیی خۆیان بکەن و، نەچنە کەنیسەکان ﴿ واجعلوا بیوتکم قبلة ﴾ وەماڵەکانتان بکەنە قیبلەو ڕووگەتان ﴿ وأقیموا الصلاة ﴾ و لەوێ بە تێرو تەسەلی نوێژ بکەن ﴿ وبشر المؤمنین ﴾ وبە باوەڕدارانیش مژدە بدە کە: خوای گەورە بەسەرستەمکاراندا سەریان دەخات.

مووسا دۆعا لەفیرعەون و پیاوانی دیوەخانی دەکا:

﴿ ٨٨: وقال موسى ربنا ﴾ وەمووسا وتی: ئەی پەروەردگارمان! ﴿ إنک آتیت فرعون وملأه زینة وأمولا فی الحیاة الدنیا ﴾ بەڕاستی تۆ خشڵ و سامانی زۆرت لە ژیانی دونیادا بە فیرعەون و دارو دەستەکەیدا ﴿ ربنا لیضلوا عن سبیلک ﴾ ئەی پەروەردگارمان! وائێستا ڕێگای ڕاست بەخۆیشیان و بەنەتەوەکەیشیان چەواشە دەکەن ﴿ ربنا اطمس علی أموالهم ﴾ دەسا ئەی پەروەردگارمان! ماڵ و سامان و داراییەکەیان تەفروتووناکە و، شوێنەواریان مەهێڵە ﴿ واشدد علی قلوبهم ﴾ دڵ ودەروونیان پتر قورس و ڕەق و ڕەشکە، دڵیان مۆرکە ﴿ فلا یؤمنوا حتی یروا العذاب الألیم ﴾ چونکە تا سزای ئێش پێگەیەنەر نەبینن و تووشی نەبن، باوەڕ ناهێنن ﴿ ٨٩: قال قد أجیبت دعوتکما ﴾ فەرمووی: دڵنیابن وا داواکەتان وەرگیرا ﴿ فاستقیما ﴾ دەسا ئێوەیش لەو مەیدانەدا سابت و دامەزراو بن و، لەسەر کاری خۆتان خۆڕاگرن ﴿ ولا تتبعان سبیل الذین لا یعلمون ﴾ ولەڕێی ئەوانەوە مەچن نازانن کە هەڕەشەی من چەندە سەختە!. (تەبەری) ئەڵێت: پاش چل ساڵ ئینجا ئەم دوعایەیان گیرابوو ﴿ ٩٠: وجاوزنا ببنی إسرائیل البحر ﴾ وەئێمەش وەچەو نەوەی ئیسرائیلمان لە (دەریای سویس)ەوە پەڕاندەوە ﴿ فأتبعهم فرعون وجنوده بغیا وعدوا ﴾ ئینجا فیرعەون و سوپاکەی -بۆ ستەم و دەست درێژی- شوێنیان کەوتن ﴿ حتی إذا أدرکه الغرق ﴾ تا ئەو ساتە خەریك بوو بخنکێو نوقم ببێ ﴿ قال آمنت أنه لا إله إلا الذی آمنت به بنو إسرائیل ﴾ ئەوسا وتی: وابڕوام هێنا: کە بەدەر لەو خوایە نەوەکانی ئیسرائیل بڕوایان پێهێناوە هیچ پەرستراوێکیتر نییە شیاوی پەرستن بێت ﴿ وأنا من المسلمین ﴾ وەمن لەو خەڵکە موسڵمان وملکەچانم کە بۆ خوا ملکەچن.

بەنی ئیسرائیل رزگار دەبێ و، فیرعەون دەخنکێ:

﴿ ٩١: ءآلآن وقد عصیت قبل ﴾ بە فیرعەون وترا: ئێستا کە ملکەچ دەبی وباوەڕ دێنیت، خۆ بێگومان تۆ پێشتر سەر پێچیت کرد و یاخی بوویت ﴿ وکنت من المفسدین ﴾ و لەریزی خەڵکانیموفسید و خراپەکاردا بوویت؟! بە یەقین ئەو جۆرە باوەڕهێنانە -لە کات و ساتی وادا- بێ کەڵکەو قەبووڵ نابێت

﴿ ٩٢: فالیوم ننجیک ببدنک ﴾ جا وا ئەمڕۆ لاشەت لە تیاچوون رزگار دەکەین و، ناهێڵین لە نێو دەریادا تیا بچێت (ئیبن عەبباس) دەڵێ: جوولەکە هێمان لە تیاچوونی فیرعەوندا دوودڵبوون، ئەوسا خوای کارزان فەرمانی دا بە دەریایەکە: جەستەی بێ گیانی بخاتەوە سەر ئاوەکە هەتا بیناسنەوەو دڵنیابن لەتیاچوونی وبزانن خوا نییە، ئەگەرچی خۆیشی داوای خوایەتی دەکرد، پاشان دەریایش فڕێیدایە جێگایەکیدیاریی و بەرزەوە هەتا بەچاو ببینرێ. دووبارە (ئیبن عەبباس) ئەڵێ: ئەو ڕۆژە فیرعەون تیاچوو، بەرامبەری /١٠ ی مانگی موحەڕەم بوو، وەکو پێشەوا (بوخاری) ئەم فەرموودەیەی هێناوەو دەڵێت: (لما قدم النبی ﷺ المدینة، والیهود تصوم یوم عاشوراء، فقالوا: هذا یوم ظهر فیه موسی علی فرعون، فقال النبی ﷺ لأصحابه: أنتم أحق بموسی منهم، فصوموه). واتە: ئەو ڕۆژە کەپێغەمبەر ﷺ هاتە مەدینە، دیتی وا جوولەکە لە (١٠)ی موحەرەمدا بەرۆژوون، لە بەر ئەوە کە لەو ڕۆژەدا مووسا سەرکەوتووە بەسەر فیرعەوندا، ئینجا پێغەمبەر ﷺ بەهاوەڵانی فەرموو: ئێوە لەوانە بە مووسا هێژاترن، دەسا ئێوەیش لەوە ڕۆژەدا بەرۆژوو بن ﴿ لتکون لمن خلفک آیة ﴾ تا بۆ ئەوانەی دوای تۆ ببێتە پەندو ئامۆژگاری ﴿ وإن کثیرا من الناس عن آیاتنا لغافلون ﴾ چونکە بێگومان زۆربەی خەڵکی لەنیشانەکانی ئێمە بێ ئاگاو خافڵن، بۆیە وا ملی خۆیان دەشکێنن.

خۆشگوزەرانی بەنی ئیسرائیل:

﴿ ٩٣: ولقد بوأنا بنی إسرائیل مبوأ صدق ﴾ بێگومان دوای ئەوە کە فیرعەونمان لەناو برد، بەنی ئیسرائیلمان لەجێگەیەکی چاك و شیاو لە وڵاتی (شام و میسر) دامەزراند ﴿ ورزقناهم من الطیبات ﴾ ورۆزی چاك و پاکمان پێدان ﴿ فما اختلفوا حتی جاءهم العلم ﴾ جا هەتا زانینیان بۆ نەهات دەبارەی هەموو کێشەکانیان بۆ ناسینی هەق وناهەق جیاوازیان نەبوو، لە فەرمودەیەکدا هاتووە: (إن الیهود اختلفوا علی إحدی وسبعین فرقة، وإن النصاری اختلفوا علی إثنتین وسبعین فرقة، وستفترق هذه الأمة علی ثلاث وسبعین فرقة، منها واحدة فی الجنة، وثنتان و سبعون فی النار. قیل من هم یارسول الله؟ قال: ما أنا علیه وأصحابی) رواه الحاکم. بێگومان جوولەکە بوونە (٧١) دەستەوبەستە، فەلەکانیش بوونە(٧٢) دەستە، لەئایندەشدا ئەم ئوممەتی منە دەبێتە (٧٣) بەش، تەنها یەکێکیان بەهەشتییە، (٧٢)کەی تری دۆزەخین، لێیان پرسی: دەبێ ئەو

قَالَ قَدْ أُجِيبَت دَّعْوَتُكُمَا فَاسْتَقِيمَا وَلَا تَتَّبِعَآنِّ سَبِيلَ
الَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٨٩﴾ ۞ وَجَٰوَزْنَا بِبَنِيٓ إِسْرَٰٓءِيلَ الْبَحْرَ
فَأَتْبَعَهُمْ فِرْعَوْنُ وَجُنُودُهُۥ بَغْيًا وَعَدْوًا حَتَّىٰٓ إِذَآ أَدْرَكَهُ
الْغَرَقُ قَالَ ءَامَنتُ أَنَّهُۥ لَآ إِلَٰهَ إِلَّا الَّذِيٓ ءَامَنَتْ بِهِۦ بَنُوٓاْ إِسْرَٰٓءِيلَ
وَأَنَا۠ مِنَ الْمُسْلِمِينَ ﴿٩٠﴾ ءَآلْـَٰٔنَ وَقَدْ عَصَيْتَ قَبْلُ وَكُنتَ
مِنَ الْمُفْسِدِينَ ﴿٩١﴾ فَالْيَوْمَ نُنَجِّيكَ بِبَدَنِكَ لِتَكُونَ لِمَنْ
خَلْفَكَ ءَايَةً وَإِنَّ كَثِيرًا مِّنَ النَّاسِ عَنْ ءَايَٰتِنَا لَغَٰفِلُونَ ﴿٩٢﴾
وَلَقَدْ بَوَّأْنَا بَنِيٓ إِسْرَٰٓءِيلَ مُبَوَّأَ صِدْقٍ وَرَزَقْنَٰهُم مِّنَ الطَّيِّبَٰتِ
فَمَا اخْتَلَفُواْ حَتَّىٰ جَآءَهُمُ الْعِلْمُ إِنَّ رَبَّكَ يَقْضِي بَيْنَهُمْ يَوْمَ الْقِيَٰمَةِ
فِيمَا كَانُواْ فِيهِ يَخْتَلِفُونَ ﴿٩٣﴾ فَإِن كُنتَ فِي شَكٍّ مِّمَّآ أَنزَلْنَآ إِلَيْكَ
فَسْـَٔلِ الَّذِينَ يَقْرَءُونَ الْكِتَٰبَ مِن قَبْلِكَ لَقَدْ جَآءَكَ
الْحَقُّ مِن رَّبِّكَ فَلَا تَكُونَنَّ مِنَ الْمُمْتَرِينَ ﴿٩٤﴾ وَلَا تَكُونَنَّ
مِنَ الَّذِينَ كَذَّبُواْ بِـَٔايَٰتِ اللَّهِ فَتَكُونَ مِنَ الْخَٰسِرِينَ
﴿٩٥﴾ إِنَّ الَّذِينَ حَقَّتْ عَلَيْهِمْ كَلِمَتُ رَبِّكَ لَا يُؤْمِنُونَ
﴿٩٦﴾ وَلَوْ جَآءَتْهُمْ كُلُّ ءَايَةٍ حَتَّىٰ يَرَوُاْ الْعَذَابَ الْأَلِيمَ ﴿٩٧﴾

یەکە بەهەشتییە کامانە بن؟ فەرمووی: ئەوانەن ئەو رێبازە دەگرن من و هاوەڵانمی لەسەرە ﴿ إن ربک یقضی بینهم یوم القیامة ﴾ بەراستی پەروەردگاری تۆ لە ڕۆژی قیامەتدا لەنێوانیاندا بڕیار دەدا ﴿ فیما کانوا فیه یختلفون ﴾ سەبارەت بەوەی لە دونیادا تێیدا ناکۆك بوون، واتە: لەبارەی پەیامبەرەوە ﷺ داوەری خۆی دەکاو تۆڵەش دەسێنێ.

کتێبە پێشووەکانیش ئەرێ بۆ قورئان دەکەن:

﴿ ٩٤: فإن کنت فی شک مما أنزلنا إلیک ﴾ جا ئەگەر گومانێکت هەبێ لەوەدا بۆمان دابەزاندوویت ئەی پێغەمبەر ﷺ ﴿ فاسأل الذین یقرأون الکتاب من قبلک ﴾ دەبچۆ لەو پیاوچاکانە لەپێش تۆوە کتێب و نامەی (تەورات و ئینجیل) یان ئەخوێند پرسیار بکە، دیارە خۆ بەدینی خۆیان موسڵمان بوونە، وەك عەبدوڵڵای کوڕی سەلام ﴿ لقد جاءک الحق من ربک ﴾ بێگومان لە لایەن

پەروەردگارتـــەوە هەقت بۆ هاتووەو گومانی تێدا نییە ﴿ فلا تکونن مـــن الممترین ﴾ جا کەواتە لـەو خەڵکە دوودڵ و بەگومانە مەبە. (قەتادە) ئەڵێت: پەیامبەر ﷺ فەرمووی: ((لا أشـک ولا أسأل)) واتە: نە شك وگومانم هەیە، وەنە لە کەسێکیش دەپرسم. ﴿ ٩٥: ولا تکونن من الذین کذبوا بآیات الله ﴾ هەرگیز ناشێ لەوانە بیت

فَلَوْلَا كَانَتْ قَرْيَةٌ ءَامَنَتْ فَنَفَعَهَآ إِيمَٰنُهَآ إِلَّا قَوْمَ يُونُسَ لَمَّآ
ءَامَنُوا۟ كَشَفْنَا عَنْهُمْ عَذَابَ ٱلْخِزْىِ فِى ٱلْحَيَوٰةِ ٱلدُّنْيَا وَمَتَّعْنَٰهُمْ
إِلَىٰ حِينٍ ﴿٩٨﴾ وَلَوْ شَآءَ رَبُّكَ لَءَامَنَ مَن فِى ٱلْأَرْضِ كُلُّهُمْ
جَمِيعًا ۚ أَفَأَنتَ تُكْرِهُ ٱلنَّاسَ حَتَّىٰ يَكُونُوا۟ مُؤْمِنِينَ ﴿٩٩﴾ وَمَا
كَانَ لِنَفْسٍ أَن تُؤْمِنَ إِلَّا بِإِذْنِ ٱللَّهِ ۚ وَيَجْعَلُ ٱلرِّجْسَ
عَلَى ٱلَّذِينَ لَا يَعْقِلُونَ ﴿١٠٠﴾ قُلِ ٱنظُرُوا۟ مَاذَا فِى ٱلسَّمَٰوَٰتِ
وَٱلْأَرْضِ ۚ وَمَا تُغْنِى ٱلْءَايَٰتُ وَٱلنُّذُرُ عَن قَوْمٍ لَّا يُؤْمِنُونَ ﴿١٠١﴾
فَهَلْ يَنتَظِرُونَ إِلَّا مِثْلَ أَيَّامِ ٱلَّذِينَ خَلَوْا۟ مِن قَبْلِهِمْ ۚ
قُلْ فَٱنتَظِرُوٓا۟ إِنِّى مَعَكُم مِّنَ ٱلْمُنتَظِرِينَ ﴿١٠٢﴾ ثُمَّ نُنَجِّى
رُسُلَنَا وَٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ ۚ كَذَٰلِكَ حَقًّا عَلَيْنَا نُنجِ ٱلْمُؤْمِنِينَ
﴿١٠٣﴾ قُلْ يَٰٓأَيُّهَا ٱلنَّاسُ إِن كُنتُمْ فِى شَكٍّ مِّن دِينِى فَلَآ أَعْبُدُ ٱلَّذِينَ
تَعْبُدُونَ مِن دُونِ ٱللَّهِ وَلَٰكِنْ أَعْبُدُ ٱللَّهَ ٱلَّذِى يَتَوَفَّىٰكُمْ ۖ وَأُمِرْتُ
أَنْ أَكُونَ مِنَ ٱلْمُؤْمِنِينَ ﴿١٠٤﴾ وَأَنْ أَقِمْ وَجْهَكَ لِلدِّينِ حَنِيفًا
وَلَا تَكُونَنَّ مِنَ ٱلْمُشْرِكِينَ ﴿١٠٥﴾ وَلَا تَدْعُ مِن دُونِ ٱللَّهِ
مَا لَا يَنفَعُكَ وَلَا يَضُرُّكَ ۖ فَإِن فَعَلْتَ فَإِنَّكَ إِذًا مِّنَ ٱلظَّٰلِمِينَ ﴿١٠٦﴾

کە بڕوایان بە ئایەت و نیشـــانەکانی خـــوا نییەو بەدرۆیان داناون ﴿ فتکون من الخاسرین ﴾ ئەوسا تۆش لە زیانباران دەبیت ﴿ ٩٦: إن الذین حقت علیهم کلمـة ربک ﴾ بێگومان ئەوانەی فەرمان و گفتی ئەزەلی پەروەردگاری تۆیان لێهاتەدی، بۆ ســزادانیان لەبەر بەدرۆدانـــان (وەك فیرعەون) ﴿ لا یؤمنون ﴾ باوەڕناهێنن ﴿ ٩٧: ولوجاءتهـم کل آیة حتی یروا العذاب الألیـم ﴾ ئەگەرچی هەمو بەڵگەو نیشانەیەکیشیان بۆ بێت، تا سزای ئێش پێگەیەنەر بەچاوی خۆیان دەبینن، دیارە ئەو کاتەش هیچ کەڵکی نابێ بۆیان.

مەر قەومەکەی (یونس) بەر لەدیتنی سزا ئیمانیان هێنابێ:

﴿ ٩٨: فلولا کانت قریة آمنت فنفعها إیمانها ﴾ دەبا خەڵکیشارێ – لەو شارانەی هەرەشەیان لێکرا بە سزا، ئەگەر باوەڕ نەهێنن – بەر لە هاتنی سزا باوەڕیان هێنابا، تا باوەڕەکەیان سوودی هەبووبا بۆیان و لە ســزاکە لادرابان، کەچی هیچ کامێکیان بەر لە دیتنی سـزاکە باوەڕیان نەهێناو، بۆ دواییش ســوودیان لێ نەبینی ﴿ إلا قـوم یونس ﴾ بەڵام هۆزو نەتەوەکەی یونس ﴿ لما آمنوا ﴾ کاتێ باوەڕیان هێنا بەر لە هاتنی سزاکە ﴿ کشفنا عنهم عذاب الخزی فی الحیاة الدنیا ﴾ ئێمەش ســزای ئابڕووبەرو ڕیسواکەرمان لێلادان لە ژیانی دونیادا، واتە: لەنێو گوندو شارە پێشووەکاندا خەڵکێ نەبوو بــەر لەکاتی دیتنی ســزا باوەڕبێنن بە پەیامبەرەکەیان و ســوودی بووبــێ بۆیان، هۆزو نەتەوەکەی یونس نەبێ عليه السلام، ئەوان بەر لە دیتنیســزاکە دەست بەجێ تەوبەیان کردو گەڕانەوە بۆلای خوا، خواش تەوبەی لێوەرگرتن و بەهرەمەندبوون ﴿ ومتعناهم إلی حین ﴾ وهەتا ماوەیەکیش -پاش ئەوە- ژیانمانن وگوزەرانمان پێدان.

مەردم بەزۆر باوەڕ ناهێنن:

﴿ ٩٩: ولو شـاء ربک لآمن من فی الأرض کلهم جمیعا ﴾ ئەگەر پەروەردگارت ویستبای بە زۆر باوەڕ بە خەڵك بێنێ، ئەوا هەرچی لـەم زەویەدا یە (ئینس) و (جن) تێکرا، بــە زۆر باوەڕیان دەهێنا ﴿ أفأنــت تکره الناس ﴾ ئاخۆ تۆ ئــەی پێغەمبەر! لە خەڵك زۆر دەکەیــت ﴿ حتی یکونــوا مؤمنین ﴾ تا بە ناچــاری باوەڕبێنن و ببنە بــڕوادار؟! دیارە کاری وا ڕەوا نییە ﴿ ١٠٠: وما کان لنفس أن تؤمــن إلا بإذن الله ﴾ وە بۆ هیچ کەســێ نەبووە -بەئارەزووی خــۆی- باوەڕ بێنــێ، ئەگەر خوا نەیویســتبێ، کەوابوو دڵگران مەبە بۆیان ﴿ ویجعل الرجس علی الذین لا یعقلون ﴾ و خوا ســزا بۆ ئەوانە دەبڕێتەوە کە: لە نیشــانەکانی ئــەو تێنافکرێن، هەتا سوودیان لێ وەرگرن.

لەئاسمان وزەوی بڕوانن چی دەبینن؟

﴿ ١٠١: قـل أنظـروا مـاذا فـی السـموات والأرض ﴾ بڵــێ: -بەکافران- بەوردی سەیرێکی ئاسمانەکان و زەوی بکەن، بزانن چــی دەبینن؟ بۆ بەڵگەی وەحدانییــەت و تاك وتەنیایی خوا، لە خــۆرو مانگ و شــەوو ڕۆژو باران و هەورو شــاخ و ڕووبارو بەرزی ونزمــی و.. هتد ﴿ وما تغنی الآیــات والنذر عن قوم لا یؤمنون ﴾ ئەرچــی ئەو هەموو بەڵگەو نیشــانەو ترســێنەر و پێغەمبەرانە کار ناکاتە ســەر گەلێك -لەئەزەلدا بە هۆی لاســاری خۆیانەوە بۆیان بڕابێتەوە- باوەڕ ناهێنن ﴿ ١٠٢: فهل ینتظرون إلا مثل أیام الذین خلوا من قبلهم ﴾ مەگەر هەر چاوەڕوانی ڕۆژانێك نین وەکو ڕۆژانی ئەوانــەی بەرلەوان بــوون و نەمان؟ وەکــو ڕۆژەکانی گەلی نووح و عادو ســەموود.. ﴿ قـل فانتظروا إنی معکم مــن المنتظرین ﴾ بە هەڕەشــەوە پێیان بڵێ: دەسا ئێوە چاوەڕوان بن بۆ سزا، بەڕاستی

منیــش لەگەڵ ئێوەدا لە چاوەڕوانــانم بۆ تیاچوونتان ﴿ ١٠٣: ثم ننجی رسـلنا والذین آمنوا ﴾ پاشان لەنێو ئەواندا پەیامبەرەکانمان و ئەوانەی باوەڕیان هێناوە لەو سزایە ڕزگار دەکەین ﴿ کذلک حقا علینا ننجی المؤمنین ﴾ ئاواش مافێکی نەگۆڕاوە لەسـەر ئێمە: کە دەبێ بڕواداران لەوجۆرە بەڵایانە ڕزگار بکەین.

خوا بەتەنیا بپەرستن و پاڵی پێوە بدەن:

﴿ ١٠٤: قل یاأیهاالناس إن کنتم فی شـک من دینی ﴾ بڵێ ئەی خەڵکینە! ئەگەر ئێوە لە ڕاسـتی و دروستی ئەم ئایینەم بەگومان ودوودڵن ﴿ فلا أعبد الذین تعبدون من دون الله ﴾ دڵنیابن –جگە لە خوایگەورە– ئەوانەی وا ئێوە ئەیانپەرسـتن، من نایانپەرستم ﴿ ولکـن أعبد الله الـذی یتوفاکم ﴾ وبەڵکو من هــەر ئەو خوایە ئەپەرسـتم کە ئێوە ئەمرێنێ ﴿ وأمـرت أن أکون من المؤمنین ﴾ وفەرمانیشم پێکراوە کە: لە بڕواداران بم ﴿ ١٠٥: وأن أقم وجهک للدین حنیفا ﴾ و پێیشـم وتراوە کە: دەبی بە ڕاسـت و ڕەوانی، هەر لە ئایینی ئیسـلام ڕووبکەم ﴿ ولا تکونن من المشرکین ﴾ و دەستووریشم پێدراوە کە هەرگیز لە موشریکان نەبم ﴿ ١٠٦: ولا تـدع من دون الله ما لا ینفعک ولا یضرک ﴾ ونابێ جگە لە خوا، شـتێ وا بپەرستی کە: نە سـوودت پێ بگەیەنێت نەزیانت لێبدا ﴿ فإن فعلت فإنک إذا من الظالمین ﴾ جا ئەگەر کاری واتکرد، واتـە: هاوارت بۆ غەیری خوا برد، بێگومان تۆ لە سـتەمکارانی و، چاوەڕوانــی سزاشـبە ﴿ ١٠٧: وإن یمسسـک الله بضـر فلا کاشـف له إلا هو ﴾ ئەرخواش تووشـی زیانێکی کردیت، جگەلە خۆی هیـچ لادەرێکی نییە ﴿ وإن یردک بخیر فلا راد لفضله ﴾ و ئەگەر نیازی چاکەیەکی پێکردیت، دیسان هیچ ڕەتکەرەوەیەکی نییە، مەبەسـت ئەوەیە کە تەنها خوایە دەتوانێ چاکەو خراپە، کەڵـک و زیان بهێنێ، یان لای بدات لێت، کە وابوو دەبێ تەنها ئەویش بپەرسـتی و هــەر لەویش هاوار بکەیت. (ئیبن کەسـیر) لە (ئەنەس)ـــەوە فەرموودەیە دەگێڕێتــەوە دەڵێت: (اطلبوا الخیر دهرکم کله، وتَعَرّضوا لنفحات رحمة الله، فإن لله نفحات من رحمته، یصیب بها من یشـاء من عباده، واسألوه أن یستر عوراتکم، ویؤمن روعاتکم). واتە: هەمیشــە خێرو چاکــە بخوازن و، بەردەوامیش خۆ بخەنە بەر سـۆزو نەسـیمی خـوا، چونکــە میهرەبانی خوا گەلێ زۆرە، بەهەرکەسـێکیش حەز بـکا لەبەندەکانی دەیداتێ.. دەسـا داوا بکەن با کەم وکورتییەکانتان داپۆشـێ و، لەترسـیش ئەمینتــان بکاتەوە ﴿ یصیب به من یشـاء من عبـاده ﴾ وحەز بە چارەی هەرکەسـێك بکات لەبەندەکانی خـۆی، میهرەبانییەی پێدەبەخشـێ و، تووشی چاکەی دەکات ﴿ وهو الغفور الرحیم ﴾ تەنها هەر خۆیەتی زۆر پۆشـەرو لێبووردەو، میهرەبان و ڕەحیم و دلۆڤــان ﴿ ١٠٨: قل یـا أیها الناس قد جاءکـم الحق من ربکم ﴾ بڵــێ: ئــەی خەڵکینــە! وا لە لایــەن پەروەردگارتانــەوە قورئان وپێغەمبەرتان بۆ هات ﴿ فمن اهتدی ﴾ ئینجا هەر کەسـێك ڕێی ڕاسـت بەدی بکا ﴿ فإنما یهتدی لنفسـه ﴾ دیـارە هەر بۆ خۆی ڕێنوێنــەو، کەڵکی هەر بۆ خۆی ئەبێـت ﴿ ومن ضل فإنما یضل علیها ﴾ هەر کەسـێکیش گومڕاو سەلێشێواو بوو، هەرخۆی زیانی لێدەکەوێـت ﴿ وما أنا علیکم بوکیـل ﴾ خۆ منیش بریکاری ئێوە نیـم، هەتا کارو کردەوەتان بپارێزم و ڕاسـتتان بکەمەوە ﴿ ١٠٩: واتبـع ما یوحی إلیک ﴾ هەرلەو فەرمانــە پەیڕەوی بکە بەوەحی بــۆتدێ ﴿ واصبر حتی یحکم الله ﴾ وئارامت ببێ –لە ژێر ئازارو ئەشـکەنجەدا، تا ئــەو ڕۆژە دێت کە خوا بۆخـۆیداوەری دەکا ﴿ وهو خیر الحاکمین ﴾ وکە هەر ئەویشــە لە گشـت دادوەرەکان بــۆ بەندەکانی خــۆی بەعەداڵەت ترو باشـترە، چونکە بەهەق و عەداڵەت داوەری دەکا.

هەنـدێ ئەڵێن: ئەم ئایەتەی (واصبر) بە ئایەتی (قیتال) نەسـخ کراوەتــەوە. (ئیبن عەبباس)یش ئەڵێ: هەر کــە ئەم ئایەتە هات، پێغەمبەر ﷺ خێرا ئەنسـارییەکانی کۆ کردەوەو فەرمووی: (إنکم سـترون بعدی أثـرة، فاصبروا حتی تَلقَونــی) بوخاری/کتاب الفتن ٩٢/ بابــی/٢. واتە: پاش من دەبینــن کەخەڵکی لەبەردونیا ئیش وکاریان پێ دەسپێردرێ (واتە: لەسەردەمی مندا ڕوونادات) دەسا تادەگەنە من بە ئارام وخۆ ڕاگربن و مەیکەنە هەراو کێشە.

کۆتایی تەفسیری (یونس) زۆر سوپاس بۆخوای کارجوان.

سوورەی (هوود)ـە

مەککەییەو(١٢٣) ئایەتە.

بەناوی خوای بەخشندەی میهرەبان

ئەم سـوورەتە خاوەنشکۆیە، وەکو سـوورەتەکانیتری مەککە باس دەکا لــە بیرو باوەڕو یەکخواپەرسـتی و، پەیام و، پاداش وتۆڵە، کەمێکیـش درێژەدەدا بە داسـتانی هەندێ لە پەیامبەران ﷺ بۆ دڵدانەوەی سەرداری پەیامبەران موحەممەد ﷺ تابە ئارام وخۆڕاگربێ لەسەر ئازارو ئەشکەنجەی دڵڕەقەکانی قورەیش، بە تایبەت پاش مردنی (ئەبوو تالیبی) مامی و، (خەدیجە) خاتوونی هاوسـەری: ئایەتەکان پەیتا پەیتا دەهاتــن، نەهامەتی و بەڵای پەیامبەرانیان بۆ باسدەکرد، بۆ دڵقایم بوونی و، ماندوو نەبوونی.

بۆ یەکەمجار (قورئان) دەنرخێنێ کە: چەندە ڕاست و دروستەو، هیچکات ناتەواوی و نەگونجاوی تێدا نییە، چونکە لە لایەن خوایەکی زاناو داناوە نێردراوە، ، ئینجا هەندێ بەڵگەی بوونەوەر دەخاتە پێش چاویان، بەڵکو لە سەرکێشی خۆیان بسڵەمێنەوەو، بەتەنیا روو لە خوا بکەن، گەلێ نموونەشیان بۆ دێنێتەوە و، پاشان

وَإِن يَمْسَسْكَ ٱللَّهُ بِضُرٍّ فَلَا كَاشِفَ لَهُۥٓ إِلَّا هُوَ ۖ وَإِن
يُرِدْكَ بِخَيْرٍ فَلَا رَآدَّ لِفَضْلِهِۦ ۚ يُصِيبُ بِهِۦ مَن يَشَآءُ مِنْ عِبَادِهِۦ ۚ
وَهُوَ ٱلْغَفُورُ ٱلرَّحِيمُ ﴿١٠٧﴾ قُلْ يَٰٓأَيُّهَا ٱلنَّاسُ قَدْ جَآءَكُمُ
ٱلْحَقُّ مِن رَّبِّكُمْ ۖ فَمَنِ ٱهْتَدَىٰ فَإِنَّمَا يَهْتَدِى لِنَفْسِهِۦ ۖ وَمَن
ضَلَّ فَإِنَّمَا يَضِلُّ عَلَيْهَا ۖ وَمَآ أَنَا۠ عَلَيْكُم بِوَكِيلٍ ﴿١٠٨﴾ وَٱتَّبِعْ
مَا يُوحَىٰٓ إِلَيْكَ وَٱصْبِرْ حَتَّىٰ يَحْكُمَ ٱللَّهُ ۚ وَهُوَ خَيْرُ ٱلْحَٰكِمِينَ ﴿١٠٩﴾

سُورَةُ هُودٍ — ترتيبها ١١ — آياتها ١٢٣

بِسْمِ ٱللَّهِ ٱلرَّحْمَٰنِ ٱلرَّحِيمِ

الٓر ۚ كِتَٰبٌ أُحْكِمَتْ ءَايَٰتُهُۥ ثُمَّ فُصِّلَتْ مِن لَّدُنْ حَكِيمٍ خَبِيرٍ ﴿١﴾
أَلَّا تَعْبُدُوٓا۟ إِلَّا ٱللَّهَ ۚ إِنَّنِى لَكُم مِّنْهُ نَذِيرٌ وَبَشِيرٌ ﴿٢﴾ وَأَنِ ٱسْتَغْفِرُوا۟
رَبَّكُمْ ثُمَّ تُوبُوٓا۟ إِلَيْهِ يُمَتِّعْكُم مَّتَٰعًا حَسَنًا إِلَىٰٓ أَجَلٍ مُّسَمًّى وَيُؤْتِ
كُلَّ ذِى فَضْلٍ فَضْلَهُۥ ۖ وَإِن تَوَلَّوْا۟ فَإِنِّىٓ أَخَافُ عَلَيْكُمْ عَذَابَ يَوْمٍ
كَبِيرٍ ﴿٣﴾ إِلَى ٱللَّهِ مَرْجِعُكُمْ ۖ وَهُوَ عَلَىٰ كُلِّ شَىْءٍ قَدِيرٌ ﴿٤﴾ أَلَآ إِنَّهُمْ
يَثْنُونَ صُدُورَهُمْ لِيَسْتَخْفُوا۟ مِنْهُ ۚ أَلَا حِينَ يَسْتَغْشُونَ ثِيَابَهُمْ
يَعْلَمُ مَا يُسِرُّونَ وَمَا يُعْلِنُونَ ۚ إِنَّهُۥ عَلِيمٌۢ بِذَاتِ ٱلصُّدُورِ ﴿٥﴾

دەڵێ: کەڕو کوێرو بیناو ژنەوا وەکو یەك نین، پاشان دێتە سەرباسی پەیامبەرەکان، بۆ یەکەمجار لە (نووح)ـە وە دەست پێ دەکات، چونکە "لە پاش تۆفانەکەوە" بە باوکی دووەمی ئادەمزاد دادەنرێ. وەلە هەموشیان تەمەندرێژتر و، بە ئارامتریش بووە، پاش ئەویش باسی (هوود) دێت- کەئەم سوورەتەی بەردەستمان، لە بەر قارەمانێتی و جوامێری خۆی بە ناوی ئەوەوە ناونراوە، پەیامبەری گەلێکی سەرسەختی کەڵلە رەقی بێ وێژدانی لەخشتەچووی بەلاشەو قەبارەبوون!، بۆیە خوا (با)یەکی زۆر توندو ساردو سەختی بۆ ناردن و لە ریشە هێنانی. بۆ دواتر باسی (ساڵح) پەیامبەر دێت، لەپاشان (لووت)یش، ئینجا (شوعەیب و مووساو هاروون) سەلامی خوا لەسەرهەموویان بێت.
لە کۆتاییدا بەسەرهاتی چەند نەتەوەو گەلێ باس دەکات بۆ پەندو ئامۆژگاری قورەیش و هاوبیرەکانیان، بەشکو دابچڵەکێن و، دەست لەو ئازارو ئەشکەنجە بەرامبەر بە پەیامبەر ﷺ هەڵبگرن.

لەبەر گرنگی و سامناکی ئەم سوورەتەیە لە (مەسنەدی) ئەبوو(یەعلا)دا -کە ترمزی هێناویەتی-: (ئەبووبەکر) خوا رازی بێ لێیان وتی: لە پێغەمبەرم پرسی ﷺ: بۆچی وا زوو پیربوویت؟! ((قال: شيبتني سورة هود، والواقعة، وعم يتساءلون، وإذا الشمس كورت)، وفي رواية (هود وأخواتها)) فەرمووی: سوورەتەکانی (هوود، واقیعە، نەبەو، تەکویر) لە ڕیوایەتێکدا دەڵێ: (هوود) و هاووێنەکانی ئەو بوو پیریانکردم!.

قورئان بەڵگەی تاک و تەنیایی خوایە:

﴿ بسم الله الرحمن الرحيم * ١: الر ﴾ ئەم جۆرە پیتانەش هەر لەوپیتانەن کەئەم قورئانەیان لێپێكهاتووە، دەسا ئەگەر دەتوانن ئێوەش وێنەی بهێنن ﴿ كتاب أحكمت آياته ﴾ ئەم نامەیە -کە لە لایەن خواوە نێردراوە- کتێبێکە گشت ئایەتەکانی ڕێکو پێکن دەستکاری ناکرێن. ﴿ ثم فصلت من لدن حكيم خبير ﴾ لە پاشان هەر لە لایەن خوایەکی کاردروستی ئاگادارەوە" نەك لە لایەن ئەو پەیامبەرەوە -وەك ئەوان دەڵێن- بەجوانی حەڵاڵ و حەرامەکانی شی کراونەتەوە ﴿ ٢: ألا تعبدوا إلا الله ﴾ نێردراوە کە بە ئێوە بڵێ: بێجگە لە خوای باڵادەست نابێ کەسی دی بپەرستن ﴿ إنني لكم منه نذير وبشير ﴾ چاکیش بزانن کە: من لە لایەن ئەو (خوا) لەکارزانەوە ترسێنەرو موژدەدەرم بۆگشت خەڵکانی راساڵ و لاسار ﴿ ٣: وأن استغفروا ربكم ثم توبوا إليه ﴾ کە دەبێ لە پەروەردگاری خۆتان داوای لیبووردن بکەن، پاشان تەوبە لە شیرك بکەن و بگەڕێنەوە بۆ لای ئەو ﴿ يمتعكم متاعا حسنا إلى أجل مسمى ﴾ ئەوسا ئەویش هەتا ماوەیەکی دیاریکراو بۆتان بەهرەمەندتان دەکات و بە خۆشی رائەبوێرن وبۆخۆتان دەژین ﴿ ويؤت كل ذي فضل فضله ﴾ وە فەزڵ و چاکەی خۆی دەدا بە هەموو خاوەن فەزڵ و چاکەیەك ﴿ وإن تولوا فإني أخاف عليكم عذاب يوم كبير ﴾ خۆ ئەر لە باوەڕهێنان روویان وەرچەرخاند، ئەوا بێگومان من لەسزای ڕۆژێکی گەورەتان دەترسم، واتە: ڕۆژی قیامەت ﴿ ٤: إلى الله مرجعكم ﴾ بەئاگاشبن کە: تەنها بەرەو لای خوا دەگەڕێنەوە ﴿ وهو على كل شئ قدير ﴾ ئەویش بەسەر هەموو شتێکدا بەدەسەڵات و بەتوانایەو، پاداش و تۆڵەی گشت کارێکتان دەداتەوە.

خوا لە هەموو شتێ بەئاگایە:

(ئیبن عەبباس) دەڵێ: (ئەخنەسی کوڕی شورەیق) کاتێ سەردانی پەیامبەری کرد، سوێندی بۆ خوارد کە: من تۆم زۆر خۆشدەوێ،

کەچی دڵی پڕبوو لە پیلان و نیفاق، جا ئەم ئایەتە هات وفەرمووی:
﴿ ٥: ألا إنهم يثنون صدورهم ﴾ چاك بێداربن! کە: ئەوکافرو موشریکانە سەرو سینگیان خوار دەکەنەوەو سرتە سرت دەکەن دژی موسڵمانەکان ﴿ ليستخفوا منه ﴾ تابە خەیاڵی خۆیان بەو سرتە سرتەیان گزی و پیلانەکانیان لەخوا بشارنەوەو دەرنەکەوێ! ﴿ ألا حين يستغشون ثيابهم ﴾ چاك هوشیاربن! ئەوکاتە کە بەجل وبەرگەکانیان سەروسینگیان دادەپۆشن، -تاپیلانەکانیان دەرنەکەون- خوای باڵادەست بەهەموو شتێکیان بەئاگایە.
﴿ يعلم ما يسرون وما يعلنون ﴾ بەهەموو ئەوشتانەیان دەزانێ کە: دەیشارنەوە، یان دەیخەنە رووو بەئاشکرا دەیکەن ودەیڵێن ﴿ إنه عليم بذات الصدور ﴾ چونکە بۆ خۆی زانایە، بە هەرشتێ لە سینگ ولە نێو دڵەکاندایە، چ جای پیلان و سرتە سرتیان.
زۆر سوپاس بۆ خوای‌کارجوان کە لەم جزمی (١١)یە بوومەوە لە (٢٧)ی شەعبانی (١٤١٥)ك، بەرامبەر بە کانوونی دووەمی (١٩٩٥)ی ز. بەردەوامیش چاوەڕوانی فەزڵ و میهرەبانی و دلۆڤانێتی ئەوم.

کۆتایی جزمی ١١، (ولله الحمد والمنه)..

﴿ ٦: وما من دابة في الأرض إلا على الله رزقها ﴾ هەموو رەوکەرو گیان لەبەرێکی ئەم زەویە (مرۆڤ و ئاژەڵ و زیندەوەرانی‌تر) ژیان وگوزەرانیان هەموو لەسەر خوایەو، بۆخۆیشی بڕیاری‌داوە کە: دەبێ بیان‌ژیيەنێ ﴿ ويعلم مستقرها ومستودعها ﴾ بێ لەوەیش، بەشوێن و بنکەی سەرەکی و، جێی ئەمانەت و کاتیشیان ئاگادارەو دەزانێ، یان بڵێین: چاك دەزانێ لەکوێ دەژین و، لەکوێش دەمرن ﴿ كل في كتاب مبين ﴾ سەرلەبەری هەموو ئەوانە لە نامەیەکی روون واتە لە (لوح المحفوظ) دا پێش ئەوەی کە بوونەوەر دروست بکرێ لای خوا نووسراوە، ئایەتی: (٣٨) لە سوورەتی (ئەنعام) کە دەفەرموێ: (وما من دابة في الأرض ولا طائر يطير بجناحيه..) لەگەڵ (وعنده مفاتح الغيب لا يعلمها إلا هو..) ٥٩/٦ هەر جەخت لە سەرئەو راستیە دەکەنەوە.

ئاسمان و زەویی وەدی‌هێناو تەختی فەرمانڕەواییشی لەسەر ئاوبوو:

﴿ ٧: وهو الذي خلق السموات والأرض في ستة أيام ﴾ هەر ئەوخوایەیە ئاسمانەکان و زەوی لەماوەی شەش ڕۆژدا دروستکرد، جا ئیتر خوایەکی بە دەسەڵاتی ئاوا، چۆن ناتوانێ زیندووتان بکاتەوە؟ ﴿ وكان عرشه على الماء ﴾ وهێمان تەخت

و عەرشەکەیشی -پێش دروستبوونیان- هەر لەسەرئاوبوو، لەم بارەیەوە ئەم فەرموودانەش هاتوون:
١) لە(مەسنەدی پێشەوا ئەحمەد)دا هاتووە: (عوقەیلی) دەڵێ: لەپێغەمبەرم ﷺ پرسی: (أين كان ربنا قبل أن يخلق خلقه؟) ئاخۆ بەر لە دروستکردنی بەدیهێنراوەکان، پەروەردگارمان لەکوێ

۞ وَمَا مِن دَآبَّةٍ فِي ٱلْأَرْضِ إِلَّا عَلَى ٱللَّهِ رِزْقُهَا وَيَعْلَمُ مُسْتَقَرَّهَا
وَمُسْتَوْدَعَهَا ۚ كُلٌّ فِي كِتَٰبٍ مُّبِينٍ ﴿٦﴾ وَهُوَ ٱلَّذِي خَلَقَ
ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضَ فِي سِتَّةِ أَيَّامٍ وَكَانَ عَرْشُهُۥ
عَلَى ٱلْمَآءِ لِيَبْلُوَكُمْ أَيُّكُمْ أَحْسَنُ عَمَلًا ۗ وَلَئِن قُلْتَ
إِنَّكُم مَّبْعُوثُونَ مِنۢ بَعْدِ ٱلْمَوْتِ لَيَقُولَنَّ ٱلَّذِينَ كَفَرُوٓا۟
إِنْ هَٰذَآ إِلَّا سِحْرٌ مُّبِينٌ ﴿٧﴾ وَلَئِنْ أَخَّرْنَا عَنْهُمُ ٱلْعَذَابَ إِلَىٰٓ
أُمَّةٍ مَّعْدُودَةٍ لَّيَقُولُنَّ مَا يَحْبِسُهُۥٓ ۗ أَلَا يَوْمَ يَأْتِيهِمْ لَيْسَ
مَصْرُوفًا عَنْهُمْ وَحَاقَ بِهِم مَّا كَانُوا۟ بِهِۦ يَسْتَهْزِءُونَ ﴿٨﴾
وَلَئِنْ أَذَقْنَا ٱلْإِنسَٰنَ مِنَّا رَحْمَةً ثُمَّ نَزَعْنَٰهَا مِنْهُ إِنَّهُۥ
لَيَـُٔوسٌ كَفُورٌ ﴿٩﴾ وَلَئِنْ أَذَقْنَٰهُ نَعْمَآءَ بَعْدَ ضَرَّآءَ
مَسَّتْهُ لَيَقُولَنَّ ذَهَبَ ٱلسَّيِّـَٔاتُ عَنِّىٓ ۚ إِنَّهُۥ لَفَرِحٌ فَخُورٌ ﴿١٠﴾
إِلَّا ٱلَّذِينَ صَبَرُوا۟ وَعَمِلُوا۟ ٱلصَّٰلِحَٰتِ أُو۟لَٰٓئِكَ لَهُم مَّغْفِرَةٌ
وَأَجْرٌ كَبِيرٌ ﴿١١﴾ فَلَعَلَّكَ تَارِكٌۢ بَعْضَ مَا يُوحَىٰٓ إِلَيْكَ
وَضَآئِقٌۢ بِهِۦ صَدْرُكَ أَن يَقُولُوا۟ لَوْلَآ أُنزِلَ عَلَيْهِ كَنزٌ أَوْ جَآءَ
مَعَهُۥ مَلَكٌ ۚ إِنَّمَآ أَنتَ نَذِيرٌ ۚ وَٱللَّهُ عَلَىٰ كُلِّ شَىْءٍ وَكِيلٌ ﴿١٢﴾

بووبێ؟! ((قال: كان في عماء)) أي فوق سحاب عاليا عليه ما تحته هواء وما فوقه هواء) فەرمووی: بەرزو بڵندبوو لەسەر هەورێك، نە لەژێریەوە (هەوا) هەبوو، نە لەبانییەوە ((ثم خلق العرش بعد ذلك)) پاش ئەوەعەرشەکەیشی دروستکرد.
٢) سئل ابن عباس عن قول الله: (وكان عرشه على الماء) على أي شئ كان الماء؟ قال: على متن الريح / إسنادة صحيح. لە (ئیبن عەبباس) دەپرسن: ئەرێ باشە کە تەختی فەرمانڕەوایی خوا لەسەر ئاو بوویێت، دەبێ ئاوەکە لەسەرچی بوویێت؟ گوتی: لەسەر پشتی ((با)) بوو!
٣) وفي صحيح ((مسلم)) عن عبدالله بن عمرو قال: قال رسول الله ﷺ: ((إن الله قدر مقادير الخلائق قبل أن يخلق السموات والأرض بخمسين ألف سنة، كان عرشه على الماء))، واتە: بەر لە دروستکردنی ئاسمانەکان و زەویی (بەپەنجا هەزار ساڵ) خوای گەورە ئەندازەگیری گشت شتێکی کردو، ئەو دەمەش عەرشەکەی

لەســەر ئاو بوو ﴿ ليبلوكم أيكم أحسـن عملا ﴾ ئەم بوونەوەرەی دروســتکرد بۆئەوەی تاقیتان بکاتەوە: ئایــا کامتان کردەوەتان چاکترە ﴿ ولئن قلت إنكم مبعوثون من بعد الموت ﴾ سوێند ئەخۆم ئەگەر بشــڵێیت: بێ شك ئێوە پاش مردن زیندوو ئەکرێنەوەو تۆڵە دەدرێــن ﴿ ليقولن الذين كفروا ﴾ بە تەئکیــد ئەوانەی کە کافرو بێ باوەڕن ئەڵێن: ﴿ إن هذا إلا سـحر مبين ﴾ ئەم قسەوباســە تۆ دەیکەیت و دەی‌ڵێیت جادوویەکی ئاشکرا بەولاوە شتێکی تر نییە ﴿ ٨: ولئـن أخرنـا عنهم العذاب إلى أمة معـدودة ﴾ خۆ ئەر بۆ ماوەو ســاتێکی ژمێرراوو کەمیش بێت ســزایان لێ دوور بخەینەوە ﴿ ليقولن ما يحبسـه ﴾ خێرا بەگاڵتەوە ئەڵێن: باشــە ئەبێ ئەو ســزایە چی دوای خستبێت، بۆ نەهات؟! ﴿ ألا يوم يأتيهم ليس مصروفـا عنهـم ﴾ بێداربن! کەئەو ڕۆژەی ســزایان بۆدێ، قەت لێیان لانادرێ و، خۆ دەرباز ناکەن و، کەسێکیش ناتوانێ قوتاریان بــکا لێی ﴿ وحاق بهم ماكانوا بة يسـتهزئون ﴾ وەئەو ســزایەش ئەوان گاڵتەیان پێ دەکرد دووچاریان ئەبێ و داوێنیان ئەگرێت.

مرۆ زۆر سپڵەو بێبارە:

﴿ ٩: ولئن أذقنا الإنسـان منا رحمة ﴾ بێسـۆ ئەگــر لەفەزڵ و میهرەبانی خۆمانەوە خۆشــیو ئاسوودەییمان بەئادەمزاد چیشتبا، واتە: رزق و ڕۆزی فراوانمان پێدابا ﴿ ثم نزعناها منه ﴾ پاشــان —هەربۆتاقیکردنــەوە— لێمان ســەندبایەتەوە ﴿ إنه ليؤس كفور ﴾ بێگومان زۆر بێ ئومێدو ســپڵەو ناســوپاس دەبــێ ﴿ ١٠: ولئن أذقناه نعماء بعد ضراء مسـته ﴾ خۆ ئەگەر دوای ئەو تەنگانەیەش خۆشــی و لەشیساـغ و رزق و ڕۆزیمان پێچیشتبا ﴿ ليقولن ذهب السيئات عني ﴾ بــە فیزێکەوە ئــەڵێ: تازە ئیــتر هەرچیمایەی بەدی و ناخۆشــی بوو لێمانەوە دوورکەوتەوەو، کاتی بەســەرچوو و، جارێکــی تر هەژاری و ناخۆشــی دووچارم نابێتــەوە! ﴿ إنه لفـرح فخور ﴾ دەبینی کە هەمیشــە لەخۆشــی و خۆ قەفکردن و بایی بوون و چەواشــەگەریدایەو، ڕێی ڕاســت ناگرێت، مرۆڤی لارولاسارو بێدین هەردەم ئاوایە ﴿ ١١: إلا الذين صبروا وعملوا الصالحات ﴾ جگە ئەوانەی وا ئارامیان هەیەو، لەکاتی نارەحەتیدا خۆیــان دەگــرن و، ئاکارەچاکەکانیش ئەنجــام دەدەن، لەکاتی فراوانــی رزق و ڕۆزی و خۆشــحاڵیدا ﴿ أولئک لهـم مغفرة وأجر كبير ﴾ بەشــی ئەوانە لیبــووردن و پاداش و مــزەی زۆر فراوان و گەورەیە لای خوا.

موشریکان پێغەمبەر تەنگەتاو دەکەن:

﴿ ١٢: فلعلک تارک بعض ما يوحى إليک ﴾ ئەی پێغەمبەر! ﷺ لەبەرسووربوونیان لەسەر کوفرو بێباوەڕی، خەریکە لەهەندێ لەو قورئانەی بە وحی و بەسروش بۆتدێ خۆت هەڵاوێری ﴿ وضائق به صدرک ﴾ و لەوانەشــە ســینگ و دڵت تەنگ ببێ ﴿ أن يقولوا لولا أنزل عليه كنز ﴾ کە دەڵێن: ئەوە بۆ گەنجینەی و ســامانێکی بۆدانەبەزێنرا لەزێروو لە زیوو.. هتد باڵاوا هەژارو بێنەوا نەبووبا! ﴿ أو جاء معه ملك ﴾ یان ئەی بۆ فریشــتەیەکی لەگەڵ نەهات؟ شــایەتی بۆبدات ﴿ إنما أنت نذير ﴾ جا تۆ لەبەر قســەی ئەوانە خەفــەت مەخۆ —ئــەی پێغەمبەر! ﷺ— چونکە تــۆ تەنها هەر ترســێنەرو گەیەنەریت، جــا ئیتر لە باتیدڵگرانــیو نارەحەتی، دڵخۆشو ســینگ گوشــادبەو، لەو قسانەیان نیگەران مەبە بەڵکو وەکو ئەو هەموو پێغەمبەرانەبــە بەرلەخۆت بوون، چونکە هەموو تانەو تەشــەرێکیان لێدان وبەئارامیشــبوون ﴿ والله على كل شئ وكيل ﴾ وە خوا خۆیشــی بەسەر هەموو شــتێکا ئاگادارو بریکارو چاودێــرە ﴿ ١٣: أم يقولون إفتـراه ﴾ یان دەڵێن: موحەممەد ﷺ خــۆی ئەم قورئانــەی هەڵبەســتووەو داویەتە پاڵی خــوا؟! ﴿ قل فأتوا بعشـر سـور مثله مفتريـات ﴾ پێیان بڵێ: جــا ئەگەر ئێوە ئــەو قورئانە بەدرۆو هەڵبەســراو دەزانن، دەســا فەرموون ئێوەش دەسوورەتی هەڵبەستە —وەك خۆتان دەڵێن— وەکو ئەو بهێنن کە: لەهەموو ڕوویەکەوە وەکو ئەو وابن. بەڵێ.. پاش بەرامبەر وەستانیان و "تەحەددا" کردونیان بە هێنانی دە سوورەت وەکو ئەو، ئەوساش دەسەوەســان وەســتانیانو، پەککەوتنیــان؛ فەرمــووی: دە ئەگەر ئەوەشــتان پێناکرێ، دە فەرموون تەنها یەك ســوورەت بهێنن. ﴿ وادعوا من اسـتطعتم من دون الله ﴾ هەرکەسیش دەتوانن —بێ لەخوا— بانگــی بکەن بۆ هاوکاریتان ﴿ إن كنتم صادقين ﴾ ئەگەر ڕاســت ئەکەن دەڵێن ئەم قورئانە درۆو هەڵبەســتراوە ﴿ ١٤: فإن لم يستجيبوا لكم ﴾ جا ئەگەر خوا نەناسان وەڵامتانیان نەدایەوەو نەیانتوانــی ئەو کارە بکــەن —کەهەرگیز ناشــتوانن— ﴿ فاعلموا أنمـا أنزل بعلم الله ﴾ ئەوە ئیتر چــاك بزانن و یەقینتان هەبێ کە بەراســتی ئەو قورئانە هەر بە ئاگــاداری و زانینی خوا ناردراوەتە خوارەوە، دەست هەڵبەسراوی هیچ کەسێك نییە ﴿ وأن لا إله إلا هو ﴾ و دڵنیاشــبن کە لە: خوای پەروەردگار بەدەر، هیچ شــتێك نییە شیاوی پەرستن بێت بە هەق ﴿ فهل أنتم مسلمون ﴾ دە ئایا ئیتر ئێوە تەسلیموملکەچ دەبن و خۆ بەدەستەوە دەدەن؟.

ئەوەی دونیا ویست بێ، قیامەتی نابێ:

﴿ ١٥ : من كان يريد الحياة الدنيا وزينتها ﴾ هەركەسێك تەنها ژیانی ئەم دونیایەو جوانی و زەرق و بەرقی ئەوی بوێو، پاشەڕۆژ پشتگوێ بخا ﴿ نوف إليهم أعمالهم فيها ﴾ ئەوا ئێمەش هەر لەم دونیایەدا بەتێرۆتەسەلی پاداشی گشت هەوڵ و كردەوە چاكەكانیان -وەك سەردانی خزمان و.. هتد -دەدەینەوە: بەتەندروستی و ئاسوودەیی و ڕۆزی و ناوو شۆرەتی دونیا ﴿ وهم فيها لا يبخسون ﴾ هیچیشیان لێ كەمناكرێتەوە ﴿ ١٦ : أولئك الذين ليس لهم في الآخرة إلا النار ﴾ ئەوانە لەدواڕۆژدا -جگە لەئاگر- هیچ بەشو بەهرەیەكیان نییە ﴿ وحبط ما صنعوا فيها ﴾ وهەرهەوڵ و چاكەیەكیشیان لەدونیادا كردبێ، گشتی بەفیڕۆو بێهوودە دەچێت ﴿ و باطل ما كانوا يعملون ﴾ وباتڵو ناحەق و ناڕەوایە ئەوەی كردیان. لەجێگایەكی تردا خوا ئەفەرموێ: (من كان يريد العاجلة عجلنا له فيها ما نشاء لمن نريد ثم جعلنا له جهنم يصليها مذموما مدحورا ومن أراد الأخرة وسعى لها سعيها وهو مؤمن فأولئك كان سعيهم مشكورا.. وللآخرة أكبر درجات وأكبر تفضيلا) ١٧/١٨-٢١.

مرۆڤی بەرچاو ڕوون باوەڕی بەقورئان هەیە:

﴿ ١٧ : أفمن كان على بينة من ربه ﴾ ئاخۆ كەسێك لەلایەن پەروەردگاریەوە بەڵگەیەكی ئاشكراو ڕوونی هەبێ ﴿ ويتلوه شاهد منه ﴾ وهەرلەلایەن ئەویشەوە شایەدێك، واتە: جبریل هەبێ وقورئانی بۆ بخوێنێتەوە؟! ﴿ ومن قبله كتاب موسى إماما ورحمة ﴾ وبەر لە قورئانیش نامەو تەوراتەكەی مووسا عليه السلام -كە بۆ گەلی بەنی ئیسرائیل- پێشەواو ڕەحمەت بوو، شایەدی لە سەر ڕاستی بدات، ئاخۆ ئەم جۆرە كەسە واتە پێغەمبەرو هەرئیمانداریك وەكو ئەو خەڵكە بێ‌بەڵگە و دونیا ویست و بێ باوەڕە وایە؟ ﴿ أولئك يؤمنون به ﴾ ئەوانە گەلێكی ڕاستیخوازن و، باوەڕ بەم قورئانە دەكەن ﴿ ومن يكفر به من الأحزاب ﴾ و هەركەسیش لە كۆمەڵەكانی‌تری دونیا، حاشای لێ بكاو باوەڕی پێ‌نەهێنێ ﴿ فالنار موعده ﴾ بێ‌گومانە كە ئاگری دۆزەخ جێیەتی ﴿ فلا تك في مرية منه ﴾ جا كەوابوو تۆ هیچ جۆرە گومانێكت لە ڕاستی ودروستیی‌ئەم قورئانە نەبێ ﴿ إنه الحق من ربك ﴾ چونكە هەر ئەوەهەق و ڕاستو دروست و، لەلایەن پەروەردگارتەوە بۆت هاتووە ﴿ ولكن أكثر الناس لا يؤمنون ﴾ بەڵام زۆربەی ئەوخەڵكە بە كوێرانەو، بێ ئەوەی هیچ جۆرەبەڵگەو زانستێكیان

لابێ، باوەڕناهێنن بەم ڕاستیە!.(ئەنەس) ئەم فەموودەیە هێناوەو دەڵێت فەرمووی: ((والذي نفس محمدبيده لايسمع بي أحد من هذه الآمة، يهودي ولا نصراني ثم يموت ولم يؤمن بالذي أرسلت به إلاكان من أصحاب النار)) (موسلیم) كتاب الإيمان(١٥٣) بابی (٧). واتە: سوێندم بەخوا، هەر كەسێ ناوی من ببیسێ -لەم

أَمْ يَقُولُونَ افْتَرَاهُ قُلْ فَأْتُوا بِعَشْرِ سُوَرٍ مِّثْلِهِ مُفْتَرَيَاتٍ وَادْعُوا مَنِ اسْتَطَعْتُم مِّن دُونِ اللَّهِ إِن كُنتُمْ صَادِقِينَ ﴿١٣﴾ فَإِلَّمْ يَسْتَجِيبُوا لَكُمْ فَاعْلَمُوا أَنَّمَا أُنزِلَ بِعِلْمِ اللَّهِ وَأَن لَّا إِلَٰهَ إِلَّا هُوَ فَهَلْ أَنتُم مُّسْلِمُونَ ﴿١٤﴾ مَن كَانَ يُرِيدُ الْحَيَاةَ الدُّنْيَا وَزِينَتَهَا نُوَفِّ إِلَيْهِمْ أَعْمَالَهُمْ فِيهَا وَهُمْ فِيهَا لَا يُبْخَسُونَ ﴿١٥﴾ أُولَٰئِكَ الَّذِينَ لَيْسَ لَهُمْ فِي الْآخِرَةِ إِلَّا النَّارُ وَحَبِطَ مَا صَنَعُوا فِيهَا وَبَاطِلٌ مَّا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿١٦﴾ أَفَمَن كَانَ عَلَىٰ بَيِّنَةٍ مِّن رَّبِّهِ وَيَتْلُوهُ شَاهِدٌ مِّنْهُ وَمِن قَبْلِهِ كِتَابُ مُوسَىٰ إِمَامًا وَرَحْمَةً أُولَٰئِكَ يُؤْمِنُونَ بِهِ وَمَن يَكْفُرْ بِهِ مِنَ الْأَحْزَابِ فَالنَّارُ مَوْعِدُهُ فَلَا تَكُ فِي مِرْيَةٍ مِّنْهُ إِنَّهُ الْحَقُّ مِن رَّبِّكَ وَلَٰكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يُؤْمِنُونَ ﴿١٧﴾ وَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنِ افْتَرَىٰ عَلَى اللَّهِ كَذِبًا أُولَٰئِكَ يُعْرَضُونَ عَلَىٰ رَبِّهِمْ وَيَقُولُ الْأَشْهَادُ هَٰؤُلَاءِ الَّذِينَ كَذَبُوا عَلَىٰ رَبِّهِمْ أَلَا لَعْنَةُ اللَّهِ عَلَى الظَّالِمِينَ ﴿١٨﴾ الَّذِينَ يَصُدُّونَ عَن سَبِيلِ اللَّهِ وَيَبْغُونَهَا عِوَجًا وَهُم بِالْآخِرَةِ هُمْ كَافِرُونَ ﴿١٩﴾

ئوممەتەو لە مووسایی و لە عیسایی- وباوەڕیشم پێ‌نەكا، دڵنیابن جێگای دۆزەخە.

درۆ بەناوی خواوە دەكەن و، ڕێگاكەیشی لەمەردم دەبەستن:

﴿ ١٨ : ومن أظلم ممن افترى على الله كذبا ﴾ دەبێ‌كێ لەو كەسە ستەمكارتر بێت كە: لە سەر خوا درۆ هەڵبەسێ و هاوبەشی بۆ بڕیار بدات؟ ﴿ أولئك يعرضون على ربهم ﴾ گشت ئەوانە لە ڕۆژی دواییدا لە خزمەتی پەروەردگاریاندا ڕادەنوێنرێن بۆ پرسیارو وەڵام ﴿ ويقول الأشهاد ﴾ و شایەتگەلێكی زۆر (لە ئیمانداران و فریشتەو پەیامبەران) لە ڕۆژی قیامەتدا دێن و شایەتیان لەسەر دەدەن وئەڵێن: ﴿ هؤلاء الذين كذبوا على ربهم ﴾ ئەمانە بوون -لە دونیادا- لە سەر پەروەردگاریان درۆیان كردو، هاوڕێ و هاوەڵیان بۆ دانا ﴿ ألا لعنة الله على الظالمين ﴾ دەبا نەحلەتو نفرینی خوا لە خەڵكانی ناهەقكارو ستەمكار بێت ﴿ ١٩ : الذين

یصـدون عن سـبیل الله ﴾ ئەوانـەی کە ڕێگای خـوا لە خەڵکی دەبەسـتن ﴿ ویبغونهـا عوجا ﴾ وهەمیشـە لەهەوڵیشـدان لاری بکەنەوەو، بە لارونەشـیاویی بۆ بەرنامەی‌ژیان نیشـانی مەردمی بدەن ﴿ وهم بالآخرة هم کافرون ﴾ وباوەڕیشیان بە دوا ڕۆژ نییە، کافـرو بێ باوەڕن، بۆیـە کاری وادەکەن ﴿ ٢٠ أولئک لم یکونوا

أُوْلَٰٓئِكَ لَمۡ يَكُونُواْ مُعۡجِزِينَ فِي ٱلۡأَرۡضِ وَمَا كَانَ لَهُم مِّن
دُونِ ٱللَّهِ مِنۡ أَوۡلِيَآءَۘ يُضَٰعَفُ لَهُمُ ٱلۡعَذَابُۚ مَا كَانُواْ يَسۡتَطِيعُونَ
ٱلسَّمۡعَ وَمَا كَانُواْ يُبۡصِرُونَ ﴿٢٠﴾ أُوْلَٰٓئِكَ ٱلَّذِينَ خَسِرُوٓاْ
أَنفُسَهُمۡ وَضَلَّ عَنۡهُم مَّا كَانُواْ يَفۡتَرُونَ ﴿٢١﴾ لَا جَرَمَ أَنَّهُمۡ
فِي ٱلۡأٓخِرَةِ هُمُ ٱلۡأَخۡسَرُونَ ﴿٢٢﴾ إِنَّ ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ وَعَمِلُواْ
ٱلصَّٰلِحَٰتِ وَأَخۡبَتُوٓاْ إِلَىٰ رَبِّهِمۡ أُوْلَٰٓئِكَ أَصۡحَٰبُ ٱلۡجَنَّةِۖ
هُمۡ فِيهَا خَٰلِدُونَ ﴿٢٣﴾ ۞ مَثَلُ ٱلۡفَرِيقَيۡنِ كَٱلۡأَعۡمَىٰ
وَٱلۡأَصَمِّ وَٱلۡبَصِيرِ وَٱلسَّمِيعِۚ هَلۡ يَسۡتَوِيَانِ مَثَلًاۚ أَفَلَا تَذَكَّرُونَ
﴿٢٤﴾ وَلَقَدۡ أَرۡسَلۡنَا نُوحًا إِلَىٰ قَوۡمِهِۦٓ إِنِّي لَكُمۡ نَذِيرٞ مُّبِينٌ ﴿٢٥﴾
أَن لَّا تَعۡبُدُوٓاْ إِلَّا ٱللَّهَۖ إِنِّيٓ أَخَافُ عَلَيۡكُمۡ عَذَابَ يَوۡمٍ أَلِيمٖ
﴿٢٦﴾ فَقَالَ ٱلۡمَلَأُ ٱلَّذِينَ كَفَرُواْ مِن قَوۡمِهِۦ مَا نَرَىٰكَ إِلَّا بَشَرٗا
مِّثۡلَنَا وَمَا نَرَىٰكَ ٱتَّبَعَكَ إِلَّا ٱلَّذِينَ هُمۡ أَرَاذِلُنَا بَادِيَ
ٱلرَّأۡيِ وَمَا نَرَىٰ لَكُمۡ عَلَيۡنَا مِن فَضۡلِۭ بَلۡ نَظُنُّكُمۡ كَٰذِبِينَ
﴿٢٧﴾ قَالَ يَٰقَوۡمِ أَرَءَيۡتُمۡ إِن كُنتُ عَلَىٰ بَيِّنَةٖ مِّن رَّبِّي وَءَاتَىٰنِي رَحۡمَةٗ
مِّنۡ عِندِهِۦ فَعُمِّيَتۡ عَلَيۡكُمۡ أَنُلۡزِمُكُمُوهَا وَأَنتُمۡ لَهَا كَٰرِهُونَ ﴿٢٨﴾

معجزین فی الأرض ﴾ خۆ ئەوانە کۆمەڵێکی وەهان هەرگیز ناتوانن لـەم زەویەدا لە دەسـتی دەرچن ﴿ وما کان لهـم من دون الله من أولیاء ﴾ و بێجگە لە خوایش هیچ دۆست و یارمەتیدەرێکیان دەس ناکەوێ لە سـزا ڕزگاریان بکا ﴿ یضاعف لهم العذاب ﴾ سەرەڕای ئەوەش، بەپێی شـێوازی کوفرەکەیان سـزایان چەند بەرامبەر بۆ ئەکرێ ﴿ ماکانوا یسـتطیعون السمع وما کانوا یبصرون ﴾ چونکە لـە دونیـادا ئەوەندە کینەو ڕقیـان لە حەق بوو، نەیـان ئەتوانی وشـەی حەق ببیسن و،نەشـیان ئەتوانی ببینن و ڕێ دەرکەن، تا ئەمرۆ خۆ دەرباز بکەن ﴿ ٢١: أولئک الذین خسـروا أنفسـهم ﴾ دیارە بەرلە هەمووشتێك، ئەوانە خۆیانیان دۆڕاندو زیانمەند بوون ﴿ وضـل عنهم ما کانوا یفترون ﴾ ئەو پەرسـراوانەش کە بەدرۆو پرۆپاڵانتـە و، ناهـەق دەیانپەرسـتن، لێیان بزر بـوون و بەفیرۆ چوون، واتە: هیچ کەڵك و سوودێکیان نەبوو بۆیان ﴿ ٢٢: لاجرم أنهـم فی الآخرة هم الأخسـرون ﴾ جا هیـچ گومانێکیش نییە کە لە دواڕۆژدا لە هەمووکـەس دۆڕاوترو زیانمەندترن، چونکە بێ لە تاوانی خۆشیان، تاوانی خەڵکیشـیان بەکۆڵەوەیەو، قیامەتیشیان بەدونیا فرۆشـتووە.خوای گەورە لە دوا ڕۆژدا دنکە دنکە گوناحان بە مرۆڤە ئیماندارەکان دەناسـێنێ و پێی لێ‌دەنێن و، دەشـزانن تیا دەچن، ئەوسا لەگەڵ ئەوەشدا خوا تاوانەکانیان دادەپۆشێ، بەڵام مرۆی کافرو دووروو: هەموو شایەتەکان نەحلەتیان لێ‌دەکەن (فیقول الأشـهاد هؤلاء الذین کذبوا علی ربهـم ألا لعنة الله علی الظالمین) (موسلیم).

پاداشی ئیمانداران لای خوا:

﴿ ٢٣: إن الذین آمنوا وعملوا الصالحات ﴾ بێ‌گومان ئەوانەش کە باوەڕیان هیناو، ئاکاری چاکیان ئەنجامدا ﴿ وأخبتوا إلی ربهم ﴾ ولەڕاسـت پەروەردگاریان دڵیان داسـاکاو خۆیـان بەکزو کەمدانا ﴿ أولئک أصحاب الجنة ﴾ ئەوانە دەبنە خاوەنی بەهەشت و تێیدا نیشـتەجێ دەبەن ﴿ هم فیها خالـدون ﴾ بەهەتا هەتاییش لە وێ دەبن ﴿ ٢٤: مثل الفریقین کالأعمی والأصم والبصیر والسـمیع ﴾ مەسـەل و نموونەی ئەو دوو دەستەیە –مرۆڤی‌باوەڕدارو بێ باوەڕ– هەروەکو مەسـەلی کوێرو کەڕوچاوساغ و بیسەرە،واتە: بێ باوەڕان هەمـوو نابینـاو کەڕن، باوەڕدارانیش چاوسـاغ و ژنـەوان ﴿ هل یستویان مثلا ﴾ دەئاخۆ ئەو دوو دەستەیە وەك یەك وابن؟ ﴿ أفلا تذکرون ﴾ دەسـا بۆچی ئێوە بیرێ ناکەنـەوەو پەند وەرناگرن و لێکی‌نادەنەوە، هەتا قازانج بەخۆتان بگەیەنن؟.

سەرگروشتەی نووح ونەتەوەکەی:

﴿ ٢٥: ولقد أرسلنا نوحا إلی قومه ﴾ بە ڕاستی (نووح)مان ناردە لای قەوم و هۆزەکەی خۆی، دوای ئەوەکە دونیایان پڕکردە ئاژاوەو خراپـە کاری ﴿ إنی لکم نذیر مبین ﴾ چـووە لایان وپێی گوتن: بێ‌گومان کە من ترسێنەرێکی ئاشکرام بۆتان ﴿ ٢٦: ألا تعبدوا إلا الله ﴾ هاتووم پێتان بڵێم کە: بێجگە لە خوا هیچ کەس و شتێکی‌تر مەپەرسـتن ﴿ إنی أخاف علیکم عذاب یوم ألیم ﴾ چونکە "ئەر بەگوێم نەکەن" دەترسم سـزای ڕۆژێکی‌ئێش پێگەیەنەرتان تووش ببـێ ﴿ ٢٧: فقـال الملا الذین کفروا من قومـه ﴾ کەچی گەورە گەورەو ناودارانی هۆزو گەلەکەی نووح –ئەوانەیان خوانەناسو بێ باوەڕبوون لە وەڵامی نووحدا– وتیان ﴿ مانراک إلا بشـرا مثلنا ﴾ ئێمە تۆ وەکو مرۆڤێکی ئاسایی ناوخۆمان دەبینین، واتە: وانازانین شایستەی پەیامبرێتی بیت، هەتاقسەکانت ببیسین، چونکە هیچ شتێکت لە ئێمە زیاتر نییە! ﴿ وما نراک اتبعک إلا الذین هم أراذلنا

بادی الرأی ﴾ ودواکەوتووەکانیشت هەر رووتە و پووتە(سەفیە) و بـێ بیروئـاوەزن دەبینین ﴿ وما نـری لکم علینا مـن فضل ﴾ ناشـبینین هیچ پلەو پایەیەکیزیادەتان بە سەرئێمەدا هەبێت، تا شـیاوی ئەوەبن ئێمە دواتان بکەوین ﴿ بل نظنکم کاذبین ﴾ بەڵکو گومانمان دەبەین درۆزنن، چ خۆت و چ هاوەڵانت!.

دەسـەڵاتداران وسەرانی چەواشە، غەیرەز خۆیان بە رووتەو پووتە دادەنێن و پێیان دەڵێن: (هم أراذلنا بادی الرأی..)! چونکە نافامن کە هەق و راسـتی بۆ هەرکەسـێ دەرکەوت و پەیـڕەوی لێکرد، ئەوکەسە راست و هەقدۆستە، نەك گێل وگەوج و نەزانەکانیلای ئەوان ﴿ ٢٨: قال یا قوم أرأیتم إن کنت علی بینة من ربی ﴾ نووح وتی: ئەی قەوم و هۆزم! ئەگەر بینیتان من بەڵگەو نیشـانەیەکی ئاشکراو بەهێزم لە لایەن پەروەردگارمەوە هەیە ﴿ وآتانی رحمة من عندە ﴾ وهەر لە لای خۆشیەوە رەحمەت و بەزەیەکی پێدابم، واتە: پلەی پێغەمبەریتی پێبەخشیبم ﴿ فعمیت علیکم ﴾ وشاردرابێتەوە لە ئێـوە و لێتێنەگەن، چونکە ئێوە شـیاوی ئـەو نیعمەتە نین ﴿ أنلزمکموها ﴾ دەکرێ ئێمە بە زۆر بیدەین بەسەرتانا و، برواتان پێبێنـین ﴿ وأنتم لهـا کارهـون ﴾ وئێوەیش حـەزی لێنەکەن و نەتانـەوێ، بێگومـان هەرگیز ئێمە بـەزۆر باوەڕبەکەس ناهێنین ﴿ ٢٩: ویا قوم لا أسـألکم علیه مالا ﴾ ئـەی قەوم و هۆزی من! بزانن کەمن لەبەرامبەر گەیاندنی ئەم ئامۆژگاری و بەرنامەیەم، هیچ مزەو پاداشیکم لەئێوە ناوێ، هەتا لاتان قورس بێ وبۆتان نەدرێت ﴿ إن أجـری إلا علی الله ﴾ چونکە پاداش ومزەیمن هەر لەسـەر خوایەو هەر لەومدەوێ ﴿ وما أنا بطارد الذین آمنوا ﴾ هەرگیزیش ئەوانـە باوەڕیان هێناوە لەبەر قسـەی ئێوە تاریان نانێم و دووریان ناخەمـەوە، دیارە ئەوان داوایانکردبوو کـە: بڕوادارەکان لەکۆڕو دانیشـتنەکانیدا وەدەرنێ، ئەوسـا دێنـە لای، هەروەکو قورەیش هەمـان داخوازییان لە پێغەمبەر هەبـوو! ﴿ إنهم ملاقوا ربهم ﴾ چونکـە بێگومان ئەوان لە قیامەتدا لەگـەڵ پەروەردگاری خۆیان دیدەن دەکەن و شـکایەتی من دەکەن لە لای ئەو ﴿ ولکنی أراکم قومـا تجهلون ﴾ بەڵام -راسـتیەکەی من ئێوە بـە هۆزو گەلێکی نەفام و نەزانن دەبینم، ئەگینە چۆن داوای دەرکردنی ئەوئیماندارە هەژارانەتـان دەکرد و، بەگێلە پیـاوو نەزانتان دەزانین! ﴿ ٣٠: ویا قوم من ینصرنی من الله إن طردتهم ﴾ ئەی قەوم و هۆزی من! چ کەسـێ دەتوانێ یارمەتیم بداو لە سـزای خوا رزگارم بکا ئەگەر ئەو ئیماندارانەم دوور خسـتەوەو دەرم کردن؟ ﴿ أفلا تذکرون ﴾ ئاخـۆ هیچ بیر ناکەنەوە "کەچەنـدە تاوانە دەرکردونیان" ﴿ ٣١: ولا أقـول لکم عندی خزائن الله ﴾ من هەر لە بەر ئەوە پێغەمبەرم ناڵێم گەنجینـەو خەزێنەی خوا لای منەو، گەنجینەداری خوام، تا ئەوەی شـوێنم دەکەوێ دەوڵەمەندی بکەم ﴿ ولا أعلم الغیب ﴾ ناشڵێم من ئاگام لە نادیارو شتی غەیبییە ﴿ ولا أقول إنی ملک ﴾ و ناشـڵێم من فریشـتەیەکم، نێردراوم بۆلاتان تا بە درۆزنم بزانن ﴿ ولا أقول للذین تزدری أعینکم ﴾ وناشڵێم بەو ئیماندارانەی کە

وَيَٰقَوۡمِ لَآ أَسۡـَٔلُكُمۡ عَلَيۡهِ مَالًاۖ إِنۡ أَجۡرِيَ إِلَّا عَلَى ٱللَّهِۚ وَمَآ
أَنَا۠ بِطَارِدِ ٱلَّذِينَ ءَامَنُوٓاْۚ إِنَّهُم مُّلَٰقُواْ رَبِّهِمۡ وَلَٰكِنِّيٓ أَرَىٰكُمۡ
قَوۡمٗا تَجۡهَلُونَ ٢٩ وَيَٰقَوۡمِ مَن يَنصُرُنِي مِنَ ٱللَّهِ إِن طَرَدتُّهُمۡۚ
أَفَلَا تَذَكَّرُونَ ٣٠ وَلَآ أَقُولُ لَكُمۡ عِندِي خَزَآئِنُ ٱللَّهِ وَلَآ
أَعۡلَمُ ٱلۡغَيۡبَ وَلَآ أَقُولُ إِنِّي مَلَكٞ وَلَآ أَقُولُ لِلَّذِينَ تَزۡدَرِيٓ
أَعۡيُنُكُمۡ لَن يُؤۡتِيَهُمُ ٱللَّهُ خَيۡرًاۖ ٱللَّهُ أَعۡلَمُ بِمَا فِيٓ أَنفُسِهِمۡ إِنِّيٓ إِذٗا
لَّمِنَ ٱلظَّٰلِمِينَ ٣١ قَالُواْ يَٰنُوحُ قَدۡ جَٰدَلۡتَنَا فَأَكۡثَرۡتَ
جِدَٰلَنَا فَأۡتِنَا بِمَا تَعِدُنَآ إِن كُنتَ مِنَ ٱلصَّٰدِقِينَ ٣٢ قَالَ
إِنَّمَا يَأۡتِيكُم بِهِ ٱللَّهُ إِن شَآءَ وَمَآ أَنتُم بِمُعۡجِزِينَ ٣٣ وَلَا يَنفَعُكُمۡ
نُصۡحِيٓ إِنۡ أَرَدتُّ أَنۡ أَنصَحَ لَكُمۡ إِن كَانَ ٱللَّهُ يُرِيدُ أَن يُغۡوِيَكُمۡۚ
هُوَ رَبُّكُمۡ وَإِلَيۡهِ تُرۡجَعُونَ ٣٤ أَمۡ يَقُولُونَ ٱفۡتَرَىٰهُۖ
قُلۡ إِنِ ٱفۡتَرَيۡتُهُۥ فَعَلَيَّ إِجۡرَامِي وَأَنَا۠ بَرِيٓءٞ مِّمَّا تُجۡرِمُونَ ٣٥
وَأُوحِيَ إِلَىٰ نُوحٍ أَنَّهُۥ لَن يُؤۡمِنَ مِن قَوۡمِكَ إِلَّا مَن قَدۡ ءَامَنَ
فَلَا تَبۡتَئِسۡ بِمَا كَانُواْ يَفۡعَلُونَ ٣٦ وَٱصۡنَعِ ٱلۡفُلۡكَ بِأَعۡيُنِنَا
وَوَحۡيِنَا وَلَا تُخَٰطِبۡنِي فِي ٱلَّذِينَ ظَلَمُوٓاْ إِنَّهُم مُّغۡرَقُونَ ٣٧

لە بەرچاوی ئێوە سـووك و بێ نرخن ﴿ لن یؤتیهم الله خیرا ﴾ کە خوا هەرگیز خێرو چاکەیان لەگەڵ ناکاو لەسـەر رێی راست نین، وەك ئێـوە پێتـان وایـە ﴿ الله أعلم بما فی أنفسـهم ﴾ خوا خۆی چاکدەزانێ چیلە دڵ و دەروونیاندایەو، پاداش وتۆڵەشـیان هەر بەپێـی ئەوەی دڵیان دەداتەوە ﴿ إنـی إذا لمن الظالمین ﴾ ئەگەر من ئەوە بکەم کە ئێوە دەیڵێن، بەڕاسـتی بێگومان دەچمە ریزی ستەمکارانەوە.

قەومەکەی نووح سزا دەخوازن:

﴿ ٣٢: قالـوا یـا نوح ﴾ وتیان ئەی نووح! ﴿ قد جادلتنا فأکثرت جدالنا ﴾ بە راسـتی شەڕەقسەو دەمەقاڵێی زۆرت لەگەڵ کردین و زۆریش لەسـەری رۆیشتی، دەسـا لەگەڵ ئەوەشدا زۆر بە چاکی بزانە کە: ئێمە هەرگیز دوای خۆت و بەرنامەت ناکەوین ﴿ فأتنا بمـا تعدنـا إن کنت من الصادقین ﴾ دەسـا ئەر تـۆ دەتوانیی و لە

ڕاستگۆیانیت، ئەو سزایەمان بۆ بهێنە بەڵێمان پێدەدەیت ﴿ ٣٣: قال إنما يأتيكم به الله إن شاء ﴾ نووح وتی: بەڕاستی هێنانی ئەو سزایە هەر بەدەستی خوایەو، هەرئەویش دەتوانێت بیهێنێ بۆتان ئەر ویستی ﴿ وما أنتم بمعجزين ﴾ کەهێنایشی ئیترئێوە ناتوانن بەرهەڵستی بکەن و، دەستەوسان بیوەستێنن ﴿ ٣٤: ولا ينفعكم نصحي إن أردت أن أنصح لكم إن كان الله يريد أن يغويكم ﴾ خۆ ئەگەر خوا بیەوێ گومڕاشتان بکاو ڕێتان لێتێك بدا، ئیتر من هەرچەند ئامۆژگاریتان بکەم بۆ سوودو کەڵکی ئێوە، سوودو کەڵکی نابێ بۆتان، چونکە خوا خۆی دەیەوێ گومڕابن، دیارەکە ئیتر هەرگیز ناتوانن لە ئیرادەی ئەو دەرچن ﴿ هو ربكم ﴾ هەر ئەویشە پەروەردگارتان ﴿ وإليه ترجعون ﴾ و هەر بۆلای خۆیشی دەچنەوەو، حیساب ولێکۆڵینەوەتان لەگەڵدەکات ﴿ ٣٥: أم يقولون افتراه ﴾ یان دەڵێن: موحەممەد ﷺ خۆی ئەم چیرۆکەی هەڵبەستووەو ئەیداتە پاڵ خوا! ئەوساش باوەڕ بەداستانی گەلەکەی (نووح)ناکەن ﴿ قل إن افتريته ﴾ ئەی موحەممەد! بڵێ: ئەگەر وابێ کە ئێوە ئەیڵێن ومن خۆم هەڵم بەستبێ ﴿ فعلي إجرامي ﴾ دیارە گوناح و تاوانەکەی هەردەکەوێتە سەرخۆم، ئێوە بەر پرس نین، وەئەگەر ڕاستگۆیم، ئەوە ئێوە تاوانبارن ﴿ وأنا بريء مما تجرمون ﴾ ومنیش لە هەر تاوانێ ئێوە دەیکەن بەری و بیزارم، واتە: کەس تۆڵەی کەس نادرێ بەسەریا.

پاش ئەوە کە نووح بۆی دەرکەوت ئەوانە ئیمان ناهێنن، توورەبوو لێیان ودۆعای لێکردن وفەرمووی: (رب لاتذر على الآرض من الكافرين ديارا) نووح/٢٦) خوایش فەرمووی: ئەم ئایەتی (٣٥)ـە ڕستەیەکی تێهەڵکێشە لەنێوان داستانەکەی نووحدا عليه السلام تا پێغەمبەر ﷺ یەکسەرە ئازارو بێزارەکەی قورەیش وەبیربێنێ و، بزانێ لەبەرئەوە کە پێغەمبەرانی بەرلەخۆیشی هەر لەو سزایەدا بوون، دەبێ ئەمیش بە ئارامتر بێ لەوان ﴿ ٣٦: وأوحي إلى نوح ﴾ بە نووح وەحیو سرووشکرا پاش ئەوە گوتی: (..إني مغلوب فانتصر) ١٠/٥٤ ﴿ أنه لن يؤمن من قومك إلا من قد آمن ﴾ دەبێ چاكبزانیت کە جگە لەوانە لەموبەر بڕوایان هیناوە، ئیتر کەسێکی دی لە هۆزەکەت باوەڕناهێنێ ﴿ فلا تبتئس بما كانوا يفعلون ﴾ کەوابوو لەو کارانە دەیکەن خەفەتبارمەبە، چونکە دەرەنجام تۆ ڕزگارئەبی و، ئەوان تیا دەچن.

نووح لەچارەنووسی قەومەکەی حاڵی بوو:

﴿ ٣٧: واصنع الفلك بأعيننا ووحينا ﴾ دەبێ لەبەر چاو خۆمانەوەو بە پێی سرووش و فەرمانیخۆمان کەشتییەك دروست بکەیت وخەڵکە موسڵمانەکەی سوار بکەیت ﴿ ولا تخاطبني في الذين ظلموا ﴾ و ئیتر لەمەڕ ئەوانەوە ستەمیانکردووە لێم مەپاڕێوە "بۆ ڕزگاربوون ولەناو نەچوونیان" ﴿ إنهم مغرقون ﴾ چونکە بە ڕاستی بڕیار دراوە کە دەبێ ئەوانە نقوم ببن وبخنکێن، واتە: کار لە کار ترازاوەو قسەی پێناوێ ﴿ ٣٨: ويصنع الفلك ﴾ نووحیش دەستی دایە دروستکردنی کەشتییەکە بە پێی نەخشەو فەرمانەکەی خوا، ئیتر چۆنو لەچی و ئەندازەکەی چەندبوو؟ بۆ وەڵامی ئەمە ڕیوایەت زۆرە، بەڵام گەلێ لەو وەڵامانە بناغەو بنەمایەکیان نییە، ئەوە نەبێت کەخوای کار جوان لە سوورەتی (قەمەر)دا باسیان دەکا ﴿ وكلما مرعليه ملأ من قومه ﴾ هەرکەکۆمەڵێ لە سەردارانی هۆزەکەی بە لایدا دەرۆشتن ﴿ سخروا منه ﴾ گاڵتەیان پێدەکرد و دەیانگوت: "های! های! دوێنێ پەیامبەر بوویت و، ئەمڕۆ بوویتە دارتاش!" ﴿ قال إن تسخروا منا ﴾ نووح وتی: ئەگەر ئێوە ئەمڕۆ گاڵتە بەئێمە بکەن ﴿ فإنا نسخر منكم كما تسخرون ﴾ ئەوا ئێمەیش لەکاتی نقومبوونەکەدا "کەسەرەنجامی ئێوەیە" گاڵتە بەئێوەدەکەین، هەروەکو ئێوە ئەمڕۆ گاڵتەو لاقرتی بە ئێمە دەکەن ﴿ ٣٩: فسوف تعلمون ﴾ لەمەودواش چاكدەزانن "پاشەڕۆژ چۆن ئەبێ و بۆ کێ دەبێ" ﴿ من يأتيه عذاب يخزيه ﴾ وکێش سزایەکی بۆ دەبێ ئابڕووی بەرێ ﴿ ويحل عليه عذاب مقيم ﴾ و لە قیامەتیشدا سزایەکی هەتا هەتایی ولەبن نەهاتووی خوا دەکەوێتە سەری ولەکۆڵینابێتەوە ﴿ ٤٠: حتى إذا جاء أمرنا وفار التنور ﴾ ئەو حاڵەتەیان هەر بەردەوام بوو هەتا ئەوکاتە کە بڕیاری پیادەکرنی سزاکەمان گەیی، نیشانەیشی ئەوەبوو کە: ئاویش لەڕووی زەوی لە هەموو لایەکەوە هەڵقوڵێ، تەنانەتی لە (تەنوورە)کانیشیانەوە کە جێگەی ئاگری ئەوانە، بەڵام (ئیبن عەبباس) ئەڵێت: (التنور: وجه الأرض، وقال الطبري: والعرب تسمى وجه الأرض تنور الأرض) واتە: بە ڕووی گشت زەوی دەڵێن: تەنوور، مەبەست ئەوەیەکە هەرکات دیتتان لەگشت لایەکەوە ئاوهەڵقوڵیو کەوتە سەر زەوی، ئەوە ئیتر کاتی سزاکە هاتووە ﴿ قلنا احمل فيها من كل زوجين اثنين ﴾ ئەوسا بە (نووح)مان گوت: لە هەر نێرو مێیەکی گیانلەبەران، دوان لەکەشتییەکەدا هەڵگرە ﴿ وأهلك إلا من سبق عليه القول ﴾ هەروا خانەوادەکەت سوار بکە، مەگەر کەسێك کە هەر لە زووەوە –بەهۆی لاساری خۆیەوە– بڕیاری تیاچوونی بۆ درابێ، وەکو(کەنعان)ی کوڕت و،(واعیلە)ی خێزانت، ئەمانە بەهۆی بێ باوەڕیخۆیانەوە، دەبێ لەگەڵ ئەواندا تیابچن ﴿ ومن آمن ﴾ وەهەر کەسێکی دیکەش باوەڕی هینابێ هەڵگرە ﴿ وما آمن معه إلا قليل ﴾ خۆ ژمارەیەکی کەمیش نەبێت لەگەڵیا بڕوایان

نەهینا (ئیبن عەبباس) ئەڵێت: لە گەڵ ئەوەیشدا کە نووح (٩٥٠) ساڵ لە ناویاندا بوو، تەنها (٨٠) کەسێك باوەڕی هێنا پێی!.

ئیماندارەکان چوونە گەمییەکەوەو بەناوی خوا جەرەکەتی کرد:

﴿ ٤١: وقال اركبوا فيها بسم الله مجريها ومر سيها ﴾ ئەوسا (نووح)بە سەرنشینی گەمییەکەی وت: دەسا سواری ببن و لە چوونی و لە وەستانیدا هەر بەناوی خواوە ﴿ إن ربي لغفور رحيم ﴾ چونکە بە ڕاستی پەروەردگارم زۆر لیبووردەیە، زۆریش دلۆڤانو میهرەبانە بەرامبەر بە ئیمەی باوەڕدارو لەم بەڵایە لامان دەدات ﴿ ٤٢: وهي تجري بهم في موج كالجبال ﴾ ئنجا کەشتییەکە بەناو شەپۆلی وادا دەیبردن وەك چیاکان بوو، واتە: لە بلندی وگەورەیی و شێوەیاندا ﴿ ونادى نوح ابنه وكان في معزل ﴾ و(نووح)یش بانگی لە کوڕەکەیکرد، کە لە شوێنێکی چەپەك بوو ﴿ يا بني اركب معنا ﴾ ئەی کوڕە چکۆڵەکەم! وەرە لەگەڵمان سواربەو خۆت لە ئیمە مەبوێرە ﴿ ولا تكن مع الكافرين ﴾ ولە کافرو بێ باوەڕان مەبە بە ئایینی خوا.

زەریانەکە کۆتایی دێو کوڕەکەی نووح دەخنکێ:

﴿ ٤٣: قال سآوي إلى جبل يعصمني من الماء ﴾ کوڕەکەی نووح لە وەڵامی بابیا وتی: پەنا دەبەمە لای ئەو چیایە، لەئاوو تۆفانەکە دەمپارێزێ وناخنکێم ﴿ قال لاعاصم اليوم من أمر الله إلا من رحم ﴾ نووح وتی: ئەمڕۆ هیچ پارێزەرێك بۆهیچ کەسێك نییە لە بەرامبەر دەسەڵاتو فەرمانی خواوە، مەگەر کەسێك کە خوای بەبەزەیی روحمی پێ بکات ﴿ وحال بينهما الموج فكان من المغرقين ﴾ ئا لەو قسەو باسەدا بوون کتوپڕ شەپۆلی دەریاکە کەوتە نێوانیان و، بۆخۆی چووە ریزی نوقوومکراو و خنکاوەکانەوە ﴿ ٤٤: وقيل ياأرض ابلعي ماءک ﴾ و دوای تیاچوونی گەلە لاسارەکەی نووح لە لایەن خواوە وترا: ئەی زەوی! ئادەی ئاوەکەی سەرت هەڵلووشە و بیکەوە ناو زکی خۆتەوە ﴿ ويا سماء أقلعي ﴾ تۆیش ئەی ئاسمان! دەست بەرداربە لە ئاو ڕژاندن و، باران مەبارێنە ﴿ وغيض الماء وقضى الأمر ﴾ خێرا ئاوەکە کەم بوویەوەو دادەڵییە ناو ناخی زەویو، بریارو و فەرمانەکەی خواش بەتیاچوونی گەلەکەی نووح جێبەجێ کرا ﴿ واستوت على الجودي ﴾ وکەشتییەکەش لەسەر کێوی جودی وەستاو لەنگەری گرت.

چیای جوودی: دەکەوێتە نزیك شاری موسڵ، لە کوردستانی عیراقو،باکوری تورکیاوە، ئێستاش بەم ناوانەیشەوە ناوبانگی هەیە: (ئارارات، هەراوراد، بەخشەندە، جودی، گودی، کوردی، کردین) ﴿ وقيل بعدا للقوم الظالمين ﴾ پاشان گوترا: دەبا ئەو گەلە ستەمکارەیە لە بەزیی خواوە دووربێ.

نووح بۆکوڕەکەی هاواری لێ بەرزەوەبوو:

﴿ ٤٥: ونادى نوح ربه ﴾ ئەوسا نووح سۆزی باوکایەتی جوڵاندی

وَيَصۡنَعُ ٱلۡفُلۡكَ وَكُلَّمَا مَرَّ عَلَيۡهِ مَلَأٞ مِّن قَوۡمِهِۦ سَخِرُواْ
مِنۡهُۚ قَالَ إِن تَسۡخَرُواْ مِنَّا فَإِنَّا نَسۡخَرُ مِنكُمۡ كَمَا تَسۡخَرُونَ ﴿٣٨﴾
فَسَوۡفَ تَعۡلَمُونَ مَن يَأۡتِيهِ عَذَابٞ يُخۡزِيهِ وَيَحِلُّ عَلَيۡهِ عَذَابٞ
مُّقِيمٌ ﴿٣٩﴾ حَتَّىٰٓ إِذَا جَآءَ أَمۡرُنَا وَفَارَ ٱلتَّنُّورُ قُلۡنَا ٱحۡمِلۡ فِيهَا
مِن كُلّٖ زَوۡجَيۡنِ ٱثۡنَيۡنِ وَأَهۡلَكَ إِلَّا مَن سَبَقَ عَلَيۡهِ ٱلۡقَوۡلُ
وَمَنۡ ءَامَنَۚ وَمَآ ءَامَنَ مَعَهُۥٓ إِلَّا قَلِيلٞ ﴿٤٠﴾ ۞ وَقَالَ ٱرۡكَبُواْ
فِيهَا بِسۡمِ ٱللَّهِ مَجۡرٜىٰهَا وَمُرۡسَىٰهَآۚ إِنَّ رَبِّي لَغَفُورٞ رَّحِيمٞ ﴿٤١﴾ وَهِيَ
تَجۡرِي بِهِمۡ فِي مَوۡجٖ كَٱلۡجِبَالِ وَنَادَىٰ نُوحٌ ٱبۡنَهُۥ وَكَانَ
فِي مَعۡزِلٖ يَٰبُنَيَّ ٱرۡكَب مَّعَنَا وَلَا تَكُن مَّعَ ٱلۡكَٰفِرِينَ ﴿٤٢﴾
قَالَ سَـَٔاوِيٓ إِلَىٰ جَبَلٖ يَعۡصِمُنِي مِنَ ٱلۡمَآءِۚ قَالَ لَا عَاصِمَ
ٱلۡيَوۡمَ مِنۡ أَمۡرِ ٱللَّهِ إِلَّا مَن رَّحِمَۚ وَحَالَ بَيۡنَهُمَا ٱلۡمَوۡجُ فَكَانَ
مِنَ ٱلۡمُغۡرَقِينَ ﴿٤٣﴾ وَقِيلَ يَٰٓأَرۡضُ ٱبۡلَعِي مَآءَكِ وَيَٰسَمَآءُ
أَقۡلِعِي وَغِيضَ ٱلۡمَآءُ وَقُضِيَ ٱلۡأَمۡرُ وَٱسۡتَوَتۡ عَلَى ٱلۡجُودِيِّۖ وَقِيلَ
بُعۡدٗا لِّلۡقَوۡمِ ٱلظَّٰلِمِينَ ﴿٤٤﴾ وَنَادَىٰ نُوحٞ رَّبَّهُۥ فَقَالَ رَبِّ إِنَّ
ٱبۡنِي مِنۡ أَهۡلِي وَإِنَّ وَعۡدَكَ ٱلۡحَقُّ وَأَنتَ أَحۡكَمُ ٱلۡحَٰكِمِينَ ﴿٤٥﴾

وهاواری لە پەروەردگاری خۆیکرد ﴿ فقال رب إن ابني من أهلي ﴾ وتی: ئەی پەروەردگارم! بە ڕاستی کوڕەکەم تاکێکی خێزانەکەمە، تۆیش بەڵێنت پێدام کە خێزانەکەم ڕزگار بکەیت ﴿ وإن وعدك الحق ﴾ وگومانیش نییە کە بەڵێنی تۆ ڕاست و هەقە "جا بەڵکو ئەویشم بۆ ڕزگار بکەیت" ﴿ وأنت أحكم الحاكمين ﴾ تۆش لە هەموو فەرمانرەواکان دادپەروەرتری، چونکە لەوان زاناتری ﴿ ٤٦: قال يا نوح إنه ليس من أهلك ﴾ خوا فەرمووی: ئەی نووح! ئەو کوڕە لەخێزانی تۆ نییە،واتە: لەو خێزانە نییە بەڵێنم دایتێ ڕزگاری بکەم ﴿ إنه عمل غير صالح ﴾ چونکە مرۆڤێکی لاسارو وخراپکارە ﴿ فلا تسألني ما ليس لک به علم ﴾ دەساتۆش داوای شتێکم لێ مەکە هیچ زانستێکت پێی نییە وهیچی لێ نازانیت ﴿ إني أعظک أن تكون من الجاهلين ﴾ ئامۆژگاریت دەکەم کە: کارێ نەکەیت خۆت ببەیتە ریزی نەزان وگوناحکارانەوە.

تێبینی: بۆ زانینی ژمارەیسەرنشینی گەمییەکە و، چەند ڕۆژ

تێیدا مانەوەو، تۆفانەکە گشتگیر بووبێ یان نا؟ ئەمانەو چەندین قسەی‌تر لەو بارەوە هەن، هەموو دەدەینە دەستی خواو، لێی بێ‌دەنگ دەبین، ئەگەر چی پێشەوا (ئەحمەد) خوای لێی ڕازی بێت– ئەم فەرموودەیە دێنی ودەڵێت: ((عن أبی هریرة ﷺ قال: مر النبی ﷺ بأناس من الیهود، وقد صاموا یوم عاشوراء، فقال: ما

قَالَ يَٰنُوحُ إِنَّهُۥ لَيْسَ مِنْ أَهْلِكَ إِنَّهُۥ عَمَلٌ غَيْرُ صَٰلِحٍ فَلَا تَسْـَٔلْنِ
مَا لَيْسَ لَكَ بِهِۦ عِلْمٌ إِنِّىٓ أَعِظُكَ أَن تَكُونَ مِنَ ٱلْجَٰهِلِينَ ﴿٤٦﴾
قَالَ رَبِّ إِنِّىٓ أَعُوذُ بِكَ أَنْ أَسْـَٔلَكَ مَا لَيْسَ لِى بِهِۦ عِلْمٌ وَإِلَّا
تَغْفِرْ لِى وَتَرْحَمْنِىٓ أَكُن مِّنَ ٱلْخَٰسِرِينَ ﴿٤٧﴾ قِيلَ يَٰنُوحُ
ٱهْبِطْ بِسَلَٰمٍ مِّنَّا وَبَرَكَٰتٍ عَلَيْكَ وَعَلَىٰٓ أُمَمٍ مِّمَّن مَّعَكَ
وَأُمَمٌ سَنُمَتِّعُهُمْ ثُمَّ يَمَسُّهُم مِّنَّا عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿٤٨﴾ تِلْكَ
مِنْ أَنۢبَآءِ ٱلْغَيْبِ نُوحِيهَآ إِلَيْكَ مَا كُنتَ تَعْلَمُهَآ أَنتَ وَلَا قَوْمُكَ
مِن قَبْلِ هَٰذَا فَٱصْبِرْ إِنَّ ٱلْعَٰقِبَةَ لِلْمُتَّقِينَ ﴿٤٩﴾ وَإِلَىٰ عَادٍ
أَخَاهُمْ هُودًا قَالَ يَٰقَوْمِ ٱعْبُدُوا۟ ٱللَّهَ مَا لَكُم مِّنْ إِلَٰهٍ
غَيْرُهُۥٓ إِنْ أَنتُمْ إِلَّا مُفْتَرُونَ ﴿٥٠﴾ يَٰقَوْمِ لَآ أَسْـَٔلُكُمْ عَلَيْهِ
أَجْرًا إِنْ أَجْرِىَ إِلَّا عَلَى ٱلَّذِى فَطَرَنِىٓ أَفَلَا تَعْقِلُونَ ﴿٥١﴾
وَيَٰقَوْمِ ٱسْتَغْفِرُوا۟ رَبَّكُمْ ثُمَّ تُوبُوٓا۟ إِلَيْهِ يُرْسِلِ ٱلسَّمَآءَ
عَلَيْكُم مِّدْرَارًا وَيَزِدْكُمْ قُوَّةً إِلَىٰ قُوَّتِكُمْ وَلَا تَتَوَلَّوْا۟
مُجْرِمِينَ ﴿٥٢﴾ قَالُوا۟ يَٰهُودُ مَا جِئْتَنَا بِبَيِّنَةٍ وَمَا نَحْنُ
بِتَارِكِىٓ ءَالِهَتِنَا عَن قَوْلِكَ وَمَا نَحْنُ لَكَ بِمُؤْمِنِينَ ﴿٥٣﴾

هذا من الصوم؟ قالوا: هذا الیوم الذی نجی الله موسی وبنی إسرائیل من الغرق وغرق فیه فرعون، وهذا یوم استوت فیه السفینة علی الجودی، فصامه نوح وموسی عليه السلام شکرا لله (عز وجل) فقال النبی ﷺ: أنا أحق بموسی، وأحق بصوم هذا الیوم. فصام، وقال لأصحابه: من کان منکم أصبح صائما فلیتم صومه، ومن کان أصاب من غداء أهله فلیتم بقیة یومه)) (مسند الإمام أحمد ٢/٣٥٩-٣٦٠). جا بەپێی‌ئەم فەرموودەیە وا دەرئەکەوێ دابەزینیان لە کەشتییەکە، ڕۆژی (١٠)ی مانگی موحەڕەم بووبێ. ﴿ ٤٧: قال ربی أعوذ بک أن أسألک ما لیس لی به علم ﴾ ئینجا نووح پەشیمان بووەوەو بەپەلە گەڕایەوە لای خواو وتی: ئەی پەروەردگارم! پەنات پێ‌دەگرم کە: جارێکی تر داوای هەر شتێکت لێبکەم کە زانیاریم پێی نەبێ ﴿ وإلا تغفر لی وترحمنی أکن من الخاسرین ﴾ ئێستاش ئەرتۆ لێم‌خۆش نەبێ و بەزەییت پێما نەیەتەوە، لە زیانمەندان دەبم ﴿ ٤٨: قیل یا نوح اهبط بسلام منا وبرکات علیک وعلی أمم ممن معک ﴾ ئیتر میهرەبانی خوای بە بەزەیی فریای‌کەوت وپێ‌گوترا: ئەی نووح! بەسەلامەتی و بەئاسوودەیی و، بەپیرۆزی لە ئێمەوە بۆخۆت و بۆ ئەو ئوممەتانەی لە گەڵتن لەچیای جوودی وەرەخوارێ بۆ دەشتایی ﴿ وأمم سنمتعهم ﴾ ئەو ئوممەت وخەڵکانەیش دوایی‌دێن، تاماوەیەك دەیان ژێنین ﴿ ثم یمسهم منا عذاب ألیم ﴾ پاشان لە ئێمەوە تووشی سزایەکی ئێش‌پێگەیەنەر دەبن، ئەگەر لارولاسار دەر بچن.

ئەم داستانە بەڵگەی ڕاستی قورئانە:

﴿ ٤٩: تلک من أنباء الغیب ﴾ ئەم هەواڵ ودەنگ وباسە بۆم باس‌کردیت، بەشێکە لەو هەواڵە نادیارانە ﴿ نوحیها إلیک ﴾ خۆمان بە وەحی پێت ڕادەگەیەنین –ئەی پێغەمبەر! ﷺ ﴿ ما کنت تعلمها أنت ولا قومک من قبل هذا ﴾ نە تۆ دەت‌زانی بەرلەهاتنی‌ئەم قورئانە توفان بووە، نە نەتەوەکەیشت دەی‌زانی ﴿ فاصبر إن العاقبة للمتقین ﴾ جا تۆش (ئەی پێغەمبەر! ﷺ) بەرامبەربە هەموو پێشهاتەکان خۆڕاگرو بە ئارام بە، وەکو نووح عليه السلام بەئارام وخۆڕاگربوو، چونکە بەڕاستی پاشەڕۆژی ڕووناك و، سەر فرازی بۆ خۆپارێزارانە لەشیرك و تاوان.

هوودو عادی قەومی:

﴿ ٥٠: وإلی عاد أخاهم هودا ﴾ بۆلای قەومی (عاد)یش (هوود) برایمان نارد، واتە: هەر لەخۆیان بوو، وەکو (نووح)مان نارده لای قەومەکەی خۆی ﴿ قال یا قوم اعبدوا الله ما لکم من إله غیره ﴾ پێی‌گوتن: ئەی هۆزو گەلم! دەبێ هەر ئەو خوا تاکو تەنیایە بپەرستن، چونکە جگە لەو هیچ پەرستراوێکی تری ڕاستەقینە شك‌نابەم بۆتان ﴿ إن أنتم إلا مفترون ﴾ ئێوە هەردرۆ هەڵدەبەستن لە ئیددیعاکردنتان کە خوا شەریکی هەبێ لە پەرستندا، ئەگینە خوا هەر ئەو تاکە خوایەیەو هاوبەشی نییە لە پەرستندا ﴿ ٥١: یا قوم لا أسألکم علیه أجرا ﴾ ئەی هۆزی من! خۆ لەبەرامبەر گەیاندنی بەرنامەکەی خوادا، من هیچ پاداش و کرێیەکم لێتان ناوێ، هەتا لەسەرشانتان سەخت بێت ﴿ إن أجری إلا علی الذی فطرنی ﴾ کرێ و پاداشی من هەرلەسەر ئەو زاتەیە بەدی‌هێناوم ﴿ أفلا تعقلون ﴾ ئاخۆهۆش و بیر ناکەنەوەو، ژیر نابن ﴿ ٥٢: ویا قوم استغفروا ربکم ﴾ –ئەی خزم و گەلەکەم!– لەپەروەردگارتان داوای لێبووردن و پۆشینی‌گوناح بکەن ﴿ ثم توبوا إلیه ﴾ پاشانیش تەوبە بکەن و بێنەوە بۆلای ﴿ یرسل السماء علیکم مدرارا ﴾ ئەویش لەئاسمانەوە بەلێزمەو خوڕەم، بارانتان

بۆ دەبارێنێ ﴿ ويزدكم قوة إلى قوتكم ﴾ وهێزیکی تر دەدا بەهێزو تواناتــان زیاد لەهێزی خۆتان کە پێی بایــی ببوون ﴿ ولا تتولوا مجرمين ﴾ وە ئێوە بە تاوان روو وەر مەچەرخێنن لەوەی بانگتان دەکەن بۆی، واتە: بەشــکو لەگوناح وەگەڕێن و تەوبە بکەن، وەکو پەیامبەر ﷺ لە فەرموودەیەکدا- ئەبوداوود، ئیبن ماجە ریوایەتی دەکەن- ئەفەرموێ: ((من لزم الإســتغفار جعــل الله له من كل هم فرجا، ومن كل ضيق مخرجا، ورزقه من حيث لا يحتســب)). واتە: ئەو کەســەی کە هەمیشە خوای لەیادەو داوای لیبووردنی لێدەکا، دڵنیابێ بۆ گشــت خەم و خەفەتێك خوا دەرووی لێدەکاتەوە، وە لەگشت تەنگانەیەك دەرگای خێری بۆ واڵادەکاو، رزقورۆزییەکی وایدەداتێ، خۆیشی بەبیریا نەیەت.

ئاخافتنێکی نێوان هوودو قەومەکەی:

﴿ ٥٣: قالــوا يــا هود ما جئتنــا ببينة ﴾ وتیان: ئــەی هوود! تۆ بەڵگەیەکی رۆشــنی وات بۆ نەهێناوین، ببێتە نیشانەی راستیت، تــا ئێمەش باوەڕ بکەین تۆ پێغەمبەریخوایت ﴿ وما نحن بتاركى آلهتنــا عن قولك ﴾ چاکیش بزانە هەرگیز ئێمە لەبەر قســەی تۆ واز لــە خواکانــی خۆمــان ناهێنین ﴿ وما نحن لــك بمؤمنين ﴾ وقەتیش باوەڕت پێناکەین، وە لەســەر قســەی خۆیمان سوورین ﴿ ٥٤: إن نقول إلا اعتراك بعض آلهتنا بســوء ﴾ وهەرئەمەندەش دەڵێین کەهەندێ لە خواکانمان دەســتیان لێ وەشاندویت، سەرت لێ تێکچووە، چونکە بەخراپە ناویان دەبەیت ﴿ قال إنى أشــهد الله ﴾ هوود وتی: بێگومان من خوا بەشــایەت ئەگرم ﴿ واشهدوا أنى برئ مما تشــركون ﴾ و ئێوەیش بە شــایەت بن کە: بەراستی من لەو بتانە ئێوە دەیان کەنە هاوبەشی خواو ئەیانپەرستن بەری و بێــزارم ﴿ ٥٥: من دونه فكيدونى جميعا ﴾ بێگومانم کە جگە لەخوا، پەرســتنی هیچ شتێکیتر رەوا نییە، سا (ئێوەو بتەکانتان) کــۆ ببنەوەو چەندە دەتوانن نەخشەبکێشــن بــۆ لەناوبردنم ﴿ ثم لا تنظرون ﴾ لەپاشــانیش هیــچ مەوداو مۆڵەتیشــم مەدەن ئەگەر ئەتوانن، ئەوسا چاك بزانن کە هێمان لەوکاتەیشدا من هیچ باکێکم نییە ﴿ ٥٦: إنى توكلت على الله ربى وربكم ﴾ چونکە بێگومان من پاڵم بەو خواوە داوە، کە پەروەردگاری من و، ئێوەیشە، واتە: هەر بەبڕیاری ئەو ڕازیم و، متمانەشم تەنها بەیارمەتی و پشتیوانی ئەوە ﴿ ما من دابة إلا هو آخذ بناصيتها ﴾ هیچ دەعباو رەوکەرێك نییە مەگەر خوا پێشەســەری گرتووە، واتە: هەر ئەو خاوەنییەتی و هەموو شــتێکی بە دەست ئەوەو لە ژێر دەسەڵاتی ئەودایە ﴿ إن ربى على صراط مسـتقيم ﴾ بەراســتی پەروەردگارم لەسەر هەق و راســتە رێیە، واتە: نەخشەو پلانەکانی گشــت پڕ لەدادن، ستەم لەکەس ناکاو، حەزدەکا هەموو بەرەو هەق بێن.

گەلی (عاد) تیاچوو بەدەر لەئیماندارەکانیان:

﴿ ٥٧: فــإن تولــوا فقد أبلغتكم ما أرســلت به إليكــم ﴾ جائەر

إِن نَّقُولُ إِلَّا ٱعۡتَرَىٰكَ بَعۡضُ ءَالِهَتِنَا بِسُوٓءٖۗ قَالَ إِنِّيٓ أُشۡهِدُ ٱللَّهَ وَٱشۡهَدُوٓاْ أَنِّي بَرِيٓءٞ مِّمَّا تُشۡرِكُونَ ﴿٥٤﴾ مِن دُونِهِۦۖ فَكِيدُونِي جَمِيعٗا ثُمَّ لَا تُنظِرُونِ ﴿٥٥﴾ إِنِّي تَوَكَّلۡتُ عَلَى ٱللَّهِ رَبِّي وَرَبِّكُمۚ مَّا مِن دَآبَّةٍ إِلَّا هُوَ ءَاخِذُۢ بِنَاصِيَتِهَآۚ إِنَّ رَبِّي عَلَىٰ صِرَٰطٖ مُّسۡتَقِيمٖ ﴿٥٦﴾ فَإِن تَوَلَّوۡاْ فَقَدۡ أَبۡلَغۡتُكُم مَّآ أُرۡسِلۡتُ بِهِۦٓ إِلَيۡكُمۡۚ وَيَسۡتَخۡلِفُ رَبِّي قَوۡمًا غَيۡرَكُمۡ وَلَا تَضُرُّونَهُۥ شَيۡـًٔاۚ إِنَّ رَبِّي عَلَىٰ كُلِّ شَيۡءٍ حَفِيظٞ ﴿٥٧﴾ وَلَمَّا جَآءَ أَمۡرُنَا نَجَّيۡنَا هُودٗا وَٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ مَعَهُۥ بِرَحۡمَةٖ مِّنَّا وَنَجَّيۡنَٰهُم مِّنۡ عَذَابٍ غَلِيظٖ ﴿٥٨﴾ وَتِلۡكَ عَادٞۖ جَحَدُواْ بِـَٔايَٰتِ رَبِّهِمۡ وَعَصَوۡاْ رُسُلَهُۥ وَٱتَّبَعُوٓاْ أَمۡرَ كُلِّ جَبَّارٍ عَنِيدٖ ﴿٥٩﴾ وَأُتۡبِعُواْ فِي هَٰذِهِ ٱلدُّنۡيَا لَعۡنَةٗ وَيَوۡمَ ٱلۡقِيَٰمَةِۗ أَلَآ إِنَّ عَادٗا كَفَرُواْ رَبَّهُمۡۗ أَلَا بُعۡدٗا لِّعَادٖ قَوۡمِ هُودٖ ﴿٦٠﴾ ۞ وَإِلَىٰ ثَمُودَ أَخَاهُمۡ صَٰلِحٗاۚ قَالَ يَٰقَوۡمِ ٱعۡبُدُواْ ٱللَّهَ مَا لَكُم مِّنۡ إِلَٰهٍ غَيۡرُهُۥۖ هُوَ أَنشَأَكُم مِّنَ ٱلۡأَرۡضِ وَٱسۡتَعۡمَرَكُمۡ فِيهَا فَٱسۡتَغۡفِرُوهُ ثُمَّ تُوبُوٓاْ إِلَيۡهِۚ إِنَّ رَبِّي قَرِيبٞ مُّجِيبٞ ﴿٦١﴾ قَالُواْ يَٰصَٰلِحُ قَدۡ كُنتَ فِينَا مَرۡجُوّٗا قَبۡلَ هَٰذَآۖ أَتَنۡهَىٰنَآ أَن نَّعۡبُدَ مَا يَعۡبُدُ ءَابَآؤُنَا وَإِنَّنَا لَفِي شَكّٖ مِّمَّا تَدۡعُونَآ إِلَيۡهِ مُرِيبٖ ﴿٦٢﴾

ئێــوە لەداخوازییەکــەم روو وەردەچەرخێنن و، گوێ ناگرن بۆم، وامن راســپاردەی خۆمم پێڕاگەیاندن و، ئەنجامی لارێبوونیشم بۆ روونکردنەوە ﴿ ويستخلف ربى قوما غيركم ﴾ وپەروەردگاریشم لەناوتــان دەبــاو لەجیاتی ئێــوە خەڵکێکی تر دادەنــێ کە ئەوان بەراســتی و ئیخلاســەوە ئەیپەرســتن ﴿ ولا تضرونه شــيئا ﴾ ناشــتوانن هیــچ زیانێکی پێبگەیەنــن ﴿ إن ربى على كل شــئ حفيــظ ﴾ بەراستی پەروەردگارم پارێزەرو چاودێری هەموو شتێکە، کارو کردەوەکانتان دەپارێزێ وچی لێشاراوە نییە ﴿ ٥٨: ولما جاء أمرنــا ﴾ وەکاتێ فەرمانمان بۆ لەناو بردنی هۆزەکەی عاد دەرچوو ﴿ نجينا هودا والذين آمنوا معه برحمة منا ﴾ بەمیهرەبانیی بەزەیی خۆمــان (هوود)وئەوانەی لەگەڵیــا باوەڕیان هێنابــوو، ڕزگارکرد ﴿ ونجيناهم من عذاب غليظ ﴾ و لەوسزا هەرە سەخت و توندەش لاماندان، ئەوەبوو (با) یەکی زۆر قورس و نەزۆکمان ناردە سەریان و لەبنی هێنان. ﴿ ٥٩: وتلك عاد جحدوا بآيات ربهم ﴾ ئەمەش

بەسـەرهاتی هۆزەکەی عاد بوو باس‌کرا کە بەڵگەو نیشـانەکانی پەروەردگاری خۆیان نکوولییان کـردو باوەڕیان نەهێنا ﴿ وعصوا رسـله ﴾ و سـەرپێچی و نافەرمانیان لـە پیغەمبەرانی خوا کرد، واتە: سـەرپێچیان لە هوود وەك سەرپێچیان لەهەموو پەیامبەران کردبێ ﴿ واتبعوا أمر کل جبار عنید ﴾ وەشوێنی فەرمان و بڕیاری هەمووکەسـێکی زۆردارو سـتەمکارو یاخی‌کەوتـن، واتە: لەباتی گوێرایەڵییان بۆپێغەمبەران، پەیڕەوییان لەسەرکارە تاغووتەکانیان کرد! ﴿ ٦٠: واتبعوا فی هذه الدنیا لعنة ویوم القیامة ﴾ وهەر لەم دونیایەدا، نەحلەت‌و نفرینیان بەدواداچوو، وەلە رۆژی قیامەتیش هـەروا، دەسـا بنوارن و بزانن چیمان بەسـەر هێنـان؟ ﴿ ألا إن عـادا کفروا ربهم ﴾ هۆشـیار بن وبزانن! کە گـەلی عاد بەرامبەر بەپەروەردگاریان بێ‌وەفاو بێ‌باوەڕو کافر بوون، بۆیە وایان بەسـەر هێنراو دووچار بوون ﴿ ألا بعدا لعاد قوم هود ﴾ دەسـا بێدار بن! وەبا هۆزی عاد لەرەحمەت و بەزەیی خوا هەر دوور بن.

ساڵح و سەموودی قەومی:

﴿ ٦١: وإلـی ثمود أخاهم صالحا ﴾ بۆلای هۆزی (سـەموود)یش (صـاڵح)ی برایانمان نارد، کە لەنێـوان (مەدینە) و (تەبووك) دا دەژیـان ﴿ قال یا قـوم اعبدوا الله مالکم من إلـه غیره ﴾ ئەویش وتی: ئەی هۆزی من! دەبێ‌ئێوە هەر خوای تاك‌و تەنیا بپەرستن، چونکە جگە لە خۆی هیچ پەرستراوێکی تر بەهەق وشایسـتەی پەرسـتن نییە ﴿ هو أنشـأکم من الأرض ﴾ چونکە هەر ئەوە لەم زەویـە ئێـوەی بەرپاکرد و بـەدی هێنان ﴿ واسـتعمرکم فیها ﴾ وکردنیشـی بە ئاوەدانکەرەوەی زەوی، واتە: دەبێ زەوی بەداروو درەخت و کشـتوکاڵ و.. هتد ئاوەدان بکەنەوە. ﴿ فاسـتغفروه ﴾ دەسا داوای لیبووردنی تاوان وگوناحەکانتانی لێ بکەن، بەتایبەتی بۆ سـەردەمی بتپەرسـتیتان ﴿ ثم توبوا إلیه ﴾ و پاشانیش تەوبە بکـەن و، بـەرەو ئەو بێنـەوەو، واز لەگشـت کارێکی خراپ و، بتپەرستی بێنن ﴿ إن ربی قریب مجیب ﴾ بێ‌گومان پەروەردگارم لەبەندەکانییـەوە زۆر نزیك وبەوەڵامە، کەواتە سـاڵحبوون دەبێتە هـۆی ئەوە کـە خـوای دلۆڤـان، زوو وەڵامـی داخوازییەکانتان بداتەوە، لەجێگایەکی تردا بۆ جەخت لە سـەر ئەو راستییە خوا دەفەرموێ: (وإذا سألک عبادی عنی فإنی قریب أجیب دعوة الداع إذا دعان..) (٢/١٨٦).

وتوو وێژێک لەنێو ساڵح و نەتەوەکەیدا:

﴿ ٦٢: قالـوا یا سـالح قد کنت فینا مرجوا قبـل هذا ﴾ هۆزەکەی لەوەڵامـدا وتیان: ئەی صالح! بەڕاسـتی تۆ بەرلەوە ئەم قسـانە بکەیـت جێی هیواو ئومێدی ئێمە بوویـت، چاوەڕوانبووین ببیتە سالارو گەورەمان، کەچی بەو قسانە بی هیوات کردین! ﴿ أتنهانا أن نعبـد مـا یعبـد آباؤنا ﴾ ئایا لە لەپەرسـتنی پەرسـتراوەکانی باوباپیرانمان رێمان لێ‌دەگریت؟ ﴿ وإننا لفی شک مما تدعونا إلیه مریب ﴾ وەبە راسـتی ئێمە بەرامبـەر ئەوخوایە بانگمان دەکەیت بیپەرسـتین بە گومـان و دوو دڵێن ﴿ ٦٣: قال یـا قوم أرأیتم إن کنت علی بینة من ربی ﴾ سـالح پەیامبـەر وتی: ئەی گەلی من! ئەربینیتان بەلگەیەکی ڕوون‌و ئاشکرام هێناو لەلای پەروەردگارمەوە ﴿ وآتانی منه رحمة ﴾ ورەحمەت وپێغەمبرێتی پێ‌بەخشـیم، ئایا پاش ئەوە دەتوانم سـەرپێچی لەفەرمانی بکـەم؟ ﴿ فمن ینصرنی مـن الله إن عصیته ﴾ ئەگەر نافەرمانیم کـرد، کێ هەیە -بتوانێ لە بەرامبەر سـزای خواوە- هاوکاری‌و کۆمەکیم بکاو لە سزای لام بدات؟ ﴿ فما تزیدوننی غیر تخسیر ﴾ دڵنیابن (بەم هەڵوێستەتانەوە) جگە لە زیان، هیچ شتێ بۆمن زیاد ناکەن ﴿ ٦٤: ویاقوم ﴾ ئەی خزم و هۆزی من! ﴿ هذه ناقة الله لکم آیة ﴾ ئەمە ئەو وشـترەیە خۆتـان داواتان‌کرد، خوای گـەورە بەفەرمانی خۆی لەبەردە رەق و تەقەکـە بەدی‌هێناو کردییە بەڵگەیەکی گەورەو مەزن بۆتان، لە سـەر راسـتی پێغەمبەرێتی من ﴿ فذروها تـأکل فی أرض الله ﴾ دەسـا لێی‌گەڕێـن با لەو ئـەرزەی خوا بۆ خۆی بخـواو بلەوەڕێ ﴿ ولا تمسـوها بسـوء ﴾ وبە نیازی خراپەوە دەسـتی بۆمەبەن وئازاری مەدەن ﴿ فیأخذکم عذاب قریب ﴾ ئەگینا سزایەکی نزیك ئەتان گرێ و دووچاردەبن ﴿ ٦٥: فعقروها ﴾ کەچی- سـاڵحیان بـە درۆزن زانی و، هەر چوار پەلی وشـترەکەیان شـکاندو لەت و پەتیان کرد و گۆشـتەکەیان دابەش‌کرد! ﴿ فقال تمتعوا فی دارکم ثلاثة أیام ﴾ ئینجا سـالح پێی‌گوتن: تەمەنی درێژتان تەنها سـێ رۆژیکـە، جا لەو خانووبەرەی خۆتانەدا ئەو ماوەیە بۆخۆتان بژین و رابوێرن، تا زەنگی خەتەری سزاکەتان بۆدێ ﴿ ذلک وعد غیر مکذوب ﴾ ئەوهەڕەشـەو بەڵێنی‌خوایە، راستەو درۆ نییە، واتە: کەسـێك نییە بتوانێ بەدرۆی بخاتـەوە ﴿ ٦٦: فلما جاء أمرنا ﴾ ئینجا کە لەکاتی دیاریکراوی خۆیدا فەرمانەکەمان بۆ سزایان هات ﴿ نجینـا صالحا والذین آمنوا معه برحمة منا ﴾ سـاڵح و ئەوانەی باوەڕیان هێنابوو پێی، بەمیهرەبانی و بەزەییەکی تایبەتی خۆمان رزگارمان‌کردن لە تیاچوون ﴿ ومن خزی یومئذ ﴾ وە لە پەسـتی ئـەو رۆژە پەنامان‌دان ﴿ إن ربک هو القوی العزیز ﴾ بە راسـتی پەروەردگـارت تەنها بۆخۆی زۆر بەهێزو زاڵ و بە توانایە ﴿ ٦٧: وأخـذ الذین ظلمـوا الصیحة ﴾ وە بۆ رۆژی چـوارەم -ئەوانەیان

ستەمیانکردبوو- نەعرەتەو دەنگیکی بەهەیبەت (بومەلەرزە، شریخەو بروسکە) گرتنی، لە ئەنجامی ئەوەدا شارەکەیان ژیرەو ژوور بوو ﴿ فأصبحوا فی دیارهم جاثمین ﴾ ئیترهەموو لە خانووشوینەکانی خۆیاندا دەمەورو کەوتن و مردن ﴿ ٦٨: كأن لم يغنوا فيها ﴾ دەتگوت لەو ولاتەدا رۆژێ نەژیاون و نەبوون ﴿ ألا إن ثمود كفروا ربهم ﴾ بزانن کە بێگومان هۆزەکەی (سەموود) بێ باوەڕو بێ وەفاو سپڵە بوون بەپەروەردگاریان، بۆیە ئەویش وای بەسەرهێنان ﴿ ألا بعدا لثمود ﴾ بیداربن! بڕیاری دووری بۆگەلی سەموود لە بەزەیی خوا درا.

فریشتە مژدەی ئیسحاق ویەعقووب دەدەنە ئیبراهیم:

﴿ ٦٩: ولقد جاءت رسلنا إبراهيم بالبشرى ﴾ بێ سۆ فریشتەراسپاردەو رەوانەکراوەکانمان بە مژدەوە هاتنە لای ئیبراهیم و، مزگێنیان بە (ئیسحاق) ی کوڕی دایە ﴿ قالوا سلاما ﴾ وتیان سڵاوێ بۆ ئیبراهیم ﴿ قال سلام ﴾ ئەویش وتی: ئێوەیش بە هەمیشە سڵاوتان لێبێ ﴿ فما لبث أن جاء بعجل حنيذ ﴾ جا دوای بەخێرهاتنیان زووچوو گۆشتی گوێلکێکی برژاوی بۆ هێنان "و لە بەردەمیان دایناو فەرمووی لێکردن" ﴿ ٧٠: فلما رأى أيديهم لا تصل إليه ﴾ ئینجا کە دیتی دەستی بۆنابەن و لیێناخۆن ﴿ نكرهم ﴾ پێیناخۆشبوو و بە نادۆس و ناحەز کەوتنە بەرچاوی ﴿ وأوجس منهم خيفة ﴾ ولێیان ترسا وگومانی خراپی لێکردن ﴿ قالوا لا تخف ﴾ فریشتەکانیش هەستیان پێکردو پێیان وت: مەترسە ﴿ إنا أرسلنا إلى قوم لوط ﴾ بێگومان ئێمە فریشتەین ونێردراوین بۆلای هۆزی (لووت) لەناویان بەرین ﴿ ٧١: وامرأته قائمة فضحكت ﴾ وژنەکەی (ئیبراهیم) -کەلەپشتی پەردەوە وەستابووو گوێی لەمزگێنییەکەوەبوو- لەخۆشییا پێکەنی، وەکو دەفەرموێ: ﴿ فبشرناها بإسحاق ﴾ ئینجا ئێمەش -لەسەر زمانی فریشتەکان- مژدەمان پێدا بە کوڕێك بەناوی ئیسحاق، شیاوی باسیشە زۆر پیرو بەتەمەن بوو، منداڵیشی نەدەبوو ﴿ ومن وراء إسحاق يعقوب ﴾ ولەپاش (ئیسحاق)یش، مزگێنیمان بە (یەعقووب)ی کورەزای دایە، واتە: ئیسحاقیش کوڕێکی ئەبێ و ناوی یەعقووب دەبێ ﴿ ٧٢: قالت يا ويلتى أألد وأنا عجوز ﴾ خێزانیئیبراهیم بە سەرسوڕمانێکەوە وتی: ئەی ڕۆ! من منداڵم ئەبیت وە من پیرەژنێکم؟ ﴿ وهذا بعلى شيخا ﴾ و ئەمەیش مێردەکەمە، پیرەمێردێکە و، زۆریش بەساڵا چووە ﴿ إن هذا لشئ عجيب ﴾ بە ڕاستی ئەمە بۆ من ڕووداوێکیسەیروو سەمەرەیە! ﴿ ٧٣: قالوا أتعجبين من أمر الله ﴾ فریشتەکان وتیان: ئەوە لەکاریخوا سەرسام دەبێت؟

﴿ رحمة الله وبركاته عليكم أهل البيت ﴾ رەحمەت وبەرەکەتی خواتان لەسەر بێت ئەی خانەوادەی ماڵی ئیبراهیم! ﴿ إنه حميد مجيد ﴾ بە ڕاستی ئەو خوایە هەمیشە سوپاسگوزاری شکۆدارە، چونکە نازو نیعمەتەکانی ئەوەندە زۆرن لە ئەژمار نایەن.

لە(بوخاری) و (موسلیم)دا هاتووە کە: باوەڕدارەکان بە

قَالَ يَٰقَوۡمِ أَرَءَيۡتُمۡ إِن كُنتُ عَلَىٰ بَيِّنَةٖ مِّن رَّبِّي وَءَاتَىٰنِي
مِنۡهُ رَحۡمَةٗ فَمَن يَنصُرُنِي مِنَ ٱللَّهِ إِنۡ عَصَيۡتُهُۥۖ فَمَا تَزِيدُونَنِي
غَيۡرَ تَخۡسِيرٖ ﴿٦٣﴾ وَيَٰقَوۡمِ هَٰذِهِۦ نَاقَةُ ٱللَّهِ لَكُمۡ ءَايَةٗۖ
فَذَرُوهَا تَأۡكُلۡ فِيٓ أَرۡضِ ٱللَّهِۖ وَلَا تَمَسُّوهَا بِسُوٓءٖ فَيَأۡخُذَكُمۡ
عَذَابٞ قَرِيبٞ ﴿٦٤﴾ فَعَقَرُوهَا فَقَالَ تَمَتَّعُواْ فِي دَارِكُمۡ
ثَلَٰثَةَ أَيَّامٖۖ ذَٰلِكَ وَعۡدٌ غَيۡرُ مَكۡذُوبٖ ﴿٦٥﴾ فَلَمَّا جَآءَ
أَمۡرُنَا نَجَّيۡنَا صَٰلِحٗا وَٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ مَعَهُۥ بِرَحۡمَةٖ مِّنَّا
وَمِنۡ خِزۡيِ يَوۡمِئِذٍۚ إِنَّ رَبَّكَ هُوَ ٱلۡقَوِيُّ ٱلۡعَزِيزُ ﴿٦٦﴾ وَأَخَذَ
ٱلَّذِينَ ظَلَمُواْ ٱلصَّيۡحَةُ فَأَصۡبَحُواْ فِي دِيَٰرِهِمۡ جَٰثِمِينَ
﴿٦٧﴾ كَأَن لَّمۡ يَغۡنَوۡاْ فِيهَآۗ أَلَآ إِنَّ ثَمُودَاْ كَفَرُواْ رَبَّهُمۡۗ أَلَا بُعۡدٗا
لِّثَمُودَ ﴿٦٨﴾ وَلَقَدۡ جَآءَتۡ رُسُلُنَآ إِبۡرَٰهِيمَ بِٱلۡبُشۡرَىٰ قَالُواْ
سَلَٰمٗاۖ قَالَ سَلَٰمٞۖ فَمَا لَبِثَ أَن جَآءَ بِعِجۡلٍ حَنِيذٖ ﴿٦٩﴾ فَلَمَّا
رَءَآ أَيۡدِيَهُمۡ لَا تَصِلُ إِلَيۡهِ نَكِرَهُمۡ وَأَوۡجَسَ مِنۡهُمۡ خِيفَةٗۚ
قَالُواْ لَا تَخَفۡ إِنَّآ أُرۡسِلۡنَآ إِلَىٰ قَوۡمِ لُوطٖ ﴿٧٠﴾ وَٱمۡرَأَتُهُۥ قَآئِمَةٞ
فَضَحِكَتۡ فَبَشَّرۡنَٰهَا بِإِسۡحَٰقَ وَمِن وَرَآءِ إِسۡحَٰقَ يَعۡقُوبَ ﴿٧١﴾

پێغەمبەریان ﷺ گوت: (وقد علمنا السلام عليك، فكيف الصلاة عليك يارسول الله؟ قال: ((قو لوا: اللهم صل على محمد، وعلى آل محمد، كما صليت على إبراهيم و آل إبراهيم، وبارك على محمد وعلى آل محمد، كما باركت على إبراهيم، إنك حميد مجيد)) واتە: دەزانین چۆن دروودو سڵاوت بۆ بنێرین، بەڵام نازانین چۆن سەڵەواتت لێبدەین؟ ئەویش فەرمووی: بڵێن: (اللهم صل...) تاد../ فتح البارى: ٤٦٩/٦و مسلم: ٣٠٥/١.

ئیبراهیم سکاڵا بۆ هۆزەکەی لووت دەکا:

﴿ ٧٤: فلماذهب عن إبراهيم الروع ﴾ جا کە ئەو ترس و بیمە لە دڵی (ئیبراهیم) دەرچووو هێور بوویەوە ﴿ وجاءته البشرى ﴾ و مزگێنییەکەی بۆ هات، واتە: مزگێنی بە ئیسحاق و یەعقووب ﴿ يجادلنا فى قوم لوط ﴾ کەوتە موجادەلەو سکاڵا سەبارەت بە لەناوبردنی هۆزی (لووت) بە مەبەستی دواخستنی

سزاکەیان، تا بەشکو بۆ دوایی بڕوا بێنن.

ڕاڤەکەرانی قورئان دەڵێن: ئەوکاتە کە فریشتەکان هاتن و گوتیان: (إنا مهلكوا أهل هذه القرية) واتە: ئێمە دەمانەوێ خەڵکی ئەم گوندەیە قڕبکەین، ئیراهیم پێی‌گوتن: ئەی ئەگەر پەنجا موسلمانیشـی تێدا بێت؟ئێوە هـەر لەناویان ئەبەن؟ وتیان: نەخێر، وتی: ئەی چل؟

قَالَتْ يَٰوَيْلَتَىٰٓ ءَأَلِدُ وَأَنَا۠ عَجُوزٌ وَهَٰذَا بَعْلِى شَيْخًا ۖ إِنَّ هَٰذَا
لَشَىْءٌ عَجِيبٌ ﴿٧٢﴾ قَالُوٓا۟ أَتَعْجَبِينَ مِنْ أَمْرِ ٱللَّهِ ۖ رَحْمَتُ ٱللَّهِ
وَبَرَكَٰتُهُۥ عَلَيْكُمْ أَهْلَ ٱلْبَيْتِ ۚ إِنَّهُۥ حَمِيدٌ مَّجِيدٌ ﴿٧٣﴾ فَلَمَّا ذَهَبَ
عَنْ إِبْرَٰهِيمَ ٱلرَّوْعُ وَجَآءَتْهُ ٱلْبُشْرَىٰ يُجَٰدِلُنَا فِى قَوْمِ لُوطٍ ﴿٧٤﴾
إِنَّ إِبْرَٰهِيمَ لَحَلِيمٌ أَوَّٰهٌ مُّنِيبٌ ﴿٧٥﴾ يَٰٓإِبْرَٰهِيمُ أَعْرِضْ عَنْ هَٰذَآ ۖ إِنَّهُۥ
قَدْ جَآءَ أَمْرُ رَبِّكَ ۖ وَإِنَّهُمْ ءَاتِيهِمْ عَذَابٌ غَيْرُ مَرْدُودٍ ﴿٧٦﴾ وَلَمَّا
جَآءَتْ رُسُلُنَا لُوطًا سِىٓءَ بِهِمْ وَضَاقَ بِهِمْ ذَرْعًا وَقَالَ هَٰذَا
يَوْمٌ عَصِيبٌ ﴿٧٧﴾ وَجَآءَهُۥ قَوْمُهُۥ يُهْرَعُونَ إِلَيْهِ وَمِن قَبْلُ كَانُوا۟
يَعْمَلُونَ ٱلسَّيِّـَٔاتِ ۚ قَالَ يَٰقَوْمِ هَٰٓؤُلَآءِ بَنَاتِى هُنَّ أَطْهَرُ لَكُمْ ۖ
فَٱتَّقُوا۟ ٱللَّهَ وَلَا تُخْزُونِ فِى ضَيْفِىٓ ۖ أَلَيْسَ مِنكُمْ رَجُلٌ رَّشِيدٌ
﴿٧٨﴾ قَالُوا۟ لَقَدْ عَلِمْتَ مَا لَنَا فِى بَنَاتِكَ مِنْ حَقٍّ وَإِنَّكَ لَتَعْلَمُ مَا نُرِيدُ
﴿٧٩﴾ قَالَ لَوْ أَنَّ لِى بِكُمْ قُوَّةً أَوْ ءَاوِىٓ إِلَىٰ رُكْنٍ شَدِيدٍ ﴿٨٠﴾ قَالُوا۟
يَٰلُوطُ إِنَّا رُسُلُ رَبِّكَ لَن يَصِلُوٓا۟ إِلَيْكَ ۖ فَأَسْرِ بِأَهْلِكَ بِقِطْعٍ
مِّنَ ٱلَّيْلِ وَلَا يَلْتَفِتْ مِنكُمْ أَحَدٌ إِلَّا ٱمْرَأَتَكَ ۖ إِنَّهُۥ مُصِيبُهَا
مَآ أَصَابَهُمْ ۚ إِنَّ مَوْعِدَهُمُ ٱلصُّبْحُ ۚ أَلَيْسَ ٱلصُّبْحُ بِقَرِيبٍ ﴿٨١﴾

گوتیان: نەخێر. هەر بەو پێیە لەگەڵیان چوو هەتا وتی: باشـە! ئەی ئەگەر یەك موسلمان هەبێت؟ وتیان: نەخێر، ئیبراهیم وتی: (إن فيها لوطا) واتە: دەخۆ(لووت) ی تێدایە! ﴿ ٧٥: إن إبراهيم لحليـم أواه منيب ﴾ بە ڕاستی ئیبراهیم پیاوێکی بە حەوسـەڵەو لەسـەرخۆو غەمخـوارو، زۆر تەوبـەکار و گەڕاوەیـە بۆ لای خوا ﴿ ٧٦: يا إبراهيم أعرض عن هذا ﴾ فریشـتەکان وتیان: ئیبراهیم! تـۆ لەمە وازبێنەو، لـە بارەی قەومەکەی(لووت)ـەوە هیچ مەڵێ ﴿ إنه قد جاء أمر ربک ﴾ بێ‌گومان بڕیارو فەرمانی پەروەردگارت بڕاوەتـەوەو هاتووە بـۆ لەناوبردنیان ﴿ وإنهـم آتيهم عذاب غير مردود ﴾ وبە تەئکید سزایەکی نەگێڕدراوەیان بۆ هەیە.

فریشتە دێنە لای لووت:

جا لـێرەدا پەردە بەسـەر دیمەنەکـەی ئیبراهیـم و خێزانەکەی دادەداتــەوەو دەگەڕێتـەوە سەرباسـەکەی لـووت ودەفەرمـوێ:

﴿ ٧٧: ولما جاءت رسـلنا لوطا ﴾ هەرکە شاندە (فریشتە)کەمان لای(ئیبراهیم) هەڵسـان و، هاتنە لای لووت ﴿ سـئ بهم وضاق بهـم ذرعـا ﴾ پێیان زۆر نارەحـەت و دلتەنگ و پەرێشـان بوو، چونکە لە سـیمای چەند لاوێکی جوان چاك و جەهێڵدا هاتبوون، ئەمیش ترسـا لە هۆزەکەی خۆی بن وبۆ ئـەو کارە دزێوو قێزەونە هاتـبن و، میوانەکانی بێ ڕێزو بێ حورمەت بکەن!! ﴿ وقال هذا يـوم عصيب ﴾ بۆیە لە دڵی خویدا گوتی: ئـای! چ ڕۆژێکی زۆر نارەحەت و سـەختە ئەمڕۆ، ئەمە هەر ئەوڕۆژەیە من لێی‌دەترسام

﴿ ٧٨: وجاءه قومه يهرعون إليه ﴾ وە قەومەکەی هەر بەبیستنی هاتنی میوانەکان زۆر بەپەلەو بێشـەرمانە خۆیان کوتا بۆماڵی لووت و زانیيـان میوانی هەیە!! ﴿ ومن قبل كانوا يعملون السـيئات ﴾ خۆ پێشـتریش هەر خەریکی کاری دزێوی خراپو بەدفەڕ بوون، سروشتی ڕاستەقینەی مرۆڤییان هەڵوەشابوو، بۆیە لە باتی چوونە لای ژنان دەچوونە لای نێرینە!! جا بۆ ئەوە بیان هێنێتەوە سـەر باری ڕاستی ژیان دەفەرموێ: ﴿ قال يا قوم هؤلاء بناتی هن أطهر لكـم ﴾ جـا کە ئەو دیمەنە ئابڕووبەرەیـەی دیت و، بۆ ئەوەیش دەسـت درێـژی نەکریتە سـەر میوانەکانی، وتی: ئـەی قەوم و گەلی من! ئەمە کیژەکانمن -لەڕووی شـەرعەوە- پاکترو چاکترن، مارەیـان دەکەم بۆتان ئەگەر واز لە میوانەکانم بێنن ﴿ فاتقوا الله ﴾ جـا لە خوا بترسـنو دەس لـەوکارە نابەجێیە بکێشـنەوە ﴿ ولا تخزونـی فی ضيفـی ﴾ و لای میوانـەکانم شـەرمەزارو ڕووزەردم مەکـەن و ئابـڕووم مەبـەن ﴿ أليـس منكم رجل رشـيد ﴾ ئاخۆ پیاوێکی سـەلاریان تێدا نەبێت، فەرمان بەچاکـە بداو، ڕێ لە خراپـە بگرێـت؟! ﴿ ٧٩: قالوا لقد علمت ما لنا فـی بناتک من حق ﴾ ئەوانیش وتیان: بەڕاسـتی خـۆت دەزانی کە: ئێمە هیچ مەیـل و ئارەزوویەکی‌کچانی تۆمان نییە ﴿ وإنک لتعلم ما نريد ﴾ وبۆخۆشت دەزانی چیمان دەوێت.

لووت ئاوات بۆ هێز دەخوازێ:

﴿ ٨٠: قـال لو أن لی بكم قـوة ﴾ لووت وتی: ئەگەر لەبەرامبەر ئێوەوە هێزێکم دەبوو، دەمزانی چیمدەکرد

(ئیـبن عەبباس) ئەڵێ: واتە: خۆزگە چەند کوڕیکی زیرەك وزرنگم دەبـوون ﴿ أو آوی إلی ركن شـديد ﴾ وە یـان پەنایەکی خاوەن دەسەڵاتی بە ناموسو لێهاتووم دەستدەکەوتو بەرگری لێ‌دەکردم، ئەوسا ئەوکاتە، ئێوە نەتان‌دەتوانی ئا بەو شێوەیە بێنە سەرمیوانم، واتە: ئەی‌کاش! عەشـرەت و هۆزو خێلێکی بـە هیزی‌وام دەبوو

﴿ ٨١: قالوا يا لوط انا رسـل ربک ﴾ فریشـتەکانیش کەدیتیان

بەوجۆرە بەرەوانی لەمیوانەکانی دەکاو، خەفەتبارە بۆیان، وتیان: ئەی لووت! بەڕاستی ئێمە فریشتەی خواوەندی تۆین ونێردراوینە لای تۆ ﴿ لن یصلوا إلیک ﴾ دڵنیابە هەرگیز ئەو بەدکارانە ناتوانن دەستی ناپاکیان بگەیەننە تۆ بەدەستدرێژی بۆ میوانەکانت ﴿ فأسر بأهلـک بقطع من اللیل ﴾ جا تۆ لەگەڵ خانەوادەکەت بەشـێکی زۆری شـەو بمێنێ‌دەرچن ﴿ ولا یلتفـت منکم أحد إلا امرأتک ﴾ و ژنەکەت نەبێ هیچ کەسـتان بەرەودوا لانەکاتەوە ﴿ إنه مصیبها ما أصابهم ﴾ چونکە هەرچی تووشـی ئەوخەڵکە لاسـارە دەبێ، دڵنیابە تووشـی ئەویش دەبێ، لـەوە دەچێت لووت کەمێ پەلەی بووبێـت، بۆیەخوای گەورە فەرمـووی: ﴿ إن موعدهم الصبح ﴾ بێگومان کاتی سـزاکەیان دەمـی بەیانە ﴿ ألیس الصبح بقریب ﴾ مەگەر دەمی بەیان نزیك نییە؟.

گوندەکانی قەومی لووت سەرەونخوون بوون:

﴿ ٨٢: فلما جاء أمرنا جعلنا علیها سافلها ﴾ جا کە لە کاتی خۆیدا فەرمانەکەمان گەیشـت بۆ تیاچوونیان، شارو گوندەکانیانمان ژێرو ژوورکـرد، واتە: لـە بنمان هێنان و، سـەروخواربوون ﴿ وأمطرنا علیهم حجارة من سـجیل منضـود ﴾ و بە قوری سـوورەوەکراوی رەق – ی چـین لە سـەر چـین– وەك بەردە گڵ بـەردە بارانمان کـردنو دەرئەنجـام خانووبەرەکەیـان بوویە دەریایەکـی تاڵو تفتو، ئاوەکەشـی کەڵکی هیچ شـتێکی نەما، پاشان بە دەریای مردوو (البحر المیـت) وبەدەریاچەی لووت (بحیرەلوط) ناو بانگی دەرکـرد ﴿ ٨٣: مسـومة عند ربـک ﴾ بەردەکانیـش هەریەکە لای پەروەردگارت ناوونیشـانی ئەوکەسـەی بۆ دیاری کراو بوو، لێیبـدات ﴿ وما هی من الظالمین ببعید ﴾ خۆ ئەو ناوچەو وڵاتە وێرانکـراوە لە سـتەمکارانی قورەیشـەوە دوور نییـە، بۆعیبرەت وەرگرتن، بەڵکـو زۆر جارانیش بەلایا تێ‌دەپەڕن، وا چاکە بۆیان عیبرەتی لێ وەرگرن. یان دەڵێین: بەڵاو بەسەرهاتی ئاوا سەبارەت بەسـتەمکاران هیـچ دوور نییە، واتە: گشـت سـتەمکارێکی لەو چەشنە بەڵای ئاوای پڕ بەبەڵایە.

(ئەبـووداوود وترمـزی و ئیـبن ماجە) لـە (ئیبن عەببـاس) ئەم فەرمودیـە دەهینن: ((من وجدتموە یعمل عمـل قوم لوط فاقتلوا الفاعـل والمفعول بە)). واتـە: هەر کەسـێکتان دیت کاری گەلی لووتی دەکـرد، هەردووکیان – بکەرو کار لەگـەڵ کراو– بکوژن. بۆیە پیشـەوا شـافعی لە فەرموودەیەکیاو دەستەیەك لە زانایانیش ئەڵێن: بکەرەکە (هەر کەسـێ بیێ دەکوژرێ، واتە: ژندار بێت، یان نا.(ئەبوو حەنیفە)یش دەڵێ: دەبێ (فاعل)ـە کە لە شـاخێکی بـەرزەوە بخرێتە خوارەوەو پاشـانیش بەردە بـاران بکرێ، وەکو گەلەکەی لووت بەردە باران کرا.

شوعەیب نێردرا بۆ مەدیەن:

﴿ ٨٤: وإلی مدین أخاهم شـعیبا ﴾ بۆ لای خەڵکی (مەدیەن)یش

فَلَمَّا جَآءَ أَمۡرُنَا جَعَلۡنَا عَٰلِيَهَا سَافِلَهَا وَأَمۡطَرۡنَا عَلَيۡهَا
حِجَارَةٗ مِّن سِجِّيلٖ مَّنضُودٖ ﴿٨٢﴾ مُّسَوَّمَةً عِندَ رَبِّكَۖ
وَمَا هِيَ مِنَ ٱلظَّٰلِمِينَ بِبَعِيدٖ ﴿٨٣﴾ ۞ وَإِلَىٰ مَدۡيَنَ أَخَاهُمۡ
شُعَيۡبٗاۚ قَالَ يَٰقَوۡمِ ٱعۡبُدُواْ ٱللَّهَ مَا لَكُم مِّنۡ إِلَٰهٍ غَيۡرُهُۥۖ
وَلَا تَنقُصُواْ ٱلۡمِكۡيَالَ وَٱلۡمِيزَانَۖ إِنِّيٓ أَرَىٰكُم بِخَيۡرٖ
وَإِنِّيٓ أَخَافُ عَلَيۡكُمۡ عَذَابَ يَوۡمٖ مُّحِيطٖ ﴿٨٤﴾ وَيَٰقَوۡمِ
أَوۡفُواْ ٱلۡمِكۡيَالَ وَٱلۡمِيزَانَ بِٱلۡقِسۡطِۖ وَلَا تَبۡخَسُواْ
ٱلنَّاسَ أَشۡيَآءَهُمۡ وَلَا تَعۡثَوۡاْ فِي ٱلۡأَرۡضِ مُفۡسِدِينَ ﴿٨٥﴾
بَقِيَّتُ ٱللَّهِ خَيۡرٞ لَّكُمۡ إِن كُنتُم مُّؤۡمِنِينَۚ وَمَآ أَنَا۠ عَلَيۡكُم
بِحَفِيظٖ ﴿٨٦﴾ قَالُواْ يَٰشُعَيۡبُ أَصَلَوٰتُكَ تَأۡمُرُكَ أَن
نَّتۡرُكَ مَا يَعۡبُدُ ءَابَآؤُنَآ أَوۡ أَن نَّفۡعَلَ فِيٓ أَمۡوَٰلِنَا مَا نَشَٰٓؤُاْۖ
إِنَّكَ لَأَنتَ ٱلۡحَلِيمُ ٱلرَّشِيدُ ﴿٨٧﴾ قَالَ يَٰقَوۡمِ أَرَءَيۡتُمۡ إِن
كُنتُ عَلَىٰ بَيِّنَةٖ مِّن رَّبِّي وَرَزَقَنِي مِنۡهُ رِزۡقًا حَسَنٗاۚ وَمَآ أُرِيدُ أَنۡ
أُخَالِفَكُمۡ إِلَىٰ مَآ أَنۡهَىٰكُمۡ عَنۡهُۚ إِنۡ أُرِيدُ إِلَّا ٱلۡإِصۡلَٰحَ
مَا ٱسۡتَطَعۡتُۚ وَمَا تَوۡفِيقِيٓ إِلَّا بِٱللَّهِۚ عَلَيۡهِ تَوَكَّلۡتُ وَإِلَيۡهِ أُنِيبُ ﴿٨٨﴾

براوکەسی خۆیان (شوعەیب) مان بە پێغەمبەرێتی نارد. (مەدیەن) دەکەوێتە سـنووری حیجاز، لەولایشەوە هاوسنووری شامە ﴿ قال یـا قوم اعبـدوا الله ما لکم من إله غیرە ﴾ وتـی: ئەی گەلی من! هەر بە گوێی خوا بکەن و، بەتەنیا هەرئەویش بپەرستن، غەیری ئەو خوایەکیتر شـیاوی پەرسـتن بێت نییە، جا لەگەڵ ئەوەشدا ئەوقەومە کافرو خوانەناسبـوون، بۆیە فەرمووی: ﴿ ولا تنقصوا المکیـال والمیزان ﴾ وریابن! لەکێشـانەو پێوانەدا کەم و کورتـی مەکەن، واتە: لە مامەڵەدا خەڵکی مەخەڵەتێنن ﴿ إنی أراکم بخیر ﴾ چونکە دەتا نبینم لەخۆشگوزەرانی و، دەسەڵات ومالْ و سامانێکی زۆردان، چ پێویسـتتان بە خەڵەتاندنی مەردم نییە؟ ﴿ وإنی أخاف علیکم عذاب یوم محیط ﴾ وە بەراسـتی من لە سـەرتان دەترسم سـزای رۆژێکی گشـتگیرتان ئەوقە ببێت؛ ئەر لە فەرمانم دەرچن ﴿ ٨٥: ویـا قوم أوفـوا المکیال والمیزان بالقسـط ﴾ ئەی هۆزو نەتەوەی من! با پیوانەو کیشانەتان تێرو تەواوو دادگەرانەبێ ﴿ ولا

تبخسوا الناس أشياءهم ﴾ شتوومەکی خەڵکی کەم نرخ دامەنێن و مەیانخەڵەتێنن ﴿ ولا تعثوا فی الأرض مفسدین ﴾ لەوڵاتیشدا فەسادو خراپەکاری بڵاومەکەنەوە، واتە: تەرازوو بازویش بەشێکە لە فەسادو کاری گەندەڵی لە وڵاتدا ﴿ ۸٦: بقية الله خير لكم إن كنتم مؤمنين ﴾ رزق و رۆزی و قازانجێك کە خوا بێ تەرازوو بازوو بۆتان دێڵێتەوە چاکترە، لەو سامانەی کە بە خیانەت و تەرازوو بازوو وەری دەگرن، ئەر برواتان هەبێ ﴿ وما أنا عليكم بحفيظ ﴾ وخۆ منیش بەرامبەر بەو کێشانەو پێوانە ئێوە دەیکەن، پارێزەرو بەرپرسنیم، چونکە من تەنها ئامۆژگارم وحەق و راستی رادەگەیەنم، ئیتر تاوان و گوناحەکەی بۆ خۆتانە.

وەڵامی مەدیەن بۆ شوعەیب ناشایستەبوو:

﴿ ۸۷: قالوا يا شعيب ﴾ خەڵکەکە وتیان: ئەرێ شوعەیب! ﴿ أصلاتك تأمرك أن نترك ما يعبد آباؤنا ﴾ ئایا نوێژەکەت فەرمانت پێ دەکا کە: ئێمە لە پەرستنی ئەوپەرستراوانە باوو باپیرانمان ئەیانپەرستن دەست هەڵگرین؟!

(شوعەیب) ﷺ پیاوێکی زۆر نوێژ خوێن وعابید بوو، بۆیە ئەوانیش گوتیان: مەر نوێژەکەت هانی ئەو کارەت دەدا؟ ﴿ أو أن نفعل فی أموالنا ما نشاء ﴾ یان رێمان لێگرێت کە بە ئارەزووی خۆمان چیمان بوێت لە ماڵو سامانەکەماندا ئەنجامی بدەین؟ واتە: ئەتەوێ لەتەرازوو بازی رێمان لێبگرێت؟ ﴿ إنك لأنت الحليم الرشيد ﴾ ئەوجا بەگاڵتەوە پێیان وت: خۆتۆ -بەلای خۆتەوە- پیاوێکی هێمن و لەسەر خۆو فامیدەو سەلاریت!! چۆن فەرمانمانی پێ دەکەیت؟! ﴿ ۸۸: قال يا قوم أرأيتم إن كنت على بينة من ربی ﴾ شوعەیب وتی: ئەی قەوم و گەلەکەم! باشە ئەگەر من بەڵگەیەکی ئاشکراو روونم لە لای پەروەردگارمەوە بۆهێنابن ﴿ ورزقنی منه رزقا حسنا ﴾ ورزق و رۆزییەکی چاك و حەڵاڵی پێدابم، یان پەیامبەرێتی پێ بەخشیبم، چ عەیبەیەکی تێدایە، کە من داوای ئیسلاح و چاکسازی لەناو ئێوەدا بکەمو، نەهێڵم یەکتری بخەڵەتێنن؟ ﴿ وما أريد أن أخالفكم إلى ما أنهاكم عنه ﴾ ناشمەوێ شتێ لە ئێوە قەدەغەبکەم و،بۆخۆم بیکەم. ﴿ إن أريد إلا الإصلاح ما استطعت ﴾ هەتا بشتوانم هەر چاکسازیو، رێکو پێك کردنی حاڵی ئێوەم دەوێت، ئەمەوێ ئێوە دەسپاك و دادگەربن. ﴿ وما توفيقی إلا بالله ﴾ خۆ تەوفیق و دۆزینەوەی رێی راست و هیدایەتیشم تەنها بەخوایە ﴿ عليه توكلت وإليه أنيب ﴾ پشتم بەو بەستووەو هەر بۆلای ئەویش دەگەرێمەوە ﴿ ۸۹: ویاقوم لا یجرمنکم شقاقی ﴾ ئەی خزم و گەلی من! دەخیلتانم ناکۆکی و دژایەتیتان بەرامبەر بەمن هەڵتان نەنێت بۆ سوور بوونتان لەسەر بێ بڕوایی ﴿ أن يصيبكم مثل ما أصاب قوم نوح أو قوم هود أو قوم صالح ﴾ کە بەو هۆیەوە دوچاری ئەو بەڵایە ببن کە: دووچاری گەلی نووح و گەلی هوودو گەلی سالح بوو ﴿ وما قوم لوط منكم ببعيد ﴾ خۆ بەسەرهاتی هۆزەکەی (لووت)یش لەئێوەوە دوورێکی وا نییەو، دەشزانن چیمان بەسەر هێنان، دەسا ئیتر هەقە ئامۆژگاری وەرگرن، بۆ ئەوەی دووچاری ئەو بەڵایەی ئەوان نەبن ﴿ ۹۰: واستغفروا ربكم ثم توبوا إليه ﴾ وە لە پەروەردگارتان بخوازن لێتان ببوورێت، پاشانیش تەوبەی لابکەن و بچنەوە بۆلای ﴿ إن ربی رحيم ودود ﴾ بەراستی پەروەردگارم بەرامبەر تەوبەکاران زۆر دڵاوا میهرەبان و بەبەزەییە، زۆریش پێی خۆشە.

بۆپاراستنی هەق هێزو دەسەڵات پێویستە:

﴿ ۹۱: قالوا يا شعيب ما نفقه كثيرا مما تقول ﴾ ئەونالەبارانە لەوەڵامدا وتیان: شوعەیب! ئێمە لە زۆرێکی قسەکانت تێ ناگەین! دیارە بەگاڵتەو بە لاقرتی ئەوقسە دەکەن، چونکە ناگونجێ (شوعەیب) یێکی پێغەمبەر نەزانێ چۆن وتاریان بۆ بداو تێیان بگەیەنێ، کە لە (ئەسەر)دا هاتووە دەڵێت: (شعيب خطيب الأنبياء) واتە: (شوعەیب) ﷺ دواندەرو خەتیبی پێغەمبەرەکانە، هەروەك ئیمامی (سەوری)یش هەمان قسە دەکا ﴿ و إنا لنراك فينا ضعيفا ﴾ وە بێگومان لەناو خۆشماندا بە مرۆڤێکیلاوازو، کەم وزەو کەم سیاسەتت دەزانین ﴿ ولولا رهطك لرجمناك ﴾ ئەر لەبەر دەستەو بەستەکەشت نەبا، ئێستا بەردە بارانمان ئەکردیت و ئەمانکوشتیت ﴿ وما أنت علينا بعزيز ﴾ خوڵای ئێمەیش تۆ خاوەن تواناو بەدەسەڵات نیت ﴿ ۹۲: قال يا قوم أرهطی أعز عليكم من الله ﴾ شوعەیب وتی: ئەی هۆزو گەلی من! ئاخۆ دەستەو کۆمەڵ و عەشیرەتەکەمتان لا لەخوا بەتواناو بەدەسەڵاتترە، وا لەخوا شەرم ناکەن و، لەعەشیرەتەکەم شەرم دەکەن و دەترسن ﴿ واتخذتموه وراءكم ظهريا ﴾ وخواتان پشتگوێ خستووەو بەفەرمانی ئەو کار ناکەن؟! ﴿ إن ربی بما تعملون محيط ﴾ بەراستی پەروەردگارم بەو کوفرو تاوانە ئێوە دەیکەن بەئاگاو زانایەو، هیچ شتێکی لێگوم نابێت.

شوعەیب هەڕەشە لە قەومەکەی دەکا:

﴿ ۹۳: ويا قوم اعملوا على مكانتكم إنی عامل ﴾ ئەی خزم و گەلی من! هەر بەوشێوەکارتان دەکرد، بیکەنو درێغیمەکەن، بەراستی وا منیش سوورم لەسەر ئەنجامدانی کاری خۆم ﴿ سوف

تعلمون من يأتيه عذاب يخزيه ﴾ لەمەولاش ئەزانن کێ سزایەکی بۆ دێت و ریسوای دەکات ﴿ ومن هو کاذب ﴾ و کێیش درۆزن دەردەچێ ئێوە یان ئێمە؟ ﴿ وارتقبوا إني معكم رقيب ﴾ دەئێوە چاوەڕوانی‌سزاو جەزرەبە بن، بەڕاستی وا منیش لەگەڵ ئێوە چاوەڕوانی سەرکەوتن دەبم ﴿ ٩٤: ولما جاء أمرنا ﴾ و کاتێ کە فەرمانی ئێمە هات بۆ سزادانیان ﴿ نجينا شعيبا والذين آمنوا معه برحمة منا ﴾ بەبەزەیی و دڵۆڤانی خۆمان، شوعەیب و ئەوانەی بڕوایان پێ هێنابوو ڕزگارمان کردن ﴿ وأخذت الذين ظلموا الصيحة ﴾ و تاوانبارو ستەمکارەکانیشمان بەدەنگ وشریخەیە مەزن گرت ﴿ فأصبحوا في ديارهم جاثمين ﴾ و ئینجا لە شوێنەکانی خۆیاندا هەموو دەمەوڕوو کەوتن و مردن ﴿ ٩٥: كأن لم يغنوا فيها ﴾ بەشێوەیەك، دەتگوت هەرگیز لەوێ نیشتەجێ نەبوون و نەژیاون ﴿ ألا بعد لمدين ﴾ بێدار بن! یاخواخەڵکی (مەدیەن) لەبەزەیی خواوە دووربن ﴿ كما بعدت ثمود ﴾ هەروەکو گەلی (سەموود) تیاچوون و دوورکەوتنەوە لەبەزەیی و سۆزی خوا.

سەرگروشتەی مووسا و فیرعەون:

﴿ ٩٦: ولقد أرسلنا موسى بآياتنا وسلطان مبين ﴾ و بێگومان مووسا پێغەمبەریشمان بەچەندین نیشانەی روون و بەڵگەی ئاشکراوە ناردە ﴿ ٩٧: إلى فرعون وملأيه ﴾ لای فیرعەون و پیاوە گەورەکانی ﴿ فاتبعوا أمر فرعون ﴾ (كبار رجاله) فیرعەون فەرمانی کرد پەیڕەوی بکەن، ئەوانیش لەفەرمان و قسەی فیرعەون پەیڕەوییان کرد ﴿ وما أمر فرعون برشيد ﴾ خۆ فەرمانی فیرعەونیش راست و دروست و ڕەوا نەبوو، بەڵکو چەواشەگەری و گومڕایی بوو ﴿ ٩٨: يقدم قومه يوم القيامة ﴾ لەڕۆژی قیامەتیشدا فیرعەون لەبەرئەوە پاشاو گەورەیان بوو پێشیان دەکەوێ بۆ نێو دۆزەخ ﴿ فأوردهم النار ﴾ جا دەیانباتە ناو ئاگری دۆزەخەوە ﴿ وبئس الورد المورود ﴾ و چەند خراپ و نالەبارە ئاگر جێی ئاوخواردنەوەو، حەوانەوەی گەلێکی تینووی خەستە بێ ﴿ ٩٩: وأتبعوا في هذه لعنة ويوم القيامة ﴾ لەم دونیایەو، لەڕۆژی قیامەتیشدا لەرەحمەتی خوا دوورن‌و، نەحلەت‌و نفرینی ئەویان بەدواوەیە ﴿ بئس الرفد المرفود ﴾ چەند خراب و نالەبارە، نەفرەت لەدوای نەفرەت!.

لەگوندە وێرانەکان عیبرەت وەرگرن:

﴿ ١٠٠: ذلك من أنباء القرى نقصه عليك ﴾ ئەو چیرۆك و داستانانە بۆت دەگێڕینەوە گشت بەشێکن لەدەنگ و باسی خەڵکی ئەوشارو دێ وێرانکراوانە ﴿ منها قائم وحصيد ﴾ تەنانەتی ئێستاش هەندێکیان بەپێوەن و شوێنەواریان دیارە ئەگەرچی خەڵکەکەیشی تیاچوو بێ هەندێکیشی وەك دانەوێڵە دروێنە کراون و، بەسەریەکا خرانو لەبەین چوون ﴿ ١٠١: وما ظلمناهم ﴾خۆ ستەمیشمان لێنەکردن لەو تیاچوونەدا ﴿ ولكن ظلموا أنفسهم ﴾ بەڵکو ئەوان

وَيَٰقَوۡمِ لَا يَجۡرِمَنَّكُمۡ شِقَاقِيٓ أَن يُصِيبَكُم مِّثۡلُ مَآ أَصَابَ
قَوۡمَ نُوحٍ أَوۡ قَوۡمَ هُودٍ أَوۡ قَوۡمَ صَٰلِحٖۚ وَمَا قَوۡمُ لُوطٖ مِّنكُم
بِبَعِيدٖ ﴿٨٩﴾ وَٱسۡتَغۡفِرُواْ رَبَّكُمۡ ثُمَّ تُوبُوٓاْ إِلَيۡهِۚ إِنَّ رَبِّي
رَحِيمٞ وَدُودٞ ﴿٩٠﴾ قَالُواْ يَٰشُعَيۡبُ مَا نَفۡقَهُ كَثِيرٗا مِّمَّا تَقُولُ
وَإِنَّا لَنَرَىٰكَ فِينَا ضَعِيفٗاۖ وَلَوۡلَا رَهۡطُكَ لَرَجَمۡنَٰكَۖ وَمَآ أَنتَ
عَلَيۡنَا بِعَزِيزٖ ﴿٩١﴾ قَالَ يَٰقَوۡمِ أَرَهۡطِيٓ أَعَزُّ عَلَيۡكُم مِّنَ
ٱللَّهِ وَٱتَّخَذۡتُمُوهُ وَرَآءَكُمۡ ظِهۡرِيًّاۖ إِنَّ رَبِّي بِمَا تَعۡمَلُونَ
مُحِيطٞ ﴿٩٢﴾ وَيَٰقَوۡمِ ٱعۡمَلُواْ عَلَىٰ مَكَانَتِكُمۡ إِنِّي عَٰمِلٞۖ
سَوۡفَ تَعۡلَمُونَ مَن يَأۡتِيهِ عَذَابٞ يُخۡزِيهِ وَمَنۡ هُوَ
كَٰذِبٞۖ وَٱرۡتَقِبُوٓاْ إِنِّي مَعَكُمۡ رَقِيبٞ ﴿٩٣﴾ وَلَمَّا جَآءَ
أَمۡرُنَا نَجَّيۡنَا شُعَيۡبٗا وَٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ مَعَهُۥ بِرَحۡمَةٖ مِّنَّا وَأَخَذَتِ
ٱلَّذِينَ ظَلَمُواْ ٱلصَّيۡحَةُ فَأَصۡبَحُواْ فِي دِيَٰرِهِمۡ جَٰثِمِينَ ﴿٩٤﴾
كَأَن لَّمۡ يَغۡنَوۡاْ فِيهَآۗ أَلَا بُعۡدٗا لِّمَدۡيَنَ كَمَا بَعِدَتۡ ثَمُودُ ﴿٩٥﴾ وَلَقَدۡ
أَرۡسَلۡنَا مُوسَىٰ بِـَٔايَٰتِنَا وَسُلۡطَٰنٖ مُّبِينٍ ﴿٩٦﴾ إِلَىٰ فِرۡعَوۡنَ
وَمَلَإِيْهِۦ فَٱتَّبَعُوٓاْ أَمۡرَ فِرۡعَوۡنَۖ وَمَآ أَمۡرُ فِرۡعَوۡنَ بِرَشِيدٖ ﴿٩٧﴾

خۆیان ستەمیان لەخۆیان کرد، بەکوفرو نافەرمانی کردن ﴿ فما أغنت عنهم آلهتهم التي يدعون من دون الله من شيء لما جاء أمر ربك ﴾ ئینجا کەبڕیارو فەرمانی پەروەردگارت بۆ تیاچونیان هات، ئیتر ئەوگشت بتانە کەلەجیاتی خوا دەیانپەرستن فریایان نەکەوتن و، نەیانتوانی هیچێك لەسزا بێ نیازیان کەن ﴿ وما زادوهم غير تتبيب ﴾ و تیاچوون وماڵ وێرانی نەبێ، شتێکیان بۆ زیاد نەکردن ﴿ ١٠٢: وكذلك أخذ ربك ﴾ سزاو قاری پەروەردگارت ئاوایە ﴿ إذا أخذ القرى وهي ظالمة ﴾ کاتێ ویستی خەڵکانی ستەمکاری شارو گوندنشینەکان لەناوبەرێت ﴿ إن أخذه أليم شديد ﴾ کەبەڕاستی سزاو قارێکی سەخت و ئێش پێگەیەنەر بوو ﴿ ١٠٣: إن في ذلك لآية لمن خاف عذاب الآخرة ﴾ بێگومان لەو بەڵاو سزایەدا نیشانەو بەڵگەیەکی گەورەو مەزن هەیە، بۆ هەرکەسێك لەسزای دوا ڕۆژ بترسێت و، بیەوێ پارێزراو بێت لێی﴿ ذلك يوم مجموع له الناس ﴾ ئەوە ڕۆژێکی

وایە هەمووخەڵکی بۆ کۆئەکرێتەوە ﴿ وذلک یوم مشهود ﴾ و ئەوە رۆژێکــە هەموو ئادەمیزاد چــاك و خراپ دەبیینن و ئامادەی دەبن ﴿ ١٠٤: ومــا نؤخره إلا لأجل معــدود ﴾ و هەر بۆکاتێکی کەمی هەڵژمێرراو و دیاریمان دوا خستووەو، لە (ئەزەل)دا براوەتەوە کەی دێــت ﴿ ١٠٥: یوم یأتــی لا تکلم نفس إلا بإذنه ﴾ رۆژێکیش کە

يَقْدُمُ قَوْمَهُۥ يَوْمَ ٱلْقِيَـٰمَةِ فَأَوْرَدَهُمُ ٱلنَّارَ ۖ وَبِئْسَ ٱلْوِرْدُ ٱلْمَوْرُودُ ﴿٩٨﴾ وَأُتْبِعُوا۟ فِى هَـٰذِهِۦ لَعْنَةً وَيَوْمَ ٱلْقِيَـٰمَةِ ۚ بِئْسَ ٱلرِّفْدُ ٱلْمَرْفُودُ ﴿٩٩﴾ ذَٰلِكَ مِنْ أَنۢبَآءِ ٱلْقُرَىٰ نَقُصُّهُۥ عَلَيْكَ ۖ مِنْهَا قَآئِمٌ وَحَصِيدٌ ﴿١٠٠﴾ وَمَا ظَلَمْنَـٰهُمْ وَلَـٰكِن ظَلَمُوٓا۟ أَنفُسَهُمْ ۖ فَمَآ أَغْنَتْ عَنْهُمْ ءَالِهَتُهُمُ ٱلَّتِى يَدْعُونَ مِن دُونِ ٱللَّهِ مِن شَىْءٍ لَّمَّا جَآءَ أَمْرُ رَبِّكَ ۖ وَمَا زَادُوهُمْ غَيْرَ تَتْبِيبٍ ﴿١٠١﴾ وَكَذَٰلِكَ أَخْذُ رَبِّكَ إِذَآ أَخَذَ ٱلْقُرَىٰ وَهِىَ ظَـٰلِمَةٌ ۚ إِنَّ أَخْذَهُۥٓ أَلِيمٌ شَدِيدٌ ﴿١٠٢﴾ إِنَّ فِى ذَٰلِكَ لَـَٔايَةً لِّمَنْ خَافَ عَذَابَ ٱلْـَٔاخِرَةِ ۚ ذَٰلِكَ يَوْمٌ مَّجْمُوعٌ لَّهُ ٱلنَّاسُ وَذَٰلِكَ يَوْمٌ مَّشْهُودٌ ﴿١٠٣﴾ وَمَا نُؤَخِّرُهُۥٓ إِلَّا لِأَجَلٍ مَّعْدُودٍ ﴿١٠٤﴾ يَوْمَ يَأْتِ لَا تَكَلَّمُ نَفْسٌ إِلَّا بِإِذْنِهِۦ ۚ فَمِنْهُمْ شَقِىٌّ وَسَعِيدٌ ﴿١٠٥﴾ فَأَمَّا ٱلَّذِينَ شَقُوا۟ فَفِى ٱلنَّارِ لَهُمْ فِيهَا زَفِيرٌ وَشَهِيقٌ ﴿١٠٦﴾ خَـٰلِدِينَ فِيهَا مَا دَامَتِ ٱلسَّمَـٰوَٰتُ وَٱلْأَرْضُ إِلَّا مَا شَآءَ رَبُّكَ ۚ إِنَّ رَبَّكَ فَعَّالٌ لِّمَا يُرِيدُ ﴿١٠٧﴾ ۞ وَأَمَّا ٱلَّذِينَ سُعِدُوا۟ فَفِى ٱلْجَنَّةِ خَـٰلِدِينَ فِيهَا مَا دَامَتِ ٱلسَّمَـٰوَٰتُ وَٱلْأَرْضُ إِلَّا مَا شَآءَ رَبُّكَ ۖ عَطَآءً غَيْرَ مَجْذُوذٍ ﴿١٠٨﴾

دێت هیچ کەسێك بۆی نییە بەفەرمانی خوا نەبێت قســە بکات ﴿ فمنهم شــقی وســعید ﴾ ئینجا ئەو خەڵکــە دەبنە دوو کۆمەڵ، هەیانە بەهۆی لاســاریی و کلابوونییــەوە بەدبەختەو چارەڕەش، هەشیانە بەبۆنەی چاکی و باشی خۆیەوە بەختیارو ڕوو سپییە.

ئایندەو پاشەڕۆژی خەڵکانی بەدبەخت:

﴿ ١٠٦: فأما الذین شقوا ﴾ جا ئەوانەیان بەدبەخت ولارو لاسارن ﴿ ففــی النار لهم فیها زفیر وشــهیق ﴾ لەئاگــردان، هەرلەوێیش تووشــی هەناســە کورتی و، تەنگە نەفەســی دەبــنو، هەر هاوار هاواریانە. (تەبەریی) ئەڵێت: کاتێ کە گوێدرێژ دەست بەسەڕیین دەکات، پێی دەڵێن: (زفیر)، کەدەیشیبڕێتەوە پێی دەڵێن (شهیق). مەبەســت ئەوەیە کە لەتاو ســزادا هاوارو سەرە ســەرێك دەست پێدەکەن، هەر دەڵێیت سەڕەی گوێدرێژە، زۆر بەسەخت هەناسە هەڵدەمژن و، هەناســە دەدەنــەوە ﴿ ١٠٧: خالدین فیها ما دامت السمــوات والأرض ﴾ تــا ئاسمانەکان و زەویــی هەبن، ئەوانیش تێیدا ئەمێننەوە. عەرەب ئەگەر ویســتبای بڵێ ئەو شــتە بەردەوام و هەمیشــەیە، دەیگوت: (ما دامت السموات والأرض) کەوابوو بەهەتا هەتایی لەدۆزەخدا دەمێننەوەو لێی دەرناچن ﴿ إلا ما شــاء ربــک ﴾ مەگەر پەروەردگارت بیەوێ لە وەخت و کاتێکدا دەریان بهێنێ بۆئەوەی بەجۆرێکیتر لەسزا سزایان بدات ﴿ إن ربک فعال لما یرید ﴾ بەڕاســتی پەروەردگاریشــت زۆر بەدەسەڵاتە، بیەوێ هەرشتێ بکات دەیکات و هیچ بەرگرێکی بۆنابێت ﴿ ١٠٨: وأما الذین ســعدوا ﴾ ئەوانەیشیان کامەران و بەختەوەرن ﴿ ففی الجنة خالدیــن فیها ﴾ لەئەوەڵ لەحزەوە لە بەهەشــتن و، بۆ هەمیشــە لەوێ ئەمێننەوە ﴿ ما دامت الســموات والأرض إلا ماشاء ربک ﴾ تــا ئاسمانەکان و زەویی ببن، مەگەر ئەوەندە پەروەردگارت مەیلی هەبــێ کارێتــر بکات، جا ئەوکاتە لەبەهەشــتدا نابــن. (ئیبنی کەســیر) ئەڵێت: مانەوەیان لەبەهەشتدا بەهەتا هەتایی واجیب و پێویست نییە لەسەر خوا، بەڵکو خوا بەفەزڵ و منەتیەتی، جا بۆ ئەوە سوپاس و تەســبیحاتی بکەن زیکری (سبحان الله، الحمدلله)، ئەخرێتــە ســەر زاریــان ﴿ عطاء غیــر مجذوذ ﴾ ئەو بەخششــە هەتاهەتایی و نەبڕاوەیە.

شیرک سەرلێشێواوییە و شکی تیا نییە:

﴿ ١٠٩: فلا تک فی مریة مما یعبد هؤلاء ﴾ جا تۆ هیچ گومانت نەبــێ لەهیچ و پووچی ئــەو بتانەی ئەوانە دەیانپەرســتن ﴿ ما یعبــدون إلا کما یعبد آباؤهم من قبل ﴾ چونکە ئەمانیش هەر ئەوە ئەپەرســتن وەك باوو باپیرانیان پێشــتر دەیانپەرست، واتە: وەك باب و باپیرانیان لە بتپەرســتیدان ﴿ وإنــا لموفوهم نصیبهم غیر منقوص ﴾ و بەڕاســتی ئێمە بەتێروتەســەلی و بەتــەواوی پاداش و تۆڵەیــان دەدەیــن ﴿ ١١٠: ولقد آتینا موســی الکتاب ﴾ ئەمە سوێندی بێت کتێبی (تەورات)مان بە مووسا دا ﴿ فاختلف فیه ﴾ جا بۆدوایی ناکۆکی و جیاوازیی تیا دروســتبوو، هەندێ بڕوایان بەگشــت برگــەو ئایەتەکانی هێنــا، هەندێکیــش بێباوەڕبوون، هەرچۆنێ ئەم هــۆزو نەتەوەی تۆیە (ئــەی موحەممەد!) ناکۆکن و هەرایانە، جا کەوابوو حەوســەڵەو تاقەتت بێت ﴿ ولولا کلمة سبقت من ربک ﴾ خۆ ئەر لەبەر ئەوبڕیارو فەرمانە نەبووبا کەلە (ئەزەل)دا لەپەروەردگارتەوە دەرچووە بۆ دواخســتنی ســزاو لەناو بردونیان ﴿ لقضی بینهم ﴾ داوەری دەکران و سزا دەدران ﴿ وإنهم لفی شــک منه مریب ﴾ بێگومان جوولەکە ســەبارەت بەڕاســتی قورئــان لەگومانێکدان دوودڵی پەیدا دەکات ﴿ ١١١: وإن کلا لما

ليوفينهم ربك أعمالهم ﴾ بێگومانیش پەروەردگارت بەتێرو تەسەلی پاداشی هەموو کردەوەکانیان دەداتەوە لەدوارۆژدا ﴿ إنه بما يعملون خبير ﴾ چونکە هەرکارێ بکەن بێگومان خوای گەورە بەئاگایە لێی.

مەردانە خۆت ڕاگرە:

﴿ ١١٢: فاستقم كما أمرت ومن تاب معك ﴾ دەسا خۆتو ئەوانە لەگەڵ تۆدان و تەوبەیان لەشیرك و کردەوەی خراپکردووە، بەوجۆرە خوا فەرمانی پێکردون بەراست و ڕێك خۆڕاگرە ﴿ ولا تطغوا ﴾ و لەسنوورو یاسای خوا تێمەپەڕن ﴿ إنه بما تعملون بصير ﴾ چونکە هەرکارو کردەوەیە دەکەن خوا دەیبینێ و دەیزانێ ﴿ ١١٣: ولا تركنوا إلى الذين ظلموا ﴾ بەهیچ شێوەیەك مەیل مەکەن بۆلای ئەوانەی ستەمیان کردووە، واتە: پاڵیان پێوە مەدەن و پشتگیریان لێ مەکەن و، بەکردەوەیان ڕازی مەبن ﴿ فتمسكم النار ﴾ دەنا ئاگر ئەوقەتان ئەبێ و دەسووتێن. شێخی (بەیزاوی) لەمانای (رکون)دا دەڵێت: (هو الميل اليسير. أي لا تميلوا إليهم أدنى ميل فتمسكم النار بركونكم إليهم، وإذا كان الركون اليسير إلى من وجد منه ميل ما يسمى ظلما كذلك، فما ظنك بالركون إلى الظالمين الموصوفين بالظلم، والميل إليهم كل الميل) واتە: (رکون) بەکەمترین مەیل و پاڵ پێوەدان دەڵێن، جا ئەگەر مرۆڤ بەکەمترین مەیلدان بەلای موشریکان و زاڵمانەوە، بسووتێ و گیرۆدە ببێت، دەبێ حاڵی زاڵمان خۆیان و ئەوانەی وا بەتەواوی هاوکارییان ئەکەن چۆن بێ؟ (قەتادە) ئەڵێ: مانای ئەم ئایەتە ئەوەیە کە ناهەق کاران و ستەمکارانتان خۆش نەوێ و،بە قسەشیان مەکەن. کەوابوو چەندە بتوانرێ دەبێ ئەوەندە هاوڕێی و هاوکاری خەڵکی کافرو بیدعەچی نەکرێ. خۆ ئەگەر ناچار کراین هاکاری و هاوڕییەتییان بکەین، ئەوە دەچێتە بابی (تەقیە) و ناچارییەوەو ئەمیش کۆمەڵێ مەرجی هەیە، لە ئایەتی: (لايتخذ المؤمنون الكفرين أولياء)ـی ئالی عیمران دا کورتەیەك بۆ ئەمە نووسراوە ﴿ ومالكم من دون الله من أولياء ﴾ و بێجگە لەخواش هیچ یارمەتیدەرێکتان بۆنابێ لەوئاگرە دەرتان بێنێ ﴿ ثم لا تنصرون ﴾ پاشانیش سەرناخرێن بەسەر دوژمندا.

بەباشی نوێژەکانت بکە:

﴿ ١١٤: وأقم الصلاة طرفى النهار و زلفا من الليل ﴾ لەهەردوو لای ڕۆژدا بەیانی و عەسر و لەچەند بەشێکی سەرەتایی شەودا شێوان و خەوتنان نوێژ بەجێ بهێنن ﴿ إن الحسنات يذهبن السيئات ﴾ چونکە بەراستی چاکەکان کە نوێژیش بەشێکە لەوان، خراپەکان ڕادەماڵن ﴿ ذلك ذكرى للذاكرين ﴾ ئەو نوێژو لەخوا نزیك بوونەوەیە، یادەوەرییە بۆ ئەوانەی یادی خوا دەکەن ﴿ ١١٥: واصبر فإن الله لا يضيع أجر المحسنين ﴾ و ئەی پێغەمبەر لەسەر گشت قۆرت و نارەحەتییەکانیش بەئارامبە، چونکە بەراستی خوا

فَلَا تَكُ فِي مِرْيَةٍ مِّمَّا يَعْبُدُ هَٰٓؤُلَآءِ مَا يَعْبُدُونَ إِلَّا كَمَا يَعْبُدُ
ءَابَآؤُهُم مِّن قَبْلُ وَإِنَّا لَمُوَفُّوهُمْ نَصِيبَهُمْ غَيْرَ مَنقُوصٍ ﴿١٠٩﴾
وَلَقَدْ ءَاتَيْنَا مُوسَى ٱلْكِتَٰبَ فَٱخْتُلِفَ فِيهِ وَلَوْلَا كَلِمَةٌ
سَبَقَتْ مِن رَّبِّكَ لَقُضِيَ بَيْنَهُمْ وَإِنَّهُمْ لَفِي شَكٍّ مِّنْهُ مُرِيبٍ
﴿١١٠﴾ وَإِنَّ كُلًّا لَّمَّا لَيُوَفِّيَنَّهُمْ رَبُّكَ أَعْمَٰلَهُمْ إِنَّهُ بِمَا يَعْمَلُونَ
خَبِيرٌ ﴿١١١﴾ فَٱسْتَقِمْ كَمَآ أُمِرْتَ وَمَن تَابَ مَعَكَ وَلَا تَطْغَوْا
إِنَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ ﴿١١٢﴾ وَلَا تَرْكَنُوٓا إِلَى ٱلَّذِينَ ظَلَمُوا
فَتَمَسَّكُمُ ٱلنَّارُ وَمَا لَكُم مِّن دُونِ ٱللَّهِ مِنْ أَوْلِيَآءَ ثُمَّ
لَا تُنصَرُونَ ﴿١١٣﴾ وَأَقِمِ ٱلصَّلَوٰةَ طَرَفَيِ ٱلنَّهَارِ وَزُلَفًا مِّنَ
ٱلَّيْلِ إِنَّ ٱلْحَسَنَٰتِ يُذْهِبْنَ ٱلسَّيِّـَٔاتِ ذَٰلِكَ ذِكْرَىٰ لِلذَّٰكِرِينَ
﴿١١٤﴾ وَٱصْبِرْ فَإِنَّ ٱللَّهَ لَا يُضِيعُ أَجْرَ ٱلْمُحْسِنِينَ ﴿١١٥﴾ فَلَوْلَا
كَانَ مِنَ ٱلْقُرُونِ مِن قَبْلِكُمْ أُولُوا بَقِيَّةٍ يَنْهَوْنَ عَنِ ٱلْفَسَادِ
فِي ٱلْأَرْضِ إِلَّا قَلِيلًا مِّمَّنْ أَنجَيْنَا مِنْهُمْ وَٱتَّبَعَ ٱلَّذِينَ
ظَلَمُوا مَآ أُتْرِفُوا فِيهِ وَكَانُوا مُجْرِمِينَ ﴿١١٦﴾ وَمَا كَانَ
رَبُّكَ لِيُهْلِكَ ٱلْقُرَىٰ بِظُلْمٍ وَأَهْلُهَا مُصْلِحُونَ ﴿١١٧﴾

پاداشی چاکەی چاکەکاران زایە ناکات، پێشەوا (ئەحمەد) ئەم فەرموودەیە دێنێ و دەڵێت: ((ما من مسلم يذنب ذنبا، فيتوضأ و يصلي ركعتين إلا غفر له))، واتە: هەر موسڵمانێك گوناحێ بکاو، پاشان دەسنوێژێ بگرێ و، دووركات نوێژ بکات، لەگوناحەکانی دەبووردرێت.

دەبێ دەستەیە هەبن بۆ بەرەوانی لەهەق:

﴿ ١١٦: فلولا كان من القرون من قبلكم ﴾ ئەوە بۆ لەو هەمووخەڵکانەی بەرلەئێوە بوون ﴿ أولوا بقية ينهون عن الفساد فى الأرض ﴾ چەند کەسانێکی ژیرو خاوەن هۆشی وانەبوو، ڕێگا بەفەسادو خراپەکاری نەدەن لەوڵاتدا؟ ﴿ إلا قليلا ممن أنجينا منهم ﴾ بەڵام کەمێکیان ڕێی خێریان گرتەبەرو، دەرفەتی فەسادکارییان نەداو، ئێمەیش لەسزا ڕزگارمان کردن، وەکو ئیماندارەکانی هەموو هۆزو ئوممەتەکان، کەواتە با لەناو ئێوەیشدا (ئەی قورەیش!)

خەڵکێکی دڵسۆزی ئاوا هەبێ و، رێ لەخراپەکاری بگرێ، وە لەجێگایەکی تردا دەفەرموێ: (ولتكن منكم أمة يدعون إلى الخير ويأمرون بالمعروف وينهون عن المنكر..)، پێغەمبەریشمان موحەممەد ﷺ دەفەرموێ: ((إن الناس إذا رأوا المنكر فلم يغيروه،أوشك أن يعمهم الله بعقاب)) (ئیبن ماجه: ٢/١٣٢٧).

﴿ واتبع الذين ظلموا ما أترفوا فيه ﴾ و ئەوانەی ستەمکار بوون، شوێنی ئەو خۆشگوزەرانییە کەوتن و تێیدا مەست ببوون ﴿ وكانوا مجرمين ﴾ و چووبوونە ڕیزی تاوانبارو گوناهکارانەوە بۆیە خوا لەناوی بردن ﴿ ١١٧: وما كان ربك ليهلك القرى بظلم ﴾ پەروەردگارت نەیکردووە بەباو کە بە ستەم شارو گوندەکان لەناو بەرێت ﴿ وأهلها مصلحون ﴾ و خەڵکەکەیشیان چاکساز بوو بن.

خوا نەیویست گشت خەڵکی دونیا ئیماندار بن:

﴿ ١١٨: ولو شاء ربك لجعل الناس أمة واحدة ﴾ ئەر پەروەردگارت ویستبای هەموو خەڵکی دونیای دەکردە یەك ئوومەت و یەككۆمەڵ و هەموو دیندارو موسڵمان دەبوون بەڵام لەبەر هەرحیکمەتێك کە خۆی دەیزانێ، ئەوکارەی بەوشێوە نەکرد، لەولایشەوە ئەگەر وای کردبا (جەبر) و زۆر رووی دەدا، ئیتر ئەوکاتەش پاداشت و تۆڵە نەدەبوو ﴿ ولا يزالون مختلفين * ١١٩: إلا من رحم ربك ﴾ بەڵام بەدرێژایی رۆژگار، هەر ناتەباو ناکۆك و لێکترازاو دەبن و، لەسەر یەك بەرنامەو ئایین کۆ نابنەوە، مەگەر کەسێك پەروەردگارت بەزەیی پیا بێتەوەو، بیخاتە سەر رێگەی ڕاست و، لەو ناکۆکی و هەراو کێشەیە دوور رایگرێت، دیارە ئەوکەسانە هەرگیز کێشە دروست ناکەن و لەناویەکدا ناکۆك نابن ﴿ ولذلك خلقهم ﴾ و لەبنەڕەتدا بۆئەوە دروستی کردوون بکەونە بەر سۆزو میهرەبانی خۆی و لەودەستەو کۆمەڵە بن کەخوا میهرەبانی لەگەڵ کردوون و ناتەباو پەرتەوازە نەبوون ﴿ وتمت كلمة ربك ﴾ بریاری پەروەردگاریشت دەرچووەو فەرموویەتی: ﴿ لأملأن جهنم من الجنة والناس أجمعين ﴾ کەدەبێ دۆزەخ پڕ بکەم لە جندۆکەو بنیادەمە لارو لاسارەکان، ئەوانەیان کە شیاوی ئاگرن ﴿ وكلا نقص عليك من أنباء الرسل ماتثبت به فؤادك ﴾ و هەواڵی ئەوهەموو پێغەمبەرو گەلانەیانت بۆ دەگێرینەوە، هەتا دڵتی پێ بەهێز بکەین و دڵنیاشتکەین لەڕاستی کارەکەت ﴿ وجاءك في هذه الحق ﴾ دڵنیاشبە هەرچی بۆتهاتووە لەم سوورەتەدا هەقو ڕاستە ﴿ و موعظة وذكرى للمؤمنين ﴾ و پەندو ئامۆژگاری و بیرخستنەوەشە بۆ بڕواداران ﴿ ١٢١: وقل للذين لا يؤمنون ﴾ و بەوکەسانە بڕوا ناهێنن بڵێ: ﴿ اعملوا على مكانتكم إنا عاملون ﴾ ئێوە لەسەر کاروکردەوەی خۆتان‌بن و، هەرچیتان لە دەستان دێ بیکەن، بێگومان ئێمەش لەسەر پەیڕەو و پرۆگرامی خۆمان هەوڵدەدەین و کار ئەکەین ﴿ ١٢٢: وانتظروا إنا منتظرون ﴾ و ئێوە چاوەڕوانی سەرەنجامی ئێمە بکەن، ئێمەش چاوەڕوانی سەرەنجامی ئێوە دەکەین ﴿ ١٢٣: ولله غيب السماوات والأرض ﴾ وە زانینی هەموو شتێکی غەیب و نادیاری ئاسمانەکان و زەوی هەر بۆ خوایە، دەزانێ چیتان بەسەر دێ و چیش بۆ ئێمە ئەبێ ﴿ وإليه يرجع الأمر كله ﴾ و تەواوی کارو هەموو بڕیارێکیش هەربۆلای ئەو دێتەوە ﴿ فاعبده ﴾ سا تۆش هەر ئەو بپەرستەو سابت و نەگۆڕاو بە ﴿ وتوكل عليه ﴾ و هەر بەویش پشت ببەستەو ئارامت هەبێ ﴿ وما ربك بغافل عما تعملون ﴾ و هەرگیز پەروەردگاریشت بێ ئاگاو خافڵ نییە لەهەرکارو کردەوەیك هەردوولاتان دەیکەن، واتە: ئێوەو ئەوان هەرچی بکەن خوا ئاگای لێیە.

لە (٢٢)ی شەوالی (١٤١٥) ك بەرامبەر بە (١٩٩٥/٣/٢١) ز لەم سوورەتە بوومەوە.

الحمد لله أولا وآخرا.

سوورەتی (یووسوف)ـە

مەککەییەو، (١١١) ئایەتە

بەناوی خوای بەخشندەی میهرەبان

سوورەتی (یووسوف) چیرۆك و داستانی (یووسوف) دەگێرێتەوە، بەتایبەت کە ئەو هەموو بەڵاو نەهامەتییەی لەلایەن براکانی و، خەڵکانی ترەوە لەماڵی گەورەی میسرو، لەزیندان ولەنەخشەو پیلانی ژنەکاندا بەسەریا هات.. تا دەرەنجام خوای میهرەبان و دلۆڤان ڕزگاری کردوو بوویە نموونەی دڵپاکی و، داوێن پاکی بۆ تەواوی جیهان، بەتایبەت بۆ لاوانی سەردەمی خۆی.

زۆر بە ئوسلووب و شێوازێکی ویژدان بزوێن دەست پێدەکات، وشەو بێژەو شێوەی گەیاندنی و، تام و چێژی گێڕانەوەی چیرۆکەکە، بەجۆرێکی وایە دەچێتە ناو دڵەوە، هەرچۆنێ خوێن بەشادەمارەکاندا دەچێ‌و دەگاتە نێو دڵ، هەر وەکو رۆح دەچێتە ناوجەستەو لاشەوە.. ئەم سوورەتە هەرچەندەش مەککەییە، بەڵام شێوازێکی ناسك و نەرمی هەیە، میهرەبانی و، رەحم و سۆز دەنوێنێ.. بۆیە زانایەك دەڵێت: سوورەتی (یووسوف) و سوورەتی (مەریەم) لەدووبارەو سێ بارە کردنەوەیاندا بەهەشتییەکان تام و لەزەتیان لێوەردەگرن، (عەتا)یش دەڵێت: هەر مرۆیەکی خەفەتبارو دڵزویر سوورەتی (یووسوف) ببیسێ ئەحەوێتەوە.

وَلَوْ شَآءَ رَبُّكَ لَجَعَلَ ٱلنَّاسَ أُمَّةً وَٰحِدَةً ۖ وَلَا يَزَالُونَ مُخْتَلِفِينَ ﴿١١٨﴾ إِلَّا مَن رَّحِمَ رَبُّكَ ۚ وَلِذَٰلِكَ خَلَقَهُمْ ۗ وَتَمَّتْ كَلِمَةُ رَبِّكَ لَأَمْلَأَنَّ جَهَنَّمَ مِنَ ٱلْجِنَّةِ وَٱلنَّاسِ أَجْمَعِينَ ﴿١١٩﴾ وَكُلًّا نَّقُصُّ عَلَيْكَ مِنْ أَنۢبَآءِ ٱلرُّسُلِ مَا نُثَبِّتُ بِهِۦ فُؤَادَكَ ۚ وَجَآءَكَ فِى هَٰذِهِ ٱلْحَقُّ وَمَوْعِظَةٌ وَذِكْرَىٰ لِلْمُؤْمِنِينَ ﴿١٢٠﴾ وَقُل لِّلَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ ٱعْمَلُوا۟ عَلَىٰ مَكَانَتِكُمْ إِنَّا عَٰمِلُونَ ﴿١٢١﴾ وَٱنتَظِرُوٓا۟ إِنَّا مُنتَظِرُونَ ﴿١٢٢﴾ وَلِلَّهِ غَيْبُ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضِ وَإِلَيْهِ يُرْجَعُ ٱلْأَمْرُ كُلُّهُۥ فَٱعْبُدْهُ وَتَوَكَّلْ عَلَيْهِ ۚ وَمَا رَبُّكَ بِغَٰفِلٍ عَمَّا تَعْمَلُونَ ﴿١٢٣﴾

سُورَةُ يُوسُفَ

بِسْمِ ٱللَّهِ ٱلرَّحْمَٰنِ ٱلرَّحِيمِ

الٓر ۚ تِلْكَ ءَايَٰتُ ٱلْكِتَٰبِ ٱلْمُبِينِ ﴿١﴾ إِنَّآ أَنزَلْنَٰهُ قُرْءَٰنًا عَرَبِيًّا لَّعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ ﴿٢﴾ نَحْنُ نَقُصُّ عَلَيْكَ أَحْسَنَ ٱلْقَصَصِ بِمَآ أَوْحَيْنَآ إِلَيْكَ هَٰذَا ٱلْقُرْءَانَ وَإِن كُنتَ مِن قَبْلِهِۦ لَمِنَ ٱلْغَٰفِلِينَ ﴿٣﴾ إِذْ قَالَ يُوسُفُ لِأَبِيهِ يَٰٓأَبَتِ إِنِّى رَأَيْتُ أَحَدَ عَشَرَ كَوْكَبًا وَٱلشَّمْسَ وَٱلْقَمَرَ رَأَيْتُهُمْ لِى سَٰجِدِينَ ﴿٤﴾

ئەم سوورەتە لەپاش سوورەتی (هوود)ـەوە هاتووە، هەر لەوساڵەدا کەهەردوو پاڵپشتەکەی پەیامبەر ﷺ (ئەبووتالیب و، خاتوو خەدیجە) لەدونیا دەرچوون، وە لەبەر سەختی و نەهامەتیی و ڕووداوەکان تێیدا ناو نرا بە (عام الحزن). جا ئا لەو ماوە تاڵ و پڕ لە میحنەت و ئەشکەنجەیەدا ئەم سوورەتە دێت بۆ دڵدانەوەی پەیامبەر ﷺ.. وەك پێی بفەرموێ: لە بڕوا نەهێنان و ئازاری قەوم و گەلەکەت بێ تاقەت مەبە، چونکە پاش هەموو نارەحەتییەك خۆشییە، وە لە دوای هەموو تەنگانەیەك فەرەحانەیە.. سەیری یووسوفی برات بکە.. کە چۆن ئەو هەموو بەڵا جۆراو جۆرەی بەسەردا هات: هەر لەکێشەی براکانی و زیندان و، تاقیکردنەوەی ژنەکەی عەزیزو، ئەوین بازی بۆی و، ئەو فرت و فێڵ و حیلەیەی بۆی دارشت. بەڵام چونکە ئەو لەپێناوی بیرو باوەڕەکەیدا ڕاستبوو وئارامی گرت.. خوای گەورەیش لەزیندانەوە بردی بۆ کۆشکی پاشایەتی و، کردیشی بەگەورە پیاوی وڵاتی میسر.. جا هەرکەسێك بیەوێ ڕێی مەردان بگرێت، دەبێ سەبروئارامی ئەوانیشی هەبێ، ئەگینا ناگاتە ئەو سەروەری و ڕێزو حورمەتە.. بۆیە پەیتا پەیتابە پێغەمبەر ﷺ دەفەرموێ: (فاصبر كماصبر أولوا العزم من الرسل) ٣٥/٤٦..یان دەفەرموێ: (واصبر وما صبرک إلا بالله، ولا تحزن عليهم ولا تک فی ضيق مما يمكرون) ١٢٧/١٦.بەڵێ: بەکورتیی: کەش وهەوای ئەم سوورەتە دڵدانەوەیە بۆ پەیامبەر ﷺ، و هەروا بۆ کاروانی موجاهیدان و، ڕاساڵان و، ڕاستگۆیان و، چاکان و، پاکان تا ڕۆژی قیامەت.

ئەم قورئانە بەزمانی عەرەبییە:

﴿ بسم الله الرحمن الرحيم * ١: الر ﴾ پیتەکانی قورئانیش هەر لەم پیتانە پێك هاتووە، جا ئەگەر ئێوەش دەتوانن، وێنەی ئەو (قورئان)ـە بهێنن، دەسا فەرموون! ﴿ تلک آيات الكتاب المبين ﴾ ئەم سوورەتە کە بۆ تۆ هاتووە ئایەتگەلی کتێبێکی ڕوون و ئاشکراو بەیانکەری حەڵاڵ و حەرامە بۆ هەرکەسێك تێبفکرێ ﴿ ٢: إنا أنزلناه قرآنا عربيا ﴾ قورئانێکە کە ئێمە بەزمانی عەرەبی ناردومانە ﴿ لعلكم تعقلون ﴾ تا بەڵکو ئێوە ژیری بەکار بخەن و تێبگەن ﴿ ٣: نحن نقص عليک أحسن القصص بما أوحينا إليک هذا القرآن ﴾ ئەی پێغەمبەر ﷺ ئێمە لەگەڵ ئەم قورئانەدا کە بۆمان وەحی و سروش کردیت هەواڵی گەلانی پێشوو بەجوانترین شێوەی داستان بۆت باس‌دەکەین. (عەبدوڵڵای کوڕی سابت) دەڵێ: (عومەر) هاتە لای پێغەمبەر ﷺ وتی: برادەرێکی هۆزی بەنی قورەیزەم کورتەو پوختەیەکی (تەورات)ـی بۆ نووسیوم، ئایا ڕێم پێ‌دەدەی بۆتی بخوێنمەوە؟ پێغەمبەر ﷺ ڕەنگ و ڕوخساری پیرۆزی گۆڕا. عەبدوڵڵا دەڵێ: بەعومەرم گوت: نابینی ڕوخساری پێغەمبەر ﷺ لەتووڕەییدا چۆن گۆڕا؟! عومەر وتی: (رضينا بالله ربا، وبالإسلام دينا، وبمحمد رسولا) پاشان پێغەمبەر ﷺ فەرمووی: سوێند بەو زاتەی کە گیانی موحەممەدی بەدەستە، ئەگەر ئێستا (مووسا)یش بێتەوە ناوتان و، پەیڕەوی لێبکەن و، پشت لەمن بکەن، گومڕاو لاڕێ دەبن. ئێوە لەناو ئوممەتەکاندا بەشی منن، منیش لەناو پێغەمبەرانا بەشی ئێوەم. (رواه أحمد) ﴿ وإن كنت من قبله لمن الغافلين ﴾ کە بەڕاستی تۆ ئەی پێغەمبەر ﷺ بەر لەوقورئانەلە خەڵکانی بێ ئاگا بوویت، هیچ شتێکت لەوقورئان و داستانە نەدەزانی.

ڕێنماییەکانی ئایەتی (١-٣):

١) دەرکەوتنی ئیعجازی قورئانو دەسەوسان بوونی ئەوان، چونکە قورئان هەر لەم پیتانە: (ألم، طس، ق..) پێكهاتووە، کەچی هەموو عەرەبی خۆشخوان و ڕەوانبێژ، نەیانتوانی نموونەی تەنیا سوورەتێکی بچوکیشی بهێنن.

٢) ئەم قورئانە بۆیە بەزمانی (عەرەبی) هات،

کەعەرەبەکان بەتایبەتی لەو دەمەدا لێی تێبگەن و بەجیهانیانی بگەیەنن.

٣) قورئان جوانترین و باشترین داستانی تێدایە، کەوابوو شیاو نییە گوێ بۆ شتی دیکە بگیردرێ، وەکو ئیمامی (ئەحمەد/خوای لێی ڕازیی بێت) لە (عومەری کوڕی خەتتاب)ـەوە دەگێڕیتەوە کە: نامەیەکی لە خاوەننامەکانەوە چنگ کەوتبوو، ویستی بۆ پێغەمبەری بخوێنێتەوە ﷺ، ئەویش تووڕە بوو و فەرمووی: ئەی کوڕی خەتتاب! چۆن تا ئێستایش سەرگەردانن؟! سوێند بەو زاتەی کە گیانی منی بەدەستە، پەیامێکی خاوێن وپاك و ئاشکرام بۆ هێناون، کەوابوو ئێوە هیچ شتێ لەو خاوەننامانە مەپرسن، چونکە هەر خوا دەزانێ بەراست وەڵامتان ئەدەنەوە، یا نا؟ ((والذی نفسی بیده لو أن موسی کان حیا ما وسعه إلا أن یتبعنی)) دیسان سوێندم بەوەی گیانی منی بەدەستە، ئەگەر مووساش ؑ زیندوو بوایە، هەر دەبوو پەیڕەوی لە دین و بەرنامەی من بکا.

خەونەکەی یووسۆف:

﴿ ٤: إذ قال یوسف لأبیه ﴾ ئەوکاتە وەبیر بێنەکە یووسۆف گوتی بەباوکی: ﴿ یا أبت إنی رأیت أحد عشر کوکبا ﴾ ئەی بابە! بەراستی من خەوێکی سەیرم دیتووە، دیتم: یازدە ئەستێرە ﴿ والشمس والقمر ﴾ و خۆرو مانگ ﴿ رأیتهم لی ساجدین ﴾ سوژدەم بۆ دەبەن. پێشەوا (بوخاری/ خوا لێی ڕازی بێت) ئەم فەرموودەیەی هێناوە: (سئل رسول الله ﷺ أی الناس أکرم؟ ((قال: أکرمهم عند الله أتقاهم))، قالوا: لیس عن هذا نسألک. ((قال: فأکرم الناس یوسف، نبی الله، ابن نبی الله، ابن نبی الله ابن خلیل الله))، قالوا لیس عن هذا نسألک. ((قال: فعن معادن العرب تسألونی؟))، قالوا: نعم. ((قال: فخیارکم فی الجاهلیة، خیارکم فی الإسلام إذا فقهوا)) واتە: لە پێغەمبەریان ﷺ پرسی: چ کەسێ بەڕێزترە؟ فەرمووی: بەرزترینی خەڵك لای خوا، خۆ پارێزترینیانە، وتیان: ئێمە لەوە ناپرسین! فەرمووی: جا پایەبەرزتری هەموو مرۆڤەکان (یووسۆف)ـی پێغەمبەری، کوڕی پێغەمبەری، کوڕی پێغەمبەری، کوڕی خۆشەویستی خوایە). وتیان: لەوەیش ناپرسین! فەرمووی: ئەی لەبنەڕەت و ڕشتەی عەرەب دەپرسن؟ وتیان: بەڵێ. فەرمووی: کێیان لەسەردەمی نەفامیدا باشبووە، ئێستایش لەنێو ئیسلامدا هەرئەو کەسە باشە، بەومەرجە لەم ئایینیئیسلامە تێبگا.

بابی ئامۆژگاری یووسۆف دەکا لەبارەی خەونەکەیەوە:

﴿ ٥: قال یا بنی لا تقصص رؤیاک علی إخوتک ﴾ یەعقووبی باوکی وتی: کوڕە چکۆلەکەم ئەم خەوەت بۆ براکانت مەگێڕەوە ﴿ فیکیدوا لک کیدا ﴾ نەوەکو فێڵێکت لێ بکەن و داوێکت بۆ بنێنەوە، چونکە خەوەکەت ئایندەیەکی باشی لێوە دیارە ﴿ إن الشیطان للإنسان عدو مبین ﴾ چونکە شەیتان بۆ بنیادەم دوژمنێکی ئاشکرایە، دەتۆش زۆر وریابە، نەوەك براکانت لێهان بدات.

یووسۆف فێری لێدانەوەی مانای خەون بوو:

﴿ ٦: وکذلک یجتبیک ربک ﴾ هەروەك پەروەردگارت ئەو خەوەی نیشان دایت، هەر ئاوایش هەڵت ئەبژێرێ بۆ پەیامبەرێتی ﴿ ویعلمک من تأویل الأحادیث ﴾ و ماناو مەبەستی خەونەکانیشت فێردەکات چۆن لێکیان بدەیتەوەو چارەسەریان بۆدابنێیت ﴿ ویتم نعمته علیک وعلی آل یعقوب ﴾ و دەربارەی تۆو هەموو بنەماڵەکەی (یەعقووب)یش نازونیعمەت و بەخششی خۆی (پلەی پێغەمبەرێتیتان) بۆ تەواودەکا ﴿ کما أتمها علی أبویک من قبل إبراهیم وإسحاق ﴾ هەروەکو ئەوپلەو پایەیەی بەسەر باپیرانت (ئیبراهیم) و (ئیسحاق) لەپێش باوکتدا تەواوکرد ﴿ إن ربک علیم حکیم ﴾ بێگومانبە پەروەردگارت زۆر زانایە، زۆریش لەکارزان و کارجوانە؛ چاك دەزانێ چی دەکات، لەبەرچی دەیکا.

سەرگروشتەی یووسۆف نیشانە گەلێکی تێدایە:

﴿ ٧: لقد کان فی یوسف وإخوته آیات للسائلین ﴾ بێگومان لە بەسەرهاتی یووسۆف و براکانیدا گەلێك بەڵگەوپەندی گرنگ هەیە بۆئەوانەی لەورووداوە دەپرسن ﴿ ٨: إذ قالوا لیوسف وأخوه ﴾ کاتێ براکانی یووسۆف بەبۆچوونی خۆیان وتیان: ئەمە سوێندی بێت (یووسۆف) و (بنیامین)ـی برای ﴿ أحب إلی أبینا منا ﴾ لای بابمان لەئێمە خۆشەویسترە! چونکە خەونەکەیان بیستبووو، دەیانزانی دەبێتە مایەی زێدە ڕێزو حورمەت بۆی لای بابی ﴿ ونحن عصبة ﴾ خۆ ئێمە دەستەو کۆمەڵە پیاوێکین هەق وایە دڵ بە ئێمە بدات، هەتائەوان ﴿ إن أبانا لفی ضلال مبین ﴾ بێگومان لەمەدا باوکمان کەوتۆتە ناوهەڵەیەکی ڕوون و ئاشکراوە، (ئیبن کەسیر) دەڵێ: بەڵگەیەکی قسەبرو یەکلاکەرەوە نییە کە: براکانی (یووسۆف) پێغەمبەر بووبن. ﴿ ٩: اقتلوا یوسف ﴾ لەنێوخۆیاندا بڕیاریانداو گوتیان: چار هەرئەوەیە بیکوژن!! ﴿ أو أطرحوه أرضا ﴾ یان فڕەیدەنە شوێنێکی چۆڵ و بیابانەوە ﴿ یخل لکم

وجـه أبیكم ﴾ ئەوكاتە ســەرنج و رووی باوكتـان یەكلا دەبێتەوە بۆتــان و، روو هــەر بەئێـوە ئــەدات ﴿ وتكونوا من بعـده قوما صالحین ﴾ وە دوایییووســۆف تەوبەدەكەن و، دەبنە پیاوچاك و، گیروگرفتیشــتان نامێنێت ﴿ ١٠: قال قائل منهم ﴾ قسەكەرێكیان وتــی: ﴿ لا تقتلوا یوسـف ﴾ لەدژایەتی (یووســۆف)دا، مەگەنە ئەوســنووره بیكوژن ﴿ وألقوه فی غیابت الجب ﴾ وە بیهاوێنە ناو بێخی بیرێكــی قووڵەوە، دیارەخوای گــەورە كارێكی زۆر گرنگی پێیەتی، بۆیە ئەو كەســەیان لەوێ راسـت دەبێتــەوەو، ئەو رایە پێشــنیاز دەكاو لێیشــی قبووڵ دەكەن ﴿ یلتقطه بعض السـیارة ﴾ ئەوســا بۆ دوایی هەنــدێ كاروانچی دەچنە ســەر بیرەكەو دەری دێنــن و هەڵی دەگرن، ئێوە رزگــار دەبن و ئەویش ناكوژرێت ﴿ إن كنتم فاعلین ﴾ ئەر هەر ئەتانەوێ ئەو كارە بكەن. (ئیبن ئیسحاق) دەڵێت: كارێكی زۆر دڵڕەقانەیان كرد بەرامبەر بەیووسۆف، چونكە گوێیان بەبرایەتی و، خۆشەویســتی ئەولاوە شۆخ و شەنگە نەداو، بیرێكیان لەوئازارو بێزارە نەكــردەو دەچێتە دڵی ئەو(یەعقووب)ـە پیرەساڵەی بابیانەوە!.

بەناوی سەیرو سەفاوە یووسۆف لەگەڵ خۆیان دەبەن:

﴿ ١١: قالــوا یــا أبانا ﴾ ئەوجــا بۆ ئەنجامدانــی پیلانەكەیان، هاتنەلای بابیان و وتیان: بابە! ﴿ مالك لا تأمنا علی یوسـف ﴾ بۆچی بەدەســتپاك و ئەمینمان دانانێت سەبارەت بەیووسۆف؟! ﴿ وإنا له لناصحون ﴾ بێگومان‌بە ئێمە دڵســۆزو خێرخوازین بۆی ﴿ ١٢: أرسـله معنا غدا ﴾ دەســا سـبەینێ لەگەڵمان بینێرە بۆ دەشــت ﴿ یرتع ویلعـب ﴾ با بۆ خۆی چی پێ‌خۆشــە بیخوات و، گەمــەو یاریش بكات ﴿ وإنا له لحافظون ﴾ دڵنیایشــبە ئێمە پارێزگاری ئەوین و دەی‌پارێزین، كەوابوو زوو تەســلیممانی بكەو، لەهیچ شــتێك مەترســە ﴿ ١٣: قال إنی لیحزننی أن تذهبوا به ﴾ یەعقــووب وتی: بێســۆ زۆرخەفەتبــار دەبم بەبردنەكەی، واتە: تواناو وزەی فیراقیم نییە! ﴿ وأخاف أن یأكله الذئب ﴾ دەشترسم گــورگ بیخــوا ﴿ وأنتم عنه غافلون ﴾ وئێوەیــش گوێی نەدەنێ و ئاگاتــان لێ نەبێ، ئەوجا كورەكانیش ئەوقســەیان لــەدەم بابیان قۆزتەوەو، بۆدوایی كردیانە دەســپێكی خۆیان بۆفەوتانی یووسۆف ﴿ ١٤: قالـوا لئن أكلة الذئب ﴾ وتیان: جائەگەر گورگ خواردی ﴿ ونحن عصبة ﴾ و ئێمەیش كۆمەڵە پیاوێكی بەهێزی واین ﴿ إنا إذا لخاسرون ﴾ دیارە ئێمە زیاندیدەو زیانبارین، كەواتە: هەرگیز شــتی وا روونادات و نابێت، بەڵێ‌پاش ئەو هەموو ئاگر بەســە بۆ ئیشــەكانیان، بابیان بەناچــاری قەناعــەت دەكاو قایەل‌دەبێت كەلەگەڵ‌خۆیاندا بیبەن.

یووسۆف خرایە بن بیرەكەوە:

﴿ ١٥: فلما ذهبوا به ﴾ جاكاتێ لەگەڵ خۆیان بردیان، ئەو هەموو قســەو ئاگر بەسەیان شــكاندو، خەیاڵی خراپیان‌كرد بەرامبەری،

قَالَ يَٰبُنَيَّ لَا تَقْصُصْ رُءْيَاكَ عَلَىٰٓ إِخْوَتِكَ فَيَكِيدُوا۟ لَكَ كَيْدًا
إِنَّ ٱلشَّيْطَٰنَ لِلْإِنسَٰنِ عَدُوٌّ مُّبِينٌ ﴿٥﴾ وَكَذَٰلِكَ يَجْتَبِيكَ
رَبُّكَ وَيُعَلِّمُكَ مِن تَأْوِيلِ ٱلْأَحَادِيثِ وَيُتِمُّ نِعْمَتَهُۥ عَلَيْكَ
وَعَلَىٰٓ ءَالِ يَعْقُوبَ كَمَآ أَتَمَّهَا عَلَىٰٓ أَبَوَيْكَ مِن قَبْلُ إِبْرَٰهِيمَ وَإِسْحَٰقَ
إِنَّ رَبَّكَ عَلِيمٌ حَكِيمٌ ﴿٦﴾ ۞ لَّقَدْ كَانَ فِى يُوسُفَ وَإِخْوَتِهِۦٓ
ءَايَٰتٌ لِّلسَّآئِلِينَ ﴿٧﴾ إِذْ قَالُوا۟ لَيُوسُفُ وَأَخُوهُ أَحَبُّ إِلَىٰٓ
أَبِينَا مِنَّا وَنَحْنُ عُصْبَةٌ إِنَّ أَبَانَا لَفِى ضَلَٰلٍ مُّبِينٍ ﴿٨﴾ ٱقْتُلُوا۟
يُوسُفَ أَوِ ٱطْرَحُوهُ أَرْضًا يَخْلُ لَكُمْ وَجْهُ أَبِيكُمْ وَتَكُونُوا۟ مِنۢ
بَعْدِهِۦ قَوْمًا صَٰلِحِينَ ﴿٩﴾ قَالَ قَآئِلٌ مِّنْهُمْ لَا تَقْتُلُوا۟ يُوسُفَ
وَأَلْقُوهُ فِى غَيَٰبَتِ ٱلْجُبِّ يَلْتَقِطْهُ بَعْضُ ٱلسَّيَّارَةِ إِن كُنتُمْ
فَٰعِلِينَ ﴿١٠﴾ قَالُوا۟ يَٰٓأَبَانَا مَا لَكَ لَا تَأْمَ۫نَّا عَلَىٰ يُوسُفَ وَإِنَّا لَهُۥ
لَنَٰصِحُونَ ﴿١١﴾ أَرْسِلْهُ مَعَنَا غَدًا يَرْتَعْ وَيَلْعَبْ وَإِنَّا لَهُۥ
لَحَٰفِظُونَ ﴿١٢﴾ قَالَ إِنِّى لَيَحْزُنُنِىٓ أَن تَذْهَبُوا۟ بِهِۦ وَأَخَافُ
أَن يَأْكُلَهُ ٱلذِّئْبُ وَأَنتُمْ عَنْهُ غَٰفِلُونَ ﴿١٣﴾ قَالُوا۟ لَئِنْ
أَكَلَهُ ٱلذِّئْبُ وَنَحْنُ عُصْبَةٌ إِنَّآ إِذًا لَّخَٰسِرُونَ ﴿١٤﴾

بۆیــە دەفەرمــوێ: ﴿ وأجمعـوا أن یجعلوه فی غیابـت الجب ﴾ وئیــتر هەموو لێبــران و، بەیەكدەنــگ رایان هاتە ســەر ئەوە كە: بەگەلەكۆمەكی بیخەنە بن بیرەكەوە، (ســەدی) دەڵێت: بەستیان بەپەتێكەوەو، دایان‌كێشــایە خوارەوە، جاهەركە دەستی رادەكێشا بــۆلای یەكێكیان –بەڵكە رەحمی پێ‌بــكات بەزللە پیایا دەهات، كاتــێ لەلێــواری بیرەكەیشدا دەســتی دەئــالان بەبەرۆكی هەر كامێكیانــدا، خــێرا دەیاندا بەدەستییا، پاشــان لەنیوەی بیرەكەدا پەتەكەیان بری و، كەوتە بنی بیرەكەوەو، ئاو دای‌پۆشــی وئەوجا هەڵســایەوە وپەلاماریداو چوویە ســەر بەردێك كە لەناوەراســتی بیرەكەدا بووو، لەسەریەوە خۆی‌گرتەوە! ئالەو حاڵە بێحاڵەدا خوا فەرمووی: ﴿ وأوحینا إلیه ﴾ ئەوسا ئێمەش وەحی و سروشمان بۆ یووسۆف كرد وتێمان‌گەیاند ﴿ لتنبئنهم بأمرهم هذا ﴾ كە بەڕاستی رۆژێ دێــت تۆ رزگارت دەبێ و، ئــەوان بەم‌كارە ناڕەوایەیان –كە بەرامبــەر تــۆ كردیان– ئاگادار دەكەیتەوە ﴿ وهم لا یشـعرون ﴾

وەهەستیشناكەن و، تۆ ناناسنەوەو، نازانن تۆ(یووسوف)یت.

لای بابیان تاوانەكەیان پینە دەكەن:

﴿ ١٦: وجاءوا وأباهم عشـاء يبكون ﴾ ئەوكارەیان كردو، پاشان شـەو درەنگانێك بە كوڵی گریانەوە بـۆ لای باوكیان هاتنەوە، چا

فَلَمَّا ذَهَبُوا بِهِۦ وَأَجْمَعُوٓا أَن يَجْعَلُوهُ فِى غَيَٰبَتِ ٱلْجُبِّ وَأَوْحَيْنَآ
إِلَيْهِ لَتُنَبِّئَنَّهُم بِأَمْرِهِمْ هَٰذَا وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ ﴿١٥﴾ وَجَآءُوٓ
أَبَاهُمْ عِشَآءً يَبْكُونَ ﴿١٦﴾ قَالُوا يَٰٓأَبَانَآ إِنَّا ذَهَبْنَا نَسْتَبِقُ
وَتَرَكْنَا يُوسُفَ عِندَ مَتَٰعِنَا فَأَكَلَهُ ٱلذِّئْبُ وَمَآ أَنتَ
بِمُؤْمِنٍ لَّنَا وَلَوْ كُنَّا صَٰدِقِينَ ﴿١٧﴾ وَجَآءُو عَلَىٰ قَمِيصِهِۦ
بِدَمٍ كَذِبٍ قَالَ بَلْ سَوَّلَتْ لَكُمْ أَنفُسُكُمْ أَمْرًا فَصَبْرٌ جَمِيلٌ
وَٱللَّهُ ٱلْمُسْتَعَانُ عَلَىٰ مَا تَصِفُونَ ﴿١٨﴾ وَجَآءَتْ سَيَّارَةٌ فَأَرْسَلُوا
وَارِدَهُمْ فَأَدْلَىٰ دَلْوَهُۥ قَالَ يَٰبُشْرَىٰ هَٰذَا غُلَٰمٌ وَأَسَرُّوهُ بِضَٰعَةً
وَٱللَّهُ عَلِيمٌۢ بِمَا يَعْمَلُونَ ﴿١٩﴾ وَشَرَوْهُ بِثَمَنٍۭ بَخْسٍ
دَرَٰهِمَ مَعْدُودَةٍ وَكَانُوا فِيهِ مِنَ ٱلزَّٰهِدِينَ ﴿٢٠﴾ وَقَالَ
ٱلَّذِى ٱشْتَرَىٰهُ مِن مِّصْرَ لِٱمْرَأَتِهِۦٓ أَكْرِمِى مَثْوَىٰهُ عَسَىٰٓ
أَن يَنفَعَنَآ أَوْ نَتَّخِذَهُۥ وَلَدًا وَكَذَٰلِكَ مَكَّنَّا لِيُوسُفَ فِى
ٱلْأَرْضِ وَلِنُعَلِّمَهُۥ مِن تَأْوِيلِ ٱلْأَحَادِيثِ وَٱللَّهُ غَالِبٌ عَلَىٰٓ
أَمْرِهِۦ وَلَٰكِنَّ أَكْثَرَ ٱلنَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٢١﴾ وَلَمَّا بَلَغَ
أَشُدَّهُۥٓ ءَاتَيْنَٰهُ حُكْمًا وَعِلْمًا وَكَذَٰلِكَ نَجْزِى ٱلْمُحْسِنِينَ ﴿٢٢﴾

یەعقووب وتی: چی قەوماوە! یووسوف كوا؟ ﴿ ١٧: قالوا يا أبانا إنا ذهبنا نستبق ﴾ وتیان: بابە! بەڕاستی ئێمە ڕۆشتین غار غارێن و پێشـبڕكێ بكەین ﴿ وتركنا يوسف عند متاعنا ﴾ وییووسوفیشمان لای كەل و پەلەكانمان بەجێ هێشـت ﴿ فأكلـه الذئب ﴾ئەوجا گـورگ پەلاماری دایەوخـواردی!! ﴿ وما أنت بمؤمـن لنا ﴾ وە تـۆ قەت بڕوامـان پێناكەیت ﴿ ولو كنا صادقيـن ﴾ هەرچەندە ڕاستگۆیش بین، چونكە بەگومانی لێمان، جا نەخوازەڵڵا ئێستاش كەیووسوف بێسەرو شوێنە ﴿ ١٨: وجاءوا على قميصه بدم كذب ﴾ كراسەكەشیان بەخوێنێكی درۆینەوە بۆ هێنا، بەرخێكیان سەر بری و، كراسەكەیان تێهەڵكێشا، بەڵام لەبیریان چوو بیشیدڕێنن، بۆیە بابیان باوەڕی پێنەكردن ﴿ قال بل سـولت لكم أنفسـكم أمرا ﴾ گوتـی: نەخـێر باوەڕناكەم شـتی وا بووبێ، بەڵكومـن بەلامەوە وایەكە هەواو نەفستان شتێكی تری بۆ شیرین كردوون واتە: بەدەر لەوە بەمنتانگوت شتێكی ترتان ئەنجامداوە، بۆیە گوتی: ﴿ فصبر جميـل ﴾ چارەی من "لەبەرامبەر ئەو ڕووداوەتاڵەوە" هەر سـەبرو ئارامێكی جوان وبێ سـكاڵاو بێ قەرارییە، سەبرێكی‌وا شایستەی پلەو پایەی پێغەمبەرێتی‌بێت ﴿ والله المستعان على ما تصفون ﴾ هــەر خواش داوای یارمەتی لێدەكرێ بـۆ هەڵگرتنی ئەو بەڵایەی ئێوە وەسفی دەكەن و دەیڵێن.

یووسوف لەبیر دەر هێنراو وەكو كاڵا فرۆشرا!!

﴿ ١٩ وجاءت سـيارة ﴾ جا دوای ماوەیەك كاروانێك لە(شـام)ـەوە هـات بچێت بۆ(میسـر) و لـەو ناوەدا پێویسـتیان بەئاو بووو چوونە سـەر بیرەكە ﴿ فأرسلوا واردهم ﴾ و ئاو هەڵگۆزەكەیانیان نـارد ئاویان بـۆ دەربێنێ ﴿ فأدلـى دلوه ﴾ ئەویش سـەتڵەكەی داهێشـتە بیرەكەوە، كاتێ‌هەڵیكێشایەوەو ئەو لاوەیە دیت، سەری سـوڕما، بۆیە ﴿ قـال يا بشـرى هذا غلام ﴾ وتی: مـوژدە بێت! ئەمە تازە لاوێكی‌جوان و ئێسـك سووكە لەم‌بیرەدا بووە ﴿ وأسروه بضاعـة ﴾ براكانی، یـان ئەو خەڵكەی دەورو بـەرە دەنگوباس و بەسەرهاتەكەی (یووسوف)یان شـاردەوەو،كردیانە كاڵاوكەل و پەلێـك بۆ فرۆشـتن! ﴿ والله عليم بما يعملـون ﴾ وە خوا بۆخۆی بەئاگـاو زانابـوو بەوەی دەیانكـرد ﴿ ٢٠: وشـروه بثمن بخس دراهـم معـدودة ﴾ وە بەنرخێكی زۆر كەم و هـەرزان، لەبازاڕی كۆیلە فرۆشەكانی‌میسـردا یووسفیان بەچەند درەمێكی كەم‌فرۆشت ﴿ وكانـوا فيه من الزاهدين ﴾ ولەفرۆشتنەكەیشیدا زۆردونیا ویست نەبـوون و گوێیان نەدایە، هەر ویسـتیان لەكۆڵیان بێتەوە نەوەك ئاشكرا بێت.

یووسوف دەگاتە ماڵی پاشای میسر:

بەڵێ‌ئەوان هەر ویستیان لەدەستیان بێتەوە، خوایش كاری پێیەتی، بۆیە هەر لەیەكـەم ڕۆژەوە قادرمەی بۆ دادەنێت هەتا وردە وردەو لەسەرخۆ سـەركەوێت، بۆیە دەی خاتە دەستی وەزیری گەورەی میسـرەوەو دەبێ‌حورمەت و ڕێزیشـی بگرن، وەكـو دەفەرموێ: ﴿ ٢١: وقـال الذي اشـتراه من مصر لامرأته ﴾ وە ئەوكەسـەی لەمیسـردا یووسـوفی كـڕی (كە پاشـاو عەزیزی میسـر بوو) بە ژنەكـەی خـۆی وت: ﴿ أكرمي مثـواه ﴾ ڕێزی بگرە و شـوێن و جێگـەی باش و شـیاوی بۆ ئامـادە بكە ﴿ عسـى أن ينفعنا أو نتخذه ولدا ﴾ سـابەڵكوقازانج و كەڵكێكمان پـێ بگەیەنێت، یان "كەئێمە منداڵمان نییە" بیكەینە كوڕی خۆمان، لەڕاستیدا خوا خۆی ئەوگشت پلانە ڕێك دەخات بۆ یووسوف. (ئەبووئیسحاق)لە(ئیبن مەسعوود)ـەوەدەڵێت: زرنگترینی مەردم ئەم سێ‌كەسەیە: یەكەم:

(عەزیز)ی‌میسرکە بەژنەکەی گوت: ڕێزی یووسۆف بگرە! بێ‌ئەوەش بزانێ پایەو پلەی چییە.

دووەم: ئەو کیژۆڵە کە بە بابی گوت: (یاأبت إستئجره..).

سێیەم: (ئەبووبەکر) کە پاش خۆی (عومەر)ی هەڵبژاردو کردییە خەلیفەی موسڵمانان.

﴿ وکذلک مکنا لیوسف فی الأرض ﴾ وە ئاوا ئەم پایەو مەکانەتەمان پێدا ئاوایش قورسایی ودەسەڵاتمان بۆ یووسۆف لە میسر جێگیر کرد ﴿ ولنعلمه من تأویل الأحادیث ﴾ وە بۆ ئەوەی فێریشی بکەین چۆن مانای خەون و ڕووداوەکان لێك بداتەوەو، شارەزای چارەسەری گرفتەکانی بکەین ﴿ والله غالب علی أمره ﴾ خوای گەورەیش بەسەرگشت کارەکانی خۆیدا زاڵ و بەدەسەڵاتە ﴿ ولکن أکثر الناس لا یعلمون ﴾ بەڵام زۆربەی خەڵکی ئەمە نازانن و، لەحیکمەتی‌کارەکانی تێناگەن ﴿ ٢٢: ولما بلغ أشده ﴾ جا کە پێگەیشت و، بەتەواوی عەقڵ و هێزی پەیدا کردو، بەدەسەڵات و توانای لاوێتی خۆی گەیی ﴿ آتیناه حکما وعلما ﴾ پلەی پێغەمبەرێتی وزانست و زانیاری تێرو تەسەلمان دایە ﴿ وکذلک نجزی المحسنین ﴾ وە ئێمە هەموو کاتێ ئاوا پاداشتی چاکە کاران ئەدەینەوە.

ژنەکەی عەزیزی میسر تەماح دەکاتە یووسوف!

﴿ ٢٣: و راودته التی هو فی بیتها عن نفسه ﴾ جائەو ئافرەتەی کە یووسۆف لەماڵیا بوو هەوڵێکی زۆری لەگەڵدا هەتا ڕامی بکاو لەگەڵیا جووت ببێ! لەوە دەچێت -وەك ئەڵێن- تەمەنی عەزیز لەو سەردەمەدا لەچل ساڵ کەمتر نەبووبێت و، ژنەکەیشی نزیکەی سی ساڵێك بووبێت، وەیان تەمەنی ژنەکەی لە چل ساڵیدا بووبێت و تەمەنی (یووسۆف)یش دەورووبەری بیست و پێنج ساڵ بووبێت ﴿ وغلقت الأبواب ﴾ وە بەو نیازەوە تەواوی دەرگاکانی لەیووسوف بەست و، تۆکمەو مەحکەمی‌کردن ﴿ وقالت هیت لک ﴾ و وتی: من خۆم بۆ تۆ ئامادە کردووە و، تۆش زۆر بەپەلە وەرە پێشێ وئامادە بە ﴿ قال معاذ الله ﴾ یووسۆفیش داواکەی ڕەت‌کردەوەو وتی: پەنا بەخوا ئەگرم، هەرگیز کاری ئاوا ناکەم ﴿ إنه ربی أحسن مثوای ﴾ چونکە بەڕاستی میردەکەی تۆ گەورەو ئاغای منەو جوان ڕێزی لێگرتووم و، پیاوەتی زۆرە بەسەرمەوە، دەبێ جوامێرانە سەیری ماڵ و خانەوادەی بکەم، نەك خیانەت وگزی لێبکەم، لەولایشەوە بەزاندنی سنووری خوایەو، کاری ستەمکارانە ﴿ إنه لا یفلح الظالمون ﴾ خۆبەڕاستی خەڵکانی ستەمکار و لەسنوور دەرچوو، هەرگیز سەرکەوتوو بەختیار نابن ﴿ ٢٤: ولقد همت به ﴾ ئەمەسوێندی‌بێت شاژن بەتەواوی نیازی خراپی بە(یووسۆف) کردو، بەتەواوی لێبڕاو بریاریدا کە: ئەو کارەی لەگەڵ بکات، بۆیە پەلاماری دایە! ﴿ وهم بها لولا أن رأی برهان ربه ﴾ (یووسۆف)یش گیری خوارد بەدەستیەوەو ئامۆژگارییەکی زۆری کرد، بەڵام هەر وازی لێنەهێنا، خۆ ئەر بەڵگەو نیشانەیەکی

وَرَٰوَدَتْهُ ٱلَّتِى هُوَ فِى بَيْتِهَا عَن نَّفْسِهِۦ وَغَلَّقَتِ ٱلْأَبْوَٰبَ
وَقَالَتْ هَيْتَ لَكَ ۚ قَالَ مَعَاذَ ٱللَّهِ ۖ إِنَّهُۥ رَبِّىٓ أَحْسَنَ مَثْوَاىَ ۖ
إِنَّهُۥ لَا يُفْلِحُ ٱلظَّٰلِمُونَ ﴿٢٣﴾ وَلَقَدْ هَمَّتْ بِهِۦ ۖ وَهَمَّ بِهَا
لَوْلَآ أَن رَّءَا بُرْهَٰنَ رَبِّهِۦ ۚ كَذَٰلِكَ لِنَصْرِفَ عَنْهُ ٱلسُّوٓءَ
وَٱلْفَحْشَآءَ ۚ إِنَّهُۥ مِنْ عِبَادِنَا ٱلْمُخْلَصِينَ ﴿٢٤﴾ وَٱسْتَبَقَا
ٱلْبَابَ وَقَدَّتْ قَمِيصَهُۥ مِن دُبُرٍ وَأَلْفَيَا سَيِّدَهَا لَدَا ٱلْبَابِ ۚ
قَالَتْ مَا جَزَآءُ مَنْ أَرَادَ بِأَهْلِكَ سُوٓءًا إِلَّآ أَن يُسْجَنَ أَوْ عَذَابٌ
أَلِيمٌ ﴿٢٥﴾ قَالَ هِىَ رَٰوَدَتْنِى عَن نَّفْسِى ۚ وَشَهِدَ شَاهِدٌ مِّنْ
أَهْلِهَآ إِن كَانَ قَمِيصُهُۥ قُدَّ مِن قُبُلٍ فَصَدَقَتْ وَهُوَ مِنَ
ٱلْكَٰذِبِينَ ﴿٢٦﴾ وَإِن كَانَ قَمِيصُهُۥ قُدَّ مِن دُبُرٍ فَكَذَبَتْ وَهُوَ
مِنَ ٱلصَّٰدِقِينَ ﴿٢٧﴾ فَلَمَّا رَءَا قَمِيصَهُۥ قُدَّ مِن دُبُرٍ قَالَ إِنَّهُۥ
مِن كَيْدِكُنَّ ۖ إِنَّ كَيْدَكُنَّ عَظِيمٌ ﴿٢٨﴾ يُوسُفُ أَعْرِضْ عَنْ
هَٰذَا ۚ وَٱسْتَغْفِرِى لِذَنۢبِكِ ۖ إِنَّكِ كُنتِ مِنَ ٱلْخَاطِـِٔينَ
﴿٢٩﴾ ۞ وَقَالَ نِسْوَةٌ فِى ٱلْمَدِينَةِ ٱمْرَأَتُ ٱلْعَزِيزِ تُرَٰوِدُ فَتَىٰهَا
عَن نَّفْسِهِۦ ۖ قَدْ شَغَفَهَا حُبًّا ۖ إِنَّا لَنَرَىٰهَا فِى ضَلَٰلٍ مُّبِينٍ ﴿٣٠﴾

پەروەردگاری نەهاتبایە پێش چاوی، دووچار دەبوو، بەڵام خوا پەنای‌دا لەو کارە نەشیاوە، دیارە سروشتی هەموو ئادەمزادە بروادارەکان هەر وایە، کاتێ کە ئارەزووی نەفسی زۆریان بۆ دەهێنێ، لەوکاتە تەنگانەو ناسکەیەدا نووری خوایی بۆ هەڵئەکرێ و، دوور ئەکەوێتەوە لێی. لەم جێگایەدا گەلێ لەراڤەکرانی قورئان -بەدڵپاکی خۆیان- بەهەڵەدا چوون! چونکەگەلێ بۆچوونی نەگونجاوو نارەوایان لەتەفسیرەکانیاندا لەبەرامبەر (وهم بها)ی‌یووسۆفەوە نووسیوە، کە هیچ ئەسڵ وبنەمایەکی متمانە پێکراو وپشتگیرێکیان نییە لە (کتاب) و(سنة)دا، وە ئەو بۆچوونانە دژو ناکۆکن لە گەڵ دەقەکاندا. بەڵام هەندێکیان وەك (ئەبوومەسعوود، سەیید قوتب..) ڕەدیان ئەدەنەوەو دەڵێن: هەر لەقورئاندا دە بەڵگە هەیە لەسەر پاکی یووسۆف (عليه السلام)، لەوانە: ئایەتی: (قال معاذالله، إنه ربی أحسن مثوای..) هەتائایەتی (قالت امرأة العزیز الآن حصحص الحق، أنا راودته عن نفسه وإنه لمن

الصادقین). (ئیبن کەسـیر)یش لە(بەغەویی)یـەوە دەڵێ: ئەو(وهم بها)ی یووسۆفە تەنها خەتەرەو خۆرپەیەکی (نەفس) بووو، خێرا سەرکوتی کردو زاڵبوو بەسەریا. هەندێکیش دەڵێن: (هم بها) واتە: ویستی لێیبدات، یان سیماو نیگاری (یەعقووب)ی بابیدیت، یان فریشتەیەکی دیت وراچڵەکاو دوورتر کەوتەوە لەشاژن، بەڵام لەگەڵ ئەمگشت بۆچوونانەشدا چاك وایە ئەو (برهان ربه) دیاری نەکرێت ﴿ کذلک لنصرف عنه السوء والفحشاء ﴾ ئا بەو شێوەیە بەهـۆی ئیمانی دامەزراویەوە لەبەردەم ئەو کارە زۆرخراپەدا خۆی راگرت بۆ ئەوەی لەئایندەشـدا لەهەموو خراپەو کارێکی ناشـیاوو دزێـو لای بدەیـن ﴿ إنـه من عبادنـا المخلصیـن ﴾ چونکە ئەو (یووسـوف) بەندەیەك بوو لەبەندە پاك وهەڵبژێرراوەکانی خۆمان ﴿ ٢٥: واستبقا الباب ﴾ سەرەنجام هەردوو بە راکردن گەیشتنە لای دەرگاکە، یووسۆف بۆ هەڵهاتن وخۆقوتارکردن، شاژنیش بەدوای ئـارەزووی خۆیدا ﴿ وقدت قمیصه من دبر ﴾ وجا لەو هەڵهاتنەدا شـاژن توانی لەدواوە دەسـتی گیر بکا لەکراسـەکەی یووسۆف و درانی ﴿ وألفیا سـیدها لدی الباب ﴾ جاهەردوو کت ومت لەدەم دەرگاکەدا تووشی سەروەرە(مێردە)کەی هاتن ﴿ قالت ما جزاء من أراد بأهلک سـوء ﴾ جا بۆ ئەوەی راسـتیەکە دەرنەکەوێ، شاژن بەپەلە وتی: ئاخۆ تۆڵەی ئەوکەسە چی بێ کەنیازی پیاو خراپی لەگەڵ ماڵ وخێزانی تۆدا بکا؟! ﴿ إلا أن یسجن أو عذاب ألیم ﴾ غەیـرەز ئەمە یەکـێ لەم دووشـتەی لەگەڵ بکرێ: یـا بخرێتە بەندیخانەوە، یا بەسزایەکی ئێش پێگەیەنەر سزا بدرێ؟! ﴿ ٢٦: قـال هی راودتنی عن نفسـی ﴾ (یووسـوف)یش دەکەوێتە پاکانە بۆخـۆی و، درکاندنی راسـتیەکە، بۆیە وتی: نەخـێر وا نییە، ئـەو هەوڵێکـی زۆریدا بۆ رامکردن و لەخشـتە بردنی من بۆ ئەو کارە ناپەسـەندە و، هەر بەزۆریش بۆلای خـۆی بانگی کردم و، منیش رەفزم کردو هەڵهـاتم، ئەویش بەدوامدا رایکرد، هەتا لەم دەرگایەدا بەتۆ گەیشـتین وکراسەکەیشی دراندم! ﴿ وشهد شاهد من أهلها ﴾ وە شـایەتێك لە خزمانی شاژن هەڵیدایەو شایەتی داو وتی: ﴿ إن کان قمیصه قد من قبل ﴾ ئەگەر کراسەکەی یووسوف لە پێشـەوە درابێ ﴿ فصدقت ﴾ ئەوا شاژن راستدەکات ﴿ وهو من الکاذبین ﴾ یووسـوف لەدرۆزنانە، واتە: یووسـوف پەلاماری ئەوی داوە وئەویش هەڵهاتووە ورایکردووە لە دەسـتی وئەمیش لە پێشەوە دەستی لە کراسەکەی گیر کردووە ودراندوویەتی. ﴿ ٢٧: وإن کان قمیصـه قد من دبر ﴾ خۆئەر کراسەکەشـی لەپشـتەوەدا درابـوو، ﴿ فکذبـت ﴾ ئـەوا شـاژن درۆ ئـەکات ﴿ وهـو من الصادقین ﴾ و (یووسـوف) راست دەکات، واتە: ژنەکە پەلاماری یووسـۆفی داوە ویووسـۆف هەڵهاتووە ورایکردووە لە دەسـتی و ئەویش لەپشـتەوە دەستی لەکراسەکەی گیرکردووە ودڕاندوویەتی. ﴿ ٢٨: فلما رءا قمیصه قد من دبر ﴾ جا کاتێ کە شـای (مێردی زلێخا) دیتی کراسـەکەی (یووسۆف) لە پشـتەوەدا دڕاوە ﴿ قال إنه من کیدکن ﴾ وتی: بەڕاسـتی ئەوکارە هەرلە پیلان و فرت و فێڵی ئێوەی ژنان دەکات ﴿ إن کیدکن عظیم ﴾ چونکە نەخشـەو پیلان و فرت و فێڵی ئێوە گەلێك گەورەیە ﴿ ٢٩: یوسـف أعرض عن هذا ﴾ ئەوجا رووی‌کردە یووسـۆف‌و وتی: یووسۆف! ساتۆش لەمە واز بێنەو، لێی بێدەنگبە، با ئابرووەمان نەچێت ﴿ واستغفری لذنبـک ﴾ ئافرەت! تۆیش داوای لیبووردن بۆ هەڵەو گوناهەکەت بکە، چونکـە لەلایەکـەوە پێچاتە ئـەولاوە غەریبـە، لەلایەکی تریشەوە بوختانت بۆکرد! ﴿ إنک کنت من الخاطئین ﴾ بەڕاستی تۆ لەخەتاکارانی.

بـەڵێ.. ئابـەم شـێوەیە ئـەو تاوانە گەورەیـە لـەلای ئەوماڵ و خێزانە رووخـاوە زۆر بە بچووکی و ئاسـانی کپ‌کرایەوە. (ئیبن جەریـر) لە (ئیبن عەبباس)ـەوە دەڵێ: هەر بەبچووکی و ناوەخت چـوار منداڵ هاتوونە قسـەو گوتار: کورەکەی (ماشـیتە)ی کچی فیرعەون، شایەتەکەی یووسۆف، هاوڕێکەی (جورەیج)، عیسای کوری مەریەم.

ژنانی شار دەنگ و باسەکە دەبیسن:

بەڵێ ئەو کارەساتە لە دەرەوەی کۆشکی پاشاوە دەنگی دایەوە، بۆیە ﴿ ٣٠: وقال نسـوة فی المدینة ﴾ کۆمەڵێـك لە ژنە ناودارەکانی میسـر قاویان داخسـت و وتیان: ﴿ امرأة العزیز تراود فتاها عن نفسه ﴾ سـەیرە! ژنەکەی (عەزیز) خەریکی دڵداری و رامکردنی غوڵامەکـەی خۆیەتی‌و حـەزی لێ دەکا! ﴿ قد شـغفها حبا ﴾ بە شـێوەیەك ئەویـن و خۆشەویسـتی چووەتـە ناوپـەردەی دڵیەوە وئۆقـرەی لێبڕیـوە ﴿ إنا لنراها فی ضلال مبین ﴾ بەڕاسـتی ئێمە لەسـەرگەردانییەکی ئاشـکرادا دەیبینین، چونکـە نەدەبوو ئەو لەگـەڵ خزمەتکارێکی خۆیدا کاری وابکات ﴿ ٣١: فلما سـمعت بمکرهن ﴾ ئینجا کە ژنەکەی عەزیز تیروتانەی ئەو ژنانەی بیست ﴿ أرسـلت إلیهن ﴾ بۆ گێڕانەوەی ئابـرووی خۆی‌و، دەربازکردنی خۆی و، بۆئەوە بەوانیشی بسەلمێنی کە لەوکارەدا ناهەقی نەبووە، ئەرئەوانیـش وەکوئەو ببینن، خراپتر دووچـاری ئەوینی دەبن، بۆیە ناردی بەدوایاندا ﴿ وأعتدت لهن متکأ ﴾ و بۆ هەریەکەشیان رایەخی جوان و پاڵە پشـتی‌و خواردەمەنی بۆ ئامادە کردن، وەکو باوی دەسـەڵاتدارانی سەردەم ﴿ وآتت کل واحدة منهن سکینا ﴾

وەبۆ هەریەکەیشیان چەقۆیەکی میوە خواردنی پێ سپاردن، دیارە شارستانییەتی (میسر) لەوسەردەمەدا لەپلەوپایەیەکی پێشکەوتوو دابووە ﴿ وقالت اخرج عليهن ﴾ ئەوجا لەوکاتەدا ئەوان سەرگەرمی خواردن بوون، ئەمیش ناردی یووسـوف هات و پێی‌گوت: ئادەی هەر ئێستا وەرە دەرەوە بۆ ناویان ﴿ فلما رأينه أكبرنه ﴾ ئینجا هەر کە یووسوف هات و دیتیان، بەشتێکی‌گەورەو بێ وێنەو دڵڕفێنیان دانا، ئیتر حەپەسانو مەست و حەیران بوون ﴿ وقطعن أيديهن ﴾ و چاویـان تێ بڕی و ئاگایان لەخۆیان نەماو، دەسـتی خۆیانیان بـڕی ﴿ وقلن حـاش لله ﴾ و وتیان: پاك و خاوێنی هەر بۆ خوا، (بەڵێ ئەو ڕستەی (حاش لله)یە لەکاتی شتی سەرسوڕهێنەردا لەناو عەرەباندا ئەوترێ). ﴿ ما هذا بشـرا ﴾ بێگومان ئەم لاوە ئادەمی نییە، کە ئەوەندە جوانە ﴿ إن هذا إلا ملك كريم ﴾ ببێ و نەبێ، ئەمە هەرفریشتەیەکی قەشەنگ و خاوەن ڕێزە.

پێشـەوا (موسـلیم/خوا لێی ڕازیی بێت- لەباسی شەورەوییەکەی پەیامبەردا ﷺ ئەم فەرموودەیە هێناوەو دەڵێت: ((أن رسـول الله ﷺ مر بيوسـف عليه السلام في السـماء الثالثة، قال: فإذا هو قد أعطى شـطر الحسـن)) واتە: پێغەمبەر ﷺ لەئاسمانی سـێیەمدا بەیووسـوف گەیی، دیتی نیوەی جوانی گشتی دونیای پێ‌بەخشراوە!

﴿ ٣٢: قالـت فذالكـن الذى لمتتننـى فيه ﴾ کە ژنەکـە دیتی وا ئەوانیـش هەموو گـیرۆدەی دەردی ئەوین بـوون، ئیتر خۆی بە سـەرکەوتوو دانـاو وتـی: ئەمە ئـەو جوانەیـە کە ئێـوە لۆمەو سەرزەنشـی منتان ئەکرد لەسـەر ئەوینی، خۆ بینیتـان ﴿ ولقد راودته عن نفسـه فاسـتعصم ﴾ ئەمەیش ڕاستی ڕووداوەکەیە: من هەوڵێکـی زۆرمـدا بۆ ڕامکردنی و لەخشـتەبردنی بۆ ئەنجامدانی ئەو کارە، بەڵام ئەو هەر خۆی گرت و ڕووی نیشـان نەداو خۆی پاراسـت ﴿ ولئـن لـم يفعل ماآمره ﴾ ئێسـتاش ئەگەر بەقسـەم نەکات بۆ ئەو کارە کە فەرمانی پێ‌دەکەم ﴿ ليسـجنن وليكونا من الصاغرين ﴾ دەبێ بخرێتە ناو بەندیخانەوەو، زەلیل و ریسـوایش بکرێت؛ دیارە ئەمانیش وەکو شاژن گیرۆدەی ئەو ئەوینە ببوون، بۆیـە بێ‌پەردە مەبەسـتەکەی خۆی درکان لایـان! ﴿ ٣٣: قال: رب السـجن أحب إلي مما يدعوننـى إليه ﴾ جـا لەوەڵامی ئەو هەڕەشـەو گورەشـەیەدا یووسـوف وتی: ئەی پەروەردگاری من! بەندیخانەکەم زۆر لاخۆشـترە لـەوکارە دزێوە وا ئەو ژنانە منی بۆ بانـگ دەکەن و داوای لەمن دەکەن ﴿ وإلا تصرف عني كيدهن ﴾ خـۆ ئەگەر تـۆ فێڵ و حیلەی ئەوانـەم لێ لانەدەیت بەمیهرەبانی خۆت ﴿ أصب إليهـن ﴾ لەوانەیە دڵم مەیـل وئارەزوویان بکات ﴿ وأكـن من الجاهلين ﴾ و بچمە ڕیزی نـەزان و نەفامەکانەوە، بێ‌گومـان ئەمـە ئەوپەڕی جوامیری و شـەهامەتە کـە: لاوێکی شـۆخ و شەنگی وەکو یووسـوف، خانمێکی وەکو شاژن لەو جێگا ڕازاوەو ئامادەیەدا، جگە لەخوا ڕێگرێك نەبێت، کەچی خۆی نەدا بەدەستەوەو، لەهەڕەشەی زیندان و بەندیخانەش نەترسێ ﴿ ٣٤: فاسـتجاب له ربه ﴾ پەروەردگاری وەڵامـی دایەوەو نزاکەی گیرا

فَلَمَّا سَمِعَتْ بِمَكْرِهِنَّ أَرْسَلَتْ إِلَيْهِنَّ وَأَعْتَدَتْ لَهُنَّ مُتَّكَـًٔا وَءَاتَتْ
كُلَّ وَٰحِدَةٍ مِّنْهُنَّ سِكِّينًا وَقَالَتِ ٱخْرُجْ عَلَيْهِنَّ فَلَمَّا رَأَيْنَهُۥٓ أَكْبَرْنَهُۥ
وَقَطَّعْنَ أَيْدِيَهُنَّ وَقُلْنَ حَٰشَ لِلَّهِ مَا هَٰذَا بَشَرًا إِنْ هَٰذَآ إِلَّا مَلَكٌ
كَرِيمٌ ﴿٣١﴾ قَالَتْ فَذَٰلِكُنَّ ٱلَّذِى لُمْتُنَّنِى فِيهِ وَلَقَدْ رَٰوَدتُّهُۥ عَن
نَّفْسِهِۦ فَٱسْتَعْصَمَ وَلَئِن لَّمْ يَفْعَلْ مَآ ءَامُرُهُۥ لَيُسْجَنَنَّ وَلَيَكُونًا
مِّنَ ٱلصَّٰغِرِينَ ﴿٣٢﴾ قَالَ رَبِّ ٱلسِّجْنُ أَحَبُّ إِلَىَّ مِمَّا يَدْعُونَنِىٓ
إِلَيْهِ وَإِلَّا تَصْرِفْ عَنِّى كَيْدَهُنَّ أَصْبُ إِلَيْهِنَّ وَأَكُن مِّنَ ٱلْجَٰهِلِينَ
﴿٣٣﴾ فَٱسْتَجَابَ لَهُۥ رَبُّهُۥ فَصَرَفَ عَنْهُ كَيْدَهُنَّ إِنَّهُۥ هُوَ ٱلسَّمِيعُ
ٱلْعَلِيمُ ﴿٣٤﴾ ثُمَّ بَدَا لَهُم مِّنۢ بَعْدِ مَا رَأَوُا۟ ٱلْءَايَٰتِ لَيَسْجُنُنَّهُۥ
حَتَّىٰ حِينٍ ﴿٣٥﴾ وَدَخَلَ مَعَهُ ٱلسِّجْنَ فَتَيَانِ قَالَ أَحَدُهُمَآ
إِنِّىٓ أَرَىٰنِىٓ أَعْصِرُ خَمْرًا وَقَالَ ٱلْءَاخَرُ إِنِّىٓ أَرَىٰنِىٓ أَحْمِلُ فَوْقَ
رَأْسِى خُبْزًا تَأْكُلُ ٱلطَّيْرُ مِنْهُ نَبِّئْنَا بِتَأْوِيلِهِۦٓ إِنَّا نَرَىٰكَ مِنَ
ٱلْمُحْسِنِينَ ﴿٣٦﴾ قَالَ لَا يَأْتِيكُمَا طَعَامٌ تُرْزَقَانِهِۦٓ إِلَّا نَبَّأْتُكُمَا
بِتَأْوِيلِهِۦ قَبْلَ أَن يَأْتِيَكُمَا ذَٰلِكُمَا مِمَّا عَلَّمَنِى رَبِّىٓ إِنِّى تَرَكْتُ
مِلَّةَ قَوْمٍ لَّا يُؤْمِنُونَ بِٱللَّهِ وَهُم بِٱلْءَاخِرَةِ هُمْ كَٰفِرُونَ ﴿٣٧﴾

کرد ﴿ فصـرف عنه كيدهن ﴾ و حیلەو فێڵەکەیانی لادا لێی ﴿ إنه هو السميع العليم ﴾ چونکە بەڕاستی هەر خۆیەتی بیسەرو زانای، هاناو هاواری خەڵکانی لێقەوماو دەبیسێ و وەڵامیان دەداتەوە.

لەفەرموودەیەکی (متفق عليه)یدا هاتووە دەفەرموێ: ((سبعة يظلهم الله في ظله يوم لا ظل إلا ظله: إمام عادل، وشاب نشأ في عبادة الله، ورجل قلبه معلق بالمسـجد، إذا خـرج منه حتى يعود إليه، ورجلان تحابـا في الله اجتمعا عليه وافترقا عليه، ورجل تصدق فأخفاها حتى لا تعلم شـماله ما أنفقت يمينه، ورجل ذكر الله خاليا ففاضت عيناه، ورجـل دعته امـرأة ذات جمـال ومنصب فقال: إنـي أخاف الله)).

واتە: لەڕۆژی هەسـتانەوەدا خوا حەوت تاقم لەبن سێبەری خۆیدا ڕادەگرێ و، ناهێڵێ تووشـی ئەو نارەحەتییە ببن، یەکێکیان لاوێکە ژنێکی شۆخ وشـەنگ وپایەدار خۆی بۆئامادە بکاو، ئەم لەبەرخوا -وەکو یووسوف- خۆپارێزێ و تەسلیم نەبێت.

بڕیاردرا یووسۆف زیندان بکرێ:

﴿ ٣٥: ثم بدالهم من بعدمارأوا الآيات ﴾ پاشان دوای بینینی ئەو هەموو بەڵگەو نیشـانەیە لەسـەر پاکی یووسۆف، بۆ خۆیان وایان بەچـاك زانی بـۆ بزرکردنیدەنگۆکە ﴿ ليسـجننه حتى حين ﴾ تا ماوەیـەك بیخەنە بەندیخانەوە، بەڵکو وردەوردە دەنگ و باسـەکە نەمێنـێ و، لەبـیر بچێتەوە، دیارە ئەو بنەماڵە دونیا پەرسـت و بەزیوانە ئەمە خوویانە کە لەباتی ئەوە سـزای تاوانبارەکە بدەن و تۆڵە بدرێت، تاوانبار ئازادەو، بێتاوانێکی وەکو(یووسۆف) زیندان ئەکرێ!!.

دوو غوڵام لەگەڵ یووسۆف زیندان دەکرێن:

﴿ ٣٦: ودخل معه السجن فتيان ﴾ هاوکات دوولاویش، بەتۆمەتێك - لەگەڵیا زیندان کران، وە هەردووکیشیان لەدەست و پێی (پاشا) بوون ﴿ قال أحدهما: إني اراني أعصر خمرا ﴾ جا پاش ئەوە چوونە گرتووخانەکەوە، هەریەکەیان خەوێك دەبینێو، دەیگێڕێتەوە بۆ یووسـۆف، هەتا ماناکەی بۆ لێك بداتەوە، بۆیە یەکێکیان گوتی: لەخەومدا دیتم بۆشەراب ترێ ئەگوشم و، دەیدەمە پاشا ﴿ وقال الآخر: إني أراني أحمل فوق رأسي خبزا تأكل الطير منه ﴾ و ئەوی دیکەیشیان وتی: منیش لە خەودا دیتم نان لەسەر سەرمەو باڵندە لێیدەخوات ﴿ نبئنا بتأويله إنا نراك من المحسنين ﴾ بەڵکە مانای ئەم خەونەمان بۆ لێكبدەیتەوە، چونکە بەراسـتیئێمە وادەزانین تۆ مەردێکی ڕەوشت بەرزو چاکەخوازیت.

یووسۆف بانگیدوو زیندانییەکەدەکات بۆ موسڵمان بوون:

﴿ ٣٧: قال: لا يأتيكما طعام ترزقانه ﴾ یووسـۆف وتی: سبەینێ هەرژەمـە نانێکتان بۆبێت ﴿ إلا نبأتكما بتأويله قبل أن يأتيكما ﴾ پێش ئەوە بگاتە دەستتان من دەزانم چییەو، پێشتان دەڵێم، واتە: مانای خەونەکانیشتان هەروا بەئاسـانی بۆلێكدەدەمەوە ﴿ ذلكما مما علمني ربي ﴾ دیارە ئەوە لە بەهرەی پەروەردگارمەو ئەو فێری کردووم، جا یووسۆف دەیەوێ لەرێی داخوازیەکانیانەوە دەرگایان لێبکاتـەوەو، بچێتە ناو بانگەوازەکەیەوەو، بـۆلای خوای تاك و تەنیایـان بانگکات، بۆیە ئەیەوێ متمانـەی تەواویان بداتێ کە: هەرکەسـێك پشت لەشـیرك بکاو، واز لە بت و بتپەرستی بێنێ، خـوای گەورەش دەرگـای خێری بۆدەکاتەوەو، زۆر شتیشـی فێر دەکات، بۆیـە گوتی: ﴿ إنـي تركت ملة قوم لا يؤمنون بالله وهم بالآخـرة هم كافـرون ﴾ چاك بزانن کە من ئایینی ئەو کەسـانەم واز لێهێنـاوە کـە نە بڕوایان بەخـوا هەیەو. نە بـەڕۆژی دوایی ﴿ ٣٨: واتبعـت ملة آبائي إبراهيم وإسـحاق ويعقوب ﴾ وەبۆخۆم کەوتوومەتە شـوێنی ئایینی باوو باپیرانم: (ئیبراهیم) و (ئیسحاق) و (یەعقووب)، هەرکەسـێکی دیکـەش ئـاوا بـکات، هـەر ئاوا سەرکەوتوو دەبێ و خوا دەرگای زانستی بۆ واز دەکات ﴿ ما كان لنا أن نشـرك بالله من شئ ﴾ هەرگیز نابێ بۆئێمەی(خانەوادەی پێغەمبەران وشوێنکەوتوانیان) هیچ شتێك بکەینە هاوبەش و هاوەڵی خـوا ﴿ ذلك من فضـل الله علينا وعلى النـاس ﴾ ئەوەیش بەش و بارەی خوایە بەسـەر ئێمەی(بنەماڵەی پێغمبەران)ـەوە، کەپلەی پەیامبەرێتی پێبەخشـین و، بەسەر خەڵکان و مەردمیشەوە کە: پێغەمبەرانـی بۆناردن ﴿ ولكن أكثر الناس لا يشـكرون ﴾ بەڵام زۆربەی خەڵکی سوپاسـگوزاری ناکەن، وەکـو لەجێگایەکی تردا دەفەرموێ (..بدلوا نعمة الله كفرا وأحلوا قومهم دار البوار)(١٤ /٢٨).

جا یووسـۆف ورده ورده دەیەوێ بانگەوازەکەی رابگەیەنێ. بۆیە دەڵێت: ﴿ ٣٩: يا صاحبي السـجن: أرباب متفرقون خير ﴾ ئەی هـەر دوو هاوڕێی بەندیخانەکـەم! ئاخۆچەند خوایەکی جیا جیا بپەرسـترێن باشترە ﴿ أم الله الواحد القهار ﴾ یان هەر یەك خوای تاك و تەنیاو زاڵ و بە دەسەڵات بەسەر هەموو شتێکدا؟ ﴿ ٤٠: ما تعبدون من دونه إلا أسـماء ﴾ ئەوەش بزانن ئەوانەی ئێوە "بەدەر لەخوا" دەیانپەرسـتن چەند (ناو)ێکی بێ ناوەڕۆکن ﴿ سميتموها أنتـم وآباؤكـم ﴾ وئێوە و بـاوو باپیرانتان بەئـارەزووی خۆتان ناوتانناون و کردووتانن بە خوا! ﴿ ما أنزل الله بها من سـلطان ﴾ خوا هیچ بەڵگەیەکی بۆ ڕاستی پەرستنی ئەوانە نەناردووە.

جا یووسۆف ئەیەوێ ڕۆشنتر بۆیان باس بکات، بۆیە دەڵێت: ﴿ إن الحكم إلا لله ﴾ گشـت حوکم و بڕیارێك تەنهاوتەنها هیخوایە، دەبێ تەنها ئەو حاکم و بڕیار بەدەست بێت ﴿ أمر ألا تعبدوا إلا إياه ﴾ فەرمانیداوە کە: ئێوە دەبێ تەنها ئەو بپەرستن و گوێرایەڵی هەر لەو بکەن، نەك لە سەرۆك عەشیرەت، نەك لە گەل ونەتەوە، نەك لەوڵات و نیشـتمان، نەك لە حیـزب وگرووپ وخێڵ.. هتد ﴿ ذلك الدين القيم ﴾ هەر ئەوئایین ودینە راست ورەواو پایەدارە، کە بانگتانم کردبۆی، دەسـا وریاو بەئاگابن وشوێنی بتان مەکەون ﴿ ولكـن أكثـر الناس لا يعلمـون ﴾ بەڵام زۆربەی ئـەو مەردمە نازانن ئایینی یەکخواپەرسـتی راسـت و رێکە، خوایباڵادەست لەجێگایەکـی تـردا دەفەرمـوێ: (وماأكثـر النـاس ولو حرصت بمؤمنين) يوسف/١٠٣) جائێستا دەست دەکات بەماناو لێکدانەوەی خەوەکانیان، بۆیە دەفەرموێ: ﴿ ٤١: يا صاحبي السجن ﴾ ئەی هەردوو هاوڕێیانی بەندیخانەم! ﴿ أما أحدكما فيسقي ربه خمرا ﴾

بەڵام ئەو یەکەتان کە لەخەویدا تریێی دەکردە شەراب، ئازاد ئەبێ و، شەراب دەرخوارد پاشای دەدات، واتە: رزگاری ئەبێت و دەچێتەوە سەر کاری خۆی ﴿ وأما الآخر فيصلب ﴾ ئەوی‌دیکەش لەسێدارە ئەدرێ و، هەڵدەواسرێ و بەدارەکەوە ئەهێڵرێتەوە ﴿ فتأكل الطير من رأسه ﴾ ئەوسا پەلەوەر لە سەری ئەخۆن.ریوایەتێك دەڵێت کەبەو جۆرە مانای خەونەکەی بۆکردن، بەدڵیان نەبووو گوتیان: نەخێر هیچ خەونێکمان نەدیتووە، (یووسوف)یش گوتی: ﴿ قضى الأمر الذى فيه تستفتيان ﴾ ئەوەی پرسیارتان لێ‌کرد، لای خـوا براوەتەوەو ناگۆڕدرێ، چونکە خەون بۆ یەکەمجار چۆن مانا لێدرایەوە، لەئاییندەشدا هەروادەبێ و، گۆڕین وپەشیمان بوونەوە لەو بڕیارە (ئەزەل)ییـە تۆزقاڵەیەك ناگۆڕێ، ئەمەیە کە پێغەمبەریش دەفەرمـوێ: ((الرؤيا على رِجْلِ طائر مالم تعبر،فإذا عبرت وقعت)) (مەسنەدی پێشەوائەحمەد/١٠/٤).

یووسوف بە یەک لەو دوانە دەڵێ لای ئاغات باسم بکە:

﴿ ٤٢: وقـال للـذى ظن أنه نـاج منهما ﴾ ئەوجا کە یووسـوف زانی‌شەرابگێڕەکە لەبەندیخانە قوتار دەبێت پێی‌گوت: ﴿ اذكرني عند ربك ﴾ کە دەچیتەوە لای پاشاو گەورەکەت (عەزیزی میسر) باسـی‌ئەم داسـتان وبەسـەر هاتەی منی‌لابکە؛ دەیـەوێ روو بە رووخۆی ڕاستیەکەی تێ‌بگەیەنێ، سەبارەت بەو بوختانەگەورەیە بۆی‌کرا ﴿ فأنسـاه الشـيطان ذكر ربه ﴾ ئینجا کاتـێ لە زیندان دەرچووو گەڕایەوە کۆشـکی پاشـا، شـەیتان لەبیری بردەوە لای گەورەو پاشاکەی باسی بکا!.

هەنـدێ لـە زاناکان ڕانـاوی (فأنسـاه الشـيطان..) دەبەنەوە بۆ یووسـوف، واتە: شەیتان یادی خوای لەبیر بردەوە، بۆیە پەنای بـردە بەر خزمەتگوزارو شـتی وا، ئەوجا خوایش لەتۆڵەی ئەوەدا چەند سـاڵێ لێی نەپرسـی، بۆیە دەفەرموێ: ﴿ فلبث في السجن بضع سـنين ﴾ ئیتر یووسـوف بەویسـتی خوا تا چەند ساڵێك لە گرتووخانەکەدا مایەوە، بۆ ئەوەی دەستی لەهەموو شتێك ببڕێ و، هاناو پەنا هەر بۆ خوا بەرێت.

بەڵێ..بەپێی مانای وشـەی (بضع/ کەلە سێ‌ساڵەوە بۆنۆ دەکات) لەوەدەچێت حەوت سـاڵێك لە گرتووخانەکـەدا مابێتەوە، لەبەر هەر حیکمەتێك خوای لەکارزان خۆی دەی‌زانێ.

(ئیـبن عەبباس) دەڵێ: پێغەمبەر ﷺ فەرمووی: ئەگەر یووسـوف نەی‌گوتبـا بەڵکو، لای پاشـاکەت وەبیرم بێنیـت، ئەوەندە لەو گرتووخانەدا نەدەمایەوە! (تەفسیری تەبەری).

شای میسر خەونێک دەبینێ:

﴿ ٤٣: وقال الملك إنى أرى سـبع بقرات سمان ﴾ ئینجا خوای کارجوان دەیەوێ بەسەر بەرزی و سەروەری یووسوف لەبەندیخانە رزگار بکاو بێتەدەرێ، ڕۆژێك پاشا خەوێك دەبینێت و دەبێتە مەراقی

وَٱتَّبَعْتُ مِلَّةَ ءَابَآءِىٓ إِبْرَٰهِيمَ وَإِسْحَٰقَ وَيَعْقُوبَ ۚ مَا كَانَ لَنَآ أَن نُّشْرِكَ بِٱللَّهِ مِن شَىْءٍ ۚ ذَٰلِكَ مِن فَضْلِ ٱللَّهِ عَلَيْنَا وَعَلَى ٱلنَّاسِ وَلَٰكِنَّ أَكْثَرَ ٱلنَّاسِ لَا يَشْكُرُونَ ﴿٣٨﴾ يَٰصَٰحِبَىِ ٱلسِّجْنِ ءَأَرْبَابٌ مُّتَفَرِّقُونَ خَيْرٌ أَمِ ٱللَّهُ ٱلْوَٰحِدُ ٱلْقَهَّارُ ﴿٣٩﴾ مَا تَعْبُدُونَ مِن دُونِهِۦٓ إِلَّآ أَسْمَآءً سَمَّيْتُمُوهَآ أَنتُمْ وَءَابَآؤُكُم مَّآ أَنزَلَ ٱللَّهُ بِهَا مِن سُلْطَٰنٍ ۚ إِنِ ٱلْحُكْمُ إِلَّا لِلَّهِ ۚ أَمَرَ أَلَّا تَعْبُدُوٓا۟ إِلَّآ إِيَّاهُ ۚ ذَٰلِكَ ٱلدِّينُ ٱلْقَيِّمُ وَلَٰكِنَّ أَكْثَرَ ٱلنَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٤٠﴾ يَٰصَٰحِبَىِ ٱلسِّجْنِ أَمَّآ أَحَدُكُمَا فَيَسْقِى رَبَّهُۥ خَمْرًا ۖ وَأَمَّا ٱلْءَاخَرُ فَيُصْلَبُ فَتَأْكُلُ ٱلطَّيْرُ مِن رَّأْسِهِۦ ۚ قُضِىَ ٱلْأَمْرُ ٱلَّذِى فِيهِ تَسْتَفْتِيَانِ ﴿٤١﴾ وَقَالَ لِلَّذِى ظَنَّ أَنَّهُۥ نَاجٍ مِّنْهُمَا ٱذْكُرْنِى عِندَ رَبِّكَ فَأَنسَىٰهُ ٱلشَّيْطَٰنُ ذِكْرَ رَبِّهِۦ فَلَبِثَ فِى ٱلسِّجْنِ بِضْعَ سِنِينَ ﴿٤٢﴾ وَقَالَ ٱلْمَلِكُ إِنِّىٓ أَرَىٰ سَبْعَ بَقَرَٰتٍ سِمَانٍ يَأْكُلُهُنَّ سَبْعٌ عِجَافٌ وَسَبْعَ سُنۢبُلَٰتٍ خُضْرٍ وَأُخَرَ يَابِسَٰتٍ ۖ يَٰٓأَيُّهَا ٱلْمَلَأُ أَفْتُونِى فِى رُءْيَٰىَ إِن كُنتُمْ لِلرُّءْيَا تَعْبُرُونَ ﴿٤٣﴾

شـەوو ڕۆژیو، لەترسی شـوومی خەوەکەیدا تەواوی جادووگەرو ئەستێرە ناسەکانی وڵاتەکەی کۆ دەکاتەوە بۆماناکردنی خەوەکەی، کەچی هیچیان سـەری لێ‌دەرناکەن! خەوەکەیشی بەم شێوە بووو گوتی: لەخەومدا حەوت مانگای گەورەی قەڵەوم دیت ﴿ ياكلهن سبع عجاف ﴾ حەوت مانگای لەڕو لاوازو دەیان‌خواردن! ﴿ وسبع سنبلات خضر وأخر يابسات ﴾ حەوت گوڵە گەنمی سەوزو تەڕ و، حەوت گوڵە گەنمی وشکهەڵاتوو زەردم دیت کە: لەحەوت گوڵە سەوزەکە ئاڵا بوون وفەوتانیانن ﴿ يا أيها الملأ أفتونى فى رؤياى إن كنتم للرؤيا تعبرون ﴾ ئەی دەسـتەی پیاو ماقوڵان و دونیا دیدان! مانـای ئەو خەوەم بۆ لێك‌بدەنەوە، ئەگەر لەمانای خەو لێکدانەوە دەزانن ﴿ ٤٤: قالوا أضغاث أحلام ﴾ ئەوانیش وتیان: ئەو جۆرە خەوانە، هەرخەونە درۆزنەو تێکەولێکەن و هەقیقەتیان نییە، جا یا هەر دەرکیان نەکرد، یا لەبەر پاشـا نەیان وێرا بەڕاستی لێکی بدەنەوە ﴿ وما نحن بتأويل الأحلام بعالمين ﴾ خۆێمەش لەمانای

ئەم جۆرە خەوانە نازانین‌و سـەر دەرناکەیـن ﴿ ٤٥ : وقال الذی نجـا منهما وادكر بعد أمة ﴾ ئینجـا ئەو یەکە لە دوو زیندانییەکە رزگاری ببوو "و دوای ماوەیەکی زۆر یووسوفی بیر کەوتەوەو وتی: ﴿ أنـا أنبئكم بتأويله ﴾ من لەمانـای ئەوخەونە ئاگادارتان دەکەم "لای کەسـیکی زاناو شـارەزا" ﴿ فأرسـلون ﴾ دەسـا بمنێرن،

قَالُوٓاْ أَضۡغَٰثُ أَحۡلَٰمٖۖ وَمَا نَحۡنُ بِتَأۡوِيلِ ٱلۡأَحۡلَٰمِ بِعَٰلِمِينَ ﴿٤٤﴾
وَقَالَ ٱلَّذِي نَجَا مِنۡهُمَا وَٱدَّكَرَ بَعۡدَ أُمَّةٍ أَنَا۠ أُنَبِّئُكُم بِتَأۡوِيلِهِۦ
فَأَرۡسِلُونِ ﴿٤٥﴾ يُوسُفُ أَيُّهَا ٱلصِّدِّيقُ أَفۡتِنَا فِي سَبۡعِ بَقَرَٰتٖ
سِمَانٖ يَأۡكُلُهُنَّ سَبۡعٌ عِجَافٞ وَسَبۡعِ سُنۢبُلَٰتٍ خُضۡرٖ
وَأُخَرَ يَابِسَٰتٖ لَّعَلِّيٓ أَرۡجِعُ إِلَى ٱلنَّاسِ لَعَلَّهُمۡ يَعۡلَمُونَ ﴿٤٦﴾ قَالَ
تَزۡرَعُونَ سَبۡعَ سِنِينَ دَأَبٗا فَمَا حَصَدتُّمۡ فَذَرُوهُ فِي سُنۢبُلِهِۦٓ إِلَّا
قَلِيلٗا مِّمَّا تَأۡكُلُونَ ﴿٤٧﴾ ثُمَّ يَأۡتِي مِنۢ بَعۡدِ ذَٰلِكَ سَبۡعٞ شِدَادٞ يَأۡكُلۡنَ
مَا قَدَّمۡتُمۡ لَهُنَّ إِلَّا قَلِيلٗا مِّمَّا تُحۡصِنُونَ ﴿٤٨﴾ ثُمَّ يَأۡتِي مِنۢ بَعۡدِ ذَٰلِكَ
عَامٞ فِيهِ يُغَاثُ ٱلنَّاسُ وَفِيهِ يَعۡصِرُونَ ﴿٤٩﴾ وَقَالَ ٱلۡمَلِكُ ٱئۡتُونِي
بِهِۦۖ فَلَمَّا جَآءَهُ ٱلرَّسُولُ قَالَ ٱرۡجِعۡ إِلَىٰ رَبِّكَ فَسۡـَٔلۡهُ مَا بَالُ
ٱلنِّسۡوَةِ ٱلَّٰتِي قَطَّعۡنَ أَيۡدِيَهُنَّۚ إِنَّ رَبِّي بِكَيۡدِهِنَّ عَلِيمٞ ﴿٥٠﴾ قَالَ
مَا خَطۡبُكُنَّ إِذۡ رَٰوَدتُّنَّ يُوسُفَ عَن نَّفۡسِهِۦۚ قُلۡنَ حَٰشَ لِلَّهِ
مَا عَلِمۡنَا عَلَيۡهِ مِن سُوٓءٖۚ قَالَتِ ٱمۡرَأَتُ ٱلۡعَزِيزِ ٱلۡـَٰٔنَ حَصۡحَصَ
ٱلۡحَقُّ أَنَا۠ رَٰوَدتُّهُۥ عَن نَّفۡسِهِۦ وَإِنَّهُۥ لَمِنَ ٱلصَّٰدِقِينَ ﴿٥١﴾ ذَٰلِكَ
لِيَعۡلَمَ أَنِّي لَمۡ أَخُنۡهُ بِٱلۡغَيۡبِ وَأَنَّ ٱللَّهَ لَا يَهۡدِي كَيۡدَ ٱلۡخَآئِنِينَ ﴿٥٢﴾

بـا بچم بۆ لای ئەولاوە کە ئێسـتا لەزینداندایـەو، پێکەوە بووین ﴿ ٤٦ : يوسـف أيها الصديق ﴾ جا(ساقی) بەزوویی چووو گەیشتە لای یووسـف وگوتی: یووسوف! ئەی پیاوی راست بێژ! ﴿ أفتنا فـی سـبع بقرات سـمان ﴾ رای خۆت بدە سـەبارەت بە حەوت مانگای قەڵەوو زلە ﴿ يأكلهن سـبع عجاف ﴾ کە حەوت مانگای لەڕوو لاواز دەیانخۆن ﴿ وسـبع سـنبلات خضر ﴾ و حەوت گوڵە گەنمی سەوزو تەڕ ﴿ وأخر يابسات ﴾ و حەوتی تری وشکەڵاتوویش ﴿ لعلی أرجع إلى الناس ﴾ بەشـکوم بچمەوەلای پاشاو خەڵکەکە "بۆیانی بگێڕمەوە" ﴿ لعلهم يعلمون ﴾ بەشـکو ئەوانیش لەشان و شەوکەتی تۆ تێبگەن و بتناسن.

رێنماییەکانی ئایەتی (٤٣-٤٦):

١) دەگونجێ خەڵکی کافرو لەسـنووردەرچوویش، خەونی چاك و راسـت ببینن، خەو دووبەشـە: بەشـێکی تێکەو لێکەیە و، لەلایەن شـەیتانەوەیە، ئەوی دیکەیشی هەق و راستەو، لەلایەن خوای بەخشەرەوەیە.

٢) شت لە بیرکردن خووو رەوشتی هەموو ئادەمییەکە.

٣) باسـکردنی سیفەت و پەسـنی هەرمرۆڤێك، بێ زیادو کەم، شتێکی دروست ورەوایە.

﴿ ٤٧ : قال تزرعون سـبع سـنين دأبا ﴾ (یووسوف)یش بێ هیچ گلەیـی وگازندەیـەك لەکابرای شـەرابگێڕ، بێئەوە بڵێ باشـە! ئـەوکات تۆ لـە بەندیخانە ئازاد بوویت وگەڕایتەوە بۆلای پاشـا من چیم پێگوتیت؟ وەڵامی ساقی دایەوەو وتی: ئێوە حەوت ساڵ لەسـەریەك کشـتوکاڵ" بە رێکو پێکی دەکـەن ودانەوێڵەدەچێنن ﴿ فمـا حصدتم فذروه فی سـنبله إلا قليلا ممـا تأكلون ﴾ ئەوەی دووریتانـەوە -ئەوە نەبێ لێی دەخۆن- هـەر لە گوڵەکەی خۆیدا بیهێڵنەوەو لەعەنباردا دایبنێن، چونکە ئاوا لەسـوون وجانەوەران دەپارێزرێـت، واتە: هەر بەگوڵەکەیەوە بیکەنە عەمبارو، کەمکەم لێی بخۆن و دەسـت پێوە بگرن ﴿ ٤٨ : ثم يأتی من بعد ذلك سبع شداد ﴾ جاله پاش ئەو حەوت ساڵە "خۆش و پڕپیتە" حەوت ساڵی گرانی و، قاتی و قڕی و، وشکەساڵی پێش دێت ﴿ يأكلن ما قدمتم لهن ﴾ هەر رزق و رۆزییەکتان ئەو حەوت سـاڵە دانابێ هەمووی دەخـۆن ﴿ إلا قليلا مما تحصنون ﴾ کەمێکی نەبێت کە بۆ تۆوی هەڵدەگرن‌و، ئازووخەی دەکەن ﴿ ٤٩ : ثم يأتی من بعد ذلك عام ﴾ لە پاش ئەوحەوت ساڵە گرانییە، ئەمجار ساڵێکی‌خۆش پێش‌دێت ﴿ فيـه يغاث الناس ﴾ بۆ هەموو خەڵکی بارانێکی زۆر دەبارێ و، رزق ورۆزی پەیـدا دەبێتەوە ﴿ وفيه يعصرون ﴾ هەر لەو سـاڵەدا میوەجات و ترێ زۆر دەبێ و دەیگوشن" و شەربەت و پێخۆری لێ پەیـدا دەکەن بۆ خۆیان ئەی هاورێکەم! ئەمەیە مانای خەوەکەی پاشـا، مانگا لەڕو لاوازەکان و، گوڵە وشك هەڵاتووەکان، حەوت ساڵە گرانییەکەیە، دەساتۆش بەرێکوپێکی‌بۆ پاشای بگێڕەوە.

رێنماییەکانی ئایەتی (٤٧-٤٩):

١) وڵاتی (میسـر) هەر لەسـەرەتاوە جێگەی کشت و کاڵ بووەو، وڵاتیکی بەفەڕ بووە.

٢) هەڵگرتن‌و دەست‌پێوەگرتن و پاراستنی بەروو بووی تازە ونوێ بۆ رۆژی تەنگانە، بنەمایەکی ئابووری زۆر گرنگە.

٣) زانایـان دەڵـێن: ئەم ئایەتـە بەڵگەیەکـی بەهێزە بۆ رەچاوکردنـی بنەمـای بەرژەوەندییە رەهـاکان (المصالح المرسلة).

٤) کارامەیی ولێوەشاوەیی (یوسف-علیه السلام-) بۆ لێکدانەوەی مانای خەونەکان.
٥) پلەو فەزڵی یووسۆف بەسەر (میسر) یەکانەوە، چونکە زیاد لە پرسیارەکە بە دەمیانەوە چوو و لەو گرانییەیش فریایانکەوت.

لێکۆڵینەوە لە رووداوەکەی نێوان یووسۆف و شاژن و ژنانی شار:

﴿ ٥٠: وقال الملک ائتونی به ﴾ نوێنەری پاشا گەڕایەوەو مانای خەوەکەی بۆ گێڕایەوەو چووە دڵیەوەو، بۆیشیدەرکەوت پیاوی ئاوا حەیفە لەزینداندا بێت، بۆیە وتی: ئادەی هەرئێستا بچن بیهێنن "با خۆم وتووێژی لەگەڵ بکەم" ﴿ فلما جاءه الرسول ﴾ جاکە راسپاردەکە هاتە لای یووسۆف و قسەو باسەکەی پاشای بۆگێڕایەوەو، بڕیاری ئازاد بوونەکەشی پێگوت، یووسۆف بیریکردەوە باشە! چ سەر بەرزییەکی تێدایە "پاش حەوت ساڵ بەندیخانە، ئێستا بەهەمان تۆمەتەوە بچێتە دەرێ؟ ﴿ قال ارجع إلى ربک ﴾ بۆیە بەراسپاردەکەی گوت: بگەڕێرەوە بۆ لای پاشاو گەورەکەت ﴿ فاسأله ما بال النسوة اللاتی قطعن أیدیهن ﴾ و لێی بپرسە: هۆی چیبوو ئەو ژنانە دەستی خۆیانیان بڕی "ئەوەدەمە کە شاژن کۆی کردنەوە؟ واتە: بپرسێ بزانێ من لەسەرچی گیراوم، وەئایا من گوناهبارم یان ئەوانە.. ئەوسا لەزیندانەکە دێمەدەرێ وەدەچمەلای ئەو" ﴿ إن ربی بکیدهن علیم ﴾ بێگومان پەروەردگارم بە فڕت وفێڵی ئەوان چاك بەئاگایە و، زۆر باش دەزانێ کێ ڕاست ئەکا، بەڵام بۆ ئەوەی خەڵکی بزانێ کە من دوورم لەو جۆرە بوختانانە. پێشەوا ئەحمەد -خوا لێی رازی بێت- ئەم فەرموودەیە ئەهێنێ: ((فقال رسول الله ﷺ: لو کنت أنا لأسرعت الإجابة وما ابتغیت العذر)) واتە: ئەگەر من لە جێی (یووسۆف)دا دەبووم بەزوویی وەڵامم ئەدایەوەو بە دوای پۆزش‌و بیانوودا نەدەگەڕام. دیارە مەبەستی باسی جوامێری و لێهاتوویی و لێبراوەیی (یووسۆف)ـە ﷺ، چونکە ئەو ماوە زۆرە لە زینداندا مایەوە، کەچی تەنها تۆزقاڵەیەکیش دەستی لە خۆی بەرنەدا و،تەسلیم نەبوو. ﴿ ٥١: قال ما خطبکن إذ راودتن یوسف عن نفسه ﴾ نوینەرەکە گەڕایەوە لای پاشاو، هەرچی چووبوو بە بەینیاندا بۆی گێڕایەوەو، پاشایش ژنەکانی هەموو کۆکردەوەو وتی: حاڵتان چی بوو کاتێ ویستتان یووسۆف لە خشتەبەرن و، دەستەمۆی بکەن؟ ئایا ئەو هیچ تاوانێکی هەبوو؟ ﴿ قلن حاش لله ﴾ وتیان: خوا بەو ڕۆژە نەکا، ئێمە بوختانی بۆ بکەین ﴿ ما علمنا علیه من سوء ﴾ ئێمە قەت هیچ جۆرە هەڵەو خراپەیەکمان لە یووسۆف نەدیتووە ﴿ قالت امرأة العزیز ﴾ لەولایشەوە ژنەکەی عەزیزی (پاشای میس) هاتە پێشێ‌و بەئاشکرا وتی: ﴿ الآن حصحص الحق ﴾ وا ئێستا بێ‌پەردە هەق و ڕاستی ئاشکرا بوو ﴿ أنا راودته عن نفسه ﴾ منبووم تەماحم لەیووسۆف کرد، ددان بە ڕاستیدا دەنێم ﴿ وإنه لمن الصادقین ﴾ چونکە یووسۆف لاوێکی بێ تاوانەو، لە ڕاستگۆیانە ﴿ ٥٢: ذلک لیعلم أنی لم أخنه بالغیب ﴾ ئینجا یووسۆف وتی: ئەمەش بۆیە من داوام لە عەزیزی میسر کرد لەو دەنگ و باسە بکۆڵێتەوە، تا چاك بزانێ ودڵنیابێت کە من "تەنانەتی لە پاش ملەیشەوە" خیانەتم لێ نەکردووە، بەڵکو هەر ڕێزم بۆ خانەوادەی ئەو داناوە، دەشکرێ ئەمە قسەی شاژن بێت، هەتا قەناعەت بە شا بکات کە بۆیە ددانی بەهەڵەی خۆیدا نا کە دڵنیابێت هیچ کات گزی وخەیانەتی لێنەکردووە ﴿ وأن الله لا یهدی کید الخائنین ﴾ وە چونکە خوا خیانەت و فێڵ و تەڵەکەی گزیکاران سەرناخاو بە ئەنجامی ناگەیەنێت.

ڕێنماییەکانی ئایەتی (٥٠-٥٢):

١) فەزیلەت و شەرەفی زانیاری و زانست، چونکە هەر بە هۆی زانیارییەوە بووکە (یووسۆف) بەرز بوویەوەو گەییە لای پاشاو،بۆدواییش جڵەوی کارو باری میسری گرتە دەست.
٢) گەورەیی (حیلم) و تاقەت و لەسەر خۆی و پەلە نەکردن لە ئیش و کاردا.
٣) فەزڵی ڕاست بێژی و، قسەی هەق کردن، ئەگەر چی بە زیانی خۆشت تەواو ببێ.
٤) (زلێخا)یش بە هۆی ددان نان بەتاوانی خۆیدا بەو پلەوپایە بەرزە گەیی و، بۆ دواییش بوویە ژنی (یووسۆف)ی پێغەمبەر ﷺ.

کۆتایی جزمی ١٢، (ولله الحمد والمنة)..

﴿ ٥٣: وما أبرئ نفسی ﴾ خۆ هەرگیزیش پاکانە بۆخۆم ناکەم ﴿ إن النفس لأمارة بالسوء ﴾ چونکە نەفس و دەروون هەمیشە فەرمان بەخراپە دەدا ﴿ إلا ما رحم ربی ﴾ مەگەرکەسێ خوای پەروەردگارم خۆی ڕەحمی پێبکاو لەپیلان وفڕت و فێڵی بیپارێزێ ﴿ إن ربی غفور رحیم ﴾ بەڕاستی پەروەردگارم زۆر لێبووردەیە بۆهەڵەو تاوانەکان، زۆریش دلۆڤان و میهرەبانە، بەرامبەر بە تەوبەکاران.

ڕێز و پلەی یووسوف لای پاشا:

﴿ ٥٤: وقال الملك ائتونی به ﴾ جا دوای دەرکەوتنی شەهامەتو پیاوەتی و جوامێری یووسـوف، پاشا وتی: (یووسوف)م بۆ بهێنن ﴿ أستخلصه لنفسی ﴾ با بیکەمە یارو هاوڕێی تایبەتی و، جێگەی

وَمَآ أُبَرِّئُ نَفْسِيٓۚ إِنَّ ٱلنَّفْسَ لَأَمَّارَةُۢ بِٱلسُّوٓءِ إِلَّا مَا رَحِمَ
رَبِّيٓۚ إِنَّ رَبِّي غَفُورٞ رَّحِيمٞ (٥٣) وَقَالَ ٱلۡمَلِكُ ٱئۡتُونِي بِهِۦٓ أَسۡتَخۡلِصۡهُ
لِنَفۡسِيۖ فَلَمَّا كَلَّمَهُۥ قَالَ إِنَّكَ ٱلۡيَوۡمَ لَدَيۡنَا مَكِينٌ أَمِينٞ (٥٤) قَالَ
ٱجۡعَلۡنِي عَلَىٰ خَزَآئِنِ ٱلۡأَرۡضِۖ إِنِّي حَفِيظٌ عَلِيمٞ (٥٥) وَكَذَٰلِكَ
مَكَّنَّا لِيُوسُفَ فِي ٱلۡأَرۡضِ يَتَبَوَّأُ مِنۡهَا حَيۡثُ يَشَآءُۚ نُصِيبُ
بِرَحۡمَتِنَا مَن نَّشَآءُۖ وَلَا نُضِيعُ أَجۡرَ ٱلۡمُحۡسِنِينَ (٥٦) وَلَأَجۡرُ
ٱلۡأٓخِرَةِ خَيۡرٞ لِّلَّذِينَ ءَامَنُواْ وَكَانُواْ يَتَّقُونَ (٥٧) وَجَآءَ إِخۡوَةُ
يُوسُفَ فَدَخَلُواْ عَلَيۡهِ فَعَرَفَهُمۡ وَهُمۡ لَهُۥ مُنكِرُونَ (٥٨) وَلَمَّا
جَهَّزَهُم بِجَهَازِهِمۡ قَالَ ٱئۡتُونِي بِأَخٖ لَّكُم مِّنۡ أَبِيكُمۡۚ أَلَا تَرَوۡنَ
أَنِّيٓ أُوفِي ٱلۡكَيۡلَ وَأَنَا۠ خَيۡرُ ٱلۡمُنزِلِينَ (٥٩) فَإِن لَّمۡ تَأۡتُونِي بِهِۦ فَلَا
كَيۡلَ لَكُمۡ عِندِي وَلَا تَقۡرَبُونِ (٦٠) قَالُواْ سَنُرَٰوِدُ عَنۡهُ أَبَاهُ
وَإِنَّا لَفَٰعِلُونَ (٦١) وَقَالَ لِفِتۡيَٰنِهِ ٱجۡعَلُواْ بِضَٰعَتَهُمۡ فِي رِحَالِهِمۡ
لَعَلَّهُمۡ يَعۡرِفُونَهَآ إِذَا ٱنقَلَبُوٓاْ إِلَىٰٓ أَهۡلِهِمۡ لَعَلَّهُمۡ يَرۡجِعُونَ
(٦٢) فَلَمَّا رَجَعُوٓاْ إِلَىٰٓ أَبِيهِمۡ قَالُواْ يَٰٓأَبَانَا مُنِعَ مِنَّا ٱلۡكَيۡلُ
فَأَرۡسِلۡ مَعَنَآ أَخَانَا نَكۡتَلۡ وَإِنَّا لَهُۥ لَحَٰفِظُونَ (٦٣)

پرس و ڕای خۆم، بۆ ڕاگرتنی دەوڵەتەکەم ﴿ فلما کلمه ﴾ جاکاتێ کە یووسوف هاتەلای و، دواندی و وتووێژی لەگەڵ کردو، بەتەواوی کەسـێتی دەرکەوت ﴿ قال إنک الیوم لدینا مکین أمین ﴾ پاشـا وتی: بەڕاستی تۆ ئەمڕۆ لای ئێمە پیاوێکی بەڕێزو قورس و پاك و جێگای باوەڕیت و، ئەو قسـەو قسەڵۆکانەیش، هیچ لەکەسێتی تۆ کەم ناکاتەوە ﴿ ٥٥: قال اجعلنی علی خزائن الأرض ﴾ یووسوف وتی: جا کەوایە بمکە بە سەر کاری خەزێنەو واریداتی میسر هەتا بتـوانم لەم گرانی و قـات و قڕیەدا خزمەتێ بـەم خەڵکە هەژارە بکـەم ﴿ إنی حفیـظ علیم ﴾ چونکە من بۆ ئـەوکارە چاودێرێکی باش و، پارێزەرێکی زاناو بەئاگام. (تەبەری) دەڵێت: ئەم داوای (یووسـوف)ـە وەك ئەوە نییە کە بڵێیـت پاکانەی بۆ خۆیکردو، نەدەبـوو بەوجۆرە خۆی هەڵکێشـێ، چونکە یووسـوف دەیەوێ بەو قسـانەی پیاوانیدەوڵەت لەخـۆی تێبگەیەنێت کە: ئەو بۆ بەڕێوەبردنـی کاروباری ئابووریو، دارایـی پیاوێکی زۆر لێزانەو زانیاری باشـی هەیە، لەولایشـەوە لەوەدەمەدایە وڵات و گەل زۆر پێویستی بە کەسێکی وا هەیەو، لەڕووی شەرعیشەوە نابێ لەکاتی وادا خۆی لێ لابدات، لەلایەکیتریشەوە لەوجۆرە شوێنانەدا باشتر خزمەتی پێدەکرێ بۆ سـەرنج ڕاکێشـانی خەڵکی بۆ باوەڕ هێنان بەخوای گەورەو کارجوان.

ڕێزو حورمەتی یووسوف لەسەر زەوی:

﴿ ٥٦: وکذلـک مکنا لیوسـف فی الأرض ﴾ و ئـاوا دوای ئەو تەنگانەو دەربەدەریە، ئێمە لەخاکی میسردا پلەو پایەو دەسەڵاتمان بەیووسـوف دا ﴿ یتبوء منها حیث یشاء ﴾ لەهەر جێگایەك خۆی بیـەوێ دادەنیشـێ ﴿ نصیب برحمتنا من نشـاء ﴾ کێمـان بوێ دەیخەینـە بەر بەزەیـی و میهرەبانی خۆمـان ﴿ ولا نضیع أجر المحسـنین ﴾ و هەرگیزیش پاداشـی چاکەخـوازان نافەوتێنین و گوم ناکەین، لەکاتێکدا یووسـوف ئەوهەموو جوامێرییەی نواندو، ئەوگشـت سـەبرو ئارامەی بوو، ئێمەیش ئاوا بەرزمان کردەوە و، خەزێنەی میسـرمان خستە ژێر دەستی ﴿ ٥٧: ولأجر الآخرة خیر للذیـن آمنوا وکانـوا یتقون ﴾ ئەوە پاداشـی دونیابوو، خۆ دیارە پاداشی دوارۆژیش بۆئەوانەی کەبڕوایان هێناوەو، لەشیرك و کاری خراپ خۆ پارێزبوون باشـترە، بەڵێ چونکە یووسـوف پلەوپایەی خۆی و، خانەوادەکەی لەکاری بەدرەوشـتی پاراسـت، خوایش ئاوا پلەی بەرزکردەوەو، لەقیامەتیشـدا باشتری بۆ ئامادە کردووە، وەکـو بە(سـولەیمان) دەفەرموێ: (هذا عطاؤنا فامنن أو أمسـک بغیرحساب، وإن له عندنا لزلفی وحسن مئاب).

لە ڕێنماییەکانی ئایەتی (٥٣-٥٧):

١) فەزیلەتی نەفس شکاندن و تۆمەتبارکردنی بەناتەواویو کەم و کووڕی.
٢) دەرخسـتنی زانست و زانیاری لەکاتی پێویستدا، وەك ئەڵێن: (المرء مخبوء تحت لسانه).
٣) بەخۆ هەڵدانو، خۆ کاندید کردن بۆ هەرکارێ کە ئەگەر ئەوکەسـە بەوجۆرە نەکا کەسێتی و دەستپاکی دەرنەکەوێ و، پێی نەزانن ڕەوایە.
٤) فەزیلەتی ئیخلاس لەکاروکردەوەو قسەو بیروباوەڕدا.
٥) گەورەیی و کاریگەری ئیمان و تەقوا لەهەست و نەستی مرۆڤدا.

براكانی یووسۆف دێنە میسرو بەبارەوە دەگەڕێنەوە:

﴿ ٥٨: وجاء إخوة يوسف ﴾ گرانی و قات و قڕی لە ناوچەكانی (كەنعان)دا سەری هەڵدا ئەوسا براكانی (یووسۆف) یش هاتن بۆ میسر بۆ زەخیرە كڕین ﴿ فدخلوا عليه فعرفهم ﴾ جا چوونە ژوور لای یووسۆف، ئەم ئەوانی ناسییەوە ﴿ وهم له منكرون ﴾ بەڵام ئەوان ئەمیان نەناسییەوە چونكە ماوەیەكی زۆر بوو نەیان دیتبوو، لەولایشەوە پێیان وانەبوو ئەو مابێ و، ئاوا لە جێگەی پاشادا بێت ﴿ ٥٩: ولما جهزهم بجهازهم ﴾ و كاتێ كە یووسۆف بارە خۆراكەكەی بۆ ڕێكخستن لەدوای ڕێزێكی زۆر و پرسیارو وەڵام لێیان ﴿ قال ائتوني بأخ لكم من أبيكم ﴾ وتی: برایەكی باوكیتان هەیە دەبێ بیهێنن بۆم دیارە پرسیاری لە نەژادو بەسەرهاتیان كردووەو وتویانە برایەكی باوكیشمان هەیەو لای باوكمانە ﴿ ألا ترون أني أوفي الكيل ﴾ ئایا نابینن كە من بە تێروتەسەلی پێوانەو بارتان ئەدەمێ و، میوانداریشم كردن ﴿ وأنا خير المنزلين ﴾ و من چاكترین خانە خوێ بووم بۆتان، باشترین میوانداریم كردن، مەبەستی هەڵنانیانەو، تەماح خستنە بەردەمیان ﴿ ٦٠: فإن لم تأتوني به ﴾ جائەگەر ئەمجارە هاتنەوە ئەوتان بۆ نەهێنام ﴿ فلا كيل لكم عندي ﴾ جیرەو پێوانەتان لای من نییەو هیچتان نادەمێ دەیەوێ كەمێكیش ترس بخاتە بەریان ﴿ ولا تقربون ﴾ و نزیكیشم مەكەونەوە بێ ئەو ﴿ ٦١: قالوا سنراود عنه أباه ﴾ ئەوانیش دەیانزانی كاتی خۆیشی چ درۆیەكیان لەگەڵ (یەعقووب)ـی باوكیاندا كردووە سەبارەت بەخۆی، بۆیە ئێستاش وتیان: دڵنیابە هەموو فێڵ و هەوڵێك لەگەڵ باوكیا دەدەین بۆهێنانی ﴿ وإنا لفاعلون ﴾ و بێگومانبە كەئێمە هەڵئەسین بەوكارە ﴿ ٦٢: وقال لفتيانه اجعلوا بضاعتهم في رحالهم ﴾ و یووسۆف بەوكورە لاوانەی گوت لەبەردەستیا بوون: ئەو دراوەیش بۆ شت كڕینیان هێنابوو، بێدەنگێك بیخەنەوە ناوبارەكانیان ﴿ لعلهم يعرفونها إذا انقلبوا إلى أهلهم ﴾ بەشكو كاتێ گەڕانەوە لای ماڵ و منداڵی خۆیان بیناسنەوەو، پێی بزانن. ﴿ لعلهم يرجعون ﴾ بەڵكو -پاش ئەوە گەڕانەوەو بینییان- بگەڕێنەوە لامان .

ڕێنماییەكانی ئایەتی (٥٨-٦٢):

١) خوا بیەوێ كارێ بكا، هۆكانیشی بۆ ڕێك دەخا: خەودیتنی پاشا، دەست نەكەوتنی كەسێ بۆ ماناكردنی خەونەكەی، پسپۆڕی یووسۆف بۆ لیكدانەوەی خەونەكان، سەرهەڵدانی گرانی و قات و قڕی لەوڵاتی (كەنعان) ناچاربوونی براكانی بە هاتن بۆ میسرو...هتد.

٢) نەخشە دارشتنی یووسۆف بۆ هێنانی براو خیزانەكەیان.

٣) ئاسەواری بڕواو تەقوا لە مرۆڤدا.

دەیانەوێ (بنیامین)یش لەگەڵ خۆ بەرن:

﴿ ٦٣: فلما رجعوا إلى أبيهم ﴾ جاكاتێ كە گەڕانەوە لای باوكیان ﴿ قالوا يا أبانا منع منا الكيل ﴾ وتیان: بابە! پیوانەی ڕزق و ڕۆزیمان لێگیراوە ئەگەر ئەمجارە بینامین لەگەڵ خۆمان نەبەین ﴿ فأرسل معنا أخانا نكتل ﴾ دەسا تۆش مەگەر براكەمان لەگەڵ بنێریت، تا پێكەوە ئازووقەو ڕۆزی وەرگرین ﴿ وإنا له لحافظون ﴾ بێگومانیشبە ئێمە پارێزگاری لێدەكەین، دیارە ئەو دەمەش كە فرۆفێڵەكەیان بەرامبەر یووسۆف كرد گوتیان: (أرسله معنا غدا يرتع و يلعب وإنا له لحا فظون) كەچی ڕاستیشیان نەكرد! بۆیە ﴿ ٦٤: قال هل آمنكم عليه ﴾ وتی: جا دەكرێت (بنیامین) پشتان پێ بسپێرم و بڕواتان پێ بكەم و دڵنیابم لێتان ﴿ إلا كما أمنتكم على أخيه من قبل ﴾ هەروەكو جاریپێشوو براكەیم پێتان سپارد، واتە: كاتی خۆی (یووسۆف)یشتان بردو، ئاواشتان بەسەرهێنا؟!

﴿ فالله خير حافظا ﴾ من بڕوام بەپاراستنی ئێوە نییە، بەڵكو چاكتر پارێزەر هەرخوایەو ئەیدەمە دەستی ئەو ﴿ وهو أرحم الراحمين ﴾ ئەویش لەهەموو خاوەن بەزەییەك، بەبەزەیی‌ترە، واتە: بەتەمای ڕەحم و بەزەیی خوام.

دراوەكەیان دەسكەوتەوە:

﴿ ٦٥: ولما فتحوا متاعهم ﴾ جا كە بارەكەیان دوای حەوانەوە وقسەو باس و ئیسراحەت كردەوە ﴿ وجدوا بضاعتهم ردت إليهم ﴾ دەبینن شت و مەك و پارەو پووڵ و دەست مایەكەشیان بۆ گێردراوەتەوە ﴿ قالوا يا أبانا مانبغي هذه بضاعتنا ردت إلينا ﴾ گوتیان: بابە! چیمان دەوێ، ئەمەش پارەو پووڵ و كەل و پەلە كەمانە نێردراوەتەوە بۆمان و، دانەوێڵەی باشیشمان هێناوە؟ ﴿ ونمير أهلنا ﴾ و ئەگەر براكەشمان لەگەڵ بنێریت، ئەمجارەش بژێوی و خواردن و خۆراك بۆ خاوو خێزانمان دەهێنین ﴿ ونحفظ آخانا ﴾ و براكەیشمان بنیامین ئەپارێزین لە هەر شتێكی خراپ ﴿ ونزداد كيل بعير ﴾ بەهۆی ئەویشەوە پێوانەی باری وشترێكیش زیاد دێنین ﴿ ذلک كيل يسير ﴾ ئەوەیش بۆ پاشا پێوانەیەكی كەمە، چونكە خاوەن بەخشینە ﴿ ٦٦: قال لن أرسله معكم حتى تؤتون موثقا من الله ﴾ یەعقووب وتی: هەرگیز لەگەڵتانی نانێرم

تاپەیمانێکــی پتــەوم بەناوی خواوە نە دەنــێ ﴿ لتأتنني به ﴾ کە هەردەبــێ بێــوەی بۆمی بهێننەوە ﴿ إلا أن يحـاط بكم ﴾ مەگەر لەگــش لایەکەوە داگیر بکرێن و دەســەڵاتتان نەمێنێ مردن یاهەر شــتێ‌تر بێتــە رێتان ﴿ فلما آتــوه موثقهم ﴾ جا کــە پەیمانێکی پتەویــان دایــە ﴿ قال الله على ما نقول وكيـل ﴾ یەعقووب وتی:

قَالَ هَلْ ءَامَنُكُمْ عَلَيْهِ إِلَّا كَمَآ أَمِنتُكُمْ عَلَىٰٓ أَخِيهِ مِن
قَبْلُ فَٱللَّهُ خَيْرٌ حَٰفِظًا وَهُوَ أَرْحَمُ ٱلرَّٰحِمِينَ ﴿٦٤﴾ وَلَمَّا فَتَحُوا۟
مَتَٰعَهُمْ وَجَدُوا۟ بِضَٰعَتَهُمْ رُدَّتْ إِلَيْهِمْ قَالُوا۟ يَٰٓأَبَانَا
مَا نَبْغِى هَٰذِهِۦ بِضَٰعَتُنَا رُدَّتْ إِلَيْنَا وَنَمِيرُ أَهْلَنَا وَنَحْفَظُ
أَخَانَا وَنَزْدَادُ كَيْلَ بَعِيرٍ ذَٰلِكَ كَيْلٌ يَسِيرٌ ﴿٦٥﴾ قَالَ لَنْ
أُرْسِلَهُۥ مَعَكُمْ حَتَّىٰ تُؤْتُونِ مَوْثِقًا مِّنَ ٱللَّهِ لَتَأْتُنَّنِى بِهِۦٓ إِلَّآ
أَن يُحَاطَ بِكُمْ فَلَمَّآ ءَاتَوْهُ مَوْثِقَهُمْ قَالَ ٱللَّهُ عَلَىٰ مَا نَقُولُ وَكِيلٌ
﴿٦٦﴾ وَقَالَ يَٰبَنِىَّ لَا تَدْخُلُوا۟ مِنۢ بَابٍ وَٰحِدٍ وَٱدْخُلُوا۟ مِنْ أَبْوَٰبٍ
مُّتَفَرِّقَةٍ وَمَآ أُغْنِى عَنكُم مِّنَ ٱللَّهِ مِن شَىْءٍ إِنِ ٱلْحُكْمُ إِلَّا
لِلَّهِ عَلَيْهِ تَوَكَّلْتُ وَعَلَيْهِ فَلْيَتَوَكَّلِ ٱلْمُتَوَكِّلُونَ ﴿٦٧﴾ وَلَمَّا
دَخَلُوا۟ مِنْ حَيْثُ أَمَرَهُمْ أَبُوهُم مَّا كَانَ يُغْنِى عَنْهُم
مِّنَ ٱللَّهِ مِن شَىْءٍ إِلَّا حَاجَةً فِى نَفْسِ يَعْقُوبَ قَضَىٰهَا وَإِنَّهُۥ
لَذُو عِلْمٍ لِّمَا عَلَّمْنَٰهُ وَلَٰكِنَّ أَكْثَرَ ٱلنَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ
﴿٦٨﴾ وَلَمَّا دَخَلُوا۟ عَلَىٰ يُوسُفَ ءَاوَىٰٓ إِلَيْهِ أَخَاهُ قَالَ
إِنِّىٓ أَنَا۠ أَخُوكَ فَلَا تَبْتَئِسْ بِمَا كَانُوا۟ يَعْمَلُونَ ﴿٦٩﴾

لەم قسەو باسەمان خوای‌گەورە ئاگادارو چاودێرە، ئەمیش دەدەمە دەستی خوا، دەسا بچن خوا بتان‌پارێزێ.

یەعقووب دەڵێ: لەیەک دەرگاوە مەچنە ناو:

﴿ ٦٧: وقـال يـا بني لا تدخلوا من باب واحـد ﴾ باوکیان وتی: کوڕەکانم! کەنزیکی شار دەبنەوە، هەموو پێکەوە لەیەك دەر گاوە مەچنــە ناو شــارەوە بەڵێ.. لەبــەر هەر هۆیەك بــوو (یەعقووب) وەکوســۆزی باوکایەتــی -ئــەو وەســیەتەی بۆکوڕەکانــی کرد؟ هەرچەندە گەلێ تەفسیرو ریوایەت هەیە بۆدیاریکردنی هۆیەکەی، وە هەریەکەشــیان شــتێك دەڵێت، بێ‌ئەوەی هیــچ بەڵگەیەکیان بەدەســتەوە هەبێ و، لەگەڵ دەقی قورئانەکــەدا بگونجێت! خۆ گومانیش لەوەدا نییە کە ئەگەر ئەو شتەی وا یەعقووب کوڕەکانی خــۆی لێ دەپارێزێ (چاو)ی پیس بوایە، (وەك ئەوانە دەڵێن)، وە یان هەر شتێکی تری دیاری، ئەوا ئەوکاتە قورئانەکە خۆی دیاری دەکرد، خۆ ئاشــکرایە لەم قورئانەدا تەنها هەر ئەوەندە هاتووە کە فەرمــووی: (إلا حاجة في نفس يعقــوب قضاها) واتە: تەنها نیازو ســۆزێکی‌دەروونی‌بوو لە دڵی (یەعقــووب)دا، بەرامبەریان درکانی و هیچی‌تــر، کەوابوو دەبــێ راڤەکەرانی قورئانیش لەوســنوورەدا بووەســتن و پەنجە نەخەنە سەر هیچ شتێك و راسپاردەکەش وەك خۆی بەرەهاو بەرفراوانی بهێڵنەوە، دیارە هەر ئەمەش شــیاوە بۆ راگرتنی ئەدەب و وێڵ لەگەڵ قورئاندا.

هەمووشمــان چاك دەزانین کە یەعقووب (عليه السلام) بەرامبەر کوڕەکانی مەترســی شــتێکی هەبوو بۆیان ئەگەر لەیەك دەرگــاوە بچنە ناو شاری میســرەوە هەرچەندە راســپاردەکەش هیچ بڕیارێکی خوای پــێ بەرپەرچ نەدرایەوە.. کەوابوو بۆ ئێمەیش هەروا چاکە کە ئەو وەســیەت و راســپاردەیە بە رەها بهێڵینەوەو دیــاری نەکەین و، هەرتەنهــا لەگەڵ دەقی قورئانەکــەدا بڕۆین ﴿ وادخلوا من أبواب متفرقــة ﴾ و لەدەروازەی جیا جیاوەوە بچنە ژوورەوە ﴿ وما أغنى عنكم من الله من شـئ ﴾ هەرچەندە من بــەم تەگبیرو راوێژانەش ناتوانم هیچ قەزاو بڕیارێکی خوا لەئێوە دوور بخەمەوە خۆی چۆنی بڕیار دابێــت، هەرگیز ناگۆڕدرێ و هەرواش دەبێت ﴿ إن الحكم إلا لله ﴾ چونکــە بڕیــارو فرمان تەنها بۆ خوایــەو بەس ﴿ عليه توكلت ﴾ پشــتم بەو بەستووە ﴿ وعليه فليتوكل المتوكلون ﴾ جا کەســانێکیش کە هەر ئەو بەشیاوو بەکار ساز دەزانن، دەبا تەنها پاڵ بە وەوە بدەن و پشت بەو ببەستن.

ڕێنماییەکانی ئایەتی (٦٣-٦٧):

١) تەوەککولی تەواوی یەعقــووب (عليه السلام) بەرامبەر بەخوای خۆی و، ناســینی ئەسماو ســیفەتەکانی وەك شیاویەتی، هەقیش وابێ، چونکە یەکێکە لەپێغەمبەرانی خوا (عليه السلام).
٢) وەرگرتنــی پەیمــان و مۆرو ئیمزا بــۆ کارە گرنگەکان، هەرچەند لەبەرامبەر خزمانی نزیکیشەوە بێ.
٣) خۆ پاراستن لە (چاو)ی پیس هیچ زیانێکی نییە، بەڵام لەگەڵ ئەوەشدا هەر دەبێ بروات وابێ کە ئەوەیش لەحوکم و بڕیارەکانی خوا هیچ شتێ ناگۆڕێ.
٤) پشــت تەنها بــە خوا ببەســتەو، ئیتر بەدڵنیاییەوە کارەکانت راپەڕێنە

﴿ ٦٨: ولمـا دخلـوا من حيث أمرهم أبوهم ﴾ جا کە لەو جێیەوە باوکیــان بــۆی دیاری‌کردن بــە جیاجیــا چوونــە ژوورێ ﴿ ما كان يغنــي عنهم من الله من شـئ ﴾ و ئەوکارەیــان هیچ بڕیارێکی

خوایی لێدوور نەخستنەوەو بێ نیاز ی نەکردن، بەڵکو بڕیاری خـۆی لە (ئەزەل)دا چۆن بوو هەرئەوە ئەبێ، وەکو دەفەرموێ: ﴿ إلا حاجة فی نفس یعقوب قضاها ﴾ تەگبیرو ڕێنمایەکە بێ کەڵك بوو و، جێگەی هیچی بۆنەگرتن، ئەمە نەبێت کە لەدڵ و دەروونی یەعقووبدا نیازو پێویستیەکی باوکایەتی هەبوو بیڵێت ویستی لەومەترسییە خۆی بیری لێکردبوویەوە ئامۆژگارییان بکاو خۆیانی لێلابدەن راسپاردەو وەسیەتیشی بۆ کردن، بەڵام قەزاو بڕیاری خـوای ڕەت نەکردەوە ﴿ وإنه لذو علم لما علمناه ﴾ و چونکە ئەو خاوەن زانیارییەکی فراوان بوو، لەوەی فێرمان کردبوو ﴿ ولکن أکثر الناس لا یعلمون ﴾ بـەڵام زۆربەی خەڵکی ئەوەی ئەو دەیزانێ نایزانن.

یووسف دڵی بنیامین دەداتەوە:

﴿ ٦٩: ولما دخلوا علی یوسف ﴾ کاتێ کوڕەکانی یەعقووب لەماڵی یووسـۆف چوونە ژوورەوە ﴿ آوی إلیه أخاه ﴾ (بنیامین)ـی بـرای بردە لای خۆی و لەژوورەکەی خـۆی دایناو حەوانییەوەو لەرابـردوو ئاگاداری کـردو ﴿ قال إنی أنا أخوك ﴾ گوتی: بێگومان‌بە من برایەکەی تۆم (یووسـۆف) ﴿ فلا تبتئس بما کانوا یعملون ﴾ جالەوەی ئەوان پێیان کردیت ساڵەکانی رابردوو دڵ زوویرو غەمگین مەبە، تێیشیگەیاند کـەلای خۆی دەیهێڵێتەوەو نابێ ئەم نهێنییە لای کەس بدرکێنێ.

یووسۆف ئاو خۆری پاشا دەخاتە ناوباری براکەی و گلی دەداتەوە:

﴿ ٧٠: فلما جهزهم بجهازهم ﴾ ئینجا کاتێ باری بۆ ڕێكخستن و ئامادەی گەڕانەوە بوون ﴿ جعل السقایة فی رحل أخیه ﴾ ئاوخۆری پاشـا کەلە زیوبـوو، یا ئەومەنەی کـە (عەیـارەی) دانەوێڵەیان پێدەگرت، خستیە ناو باری براکەیەوە ویستی بەوە ڕێخۆشکات بـۆ گلدانەوەی (بنیامین) لای خۆی! ﴿ ثم أذن مؤذن ﴾ لەپاشـا جارکێشێك جاڕی راهێشت وگوتی: ﴿ أیتها العیر إنکم لسارقون ﴾ ئەی کاروانچییەکان! بێگومان ئێوە دزن و دزیتان‌کردووە! ﴿ ٧١: قالوا وأقبلوا علیهم ﴾ ئەوانیش ڕوویان‌کردە جاڕچییەکان و گوتیان: ﴿ ماذا تفقدون ﴾ چیتان لێگوم بووەو نەماوە؟ ﴿ ٧٢: قالوا نفقد صواع الملك ﴾ وتیان: مەنی پێوانەی پاشامان ونکردووە ﴿ ولمن جاء به حمل بعیر ﴾ و هەرکەسـیش پەیدابـکاو بیهێنێتەوە، باری وشـترێك خـۆراك و دانەوێڵەی دەدرێتێ وەکو ڕێزانەو بەخشـش ﴿ وأنـا به زعیم ﴾ منیش بۆخۆم دەسـەبەری ئەو خەڵاتەم و لە ئەستۆی دەگرم.

ڕێنماییەکانی ئایەتی (٦٨-٧٢):

١) فەزڵی زانست و زانیاران.

٢) زۆربەی خەڵکی هەمیشە بەکارەچاکەکان نەزانن.

٣) کارامەیی و لێهاتوویی یووسـۆف لـە راوێژو تەگبیر بۆ

فَلَمَّا جَهَّزَهُم بِجَهَازِهِمْ جَعَلَ ٱلسِّقَايَةَ فِى رَحْلِ أَخِيهِ ثُمَّ أَذَّنَ مُؤَذِّنٌ أَيَّتُهَا ٱلْعِيرُ إِنَّكُمْ لَسَٰرِقُونَ ﴿٧٠﴾ قَالُوا۟ وَأَقْبَلُوا۟ عَلَيْهِم مَّاذَا تَفْقِدُونَ ﴿٧١﴾ قَالُوا۟ نَفْقِدُ صُوَاعَ ٱلْمَلِكِ وَلِمَن جَآءَ بِهِۦ حِمْلُ بَعِيرٍ وَأَنَا۠ بِهِۦ زَعِيمٌ ﴿٧٢﴾ قَالُوا۟ تَٱللَّهِ لَقَدْ عَلِمْتُم مَّا جِئْنَا لِنُفْسِدَ فِى ٱلْأَرْضِ وَمَا كُنَّا سَٰرِقِينَ ﴿٧٣﴾ قَالُوا۟ فَمَا جَزَٰٓؤُهُۥٓ إِن كُنتُمْ كَٰذِبِينَ ﴿٧٤﴾ قَالُوا۟ جَزَٰٓؤُهُۥ مَن وُجِدَ فِى رَحْلِهِۦ فَهُوَ جَزَٰٓؤُهُۥ ۚ كَذَٰلِكَ نَجْزِى ٱلظَّٰلِمِينَ ﴿٧٥﴾ فَبَدَأَ بِأَوْعِيَتِهِمْ قَبْلَ وِعَآءِ أَخِيهِ ثُمَّ ٱسْتَخْرَجَهَا مِن وِعَآءِ أَخِيهِ ۚ كَذَٰلِكَ كِدْنَا لِيُوسُفَ ۖ مَا كَانَ لِيَأْخُذَ أَخَاهُ فِى دِينِ ٱلْمَلِكِ إِلَّآ أَن يَشَآءَ ٱللَّهُ ۚ نَرْفَعُ دَرَجَٰتٍ مَّن نَّشَآءُ ۗ وَفَوْقَ كُلِّ ذِى عِلْمٍ عَلِيمٌ ﴿٧٦﴾ ۞ قَالُوٓا۟ إِن يَسْرِقْ فَقَدْ سَرَقَ أَخٌ لَّهُۥ مِن قَبْلُ ۚ فَأَسَرَّهَا يُوسُفُ فِى نَفْسِهِۦ وَلَمْ يُبْدِهَا لَهُمْ ۚ قَالَ أَنتُمْ شَرٌّ مَّكَانًا ۖ وَٱللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا تَصِفُونَ ﴿٧٧﴾ قَالُوا۟ يَٰٓأَيُّهَا ٱلْعَزِيزُ إِنَّ لَهُۥٓ أَبًا شَيْخًا كَبِيرًا فَخُذْ أَحَدَنَا مَكَانَهُۥٓ ۖ إِنَّا نَرَىٰكَ مِنَ ٱلْمُحْسِنِينَ ﴿٧٨﴾

هێشتنەوەی (بنیامین) لای خۆی.

٤) ڕێزانـەو (موکافەئە) بـۆ هەرکەسـێ کارێکی تایبەتی بدریتێ و، بەچاکی پێی هەڵسـێ، کەئەمە لە فیقهیشـدا پێی‌دەڵێن: (جەعالە).

٥) دەسـەبەریی و، دەسەبەر بوون (کەفالە) و (کەفیل) بۆ هەندێ ئیش‌وکار سەلمێنراوە

﴿ ٧٣: قالوا تالله لقد علمتم ما جئنا ﴾ ئەوانیش وتیان: سوێند بە خـوا ئێوە چاك ئەزانن کە ئێمە بۆ ئەوە نەهاتووین ﴿ لنفسـد فی الآرض ﴾ لـەم زەوییەدا خراپەو گێرەشـێوێنی و،کاری بەدفەڕی و فەسـاد بکەین ﴿ وما کنا سـارقین ﴾ ڕۆژێکیش ئێمە قەت دز نەبووینە ﴿ ٧٤: قالوا فما جزاؤه إن کنتم کاذبین ﴾ دەس و پێیانی پاشا وتیان: جا ئەگەر ئێوەش درۆزن بوون، تۆڵەی چییە؟ ﴿ ٧٥: قالـوا جزاؤه ﴾ دەس و پێیانی پاشـا وتیـان: تۆڵەکەی ئەمەیە:

﴿ من وجد فی رحله فهو جزاؤه ﴾ ئەو پێوانە لەباری هەر کەسێکا دەرکەوت، هەر ئەو کەســە بۆ خۆی تۆڵــەی بێت، وانە دەکرێتە کۆیلەو بەندە ﴿ کذلک نجزی الظالمین ﴾ بەم شێوەیە تۆڵە لەگشت و ســتەمکاران وەردەگرین، دەبێ ببنە بەندە. بەڵێ.. لەشەریعەتی (یەعقووب)دا هەرکەسێك دزی کردبا، دەبوو لەباتی دەست برینی، کرابایە بەندە ﴿ ٧٦: فبدأ بأوعیتهم قبل وعاء أخیه ﴾ ئینجا ئەوەی کاری پشــکنینی پێ ســپێررابوو، (یان هەر بڵێین یووسۆف خۆی) پێش پشکنینی بارەکەی (بنیامین)ی برای، دەستی دایە پشکنینی باری براکانی‌تری، هەتا گومان نەبەن بەکارەکەی یووسۆف ﴿ ثم اســتخرجها من وعاء أخیه ﴾ پاشــان لەناو کەل و پەلی(بنیامین)ی برایدا ئــاو خۆرەکەیان هێنایــە دەروو دۆزییــەوە ﴿ کذلک کدنا لیوســف ﴾ ئاوا ئێمە نەخشــەو پلانمان ئەنجام دا بۆ یووســۆف، هەتــا (بنیامین)ـی برای لای خــۆی بهێڵێتــەوە، کەوابوو بەپێی ئایەتی (..کدنا لیوســف..) مرۆڤ دەتوانێ بۆ گەیشــتن بەهەندێ مەبەســتی شەرعی، هەر رێگەیەکی شــیاوو گونجاو بگرێتە بەر، بەمەرجێ لەگەڵ شــەریعەتدا دژ نەوەســتێ. ﴿ ماکان لیأخذ أخاه فی دین الملک ﴾ لە بەرنامەی پاشــای میسردا نەدەبوو یووسۆف براکەی خــۆی بگرێ و گلی بداتەوە لای خــۆی لەباتی دزییەکە بەڵکــو تەنها ئەوەندەی بــۆ هەبوو کە برێکی لێبــداو، دووقاتیش پێی ببژیرێ، بەڵام لەشــەریعەتی (یعقــووب)ی بابیدا ئەو کارەیە هەبوو، بۆیە کردی ﴿ إلا أن یشاء الله ﴾ مەگەر خوا واحەز بکا، بۆیە براکانیشــی ملیان بۆ راکیشاو تەســلیم بوون ﴿ نرفع درجات من نشــاء ﴾ دیارە بمانەوێ هەرکەســێك ســەرخەین، پلە بە پلە بەرزی دەکەینەوەو دەیگەیەنینە جێگای شــیاوی خۆی ﴿ وفوق کل ذی علــم علیم ﴾ خۆ لە بان هەمــوو زانایەکەوە زاناتر هەیە، هەتا دەگاتە لای خوا، ئیتر لەخوا زاناتر نییە.

یووسۆف تاوانبار دەکەن بە دزی:

﴿ ٧٧: قالــوا إن یســرق ﴾ براکانــی بە(یووســۆف)یان گوت: ئەگەر ئەو ئێســتا دزی بکا، جێی سەرســورمان نییە ﴿ فقد سرق أخ لــە من قبل ﴾ بەرلەمیش برایەکــی هەبوو، ئەویش دزی‌کرد، مەبەســتیان لە یووســۆف خۆیەتی ﴿ فأسرها یوسف فی نفسه ولم یبدها لهم ﴾ یووســۆفیش ئەو وشەیەی لەدڵ‌گرت و لێی‌شاردنەوەو بێدەنگ بوو، لێرەدا یووسۆف لەدڵی خۆیدا ﴿ قال أنتم شر مکانا ﴾ گوتــی: ئێوە زۆر خراپترن لــەوان ﴿ والله أعلم بما تصفون ﴾ ئەو قسەیەش ئێوە وەسپی ئەوی پێ‌دەکەن، خوا لەهەموو کەسێ چاکتر بەراستیەکەی دەزانێ.

داوا دەکەن لەباتی بنیامین، یەکێ‌تریان گل بداتەوە:

﴿ ٧٨: قالــوا یاأیهــا العزیز إن له أبا شــیخا کبیــرا ﴾ کە زانییان یووســۆف ســوورە بۆ گلدانــەوەی (بنیامین) لای خــۆی گوتیان: ئــەی عەزیــز! بێ‌گومان ئەو کوڕەیە باوکێکی پــیری خاوەن رێزو بەحورمەتی هەیــە، هۆگری بووەو، هەرگیز بێ ئەو توانای ژیانی نییە ﴿ فخذ أحدنا مکانه ﴾ لەبەرئەوە یەکێ لەئێمە لەجێی ئەودا گل بدەرەوە ﴿ إنا نراک من المحسنین ﴾ بەراستی ئێمە تۆ لەرێزی خێرەومەنــدان دەبینین ﴿ ٧٩: قال معاذالله أن نأخذ إلا من وجدنا متاعنا عنده ﴾ یووســۆف گوتی: ئەی پەنا بەخوا، ئەر ئێمە بەدەر لەو کەسە کاڵاکەمانی لابووە، کەسێکی‌تر لەباتی ئەو گل بدەینەوە ﴿ إنــا إذا لظالمون ﴾ گــەر ئەوە بکەین ئێوە دەیڵــێن، بێ‌گومان دەبینە خەڵکی ناهەقکارو ستەمکار.

رێنماییەکانی ئایەتی(٧٧-٧٩):

١) پــۆزش هێنانــەوەو داوای لێبووردن لەگشــت کارێکی هەڵە.
٢) پیــاوی بەحیلمو هێمنیش، هەندێ جار ناچار دەکرێت جۆرە قسەیە بکات.
٣) داواکردنــی عەفــوو و، داخــوازی رەحــم و بەزەیــی بۆکەســێك پێویســت بێت، لە چوارچێوەی شــەریعەتی خوادا کارێکی رەوایە.
٤) وازهێنان لەکەسێکی تاوانکارو ئازادکردنی ئەو و، گرتنی کەسێکی‌تر لەباتیدا لەشەریعەتی ئیسلامدا حەرامە.

دەکەونە مەشۆرەت لەگەڵ گەورەکەیاندا:

﴿ ٨٠: فلمــا استیئســوا منه خلصوا نجیا ﴾ جاکــە بێ هیوا بوون یووســۆف بنیامــین ئازادکا ئەوجــا لە خەڵکەکــە دوورکەوتنەوەو کەوتنە چپەو سرتە سرت ودۆزینەوەی چارەسەرێك ﴿ قال کبیرهم ألــم تعلموا أن أباکم ﴾ برا گەورەکەیــان هەڵیدایەو گوتی: مەگەر ئێــوە نازانن و لەبیرتان نەماوە کە باوکتان ﴿ قد أخذ علیکم موثقا مــن الله ﴾ پەیمانێکی بتەوی بەناوی خــوا لێ‌وەرگرتن کە(بنیامین) بپارێــزن و بیبەنــەوە بۆی ﴿ ومن قبل ما فرطتم فی یوسف ﴾ و خۆ بەر لــەوەش لەرادەبەدەر دەربارەی یووســۆف خراپەتان‌کرد! ﴿ فلــن أبرح الأرض حتی یــأذن لی أبی ﴾ جا لەبەر ئەوە دڵنیابن کە هەرگیز من لەم وڵاتی (میســر)ـە ناچمە دەرێ، هەتا بابم ئیزن دەدا بەگەڕانەوەم، چونکە شەرمەزارییە بۆم بەو هەواڵەوە بچمەوە

بۆلای ﴿ أو يحكم الله لي وهو خير الحاكمين ﴾ یان خوا بڕیارێکی نوێـم بـۆ دەدا، واتە: بـە بنیامینەوە دەگەڕێمـەوە، خۆ خوایش لەهەمـوو بڕیاردەرێك چاکترە ﴿ ٨١: إرجعوا الى أبيكم ﴾ دەسـا ئێوە بچنەوە بۆلای باوکتان ﴿ فقولوا ياأبانا إن ابنک سرق ﴾ بڵێن: بابە! بەڕاستی (بنیامین)ـی کوڕت دزی کرد! ﴿ وما شهدنا إلا بما علمنا ﴾ خۆ تا ئێستایش شایەتیمان بۆ هیچ شتێ نەداوە، مەگەر بەچاو بینیبێتمان، واتە: بەچاوی خۆمان دیتمان کە ئاوخۆرەکەی پاشا لەناوبارەکەی ئەودا بوو، ئەوجابە بڕیاری هەموومان کردیان بـە بارمتەی ئەو ﴿ وما كنـا للغيب حافظين ﴾ خۆ ئێمە ئاگاشمان لە شـتی نادیـار و غەیب نەبـوو، کاتێ کە پەیمانمـان بە تۆ دا نەمانزانی دزی دەکا هەتا نەیبەین و، ئێستاش رووزەردی لای تۆ نەبین ﴿ ٨٢: واسـأل القرية التي كنا فيها ﴾ بۆ دڵنیایی خۆیشت بپرسـە لەخەڵکی ئەوشـارە کەئێمەی لێبووین ﴿ والعير التي أقبلنا فيهـا ﴾ ولـەو کاروانەش پێکەوە هاتینەوە ﴿ وإنـا لصادقون ﴾ و بێگومانیش بە سەبارەت بە هەواڵەکەی بنیامین راستدەکەین.

یەعقووب دەبیسێ بنیامین گلدراوەتەوە:

﴿ ٨٣: قـال بل سـولت لكم أنفسـكم أمرا ﴾ یەعقـووب گوتی: نەخـێر، وانییە، کـوڕی من دزی نەکـردووە، بەڵکو نەفسـتان ئەم قسـەیەی لاشـیرین کردوون و، ئێوەیش دەتانـەوێ منی پێ بخەڵەتێنـن! ﴿ فصبـر جميل ﴾ دیسـانەوە منیش تەنهـا ئارام گرتنێکی بێ ناشـکوری و جوانم بۆخۆم هەڵبـژاردووە لەبەرامبەر ئـەم تاقیکردنەوەیەشـدا ﴿ عسـى الله أن يأتينـي بهـم جميعا ﴾ هیـوادارم، ئەوخوایە هەموویانم (یووسـوف، بنیامـین، رۆبیل/ براگەورەکەیـان) بۆ بهێنێتەوەو گشـت پێکـەوە کۆببینەوە ﴿ إنه هـو العليـم الحكيم ﴾ چونکە بە ڕاسـتی ئێسـتا تەنها ئەو چاك دەزانـێ بەحاڵی من، ئەویش کارجـوان و لەکارزانەو بڕیار دەدات ﴿ ٨٤: وتولى عنهم ﴾ ئیتر یەعقووب لە تاو خەفەتدا لە کوڕەکان رووی وەر چەرخان ﴿ وقال يا أسـفى على يوسف ﴾ وتی: ئای، ئۆف و، ئەسـەف غەم وخەفەت، ئەی داخم بۆ یووسـوف! ئەوا زامەکەی ئەویشم کولایەوە. (سەعید)ـی کوڕی (جوبەیر) دەڵێت: زیکـری (إنا لله وإنا إليه راجعـون) تەنها خەڵاتی ئەم ئوممەتەیە، نابینی (یەعقـووب) چیگوت! ﴿ وابيضت عيناه من الحزن ﴾ جا لە سۆوخەم وخەفەتدا(تانە) ئاوی سپی پەڕییە سەر هەردوو چاوی ﴿ فهو كظيم ﴾ و ئیتر بێدەنگ بۆخۆی دانیشت و، چاوەڕوانی خوا بوو دەرووی خێری لێبکاتەوە.

ڕێنماییەکانی ئایەتی (٨٠-٨٤):

١) کۆکردنـەوەو بانگکردنـی خەڵکانـی بەفـام وژیـر بۆ مەشۆرەت و توێژینەوەی هەندێ ڕووداوو کاری گرنگ.

٢) وەبیرهێنانەوەی پەیمان و ڕێکەوتننامە بۆ پاراستنی.

قَالَ مَعَاذَ ٱللَّهِ أَن نَّأۡخُذَ إِلَّا مَن وَجَدۡنَا مَتَٰعَنَا عِندَهُۥٓ إِنَّآ
إِذٗا لَّظَٰلِمُونَ ﴿٧٩﴾ فَلَمَّا ٱسۡتَيۡـَٔسُواْ مِنۡهُ خَلَصُواْ نَجِيّٗاۖ
قَالَ كَبِيرُهُمۡ أَلَمۡ تَعۡلَمُوٓاْ أَنَّ أَبَاكُمۡ قَدۡ أَخَذَ عَلَيۡكُم
مَّوۡثِقٗا مِّنَ ٱللَّهِ وَمِن قَبۡلُ مَا فَرَّطتُمۡ فِي يُوسُفَۖ فَلَنۡ أَبۡرَحَ
ٱلۡأَرۡضَ حَتَّىٰ يَأۡذَنَ لِيٓ أَبِيٓ أَوۡ يَحۡكُمَ ٱللَّهُ لِيۖ وَهُوَ خَيۡرُ ٱلۡحَٰكِمِينَ
﴿٨٠﴾ ٱرۡجِعُوٓاْ إِلَىٰٓ أَبِيكُمۡ فَقُولُواْ يَٰٓأَبَانَآ إِنَّ ٱبۡنَكَ سَرَقَ
وَمَا شَهِدۡنَآ إِلَّا بِمَا عَلِمۡنَا وَمَا كُنَّا لِلۡغَيۡبِ حَٰفِظِينَ
﴿٨١﴾ وَسۡـَٔلِ ٱلۡقَرۡيَةَ ٱلَّتِي كُنَّا فِيهَا وَٱلۡعِيرَ ٱلَّتِيٓ أَقۡبَلۡنَا فِيهَاۖ
وَإِنَّا لَصَٰدِقُونَ ﴿٨٢﴾ قَالَ بَلۡ سَوَّلَتۡ لَكُمۡ أَنفُسُكُمۡ أَمۡرٗاۖ
فَصَبۡرٞ جَمِيلٌۖ عَسَى ٱللَّهُ أَن يَأۡتِيَنِي بِهِمۡ جَمِيعًاۚ إِنَّهُۥ هُوَ
ٱلۡعَلِيمُ ٱلۡحَكِيمُ ﴿٨٣﴾ وَتَوَلَّىٰ عَنۡهُمۡ وَقَالَ يَٰٓأَسَفَىٰ عَلَىٰ
يُوسُفَ وَٱبۡيَضَّتۡ عَيۡنَاهُ مِنَ ٱلۡحُزۡنِ فَهُوَ كَظِيمٞ ﴿٨٤﴾
قَالُواْ تَٱللَّهِ تَفۡتَؤُاْ تَذۡكُرُ يُوسُفَ حَتَّىٰ تَكُونَ حَرَضًا
أَوۡ تَكُونَ مِنَ ٱلۡهَٰلِكِينَ ﴿٨٥﴾ قَالَ إِنَّمَآ أَشۡكُواْ بَثِّي
وَحُزۡنِيٓ إِلَى ٱللَّهِ وَأَعۡلَمُ مِنَ ٱللَّهِ مَا لَا تَعۡلَمُونَ ﴿٨٦﴾

٣) گەلێ جار حەیاو شـەرم زاڵ دەبێ بەسەر موسڵمانداو، لەهەندێ شتی باش و چاك بێبەشی دەکا.

٤) تۆمەتبار کردنی مرۆڤی بێ تاوان، لەبەر گومان و هەندێ شت کە: پێشتر لەلای بینراوە.

٥) بردنـی سـکاڵاو خـەم و خەفەت تەنها بـۆ لای خوا دەبرێ.

﴿ ٨٥: قالـوا تالله تفتؤا تذكر يوسـف ﴾ کـوڕەکان وتیان: ئەمە چی بوو باسـی (یووسوف)ت هەر نەبڕیەوە سوێن بەخوا تۆ قەت یووسوف لەبیرناکەیت ﴿ حتى تكون حرضا أوتكون من الهلكين ﴾ نەخۆش دەکەویت، یان ئەتکوژێت ﴿ ٨٦: قال إنما أشـكو بثي وحزني إلى الله ﴾ یەعقووب وتی: من خەم و پەژارەی خۆم تەنها لای خـوا دەبەم ﴿ وأعلـم من الله ما لا تعلمـون ﴾ و ئەوەی من لەخواوە دەیزانم ئێوە نایزانن، بۆیە هیوام زۆرەو چاکیش دەزانم

که خەوەکەی یووسـوف ڕاسـتەو، دەبێ منیش و ئێوەش، هەموو کڕنووشی بۆ بەرین.

یەعقووب فەرمان دەدا بە سۆراخی یووسۆف و بنیامین:

﴿ ٨٧: یا بنی اذهبوا فتحسسوا من یوسف وأخیه ﴾ یەعقووب

يَـٰبَنِيَّ ٱذۡهَبُواْ فَتَحَسَّسُواْ مِن يُوسُفَ وَأَخِيهِ وَلَا تَاْيۡـَٔسُواْ
مِن رَّوۡحِ ٱللَّهِۖ إِنَّهُۥ لَا يَاْيۡـَٔسُ مِن رَّوۡحِ ٱللَّهِ إِلَّا ٱلۡقَوۡمُ ٱلۡكَٰفِرُونَ
﴿٨٧﴾ فَلَمَّا دَخَلُواْ عَلَيۡهِ قَالُواْ يَـٰٓأَيُّهَا ٱلۡعَزِيزُ مَسَّنَا وَأَهۡلَنَا ٱلضُّرُّ
وَجِئۡنَا بِبِضَٰعَةٖ مُّزۡجَىٰةٖ فَأَوۡفِ لَنَا ٱلۡكَيۡلَ وَتَصَدَّقۡ عَلَيۡنَآۖ
إِنَّ ٱللَّهَ يَجۡزِي ٱلۡمُتَصَدِّقِينَ ﴿٨٨﴾ قَالَ هَلۡ عَلِمۡتُم مَّا فَعَلۡتُم
بِيُوسُفَ وَأَخِيهِ إِذۡ أَنتُمۡ جَٰهِلُونَ ﴿٨٩﴾ قَالُوٓاْ أَءِنَّكَ
لَأَنتَ يُوسُفُۖ قَالَ أَنَا۠ يُوسُفُ وَهَٰذَآ أَخِيۖ قَدۡ مَنَّ ٱللَّهُ
عَلَيۡنَآۖ إِنَّهُۥ مَن يَتَّقِ وَيَصۡبِرۡ فَإِنَّ ٱللَّهَ لَا يُضِيعُ أَجۡرَ
ٱلۡمُحۡسِنِينَ ﴿٩٠﴾ قَالُواْ تَٱللَّهِ لَقَدۡ ءَاثَرَكَ ٱللَّهُ عَلَيۡنَا
وَإِن كُنَّا لَخَٰطِـِٔينَ ﴿٩١﴾ قَالَ لَا تَثۡرِيبَ عَلَيۡكُمُ
ٱلۡيَوۡمَۖ يَغۡفِرُ ٱللَّهُ لَكُمۡۖ وَهُوَ أَرۡحَمُ ٱلرَّٰحِمِينَ ﴿٩٢﴾
ٱذۡهَبُواْ بِقَمِيصِي هَٰذَا فَأَلۡقُوهُ عَلَىٰ وَجۡهِ أَبِي يَأۡتِ بَصِيرٗا
وَأۡتُونِي بِأَهۡلِكُمۡ أَجۡمَعِينَ ﴿٩٣﴾ وَلَمَّا فَصَلَتِ
ٱلۡعِيرُ قَالَ أَبُوهُمۡ إِنِّي لَأَجِدُ رِيحَ يُوسُفَۖ لَوۡلَآ أَن
تُفَنِّدُونِ ﴿٩٤﴾ قَالُواْ تَٱللَّهِ إِنَّكَ لَفِي ضَلَٰلِكَ ٱلۡقَدِيمِ ﴿٩٥﴾

وتی: کوڕەکانم! بڕۆن بۆ میسر، لەوێ هەوڵی زۆر بدەن بۆ جێ پێ هەڵگرتی (یووسـوف) و براکەی، بەڵکو سـۆراخێکیان بکەن ﴿ ولا تیأسوا من روح الله ﴾ هەرگیز نائومێدیش مەبن لە ڕەحم و بەزەیی ﴿ إنه لایایئس من روح الله إلا القوم الکافرون ﴾ چونکە مەگەر هەر خوانەناس و بێباوەڕان لە ڕەحـم و میهرەبانی خوا بێ هیواو نائومێد بن ﴿ ٨٨: فلما دخلوا علیه ﴾ جا کە گەیشـتنە (میسـر)و چوونە لای یووسـوف ﴿ قالوا یا أیها العزیز ﴾ وتیان: ئەی عەزیزو پاشـای میسر! ﴿ مسنا وأهلنا الضر ﴾ هەم خۆمان و، هەم بنەماڵەکەمان تووشـی گرانی و برسـێتی بووین ﴿ وجئنا ببضاعة مزجاة ﴾ و بەهاو دراوێکی کەمیشـمان لەگەڵ خۆ هێناوە بۆ بارەگاکەت ﴿ فأوف لنا الکیل و تصدق علینا ﴾ جا تۆیش وەك جـاران مەن و پێوانەکەمان بۆ پڕبکەو، لەخێری خۆت زیادەشمان بۆبکە سـەر ﴿ إن الله یجزی المتصدقین ﴾ بەڕاستی خوا پاداشی خێرومەندان ئەداتەوە.

ڕێنماییەکانی ئایەتی (٨٥-٨٨):

١) خەم و خەفەتی زۆر، مرۆڤ بەرەو نەخۆشی و، مردن دەبا.

٢) سکاڵا دەبێ تەنها لای خوا ببرێ.

٣) بێ هیواو بێ ئومێدی لە دەرووی خێر لەکاتی تەنگانەدا حەرامە.

٤) سـکاڵا بەمەبەستی دەرخسـتنی نەخۆشی، وە یا هەر پێویستییەك لەبەر چارەسەر وەك ئەوە لای دکتۆر بگوترێ دروست و ڕەوایە.

٥) فەزڵ و گەورەیی سەدەقەو، پاداشی ئەهلی سەدەقە.

یووسۆف خۆی دەناسێنێ بە براکانی:

﴿ ٨٩: قال هل علمتم ما فعلتم بیوسف و أخیه ﴾ یووسۆف وتی: زانیتـان کاتی خۆی چیتان بەسـەر یووسـوف و براکـەی هێنا؟ ﴿ إذ أنتم جاهلون ﴾ ئەودەمەی ئێوە بەڕاسـتیەکان نەزانبوون؟ ئەوانیش بەسـەر سـوڕمانێکەوە! ﴿ قالوا أإنک لأنت یوسف ﴾ گوتیـان: مەگەرتـۆ (یووسـۆف)یت؟! ﴿ قال أنا یوسف وهذا أخی ﴾ وتی: بـەڵێ.. من (یووسـۆف)م و، ئەمەیش (بنیامین)ی برامە ﴿ قد من الله علینا ﴾ خوا منەتی نایە سـەرمان و، وائێسـتا لـێرە کۆیکردینـەوە ﴿ إنه من یتق و یصبر ﴾ چونکە هەرکەس لەخوا بترسێ و خۆڕاگرێ لەبەردەم تاقیکردنەوەکانیدا، وە ئەوەش پاداشـتی خوایە بۆمن لەبەر چاکەکاریم ﴿ فإن الله لا یضیع أجر المحسنین ﴾ بەڕاسـتی خوایش پاداشـی چاککاران نافەوتێنێ و بزری ناکاو، بەشـیاوی خۆیان پاداشـیان ئەداتەوە ﴿ ٩١: قالوا تالله لقد آثرک الله علینا ﴾ براکانی وتیان: سـوێند بە خوا، خوا فەزڵ و ڕێزیدایت بەسەر ئێمەدا، بەهۆی تەقواو کرداری شیرین و ئارام و زانیاری و هیمنی خۆتەوە ﴿ وإن کنا لخاطئین ﴾ وئەمەش ڕاسـتییبێ ئێمە هەڵـەکار وتاوانبار بووین بەرامبـەر بە تۆ ﴿ ٩٢: قال لا تثریب علیکم الیوم ﴾ یووسـۆف وتی: تازە ئەمرۆ ئێوە هیچ جۆرە گلەییەکتان لەسەر نییەو، ڕابووردوو پێچرایەوە ﴿ یغفر الله لکم ﴾ خوا لەخەتاتان خۆش بێت ﴿ وهو أرحم الراحمین ﴾ ئەوە ئەو بۆخۆیشی لەهەموو میهرەبانان بەبەزەییترو میهرەبانترە.

یەعقووب بۆنی یووسف دەبیسێ:

﴿ ٩٣: اذهبـوا بقمیصی هذا ﴾ جا ئەم کراسـەی منە بەرنەوە بۆ باوکـم ﴿ فألقـوه علی وجه أبـی ﴾ وبیخەنە سـەر دەم و چاوی

باوکـم ﴿ یأت بصیرا ﴾ ئەو حەلە بینایی چاوەکانی دێتەوە، دیارە یووســوف هەرچی بکات، بەفەرمان و وەحی خوا بووە ﴿ وأتونی بأهلکم أجمعین ﴾ پاشـانیش هەموو خزم و خێزان و بنەماڵەکەتانم بۆ بێننە میسـر ﴿ ٩٤: ولما فصلت العیر ﴾ جا کە کاروانەکە لە میسـر دەرچوو بەرەو شـام ﴿ قال أبوهم إنی لأجد ریح یوسف ﴾ باوکیان یەعقووب بەوانەی لە دەورو بەریابوون وتی: بە ڕاستی من بۆنی(یووسوف)م هەست دەکەم ﴿ لو لا أن تفندون ﴾ ئەگەر وەك جـاران بە نــەزان و کەم عەقڵـم دەرنەکەن؟! ونەڵــێن هاتەران و پاتەرانــە ﴿ ٩٥: قالـوا تالله إنک لفی ضلالـک القدیم ﴾ کەچی وتیان سوێند بەخوا! ئێستاش هەر لەسەر هەڵە کۆنەکەی خۆتی، ڕێزی (یووسوف)ت لەئێمە لا پترترە! ئەگینا ئەم (یووسوف)ـە بۆ نەبرایــەوە؟! ﴿ ٩٦: فلما أن جاء البشـیر ﴾ ئینجا کاتێ کاروان نزیك بوویەوەو موژدەدەرەکە هات ﴿ ألقاه علی وجهه ﴾ کراسەکەی خستە سەر ڕوومەتی یەعقووب ﴿ فارتد بصیرا ﴾ لەناکاو ڕووناکی چاوەکانی بۆ هاتەوەو، چاوی ڕۆشن بوویەوە ﴿ قال ألم أقل لکم ﴾ یەعقـووب بە کوڕەکانی گوت: ئــەی من پێم نەوتن ﴿ إنی أعلم مــن الله مــا لا تعلمون ﴾ کەمــن لەلایەن خواوە هەندێ شــتی وا ئــەزانم ئێوە نای‌زانـن ﴿ ٩٧: قالوا یا أبانا اسـتغفر لنا ذنوبنا ﴾ کوڕەکان وتیان: بابە! کەوابــوو لەپەروەرێنت بخوازە کە: هەڵەو گوناهەکانمان بپۆشـێت ﴿ إنا کنا خاطئین ﴾ بە ڕاستی ئێمە لارو گوناهکار بووین ﴿ ٩٨: قال سـوف أستغفر لکم ربی ﴾ یەعقووب وتــی: لەکاتێکی لەباردا لای پەروەردگـارم داوای لێبووردنتان بۆ دەکەم، هەندێ لەزاناکان دەڵێن: پاڕانەوەکەی خسـتە بەرەبەیان، چونکــە کاتی گیرابوونی پاڕەو لاڵەیــە ﴿ إنه هو الغفور الرحیم ﴾ چونکە هەر خۆیەتی لێبووردەو میهرەبان و دڵاوا.

یووسوف پێشوازی لە باوک و دایکی دەکا لە میسر:

﴿ ٩٩: فلما دخلوا علی یوسـف ﴾ ئینجا لە میسـر کاتێ چوونە لای یووسـوف ﴿ آوی إلیه أبویه ﴾ باوك و دایکی لەباوەش‌گرت و، لە کاروانەکە جیای‌کردنەوەو بردنییە لای خۆی، شیاوی ئاماژە بۆکردنە کاتێ یووسوف چوویە پێشوازییەکە، پاشاو تەواوی دەست وپێیانیان ئامادەی ئەو پێشوازییە بوون ﴿ وقال ادخلوا مصر إن شاء الله آمنین ﴾ وتی: دەسـا فەرموون: وەرنە (میسر)ـەوە إن شاءالله لەئاسایش و ئاسوودەدا دەبن ﴿ ١٠٠: ورفع أبویه علی العرش ﴾ و باوك و دایکی لەسەر تەختی حوکمڕانییەکەی دانا ﴿ وخروا له سجدا ﴾ ئەوانیش هەموو (دایك وبابی و، یازدە براکەی) کڕنووشی ڕێـزو حورمەتیان بۆ یووسـوف برد، بەڵێ.. هــەر لە(ئادەم)ـەوە، هەتا هاتنی (عیسـا) کاتێ کە بچووك سـڵاوی لــە گەورە کردبا، بۆی ڕەوا بووە سـوژدەی ڕێزی بۆ ببات، بەڵام لەم شـەریعەتەی دواییەدا، ئەوکار سـڕایەوەو، بڕیـار درا کەتەنها بۆخوا کڕنووش ببرێـت ﴿ وقـال یاأبت هذا تأویل رؤیای من قبل ﴾ و یووسـوف وتی: بابە! ئەمە مانای ئەوخەوەم بوو لەپێشـەوە دیتم. مەبەستی ئەو خەونەیەتی کەدیتی یازدە ئەسـتێرەو مانگ و خۆر کڕنووشیان بۆ دەبرد ﴿ قد جعلها ربی حقا ﴾ وا ئێستا پەروەردگارم ئاکامەکەی هێنایەدی و بەڕاسـتی گێڕا، واتە: گەیشـتمە ئەو پلەوپایە دیتت ﴿ و قد أحسـن بی إذ أخرجنی من السـجن ﴾ چونکە ئەو دەمەی لەزینـدان دەری هێنـام، چاکەی دەرباره کردم. لێرەدا یووسـوف قۆناغی ئێش و ئازاری ناو بیرەکە وەبیر ناهێنێت، بۆ ئەوە براکانی شــەرمەزار نەبن ﴿ وجاء بکم من البدو ﴾ و ئێوەیشـی لەو ساراو بیابانــەی وڵاتی (کەنعان)ـەوە هێنایە میسـر بـۆ لای من ﴿ من بعد أن نزغ الشـیطان بینی و بین إخوتی ﴾ پاش ئەوەی (شـەیتان) نێوانی من و براکانمی تێك‌دا ﴿ إن ربی لطیف لما یشاء ﴾ بەڕاستی پەروەردگارم بەرامبەر بەهەرکەسێك خۆی حەزبکا، نەرم و خاوەن لوتفە هەرچەندە مــەردم دەرك نەکات ﴿ إنه هو العلیم الحکیم ﴾ بەڕاستی تەنها خۆی زانیارە، خۆیشی هەمیشە کارجوانە.

فَلَمَّآ أَن جَآءَ ٱلْبَشِيرُ أَلْقَىٰهُ عَلَىٰ وَجْهِهِۦ فَٱرْتَدَّ بَصِيرًا ۖ قَالَ
أَلَمْ أَقُل لَّكُمْ إِنِّىٓ أَعْلَمُ مِنَ ٱللَّهِ مَا لَا تَعْلَمُونَ ﴿٩٦﴾ قَالُوا۟
يَٰٓأَبَانَا ٱسْتَغْفِرْ لَنَا ذُنُوبَنَآ إِنَّا كُنَّا خَٰطِـِٔينَ ﴿٩٧﴾ قَالَ سَوْفَ
أَسْتَغْفِرُ لَكُمْ رَبِّىٓ ۖ إِنَّهُۥ هُوَ ٱلْغَفُورُ ٱلرَّحِيمُ ﴿٩٨﴾ فَلَمَّا
دَخَلُوا۟ عَلَىٰ يُوسُفَ ءَاوَىٰٓ إِلَيْهِ أَبَوَيْهِ وَقَالَ ٱدْخُلُوا۟ مِصْرَ
إِن شَآءَ ٱللَّهُ ءَامِنِينَ ﴿٩٩﴾ وَرَفَعَ أَبَوَيْهِ عَلَى ٱلْعَرْشِ وَخَرُّوا۟
لَهُۥ سُجَّدًا ۖ وَقَالَ يَٰٓأَبَتِ هَٰذَا تَأْوِيلُ رُءْيَٰىَ مِن قَبْلُ قَدْ جَعَلَهَا
رَبِّى حَقًّا ۖ وَقَدْ أَحْسَنَ بِىٓ إِذْ أَخْرَجَنِى مِنَ ٱلسِّجْنِ وَجَآءَ بِكُم
مِّنَ ٱلْبَدْوِ مِنۢ بَعْدِ أَن نَّزَغَ ٱلشَّيْطَٰنُ بَيْنِى وَبَيْنَ إِخْوَتِىٓ ۚ إِنَّ
رَبِّى لَطِيفٌ لِّمَا يَشَآءُ ۚ إِنَّهُۥ هُوَ ٱلْعَلِيمُ ٱلْحَكِيمُ ﴿١٠٠﴾ ۞ رَبِّ
قَدْ ءَاتَيْتَنِى مِنَ ٱلْمُلْكِ وَعَلَّمْتَنِى مِن تَأْوِيلِ ٱلْأَحَادِيثِ ۚ فَاطِرَ
ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضِ أَنتَ وَلِىِّۦ فِى ٱلدُّنْيَا وَٱلْءَاخِرَةِ ۖ تَوَفَّنِى
مُسْلِمًا وَأَلْحِقْنِى بِٱلصَّٰلِحِينَ ﴿١٠١﴾ ذَٰلِكَ مِنْ أَنۢبَآءِ ٱلْغَيْبِ
نُوحِيهِ إِلَيْكَ ۖ وَمَا كُنتَ لَدَيْهِمْ إِذْ أَجْمَعُوٓا۟ أَمْرَهُمْ وَهُمْ يَمْكُرُونَ
﴿١٠٢﴾ وَمَآ أَكْثَرُ ٱلنَّاسِ وَلَوْ حَرَصْتَ بِمُؤْمِنِينَ ﴿١٠٣﴾

ڕێنماییەکانی ئایەتی (٩٥-١٠٠):

١) هاتنی بۆنی خۆشی یووسۆف لەمەودایەکی زۆر دوورەوە ئایەت و نیشانەیەکی گەورەیە بۆ راستی و پاکی ئەوبنەماڵە بەڕێزە.

٢) گەڕانەوەی نوور و بینایی چاوی یەعقووب، پاش نابینابوونی ئایەتێکیترە.

٣) کەرەم و بەخششی یەعقووب و داوای لیبووردن بۆ کوڕەکانی پاش ئەوهەموو ئازارو خەفەتە پێیان چێژا، ئەوپەڕی جوامێری و شەهامەتە.

٤) پێشوازی میوان هەر لەدەروازەی شارو گوندەوە پیشەی ئەهلی کەماڵە.

٥) بەراست دەرچوونی خەوەکەی یووسۆف، چۆنی دیتبوو دێتەدی.

٦) دەرکەوتنی لوتف و رەحمەتی فراوانی خوا لەم داستانەدا.

یووسۆف دوعا دەکا لەسەر ئیسلام بمرێ:

ڕاڤەکارانی قورئان ئەڵێن: یەعقووب بیست و چوار ساڵ لەگەڵ یووسۆف لە میسردا ژیانی بردەسەر، ئەوجا پێش ئەوە بمرێ وەسیەتی کرد کە لە (شام)دا لە لای (ئیسحاق)ی بابیدا بینێژن، ئەوسا (یووسۆف)یش پاش مردنی، بردی بۆ شام ولەوێ ئەسپەردەی کرد، لەپاشا (یووسۆف)یش لە وڵاتی میسردا (٢٣) ساڵ تەمەنیکرد، جا پێش مردنی بەدڵ و بەزمان روو دەکاتە خوای گەورەو دەڵێت: ﴿ ١٠١: رب قد آتیتنی من الملک ﴾ پەروەردگارم! بەڕاستی تۆ لەم وڵاتەدا دەسەڵات و عیززەت و دونیات پێدام، باوك و دایك و براو کەس وکارمت بۆ کۆکردمەوە ﴿ وعلمتنی من تأویل الأحادیث ﴾ و لێکدانەوەی خەونەکانیشت فێرکردم ﴿ فاطر السموات والأرض ﴾ بەدیهێنەری ئاسمانەکان و زەمین ﴿ أنت ولی فی الدنیا والآخرة ﴾ لەدونیاو، لە قیامەتدا هەر ئەتۆی گەورەو سەروەرم ﴿ توفنی مسلما وألحقنی بالصالحین ﴾ دەسابە موسڵمانی راستەقینە بمرێنەو، بمگەیەنەوە بەپیاوچاکان، واتە: بە پێغەمبەران. بەڵێ.. ئا بەو شێوەیە کۆتایی ژیان و دەسەڵات و دونیای هەموویان هات و گەڕانەوە بۆلای خوای خۆیان. (یووسۆف) عليه السلام لەسەرەمەرگیدا ئەم دوعایەی دەکرد: (ربی قد آتیتنی..) و پەیامبەریشمان ﷺ لەسەرەمەرگی خۆیدا دەیفەرموو: (اللهم فی الرفیق الأعلی، اللهم فی الرفیق الأعلی) متفق علیة. ﴿ ١٠٢: ذلک من أنباء الغیب نوحیه إلیک ﴾ داستانییووسۆف لیرەدا پێچرایەوەو دوایی هات، بۆیە دەفەرموێ: ئەوداستان و بەسەرهات و هەواڵانە لەم سوورەدا بۆت باسکرا ئەی موحەممەد! ﷺ هەموو لە باس و هەواڵە غەیب و نادیارەکانە، بە وەحی و بە سروش ئاگادارت دەکەین، واتە: تۆ لەمەو پێش هیچت لێنەدەزانی.

ڕێنماییەکانی ئایەتی (١٠١):

١) دۆعاو پاڕانەوە بە ئەسماو ناوە جوانەکانی خواو سیفاتە بەرزەکانی.

٢) گەورەیی و فەزڵی شەوق وسۆز بۆ لای خواو هاوڕێیەتی ساڵحان و چاکان.

٣) داوای مردن و مەرگ، ئەگەر لەبەر ئێش و ئازار و مەینەتیەکی دونیا نەبێ رەوایە، وەکو پێغەمبەر ﷺ ئەفەرموێ: ((لا یتمنین أحدکم الموت لضر نزل به، فإن کان لابد متمنیا فلیقل: اللهم أحینی ما کانت الحیاة خیرا لی، و توفنی إذا کانت الوفاة خیرا لی)) (رواه مسلم).

﴿ وما کنت لدیهم إذ أجمعوا أمرهم وهم یمکرون ﴾ و ئەگینا کە براکانی یووسۆف کۆ بوونەوە بۆ ئەوەی فێڵێ لەباوکیان بکەن و، یووسۆف لەگەڵ خۆیان بەرن و بیخەنە بیرەکەوە، تۆ لەوێ ئامادە نەبویت، بەڵکو خۆمان بە وەحیی پێمان گەیاندیت ﴿ ١٠٣: وما أکثر الناس ولو حرصت بمؤمنین ﴾ شیاوی ئاماژە بۆ کردنە زۆربەی ئەو مەردمە، هەر چەندە تۆ زۆریش سوور بی و، تێبکۆشی بۆ باوەڕ هێنانیان، ئەوان هەر باوەڕ ناهێنن ﴿ ١٠٤: وما تسألهم علیه من أجر ﴾ و تۆیش ئەی موحەممەد لەبەرامبەر هەوڵەکانتەوە داوای هیچ پاداشێکیان لێناکەیت، هەتا پێیان قورس و نارەحەت بێ و، لەبەرئەوە بڕوا نەهێنن ﴿ إن هو إلا ذکر للعالمین ﴾ ئەم قورئانەیش تەنها پەندو ئامۆژگاری و، بیرختسنەوەیەکە بۆ سەرجەم ئادەمی و پەری.

مەردم لەو نیشانە زۆرانە تێنافکرێن!

﴿ ١٠٥: وکأین من آیة فی السموات والأرض ﴾ زۆر ئایەت و نیشانە هەیە لەئاسمانەکان و زەویدا لەسەر بوون و دەسەڵاتی پەروەردگار، ئیمانی پێبهێنن، کەچی ئەوان ﴿ یمرون علیها ﴾ بەسەریاندا تێدەپەڕن و ﴿ وهم عنها معرضون ﴾ روویان لێ وەردەچەرخێنن و لێیان رانامێنن! ﴿ ١٠٦: وما یؤمن أکثرهم

باللە إلا وهم مشرکون ﴾ وخۆ بەشی زۆری ئەو خەڵکەش کە باوەڕ دێنێت، هەرموشریك وبتپەرستە! چاك دەزانن کەخوا دروستکەری بوونەوەرە، کەچی لەگەڵ ئەوەشدا بتەکانیش دەپەرستن! (ئیبن عەبباس) دەڵێ: لەکاتی سووڕانەوەی دەوری کەعبەدا موشریکەکان ئەیان وت: (لبیک لا شـریک لک، إلا شریکا هو لک، تملکه وما ملک). ﴿ ١٠٧: أفأمنوا أن تأتیهم غاشیة من عذاب الله ﴾ ئایا ئەو موشریکانە ئەمینن لەلایەن خواوە جەزرەبەو سزایەکی داگیرکەریان بۆنایە، هەموویان بگرێتەوەو بەجارێ گشت قڕبن؟ ﴿ أو تأتیهم الساعة بغتة ﴾ یان ناترسـن کتوپڕ قیامەتیـان بۆبێت ﴿ وهم لا یشعرون ﴾ و هەربەخۆیشیان نەزانن؟ جا ئەوکاتە چیدەکەن؟

ڕێگەی پێغەمبەر بناسە:

﴿ ١٠٨: قـل هذه سـبیلی ﴾ ئەی موحەممەد! ﷺ بـەو خەڵکە بڵـێ: ئەمەیە ڕێگەی مـن ﴿ أدعوا إلی الله علـی بصیرة أنا ومن اتبعنـی ﴾ خۆم و ئەوەی شـوێنم کەوتوون خەڵـکی بانگ دەکەین بۆ یەکتاپەرستی لەسەر بنچینەی چاوساغی و بەڵگەی شەرعی و عەقڵی ﴿ وسـبحان الله وما أنا من المشرکین ﴾ هەمیشەیش خوا لەهەرکەم وکورتی و ناتەواوییـەك بدرێتە پاڵی، بێخەوش ڕادەگرم و، من لەوانەیش نیم شەریك و هاوەڵی بۆ بڕیار دەدەن!

هەر لەشارەکان پیاوان بوونەتە پێغەمبەر:

﴿ ١٠٩: ومـا أرسـلنا مـن قبلـک إلا رجـالا ﴾ ئێمـە لەپێش هەڵبژاردنی تۆ ئـەی موحەممەد! ﷺ هەر لەپیاوان پیغەمبەرانمان ناردووە، واتە: هەرگیز نە لەفریشـتە، نە لەئافرەت، نە لەجننی پێغەمبەرمـان نە ناردووە، (ئەبوو مووسـای ئەشـعەری) دەڵێت: لەریـزی ژناندا پێغەمبـەر نەبووە، بەڵکو بەرزتریـن پلەو پایەیان نازناوی(سددیقە)یەیە، وەکو خوای گەورە لەباسی خاتوو (مەریەم)دا دەفەرمـوێ: (..وأمـه صدیقة کانا یـأکلان الطعـام..). ﴿ نوحی إلیهـم ﴾ جائەو پیاوانەش وەحییو سـروشمان بۆ ناردوون ﴿ من أهل القری ﴾ لەخەڵکی شارەکان بوون، نەك لەخەڵکانی دەشتەکی و نەزان ودڵرەق و،دوور لە ئاوەدانی وشارسـتانییەت، وەکو (ئیبن کەسـیر)و(قورتوبی) لەتەفسـیرەکەیاندا دەڵێن ﴿ أفلم یسیروا فی الأرض فینظروا ﴾ ئەوەبۆ ئەو موشـریکانە نەچوون بەڕووی زەویدا گەشـتێ بکەن، تـا ببینن؟ ﴿ کیف کان عقبـة الذین من قبلهم ﴾ پاشـەڕۆژو ئەنجامی ئەو کەسانە لەپێشیانەوە بوون و، وەکو ئەمان بڕوایـان نەهێنا چۆن بوو؟ ﴿ ولدار الآخرة خیـر للذین اتقوا ﴾ و بێگومان بـن ماڵی دوا ڕۆژی بەهەشـت، بۆئەوانەی وا پارێزدەکەن و، تەنها شـوێنی بەرنامەکەی خوا دەکەون، چاکترە لەم دونیای ئێستەیان ﴿ أفلا تعقلون ﴾ دەسا بۆچی ئاوەز ناگرن؟.

پاش نائومێدی، یارمەتی دێت بۆ پێغەمبەران:

﴿ ١١٠: حتی إذا اسـتیئس الرسـل ﴾ هیچ نەتەوەو ئوممەتێکمان

وَمَا تَسْأَلُهُمْ عَلَيْهِ مِنْ أَجْرٍ إِنْ هُوَ إِلَّا ذِكْرٌ لِّلْعَالَمِينَ ﴿١٠٤﴾
وَكَأَيِّن مِّنْ آيَةٍ فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ يَمُرُّونَ عَلَيْهَا
وَهُمْ عَنْهَا مُعْرِضُونَ ﴿١٠٥﴾ وَمَا يُؤْمِنُ أَكْثَرُهُم بِاللَّهِ إِلَّا
وَهُم مُّشْرِكُونَ ﴿١٠٦﴾ أَفَأَمِنُوا أَن تَأْتِيَهُمْ غَاشِيَةٌ مِّنْ عَذَابِ اللَّهِ
أَوْ تَأْتِيَهُمُ السَّاعَةُ بَغْتَةً وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ ﴿١٠٧﴾ قُلْ هَٰذِهِ
سَبِيلِي أَدْعُو إِلَى اللَّهِ عَلَىٰ بَصِيرَةٍ أَنَا وَمَنِ اتَّبَعَنِي وَسُبْحَانَ
اللَّهِ وَمَا أَنَا مِنَ الْمُشْرِكِينَ ﴿١٠٨﴾ وَمَا أَرْسَلْنَا مِن قَبْلِكَ
إِلَّا رِجَالًا نُّوحِي إِلَيْهِم مِّنْ أَهْلِ الْقُرَىٰ أَفَلَمْ يَسِيرُوا فِي
الْأَرْضِ فَيَنظُرُوا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الَّذِينَ مِن قَبْلِهِمْ
وَلَدَارُ الْآخِرَةِ خَيْرٌ لِّلَّذِينَ اتَّقَوْا أَفَلَا تَعْقِلُونَ ﴿١٠٩﴾ حَتَّىٰ
إِذَا اسْتَيْأَسَ الرُّسُلُ وَظَنُّوا أَنَّهُمْ قَدْ كُذِبُوا جَاءَهُمْ
نَصْرُنَا فَنُجِّيَ مَن نَّشَاءُ وَلَا يُرَدُّ بَأْسُنَا عَنِ الْقَوْمِ الْمُجْرِمِينَ
﴿١١٠﴾ لَقَدْ كَانَ فِي قَصَصِهِمْ عِبْرَةٌ لِّأُولِي الْأَلْبَابِ مَا كَانَ
حَدِيثًا يُفْتَرَىٰ وَلَٰكِن تَصْدِيقَ الَّذِي بَيْنَ يَدَيْهِ
وَتَفْصِيلَ كُلِّ شَيْءٍ وَهُدًى وَرَحْمَةً لِّقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ ﴿١١١﴾

سـزا نەداوە، هەتا ئەوەدەمە کە پەیامبەرەکانیان لەئیمان هێنانیان مەئیوس و بێ هیوا بوون ﴿ وظنوا أنهم قد کذبوا ﴾ و یەقینیشیان بووبـێ کەلەلایـەن نەتەوەکەیانەوە بەدرۆ دەخرێنـەوەو باوەڕیان پێناکرێ ﴿ جاءهم نصرنا ﴾ لەو کاتەدا یارمەتی ئێمەیان بۆهاتووە ﴿ فنجی من نشـاء ﴾ جا کێشمان بویستبا سزای نەدەین، ڕزگاری دەبـوو ﴿ ولا یرد بأسـنا عن القـوم المجرمین ﴾ بێگومان سـزاو جەزرەبەی ئێمە لەگەڵی تاوانبار قەت ڕەتناکرێتەوە.

خاوەن ئاوەز لەم داستانە پەند وەردەگرێ:

﴿ ١١١: لقـد کان فـی قصصهم عبـرة لأولی الألباب ﴾ سـوێند بەخوا لەداسـتان و سەرگوزەشـتەی یووسـوف و براکانیدا، گەلێ عیـبرەت وئامۆژگاری مـەزن هەیە، بۆ خەڵکانـی هۆشمەندو ژیر کە: بیکەنە رێ نیشاندەری خۆیان، بۆ دۆزینەوەی هەق و ڕاستی ﴿ مـاکان حدیثا یفتـری ﴾ دیارە کتێبێکی وەکـو ئەم قورئانەش،

هەرگیز ناشێ قسەو باسێکی هەڵبەستراو بێت، وەکو ئەوخوا نەناسانە وابیردەکەنەوە! ﴿ ولكن تصديق الذى بين يديه ﴾ بەڵکو تەصدیقە بۆکتێبە پێشووەکانی بەرلەخۆی ﴿ وتفصيل كل شئ ﴾ و شیکەرەوەی هەموو شتێکیشە، بەتەواوی بەیانی حەڵاڵ وحەرامی تێدایە ﴿ وهدى ورحمة لقوم يؤمنون ﴾ و رێ نیشاندان و، رەحمەت و میهرەبانی خوایە بۆخەڵکێ بیەوێ باوەڕ بهێنێ.

بێ ئەژمار سوپاس بۆ خوای کارزان و کاربەجێ، لەبەرامبەر ئەو یارمەتییەی پێی بەخشیم بۆ تەواوکردنی تەفسیری سوورەتی (یووسۆف)، سڵاوی خوای لەسەر بێ.

سوورەتی (الرعد)ـە

مەککەییەو (٤٣) ئایەتە

بەناوی خوای بەبەزەیی و میهرەبان

ئەم سوورەتە مەسەلەکانی یەکخواپەرستی و، پەیامەکەی پێغەمبەر و، زیندووبوونەوەو، پاداشت و تۆڵە دەچەسپێنێ، وە چەندین بەڵگەی زیندوو دێنێتەوە بۆ سەلماندنی بوونی خواو، تاك و تەنیایی ئەو لە: ئاسمان، زەوی، خۆر، مانگ، شەو، رۆژ، دانەوێڵەو بەروبووم.. هتد. ئینجا بۆ چەسپاندنی زیندوو بوونەوە.. دیسانەوە نموونەیەك بۆهەق وناهەق باسدەکات بەوشێوە قورئانییە کەتەنها لە دەستی ئەو دێت بەو هەموو رەوانبێژییەوە راستیەکان بەیان بکات. لەکۆتاییدا وەسفی بەختیاران و بەدبەختان دەکات و، وێنەی کوێرو بینایان بۆ دێنێتەوە.. کۆتاییشی بە گەواهیدانی خوای گەورە بۆ پەیامبەرێتی پەیامبەر دێت شایەدی بۆ دەدا، کە یەکێکە لە پەیامبەرانی خوایگەورە: (يقول الذين كفروا لست مرسلا قل كفى بالله شهيدا بينى وبينكم ومن عندة علم الكتاب).

وتەیەکی ناسك: هەندێ لە زانایانی تەفسیر، ئایەتی (ننقصة من أطرافها) کەلەم سوورەتەدایە بە مردنی زاناو فەقیهەکانیان تەفسیر کردۆتەوە، واتە: بە مردنی چاکان و ساڵحان وزانایان مەودای زەوی کەم دەکاو تەسك دەبێتەوە.. شاعیرانیش بۆئەمەچەند جوانیان وتووە؟:

ألأرض تحيا إذا ما عاش عالمها
متى يمت عالم منة يمت طرف
كالأرض تحيا إذا ما الغيث حل بها
وإن أبى عاد فى أكنافها التلف

قورئان فەرموودەی خوایە:

﴿ بسم الله الرحمن الرحيم * ١: المر ﴾ ئەم پیتانە ئاماژەو هێمان بۆ پێکهاتەی ئەم قورئانە لەوجۆرە پیتانە، کەچی کەسیش ناتوانێ تەنها سوورەتێك وەك ئەو بێنێ! ﴿ تلك آيات الكتاب ﴾ ئەمانە هەر ئایەتەکانی ئەو قورئانەن کە بۆمان ناردووی، ﴿ و الذى أنزل إليك من ربك الحق ﴾ و ئەوەی کە لەلایەن پەروەردگارتەوە بۆت نێردراوە ئەی موحەممەد! ﷺ هەرئەوە راست و رەوایە ﴿ ولكن أكثر الناس لايؤمنون ﴾ بەڵام زۆربەی خەڵکی بڕوا ناهێنن، لەجێگایەکی تردا دەفەرموێ: (وما أكثر الناس ولو حرصت بمؤمنين).

توانایی بێ وێنەی خواو چوونە سەر عەرشی:

﴿ ٢: الله الذى رفع السموات بغير عمد ترونها ﴾ هەر ئەو خوایە ئەو کتێبەی بۆ تۆ ناردووە کە ناوی (الله) یەو خاوەن توانایەکی وایە ئاسمانەکانی بەرز راگرتووە، بێ ئەوە هیچ کۆڵەکەو پایەیەکی بۆ دانابێت، ئێوە ببینن ﴿ ثم استوى على العرش ﴾ پاشانیش بەو شێوەیە خۆی دەیەوێ چووە سەر عەرشی پاشایەتی خۆی، وەك زاناکان لەتەفسیرەکەیدا دەڵێن: (أى علا فوق العرش علوا يليق بجلاله من غير تجسيم ولا تكييف ولا تعطيل). (بەندەش) پێم چاکە بێ هیچ لێکدانەوەو لێکۆڵینەوەیەك لەبەرامبەر (ئەسماو سیفاتی) خواوە ملکەچبین و، لەوە بەولاوە سنوور نەشکێنین (وقد فسر أئمة السنة أمثال أبى العالية ومجاهد وغير هم أن المقصود ب (استوى) هنا هو العلو والإرتفاع، ولا يذكر عن سواهم غير ذلك. وقد سئل الإمام مالك عن الإستواء فقال: الإستواء معلوم، والكيف مجهول، والإيمان به واجب، والسؤال عنه بدعة. فالله عزوجل فوق عرشه مستو عليه بالكيفية التى لا يعلمها إلا هو سبحانه وتعالى. وقد أخبرنا الله ﷻ عن استوائه على عرشه، ولم يخبرنا عن كيفية وكنه ذلك إلاستواء، فالكيفية هنا لايعلمها إلا الله وحده، أما الإستواء فمعلوم عنه أنه العلو والإرتفاع فوق العرش فنحن نؤمن باستوائه إستواء يليق بجلاله وعظمته من غير أن نمثل إستواءه -سبحانه وتعالى- كاستواء أحد من خلقه، تعالى الله عن ذلك علوا كبيرا. والآيات القرآنية والأحاديث النبوية جاءت صريحة بإثبات صفة الإستواء لله ﷻ ولا يجوز صرفها أو تحريفها إلى غير ظاهرها بل نجريها على ظاهرها، فظاهرها مراد، ولا نعطلها أو نمثلها بصفات أحد من خلقه. فأهل السنة بين التعطيل والتمثيل. فهم لا ينفون صفات الله التى وصف بها نفسه ولا يمثلون صفاته بصفات خلقه، فالله

نفی عن نفسە المثل وأثبت الصفة. نقلنا هذا عن كتاب: صفات الله ﷻ للأستاذ صالح علی المسند). (حافیزی حەكەمیی)ش (هەزار رەحمەت لەگۆری) لەم هۆنراوانەدا چەندە جوان دەڵێت:

وكل مالە من الصفات
أثبتها فی محكم الأیات

* * *

أوضح فیما قالە الرسول
فحقە التسلیم والقبول

* * *

نمرها صریحة كما أتت
مع اعتقادنا لمالە اقتضت

* * *

من غیر تشبیە ولا تعطیل
و غیر تكییف و لاتمثیل

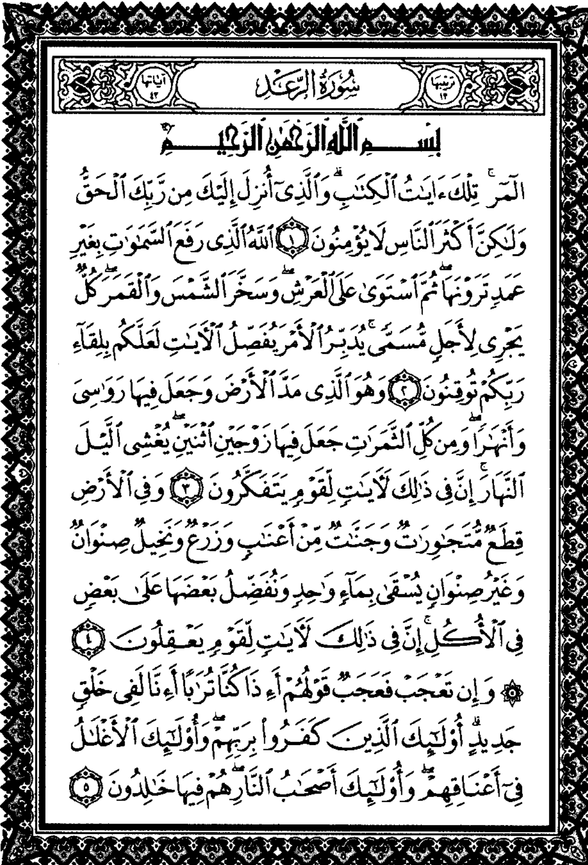
* * *

بل قولنا قول أئمة الهدی
طوبی لمن بهدیە قد اهتدی

هەروەها ئەم باسە لەسوورەتی (ئەعراف)یشدا بە درێژتر لێرە باسكراوە، دەتوانی بگەڕێیتەوە ئەوێ ﴿ وسخر الشمس والقمر ﴾ و خۆرو (هەیڤ)یشی رام كرد ﴿ كل یجری لأجل مسمی ﴾ و هەردووكیشیان تا ئەو كاتەی بۆیان دیاریكراوە كەكاتی تیاچوونی ئەم دونیایە لەخولگەی خۆیاندا هەر دێن و دەچن و خزمەتی مرۆڤ دەكەن، وەكو لەسوورەتی(یس)یشدا دەفەرموێ: (والشمس تجری لمستقر لها..) ﴿ یدبر الأمر ﴾ زۆر بەوردی كاروباری ئەم بوونەوەرە، هەڵدەسوورێنێ و بەڕێوە دەبا ﴿ یفصل الآیات ﴾ ئایەت و نیشانەكانی گەورەیی و دەسەڵاتی خۆی لەم بوونەوەرەدا شیتەڵ و شی دەكاتەوە، هەتا ئێوە بیانكەنە بەڵگەی بوون وگەورەیی ئەو ﴿ لعلكم بلقاء ربكم توقنون ﴾ وبەشكو بەگەیشتنی دیداری پەروەردگاریشتان بگەنە یەقین.

نیشانەكانی توانایی خوا لەسەر زەویدا:

﴿ ٣: وهو الذی مدالأرض ﴾ خوا هەر ئەو زاتەیە كە زەویی بەهەموو بارێكا راكێشاوەو فراوان رایخستووە بۆتان، بە شێوەیەك كەبەكەڵكی ژیان بێت ﴿ وجعل فیها رواسی وأنهارا ﴾ و چەند شاخ وكێوێكی تیا دامەزراندووە تا زەوی پێ‌دامركێت و، بەئێوەیش لەرەلەر نەكات وبتوانن بەسەریەوە بژیین وەهەروەها چەند رووبارێكی رەوانیشی تێدا بەدیهێناوە، هەتا بۆ سوود و قازانجی خۆتان بەكاریان بێنن ﴿ ومن كل الثمرات جعل فیها زوجین اثنین ﴾ وە لە هەموو جۆری میوەكاندا دوو جووتی تیا دروستكردووە، ترش و شیرین، رەش و سپی، گەورەو بچووك، وەیان بڵێین: نێرو مێی بەدیهێناوە بۆ متوربە كردنی یەكتر بۆئێوە ﴿ یغشی اللیل النهار ﴾ و بەتاریكی شەو رۆژ دادەپۆشێ ﴿ إن

سورة الرعد
بسم الله الرحمن الرحيم
المر تلك ءايت الكتب والذی أنزل إلیك من ربك الحق
ولكن أكثر الناس لا یؤمنون ﴿١﴾ الله الذی رفع السموت بغیر
عمد ترونها ثم استوی علی العرش وسخر الشمس والقمر كل
یجری لأجل مسمی یدبر الأمر یفصل الأیت لعلكم بلقاء
ربكم توقنون ﴿٢﴾ وهو الذی مد الأرض وجعل فیها رواسی
وأنهرا ومن كل الثمرت جعل فیها زوجین اثنین یغشی الیل
النهار إن فی ذلك لأیت لقوم یتفكرون ﴿٣﴾ وفی الأرض
قطع متجورت وجنت من أعنب وزرع ونخیل صنوان
وغیر صنوان یسقی بماء وحد ونفضل بعضها علی بعض
فی الأكل إن فی ذلك لأیت لقوم یعقلون ﴿٤﴾
۞ وإن تعجب فعجب قولهم أءذا كنا تربا أءنا لفی خلق
جدید أولئك الذین كفروا بربهم وأولئك الأغلل
فی أعناقهم وأولئك أصحب النار هم فیها خلدون ﴿٥﴾

فی ذلك لآیات لقوم یتفكرون ﴾ بێگومان لەو گش ئاڵ و گۆڕانەدا چەندین ئایەت و نیشانەی گەورەو مەزن هەیە لەسەر بوون و تاك وتەنیایی، دەسەڵاتی بێ سنووری خوا بۆ گەلێك رادەمێنن و بیردەكەنەوەو كوێرانە بەسەر ئەم بوونەوەردا ناچن ﴿ ٤: وفی الأرض قطع متجاورات ﴾ وەلە زەویشدا چەندین پارچە زەوی لەپاڵ یەكدا هەن و، جیان و لێكیش ناچن ئەم پارچەی دەشت و نەرمانەو، ئەو پارچەشی رەقانە، ئەگەرچی گڵەكەشی یەك جۆر بێ، كەچی برێكی بەكەڵكی كشت و مەزرا دێت، برێكیشی بێ‌سوودو خێرە ﴿ وجنات من أعناب ﴾ وە هەروەها چەندین باخات لەجۆراوجۆری رەزە ترێ هەن كە هەركام تام و رەنگێكیان هەیە، بەدیهێنا بۆتان ﴿ وزرع ونخیل صنوان وغیر صنوان ﴾ و چەندین كشت و زارو، دارخورمای لفدارو بێ لف و لێكجودا هەن ﴿ یسقی بماء واحد ﴾ ئەوانە هەموو بە یەك جۆر ئاو دەدرێن و، لە ناو یەك جۆر گڵدان ﴿ ونفضل بعضها علی بعض فی الأكل ﴾ و

فەزڵ و ڕێزی هەندێکیان بەسەر هەندێکی‌تریاندا لەخواردن و تام و چێژدا دەدەین، وەکو مرۆڤ هەموو لەنەوەی (ئادەم)ـن، کەچی لێك‌جیان، ئەوەیان ئاکاری باش وچاکە، ئەوەیان لاساروخراپە.! وەیان ڕەنگ و ڕوخساریان هەمەڕەنگە ﴿ إن فی ذلک لآیات لقوم یعقلون ﴾ بەڕاستی ئا لەو شتانەدا باس‌کران گەلێ بەڵگەو نیشانە هەیە بۆئەوانەی کەبەوردی بیردەکەنەوە لەدەسەڵات و توانایی خوای گەورەو، ئاوەزی خۆیان دەخەنەگەڕ.

نکووڵی ژیانەوە (دوای مردن) سەیرە!

﴿ ٥: و إن تعجب فعجب قولهم ﴾ خۆئەگەر تۆ لەوە کە ئەو بتپەرستانە بڕوات پێ‌ناکەن و، ڕۆژی دواییش بەدرۆ دەزانن سەرسام دەبیت، چاك‌بزانە وتەکەی ئەوانە سەیرە کە دەڵێن: ﴿ أإذا کنا ترابا ﴾ ئاخۆ کەئێمە مردین و بووینە گڵ ﴿ أإنا لفی خلق جدید ﴾ سەر لەنوێ ساز دەکرێینەوە؟ لەجێگایەکی‌تردا خوای گەورە بۆ بیرکردنەوە لە دروستبوونی ئاسمانەکان و زەویی و، پاشان باوەڕکردن بەزیندووبوونەوەو ناساندنی توانایی خۆی دەفەرموێ: (أولم یروا أن الله الذی خلق السموات والآرض ولم یعی بخلقهن بقادر علی أن یحیی الموتی بلی إنه علی کل شیء قدیر) سوورەتی ٤٦/٣٣ ﴿ أولئک الذین کفروا بربهم ﴾ ئا ئەمانەن کافر بوون بەپەروەردگاری خۆیان، بۆیە وا نکوولی زیندووبوونەوەیان دەکرد ﴿ وأولئک الأغلال فی أعناقهم ﴾ و هەر ئەمانەشن لەڕۆژی قیامەتدا کۆت و زنجیر لە گەردونیاندایە ﴿ وأولئک أصحاب النار ﴾ و ئەمانەن هاوڕێ و یاری ئاگری دۆزەخ ﴿ هم فیها خالدون ﴾ بۆ هەمیشەش لەوێ ئەمێننەوەو، قەتیس دەبن و، ڕۆژێ لێی کلا نابن.

خوانەناس هەمیشە بە هەڵپەو بە پەلەیە:

﴿ ٦: و یستعجلونک بالسیئة قبل الحسنة ﴾ و هەر لەبەر سەختگیرییان بۆ بەدرۆخستنەوەی تۆ، پێش چاکە (بێوەیی و عافیەت)، پەلەت لێ‌دەکەن بەدابەزینی سزا بۆسەریان ﴿ وقد خلت من قبلهم المثلات ﴾ خۆ بەرلەوانیش خەڵکێکی‌زۆر تووشی سزاو تۆڵەی پەندهێنەر بوون لەگەلانی سەرکەشی ڕابوردو کە هەق بوو پەندو عیبرەت وەرگرن لێیانەوە ﴿ وإن ربک لذو مغفرة للناس علی ظلمهم ﴾ وخۆ لەڕاستیدا پەروەردگارت خاوەن لێبووردنێکی ئێجگار گەورەیە بۆخەڵکی، ئەگەرچی ئەوان ستەمکاریش بن، ئەوەتا لەگەڵ خراپکارییاندا لەدونیا تۆڵەیان نادات، چونکە ئەگەر خوا بەتاوان خەڵك بگرێ، هیچ دەعبایەك لەسەرپشتی زەوی دەرناچێ، وەکو لەم ئایەتەدا دەفەرموێ: (ولو یؤاخذ الناس بما کسبوا ماترک علی ظهرها من دابة..) ﴿ وإن ربک لشدید العقاب ﴾ و خۆ بێ‌گومان پەروەردگاری تۆ تۆڵەی توندو سەختە، بۆئەوانەی تەوبە ناکەن و ناگەڕێنەوە و، پێ لەسەر کوفری خۆیان و بەدبەختی خۆیان دادەگرن.

موشریکان داوای بەڵگەی تر دەکەن:

﴿ ٧: ویقول الذین کفروا ﴾ خوانەناس و بێ باوەڕەکانیش بەعینادو ئێرەیی خۆیان دەڵێن: ﴿ لولا أنزل علیه آیة من ربه ﴾ ئەوە بۆچی لە لایەن پەروەردگاریەوە بەڵگەیەکی پتەوو بەهێز نەنێردرایە سەر موحەممەد، تا مانای ڕاستی ئەو بگەیەنێ، هەروەکو پێش ئەو گەلێ بەڵگەو مۆعجیزە بۆ مووساو، عیسا هات؟! بەڵێ.. ئەو موشریکانە بەردەوام ڕەخنەی بێ جێیان لە پێغەمبەر دەگرت، جارێ دەیانگوت: ئەر پێغەمبەرە با(صەفا) بکاتە زێڕ، بائەو چییایە لەبن بێنێ و، بیکاتە مێرگ وڕوبار بۆمان! ﴿ إنما أنت منذر ﴾ خوا لەوەڵامیاندا فەرمووی: تۆ هەرتەنها ترسێنەرێکی، ئیتر دەسەڵاتی ئەوجۆرە شتانەت پێ‌نەسپێراوە، ئەوانیش هەر ئەیانەوێ بروبیانو بگرن و، لاساریت لەگەڵ بکەن! ﴿ ولکل قوم هاد ﴾ و بۆ هەر گەلێك لە گەلانی دونیا ڕێ نیشاندەرێك هەبووەو، بانگیان دەکات بۆ ڕێی خوا، هەروەکو تۆ بانگی هۆزەکەت دەکەیت بۆ لای خوا، ئیتر لە تێگەیاندنو تەبلیغات بەولاوە هیچ پێغەمبەرێك شتێکیدی بەدەست نەبووە ﴿ ٨: الله یعلم ما تحمل کل أنثی ﴾ لە پزدانی هەموو مێینەیەکدا (ذن، ئاژەڵ) هەرچی تێدابێ پێش دیاریدانی نێرومێ خوا دەیزانێ و، تەنها هەرئەویش ئاگادارە پێی ئاخۆ: نێرینەیە، یامێینە، جەستەی تەواوە، یان ناتەواوە؟، جوانە، یان نا؟ وەکو لەسوورەتێکی‌تردا دەفەرموێ (ویعلم مافی الآرحام..) ﴿ وما تغیض الأرحام ﴾ وە هەر ئەویش دەزانێ کە منداڵدانەکان چییان لێ‌کەم دەبێتەوە، واتە: لەباریان دەچێ ﴿ وما تزداد ﴾ وە یان پتر لەماوەی ئاسایی خۆیان دەزێن، ژنی واهەیە پاش دەمانگ، یان زیاتر ئەوجا (حەمل)ەکەی دادەنێت، دە ئەمانە گشت لای‌خوا زانراوە، وەکو پێغەمبەر دەفەرموێ: ((مفاتیح الغیب خمس،لایعلمهن إلا الله..)). ﴿ وکل شیء عنده بمقدار ﴾ شیاوی باسە هەموو شتێکیش بە لای خواوە ئەندازەیەکی دیارییکراوی هەیە، ماوەی لە دایکبوونی بە ئاسایی، یان بە نائاسایی، رزق و ڕۆزی، ئاکام و مەرگی، بەختیاری و بەدبەختی.

هەر خوا ئاگای لە دیار و نادیارە:

﴿ ٩: عالم الغيب والشهادة ﴾ ئەو زاتەیە بەگشت نادیارو دیارێك زاناو ئاگادارە ﴿ الكبير المتعال ﴾ و ئەویشە گەورە، لە هەموو شتێك، هەرئەویشە بەرزو بڵند بەسەر گشت شتێكدا ﴿ ١٠: سواء منكم من أسر القول ومن جهر به ﴾ لەزانینی خوادا یەكسانە ئەو كەسەتان بەپەنامەكی و نهێنی قسە بكات، ئەوەشتان ئاشكرا بیكاو دەنگ هەڵبڕێت، واتە: هەركارێكی خێر یان شەڕبكات، لە هەر حاڵەتێكدا بێت، لای خوا چوونیەكەو پێی دەزانێت، هەرئەمەیشە خاتوو (عائیشە) دەڵێت: ئەو دەمە كە خاتوو (خەولە)هات لەوەزعی خۆی سكاڵا بكات، من لە تەنیشتی ئەو ماڵەدا بووم، كەچی ئاگاشم لەگەڵ لەو قسەو باسانە نەبوو، كەچی خوا فەرمووی: (قدسمع الله قول التي تجادلك في زوجها و تشتكي إلى الله والله يسمع تحاوركما والله سميع عليم) (سوورەتی موجادەلە). ﴿ ومن هو مستخف بالليل ﴾ و ئەوكەسەش كەبەشەودا خۆی دەشارێتەوە ﴿ وسارب بالنهار ﴾ و ئەوكەسەیش كەبەڕۆژی نیوەڕۆدا دێت و دەچێت، واتە: هەركەسێك لە ئێوە چ بە ڕووناكی و، چ بە تاریكی كارەكانی خۆی ئەنجام بدا، خوا هەر ئاگادارەو پێی دەزانێ ﴿ ١١: له معقبات من بين يديه من خلفه يحفظونه من أمر الله ﴾ ئەو(خوا)یە كۆمەڵێك فریشتەی هەیە كە یەك لە دوای یەك دێن، لەپێشیەوەو لەپشتیەوە ئامادەن و پارێزگاری دەكەن بەفەرمانی خوا. (موجاهید) ئەڵێ: هەموو كەسێك فریشتەیەكی بۆ دیاریكراوە بۆ پاراستنی بەفەرمانی خوا لە هەر شتێك كە بیەوێ ئازارو ئەزیەتی پێبگەیەنێ، چ خەوتبێ، چ بەخەبەر بێ، لەمەیشدا جننی و ئادەمی یەكسانە. (بوخاری) و (موسلیم)یش ئەم فەرمودەیان لەم بارەیەوە هێناوەكە دەفەرموێ: ((يتعاقبون فيكم ملائكة بالليل وملائكة بالنهار، فيجتمعون في صلاة الفجر و في صلاة العصر))، مەبەست ئەوەیە كە فریشتە بەشەوو بەڕۆژ یەك بەدوای یەكدا بەردەوام دادەبەزن بۆ پاراستنی مرۆڤ و، بۆ نووسینی كارو كردەوەی و، بۆ ئەوەیش لەكاتی نوێژی بەیانی و، عەسراندا كۆدەبنەوەو بەیەك دەگەن و، بەردەوام هەرلەچاودێریدان ﴿ إن الله لا يغير ما بقوم ﴾ بێگومان خوا چارەنووس و نازو نیعمەتی خۆی لەهەر هۆزو نەتەوەیەك ناگۆڕێ و، لێیان تێكنادات ﴿ حتى يغيروا ما بأنفسهم ﴾ تاكو ئەوان دڵ و دەروونی خۆیان نەگۆڕن بە ڕەو باری لارو خراپ، جا ئەوكاتە خوایش ژیانیان لێ تێكدەدات، بۆنمونە: برواداران لەجەنگی (ئوحود)دا سەرپێچیان لەفەرمانی پێغەمبەر ﷺ كرد، جا بۆ دوایی ئەوانیش ئەوەیان ئەوقەبوو كە ئەوقەیانبوو! ئەگەرچی هەمووشیان سەرپێچیان نەكرد، لەفەرمووودەدا هاتووە: (..وقد سئل أنهلك وفينا الصالحون؟ ((قال: نعم إذا كثر الخبث)) (بوخاری). واتە: پرسیاریان كرد ئایا ئێمە لەناو دەبرێین پیاوچاكانیشمان لەناودا هەبێت؟ پێغەمبەریش فەرمووی: بەڵێ.. هەركە گوناح و تاوان زۆربوو تەڕوو وشك پێكەوە

وَيَسْتَعْجِلُونَكَ بِالسَّيِّئَةِ قَبْلَ الْحَسَنَةِ وَقَدْ خَلَتْ مِن
قَبْلِهِمُ الْمَثُلَاتُ ۗ وَإِنَّ رَبَّكَ لَذُو مَغْفِرَةٍ لِّلنَّاسِ عَلَىٰ ظُلْمِهِمْ ۖ
وَإِنَّ رَبَّكَ لَشَدِيدُ الْعِقَابِ ﴿٦﴾ وَيَقُولُ الَّذِينَ كَفَرُوا لَوْلَا
أُنزِلَ عَلَيْهِ آيَةٌ مِّن رَّبِّهِ ۗ إِنَّمَا أَنتَ مُنذِرٌ ۖ وَلِكُلِّ قَوْمٍ هَادٍ
﴿٧﴾ اللَّهُ يَعْلَمُ مَا تَحْمِلُ كُلُّ أُنثَىٰ وَمَا تَغِيضُ الْأَرْحَامُ
وَمَا تَزْدَادُ ۖ وَكُلُّ شَيْءٍ عِندَهُ بِمِقْدَارٍ ﴿٨﴾ عَالِمُ الْغَيْبِ
وَالشَّهَادَةِ الْكَبِيرُ الْمُتَعَالِ ﴿٩﴾ سَوَاءٌ مِّنكُم مَّنْ أَسَرَّ
الْقَوْلَ وَمَن جَهَرَ بِهِ وَمَنْ هُوَ مُسْتَخْفٍ بِاللَّيْلِ وَسَارِبٌ
بِالنَّهَارِ ﴿١٠﴾ لَهُ مُعَقِّبَاتٌ مِّن بَيْنِ يَدَيْهِ وَمِنْ خَلْفِهِ يَحْفَظُونَهُ
مِنْ أَمْرِ اللَّهِ ۗ إِنَّ اللَّهَ لَا يُغَيِّرُ مَا بِقَوْمٍ حَتَّىٰ يُغَيِّرُوا مَا بِأَنفُسِهِمْ ۗ
وَإِذَا أَرَادَ اللَّهُ بِقَوْمٍ سُوءًا فَلَا مَرَدَّ لَهُ ۚ وَمَا لَهُم مِّن دُونِهِ مِن
وَالٍ ﴿١١﴾ هُوَ الَّذِي يُرِيكُمُ الْبَرْقَ خَوْفًا وَطَمَعًا
وَيُنشِئُ السَّحَابَ الثِّقَالَ ﴿١٢﴾ وَيُسَبِّحُ الرَّعْدُ بِحَمْدِهِ
وَالْمَلَائِكَةُ مِنْ خِيفَتِهِ وَيُرْسِلُ الصَّوَاعِقَ فَيُصِيبُ بِهَا
مَن يَشَاءُ وَهُمْ يُجَادِلُونَ فِي اللَّهِ وَهُوَ شَدِيدُ الْمِحَالِ ﴿١٣﴾

دەسووتێ و تیادەچێت ﴿ وإذا أراد الله بقوم سوءاً فلا مرد له ﴾ خۆ هەركات خوا ویستی زیان و نارەحەتییەك بەسەرهۆزێكدا بهێنێ، هەرگیز گەڕانەوەی بۆ نییە ﴿ وما لهم من دونه من وال ﴾ بێجگە لەخۆیشی هیچ پشتیوان و سەرپەرشتی كارێكیان بۆ نییە، تابتوانێ ئەوسزاو نارەحەتییەیان لێدوور بخاتەوە.

هەورە بروسكە نیشانەی دەسەڵاتی خوان:

﴿ ١٢: هو الذي يريكم البرق ﴾ هەر ئەو زاتەیەكە: بەرق و برووسكەتان لە نێو هەورەكاندا نیشان دەدات ﴿ خوفا وطمعا ﴾ لەلایەكەوە دەبێتە مایەی ترس، لەلایەكی دیكەوە دەبێتە هۆی هیواو ئومێدی باران. پەیامبەر ﷺ هەركە گرمە گرمی هەوری دەبیست، دەیفەرموو: ((اللهم لا تقتلنا بغضبك، ولا تهلكنا بعذابك، وعافنا قبل ذلك)) (رواه الترمزی، والنسائی، والحاكم، وأحمد، والبخاری فی الأدب). واتە: خوایە! بەتوورەیی و غەزەبی

خۆت نەمانکوژێت و بەسزای خۆت قرمان نەکەیت و، بەرلەوانە چاو پۆشیمان لێبکە ﴿ وینشئ السحاب الثقال ﴾ هەرئەویشە هەورە قورس و پڕبارانەکان بەدی دێنێ ﴿ ١٣: و یسبح الرعد بحمده ﴾ و هەرئەویشە کە هەورەگرمە بەستایشکردنی، تەسبیحات و یادی دەکا ﴿ و الملائکة من خیفتة ﴾ و فریشتەکانیش لە بەرترس

لَهُۥ دَعۡوَةُ ٱلۡحَقِّۚ وَٱلَّذِينَ يَدۡعُونَ مِن دُونِهِۦ لَا يَسۡتَجِيبُونَ لَهُم بِشَيۡءٍ إِلَّا
كَبَٰسِطِ كَفَّيۡهِ إِلَى ٱلۡمَآءِ لِيَبۡلُغَ فَاهُ وَمَا هُوَ بِبَٰلِغِهِۦۚ وَمَا دُعَآءُ ٱلۡكَٰفِرِينَ
إِلَّا فِي ضَلَٰلٖ (١٤) وَلِلَّهِ يَسۡجُدُ مَن فِي ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلۡأَرۡضِ طَوۡعٗا
وَكَرۡهٗا وَظِلَٰلُهُم بِٱلۡغُدُوِّ وَٱلۡأٓصَالِ ۩ (١٥) قُلۡ مَن رَّبُّ ٱلسَّمَٰوَٰتِ
وَٱلۡأَرۡضِ قُلِ ٱللَّهُۚ قُلۡ أَفَٱتَّخَذۡتُم مِّن دُونِهِۦٓ أَوۡلِيَآءَ لَا يَمۡلِكُونَ لِأَنفُسِهِمۡ
نَفۡعٗا وَلَا ضَرّٗاۚ قُلۡ هَلۡ يَسۡتَوِي ٱلۡأَعۡمَىٰ وَٱلۡبَصِيرُ أَمۡ هَلۡ تَسۡتَوِي
ٱلظُّلُمَٰتُ وَٱلنُّورُۗ أَمۡ جَعَلُواْ لِلَّهِ شُرَكَآءَ خَلَقُواْ كَخَلۡقِهِۦ فَتَشَٰبَهَ ٱلۡخَلۡقُ
عَلَيۡهِمۡۚ قُلِ ٱللَّهُ خَٰلِقُ كُلِّ شَيۡءٖ وَهُوَ ٱلۡوَٰحِدُ ٱلۡقَهَّٰرُ (١٦) أَنزَلَ مِنَ
ٱلسَّمَآءِ مَآءٗ فَسَالَتۡ أَوۡدِيَةُۢ بِقَدَرِهَا فَٱحۡتَمَلَ ٱلسَّيۡلُ زَبَدٗا رَّابِيٗاۖ
وَمِمَّا يُوقِدُونَ عَلَيۡهِ فِي ٱلنَّارِ ٱبۡتِغَآءَ حِلۡيَةٍ أَوۡ مَتَٰعٖ زَبَدٞ مِّثۡلُهُۥۚ كَذَٰلِكَ
يَضۡرِبُ ٱللَّهُ ٱلۡحَقَّ وَٱلۡبَٰطِلَۚ فَأَمَّا ٱلزَّبَدُ فَيَذۡهَبُ جُفَآءٗۖ وَأَمَّا مَا
يَنفَعُ ٱلنَّاسَ فَيَمۡكُثُ فِي ٱلۡأَرۡضِۚ كَذَٰلِكَ يَضۡرِبُ ٱللَّهُ ٱلۡأَمۡثَالَ (١٧)
لِلَّذِينَ ٱسۡتَجَابُواْ لِرَبِّهِمُ ٱلۡحُسۡنَىٰۚ وَٱلَّذِينَ لَمۡ يَسۡتَجِيبُواْ لَهُۥ
لَوۡ أَنَّ لَهُم مَّا فِي ٱلۡأَرۡضِ جَمِيعٗا وَمِثۡلَهُۥ مَعَهُۥ لَٱفۡتَدَوۡاْ بِهِۦٓۚ
أُوْلَٰٓئِكَ لَهُمۡ سُوٓءُ ٱلۡحِسَابِ وَمَأۡوَىٰهُمۡ جَهَنَّمُۖ وَبِئۡسَ ٱلۡمِهَادُ (١٨)

و بیمی دەسەڵاتی بێسنووری ئەو، بەبەردەوامی یادی ئەکەن ﴿ ویرسل الصواعق ﴾ و هەر ئەویشە کە هەورە تریشقەکان ئەنێرێ بۆسەر زەوی ﴿ فیصیب بها من یشاء ﴾ ئینجا ویستی لە هەرکەسێکی بداو لەناوی بەرێت، ئەوا زۆر بەئاسانی پێی دووچار دەکاو دەیفەوتێنێ ﴿ وهم یجادلون فی الله ﴾ لەگەڵ ئەوهەموو بەڵگەو نیشانانەیشدا، هێشتای ئەوانە هەرخەریکی دەمەقاڵێ و موجادەلەن لەبارەی خواوەوە! ﴿ وهو شدید المحال ﴾ و ئەو زاتە بۆخۆی توندگیرە.

بتەکان بە دەنگ کەسەوە نایەن:

﴿ ١٤: لە دعوة الحق ﴾ بانگەوازی هەق و راستەقینە تەنها هیئەوە، واتە: وشەی خودا بەیەکزانین هەر بۆئەوە، دەسا ئێوەش هەر ئەو بپەرستن و، بەتەنها هاوار لەو بکەن ﴿ والذین یدعون من دونه ﴾ نموونەی ئەوانەی کەبەدەر لەخوا دەپەرستن و، هاوارو هانای بۆدەبەن ﴿ لایستجیبون لهم بشئ ﴾ وەڵامی هیچ شتێکیان نادەنەوەو، بەدەنگیانەوە نایەن ﴿ إلا کباسط کفیه إلی الماء ﴾ وەکو کەسێك کە لەکەناری بیرێکدا هەردوو دەستی درێژکا بۆناو بیرەکە ﴿ لیبلغ فاه ﴾ تا بەڵکو ئاو بگاتە دەمی ﴿ وما هو ببالغه ﴾ خۆ دیارە بەو شێوەیە هەرگیز ئاو ناگاتە دەمی و، سوودمەند نابێت، چونکە وا لەوێ دەستی نایگاتێ، دەسا ئیتر دەمی چۆن دەیگاتێ وتینوویەتی دەشکێت؟ واتە: چەندە ئەو کەسە کەڵك لەو ئاوە وەردەگرێ و تینوویەتی دەشکێ، بتپەرستەکانیش ئەوەندە لەبتەکانیان بەهرەمەند دەبن ﴿ وما دعاء الکافرین إلا فی ضلال ﴾ بێگومان دوعاو پەرستنی کافران وبێ باوەڕانیش هەر گومڕایی و سەر لێشێواوییە وقەت سوود لە پەرستراوەکانیان وەر ناگرن!.

بوونەوەر سەرجەم سوژدە بۆ خوا دەبا:

﴿ ١٥ ولله یسجد من فی السموات والأرض طوعا وکرها وظلالهم بالغدو والآصال ﴾ وە هەموو ئەوانەی کە لە ئاسمانەکان و زەویدان، تەنانەتی سێبەرەکانیشیان، بیانەوێ و نەیانەوێ بە بەیانیان و ئیواران، سەرجەم ئەمانە گشتیان سوژدە بۆخوا دەبەن، واتە: خوای گەورە رژێم ویاسایەکی بۆ داناون، هەرگیز ناتوانن لێی لابدەن و لاساری بکەن، لەجێگایەکیتردا دەفەرموێ: (أولم یروا إلی ماخلق الله من شیء یتفیؤا ظلاله عن الیمین و الشمائل سجداً لله وهم داخرون) ١٦/٤٨.

بەڵگەی تاک و تەنیایی خوا:

﴿ ١٦: قل من رب السموات والأرض ﴾ ئەی موحەممەد ﷺ بڵێ پێیان: کێیە بەدیهێنەرو خاوەنی ئاسمانەکان و زەوی؟ ﴿ قل الله ﴾ دیارە ئەوان هیچ وەڵامێکیان نییە و ناتوانن نەڵێن خوایە، هەر خۆیشت بڵێ: خوایە بەدیهێنەرو خاوەنیان، چونکە کەسێکیتر نییە بێجگە لەو شیاوی ئەوە بێ و، بتوانێ ئەوکارە ئەنجام بدات ﴿ قل أفاتخذتم من دونه أولیاء ﴾ بڵێ: ئایا! زیاتر لەو خوایە رەوایە چەند پشتیوان و پەرستراوێکتان هەڵبژاردووەو کردووتانن بەخوای خۆتان ﴿ لایملکون لأنفسهم نفعا ولا ضرا ﴾ کە تەنانەتی بۆخۆیشیان دەسەڵاتی هیچ سوودو زیانێکیان نییە ﴿ قل هل یستوی الأعمی والبصیر ﴾ بڵێ ئاخۆ بیناو نابینا یەکسانن؟ واتە: مرۆڤی خاوەن باوەڕو، بێباوەڕ چوونیەکن؟ ﴿ أم هل تستوی الظلمات والنور ﴾ یاخۆ تاریکاییەکان و رووناکی وەك یەکن؟ واتە: کوفرو شرك ونەزانی وئیمان وباوەڕ وەك یەکن؟ ﴿ أم جعلوا لله شرکاء ﴾ یا ئەوانە چەند هاو بەشێکیان بۆ خوا داناوە ﴿ خلقوا

كخلقه ﴾ كە وەكو دروستكراوی ئەو (خوا)يەيان دروست كردبێ ﴿ فتشابه الخلق عليهم ﴾ ئەوجا ئەو دروستكردنە لەوانی شێواندبێ و، چەواشە بووبن و، ئیتر دوای ئەوە پەرستبنیان؟! ﴿ قل الله خالق كل شئ ﴾ بلێ: ئەی موحەممەد ﷺ تەنها هەر خوایە دروستكەری هەموو شتێك، نەك ئەو بتانە ئەوان دەيانپەرستن ﴿ وهو الواحد القهار ﴾ وە ئەويش تاك وتەنیای دەسەڵاتدارە، بە سەر هەموو شتێكدا.

دوو نموونە بۆ مانەوەی هەق و تیاچوونی ناهەق:

﴿ ١٧: أنزل من السماء ماء ﴾ ئەو(خوایە)یە لە ئاسمانەوە ئاوو بارانێكی باراند﴿ فسالت أودية بقدرها ﴾ ئنجا هەر شیوودۆڵێكی پڕاوپڕو بارستایی خۆی باران كردو لافاوی لێ‌پەیدا بوو ﴿ فاحتمل السيل زبدا رابيا ﴾ ئەوجا ئەو سێڵاو و لافاوە، پووش و پەڵاش و كەفێكی زۆری لەگەڵ خۆیدا هەڵگرت ولێی جیا بووەوەو، ئاوەكەش بەروونی دەركەوت، ئەمە وێنەو نموونەی ڕەوا (هەق) ونارەوا (باطل)ـە، ئاوەكە نموونەی هەق و ڕاستیە كە بەپاكی پاش كەف وكەفەڵۆكەكە ئەمێنێتەوە، كەفەكەیش نموونەی دین و بەرنامەی باتڵ و نارەواو ناهەقە، بۆیە پاش ماوەیەك دەبینی بۆ خۆی فش وپووچەڵ دەبێتەوە. ﴿ ومما يوقدون عليه في النار ﴾ وە هەروا نموونەو مەسەلێكی دیكە دێنێتەوە بەو كانزانەی (وەكو زێڕو زیوو ئاسن ومس) كە لە سەر ئاگر دەتوێنرێنەوە ﴿ ابتغاء حلية أو متاع زبد مثله ﴾ بەمەبەستی پاڵاوتن و وەدەست هێنانی كەرەستەی جوان و خشڵێك، یان بەمەبەستی دروست كردنی هەرشتێكیتر كە دەبێتە هۆی ژیان وژیوار، دیارە ئەمیش هەر وەكو ئاوەكە كەف وكەفەڵۆك دەكەوێتە سەری و، زۆر بەبێ بەهاو بێ‌نرخ تەماشا دەكرێت ﴿ كذلك يضرب الله الحق والباطل ﴾ بەوشێوەیە خوا مەسەل و نموونە بۆهەق وباتل، دێنێتەوەو لێكیان جیادەكاتەوە، دیارە هەق و ڕەواكە، كە دینی ئیسلامی پیرۆزە، وەكو ئەو ئاوە ساف وپاك و بێگەردە، لەسەر زەویدا بەساف و پاكی ئەمێنێتەوەو، خەڵك سوودی لێ وەردەگرێ، یان بڵێین دینی ئیسلام وەكو ئەو زێڕە پاڵاوتە كراوە وایە، بەرنامەی ناهەق و باتڵیش، وەكو كەفی سەر ئاو و، چڵك و چەپەڵی سەر زێڕ وایە، دەبینی زۆر بەزوویی دەنیشێتەوەو گوم دەبێ و دەڕوا، ئەگەرچی ماوەیەكیش تێكەڵ بەیەك ببن، وەك ئەفەرموێ: ﴿ فأما الزبد فيذهب جفاء ﴾ جا كەفەڵۆكەكە لەناو دەچێ و دەڕواو فڕێ دەدرێت، چونكە هیچ قازانج وخێرێكی تیا نابێت ﴿ وأما ما ينفع الناس ﴾ بەڵام ئەوەی كە بەهرەو كەڵك بە خەڵك دەگەیەنێت، وەكو ئاوەكە، یان وەكو مەوادی فلزی وكانزایی ﴿ فيمكث في الأرض ﴾ لەزەویدا دەمێنێتەوەو بەرقەرار دەبێ ﴿ كذلك يضرب الله الأمثال ﴾ خوا بەوشێوەیە نموونە دێنێتەوە بۆئیمان وباوەڕ، بۆكوفر و بێ‌بڕوایی، بۆ هیدایەت و، بۆ گومڕایی، جا مەبەست لەو نموونانە ئاشكراكردنی جیاوازییە لەنێوان هەق وناهەق و، ئیمان وكوفردا.

پاداش و تۆڵەی بەختیارو بەدبەخت:

﴿ ١٨: للذين استجابوا لربهم الحسنى ﴾ بۆ ئەوانەی وا وەڵامی بانگێشتەكەی پەروەردگاریان دایەوە، لەڕۆژی قیامەتدا پاداشی چاكترو، بەهەشتیان بۆ هەیە ﴿ والذين لم يستجيبوا له ﴾ و ئەوانەیش كە وەڵامی بانگهێشتەكەیان نەدایەوە و بڕوایان نەهێنا ﴿ لو أن لهم مافي الأرض جميعا ﴾ ئەگەر تەواوی ئەوەی لەزەویدایە هی ئەوان بێت ﴿ ومثله معه ﴾ و ئەوەندەی تریشی لەگەڵ بێ ﴿ لافتدوا به ﴾ هەموو بدەن بۆ ڕزگاربوونی خۆیان لەسزاو بیانەوێت خۆیان بكڕنەوە، دەیدەن و هێمای لێیان وەرناگیرێ و ڕزگارنابن ﴿ أولئك لهم سوء الحساب ﴾ ئەوانە لەڕۆژی دواییدا حسابێكی سەختیان بۆ هەیە، واتە: كاری وردو درشتیان بۆ دەهێنرێتە پێش چاو، ئەوسا چاكەكانیان لێ‌وەرناگیرێ، چونكە بۆخوایان نەكردووە لە خراپەكانیشیان نابووردرێ ﴿ ومأواهم جهنم ﴾ و جێگاكەیشیان دۆزەخە ﴿ وبئس المهاد ﴾ ئای چ جێگایەكی خراپە دۆزەخ.

هەق ناس و حاشاكەر لەهەق یەك نین:

﴿ ١٩: أفمن يعلم أنما أنزل إليك من ربك الحق ﴾ ئاخۆ كەسێك بڕوای وابێ كە ئەو قورئانە لەلایەن پەروەردگارتەوە بۆت دابەزێنراوەو، هەموویشی بەهەق و ڕاست دەزانێت ﴿ كمن هو أعمى ﴾ وەكو ئەوكەسە وایە كە لەبارەی قورئانەوە كوت و كوێرو نابینایە و ڕاستیەكان نابینێ وباوەڕیان پێ‌ناكات؟ ﴿ إنما يتذكر أولوا الألباب ﴾ بێ‌گومان تەنهاخاوەن بیر و ژیرەكانن تێ‌دەگەن و دەزانن كە ئەو قورئانە ڕاستەو لەلایەن خواوە هاتۆتە خوارەوە، ئەگینە لارو لاسارەكان گوێیان لێی نییەو باوەڕیشی پێ‌ناكەن.

پەسنی بەختیاران:

﴿ ٢٠: الذين يوفون بعهد الله ﴾ ئەو ژیرانە، ئەوانەن كەپەیمانی خوا جێبەجێ ئەكەن و، دەیبەنە سەرو وەفای پێ‌دەكەن ﴿ ولا ينقضون الميثاق ﴾ و ئەو پەیمانەیش لە(ئەزەل) بەئەستۆیانە هەڵیناوەشێننەوەو سەرپێچی وفەرمان شكێنی تێدا ناكەن ﴿ ٢١: والذين يصلون ما أمر الله به أن يوصل ﴾ و ئەوانەن هەرشتێ

خـوا بڕیاری دابێ کە بگەیەنـرێ و جێبەجێ بکرێ، دەیگەیەنن و جێبەجێی دەکەن ﴿ ویخشـون ربهم ﴾ و لە پەروەردگاریشـیان دەترسـن ﴿ ویخافون سوء الحسـاب ﴾ و لە لێکۆڵینەوەو حیسابی دژواری دوا ڕۆژیش هەر دەترسن ﴿ ٢٢: والذین صبروا ابتغاء وجه ربهم ﴾ و ئەوانەشن کە بۆ بەدەست هێنانی ڕەزایەت و خۆشنوودی

۞ أَفَمَن يَعْلَمُ أَنَّمَآ أُنزِلَ إِلَيْكَ مِن رَّبِّكَ ٱلْحَقُّ كَمَنْ هُوَ أَعْمَىٰٓ ۚ إِنَّمَا يَتَذَكَّرُ
أُو۟لُوا۟ ٱلْأَلْبَٰبِ ﴿١٩﴾ ٱلَّذِينَ يُوفُونَ بِعَهْدِ ٱللَّهِ وَلَا يَنقُضُونَ ٱلْمِيثَٰقَ
﴿٢٠﴾ وَٱلَّذِينَ يَصِلُونَ مَآ أَمَرَ ٱللَّهُ بِهِۦٓ أَن يُوصَلَ وَيَخْشَوْنَ رَبَّهُمْ
وَيَخَافُونَ سُوٓءَ ٱلْحِسَابِ ﴿٢١﴾ وَٱلَّذِينَ صَبَرُوا۟ ٱبْتِغَآءَ وَجْهِ رَبِّهِمْ
وَأَقَامُوا۟ ٱلصَّلَوٰةَ وَأَنفَقُوا۟ مِمَّا رَزَقْنَٰهُمْ سِرًّا وَعَلَانِيَةً وَيَدْرَءُونَ
بِٱلْحَسَنَةِ ٱلسَّيِّئَةَ أُو۟لَٰٓئِكَ لَهُمْ عُقْبَى ٱلدَّارِ ﴿٢٢﴾ جَنَّٰتُ عَدْنٍ يَدْخُلُونَهَا
وَمَن صَلَحَ مِنْ ءَابَآئِهِمْ وَأَزْوَٰجِهِمْ وَذُرِّيَّٰتِهِمْ ۖ وَٱلْمَلَٰٓئِكَةُ يَدْخُلُونَ
عَلَيْهِم مِّن كُلِّ بَابٍ ﴿٢٣﴾ سَلَٰمٌ عَلَيْكُم بِمَا صَبَرْتُمْ ۚ فَنِعْمَ عُقْبَى ٱلدَّارِ
﴿٢٤﴾ وَٱلَّذِينَ يَنقُضُونَ عَهْدَ ٱللَّهِ مِنۢ بَعْدِ مِيثَٰقِهِۦ وَيَقْطَعُونَ مَآ
أَمَرَ ٱللَّهُ بِهِۦٓ أَن يُوصَلَ وَيُفْسِدُونَ فِى ٱلْأَرْضِ ۙ أُو۟لَٰٓئِكَ لَهُمُ ٱللَّعْنَةُ
وَلَهُمْ سُوٓءُ ٱلدَّارِ ﴿٢٥﴾ ٱللَّهُ يَبْسُطُ ٱلرِّزْقَ لِمَن يَشَآءُ وَيَقْدِرُ ۚ وَفَرِحُوا۟
بِٱلْحَيَوٰةِ ٱلدُّنْيَا وَمَا ٱلْحَيَوٰةُ ٱلدُّنْيَا فِى ٱلْءَاخِرَةِ إِلَّا مَتَٰعٌ ﴿٢٦﴾ وَيَقُولُ
ٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟ لَوْلَآ أُنزِلَ عَلَيْهِ ءَايَةٌ مِّن رَّبِّهِۦ ۗ قُلْ إِنَّ ٱللَّهَ يُضِلُّ
مَن يَشَآءُ وَيَهْدِىٓ إِلَيْهِ مَنْ أَنَابَ ﴿٢٧﴾ ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ وَتَطْمَئِنُّ
قُلُوبُهُم بِذِكْرِ ٱللَّهِ ۗ أَلَا بِذِكْرِ ٱللَّهِ تَطْمَئِنُّ ٱلْقُلُوبُ ﴿٢٨﴾

پەروەردگاریان لەبەرامبەر هەموو ئێش و ئازارەکانەوە ئارام دەگرن و وەڕس نابن ﴿ و أقاموا الصلاة ﴾ و بەڕێکوپێکی نوێژەکانیان ئەنجام دەدەن ﴿ وانفقوا مما رزقناهم سرا وعلانیة ﴾ و لەو رزق و ڕۆزیەی پێیانداون، بەنهێنی و بەئاشکرا لێی دەبەخشن ﴿ ویدرؤن بالحسنة السیئة ﴾ وە هەمیشە بەکاری چاکە، پاڵ بەخراپەکەیانەوە دەنێن، لەبەرامبەر خراپەو نالەباری خەڵکەوە هەمیشـە پیاوەتی و چاکە دەکەن ﴿ أولئک لهم عقبی الدار ﴾ پاشـەڕۆژی پیرۆزو چاکی ئەو دونیا، هەر بۆئەمانە ﴿ ٢٣: جنات عدن یدخلونها ﴾ ئەویش چەند باخ و بەهەشتێکە و، بەئاسوودەیی دەچنە ناویەوەو بە هەمیشەیش هەر لەوێ دەبن ﴿ ومن صلح من آبائهم وأزواجهم وذریاتهم ﴾ و هەروا باوو باپیران و ژنان و منداڵانیشـیان، ئەوانەیان کاری چاك و پەسـەندیان کردووە، لەبەر ڕێزنان لەمانە بەقەدرو بەحورمەتەوە پێکـەوە ئەچنـە ئەو بەهەشـتانەوە ﴿ والملائکة یدخلـون علیهم من کل باب * ٢٤: سـلام علیکم ﴾ وە لە هەر دەرگایەکیشـەوە فریشـتەکان دێنەلایان سـەلامیان لێ دەکەن و دەڵێن: سـەلامتان لەسـەربێت ﴿ بما صبرتم ﴾ بەهۆی سـەبرو خۆگرتنتانەوە لەسەر ئایینـی خواو.. ﴿ فنعم عقبی الدار ﴾ ئای چەند چاك و باشـە! سەرەنجامی چاکی ئەودونیا بەوشێوەیە.

نیشانەی بەدبەختان:

﴿ ٢٥: والذین ینقضون عهد الله من بعد میثاقه ﴾ بەڵام ئەوانەی کـە پەیمانـی خۆیان لەگـەڵ خـوادا، دوای گرێدان و بەسـتنی هەڵدەوەشـێننەوە ﴿ ویقطعون ماأمـر الله به أن یوصل ﴾ و ئەوەی کەخوا فەرمانـی داوە جێبەجێ بکرێ وەك سـیلەی خزمایەتی، ئـەوان دەیـبڕن و ئەنجامی نادەن ﴿ ویفسـدون فـی الأرض ﴾ هێمان لەزەویشـدا فەسـادو خراپـەکاری دەکـەن ﴿ أولئک لهم اللعنة ولهم سـوء الدار ﴾ ئەوانە نفرین و نەعلەتیان بۆبڕاوەتەوەو، لەدواڕۆژیشدا پاشـەڕۆژی خراپیان هەیە ﴿ ٢٦: الله یبسط الرزق لمن یشاء ویقدر ﴾ بزانن خودا رزق و ڕۆزی زۆر دەدا بەهەرکەسێك خـۆی بیەوێ، وە دەیگرێتەوە لەوەیش خـۆی بیەوێ ﴿ و فرحوا بالحیـاة الدنیا ﴾ و کافرو بتپەرسـتەکان زیاد لـە ئەندازە بەژیانی ئـەم دونیایەیان دلخۆشـن و بایی بوون! ﴿ ومـا الحیاة الدنیا فی الآخرة إلامتاع ﴾ خۆ ژیانی ئەم دونیایەش لەچاو ژیانی دواڕۆژدا، لەزەت و خۆشییەکی زۆر کورت و کەم دەوامە ﴿ ٢٧: ویقول الذین کفروا ﴾ و کافرو بێ باوەڕەکانی سەردەم دەڵێن: ﴿ لولا أنزل علیه آیـة مـن ربه ﴾ ئەوە بـۆ لەلایەن خواوە ئایـەت و موعجیزەیەك بـۆ موحەممەد نەهاتە خـوارێ، تابیێتە بەڵگە بۆڕاسـتی خۆی و دەعواکەی، هەروەکو بۆ مووسـا و عیسا هات؟ ﴿ قل إن الله یضل من یشـاء ﴾ پێیان بڵێ: بەڕاسـتی خوا ئارەزووی لە هەرکەسێك ببێـت کە نەگەڕێتەوە بـۆلای گومڕاو لاڕێـی دەکا، ئەگەر دوای ناردنی مۆعجیزەش بووبێت، چونکە بەزۆر ئیمان بەکەس ناهێنێت ﴿ ویهدی إلیه من أناب ﴾ و هەر کەسێکیش بەرەو ئەوبگەڕێتەوەو لەکاری نەشیاوو ناپەسەندی پەشیمان ببێتەوە، ڕێنمایی دەکا.

یادی خوا ئۆقرەو ئارامی دڵانە:

﴿ ٢٨: الذیـن آمنـوا وتطمئـن قلوبهـم بذکـر الله ﴾ ئەمانەیش دەگەڕێنەوە بۆلای خوا ئەوکەسـانەن کە بـڕوای چاك وپوختیان هێناوەو، هەربەئیتاعەو یادی خوایش دڵیان دادەمەزرێ و ئاسوودە دەبێت ﴿ ألا بذکر الله تطمئن القلوب ﴾ جا چاك بزانن! بەیادی خـوا دڵەکان ئۆقرە دەگرن و ئاسـوودە دەبن، بۆیـە باوەڕدارانیش دڵەکانیان هەردەم ئاسوودەو دامەزراوە ﴿ ٢٩: الذین آمنوا وعملوا

﴿ الصالحات ﴾ ئەوانەی وا بروایان هێناوەو کارەچاکەکانیان ئەنجام داوە ﴿ طوبى لهم وحسن مآب ﴾ لەپاشە ڕۆژدا خۆشترین ژیان و، باشترین سەرەنجامیان بۆ هەیە.

هاتنی پێغەمبەران لەبەرچی؟

﴿ ٣٠: كذلک أرسلناک فی أمة قد خلت من قبلها أمم ﴾ هەر وەکو پەیامبەرانی پێشوومان ناردەلای قەوم و نەتەوەی خۆیان، تۆیشمان ناردە لای ئەو ئوممەتە کە بەر لەوان چەندین هۆزو ئوممەتی‌تر بوون و تێ‌پەڕین ﴿ لتتلوا عليهم الذى أوحينا إليک ﴾ تا ئەم قورئانەی کە بە وەحی بۆمان ناردویت بۆیانی بخوێنیتەوە و، لە سەرلێشێواوی بیبانگێڕیتەوە ﴿ وهم يكفرون بالرحمن ﴾ کەچی ئەوان بەهۆی تاوان و بتپەرستنەوە، نکوولی پەرستنی خوای بەبەزەیی دەکەن! (ئیبن عەبباس) ئەڵێ: ئەم ئایەتە لەبارەی قورەیشییەکانەوە هاتەخوارێ، ئەوکاتە کەپێغەمبەر ﷺ پێی فەرموون: ((أسجدوا للرحمن)) سوژدەو کڕنوش بەرنە بەر خوای رەحمان و بەبەزەیی، کەچی وتیان: (وما الرحمن؟) ئێمە نازانین رەحمان چییە؟ ﴿ قل هو ربى لا إله إلا هو ﴾ بڵێ: هەر ئەوخوا بەبەزەیی و میهرەبانەیە، خواو پەروەردگاری من، جگە لەویش هیچ پەرستراوێکی‌تر بەهەق نییە ﴿ عليه توكلت وإليه متاب ﴾ من هەر پشت بەو دەبەستم و، هەر بۆلای ئەویش دەگەڕێمەوە.

گەورەیی قورئان و حاشای خوانەناس لێی:

﴿ ٣١: ولو أن قرآنا سيرت به الجبال ﴾ بێ‌گومانە کە ئەگەر قورئانی واشمان ناردبا کێوەکانی بەجوڵە خرابا لەجێگاکانیان ﴿ أو قطعت به الأرض ﴾ یان زەوی پێ پارەپارە کرابا ﴿ أو كلم به الموتى ﴾ وەیان مردووی بهێنابایە قسەو، لەپێش چاویانەوە زیندووی کردبانەوە، خۆ دەکرا وابکەین، بەڵام هێشتای ئێوە ئەی قەومی قورەیش و هاوبیرو باوەڕیان! هەر بڕواتان بەقورئانێکی‌وایش نەدەکرد! جا ئیتر بۆ دەڵێن: (لولا أنزل عليه آية من ربه..)، لەولایشەوە ئەم قورئانە بۆ ئەو جۆرە کارانە نەهاتووە کە بەشێوەی نائاسایی خۆی بنوێنی، هەتا خەڵکی ناچار بکات بەباوەڕهێنان، بەڵکو دەبێ ئەو خەڵکە بە ژیرانە باوەڕ بهێنێت ﴿ بل لله الأمر جميعا ﴾ بەڵام هەموو کاروبارێک تەنها بۆ خوا خۆیەتی لە مۆعجیزات و پاداشتی حاشاکەراندا! ﴿ أفلم ييأس الذين آمنوا ﴾ دە ئایا ئەوانەی باوەڕیان هێناوە، تا ئێستایش بێ هیوا نەبوون لەبڕوا هێنانی ئەوکافرو بێ‌باوەڕانە؟ باچاک بزانن ﴿ أن لو يشاء الله لهدى الناس جميعا ﴾ کە ئەگەر خوا ویستبای بەزۆر مەردم موسڵمان بکا، بێ‌گومان تەواوی ئادەمیزادی ئەخستە سەر ڕێی ڕاست و، سەرجەم ڕێنمایی دەکردن بۆ ڕاستەڕێ، بەڵام ویستی بەو جۆرە نییە کە بەزۆر باوەڕ بەخەڵکی بهێنێ ﴿ و لا يزال الذين كفروا تصيبهم بما صنعوا قارعة ﴾ و ئەوانەش کافرو بێ باوەڕبوون، هەروا لەسەرکوفرو بێ‌باوەڕییەکەیان دەمێننەوەو ئیمان

ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ وَعَمِلُوا۟ ٱلصَّٰلِحَٰتِ طُوبَىٰ لَهُمْ وَحُسْنُ
مَـَٔابٍ ﴿٢٩﴾ كَذَٰلِكَ أَرْسَلْنَٰكَ فِىٓ أُمَّةٍ قَدْ خَلَتْ مِن قَبْلِهَآ أُمَمٌ
لِّتَتْلُوَا۟ عَلَيْهِمُ ٱلَّذِىٓ أَوْحَيْنَآ إِلَيْكَ وَهُمْ يَكْفُرُونَ بِٱلرَّحْمَٰنِ ۚ
قُلْ هُوَ رَبِّى لَآ إِلَٰهَ إِلَّا هُوَ عَلَيْهِ تَوَكَّلْتُ وَإِلَيْهِ مَتَابِ ﴿٣٠﴾
وَلَوْ أَنَّ قُرْءَانًا سُيِّرَتْ بِهِ ٱلْجِبَالُ أَوْ قُطِّعَتْ بِهِ ٱلْأَرْضُ أَوْ كُلِّمَ
بِهِ ٱلْمَوْتَىٰ ۗ بَل لِّلَّهِ ٱلْأَمْرُ جَمِيعًا ۗ أَفَلَمْ يَا۟يْـَٔسِ ٱلَّذِينَ ءَامَنُوٓا۟
أَن لَّوْ يَشَآءُ ٱللَّهُ لَهَدَى ٱلنَّاسَ جَمِيعًا ۗ وَلَا يَزَالُ ٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟
تُصِيبُهُم بِمَا صَنَعُوا۟ قَارِعَةٌ أَوْ تَحُلُّ قَرِيبًا مِّن دَارِهِمْ حَتَّىٰ يَأْتِىَ
وَعْدُ ٱللَّهِ ۚ إِنَّ ٱللَّهَ لَا يُخْلِفُ ٱلْمِيعَادَ ﴿٣١﴾ وَلَقَدِ ٱسْتُهْزِئَ بِرُسُلٍ
مِّن قَبْلِكَ فَأَمْلَيْتُ لِلَّذِينَ كَفَرُوا۟ ثُمَّ أَخَذْتُهُمْ ۖ فَكَيْفَ كَانَ
عِقَابِ ﴿٣٢﴾ أَفَمَنْ هُوَ قَآئِمٌ عَلَىٰ كُلِّ نَفْسٍۭ بِمَا كَسَبَتْ ۗ وَجَعَلُوا۟
لِلَّهِ شُرَكَآءَ قُلْ سَمُّوهُمْ ۚ أَمْ تُنَبِّـُٔونَهُۥ بِمَا لَا يَعْلَمُ فِى ٱلْأَرْضِ أَم
بِظَٰهِرٍ مِّنَ ٱلْقَوْلِ ۗ بَلْ زُيِّنَ لِلَّذِينَ كَفَرُوا۟ مَكْرُهُمْ وَصُدُّوا۟ عَنِ
ٱلسَّبِيلِ ۗ وَمَن يُضْلِلِ ٱللَّهُ فَمَا لَهُۥ مِنْ هَادٍ ﴿٣٣﴾ لَّهُمْ عَذَابٌ فِى ٱلْحَيَوٰةِ
ٱلدُّنْيَا ۖ وَلَعَذَابُ ٱلْـَٔاخِرَةِ أَشَقُّ ۖ وَمَا لَهُم مِّنَ ٱللَّهِ مِن وَاقٍ ﴿٣٤﴾

ناهێنن، هەتا بەهۆی کاروکردارە خراپ و نارێکەکانیانەوە، بەڵاو نەهاتێکی سەختیان دووچار دەبێت ﴿ أو تحل قريبا من دارهم ﴾ یان هەر لەپەنای ماڵ و خانووەکانیانەوەو نزیک بەخۆیان، ئەو بەڵایە ڕوویان تێ‌دەکاو دێتە سەریان ﴿ حتى يأتي وعد الله ﴾ جا ئەمانە بەوحاڵەوە هەردەمێننەوە هەتا بەڵێنی خوا دێ بە فەتحی (مەککە) و، (کەعبە)یش لەبت و بتپەرستان پاك دەکرێتەوەو، دینی ئیسلام سەر دەکەوێ و زاڵ دەبێت ﴿ إن الله لا يخلف الميعاد ﴾ بەڕاستی خوا لە ئەنجامدانی بەڵێنی خۆی دوا ناکەوێت.

دڵدانەوەی پێغەمبەر ﷺ:

﴿ ٣٢: ولقد استهزئ برسل من قبلک ﴾ و بەڕاستی بەرلە تۆیش ئەی پێغەمبەر گاڵتەو مەسخەرە بەپەیامبەران کراوە، هەروەك هۆزەکەی تۆ گاڵتەو مەسخەرە بەتۆ ئەکەن، بەڵام ئەو پێغەمبەرانە لەبەرامبەر ئەوەوە زۆر مەحکەم خۆیان ڕاگرت و بەسەبر بوون،

کەوابــوو تۆیش دەبــێ ئارامت هەبێ ﴿ فأملیــت للذین کفروا ﴾ ئینجا منیش بۆ ماوەیەك وازم هێنا لەو کەسانەی کافرو بێ باوەڕن و، لێیانگــەڕام ﴿ ثم أخذتهم ﴾ لەپاشــا قارم لێگرتــن وفەوتانمن ﴿ فکیــف کان عقــاب ﴾ جا دیتت چــۆن بوو ســزاو تۆڵەی من؟ ﴿ ٣٣: أفمن هو قائم علی کل نفس بما کســبت ﴾ ئایا ئەوزاتەی، چاودێــری کاروکردەوەی هەموانــە، وەك ئەو بتانە وایە کە لەگش شــتێ بێ ئاگاو غافڵن؟ ﴿ وجعلوا لله شرکاء ﴾ لەباتی بڕواهێنان، چەند هاوبەشــێکیان بۆ خوا داناو، کردونیانە شەریکی و هاواریان بۆ دەبردن! ﴿ قل ســموهم ﴾ بڵێ: دەســا ســیفەتەکانیان باس بکــەن، تا دەرکــەوێ ئاخۆ بەکەڵکی خوایەتــی دێن؟ وەك ئەوان پێیــان وایە خــوان و هەریەکە ناوێکیان لێنــاون: (لات، عوززا، مەنات، هوبەل) واتە: کە بێ گیان و بێ هەستن، چۆن دەیانکەنە هاوتای ئەوخوایەکە دەبینێ و دەبیســێ و ئاگای لەهەمووشتێکە؟! ﴿ أم تنبئونــه بمــا لا یعلــم فــی الأرض ﴾ یاخۆ ئێــوە لەزەویدا هەواڵی شــتێکی پێ دەدەن وادەزانن نایزانێ و ئاگادار نییە پێی؟! ﴿ أم بظاهــر من القول ﴾ یان لەڕاســتیدا چــاك ئەزانن کە ئەوانە شــتێکی هیچ و پــووچ و بێ ناوەڕۆکن، بەڵام هەر بەقســەی پڕوو پــووچ و بێ نــاوەڕۆك کردووتاننە خوا؟ ﴿ بل زیــن للذین کفروا مکرهــم ﴾ نەخــێر، بێگومانە کەخوا هاوبەشــی نییــە، بەڵکو لەلایەن شــەیتانەوە ئەوکاری بتپەرستییە بۆ ئەو بێ بڕواو کافرانە ڕازاوەتەوەو، وێڵ و ســەرگەردان بوون ﴿ و صدوا عن الســبیل ﴾ و ڕێگــەی ڕاســتیان لێگیراو گومڕا بوون ﴿ ومــن یضلل الله فما له مــن هاد ﴾ و هەرکەســێك خوا گومڕای بــکا، بەهۆی کەڵلە ڕەقی خۆیەوە، ئیتر هیچ ڕێ نیشاندەرێکی بۆ نابێ، کەسێکیتر ناتوانێ ئیمانی لاشیرین بکاو، باوەڕی پێ بهێنێت ﴿ ٣٤: لهم عذاب فی الحیاة الدنیا ﴾ ئینجا ئەو جۆرەکەســانە، هەر لەم ژیانی دونیایەدا سزایەکی ســەخت و قورسیان بۆ هەیە ﴿ ولعذاب الآخرة أشق ﴾ و دیارە سزای دواڕۆژیش قورسترو نارەحەت ترە ﴿ ومالهم من الله من واق ﴾ وە لەبەرامبەر ســزای خوایشەوە هیچ پارێزەرێك نییە، تا لەو جەزرەبەو سزای خوایە بیانپارێزێ.

تۆڵەی کافران و پاداشی چاکان:

﴿ ٣٥: مثــل الجنــة التی وعدالمتقــون ﴾ وەســف و وێنەی ئەو بەهەشــتەی لە لایەن خــوای میهرەبانەوە بــە خەڵکی ئیمانداری پارێــزکار بەڵێن دراوە ﴿ تجری من تحتها الأنهار ﴾ بەم شــێوەیە کە: لەبن درەختەکانییــەوە چەندین ڕووبارو چۆمە ئاوی جوان و خاوێــن و پاك دەڕوا ﴿ أکلها دائم وظلها ﴾ میوەجاتی و ســێبەرو ســەهەندی هەمووکاتیەو، دوایی نایــێ و نابڕێتەوە ﴿ تلك عقبی الذین اتقوا ﴾ ئا ئەم بەهەشتەیە سەرەنجام و پاشەڕۆژی ئیماندارانی خۆپارێزو لەخوا ترســە ﴿ وعقبی الکافرین النار ﴾ و سەرەنجام و پاشە ڕۆژی خوانەناس و بێ باوەڕانیش ئاگری دۆزەخە.

ئەهلی کتێبی ڕاست دڵیان بە قورئان خۆشە:

﴿ ٣٦: والذیــن آتیناهم الکتــاب ﴾ و ئەوانەیش کتێب و نامەی (تەورات)و(ئینجیل)مــان پــێداون ﴿ یفرحون بمــا أنزل إلیك ﴾ برێکیان بەوقورئانەی کە بۆتۆ نێردراوە دڵشــادو خوشحاڵ دەبن، بەتایبەتــی کەدەبینن ددان دەنێت بەکتێبە ڕاســتەکانی ئەواندا، وە ئەوانــەش باوەڕدارەکانــی جوولەکــەو فەلەکان بــوون ﴿ ومن الأحزاب من ینکر بعضه ﴾ وبەڵام هەندێك لەو دەســتەو بەســتەی خاوەننامە و، موشــریکانە هەیــە نکوڵی بازێکــی قورئان ئەکەن، چونکە ئەو بازە دان بەڕاســتی هاتنی پێغەمبەردا دەنێ ﴿ قل إنما أمرت أن أعبد الله ﴾ ئــەی پێغەمبەر! بڵێ: من فەرمانم پێدراوە کــە تەنها خوا بپەرســتم ﴿ ولا أشــرك به ﴾ کەســی لێ نەکەم بەشەریك و، هاوبەش و هاوەڵی بۆ دانەنێم ﴿ إلیه أدعوا ﴾ من هەر ئەو دەپەرســتم و هاواریش تەنها بۆ ئەو ئەبەم ﴿ وإلیه مآب ﴾ و سەرەنجام و گەڕانەوەیشم هەر بۆلای ئەوە ﴿ ٣٧: وکذلك أنزلناه حکما عربیا ﴾ وەکو چۆن کتێبە پێشــووەکانم ناردۆتە خوارەوە و، هەریەکەشیان بەزمانی نەتەوەو گەلەکەی خۆی بووە، هەر ئاوایش بەدەســتووری خۆمان ئەم قورئانەمان بەزمانــی عەرەبی کەزمانی قەومەکەتە ناردۆتە خوارەوە، هەتا گشت حوکم و بڕیارێکت بەو بێ و، خەڵك و گەلانیش پەیڕەوی لێبکەن ﴿ ولئن اتبعت أهواءهم ﴾ و ئەگەر تۆ ئەی پێغەمبەر! بکەویتە شوێن هەواو ئارەزووی ئەوخاوەن کتێب و بتپەرســتانە ﴿ بعدما جاءك من العلم ﴾ پاش ئەوەی کە زانست و زانیاریت سەبارەت بەیەك خواپەرستی بۆهات ﴿ مالك مــن الله من ولی ولا واق ﴾ ئەوە لەســزا و جەزرەبەی خوا، هیچ یارمەتیدەرو پارێزەرێکت دەست ناکەوێت بتپارێزێت، جا کەواتە هەرگیز دوای ئارەزووی جولەکەو دیان و موشریکان مەکەوە.

پێغەمبەران ئادەمزاد بوون:

﴿ ٣٨: ولقد أرسلنا رسلا من قبلك ﴾ و بەڕاستی پێش تۆش پەیامبەرانمان نــاردوون ﴿ وجعلنا لهم أزواجا وذریة ﴾ هەر وەکو تۆ ڕێگەمان پێدان کە ژن و منداڵیشــیان هەبێ، جا کەوایە کەی جێگــای ڕەخنەیە تۆ خاوەنی ژن و منداڵ بی، وەکو ئەوانە ڕەخنە دەگــرن و کردوویانــە بەهــەرا! ﴿ وما کان لرسول أن یأتی بآیة

إلا بـإذن الله ﴾ و هیـچ پەیامبەرێکی بەر لەتۆیــش، بۆی نەبووە لەخۆیــەوە مۆعجیزەیــەك بینێ لەســەر داوای هۆزەکەی، مەگەر بەفەرمانی خوا بووبێت ﴿ لكل أجل كتاب ﴾ بۆ هەموو ســەردەم و، بۆ هەمووکارێکی گرنگ و پێویســت، بڕیارو نامەیەکی تایبەتی هەیــەو لەخواوە نووســراوەو تۆمار کراوە، بــەڵام بەهاتنی دینی ئیســلام هەموو بەرنامەکان کۆتاییان هاتــووەو، ئیتر جارێکی دی کتێب و بەرنامەیەکی‌تر پێویست نییەو نایەت.

لەناودان و هێڵانەوە بەدەس خوایە:

﴿ ٣٩: يمحو الله ما يشـاء ﴾ هەرچی لەو بڕیارە کاتیانەیە کەخوا پێشــتر بۆپێغەمبەرانی ناردووە، هەرکامێکیانی ویستبێ لای بدا، ئەوا لایداوەو ســڕیویەتەوە ﴿ ويثبت ﴾ و هەرشتێکیشــی ویستبێ بیهێڵێتــەوە، ئــەوا بۆکاتی دیاریکــراوی خۆی هێشــتوویەتەوەو نەیگۆڕیــوە (ئیبن عەبباس) و (موجاهید) دەڵــێن: بێجگە لەژیان ومردن، خۆش بەختی و بەدبەختی ئیتر هەر شــتێکی‌تر کەخۆی حەزبکا دەیســڕێتەوە، بــەڵام ئەوجۆرە شــتانە قەڵەمــی ئەزەلی بەسەریاندا تێ‌پەڕییوەو ناسڕێنەوە ﴿ و عنده أم الكتاب ﴾ وەدایك وســەرچاوەی هەموو کتێبە ئاسمانییــەکان و (لوح المحفوظ) لای خوای گەورەیە، کەوابوو هیچ کەســێك بۆی نییە دەســکاری هیچ بڕیارو حوکمێکی خوا بکاو شتێکی‌تر بخاتە شوێنی.

پێغەمبەر راگەیانی لەسەرە، حسابیش لە عۆدەی خوایە:

﴿ ٤٠: وإمـا نرينك بعض الذي نعدهم ﴾ ئــەی پێغەمبەر! یان هەندێ لەو ســزادانەی کە بەڵێنمــان داوە هەر لە دونیادا کافرانی پێ‌ســزا بدەین، نیشانتی دەدەین و دەیبینیت ﴿ أو نتوفينك ﴾ و یان پێش ئەوە پیشانتی بدەین‌و بە چاوی خۆت ببینی دەتمرێنین ﴿ فإنما عليك البلاغ ﴾ بەراســتی تۆ تەنهــا گەیاندنی بەرنامەو بڕیارەکانی خوات لەســەرە ﴿ وعلينا الحســاب ﴾ ئیتر حیســاب و پــاداش و تۆڵەیــان لەســەر ئێمەیە، کەوابوو تــۆ درێژە بەکاری خۆت بدەو مەوەستە ﴿ ٤١: أولم يروا أنا نأتي الأرض ننقصها من أطرافها ﴾ ئایا ئەو بێ‌باوەڕو بتپەرستانە نەیاندی کەچۆن هەمووکات و ڕۆژێ موســڵمانەکان زاڵ دەکەین بەســەریاندا و، دەســەڵات و هێــزی ئەوان لەزەویدا کــەم دەکەینەوە؟ واتە: ئایــا نەیاندی کە هەر ڕۆژەی پارچەیە زەوییان فەتح ئەکرێ و، مەودای دەسەڵاتیان نامێنێــت؟ ﴿ والله يحكم لا معقب لحكمة ﴾ و هەرحوکم و بڕیارێ خوا دەیدا هیچ کەسێك دەسەڵات و توانای نییە ڕێگری بکاو رەتی بکاتەوە ﴿ وهو ســريع الحســاب ﴾ زۆریش بەپەلە بەحیســاب و پرسینەوەی خەڵکدا ڕائەگات ﴿ ٤٢: وقد مكر الذين من قبلهم ﴾ و بەڕاستی کافرانی بەر لەمان، پیلان و نەخشەی زۆریان کێشاو، فرۆفێڵێکــی ئێجگار فرەیان کــرد دژی پێغەمبەرەکانیان، هەروەکو قورەیش ئێســتا بەرامبەر بەتۆ درێغــی ناکاو، بەردەوام فرت وفێڵ دەکەن بۆ فەوتاندنت ﴿ فلله المكر جميعا ﴾ بەڵام هەموو نەخشەو

۞ مَّثَلُ ٱلْجَنَّةِ ٱلَّتِى وُعِدَ ٱلْمُتَّقُونَ تَجْرِى مِن تَحْتِهَا ٱلْأَنْهَٰرُ
أُكُلُهَا دَآئِمٌ وَظِلُّهَا تِلْكَ عُقْبَى ٱلَّذِينَ ٱتَّقَوا وَّعُقْبَى
ٱلْكَٰفِرِينَ ٱلنَّارُ ﴿٣٥﴾ وَٱلَّذِينَ ءَاتَيْنَٰهُمُ ٱلْكِتَٰبَ يَفْرَحُونَ
بِمَآ أُنزِلَ إِلَيْكَ وَمِنَ ٱلْأَحْزَابِ مَن يُنكِرُ بَعْضَهُۥ قُلْ إِنَّمَآ أُمِرْتُ
أَنْ أَعْبُدَ ٱللَّهَ وَلَآ أُشْرِكَ بِهِۦٓ إِلَيْهِ أَدْعُوا وَإِلَيْهِ مَـَٔابِ ﴿٣٦﴾
وَكَذَٰلِكَ أَنزَلْنَٰهُ حُكْمًا عَرَبِيًّا وَلَئِنِ ٱتَّبَعْتَ أَهْوَآءَهُم بَعْدَمَا
جَآءَكَ مِنَ ٱلْعِلْمِ مَا لَكَ مِنَ ٱللَّهِ مِن وَلِىٍّ وَلَا وَاقٍ ﴿٣٧﴾ وَلَقَدْ
أَرْسَلْنَا رُسُلًا مِّن قَبْلِكَ وَجَعَلْنَا لَهُمْ أَزْوَٰجًا وَذُرِّيَّةً وَمَا كَانَ
لِرَسُولٍ أَن يَأْتِىَ بِـَٔايَةٍ إِلَّا بِإِذْنِ ٱللَّهِ لِكُلِّ أَجَلٍ كِتَابٌ ﴿٣٨﴾
يَمْحُوا ٱللَّهُ مَا يَشَآءُ وَيُثْبِتُ وَعِندَهُۥٓ أُمُّ ٱلْكِتَٰبِ ﴿٣٩﴾
وَإِن مَّا نُرِيَنَّكَ بَعْضَ ٱلَّذِى نَعِدُهُمْ أَوْ نَتَوَفَّيَنَّكَ فَإِنَّمَا عَلَيْكَ
ٱلْبَلَٰغُ وَعَلَيْنَا ٱلْحِسَابُ ﴿٤٠﴾ أَوَلَمْ يَرَوْا أَنَّا نَأْتِى ٱلْأَرْضَ نَنقُصُهَا
مِنْ أَطْرَافِهَا وَٱللَّهُ يَحْكُمُ لَا مُعَقِّبَ لِحُكْمِهِۦ وَهُوَ سَرِيعُ
ٱلْحِسَابِ ﴿٤١﴾ وَقَدْ مَكَرَ ٱلَّذِينَ مِن قَبْلِهِمْ فَلِلَّهِ ٱلْمَكْرُ جَمِيعًا
يَعْلَمُ مَا تَكْسِبُ كُلُّ نَفْسٍ وَسَيَعْلَمُ ٱلْكُفَّٰرُ لِمَنْ عُقْبَى ٱلدَّارِ ﴿٤٢﴾

پلانێکی ســەرکەوتوو هەر بۆخوایە ﴿ يعلم ما تكسب كل نفس ﴾ بەکارو کردەوەی هەمووکەسێك ئەزانێ ﴿ وسيعلم الكفار لمن عقبى الدار ﴾ و ئەو بێ‌باوەڕانەیش بۆدوایی ئەزانن کە پاشــەڕۆژی باش بۆ کێ دەبێ؟.

خاوەننامە دەزانن قورئان هی خوایە:

﴿ ٤٣: ويقول الذين كفروا لست مرسلا ﴾ و ئەوکافرو بێ‌باوەڕانە دەڵێن: تۆ پێغەمبەرو نێردراوی خوا نیت! ﴿ قل كفى بالله شــهيدا بيني وبينكم ومن عنده علم الكتاب ﴾ تۆیش پێیان بڵێ: بەسە خواو ئەو کەسانەی کە زانیاری و زانستی کتێبی (تەورات) و (ئینجیل) یان لایە، شایەت بن لەنێوان من وئێوەدا، کە پەیامبەرم.

هەمیشــە سوپاســی بێ پایــان بۆ خــوای دەهنــدەو دلۆڤان کە: یارمەتی‌دام بۆ تەواوکردنی کورتە تەفسرێکی سوورەتی (ڕەعد).

سوورەی (ئیبراهیم)ـە

مەککەییەو (٥٢) ئایەتە

بەناوی خوای بەخشەری دلۆڤان

ئەم سوورەتەیش هەرباسی بیروباوەڕو بناغە سەرەکییەکانی دینی ئیسلام دەکات، وەکو: باوەڕ بەخوای گەورە، بە پەیامەکەی پێغەمبەر، ئیمان بەڕۆژی دوایی و، پاداشت و تۆڵەو، حیساب و لێکۆڵینەوە، دەشتوانی بڵێیت: تەوەرەی سوورەتەکە بەگشتی، باسی پەیامبەرو پەیامەکەیەتی، چونکە لەم سوورەتەدا زیاتر لەگشت جێگایەك باسی بانگێشەو بانگبەران کراوەو، کاری سەرەکی پەیامبەریش پتر دیاری دەکات، راڤەی یەکبوونی تەواوی پەیامە ئاسمانییەکان دەکات، رایدەگەیەنێت کە پەیامبەران هەموو بۆ مەحکەم کردنی قەڵاو کۆشکی باوەڕ هاتوون، بۆ ناساندنی یەك خوای تاك و تەنیا بە مەردم هاتوون، بۆ جیاکردنەوەی ڕاست و ناراست نێردراون، هاتوون بۆ دەرهێنانی ئادەمزاد لەناو ئەوهەموو پەردە تاریکانەداو، بەرەو نوورو ڕووناکی دینی راستەقینەی خوای میهرەبان.

کەوابوو هەموو پەیامبەران یەك ئامانج و یەك مەبەستیان بووە، ئەگەرچی لە لق وپۆپەکاندا جیاوازییەك بووبێت. هەروەها باسێکی (مووسا)ش ﷺ دەکات کە: چەندە سوور بوو بۆ بانگکردنی نەتەوەکەی بەرەو یەك خواپەرستی و، چۆنیش پێی‌دەگوتن کە دەبێ هەردەم سوپاسگوزاری خوا بکەن، لەگەڵ باسکردنی چەند نموونەیەك لەو گەلانەی بڕوایان بە پەیامبەرەکانیان نەکرد، وەك نەتەوەکەی (نووح و عادو سەموود..) پاشانیش ئەو گفتوگۆو دەمەقاڵێ وملی ملانێیە کە لەنێوان گەلانی پێشوو و پەیامبەرەکانیاندا ڕوویداو، دەرەنجام لەناوبردنی قەومو هۆزەکانیان: (وقال الذين كفروا لرسلهم لنخرجنكم من أرضنا أو لتعودن في ملتنا..). دیمەنێکی سەختی ڕۆژی دواییش دێنێت کە: چۆن سەرۆك و پێشەوا تاوانبارەکان و شوێنکەوتووە کزۆڵەکانیان دەکەونە مەنع و لۆمەی یەکتر، ئەو دەڵێت: تۆ وات لێکردم، ئەم دەڵێت: نا؛ تۆ بۆخۆت ئارەزووت هەبوو، بۆیە بەدوامدا هاتیت، ئەگینا من هیچ زۆرێکم نەبوو بەسەرتا، پاشانیش هەمووخڕ دەکرێنەوە بۆ ناو ئاگری دۆزەخ، ئەوساش چۆن دەس‌دەکەنە تف و نفرین کردن لەیەکتر، کە هیچ کەڵکیشی نابێ بۆیان. ئەم سوورەتە چەند ئایەتێك دێنێت بۆ نموونەی باوەڕ و گومڕایی؛ ئیمان: تەشبیە دەکات بەدرەختێکی جوان و چاك وپاکەوە، گومڕاییش دەشوبهێنێ بەدارێکی نالەبارو پیسەوە.. کۆتاییشی دێت بەباسێکی ئەنجامی ستەمکاران لەڕۆژی دواییدا.

ئەم سوورەتە بەسوورەتی (ئیبراهیم) ناسراوە، لەبەر ئەوە کە هەتا دونیا دونیا بێت، هەواڵو سەر گوزەشتەکانی ئیبراهیم و ﷺ کارە جوامێرو قەشەنگەکانی ئەو هەر شکۆمەند بن.

قورئان خەڵکی لەتاریکییەوە بۆ ڕووناکی دەبا:

﴿ بسم الله الرحمن الرحيم * ١: الر ﴾ ئەم قورئانە مۆعجیزەیە هەر لەجۆری ئەم پیتانەی: (ئەلیف، لام، را) پێكهاتووە، جا ئەگەر ئێوەش لێتاندێ و دەتوانن، دەفەرموون بەلای کەمییەوە وێنەی تەنها سوورەتێکی بێنن ﴿ كتاب أنزلناه إليك ﴾ ئەم قورئانە کتێبێکە ناردمانە خوارەوە بۆت، واتە: دەست هەڵبەستی تۆ نییە، وەکو موشریکەکانی قورەیش ﴿ لتخرج الناس من الظلمات إلى النور بإذن ربهم ﴾ تاخەڵکی بەفەرمانی پەروەردگاریان لەتاریکاییەکانی کوفرو نەزانی و نەفامی بێنیتە دەر بۆ ڕووناکی و ئیمان و زانست ﴿ إلى صراط العزيز الحميد ﴾ بۆ ڕێگاو بەرنامەی ئەوخوا بەدەسەڵات و بەتواناو، هەمیشە سوپاس‌کراوە لەهەردوو جیهانەکەدا ﴿ ٢: الله الذي له ما في السموات وما في الأرض ﴾ ئەو خوایەی چی لەئاسمانەکان و زەویدایە هی ئەوە، وەکو لەجێیەکی‌تردا فەرمان دەدا بەپێغەمبەر کە بەگشت خەڵکی جیهان بڵێت: (قل يا أيها الناس: إني رسول الله إليكم جميعا الذي له ملك السموات والأرض) ١٥٨/٧. دیارە هەر لەم ئایەتەدا دەسەڵاتی بێ سنووری خوای گەورە لەئاسمانەکان و زەویدا رادەگەیەنێت ﴿ وويل للكافرين من عذاب شديد ﴾ واوەیلا بۆخوانەناس و بێبڕوایان لەسزایەکی زۆر سەخت ﴿ ٣: الذين يستحبون الحياة الدنيا على الآخرة ﴾ ئەوانەی کە فەزڵ و ڕێزی ژیانی ئەم دونیایە دەدەن بەسەر ژیان ونیعمەتی پاشەڕۆژداو، لەویان خۆشتر ئەوێ و هەر بۆ ئەوکار دەکەن ﴿ ويصدون عن سبيل الله ﴾ و خەڵکیش لەڕێی خوا دەگێڕنەوەو، ناهێڵن بەئازادی وسەربەستانە دینداری خۆیان بکەن ﴿ ويبغونها عوجا ﴾ و دەشیانەوێ ئەو ڕێگا ڕاستەی خوایە، لاروخێچو کەم وکورت پیشان بدەن، هەتا لەگەڵ هەواو ئارەزووی ئەواندا بگونجێت ﴿ أولئك في ضلال بعيد ﴾ ئەوانە لەگومڕایی و سەرلێشێواوی‌دان و، لەهەقەوە ترازاو و دوورن.

هەموو پێغەمبەرێک بەرلە (موحەممەد) ﷺ بە زمانی گەلەکەی هاتووە:

﴿ ٤: وما أرسلنا من رسول إلا بلسان قومه ﴾ هەموو پەیامبەرێکمان

بەزمانی هۆزو نەتەوەکەی خۆی ناردووە ﴿ لیبین لهم ﴾ بۆئەوەی شەریعەت و بەرنامەکەی خوایان بۆ ڕۆشن بکاتەوەو، بەئاسانی تێیان بگەیەنێ. پێشەوا (ئەحمەد) ئەم فەرموودەیەی هێناوەو دەڵێت: ((لم یبعث الله عز وجل نبیا إلا بلغة قومه)). هەرگیز خوای گەورە پێغەمبەرێکی نەناردووە بەزمانی نەتەوەکەی نەبووبێ ﴿ فیضل الله من یشاء ﴾ ئینجا هەر کەسێك خۆی حەز بکات لەگومڕایی وسەرلێشێواوی وهەوڵی بۆ بدات، ئەوا خوای گەورەیش بەهۆی ئەو لاسارییەی ئەوەوە، گومڕاو سەرلێشێواوی دەکات ﴿ ویهدی من یشاء ﴾ وە هەر کەسیش خۆی بیەوێ بەرەو ڕێنمایی و هیدایەت بێت، ئەوا خوایش بەئاسانی ڕێنمایی بۆ لای دینی ئیسلام دەکاو، سەر فرازی دونیاو قیامەت دەبێت ﴿ وهو العزیز الحکیم ﴾ چونکە بە تەنها خوا بەدەسەڵات و بەتوانایە بەسەر هەموو شتێکدا، هەر ئەویشە کار جوانو، چاك دەزانێ چی دەکات.

کورتە باسێکی مووسا و نەتەوەکەی:

﴿ ٥: ولقد أرسلنا موسی بآیاتنا ﴾ بەڕاستی (مووسا)شمان بەچەند بەڵگەو نیشانەیەکی گرنگەوە ناردو فرمانمان پێ دا ﴿ أن أخرج قومک من الظلمات إلی النور ﴾ کە بچۆ هۆزو نەتەوەکەت لەتاریکاییەکانی کوفرو نەزانی و نەفانی دەربێنە بۆ نوورو ڕووناکی ئیمان و زانست ﴿ وذکرهم بأیام الله ﴾ و ڕۆژەکانی خواشیان وەبیربێنەوە، واتە: ئەورۆژە سەخت و دژوارانەی خودا بەسەر ئوممەتانی پیشوویدا هێنا ﴿ إن فی ذلک لآیات لکل صبار شکور ﴾ چونکە لە وەبیرهێنانەوەی ئەو ڕۆژانەدا گەلێ ئایەت و نیشانەی گەورە هەیە بۆ هەر بەندەیەکی زۆر خۆڕاگرو، زۆر سوپاس گوزارو شوکرانە بژێر، پێغەمبەریش ﷺ دەفەرموێ: ((إن أمر المؤمن کله عجب، لا یقضی الله له قضاء إلا کان له خیرا، إن أصابته ضراء صبر فکان خیرا له، وإن أصابته سراء شکر فکان خیرا له))، (مسلم فی کتاب الزهد٤/٢٢٩٥). واتە: بێگومان کاروباری مرۆڤی خاوەنباوەڕ، گشتی جێی خۆشحاڵییە، چونکە هەموو بڕیارەکانی خوای گەورە بەقازانجی ئەو تەواو دەبێت، ئەگەر نەخۆشی و نەهامەتی تووش بوو، ئەو سەبرو ئارامی لەسەر دەگرێ، دیارە دەبێتە قازانج و خێر بۆی، خۆئەگەر فەرەح و خۆشییەکی ئەوقە بوو، شوکرانە بژێر دەبێ، هەمیسان هەر قازانجیەتی ﴿ ٦: وإذ قال موسی لقومه ﴾ ئەوکاتەش وەبیر بێنە کە (مووسا) بە هۆزو نەتەوەکەی خۆی وت: ﴿ اذکروا نعمة الله علیکم ﴾ ئەو نیعمەت و بەخششەی خوا بەسەرتانەوە وەبیربێننەوە ﴿ إذ أنجاکم من آل فرعون ﴾ ئەودەمە کە ئێوەی لەژێر زەبرو زۆرو دەسەڵاتی بنەماڵەی فیرعەون و، دەستەو بەستەکەی ڕزگار کرد ﴿ یسومونکم سوء العذاب ﴾ ئەوەبوو کە بەخراپترین شێوە سزای پێدەچێشتن ﴿ یذبحون أبناءکم ﴾ زۆر بەبێ بەزەییانە کوڕانتانیان سەر دەبڕین ﴿ ویستحیون نساءکم ﴾ کچانیشتانیان

وَيَقُولُ ٱلَّذِينَ كَفَرُواْ لَسْتَ مُرْسَلًا قُلْ كَفَىٰ بِٱللَّهِ
شَهِيدًۢا بَيْنِي وَبَيْنَكُمْ وَمَنْ عِندَهُۥ عِلْمُ ٱلْكِتَٰبِ ﴿٤٣﴾

سُورَةُ إِبْرَاهِيمَ (ترتيبها ١٤ — آياتها ٥٢)

بِسْمِ ٱللَّهِ ٱلرَّحْمَٰنِ ٱلرَّحِيمِ

الٓر كِتَٰبٌ أَنزَلْنَٰهُ إِلَيْكَ لِتُخْرِجَ ٱلنَّاسَ مِنَ ٱلظُّلُمَٰتِ
إِلَى ٱلنُّورِ بِإِذْنِ رَبِّهِمْ إِلَىٰ صِرَٰطِ ٱلْعَزِيزِ ٱلْحَمِيدِ ﴿١﴾
ٱللَّهِ ٱلَّذِي لَهُۥ مَا فِي ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَمَا فِي ٱلْأَرْضِ وَوَيْلٌ
لِّلْكَٰفِرِينَ مِنْ عَذَابٍ شَدِيدٍ ﴿٢﴾ ٱلَّذِينَ يَسْتَحِبُّونَ
ٱلْحَيَوٰةَ ٱلدُّنْيَا عَلَى ٱلْءَاخِرَةِ وَيَصُدُّونَ عَن سَبِيلِ ٱللَّهِ
وَيَبْغُونَهَا عِوَجًا أُوْلَٰٓئِكَ فِي ضَلَٰلٍۭ بَعِيدٍ ﴿٣﴾ وَمَآ أَرْسَلْنَا
مِن رَّسُولٍ إِلَّا بِلِسَانِ قَوْمِهِۦ لِيُبَيِّنَ لَهُمْ فَيُضِلُّ ٱللَّهُ
مَن يَشَآءُ وَيَهْدِي مَن يَشَآءُ وَهُوَ ٱلْعَزِيزُ ٱلْحَكِيمُ
﴿٤﴾ وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا مُوسَىٰ بِـَٔايَٰتِنَآ أَنْ أَخْرِجْ
قَوْمَكَ مِنَ ٱلظُّلُمَٰتِ إِلَى ٱلنُّورِ وَذَكِّرْهُم بِأَيَّىٰمِ
ٱللَّهِ إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَءَايَٰتٍ لِّكُلِّ صَبَّارٍ شَكُورٍ ﴿٥﴾

بۆ خزمەتکاری و کارەکەری خۆیان بەزیندوویی ڕادەگرت و دەهێشتەوە ﴿ وفی ذلکم بلاء من ربکم عظیم ﴾ و لەوهەموو بەڵاو نەهامەتییەدا تووشتان بوو، تاقیکردنەوەیەکی گەورەی تێدابوو لەلایەن پەروەردگارتانەوە، لەجێگایەکی تردا ئەفەرموێ: (وبلوناهم بالحسنات و السیئات لعلهم یرجعون) ١٦/١/٧ ﴿ ٧: وإذ تأذن ربکم ﴾ و ئەو دەمە کە پەروەردگارتان پێتانی ڕایگەیاند ﴿ لئن شکرتم لأزیدنکم ﴾ کە: ئەگەر لە بەرامبەر نیعمەتەکانمەوە سوپاسگوزاریی بکەن، ئەوا منیش نیعمەت و بەخششی خۆمتان بۆ زیاد دەکەم ﴿ ولئن کفرتم ﴾ خۆ ئەگەر بێباوەڕو سپڵە و پێ نەزانبن ﴿ إن عذابی لشدید ﴾ ئەوا بە ڕاستی جەزرەبەو سزام زۆر توندو سەختە، لەوانەیە ئەو هەموو نیعمەتانەتان لێ وەر گرمەوە و، تۆڵەی تریشتان بدەم، ئەمەیە کە پێغەمبەر دەفەرموێ: ((إن العبد لیحرم الرزق بالذنب یصیبه)) (پێشەوا ئەحمەد). واتە: مرۆڤ بە هۆی گوناح و تاوانێکەوە دەیکا، ڕزقی کەم دەکاو دەبڕدرێ

﴿ ٨: وقال موسى إن تكفروا أنتم ومن فى الآرض جميعا ﴾ جا مووسـایش بە گەلەکەی خۆیگوت: ئەگەر ئێوە وهەموو خەڵکانی رووی زەوی، گشـت بەجارێ کافرو بێ باوەڕ بن بەخوای گەورە، هیچ زیانێکی پێ ناگات ﴿ فإن الله لغنى حميد ﴾ چونکە بەڕاستی خـوا بۆخۆی زۆر بێ نیـازە لەئێوەو لەهەمـوو بوونەوەر، زۆریش

وَإِذْ قَالَ مُوسَىٰ لِقَوْمِهِ ٱذْكُرُواْ نِعْمَةَ ٱللَّهِ عَلَيْكُمْ
إِذْ أَنجَىٰكُم مِّنْ ءَالِ فِرْعَوْنَ يَسُومُونَكُمْ سُوٓءَ ٱلْعَذَابِ
وَيُذَبِّحُونَ أَبْنَآءَكُمْ وَيَسْتَحْيُونَ نِسَآءَكُمْ وَفِى
ذَٰلِكُم بَلَآءٌ مِّن رَّبِّكُمْ عَظِيمٌ ﴿٦﴾ وَإِذْ تَأَذَّنَ
رَبُّكُمْ لَئِن شَكَرْتُمْ لَأَزِيدَنَّكُمْ وَلَئِن كَفَرْتُمْ إِنَّ
عَذَابِى لَشَدِيدٌ ﴿٧﴾ وَقَالَ مُوسَىٰٓ إِن تَكْفُرُوٓاْ أَنتُمْ وَمَن فِى ٱلْأَرْضِ
جَمِيعًا فَإِنَّ ٱللَّهَ لَغَنِىٌّ حَمِيدٌ ﴿٨﴾ أَلَمْ يَأْتِكُمْ نَبَؤُاْ ٱلَّذِينَ
مِن قَبْلِكُمْ قَوْمِ نُوحٍ وَعَادٍ وَثَمُودَ وَٱلَّذِينَ مِنۢ
بَعْدِهِمْ لَا يَعْلَمُهُمْ إِلَّا ٱللَّهُ جَآءَتْهُمْ رُسُلُهُم بِٱلْبَيِّنَٰتِ
فَرَدُّوٓاْ أَيْدِيَهُمْ فِىٓ أَفْوَٰهِهِمْ وَقَالُوٓاْ إِنَّا كَفَرْنَا بِمَآ أُرْسِلْتُم
بِهِۦ وَإِنَّا لَفِى شَكٍّ مِّمَّا تَدْعُونَنَآ إِلَيْهِ مُرِيبٍ ﴿٩﴾ ۞ قَالَتْ
رُسُلُهُمْ أَفِى ٱللَّهِ شَكٌّ فَاطِرِ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضِ يَدْعُوكُمْ
لِيَغْفِرَ لَكُم مِّن ذُنُوبِكُمْ وَيُؤَخِّرَكُمْ إِلَىٰٓ أَجَلٍ
مُّسَمًّى قَالُوٓاْ إِنْ أَنتُمْ إِلَّا بَشَرٌ مِّثْلُنَا تُرِيدُونَ أَن تَصُدُّونَا
عَمَّا كَانَ يَعْبُدُ ءَابَآؤُنَا فَأْتُونَا بِسُلْطَٰنٍ مُّبِينٍ ﴿١٠﴾

شـیاوی تاریفو سـوپاسکردنەو، بوونەوەریش هەمـوو ملکەچی ئـەوە، بۆیە لەسـوورەتێکیتردا دەفەرمـوێ: (إن تكفروا فإن الله غنى عنكم..)، لەفەرموودەیەکی (قودس)یشـدا هاتووە: خەڵکینە! ئەگەر ئێوە بەبنیادەم و جنۆکەیشـەوە سەرجەم راساڵ و باشبن، چاك بزانن بەوە موڵکی خوا هیچ زیاد ناکا، خۆئەگەر هەمووشتان بەجـارێ لارێ و لاسـار بن، هەمیسـان موڵکی خـوا بەوە هیچ کەمناکات، ئەگەر هەموویشـتان بەیەکجـار داخوازیتان هەبێت، خـوای گەورە دەتوانێ وەڵامی هەمووتـان بداتەوە، لەگەڵ ئەمانە هەمووشدا بەئەندازەی نووکە دەرزییەك زیان بە دەسەڵاتم ناگاو، موڵکم کەمناکات.

هۆزەکانی بەرلە محمدیش چوون بە گژ پێغەمبەرەکانیاندا:

﴿ ٩: ألـم يأتكـم نبأ الذين مـن قبلكم ﴾ مەگەر ئێـوە هەواڵ و بەسـەرهاتی ئەوانەی بەرلەخۆتانتان نەبیستووە ﴿ قوم نوح و عاد و ثمـود ﴾ نەتـەوەی (نووح) و، (هـوود)ی پێغەمبەری عاد و، (سـالح)ی هۆزی سەموود ﴿ والذين من بعدهم ﴾ وئەوانەش کەلە دوای ئەوانەوە پەیدا بوون و هاتن و تێپەڕین ﴿ لا يعلمهم إلاالله ﴾ کە خوا نەبێ کەس بەژمارە ورشتەیان نازانێو بە ئاگا نییە لێیان، دە ئاخۆ ئەوانە گشـت چییان بەسـەرا هات؟ ﴿ جاءتهم رسلهم بالبينات ﴾ پەیامبەرەکانیان بە چەندین نیشـانەو موعجیزەی زۆر روونـەوە هاتنە لایان ﴿ فردوا أيديهم فى أفواههم ﴾ کەچی لەبەر خۆ بەزلزانین و، وە لەبەر کینەو رکەبەرایەتی، دەسـتیان بە دەما گرتن و قسـەکانیان پێ برین و، بە شـێوەیەکی نامەردانە چوون بەگژیانـدا ﴿ وقالوا إنا كفرنا بما أرسـلتم بـه ﴾ و گوتیان: ئێمە حاشا لەوە دەکەین ئێوەی پێنێردراوەو هێناوتانە ﴿ وإنا لفى شك مـا تدعوننا إليه مريب ﴾ وە بەڕاسـتی ئـەوەی ئێمەی بۆ بانگ دەکەن بڕوای پێبکەین، زۆر لێی بەگومان و دوودڵین.

موجادەلەی نێوان پێغەمبەران و هۆزەکانیان:

﴿ ١٠: قالت رسـلهم أفى الله شـك فاطر السـموات والأرض ﴾ پەیامبەرەکانیـان لەوەڵامی ئەوقسـە ناپەسـەند و نابەجێیانەیان وتیان: باشە! ئێوە لەخوایەك بەگومانن کەداهێنەرو دروستکەری ئاسمانـەکان و زەوییـە؟ ﴿ يدعوكـم ليغفر لكم مـن ذنوبكم ﴾ بانگێشـەتان دەکا هەتـا لەگوناحەکانتـان ببورێـت ﴿ ويؤخركم إلى أجل مسـمى ﴾ لەدونیاشـدا تـا ئاکامێکی دیارییکـراو بۆتان بتانهێڵێتـەوەو، بەهۆی یاخیبوونتانـەوە بەپەلە لەناوتان نەبا و، سـزاتان نەدات ﴿ قالوا إن أنتم إلا بشر مثلنا ﴾ ئەوانیش وتیان: ئەم قسەو باسەتان چییە، خۆ مەگەر ئێوەش هەروەك ئێمە بنیادەم نین؟ ﴿ تريدون أن تصدونا عما كان يعبد آباؤنا ﴾ دە تانەوێ لەو خوایانـەی کە باوو باپیرانمان دەیانپەرسـتن وەرمان گێڕن ولامان بدەن؟ ﴿ فأتونا بسـلطان مبين ﴾ جا ئەگەر ڕاسـت ئەکەن ئێوە پێغەمبەرن دەسـا فەرموون بەڵگەیەکی ئاشـکرامان بۆ بێنن لەسەر چەسپاندن و سەرخستنی داواکەتان ﴿ ١١: قالت لهم رسلهم ﴾ جا پەیامبەرەکانیان لەوەڵامدا پێیان وتن: ﴿ إن نحن إلا بشر مثلكم ﴾ بەڵێ ئێمەیش وەك خۆتان وتـان بنیادەمێکین وەکو ئێوە ﴿ ولكن الله يمـن على من يشـاء من عبـاده ﴾ بەڵام ئەوەنـدە هەیە خوای گەورە حەز بەهەر بەندەیەکـی خۆی بکا، کەپلەی پەیامبەرێتی پێببەخشێ، ئەوا دەیداتێ و ئەو خەڵاتەی دەکات ﴿ وما كان لنا أن نأتيكم بسـلطان إلا بإذن الله ﴾ و ئێمەش بۆمان نییە وناتوانین هیچ نیشـانەو بەڵگەیەکتان بۆ بهێنین لەوانەی داوامان لێدەکەن، بەفەرمان و مۆڵەتی خوا نەبێ ﴿ وعلى الله فليتوكل المؤمنون ﴾ و

دەساباگشـت بروادارانیش وەکو ئێمە تەنها بە خوا پشت ببەستن ﴿ ١٢: وما لنا أن لانتوكل على الله ﴾ و باشە! دەبێ بۆچی ئێمە پشـت بەو خوایە نەبەسـتین؟ ﴿ وقد هدانا سبلنا ﴾ کە ئێمەی هەریەکەمانی خسـتۆتە سـەر ڕێگەکەمان، واتە: ئـەو ڕێگەیەی کەخـوا ڕێنمایـی بۆ کردووین ﴿ ولنصبرن على مـا آذيتمونا ﴾ وە دڵنیاشتان دەکەین کە ئێمە لەبەرامبەر ئەوگشت ئازارو عەزیەتەی ئێوەوە بەئارام دەبین و هەرگیز دەسـت لە کارەکەشمان هەڵناگرین ﴿ وعلـى الله فليتوكل المتكلون ﴾ وە دووپاتی ئەکەینەوە کەدەبێ پشت بەسـتووکان بەخوا (تەوەککول) تەنها پشت بەخوا ببەستن چونکـە خوا لەگەڵ ئەهلی تەوەککول و دۆسـتانی خۆیەتی.. جا کەواتە تۆیش ئەی موحەممـەد ﷺ پەیڕەوی لەو پێغەمبەرانە بکە وبەئارامبەو پشتت تەنها بە خوا ببەستە.

خوانەناسەکان هەڕەشە لە پێغەمبەرەکانیان دەکەن:

﴿ ١٣: وقـال الذيـن كفـروا لرسـلهم ﴾ وە ئەوانەی کـە کافرو بێباوەڕبوون بە پەیامبەرەکانی خۆیانیان گوت: ﴿ لنخرجنكم من أرضنا ﴾ ئەمە سوێندی بێت لەم وڵات و سەر زەوییەماندا دەرتان دەکەیـن ﴿ أو لتعـودن في ملتنـا ﴾ یان دەبێ وازلـەو دینە بێنن و، بگەڕێنـەوە بـۆ دین و بیرو باوەڕی ئێمە، دیارە ئەم هەڕەشـە وگوشـارە، دابی هەموو خـوا نەناسو کافرێکـە، بۆیە هۆزەکەی (شـوعەیب) یش ﷵ بەشـوعەیبیان گوت: (لنخرجنک یاشعیب والذیـن أمنوا معک مـن قریتنا..) ٨٨/٧. وەیـان هۆزەکەی لووت گوتیان: (أخرجـوا آل لوط من قریتکم). ﴿ فأوحى إليهم ربهم ﴾ ئینجـا پاش ئەوە پەروەردگاریان وەحی بـۆ کردن و تێیگەیاندن ﴿ لنهلكن الظالمين ﴾ کە بەڕاستی دەستەو بەستەی ناهەقیکاران و ستەمکاران لەناو دەبەین ﴿ ١٤: و لنسكننكم الأرض من بعدهم ﴾ وبێگومانیـش لەپاش لەناوبردنـی ئەوانە، ئێوە سـەردەخەین و لەشوێنەکانیاندا نیشتەجێتان دەکەین، لەجێگایەکیتردا ئەو ڕاستیە دوویات دەکاتەوەو دەفەرموێ: (وإن جندنا لهم الغالبون) ١٧٢/٢٧ ﴿ ذلـك لمن خاف مقامي وخاف وعيـد ﴾ دیارە یارمەتی ئاواو، لەناو بردنی ئەو سـتەمکارانە، بۆ کەسێك دەکەین کە لەدەسەڵات و پایەبـەرزی ومەقامی من و، لە هەڕەشـەکانم دەترسـێ، واتە: هەرکەسـێکیتریش ئا بەو شـێوەیە لەمەقام ودەسەڵاتم شەرم بکاو بترسـێت، ئـەوا منیش یارمەتی ئەدەم وسـەری دەخەم بەسـەر دوژمنیدا، پێچەوانەکەیشـی مایەی سـەر شـۆڕی و دۆزەخە، وەکـو دەفەرموێ: (فأما مـن طغى وآثر الحياة الدنيـا فإن الجحيم هي المأوى) ٢٩/٢٧/٧٩. ﴿ ١٥: واسـتفتحوا ﴾ جا پەیامبەرەکان داوایان لەخوا کرد کە بەسـەر هۆزەکانیاندا سـەریان بخات کاتێ نائومێـد بوون لەئیمان هێنانیـان ﴿ و خاب كل جبار عنيد ﴾ ئیتر خوایش سـەری خستن و قازانجیان کردو هەموو خەڵکێکی ملهورو سـتەمکارو نکوولیکەری هـەق و ڕاسـتیەکان، نائومێد و زیانمەند بوون ﴿ ١٦: من ورائه جهنم ﴾ لەبەردەمیشـیەوە ئاگری دۆزەخە

قَالَتْ لَهُمْ رُسُلُهُمْ إِن نَّحْنُ إِلَّا بَشَرٌ مِّثْلُكُمْ وَلَٰكِنَّ ٱللَّهَ
يَمُنُّ عَلَىٰ مَن يَشَآءُ مِنْ عِبَادِهِۦ ۖ وَمَا كَانَ لَنَآ أَن نَّأْتِيَكُم
بِسُلْطَٰنٍ إِلَّا بِإِذْنِ ٱللَّهِ ۚ وَعَلَى ٱللَّهِ فَلْيَتَوَكَّلِ ٱلْمُؤْمِنُونَ
﴿١١﴾ وَمَا لَنَآ أَلَّا نَتَوَكَّلَ عَلَى ٱللَّهِ وَقَدْ هَدَىٰنَا سُبُلَنَا ۚ
وَلَنَصْبِرَنَّ عَلَىٰ مَآ ءَاذَيْتُمُونَا ۚ وَعَلَى ٱللَّهِ فَلْيَتَوَكَّلِ ٱلْمُتَوَكِّلُونَ
﴿١٢﴾ وَقَالَ ٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟ لِرُسُلِهِمْ لَنُخْرِجَنَّكُم مِّنْ
أَرْضِنَآ أَوْ لَتَعُودُنَّ فِى مِلَّتِنَا ۖ فَأَوْحَىٰٓ إِلَيْهِمْ رَبُّهُمْ لَنُهْلِكَنَّ
ٱلظَّٰلِمِينَ ﴿١٣﴾ وَلَنُسْكِنَنَّكُمُ ٱلْأَرْضَ مِنۢ بَعْدِهِمْ ۚ
ذَٰلِكَ لِمَنْ خَافَ مَقَامِى وَخَافَ وَعِيدِ ﴿١٤﴾ وَٱسْتَفْتَحُوا۟
وَخَابَ كُلُّ جَبَّارٍ عَنِيدٍ ﴿١٥﴾ مِّن وَرَآئِهِۦ جَهَنَّمُ وَيُسْقَىٰ
مِن مَّآءٍ صَدِيدٍ ﴿١٦﴾ يَتَجَرَّعُهُۥ وَلَا يَكَادُ يُسِيغُهُۥ
وَيَأْتِيهِ ٱلْمَوْتُ مِن كُلِّ مَكَانٍ وَمَا هُوَ بِمَيِّتٍ ۖ وَمِن
وَرَآئِهِۦ عَذَابٌ غَلِيظٌ ﴿١٧﴾ مَّثَلُ ٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟ بِرَبِّهِمْ ۖ
أَعْمَٰلُهُمْ كَرَمَادٍ ٱشْتَدَّتْ بِهِ ٱلرِّيحُ فِى يَوْمٍ عَاصِفٍ ۖ لَّا يَقْدِرُونَ
مِمَّا كَسَبُوا۟ عَلَىٰ شَىْءٍ ۚ ذَٰلِكَ هُوَ ٱلضَّلَٰلُ ٱلْبَعِيدُ ﴿١٨﴾

﴿ ويسـقى من مـاء صديد ﴾ ودەبێ لـە زرینچـکاوو زووخاوی دۆزەخییەکانیـش بخواتـەوە ﴿ ١٧: يتجرعـه ﴾ لەبـەر تـاڵی و ناخۆشـییەکەی، زۆر بەقێزوو بێزەوە قـوم قوم دەیخواتەوە ﴿ ولا يكاد يسـيغه ﴾ و بەئاسـانیش بۆی قووت ناچێ ﴿ ويأتيه الموت مـن كل مكان ﴾ لە هەموو لایەکیشـەوە مەرگی بـۆ دێت ﴿ وما هـو بميت ﴾ کەچی ناشمرێ تا لەوسزایە رزگـاری ببێ ﴿ ومن ورائـه عـذاب غليظ ﴾ و پاش ئەو هەموو تاڵی و تفتییەش، سـزاو جەزرەبەیەکی زۆر بەژانیش بەدوایەوە دێت.

نموونەی کاری کافرانیش، لەنموونەی (خۆڵەمێش) دەچێت:

﴿ ١٨: مثل الذين كفروا بربهم أعمالهم كرماد ﴾ مەسەل و نموونەی کارو کردەوەی ئەوانـەی کە بەپەروەردگاریان کافـرو بێباوەڕن، هەروەکو خۆڵەمێشـێکە ﴿ اشـتدت به الريح في يوم عاصف ﴾ کە لەڕۆژێکـی گەردەلوولدا لەبەرامبەر بایەکی توندا بێت و ببیات بە

ئاسماندا ﴿ لا يقدرون مما كسبوا على شئ ﴾ ئەوانیش ناتوانن لە هەوڵەکانیانو لەوەی کردوویانە هیچ شتێك بەدەست بخەنەوە، هەروەك لەرۆژێکی ئاوادا خاوەنی خۆڵەمێشەکە ناتوانێ کەمێك لەو بووڵ و خۆڵەمێشەیە کۆ بکاتەوە ﴿ ذلک هو الضلال البعيد ﴾ ئەوجۆرە زیانە گەورەیەش لارێ وگومراییەکی زۆر دوورە لەرێنمایی

أَلَمْ تَرَ أَنَّ ٱللَّهَ خَلَقَ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضَ بِٱلْحَقِّ إِن يَشَأْ
يُذْهِبْكُمْ وَيَأْتِ بِخَلْقٍ جَدِيدٍ ﴿١٩﴾ وَمَا ذَٰلِكَ عَلَى ٱللَّهِ بِعَزِيزٍ
﴿٢٠﴾ وَبَرَزُوا۟ لِلَّهِ جَمِيعًا فَقَالَ ٱلضُّعَفَٰٓؤُا۟ لِلَّذِينَ ٱسْتَكْبَرُوٓا۟
إِنَّا كُنَّا لَكُمْ تَبَعًا فَهَلْ أَنتُم مُّغْنُونَ عَنَّا مِنْ عَذَابِ ٱللَّهِ
مِن شَىْءٍ قَالُوا۟ لَوْ هَدَىٰنَا ٱللَّهُ لَهَدَيْنَٰكُمْ سَوَآءٌ عَلَيْنَآ
أَجَزِعْنَآ أَمْ صَبَرْنَا مَا لَنَا مِن مَّحِيصٍ ﴿٢١﴾ وَقَالَ ٱلشَّيْطَٰنُ
لَمَّا قُضِىَ ٱلْأَمْرُ إِنَّ ٱللَّهَ وَعَدَكُمْ وَعْدَ ٱلْحَقِّ وَوَعَدتُّكُمْ
فَأَخْلَفْتُكُمْ وَمَا كَانَ لِىَ عَلَيْكُم مِّن سُلْطَٰنٍ إِلَّآ أَن دَعَوْتُكُمْ
فَٱسْتَجَبْتُمْ لِى فَلَا تَلُومُونِى وَلُومُوٓا۟ أَنفُسَكُم مَّآ أَنَا۠
بِمُصْرِخِكُمْ وَمَآ أَنتُم بِمُصْرِخِىَّ إِنِّى كَفَرْتُ بِمَآ
أَشْرَكْتُمُونِ مِن قَبْلُ إِنَّ ٱلظَّٰلِمِينَ لَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ
﴿٢٢﴾ وَأُدْخِلَ ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ وَعَمِلُوا۟ ٱلصَّٰلِحَٰتِ جَنَّٰتٍ
تَجْرِى مِن تَحْتِهَا ٱلْأَنْهَٰرُ خَٰلِدِينَ فِيهَا بِإِذْنِ رَبِّهِمْ تَحِيَّتُهُمْ
فِيهَا سَلَٰمٌ ﴿٢٣﴾ أَلَمْ تَرَ كَيْفَ ضَرَبَ ٱللَّهُ مَثَلًا كَلِمَةً طَيِّبَةً
كَشَجَرَةٍ طَيِّبَةٍ أَصْلُهَا ثَابِتٌ وَفَرْعُهَا فِى ٱلسَّمَآءِ ﴿٢٤﴾

خوا. لەگەڵ ئایەتی‌تردا ئەو ماناو مەبەستە دووپات کراوەتەوە، بۆ نموونە لە جێگایەکدا دەفەرموێ: (وقدمنا إلى ماعملوا فجعلناه هباء منثورا) وە لەجێگایەکی‌تریشدا دەفەرموێ: (مثل ماينفقون في هذه الحياة الدنيا كمثل ريح فيها صر أصابت حرث قوم ظلموا أنفسهم فأهلكته..).

ئەزموونی ئاسمان و زەمین بەڵگەی زیندوو بوونەوەیە:

﴿ ١٩: ألم تر أن الله خلق السموات والأرض بالحق ﴾ ئایا نەتدیت ئەی ئادەمزاد! کە بێگومان خوا ﷻ ئەوگشت ئاسمان و زەوییەی بەهەق وبەڕاست دروستکردووە؟ ﴿ إن يشأ يذهبكم ﴾ ئەگەر بیەوێ لەناوتان ببات لەناوتان دەبا ﴿ ويأت بخلق جديد ﴾ و خەڵکێکی تازەو نوێ دێنێتە شوێنەکەتان ﴿ ٢٠: وما ذلک على الله بعزيز ﴾ و ئەوکارەش بۆ خوا زەحمەت و قورس نییە، دەباشە خوایەکی بەتوانای ئاوا ناتوانێ ئێوە زیندوو بکاتەوە پاش مردن؟

خەڵکە کەم دەستەکە بە باغرەکانیان دەڵێن:

﴿ ٢١: وبرزوا لله جميعا ﴾ وە هەموویان لەرۆژی قیامەتدا لەگۆڕەکانیان دەردەکەون لەبەردەم دەسەڵاتی خوادا بۆ لێپرسینەوە ﴿ فقال الضعفاء ﴾ ئینجا کزو لاوازو شوێنکەوتووەکان دەڵێن: ﴿ للذين استكبروا ﴾ بەوانەی کەخۆیان بەزل دەزانی ﴿ إناكنا لكم تبعا ﴾ بەڕاستی ئێمە لەدونیادا شوێنکەوتوو و پەیڕەوانی ئێوە بووین و، هەرچیتان بگوتبایە بە گوێمان دەکردن ﴿ فهل أنتم مغنون عنا من عذاب الله من شئ ﴾ دە ئاخۆ ئێوە ئەمڕۆ دەتوانن لەبەشێ لەسزای خوا بمانپارێزن؟ ﴿ قالوا لو هدانا الله ﴾ ئەوانیش دەڵێن: ئەگەر خوا لە دونیادا ئێمەی بۆ خۆ رزگارکردن رێنما کردبا ﴿ لهديناكم ﴾ ئەوا ئێوەشمان لەگەڵ خۆمان شارەزاو رێنما دەکرد بۆ خۆ دەرباز کردن لەم سزایە ئەمڕۆ دووچارمان بووە ﴿ سواء علينا أجزعنا أم صبرنا ﴾ جا ئێستاش نارەحەتی و، بێتاقەتی بکەین و بیکەینە دادو هاوار، یان بەئارامو لەسەرخۆو بێدەنگ بین، بۆ هەردوولامان یەکسانە و ڕزگار نابین ﴿ ما لنا من محيص ﴾ و هیچ دەرەتانو پەنایەکمان نییە بۆ رزگار بوون لەسزا.

وتارەکەی (ئیبلیس)و پوزش هێنانەوەی بۆ پەیڕەوانی:

﴿ ٢٢: وقال الشيطان لما قضى الأمر ﴾ جا کە کارلەکار ترازاو هەموو شتێك برایەوە، واتە: بەهەشتی بۆ بەهەشت نێردراو، دۆزەخیش بۆ دۆزەخ، ئیتر دۆستە مەزنو گەورەکەیان (شەیتان) سەرزەنشتیان دەکاو دەڵێت: ﴿ إن الله وعدكم وعد الحق ﴾ بێگومان خوا لە دونیادا لەسەر زمانی پێغەمبەران بەڵێنێکی ڕاست و دروستی پێدان بەزیندووبوونەوە وجەزاو پاداشت، وا هێنایەدی ﴿ ووعدتكم ﴾ و منیش بەڵێنی ناراست و درۆو دەلەسەم پێدان ﴿ فأخلفتكم ﴾ بەڵام من بەڵێنەکەی خۆمم نەبردە سەرو بەپێچەوانەوە فریوم دان و ناتوانم یارمەتیتان بدەم ﴿ وما كان لي عليكم من سلطان ﴾ خۆ لەوکاتەیشدا هیچ هێزو دەسەڵات و بەڵگەو نیشانەیەکم بەدەستەوە نەبوو، هەتابەزۆر گوێڕایەڵتان بکەم ﴿ إلا أن دعوتكم ﴾ ئەمە نەبێت کەگومان و دوو دڵیم بۆ پەیداکردن و، بانگم کردن بۆ گومرایی ﴿ فاستجبتم لي ﴾ خێرا ئێوەیش وەڵامتان دامەوەو بەگوێتان کردم و بە دەنگمەوە هاتن ﴿ فلا تلوموني ﴾ جا کەوابوو ئەمڕۆ کەئێوە دووچار بوون، سەرکۆنەو سەرزەنشتی من مەکەن ﴿ ولوموا أنفسكم ﴾ بەڵکو لۆمەو سەرزەنشتی خۆتان بکەن ﴿ وما أنا بمصرخكم ﴾ و من ناتوانم فریاتانکەوم، هەتا لەسزا رزگارتان کەم ﴿ وما أنتم بمصرخي ﴾

و ئێوەیش ناتوانن فریای من بکەون، هەتا لەسزا رزگارم بکەن ﴿ إني كفرت بما أشركتموني من قبل ﴾ دڵنیاشبن کە من بێزارم لەوە کە لەبەرا (واتە: لەدونیادا) منتان کردە شەریك و هاوەڵی خوا و بەگوێتان کردم ﴿ إن الظالمين لهم عذاب أليم ﴾ ئەوجا خوای گەورە دەفەرموێ: بەڕاستی ستەمکاران، ئەوانەی پشتیان لەهەق کرد، سزای ئێش پێگەیەنەروو نارەحەتکەریان بۆهەیە ﴿ ٢٣: وأدخل الذين آمنوا وعملوا الصالحات جنات ﴾ ئەوانەش کەبڕوایان بەخوا هێناو کارە چاکەکانیان ئەنجامدا، دەبرینە ناوەندی چەند باخاتێکی بەهەشتەوە ﴿ تجري من تحتها الأنهار ﴾ کە چۆمە ئاوو رووبار بەژێر درەختەکانیاندا دەچێت ﴿ خالدين فيها بإذن ربهم ﴾ بە بڕیاری پەروەردگاریشیان هەتاهەتایە لەوێ دەمێننەوە ﴿ تحيتهم فيها سلام ﴾ ڕیزو ئیحترامیان تێیدا بۆیەکتر هەرسڵاوو درووده، لەجێگایەکی‌تردا دەفەرموێ: (.. وقال لهم خزنتها سلام عليكم..) ئەمەو ئایەت گەلێکی‌تر هەیە لەمەڕ سڵاوو دروودی بەهەشتییەکان بۆیەکترو، سڵاوی خواو سڵاوی فریشتەکانی بۆیان، پێویست بەهێنانیان ناکات.

یەکخواپەرەستی لەشەنگە داری دەچێ:

﴿ ٢٤: ألم تر كيف ضرب الله مثلا ﴾ ئەرێ تۆ نازانی کەخوا چۆن مەسەل و نموونە دێنێتەوە ﴿ كلمة طيبة كشجرة طيبة ﴾ بۆ وشەیەکی پاك و خێردارو سوودبەخش ﴿ أصلها ثابت ﴾ کە ڕیشەو ڕەگی لەنێو زەویدا جێگیر بووبێ ﴿ وفرعها في السماء ﴾ و لق و پۆپەکەشی چووبێ بەئاسماندا ﴿ ٢٥: تؤتي أكلها كل حين بإذن ربها ﴾ هەموو کاتێ کە کاتی خۆی هات بەرو میوەجاتەکەی بەفەرمانی پەروەردگاری خۆی دەدا ﴿ ويضرب الله الأمثال للناس ﴾ وە خوا ﷻ وێنەو نموونەی وردو سوودبەخش دێنێتەوە بۆخەڵکی ﴿ لعلهم يتذكرون ﴾ تابەشکو بیربکەنەوەو عیبرەت و پەندبگرن. بەڵێ وشەی یەکخواپەرستی لەدڵی ئیمانداراندا وەك ئەو درەختە وایە.

شیرکیش هەموو لەدارێکی ناجسن دەچێ:

﴿ ٢٦: ومثل كلمة خبيثة ﴾ ئەوجا نموونەی وشەی پیس و ناپاك و بێ‌خێرو بەرەکەت (شیرك) ﴿ كشجرة خبيثة ﴾ وەکو درەختێکی پیس و ناپاکو بێ‌سوودە ﴿ اجتثت من فوق الأرض ﴾ بە ڕیشەکەوە هەڵکێشرابێ و لەسەر زەوی فڕێ درابێ ﴿ ما لها من قرار ﴾ مانەوەو قەراری نەبێ، جا شیرك و بێ‌باوەڕیش هەرچەندە کێوو دەشت و دەریاکان پڕبکاو بیکاتە هەراو هۆسە، بەو درەختە پیسەیە دەچێ کە بەڕیشکەوە هەڵکێشراوەو فڕێ دراوەتە سەرزەویی و ناجێگیرە، چونکە هیچ ئەسڵ و بنەمایەکی نییە کەبەڵگەی ژێری و زانستی پشتگیری لێبکا ﴿ ٢٧: يثبت الله الذين آمنوا بالقول الثابت ﴾ جا ئەوانە کە باوەڕیان بەخواو بەگشت بڕیارەکانی خوا هیناوە، بەهۆی ئەم وشە جێگرو نەگۆڕاوەی (لا إله إلا الله)وە

تُؤْتِيٓ أُكُلَهَا كُلَّ حِينِۭ بِإِذْنِ رَبِّهَاۗ وَيَضْرِبُ ٱللَّهُ ٱلْأَمْثَالَ
لِلنَّاسِ لَعَلَّهُمْ يَتَذَكَّرُونَ ﴿٢٥﴾ وَمَثَلُ كَلِمَةٍ خَبِيثَةٍ
كَشَجَرَةٍ خَبِيثَةٍ ٱجْتُثَّتْ مِن فَوْقِ ٱلْأَرْضِ مَا لَهَا مِن قَرَارٍ
﴿٢٦﴾ يُثَبِّتُ ٱللَّهُ ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ بِٱلْقَوْلِ ٱلثَّابِتِ فِى ٱلْحَيَوٰةِ
ٱلدُّنْيَا وَفِى ٱلْءَاخِرَةِۖ وَيُضِلُّ ٱللَّهُ ٱلظَّٰلِمِينَۚ وَيَفْعَلُ
ٱللَّهُ مَا يَشَآءُ ﴿٢٧﴾ ۞ أَلَمْ تَرَ إِلَى ٱلَّذِينَ بَدَّلُوا۟ نِعْمَتَ ٱللَّهِ كُفْرًا
وَأَحَلُّوا۟ قَوْمَهُمْ دَارَ ٱلْبَوَارِ ﴿٢٨﴾ جَهَنَّمَ يَصْلَوْنَهَاۖ وَبِئْسَ
ٱلْقَرَارُ ﴿٢٩﴾ وَجَعَلُوا۟ لِلَّهِ أَندَادًا لِّيُضِلُّوا۟ عَن سَبِيلِهِۦۗ قُلْ
تَمَتَّعُوا۟ فَإِنَّ مَصِيرَكُمْ إِلَى ٱلنَّارِ ﴿٣٠﴾ قُل لِّعِبَادِىَ ٱلَّذِينَ
ءَامَنُوا۟ يُقِيمُوا۟ ٱلصَّلَوٰةَ وَيُنفِقُوا۟ مِمَّا رَزَقْنَٰهُمْ سِرًّا وَعَلَانِيَةً
مِّن قَبْلِ أَن يَأْتِىَ يَوْمٌ لَّا بَيْعٌ فِيهِ وَلَا خِلَٰلٌ ﴿٣١﴾ ٱللَّهُ ٱلَّذِى خَلَقَ
ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضَ وَأَنزَلَ مِنَ ٱلسَّمَآءِ مَآءً فَأَخْرَجَ
بِهِۦ مِنَ ٱلثَّمَرَٰتِ رِزْقًا لَّكُمْۖ وَسَخَّرَ لَكُمُ ٱلْفُلْكَ لِتَجْرِىَ
فِى ٱلْبَحْرِ بِأَمْرِهِۦۖ وَسَخَّرَ لَكُمُ ٱلْأَنْهَٰرَ ﴿٣٢﴾ وَسَخَّرَ لَكُمُ
ٱلشَّمْسَ وَٱلْقَمَرَ دَآئِبَيْنِۖ وَسَخَّرَ لَكُمُ ٱلَّيْلَ وَٱلنَّهَارَ ﴿٣٣﴾

خوا پێگەیان قایم و سابت ئەکا ﴿ في الحياة الدنيا و في الآخرة ﴾ لەژیانی ئەم دونیاو، لەژیانی ئەودونیا ﴿ ويضل الله الظالمين ﴾ و ستەمکارانیش گومراو سەرلێشێواو دەکات ﴿ ويفعل الله ما يشاء ﴾ خوا بیەوێ هەرشتێ بکات، زۆر بەئاسانی دەیکات، حەز بکا کێ ڕێنموونی بکاو، کێیش گومراو سەرلێشێواو بکا، ئەمانە هەموو لە دەسەڵاتی ئەودان. پێشەوا (بوخاری) ئەم فەرموودەیە دێنێ ودەڵێت: موسڵمان هەر کە خرایە گۆڕەوە و پرسیاری لێکرا، خێرا بەهۆی ڕاستی دونیایەوە شایەتمانێکی ڕاست و بەهەق دێنێ، مەبەستیش بەم ئایەتە کە خوا دەفەرموێ: **(يثبت الله الذين آمنوا بالقول الثابت..)** هەر ئەمەیە، بۆیە لەو کاتە ناسك وتەنگەدا وەڵامی پرسیارەکانی گۆڕی بۆ ئاسان دەکاو، لە گشت گرفتەکان دەیپارێزێ. بەڵام مرۆڤی لارو لاسارو خوانەناس کە خرایە گۆڕەوە و پرسیارەکانی لێکرا، دەحەپەسێ و وەکو شێتی لێدێ و هیچ نازانێ وسەرگەردانە ﴿ ٢٨: ألم تر إلى الذين بدلوا نعمة الله كفرا ﴾ ئاخۆ

ئەوانەت نەبینی نیعمەت و بەخششـەکانی خوا (ئیمان و بروا)یان گـۆڕی بە کوفرو بێباوەڕی و سـپڵەیی؟ واتە: لەباتی شـوکرانە بژێری نیعمەتی خـوا، بێباوەڕو کافربـوون ﴿ وأحلوا قومهم دار البوار ﴾ هۆزەکەی خۆیانیـان بردە ناو خانووی تیاچوون ﴿ ٢٩: جهنم يصلونها ﴾ ئەویش دۆزەخە دەچنە نێوی ﴿ وبئس القرار ﴾ ئای دۆزەخیش چ جێگایەکی خراپە بۆ دۆزەخییان ﴿ ٣٠: وجعلوا لله أندادا ﴾ هەر ئەو خوانەناسانە چەندین شەریك وهاوبەشیان بۆ خوا دانا ﴿ ليضلوا عن سبيله ﴾ هەتا خەڵکی لەڕێگەی ئەو لادەن و گومـراو چەواشـەی کەن ﴿ قل تمتعوا ﴾ ئـەی موحەممەد ﷺ پێیان بڵێ: دەسـا چەند ڕۆژێ بە ئارەزووی خۆتان لەژیانی دونیا بەهرەمەند بن و رابوێرن ﴿ فإن مصيركم إلى النار ﴾ ئەوە بزانن و دڵنیا بن کە سەرەنجامی کارتان بۆ ئاگری دۆزەخ دەبێ.

نوێژ بکەن وسامانیش ببەخشن:

﴿ ٣١: قـل لعبـادي الذين آمنوا ﴾ تۆ بەو بەندانـەم کە بڕوایان هێناوە بڵێ: ﴿ يقيموا الصلاة ﴾ بەرێك و پێکی نوێژەکانیان بکەن ﴿ وينفقـوا ممـا رزقناهم سـرا وعلانية ﴾ و لـەو رزق و ڕۆزیەی پێمان داون ببەخشن بەنهێنی و بەئاشکرا ﴿ من قبل أن يأتي يوم لابيع فيه ولاخلال ﴾ پێش ئەوە کە ڕۆژێ بێت (ڕۆژی دوایی) کە نەفرۆشتنو نەدۆستایەتی تێدایە، هەتا شتێ بکەن بۆ خۆیان.

بەخششی خوا زۆر زۆرە:

﴿ ٣٢: الله الذي خلق السماوات والأرض ﴾ خوا ئەو دەسەڵاتدارەیە ئاسمانەکان و زەوی دروسـتکردووە ﴿ و أنزل من السماء ماء ﴾ و لەئاسمان (هەور)ـەوە ئاوێکی باراندووە ﴿ فأخرج به من الثمرات رزقا لكم ﴾ ئینجا بەو ئاوەیە گەڵێ میوەی جیاجیاو مەزە خۆشـی لەزەویـدا روانـدووەو دەرهێناوە، تـا ببێ بـەرزق و ڕۆزی بۆتان ﴿ وسـخر لكم الفلك ﴾ وگەمی و کەشتیەکانیشـی بۆ رامکردوون ﴿ لتجري في البحر بأمره ﴾ کە بەدەسـەڵات و فەرمانی خۆی لە دەریـادا بەخۆتان و کـەل وپەلتانەوە بێتو بچێ ﴿ وسـخر لكم الأنهار ﴾ و چۆم و ڕووبارەکانیشـی بۆ رامکردوون ﴿ ٣٣: وسخر لكم الشـمس والقمر دائبين ﴾ خۆرو مانگیشی بەدائیمی بۆتان ژێر دەسـتە کردووە، واتـە: هەموو کات دێن و ئـەڕۆن لەبەرخاتری ژیانی ئاسـوودەی ئێوە ﴿ وسـخر لكم الليل والنهار ﴾ و شـەوو ڕۆژیشـی بۆ رامکردوون، بەشـەودا بحەوێنەوە، بەڕۆژیشدا هەوڵی ژیان بدەن ﴿ ٣٤: وآتاكم من كل ما سألتموه ﴾ وە لە هەر شتێك داواتان کردبێ و پێویسـتی ژیانتان بوو بێ پێی‌داون ﴿ وإن تعدوا نعمـة الله لا تحصوها ﴾ ئەوانەیش وا باسمان کردن بۆتان، هەندێ بـوون لەنیعمەتە بـێ ژمارەکانی خوا، خۆ ئەگەر ئێـوە بتانەوێ نیعمەتەکانـی خوا بژمێرن، هەرگیز لـە ئەژمار نایەن بۆتان ﴿ إن الإنسـان لظلـوم كفـار ﴾ بەراسـتی مرۆڤی لارێ زۆر سـتەمکارو کوفرکـەرو سـپڵەیە! بۆیە لەبەرامبـەر ئەوهەموو بەخششـانەوە ئەوەنـدە بەدنمەکەو پێنازانێت! پێغەمبەری خوا سپاسـی خوای دەکردو دەیفەرمـوو: ((اللهم لك الحمد غير مكفيّ، ولا مودّع، ولا مستغني عنه ربنا)) (فتح الباري: ٤٩٣/٩).

دۆعاکەی ئیبراهیم، ئەو دەمە کەئیسماعیلی لەپەنای کەعبەدا دانا:

﴿ ٣٥: وإذ قـال إبراهيـم ﴾ وەبـیر بێنە و بـۆ قەومەکەتی باس بکـە کاتێ کە ئیبراهیـم وتی: ﴿ رب اجعل هذا البلد آمنا ﴾ ئەی پەروەردگارم! ئەم شـارەی (مەککە)یە کە کەعبەی پیرۆزی تێدایە بکە بەجێی ئەمن و ئاسایش وحەوانەوە بۆخەڵك و گیان لەبەران، خوای گەورەیش وەڵامی دۆعاکەی دایەوە، وەك لەجێگایەکی تردا فەرمـووێ: (أولم يروا أنا جعلنا حرما آمنا..) یان دەفەرمووێ: (إن أول بيـت وضع للناس للذي ببكة مباركا وهدى للعالمين فيه آيات بينات مقام إبراهيم ومن دخله كان آمنا..) ﴿ واجنبني وبنيّ أن نعبد الأصنام ﴾ خوایە! خۆم و کورەکانم لە بتپەرستی وەدوورخە، بەڵێ پێویسـتە دۆعاو پارانەوە بۆ سـاڵح بوونی مـاڵ و منداڵ و کوروکاڵ بکرێت، هەروەك ئیبراهیم لەخوا سەڵاحەتی منداڵەکانی خواست ﴿ ٣٦: رب إنهـن أضللن كثيـرا من الناس ﴾ ئەی پەروەردگارم! بەراسـتی ئەو بتانە خەڵکێکی زۆریان سەرلێشێواوو گومڕا کردووە ﴿ فمـن تبعنـي فإنه مني ﴾ جا هەرکەسـێك پەیـڕەوی لەمن کرد وشـوێنی ئایینەکەی من کەوت، بێگومان ئەوە لە شوێنکەوتوانی منـە ﴿ ومـن عصاني فإنـك غفور رحيـم ﴾ و هەرکەسـێکیش سەرپێچی و نافەرمانی کردم، دیارە تۆ بۆ خۆت چاك دەزانی چی ئەکەیت، چونکە بەراسـتی تۆ زۆر لێبووردەیت، زۆریش دڵاوایت بەرامبەر بەبەندەکانت ﴿ ٣٧: ربنا إني أسكنت من ذريتي ﴾ ئەی پەروەردگارمـان! بێگومان من یەکێ لەمناڵەکانم (ئیسـماعیل)ـی کـوڕم داناو جێم هێشـت ﴿ بواد غير زرع عنـد بيتك المحرم ﴾ لەشیوو دۆڵێکی وشك و بێدەرامەت، لای ماڵە پیرۆزو بەڕێزەکەی خۆت لە مەککەدا ﴿ ربنا ليقيموا الصلاة ﴾ ئەی پەروەردگاری ئێمە! بۆئەوەی لەوێ بەرێـك وپێکی نوێژەکانیان بکەن و بێتاقەت نەبن ﴿ فاجعل أفئدة من الناس تهوي إليهم ﴾ دەسـا تۆش دڵی خەڵکێك رابکێشە بۆلایان، تا بەدڵ خۆشیان بوێن ﴿ وارزقهم من الثمرات

﴿ و لەو دۆڵ و شیوەدا میوەجات و رزق و رۆزییان بدەرێ ﴿ لعلهم یشکرون ﴾ تابەڵکو بەباشی خواپەرستی و سوپاسگوزاری تۆ بکەن. ﴿ ٣٨: ربنـا إنک تعلم ما نخفی وما نعلـن ﴾ ئەی پەروەردگاری ئێمە! بەراسـتی تۆ بە هەمووشـتێ دەزانی و ئاگاداریت، ئەوەی بیشارینەوە و، ئەوەی دەری بخەینو ئاشکرای بکەین ﴿ وما یخفی علی الله من شـئ فی الأرض ولا فی السـماء ﴾ خۆ نە لە زەوی، نـە لەئاسمان، هیچ شـتێك لەخوا پەنهان و شـاراوە نییە، واتە: ئاگای لەو دۆعاو پارانەوەی منەو هەیەو، دەزانی بەچ مەبەسـتێك ئەوداوایـەم کـرد ﴿ ٣٩: الحمـدلله الـذی وهب لی علـی الکبر إسـماعیل و أسحاق ﴾ سـوپاس هەر بۆ ئەو خوایەیە کە بە پیری (ئیسماعیل) و(ئیسـحاق) ی پێ بەخشیم، بەڵێ.. ئەودەمە کەخوا ئیسـماعیلی کردە خەڵاتی ئیبراهیم، تەمەنی ئیبراهیم (٩٩) ساڵ بوو، هەروەها کاتێکیش (ئیسـحاق)ـی پێبەخشی تەمەنی (١١٢) ساڵ بوو ﴿ إن ربی لسمیع الدعاء ﴾ بێگومان پەروەردگارم هەمیشە نزاو هاوارو پارانەوەی نزاکاران دەبیسێ و قەبووڵ دەکات ﴿ ٤٠: رب اجعلنـی مقیـم الصلاة ومن ذریتی ﴾ ئـەی پەروەردگارەکەم! خۆم و مناڵەکانم لە نوێژخوێنان دابنێ ﴿ ربنا وتقبل دعاء ﴾ ئەی پەروەردگـارم! هاوارو دۆعاکەم قبووڵ بکـە ﴿ ٤١: ربنا اغفر لی ولوالدی وللمؤمنین ﴾ ئـەی پەروەردگارمان! هەم لەخۆم و، هەم لەدایکـم و بابم و، لەگشـت باوەڕدارانیش خۆش ببە ﴿ یوم یقوم الحساب ﴾ لەو رۆژەدا حیساب و لێکۆڵینەوە بەرپا دەبێ.

ئاگـاداری: نزای لێخۆشـبوون لە تاوان وگوناحـی باوکی، پێش ئەوە بـۆی دەرکـەوێ کەباوکی ناحـەزو دوژمنـی خوایە، بووە چونکـە هەر کە بۆی دەرکەوت نەیـارو دژی دینی خوایە، خێرا بەرائەتی لێکرد.

خوا لە کردەوەی زاڵمان بێ ئاگا نییە:

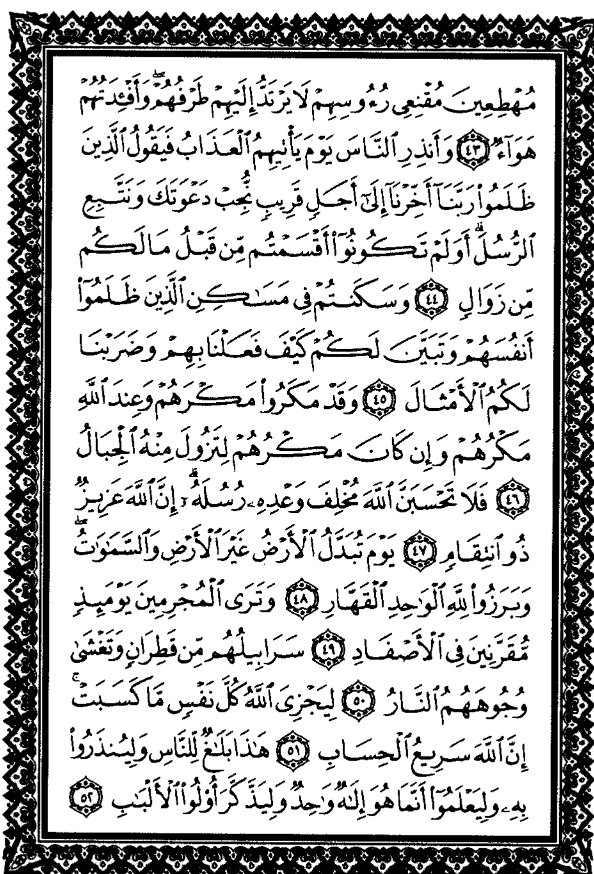
﴿ ٤٢: ولا تحسـبن الله غافلا عما یعمـل الظالمون ﴾ هەرگیز تۆ وا بیر مەکەرەوە کە خوا لە کاروکردەوەی سـتەمکاران خافڵ و بێ ئاگابێت، نەخێر، بەڵکو بەهەموو کارێکیان زاناو ئاگادارە، بەڵام بۆ ماوەیەك مۆڵەتیان دەدات، پاشان دەیانگرێ و تۆڵەیان لێدەسێنێت، وەکو دەفەرموێ: ﴿ إنما یؤخرهم لیوم تشخص فیه الأبصار ﴾ هەر بۆ ئەو رۆژە دوایان دەخاو دەیانهێڵێتەوە کە ئەوەندە سەختە گشت چاوێـك لە ترسـانا ئەبڵەق دەبن و، لە بزووتـن دەکەون ﴿ ٤٣: مهطعین مقنعی رؤسـهم ﴾ ولە ترسانا بە پەلە بەرەو جارچی خوا دەچن و، بەسەر بەرەو ئاسمان هەڵبراوی، هەروەکو کەسێك سەرو ملی رەق بووبێ و نەتوانێ بیسـوورێنێ ﴿ لا یرتد إلیهم طرفهم ﴾ پێڵووی چاویشیان وەسـتاوەو نایەتە خوارەوە، واتە: لەبەر قورس و گرانـی ئەو رۆژە چاویان ئەبڵـەق بووەو نایتروکێنن ﴿ وأفئدتهم هواء ﴾ ودڵیشیان لەهەموو هەست و نەستێك بەتاڵ و حەتاڵە.

وَءَاتَىٰكُم مِّن كُلِّ مَا سَأَلْتُمُوهُ ۚ وَإِن تَعُدُّوا۟ نِعْمَتَ ٱللَّهِ لَا تُحْصُوهَآ ۗ إِنَّ ٱلْإِنسَـٰنَ لَظَلُومٌ كَفَّارٌ ﴿٣٤﴾ وَإِذْ قَالَ إِبْرَٰهِيمُ رَبِّ ٱجْعَلْ هَـٰذَا ٱلْبَلَدَ ءَامِنًا وَٱجْنُبْنِى وَبَنِىَّ أَن نَّعْبُدَ ٱلْأَصْنَامَ ﴿٣٥﴾ رَبِّ إِنَّهُنَّ أَضْلَلْنَ كَثِيرًا مِّنَ ٱلنَّاسِ ۖ فَمَن تَبِعَنِى فَإِنَّهُۥ مِنِّى ۖ وَمَنْ عَصَانِى فَإِنَّكَ غَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿٣٦﴾ رَّبَّنَآ إِنِّىٓ أَسْكَنتُ مِن ذُرِّيَّتِى بِوَادٍ غَيْرِ ذِى زَرْعٍ عِندَ بَيْتِكَ ٱلْمُحَرَّمِ رَبَّنَا لِيُقِيمُوا۟ ٱلصَّلَوٰةَ فَٱجْعَلْ أَفْـِٔدَةً مِّنَ ٱلنَّاسِ تَهْوِىٓ إِلَيْهِمْ وَٱرْزُقْهُم مِّنَ ٱلثَّمَرَٰتِ لَعَلَّهُمْ يَشْكُرُونَ ﴿٣٧﴾ رَبَّنَآ إِنَّكَ تَعْلَمُ مَا نُخْفِى وَمَا نُعْلِنُ ۗ وَمَا يَخْفَىٰ عَلَى ٱللَّهِ مِن شَىْءٍ فِى ٱلْأَرْضِ وَلَا فِى ٱلسَّمَآءِ ﴿٣٨﴾ ٱلْحَمْدُ لِلَّهِ ٱلَّذِى وَهَبَ لِى عَلَى ٱلْكِبَرِ إِسْمَـٰعِيلَ وَإِسْحَـٰقَ ۚ إِنَّ رَبِّى لَسَمِيعُ ٱلدُّعَآءِ ﴿٣٩﴾ رَبِّ ٱجْعَلْنِى مُقِيمَ ٱلصَّلَوٰةِ وَمِن ذُرِّيَّتِى ۚ رَبَّنَا وَتَقَبَّلْ دُعَآءِ ﴿٤٠﴾ رَبَّنَا ٱغْفِرْ لِى وَلِوَٰلِدَىَّ وَلِلْمُؤْمِنِينَ يَوْمَ يَقُومُ ٱلْحِسَابُ ﴿٤١﴾ وَلَا تَحْسَبَنَّ ٱللَّهَ غَـٰفِلًا عَمَّا يَعْمَلُ ٱلظَّـٰلِمُونَ ۚ إِنَّمَا يُؤَخِّرُهُمْ لِيَوْمٍ تَشْخَصُ فِيهِ ٱلْأَبْصَـٰرُ ﴿٤٢﴾

سزا هات مۆڵەت نامێنێ:

﴿ ٤٤: وأنذر الناس یوم یأتیهم العذاب ﴾ ئەی موحەممەد ﷺ ئەو خەڵکە لەسەختیو نارەحەتی رۆژێك بترسێنە کە سزاو جەزرەبە ی خوایان بۆ دێت ﴿ فیقول الذین ظلموا ﴾ جا ئەوانەی سـتەمیان کردووە، کاتێ سزاکە دەبینن دەڵێن: ﴿ ربنا أخرنا إلی أجل قریب ﴾ ئـەی پەروەردگاری ئێمە! بۆ ماوەیەکی کەمیش بێت مۆڵەتمان بدە وئاکاممان دوابخە ﴿ نجب دعوتـک ﴾ تا وەڵامی بانگەوازەکەت بدەینەوە ﴿ ونتبع الرسل ﴾ و شوێنی پەیامبەران کەوین، وەکو لە ئایەتێکـی تردا دەفەرموێ: (.. حتی إذا جاء أحدهم الموت قال رب ارجعـون لعلی أعمل صالحا..) ﴿ أولم تکونوا أقسـمتم من قبل ﴾ ئەوجا پێیان ئەوترێ: ئەی بۆ ئێوە نەبوون لەپێشـەوە سوێندتان خوارد؟ ﴿ مالکم من زوال ﴾ کە هەرگیز فەناو نەمانتان بۆ نییەو، قیامەتیش نایەت، دەسـا وابوو! وە یان دەفەرموێ: (وأقسـموا

بـالله جهد أيمانهم لايبعـث الله من يموت..) ﴿ ٤٥: وسـكنتم في مساكن الذين ظلموا أنفسهم ﴾ و ئەی ئێوە جێی ئەوانەتان گرتەوە سـتەمیان لەخۆیان کرد؟ ﴿ وتبين لكم كيف فعلنا بهم ﴾ و بۆتان روون بوویـەوە کەچیمان پێکـردن ﴿ وضربنا لكـم الأمثال ﴾ و نەزیلەو نموونەی زۆریشـمان لەبارەی گەلانی پێشوو بۆ هینانەوە،

بەڵام ئێوە هیچ پەندێکتان لێوەرنەگرتن! وەکو دەفەرموێ: (حكمة بالغـة فما تغن النـذر..) ﴿ ٤٦: وقد مكروا مكرهـم ﴾ بێگومان بەرامبەر بەموسڵمانان درێغیان نەکرد و نەوەستان لە ئەنجام دانی فروفێڵـی خۆیان ﴿ وعندالله مكرهم ﴾ بـەڵام ئەنجامی فروفێڵیان لای خوابـوو ﴿ وإن كان مكرهم لتزول منه الجبال ﴾ و ئەگەریش فێڵیان ئەوەندە سەخت بوو کێوەکانیشیان پێ هەڵدەتەکاندن، بەڵام لەگەڵ ئەوەشـدا خوای گەورە هەر ئێوەی پاراست لەدەستیان و، ئێوەی سەرخست و ئەوانی تێشکاند.

خوا لە بەڵێنەکانی خۆی پاشگەز نابێتەوە:

﴿ ٤٧: فـلا تحسـبن الله مخلف وعده رسـله ﴾ جا لەبـەر ئەوە هەرگیـز گومانی وا نەبەیـت کەخوا بەرامبـەر بەڵێنی خۆی کە بـە پەیامبەرانی داوە، لە یارمەتیدانیـان و لەناوبردنی دوژمنانیان پێچەوانەو نادروست بجوڵێتەوە ﴿ إن الله عزيز ذو انتقام ﴾ بێگومان خوا زۆر بەتواناو دەسەڵاتدارە، خاوەن تۆڵەیە، هیچ باڵادەستێکی نییە ﴿ ٤٨: يوم تبدل الأرض غير الأرض و السموات ﴾ تۆڵەیان لێدەسێنێ لە رۆژی قیامەتدا کە ئەم زەوییەی ئێستایە ئەگۆڕدرێ بـە زەوییەکی‌تر، ئاسمانەکانیش هـەروا! لەفەرموودەیەکی (متفق عليه)دا هاتووە: خەڵکی سـەرجەم لەرۆژی قیامەتدا لە زەوییەکی مەیلـەو سـوری کاکی بەکاکیدا کـۆ دەکرێنەوە بۆ حەشـرکردن! فەرموودەیەکی‌تریش هەیە کەدایکمان عائیشە (خ) لەپێغەمبەر ﷺ دەپرسـێ: ئەو رۆژە کە ئەم زەوییە نامێنێ، دەبێ مەردم گشـت لەکوێ بن؟ ئەویش فەرمووی: لەسـەر پردی(صراط)ن، پێشـەوا (ئەحمەد) ریوایەتی دەکات. فەرموودەیەکی‌تر دەڵێ: ژنانی وەسف وسـەناکەرانی مـردوان، ئەگەر تەوبە نەکەن لـەو کارەیان، ئەوا لەنێوان بەهەشت و دۆزەخدا رادەگیردرێن و، جل و بەرگە کانیان (قەتیران)ـەو، ئاگریـش دەم وچـاوو روخسـاری داگرتـون، (موسـلیم: ٢/٦٤٤) ﴿ وبرزوا لله الواحد القهار ﴾ ئەوجا هەموان لەگۆڕەکانیـان دەهێنرێنە دەرو، دەبرێـن بۆ بەردەم خوای تاك و تەنیای دەسـەڵاتدار، وە لەدەشتێکی کاکی‌بەکاکیدا دەنوێنرێن بێ ئەوەی پەردەیەك لەنێواندا بێت.

تاوانباران بە زنجیر جەڵە دەکرێن:

﴿ ٤٩: وتـرى المجرميـن يومئذ مقرنين فـي الأصفاد ﴾ ئیتر لەو رۆژەدا تاونبـاران دەبینی لەگـەڵ هاوکارەکانـی خۆیاندا کۆت و زنجیرکـراون ﴿ ٥٠: سـرابيلهم من قطران ﴾ و جلك و کراسـی بەریـان قەترانی رەشـە. قەتـران: جەویەکی چـەورو بۆگەنە و لەداری عەرعەر دێتـە دەر، ئەوەندەش ماددەیەکی بە گڕ وگەرمە بە سـادەترین شـێوە ئاگر ئەگرێ، هەر بۆیـەش لەنێو عەرەباندا وشتری گەری پێ چەور دەکرێ و بەکاری دەهێنن بۆ چارە سەری گەرۆڵی ﴿ وتغشـى وجوههم النار ﴾ دەم وچاویشیان ئاگری دۆزەخ دایدەگرێت و دەیبرژێنێت ﴿ ٥١: ليجزى الله كل نفس ما كسبت ﴾ بـۆ ئەوە کە خوای گەورە پاداش و تۆڵەی هەموو کەسـێك بە پێی ئەو کارو کردەوە کردوویەتی بداتەوە ﴿ إن الله سـريع الحسـاب ﴾ بەراستی خوا حسابکێشێکی چەسپانە، دەرە قەتی هەموان دێت.

قورئان جارێکی جیهانییە بۆ گشت مەردم:

﴿ ٥٢: هذا بلاغ للناس ﴾ ئەم قورئانە راگەیاندنێکی گەورەو مەزنە بۆتەواوی خەڵکانی جیهان لەهەرجێگایەکدا بن، لەجێگایەکی‌تری قورئاندا دەفەرموێ: (..لآنذركم به ومن بلغ..) ﴿ ولينذروا به ﴾ و هەتا هەمووخەڵکێکی لەسزای خوا پێ بترسێنرێت ﴿ وليعلموا أنما

هـو إله واحد﴾ تا چاكیش بزانـن كە ئەو خوایە، خوایەكی تاك‌و تەنیاو بێ‌شـەریك وبێ هاوەڵە ﴿ و لیذكـر أولوا الألباب ﴾ وە تا خەڵكانی بە ئاوەزوو و هۆشـیار پەندو ئامۆژگاری وەرگرن، و پێی سەر فرازو بەختیار ببن لە هەردوو جیهاندا.

زۆر سپاسی خوای كارجوان دەكەم كە: یارمەتی‌دام بۆ تەواوكردنی تەفسیری سوورەتی (ئیبراهیم/الطَّيِّلاَ).

كۆتایی جزمی ١٣، (ولله الحمد والمنه)..

سوورەتی (حیجر)ـە

مەككەییەو (٩٩) ئایەتە.

بەناوی خوای بەخشندەی میهرەبان

❊ مەبەسـتی سـەرەكی لـەم سـوورەتەدا راڤەكردنـی بناغـە سـەرەكییەكانی دینـی ئیسـلامە و سـەلماندونیانە، وەك: یەكخواپەرستی، پەیامبەریتی، زیندووبوونەوەو پاداش و تۆڵە.. تەوەرەكەی بەدەوری دیاریكردنی پاشە رۆژو چارەنووسی زۆرداران و تاغووتانـدا دەسـوورێتەوە، بەتایبەت ئەوانـەی كە رووبەرووی پەیامبەرەكانیان دەوەستان وریِیان لێ‌دەگرتن.

بۆیـە بە جۆرە داچڵەكاندنێك و هۆشـیاركردنەوەیەك دەسـت پێ دەكات: (ربما یود الذین كفروا لو كانوا مسلمین ❊ ذرهم یأكلوا ویتمتعوا ویلههم الأمل فسوف یعلمون).

❊ بانگێشـەی پەیامبەران دەكا، لەگەڵ هەڵوێسـتی بەدبەختان و گومراكانـدا لەتەكیاندا، هـەر لە (نووح)ـەوە الطَّيِّلاَ تا دواترین پەیامبەرمان (موحەممەد) ﷺ دڵخۆشی پەیامبەر دەكاو پێی دەڵێت كە: وەنەبێت ئەو ئازارو چەرمەسەرییە تەنها لەگەڵ تۆدا كرابێت.. نەخێر، چونكە وەكو دەفەرموێ: (ولقد أرسـلنا من قبلک فی شیع الأولین، وما یأتیهم من رسول إلا كانوا به یستهزئون). پێغەمبەرانی زۆر هاتوون و گاڵتەیان پێ‌كراوەو، هەر درێژەیشیان بە تێكۆشانیان داوەو، كۆڵیان نەداوە.

❊ چەنـد بەڵگەیـەك بۆ گەورەیی و دەسـەڵاتی خـوای كارزان ـلەبوونەوەردا‌ـ دێنێتەوە: دیمەنی ئاسمان، زەوی، "بای" قورس و متوربەكـەر، ژیان و مـردن، زیندووبوونەوەو كۆبوونەوە.. (ولقد جعلنا فی السماء بروجا وزیناها للناظرین).

❊ داسـتانە مەزنەكـەی مرۆڤایەتی.. كە لەدروسـتكردنی بابە (ئادەم)ـەوە دەسـت پێ ئەكات.. دوژمنایەتی كردنی (ئیبلیس).. كرنووشی فریشتەكان بۆ ئادەم، لووت بەرزی و ئیبای شەیتان.. (وإذ قال ربک للملائكة إنی خالق بشرا من صلصال من حمإ مسنون).

❊ پاشان باسی بەسەرهاتی هەندێ لەپەیامبەران ـعلیهم الصلاه والسـلامـ دەكا، وەك (لوط، شعیب، صالح) بەمەبەستی خۆڕاگرتن و ئارامی پەیامبەر ﷺ.

❊ كۆتاییشـی دێـت بە وەبیر هێنانـەوەی ئەو بەهـرە گەورەیە یقورئانـە كـە: خوا بـە پێغەمبەری بەخشـیوەو چۆنیش داوای دڵ ئەسـتووری و خۆڕاگرتنی لێ ئەكات لەكاتی تەنگانەدا؛ (ولقد آتیناک سبعا من المثانی والقرآن العظیم).

ناویـش نـراوە سـوورەتی (حیجـر) چونكە خوای گەورە باسـی (سەموود)ی نەتەوەكەی(سـاڵح) پێغەمبەر دەكات كە لە (حیجر) دەژیان. حیجر: شـوێنێكە لەنێوان مەدینەو شـامداو، ئێسـتەش ئاسـەواری هەرمـاوە، گەلێكی زۆر ئـازاو لێهاتـوو و هەڵكەوتەو بەتوانا بوون، لەشـاخەكان وا خانوو بەرەیان بۆ خۆیان دەتاشی، دەتگوت قەت نامرن، جا لەو حاڵە خۆشەیاندا قاری خوای گەورە هات و ئیبادەی كردن: (فأخذتهم الصیحة مصبحین، فما أغنی عنهم ماكانوا یكسبون).

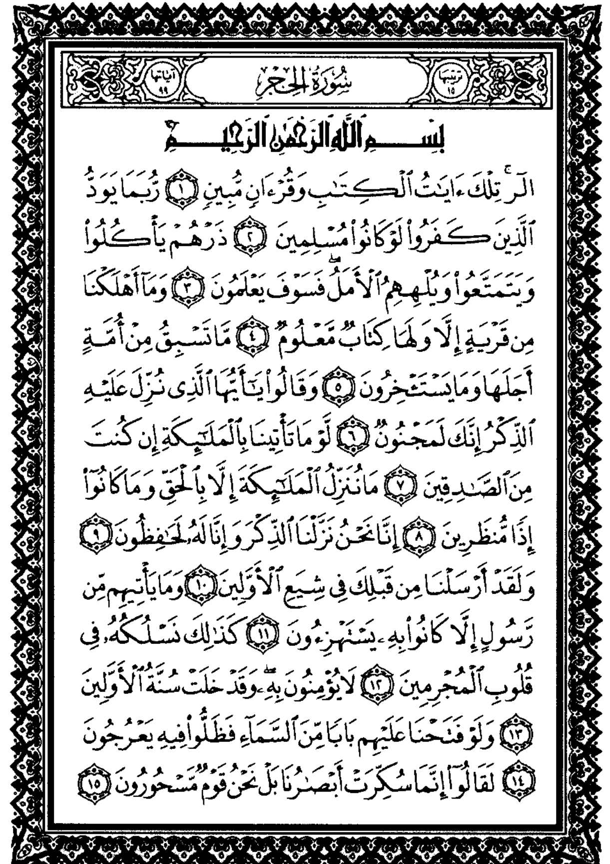
رۆژێ دێ خوانەناس ئاوات دەخوازێ موسڵمان بووبا:

﴿ بسم الله الرحمن الرحیم ❊ ١: الر ﴾ ئەم كتێبە كە پڕە لەچەندین شتی زۆر گرنگ، هەر لەم جۆرە پیتانە پێك‌هاتووە، جا ئەگەر ئێوە نكوولی دەكەن، دە سـا فەرموون شـتێكی وا بهێنن ﴿ تلک آیات الكتاب وقرآن مبین ﴾ ئەمانە ئایەتی كتێب و قورئانێكی‌ئاشكرایە، كە لەڕەوانبێژی و خۆشـخوانیدا وێنەی هەر نییە و، گشـت ڕێگا ڕاست و چەوتەكانیش رۆشن ئەكاتەوە ﴿ ٢: ربما یود الذین كفروا لو كانوا مسـلمین ﴾ ئەو كەسانەی كە لەدونیادا خوانەناس‌بوون، كاتێ لە رۆژی قیامەتدا سـزا دەبینـن، گەلێ جار ئاوات ئەخوازن كە: خۆزگا موسڵمان بووبان، بەتایبەتی ئەو رۆژە كە موسڵمانەكان دەبینن لەدۆزەخ دێنـە دەرێ ورزگاریان دەبێ ﴿ ٣: ذرهم یأكلوا ویتمتعـوا ﴾ تۆش ئەی پێغەمبەر! ﷺ وازیـان لێ بێنە با هەروەك ئـاژەڵ بۆ ماوەیەكی كەم بخـۆن و ڕابوێرن! ﴿ ویلههم الأمل ﴾ و هیواو ئاواتەكانیشیان سەرگەرم و سەرقاڵیان بكاو، بیان خافڵێنێ و تەوبە نەكەن ﴿ فسوف یعلمون ﴾ ئەوجا بۆ دوایی دەزانن چییان پێ دەكەین، لە جێگایەكی تردا تەئكید لە سـەر ئەوە دەفەرموێ: (قل تمتعوا فإن مصیركم إلی النار..) یان دەفەرموێ: (كلوا وتمتعوا قلیلا إنكم مجرمون).

هەموو شارێ ماوەو ئاكامێكی بۆ دانراوە:

﴿ ٤: وما أهلكنا من قریة ﴾ وەئێمە خەڵكی هیچ شارو گوندێكمان

لەناو نەبردووە، لەوانە باوەڕیان بە پەیامبەرەکانیان نەهێنا، ئەگەر داوای دابەزینی سزاشیان کردبێ ﴿ إلا ولها کتاب معلوم ﴾ مەگەر پێش لەناو بردونیان نامەو ئاکامێکی دیاری کراویان هەبووە ﴿ ٥: ما تسبق من أمة أجلها ﴾ بیشزانن کە هیچ هۆزو گەلێك پێش ئاکامی خۆیان ناکەون ﴿ وما یستأخرون ﴾ و لێیشی دوا ناکەون، کەواتە

سُورَةُ الحِجر
بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ
الٓرۚ تِلْكَ ءَايَٰتُ ٱلْكِتَٰبِ وَقُرْءَانٍ مُّبِينٍ ﴿١﴾ رُّبَمَا يَوَدُّ ٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟ لَوْ كَانُوا۟ مُسْلِمِينَ ﴿٢﴾ ذَرْهُمْ يَأْكُلُوا۟ وَيَتَمَتَّعُوا۟ وَيُلْهِهِمُ ٱلْأَمَلُۖ فَسَوْفَ يَعْلَمُونَ ﴿٣﴾ وَمَآ أَهْلَكْنَا مِن قَرْيَةٍ إِلَّا وَلَهَا كِتَابٌ مَّعْلُومٌ ﴿٤﴾ مَّا تَسْبِقُ مِنْ أُمَّةٍ أَجَلَهَا وَمَا يَسْتَـْٔخِرُونَ ﴿٥﴾ وَقَالُوا۟ يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِى نُزِّلَ عَلَيْهِ ٱلذِّكْرُ إِنَّكَ لَمَجْنُونٌ ﴿٦﴾ لَّوْ مَا تَأْتِينَا بِٱلْمَلَٰٓئِكَةِ إِن كُنتَ مِنَ ٱلصَّٰدِقِينَ ﴿٧﴾ مَا نُنَزِّلُ ٱلْمَلَٰٓئِكَةَ إِلَّا بِٱلْحَقِّ وَمَا كَانُوٓا۟ إِذًا مُّنظَرِينَ ﴿٨﴾ إِنَّا نَحْنُ نَزَّلْنَا ٱلذِّكْرَ وَإِنَّا لَهُۥ لَحَٰفِظُونَ ﴿٩﴾ وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا مِن قَبْلِكَ فِى شِيَعِ ٱلْأَوَّلِينَ ﴿١٠﴾ وَمَا يَأْتِيهِم مِّن رَّسُولٍ إِلَّا كَانُوا۟ بِهِۦ يَسْتَهْزِءُونَ ﴿١١﴾ كَذَٰلِكَ نَسْلُكُهُۥ فِى قُلُوبِ ٱلْمُجْرِمِينَ ﴿١٢﴾ لَا يُؤْمِنُونَ بِهِۦۖ وَقَدْ خَلَتْ سُنَّةُ ٱلْأَوَّلِينَ ﴿١٣﴾ وَلَوْ فَتَحْنَا عَلَيْهِم بَابًا مِّنَ ٱلسَّمَآءِ فَظَلُّوا۟ فِيهِ يَعْرُجُونَ ﴿١٤﴾ لَقَالُوٓا۟ إِنَّمَا سُكِّرَتْ أَبْصَٰرُنَا بَلْ نَحْنُ قَوْمٌ مَّسْحُورُونَ ﴿١٥﴾

ئێوەش هۆشیار بن! هەر کات ئاکامتان هات دەپێچرێنەوە.

پێغەمبەر دەکەنە شێت و لێوە!:

﴿ ٦: وقالوا یا أیها الذی نزل علیه الذکر ﴾ بێ باوەڕەکان -بەگاڵتەوە- بەپەیامبەریان ﷺ گوت: ئەی ئەو کەسەی -وەك خۆت دەڵێیت- قورئانت بۆ هاتووە! ﴿ إنک لمجنون ﴾ دڵنیابە تۆ دێوانەو شێتی! دیارە ئەو نەفام و شێتانە دەیانەوێ بەو وتە ناقۆڵاو بێ وێڵانەیان پێغەمبەر ﷺ دڵ تەنگ و نارەحەت بکەن، ئەگینە بۆخۆیشیان دەیناسن کە شێت نییە، بەڵکو لەو پەڕی ژیری وئاوەزدایە ﴿ ٧: لو ما تأتینا بالملائکة إن کنت من الصادقین ﴾ باشە! ئەگەر تۆ لەڕاستگۆیانیت -کە دەڵێیت من پەیامبەرم- دە بۆ فریشتەکان ناهێنیتە لامان با شایەدیت بۆ بدەن کە: تۆ پێغەمبەریت، لە گەلێ جێگای تردا قورئانی پیرۆز ئەوقسەلۆکانەیان دەگێڕێتەوە، بۆ نموونە: (فلو لا ألقی علیه أسورة من ذهب أو جاء معه الملائکة مقترتین) یان دەفەرموێ: (وقال الذین لایرجون لقاءنا لولا أنزل علینا الملائکة أو نری ربنا..) ﴿ ٨: ما ننزل الملائکة إلا بالحق ﴾ لە وەڵامیاندا دەفەرموێ: ئێمەش بەهەق نەبێت هەرگیز فریشتە نانێرین، واتە: یا بۆ پەیامهێنان بۆ پێغەمبەران دەیان نێرین، یان بۆ سزادانی خوا نەناس و موشریکان و..هتد ﴿ وما کانوا إذا منظرین ﴾ کە هاتیشن ئیتر ئەوانە مۆڵەت نادرێن و،گورج لەناو دەبرێن.

خۆمان ئەم قورئانە دەپارێزین:

﴿ ٩: إنا نحن نزلنا الذکر وإنا له لحافظون ﴾ بەراستی ئێمە خۆمان ئەم قورئانەمان ناردۆتە خوارێ و، هەر خۆیشمانین ئاگادارو پارێزەریو، لەدوژمنان ئەیپارێزین و ناهێڵین زێدوکەمی تێدا بکەن، بۆیە ئەوە چەندین سەدە هات و چوو، لەگەڵ ئەو هەموو دژو نەیارانەدا،کەسێك نەیتوانیوە تەنها پیتێکی بگۆڕێ، یان لێی لاببات.

هەموو پێغەمبەرێ تانەو تەشەری لێدراوە:

﴿ ١٠: ولقد أرسلنا من قبلک فی شیع الأولین ﴾ بێگومان لەناو کۆمەڵ و گەلانی پێش تۆیشدا پەیامبەر گەلێکمان نارد ﴿ ١١: وما یأتیهم من رسول ﴾ ئەوانە هەر پەیامبەرێکیان بۆ دەهات ﴿ إلا کانوا بە یستهزئون ﴾ ئیللا گاڵتەیان پێ دەکرد، جا کەوایە تۆیش دڵت بۆ خۆت دانەمێنێ کە قورەیش گاڵتەت پێدەکەن ﴿ ١٢: کذلک نسلکه فی قلوب المجرمین ﴾ هەر چۆنێ سەرسەختی و عینادمان خستە دڵی پێشینانەوەو، بڕوایان بە پێغەمبەرەکانیان نەهێنا، هەر ئاوایش نکوولی و بێزاری وشیرك دەخەینە دڵی تاوانبارەکانی سەردەمی تۆیشەوە ﴿ ١٣: لا یؤمنون به ﴾ وبڕوا ناهێنن بە قورئان ﴿ وقد خلت سنة الأولین ﴾ بە ڕاستی باوو عادەتی خوا لە گەلانی سەرسەختی پێشوودا ڕابورد بە لەناو بردنی ئەوەی باوەڕی بە نیشانەو مۆعجیزەکان نەهێنا، واتە: چۆن فەوتان ولەناو چوون.

چەندە مۆعجیزە بێنی بۆ خوانەناسان، هەر باوەڕ ناکەن:

﴿ ١٤: ولو فتحنا علیهم بابا من السماء ﴾ ئەو موشریکانە ئەوەندە ئەهلی عینادن کە: ئەگەر لەئاسمانیش دەرگایەکیان بۆ بکەینەوە ﴿ فظلوا فیه یعرجون ﴾ ئینجا لەوێوە سەرکەون و، پاشان بە چاوی خۆیان فریشتەکان ببینن و شایەتیت بۆ بدەن ﴿ ١٥: لقالوا إنما سکرت أبصارنا ﴾ بێ شك هەر دەڵێن: چاومان

تێکدراوەو، هەقیقەتـەکان وەك خۆیان نابینین ﴿ بـل نحن قوم مسـحورون ﴾ نەخـێر، ئەوانە ئێمە دیتمانن فریشـتە نەبوون، بەڵکـو ئێمە گەلێکی جادوو لێکراویـن!! واتە: جادوومان لێکراوە بۆیە حەقیقەتـەکان بەپێچەوانەوە دەبینین، کەوابوو ئەوانە تەنها بە عینادی باوەڕ ناهێنن، تۆش چەندە هەوڵ بدەیت بۆ نەهیشتنی بیانووەکانیان بێ سـوودە ﴿ ١٦: ولقد جعلنا فی السـماء بروجا ﴾ وە بەڕاستی ئەسـتێرەگەلێکی رووناکمان خستۆتە ئاسمانەوە، یان چەند (بورج) و جێگەیەکمان بۆ هاتوو چۆی ئەستێرە و خۆرو مانگ لە ئاسماندا داناوە.

عەرەبەکان بۆ زانین و ناسینی کاتو ساتی ئیش و کارەکانیان ئەو شـوێن و(بورج)انەیان بەدوازدە هەژمارد، هەر یەکەشـیان بەپێی ئەقڵی ئەوسەردەمەیان ناوێکیان بۆ دانابوو، وەك: بورجی (بەرخ، گا، جەوزا، قرژاڵ، شـێر، طوڵ، تەرازوو، دووپشـك، کەوان، جەدی، سەتڵا، ماسی).

خوێنـەری هێـژا! لەکاتی نووسـینی ئەم کورتە تەفسـیرەدا دیتم (عەلمانی)یـەکان کـە باوەڕیان بە (میتافیزیقی)و(مـاوراء الطبیعة) نییەو، هەمووشـتێك بەلای ئەوانـەوە هەرئەوەیە کە چاو دەیبینێ زۆرێکیان بە بورجەکاندا هەڵدەدا، بۆ نموونە دەیانگوت: هەرکەسێك لە مانگی ئەوەندەدا لە دایکبووبێ، ئایندەو چارەنووسی و (بەخت وناوچـاوی بـاش دەبێ، یـان بێبەخت و چـارە ڕەش دەبێ!) جامنیـش بە واجبێکی ئیسـلامیم زانی کە لە دیدی ئیسـلامەوە روونکردنەوەیـەك لەسـەرئەو راو بۆچوونەیە بنووسـم، بە هیوای دەرکەوتنـی هەق و راسـتیەکان و، گەڕانەوەی ئەوانیش بۆ سـەر رای راستەقینە:

یەکەم: پێغەمبەر ﷺ دەفەرموێ: ((مَنْ أَتى عَرّافاً فَسَـأَلَهُ عَنْ شـى لَمْ تُقْبَلُ الصَّلاة أَرْبَعينَ لَيْلة)) (موسـلیم/٢٢٣٠)، واتە: هەرکەسێك شـتێك لە ئەستێرە ناسێك بپرسـێت، ئەوا نوێژی چل دانە رۆژی وەرناگیردرێ (ئەگەر پێی کافر نەبێت).

دووەم: لەپێغەمبەریان پرسـی، دەربـارەی (کاهین= نقلانە) چی: ئەویش فەرمووی: ((لَيْسـوا بِشـىء)) لەسـەر هیچ بنەمایەك نین و فریـان بەراسـتیەوە نییە، گوتیان: خۆ ئاخر برێ جار راسـت دەڵـێن: ئەویش فەرمووی: ((تِلْكَ الكَلِمَةُ مِنَ الحَقِّ يَخْطَفُها الجِنیُّ فَيُقَرْقِرُها فی أُذُنِ وَلِيِّهِ، فَيَخْلِطونَ مَعَها (أَكْثَرَ مِنْ) مَأَةِ كِذْبَةٍ)) (مسلم، ١٥٦٨/٤١)، بەڵێ دەکرێ کە: (جن)یەکان یەك بێژەو وشە بفرێنن و، بیخەنە گوێی دۆسـتەکانیانەوە، پاشـان ئەوانیش سەد درۆی پێوە بنێن.

سێیەم: (زەیدی کوڕی خالید) دەڵێ: کاتێ لە حودەیبیەدا بووین، پەڵە هەورێك بەئاسمانەوە دەرکـەوت، ئەوجا پێغەمبەر ﷺ فەرمووی: ((أتـدرون ماذا قال ربكم الليلة؟)) واتە: ئەرێ دەزانن پەروەرێنتان ئەمشـەو چیگوت؟ گوتیان: مەگـەر هەر خـواو پێغەمبەرەکەی بزانن، فەرمووی: ((أصبح من عبادی مؤمن بی و كافر)) بەندەکان بوونە دوو بەرەوە: هەندێ بوونە خاوەنباوەڕ، هەندێك بوونە کافرو

وَلَقَدْ جَعَلْنَا فِي ٱلسَّمَآءِ بُرُوجًا وَزَيَّنَّٰهَا لِلنَّٰظِرِينَ ﴿١٦﴾ وَحَفِظْنَٰهَا مِن كُلِّ شَيْطَٰنٍ رَّجِيمٍ ﴿١٧﴾ إِلَّا مَنِ ٱسْتَرَقَ ٱلسَّمْعَ فَأَتْبَعَهُۥ شِهَابٌ مُّبِينٌ ﴿١٨﴾ وَٱلْأَرْضَ مَدَدْنَٰهَا وَأَلْقَيْنَا فِيهَا رَوَٰسِيَ وَأَنۢبَتْنَا فِيهَا مِن كُلِّ شَيْءٍ مَّوْزُونٍ ﴿١٩﴾ وَجَعَلْنَا لَكُمْ فِيهَا مَعَٰيِشَ وَمَن لَّسْتُمْ لَهُۥ بِرَٰزِقِينَ ﴿٢٠﴾ وَإِن مِّن شَيْءٍ إِلَّا عِندَنَا خَزَآئِنُهُۥ وَمَا نُنَزِّلُهُۥٓ إِلَّا بِقَدَرٍ مَّعْلُومٍ ﴿٢١﴾ وَأَرْسَلْنَا ٱلرِّيَٰحَ لَوَٰقِحَ فَأَنزَلْنَا مِنَ ٱلسَّمَآءِ مَآءً فَأَسْقَيْنَٰكُمُوهُ وَمَآ أَنتُمْ لَهُۥ بِخَٰزِنِينَ ﴿٢٢﴾ وَإِنَّا لَنَحْنُ نُحْيِۦ وَنُمِيتُ وَنَحْنُ ٱلْوَٰرِثُونَ ﴿٢٣﴾ وَلَقَدْ عَلِمْنَا ٱلْمُسْتَقْدِمِينَ مِنكُمْ وَلَقَدْ عَلِمْنَا ٱلْمُسْتَـْٔخِرِينَ ﴿٢٤﴾ وَإِنَّ رَبَّكَ هُوَ يَحْشُرُهُمْ إِنَّهُۥ حَكِيمٌ عَلِيمٌ ﴿٢٥﴾ وَلَقَدْ خَلَقْنَا ٱلْإِنسَٰنَ مِن صَلْصَٰلٍ مِّنْ حَمَإٍ مَّسْنُونٍ ﴿٢٦﴾ وَٱلْجَآنَّ خَلَقْنَٰهُ مِن قَبْلُ مِن نَّارِ ٱلسَّمُومِ ﴿٢٧﴾ وَإِذْ قَالَ رَبُّكَ لِلْمَلَٰٓئِكَةِ إِنِّي خَٰلِقٌۢ بَشَرًا مِّن صَلْصَٰلٍ مِّنْ حَمَإٍ مَّسْنُونٍ ﴿٢٨﴾ فَإِذَا سَوَّيْتُهُۥ وَنَفَخْتُ فِيهِ مِن رُّوحِي فَقَعُوا لَهُۥ سَٰجِدِينَ ﴿٢٩﴾ فَسَجَدَ ٱلْمَلَٰٓئِكَةُ كُلُّهُمْ أَجْمَعُونَ ﴿٣٠﴾ إِلَّآ إِبْلِيسَ أَبَىٰٓ أَن يَكُونَ مَعَ ٱلسَّٰجِدِينَ ﴿٣١﴾

خوانەنـاس ((فأما من قال: مُطِرْنا بفضل الله و رحمته، فذلك مؤمن بـی، كافر بالكوكب)) واتە: ئەو کەسـەی دەڵێت: هەر بە فەزڵ ومیهرەبانی خوا بارانمان بۆ دەبارێ، قسەکەی راستەو، باوەڕیشی بەخوا هەیەو هەقەو، نکوولی وحاشـای لە ئەستێرانە. ((و أما من قـال: مُطِرنا بنَوْء كـذا و كذا، فذلك كافر بـی، مؤمن بالكوكب)) (بوخاری/٨٤٦، موسـلیم ٧١). ئەو کەسـەش بڵـێ: بەهۆی ئەو ئەسـتێرەیەوە بارانمان بۆ دەبارێ، دیـارە کە ئەوە باوەڕی بەخوا نییەو، ئەستێرەکان بەهەق دەناسێت!.

چوارەم: پێغەمبەر ﷺ دەفەرموێ: ((أربع فی أمتی من أمر الجاهلية، لا يتركونهن؛ الفخر بالأحسـاب، والطعن فی الأنساب، والإستسقاء بالأنـواء، والنياحة)) (موسـلیم/٩٣٤). واتە: چوار شـت هەن لە کارە خراپەکانی سـەردەمی جاهیلیەتن و، لەناو ئوممەتی منیشدا هەردەمێنن و وازیان لێناهێنن:

١) خۆهەڵکێشان بە بنەماڵەو عەشیرەتەوە!.

٢) تانەو تەشەر لەنەسەب و بنەرەتی یەکترا!.
٣) خواستنی باران لە ئەستێرەکان!.
٤) شین و وەیرۆ بەشوێن مردوواندا!.
بەڵێ.. هەر خێرو شەرێك لە ئەستێرەکانەوە بناسرێ و بخوازرێ، ئەوەحەرام و قەدەغەیە، وەکو لە فەرموودەکاندا باسکراوە، بۆ نموونە دەگوترێ: ئەگەر لە فڵانە مانگدا لە دایكبوویت، ئەوە ژیانت خۆش دەبێ، سەرکەوتوو دەبێ، بروانامە وەردەگرێ، هیچ کۆسپ و لەمپەرێك نایەتە رێگای،.. هتد. کردنیئەم جۆرە گوتانەو، باوەڕبوون پێیان، ئەگەر مرۆڤی پێ کافر نەبێت، بێگومانبن دەبێتە موشریك و هاوبەشدانەر بۆ خوا، ئاشکرایە کە بیرو بۆ چوونی ئاوا بەتایبەتی لەم سەدەی بیست و یەکەدا زۆر جێگەی سەیرو سەمەرەیە! چونکە خەڵکانی هەڵگری عەلمانییەت، بڕوای بەهیچ شتێکی نادیارو(ماوراء الطبیعة) نییە، کەچی لەولایشەوە بڕوا بەوشتە تورەهات وئەفسانانە دەکەن، پێیان وایە شەنس و نگینیان بە فڵانە ئەستێرەوەیە، خوێنەری بەرێز! ئەم جۆرە مەسەلانە؛ ئەو ئەستێرە باران دەبارێنێ و ئەگەر لەفڵانە مانگدا لەدایكبوویت سەرکەوتوو دەبیت، ئەمانەو چەندین بیرووبۆچوونیتری ئاوا، لەدینی ئیسلامی پیرۆزدا قبوڵ نین وبە کارێکی ئەفسانەیان دادەنێ، من وادەزانم ئەو کەسانەی ئەوبیرو باوەڕەیان هەیە، بۆخۆیان رووخاون و، لەبەردەم گیروگرفت و کۆسپەکانی ژیاندا هەرەسیان هێناوە، دەیانەوێ (بەخەیاڵی خۆیان) بەو شتانە تین وگورێك بە خۆیان بدەنەوە، لەولایشەوە ئەوانە کە پەرچەمی بێدینی و(عەلمانییەت) یان بەرز کردۆتەوە، نابێ بگەرێنەوە بۆ لای شتە (غەیب) و نادیارەکان، ئەگینە بەرنامەکەیان هەڵدەوەشێتەوەو، دەکرێ باوەڕیان بە (غەیب) ببێ و، باوەڕیان بە هەندێکیچی نەبێت! دڵنیاش بن کە دیارییکردنی چارەنووس و بەخت خوێندنەوە، تەنیاو تەنیا هەرخوای باڵادەست دەیزانێ و، ئەنجامی ئەمانەش کە ئەوان دڵی خۆیانی پێخۆشدەکەن بەسراوە بەهەوڵ و تێکۆشان و جیهادو خۆماندوو کردنەوە، نەك بەوە کە لەفڵانە (بورج)دا لە دایەك ببیت ﴿ وزيناها للناظرين ﴾ وەپێیانمان رازاندۆتەوە بۆ تەماشا کەران، لەجێگایەکی دیکەدا دەفەرموێ: (تبارک الذی جعل فی السماء بروجا) ﴿ ١٧: وحفظناها من كل شيطان رجيم ﴾ ئاسمانیشمان پاراستووە لەهەر شەیتانێکی نفریـن لێکراو، واتە: هەر کاتێ شەیاتینەکان دەیانەوێ بە (الملأ الأعلى) وە بۆ دزینی نهێنییەکانیان نزیك ببنەوە، ئەوا ئێستا رێیان لێگیرا، چونکە شەیتان تەنها بۆ ئەم سەر زەوییە دروستکراوەو کارەکانیشی هەر لێرەن ﴿ ١٨: إلا من استرق السمع ﴾ بەڵام ئەوە یان کە بییەوێ گوێ بگرێ و شتێك لەهەواڵی ئاسمان بدزێ بۆ سەرگەردان کردنی خەڵکی ﴿ فأتبعه شهاب مبين ﴾ شۆلە ئاگرێکی رووناك دوای ئەکەوێ، ئەگەر بەری بکەوێ ئەیسوتێنێ ﴿ ١٩: والأرض مددناها ﴾ وە یەکێتر لەنیعمەتەکانمان بەسەر مرۆڤەوە ئەوەیە کە زەویمان بەپان و بەرین لەپێش چاویدا بۆ هاتوچۆو ژیانی کردە رایەخ، وەك لەجێگایەکی تردا ئەفەرموێ: (والأرض فرشناها فنعم الماهدون)٥١/٤٨. ﴿ وألقينا فيها رواسي ﴾ وە بۆ ئەوە کە زەوی سەرنشینەکانی هەڵنەدێرێ، چەند کێوێکی بەرزو سابتمان تێهاویشت ﴿ وأنبتنا فيها من كل شئ موزون ﴾ وە زۆر بەوردی و پڕ لە حیکمەت و مەزەندەکاری، هەموو جۆرە شتێکمان بەدی هێناو، گشت رووەکێکمان تیا رواند. ﴿ ٢٠: وجعلنا لكم فيها معايش ﴾ وە هۆکاری گوزەران و ژیانی ئێوەشمان تێدانا ﴿ ومن لستم له برازقين ﴾ هاورێ لەگەڵ ژیانی ئەوانەش کە ئێوە رۆزی دەریان نین؛ وەك منداڵ و کۆیلەو ئاژەڵەکان، چونکە خۆیشتان و ئەوانیش رۆزیتان هەر لەسەر خوایە، جا بەتایبەت لاوازو بێ دەسەڵات.

کلیلی هەموو گەنجینەیەک هەر لای خوایە:

﴿ ٢١: وإن من شئ إلا عندنا خزائنه ﴾ وە گەنجینەکانی هەموو شتێك هەر لای ئێمەیە، ئێمە دەزانین لەکوێیەو چۆن پێكهاتووە، بۆ نموونە: لەچەند گەردیلەیەکی هایدرۆجین و ئۆکسیجین (H_2O) ئاومان پێك هێناوەو هەر خۆیشمان چاك دەزانین حەقیقەتەکەی چییە؟ ﴿ وما ننزله إلا بقدر معلوم ﴾ جا لەگەڵ ئەوەیشدا هەر بەئەندازەیەکی دیاریکراوو پێویست ئەینێرینە خوار.
(ئیبن جەریر) لە (عەبدوڵڵای کوری مەسعوود)ـەوە ئەڵێت: بارانی هیچ ساڵێك لەساڵێکی تر، پتر نییە، بەڵام خوا ساڵێك لێرە دەیبارێنێ، ساڵێك لە شوێنێکی تر، پاشان ئەم ئایەتەی خوێندەوە: (وما من شيئى إلا عندنا خزائنة). ﴿ ٢٢: وأرسلنا الرياح لواقح ﴾ باکانیشمان ناردن بۆ متوربەکەردنی هەورەکان، واتە: (با) هەورەکان بەسەریەکا ئەکوتێ و ئەوجا ئاویان لێ پەیدا ئەبێت، هەروەك وشتری مێ بەنێرەکەی متوربە دەکرێ، هەورەکانیش بە باکان (موتوربە) ئەکرێن، لەجێگایەکی تردا دەفەرموێ: (أفرأيتم الماء الذى تشربون أأنتم أنزلتموه من المزن أم نحن المنزلون..) ﴿ فأنزلنا من السماء ماء ﴾ ئینجا لەو ئاسمانەوە ئاوێکمان ناردە خوارەوە ﴿ فأسقيناكموه ﴾ و کردمانە ئاوی خواردنەوەتان و پێتانیدەنۆشین، واتە: چ خۆتان و، چ مەرو ماڵاتتانی پێ تێرئاو دەکەین ﴿ وما أنتم له بخازنين ﴾ خۆ ئێوە ناشتوانن لەلای خۆتان

رایگرن لە ناو دەریاو رووبارو کانیاوو شـیوو دۆڵەکاندا، بەڵکو ئێمە ڕایدەگرین و کۆیدەکەینەوە لەناو کانیاوو گـۆم و گۆلاوەکان و.. هتد ﴿ ٢٣: وإنا لنحن نحيي ونميت ﴾ بێگومان هەر خۆشمانین کە ژیان ئەبەخشین ومردووەکان زیندوو ئەکەینەوە، زیندووەکانیش ئەمرێنین، واتە مردن و ژیـان هەر بەدەسـتی خۆمانە ﴿ ونحن الوارثون ﴾ هەر ئێمەشین میراتگری هەموو بوونەوەرو، پاش ئەوان بە بەردەوامـی ئەمێنینەوە، ئیتر هەمووشـتێك تیا ئەچێت؛ وەك لەئایەتی تردا ئەفەرمووێ: (إنا نحن نرث الأرض ومن عليها وإلينا يرجعون)١٥/٤٠. ﴿ ٢٤: ولقد علمنا المستقدمين منكم ﴾ وە ئێوە چاك بزانن کـە ئێمە بەپێشـینانی ئێوە: زینـدووان‌و مردووانتان دەزانین ﴿ ولقد علمنا المستأخرين ﴾ و هەروا دەشزانین بە پاشینان، ئەوانەش لەپاش ئێوەوە دێنە دونیاوە، واتە: خوا زانایەو ئاگاداری تەواوی بوونەوەرە، بە ئێوەیشـەوە، چ ئەوانەی لەپێشەوەبوون، چ ئەوانـە لەئایندەدا دەبن و دێن ﴿ ٢٥: وإن ربك هو يحشـرهم ﴾ وە بەراسـتی پەروەردگـارت ئەی موحەممەد ﷺ گـش ئەوانە کۆ ئەکاتەوە بۆحیساب و پاداشت و تۆڵە ﴿ إنه حكيم عليم ﴾ چونکە بەراستی ئەو زۆر کاربەجێیە، زۆریش زانایە.

ئینسان لە قوڕەڕەشەی وشکەهەڵاتو ئافەرێنراوە:

﴿ ٢٦: ولقد خلقنا الإنسان من صلصال من حمإ مسنون ﴾ بێگومان ئێمە ئینسانی یەکەم (ئادەم)مان لە قوڕێکی ترشاوو وشکەهەڵاتووی وا دروستکرد کە: هەرکات پەنجەی لێ درابا ئەزرنگایەوە، پاشان خـوا بەتوانایی خۆی گیانی بەبەرا کردو بـوو بە ئادەم، وەکو لە جێگایەکی تردا بۆ دووپاتی ئەو راستیە دەفەرموێ: (خلق الإنسان من صلصال كالفخار وخلق الجان من مارج من نار) ﴿ ٢٧: والجان خلقناه من قبل من نار السموم ﴾ لەپێش دروست کردنی‌ئادەمیشەوە باوك و سەرۆکی جینئیشم (ئیبلیس) لەئاگرێکی بڵێسەدارو بەهاڵاو دروستکرد.

پێغەمبـەر ﷺ ئەفەرموێ: ((الماصورالله تعالـى آدم ﷺ في الجنة، تركه الله ماشاء أن يتركه، فجعل إبليس يطيف به ينظر ما هو فلما رآه أجوف عرف أنه خلق خلقا لا يتمالك)) (موسـليم). في البر والصله (٢٦١١) باب(٣١). واتە: هەر کە خوای جوانکار وێنەو نەخشەی ئـادەمی پێغەمبەری ﷺ کێشـاو چەندە مەیلی بوو لە بەهەشـتدا هێشـتیەوە، شـەیتانیش بە دەوریدا هەر دەهات‌و دەچوو، ئەوسا سەیریکرد ناوەوەی بۆش‌و خاڵییە، ئیتر زانی ئەوە دروستکراوێکە توانای بەسـەر ئارەزووی خۆیدا نابێ‌و، ئەو دەتوانێ بە ئاسـانی هەڵیخەڵەتێنێ.

فریشتە سوژدە دەبا بۆ ئادەم، ئیبلیس ئیبا دەکات:

﴿ ٢٨: وإذ قـال ربـك للملائكـة ﴾ وە بـیر بێنـە ئـەو کاتـە پەروەردگارت بەفریشتەکانی گوت: ﴿ إني خالق بشرا من صلصال مـن حمإ مسـنون ﴾ کـە من مرۆڤێ دروسـت ئەکەم لـە قوڕێکی ڕەشـی گۆڕاوی وشـکەهەڵاتووی وا کە هەرکات پەنجەی لێ درابا دەنگـی دەدایەوە﴿ ٢٩: فإذا سـويته ﴾ ئینجـا هەرکە بەتەواوی ڕێکم‌خسـت ﴿ ونفخت فيه مـن روحي ﴾ ولەگیانی خـۆم ڕۆحم بەبـەرا کـردوو، بوو بە مرۆڤێکی تـەواو خاوەنگیـان ﴿ فقعوا له سـاجدين ﴾ ئێوەش (فریشتەکان!) داوەرنەوەو دەمەو ڕوو سوژدەی بۆ بەرن هەمووتان ﴿ ٣٠: فسـجد الملائكة كلهم اجمعون ﴾ ئینجا فریشتە دەست بەجێ هەمویان بەتێکرا فەرمانەکەی خوایان بەجێ هێناو کرنووشـی ڕێزو حورمەتیان بۆ ئادەم برد ﴿ ٣١: إلا إبليس أبى أن يكون مع السـاجدين ﴾ شـەیتانی گەورە (ئیبلیس) نەبێ، ئـەو ملی‌نەداو، ئیبای‌کرد لەگەڵ کرنـووش بەران بێت!! چونکە شەیتان وەك خۆی دەڵێ لەئاگرە، فریشتەیش لەنوورە، ئەو هەمیشە سـەرپێچی ئەکات، ئەمانیش بەهیچ شێوەیەك نافەرمانی ناکەن، وە بەیەقین وەك زانایان ئەڵێن شـەیتان لەرِشـتەی فریشتە نییە، بەڵکو لەبەر ئەوە کە لە هەموو شوێن و جێگایەکدا لەگەڵیاندا بوو، ئەویـش بەر فەرمانەکەی خوا کەوت بۆ سـوژدە بـردن بۆئادەم (شـێخ حەسەنی بەسری/خوا لێی ڕازی بێت) ئەڵێ: (والله ما كان إبليس من الملائكة طرفة عين) سـوێند بەخوا (ئیبلیس) هیچ کات بەئەندازەی چاوترووکانێکیش فریشتە نەبووە ﴿ ٣٢: قال يا إبليس ما لك ألا تكون مع السـاجدين ﴾ خوا فەرمووی: ئەرێ ئیبلیس! بـۆچ تۆ لەگەڵ کرنووشـبەران نەبوویت، چـی ڕێی لێ گرتیت لە گەڵیان بیت؟! ﴿ ٣٣: قال لم أكن لأسجد لبشر ﴾ شەیتان وتی: هەرگیـز بۆ من شایسـتە نییە کورنوش بۆ مرۆیـەك بەرم ﴿ خلقته من صلصال من حمإ مسـنون ﴾ تۆ لەقوڕێکی ترشاوی وشکەهەڵاتوو دروسـتت‌کردووە، لـە جێگایەکـی تـردا خوا وتەکەی شـەیتان دەگێڕێتە کە گوتی: (أنا خير منه خلقتني من نار وخلقته من طين) یان گوتی: (أرأيتك هذا الذي كرمت علي).

ئیبلیس لەبەهەشت دەردەپەڕێنرێ و تا ڕۆژی سەلاش ململانێ دەکا:

﴿ ٣٤: قـال فاخـرج منهـا فإنك رجيـم ﴾ خوا فەرموێ سـا لە نێوفریشـتەدا دەرچـۆ، چونکـە تۆ لای مـن دەرکراویت ﴿ ٣٥: وإن عليك اللعنة إلى يوم الدين ﴾ وەتا ڕۆژی تۆڵەو پاداشـتیش

نفرینت لەسەرە ﴿ ٣٦: قال رب فأنظرني إلى يوم يبعثون ﴾ ئیبلیس وتی: ئەی پەروەردگاری من! مەودام بدە تا ڕۆژی خەڵکی زیندوو ئەکرێنەوە، بۆ ئەوە تۆڵە لەئادەم و نەوەکانی بکاتەوە ﴿ ٣٧: قال فإنــك من المنظرين ﴾ خوایش فەرمووی: دەتۆ لە مۆڵەتدراوانیت ﴿ ٣٨: إلى يوم الوقت المعلوم ﴾ تا ڕۆژی دیاریکراو بۆ لەناو چوونی

قَالَ يَٰٓإِبۡلِيسُ مَا لَكَ أَلَّا تَكُونَ مَعَ ٱلسَّٰجِدِينَ ٣٢ قَالَ لَمۡ أَكُن
لِّأَسۡجُدَ لِبَشَرٍ خَلَقۡتَهُۥ مِن صَلۡصَٰلٖ مِّنۡ حَمَإٖ مَّسۡنُونٖ ٣٣ قَالَ
فَٱخۡرُجۡ مِنۡهَا فَإِنَّكَ رَجِيمٞ ٣٤ وَإِنَّ عَلَيۡكَ ٱللَّعۡنَةَ إِلَىٰ يَوۡمِ
ٱلدِّينِ ٣٥ قَالَ رَبِّ فَأَنظِرۡنِيٓ إِلَىٰ يَوۡمِ يُبۡعَثُونَ ٣٦ قَالَ فَإِنَّكَ
مِنَ ٱلۡمُنظَرِينَ ٣٧ إِلَىٰ يَوۡمِ ٱلۡوَقۡتِ ٱلۡمَعۡلُومِ ٣٨ قَالَ رَبِّ بِمَآ
أَغۡوَيۡتَنِي لَأُزَيِّنَنَّ لَهُمۡ فِي ٱلۡأَرۡضِ وَلَأُغۡوِيَنَّهُمۡ أَجۡمَعِينَ ٣٩
إِلَّا عِبَادَكَ مِنۡهُمُ ٱلۡمُخۡلَصِينَ ٤٠ قَالَ هَٰذَا صِرَٰطٌ عَلَيَّ
مُسۡتَقِيمٌ ٤١ إِنَّ عِبَادِي لَيۡسَ لَكَ عَلَيۡهِمۡ سُلۡطَٰنٌ إِلَّا مَنِ
ٱتَّبَعَكَ مِنَ ٱلۡغَاوِينَ ٤٢ وَإِنَّ جَهَنَّمَ لَمَوۡعِدُهُمۡ أَجۡمَعِينَ ٤٣
لَهَا سَبۡعَةُ أَبۡوَٰبٖ لِّكُلِّ بَابٖ مِّنۡهُمۡ جُزۡءٞ مَّقۡسُومٌ ٤٤ إِنَّ
ٱلۡمُتَّقِينَ فِي جَنَّٰتٖ وَعُيُونٍ ٤٥ ٱدۡخُلُوهَا بِسَلَٰمٍ ءَامِنِينَ ٤٦
وَنَزَعۡنَا مَا فِي صُدُورِهِم مِّنۡ غِلٍّ إِخۡوَٰنًا عَلَىٰ سُرُرٖ مُّتَقَٰبِلِينَ
٤٧ لَا يَمَسُّهُمۡ فِيهَا نَصَبٞ وَمَا هُم مِّنۡهَا بِمُخۡرَجِينَ ٤٨
۞ نَبِّئۡ عِبَادِيٓ أَنِّيٓ أَنَا ٱلۡغَفُورُ ٱلرَّحِيمُ ٤٩ وَأَنَّ عَذَابِي
هُوَ ٱلۡعَذَابُ ٱلۡأَلِيمُ ٥٠ وَنَبِّئۡهُمۡ عَن ضَيۡفِ إِبۡرَٰهِيمَ ٥١

هەموو گیانلەبەران، واتــە: ڕۆژی (نەفخەی یەکەم) ﴿ ٣٩: قال رب بما أغويتني ﴾ شەیتان وتی: ئەی پەروەردگاری من! بەهۆی ئەوەوە کە تۆ گومڕات کردمو واتە: لەسەر سوژدە نەبردن بۆ ئادەم ﴿ لأزينــن لهم في الأرض ﴾ مەرج بێت منیش گوناح و لاســاری بــۆ وەچەو نەوەکانی ئادەم لەزەویدا شــیرین کــەم ﴿ و لأغوينهم أجمعيــن ﴾ وگشتیشــیان لەڕێی ڕاست گومڕاو ســەر لێشێواو بکەم ﴿ ٤٠: إلا عبــادك منهم المخلصين ﴾ مەگین عەبدە دڵو دەروون پاکەکانــت، ئەوانەیان لــە بەر هەر حیکمەتێ خــۆت دەیزانیت بڕیارت داوە لە ســەر هیدایەت بن، لە شوێنێکی دیکەدا هاتووە: (أرأيتك هذا الذي كرمت علي لإن أخرتني إلى يوم القيامة لاحتنكن ذريتــه إلا قليــلا) ﴿ ٤١: قال هذا صراط على مســتقيم ﴾ خوایش فەرمووی: ئەمە ڕێگەی ڕاســت و ڕێکی بەرەو منە، دەرەنجامیش هەموو بۆلای خۆم دێنەوەو، هەر کەســەیش بە پێی کارو کردەوەی خۆی پاداش و تۆڵە وەردەگرێت، وە لە جێگایەکی تردا هەر لە مەڕ

ئەو ڕێبازەی خواوە دەفەرموێ: (وعلى الله قصد الســبيل) ﴿ ٤٢: إن عبادي ليس لك عليهم ســلطان ﴾ بێگومانیشبە تۆ هیچ جۆرە دەسەڵاتێکت بەسەر دڵی بەندە راساڵەکانی مندا نییە، چونکە هەر لەژێــر ڕکێفی خۆمدان و لە (ئــەزەل) دا بڕیومەتەوە بەدوای تۆدا نایەن ﴿ إلا من اتبعك من الغاوين ﴾ مەگەر ئەو گومڕاو لاڕێیانەی پەیــڕەوی لە تۆ دەکــەن و، بەدوای تۆدا دەچن ﴿ ٤٣: وإن جهنم لموعدهم أجمعين ﴾ وبەڕاســتی دۆزەخیش جێگای ئەوانە هەمووە (واتە: شــەیتان و شوێنکەوتووەکانی) لە ئایەتێکی دیکەدا جەخت لە ســەر ئەوە دەکاتەوەو دەفەرموێ: (ومــن يكفر به من الأحزاب فالنار موعده).

جەحەنەم حەوت دەرگای هەیە:

﴿ ٤٤: لهــا ســبعة أبــواب ﴾ دۆزەخیش حەوت دەرگــای هەیە ﴿ لكل باب منهم جزء مقســوم ﴾ بۆ هەر دەرگایەکیش دەستەیەك لــە پەیڕەوانی شــەیتانی بۆ دیــاری کــراوە، گومڕاکانیش بەپێی تاوانەکانیــان جۆراوجۆرن، بۆیە هەر بەشــەی لــە دەرگایەکەوە دەنێردرێتە ناوی!.

ئینجــا خوای‌میهرەبــان پاشــە ڕۆژی پارێــزکاران بــاس ئــەکاو ئەفەرمــووێ: ﴿ ٤٩: إن المتقيــن في جنات وعيون ﴾ بەڕاســتی لە ئاخیرەتدا پارێــزکاران لەناو چەندین باخات و لەلای چەندین کانیاوی (شەراب، شیر، هەنگوێن..) دان ﴿ ٤٦: ادخلوها بسلام آمنيــن ﴾ پێیان ئەوترێ: دەســا دوور لە هەموو بــەڵاو نەهات و ناخۆشــییەك، بــە دڵنیایی یەوە بچنە ناویانــەوە ﴿ ٤٧: ونزعنا مــا في‌صدورهم من غل ﴾ وە هەر قین و قارو دژایەتییەك هەبێت کە بەهۆی ژیان و ژیواری دونیاوە پەیدا بووبێ لەوێ لە ســنگیانی لا دەبەین، واتە: بەســنگێکی پاك و سافەوە، بەدڵێکی خاوێنەوە ﴿ إخوانا على سرر متقابلين ﴾ لەبەرامبەر یەکتر بە برایانە لەسەر تەخت دادەنیشــن، کە شــێوەی دانیشــتنی ئاوا باشــترین ڕێزو حورمەتە بۆ یەکتر.

پێشــەوا (بوخاری) ئەم فەرموودەیە دەهێنێت و دەڵێت: ((يخلص المؤمنون من النار، فيحبســون على قنطرة بين الجنة والنار، فيقتص لبعضهم من بعض مظالم كانت بينهم في الدنيا، حتى إذا هذبوا ونقوا، أذن لهــم في دخول الجنة)) واتە: موســڵمانەکان لە ئاگر ڕزگاریان دەبــێ، ئینجا لە نێوان بەهەشــت و دۆزەخدا ڕادەگیردرێن، هەر هەقێکیان بەسەر یەکترەوە هەبێت بۆیان جێبەجێ دەکرێت، ئەوسا بە پاك و خاوێنی و بێ ڕك و کینە گشت دەچنە بەهەشتەوە دوای ئیزندان پێیان ﴿ ٤٨: لا يمســهم فيها نصب ﴾ وە لەوێ هیچ ڕەنج

و نارەحەتیەکیشیان تووش نابێ، لە فەرموودەدا هاتووە: ((أن اللة أمرنی أن أبشـر خدیجة ببیت فی الجنة من قصب لاصخب فیه ولا نصـب..)) (متفق علیه). ﴿ وماهـم منها بمخرجین ﴾ و هەرگیزیش ناهێنرێنە دەرێ لێی، چونکە نیعمەتی ئەوێ نەبڕاوەو بەردەوامە، لە فەرموودەیەکدا هاتووە: بەبەهەشتییەکان دەگوترێت: مژدە بێت کە: هەمیشـە لەشساغ و تەندروستن و نەخۆش ناکەون، بەخۆشی بژیـن ورابوێن، ئیتر نامرن، هەر لاووشـۆخ و شـەنگن، قەت پیر نابن، بەردەوام لێرەن و، هەرگیز جێی‌ناهێڵن)) (پێشەوا موسلیم).

﴿ ٤٩: نبئ عبادی ﴾ ئەی موحەممەد ﷺ تۆ بەندەکانم ئاگادار بکە ﴿ أنی أنا الغفور الرحیم ﴾ کە بەراسـتی هەر خۆمم زۆر لێبووردە، زۆریش میهرەبانو دلۆڤانم ﴿ ٥٠: وأن عذابی هو العذاب الألیم ﴾ وسزاشـم سزای زۆر بەژان و ئێش پێگەیەنەرەو وێنەی نییە، بەڵام لێبووردنیشـم پێش سـزام کەوتووە، بۆیـە پێغەمبەری خواش ﷺ ئەفەرمـوێ: ((لو یعلم المؤمن ما عند الله من العقوبة ما طمع بجنته أحد، ولو یعلم الکافر ما عند الله من الرحمة ما قنط من رحمته أحد)) (موسـلیم فی التوبه(٣٧٥٥) باب(٤)) واتە: ئەر موسڵمان بزانێت خوا چەندە خاوەن تۆڵەیە، هەرگیز کەسـێك بەتەمای بەهەشـت نەدەبـوو، وە ئەگەر کافریش زانیبای ڕەحم و بەزەیی خوا چەندە زۆرە، قەت کەسێك لە ڕەحمەتی خوا تەماح بڕ نەدەبوو!.

باس و خواستی میوانەکانی ئیبراهیم:

﴿ ٥١: ونبئهـم عـن ضیف إبراهیـم ﴾ ئەی پێغەمبـەر! دەنگ و باسـی میوانەکانی ئیبراهیمیان لێ ئاگادار بکە کە: کۆمەڵێ فریشتە بوون و خوا ناردنی بـۆ لەناوبردنی قەوم و نەتەوەکەی (لووت)ی ئامـۆزای﴿ ٥٢: إذ دخلوا علیه ﴾ ئەوکاتـەی چوونە ژووری لای ﴿ فقالوا سـلاما ﴾ و دەسـت بەجـێ وتیان: سـەلام لەئیبراهیم ﴿ قال إنا منکم وجلون ﴾ ئیبراهیمیش "دیارە پاش سلاوسەندنەوە پێی‌گوتن: بەڕاسـتی ئێمە ناتانناسین و لێشتان دەترسین، چونکە کـە خێرا چـووو خواردنی بۆ هێنان ولێیان نەخـوارد، پێی وابوو نەیارن ﴿ ٥٣: قالوا لا توجل ﴾ ئەوانیش وتیان: مەترسـە ﴿ إنا نبشـرک بغلام علیم ﴾ بەڕاستی ئێمە فریشتەین و هاتووین مزگێنی کوڕێکی زانا بە تۆبدەین، واتە: ئیسـحاق (سـەلامی لە سەربێ) ﴿ ٥٤: قال أبشـرتمونی ﴾ ئیبراهیم بەسـەر سورمانێکەوە گوتی: ئایا موژدەم دەدەنێ؟ ﴿ علی أن مسـنی الکبـر ﴾ لەحاڵێکا پیری زەربەی لێ‌داوم؟! ﴿ فبم تبشرون ﴾ جا لەحاڵێ ئاوادا کەمن هێندە پـیر بم مژدەم بەچـی دەدەنـێ ﴿ ٥٥: قالوا بشـرناک بالحق ﴾ وتیان: بەشـتێکی هەق و ڕاست موژدەت ئەدەینێ، بۆچی سەرت سـوڕ ئەمێنێ، واتە: شتەکە ڕاسـتەوفەرمانی خوایە و بڕاوەتەوە ﴿ فـلا تکن من القانطین ﴾ نابێ تۆیش لەبێ هیوایان بیت ﴿ ٥٦: قـال ومن یقنط من رحمة ربـه إلا الضالون ﴾ ئیبراهیم وتی: دەبێ کـێ لەمیهرەبانی پەروەردگاری خۆی نائومێـد بێ، بەدەر لەرێ لادەرەکان؟ بەڵام لەبەر هێندە پیر بوونم سەرم لەخۆم سوڕ ئەمێنێ

إِذۡ دَخَلُواْ عَلَيۡهِ فَقَالُواْ سَلَٰمٗا قَالَ إِنَّا مِنكُمۡ وَجِلُونَ ﴿٥٢﴾ قَالُواْ
لَا تَوۡجَلۡ إِنَّا نُبَشِّرُكَ بِغُلَٰمٍ عَلِيمٖ ﴿٥٣﴾ قَالَ أَبَشَّرۡتُمُونِي عَلَىٰٓ أَن
مَّسَّنِيَ ٱلۡكِبَرُ فَبِمَ تُبَشِّرُونَ ﴿٥٤﴾ قَالُواْ بَشَّرۡنَٰكَ بِٱلۡحَقِّ
فَلَا تَكُن مِّنَ ٱلۡقَٰنِطِينَ ﴿٥٥﴾ قَالَ وَمَن يَقۡنَطُ مِن رَّحۡمَةِ
رَبِّهِۦٓ إِلَّا ٱلضَّآلُّونَ ﴿٥٦﴾ قَالَ فَمَا خَطۡبُكُمۡ أَيُّهَا ٱلۡمُرۡسَلُونَ
﴿٥٧﴾ قَالُوٓاْ إِنَّآ أُرۡسِلۡنَآ إِلَىٰ قَوۡمٖ مُّجۡرِمِينَ ﴿٥٨﴾ إِلَّآ ءَالَ لُوطٍ
إِنَّا لَمُنَجُّوهُمۡ أَجۡمَعِينَ ﴿٥٩﴾ إِلَّا ٱمۡرَأَتَهُۥ قَدَّرۡنَآ إِنَّهَا لَمِنَ
ٱلۡغَٰبِرِينَ ﴿٦٠﴾ فَلَمَّا جَآءَ ءَالَ لُوطٍ ٱلۡمُرۡسَلُونَ ﴿٦١﴾ قَالَ
إِنَّكُمۡ قَوۡمٞ مُّنكَرُونَ ﴿٦٢﴾ قَالُواْ بَلۡ جِئۡنَٰكَ بِمَا كَانُواْ فِيهِ
يَمۡتَرُونَ ﴿٦٣﴾ وَأَتَيۡنَٰكَ بِٱلۡحَقِّ وَإِنَّا لَصَٰدِقُونَ ﴿٦٤﴾ فَأَسۡرِ
بِأَهۡلِكَ بِقِطۡعٖ مِّنَ ٱلَّيۡلِ وَٱتَّبِعۡ أَدۡبَٰرَهُمۡ وَلَا يَلۡتَفِتۡ مِنكُمۡ أَحَدٞ
وَٱمۡضُواْ حَيۡثُ تُؤۡمَرُونَ ﴿٦٥﴾ وَقَضَيۡنَآ إِلَيۡهِ ذَٰلِكَ ٱلۡأَمۡرَ أَنَّ
دَابِرَ هَٰٓؤُلَآءِ مَقۡطُوعٞ مُّصۡبِحِينَ ﴿٦٦﴾ وَجَآءَ أَهۡلُ ٱلۡمَدِينَةِ
يَسۡتَبۡشِرُونَ ﴿٦٧﴾ قَالَ إِنَّ هَٰٓؤُلَآءِ ضَيۡفِي فَلَا تَفۡضَحُونِ ﴿٦٨﴾ وَٱتَّقُواْ
ٱللَّهَ وَلَا تُخۡزُونِ ﴿٦٩﴾ قَالُوٓاْ أَوَلَمۡ نَنۡهَكَ عَنِ ٱلۡعَٰلَمِينَ ﴿٧٠﴾

کـە لەحاڵەتـی وادا منداڵمان ببێت، نەك لەدەسـەڵاتی خوا هەتا هیوام بەرەحمەتی خوا نەبێ.

فریشتەکان بۆچی هاتن؟

﴿ ٥٧: قال فما خطبکم أیها المرسلون ﴾ جا دوای ئەوە کە(ئیبراهیم) هێمن دەبێتەوەو ترسـی نامێنی دەڵێت: ئەی نێردراوەکان! دەبێ کاری گرنگتان لەم هاتنەتاندا چی بێت؟ ﴿ ٥٨: قالوا إنا أرسـلنا إلـی قوم مجرمین ﴾ وتیان بەڕاسـتی لەلای خـواوە ناردراوین بۆ لەناوبردنی گەلێکی تاوانبـار، واتە: هۆزی لووت ﴿ ٥٩: إلا آل لوط ﴾ خاوو خێزانەکەی لووت نەبێ، چونکە ئەوانە موسـڵمانن ﴿ إنا لمنجوهم أجمعین ﴾ بێ‌گومانیش ئەوانە هەموو ڕزگار دەکەین ﴿ ٦٠: إلا إمرأته ﴾ ژنەکەی نەبێت ﴿ قدرنا إنها لمن الغابرین ﴾ چونکە لەبەر بێبڕوایـی و کلا بوونی لەرێی هەق، بڕیارمان داوە ئەو لەڕیزی تیاچووەکاندا بێت.

فریشتەکان دەبنە میوانی لووت:

﴿ ٦١: فلما جاء آل لوط المرسلون ﴾ ئینجا کە فریشتە ڕاسپاردەکان لەسەروسیمایەکی جوان و شیریندا هاتنە لای بنەماڵەی لووت ﴿ ٦٢: قال إنكم قوم منكرون ﴾ لووت گوتی: ئێوە کەسانێکن، من ناتانناسم ﴿ ٦٣: قالوا بل جئناک بما كانوا فيه يمترون ﴾ فریشتەکان وتیان: ئێمە پیاو خراپ نین، دڵنیابە ئێمە فریشتەین و هاتووین بەوەی ئەوان گومانیان تێدایە، واتە: هاتووین سزایەکمان هێناوە کە هۆزەکەت گومانیان لە هاتنیدا هەیە ﴿ ٦٤: وأتيناک بالحق ﴾ هاتووین بۆ لات بەهەواڵێکی هەق و ڕاست، وەکو دەفەرموێ: (ماننزل الملائكة إلا بالحق..) ﴿ وإنا لصادقون ﴾ وەبێگومان بەڕاسمانەو ڕاست بێژین لە قسەکەماندا.

لووت! شەو ڕەوی بەخاووخێزانت بکە:

﴿ ٦٥: فأسر بأهلک بقطع من الليل ﴾ جا کەوایە ئەی لووت! لە دوای تێپەڕبوونی بەشێك لەشەو خاووخێزانت وەدەرنێ و لەشاربرۆ ﴿ واتبع أدبارهم ﴾ خۆیشت شوێنیان بکەوە ﴿ ولا يلتفت منكم أحد ﴾ وە نابێ هیچ کەسێکیشتان بەرەو دوا لابکاتەوە تا ئەو نارەحەتی و سزایە نەبینێ کاتێ دەبارێتە سەریان ﴿ وامضوا حيث تؤمرون ﴾ وە بۆ ئەو شوێنە کە فەرمانتان پێکراوە لە وڵاتی(شام) کەبۆی بچن، ڕێبگرنەبەر ﴿ ٦٦: وقضينا إليه ذلک الأمر ﴾ وە ئەو بڕیارە گرنگ و گەورەیەمان سروش بۆ کرد ﴿ أن دابر هؤلاء مقطوع مصبحين ﴾ کە بەڕاستی لە دەمی بەرەبەیاندا ڕەگ و ڕیشەی هەموو ئەمانە لەبن دەردێ و، ئەبێ هیچ کەسێکیان لێ دەر نەچێت، وەك لەئایەتی تردا دەفەرموێ: (إن موعدهم الصبح أليس الصبح بقريب). یان ئەفەرموێ: (فقطع دابر القوم الذين ظلموا والحمد لله رب العالمين).

خەڵکی شار بەهەلهەلە سەریان هەڵدا:

﴿ ٦٧: وجاء أهل المدينة يستبشرون ﴾ وهەرکە خەڵکی شارەکەی (سدوم) بیستیان وا لووت میوانی هاتووە، کەوتنە هەلهەلە کێشان و، لەخۆشیا مژدەیان بەیەکدی دەدا بۆ ئەنجامدانی ئەو کارە زۆر دزێووقێزەون و ناشیاوەیان!! ﴿ ٦٨: قال إن هؤلاء ضيفى فلا تفضحون ﴾ جا لەبەر ئەوە کە لووت نەیزانیبوو ئەوانە فریشتەن، ترسی هەبوو بێحورمەتیان بکەن، بۆیە وتی: بەڕاستی ئەوانە میوانیمنن، تکاتان لێ دەکەم ڕوو زەردم مەکەن و ئابڕووم مەبەن لایان ﴿ ٦٩: واتقوا الله ولا تخزون ﴾ لەخوا بترسن و، شەرمەندەو چاوشۆڕم مەکەن، جا لەباتی ئەوە هۆزەکەی بەگوێی بکەن ﴿ ٧٠: قالوا أو لم ننهک عن العالمين ﴾ وتیان: ئایا پێمان نەگوتیت نابێ کەس تخونت کەوێ و میواندری خەڵکان بکەیت؟ واتە: بە گوێمان ناکەیت و ڕێگریشمان دەکەیت لە ئەنجامدانی کارەکەمان؟ ﴿ ٧١: قال هؤلاء بناتى إن كنتم فاعلين ﴾ لووتیش لەناچاریا وتی: کورە غیرەتتان بێت، ئەمانە کچەکانمن، لێتان مارە ئەکەم، ئەگەر هەر نیازی ئەو کارەتان کردووە، تکایە بگەڕێنەوە سەر فیترەتی پاك و خاوێن، وە لەو بەد ئەخلاقییە لادەن. ڕاڤەکرانی قورئان دەڵێن: مەبەست لە وشەی(بناتی) کیژۆڵەو کچانی هۆزو قەومەکەیەتی، چونکە هەموو پەیامبەرێك باوکی میللەتەکەی خۆیەتی ﴿ ٧٢: لعمرک إنهم لفى سكرتهم يعمهون ﴾ خوا ئەفەرموێ: دەبەگیانی تۆ قەسەم ئەی موحەممەد ﷺ! ئەوانە لەگێژاوی مەستی وبێهۆشی و سەرلێشێواوی خۆیاندا یاریان دەکردو بەیەکدا دەهاتن، چونکە ئاگایان لێ نەبوو بەیانی چییان لێدێ..!!.

(عەبدوڵلای کوری عەبباس) دەڵێت: خوا هیچ ڕێزدارێکی تری وەك موحەممەد ﷺ دروست نەکردووەو، نەشم بیستووە کە سوێند بەگیان و ژیانی هیچ کەسێك بخوات، جگە لەپەیامبەر ﷺ.

ڕاڤەکەرانی قورئانیش بەکۆی دەنگ دەڵێن: خوا لەو ئایەتەدا سوێندی بەگیان و ژیانی پێغەمبەر خوارد!! دیارە ئەمە بەڵگەیە لە سەر گەورەیی و مەزنایەتی پێغەمبەر، وە شتێکی تر جگە لەمە ناگەیەنێت، وەك شەرعیەت دان بە سوێند خواردن بە غەیرەز خوا! چونکە خوا سوێن بە گەلێ لە دروستکراوەکانی دەخوا، بەڵام بۆ ئێمە ڕەوا نییە سوێندیان پێ بخۆین.

لەگەڵ گزنگی هەتاودا خوا گرتنی:

﴿ ٧٣: فأخذتهم الصيحة مشرقين ﴾ ئنجا لەگەڵ گزنگی خۆردا شریخەو دەنگی فریشتە، یان هەرشریخەیەکیتر گرتنی و، لاپەڕەی ژیانیان پێچرایەوە ﴿ ٧٤: فجعلنا عاليها سافلها ﴾ بەو شێوە کە خانووەکانیانمان ژێروژوور کرد ﴿ وأمطرنا عليهم حجارة من سجيل ﴾ وە بە(گڵبەرد) بەردە بارانمانکردن ﴿ ٧٥: إن فى ذلک لآيات للمتوسمين ﴾ بەڕاستی لەو سزاو تۆڵەدا زۆر بەڵگەو نیشانە هەیە بۆ ئەوانەی پەندوئامۆژگاری وەربگرن و، یان ورد دەبنەوە، جا هەر بۆ دووپاتی ئەو مانایە ودەرك و زیرەکی مرۆی ئیمانداره، پێغەمبەر ﷺ دەفەرموێ: ((إتقوا فراسة المؤمن فإنه ينظر بنور الله))پاشانیش ئایەتی: (إن فى ذلک لآيات للمتوسمين)ی خوێندەوە. الترمزى. (فى تفسير القرآن (٣١٣٧) باب (١٦) من سورة الحجر. وفى سنده عطية العوفى وهو ضعيف جدا، وقد أخرجه

الشـوکانی فی الفوائد المجموعة فی الأحادیث الموضوعة..) ئەمەو هەندێ لێکۆڵینەوەیتری لەسـەرە، دەتوانی تەماشـای تەفسیری (قورتبی/بەرگی/٥) پەراوێزەکەی بکەیت. ﴿ ٧٦: وإنها لبسـبیل مقیم ﴾ وبەڕاستی ئێستاش گوندو شارە وێرانکراوەکان لەسەر ڕێگەی کاروانەکاندایە لە وڵاتی (شـام)، هەر بەپێوە ماونەتەوەو دەبینرێن و، بوونەتــە دەریاچەیەکـی بۆگــەن و پیس، وەکــو دەفەرموێ: (وإنکم لتمرون علیهم مصبحین، وباللیل أفلا تعقلون) ﴿ ٧٧: إن فی ذلک لآیة للمؤمنین ﴾ بەڕاستی لەو دەست وەشانەدا نیشانەیەکی گەورەی دەسەڵاتی خوا هەیە بۆ بڕواداران.

یارانی بێشەیش (أصحاب الأیکە) لەناو چوون:

﴿ ٧٨: وإن كان أصحاب الأیكة لظالمین ﴾ وبەڕاسـتی (أصحاب الأیکە) خاوەنبێشـەکان، واتـە: گەلەکەی (شـوعەیب) بڕوایان بەشـوعەیب نەهێنـاو سـتەمکارو لەسـەرناهەق بوون.(ئەیکـە/ بەجێگایەکـی پڕ لەدار و درەخت دەڵێن) ﴿ ٧٩: فانتقمنا منهم ﴾ ئێمەیش لەبەرامبەر ئەوەوە تۆڵەمان لێ سـەندن، هەورە تریشـقەو بوومــە لەرزە گرتنی و، بوونە قوربانی لاسـاری خۆیان ﴿ وإنهما لبإمـام مبیــن ﴾ کە بەراسـتی هەردووکیان شـارو گونـدە وێراو کراوەکانی نەتەوەکەی (لووت) و، هۆزەکەی (شـوعەیب) لەسەرە ڕێگایەکی ئاشـکراادان و دەبینرێن، ڕێبواران هەموو کات بە لایاندا تێپەڕ دەکەن و ئاسـەواریان دیارەو دەبینرێت ئەوەی خاوەن ئیمان و خـاوەن هۆش بێ پەندیان لێ وەردەگرێ، ئەی ئێوە بۆ پەندی لێ وەرناگرن ئەی قورەیش؟.

خەڵکی حیجریش (سەموود) تیاچوون:

﴿ ٨٠: ولقد كذب أصحاب الحجر المرسلین ﴾ وبەڕاستی خەڵکی شـاری (حیجر)یش -نەتەوەکەی سـاڵح کە لەنێـوان (مەدینە) و (شـام)دایە- پەیامبەرانیـان بـەدرۆزن دانـا، واتە: باوەڕیان بە سـاڵح پێغەمبـەر نەکـرد، ئەمەش وەکو ئـەوە وایـە باوەڕیان بە هەمـوو پێغەمبـەران نەکردبـێ. ﴿ ٨١: وآتیناهم آیاتنـا ﴾ جا لەگەڵ ئەوەیشـدا چەندین بەڵگەو نیشـانەی دەسەڵاتی خۆشمان نیشاندان، وەکو وشترەکەو، بیرەکە، بەڵکو باوەڕ بهێنن ﴿ فكانوا عنهـا معرضیــن ﴾ کەچی هــەر بێزارییان دەربـڕی و ڕوویان لەو گشـت مۆعجیزەو ئایەتانە وەرگـێڕا! ﴿ ٨٢: وكانوا ینحتون من الجبـال بیوتاً آمنین ﴾ وە ئـەوان هۆوێکی وابوون لــە چیاکاندا، خانوویــان بۆئارەزووو خۆشـی دەتاشـی و، تیایاندا بە ئاسـوودە دەژیــان ﴿ ٨٣: فأخذتهـم الصیحة مصبحیــن ﴾ هەتا لەئەنجامی بێ دینی خۆیاندا، لە بەرەبەیانێکی زوودا سـزاو دەنگی وێرانکەر یان هاتە سـەر وگرتنی و تیاچوون، لە فەرمـوودەدا هاتووە: هەر کە پێغەمبەر ڕێی کەوتبا ئەو شـوێنانە بەهاوەڵەکانی دەگوت: لەم جۆرە شوێنانەدا بەزۆریش بووبێت دەبێ بگرین، نەوەکو سزاکەی ئەوانتان ئەوقەببێت. (پێشـەوا ئەحمــەد) ﴿ ٨٤: فما أغنى عنهم

قَالَ هَٰٓؤُلَآءِ بَنَاتِيٓ إِن كُنتُمۡ فَٰعِلِينَ ﴿٧١﴾ لَعَمۡرُكَ إِنَّهُمۡ لَفِي سَكۡرَتِهِمۡ
يَعۡمَهُونَ ﴿٧٢﴾ فَأَخَذَتۡهُمُ ٱلصَّيۡحَةُ مُشۡرِقِينَ ﴿٧٣﴾ فَجَعَلۡنَا عَٰلِيَهَا
سَافِلَهَا وَأَمۡطَرۡنَا عَلَيۡهِمۡ حِجَارَةٗ مِّن سِجِّيلٍ ﴿٧٤﴾ إِنَّ فِي ذَٰلِكَ
لَأٓيَٰتٖ لِّلۡمُتَوَسِّمِينَ ﴿٧٥﴾ وَإِنَّهَا لَبِسَبِيلٖ مُّقِيمٍ ﴿٧٦﴾ إِنَّ فِي ذَٰلِكَ
لَأٓيَةٗ لِّلۡمُؤۡمِنِينَ ﴿٧٧﴾ وَإِن كَانَ أَصۡحَٰبُ ٱلۡأَيۡكَةِ لَظَٰلِمِينَ ﴿٧٨﴾
فَٱنتَقَمۡنَا مِنۡهُمۡ وَإِنَّهُمَا لَبِإِمَامٖ مُّبِينٖ ﴿٧٩﴾ وَلَقَدۡ كَذَّبَ أَصۡحَٰبُ
ٱلۡحِجۡرِ ٱلۡمُرۡسَلِينَ ﴿٨٠﴾ وَءَاتَيۡنَٰهُمۡ ءَايَٰتِنَا فَكَانُواْ عَنۡهَا مُعۡرِضِينَ
﴿٨١﴾ وَكَانُواْ يَنۡحِتُونَ مِنَ ٱلۡجِبَالِ بُيُوتًا ءَامِنِينَ ﴿٨٢﴾ فَأَخَذَتۡهُمُ
ٱلصَّيۡحَةُ مُصۡبِحِينَ ﴿٨٣﴾ فَمَآ أَغۡنَىٰ عَنۡهُم مَّا كَانُواْ يَكۡسِبُونَ ﴿٨٤﴾
وَمَا خَلَقۡنَا ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلۡأَرۡضَ وَمَا بَيۡنَهُمَآ إِلَّا بِٱلۡحَقِّۗ وَإِنَّ
ٱلسَّاعَةَ لَأٓتِيَةٞۖ فَٱصۡفَحِ ٱلصَّفۡحَ ٱلۡجَمِيلَ ﴿٨٥﴾ إِنَّ رَبَّكَ هُوَ
ٱلۡخَلَّٰقُ ٱلۡعَلِيمُ ﴿٨٦﴾ وَلَقَدۡ ءَاتَيۡنَٰكَ سَبۡعٗا مِّنَ ٱلۡمَثَانِي وَٱلۡقُرۡءَانَ
ٱلۡعَظِيمَ ﴿٨٧﴾ لَا تَمُدَّنَّ عَيۡنَيۡكَ إِلَىٰ مَا مَتَّعۡنَا بِهِۦٓ أَزۡوَٰجٗا مِّنۡهُمۡ
وَلَا تَحۡزَنۡ عَلَيۡهِمۡ وَٱخۡفِضۡ جَنَاحَكَ لِلۡمُؤۡمِنِينَ ﴿٨٨﴾ وَقُلۡ إِنِّيٓ
أَنَا ٱلنَّذِيرُ ٱلۡمُبِينُ ﴿٨٩﴾ كَمَآ أَنزَلۡنَا عَلَى ٱلۡمُقۡتَسِمِينَ ﴿٩٠﴾

ماكانوا یكسـبون ﴾ هەرچیشـیان کرد بەر لەهاتنی سـزاکە، بێ نیازی نەکردن و ڕزگاریان نەبـوو، جا کەواتە ئەی ملهووڕەکان! ئێوەیش بیرێ بکەنەوەو فریای خۆتان بکەون!.

قیامەت بەڕێوەیەو هەر دێت:

﴿ ٨٥: ومـا خلقنـا السـموات والأرض وما بینهمـا إلا بالحق ﴾ ئاسمانــەکان و زەوی و هەرچیش لەنێوانیاندایــە، بەدادگەرانە و ڕاستی دروستمانکردوون ﴿ وإن الساعة لآتیة ﴾ وە بێگومان ڕۆژو ساتی قیامەتیش لەهاتندایەو، هەر پێش دێت، لەسوورەتی(مۆمنون) دا دەفەرموێ: (أفحسـبتم أنما خلقناكم عبثا وأنكم إلینا لاترجعون) ﴿ فاصفح الصفح الجمیل ﴾ جا تۆش ئەی پێغەمبەر ﷺ! بەشێوەیەکی چاك وجوان چاوپۆشـی لە هۆزەکەت بکە، واتە: تا کاتی خۆی دێت و مۆڵەتت بە جەنگ و کوشتار دەدرێ لە گەڵیان ﴿ ٨٦: إن ربک هو الخلاق العلیم ﴾چونکە هەر پەروەردگاری تۆیە هەمیشــە

دروستکەرو بەدیهێنەرە، بەئاگاو زانایە بەهەموو کاروکردەوەیەك، وە هەرکات بییەوێ زۆر بەئاسانی قیامەت دێنێت.

فەرمان بە پێداگری لە سەر بانگەوازەکەی:

﴿ ٨٧: ولقد آتیناک سبعا من المثانی و القرآن العظیم ﴾ وبێگومان ئێمە حەوت ئایەتەکەی سوورەتی فاتیحە -کە چەند جارێ لەنوێژدا دەخوێندرێتەوەو دوویات ئەکرێتەوە- وە هەروا ئەم قورئانە گەورەیە شمان پێدایت، کە تەواوکەری گشت کتێبە ئاسمانییەکانەو، هەموو هەواڵ و بڕیارێکی گرنگی تێدایە، لەفەرموودەیەکیشدا بۆ دوویاتی ئەوە هاتووەو دەفەرموێ: ((الحمد لله رب العالمین هی السبع المثانی والقرآن العظیم)) ﴿ ٨٨: لا تمدن عینیک إلی ما متعنا به أزواجا منهم ﴾ ئەی پێغەمبەر! چاو مەبڕە لەو لەزەت و خۆشییەی هەندێ لەو بێ بڕوایانەمان پێ بەهرەمەند کردووە، چونکە ئەو قورئانەی بەتۆمان داوە زۆر گەورەو بەرێزترە، لەوەی بەوانمان داوە ﴿ ولا تحزن علیهم ﴾ وخەفەتیشیان بۆ مەخۆ کە بڕوا ناهێنن ﴿ واخفض جناحک للمؤمنین ﴾ ئەوان وێڵ بکەو باڵی بەزەیی ومیهرەبانیت بۆ بڕواداران دابخە، واتە: لەگەڵیاندا بەسۆز بەو لەخۆیشت نزیکیان بکەوە، لەسوورەتێکی دیکەدا هاتووەو دەفەرموێ: (واخفض جناحک لمن اتبعک من المؤمنین).

کاری پێغەمبەر ترساندنە:

﴿ ٨٩: وقل إنی أنا النذیر المبین ﴾ بڵێ: من تەنها ترسێنەری ئاشکرام، لەوە بەولاوە هیچم بەدەست نییەو، هەرکەسێك باوەڕ نەکات، ئەوا وەکو گەلانی پێشوو گیرۆدە دەبێت ﴿ ٩٠: کما أنزلنا علی المقتسمین ﴾ (ئەبوو مەسعوود) لە تەفسیری ئەم ئایەتەدا دەڵێ: هەر چۆنێ قورئانمان دابەزاندەخوارەوە بۆ تۆ ئەی پێغەمبەر! ، هەر ئاواش لە سەردەمی رابوردوودا کتێبمان ناردووە بۆ سەر ئەوجوولەکەو گاورانەش سوێندیان خواردبوو پێکڕا دژایەتی پێغەمبەرەکانیان بکەن ﴿ ٩١: الذین جعلوا القرآن عضین ﴾ ئەوانەیان قورئانیان بەشبەشکرد، واتە: باوەڕیان بە هەندێکی کردو، بە هەندێکی باوەڕیان نەکرد، هەر وەکو کتێبەکانی سەردەمی خۆیانیان بەشبەشکردو، باوەڕیان بە هەندێکی کردو، هێندێکیان خستە ئەولاوە. پێشەوا (بوخاری) لە (ئیبن عەبباس)ەوە دەڵێ: ئەوانەی قورئانیان بەشبەش کرد خاوەننامەکان بوون، ئەوانبوون باوەڕیان بە هەندێکی هێناو، باوەڕیان بە هەندێکی نەهێنا! ﴿ ٩٢: فوربک لنسئلنهم أجمعین ﴾ سوێند بەپەروەردگارت ئەی موحەممەد! ﷺ لەهەمووان دەپرسین ﴿ ٩٣: عما کانوا یعملون ﴾ لەو کاروکردەوەیە دەیانکردو، چۆنیش وەڵامی پێغەمبەرکانیان دەدایەوە؟.

سپاردەکەت بە ئاشکرا رابگەیەنە:

﴿ ٩٤: فاصدع بما تؤمر ﴾ جا تۆیش ئەی پێغەمبەر! هەرچیت پێ سپێردراوە بێپەردە و بەئاشکراو نمایان دەری بڕەو، واتە: ڕوو بە ڕوو بەمەردمی ڕا بگەیەنەو، ئایینەکەت ئاشکرا بکە ﴿ وأعرض عن المشرکین ﴾ و لەهاوبەشدانەران ڕوو وەرگێڕەو گوێیان مەدەرێ و.

ئیبن عەبباس ئەڵێ: ئەم ئایەتەی ئێرە بە ئایەتی: (فاقتلوا المشرکین)ەی (تەوبە) نەسراوەتەوە، بەڵکو ئەمیش بۆکات وساتی خۆی کاری پێ دەکرێ ﴿ ٩٥: إنا کفیناک المستهزئین ﴾ چونکە بەڕاستی ئێمە لەبەرابەر گاڵتەکەراندا بۆ تۆ بەسین وناهێڵین کارەکەت ڕاگرن، خوای گەورە لەجێگایەکی تردا بەرامبەریان دەفەرموێ: (ودوا لو تدهن فیدهنون)٩/٦٨. یان دەفەرموێ: (..والله یعصمک من الناس..) ﴿ ٩٦: الذین یجعلون مع الله إلها آخر ﴾ ئەوانەی کە لەگەڵ خوادا پەرستراوێکی تر دادەنێن ﴿ فسوف یعلمون ﴾ لەدواییدا چاك ئەزانن چییان پێ دەکەین، ئەوەبوو هەر لەڕۆژی (بەدر)دا خوا ریسوای کردن و ئابڕووی بردن و، پۆزەی لووتبەرزەکانی شکاند، ئێستایش هەر کەسێك شەریك بۆخوا دابنێ و، گاڵتەو مەسخەرە بەدینی خوا بکات، خوای گەورە خۆی خەمی دەخوات و بە ڕووا دەیدا بەزەویدا.

تا هەق سەرنەکەوێ کۆڵ نەدەیت:

﴿ ٩٧: ولقد نعلم أنک یضیق صدرک بما یقولون ﴾ وە بەڕاستی ئێمە دەزانین کە تۆ لە قسەی ناپەسەندی ئەوانە دڵت تەنگ دەبێ، خەریکە نەتوانی کارەکەت بکەیت ﴿ ٩٨ فسبح بحمد ربک ﴾ جا تۆیش بۆ لابردنی ئەو نارەحەتی و دڵتەنگییە هەر شوکری پەروەردگاری خۆت بکە، بەپاك و خاوێن ڕای بگرەو ڕوو لەنوێژ بنێ ﴿ وکن من الساجدین ﴾ و هەردەم لەکڕنووشبەرانبە.

پێشەوا (ئەحمەد) ئەم فەرموودە (قودس)یەی هێناوە کە خوا دەفەرموێ: ((یاابن آدم! لاتعجز عن أربع رکعات أول النهار أکفک آخره)) واتە: ئەی نەوەی ئادەم! تۆ لەسەرەتای ڕۆژەوە چوار ڕکات نوێژ بکە، بۆکۆتایی ڕۆژیش خۆمت بەسە ﴿ ٩٩: واعبد ربک حتی یأتیک الیقین ﴾ و هەمیشە پەروەردگاری خۆت بپەرستە، تا ئەوکاتە یەقین (مەرگ)ت بۆدێ.

(موجاهید)و(قەتادە..) دەڵێن: پێشەوا (بوخاری)ش وشەی

(یەقین)ی هەر بە مەرگ تەفسیرو مانا کردوّتەوە.واتە: هەتا ئەو رۆژە دەمریت، هەر لە سەر دینبەو کلا مەبە.

تێبینی: تاقمێ لەوانە کە بەباشی لەئایینی خوا حاڵی نەبوونەو خۆیان لەراستیەکان لادەدەن دەڵێن: مرۆڤ تا ئەوکاتە خوا پەرستی لەسەرە کە بەتەواوی خوای بەبەزەیی‌دەناسێ، جا پاش ئەوە، ئیدی نە نوێژی لەسەر دەمێنێ و، نەهیچ فەرزو واجیباتێکی تر! دەسا تۆش دڵنیابە ئەی خوێنەری هێژا! کە تەفسیری پڕ بە پڕی ئەم ئایەتە هەر ئەوەیە ئێمە بۆمان کرد.

لە (١٤١٦/١/١) کۆچی بەرامبەر بە (١٩٩٥/٥/٣١) زایینی لە تەفسیری ئەم سوورەتە بوومەوە. (الحمدللّه رب العالمین).

سوورەتی (نەحل)ـە

مەککەییەو (١٢٨) ئایەتە

بەناوی خوای بەخشندەی میهرەبان

ئەم سوورەتە بناغەو بنەما سەرەکییەکانی ئیسلام باس دەکات، وەکو خوایەتی خوای تاك وتەنیا، وەحی و نیگا، زیندووبوونەوەو پاداشت و تۆڵە.

لەپاڵ ئەمانەیشدا گەڵێ بەڵگەی جۆراوجۆر دێنێتەوە لە ئاسمان و زەوی، لە دەریاو، لە کێوەکان، لە دەشت و شیوودۆڵەکان، لێزمەی باران و، شینبوونی رووەك و گژوگیاو، گەمی و کەشتییەکان و، ئەستێرەکان، کە لە تاریکییەکانی شەودا، رێبواران بەتایبەتی سوودیان لێی وەردەگرن و، رێیان پێ دەردەکەن، ئەمانەو چەندین دیمەنی‌تر کە مرۆڤ بە چاوی سەر ئەیانبینێ و بەگوێ ئەیانبیسێت.. باس لەمانە دەکات بۆ دۆزینەوەی خواو بە یەك زانینی ئەو.

※ لە سەرتاوە باسێکی سروش و نیگا دەکات، کە جێگای لاقرتێی بێ باوەڕان بوو و بروایان پێ نەکردو، هاتنی قیامەتیشیان بە شتێکی زۆر دوور لە قەڵەم دەدا.. تەنانەتی ئەوەندەیش نەفام بوون ئەیانوت: جا ئەگەر راستە قیامەت دێت دە فەرموو بۆمان بێنە!! تا دواتر بکەوتایە زیاتر گاڵتەیان دەکرد..!

※ سوورەتەکە زیاتر تیشك ئەخاتە سەربنەمای یەکتاپەرستی.. بۆیە روو دەکاتە مرۆڤەکانو پێیان دەڵێت: هەرکەسە بەپێی دەسەڵاتی خۆی با ژیری خۆی بخاتە گەڕ بۆ دۆزینەوەی خوا، بەتایبەت سەرێك بەرزەوە کەنو دروستکراوە رەنگاو رەنگ ونەخشینەکانی ئەو ببینن لەم بوونەوەرە فراوانەدا.

※ مرۆڤەکان بەگشتی دادەچڵەکێنێ لە دەرەنجامی سپڵەیی و بێ باوەڕییان سەبارەت بە نعیمەتەکانی خوای گەورە، دەشیانترسێنێ لە پاشە رۆژێکی رەشو نەگریس، ئەگەر درێژە بەو بیرو بۆچونە هەڵەیەیان بدەن.

※ لە کۆتاییدا فەرمان بە پەیامبەر ﷺ دەکات کە زۆر بە حیکمەت و وردبینانە خەڵکی بانگ بکات بۆ لای دینی خوا، وە لەگەڵیاندا

ٱلَّذِينَ جَعَلُواْ ٱلْقُرْءَانَ عِضِينَ ﴿٩١﴾ فَوَرَبِّكَ لَنَسْـَٔلَنَّهُمْ
أَجْمَعِينَ ﴿٩٢﴾ عَمَّا كَانُواْ يَعْمَلُونَ ﴿٩٣﴾ فَٱصْدَعْ بِمَا تُؤْمَرُ وَأَعْرِضْ
عَنِ ٱلْمُشْرِكِينَ ﴿٩٤﴾ إِنَّا كَفَيْنَٰكَ ٱلْمُسْتَهْزِءِينَ ﴿٩٥﴾ ٱلَّذِينَ
يَجْعَلُونَ مَعَ ٱللَّهِ إِلَٰهًا ءَاخَرَ فَسَوْفَ يَعْلَمُونَ ﴿٩٦﴾ وَلَقَدْ نَعْلَمُ
أَنَّكَ يَضِيقُ صَدْرُكَ بِمَا يَقُولُونَ ﴿٩٧﴾ فَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ وَكُن
مِّنَ ٱلسَّٰجِدِينَ ﴿٩٨﴾ وَٱعْبُدْ رَبَّكَ حَتَّىٰ يَأْتِيَكَ ٱلْيَقِينُ ﴿٩٩﴾

سُورَةُ النَّحْلِ

بِسْمِ ٱللَّهِ ٱلرَّحْمَٰنِ ٱلرَّحِيمِ

أَتَىٰٓ أَمْرُ ٱللَّهِ فَلَا تَسْتَعْجِلُوهُ سُبْحَٰنَهُۥ وَتَعَٰلَىٰ عَمَّا يُشْرِكُونَ
﴿١﴾ يُنَزِّلُ ٱلْمَلَٰٓئِكَةَ بِٱلرُّوحِ مِنْ أَمْرِهِۦ عَلَىٰ مَن يَشَآءُ مِنْ عِبَادِهِۦٓ
أَنْ أَنذِرُوٓاْ أَنَّهُۥ لَآ إِلَٰهَ إِلَّآ أَنَا۠ فَٱتَّقُونِ ﴿٢﴾ خَلَقَ ٱلسَّمَٰوَٰتِ
وَٱلْأَرْضَ بِٱلْحَقِّ تَعَٰلَىٰ عَمَّا يُشْرِكُونَ ﴿٣﴾ خَلَقَ
ٱلْإِنسَٰنَ مِن نُّطْفَةٍ فَإِذَا هُوَ خَصِيمٌ مُّبِينٌ ﴿٤﴾ وَٱلْأَنْعَٰمَ
خَلَقَهَا لَكُمْ فِيهَا دِفْءٌ وَمَنَٰفِعُ وَمِنْهَا تَأْكُلُونَ
﴿٥﴾ وَلَكُمْ فِيهَا جَمَالٌ حِينَ تُرِيحُونَ وَحِينَ تَسْرَحُونَ ﴿٦﴾

هەمیشە وشەی جوان و شیرین بەکار بێنێ.. لە هەمان کاتیشدا دەبێ زۆر لێبووردەو بە ئارامو خۆگر بێت لەسەر ئەو ئەزیەت و ئەشکەنجەیە لە پێناوی بیرو باوەڕەکەیدا دەدرێ: (أدع إلی سبیل ربک بالحکمة والموعظة الحسنة..) هەتا (واصبر وما صبرک إلا باللّه).

هاتنی قیامەت نزیکە:

﴿ بسم اللّه الرحمن الرحیم ※ ١: أتی أمر اللّه ﴾ ئەوا فەرمانی خوا بۆ سزای بێ باوەڕان هات و گەیشت و قیامەت بەرپا بوو، بەڵێ چونکە قیامەت هەر لە هاتندایەو سەرئەنجامیش (هەر پێش‌دێت) خوای گەورە بە کرداری ڕابووردوو (ماضی) وشەی (أتی) ی هێنا، هەر وەك لە جێیتردا هەر لەو بارەیەوە دەفەرموێ: (إقترب للناس حسابهم وهم فی غفلة معرضون)١/٢١. یان دەفەرموێ: (إقتربت الساعة وانشق القمر). ﴿ فلا تستعجلوه ﴾ جا کەوایە پەلەی ئەو

ڕۆژە مەکەن، بێگومان بن هەر دێت، پێغەمبەریش دەفەرموێ: بەر لە هاتنی کات وساتی قیامەت لەلای خۆرئاواوە پەڵە هەورێکی ڕەش وەکو (مەتاڵە) پەیدا دەبێت، بەردەوام بەرەو ئاسمان بەرز دەبێتەوەو هەڵدەکشێت، ئەوسا جارچییەك لەناو هەورە ڕەشەکەدا دەڵێت: ئەی خەڵکینە! ئەوجا خەڵکەکە بەرەو یەکدی دێن، ئەویش دەڵێت: ئەرێ گوێتان لێوە بوو؟ هەیانە دەڵێ: بەڵێ، هەیشیانە دوودڵە، بۆجاری دووەم هاوار دەکاتەوە: ئەرێ بیستان؟ خەڵکەکەش دەڵێن، بەڵێ، جا بۆ جاری سێیەم دەڵێ: خەڵکینە! هوشیار بن! وا بڕیاری خوا هات بۆهاتنی قیامەت، پەلەمەکەن و بەڕێوەیە، ئەوجا پێغەمبەر فەرمووی: سوێندم بەو زاتەی گیانی منی بەدەستە! ئەوەندە بەپەلە دێت، ئەو دوو کەسە کە پارچە قوماشێکیان ڕاخستبێت، فریای کۆ کردنەوەی ناکەون، ئەو پیاوەی (حەوز) و قومی چاك کردووە بۆ ئاوە خۆرەی ئاژەڵەکەی، مۆڵەتی نابێت ئاویانی تیا بدات، ئەو پیاوەی وشترەکەی دۆشیوە بیخواتەوە، فریای خواردنەوەی ناکەوێت، ئیترخەڵکی بەگشتی سەر قاڵن، هەر یەکە بەدەردی خۆیەوە. ﴿ سبحانه وتعلى عما يشركون ﴾ پاك و خاوێنی و، بەرزی و بڵندی هەمیشە بۆ خوا لەو شتانەی وا ئەوانە دەیکەنە هاوبەشی و هاوەڵی و، زیاد لەوەش کە ئەڵێن ناتوانێ قیامەت بێنێ!.

فریشتە تاک و تەنیایی خوا دەچەسپێنن:

﴿ ٢: ينـزل الملائكة بالروح من أمره على من يشاء من عباده ﴾ خوا بەفەرمانی خۆی فریشتەی وەحی (جوبریل) بەسروش و وەحیەوە، بە فەرمانی پەیامبەریەتی دەنێرێ بۆ سەر هەرکەسێك لە بەندەکانی کە خۆی بیەوێ و بەشیاوی بزانێت. ئەم ئایەتە ڕەتی قسەی ئەوانەیە کە خوا لەسەر زاریانەوە دەفەرموێ: (لولا نزل هذا القرآن على رجل من القريتين عظيم)٣١/٤٣. یان لە جێگەیەکی تردا دەفەرموێ: (الله يصطفى من الملائكة رسلا ومن الناس..) یان دەفەرموێ: (..الله أعلم حيث يجعل رسالته..) ﴿ أن أنذروا أنه لا إله إلا أنا ﴾ وەحییان بۆ دەکاو پێیان دەڵێ: کە خەڵك لەسزا بترسێنن و، ئاگاداریان بکەن کە جگە لە من هیچ پەرستراوێك بەهەق نییە ﴿ فاتقون ﴾ جا کەواتە لەسنوورەکانم پارێز بکەن و، قسەم مەشکێنن ﴿ ٣: خلق السموات والأرض بالحق ﴾ خوا دەسەڵاتدارێکی وایە کە ئاسمانەکان و زەویی بەڕاست و بەهەق بەدیهێناوە، نەك بێهوودەو هەوانتە، لەجێگایەکی تردا دەفەرموێ: (ليجزى الذين أساؤا بما عملوا ويجزى الذين أحسنوا بالحسنى) ئیدی چۆن هاوبەشی بۆ دابنێن؟! ﴿ تعالى عما يشركون ﴾ بەرزو بڵندە لەو بتانەی کە ئەوان ئەیانکەنە هاوبەشی و، دەسەڵاتی هیچ شتێکیشیان نییە.

ئاسمان و زەوی و مرۆ هەر خوا دایهێناون:

﴿ ٤: خلق الإنسان من نطفة ﴾ ئەو مرۆڤەی لە تنۆکە ئاو (تۆم) ێکی کەم و لاواز دروستکرد ﴿ فإذا هو خصيم مبين ﴾ کەچی لەباتی باوەڕهێنان، بوویە دوژمنێکی ئاشکراو ململانێکەر لەگەڵ دروستکەرەکەی خۆیداو کەوتە ئینکاری کردنی وجوودی!! لەسوورەتێکی تردا هەر لەو بارەیەوە دەفەرموێ: (وهوالذى خلق من الماء بشرا فجعله نسبا وصهرا وكان ربك قديرا). پێغەمبەریشمان (موحەممەد) لە فەرموودەیەکی قودسیدا دەفەرموێ: ((ابن آدم! أنى تعجزني وقد خلقتك من مثل هذه؟! حتى إذا سويتك فعدلتك مشيت بين برديك وللأرض منك وئيد (الوئيد: شدة الوطء على الأرض يسمع كالدوى من بُعدٍ) فجمعت ومنعت، حتى إذا بلغت الحلقوم قلت: أتصدق وأنى أوان الصدقة)) (رواه الإمام أحمد٤/٢١٠). پێغەمبەر ﷺ کەمێ (تف) دەکاتە ناو(لەپی) دەستی و پاشان ئەفەرموێ: خوای باڵا دەست دەفەرموێ: ئەی بنیادەم! تۆ دەتەوێ لە دەستم دەرچی، خۆ من تۆم لە چەشنە ئاوێکی ئاوا بەدیهێناوە؟ کەچی بەدەعیەوە بەسەر زەویدا دەچیت! ماڵت کۆکردەوەو نەتبەخشی، هەتا گیان گەیشتە گەرووت، تازە دەڵێیت: ماڵ دەبەخشم! جاکەی کاتی بەخشین ماوە؟.

مەڕو ماڵاتیشی لەبەر ئێوە دروستکرد:

﴿ ٥: والأنعام خلقها ﴾ مەڕو بزن و گاو وشتریشی بۆ دروستکردن، لەسوورەتی (ئەنعام)دا زیاتر لە سەرئەم نیعمەتانە چووە، لێرە هەر وەکو وەبیر هێنانەوەیەك خستییە ڕوو ﴿ لكم فيها دفء ﴾ هۆی گەرمییان تێدایە بۆتان، واتە: لەوانە جلك و بەرگ کەمایەی خۆ گەرمکردنەوەتانە دروست دەکەن و، خۆ لە سەرما دەپارێزن ﴿ ومنافع ﴾ وبێ لە وەش گەلێ سوودو کەڵکی تریان تێدایە بۆتان (شیرو دۆو ڕۆن و پەنیرو..) ﴿ ومنها تأكلون ﴾ و لە گۆشتەکەیشیان دەخۆن ﴿ ٦: ولكم فيها جمال ﴾ وە جەماڵ و جوانیشن بۆتان ﴿ حين تريحون ﴾ کاتێ ئێواران دەیانهێننەوە ﴿ وحين تسرحون ﴾ وە کاتێ بەریان دەدەن بۆ لەوەڕگاکانیان بەیانیان، ئای چەندە مایەی دڵخۆشی و جوانییە بۆتان و، خەڵکیش بە چاوی ڕێزەوە سەیرتان دەکەن، چونکە سەروەت وسامان بۆدونیاش مایەی قەدرو ئیعتیبارە لای خەڵکی خۆی ﴿ ٧: وتحمل أثقالكم إلى بلد ﴾ وە کەل و پەلە قورسەکانیشتان بۆ ئەوشارانە ڕادەگوێزن و هەڵدەگرن، کە ئەگەر ئەو ئاژەڵانە نەبووبان ﴿ لم تكونوا بالغيه إلا بشق

الأنفس ﴾ ئێوه به ئەزیەت و ئازاری گیانی ودەروونی نەبووبا پێیان نەدەگەیەشتن، واته: لەکاتی حەج و عومرەو بازرگانی و هەرجم وجوولێکی تردا بەئاسانی بێ‌ئەوانه، بۆتان ئەنجام نەدەدران، هەر لەو بارەوه لەجێگایەکی تردا دەفەرموێ: (وإن لكم فى الأنعام لعبرة نسقيكم مما فى بطونها ولكم فيها منافع كثيرة ومنها تأكلون، وعليها وعلى الفلك تحملون) و ئەمانەو چەندین ئایەتی‌تر هەر لەبارەی ئەو نعمەته گرنگانەی خواوه هاتوون و هەن، پێویست ناکات بەهێنانیان ﴿ إن ربكم لرؤف رحيم ﴾ بە ڕاستی پەروەردگارتان بەرامبەر به ئێوه زۆر بەبەزەیی‌و، زۆریش میهرەبان و، دەلاوایه ﴿ ٨: والخيل والبغال والحمير ﴾ هەروەها ئەسپ و ماین و هێسترو گوێدرێژی دروستکرد ﴿ لتركبوها وزينة ﴾ بۆ ئەوەی کاتێ ئێوه دەچن بۆ جێیەك سواریان بن، بێ لەوەیش ببنه زینەت و جوانی و جەمالٚی دونیاتان. جا باشه خوایەکی دەسەلاتدارو، خاوەن نیعمەتیکی ئاوا شیاوی پەرستن نییەو، ناتوانێ مردووان زیندوو بکاتەوە؟. (ئەبوو حەنیفه) (خوارازی‌بێت لێی)، پێی‌وایه که گۆشتی ئەسپ و ماین قەدەغەیەو ناخورێ، چونکه لەئایەتەکەدا خوا دەفەرموێ: (والخيل والبغال والحمير لتركبوها وزينة) واته: بۆ سواری وزینەتی دروستکردوون، نەك بۆ خواردن، وەکو ئەو دەڵێت. بەڵام جەماوەری زاناکان وەکو ئیمامی (مالیك و، شافعی و، ئەحمەد) وهاوەڵانیان و زۆربەی زاناکانی (سەلەف و خەلەف) یش دەڵێن: گۆشتی ئەسپ و ماین حەلاله و، دەخورێ، بەم بەڵگانه:

١) له بوخاری‌و موسلیمدا هاتووه: (نهى رسول الله ﷺ عن لحوم الحمر الأهلية، وأذن فى لحوم الخيل) که پێغەمبەر ﷺ لەخواردنی گۆشتی (کەر)ی ماڵی رێگری کرد و، مۆلەتی به خواردنی گۆشتی ئەسپ و ماینداو.

٢) ئیمامی موسلیم لە خاتوو(ئەسما)وه (خوای لێ رازی بێت) دەگێڕێتەوه دەڵێت: (نحرنا على عهد رسول الله ﷺ فرسا فأكلناه ونحن بالمدينة) (رواه مسلم، كتاب الصيد/١٥٤١). واته: ئێمه لەسەردەمی پێغەمبەردا ﷺ لەمەدینەدا ماینێکمان سەربڕی وخواردمان.

٣)(دوحیه) دەڵێ: بەپێغەمبەرم ﷺ گوت: (ألا أحمل لک حمارا على فرس، فينتج لک بغلا فتركبها؟ قال: إنما يفعل ذلک الذين لا يعلمون) (مسند الإمام أحمد٤/٣١١). واته: ڕێگەم دەدەیت گوێدرێژێك له ماینێك ببەڕێنم، بەشکو هێسترێکی ببێ بۆئەملاو ئەولا سواری ببیت؟ فەرمووی: ئەوه کاری ئەو کەسانەیه نازانن. ﴿ ويخلق مالا تعلمون ﴾ بێ لەوانەیش شتی وا دروست دەکات که تا ئێستا ئێوه پێتان نەزانیوون، رێتان پێ نەبردوون، وەکوچەندین جۆری تری گیانلەبەران و ئاژەڵ و هەرشتێکی تر ﴾ ٩: وعلى الله قصد السبيل ﴾ وەله سەر خوایه روونکردنەوەی ڕێگەی راست و بانگکردن بۆی به بەڵگەو سەلماندن.

(سوودی) ئەڵێ: مەبەست بەو ڕێیه، ڕێگاو ڕێبازەکەی دینی

وَتَحۡمِلُ أَثۡقَالَكُمۡ إِلَىٰ بَلَدٖ لَّمۡ تَكُونُواْ بَٰلِغِيهِ إِلَّا بِشِقِّ
ٱلۡأَنفُسِۚ إِنَّ رَبَّكُمۡ لَرَءُوفٞ رَّحِيمٞ ٧ وَٱلۡخَيۡلَ وَٱلۡبِغَالَ
وَٱلۡحَمِيرَ لِتَرۡكَبُوهَا وَزِينَةٗۚ وَيَخۡلُقُ مَا لَا تَعۡلَمُونَ ٨
وَعَلَى ٱللَّهِ قَصۡدُ ٱلسَّبِيلِ وَمِنۡهَا جَآئِرٞۚ وَلَوۡ شَآءَ لَهَدَىٰكُمۡ
أَجۡمَعِينَ ٩ هُوَ ٱلَّذِيٓ أَنزَلَ مِنَ ٱلسَّمَآءِ مَآءٗۖ لَّكُم مِّنۡهُ
شَرَابٞ وَمِنۡهُ شَجَرٞ فِيهِ تُسِيمُونَ ١٠ يُنۢبِتُ لَكُم
بِهِ ٱلزَّرۡعَ وَٱلزَّيۡتُونَ وَٱلنَّخِيلَ وَٱلۡأَعۡنَٰبَ وَمِن كُلِّ
ٱلثَّمَرَٰتِۚ إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَأٓيَةٗ لِّقَوۡمٖ يَتَفَكَّرُونَ ١١
وَسَخَّرَ لَكُمُ ٱلَّيۡلَ وَٱلنَّهَارَ وَٱلشَّمۡسَ وَٱلۡقَمَرَۖ وَٱلنُّجُومُ
مُسَخَّرَٰتُۢ بِأَمۡرِهِۦٓۚ إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَأٓيَٰتٖ لِّقَوۡمٖ يَعۡقِلُونَ
١٢ وَمَا ذَرَأَ لَكُمۡ فِي ٱلۡأَرۡضِ مُخۡتَلِفًا أَلۡوَٰنُهُۥٓۚ إِنَّ
فِي ذَٰلِكَ لَأٓيَةٗ لِّقَوۡمٖ يَذَّكَّرُونَ ١٣ وَهُوَ ٱلَّذِي
سَخَّرَ ٱلۡبَحۡرَ لِتَأۡكُلُواْ مِنۡهُ لَحۡمٗا طَرِيّٗا وَتَسۡتَخۡرِجُواْ
مِنۡهُ حِلۡيَةٗ تَلۡبَسُونَهَاۖ وَتَرَى ٱلۡفُلۡكَ مَوَاخِرَ فِيهِ
وَلِتَبۡتَغُواْ مِن فَضۡلِهِۦ وَلَعَلَّكُمۡ تَشۡكُرُونَ ١٤

ئیسلامه. ﴿ ومنها جائر ﴾ و هەیشیانه لارو چەوته، مرۆڤ ناگەیەنێته ئامانج، وەکو ئایین وبەرنامەکانی تر ﴿ ولو شاء لهداكم أجمعين ﴾ خۆئەگەر خوا ویستبای رێنموونیتان بکات بۆ رێ هەق‌و راست که، ئەوا پێکرا هەمووتانی رێنوێنی دەکردن، بەڵام هەڵبژاردنی رێگاکان دەخاته بەر دەس مرۆڤ خۆی و، ئازادیشی دەکا بۆدیاریکردن و هەڵبژاردنی، بۆ ئەوەی نەبێته زۆروزۆرکاری، وەکو لەئایەتێکی تردا ئەو هەقیقەته دووپات دەکاتەوەو دەفەرموێ: (ولو شاء ربک لآمن من فى الأرض كلهم جميعا).یان دەفەرموێ: (ولو شاء ربک لجعل الناس أمة واحدة ولا يزالون مختلفين..).

باران نیشانەی دەسەڵاتی خوایه:

﴿ ١٠: هو الذى أنزل من السماء ماء ﴾ خوا هەر ئەو زاته دەسەڵاتدارەیه که له حەواوه ئاو دەنێرێته خوارەوه لەشێوەی باراندا ﴿ لكم منه شراب ﴾ ئێوه لێی‌دەخۆنەوه،ئاوێکی خۆش

و شــیرین بۆخواردەنەوەتان دەشێ ﴿ ومنه شـجر فيه تسيمون ﴾ هــەر لەوئــاوە دارودرەخت و گیا شـین دەبێ‌و، مەڕو ماڵاتیشــی لێ دەلەوەڕێنــن، بەتایبەتــی وشــترەکانتان ﴿ ١١ : ينبت لكم به الـزرع والزيتون والنخيل والأعناب ومــن كل الثمرات ﴾ هەر بەو ئــاوو بارانەوە کشــت وکاڵ و گــەنم و جــۆو و داری زەیتوون و، داری خورمــاو رەزتان بۆ دەروێنێ و ســەوزەکاو غەیرەز ئەوانیش لــە هەموو جۆرێکــی میوەجات ﴿ إن في ذلك لآية ﴾ بەراســتی لەوانەدا بەڵگەیەکی ئاشکرای مەزن هەیە بۆدۆزینەوەی خواو ددان نان بە دەســەڵاتی خوادا ﴿ لقوم يتفكرون ﴾ بۆ هەر گەلێ بەوردی بیربکاتــەوە لــە دەســەڵاتی ئەو، پاشــان بییــەوێ ددان بنێن بە یەکتای خوادا، ئەگینە خەڵکی لارو لاسار چ کەڵکێك وەردەگرێت لەوجۆرە شتانە؟.

شەوو رۆژو هەیڤ و خۆرو گژوو گیای بۆ رامکردن:

﴿ ١٢ : وسخر لكم الليل والنهار والشمس والقمر ﴾ هەرئەو زاتەیە شــەوو رۆژوخۆرو مانگی بۆ رامکردن ﴿ والنجوم مسخرات بأمره ﴾ گشــت ئەســتێرەکانی تریش هەر بــە فەرمانی ئــەو رام کراون، زۆر بەئاســانی بەئاسمانــدا دێــن و دەچن ﴿ إن فــي ذلك لآيات لقــوم يعقلون ﴾ بە راســتی لەو شــتانەدا کۆمــەڵێ بەڵگەی مەزن هەیە بۆ گەلێ تێ‌بگا. لەسوورەتی (ئەعراف)یشــدا تەئکیدی ئەوە دەکاتەوەو دەفەرموێ: (إن ربكم الله الذى خلق السموات والأرض فى‌ستة أيام ثم استوى على العرش يغشــى اليل النهار يطلبه حثيثا والشــمس والقمر مســخرات بأمره ألا له الخلــق والأمر تبارك الله ربالعالمين)/٥٤ ﴿١٣ : وما ذرأ لكم فى الأرض مختلفا ألوانه ﴾ وە لەم زەوییەشدا چەندین شتی جۆراوجۆرو، رەنگ و تام لێکجیاوازی بۆ دروست‌کردوون، ئەگەرچی لە یەك ریشەیش بن ﴿ إن فى ذلك لآية لقوم يذكرون ﴾ بێ‌گومان لەوەشدا بەڵگەی گەورەو مەزن هەیە بۆ کۆمەڵ و خەڵکێــك بیر بکاتەوەو ئامۆژگاری وەرگرێ بۆ بەیەك دانانی خوای کار جوان.

زەریا و کێوو چۆم و ئەستێرە بەڵگەی بوونی خوان:

﴿ ١٤ : وهو الذى ســخر البحــر ﴾ هەر ئەو زاتە دەســەڵاتدارەیە کەدەریای رامکرد ﴿ لتأكلوا منه لحما طريا ﴾ هەتا ئێوە گۆشتێکی ناســکی تازەی لێ دەربهێنن و لێی بخۆن، لەماســییەکانی ســوود وەر بگــرن و، بەدەر ئەوانیــش چەندین کەڵکی تــری لێ وەرگرن ﴿ وتســتخرجوا منــه حلية تلبســونها ﴾ هەتا مــرواری و مەرجان وهــەر شــتێکی تــری جوانــی لێ دەر بهێنن و، بیکەنە خشــڵ و بــەکار بێنن، وەك ئەم ئایەتەش ئەفەرمــوێ: (يخرج منهما اللؤلؤ والمرجــان)٢٢/٥٥ ﴿ وترى الفلك مواخر فيه ﴾ وە کەشــتییەکان بە چاوی خۆت دەبینی کە دێن و دەچن و بەســنگیان ئاوی دەریا لەت دەکەن لە رۆیشــتندا ﴿ ولتبتغوا من فضله ﴾ وتا بەهۆیانەوە لــە نیعمــەت و رۆزی خوا بگەڕێن و کەڵــك وەر گرن و بازر گانی بکەن ﴿ ولعلكم تشكرون ﴾ وبەشکو سوپاسی خوا بکەن، لەسەر ئــەو هەموونیعمەت و بەهرانە پێی بەخشــیون ﴿ ١٥ : وألقى فى الأرض رواســى ﴾ وە لەزەویــدا کێوە زۆر بــەرزو بڵندەکانی دانا وکردنییــە لەنگەرو مێــخ وزەوی پێ‌بەســتنەوە ﴿ أن تميد بكم ﴾ تا ئێــوە نەلەرزێنێ‌و، بەئاســانی بتوانن لەســەری بژین و بگەنە مەبەســتەکانی خۆتان و رێنوێن بن ﴿ وأنهارا وسبلا ﴾ وچەندین چۆم‌و رووبار و رێبازیشی‌نیشــان‌دان ﴿ لعلكم تهتدون ﴾ بەشــکو رێی ژیانتان بدۆزنەوەو بەخۆشــی بژیــن ﴿ ١٦ : وعلامات ﴾ وە چەندین نیشــانەی تریشــی بۆ دانان، وەکو کێــوو گردۆڵکەو ئاوو هاوشــێوەی ئەوانــە بە رۆژدا، بۆ ئەوەی رێبواران لە وشــکانی و دەریادا رێیان پێ‌دەرکەن بۆ گەیشــتن بە ئامانج و مەبەستەکانیان ﴿ وبالنجم هم يهتدون ﴾ ئەوان بە ئەستێرەکانیش رێیان دەردەکرد لە تاریکایی شەودا.

﴿ ١٧ : أفمــن يخلــق كمن لا يخلق ﴾ دیارە ئەوانــە هەموو کاری خوان، دە ئاخۆ کەســێك بتوانێ بــە دی بهێنێ و، مەیلی لەهەر شتێك ببێ بەئاسانی دروســتی بکات، وەکو ئەوە وایە کە توانای دروســتکردنی هیچ شــتێکی نەبێ و، نەتوانێ تەنانەتی شــتێکی ســادەیش دروســت بکات؟ ﴿ أفلا تذكرون ﴾ ئایا ئیتر ئێوە بیر ناکەنــەوە و، پەندو ئامۆژگاری وەرناگرن؟ ﴿ ١٨ : وإن تعدوا نعمة الله لا تحصوها ﴾ ئەوانە کەمێك‌بوون لەنیعمەت و بەخشــشەکانی خــوای گەورە، خۆ ئەگەر بتانەوێ گشــت نیعمەت و چاکەکانی خوا بژمــێرن، بۆتان ناژمێردرێــن ﴿ إن الله لغفور رحيم ﴾ خوای لەکارزان زۆر لێبووردەیە بەرامبەر بەدرێغییەکانتان، زۆریش دلۆڤان و میهرەبانە ﴿ ١٩ : والله يعلم ماتســرون وما تعلنون ﴾ هەرشــتێ ئێوە بیشــارنەوەو، بە پەنامەکی و بەنهێنی بیکەن‌و، هەرشتێکیش دەر بخەن و بەئاشکرا ئەنجامی بدەن، خوا هەر دەیزانێ ﴿ ٢٠ : والذيــن يدعــون من دون الله لا يخلقون شــيئا ﴾ ئــەو بتانەش کە ئەوانە لەباتی خوا داوای هینانی خێرو، لادانی شــەڕو خراپەیان لێ‌دەکەن و دەیانپەرســتن، قەت لێیان نایەت هیچ شــتێ دروست بکــەن ﴿ وهم يخلقون ﴾ وخۆیشــیان دروســت دەکرێن، کەوابوو چۆن دەبنە خواو بپەرســترین!! ﴿ ٢١ : أموات غير أحياء ﴾ خۆ مردوون و زیندوونیین ﴿ وما يشعرون أيان يبعثون ﴾ هەر هەستیش

ناکەن کەی پەرستیارەکانیان زینـدوو دەکرێنەوە، جا ئیتر چۆن داوای خێرو قازانجیان لێدەکرێت؟ لەجێگایەکی تردا دەفەرموێ: (أتعبدون ماتنحتون، والله خلقكم وما تعملون/٩٥،٩٦).

بەدەر لە (الله) کەسی دی نییە:

﴿ ٢٢: إلهكـم إله واحد ﴾ پەرسـتراوی بە هەقی ئێـوە، تەنها پەرسـتراوێکی تـاك و تەنیایـە، بێشـەریك و بێهاوەڵـە و هەر خۆیەتی، ئەگەر چی کافرەکانیش پێیان سەیرە! وەکو لە جێیەکی تردا لە سـەر زاری ئەوان دەفەرموێ: (أجعل الآلهة إلها واحدا إن هذا لشـيء عجاب) یان دەفەرموێ: (وإذا ذكر الله وحده اشمأزت قلـوب الذين لايوءمنون بالآخرة، وإذا ذكـر الذين من دونه إذا هم يستبشـرون) ﴿ فالذيـن لا يؤمنـون بالآخرة ﴾ جـا ئەوانەی کە بـەرۆژی دوایی باوەڕ ناهێنـن ﴿ قلوبهم منكـرة ﴾ دڵیان نکوولی تەنیایی و وەحدانییەتی خوا دەکا ﴿ وهم مسـتكبرون ﴾ ولەگەڵ ئەوەیشـدا خۆ بەزل دەزانن لە شوێنکەوتنی هەق! ﴿ ٢٣: لا جرم أن الله يعلم ما يسرون وما يعلنون ﴾ راستەو هەقە، کە خوا دەزانێ و بەئاگایە بە گشـت ئەو شـتانە ئەوان لەخەڵك دەیشارنەوە، یان دەری دەبڕن و بەئاشکرا دەیکەن.

سـەرنجێك: بۆ ماناو مەبەسـت لەوشـەی(لاجرم): (خەلیل) و (سیبویە)ی نەحوی دەڵێن: بەواتاو مانای(حقا) هاتووە، وەدەڵێن: ف((لا)) و((جرم)) كلمة واحدة، وعن الخليل أيضا أن معناها: لابد، ولامحالـة. وقال الزجـاج: لا) هاهنا نفـي، ورد لقولهم: إن الأصنام تغنيهم.) شـیاوی ئاماژە بۆکردنە وشەی(لاجرم) لە قورئاندا –لەم ئایەتانەدا– چوارجار هاتووە: (٢٣)ی و(١٠٩)ی (نەحل). (٤٣)ی (غافر). (٢٢)ی(هود).

﴿ إنه لا يحب المسـتكبرين ﴾ خۆ بە راسـتی خوا خۆشـی نایە لـە پێشـێلکەرانی هەق و راسـتی و، خەڵکانـی خۆبەزلزان، لە سـوورەتێکی تردا دەفەرمـوێ (إن الذين يسـتكبرون عن عبادتي سيدخلون جهنم داخرين).

لای خوانەناسان قورئان چیرۆکی پێشینانە:

﴿ ٢٤: وإذا قيـل لهـم مـاذا أنـزل ربكـم ﴾ وە هەر کاتـێ بەو هاوبەشـدانەرانە گوترابا: ئـەرێ پەروەردگارتان چی دابەزاندۆتە خـوارەوە؟ ﴿ قالوا أسـاطير الأوليـن ﴾ لە وەڵامە راسـتەکە خۆ دەبوێـرن و دەڵـێن: چیناردووە؟ هەرئەفسـانەو ئوسـتورەو پرو پاڵاتەی پێشینانی ناردووە، دیارە بۆیە ئەو قسانەش دەکەن، هەتا بە خەیاڵی خاوی خۆیان بتوانن خەڵك لە دینی ئیسلام وراستییەکان رێگری بکەن و، ئیسـلام بە شتێکی ئەفسانەو بێناوەڕۆك نیشانی کۆمەڵگـە بدەن!! ﴿ ٢٥: ليحملـوا أو زارهم كاملة يوم القيامة ﴾ ئەوقسـەیە دەکەن هەتا رۆژی قیامەت بـاری گوناهەکانی خۆیان بـە تەواوی هەڵگرن ﴿ ومـن أوزار الذين يضلونهم بغير علم ﴾ وە لە گوناهی ئەو کەسـانەش هەڵگرن کە بـە نەزانی و گێلانە و بێ

وَأَلْقَىٰ فِي ٱلْأَرْضِ رَوَٰسِيَ أَن تَمِيدَ بِكُمْ وَأَنْهَٰرًا وَسُبُلًا
لَّعَلَّكُمْ تَهْتَدُونَ ﴿١٥﴾ وَعَلَٰمَٰتٍ وَبِٱلنَّجْمِ هُمْ يَهْتَدُونَ
﴿١٦﴾ أَفَمَن يَخْلُقُ كَمَن لَّا يَخْلُقُ أَفَلَا تَذَكَّرُونَ ﴿١٧﴾ وَإِن
تَعُدُّوا۟ نِعْمَةَ ٱللَّهِ لَا تُحْصُوهَآ إِنَّ ٱللَّهَ لَغَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿١٨﴾
وَٱللَّهُ يَعْلَمُ مَا تُسِرُّونَ وَمَا تُعْلِنُونَ ﴿١٩﴾ وَٱلَّذِينَ يَدْعُونَ
مِن دُونِ ٱللَّهِ لَا يَخْلُقُونَ شَيْـًٔا وَهُمْ يُخْلَقُونَ ﴿٢٠﴾ أَمْوَٰتٌ غَيْرُ
أَحْيَآءٍ وَمَا يَشْعُرُونَ أَيَّانَ يُبْعَثُونَ ﴿٢١﴾ إِلَٰهُكُمْ إِلَٰهٌ وَٰحِدٌ
فَٱلَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِٱلْـَٔاخِرَةِ قُلُوبُهُم مُّنكِرَةٌ وَهُم مُّسْتَكْبِرُونَ
﴿٢٢﴾ لَا جَرَمَ أَنَّ ٱللَّهَ يَعْلَمُ مَا يُسِرُّونَ وَمَا يُعْلِنُونَ إِنَّهُۥ
لَا يُحِبُّ ٱلْمُسْتَكْبِرِينَ ﴿٢٣﴾ وَإِذَا قِيلَ لَهُم مَّاذَآ أَنزَلَ رَبُّكُمْ
قَالُوٓا۟ أَسَٰطِيرُ ٱلْأَوَّلِينَ ﴿٢٤﴾ لِيَحْمِلُوٓا۟ أَوْزَارَهُمْ كَامِلَةً
يَوْمَ ٱلْقِيَٰمَةِ وَمِنْ أَوْزَارِ ٱلَّذِينَ يُضِلُّونَهُم بِغَيْرِ عِلْمٍ أَلَا
سَآءَ مَا يَزِرُونَ ﴿٢٥﴾ قَدْ مَكَرَ ٱلَّذِينَ مِن قَبْلِهِمْ
فَأَتَى ٱللَّهُ بُنْيَٰنَهُم مِّنَ ٱلْقَوَاعِدِ فَخَرَّ عَلَيْهِمُ ٱلسَّقْفُ
مِن فَوْقِهِمْ وَأَتَىٰهُمُ ٱلْعَذَابُ مِنْ حَيْثُ لَا يَشْعُرُونَ ﴿٢٦﴾

بەڵگە، ئەوان گومرایان دەکەن، چونکە ئەوان سەرۆك و فەرماندەن و، ئەمانیش شـوێنکەوتوو خەڵەتاو ﴿ ألا ساء ما يزرون ﴾ هۆشیار بن! چ بارێکی نالەبارو خراپ هەڵئەگرن؟.

پێشینانیشیان هەر دەهۆ باز بوون:

﴿ ٢٦: قد مكر الذين من قبلهم ﴾ بە راستی ئەوانەش لە پێشیانەوە بـوون، هەروەکو ئەمانە فروفێڵیان لەگەڵ پەیامبەرەکانیاندا کرد بۆ لەناو بردونیان! ﴿ فأتى الله بنيانهم من القواعد ﴾ ئینجا خوا خانوو بەرەیانی لە بن هێنا ﴿ فخر عليهم السـقف من فوقهم ﴾ بەو شێوە کە سـەروو میچی خانووەکانیان بەسـەردا کەوت و گشت مردن، وەکـو لەجێگایەکی تـردا دەفەرموێ: (كلما أوقـدوا نارا للحرب أطفأهاالله..) یان دەفەرموێ: (فأتاهم الله من حيث لم يحتسبوا وقذف في قلوبهم الرعب..) ﴿ وأتاهم العذاب من حيث لا يشـعرون ﴾ وە لە شوێنێکەوە سزایان بۆ هات کە ئەوان هەستیان پێ نەدەکردو بە

خەیاڵیاندا نەدەهات ﴿ ٢٧: ثم يوم القيامة يخزيهم ﴾ لە پاشان لە ڕۆژی قیامەتیشدا ڕیسوایان دەکاو، نهێنییەکانیان دەر دەخات، وەکو دەفەرموێ: (يوم تبلى السرائر..) ﴿ ويقول اين شركائي ﴾ وەخوا ئەفەرموێ: ئەو هاوبەشانەی کە داتاننان بۆم لەکوێن؟ ﴿ الذين كنتم تشاقون فيهم ﴾ ئەوانەی کە ئێوە لەبەر ئەوان

ثُمَّ يَوْمَ الْقِيَامَةِ يُخْزِيهِمْ وَيَقُولُ أَيْنَ شُرَكَائِيَ الَّذِينَ
كُنتُمْ تُشَاقُّونَ فِيهِمْ قَالَ الَّذِينَ أُوتُوا الْعِلْمَ إِنَّ الْخِزْيَ
الْيَوْمَ وَالسُّوءَ عَلَى الْكَافِرِينَ ﴿٢٧﴾ الَّذِينَ تَتَوَفَّاهُمُ الْمَلَائِكَةُ
ظَالِمِي أَنفُسِهِمْ فَأَلْقَوُا السَّلَمَ مَا كُنَّا نَعْمَلُ مِن سُوءٍ بَلَىٰ
إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ بِمَا كُنتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿٢٨﴾ فَادْخُلُوا أَبْوَابَ جَهَنَّمَ
خَالِدِينَ فِيهَا فَلَبِئْسَ مَثْوَى الْمُتَكَبِّرِينَ ﴿٢٩﴾ ۞ وَقِيلَ
لِلَّذِينَ اتَّقَوْا مَاذَا أَنزَلَ رَبُّكُمْ قَالُوا خَيْرًا لِّلَّذِينَ أَحْسَنُوا فِي
هَٰذِهِ الدُّنْيَا حَسَنَةٌ وَلَدَارُ الْآخِرَةِ خَيْرٌ وَلَنِعْمَ دَارُ الْمُتَّقِينَ
﴿٣٠﴾ جَنَّاتُ عَدْنٍ يَدْخُلُونَهَا تَجْرِي مِن تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ لَهُمْ فِيهَا
مَا يَشَاءُونَ كَذَٰلِكَ يَجْزِي اللَّهُ الْمُتَّقِينَ ﴿٣١﴾ الَّذِينَ تَتَوَفَّاهُمُ
الْمَلَائِكَةُ طَيِّبِينَ يَقُولُونَ سَلَامٌ عَلَيْكُمُ ادْخُلُوا الْجَنَّةَ بِمَا
كُنتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿٣٢﴾ هَلْ يَنظُرُونَ إِلَّا أَن تَأْتِيَهُمُ الْمَلَائِكَةُ
أَوْ يَأْتِيَ أَمْرُ رَبِّكَ كَذَٰلِكَ فَعَلَ الَّذِينَ مِن قَبْلِهِمْ وَمَا ظَلَمَهُمُ
اللَّهُ وَلَٰكِن كَانُوا أَنفُسَهُمْ يَظْلِمُونَ ﴿٣٣﴾ فَأَصَابَهُمْ
سَيِّئَاتُ مَا عَمِلُوا وَحَاقَ بِهِم مَّا كَانُوا بِهِ يَسْتَهْزِئُونَ ﴿٣٤﴾

ململانێ و دەمەقاڵێ و دژایەتیتان لەگەڵ پەیامبەراندا دەکرد ﴿ قال الذين أوتوا العلم ﴾ ئەوانەی کەزانستی دونیاو قیامەتیان لایەو، دەزانن ئەنجام چۆن دەبێت و دەڵێن: ﴿ إن الخزي اليوم والسوء على الكافرين ﴾ ئەمڕۆ ڕیسوایی و سزای ئابڕووبەرو، حەیاچوون تەنهابۆ کافرو بێ باوەڕانە. ﴿ ٢٨: الذين تتوفاهم الملائكة ﴾ ئەوانەی کە فریشتەکان گیانیان دەکێشن ﴿ ظالمي أنفسهم ﴾ و ستەمکاری گیانی خۆیانن، واتە: موشریکن و هاوبەشیان بۆ خوا دادەنا ﴿ فألقوا السلم ﴾ ئینجا لەو کاتەدا بەناچاری ملکەچ و تەسلیم دەبن ودەڵێن: ﴿ ماكنا نعمل من سوء ﴾ ئێمە هەرگیز کاری ناپەسەندو خراپمان نەکردووە لە دونیادا! لە قیامەتیشدا بۆ خۆ دزینەوە لە تاوانی شیرك دەڵێن: (والله ربنا ماكنا مشركين) یان بە سوێند جەخت دەکەنەوە لەسەر ڕازی کردنی خوای باڵادەست، وەك خۆی لە سەر زاری ئەوان دەفەرموێ: (يوم يبعثهم الله جميعا فيحلفون له كما يحلفون لكم) جا خوای کارزان دەفەرموێ: ﴿ بلى إن الله عليم بما كنتم تعملون ﴾ بەڵێ، بێگومان خوا خۆی چاك دەزانێ بەوەی کردووتانە ﴿ ٢٩: فادخلوا أبواب جهنم ﴾ دەسا هەمووتان لە دەرگاکانی دۆزەخەوە بچنە جەهەندەم، هەریەکە بەپێی تاوان و گوناحی خۆی ولە دەرگای خۆیەوە ﴿ خالدين فيها ﴾ بە هەتاهەتاییش لەوێ بمێننەوە ﴿ فلبئس مثوى المتكبرين ﴾ جاجێگەی خەڵکانی لووتبەرز و خۆبەزلزان -لە ئاستی خوا پەرستیدا- زۆر خراپ و ناهەموارە، لەم ئایەتەشدا هەرجەخت لە سەر ئەوە دەکاتەوە کە دەفەرموێ: (لايقضى عليهم فيموتوا ولا يخفف عنهم من عذابها..) یان دەفەرموێ: (النار يعرضون عليها غدوا وعشيا ويوم تقوم الساعة أدخلوا آل فرعون أشد العذاب).

هەرچی باشی تەواوە خوا ئەوە دەنێرێ:

﴿ ٣٠: وقيل للذين اتقوا ﴾ وە بە خەڵکانی خۆپارێز دەگوترێ: ﴿ ماذا أنزل ربكم ﴾ پەروەردگارتان چی بەخەڵات بۆ پێغەمبەرﷺ ناردە خوارێ ﴿ قالوا خيرا ﴾ دەڵێن: هەرچی باشە ئەوەی ناردووە ﴿ للذين أحسنوافي هذه الدنيا حسنة ﴾ جا بۆ ئەوانەی لەم ژیانی دونیایەدا ئاکاری چاکیان کردووە، پاداشتی باش و چاکیان بۆ هەیە ﴿ ولدار الآخرة خير ﴾ خۆبەڕاستی خانەو ماڵی دوا ڕۆژ زۆر باشترە بۆیان ﴿ ولنعم دار المتقين ﴾ و بێگومان خانەی پارێزگاران چاك‌خانەیەکە ﴿ ٣١: جنات عدن ﴾ کەچەند باخ و بەهەشتێکی مانەوەیە ﴿ يدخلونها ﴾ و بەدڵخۆش وشادییەوە دەچنە ناویەوە ﴿ تجري من تحتها الأنهار ﴾ چەند چۆم و ڕووباریش بە ژێردارەکانیدا دەڕوا ﴿ لهم فيها ما يشاؤن ﴾ هەر شتێك ئارەزو بکەن، بێ عەزیەت و نارەحەتی، لەوێ دەستیان ئەکەوێ، وەکو دەفەرموێ: (و فيها ما تشتهيه الأنفس و تلذ الأعين وأنتم فيها خالدون) ﴿ كذلك يجزي الله المتقين ﴾ ئاوا خوا پاداشت دەدات بە پارێزکاران، دەسا ئێوەیش ئاکارچاك‌بن ﴿ ٣٢: الذين تتوفاهم الملائكة طيبين ﴾ ئەوانەی کە فریشتە گیانیان ئەکێشن‌و دڵشادو خۆشحاڵن‌و لەدونیا پاك‌و چاك کاریان کردووە، ﴿ يقولون سلام عليكم ﴾ پێیان ئەڵێن: سڵاوتان لەسەربێت ﴿ أدخلوا الجنة بما كنتم تعملون ﴾ دەفەرموون بە هۆی ئەو کردەوە چاکانەوە کردتانن بچنە بەهەشتەوە ﴿ ٣٣: هل ينظرون إلا أن تأتيهم الملائكة أو يأتي أمر ربك ﴾ ئاخۆ ئەوانە کە هەر خەریکی بێ‌دینی و لاسارین، بێجگە لەوە کە فریشتەکان بێنە لایان و، گیانیان بکێشن، وە یان فەرمانی سزای پەروەردگاریان بۆ بێت، چاوەڕوانی چی بن؟ ﴿ كذلك فعل الذين من قبلهم ﴾ ئەوانەش کە لە پێش ئەمانەوەبوون هەر وەکو ئەمان هەر ئەو کارە ناپەسەندانەیان کرد،

بۆیـه دەرەنجام دووچاری سـزای شـیاو بە خۆیان بـوون ﴿ وما
ظلمهم الله ﴾ خۆخواش سـتەمو ناحەقی لێ نە کردن کە سزای‌دان
﴿ ولكن كانوا أنفسهم يظلمون ﴾ بەڵكو خۆیان ستەمیان لە خۆیان
کردو، لـە پێغەمبەرەکان یاخی بوون و، هاوبـەش و هاوەڵیان بۆ
خوا دانا! ﴿ ٣٤: فأصابهم سيئات ما عملوا ﴾ ئەوجا تۆڵەی کارو
کردەوە خراپەکانـی خۆیانیان تووش بوو ﴿ وحاق بهم ما كانوا به
يستهزئون ﴾ وە ئەو سـزایەی گاڵتەیان پێ‌دەکـرد ئابلۆقەی دان
لەتۆڵەدا، لەقیامەتیشدا پێیان دەگوترێت: (هذه النار التى كنتم بها
تكذبون) ﴿ ٣٥: وقال الذين أشـركوا ﴾ وە ئەوانەی هاوبەشـیان
بۆخـوا دانا، بۆخۆ قوتارکردن لەو سـزایە دەڵێن: ﴿ لو شـاء الله
ما عبدنا من دونه من شئ نحن ولا آباؤنا ولا حرمنا من دونه من
شـئ ﴾ ئەگەر خوا ویسـتبای کە هەر ئەو بپەرستین و، کەسێکی
تر نەپەرسـتین، ئیتر نە ئێمەو نە بـاوو باپیرانمان غەیری ئەومان
نەدەپەرسـت، وە نەمان دەتوانی بێ فەرمان و مۆڵەتی‌خۆیشـی،
هیچ شـتێك حەرام و یاسـاغ بکەیـن! ﴿ كذلك فعـل الذين من
قبلهم ﴾ بەڵێ ئەو کەسانەش کەلە پێش ئەمانەوە بوون هەر ئەوەیان
دەگوتـوو، هەر ئاواشـیان دەکـرد ﴿ فهل على الرسـل إلا البلاغ
المبيـن ﴾ ئایا پێغەمبەران جگە لە راگەیاندنێکی ئاشـکراو روون،
شـتێکی تریان لەسـەرە؟ واتە: پێغەمبەران غەیرەز راگەیاندنێکی
ئاشکرایان لە سەر نییە، وەك پرسینەوەو سزادان ﴿ ٣٦: ولقد بعثنا
فى كل امة رسولا ﴾ بەڕاستی بۆ ناو هەموو ئوممەت و نەتەوەیەك
لەهەمـوو سـەردەمێکدا پایەمبەرێکمان نـاردووە ﴿ أن اعبدوا الله
واجتنبوا الطاغوت ﴾ بۆ ئەوە پێیان بڵێ: تەنها خوا بپەرسـتن و،
لە(تاغووت) و یاسا پوچەڵەکان دووربن.

بـەڵێ ئەو دووخاڵە: (خوا پەرسـتن و، وەلانانی تاغووت) کەهەر
پێغەمبـەرەی داویەتـی بەگوێـی ئوممەتەکەی خۆیدا ئەسـاس و
بناغەی گشـت ئایینەکانو دینی ئیسلامیشـە، لەجێگایەکی تردا
دەفەرموێ: (وما أرسـلنا من قبلك من رسـول إلا نوحى إلية أنة
لاإلـة إلاأنا فاعبـدون) ﴿ فمنهم من هـدى الله ﴾ بازێکیان خوای
دلۆڤان خۆی ڕێی نیشان‌دان، چونکە ئامادەو شیاو بوون ﴿ ومنهم
مـن حقت عليه الضلالة ﴾ هی وایشـیان هەبوو بەهۆی لاسـاری
خۆیانەوە لاڕێی و گومڕایی بۆ بڕایەوە ﴿ فسيروا فى الأرض ﴾ جا
ئادەی بەسـەر زەویدا بچن و بگەڕێـن ﴿ فانظروا كيف كان عاقبة
المكذبيـن ﴾ وببینن و بنوارن چارەنووسـی ئەوانـەی کە بڕوایان
نەهێنـا و، پەیامبەرەکانیان بە درۆزن دانا چۆن بوو؟ لەجێگایەکی
دیکـەدا دەفەرمـوێ: (دمـر الله عليهـم وللكافريـن أمثالها) یان
دەفەرمـوێ: (ولقد كذب الذين من قبلهم فكيف كان نكير) ﴿ ٣٧:
إن تحـرص علـى هداهم ﴾ هەرچەنـدە تۆ ئـەی پێغەمبەر! ﷺ
هەوڵ بدەیت و سـووربیت بۆ بـڕوا هێنـان و ڕێنماییان، کەڵکی
نابێ بۆیان، چونکـە ئەوانە لاڕێ و گومڕان ﴿ فإن الله لايهدى من
يضـل ﴾ بە ڕاسـتی خوایش ڕێنوێنی کەسـێك نـاکات کە خۆی
ڕێگەی گومڕایی هەڵبژێرێ بۆ گومڕابوونی خۆی و، چەواشەکردنی

وَقَالَ الَّذِينَ أَشْرَكُوا لَوْ شَاءَ اللَّهُ مَا عَبَدْنَا مِن دُونِهِ مِن
شَيْءٍ نَّحْنُ وَلَا آبَاؤُنَا وَلَا حَرَّمْنَا مِن دُونِهِ مِن شَيْءٍ كَذَٰلِكَ
فَعَلَ الَّذِينَ مِن قَبْلِهِمْ فَهَلْ عَلَى الرُّسُلِ إِلَّا الْبَلَاغُ الْمُبِينُ
﴿٣٥﴾ وَلَقَدْ بَعَثْنَا فِي كُلِّ أُمَّةٍ رَّسُولًا أَنِ اعْبُدُوا اللَّهَ
وَاجْتَنِبُوا الطَّاغُوتَ فَمِنْهُم مَّنْ هَدَى اللَّهُ وَمِنْهُم مَّنْ
حَقَّتْ عَلَيْهِ الضَّلَالَةُ فَسِيرُوا فِي الْأَرْضِ فَانظُرُوا كَيْفَ
كَانَ عَاقِبَةُ الْمُكَذِّبِينَ ﴿٣٦﴾ إِن تَحْرِصْ عَلَىٰ هُدَاهُمْ
فَإِنَّ اللَّهَ لَا يَهْدِي مَن يُضِلُّ وَمَا لَهُم مِّن نَّاصِرِينَ ﴿٣٧﴾
وَأَقْسَمُوا بِاللَّهِ جَهْدَ أَيْمَانِهِمْ لَا يَبْعَثُ اللَّهُ مَن يَمُوتُ بَلَىٰ
وَعْدًا عَلَيْهِ حَقًّا وَلَٰكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٣٨﴾
لِيُبَيِّنَ لَهُمُ الَّذِي يَخْتَلِفُونَ فِيهِ وَلِيَعْلَمَ الَّذِينَ كَفَرُوا أَنَّهُمْ
كَانُوا كَاذِبِينَ ﴿٣٩﴾ إِنَّمَا قَوْلُنَا لِشَيْءٍ إِذَا أَرَدْنَاهُ أَن نَّقُولَ
لَهُ كُن فَيَكُونُ ﴿٤٠﴾ وَالَّذِينَ هَاجَرُوا فِي اللَّهِ مِن بَعْدِ مَا ظُلِمُوا
لَنُبَوِّئَنَّهُمْ فِي الدُّنْيَا حَسَنَةً وَلَأَجْرُ الْآخِرَةِ أَكْبَرُ لَوْ كَانُوا
يَعْلَمُونَ ﴿٤١﴾ الَّذِينَ صَبَرُوا وَعَلَىٰ رَبِّهِمْ يَتَوَكَّلُونَ ﴿٤٢﴾

خەڵکـی، وەکو دەفەرموێ: (ومن يـردالله فتنتة فلن تملك له من
الله شـيئا) ﴿ ومالهم من ناصرين ﴾ وە هیچ یارو پشتیوانێکیشـیان
بۆ نابێ و، دەسـەڵاتی تەواو هی خوا دەبێ، لەشـوێنێکی تردا بۆ
دووپاتکردنـەوەی دەفەرموێ: (ألا له الخلق والأمر تبارك الله رب
العالميـن) ﴿ ٣٨: وأقسـموا بـالله جهد أيمانهـم ﴾ وە بە هەرچی
توانیان بوو سوێندیان خوارد ﴿ لايبعث الله من يموت ﴾ کە ئەوەی
دەمـرێ قەت خوا زیندووی ناکاتەوە، دیارە بەلای عەقڵ و ژیری
ئەوانـەوە زیندوو بوونەوە کارێکی نەگونجـاوە! ﴿ بلى وعدا عليه
حقا ﴾ نا.. وانییە، بەڵکـو خوا مردوان زیندوو ئەکاتەوە، چونکە
بەڵێنی لەسـەر داوە و براوەتەوە ﴿ ولكن اكثر الناس لا يعلمون ﴾
بـەلام زۆربەی ئـەو خەڵکە جاحیڵـن و نازانـن بەڵێنی خوا بە
زیندووبوونەوە هەق وراستە ﴿ ٣٩: ليبين لهم الذى يختلفون فيه ﴾
مردوان زیندوو دەکاتەوە تـا ئەوەی ئەوان جیاوازی و، ناکۆکییان
تێیـدا هەبوو، بۆیان ڕوون بکاتەوە، واتـە: بۆ ئەوەی دەری بخا

زیندوبوونەوەو هەرچی‌تر ئەوان جیاوازیان تێیدا هەبوو بە راست دەرچوو ﴿ وليعلم الذين كفروا ﴾ وبا ئەوانەی کە کافرو بێ باوەڕن چاك بزانن ﴿ أنهم كانوا كاذبين ﴾ کە بێ‌گومان درۆزن بوون کە ئەیانگوت مردوو زیندوو نابێتەوە، ئەنجا پاش ئەوە فریشتەکان پێیان دەڵێن: (هذه النار التى كنتم بها تكذبون، أفسحر هذا أم أنتم لاتبصرون، إصلوها فاصبروا أولا تصبروا سواء عليكم إنما تجزون ماكنتم تعملون) ﴿ ٤٠: إنما قولنا لشئ إذا أردناه ﴾ مردوو چۆن زیندوو نابێتەوە، خۆ ئێمە کاتێ بمانەوێ هەر شتێ بکەین، قسەمان هەر ئەمەیە ﴿ أن نقول له كن فيكون ﴾ کەپێی بڵێین: ببە، دەست بەجێ ئەویش دەبێ و دێتە دی، ئیتر هیچ نارەحتییەکی تێدا نییە بۆمان، دیارە قیامەتیش یەکێکە لەوشتانە کەزۆر بەئاسان دەبن، لەسوورەتێکی تردا دەفەرموێ: (وما أمرنا إلا واحدة كلمح بالبصر) یان دەفەرموێ: (ماخلقكم ولا بعثكم إلا كنفس واحدة..).

کۆچبەرانی ڕێی خوا:

﴿ ٤١: والذين هاجروا فى الله من بعد ماظلموا ﴾ وە ئەو کەسانەیش کە لە بەر خوا وڵات و نیشتمانی خۆیانیان بەجێ هێشت، پاش ئەوەکە ناهەقی و ستەمیان لێکراو ئازار دران، واتە: ئەوانەی کۆچیان کرد بۆ (حەبەشە) ﴿ لنبؤنهم فى الدنيا حسنة ﴾ بە تەئکید ئێمەیش هەر لە دونیادا لەجێگایەکی چاکدا نیشتەجێیان دەکەین، ئەوەبوو بۆ دواییهاتنە (مەدینە)و، خەڵکەکەی پێشوازیەکی گەرم و گوڕیان لێکردن وحەوانیانەوە ﴿ ولأجرالآخرة أكبر لو كانوا يعلمون ﴾ دڵنیابن پاداش ومزەی ئەو دونیا زۆر باشترو گەورەتر ئەبێ لە پاداشی دونیا، ئەگەر دوا کەوتووان لە هیجرەت زانیبایان ﴿ ٤٢: الذين صبروا ﴾ کۆچبەران ئەوانەبوون کە لەسەر جێهێشتنی زێدو شارو هەموو شتێك لەبەر خوا ئارامیان گرت ﴿ وعلى ربهم يتوكلون ﴾ و تەنها هەر بە پەروەردگاریان پشت دەبەستن، بۆیە توانیان وڵات و نیشتمان وسامان و خزم و کەس وکاریان جێهێڵن.

پێغەمبەران هەموو لە پیاوان بوون:

(ئیبن عەبباس) ئەڵێ: خوای جوانکار هەر کە پێغەمبەرمان (موحەممەد)ی ﷺ نارد، عەرەبەکان نکوولی و ئینکارییان کردو گوتیان: چۆن دەبێ لە نێوبەرەی ئینساندا پێغەمبەر بنێردرێ! چونکە بە لای ئەوانەوە پێغەمبەر هەردەبێ فریشتە بێ، جا ئەوەبوو خوا لە سوورەتی (یونس) دا فەرمووی: (أكان للناس عجبا أن أوحينا الى رجل منهم..) لەم سوورەتەشدا دەفەرموێ: ﴿ ٤٣: وما أرسلنا من قبلك إلا رجالا نوحى إليهم ﴾ وە لە پێش تۆیشدا ئەی پێغەمبەر! ﷺ هەر پیاومان کردۆتە پێغەمبەرو سروشمان بۆ کردووە، واتە: پێغەمبەران لە فریشتە و لەهیچ دروستکراوێکی تر نەنێردراون، بەڵکو هەر لەئادەمزاد وجنسی‌ئینسان بوون، لە جێگایەکی‌تردا جەخت لە سەر ئەوە دەفەرموێ: (وما أرسلنا من قبلك إلا رجالا نوحى إليهم من أهل القرى..) ﴿ فاسألوا أهل الذكر إن كنتم لا تعلمون * ٤٤: بالبينات والزبر ﴾ جائەگەر ئێوە ئەو راستیەتان نەزانیوەو نکوولی دەکەن، دەسا فەرموون لەو جوولەکەو فەلانەی زاناو بەئاگان لە بەڵگەو کتێبەکان بپرسن، چونکە ئەوان بە ئاگان و چاك ئەزانن کە ئێمە لە پیاوان نەبێ پێغەمبەرانمان نەناردوون؟ ﴿ وأنزلنا إليك الذكر ﴾ وا بۆ تۆش ئەم قورئانەمان دابەزاندە خوارێ ﴿ لتبين للناس ما نزل إليهم ﴾ بۆ ئەوەی بۆ ئەو خەڵکە روون بکەیتەوە ئەوەی بۆیان دابەزێنراوە لە یەکخواپەرستی و شەرع وحەڵاڵ و حەرام..هتد ﴿ ولعلهم يتفكرون ﴾ وە بەشکو بیربکەنەوەورێنما ببن.

ئاخۆ فێڵبازان لەقاری خوا ئەمینن؟

﴿ ٤٥: أفأمن الذين مكروا السيئات أن يخسف الله بهم الأرض ﴾ ئایا ئەوانەی کە پیلانەکانیان ڕێك‌خستبوو بە نیازی لەناو بردن و کوشتنی پەیامبەر ﷺ ئاخۆ دڵنیان لەوەی کە خوا نوقمی زەوییان ناکات، وەکو قاروونی نقومکرد؟ ﴿ أو يأتيهم العذاب من حيث لا يشعرون ﴾ یان لە لایەکەوە سزایان بۆ بێت کە ئەوان هەر هەستی پێ نەکەن؟ واتە: ئەو لارێ بوونی ئەوانە، هەر ئەوەی شایەنە، ئەگەر حیلم و حەوسەڵەی خوا نەبوایە، بۆیە لە سوورەتێکی تردا دەفەرموێ: (ءأ منتم من فى السماء أن يخسف بكم الأرض فإذا هى تمور)﴿ ٤٦: أو يأخذهم فى تقلبهم ﴾ یان لە ڕێی جم وجووڵ و گەشت و گەڕیاندا بۆ بازرگانی و رزق ورۆزی قاریان لێ بگرێ؟ ﴿ فما هم بمعجزين ﴾ نەشتوانن خوا دەستەوسان بکەن و، خۆیان دەرباز بکەن، وەکو لە سوورەتێکی تردا دەفەرموێ: (أو أمن أهل القرى أن يأتيهم بأسنا بياتا وهم نائمون، أو أمن أهل القرى أن ياتيهم بأسنا ضحى وهم يلعبون) ﴿ ٤٧: أو يأخذهم على تخوف ﴾ یان لە کاتی ترس و چاوەڕوانی کردنی قاردا بیانگرێ؟ ﴿ فإن ربكم لرؤف رحيم ﴾ جا بێ‌گومان پەروەردگارتان لەگەڵ ئەو هەموو دەسەڵاتە دا زۆر بەسۆزو میهرەبانە، بۆیە پەلە ناکاو سزاتان دوا ئەخات بۆ رۆژی خۆی، پێغەمبەریش دەفەرموێ: ((إن الله ليملى للظالم حتى إذا أخذه لم يفلته)) (متفق عليه).

هەموو شتێ سوژدە بۆ خوا دەبا:

﴿ ٤٨: أو لم يروا إلى ماخلق الله من شئ ﴾ ئاخۆ ئەوانە تەماشای هەر شتێ لە دروست کراوەکانی خوایان نەکردووە (دارو درەخت و کێوو..هتد) ﴿ يتفيؤا ظلاله عن اليمين والشمائل ﴾ چۆن سێبەرەکەی لە راستەوە بۆ چەپ دەگەڕێ، جارێ زۆر دەبێ و، جارێکیش کەم دەبێتەوە ﴿ سجدا لله ﴾ کڕنووش و سوژدەش بۆ خوا دەبەن؟ ﴿ وهم داخرون ﴾ لە حاڵێکدا ملکەچ وتەسلیمن بەدەسەڵاتی خوا، واتە: هەموو بوونەوەر لەبەر دەستی دەسەڵاتی خوای گەورەدان و، بیانەوێ، یان نەیانەوێ وجوودەکەیان شایەتی بوون و دەسەڵاتی بێسنووری ئەو دەدەن ﴿ ٤٩: ولله يسجد ما فى السموات وما فی الأرض من دابة والملائكة ﴾ هەموو ئەو خزۆك و رەوەندانەی کە لە ئاسمانەکان و زەیدان و، فریشتەکانیش بەهەمیشەیی سوژدە بۆ خوا دەبەن ﴿ وهم لا يستكبرون ﴾ و عەیبیشیان لێنایەو، خۆ بەزلیش نازانن، لەئایەتێکی تردا دەفەرموێ: (ولله يسجد من فى السموات والأرض طوعا وكرها وظلالهم بالغدو والآصال) ﴿ ٥٠: يخافون ربهم من فوقهم ﴾ هەردەم لە دەسەڵات وقاری ئەو پەروەردگارەیان دەترسن لەسەروویانەوە سزایان بۆ بنێرێ، ﴿ ويفعلون ما يؤمرون ﴾ و هەرشتێکیشیان پێ بسپێردرێ بێ ملەجەڕێ جێبەجێی دەکەن.

دەبێ خوا بەتاك و تەنیا بپەرسترێ:

﴿ ٥١: وقال الله لا تتخذوا إلهين اثنين ﴾ خوا دەفەرموێ: هەرگیز دوو خوا مەگرن و مەپەرستن ﴿ إنما هو إله واحد ﴾ چونکە بێگومان پەرستراوی ئێوە هەر یەك پەرستراوی تاك و تەنیایە ﴿ فإياى فارهبون ﴾ جا کەواتە هەر لە منیش شەرم بکەن و بترسن ﴿ ٥٢: وله مافى السموات والأرض ﴾ هەرشتێ لە ئاسمانەکان و زەویدا هەن هەر موڵکی ئەون ﴿ وله الدين واصبا ﴾ فەرمانبەرێتی بەپۆختی هەرشایەنی ئەوە ﴿ أفغير الله تتقون ﴾ جا ئایا ئیتر ئێوە لە غەیری خوا ئەترسن؟ لە سوورەتێکی دیکەدا دەفەرموێ: (أفغير دين الله يبغون وله أسلم من فى السموات والأرض طوعا وكرها وإليه يرجعون) ﴿ ٥٣: وما بكم من نعمة فمن الله ﴾ هەر رزق و رۆزی و نیعمەتێکتان هەبێ، هەرلە لایەن خواوەیە ﴿ ثم إذا مسكم الضر فإليه تجئرون ﴾ دواییش ئەگەر تووشی هەر زیانێکیش ببن، هەر بۆ لای ئەو هاوارو پەنا دەبەن و دەپاڕێنەوە ﴿ ٥٤: ثم إذا كشف الضر عنكم ﴾ پاشان هەر کە ئەو زیانەشتان لێ لا ببا ﴿ إذا فريق منكم ﴾ خێرا دەستەیەکتان ﴿ بربهم يشركون ﴾ شەریك و هاوەڵ بۆ پەروەردگاریان دائەنێن و! هەموو شتێکیان لەبیر دەچێتەوە ﴿ ٥٥: ليكفروا بما آتيناهم ﴾ هەر لەبەر ئەوە کە ناشکوری ئەو گشت نازو نیعمەتانە بکەن پێمان داون ﴿ فتمتعوا فسوف تعلمون ﴾ دەسا ڕابوێرن بۆ خۆتان، جا دوایی زۆر ناخایەنێ دەزانن چیتان ئەوقە ئەبێت.

وَمَآ أَرْسَلْنَا مِن قَبْلِكَ إِلَّا رِجَالًا نُّوحِىٓ إِلَيْهِمْ ۚ فَسْـَٔلُوٓا أَهْلَ
ٱلذِّكْرِ إِن كُنتُمْ لَا تَعْلَمُونَ ﴿٤٣﴾ بِٱلْبَيِّنَٰتِ وَٱلزُّبُرِ ۗ وَأَنزَلْنَآ إِلَيْكَ
ٱلذِّكْرَ لِتُبَيِّنَ لِلنَّاسِ مَا نُزِّلَ إِلَيْهِمْ وَلَعَلَّهُمْ يَتَفَكَّرُونَ
﴿٤٤﴾ أَفَأَمِنَ ٱلَّذِينَ مَكَرُوا ٱلسَّيِّـَٔاتِ أَن يَخْسِفَ ٱللَّهُ بِهِمُ ٱلْأَرْضَ
أَوْ يَأْتِيَهُمُ ٱلْعَذَابُ مِنْ حَيْثُ لَا يَشْعُرُونَ ﴿٤٥﴾ أَوْ يَأْخُذَهُمْ
فِى تَقَلُّبِهِمْ فَمَا هُم بِمُعْجِزِينَ ﴿٤٦﴾ أَوْ يَأْخُذَهُمْ عَلَىٰ تَخَوُّفٍ فَإِنَّ
رَبَّكُمْ لَرَءُوفٌ رَّحِيمٌ ﴿٤٧﴾ أَوَلَمْ يَرَوْا إِلَىٰ مَا خَلَقَ ٱللَّهُ مِن شَىْءٍ
يَتَفَيَّؤُا ظِلَٰلُهُۥ عَنِ ٱلْيَمِينِ وَٱلشَّمَآئِلِ سُجَّدًا لِّلَّهِ وَهُمْ دَٰخِرُونَ
﴿٤٨﴾ وَلِلَّهِ يَسْجُدُ مَا فِى ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَمَا فِى ٱلْأَرْضِ مِن دَآبَّةٍ
وَٱلْمَلَٰٓئِكَةُ وَهُمْ لَا يَسْتَكْبِرُونَ ﴿٤٩﴾ يَخَافُونَ رَبَّهُم مِّن فَوْقِهِمْ
وَيَفْعَلُونَ مَا يُؤْمَرُونَ ۩ ﴿٥٠﴾ ۞ وَقَالَ ٱللَّهُ لَا تَتَّخِذُوٓا إِلَٰهَيْنِ
ٱثْنَيْنِ ۖ إِنَّمَا هُوَ إِلَٰهٌ وَٰحِدٌ ۖ فَإِيَّٰىَ فَٱرْهَبُونِ ﴿٥١﴾ وَلَهُۥ مَا فِى ٱلسَّمَٰوَٰتِ
وَٱلْأَرْضِ وَلَهُ ٱلدِّينُ وَاصِبًا ۚ أَفَغَيْرَ ٱللَّهِ تَتَّقُونَ ﴿٥٢﴾ وَمَا بِكُم مِّن
نِّعْمَةٍ فَمِنَ ٱللَّهِ ۖ ثُمَّ إِذَا مَسَّكُمُ ٱلضُّرُّ فَإِلَيْهِ تَجْـَٔرُونَ ﴿٥٣﴾ ثُمَّ
إِذَا كَشَفَ ٱلضُّرَّ عَنكُمْ إِذَا فَرِيقٌ مِّنكُم بِرَبِّهِمْ يُشْرِكُونَ ﴿٥٤﴾

بەشێکی بژێوییان دەدەنە بتەکان:

﴿ ٥٦: ويجعلون لما لا يعلمون نصيبا مما رزقناهم ﴾ ولەو رزقو بژێویە پێمان دابوون بەشێکیان دادەنا بۆ ئەو بتانەی کە هیچ نازانن و، قازانجو سوودێکیشیا نییە! ﴿ تالله لتسالن عما كنتم تفترون ﴾ وەسوێند بە خوا بەرامبەر ئەو درۆ هەڵبەستنەتان پرسیارتان لێ دەکرێت ﴿ ٥٧: ويجعلون لله البنات ﴾ وبۆ خوا کچانیان دادەنا، واتە: وایان دەزانی فریشتەکان کچانی خوان! ﴿ سبحانه ﴾ پاك و خاوێنی و بێخەوشی لەوشتانە ئەوان دەیڵێن هەر بۆ خوایە ﴿ ولهم ما يشتهون ﴾ بۆ خۆشیان ئەوەی حەزیان لێ هەبوو دایان دەدەنا، واتە: کوڕ، لە سوورەتێکی تردا بۆ سەرزەنشتکردنیان دەفەرموێ: (ألكم الذكر وله الأنثى، تلك إذا قسمة ضيزى) یان دەفەرموێ: (ألا إنهم من إفكهم ليقولون ولدالله وإنهم لكاذبون، أصطفى البنات على البنين، مالكم كيف تحكمون) ﴿ ٥٨: وإذا بشر

أحدهـم بالأنثى ﴾ هەر کاتێکیش مژدەو هـەواڵی کچێ بەیەکێکیان بـدرێ ﴿ ظـل وجهه مسـودا ﴾ دەبینی دەم و چـاوی ڕەش هەڵ دەگەڕێ ﴿ وهو کظیم ﴾ دەروونیشـی بەرامبەر بەخوا پڕە لە قارو ڕك و، پییـش دەخواتەوە خەریکە دەتەقێتـەوە، هەر لەبەر ئەوە کچی داوەتێ! ﴿ ٥٩ : یتواری من القوم من سـوء ما بشـر بە ﴾

لِيَكۡفُرُواْ بِمَآ ءَاتَيۡنَٰهُمۡۚ فَتَمَتَّعُواْ فَسَوۡفَ تَعۡلَمُونَ ﴿٥٥﴾ وَيَجۡعَلُونَ لِمَا لَا يَعۡلَمُونَ نَصِيبٗا مِّمَّا رَزَقۡنَٰهُمۡۗ تَٱللَّهِ لَتُسۡـَٔلُنَّ عَمَّا كُنتُمۡ تَفۡتَرُونَ ﴿٥٦﴾ وَيَجۡعَلُونَ لِلَّهِ ٱلۡبَنَٰتِ سُبۡحَٰنَهُۥ وَلَهُم مَّا يَشۡتَهُونَ ﴿٥٧﴾ وَإِذَا بُشِّرَ أَحَدُهُم بِٱلۡأُنثَىٰ ظَلَّ وَجۡهُهُۥ مُسۡوَدّٗا وَهُوَ كَظِيمٞ ﴿٥٨﴾ يَتَوَٰرَىٰ مِنَ ٱلۡقَوۡمِ مِن سُوٓءِ مَا بُشِّرَ بِهِۦٓۚ أَيُمۡسِكُهُۥ عَلَىٰ هُونٍ أَمۡ يَدُسُّهُۥ فِي ٱلتُّرَابِۗ أَلَا سَآءَ مَا يَحۡكُمُونَ ﴿٥٩﴾ لِلَّذِينَ لَا يُؤۡمِنُونَ بِٱلۡأٓخِرَةِ مَثَلُ ٱلسَّوۡءِۖ وَلِلَّهِ ٱلۡمَثَلُ ٱلۡأَعۡلَىٰۚ وَهُوَ ٱلۡعَزِيزُ ٱلۡحَكِيمُ ﴿٦٠﴾ وَلَوۡ يُؤَاخِذُ ٱللَّهُ ٱلنَّاسَ بِظُلۡمِهِم مَّا تَرَكَ عَلَيۡهَا مِن دَآبَّةٖ وَلَٰكِن يُؤَخِّرُهُمۡ إِلَىٰٓ أَجَلٖ مُّسَمّٗىۖ فَإِذَا جَآءَ أَجَلُهُمۡ لَا يَسۡتَـٔۡخِرُونَ سَاعَةٗ وَلَا يَسۡتَقۡدِمُونَ ﴿٦١﴾ وَيَجۡعَلُونَ لِلَّهِ مَا يَكۡرَهُونَۚ وَتَصِفُ أَلۡسِنَتُهُمُ ٱلۡكَذِبَ أَنَّ لَهُمُ ٱلۡحُسۡنَىٰۚ لَا جَرَمَ أَنَّ لَهُمُ ٱلنَّارَ وَأَنَّهُم مُّفۡرَطُونَ ﴿٦٢﴾ تَٱللَّهِ لَقَدۡ أَرۡسَلۡنَآ إِلَىٰٓ أُمَمٖ مِّن قَبۡلِكَ فَزَيَّنَ لَهُمُ ٱلشَّيۡطَٰنُ أَعۡمَٰلَهُمۡ فَهُوَ وَلِيُّهُمُ ٱلۡيَوۡمَ وَلَهُمۡ عَذَابٌ أَلِيمٞ ﴿٦٣﴾ وَمَآ أَنزَلۡنَا عَلَيۡكَ ٱلۡكِتَٰبَ إِلَّا لِتُبَيِّنَ لَهُمُ ٱلَّذِي ٱخۡتَلَفُواْ فِيهِ وَهُدٗى وَرَحۡمَةٗ لِّقَوۡمٖ يُؤۡمِنُونَ ﴿٦٤﴾

لە ناخۆشـی وخراپی ئـەو مژدەیەی پێـی دراوە، لەخەڵك خۆی دەشـارێتەوەو، حەز ناکات ببیینن ﴿ أیمسکه علی هون ﴾ نازانێ ئاخۆ لە سـەر سـووکی وشـەرمەزاری ڕای گرێ و بەخێوی بکا؟ ﴿ أم یدسـه فی التراب ﴾ یان بیخاتە ژێر خۆڵـەوەو زیندەبەچاڵی بـکات؟ ﴿ ألا سـاء ما یحکمـون ﴾ چاك بزانـن! بڕیارێکی زۆر خراپ دەدەن کاتێ کیژ دەدەن بەخواو، بۆ خۆیانیش کوڕ! ﴿ ٦٠ : للذین لا یؤمنون بالآخرة مثل السـوء ﴾ بۆ کەسـانەی کە بڕوایان بـەڕۆژی دوایی نییە، وێنەو سـیفەتێکی خراپیـان هەیە، واتە: حەزکردن لە کوڕان و ڕکبوون لە کچان ﴿ ولله المثل الأعلی ﴾ خۆ مەسـەل و وەسـفی بەرزو بڵندیش بۆ خوایە: (بێ نیازی لە منداڵ ولەهەموو شـتێك) ﴿ وهو العزیز الحکیم ﴾ هەر ئەویشە باڵادەست و دەسەڵاتدارو کاربەجێ و هەموو کارێکی دروست و ڕەوایە.

بـەڵێ.. سـووك وچرووك تەماشـاکردنی ژنـان، وە نەبێ تەنها هــەر لەنـاو عەرەبەکانی سـەردەمی نەفامییدا باوبووبـێ، بەڵکو لەنێو ئەوانەیشـدا کەخۆیان بە پێشـکەوتوو خاوەن شارستانییەت دەزانن، حاڵی ژنان لەلایان کەمتر نییە لەوانەی سـەردەمی نەفامی کۆن، بۆیە دەڵێین هەر ئیسلام بوو پلەو پایەو کەسێتی ژنانی بەرز کـردەوەو، گەیاندیە ئەو جێگایە کەپێغەمبەر ﷺ بفەرموێ: ((إنما النسـاء شقائق الرجال))، وە بەسـەدان وشەی جوان و پرشنگداری تر، پلەو پایەی ئافرەت دەنرخێنێ دەیخاتە پاڵ پیاو، ئیسلام هەر کەهات ڕایگەیاندو فەرمووی: (ولهن مثل الذی علیهن بالمعروف) بەم وتەی پیرۆزەی خوایە مافی ژنانی دیاری کردو نرخاندی، ئەمە بەو شـێوەیە، لەولایشـەوە لەپێش چاوی عەرەبەکانەوە پێغەمبەر ﷺ دەسـتی خاتـوو (فاتیمـە)ی کچی دەگـرت و ماچی دەکرد، لەکاتێکا کە ئەوان کچانیان زیندەبەچاڵ دەکرد، وە هەروەها کاتێ خاتوو (فاتیمە) بهاتبا بۆلای پێغەمبەر ﷺ لەبەری هەڵدەسـایەوە، وەکاتێکیش لەسەفەر دەگەڕایەوە سەردانی ئەکرد.. بەڵام بەداخەوە تا ئێسـتایش ژن وەکو پێویست نەگەیشتۆتە جێگەی شیاوی خۆی و، ئەو یاسـایانەش ئێسـتا باسـی مافی ژنان دەکەن هەر لەسەر کاغەز ماونەتەوە و، موسـڵمانانیش جۆرە بۆچوون و تەسـەورێکی تایبەتیـان هەیە، خـۆ ئەورووپاو وڵاتانی تریـش لەپێش چاوەوەن کە چۆن ئافرەتیان کردووە بە بووکە شووشـە لەچێشتخانەو جێگا بازرگانی و، گەشـت و گەڕانەکاندا بەوێنەو نیگار دەیرازێننەوە، وە چۆن لـە مەلەوانگەکاندا لەزەتی لێ وەرئەگیردرێ، وە لەهوتێل و موتێلەکاندا چۆن پڕو پاڵانتە بڵاو ئەکرێتەوە بە وێنەی ئافرەتەوە بۆ پێشکەشـکردنی خزمەتی میوانەکانیان؟! دەخوازم دەستەیەکی پسـپۆڕو خاوەن ویژدان دابنرێن بۆتوێژینـەوەو لێکۆڵینەوە لە مافی ژنان و مەسـەلە گرنگە کانی ژنان لەئیسـلامدا، هەتا بەکوێرانە، وەیـان بە نەزانین، وەیان بە دوژمنایەتی موسـڵمانان لێرەو لەوێ ئیسلام تاوانبار نەکرێ.

بەزوویی خواگیر نابن:

﴿ ٦١ : ولـو یؤاخذ الله الناس بظلمهم ﴾ ئەگەر بە هۆی سـتەم و لە سـنوور دەرچوونەوە خوای کارجـوان خەڵکان بگرێ ﴿ ماترك علیها من دابة ﴾ ئەوا هیچ ڕەوەندەو گیانلەبەرێکی بەسەر زەویەوە نەدەهێشت، چونکە بەرامبەر فەرمان و نیعمەتەکانی خوا، مرۆڤ بە سروش لارو لاسـارە ﴿ ولکن یؤخرهم إلی أجل مسمی ﴾ بەڵام هەتـا ئاکامێکی دیاریکراو بۆیان، دوایـان دەخاو دەیان هێڵێتەوە ﴿ فإذا جاء أجلهم لایسـتأخرون ساعة ولا یستقدمون ﴾ ئینجا کە ئاکامیشـیان هات، تەنها ساتێك پاش و پێش ناکەن لێی ﴿ ٦٢ : ویجعلـون لله ما یکرهون ﴾ وە هەرشـتێ خۆیان پێیان ناخۆشـەو

حـەزی لێ ناکەن دایدەنـێن بۆخوا ودەیکەنە هاوبەشـی، ئەوەتا بڕیـاری کـچ دەدەن بـۆ خوا، کەچی خۆشـیان لێـی ڕائەکەن! ئەوەتە شـەریکی بۆ دادەنین، کەچی خۆیان لە شەریك رادەکەن! ﴿ وتصف ألسنتهم الكذب ﴾ لەگەڵ ئەوەیشدا زمانیان گۆ بەدرۆ دەکا ودەڵێت: ﴿ أن لهم الحسنى ﴾ کە پاشە ڕۆژی چاك و باش -بە بۆ چوونی خۆیان- هەر بۆ ئەوانە! ﴿ لاجرم أن لهم النار ﴾ بێگومان ئەو قسەیانە وانییە، بۆ ئەوان هەر ئاگری دۆزەخ هەیە، نەك پاشـەڕۆژی چـاك وەك خۆیان دەڵێن ﴿ وأنهـم مفرطون ﴾ سـەرەڕای ئەوەیش پێشی خەڵکانی‌تر دەخرێن و بەپەلە ڕەوانەی دۆزەخ دەکرێن و، لە وێ بێ‌سـەرو شـوێن دەبن و لە بیر دەکرێن ﴿ ٦٣: تالله لقد أرسـلنا إلى أمم من قبلك ﴾ سوێند بەخوا بەرلە تۆیـش گـەلێ پێغەمبەرمان ناردەلای چەند هـۆزو نەتەوەیەك، بۆ ڕێنمایی و شـارەزاکردونیان لەرێی ڕاسـت ﴿ فزين لهم الشـيطان أعمالهـم ﴾ جا شـەیتان کارو کـردەوە خراپەکانیانی لا شـیرین کردن، بەرهەڵسـتی پەیامبەرەکان وەسـتان ﴿ فهو وليهم اليوم ﴾ جا ئەمڕۆش، واتە: لە دونیادا هەر ئەوە دۆست و یارمەتیدەریان، دیارەکە شەیتانیش چ یارمەتیدەرێکی نالەبارو خراپە ﴿ ولهم عذاب أليم ﴾ ولە ڕۆژی قیامەتیشدا سـزایەکی ئێش پێگەیەنەریشیان بۆ هەیە و، ڕزگاریان نابێت لێی ﴿ ٦٤: وما أنزلنا عليك الكتاب إلا لتبين لهم الذى اختلفوا فيه ﴾ وە ئێمە ئەم قورئانەشمان هەر بۆ ئەوە ناردبـۆت ئەی پێغەمبەر! ﷺ بۆ ئەوەی جیـاوازی وئیختیلافیان تێیدا هەیە بۆیانی ڕۆشن بکەیتەوە ﴿ وهدى ورحمة لقوم يؤمنون ﴾ وببێتە ڕێ نیشـاندان و، ڕەحمـەت و میهرەبانی بۆ گەل وهۆزێ بیبیەوێ ئیمان بهێنێ ﴿ ٦٥: والله أنزل من السماء ماء ﴾ وخوا لە ئاسمانەوە بە دەسـەڵاتی خۆی ئاوی باراندەخـوارێ ﴿ فأحيا به الأرض بعد موتها ﴾ ئینجا زەوی، دوای مردنی و وشـك بوونی‌پێ زیندوو کردەوەو بووژاندەوە، واتە: هەروەکو بەباران زەوی دەبزوێ و وەبەردێت، هەر ئاوایش دڵەکان بە قورئان دەبزوێن و وەبەردێن ﴿ إن فـی ذلـک لآیـة ﴾ بێگومان لـەوەدا بەڵگەیەکی گـەورەو مەزن هەیە لەسـەر بوون و یەکخواپەرستی ﴿ لقوم يسمعون ﴾ بۆ ئەوخەڵکانە کە گوێ بۆ وتەی ڕاسـت و دروسـت بگرن، لەماناو مەبەستی قسە تێبگەن.

لەم وڵساتانە پەند بگرن:

﴿ ٦٦: وإن لكم في الأنعام لعبرة ﴾ بە ڕاسـتی لە دروسـتکردنی مەڕو بزن و وشـترو گادا پەنـدو ئامۆژگاری گـەورە هەیە بۆتان، دەتوانن زۆر بەئاسـانی خـوای کارزانی پێ‌بدۆزنەوە ﴿ نسـقيكم مما في بطونه من بين فرث و دم لبنا خالصا ﴾ لە نێوان سـڕوانی ناوسکیان و، لە نێوان خوێندا شیرێکی پاك و خاوێنتان پێ دەنۆشین ﴿ سـائغا للشاربين ﴾ خۆشمەزەو خۆشقووتە بۆ نۆشێنەران، واتە: زۆر بەئاسـانی و سادە دەخورێتەوەو دەچێتە خوارێ ﴿ ٦٧: ومن ثمرات النخيل والأعناب تتخذون منه سـكرا ورزقا حسنا ﴾ وە لە

وَاللَّهُ أَنزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَأَحْيَا بِهِ الْأَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا ۚ إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَةً لِّقَوْمٍ يَسْمَعُونَ ﴿٦٥﴾ وَإِنَّ لَكُمْ فِي الْأَنْعَامِ لَعِبْرَةً ۖ نُّسْقِيكُم مِّمَّا فِي بُطُونِهِ مِن بَيْنِ فَرْثٍ وَدَمٍ لَّبَنًا خَالِصًا سَائِغًا لِّلشَّارِبِينَ ﴿٦٦﴾ وَمِن ثَمَرَاتِ النَّخِيلِ وَالْأَعْنَابِ تَتَّخِذُونَ مِنْهُ سَكَرًا وَرِزْقًا حَسَنًا ۗ إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَةً لِّقَوْمٍ يَعْقِلُونَ ﴿٦٧﴾ وَأَوْحَىٰ رَبُّكَ إِلَى النَّحْلِ أَنِ اتَّخِذِي مِنَ الْجِبَالِ بُيُوتًا وَمِنَ الشَّجَرِ وَمِمَّا يَعْرِشُونَ ﴿٦٨﴾ ثُمَّ كُلِي مِن كُلِّ الثَّمَرَاتِ فَاسْلُكِي سُبُلَ رَبِّكِ ذُلُلًا ۚ يَخْرُجُ مِن بُطُونِهَا شَرَابٌ مُّخْتَلِفٌ أَلْوَانُهُ فِيهِ شِفَاءٌ لِّلنَّاسِ ۗ إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَةً لِّقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ ﴿٦٩﴾ وَاللَّهُ خَلَقَكُمْ ثُمَّ يَتَوَفَّاكُمْ ۚ وَمِنكُم مَّن يُرَدُّ إِلَىٰ أَرْذَلِ الْعُمُرِ لِكَيْ لَا يَعْلَمَ بَعْدَ عِلْمٍ شَيْئًا ۚ إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ قَدِيرٌ ﴿٧٠﴾ وَاللَّهُ فَضَّلَ بَعْضَكُمْ عَلَىٰ بَعْضٍ فِي الرِّزْقِ ۚ فَمَا الَّذِينَ فُضِّلُوا بِرَادِّي رِزْقِهِمْ عَلَىٰ مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُهُمْ فَهُمْ فِيهِ سَوَاءٌ ۚ أَفَبِنِعْمَةِ اللَّهِ يَجْحَدُونَ ﴿٧١﴾ وَاللَّهُ جَعَلَ لَكُم مِّنْ أَنفُسِكُمْ أَزْوَاجًا وَجَعَلَ لَكُم مِّنْ أَزْوَاجِكُم بَنِينَ وَحَفَدَةً وَرَزَقَكُم مِّنَ الطَّيِّبَاتِ ۚ أَفَبِالْبَاطِلِ يُؤْمِنُونَ وَبِنِعْمَتِ اللَّهِ هُمْ يَكْفُرُونَ ﴿٧٢﴾

بەرو میوەی داری خورماو ترێدا عەرەق و، ڕزق و ڕۆزیەکی چاك و پاك وەر دەگرن و، واتە: ئەوەی حەڵاڵە لێیان وەکو سرکەو مێوژو.. هتد شەرابیشـی لێ دروسـت ئەکەن، باشـە! پاش ئەو نیعمەتانە ئیدی شەرم ناکەن لارێ دەگرن؟.

(ئیبن عەبباس) ئەڵێ: دیارە ئەمە پێش یاساغبوونی شەرابە ﴿ إن فى ذلک لآیة لقوم يعقلون ﴾ بێگومان لەوەدا بەڵگەو نیشانەیەکی گەورەهەیە بـۆ هەر خەڵکێ تێ‌بگـاو، دەرکی‌هەبێ بۆدۆزینەوەی خوای تاك وتەنیا.

تێبینـی: ئەم ئایەتـە یەکەم ئایەت بوو دابـەزی کەزەمی عەرەق بکات.

مێشەنگ و هەنگوێن بۆ ڕادەمێنان نیشانن:

﴿ ٦٨: وأوحـى ربک إلى النحـل ﴾ پەروەردگاری تۆ بە ئیلهام، ڕێنمایی‌میشـهـەنگوێنی کرد ﴿ أن اتخذى مـن الجبال بيوتا ومن

الشجر ومما یعرشـون ﴾ کە بچۆ لە نێو تلە بەردی شاخەکانداو، ولـە ناو دارانداو ولەو هەرزاڵ و خانوانەشـدا خەڵکبۆت دروسـت دەکـەن، جێی ژین و ژیواری خۆت سـازبدە ﴿ ٦٩: ثم کلی من کل الثمرات ﴾ پاشـان بچۆ لە هەر گوڵ و میوەیەك بژیویت بخۆ (بمژە) ﴿ فاسـلکی سـبل ربک ذللا ﴾ جا بەئاسانی بەو ڕێگانەدا برۆ کە پەروەردگارت بۆی دەست نیشان کردوی بۆ مژینی شیلەی گوڵەکان ﴿ یخرج من بطونها شـراب مختلف ألوانه ﴾ لە نێو سکی مێشـهەنگەکاندا خواردنەوەیە (هەنگوێن)ێکی نایاب و هەمەڕەنگ دێتەدەرێ ﴿ فیه شـفاء للناس ﴾ شـفای گەلێ نەخۆشـی تێدایە بۆمەردم ﴿ إن فی ذلک لآیة لقوم یتفکرون ﴾ بە ڕاسـتی لەوەشدا بەڵگـەو نیشـانەیەکی ئێجگار گەورە هەیە بۆ گـەلێ رابمێنێ‌و بیر بکاتەوە لە دەسـەڵاتی خوای گەورە؛ بیر بکاتەوەو بڵێ‌باشە! ئەو مێشـهەنگوێنە چۆن دەزانـێ و کێ فێری کرد ئەو شـەش پاڵووە بەو شـێوەیە رێك بخات کە تا ئێسـتاش ئەندازیاران سـەریان لێ سـوور ئەمێنێ. (ئەبوو سـەعیدی خودری) دەڵێت: پیاوێك هاتە لای پێغەمبـەر ﷺ گوتی: براکەم زکی دەچێت؟ فەرمووی: دەبچۆ هەنگوێنـی بـدەرێ، ئەویش چوو هەنگوێنی دایـەو چاك نەبوو! دووبارەو سـێبارە پیاوەکە چوو و هاتەوە لای پێغەمبەر هەر گوتی: ئاخـر پێـمداو چاك نەبـوو! ئەویش ﷺ فەرمـووی: ((صدق الله وکذب بطن أخیک)) بێ سـۆ خوا راسـت دەکاو زکی براکەی تۆ درۆ دەکات، دەبچـۆ هەنگوێنـی بدەرێ، ئەویش چوو و دیسـان هەنگوێنی‌دایەو چاکەوە بوو (فتح الباری: کتاب الطب: ١٠/١٦٨، مسـلم، کتاب الإسـلام: ١٧٣٦-١٧٣٧). ﴿ ٧٠: والله خلقکم ثم یتوَفاکم ﴾ وخوا ئێوەی دروسـتکرد، پاشانیش هەرکە ئاکامتان هات ئەتانمرینێ، لەجێیەکی تـردا دەفەرموێ: (الله الذی خلقکم مـن ضعـف ثم جعل من بعد ضعـف قوة..) ﴿ ومنکم مـن یرد إلی أرذل العمر ﴾ هەیشـتانە ئەیباتەوە بـۆ تەمەنێکی زۆر کەنەفتەو پەککەوتەو، هیچ بیرو هۆشێکی لا نامێنێ و، گەلێ جار قسەی بێ جێش لـە زاری دەرئەچێ و، دەکەوێتە ورێنە ﴿ لکی لا یعلم بعد علم شـیئا ﴾ تا درەنجام پاش بە ئاگایی و زانین، هەموو شـتێکی لە بیر دەچێتەوەو، هیچ شـتێك نازانـێ و: وەك منداڵی لێدێتەوە، پێغەمبـەری خوا زۆرجار دەیفەرموو: ((اللهـم! إنی أعوذ بک من البخل والکسـل والهرم، وأرذل العمر وعـذاب القبر، وفتنة الدجال وفتنة المحیا والممات..)) (بوخاری). ﴿ إن الله علیم قدیر ﴾ بەراستی خوا زۆر زانایە بە هەڵسـووڕاندنی کارو باری بەندەکانی، زۆریش دەسەڵاتدارو بەتوانایە، مەیلی لە کردنی‌هەرشتێك ببێت بەئاسانی دەیـکات ﴿ ٧١: والله فضل بعضکم علی بعض فی الرزق ﴾ وخوا

فەزڵی هەندێکتانی داوە بەسـەر هەندێکتانا، لە رزق و رۆزیدا، لە بەر هەر حیکمەت وبەرژەوەندیەك خۆی دەیزانێ، ئەوە هەژارەو، ئەوە دەوڵەمەندو پاشـایە! ﴿ فما الذیـن فضلوا برادی رزقهم علی ماملکت أیمانهم فهم فیه سـواء ﴾ کەچی ئەوانەی سەرخراون و، رزق و رۆزی بـاش و فرەیان پـێدراوە، واتە: ئاغاکان، ئامادەنین بەشـی بەندەکانیانـی لێ بـدەن و ئیدی هەموو وەکو یك شـەریك و بەشـدار بـن، واتە: گەورەو سـەرداران لەو سـامانەدا کە خوا پێی‌داون ئامادەنین بەندەکانیان بکەنە هاوبەشـی خۆیان، جا ئیتر چـۆن دەبـێ ئەوان بتـەکان و هەندێ لە دروسـتکراوەکان بکەنە شـەریك و هاوبەشی خوا لە پەرستندا؟! لە ئایەتێکی تردا هەر لەو بارەیەوە دەفەرموێ: (ضرب لکم مثلا من أنفسـکم هل لکم من ما ملکت أیمانکم من شرکاء فی ما رزقناکم فأنتم فیه سواء تخافونهم کخیفتکـم أنفسـکم..). ﴿ أفبنعمة الله یجحدون ﴾ جـا ئایا نکوولی نیعمەت و بەخششـی خوا دەکەن و، هاوەڵی بۆ دادەنێن؟! واتە: ئایا ئێوە چۆن بە شتێ قایل دەبن بۆخوا، کەچی بۆ خۆتان قایل نین پێی؟! رازی نابن بەندەکانتان ببنە هاوبەشـتان، ئەی باشە! چۆن ئەوبتانە دەکەنە هاو بەش بۆخوا!.

لە بەڵگەو بەخششەکانی خوایە ژن و پیاوو کوڕو نەوە:

﴿ ٧٢: والله جعل لکم من أنفسکم أزواجا ﴾ وەخوا هەر لە جنسی خۆتـان هاولف و هاوسـەری دانێ، خۆ ئەر لـە خۆتان نەبووبا، وەکو ئێسـتا ئولفەت و پەیوەندی باشتان نەدەبووو ژیانتان سەری نەدەگـرت ﴿ وجعـل لکم من أزواجکـم بنین وحفـدة ﴾ وە لەو هاولف وهاوسەرانەدا کوڕەزاو نەوەی پێ بەخشین ﴿ ورزقکم من الطیبات ﴾ و لە رزق و رۆزی پاك و حەڵاڵیشی پێدان ﴿ أفبالباطل یؤمنـون ﴾ جا ئایا بتپەرسـتەکان -دوای ئـەو هەموو نیعمەت و بەهرانـە- بە پرو پـووچ و باتڵ بڕوا دەکـەن؟! ﴿ وبنعمة الله هم یکفرون ﴾ وبەو گشـت بەهرەو بەخششـەی خوا بـاوەڕ ناکەن و ناسوپاسی دەکەن؟!.

لـە قیامەتدا خـوا لە بەرامبـەر ئـەو نیعمەتانەوە بـە مرۆڤەکان دەفەرمـوێ: ((ألم أزوجک؟ ألم أکرمک؟ ألم أسـخر لک الخیل والإبل،وأذرک ترأس و تربع؟)) (موسلیم: ٢٢٧٩/٤). واتە: ئەرێ هاوسەرم نەدایتێ؟ ئەرێ ئەسـپ ومایبن ووشترم بۆ رامنەکردیت؟ ئـەرێ ئازادم نەکردیت سـەرداری خـۆت و خانەو لانەی خۆت بکەیـت؟. ﴿ ٧٣: ویعبدون مـن دون الله مالایملک لهم رزقا من السموات والأرض شـیئا ﴾ وئەوانە لە باتی خوای کارزان شتێك ئەپەرستن کە لە ئاسمانەکان و زەویدا دەسەڵاتی هیچ جۆرە رزق و

ڕۆزیییەکیان نییە بۆیان ﴿ ولا یستطیعون ﴾ وناشتوانن باران ببارێنن ویان دارو درەختیان بۆ ســەوزبکەن، کەچی هەر دەیانپەرسـتن! ﴿ ٧٤: فلا تضربوا لله الأمثال ﴾ جا ئیتر ئێوە نموونەو شـەریك بۆ خوا مەهێننە ئاراوە، چونکە ئەو بێ شەریك وبێ وێنەیە ﴿ إن الله یعلم وأنتم لا تعلمون ﴾ بە راسـتی خـوا پووچەڵی ئەوەی دەیکەن دەیزانێ، وەئێوە بێ ئاگان ونازانن.

نموونەی موسڵمان و کافر، یان بت و خوا:

لـێرەدا خـوای کارجـوان نموونەی مرۆڤـی موسـڵمان و بێباوەڕ دێنێتـەوەو دەفەرمـوێ: ﴿ ٧٥: ضرب الله مثلا عبـدا مملوکا لا یقـدر علـی شـئ ﴾ خوا مەسـەل و نموونە - بۆ خـۆی و بۆ ئەو بتانــە دێنێتەوە ئەیانکەنە هاوبەش بۆی- بە بەندەیەك کە توانای هیچ شـتێکی نەبێت ﴿ ومن رزقناه منا رزقا حسنا ﴾ وبەکەسێکی خـاوەن باوەڕی وایش کە رزق و رۆزییەکـی چاك و پاکی داوەتێ ﴿ فهو ینفق منه سـرا وجهرا ﴾ جائەودەسـەڵاتدارەیان بە نهێنی و بەئاشکرا لێیدەبەخشێت ودەستی هەر لەخێردایە، ئەویدیکەش، واتــە: هیــچ لێنەهاتووەکـە بێخێرو بـێر لێی وەسـتاوەو هیچی لێناوەشـێتەوە ﴿ هل یستون ﴾ ئاخۆ ئەو دووکەسە وەکو یەك‌بن؟ ﴿ الحمد لله ﴾ سـوپاس بۆ خوا کە هەق و راستی دەرکەوت ﴿ بل أکثرهـم لا یعلمـون ﴾ بەڵام زۆربەیان ئەم حەقیقەت و راسـتیانە نازانن، بۆیە دروستکراوو دروسـتکەر وەکو یەك تەماشا دەکەن!! ﴿ ٧٦: وضـرب الله مثـلا رجلین ﴾ وخوا بــە دوو پیاو دەربارەی هەق و ناهەق مەسـەل و نموونەیەك دەهێنێتـەوە ﴿ أحدهما أبکم لا یقدر علی شـئ ﴾ یەکێکیان لاڵە و، توانای هیچ شـتێکی نییە، تاکارێکی خێری لێبوەشێتەوە ﴿ وهو کل علی مولاه ﴾ وپەککەوتەو سـەر بـاری ئاغاکەیەتی ﴿ أینمـا یوجهه لا یأت بخیـر ﴾ بەهەر لایەکا بینێرێ، خێرێك بەدەسـت ناهێنێت ﴿ هل یستوی هو ومن یأمر بالعدل وهو علی صراط مسـتقیم ﴾ ئاخۆ کەسـێکی لاڵی هیچ لێنەهاتووی ئاواو، کەسـێکیش بەردەوام فەرمـان بەدادگەریبداو لەسـەر راسـتە رێیش بێ، وەکو یەك وابن؟! دیارە هەرگیز وەکو یـەك نین، جا باشـە ئـەی چۆن ئێـوە بتان دەکەنە شـەریك و هاوبەشی خوا؟!.

زانینی هەمو نادیارێک و هاتنی رۆژی پەسڵان بۆ خوایە:

﴿ ٧٧: ولله غیب السـموات والأرض ﴾ زانینی کارو باری هەموو نادیارێـك لە ئاسمانەکان و زەویدا، هەر بۆ خوایە، هەرئەو دەزانێ چۆنــەو، کــەی دەبێت ﴿ وما أمر السـاعة إلا کلمح البصر أو هو أقرب ﴾ وهاتنی رۆژی قیامەتیش هێندە ئاسانەو خێرایە هەربەقەد چاوتروکانێکــە، یان لە خێراییـدا لەوەیش نزیکترە، چونکە تەنها هەر ئەوەندەیە کە خوا پێی بفەرموێ ببە، ئەوجا دەسـت بەجێ دەبێـت.. جا ئەو کاتە ئەو رۆژە هات، ئیتر هەق و ناهەق روونتر دەرئەکـەوێ، لە ئایەتێکی‌تردا دەفەرمـوێ: (وماأمرنا إلا واحدة کلمـح بالبصـر) ﴿ إن الله علـی کل شـئ قدیر ﴾ بەراسـتی خوا بەسـەر هەموو شتێکا بەقیامەتیشـەوە هێزو دەسەڵاتی هەیەو هیچ شـتێك ناتوانێ بەر هەڵسـتی بکات، یان ئەم ئایەتە دەفەرموێ: (ماخلقکم ولا بعثکـم إلا کنفس واحدة) ﴿ ٧٨: والله أخرجکم من بطون أمهاتکم لا تعلمون شـیئا ﴾ خوا ئێـوەی لەپزدانی دایکتانا وەدەرهێنا، کەچی ئەوکاتە هیچ شـتێکتان نەدەزانی ﴿ وجعل لکم السـمع والأبصار والأفئدة ﴾ و گوێ و چـاوو دڵی پێدان، هەتا بە ژیرانە بیربکەنەوە ﴿ لعلکم تشکرون ﴾ بەشکو شوکرانە بژێری بن و، بەباشـی خوا بناسن، ئەم ئایەتەی: (قل هوالذی أنشأکم وجعل لکم السـمع والأبصار والأفئدة قلیلا ماتشکرون) هەر بۆ سەلماندنی ئەو راستیەیە ﴿ ٧٩: ألم یروا إلی الطیر مسخرات فی جو السماء ﴾ ئاخۆ سـەیری بالچندەیان نەکردبێت، کە چۆن لەکەش و هەوای ئاسمانـدا رامکـراون بۆ فرین و گـەڕان ﴿ ما یمسـکهن إلا الله ﴾ دیـارە کە خوا نەبێ کێ دەتوانێ ئەوانە ڕابگرێ، بەتایبەت کاتێ

وَيَعْبُدُونَ مِن دُونِ ٱللَّهِ مَا لَا يَمْلِكُ لَهُمْ رِزْقًا مِّنَ ٱلسَّمَٰوَٰتِ
وَٱلْأَرْضِ شَيْـًٔا وَلَا يَسْتَطِيعُونَ ﴿٧٣﴾ فَلَا تَضْرِبُوا۟ لِلَّهِ ٱلْأَمْثَالَ ۚ
إِنَّ ٱللَّهَ يَعْلَمُ وَأَنتُمْ لَا تَعْلَمُونَ ﴿٧٤﴾ ۞ ضَرَبَ ٱللَّهُ مَثَلًا عَبْدًا
مَّمْلُوكًا لَّا يَقْدِرُ عَلَىٰ شَىْءٍ وَمَن رَّزَقْنَٰهُ مِنَّا رِزْقًا حَسَنًا
فَهُوَ يُنفِقُ مِنْهُ سِرًّا وَجَهْرًا ۖ هَلْ يَسْتَوُۥنَ ۚ ٱلْحَمْدُ لِلَّهِ ۚ
بَلْ أَكْثَرُهُمْ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٧٥﴾ وَضَرَبَ ٱللَّهُ مَثَلًا رَّجُلَيْنِ
أَحَدُهُمَآ أَبْكَمُ لَا يَقْدِرُ عَلَىٰ شَىْءٍ وَهُوَ كَلٌّ عَلَىٰ
مَوْلَىٰهُ أَيْنَمَا يُوَجِّههُّ لَا يَأْتِ بِخَيْرٍ ۖ هَلْ يَسْتَوِى هُوَ وَمَن
يَأْمُرُ بِٱلْعَدْلِ ۙ وَهُوَ عَلَىٰ صِرَٰطٍ مُّسْتَقِيمٍ ﴿٧٦﴾ وَلِلَّهِ غَيْبُ
ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضِ ۚ وَمَآ أَمْرُ ٱلسَّاعَةِ إِلَّا كَلَمْحِ ٱلْبَصَرِ
أَوْ هُوَ أَقْرَبُ ۚ إِنَّ ٱللَّهَ عَلَىٰ كُلِّ شَىْءٍ قَدِيرٌ ﴿٧٧﴾ وَٱللَّهُ
أَخْرَجَكُم مِّنۢ بُطُونِ أُمَّهَٰتِكُمْ لَا تَعْلَمُونَ شَيْـًٔا وَجَعَلَ
لَكُمُ ٱلسَّمْعَ وَٱلْأَبْصَٰرَ وَٱلْأَفْـِٔدَةَ ۙ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ
﴿٧٨﴾ أَلَمْ يَرَوْا۟ إِلَى ٱلطَّيْرِ مُسَخَّرَٰتٍ فِى جَوِّ ٱلسَّمَآءِ
مَا يُمْسِكُهُنَّ إِلَّا ٱللَّهُ ۗ إِنَّ فِى ذَٰلِكَ لَءَايَٰتٍ لِّقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ ﴿٧٩﴾

باڵەکانیان بڵاو دەکەنەوەو، کاتێکیش بەخۆیانیانەوە دەنووسێنن ﴿ إن فـی ذلک لآیـات لقوم یؤمنون ﴾ کە بێگومان لەوشـتانەدا چەندین بەڵگەو نیشانە هەیە بۆ گەلێ باوەڕ بێنێ.

وَٱللَّهُ جَعَلَ لَكُم مِّنۢ بُيُوتِكُمْ سَكَنًا وَجَعَلَ لَكُم مِّن جُلُودِ
ٱلْأَنْعَـٰمِ بُيُوتًا تَسْتَخِفُّونَهَا يَوْمَ ظَعْنِكُمْ وَيَوْمَ إِقَامَتِكُمْ
وَمِنْ أَصْوَافِهَا وَأَوْبَارِهَا وَأَشْعَارِهَآ أَثَـٰثًا وَمَتَـٰعًا إِلَىٰ حِينٍ
﴿٨٠﴾ وَٱللَّهُ جَعَلَ لَكُم مِّمَّا خَلَقَ ظِلَـٰلًا وَجَعَلَ لَكُم
مِّنَ ٱلْجِبَالِ أَكْنَـٰنًا وَجَعَلَ لَكُمْ سَرَٰبِيلَ تَقِيكُمُ
ٱلْحَرَّ وَسَرَٰبِيلَ تَقِيكُم بَأْسَكُمْ كَذَٰلِكَ يُتِمُّ نِعْمَتَهُۥ
عَلَيْكُمْ لَعَلَّكُمْ تُسْلِمُونَ ﴿٨١﴾ فَإِن تَوَلَّوْا۟ فَإِنَّمَا عَلَيْكَ
ٱلْبَلَـٰغُ ٱلْمُبِينُ ﴿٨٢﴾ يَعْرِفُونَ نِعْمَتَ ٱللَّهِ ثُمَّ يُنكِرُونَهَا
وَأَكْثَرُهُمُ ٱلْكَـٰفِرُونَ ﴿٨٣﴾ وَيَوْمَ نَبْعَثُ مِن كُلِّ أُمَّةٍ
شَهِيدًا ثُمَّ لَا يُؤْذَنُ لِلَّذِينَ كَفَرُوا۟ وَلَا هُمْ يُسْتَعْتَبُونَ
﴿٨٤﴾ وَإِذَا رَءَا ٱلَّذِينَ ظَلَمُوا۟ ٱلْعَذَابَ فَلَا يُخَفَّفُ عَنْهُمْ وَلَا هُمْ
يُنظَرُونَ ﴿٨٥﴾ وَإِذَا رَءَا ٱلَّذِينَ أَشْرَكُوا۟ شُرَكَآءَهُمْ
قَالُوا۟ رَبَّنَا هَـٰٓؤُلَآءِ شُرَكَآؤُنَا ٱلَّذِينَ كُنَّا نَدْعُوا۟ مِن دُونِكَ
فَأَلْقَوْا۟ إِلَيْهِمُ ٱلْقَوْلَ إِنَّكُمْ لَكَـٰذِبُونَ ﴿٨٦﴾ وَأَلْقَوْا۟
إِلَى ٱللَّهِ يَوْمَئِذٍ ٱلسَّلَمَ وَضَلَّ عَنْهُم مَّا كَانُوا۟ يَفْتَرُونَ ﴿٨٧﴾

خانوو و کاڵا و کەل و پەل هەموو نیعمەتی خوان:

﴿ ٨٠: والله جعل لکم مـن بیوتکـم سـکنا ﴾ خوا لە مـاڵ و خانووەکانتانـدا حەوانـەوەو سـوکناگەی بۆداناوە، بەتایبـەت ئەوانەتان گەشـتیارو کۆچەری نین ﴿ وجعل لکم من جلود الأنعام بیوتا ﴾ وە لە پێسـتی ئاژەڵ (مەڕو بزن و وشـتروگا)یش خانووی بـۆ فەراهەم هێناون، واتــە: لەموو و کورك و خـوری و بەرگن، چادرو جۆرەها نیشـتگای تری لێ دروست دەکەن بۆ حەوانەوەتان ﴿ تسـتخفونها یوم ظعنکم ویـوم إقامتکم ﴾ کە لە ڕۆژی بارکردن و لەکاتی مانەوەشـتاندا، سـووك و ئاسـان هەڵدەسـن وئەم لا بۆ ئـەولا دەگوێزنەوە ﴿ ومـن اصوافها وأوبارها وأشـعارها أثاثا ﴾ وە لـە خوری مەڕەکان و، کورکی وشـترەکان و، مووی بزنەکان، رایـەخ و جـل و بەرگ و.. کاڵاو ناوماڵ دەسـتدەخەن ﴿ ومتاعا إلی حین ﴾ وە تا کاتێکـی دیاریکراو، کەڵکی تریان لێوەردەگرن،

دەسـا بۆ شـوکری‌خوا ناکـەن؟ ﴿ ٨١: والله جعل لکـم مما خلق ظلالا ﴾ ولەو شـتانەدا خوا بۆی دروستکردوون، سێبەرگەلێکی بـۆ بەدیهێناون تا لە گەرما خۆتانی پێ بپارێزن ﴿ وجعل لکم من الجبال أکنانا ﴾ ولە کێوەکانیشـدا گەلێ پەناگاو جێگای پەسـێوی وەك کەورگ و ئەشـکەوت و..هتد بۆ داناون ﴿ وجعل لکم سرابیل تقیکم الحر ﴾ و جلك و پۆشـاکێکی بۆداهێنان کە لەکاتی گەرماو سـەرمادا دەتانپارێـزێ ﴿ وسـرابیل تقیکم بأسـکم ﴾ وە جلکێك -زرێی جەنگی- کە لە زەبری جەنگ لە گەڵ یەکتردا دەتانپارێزێ ﴿ کذلـک یتم نعمته علیکم ﴾ ئا بەو شـێوەیە خوا بەخشـش و نیعمەتی خۆی تەواو دەکا بۆتان ﴿ لعلکم تسلمون ﴾ بەشکو باشتر ملکەچـی فەرمانەکانی ببن و یەکلا ببنەوە بۆی ﴿ ٨٢: فإن تولوا فإنمـا علیک البلاغ المبین ﴾ ئینجـا ئەگەر پاش ئەو هەموو هەوڵ و روونکردنەوەیـە، هەر روویان لەباوەڕ هێنـان وەرگێڕا، نیگەران مەبە، چونکـە تۆ تەنها گەیاندنێکی ئاشکراو نمایانت لەسـەرە ﴿ ٨٣: یعرفون نعمة الله ثم ینکرونها ﴾ نیعمەت و بەخششـی‌خوا دەناسـن و، پاشـانیش نکوولی دەکەن ﴿ وأکثرهـم الکافرون ﴾ و زۆربەشیان کافرو بێ باوەڕن!.

حاڵی موشریکان لەڕۆژی حەشەردا:

﴿ ٨٤: ویوم نبعث من کل أمة شـهیدا ﴾ ئەی پێغەمبەر! هەموو کافرێك وریا بکەرەوە لە ڕۆژێ کە لەهەموو ئوممەت و نەتەوەیەك ئاگادارو شـایەتێك (پەیامبەرێك) دێنین، هەتا شـایەتی لەسـەر شێوەی وەڵامدانەوەیان بدا ﴿ ثم لا یؤذن للذین کفروا ﴾ لە پاشان مۆڵەتی قسـەو پاڕانـەوە بە کافرو بێ بڕوایـان نادرێت ﴿ ولاهم یستعتبون ﴾ و داوای ڕەزایەت خوازیشیان لێ ناکرێ بۆ بڕو بیانوو هێنانەوەو خـوا لەخۆ ڕازی کردن، چونکە دیارە کە درۆ دەکەن، لە جێگایەکی تـردا دەفەرموێ: (هذا یوم لاینطقون، ولا یؤذن لهم فیعتـذرون) ﴿ ٨٥: وإذا رأی الذیـن ظلموا العـذاب ﴾ کاتێ کە سـتەمکارەکان جەزرەبەو سزای دۆزەخ دەبینن ﴿ فلا یخفف عنهم ولاهم ینظرون ﴾ ئیتر نە سزایان لێ کەم ئەکرێتەوەو، نە مۆڵەتیش دەدرێن بۆ کاتێکی تر، بەڵکو بەپەلە دەیانفرێنن بۆناو ئاگر، چونکە ئاکامیان ئاشکرایە ﴿ ٨٦: وإذا رأی الذین أشرکوا شرکاءهم ﴾ جا کە هاوبەشدانەران چاویان بە پەرسراوو هاوبەشەکانیان دەکەوێت ﴿ قالوا ربنا هؤلاء شـرکاؤنا الذین کنا ندعوا من دونک ﴾ دەڵێن: ئەی پەروەردگاری ئێمە!! ئەمانەن هاوبەشەکانمان -کە لەدونیادا- لەباتـی تـۆ هاوارمان بۆ دەبردن و دەمانپەرستن، دیارە ئەمە پێ لێنانە بەتاوانەکانی خۆیان و داوای سوککردنی سزایشە بۆ خۆیان

﴿ فألقوا إليهم القول ﴾ ئینجا خوا لەوکاتەدا پەرسـراوەکان دێنێتە وەڵام و قسـەکەیان ڕەت دەکەنەوەو دەڵـێن: ﴿ إنكم لكاذبون ﴾ بەراسـتی ئێـوە درۆزنن، چونکـە ئێمە هاوبەش وشـەریکی خوا نەبووین، ئەم ئایەتەیش حاڵەتی دژایەتی ودەمەدەمێی پەرسـیارو پەرسـراوەکان لە قیامەتـدا باس دەکاو دەفەرمـوێ: (ومن أضل ممن يدعوا من دون الله من لايستجيب له إلى يوم القيامة وهم عن دعائهم غافلون، وإذا حشـر الناس كانوا لهم أعداء وكانوا بعبادتهم كافرين) ﴿ ٨٧: وألقوا إلى الله يومئذ السلم ﴾ ولەو ڕۆژەدا –ڕۆژی قیامەت– هەموو لەبەردەسـت خوای پەروەردگاردا مل ڕادەکێشن و هیچ دەسـەڵاتێکیان نامێنێ ﴿ وضل عنهم ما كانوا يفترون ﴾ و ئەو درۆو دەلەسەیەش کە جاران هەڵیان دەبەست گوایە خواکانیان تکایـان بۆ دەکەن– هەموو بـزر دەبـێ و، بەفیڕۆدەچێ ﴿ ٨٨: الذين كفروا وصدوا عن سـبيل الله ﴾ ئەوانەی کە کافرو بێ باوەڕ بوون و خەڵکیشـیان لەڕێی خـوا دەگێڕایەوە ﴿ زدناهم عذابا فوق العذاب بما كانوا يفسـدون ﴾ لەجەزای ئەو فەسـادو ناپاکیەیاندا سـزا لەسەر سزا جەزرەبەیان دەدەین؛ سزای بێ باوەڕبوونیان و، سزای ڕێگری کردنەکەیشیان لەخەڵك.

هەموو پێغەمبەرێ دەبێتە شایەت لەسەر نەتەوەکەی خۆی:

﴿ ٨٩: ويوم نبعث في كل أمة شـهيدا عليهم من أنفسـهم ﴾ ئەی پێغەمبەر! کافرانی هۆزەکەت وریا بکەرەوە لە ڕۆژێ کە لەنێو هەر ئوممەت و گەلێکدا شایەتێك (واتە: پەیامبەرێك) ڕاست دەکەینەوە تـا گەواهییان لەسـەر بدات ﴿ وجئنا بك شـهيدا علـى هؤلاء ﴾ و تۆیش بەشـایەدی دێنین لەسـەر ئەمانەی خۆت، لەسـوورەتی (نیساء)شدا هاتووەو دەفەرموێ: (فكيف إذا جئنا من كل أمة بشهيد وجئنـا بك على هؤلاء شـهيدا) ﴿ ونزلنا عليك الكتاب تبيانا لكل شئ ﴾ و ئەم قورئانەشمان بۆ ناردیت ئەی پێغەمبەر! ﷺ تاهەموو شتێك ڕوون بکاتەوە ﴿ وهدى ورحمة وبشرى للمسلمين ﴾ وببێتە ڕێنمایی و ڕەحمەت و مژدە بۆموسڵمانان، واتە: ئەم قورئانە هەموو پێویسـتییەکی ئادەمزادی تێدایە، ئەر بـەوردی پەیڕەوی بکەن، قەت تووشی هەڵەو پەڵە نابن.

فەرمان بەعەدالەت:

﴿ ٩٠: إن الله يأمـر بالعدل والإحسـان ﴾ بێگومـان خوا فەرمان بەدادگەری و چاکە کردن لەگەڵ تەواوی دروستکراوەکانیدا دەدا، تەنانەتی لەکاتی تۆڵە سەندنیشدا، بۆیە لە کۆتایی ئەم سوورەتەدا دەفەرمـوێ: (وإن عاقبتم فعاقبوا بمثـل ماعوقبتم ولئن صبرتم لهو خيـر للصابرين) ﴿ وإيتـاء ذي القربى ﴾ وفەرمان بە بەخشـش و پیاوەتیو چاکە لەگەڵ خزم و نزیکانیشـدا دەدا، لەئایەتێکی تردا دەفەرموێ: (وآت ذالقربى حقه والمسـكين وابن السبيل ولا تبذر تبذيـرا) ﴿ وينهى عن الفحشـاء والمنكر والبغـي ﴾ وە لە هەموو کارێکی دزێوو خراپەو سـتەم و لەسـنوور دەرچوون ڕێ دەگرێ،

ٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟ وَصَدُّوا۟ عَن سَبِيلِ ٱللَّهِ زِدْنَٰهُمْ عَذَابًا فَوْقَ
ٱلْعَذَابِ بِمَا كَانُوا۟ يُفْسِدُونَ ﴿٨٨﴾ وَيَوْمَ نَبْعَثُ فِى كُلِّ
أُمَّةٍ شَهِيدًا عَلَيْهِم مِّنْ أَنفُسِهِمْ ۖ وَجِئْنَا بِكَ شَهِيدًا عَلَىٰ
هَٰٓؤُلَآءِ ۚ وَنَزَّلْنَا عَلَيْكَ ٱلْكِتَٰبَ تِبْيَٰنًا لِّكُلِّ شَىْءٍ وَهُدًى
وَرَحْمَةً وَبُشْرَىٰ لِلْمُسْلِمِينَ ﴿٨٩﴾ ۞ إِنَّ ٱللَّهَ يَأْمُرُ بِٱلْعَدْلِ
وَٱلْإِحْسَٰنِ وَإِيتَآئِ ذِى ٱلْقُرْبَىٰ وَيَنْهَىٰ عَنِ ٱلْفَحْشَآءِ
وَٱلْمُنكَرِ وَٱلْبَغْىِ ۚ يَعِظُكُمْ لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُونَ
﴿٩٠﴾ وَأَوْفُوا۟ بِعَهْدِ ٱللَّهِ إِذَا عَٰهَدتُّمْ وَلَا تَنقُضُوا۟ ٱلْأَيْمَٰنَ
بَعْدَ تَوْكِيدِهَا وَقَدْ جَعَلْتُمُ ٱللَّهَ عَلَيْكُمْ كَفِيلًا ۚ إِنَّ
ٱللَّهَ يَعْلَمُ مَا تَفْعَلُونَ ﴿٩١﴾ وَلَا تَكُونُوا۟ كَٱلَّتِى نَقَضَتْ
غَزْلَهَا مِنۢ بَعْدِ قُوَّةٍ أَنكَٰثًا تَتَّخِذُونَ أَيْمَٰنَكُمْ دَخَلًۢا
بَيْنَكُمْ أَن تَكُونَ أُمَّةٌ هِىَ أَرْبَىٰ مِنْ أُمَّةٍ ۚ إِنَّمَا يَبْلُوكُمُ
ٱللَّهُ بِهِۦ ۚ وَلَيُبَيِّنَنَّ لَكُمْ يَوْمَ ٱلْقِيَٰمَةِ مَا كُنتُمْ فِيهِ تَخْتَلِفُونَ ﴿٩٢﴾
وَلَوْ شَآءَ ٱللَّهُ لَجَعَلَكُمْ أُمَّةً وَٰحِدَةً وَلَٰكِن يُضِلُّ مَن
يَشَآءُ وَيَهْدِى مَن يَشَآءُ ۚ وَلَتُسْـَٔلُنَّ عَمَّا كُنتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿٩٣﴾

سـەرەتا ئـەم ئایەتە هەمـوو خـێرو چاکەیەکی لەخـۆ گرتووەو فەرمانیشی پێکردووە، هەروەکو بەشێکی تری ڕێ لەهەموو خراپەو خراپەکارییەك دەگرێ ﴿ يعظكم لعلكم تذكرون ﴾ خوا بەوشێوەیە ئامۆژگاریتان دەکات، تا بەشکو بیر بکەنەوە و پەند بگرن.
(حاکیم) لە (عەبدوڵڵای کوڕی مەسـعوود)ـەوە دەگێڕێتەوەو ئەڵێ: (هـذه أجمع آية في القرآن لخير يمتثل، ولشـر يجتنب)، واتە: ئەم ئایەتـە پتر لە ئایەتەکانیتر هەموو خێروبێرێکی لە ئامێز گرتووە، هەروەکو گشت خراپەیەکی لەخۆ گرتووە بۆ خۆلادان لێی.

کەپەیمانتان بەست بەجێی بێنن:

﴿ ٩١: وأوفـوا بعهـد الله إذا عاهدتم ﴾ و کاتێ پەیمانتان بە خوا دا بۆکردنـی هەر کارێـك، بەرێك و پێکی جێبەجێی بکەن ﴿ ولا تنقضوا الأيمان بعد توكيدها ﴾ و سوێندو پەیمانەکانتان مەشکێننو بەتاڵیـان مەکەنـەوە، پاش ئەوەی لێـبڕان جێبەجێیـان بکەن،

واتە: ئەو سوێندو پەیمانەی لەگەڵخەڵکیکدا گرێی دەدەن، زۆر گرنگی بدەنێ و، بەکەم سەیری مەکەن و، بێ هۆی شەرعی هەڵیمەوەشێننەوە ﴿ وقد جعلتم الله عليكم كفيلا ﴾ وە بە تایبەتی کە خواتان بە سەر خۆتانەوە کردووە بە(کەفیل) و دەسەبەر ﴿ إن الله يعلم ما تفعلون ﴾ بەڕاستی خوا دەزانێ هەر کارێ ئێوە دەیکەن ﴿ ٩٢: ولا تكونوا كالتي نقضت غزلها من بعد قوة أنكاثا ﴾ ئێوە وەکو ئەو ئافرەتە مەبن کەهەموو کات ڕێسەکەی خۆی دوای ڕێسان وبەهێزبوونی، خاوەدەکردەوەو کوتکوت دەبوو، واتە: پەیمان‌دان بە توندی و، ئینجا هەڵوەشاندنەوەی بە ئاسانی، وەکو کاری ئەو ئافرەتە وایە کە ڕێسەکەی خۆی پاش ڕێسانی خاو بکاتەوەو بیکاتەوە بە خوری، جا ئێوە خاوەنی قسەو ئیمزاو پەیمانی خۆتان بن، بەتووڕە بوونێکی سادە پەیمان شکێنی مەکەن ﴿ تتخذون أيمانكم دخلا بينكم ﴾ سوێندو پەیمانەکانتان بەنیازی ئەوەوە بێت فرو فێڵ لەیەك بکەن و، یەکتر بخەڵەتێنن ﴿ أن تكون أمة هي أربى من أمة ﴾ بەو بەهانەی فڵانە ئوممەت و گەل، لەگەڵێکی تر زۆرترو بەهێزترە.

لەو سەردەمەدا کە لەگەڵ لایەکدا پەیمانیان دەبەست، پاشان کە دەیاندی لایەکی تر بەهێزترە، ئەویان هەڵدەوەشاندەوەو، دەهاتن لەگەڵ ئەم لایەنەکەی‌تردا پەیمانیان دەبەست! جا قورئانی پیرۆز هات کاری وای بەدزێوو ناپەسەند وەسف کرد﴿ إنما يبلوكم الله به ﴾ دیارە خوا هەر دەیەوێ بەو پەیمانە تاقییتان بکاتەوە، بەراوردتان بکات ئاخۆ کێ پەیمان دەشکێنێ و، کێش نایشکێنێ ﴿ وليبينن لكم يوم القيامة ما كنتم فيه تختلفون ﴾ دڵنیاشبن ئەو شتانەی کە ئێوە جیاوازی و ئیختیلافتان تێیدا هەبوو خوا لەڕۆژی قیامەتدا بۆتان دەردەخا؛ هەق و ناهەقتان بۆ ڕۆشن دەکاتەوەو، هەموو کەسێکیش بەپێی ئەوە پاداش و تۆڵە وەردەگرێت.

ئەرخوا ویستبای گشتتان هاوئایین دەبوون:

﴿ ٩٣: ولو شاء الله لجعلكم أمة واحدة ﴾ ئەگەر خوا ویستبای هەمووتانی دەکردە گەلێکی هاو ئایین، واتە: گشتتانی دەخستە سەر یەك شارێگە، ئیتر ئەو دەمە جیاوازی و، پەراگەندەیی دروست نەدەبوو ﴿ ولكن يضل من يشاء ويهدي من يشاء ﴾ بەڵام دیارە حیکمەت و خواستی جۆرێکی ترە، مەیلی لە گومڕاکردنی هەرکەسێك بێت، ئەوا لارێ و گومڕای دەکات، حەزیشی لە ڕێنمایی هەر کەسێك بێت، ئەوا شارەزاو ڕێنمای دەکات. لەئایەتێکی تردا جەخت لە سەر ئەوە دەکاتەوەو دەفەرموێ: (ولو شاء ربك لآمن من في الأرض كلهم جميعا) یان دەفەرموێ: (ولو شاء ربك لجعل الناس أمة واحدة ولايزالون مختلفين إلا من رحم ربك ولذلك خلقهم) ﴿ ولتسألن عما كنتم تعملون ﴾ سوێندبێ لەو هەموو کارو کردەوەیە ئێوە کردتان دەپرسرێتەوە.

سەرنجێك: (قورتوبی) دەڵێ: (اللام في(وليبينن).. (ولتسألن) مع النون المشددة يدلان على قسم مضمر). واتە: ئەو پیتی (لام)انە کە لە کردارێکا هەن و، کۆتاییشی بە(نون)ی (تەئۆکید) دێت، بۆ سوێندە، وەکو (ليبينن) و.. هتد. ﴿ ٩٤: ولا تتخذوا أيمانكم دخلا بينكم ﴾ وە بە سوێندو پەیمانەکانتان دەغەڵی و فرو فێڵ و گزی لەگەڵ یەکتر مەکەن، واتە: وادەبێ سوێند بۆ یەکتر دەخۆن و پەیمان بەیەکتر دەدەن، کەچی دڵتان شتێکی تری تێدایە ﴿ فتزل قدم بعد ثبوتها ﴾ نەکا بەوکارە پێ بخلیسکێ‌و لەسەر ڕێبازی باوەڕ بترازێت، پاش دامەزراندن و سابتبوونی لەسەر ئەو ڕێبازە، واتە: بەکار هێنانی سوێندو پەیمان بەنیازی دەخەڵی و فرت وفێڵەوە، مرۆڤ لەرێی ڕاستدەترازێنێ ﴿ وتذوقوا السوء بما صددتم عن سبيل الله ﴾ وە نەوەك بەهۆی ڕێگریتانەوە لەرێگەی خوا سزای سەخت بچێژن ﴿ ولكم عذاب عظيم ﴾ وە لەدوارۆژیشدا سزایەکی گەورەتان بۆ هەیە ﴿ ٩٥: ولا تشتروا بعهد الله ثمنا قليلا ﴾ و بەڵێن و پەیمانی بەخواتان داوەو، بەیعەتێ بەپەیامبەرتان داوە، بەنرخ و بەهایەکی کەم مەفرۆشن و مەگۆڕنەوە ﴿ إنما عند الله هو خير لكم ﴾ بێ‌گومان‌بن هەرئەو خێرو پاداشەی لای خوا ئامادە کراوە، لەهەموو شتێ بۆ ئێوە چاکترە ﴿ إن كنتم تعلمون ﴾ ئەگەر بزانن ﴿ ٩٦: ما عندكم ينفد ﴾ هەرچی‌لای ئێوەیە تیا دەچێ و نابووت دەبێت ﴿ وما عند الله باق ﴾ وە ئەو خێرو پاداشە لای خوایە، هەردەمێنێتەوەو کۆتایی نایەت ﴿ ولنجزين الذين صبروا أجرهم بأحسن ماكانوا يعملون ﴾ وە ئەمەش سوێندی بێت ئەوانەی وا لەبەرامبەر فەرمانەکانی خواوە بەئارامبوون و نەپسان، ئێمە بەچاکتر لەوەی کردوویانە پاداشیان دەدەینەوە.

کرداری باشەو پاداشتەکەی:

﴿ ٩٧: من عمل صالحا من ذكر أو أنثى وهو مؤمن ﴾ هەرکەسێك -لە نێر یان لە مێ- هەر کارێکی‌چاك ئەنجامبداو، بەئیمان وباوەڕداریش بێت ﴿ فلنحيينه حياة طيبة ﴾ بەڵێن بێت بیژێنین بە ژیانێکی پاك، واتە: بە ژیانێکی بەقەناعەت وبە سەعادەت، لەم فەرموودەیەشدا -کەپێشەوا ئەحمەد ڕیوایەتی کردووە- بۆ دوویاتی ئەوە هاتووەو دەفەرموێ: ((قدأفلح من أسلم، ورزق كفافا،وقنعه الله بما آتاه)) واتە: ئەوەی موسڵمان بووو ڕزق ورۆزی خود کەفافی درایەو، خواش بەوەی پێیداوە قەناعەتی پێ‌کرد، بێ شك ئەو

کەسە بردوویەتیەوە.﴿ ولنجزینهم أجرهم بأحسن ماکانوا یعملون ﴾ و بەچاکتریش لەوەی کردوویانە پاداشیان بدەینەوە.

بەر لەقورئان خوێندن (أعوذ بالله..)ی بکەن:

﴿ ٩٨: فـإذا قرأت القرآن ﴾ جا هەرکە ویسـتت قورئان بخوێنی ﴿ فاستعذ بـالله من الشـیطان الرجیم ﴾ بەر لـەوە (أعوذ بالله من الشیطان الرجیم) بکەو هەر بەخوا پەنا بەرە لەپیلان و وەسوەسەی شـەیتانی دوورەوە خراو، هەتـا نەتوانێ لە وردبوونـەوە لەماناو مەبەستی قورئان رێت لێبگرێت، بۆیە جەماوەری زاناکان دەڵێن: بەر لە دەست کردن بە قورئان خوێندن سوننەتە (أعوذ بالله..) بکرێ ﴿ ٩٩: إنه لیس له سلطان علی الذین آمنوا ﴾ چونکە بێگومانە کە (شـەیتان) هیچ زۆرو دەسەڵاتێکی بەسەر ئەوانەدا نییە کە بڕوایان هێناوە ﴿ وعلی ربهم یتوکلون ﴾ تەنها بە پەروەردگاریشیان پشت دەبەستن ﴿ ١٠٠: إنما سلطانه علی الذین یتولونه ﴾ بەڕاستی هەر تەنها بەسەر ئەوانەدا دەستەڵاتی هەیە کە ئەو دەکەنە پشتیوان و دۆسـتی خۆیان و گوێڕایەڵی دەبن ﴿ والذین هم به مشرکون ﴾ وە هەروەها بەسەر ئەوانەیشدا کە هاوبەش بۆ خوا دادەنێن، هەمیشە ئەوانە مجرۆ دەکاو تەوبەشیان بە بیردا نایەت ﴿ ١٠١: وإذا بدلنا آیـة مکان آیة ﴾ هەر کات ئێمە ئایەتێك بە ئایەتێکی تر بگۆڕین و لابەریـن، وەیان ئایەتێکی‌تر لەجێی ئـەو دابنێین ﴿ والله أعلم بمـا ینزل ﴾ وخوا بـۆ خۆی زاناترە بـەوەی دایدەبەزێنێ، واتە: ئەوچاك دەزانێت چ شـتێ چاکە بۆ ئێسـتاو بـۆ ئایندە و کامەش هەڵگـرێ و بیسـرێتەوە ﴿ قالوا إنما أنت مفتـر ﴾ کەچی ئەوەندە کـەودەن و نەفامن لەوەڵامدا دەیانـوت: ئەی موحەممەد! تۆ هەر درۆ هەڵدەبەسـیت، بۆیە بەو شـێوەیەو بەئـارەزووی خۆت هەر رۆژەی ئاڵ و گۆڕێ دەکەیت، ئەمرۆ شـتێك دەڵێیت و. سـبەینێ شتێکی دیکە ﴿ بل أکثرهم لا یعلمون ﴾ نا، تۆ درۆهەڵبەس نیت، بەڵکـو ئەوانە زۆربەیان بـۆ خۆیان نەزانـن و، لەحیکمەتی خوا تێناگەن، بۆیە وا رەخنەی بێجێ دەگرن و تەسلیم نابن ﴿ ١٠٢: قـل نزله روح القدس مـن ربک بالحق ﴾ تۆ لـە وەڵامیاندا بڵێ: (روح القـدس)ی (جوبریل)ـە کە لـەلای پەروەردگارتەوە بەحەق ودادگەرانـە دایبەزانـدووە ﴿ لیثبـت الذین آمنوا ﴾ تـا ئەوانەی بڕوایان هێناوە دامەزراوو دڵنیا بکا ﴿ وهدی وبشـری للمسلمین ﴾ وە هیدایەت و رێنماییو، مژدە بێ بۆ موسڵمانان.

دەڵێن بنیادەمێ قورئانی فێرکردا!:

﴿ ١٠٣: ولقد نعلم أنهم یقولون ﴾ سوێندبێ ئەمەش چاك ئەزانین کەئەوانە پێت دەڵێن: ﴿ إنما یعلمه بشـر ﴾ هەر ئادەمییەکە ئەم قورئانـەی فـێر دەکات، مەبەسـتیان لە کابرایەکـی رۆمی بوو! ﴿ ولسـان الذی یلحـدون إلیه أعجمی ﴾ خۆ زمانی ئەوکەسـەی ئەوان نیازیانە ئەم قورئانە بدەنە پاڵی ئەو، عەجەمییەو لەعارەبیش نەزان و کوڵە ﴿ وهذا لسان عربی مبین ﴾ ئەم قورئانەش بەزمانێکی

وَلَا تَتَّخِذُوٓاْ أَيۡمَٰنَكُمۡ دَخَلَۢا بَيۡنَكُمۡ فَتَزِلَّ قَدَمُۢ بَعۡدَ ثُبُوتِهَا وَتَذُوقُواْ ٱلسُّوٓءَ بِمَا صَدَدتُّمۡ عَن سَبِيلِ ٱللَّهِ وَلَكُمۡ عَذَابٌ عَظِيمٞ ٩٤ وَلَا تَشۡتَرُواْ بِعَهۡدِ ٱللَّهِ ثَمَنٗا قَلِيلًاۚ إِنَّمَا عِندَ ٱللَّهِ هُوَ خَيۡرٞ لَّكُمۡ إِن كُنتُمۡ تَعۡلَمُونَ ٩٥ مَا عِندَكُمۡ يَنفَدُ وَمَا عِندَ ٱللَّهِ بَاقٖۗ وَلَنَجۡزِيَنَّ ٱلَّذِينَ صَبَرُوٓاْ أَجۡرَهُم بِأَحۡسَنِ مَا كَانُواْ يَعۡمَلُونَ ٩٦ مَنۡ عَمِلَ صَٰلِحٗا مِّن ذَكَرٍ أَوۡ أُنثَىٰ وَهُوَ مُؤۡمِنٞ فَلَنُحۡيِيَنَّهُۥ حَيَوٰةٗ طَيِّبَةٗۖ وَلَنَجۡزِيَنَّهُمۡ أَجۡرَهُم بِأَحۡسَنِ مَا كَانُواْ يَعۡمَلُونَ ٩٧ فَإِذَا قَرَأۡتَ ٱلۡقُرۡءَانَ فَٱسۡتَعِذۡ بِٱللَّهِ مِنَ ٱلشَّيۡطَٰنِ ٱلرَّجِيمِ ٩٨ إِنَّهُۥ لَيۡسَ لَهُۥ سُلۡطَٰنٌ عَلَى ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ وَعَلَىٰ رَبِّهِمۡ يَتَوَكَّلُونَ ٩٩ إِنَّمَا سُلۡطَٰنُهُۥ عَلَى ٱلَّذِينَ يَتَوَلَّوۡنَهُۥ وَٱلَّذِينَ هُم بِهِۦ مُشۡرِكُونَ ١٠٠ وَإِذَا بَدَّلۡنَآ ءَايَةٗ مَّكَانَ ءَايَةٖ وَٱللَّهُ أَعۡلَمُ بِمَا يُنَزِّلُ قَالُوٓاْ إِنَّمَآ أَنتَ مُفۡتَرِۭۚ بَلۡ أَكۡثَرُهُمۡ لَا يَعۡلَمُونَ ١٠١ قُلۡ نَزَّلَهُۥ رُوحُ ٱلۡقُدُسِ مِن رَّبِّكَ بِٱلۡحَقِّ لِيُثَبِّتَ ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ وَهُدٗى وَبُشۡرَىٰ لِلۡمُسۡلِمِينَ ١٠٢

عەرەبی خۆشـخوان و رەوانبێژی ئاشـکرایە، باشـە! ئەرکەسێك عەرەبی چاك نەزانێ چۆن دەتوانێ شـتی وا بەو هەموو رەوانبێژی وبەلاغەتـەوە بلێ! ﴿ ١٠٤: إن الذیـن لا یؤمنـون بآیات الله لا یهدیهم الله ﴾ بەڕاستی ئەوانەی وا بۆخۆیان ئامادەنین بڕوا بهێنن بە قورئان وبەئایەتەکانی خوا، خوایش هەرگیز شارەزاو رێنماییان ناکات بۆلای خۆی ﴿ ولهم عذاب ألیم ﴾ و سزایەکی بەئێشیشیان بۆ هەیە ﴿ ١٠٥: إنما یفتری الکذب الذین لا یؤمنون بآیات الله ﴾ بەڕاستی هەر ئەوانە درۆ هەڵدەبەسن کە بڕوایان بەئایەتەکانی خوا نییە. ﴿ أولئک هم الکاذبون ﴾ لەڕاسـتیدا تەنها ئەوانە درۆزنن، ئیـتر چۆن بەتۆ دەڵـێن ئەی موحەممەد! درۆزنـی و درۆ بۆ خوا هەڵدەبەسیت؟!.

توورەیی خوا لە مورتەد، بەدەر لەناچاری:

﴿ ١٠٦: مـن کفر بالله من بعـد إیمانه ﴾ هەرکەسـێك پاش بڕوا

هێنانــی بەخوا، کافــرو بێ بــاوەڕ بێتەوە، بێگومان ســزای توند دەدرێ و، دەکەوێتە بەر قارو تووڕەیی خواوە ﴿ إلا من أكره وقلبه مطمئن بالإيمان ﴾ مەگەر کەسێك زۆری لێ کرابێ و، لەوکاتەیشدا دڵنیابــێ بەئیمان، وەکو (عەمماری کوڕی یاســر)خوا لێیان خۆش بێت. (ئیبن عەبباس) دەڵێت: موشــریکەکان ئازارو ئەشکەنجەی

وَلَقَدۡ نَعۡلَمُ أَنَّهُمۡ يَقُولُونَ إِنَّمَا يُعَلِّمُهُۥ بَشَرٞۗ لِّسَانُ ٱلَّذِي يُلۡحِدُونَ إِلَيۡهِ أَعۡجَمِيّٞ وَهَٰذَا لِسَانٌ عَرَبِيّٞ مُّبِينٌ ﴿١٠٣﴾ إِنَّ ٱلَّذِينَ لَا يُؤۡمِنُونَ بِـَٔايَٰتِ ٱللَّهِ لَا يَهۡدِيهِمُ ٱللَّهُ وَلَهُمۡ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿١٠٤﴾ إِنَّمَا يَفۡتَرِي ٱلۡكَذِبَ ٱلَّذِينَ لَا يُؤۡمِنُونَ بِـَٔايَٰتِ ٱللَّهِۖ وَأُوْلَٰٓئِكَ هُمُ ٱلۡكَٰذِبُونَ ﴿١٠٥﴾ مَن كَفَرَ بِٱللَّهِ مِنۢ بَعۡدِ إِيمَٰنِهِۦٓ إِلَّا مَنۡ أُكۡرِهَ وَقَلۡبُهُۥ مُطۡمَئِنُّۢ بِٱلۡإِيمَٰنِ وَلَٰكِن مَّن شَرَحَ بِٱلۡكُفۡرِ صَدۡرٗا فَعَلَيۡهِمۡ غَضَبٞ مِّنَ ٱللَّهِ وَلَهُمۡ عَذَابٌ عَظِيمٞ ﴿١٠٦﴾ ذَٰلِكَ بِأَنَّهُمُ ٱسۡتَحَبُّواْ ٱلۡحَيَوٰةَ ٱلدُّنۡيَا عَلَى ٱلۡأٓخِرَةِ وَأَنَّ ٱللَّهَ لَا يَهۡدِي ٱلۡقَوۡمَ ٱلۡكَٰفِرِينَ ﴿١٠٧﴾ أُوْلَٰٓئِكَ ٱلَّذِينَ طَبَعَ ٱللَّهُ عَلَىٰ قُلُوبِهِمۡ وَسَمۡعِهِمۡ وَأَبۡصَٰرِهِمۡۖ وَأُوْلَٰٓئِكَ هُمُ ٱلۡغَٰفِلُونَ ﴿١٠٨﴾ لَا جَرَمَ أَنَّهُمۡ فِي ٱلۡأٓخِرَةِ هُمُ ٱلۡخَٰسِرُونَ ﴿١٠٩﴾ ثُمَّ إِنَّ رَبَّكَ لِلَّذِينَ هَاجَرُواْ مِنۢ بَعۡدِ مَا فُتِنُواْ ثُمَّ جَٰهَدُواْ وَصَبَرُوٓاْ إِنَّ رَبَّكَ مِنۢ بَعۡدِهَا لَغَفُورٞ رَّحِيمٞ ﴿١١٠﴾

(عەممار)یــان زۆردا، بەرادەیەك گەیشــتە حاڵەتێك لەژێر ســزادا تیــا بچێــت، ئەوســا لەبەرناچــاری و بەدڵێکی پڕ لــە ئیمانەوە ئەوانــی ڕازی کرد، جا بۆ دوایی هاتــە لای پێغەمبەری خوا، و کارەســاتەکەی بۆ گێڕایەوە، ئەویش فەرمــووی: لەو کاتەدا دڵت چۆن بوو؟ (عەممار) گوتی: دڵنیا بووم بەئیمان: فەرمووی: دەســا ئەگەر ئەم جــارەش ئەو حاڵەتە دووبارە بوویــەوە، تۆیش جاران چیــت گوتبوو بیلێرەوە. (قورتوبی) دەڵێت: (أجمع العلماء على أن من أكره على الكفر فاختار القتل أنه أعظم أجرا عند الله، ممن أختار الرخصة. واختلفوا فيمن اكــره على غير القتل من فعل مالا يحل له، فقال أصحاب مالك: الأخذ بالشدة فيذلك واختيار القتل والضرب أفضــل عند الله من ألأخذ بالرخصة. وأجمعوا أيضا على أن من أكره على قتل غيره أنه لا يجوز له الإقدام على قتله ولا إنتهاك حرمته.. ويصبر على البلاء الذي نزل به. وإذا استكرهت المرأة على الزنى فلا حد عليها، لقوله تعالى: (إلا من أكره).واتە: زاناکان یەکدەنگن کە: هەرکەسێك زۆری لێبکرێ بۆ کوفرو بێباوەری، ئەگینە دەیکوژن، پاشان ئەویش کوشتنەکەی هەڵبژارد و وشەی کوفر بەزاریدا نەهات و کوشتیان، بێگومانە کەپاداشی ئەم کەسە زۆر مەزنترە لەوکەسە کە مۆڵەتەکە بۆخۆی هەڵبژێرێ و بە زمان خۆی کافر دەکاو قوتار دەبێــت، بەڵام ئەگەر زۆرکردنەکە بــۆ کردنی کارێکی‌تری حەرام بوو، غەیری(قەتل)، بۆ ئەمە پێشــەوا (مالیك) دەڵێ: هەڵبژاردنی توندووتیژیەکەو خۆ بەکوشتدانەکە باشترە.

زاناکان بۆ ئەمە یەکدەنگن کە: هەرکەسێ زۆری لێبکرێ بۆ کوشتنی کابرایــەك ئەگەرنا خــۆی دەکوژرێ، بۆی نییــە کاری وابکات، وە هــەروا کاتــێ ئافرەتێك بــە زۆر زینای لەگەڵ کــرا (حەددی) لەســەر نابێت. ﴿ ولكن من شــرح بالكفر صدرا ﴾ بەڵام کەسێك بە پێخۆشــبوونی خۆی ســینگی بۆ کوفر فراوان و گوشــاد بکاو کوفرەکەشــی پێخۆش بێت ﴿ فعليهم غضــب من الله ﴾ ئەوە قارو تووڕەیی خوایان لەســەردەبێ ﴿ ولهم عذاب عظيم ﴾ وســزایەکی گەورەشیان لەدوارۆژدابۆ هەیە ﴿ ١٠٧: ذلك بأنهم استحبوا الحياة الدنيا على الآخرة ﴾ چونکە ئەوان ژیان و گوزەرانی ئەم دونیایەیان هەڵبژارد بە سەرپاشــەڕۆژدا، وەهەڵبژاردنی دونیا بەسەردوا ڕۆژدا کافربوونــە ﴿ وأن الله لايهدي القــوم الكافرين ﴾ بێگومان خواش خەڵکانی بێ باوەڕو کافر شارەزاو ڕێنوێن ناکات بۆسەر ڕێی ڕاست ﴿ ١٠٨: أولئك الذين طبع الله على قلوبهم وسمعهم وأبصارهم ﴾ ئەمانە ئەو کەسانەن کە خوا مۆری بەدبەختی بەسەر دڵ و گوێ و چاویاندا ناوە، ئیتر هەق و ناهەق لەیەك جیا ناکەنەوە ﴿ وأولئك هــم الغافلــون ﴾ وە ئەوانــە خافڵ و بێ ئاگایشــن، گوێ بەهیچ شــتێك نــادەن ﴿ ١٠٩: لا جرم أنهم في الآخرة هم الخاســرون ﴾ بێگومان لە پاشەڕۆژیشدا زیانمەندو دۆڕاو ئەوانن ﴿ ١١٠: ثم إن ربك للذين هاجروا من بعد ما فتنوا ﴾ جا بەڕاستی پەروەردگارت ســەبارەت بەوانەی کــەوا دوای ئەو گشــت ئازارو ئەشــکەنجە لەمەککەوە کۆچیان کرد بۆ مەدینە ﴿ ثم جاهدوا وصبروا ﴾ پاشان دەستیان دایە جیهادو، لەسەر پێشهاتەکانی جیهاد بەئارام بوون ﴿ إن ربك من بعدها لغفور رحيم ﴾ بەڕاستی پەروەردگارت –پاش ئەنجامدانی ئــەو کارانە– زۆر لێبووردەیــە بەرامبەریان، زۆریش میهرەبانە ﴿ ١١١: يوم تأتي كل نفس تجادل عن نفســها ﴾ ڕۆژێ دێ کە هەرکەس لەبــیری خۆیدایەو دەمەقاڵێ و بەرگری لە خۆی دەکات، بۆ ڕزگارکردنی خۆی، واتە: لەبەر ســەختی ئەو ڕۆژەیە کەســی لەبیر نامێنێ و، بەدەر لە خۆیشی کەسێك نییە پشتیوانی لێبــکات ﴿ وتوفى كل نفس ما عملت ﴾ هەموو کەســێکیش چی کردبێــت بەرێك و پێکی پاداش و تۆڵەکەی پێدەدرێتەوە ﴿ وهم

لا يظلمون ﴾ و هیچ ستەمێکیشیان لێ ناکرێ.

نەزیلەی شاری مەککە:

﴿ ١١٢ : وضرب الله مثلا قرية ﴾ خـوا مەسـەل و نموونەی خۆشگوزەرانی و ئاوەدانی شاری(مەککە) دێنێتەوە ﴿ كانت آمنة مطمئنة ﴾ کە ژیانیان پڕبوو لە ئاسوودەیی و ئارامش، کەچی لەملاو لەولای ئەوانیشەوە خەڵك تاڵان‌دەکراو دەرفێنران، پاشان کە پەیامبەریان ﷺ بۆ هات و، لەباتی شوکرانە بژێری، پشتیان تێ‌کردو دڵیان ئێشان، ئینجا خوای باڵادەست جۆراو جۆر جەزرەبەی دان و لێی تێك‌دان ﴿ يأتيها رزقها رغدا من كل مكان ﴾ لەهەمولایەکەوە ڕزق و ڕۆزی و نیعمەتی زۆریان بۆ دەهات ﴿ فكفرت بأنعم الله ﴾ کەچی لەباتی شوکرانە بژێری لەبەرامبەر ئەو هەموو چاکەوە ناسوپاسی نیعمەتەکانی خوایانکردو، باوەڕیان بەپێغەمبەرەکەی نەکردو چوون بەگژیا ﴿ فأذاقها الله لباس الجوع والخوف بما كانوا يصنعون ﴾ جا خوایش جل و بەرگی برسیەتی و ترسی لەبەرکردن و تاڵاوی پێ‌چەژین، پاش ئەوە کە پێغەمبەر ﷺ دوعای لێ‌کردن وفەرمووی: خوایە! داوات لێ‌دەکەم: ساڵە قات و قڕەکانی سەردەمی (یوسف)یان بەسەربێنە، ئینجا گرانییەکی وایان تێ‌کەوت، بەناچاری کورکی وشتریان تێکەڵی خوێن دەکردو لەسەر ئاگریان دەناو دەیانخوارد! ﴿ ١١٣ : ولقد جاءهم رسول منهم فكذبوه ﴾ بێگومان هەر لەخۆیان پەیامبەرێك وەکو موحەممەد ﷺ هاتەلایان، کەچی بڕوایان پێ نەکردو بەدرۆیان خستەوەو روو بەڕوی وەستان ﴿ فأخذهم العذاب وهم ظالمون ﴾ ئینجا هێندە ستەمکار بوون سزا گشتیانی گرتەوە.

حەڵاڵ بخۆن و شوکر بکەن:

﴿ ١١٤ : فكلوا مما رزقكم الله حلالا طيبا ﴾ دەسا ئێوە ئەی باوەڕداران! لەو ڕزق و نیعمەتە حەڵاڵ وپاکەیە بخۆن، خوا پێی بەخشیوون ﴿ واشكروا نعمة الله إن كنتم إياه تعبدون ﴾ وشوکرو سوپاسی نیعمەتی خوا بکەن، ئەگەر راستە ئێوە هەر ئەو دەپەرستن ﴿ ١١٥ : إنما حرم الله عليكم الميتة والدم ولحم الخنزير وما أهل لغير الله به ﴾ بەراستی خوا هەر گۆشتی مردار بوو و خوێنی ڕەوان و گۆشتی بەرازو ئەو سەربڕاوەی کە بە ناوی غەیری خواوە سەر دەبڕێت لێی حەرامکردوون ﴿ فمن أضطر غير باغ ولا عاد فإن الله غفور رحيم ﴾ جا هەر کەسێك ناچار بوو بۆ خواردنی ئەمانە، دەبا -بێ‌زیادەڕەوی ولەئەندازە بەدەر- لێیان بخواو، چونکە بێگومان خوا زۆر لێبووردە، زۆریش میهرەبانە، ئەوەتە لەکاتی گرانی و نەبوونیدا ڕێگەی داوە بەخواردنی ئەو شتە حەرامانە بێ زیادەڕەوی. ﴿ ١١٦ : ولا تقولوا لما تصف ألسنتكم الكذب هذا حلال وهذا حرام ﴾ وە بەزمان و سەر زارەکی و، بێ‌بەڵگەی شەرعی، لەخۆتانەوە هەندێ شت حەڵاڵ، یان حەرام مەکەن، مەڵێن: ئەمە حەڵاڵەو ئەوە حەرامە، ئێوە وەکو ئەو موشریکانە

يَوْمَ تَأْتِي كُلُّ نَفْسٍ تُجَادِلُ عَن نَّفْسِهَا وَتُوَفَّىٰ كُلُّ
نَفْسٍ مَّا عَمِلَتْ وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ ﴿١١١﴾ وَضَرَبَ اللَّهُ مَثَلًا
قَرْيَةً كَانَتْ آمِنَةً مُّطْمَئِنَّةً يَأْتِيهَا رِزْقُهَا رَغَدًا
مِّن كُلِّ مَكَانٍ فَكَفَرَتْ بِأَنْعُمِ اللَّهِ فَأَذَاقَهَا اللَّهُ لِبَاسَ
الْجُوعِ وَالْخَوْفِ بِمَا كَانُوا يَصْنَعُونَ ﴿١١٢﴾ وَلَقَدْ
جَاءَهُمْ رَسُولٌ مِّنْهُمْ فَكَذَّبُوهُ فَأَخَذَهُمُ الْعَذَابُ وَهُمْ
ظَالِمُونَ ﴿١١٣﴾ فَكُلُوا مِمَّا رَزَقَكُمُ اللَّهُ حَلَالًا طَيِّبًا
وَاشْكُرُوا نِعْمَتَ اللَّهِ إِن كُنتُمْ إِيَّاهُ تَعْبُدُونَ ﴿١١٤﴾
إِنَّمَا حَرَّمَ عَلَيْكُمُ الْمَيْتَةَ وَالدَّمَ وَلَحْمَ الْخِنزِيرِ وَمَا
أُهِلَّ لِغَيْرِ اللَّهِ بِهِ فَمَنِ اضْطُرَّ غَيْرَ بَاغٍ وَلَا عَادٍ فَإِنَّ
اللَّهَ غَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿١١٥﴾ وَلَا تَقُولُوا لِمَا تَصِفُ أَلْسِنَتُكُمُ
الْكَذِبَ هَٰذَا حَلَالٌ وَهَٰذَا حَرَامٌ لِّتَفْتَرُوا عَلَى اللَّهِ الْكَذِبَ
إِنَّ الَّذِينَ يَفْتَرُونَ عَلَى اللَّهِ الْكَذِبَ لَا يُفْلِحُونَ ﴿١١٦﴾ مَتَاعٌ قَلِيلٌ
وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿١١٧﴾ وَعَلَى الَّذِينَ هَادُوا حَرَّمْنَا مَا قَصَصْنَا عَلَيْكَ
مِن قَبْلُ وَمَا ظَلَمْنَاهُمْ وَلَٰكِن كَانُوا أَنفُسَهُمْ يَظْلِمُونَ ﴿١١٨﴾

مەکەن کە بەئارەزووی خۆیان (بەحیرە)و (سایبە)و (وەصیلە)و (حام)یان لە خۆ حەرامکرد! ﴿ لتفتروا على الله الكذب ﴾ هەر بۆ ئەوە لە سەرخوا درۆ هەڵبەسن، چونکە حەڵاڵ و حەرام بەدەستی ئێوە نییەو، بۆتان نییە سنوور شکێنی بکەن ﴿ إن الذين يفترون على الله الكذب لا يفلحون ﴾ بێگومان ئەوانەی کە درۆ بۆ خواو ئایینی خوا هەڵدەبەستن، سەرفرازو ڕزگارو بەختەوەر نابن ﴿ ١١٧ : متاع قليل ﴾ لەم ژیانی دونیادا کەمێك بۆ خۆ ڕادەبوێرن و بەهرەیەکی کەمیان بۆ دەبێ ﴿ ولهم عذاب أليم ﴾ و لە قیامەتیشدا سزایەکی بەژان و ئێش پێکەیەنەریان هەیە، لەجێگایەکی تردا دەفەرموێ: (نمتعهم قليلا ثم نضطرهم إلى عذاب غليظ) ﴿ ١١٨ : وعلى الذين هادوا حرمنا ما قصصنا عليك من قبل ﴾ بۆ ئەوانەش جوولەکەن چەند شتێکمان حەرامکرد کە لەوەو پێش لەسوورەتی (ئەنعام)دا بەم ئایەتە بۆمان گێڕایەتەوە کەدەفەرموێ: (وعلى الذين هادوا حرمنا كل ذي ظفر ومن البقر والغنم حرمنا عليهم شحومهما إلا ما حملت

ظهورهما..)١٤٦/٦. ﴿ وما ظلمناهم ولكن كانوا أنفسهم يظلمون ﴾ ئێمە بەو حەرامكردنە ستەممان لێ نەكردن، بەڵام ئەوان ستەمیان لەخۆیان كرد بە هۆی لادان وسنوور بەزاندنەوە، ،وەكو لە جێیەكی تردا دەفەرموێ: (فبظلم من الذين هادوا حرمنا عليهم طيبات أحلت لهم..) ﴿ ١١٩: ثم إن ربک للذين عملوا السوء بجهالة ﴾ ئەوسا

ثُمَّ إِنَّ رَبَّكَ لِلَّذِينَ عَمِلُوا۟ ٱلسُّوٓءَ بِجَهَٰلَةٍ ثُمَّ تَابُوا۟ مِنۢ
بَعْدِ ذَٰلِكَ وَأَصْلَحُوٓا۟ إِنَّ رَبَّكَ مِنۢ بَعْدِهَا لَغَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿١١٩﴾
إِنَّ إِبْرَٰهِيمَ كَانَ أُمَّةً قَانِتًا لِّلَّهِ حَنِيفًا وَلَمْ يَكُ مِنَ ٱلْمُشْرِكِينَ
﴿١٢٠﴾ شَاكِرًا لِّأَنْعُمِهِ ٱجْتَبَىٰهُ وَهَدَىٰهُ إِلَىٰ صِرَٰطٍ مُّسْتَقِيمٍ
﴿١٢١﴾ وَءَاتَيْنَٰهُ فِى ٱلدُّنْيَا حَسَنَةً وَإِنَّهُۥ فِى ٱلْءَاخِرَةِ لَمِنَ ٱلصَّٰلِحِينَ
﴿١٢٢﴾ ثُمَّ أَوْحَيْنَآ إِلَيْكَ أَنِ ٱتَّبِعْ مِلَّةَ إِبْرَٰهِيمَ حَنِيفًا وَمَا كَانَ
مِنَ ٱلْمُشْرِكِينَ ﴿١٢٣﴾ إِنَّمَا جُعِلَ ٱلسَّبْتُ عَلَى ٱلَّذِينَ
ٱخْتَلَفُوا۟ فِيهِ وَإِنَّ رَبَّكَ لَيَحْكُمُ بَيْنَهُمْ يَوْمَ ٱلْقِيَٰمَةِ فِيمَا
كَانُوا۟ فِيهِ يَخْتَلِفُونَ ﴿١٢٤﴾ ٱدْعُ إِلَىٰ سَبِيلِ رَبِّكَ بِٱلْحِكْمَةِ
وَٱلْمَوْعِظَةِ ٱلْحَسَنَةِ وَجَٰدِلْهُم بِٱلَّتِى هِىَ أَحْسَنُ إِنَّ رَبَّكَ
هُوَ أَعْلَمُ بِمَن ضَلَّ عَن سَبِيلِهِۦ وَهُوَ أَعْلَمُ بِٱلْمُهْتَدِينَ ﴿١٢٥﴾
وَإِنْ عَاقَبْتُمْ فَعَاقِبُوا۟ بِمِثْلِ مَا عُوقِبْتُم بِهِۦ وَلَئِن صَبَرْتُمْ
لَهُوَ خَيْرٌ لِّلصَّٰبِرِينَ ﴿١٢٦﴾ وَٱصْبِرْ وَمَا صَبْرُكَ إِلَّا بِٱللَّهِ
وَلَا تَحْزَنْ عَلَيْهِمْ وَلَا تَكُ فِى ضَيْقٍ مِّمَّا يَمْكُرُونَ
﴿١٢٧﴾ إِنَّ ٱللَّهَ مَعَ ٱلَّذِينَ ٱتَّقَوا۟ وَّٱلَّذِينَ هُم مُّحْسِنُونَ ﴿١٢٨﴾

بێگومان سەبارەت بەوانەش وا بەنەفامی و نەزانی كاری خراپ و ناجۆریان كرد ﴿ ثم تابوا من بعد ذلک وأصلحوا ﴾ لەپاشان دوای ئەو كارە ناهەموارەیان پەشیمان بوونەوەو، خۆیان چاكسازی كرد ﴿ إن ربک من بعدها لغفور رحيم ﴾ دڵنیا بە كە پەروەردگارت پاش ئەوە زۆر لێبووردەیە بەرامبەریان، زۆریش میهرەبان ودلۆڤانە.

ئیبراهیم رابەرێكی هەقرەو بوو:

﴿ ١٢٠: إن إبراهيم كان أمة قانتا لله ﴾ بەراستی (ئیبراهیم)ی پەیامبەرﷺ هۆگری هەموو كارێكی خێرو ملكەچی فەرمانەكانی خوا بوو ﴿ حنيفا ﴾ لە هەموو ئاینێكی پڕوو پووچ لای داو بەرەو هەق و بەرنامەی پاك و ڕاستی خوا هات ﴿ ولم يک من المشركين ﴾ و هەرگیز لە هاوبەشدانەرانیش نەبووە ﴿ ١٢١: شاكرا لأنعمه ﴾ سوپاسگوزاری بەخششەكانی خوا بوو ﴿ اجتباه وهداه إلى صراط مستقيم ﴾ خواش بۆ خۆی هەڵیبژارد بۆ پەیامبەرێتی و ڕێنموونیشی كرد بۆ ڕێگەی ڕاست و یەكخواپەرستی، لەسوورەتی (ئە نبیاء)شدا دەفەرموێ: (ولقدآتينا إبراهيم رشده من قبل وكنا به عالمين) ﴿ ١٢٢: وآتيناه في الدنيا حسنة ﴾ ئێمەیش هەر لەدونیادا ناوو شۆرەتی باشمان دایە ﴿ وإنه في الآخرة لمن الصالحين ﴾ و لە پاشەڕۆژیشدا بێگومان لەڕیزی ساڵحان و چاكاندایە ﴿ ١٢٣: ثم أوحينا إليک أن اتبع ملة إبراهيم حنيفا ﴾ لە پاشا وەحی و سروشمان بۆ تۆ كرد ئەی پێغەمبەر! ﷺ كە دەبێ پەیرەوی لەئایینی پاك و ڕاستی ئیبراهیم بكەیت بە ڕێك وراستی ﴿ وماكان من المشركين ﴾ و هەرگیز لەهاوبەشدانەران نەبووە، وەكو لە سوورەتی(ئەنعام)دا هاتووەو دەفەرموێ: (قل إنني هداني ربي إلى صراط مستقيم دينا قيما ملة إبراهيم حنيفا وماكان من المشركين).

ڕێزنان لە شەممە بۆ جوولەكانە:

﴿ ١٢٤: إنما جعل السبت على الذين اختلفوا فيه ﴾ ڕێزگرتن لە ڕۆژی (شەممە)و ئیش وكار نەكردن تێیدا لەئایینی (ئیبراهیم) دا نەبووە، بەڵكو هەر بۆ ئەوانە بڕیاردراو كرایە ڕۆژی خوا پەرستی كە ئیختلاف و ناكۆكییان بوو لەدیاری كردنی ئەو ڕۆژەدا، لە سەرەتاوە خوا ڕۆژی هەینی بۆ دیاریكردن، كەچی گواستیانەوە بۆ ڕۆژی شەممە، ئینجا خوایش لە سەری گرانكردن كە: نابێ لەو ڕۆژەدا هیچ جمو جوڵو كارێك بكەن، كەچی لە ویشدا هەر كەوتنەوە فرتوفێڵ ﴿ وإن ربک ليحكم بينهم يوم القيامة فيما كانوا فيه يختلفون ﴾ بێگومان پەروەردگاری تۆ ڕۆژی قیامەت سەبارەت بەوەی ئەوان ناكۆكییان تێیدا هەبوو بەدادگەرانە داوەرییان دەكاو، هەریەكەشیان بەپێی كاروكردەوەی خۆی تۆڵەو پاداشی دەدا.

بەژیرانە نامەكەی خوا بگەیەنە:

﴿ ١٢٥: أدع إلى سبيل ربک بالحكمة والموعظة الحسنة ﴾ ئەی پێغەمبەر! ﷺ، ئەی ئیماندار! هەر بەژیرانەو نەرم و قسەی خۆش و حیكمەت و، ئامۆژگاری شیرین و جوان خەڵك بۆ ڕێگای پەروەردگارت بانگ بكە، سروشتی ئادەمزاد وایە خۆی بەشت دەزانێ وبەئاسانی تەسلیم نابێت، جا لەبەر ئەوە دەبێ زۆر بە ژیرانە بۆی بچیتە پێش، نەوەكو دەعیەو خۆ بەزلزانین زاڵببێت بەسەریاو، گوێ نەگرێ بۆت ﴿ وجادلهم بالتي هي أحسن ﴾ وە بەچاكتر و باشترین شێوە قسەو گفت وگۆیان لەگەڵ بكە، بەڵگەی جوان و بەهێزیان بۆبهێنەوە، هەتا وەزع ئاساییە،خۆ ئەگەر قۆناغی جەنگ و پێكدادانبوو، دیارە تۆیش بەیاسای جەنگ كار دەكەیت لەگەڵیاندا، هەتا دینەكەت ڕیسوا نەبێت، چونكە

مەردم دینی سووك و ریسوا وەرناگرێت ﴿ إن ربک هو أعلم بمن ضل عن سبیله ﴾ تۆ ئاوا موجادەلەیان لە گەڵ بکە، بەراستی پەروەردگاریشت باشتر بەحاڵی ئەوە دەزانێت کە لەرێی ئەو لایداوە ﴿ وهو أعلم بالمهتدین ﴾ وزاناتریشە بە حاڵی ئەو کەسانە رێنوێنن و لەسەر رێی راستن.

قورتوبی دەڵێت: (هذه الآیة:نزلت بمکة فی وقت الأمر بمهادنة قریش، وأمره أن یدعو الی دین الله و شرعه بتلطف و لین دون مخاشنة وتعنیف، و هکذا ینبغی أن یوعظ المسلمون الی یوم القیامة. فهی محکمة فی جهة العصاة من الموحدین، و منسوخة بالقتال من جهة الکفار).

دەبێ تۆڵە بەرامبەر بێت:

﴿ ١٢٦: وإن عاقبتم فعاقبوا بمثل ما عوقبتم به ﴾ وەئەگەر تۆڵەتان کردەوە، باداربەداربێ‌و، سەرەرۆیی وزیادەرەوی تێدا نەبێ.

راڤەکەرانی قورئان دەڵێن: ئەم ئایەتە (مەدەنی)یەو سەبارەت بە (حەمزە)ی (سید الشهداء) هاتۆتە خوارەوە، ئەوکاتە کە لە (ئوحود) – پاش شەهید بوونی موشریکەکان لاشەکەیان تێکداو سکیان دریی، ئەوجا پەیامبەریش ﷺ زۆر دڵگران وبێ تاقەت بوو، بۆیە فەرمووی: سوێند بە خوابێ: ئەگەر ئەمجارە خوای گەورە زاڵم بکا بەسەریانا، ئەوەی بە(حەمزە) کراوە، بەحەفتا کەسیانی دەکەم. ﴿ ولئن صبرتم ﴾ دڵنیاشبن ئەگر ئێوە خۆ رابگرن و تۆڵە نەکەنەوە، ئەگەر چی هەقیشتان بێت تۆڵە بکەنەوە ﴿ لهو خیر للصابرین ﴾ دیارە کاری وا بۆ خۆ راگران و ئارامگران باشترە تا تۆڵە وەرگرتنەوە، بەمەرجێ بتوانن شەرو خراپە لەخۆتان دوور بخەنەوەو، بیشزانن دەبێتە سەرکەوتن بۆتان ﴿ ١٢٧: واصبر وما صبرک إلا بالله ﴾ ئینجا بە راشکاوی داوای ئارامگرتن دەکات، بۆیە ئەفەرموێ: خۆراگربەو ئارامت هەبێ لەتۆڵە وەرگرتنەوەدا، کە دیارە بەئارام بوونیشت، هەر بەکۆمەك و فەرمانی خوا دەبێت، هەر ئەو دەتوانێ یارمەتیت بدا بۆ خۆراگرتن، ئەگینە کێ‌دەتوانێ نەفسی رام بکاو دایمرکێنێت؟ ﴿ ولا تحزن علیهم ﴾ وە لەبەر ئەوانەش کە بروا ناهێنن خەم وخەفەت مەخۆ ﴿ ولا تک فی ضیق مما یمکرون ﴾ ولە فروفێڵیان دڵتەنگو سەخڵەت مەبە، چونکە تۆ تەنها راگەیاندنت لەسەرە، ئیتر باوەر بهێنن یانا، تۆ بەرپرس نابیت ﴿ ١٢٨: إن الله مع الذین اتقوا ﴾ بەراستی خواش لەگەڵ ئەوانەدایە کەخۆپاریزو بەتەقوان ﴿ والذین هم محسنون ﴾ وئەوانەش چاکەکارو، چاکەخوازن، ئەم لەگەڵ بوونەش تەنها خوا خۆی باش دەزانێت چۆن دەبێت. لەسوورەتی (ئەنفال) یشدا دەفەرموێ: (إذ یوحی ربک إلی الملائکة أنی معکم فثبتوا الذین آمنوا..).

بۆ خوای تاك و تەنیا، بێ حیساب وئەژمار، شوکرانە بژێرم کە: پشتیوانی ل‌ێکردم بۆ تەواو کردنی نووسینی کورتە تەفسیری سوورەتی (نەحل).

کۆتایی جزمی ١٤، (ولله الحمد والمنه)..

سوورەتی (ئیسرا)یە

مەککەییەو (١١١) ئایەتە.

بەناوی خوای بەخشندەی میهرەبان

ئەم سوورەتە وەك سوورەتەکانی تر گرنگی بەبیرو باوەڕەدات، وەکو یەکخواپەرستی، پەیامەکەی پێغەمبەر، زیندوو بوونەوە.. بەڵام خاڵی سەرەکی لەم سوورەتە پیرۆزەدا خستنە پێش چاوی کەسایەتی پەیامبەرە ﷺ لەگەڵ ئەو هەموو مۆعجیزە گرنگانەدا هێناویەتی بۆ راستی خۆی، هەزاران هەزار سڵاوی لەسەربێت.

※ جا لەسەرەتاوە شەوڕەویە پیرۆزەکە کە مۆعجیزەو بەهرەو خەڵاتێکی گەورەو مەزن بوو خوای گەورە بەخشی بەپەیامەر ﷺ باس‌دەکات، لەلایەکیشەوە دەسەڵاتی باڵادەستیی خوا نیشان دەدات کە چۆن بەو ئەندازە ماوە زۆرکەمەیە، توانی ئەوهەموو رێگە درێژەیەی پێببرێ و، سەیران وسەفای ئاسمانی پێ بکاو، هەر لەو ماوەیەشدا بیگێرێتەوە جێگای خۆی.

※ باسی یاخیبوونی هەردوو جارەکەی جوولەکەو سەرگەردان بوونییان دەکا، لە تۆڵەی لارێی و لاساریياندا:(وقضینا إلی بنی إسرائیل فی الکتاب لتفسدن فی الأرض مرتین..).

※ هەندێ بەڵگە لە سەر گەورەیی وتاك و تەنیایی خوا – وەك شەوو رۆژو ئاڵو گۆڕیان– دێنێ: (وجعلنا اللیل والنهار آیتین، فمحونا آیة اللیل..).

※ برێ لەیاسای کۆمەڵایەتی و، رەوشتە بەرزەکان دەخاتە روو هانی مرۆڤەکانی بۆ دەدات، هەتا کۆمەڵ و کۆمەڵگەیەکی خاوەن رەوشتی بەرز پەیدا ببێت.

※ بەچەند بەڵگەیەك باسی سەرگەردانی هاوەڵدانەرەکان دەکات، هەروەك باسێکی قورئان دەکات کە گەورەترین مۆعجیزەیەو، هەتا هەتایە بەرقەرار دەبێت.. لەگەڵ دابەزینە سەر هاوەڵ دانەرەکان، لەکاتێکا کە داوای مۆعجیزەیەکی تر "جگە لەقورئان" دەکەن.

پاك و خاوێنی خوا لەشەریك و هاوەڵ باس دەکا: (وقل الحمد لله الذی لم یتخذ ولدا.. وکبره تکبیرا). لەگەورەیی ئەم سوورەتەیشدا

هاتووە – وەك پێشەوا ئەحمەد لە (ئەبوو لوبابە) دەگێڕێتەوە – دەڵێ: خاتوو (عائیشە) وتی: ئەوەندە پەیامبەر ﷺ بەڕۆژوو دەبوو ئەمان گوت، نایەوێ هیچ ڕۆژێ لەساڵ بەڕۆژو نەبێ، ئەوەندەش بە ڕۆژوو نەدەبوو، ئەمان گوت ئیتر هەر بەڕۆژوو نابێ، وە هەموو شەوێکیش سوورەتی (بەنی ئیسرائیل) و (زومەر)ی دەخوێند..

شەو ڕەوییەکەی پێغەمبەر ﷺ:

﴿ بسم الله الرحمن الرحیم * ١: سبحان الذی أسری بعبده لیلا ﴾ پاکەو خاوێنە لەهەرشتێکی ناپەسەندو خراپ، ئەو خوایەی کە شەوڕەوی بەبەندەی خۆی (موحەممەد) ﷺ کرد لەبەشێکی زۆر کەمی شەوێکدا ﴿ من المسجد الحرام إلی المسجد الأقصی ﴾ لەمزگەوتی (حەرام)ـەوە لەمەککەدا بۆ مزگەوتەکەی ئەولاتر (بیت المقدس) لەفەلەستیندا، کە ئەو ڕۆژە کاروانی بەچەندین ڕۆژ ئەوجا دەیگەیشتێ!! ﴿ الذی بارکنا حوله لنریه من آیاتنا ﴾ ئەو مزگەوتەی ئێمە دەوروبەریمان پیرۆزو پیتدارکرد بەجۆرەها نیعمەت و میوەو میوەجات و، کردیشمانە بارەگای پەیامبەران، تا هەندێ لە نیشانەکانی دەسەڵات و توانایی خۆمانی پێ نیشان بدەین لەو شەوڕەویەدا ﴿ إنه هو السمیع البصیر ﴾ چونکە هەرئەوە زۆر بیسەندە بۆقسەو گوفتاری مەردم، زۆربیناو بەئاگا، بەئەحواڵی گشت مرۆڤەکان، دەزانێ لەدونیاو لەقیامەتدا شایستەی چین.

(ئیسرا)و(میعراج) لە قۆناغێکی زۆرناسك ومەترسیدار لەژیانی پێغەمبەردا ﷺ بوو، ئەو دەمە کە زۆر ماندو و خەستە بوو، بەڵام بەم ڕووداوە گرنگە مێژووییە ئاسۆی ئاسمانی لێدرەوشایەوەو، هیواو ئومێدێکی بە خۆی وبە یارانی بەخشی، (نەوەوی)و(قورتوبی) دەڵێن: ئەو ڕووداوەیە پێنج ساڵ پاش پێغەمبەرێتی بوو. خاوەنی کتێبی (الرحیق المختوم) دەڵێ: لە (٢٧/ ی (ڕەجەب)ی ساڵی (١٠)ی پێغەمبەرایەتیدا بوو، لەگەڵ هەندێ ڕاو بۆچوونی برێ لەزاناکانی تر. (ئیبنولقەییم)یش دەڵێ: قسەی ڕاست ئەوەیە کە ئەو شەوڕەویە بە (جەستە)ی پیرۆزی بوو، وە لە مزگەوتی (حەرام)ـەوە بۆ مزگەوتی (قودس) بەسواری (بوراق) و هاوڕێتی (جوبریل) ﷺ، جا لە قودس دابەزی و پێش نوێژی بۆ پێغەمبەرەکان (علیهم الصلاة والسلام) کرد و هەر لەوێش (بوراق)ی بە ئەڵقەیەکی دەرگای مزگەوتەکەوە بەستەوە. پاشان هەر ئەو شەوە لە (بیت المقدس)ـەوە بەرز کرایەوە بۆ ئاسمانی دونیا و، دەرگای بۆ کرایەوەوو هەر لەوێ (بابە گەورە)ی گشتمانی(ئادەم) دیت، سڵاوی لەسەر بێت، بابەیشمان خۆشحاڵی خۆی بەدیتنی دەربڕی و ددانی نا بە پێغەمبەرێتیدا، هەر لەوێیش خوای خاوەن توانا ڕۆحی گشت شەهیدەکانی ئامادە کردو لەلای ڕاستیەوە نیشان‌دان، لە چەپیشیەوە ڕۆحیانەتی سەرجەم بەدبەختانی نیشاندا. ئەوسا سەرخرا بۆ ئاسمانی دووەم و لەوێ (یەحیا)و(عیسا)ی دیتن (سڵاویان لەسەربێت) ئەوانیش پێغەمبەرێتییان سەلماندو، پاشان بۆ ئاسمانی سێیەم بەرێکەوت و لەوێش (یوسف)ی دیت (سڵاوی لەسەر بێت) ئەویش بە خێری هێناو ددانی بە پێغەمبەرێتییدا نا، بۆ دوایی بەرەو ژوورتر سەرخرا بۆ ئاسمانی چوارەم، لەوێش (ئیدریس) پێغەمبەری دیت و خۆشحاڵ بووو پێغەمبەرێتی سەلماند، لە پاشا سەرخرا بۆ ئاسمانی (پێنجەم) ولەوێش (هاروون)ی کوڕی(عیمران)ی دیت، ئەویش پاش بەخێرهێنانی پێخۆشبوونی خۆی دەربڕی و ئیقراری بەپێغەمبەرێتی کرد، لە ئاسمانی (شەشەم)یشدا بە (مووسا) گەیشت و، ئەویش هەروەکو پێغەمبەرەکانی‌تر پێشوازی لێکرد، جاکاتێ لەوێ تێپەڕی مووسا گریا! گوتیان بۆچی دەگریت؟ گوتی: چونکە لەبەهەشتدا ئوممەتی ئەم پێغەمبەرە، لە ئوممەتی من زیاترە، وە لە ئاسمانی (حەوتەم)یشدا بە(ئیبراهیم) شاد بوو، پاش بەخێرهێنان و خۆشحاڵی و دداننان بەپێغەمبەرێتییدا لە لایەن ئەویشەوە(سەڵاویان لەسەر بێت) چوویە (سدرة المنتهی)، پاش ئەو(بیت المعمور)، ئەوجا بەرزتر چوو تا بەدیداری خوای گەورەشاد دەبێ ولێیەوە نزیك دەبێتەوە، هەر بەقەد دوو (کەوانی) ما، یان نزیکتر، لەوێ هەرچی پێویست بوو بۆئەو قۆناغە وەحی بۆکردو تێی‌گەیاند، لەوانە (٥٠) ڕکات نوێژی لەسەر ئوممەتەکەی فەرز کرد، پاشان بەتەگبیرو ڕاوێژی مووسا ﷺ تکای لەخوای میهرەبان کرد هەتا بۆی کەم‌کردەوەو کردی بەم(٥) نوێژەی ئێستا.

جا لەم سۆنگەیەوە (ئیبن تەیمییە) دەڵێ: هیچ هاوەڵێکی پێغەمبەر ﷺنەیگوتووە پێغەمبەر ﷺ خوای گەورەی دیتووە، (ئیبن عەبباس) نەبێ ئەویش (خاتوو عائیشە) بەرهەڵستی دەوەستێ. (ئیبنولقەییم) دەڵێ: ئەو نزیکبوونەوەیە کە لەسوورەتی (نەجم)دا باس‌کراوە، مەبەست پێی نزیکبوونەوەی (جبریل)ـە ﷺ وەکو خاتوو (عائیشە)و(ئیبن مەسعوود) دەڵێن. ئەم باسەیە لەسوورەتی (نەجم)دا بەروونتر ڕۆشن کراوەتەوە.

خوێنەری هێژا! باسی(ئیسرا) لە یەك ئایەتداو، پاشان باسی تاوانەکانی (بەنی ئیسرائیل) بەدوای ئەوداو، دواتر کە دەڵێ: ئەم قورئانە باشترین ڕێباز دەست نیشان دەکا.. ئەمانە هەموو هێماو ئاماژەن کە (یەهوود) لەسەرکردایەتی دەردەکرێن و، دەدرێتە دەستی ئەم پێغەمبەرە تازەیەو قورئانیش بەرنامەی دەبێت، چونکە (یەهوود) ئەوەندە تاوانی کرد، کەڵکی ڕابەرایەتییان نەماو، خوای گەورەیش لێی سەندنەوەو تەسلیمی (موحەممەد)ی ﷺ کرد، کەوابوو

پێویستە رابەرایەتی کردنی هەر ئوممەتێك پڕ بێت لە دادگەری و دادپەروەری و، ئەخلاق و قییەم و داوێن پاكیو دەستپاكیو، هەوڵ وتێكۆشان و جیهادو لێبڕان و، لێبووردن و جورئەت وئازایەتی و، بێ خیانەت و گزی و فرت و فێڵ لەگەڵ گەلەكەیدا. ئەگینە خوای گەورە قبوڵی ناكاو دیزەو گۆزەی سەرنخون دەكا، ئەگەرچی زۆریشی پێ بچێت. هیوادارم ئەم ئوممەتی ئیسلامە بەهۆی ئەم سیفەتە پڕشكۆدارانەوە بتوانێ قیادەی دونیا بكات. بۆ نووسینی ئەم كورتەیە سوودم لەكتێبی (الرحيق المختوم)ی (صفی الرحمن المباركفوری) وەرگرت.

مووساو تەوراتەكەی:

﴿ ٢: وآتينا موسى الكتاب ﴾ وەكتێبی (تەورات)یشمان بەمووسا دا ﴿ وجعلناه هدى لبنى إسرائيل ﴾ و كردمانە ڕێنمایی بۆ (بەنی ئیسرائیل) ﴿ ألا تتخذوا من دونى وكيلا ﴾ پێمان وتن: نابێ بێجگە لە من (خوا) هیچ كەس بكەنە بریكاری خۆتان ﴿ ٣: ذرية من حملنا مع نوح ﴾ ئەی نەوەو زاڕۆی ئەوانەی كە لە گەڵ (نووح)دا كاتی خۆی سواری كەشتیمان كردن و لەتۆفانەكە رزگارمان كردن، ئێوەیش وەكو (نووح) سوپاسی خوا بكەن ﴿ إنه كان عبدا شكورا ﴾ چونكە بە راستی ئەو بەندەیەكی شوكرانە بژێر بوو، دەسا ئێوەش باسی چاكەی من بكەن بەسەرخۆتانەوە بە ناردنی(موحەممەد) بۆتان، وەهەر ئەو پێغەمبەرە لە بارەی شوكرانە بژێری خواوە دەفەرموێ:(إن الله ليرضى عن العبد أن يأكل الأكلة، أويشرب الشربة فيحمد الله عليها) (پێشەوا ئەحمەد).
لە فەرموودەیەكدا هاتووە كە لە قیامەتدا ئەم خەڵكە گشت دەچن بۆ لای نووح تكاو شەفاعەتیان بۆ بكاو، دەڵێن: (يانوح إنك أول الرسل إلى أهل الأرض، وقدسماك الله عبدا شكورا، فاشفع لنا إلى ربك) (فتح الباری: ٤٢٨/٦).

جوولەكە دووجار یاخی دەبن:

﴿ ٤: وقضينا إلى بنى إسرائيل فى الكتاب ﴾ جا هەر لەو كتێبەی تەوراتەدا، یان لە (لوح المحفوظ)دا ئاگاییمان بە نەوەی ئیسرائیل دا ﴿ لتفسدن فى الأرض مرتين ﴾ كە بە راستیئێمە لە(ئەزەل)دا دەزانین: ئێوە لە وڵاتی (میسر)دا دووجار فەسادو گێرە شێوێنی دەكەن وناهەقی بەرامبەر مەردم دەكەن، بەڵێ وابوو، ئەوەبووجاری یەكەمیان هەستان (زەكەریا) پێغەمبەریان كوشت، ئینجا لەتۆڵەی ئەوەدا خوای گەورە (بەختەنەسر)ی بەسەریاندا زاڵكردو، كوشتارێكی زۆری لێكردن و (بيت المقدس)یشی وێران كرد.

جاری دووەمیشیان (یەحیا) پێغەمبەریان كوشت، خوایش دیسانەوە دوژمنی خۆیانی بەسەریاندا زاڵكردو دووبارە كوشتارێكی زۆری لێكردن و، حەفتا هەزاریشیان لێ دیل كران، چونكە بێ باوەڕبوون و سەرپێچییان لێكرد ﴿ ولتعلن علوا كبيرا ﴾ وە بەراستی بەسەر خەڵكی ئەو كاتەدا یاخیی دەبن و سەردەكەون،

سُورَةُ الإِسْرَاءِ (آياتها ١١١) (ترتيبها ١٧)

بِسْمِ ٱللَّهِ ٱلرَّحْمَٰنِ ٱلرَّحِيمِ

سُبْحَٰنَ ٱلَّذِىٓ أَسْرَىٰ بِعَبْدِهِۦ لَيْلًا مِّنَ ٱلْمَسْجِدِ ٱلْحَرَامِ
إِلَى ٱلْمَسْجِدِ ٱلْأَقْصَا ٱلَّذِى بَٰرَكْنَا حَوْلَهُۥ لِنُرِيَهُۥ مِنْ ءَايَٰتِنَآ إِنَّهُۥ
هُوَ ٱلسَّمِيعُ ٱلْبَصِيرُ ﴿١﴾ وَءَاتَيْنَا مُوسَى ٱلْكِتَٰبَ وَجَعَلْنَٰهُ
هُدًى لِّبَنِىٓ إِسْرَٰٓءِيلَ أَلَّا تَتَّخِذُوا۟ مِن دُونِى وَكِيلًا ﴿٢﴾
ذُرِّيَّةَ مَنْ حَمَلْنَا مَعَ نُوحٍ إِنَّهُۥ كَانَ عَبْدًا شَكُورًا ﴿٣﴾
وَقَضَيْنَآ إِلَىٰ بَنِىٓ إِسْرَٰٓءِيلَ فِى ٱلْكِتَٰبِ لَتُفْسِدُنَّ فِى ٱلْأَرْضِ
مَرَّتَيْنِ وَلَتَعْلُنَّ عُلُوًّا كَبِيرًا ﴿٤﴾ فَإِذَا جَآءَ وَعْدُ أُولَىٰهُمَا بَعَثْنَا
عَلَيْكُمْ عِبَادًا لَّنَآ أُو۟لِى بَأْسٍ شَدِيدٍ فَجَاسُوا۟ خِلَٰلَ ٱلدِّيَارِ
وَكَانَ وَعْدًا مَّفْعُولًا ﴿٥﴾ ثُمَّ رَدَدْنَا لَكُمُ ٱلْكَرَّةَ عَلَيْهِمْ
وَأَمْدَدْنَٰكُم بِأَمْوَٰلٍ وَبَنِينَ وَجَعَلْنَٰكُمْ أَكْثَرَ نَفِيرًا ﴿٦﴾
إِنْ أَحْسَنتُمْ أَحْسَنتُمْ لِأَنفُسِكُمْ وَإِنْ أَسَأْتُمْ فَلَهَا فَإِذَا جَآءَ
وَعْدُ ٱلْءَاخِرَةِ لِيَسُۥٓـُٔوا۟ وُجُوهَكُمْ وَلِيَدْخُلُوا۟ ٱلْمَسْجِدَ
كَمَا دَخَلُوهُ أَوَّلَ مَرَّةٍ وَلِيُتَبِّرُوا۟ مَا عَلَوْا۟ تَتْبِيرًا ﴿٧﴾

بەسەركەوتنێكی زۆر گەورەو، گەشەدەكەن و دەسەڵات بە دەست دەگرن، ئەوجا بادی هەوادەبن و خەڵكیدەچەوسێننەوەو خوایش توورە دەبێ لێتان ﴿ ٥: فإذا جاء وعد أولاهما ﴾ ئینجا هەر كە كاتی تۆڵەی یەكێك لە دووانەكە هاتەپێش، بۆ ئەوەی بیانگرین و سزایان بدەین ﴿ بعثنا عليكم عبادا لنا ﴾ بەندە زۆر ئازاو تایبەتییەكانی خۆمان (جالووت) ناردە سەرتان ﴿ أولى بأس شديد ﴾ كە بەڕاستی لەجەنگدا خاوەن هەڵمەتی توندو تیژو بەوزە بوون ﴿ فجاسوا خلال الديار ﴾ ئەوانیش بەناو گشت وڵاتدا، تەنانەتی بەناو ماڵەكانیشتاندا –ماڵ بەماڵ- گەڕان بۆ گرتنی تاوانبارەكانتان ﴿ وكان وعدا مفعولا ﴾ وە ئەم بڕیاری لەناوبردن و تۆڵەیەتان، بڕیارێكە لەلایەن خواوە دراو جێبەجێش بوو ﴿ ٦: ثم رددنا لكم الكرة عليهم ﴾ لەپاشان كارێ وامانكرد كە ئێوە ئەی جووەكان! بەسەریاندا زاڵ ببنەوە ﴿ وأمددناكم بأموال وبنين ﴾ پاش ئەوەش كە ئەوان تاڵانیان كردن و كوڕەكانیشتانیان كوشت،

ئێمـە مـاڵ و کوڕانتانمان زیاد کردەوە ﴿ وجعلناکـم أکثر نفیرا ﴾ و ژمـارەی پیـاوان و، دەسەڵاتیشـتان لەدوژمنەکانتان زیاتر بوو، ئەوەبوو پاش ئەوە توانیتان (بابلی)یەکان دەرکەن و دیلەکانیشـتان ئازاد بکە و دەسەڵاتیان لێ وەرگرنەوە ﴿ ٧: إن أحسنتم ﴾ جا ئەگەر لەکاتی‌دەسـەڵاتدا ئێوە چاکە بکەن‌و فەرمانـی خوا بەجێ بهێنن ﴿ أحسـنتم لأنفسـکم ﴾ دیارە هەر بۆ خۆتـان چاکەتان کردووەو خۆتـان کەڵکی لێ وەر ئەگرن ﴿ وإن أسـأتم فلهـا ﴾ وخۆ ئەگەر خراپەیش بکـەن، ئەوە تۆڵەکەی هەر بۆ خۆتان دەبێت، ئەوەبوو هەر کە خراپەتان کرد، دوژمن زاڵ بوو بەسەرتانا، کە گەڕاشنەوە بۆ لای خوا زاڵ بوونەوە بەسـەریاندا ﴿ فـإذا جاء وعد الآخرة ﴾ ئینجـا کاتێ سـەرەی ئەنجامدانـی بەڵێنی دوایـی هاتە جێ بۆ تۆڵەتان؛ ئەو دەمەی کە (یەحیا)تان کوشت ﴿ لیسوؤا وجوهکم ﴾ جا لەتۆڵەدا بەندەکانمان دەنێرینە سەرتان کارێکتان پێ بکەن کە نیشـانەی خەمۆکی لە ڕوخسارو ناو چاوتاندا دیاربێت، بە بەدیل کردن و کوشـتنتان، واتە: نیشانەی ڕیسـوایی بەنێو چاوانتانەوە دەرکەوێ ﴿ ولیدخلوا المسجد ﴾ و ئەو دوژمنانەش بچنە مزگەوتی (قدس)ـەوەو لەپێش چاوتانەوە بیروخێنن و دەسەڵاتیشـتان نەبێ هیچ بکـەن ﴿ کما دخلوه أول مرة ﴾ هەروەکـو جاری یەکەمیش چوونە ناویەوە، کاتێ دەستتان کرد بەخراپەکاری و (زەکەریا)تان شـەهید کرد ﴿ ولیتبروا ما علوا تتبیرا ﴾ وتا دەستیان بەسەر هەر جێیەکیشیان گرت وێرانی بکەن و بەتەواوی بەسەرتانا زاڵ ببن.

مێـژوو ئەڵێت: بۆ یەکەم جار (بەختە نەسـر) هێرشـی بۆ بردن و(بیت المقدس)یشی وێران کرد، بۆجاری دووەمیش (اسبیانوس)ی پاشـای ڕۆمەکان بوو، وەماوەی هەردوو هێرشەکە نزیکەی (٥٠٠) ساڵ بوو ﴿ ٨: عسی ربکم أن یرحمکم ﴾ بێگومان لەکاتی ئاوادا پەروەردگارتـان دەتانخاتە بەر ڕەحمەتی خۆی، ئەگەر پەشـیمان ببنەوە. ڕاڤەکەرانی قورئان دەڵێن: (وعسـی: من الله واجبة) واتە: هەرکردارێکی((عسی))بکارەکەی‌خوا بێت، حەتمییەت دەگەیەنێت ﴿ وإن عدتـم عدنا ﴾ وخۆ ئەگەر تێ هەڵچنەوە بۆ سـەرپێچی و پیاوکوشـتن، ئەوا ئێمەیش تێ‌هەڵدەچینەوە بـۆ کاری خۆمان و، دووبارە دوژمن زاڵ دەکەینەوە بەسـەرتاندا، بەڵێ.. لەسـەدەکانی دواییشـدا جارێ موسـڵمانەکانی زاڵکرد بەسـەر یاندا، ئەوەبوو لـە نیوەدورگەی عەرەبی دەریان پەڕاندن، لەم دواترەیشـدا(هتلر) دەسـتی گرت بەسـەریاندا، ئێسـتایش کە دونیا بەگیر هاتووە بە دەسـتیانەوە، بێگومان خوا کۆمەڵە خەڵکێکی باش و شـیاو بەر دەداتـە گیـان و ملیان بـا دەدەن، چونکە بەڵێنـی خوا خۆیەتی کەهـەرکات ڕوویانکـردەوە فەسـاد، هێزێکـی وریـاو زرنگیان بۆدەنێرێـت ﴿ وجعلنا جهنـم للکافرین حصیرا ﴾ ودۆزەخیشـمان کردە زیندان و بەندیخانە بۆ بێ باوەڕەکان.

گەورەیی و مەزنی قورئان:

﴿ ٩: إن هذا القرآن یهدی للتی هی أقوم ﴾ بێگومان ئەم قورئانە بۆمان ناردون، ڕێگا و بەرنامەیەکی وا نیشـانی خەڵکی دەدا، کە ڕاستترین بەرنامەو ڕێگایە.

بەڵێ.. لە هەمووکات و ساتێکدا، وەبۆ هەرکەسێك ئامادەیی تێدا بێت ئەم قورئانە ڕێ نیشـاندەر بووەو، دەرەنجامیش بۆتە سـەرکردەی دونیا ﴿ ویبشر المؤمنین الذین یعملون الصالحات ﴾ ومژدەیش دەدا بـەو بڕوادارانەی کە کارو کردەوەی چـاك ئەنجام دەدەن: ﴿ أن لهم أجرا کبیرا ﴾ کەبەڕاسـتی پاداشـێکی زۆر گەورەیان بۆ هەیە لەبەهەشـتدا ﴿ ١٠: وأن الذین لا یؤمنون بالآخرة ﴾ و بەڕاسـتی ئەو کەسانەش کەبەدوا ڕۆژ بڕوا ناکەن ﴿ أعتدنا لهم عذابا ألیما ﴾ سزایەکی زۆر ئێش پێگەیەنەرمان بۆ ئامادە کردوون ﴿ ١١: ویدع الإنسـان بالشـر دعاءه بالخیر ﴾ و مرۆڤ چۆن قینی هەڵ دەسێ و تەنگەتاو دەبێ‌و نزای شـەڕدەکا لەماڵ ومنداڵی خۆی‌دەڵێت: خوا بتکـوژێ، خوا لەناوتبەرێ،هەر ئاواش لەکاتی ئاسـاییدا دوعا بۆ چاکە دەکا، جا ئەگەرخوای گەورە وەڵامی نزا شەڕەکەی بداتەوەو دۆعاکـەی گیرا بـکات، ئەوا زۆر زوو خۆی و مـاڵ ومنداڵی لەناو دەچـێ وگیرۆدە دەبن، لـە فەرموودەیەکدا هاتـووەو دەفەرموێ: ((لاتدعوا علی أنفسـکم،ولا علی أموالکم، أن توافقوا من الله ساعة إجابة یسـتجیب فیها)) (موسـلیم). واتە: هەرگیز دۆعا لەخۆتان و مـاڵ و منداڵتان مەکـەن، نەوەك بەر ئەوکاتـە بکەوێت دۆعای تیـا گیرا دەبێت و وەڵام بدرێنەوە. ﴿ وکان الإنسـان عجولا ﴾ و مرۆڤ هەمیشـە و بەردەوام هەر بەپەلە وهەڵەشە بووە، نەیزانیوە بەرژەوەندی لە چیدایە.

شەوو ڕۆژ نیشانەی دەسەڵاتی خوان:

﴿ ١٢: وجعلنـا الیـل والنهار آیتیـن ﴾ وە ئێمە دیاردەی شـەوو ڕۆژمان بەدوو بەڵگەو نیشـانە لەسـەر تاك وتەنیایی ودەسـەڵاتی خۆمان نیشان‌دان ﴿ فمحونا آیة الیل ﴾ ئینجا دیاردەی تاریکیمان بەسـەر شـەودا هێنا، واتە: ڕووناکی ڕۆژمان پێ لابردو، تاریکی سـەری دەرهێنا، هەتا ئێوە تێیدا بحەوێنەوە ﴿ وجعلنا آیة النهار مبصرة ﴾ و دیاردەو نیشـانەی ڕۆژیشمان (خۆر) بەئاشکراو بینراو سـازاند ﴿ لتبتغوا فضلا من ربکم ﴾ بۆ ئەوە ئێوە بگەڕێن بە دوای ئـەو ڕزق و ڕۆزیەدا پەروەردگارتان بەهرەوەرتان دەکاو دەیدا پێتان

﴿ ولتعلموا عدد السنين والحساب ﴾ و تابشتوانن بەئاسانی ژمارەی ساڵەکان و، حیسابی شەوو ڕۆژ چاك بزانن، دەسا لەبەرامبەر ئەو بەخششانەوە شوکرانە بژێر بن ﴿ وكل شئ فصلناه تفصيلا ﴾ وە بەڕاستی هەرشتێك کە ئێوە نیازتان پێیەهەبێ لەدونیاو لەقیامەتدا ئێمە بە وردی شیمان کردۆتەوە بۆتان، واتە: هیچ شتێك لەم بوونەوەرەدا بێ بەرنامەو حیساب نەماوەتەوە، لە ئایەتێکی تردا هەر لەو بارەیەوە دەفەرموێ: (هوالذى جعل الشمس ضياء والقمر نورا وقدره منازل لتعلموا عدد السنين والحساب ماخلق الله ذلك إلا بالحق..).

هەموو مرۆڤێک لە ڕۆژی سەڵادا بە کارنامەی خۆیەوە دێت:

﴿ ١٣: وكل إنسان ألزمناه طائره فى عنقه ﴾ ئیتر هەموو مرۆڤێك کردەوەکەیمان -خێرو شەڕ کە لە شەوو ڕۆژدا کردنی- ئاوێزانی ملی کرد، واتە: لە قیامەتدا نامەی هەموو کاروکردەوەی مرۆڤ وەك (تەوق)و ملوانکە دەکرێتە ملی و، هەر بە پێی ئەوەش لەقیامەتدا پاداش و تۆڵە وەردەگرێتەوە، لەسوورەتێکی دیکەدا هەر لەو بارەوە دەفەرموێ: (فمن يعمل مثقال ذرة خيرا يره ومن يعمل مثقال ذرة شرا يره) ﴿ ونخرج له يوم القيامة كتابا ﴾ وە لەڕۆژی قیامەتدا نامەیەکی -کە کردەوەکانی تیانووسراوە- بۆ دەردێنین ﴿ يلقاه منشورا ﴾ وئەویش بەکراوەیی دەگا بەو نامەیە و لێی تێدەگات ﴿ ١٤: إقرأ كتابك كفى بنفسك اليوم عليك حسيبا ﴾ پێی دەگوترێ: دەسا بۆ خۆت نامەی کردەوەکانت بخوێنەوە، ئەمرۆ ئیتر هەر تۆ خۆت حیساب لەگەڵ خۆت بکێشەو پێویست بەکەسی تر ناکا، ئەوجا ئەویش خوێندەوار بێ، یا نە، بۆ خۆی کارنامەکەی دەخوێنێتەوەو، باش لە ئەنجام و جێ وشوێنی خۆی تێدەگات، لە سوورەتی(قیامە)دا دەفەرموێ: (ينبأ الإنسان يومئذ بما قدم وأخر بل الإنسان على نفسه بصيرة ولو ألقى معاذيره).

کەس تاوانی کەس هەڵناگرێ:

﴿ ١٥: من اهتدى فإنما يهتدى لنفسه ﴾ ئەوەی ڕێگای هەق وڕاستی بگرێ،ئەوەبۆ خۆی شارەزا بووە، واتە: قازانج و پاداشەکەی هەر بۆ خۆی دەبێ و، لەو ڕۆژەیشدا سەر فراز دەبێت ﴿ ومن ضل فإنما يضل عليها ﴾ هەر کەسێکیش ڕێگە گوم بکاو لاڕێ بێ، ئەوەش تەنها سەر لەخۆی دەکەوێ و، زیان و تۆڵەکەی لەسەر خۆیەتی و هەر خۆی گیرۆدەدەبێت ﴿ ولا تزر وازرة وزر أخرى ﴾ وکەسیش تاوان و گوناهی کەسی تر هەڵناگرێ، ئەگەرچی (وەلید) ئاسایەکی خوانەناسیش بەڵێنی پێدابن کە: گوناحەکانیان هەڵبگرێ، مەگەر دەستی هەبێت لەو تاوانانەدا، لە ئایەتێکی تردا دەفەرموێ: (وإن تدع مثقلة إلى حملها لايحمل منه شيئا..) ﴿ وما كنا معذبين حتى نبعث رسولا ﴾ وئێمە تۆڵەوسزای هیچ خەڵکێکمان نەداوە، هەتا پەیامبەرێکیان بۆ نەناردبن ڕێیان بۆ ڕۆشن بکاتەوە، قورئان بۆ خۆی پڕە لەو بابەتە، بۆ نموونە: (كلما ألقى فيها فوج سألهم

عَسَىٰ رَبُّكُمْ أَن يَرْحَمَكُمْ ۚ وَإِنْ عُدتُّمْ عُدْنَا ۘ وَجَعَلْنَا جَهَنَّمَ لِلْكَافِرِينَ
حَصِيرًا ﴿٨﴾ إِنَّ هَٰذَا الْقُرْآنَ يَهْدِي لِلَّتِي هِيَ أَقْوَمُ وَيُبَشِّرُ
الْمُؤْمِنِينَ الَّذِينَ يَعْمَلُونَ الصَّالِحَاتِ أَنَّ لَهُمْ أَجْرًا كَبِيرًا ﴿٩﴾
وَأَنَّ الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِالْآخِرَةِ أَعْتَدْنَا لَهُمْ عَذَابًا أَلِيمًا ﴿١٠﴾
وَيَدْعُ الْإِنسَانُ بِالشَّرِّ دُعَاءَهُ بِالْخَيْرِ ۖ وَكَانَ الْإِنسَانُ عَجُولًا ﴿١١﴾
وَجَعَلْنَا اللَّيْلَ وَالنَّهَارَ آيَتَيْنِ ۖ فَمَحَوْنَا آيَةَ اللَّيْلِ وَجَعَلْنَا آيَةَ
النَّهَارِ مُبْصِرَةً لِّتَبْتَغُوا فَضْلًا مِّن رَّبِّكُمْ وَلِتَعْلَمُوا عَدَدَ
السِّنِينَ وَالْحِسَابَ ۚ وَكُلَّ شَيْءٍ فَصَّلْنَاهُ تَفْصِيلًا ﴿١٢﴾ وَكُلَّ
إِنسَانٍ أَلْزَمْنَاهُ طَائِرَهُ فِي عُنُقِهِ ۖ وَنُخْرِجُ لَهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ كِتَابًا
يَلْقَاهُ مَنشُورًا ﴿١٣﴾ اقْرَأْ كِتَابَكَ كَفَىٰ بِنَفْسِكَ الْيَوْمَ عَلَيْكَ حَسِيبًا
﴿١٤﴾ مَّنِ اهْتَدَىٰ فَإِنَّمَا يَهْتَدِي لِنَفْسِهِ ۖ وَمَن ضَلَّ فَإِنَّمَا يَضِلُّ
عَلَيْهَا ۚ وَلَا تَزِرُ وَازِرَةٌ وِزْرَ أُخْرَىٰ ۗ وَمَا كُنَّا مُعَذِّبِينَ حَتَّىٰ نَبْعَثَ
رَسُولًا ﴿١٥﴾ وَإِذَا أَرَدْنَا أَن نُّهْلِكَ قَرْيَةً أَمَرْنَا مُتْرَفِيهَا فَفَسَقُوا فِيهَا
فَحَقَّ عَلَيْهَا الْقَوْلُ فَدَمَّرْنَاهَا تَدْمِيرًا ﴿١٦﴾ وَكَمْ أَهْلَكْنَا مِنَ
الْقُرُونِ مِن بَعْدِ نُوحٍ ۗ وَكَفَىٰ بِرَبِّكَ بِذُنُوبِ عِبَادِهِ خَبِيرًا بَصِيرًا ﴿١٧﴾

خزنتها ألم يأتكم نذير قالوا بلى قد جاءنا نذير فكذبنا..) لێرەدا ئەم پرسیارە دەکرێت: ئاخۆ ئەو منداڵانەی بە منداڵی دەمرن و باوك و دایکیان کافرو خوانەناسە، یان شێت و کەڕو کاس و پیری خەرەفاوە، یان خەڵکی (فەترەت)ـە و هیچی نەبیستووە، دەبێ لە قیامەتدا چ بکەن؟ هەندێ زانا دەڵێن: دەوەستین و لەو بارەوە هیچ ناڵێین. هەندێکیش دەڵێن: بێ شك بەهەشتین. هیواشیان هەیە دەڵێت: جەهەنەمین، دیارە بۆ هەریەکەشیان بەڵگە هەیە، بەڵام بەپێی (عەدل)ی خوایی دەبێ بەهەشتی بن، ئەگەرچی خۆ نەدان لەم شتانە باشترە. ﴿ ١٦: وإذا أردنا أن نهلك قرية أمرنا مترفيها ﴾ وکاتێکیش ویستبێتمان شارو ئاواییەك لەناو بەرین، ئەوا بەفەرمانێکی(ئەزەل)ی فەرمانداوە -بەتایبەتی بە سەر کردە یاخی و خۆشگوزەرانەکانیان- کە فەرمانی پەیامبەران جێبەجێ بکەن و گوێڕایەڵیان بن ﴿ ففسقوا فيها ﴾ جا ئەوانیش لەباتی گوێڕایەڵی، نافەرمانی و سەرپێچیان تیا کردووەو لێی دەرچوون ﴿ فحق عليها

القول ﴾ بەوە سزایان بە سەرا سپاوە ﴿ فدمرناها تدمیرا ﴾ ئەوجا ئێمەیش بە سەختی کاولمان کردووە، چونکە خۆیان بەڵگەیان بەدەستەوە داین، لە جێگایەکی تردا هەر لەو بارەیەوە دەفەرموێ: (وکذلک جعلنا فی کل قریة أکابر مجرمیها..).

خاتوو (زەینەب) گوتی: ئەی پێغەمبەری خوا! ﷺ (أنهلک وفینا الصالحون؟ قال: نعم، إذا کثر الخبث) (متفق علیه). واتە: ئاخۆ ئێمە "لەوحاڵەتانەدا" ئەر خەڵکی باشیشمان تێدابێ هەر تیادەچین؟! فەرمووی: کەکاری خراپەو بەدرەوشتانە سەری هەڵدا بەڵێ ئێوەش لەگەڵ ئەواندا تیادەچن، ئەگەرچی دەستیشتان لەو شتانەدا نەبێ ﴿ ١٧: وکم أهلکنا من القرون من بعد نوح ﴾ وە زۆر لە خەڵکی سەدەکانمان بە هۆی لاساریانەوە لەناو برد ئەی هۆزی قورەیش! دوای گەلەکەی (نووح)، وەکو گەلانی (عاد)و (سەموود)و (فیرعەون) کە ئەوانیش هەروەك ئێوە لاسار بوون و بروایان نەهێنا، دەخۆ ئێوە لەوان نازارتر نین ﴿ وکفی بربک بذنوب عباده خبیرا بصیرا ﴾ هەر ئەمەش بەسە کە پەروەردگارت ئەی موحەممەد! ﷺ لەتاوان و گوناهی بەندەکانی خۆی ئاگادارو بینایەو، هیچ شتێکی لێ بزر نابێت.

کێ دونیای دەوێ و کێش ڕۆژی پەسڵان؟

﴿ ١٨: من کان یرید العاجلة عجلنا له فیها ما نشاء لمن نرید ﴾ هەرکەسێك لەکاروکردەیدا تەنیا دونیا ویستی بکات، کە دونیاش بە پەلە تێدەپەڕێ، ئەوا ئێمەیش حەزمان لە هەر کەسێك هەبێ، بە زوویی ئاوات و ویستەکەی پێکدێنین و دونیای دەدەینێ ﴿ ثم جعلنا له جهنم یصلاها مذموما مدحورا ﴾ لەپاشان لەقیامەتدا بەسەر زەنشت کراوی و دوور خراوەیی لەمیهرەبانی خوا، دۆزەخمان بۆداناوەو دەیبرژێنێ، جا ئیتر ئێستا کە لە دونیادایە ئارەزووی خۆیەتی کار بۆ دونیای دەکات، یان بۆ قیامەتی ﴿ ١٩: ومن أراد الآخرة وسعى لها سعیها وهو مؤمن ﴾ وە هەرکەسیش پاشەڕۆژی لا مەبەست بێ وهەوڵیشی بۆ بداو، لەهەمان کاتیشدا بڕوادار بێت بەخواو بە بەرنامەکەی خوا ﴿ فأولئک کان سعیهم مشکورا ﴾ هەوڵ و کۆششی ئەمانە جێگەی سوپاسەو، بەچەند بەرامبەریش پاداشی لە سەر وەردەگرن ﴿ ٢٠: کلا نمد هؤلاء وهؤلاء من عطاء ربک ﴾ هەریەك لەو دوو تاقمە چ دونیا ویستەکان و، چ قیامەت خوازەکان، لەبەخششی پەروەردگارت، لە دونیادا گشت بەهرەوەر دەکەین و، بەماڵ و سامان و خۆشگوزەرانی هاوکارییان دەکەین، واتە: بەکافرو بڕوادار وەکو یەك ڕزق و ڕۆزی دەدەین، پاشانیش هەر کەسە لە قیامەتدا کوێ هەڵبگرێت دەیدەینێ ﴿ وما کان عطاء ربک محظورا ﴾ خۆ لەم دونیایەشدا بەخششی پەروەردگارت لەهیچ کەسێ قەدەغە کراو نییە ﴿ ٢١: انظر کیف فضلنا بعضهم على بعض ﴾ دەسا بڕوانەو سەرنج بدە ئەی پێغەمبەر! ﷺ چۆن هەندێکیانمان -لەدونیادا- بەرز کردۆتەوە بەسەر هەندێکیاندا، وا دەبێ موسڵمان و کافر هەردوو ڕزق و ڕۆزی باشیان دەدەینێ، واش دەبێ هەردوویان نەبوون و نایاندەینێ، وایش دەبێ موسڵمانیشەو بژێوی کەمە، یان هەر نییەتی، چونکە ڕزق و ڕۆزی بەدەست ئەوان نییە ﴿ وللآخرة أکبر درجات وأکبر تفضیلا ﴾ بێگومان پلەو پایەکانی پاشەڕۆژ بۆ بڕواداران گەورەترو زێدەترە، ئەگەر چی لەدونیادا بژێوییان باش نەبێت، لەم بارەوە ئەم فەرموودەیە هاتووەو دەڵێت: ((إن أهل الدرجات العلى لیرون أهل علیین، کماترون الکوکب الغابر فی أفق السماء)) (فتح الباری: ٦/٣٨٦). ﴿ ٢٢: لا تجعل مع الله إلها آخر ﴾ هەرگیز نەکەیت ئەی مرۆڤ! هاوتاوهاوبەش بۆ خوا دابنێیت، چونکە ئەو تاك و تەنیاو بێ هاوتاو بێ هاوبەشە ﴿ فتقعد مذموما مخذولا ﴾ دەنا ئەو کاتە بەسەرزەنشت کراوی و، بێ یارو یاوەر بەرامبەر بە (شیرك)ەکەت دادەنیشیت، واتە: خوای گەورە لێت ناپرسێتەوەو دەرووت لێناکاتەوە.

یەکخواپەرستی و چاکە کردن لە گەڵ باوك و دایکدا:

﴿ ٢٣: وقضى ربک ألا تعبدوا إلا إیاه ﴾ پەروەردگارت بڕیاریداوەو وەسیەتی کرد کە: دەبێ هەر خۆی بپەرستن ﴿ وبالوالدین إحسانا ﴾ وە فەرمانیدا کە: دەبێ لەگەڵ دایك و بابدا چاکە بکەن، وەکو دەفەرموێ: (أن اشکر لی ولوالدیک إلی المصیر) ﴿ إما یبلغن عندک الکبر أحدهما أوکلاهما ﴾ جا هەر کات یەکێکیان یان هەردووکیان -کە لە لای تۆن- تووشی پیری و لاوازی بوون ﴿ فلا تقل لهما أف ﴾ هەرگیز نەکەیت وشەیەکی بێزارییان پێ بڵێیت، تەنانەتی بەرامبەریان ئۆفێکیش مەکە ﴿ ولا تنهرهما ﴾ و هەرگیز پیایانا هەڵەشاخێ و بەسەریاندا مەنەڕێنە ﴿ وقل لهما قولا کریما ﴾ و هەمیشەیش بەوشەی ئەدەب و وێڵی جوان و پیاوانە قسەیان لەگەڵ بکە ﴿ ٢٤: واخفض لهما جناح الذل من الرحمة ﴾ و باڵی ڕەحمەت و میهرەبانیان بۆ بێنە خواری و، بەرامبەریان هەمیشە خۆت کەم و بچووك بگرە ﴿ وقل رب ارحمهما کما ربیانی صغیرا ﴾ و نزا بکەو بڵێ: پەروەردگاری من! هەروەکو ئەوان بە شلکیو بەبچووکی لەلەداری منیان کردو ڕەحمیان پێکردم، دەسا تۆیش لەم پیری و کەنەفت بوونەیاندا ڕەحمیان پێ بکە و، میهرەبان بە لە گەڵیان، پێغەمبەریش دەفەرموێ:

خوایە! هەر کەسێك دایك وبابی نەیبەنە بەهەشتەوە(واتە: کارو ڕەفتاری باش نەبێت لەگەڵیاندا) سەر فراز نەبێت ﴿ ٢٥: ربکم أعلم بما في نفوسکم ﴾ پەروەردگاری ئێوە لەخۆتان چاکتر دەزانێ چی لەدڵتانایە بەرامبەریان، ئاخۆ دەتانەوێ چاکەیان لەگەڵ بکەن، یان ئەزیەتیان بدەن ﴿ إن تکونوا صالحين ﴾ خۆئەگەر ئێوە ویستتان باش و ساڵح بن لەگەڵیاندا، کەچی بە (لا ئیرادی) زەللەیەکتان کرد بەرامبەریان ﴿ فإنه کان للأوابين غفوراً ﴾ بەراستی خوا بۆ تەوبەکاران و پەشیمانان زۆر لێبووردەیە. بەڵێ.. لەقورئانی پیرۆزدا "بەدەر لە فەرموودەکان" زۆر جەخت کراوەتەوە لەسەر چاکە کردن لەگەڵ باوك و دایکدا، چونکە:

١) باوك و دایك زۆر نرخێنراون لەئیسلامدا، بەجۆرێك پاش باسکردنی یەکتاپەرستی داوا دەکات لەگەڵ ئەواندا چاکە بکەن.

٢) گرنگیدان و وەسیەت بەکاری چاك کردن لەگەڵیاندا گەیشتۆتە پلەیە کە ئەگەر باوك و دایك بێ باوەڕیش بن هەر دەبێ ڕێزیان لێبگیردرێت.

٣) سوپاسی باوك و دایك و ڕێزو حورمەت گرتنیان لە گەڵ جێگای قورئاندا فەرمانی پێکراوە، هەروەکە چۆن فەرمان بە سوپاسی خوا لە بەرامبەر نیعمەتەکانییەوە کراوە.

٤) جیهاد ئەگەر لەپلەی فەرزی(عەین)دا نەبێ، خزمەتی دایك و باوك گرنگترە لەو، وە ئەگەر لەو دەمەدا رازی نەبوون و پێی نارەحەت بن نابێ بچێت.

﴿ ٢٦: وآت ذا القربى حقه ﴾ ولە چوار چێوەی شەرعدا مافی هەموو خزم و خوێشان بدە و، چاکەیان لەگەڵ بکەو، سەریان لێ بدە، لە فەرموودەکەیشدا پاش دایك وباوك باسی خزمان دەکا و دەفەرموێ: ((ثم الأقرب فالأقرب)) ﴿ والمسکين وابن السبيل ﴾ و بێنەواو ڕێبواریش بێبەش مەکەو چاوت لێیانەوە بێت، چونکە ئەوانیش لێقەوماون و خاوەن مافن ﴿ ولا تبذر تبذيرا ﴾ وە نابێ زیادەڕەوو هەڵەخەرج بیت، بەڵکو دەبێ میانە ڕەوانە خەرج بکەیت، وەکو لەئایەتێکی تردا دەفەرموێ: (والذين إذا أنفقوا لم يسرفوا ولم يقتروا وکان بين ذلك قواما) ﴿ ٢٧: أن المبذرين کانوا إخوان الشياطين ﴾ بەڕاستی زیادەڕەوان بوون بە براو هاوکاری شەیتان، لەوەدا کەسامان لەجێی خۆیدا بەخت ناکەن، دیارە ئەوەش گەندەڵییەو کاری شەیتانە، ماڵ و سامان یاسای خەرجکردونیان هەیە، لەو یاسایە لادرا دەبێتە هەڵە خەرجی و نەزانکاری و، پێویستە دەستی بگیردرێ ﴿ وکان الشيطان لربه کفورا ﴾ شەیتانیش بۆ پەروەردگاری خۆی زۆر سپلەو ناسوپاسگوزار دەرچوو، ئەو هەموو چەلەحانێو ململانەیە لەگەڵ پەروەردگاریا کرد ﴿ ٢٨: وإما تعرضن عنهم ابتغاء رحمة من ربك ترجوها ﴾ وە ئەگەر ڕووت لەو خزمانە وەرچەرخاندو هیچ نەبوو بەشیان بدەیت و، چاوەنواری ڕەحمەت و میهرەبانی پەروەردگارت بوویت تا بەڵکو لەئایندەدا شتێ بدا ﴿ فقل لهم قولا ميسوراً ﴾ ئەوە دەکرێ

مَّن كَانَ يُرِيدُ ٱلْعَاجِلَةَ عَجَّلْنَا لَهُۥ فِيهَا مَا نَشَآءُ لِمَن نُّرِيدُ ثُمَّ
جَعَلْنَا لَهُۥ جَهَنَّمَ يَصْلَىٰهَا مَذْمُومًا مَّدْحُورًا ﴿١٨﴾ وَمَنْ أَرَادَ
ٱلْءَاخِرَةَ وَسَعَىٰ لَهَا سَعْيَهَا وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَأُو۟لَٰٓئِكَ كَانَ
سَعْيُهُم مَّشْكُورًا ﴿١٩﴾ كُلًّا نُّمِدُّ هَٰٓؤُلَآءِ وَهَٰٓؤُلَآءِ مِنْ عَطَآءِ
رَبِّكَ ۚ وَمَا كَانَ عَطَآءُ رَبِّكَ مَحْظُورًا ﴿٢٠﴾ ٱنظُرْ كَيْفَ فَضَّلْنَا
بَعْضَهُمْ عَلَىٰ بَعْضٍ ۚ وَلَلْءَاخِرَةُ أَكْبَرُ دَرَجَٰتٍ وَأَكْبَرُ تَفْضِيلًا
﴿٢١﴾ لَّا تَجْعَلْ مَعَ ٱللَّهِ إِلَٰهًا ءَاخَرَ فَتَقْعُدَ مَذْمُومًا مَّخْذُولًا ﴿٢٢﴾
۞ وَقَضَىٰ رَبُّكَ أَلَّا تَعْبُدُوٓا۟ إِلَّآ إِيَّاهُ وَبِٱلْوَٰلِدَيْنِ إِحْسَٰنًا ۚ إِمَّا
يَبْلُغَنَّ عِندَكَ ٱلْكِبَرَ أَحَدُهُمَآ أَوْ كِلَاهُمَا فَلَا تَقُل لَّهُمَآ
أُفٍّ وَلَا تَنْهَرْهُمَا وَقُل لَّهُمَا قَوْلًا كَرِيمًا ﴿٢٣﴾ وَٱخْفِضْ
لَهُمَا جَنَاحَ ٱلذُّلِّ مِنَ ٱلرَّحْمَةِ وَقُل رَّبِّ ٱرْحَمْهُمَا كَمَا رَبَّيَانِى
صَغِيرًا ﴿٢٤﴾ رَّبُّكُمْ أَعْلَمُ بِمَا فِى نُفُوسِكُمْ ۚ إِن تَكُونُوا۟ صَٰلِحِينَ
فَإِنَّهُۥ كَانَ لِلْأَوَّٰبِينَ غَفُورًا ﴿٢٥﴾ وَءَاتِ ذَا ٱلْقُرْبَىٰ حَقَّهُۥ
وَٱلْمِسْكِينَ وَٱبْنَ ٱلسَّبِيلِ وَلَا تُبَذِّرْ تَبْذِيرًا ﴿٢٦﴾ إِنَّ ٱلْمُبَذِّرِينَ
كَانُوٓا۟ إِخْوَٰنَ ٱلشَّيَٰطِينِ ۖ وَكَانَ ٱلشَّيْطَٰنُ لِرَبِّهِۦ كَفُورًا ﴿٢٧﴾

بەو تەیەکی ئاسان و خۆش لەگەڵیان بدوێیتو بڵێی: ئیشەللا هەر خوا گەیاندی بێ بەشت ناکەم ﴿ ٢٩: ولا تجعل يدك مغلولة إلى عنقك ﴾ وە دەستەکانت لە گەردنت گرێ مەدە؛ واتە: لەبەر ڕەزیلی و چرووکی خۆت وەك باڵ بەسراو مەکە، مەبەست ئەوەیە هەر وەکو زنجیر دەستی مرۆڤ دەبەستێ؛ چرووکیش هەروا دەستی مرۆ دەبەستێ لەبەخشش وهاوکاری لێقەوماوان ﴿ ولا تبسطها کل البسط ﴾ تەواویش دەستەکانت پان مەکەوە تا هەرچیت هەیە بیرێژی بۆخۆت وبۆ خەڵك ﴿ فتقعد ملوما محسورا ﴾ ئەوسا ئیتر بە لۆمەکراویو عەزرەتەوە بۆ خۆت دانیشی، چونکە هیچت لا نەماوە، بەڵێ دەبێ مرۆڤ بزانێ لەگەڵ ماڵ و ساماندا چۆن دەجووڵێتەوە، نابێ هەرچی هەیە ملقی بکاتەوە، ناشبێ چرووك و پیسکەبێت، دەبێ میانەرەوانە بجووڵێتەوە ﴿ ٣٠: إن ربك يبسط الرزق لمن يشاء ويقدر ﴾ بێگومان پەروەردگارت گەر بیەوێ رزق و ڕۆزی فراوان دەکاو دەبەخشێت بۆ هەرکەسێ خۆی بیەوێ، یان

کەمی دەکا بۆ هەر کەسێك مەیلی لێ بێت ﴿ إنه كان بعباده خبيرا بصيرا ﴾ چونکە بەڕاستی ئەو (خوا)یە سەبارەت بەبەندەکانی خۆی بەئاگاو بینایە، ئەزانێ کێ بەسامان حاڵی چاك دەبێ و، کێش حاڵی پێ تێك دەچێ و، ڕوو لە فەسادو خراپەکاری دەکات، دەست بڵاوی و هەڵە خەرجی کارێکی زۆر ناپەسەندە، هەروەکو

وَإِمَّا تُعْرِضَنَّ عَنْهُمُ ٱبْتِغَآءَ رَحْمَةٍ مِّن رَّبِّكَ تَرْجُوهَا فَقُل لَّهُمْ قَوْلًا
مَّيْسُورًا ﴿٢٨﴾ وَلَا تَجْعَلْ يَدَكَ مَغْلُولَةً إِلَىٰ عُنُقِكَ وَلَا تَبْسُطْهَا
كُلَّ ٱلْبَسْطِ فَتَقْعُدَ مَلُومًا مَّحْسُورًا ﴿٢٩﴾ إِنَّ رَبَّكَ يَبْسُطُ ٱلرِّزْقَ
لِمَن يَشَآءُ وَيَقْدِرُ ۚ إِنَّهُۥ كَانَ بِعِبَادِهِۦ خَبِيرًۢا بَصِيرًا ﴿٣٠﴾ وَلَا تَقْتُلُوٓا۟
أَوْلَٰدَكُمْ خَشْيَةَ إِمْلَٰقٍ ۖ نَّحْنُ نَرْزُقُهُمْ وَإِيَّاكُمْ ۚ إِنَّ قَتْلَهُمْ كَانَ
خِطْـًٔا كَبِيرًا ﴿٣١﴾ وَلَا تَقْرَبُوا۟ ٱلزِّنَىٰٓ ۖ إِنَّهُۥ كَانَ فَٰحِشَةً وَسَآءَ
سَبِيلًا ﴿٣٢﴾ وَلَا تَقْتُلُوا۟ ٱلنَّفْسَ ٱلَّتِى حَرَّمَ ٱللَّهُ إِلَّا بِٱلْحَقِّ ۗ وَمَن
قُتِلَ مَظْلُومًا فَقَدْ جَعَلْنَا لِوَلِيِّهِۦ سُلْطَٰنًا فَلَا يُسْرِف فِّى
ٱلْقَتْلِ ۖ إِنَّهُۥ كَانَ مَنصُورًا ﴿٣٣﴾ وَلَا تَقْرَبُوا۟ مَالَ ٱلْيَتِيمِ إِلَّا بِٱلَّتِى
هِىَ أَحْسَنُ حَتَّىٰ يَبْلُغَ أَشُدَّهُۥ ۚ وَأَوْفُوا۟ بِٱلْعَهْدِ ۖ إِنَّ ٱلْعَهْدَ كَانَ
مَسْـُٔولًا ﴿٣٤﴾ وَأَوْفُوا۟ ٱلْكَيْلَ إِذَا كِلْتُمْ وَزِنُوا۟ بِٱلْقِسْطَاسِ ٱلْمُسْتَقِيمِ ۚ
ذَٰلِكَ خَيْرٌ وَأَحْسَنُ تَأْوِيلًا ﴿٣٥﴾ وَلَا تَقْفُ مَا لَيْسَ لَكَ بِهِۦ عِلْمٌ ۚ
إِنَّ ٱلسَّمْعَ وَٱلْبَصَرَ وَٱلْفُؤَادَ كُلُّ أُو۟لَٰٓئِكَ كَانَ عَنْهُ مَسْـُٔولًا ﴿٣٦﴾
وَلَا تَمْشِ فِى ٱلْأَرْضِ مَرَحًا ۖ إِنَّكَ لَن تَخْرِقَ ٱلْأَرْضَ وَلَن تَبْلُغَ
ٱلْجِبَالَ طُولًا ﴿٣٧﴾ كُلُّ ذَٰلِكَ كَانَ سَيِّئُهُۥ عِندَ رَبِّكَ مَكْرُوهًا ﴿٣٨﴾

چرووکی و دەست نوقاندنیش کاری چنۆك و پیاوە پیسکەکانە، جا لەنێوان هەردووکیان بارێکی ناوەنجی شیاوو پەسەندە، خاتوو (ئەسما) دەڵێ: پێغەمبەر ﷺ فەرمووی: ئەوەندەو ئەوەندە ببەخشە، واتە: هەمیشە بەخشەربەو قەت لەبەخشین دەست نەگریتەوە، با خوای دلۆڤانیش دەست لە ئێوە نەگرێتەوە، ئەژماری مەکە، باخوایش لەسەرت ئەژماری نەکا. ئەم فەرموودەیەش هەیە: خوایە! هەرکەس دەبەخشێ تۆش پێی ببەخشە، هەرکەسێکیش دەست دەگوشێ، ماڵەکەی بفەوتێنە (متفق عليه).

منداڵان مەکوژن:

عەرەبەکان هەر کە منالّیان دەبوو، خێرا لەترسی نەداری و هەژاری دەیانکوشت، بەبیانووی هەژاری! جاخواش بەزەیی بەمنداڵاندا هاتەوەو فەرمووی: ﴿ ٣١: ولا تقتلوا أولادكم خشية إملاق ﴾ زارۆڵەو منالّی خۆتان لەترسی هەژاری مەکوژن.

﴿ نحن نرزقهم وإياكم ﴾ چونکە ئێمەین رزق و ڕۆزی ئەوان و ئێوەیش دەدەین.

پشوویەك: ئەگەر سەرنجێکی ورد لەڕەوانبێژی قورئان و وردەکاریەکانی بدەیت، باشتر بڕوای پێ دێنی، چونکە هەر بۆ نموونە لەم سوورەتەی (ئیسراء)دا دەفەرموێ: (نحن نرزقهم وإياكم) ڕۆزی منداڵەکان پێش دەخا بەسەر ڕزقی باوکاندا، کەچی لەسوورەتی(ئەنعام)دا ڕزقی باوکان پێش دەخات: (نحن نرزقكم وإياهم) ڕاڤەکەرانی قورئان دەڵێن: حیکمەت لەمەدا خوایش چاکتر دەزانێ ئەوەیە کە لەم سوورەتەدا کوشتنی منداڵەکان لەبەر هەژاری و لێنەهاتوویانە بۆنان پەیدا کردن، بەڵام لەسوورەتی (ئەنعام)دا کوشتنەکەیان بەبۆنەی هەژاری باوکانەوەیە.

﴿ إن قتلهم كان خطأ كبيرا ﴾ بەڕاستی کوشتنی ئەومنداڵانە تاوان و هەڵەکاریەکی زۆر گەورەیە لای خوا، کاتێ پێغەمبەر ئەوکارە دزێوەی دیت کە بەرامبەر منداڵان دەکرێت فەرمووی: پاش شەریك دانان بۆ خوا، تاوانی کوشتنی منداڵان دێت ((.. أن تقتل ولدك خشية أن يطعم معك..)) (فتح الباری: ١٣/٨).

لە زیناو شەرواڵپیسی دوور بن:

﴿ ٣٢: ولا تقربوا الزنى ﴾ وە بەهیچ شێوەیەك توخنی زیناو شەرواڵ پیسی و، ئەوانەیش پێشەکین بۆی، وەك ماچ و مۆچ و قسەو.. مەکەون ﴿ إنه كان فاحشة وساء سبيلا ﴾ چونکە بەڕاستی زیناو داوێنپیسی تاوان و کردەوەیەکی زۆر خراپ و، ڕێگایەکی زۆر ناپەسەندە، لاوێکی تازە پێگەیشتوو لەپێغەمبەر ﷺ دەخوازێ مۆڵەتی زینای بدات! ئینجا خەڵکەکەی دەوروبەری پێیان ناخۆش بوو ویستیان دەمکوتی بکەن، پێغەمبەر هێوری کردنەوەو فەرمووی بە لاوەکە: ئاوەرە پێش، هاتە پێش و لای خۆی داینا و فەرمووی: ئەرێ حەز دەکەی خەڵکی لەگەڵ دایك و خۆشك و پورتا زینا بکات؟ لاوەکە گوتی: نەخێر، باب و داکم لەدەورت گەڕێن، فەرمووی، دەسا خەڵکیش حەز ناکا تۆ لەگەڵ کەس وکاریا زینا بکەیت، پاشان دەستی پیرۆزی خستە سەرشانی و فەرمووی: خوایە! لەم لاوەیە خۆشببە، دڵی لەگوناح پاکەوە بکە، عەورەتی لەکاری حەرام بپارێزە، ئیتر لاوەکە براوبڕ بیری لەو شتانە نەکردەوە.

خەڵکی بە ناهەق مەکوژن:

﴿ ٣٣: ولا تقتلوا النفس التى حرم الله إلا بالحق ﴾ وە ئەوکەسە خوا خوێنی یاساغ کردووە، بەهەق نەبێ ئێوە مەیکوژن، جا ئەر

بەهەق بــوو ئەوکاتە قەیدی نییە ، بۆنموونە :کەسـێك لەئیسـلام پاشـگەز دەبێتەوە، یان بەدەسـت ئەنقەسـت کەسـێ بەناهەق دەکـوژێ، وەیان کەسـێکی (موحصـەن) و خاوەن خێـزان زینا دەکات.. لەم سـێ حاڵەتەدا کوشـتن بۆ دەوڵەت رەوایە، وەکو لە فەرمـوودەی رەواندا هاتووە. ﴿ ومن قتل مظلومـا فقد جعلنا لوليه سـلطانا ﴾ بە هەقیقەت ئێمە دەسەڵاتمان بەمیراتگرەکەی داوە کە داوا لە قـازی بکات بیکوژێتەوە، یان خوێنـی لێ وەرگرێ بۆی، یان دەتوانی بیبەخشـێ و عەفووی بکا ﴿ فلا يسـرف فی القتل ﴾ جا ئەو (وەلی)یەش نابێ لە کوشتن و تۆڵەسەندنەوەدا هەڵەرۆیی‌و زیادەرەوی بکات،واتە:بۆی نییە کورو براو ئامۆزای یان کەسیکی تری بکوژەکە بکوژێتەوە لەباتی بکوژ، وە یان جەستەی کوژراوەکە بشـێوێنێ وگـوێ و لووتی بـبڕێ ﴿ إنه كان منصـورا ﴾ چونکە بەراسـتی ئەو (وەلی)یە سـەرکەوتووەو کۆمەکی پێکراوە لەلایەن خواوە، ئەوەتە مافی (قیصاص) و تۆڵە وەرگرتنەوەی پێداوە.

لە مالی هەتیودا باش رەفتار بکەن:

﴿ ٣٤: ولا تقربـوا مال اليتيم إلا بالتی هی أحسـن ﴾ وە لەماڵ و سـامانی هەتیو نزیك مەبنەوە، مەگەر بە باشترین شێوە، وەك بۆ پاراسـتنی و، هەوڵدان بۆ زیادکردنی لەرێی بازرگانییەوە ﴿ حتى يبلغ أشده ﴾ تا پێ دەگاو باڵغ و عاقڵ دەبێ ودەگاتە هەرەتی لاوی و، دەشـزانێ چۆن سـامانی خۆی بپارێزێ، لەئایەتێکدا هاتووەو دەفەرموێ: (ولا تأكلوها إسرافا وبدارا أن يكبروا..).

ئیمامی (موسـلیم) دەگێرێتەوە کە: پێغەمبەریـش بە(ئەبووزەری) فەرمـوو: تۆ پیاوێکی ئیـدارەت لاوازە، جا لەبـەر ئەوە هەرگیز سەرپەرسـتی کاروبـاری هەتیـو نەگریتە دەسـت: ((..ولاتولين مـال اليتيـم)) ﴿ ٣٥: وأوفـوا بالعهد إن العهد كان مسـئولا ﴾ و پەیمانیشـتان -لەگەڵ خوا، لەگەڵ مەردم- بەرنەسەرێ، چونکە بەراسـتی خاوەنپەیمان لـەدوارۆژدا پرسـینەوەی هەیە ﴿ وأوفوا الكيـل إذا كلتـم ﴾ هەرکە پێوانـەش بۆ خەڵك دەکـەن، بەتێرو تەسەلی ئەنجامی بدەن، خەیانەتیان لێ مەکەن ﴿ وزنوا بالقسطاس المستقيم ﴾ کێشانەشـتان دەبێ بە تەرازووی دادگەرانەو بەرانبەر بێ ﴿ ذلک خير وأحسـن تأويلا ﴾ کێشـانە و پێوانە بەو شێوەیە چاکترو باشـترە لەپاشـەرۆژدا لای پەروەردگارتان. هەموو جاریش (ئیـبن عەبباس) بە خەڵکەکەی دەگوت: (يامعشـر الموالی إنكم وليتم أمرين بهما هلك الناس قبلكم، هذا المكيال، وهذا الميزان).

شتێ نەزانی چۆنەو چییە، بەدوایا مە چۆ:

﴿ ٣٦: ولا تقف ما ليس لک به علم ﴾ بەدوای شـتێکدا مەچۆو نەزانی‌چییـەو چۆنـەو، زانیاریـت دەربـارەی نییـە ، واتە: تا بەتەواوی زانینت بە شـتێ نەبیت، هەنگاوی جیددی بۆ نەنێییت و، قسـەی لێنەکەیت و، بەدووی گومان مەکەوە، ئەم ئایەتەیش کەدەفەرموێ: (.. اجتنبوا كثيرا من الظن إن بعض الظن إثم..)دووپاتی ئەو بنەمایە دەکاتەوە، یـان ئەم فەرموودەیە: (..إياكم والظن فإن الظن أكذب الحديث..) ﴿ إن السمع والبصر والفؤاد كل أولئک كان عنه مسئولا ﴾ چونکە بەراستی هەموو ئەمانە: (گوێ و چاوودڵ) هەریەکەیان لەرۆژی قیامەتدا بەرپرسیارن لێی.

بەفیزەوە هەنگاو بەسەر زەویدا مەنێ:

﴿ ٣٧: ولا تمـش فـی الأرض مرحا ﴾ وە بەفیـزو خۆ بەزلزانین وکەش وفشـێکەوە وەك لووتبەرزە سـتەمکارەکان بەسەر زەویدا مەچـۆ ﴿ إنک لن تخرق الأرض ﴾ چونکە بەراسـتی تۆ هەرگیز ناتوانیئـەم زەویە لەت بکەیتو بقڵشـێنیت، چونکـە تۆ وەکو جەستە مرۆڤێکی لاوازو بێ دەسەڵاتی، جا ئیتر ئەو خۆ بەزلزانین و کـەش و فشـەیەت چییە؟ ﴿ ولن تبلغ الجبـال طولا ﴾ قەتیش قـەدو بـاڵات لە درێژیـدا ناگاتە درێـژی و بەرزی کێـوەکان کە بەشـێکن لـەم زەوییە، جا ئیتر ئەو کەشـخەیە بۆچییەو، بۆچی سـەر دانانوێنیت بۆ پەروەردگاری ئەم بوونەوەرە کەتۆش بەشێکی زۆر بچووکت لێپێكهێناوە؟ لەفەرموودەیەکدا هاتووە: ((من تواضع لله رفعه فهو فی‌نفسـه حقير وعند الناس كبير،ومن استكبر وضعه الله، فهو فی‌نفسـه كبير وعندالناس حقير، حتى لهو أبغض إليهم من الكلب والخنزير)) (ئیبن کەسیر). ﴿ ٣٨: كل ذلک كان سيئه عند ربک مكروها ﴾ گشـت ئەوانە باس‌کران، ئەو (بیسـت و پێنج) فەرمـان و (نەهیـە) بەلای پەروەردگاری تۆوە هەموو ناپەسـەندن و، خـوا حەزیان پێنـاکات ﴿ ٣٩: ذلک مما أوحی إليک ربک مـن الحكمـة ﴾ ئەو رێنمایی و ئەخلاق و وێڵ و رەوشـتە بەرزانە کە بۆمان باس‌کردیت، هەموو بەشێکن لەو وێل و یاساو حیکمەتە قەشـەنگانەی کە پەروەردگارت بەوەحی بۆی نیگا کردیت ﴿ ولا تجعل مع الله إلها آخر ﴾ وە هەرگیز پەرسـتراوێکی تر لەگەڵ خوا دامەنێ ﴿ فتلقى فی جهنم ملوما مدحورا ﴾ ئەوسا بە لۆمەکراوەیی‌و دەرکراوەیی لـە رەحمەتی خوا، بێ یارو یاوەر تـوور بدرێیتە ناو دۆزەخەوە، بێ ئەوە هیچ کەسێك هەبێت لێت بپرسێتەوە.

دەڵێن خوا فریشتەی کردووە بە کچی خۆی!

﴿ ٤٠: أفأصفاكم ربكم بالبنين ﴾ ئاخۆ کاری وا ڕەوایە کە بەقسەی ئێوەخوای پەروەردگارتان، کوڕانی هەڵبژاردبێ بۆئێوە ﴿ واتخذ من الملائكة إناثا ﴾ وفریشتەکانیشــی بەمێینە بۆ خۆی هەڵبژاردبێ؟!

ذَٰلِكَ مِمَّآ أَوۡحَىٰٓ إِلَيۡكَ رَبُّكَ مِنَ ٱلۡحِكۡمَةِۗ وَلَا تَجۡعَلۡ مَعَ ٱللَّهِ إِلَٰهًا
ءَاخَرَ فَتُلۡقَىٰ فِي جَهَنَّمَ مَلُومًا مَّدۡحُورًا ﴿٣٩﴾ أَفَأَصۡفَىٰكُمۡ رَبُّكُم
بِٱلۡبَنِينَ وَٱتَّخَذَ مِنَ ٱلۡمَلَٰٓئِكَةِ إِنَٰثًاۚ إِنَّكُمۡ لَتَقُولُونَ قَوۡلًا عَظِيمًا ﴿٤٠﴾
وَلَقَدۡ صَرَّفۡنَا فِي هَٰذَا ٱلۡقُرۡءَانِ لِيَذَّكَّرُواْ وَمَا يَزِيدُهُمۡ إِلَّا نُفُورًا ﴿٤١﴾
قُل لَّوۡ كَانَ مَعَهُۥٓ ءَالِهَةٞ كَمَا يَقُولُونَ إِذٗا لَّٱبۡتَغَوۡاْ إِلَىٰ ذِي ٱلۡعَرۡشِ سَبِيلٗا
﴿٤٢﴾ سُبۡحَٰنَهُۥ وَتَعَٰلَىٰ عَمَّا يَقُولُونَ عُلُوّٗا كَبِيرٗا ﴿٤٣﴾ تُسَبِّحُ لَهُ ٱلسَّمَٰوَٰتُ
ٱلسَّبۡعُ وَٱلۡأَرۡضُ وَمَن فِيهِنَّۚ وَإِن مِّن شَيۡءٍ إِلَّا يُسَبِّحُ بِحَمۡدِهِۦ وَلَٰكِن
لَّا تَفۡقَهُونَ تَسۡبِيحَهُمۡۚ إِنَّهُۥ كَانَ حَلِيمًا غَفُورٗا ﴿٤٤﴾ وَإِذَا قَرَأۡتَ
ٱلۡقُرۡءَانَ جَعَلۡنَا بَيۡنَكَ وَبَيۡنَ ٱلَّذِينَ لَا يُؤۡمِنُونَ بِٱلۡأٓخِرَةِ حِجَابٗا
مَّسۡتُورٗا ﴿٤٥﴾ وَجَعَلۡنَا عَلَىٰ قُلُوبِهِمۡ أَكِنَّةً أَن يَفۡقَهُوهُ وَفِيٓ ءَاذَانِهِمۡ
وَقۡرٗاۚ وَإِذَا ذَكَرۡتَ رَبَّكَ فِي ٱلۡقُرۡءَانِ وَحۡدَهُۥ وَلَّوۡاْ عَلَىٰٓ أَدۡبَٰرِهِمۡ نُفُورٗا
﴿٤٦﴾ نَّحۡنُ أَعۡلَمُ بِمَا يَسۡتَمِعُونَ بِهِۦٓ إِذۡ يَسۡتَمِعُونَ إِلَيۡكَ وَإِذۡ هُمۡ نَجۡوَىٰٓ
إِذۡ يَقُولُ ٱلظَّٰلِمُونَ إِن تَتَّبِعُونَ إِلَّا رَجُلٗا مَّسۡحُورًا ﴿٤٧﴾ ٱنظُرۡ
كَيۡفَ ضَرَبُواْ لَكَ ٱلۡأَمۡثَالَ فَضَلُّواْ فَلَا يَسۡتَطِيعُونَ سَبِيلٗا ﴿٤٨﴾
وَقَالُوٓاْ أَءِذَا كُنَّا عِظَٰمٗا وَرُفَٰتًا أَءِنَّا لَمَبۡعُوثُونَ خَلۡقٗا جَدِيدٗا ﴿٤٩﴾

﴿ إنكم لتقولون قولا عظيما ﴾ بەراســتی ئێوە قسەیەکی زۆر زلو گــەورەو ناقۆڵا دەکەن بەرامبەر بەخوا، دیارە ئەمە ڕەتی ئەوانەیە کە دەیانگوت: فریشتە کچی خوان!. لە ئایەتێکی تردا دەفەرموێ: (وقالوا اتخذ الرحمن ولدا لقد جئتم شــيئا إدا تكاد السموات يتفطرن منه وتنشق الأرض وتخر الجبال هدا أن دعوا للرحمن ولدا..) ﴿ ٤١: ولقــد صرفنا في هذا القرآن ليذكروا ﴾ بێگومان ئێمە لەم قورئانەدا هەموو جۆرە پەندو ئامۆژگاری و پێداویستییەکمان شیکردۆتەوە بۆ مرۆڤ، تا پەند وەرگرن‌و بیر بکەنەوەو بڕوا بهێنن بەیەکتایی خوا ﴿ ومــا يزيدهم إلا نفورا ﴾ کەچی خوانەناســان تابێت هەر دوور دەکەونــەوەو دوورەپەرێــز دەبن ﴿ ٤٢: قل لــو كان معه آلهة كما يقولون ﴾ ئەی پێغەمبەر! بەوانە بڵێ کە شەریك بۆ خوا دادەنێن: گریمان ئەر لەگەڵ خوادا چەند خوایەك هەبوبا وەکو ئەوان دەڵێن ﴿ إذا لابتغوا إلى ذي العرش ســبيلا ﴾ ئەوسا هەریەك لەو خوایانە هــەوڵی دەدا کە ڕێگەیەك بۆلای خوای خاوەن عەرش بگرێتە بەر، هەتا زاڵ ببن بەســەریا، هەروەکو دەسەڵاتدارانی دونیا کە دەبینی دوو پاشــا پێکەوە نایانکــرێ و، هەوڵی لەناو بردنی یەکتر دەدەن، ئێستا کەئەوە نییە، مانای وایە تەنها خوایەکی تاك و تەنیا هەیە ﴿ ٤٣: سبحانه وتعالى عما يقولون علوا كبيرا ﴾ پاك و خاوێنیو، بەرزو بڵندی بۆ خوا، ســەبارەت بەو قسانە ئەو نەفامانە دەیانڵێن بەرامبەر بە، ئەو خوای تاك و تەنیایەو، بێ هاوەڵ و بێ‌شەریکە، بێ ژن و بێ منداڵ و بێ‌هاوسەرە.

هەموو بوونەوەر پاکانە بۆ خوا دەکا:

﴿ ٤٤: تسبح له السموات السبع والأرض ومن فيهن ﴾ هەرحەوت ئاسمانــەکان و زەوی و، هەمــوو ئەوانــەش کە تێیانــدان، هەموو گەورەیی و بێ خەوشــی ئەو (خوا)یە دەڵێن، گەواهی بۆ یەکتایی ئەو دەدەن، وەکو شاعیرێك دەڵێت:

ففــي كــل شــئ لـــــه آيــه
تـــــدل عــلــى أنـــــه واحـــد

﴿ وإن من شــئ إلا يســبح بحمده ﴾ هەموو شــتێك هەرهاواری تاك و تەنیایی ئەو ئەکەن، پاڕانەوەو تەســبیحات و حەمدی ئەو دەڵــێن، واتە: هەمــوو نیازمەندی ئەون، ئــەو بێ‌نیازە لە هەموو ﴿ ولكن لا تفقهون تســبيحهم ﴾ بەڵام ئێوە لەپاکانەو تەسبیحاتیان تێ‌ناگــەن چونکــە عەقڵ و ژیریتــان ناخەنە کار بۆ تێگەیشــتن. (ئەنــەس) دەڵێت: پێغەمبەر چووە ناو هۆزێکەوە، دیتی لە ســەر پشتی وڵاخەکانەوەن و ســواربوون و ڕازی قسەیان دامەزراندووە، ئەویش فەرمووی: ((إركبوها ســالمة ودعوها سالمة، ولا تتخذوها كراســي لأحاديثكــم في الطرق والأســواق، فــرب مركوبة خير من راكبها، وأكثــر ذكرا لله منه)) (پێشــەوا ئەحمەد). ﴿ إنه كان حليما غفورا ﴾ بەراســتی ئەو (خوا)یە هەمیشــە بەحەوســەڵەو لەسەر خۆیــە، بۆیــە لە گەڵ ئەوهەمــوو گوناح و تاوانــەدا مۆڵەتی ئێوە دەدا و ناتانگــرێ، زۆریش لێبووردەیە، بۆیە هەرکەســێك داوای لێبووردنی لێبکات، لێی‌دەبوورێ.

پەردە دەخەینە سەر دڵی موشریکان با قورئان وەر نەگرن:

(ئیبن هێشام) دەڵێ: پاش هاتنی سوورەتی (تبت یدا..) خێزانەکەی (ئەبوولەهــەب) زۆر بــە تووڕەیی و ئاڵۆزیەکەوە بــەرەو پێغەمبەر هات، (ئەبووبەکر)یش ترســی لێ‌نیشــت کــە پێغەمبەر ﷺ ببینێ و، ئــازاری بدات، پێغەمبەریش فەرمووی: ئــەو قەت من نابینێ هەتا بتوانێ ئازارم بــدات، ئەوجا هەندێ قورئانی بەدەور خۆیدا خوێند، پاشــان ئەم ئایەتە هات و فەرمووی: ﴿ ٤٥: وإذا قرأت

القرآن جعلنا بينک وبين الذين لا يؤمنون بالآخرة حجابا مستورا ﴾ هەرکە تۆ قورئانیان بەسەرا دەخوێنی -لە بەرلاساری و نەگریسی خۆیان- ئێمە لەنێوان تۆو ئەوانەدا کە باوەڕیان بەپاشە ڕۆژ نییە، پەردەیەکی نادیارو داپۆشـراو دادەنێین ﴿ ٤٦ : وجعلنا علی قلوبهم أکنة أن یفقهوه ﴾ وچەند سەرپۆشـێك لەبان دڵیان دادەنێین تا لێی تێنەگـەن. ﴿ وفـی آذانهم وقرا ﴾ و قورسـی و گرانی دەخەینە گوێیانەوە، تا هەق نەبیسـن، چونکە خۆیان نایانەوێ ببیسـن، خواش بە زۆر پێیان نابیسێ.

﴿ وإذا ذکرت ربک فی القرآن وحده ﴾ وە هەرکات لەم قورئانەدا بەتەنهـا نـاوی پەروەردگارت دێنیت. واتە: کە باسـی (لات) و (هوبەل..) ناکەیت و،هەر بەتەنها دەڵێیت (لا إله إلا الله) ﴿ ولوا علی أدبارهم نفورا ﴾ هاوبەشدانەرەکان بەقینەوە پشت هەڵدەکەن و، هەڵدێن و بێزاری خۆیان دەردەبڕن تا نەیبیسن!

ئاگامان لە سرتە سرتی قورەیشە:

﴿ ٤٧ : نحن أعلم بما یستمعون به ﴾ ئێمە لە هەموو کەس چاکتر دەزانین کە خوا نەناسـەکان بە چ نیازێ گـوێ بۆ قورئان دەگرن ﴿ إذ یستمعون إلیک وإذهم نجـوی ﴾ کاتێ گوێت بۆ دەگرن و، ئەو کاتەش کە دەکەونە چرپە چرپ و سرتە سرت، واتە: ئاگامان لێیانـە کەچۆن لاقرتی و گاڵتە دەکەن ودەڵـێن: جادووبازە، یان دەڵـێن جادووی لێکراوە! وەکو دەفەرمـوێ: ﴿ إذ یقول الظالمون إن تتبعون إلا رجلا مسحورا ﴾ ئەو دەمەی کە ستەمکارەکان لەناو یەکتردا دەڵێن: ئێوە هەر لەپیاوێکی جادوو لێکراو پەیڕەوی دەکەن، دیارە سەرزەنشـتی یەکتر دەکەن بۆ ئـەوە خەڵکەکەی لێ هەڵبنێن و، قورسایی کەم بکەنەوەو ناوی بنێن جادوو لێکراو ﴿ ٤٨ : أنظر کیـف ضربـوا لک الأمثال فضلوا ﴾ دەسـا بڕوانە چۆن نموونەی جۆراوجـۆرت بۆ دەهێننەوە بەوەش سـەریان لە خۆیـان تێكدا، بۆیـە جارێ دەڵێن شـێتە، جارێکیتر دەڵێن جـادووی لێکراوە.. گومرایە، سـاحیرە، شاعیرە!! ﴿ فلا یسـتطیعون سبیلا ﴾ ئینجا ناتوانن ڕێگەیەك بۆ هیدایەت بدۆزنەوە.

دەڵێن کە بووینە ئێسک و پروسک چۆن زیندوو دەبینەوە؟!

﴿ ٤٩ : وقالوا أإذا کنا عظاما ورفاتا ﴾ ئەوانەی باوەڕیان بەزیندوو بوونەوە نەبوو بەسەر سوڕمانێکەوە گوتیان: ئایا کاتێ ئێمە بووینە ئێسـکەرزیوو پارچەپارچە بووین و پواین لەگۆڕدا ﴿ أإنا لمبعوثون خلقـا جدیدا ﴾ ئاخۆ سـەر لەنـوێ زیندوو دەکرێینەوەو دروسـت دەبینەوە؟ لەجێگایەکی تردا دەفەرمـوێ: (یقولون أإنا لمردودون فی الحافرة.أإذا کنا عظاما نخرة.قالوا تلک إذا کرة خاسرة) ﴿ ٥٠ : قل کونوا حجارة أو حدیدا ﴾ پێیان بڵێ: حەز دەکەن ببنە بەرد، یان ئاسـن -کە هەردوو بەرەواڵەت لەژیاننەوە دوورن- ئەوکاتەش هەرخوا زیندووتان دەکاتەوە، چونکە خوای گەورە هیچیلەدەست دەرناچێـت ﴿ ٥١ : أو خلقـا مما یکبر فـی صدورکم ﴾ یان ببنە

۞ قُلْ كُونُوا۟ حِجَارَةً أَوْ حَدِيدًا ﴿٥٠﴾ أَوْ خَلْقًا مِّمَّا يَكْبُرُ فِى
صُدُورِكُمْ ۚ فَسَيَقُولُونَ مَن يُعِيدُنَا ۖ قُلِ ٱلَّذِى فَطَرَكُمْ أَوَّلَ مَرَّةٍ ۚ
فَسَيُنْغِضُونَ إِلَيْكَ رُءُوسَهُمْ وَيَقُولُونَ مَتَىٰ هُوَ ۖ قُلْ عَسَىٰٓ أَن
يَكُونَ قَرِيبًا ﴿٥١﴾ يَوْمَ يَدْعُوكُمْ فَتَسْتَجِيبُونَ بِحَمْدِهِۦ
وَتَظُنُّونَ إِن لَّبِثْتُمْ إِلَّا قَلِيلًا ﴿٥٢﴾ وَقُل لِّعِبَادِى يَقُولُوا۟ ٱلَّتِى هِىَ
أَحْسَنُ ۚ إِنَّ ٱلشَّيْطَٰنَ يَنزَغُ بَيْنَهُمْ ۚ إِنَّ ٱلشَّيْطَٰنَ كَانَ لِلْإِنسَٰنِ
عَدُوًّا مُّبِينًا ﴿٥٣﴾ رَّبُّكُمْ أَعْلَمُ بِكُمْ ۖ إِن يَشَأْ يَرْحَمْكُمْ أَوْ إِن يَشَأْ
يُعَذِّبْكُمْ ۚ وَمَآ أَرْسَلْنَٰكَ عَلَيْهِمْ وَكِيلًا ﴿٥٤﴾ وَرَبُّكَ أَعْلَمُ
بِمَن فِى ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضِ ۗ وَلَقَدْ فَضَّلْنَا بَعْضَ ٱلنَّبِيِّۦنَ عَلَىٰ بَعْضٍ ۖ
وَءَاتَيْنَا دَاوُۥدَ زَبُورًا ﴿٥٥﴾ قُلِ ٱدْعُوا۟ ٱلَّذِينَ زَعَمْتُم مِّن دُونِهِۦ فَلَا
يَمْلِكُونَ كَشْفَ ٱلضُّرِّ عَنكُمْ وَلَا تَحْوِيلًا ﴿٥٦﴾ أُو۟لَٰٓئِكَ ٱلَّذِينَ
يَدْعُونَ يَبْتَغُونَ إِلَىٰ رَبِّهِمُ ٱلْوَسِيلَةَ أَيُّهُمْ أَقْرَبُ وَيَرْجُونَ
رَحْمَتَهُۥ وَيَخَافُونَ عَذَابَهُۥٓ ۚ إِنَّ عَذَابَ رَبِّكَ كَانَ مَحْذُورًا ﴿٥٧﴾
وَإِن مِّن قَرْيَةٍ إِلَّا نَحْنُ مُهْلِكُوهَا قَبْلَ يَوْمِ ٱلْقِيَٰمَةِ
أَوْ مُعَذِّبُوهَا عَذَابًا شَدِيدًا ۚ كَانَ ذَٰلِكَ فِى ٱلْكِتَٰبِ مَسْطُورًا ﴿٥٨﴾

شـتێك ودورسـتکراوێکی تر کە لەخەیاڵی ئێوەدا زۆر سـەخت و زۆر گەورەبێـت، وەك ئاسمـان و زەوی.. واتـە: ببنە هەرشـتێ خوا هەر دەتانمرێنێ و زیندووتان دەکاتەوەو تۆڵەتان لێدەسـێنێت ﴿ فسـیقولون من یعیدنـا ﴾ بەسەرسـامییەوە دەڵێن: دەباشـە! کەئێمە بووینە بەردو ئاسـن، کێدەتوانێ جارێکیتر بمانگێڕێتەوە بـۆ ژیـان و زیندوومان کاتـەوە؟ ﴿ قل الذی فطرکـم أول مرة ﴾ بڵـێ: هەر ئەو زاتەی کە یەکەمجار ئێـوەی بەدیهێنا بێ بناغە، هــەر ئەوەش زیندووتـان دەکاتـەوە. وە لەجێگایەکی دیکەدا هەر لــەو بارەوە دەفەرموێ: (وهوالذی یبدأ الخلق ثم یعیده وهو أهون علیه..) ﴿ فسـینغضون إلیک رؤسـهم ویقولون متی هو ﴾ ئەوسـا لەڕووی ئینکارییەوە دەسـت دەکەنە سەرەلەقێو دەڵێن: باشە ئەو زیندوو بوونەوەیە کەی دەبێت؟! یـان دەڵێن: (متی هذا الوعد إن کنتم صادقین) ﴿ قل عسی أن یکون قریبا ﴾ پێیان بڵێ: لەوانەیە هاتنـی نزیك بێت، دیارە هەر شـتێکیش لەهاتندا بێت، نزیکەو

هەرپێش‌دێت ﴿ ٥٢: یوم یدعوکم فتستجیبون بحمده ﴾ ڕۆژێ کە خوای گـەورە بانگتان لێ‌دەکات بۆ زینـدوو بوونەوە، ئێوەیش بەدەم سوپاسەوە دەست بەجێ وەڵامی ئەدەنەوەو زیندوو دەبنەوەو ناتوانن دوابکەون ﴿ وتظنون إن لبثتم إلا قلیلا ﴾ و واگومان دەبەن کە لەدونیادا تەنها کاتێکی زۆر کەم ماونەتەوەو ژیاون.

چ وشەیە جوانترو باشترە بەوە گۆ بکەن:

﴿ ٥٣: وقل لعبادی یقولوا التی هی أحسن ﴾ ئەی پێغەمبەر! ﷺ بـە بەندەکانم بڵێ: بە وشـەیەك گۆ بکەن باشـترو جوانتربێ بۆ ڕاگرتنی سـۆزی خۆشەویسـتی نێوانیـان، واتە: هـەوڵ بدەن چ قسـەوکارو کرداری باشـترە، ئەوە بکەن‌و ئەوە بڵێن، هەر شتێك دەبێتـە هـۆی پچرانـی خۆشەویسـتی، دووری لێ‌بگـرن، بۆیە پێغەمبەر ﷺ بـەم فەرموودەیە ڕێ‌دەگرێت لەوە کە لوولەی تفەنگ ئەگەر خاڵیش بێت بکرێتە هەرموسڵمانێك: ((لایشیرن أحدکم إلی أخیه بالسلاح، فإنه لایدری أحدکم لعل الشیطان أن ینزع فی یده فیقع فی حفرة من النار)) (پێشـەوا ئەحمەد). ﴿ إن الشیطان ینزغ بینهم ﴾ چونکە شەیتان هەمیشە دەیەوێ فیتنەو ئاژاوە لەنێوانیاندا سـاز بکا، جا ئەگەر ئێوەش زیرەك وهۆشیارنەبن، ئەوا دەتوانێت بە شـتێکی بچکۆلەش بێت نێوانتان تێك بدات! ﴿ إن الشـیطان کان للإنسـان عدوا مبینا ﴾ بێ‌گومان شـەیتان بۆ مرۆڤ هەمیشە دوژمنێکی ئاشـکرایەو، هەر لەمەڵاسـدایە بۆیـان ﴿ ٥٤: ربکم أعلم بکم ﴾ پەروەردگارتان لەخۆتان چاکتر دەتان‌ناسـێ‌و، چاکتر دەزانێ شـیاوی چ شـتێك بن ﴿ إن یشـأ یرحمکم ﴾ بۆیە ئەگەر بیەوێ ڕەحمەتـان پێ‌دەکاو، بەرەو ڕێبـازی هیدایەت دەتان‌بات ﴿ أو إن یشـأ یعذبکم ﴾ خۆ ئەگەر حەزیش بکات سزاتان بدات، کاتـێ ڕێبازی خـراپ بگرنەبەر، ئەوا سـزاتان دەدات، کەوابوو ئەو خۆی باشـتر دەتان ناسێت ﴿ وما أرسلناك علیهم وکیلا ﴾ و تۆشمان بەوەکیل و بەرپرسیار لەکاری ئەوان نەناردووە، تا ناچاریان بکەیت باوەڕ بێنن، بەڵکو تۆ ترسێنەرو مژدەبەخشیت، کێ بەگوێی کردیت، دەچێتە بەهەشـتەوە، کێیش سـەر پێچی کرد، جێگای دۆزەخە ﴿ ٥٥: وربک أعلم بمن فی السموات والأرض ﴾ و هەر پەروەردگـارت لەحاڵی هەموو ئەوانـەی لەئاسمانەکان و زەوی‌دان زاناتـرو بەئاگاترە کە خەریکـی چین وچ هەڵدەگرن ﴿ ولقد فضلنا بعـض النبیین علی بعـض ﴾ بێ‌گومـان لەناو پێغەمبەرەکانیشـدا هەندێکیانمان لەهەندێکی تریـان بەرزتر گرت، وەکو لەئایەتێکی تـردا دەفەرموێ: (تلک الرسـل فضلنا بعضهم علی بعض منهم من کلـم الله ورفع بعضهم درجات) ﴿ وآتینـا داود زبورا ﴾ وە کتێبی زەبووریشـمان بە(داوود) دا، کەواتـە بۆچی نکوولی قورئان دەکەن ئەی بەنی‌ئیسرائیل!

پەرستراوەکان بەجێی خوا ناتەوانان:

﴿ ٥٦: قـل ادعـوا الذین زعمتم من دونه ﴾ ئـەی پێغەمبەر! ﷺ بەبـێ بـاوەڕان بڵێ: ئـادەی هانا بەرنە بەر ئەوانـەی وا لەباتی خوا دەتان‌پەرسـتن، ئایا زیان وبەڵایەکتان لە سەرلادەبن؟ ﴿ فلا یملکون کشـف الضر عنکم ولا تحویلا ﴾ دڵنیابن کە نەدەسەڵاتی لابردنـی خۆشـی و زیانیـان هەیە لێتـان، وە نەدەسـەڵاتی ئاڵ وگـۆڕی بارودۆخیـان هەیـە، واتـە: تەنها خوایـە ئەوکارانەی لێ‌دێت ﴿ ٥٧: أولئک الذین یدعون یبتغون إلی ربهم الوسیلة أیهم أقرب ﴾ ئەوانەی ئەوان دەیان‌پەرستن و هاناو هاواریان بۆ دەبەن، بۆنموونە: (جوولەکە بۆ عوزەیر، گاور بۆ عیسـا، موشریکەکان بۆ فریشتە) خۆیشیان هەتا بەخواوە نزیکتر بن، هێشتا هەر لە هۆیەك دەگەڕێن کە خۆیانی زیاتر لە پەروەردگار پێ نزیك بکەنەوە، ئیتر ئێوە چۆن ئەوانە دەپەرسـتن؟! ﴿ ویرجون رحمته ﴾ بەئومێدی ڕەحمەت و میهرەبانی ئـەو (پەروەردگار)ەن ﴿ ویخافون عذابه ﴾ و لە تۆڵەو سزایشـی دەترسـن، بەڵێ خواپەرستی دەبێ لەنێوان هیواو ترسـدا بێـت ﴿ إن عذاب ربک کان محذورا ﴾ بەڕاسـتی سـزای پەروەردگاری تۆ وەها سەختە، دەبێ هەموو کەسێك خۆی لێ بپارێزێ.

بەر لە هاتنی قیامەت ئاوەدانی نامێنێ:

﴿ ٥٨: وإن من قریة إلا نحن مهلکوها قبل یوم القیامة ﴾ بەڕاستی پێـش هاتنی ڕۆژی قیامەت هەرچی شـارو گوندێـك هەبێت ئێمە تێکـی دەدەیـن و وێرانـی دەکەیـن، ئەگەر چاك بـێ بەمردنی دانیشـتووەکانی ﴿ أو معذبوها عذابا شدیدا ﴾ یان لەدونیادا پێش هاتنی قیامەت سـزایەکی سەختیان دەدەین، بەجەنگ ئەگەر پیاو خراپ و لاسـار بن، لەئایەتێکدا دەفەرموێ: (وما ظلمناهم ولکن أنفسـهم یظلمون) یان دەفەرمـوێ: (وکأین من قریة عتت عن أمر ربهـا ورسـله..) ﴿ کان ذلک فی الکتاب مسـطورا ﴾ بڕیاری وا لەدۆسیەی (لوح المحفوظ) دا نوسراوەو بڕاوەتەوەو ناگۆڕێ.

هۆی نەناردنی نیشانەکان؟

﴿ ٥٩: ومـا منعنا أن نرسـل بالآیات إلا أن کـذب بها الأولون ﴾ هیچ شـتێك ڕێی لە ئێمە نەگرتووە کە مۆعجیزەو نیشـانەی گرنگ بنێرین و نیشـانی قورەیشـی بدەین لەسـەر داوای خۆیان، ئەوە

نەبێ کە بەر لەمان مۆعجیزەیەکی زۆرمان نیشـانی پێشـینانیان‌دا کەچـی بڕوایـان نەهێنا و بەدرۆیان خسـتنەوەو، ئەوجا بەر قارو سـزامان کەوتن و، لەناومان بردن، ئێسـتاش کـە قورەیش داوای مۆعجیزە دەکەن و نایان‌دەینێ، هەر لەبەر ئەوەیە نەوەك ئەمانیش بـڕوا نەهێنـن، ئەوجا ئێمەیش بەپێی یاسـای خۆمـان لەناویان بەرین ﴿ وآتینا ثمود الناقة مبصرة فظلموا بها ﴾ ئێمە وشترەکەمان بەئاشکراو بە ڕوونی لەسەر داوای خۆیان بەهۆزەکەی (سەموود)دا، کەچی سـتەمیان لێکردو پەلیانکردو کوشـتیان، ئەو جا ئێمەیش سـزامان‌دان و لەنـاو چوون ﴿ وما نرسـل بالآیـات إلا تخویفا ﴾ وەئێمە هەر بۆ تـرس وەبەرنانە کە: جۆراوجۆر ئایەت و مۆعجیزە دەنێریـن، وەك زەمین لـەرزەو خۆرگیران و مانگگیران، بۆ ئەوەیە بـیرێ بکەنەوەو دابچڵەکێن، لە سـەر دەمی(عەبـدو للا)ی(ئیبن مەسـعوود)دا (کووفە) بوومەلەرزەیەك لێـی‌دا، گوتی: خەڵکینە! خـوا گلەییتـان لێ‌دەکات، بۆیە ئـەم بوومەلەرزەیـە ناوچەکەی گرتنـەوە، دەسـا گلەییەکانی خـوا مەهێڵن‌و رووبکەنـەوە لێی، جـا کاتێکیش خۆر گیرا ((پێغەمبـەرﷺ بەخەڵکەکەی گوت: ئەم مانگ وخۆرە دووبەڵگەن لەسەر بوونی‌خوای گەورە، بۆ لەدایکبوون ومردنی‌هیچ کەسـێك ئاوا نابن، بەڵکو خوای باڵادەسـت دەیەوێ بـەو ئاوابوونەیە بەندەکانی خۆی بترسـێنێ، جا هـەر کاتێ ئێوە دیتانن گیران و ئاوابوون، خێرا پەلامار بدەنە زیکرو دۆعاو، داوای لیبووردن لە خوا بکەن..)) (فتح الباري: ٦١٥/٢).

پەروەردگار دەورەی لە مەردم داوە:

﴿ ٦٠: وإذ قلنا لک إن ربک أحاط بالناس ﴾ ئەودەمە وەبیربێنە کـە پێمان‌گوتی: بەڕاسـتی پەروەردگاری تۆ ئـەی پێغەمبەر! ﷺ دەورەی لەمـەردم داوەو دەسـەڵاتی تـەواوی بەسـەریاندا هەیەو دەتپارێـزی لێیان ﴿ وماجعلنا الرؤیا التی أریناک إلا فتنة للناس ﴾ وئەو شـتانەش لە شەو ڕەوییەکەدا نیشانمان دایت و بەچاودیتن، هەر بۆ تاقیکردنەوەی خەڵکی‌بوو: ئاخۆ کێ بڕوا دێنێ‌و دەترسێ، کێـش بـڕوا ناهێنـێ و ناترسـێ؟ پێشـەوا (بوخـاری) لە (ئیبن عەبباس)ـەوە دەڵێـت: (هی رؤیا عین أریها رسـول الله ﷺ لیلة أسـری به). واتە: ئەم (خەوە)یە لێرەدا مانای دیتنی چاوە، نەك دیتن لە خەودا ﴿ والشـجرة الملعونة فی القرآن ﴾ ودرەختە نفرین لێکراوەکەش کەلە قورئاندا بە (شـجرة الزقوم) هاتووەو بۆتە گاڵتە جـاڕی کافران، ئەویش هەر بـۆ تاقیکردنەوەی خەڵکە، ئەوە بوو کاتێ باستکرد بۆیان، دەستیان کردە گاڵتەو گەپ و وتیان: ئاگر درەخت دەسـووتێنێ، چۆن چۆنێ لەناو ئاگردا دەڕوێ؟ دەرەنجام نفرینیان لێکرا.

ڕووداوی (شـەورەوی)و دیتنی ئـەو هەمـوو عەجایباتە لەتەنها سـاتێکداو، سـەوز بوونی ئەو درەختـە لەنێو ئاگـری دۆزەخ دا هـەردوو تاقییکردنەوەن بـۆ خەڵك! جاخوای گەورە سـەبارەت بـەو درەختـە دەفەرموێ: (إنها شـجرة تخرج فی أصـل الجحیم)

وَمَا مَنَعَنَآ أَن نُّرْسِلَ بِٱلْـَٔايَـٰتِ إِلَّآ أَن كَذَّبَ بِهَا ٱلْأَوَّلُونَ ۚ
وَءَاتَيْنَا ثَمُودَ ٱلنَّاقَةَ مُبْصِرَةً فَظَلَمُوا۟ بِهَا ۚ وَمَا نُرْسِلُ بِٱلْـَٔايَـٰتِ
إِلَّا تَخْوِيفًا ﴿٥٩﴾ وَإِذْ قُلْنَا لَكَ إِنَّ رَبَّكَ أَحَاطَ بِٱلنَّاسِ ۚ وَمَا
جَعَلْنَا ٱلرُّءْيَا ٱلَّتِىٓ أَرَيْنَـٰكَ إِلَّا فِتْنَةً لِّلنَّاسِ وَٱلشَّجَرَةَ ٱلْمَلْعُونَةَ
فِى ٱلْقُرْءَانِ ۚ وَنُخَوِّفُهُمْ فَمَا يَزِيدُهُمْ إِلَّا طُغْيَـٰنًا كَبِيرًا ﴿٦٠﴾
وَإِذْ قُلْنَا لِلْمَلَـٰٓئِكَةِ ٱسْجُدُوا۟ لِـَٔادَمَ فَسَجَدُوٓا۟ إِلَّآ إِبْلِيسَ
قَالَ ءَأَسْجُدُ لِمَنْ خَلَقْتَ طِينًا ﴿٦١﴾ قَالَ أَرَءَيْتَكَ هَـٰذَا ٱلَّذِى
كَرَّمْتَ عَلَىَّ لَئِنْ أَخَّرْتَنِ إِلَىٰ يَوْمِ ٱلْقِيَـٰمَةِ لَأَحْتَنِكَنَّ
ذُرِّيَّتَهُۥٓ إِلَّا قَلِيلًا ﴿٦٢﴾ قَالَ ٱذْهَبْ فَمَن تَبِعَكَ مِنْهُمْ فَإِنَّ
جَهَنَّمَ جَزَآؤُكُمْ جَزَآءً مَّوْفُورًا ﴿٦٣﴾ وَٱسْتَفْزِزْ مَنِ ٱسْتَطَعْتَ
مِنْهُم بِصَوْتِكَ وَأَجْلِبْ عَلَيْهِم بِخَيْلِكَ وَرَجِلِكَ وَشَارِكْهُمْ
فِى ٱلْأَمْوَٰلِ وَٱلْأَوْلَـٰدِ وَعِدْهُمْ ۚ وَمَا يَعِدُهُمُ ٱلشَّيْطَـٰنُ إِلَّا
غُرُورًا ﴿٦٤﴾ إِنَّ عِبَادِى لَيْسَ لَكَ عَلَيْهِمْ سُلْطَـٰنٌ ۚ وَكَفَىٰ
بِرَبِّكَ وَكِيلًا ﴿٦٥﴾ رَّبُّكُمُ ٱلَّذِى يُزْجِى لَكُمُ ٱلْفُلْكَ
فِى ٱلْبَحْرِ لِتَبْتَغُوا۟ مِن فَضْلِهِۦٓ ۚ إِنَّهُۥ كَانَ بِكُمْ رَحِيمًا ﴿٦٦﴾

یـان دەفەرمـوێ: (أذلک خیر نزلا أم شـجرة الزقوم إنـا جعلناها فتنـة للظالمین). ﴿ ونخوفهم فما یزیدهـم إلا طغیانا کبیرا ﴾ ئێمە ئەوکافرانـە بەجۆرەها ئایەت و نیشـانە دەترسـێنین، کەچی پتر خەریکی سەرکەشی خۆیان دەبن!!

سەرگورشتەی ئادەم و ئیبلیس:

﴿ ٦١: وإذ قلنا للملائکة اسجدوا لآدم ﴾ وئەوکاتەیان وەبیر بێنەوە ئەی پەیامبەر! ﷺ کە بە فریشـتەکانمان گوت: کرنووش بۆ ئادەم بەرن، کرنووشی ڕێزو حورمەت ﴿ فسجدوا إلا إبلیس ﴾ جائەوانیش دەست بەجێ گشت کرنووشیان برد، ئیبلیس نەبێ ﴿ قال أأسجد لمن خلقت طینا ﴾ لەبەر ئێرەیی و حەسوودی خۆی وتی: من چۆن کڕنووش دەبەمە بەر کەسێك کە لەقوڕ دروستتکردووە؟ من بەرزو بەڕێزم، ئەو خوارو پەستە! ﴿ ٦٢: قال أرأیتک هذا الذی کرمت علی ﴾ هەمیسـان وتی: ئاخر پێـم ناڵێیت: ئەمە چییە تۆ ڕێزت

بەسەر مندا داوە؟ ئاخۆ چ جەوهەرێکی بەسەرمدا زیادە؟! ﴿ لئن أخرتنی إلی یوم القیامة ﴾ ئەر تا ڕۆژی قیامەت بە زیندوویی بمهێڵیت ﴿ لأحتنکن ذریته إلا قلیلا ﴾ مەرج بێت زارۆو نەوەکانی -کەمێکیان نەبێ- هەموو گومڕاو لارێ بکەم ﴿ ٦٣: قال اذهب فمن تبعک منهم ﴾ خوا فەرمووی: دەسا بچۆ مۆڵەتت بێت، هەرچی دەتوانی بەکاری بێنە، ئەوجا هەرکەسێکیان پەیڕەوی لە تۆ بکا ﴿ فإن جهنم جزاؤکم جزاء موفورا ﴾ جا ئەوە بەڕاستی سزای هەمووتان پڕ بەپڕ دۆزەخ دەبێت ﴿ ٦٤: واستفزز من استطعت منهم بصوتک ﴾ وەهەر کەسێکیان تۆ پێی دەوێریت بانگی بکەو، بەدەنگ و سەدای ناهەقی خۆت بیخرۆشێنە ولەهەقی وەدوورخە، هەتا دەیخەڵەتێنی و فریوی دەدەیت.

(شەنقیگیی) لە(أضواء البیان)دا لە تەفسیری(بصوتک) دا دەڵێ: (مجاهد بۆ تەفسیری: (بصوتك) دەڵێ:(أی باللهو والغناء والمزامیر، وقیل: أی بوسوستک) واتە: بەگۆرانی وگاڵتە وگەپ وبە هەموو ئاوازو دەنگێکی مۆسیقا مرۆڤەکان بخرۆشێنەو بیانخەڵەتێنە، یان بە وەسوەسەو دەغدەغە. (ئیبن عەبباس)یش دەڵێ: (صوته یشمل کل داع دعا الی معصیة) واتە: دەنگ وئاوازی شەیتان هەموو کارو کردەوەیەکی تاوان وحەرام دەگرێتەوە. ﴿ واجلب علیهم بخیلک ورجلک ﴾ وە بە گشت لەشکرو هێزی سوارەو پیادەی خۆتەوە دنەیان بدەو هێرشیان بۆ بەرە ﴿ وشارکهم فی الأموال والأولاد ﴾ و ببە هاوبەش لە ماڵو مناڵیاندا. واتە: لە ڕێگەی حەرام و یاساغەوە ماڵیان پێ پەیدا بکەو هەر لەو ڕێیەشدا پێیان دابنێ ﴿ وعدهم ﴾ وئەوەندەش بەڵێنیان بدەرێ و سەرگەرمیان بکە بە درۆکانی خۆتەوە وەکو ئەوە: قیامەت بەرپا نابێ، حیساب و کیتاب نابێ......! ﴿ وما یعدهم الشیطان إلاغرورا ﴾ هەرچی بەڵێنی شەیتانە، تەنها چەواشە گەریو فریودانە، بەکورتی: خوای گەورە دەفەرموێ: بە هەرشێوەیەك دەتوانی بچۆ هەڵیان خەڵەتێنە. پێشەوا (موسلیم) ئەم فەرموودەیە هێناوە: ((یقول الله عزوجل: إنی خلقت عبادی حنفاء، فجاءتهم الشیاطین فاجتالتهم عن دینهم،وحرمت علیهم ماأحللت لهم)) ﴿ ٦٥: إن عبادی لیس لک علیهم سلطان ﴾ بێگومان بە تۆ هیچ دەسەڵات و توانایەکت بەسەربەندە ڕاستەاکانی مندا نابێت، واتە: هەرگیز ناتوانی فریویان بدەیت چونکە خوایان لەپشتە. (ئیبن عەبباس) دەڵێ: مەبەست بەو بەندانە کە شەیتان پێیان ناوێرێ، خەڵکە ئیمان دارەکانن. ﴿ وکفی بربک وکیلا ﴾ تۆش پەروەردگارت پارێزەرو چاودێرو پشتیوانت بێت، بەستە.

کەمی ناو دەریاکان نیشانەی دلۆڤانی خوایە:

﴿ ٦٦: ربکم الذی یزجی لکم الفلک فی البحر لتبتغوا من فضله ﴾ پەروەردگاری ئێوە ئەی خەڵکینە! هەرئەو زاتە دەسەڵاتدارەیە کەشتییەکانتان بەناو دەریادا بەهۆی (با)وە هاتووچۆ پێ دەکات، یان بە هۆی کارەباو بەنزینەوە، بۆ ئەوەی رزق و ڕۆزی بێشوماری خوا بەدەست بێنن و ژیوار پەیدا بکەن ﴿ إنه کان بکم رحیما ﴾ چونکە ئەو (خوا)یە لەگەڵ ئێوەدا هەمیشە بە بەزەیی و بەرەحمە، بۆیە هۆی ژیانتان بۆ ئاسان دەکات، جا ئیتر ئێوە پاش ئەو هەموو نازو نیعمەتانە چۆن هاوبەشی بۆ دائەنێن؟!

کافریش لە تەنگانەدا هاوار بۆ خوا دەبا:

﴿ ٦٧: وإذا مسکم الضر فی البحر ضل من تدعون إلا إیاه ﴾ وەهەرکاتیش ئێوە لەناو دەریادا تووشی ناخۆشی و زەرەرو کۆسپێك بین، وەك نقوم بوون و بەرەو هەڵدێر چوون، هەرخواتان لەبیر دەمێنێو، هەرچی پەرستراوێك هەیە لە بیرتان دەچێ و، باوەڕتان بەهیچ شتێکی تر نامێنێ ﴿ فلما نجاکم إلی البر أعرضتم ﴾ کەچی هەر ڕزگاری کردن و بەرەو وشکانی چوون، خێرا ڕوو وەر دەچەرخێنن لە پەرستنی خوا بە تاك وتەنیا و، کوفری نیعمەت دەکەن! ﴿ وکان الانسان کفورا ﴾ ومرۆڤ بەرامبەر بە خوا هەرئاوا ناشکورو سپڵە بووە ﴿ ٦٨: أفأمنتم أن یخسف بکم جانب البر ﴾ ئەو ساتە لە دەریا ڕزگارتان بوو، ئاخۆ لەوە دڵنیان کە لە بەشێك لە وشکانیدا نەعرۆتان بکاو بەزەویدا ڕۆچن؟ ﴿ أو أن یرسل علیکم حاصبا ﴾ یان بەردە بارانتان نەکات، وەکو بەردەبارانی گەلی (لووت)ی کرد؟ ﴿ ثم لا تجدوا لکم وکیلا ﴾ لە پاشانیش هیچ یارو سەر پەرشتیکەرێکتان دەست نەکەوێت، لەو سزایە ڕزگارتان بکات، لە ئایەتێکی تردا دەفەرموێ: (إنا أرسلنا علیهم حاصبا إلا آل لوط نجیناهم بسحر.نعمة من عندنا) یان دەفەرموێ: (ءأمنتم من فی السماء أن یخسف بکم الأرض فإذا هی تمور.أم أمنتم من فی‌السماء أن یرسل علیکم حاصبا فستعلمون کیف نذیر) ﴿ ٦٩: أم أمنتم أن یعیدکم فیه تارة أخری ﴾ یا دوای ئەوە کە لە دەریا ڕزگاری کردن، لەوە دڵنیان کە بۆ جارێکی‌تر ناتانگێڕێتەوە ناو دەریاکە ﴿ فیرسل علیکم قاصفا من الریح ﴾ جا بایەکی تێکشکێنەرو توند بنێرێتە سەرتان ﴿ فیغرقکم بما کفرتم ﴾ ئەوجا بە هۆی کافرییو بێ باوەڕیتانەوە نقومتان بکا لە دەریاکە ﴿ ثم لا تجدوا لکم علینا به تبیعا ﴾ ئەوسا هیچ پشتیوان و یارمەتیدەرێکتان دەست نەکەوێ داوای خوێنەکەتان بکات لێمان،

کەواتە بۆ ئەوەندە لارو لاسارن؟!

ئادەمزاد ڕێزدارە:

﴿ ٧٠: ولقد کرمنا بنی آدم ﴾ وبێـسـۆ ئێمە ڕێزێکـی زۆرمان لەتۆرەمەو نەوەی ئادەم گرت: زانیاری و، ژیری و، قەدو قامەتی ڕێـك و جوانمان پێ بەخشـی، کە ئەوەمان بـۆ گیانلەبەرانی تر نەکردووە، وەکو خوا لەجێیەکی تردا دەفەرموێ: (لقد خلقنا الإنسان فی أحسـن تقویـم) التین/٤. یان دەفەرموێ: (وصورکم فأحسـن صورکم) غافر/٦٤. ﴿ وحملناهم فی البر والبحر ﴾ و لەوشکانی و، لەدەریادا هەڵمانگرتن بەو شـێوە کە کەشتی و جۆرەها هۆی ترمان بۆ گواسـتنەوە یان پێدان، ئەوەتا ئێستایش سـەرەڕای ئەوانە، خەریکـە تەواوی زەوی و بۆشـاییەکانی ئاسمانیش دەپشـکێنێ ﴿ ورزقناهم من الطیبات ﴾ ورزق و ڕۆزی پاکیشـمان پێدان ﴿ وفضلناهم علی کثیر ممن خلقنا تفضیلا ﴾ نەك هەر ئەوەندە، بەڵکو (وەکو ئیبن کەسـیر) دەڵێ: لەچاو زۆرێك لەدروستکراوەکانی خۆمان بەفریشتەکانیشەوە پتر قەدرو ڕێزمان گرتوون، بۆیە زاناکان دەڵێن: جنسـی ئادەمزاد لە جنسی فریشتە بەرێزترن ﴿ ٧١: یوم ندعـوا کل أناس بإمامهم ﴾ ئەو ڕۆژەیشـیان وەبیربێنە کە هەموو کۆمەڵە خەڵکێك بۆ لێپرسینەوە، بە نامەی کرداریان بانگ دەکەین ﴿ فمن أوتی کتابە بیمینە ﴾ جا هەرکەسێ نامەو دۆسیەی کرداری بدرێتە دەسـتی ڕاسـتی؛ کە ئەو شـێوەیەش نیشانەی بەختیاری و سـەرفرازییە ﴿ فاولئك یقرءون کتابهم ﴾ جا ئەوانە بەشـادی و بەخۆشـییەوە نامەی کردەوەکانی خۆیـان دەخوێننەوە، چونکە نامەکەیان دراوە بەدەسـتی ڕاسـتیانەوە کە نیشانەی بەختیارییە ﴿ ولا یظلمـون فتیلا ﴾ و بەئەندازەی تاڵی نـاو ناوکە خورمایەك (واتە: کەمترین شت) ناحەقی و ستەمیان لێناکرێ. ﴿ ٧٢: ومن کان فی هذە أعمی ﴾ هەر کەسـیش لەم دونیایەدا، کوێر بوو بێت لە ئاسـتی هەق، واتە: دڵ و دەروونی هەقی وەرنەگرتبێ و لەڕێی ڕاسـتی دینی ئیسـلام لای دابێ ﴿ فهو فی الآخـرة أعمی وأضل سبیلا ﴾ ئەوە لەپاشەڕۆژیشـدا چاوی کوێرەو، سەرلێشێواوتریش دەبێ. واتە: هیچ ڕێیەکی هیدایەتیان وەچنگ نایە.

دەیانەوێ بەرنامەکەی خوایان بۆ بگۆڕێت:

(سـیووتی) دەڵێ: پەیامبەر ﷺ لەتەواف و چەرخەکانیماڵیخوادا هەمووجار دەسـتی لەبەردە ڕەشەکە دەدا، قورەیشیش ویستیان تا هێما بۆ خواکانی ئەوانیش ئەکا نەهێڵن تەوافەکەی بکات، ئەویش لەبەر بێدەسـەڵاتیو، خۆشەویسـتی کەعبەی ماڵی خوا، هێندەی نەمابوو نەرم ببێ و بە گوێیان بکات، گەرچی لەدڵیشـەوە زۆری پـێ ناخۆش بوو، جا ئەم ئایەتە هـات وفەرمووی: ﴿ ٧٣: وإن کادوا لیفتنونك عن الذی أوحینا إلیك ﴾ بێگومان ئەوەندەی نەمابوو موشـریك وبێ باوەڕەکان سـەبارەت بـەو قورئانەی ئێمە بەوەحـی بۆمـان نـاردووی کلات بکـەن و لەخشـتەت بەرن و

وَإِذَا مَسَّكُمُ ٱلضُّرُّ فِي ٱلْبَحْرِ ضَلَّ مَن تَدْعُونَ إِلَّآ إِيَّاهُ فَلَمَّا نَجَّىٰكُمْ إِلَى ٱلْبَرِّ أَعْرَضْتُمْ وَكَانَ ٱلْإِنسَٰنُ كَفُورًا ﴿٦٧﴾ أَفَأَمِنتُمْ أَن يَخْسِفَ بِكُمْ جَانِبَ ٱلْبَرِّ أَوْ يُرْسِلَ عَلَيْكُمْ حَاصِبًا ثُمَّ لَا تَجِدُوا لَكُمْ وَكِيلًا ﴿٦٨﴾ أَمْ أَمِنتُمْ أَن يُعِيدَكُمْ فِيهِ تَارَةً أُخْرَىٰ فَيُرْسِلَ عَلَيْكُمْ قَاصِفًا مِّنَ ٱلرِّيحِ فَيُغْرِقَكُم بِمَا كَفَرْتُمْ ثُمَّ لَا تَجِدُوا لَكُمْ عَلَيْنَا بِهِۦ تَبِيعًا ﴿٦٩﴾ ۞ وَلَقَدْ كَرَّمْنَا بَنِيٓ ءَادَمَ وَحَمَلْنَٰهُمْ فِي ٱلْبَرِّ وَٱلْبَحْرِ وَرَزَقْنَٰهُم مِّنَ ٱلطَّيِّبَٰتِ وَفَضَّلْنَٰهُمْ عَلَىٰ كَثِيرٍ مِّمَّنْ خَلَقْنَا تَفْضِيلًا ﴿٧٠﴾ يَوْمَ نَدْعُوا كُلَّ أُنَاسٍ بِإِمَٰمِهِمْ فَمَنْ أُوتِيَ كِتَٰبَهُۥ بِيَمِينِهِۦ فَأُولَٰٓئِكَ يَقْرَءُونَ كِتَٰبَهُمْ وَلَا يُظْلَمُونَ فَتِيلًا ﴿٧١﴾ وَمَن كَانَ فِي هَٰذِهِۦٓ أَعْمَىٰ فَهُوَ فِي ٱلْءَاخِرَةِ أَعْمَىٰ وَأَضَلُّ سَبِيلًا ﴿٧٢﴾ وَإِن كَادُوا لَيَفْتِنُونَكَ عَنِ ٱلَّذِيٓ أَوْحَيْنَآ إِلَيْكَ لِتَفْتَرِيَ عَلَيْنَا غَيْرَهُۥ وَإِذًا لَّٱتَّخَذُوكَ خَلِيلًا ﴿٧٣﴾ وَلَوْلَآ أَن ثَبَّتْنَٰكَ لَقَدْ كِدتَّ تَرْكَنُ إِلَيْهِمْ شَيْـًٔا قَلِيلًا ﴿٧٤﴾ إِذًا لَّأَذَقْنَٰكَ ضِعْفَ ٱلْحَيَوٰةِ وَضِعْفَ ٱلْمَمَاتِ ثُمَّ لَا تَجِدُ لَكَ عَلَيْنَا نَصِيرًا ﴿٧٥﴾

لەهەندێ فەرمانمان بترازێیت ﴿ لتفتری علینا غیرە ﴾ تا شـێوازی بانگەوازەکـەت بگۆڕی و غەیـری قورئانیان بۆ بخوێنیتەوەو، درۆ لەسەر ئێمە هەڵبەسیت. ﴿ وإذا لاتخذوك خلیلا ﴾ ئیتر کردبایتیان بە دۆسـت و خۆشەویسـتیان و، دەبوویتە پیاوی چاك ﴿ ٧٤: ولـولا أن ثبتناك لقد کدت ترکن إلیهم شـیئا قلیلا ﴾ دیارە ئەگەر خۆمان توند ڕامان نەگرتبایت و دەستمان پێتەوە نەبوایە، خەریك بوو لەخشـتەت بەرن و، کەمێ بـەلای ئەواندا بڕۆیتو بەگوێیان بکەیـت ﴿ ٧٥: إذا لأذقنـاك ضعـف الحیاة وضعـف الممات ﴾ چاك بزانـە ئەو کاتەیش هەر لەم ژیانـی دونیایەدا دوو بەرامبەر سـزامان دەدایت، لە مەرگیشدا هەر دوو بەرانبەری ئەوان سزامان پێدەچەشـتیت، چونکـە گوناهـی پێغەمبەرو زانایـان لەتاوانی خەڵکانـی تـر گەورەترە، بۆیە سزایشـیان دوو بەرامبەرە ﴿ ثم لا تجدلـك علینا نصیرا ﴾ ئەوسـا کەسیشـت دەس نەدەکەوت بێتە هاناتەوە ﴿ ٧٦: وإن کادوا لیسـتفزونك مـن الأرض لتخرجوك

منها ﴾ و بەڕاستی ئەوەنـدەی نەمابوو موشـریکەکانی قورەیش لەوسـەر زەوی و خاکەی (مەککە)دا زۆرت بۆ بێنن و سـەخڵەتت بکـەن بۆ ئەوەی شـاربەدەرت بکـەن ﴿ وإذا لا یلبثون خلافک إلا قلیـلا ﴾ ئەگـەر واش با، بەدوای تۆشـدا خۆیشـیان ئەوەندە نەدەمانەوەو زوو بـەزوو لەناومان دەبردن، چونکە یاسـای خوایە

وَإِن كَادُوا۟ لَيَسْتَفِزُّونَكَ مِنَ ٱلْأَرْضِ لِيُخْرِجُوكَ مِنْهَا
وَإِذًا لَّا يَلْبَثُونَ خِلَٰفَكَ إِلَّا قَلِيلًا ﴿٧٦﴾ سُنَّةَ مَن قَدْ
أَرْسَلْنَا قَبْلَكَ مِن رُّسُلِنَا وَلَا تَجِدُ لِسُنَّتِنَا تَحْوِيلًا ﴿٧٧﴾ أَقِمِ
ٱلصَّلَوٰةَ لِدُلُوكِ ٱلشَّمْسِ إِلَىٰ غَسَقِ ٱلَّيْلِ وَقُرْءَانَ ٱلْفَجْرِ إِنَّ
قُرْءَانَ ٱلْفَجْرِ كَانَ مَشْهُودًا ﴿٧٨﴾ وَمِنَ ٱلَّيْلِ فَتَهَجَّدْ بِهِۦ
نَافِلَةً لَّكَ عَسَىٰٓ أَن يَبْعَثَكَ رَبُّكَ مَقَامًا مَّحْمُودًا ﴿٧٩﴾ وَقُل رَّبِّ
أَدْخِلْنِى مُدْخَلَ صِدْقٍ وَأَخْرِجْنِى مُخْرَجَ صِدْقٍ وَٱجْعَل لِّى مِن
لَّدُنكَ سُلْطَٰنًا نَّصِيرًا ﴿٨٠﴾ وَقُلْ جَآءَ ٱلْحَقُّ وَزَهَقَ ٱلْبَٰطِلُ
إِنَّ ٱلْبَٰطِلَ كَانَ زَهُوقًا ﴿٨١﴾ وَنُنَزِّلُ مِنَ ٱلْقُرْءَانِ مَا هُوَ شِفَآءٌ
وَرَحْمَةٌ لِّلْمُؤْمِنِينَ وَلَا يَزِيدُ ٱلظَّٰلِمِينَ إِلَّا خَسَارًا ﴿٨٢﴾ وَإِذَآ
أَنْعَمْنَا عَلَى ٱلْإِنسَٰنِ أَعْرَضَ وَنَـَٔا بِجَانِبِهِۦ وَإِذَا مَسَّهُ ٱلشَّرُّ كَانَ يَـُٔوسًا
﴿٨٣﴾ قُلْ كُلٌّ يَعْمَلُ عَلَىٰ شَاكِلَتِهِۦ فَرَبُّكُمْ أَعْلَمُ بِمَنْ هُوَ أَهْدَىٰ
سَبِيلًا ﴿٨٤﴾ وَيَسْـَٔلُونَكَ عَنِ ٱلرُّوحِ قُلِ ٱلرُّوحُ مِنْ أَمْرِ رَبِّى
وَمَآ أُوتِيتُم مِّنَ ٱلْعِلْمِ إِلَّا قَلِيلًا ﴿٨٥﴾ وَلَئِن شِئْنَا لَنَذْهَبَنَّ
بِٱلَّذِىٓ أَوْحَيْنَآ إِلَيْكَ ثُمَّ لَا تَجِدُ لَكَ بِهِۦ عَلَيْنَا وَكِيلًا ﴿٨٦﴾

کـە هەرگەلێك پەیامبەرەکەیان دەربکەن، خـوا بەزوویی تۆڵەیان لێ دەسێنێ، بەڵام ئەوەیان پێ نەکرا، بەڵکو خوا فەرمانیدا کۆچ بکات بۆ مەدینە ﴿ ٧٧: سنة من قد أرسـلنا قبلک من رسلنا ﴾ بـاوو سـوننەتی خۆمانە کە: هەر پەیامبەرێکمان لەپیش تۆشـەوە ناردبـێ و، ئەزیەت و ئازار درابێ، ئـەوا لەوخەڵکەمان تێکداوە و تۆڵەمـان لێکردوونەتەوە ﴿ ولا تجد لسـنتنا تحویـلا ﴾ هەرگیز نابینیت سوننەت و باوی ئێمە گۆڕانی بەسەردا بێ و بگۆڕدرێت، بۆیە پاش ساڵ و نیوێ لەهاتنی ئەم ئایەتە، لەناکاوجەنگی(بەدر) پەیدابووو جەزرەبەی دان.

دەبێ نوێژ لەکاتی خۆیدا بکرێت:

﴿ ٧٨: أقم الصلاة لدلوک الشمس إلی غسق اللیل ﴾ نوێژە فەرزەکان ئەو کاتەی خۆر کلادەبێ و لەناوەڕاستـی ئاسمان لادەدا نوێژەکەی (نیوەڕۆو عەسر)ت بکە، کاتێکیش تاریکی شەو داهات، نوێژەکەی (شێوان و خەوتنان)ت ئەنجام بدە ﴿ وقرآن الفجر ﴾ وەنوێژەکەی بەیانیشـت بەچاکی ئەنجام بدەو قورئانی زۆریشی تێدا بخوێنە، ، هەر لەبەر ئەمەیشـە ئەو نوێژە بە (قورئـان) لێكدراوەتەوە ﴿ إن قرآن الفجر کان مشـهودا ﴾ چونکە بێگومانە کە قورئان خوێندنی نوێـژی سـپیدەی بەیانیان فریشـتەکانی شـەوو ڕۆژی تێدا جەم دەبێت، وەکو(ئەبوو هورەیرە) لـە پێغەمبەرەوە ﷺ دەگێڕێتەوەو، ئیمامی(بوخاری)یش ئەم فەرموودەیە دێنێت: ((فضل صلاة الجمع علی صلاة الواحد، خمس وعشـرون درجـة، وتجتمع ملائكة اللیل وملائكة النهار فی صلاة الفجر)) ﴿ ٧٩: ومن اللیل فتهجد به نافلة لک ﴾ وە لەبەشـێکی شەویشدا خۆت ماندوو بکە بە شەونوێژەوە و قورئانی زۆری تیا بخوێنە، ئەمەش بەهرەیەکی تایبەتەو، دراوە بەتـۆو زیادە لە فەرزەکانیشـە، لە پێغەمبەر ﷺ دەپرسـن: پاش نوێژە فەرزەکان چ نوێژێ باشـترە؟ فەرمووی: شەونوێژ. (موسلیم/ کتاب الصیام ٢/٨٢١) ﴿ عسـی أن یبعثک ربک مقاما محمودا ﴾ بە ئومێد بە پەروەردگارت بتنێرێتە شـوێن و جێگایەکی پەسەندو بەڕێزەوە(مەقامەلەحمـوود)؛ پێشـینان و پاشـینانیش سوپاسـت بکەن، ئەو جێگایەش پێی دەڵێن: (الشـفاعة العظمی) لەوێ تکا بۆ هەموو موسـڵمانان بەگشـتی دەکرێت، لە پێغەمبەر ﷺ دەپرسن: پـاش نوێژە فـەرزەکان چ نوێژێ گەورە تـرە؟ فەرمووی: ((صلاة اللیل)) (موسـلیم). پێغەمبەر ﷺ دەفەرموێ: هەرکەسێك وەلامی بانگ بداتەوەو پاشان ئەم دوعایەی: ((اللهم رب هذه الدعوة التامة والصلاة القائمة آت محمدا الوسـیلة والفضیلة، وابعثه مقاما محمودا الذی وعدته)) بخوێنێ، ئەوا لە ڕۆژی قیامەتدا بەر شەفاعەتی من دەکـەوێ. (فتح الباری: ٣٩٩/٨) ﴿ ٨٠: وقل رب أدخلنی مدخل صدق ﴾ ئـەی موحەممەد! ﷺ بڵێ: پەروەردگـاری من! لەهەر جێگایە هەم و، هەر کارێکم بەدەسـتەوە بێ، هاوکاری و یارمەتیم بدە بۆ ئەنجامدانی، چ لەدونیاو چ لەپاشـە ڕۆژدا، تابەڕاسـت و ڕاستانە بتوانم ئەنجامی بدەم، واتە: با هەردەم جێگەی ڕەزامەندی تۆ بیت، پێغەمبەر ﷺ هەتا لەمەدینەدا بوو لە ژێر ئازارو بێزارێکی زۆردا دەژیا، ئەوسـا کەخوا مۆڵەتـی هیجرەتی دا بۆ مەککە، ئەم ئایەتـەی: (وقل رب أدخلنی مدخل صدق وأخرجنی مخرج صدق واجعل لی من لدنک سلطانا نصیرا) هاتەخوارێ. ﴿ وأخرجنی مخرج صدق ﴾ بە ڕاست و ڕاسـتانەو سەرفرازانەش لەوجێگایەدا بەڕێم بکە، بەکورتی: چوونم بۆ هەر جیگایەك هەر لەبەر ڕەزامەندی و خۆشنوودی تۆ بیت، دەرچوونیشم بۆ هەر جێگایەك: بۆ مەدینە، بۆ فەتحی مەککە، چوونە گۆڕەوە، لە گۆڕ بۆ زیندوو بوونەوە، با ئەمانە گش بە پێی مەیل و خواسـتی تۆ بێ و، بتوانم بە باشـی

لێیان بچمە دەرێ ﴿ واجعل لي من لدنك سلطانا نصيرا ﴾ هێزێکی پشتیوانو یارمەتی دەریشم بۆ دیاری بکە ﴿ ٨١: وقل جاء الحق وزهق الباطل ﴾ وە لە لای خۆتەوە بەبەردەوامی بڵێ: تازە وا هەق و ڕاستی –کە ئایینی پیرۆزی ئیسلامە– هاتو دەرکەوت و بەتاڵو چرووك و ناهەق و شیرك و بێ باوەڕی هەڵوەشاو نەما ﴿ إن الباطل كان زهوقا ﴾ دیارە کە باتڵ وکاری نارەوا، بەشی هەر تیاچوونو تەفرو توونابوو و نەمانە، چونکە پایەدارو ریشەدار نییە، ئەم ئایەتەیش هەر دووپاتی ئەو ڕاستیە دەکاتەوە کە دەفەرموێ (بل نقذف بالحق على الباطل فيدمغه فإذا هو زاهق).ئیمامی(بوخاری) لە(عەبدو ڵلا)ی کوڕی (مەسعوود)ـە دەڵێت: کەپێغەمبەر ﷺ چووە(مەککە)وە، دیتی لەدەورو بەری(کەعبە)دا (٣٦٠) بت دانراوە، ئەوسا بەدارەکەی دەستی لێی‌دەدان و دەیفەرموو (جاء الحق وزهق الباطل إن الباطل كان زهوقا.جاء الحق ومايبدىء الباطل ومايعيد) فتح الباری:٢٥٢/٨.

قورئان شفایە بۆ ئیمانداران:

﴿ ٨٢: وننزل من القرآن ما هو شفاء ورحمة للمؤمنين ﴾ ئێمە لەم قورئانەدا بۆ تۆمان ناردووە ئەی موحەممەد! ﷺ گەلێ ئایەت و سوورەت دادەبەزێنین کە مایەی شیفاو چاكبوونەوەیە لەنەخۆشی نەفامی و گومرایی و سەرلێشێواوی دڵەکان، ڕەحمەت وبەزەیی و میهرەبانیشە بۆ خەڵکانی بڕوادار ﴿ ولا يزيد الظالمين إلا خسارا ﴾ لەگەڵ ئەمەیشدا بۆ ستەمکاران و خوانەناسان جگە لەمە کە دەبێتە مایەی زیان بۆیان و، پتر یاخیبوونیان شتێ‌تر زیاد ناکات بۆیان، چونکە خۆیان ئامادە نین هیچ سوودێکی لێوەرگرن! ﴿ ٨٣: وإذا أنعمنا على الإنسان أعرض ونأى بجانبه ﴾ وە هەر کات نازو نیعمەتێ وەك سەروەت و سامان، تەندروستی و ئەمن و ئاسایش بەمرۆڤ دەبەخشین، ئەو خێرا لەخۆبایی دەبێ و، لەفەرمانی خوا ڕوو وەر ئەگێڕێ و دوور ئەکەوێتەوە لەهەق ﴿ وإذا مسه الشر كان يئوسا ﴾ هەرکاتیش تووشی بەڵاو عەزیەت و تەنگانەیەك دەبێت بەتەواوی مەیووس و نائومێد دەبێ لە میهرەبانی خوا!، وەکو ئەم ئایەتەیش دەفەرموێ: (ولئن أذقنا الإنسان منا رحمة ثم نزعها منه إنه ليؤس كفور ولئن أذقناه نعماء بعد ضراء مسته ليقولن ذهب السيآت عنى إنه لفرح فخور. إلاالذين صبروا..) ﴿ ٨٤: قل كل يعمل على شاكلته ﴾ بڵێ: با هەر دوولا (کافرو بڕوادار) لەسەر بیرو بۆچوونی‌خۆی چۆنی بۆ دەکرێ کار بکات؛ ئەگەر دڵ و دەروون پاك بێت، ئەوا کارو کرداری پاکی لێ دەوەشێتەوە، ئەگینا بەپێچەوانەوە ﴿ فربكم أعلم بمن هو أهدى سبيلا ﴾ دڵنیاش بە پەروەردگارت لەهەموو کەس چاکتر دەزانێ بەحاڵی ئەو کەسەلە ئێوە شارەزاترە، وەیا سەرلێشێواوترەو ڕێگەی هەڵە کردووە، واتە: خوای گەورە هەموو دەناسێ و دەزانێ چی دەکەن، بۆ خۆیشی حیسابیان لە گەڵ دەکات، ئیتر ئێستا چۆن ڕەفتار دەکەن با بیکەن.

ڕۆح (گیان) چییە؟

(ئیبن جەریر) دەڵێت: خاوەننامەکان لەپێغەمبەریان پرسی: دەبێ (ڕۆح) چی بێت؟ ئەوسا ئەم ئایەتە هات و فەرمووی: ﴿ ٨٥: ويسألونك عن الروح ﴾ وە لەبابەت (ڕۆح)ـە وە لێت دەپرسنو دەڵێن: باشە ئەو ڕۆحەی کە هۆی ژین و زیندوێتی ئادەمیزادە چییە، ئایا شتێکی کۆنە، تازەیە، هەقیقەتی هەیە؟! ﴿ قل الروح من أمر ربى ﴾ پێیان بڵێ: ڕۆح، منیش هیچی لێ نازانم،چونکە لەفەرمانە نهێنییەکانی پەروەردگارمە، بەدەسەڵاتی خۆی بەدیهێناوە و، مرۆڤ و گیانلەبەرانی پێ دەجوڵێ و دەژی، ئەو هەر خۆی لێی بەئاگایە ﴿ وما أوتيتم من العلم إلا قليلا ﴾ وە ئێوە بەتایبەتی لەبابەت ڕۆحەوە بەشێکی کەم زانیاریتان پێ‌دراوە، کەوابوو دەم‌لە هەموو شتێك مەکوتن و بێ چەندو چۆن خۆ بەدەسەوە بدەن زۆر باشترە، ئەمەیش ئەوە ناگەیەنێت کە مرۆڤ دەبێ دەرگای هەموو هەوڵ وتێکۆشانێك لە خۆی دابخات، بەڵکو تەنها ئەوە دەگەیەنێت کە: بۆ عەقڵ و ژیری مرۆڤ سنوورێك دانراوە، لەوە بەو لاوە ڕێ دەرناکات، کەوابوو بێ‌دەنگ بوون لە(ڕۆح) خێرو قازانجە بۆی.

گەر بمانەوێ قورئانیش دەبەینەوە:

﴿ ٨٦: ولئن شئنا لنذهبن بالذى أوحينا إليك ﴾ و بێ‌سۆیش ئەو قورئانە بۆمان سروش کردوویت،ئەگەر بمانەوێ لەناو بەرین و لێت وەرگرینەوەو لەسنگتا بیسرینەوە ئەوا زۆر بەئاسانی دەیسرینەوەو، ئەمەیش ناهێڵین، (عەبدوڵڵا)ی کوڕی (مەسعوود) دەڵێت: لە ڕۆژەکانی ئاخر زەماندا لەلای (شام)ـە وە (با)یەك هەڵدەکاو هەموو خەڵکی دەگرێتەوەو، پاشان هەرچی قورئان لە سینگ و، لە (موسحەف) دایە هەموو دەسرێتەوەو لەبیر دەچێتەوەو گوتیشی ئەمەیە کە خوا دەفەرموێ: (ولئن شئنا لنذهبن بالذى أوحينا إليك..) ﴿ ثم لا تجد لك به علينا وكيلا ﴾ ئەوجا هیچ کەسیشت دەست ناکەوێ بەرگریت لێ بکاو نەهێڵێت کارەکەمان ئەنجام بدەین، واتە: چۆنمان وەحی بۆ کردوویت، هەر ئاواش بەئاسانی دەتوانین لێت وەرگرینەوە ﴿ ٨٧: إلا رحمة من ربك ﴾ بەڵام

ئێمە ئەو کارە ناکەیـــن؛ چونکە ڕەحمەتی پەروەردگارت فراوانە، واتـــە: ئێمە بەمیهرەبانـــی خۆمان هەر دەیهێڵینـــەوە، جا کەواتە تۆش دڵخۆشبـــە بەکارەکەت ومەوەســـتە ﴿ إن فضله كان عليك كبيرا ﴾ بەڕاستی فەزڵ و میهرەبانی خوا زۆرە بەسەرتەوە، ئەوەتە کردویتی بـــە پەیامبەرو بەرنامەی پێداوی و ڕەوانەی کردویت بۆ

إِلَّا رَحْمَةً مِّن رَّبِّكَ إِنَّ فَضْلَهُۥ كَانَ عَلَيْكَ كَبِيرًا ﴿٨٧﴾ قُل لَّئِنِ ٱجْتَمَعَتِ ٱلْإِنسُ وَٱلْجِنُّ عَلَىٰٓ أَن يَأْتُوا۟ بِمِثْلِ هَٰذَا ٱلْقُرْءَانِ لَا يَأْتُونَ بِمِثْلِهِۦ وَلَوْ كَانَ بَعْضُهُمْ لِبَعْضٍ ظَهِيرًا ﴿٨٨﴾ وَلَقَدْ صَرَّفْنَا لِلنَّاسِ فِى هَٰذَا ٱلْقُرْءَانِ مِن كُلِّ مَثَلٍ فَأَبَىٰٓ أَكْثَرُ ٱلنَّاسِ إِلَّا كُفُورًا ﴿٨٩﴾ وَقَالُوا۟ لَن نُّؤْمِنَ لَكَ حَتَّىٰ تَفْجُرَ لَنَا مِنَ ٱلْأَرْضِ يَنۢبُوعًا ﴿٩٠﴾ أَوْ تَكُونَ لَكَ جَنَّةٌ مِّن نَّخِيلٍ وَعِنَبٍ فَتُفَجِّرَ ٱلْأَنْهَٰرَ خِلَٰلَهَا تَفْجِيرًا ﴿٩١﴾ أَوْ تُسْقِطَ ٱلسَّمَآءَ كَمَا زَعَمْتَ عَلَيْنَا كِسَفًا أَوْ تَأْتِىَ بِٱللَّهِ وَٱلْمَلَٰٓئِكَةِ قَبِيلًا ﴿٩٢﴾ أَوْ يَكُونَ لَكَ بَيْتٌ مِّن زُخْرُفٍ أَوْ تَرْقَىٰ فِى ٱلسَّمَآءِ وَلَن نُّؤْمِنَ لِرُقِيِّكَ حَتَّىٰ تُنَزِّلَ عَلَيْنَا كِتَٰبًا نَّقْرَؤُهُۥ قُلْ سُبْحَانَ رَبِّى هَلْ كُنتُ إِلَّا بَشَرًا رَّسُولًا ﴿٩٣﴾ وَمَا مَنَعَ ٱلنَّاسَ أَن يُؤْمِنُوٓا۟ إِذْ جَآءَهُمُ ٱلْهُدَىٰٓ إِلَّآ أَن قَالُوٓا۟ أَبَعَثَ ٱللَّهُ بَشَرًا رَّسُولًا ﴿٩٤﴾ قُل لَّوْ كَانَ فِى ٱلْأَرْضِ مَلَٰٓئِكَةٌ يَمْشُونَ مُطْمَئِنِّينَ لَنَزَّلْنَا عَلَيْهِم مِّنَ ٱلسَّمَآءِ مَلَكًا رَّسُولًا ﴿٩٥﴾ قُلْ كَفَىٰ بِٱللَّهِ شَهِيدًۢا بَيْنِى وَبَيْنَكُمْ إِنَّهُۥ كَانَ بِعِبَادِهِۦ خَبِيرًۢا بَصِيرًا ﴿٩٦﴾

گشـــتی جیهانیان ﴿ ٨٨: قل لئن اجتمعت الإنس والجن ﴾ بڵێ: ئەگـــەر هەموو مرۆڤ و جینییە ڕەوانبێژو بیرتیژو وریاو زیرەکەکان کۆ ببنەوە ﴿ على أن يأتوا بمثل هذا القرآن ﴾ بۆ ئەوەی وێنەی ئەم قورئانـــە بهێنن ﴿ لا يأتون بمثله ولو كان بعضهم لبعض ظهيرا ﴾ هەرگیز ناتوانن وێنەی ئەو بهێنن، ئەگەرچی هەندێکیان پاڵپشت وهاوکاری هەندێکیان بن بۆ ئەنجامدانی ئەو کارە! کافران وتیان: ئەگەر بمانویســـتبا وەك ئەم قورئانە بڵێین دەمانگوت، ئەوجا ئەم ئایەتەی(قل لئـن اجتمعت الإنس والجن..) هاتــە خوارێ ﴿ ٨٩: ولقـد صرفنا للناس في هذا القرآن من كل مثـل ﴾ بێگومان ئێمە لـــەم قورئانەدا چەندین نەزیلەو ئایەت و بەڵگەی جۆراو جۆرمان بۆخەڵکی هێناوەیەوە تا پەندو ئامۆژگاری لێ وەردەگرن وئیمان پێ بێنـــن ﴿ فأبى أكثر الناس إلا كفورا ﴾ کەچـــی لەگەڵ ئەو هەموو بەڵگە ڕۆشـــنانە دا هێشـــتای زۆربەی خەڵکی هـــەر ملە جێڕێ و سپلەیی و نکوولی هەق دەکەن.

بڕووبیانووی قورەیش:

﴿ ٩٠: وقالوا لن نؤمن لك حتى تفجر لنا من الأرض ينبوعا ﴾ لەگەڵ ئەو هەموو بەڵگانەدا موشریکە خۆ بەزلزانەکانی مەککە دوای ئـــەوەی کە لە بەربەرەکانێ کـــردن لەگەڵ قورئاندا بێ ئومید بوون و پەکیان کـــەوت گوتیان: هەرگیز ئێمە بـــڕوات پێ ناکەین ئەی موحەممەد! ﷺ تا لەو زەوییە وشکەی مەککەیە کانی ئاوێکمان بۆ هەڵنەقوڵێنیت و ئاوەکەیشـــی هەمیشە و بەردەوام بێت ﴿ ٩١: أو تكـون لك جنة من نخيل وعنب ﴾ یا خـــود باغێکی پڕلە خورماو ترێت هەبێ ﴿ فتفجر الأنهار خلالها تفجيرا ﴾ و جۆگەو چۆمە ئاوو ڕووباری زۆرو فراوان لەناویا هەڵقوڵێنی و بە بندارەکانیدا بەخوڕەم بڕوات ﴿ ٩٢: أو تسـقط السـماء كما زعمت علينا كسفا ﴾ یاخود پارچەپارچەی ئەم ئاسمانەمان بەسەردا بخەیت، هەر وەکو خۆت خەیاڵت دەکردو دەتترســـانین و، هەڕەشـــەت لێ دەکردین و پێت دەگوتین: ئەگەر بڕوا نەهێنن خوا ســـزاتان ئەدات ﴿ أو تأتي بالله والملائكـة قبيلا ﴾ یاخود خوای گەورەو فریشتەکانی هەردوو بێنە پێش چاومان و ڕووبەڕوومان بکەیت و بیان بینین ﴿ ٩٣: أو يكون لـك بيت من زخرف ﴾ یا ماڵو کۆشـــکێکی گەورەت لەزێر هەبێو نەخشـــێنرابێت، ﴿ أو ترقى في السماء ﴾ وەیان لە پێش چاوماندا بەرەو ئاسمان ســـەرکەویت ﴿ ولن نؤمن لرقيـك حتى تنزل علينا كتابـا نقـرؤه ﴾ هیمان بە وەش هەر بـــاوەڕت پێناکەین، هەتا لە گـــەڵ خۆتدا نامەیەکمان بەزمانی خۆمـــان بۆ دێنێو بیخوێنینەوەو ددان بە پێغەمبەرێتی تۆدابنێ!! هەر بۆ کەللە ڕەقی ئەوانەوەیە کە خـــوای گەورە لە هەندێ جێگای تردا دەفەرموێ: (إن الذين حقت عليهم كلمة ربك لايؤمنون. ولو جاءتهم كل آية حتى يروا العذاب الأليم). ﴿ قل سبحان ربي ﴾ بڵێ: پاك و خاوێنی و بێگەردی هەر بۆ پەروەردگارەکەمە، لەوەی کە ئێوە پێشـــنیاری لەســـەر دەکەن؛ بۆچی من چیم تا ئەوانە داوای شتم لێ بکەن؟ ﴿ هل كنت إلا بشرا رسولا ﴾ مەگەر من تەنها پێغەمبەرێك نیم لە گرۆی ئادەمیزاد؟ جا ئیتر ئەو هەموو ئیقتراح و پیشـــنیازانەتان لە چییە؟! ﴿ ٩٤: وما منع الناس أن يؤمنوا إذ جاءهم الهدى ﴾ هیچ شتێ نەبۆیە کۆسپ و ڕێ لەخەڵکی بگرێت بۆ باوەڕهێنانیان ئەودەمە کە ڕێ نیشـــاندەرو پێغەمبەریان بۆ هات ﴿ إلا أن قالوا أبعث الله بشرا رسولا ﴾ ئەمە نەبێت کە بەسەرســـامیەوە دەیانگوت: جـــا چۆن دەبێت خوا لە خودی ئادەمزاد پێغەمبەرێك بنێرێ؟! ئەی بۆچی فریشتە بڕابوو؟ جا لەبەر ئەوە ئێمە بڕوا ناهێنین، لە سەرەتای(یونس)یشدا هەمان بڕووبیانوویـــان هاتووەو دەفەرمـــوێ: (أكان للناس عجبا أن أوحينا

إلـى رجل منهـم..)﴾ ٩٥: قل لو كان في الأرض ملائكة يمشـون مطمئنين ﴾ پێیان بڵێ: ئەگەر لەزەویدا لەباتی ئادەمزادی ئێستا، فریشـتە هەبووباو بە دڵنیایی ڕۆشـتبان ﴾ لنزلنا عليهم من السماء ملكا رسـولا ﴾ دیارە ئێمەش ئەوكاتـە لە ئاسمانەوە پەیامبەرێكی فریشـتەمان بۆ دەنـاردن، چونكە پێغەمبەر دەبـێ هەر لەجۆری خۆیـان بێت، تـا لەیەكتر تێ بگـەن و، بـاوو نەریتی یەكتری بزانن، بەڵام خۆ ئێستا ئادەمزاد پێغەمبەرە، كەوابوو پێغەمبەریش دەبێ لە ئادەمزاد بێت، لە سـەرەتای سوورەتی (ئەنعام)یشدا ئەو داواكاری و ڕەخنەیـە هێنـاوەو دەفەرموێ: (وقالوا لولا أنزل عليه ملك ولـو أنزلنا ملكا لقضى الأمر ثم لاينظـرون. ولو جعلناه ملكا لجعلناه رجلا وللبسنا عليهم مايلبسون) ﴾ ٩٦: قل كفى بالله شهيدا بيني وبينكم ﴾ بڵێ: هەر خوا بەسـە شـایەد بێت لەنێوان ئێمەو ئێوەدا بۆ ڕاسـت و درۆیی من و،لاری و سەرلێشێواوی ئێوە ﴾ إنه كان بعباده خبيرا بصيرا ﴾ چونكە بەڕاستی ئەو (خوا)یە سەبارەت بەبەندەكانی خۆی زۆر بەئاگاو بینایە، دەزانێ كێ لەدین لادەدا و سەرگەردان دەبێت، كێیش بەرەو هەق دێ و بەختیاربێت، دەسا ئیتر چی دەڵێن، باهەر بیڵێن.

ڕێنمایی و گومڕایی بەدەستیی خوایە:

﴾ ٩٧: ومـن يهـد الله فهو المهتد ﴾ هەركەسـێك خـوا ڕێنمایی بكاو، شایستەشبێت بۆ بڕواهێنان و ڕێنمایی، دیارە ئەو كەسەیە شـارەزاو، لەسەر ڕێگەی ڕاست و دروست ﴾ ومن يضلل ﴾ هەر كەسـێكیش گومڕاو سـەرگەردان بكات بەهۆی لاسـاری خۆیەوە ﴾ فلـن تجد لهم أولياء مـن دونه ﴾ ئیتر بێجگە لەڕێی ئەو (خوا) باڵادەستەوە،ناتوانی پشـتیوانیان بۆ دەست بخەیت و، ڕزگاریان بكەیت لەسـزا، لەئایەتێكی دیكەدا دەفەرموێ: (من يهدالله فهو المهتد ومن يضلل فلن تجد له وليا مرشدا) ﴾ ونحشرهم يوم القيامة علـى وجوههم عميا وبكما وصما ﴾ لەڕۆژی قیامەتیشـدا بەدەمەو ڕوویی و كوێری و لاڵی و كەڕی هەموو كۆ دەكەینەوەو حەشـەریان دەكەیـن، چوون لەدونیادا هەقیان نەبیسـتووە، هەقیان نەدیتووە لەوێـش هەر نابیناو كەڕو لاڵ دەبن. لە پێغەمبەریان ﷺ پرسـی: چۆن خەڵكی بەڕوودا حەشەر دەكرێت؟ فەرمووی: (الذى أمشاهم علـى أرجلهم، قادر على أن يُمشِـيَهم على وجوههـم). ﴾ مأواهم جهنم ﴾ جێ و ڕێیان دۆزەخە ﴾ كلما خبت زدناهم سـعيرا ﴾ هەر جارێكیش بڵێسـەی ئاگرەكە كەم و كز بوو، دووبارە نیلی دەدین و هەڵی دەگیرسێنینەوە و زیاتری دەكەین بۆیان، وەكو دەفەرموێ: (فذوقوا فلن نزيدكـم إلا عذابا)﴾ ٩٨: ذلك جزاؤهم بأنهم كفروا بآياتنا ﴾ با ئەو سـزاو تۆڵەیە جەزایـان بێت، چونكە بڕوایان بە ئایەت و بەڵگەكانی ئێمە نەبوو ﴾ وقالوا أإذا كنا عظاما ورفاتا ﴾ دەیانگوت: باشە! ئەگەر ئێمە بووینە ئێسكە ڕزیوو پارچە پارچەو پەراگەنـدە بووین و ڕزاین؟ ﴾ أإنا لمبعوثون خلقا جديدا ﴾ ئەرێ دەكرێ جارێكی تر سەرلەنوێ زیندوو بكرێینەوە؟ ﴾ ٩٩: أولم يروا

وَمَن يَهْدِ ٱللَّهُ فَهُوَ ٱلْمُهْتَدِ ۖ وَمَن يُضْلِلْ فَلَن تَجِدَ لَهُمْ أَوْلِيَآءَ
مِن دُونِهِۦ ۖ وَنَحْشُرُهُمْ يَوْمَ ٱلْقِيَـٰمَةِ عَلَىٰ وُجُوهِهِمْ عُمْيًا وَبُكْمًا
وَصُمًّا ۖ مَّأْوَىٰهُمْ جَهَنَّمُ ۖ كُلَّمَا خَبَتْ زِدْنَـٰهُمْ سَعِيرًا ﴿٩٧﴾
ذَٰلِكَ جَزَآؤُهُم بِأَنَّهُمْ كَفَرُوا۟ بِـَٔايَـٰتِنَا وَقَالُوٓا۟ أَءِذَا كُنَّا عِظَـٰمًا
وَرُفَـٰتًا أَءِنَّا لَمَبْعُوثُونَ خَلْقًا جَدِيدًا ﴿٩٨﴾ ۞ أَوَلَمْ يَرَوْا۟ أَنَّ ٱللَّهَ
ٱلَّذِى خَلَقَ ٱلسَّمَـٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضَ قَادِرٌ عَلَىٰٓ أَن يَخْلُقَ مِثْلَهُمْ
وَجَعَلَ لَهُمْ أَجَلًا لَّا رَيْبَ فِيهِ فَأَبَى ٱلظَّـٰلِمُونَ إِلَّا كُفُورًا ﴿٩٩﴾
قُل لَّوْ أَنتُمْ تَمْلِكُونَ خَزَآئِنَ رَحْمَةِ رَبِّىٓ إِذًا لَّأَمْسَكْتُمْ خَشْيَةَ
ٱلْإِنفَاقِ ۚ وَكَانَ ٱلْإِنسَـٰنُ قَتُورًا ﴿١٠٠﴾ وَلَقَدْ ءَاتَيْنَا مُوسَىٰ تِسْعَ
ءَايَـٰتٍۭ بَيِّنَـٰتٍ ۖ فَسْـَٔلْ بَنِىٓ إِسْرَٰٓءِيلَ إِذْ جَآءَهُمْ فَقَالَ لَهُۥ فِرْعَوْنُ
إِنِّى لَأَظُنُّكَ يَـٰمُوسَىٰ مَسْحُورًا ﴿١٠١﴾ قَالَ لَقَدْ عَلِمْتَ مَآ أَنزَلَ
هَـٰٓؤُلَآءِ إِلَّا رَبُّ ٱلسَّمَـٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضِ بَصَآئِرَ وَإِنِّى لَأَظُنُّكَ
يَـٰفِرْعَوْنُ مَثْبُورًا ﴿١٠٢﴾ فَأَرَادَ أَن يَسْتَفِزَّهُم مِّنَ ٱلْأَرْضِ
فَأَغْرَقْنَـٰهُ وَمَن مَّعَهُۥ جَمِيعًا ﴿١٠٣﴾ وَقُلْنَا مِنۢ بَعْدِهِۦ لِبَنِىٓ إِسْرَٰٓءِيلَ
ٱسْكُنُوا۟ ٱلْأَرْضَ فَإِذَا جَآءَ وَعْدُ ٱلْـَٔاخِرَةِ جِئْنَا بِكُمْ لَفِيفًا ﴿١٠٤﴾

أن الله الذى خلق السـموات والأرض قـادر على أن يخلق مثلهم ﴾ ئاخـۆ نابینن و تـێ نافیكرێن كە هەر ئەو خوایـەی ئاسمانەكان و زەوی دروسـتكردووە.. هەرئەویش بەتوانایەو دەسەڵاتی هەیە بـۆ جارێكی تر دروسـتیان بكاتەوە، خۆ بـۆ یەكەمجار بێبناغە و بێبنەمایەك بەدیهێناون، دڵنیابن ئێسـتا زۆر بەئاسانتر دەتوانێ دروستیان بكاتەوە، لە جێگایەكی تردا هەر بۆ سەلمانی دەسەڵات و توانایی خوای گەورە دەفەرموێ: (لخلق السموات والأرض أكبر من خلق الناس..). ﴾ وجعل لهم أجلا لاريب فيه ﴾ دیارە كە بۆ زیندوو بوونەوەو گەڕانەوەیان بۆلای خۆمـان، ڕۆژو ماوەیەكی تایبەتیمان بۆ دیاریكردوون و، هیـچ گومانێكیش لەهاتنی ئەوڕۆژەدا نییەو، بەڕێـك و پێكی هەموویشـیان لەوكاتەدا زینـدوو دەكرێنەوە، وەكو لەئایەتێكـی دیكەدا دەفەرمـوێ: (ومانؤخـره إلا لأجل معدود). ﴾ فابى الظالمون إلا كفورا ﴾ كەچی لەگەڵ ئەو گشت بەڵگانەدا، هێمان ستەمكارو بێ بڕوایان، هەر نكولی و ململانێ دەكەن!

مرۆ ڕژدو چنۆکە:

﴿ ١٠٠: قل لو أنتم تملكون خزائن رحمة ربي ﴾ پێیان بڵێ: ئەگەر ئێوە خاوەنی گەنجینەکانی ئەو گشت ڕزق و ڕۆزی و میهرەبانییەی پەروەردگارم بوونایە ﴿ إذا لأمسكتم خشية الإنفاق ﴾ ئەوکاتە لەبەرچاوچنۆکی و ترسی هەژاری خۆتان، ڕژدیتان دەکردو نەتان دەبەخشی و بەشی کەستان نەدەدا؛ جا ئیتر داوای چی لە پەیامبەر دەکەن ﷺ ؟! ﴿ وكان الإنسان قتورا ﴾ ئەوەش جێگەی سەر سوڕمان نییە، چونکە ئادەمیزاد هەر بەسروشت چرووك و بەخیل و بەرچاو تەنگە، بۆیە لەئایەتێکی تردا دەفەرموێ (أم لهم نصيب من الملك فإذا لايؤتون الناس نقيرا). سەخاوەت و بەخششی خوا بێسنوورو بێوێنەیە، وەکو لەم فەرموودە(متفق علیە)دا هاتووە: ((يدالله مَلأى لايَغيضها نفقةٌ سحاءُ الليلَ والنهارَ، أرأيتم ماأنفق منذ خلق السماء والأرض،فإنه لم يَغِضْ ما في يمينه)) واتە: هەمیشە دەستی بەخششی خوا پڕە، قەت بە بەخشین کەم ناکا، بە شەوو بە ڕۆژ هەر دەبەخشێ، ئاخۆ نابینن کە هەر لەو شەوو ڕۆژەوە ئاسمانەکان و زەوی دروستکردوون هەر دەبەخشێ و دەستیشی خاڵی نابێتەوە؟ (متفق علیە).

نۆ بەڵگەکەی مووسا عليه السلام:

﴿ ١٠١: ولقد آتينا موسى تسع آيات بينات ﴾ بێسۆ هەر کە (مووسا)مان نارده لای فیرعەون (٩) ئایەت و بەڵگەی ئاشکراو زۆر ڕوونمان دایە: (عەساکەی دەستی، دەستە نوورانییەکەی خۆی، تۆفان، کوللە، سوون، بۆق، خوێن، لەت بوونی دەریا، گرانیو قات و قڕی، هەر یەك لەمانە لەسوورەی (ئەعراف)دا باسکراون. ﴿ فاسأل بني إسرائيل إذ جاءهم ﴾ حەز دەکەیت (لەبەنی ئیسرائیل)ی سەردەمی خۆت بپرسە: ئەودەمە کە مووسا هاتە لایان، چییان دەوت؟ لە ئایەتێکی تردا هاتووە: (فاستكبروا وكانوا قوما مجرمين). یان دەفەرموێ: (وجحدوا بها واستيقنتها أنفسهم ظلما وعلوا). ﴿ فقال له فرعون إني لأظنك يا موسى مسحورا ﴾ کەچی کاتێو مووسا بەو هەموو بەڵگانەوە گەیشت، فیرعەون پێیگوت: ئەی مووسا! من پێم وایە کە بەراستی تۆ سیحر لێکراوو شێتیت، بۆیە ئەو قسانە دەکەیت ﴿ ١٠٢: قال لقد علمت ما أنزل هؤلاء ﴾ مووسا وتی: ئەی فیرعەون! بەراستی تۆ چاك دەزانی کە ئەو (٩) بەڵگەو ئایەتانە لەخۆیانەوە نەهاتوون ﴿ إلا رب السموات والأرض ﴾ بەڵکو هەر پەروەردگاری ئاسمانەکان و زەوی ناردوونی ﴿ بصائر ﴾ تا ببنە بەرچاو ڕوونکەرەوە بۆ ڕاستی و دروستی پەیامبەرییەتیم ﴿ وإني لأظنك يا فرعون مثبورا ﴾ فیرعەون! من دڵنیام کە تۆ لە خەڵکە نەفام و تیاچووو نەحلەتییەکانی، ئەگەر هەر ئەوە عەقڵت بێت ﴿ ١٠٣: فأراد أن يستفزهم من الأرض ﴾ ئینجا فیرعەون بەتەواوی لێ بڕاو ویستی لەوسەر زەوییەی (میسر)ـە مووساو هۆزەکەی دەربەدەر بکا، لە ئایەتێکی تردا دەفەرموێ: (وإن كادوا ليستفزونك من الأرض ليخرجوك منها). ﴿ فأغرقناه ومن معه جميعا ﴾ ئینجا ئێمەش دەستی خۆمانمان پێش خست و نوقمی دەریامان کرد، بە خۆی و، بە ئەوانەوە لەگەڵیا بوون ﴿ ١٠٤: وقلنا من بعده لبني إسرائيل اسكنوا الأرض ﴾ وەلەپاش لەناو بردنی فیرعەون خۆی و دام و دەزگاکەی، بە(بەنی ئیسرائیل)مان گوت: ئێوە لەم سەرزەوییەی (شام) و (میسر)دا نیشتەجێ ببن لەجێی ئەواندا ﴿ فإذا جاء وعد الآخرة جئنا بكم لفيفا ﴾ ئینجاکە کاتی ڕۆژی قیامەت هات، ئەوسا دەستە دەستەو کۆمەڵ کۆمەڵ چاك و خراپتان کۆ دەکەینەوەو بەرەو دادگای خوای گەورە دێن ﴿ ١٠٥: وبالحق أنزلناه وبالحق نزل ﴾ ئێمە ئەم (قورئان)ـە مان لەسەر بنچینەی ڕاستی و دروستی ناردووەو، هەر بۆ چەسپاندنی حەق و ڕاستیش هاتۆتە خوارێ، واتە: وەکو خۆی هەقە، بۆ سەر خستنی هەقیش هاتووە، کەوابوو توند باوەشی پیا بکەن و، هەرگیز بەری مەدەن ﴿ وما أرسلناك إلا مبشرا ونذيرا ﴾ خۆتیشمان ئەی موحەممەد! ﷺ تەنها بەمژدەدەرو ترسێنەر ڕەوانە کردووە، واتە: هەر کسێك گوێ ڕایەڵت بێت مزگێنی بەهەشتی بدەرێ، هەر کەسیش لاسارو لار بێت بەدۆزەخ بیترسێنە.

قورئانمان بەش بەش نارد:

﴿ ١٠٦: وقرآنا فرقناه لتقرأه على الناس على مكث ﴾ ئەو قورئانەشمان بەشبەش بۆ ناردوی، هەتا بەرە بەرەو بەشێنەیی و لەسەرخۆ بۆ خەڵکی بخوێنیتەوە. بەڵێ.. قورئان بەتێکراو بەیەکجار لە(لوح المحفوظ)ەوە نێردرایە(بيت العزه) لەم ئاسمانەی خۆمانەدا، ئەوجا لەشەوی قەدردا دەستی پێکردو هاتەخوارێ، بەڵام بۆ ماوەی (٢٣)ساڵ ئەوجا کۆتایی هات، وەکو دەفەرموێ: ﴿ ونزلناه تنزيلا ﴾ بەشبەش و بڕگە بڕگەو بەپێیپێویست وردە وردە دامان بەزاند، چونکە ئەگەر بڕیارو فەرمانە فەرزەکان هەموو پێکەوە بوونایە، لەوانەبوو بەئاسانی قەبووڵ نەکرابا.

گەلانی بەر لەتۆش باوەڕیان بە قورئان هەبوو:

﴿ ١٠٧: قل آمنوا به أولا تؤمنوا ﴾ بەو بێ بڕوایانەی پێشنیازی

مۆعجیزەیـــان لێدەکردی بڵێ: بڕوا بەو قورئانە بهێنن، یان بڕوای پــێ نەهێنــن، بایەخ وبەهای کــەم ناکاو وەك خــۆی دەمێنێتەوە ﴿ إن الذين أوتوا العلم من قبله ﴾ بەراستــی ئەوانەی لەپێش ئەم (قورئان)ـەوە زانست و زانیارییان پێدراوە، واتە: خاوەننامەکان، پیاوە ســاڵح و چاکەکانیان چاك دەزانــن کە ئەم قورئانە لەهەمان سەرچاوەوە هاتووە کتێبەکانی ئەوانی لێوە هاتووە ﴿ إذا يتلى عليهم يخرون للأذقان سجدا ﴾ بۆیە هەر کات بۆیــان دەخوێنرێتەوە، بەچەناکەو بــەڕوودا دەکەونە زەوی بۆ کڕنووش بردن وسوپاســی خوا، چونکە تەمەنی دانێ و گەیەشــتنە سەردەمی ئەو پێغەمبەرەو بەدیداری شادبوون، کەوابوو ئیتر ئێوە ئەی قورەیش و دەورو بەر! کڕنووش بەرن یان نە، گرنگ نییە ﴿ ١٠٨: ويقولون سبحان ربنا إن كان وعد ربنا لمفعولا ﴾ بۆیــە دەڵێن: پاکیی و خاوێنی هەر شایستەی پەروەردگاری ئێمەیەو، بێسۆیش بەڵێنی پەروەردگارمان هەمیشــە لەکاتی خۆیدا هاتۆتە دی، لەو کتێبانەدا بۆ ئێمە هاتن، ئــەو مژدەیە دابــوو، وا ئەمڕۆ جێبە جێ بــوو ﴿ ١٠٩: ويخرون للأذقان يبكون ﴾ وەبۆ سوپاسی خوا بەچەناکەو دەمەو روو دەکەون و کڕنووش دەبەن؛وە لەترســی خوادا بەکوڵ دەگرین و فرمێســك لەچاویــاندێ ﴿ ويزيدهم خشوعا ﴾ وەهەتا دێ، جــار لەدوای جاریش ئەو قورئانە ملکەچییان زیاد دەکاو، پتر تەســلیمی ئەمری خوا دەبن.

ناوە پیرۆزەکانی خوا:

﴿ ١١٠: قل ادعوا الله أو ادعوا الرحمن ﴾ پێیان بڵــێ: لەنزاو دۆعاکانتانــدا ئــەر نــاوی پــیرۆزی (الله) بەرن؛ وەیــان هاوار بە هــەر یەکێ لەســیفەتە پیرۆزەکانی ئەو بکەن، بــۆ نموونە: وەکو (الرحمن) هەر یەکەو قەبووڵە ﴿ أيا ماتدعوا فله الأسماء الحسنى ﴾ جا ئێوەش بەهەر ناوو ســیفەتێکەوە، لەو ناوو ســیفەتانە بۆخۆی دیــاری کــردون دەتوانــن داوای لێ بکــەن و هاواری بــۆ بەرن، چونکــە ناوی پیرۆزی خــوا زۆرن؛ ئەم دوانەیــش (الله، الرحمن) هــەر لەوانن، وەکــو لەئایەتێکی تــردا دەفەرموێ: (هــوالله الذی لاإله إلا هو عالم الغيب والشــهادة هوالرحمن الرحيم.. له الأســماء الحســنى يسبح له مافى الســموات والأرض وهو العزيز الحكيم). جارێکیــان کافرو بێ بــڕواکان گوێیان لەپەیامبــەرەوە بوو ﷺ کە لەنزاو دۆعاکانیدا ئەیفەرموو: (یا الله! یا رحمن!)، کەچی گوتیان: سەیرە! موحەممەد لەولاوە بۆ یەکتا پەرستی بانگمان دەکات، لەم لایشەوە لەدوو خوا هاوار دەکات، جا خوایش ئەم ئایەتەی: (قل ادعوا الله..)ی نارده خوارێ، ســەبارەت بە ناوە جوانەکانی خوا.

دەکرێ بگەڕێیتەوە بۆئایەتی/١٨٠ ی سوورەتی(ئەعراف)، چونکە لەوێ ئەم باســە زیاتر قســەی لێکراوە ﴿ ولا تجهر بصلاتك ولا تخافت بها ﴾ لەکاتی خوێندنــی قورئاندا بەتایبەت لەنوێژەکانتدا دەنگ بەرز مەکەوەو مەقیرێنە تا قوورەیش نەبیســتن و جنێو نەدەن بە دینەکەت؛ زۆریش هێواش و نزمی مەکە، بەڵکو لەسەر خۆبەو

وَبِالْحَقِّ أَنزَلْنَاهُ وَبِالْحَقِّ نَزَلَ وَمَا أَرْسَلْنَاكَ إِلَّا مُبَشِّرًا وَنَذِيرًا (١٠٥)
وَقُرْآنًا فَرَقْنَاهُ لِتَقْرَأَهُ عَلَى النَّاسِ عَلَى مُكْثٍ وَنَزَّلْنَاهُ تَنزِيلًا (١٠٦)
قُلْ آمِنُوا بِهِ أَوْ لَا تُؤْمِنُوا إِنَّ الَّذِينَ أُوتُوا الْعِلْمَ مِن قَبْلِهِ إِذَا يُتْلَىٰ
عَلَيْهِمْ يَخِرُّونَ لِلْأَذْقَانِ سُجَّدًا (١٠٧) وَيَقُولُونَ سُبْحَانَ رَبِّنَا إِن كَانَ
وَعْدُ رَبِّنَا لَمَفْعُولًا (١٠٨) وَيَخِرُّونَ لِلْأَذْقَانِ يَبْكُونَ وَيَزِيدُهُمْ
خُشُوعًا ۩ (١٠٩) قُلِ ادْعُوا اللَّهَ أَوِ ادْعُوا الرَّحْمَٰنَ أَيًّا مَّا تَدْعُوا فَلَهُ
الْأَسْمَاءُ الْحُسْنَىٰ وَلَا تَجْهَرْ بِصَلَاتِكَ وَلَا تُخَافِتْ بِهَا وَابْتَغِ
بَيْنَ ذَٰلِكَ سَبِيلًا (١١٠) وَقُلِ الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي لَمْ يَتَّخِذْ وَلَدًا وَلَمْ يَكُن
لَّهُ شَرِيكٌ فِي الْمُلْكِ وَلَمْ يَكُن لَّهُ وَلِيٌّ مِّنَ الذُّلِّ وَكَبِّرْهُ تَكْبِيرًا (١١١)

ترتيبها ١ٸ — سُورَةُ الْكَهْفِ — آياتها ١١٠

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ
الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي أَنزَلَ عَلَىٰ عَبْدِهِ الْكِتَابَ وَلَمْ يَجْعَل لَّهُ عِوَجًا (١)
قَيِّمًا لِّيُنذِرَ بَأْسًا شَدِيدًا مِّن لَّدُنْهُ وَيُبَشِّرَ الْمُؤْمِنِينَ الَّذِينَ
يَعْمَلُونَ الصَّالِحَاتِ أَنَّ لَهُمْ أَجْرًا حَسَنًا (٢) مَّاكِثِينَ
فِيهِ أَبَدًا (٣) وَيُنذِرَ الَّذِينَ قَالُوا اتَّخَذَ اللَّهُ وَلَدًا (٤)

بەشێوەیەك بیخوێنە کە ئەوانە لەپشتەوەن گوێیان لێ بێت ﴿ وابتغ بين ذلك سبيلا ﴾ لەنێوان ئەو دوو حاڵەتەدا ڕێگایەکی مام ناوەندی و لەبار بۆ خۆت ڕەچاو بکە؛ قورەیش کاتێ گوێیان لەپەیامبەرەوە دەبوو قورئانی دەخوێند؛ ئەوەندە کەڵلە ڕەق و سەر سەخت بوون، جنێویان هەم بەخۆی و، هەم بەخواکەشی دەدا، جا بۆ ئەوە ئەو کارە نەگریســەیە نەکەن، ئەو ئایەتەی (ولا تجهر بصلاتك..) وەك ئیمامی (بوخاری) و (موســلیم) دەڵێن هاتە خوارێ. ﴿ ١١١: وقل الحمد لله الذى لم يتخذ ولدا ﴾ بڵێ: سوپاس و ستایش هەر بۆ ئەو خوایە کە کەسی نەکردووە بەکوڕی خۆی و، منداڵ و کوڕیشی هەر نییە ﴿ ولم يكن له شريك فى الملك ﴾ وە لە دەسەڵات و مۆڵکیدا هیچ هاوبەش و هاوتایەکیشی نەبووەو نییە ﴿ ولم يكن له ولى من الذل ﴾ یارو یاوەریشــی بۆ خۆی نەگرتووەو، لە بەر بێ دەسەڵات و بێتواناییشــی، داوای هاوکاریشــی لەکەس نەکردووە ﴿ وكبره تكبيرا ﴾ تۆیش هەمیشە (الله أكبر) بڵێ و، خوا زۆر بەگەورەو گران

بزانە، وە هەموو ناوو سیفەتێکی بەرزوبڵەندو بەشکۆی بۆ بڵێ.
زۆر زۆر پێدەزانم کە خوای گەورە پشتیوانی لێکردم بۆ نووسین و تەواوکردنی تەفسیری سوورەتی (ئیسراء)، بۆیە هەردەم، بەردەوام دەڵێم: الحمد لله رب العالمین والصلاة والسلام علی رسوله محمد الذی أسری به من المسجد الحرام إلی المسجد الأقصی، وعلی آله وأصحابه وکل من والاه.

سوورەتی (کەهف)ـە

مەککەییەو (١١٠)ئایەتە

بەناوی خوای بەخشندەی میهرەبان

ئەم سوورەتە یەکێکە لەو پێنج سوورەتانە کە سەرەتاکەیان بە (الحمدلله) دەست پێدەکەن، وەکو: سوورەتی (فاتیحە، ئەنعام، کەهف، سەبەء، فاتر).. هەمووشیان ستایشی خوای دلۆڤان پێشکەش ئەکەن و ددان بەبێخەوشی و پاك و خاوێنی ئەودا دەنێن.

✻ ئەم سوورەتە بۆ چەسپاندنی بیروباوەڕو بڕوا بەگەورەیی خوا، سێ داستان و سەر گوزەشتە دەگێڕێتەوە..

یەکەمیان: داستانی (أصحاب الکهف).. کە وانەو دەرسی فیداکاری و لە خۆبووردنە لە پێناوی بیرو باوەڕدا.. هیجرەت و بەجێهێشتنی ئەو کۆمەڵە لاوە باوەڕ ئەستوورو قایمە، وڵات بەجێ دێڵن و لە دەوڵەت و دەسەڵاتی ئەو سەردەمە خۆ قاچاغ دەکەن و ژیانی شاخ و داخ و ئەشکەوت هەڵدەبژێرن.. بەڕاستی کاری وا ئەوپەڕی قارەمانێتی و، جوامێرییە. دووەم: داستانی (خدر)و(مووسا)یە (علیهما السلام) بەوشێوە کە مووسا ڕێگەی خۆبەکەم زانین و (تواضع)ی گرتە بەر لە پێناوی فێربوونی زانست و زانیاریدا.. پاشان مووسا هەر لەو نێوانەدا بەسەر ئەو شتە غەیب و نادیارانەدا کە(خدر) دەیزانین ئاگاداربوو. سێیەم: داستانەکەی (زیلقەرنەین)ـە، کە بەڕاستی هێماو نیشانەی سەرکەوتنی سەلاحەت و دادگەری و ڕاستی و تەقوایە، هەر لەبەر ئەوەش بوو بەشێکی گەورەی خۆر هەڵات و خۆرئاوای ئازاد کردو، پاشان ناوچەکانی تر خۆیان ئامادە دەکردبۆ پێشوازی کردن لە سوپا رزگارکەرەکەی.

ئەم سوورەتە لەگەڵ ئەوەشدا ئەو سێ داستانە دەگێڕێتەوە، سێ نموونەی تری زیندوو وڕاست و واقیعیش بەیان دەکات، تا هەموو کەسێك بزانێت هەق و ڕاستی پەیوەست بە دەسەڵات و سامانی زۆرەوە نییە، بەڵکو تەنها بە بیرو باوەڕی پتەو بەخوایە، سێ نموونەکەش ئەمانەن: یەکەم: دەوڵەمەندێکی بافیشکارو خۆهەڵکێش و فریو خواردوو بە سامانەکەی. ئینجا هەژارێکی سەربەرزو شانازیکەر بە ئیمانو باوەڕەکەیەوە، پاشان دەرەنجامیان. دووەم: ژیانی ئەم دونیایەو ئەنجامەکەی. سێیەم: نموونەی مرۆڤی خۆبەزلزان و (متکبر).. وەکو (ئیبلیس)، ئەوەبوو چۆن ئیبای کرد سوژدە بۆ ئادەم ﷺ بەرێ، دەرەنجام لە ڕەحمەت و میهرەبانی خوا بێبەشکرا.

لە فەزڵ و گەورەیی سوورەتی (کەهف) ـ دا ئەم فەرموودانە هاتوون:

١ = پێشەوا (ئەحمەد) لە (ئەبوودەرداو) دەڵێ: پێغەمبەر ﷺ فەرمووی: ((من حفظ عشر آیات من أول سورة الکهف عصم من الدجال)) واتە: هەرکەسێ (١٠) ئایەتەکەی سەرەتای سوورەتی (کەهف) لەبەر بکا، لە دەجال دەپارێزرێ.

٢ = هەر لە ئەبوودەرداوە پێغەمبەر ﷺ دەفەرموێ: ((من قرأ العشر الأواخر من سورة الکهف عصم من فتنة الدجال)) واتە: لەبەرکردنی (١٠) ئایەتی کۆتایی ئەم سوورەتی (کەهف)ـە دەبێتە مایەی پاراستن لە دەجال.

٣ = ئیبن عومەر (رضی الله عنهما) لە پێغەمبەرەوە ﷺ دەڵێ: ((من قرأ سورة الکهف فی یوم الجمعة سطع له نور من تحت قدمه إلی عنان السماء، یضئ له یوم القیامة، وغفر له ما بین الجمعتین)). واتە: هەرکەسێك لە ڕۆژی هەینیدا سوورەتی (کەهف)ی خوێند، نوورێك لە ژێر پێیەوە دەردەچێ بۆ ئاسمان و، لەڕۆژی قیامەتیشدا ڕێی پێدەردەکاو، دەشبێتە کەفارەتی گوناهی نێوانی ئەم جومعە بۆئەو جومعەکەی تر.

قورئان بەڵگەی ڕاستی پێغەمبەرە:

تەفسیری (تەبەری)و (سیرەی ئیبن هیشام) دەڵێن: قورەیش دووکەس دەنێرنە لای جوولەکەکان لە ڕاستی و ناڕاستی پێغەمبەر ﷺ بپرسن، چونکە ئەوان (تەورات)یان هەیەو دەزانن کەئەگەر موحەممەد ﷺ ڕاست بێت، ئەوانیش پێیان دەڵێن: بچن ئەم سێ پرسیارەی لێبکەن، جا ئەگەر وەڵامەکەی ڕاست بوو، دیارە کە پێغەمبەری خوایە.

یەکەم: یارانی (غارو ڕەقیم) کێ بوون؟

دووەم: ئەو پیاوە کێ بوو توانی خۆرهەڵات و خۆرئاوا بگەڕێ؟.

سێیەم: (ڕۆح) چییەو چی لێدەزانیت؟ ئەمیش بێ (إن شاءالله) فەرمووی: سبەینێ وەڵامتان دەدەمەوە! بەڵام لەبەرئەوە کە(إن شاءالله)ی نەکرد، حیکمەتیخوا وابوو یازدە ڕۆژ وەحی دواکەوت و، قورەیش لێیان کردە هەراو هۆسە، خۆیشی بۆ دواکەوتنی

وەحیەکـە زۆر بێتاقـەت بوو، پاشـان(جوبریل) ئەم سـوورەتی (کەهف)ـەی بۆ هێناو بەتێرو تەسـەلی وەڵامی دانەوەو فەرمووی: ﴿ بسـم الله الرحمن الرحيم * ١: الحمـد لله الذي أنزل على عبده الكتاب ﴾ هەموو سوپاس و ستایش و سوپاسگوزارییەکی شیاو هەر بۆ ئەو خوایە کە: ئەم قورئانەی بۆ سەر بەندەی خۆی موحەممەد ﷺ ناردەخـواری ﴿ ولـم يجعل لـه عوجا ﴾ وهیچ جـۆرە کەم و کـوڕی و خواری و ناتەواوییەکیشـی تێنەخستووە، نە لە بێژەو وشەکانیدا، وەنەلە مانا ومەبەسـتەکانیدا ﴿ ٢: قیما ﴾ کتێبێکی زۆر ڕاسـت و پایـە دارو بەنرخە، وەلە هیـچ ڕوویەکەوە کەچی تێدا نییە ﴿ لينذر بأسـا شـديدا من لدنه ﴾ تا بەدکارانو کافران لەسـزای توندی خۆی بێدار بکاتەوەو بترسێنێ ﴿ ويبشر المؤمنين الذين يعملون الصلحات ﴾ بـەو بڕوادارانەش کارو کردەوەی چاك ئەنجـام ئـەدەن مژدەو مزگێنـی بدا ﴿ أن لهم أجرا حسـنا ﴾ کە بێگومـان مـزەو پاداشـتێکی زۆر چاکیان بۆ هەیە، بەهەشـت و ڕەزامەندی وخۆشـنوودی خوای گـەورە ﴿ ٣: ماكثين فيه أبدا ﴾ بەهەتاهەتایی و هەمیشـەش لەو پاداشـەدانو، هـەر دەمێننەوەو هەرگیـز کۆتایی نایەت و نابڕێتەوە ﴿ ٤: وينذر الذين قالوا اتخذ الله ولـدا ﴾ بەتایبەتی ئەوانە بترسـێنێ کە دەڵێن: خوا کوڕی بۆ خـۆی دانـاوە! ﴿ ٥: ما لهـم به من علم ولا لآبائهـم ﴾ کە ئەو قسەش دەکەن، نەخۆیان شتێکیان لێزانیوەو، نەباوو باپیرانیشیان، هیـچ کامیان زانیارییەکیان لەوبـارەوە هەیە ﴿ كبرت كلمة تخرج من أفواههم ﴾ ئای چ قسـەو وشـەیەکی گەورەو ناقۆڵایان لە دەم دەرچوو ﴿ إن يقولون إلاكذبا ﴾ درۆو دەلەسـە نەبێ هیچ شتێکی تر نالێنو نازانن! ئەگینە خوا کوڕو منداڵی لە کوێ بوو؟

بۆ موشریکان خەم مەخۆ:

﴿ ٦: فلعلک باخع نفسک على آثارهم إن لم يؤمنوا بهذا الحديث أسـفا ﴾ لەوانەیـە تۆیش ئەی پێغەمبـەر! ﷺ لەخەم و خەفەتی ئەوانەدا باوەڕ بەم قورئانە ناکەن، خۆت لە ناو ببەیت و تیابچیت، واتە: نابێ وابکەیت، چونکە تۆ تەنها ڕاگەیاندنت لە سەرە، ئیتر کێ باوەڕ دێنێت، کێش ناهێنێت، حیسابی لە سەر تۆ نییە، وەکو لە چەند سـوورەتێکی تردا ئەوەی دووپات کردۆتەوەو دەفەرموێ: (فلا تذهب نفس عليهم حسـرات..) یـان دەفەرموێ: (لعلک باخع نفسک ألا يكونوا مؤمنين). ﴿ إنا جعلنا ماعلى الأرض زينة لها ﴾ هەرچـی لەڕووی ئـەم زەویدایە ئێمە کردومانـە مایەی جوانی و ڕازاندنـەوە بۆی ودەرەنجام هەموویشـی تیا دەچێـت ﴿ لنبلوهم أيهم أحسـن عملا ﴾ بۆ ئەوە تاقییان بکەینـەوەو دەرکەوێ کامیان کارو کردەوەی جوانترو باشـتردەکات؟ واتە: ئەم دونیایە جێگای تاقیکردنەوەی مرۆڤە، لەم فەرموودەیەشدا هاتووەو دەفەرموێ: ((إن الدنيا حلوة خضرة،وإن الله مستخلفكم فيها،فناظر ماذا تعملون، فاتقوا الدنيا، واتقوا النسـاء،فإن أول فتنة بنى إسرائيل كانت من النساء)) (پێشـەوا ئەحمەد). ﴿ ٨: وانا لجاعلون ما عليها صعيدا جرزا ﴾

مَّا لَهُم بِهِۦ مِنۡ عِلۡمٖ وَلَا لِأٓبَآئِهِمۡۚ كَبُرَتۡ كَلِمَةٗ تَخۡرُجُ مِنۡ
أَفۡوَٰهِهِمۡۚ إِن يَقُولُونَ إِلَّا كَذِبٗا ٥ فَلَعَلَّكَ بَٰخِعٞ نَّفۡسَكَ
عَلَىٰٓ ءَاثَٰرِهِمۡ إِن لَّمۡ يُؤۡمِنُواْ بِهَٰذَا ٱلۡحَدِيثِ أَسَفًا ٦ إِنَّا
جَعَلۡنَا مَا عَلَى ٱلۡأَرۡضِ زِينَةٗ لَّهَا لِنَبۡلُوَهُمۡ أَيُّهُمۡ أَحۡسَنُ عَمَلٗا
٧ وَإِنَّا لَجَٰعِلُونَ مَا عَلَيۡهَا صَعِيدٗا جُرُزًا ٨ أَمۡ حَسِبۡتَ
أَنَّ أَصۡحَٰبَ ٱلۡكَهۡفِ وَٱلرَّقِيمِ كَانُواْ مِنۡ ءَايَٰتِنَا عَجَبًا ٩
إِذۡ أَوَى ٱلۡفِتۡيَةُ إِلَى ٱلۡكَهۡفِ فَقَالُواْ رَبَّنَآ ءَاتِنَا مِن لَّدُنكَ رَحۡمَةٗ
وَهَيِّئۡ لَنَا مِنۡ أَمۡرِنَا رَشَدٗا ١٠ فَضَرَبۡنَا عَلَىٰٓ ءَاذَانِهِمۡ فِي
ٱلۡكَهۡفِ سِنِينَ عَدَدٗا ١١ ثُمَّ بَعَثۡنَٰهُمۡ لِنَعۡلَمَ أَيُّ ٱلۡحِزۡبَيۡنِ
أَحۡصَىٰ لِمَا لَبِثُوٓاْ أَمَدٗا ١٢ نَّحۡنُ نَقُصُّ عَلَيۡكَ نَبَأَهُم بِٱلۡحَقِّۚ
إِنَّهُمۡ فِتۡيَةٌ ءَامَنُواْ بِرَبِّهِمۡ وَزِدۡنَٰهُمۡ هُدٗى ١٣ وَرَبَطۡنَا
عَلَىٰ قُلُوبِهِمۡ إِذۡ قَامُواْ فَقَالُواْ رَبُّنَا رَبُّ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلۡأَرۡضِ
لَن نَّدۡعُوَاْ مِن دُونِهِۦٓ إِلَٰهٗاۖ لَّقَدۡ قُلۡنَآ إِذٗا شَطَطًا ١٤ هَٰٓؤُلَآءِ
قَوۡمُنَا ٱتَّخَذُواْ مِن دُونِهِۦٓ ءَالِهَةٗۖ لَّوۡلَا يَأۡتُونَ عَلَيۡهِم
بِسُلۡطَٰنِۭ بَيِّنٖۖ فَمَنۡ أَظۡلَمُ مِمَّنِ ٱفۡتَرَىٰ عَلَى ٱللَّهِ كَذِبٗا ١٥

بێگومان ئێمە ئەوەی لەسـەر ئەم زەوییەدایـە تەختی دەکەین و دەیکەینـە خاك وخۆڵێکی وشـك و بێ گژو گیاو، هیچ سـەوزایی و، خێروبێرێکـی تیا ناهێڵـین، کەواتە تۆیش ئەی پێغەمبەر! ﷺ هیچ خەمو حەسـرەتیان بۆ مەخۆ، چونکـە هەموویان دەگەڕێنەوە لای خۆمـان. ئەوانە دونیا چەواشـەی کردبـوون، نکوولی زیندوو بوونەوەیـان دەکرد! کەچی گـەلێ ڕووداوی وا هەیە هەرلەدونیادا ئەگـەر ژیرانـە تەماشـا بکرێـن، دەردەکەوێت کـە: ژینێکی‌تر ڕادەگەیەنێـت، ئەگەرچـی پاش ماوەیەکی زۆریـش بێت، وەکو داسـتانەکەی یارانی ئەشـکەوت (أصحاب الكهف). ڕاڤەکەرانی قورئان دەگێڕنەوە کە لە دوای سەردەمی (عیسا) دا ﷺ لە وڵاتی (ڕۆم)دا پاشـایەکی سـتەمکار بە ناوی (دەقیانووس)ـەوە هەبووە و خەڵکی بۆ بتپەرستی بانگ دەکرد، جا هەر موسڵمانێك سوژدەی بۆ نەبردبا دەیکوشـت!! تاوای لێهات ئەو کارە بەڵای موسڵمانانەوە زۆر گـەورەو سـەخت و گران بوو، بەتایبەتـی لای کۆمەڵی لاوان

(فیتیه) شتێکی زۆر خراپ و کارێکی زۆر ناپەسەند بوو، پاشایش ناردی بەدوایانداو ئەوانیش هاتن، پاشان هەڕەشەی کوشتنی لێکردن ئەگەر کڕنووشی بۆ نەبەن!! ئەوسا ئەمانیش ڕووبەڕووی وەستان و بۆ دوایی هەڵهاتن.

سەرگورشتەی یارانی ئەشکەوت:

﴿ ٩: أم حسبت أن أصحاب الكهف والرقيم كانوا من آياتنا عجبا ﴾ ئاخۆ تۆش پێت وایە کە: یارانی ئەشکەوت (أصحاب الكهف) و (ڕەقیم) لەناو بەڵگەکانی ئێمە دا شتێکی سەیرو سەمەرەیە وەکو ئەوان پێیان وابوو..؟! نەخێر.. ئەوە بۆ دەسەڵات وتوانایی ئێمە شتێ نییە جێگەی سەر سوڕمان بێت، چونکە لە بوونەوەردا گەورەترو سەرسووڕهێنەرترمان –وەك ئاسمان وزەوی– هەیە.

(ڕەقیم): وەکو (ئیبن عەبباس) دەڵێ: ئەو تەتەڵەو پارچە بەردەیە کە نێوی یارانی ئەشکەوتەکەی لەسەر نووسرابوویەوە پاش مردونیان ﴿ ١٠: إذ أوى الفتية إلى الكهف ﴾ کاتێ کە لاوەکان (حەوت کوڕە گەنجەکە) پەنایان بۆ ئەشکەوتەکە برد و، لە دەست ئەو ستەمکارانەی سەردەمە لەبەر فەرمانی خوا هەڵهاتن و کڕنووشیان بۆ بتەکانیان نەبرد و سەریان بۆ پاشا دانەنواند ﴿ فقالوا ربنا آتنا من لدنك رحمة ﴾ وتیان: پەروەردگاری ئێمە! لە لایەن خۆتەوە بەر ڕەحمەت و میهرەبانییەکی فراوان و گەورەمان بخە، هێزو توانامان بدە لەسەر هەق ڕاوەستین ﴿ وهيئ لنا من أمرنا رشدا ﴾ ڕێی سەرفرازیی و ڕزگاریمان بۆ ساز بدە لەم ئەشکەوتەدا،، چاوی ئەو یاخیبوانە لە ئاستمان کوێر بکە، بەرەو کارێك بمانبە کە جێگەی ڕەزامەندی خۆت و، مایەی لێبووردنت بێت، لە فەرموودەیەکدا هاتووەو دەفەرموێ: ((وما قضيت لنا من قضاء فاجعل عاقبتة رشدا)) پێشەوا ئەحمەد. ﴿ ١١: فضربنا على أذانهم في الكهف سنين عددا ﴾ بەڵێ هەڵهاتن و ڕۆیشتنە ئەشکەوتەکەوە، ئینجا ئێمەیش نزایانمان گیرا کرد و، بۆ چەند ساڵ وزەمانێك پەردەی(خەو) مان بەسەر گوێیاندا کێشا و، لە خەو ڕاچوونو ئەو ماوە زۆرەیە خەویان لێکەوت و، هیچ دەنگ و سەدایەکیش خەبەری نەکردنەوە ﴿ ١٢: ثم بعثناهم ﴾ پاشان دوای ماوەیەکی دوورو درێژ هەڵمان ساندن و خەبەرمان کردنەوە، هەتا یەکێکیان بچێت شتێکیان بۆپەیدا بکات بەو پارەیە لایان بووو بیخۆن، وەکو دوایی بەدرێژە باسیان دێت ﴿ لنعلم أي الحزبين أحصى لما لبثوا أمدا ﴾ تا بزانین و دەرکەوێ کام یەك لەو دوو دەستەو گروپەیان –کە قسەیان جیاوازە لە بارەی دیارییکردنی ماوەی مانەوەیان– هەر بە هەژمار ساڵەکانی مانەوەیان لەبیرماوە، کام لە دوولا دەزانن کەچەند ساڵە خەویان لێکەوتووە، ئەگەر چی ئێمە خۆشمان چاك دەیزانین، بەڵام دەمانەوێ زانایی وتوانایی خۆمانیان نیشان بدەین تا زیاتر سووربن لەسەر باوەڕەکەیان.

لێرەوە داستانەکەیان بەدرێژە باس دەکاو دەفەرموێ: ﴿ ١٣: نحن نقص عليك نبأهم بالحق ﴾ ئێمە بەڕاستی سەرگوروشتەو هەواڵی ئەوانەت –بێ زیادو کەم– بۆ دەگێڕینەوە ﴿ إنهم فتية آمنوا بربهم ﴾ بێگومان ئەوانە کۆمەڵە جحێڵ و لاوێك بوون کە بەڕاستی بڕوایان بە پەروەردگاری خۆیان هێنابوو ﴿ وزدناهم هدى ﴾ و ئێمەیش زیاتر لە نووری ئیمان ڕێنموونیمان کردن و، لەسەر ڕێگە ڕاستەکە سەقامگیرمان کردن، دەرەنجام ئارامیانگرت و کۆچیان کردو، بۆ پاراستنی دینەکەیان چوونە ناو ئەو شاخ و کێوە، کەوابوو ئەی لاوەکانی قورەیش! ئێوەیش وەکو ئەوانبن وچاو لە خەڵکە پیرە دڵڕەقانتان مەکەن، دەسا ڕاپەڕن و بەرەو ڕێی هەق و ڕاستی وەرن.

تێبینی: ئیمامی (بوخاری) و زۆرێك لەزاناکان ئەم ئایەتەی(وزدناهم هدى..) یە دەکەنە بەڵگەی ئەوەکە (ئیمان) زیاد دەکات ﴿ ١٤: وربطنا على قلوبهم ﴾ ودڵیشیانمان پێکەوە بەست و، لەسەر هەق توندو قایم و پتەومانکرد و، ئارامیمان پێبەخشین ﴿ إذ قاموا ﴾ ئەوکاتەی وا ڕاپەڕینو، لەبەر دەستی پاشا ستەمکارەکەدا وەستان ﴿ فقالوا ربنا رب السموات والأرض ﴾ ئەوجا گوتیان: پەروەردگاری ئێمە، هەر پەروەردگاری ئاسمانەکان و زەوییە، تۆ هیچ شتێکت بەدەست نییە ﴿ لن ندعو من دونه إلها ﴾ دڵنیاشبە هەرگیز بێ لەو ناپەرستین وهاناو هاوار بۆ هیچ پەرستراوێکی تر نابەین ﴿ لقد قلنا إذا شططا ﴾ خۆ ئەگەر کەسێکیتر بپەرستین و هاواری بۆبەرین؛ دیارەکە بێگومان وشەیەکی ستەم و درۆو ناحەقی بەدەممانـدا هاتووە، لە ڕاستیەکان تێپەڕمانکردووە و لامانداوە ﴿ ١٥: هؤلاء قومنا اتخذوا من دونه آلهة ﴾ ئەمانەکە لە هۆزو خەڵکانی ئێمەن، بێ لە خوا چەندین خواو پەرستراویان بۆ خۆیان گرتووو هەڵبژارد، کە بەڕاستی کارێکی زۆر خراپ وناهەقییان کردووە! ﴿ لولا يأتون عليهم بسلطان بين ﴾ دەسا بۆچی بەڵگەیەکی ئاشکرا لەسەر ڕاستیان ناهێنن، ئەگەر ڕاست دەکەن ئەوانە خوان ﴿ فمن أظلم ممن افترى على الله كذبا ﴾ جا دەبێ کێ لەو کەسە ستەمکارتر بێت کە: لە سەر خوا درۆ هەڵبەسێ وبڵێ خوا شەریکی هەیە؟ دیارە –بێ لەو– هیچ کەسێك نییە، مەگەر هەر ئەوە کە هاوبەشی بۆ دانابێ.

یارانی ئەشکەوت لە خەڵک هەڵبڕان و چوونە غارەکەوە:

﴿ ١٦: وإذ اعتزلتموهم وما یعبدون إلا الله ﴾ ئەوجا هەندێ لە یارانی ئەشکەوت بەوانیترپانیان گوت: کە بڕیارە ئێوە کەناربگرن و دوورەپەرێز بن لەو خەڵکەو لە پەرستراوەکانیان کە لەجیاتی خوا دەیانپەرستن ﴿ فأووا إلى الكهف ﴾ دەسا بەم ئەشکەوتە پەنابەرن و بچنە نێوێو، لەناو گەلی ئاوای بێدیندا دامەنیشن ﴿ ینشر لكم ربكم من رحمته ﴾ پەروەردگاریشتان رەحمەت و میهرەبانی خۆیتان بۆ پەخش دەکاو دەرووی خێرتان لێ دەکاتەوە ﴿ ویهیئ لكم من أمركم مرفقا ﴾ و کاروباری کۆچەکەتان و، رێگای رزگار بوونتان بۆ ئاسان دەکا و دەحەوێنەوە، ئەوجا خەڵکەکەیان جێهێشت وبۆی دەرچوون وپێیان نەزانین، هەر وەکو پێغەمبەر ﷺ لەگەڵ(ئەبووبەکر) دا کۆچیان کردو دوایشیان کەوتن و پێیشیان نەزانین.

یاران لە شوێنێکی تەختی ئەشکەوتەکەدان:

﴿ ١٧: وترى الشمس إذا طلعت تزاور عن كهفهم ذات اليمين ﴾ بەڵێ رۆشتنە ئەشکەوتەکەوە..جا کاتێ لە لای راستیانەوە خۆر هەڵدەهات، دەتبینی لە ئەشکەوتەکەیاندا تیشکی خۆرەکە کلا دەبوو لێیان ودەگەیشتە ناو غارەکەو ئەوانیش سوودیان لێ وەردەگرت ﴿ وإذا غربت تقرضهم ذات الشمال ﴾ کاتێکیش ئاوا دەبوو لە لای چەپیانەوە، تێپەڕی دەکرد لێیان و تیشکەکەی نەدەچووە ئەشکەوتەکەیانەوە، واتە: گەرما ئازاری نەئەدان وشنەی بایان بۆ دەهات ﴿ وهم في فجوة منه ﴾ ئەوانیش لە ناو بۆشایەکی تەختو راستی ئەشکەوتەکەدا راکشابوون و، هەوایەکی ساف و پاکیان بۆ دەهات و، تیشکی خۆریان بەر نەدەکەوت، مەگەر ئەوە کە تیشکێکی نەرم و کزیان بەر دەکەوت تا جەستەیان تێك نەچێ.

بەڵێ.. لە دیاریکردنی جێیو شوێنەکەیاندا کێشە هەیە، هەندێ دەڵێن: نزیکی (بیت المقدس) بوون، برێکیتر دەڵێن: نزیکی (نەینەوا)ی لای (موسڵ)بوون، هەندێکیتر دەڵێن: لە وڵاتی(رۆم)بوون، خۆ ئەگەر دیاریکردنی جێگاکەیان پێویست بووبا و، شتێکی لە مەسەلەکە گۆڕیبا، ئەوا خوای کارزان بۆمانی دیاری دەکرد، چونکە هیچ شتێکی پێویست نەماوەتەوە کە خوای گەورە وەکو پێویست روونی نەکاتەوە، پێغەمبەریش ﷺ دەفەرموێ: ((ماترکت شیئا یقربکم إلی الجنة ویباعدکم إلی النار، إلا وقد أعلمتکم به)) (ئیبن کەسیر). ﴿ ذلك من آيات الله ﴾ ئەو کارە یەکێکە لە نیشانەکانی دەسەڵاتی خوا! ﴿ من یهد الله فهو المهتد ﴾ هەرکەسێ خوا رێنمایی و شارەزای بکات، وەکو چۆن یارانی ئەشکەوتی خستە سەر رێی هیدایەت، ئەوە رێی دۆزیوەتەوەو رێنوێن بووە ﴿ ومن یضلل فلن تجد له ولیا مرشدا ﴾ هەر کەسێکیش بەهۆی کاری ناپەسەندی خۆیەوە خوا سەری لێ تێك بدات، هەرگیز تۆ ناتوانی هیچ دۆستێکی رابەری

وَإِذِ ٱعۡتَزَلۡتُمُوهُمۡ وَمَا يَعۡبُدُونَ إِلَّا ٱللَّهَ فَأۡوُۥٓاْ إِلَى ٱلۡكَهۡفِ
يَنشُرۡ لَكُمۡ رَبُّكُم مِّن رَّحۡمَتِهِۦ وَيُهَيِّئۡ لَكُم مِّنۡ أَمۡرِكُم مِّرۡفَقٗا
﴿١٦﴾ ۞ وَتَرَى ٱلشَّمۡسَ إِذَا طَلَعَت تَّزَٰوَرُ عَن كَهۡفِهِمۡ ذَاتَ
ٱلۡيَمِينِ وَإِذَا غَرَبَت تَّقۡرِضُهُمۡ ذَاتَ ٱلشِّمَالِ وَهُمۡ فِي فَجۡوَةٖ
مِّنۡهُۚ ذَٰلِكَ مِنۡ ءَايَٰتِ ٱللَّهِۗ مَن يَهۡدِ ٱللَّهُ فَهُوَ ٱلۡمُهۡتَدِۖ وَمَن
يُضۡلِلۡ فَلَن تَجِدَ لَهُۥ وَلِيّٗا مُّرۡشِدٗا ﴿١٧﴾ وَتَحۡسَبُهُمۡ أَيۡقَاظٗا
وَهُمۡ رُقُودٞۚ وَنُقَلِّبُهُمۡ ذَاتَ ٱلۡيَمِينِ وَذَاتَ ٱلشِّمَالِۖ وَكَلۡبُهُم
بَٰسِطٞ ذِرَاعَيۡهِ بِٱلۡوَصِيدِۚ لَوِ ٱطَّلَعۡتَ عَلَيۡهِمۡ لَوَلَّيۡتَ مِنۡهُمۡ
فِرَارٗا وَلَمُلِئۡتَ مِنۡهُمۡ رُعۡبٗا ﴿١٨﴾ وَكَذَٰلِكَ بَعَثۡنَٰهُمۡ
لِيَتَسَآءَلُواْ بَيۡنَهُمۡۚ قَالَ قَآئِلٞ مِّنۡهُمۡ كَمۡ لَبِثۡتُمۡۖ قَالُواْ لَبِثۡنَا
يَوۡمًا أَوۡ بَعۡضَ يَوۡمٖۚ قَالُواْ رَبُّكُمۡ أَعۡلَمُ بِمَا لَبِثۡتُمۡ فَٱبۡعَثُوٓاْ
أَحَدَكُم بِوَرِقِكُمۡ هَٰذِهِۦٓ إِلَى ٱلۡمَدِينَةِ فَلۡيَنظُرۡ أَيُّهَآ أَزۡكَىٰ
طَعَامٗا فَلۡيَأۡتِكُم بِرِزۡقٖ مِّنۡهُ وَلۡيَتَلَطَّفۡ وَلَا يُشۡعِرَنَّ
بِكُمۡ أَحَدًا ﴿١٩﴾ إِنَّهُمۡ إِن يَظۡهَرُواْ عَلَيۡكُمۡ يَرۡجُمُوكُمۡ
أَوۡ يُعِيدُوكُمۡ فِي مِلَّتِهِمۡ وَلَن تُفۡلِحُوٓاْ إِذًا أَبَدٗا ﴿٢٠﴾

بۆ پەیدا بکەیت، تا بیخاتەوە سەر شارێ، وەکو ئەوپاشاو قەومە چەواشە کراوەیە.

لە غارەکەدا خەوتوون:

﴿ ١٨: وتحسبهم أیقاظا وهم رقود ﴾ ئەگەر سەیرتان کردبان، ئەو دەمە نووستبوون کەچۆن چاویان کرابوویەوەو، ئەم دیوو ئەو دیویان دەکرد، وات دەزانی بێدارنو بەخەبەرن؛ کەچی لەواقیعدا خەوتوون ﴿ ونقلبهم ذات الیمین وذات الشمال ﴾ وە ئێمە بە لای راست و چەپدا هەڵگێڕو وەرگێڕو ئەم شانەو شانیان پێدەکەین، بۆ ئەوەی نەرزێن و زەوی جەستەیان نەخواو، وەکو خۆیان بمێننەوە ﴿ وكلبهم باسط ذراعیه بالوصید ﴾ سەگەکەشیان کە دوایان کەوتبوو لەبەردەم ئەشکەوتەکەدا هەردوو زەندەو دەستی خۆی راخستبوو، دەتگوت پاسەوانییان دەکات، بەڵێ.. هاوڕێیەتی چاکان و نەمران هەمیشە مایەی نەمری بووە، بۆیە هەتا دونیا

دونیا بێت، ناوو شۆرەتی ئەو سەگەیە لە گەڵ نەمراندا هەر دەمێنێتەوە ﴿ لو اطلعت علیهم لولیت منهم فرارا ﴾ بەشێوەیەکی وا کە ئەگەر تۆ چووبای بت دیبان لەسەر ئەو حاڵەتەیان کە: چۆن خەوتوون و ئەم دیوو ئەو دیو و شانەو شان دەکەن، بەڕاکردن بەرەو دوا دەگەڕایتەوەو هەڵدەهاتیت ﴿ ولملئت منهم رعبا ﴾ دڵ و دەروونیشت پڕ دەبوو لەترس، چونکە ئەوحاڵەتەیان، حاڵەتێکی دژوارو ترسناکە، هەتا کەسێك نەتوانێ لێیان نزیك ببێتەوەو دەسکاری جەستەیان بکات.

وە خەبەرمان هێنان و چوونە نێو شار بۆ بژێوی:

﴿ ١٩: وکذلک بعثناهم ﴾ بەڵێ.. هەرچۆنێك خەواندمانن، هەرئاوایش پاش(٣٠٩)ساڵ لە خەو هەڵمانساندن و وەخەبەرمان هێنان ﴿ لیتساءلوا بینهم ﴾ تا لە نێوان خۆیاندا لە یەکتر بپرسن: ئاخۆ چەند لەو ئەشکەوتەکەدا مابنەوە؟ ﴿ قال قائل منهم کم لبثتم ﴾ بۆیە قسەکەرێکیان گوتی: باشە! دەبێ چەند مابنەوەو، نوستووبن لەم ئەشکەوتەدا؟ ﴿ قالوا لبثنا یوما أو بعض یوم ﴾ زۆر بە ئاساییەکەوە گوتیان: ڕۆژێك، یان بەشێکی ماوینەتەوە، بۆیە بۆچوونیان وابوو، چوونکە کاتێ چونە ئەشکەوتەکەوە، سەرلە بەیانی بوو، کاتێکیش وە خەبەرهاتن ئاخری ڕۆژ بوو ﴿ قالوا ربکم أعلم بما لبثتم ﴾ دیارە قسەو بۆچوونیان لێك جیاوازبوو، بۆیە بە ئەنجام نەگەیشتن و، گوتیان: لەڕاستیدا تەنها مەر هەر پەروەردگارتان بزانێ چەندە نووستوون و چەند ماونەتەوە، بۆیە باش وایە حەواڵە بەزانیاری خوای زانا بکرێت ﴿ فابعثوا أحدکم بورقکم هذه إلی المدینة ﴾ دەسا هەر ئێستا یەکێکتان بەم (دراوو نوقرەو زیوەوە) بنێرنە نێو شار ﴿ فلینظر أیها أزکی طعاما ﴾ با تەماشا بکات کام خواردنو خۆراکی زۆر چاك و پاکە ﴿ فلیأتکم برزق منه ﴾ با بە ئەندازەی پێویست بۆتانی بهێنێ ﴿ ولیتلطف ﴾ وبا زۆر بە سەرنج و زیتی ببزوێتەوە، زۆر بەنهێنێ بڕواتە ناوشارەوەو خواردنەکە بکرێ ﴿ ولا یشعرن بکم أحدا ﴾ و هیچ کەسێکیشتان لێ بەئاگا نەکات، واتە: بە شێوەیەك کەس پێمان نەزانێ ﴿ ٢٠: إنهم إن یظهروا علیکم یرجموکم ﴾ چونکە بەڕاستی ئەگەر ئاگادارتان بن و پێتان بزانن، یا ئەوەتە بەردەبارانتان دەکەن ﴿ أو یعیدوکم فی ملتهم ﴾ وە یان دەتانگێرنەوە بۆ ناو ئایینی بتپەرستی خۆیان ﴿ ولن تفلحوا إذا أبدا ﴾ ئەوکاتە ئیتر لەدونیاو لە قیامەتدا هەرگیز بەختەوەرو ڕزگار نابن. بەڵێ.. ئا بەو شێوەیە بۆ سەرخستنی کارەکەیان ئەو هەموو ئەسباب و هۆیانەیان بەکار هێناو، هۆشیارییان بە یەکتر دا.

خەڵک پێی زانین و (بۆ بیرەوەری) خانوویەکیان لەسەر کردن:

﴿ ٢١: وکذلک أعثرنا علیهم ﴾ هەروەکو لە خەو هەڵمانساندن -دوای ئەو گشت ماوەیە- هەر ئاوایش خەڵکێکمان لێ بەئاگا کردن ﴿ لیعلموا أن وعد الله حق ﴾ تا ببینن و بزانن کە: بێگومان بەڵێنی خوا بۆ زیندوو بوونەوە ڕاست و دروستە ﴿ وأن الساعة لا ریب فیها ﴾ وبە یەقینیش بەدەر لە دوودڵی قیامەت هەر پەیدا دەبێت ﴿ إذ یتنازعون بینهم أمرهم ﴾ جا ئەو دەمەی کە خەڵکەکە بە دیداریان شادبوو، سەریان لە ڕاوێژنا سەبارەت بەوە چی بکەن بەرامبەریان ﴿ فقالوا ابنوا علیهم بنیانا ﴾ ئەوانەیان لێیان بە ئاگا کرابوونەوە، بوونە دوو بەشەوە: هەندێکیان وتیان: چاك وایە ماڵۆچکە و گومەزێکیان لەسەر دروس بکەن، بۆ ئەوەی ئەوشوێنەیە وەکو شتێکی مێژوویی هەر بمێنێتەوە، پاشان دەرگای ئەشکەوتەکەیان لێدابخەنەوەو وازیان لێ بهێنن ﴿ ربهم أعلم بهم ﴾ پەروەردگاریان لە ئێوە چاکتر دەیانناسێ ﴿ قال الذین غلبوا علی أمرهم ﴾ بەڵام ئەوانەی کە زۆرینە بوون وقسەیان باشتر دەڕۆیی گوتیان: ﴿ لنتخذن علیهم مسجدا ﴾ نا.. سوێند بەخوا، دەبێ پەرستگەو مزگەوتێکیان لەسەر دروست بکەین ئەوەش لەو سەردەمەدا باو بووە، واتە: لەدەم دەرگای ئەشکەوتەکەدا، سەرەنجام قسەی ئەم دەستەی دووەمە سەریگرت.

مەسەلەی مزگەوت کردنە گۆڕستان و ناشتنی مردوان تێیداو، نوێژ تێدا کردنی:

زانا شارەزاکانی دینی ئیسلام، کاری وایان بەکارێکی ناپەسەندو ناڕەوا داناوەو، بەتوندی ڕێیان لێگرتووە، تەنانەتی شێخی (ئیبن حەجەر) لە کتێبی (زەواجر) دا بە گوناهی گەورەی داناوە.
(پێشەوا ئەحمەد، ئەبوو داوود، ترمزی، ئیبن ماجە) لە (عەبدوڵڵای کوری عەبباس)ـەوە دەگێرنەوەکە: پەیامبەر ﷺ فەرموویەتی: ((لعن الله تعالی زائرات القبور والمتخذین علیها المساجد والسرج)). واتە: نەحلەتی خوا لەو ژنانە کە دەچنە سەر گۆڕ، ولەوانەش کە مزگەوت دروست دەکەن لەسەر گۆڕوچراو کارەبایان لەسەر هەڵدەکەن. پێشەوا (موسلیم)یش ئەمەی بۆ زیاد کردووە: ((ألا وإن من کان قبلکم یتخذون قبور أنبیائهم مساجد وإنی أنهاکم عن ذلک)) واتە: بزانن! ئەگەر ئەوانەی بەر لەئێوە گۆڕی پێغەمبەرەکانیان کردبێتە مزگەوت، ئەوا من ڕێم لێگرتن. وەهەروا (موسلیم و نەسایی) لە خاتوو (عائیشە)وە ئەم فەرمودەیە دەگێرنەوە: ((إن أولئک إذا کان فیهم الرجل الصالح فمات، بنوا

علی قبره مسـجدا وصوروا فیه تلک الصور، أولئک شـرار الخلق یوم القیامة)) واتە: ئەوانەی بەر لەئێوە هەرکە پیاوێکی سـاڵحیان لێ دەمرد، مزگەوتێکیان لەسـەر دەکـردو وێنەو نەخش و نیگاری مردووەکەشـیان ساز دەدا، دەسـا چاك بزانن کە ئەوانە لە ڕۆژی قیامەتدا لە هەمووکسێك خراپترن.

ئیمامی (قورتوبی) دەڵێ: (قال علماؤنا: وهذا یحرم علی المسـلمین أن یتخـذوا قبور الأنبیاء و العلماء مسـاجد)، واتە: زاناکانی دینی ئیسـلام دەڵێن: ئەمە وا دەگەیەنێت کە لەسەر موسڵمانان حەرامە گۆڕی پێغەمبـەرەکان و زاناکان بکەنە مزگەوت. فەرموودەیەکیش هەیە کە ئیمامی موسـلیم دەیگێڕێتەوە: ((لا تصلوا إلی القبور، ولا تجلسوا علیها)). پاشان قورتوبی دەڵێ: (أی لا تتخذوها قبلة، فتصلوا علیها أو إلیها کما فعل الیهود والنصاری).

ژمارەیان چەندە؟

﴿ ٢٢: سـیقولون ثلاثـة رابعهـم کلبهـم ﴾ ئـەو جوولەکانەی لەچەرخـی پەیامبـەردا ﷺ دەژیان لەبـارەی ژمارەیانەوە دەڵێن: سێن و بەسەگەکەیانەوە چوارن ﴿ ویقولون خمسة سادسهم کلبهم ﴾ هەندێکی تریان دەڵێن: پێنج کەسـن و بە سەگەکەیانە وە شەشن ﴿ رجمـا بالغیب ﴾ ئەم دوودەسـتەیە هەر لەخۆیانـەوە بێ بەڵگە قسـە دەکەن و، دوای خەیـاڵات کەوتوون و، دەسـت لەکاری نادیار دەدەن، واتە: لەو قسـە و باسـەیاندا یەقینیان نییەو، بە خەیاڵ دەیکەن ﴿ ویقولون سبعة وثامنهم کلبهم ﴾ دەستەیەتریان دەڵێن: حەوت کەسن و هەشتەمینیان سەگەکەیانە. جا بۆ دوو ڕا پێشـووەکە فەرمووی: (رجما بالغیب) بەڵام بۆ ڕای سـێیەم هیچی نەگـوت و بێ دەنـگ بوو، وەکو تەسـدیقی ئـەم ڕاو بۆچوونەی دواییەی کردبێ وایە، واتە: بە سـەگەکەوە دەبنە هەشت ﴿ قل ربی أعلم بعدتهم ﴾ ئەی پێغەمبەر! ﷺ پێیان بڵێ: لە ڕاستیدا هەر پەروەردگارم بە ژمارەیان زاناترە، کەواتە خۆ دان لەو قسـەو باسە بێ قازانج وبێ کەڵکە ﴿ ما یعلمهم إلا قلیل ﴾ دەستەیەکی کەمیان نەبـێ بۆی نەچوونو ژمارەیان نازانن.(ئیبن عەبباس) دەڵێت: من یەکێکم لەوانە کە دەزانم چەند کەسن،ئەوانە حەوت بوون، ئەمە ئەگەرچی هیچ فەرموودەیەکیش بۆ دیاریکردنی ژمارەیان نەهاتووە، بەڵام (ئیبن عەبباس) بە زیرەکی و تێگەیشـتنی خۆی دەیزانی کە حەوت کەسن ﴿ فلا تمار فیهم إلا مراء ظاهرا ﴾ جا کەواتە تۆیش لەبارەی ژمارەیانەوە زۆر بە ئاسـانی باس بکەو، ئەوەند لەسەری مەچۆ، واتە: چۆنمان بۆ باس کردیت، هەر ئاواش قسەیان لەگەڵ بکە، قسـەکردن لە ژمارەیان کەڵکێکی ئەوتۆ نابەخشـێت ﴿ ولا تسـتفت فیهم منهم أحدا ﴾ وە لە بارەی ژمارەشـیانەوە لە کەسێك لەو خاوەننامانە مەپرسە، چونکە هەر وەحی بەسە بۆتۆ.

(ئیبن کەسیر) دەڵێت: جارێك دەنگ و باسی (أصحاب الکهف)یان لـە پەیامبەر ﷺ پرسـی: ئەویش فەرمـووی: بەیانـی وەڵامتان دەدەمـەوە، کەچی وەحییو سـروش بۆ وەڵامەکـەی، پازدە ڕۆژ

وَكَذَٰلِكَ أَعْثَرْنَا عَلَيْهِمْ لِيَعْلَمُوٓا۟ أَنَّ وَعْدَ ٱللَّهِ حَقٌّ وَأَنَّ
ٱلسَّاعَةَ لَا رَيْبَ فِيهَآ إِذْ يَتَنَٰزَعُونَ بَيْنَهُمْ أَمْرَهُمْ فَقَالُوا۟
ٱبْنُوا۟ عَلَيْهِم بُنْيَٰنًا رَّبُّهُمْ أَعْلَمُ بِهِمْ قَالَ ٱلَّذِينَ غَلَبُوا۟ عَلَىٰٓ
أَمْرِهِمْ لَنَتَّخِذَنَّ عَلَيْهِم مَّسْجِدًا ﴿٢١﴾ سَيَقُولُونَ ثَلَٰثَةٌ
رَّابِعُهُمْ كَلْبُهُمْ وَيَقُولُونَ خَمْسَةٌ سَادِسُهُمْ كَلْبُهُمْ رَجْمًۢا
بِٱلْغَيْبِ وَيَقُولُونَ سَبْعَةٌ وَثَامِنُهُمْ كَلْبُهُمْ قُل رَّبِّىٓ أَعْلَمُ
بِعِدَّتِهِم مَّا يَعْلَمُهُمْ إِلَّا قَلِيلٌ فَلَا تُمَارِ فِيهِمْ إِلَّا مِرَآءً ظَٰهِرًا
وَلَا تَسْتَفْتِ فِيهِم مِّنْهُمْ أَحَدًا ﴿٢٢﴾ وَلَا تَقُولَنَّ لِشَا۟ىْءٍ
إِنِّى فَاعِلٌ ذَٰلِكَ غَدًا ﴿٢٣﴾ إِلَّآ أَن يَشَآءَ ٱللَّهُ وَٱذْكُر رَّبَّكَ
إِذَا نَسِيتَ وَقُلْ عَسَىٰٓ أَن يَهْدِيَنِ رَبِّى لِأَقْرَبَ مِنْ هَٰذَا رَشَدًا
﴿٢٤﴾ وَلَبِثُوا۟ فِى كَهْفِهِمْ ثَلَٰثَ مِا۟ئَةٍ سِنِينَ وَٱزْدَادُوا۟ تِسْعًا
﴿٢٥﴾ قُلِ ٱللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا لَبِثُوا۟ لَهُۥ غَيْبُ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضِ
أَبْصِرْ بِهِۦ وَأَسْمِعْ مَا لَهُم مِّن دُونِهِۦ مِن وَلِىٍّ وَلَا يُشْرِكُ
فِى حُكْمِهِۦٓ أَحَدًا ﴿٢٦﴾ وَٱتْلُ مَآ أُوحِىَ إِلَيْكَ مِن كِتَابِ
رَبِّكَ لَا مُبَدِّلَ لِكَلِمَٰتِهِۦ وَلَن تَجِدَ مِن دُونِهِۦ مُلْتَحَدًا ﴿٢٧﴾

دواکەوت، پاشان ئەو ئایەتە هات و فەرمووی: ﴿ ٢٣: ولا تقولن لشـیء إنی فاعل ذلک غدا ﴾ هەرگیز لە بارەی هیچ شـتێکەوە بە دڵنیاییەوە مەڵێ: من بەیانی ئەوکارە دەکەم، بە وشـەی (إن شاو الله) وە نەبێت، واتە: کاتێ ئەتەوێ هەرشـتێ بکەیت، هەردەبێ بڵێیت: إن شاءالله.

﴿ ٢٤: إلا أن یشاء الله واذکر ربک إذا نسیت ﴾ وەهەرکە لەبیرت چوو (إن شـاء الله) بکەیت و ئەوجا وەبـیرت هاتەوە، هەر دەبێ (إن شـاء الله) بکەیت، وەهەمیشەش یادی پەروەردگارت فەرامۆش نەکەیت ﴿ وقل عسـی أن یهدین ربی لأقرب من هذا رشدا ﴾ وە لە وەڵامی هەر پرسیارێکدا بڵێ: هیوادارم پەروەردگارم لەمە باشتر ونزیکتر بە هەقەوە شارەزاو ڕێنماییم بکات.

چەند مانەوە لە غارەکەدا؟

﴿ ٢٥: ولبثـوا فـی کهفهـم ثـلاث مائـة سـنین ﴾ لاوەکانیش

لەئەشـکەوتەکەیاندا سێ سەد سـاڵی هەتاوی بەخەوتوویی مانەوە ﴿ وازدادوا تسعا ﴾ و نۆ ساڵیشـیان بۆ زیاد کرد، واتە: ئەگەر بەساڵی هەتاوی حسێب بکرێت (٣٠٠) ساڵی رەبەق مانەوە، خۆئەگەر بە ساڵیمانگی(هیلال) یش لێك بدرێتەوە (٣٠٩) ساڵ مانەوە.

لە پێشـەوە فەرمووی: (سـینین عددا) جا گومـان لەوەدا نییە کە ئەمە گەورەترین بەڵگەو نیشانەی راستی پەیامبەرە ﷺ، لە کاتێکدا کـە ئەو نە لە کۆلێـژی بیرکاریو ماتماتیك، وە نە لە دانشـگای گەردووناسیدا فێربووە، ئەی ئەگەر ئەوە موعجیزە نەبێت!؟ باشە ئەو چۆن دەزانێ کە هەر سەد ساڵی هەتاوی، سێ ساڵی مانگی زیاد دەکاو پێش دەکەوێ، وە هەر ساڵێکی هەتاوی (١١) رۆژ زیاد دەکا ودەرواتـە پێشـەوە؟ ﴿ ٢٦: قل الله أعلم بما لبثـوا ﴾ پێیان بڵێ: هەر خوا خۆی باشتر دەزانێ لەوئەشکەوتەدا چەند مانەوە، واتە: زانینیحەواڵەی زانست و زانیاری خوای گەورەی بکە ﴿ له غيب السموات والأرض ﴾ هەرچی نادیارو داپۆشـراوی ئاسمانەکانو زەوی هەیە -بەدەنگو باسـی یارانی ئەشکەوتیشەوە- بۆ خوایە، وە ئەوە لای ئەو دیارو ئاشکرایەو چاك دەیزانێ. ﴿ أبصر به ﴾ ئای خوا چ بینایە بۆ هەموو شـتێ ﴿ وأسـمع ﴾ وچ ژنەوایشە، واتە: بینین و بیستنی خوا بێ سنوورە، وەکو بینین و بیستنیهیچ کەسێ نییـە ﴿ ما لهم من دونه من ولي ﴾ بۆیارانی ئەشـکەوت -جگە لەو زاتی اللهیە- هیچ پشت و پەناو دۆسێکیان دەس ناکەوێ هەتا بییان پارێزێ ﴿ ولا يشرك في حكمه أحدا ﴾ وخوایش لە کارو بریاری خویدا هیچ کەسی نەکردووە بە هاوتاو هاوبەشیخۆی، بێ شـەریك و بێ وەزیرو بێهاوتایە، رازیش نابێت قسـەی ناحەزو نەیارانی بخرێتە پاڵ قسەیەوە.

قورئان بخوێنەو لەگەڵ ئیمانداران بە:

﴿ ٢٧: واتل ما أوحي إليك من كتاب ربك ﴾ ئـەی پێغەمبەر!هەرچـی لە قورئان و کتێبەکەی پەروەردگارتدا بەوەحی بۆت هاتـووە، بیخوێنەوەو کاری پێبکەو، تەنهـا تۆزقاڵەیە لێی لانەدەیت ﴿ لا مبدل لكلماته ﴾ نابێ کەسـێك بریارو وشـەکانی خـوا بگۆرێ ﴿ ولن تجد من دونـه ملتحدا ﴾ لە غەیرەز ئەو هیچ دۆسـت و پەناگایەکت دەست ناکەوێت،کەوابوو نابێ پەنا بەهیچ کەسـێکیش بەریت ﴿ ٢٨: واصبر نفسك مع الذين يدعون ربهم بالغداة والعشي يريدون وجهه ﴾ دان بە خۆتا بگرە لە گەڵ ئەوانەی کە بەیانیان و ئێواران لە پەروەردگاریان دەپاڕێنەوە ودەیپەرستن و، تەنیا رەزامەندی ئەویشیان دەوێ، ئیتر داران، یان نەدار، بەهێزن، یان بێهێز، نابێ گوێ لە سـەرانی قورەیـش بگریت کە: دەڵێن دەبێ (بیلال وعەممارو سـوهەیب و خەبباب و..) لەدانیشتنەکاندا وەدەرنێیـت ﴿ ولا تعد عيناك عنهم ﴾ هەرگیز چاویشـت لێیان کل نەکەیت و پشـتگوێیان نەخەیت، پەیامبەر ﷺ گەلێ سوور بوو لەسەر بروا هێنانی ناودارەکانی قورەیش، بەشێوەیەك خەریك بوو لـە هـەژارەکان واز بێنێ و، خۆی بێ نیاز بکات لێیان، ئەوسـا ئیـتر قورئان هـات و فەرمووی: هەر لەگـەڵ ئەمانەدا بەو، گوێ بەوانە مەدە لەسـەر رێی ئیسلام نین ﴿ تريد زينة الحياة الدنيا ﴾ بەمەبستی ئەوە روو لە جوانی و زەرقو بەرقی ئەم دونیایە بکەیت ﴿ ولا تطع من أغفلنا قلبه عن ذكرنا ﴾ و بەگوێی ئەوە مەکە -کە لەبەر لاسـاری خۆی- دڵمان بێ ئاگـا کرد لە یادی خۆمان، بۆیە هەمیشـە سـەری کردۆتە دونیا ﴿ واتبع هواه ﴾ و شـوێنی هەواو ئـارەزووی خۆی کەوتووە و وازی لە فەرمانی خوای گەورە هێناوە ﴿ وكان أمره فرطا ﴾ و هەموو کارو فەرمانێکی لەرادەو لەسـنوور دەرچـووە، لە جێگایەکی تردا هەر لەو بارەیەوە دەفەرموێ: (ولا تمدن عينيک إلى مامتعنا به أزواجا منهم زهرة الحياة الدنيا لنفتنهم فيه ورزق ربک خير وأبقى).

هەق و راستی هەر لای خوایە، کێبروا دەکاو کێش نایکا،:

﴿ ٢٩: وقـل الحق من ربكم ﴾ پێیـان بڵێ: ئەی پێغەمبەر! ﷺ هەق و راستی تەنها هەر ئەوەیە کە لە لای پەروەرگارتانەوە هاتووە بۆتـان، کەواتە دوای ئەو بێ دینە غافڵانە مەکەون ﴿ فمن شاء فليؤمن ومن شاء فليكفر ﴾ ئینجا پاش دەرکەوتنی هەق و راستی، هەمووشـتان سەربەستن، کێ باوەردێنێ و موسڵمان دەبێ، با بروا بێنێ، کێش دەیەوێ کافرو بێ بروا بێت، با هەر کافربێت، دیارە ئەمە هەرەشەیە، چونکە هەرگیز خوای گەورە رازی نییە بە کوفرو داوا لەخەڵك ناکات کە: بچن رێبازی کوفر هەڵبژێرن، لەولایشەوە هـەق و ناهەق بەبوون و نەبوونی ماڵو سـامانی ئەم دونیا نییە، هەتـا وابزانن هەموو دۆڵەمەندێك راسـت و چـاك وپاکە، هەموو هەژارێکیـش نەگریـس و نەگبەتە. ﴿ إنا أعتدنا للظالمين نارا ﴾ بێگومـان ئێمە ئاگرێکی گەرممان بۆ ناهەقکاران و سـتەمکارانی کافران ئامادە کردووە ﴿ أحاط بهم سرادقها ﴾ کە گروو بڵێسەکەی، یـان درێژییەکەی وەك پەردەی خێـوەت هەموو لایەکی گرتوون، پێغەمبەر ﷺ لە تۆکمەیی و مەحکەمی دیوارەکانی ئاگری دۆزەخدا دەفەرمـوێ: چـوار دیواری وای بـە دەورا کراوە کە ئەسـتوری هەریەکەیـان ماوەی چل سـاڵە رێیە. (پێشـەوا ئەحمەد) ﴿ وإن يستغيثوا ﴾ خۆ ئەگەر زۆریان بۆهات و هاواریان لێ بەرز بوویەوەو داوای ئاویان کرد ﴿ يغاثوا بماء كالمهل يشوي الوجوه ﴾ ئاوێکیان

فریـــا دەخرێ وەك قورقوشمـــی تواوەیەو، دەم و چاویان لەبەر زۆر گەرمی خۆی هەڵدەکرووزێنێ و دەیبرژێنێ ﴿بئس الشراب وساءت مرتفقا﴾ ئای چ خواردنەوەیەکی ناله بارو خراپە ئەو ئاوە، ئای چ ژینگـــەو جێیەکی نالە بارو خراپە ئـــەو دۆزەخە!! لە ئایەتێکی تردا دەفەرموێ: (وسقوا ماء حميما فقطع أمعاءهم).

پاداشی کارچاکان ون نابێ:

﴿٣٠: إن الذين آمنوا وعملوا الصالحات﴾ بێگومان ئەوانەش کـــە بڕوایان هێنـــاوەو کارو کردەوەی چاك ئەنجـــام دەدەن ﴿إنا لا نضيع أجر من أحسن عملا﴾ بـــا دڵنیابن کەئێمە پاداشـــتی ئەو جۆرە کەســـانە زایە ناکەین کـــە: کارو ڕەفتاری چاك ئەنجام دەدەن ﴿٣١: أولئك لهم جنات عدن تجري من تحتهم الأنهار﴾ کەســـانی وا بۆ نشیمەنو حەوانەوەیان دەیانبەینە ناو باغاتێك، کە چـــۆم و ڕووبارێکی زۆر بەبەردارو درەختەکەیـــدا دەڕوا ﴿يحلون فيها من أساور من ذهب﴾ دەس بەندو بازنی زێڕینیشیان لەدەست دەکرێ، واتە: لە ســـێ جۆر بازن دەکرێتە دەستیان: (زێڕ، زیو، لۆلۆ) دیارە ئەو جۆرانە هەندێ لەپاشـــایان لە دونیادا لە دەستیان دەکـــردن، بەڵام لە قیامەتـــدا تایبەتە بەو هەژارو بـــێ نەوایانەوە لەدونیـــادا نەبووبوون ﴿ويلبسون ثيابا خضرا﴾ جـــل و بەرگی بەنرخو ســـەوزیش لەبەر دەکـــەن (چوون ئەو ڕەنگـــە بۆ چاو زۆر لەبارو مایەی خۆشـــحاڵی وشادییە) ﴿من سندس وإستبرق﴾ دوو توێیە، چینی ژێرەوە ئاوریشـــمێکی زۆر ناسك ونەرمەو پێی دەڵێن (ســـوندوس)، چینی سەرەوەیشـــی ئاوریشمێکی ئەســـتوورە و پێی دەڵێن: (ئیستەبرەق) ﴿متكئين فيها على الأرائك﴾ بەئەو پەڕی خۆشیو شادییەوە لەسەر کورسی و قەنەفەی جوان و ڕازاوە شانیان داداوە ﴿نعم الثواب﴾ چ پاداشتێکە ﴿وحسنت مرتفقا﴾ وچاك جێگایەکی حەوانەوەیە، لە ســـوورەتی (فورقان)یشدا دەفەرموێ: (أولئک يجزون الغرفة بما صبروا ويلقون فيها تحية وسلاما.خالدين فيها حسنت مستقرا ومقاما).

نەزیلەی موشریکی داراو، موسڵمانی نەدارا:

﴿٣٢: واضرب لهم مثلا رجلين﴾ تۆ نموونـــەو نەزیلەی دوو پیاو بۆ موشـــریکەکان بهێنەوە ئەی پێغەمبەر! کە دونیا لایان زۆر بەنرخەو بەپێغەمبەر دەڵێن: دەبێ موســـڵمانە هەژارەکان دوورەوە خەیت ﴿جعلنا لأحدهما جنتين من أعناب﴾ دوو باخە(ڕەزمان) بـــە یەکێکیان دابـــوو ﴿وحففناهما بنخل وجعلنا بينهما زرعا﴾ و بە(دارخورما) دەورمان دابوون و، لەنێوانیشیاندا مەزراو بێستانێکمان شین کردبوو، دیارە کە دیمەنی ئاوا، دیمەنێکی زۆرجوان و دڵڕفێنە: ڕووبارو ئـــاوی ڕەوان هەڵقوڵێن، باخە ڕەزی ترێ و، باخە خورما دەورەی بـــدا، ئەوجا ڕەزو دانەوێڵە لەپاڵ یەکدا لەگەشـــەدا بێو هەردەم شنەیان بێت ﴿٣٣: كلتا الجنتين آتت أكلها﴾ ئەو دوو باخە هەردوو بەتێرو تەسەلی میوەی چاکیان ئەدا ﴿ولم تظلم منه شيئا﴾ و هیچیان لێ خەســـار نەدەبوو ﴿وفجرنا خلالهما نهرا﴾ وە لەنێـــوان هەردوویاندا کانی و ڕووبارێکـــی زۆرمان هەڵقوڵاند بۆ ئاودانیان و جوانی و زینەتیان ﴿٣٤: وكان له ثمر﴾ هەمیشە لە کاتی خۆیدا بەرووبووی دەدا ﴿فقال لصاحبه وهو يحاوره﴾ ئەوجا خۆی لێگۆڕاو بە فشـــەیەکەوە بەهاوەڵـــە هەژارەکەی گوت: ﴿أنا أكثر منك مالا وأعز نفرا﴾ من ماڵ و ســـامانم لەتۆ زیاترە، وە بە دەستو پێوەندیش لەتۆ دەسەڵاتدار ترم!! ﴿٣٥: ودخل جنته وهو ظالم لنفسه﴾ ڕۆژێك بەکەش و فشـــێکەوە دەســـتی هاوڕێ موسڵمانەکەی گرتوو و ڕۆیشتە ناو باخەکەیەوەو، خۆی بەشتێکی سەیر هاتە پێش چاو ﴿قال ما أظن أن تبيد هذه أبدا﴾ بە لووتێکی بـــەرزەوە گوتی: هەرگیز باوەڕ ناکەم ئەم باخ و باخاتەم تیا بچێت ﴿٣٦: وما أظن الساعة قائمة﴾ باوەڕ ناکەم قیامەتیش هەرگیز بەرپا ببێت ﴿ولئن رددت إلى ربي لأجدن خيرا منها منقلبا﴾ خۆ ئەگەر هەر برایشـــمەوە بۆلای پەروەردگارم و قیامەتیش ڕاست بوو

وَٱصۡبِرۡ نَفۡسَكَ مَعَ ٱلَّذِينَ يَدۡعُونَ رَبَّهُم بِٱلۡغَدَوٰةِ وَٱلۡعَشِيِّ
يُرِيدُونَ وَجۡهَهُۥۖ وَلَا تَعۡدُ عَيۡنَاكَ عَنۡهُمۡ تُرِيدُ زِينَةَ ٱلۡحَيَوٰةِ
ٱلدُّنۡيَاۖ وَلَا تُطِعۡ مَنۡ أَغۡفَلۡنَا قَلۡبَهُۥ عَن ذِكۡرِنَا وَٱتَّبَعَ هَوَىٰهُ وَكَانَ
أَمۡرُهُۥ فُرُطٗا ﴿٢٨﴾ وَقُلِ ٱلۡحَقُّ مِن رَّبِّكُمۡۖ فَمَن شَآءَ فَلۡيُؤۡمِن وَمَن
شَآءَ فَلۡيَكۡفُرۡۚ إِنَّآ أَعۡتَدۡنَا لِلظَّٰلِمِينَ نَارًا أَحَاطَ بِهِمۡ سُرَادِقُهَاۚ
وَإِن يَسۡتَغِيثُواْ يُغَاثُواْ بِمَآءٖ كَٱلۡمُهۡلِ يَشۡوِي ٱلۡوُجُوهَۚ بِئۡسَ
ٱلشَّرَابُ وَسَآءَتۡ مُرۡتَفَقًا ﴿٢٩﴾ إِنَّ ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ وَعَمِلُواْ
ٱلصَّٰلِحَٰتِ إِنَّا لَا نُضِيعُ أَجۡرَ مَنۡ أَحۡسَنَ عَمَلًا ﴿٣٠﴾ أُوْلَٰٓئِكَ
لَهُمۡ جَنَّٰتُ عَدۡنٖ تَجۡرِي مِن تَحۡتِهِمُ ٱلۡأَنۡهَٰرُ يُحَلَّوۡنَ فِيهَا مِنۡ أَسَاوِرَ
مِن ذَهَبٖ وَيَلۡبَسُونَ ثِيَابًا خُضۡرٗا مِّن سُندُسٖ وَإِسۡتَبۡرَقٖ مُّتَّكِـِٔينَ
فِيهَا عَلَى ٱلۡأَرَآئِكِۚ نِعۡمَ ٱلثَّوَابُ وَحَسُنَتۡ مُرۡتَفَقٗا ﴿٣١﴾ ۞ وَٱضۡرِبۡ
لَهُم مَّثَلٗا رَّجُلَيۡنِ جَعَلۡنَا لِأَحَدِهِمَا جَنَّتَيۡنِ مِنۡ أَعۡنَٰبٖ وَحَفَفۡنَٰهُمَا
بِنَخۡلٖ وَجَعَلۡنَا بَيۡنَهُمَا زَرۡعٗا ﴿٣٢﴾ كِلۡتَا ٱلۡجَنَّتَيۡنِ ءَاتَتۡ أُكُلَهَا وَلَمۡ
تَظۡلِم مِّنۡهُ شَيۡـٔٗاۚ وَفَجَّرۡنَا خِلَٰلَهُمَا نَهَرٗا ﴿٣٣﴾ وَكَانَ لَهُۥ ثَمَرٞ فَقَالَ
لِصَٰحِبِهِۦ وَهُوَ يُحَاوِرُهُۥٓ أَنَا۠ أَكۡثَرُ مِنكَ مَالٗا وَأَعَزُّ نَفَرٗا ﴿٣٤﴾

هـات، ودوای مردنیش زیندوو کرامەوە –وەکو تۆ دەڵێیت– دڵنیام کە لەوێش جێگایەکی چاکترو باخ و باخاتێکی رازاوەترم دەسـت دەکەوێ، چونکە شان و شەوکەتی خۆم ئەوە هەڵدەگرێت.

وَدَخَلَ جَنَّتَهُۥ وَهُوَ ظَالِمٌ لِّنَفۡسِهِۦ قَالَ مَآ أَظُنُّ أَن تَبِيدَ هَٰذِهِۦٓ
أَبَدًا ﴿٣٥﴾ وَمَآ أَظُنُّ ٱلسَّاعَةَ قَآئِمَةً وَلَئِن رُّدِدتُّ إِلَىٰ رَبِّي
لَأَجِدَنَّ خَيۡرًا مِّنۡهَا مُنقَلَبًا ﴿٣٦﴾ قَالَ لَهُۥ صَاحِبُهُۥ وَهُوَ يُحَاوِرُهُۥٓ
أَكَفَرۡتَ بِٱلَّذِي خَلَقَكَ مِن تُرَابٍ ثُمَّ مِن نُّطۡفَةٍ ثُمَّ سَوَّىٰكَ رَجُلًا
﴿٣٧﴾ لَّٰكِنَّا۠ هُوَ ٱللَّهُ رَبِّي وَلَآ أُشۡرِكُ بِرَبِّيٓ أَحَدًا ﴿٣٨﴾ وَلَوۡلَآ إِذۡ
دَخَلۡتَ جَنَّتَكَ قُلۡتَ مَا شَآءَ ٱللَّهُ لَا قُوَّةَ إِلَّا بِٱللَّهِۚ إِن تَرَنِ أَنَا۠
أَقَلَّ مِنكَ مَالًا وَوَلَدًا ﴿٣٩﴾ فَعَسَىٰ رَبِّيٓ أَن يُؤۡتِيَنِ خَيۡرًا مِّن
جَنَّتِكَ وَيُرۡسِلَ عَلَيۡهَا حُسۡبَانًا مِّنَ ٱلسَّمَآءِ فَتُصۡبِحَ صَعِيدًا
زَلَقًا ﴿٤٠﴾ أَوۡ يُصۡبِحَ مَآؤُهَا غَوۡرًا فَلَن تَسۡتَطِيعَ لَهُۥ طَلَبًا ﴿٤١﴾
وَأُحِيطَ بِثَمَرِهِۦ فَأَصۡبَحَ يُقَلِّبُ كَفَّيۡهِ عَلَىٰ مَآ أَنفَقَ فِيهَا وَهِيَ خَاوِيَةٌ
عَلَىٰ عُرُوشِهَا وَيَقُولُ يَٰلَيۡتَنِي لَمۡ أُشۡرِكۡ بِرَبِّيٓ أَحَدًا ﴿٤٢﴾ وَلَمۡ تَكُن لَّهُۥ
فِئَةٌ يَنصُرُونَهُۥ مِن دُونِ ٱللَّهِ وَمَا كَانَ مُنتَصِرًا ﴿٤٣﴾ هُنَالِكَ ٱلۡوَلَٰيَةُ
لِلَّهِ ٱلۡحَقِّۚ هُوَ خَيۡرٌ ثَوَابًا وَخَيۡرٌ عُقۡبًا ﴿٤٤﴾ وَٱضۡرِبۡ لَهُم مَّثَلَ ٱلۡحَيَوٰةِ
ٱلدُّنۡيَا كَمَآءٍ أَنزَلۡنَٰهُ مِنَ ٱلسَّمَآءِ فَٱخۡتَلَطَ بِهِۦ نَبَاتُ ٱلۡأَرۡضِ
فَأَصۡبَحَ هَشِيمًا تَذۡرُوهُ ٱلرِّيَٰحُۗ وَكَانَ ٱللَّهُ عَلَىٰ كُلِّ شَيۡءٖ مُّقۡتَدِرًا ﴿٤٥﴾

ئیماندارە نەدارەکە بە ئاخافتن هات:

﴿ ٣٧: قال له صاحبه وهو يحاوره ﴾ هاوەڵـە ئیماندارەکەیشـی پێی‌گوت: ﴿ أكفرت بالذي خلقك من تراب ﴾ ئـەرێ کافرو بێ باوەڕ بووی بەو خوایە کە لەبنەچەی تۆی لەگڵ دروستکرد؟ ﴿ ثم من نطفة ﴾ پاشان لەتنۆکە ئاوێکی قێزەون ﴿ ثم سـواک رجلا ﴾ ئەوجا قۆناغ بەقۆناغ کردیتی بەپیاوێکی تەواو، ئێستایش یاخی بوویت؟! ﴿ ٣٨: لكنا هو الله ربي ﴾ بەڵام –چاك بزانە– کەمن پێ لێ دەنێم و دەڵێم: کە هەرئەو (الله)یە پەروەردگارو بەدیهێنەرمە ﴿ ولا أشـرك بربي أحدا ﴾ و هیچ کەسـیش ناکەمە هاوتاو هاوبەشـی پەروەردگـارم ﴿ ٣٩: ولولا إذ دخلت جنتك ﴾ دەبوو ئەو کاتە چوویتە ناو باخەکەتەوەو ئەو گشـت بەروبوومەت دیت ﴿ قلت ما شـاء الله لا قوة إلا بالله ﴾ گوتبات: (ماشاء الله) لـەم هەموو بەهرەو نیعمەتەیە خوا بەمەیلی خۆی پێی‌داوم، دیارە هەرچی بدات دەیدات، باوەڕیشـم وایە هیچ هێزێك بۆمن نییە لە فەراهەمهێنانی، بە هێزو پشتیوانی خوا نەبێ،ئەوە دەستەبەر بوو بۆ بەردەوامی ئەو نیعمەتەت.

(سـەلەف) دەڵێت: هەر کەسێك شـتێکی دیت و سەری سوور ما لێی، بڵێت: (ماشاءالله لاقوة إلا بالله) پێغەمبەریش ﷺ فەرمووی: ((ألا أدلـك على كنز من كنوز الجنة؟: لاحـول ولا قوة إلا بالله)) (فتـح الباري: ١١/٢١٧). ﴿ إن ترن أنا أقـل منك مالا وولدا ﴾ بەتایبەتـی ئێسـتا کە تۆ من بەکەمتر بەمـاڵ و زاروڵە دەبینی و، فیزم بەسـەردا دەکەیت، دەبوو واتکردبا ﴿ ٤٠: فعسـى ربي أن يؤتينـي خيرا من جنتك ﴾ دوور نییە پەروەردگارم لەباخەکەی تۆ چاکترم پێ ببەخشـێت، من دەوڵەمەند بکا و تۆ هەژار ﴿ ويرسل عليها حسـبانا من السماء ﴾ وە سـزاو بەڵایەکیش لەئاسمانەوە بۆ باخەکـەت بنێرێت ﴿ فتصبح صعيدا زلقـا ﴾ و ببێتە زەوییەکی رووت و خلیسـك و بێروون و قاڕ ﴿ ٤١: أو يصبح ماؤها غورا ﴾ یـا ئاوەکەی بە ناخی زەویدا ڕۆبچـێ و تەواوی بەرو بووم و دارو درەختەکەیشی تیا بچێت، وەکو لە کۆتایی سوورەتی(ملك) دا هەر لـەو بارەیەوە دەفەرموێ: (قل أرأيتـم إن أصبح ماؤكم غورا فمن يأتيكم بماء معين). ﴿ فلن تستطيع له طلبا ﴾ ئیتر هەرگیز نەتوانی بەدەستی بێنیو، جارێکی‌تر سوودی لێ‌وەرگری.

ئەنجامی شیرک هەر بەدبەختیە:

﴿ ٤٢: وأحيط بثمره ﴾ سـەرەنجام قسەی هاوەڵی خواناسی هاتە دی و لـە هەموو لایەکەوە بەڵاو ئافـەت رووی تێ‌کردو فەوتاندی ﴿ فأصبح يقلب كفيه على ما أنفق فيها ﴾ جا کە هاتە ناوی و ئەوەی دیت هاتبوو بەسـەر باخەکەیدا، هەردوو دەسـتی دەدا بەیەکدا، لەداخی ئەو سـامانەی تێیدا بەخت کردبوو بۆ ئاوەدان کردنەوەی ﴿ وهـي خاوية على عروشـها ﴾ وا ئێسـتایش بـاخ ودارکەپری باخەکەی گشت بەسـەر یەکا کەوتوونو وێرانە ﴿ ويقول يا ليتني لم أشرك بربي أحدا ﴾ هەر دەڵێ: خۆزگە هیچ کەسێکم نەدەکردە هاوبەش بۆ پەروەردگارم و باوەڕی دامەزراوم هەر بەو دەبوو تا ئاوام لێ نەقەومایە ﴿ ٤٣: ولم تكن له فئة ينصرونه من دون الله ﴾ خۆ لەخوایش بەولاوە هیچ دەسـتەیەکی وانەبوو(نەهۆزو عەشیرەتی، نەکورو منداڵی) کۆمەکی پێ بکاو بەدەمیەوە بێ ﴿ وماكان منتصرا ﴾ بەبێ یاریدەدەر مایەوەو، خۆیشی هیچی پێ نەکرا، کەچی لەبەرا بەدارایی و خزم و عەشرەتیەوە خۆی هەڵدەکیشاو شانازی دەکرد، وا ئێسـتاش کەسـێك نییە یارمەتییەکی بـدات ﴿ ٤٤: هنا لك الولاية لله الحق ﴾ ئـا لەوێدا یارمەتی وکۆمەك هەربۆ خوای حەق

و راستە بەتەنیا ﴿ هوخیر ثوابا وخیر عقبا ﴾ وە ئەو خۆی بۆ بەندەی ئیماندارو بە باوەڕی، باشترین کەسێکە پاداشتی بداتەوە، وەباشترین کەسیشە پاشە ڕۆژی بۆ چاك بكات.

نەزیلەی ژینی ئەم دونیایە:

﴿ ٤٥: واضرب لهم مثل الحیاة الدنیا ﴾ ئەی پێغەمبەر! ﷺ تۆ نەزیلەی ژیانی ئەم دونیایەیان بۆ بهێنەوە لە جوانی ورازاوەییدا، وەلە فەنـاو تیاچوونیدا ﴿ كماء أنزلناه من السماء ﴾ بەوەی كە وەكو ئەو ئاوە وایە كە لەئاسمانەوە دەیبارێنینە سەر زەوی ﴿ فاختلط به نبات الأرض ﴾ ئەوجا تێكەڵ بەڕووەك و تۆوی ناو زەوی دەبێ و، هەموو تەرزە گژو گیایەكی جوان و هەمە جۆرەی پێ سەوز دەبێ، هەندێكـی پێ ئاوێتە بە هەندێكی تری دەبێو سـەر لێك دەدەن و زەوی دەڕازێننەوە ﴿ فأصبح هشیما تذروه الریاح ﴾ كەچیلەدوای ماوەیەك دەبێتە پووش و پەڵاش و(با) پرژو بڵاوی دەكاتەوە ﴿ وكان الله علی كل شئ مقتدرا ﴾ وە هەمیشەخوای گەورە بەسەر هەموو شتێكا بەتواناو بەدەسـەڵاتە، وە لەگەڵ جێگـای تردا بە چەند شـێوازێ تر ئەو مەسـەل و نموونەیە دێنێتەوە، بـۆ نموونە: لەم ئایەتـەدا دەفەرمـوێ: (إعلموا أنما الحیاة الدنیالعب ولهو وزینة وتفاخر بینكم وتكاثر فی الأموال والأولاد كمثل غیث أعجب الكفار نباته..) وە لە فەرموودەیەكیشـدا هاتووە: ((..الدنیا حلوة خضرة..))

﴿ ٤٦: المال والبنون زینة الحیاة الدنیا ﴾ مـاڵ ومناڵ زینەت و جوانـی ژیانی دونیان، كەوابوو هەق نییە كەسـێكی پێبخڵەتێ، لە ئایەتێكـی تردا بۆ تەئكیدی ئەوە دەفەرموێ: (زین للناس حب الشهوات من النساء والبنین والقناطیر المقنطرة من الذهب والفضة..) ﴿ والباقیات الصالحـات خیر عند ربک ثوابا وخیر أملا ﴾ وەكارو كـردەوە چاكـە هەرماوەكان، وەكـو خزمەت بەدیـن وبە خەڵك وئاوەدانكردنەوەی شـارو گوندو هەركارێكی تر لەو شێوە، باشترەو باشترین هیوایە بۆ مرۆڤ.

(ئیبن كەسـیر) دەڵێت: زۆربەی ریوایەتـەكان دەڵێن: (الباقیات الصالحـات) زیكری (سـبحان الله، والحمـدلله، ولا إله إلا الله، والله أكبر، ولا حول ولا قوة إلا بالله) یە.

قۆناغە سەختەكانی هاتنی قیامەت:

﴿ ٤٧: ویوم نسـیر الجبـال ﴾ وئاگاری خەڵك بكـەوە بە ڕۆژێ كـە كێوەكان (بـەر لەهاتنی قیامەت) دەخەینە گـەڕ وەكو هەور بەهـەوادا دەڕۆن، وەك لەجێگایەكی تردا جەخت لە سـەر ئەوە دەكاتەوەو دەفەرموێ: (..وهی تمرمر السـحاب..) یان دەفەرموێ: (وتكـون الجبال كالعهن المنفوش). ﴿ وتـری الأرض بارزة ﴾ و زەویش بە ڕووتەڵ دەبینی كە: هیچ شـتێكی بەسـەرەوە نەماوە، نەكێو، نەدار، نەدرەخت، هەمووی تەخت بووە ﴿ وحشرناهم ﴾ ئەو خەڵكەیش هەموو (چاك و خراپیان) كۆ دەكەینەوە بۆ پرسیارو وەڵام و لێپرسینەوە لەكارو كردەوەكانی دونیایان ﴿ فلم نغادر منهم

ٱلْمَالُ وَٱلْبَنُونَ زِينَةُ ٱلْحَيَوٰةِ ٱلدُّنْيَا ۖ وَٱلْبَٰقِيَٰتُ ٱلصَّٰلِحَٰتُ
خَيْرٌ عِندَ رَبِّكَ ثَوَابًا وَخَيْرٌ أَمَلًا ﴿٤٦﴾ وَيَوْمَ نُسَيِّرُ ٱلْجِبَالَ وَتَرَى
ٱلْأَرْضَ بَارِزَةً وَحَشَرْنَٰهُمْ فَلَمْ نُغَادِرْ مِنْهُمْ أَحَدًا ﴿٤٧﴾ وَعُرِضُوا۟
عَلَىٰ رَبِّكَ صَفًّا لَّقَدْ جِئْتُمُونَا كَمَا خَلَقْنَٰكُمْ أَوَّلَ مَرَّةٍۭ ۚ بَلْ زَعَمْتُمْ
أَلَّن نَّجْعَلَ لَكُم مَّوْعِدًا ﴿٤٨﴾ وَوُضِعَ ٱلْكِتَٰبُ فَتَرَى ٱلْمُجْرِمِينَ
مُشْفِقِينَ مِمَّا فِيهِ وَيَقُولُونَ يَٰوَيْلَتَنَا مَالِ هَٰذَا ٱلْكِتَٰبِ
لَا يُغَادِرُ صَغِيرَةً وَلَا كَبِيرَةً إِلَّآ أَحْصَىٰهَا ۚ وَوَجَدُوا۟ مَا عَمِلُوا۟
حَاضِرًا ۗ وَلَا يَظْلِمُ رَبُّكَ أَحَدًا ﴿٤٩﴾ وَإِذْ قُلْنَا لِلْمَلَٰٓئِكَةِ ٱسْجُدُوا۟
لِءَادَمَ فَسَجَدُوٓا۟ إِلَّآ إِبْلِيسَ كَانَ مِنَ ٱلْجِنِّ فَفَسَقَ عَنْ أَمْرِ رَبِّهِۦٓ ۗ
أَفَتَتَّخِذُونَهُۥ وَذُرِّيَّتَهُۥٓ أَوْلِيَآءَ مِن دُونِى وَهُمْ لَكُمْ عَدُوٌّۢ ۚ
بِئْسَ لِلظَّٰلِمِينَ بَدَلًا ﴿٥٠﴾ ۞ مَّآ أَشْهَدتُّهُمْ خَلْقَ ٱلسَّمَٰوَٰتِ
وَٱلْأَرْضِ وَلَا خَلْقَ أَنفُسِهِمْ وَمَا كُنتُ مُتَّخِذَ ٱلْمُضِلِّينَ عَضُدًا
﴿٥١﴾ وَيَوْمَ يَقُولُ نَادُوا۟ شُرَكَآءِىَ ٱلَّذِينَ زَعَمْتُمْ فَدَعَوْهُمْ
فَلَمْ يَسْتَجِيبُوا۟ لَهُمْ وَجَعَلْنَا بَيْنَهُم مَّوْبِقًا ﴿٥٢﴾ وَرَءَا ٱلْمُجْرِمُونَ
ٱلنَّارَ فَظَنُّوٓا۟ أَنَّهُم مُّوَاقِعُوهَا وَلَمْ يَجِدُوا۟ عَنْهَا مَصْرِفًا ﴿٥٣﴾

أحـدا ﴾ وە هیچ كەسـێكیان ناهێڵینەوە بێ لێپرسـینەوە ﴿ ٤٨: وعرضـوا علـی ربک صفا ﴾ گشـت ڕیـز دەكرێـن و ئەخرێنە بەردەسـتی پەروەدگارت بۆ پرسینەوە ﴿ لقد جئتمونا كما خلقناكم أول مـرة ﴾ خوا بە كافـرو بێ باوەڕەكان دەفەرموێ: بەڕاسـتی وائێسـتا هەموو بەڕووت و قووتی و دەسـتی خاڵی هاتوونە لامان، هەر وەكو چۆن لەسـەرەتاوە دروسـتمانكردن ﴿ بل زعمتم أن لن نجعل لكم موعدا ﴾ بەڵكو پێشتان وابوو كە هەرگیز وادەیەكتان بۆ دانانێین بۆ لێپرسـینەوەو پاداشت و تۆڵە! ﴿ ٤٩: ووضع الكتاب فتری المجرمین مشفقین مما فیه ﴾ وەنامەی كارو كردەوەی هەموو كەس دەهێنرێ و دادەنرێ، ئەوسـا دەبینی گشـت ئیماندارەكان دڵخۆشـن بەنامەكەیان، تاوانبارەكانیـش هەموو دڵە لەرزێ و دڵە فرێیانەو لەكارنامەكەیان دەترسن ﴿ ویقولون یا ویلتنا ﴾ و دەڵێن: ئـەی تیاچوونـی خۆمان! ﴿ ما لهذا الكتاب لا یغـادر صغیرة ولا كبیـرة إلا أحصاهـا ﴾ ئەمـە چ نامەیەكە؟ هەموو شـتێك گەورەو

بچوك، وردو درشـتی لەخۆیدا جێکردۆتـەوەو ئەژماردوویەتێ؟!
﴿ ووجدوا ما عملوا حاضرا ﴾ ئەوسـا پاداشتی کارو کردەوەکانی خۆیان بە حازری دەبینن‌و وەری دەگرن ﴿ ولا یظلم ربک أحدا ﴾ پەروەردگاریشت ناهەقی و ستەم لە هیچ کەسێك ناکات، بەناهەق سـزای کەس نادات، پاداشـتی چاککارانیش کەم ناکاتەوە، وەکو لە سـوورەتێکی تردا ئەم راسـتیە دووپات کراوەتەوەو دەفەرموێ: (إن الله لایظلم مثقال ذرة وإن تک حسنة یضاعفها..). پێغەمبەر ﷺ دەفەرموێ: ((إن الجَمّاء لتُقتصّ من القَرناء یوم القیامة..)).

سەرگورشتەی ئادەم و ئیبلیس:

﴿ ٥٠: وإذ قلنا للملائکة اسـجدوا لآدم ﴾ ئەو رۆژگارە وەبیر بێنە کە بەفریشـتەکانمان گوت: سـوژدە بـۆ ئادەم بـەرن، دیارە کە مەبەست لەو سـوژدەیە، سوژدەوکڕنووشـی رێزە، نەك سوژدەی پەرسـتن ﴿ فسـجدوا إلا إبلیس ﴾ ئەوانیش هەموو دەست بەجێ فەرمانەکەیان پیادە کردو کڕنووشیان برد، (ئیبلیس) نەبێ ﴿ کان مـن الجن ففسـق عن أمر ربـه ﴾، ئەو لە(جن) بـوو لە فەرمانی پەروەردگاری خۆی دەرچوو.
تێبینی: لە سـوورەتی (بەقەرە)دا شـتێکمان لەبارەی (شەیتان)ـەوە باسکـرد، دەتوانی بۆ زیـادە شـارەزابوون بگەڕێیتەوە ئەوێ.
﴿ أفتتخذونـه وذریته أولیاء من دونی ﴾ ئایا ئیتر ئێوە شـەیتان‌و زارۆو نەوەکانـی لەباتی من (خوا) دەکەنە دۆسـت و پشـتیوانی خۆتان..؟ کەسـێك ئەو هەموو کارە ناپەسەندانەی لێ وەشابێتەوە، ئێسـتا چۆن دەکرێ بەپشـتیوان ﴿ وهم لکم عدو ﴾ لەحاڵێکا کە ئەوان (خۆی و نەوەی) دوژمنی ئێوەن و، هەمیشە دژایەتیتان دەکەن ﴿ بئـس للظالمین بدلا ﴾ ئـای چ گۆڕینەوەیەکی خراپە گوێڕایەڵی کردنی ناهەقیکاران بۆ شـەتیان لەباتی خوا! ﴿ ٥١: ما أشهدتهم خلـق السـموات والأرض ﴾ ئێمە لە دروسـتکردنی ئاسمانەکان و زەویدا نەمانکردن بە شـایەت وهیچ پرسێکمان پێ نەکردن ﴿ ولا خلق أنفسهم ﴾ وە بۆ دروستکردنی خودی خۆشیان هەروا، واتە: ئەوانەش (شـەیاتینەکان) هەر وەك ئێوە بێ دەسەڵاتن، دەسا ئیتر چـۆن ئێوە بەگوێیان دەکەن ﴿ ومـا کنت متخذ المضلین عضدا ﴾ وەمن هەرگیز گومراکەران و سەرلێشـێواوانم نەکردووە بە دۆست و یاریـدەدەری خۆم، هەتا لەوکارەیشـدا بیانکەمە یاریدەری خۆم، کەوابوو نابێ ئێوەیش بیانکەنە دۆست و پشتیوانی خۆتان ﴿ ٥٢: ویوم یقول نادوا شـرکائی الذین زعمتم ﴾ ئەو رۆژە وەبیر بێننەوە کە خوا بەهاوەڵدانەرەکان دەفەرموێ و دەپرسێ: بانگ لەوانە بکەن ئێوە لەدونیادا پێتان وابوو شەریك و هاوبەشی منن و، هاوارتان بۆ دەبردن لە کاتی خۆشی و ناخۆشیدا، دەفەرموون، ئەمڕۆ هاواریان بۆ بـەرن با بێنە فریاتـان و رزگارتان بکـەن، لەجێگایەکی تردا دەفەرمـوێ: (ولقد جئتمونا فرادی کما خلقناکـم أول مرة وترکتم ماخولناکـم وراء ظهورکم وما نری معکم شـفعاءکم الذین زعمتم أنهم فیکم شـرکاؤا..). ﴿ فدعوهم فلم یستجیبوا لهم ﴾ ئەوانیش کە بانگیان دەکەن‌و هاواریان بۆ دەبەن وەڵامیان بدەنەوە ﴿ وجعلنا بینهـم موبقا ﴾ وە ئێمەش کەندالێکی دادڕاوی بەربڵاومان خسـتە نێوان خۆیان و خواکانیانەوە کە پێیان نەگەن، بێ لەوەش خۆیان و شوێن کەوتووەکانیشیان دەخەینە ناو ئاگرەوە.

بتپەرستەکان هیچ وەڵامێ نادەنەوە:

﴿ ٥٣: ورأى المجرمـون النـار ﴾ جـا لـەو رۆژەدا تاوانبـاران بەچـاوی خـۆ ئاگـری دۆزەخ دەبینن ﴿ فظنوا أنهـم مواقعوها ﴾ دڵنیـا دەبن‌و تێدەگـەن کە هەر دەخرێنە ناویـەوە ﴿ ولم یجدوا عنها مصرفا ﴾ وئیدی پەناگاو خۆ لادانێکیشـیان دەست ناکەوێ، تا خۆیان لێ بشـارنەوە ﴿ ٥٤: ولقـد صرفنا فی هذا القرآن للناس من کل مثل ﴾ بێگومان ئێمە لەم قورئانەدا هەموو جۆرە مەسەل و نەزیلەیەکمان بۆ مەردم هێناوەتەوە، هەتا بەباشی لە هەق تێبگەن و، لێرەو لەوێ چەواشە نەکرێن ﴿ وکان الإنسان أکثر شیء جدلا ﴾ کەچیئینسـان لەهەمووشـتێك دەمبازترە، واتە: لە سەر قسە زۆر دەچێ و هەمیشە بەبروو بیانووە.
(عەلی کـوری ئەبو تالیب) دەڵێت: شـەوێکیان پێغەمبەر ﷺ هاتە ماڵـان و لەمـن وخاتوونە(فاتمـە)ی کچی، پرسـی: ئەوە چۆن شـەونوێژ ناکەن؟ ((ألا تصلیان؟)) گوتم: ئێمە گیانمان بەدەسـتی خوایـە، ئەگەر بییەوێ هەڵمان دەسـێنێت، جـا کە پێغەمبەر ﷺ ئەوەی بیست لێیان، دای بە رانی خۆیداو چووو فەرمووی: (وکان الإنسان أکثر شیء جدلا) (متفق علیه). ﴿ ٥٥: وما منع الناس أن یؤمنوا إذ جاءهم الهدی ﴾ تەنیا شـتێ کە بوویە کۆسپ لەبەردەم ئـەو خەڵکەدا کە بڕوا بهێنن کاتێ ئەو قورئانەیان بۆهات لەلایەن خواوە ﴿ ویستغفروا ربهم ﴾ و لەپەروەردگاریان داوای لیبووردن بکەن ﴿ إلا أن تأتیهم سنة الأولین ﴾ هەرئەوە بوو کە: چاوەنواڕ بوون تووشی چارەنووسی پێشووەکان ببن، کە ئەوان -پاش ململانێ لەگەڵ پێغەمبەرەکانیانـدا- تیاچوون ﴿ أو یأتیهم العذاب قبلا ﴾ یـان ڕووبەڕوو سـزایان بۆ بێت‌و بەچاوی سـەر بیبینـن، ئەگینا ئەوان کە ئەو هەموو بەڵگەو نیشـانانەیان نیشـان دەدرێ، بۆچی بـاوەڕ ناهێنن؟ ئەوەبوو هێندێکیان بە پێغەمبەرەکەیانیان دەگوت: (فأسـقط علینا کسفا من السـماء إن کنت من الصادقین). ﴿ ٥٦:

﴿ وما نرسل المرسلين إلا مبشرين ومنذرين ﴾ وە پەیامبەرانمان نەناردووە بۆ خەڵکی بە مژدەدەر (بە بەهەشت بۆ ئیمانداران و) بە ترسێنەر (بە دۆزەخ بۆ بێباوەڕان) نەبێ ﴿ ويجادل الذين كفروا بالباطل ﴾ کەچی لەگەڵ ئاشکرایی هەق و راستیدا کافرو بێ باوەڕان، هەمیشە دەمەدەم دەکەن لەگەڵ موسڵمانەکاندا ﴿ ليدحضوا به الحق ﴾ بۆ ئەوەی بەگومانی خۆیان هەق و راستی پێ لەناو بەرن و زاڵ ببن بەسەریا، خۆ قەت ئەوەیان بۆ مەیسەر نابێت ﴿ واتخذوا آياتي وما أنذروا هزوا ﴾ وە لە باتی باوەڕ هێنان ئایەتەکانی ئێمە و ئەو سزایە وا ئەوانی پێ ترسێنران، بەگاڵتەجاڕیان وەرگرت و کەوتنە مەسخەرە پێیان!.

دەبێ کێ لە هەموو کەسێک ستەمکارتر بێت؟

﴿ ٥٧: ومن أظلم ممن ذكر بآيات ربه ﴾ دەبێ کێ لەوکەسە ستەمکارتر بێت کە بە ئایەتەکانی پەروەردگاری (واتە: بە قورئان) ئامۆژگاری بکرێ ﴿ فأعرض عنها ﴾ کەچی روویان لێ وەرچەرخێنێ ﴿ ونسي ما قدمت يداه ﴾ و ئاکامی ئەوکارە خراپانەیش کە بەدەستی خۆی پێشی خستوون لە بیر کردبێ! ﴿ إنا جعلنا على قلوبهم أكنة أن يفقهوه ﴾ بەراستی بەهۆی کوفرو لاسارییانەوە، پەردەمان بەسەر دڵیاندا هێنا، هەتا لە ماناو مەبەستیباوەڕ تێ نەگەن و کەڵکی لێ وەرنەگرن ﴿ وفي آذانهم وقرا ﴾ وە گوێشیانمان ئەوەندە قورس و گران کرد کە نەتوانن هەق ببیسن، چونکە خۆیان نایانەوێ ببیسن، ئێمەش زۆریان لێ ناکەین ﴿ وإن تدعهم إلى الهدى ﴾ خۆ ئەگەر هەوڵی زۆریان لەگەڵبدەیت و بانگیان بکەیت بۆ هیدایەت و رێنوێن بوونی رێی راست ﴿ فلن يهتدوا إذا أبدا ﴾ ئیتر هەرگیز رێنوێن نابن و وەڵام نادەنەوە، چونکە خۆ تێناگەیەنن و نابیسن!! ﴿ ٥٨: وربك الغفور ذو الرحمة ﴾ پەروەردگاریشت ئەی پێغەمبەر! ﷺ زۆر لێبووردەی، خاوەن میهرەبانی و رەحمەتە لەگەڵ سەرپێچیکەرانیشدا، ئەوەتە لە تۆڵەی گوناحەکانیاندا زوو نایانگرێت ﴿ لو يؤاخذهم بما كسبوا ﴾ و خۆئەگەر بیانگرێت بە هۆی کارو کردەوە خراپەکانیانەوە ﴿ لعجل لهم العذاب ﴾ دەبوو گورج سزای دابان ﴿ بل لهم موعد ﴾ بەڵام وا ناکات، چونکە دەم و ساتی جەزرەبەیانی دیاریکردووە ﴿ لن يجدوا من دونه موئلا ﴾ کاتێ ئەوەش هات ئیدی هیچ پەناگاو رێ هەڵهاتنێکیان دەست ناکەوێ، هەتا خۆیانی لێ بشارنەوە ﴿ ٥٩: وتلك القرى أهلكناهم لما ظلموا ﴾ وە خەڵکیئەم شارو گوندانەشمان: (هۆزەکەی هوودو، سالح و، شوعەیب.. هتد) لەناو بردن کاتێ ستەمیانکرد ﴿ وجعلنا لمهلكهم موعدا ﴾ وەبۆ لەناوبردنیشیان سات و کاتێکمان بۆ دانان، ئاخۆ تۆ بڵێیت پەندی لێ وەربگرن؟.

داستانەکەی مووسا و خدر (سڵاویان لە سەر بێت):

بەڵێ خوای باڵادەست مووسا ئاگادار دەکات کە لە(مەجمەعولبەحرەین دا(واتە: ـوەك قەتادە دەڵێ‌ ـ دەریای فارس و، دەریای رۆم)

وَلَقَدْ صَرَّفْنَا فِي هَٰذَا ٱلْقُرْءَانِ لِلنَّاسِ مِن كُلِّ مَثَلٍ وَكَانَ
ٱلْإِنسَٰنُ أَكْثَرَ شَيْءٍ جَدَلًا ﴿٥٤﴾ وَمَا مَنَعَ ٱلنَّاسَ أَن يُؤْمِنُوٓا۟
إِذْ جَآءَهُمُ ٱلْهُدَىٰ وَيَسْتَغْفِرُوا۟ رَبَّهُمْ إِلَّآ أَن تَأْتِيَهُمْ سُنَّةُ
ٱلْأَوَّلِينَ أَوْ يَأْتِيَهُمُ ٱلْعَذَابُ قُبُلًا ﴿٥٥﴾ وَمَا نُرْسِلُ ٱلْمُرْسَلِينَ
إِلَّا مُبَشِّرِينَ وَمُنذِرِينَ وَيُجَٰدِلُ ٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟ بِٱلْبَٰطِلِ
لِيُدْحِضُوا۟ بِهِ ٱلْحَقَّ وَٱتَّخَذُوٓا۟ ءَايَٰتِى وَمَآ أُنذِرُوا۟ هُزُوًا ﴿٥٦﴾ وَمَنْ
أَظْلَمُ مِمَّن ذُكِّرَ بِـَٔايَٰتِ رَبِّهِۦ فَأَعْرَضَ عَنْهَا وَنَسِىَ مَا قَدَّمَتْ يَدَاهُ
إِنَّا جَعَلْنَا عَلَىٰ قُلُوبِهِمْ أَكِنَّةً أَن يَفْقَهُوهُ وَفِىٓ ءَاذَانِهِمْ وَقْرًا
وَإِن تَدْعُهُمْ إِلَى ٱلْهُدَىٰ فَلَن يَهْتَدُوٓا۟ إِذًا أَبَدًا ﴿٥٧﴾ وَرَبُّكَ
ٱلْغَفُورُ ذُو ٱلرَّحْمَةِ لَوْ يُؤَاخِذُهُم بِمَا كَسَبُوا۟ لَعَجَّلَ لَهُمُ
ٱلْعَذَابَ بَل لَّهُم مَّوْعِدٌ لَّن يَجِدُوا۟ مِن دُونِهِۦ مَوْئِلًا ﴿٥٨﴾
وَتِلْكَ ٱلْقُرَىٰٓ أَهْلَكْنَٰهُمْ لَمَّا ظَلَمُوا۟ وَجَعَلْنَا لِمَهْلِكِهِم
مَّوْعِدًا ﴿٥٩﴾ وَإِذْ قَالَ مُوسَىٰ لِفَتَىٰهُ لَآ أَبْرَحُ حَتَّىٰٓ
أَبْلُغَ مَجْمَعَ ٱلْبَحْرَيْنِ أَوْ أَمْضِىَ حُقُبًا ﴿٦٠﴾ فَلَمَّا بَلَغَا
مَجْمَعَ بَيْنِهِمَا نَسِيَا حُوتَهُمَا فَٱتَّخَذَ سَبِيلَهُۥ فِى ٱلْبَحْرِ سَرَبًا ﴿٦١﴾

بەندەیەکم هەیە گەلێ زانست و زانیاری لایە، ئنجا مووسایش لە بەر پتر فێربوونی زانست، وای بەچاك زانی بڕوا بۆلای و، جێگەکەشی بۆ دیاریکراو (ماسی)یەکی بێ گیانیشیان لەگەڵ خۆیان برد و پێیان وترا: لەهەر جێگایەك ئەو ماسییە بزووت و زیندوو بوویەوە، زاناکە لەو جێگەیەدایە، (مووسا)ش بە (یوشەع)ی غوڵام و هاوەڵی خۆی گوت: کە گەیشتینە ئەوجێگا دیاریکراوە بۆمان، دەبێ زوو ئاگادارم بکەیت، بەڵام شەیتان لە بیری دەباتەوە!!. (فەتا) لەبنەڕەتا بە لاو دەڵێن، عەرەبیش بەخزمەتکار دەڵێت (فەتا)، چونکە بەپێی باوی گشت ناوچەیەك، هەوڵدەدرێ کەسێك بکرێ بەخزمەتگوزار کە لەساڵەکانی لاویەتیدا بێت، شیاوی باسە (یوشع)یش مووسای زۆر خۆش دەویست و، زۆریش هەوڵی سەربەرزی و سەرفرازی بۆ دەدا، هەر بۆیە مووسایش ئەوی کردە هاوەڵ وهاورێی خۆی و، پاش خۆیشی بووە سەرکردەی (بەنی ئیسرائیل) و (بیت المقدس)ی لەدەستی تاقمە زۆردارەکانی

ســەردەمدا سەندەوە، ئەمە بەشێكبوو لە واتاوماناى فەرموودەیەك كــە ئیمامی (بوخاری) هێناویەتی لە كتێبە راســتەكەیدا. وەهەروا ئیمامی (موسلیم)یش هێناویەتی‌و دەڵێت: خوای گەورە بەمووسای فەرموو: بۆ ئەو مەبەســتە دەبێ‌ماســیبەك لەگەڵ خۆت ببەیت، جــا لەكــوێ لێت گوم‌بــوو، ئەوە (خــدر) لەوێیە، بــەڵێ ئەویش فەرمانەكــەی خــوای جێبەجێ كردو ڕۆیشــتن تا گەیشــتنە لای بەردێك، ئەوجا مووســا دەســتی كرد بەگەڕان بەدوای (خدر)داو پێی‌وابــوو لەو دەوروو بەرەدایە، لاوەكەش ماســییەكەی لەســەر بەردەكە دانا و جووڵەجوڵێكی دەســت پێ‌كردو لەپڕێكا چووە ناو دەریاكەوە، لاوەكە وتی: هەركە مووسا هاتەوە پێی دەڵێم، كەچی كاتێ مووســا گەڕایەوە، شــەیتان لەبیری بردەوە ڕووداوەكەی بۆ باس‌بـكا! ئەمەیە كە خــوا دەفەرموێ: ﴿ ٦٠: وإذ قال موسـى لفتـاه ﴾ وە ئەوكاتە وەبیر بێنە ئەی پێغەمبەر ﷺ! كە(مووســای كــوڕی عیمران) بەهاوڕێ و لاوەكەی خۆی (یوشــەعی كوڕی نون ی كوڕی یوسف)ی گوت: ﴿ لا أبرح حتى أبلغ مجمع البحرين ﴾ من لێ‌بڕاوم ســەفەرێ بكەم و نەگەڕێمەوە هەتا ئەگەمە جەمسەری بەیەك گەیشــتنی هەر دوو دەریاكە كــە لە(محیتی هیندی) و لە دەریای (ســوور) لە (باب المندب)دا یــەك دەگرنەوە ﴿ أو أمضي حقبا ﴾ یاخود هێمان هەر ماوەیەكی زۆرتریش بچم، هەتا دەگەمە مەبەســت ﴿ ٦١: فلمـا بلغا مجمع بينهما ﴾ ئینجا كە گەیشــتنە جەمســەری هەر دوو دەریاكە -كە جێگەی مەبەســتەكەیان‌بوو- ﴿ نسيا حوتهما ﴾ هەردووكیان ماسییەكەیان لەبیرچوو! ﴿ فاتخذ ســبيله في البحر ســربا ﴾ ئەویش -ماسی یەكە- بە هەڵبڵۆقاوی و هەڵبەزینــەوە خۆی گەیاندە دەریاكە ﴿ ٦٢: فلما جاوزا ﴾ ئینجا كە مووســاو هاوڕێكەی لــە جێی تێكەڵبوونــی دوو ئاوەكە دەرباز بوون‌و تێ‌پەڕین ولە جێیەكی‌تر لایاندا ﴿ قال آتنا غداءنا ﴾ مووسا بە لاوەكەی خۆی گوت: ئادەی خواردنەكەمان بێنە، دیارە دەمێك بوو بە ڕێوە بوون برسیان ببوو ﴿ لقد لقينا من سفرنا هذا نصبا ﴾ بە راســتی لەم سەفەرەدا ماندوویی زۆرمان دیت، دیارە ئەمەیش هەر نەخشــەی خوایە كە لەو جێگایەدا ماندوو بین و برسییان ببێت و ماسییەكەشــیان بیر بكەوێتەوە!! ﴿ ٦٣: قال أرأيت إذ أوينا إلى الصخرة ﴾ لاوەكە بە مووسای گوت: ئەرێ دەزانی چی ڕوویدا؟! هــەر ئەوكاتە كە چووینە پەنای بەردە گەورەكەو ئەو پشــوویەمان دا ﴿ فإني نسيت الحوت ﴾ بەڕاستی من ماسییەكەم لەبیر چوو، بۆتی باس بكەم كە: هەر لەوێ زیندوو بوویەوەو خۆی كوتایە ناو دەریاكەو ڕۆیشت، ! ﴿ وما أنسانيه إلا الشيطان أن أذكره ﴾ دیارە هەر شــەیتانیش لەبیری بردمەوە بۆتی بگێڕمەوە ﴿ واتخذ ســبيله في البحر عجبا ﴾ وە لەلای بەردەكە ماســییەكە بە شێوەیەكی زۆر سەیرو سەمەرە هەڵبەزییەوەو ڕێگەی دەریاكەی گرتەبەر و ڕۆیشتە ناویەوە ﴿ ٦٤: قال ذلك ما كنا نبغ ﴾ مووســاش وتی: ئێمەش هــەر شــتێكی وامان دەویســت ﴿ فارتدا على آثارهمـا قصصا ﴾ ئینجــا بەچاوگێڕان بە ڕێی خۆیان دا گەڕانەوە بۆ ئەو شــوێنە بە جێیان هێشــتبوو ﴿ ٦٥: فوجدا عبدا من عبادنا ﴾ ئەوجا لە نزیك بەردەكەوە بە بەندەیەك لە بەندەكانی ئێمە ئاشنا بوون. جەماوەری زانایان دەڵێن: ئەو بەندەیە (خدر) بووەو، (نەبی)ش بووە، بەڵام ئایا ئێســتاكە زیندووەو بەســەر زەوییەوە ئەژی وەك دەڵێن خدری زینــدە؟ ئەوە كۆمەڵێكی زۆریان بــەم چەند بەڵگەیە پێیان وایە كە ئێســتا زیندوو نییەو نەماوە، یەكەم: لەبارەی (خدر)و(ئیلیاس) وە لەئیمامی (بوخاری) پرسیار كرا: ئایا ئێستا هەردوو زیندوون وەكو دەڵێن؟! ئەویش گوتی: چۆن زیندوون، لەكاتێكا پێغەمبەرﷺ كەمێ بەر لەمردنی خۆی فەرموویەتــی: ((لايبقى على رأس المائة ممن هو اليوم على ظهر الارض أحد)). دووەم: ئەم فەرمووده كەئیمامی (موســلیم) هێناویەتی ودەڵێت: ((مامن نفس منفوســة يأتي عليها مائة ســنة وهــي يومئذ حية)). هەر بۆیە (ئیبــن تەیمییە)ش دەڵێ: (ئەگــەر خدر زیندو بووبا، دەبوو بهاتبایە لای پێغەمبەرو جیهادی لەتەك كردبا، درێژەی ئەم باســە لە تەفسیری (روح المعاني)دایە. ﴿ آتينـاه رحمة من عندنــا ﴾ كەلە بەزەیــی‌و میهرەبانی خۆمان بەهرەوەرمــان كرد بــوو ﴿ وعلمناه من لدنا علما ﴾ و زانســت و زانیاری تایبەتیشــمان لە خۆمانەوە كەپێی‌دەڵێن (عیلمی لەدونی) فێركردبوو.

جا لەبارەی (علم اللدني)یەوە، (شــێخ عبدالوهابی شــەعرانــی) دەڵێ: (وأما زبدة علم التصوف الذي وضع القوم فيه رســائلهم فهو نتيجة العمل بالكتاب والســنة، فمن عمل بما علم تكلم بما تكلموا، وصــار جميع ما قالوه بعض ماعنده، لأنــه كلما ترقى العبد في باب الأدب مع الله تعالى دق كلامه على الإفهام). واتە: كاكڵەو پوختەی (تەســەوف) كاركردنــە بە(قورئان)و(ســوننەت)ی پێغەمبەرﷺ، ئەوانــەش كە ئــەو قســانەیان لێدەگێڕنــەوە، دیــارە كاریان بەو قورئــان و فەرموودەیە كردووە كەفــێری بوون، وە ئەوەی گوتویانە هێشــتا هەر هەندێكی بووە، چونكە هەر بەندەیەك كە بە پەیڕەی ئەدەب و وێڵدا قسە لەگەڵ خوادا بكاو سەركەوێ، بێ‌گومان وتەو گفتوگۆیشــی زۆر ورد دەبێ و، هەمووكســێكیش لێــی تێ‌ناگات. سەیرێكی تەفسیری (ئالوسی)بكە.

﴿ ٦٦: قــال له موســى هــل أتبعك ﴾ مووســا ﷺ پێی‌گوت: ئاخۆ مۆڵەتم دەدەیت شــوێنت بكەوم؟ واتە: ڕوخســەتم ئەدەیت

کە بەردەوام لەگەڵت بم؟ ﴿ علی أن تعلمن مما علمت رشـدا ﴾ تا لەو زانسـتەی -لەلایەن پەروەردگارتەوە- فێرکراویت، منیش فێر بکەیت و نیشـانمی بدەی، بەڵکو کەڵکی لێ وەرگرم لە کاروبارمدا ﴿ ٦٧: قال إنک لن تستطیع معی صبرا ﴾ خدر وتی: بەڕاستی تۆ هەرگیز لەگـەڵ من هەڵناکەیت، ناتوانی خۆ ڕاگربیت لەبەرامبەر ئیشەکانی منەوە، چونکە هەندێ شت دەبینی لەمنەوە، بەرواڵەت لەگەڵ شـەریعەتەکەی تۆدا ناگونجـێ ﴿ ٦٨: وکیف تصبر علی مالم تحط به خبرا ﴾ وە چۆن لەئاسـت شـتێکدا ئاگات لە بنج و بناوانی نەبێ و، لەڕواڵەتیشـدا بە کارێکی ناپەسـەند دیاربێت، چـۆن دەردەبـەی دەنگ نەگەیـت، ئەگەرچی لە (غەیب)یشـدا حیکمەتی زۆری تیابێ ﴿ ٦٩: قال سـتجدنی إن شاء الله صابرا ﴾ مووسا بە خدری گوت: ئەگەر خوا حەزبکا بەخۆڕاگر دەمبینیت هەتـا لەگەڵتـابم ﴿ ولا أعصی لک أمرا ﴾ و لەهیـچ فەرمانێکی تـۆ سـەرپێچی ناکەم ﴿ ٧٠: قال فإن اتبعتنـی ﴾ خدر وتی: جا ئەگـەر قبووڵتـەو بەدوامدا دێیت ﴿ فلا تسـألنی عن شـئ ﴾ لە حیکمەتیهیچ شـتێك پرسـیارم لێ مەکە ﴿ حتـی أحدث لک منه ذکرا ﴾ تا خۆم لەکاتی خۆیدا قسـەت بۆ دەکەم و لەنهێنییەکەی ئاگادارت دەکەم.

کونکردنی گەمییەکە!

﴿ ٧١: فانطلقا حتی إذا رکبا فی السـفینة خرقها ﴾ ئینجا هەردوو پێکەوە ڕۆیشـتن تا کاتێ سـواری کەشتییەکە بوون و، خدر کونی تێکردو عەیبداری کرد ﴿ قال: أخرقتها لتغرق أهلها ﴾ مووسا خۆی پێ نەگیراو بەسەر سوورمانێکەوە وتی: ئاخۆ تۆ ئەم کەشتییە کون دەکەیت، هەتا هەموو سەرنشـینەکانی نقوم کەیت؟! ﴿ لقد جئت شـیئا إمرا ﴾ بەڕاستی کارێکی بەدفەڕوو ناشایستەت کرد ﴿ ٧٢: قـال ألم أقل إنک لن تسـتطیع معی صبرا ﴾ خـدر گوتی: مەگەر پێشـتر پێمنەگوتی تـۆ هەرگیز ناتوانی لەگەڵ مـن خۆ ڕابگریت؟ ﴿ ٧٣: قـال لا تؤاخذنی بما نسـیت ﴾ مووسـا گوتـی: لەمە لە بیرمچوو لێمەگرە ﴿ ولا ترهقنی من أمری عسرا ﴾ وە لەفێربوونی ئـەو زانیارییـەدا کە دەمەوێ لەتووە فێر بم، سـەختگیریم لەگەڵ مەکـە، لەفەرموودەیەکیشـدا هاتووە: ((کانت الأولی من موسـی نسیانا)) (فتح الباری: ٢٢٨/٨).

کوشتنی کوڕە لاوەکە!

﴿ ٧٤: فانطلقـا حتـی إذا لقیـا غلامـا فقتله ﴾ بـەڵێ ئەمجارەش پوزشـەکەی لێ وەرگرت و پاشان لەکەشتییەکە دابەزین و ڕۆیشتن تا لەڕێگەدا بەکوڕێکی تازەلاو گەیشـتن و خدر کوشـتی!! ﴿ قال أقتلت نفسـا زکیة بغیر نفس ﴾ مووسا وتی: سەیرە! ئایا کەسێکی پاکی بێ گوناهت کوشت، بێ ئەوەی کەسێکی کوشتبێت؟! ﴿ لقد جئت شـیئا نکرا ﴾ بەڕاسـتی کارێکی زۆر گەورەی ناپەسـەندت ئەنجامدا، چونکە هێمان کونکردنی کەشـتییەکە سووکتر بوو، تا کوشتنی ئەو لاوە بێ تاوانە.

فَلَمَّا جَاوَزَا قَالَ لِفَتَىٰهُ ءَاتِنَا غَدَآءَنَا لَقَدْ لَقِينَا مِن سَفَرِنَا هَـٰذَا نَصَبًا ﴿٦٢﴾ قَالَ أَرَءَيْتَ إِذْ أَوَيْنَآ إِلَى ٱلصَّخْرَةِ فَإِنِّى نَسِيتُ ٱلْحُوتَ وَمَآ أَنسَىٰنِيهُ إِلَّا ٱلشَّيْطَـٰنُ أَنْ أَذْكُرَهُۥ ۚ وَٱتَّخَذَ سَبِيلَهُۥ فِى ٱلْبَحْرِ عَجَبًا ﴿٦٣﴾ قَالَ ذَٰلِكَ مَا كُنَّا نَبْغِ ۚ فَٱرْتَدَّا عَلَىٰٓ ءَاثَارِهِمَا قَصَصًا ﴿٦٤﴾ فَوَجَدَا عَبْدًا مِّنْ عِبَادِنَآ ءَاتَيْنَـٰهُ رَحْمَةً مِّنْ عِندِنَا وَعَلَّمْنَـٰهُ مِن لَّدُنَّا عِلْمًا ﴿٦٥﴾ قَالَ لَهُۥ مُوسَىٰ هَلْ أَتَّبِعُكَ عَلَىٰٓ أَن تُعَلِّمَنِ مِمَّا عُلِّمْتَ رُشْدًا ﴿٦٦﴾ قَالَ إِنَّكَ لَن تَسْتَطِيعَ مَعِىَ صَبْرًا ﴿٦٧﴾ وَكَيْفَ تَصْبِرُ عَلَىٰ مَا لَمْ تُحِطْ بِهِۦ خُبْرًا ﴿٦٨﴾ قَالَ سَتَجِدُنِىٓ إِن شَآءَ ٱللَّهُ صَابِرًا وَلَآ أَعْصِى لَكَ أَمْرًا ﴿٦٩﴾ قَالَ فَإِنِ ٱتَّبَعْتَنِى فَلَا تَسْـَٔلْنِى عَن شَىْءٍ حَتَّىٰٓ أُحْدِثَ لَكَ مِنْهُ ذِكْرًا ﴿٧٠﴾ فَٱنطَلَقَا حَتَّىٰٓ إِذَا رَكِبَا فِى ٱلسَّفِينَةِ خَرَقَهَا ۖ قَالَ أَخَرَقْتَهَا لِتُغْرِقَ أَهْلَهَا لَقَدْ جِئْتَ شَيْـًٔا إِمْرًا ﴿٧١﴾ قَالَ أَلَمْ أَقُلْ إِنَّكَ لَن تَسْتَطِيعَ مَعِىَ صَبْرًا ﴿٧٢﴾ قَالَ لَا تُؤَاخِذْنِى بِمَا نَسِيتُ وَلَا تُرْهِقْنِى مِنْ أَمْرِى عُسْرًا ﴿٧٣﴾ فَٱنطَلَقَا حَتَّىٰٓ إِذَا لَقِيَا غُلَـٰمًا فَقَتَلَهُۥ قَالَ أَقَتَلْتَ نَفْسًا زَكِيَّةًۢ بِغَيْرِ نَفْسٍ لَّقَدْ جِئْتَ شَيْـًٔا نُّكْرًا ﴿٧٤﴾

کۆتایی جزمی ١٥، (ولله الحمد والمنه)..

﴿ ٧٥: قـال ألم أقل لک إنک لن تسـتطیع معـی صبرا ﴾ خدر وتـی: ئەی پێم نەگوتی هەرگیز تۆ ناتوانی لەگەڵ من ئارام بگری و هەڵبکەیت؟ چونکە من هەندێ شـت ئەکەم، بەرواڵەت لەکاری ناپەسەندو نابەجێ دەچن، بەڵام لە واقیعدا شتێکی نهێنی گرنگی لەبندایە ﴿ ٧٦: قال إن سـألتک عن شـئ بعدها فلا تصاحبنی ﴾ مووسـا وتی: دەسـا ئەگـەر دوای ئەمـە جارێکیتر پرسـیاری هەرشـتێکم لێکـردی و ڕەخنەم لێگرتیت، ئیـتر هاوڕێیەتیم مەکە ﴿ قد بلغت من لدنی عذرا ﴾ ئیتر بەڕاستی مافی خۆتە، و لەلایەن منیشـەوە بیانووی جیابوونەوەت دەست کەوتووە، منیش گلەیی و بیانووم نامێنێ.

سەرگروشتەی راستکردنەوەی دیوارەکە:

﴿ ٧٧: فانطلقا حتى إذا أتيا أهل قرية ﴾ هەردوو پێکەوە ڕۆیشتن تا گەیشتنە خەڵکی شارێك، دیارە بۆ دیاری کردنی ئەوشارە لەناو مێژوونووسەکاندا کێشە هەیە، ئەگەرچی هەندێ ئەڵێن: شاری

﴿ قَالَ أَلَمْ أَقُل لَّكَ إِنَّكَ لَن تَسْتَطِيعَ مَعِيَ صَبْرًا ﴿٧٥﴾ قَالَ إِن
سَأَلْتُكَ عَن شَيْءٍ بَعْدَهَا فَلَا تُصَاحِبْنِي قَدْ بَلَغْتَ مِن لَّدُنِّي عُذْرًا
﴿٧٦﴾ فَانطَلَقَا حَتَّىٰ إِذَا أَتَيَا أَهْلَ قَرْيَةٍ اسْتَطْعَمَا أَهْلَهَا فَأَبَوْا
أَن يُضَيِّفُوهُمَا فَوَجَدَا فِيهَا جِدَارًا يُرِيدُ أَن يَنقَضَّ فَأَقَامَهُ
قَالَ لَوْ شِئْتَ لَتَّخَذْتَ عَلَيْهِ أَجْرًا ﴿٧٧﴾ قَالَ هَٰذَا فِرَاقُ بَيْنِي
وَبَيْنِكَ سَأُنَبِّئُكَ بِتَأْوِيلِ مَا لَمْ تَسْتَطِع عَّلَيْهِ صَبْرًا ﴿٧٨﴾ أَمَّا
السَّفِينَةُ فَكَانَتْ لِمَسَاكِينَ يَعْمَلُونَ فِي الْبَحْرِ فَأَرَدتُّ أَنْ أَعِيبَهَا
وَكَانَ وَرَاءَهُم مَّلِكٌ يَأْخُذُ كُلَّ سَفِينَةٍ غَصْبًا ﴿٧٩﴾ وَأَمَّا الْغُلَامُ
فَكَانَ أَبَوَاهُ مُؤْمِنَيْنِ فَخَشِينَا أَن يُرْهِقَهُمَا طُغْيَانًا وَكُفْرًا
﴿٨٠﴾ فَأَرَدْنَا أَن يُبْدِلَهُمَا رَبُّهُمَا خَيْرًا مِّنْهُ زَكَاةً وَأَقْرَبَ رُحْمًا
﴿٨١﴾ وَأَمَّا الْجِدَارُ فَكَانَ لِغُلَامَيْنِ يَتِيمَيْنِ فِي الْمَدِينَةِ وَكَانَ
تَحْتَهُ كَنزٌ لَّهُمَا وَكَانَ أَبُوهُمَا صَالِحًا فَأَرَادَ رَبُّكَ أَن يَبْلُغَا
أَشُدَّهُمَا وَيَسْتَخْرِجَا كَنزَهُمَا رَحْمَةً مِّن رَّبِّكَ وَمَا فَعَلْتُهُ
عَنْ أَمْرِي ذَٰلِكَ تَأْوِيلُ مَا لَمْ تَسْطِع عَّلَيْهِ صَبْرًا ﴿٨٢﴾ وَيَسْأَلُونَكَ
عَن ذِي الْقَرْنَيْنِ قُلْ سَأَتْلُو عَلَيْكُم مِّنْهُ ذِكْرًا ﴿٨٣﴾

(ئەنتاکییە)ی ئێستای سەر بە وڵاتی سووریە بوو ﴿ استطعما أهلها ﴾ داوای خۆراك و خواردەمەنیان لێکردن، هەروەك میوانێك رووبکاتە جێگایەك و برسی بێ ﴿ فأبوا أن يضيفوهما ﴾ ئەوانیش میوانداریيان نەکردن، چونکە خەڵکێکی رژد وچرووك و پیسکە بوون ﴿ فوجدا فيها جدارا ﴾ جا دیوارێکیان لەوێ بەدی‌کرد ﴿ يريد أن ينقض فأقامه ﴾ خەریكبوو بکەوێ، بەڵام خدر هەڵی چنییەوەو راستی‌کردەوە ﴿ قال لو شئت لاتخذت عليه أجرا ﴾ مووسا وتی: ئەگەر ئارەزووت بووبا بۆ چاککردنەوەی ئەو دیوارە کرێیەت وەرئەگرت ﴿ ٧٨: قال هذا فراق بيني وبينك ﴾ خدر وتی: ئەوا ئێستا بەپێی قسەی خۆت لەیەك جیادەبینەوە ﴿ سأنبئك بتأويل ما لم تستطع عليه صبرا ﴾ کەمێکی‌تر حیکمەت و نهێنی ئەو رووداوانەت بۆ باسدەکەم، لەبەرامبەریانەوە بێ ئارام بوویت.

بەسەرهاتی گەمیەکە:

﴿ ٧٩: أما السفينة فكانت لمساكين يعملون في البحر ﴾ هۆی کۆنکردنی کەشتییەکە، ئەمەبوو کە هی چەند کەسێکی هەژارو بێنەوا بوو، لەدەریادا ئیشیان پێدەکرد بۆ بژێوییان ﴿ فأردت أن أعيبها ﴾ بۆیە ویستم بە کونکردنی عەیبداری بکەم ﴿ وكان وراءهم ملك يأخذ كل سفينة غصبا ﴾ چونکە لەپێشیانەوە پاشایەکی ستەمکار هەبوو، هەموو کەشتییەکی چاك و بێ عەیبی زەوت دەکرد.

کوشتنی خوڵامەکە:

﴿ ٨٠: وأما الغلام فكان أبواه مؤمنين ﴾ تازەلاوەکەش (کەکوشتم)! دەمزانی کەسروشتی لەسەر بێبڕوایی و خوانەناسی ئەڕواو، باوك و دایکیشی ئیماندارو موسڵمان بوون ﴿ فخشينا أن يرهقهما طغيانا وكفرا ﴾ جا ئێمەش ترساین بەسەرکەشی خۆی هەردوو لەخشتە بەرێ و ناچاریان بکات و هەڵیان بنێ بەرەو سەرکەشی و بێ بڕوایی ﴿ ٨١: فأردنا أن يبدلهما ربهما خيرا منه زكاة وأقرب رحما ﴾ ویستمان بەو کارەیە پەروەردگاریان بۆیان بگۆڕێ بەمنداڵێکی چاکترو پاکترو بە میهرەبان تر.

رووخاندنی دیوارەکەو چاککرنەوەی:

﴿ ٨٢: وأما الجدار فكان لغلامين يتيمين في المدينة ﴾ دیوارەکەیش کە خەریك بوو ئەکەوت و ئێمەش بەخۆڕایی چاکمان کردەوە ماڵی دووکوڕە بچکۆلەی هەتیو بوو لە شارەکەدا ﴿ وكان تحته كنز لهما ﴾ لەژێریا گەنجینەیەك هەبوو کە هی ئەو دوومنداڵە هەتیوە بوو، باوکیان بۆی دانابوون ﴿ وكان أبوهما صالحا ﴾ و باوکیشیان خواناس و پیاوچاك بوو، جا لەبەر خاتری بابیان، خوا پارێزگاری بۆ کردبوون، بۆیە ئێمەش ئەو کارەمانکرد، وتمان نەوەك لافاوێ دەری بخاو بفەوتێ. راڤەکەرانی قورئان ئەڵێن: چاکیی و راستی باوك، سوود بەنەوەکانی دەگەیەنێت، ئەگەر موسڵمان بن. ﴿ فأراد ربك أن يبلغا أشدهما ﴾ پەروەردگارت ویستی ئەو دووانە کاتێ گەنجینەکەیان دەستکەوێتەوە بگەنە تەمەنی بلوغ و بەهێزبوون ﴿ ويستخرجا كنزهما ﴾ و ئەوسا خەزێنەی خۆیان لەژێر دیوارەکەدا دەربێنن ﴿ رحمة من ربك ﴾ ئەمەیش بەزەیی و میهرەبانییەك بوو لەلایەن پەروەردگارتەوە بەرامبەر بەو دوو کوڕە چکۆلەیە کردی لەبەر چاکی باوکیان ﴿ وما فعلته عن أمري ﴾ دڵنیاشبە لەخۆمەوە نەمکردووە، بەڵکو گشت بەفەرمانی خوا بووە ﴿ ذلك تأويل

مالم تسـطع علیه صبرا ﴾ ئەوە روونکردنەوەی ئەوشتانە بوو کەتۆ نەتوانی بەرامبەریان خۆراگر بیت. (تەبەریی) ئەڵێت: گێرانەوەی ئەم چیرۆکەو، چیرۆکەکەی (مووسـا) و (یوشـەع)ـی هاوڕێیشی، هـەر بـۆ ئەوەیـە پەیامبەریش ﷺ بۆ سـزادانی هاوبەشـدانەران وگاڵتەکـەران بەخـۆی و بەقورئانەکەی پەلە نەکات. داسـتانی مووسـاو خدر وەك لە(بوخاری) و (موسـلیم)دا هاتووە بەم شێوەیە بووە: (ئوبەی) ئەڵێت: پەیامبەر ﷺ فەرمووی: جارێکیان مووسا لەناو بەنی ئیسـرائیلدا وتاری ئەدا، جا لەودەمەدا لێیان پرسـی: کێ لـە هەموو کەس زاناتـرە؟ وتی: من، ئینجـا لەبەر ئەوە کە نەیوت خوا ئەزانێ، خواش لێی بەگلەیی هات و، نیگای بۆ کرد کە لە (مجمع البحرین)دا بەندەیەکی سـاڵحو راسـاڵم هەیە، ئەو بەندەیەم لە تۆ زاناترە، مووسـا وتی: خوایا! من چۆن پێیبگەم؟ جا هەر، بەو شـێوەیە کەقورئان باسی لێوەکرد، پەیامبەریش ﷺ روونیکردەوە، بەڵام ئاخۆ خدر کێبێت؟ لە چ سەردەمێکا ژیابێ؟ پێغەمبەر بووبێ؟ یاخود پیاوێکیسـاڵح؟ ئاخۆ ئێسـتا زیندووبێ؟ یان مردوو؟ جابۆ هەر یەکە لەو پرسـیارانە جیاوازی وکێشەیەکی زۆرهەیە، هەرچەندە جەماوەری زانایان دەڵێن: پێغەمبەر نەبووە، ئەگەر چی (شـنقیتی) بەلایەوە پێغەمبەر بووە، قسـەی راستیش هەرئەوەیە کەئێسـتا لەژیاندا نەمـاوەو هەرلەکاتی خۆیدا مردووە، (ئیبنی کەسـیر) دەڵێ: هەرفەرموودەیەك لەبارەی ژین وزیندوویتی (خدر)ـەوە هاتبێ لاوازە، هەروەهـا (ئیبنی حەجەر) یش زۆرێك لـەو فەرموودانەی لاواز کـردووە. (أضواء البیان)یـش دەڵێ: ئەو رەحمـەت و (عیلمە لەدونی)یە خوا بەویـدا، بەپێی ئایەتی (وما فعلتـه عن أمـری) لەرێی وەحییەوە بوو، چونکـە هیچ رێیەکیتر جگە لەوەحی حوکم و بڕیاری لێوەرناگیرێ و، بینای حوکمی هیچ شتێکی لەسەرناکرێ، بەتایبەتی کوشتنی خەڵکێکی بێ تاوان، جا کەوابـوو خدر پێغەمبەر بووە، بەڵێ منیش هەرئەمەی (شـنقیتی)م بەلاوە لەهەقەوە نزیکترە، خوایش باشتر دەزانێ.

لەم داستانەدا:

١) دەبێ هەمیشە هەوڵبدرێ رابەرێکی زیرەك وهۆشمەند دابنرێت، سـوودیش لە ژیریو زانستەکەی وەربگیرێ هەر وەکو مووسا ﷺ هەوڵیداو کەوتە شـوێن ئەو زانا بەرێزە، دیارە ئەمە سەرمەشقە بۆ هەموو کەسـێك لەهەر پایەوپلەیەکـی زانیاریدا هەبێت، وە لەهەر تەمەن وسـاڵێکدا بێتن دەبـێ بەدوای زانـاو کەڵەپیاواندا بگەڕێ ولێیان بەهرەمەند ببێ.

٢) کاکڵـەی زانسـتی راستەقینەی خوایـی هـەر لەبەندایەتی وخواپەرستنەوە سەرچاوە دەگرێ.

٣) فێربوونـی زانیاری دەبێ بۆ کارپێکردن بێت، چونکە مووسـا ﷺ بەمامۆسـتاکەی خـۆی وت: ((ممـا علمت رشـدا)) واتە: زانیارییەکم فێربکە بمگەیەنێتە ئاوات و مەبەستی خۆم.

٤) نابـێ پەلە لەئیـش وکاری رۆژانـەدا بکرێـت، چونکە گەلێ لەوکارانە هەیە کاتی گونجاوو شیاویان دەوێ.

٥) زۆربـەی رووداوەکان دوو دیمەنیان هەیە، دیمەنێکی ئاشـکرا لـە ئێمـە، دیمەنێکی دیکەی نادیار، جا هەر شـتێك لەژیانماندا رووبـدا، نابێ بەپەلـە بڕیار بدەین، چونکە گـەلێ لەو کارانە کە روودەدەن وحیکمەتەکەیان لە ئێمەوە نادیارە، بۆدوایی دەردەکەوێ کەحیکمەتێکی وردی خوایی لەبندایە.

٦) دیـن و ئیمانی باوك کەڵك دەبەخشـێ بەرۆڵـەی بڕواداریان، چونکـە (خـدر) لەبـەر باوکێکـی سـاڵح وچاککاربـوو بەرگری لەگەنجینەی منداڵەکان کرد.

٧) زۆر جارمرۆڤـــ دەبێتـە ناحەزونەیاری هەرشـتێك نەیزانێ، دەشێ کەسـێك ئامۆژگاری کەسـێتر بکاو لێیشـی وەرنەگرێ و، گلەییش لەبابای ئامۆژگار بکا!.

٨) دەبێ قوتابی وشاگرد بەرامبەر بەمامۆستاکەیان، زۆر بەئەدەب ولەسەرخۆ بن و لە ئاست یەکتردا زۆریش خۆبەکەمزان بن.

سەرگروشتەی زولقەرنەین:

﴿ ٨٣: ویسألونک عن ذی القرنین ﴾ لەبارەی (زولقەرنەین)یشەوە پرسـیارت لێدەکەن؟ ﴿ قل سأتلوا علیکم منه ذکرا ﴾ پێیان بلێ: ئـەی موحەممەد ﷺ واهەندێ لە بەسـەرهاتی ئەویشـتان بۆباس ئەکـەم ﴿ ٨٤: إنـا مکنا له فـی الأرض ﴾ بەڕاسـتی ئێمە هێزو دەسـەڵاتمان لە زەویدا پێدا ﴿ وآتیناه من کل شـئ سببا ﴾ وە لە هەموو شـتێك کە پێویست بوو هۆکارو ئامرازەکەیمان بۆ رەخساند ﴿ ٨٥: فأتبع سببا ﴾ ئەوسا ئەویش هۆیەکانی بەکار هێناو بەدوای مەبەستیدا چوو تا گەیشتە مەبەستی خۆی.

راڤەکەرانی قورئان ئەڵێن: ئەم (زولقەرنەین)ـە هەر ئەسکەندەری یۆنانییـە، توانیویەتی خۆرهەڵات وخۆرئاوا بخاتە ژێردەسـەڵاتی خۆیەوە، هەربۆیە ناویشیان ناوە (زولقەرنەین)، چونکە پاشایەکی بـڕوادارو چـاك ودادگەر بـووە، وە لەنێوان سـەردەمی عیسـاو موحەممـەددا سـەلامی خوایان لەسـەر بێت ژیـاوە. هەرچەندە لەدیاریکردنی ئەم (زولقەرنەین)ـەدا لەناو مێژوو نووسـاندا کێشـە هەیـە: بۆنموونـە هەندێکیان ئەڵـێن: ئەسـکەندەری مەقدوونی یۆنانییـەو بەئەسـکەندەری رۆمیش بەناوبانگـەو، شـاگردی (ئەرەسـتووی حەکیم) بووە، (٣٠٠) سـاڵیش پێـش لەدایکبوونی

عیسادا بووە، لە خۆرئاواوە وڵاتی (ئیتالیای) ئەمڕۆو (فەرەنسەو ئیسپانیای) داگیر کردووە، لەو لایشەوە ئەوبەری دەریای سپی باکووری ئەفەریقیای داگیرکردو شاری ئەسکەندەریەی دروستکرد، لەم لایشەوە هیندستان وچین وئەوانەی داگیرکرد.. جا لەگەڕانەوەیدا لە (خورماڵ)ی سەر بەهەڵەبجەی سولەیمانی

إِنَّا مَكَّنَّا لَهُۥ فِي ٱلۡأَرۡضِ وَءَاتَيۡنَٰهُ مِن كُلِّ شَيۡءٖ سَبَبٗا ﴿٨٤﴾ فَأَتۡبَعَ سَبَبًا
﴿٨٥﴾ حَتَّىٰٓ إِذَا بَلَغَ مَغۡرِبَ ٱلشَّمۡسِ وَجَدَهَا تَغۡرُبُ فِي عَيۡنٍ حَمِئَةٖ
وَوَجَدَ عِندَهَا قَوۡمٗاۗ قُلۡنَا يَٰذَا ٱلۡقَرۡنَيۡنِ إِمَّآ أَن تُعَذِّبَ وَإِمَّآ أَن تَتَّخِذَ
فِيهِمۡ حُسۡنٗا ﴿٨٦﴾ قَالَ أَمَّا مَن ظَلَمَ فَسَوۡفَ نُعَذِّبُهُۥ ثُمَّ يُرَدُّ إِلَىٰ رَبِّهِۦ
فَيُعَذِّبُهُۥ عَذَابٗا نُّكۡرٗا ﴿٨٧﴾ وَأَمَّا مَنۡ ءَامَنَ وَعَمِلَ صَٰلِحٗا فَلَهُۥ جَزَآءً
ٱلۡحُسۡنَىٰۖ وَسَنَقُولُ لَهُۥ مِنۡ أَمۡرِنَا يُسۡرٗا ﴿٨٨﴾ ثُمَّ أَتۡبَعَ سَبَبًا ﴿٨٩﴾ حَتَّىٰٓ
إِذَا بَلَغَ مَطۡلِعَ ٱلشَّمۡسِ وَجَدَهَا تَطۡلُعُ عَلَىٰ قَوۡمٖ لَّمۡ نَجۡعَل لَّهُم مِّن
دُونِهَا سِتۡرٗا ﴿٩٠﴾ كَذَٰلِكَۖ وَقَدۡ أَحَطۡنَا بِمَا لَدَيۡهِ خُبۡرٗا ﴿٩١﴾ ثُمَّ أَتۡبَعَ
سَبَبًا ﴿٩٢﴾ حَتَّىٰٓ إِذَا بَلَغَ بَيۡنَ ٱلسَّدَّيۡنِ وَجَدَ مِن دُونِهِمَا قَوۡمٗا
لَّا يَكَادُونَ يَفۡقَهُونَ قَوۡلٗا ﴿٩٣﴾ قَالُواْ يَٰذَا ٱلۡقَرۡنَيۡنِ إِنَّ يَأۡجُوجَ وَمَأۡجُوجَ
مُفۡسِدُونَ فِي ٱلۡأَرۡضِ فَهَلۡ نَجۡعَلُ لَكَ خَرۡجًا عَلَىٰٓ أَن تَجۡعَلَ بَيۡنَنَا وَبَيۡنَهُمۡ
سَدّٗا ﴿٩٤﴾ قَالَ مَا مَكَّنِّي فِيهِ رَبِّي خَيۡرٞ فَأَعِينُونِي بِقُوَّةٍ أَجۡعَلۡ بَيۡنَكُمۡ
وَبَيۡنَهُمۡ رَدۡمًا ﴿٩٥﴾ ءَاتُونِي زُبَرَ ٱلۡحَدِيدِۖ حَتَّىٰٓ إِذَا سَاوَىٰ بَيۡنَ ٱلصَّدَفَيۡنِ
قَالَ ٱنفُخُواْۖ حَتَّىٰٓ إِذَا جَعَلَهُۥ نَارٗا قَالَ ءَاتُونِيٓ أُفۡرِغۡ عَلَيۡهِ قِطۡرٗا
﴿٩٦﴾ فَمَا ٱسۡطَٰعُوٓاْ أَن يَظۡهَرُوهُ وَمَا ٱسۡتَطَٰعُواْ لَهُۥ نَقۡبٗا ﴿٩٧﴾

نەخۆش دەکەوێت و دەمرێت، هەندێ زانای مێژووناسیش ئەڵێن: تەرمەکەیان هێناوەتەوە بۆشارۆچکەی ئەسکەندەرییەی لای شاری بەغداو، لەوێ بەخاك سپێرراوە. ئەم زانیارییەم لەتەفسیری نامی بەدەسکارییەوە وەرگرتووە.

زولقەرنەین چوو هەتا گەیشتە خۆرنشین:

﴿ ٨٦: حتى إذا بلغ مغرب الشمس ﴾ خۆی ولەشکرەکەی کەوتە رێ تا گەیشتە ناوچەکانی خۆرئاوا ﴿ وجدها تغرب فی عین حمئة ﴾ وا هاتە بەرچاوی خۆر لە گۆم وکانیاوێکی رەش ولیڵدا ئاوا ئەبێت ﴿ ووجد عندها قوما ﴾ هەرلەوێیشدا گەلێکی دڵڕەق وبتپەرستو خوانەناسی دی ﴿ قلنا یاذا القرنین ﴾ وتمان: ئەی زولقەرنەین! ﴿ إما أن تعذب ﴾ دەتوانی سزایان بدەی، ئەگەر بەردەوامبن لەسەر کوفری خۆیان ﴿ وإما أن تتخذ فیهم حسنا ﴾ دەشتوانی رێگایەکی چاکیان بۆهەڵبژێریت، بانگیان کەیت بۆلای ئایینی خواو چاکەیان لەگەڵ بکەیت ﴿ ٨٧: قال أما من ظلم ﴾ وتی: بەڵێ وا ئەکەم، بەڵام هەرکەسێ ستەم وهاوبەشێ بۆ خوا دابنێ و لەسەر بێبڕوایی خۆیشی بمێنێتەوە ﴿ فسوف نعذبه ﴾ ئێمەش لەدواییدا سزای ئەدەین وئەیکوژین ﴿ ثم یرد إلی ربه ﴾ پاشانیش دەبرێتەوە لای پەروەرد گاری ﴿ فیعذبه عذابا نکرا ﴾ ئەوسا ئەویش سزایەکی زۆر سەخت وگەورەی دەدا لەدۆزەخدا ﴿ ٨٨: وأما من آمن وعمل صالحا ﴾ هەرکەسەش بڕوای هێناو لەکوفر دوورکەوتەوەو کاری پەسەندو چاکی کرد ﴿ فله جزاءً الحسنی ﴾ پاداشتی زۆرباشی بۆ ئەبێ ﴿ وسنقول له من أمرنا یسرا ﴾ و کاروباری ئەم دونیایەشی بۆ ئاسان دەکەین.

زولقەرنەین گەیشتە خۆرهەڵات:

﴿ ٨٩: ثم أتبع سببا ﴾ پاش ئەوە کە وڵاتی خۆرئاوای گرت دیسانیش سوودی لەو هۆیانە وەرگرت لەبەردەستیا بوون و، رێگەی گرتەبەر بۆ خۆرهەڵاتیش ﴿ ٩٠: حتى إذا بلغ مطلع الشمس ﴾ تا گەیشتە ناوچەکانی خۆرهەڵات، ﴿ وجدها تطلع علی قوم لم نجعل لهم من دونها سترا ﴾ دیتی خۆر لە پێش چاویدا بەسەر هۆزێکا هەڵدێت کە هیچ پەناگاو داپۆشەرێکمان لەو نەداونەتێ، واتە: هیچ جل وبەرگ وفەرش ورایەخێکیان نەبوو، وە لە دەشتێکی کاکی بەکاکیدا دەژیان و، نەدارو نەدرەخت و، نەشاخ وکێوی تێدا نەبوو، تەنانەت بەکەڵکی بیناو ساختمانیش نەدەهات ﴿ ٩١: کذلک وقد أحطنا بما لدیه خبرا ﴾ ئەوسا رەفتارو هەڵسوکەوتی (زولقەرنەین) لەگەڵ گەلی خۆرهەڵاتیشدا هەروەکو رەفتارو هەڵسووکەوتی وابوو لەگەڵ گەلی خۆرنشیندا، وە بێگومان ئێمە بەتەواوی ئەمانزانی بەوەی ئەو بیری بۆی دەچوو، دەمانزانی سوپاو لەشکرو راوێژکارو دارایی بۆ ئەو جەنگە چەندە.

زولقەرنەین گەیشتە دەقەری لای ئاجووج و ماجووج:

﴿ ٩٢: ثم أتبع سببا ﴾ دیسانەوە پاش رامکردنی وڵاتی خۆرهەڵات رێگەیەکی‌ترو هۆیەکی‌تری گرتەبەر بەرەو باکوور ﴿ ٩٣: حتى إذا بلغ بین السدین ﴾ تا گەیشتە نێوان دوو کێوی گەورە کە لە باکووری وڵاتی چیندان و بۆتە جیاکەرەوەی وڵاتی (چین لەمەنغۆلیا)وە لە دەورووبەری (ئەرمینیا)و (ئازەربایجان)دا، ﴿ وجد من دونهما قوما ﴾ لەخوارووی دوو کێوەکەدا خەڵکانێکی دیت بێجگە لە دوو دەستەکەی تر ﴿ لا یکادون یفقهون قولا ﴾ لەوانە بوو لەهیچ قسەیەك تێنەگەن، واتە: خەڵکێکی زماننەزان وکەودەن ودوور لەشارستانییەت بوون، چونکە لەناوچەیەکی شاخاوی ودوور لە

ئاوەدانیدا بوون، وە ئەو خەڵکە بەدەست دوژمنێکی سەر سەخت بەناوی یاجوج وماجوجەوە گیرۆدە ببوون، بۆیە کاتێ دەسەڵاتەکەی زولقەرنەین یان دیت، خێرا پەنایان پێ‌برد ﴿ ٩٤: قالوا يا ذا القرنين ﴾ وتیان: ئەی زولقەرنەین! ﴿ إن يأجوج ومأجوج مفسدون في الأرض ﴾ بەراستی یاجوج وماجووج لەم وڵاتەدا بەدفەروو خراپەکارن. بەڵێ.. ئەمانە لەنەژاددا هەرئادەمزادن، بەڵام سیمایان تێکەو لێکەیە، هەی وایان هەیە کورتەباڵایە، هەیانە باڵابەرزە، گەلێکی تاڵانکەرو دزوو پیاوکوژن، هەرچییان بەریەلکەوێ ئەیخۆن: (عن زينب بنت جحش -رضى الله عنها- قالت: ((استيقظ النبى ﷺ من نومه وهو محمر وجهه، وهو يقول لا إله إلا الله، ويل للعرب من شر قد اقترب! فتح اليوم من ردم يأجوج ومأجوج مثل هذا وحلق قلت: يا رسول الله ﷺ: أنهلك وفينا الصالحون؟ قال نعم إذا كثر الخبث)) خاتوونە زەینەب خوا لێی‌رازی بێت دەڵێت: پێغەمبەر ﷺ لەخەو بەخەبەر هات، کەرەنگو روخساری سوورهەڵگەرابوو! دەیگوت: هاوارو واوەیلا بۆ (عەرەب!) لەوشەرو خراپی‌و بەد فەرییەی لێیانەوە نزیك بۆتەوە، وائەمرۆ دەرگای بەربەستەکە لە(یاحوج وماجووج) دەکرێتەوە، وەك ئەم دوو پەنجەیە (پەنجە گەورەو، پەنجەی شایەتومان)، واتە: وەکو ژمارە(٩٠) کەلەلای عەرەب باوبووە بەو جۆرەیە یەکتریان لەژمارە ئاگادار کردووە. خاتوو زەینەب گوتی: ئاخۆ ئێمەش تیاباچین کەخەڵکانی سالحو باشمان لەنێواندا بێت؟! فەرمووی بەڵێ هەرکات زیناو فەسادوو خراپەکاری زۆربوو. (پێشەوائەحمەد).

﴿ فهل نجعل لک خرجا ﴾ ئاخۆ ئەگونجێ ئێمە باج وخەرجی ودیارییەکت بۆ کۆبکەینەوە ﴿ على أن تجعل بيننا وبينهم سدا ﴾ کە لە نێوان ئێمەوئەواندا بەربەستێك دروست بکەیت، تا ئەوان نەتوانن شاڵاومان بۆ بێنن ﴿ ٩٥: قال ما مكني فيه ربي خير ﴾ زولقەرنەین وتی: ئەو زانیاری وماڵ وسامان ودارایی ودەسەڵاتەی کەپەروەردگارم پێی‌داوم چاکترە لەوەی ئێوە ئەمدەنێ ﴿ فأعينوني بقوة ﴾ سامان پێویست نییە، بەڵکو ئێوە بەهێزی بازووی خۆتان یارمەتیم بدەن ﴿ أجعل بينكم وبينهم ردما ﴾ ئەوسا لەنێوان ئێوەو ئەواندا بەربەستێکی ئەستوور دروست دەکەم ﴿ ٩٦: أتوني زبر الحديد ﴾ دەسا لەتە ئاسنی گەورەم بۆ بێنن و کەڵەکەی بکەن ﴿ حتى إذا ساوى بين الصدفين ﴾ ئەوانیش ئاسنیان لەسەریەك کەڵەکە کرد تا دیوارێکی دروستکردو ئەم بەروئەوبەری کێوەکەی پرکرد ﴿ قال انفخوا ﴾ ئەوجا وتی: بەدەوریدا ئاگر هەڵکەن وخۆشیکەن وبیدەمێنن ﴿ حتى إذا جعله نارا ﴾ ئەوانیش کارەکەیان ئەنجامدا تا پارچە ئاسنەکان هەموو بوونە ئاگرو سووربوونەوە ﴿ قال آتوني افرغ عليه قطرا ﴾ ئینجا وتی: ئێستا مسی قاڵ و تواوەم بۆ بێنن باڵەسەریا بیرێژم، ئەوانیش داواکەیان جێبەجێکردو، ئەمیش ئاسنەکەی گوشی و بوو بەیەك پارچەو سەدێکی قایمی دروستکرد ﴿ ٩٧: فما اسطاعوا أن يظهروه ﴾ ئیتر گێرەشێوینە (مفسد)ـەکان نەیانتوانی سەرکەونە سەری لەبەر ئەستووری و بەرزی ﴿ وما استطاعوا له نقبا ﴾ نەشیانتوانی لەخوارەوە کونی‌کەن لەبەرقایمی و مەحکەمی ﴿ ٩٨: قال هذا رحمة من ربي ﴾ ئینجا زولقەرنەین وتی: ئەم دەسەڵات و بەربەستە رەحمەت ومیهرەبانییەك بوو لەلایەن پەروەردگارمەوە پێی بەخشیوم، ئەگینا ئەوکارە لەتوانای مندا نییە ﴿ فإذا جاء وعد ربي جعله دكاء ﴾ ئینجا هەرکاتێ بەڵێنی بەرەڵڵابوونیان لەلایەن پەروەردگارمەوە بەجێ گەیشت کەکاتی نزیکبوونەوەی رۆژی قیامەتە ئەو بەربەستە وێران ئەکات وئەیکوتێ بەسەریەکاو وردوخاشی دەکا ﴿ وكان وعد ربي حقا ﴾ خۆ بێ‌گومانیشە بەڵێنی پەروەردگاری من راست ودروستە و، هەر وەدی دێ.

لەم داستانە مێژووییەدا:

١) هیچ کارێك بێ پەیداکردنی هۆو ئەسبابی شیاوی خۆی ئەنجام بەخش نابێ، وەك زولقەرنەین پێی هەڵسا: (ثم أتبع سببا)... سێ جار قورئان دووپاتی دەکاتەوە.

٢) هیچ دەوڵەت ودەسەڵاتدارێك سەرکەوتوو نابێت تاچاکان وخزمەتگوزاران دڵخۆش نەکات و، لاسارو خراپکارانیش سزا نەدات، واتە: نابێ بەیەك چاو سەیری هەردوولا بکات.

٣) داوای گران و قورس لەمیللەت شیاوی دەوڵەتی ئیسلامی نییە.

٤) نابێ هیچ دەوڵەتێکی دڵسۆز لەداواکارییەکانی گەل بێ وەڵام بێت.

٥) زولقەرنەین تەنانەتی لەگەڵ ئەوانەدا کە لەقسە تێ نەئەگەیشتن خەریك بوو و داخوازییەکانی وەڵام دانەوەو بەربەستەکەی بۆ دروستکردن لەگەڵ ئەوهەموو ئەزیەتەدا.

٦) دروستکردنی ئەمنییەت وپاراستنی وڵات، یەکەم مەرجە بۆ ژیانی ئاسوودەیی، بۆیە زولقەرنەین ئەوهەموو هەوڵەی دا بۆبەندکردنی یاجوج وماجوج تا هێرش نەهێننە سەر ئەوگەلە.

٧) هەرەوەزی وهاریکاری لەئەنجامدانی کارە گشتییەکاندا لەناو جەماوەردا خاڵێکی زۆر گرنگە بۆ پیرۆزی بە دەستهێنان وپاشان بەرگری لێ‌کردنی.

٨) رابەری راستەقینە دەبێ ئەوەندە سامان ومادەی لا گرنگ

نەبێ، هەروەکو پەیامبەرانیش ئەو رەوشەیان هەبوو: (لا أسألکم علیە من أجر).

٩) مرۆڤ هەرچەندە دەسەڵات وهێزی زۆر لەبەردەستیا بێت نابێ لەخۆبایی ویاخی ببێ.

١٠) هەمووشتێك تەواو دەبێ ودەڕوات، ئەگەرچی زۆریش قایم

قَالَ هَٰذَا رَحْمَةٌ مِّن رَّبِّي ۖ فَإِذَا جَاءَ وَعْدُ رَبِّي جَعَلَهُ دَكَّاءَ ۖ وَكَانَ وَعْدُ رَبِّي
حَقًّا ﴿٩٨﴾ ۞ وَتَرَكْنَا بَعْضَهُمْ يَوْمَئِذٍ يَمُوجُ فِي بَعْضٍ ۖ وَنُفِخَ فِي الصُّورِ
فَجَمَعْنَاهُمْ جَمْعًا ﴿٩٩﴾ وَعَرَضْنَا جَهَنَّمَ يَوْمَئِذٍ لِّلْكَافِرِينَ عَرْضًا ﴿١٠٠﴾
الَّذِينَ كَانَتْ أَعْيُنُهُمْ فِي غِطَاءٍ عَن ذِكْرِي وَكَانُوا لَا يَسْتَطِيعُونَ
سَمْعًا ﴿١٠١﴾ أَفَحَسِبَ الَّذِينَ كَفَرُوا أَن يَتَّخِذُوا عِبَادِي مِن دُونِي
أَوْلِيَاءَ ۚ إِنَّا أَعْتَدْنَا جَهَنَّمَ لِلْكَافِرِينَ نُزُلًا ﴿١٠٢﴾ قُلْ هَلْ نُنَبِّئُكُم بِالْأَخْسَرِينَ
أَعْمَالًا ﴿١٠٣﴾ الَّذِينَ ضَلَّ سَعْيُهُمْ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَهُمْ يَحْسَبُونَ أَنَّهُمْ
يُحْسِنُونَ صُنْعًا ﴿١٠٤﴾ أُولَٰئِكَ الَّذِينَ كَفَرُوا بِآيَاتِ رَبِّهِمْ وَلِقَائِهِ
فَحَبِطَتْ أَعْمَالُهُمْ فَلَا نُقِيمُ لَهُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَزْنًا ﴿١٠٥﴾ ذَٰلِكَ جَزَاؤُهُمْ
جَهَنَّمُ بِمَا كَفَرُوا وَاتَّخَذُوا آيَاتِي وَرُسُلِي هُزُوًا ﴿١٠٦﴾ إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا
وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ كَانَتْ لَهُمْ جَنَّاتُ الْفِرْدَوْسِ نُزُلًا ﴿١٠٧﴾ خَالِدِينَ
فِيهَا لَا يَبْغُونَ عَنْهَا حِوَلًا ﴿١٠٨﴾ قُل لَّوْ كَانَ الْبَحْرُ مِدَادًا لِّكَلِمَاتِ رَبِّي
لَنَفِدَ الْبَحْرُ قَبْلَ أَن تَنفَدَ كَلِمَاتُ رَبِّي وَلَوْ جِئْنَا بِمِثْلِهِ مَدَدًا ﴿١٠٩﴾ قُلْ
إِنَّمَا أَنَا بَشَرٌ مِّثْلُكُمْ يُوحَىٰ إِلَيَّ أَنَّمَا إِلَٰهُكُمْ إِلَٰهٌ وَاحِدٌ ۖ فَمَن كَانَ يَرْجُو
لِقَاءَ رَبِّهِ فَلْيَعْمَلْ عَمَلًا صَالِحًا وَلَا يُشْرِكْ بِعِبَادَةِ رَبِّهِ أَحَدًا ﴿١١٠﴾

ومەحکەم بێت، کەوابوو لەپێکەوە نانی سامان ودارایی و دەسەڵاتدا دەبێ هۆشیار بین.

﴿ ٩٩: وترکنا بعضهم یومئذ یموج فی بعض ﴾ وەلەو رۆژە بەدواوە وازمان لێهێنان تاوەکو شەپۆل ئەدەن وبەیەکدا دێن وەك شەپۆلی دەریا، یاخود وازمان لێهێناون بۆئەو رۆژەی کەبەربەستەکە دەشکێت، ئەوانیش بەپەلەو بە کۆمەڵ دێنەدەرێ، کەئەوەیش یەکێکە لەنیشانەکانی رۆژی قیامەت. ﴿ ونفخ فی الصور فجمعناهم جمعا ﴾ لەوەو دوا لەنەفخەی دووەمدا فوو بەشەیپووردا ئەکرێ وهەموو کۆ ئەکەینەوە بۆحیساب و کیتاب.

دۆزەخ لەبەردەم خوانەناساندا رادەنرێ:

﴿ ١٠٠: وعرضنا جهنم یومئذ للکافرین عرضا ﴾وە لەورۆژەدا دۆزەخ بەشێوەیەکی زۆر قورس ونارەحەت بۆکافرو بێبڕوایان دەخەینە ڕوو وهەمووشیانی تێ دەخەین ﴿ ١٠١: الذین کانت أعینهم فی غطاء عن ذکری ﴾ ئەوانەی چاویان لەناو پەردەی لێڵی وتاریکیدا قووچاوبوو لەیادی قورئانەکەم و، نەیاندەویست یادی بکەن ﴿ وکانوا لا یستطیعون سمعا ﴾ نەشیاندەتوانی ببیسن وخۆیان کردبووە کەروالاڵ و حەزیان لە قورئان نەدەکرد ﴿ أفحسب الذین کفروا أن یتخذوا عبادی من دونی أولیاء ﴾ ئاخۆ کافرو بێباوەڕان لایان وایە وبۆیان دەچێتەسەر ئەگەر –لەباتی من– هەندێ لە بەندەکانم بکەنە پشتیوان ودۆستی خۆیان وکەڵکیان پێدەگەیەنن ولەسزای من رزگاریان دەکەن؟! ﴿ إنا أعتدنا جهنم للکافرین نزلا ﴾ با ئەوانە چاك بزانن کە بێگومان ئێمە دۆزەخمان کردۆتە پەزیرایی‌و مەنزڵگەی بێبڕوایان ولەوێ نیشتەجێ دەبن.

کێ زۆرتر زیانی پێدەگا لە کردەوەکانیدا:

﴿ ١٠٣: قل هل ننبئکم بالأخسرین أعمالا ﴾ بڵێ ئەی موحەممەد ﷺ!: ئایا پێتان بڵێم: زیانبارترین کەس لای خوا کێیە؟ ﴿ ١٠٤: الذین ضل سعیهم فی الحیاة الدنیا ﴾ ئەوانەن کەهەوڵ وتێکۆشانەکانیان لەم ژیانی دونیادا بە هەوانتەو بێ ناوەرۆك دەرچوو، چونکە بێبڕوابوون وهەرچیشیان کردبێ لێیان وەرنەگیراوە. (تەبەریی) دەڵێت: ئەم هەرەشەیە تەواوی خەڵکانی بیدعەچی و، خاوەن بیروباوەڕە گەندەڵ و چەواشە کاریەکان دەگرێتەوە. ﴿ وهم یحسبون أنهم یحسنون صنعا ﴾ لەگەڵ ئەوەیشدا لایان وایە کارێکی شیاوو شایستەیان ئەنجام داوە، خۆیان نەزانکرد کە: ئاکارچاکی لەگەڵ کوفرو بێبڕواییدا کەڵکی نابێ ﴿ ١٠٥: أولئک الذین کفروا بآیات ربهم ولقائه ﴾ ئەوانە کەسانێکن کە بە ئایەتەکانی پەروەردگاریان‌و بە گەیشتنی دیداری ئەو لەدوارۆژدا کافرو بێباوەڕ بوون ﴿ فحبطت أعمالهم ﴾ ئینجا لەبەر ئەوە کردەوەکانیان نابوودو پووچەڵبووە ﴿ فلا نقیم لهم یوم القیامة وزنا ﴾ ئینجا ئێمەش لەرۆژی قیامەتدا هیچ تەرازوو میزانێکی سەنگینیان بۆ دانانێین. (واتە: هیچ نرخ و بایەخێکیان نابێ). (عن أبی هریره رضي الله عنه قال: قال رسول الله ﷺ: ((إنه لیأتی الرجل العظیم السمین یوم القیامة، لا یزن عند الله جناح بعوضة، وقال: اقرؤا إن شئتم: ((فلا نقیم لهم یوم القیامة وزنا)). (متفق علیه!!)

﴿ ١٠٦: ذلک جزاؤهم جهنم ﴾ ئاگری دۆزەخ ئەوە تۆڵەیان بێ ﴿ بما کفروا واتخذوا آیاتی ورسلی هزوا ﴾ لەبەر بێبڕوایی وگاڵتەکردونیان بەئایەت‌و بە پەیامبەرانی من.

یاداشتی موسڵمانەساڵحەکان:

﴿ ١٠٧: إن الذین آمنوا وعملوا الصالحات ﴾ بێگومان ئەوانەی

ئیمـان وباوەڕیان هێناو، کردوەی چاکیان ئەنجام دا ﴿ کانت لهم جنـات الفـردوس نزلا ﴾ هەر لـەزووەوە باخەکانـی فیردەوسمان کردۆتـە جێی پەزیرایییان. (عن عبادە بن الصامت ﷺ أن رسـول الله ﷺ قال: ((الجنة مأة درجة، ما بین کل درجتین کما بین السماء والأرض، أعلاها الفردوس، ومنها تفجر أنهـار الجنة الأربعة، فإذا سألتم الله فاسألوا الفردوس)). ونحوه عن أبی هریره ومعاذ بن جبل وغیرهم من الصحابه). (متفق علیه). بەهەشت سەد پلەیە، دووری هەر یەکێکیان لەیەکـدی بەقەد دووری ئاسمانو زەمینە لەیەکتر، مــەزنو بڵندتریان باخاتی (فیردەوس)ــە، هەرچوار جۆبارە کانی بەهەشـتیش هەرلەوێ هەڵدەقوڵێن، ئەوسـا هەرکات ئێوە داواتان لەخوا کرد، فیردەوسی لێبخوازن.

﴿ ١٠٨: خالدیـن فیهـا ﴾ بەهەتـا هەتاییش لەوێـدا ئەمێننەوەو ژیانیــان تێیدا نەبڕاوەیە ﴿ لا یبغون عنها حـولا ﴾ هەرگیز بێزار نابــن و بۆ خۆشـیان داوای جێ گۆڕکێ ناکــەن و، قەتیش پێیان خۆش نییە لێیدەرچن.

وشەکانی خوا تەواو نابن، ئەر دەریاکانیش ببنە مەرەکەف:

﴿ ١٠٩: قل لو کان البحر مدادا لکلمات ربی ﴾ پێیان بڵێ: ئەگەر بۆ نووسینی وشـەکانی پەروەردگارم دەریا گشت مەرەکەف بێ تا حیکمــەت ونهێنییەکانی ئەویان پێبنووسـرێ ﴿ لنفـد البحر قبل أن تنفـد کلمات ربی ﴾ پێش لەکۆتایی هێنانــی وتەو بڕیارەکانی پەروەردگـارم دەریا هەموو هەڵدەچـۆڕێ ﴿ ولو جئنا بمثله مددا ﴾ ئەگەرچــی ئەوەندەی تریشـیان فریاخەین بۆکۆمەکیان، هێشـتا هەرکۆتاییان نایەت.

موحەممەد ئادەمزادەو، خواش هەریەکە:

﴿ ١١٠: قـل إنما أنا بشـر مثلکم یوحی إلی ﴾ پێیــان بڵێ ئەی پێغەمبــەر! ﷺ منیش تەنهــا هەرمرۆڤێکم وەك ئێــوە، وەحیم بۆ دەکـرێ کــە: ﴿ أنما إلهکم إله واحـد ﴾ بڵێم بەڕاسـتی تەنیا یەكخواو پەرسـتراو هەیــە، تەنها خواو پەرسـتراوێکی یەکتایە ﴿ فمـن کان یرجوا لقاء ربه ﴾ ئینجا هەرکەسـێك لەئێوە ئومێدی بەگەیشتنی دیداری پەروەردگاری خۆی هەبێ لەدوارۆژدا ﴿ فلیعمل عمــلا صالحا ﴾ با کاری چاك وکردەوەی دروسـت ئەنجام بدات ﴿ ولا یشـرک بعبادة ربـه أحدا ﴾ وە لە پەرسـتنی پەروەردگاری خۆیدا هیچ کەسێك نەکاتە هاوتاو هاوبەشیی و ڕووپامایی نەکات، چونکە خوا تەنها دڵسۆزی وئیخلاس وەرئەگرێ، نەڕییاو ڕووپامایی وشیرك وهاوبەشدانان.

سوورەی (مەریەم)ــە

مەککەییەو (٩٨) ئایەتە

بەناوی خوای بەخشندەی میهرەبان

ئەم سوورەتەش هەربۆ چەسپاندنی یەکتاپەرستی وزیندووبوونەوەو پاداشت وتۆڵەیە، دەشتوانین کورتتر بڵێین کە: هەموو تەوەرەکەی تەوحیدو بروا بوونە بەبوون وتاك وتەنیایی خوای گەورە.. پەیڕەوو پرۆگرامی ڕێگاو ڕێبازی ڕاستان و گومڕایان.

※ داسـتانی هەندێ لە پەیامبەران وەکـو (زەکەریا)و (یەحیا)ی کوڕی و(مووسـا..) (علیهم الصلاة و السـلام) دێنێ وهەرلەوێشەوە دەست پێدەکات.

※ ڕووداوە مێژووییەکــەی خاتوو(مەریــەم) و عیســایکوڕی دەگێڕێتەوە، چونکە ویسـتی خوا وابوو کە ئەو مۆعجیزە گەورەیە ڕوویدات بە لە دایکبوونی عیسا ﷺ بێ هیچ جۆرە پەیوەندییەکی نێرو مێیی! بێ ئەوەی مەریەم مێرد بکات، بۆیە پێیدەڵێن: (مریم العذراء).

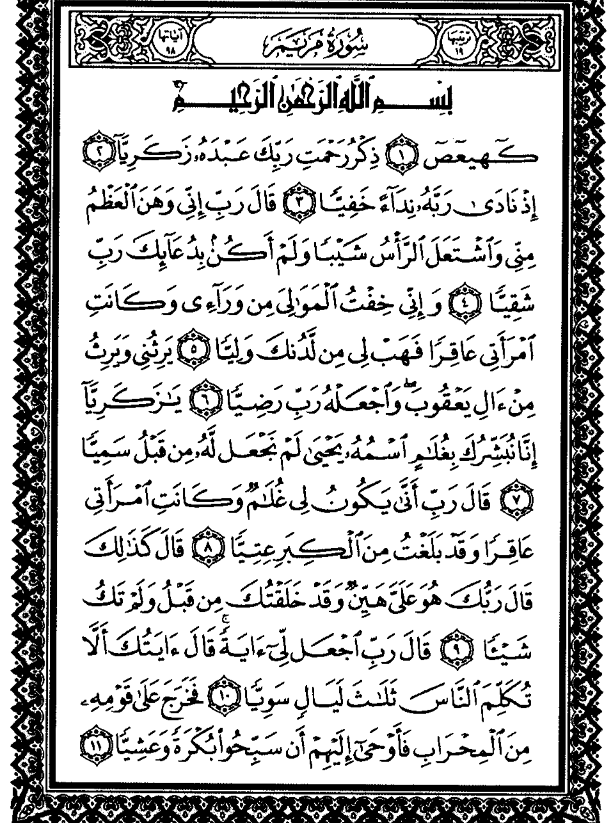
※ لەپاشان باسی (ئیبراهیم) لەگەڵ باوکیدا دێت، ئینجا نرخاندن و ڕێزدانــان بۆ ئــەم پەیامبەرە بەڕێزانە: (ئیسـحاق، یەعقووب، مووســا، هاروون، ئیسماعیل، ئیدریس، نووح) —سەلامی خوایان لەسەربێت— دەشـتوانین بڵێین: دوولەسەرسێی سوورەتەکە باسی ئەمانەیە، ئەڵبەتە مەبەسـتیش لەوە ڕاگەیاندنی ئەوراستیەیە کە هەمــوو پەیامبــەران هەر یەك کاری ســەرەکییان بــووە، ئەویش یەکتاپەرســتی و دوورکەوتنەوەیە لەهەر هاوبــەش و بڕیاردانێك، بەدەر لە شەریعەتەکەی خوا.

※ چەنـد دیمەنێکی ڕۆژی قیامەت دێنێت، کـە چۆن تاوانبارە بێ بــاوەڕەکان بەدەوری جەهەننەمدا لەســەر ئەژنـۆ کەوتوون و چاوەڕوانن فڕێ بدرێنە ناویەوە.

※ کۆتاییشــی دێت بــەدوور ڕاگرتنی خوایگــەورە لە هەرجۆرە هاوبەشـێك: منـداڵ.. هتـد. وە بــە توندتریــن شـێوە بەگـژ هاوبەشـدانەراندا دەڕواو بەهێزترین بەڵگەیان بۆ دێنێتەوە، لەسەر بێشەریکی خوا.

※ ناویشــی ســوورەی (مەریەم)ـە، لەبەرئەوە تا دونیادونیا بێت ئەوداستانە سەرسوڕهێنەرە هەر شکۆمەند بێت وبوترێتەوە، منداڵێك لەدایکبــوو بە بێباوك!! پاشــان بۆ پاکانــەی دایکەکەی لەلانك وبێشکەدا بێتە گفتوگۆو قسەوباس کە ئەمیش دیسانەوە ڕووداوێکی سەیرترە مرۆڤەکان گشت واقیان وردەمێنێ لەبەرامبەریەوە، ئەگەر

خۆ نەدەن بەدەستەوە.
دەسا سڵاو لە مەریەم وکوڕەکەی (واتە: عیسا) ﷺ تا ڕۆژی دوایی دێ، دەبا هەر بەرزو شکۆمەند بێت پلەی ژنانی داوێنپاك وسەربڵند وەك بەرزیی وبڵندیی کێوەکانی کوردستان.
بەم شێوەیە دەست پێدەکات: ﴿ بسم الله الرحمن الرحيم * ١:

سورة مريم

بسم الله الرحمن الرحيم

كهيعص ﴿١﴾ ذكر رحمت ربك عبده زكريا ﴿٢﴾ إذ نادى ربه نداء خفيا ﴿٣﴾ قال رب إني وهن العظم مني واشتعل الرأس شيبا ولم أكن بدعائك رب شقيا ﴿٤﴾ وإني خفت الموالي من ورائي وكانت امرأتي عاقرا فهب لي من لدنك وليا ﴿٥﴾ يرثني ويرث من آل يعقوب واجعله رب رضيا ﴿٦﴾ يا زكريا إنا نبشرك بغلام اسمه يحيى لم نجعل له من قبل سميا ﴿٧﴾ قال رب أنى يكون لي غلام وكانت امرأتي عاقرا وقد بلغت من الكبر عتيا ﴿٨﴾ قال كذلك قال ربك هو علي هين وقد خلقتك من قبل ولم تك شيئا ﴿٩﴾ قال رب اجعل لي آية قال آيتك ألا تكلم الناس ثلاث ليال سويا ﴿١٠﴾ فخرج على قومه من المحراب فأوحى إليهم أن سبحوا بكرة وعشيا ﴿١١﴾

كهيعص ﴾ ئەم پێنج پیتە: (کاف، ها، یا، عەین، صاد) هێمای ئیعجازی قورئانن، هەروەك لەچەند جێیەکدا باسکرا.

زەکەریا هانا دەباتە بەر پەروەرێنی:

﴿ ٢: ذكر رحمة ربک عبده زکريا ﴾ ئەم باسە یادی ڕەحمەت ومیهرەبانی پەروەردگاری تۆیە ئەی موحەممەد! دەربارەی (زەکەریا) بەندەی خۆی ﴿ ٣: إذ نادى ربه نداء خفيا ﴾ ئەو دەمەکە زۆر بەهێواش ولەسەرخۆو زۆر بە وێڵ و بەئەدەبەوە لەمیحرابەکەی خۆیدا هاناوهاواری لەپەروەردگاری خۆی کرد بەدەنگێکی نزم ونەوی، تاخزم وکەس وکاری نەزانێ و، پێش هەموو شتێکیش خوا حەزی لەئارامی و لەسەرخۆیە ﴿ ٤: قال رب إني وهن العظم مني ﴾ گوتی: ئەی پەروەردگارم! بەراستی خۆت چاك دەزانی کە من پێشەوئێسکەکانم سیس ولاوازبوون وهێزوپێزم نەماوە ﴿ واشتعل الرأس شيبا ﴾ و هەموو سەریشم لەبەر پیری شۆڵەو تروسکەی دێ ﴿ ولم أكن بدعائك ربي شقيا ﴾ پەروەردگارم! تا بۆ مەبەستەکانم لێت پاڕابمەوە، هەرگیز دڵشکاوو بێهیوا نەبووم، واتە: ئێستایش لوتفت بێ لە گەڵم ﴿ ٥: وإني خفت الموالي من ورائي ﴾ و بەراستی من لە دوایخۆم لە هۆزو عەشیرەت وخزمانم نیگەرانم، کە وەك پێویست نەزانن ڕێز لە پەیامبەرێتی و زانست بگرن ﴿ وكانت امرأتي عاقرا ﴾ وخۆشت ئاگاداری وچاك دەزانیت کە هاوسەرەکەیشم نەزۆکە ﴿ فهب لي من لدنك وليا ﴾ دەسا تۆ لەگەڵ ئەوەیشدا لەمیهرەبانی خۆت، نەك بەپێی باوونەریت منداڵێکی چاکم پێببەخشە، تا ببێ بەجێگەدارمو ڕێز لەو خانەوادەو مەقامە بگرێ ﴿ ٦: يرثني ويرث من آل يعقوب ﴾ ومیراتی من و خانەدانی یەعقووب وەرگرێ وببێتە جێنشینمان و، ئیش وکارەکانیش بگرێتە دەست. جا قسەی ڕاست لەم جێگایەدا ئەوەیەکە: مەبەست بەو میراتە لەزەکەریای بگرێ، میراتی پێغەمبەرایەتییە، نەك میراتی ماڵ ودارایی، چونکە پێغەمبەر ﷺ فەرموویەتی: ((إنا مَعْشَرَ الأنبياء لا نُورَثُ، ما تركناه صَدَقَةٌ)) واتە: هەرگیز میرات لە ئێمەی دەستەی پێغەمبەران ناگیردرێ و، هەرچیمان پاش خۆمان بەجێهێشت دەبێتە خێرو سەدەقەو دەدرێتە (بیت المال)ی موسڵمانان/ (بوخاری: في الفرائض (٦٢٢٧)). و دەفەرموێ: ((إنَّ العلماءَ وَرَثَةُ الأنبياء لم يُورِّثوا دينارا ولادرهما وَرَّثوا العِلْمَ)) واتە: بێگومانە کەگشت زانایان میراتگرو جێنشینی پێغەمبەرانن، دیارە کە پێغەمبەرانیش دینارو درهەمیان وەپاش نەکەوتووە، بەڵکو زانستوزانیارییان وەپاش خستووە. (ئەبووداوود (٣٦٤١)). وە هەروەها لەتەفسیری ئایەتی: (و ورث سليمان داوود) دا، زاناکان بەدەرلە زانایانی شیعە هەمان ڕایان هەیە ﴿ واجعله رب رضيا ﴾ ئەی پەروەردگاری من! هیوامە خۆتو بەندە چاکەکانت لەکردارو هەڵسوکەوتی ڕازی بن.

خوا دوعاکەی زەکەریای قەبوڵکردو یەحیای پێبەخشی:

لەم چەند ئایەتەدا خوای دلۆڤان، وەڵامی زەکەریا دەداتەوەو دەفەرموێ: ﴿ ٧: يا زكريا إنا نبشرك بغلام ﴾ ئەی زەکەریا! بەراستی ئێمە مژدەی کوڕێکت دەدەینێ ﴿ اسمه يحيى ﴾ ناوی یەحیایە ﴿ لم نجعل له من قبل سميا ﴾ کە بەرلەو، ناوی وانەبووەو کەسمان هاوناوی ئەو نەکردووە ﴿ ٨: قال رب أنى يكون لي غلام ﴾ زەکەریا لەخۆشیا گوتی: پەروەردگارم! جا کوا لەم تەمەنەدا من کوڕم دەبێ ﴿ وكانت امرأتي عاقرا ﴾ وژنەکەشم نەزۆکە ﴿ وقد بلغت من الكبر عتيا ﴾ وخۆیشم لەبەر پیری کەلەلام وجومگەکانی لەشم تەواو لاوازن وئوفتادە بووم. تەفسیرەکان دەڵێن: تەمەنی

زەکەریا ئەوحەلە (١٢٠) ساڵ بوو و، تەمەنی خێزانەکەیشی (٩٨) ساڵ! ﴿ ٩: قال كذلك ﴾ پەیامهێنەکەی خوا گوتی؛ بڕیار ئاوایە پێم گوتی ﴿ قال ربک هو علی هین ﴾ پەروەردگاریشت دەفەرموێ: سەری سورنەمێنێ، چونکە ئەم کارە لای من زۆر ئاسانە ﴿ وقد خلقتک من قبل ولم تک شیئا ﴾ خۆ لەپێش یەحیاشدا خۆتم هەر لەنەبوون دروستکردو هیچ شتێ نەبوویت، واتە: هەر وەکو تۆم لەنەبوونەوە بەدی هێنا، هەرئاواش دەتوانم (یەحیا)ت بۆ بەدیبێنم ﴿ ١٠: قال رب اجعل لی آیة ﴾ زەکەریا بۆدڵنیایی خۆی گوتی: ئەی پەروەردگارم! بۆ زكپڕبوونی هاوسەرەکەم نیشانەیەکم بۆ بەدی بێنە ﴿ قال آیتک ألا تکلم الناس ثلاث لیال سویا ﴾ خوا فەرمووی: نیشانەو بەڵگەی هاتنەدی ئەو موژدەیە ئەوەیە تا سێ شەوان و سێ رۆژان بێ ئەوە هیچ وەیەکت هەبێ ناتوانی قسە لەگەڵ خەڵکدا بکەیت ﴿ ١١: فخرج علی قومه من المحراب ﴾ جا دوای ئەو کارەساتە بە دڵنیاییەکەوە لەمیحرابی نوێژەکەیەوە چووە دەرەوەو رووی کردە هۆزو پەیڕەوکەرانی خۆی. (میحراب) هەندێ ئەڵێن: لە(حرب)ـەوە وەرگێراوە، وەك بڵێی: پیاوی (میحراب) هەمیشە لەگەڵ شەیتان و هەواو ئارزوودا لە جەنگایە هەندێ دیکە ئەڵێن: لە (حەرەب)ـەوە هاتووە: وەك بڵێیت: پیاوی میحراب هەمیشە خەستەو ماندووە! ﴿ فأوحی إلیهم أن سبحوا بکرة وعشیا ﴾ بەهێما وئاماژە پێی‌گوتن لەبەرامبەر بەخششەکانی خواوە بەیانیان و ئێواران هەر تەسبیحاتی خوا بڵێن و، خەریکی ویردو ئەوراد بن.

پەسنی یەحیاو لەدایکبوونی:

هەرکە یەحیا لەدایكبوو و، پاشان گەورە بووو گەیشتە ئەو تەمەنەی کە فەرمانی پێغەمبەرێتی پێبدرێ، پێمان گوت: ﴿ ١٢: یا یحیی خذ الکتاب بقوة ﴾ ئەی یەحیا! بەهەرچی تواناتە ئەو نامەی تەوراتە بگرەو کاروەفتاری پێبکە ﴿ وآتیناه الحکم صبیا ﴾ وهێشتا هەر زارۆو منداڵ بوو، بیر تیژیو زرنگی وکارزانیمان پێبەخشی بۆ تێگەشتنی ئایین ﴿ ١٣: وحنانا من لدنا وزکاة ﴾ لەگەڵ دڵسۆزیو پاکژی لەلایەن خۆمانەوە ولە کرداری ناپەسەندیش پاکمان کردەوەو دوورمان خستەوە ﴿ وکان تقیا ﴾ وەکەسێکی لەخواترس وپارێزگاریش بوو، هەرگیز بۆ کاری خراپە بیری نەئەکردەوە ﴿ ١٤: وبرا بوالدیه ﴾ وە لەگەڵ باوك ودایکیشیا چاك رەفتارو جوان گوفتار بوو ﴿ ولم یکن جبارا عصیا ﴾ هەرگیز دەعیەبازو یاخی وسەرپێچی‌کەر نەبوو بەرامبەر فەرمانەکانی خوا ﴿ ١٥: وسلام علیه یوم ولد ﴾ درودوسلاوی لێبێ رۆژێ کەلەدایكبووە ﴿ ویوم یموت ﴾ و رۆژێ دەمرێ ﴿ ویوم یبعث حیا ﴾ و رۆژێکیش زیندوو ئەکرێتەوەو هەڵدەستێ.

مەریەم و لە دایکبوونی عیسا:

﴿ ١٦: واذکر فی الکتاب مریم ﴾ لەم قورئانەدا باس و یادی

يَٰيَحۡيَىٰ خُذِ ٱلۡكِتَٰبَ بِقُوَّةٖۖ وَءَاتَيۡنَٰهُ ٱلۡحُكۡمَ صَبِيّٗا ﴿١٢﴾ وَحَنَانٗا مِّن لَّدُنَّا وَزَكَوٰةٗۖ وَكَانَ تَقِيّٗا ﴿١٣﴾ وَبَرَّۢا بِوَٰلِدَيۡهِ وَلَمۡ يَكُن جَبَّارًا عَصِيّٗا ﴿١٤﴾ وَسَلَٰمٌ عَلَيۡهِ يَوۡمَ وُلِدَ وَيَوۡمَ يَمُوتُ وَيَوۡمَ يُبۡعَثُ حَيّٗا ﴿١٥﴾ وَٱذۡكُرۡ فِي ٱلۡكِتَٰبِ مَرۡيَمَ إِذِ ٱنتَبَذَتۡ مِنۡ أَهۡلِهَا مَكَانٗا شَرۡقِيّٗا ﴿١٦﴾ فَٱتَّخَذَتۡ مِن دُونِهِمۡ حِجَابٗا فَأَرۡسَلۡنَآ إِلَيۡهَا رُوحَنَا فَتَمَثَّلَ لَهَا بَشَرٗا سَوِيّٗا ﴿١٧﴾ قَالَتۡ إِنِّيٓ أَعُوذُ بِٱلرَّحۡمَٰنِ مِنكَ إِن كُنتَ تَقِيّٗا ﴿١٨﴾ قَالَ إِنَّمَآ أَنَا۠ رَسُولُ رَبِّكِ لِأَهَبَ لَكِ غُلَٰمٗا زَكِيّٗا ﴿١٩﴾ قَالَتۡ أَنَّىٰ يَكُونُ لِي غُلَٰمٞ وَلَمۡ يَمۡسَسۡنِي بَشَرٞ وَلَمۡ أَكُ بَغِيّٗا ﴿٢٠﴾ قَالَ كَذَٰلِكِ قَالَ رَبُّكِ هُوَ عَلَيَّ هَيِّنٞۖ وَلِنَجۡعَلَهُۥٓ ءَايَةٗ لِّلنَّاسِ وَرَحۡمَةٗ مِّنَّاۚ وَكَانَ أَمۡرٗا مَّقۡضِيّٗا ﴿٢١﴾ ۞ فَحَمَلَتۡهُ فَٱنتَبَذَتۡ بِهِۦ مَكَانٗا قَصِيّٗا ﴿٢٢﴾ فَأَجَآءَهَا ٱلۡمَخَاضُ إِلَىٰ جِذۡعِ ٱلنَّخۡلَةِ قَالَتۡ يَٰلَيۡتَنِي مِتُّ قَبۡلَ هَٰذَا وَكُنتُ نَسۡيٗا مَّنسِيّٗا ﴿٢٣﴾ فَنَادَىٰهَا مِن تَحۡتِهَآ أَلَّا تَحۡزَنِي قَدۡ جَعَلَ رَبُّكِ تَحۡتَكِ سَرِيّٗا ﴿٢٤﴾ وَهُزِّيٓ إِلَيۡكِ بِجِذۡعِ ٱلنَّخۡلَةِ تُسَٰقِطۡ عَلَيۡكِ رُطَبٗا جَنِيّٗا ﴿٢٥﴾

(مەریەم)یش بکە، لەم باسەدا داستانێکی سەرسوڕهێنەر دەبیسیت! ﴿ إذ انتبذت من أهلها مکانا شرقیا ﴾ کاتێ دوور لەکەس وکاری کەناری گرت وجێگایەکی خۆرهەڵاتی بۆ خۆی هەڵبژارد بۆ خواپەرستی، واتە: لەبەشی خۆرهەڵاتی قودسدا ﴿ ١٧: فاتخذت من دونهم حجابا ﴾ لەنێوان خۆی وئەواندا پەردەیەکی دانا تا چاکتر بتوانێ خواپەرستی بکات ﴿ فأرسلنا إلیها روحنا ﴾ ئێمەیش رۆحی خۆمان (جوبرەئیل) نارده لای ﴿ فتمثل لها بشرا سویا ﴾ ئەوسا لەسیمای پیاوێکدا نەك لە شێوەی فریشتەدا خۆی نیشانداو هاتە بەرچاوی تا نەترسێ وکارەکەی لاقورس نەبێت ﴿ ١٨: قالت إنی أعوذ بالرحمن منک ﴾ کاتێ کە چاوی پێکەوت ترسا خراپەکار بێت بۆیە گوتی: بەراستی من پەنا دەبەمە بەر خوای بەبەزەیی لەزەرەرو زیانی تۆ ﴿ إن کنت تقیا ﴾ دەسا ئەگەر تۆکەسێکی خۆپارێزو لەخوا ترسبیت لێمەوە نزیك مەبە ﴿ ١٩: قال إنما أنا رسول ربک ﴾ جوبرەئیل وتی:

مەترســە بەراســتی من تەنها هەر ڕەوانەکراوی پەروەردگاری تۆم ئەو کەســە نیم لێی ئەترسیت ﴿ لأهب لک غلاما زکیا ﴾ هاتووم بەفەرمانی خوا کوڕێکی چاك و پاکت پێببەخشـم ﴿ ٢٠: قالت أنـی یکون لی غلام ﴾ مەریەم وتی: جـا من چۆن کوڕم ئەبێ؟! ﴿ ولم یمسسـنی بشر ﴾ کە تا ئێستا شوم نەکردووە وهیچ کەسێك دەسـتی لێنەداوم ﴿ ولـم أک بغیا ﴾ و هەرگیز کەسـێکی داوێن پیسـیش نەبووم ﴿ قال کذلک ﴾ جوبریل وتی: بڕیار بەم شێوەیە ﴿ ٢١: قال ربـک هو علی هین ﴾ و پەروەردگاری تۆ فەرموویە: ئەم کارە بەخشـینی منداڵ بێ شووکردن بۆ من ئاسانە ﴿ ولنجعله آیـة للناس ﴾ بۆ ئەوەی بیکەینە ئایەت و نیشـانەیەك بۆ مەردوم لەسەر دەسـەڵاتی خۆم ﴿ ورحمة منا ﴾ چاکەو میهرەبانییەکیش بێت لەئێمەوە، چونکە ئەو منداڵە دەکەمە پەیامبەرو ڕێ نیشاندەر ﴿ وکان أمرا مقضیا ﴾ ئەم مەسـەلەیەش بڕیارێکی بڕاوەیە و هەر پێش دێ، بەهیچ شێوەیەك ناگۆڕێ و قسەی ناوێ.

منداڵ لە تۆلی مەریەمدا دروستبوو:

﴿ ٢٢: فحملتـه فانتبذت به مکانا قصیا ﴾ بەڵێ دوای وتووێژەکەی جوبریل، مەریەم خۆی دایە دەستی قەزای خوا و، جوبریلیش بە فەرمانی خوا فووی پیاکردو دەسـت بەجێ سکی پڕبوو بەو کۆرپە پاك وچاکەیە، ئینجا لە (بیت المقدس) کەهێشتا منداڵەکە لە سکیا بوو بەغـەم و پەژارەیەکی زۆرەوە خۆیگەیاندە شـوێنێکی دوور، نەوەك تانەوتەشـەری لێ بدەن وتۆمەتباری بکەن ﴿ ٢٣: فأجاءها المخـاض إلی جذع النخلة ﴾ ئینجا ژانی منداڵبوون گرتی وبردییە لای بنەدارخورمایەك، تا لە کاتی منداڵبووندا لێی بخواو، پاڵیشی پێوە بدات ﴿ قالت یا لیتنی مت قبل هذا ﴾ ئەوسا لەبەر پەرێشانی وحەیاو شـەرمی خۆی گوتی: خۆزگایـە پێش ئەم ڕووداوە مردبام ﴿ وکنت نسیا منسیا ﴾ وبە یەکجاری لەبیر بچووماوەوەو، هەرگیز بـاس نەکرابام ﴿ ٢٤: فناداها من تحتها ﴾ جـا ئەو منداڵە کەلە داوێنـی بەرۆبوو بانگی لە مەریەم کـردوو وتی: دایەگیان! ﴿ ألا تحزنی ﴾ دڵ زویر مەبە وخەفەت مەخۆ بەم ڕووداوە ﴿ قد جعل ربک تحتک سـریا ﴾ بێگومان پەروەردگـارت لوتفی لەگەڵ کردوویتەو لەخوار پێتەوە جۆگە ئاوێکی باشی پێكهێنا ﴿ ٢٥: وهزی إلیک بجزع النخلة ﴾ وە نیشانەیەکی تری پایە بەرزیت لای خوا ئەوەیە: لقـی ئەو کۆتـەرە دارخوما وشـکەیە بهەژێنە ﴿ تسـاقط علیک رطبا جنیا ﴾ فەریکە خورمای تەڕو تازەپێگەیشتووت بە سـەردا دەوەرێنێ، چەندە ئارەزوو ئەکەیت بخۆ، کەواتە هەر ئەو کەسـە کە ئەم کارانەت بۆ ئەکا ئەشـتوانێ بە نائاسایی منداڵت پێبدات

﴿ ٢٦: فکلی واشـربی وقری عینا ﴾ لـەو فەریکە خورمایە بخۆو لـەو ئاوەیش بخۆرەوە، دەروونت ئاسـوودە بـێ ﴿ فإما ترین من البشر أحدا ﴾ ئینجا هەر کەسێکیشت دیو پرسیاری ئەم منداڵەی لێکردی ﴿ فقولی إنی نذرت للرحمن صوما ﴾ بەهێماو ئاماژە بێژە پێی: بەڕاسـتی من بۆ خـوای بەبەزەیی بڕیاری بێ دەنگیم داوەو نەزرمکردووە ﴿ فلن أکلم الیوم إنسـیا ﴾ کـە ئەمڕۆ لەگەڵ هیچ کەسـێکدا قسە نەکەم، ئەو کوڕەش خۆی گفتوگۆتان لەگەڵ دەکاو وەڵامتان دەداتەوە.

منداڵی بوو و هێنایەوە لای خزمان و کەوتنە چەوت و چیرە:

﴿ ٢٧: فأتـت بـه قومها تحمله ﴾ ئینجا مەریەم ملی ڕاکێشـا بۆ فەرمانـی خواو هاتـەوە بۆ لای خزم و کەس وکارو دۆسـتانی و، منداڵێکیـش بە باوەشـیەوە بـوو! ﴿ قالوا یا مریم لقد جئت شـیئا فریـا ﴾ کـە ئەوەیان دیـت هەموو بـە سەرسـوڕمانەوە گوتیان: مەریەم! بەڕاستی کارێکی سەیر وسەمەرەو ئابڕووبەرت ئەنجامداوە ﴿ ٢٨: یا أخت هارون ماکان أبوک امرأ سـوء ﴾ ئەی خوشـکی هاروون! ئەی ئەوەی لە سـەڵاحەتدا لەهاروون دەچیت! خۆ تۆ، نـە باوکـت پیاوێکی خراپـکار بوو ﴿ وما کانت أمـک بغیا ﴾ و نەدایکیشـت بەدکارو و داوێن پیـس بوو، ئەی ئیتر ئەم منداڵەت لەکوێ هێنا؟ ﴿ ٢٩: فأشارت إلیه ﴾ مەریەمیش هیچی نەگوت: بەڵکـو ئاماژەی بۆ عیسـا کـرد، واتە: لەگەڵ ئەودا قسـە بکەن و ئـەو وەڵامتـان بداتەوە ﴿ قالـوا کیف نکلم مـن کان فی المهد صبیا ﴾ ئەوانیش بە سەرسوڕمانیکەوە وتیان: جا چۆن ئێمە لەگەڵ منداڵێکی سـاوای نێولانك و سەربێشکەدا قسە بکەین؟ ئەم لاقرتی وگاڵتەیـە چییـە؟ ﴿ ٣٠: قال إنی عبدالله ﴾ لەناکاو عیسـا هاتە گفتو وتی: بەڵێ من بەندەی خوام، بەدەسـەڵاتی خۆی بێباوك دروسـتی کردووم ﴿ آتانی الکتاب وجعلنی نبیا ﴾ نامەم پێ ئەداو دەشمکاتـە پەیامبـەر ﴿ ٣١: وجعلنـی مبارکا أینمـا کنت ﴾ لە هەرجێگایەکیشـدا ببم پـیرۆزم دەکا ﴿ وأوصانی بالصلاة والزکاة ما دمت حیا ﴾ ڕایشـی سـپاردووم هەتا ماوم نوێـژ بکەمو زەکات بدەم ﴿ ٣٢: وبرا بوالدتی ﴾ و چاکەکار وگوێ لەمسـتی دایکیشم بم ﴿ ولم یجعلنی جبارا شقیا ﴾ نەشی کردووم بە زۆردارێکی ملهوڕ ﴿ ٣٣: والسـلام علی یوم ولدت ویوم أموت و یوم أبعث حیا ﴾ وە سڵاوو درودی خوام لەسەربێ، ڕۆژێ لەدایكبووم و، ڕۆژێ کە ئەمرم و، ڕۆژێکیش زیندوو ئەکرێمەوە.

قسەی راست: عیسا بەندەی خوایە:

﴿ ٣٤: ذلک عیسى ابن مریم ﴾ ئەو وەسفکراوە بەم سیفەتانە عیسای کوڕی مەریەم بوو ﴿ قول الحق الذی فیه یمترون ﴾ قسەی راستیش دەربارەی ئەو هەر ئەمەیە، کەچی ئەوان تیایدا بەدگومان و دوودڵن، ئەوەتە (نەسارا) بە نەفامی و بێ بەڵگە دەڵێن: کوڕی خوایە! جوولەکەکانیش دەڵێن: لەداوێن پیسی پەیدابووە ﴿ ٣٥: ماکان لله أن یتخذ من ولد ﴾ خۆ هەرگیز بۆ خوا ناوەشێتەوە منداڵی هەبێ، چونکە منداڵ لەگەڵ خوایەتیدا ناگونجێت ﴿ سبحانه ﴾ خوا پاکەو بێخەوشە لەوەی ئەوانە دەیڵێن ﴿ إذا قضى أمرا ﴾ دەسەڵاتدارێکی وایە، هەرکە ویستی بڕیاری کارێ بدا ﴿ فإنما یقول له کن فیکون ﴾ تەنها هەرئەوەندەی دەوێ پێی بڵێ: ببە! ئەویش دەست بەجێ دەبێ و، پێویست بە بەکارهێنانی هۆو سەبەب نییە، هەتا سەر لەشێوەی لەدایکبوونی عیسا بکرێتەوە، وەکو خۆیشی لە سوورەتێکی تردا دەفەرموێ: (إن مثل عیسى عندالله کمثل آدم خلقه من تراب ثم قال لەکن فیکون) ٣/٥٩ ﴿ ٣٦: وإن الله ربی وربکم فاعبدوه ﴾ بێگومانبن هەر خوایە پەروەردگاری من و، پەروەردگاری ئێوەش، کەوا بوو هەر بەتەنیا ئەو بپەرستن و هاوتا و هاوەڵی بۆ دامەنێن ﴿ هذا صراط مستقیم ﴾ هەرئەمەیشە رێگاو رێبازی راست و دروست کە من وەسیەتم بۆ کردن، دەسا ئێوەش بەردەوام لەسەری بچن ﴿ ٣٧: فاختلف الأحزاب من بینهم ﴾ کەچی لەگەڵ ئەوەیشدا هەردوای عیسا هیندێ لەو گروپ ودەستانە لەنێوان خۆیاندا سەبارەت بەعیسا ناکۆکی و دوودەنگی و راوبۆچوونی جیاوازیان بوو. هەیان بوو پێی وابوو عیسا کوڕی خوایە! هەیشبوو ئەیوت: لە داوێن پیسی پەیدا بووە!

هەر بۆیە ئیمپراتۆری رۆم، (قوستەنتین) ناو، کۆڕێکی بۆ (٢١٧٠) قەشە بەست سەبارەت بە شێوەی لە دایکبوونی عیسا، دەرنجام کەوتنە ناو مشت ومڕێکی ئێجگار ئاڵۆزەوە.. هەندێکیان وتیان: عیسا خوایەو هاتۆتە سەر زەوی، کێ بژیەنی دەیژیەنێ و، ویستی لە هەرکەسیش بێ، دەیمرێنێ، لە پاشان سەرکەوتۆتەوە بۆ ئاسمان! هەندێکی تر وتیان: یەکێکە لەو سێ شتەی (الأقانیم الثلاثة) کە خوایان لێ پێکهاتووە:: (الأب والإبن و الروح القدس!) برێکی تریان وتیان: یەکێکە لەسێ خواکە: (الله، عیسا، دایکی عیسا)! دەستەیەکی‌تر گوتیان: نەخێر، بەندەو پەیامبەرو فەرمانو وشەی خوایە.. وە هەروەها هەریەکە بۆچوونی خۆی دەربڕی و، بە ئەنجام نەگەیشتن و، وتەکانیان بە دڵی ئیمپراتۆر نەبوون و بڵاوەی پێکردن، بەدەر لەکۆمەڵێکی کەمیان، ئەوانەیان گوتیان:

عیسا کوڕی مەریەمەو خوای کارزان پێی‌بەخشیوە ﴿ فویل للذین کفروا من مشهد یوم عظیم ﴾ دەسا ئاهو ناڵە وسزا بۆ ئەو کەسانەیە کە بە حیساب و کیتابی رۆژەگەورەو سەختەکەی قیامەت کافرو بێ بڕوان. (عوبادەی کوڕی سامیت) دەڵێت پێغەمبەر فەرمووی: ((مَنْ شَهِدَ أن لا إله إلا الله وحده لاشریک له، و أن محمدا عبده و

فَكُلِي وَاشْرَبِي وَقَرِّي عَيْنًا فَإِمَّا تَرَيِنَّ مِنَ الْبَشَرِ أَحَدًا فَقُولِي
إِنِّي نَذَرْتُ لِلرَّحْمَٰنِ صَوْمًا فَلَنْ أُكَلِّمَ الْيَوْمَ إِنسِيًّا ﴿٢٦﴾
فَأَتَتْ بِهِ قَوْمَهَا تَحْمِلُهُ قَالُوا يَا مَرْيَمُ لَقَدْ جِئْتِ شَيْئًا
فَرِيًّا ﴿٢٧﴾ يَا أُخْتَ هَارُونَ مَا كَانَ أَبُوكِ امْرَأَ سَوْءٍ وَمَا كَانَتْ
أُمُّكِ بَغِيًّا ﴿٢٨﴾ فَأَشَارَتْ إِلَيْهِ قَالُوا كَيْفَ نُكَلِّمُ مَن كَانَ فِي
الْمَهْدِ صَبِيًّا ﴿٢٩﴾ قَالَ إِنِّي عَبْدُ اللَّهِ آتَانِيَ الْكِتَابَ وَجَعَلَنِي
نَبِيًّا ﴿٣٠﴾ وَجَعَلَنِي مُبَارَكًا أَيْنَ مَا كُنتُ وَأَوْصَانِي بِالصَّلَاةِ
وَالزَّكَاةِ مَا دُمْتُ حَيًّا ﴿٣١﴾ وَبَرًّا بِوَالِدَتِي وَلَمْ يَجْعَلْنِي
جَبَّارًا شَقِيًّا ﴿٣٢﴾ وَالسَّلَامُ عَلَيَّ يَوْمَ وُلِدتُّ وَيَوْمَ أَمُوتُ
وَيَوْمَ أُبْعَثُ حَيًّا ﴿٣٣﴾ ذَٰلِكَ عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ قَوْلَ الْحَقِّ
الَّذِي فِيهِ يَمْتَرُونَ ﴿٣٤﴾ مَا كَانَ لِلَّهِ أَن يَتَّخِذَ مِن وَلَدٍ سُبْحَانَهُ
إِذَا قَضَىٰ أَمْرًا فَإِنَّمَا يَقُولُ لَهُ كُن فَيَكُونُ ﴿٣٥﴾ وَإِنَّ اللَّهَ رَبِّي وَرَبُّكُمْ
فَاعْبُدُوهُ هَٰذَا صِرَاطٌ مُّسْتَقِيمٌ ﴿٣٦﴾ فَاخْتَلَفَ الْأَحْزَابُ مِن
بَيْنِهِمْ فَوَيْلٌ لِّلَّذِينَ كَفَرُوا مِن مَّشْهَدِ يَوْمٍ عَظِيمٍ ﴿٣٧﴾ أَسْمِعْ بِهِمْ
وَأَبْصِرْ يَوْمَ يَأْتُونَنَا لَٰكِنِ الظَّالِمُونَ الْيَوْمَ فِي ضَلَالٍ مُّبِينٍ ﴿٣٨﴾

رسوله، وأن عیسى عبدُاللهِ ورسولُهُ وکلمتُهُ ألقاها إلى مریمَ وروحٌ منه، وأن الجنة حقٌ، والنار حقٌ، أدخله الله الجنةَ على ماکان من العمل)) (بوخاری٦/٥٧)، واتە: هەرکەسێ شایەدی بدا کە: خوا تاك وتەنیایەو، موحەممەد بەندەو پێغەمبەری خوایەو، (عیسا)ش هەر بەندەو پێغەمبەری‌خوایەو، بە وشەو فەرمانی ئەو بووەو، هاویشتوویە بۆ مەریەم و، رۆحی خوایەو بەفەرمانی ئەو بووەو، بشڵێت بەهەشت راستەو، ئاگری دۆزەخ راستە، ئەوا خوا دەیباتە بەهەشتەوە، ئیتر کاروکردەوەی هەرجۆر بووبێ ﴿ ٣٨: أسمع بهم وأبصر یوم یأتوننا ﴾ ئەگەر چی ئەوانە ئەمڕۆ لەدونیادا هەق وراستیەکان نابینن، بەڵام ئەو رۆژە کە دێنەلامان، زۆر چاك دەبیسن و زۆر چاك دەبینن! واتە: ناتوانن بەهیچ جۆرێك خۆیان لەراستیەکان لابدەن، بۆیە بەڕاشکاوی دەڵێن: (ربنا أبصرنا و سمعنا فارجعنا..) ٣٢/١٢ ﴿ لکن الظالمون الیوم فی ضلال مبین ﴾ بەڵام ئەمڕۆکە هێشتا لەدونیادان ستەمکارەکان لەسەرلێشێواوی‌دان

و ڕاستی نابینن و، هەق نابیسن و دوای هەق ناکەون ﴿ ٣٩:
وأنذرهم يوم الحسرة ﴾ وە لە ڕۆژی ئاهوو ناڵەو خەم و خەفەت
و پەشیمانی (يوم الحسره) ئاگاداریان بکەو بیانترسێنە ﴿ إذ قضى
الأمر ﴾ ئەو حەلە لەلایەن خوای پەروەرێنەوە بڕیار دەدرێ کە:
دەستەیەك بۆ بەهەشت و، دەستەیەکیش بۆ دۆزەخ ڕەوانە بکرێن

وَأَنذِرْهُمْ يَوْمَ ٱلْحَسْرَةِ إِذْ قُضِىَ ٱلْأَمْرُ وَهُمْ فِى غَفْلَةٍ وَهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ
(٣٩) إِنَّا نَحْنُ نَرِثُ ٱلْأَرْضَ وَمَنْ عَلَيْهَا وَإِلَيْنَا يُرْجَعُونَ (٤٠) وَٱذْكُرْ
فِى ٱلْكِتَٰبِ إِبْرَٰهِيمَ إِنَّهُۥ كَانَ صِدِّيقًا نَّبِيًّا (٤١) إِذْ قَالَ لِأَبِيهِ يَٰٓأَبَتِ
لِمَ تَعْبُدُ مَا لَا يَسْمَعُ وَلَا يُبْصِرُ وَلَا يُغْنِى عَنكَ شَيْـًٔا (٤٢) يَٰٓأَبَتِ
إِنِّى قَدْ جَآءَنِى مِنَ ٱلْعِلْمِ مَا لَمْ يَأْتِكَ فَٱتَّبِعْنِىٓ أَهْدِكَ صِرَٰطًا
سَوِيًّا (٤٣) يَٰٓأَبَتِ لَا تَعْبُدِ ٱلشَّيْطَٰنَ إِنَّ ٱلشَّيْطَٰنَ كَانَ لِلرَّحْمَٰنِ
عَصِيًّا (٤٤) يَٰٓأَبَتِ إِنِّىٓ أَخَافُ أَن يَمَسَّكَ عَذَابٌ مِّنَ ٱلرَّحْمَٰنِ
فَتَكُونَ لِلشَّيْطَٰنِ وَلِيًّا (٤٥) قَالَ أَرَاغِبٌ أَنتَ عَنْ ءَالِهَتِى
يَٰٓإِبْرَٰهِيمُ لَئِن لَّمْ تَنتَهِ لَأَرْجُمَنَّكَ وَٱهْجُرْنِى مَلِيًّا (٤٦) قَالَ
سَلَٰمٌ عَلَيْكَ سَأَسْتَغْفِرُ لَكَ رَبِّىٓ إِنَّهُۥ كَانَ بِى حَفِيًّا (٤٧)
وَأَعْتَزِلُكُمْ وَمَا تَدْعُونَ مِن دُونِ ٱللَّهِ وَأَدْعُوا۟ رَبِّى عَسَىٰٓ
أَلَّآ أَكُونَ بِدُعَآءِ رَبِّى شَقِيًّا (٤٨) فَلَمَّا ٱعْتَزَلَهُمْ وَمَا يَعْبُدُونَ
مِن دُونِ ٱللَّهِ وَهَبْنَا لَهُۥٓ إِسْحَٰقَ وَيَعْقُوبَ وَكُلًّا جَعَلْنَا نَبِيًّا (٤٩)
وَوَهَبْنَا لَهُم مِّن رَّحْمَتِنَا وَجَعَلْنَا لَهُمْ لِسَانَ صِدْقٍ عَلِيًّا (٥٠)
وَٱذْكُرْ فِى ٱلْكِتَٰبِ مُوسَىٰٓ إِنَّهُۥ كَانَ مُخْلَصًا وَكَانَ رَسُولًا نَّبِيًّا (٥١)

﴿ وهم في غفلة ﴾ کەچی ئەوانە هێمان لە غەفلەتدانو، بەخۆیان
نەزانیوە﴿ وهم لايؤمنون ﴾ وخۆشیان لە بڕوا بواردووەو، ددان
بەزیندوو بوونەوەو پاداشت و تۆڵەشدا نانێن. ئیمامی (تەبەری)
بۆپشتگیری ئەو ڕاستیە ئەم فەرموودەیە دێنێ و دەفەرموێ: ((فليس
نَفْسٌ إلا وهي تنظر الى بيت في الجنة وبيت في النار، وهو يومُ
الحسرةِ، فيَرَى أهلُ النار البيتَ الذي في الجنة، فيقال لهم: لو عملتم،
فتأخذهم الحسرة، قال: ويرى أهلُ الجنة البيتَ الذي في النار فيقال:
لولا أن من الله عليكم..)) واتە: هەموو کەسێك تەماشای ماڵێك
لەبەهەشتداو، ماڵێ لەئاگردا دەکا دیارە ئەو ڕۆژەیە، ڕۆژی داخ و
کەسەر ئەوسا کەدۆزەخییەکان ئەوماڵە ڕازاوە لەبەهەشتدا دەبینن،
پێیان دەگوترێت: خۆزگە! لەدونیادا کارتان بۆ دەکردو ئێستا
دەبوویە ماڵی ئێوە ئەوسا خەمو خەفەت دایان دەگرێت! لەولاشەوە
کەبەهەشتیەکان ئەو ماڵ و جێگایە لەدۆزەخدا ئامادەکراوە دەبینن،
پێیان دەگوترێت: ئەگەر خوا فەزڵ و منەتی نەکردبا بەرامبەرتان
ئێستا دۆزەخ جێگای ئێوەش دەبوو! (تەبەری: ٨٨/١٧) ﴿ ٤٠:
إنا نحن نرث الأرض ومن عليها ﴾ بێ تاقەت مەبە لێیان، چونکە
بێگومانە کە سەرئەنجام ئەم زەوییە وهەرچیش وابەسەریەوە بۆ
دواجار هەر بۆ ئێمە دەمێنێت ﴿ وإلينا يرجعون ﴾ و گشتیشتان
دەگێردرێنەوە بۆلای ئێمە، جا ئیتر ئەو کاتە هەرکەسە بەپێی
شیاوی کردەوەکانی خۆی پاداشت وتۆڵە وەرئەگرێ.

باسێکی ئیبراهیم و پەندی بۆ بابی:

﴿ ٤١: واذكر في الكتاب إبراهيم ﴾ لەم قورئانەدا گۆشەیەك لە
یادو باسی ئیبراهیمیش بۆ هۆزەکەت بگێڕەوە ﴿ إنه كان صديقا
نبيا ﴾ کە بە ڕاستی ئەو کەسایەتییەك بووە هەردەم لەکارو وتاریدا
زۆر ڕاستگۆ وپەیامبەری خوایش بوو هەرگیز درۆی نەدەکرد، بتی
نەدەپەرست، جا کەوایە با بەتایبەت عەرەبەکان –کە خۆیان
بەنەوەی ئەو دەزانن– چاوی لێبکەن و، ئتیر بتیش نەپەرستن
﴿ ٤٢: إذ قال لأبيه يا أبت ﴾ ئەو دەمەی بەباوکی خۆی (ئازەر)
وت: بابە! ﴿ لم تعبد ما لايسمع ولا يبصر ﴾ تۆ بۆچی شتێکی
وا ئەپەرستی کە نەئەبیسێ و، نەئەبینێ؟! ﴿ ولا يغني عنك
شيئا ﴾ ونە ئەیشتوانێ لە کاتی تەنگانەدا هیچ زیانێکت لێوە
دوورخاو بێنیازت کا ﴿ ٤٣: يا أبت إني قد جاءني من العلم
مالم يأتك ﴾ بابە! بێگومانبە من هەندێ شت دەزانم لەبارەی
زیندووبوونەوەو سزای بتپەرستان –کە لە لایەن خواوە بۆم هاتووە–
بۆ تۆ نەهاتووە، ﴿ فاتبعني أهديك صراطا سويا ﴾ جا داوات لێ
ئەکەم لە من پەیڕەوی بکە، شارەزای ڕیگەیەکی ڕاستت دەکەم
﴿ ٤٤: يا أبت لا تعبد الشيطان ﴾ بابە! شەیتان مەپەرستە،
گوێڕایەڵی مەکە، بتانیش مەپەرستە ﴿ إن الشيطان كان للرحمن
عصيا ﴾ چونکە شەیتان لەفەرمانی خوای بەخشندە یاخیبووە،
﴿ ٤٥: يا أبت إني أخاف أن يمسك عذاب من الرحمن ﴾ بابە!
بەڕاستی من لەوە ئەترسم ئەگەر تۆ بەوحاڵەوە بمری لە خوای
میهرەبانەوە تووشی سزایەکی گەورە ببی ﴿ فتكون للشيطان
وليا ﴾ ئەو کاتە ببییە دۆستی شەیتان لەدۆزەخدا ﴿ ٤٦: قال
أراغب أنت عن آلهتي يا أبراهيم ﴾ باوکی بەسەختییەکەوە وتی:
ئاخۆ ئەی ئیبراهیم! تۆ ئەوەندە بێزاری لە خواکانم؟ ﴿ لئن لم تنته
لأرجمنك ﴾ بێگومان ئەگەر تۆ دەس هەڵنەگریت لەباسکردنی
خواکانی من بە خراپە، لێت قبووڵ ناکەم و بەردە بارانت ئەکەم
﴿ واهجرني مليا ﴾ دە بۆ ماوەیەکی دوورو درێژیش لێم وەدوور بەو
نەتبینم، بەڵێ بابی ئیبراهیم ئا بەو شێوە توندو تیژەیە ڕووبەڕووی
ئیبراهیم دەبێتەوە کەچی ئەم هێشتا لەوەڵامدا ﴿ ٤٧: قال سلام

علیک ﴾ وتی: سەلامت لەسەر بێ و، هەرگیز تووشی ناخۆشی نەبیت لەلایەن منەوە، جەماوەری زانایان ئەڵێن: مەبەست بەم (سڵاو)ـە، سڵاوی لێك پچڕان وجیابوونەوەیە. هەربۆیەش ئەڵێن: نابێ لە سڵاوکردندا دەست پێش خەری بۆکافر بکرێت، وەك دەفەرموێ: (لایبدأ الکافر بالسلام). هەندێکیش ئەڵێن: نەخێر، ئەوسڵاوە، سڵاوی هەقیقیو واز لەیەکتر هێنانە، کەوا بوو –وەك (ئیبن عویەینە) ئەڵێ– کافر بەرلەوە سڵاوت لێبکات، تۆدەتوانی سڵاوی لێ بکەیت. چونکە خوا ئەفەرموێت: (لا ینهاکم الله عن الذین لم یقاتلوکم فی الدین ولم یخرجوکم من دیارکم أن تبروهم وتقسطوا إلیهم..) ٨/٦٠ (قورتوبی) یش ئەم رایەی (ئیبن عویەینە) هەڵئەبژێرێ و، فەرموودەیەکیشی هێناوە، کە ئیمامی بوخاری بە ژمارە (٦٢٥٤) لە (باب الإستئذان)دا ریوایەتی کردووە ﴿ سأستغفرلک ربی ﴾ لە پەروەردگارم داوای لیبووردنت بۆ ئەکەم تا لە گوناحەکانت خۆش ببێ، بەڵێ.. ئەدەب و وێڵی کوڕ لەگەڵ باوکدا هەر دەبێ بەم جۆرەیە بێت ﴿ إنه کان بی حفیا ﴾ چونکە بە راستی ئەو هەمیشە بەرامبەر من زۆر بە لوتف ومیهرەبانە ﴿ ٤٨: وأعتزلکم وما تدعون من دون الله ﴾ وە من لە ئێوەو لەو بتانەش کە لەجیاتی خوا هاواریان بۆ ئەبەن ودەیانپەرستن، کەنارو دوور ئەگرم و، لێتان جیا ئەبمەوە. ﴿ وأدعو ربی ﴾ وە من تەنها پەروەردگارم ئەپەرستم وهاناوهاوار هەر بۆ ئەو ئەبەم ﴿ عسی أن لا أکون بدعاء ربی شقیا ﴾ بەو هیواو ئومێدە لە هاوارو بانگم لای پەروەردگارم بێ وەڵام نەبم و دوعاو نزام لێوەربگیرێت.

ئیسحاق ویەعقووب خەڵاتی ئیبراهیم کران:

﴿ ٤٩: فلما اعتزلهم وما یعبدون من دون الله ﴾ ئینجا کەئیبراهیم وازی لەخۆیانو بتەکانیان هێنا کە ئەوان لەباتی خوا ئەیانپەرستنو لێیان دوورکەوتەوە ﴿ وهبنا له إسحاق ویعقوب ﴾ لەباتی دوور کەتنەوەی لە باب وکەس وکاری ئێمەش، ئیسحاق ویەعقووبمان پێبەخشی کە زنجیرەی هەموو پەیامبەرەکانی تریش هەر لەمانەوە دەست پێئەکات ﴿ وکلا جعلنا نبیا ﴾ وهەردووکیشمان کردنە پەیامبەر ونەوەکانیشیان بوونە سەرچاوەو بنەماڵەی پەیامبەران ﴿ ٥٠: ووهبنا لهم من رحمتنا ﴾ وە لەرحمەت ومیهرەبانیی خۆیشمان هەموو خێروو چاکەیەکمان پێبەخشین، ماڵ وسامانو زایناری و دەسەڵات ﴿ وجعلنا لهم لسان صدق علیا ﴾ وە زمانی راستگۆییو چاکبێژیمان بڕیاردا بۆیان وسیفاتی بەرزیانمان خستە سەر زاری مەردوم کە هەتا دونیا دونیابێ هەر بەخێرو باشە باسیان بکەن.

مووساو هاروونی برای:

﴿ ٥١: واذکر فی الکتاب موسی ﴾ وە هەر لەم کتێبی قورئانەدا باسێکی سیفەتە بەرزەکانی مووساش بکە بۆ هۆزەکەت، کە ئەویش هەر لە نەوەی ئیبراهیمە ﴿ إنه کان مخلصا ﴾ کە بەراستی کەسێکی هەڵبژێرراوو دڵسۆزی پەروەردگاری بوو ﴿ وکان رسولا نبیا ﴾ راسپاردەو پەیامبەرێکی گەورەو خاوەننامەش بوو ﴿ ٥٢ ونادیناه من جانب الطور الأیمن ﴾ لەلای راستی کێوی (تور)ـەوە بانگمان کردو، بەبێ هۆو واسیتەش وتووێژمان لەگەڵ کرد، ئیمامی (تەبەری) ئەڵێ: ئەو حەلە کە مووسا لە (مەدیەن)ـەوە گەڕایەوە بۆ (میسر) کێوەکە ئەکەوتە لای راستیەوە. ﴿ وقربناه نجیا ﴾ وە لەخۆشمان نزیکمان کردەوە تابەنهێنی قسە و گفتوگۆی لەگەڵ بکەین. ﴿ ٥٣: ووهبنا له من رحمتنا أخاه هارون نبیا ﴾ هەر بە رەحمەت ومیهرەبانی خۆشمان هاروونی برایمان –کە ئەویش هەر پێغەمبەر بوو– پێبەخشی لەسەر داواکەی خۆیو، کردمانە یاریدەری، چونکە داوای کردبوو لە خوا بە فەرمایشتی، وەك دەفەرموێ: (واجعل لی وزیرا من أهلی هارون أخی)٢٠/٢٩–٣٠.

ئیسماعیل ﷺ یاد بکە:

﴿ ٥٤: واذکر فی الکتاب إسماعیل ﴾ وە لەم کتێبی قورئانەدا یادو باسێکی ئیسماعیلیش کە باوکی عەرەبەکانە بۆ هۆزەکەت بکە ﴿ إنه کان صادق الوعد ﴾ چونکە ئەو پیاوێکی راستگۆ بوو لەبەڵێنیدا، ئەوە بوو قسەی خۆیشی بردە سەرو خۆڕاگریش بوو لەکاتی بەڵێنی ئامادە بوونیدا بۆ سەربڕینەکە، هەر لەبەر ئەوەیشە کە بەتەنها لێرەدا بە (صادق الوعد) ناو دەبرێ ئایەتی: (ستجدنی إن شاء الله من الصابرین/ ١٠٢/٣٧) بۆ بەڵێنەکەی ئەو هات و، قسەی خۆیشی راستگۆیانە بردەسەر، جا خوای گەورەش نازناوی (صادق الوعد)ی دایە. بۆیە –بەتایبەتی– مرۆڤی موسڵمان دەبێ خاوەنی بەڵێنی خۆی بێ، وەئایەتی: (یا أیها الذین آمنوا لم تقولون مالا تفعلون) ٦١/٢) هەرەشەی پێچەوانەکەیەتی، پێغەمبەریش ﷺ دەفەرموێ: ((آیة المنافق ثلاث: إذا حدث کذب و إذا وعد أخلف، وإذا اؤتمن خان)) (متفق علیه). نیشانەی پیاوی دووڕوو سێ شتە: هەرکاتێ قسە بکا درۆدەکا، کاتێ بەڵێن بدا نایباتە سەر، وە کاتێ سپاردەیەکی درایە دەست گزی لێدەکات. ﴿ وکان رسولا نبیا ﴾ پەیامبەرێکی خاوەننامەش بوو، خوا ناردی بۆلای هۆزی جورهەم ونامەکەی باوکی پێڕاگەیاندن ﴿ ٥٥: وکان یأمر أهله بالصلاة والزکاة ﴾ سەرەڕای خۆیشی، بە هەمیشە وبەردەوام فەرمانیشی

ئـەدا بەئوممەت وخاووخێزان وبنەماڵەکەی بــە نوێژو زەکات کە دووپایــەی گرنگـن ﴿ وكان عنـد ربه مرضيا ﴾ وە هەمیشـــەیش لای پەروەردگاری خۆی جێی خۆشنوودی ورەزامەندی بوو.

وَنَـٰدَيْنَـٰهُ مِن جَانِبِ ٱلطُّورِ ٱلْأَيْمَنِ وَقَرَّبْنَـٰهُ نَجِيًّا ﴿٥٢﴾ وَوَهَبْنَا لَهُۥ مِن
رَّحْمَتِنَآ أَخَاهُ هَـٰرُونَ نَبِيًّا ﴿٥٣﴾ وَٱذْكُرْ فِى ٱلْكِتَـٰبِ إِسْمَـٰعِيلَ ۚ إِنَّهُۥ كَانَ
صَادِقَ ٱلْوَعْدِ وَكَانَ رَسُولًا نَّبِيًّا ﴿٥٤﴾ وَكَانَ يَأْمُرُ أَهْلَهُۥ بِٱلصَّلَوٰةِ
وَٱلزَّكَوٰةِ وَكَانَ عِندَ رَبِّهِۦ مَرْضِيًّا ﴿٥٥﴾ وَٱذْكُرْ فِى ٱلْكِتَـٰبِ إِدْرِيسَ ۚ
إِنَّهُۥ كَانَ صِدِّيقًا نَّبِيًّا ﴿٥٦﴾ وَرَفَعْنَـٰهُ مَكَانًا عَلِيًّا ﴿٥٧﴾ أُو۟لَـٰٓئِكَ ٱلَّذِينَ
أَنْعَمَ ٱللَّهُ عَلَيْهِم مِّنَ ٱلنَّبِيِّـۧنَ مِن ذُرِّيَّةِ ءَادَمَ وَمِمَّنْ حَمَلْنَا مَعَ نُوحٍ
وَمِن ذُرِّيَّةِ إِبْرَٰهِيمَ وَإِسْرَٰٓءِيلَ وَمِمَّنْ هَدَيْنَا وَٱجْتَبَيْنَآ ۚ إِذَا تُتْلَىٰ عَلَيْهِمْ
ءَايَـٰتُ ٱلرَّحْمَـٰنِ خَرُّوا۟ سُجَّدًا وَبُكِيًّا ۩ ﴿٥٨﴾ ۞ فَخَلَفَ مِنۢ بَعْدِهِمْ
خَلْفٌ أَضَاعُوا۟ ٱلصَّلَوٰةَ وَٱتَّبَعُوا۟ ٱلشَّهَوَٰتِ ۖ فَسَوْفَ يَلْقَوْنَ غَيًّا
﴿٥٩﴾ إِلَّا مَن تَابَ وَءَامَنَ وَعَمِلَ صَـٰلِحًا فَأُو۟لَـٰٓئِكَ يَدْخُلُونَ ٱلْجَنَّةَ
وَلَا يُظْلَمُونَ شَيْـًٔا ﴿٦٠﴾ جَنَّـٰتِ عَدْنٍ ٱلَّتِى وَعَدَ ٱلرَّحْمَـٰنُ عِبَادَهُۥ
بِٱلْغَيْبِ ۚ إِنَّهُۥ كَانَ وَعْدُهُۥ مَأْتِيًّا ﴿٦١﴾ لَّا يَسْمَعُونَ فِيهَا لَغْوًا إِلَّا سَلَـٰمًا ۖ
وَلَهُمْ رِزْقُهُمْ فِيهَا بُكْرَةً وَعَشِيًّا ﴿٦٢﴾ تِلْكَ ٱلْجَنَّةُ ٱلَّتِى نُورِثُ مِنْ
عِبَادِنَا مَن كَانَ تَقِيًّا ﴿٦٣﴾ وَمَا نَتَنَزَّلُ إِلَّا بِأَمْرِ رَبِّكَ ۖ لَهُۥ مَا بَيْنَ
أَيْدِينَا وَمَا خَلْفَنَا وَمَا بَيْنَ ذَٰلِكَ ۚ وَمَا كَانَ رَبُّكَ نَسِيًّا ﴿٦٤﴾

کورتە باسێکی ئیدریس (عليه السلام):

﴿ ٥٦: واذكـر فـي الكتـاب إدريـس ﴾ و لەم قورئانەدا باســی (ئیدریس)یــش بۆ قەوم ونەتەوەکەت بکە ﴿ إنه كان صديقا نبيا ﴾ چونکە ئەویش پەیامبەرێکی زۆر راســتکارو راستگۆ بووە؛ باپیرەی نووحیشــە، لەدوای ئادەم پێغەمبــەر (عليه السلام) ئەم کراوەتە پەیامبەر، وە لە (٣٠) لاپەڕەدا نامەی پێدراوە، لە هەندێ تەفسیردا ئەڵێن: یەکەم کەسێکە بەخامە نووسیویەتی، یەکەم کەسێکە جل وبەرگی دووراوی لەبەرکــردووە، لە حاڵێکا خەڵکی دی گشــت چەرمیان لەبەردەکرد، شیاوی باسە ئێمە ئەم ریوایەتە تەنها هەر بۆ زانیاری دەهێنین، ئەگینا نازانین تاچەندە راســتە بەڵام زیاتر لەهەڵبەسراو دەچێ، لەراستیدا جگە لەوەی کە لە قورئان و فەرموودەدا هاتووە، ئێمە ناتوانین هیچ جۆرە شــتێکی لەبارەوە بڵێین ﴿ ٥٧: ورفعناه مكانــا عليا ﴾ وە بــەوە مەقامێکی زۆر بەرزیشــمان گەیاند، ئەوە بوو لەناوخەڵکـدا ئەومان کردە پەیامبەر (عليه السلام) ئیمامی (موســلیم) فەرموودەیەکی هێناوە: کە پێغەمبەر (صلى الله عليه وسلم) لەشەوی (میعراج)ـەکەیدا لە ئاسمانی چوارەمدا گەیشــت بەئیدریس (عليه السلام) وەك دەفەرموێ: (لما عرج بي إلى السماء أتيت على إدريس في السماء الرابعة).

﴿ ٥٨: أولئـك الذين أنعم الله عليهم مـن النبيين ﴾ ئەوانە کەلە سەرەتای ســوورەتەکەوە، هەندێکیان باسکران –لە زەکەریاوە تا ئیدریــس کە (١٠) پەیامبەرن– خــوای گەورە نازو بەهرەی خۆی بەســەرا رشــتن ﴿ من ذرية آدم وممن حملنا مع نــوح ومن ذرية أبراهيم و إسـرائيل وممن هدينا واجتبينا ﴾ لــە نەوەکانی ئادەم و نەوەی ئەوانەش بوون کە لە گەڵ نووح لە کەشتییەکەدا هەڵمانگرتن وە لە نەوەی ئیبراهیم بوون وەك ئیسماعیل وئیسحاق وە لە نەوەی یەعقــووب بوون وەکــو پێغەمبەرانی بەنی ئیســرائیل وە لەوانەش بــوون رێنماییمان کردبــوون وهەڵمان بژاردبوون بــۆ پەیامەکانمان.

﴿ إذا تتلى عليهــم آيــات الرحمن ﴾ ئەمانە هــەرکات ئایەتەکانی خوای بەخشندەیان بەسەرا دەخوێنرایەوە ﴿ خروا سجدا و بكيا ﴾ بەپەلە دەمەورِوو دەکەوتنە سەرخاك و سوژدەیان ئەبردو دەم بەکوڵی گریان ئەبوون، چونکە پێغەمبەران ســڵاویان لێبێ پترلەخەڵکانی دی لەخوای خۆیان دەترسنو دەیناسن.

کەسانێ بوونە جێنشینی پێغەمبەران بەلای نوێژدا نەچوون:

﴿ ٥٩: فخلـف مـن بعدهم خلف ﴾ جا لە دوای ئەوان کەســانی لاســاری ناشــیاو بوونە جێگریــان. بەڵێ پەیدابوونــی ئەو خەڵکە لارولاســارە لەپاش ئەو پێغەمبەرە نەجیم وخانــەدان وبەرێزانەوە جێگەی سەرسورمان نییە، چونکە دەگونجێت ئادەمی هەمووجۆرە توخمێکی لێبکەوێتەوە: خراپوچاك، راساڵ ولاسار، گێرەشێوێن وچاکساز ﴿ أضاعوا الصلاة ﴾ ئەوسا نوێژەکانیان زایە کردو بەلایا نەچوون، وەیان زۆر خاوو ســت بوون تێیدا، بۆیە دەســتەیەك لەپێشینان وپاشــینان وپێشەوا ناودارەکانمان وەکو پێشەوا ئەحمەد وئیمامی شافعی لەوتەیەکیدا (تاریکە صەڵا) کافر دەکەن بەبەڵگەی ئەو فەرموودەیە پێشــەوا موسلیم هێناویەتی ﴿ واتبعوا الشهوات ﴾ وەشــوێن ئارەزووی نەفســی خۆیان کەوتن ﴿ فسوف يلقون غيا ﴾ ئەوانە تووشی ئازارو زیان دەبنو دەگەن بە تۆڵەی سەر لێشێواییان لە دونیاو لە ئاخیرەتدا.

بەهەشتی تەوبەکاران و ئاکار چاکان:

﴿ ٦٠: إلامـن تاب وآمن وعمل صالحـا ﴾ مەگەر ئەوانە تەوبە دەکەنو پەشــیمان دەبنەوەو بــروای دامەزراو بە هــەق دەهێنن و

ئـاكاری چاك وباش ئەنجـام دەدەن ﴿ فأولئك يدخلون الجنة ﴾ ئەمانـە دەچنە بەهەشـتەوە ﴿ ولا يظلمون شيئا ﴾ و هیچ جۆرە ناهەقی و سـتەمێكیان لێناكرێ ﴿ ٦١: جنات عدن ﴾ بەهەشـتێ پڕلـە باخ وباخاتە بە هەمیشـەیی تێیدا نیشـتەجێ ئەبن ﴿ التی وعـد الرحمن عباده بالغيب ﴾ ئەوەی كەخوای بەخشـندە بەڵێنی بـە بەندەكانی خـۆیداوە، ئەگەرچی بەچاویـش نەیان دیتووە، بەڵام ئەوان هەر بروایان پێ هێناوەو كاریان بۆكردووە، وا ئەمرۆش بەخۆشـی دەچنـە ناویەوە ﴿ إنـه كان وعده مأتيـا ﴾ بێگومان بەڵێنی ئەو پەروەردگارە بەبەهەشـت مسۆگەرەو هەر بە ڕێوەیەو، دیتە دی ﴿ ٦٢: لا يسـمعون فيها لغوا إلا سلاما ﴾ ئەوسا لەوێدا سـەلام نەبێت هیچ چەڵتـەو وتەیەكی نابەجێ نابیسـن ﴿ ولهم رزقهم فيها بكرة وعشـيا ﴾ لەسـەرجەم بەیانیان و ئێواراندا رزق وڕۆزی فراوانیـان هەیە، خـۆراك و خـواردن و خواردنەوە، بێ بروانـەوەو كۆتایـی، بێماندووبوونو ئەركێ، دیتە بەردەسـتیان ﴿ ٦٣: تلك الجنة التی نورث من عبادنا من كان تقيا ﴾ ئا ئەمەیە ئەو بەهەشـت و شوێنەخۆشەی بەبەندەكانی خۆمانی دەبەخشین وەدیانكەینە میرات بۆ پاریزگاران، ئەوانەی سـنوورەكانی خوای گەورەیان پاراستووە.

فریشتە بەفەرمانی خوا نەبێ نایەنە خوار:

ئیمامـی (ترمـزی) لە (ئیـبن عەبباس)ـەوە ئـەڵێ: پێغەمبەر ﷺ فەرمووی: ئەی جبریل! ئـەوە بۆچی زۆر زۆر نایێیت بۆلامان؟! جـا بۆ وەڵامی ئـەوە ئەم ئایەتە هـات: ﴿ ٦٤: ومـا نتنزل إلا بأمـر ربـك ﴾ بە فەرمانـی پەروەردگـارت نەبێ هەرگیـز ئێمە دانابەزیـن ﴿ لـه مابين أيدينـا وما خلفنا وما بين ذلـك وما كان ربك نسـيا ﴾ دەسـەڵاتی تەواو هەر بۆ خوایە، چونكە هەرچی ئێسـتا لەپێشـمانە (واتە: ڕۆژی دوایی)، هەرچیش لە دوامانەوە رابـووردووە واتە: كاروباری دونیا، وە ئـەوەش كە لەونێوانەدایە هەربـۆ خوایە، وە پەروەردگاریشـت لەبیری نەكردوویت ﴿ ٦٥: رب السموات والأرض وما بينهما ﴾ واتە: ڕاهێنەرو پەروەردگاری ئاسمانەكان و زەوی وهەرچی لەنێوانیاندا هەیە، ئاگاداری تەواوی بوونەوەرەو هەرئەویشـە ئەیانبا بەرێوە ﴿ فاعبده ﴾ كەواتە تۆش بەردەوام هەر ئەو بپەرسـتە ﴿ واصطبر لعبادته ﴾ وە بەرامبەر بە ئەركەكانی پەرسـتنی ئەو زۆر خۆراگر بە. ﴿ هل تعلم له سميا ﴾ ئاخـۆ ئاگات لێیە هاوناوێكی هەبێ؟ دیـارە چاك دەزانی، كەبێ وێنەو بێهاوبەشە.

زیندووبوونەوە بەسەیرو سەمەرە دەزانن:

﴿ ٦٦: ويقول الآنسان أإذا مامت ﴾ ئینسانی بێباوەڕو سەركەش بە سەرسـوڕمانێكەوە ئەڵێـت: ئایا كاتێ مردم ﴿ لسـوف أخرج حيا ﴾ تەئكیدە لە ئایندەدا بە زیندوویی لە گۆڕ دەهێنرێمە دەرێ؟!

رَّبُّ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا فَٱعْبُدْهُ وَٱصْطَبِرْ لِعِبَٰدَتِهِۦ
هَلْ تَعْلَمُ لَهُۥ سَمِيًّا ﴿٦٥﴾ وَيَقُولُ ٱلْإِنسَٰنُ أَءِذَا مَا مِتُّ لَسَوْفَ
أُخْرَجُ حَيًّا ﴿٦٦﴾ أَوَلَا يَذْكُرُ ٱلْإِنسَٰنُ أَنَّا خَلَقْنَٰهُ مِن قَبْلُ
وَلَمْ يَكُ شَيْـًٔا ﴿٦٧﴾ فَوَرَبِّكَ لَنَحْشُرَنَّهُمْ وَٱلشَّيَٰطِينَ ثُمَّ
لَنُحْضِرَنَّهُمْ حَوْلَ جَهَنَّمَ جِثِيًّا ﴿٦٨﴾ ثُمَّ لَنَنزِعَنَّ مِن كُلِّ
شِيعَةٍ أَيُّهُمْ أَشَدُّ عَلَى ٱلرَّحْمَٰنِ عِتِيًّا ﴿٦٩﴾ ثُمَّ لَنَحْنُ أَعْلَمُ بِٱلَّذِينَ
هُمْ أَوْلَىٰ بِهَا صِلِيًّا ﴿٧٠﴾ وَإِن مِّنكُمْ إِلَّا وَارِدُهَا كَانَ عَلَىٰ رَبِّكَ
حَتْمًا مَّقْضِيًّا ﴿٧١﴾ ثُمَّ نُنَجِّى ٱلَّذِينَ ٱتَّقَوا۟ وَّنَذَرُ ٱلظَّٰلِمِينَ
فِيهَا جِثِيًّا ﴿٧٢﴾ وَإِذَا تُتْلَىٰ عَلَيْهِمْ ءَايَٰتُنَا بَيِّنَٰتٍ قَالَ ٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟
لِلَّذِينَ ءَامَنُوٓا۟ أَىُّ ٱلْفَرِيقَيْنِ خَيْرٌ مَّقَامًا وَأَحْسَنُ نَدِيًّا ﴿٧٣﴾ وَكَمْ
أَهْلَكْنَا قَبْلَهُم مِّن قَرْنٍ هُمْ أَحْسَنُ أَثَٰثًا وَرِءْيًا ﴿٧٤﴾ قُلْ مَن
كَانَ فِى ٱلضَّلَٰلَةِ فَلْيَمْدُدْ لَهُ ٱلرَّحْمَٰنُ مَدًّا حَتَّىٰٓ إِذَا رَأَوْا۟ مَا يُوعَدُونَ
إِمَّا ٱلْعَذَابَ وَإِمَّا ٱلسَّاعَةَ فَسَيَعْلَمُونَ مَنْ هُوَ شَرٌّ مَّكَانًا
وَأَضْعَفُ جُندًا ﴿٧٥﴾ وَيَزِيدُ ٱللَّهُ ٱلَّذِينَ ٱهْتَدَوْا۟ هُدًى
وَٱلْبَٰقِيَٰتُ ٱلصَّٰلِحَٰتُ خَيْرٌ عِندَ رَبِّكَ ثَوَابًا وَخَيْرٌ مَّرَدًّا ﴿٧٦﴾

﴿ ٦٧: أولا يذكر الإنسان ﴾ باشە ئاخۆ ئەو ئینسانە بیر ناكاتەوە؟ ﴿ إنا خلقناه من قبل ﴾ كە ئێمە سەرەتا ئەومان دروستكرد ﴿ ولم يـك شـيئا ﴾ هیچیـش نەبوو، لـە نەبوونەوە هێنامـان ﴿ ٦٨: فوربك لنحشرنهم والشياطين ﴾ سوێند بە پەروەردگارەكەت ئەی موحەممـەد ﷺ هەمـوو ئەوانە لەگەڵ ئەو شـەیاتینانەدا ئەمانیان فریـودا كۆ دەكەینەوە، واتـە: پێكەوە حەشـریان دەكەین ﴿ ثم لنحضرنهـم حـول جهنم جثيا ﴾ لـە پاشـا دەوران دەور هەموو لە دۆزەخدا بە چۆكدا دێنین و دەیانخەینە ناوی ﴿ ٦٩: ثم لننزعن مـن كل شـيعة ﴾ لەپاشـا لەناوهەر كۆمـەڵ و تاقمێك كەسـانێ دەردەكێشـین ﴿ أيهم أشـد على الرحمن عتيا ﴾ كـە لە هەمووان دژیخوای بەخشەر سەركەشترو سەرسەختتر بوون، واتە: بەپێی سـەرپێچی و سەرسـەختییان، یـەك لەدوای یـەك ئەیانخەینە ناودۆزەخـەوە. ئای لـەوڕۆژە، چ ڕۆژێكی سـەخت و نارەحەتە! ﴿ ٧٠: ثـم لنحن أعلـم بالذين هم أولى بها صليا ﴾ لەپاشـا هەر

خۆمان زۆر چاك ئاگادارترو زاناترین بەو كەسانەی كە بۆ سووتان و سزا چێشتن لەناو دۆزەخدا شیاوترن.

دەبێ هەموو بچنە جەهەننەم:

﴿ ٧١: وإن منكم إلا واردها ﴾ ئەی خەڵكینە! ئیللا دەبێ هەموو نزیكی ئاگری دۆزەخ ببنەوەو بەسەر پردەكەی (سیرات)دا تێپەڕن، وە بەتەفسیرێكیتر: دەبێ هەموو بەسەر دۆزەخدا تێپەڕن. (سەلەف) لەمانای (ورد)دا كێشە و جیاوازییان هەیە: (ئیبن عەبباس) ئەڵێ: بەمانای چوونە ناو دۆزەخەوەیە، واتە: هەردەبێ هەموو بچنەناو دۆزەخەوە، پاشان هەركەس بۆ جێی شیاو بەخۆی دەنێردرێ، هەندێتر دەڵێن: بەمانای نزیكبوونەوەو تێپەڕ بوونە بەسەر ئەو پردەدا لەسەر پشتی دۆزەخدا ئامادە كراوە، (تەبەری) ئەمەی دووەمی هەڵبژاردووە. ﴿ كان على ربك حتما مقضيا ﴾ ئەمەش بڕیارێكە لەلایەن پەروەردگارتەوە بۆ ئەوە دراوەو بڕاوەتەوە و شتێكی حەتمییە ﴿ ٧٢: ثم ننجي الذين اتقوا ﴾ پاش تێپەڕ بوونی هەموان بەسەر ئاگری دۆزەخدا، ئەوجا ئەوانەی وا پارێزگارو خواناس بوون، لەئاگرەكە ڕزگاریان ئەكەین ﴿ ونذر الظالمين فيها جثيا ﴾ و ستەمكارانیش لەناودۆزەخدا دەستە ئەژنۆ دێڵینەوە. تەفسیری (بەیزاوی) ئەڵێت: مەبەست لە (ورد) ئەوەیە كە مەردم لەدۆزەخدا هەموو بەچۆكدا دێن، لەپاشان باوەڕداران ڕزگار ئەبن و، كافرانیش لەوێ دەمێننەوە. ﴿ ٧٣: وإذا تتلى عليهم آياتنا بينات ﴾ هەر كاتێ نیشانەوئایەتە ئاشكراكانی ئێمە بەسەر بێباوەڕاندا بخوێنرێنەوە، ﴿ قال الذين كفروا للذين آمنوا ﴾ خوانەناس و بێ باوەڕان بە خاوەن بڕواكان دەڵێن: ﴿ أي الفريقين خير مقاما وأحسن نديا ﴾ باشەئێستا لە دونیادا كام لەو دووگرووپە (ئێمە، یان ئێوە)ماڵو جێ وشوێنی خۆشترو باشترو وعەیش ونۆش بۆ لواوترە؟ هەر بەو شێوەیەش لەئاخیرەتدا كەئێوە دەڵێن هەیە بەشی ئێمە لەئێوە باشتر دەبێ، واتە: ئێوە بەو لاتی و بێ دەسەڵاتییەوە، خۆتان بە هەقوراست ئەزانن و، ئێمەش بەو سەروەت وسامانەوە بە ناهەق و هیچ وپووچ!! دیارە بڕیاری وا نارەوایە ﴿ ٧٤: وكم اهلكنا قبلهم من قرن ﴾ زۆریشمان لەگەلانی نالەباری پێش ئەوان لەناوبردن ﴿ هم أحسن أثاثا ورئيا ﴾ كە لەوانە كەل و پەلی ناوماڵ و داراییان زۆرترو ڕێكترو، بە سیماوڕەنگ و دیمەن و رووخسار لەمان جوانتر بوون، كەچی هیچ كەڵكێكی نەبوو بۆیان، خوایگەورە هەر لەبارەی ڕەخنەگرتنیانەوە لە ئیماندارەكان، لە جێگایەكیتردا ئەفەرموێ: (وقال الذين كفروا للذين آمنوا لو كان خيرا ما سبقونا اليه.. /١١/٤٦)، وە هەروەها گەلەكەی (نووح)یش لە بارەی بەكەم تەماشاكردنی موسڵمانە شوێنكەوتووەكانی نووح ئەیان وت: (أنؤمن لك واتبعك الأرذلون /١١١/٢٦). وە لە جێیەكی دیكەدا- سەبارەت بە تاقیكردنەوەی مرۆڤ بە یەكتر - خوا دەفەرموێ: (وكذلك فتنا بعضهم ببعض ليقولوا أهؤلاء من الله عليهم من بيننا../ ٥٣/٦).

مرۆڤی گومڕا، خوا پەتی بۆ شل دەكا:

﴿ ٧٥: قل من كان في الضلالة ﴾ ئەیپێغەمبەر! ﷺ بەوانەی پێیان وایە ئێوە گومڕان وخۆیان ڕاستن، بڵێ: كەسێك كەلە گومڕاییدا بژی ﴿ فليمدد له الرحمن مدا ﴾ با خوای بەخشندە تەمەنی درێژ وماڵ وسامانی پێببەخشێ ﴿ حتى إذا رأوا ما يوعدون ﴾ تا ئەوكاتە ئەو هەرەشانە دەبینن بەڵێنیان پێیدراوە ﴿ إما العذاب وإما الساعة ﴾ ئەوسا یان هەرلە دونیادا سزا وئازار دەبینن، یان قیامەت بەرپادەبێو بە تۆڵەی خۆیان دەگەن ﴿ فسيعلمون من هو شر مكانا وأضعف جندا ﴾ جائێوەش ئەوكاتە -كە ڕاستیەكان دەركەوتن- چاك ئەزانن چ كەسێ جێو شوێنی خراپ ناخۆشترەو، چ كەسێش سوپاو لەشكری بێدەسەڵاتر ولاوازترە: (ئێوە، یان ئەوان)؟ ﴿ ٧٦: و يزيدالله الذين اهتدوا هدى ﴾ ئەو كەسانەش خوا ڕێنمایی كردوون بۆ ڕێگەی سەرفرازی و بەختیاری، زیاتر ڕێنوێنیان ئەكا ﴿ والباقيات الصالحات خير عند ربك ثوابا ﴾ خوای پەروەردگاریشت، لە دوا ڕۆژدا پاداشی چاكترو باشتری لایە، بۆ ئەو گوتارو ڕەفتارە چاكانەی هەر دەمێننەوە، وە دەشیانكاتە زەخیرە بۆ خاوەنەكانیان ﴿ وخيرمردا ﴾ وە سەرەنجامیشی چاكترو باشترە، چونكە دونیا هەموو تیا دەچێ و پاشە ڕۆژیش هەرئەمێنێتەوە، موشریكان پێیان وابوو كەئەوان لە شوینكەوتووانی موحەممەد ﷺ چاكترن، چونكە خاوەن سامان و خاوەن دەسەڵاتن!، پێشەوا (بوخاری و، پێشەوا موسلیم) دەگێڕنەوە: (خەبباب كوری ئەرت) دەڵێت: كاری ئاسنگەریم دەكرد، لەئەنجامدا پارەیەكم كەوتە لای (عاسی كوری وائیل) و داوام لێكردو وتی: تا لەموحەممەد ﷺ واز نەهێنی ناتدەمەوە! منیش وتم: سوێند بەخوا قەت وازی لێناهێنم، تا تۆ ئەمری و پاشان زیندوو ئەكرێیتەوە، (عاس) وتی: جائەگەر زیندوو كرامەوەو، تۆش هاتی بۆلام، لەویش من هەرماڵ وسامانم هەیەو ئەتدەمەوە! ئینجا خوا فەرمووی: ﴿ ٧٧: أفرأيت الذي كفر بآياتنا ﴾ ئایا ئەو كەسانەت دیت كەئینكاری ئایەتەكانی ئێمەیان دەكرد﴿ وقال: لأوتين مالا وولدا ﴾ گوتیشی: بێگومانم كە لەدواڕۆژیشدا من ماڵ وسامان و منداڵێكی زۆرم ئەدرێتێ؟! ﴿ ٧٨: أطلع الغيب أم

اتخذ عند الرحمن عهدا ﴾ ئاخۆ ئه‌و به‌نده لاساره‌یه له‌كاره نادیارو نهێنییه‌كانی خـوا به‌ئاگاو زانایه، یان له‌لای خوای به‌خشـنده‌وه به‌ڵـێن و په‌یمانێكـی وه‌رگرتووه، وا به‌خۆڕایی ئه‌و قسـانه ده‌كاو به‌ته‌مای خێرو خۆشی ئه‌ولایه؟!! ﴿ ٧٩: كلا سنكتب ما يقول ﴾ نه‌خـێر، قه‌ت وا نییه ئه‌و ئه‌یزانێت، ده‌با واز له‌وقسـانه بێنێ، چونكه بێگومـان ئه‌و هه‌رچی بڵێ، ئێمه به‌زوویی ئه‌ینووسـین. تێبینی: (قورتوبی) ئه‌ڵێ: به‌شـی یه‌كه‌مـی نیوه‌ی قورئانی پیرۆز، بێژه‌ی (كلا)ی تێدا نییه. (ئالووسی) ئه‌ڵێ: له‌به‌شی نیوه‌ی كۆتایی قورئاندا (٣٣) بێژه‌ی (كلا)هاتووه ﴿ ونمد له من العذاب مدا ﴾ وه به‌هۆی درۆكه‌یشیه‌وه ماوه‌ی جه‌زره‌به‌و سزاكه‌شی بۆدرێژ ئه‌كه‌ینه‌وه ﴿ ٨٠: ونرثه ما يقـول ﴾ وهه‌رچیش بڵێ،ئێمه ده‌بینه خاوه‌نی‌و لای‌خۆمـان ده‌مێنێته‌وه ﴿ ويأتينا فردا ﴾ و ئه‌ویش بۆ خۆی به‌تاك وته‌نیاو ده‌ستی خاڵی، دێته لامان بۆ لێپرسینه‌وه.

په‌رستراوه‌كان حاشا له په‌رستیاره‌كانیان ده‌كه‌ن:

﴿ ٨١: واتخذوا من دون الله آلهة ﴾ ئه‌و بێباوه‌ڕانه له‌باتی خوای به‌ده‌سـه‌ڵات چه‌ند شـتێكی تریان بۆخۆیان هه‌ڵبژاردوو به‌خوایان دانـان! ﴿ ليكونـوا لهم عزا ﴾ تا به‌خه‌یاڵی خۆیـان ببنه تكاكارو دۆست وپشتیوان بۆیان ﴿ ٨٢: كلا سيكفرون بعبادتهم ﴾ قه‌ت وانییه وه‌ك ئه‌وان ئه‌یزانن، چونكه له‌ڕۆژی خۆیدا گشت په‌رستراوه‌كانیان ئینكاری په‌رسـتنیان ئه‌كـه‌ن ویه‌خه‌یـان لێ‌هه‌ڵئه‌ته‌كێنن وبروایان به‌په‌رستنیان نییه ﴿ ويكونون عليهم ضدا ﴾ و به‌سه‌ختیش ئه‌بنه دژیان، واته: په‌رسـتن و شـوێنكه‌وتنی مرۆڤ وپه‌ری و ئاده‌می، هیـچ كه‌ڵكێك به په‌رسـتیاره‌كه نابه‌خشـێ، جگـه له‌وه‌یش كه له‌پاشـه‌ڕۆژدا هه‌ردووكیان ده‌بنه دژی یه‌كترو سووته‌مه‌نی دۆزه‌خ، وه‌ك له‌جێگایه‌كی‌تردا هه‌ر سه‌باره‌ت به‌وه ئه‌فه‌رموێ: (وإذا حشر النـاس كانوا لهم أعداء وكانوا بعبادتهـم كافرين). ﴿ ٨٣: ألم تر أنا أرسـلنا الشـياطين على الكافرين ﴾ ئایا تـۆ نه‌تزانیوه كه‌ئێمه شـه‌یاتینه‌كانمان ناردۆته سـه‌ركافرو بێبروایـان ﴿ تؤزهم أزا ﴾ هانیان ئه‌ده‌ن بۆگوناح وتـاوان، واته: ئاوات وریگه‌ی پووچه‌ڵیان ده‌خه‌نـه به‌ر، وه‌ك ئه‌م ئایه‌ته‌ش ده‌فه‌رموێ: (ومن يعش عن ذكر الرحمن نقيض له شـيطانا فهو له قرين) كـه ئه‌میش هه‌ر ئه‌و ماناو مه‌به‌سـته ده‌گه‌یه‌نێ. ﴿ ٨٤: فلا تعجـل عليهم ﴾ جاتۆیش ئه‌ی موحه‌ممه‌د ﷺ هیچ په‌له‌یه‌كیان لێمه‌كه بۆ له‌ناوچوونیان‌و، خۆتیش بـێ تاقـه‌ت مه‌كه ﴿ إنما نعد لهـم عدا ﴾ چونكه ئێمـه كرده‌وه‌و گوناحه‌كانیـان ئه‌ژمێرین به ئه‌ژمـاردن، واته: له ڕۆژی قیامه‌تدا حیسـابیان له گه‌ڵ ده‌كه‌ین، جا ئێسـتا چی ده‌كه‌ن‌بابیكه‌ن، ئه‌م ئایه‌تانه‌ش له‌و باره‌وه ده‌فه‌رموون: (فمهل الكافرين أمهلهم رويدا). (إنما نملي لهـم ليزدادوا إثما) یان (نمتعهـم قليلا ثم نضطرهم الى عذاب غليظ)، یان (قل تمتعوا فإن مصيركم النار).

أَفَرَءَيْتَ ٱلَّذِى كَفَرَ بِـَٔايَـٰتِنَا وَقَالَ لَأُوتَيَنَّ مَالًا وَوَلَدًا
﴿٧٧﴾ أَطَّلَعَ ٱلْغَيْبَ أَمِ ٱتَّخَذَ عِندَ ٱلرَّحْمَـٰنِ عَهْدًا ﴿٧٨﴾ كَلَّا
سَنَكْتُبُ مَا يَقُولُ وَنَمُدُّ لَهُۥ مِنَ ٱلْعَذَابِ مَدًّا ﴿٧٩﴾ وَنَرِثُهُۥ
مَا يَقُولُ وَيَأْتِينَا فَرْدًا ﴿٨٠﴾ وَٱتَّخَذُوا۟ مِن دُونِ ٱللَّهِ ءَالِهَةً
لِّيَكُونُوا۟ لَهُمْ عِزًّا ﴿٨١﴾ كَلَّا سَيَكْفُرُونَ بِعِبَادَتِهِمْ وَيَكُونُونَ
عَلَيْهِمْ ضِدًّا ﴿٨٢﴾ أَلَمْ تَرَ أَنَّآ أَرْسَلْنَا ٱلشَّيَـٰطِينَ عَلَى ٱلْكَـٰفِرِينَ
تَؤُزُّهُمْ أَزًّا ﴿٨٣﴾ فَلَا تَعْجَلْ عَلَيْهِمْ إِنَّمَا نَعُدُّ لَهُمْ عَدًّا ﴿٨٤﴾
يَوْمَ نَحْشُرُ ٱلْمُتَّقِينَ إِلَى ٱلرَّحْمَـٰنِ وَفْدًا ﴿٨٥﴾ وَنَسُوقُ ٱلْمُجْرِمِينَ
إِلَىٰ جَهَنَّمَ وِرْدًا ﴿٨٦﴾ لَّا يَمْلِكُونَ ٱلشَّفَـٰعَةَ إِلَّا مَنِ ٱتَّخَذَ عِندَ
ٱلرَّحْمَـٰنِ عَهْدًا ﴿٨٧﴾ وَقَالُوا۟ ٱتَّخَذَ ٱلرَّحْمَـٰنُ وَلَدًا ﴿٨٨﴾ لَّقَدْ
جِئْتُمْ شَيْـًٔا إِدًّا ﴿٨٩﴾ تَكَادُ ٱلسَّمَـٰوَٰتُ يَتَفَطَّرْنَ مِنْهُ
وَتَنشَقُّ ٱلْأَرْضُ وَتَخِرُّ ٱلْجِبَالُ هَدًّا ﴿٩٠﴾ أَن دَعَوْا۟ لِلرَّحْمَـٰنِ وَلَدًا
﴿٩١﴾ وَمَا يَنۢبَغِى لِلرَّحْمَـٰنِ أَن يَتَّخِذَ وَلَدًا ﴿٩٢﴾ إِن كُلُّ مَن فِى
ٱلسَّمَـٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضِ إِلَّآ ءَاتِى ٱلرَّحْمَـٰنِ عَبْدًا ﴿٩٣﴾ لَّقَدْ أَحْصَىٰهُمْ
وَعَدَّهُمْ عَدًّا ﴿٩٤﴾ وَكُلُّهُمْ ءَاتِيهِ يَوْمَ ٱلْقِيَـٰمَةِ فَرْدًا ﴿٩٥﴾

پارێزكاران و تاوانباران:

﴿ ٨٥: يوم نحشر المتقين إلى الرحمن وفدا ﴾ ئه‌ی پێغه‌مبه‌ر! باسی ئه‌وڕۆژه بكه كه‌ئێمه ده‌سته‌ده‌سته خۆپارێزه‌كان به‌ڕێزو حورمه‌ته‌وه ده‌به‌ینه دیداری خوای به‌خشـنده بۆ پاداش، به‌ڕیزو به‌سواریی، هه‌روه‌كو چۆن پێشـوازی له وه‌فـدێ ده‌كرێ، (جه‌وهه‌ریی) ئه‌ڵێ: (وفد فلان على الأمير، أي ورد رسـولا فهو وافد، والجمع وفد مثل صاحـب و صحب). ﴿ ٨٦: ونسـوق المجرمين إلى جهنم وردا ﴾ گوناهـه‌كاران وتاوانبارانیش به‌پێ و به‌تینوویه‌تی به‌ره‌و دۆزه‌خ ڕاو ده‌نـێن و لێ ئه‌خورین وه‌كو گاگه‌ل بۆ ئاوه‌خۆره مل ده‌نێن ﴿ ٨٧: لا يملكون الشفاعة ﴾ ده‌سه‌ڵاتی تكاكردونیان نییه‌و تكاو لاڵه‌شیان لێ وه‌رناگیرێ ﴿ إلا من اتخذ عند الرحمن عهدا ﴾ مه‌گه‌ر كه‌سـێك لای خوای گه‌وره به‌ڵێن و په‌یمانی ساندبێ، واته: كرده‌وه‌ی چاكی بۆخۆی كردبێت، ئه‌وسا ده‌سه‌ڵاتی شه‌فاعه‌تی ده‌بێ.

دەڵێن خوا فەرزەندی هەیە:

﴿ ٨٨: وقالوا اتخذ الرحمن ولدا ﴾ جوولەکەو گاورو بتپەرستەکان گوتوشیانە: خوا بۆخۆی منداڵی هەیە!! ﴿ ٨٩: لقد جئتم شيئا إدا ﴾ ئای بە راستی قسەیەکی زۆر رەقو گەورەو دزیوو خراپتان بەدەمدا هاتـووە! (جەوهەری) ئـەڵێ: (الإدُّ والإِدةُ: الداهية والأمر الفظيع). ﴿ ٩٠: تكاد السموات يتفطرن منه ﴾ لەبەر ئەو قسە ناقۆڵایە نزیکە ئاسمانەکان لەیەك بترازێن ولەت وپەت ببن ﴿ وتنشق الأرض ﴾ زەویش قاژقاژ ببێ ﴿ وتخر الجبال هدا ﴾ و کێوەکانیش بەهارەهار بروخـێن وبەیەکا بچن وبکەون (جەوهەری) ئەڵێ: (هد البناء يهده هدا، كسره وضعفه) وە لەفەرموودەیشدا هاتوو: (اللهم إني أعوذ بك من الهد والهدة) خوایا! لەقسـەو کـردەوەی خراپو دزێوو لاواز، پەنا هەر بەتۆ دەبەم، ئەبووداوود.﴿ ٩١: أن دعوا للرحمن ولدا ﴾ لەبەرئـەوە کەگوتیان خوای بەخشـەر منداڵی هەیـە ﴿ ٩٢: وما ينبغي للرحمن أن يتخـذ ولدا ﴾ خۆ هەرگیز لەخوای میهرەبانیش ناوەشێتەوە منداڵ بۆخۆی دابنێ، چونکە ئەر وابێ ئەوکاتە ئەویش دەبێ وەك مرۆکان بێو تازە پەیدابووبێ! بەڵێ.. زەنگ و دەنگی ئەم وشانە بەوشێوە زۆر رەق وتوندە، خەشم وقینی خوایگەورە نیشان ئەدات بەرامبەر بەوکەسـانە شـەریك وهاوبەشی بۆ بریار ئەدەن. ﴿ ٩٣: إن كل من في السـموات والأرض ﴾ بەراسـتی هەرچی لەناو ئاسمانەکان وزەویدایە ﴿ إلا آتي الرحمن عبدا ﴾ سـەرجەم هەموو بە بەندێتیو خوڵامەتی دێنە لای پەروەردگاری بەخشـەرو وملکەچـی دەبن ﴿ ٩٤: لقـد أحصاهم وعدهم عدا ﴾ بەراسـتی زۆر بەوردی سەرحیسـابی هەموویانەو هەر بەهەژمار سـەرژمێری کردوون وهەرچیشـیان کردووە چاك ئەیزانێ ﴿ ٩٥: وكلهم آتيه يـوم القيامـة فردا ﴾ و هەر هەموویشـیان رۆژی قیامەت بە تاك و تەنیایی و دوور لە هەموو دەسەڵاتیك" دێنەلایخوا.

باوەڕداران خۆشەویستن:

﴿ ٩٦: إن الذين آمنوا وعملوا الصالحات ﴾ بە راسـتی ئەوانەی باوەڕیـان هێناو کـردەوە چاکەکانیـان ئەنجامدا ﴿ سـيجعل لهم الرحمن ودا ﴾ بێسـۆ خـوای میهرەبان دەیانکاتە خۆشەویسـت و، خۆشەویسـتییان دەخاتـە دڵی بەندەکانیخۆیـەوە تا گشـت خۆشیان بوێن. پێشەوا (بوخاری) و، پێشەوا (ئەحمەد) لە (ئەبوو هورەیـرە)وە دەگێرنـەوە کەپەیامبەر ﷺ دەفەرمـوێ: هەرکە خوا بەندەیەکی خۆشویسـت (جبریـل) تێدەگەیەنێت: وا من فڵانم خۆش ئەوێت، تۆش خۆشـت بوێت، ئەوجا جوبرەئیلیش خۆشی دەوێـت. پاشـان ئەویش بەناو دانیشـتوانی ئاسماندا جار دەدات کە: خوای میهرەبان فڵانە کەسی خۆش دەوێ، ئێوەیش خۆشتان بوێت، ئەوسا گشت ئەوانیش خۆشیان دەوێ. پاشان بەوبۆنەوە لە زەویشـدا پلەی بەرزو خۆشەویستی وەردەگرێ ورێزی بۆدادەنرێ. خۆ هەرکاتێکیش خوا بەندەیەکی خۆشنەویسـت ورقی لێبوویەوە بەجوبریل دەفەرموێ: من فڵانم خۆشناوێ، دەبێ تۆیش خۆشت نەوێ، ئیتر ئەویش رقی لێهەڵدەگرێ.. لەپاشان خەڵکی ئاسمانەکان ئاگـادار ئەکرێن کەخوا رقی لە فڵانە کەسـە، دەبێ ئێوەش رقی لێ هەڵگرن، ئینجا ئەوانیش رقی لێهەڵدەگرن. پاشـان لەزەویشـدا پلـەی بێرێزی وبـێ حورمەتی بۆدادەنرێ ﴿ ٩٧: فإنما يسـرناه بلسـانك ﴾ بۆیە ئێمە خوێندنی ئەم قورئانەمان لەسەر زمانی تۆ ئاسـان کرد، کە بەئاسـانی دەیخوێنیتەوە ﴿ لتبشر به المتقين ﴾ تا بەوقورئانە مۆژدە بەخواناس وپارێزکاران بدەی بەرەزامەندی و خۆشنوودی خوا ﴿ وتنذر به قوما لدا ﴾ وگەلی دوژمن وسەرسەخت ودڵرەقیشـی پێبترسێنی لەئەنجامی کارە شوومەکانیان (اللد: جمع اللد، وهو الشديد الخصومة). ﴿ ٩٨: وكم أهلكنا قبلهم من قرن ﴾ وەخەڵکی زۆرمان لەپێش ئەمانیشـەوە -بەهۆی سەرپێچییانەوە- تیا بردو قڕ تێخسـت ﴿ هل تحس منهم من أحد ﴾ ئاخۆ ئێسـتا هەسـت بەهیچ کەسێکیان ئەکەیت؟! ﴿ أو تسـمع لهم ركزا ﴾ وەیان سـرتەو نووزەیان لێدەبیسی؟! واتە: کەئەوانە سەرپێچییان کرد، ئێمەیش بەشێوەیەك لە ریشەمان هێنان، دەڵێیت هەرنەبوون ورۆژێك نەژیاون.

هەم هەوەڵ و، هەم ئاخر گەلێ سوپاسی خوای پەروەرێنم دەکەم کە یارمەتیدام بۆ تەواو کردنیسوورەتی (مەریەم).

سوورەتی (تاها)

مەککەییەو (١٣٥) ئایەتە

بەناوی خوای بەبەزەیی و میهرەبان

ئـەم سـوورەتە وەك سـوورەتە مەککەییەکانیتر، باسـی بناغە سـەرەکییەکانی ئایین دەکات: یەکخواپەرسـتی، پەیامبەرێتی، زیندووبوونەوە، لەم سـوورەتەدا کەسێتی پەیامبەر ﷺ دەردەکەوێ کە: چەندە خۆراگرو، دڵ ئەستوور بووە.. هەروەها داستانی هەندێ پەیامبەرانیتریش باس دەکات.. ئەوسا بەسەرپێیی و بەپەلەیەکەوە دیمەنێکی سـەختی رۆژی قیامەت دەردەخات، لەگەڵ باسکردنی داسـتان و چیرۆکی (ئادەم) پەیامبـەردا ﷺ.. (تاها)یش لەپیتە پچڕپچڕەکانـە کە لەسـەرەتای هەندێ سـوورەتەوەن، هاتوون بۆ

دەسەوسانکردنی عەرەبەکان، لەهێنانی تەنها بەشێك وەك قورئان، ئەگەرچی زۆرکەمیش بێت.

قورئان پەندەو لای خواوە هاتووە:

﴿ بسم الله الرحمن الرحيم * ١: طه * ٢: ما أنزلنا عليک القرآن لتشقى ﴾ ئەی پێغەمبەر! ئەم قورئانەمان بۆ نەناردویت ئەوەندە خۆت ماندوو و شەکەت بکەیت، بەڵێ.. کاتێ ئەم قورئانە هاتە خوارێ، پەیامبەر ﷺ هەم خۆی و، هەم هاوەڵانی درێژەیان بە نوێژو شەونوێژ دەداو زۆریش ماندوو دەبوون، هەتا خوای دلۆڤان ئەو ئایەتەی ناردو فەرمووی: ﴿ ٣: إلا تذكرة لمن يخشى ﴾ هەر بۆئەوە ناردوومانە ببێتە ئامۆژگاری و بیرخەرەوەی رۆژی پەسڵان بۆ ئەوکەسەی لەخوا دەترسێ ﴿ ٤: تنزيلا ممن خلق الأرض والسموات العلى ﴾ لەلایەن ئەو خواوە نێرراوە کە زەوی و ئاسمانە بەرزەکانی دروستکردووە ﴿ ٥: الرحمن على العرش استوى ﴾ ئەو خوا بەخشندەیە چوویە سەر عەرشی خۆی، بەڵێ.. مەبەست بەم چوون و سەرکەوتنەیە بۆسەر عەرش، سەرکەوتنێکە شیاوی زاتی بلندی ئەو بێ و، بەوشێوەیە کە(سەلەف)و پێشینانمان تەفسیریان کردووەو، بێ هیچ شوبهاندن و لێکدانەوەو چوونە ناو قوڵاییەوە، جا بۆ زیاتر بەئاگابوون لەم چوونە سەر عەرشە، سەیری سوورەتەکانی: (ئەعراف) و (یونس) و (رەعد) بکە. ﴿ ٦: له ما في السموات وما في الأرض و ما بينهما و ما تحت الثرى ﴾ هەرچی لەئاسمانەکان و، هەرچیش لە زەویدایەو، هەرشتێکیش لەنێوانیاندایە و، ئەوەش لەنێو خاکدایەو پەنهانە، هەرهەموو موڵکی ئەوە، وەك لەسوورەتی (فورقان)یشدا ئەفەرموێ: **(قل أنزلة الذي يعلم السر في السموات والأرض إنه كان غفورا رحيما)**. ﴿ ٧: و إن تجهر بالقول فإنه يعلم السر وأخفى ﴾ وە ئەگەر تۆ بەئاشکرا قسە بکەیت و دەنگ هەڵبڕی، وەیان بەهێواش و هێدی تریش، لای خوا یەکسانە، چونکە ئەو ئاگای لەنهێنی نێوان خەڵك و ئەوەیش مرۆ لەدڵی خۆیدا پەنهانی دەکا هەیە ﴿ ٨: الله لاإله إلاهو ﴾ زاتێکە بێجگە لە خۆی هیچ پەرستراوێك نییە شیاوی پەرستن بێت ﴿ له الأسماء الحسنى ﴾ گشت ناوە جوانەکان، هەرهی ئەون، پێغەمبەر ﷺ دەفەرموێ: **((إن لله تسعةً وتِسْعينَ إسماً مَنْ أحصاها دَخَلَ الجَنَّةَ))** ترمزی. واتە: خوا نەوەت و نۆ ناوی هەیە، هەرکەسێ بیانخوێنێ و لەبەریانکاو کاریشیان پێبکا، ئەوا دەچێتە بەهەشتەوە، بەڵێ ئەم باسەی ناوە جوانەکانی خوایە، لەئایەتی: (١٨٠) سوورەتی (ئەعراف) و سوورەتی (حەشر)دا پتر روون کراوەتەوە، بۆ زیاتر بەئاگابوون بگەڕێوە ئەوێ.

چیرۆکی پەیامەکەی مووسا عليه السلام:

ئینجا داستانەکەی مووساو سەرەتای دەست پێ کردنی سروش و وتوویژی ئەو لەگەڵ پەروەردگاری خۆیدا دەستپێدەکاو دەفەرموێ: ﴿ ٩: وهل أتاک حديث موسى ﴾ ئاخۆ ئەی

إِنَّ الَّذِينَ ءَامَنُوا وَعَمِلُوا الصَّلِحَتِ سَيَجْعَلُ لَهُمُ
الرَّحْمَنُ وُدًّا ﴿٩٦﴾ فَإِنَّمَا يَسَّرْنَهُ بِلِسَانِكَ لِتُبَشِّرَ بِهِ
الْمُتَّقِينَ وَتُنذِرَ بِهِ قَوْمًا لُّدًّا ﴿٩٧﴾ وَكَمْ أَهْلَكْنَا قَبْلَهُم
مِّن قَرْنٍ هَلْ تُحِسُّ مِنْهُم مِّنْ أَحَدٍ أَوْ تَسْمَعُ لَهُمْ رِكْزًا ﴿٩٨﴾

سُورَةُ طه

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

طه ﴿١﴾ مَا أَنزَلْنَا عَلَيْكَ الْقُرْءَانَ لِتَشْقَى ﴿٢﴾ إِلَّا تَذْكِرَةً
لِّمَن يَخْشَى ﴿٣﴾ تَنزِيلًا مِّمَّنْ خَلَقَ الْأَرْضَ وَالسَّمَوَتِ الْعُلَى ﴿٤﴾
الرَّحْمَنُ عَلَى الْعَرْشِ اسْتَوَى ﴿٥﴾ لَهُ مَا فِي السَّمَوَتِ وَمَا فِي
الْأَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا وَمَا تَحْتَ الثَّرَى ﴿٦﴾ وَإِن تَجْهَرْ بِالْقَوْلِ
فَإِنَّهُ يَعْلَمُ السِّرَّ وَأَخْفَى ﴿٧﴾ اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ لَهُ الْأَسْمَاءُ
الْحُسْنَى ﴿٨﴾ وَهَلْ أَتَىٰكَ حَدِيثُ مُوسَى ﴿٩﴾ إِذْ رَءَا نَارًا
فَقَالَ لِأَهْلِهِ امْكُثُوا إِنِّي ءَانَسْتُ نَارًا لَّعَلِّي ءَاتِيكُم مِّنْهَا بِقَبَسٍ
أَوْ أَجِدُ عَلَى النَّارِ هُدًى ﴿١٠﴾ فَلَمَّا أَتَىٰهَا نُودِيَ يَمُوسَى ﴿١١﴾
إِنِّي أَنَا رَبُّكَ فَاخْلَعْ نَعْلَيْكَ إِنَّكَ بِالْوَادِ الْمُقَدَّسِ طُوًى ﴿١٢﴾

پێغەمبەر! ﷺ هەواڵ و بەسەرهاتی مووسات بۆهاتووە؟ ﴿ ١٠: إذ رأى نارا فقال لأهله امكثوا ﴾ کاتێ لەو سەفەرەیدا هەر لە دوورەوە لەچۆڵی (سینا)دا ئاگر (نوور)ێکی چاوکردو ئەوسا بەژن و ماڵەکەی خۆی وت: ئێوە لێرە بن و مەبزوون ﴿ إني آنست نارا ﴾ بەراستی من ئاگرێکم چاو کردووە ﴿ لعلي آتيكم منها بقبس ﴾ بەشکوم لەوێ چلۆسك و سەلکە بزووتێکتان بۆبێنم خۆتانی پێ گەرم بکەنەوە، خوا لەجێیەکیتردا بەزمانی مووساوە دەفەرموێ: **(..أو جذوة من النار..)** ٢٩/٢٨. ﴿ أو أجد على النار هدى ﴾ و یان چاوساغێکم بۆ شارەزایی دەستکەوێ و بە هۆی ئەوەوە رێگا دەرکەین، راڤەکەرانی قورئان دەڵێن: گەرانەوەی مووسا بۆ وڵاتی میسر پاش تەواوکردنی (١٠) ساڵەکەی لای (شوعەیب) بوو، جا دەبێ پاش ئەو ئەمنییەت و ئاسایشە لەلای شوعەیب دەستی کەوتبوو، بۆچی ئێستا جارێکی تر بگەڕێتەوە بۆ وڵاتێك، کە کاتی خۆی لێی هەڵهاتبێت؟! دیارە بەدەر لەکارە نهێنییەکانی

خوا، سۆزی وڵات و نیشتمان لەگەڵ شت بەهێزترەو، هەرگیزیش لەبیرناچێ، ئەگەرچی ڕێگاکەیشی پڕبێت لەدەیان هەڵدێرو مەترسی، جا لەڕێگەی گەڕانەوەیدا خوا منداڵێکیان پێ دەدا، کاتەکەیشی زۆر سەرما دەبێ، هەرچەندە لە چەخماخ دەدا، ئاگر ناگرێت! *بەڵام لە دوورەوە ئەو ئاگرەی چاوکرد، بۆ زیاتر ئاگاداری* سەیرێکی تەفسیری (ئیبن کەسیر) بکە.

سەرەتای وەحی بۆ مووسا ﷺ:

﴿ ١١: فلما أتاها نودی یا موسی ﴾ ئینجا کە نزیکبووەو هاتەلای نوورەکە، دیتی وا لەناو درەختێکی زۆر جوان و تەڕدا ئاگرێك دەدرەوشێتەوە، ئەوجا لەوێدا بانگی لێکرا ئەی مووسا! ﴿ ١٢: إنی أنا ربک فاخلع نعلیک ﴾ بێگومان من پەروەردگاری تۆم، جا تۆیش لەبەر ئەدەب و وێڵی جێگاکە پێڵاوو شەکالەکەت لەپێداکەنە ﴿ إنک بالواد المقدس طوی ﴾ چونکە بەراستی تۆ وای لە دۆڵی پیرۆزی (توا)دا، لە ئایەتی تردا دەفەرموێ: (فلما أتاها نودی من شاطئ الواد الأیمن فی البقعة المبارکة من الشجرة أن یا موسی إنی أنااللە..) ٢٨/٣٠. وە یان دەفەرموێ: (إذ ناداه ربه بالوادی المقدس طوی) ٨٩/١٦. ﴿ ١٣: وأنا اخترتک فاستمع لما یوحی ﴾ من بۆ خۆم تۆم لەنێو هۆزەکەت دا بەپەیامبەریی دەست نیشان کردو هەڵبژارد، جا کەوایە چاك گوێدێری ئەو فەرمایشتانە بە لەڕێگای وەحییەوە بۆت دێت ﴿ ١٤: إننی أنااللە ﴾ بێگومان هەر منم خوا (اللە) ﴿ لا إله إلا أنا ﴾ من نەبێ هیچ پەرستراوێکی هەق نییە ﴿ فاعبدنی ﴾ دەسا تۆش بەشێوەیەکی جوان بم پەرستە ﴿ وأقم الصلاة لذکری ﴾ وە بۆئەوە کە منت هەر لەیادبێ و لەبیرم نەکەیت، بە تێروتەسەلی نوێژ بکەو، ڕوویشت هەر لەمن بکە ﴿ ١٥: إن الساعة آتیة ﴾ دیارەکە بەیەقین ڕۆژی قیامەت وابەڕێوەو هەردێت ﴿ أکاد أخفیها ﴾ (قەتادە) ئەڵێ: واتە: من دەمەوێ تەنانەتی لەخۆشمی بشارمەوە، چ جای لەفریشتەو لەپێغەمبەرانیش، واتە: جارێ بۆ هیچ کەسێك ئاشکرا نەبێت. (ئیبن عەبباس) ئەڵێ: بێجگە لەخۆم کەسێکی لێ بەئاگا ناکەم. (سدی) دەڵێ: لەئاسمان و لەزەویدا هیچ کەسێ نییە کە خوا کاتی هاتنی قیامەتی لێ نەشاردبێتەوە. ﴿ لتجزی کل نفس بما تسعی ﴾ ئەو ڕۆژە دێ، هەتا هەمووکەسێ لە بەرامبەر هەوڵ و تێکۆشانی خۆیەوە پاداش و تۆڵەی دەسکەوێ ﴿ ١٦: فلا یصدنک عنها من لا یؤمن بها واتبع هواه فتردی ﴾ جا ئەی مووسا! ئەوکەسەی بڕوای بەهاتنی نییەو شوێنی هەواو ئارەزووی خۆی کەوتووە، وریابە با ڕێگریت نەکا لەبڕوا پێبوونی، ئەوسا تیا بچیت.

عەساکەی مووسا ﷺ دەبێتە ئەژدەها:

﴿ ١٧: وما تلک بیمینک یا موسی ﴾ جا خوا فەرمووی مووسا! ئەی ئەمە چییە کەبەدەستی ڕاستتەوەیە؟ ﴿ ١٨: قال هی عصای أتوکأ علیها ﴾ مووسا وتی: *ئەوە گۆچانەکەمە، لەکاتی ڕۆشتندا* دەیگرم بەدەستەوەو، وە بەریشتی خۆشمی دەدەم ﴿ وأهش بها علی غنمی ﴾ و گەڵای دارانی پێ ئەوەرێنم بۆ پەزو مەڕەکانم ﴿ ولی فیهامآرب أخری ﴾ و چەند کاری تریشی پێ ئەنجام دەدەم، نان و تفاقی پێهەڵدەگرم، دڕندەی پێئەکوژم..هتد بەڵێ.. کەڵکی (عەسا) گرتن بەدەستەوە زۆرەو لەشەریعەتیشدا بنەڕەتێکی هەیە، پێغەمبەریش ﷺ وەك ئیمامی بوخاری ئەڵێ: لە دەشت و چۆڵەوانیدا ئەیکردە نیشانەی ڕووگەی نوێژو لەبەردەمی خۆیدا دایدەچەقان، وە لەڕۆژی جەژنیشدا لە نوێژگاکەیدا دایدەچەقان، کاتێکیش گەیشتبا لای بەردە ڕەشەکە ئەگەر دەرفەت نەبووبا ماچی بکا بە عەساکەی ئاماژەی بۆ دەکرد. زانایان یەکدەنگن کە عەسا بەدەستەوە گرتن لەکاتی وتاری هەینیدا سوننەتە، دەشتوانی بۆئەم مەبەستە سەیرێکی تەفسیری قورتوبی بکەیت تا زیاتر بەئاگابی ﴿ ١٩: قال ألقها یا موسی ﴾ خوا فەرمووی: مووسا! دە ئەو عەسایە بهاوێژە! ﴿ ٢٠: فألقاها فإذا هی حیة تسعی ﴾ هەرکە فڕێیدا کتوپڕ دیتی وا مارێکی گەورەیەو دەجوڵێت و دەشلەژێ، مووساش هەرکە ئەوەی دیت کەوتە شڵەژان و ترسان ﴿ ٢١: قال خذها ولا تخف ﴾ خوا فەرمووی: بیگرەو ترست نەبێ ﴿ سنعیدها سیرتها الأولی ﴾ هەر ئێستاکە وەك ئەوسای خۆی لێ ئەکەینەوەو دەبێتەوە عەساکەی جارانت.

دەستی مووسا وەك چۆری شیر سپی بوو:

﴿ ٢٢: واضمم یدک إلی جناحک ﴾ وە دەستت بخە باخەڵتەوە، لەجێیتردا ئەفەرموێ: (واضمم الیک جناحک من الرهب فذانک برهانان من ربک الی فرعون وملئه...) ٢٨/٣٢ ﴿ تخرج بیضاء من غیر سوء ﴾ ئەوسا بەبێ ئازار دێتە دەرێ، سپی و بێ عەیب و نەخۆشی، وەك کافووری لێهاتووە، واتە: نە تووشی بەڵەکی بووە، نەهیچ شتێکی تر، بەڵکو هەروەك چرایەك بۆت هەڵگیرسابێ وایە ﴿ آیة أخری ﴾ ئەوەیش بێجگە لە عەساکەت مۆعجیزەیەکی ترە ﴿ ٢٣: لنریک من آیاتنا الکبری ﴾ تا ئێمە هەندێ لەنیشانە گرنگو گەورەکانی خۆمانت نیشان بدەین و چاك بزانیت کەتوانامان بەسەر هەمووشتێکدا هەیە. دوای نیشاندانی ئەوگشت نیشانەو دەسەڵاتانەو ئامادەکردنی مووسا، ئینجا

فەرمووی: ﴿ ٢٤: إذهب إلى فرعون إنه طغى ﴾ دەهەر ئێستا برۆ بۆلای فیرعەونی پاشای میسر، چونکە بێگومان بە یەکجاری تووڵی لێهەڵکێشاوەو لە فەرمانم یاخی بووە.

مووسا کە چوویە لای فیرعەون لە خوا پاڕایەوە:

﴿ ٢٥: قال رب اشرح لي صدري ﴾ مووسا داوای پشتیوانی لەخوا ئەکاو دەفەرموێ: ئەی پەروەردگارم! سینگم گوشادکە ﴿ ٢٦: و يسرلي أمري ﴾ ئیش و کاریشم بۆئاسان کە بۆگەیاندنی پەیامەکەی تۆ ﴿ ٢٧: واحلل عقدة من لساني ﴾ گرێیەك کە لەزمانمدایە بۆمی بکەوە، تا زمانم نەگیرێ و ڕەهابێ و بتوانم وەك پێویست پەیامەکەت ڕابگەیەنم ﴿ ٢٨: يفقهوا قولي ﴾ تالە ئاخافتن و قسەکانمدا تێبگەن و حاڵی ببن لێم ﴿ ٢٩: واجعل لي وزيرا من أهلي ﴾ وە لە بنەماڵەو کەس وکارم وەزیرو یارمەتیدەرێکم بۆ دابنێ ﴿ ٣٠: هارون أخي ﴾ ئەویش هاروونی برام بێ ﴿ ٣١: أشدد به أزري ﴾ پشتمی پێ بەهێزکە ﴿ ٣٢: وأشركه في أمري ﴾ و لەکارمدا کە پەیامبەرییەتییە بیشیکە بەیاریدەرو هاوبەشم ﴿ ٣٣: كي نسبحك كثيرا ﴾ تا ئێمە زیاتر پاك وخاوێنی تۆ ڕاگرین، سوپاس و تەسبیحاتت زۆر بکەین ﴿ ٣٤: ونذكرك كثيرا ﴾ وە زۆریش یادت بکەین، ناوت زۆربەرین بەڵێ کەڵکی براو برایەتی دەبێ بۆ بەهێزکردنی بەرنامەکەی خوابێ ﴿ ٣٥: إنك كنت بنا بصيرا ﴾ بەراستی هەمیشە تۆ بیناو زانای بە ئەحواڵی ئێمە. بەڵێ.. هەرکارێك ئەنجام ئەدرێ، پێویستە هەموو پێداویستییەکی بۆئامادە بکرێ، خۆئەگەر کەسێکی شیاوتریش بۆ ئەوکارە هەبێ، ئەبێ داوای کەیت و فەزڵی بدەیت بەسەر خۆتدا ﴿ ٣٦: قال قد أوتيت سؤلك ياموسى ﴾ خواش فەرمووی: مووسا! بەراستی هەرچی تۆ ویستت جێبەجێ کراو پێت درا، وە ئەمەش منەتێکە بەسەرتەوە ﴿ ٣٧: ولقد مننا عليك مرة اخرى ﴾ وە بێگومان پێش ئەوەش ئێمە جارێکیتر منەتمان نایە سەرت، بێ ئەوە خۆت داوا بکەیت ﴿ ٣٨: إذ أوحينا إلى أمك ما يوحى ﴾ ئەوکاتەی کە تۆ لەدایکبووی، دایکت لە ترسی فیرعەوندا گیری خوارد بەدەستتەوە نەوەك بتکوژێ نەیئەزانی چی بکات، جا ئێمەیش ئەوەی پێویست و شایستە بوو بۆ ئەوکارە خستمانە دڵیەوەو پێمان گەیاند ﴿ ٣٩: أن اقذفيه في التابوت ﴾ و پێمان وت: کە بیخە ناو داربەستەو سندوقێکەوە ﴿ فاقذفيه في اليم ﴾ و بیهاوێژە ناو دەریاوە ﴿ فليلقه اليم بالساحل ﴾ دەبا دەریاش بیخاتە کەنار ﴿ يأخذه عدو لي وعدو له ﴾ تا دوژمنێکی من و دوژمنێکی خۆی (فیرعەون)، بیگرێتەوە، بەڵێ.. یەکێ لە قیبتییەکان سندوقەکەی وەلاناو بردیە لای فیرعەون ﴿ و ألقيت عليك محبة مني ﴾ ڤیان و خۆشەویستی خۆمم بەتۆدا، بە شێوەیەك کە هەرکەسێ تۆی دیتبا خۆشتی ئەویست ﴿ ولتصنع على عيني ﴾ وە تا لەپێش چاو خۆشمدا گەورە بیت و پەروەردە بکرێیت ﴿ ٤٠: إذ تمشي أختك فتقول ﴾ لەبیرتە ئەوکاتە تۆ بەسندوقەکەوە کەوتیتە بەردەستی فیرعەون

وَأَنَا اخْتَرْتُكَ فَاسْتَمِعْ لِمَا يُوحَىٰ ﴿١٣﴾ إِنَّنِي أَنَا اللَّهُ لَا إِلَٰهَ إِلَّا أَنَا
فَاعْبُدْنِي وَأَقِمِ الصَّلَاةَ لِذِكْرِي ﴿١٤﴾ إِنَّ السَّاعَةَ آتِيَةٌ
أَكَادُ أُخْفِيهَا لِتُجْزَىٰ كُلُّ نَفْسٍ بِمَا تَسْعَىٰ ﴿١٥﴾ فَلَا يَصُدَّنَّكَ
عَنْهَا مَنْ لَا يُؤْمِنُ بِهَا وَاتَّبَعَ هَوَاهُ فَتَرْدَىٰ ﴿١٦﴾ وَمَا تِلْكَ
بِيَمِينِكَ يَا مُوسَىٰ ﴿١٧﴾ قَالَ هِيَ عَصَايَ أَتَوَكَّأُ عَلَيْهَا
وَأَهُشُّ بِهَا عَلَىٰ غَنَمِي وَلِيَ فِيهَا مَآرِبُ أُخْرَىٰ ﴿١٨﴾ قَالَ أَلْقِهَا
يَا مُوسَىٰ ﴿١٩﴾ فَأَلْقَاهَا فَإِذَا هِيَ حَيَّةٌ تَسْعَىٰ ﴿٢٠﴾ قَالَ خُذْهَا
وَلَا تَخَفْ سَنُعِيدُهَا سِيرَتَهَا الْأُولَىٰ ﴿٢١﴾ وَاضْمُمْ يَدَكَ
إِلَىٰ جَنَاحِكَ تَخْرُجْ بَيْضَاءَ مِنْ غَيْرِ سُوءٍ آيَةً أُخْرَىٰ ﴿٢٢﴾ لِنُرِيَكَ
مِنْ آيَاتِنَا الْكُبْرَى ﴿٢٣﴾ اذْهَبْ إِلَىٰ فِرْعَوْنَ إِنَّهُ طَغَىٰ ﴿٢٤﴾ قَالَ
رَبِّ اشْرَحْ لِي صَدْرِي ﴿٢٥﴾ وَيَسِّرْ لِي أَمْرِي ﴿٢٦﴾ وَاحْلُلْ عُقْدَةً مِنْ
لِسَانِي ﴿٢٧﴾ يَفْقَهُوا قَوْلِي ﴿٢٨﴾ وَاجْعَلْ لِي وَزِيرًا مِنْ أَهْلِي ﴿٢٩﴾ هَارُونَ
أَخِي ﴿٣٠﴾ اشْدُدْ بِهِ أَزْرِي ﴿٣١﴾ وَأَشْرِكْهُ فِي أَمْرِي ﴿٣٢﴾ كَيْ نُسَبِّحَكَ
كَثِيرًا ﴿٣٣﴾ وَنَذْكُرَكَ كَثِيرًا ﴿٣٤﴾ إِنَّكَ كُنْتَ بِنَا بَصِيرًا ﴿٣٥﴾ قَالَ قَدْ
أُوتِيتَ سُؤْلَكَ يَا مُوسَىٰ ﴿٣٦﴾ وَلَقَدْ مَنَنَّا عَلَيْكَ مَرَّةً أُخْرَىٰ ﴿٣٧﴾

و، ئەوانیش زۆر گەڕان بەدوای دایەندا تا شیرت بداتێ، بەڵام ئێمە ویستمان وابوو کە تۆ شیری کەس نەخۆیت! لەوکاتەیشدا خوشکەکەت چاودێری تۆی ئەکرد لەنزیکی کۆشکی فیرعەونەوە دیتی گیریان خواردووە بە دەستیەوە گوتی: ﴿ هل أدلكم على من يكفله ﴾ ئەتانەوێ کەسێکی خانەدانتان نیشان بدەم تا بەخێوی بکات بۆتان؟ ﴿ فرجعناك إلى أمك ﴾ جا ئیتر بەوشێوەیە گێڕایتمانەوە لای دایکت وەك بەڵێنمان پێدابوو ﴿ كي تقر عينها و لا تحزن ﴾ کە چاوی پێت ڕوون بێتەوەو زویرو خەفەتبار نەبێ ﴿ و قتلت نفسا ﴾ ئەی مووسا! ئەرێ ئەمەش چاك دەزانی، کە گەورەش بوویت یەکێکت لەقیبتییەکان بەهەڵە کوشت و ناچار هەڵهاتی بۆ مەدیەن ﴿ فنجيناك من الغم ﴾ پاشان لەو خەم و پەژارەیەش ڕزگارمان کردیت ﴿ وفتناك فتونا ﴾ و بەرووداو دوای ڕووداو تاقیمان کردیتەوە، بەڵا دوای بەڵا، بۆئەوەی ببیتە پیاوی تەنگانەو، بۆ پاشەڕۆژ بەرگەی نەهامەتییەکانی ڕۆژگار بگریت

﴿ فلبثت سنين في أهل مدين ﴾ جا هەر لەودەمەدا بەرەو مەدیەن رۆیشتی و، چەند ساڵێك لەناوخەڵكی ئەوێدا مایتەوە بە شوانكاریی ژیانی خۆتت دەبردە سەر ﴿ ثم جئت على قدر يا موسى ﴾ پاش ئەوە (مەدیەن) گەڕایتەوە لەو كاتەدا دیاریمان كرد بوو، بۆ ڕەوانە كردنت بەپێغەمبەریی، هاتیت ئەی مووسا ﴿ ٤١: واصطنعتك

إِذْ أَوْحَيْنَآ إِلَىٰٓ أُمِّكَ مَا يُوحَىٰٓ ﴿٣٨﴾ أَنِ ٱقْذِفِيهِ فِى ٱلتَّابُوتِ فَٱقْذِفِيهِ
فِى ٱلْيَمِّ فَلْيُلْقِهِ ٱلْيَمُّ بِٱلسَّاحِلِ يَأْخُذْهُ عَدُوٌّ لِّى وَعَدُوٌّ لَّهُۥ وَأَلْقَيْتُ
عَلَيْكَ مَحَبَّةً مِّنِّى وَلِتُصْنَعَ عَلَىٰ عَيْنِىٓ ﴿٣٩﴾ إِذْ تَمْشِىٓ أُخْتُكَ
فَتَقُولُ هَلْ أَدُلُّكُمْ عَلَىٰ مَن يَكْفُلُهُۥ فَرَجَعْنَٰكَ إِلَىٰٓ أُمِّكَ كَىْ تَقَرَّ
عَيْنُهَا وَلَا تَحْزَنَ وَقَتَلْتَ نَفْسًا فَنَجَّيْنَٰكَ مِنَ ٱلْغَمِّ وَفَتَنَّٰكَ فُتُونًا
فَلَبِثْتَ سِنِينَ فِىٓ أَهْلِ مَدْيَنَ ثُمَّ جِئْتَ عَلَىٰ قَدَرٍ يَٰمُوسَىٰ ﴿٤٠﴾
وَٱصْطَنَعْتُكَ لِنَفْسِى ﴿٤١﴾ ٱذْهَبْ أَنتَ وَأَخُوكَ بِـَٔايَٰتِى وَلَا تَنِيَا
فِى ذِكْرِى ﴿٤٢﴾ ٱذْهَبَآ إِلَىٰ فِرْعَوْنَ إِنَّهُۥ طَغَىٰ ﴿٤٣﴾ فَقُولَا لَهُۥ قَوْلًا لَّيِّنًا
لَّعَلَّهُۥ يَتَذَكَّرُ أَوْ يَخْشَىٰ ﴿٤٤﴾ قَالَا رَبَّنَآ إِنَّنَا نَخَافُ أَن يَفْرُطَ عَلَيْنَآ
أَوْ أَن يَطْغَىٰ ﴿٤٥﴾ قَالَ لَا تَخَافَآ إِنَّنِى مَعَكُمَآ أَسْمَعُ وَأَرَىٰ
﴿٤٦﴾ فَأْتِيَاهُ فَقُولَآ إِنَّا رَسُولَا رَبِّكَ فَأَرْسِلْ مَعَنَا بَنِىٓ إِسْرَٰٓءِيلَ
وَلَا تُعَذِّبْهُمْ قَدْ جِئْنَٰكَ بِـَٔايَةٍ مِّن رَّبِّكَ وَٱلسَّلَٰمُ عَلَىٰ مَنِ ٱتَّبَعَ
ٱلْهُدَىٰٓ ﴿٤٧﴾ إِنَّا قَدْ أُوحِىَ إِلَيْنَآ أَنَّ ٱلْعَذَابَ عَلَىٰ مَن كَذَّبَ
وَتَوَلَّىٰ ﴿٤٨﴾ قَالَ فَمَن رَّبُّكُمَا يَٰمُوسَىٰ ﴿٤٩﴾ قَالَ رَبُّنَا ٱلَّذِىٓ أَعْطَىٰ
كُلَّ شَىْءٍ خَلْقَهُۥ ثُمَّ هَدَىٰ ﴿٥٠﴾ قَالَ فَمَا بَالُ ٱلْقُرُونِ ٱلْأُولَىٰ ﴿٥١﴾

لنفسي ﴾ و هەڵمبژاردی و كردیتم بەپەیامبەری خۆم ﴿ ٤٢: إذهب أنت وأخوك بآياتي ﴾ ئەوجا تۆو هاروونی برات هاوڕێ بە (٩) نۆ نیشانەی منەوە وەك دار عەساو، دەستەكە.. بڕۆن بۆلای فیرعەون بۆ ئەنجامدانی كارەكانی من ﴿ و لا تنيا في ذكري ﴾ و لەیادی مندا هەرگیز كۆتایی و سستی مەكەن، ئەوە باشترین چەك و هۆی سەركەوتننتانە.

لەگەڵ فیرعەون نەرم و نیان بدوێن:

﴿ ٤٣: إذهبا إلى فرعون إنه طغى ﴾ هەردووكتان بچنە لای فیرعەون، چونكە بەڕاستی ئەو یاخی و لەخۆبایی بووە ﴿ ٤٤: فقولا له قولا لينا ﴾ جا بەنەرمی و لەسەرخۆ قسەی لەگەڵ بكەن و بیدوێنن، چونكە بارەگای پاشایەتی وا هەڵئەگرێ ﴿ لعله يتذكر أو يخشى ﴾ بەڵكو بیربكاتەوەو قسەكەتان لێوەرگرێ، وە یان بترسێ لەخوا.

مووسا دەترسێ فیرعەون تووڕە ببێ:

﴿ ٤٥: قالا ربنا إننا نخاف أن يفرط علينا ﴾ مووساو هاروون وتیان: ئەی پەروەردگاری ئێمە! ئەترسین كەفیرعەون لێمان پێش بكەوێ و هەڵكوتێتە سەرمان، وەپێش ئەوەی ڕاستی بۆ دەربخەین سزامان بدا ﴿ أو أن يطغى ﴾ یان یاخی ببێ ﴿ ٤٦: قال لا تخافا ﴾ خوا دڵنیای كردن و فەرمووی: مەترسن ﴿ إنني معكما ﴾ بەڕاستی من لەگەڵ ئێوەم ﴿ أسمع وأرى ﴾ هەموو شتێك ئەبیسم و هەمووشتێكیش ئەبینم ﴿ ٤٧: فأتياه فقولا ﴾ دەسا بچنە لای و پێی بڵێن: ﴿ إنا رسولا ربك ﴾ بەڕاستی ئێمە هەردوكمان ڕاسپاردەو ڕەوانەكراوی پەروەردگاری تۆین ﴿ فأرسل معنا بني إسرائيل ﴾ جا تۆیش تۆرەم و نەوەكانی یەعقووبمان لەگەڵ بنێرە ﴿ ولا تعذبهم ﴾ و چیتر ئەشكەنجەو سزایان مەدەو بەكارو بێگار مانددوویان مەكە ﴿ قد جئناك بآية من ربك ﴾ وا بۆ ڕاست بێژی خۆیشمان بەبەڵگەو نیشانەیەكی ڕوونەوە لەلایەن پەروەردگارتەوە هاتووین بۆلات (عەساو، دەستەكە) ﴿ والسلام على من اتبع الهدى ﴾ وە سڵاوو دروود لەسەر ئەوكەسەبێ كەپەیڕەوی لە ڕێگای هیدایەت دەكاو لە ڕاستە ڕێ لاناكەوێ، بۆیە پێغەمبەریش ﷺ كاتێ نامەی بۆ (هێرەقل)ـی گەورەی ڕۆمەكان نووسی، سڵاوی هەر بەم ڕستەیە كرد: (سلام على من اتبع الهدى)، ئەمەش دەقی نامەكەیەتی هەر بۆ پیرۆزی دەینووسم: (بسم الله الرحمن الرحيم، من محمد رسول الله إلى هرقل عظيم الروم، سلام على من اتبع الهدى، أما بعد فإني ادعوك بدعاية الإسلام، أسلم تسلم، يؤتك الله أجرك مرتين) (متفق عليه). هەر بەناوی خوای بەخشندەی میهرەبانەوە، لەموحەممەدی پێغەمبەری خواوە، بۆ هێرەقەلی گەورەی ڕۆم، دروود بۆ كەسێك لەڕاستە ڕێ لانەكەوێ، پاشانیش: من بە بانگهێشتی ئیسلام داوەتت دەكەم: موسڵمان ببە، سەلامەت دەبی و، خوای گەورەش دووجار پاداش و مزەت دەداتێ.. ﴿ ٤٨: إنا قد أوحي إلينا أن العذاب على من كذب و تولى ﴾ بێگومان ئێمە لەلایەن خواوە وەحی و سروشمان بۆ هاتووە كە سزای خوا بۆ كەسێكە بانگەكەمان بەدرۆ دەخاتەوەو پشتی تێ‌دەكات ﴿ ٤٩: قال فمن ربكما يا موسى ﴾ وتی: جا پەروەردگاری ئێوە كێیە ئەی مووسا؟! ﴿ ٥٠: قال ربنا الذي اعطى كل شئ خلقه ثم هدى ﴾ مووسا وتی: پەروەردگاری ئێمە ئەو زاتەیە كە هەمووشتێكی دروستكردووە، پاشانیش ڕێنمایی هەموو پێداویستییەكیشی كردوون ﴿ ٥١: قال: فما بال القرون الأولى ﴾ فیرعەون وتی: ئەی حاڵی ئەوهەموو بەرەو گەلانەی پێشووە، چۆن بووە؟! خۆ ئەوان خوایان بەڕاستی

نەپەرستووە؟ ﴾ ٥٢: قال: علمها عند ربی فی کتاب ﴿ مووسا فەرمووی: زانینی حاڵی ئەوانە لای پەروەردگارمە لەکتێبێکدا، واتە: لە (لوح المحفوظ)دا تۆمار کراوە ﴿ لا یضل ربی ولا ینسی ﴾ پەروەردگاری من نەهیچ شتی لێ بزر دەبێ و، نە هیچیشی لەبیر دەچێ ﴾ ٥٣: الذی جعل لکم الأرض مهدا ﴿ ئەو خوایەی کە زەوی بارهێناوەو کردوویە بەلانك و بێشکە بۆ ئێوەو، زۆر بەئاسانی تیایا ئەژین ﴾ وسلک لکم فیها سبلا ﴿ وە چەند ڕێگاو ڕێبازێکی بۆتان تێیدا دروستکرد تا لەناو شاخ و چیاو دەشتیدا بەئاسانی هاتوچۆ بکەن، لەجێیەکیدیکەشدا دەفەرموێ: **(وجعلنا فیها فجاجا سبلا لعلهم یهتدون) ٣١/٢١.** ﴿ و أنزل من السماء ماء ﴾ وە لەئاسمانیشەوە ئاوێکی ناردووەتە خوارەوە ﴿ فأخرجنا به أزواجا من نبات شتی ﴾ ئەوجا چەندین جۆر گژوگیای هاولفمان پێ دەرهێناوەو ڕواند ﴾ ٥٤: کلوا وارعوا أنعامکم ﴿ ئێوە خۆتان لە هەندێکی بخۆن و، لەهەندێکیشی ئاژەڵەکانتان بلەوەڕێنن ﴿ إن فی ذلک لآیات لأولی النهی ﴾ بەڕاستی لەو شتانەدا باسمان کردن گەلێ بەڵگەو نیشانەی ڕوون هەیە لەسەر یەکتایی خوا بۆ خاوەن ئاوەزان و فامیدەکان ﴾ ٥٥: منها خلقناکم ﴿ لەسەرەتاوە ئێوەمان هەرلەو زەوییە دروستکرد ﴿ وفیها نعیدکم ﴾ وە لەودا دوای مردن ئەتانگێڕینەوە بۆ گڵ ﴿ ومنها نخرجکم تارة أخری ﴾ وە جارێکی تر لەودا ئەتانهێنینەوە دەرو زیندووتان ئەکەینەوە. خوا لەجێیەکیتردا دەفەرموێ: **(یوم یدعوکم فتستجیبون بحمده وتظنون إن لبثتم إلا قلیلا) ٥٢/١٧** یان دەفەرموێ: **(قال فیها تحیون وفیها تموتون ومنها تخرجون) ٢٥/٧.**

گشت نیشانەکان، نیشانی فیرعەن دران، باوەڕیشی نەهێنا:

﴿ ٥٦: ولقد أریناه آیاتنا کلها ﴾ بێگومان ئێمە هەموو ئایەت و بەڵگەکانمان نیشانداو خستمانە پێش چاوی، تا بەشکو بڕوا بێنێ ﴿ فکذب وأبی ﴾ کەچی ئەو هەرهەمووی بەدرۆ داناو گوێڕایەڵی نەکرد ﴾ ٥٧: قال أجئتنا لتخرجنا من أرضنا بسحرک یا موسی ﴿ فیرعەون وتی: ئەی مووسا! ئاخۆ تۆ هاتیە لامان تا لەخاك و وڵاتماندا بەو جادووەت دەرمانکەی؟ ﴾ ٥٨: فلنأتینک بسحر مثله ﴿ جا بەدڵنیایی ئێمەیش لەوێنەی ئەوەی تۆ، جادوویەکت بۆدێنین ﴿ فاجعل بیننا وبینک موعدا ﴾ جا ئێستا بۆ ئێمەو بۆخۆت جێو کاتێك دیاری بکە ﴿ لا نخلفه نحن ولا أنت مکانا سوی ﴾ کە نە ئێمە سەرپێچی لێبکەین، نەتۆش، تا لەیەك جێگایەکی تەختانیدا ئامادەبین بۆ ئەنجامدانی ئەو کارەمان ﴾ ٥٩: قال موعدکم یوم الزینة ﴿ مووسا بەدڵنیاییەکەوە وتی: باشە وادەی دیاریکراومان ڕۆژی جەژنی گشتی بێ، ڕۆژی جەژنی نەورۆز، ڕۆژی کەیف و سەفاو سروور بێ کە جەژنی ئێوەیەو لەو ڕۆژەدا ئێوە هەموو کۆ ئەبنەوە ﴿ وأن یحشر الناس ضحی ﴾ وە لەکاتی چێشتەنگادا کە لەوکاتەدا هەوا میانەیەو، هێمان زۆریشی ئەمێنێ بۆ خۆرئاوا بوون خەڵکی کۆ بکرێنەوە تا کارەکەمان بەئاشکرا بێ ﴾ ٦٠: فتولی

قَالَ عِلْمُهَا عِندَ رَبِّي فِي كِتَٰبٍۖ لَّا يَضِلُّ رَبِّي وَلَا يَنسَى ﴿٥٢﴾ ٱلَّذِي جَعَلَ لَكُمُ ٱلْأَرْضَ مَهْدًا وَسَلَكَ لَكُمْ فِيهَا سُبُلًا وَأَنزَلَ مِنَ ٱلسَّمَآءِ مَآءً فَأَخْرَجْنَا بِهِۦٓ أَزْوَٰجًا مِّن نَّبَاتٍ شَتَّىٰ ﴿٥٣﴾ كُلُوا۟ وَٱرْعَوْا۟ أَنْعَٰمَكُمْۗ إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَأَيَٰتٍ لِّأُو۟لِي ٱلنُّهَىٰ ﴿٥٤﴾ ۞ مِنْهَا خَلَقْنَٰكُمْ وَفِيهَا نُعِيدُكُمْ وَمِنْهَا نُخْرِجُكُمْ تَارَةً أُخْرَىٰ ﴿٥٥﴾ وَلَقَدْ أَرَيْنَٰهُ ءَايَٰتِنَا كُلَّهَا فَكَذَّبَ وَأَبَىٰ ﴿٥٦﴾ قَالَ أَجِئْتَنَا لِتُخْرِجَنَا مِنْ أَرْضِنَا بِسِحْرِكَ يَٰمُوسَىٰ ﴿٥٧﴾ فَلَنَأْتِيَنَّكَ بِسِحْرٍ مِّثْلِهِۦ فَٱجْعَلْ بَيْنَنَا وَبَيْنَكَ مَوْعِدًا لَّا نُخْلِفُهُۥ نَحْنُ وَلَآ أَنتَ مَكَانًا سُوًى ﴿٥٨﴾ قَالَ مَوْعِدُكُمْ يَوْمُ ٱلزِّينَةِ وَأَن يُحْشَرَ ٱلنَّاسُ ضُحًى ﴿٥٩﴾ فَتَوَلَّىٰ فِرْعَوْنُ فَجَمَعَ كَيْدَهُۥ ثُمَّ أَتَىٰ ﴿٦٠﴾ قَالَ لَهُم مُّوسَىٰ وَيْلَكُمْ لَا تَفْتَرُوا۟ عَلَى ٱللَّهِ كَذِبًا فَيُسْحِتَكُم بِعَذَابٍۖ وَقَدْ خَابَ مَنِ ٱفْتَرَىٰ ﴿٦١﴾ فَتَنَٰزَعُوٓا۟ أَمْرَهُم بَيْنَهُمْ وَأَسَرُّوا۟ ٱلنَّجْوَىٰ ﴿٦٢﴾ قَالُوٓا۟ إِنْ هَٰذَٰنِ لَسَٰحِرَٰنِ يُرِيدَانِ أَن يُخْرِجَاكُم مِّنْ أَرْضِكُم بِسِحْرِهِمَا وَيَذْهَبَا بِطَرِيقَتِكُمُ ٱلْمُثْلَىٰ ﴿٦٣﴾ فَأَجْمِعُوا۟ كَيْدَكُمْ ثُمَّ ٱئْتُوا۟ صَفًّاۚ وَقَدْ أَفْلَحَ ٱلْيَوْمَ مَنِ ٱسْتَعْلَىٰ ﴿٦٤﴾

فرعون فجمع کیده ثم أتی ﴿ ئینجا فیرعەون ئەوێی جێهێشت و هەموو فڕوفێڵی خۆی کۆکردەوەو خستەکار، لەپاشا هەموویانی بۆ وادەی کۆبوونەوەکە هێنا ﴾ ٦١: قال لهم موسی ﴿ مووسا ئەیەوێ پێش ئەوە دەست پێ بکەن ئامۆژگارییەکیان بکات، بەشکو واز لەو یاخی بوونەیان بێنن، بۆیە پێی وتن: ﴿ ویلکم لا تفتروا علی الله کذبا ﴾ هاوارو وەی بۆ ئێوە! درۆ لە سەرخوا هەڵ مەبەستن، واتە: بەوەی کە بڵێن مۆعجیزەکەی منیش جادووە وەك جادووەکەی خۆتان ﴿ فیسحتکم بعذاب ﴾ جا خوای گەورە گشتتان بەبەڵاو سزا تەفرو تونا بکاو لەناوتان بەرێت ﴿ وقد خاب من افتری ﴾ وە بێگومان کێ درۆ لەسەرخوا بکا زەرەرمەندو بێ هیوایە ﴾ ٦٢: فتنازعوا أمرهم بینهم ﴿ ئینجا ئامۆژگارییەکەی مووسا کاری تێکردن، هەندێکیان دڵیان گۆڕا بەرەو خێر، بۆیە ناکۆکی و جیاوازی کەوتە نێوانیانەوە، هەندێکیان مووسایان بەڕاست زانی و وتیان: ئەم قسەیە لە قسەی پێغەمبەرانە ﴿ وأسروا النجوی ﴾

وە ملیـان لە سرتەسـرت و چپەچـپ نا ﴿ ٦٣: قالـوا إن هذان لسـاحران ﴾ وتیان: دیارە ئەم دووانە مووساو هاروون جادووگەرن ﴿ یریدان أن یخرجاکم من أرضکم بسحرهما ﴾ ئەیانەوێ بە هۆی جادوویانــەوە لەوڵاتی (میسـر)دا بتانکەنە دەرەوە، تا دەسـەڵات بەدەسـت بگرن ﴿ ویذهبا بطریقتکـم المثلی ﴾ و بەرنامەو نەریتە

قَالُوا۟ يَـٰمُوسَىٰٓ إِمَّآ أَن تُلْقِىَ وَإِمَّآ أَن نَّكُونَ أَوَّلَ مَنْ أَلْقَىٰ (٦٥) قَالَ
بَلْ أَلْقُوا۟ ۖ فَإِذَا حِبَالُهُمْ وَعِصِيُّهُمْ يُخَيَّلُ إِلَيْهِ مِن سِحْرِهِمْ أَنَّهَا تَسْعَىٰ
(٦٦) فَأَوْجَسَ فِى نَفْسِهِۦ خِيفَةً مُّوسَىٰ (٦٧) قُلْنَا لَا تَخَفْ إِنَّكَ
أَنتَ ٱلْأَعْلَىٰ (٦٨) وَأَلْقِ مَا فِى يَمِينِكَ تَلْقَفْ مَا صَنَعُوٓا۟ ۖ إِنَّمَا صَنَعُوا۟
كَيْدُ سَـٰحِرٍ ۖ وَلَا يُفْلِحُ ٱلسَّاحِرُ حَيْثُ أَتَىٰ (٦٩) فَأُلْقِىَ ٱلسَّحَرَةُ سُجَّدًا
قَالُوٓا۟ ءَامَنَّا بِرَبِّ هَـٰرُونَ وَمُوسَىٰ (٧٠) قَالَ ءَامَنتُمْ لَهُۥ قَبْلَ أَنْ ءَاذَنَ
لَكُمْ ۖ إِنَّهُۥ لَكَبِيرُكُمُ ٱلَّذِى عَلَّمَكُمُ ٱلسِّحْرَ ۖ فَلَأُقَطِّعَنَّ أَيْدِيَكُمْ
وَأَرْجُلَكُم مِّنْ خِلَـٰفٍ وَلَأُصَلِّبَنَّكُمْ فِى جُذُوعِ ٱلنَّخْلِ وَلَتَعْلَمُنَّ
أَيُّنَآ أَشَدُّ عَذَابًا وَأَبْقَىٰ (٧١) قَالُوا۟ لَن نُّؤْثِرَكَ عَلَىٰ مَا جَآءَنَا مِنَ
ٱلْبَيِّنَـٰتِ وَٱلَّذِى فَطَرَنَا ۖ فَٱقْضِ مَآ أَنتَ قَاضٍ ۖ إِنَّمَا تَقْضِى هَـٰذِهِ
ٱلْحَيَوٰةَ ٱلدُّنْيَآ (٧٢) إِنَّآ ءَامَنَّا بِرَبِّنَا لِيَغْفِرَ لَنَا خَطَـٰيَـٰنَا وَمَآ أَكْرَهْتَنَا
عَلَيْهِ مِنَ ٱلسِّحْرِ ۗ وَٱللَّهُ خَيْرٌ وَأَبْقَىٰٓ (٧٣) إِنَّهُۥ مَن يَأْتِ رَبَّهُۥ مُجْرِمًا
فَإِنَّ لَهُۥ جَهَنَّمَ لَا يَمُوتُ فِيهَا وَلَا يَحْيَىٰ (٧٤) وَمَن يَأْتِهِۦ مُؤْمِنًا قَدْ
عَمِلَ ٱلصَّـٰلِحَـٰتِ فَأُو۟لَـٰٓئِكَ لَهُمُ ٱلدَّرَجَـٰتُ ٱلْعُلَىٰ (٧٥) جَنَّـٰتُ عَدْنٍ
تَجْرِى مِن تَحْتِهَا ٱلْأَنْهَـٰرُ خَـٰلِدِينَ فِيهَا ۚ وَذَٰلِكَ جَزَآءُ مَن تَزَكَّىٰ (٧٦)

هـەرە بـە نرخەکەی ئێـوە پووچـەڵ بکەنــەوە ﴿ ٦٤: فأجمعوا کیدکم ﴾ جا کەواتە فروفێڵتان یەکخەن ﴿ ثم ائتوا صفا ﴾ لەپاشا هەموو بە ریزێك وەرن ﴿ وقد أفلح الیوم من استعلی ﴾ وە بێگومان ئەمڕۆش هەرکەسێ سەرکەوێ سەرفرازو بەختیارە.

مووسا سەرکەوت و جادووگەرەکانیش موسڵمان بوون:

﴿ ٦٥: قالـوا: یا موسـی إما أن تلقـی ﴾ ئەوسـا جادوگەرەکان بــە دەعیــەو بەفیــزەوە وتیــان: ئەی مووســا! یا تــۆ یەکەمجار دەسبەکاربە، عەسـاکـەت هەڵدەو جادووی خۆت بکە ﴿ وإما أن نکون أول من ألقی ﴾ وەیان ئێمە پێش تۆ دەهاوێژینو یەکەم کەس ئەبین؟؟ ﴿ ٦٦: قال بل ألقوا ﴾ مووسـا وتی: نا، یەکەمجار ئێوە دەسـت پێ بکەن و بیهاوێژن ﴿ فإذا حبالهـم وعصیهم یخیل إلیه من سـحرهم ﴾ بەڵێ.. ئەوان دەستپێشخەرییان کرد، جا پەت و گوریــس و گۆچانەکانیان هەڵدایــە گۆڕەپانی جادووەکەوە ئەوەندە سـەر سوڕهێنەر بوو مووسا وا گومانی برد لە جادووەکەیان ﴿ أنها تسـعی ﴾ پەتەکان و عەساکانیان ئەجووڵێنەوەو دێن و دەچن وەك (مار)ێکی گەورە. (ئیبن کەسیر) ئەڵێ: بەو هۆیەوە کە لە(جیوە)یان هەڵکێشـابوون گشـت دەجوڵانەوەو، دۆڵ و شیوەکەیان پڕ کرد لە مــارو هەڵمەت هەڵمـەت بەسـەریەکا دەکەوتــن ﴿ ٦٧: فأوجس فی نفسـه خیفة موسـی ﴾ جا لەبەرئەوە مووسـا کە ئەوەی دیت لەدڵی خۆیدا کەمێك ترسـا کە خەڵکەکە پاش ئەوکارەیە شـوێنی نەکەون و، بەکارەکەی ئەویش بڵێن جادووە ﴿ ٦٨: قلنا لا تخف إنک أنـت الأعلی ﴾ ئێمەش لەوکاتە ناسکەدا وەحیمان بۆکردو وتمان: هیچ مەترسـە! بەراسـتی هەر تۆ لەسـەر تـری ﴿ ٦٩: وألق ما فی یمینک ﴾ ئەوەی لە دەسـتی ڕاستتدایە (عەساکەت) بیهاوێـژە ﴿ تلقـف ما صنعـوا ﴾ جا هەرچی ئەوانــە کردوویانە هەمــووی قوت ئــەدا و ئەیپێچێتەوە ﴿ إنما صنعوا کید سـاحر ﴾ بێگومان هەرچــی ئەوانە کردیان هەموو فــرت وفێڵی جادووگەر بــوو ﴿ ولا یفلح السـاحر حیث أتی ﴾ و جادووبازیـش هەرچی بکاو لە هەرکوێ بێ سـەرکەوتوو نابێ، کەوایە زۆر بە دڵنیاییەوە کاری خــۆت بکە ئەی مووسـا. (جوندوب) ئــەڵێ: پێغەمبەر ﷺ فەرمووی: ((إذا أخذتم -یعنی السـاحر- فاقتلوه ثم قرأ: ((ولا یفلح السـاحر حیث أتی)، قال: لا یؤمن حیث وجـد) ئیبن ئەبی حاتەم. هەرکــە جادووبازتــان دەسکەوت بیکوژن، پاشـان ئایەتی (ولا یفلح السـاحر..)ی خوێندەوەو فەرمــووی: جادووگەر لەهەر کوێ بێت بڕوای نییە. ﴿ ٧٠: فألقی السـحرة سـجدا ﴾ هەر کە مووسا عەسـاکەی خۆی هەڵداو تەواوی پەتو عەساکانی ئەوانی قوتدا، بەخێرایی جادووگەرەکان هەموو کەوتنە سـوژدە و کڕنووشیان برد بۆ پەروەردگارو، زانییان کە ئەم کارە لەدەسەڵاتی ئادەمزاددا نییە ﴿ قالوا: آمنا برب هارون وموسی ﴾ لەڕووی فیرعەون وئەو هەموو خەڵکەدا وتیان: بڕوامان هێنا بەپەروەردگاری هاروون ومووسا!.

فیرعەون هەڕەشەی لە جادووگەرەکان کرد:

﴿ ٧١: قـال آمنتم له قبل أن آذن لکم ﴾ جا کە فیرعەون ئەوەی دیــت، گوتی: پێش ئەوەی من مۆڵەتتان بـدەم بڕواتان پێ هێنا؟! ﴿ إنه لکبیرکم الذی علمکم السحر ﴾ بە ڕاستی دەرکەوت کەهەر مووسـایە گەورەو سـەرۆکتان وئەویـش فێری جـادووی کردوون ﴿ فلأقطعن أیدیکم وأرجلکم من خلاف ﴾ ئەمەیش سوێندی بێت هەموو دەست و پایەکانتان ڕاست وچەپ دەبڕم ﴿ ولأصلبنکم فی جـذوع النخل ﴾ وەبە دارخورماکاندا هەڵتاندەواسم، تا خەڵکی تر عیبرەت وەرگرن ﴿ ولتعلمن أینا أشـد عذابا وأبقی ﴾ وەدەشزانن

سزای کامەمان سزای ئێمە، یان سزای خواکەی مووسا توندترو بەماوەترە؟ ﴿ ٧٢: قالوا لن نؤثرک علی ماجاءنا من البينات ﴾ ئەوانیش گوتیان: تازە ئیتر ئێمە هەرگیز دوای ئەو نیشانانە دیومانن لەبەرتۆ دەس لەو هەڵناگرین. ﴿ والذی فطرنا ﴾ وە ڕێزی تۆنادەین بەسەر ئەو زاتەدا ئێمەی دروست کردووە، سوێندمان پێی ﴿ فاقض ما أنت قاض ﴾ سا تۆ هەربڕیارێ دەدەیت بەرامبەرمان بیدە، یا هەرچیت لەدەستدێ دریغی مەکە ﴿ إنما تقضی هذه الحياة الدنيا ﴾ بەڕاستی تۆ هەر تەنها لەم ژیانی دونیایەدا دەستت دەڕواو دەسەڵاتت هەیەو کارێکت پێ ئەکرێ ﴿ ٧٣: إنا آمنا بربنا ليغفر لنا خطايانا ﴾ بێگومان ئێمە بڕوامان بەپەروەردگاری خۆمان هێنا تاله گوناهەکانمان خۆش ببێ. ﴿ وما أكرهتنا عليه من السحر ﴾ وەلەو جادووگەریەش تۆ سەپاندت بەسەرماندا ببورێ ﴿ والله خير وأبقى ﴾ وە خوا لەهەمووکەسێ چاکترو بەبەقاترە، بەڵام تۆ خۆت و دەوڵەتەکەت دواییتان دێت. ﴿ ٧٤: إنه من يأت ربه مجرما ﴾ بەڕاستی هەر کەسێك بەتاوانباری لە ڕۆژی قیامەتدا بچێتەوە لای پەروەردگاری ﴿ فإن له جهنم لايموت فيها ولايحيى ﴾ بێگومان بەشی دۆزەخەو ئیتر نەئەمرێ تیایدا، تا لەسزا ڕزگاری ببێت، وە نە دەژی بەئاسوودەیی، وەك خوای گەورە ئەفەرموێ: (لايقضى عليهم فيموتوا ولا يخفف عنهم من عذابها كذلک نجزی کل کفور) ٣٥/ ٣٦ ﴿ ٧٥: ومن يأته مؤمنا ﴾ وە ئەوکەسەش بڕوای هێنابێ‌و بەباوەڕەوە بچێتە لای پەروەردگاری خۆی ﴿ قد عمل الصالحات ﴾ ئاکاروکردەوەچاکەکانی ئەنجام دابێت ﴿ فأولئک لهم الدرجات العلى ﴾ جا ئەوانە لەدواڕۆژدا چەندان پلەی بەرزیان هەیە: ﴿ ٧٦: جنات عدن تجری من تحتها الأنهار خالدين فيها ﴾ چەند باغ وباخاتێکی چڕوپڕ و بەهەتا هەتاییش تێیاندا دەمێننەوە، لەبەردەمیانەوە چەند چۆم وڕووبار تێدەپەڕێ کەجوانترین سیماو وێنەی هەیە ﴿ وذلک جزاء من تزکی ﴾ وەئەو پاداشت وخۆشی وئیسراحەتیە پاداشتی کەسانی دڵ ودەروون پاکە، واتە: ئەوانەی خۆیان پاك ڕاگرتبێ لەبت پەرستی، خەڵك پەرستی، فیرعەون پەرستی. (ئەبووسەعید) دەڵێ: پێغەمبەر ﷺ فەرمووی: ((إن أهل الدرجات العلى ليراهم من تحتهم كما ترون الكوكب الدری فی أفق السماء، وإن أبابكر وعمر منهم وأنعما)) (أخرجه أحمد وأبوداوود والترمزی). بێسۆ خەڵکانی خاوەن پلە بەرزەکان (لە بەهەشتدا)، خەڵکانی خوارووی لای خۆیان دەیانبینن و بۆیان دەنواڕن هەروەکو بۆ ئەستێرەی پرشنگدار لە ئاسۆی ئاسماندا بنواڕن، ئەبووبەکرو عومەریش هەر لەوانن و خەریکی نازونیعمەت و خۆشین.

مووساو بەنی ئیسرائیل لە میسر دەرچوون:

لێرەدا ئەو دیمەنە تەواو ئەبێ و، بەشێکی تری داستانەکەی مووسا دەست پێدەکات وەك دەفەرموێ: ﴿ ٧٧: ولقد أوحينا إلى موسى ﴾ بێگومان ئێمە سروشمان بۆ مووساکرد: ﴿ أن

وَلَقَدْ أَوْحَيْنَآ إِلَىٰ مُوسَىٰٓ أَنْ أَسْرِ بِعِبَادِى فَٱضْرِبْ لَهُمْ طَرِيقًا
فِى ٱلْبَحْرِ يَبَسًا لَّا تَخَٰفُ دَرَكًا وَلَا تَخْشَىٰ ﴿٧٧﴾ فَأَتْبَعَهُمْ فِرْعَوْنُ
بِجُنُودِهِۦ فَغَشِيَهُم مِّنَ ٱلْيَمِّ مَا غَشِيَهُمْ ﴿٧٨﴾ وَأَضَلَّ فِرْعَوْنُ قَوْمَهُۥ
وَمَا هَدَىٰ ﴿٧٩﴾ يَٰبَنِىٓ إِسْرَٰٓءِيلَ قَدْ أَنجَيْنَٰكُم مِّنْ عَدُوِّكُمْ وَوَٰعَدْنَٰكُمْ
جَانِبَ ٱلطُّورِ ٱلْأَيْمَنَ وَنَزَّلْنَا عَلَيْكُمُ ٱلْمَنَّ وَٱلسَّلْوَىٰ ﴿٨٠﴾ كُلُوا۟
مِن طَيِّبَٰتِ مَا رَزَقْنَٰكُمْ وَلَا تَطْغَوْا۟ فِيهِ فَيَحِلَّ عَلَيْكُمْ غَضَبِى ۖ
وَمَن يَحْلِلْ عَلَيْهِ غَضَبِى فَقَدْ هَوَىٰ ﴿٨١﴾ وَإِنِّى لَغَفَّارٌ لِّمَن تَابَ
وَءَامَنَ وَعَمِلَ صَٰلِحًا ثُمَّ ٱهْتَدَىٰ ﴿٨٢﴾ ۞ وَمَآ أَعْجَلَكَ عَن
قَوْمِكَ يَٰمُوسَىٰ ﴿٨٣﴾ قَالَ هُمْ أُو۟لَآءِ عَلَىٰٓ أَثَرِى وَعَجِلْتُ إِلَيْكَ
رَبِّ لِتَرْضَىٰ ﴿٨٤﴾ قَالَ فَإِنَّا قَدْ فَتَنَّا قَوْمَكَ مِنۢ بَعْدِكَ وَأَضَلَّهُمُ
ٱلسَّامِرِىُّ ﴿٨٥﴾ فَرَجَعَ مُوسَىٰٓ إِلَىٰ قَوْمِهِۦ غَضْبَٰنَ أَسِفًا ۚ قَالَ
يَٰقَوْمِ أَلَمْ يَعِدْكُمْ رَبُّكُمْ وَعْدًا حَسَنًا ۚ أَفَطَالَ عَلَيْكُمُ
ٱلْعَهْدُ أَمْ أَرَدتُّمْ أَن يَحِلَّ عَلَيْكُمْ غَضَبٌ مِّن رَّبِّكُمْ فَأَخْلَفْتُم
مَّوْعِدِى ﴿٨٦﴾ قَالُوا۟ مَآ أَخْلَفْنَا مَوْعِدَكَ بِمَلْكِنَا وَلَٰكِنَّا حُمِّلْنَآ
أَوْزَارًا مِّن زِينَةِ ٱلْقَوْمِ فَقَذَفْنَٰهَا فَكَذَٰلِكَ أَلْقَى ٱلسَّامِرِىُّ ﴿٨٧﴾

أسر بعبادی ﴾ کە شەو لەتەك بەندەکانم لەڕێگەی دەریاوە کە میسر دەرچۆ ﴿ فاضرب لهم طريقا فی البحر يبسا ﴾ ڕێگایەکی وشکانییان لە دەریای نیلدا بۆ بکەرەوە ﴿ لاتخاف درکا ولا تخشى ﴾ نەبترسە کە لەشکرەکەی فیرعەون پێت بگا، نەخەمی نقوم بوونشیت هەبێت، چونکە ئێمە چاودێرتانین ﴿ ٧٨: فأتبعهم فرعون بجنوده ﴾ مووسا بەفەرمانی خوا کارەکەی خۆی ئەنجامدا، جاکاتێ فیرعەون پێیزانین ئەوسا بەخۆی‌و سوپاکەیەوە وەدوویان کەوت بەناو نیلدا، چونکە لەپێش چاو ئەوەوە دەریاکە وشك و برنگبوو ﴿ فغشيهم من اليم ما غشيهم ﴾ کتوپڕ شەپۆلی دەریا هاتەسەریان و دایپۆشین و هەموویانی نقومکرد ﴿ ٧٩: وأضل فرعون قومه وما هدى ﴾ سەرئەنجام فیرعەون ڕی ڕاستەکەی لە گەلەکەی هەڵە کردو، نەیتوانی ڕێنوێنییان بکا.

بەنی ئیسرائیل! ئەم بەخششانەتان لەیاد بێ:

دوای سەرکەوتن ڕووئەکاتە ئەو بەنی ئیسرائیلیانەی ڕزگاریان ببوو، نیعمەتەکانی خۆی وەبیریان دێنێتەوە تاهەرگیز لەبیریان نەچێتەوەو هەرسوپاسی بکەن، وەك ئەفەرموێ: ﴿ ٨٠: یا بنی إسرائیل قد أنجیناکم من عدوکم ﴾ ئەی نەوەکانی یەعقووب! بێگومان ئێوەمان لە چنگی دوژمنیخۆتان ڕزگار کرد ﴿ وواعدناکم جانب الطور الأیمن ﴾ بەڵێنیشماندانێ لە لای ڕاستی کێوی (توور)دا بە پێدانی تەورات ﴿ ونزلنا علیکم المن والسلوی ﴾ لە ڕۆژە سەختەکانیشدا فریاتان کەوتین، ئەوەبوو لەودەشتە چۆڵەدا گەزۆو مەلی شێلاقە (هەوێردە)مان بۆناردنە خوارێ، ئێوەش بەئاسانی ڕاوتان دەکردن ﴿ ٨١: کلوا من طیبات ما رزقناکم ﴾ پێمان وتن: لەو ڕزق وڕۆزییە چاك و پاکانەی پێمان داون بخۆن ﴿ ولاتطغوا فیه ﴾ وەلەو ژیانە خۆشەدا ستەم وسەرکەشی مەکەن ﴿ فیحل علیکم غضبی ﴾ تا تووڕەبوونم بێتە سەرتان ﴿ ومن یحلل علیه غضبی فقد هوی ﴾ هەرکەسێ ڕق و تووڕە بوونی من بێتە سەری، ئەوە بەهەقیقەت تیا ئەچێ ﴿ ٨٢: وإنی لغفار لمن تاب وآمن وعمل صالحا ثم اهتدی ﴾ وە بێگومان من بەرامبەر بەوکەسەی تەوبەکارو پەشیمان و، بڕوادارو ئاکارچاك بێ، پاشان ڕێگای ڕاستی گرتبێ، زۆر لێبووردەو بەخشەرم. لێرە دیمەنی سەرکەوتن و بەختیاری تەواو ئەبێ.

تا مووسا لە توور گەڕایەوە قەومەکەی بوونە گوێرەکە پەرست:

ئەوجا لەدیمەنی پاڕانەوەو لاڵەدا (مووسا) لەلای کێوی (توور)دا دەبینین، خوا فەرمووی: ﴿ ٨٣: وما أعجلك عن قومك یا موسی ﴾ ئەی مووسا! چی پەلەی لێنایتەوە، وا لەگەلەکەت پێشکەوتی هەتا زووتر بگەیتە کێوی توور؟! بەڵێ پێشتر خوا بەڵێنی بە مووسا دابوو کەدوای چل ڕۆژ پیاوماقووڵانی گەلەکەی لەتەك خۆی بێنێ بۆ خزمەت پەروەردگاری. جا ئەویش لەگەڵ حەفتا کەسدا هاتن و ئەوانی لە خوار کێوەکەدا بەجێ هێشت ﴿ ٨٤: قال هم أولاء علی أثری ﴾ مووسا گوتی: ئەوانیش وان لەدوامەوە ﴿ وعجلت إلیك رب لترضی ﴾ من پەلەم کرد بۆلای تۆ، تا خۆشنوودو ڕازی بێ ﴿ ٨٥: قال فإنا قد فتنا قومك من بعدك ﴾ خوا فەرمووی: بێگومان دوای هاتنی تۆ ئێمە گەلەکەتمان تاقیکردەوە ﴿ وأضلهم السامری ﴾ وە سامری گومڕایکردن بە گوێرەکە پەرستن، چونکە کاتی خۆی ئەوەندە لەناو کۆیلەگەریدا مابوونەوە سرووشتیان بەزیبوو.. بۆیە خێرا چوونە سەرقسەی سامری ﴿ ٨٦: فرجع موسی إلی قومه غضبان أسفا ﴾ ئینجا مووسا کاتێ ئەوەی بیست دوای جێبەجێ کردنی کارەکەی بەپەلەو زۆر دڵ بە مەراق و بەخەفەت وخەشمەوە گەڕایەوە بۆ لای گەلەکەی ﴿ قال: یاقوم ألم یعدکم ربکم وعدا حسنا ﴾ وتی: هۆزی من! ئاخۆ پەروەردگارتان بەڵێنی باشی پێنەدان بەخێرو خۆشی دونیاوئاخیرەت ﴿ أفطال علیکم العهد ﴾ یاخۆ کەمێن بەجێم هێشتن زۆرم پێچوو؟ تا ئێوە ئەو هەموو چاکەیەتان لەبیربچێتەوە؟! ﴿ أم أردتم أن یحل علیکم غضب من ربکم ﴾ یا هەر ویستتان بەرسزای پەروەردگارتان بکەون، چونکە ئەوکارەی ئێوە کاری کەسێکە کە بەدەست ئەنقەست بیبەوێ دووچاری سزای خوا بێت ﴿ فأخلفتم موعدی ﴾ واپەیمانی منتان شکاند و لەدژی بەڵێنەکەی من جووڵانەوە، ئەی بڕیار وانەبوو لەسەر یەك خواپەرستی بمێننەوە؟ ﴿ ٨٧: قالوا ما أخلفنا موعدك بملکنا ﴾ ئەوانیش ئەیانەوێ داوای لیبووردن بکەنوپاساو بێننەوە، بۆیە وتیان: ئێمە بەدەسەڵات و ویستی خۆمان سەرپێچیمان لەفەرمانەکەی تۆ نەکرد ﴿ ولکنا حملنا أوزارا من زینة القوم ﴾ بەڵکو کاتێ کە دەرچووین زێرو زیوێکی ژنە میسریەکان -کە گیریان خواردبوو بە دەستیەوە- لە کۆڵ نابووین ﴿ فقذفناها ﴾ جا بەناچاری فرێمان دایە ناو بۆتەکەوەو پڕبوو لەئاگر ﴿ فکذلك ألقی السامری ﴾ سامریش هەروا بەو جۆرە فرت وفێڵی خۆی گێڕاو فرێیدایە سەر جێپێی ئەسپەکەی جوبرەئیل و ئەنجامەکەی ئەمە دەرچوو ﴿ ٨٨: فأخرج لهم عجلا جسدا له خوار ﴾ ئیتر -لەخشڵەکە- پەیکەری گوێلکێکی بۆ سازدان، کە دەنگ وبۆڕەی دەهات!. ئەڵێن: سامریی تەواوی زێڕەکەی لێوەرگرتن و فرێیدایە ناو بۆتەکەوەو توانییەوەو قاڵبێکی گوێرەکەی بۆ داڕشتن، ئەو جا زێرو زیوەکەی ڕژاند بەسەریاو جارجارێك بۆڕەیەکی لێوە دەهات ﴿ فقالوا هذا إلهکم وإله موسی ﴾ ئەوسا سامری وگەلە بێ دینەکەی وتیان: ئەمە خوای ئێوەو، خوای مووساشە ﴿ فنسی ﴾ جا ئەو لەبیری چوو کە خوا لێرەیە، ئەگینا نەدەچوو بۆ کێوی (توور) ﴿ ٨٩: أفلا یرون ألا یرجع إلیهم قولا ولا یملك لهم ضرا ولا نفعا ﴾ ئاخۆ ئەوانە کە ئەو گوێلکە ئەپەرستن نابینن کە ئەو گوێلکەیە نە وەڵامێکیان دەداتەوە ئەگەر داوایەکی لێبکەن وە نە دەسەڵاتی زیانێکی بۆ یان هەیە، واتە: هەر هیچ نەبێ وەکو گوێرەکەی خواکردیش نییە، جۆرە کەڵکێکی لێوەربگیرێ، ئەی ئیتر ئەوانە بۆچی ئەوەندە کەودەنن؟ (ئیبن کەسیر) دەڵێت: پوختەی ئەو شتەی کە ئەو نەفامانە کردیانە بیانوو بۆ خۆیان بەم جۆرە بوو کە: خشڵ و زێڕەکەیان بە حەرام دەزانی، لەبەر ئەوە فرێیان دا، کەچی لەو لاوە گوێرەکە دەپەرستن!! واتە: لە

گوناهی بچووك سڵ دەكەنەوە، كەچی گوناهە گەورەكان دەكەن، ئەمــە وەك ئەوە وایە كە لە ریوایەتێكی راســتدا هاتووە: (عن ابن عمر أنه سـأله رجل من أهـل العراق عن دم البعـوض إذا أصابت الثـوب -یعنی هل یصلی فیـه أم لا؟- فقال ابن عمـر: انظروا إلى أهل العـراق قتلوا ابن بنت رسـول الله ﷺ -یعنی الحسـین- وهم یسـألون عن دم البعوض) (فتح الباری، مسـند الإمام أحمد). واتە عەبدوڵڵای كوڕی عومـەر -خوالێیان رازی بێ- پیاوێكی عێراقی پرسـیاری خوێنی میشـوولەی لێدەكات، ئایا نوێژییە یان نا؟ لە وەڵامدا وتی: تەماشـای سەلیقەی عێراقییەكان بكە! لە لایەكەوە (حوسـەین)ی كچـەزای پێغەمبەر ﷺ دەكوژن! لەم لایشـەوە لە خوێنی مێشوولە دەپرسن!.

هاروون لە گوێرەكە پەرستن رێی لێگرتن:

﴿٩٠: ولقد قال لهم هارون من قبل﴾ بێگومان لە پێش گەڕانەوەی مووسادا هاروونیش پێی‌گوتن: ﴿یا قوم إنما فتنتم به﴾ ئەی هۆزی من! وریا بن! ئێوە بەو گوێرەكە زێرینەیە تاقیكراونەتەوە، دەسـا فریـو مەخۆن و مەیپەرسـتن ﴿وإن ربكم الرحمن فاتبعونی﴾ و بەراستی پەروەردگارتان خوا بەخشندەكەیە، دە شوێنی من كەون ﴿وأطیعـوا أمـری﴾ و فەرمانی من جێبەجێ بكـەن؛ گوێرەكە مەپەرسـتن ﴿٩١: قالـوا لن نبرح علیه عاكفـین﴾ كەچی دوای ئەم هەمووقسـەو ئامۆژگاریە وتیـان: هەرگیزای هەرگیز ئێمە لەو گوێلكە دەسـت هەڵناگرین و، هەر بـەردەوام لەلای دەمێنینەوە و ئەیپەرسـتین ﴿حتى یرجع إلینا موسـى﴾ تا مووسـا ئەگەڕێتەوە لامان بابزانین ئەو چی ئەڵێت؟.

مووسا پاش گەڕانەوەی لەگەڵ هاروون:

﴿٩٢: قـال یاهارون مامنعک إذ رأیتهم ضلوا﴾ مووسـا كەبەو هەموو رقو خەشمەوە گەڕایەوە وتی: هارون! كە دیتت ئەوانە گومڕا بوون چی وای لێكردیت ﴿٩٣: ألا تتبعن﴾ كە بەزوویی نەیەیت بەدوامداو بەسـەرهاتەكەم بۆ باس بكەیت؟! ﴿أفعصیت أمری﴾ ئاخۆ تۆش سەرپێچی فەرمانەكەمت كردو قسەكەمت شكاند، ئەی پێـم نەگوتی تۆ جێگری منی؟ جا بە توندی مووی سـەرو ریشـی ڕاكێشـا ﴿٩٤: قا یا ابن أم لا تأخذ بلحیتی ولا برأسی﴾ هاروون ئەیوت بەوشـەی (یاابن أم) سەرنجی مووسـا ڕاكێشێت -ئەگەر چی برای باوك ودایكییەتی- بۆیە وتی: ئەی كوڕی دایكم! ڕیش و قژم مەگرە، ﴿إنی خشـیت أن تقول فرقت بین بنی إسرائیل ولم ترقـب قولی﴾ من بۆیە بەزوویی ئاگادارم نەكردیت لەوە ترسـام پێم بڵێیت: تۆ جیاوازیت خستە ناو بەنی ئیسرائیل و چاوەڕوانی قسـەی منت نەكرد بەڵێ.. ڕاستە مووسا هاروونی كردە جێنشینی خۆی، بەڵام ئەمیش لەترسی دروستبوونی دوو بەرەكی نەیوێرا بە خێرایی هەواڵەكەی پێ بگەیەنێت.

فَأَخْرَجَ لَهُمْ عِجْلًا جَسَدًا لَّهُۥ خُوَارٌ فَقَالُوا۟ هَـٰذَآ إِلَـٰهُكُمْ
وَإِلَـٰهُ مُوسَىٰ فَنَسِىَ ﴿٨٨﴾ أَفَلَا يَرَوْنَ أَلَّا يَرْجِعُ إِلَيْهِمْ قَوْلًا وَلَا
يَمْلِكُ لَهُمْ ضَرًّا وَلَا نَفْعًا ﴿٨٩﴾ وَلَقَدْ قَالَ لَهُمْ هَـٰرُونُ مِن قَبْلُ
يَـٰقَوْمِ إِنَّمَا فُتِنتُم بِهِۦ ۖ وَإِنَّ رَبَّكُمُ ٱلرَّحْمَـٰنُ فَٱتَّبِعُونِى وَأَطِيعُوٓا۟
أَمْرِى ﴿٩٠﴾ قَالُوا۟ لَن نَّبْرَحَ عَلَيْهِ عَـٰكِفِينَ حَتَّىٰ يَرْجِعَ إِلَيْنَا مُوسَىٰ
﴿٩١﴾ قَالَ يَـٰهَـٰرُونُ مَا مَنَعَكَ إِذْ رَأَيْتَهُمْ ضَلُّوٓا۟ ﴿٩٢﴾ أَلَّا تَتَّبِعَنِ ۖ
أَفَعَصَيْتَ أَمْرِى ﴿٩٣﴾ قَالَ يَبْنَؤُمَّ لَا تَأْخُذْ بِلِحْيَتِى وَلَا بِرَأْسِىٓ ۖ
إِنِّى خَشِيتُ أَن تَقُولَ فَرَّقْتَ بَيْنَ بَنِىٓ إِسْرَٰٓءِيلَ وَلَمْ تَرْقُبْ
قَوْلِى ﴿٩٤﴾ قَالَ فَمَا خَطْبُكَ يَـٰسَـٰمِرِىُّ ﴿٩٥﴾ قَالَ بَصُرْتُ
بِمَا لَمْ يَبْصُرُوا۟ بِهِۦ فَقَبَضْتُ قَبْضَةً مِّنْ أَثَرِ ٱلرَّسُولِ
فَنَبَذْتُهَا وَكَذَٰلِكَ سَوَّلَتْ لِى نَفْسِى ﴿٩٦﴾ قَالَ
فَٱذْهَبْ فَإِنَّ لَكَ فِى ٱلْحَيَوٰةِ أَن تَقُولَ لَا مِسَاسَ ۖ وَإِنَّ لَكَ
مَوْعِدًا لَّن تُخْلَفَهُۥ ۖ وَٱنظُرْ إِلَىٰٓ إِلَـٰهِكَ ٱلَّذِى ظَلْتَ عَلَيْهِ
عَاكِفًا ۖ لَّنُحَرِّقَنَّهُۥ ثُمَّ لَنَنسِفَنَّهُۥ فِى ٱلْيَمِّ نَسْفًا ﴿٩٧﴾ إِنَّمَآ
إِلَـٰهُكُمُ ٱللَّهُ ٱلَّذِى لَآ إِلَـٰهَ إِلَّا هُوَ ۚ وَسِعَ كُلَّ شَىْءٍ عِلْمًا ﴿٩٨﴾

سامری و ئەنجامدانی گوێلكەكە:

﴿٩٥: قـال فما خطبک یا سـامری﴾ ئینجا مووسـا ڕووئەكاتە سـامری و، پێـی ئەڵێت: ئەی سـامری! ئـەم كارە خەتەرناكە چبوو ئەنجامت دا؟. (سـەیید) ئەڵێ: بۆیە لە سەرەتاوە ڕوویكردە سـامری، چونكە بە پلەی یەكەم خەڵكەكە خۆیان بەرپرسیارن و نابێ دوای هەموو زایەڵەو ئاپۆڕایەك بكەون. لە(ئیبن عەبباس)ـەوە ئەگێڕنـەوە: سـامری لـە بنەڕەتـا خەڵكی گونـدی (باجرما) ی (جەزیـرە) یەو، گاپەرس بوونە، ئەمیـش زۆر وەك ئەوان حەزی لێدەكـرد، ئەگەرچی لەگەڵ (بەنی ئیسـرئیل)ییەكاندا موسـڵمان ببوو! لەریوایەتێكی تـردا ئەڵێن: خەڵكی (كرمان)ـە، (قەتادە)ش ئـەڵێ: خەڵكی (سـامەڕا)ی عێراقە. ﴿٩٦: قال بصرت بما لم یبصروا به﴾ سـامیری وتی: من شتێكم دیت و ئاگاداربووم لێی، ئەوانـی دی نەیان دی و لێی بە ئاگا نەبوون ﴿فقبضت قبضة من

أثر الرسول فنبذتها ﴾ لەجێ پێی ئەسپەکەی جوبریل کاتێ هات بۆ لەناوبردنی فیرعەون لاویچە خۆڵێکم هەڵگرت و ئەویشم هاویشتە ناوی. راڤەکەرانی قورئان دەڵێن: جوبریل سواری ئەسپێك ببوو، پێی بەهەرشتێکا بنابا جێگە پێکەی سەوز ئەبوو، ئەمیش مشتێ لەو خۆڵەی هێناو کردیە ناو زێڕەکەوەو، ئیترچونکە بڕیاری خوای لەسەربوو، جارجارێك دەنگێکی لێوە دەهات ودەیبۆڕاند، ئیتر لەوەوە خەڵکەکەش پەرستیان. سەیید -خوا پلەی بەرزبکاتەوە- پاش لە بێژنگدانی هەموو ئەو ڕیوایەتانە لەو بارەیەوە هاتوون دەڵێت: ئەوەی من پێم باش بێت ئەمەیە کە: سامری هەر خۆی ئەو شتەی هەڵبەست و ویستی لەو کارە خۆی قوتار بکات، چونکە لەوە دەچێت ئەو بەزیرەکی خۆی ئەو گوێرەکەیەی لەزێڕی میسرییەکان دروستکردبێ و لەپاشان با هاتبێ و چووبێ بەناو پەیکەرەکەداو بۆڕەی لێوە هاتبێ ﴿ وکذلک سولت لی نفسی ﴾ ئاوەها نەفسم ئەوەی لا شیرینکردم، دیارە ئەمە داوای پووزش و لێبووردنە، نەك پەشیمان بوونەوە لە گوناهەکەی ﴿ ٩٧: قال فاذهب فإن لک فی الحیاة أن تقول لا مساس ﴾ بۆیە مووسا لەو کۆمەڵگەیە دەری ئەکاو پێی وت: دەسا بڕۆ گومبە! دەشێ تاماوی لەژیانی دونیادا هەرکەسێکت لێ نزیك بکەوێتەوە بڵێیت: نزیکم مەکەوەو، دەستم لێمەدە. لە ئایینی مووسادا سزای هەندێ گوناح دەرکردن بووە لە کۆمەڵگەو، نەدەبوو نە ئەو نزیکی ئەو خەڵکە بکەوێتەوەو، نە خەڵکیش نزیکی ئەو ببنەوە، وەك گولی دوور لە ئاوایی لێ بێت ﴿ وإن لک موعدا لن تخلفه ﴾ دڵنیاشبە چارەنووسو کاتێکت بۆدیاریکراوە، هەردێتو هەرگیز ناشتوانی لێی دەربازبیت ﴿ وانظر الی إلهک الذی ظلت علیه عاکفا ﴾ وە ئێستاش بنوارە ئەوخوایە (گوێلکەکە)ت کە هەمیشە بەلایەوە کەوتبویت و ئەتپەرست ﴿ لنحرقنه ﴾ بە تەئکید ئاگری دەدەین ودەیسوتێنین ﴿ ثم لننسفنه فی الیم نسفا ﴾ لەپاشا خۆڵەکەشی لەو دەریایە پرژو بڵاو دەکەین وشوێنەواری ناهێڵین ﴿ ٩٨: إنما إلهکم الله الذی لا إله إلا هو ﴾ دڵنیابن کە ئەوە خوا نەبوو، پەرستراوتان هەر تەنها ئەو زاتەیە، کە جگەلەو هیچ پەرستراوێکی تر بەهەق نییە ﴿ وسع کل شئ علما ﴾ و زانیاری وزانستی ئەو، هەمووشتێکی داگرتووەو ئاگای لە هەمووشتێکە ﴿ ٩٩: کذلک نقص علیک من أنباء ما قد سبق ﴾ ئابەو شێوەیە هەواڵ و داستانی مووسات بۆ باس دەکەین، هەواڵ وداستانی گەلانی پێشینت -یەك لەدوای یەك- بۆ باس دەکەین ﴿ وقد آتیناک من لدنا ذکرا ﴾ بێگومان لەلایەن خۆمانەوە بیرخەرەوەیەکمان (واتە: قورئان) بە تۆ بەخشی. ﴿ ١٠٠: من أعرض عنه ﴾ هەر کەسێك پشتی تێ بکاو گوێی نەداتێ ﴿ فإنه یحمل یوم القیامة وزرا ﴾ ئەوە بەڕاستی لە ڕۆژی قیامەتدا کوڵێ گوناح هەڵئەگرێ ﴿ ١٠١: خالدین فیه ﴾ و بە هەتاییش بەکۆڵیەوە ئەبێ ﴿ وساء لهم یوم القیامة حملا ﴾ وە لەڕۆژی قیامەتدا بۆ ئەوانە، کۆڵ وبارێکی بێ فەڕو خراپ هەیە.

ڕۆژێک کە فوو بە شەیپووردا دەکرێ:

﴿ ١٠٢: یوم ینفخ فی الصور ﴾ باسی ئەو ڕۆژە بکە فوو بە (شەیپوور)دا ئەکرێ ﴿ ونحشر المجرمین یومئذ زرقا ﴾ و لەو ڕۆژەدا تاوانباران کۆ دەکەینەوە، بەچاو شینی و کوێری. (تەبەری) ئەڵێ: لە تینوێتیدا ڕوویان ڕەش دەبێ وچاویان شین وەرئەگەڕێ ﴿ ١٠٣: یتخافتون بینهم إن لبثتم إلا عشرا ﴾ لە ناوخۆیاندا بەسرتەو چپە بەیەکتر ئەڵێن: ئێوە هەر دە ڕۆژێك لەدونیادا ماونەتەوە ﴿ ١٠٤: نحن أعلم بما یقولون ﴾ ئێمە زاناترین بەوشتەی ئەوان لێی دەدوێن ﴿ إذ یقول أمثلهم طریقة ﴾ کاتێ لەگشتیان ژیرتر و زیرەکتریان ئەڵێ: ﴿ إن لبثتم إلا یوما ﴾ ئێوە تەنها هەر ڕۆژێك ماونەتەوە، واتە: ئێش وئازارەکەیان ئەوەندە زۆرە، مانەوەی دونیایان بە تەنیا ڕۆژێك لێك ئەدەنەوە.

چیاکان دەهاڕدرێن و، زەویش دەبێتە دەشتێکی کاکی بەکاکی:

﴿ ١٠٥: ویسألونک عن الجبال ﴾ لەبارەی کێوەکانەوە لێت دەپرسن: ئاخۆ لە ڕۆژی قیامەتدا چییان لێ دێت؟ ﴿ فقل ینسفها ربی نسفا ﴾ لە وەڵامدا بڵێ: پەروەردگارم لەجێگەی خۆیاندا هەڵیان ئەکەنێ، بەڵام چۆن هەڵکەندنێ! وردوخاشیان ئەکا و بەبایان دەکا ﴿ ١٠٦: فیذرها قاعا صفصفا ﴾ شوێنەکەشیان دەکاتە دەشتێکی ساف و پان وکاکیبە کاکی، وەك هەر هیچی تیا نەبووبێ ﴿ ١٠٧: لا تری فیها عوجا ولا أمتا ﴾ هیچ خواریو نارێکی وبەرزی و نزمی تیا نابینی، هەمووی یەك پارچە ئەبێتەوە ﴿ ١٠٨: یومئذ یتبعون الداعی لا عوج له ﴾ جا لەو ڕۆژەدا هەموو خەڵکی دوای دەنگی جارچی(ئیسرافیل) ئەکەون، کە هیچ وەرچەرخان و لادانێك نییە لێی ﴿ وخشعت الأصوات للرحمن ﴾ و هەموو خەڵکی لەبەر خوای بەخشندە دەنگیان نەوی دەبێ ﴿ فلا تسمع إلا همسا ﴾ دەنگی ژێر لێوو چپەچپ و ئەسپایی نەبێ، هیچ شتێتر نابیسی.

شەفاعەت و پاداش و تۆڵە:

﴿ ١٠٩: یومئذ لا تنفع الشفاعة إلا من أذن له الرحمن ﴾ لەو ڕۆژەدا تکاو لالانەوە لای خوا هیچ سوود نابەخشێ، مەگەر لە کەسێك

خوای بەخشـــندە خۆی مۆڵەتی پێدابێ شەفاعەت بکا ﴿ ورضي له قولا ﴾ وتارو قسەکەشـی پەسەند بکا. لە فەرمووودەیەکی (متفق علیه) دا هاتووە: ((آتي تحت العرش فأخر لله ساجداً، ويفتح علي بمحامد لا أحصيها الآن، فيَدعني ما يشاءالله أن يَدَعَني، ثم يقول: يا محمد! إرفع رأسك، وقل يُسمع، واشفع تُشَفع. قال: فَيَحُد لي حَداً، فأدخلهم الجنة، ثم أعود)). فذكر أربع مرات). واتە: دێمە بن عەرش، ئەوسا لەوێ سوژدە دەبەم بۆ خوا، پاشان دەرگای گشت حەمدو سوپاسێکم لێ ئەکرێتەوە، کەبۆم ناژمێردرێ، بۆ دواییش خوا خۆی چەندەی ئارەزووی‌بوو ئەوەندە ئەمهێڵێتەوە، ئەوجا ئەڵێ: موحەممەد! سەرت بەرزەوەکە، دەبڵێ گوێت بۆ ئەگیردرێ، شەفاعەت بکە، لێت قبوڵ دەکرێ، فەرمووی: ئەوسا سنوورێکم بۆ دادەنرێ، جا ئەو (چاکانە) دەبەمە بەهەشتەوە، دیسانەوە هەر دێمەوە بۆ تکاو شەفاعەت. پێغەمبەر ﷺ چوار جار ئەو وتەیەی دووبارە کردەوە. ﴿ ١١٠: يعلم ما بين أيديهم وما خلفهم ﴾ خوا بە هەموو ئەوشتانە دەزانێت کە ئەوان پێشیان خستووەو کردویانە لە دونیادا، وە هەروەها بەوشتانەش چاك دەزانێت کە لەرۆژی دواییدا چاوەڕێیانە، واتە: ئاگای لە هەمووشتێکیانە ﴿ ولا يحيطون به علما ﴾ ئەوان بەزانین‌و عیلم ناتوانن دەورە بدەن بە بەڕێوەبردن و حیکمەتی خوا ﴿ ١١١: وعنت الوجوه للحي القيوم ﴾ وە هەموو دەموچاوو روخسارەکان لەو رۆژەدا لەئاستی ئەو خوایەی کە هەمیشە زیندووە و هەرگیز نامرێ و ڕاگیرکەری هەموو بوونەوەرە لارە ملو سەرنەوی و ملکەچن ﴿ وقد خاب من حمل ظلما ﴾ وە بێگومان کێ ستەمی کردو هەڵگرت زیانمەندو ناهومێدە ﴿ ١١٢: ومن يعمل من الصالحات وهو مؤمن ﴾ هەر کەسێش ئاکاروکردەوەی چاك ئەنجام بدا لە هەمان کاتیشدا بڕواداریش بێت ﴿ فلا يخاف ظلما ولا هضما ﴾ جا نە لەوە دەترسێت، گوناهەکانی لەسەر زیاد بکرێن، وە نە لەوە چاکەکانی کەم بکرێنەوە.

قورئان هات تا مەردم لە گوناح دوورەوە کەون:

﴿ ١١٣: وكذلك أنزلناه قرآنا عربيا ﴾ وەهەر وەکو ئەو دابەزاندنەی ئایەتەکانی پێشێ، هەموو قورئانمان دابەزاند بەزمانی عەرەبی ﴿ وصرفنا فيه من الوعيد ﴾ و چەندان جار هەڕەشەمان تیا دووبارە کردۆتەوە ﴿ لعلهم يتقون ﴾ بەشکو پارێز بکەن وخۆیان دووربگرن لە گوناهو تاوانکاری و کاری ناپەسەند ﴿ أو يحدث لهم ذكرا ﴾ وەیان بێداری‌و ئامۆژگارییەکیان بۆ بێنێ، یان بۆ ئەوەکە قورئان پەندو شەرەف و ئیعتیباریان بۆ نوێ بکاتەوە ﴿ ١١٤: فتعالى الله الملك الحق ﴾ بڵندە خوای پاشا و دەسەڵاتداری بە هەق و ڕاست ﴿ ولا تعجل بالقرآن من قبل أن يقضى إليك وحيه ﴾ تۆش لەخوێندنەوەی قورئاندا ئەی موحەممەد ﷺ پێش ئەوەی بەتەواوی وەحی وسروش بکرێتە لات پەلەو تاڵوکەت نەبێ، پەیامبەر ﷺ ترسی هەبوو کەقورئانی لەبیر بچێتەوە، جا لەبەر ئەوە پەلەی

كَذَٰلِكَ نَقُصُّ عَلَيْكَ مِنْ أَنبَاءِ مَا قَدْ سَبَقَ ۚ وَقَدْ آتَيْنَاكَ مِن لَّدُنَّا
ذِكْرًا ﴿٩٩﴾ مَّنْ أَعْرَضَ عَنْهُ فَإِنَّهُ يَحْمِلُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وِزْرًا
﴿١٠٠﴾ خَالِدِينَ فِيهِ ۖ وَسَاءَ لَهُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ حِمْلًا ﴿١٠١﴾ يَوْمَ يُنفَخُ
فِي الصُّورِ ۚ وَنَحْشُرُ الْمُجْرِمِينَ يَوْمَئِذٍ زُرْقًا ﴿١٠٢﴾ يَتَخَافَتُونَ
بَيْنَهُمْ إِن لَّبِثْتُمْ إِلَّا عَشْرًا ﴿١٠٣﴾ نَّحْنُ أَعْلَمُ بِمَا يَقُولُونَ إِذْ يَقُولُ
أَمْثَلُهُمْ طَرِيقَةً إِن لَّبِثْتُمْ إِلَّا يَوْمًا ﴿١٠٤﴾ وَيَسْأَلُونَكَ عَنِ الْجِبَالِ
فَقُلْ يَنسِفُهَا رَبِّي نَسْفًا ﴿١٠٥﴾ فَيَذَرُهَا قَاعًا صَفْصَفًا ﴿١٠٦﴾
لَّا تَرَىٰ فِيهَا عِوَجًا وَلَا أَمْتًا ﴿١٠٧﴾ يَوْمَئِذٍ يَتَّبِعُونَ الدَّاعِيَ
لَا عِوَجَ لَهُ ۖ وَخَشَعَتِ الْأَصْوَاتُ لِلرَّحْمَٰنِ فَلَا تَسْمَعُ إِلَّا هَمْسًا
﴿١٠٨﴾ يَوْمَئِذٍ لَّا تَنفَعُ الشَّفَاعَةُ إِلَّا مَنْ أَذِنَ لَهُ الرَّحْمَٰنُ وَرَضِيَ لَهُ
قَوْلًا ﴿١٠٩﴾ يَعْلَمُ مَا بَيْنَ أَيْدِيهِمْ وَمَا خَلْفَهُمْ وَلَا يُحِيطُونَ بِهِ
عِلْمًا ﴿١١٠﴾ ۞ وَعَنَتِ الْوُجُوهُ لِلْحَيِّ الْقَيُّومِ ۖ وَقَدْ خَابَ مَنْ
حَمَلَ ظُلْمًا ﴿١١١﴾ وَمَن يَعْمَلْ مِنَ الصَّالِحَاتِ وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَلَا
يَخَافُ ظُلْمًا وَلَا هَضْمًا ﴿١١٢﴾ وَكَذَٰلِكَ أَنزَلْنَاهُ قُرْآنًا عَرَبِيًّا
وَصَرَّفْنَا فِيهِ مِنَ الْوَعِيدِ لَعَلَّهُمْ يَتَّقُونَ أَوْ يُحْدِثُ لَهُمْ ذِكْرًا ﴿١١٣﴾

دەکرد بۆ وەرگرتنی، وەك لە فەرموودەیەکی (متفق علیه)دا هاتووە. ﴿ وقل رب زدني علما ﴾ بڵێ: ئەی پەروەردگارم! زانست و زانیاریم زیاد بکە، واتە: بە قورئان‌و واتاکانی، بۆیە (ئەویش ﷺ) تا کۆچی دوایی‌کرد هەر هەوڵی زیاد بوونی زانستی بوو.

داستانی بابە ئادەم و ئیبلیس:

ئینجا داستان و بەسەرهاتی ئادەمیش عليه السلام دەست پێدەکاو، ئەفەرموێ: ﴿ ١١٥: ولقد عهدنا إلى آدم من قبل ﴾ بە هەقیقەت هەر لە پێشەوە پەیمانمان لە ئادەم وەرگرت کە لەو درەختەیە نەخوا ﴿ فنسي ولم نجد له عزما ﴾ کەچی لەبیری چووو، بەڵام لێبڕان و پلانێکی بەهێزمان لێ‌نەدی بۆشکاندنی فەرمانەکەمان ﴿ ١١٦: وإذ قلنا للملائكة اسجدوا لآدم ﴾ بیری ئەوکاتەش بکەوە بەفریشتەکانمان وت: کڕنووش بۆئادەم بەرن. (سەعید حەوا) لەتەفسیرە کەیدا ئەڵێت: هەڵدەگرێ ئەم کڕنووشە، هەر کڕنووشی

سەرخستنە سەرزەوی بێت، چونکە لەوسەردەمەدا ئادەم وەك رووگە وابووە بۆیان ﴿ فسجدوا إلا إبليس أبى ﴾ ئەوانیش هەموو بەپەلە سوژدەیان بۆ برد، ئیبلیسی (شەیتان) نەبێت، ئەو فیزی نەیهێناو سوژدەی نەبرد ﴿ ١١٧: فقلنا يا آدم إن هذا عدولك ولزوجك ﴾ ئینجا وتمان: ئەی ئادەم! هۆشیار بە! بەڕاستی ئەمە

فَتَعَٰلَى ٱللَّهُ ٱلْمَلِكُ ٱلْحَقُّ وَلَا تَعْجَلْ بِٱلْقُرْءَانِ مِن قَبْلِ أَن
يُقْضَىٰٓ إِلَيْكَ وَحْيُهُۥ وَقُل رَّبِّ زِدْنِى عِلْمًا ﴿١١٤﴾ وَلَقَدْ عَهِدْنَآ
إِلَىٰٓ ءَادَمَ مِن قَبْلُ فَنَسِىَ وَلَمْ نَجِدْ لَهُۥ عَزْمًا ﴿١١٥﴾ وَإِذْ قُلْنَا
لِلْمَلَٰٓئِكَةِ ٱسْجُدُوا۟ لِءَادَمَ فَسَجَدُوٓا۟ إِلَّآ إِبْلِيسَ أَبَىٰ
﴿١١٦﴾ فَقُلْنَا يَٰٓـَٔادَمُ إِنَّ هَٰذَا عَدُوٌّ لَّكَ وَلِزَوْجِكَ فَلَا يُخْرِجَنَّكُمَا
مِنَ ٱلْجَنَّةِ فَتَشْقَىٰٓ ﴿١١٧﴾ إِنَّ لَكَ أَلَّا تَجُوعَ فِيهَا وَلَا تَعْرَىٰ ﴿١١٨﴾
وَأَنَّكَ لَا تَظْمَؤُا۟ فِيهَا وَلَا تَضْحَىٰ ﴿١١٩﴾ فَوَسْوَسَ إِلَيْهِ
ٱلشَّيْطَٰنُ قَالَ يَٰٓـَٔادَمُ هَلْ أَدُلُّكَ عَلَىٰ شَجَرَةِ ٱلْخُلْدِ وَمُلْكٍ
لَّا يَبْلَىٰ ﴿١٢٠﴾ فَأَكَلَا مِنْهَا فَبَدَتْ لَهُمَا سَوْءَٰتُهُمَا وَطَفِقَا
يَخْصِفَانِ عَلَيْهِمَا مِن وَرَقِ ٱلْجَنَّةِ وَعَصَىٰٓ ءَادَمُ رَبَّهُۥ فَغَوَىٰ ﴿١٢١﴾
ثُمَّ ٱجْتَبَٰهُ رَبُّهُۥ فَتَابَ عَلَيْهِ وَهَدَىٰ ﴿١٢٢﴾ قَالَ ٱهْبِطَا مِنْهَا
جَمِيعًۢا بَعْضُكُمْ لِبَعْضٍ عَدُوٌّ فَإِمَّا يَأْتِيَنَّكُم مِّنِّى هُدًى
فَمَنِ ٱتَّبَعَ هُدَاىَ فَلَا يَضِلُّ وَلَا يَشْقَىٰ ﴿١٢٣﴾ وَمَنْ أَعْرَضَ عَن
ذِكْرِى فَإِنَّ لَهُۥ مَعِيشَةً ضَنكًا وَنَحْشُرُهُۥ يَوْمَ ٱلْقِيَٰمَةِ
أَعْمَىٰ ﴿١٢٤﴾ قَالَ رَبِّ لِمَ حَشَرْتَنِىٓ أَعْمَىٰ وَقَدْ كُنتُ بَصِيرًا ﴿١٢٥﴾

هەم نەیارو دوژمنی تۆو، هەم نەیارو دووژمنی ژنەکەتە، جا هەرگیز بە گوێی نەکەی ﴿ فلا يخرجنكما من الجنة فتشقى ﴾ وریابن لەم بەهەشتەتان دەرنەکا، تووشی چەرمەسەری و نارەحەتی ژیان ببی ﴿ ١١٨: إن لك أن لا تجوع فيها ولا تعرى ﴾ بێگومان بە هەتا لە بەهەشتدابیت نەبرسی دەبی، نەرووت دەبی ﴿ ١١٩: وإنك لا تظمأ فيها ولا تضحى ﴾ وەنە تینوو دەبی تێیدا، نەخۆران گاز ﴿ ١٢٠: فوسوس اليه الشيطان ﴾ جا شەیتان دنەی داو بەدگومانی خستە دڵیەوە ﴿ قال يا آدم هل أدلك على شجرة الخلد ﴾ پێی وت: ئادەم! ئایا دەتەوێت داری نەمرییت نیشان بدەم؟ واتە: دارێك ئەگەر لێی بخۆی هەرگیز نەمریت؟ ﴿ وملك لا يبلى ﴾ ودەسەڵات و سامانێکی بێ براوەت شارەزا بکەم، کە هەرگیز تیا نەچێ؟ دیارە ئارەزووی مانەوەی دونیا و دەسەڵات وسامان، ئەمانە دووسیفەتی زگماکین و بە هەمیشە لەئادەمزادا هەن، جا ئەگەر ئادەمی فریای خۆی نەکەوێ، ئەوا بە زوویی فریو ئەدرێ..

هەر بۆیەش گەلێ جار زۆربەی سەرۆك وقیادەکان لەو سۆنگەیەوە لێیان دەقەومێ و سەریان لێ تێك دەچێ ﴿ ١٢١: فأكلا منها ﴾ شەیتان هەر کۆڵی لێنەدان تا دەرەنجام ئادەم و حەوا –هەردوو– لە بەری درەختەکەیان خوارد کە قەدەغە بوو لێیان ﴿ فبدت لهما سوآتهما ﴾ ئیتر جل و بەرگی بەهەشتیان لەبەرا نەماو رووت و قوت مانەوەو شەرمی خۆیان بۆ دەرکەوت ﴿ وطفقا يخصفان عليهما من ورق الجنة ﴾ بەپەلە خەریك بوونو هەوڵیاندا کە بەگەڵای درەختەکانی بەهەشت عەورەتیان داپۆشن پاش ئەوە کە هەستیان بەشەرمەزاری کرد. وادیارە ئەودرەختە ماددەیەکی تیابووبێ کە ئارەزووی ژن ومێردی بوروژێنێ، هەر بۆیەش لەسەرەتاوە رێگری لێکردن، خوایش باشتر ئەزانێ ﴿ وعصى آدم ربه فغوى ﴾ ئابەم شێوەیە ئادەم سەرپێچی لە پەروەردگاری خۆیکردو لەدرەختەکەی خواردو لەرێ دەرچوو، جا لە تۆڵەی ئەوەدا خرایە ئەم دونیای پر لە خەفەت و ئێش وئازارەیە ﴿ ١٢٢: ثم اجتباه ربه فتاب عليه ﴾ پاشان پەروەردگاری هەڵیبژارد بۆ پێغەمبەرێتی و لەخۆی نزیك خستەوەو تەوبەشی لێوەرگرت ﴿ وهدى ﴾ و شارەزا و رێنمایی کرد، بۆپارانەوەو داوا کردنی لێخۆشبوون.

ئادەم لەبەهەشتەوە بۆ سەر زەوی:

﴿ ١٢٣: قال اهبطا منها جمعيا ﴾ خوای گەورە فەرمووی: هەردووکتان (ئادەم وحەوا) لەبەهەشت سەربەرەو ژێر دابەزنە خوارێ ﴿ بعضكم لبعض عدو ﴾ سەرەنجامیش هەندێکتان دوژمنی هەندێکتان بن، ئێوە نەیارو دوژمنی شەیتان دەبن، ئەویش نەیارودوژمنی ئێوە دەبێ ﴿ فإما يأتينكم مني هدى ﴾ جا ئەگەر لەمنەوە رێنمایەکتان بۆ هات ﴿ فمن تبع هداي فلا يضل ولا يشقى ﴾ ئەوسا ئەوەی پەیڕەوی لەرێنمایی منی کرد، ئیتر نەلە دونیادا گومرا ئەبێ و، نەلەقیامەتیشدا بەدبەخت ئەبێ بەسزا. باشترین راوبۆچوون سەبارەت بەوحاڵەتەی بەسەر ئادەمدا هات ئەمەیە کە دەڵێت: ئەو بەسەرهاتەی (ئادەم) پێش بوونی بەپێغەمبەر بووە، بەپێی ئایەتی: (ثم اجتباه ربه فتاب عليه وهدى). ﴿ ١٢٤: ومن أعرض عن ذكري ﴾ وهەرکەسێکیش لەو قورئانەیەم روو ەرگێرێ ﴿ فإن له معيشة ضنكا ﴾ ئەوە بێگومان ژیانێکی سەختی دەبێ، هەرچەند خاوەنی دونیایش بێ. بەڵێ مرۆ هەرکە پەیوەندی لە خوا پچرا دڵی تەنگە، بچووکە، بێئارامە، هەرگیز تێرنابێ ﴿ ونحشره يوم القيامة أعمى ﴾ وە لەرۆژی قیامەتیشدا بەکوێری حەشرو دادگایی ئەکەین ﴿ ١٢٥: قال رب لم حشرتني أعمى ﴾ ئەویش لەو هەڵوێستەدا ئەڵێ: ئەی

په‌روه‌ردگـــارم! بۆچی منـت به‌کوێری حه‌شـرکرد؟ ﴿ وقد كنت بصيرا ﴾ خۆمن له‌دونیادا چاوم ساغ بوو و بینا بووم ﴿ ١٢٦: قال كذلك ﴾ خـوا له‌وه‌ڵامدا ده‌فه‌رموێ: کارهه‌روایه ﴿ أتتك آياتنا فنسيتها ﴾ تۆ به‌ڵگه‌و ئایه‌ته ڕۆشـنه‌کانی ئێمه‌ت بۆهات له‌بیرت کرد ﴿ و كذلك اليوم تنسى ﴾ ئاوا ئه‌مڕۆش تۆش له‌بیر ده‌چیت، پشـت گوێت ئه‌خه‌ین وفه‌رامۆشـت ئه‌که‌یـن ﴿ ١٢٧: وكذلك نجزي من أسـرف ولم يؤمن بآيات ربه ﴾ هه‌ر ئابه‌و جۆره‌یه تۆڵه ئه‌که‌ینه‌وه له‌و که‌ســه‌ی ســه‌رپێچی وزیاده ڕه‌وی کردبێ وبروای به‌ئایه‌ته‌کانـی په‌روه‌ردگاری نه‌هێنابێ ﴿ ولعذاب الآخرة أشـد و أبقى ﴾ وه بێگومان ســزاو جه‌زره‌به‌ی ئه‌و ڕۆژه‌که‌یتریش توندترو به‌رده‌وامتره. وه‌ك پێغه‌مبه‌ر ﷺ به‌نفرینکارانی فه‌رموو: ((إن عذاب الدنيـا أهون من عذاب الآخرة)) (موسـليم). واته: بێگومان سزای ئه‌م دونیایه، گه‌لێ له‌سزای دوا ڕۆژ سووکتره.

له‌قربوونی گه‌لانی زوو عیبره‌ت گرن:

﴿ ١٢٨: أفلـم يهـد لهم كم أهلكنـا قبلهم من القـرون ﴾ ئینجا پێش هاتنی سزای دوا ڕۆژ، ئه‌نجامی یاخیبوونه‌که‌یان نیشان ئه‌داو ئه‌فه‌رموێ: ئاخۆ بۆیـــان ڕوون نه‌بۆته‌وه خه‌ڵكانێكی زۆرمان پێش ئه‌مان له‌ناوبرد؟ ﴿ يمشون في مساكنهم ﴾ که‌ئێستا ئه‌مان له‌جێگا وێرانه‌کانی ئه‌واندا هاتووچۆ ئه‌که‌ن وشوێنه‌واری سزاشمان ده‌بینن؟ ﴿ إن في ذلك لآيات لأولي النهى ﴾ به ڕاستی ئاله‌و له‌ناوبردنه‌دا گه‌لێك به‌ڵگه‌و نیشـــانه هه‌یـــه بۆ ئه‌وانه‌ی ژیرن وخـــاوه‌ن ئاوه‌زن ﴿ ١٢٩: ولولا كلمة سـبقت من ربك لكان لزاما وأجل مسمى ﴾ وه‌ئه‌گه‌ر به‌ڵێنێك پێش نه‌که‌وتبا له‌لایه‌ن په‌روه‌ردگارته‌وه تاكاتێكی دیاریکـــراو بۆســـزانه‌دانیان، هه‌رئێـــستا له‌ناوبردونیان پێویســـت ومســـۆگه‌رده‌بوو ﴿ ١٣٠: فاصبـر علـى مايقولـون ﴾ جاکه‌واته له‌ســه‌رئه‌وه‌ی ئه‌وان ئه‌یڵێن خۆڕاگربه ﴿ وسـبح بحمد ربك قبل طلوع الشمس ﴾ پێش خۆرهه‌ڵاتن هه‌رپاك وخاوێنی و ته‌سبیحاتی په‌روه‌ردگارت ڕابگره‌و سوپاسگوزاری ئه‌و به ﴿ وقبل غروبها ﴾ وه له‌پێش ئاوابوونیشدا. واته: نوێژه‌کانی نیوه‌ڕۆ وعه‌سرو شێوان بکه، له‌فه‌رمووده‌یه‌کی(متفـق عليه)دا هاتووه: که (جه‌ریری عه‌بدوڵڵای به‌جـه‌لی) ده‌ڵێ: ڕۆژێ لای پێغه‌مبـه‌ر ﷺ دانیشـتبووین، ئه‌وجا سه‌یرێکی مانگه چوارده شه‌وه‌که‌ی کردو فه‌رمووی: ((إنكم سترون ربكم كما ترون هذا القمر، لا تُضامون في رؤيته، فإن اسـتطعتم ألا تُغْلَبُوا على صلاة قبل طلوع الشـمس وقبل غروبها، فأفعلوا)) پاشان ئه‌م ئایه‌ته‌ی (وسـبح بحمد ربك..)ی خوێندووه ﴿ ومن آناء الليل فسبح ﴾ وه له ساته‌کانی شه‌ویشدا هه‌رته‌سبیحات ویادی خوابکه، واته: (نوێژی شـێوان وعیشا) ئه‌نجام بده ﴿ وأطراف النهار ﴾ وه له‌هه‌ردوو ته‌ره‌فه‌کانی ڕۆژیشـدا هه‌روا ﴿ لعلك ترضى ﴾ به‌شـكو به‌ئاواتـت بگه‌یت‌و خۆشـنوودو ڕازیش بیت به‌بڕیاره‌کانی خواو دڵت ئارام بگرێ له‌سه‌رکاره‌که‌ت.

قَالَ كَذَٰلِكَ أَتَتۡكَ ءَايَٰتُنَا فَنَسِيتَهَاۖ وَكَذَٰلِكَ ٱلۡيَوۡمَ تُنسَىٰ ﴿١٢٦﴾ وَكَذَٰلِكَ
نَجۡزِي مَنۡ أَسۡرَفَ وَلَمۡ يُؤۡمِنۢ بِـَٔايَٰتِ رَبِّهِۦۚ وَلَعَذَابُ ٱلۡأٓخِرَةِ أَشَدُّ
وَأَبۡقَىٰٓ ﴿١٢٧﴾ أَفَلَمۡ يَهۡدِ لَهُمۡ كَمۡ أَهۡلَكۡنَا قَبۡلَهُم مِّنَ ٱلۡقُرُونِ يَمۡشُونَ
فِي مَسَٰكِنِهِمۡۚ إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَأٓيَٰتٖ لِّأُوْلِي ٱلنُّهَىٰ ﴿١٢٨﴾ وَلَوۡلَا كَلِمَةٞ
سَبَقَتۡ مِن رَّبِّكَ لَكَانَ لِزَامٗا وَأَجَلٞ مُّسَمّٗى ﴿١٢٩﴾ فَٱصۡبِرۡ عَلَىٰ
مَا يَقُولُونَ وَسَبِّحۡ بِحَمۡدِ رَبِّكَ قَبۡلَ طُلُوعِ ٱلشَّمۡسِ وَقَبۡلَ غُرُوبِهَاۖ
وَمِنۡ ءَانَآيِٕ ٱلَّيۡلِ فَسَبِّحۡ وَأَطۡرَافَ ٱلنَّهَارِ لَعَلَّكَ تَرۡضَىٰ ﴿١٣٠﴾ وَلَا
تَمُدَّنَّ عَيۡنَيۡكَ إِلَىٰ مَا مَتَّعۡنَا بِهِۦٓ أَزۡوَٰجٗا مِّنۡهُمۡ زَهۡرَةَ ٱلۡحَيَوٰةِ ٱلدُّنۡيَا
لِنَفۡتِنَهُمۡ فِيهِۚ وَرِزۡقُ رَبِّكَ خَيۡرٞ وَأَبۡقَىٰ ﴿١٣١﴾ وَأۡمُرۡ أَهۡلَكَ بِٱلصَّلَوٰةِ
وَٱصۡطَبِرۡ عَلَيۡهَاۖ لَا نَسۡـَٔلُكَ رِزۡقٗاۖ نَّحۡنُ نَرۡزُقُكَۗ وَٱلۡعَٰقِبَةُ لِلتَّقۡوَىٰ
﴿١٣٢﴾ وَقَالُواْ لَوۡلَا يَأۡتِينَا بِـَٔايَةٖ مِّن رَّبِّهِۦٓۚ أَوَلَمۡ تَأۡتِهِم بَيِّنَةُ مَا فِي
ٱلصُّحُفِ ٱلۡأُولَىٰ ﴿١٣٣﴾ وَلَوۡ أَنَّآ أَهۡلَكۡنَٰهُم بِعَذَابٖ مِّن قَبۡلِهِۦ
لَقَالُواْ رَبَّنَا لَوۡلَآ أَرۡسَلۡتَ إِلَيۡنَا رَسُولٗا فَنَتَّبِعَ ءَايَٰتِكَ مِن
قَبۡلِ أَن نَّذِلَّ وَنَخۡزَىٰ ﴿١٣٤﴾ قُلۡ كُلّٞ مُّتَرَبِّصٞ فَتَرَبَّصُواْۖ
فَسَتَعۡلَمُونَ مَنۡ أَصۡحَٰبُ ٱلصِّرَٰطِ ٱلسَّوِيِّ وَمَنِ ٱهۡتَدَىٰ ﴿١٣٥﴾

چاو له‌وه مه‌ده داومانه به خوانه‌ناسان:

﴿ ١٣١: ولاتمدن عينيك إلى ما متعنا به أزواجا منهم زهرة الحياة الدنيـــا ﴾ تۆ چاو له‌وماڵ وســـامانه مه‌بڕه ئه‌ی پێغه‌مبه‌ر ﷺ! ئێمه به‌تاقمێك له بێباوه‌ڕه‌کانمان داوه، ئه‌وه هه‌ر شكۆفه‌و خۆشی ژیانی ئه‌م دونیایه‌و که‌م ده‌وامه ﴿ لنفتنهم فيه ﴾ چونکه هه‌رویســـتومانه به‌وماڵ وســـامان وشـــكۆفه‌و جوانی دونیایه، تاقییـــان بکه‌ینه‌وه، پێغه‌مبـــه‌ری خوا ﷺ فه‌رمـــووی: له‌رزق و ڕۆزی ئـــه‌م دونیایه له هه‌مووشـــت پتر ده‌ترسم که‌چه‌واشـــه‌تان بکاو له‌خشته‌تان به‌رێ. ئیبـن ئه‌بی حاتـــه‌م ﴿ ورزق ربك خير وأبقـى ﴾ بێگومان ڕزق وڕۆزی په‌روه‌ردگاری تۆ له‌به‌هه‌شـتدا باشـترو پایه‌دار تره له‌وه‌ی ئـــه‌وان ئه‌مڕۆ له‌به‌ر ده‌ســـیاندایه ﴿ ١٣٢: وامر أهلك بالصلاة ﴾ ئـــه‌ی پێغه‌مبه‌ر! ﷺ ئه‌ی ئیماندار! به‌خاوو خێزان و که‌س‌وکارت فه‌رمـــان بـــه نوێژ بـــده ﴿ واصطبر عليها ﴾ و خۆیشـــت له‌ســـه‌ر

ئەنجامدانی رابهێنەو، هەرگیز وازی لێمەهێنەو دەوامت هەبێ، بەڵێ پێویستە مرۆڤی موسڵمان هەردەم هەوڵ بدات کە: نێو ماڵەکەی بکاتە ماڵی موسڵمان و، تەواوی تاکەتاکەی خانەوادەکەی هەرلەخوا رووبکات، بۆیە خوا لەجێیەکی تردا دەفەرموێ: (یاأیهاالذین آمنوا قوا أنفسکم وأهلیکم نارا). ﴿ لا نسألک رزقا ﴾ داوای رزق وڕۆزی لەتۆ ناکەین ﴿ نحن نرزقک ﴾ بەڵکو ئێمە خۆمان رزق و رۆزیی و بژێوی بەتۆ ئەدەین، جا کەوایە ئەوەندەش بەکاروباری رزق وڕۆزییەوە خۆت سەرگەرم مەکە ﴿ و العاقبة للتقوی ﴾ سەرەنجامو پاشەڕۆژی چاك وپیرۆزیش، تەنها هەربۆخەڵکانی پارێزکارو بە تەقوایە، ئەوانەی سنوورەکانی خوا دەپارێزن، پێغەمبەری ئازیزو رێزدارمان دەفەرموێ: ((یقول الله تعالی: یابن آدم تَفَرَّغْ لعبادتی، أملأْ صدرَک غِنیً، وأسُدَّ فقرَک، وإن لم تفعل، ملأتُ صدرَکَ شُغْلاً، ولم أسُدَّ فقرَک)) (ترمزی).

موشریکان -وێرای قورئان- نیشانەیان دەوێ:

﴿ ١٣٣: وقالوا لولا یأتینا بآیة من ربه ﴾ بێباوەڕانی مەککەش گوتیان: بۆچی موحەممەد ﷺ لەلایەن پەروەردگار یەوە ئایەت و بەڵگەیەکمان بۆ ناهێنێ لەسەر پەیامبەرێتی خۆی، دیارە قورئان بەبەڵگە دانانێن! ﴿ أو لم تأتهم بینة ما فی الصحف الأولی ﴾ ئایا ئەوان بەڵگەی ئاشکرایان بۆ نەهات، کەلە پەڕاوە پێشووەکاندا هەبووو بڕواشیان نەهێنا،واتە: ئەمانیش هەر شتێکیان بۆبێت، ئەنجامەکەی وەك ئەنجامی ئەو پێشوانە دەبێ، دەسا ئیتر داوای بەڵگەی چی دەکەن؟ ئیمامی(بوخاری وموسلیم) ریوایەت دەکەن کە: پێغەمبەر ﷺ فەرموویەتی: ((ما من نبی إلا وقد أوتی من الآیات ما آمن علی مثله البشر، وإنما کان الذی أوتیته وحیاً أوحاه الله الی، فأرجو أن أکون أکثرهم تابعاً یوم القیامة)).واتە: هەموو پێغەمبەرێك ئەوەندە مۆعجیزەی پێدراوە کەخەڵکەکەی بڕوای پێ بکەن، بەڵام ئەوەی بەمن دراوە، هەرئەوەیە خوا بە وەحی بۆمی دەنێرێ ئومێدەوارم کەپەیڕەوانی من لەڕۆژی قیامەتدا لەهی هەموان زیاتر بێ. ﴿ ١٣٤: ولو أنا أهلکناهم بعذاب من قبله ﴾ خۆ ئەگەر ئێمە پێش هاتنی ئەم قورئانە وپەیامبەرەیە، ئەوانمان بەسزایەك لەناوبردبا ﴿ لقالوا ربنا لولا أرسلت إلینا رسولا ﴾ لە دواڕۆژدا بۆیان هەبوو بڵێنو دەشیان گوت: ئەی پەروەردگاری ئێمە! بۆچی لە دونیادا پەیامبەرێکت بۆ نەناردین ﴿ فنتبع آیاتک من قبل أن نذل ونخزی ﴾ تا پەیڕەوی بەرنامەو ئایەتەکانی تۆبکەین پێش ئەوەی ئەمرۆ ئاوا ریسواو سەرشۆڕببین ﴿ ١٣٥: قل کل متربص فتربصوا ﴾ ئەی موحەممەد! ﷺ بەخوانەناسان بڵێ: هەموومان (ئێمەو ئێوە) چاوەڕوانین: پاشە رۆژی چاك بۆ کاملامان بێت؟ ﴿ فستعلمون من أصحاب الصراط السوی ﴾ بێگومان کە لێتان حاڵیبوو، چاك ئەزانن چ کەسانێك خاوەنی ڕێگەی راستن ﴿ ومن اهتدی ﴾ وچ کەسێکیش ڕێنوێن بووە؟ جا کەوایە تۆش هەر سوور بە لەسەر گەیاندنی پەیامەکەی خۆت و، وەك مووساش ئارامت ببێ، پاشەڕۆژیش هەربۆ تۆ ئەبێ. وەك لە جێگایەکیتردا ئەفەرموێ: (وسوف یعلمون حین یرون العذاب من أضل سبیلا) ٤٢/٢٥، یان دەفەرموێ: (سیعلمون غدا من الکذاب الأشر) ٢٦/٥٤.

کۆتایی جزمی ١٦، (ولله الحمد والمنه)..

سوورەتی (ئەنبیاء)ـە

مەککەییەو (١١٢) ئایەتە

بەناوی خوای بەخشندەی میهرەبان

ئەم سوورەتە وەك هاووێنەکانی خۆی باسی خاڵە بنەڕەتییەکان: بیرو باوەڕ، پەیام، پەیامبەرێتی، زیندووبوونەوە، پاداشت و تۆڵە دەکا.. هەریەك لەوانەش بەچەند دیاردەیەکی ئەم بوونەوەرەیە دەسەلمێنێ و بەهێزدەکات، بەئاسمان و زەوی و، شاخ و کێوەکان و، بەرزایی و نزمییاندا ئەتگێڕێ.. پاشان رۆژو خۆرو مانگ.. جا بۆ چەسپاندنی یەکتاپەرستی ئایەتی: (لوکان فیهما آلهة إلا الله لفسدتا) دێنێ، سەرچاوەی هەموو بوونەوەریش بەئایەتی: (وجعلنا من الماء کل شئ حی) یەكدەخات، دەرەنجام وکۆتایی بوونەوەرو، هەموو زیندەوەرەکانیش بەئایەتی: (کل نفس ذائقة الموت) دێت، جا بۆ کوێ دەگەڕێنەوە: (وإلینا یرجعون)، پاشان کاری گشت پەیامبەران و یەکجۆری کارەکانیان، ئەگەرچی ماوەی نێوانیشیان زۆر بوو بێت: (وما أرسلنا من قبلک من رسول إلا نوحی إلیه أنه لا إله إلا أنا فاعبدون) هاوکات لەگەڵ باسکردنی نەخشەی خوای گەورە کە پەیامبەران هەموو لە پیاوان دەبن: (وما أرسلنا قبلک إلا رجالا نوحی إلیهم). زنجیرەی پەیامبەرانیش هەریەکەیان کاری ئەویتر تەواو دەکات. بۆیە ئەم سوورەتەیش بەپەلەو بەکورتە هەندێکیان دێنێ وەك: (نووح، مووسا، هاروون، لووت، ئیسماعیل، ئیدریس، زیکیفل، زەنوون، زەکەریاو یەحیاو عیسا، سەلامی خوایان لەسەربێ، هەندێکی دیکەشیان بەدرێژی، وەك داستانی (ئیبراهیم و داوودو سولەیمان)، سەلامی خوایان لێبێ. کۆتاییشی بەوە دێ کە پاشەڕۆژ – هەرچەندە ئەمرۆ دونیای ڕاستی وراستگۆیان تاریك بێت – هەر بۆراستیو راستانە، وەکو دەفەرموێ: (بل نقذف بالحق علی الباطل فیدمغه فإذا هو زاهق)

یان دەفەرمـوێ: (ولقد كتبنا في الزبور من بعـد الذكر أن الأرض یرثهـا عبادي الصالحون). لە گەورەیی ومەزنی ئەم سـوورەتی (ئە نبیـاء) یەدا ئەم فەرمووده هاتووه كەدەفەرموێ: ((عن عبد الله قال: بنو إسرائيل، والكهف، ومريم، وطه، والأنبياء،هُنَّ من العتاق الأول، وهـن من تلادي، أي: ممـا حفظ قديما)) (بوخـاری). (ومراد ابن مسـعود: أنهن من أول ما تعلم من القرآن، وأن لهن فضلا لما فيهن من القصص وأخبار الأنبياء). واته: عەبدوڵلا دەڵێ: سوورەتی بەنی ئیسرائیل(ئیسراء)، كەهف، تاها، ئەنبیا،ئەمانە لەو سوورەتانەن كـە هـەر لەسـەرەتاوە وەرگیراون و پارێـزراون و فـەزڵی تایبەتی خۆیانیان هەیە.

قیامەت بەڕاسەری خەڵكەوەیە:

﴿ بسم الله الرحمن الرحيم * ١ اقترب للناس حسابهم ﴾ كاتی حیسـاب و لێپرسـینەوەی مەردم لە كاروكردەوەیـان نزیك بۆتەوە ﴿ وهم في غفلة معرضون ﴾ وئەوانیش لە خەفڵەتان لەو ڕۆژە، ڕوو دەسـووڕێنن و گوێیان لێ نییەو، لـەوە داناچڵەكێن كە خوا پێیان ئەكات! ، لەئایەتێكی تردا هاتووه: (أتى أمرالله فلا تستعجلوه..) یـان دەفەرمـوێ: (اقتربت السـاعة وانشـق القمر.وإن یـروا آية یعرضوا..) ﴿ ٢: ما يأتيهم من ذكر من ربهم محدث إلا استمعوه ﴾ هەربـەش و پەندێكی تازەی قورئانیان لەلایـەن پەروەردگاریانەوه بۆبێـت، گوێی بۆ ڕائەگرن، هەتابزانن چییـە؟ ﴿ وهم يلعبون ﴾ كەچی لەگەڵ ئەوەشـدا گورج دەكەونە گاڵتـەو گەپ پێی ﴿ ٣: لاهية قلوبهم ﴾ ودڵیان خافڵ و بێ ئاگایە، تا بیرێكی لێ بكەنەوەو بەخۆیاندا بچنەوە. بەڵێ.. دڵەمردووەكان لەكاتی پێویستدا ئاگایان لەخۆ نییەو، هەر سەرگەرمن بەگاڵتەو گەمەوە ﴿ وأسروا النجوى الذيـن ظلموا ﴾ ئەوانەش سـتەمیان كرد و لەسـنوور دەرچوون، لەنێوخۆیاندا بەسرتەسرت دەڵێن: ﴿ هل هذا إلا بشر مثلكم ﴾ ئایا ئەم (موحەممەد)ـە ﷺ كەداوای پەیامبەرێتی دەكات، ئەویش هەر وەكـو ئێوە مرۆڤ نییە، وا ئێسـتا داوای پەیامبەرێتی دەكات؟! ﴿ أفتأتون السـحر وأنتم تبصرون ﴾ دە ئایا ئێوە دێنەلای جادووو دەسخەڕۆی جادوو دەبن و، لەحاڵێكا چاوتان هەیەو دەبینن! واته: ئـەر پەیڕەوی لێبكەن،وەك ئەوەیە پەیڕەویتان لەسـیحر كردبێ، بەڵێئەوانە پێیان وابوو كە پەیامبەر هەر دەبێ فریشـتە بێت، ئیتر پـاش ئەوە ئەركەسـێك داوای پەیامبەرێتی بـكات و مۆعجیزەی خۆیشـی بێنێ ئەوان هەر بەجادووی دائەنێن، جا كەوایە –وەك خۆیان ئەڵێن– چۆن ئەبێ ئامادەی جادوو ببن؟ ﴿ ٤: قال ربي يعلم القول في السماء والأرض ﴾ پەیامبەر فەرمووی: پەروەردگاری من لەهەموو قسەو وتەیەك چ لەئاسماندا، چ لەزەویدا بكرێ بەئاگایەو ئەزانێ ﴿ وهو السميع العليم ﴾ هەر ئەویشە بیسندەو زانا؛ هەرچی ئەوترێ چ بەنهێنی و، چ بە ئاشكرا، ئەو هەر ئەیزانێ و ئەیبیسێ ﴿ ٥: بل قالوا أضغاث أحلام ﴾ نە هەر ئەوەندە بەرامبەر بە قورئان بڵـێن، بەڵكو گوتیان: ئەم قورئانە هەر تێكەو لێكەی خەوی پڕوو

سُورَةُ الأنبياء — ترتيبها ٢١ — آياتها ١١٢

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

اقْتَرَبَ لِلنَّاسِ حِسَابُهُمْ وَهُمْ فِي غَفْلَةٍ مُّعْرِضُونَ ﴿١﴾
مَا يَأْتِيهِم مِّن ذِكْرٍ مِّن رَّبِّهِم مُّحْدَثٍ إِلَّا اسْتَمَعُوهُ وَهُمْ
يَلْعَبُونَ ﴿٢﴾ لَاهِيَةً قُلُوبُهُمْ وَأَسَرُّوا النَّجْوَى الَّذِينَ ظَلَمُوا
هَلْ هَٰذَا إِلَّا بَشَرٌ مِّثْلُكُمْ أَفَتَأْتُونَ السِّحْرَ وَأَنتُمْ
تُبْصِرُونَ ﴿٣﴾ قَالَ رَبِّي يَعْلَمُ الْقَوْلَ فِي السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ
وَهُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ ﴿٤﴾ بَلْ قَالُوا أَضْغَاثُ أَحْلَامٍ بَلِ
افْتَرَاهُ بَلْ هُوَ شَاعِرٌ فَلْيَأْتِنَا بِآيَةٍ كَمَا أُرْسِلَ الْأَوَّلُونَ
﴿٥﴾ مَا آمَنَتْ قَبْلَهُم مِّن قَرْيَةٍ أَهْلَكْنَاهَا أَفَهُمْ يُؤْمِنُونَ
﴿٦﴾ وَمَا أَرْسَلْنَا قَبْلَكَ إِلَّا رِجَالًا نُّوحِي إِلَيْهِمْ فَاسْأَلُوا أَهْلَ
الذِّكْرِ إِن كُنتُمْ لَا تَعْلَمُونَ ﴿٧﴾ وَمَا جَعَلْنَاهُمْ جَسَدًا
لَّا يَأْكُلُونَ الطَّعَامَ وَمَا كَانُوا خَالِدِينَ ﴿٨﴾ ثُمَّ صَدَقْنَاهُمُ
الْوَعْدَ فَأَنجَيْنَاهُمْ وَمَن نَّشَاءُ وَأَهْلَكْنَا الْمُسْرِفِينَ ﴿٩﴾
لَقَدْ أَنزَلْنَا إِلَيْكُمْ كِتَابًا فِيهِ ذِكْرُكُمْ أَفَلَا تَعْقِلُونَ ﴿١٠﴾

پـووچ و خەونە درۆزنەیە ﴿ بل افتراه ﴾ نەخێر، بەڵكو موحەممەد ﷺ خۆی هەڵیبەسـتووه! ﴿ بل هو شاعر ﴾ بەڵكو دەشبێ شاعیرو هۆنیارێك بێ و، خۆی ئەم قورئانەی هۆنیبێتەوە ﴿ فليأتنا بآية كما أرسـل الأولون ﴾ جا ئەگەر ڕاست ئەكاو پێغەمبەرە، دەبا بەڵگەو نیشـانەیەكمان غەیرەز قورئان بۆ بێنێ، لە چەشـنی مۆعجیزەی پێغەمبەرانی پێشـوو، ئەوان بەبەڵگەو نیشانەوە نێردران ﴿ ٦: ما آمنت قبلهم من قرية أهلكناها ﴾ پێش ئەمانیش ئەو شـارو گوندانە (بەنموونە هۆزی سـالح..) "كە داوای بەڵگەیان دەكرد، بەڵگەیان بۆ هات و باوەڕیان نەهێنا! ئێمەش قرمان كردن ﴿ أفهم يؤمنون ﴾ ئاخۆ ئەمان "كە داوای هێنانی بەڵگە ئەكەن" بڕوا دەكەن بەئایەت و مۆعجیزەكانمان ئەگەر بەچاو دیتنیان، دیارە ئەمانیش هەر وەك ئەوان بڕوا ناهێنن، جا ئیتر ناترسن لەناو ببرێن؟.

بەدەر لە ئادەمیزاد پێغەمبەر نەبووە:

﴿ ٧: وما أرسلنا قبلك إلا رجالا نوحي إليهم ﴾ بۆ چ ئەوانە لەوە سەریان سوڕئەمێنێ کە تۆ پەیامبەربی و ئادەمیزادیش بیت؟! خۆ ئێمە ئەوپێغەمبەرانەش لە پێش تۆوە سروشمان بۆ ناردن، هەموو لەمێران ودەستەی پیاوان بوون، وەك ئەفەرموێ: (وما ارسلنا من قبلك إلا رجالا نوحي إليهم من أهل القرى) ١٠٩/١٢، یا دەفەرموێ: (قل ما كنت بدعا من الرسل) ٩/٤٦. ﴿ فاسألوا أهل الذكر إن كنتم لا تعلمون ﴾ دەسا ئەگەر ئێوە نازانن و بڕوایش ناکەن، دەبڕۆن لەزاناکانی تەورات و ئینجیل بپرسن ﴿ ٨: وما جعلناهم جسدا لا يأكلون الطعام ﴾ ئێمە پەیامبەرانمان بەلەش و پەیکەرێك دروست نەکرد، تا وەك فریشتە خۆراك نەخۆن، وەك ئەم ئایەتەش ئەفەرموێ: (وما أرسلنا قبلك من المرسلين إلا أنهم ليأكلون الطعام ويمشون في الأسواق) ٢٠/٢٥. یان: (ما لهذا الرسول يأكل الطعام ويمشي في الأسواق لولا أنزل إليه ملك فيكون معه نذيرا) ٧/٢٥. ﴿ وماكانوا خالدين ﴾ نەمریش نەبوون لە دونیادا، بەڵکو ماوەیەکی دیاریکراو ژیان، پاشان ئەوانیش مردن ﴿ ٩: ثم صدقناهم الوعد ﴾ لەپاشان راستمان لەگەڵ کردن و بەڵێنی خۆمانمان بۆ هێنانەجێ، بە لەناوبردنی ستەمکاران ﴿ فأنجيناهم ومن نشاء ﴾ ئینجا بڕواداران و هەرکەسێکی دیکەش خۆمان ویستمان رزگار ببن، رزگارمان کردن ﴿ وأهلكنا المسرفين ﴾ وە لەسنوور دەرچووانیشمان –ئەوانەی وا بڕوایان بە پەیامبەرەکانمان نەبوو– فەوتو فەنا کرد.

مەزنایەتی قورئان:

﴿ ١٠: لقد أنزلنا إليكم كتابا فيه ذكركم ﴾ وا ئێمە کتێبێکی بەرێزو گەورەمان بۆ ئێوە نارد، باسی شەرەف و رێزی ئێوەشی تێدایە، بەتایبەت ئەو کەسەی پەیرەوی لێ بکا و کاری پێ بکات ئەبێتە سالارو سەروەری هەردووجیهان، وەك ئەفەرموێ: (وإنه لذكر لك ولقومك وسوف تسئلون). ﴿ أفلا تعقلون ﴾ دە ئایا تێناگەن، تێنافکرێن لە ئایەتەکانمان، تا بەتوندی وەری بگرن وکاری پێبکەن؟ کەچی لەباتی ئەوەی بیپارێزن وببنە بەڵاگەردانی، لەگەڵیا ئەجەنگێن!! ﴿ ١١: وكم قصمنا من قرية كانت ظالمة ﴾ چەند گوندو شاریشمان تێكشکاند لەبەر ئەوەی کەخەڵکەکەی ستەم کارو بتپەرست بوون ﴿ وأنشأنا بعدها قوما آخرين ﴾ بە دوای ئەوانیشدا گەلانی ترمان لێدامەزراند ﴿ ١٣: فلما أحسوا بأسنا إذا هم منها يركضون ﴾ ئینجا هەر کە هەستییانکرد ویەقینیان پەیدا کردوو، بە چاوی سەریش دیتیان کەسزامان هاتە سەریان، ئیتر بە پەلە لە ئاوایی هەڵدەهاتن و رایاندەکرد ﴿ لا تركضوا وارجعوا إلى ما أترفتم فيه ﴾ ئەوسا بە گاڵتەوە پێیان وترا: رامەکەن، بگەڕێنەوە سەرئەو خۆشگوزەرانییەی سەرگەرم ببوون تێیدا ﴿ ومساكنكم لعلكم تسألون ﴾ بۆ جێگاوشوێن وکۆشك و خانوو بەرەکانی خۆتان، بەشکو پرسیارتان لێبکرێت، ئایا شوکرانە بژێربوونە لەبەرامبەر نیعمەتەکانی منەوە؟ دیارە ئیتر کاتی پرسیارو وەڵام نەماوەو بڕیاری تیاچوونیان دراوە، ئەم قسەو باسەیشیان (وەك قەتادە ئەڵێ) لە رووی گاڵتەولاقرتییەوە پێیاندەگوترێت ﴿ ١٤: قالوا: يا ويلنا إنا كنا ظالمين ﴾ ئەوجا کەزانیان کار لەکار ترازاوە وتیان: ئەی تیا چووی خۆمان! بێگومان ئێمە ستەمکار بووین "ئەمە تۆڵەی کارەکانی دونیامانە، بەڵام تازە لەدەستیان دەرچووە و، ئەم پێ لێنانەشیان هیچ کەڵکێکیان پێ نابەخشێ" ﴿ ١٥: فما زالت تلك دعواهم ﴾ ئیتر هەر ئەمە دوعایان بوو دەیانوت: (يا ويلنا إنا كنا ظالمين) ﴿ حتى جعلناهم حصيدا خامدين ﴾ تا هەموویانمان دروێنەکرد و بێ دەنگ وبێ ورتەمانەوە.

بوونەوەرمان بۆ گەمە دروست نەکردووە:

﴿ ١٦: وما خلقنا السماء والأرض وما بينهما لاعبين ﴾ خۆ ئێمە ئاسمان و زەوی و هەرچی لە نێوانیاندایە بەگەمە دروست نەکردووە، بەڵکو بۆئەوەیە کە ئەوان گەورەیی و عەدالەتی خوای پێ بدۆزنەوە، جا ئیتر ئەوان چۆن دەوێرن لاقرتی کەن؟! ﴿ ١٧: لو أردنا أن نتخذ لهوا لاتخذناه من لدنا ﴾ گریمان ئەگەر ئێمە ویستبامان لە هوو (ژن) بۆ خۆمان دابنێین کە شیاومان بوایە لای خۆمان بڕیارمان ئەدا. واتە هەر لە ئەزەلدا بڕیارمان ئەداو ئەمانکرد و پەیوەندی بە دروستکراوەکانەوە نەئەبوو "(قەتادە) ئەڵێ وشەی (لهو) لە زمانی (یەمەنی) یەکاندا بەواتای ژنە ﴿ إن كنا فاعلين ﴾ ئەگەر بڕیاربووبا ئەوکارە ئەنجام بدەین، هەردەمان کرد، بەڵام وامان نەکرد کەوابوو کاری هەوانتەو(لەهوو) هەرگیز لای ئێمە نەبووەو نییە"، چونکە ئێمە هەموو شتێکمان بە هەق و راستە، (موقاتل، قەتادە، ئیبنی جورەیج) هەموویان ئەڵێن: (إن كنا فاعلين) بە واتای (ما كنا فاعلين)ە، وەك (إن أنت إلا نذير). ﴿ ١٨: بل نقذف بالحق على الباطل فيدمغه ﴾ نا، ئەوە دەستووری ئێمە نییە: بەڵکو ئێمە دەمانەوێ بەهەق باتڵ بکوتین و داغانی بکەین و لەڕیشەی بێنین ﴿ فإذا هو زاهق ﴾ کتوپڕ نابوودبێ و تیابچێت وراستی جێگەی بگرێتەوە ﴿ ولكم الويل مما تصفون ﴾ هاوارو واوەیلا وتیاچوون ئەی بێ بڕوایان بۆ ئەو

جـۆرە درۆو بوختانانەتـان بە خوای ئەکـەن ﴿ ١٩ : وله من فی السـموات والأرض ﴾ هەرچـی لەئاسمانـەکان و زەوی دایە هەر بۆ خوایە، هەرئەویش دروسـتی کردوون و، هەر ئەویش ئەتوانێ ئاڵو گۆڕیان تێدا بکات ﴿ ومن عنده لا یسـتکبرون عن عبادته ﴾ ئەوانەش کە لای ئەون (واتە: فریشـتەکان) لەپەرستنی ئەودا خۆ بەزلزان نین ﴿ ولا یستحسـرون ﴾ و هەرگیزیش ماندوو نابن و، هەمووکات و ژیانیان هەر بۆ خواپەرسـتییە ﴿ ٢٠ : یسبحون اللیل والنهـار لایفترون ﴾ بەردەوام بە شـەو و بەڕۆژ هەر تەسـبیحات وپاکانـە ئەکەن و هیچ کات دەسـت هەڵناگـرن و، بەڵکو هەردەم تەسبیحی دەکەن.

خوا ناڕاستەکانیان:

﴿ ٢١ : أم اتخـذوا آلهـة مـن الأرض هم ینشـرون ﴾ ئاخۆ ئەو خوانەناسـانە چەنـد خوایەکیان لـە سـەرزەویدا بۆخۆیان پەیدا کـردووە، ئـەوان مـردووان زیندوو دەکەنـەوە نـا، بەڵکو چەند خوایەکی بێ گیانی بێ دەسەڵاتیان هەڵبژاردووە!! ﴿ ٢٢ : لو کان فیهما آلهة إلا الله لفسـدتا ﴾ گریمـان ئەرلەئاسمان و زەوی چەند خواو پەرسـتراوێکی هەق -غەیرەزخوا- بەهەق هەبوبا وەك ئەوان پێیان وایە بێشـك ئاسمان و زەوی تێك ئەچوو چونکە سەرەنجام سـەری ئەکێشا بۆ ئاژاوەو کێشمانکێش ﴿ فسبحان الله رب العرش عمـا یصفون ﴾ جا پـاك وخاوێنیو، بەرزو بڵنـدی هەر بۆخوای پەروەردگاری عەرشـە، لەو باس وخواسانە ئەوان وەسفی خوای پێدەکـەن: هاوبەش و هاوەڵی بۆ دائەنێن" ﴿ ٢٣ : لا یسـأل عما یفعل وهم یسـألون ﴾ چـی ئەو زاتە بیکا نابێ لێی بپرسـرێتەوە چونکـە خوایـە، بەڵام لەکارو کـردەوەی ئەوانە پرسـیار ئەکرێ چونکە بەندەن، کەوابوو ئەبێ هەر گوێڕایەڵی ئەوبن و ئەو بپەرستن ﴿ ٢٤ : أم اتخـذوا مـن دونه آلهة ﴾ ئاخۆ ئـەوان بێجگە لەخوا چەند خوایەکیان بۆخۆیـان هەڵبژاردووە؟ ﴿ قل هاتوا برهانکم ﴾ پێیان بڵێ: ئەی موحەممەد! ﷺ بەڵگەی خۆتان بێنن بۆ راسـتی ئـەوەی ئەیڵێن ﴿ هذا ذکـر من معی وذکر من قبلی ﴾ ئەمەی لەم قورئانەدایـە پەندو یادخەرەوەیە بۆخـۆم و بۆئەوانەی هاوەڵی منن و لەگـەڵمدان، وەبەسـەرهاتی پێغەمبەران وگەلانـی پێش منیش بـاس دەکات، دەئایا لە کتێبـی هیچ کامێکیاندا هاوەڵ و هاوبەش بـۆ خوا ڕەوابووە، ئەی ئێوە ئەوەتـان لەکوێ هێنا؟ ﴿ بل أکثرهم لایعلمـون الحق ﴾ بەڵکو ئـەوان زۆربەی زۆریان هـاوەڵ بۆ خوا دادەنێن و حەق و ڕاستی نازانن ﴿ فهم معرضون ﴾ بێ لەوەش ڕوو وەردەگێڕن لە یەکخواپەرستی و شوێنکەوتنی پێغەمبەر ﷺ ﴿ ٢٥ : وما أرسـلنا من قبلک من رسول ﴾ لەپێش تۆشەوە ئەی پێغەمبەر ﷺ هـەر پەیامبەرێکمان ناردووە ﴿ إلا نوحی إلیه أنه لا إله إلا أنا فاعبدون ﴾ وەحی و سروشمان بۆکردووە کە: هیچ پەرستراوێك بێ لە من نییە جا کەوایە هەر بەتەنها من بپەرستن.

وَكَمْ قَصَمْنَا مِن قَرْيَةٍ كَانَتْ ظَالِمَةً وَأَنشَأْنَا بَعْدَهَا قَوْمًا
ءَاخَرِينَ (١١) فَلَمَّا أَحَسُّوا بَأْسَنَا إِذَا هُم مِّنْهَا يَرْكُضُونَ (١٢)
لَا تَرْكُضُوا وَارْجِعُوا إِلَىٰ مَا أُتْرِفْتُمْ فِيهِ وَمَسَاكِنِكُمْ لَعَلَّكُمْ
تُسْأَلُونَ (١٣) قَالُوا يَا وَيْلَنَا إِنَّا كُنَّا ظَالِمِينَ (١٤) فَمَا زَالَت تِّلْكَ
دَعْوَاهُمْ حَتَّىٰ جَعَلْنَاهُمْ حَصِيدًا خَامِدِينَ (١٥) وَمَا خَلَقْنَا
السَّمَاءَ وَالْأَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَا لَاعِبِينَ (١٦) لَوْ أَرَدْنَا أَن نَّتَّخِذَ لَهْوًا
لَّاتَّخَذْنَاهُ مِن لَّدُنَّا إِن كُنَّا فَاعِلِينَ (١٧) بَلْ نَقْذِفُ بِالْحَقِّ
عَلَى الْبَاطِلِ فَيَدْمَغُهُ فَإِذَا هُوَ زَاهِقٌ وَلَكُمُ الْوَيْلُ مِمَّا تَصِفُونَ
(١٨) وَلَهُ مَن فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَنْ عِندَهُ لَا يَسْتَكْبِرُونَ
عَنْ عِبَادَتِهِ وَلَا يَسْتَحْسِرُونَ (١٩) يُسَبِّحُونَ اللَّيْلَ وَالنَّهَارَ
لَا يَفْتُرُونَ (٢٠) أَمِ اتَّخَذُوا آلِهَةً مِّنَ الْأَرْضِ هُمْ يُنشِرُونَ
(٢١) لَوْ كَانَ فِيهِمَا آلِهَةٌ إِلَّا اللَّهُ لَفَسَدَتَا فَسُبْحَانَ اللَّهِ رَبِّ الْعَرْشِ
عَمَّا يَصِفُونَ (٢٢) لَا يُسْأَلُ عَمَّا يَفْعَلُ وَهُمْ يُسْأَلُونَ (٢٣) أَمِ
اتَّخَذُوا مِن دُونِهِ آلِهَةً قُلْ هَاتُوا بُرْهَانَكُمْ هَٰذَا ذِكْرُ مَن مَّعِيَ
وَذِكْرُ مَن قَبْلِي بَلْ أَكْثَرُهُمْ لَا يَعْلَمُونَ الْحَقَّ فَهُم مُّعْرِضُونَ (٢٤)

خوانەناسان دەڵێن خوا منداڵی هەیە:

﴿ ٢٦ : وقالوا اتخذ الرحمن ولدا ﴾ بێبڕوایان وتیشـیان: خوای بەخشندە فریشتەکانی کردووە بە مناڵ وکچی خۆی!! ﴿ سبحانه بل عباد مکرمون ﴾ نەخێر، ئەوانە مناڵی خوا نین، بەڵکو کۆمەڵە بەندەیەکی ڕێزداری ئەون و، خوا خۆی هەڵی بژاردوون و، زۆریش پاك وبێخەوشن ﴿ ٢٧ : لا یسبقونه بالقول ﴾ هەرگیز ئەوفریشتانە قسەی خۆیان پێشی قسەی ئەوناخەن، واتە: شتێك ناڵێن لەگەڵ فەرمایشتی خوادا دژبێو نەگونجێت ﴿ وهم بأمره یعملون ﴾ وهەر بـە پێی فەرمانی ئەو کارئەکەن. ﴿ ٢٨ : یعلـم مابین أیدیهم وما خلفهـم ﴾ خوا بە هەموو ئەحـواڵ وئەعمالیان دەزانێ،چ ئەحواڵ وئەعمالی پێشـیان،چ ئەحواڵ وئەعمالی پاشیان. واتە: خوا دەزانێ بە بەروودوایان ﴿ ولا یشـفعون إلا لمن ارتضی ﴾ لەدوا ڕۆژیشـدا تکاو شـەفاعەت ناکەن، مەگەر بۆ کەسێك خوا خۆی خۆشنوودو

رازی بێ لێی و، خاوەن برواو موسڵمان بێ، وەك خۆی ئەفەرموێ: (من ذا الذی یشفع عندە إلا بإذنه) ٢/٢٥٥، یان دەفەرموێ: (ولا تنفع الشفاعة عندە إلا لمن أذن له) ٢٣/٣٤. ﴿ وهم من خشیته مشفقون ﴾ لە زۆر ترسی خواو گەورەیی، هەردەم دەلەرزن وناوێرن سەرپێچی لێبکەن ﴿ ٢٩: ومن یقل منهم إنی إلـه من دونه ﴾

وَمَآ أَرۡسَلۡنَا مِن قَبۡلِكَ مِن رَّسُولٍ إِلَّا نُوحِيٓ إِلَيۡهِ أَنَّهُۥ لَآ إِلَٰهَ إِلَّآ أَنَا۠ فَٱعۡبُدُونِ ﴿٢٥﴾ وَقَالُواْ ٱتَّخَذَ ٱلرَّحۡمَٰنُ وَلَدٗاۗ سُبۡحَٰنَهُۥۚ بَلۡ عِبَادٞ مُّكۡرَمُونَ ﴿٢٦﴾ لَا يَسۡبِقُونَهُۥ بِٱلۡقَوۡلِ وَهُم بِأَمۡرِهِۦ يَعۡمَلُونَ ﴿٢٧﴾ يَعۡلَمُ مَا بَيۡنَ أَيۡدِيهِمۡ وَمَا خَلۡفَهُمۡ وَلَا يَشۡفَعُونَ إِلَّا لِمَنِ ٱرۡتَضَىٰ وَهُم مِّنۡ خَشۡيَتِهِۦ مُشۡفِقُونَ ﴿٢٨﴾ ۞ وَمَن يَقُلۡ مِنۡهُمۡ إِنِّيٓ إِلَٰهٞ مِّن دُونِهِۦ فَذَٰلِكَ نَجۡزِيهِ جَهَنَّمَۚ كَذَٰلِكَ نَجۡزِي ٱلظَّٰلِمِينَ ﴿٢٩﴾ أَوَلَمۡ يَرَ ٱلَّذِينَ كَفَرُوٓاْ أَنَّ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلۡأَرۡضَ كَانَتَا رَتۡقٗا فَفَتَقۡنَٰهُمَاۖ وَجَعَلۡنَا مِنَ ٱلۡمَآءِ كُلَّ شَيۡءٍ حَيٍّۚ أَفَلَا يُؤۡمِنُونَ ﴿٣٠﴾ وَجَعَلۡنَا فِي ٱلۡأَرۡضِ رَوَٰسِيَ أَن تَمِيدَ بِهِمۡ وَجَعَلۡنَا فِيهَا فِجَاجٗا سُبُلٗا لَّعَلَّهُمۡ يَهۡتَدُونَ ﴿٣١﴾ وَجَعَلۡنَا ٱلسَّمَآءَ سَقۡفٗا مَّحۡفُوظٗاۖ وَهُمۡ عَنۡ ءَايَٰتِهَا مُعۡرِضُونَ ﴿٣٢﴾ وَهُوَ ٱلَّذِي خَلَقَ ٱلَّيۡلَ وَٱلنَّهَارَ وَٱلشَّمۡسَ وَٱلۡقَمَرَۖ كُلّٞ فِي فَلَكٖ يَسۡبَحُونَ ﴿٣٣﴾ وَمَا جَعَلۡنَا لِبَشَرٖ مِّن قَبۡلِكَ ٱلۡخُلۡدَۖ أَفَإِيْن مِّتَّ فَهُمُ ٱلۡخَٰلِدُونَ ﴿٣٤﴾ كُلُّ نَفۡسٖ ذَآئِقَةُ ٱلۡمَوۡتِۗ وَنَبۡلُوكُم بِٱلشَّرِّ وَٱلۡخَيۡرِ فِتۡنَةٗۖ وَإِلَيۡنَا تُرۡجَعُونَ ﴿٣٥﴾

هەرکەسێك لەوان غەررابێ و بڵێ: منیش خوایەکم جگەلەو، ﴿ فذلک نجزیه جهنم ﴾ ئەوە پاداشتی بە دۆزەخ ئەدەینەوە ﴿ کذلک نجزی الظالمین ﴾ هەر ئاوایش تۆڵە و پاداشتی یاخییان و ستەمکاران ئەدەینەوە.

ئاسمان و زەمین یەک پارچە بوون:

﴿ ٣٠: أو لم یرالذین کفروا ﴾ ئاخۆ خوانەناسان و بێ باوەڕان نەیانبینیوە، واتە: بە چاوی دڵ سەیریان نەکرد تا بزانن ﴿ أن السموات والأرض کانتا رتقا ﴾ کە بێگومان ئاسمانەکان و زەویی یەکپارچە بوون و، هەردوویپێکەوە نووسابوون، نە ئەم بارانی دەباراند، نە ئەویش رووەکی سەوز دەکرد، وەك (ئیبن عەبباس) ئەڵێ ﴿ ففتقناهما ﴾ جا لە وەودوا ئێمە لە یەکمان کردنەوە، بەڵێ ئەمەیە دیدو بۆچوونی ئێمە لەمەڕ سەرەتای دروستبوونی هەردووکیانەوە، ئیتر ئەمڕۆ بیردۆزەکان هەرچی ئەڵێن با بڵێن، ئینجا ئەوەی لەگەڵ قورئاندا شیاوو گونجاو بوو، ئێمەش وەری ئەگرین، ئەگینا رەتی ئەکەینەوە.

بیردۆزەکان ئەڵێن: کۆمەڵەی ئەستێرەو کۆمەڵەی خۆر -کە پێكهاتووە لە خۆرومانگ و زەوی..- لەسەرەتاوە یەکپارچەو، یەك سەدیم بوون، لەپاشا لە یەك جیا بوونەتەوەو شکڵێکی هێلکەییان بە خۆیانەوە گرتووە، زەویش پارچەیەك بوو لەخۆرو لێی پچڕاو وردە وردە سارد بوویەوە، ئەو بیردۆزانە وا دەڵێن، بەڵام ئێمەش لەوە زیاتر ناتوانین بڕۆین کە قورئان دیاری دەکات بۆمان؛ جا ئەگەر بۆچوونی بیردۆزەکانیش لەگەڵ ئەوەی قورئاندا گونجا، ئەوا ئێمەیش وەری دەگرین بەڵام خۆ دەبێ ئەوەش بزانین کە مەبەستی ئەوان لە بۆچوونەکانیاندا ئەوەیە کە ئەم بوونەوەرە گەورەیە هەر لە خۆیەوە ئەو ئاڵوگۆڕە دەکات، نەك خوایەکی بێوێنە کردبێتی!! ﴿ وجعلنا من الماء کل شئ حی ﴾ لە ئاویش هەموو شتێکی زیندوومان دروست کرد "واتە: ئاومان گێڕا بە بناغەی هەموو شتێکی زیندوو وهۆکار بۆ ژیان.. ((عن أبی هریرة أنه قال: یا نبی الله! إذا رأیتک قرت عینی وطابت نفسی، فأخبرنی عن -کل شئ- قال: کل شئ خلق من ماء)) أخرجه الحاکم وصححه، ئەبووهورەیرە وتی: ئەی پێغەمبەری خوا! کاتێ کە ئەتبینم چاوم رووناك دەبێتەوەو! دڵم خۆش ئەبێ، حەز ئەکەم ئێستا حەقیقەتی هەموو شتێکم پێ بڵێیت، ئەویش فەمووی: هەموو شتێ لە سەرەتاوە، لە ئاو دروستکراوە. ﴿ أفلا یؤمنون ﴾ ئاخۆ هێشتا هەر بروا ناکەن "بە دەسەڵاتی خوا؟" ﴿ ٣١: وجعلنا فی الأرض رواسی أن تمید بهم ﴾ لەزەویشدا چەند کەژو شاخێکی سابت و مەحکەممان وەدیهێناو دامان چەقاند وکردمانە مێخ، تاجووڵەو لەرزەتان پێ نەکاو، ژیانتان لێ تێك نەچێ ﴿ وجعلنا فیها فجاجا سبلا ﴾ وە چەندین رێگەی پان و رێگەی کراوەمان خستە ناویەوە ﴿ لعلهم یهتدون ﴾ تا ئەوخەڵکە رێ دەرکەن و بتوانن بە ئاسانی ئەم شارو ئەو شار بکەن، ئایەتی: (والسماء بنیناها باید و انا لموسعون) ٥١/٤٧، یاخود ئایەتی (افلم ینظروا الی السماء فوقهم کیف بنیناها و زیناها و ما لها من فروج) ٦/٤٥. هەر ئەو راستیە دوویات ئەکاتەوە ﴿ ٣٢: وجعلنا السماء سقفا محفوظا ﴾ ئاسمانیشمان کردە سەقف و میچێکی پارێزراو و پتەوو مەحکەم بۆ زەوی ﴿ وهم عن آیاتها معرضون ﴾ کەچی ئەوان هێمان روو وەرگێرن لە هەموو نیشانەکانی لەکاتێکا گشتیئەوانە بەڵگەن بۆ بوونی بەدیهێنەرێك ﴿ ٣٣: وهو الذی خلق اللیل والنهار والشمس والقمر ﴾ هەرئەویشە شەوو رۆژو خۆرو مانگی دروست کردووە ﴿ کل فی فلک یسبحون ﴾ هەریەکەشیان لە دائیرەو خولگەی

خـۆی وەك مەلەوان دەخولێتەوە، وەك ئەفەرموێ: (فالق الإصباح و جعل الليل سكنا والشمس والقمر حسبانا ذلک تقدير العزيز العليم) ٩٦/٦ هەر بۆ ئەو مەبەستەیە.

هیچ کەسێک نەمر نییە:

﴿ ٣٤: وما جعلنا لبشر من قبلک الخلد ﴾ ئێمە پێش لەتۆ وامان نەکـرد مرۆیەك نەمرێ ﴿ أفإن مت فهم الخالـدون ﴾ ئایا ئەگەر تۆ بمری، ئەوانە ژیانی هەتا هەتاییان دەبێ؟! نە، هەرگیز شـتی وانییە، وەك دەفەرموێ: (كل من عليها فان و يبقى وجه ربک ذو الجـلال والإكرام) ٢٦/٥٥-٢٧ ﴿ ٣٥: كل نفـس ذائقة الموت ﴾ هەموو گیانێك تامی مردن هەردەچێژێ ودەمرێ ﴿ ونبلوكم بالشـر والخير فتنة ﴾ واتە: بەناخۆشیی، خۆشی، هەژاری، دەوڵەمەندی، لەش ساغی و، نەخۆشی، تا سابیرو ناشوکر دەرکەوێ وەئیللا خوا بۆ خۆی دەزانێ وە بەمەش ئیقامەی حوججەیان لە سەر دەکات تا کەس بیانووی نەمێنێ. ﴿ وإلينا ترجعون ﴾ سـەرەنجام هەر بۆلای خۆمان دەگێردرێنەوە ئەوسا بەپێـی ڕەفتارو دەرچوونتان لە تاقی کردنەوەکەدا پاداش و تۆڵە وەرئەگرن.

خوانەناسان گاڵتەیان بە پێغەمبەر ﷺ دەکرد:

﴿ ٣٦: وإذا رآک الذيـن كفروا ﴾ کاتێ بێ باوەڕەکان تۆ دەبینن ئـەی موحەممـەد ﷺ ﴿ إن يتخذونک إلا هزوا ﴾ هـەر گاڵتەت پێ دەکەن و، ئەڵێن: ﴿ أهذا الذى يذكر آلهتكم ﴾ ئا ئەمەیە ناوی خواکانتـان بەخراپـە دەبا؟! وە لە جێگەیەکی تـردا دەفەرموێ: (وإذا رأوک ان يتخذونـک الا هـزوا أهذا الذى بعث الله رسـولا) ٤١/٢٥ ﴿ وهـم بذكر الرحمن هم كافرون ﴾ کەچی بۆ خۆشـیان بەناوو زیکری خوای بە بەزەیی باوەڕدار نین ﴿ ٣٧: خلق الانسان من عجل ﴾ ئادەمی لە پەلەو تاڵوکە دروست بووە، واتە: ئەوەندە لەسـەر شـت بێتاقەت و بێ ئارامە وپەلە دەکات، دەڵێیت هەر لەپەلـە دروسـتکراوە، هەر بۆیـەش لەدونیادا پەلەی سـزادان ئەکات، وە لە جێگەیەکیتردا ئەفەرموێ: (وكان الإنسان عجولا) ١١/١٧. ﴿ سأوريكم آياتى فلا تستعجلون ﴾ ئێوە پەلەم لێ مەکەن، بەزوویی بەڵگەو نیشـانەکانی خۆمتان نیشان ئەدەم، جا ئەو کاتە ئەزانن چۆن تۆڵەتان لێ ئەسـێنم و هیچیشـتان لەدەستم دەرناچن ﴿ ٣٨: و يقولون متى هذا الوعد إن كنتم صادقين ﴾ خوانەناسـان ئەڵێن: باشە ئەگەر بەڕاستانە ئەم بەڵێنەتان (بەهاتنیسزا)، کەی دێتـە دی هەر بۆیەش ئەوەندە نەفامن وپەلەی بۆئەکەن! ﴿ ٣٩: لـو يعلم الذين كفروا ﴾ ئەگەر ئەو بێ باوەڕانە حاڵی خۆیان زانیبا ﴿ حيـن لا يكفـون عن وجوههـم النار ولا عن ظهورهـم ﴾ کاتێ ناتوانن بڵێسـەی ئەو ئاگرە لە دەم و چاوو پشـتیان دوور بخەنەوە ﴿ ولاهـم ينصـرون ﴾ و یارمەتیش نادرێن ئیتر هەرگیز پەلەی سزای ئەو ڕۆژەیان نەئەکرد ﴿ ٤٠: بل تأتيهم بغتة ﴾ ئەوانە پەلە ئەکەن، خۆ بەپەلەی ئەوانە نابێت، بەڵکو کتوپڕ قیامەتیان دێت

وَإِذَا رَءَاكَ ٱلَّذِينَ كَفَرُوٓاْ إِن يَتَّخِذُونَكَ إِلَّا هُزُوًا أَهَـٰذَا ٱلَّذِي يَذْكُرُ ءَالِهَتَكُمْ وَهُم بِذِكْرِ ٱلرَّحْمَـٰنِ هُمْ كَـٰفِرُونَ ﴿٣٦﴾ خُلِقَ ٱلْإِنسَـٰنُ مِنْ عَجَلٍ سَأُوْرِيكُمْ ءَايَـٰتِي فَلَا تَسْتَعْجِلُونِ ﴿٣٧﴾ وَيَقُولُونَ مَتَىٰ هَـٰذَا ٱلْوَعْدُ إِن كُنتُمْ صَـٰدِقِينَ ﴿٣٨﴾ لَوْ يَعْلَمُ ٱلَّذِينَ كَفَرُواْ حِينَ لَا يَكُفُّونَ عَن وُجُوهِهِمُ ٱلنَّارَ وَلَا عَن ظُهُورِهِمْ وَلَا هُمْ يُنصَرُونَ ﴿٣٩﴾ بَلْ تَأْتِيهِم بَغْتَةً فَتَبْهَتُهُمْ فَلَا يَسْتَطِيعُونَ رَدَّهَا وَلَا هُمْ يُنظَرُونَ ﴿٤٠﴾ وَلَقَدِ ٱسْتُهْزِئَ بِرُسُلٍ مِّن قَبْلِكَ فَحَاقَ بِٱلَّذِينَ سَخِرُواْ مِنْهُم مَّا كَانُواْ بِهِۦ يَسْتَهْزِءُونَ ﴿٤١﴾ قُلْ مَن يَكْلَؤُكُم بِٱلَّيْلِ وَٱلنَّهَارِ مِنَ ٱلرَّحْمَـٰنِ بَلْ هُمْ عَن ذِكْرِ رَبِّهِم مُّعْرِضُونَ ﴿٤٢﴾ أَمْ لَهُمْ ءَالِهَةٌ تَمْنَعُهُم مِّن دُونِنَا لَا يَسْتَطِيعُونَ نَصْرَ أَنفُسِهِمْ وَلَا هُم مِّنَّا يُصْحَبُونَ ﴿٤٣﴾ بَلْ مَتَّعْنَا هَـٰٓؤُلَآءِ وَءَابَآءَهُمْ حَتَّىٰ طَالَ عَلَيْهِمُ ٱلْعُمُرُ أَفَلَا يَرَوْنَ أَنَّا نَأْتِي ٱلْأَرْضَ نَنقُصُهَا مِنْ أَطْرَافِهَآ أَفَهُمُ ٱلْغَـٰلِبُونَ ﴿٤٤﴾

﴿ فتبهتهـم ﴾ جـا واقیان وردەمێنێ ومات وسـەرگەردانیان ئەکا ﴿ فلا يسـتطيعون ردها ولاهم ينظرون ﴾ ئیتر ئەوکاتە نە ئەتوانن لەخۆیانی لادەن، وە نە مۆڵەتیش ئەدرێن بۆ تۆبەو پەشیمانی.

بە پێغەمبەرانی تریش گاڵتە کراوە:

﴿ ٤١: ولقد استهزئ برسـل من قبلک ﴾ لەگاڵتەو لاقرتی ئەوان دڵ زویـر مەبـە، چونکە گاڵتە بەپێغەمبەرانـی بەر لەتۆش (ئەی موحەممـەد ﷺ) کراوە ﴿ فحاق بالذين سـخروا منهـم ماكانوا به يسـتهزئون ﴾ جـا دەرەنجام ئەو سـزایە ئـەوان بەگاڵتەو گەپ گرتبوویـان دەوری گرتـن ﴿ ٤٢: قل من يكلؤكـم بالليل والنهار مـن الرحمـن ﴾ پێیان بڵـێ: کێیە کاتێ ئێوە لەجەرگەی شـەوو ڕۆژدان بتوانـێ لە سـزاو تۆڵەی خـوای بەخشـندە بتانپارێزێ؟ ﴿ بـل هم عن ذكر ربهـم معرضون ﴾ نا، بەڵکـو ئەوانە لەیادی پەروەردگاریـان ڕوو وەردەگێڕن و بیرناکەنەوە لەدەسـەڵاتی خواو

بەخەیاڵیانـــا نایە ﴿ ٤٣: أم لهم آلهة تمنعهـم من دوننا ﴾ یاخۆ ئەوان -جگە لەئێمە- چەند خوایەکیان هەیە دەتوانن لە ســزای ئێمە بیانپارێزێ؟! ﴿ لا یســتطیعون نصر انفســهم ﴾ نا، ئەوخوا ناهەقانە ناتوانن یارمەتی خۆشیان بدەن و لەسزا خۆیان بپارێزن، ئیتر لەکوێ ئەتوانن پەرستیارەکان بپارێزن ﴿ ولاهم منا یصحبون ﴾ وە لەلایەن ئێمەشەوە هیچ یارمەتی و پەنایە نادرێن.

بەتەمەن زۆرییان چەواشە بوون:

﴿ ٤٤: بـل متعنا هـؤلاء وآباءهم حتى طال علیهـم العمر ﴾ ئێمە بەپەلە تۆڵە لەوانە ناسێنین، بەڵکو ئەوانەو باو باپیرانی ئەوانەشمان بەگوزەرانی خۆشی دونیا بەهرەمەند کرد هەتا تەمەنیان درێژ بوو، وایان دەزانی ئیتر ئەو خۆشی و رابواردنەیە هەر بۆیان ئەمێنێتەوە ﴿ أفـلا یرون أنا نأتی الأرض ننقصها مـن أطرافها ﴾ ئایا ئەوانە نابینن کە ئێمە روژانە دێین و لە گشت لایەکی وڵات و ناوچەکەیان کەم ئەکەینەوە و، ئەوان بێ دەســەڵات دەکەون، بەم جۆرە ساڵ لەدوای ســاڵ فەتحی شوێنەکانیان ئەکەین بۆ پەیامبەر ﷺ، وەك خوا ئەفەرمـوێ: (ولقد أهلکنا ماحولکم من القرى وصرفنا الآیات لعلهـم یرجعـون) ٢٧/٤٦ ﴿ أفهم الغالبون ﴾ جا ئایا ئەوانە زاڵن؟ یـان ئێمـە؟ ﴿ ٤٥: قل إنمـا أنذرکم بالوحی ﴾ تۆ پێیـان بڵێ: ئەی موحەممەد ﷺ من تەنها هەر بەوەحی هوشیارتان ئەکەمەوەو دەتانترسـێنم ﴿ ولا یسـمع الصم الدعاء إذا ما ینذرون ﴾ ئەوان لەبەر درێژە کێشـانی پشـت کردونیان لە دەنگی هەق خوا مۆری ناوە بەسـەر گوێیاندا هەتا وەك کەریان لێهاتووە، وە کەریش بانگ نابیسـێ کاتێ بترسێنرێن بە سـزا. ﴿ ٤٦: ولئن مستهم نفحة من عـذاب ربک ﴾ ئـەوە حاڵیانە، خۆ ئەگەر سـۆزەیەك لەهاڵاوی سزای پەروەردگارت لێیان بدات ﴿ لیقولن یا ویلنا إنا کنا ظالمین ﴾ خێرا خوانەناسان ئەڵێن: ئەی تیاچووی خۆمان!! بێگومان ئێمە هەرکەسانێکی سـتەمکار بووین بۆیە وامان بەسەرهات ﴿ ٤٧: و نضع الموازین القسط لیوم القیامة ﴾ بێگومان رۆژی قیامەت ئێمە ترازووی دادپەروەری دائەنێین و کردەوەکانیانی پێ ئەکێشین ﴿ فلا تظلم نفس شـیئا ﴾ ئەوسـا هیچ کەسێك کەمترین ستەمی لێناکرێ چ لەچـاك کاران و، چ لە خراپـکاران ﴿ وإن کان مثقال حبة من خردل ﴾ تەنانەت ئەگەر کردەوەکانیان بەئەندازەی سەنگی دەنکە خەرتەلەیەکیـش بێت کە لەبچووکیدا کـراوە بەنموونە ﴿ أتینابها وکفى بنا حاسبین ﴾ ئێمە ئەیهێنین و ئامادەی ئەکەین، وە ئەوەندە بەسـە بۆ ئێمە کە بە وردی ژمێریـاری کردەوەکانیان بین، وە لە جێگەیەکی‌تردا ئەفەرموێ: (ولا یظلم ربک أحدا) ٤٩/١٨. یاخود ئەفەرمـوێ: (إن الله لا یظلم مثقال ذرة) ٤٠/٤. یاخود ئەفەرموێ: (یـا بنی إنها إن تک مثقال حبة من خـردل فتکن فی صخرة أو فی السموات أو فی الأرض یأت بهالله...) ١٦/٣١.

کتێبمان بە مووساو هاروون دا:

﴿ ٤٨: ولقد آتینا موسى وهارون الفرقان وضیاء وذکرا للمتقین ﴾ بێگومان ئێمە کتێبی جیاکەرەوە (تەورات)مان بەمووسـاو هاروون دا، کە جیاکەرەوەی حەق وناحەقە، وە روونکەرەوەو بیرخەرەوەو ئامۆژگاریشـە بۆ پارێزکاران ﴿ ٤٩: الذین یخشون ربهم بالغیب ﴾ ئەوانەی کە لە پەنامەکی و پەنهانیدا لەپەروەردگاریان ئەترسـن، هەر چەندەیش پەروەردگاری خۆیان نەدیتووە ﴿ وهم من السـاعة مشـفقون ﴾ لە بەرپابوونی رۆژی قیامەتیش هەمیشـە لە ترس‌دان ﴿ ٥٠: وهـذا ذکر مبارک أنزلناه ﴾ ئەم قورئانەش ئامۆژگارییەکی پیرۆزو بەپیتـەو بەزمانی خۆتان ناردوومانە خـوارێ ﴿ أفأنتم له منکرون ﴾ ئاخۆ ئێوە هێمان نکولی ئەکەن و دانی پیا نانێن؟.

سەر گروشتەی ئیبراهیم و قەومەکەی:

﴿ ٥١: ولقد آتینا إبراهیم رشده من قبل ﴾ لەمەوبەریش بیر تیژی و رێنوێنیمـان بۆ دۆزینەوەی خوای گەورە بە ئیبراهیم بەخشـی، وەك ئەفەرموێ: (وتلک حجتنا آتیناها إبراهیم علی قومه) ﴿ وکنا بـه عالمین ﴾ ئێمە بە ئەحواڵی ئەو زاناو ئاگادار بووین ﴿ ٥٢: إذ قال لأبیه وقومه ﴾ ئەوکاتە کە بە باوکی و نەتەوەکەی خۆی وت: ﴿ مـا هذه التماثیـل التی أنتم لها عاکفون ﴾ ئـەم بت و پەیکەرە بـێ گیانانە چین ئێوە هەردەم لەبەریـان کەوتوون؟ ﴿ ٥٣: قالوا وجدنا آباءنا لها عابدین ﴾ لەوەڵامدا وتیان: باوو باپیرانی ئێمەش هەر ئەمانەیان دەپەرسـت، بۆیە ئێمەش لاسایی و پەیرەوی لەوان ئەکەیـن ﴿ ٥٤: قال لقـد کنتم أنتم وآباؤکم فـی ضلال مبین ﴾ ئیبراهیم وتی: ئەگەر راسـتتان دەوێ باوو باپیرانیشـتان هەروەکو خۆتان لە گومرایی و سەرلێشـێواوییەکی ئاشـکرادا بوون ﴿ ٥٥: قالوا أجئتنا بالحق ﴾ ئەوانیش وتیان: ئاخۆ تۆ راسـتی و هەقێکت بۆ هێناوین ﴿ أم أنت من اللاعبین ﴾ یاخۆ لە گاڵتە چیانی؟ واتە: ئەو قسـانەت بەراستە، یان گاڵتەمان پێدەکەی؟ ﴿ ٥٦: قال بل ربکم رب السموات والأرض ﴾ ئیبراهیم وتی: من گاڵتەچی نیم و بەراستیمە، چونکە ئەوانە هیچیان خوا نین.. بەڵکو پەروەردگاری ئێوە، پەروەردگاری ئاسمانەکان و زەویە ﴿ الذی فطرهن ﴾ ئەوەی دروسـتی کردوون هەر ئەویش شایسـتەی پەرسـتنە ﴿ وأنا على ذلکم من الشـاهدین ﴾ منیش خۆم لەسـەر ئەو راسـتیە کە یەك

خوا هەیەو ناوی (الله)یەو، گشت خواکانی ئێوەش پڕوو پووچن لەڕیزی شایەدانم.

ئیبراهیم بتەکانی تیکەتیکە کرد:

﴿ ٥٧: وتالله لأكيدن أصنامكم بعد أن تولوا مدبرين ﴾ سوێند بەخوا پاش ئەوە کە پشت هەڵکەن نەخشەیەك دەکێشم بۆ تێکشکاندنی بتەکانتان، ئیبراهیم ئەمەی لە بەرخۆیەوە گوت کاتێك کە ئەیانویست بڕۆنە دەرەوە بۆ جەژن وسەفاوسەیران چونکە لەساڵێکا جارێك خڕ ئەبوونەوەو ئەچوون بۆ جەژنگێڕان، جا بۆ ئامادە بوونی ئەو ڕۆژە ئیبراهیمیشیان دەعوەت کرد، ئەویش بە بیانووی نەخۆشی نەڕۆشت، وە هەر لە دوای ئەوان ویستی نەڕواو لەڕێگە زوو بگەڕێتەوەو کارو نەخشەی خۆی ئەنجام بدا، بۆیە وتی: (إني سقيم) ﴿ ٥٨: فجعلهم جذاذا إلا كبيرا لهم ﴾ بەر بووە بتەکان وهەموویانی وردو خاش کردن، بتە گەورەکەیان نەبێ، ئەوەی هێشتەوەو تەورەکەی لە سەر دانا، وەك ئەفەرموێ: (فراغ عليهم ضربا باليمين). ﴿ لعلهم إليه يرجعون ﴾ بەڵکو بێنەوە پرسیاری ئەو کارەساتە لەو بکەن و یەخەی ئەو بگرن و، بۆشیان دەرکەوێ کە ناتوانێ هیچ قسەیش بکاو وەڵام بداتەوە! ئیتر چۆن ئەبێ بکرێت بەخوا؟! ﴿ ٥٩: قالوا من فعل هذا بآلهتنا ﴾ بەڵێ، گەڕانەوەو کارەساتەکەیان چاو پێکەوتو وتیان: ئاخۆ کێ ئاوای بە خواکانمان کردووە؟ ﴿ إنه لمن الظالمين ﴾ دیارە کەسێکە لەستەمکارانەو، ئەبێ تۆڵەی خۆی وەربگرێ ﴿ ٦٠: قالوا سمعنا فتى يذكرهم يقال له إبراهيم ﴾ کاتیخۆی گوێیان لە ئیبراهیمەوە بوو بێزاری لە بتەکانیان دەردەبڕی (وتالله لأكيدن أصنامكم) بۆیە وتیان: ئێمە بیستوومانە لەلاوێك جاربەجار خواکانی ئێمەی بەخراپە باس ئەکرد، وە ئەویش پێیان دەگوت ئیبراهیم. جا ئەمکارە، ببێ و نەبێ هەر کاری ئەوە ﴿ ٦١: قالوا فأتوا به على أعين الناس ﴾ وتیان: دە بیهێنن بەبەر چاوی خەڵکیەوە لێی بکۆڵنەوە ﴿ لعلهم يشهدون ﴾ شایەد ئەوانیش بەئاگابن بەوەی ئەنجامی داوە. ﴿ ٦٢: قالوا: أأنت فعلت هذا بآلهتنا يا إبراهيم ﴾ ئەوسا کۆبوونەوەو ئیبراهیمیان هێناو وتیان: ئاخۆ تۆ ئەم کارەت بەخواکانمان کردووە ئەی ئیبراهیم؟ دیارە ئەوانە هێشتا ژێر نەبوون، بۆیە هێمان هەر بەخوا ناویان ئەبەن!! ﴿ ٦٣: قال بل فعله كبيرهم هذا ﴾ ئیبراهیم وتی: بەڵکو بتە گەورەکەیان ئەمەی کردووە! ئیبراهیم دەیەوێ بە خۆیاندا بچنەوە وبۆیان ڕوون بێتەوە ئەوانە خوا نین وبە کەڵکی خوایەتی نایەن. (ئەبووداوود، ترمزی، ئیبنولونزیر، ئیبن ئەبیحاتم) لە (ئەبوو هورەیرەوە) هێناویانەو ئەڵێن: پێغەمبەر ﷺ فەرمووی: ((لم يكذب إبراهيم في شئ قط إلا في ثلاث كلهن في الله: قوله: (إني سقيم) ولم يكن سقيما، وقوله لسارة: أختي، وقوله "(بل فعله كبيرهم هذا). ئەم ڕیوایەتە بەدرێژتر لە بوخاری وموسلیمیشدا هاتووە. واتە: هەرگیز ئیبراهیم درۆی نەکردووە، مەگەر لە سێ حاڵەتدا، ئەویش لەبەر خوا بوو:

قُلْ إِنَّمَآ أُنذِرُكُم بِٱلْوَحْىِ ۚ وَلَا يَسْمَعُ ٱلصُّمُّ ٱلدُّعَآءَ إِذَا مَا يُنذَرُونَ ﴿٤٥﴾ وَلَئِن مَّسَّتْهُمْ نَفْحَةٌ مِّنْ عَذَابِ رَبِّكَ لَيَقُولُنَّ يَٰوَيْلَنَآ إِنَّا كُنَّا ظَٰلِمِينَ ﴿٤٦﴾ وَنَضَعُ ٱلْمَوَٰزِينَ ٱلْقِسْطَ لِيَوْمِ ٱلْقِيَٰمَةِ فَلَا تُظْلَمُ نَفْسٌ شَيْـًٔا ۖ وَإِن كَانَ مِثْقَالَ حَبَّةٍ مِّنْ خَرْدَلٍ أَتَيْنَا بِهَا ۗ وَكَفَىٰ بِنَا حَٰسِبِينَ ﴿٤٧﴾ وَلَقَدْ ءَاتَيْنَا مُوسَىٰ وَهَٰرُونَ ٱلْفُرْقَانَ وَضِيَآءً وَذِكْرًا لِّلْمُتَّقِينَ ﴿٤٨﴾ ٱلَّذِينَ يَخْشَوْنَ رَبَّهُم بِٱلْغَيْبِ وَهُم مِّنَ ٱلسَّاعَةِ مُشْفِقُونَ ﴿٤٩﴾ وَهَٰذَا ذِكْرٌ مُّبَارَكٌ أَنزَلْنَٰهُ ۚ أَفَأَنتُمْ لَهُۥ مُنكِرُونَ ﴿٥٠﴾ ۞ وَلَقَدْ ءَاتَيْنَآ إِبْرَٰهِيمَ رُشْدَهُۥ مِن قَبْلُ وَكُنَّا بِهِۦ عَٰلِمِينَ ﴿٥١﴾ إِذْ قَالَ لِأَبِيهِ وَقَوْمِهِۦ مَا هَٰذِهِ ٱلتَّمَاثِيلُ ٱلَّتِىٓ أَنتُمْ لَهَا عَٰكِفُونَ ﴿٥٢﴾ قَالُوا۟ وَجَدْنَآ ءَابَآءَنَا لَهَا عَٰبِدِينَ ﴿٥٣﴾ قَالَ لَقَدْ كُنتُمْ أَنتُمْ وَءَابَآؤُكُمْ فِى ضَلَٰلٍ مُّبِينٍ ﴿٥٤﴾ قَالُوٓا۟ أَجِئْتَنَا بِٱلْحَقِّ أَمْ أَنتَ مِنَ ٱللَّٰعِبِينَ ﴿٥٥﴾ قَالَ بَل رَّبُّكُمْ رَبُّ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضِ ٱلَّذِى فَطَرَهُنَّ وَأَنَا۠ عَلَىٰ ذَٰلِكُم مِّنَ ٱلشَّٰهِدِينَ ﴿٥٦﴾ وَتَٱللَّهِ لَأَكِيدَنَّ أَصْنَٰمَكُم بَعْدَ أَن تُوَلُّوا۟ مُدْبِرِينَ ﴿٥٧﴾

وتی: من نەخۆشم، نەخۆشیش نەبوو، وتی: سارە خوشکمە، خوشکیشی نەبوو، وتی: ئەم بتە گەورەیە ئەوکارەی کردووەو؛ بتە گەورەکەیش نەی کردبوو. وتی: ﴿ فاسألوهم إن كانوا ينطقون ﴾ دە ئەوەتانێ لێیان بپرسن ئەگەر قسە ئەکەن.

قەومەکەی ئیبراهیم بەخۆدا چوونەوە:

﴿ ٦٤: فرجعوا إلى أنفسهم ﴾ جا ئیتر کەمێك داچڵەکان و چوونەوە بە خۆیاندا. ﴿ فقالوا إنكم أنتم الظالمون ﴾ دەرەنجام وتیان بەخۆیان: ئێوە هەر خۆتانن ستەمکار، نەك ئیبراهیم، ئەگینا شتێ قسە نەکاو، دەسەڵاتی نەبێ بەرگری لە خۆی بکا، ئەوشتە چۆن ئەبێ بە خوا؟! ﴿ ٦٥: ثم نكسوا على رؤوسهم ﴾ "هەردوای ئەوە کە گەڕانەوە لای بیرو ژێری خۆیان" زۆری نەخایاند دیسانەوە سەرەوخوار بوونەوە "لە ڕاکەی خۆیان لایانداو کەوتنەوە دەمەقاڵێو وتیان:" ﴿ لقد علمت ما هؤلاء ينطقون ﴾ ئەی

ئیبراهیــم! بێگومان بۆ خۆت ئەزانیت کە ئەوانە گۆیاو قســەکەر نــین، ئیترچۆن ئەڵێی لەوان بپرســن؟ ﴿ ٦٦: قال: أفتعبدون من دون الله ما لا ينفعكم شيئا ولا يضركم ﴾ ئیبراهیم ئەو پێ‌لێنانەی ئەوانی بەهەل زانی، بۆیە وتی: باشە، ئاخۆ -غەیرەزخوا- شتێ ئەپەرستن کە نەهیچێ کەڵکتان پێدەگەیەنێ ونەهیچێ زیانیشتان

فَجَعَلَهُمْ جُذَٰذًا إِلَّا كَبِيرًا لَّهُمْ لَعَلَّهُمْ إِلَيْهِ يَرْجِعُونَ
﴿٥٨﴾ قَالُوا مَن فَعَلَ هَٰذَا بِآلِهَتِنَا إِنَّهُ لَمِنَ الظَّالِمِينَ ﴿٥٩﴾
قَالُوا سَمِعْنَا فَتًى يَذْكُرُهُمْ يُقَالُ لَهُ إِبْرَاهِيمُ ﴿٦٠﴾ قَالُوا فَأْتُوا بِهِ
عَلَىٰ أَعْيُنِ النَّاسِ لَعَلَّهُمْ يَشْهَدُونَ ﴿٦١﴾ قَالُوا أَأَنتَ فَعَلْتَ
هَٰذَا بِآلِهَتِنَا يَا إِبْرَاهِيمُ ﴿٦٢﴾ قَالَ بَلْ فَعَلَهُ كَبِيرُهُمْ
هَٰذَا فَاسْأَلُوهُمْ إِن كَانُوا يَنطِقُونَ ﴿٦٣﴾ فَرَجَعُوا إِلَىٰ
أَنفُسِهِمْ فَقَالُوا إِنَّكُمْ أَنتُمُ الظَّالِمُونَ ﴿٦٤﴾ ثُمَّ نُكِسُوا عَلَىٰ
رُءُوسِهِمْ لَقَدْ عَلِمْتَ مَا هَٰؤُلَاءِ يَنطِقُونَ ﴿٦٥﴾ قَالَ
أَفَتَعْبُدُونَ مِن دُونِ اللَّهِ مَا لَا يَنفَعُكُمْ شَيْئًا وَلَا
يَضُرُّكُمْ ﴿٦٦﴾ أُفٍّ لَّكُمْ وَلِمَا تَعْبُدُونَ مِن دُونِ اللَّهِ أَفَلَا
تَعْقِلُونَ ﴿٦٧﴾ قَالُوا حَرِّقُوهُ وَانصُرُوا آلِهَتَكُمْ إِن كُنتُمْ
فَاعِلِينَ ﴿٦٨﴾ قُلْنَا يَا نَارُ كُونِي بَرْدًا وَسَلَامًا عَلَىٰ إِبْرَاهِيمَ ﴿٦٩﴾
وَأَرَادُوا بِهِ كَيْدًا فَجَعَلْنَاهُمُ الْأَخْسَرِينَ ﴿٧٠﴾ وَنَجَّيْنَاهُ
وَلُوطًا إِلَى الْأَرْضِ الَّتِي بَارَكْنَا فِيهَا لِلْعَالَمِينَ ﴿٧١﴾ وَوَهَبْنَا
لَهُ إِسْحَاقَ وَيَعْقُوبَ نَافِلَةً وَكُلًّا جَعَلْنَا صَالِحِينَ ﴿٧٢﴾

لێدەدا؟! ﴿ ٦٧: أف لكــم ولما تعبدون مــن دون الله ﴾ بێزاریو ئۆف لە ئێوەو لەوشــتانەش کە لەجێی خوا ئەیپەرســتن ﴿ أفلا تعقلون ﴾ ئایا ئاوەز ناخەنە کار؟.

ئیبراهیمیان خستە مەنجەنیقەوە:

﴿ ٦٨: قالــوا: حرقوه ﴾ دیــارە خواکانیان هیچ دیفاع وبەرگرییان بۆخۆیانیــش لێ نەهات، بۆیە ئەمــان بەرگرییان لێکردن و وتیان: ئیبراهیم بسوتێنن. ئیمامی (بوخاری) لە ئیبنی عەبباسەوە دەڵێ: کاتێ ئیبراهیم تووڕ درایە نێو ئاگرەکەوە وتی: (حسبنا الله ونعم الوكيل)، هــەم پێغەمبەریش موحەممــەد ﷺ کاتێ پێیــان وت: خەڵکێکی زۆرتــان بۆ خڕ بووەتەوە، حەقە لێیان بترســن وچارەیەکی خۆتان بکەن، کەچی لەباتی ترس و حیساب بۆ کردونیان ئیمانیان زیاتر بوو بە بەڵێن و بڕیارەکانی خوای خۆیان و فەرموویان: (حسبی الله ونعــم الوكيل). ﴿ وانصروا آلهتكم ﴾ یارمەتی خواکانتان بدەن!! ئــەی هاوار وئۆف بۆئەو خوایانە کە نەتوانن بەرگری لەخۆشــیان بکەن ﴿ إن كنتم فاعلين ﴾ ئەگەر ئێوە شــتێکتان لەدەســت دێ، جا ئەوانیش ئاگرێکی زۆرگەورەیان کردەوە، پاش ئەوە کە نزیکەی مانگێك دارو چیلکەیان بۆ کۆکردەوە" پاشان ئیبراهیمی حەقدۆستی تێ فڕێ درا!! ﴿ ٦٩: قلنا يا نار كوني بردا وسلاما على إبراهيم ﴾ خــوای گەورە دەفەرموێ: ئێمەش وتمان: ئەی ئاگر! ســاردو بێ زیــان بــە لەبۆ ئیبراهیم، جا ئیتر دەســت بەجێ ئاگرەکە ســارد بوویەوەو بوو بەخۆشی و، سەلام بۆی، بەڵام چۆن سارد بوویەوە؟ ئەم پرسیارە بۆدەبێ بکرێ، چونکە هەر ئەوکەسە کە ئەفەرمووێ: (كــن فيكون) هەر ئەویش ئەفەرمووێ: (یا نــار كونى..). ﴿ ٧٠: وأرادوا بــه كيدا ﴾ ویســتیان بەو کارە فێڵــێ لە ئیبراهیم بکەن و لەناوی ببەن ﴿ فجعلناهم الأخســرين ﴾ بــەڵام ئێمە ئەوانمان زۆر زەرەرمەندتر کرد. ئیمامــی (ئەحمەد، ئیبن ماجە، ئیبن حیبان.. تەبەریی) لەخاتوو عائیشەوە دەڵێن: پێغەمبەر ﷺ فەرمووی: ((إن إبراهيــم حين ألقى فى النــار لم تكن دابة إلا تطفــى منه النار غير الوزغ فإنه كان ينفخ على إبراهيم)) کاتێ کە ئیبراهیم هەڵدرایە ناو ئاگرەکەوە، هیچ دەعبایــەك نەما هەوڵی کوژاننەوەی نەدا (وەزەغ) نەبێ، بۆیە کوشتنی رەوایەو رێی‌پێدراوە.

قسەیەک بۆ مێژوو:

تەفســیری(فتح القدير)ی شــەوکانی دەڵێ: (وقيل: هــذا القائد هو نمــرود، وقيل: رجل من الأكراد). (قورتوبیــی)ش دەڵێ: (روى أن قائــل هــذه المقالة هو رجل من الأكراد من أعــراب فارس (أى من باديتها) قاله ابن عمر و مجاهد وإبن جريج، ويقال إسمه (هەيزەن). ئیبن کەسیر -لە تەبەریەوە- دەڵێ: (بإشارة رجل من أعراب فارس مــن الأكراد..). (روح المعانى) دەڵێ: (أخــرج إبن جرير عن مجاهد قــال: تلوت هذه الآية على عبد الله بن عمر فقال: أتدرى يا مجاهد! من الذى أشار بحريق إبراهيم بالنار؟ قلت: لا. قال: رجل من أعراب فارس يعنى الأكراد، ونــص -على أنه من الأكراد ابن عطية، وذكر أن الله تعالى خســف به الأرض فهو يتجلجــل فيها إلى يوم القيامة) پاشان لێکۆڵەرەوەکەی: (محمد حســين العرب) ئەڵێ: (هذا ظاهر فى أن الأكراد من الفرس، وقد ذهب كثير إلى أنهم من العرب، وذكر أن منهم أبا ميمون بن جابان من الصحابة ﷺ.

مەبەست لە هێنانی ئەم راوبۆچوونانە چەن خاڵێکە، لەوانە:

١) خوای گەورە خۆی چاکتر دەزانێت، ئەوکەسە کێ بووە؛ لە چ نەژادو گەل و نەتەوەو هۆزێك بووە؟

٢) گێڕانه‌وه‌ی ئه‌و شتانه -بۆ مێژوو- نابنه به‌ڵگه‌و سه‌رچاوه بۆ ڕاستییه‌کان، چونکه مێژوو سه‌رچاوه‌یه‌کی ڕه‌وان و دیاریی‌و باوه‌ڕ پێکراوی نییه، بۆیه ئێمه‌ی موسڵمان: گش ڕووداوه‌کانی ڕابوردوو، هه‌موو شتێکی ئێستاو ئاینده‌شمان له‌گه‌ڵ (قورئان) و (فه‌رمووده) ڕاسته‌کان هه‌ڵده‌سه‌نگێنن، وه به‌ئاشکراش هه‌ردوویان -قورئان و فه‌رمووده- ده‌ست نیشانی که‌سێکی تایبه‌تیان نه‌کردووه.

٣) نابێ به‌وتی؛ وتی، قه‌ومێك، هۆزێك، نه‌ته‌وه‌یه‌ك که‌م ئیعتبار بکرێ و نرخی که‌م بکرێته‌وه له‌مێژووی پرشنگداری ئیمانداراندا، له‌حاڵێکا که ئه‌و قه‌ومه سه‌دان و هه‌زاران مێری مه‌ردی، جوامێری پێشکه‌ش به‌ئیسلام کردبێت.

٤) ئه‌وقسه‌و قسه‌لۆکانه -زۆرجاران- کراونه‌ته به‌ڵگه‌ی لاڕێی و خراپی گه‌لی کورد، ته‌نانه‌ت (ته‌فسیری روح البیان)ی (ئیسماعیل حه‌ق)ی له‌و ده‌رگایه‌وه، زۆر شتان ده‌ڵێ به‌گه‌لی کورد!!

ئیبراهیم به هاوڕێیه‌تی لووت له عێراق باری کرد بۆ شام:

﴿ ٧١: ونجيناه ولوطا إلى الأرض التي باركنا فيها للعالمين ﴾ ئێمه (ئیبراهیم) و (لووت) ی برازایشمان له‌ده‌ستیان ڕزگار کرد و له‌وڵاتی (عێراق)ـه‌وه ڕۆشتن بۆده‌ڤه‌ری (شام) و به‌ره‌و ئه‌و وڵاته‌ی که‌بۆ هه‌موو خه‌ڵکان، پیرۆزو پڕ به‌ره‌که‌تمان کرد، وه پێغه‌مبه‌رانی زۆریشمان بۆنارد. ﴿ ٧٢: ووهبنا له إسحاق ويعقوب نافلة ﴾ ئیسحاقیشمان به ئیبراهیم -دوای ئه‌وه‌ی داوای لێ کردین- به‌خشی، پاشان (یه‌عقووب) یشمان به‌زیاده‌به‌ش پێ به‌خشی، واته: زیاد له‌داواکه‌ی خۆی ﴿ وكلا جعلنا صالحين ﴾ و هه‌ریه‌ك له‌وانه‌شمان کرده ئه‌هلی خێرو چاکه ﴿ ٧٣: وجعلناهم أئمة يهدون بأمرنا ﴾ وکردیشمانن به سه‌رۆك و پێشه‌وا، که هه‌ر به‌فه‌رمانی ئێمه مه‌ردم ڕێنوێن و شاره‌زا بکه‌ن بۆلای ئاینی خوا ﴿ وأوحينا إليهم فعل الخيرات ﴾ به‌هه‌مووشیانمان نیگا کرد که به‌رده‌وام گشت کاره چاکه‌کان ئه‌نجام بده‌ن ﴿ وإقام الصلاة وإيتاء الزكاة ﴾ و هه‌ڵسن به نوێژو، زه‌کات له‌ماڵ و سامانیان بده‌ن ﴿ وكانوا لنا عابدين ﴾ وهه‌میشه‌ش هه‌موو ئه‌و به‌ڕێزانه ئێمه‌یان ده‌په‌رست و گوێڕایه‌ڵی بڕیاروفه‌رمانی ئێمه بوون ﴿ ٧٤: ولوطا آتيناه حكما وعلما ﴾ وردبینیی‌و فه‌رمانی پێغه‌مبه‌رێتی و زانستمان به (لووت)یش به‌خشی، واته: کردمانه په‌یامبه‌رو ناردمان بۆ گونده‌کانی ده‌ڤه‌ری (سه‌دوم) ﴿ ونجيناه من القرية التي كانت تعمل الخبائث ﴾ وله‌و شاره‌ی (سه‌دوم)ـه که خه‌ڵکێکی زۆر خراپ و یاخی‌بوون و له‌فه‌رمانی خوا ده‌رچوو بوون و کاری دزێویان تێدا ده‌کرد، ڕزگار کرد ﴿ إنهم كانوا قوم سوء فاسقين ﴾ چونکه به ڕاستی خه‌ڵکی ئه‌وێ زۆر خراپ و له ڕێ لاده‌ر بوون ﴿ ٧٥: وأدخلناه في رحمتنا إنه من الصالحين ﴾ و بردمانه ناو به‌زه‌یی و میهره‌بانی خۆمانه‌وه، چونکه پیاوێکی ساڵح و چاك ڕه‌فتار بوو.

وَجَعَلْنَٰهُمْ أَئِمَّةً يَهْدُونَ بِأَمْرِنَا وَأَوْحَيْنَآ إِلَيْهِمْ فِعْلَ
ٱلْخَيْرَٰتِ وَإِقَامَ ٱلصَّلَوٰةِ وَإِيتَآءَ ٱلزَّكَوٰةِ وَكَانُوا۟ لَنَا
عَٰبِدِينَ ﴿٧٣﴾ وَلُوطًا ءَاتَيْنَٰهُ حُكْمًا وَعِلْمًا وَنَجَّيْنَٰهُ مِنَ
ٱلْقَرْيَةِ ٱلَّتِى كَانَت تَّعْمَلُ ٱلْخَبَٰٓئِثَ إِنَّهُمْ كَانُوا۟ قَوْمَ سَوْءٍ
فَٰسِقِينَ ﴿٧٤﴾ وَأَدْخَلْنَٰهُ فِى رَحْمَتِنَآ إِنَّهُۥ مِنَ ٱلصَّٰلِحِينَ
﴿٧٥﴾ وَنُوحًا إِذْ نَادَىٰ مِن قَبْلُ فَٱسْتَجَبْنَا لَهُۥ فَنَجَّيْنَٰهُ
وَأَهْلَهُۥ مِنَ ٱلْكَرْبِ ٱلْعَظِيمِ ﴿٧٦﴾ وَنَصَرْنَٰهُ مِنَ ٱلْقَوْمِ
ٱلَّذِينَ كَذَّبُوا۟ بِـَٔايَٰتِنَآ إِنَّهُمْ كَانُوا۟ قَوْمَ سَوْءٍ فَأَغْرَقْنَٰهُمْ
أَجْمَعِينَ ﴿٧٧﴾ وَدَاوُۥدَ وَسُلَيْمَٰنَ إِذْ يَحْكُمَانِ فِى ٱلْحَرْثِ إِذْ
نَفَشَتْ فِيهِ غَنَمُ ٱلْقَوْمِ وَكُنَّا لِحُكْمِهِمْ شَٰهِدِينَ ﴿٧٨﴾
فَفَهَّمْنَٰهَا سُلَيْمَٰنَ وَكُلًّا ءَاتَيْنَا حُكْمًا وَعِلْمًا وَسَخَّرْنَا
مَعَ دَاوُۥدَ ٱلْجِبَالَ يُسَبِّحْنَ وَٱلطَّيْرَ وَكُنَّا فَٰعِلِينَ ﴿٧٩﴾
وَعَلَّمْنَٰهُ صَنْعَةَ لَبُوسٍ لَّكُمْ لِتُحْصِنَكُم مِّنۢ بَأْسِكُمْ
فَهَلْ أَنتُمْ شَٰكِرُونَ ﴿٨٠﴾ وَلِسُلَيْمَٰنَ ٱلرِّيحَ عَاصِفَةً تَجْرِى بِأَمْرِهِۦٓ
إِلَى ٱلْأَرْضِ ٱلَّتِى بَٰرَكْنَا فِيهَا وَكُنَّا بِكُلِّ شَىْءٍ عَٰلِمِينَ ﴿٨١﴾

نووح و قه‌ومه‌که‌ی:

﴿ ٧٦: ونوحا إذ نادى من قبل ﴾ و باسی داستانی (نووح)یش بکه، که به‌ر له‌و پێغه‌مبه‌رانه‌وه رقی له گه‌له‌که‌ی هه‌ستاو داوای له‌خوا کرد که له‌ناویان ببا ﴿ فاستجبنا له ﴾ ئێمه‌یش نزاکه‌یمان گیراکردو وه‌ڵاممان دایه‌وه ﴿ فنجيناه وأهله من الكرب العظيم ﴾ و خۆی و خه‌ڵکه‌موسڵمانه‌که‌یمان له‌به‌ڵا گه‌وره‌و سه‌خته‌که ڕزگار کرد، واته: ئه‌وه‌ی بڕوای هێناو هاته ناو که‌شتییه‌که‌وه ڕزگاری بوو، ئه‌وه‌یش بڕوای نه‌هێنا نقوم بوو ﴿ ٧٧: ونصرناه من القوم الذين كذبوا بآياتنا ﴾ وه له‌به‌رامبه‌ر ئه‌و قه‌وم و هۆزه‌یه‌وه که نیشانه‌کانی ئێمه‌یان به‌درۆ خسته‌وه یارمه‌تیمانداو سه‌رمان‌خست ﴿ إنهم كانوا قوم سوء ﴾ چونکه به‌ڕاستی ئه‌وان گه‌لێکی ئێجگار ناله‌بارو خراپه‌کار بوون ﴿ فأغرقناهم أجمعين ﴾ هه‌موویانمان له‌ئاو نقوم کردو که‌سیان لێ ده‌ر نه‌چوو.

داستانی داوود و سولەیمان (علیهما السلام):

﴿ ٧٨: وداود وسليمان إذ يحكمان في الحرث ﴾ لە داوودو سولەیمانیش باسێك بكە ئەوكاتە كە سەبارەت بە كێڵگەیەك داوەرییان كرد ﴿ إذ نفشت فيه غنم القوم ﴾ ئەوسا كە مەڕومالاَتی هۆزێك بێ شوان بە شەو تێی كەوتبوون و تێیدا لەوەڕابوون ﴿ وكنا لحكمهم شاهدين ﴾ و ئێمە شایەدو ئاگاداری داوەرییەكەی هەردووك بووین ﴿ ٧٩: ففهمناها سليمان ﴾ چارەسەری كێشەكەمان فێری سولەیمان كردو تێمان گەیاند كە چۆن بڕیار بدا ﴿ وكلا آتينا حكما وعلما ﴾ بەهەردووك -داوودو سولەیمان- داوەری و زانیاریمان پێ بەخشین، ڕاڤەكەرانی قورئان ئەڵێن: دوو پیاو سكاڵاو كێشەیەكیان هەبوو: كە ڕانەمەڕێك چوو بووە ناو كێڵگەوكشتوكاڵی كابرایەك و زیانێكی گەورەی لێ دابوو، بردیانە لای (داوود)و ئەویش بڕیاریدا: لەباتی زیانەكە ڕانەمەڕەكە بدرێ بەخاوەن دەغڵ ودانەكە، دیارە ئەوەش بەدڵی خاوەن مەڕەكە نەبوو، بۆیە هەردووكیان چوونە لای سولەیمان و بەسەرهاتەكەیان بۆ گێڕایەوە، پاشان ئەویش چوو بۆلای داوودی باوكی و سەلامی لێ كردوو وتی: بەڕای من ئەگەر زەویەكە بەخاوەنی مەڕەكان بدرایەو، بیكردایە بەدەغڵ ودان، تاوەك خۆی لێ ئەهاتەوەو، مەڕەكانیش بدرایە لای خاوەن زەویەكە كەڵكی لەشیرو خوری و بەرەكەی وەرگرتایە، جا هەر كاتێ كشتوكاڵەكە وەك خۆی لێ هاتەوە بدرێتەوە بە خاوەنەكەی. (داوود) وتی: ڕۆڵەكەم: بڕیارەكەت باش وپەسەندە، شیاوی باسە داوەر هەركات دەقێكی دەست نەكەوت بۆ پشتگیری بڕیارەكەی، دەتوانێ پەنا بباتە بەر (ئیجتیهاد) هەر بۆیە ئەو دوو پێغەمبەرە بەڕێزەیش بڕیارەكانیان لێك جیاواز بوو، پێغەمبەریش موحەممەد ﷺ هەر لەو بارەیەوە دەفەرموێ: ((إذا اجتهد الحاكم فأصاب فله أجران، وإذا اجتهد فأخطأ فله أجر واحد)) (بوخاری). واتە: هەرگا داوەر ئیجتیهاد بكاو، پڕبەپڕ مەبەستەكەی پێكا، ئەوە لای خوا دوو جار پاداشی بۆ هەیە، خۆ ئەگەر نەی پێكاو بەهەڵەدا چوو، ئەوە یەك پاداشی بۆهەیە. ﴿ وسخرنا مع داود الجبال يسبحن والطير ﴾ كێوەكان و پەلەوەرەكانیشمان ملكەچ و ڕام كرد، كە هەموان لەتەك داوودا پێكەوە تەسبیحاتی خوا بكەن. داوود بە ئاوازو دەنگە خۆشەكەی خۆی تەسبیحاتی ئەخوێندو، گشت بوونەوەریش لەگەڵیا ئەیوتەوە، جا ئیتر چۆن وبەچ شێوەیەك؟ ئێمە هەموو ملكەچی ئەو شتانەین كە لەقورئاندا هاتوون ﴿ وكنا فاعلين ﴾ زۆر بەتواناو بەكاریش بووین بۆ ئەنجامدانی ئەو كارە ﴿ ٨٠: وعلمناه صنعة لبوس لكم ﴾ فێریشمان كرد كەچەندین جۆر پۆشاكی جەنگی دروست بكا بۆتان، خوا جۆرەها قەڵغان و زرێی نیشاندا كە دروستی بكات بۆ خۆپاراستن لەكاتی جەنگدا. بەڵێ پیشەسازی و تەكنەلۆجیا هەر لە پەیامبەرانەوە وردە وردە هەنگاوی هاویشتووە، ئەگەرچی بەیناو بەینیش پشوویەكی دابێت، بەلاَم نەك وەك ئێستا موسڵمانان بەتەواوی دەستیان لێ شۆری بێ! ﴿ لتحصنكم من بأسكم ﴾ تا لە زەبری یەكتر لە كاتی جەنگەكاندا بتانپارێزێ ﴿ فهل أنتم شاكرون ﴾ دە ئاخۆ ئێوە لەبەرامبەر ئەو نیعمەتانەوە سوپاسگوزار ئەبن؟ واتە: دەسوپاسی خوا بكەن. داستانی داوود ﷺ بەو شێوەیە بەكورتی باسكرا، ئینجا چیرۆكی سولەیمانیش بەم شێوەیە دەست پێ ئەكا: ﴿ ٨١: ولسليمان الريح عاصفة ﴾ بۆ سولەیمانیش بایەكی سەختی بەهێزمان ڕەخساندو ڕام كرد ﴿ تجري بأمره إلى الأرض التي باركنا فيها ﴾ بەفەرمانی ئەو دەڕۆشت بۆ ناوچەو وڵاتی شام، كە پڕپیت و پیرۆزمان كرد بە خێرات و بەرووبوم و نێردرانی زۆربەی پێغەمبەران لەوێ ﴿ وكنا بكل شيء عالمين ﴾ وە ئێمە بە هەموو شتێ زاناو ئاگادار بووین، خۆمان چاك ئەمانزانی سولەیمان ئەو پلەیەی شایستەیە لەم باسەی سولەیمانەدا وتوێژێكی زۆر هەیە، زۆربەشیان دەست هەڵبەستی جوولەكەیەو، بۆیە ئێمەش بێجگە لە دەقە قورئانییەكە ناڕۆینە ناو كێشەكەوە ﴿ ٨٢: ومن الشياطين من يغوصون له ﴾ وە هەروا لە شەیاتینەكانیش كەسانێكمان ڕام كردبوو بۆی ئەڕۆیشتنە ناو بنی دەریاكانەوە مرواری و مەرجانیان بۆ دەردەهێنا ﴿ ويعملون عملا دون ذلك ﴾ و بێجگە لەوەیش كاری تریشیان بۆ ئەنجام ئەدا، كە مرۆیەكان بۆیان ئەنجام نەئەدرا ﴿ وكنا لهم حافظين ﴾ خۆیشمان چاودێرو پارێزەریان بووین، نەمان دەهێشت لەفەرمانی ئەو لا بدەن. لەم باسی جنییانەدا گەلێ چیرۆك و داستانی جوولەكەی تێكەڵ كراوە، بۆیە ئێمەش لەم ئەندازەدا ئەوەستین.

یادێكی ئەییووب پێغەمبەر ﷺ:

﴿ ٨٣: وأيوب إذ نادى ربه ﴾ باسێكی بەسەرهات و چیرۆكی (ئەییووب)یش بكە كاتێ كە پاڕایەوەو هاواری لە پەروەردگاری خۆی كردو وتی: ﴿ أني مسني الضر ﴾ بێگومان دووچاری بەلاَو نەخۆشییەك بووم ﴿ وأنت أرحم الراحمين ﴾ ئەتۆیش لەهەموو خاوەن بەزەییەكان بەبەزەیی تری. ئەییووب ﷺ پەیامبەرێك بوو خوای دلۆڤان منداڵ وسامانێكی زۆری پێدابوو، بەلاَم دواتر بە ئیرادەو بڕیاری خۆی هەمووی تیاچوو، ئەویش هیچ گوێی نەداو پێی تێك نەچوو، پاشان نەخۆشیش درا بەسەریاو، زۆریش

بەئـارام و بەوێڵەوە داوای شـیفای لەخوا کرد ﴿ ٨٤: فاسـتجبنا له ﴾ ئێمەیش بەهانایەوە چووین و وەڵامـمان دایەوە ﴿ فکشـفنا ما به من ضر ﴾ غەمو پەژارەو نەخۆشـیمان لە سەر لابرد ﴿ وآتیناه أهله ومثلهم معهم ﴾ وە هەموو خێزانەکەیمان پێدایەوەو ئەوەندەی تریش لەگەڵیا ﴿ رحمة من عندنا ﴾ بە بەزەیییەك لە لای خۆمانەوە بە ئەیـیـووبدا ﴿ وذکـری للعابدین ﴾ کردمان بە بـیرەوەری و پەندیـش بۆ بەندە خواپەرسـتەکان تا ئەوانیش وەك ئەو لە کاتی مەینەتـی و بەڵاو نەهاتدا ئارامیان ببـێ و چاو لەو بکەن ﴿ ٨٥: و إسـماعیل و إدریس و ذا الکفل ﴾ باسـی (ئیسـماعیلی کوڕی ئیبراهیم و، ئیدریسـی کوڕی شـیت و، زولکیفل)یش بکە ﴿ کل مـن الصابرین ﴾ هەریەکێکیان لەدەسـتەی خۆڕاگران و ئارامگران بـوون بەرامبەر بە بەڵاو تاقیکردنەوەکان چونکە، ئیسـماعیل بوو ئامادەیـی خۆی دەربڕی بۆ سـەربڕینەکە. دەڵێن ئیدریس: ناوی -ئوزوریس- بووەو، میسریەکان پەرستوویانەو، یەکەم کەسێکیش بووە ئەوانی فێری کشـتوکاڵ و پیشەسازی کردووە!. زولکیفلیش: کات و شـوێنی و جێگـەی ژیانی نادیارە لای ئێمـە، بەڵام ئەوە ئاشـکرایە کە پەیامبەرێکی بەنی ئیسـرائیلییە ﴿ ٨٦: وأدخلناهم فی رحمتنا ﴾ هەموویانمان بەهۆی ئارامی و سەلاحەتیانەوە خستە ناو سـۆزو میهرەبانـی خۆمانەوە بەهەشـت و پەیامبەرێتیمان پێ بەخشـین ﴿ إنهم من الصالحین ﴾ چونکە ئەوان لە پیاوچاکان و ساڵحان بوون.

روونکردنەوەیەک:

ئـەو درۆیانەی لەبـارەی (ئەیـیـووب)ەوە ﷺ هەڵبەسـتراون و خزێنراونەتە تەفسـیرەکانەوە، هیچ زانایەکی تێگەیشـتوو فامیدە ددانـی پیادا نانـێ، بەڵکو زانایان هەموو یـەك دەنگن لەوەدا کە ئەو داسـتانە دەسـتی جوولەکەی تێخراوە، چونکە پێغەمبەران خوایان لە سەر بێ دەبێ لەهەر عەیبێك بەری و پاك بن و، گشت هەستیارەکانیشیان سەلامەت بن.

خاوەن ماسییەکە (یونس ﷺ):

﴿ ٨٧: وذا النون إذ ذهب مغاضبا ﴾ باسێکی خاوەن ماسییەکەیش (یونس) بکە، بەڵێ هەرلەبەر ئەوە (یونس) کاتی خۆی ماسی قوتیدا ئێستا پێی ئەڵێن (زەننوون) "خاوەن ماسی ئەوەش ئەوکاتە بوو بە ڕق و قینێکی زۆرەوە قەوم و گەلەکەی بەجێ هێشـت و ڕۆیشت، پـاش ئەوەی زۆری لەگەڵ وتـن بڕوا بێنن، بڕوایـان نەهێناو بێ سـوود بوو، ئیتر وای بەچاك زانی بەجێیان بهێڵێ و، ڕوو بکاتە وڵاتێکی تـر بۆ گەیاندنی بانگەوازەکەی خـوا ﴿ فظن أن لن نقدر علیـه ﴾ ئەو پێی وابوو ئێمە دەربەسـت نـین و دونیای لێ تەنگ ناکەینەوە؛ چونکە بە بۆچوونی ئەو زەوی فراوانە و، ئەڕوا بۆ شارو گوندێکی تـرو خەڵکیش زۆرە بانگیان بـکات بۆلای خوا ﴿ فنادی فی الظلمات ﴾ جا ڕقەکەی بەرەو دەریا بردی و، سواری کەشتی

وَمِنَ ٱلشَّيَٰطِينِ مَن يَغُوصُونَ لَهُۥ وَيَعۡمَلُونَ عَمَلٗا دُونَ ذَٰلِكَۖ وَكُنَّا لَهُمۡ حَٰفِظِينَ ﴿٨٢﴾ ۞ وَأَيُّوبَ إِذۡ نَادَىٰ رَبَّهُۥٓ أَنِّي مَسَّنِيَ ٱلضُّرُّ وَأَنتَ أَرۡحَمُ ٱلرَّٰحِمِينَ ﴿٨٣﴾ فَٱسۡتَجَبۡنَا لَهُۥ فَكَشَفۡنَا مَا بِهِۦ مِن ضُرّٖۖ وَءَاتَيۡنَٰهُ أَهۡلَهُۥ وَمِثۡلَهُم مَّعَهُمۡ رَحۡمَةٗ مِّنۡ عِندِنَا وَذِكۡرَىٰ لِلۡعَٰبِدِينَ ﴿٨٤﴾ وَإِسۡمَٰعِيلَ وَإِدۡرِيسَ وَذَا ٱلۡكِفۡلِۖ كُلّٞ مِّنَ ٱلصَّٰبِرِينَ ﴿٨٥﴾ وَأَدۡخَلۡنَٰهُمۡ فِي رَحۡمَتِنَآۖ إِنَّهُم مِّنَ ٱلصَّٰلِحِينَ ﴿٨٦﴾ وَذَا ٱلنُّونِ إِذ ذَّهَبَ مُغَٰضِبٗا فَظَنَّ أَن لَّن نَّقۡدِرَ عَلَيۡهِ فَنَادَىٰ فِي ٱلظُّلُمَٰتِ أَن لَّآ إِلَٰهَ إِلَّآ أَنتَ سُبۡحَٰنَكَ إِنِّي كُنتُ مِنَ ٱلظَّٰلِمِينَ ﴿٨٧﴾ فَٱسۡتَجَبۡنَا لَهُۥ وَنَجَّيۡنَٰهُ مِنَ ٱلۡغَمِّۚ وَكَذَٰلِكَ نُـۨجِي ٱلۡمُؤۡمِنِينَ ﴿٨٨﴾ وَزَكَرِيَّآ إِذۡ نَادَىٰ رَبَّهُۥ رَبِّ لَا تَذَرۡنِي فَرۡدٗا وَأَنتَ خَيۡرُ ٱلۡوَٰرِثِينَ ﴿٨٩﴾ فَٱسۡتَجَبۡنَا لَهُۥ وَوَهَبۡنَا لَهُۥ يَحۡيَىٰ وَأَصۡلَحۡنَا لَهُۥ زَوۡجَهُۥٓۚ إِنَّهُمۡ كَانُواْ يُسَٰرِعُونَ فِي ٱلۡخَيۡرَٰتِ وَيَدۡعُونَنَا رَغَبٗا وَرَهَبٗاۖ وَكَانُواْ لَنَا خَٰشِعِينَ ﴿٩٠﴾

بوو ودەرەنجام بە هۆی باری قورسی کەشتییەکەوە فڕێ درایە ناو دەریاکەوە، ماسی قوتیدا، ئەویش لەناو تاریکستانی شەوو دەریاو ناوسـکی نەهەنگەکەدا هاوارو بانگی لەخـوا کردو وتی: ﴿ أن لا إله إلا أنت ﴾ پەروەردگارا! بێ لە تۆ هیچ پەرستراوێك شك نابەم ﴿ سبحانک إنی کنت من الظالمین ﴾ هەر تۆیش لە هەموو نەنگێك خاوێن ڕائەگرم، بێگومان من لەڕیزی ستەمکاران بووم؛ ستەمم لە خۆم کردو، پەشـیمانم ﴿ ٨٨: فاستجبنا له ونجیناه من الغم ﴾ سا ئێمـەش بەهانایەوە هاتین و وەڵاممان دایەوەو لەو تەنگانەو خەم و پەژارەیە تێیکەوتبوو ڕزگارمان کرد ﴿ وکذلک ننجی المؤمنین ﴾ هەروەك یونسـمان ڕزگار کرد هـەر ئاوایش هەموو بڕواداران ڕزگار ئەکەین، دیارە ئەوەش بە ڕەچاوکردنی مەرجەکانی دوعا. شیاوی باسـە خوا قەوم وهۆزەکەی یونسی ڕزگار کرد کاتێ ئیمانیان هێنا وەکـو لەم ئایەتەدا: (فلولا کانت قریة آمنت فنفعها إیمانها إلا قوم یونس لما آمنوا کشفنا عنهم عذاب الخزی فی الحیاة الدنیا ومتعناهم

إلى‌حين)(١٠/٩٨). هەر واتای ڕزگـار کردنی هۆزەکەی (یونس)ە. پاشان پەشیمان بوونەوەیان.

زەکەریاو یەحیا سڵاویان لێ بێ:

﴿ ٨٩: وزكريا إذ نادى ربه ﴾ هەروەها زەکەریاش وەبیر بێنە کە لەناخـی دڵیەوە هاوارو بانگی لـە پەروەردگاری خۆی کردو وتی: ﴿ رب لا تذرنـي فـردا ﴾ ئـەی پەروەردگارا! هەر بـە تەنهاییم مەهێڵـەوە بێ منداڵ و واریس، ئەڵێن ئـەو دەمە تەمەنی زەکەریا گەیشتبووە سەد سـاڵ و، تەمەنی ژنەکەشی نەوەدو نۆ ساڵ بوو، هێمـان هیچ منداڵیان نەبوو بـوو ﴿ وأنت خير الوارثين ﴾ وە تۆش چاکترینی واریسانی بۆ من، واتە: هەر ئەتۆم بەسە ئەگەر واریسیشم پێ‌نەبەخشـی. ﴿ ٩٠: فاسـتجبنا لـه ﴾ دوعامان لێ گـیرا کردو وەڵاممان دایەوە ﴿ ووهبنا له يحيى ﴾ و یەحیایاشمان پێ بەخشی ﴿ وأصلحنـا له زوجه ﴾ و ژنەکەیشـمان بۆ هێنایـە باری منداڵ بوون لەحاڵێکا پێشـتر منداڵی نەئەبوو ﴿ إنهم كانوا يسـارعون فى الخيرات ﴾ چونکە ئەوان هەموویان لە کاری خێرو چاکەدا بەردەوام پەلەو تالوکەیان دەکرد﴿ ويدعوننا رغبا ورهبا ﴾ هەمیشـە لەبەر هیـوای میهرەبانی و ڕەحمەتی ئێمەدا نزایان دەکرد، وە لەترسـی دۆزەخ هاواریـان دەکرد ﴿ وكانوا لنا خاشـعين ﴾ لە ئاسـت ئێمە هەمووکات خۆبەکەمزان و ملکەچی کارو فەرمانی ئێمە بوون.

باسی مەریەم و عیسا (درووديان لێ بێ):

﴿ ٩١: والتـي أحصنـت فرجهـا ﴾ هەروەها وەبیر بێنـە (خاتوو مەریەم) ئەو ژنەی کە شەرم و داوێنی خۆی پاك و خاوێن ڕاگرت و پاراسـتی لـە حـەرام، بۆیە، نـاوی مەریەمی نەهێنـا، بەڵکو فەرمووی: (والتى..) چونکە لێرەدا مەبەست باسی پێغەمبەرانەو، تەنها کوڕەکەشی (عیسـا) لە زنجیرەی پەیامبەرانە، نەك خۆی. ﴿ فنفخنـا فيها مـن روحنا ﴾ ئینجـا ئێمەش بەهۆی فریشـتەی خۆمانەوە "جوبرەئیل" فوومان پێدا کرد و بوو بەهۆی سك پڕبوونی و، عیسای لێ بوو!! (شێخی سابوونی) لەپەراوێزی (ئیبن کەسیر)دا دەڵێ: (يـراد من الفرج: فرج القميـص، أى لم يعلق بثوبها ريبة، أى أنها طاهرة ألأثواب؛ قال السـهيلى: فلا يذهبن وهمک إلى غير هذا مـن لطيف الكناية..). واتە: مەبەسـت بەبێـژەی (فەرج)یەخەی کراسـەکەی خاتوو (مەریەم)ـە؛ واتە: ئەو قەت جێی بەدگومانی نەبووەو، هەمیشـە داوێنپاکبووە، بۆیە وەك تەفسیری (سوهەیلی) دەڵێت: نابێ بیر لەهیچ شـتێکی دیکـە بکرێتەوە، بەتایبەتی کە (روح القدس = جوبریـل) بەفەرمانی خوای (قُدووس) ئەوکارەی ئەنجام داوە، چۆن دەبێ بیر لەشـتێ تـر بکرێتەوە. ﴿ وجعلناها وابنهـا آية للعالميـن ﴾ مەریەم و کوڕەکەیشـمان کردە مۆعجیزەو نیشـانەیەکی گەورەو بێ وێنە بۆ هەموو خەڵکانی جیهان، چونکە تائەو سەردەمە شـتی وا نەبووبوو ولە ئایندەشا هەرگیز نایشبێت. ﴿ ٩٢: إن هـذه أمتكـم أمة واحدة ﴾ بەڕاسـتی ئـەم پەیامبەرو ئوممەتانـەن هاوبـیرو هاورێبـازی ئێـوەن کە یەك گـەل و یەك ئوممەتن؛ عەقیدەیان یەکەو، یەك شێوە ئەڕۆن و هەر هەمووشیان بـۆ خوا کار ئەکەن، بەڵام موشـریکەکان کەناریان لێگرتوو لێیان جیـا بوونـەوە! ﴿ وأنا ربكـم فاعبدون ﴾ منیـش پەروەردگاری ئێـوەم، دەشـێ تەنها منیش بپەرسـتن ﴿ ٩٣: وتقطعـوا أمرهم بينهم ﴾ لەگەڵ ئەوەشـدا کە هەموو پەیامبەران و ئوممەتانیان ئیش و کارو ئەرکیان یەك بووە وعەقیدەشـیان یەك بووە، بەڵام زۆربەی ئەوانە لەئاینی یەکتاپەرسـتی لایانداو کاروبـاری ئایینەکەیان لە ناو خۆیاندا پچڕ پچڕ کردو بوونە چەند گروپ و چەند دەسـتەوە ﴿ كل إلينـا راجعون ﴾ هەریەکێ لەوانیـش -لەدوارۆژدا- بۆلای ئێمە ئەگەڕێنەوە بۆحیسـاب و لێپرسینەوە ﴿ ٩٤: فمن يعمل من الصالحـات وهو مؤمن ﴾ جا هەرکەسـێك لە کارو کردەوەی چاك خەریك بێ، لەهەمان کاتدا بڕواداریش بێت ﴿ فلا كفران لسعيه ﴾ بێگومان تەقالاو هەوڵ و تێکۆشـانەکانی بەزایە ناچن و ون نابن ﴿ وإنا له كاتبون ﴾ بێگومان ئێمە کۆششەکەی بۆدەنووسین وهیچ شـتێکی لێ گوم نابێت ﴿ ٩٥: وحـرام على قرية أهلكناها أنهم لا يرجعون ﴾ خەڵکانی هەر شارو گوندێکیان لەناومان بردبن هەرگیز جارێکی‌تـر ناتوانن بەرەو دوا بگەڕێنەوە بـۆ دونیاو، تەوبەیان لێ وەرناگیردرێ.

یاجوج و ماجوج:

﴿ ٩٦: حتـى إذا فتحـت يأجـوج ومأجوج ﴾ دونیاش بـەردەوام دەبێت تـا ئەو کاتەی دەرگـا -بەربەسـتەکەی (ذوالقرنين)- لە تـیرەی (یاجوج و ماجوج) ئەکرێتەوەو بـڵاو ئەبنەوە، کە ئەوەش نیشانەی نزیکبوونەوەی کۆتایی دونیایە، جا ئەوانیش ﴿ وهم من كل حدب ينسلون ﴾ لەهەموو بەرزایی وکون و کەلێنێکەوە بە پرتاو دادەپـڕن و دەر دەچن، واتە: یاجـوج و ماجوج لە هەموو دەرگاو ڕێگایەکـەوە دێنە دەرەوە بۆ فەسـادو گێرە شـێوێنی. بەڵام ئاخۆ یاجـوج و ماجوج کێن؟ و ئێسـتا لەکوێن؟ چیـان لێ هات؟ یاخود سەرئەنجام چیان لێ دێت؟ ئەمانە کۆمەڵێ پرسیارن و وەڵامەکەیان زۆر گرانـە، وە ئێمـە بێجگە لەوەی لەقورئاندا هاتووە هیچ شـتێ نازانین، ئەگەرچی لەوانەیشـە هەر شەپۆلەکەی "تەتار" بووبێ،

چونكه له نزيك شـاری ترمزدا سـه‌ددێك دۆزراوه‌تـه‌وه ناوبانگی بـه "باب الحديد" ده‌ركردووه، وه زانای ئه‌ڵمانی (سـيل بردر) له سـه‌ره‌تای سه‌ده‌ی پازده‌دا سـه‌رێكی له‌وێ داوه له نووسینه‌كه‌ی‌دا تۆماری كرد، له‌وه ئه‌چـێ ئه‌و جێگایه، هه‌ر جێگا كه‌ی یاجوج و ماجـوج بێت ﴿ ٩٧: واقترب الوعد الحق ﴾ ئه‌وسـا ئیتر به‌ڵێنه راست و دروسته‌كه‌ش "بۆ هاتنی قیامه‌ت" نزیك ده‌بێته‌وه، واته: هـه‌ر یاجوج و ماجوج له‌و جێگای خۆیانه هاتنه ده‌رێ، ئه‌وه ئیتر قیامه‌تیش نزیكه ﴿ فإذا هی شـاخصة أبصار الذين كفروا ﴾ ئه‌وسا ئیتر چاوی ئه‌و كه‌سانه‌ی خوانه‌ناس و بێ بڕوان ئه‌بلەق ئه‌بێ و، له‌جێی خۆی ناجووڵێ، واتـه: له‌به‌ر ناره‌حه‌تی ئه‌و ڕۆژه چاویان بۆ ناتروكێ ﴿ يا ويلنا قد كنا فی غفلة من هذا ﴾ هاواریان لێ به‌رز ئه‌بێته‌وه وئه‌ڵێن: ئه‌ی تیاچوو خۆمان! به‌ڕاستی ئێمه له غه‌فڵه‌ت و بێ‌ئاگاییـدا بووین له‌م ڕۆژه ﴿ بل كنا ظالمين ﴾ نه‌ك هه‌ر غافڵ بووین، به‌ڵكو سته‌مكاریش بووین له خۆمان.

خۆتان و بته‌كانتان سووته‌مه‌نی دۆزه‌خن:

﴿ ٩٨: إنكم ومـا تعبدون من دون الله حصب جهنم ﴾ ئینجا ئه‌م بڕیاره ده‌ر ئه‌چـێ و پێیان ئه‌وترێ: بێ‌گومان ئێوه‌و ئه‌وشـتانه‌ش له‌جێی خوا ئه‌تان‌په‌رستن؛ گشت ده‌بنه دارو ده‌وه‌ن و سووته‌مه‌نی دۆزه‌خ ﴿ أنتـم لهـا واردون ﴾ هه‌ر ده‌بێ "له‌گه‌ڵ بته‌كاندا" بچنه نێویـه‌وه ﴿ ٩٩: لوكان هـؤلاء آلهة ما وردوها ﴾ به‌موشـریكان ده‌وترێت: خۆ ئه‌گه‌ر ئه‌و بتانه وه‌ك ئێوه پێتان وایه- خوا بوونایه ئـاوا نه‌ئه‌چوونـه نـاو دۆزه‌خـه‌وه ﴿ وكل فيها خالـدون ﴾ هه‌ر هه‌مووشـیان -په‌رستیارو په‌رسـتراو- له‌دۆزه‌خ‌دان به‌هه‌تاهه‌تایی ئه‌مێننـه‌وه ﴿ ١٠٠: لهم فيها زفير ﴾ له‌وێ هه‌ناسـه‌دانێكی زۆر توندیان بۆهه‌یه.﴿ وهم فيها لا يسمعون ﴾ وه له‌به‌ر ئێش وئازارو ناره‌حه‌تی له‌دۆزه‌خدا هیچ قسـه‌یه‌كی خۆش نابیستن، كڵپه كڵپی جه‌هه‌ننـه‌م نه‌بێ ﴿ ١٠١: إن الذين سبقت لهم منا الحسنى ﴾ بێ‌گومان كه‌سـانێك له پێشدا له لایه‌ن ئێمه‌وه به‌هۆی كاروكرده‌وه چاكه‌كانیانه‌وه، به‌ڵێنی پاشه ڕۆژی چاكتریان پێ‌درابوو. ﴿ أولئك عنهـا مبعدون ﴾ ئه‌وانه لـه‌و ئاگـره دوور ڕاده‌گیردرێن و گه‌رماو ناره‌حه‌تیـش ناچێژن ﴿ ١٠٢: لا يسـمعون حسيسـها ﴾ ده‌نگی قرچه‌و بڵێسـه‌ی دۆزه‌خ نابیسـتن ﴿ وهم فی ما اشـتهت أنفسهم خالـدون ﴾ به‌ڵكو ئه‌وانـه له‌ناو نازو نیعمه‌تێك‌دان كه نه‌فسـیان حه‌زی پێ ده‌كات، وه به هه‌تا هه‌تاییش له‌وێ ئه‌مێننه‌وه ﴿ ١٠٣: لا يحزنهم الفزع الأكبر ﴾ ته‌نگانه‌ی بێ سـنوور؛ ترسه گه‌وره‌كه‌ی ئه‌و ڕۆژه ئه‌وان زویر و غه‌مگین ناكات ترسی لێپرسینه‌وه‌و حیساب

و كیتابیـان نییه ﴿ وتتلقاهم الملائكة ﴾ وه به‌ڵكو فریشـته‌كانیش به‌ڕووی خۆشه‌وه له‌ده‌رگای به‌هه‌شتدا پێشوازییان لێ ئه‌كه‌ن ﴿ هذا يومكم الذی كنتم توعدون ﴾ و پێیان ئه‌ڵێن: ئه‌وا ئه‌مرۆ هه‌ر ئه‌و ڕۆژه‌یه كه "له‌دونیادا" به‌ڵێنتان پێ درابوو.

وَالَّتِي أَحْصَنَتْ فَرْجَهَا فَنَفَخْنَا فِيهَا مِن رُّوحِنَا
وَجَعَلْنَاهَا وَابْنَهَا آيَةً لِّلْعَالَمِينَ ﴿٩١﴾ إِنَّ هَٰذِهِ
أُمَّتُكُمْ أُمَّةً وَاحِدَةً وَأَنَا رَبُّكُمْ فَاعْبُدُونِ ﴿٩٢﴾
وَتَقَطَّعُوا أَمْرَهُم بَيْنَهُمْ كُلٌّ إِلَيْنَا رَاجِعُونَ ﴿٩٣﴾
فَمَن يَعْمَلْ مِنَ الصَّالِحَاتِ وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَلَا كُفْرَانَ
لِسَعْيِهِ وَإِنَّا لَهُ كَاتِبُونَ ﴿٩٤﴾ وَحَرَامٌ عَلَىٰ قَرْيَةٍ
أَهْلَكْنَاهَا أَنَّهُمْ لَا يَرْجِعُونَ ﴿٩٥﴾ حَتَّىٰ إِذَا فُتِحَتْ
يَأْجُوجُ وَمَأْجُوجُ وَهُم مِّن كُلِّ حَدَبٍ يَنسِلُونَ ﴿٩٦﴾
وَاقْتَرَبَ الْوَعْدُ الْحَقُّ فَإِذَا هِيَ شَاخِصَةٌ أَبْصَارُ الَّذِينَ
كَفَرُوا يَا وَيْلَنَا قَدْ كُنَّا فِي غَفْلَةٍ مِّنْ هَٰذَا بَلْ كُنَّا
ظَالِمِينَ ﴿٩٧﴾ إِنَّكُمْ وَمَا تَعْبُدُونَ مِن دُونِ
اللَّهِ حَصَبُ جَهَنَّمَ أَنتُمْ لَهَا وَارِدُونَ ﴿٩٨﴾ لَوْ كَانَ
هَٰؤُلَاءِ آلِهَةً مَّا وَرَدُوهَا وَكُلٌّ فِيهَا خَالِدُونَ ﴿٩٩﴾
لَهُمْ فِيهَا زَفِيرٌ وَهُمْ فِيهَا لَا يَسْمَعُونَ ﴿١٠٠﴾ إِنَّ الَّذِينَ
سَبَقَتْ لَهُم مِّنَّا الْحُسْنَىٰ أُولَٰئِكَ عَنْهَا مُبْعَدُونَ ﴿١٠١﴾

ئاسمان وه‌ك قاقه‌زی تۆمار هه‌ڵده‌پێچرێ:

﴿ ١٠٤: يوم نطوی السـماء كطی السجل للكتب ﴾ باسـی ئه‌و ڕۆژه بكـه ئاسمان، وه‌كـو هه‌ڵپێچانی تۆماری قاقه‌ز بۆ نووسـین هه‌ڵده‌پێچـین، چۆن نووسـه‌ر ئه‌و په‌ڕه‌ی به‌رده‌سـتی لوول ئه‌كاو ئه‌یپێچێتـه‌وه، ئه‌مـه‌ش هـه‌ر ئه‌وه‌یه كه خوای گـه‌وره ده‌رباره‌ی ئه‌فه‌رمـوێ: (وما قدروا الله حق قـدره والأرض جميعا قبضته يوم القيامة والسموات مطويات بيمينه..) ٦٧/٣٩. ئیمامی بوخاریش ئه‌م فه‌رمووده‌یـه ده‌هێنێ: ((إن الله يقبض يوم القيامة الأرضين، وتكون السموات بيمينه)). واته: به‌ڕاسـتی له ڕۆژی قیامه‌تدا خوا گشت زه‌ویـه‌كان ده‌گرێ و، ئاسمانه‌كانیش هه‌موو به‌ده‌سـتییه‌وه‌ن، ئه‌م باسـه زیاتر له سـووره‌تی (زومه‌ر)دا ڕوونكراوه‌ته‌وه. ﴿ كما بدأنا أول خلق نعيده ﴾ هه‌ر وه‌ك چۆن له سـه‌ره‌تاوه دروسـتمان كرد، دیسـان هـه‌ر ئاوایش وه‌ك خـۆی لێ ئه‌كه‌ینه‌وه ﴿ وعـدا علينا ﴾

بەڵێنێکە ئەنجامدانی لەسەر ئێمەیە ﴿ إنا کنا فاعلین ﴾ و بێگومانیش ئێمە هەر ئەنجامی ئەدەین. پێغەمبەر ﷺ فەرمووی: ((إنکم تحشرون إلی الله -عز وجل- حفاة عراة غرلا، کما بدأنا أول خلق نعیده وعدا علینا إنا کنا فاعلین)) (پێشەوا ئەحمەد). بێگومان ئێوە گشتتان بەپێی پەتی و، سەرو لاشەی رووت و

لَا يَسْمَعُونَ حَسِيسَهَا وَهُمْ فِي مَا اشْتَهَتْ أَنفُسُهُمْ
خَالِدُونَ ﴿١٠٢﴾ لَا يَحْزُنُهُمُ الْفَزَعُ الْأَكْبَرُ وَتَتَلَقَّاهُمُ
الْمَلَائِكَةُ هَٰذَا يَوْمُكُمُ الَّذِي كُنتُمْ تُوعَدُونَ
﴿١٠٣﴾ يَوْمَ نَطْوِي السَّمَاءَ كَطَيِّ السِّجِلِّ لِلْكُتُبِ كَمَا
بَدَأْنَا أَوَّلَ خَلْقٍ نُّعِيدُهُ وَعْدًا عَلَيْنَا إِنَّا كُنَّا فَاعِلِينَ
﴿١٠٤﴾ وَلَقَدْ كَتَبْنَا فِي الزَّبُورِ مِن بَعْدِ الذِّكْرِ أَنَّ الْأَرْضَ
يَرِثُهَا عِبَادِيَ الصَّالِحُونَ ﴿١٠٥﴾ إِنَّ فِي هَٰذَا لَبَلَاغًا
لِّقَوْمٍ عَابِدِينَ ﴿١٠٦﴾ وَمَا أَرْسَلْنَاكَ إِلَّا رَحْمَةً لِّلْعَالَمِينَ
﴿١٠٧﴾ قُلْ إِنَّمَا يُوحَىٰ إِلَيَّ أَنَّمَا إِلَٰهُكُمْ إِلَٰهٌ وَاحِدٌ
فَهَلْ أَنتُم مُّسْلِمُونَ ﴿١٠٨﴾ فَإِن تَوَلَّوْا فَقُلْ آذَنتُكُمْ
عَلَىٰ سَوَاءٍ وَإِنْ أَدْرِي أَقَرِيبٌ أَم بَعِيدٌ مَّا تُوعَدُونَ ﴿١٠٩﴾
إِنَّهُ يَعْلَمُ الْجَهْرَ مِنَ الْقَوْلِ وَيَعْلَمُ مَا تَكْتُمُونَ
﴿١١٠﴾ وَإِنْ أَدْرِي لَعَلَّهُ فِتْنَةٌ لَّكُمْ وَمَتَاعٌ إِلَىٰ حِينٍ ﴿١١١﴾ قَالَ
رَبِّ احْكُم بِالْحَقِّ وَرَبُّنَا الرَّحْمَٰنُ الْمُسْتَعَانُ عَلَىٰ مَا تَصِفُونَ ﴿١١٢﴾

سُورَةُ الحَجِّ

قووت و، خەتەنە نەکراوەیی وەك رۆژی لەدایك بوونتان گشت کۆدەکرێنەوە و دەبرێن بۆلای خوا، هەر وەکو چۆن یەکەم جار دروستمان کردوون، هەر ئاواش ئەتان گێرینەوە، ئەمە بەڵێنێکە ئەنجام دانەکەی لەسەر ئێمەیە، خۆ ئێمەش هەمیشە بەکارو لێهاتوو بووین.

ئەم زەمینە هەر بۆ بەندە ساڵحەکان دەبێ:

﴿ ١٠٥: ولقد کتبنا فی الزبور من بعد الذکر ﴾ بێگومان ئێمە لەکتێبی (زەبوور)ی (داوود)دا لەپاش تۆمار کردنی لە (لوح المحفوظ)دا نووسیمان و بریارماندا ﴿ أن الأرض یرثها عبادی الصالحون ﴾ کە بەندە ساڵحەکانم دەسەڵات و حکومەتی ئەم زەویە بەدەست ئەگرن. بەڵێ خوای گەورە ئادەمیزادی خستە سەر زەوی بۆ ئاوەدان کردنەوەی و، بەدەست هێنانی خێرو بەروو بوومی، بەرنامەو پرۆگرامیشی پێدان، جا کەواتە هەر لەبناغەدا خوای گەورە ئەم زەویەی بۆ برِواداران دروست کردووە، بۆیە پێویستە لەسەریان بەبڕوای دروست و هەوڵ و تێکۆشان و مەزراو کشتوکاڵ، ئاوەدانی بکەنەوە ﴿ ١٠٦: إن فی هذا لبلاغا لقوم عابدین ﴾ بێگومان ئا لەم قورئانەدا باسمانکرد راگەیاندنێکی ئاشکراو روون هەیە بۆ کەسانی خواپەرست، یاسای بوونەوەرو پاشەرۆژو ژیان وگەیشتن بە خۆشنوودی خوا، بۆ هەرگەلێکی پەرستیار وخواناسە، ئەوانەی سەر لەخۆیان تێك نادەن و، تەنهاو تەنها ئەم قورئانە دەکەنە بەرنامەی ژینیان.

پێغەمبەر رەحمەت و چاکە بوو بۆ گشت خەڵکانی جیهان:

﴿ ١٠٧: وما أرسلناک إلا رحمة للعالمین ﴾ ئێمە هەر بۆیە تۆمان نارد کەرەحمەت و بەزەیی و میهرەبانییەك بیت بۆ هەموو جیهانیان تادەستی تەواوی مەردوم بەرەو هیدایەت و رێگەی بەختیاری بگری، دیارە هەر تەنها ئەوانەش بەهرەمەند ئەبن پێت کە خۆشیان ئامادە بن بۆ بیستنی بانگەوازەکەت، ئیمامی (موسلیم) ئەم فەرموودەیەی هێناوە: ((إنی لم أبْعَثْ لَعَّانا، وإنما بُعِثْتُ رحمةً)) واتە: بێگومانە کە من بۆ ئەوە نەنێراوم هەردەم نفرینکارو نزاکاری شەرو خراپە بم بۆ خەڵکان، بەشکوم هەر بەرەحمەت و میهرەبانی و، دڵاوایی رەوانە کراوم. یان دەفەرموێ: ((إنما أنا رَحْمَةٌ مُهْداةٌ)) من هەر رەحمەت و شارەزا کراوێکی دەستی خوام و نێردراوم بۆلای ئێوە، واتە: خراپەکاری و، ئەزیەت و ئازاردان، ئەمانە هیچیان کاری من نین (ئیبن عەساکیر).

کاکڵی وەحی یەکخواپەرستییە:

﴿ ١٠٨: قل إنما یوحی إلی أنما إلهکم إله واحد ﴾ پێیان بڵێ: بەراستی من هەر بۆیە وەحی و نیگام بۆ کراوە کە بڵێم پەروەردگارو پەرستراوی ئێوە، هەر خوایەکی تاك و تەنیایە ﴿ فهل أنتم مسلمون ﴾ ئاخۆ ئێوە تەسلیم و ملکەچ دەبن؟ واتە: ملکەچبن بۆ پەرستنی خوا بە تاك و تەنیاو، فەرمان و بریارەکانی بی دووو سێ ئەنجام بدەن ﴿ فإن تولوا فقل آذنتکم علی سواء ﴾ خۆ ئەگەر ملکەچ نەبوون و پشتیان هەڵکرد، پێیان بڵێ: وا من بە یەکسانی پەیامی خوام بەهەمووتان راگەیاند، پاش ئەوەو پاش تەسلیم نەبوونتان، ئیتر لە نێوان ئێمەو ئێوەدا تەنها جەنگ ماوە. ﴿ وإن أدری أقریب أم بعید ما توعدون ﴾ من نایشزانم هاتنی ئەو سزایەی بەڵێنتان پێ دراوە نزیکە و زوو دێتە جێ؛ یان دوورە و ماوەیەك دەخایەنێ. لەدونیادا ئەبێ، یان لە دوارۆژدا؟ ﴿ ١١٠: إنه یعلم الجهر من القول و یعلم ما تکتمون ﴾ بێگومان ئەو زاتە بە

گوفتاری ئاشکراتان ئەزانێ و، بەوەش هەر دەزانێ ئێوە ئەیشارنەوە ﴿ ١١١: وإن أدری لعلـه فتنـة لکم ﴾ وە من نایشــزانم لەوانەیە دواخستنی ئەو سزایە هەر بۆ تاقیکردنەوەیەك بێت بۆتان ﴿ ومتاع إلی حین ﴾ رابواردنێك بێ تا ماوەیەکی دیاریکراو، ئەوجا سزاکەتان بــۆ بێت ﴿ ١١٢: قـال رب احکم بالحق ﴾ جـا دوای گەیاندنی پەیامەکەی و گوێ نەدانی خوانەناسان پێی، پەیامبەر روو ئەکاتە پەروەردگـاری خۆی و ئـەڵێ: ئەی پەروەردگــارم! لەنێوان من و ئەوانەدا بڕیاری ڕاستەقینەی خۆت بدە، چونکە من زۆر هەوڵمداو هۆشــیارم کردنەوە، لە سزای تۆ ئاگادارم کردنەوە، بەڵام باوەڕیان نەهێنـا، جا ئیتر تۆیش چۆن باشــە؛ بڕیاری خۆت بدە ﴿ وربنا الرحمن المستعان علی ما تصفون ﴾ پەروەردگارمان -کە خوایەکی بەخشەرە- کۆمەك لێخوازراوە بۆ تۆڵەو جەزرەبەدان لەسەر ئەوقسە ناقۆڵاو ناشــیاوانەتان، هەر ئەویشە یارمەتیم ئەداو سەرم ئەخا بە ســەر ئێوەدا، ئەر ئێوە لارو لاســار بن، چونکە من هەوڵێکی زۆرم لەگەڵدان، بەڵام ئێوە هەر نەتانبیست!.

فرەچاو لەبەروو مەمنوونم کە خوای دەهندەو پەروەرێنم، پشتیوانی کردم بۆ نووسینی تەفسیری سوورەتی (ئەنبیاء).

کۆتایی جزمی ١٧، (ولله الحمد والمنه)..

سوورەتی (حەج)ـە

مەدەنییەو (٧٨) ئایەتە

بەناوی خوای بەخشندەی میهرەبان

ئەم ســوورەتە وەك ســوورەتە مەدەنییەکانی تــر، گرنگییەکی زۆر دەدا بە نەخشــەو یاســادانان، هەرچەند کەش و هەوای سوورەتە مەککەییەکانیشی بەســەرا زاڵە، چونکە ئەمیش هەرباسی ئیمان و بــاوەڕ و یەکتاپەرســتی و، ئاگادارکردنەوەو ترســاندن و زیندوو بوونەوەو پــاداش و تۆڵەو نیشــاندانی دیمەنەکانی ڕۆژی قیامەت دەکات، خــۆ ئەمانــەش هەرهەموو باســی ســەرەکی ســوورەتە مەککەییەکانن، لەلایەکیشــەوە مۆڵەتدان بە (قیتال) و جەنگ و کوشــتارو، یاســادانان بۆ حەج و، دیاریو قوربانی بۆ (کەعبە)ی شەریفەو، فەرماندان بە جیهاد لەرێی خوادا.. ئەمانە هەر هەموو باسی سوورەتە مەدەنییەکانن، بۆیە هەندێ لە زانایان دەڵێن: ئەم سوورەتەیە هاوبەشە لە نێوان مەککەییو مەدینەییدا.

※ لەسەرەتاوە بەباسێکی سامناك و ترسێنەر: (یا أیها الناس اتقوا ربکم إن زلزلة الساعة شئ عظیم) دەست پێدەکات، کە بەڕاستی هەموو کەسێك دادەچڵەکێنێو سەرسام دەمێنێت، تەنانەت دایکی بەسۆزی شیردەریش چاوەکانی مۆڵەق و زەق دەبێ و، خۆشەویستی کۆرپەلەکەی خــۆی لەبیر دەچێتەوە، هــەروەك ژنی دووگیانیش منــداڵی لەبار دەچێ و، مرۆڤــەکان هەموو عەقــڵ و ژیرییان تێك دەچێو، وەك مەســت و سەرخۆشــیان لێ دێ و، تەنانەت خزم و کەس و کاری نزیکیش لەتاو قورسیو نارەحەتی ئەو ڕۆژە لەیەکتر هەڵدێن و ڕادەکەن

※ کۆمەڵێ بەڵگەی بەهێز دێنێتەوە بۆ ڕاستی ئەو ڕووداوە گەورەیە: ڕۆژی قیامەت، بەگشــت بوونەوەریش دەڵێت: باشە! دەسەڵاتێك بتوانێ ئەم هەموو قۆناغانە بەسەر مرۆڤدا بێنێو تێپەڕێنێ: (یا أیها النـاس إن کنتم فی ریب من البعث..) پاشــانیش پاداش، یان تۆڵە وەردەگرێتەوە، ئەی چۆن ناتوانێ مردووان زیندوو بکاتەوە؟!

※ چەنــد دیمەنێکــی دڵتەزێنــی ڕۆژی قیامەت بــاس دەکات، دەرەنجام چاکان لە بەهەشتداو، خراپان لە دۆزەخدا هەموو خۆیان دەبیننەوە.

※ وێنــەی چەنــد شــارو وڵاتێکــی کاول و وێرانکــراو، بەهۆی ســەرپێچیو یاخیبوونیانــەوە دێنێتــەوە، لە لایەکــەوە بۆ ئەوەی بانگبەرانــی ئیســلام دڵنیابــن کە خــوا لە پشــتیانەو، لەلایەکی تریشــەوە با ستەمکاران چاك بزانن کە خوا هەر بۆ ماوەیەکی کەم چاوپۆشیان لێ ئەکات.

لەکۆتاییشــدا نموونەیەك بۆ بتپەرســتەکان دێنێتەوەو پێیان دەڵێ: پەرســتراوەکانیان زۆر پەســتترو لاوازترن لــەوەش کەهیچ نەبێت بتوانن تاکە مێشــێکیش دروست بکەن، جا پاش ئەوە داوا ئەکات کەتەنها پەیرەوی لەدین و ئایینی ئیبراهیم بکرێ. وە بۆیە بەناوی سوورەتی (حەج)ـەوە ناونراوە، بۆئەوەی تا دونیا دونیابێت باسی ئیبراهیــم و کارو کردەوەکانی هەر پرشــنگداربێ، چونکە ئیبراهیم بوو، مرۆڤەکانی بانگکرد بــۆ جێبەجێکردنی فەریزەی حەج، جا هەمــوو خەڵك، ئەو بانگــەی ئەویان بیســت، تەنانەت ئەوانەش کە هێشــتا هەر لەپشــتی بابیانــدا بوون بە: (لبیـك اللهم لبیك) وەڵامیان دایەوە.

ڕۆژە سەختەکانی قیامەت:

خوا لەم ســوورەتەدا مرۆڤ لەکات وساتەسەختەکانی ڕۆژی سەڵا هوشــیار دەکاتەوەو دەفەرموێ: ﴿ بسم الله الرحمن الرحیم * ١ یا أیها الناس اتقوا ربکم ﴾ ئەی خەڵکینە! بەردەوام لەپەروەردگارتان بترســن و خۆ بپارێزن لە خەشم و ڕکی ئەو، فەرمانەکانی بەچاکی جێبەجێ بکەن، بەو جۆرە کە لەپێناسەی (تەقوا)دا لەلایەن یەکێ

لەخوا ناسانەوە هاتووەو دەڵێت: نەچیتە جێگایەکەوە، خوا ڕێگری لێ کردبێت، لە جێگایەکیشدا دەبێ ببی، ببەو نادیار نەبیت ﴿ إن زلزلة الساعة شئ عظيم ﴾ چونکە بەڕاستی بوومەلەرزەو شۆکەی هاتنی ڕۆژی قیامەت و کاولبوونی دونیا، کارێکی زۆر سامناك و گەورەیە، وەك خوا خۆی لەسوورەتێکی تردا ئەفەرموێ:

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ
يَا أَيُّهَا النَّاسُ اتَّقُوا رَبَّكُمْ إِنَّ زَلْزَلَةَ السَّاعَةِ شَيْءٌ
عَظِيمٌ ﴿١﴾ يَوْمَ تَرَوْنَهَا تَذْهَلُ كُلُّ مُرْضِعَةٍ عَمَّا
أَرْضَعَتْ وَتَضَعُ كُلُّ ذَاتِ حَمْلٍ حَمْلَهَا وَتَرَى النَّاسَ
سُكَارَىٰ وَمَا هُم بِسُكَارَىٰ وَلَٰكِنَّ عَذَابَ اللَّهِ شَدِيدٌ
﴿٢﴾ وَمِنَ النَّاسِ مَن يُجَادِلُ فِي اللَّهِ بِغَيْرِ عِلْمٍ وَيَتَّبِعُ كُلَّ
شَيْطَانٍ مَّرِيدٍ ﴿٣﴾ كُتِبَ عَلَيْهِ أَنَّهُ مَن تَوَلَّاهُ فَأَنَّهُ يُضِلُّهُ
وَيَهْدِيهِ إِلَىٰ عَذَابِ السَّعِيرِ ﴿٤﴾ يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِن كُنتُمْ فِي
رَيْبٍ مِّنَ الْبَعْثِ فَإِنَّا خَلَقْنَاكُم مِّن تُرَابٍ ثُمَّ مِن نُّطْفَةٍ ثُمَّ
مِنْ عَلَقَةٍ ثُمَّ مِن مُّضْغَةٍ مُّخَلَّقَةٍ وَغَيْرِ مُخَلَّقَةٍ لِّنُبَيِّنَ لَكُمْ
وَنُقِرُّ فِي الْأَرْحَامِ مَا نَشَاءُ إِلَىٰ أَجَلٍ مُّسَمًّى ثُمَّ نُخْرِجُكُمْ
طِفْلًا ثُمَّ لِتَبْلُغُوا أَشُدَّكُمْ وَمِنكُم مَّن يُتَوَفَّىٰ
وَمِنكُم مَّن يُرَدُّ إِلَىٰ أَرْذَلِ الْعُمُرِ لِكَيْلَا يَعْلَمَ مِن
بَعْدِ عِلْمٍ شَيْئًا وَتَرَى الْأَرْضَ هَامِدَةً فَإِذَا أَنزَلْنَا عَلَيْهَا
الْمَاءَ اهْتَزَّتْ وَرَبَتْ وَأَنبَتَتْ مِن كُلِّ زَوْجٍ بَهِيجٍ ﴿٥﴾

(إذا زلزلت الأرض زلزالها وأخرجت الأرض أثقالها..) ٩٩/١-٢.
یان دەفەرموێ: (وحملت الأرض والجبال فدكتا دكة واحدة فيومئذ وقعت الواقعة..) ٦٩/١٤-١٥) ئیمامی (بوخاری) لەتەفسیری ئەم ئایەتەدا لە (ئەبی سەعید)ـەوە دەڵێ: پێغەمبەر دەفەرموێ: ((يقول الله تعالى يوم القيامة: يا آدمُ! فيقول: رَبَّنا لبيك وسعديك، فنادى بصوت: إن الله يأمرك أن تُخرجَ من ذريتك بعثاً إلى النار، قال: يارب! وما بَعْثُ النار؟ قال: من كل ألفٍ- أراه قال- تسعُمأةٍ وتسعةٌ وتسعون، فحينئذ تَضَعُ الحاملُ حَمْلَها ويَشيبُ الوَلَدُ وترى الناسَ سكارى وماهم بسكارى ولكن عذاب الله شديد)). بەکورتی: لەنێو یەك هەزار کەس دا (٩٩٩) کەسیان بۆ نێو ئاگر ڕەوانە دەکرێن، لە هەزار کەس تەنیا یەك کەس ڕەوانەی بەهەشت دەکرێ، بۆیە ئیتر لەترسانا دووگیان بەر ئەخاو، دایکی (شیردەر) بیری بەلای منداڵەکەیەوە نامێنێو خافڵ دەبێ. وەکو دەفەرموێ: ﴿ ٢: يوم ترونها تذهل كل مرضعة عما أرضعت ﴾ هەرکە کارەساتی ئەو ڕۆژە پێشهات، ئەبینن هەر ژنێکی شیردەر منداڵە شیرەخۆرەکەی خۆی لەکاتی شیر پێدانیدا فەرامۆش دەکاو لێی غافڵ ئەبێو لەباوەشی بەردەبێتەوە ﴿ وتضع كل ذات حمل حملها ﴾ وەهەرچی مێینەی دووگیان و زکپڕیشە، لەترس و لە هەیبەتا زکەکەی دادەنێو لەباریدەچێت ﴿ وترى الناس سكارى ﴾ و هەمووخەڵکیش وەك مەست و سەرخۆش دەبینێ ﴿ وماهم بسكارى ﴾ خۆ لەڕاستیدا مەست و سەرخۆش نین ﴿ ولكن عذاب الله شديد ﴾ بەڵکوسزای خوا زۆر توندوسەختە، بۆیە ئاوا بیرو هۆشیان نەماوەو، وەك سەرخۆشیان لێ هاتووە.

پەیڕەوانی شەیتان:

خوای میهرەبان لەوکەسانە تووڕەیە کەباوەڕ بەڕۆژی پەسڵان ناکەن، بۆیە دەفەرموێ: ﴿ ٣: ومن الناس من يجادل في الله بغير علم ﴾ لەگەڵ ئەوەشدا کە ڕۆژێکی سەختی ئاوا لە پێشیەتی، کەچی دەبینی هەندێ خەڵك بێ‌هیچ بەڵگەوتێگەیشتن و زانیارییەك لەبارەی دەسەڵاتی خواوە ململانێو دەمبازی دەکەن ﴿ ويتبع كل شيطان مريد ﴾ ودەکەوێتە شوێنی هەموو شەیتانێکی یاخیو، سەرکێش ﴿ ٤: كتب عليه أنه من تولاه ﴾ لەسەرشەیتان بڕیار دراوەو بۆی نووسراوە: هەرکەسێك ئەو بکا بەدۆست وسەرووەری خۆی ﴿ فأنه يضله ويهديه إلى عذاب السعير ﴾ بێ‌گومان گومڕای دەکاو، بۆ سزایەکی سووتێنەرو هەڵگیرساویش ڕێنموونی دەکات، واتە: ئەنجامی بەدواداچوونی شەیتان، هەر ئاگری دۆزەخە.

قۆناغەکانی دروستکردنی مرۆڤ:

ئەمەش نیشانەگەلێکە بۆ توانایی ودەسەڵاتی خوا، لەسەر زیندوکردنەوە، خوا دەفەرموێ: ﴿ ٥: يا أيها الناس إن كنتم في ريب من البعث ﴾ ئەی خەڵکینە! ئەر ئێوە لەزیندووبوونەوە دوودڵ و بەگومانن ﴿ فإنا خلقناكم من تراب ﴾ وەرن تەماشایەکی سەرەتاو بنەڕەتیدروستبوونی خۆتان بکەن و، چاکیش بزانن: ئێمە ئەسڵتان (ئادەم)مان، لە گڵ دروستکردووە ﴿ ثم من نطفة ﴾ لەپاشا (نەوەکانی) لە تنۆکە ئاوێك، کە لەپشتی باوك هەڵدەقوڵێ ﴿ ثم من علقة ﴾ ئینجا لە خوێنپارەیەك وەك زەروو ﴿ ثم من مضغة ﴾ پاشان لەگۆشتپارەیەك ﴿ مخلقة وغير مخلقة ﴾ تەواوو سەرو سیما پێدراو، یا ناتەواوو، پێش تەواو بوون لەبار دەچێ ﴿ لنبين لكم ﴾ تا دەسەڵاتی خۆمانتان بۆ دەرخەین و، تێبگەن کە دەسەڵاتێك بتوانێت ئەوئاوە -نوتفە- یە بکا بەپارچە خوێنێك، پاشان بەپارچە گۆشتێك، لەوێشەوە بۆ ئادەمزاد، دیسان هەرئەو

دەسـەڵاتەیە دەتوانێت زیندووتان بکاتەوە، بەڵکو زۆر بەئاسـانتر ﴿ ونقـر فی الأرحام ما نشـاء ﴾ ئینجا چیمان بـوێ دەیخەینە منداڵدانـەوەو هەر لەوێش بڕیاری لەسـەر دەدەیـن و دەیهێڵینەوە تـا دیمەن و نیگـاری تەواو ئەبێت ﴿ إلی أجل مسـمی ﴾ تاکاتی دیاریکراو بۆلەدایکبوونی لەوێ ڕای‌دەگرین ﴿ ثم نخرجکم طفلا ﴾ لەپاشان بەساوایی‌و زۆرلاوازو بێ دەسەڵات لەو منداڵدانەدا دەتان هێنینـە دەرێ! ﴿ ثـم لتبلغوا أشـدکم ﴾ لەپاشـان پەروەردەتان دەکەین تا وردە وردە دەگەنە هێزو پێزی تەواوتان و، بیرو هۆشتان کامـڵ دەبـێ ﴿ ومنکم من یتوفـی ﴾ وهەتانە هەر لەسـەرەتای ژیانـەوە دەمرن و ئەوەندە نامێننەوە ﴿ ومنکـم من یرد إلی أرذل العمـر ﴾ و هی وایشـتان هەیـە دەمێنێ‌و تەمەنی درێـژ دەبێ تا دەگاتە کەلەلایی‌وسـەختترین پلەی ژیانـی‌و، بەتەواوی کەنەفت و ئوفتـادەو پیردەبێ ﴿ لکی لایعلم من بعد علم شـیئا ﴾ تا وای لێ دێت پاش ئەوەی کاتی خۆی شتێکی دەزانی، ئێستا هەمووشتێکی لەبیردەچێتەوە. بەڵێ مەتەڵی چۆنییەتی دروستبوونی ئادەمی بۆکێ هەڵدێـت؟ کێ‌یـە؟ لەکوێوە هات؟ چۆن پەیدابـوو؟ چەن قۆناغی بڕی؟ قورئان بەکورتەیەك وەڵامی ئەوگشـتە مەتەڵە بەم شـێوەیە ئەداتەوە:

١) لەسـەرەتاوە لەخاك وخۆڵ ئافەرێنرا، کەوابوو ئینسـان ڕۆڵەی زەوییـەو، لەزەوی لەدایك بووە، لەسەرپشـتی ئەوپێگەیشـتووەو ژیاوە، هەموو توخمەکانی لەگەڵ زەویدا چوون یەکن، مەگەر تەنیا (ڕۆح) جیایان بکاتەوە، بەڵام ئەی ئەو گڵە لەکوێ‌بوو؟ ئەو هەموو گەردیلانە چۆن کۆکرانەوە؟ چ زاتێك کۆی کردنەوە؟.

٢) هەرلـەو دڵۆپە ئاوە (نوتفە)یە.. بەڵێ هەر لەوئاوەی ژن وپیاوە، کـە تەنهـا دڵۆپێکەو، بەسـەدانیش ملیـۆن حەیوانـی مەنەوی هەڵگرتووە.. تەنها(خەلیە) یەك لەوملیۆنەها خەلیە، لەگەڵ ئاوی ژندا موتوربە دەبێ‌و؛ لەمنداڵداناو لەجێگایەکی قایم وئەسـتووردا قەرار دەگرێ.. پاشـان هەر لەو دڵۆپە بچووکـە ئاوەیە، ڕەنگی، جوانی‌و ناشـیرینی، قەدو باڵای، قەڵـەوی ولاوازی، ئازایەتی‌و جوامێری، بێ ورەیی‌و ترسـنۆکی، زیرەکـی‌و بلیمەتی، تەمەڵی‌و کەودەنی هەڵدەگرێت.. هتد.

٣) خوێنپارە.

٤) گۆشتپارە.

پاشـان پەیکەری ئێسـکی (الهیکل العظمی).. دواتـر قۆناغەکانی منداڵی و، ئینجا پیربوون و گەڕانەوە بۆ قۆناغی منداڵی، بەشێوەیەك کەهیچ شـتێك نەزانێ، لەڕابووردووی خۆی، جا باشە ئەبێ کێ بێت ئەم هەموو قۆناغانە بەسەر مرۆڤدا بێنێ؟ دەبێ بۆچی مرۆڤ خۆی لەبیرباتەوە، تا بەئاسانی خوای خۆی بدۆزێتەوە؟

﴿ وتری الأرض هامدة ﴾ بەڵگەیەکی تری دەسەڵاتمان بۆ زیندوو کردنەوەتان: لەوەرزی زستاندا ئەم زەویە وشك و مردووەیە، دەبینی کە هیچ گژو گیایەکی تیا نییەو خامۆش و بێ هەسـت و خوسـت ﴿ فـإذا أنزلنا علیها الماء ﴾ کەچی‌هەرکە ئاوی بارانی بەسـەردا دەبارێنیـن ﴿ اهتزت وربت ﴾ رادەچەنێ و دەبـزوێ و بەجووڵە دەکەوێ و ئەژێتەوە و بەخۆدا دێ و گەشـە دەکا ﴿ وأنبتت من کل زوج بهیج ﴾ و لە هەمووجۆرە گژو گیایەکی‌جوان دەڕوێ ﴿ ٦: ذلـک بأن الله هو الحق ﴾ دروسـتکردنی ئادەمیـزاد بەو جۆرەو، زیندووکردنـەوەی زەویـش بەو شـێوەیە، هەر هەمـوو بۆ ئەوەیە ئێـوە بیر بکەنەوەو چاك بزانن کە بەڕاسـتی تەنهـا خوا زاتێکی ڕاسـت و هەقە ﴿ وأنه یحـی الموتی ﴾ وبێ‌گومان هەرئەویشـە مردووان زیندوو ئەکاتەوە ﴿ وأنه علی کل شئ قدیر ﴾ وهەر ئەوە بەسـەر هەموو شـتێکدا بەتوانایە ﴿ ٧: وأن الساعة آتیة لا ریب فیهـا ﴾ دڵنیابـن قیامەتیش بەرپا دەبێت، کەهیـچ گومانی تێدا نییـە. ﴿ وأن الله یبعـث من فی القبور ﴾ و بەڕاسـتی خوا هەموو ئەوانەی لەگڵکۆو گۆڕدان زیندوو ئەکاتەوە، تا پاداشـت و تۆڵەیان وەرگرنەوە، لەسوورەتی(یاسین)یشدا دەفەرموێ: (قل یحییها الذی أنشـأها أول مرة..) ٧٩/٣٦. کەچـی لەگەڵ ئەو هەموو بەڵگانەدا: ﴿ ٨: ومـن النـاس من یجـادل فی الله ﴾ لەنێـو خەڵکیدا مرۆڤی وا هەیە –دەربارەی زاتی خواو، دەسـەڵاتی فراوانی– موجادەلەو شەڕە قسـە دەکات!! ﴿ بغیر علم ولا هدی ولا کتاب منیر ﴾ بێ ئەوە هیچ جۆرە زانسـت و زانیاری و ڕێنموونی و نامەیەکی ڕوون و ئاشـکرای ببێت، کەواتە زۆر جێگەی سەر سوڕمانە لەگەڵ ئەو هەموو نیشـانەو بەڵگانەدا هەر ملەملێ و چەلەحانێ لەگەڵ خوادا بکات!.

ڕابەرانی کوفر بە فیزەوە مل بە لاوە دەنێن:

حاشـاکەرانی دیـن ودینداری، هەمیشـە ئەمە بـاوو نەریتیانە کـە ئەم ئایەتـە باسـی دەکاو دەفەرموێ: ﴿ ٩: ثانـی عطفه ﴾ هەریەکە لەو جۆرە کەسـانە بەفیزەوە مل بەلاوە دەنێ‌و لەئاسـتی هـەق ڕوو وەردەگێڕێ، واتە: لەهەق و ڕاسـتی لا دەداو بەردەوام بـەڕەو بێ بڕوایی مل‌دەنێت، وەك لەئایەتـی تردا هاتووە: (وفی موسی إذ أرسلناه إلی فرعون بسلطان مبین فتولی برکنه..) ٣٩/٥١. یاخود وەك دەفەرمـوێ: (رأیت المنافقین یصدون عنک صدودا). یان دەفەرموێ: (وإذا قیل لهم تعالوا یسـتغفر لکم رسـول الله لووا رؤسـهم ورأیتهم یصدون وهم مسـتکبرون). ﴿ لیضل عن سـبیل

الله ﴾ تاخـۆی و خەڵكیش لەڕێ و ڕێبازی خوا چەواشــەو لاڕێ بكات ﴿ له فی الدنیا خزی ﴾ لەدونیادا بەشیئەوە، هەر ڕیسوایی وسەرشـۆڕییە ﴿ ونذیقـه یوم القیامة عـذاب الحریق ﴾ و لەڕۆژی قیامەتیشـدا لەئێوە سزای سووتێنەری پێ ئەچێژین ﴿ ١٠: ذلک بمـا قدمت یداک ﴾ پێـی ئەوترێ: ئەو تۆڵەیــە لەئەنجامی ئەو

ذَٰلِكَ بِأَنَّ ٱللَّهَ هُوَ ٱلْحَقُّ وَأَنَّهُۥ يُحْيِ ٱلْمَوْتَىٰ وَأَنَّهُۥ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ
﴿٦﴾ وَأَنَّ ٱلسَّاعَةَ ءَاتِيَةٌ لَّا رَيْبَ فِيهَا وَأَنَّ ٱللَّهَ يَبْعَثُ مَن فِى
ٱلْقُبُورِ ﴿٧﴾ وَمِنَ ٱلنَّاسِ مَن يُجَٰدِلُ فِى ٱللَّهِ بِغَيْرِ عِلْمٍ وَلَا هُدًى
وَلَا كِتَٰبٍ مُّنِيرٍ ﴿٨﴾ ثَانِىَ عِطْفِهِۦ لِيُضِلَّ عَن سَبِيلِ ٱللَّهِ لَهُۥ فِى
ٱلدُّنْيَا خِزْىٌ وَنُذِيقُهُۥ يَوْمَ ٱلْقِيَٰمَةِ عَذَابَ ٱلْحَرِيقِ ﴿٩﴾ ذَٰلِكَ
بِمَا قَدَّمَتْ يَدَاكَ وَأَنَّ ٱللَّهَ لَيْسَ بِظَلَّٰمٍ لِّلْعَبِيدِ ﴿١٠﴾ وَمِنَ ٱلنَّاسِ
مَن يَعْبُدُ ٱللَّهَ عَلَىٰ حَرْفٍ فَإِنْ أَصَابَهُۥ خَيْرٌ ٱطْمَأَنَّ بِهِۦ وَإِنْ أَصَابَتْهُ
فِتْنَةٌ ٱنقَلَبَ عَلَىٰ وَجْهِهِۦ خَسِرَ ٱلدُّنْيَا وَٱلْءَاخِرَةَ ذَٰلِكَ هُوَ
ٱلْخُسْرَانُ ٱلْمُبِينُ ﴿١١﴾ يَدْعُوا۟ مِن دُونِ ٱللَّهِ مَا لَا يَضُرُّهُۥ
وَمَا لَا يَنفَعُهُۥ ذَٰلِكَ هُوَ ٱلضَّلَٰلُ ٱلْبَعِيدُ ﴿١٢﴾ يَدْعُوا۟ لَمَن
ضَرُّهُۥٓ أَقْرَبُ مِن نَّفْعِهِۦ لَبِئْسَ ٱلْمَوْلَىٰ وَلَبِئْسَ ٱلْعَشِيرُ ﴿١٣﴾
إِنَّ ٱللَّهَ يُدْخِلُ ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ وَعَمِلُوا۟ ٱلصَّٰلِحَٰتِ جَنَّٰتٍ
تَجْرِى مِن تَحْتِهَا ٱلْأَنْهَٰرُ إِنَّ ٱللَّهَ يَفْعَلُ مَا يُرِيدُ ﴿١٤﴾ مَن كَانَ
يَظُنُّ أَن لَّن يَنصُرَهُ ٱللَّهُ فِى ٱلدُّنْيَا وَٱلْءَاخِرَةِ فَلْيَمْدُدْ بِسَبَبٍ إِلَى
ٱلسَّمَآءِ ثُمَّ لْيَقْطَعْ فَلْيَنظُرْ هَلْ يُذْهِبَنَّ كَيْدُهُۥ مَا يَغِيظُ ﴿١٥﴾

كارەدایە كە بەهەردوو دەسـتت پێشی خۆتت خستووه و كردووته لەدونیادا ﴿ وأن الله لیس بظلام للعبید ﴾ بەڕاستی خواش هەرگیز ستەم ناكا لەبەندەكانی خۆی.

هەیە بە دوودڵی خوا دەپەرستێ:

گەلێ لەمەردم بەشێوەیەكی سـادەو نە بەدڵ خوا دەپەرستێ: وەكو دفەرمـوێ: ﴿ ١١: ومن الناس من یعبد الله علی حرف ﴾ هەندێ خەڵـك هەیە دوودڵەو، هەر بەشـێوەیەكی زارەكی خواپەرسـتی ئەكات ومتمانەو بڕوای تەواوی بە خوای گەورە نییە ﴿ فإن أصابه خیـر اطمأن به ﴾ جا گـەر هاتوو خێرو چاكەیەكـی تووشهات، واته: ئەو سـاڵە مەڕو ماڵات و دەغـڵ و دانەوێڵەكەی بەئارەزووی ئەو بوو، ئەوا بەخوا پشـت ئەستوور ودڵنیا دەبێ و ئەڵێ: ئایینی ئیسـلام ئایینێكی زۆر بەپیت وپیرۆزە ﴿ وإن أصابته فتنة ﴾ وخۆ ئەگەر گرفتار بوو بەڵایەكی ئەوقە بوو ﴿ انقلب علی وجهه ﴾ ئەوا سواری سەری خۆی دەبێ و، وەرئەگەڕێتەوەو ئەڕواتەوە سەر باری خراپی پێشووی خۆی و، سەنگەری خەبات دەگۆیزێتەوە! ﴿ خسر الدنیا والآخرة ﴾ ئابەو جۆرە دونیاو پاشەڕۆژیشـی لەدەست خۆی دا، لەدونیادا دەستەو تاقمەكەی خۆی بڕوایان پێی نەماو دۆڕانی، لەدوارۆژیشدا ئەڕواتە ناو دۆزەخەوە ﴿ ذلک هو الخسران المبین ﴾ هەر ئەویشە دووسەرە زەرەرو زیانی زەق و ڕوون و ئاشكرا!! بەڵێ.. پێش چاوگرتنی زیان و قازانج بۆ ماڵ و سامان و بازرگانی دەست ئـەدات، بـەڵام بۆ عەقیـدەو ئایدیالۆژی و خواپەرسـتی هەرگیز دەسـت نـاداو ناگونجێت، نابێ لەسـەر حسـابی قازانج و زیان عەقیدە وەر بگێردرێ و خواپەرسـتی بكرێ ﴿ ١٢: یدعو من دون الله مـالا یضره ومـا لا ینفعه ﴾ لەباتی خوا هاناو هاوار لە شـتێك ئـەكات كە نــە ئەتوانێ زیانێكی لێ بدات، نە ئەشـتوانێ قازانج و كەڵكێكـی پـێ بگەیەنێ، سـەرگەردان و بەدبەختەو نازانێ بۆ كوێ بڕوات..؟ سەرلێشـێواوە، چونكە یا بتێك ئەپەرستێ، وەیان گرووپ و لایەنێ، یا كەسێك، یا بەرژەوەندییەك، هەروەك ئێستا پەیڕەو دەكرێت!! ﴿ ذلک هوالضلال البعید ﴾ ئەوحاڵەتەیە لاڕێی و گومڕاییەكـی دوور لە ڕێنماییـیـە ﴿ ١٣: یدعو لمن ضره أقرب من نفعه ﴾ شـتێ ئەپەرسـتێ و هاواری لێ دەكا، هەمیشە زەرەرو زیانەكەی نزیكترە لەقازانجی ئەوە بۆدونیاكەی، وە لەقیامەتیشدا زەرەرو زیانی حەتمی مسـۆگەرە ﴿ لبئس المولی ولبئس العشیر ﴾ ئای چ یارمەتیدەرێكی خراپە و، چ هاودەم و هاوڕێیەكی بەد فەرە ئەوشەیتانە، یان ئەو كەسە، یان ئەو گرووپە كەكاتی خۆی ئەمی لەخشتە بردووە. ئینجا پاش باسكردنی بەختی بێبەختان، باسی بەختـی بەختداران ئەكا، ئەفەرموێ: ﴿ ١٤: إن الله یدخل الذین آمنوا وعملوا الصالحات جنات تجری من تحتها الأنهار ﴾ بێگومان ئەو كەسـانەی بڕوایان هێناوەو كارو كـردەوە چاكەكانیان ئەنجام داوە خـوا دەیانباتــە ناو بـاخ و باخاتی بەهەشـتەوە كە جۆگەو ڕووبـارو چۆم لەبەر درەختەكانیدا دێت و دەڕوا ﴿ إن الله یفعل ما یرید ﴾ بەڕاستی خوا هەرچۆنێكی بوێ ئەیكات.

خۆشتان بخنكێنن، خوا پێغەمبەر هەر سەردەخات:

﴿ ١٥: من كان یظن أن لن ینصره الله فی الدنیا والآخرة ﴾ هەركەسێك وەك (ئیـبن عەبباس) ئـەڵێ: پێی وایە كە خـوا هەرگیزلەدونیاو لەقیامەت، یارمەتی پێغەمبەرەكەی خـۆی (موحەممەد) ﷺ ناداو سـەری ناخات ﴿ فلیمدد بسبب إلی السماء ثم لیقطع ﴾ دەبا گوریسێك بێنێ وبە میچی خانووەكەی خۆیەوە خۆی پێ هەڵواسێ، لەپاشـا خۆی پێبخنكێنێ ﴿ فلینظر هـل یذهبن كیده ما یغیظ ﴾

ئینجا با بزانێت ئەو هەموو رق وتوورەیی و نارەحەتی دڵەڕوات؟ چونکە خوا یارمەتی لە پێغەمبەری خۆی ﷺ نابڕێ، دەبا ئەویش لەڕقا خۆی بتاسێنێت ﴿ ١٦: وكذلك أنزلناه آيات بينات ﴾ وەك ئەو دابەزاندنە ئا بەو شێوە پڕ لە حیکمـەت و ڕەوانبێژییە، ئەم قورئانەمان ناردەخوار، کە ئایەتەکانی ڕۆشـن و ئاشکران ﴿ وأن الله يهدي من يريد ﴾ و بێگومان هەرکەسێك کـە خوا خۆی بیەوێ و شایستەش بێت، ئەوا بـەم قورئانە بەرەوخۆی ڕێنوێنی دەکات، چونکـە خۆیچاك ئەزانێ ئەو کەسـە چی هەڵئەگرێ، وەك خۆی ئەفەرمووێ: (لايسأل عمايفعل وهم يسألون). ﴿ ١٧: إن الذين آمنوا ﴾ بێگومان ئەو کەسانەی کە بڕوایـان هێناوە ﴿ والذين هادوا ﴾ ئەوانەش بوونە جوولەکەو شوێنکەوتەی مووسا ﴿ والصابئين ﴾ و ئەوانەش (سـوببی)ن و لایان داوەو ئەستێرە، یا فریشتە پەرستن ﴿ والنصـارى ﴾ و ئەوانەش شوێنکەوتەی عیسان و مەسـیحین ﴿ والمجوس ﴾ و ئەوانەش زەردەشتیوئاگرپەرستن ﴿ والذين أشركوا ﴾ و ئەوانەش کە هاوبەشیان بۆ خوا دانا ﴿ إن الله يفصل بينهم يوم القيامة ﴾ بێگومان خوای هەق لەڕۆژی دوایی و سەڵادا، بەکاری هەمووان ڕادەگاو داوەرییان دەکا بڕوادارەکانیان ئەنێرێ بۆ بەهەشت و، ئەوانی تریش ئەنێرێ بۆ دۆزەخ. (قەتادە) ئەڵێت: ئایینەکان شەشن، پێنجیان بۆ شەیتان کارو کۆشش ئەکەن و باتڵـن، ئەوی دیکەش -کە بڕوا بوونە تەنها بەم ئیسـلامە- بۆ خوایەو حەقە ﴿ إن الله على كل شئ شهيد ﴾ بەڕاستی خوا بەسەر هەموو شتێکدا شایەدو ئاگادارەو ئەزانێ چی ئەکەن، کەواتە ئەوانە هەرچی ئەکەن، با بیکەن لەخوا شاراوە نابێ.

بوونەوەر سەرجەم سوژدە بۆ خوا دەبات:

﴿ ١٨: ألم تر أن الله يسجد له من في السموات ومن في الأرض ﴾ ئاخـۆ نەتزانیوە کـە هەرچـی لەئاسمانەکان و، لـە زەویدایە، سەرجەم هەموو بۆخوا سوژدە دەبەن؟ ﴿ والشمس والقمر والنجوم والجبال والشجر والدواب ﴾ خۆرو هەیڤ و ئەسـتێرەو کێوەکان و درەخت و جفـۆك و خزۆکیش، دیارە هەندێك لەو خەڵکە خۆر پەرستبوون، بۆیە لەسوورەتی (٣٧/٤١) ئەفەرموێ: (لا تسجدوا للشـمس ولا للقمر واسجدوا لله الذي خلقهن إن كنتم إياه تعبدون). لە فەرموودەیەکی (متفق عليه) یشدا هاتووەکە: (ئەبوو زەڕ) ئەڵێ: پێغەمبەر ﷺ فەرمووی: ((أَتَدْرِي أَيْنَ تَذْهَبُ هذه الشـمسُ؟)) ئایا دەزانـی ئەم خۆرە پاش ئـاوا بوونی چی لێدێ و بۆکوێ دەچێت؟ دەڵێ: گوتم: نەخێر، بەڵکو خوا باشتر دەزانێ، ئەویش فەرمووی: ((فإنها تذهب لِتَسْجُدَ تحت العرش، ثم تَسْتَأْذِنُ يُوشِكُ أن يقال لها: إرجعي مِنْ حَيْثُ شِـئْتِ)). دەڕوا لەبن (عەرش)دا سـوژدە دەبا بۆ خوا، پاشـان لەخوا داوای مۆڵەتـی گەڕانەوە دەکات، نزیکە پێی بگوتـرێ: بگەڕێوە بۆ هەر جێگایـەك کەدەتەوێ. (عەمری کوڕی عاس) ئەڵێ: پێغەمبەر ﷺ باسی پازدە سوژدەی قورئانی بۆ کردم، سـیانیان لە (حزب المفصل)دان کە لە سـوورەتی (ق)ـەوە دەست

وَكَذَٰلِكَ أَنزَلْنَٰهُ ءَايَٰتٍۭ بَيِّنَٰتٍ وَأَنَّ ٱللَّهَ يَهْدِى مَن يُرِيدُ ﴿١٦﴾ إِنَّ ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ وَٱلَّذِينَ هَادُوا۟ وَٱلصَّٰبِـِٔينَ وَٱلنَّصَٰرَىٰ وَٱلْمَجُوسَ وَٱلَّذِينَ أَشْرَكُوٓا۟ إِنَّ ٱللَّهَ يَفْصِلُ بَيْنَهُمْ يَوْمَ ٱلْقِيَٰمَةِ ۚ إِنَّ ٱللَّهَ عَلَىٰ كُلِّ شَىْءٍ شَهِيدٌ ﴿١٧﴾ أَلَمْ تَرَ أَنَّ ٱللَّهَ يَسْجُدُ لَهُۥ مَن فِى ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَمَن فِى ٱلْأَرْضِ وَٱلشَّمْسُ وَٱلْقَمَرُ وَٱلنُّجُومُ وَٱلْجِبَالُ وَٱلشَّجَرُ وَٱلدَّوَآبُّ وَكَثِيرٌ مِّنَ ٱلنَّاسِ ۖ وَكَثِيرٌ حَقَّ عَلَيْهِ ٱلْعَذَابُ ۗ وَمَن يُهِنِ ٱللَّهُ فَمَا لَهُۥ مِن مُّكْرِمٍ ۚ إِنَّ ٱللَّهَ يَفْعَلُ مَا يَشَآءُ ۩ ﴿١٨﴾ ۞ هَٰذَانِ خَصْمَانِ ٱخْتَصَمُوا۟ فِى رَبِّهِمْ ۖ فَٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟ قُطِّعَتْ لَهُمْ ثِيَابٌ مِّن نَّارٍ يُصَبُّ مِن فَوْقِ رُءُوسِهِمُ ٱلْحَمِيمُ ﴿١٩﴾ يُصْهَرُ بِهِۦ مَا فِى بُطُونِهِمْ وَٱلْجُلُودُ ﴿٢٠﴾ وَلَهُم مَّقَٰمِعُ مِنْ حَدِيدٍ ﴿٢١﴾ كُلَّمَآ أَرَادُوٓا۟ أَن يَخْرُجُوا۟ مِنْهَا مِنْ غَمٍّ أُعِيدُوا۟ فِيهَا وَذُوقُوا۟ عَذَابَ ٱلْحَرِيقِ ﴿٢٢﴾ إِنَّ ٱللَّهَ يُدْخِلُ ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ وَعَمِلُوا۟ ٱلصَّٰلِحَٰتِ جَنَّٰتٍ تَجْرِى مِن تَحْتِهَا ٱلْأَنْهَٰرُ يُحَلَّوْنَ فِيهَا مِنْ أَسَاوِرَ مِن ذَهَبٍ وَلُؤْلُؤًا ۖ وَلِبَاسُهُمْ فِيهَا حَرِيرٌ ﴿٢٣﴾

پێدەکا، بۆ کۆتایی قورئان، دوانیشـیان لە سوورەی (حەج)دان. (ئەبوو داوود، ئیبن ماجە) ڕیوایەتیان کردووە. ﴿ وكثير من الناس ﴾ وە زۆرێکیش لە مەردوم! بەئارەزووی خۆی و بەپێخۆشبوونی خۆی سـوژدە هەربۆخوا دەبا ﴿ وكثير حق عليه العذاب ﴾ زۆرێکیشیان لارێ دەگرن و، سـزای خوایان لەسـەر شایسـتەو پێویست بووە ﴿ ومـن يهـن الله فما له من مكـرم ﴾ خوا هەرکەسـێك بێ ڕێزو سـووکی بکات (بەهۆی لاسـاری خۆیەوە)، واتە: هەر لەئەزەلدا لای خوا بێ بڕواو شـەقی بێت ئیتر هیچ کەسێك ناتوانێ ڕێزی لێ بنێـت و بەرەو بەختیاری بیهێنێتەوە ﴿ إن الله يفعل ما يشـاء ﴾ بەڕاسـتی خوا هەرشتێکی ئارەزووبێ ئەیکات، سزای کێ بدات.. میهرەبانی لەگەڵ کێ بکات.

ئیماندارو خوانەناس:

ئینجـا دیمەنێکی سـەختی ڕۆژی قیامەت نیشـان ئـەدات، تا

لـەوێ ڕێزدارو بـێ ڕێز دەرکـەوێ، وەکو دەفەرمـوێ: ﴿ ١٩: هـذان خصمـان ﴾ ئەمانەی کـە باس‌کران دوو دەسـتەی ناحەزو دژ بەیەکـن، بڕوادارو بـێ بڕوا ﴿ اختصموا فی ربهم ﴾ لەسـەر پەروەرندەی خۆیان کێشمە کێشم وقڕەقڕیانە، بڕوادارەکان دیفاع و بەرگرییان لەئایینی خوا دەکردو، بێ بڕوایانیش ویسـتیان ئایینی خوا بەفووی دەمیان بکوژێننەوە!! ﴿ فالذین کفروا قطعت لهم ثیاب مـن نار ﴾ جا ئەوانەی‌کافرو بێ‌بڕوابوون، جل وبەرگ و پۆشـاکی ئاگریـان بۆبـراوە، بەئەندازەی قەدو باڵای خۆیـان ﴿ یصب من فوق رؤسـهم الحمیم ﴾ ئاوی کوڵ بەکوڵیشیان لەسەروەوە بەسەرا دەکـرێ ﴿ ٢٠: یصهر بـه ما فی بطونهم والجلـود ﴾ هەربەوئاوە ناوسـکیان و پێسـتیان ئەتوێنرێتەوەو دەبێتە ئاو و دێتە خوارەوە، پێستەکەشـیان هەموو لەتاو گەرمای ئەو ئاوەدا دەبڵۆخێ. ﴿ ٢١: ولهـم مقامـع من حدید ﴾ بەرگورزی ئاسـنیش دەدرێـن ﴿ کلما أرادوا أن یخرجـوا منها من غم ﴾ هەر کاتێکیش گەرەکیان بێ کە لێـی دەرچن لە خەم وخەفەتاندا ﴿ أعیدوا فیها ﴾ ئەگەڕێنرێنەوە بـۆ ناوی‌و قەتیش ڕزگاریان نابێ ﴿ وذوقـوا عذاب الحریق ﴾ بۆ ئەوەی زیاتریش ئێشـیان پێ بگات، پێیان ئەوترێ: دەی سـزای سـووتێنەر بچێـژن، ئەمە پاداشـت و تۆڵەی بـێ بڕوایان بوو، ئەمەیش پاداشـتی بڕوادارانە کەدەفەرموێ: ﴿ ٢٣: إن الله یدخل الذیـن آمنوا وعملوا الصالحات جنـات تجری من تحتها الأنهار ﴾ بەڕاستی ئەوانەی بڕوایان هێناوەو کارە چاکەکانیان کردووە، خوا ئەیان‌باتە ناو چەند باخ و باخاتێکی بەهەشـتەوە کە بەبنکی دارو درەختەکانیـدا چەندین ڕووبارو چۆماو دێت ودەڕوا ﴿ یحلون فیها من أسـاور من ذهب و لؤلؤا ﴾ خشـڵدار دەکرێن لەوێدا بە بازنی زێڕو مرواری ﴿ ولباسـهم فیها حریر ﴾ و جل وبەرگی ئەوێشـیان هەورێشـمە، ئینجا بەهـۆی دەرکەوتنی سـەر ئەنجامی هەردوو لایانەوە -بڕواداران بۆ بەهەشـت و، بـێ بڕوایانیش بۆ دۆزەخ-. ئەم وانەیەش پێشکەش دەکرێت: ﴿ وهدوا إلی الطیب من القول ﴾ بەرەو قسەی جوان و وتەی شیرین ڕێنوێنی کراون کەوشەی (لا إله إلا الله)یە ﴿ ٢٤: وهـدوا إلی صراط الحمید ﴾ هەروەها ڕێنوێنی کراون بۆ ڕێگەی پەسەندی خوا.

ئەوانە ڕێ لە ماڵی خوا دەگرن:

﴿ ٢٥: إن الذین کفروا ویصدون عن سبیل الله والمسجد الحرام ﴾ بەڕاسـتی ئەو کەسـانەش خوا نەنـاس و بێ بـاوەڕن و، هێمان بڕوادارانیـش لەڕێگـاو ڕێبازی خـوا دەگێڕنـەوەو، دەبنە لەمپەر لەمزگەوتی (حەرام)و ناهێڵن زیارەتی ئەومزگەوتە بکەن، تووشـی جەزرەبـە دەبن ﴿ الذی جعلناه للناس سـواء العاکف فیه والباد ﴾ ئەومزگەوتـەی کـە کردوومانە بە زیارەتگەو پەرسـتگە بۆ تەواوی خەڵکـی، چ ئەوانـەی نیشـتەجێی مەککـەن و، چ ئەوانـەش لەشـوێنانی دوورەوە بـۆی دێن ﴿ ومن یرید فیـه بإلحاد بظلم ﴾ وە هەرکەسـێك لەمزگەوتی (حەرام) لەڕێی ڕاسـت لا بداو کاری ناپەسەند بکا، هاوبەش بۆ خوا پەیدا بکا ﴿ نذقه من عذاب ألیم ﴾ سزایەکی زۆر ئێش پێگەیەنەری پێ دەچێژین.

دروستکردنی کەعبەو بانگەوازی حەج:

﴿ ٢٦: وإذ بوأنـا لإبراهیـم مـکان البیت ﴾ ئـەی پێغەمبەر ﷺ بێنـەوە بیر ئەوکاتە کـە (ئیبراهیم) مان لە جێگـای (کەعبە) دا ئەنـواداو تێمان‌گەیانـد کە لەکوێدا دروسـتی بـکات، واتە: ئەم (بەیتە) کە ئێستا ئەوان بتی تیا ئەپەرستن، هەر ئەو کاتە جێگای یەکتاپەرسـتی بووە و، خۆمان دیاریمان کردووە ﴿ أن لا تشـرك بی شـیئا ﴾ وتیشـمان بەئیبراهیم: هیچ شـتێك مەکە بەهاوەڵ و هاوبەشـی من ﴿ وطهر بیتی للطائفین والقائمین والرکع السجود ﴾ وە ماڵەکەم بۆ تەواف‌کاران و نوێژکەران و ڕکووع بەران و سـوژدە بـەران پـاك بکەوە، واتە: لـە (کەعبە)دا تەنهـا جێگای ئەوانە دەبێتـەوە، نەك ئەوانەی بتی تیا ئەپەرسـتن، ﴿ ٢٧: وأذن فی الناس بالحج ﴾ ئەی ئیبراهیم!ﷺ جاڕی حەج بدە بەناو خەڵکدا، واتـە: جاڕبدە بابێن بۆ زیارەتی کەعبە بەنیازی حەجەوە، جا بۆ دڵنیایی ئیبراهیم و گەیشـتنی بانگەکەی بەمـەردوم ئەفەرمووێ: ﴿ یأتوک رجالا ﴾ بەپیادەیی دێن بۆلات ﴿ وعلی کل ضامر یأتین من کل فج عمیق ﴾ وە لەسـەر پشتی هەموو وشترێکی لاواز، لەبەر ئەوە کە لە ڕێگا دوور و درێژەکانەوە دێن بۆ حەج.

بەهرەو قازانجەکانی حەج:

﴿ ٢٨: لیشهدوا منافع لهم ﴾ تا ئەوان ئامادەی گەڵێ لە کەڵکەکانی دونیاو دواڕۆژیان ببن. واتە: ئامادە بوون لەو جێگەدا کەڵکی ئایینی ودونیایی تیایە. هەموو کەڵکێکی بازرگانی و کۆمەڵایەتی و ئابووری تیایـە ﴿ ویذکروا اسم الله فی أیام معلومـات ﴾ وە لە ڕۆژانێکی زانـراودا واتە: لە ڕۆژەکانی قوربانی کردندا یادی خوا بکەن و بڵـێن (لبیك اللهـم لبیك). ﴿ علی ما رزقهم مـن بهیمة الأنعام ﴾ لەسەر سەربڕینی ئەو وشترو مەڕوماڵاتانە خوا پێیانی داوە واتە: با لەکاتی سەربڕینی حەیوانی قوربانیدا تەنیا ناوی خوا بێنن ﴿ فکلوا منها ﴾ خۆتان لەگۆشـتی ئەو ئـاژەڵی قوربانییە بخۆن ﴿ وأطعموا البائس الفقیر ﴾ و بەشـی ئەوانەشی لێ بدەن کە برسییەتییان پێوە

دیارەو تامەزرۆن، ئەوانەش کە پێوەیانەوە دیار نییە، (هەژاران و نەداران) هەموویان لێی بخۆن ﴿ ٢٩ : ثم لیقضوا تفثهم ﴾ لەپاشا با ئیحرامەکەیان لەخۆیان بکەنەوەو سەریان بتاشن و، نینۆك بکەن و چڵك و چەپەڵیش لەخۆیان بکەنەوە، دیارە ماوەی ئیحرام تۆزو چڵك و چەپەڵییان لێ دەنیشێت جا دوای شکاندنی ئیحرامەکەیان پاك و خاوێنی خۆیان ئەکەن ﴿ ولیوفوا نذورهم ﴾ هەروەها نەزرەکانیان جێبەجێ بکەن "نەزری حەج و دیاری" ﴿ ولیطوفوا بالبیت العتیق ﴾ و با تەوافی ماڵی دێرین و پارێزراوی خوا بکەن: (طواف الإفاضە). ئیمامی (ترمزی) ئەم فەرموودەیەی هێناوەو دەڵێ: ((إنما سمی البیت: العتیق، لأنە لم یظهر علیه جبار)) بەڵێ هەر لەو کاتەوە ئەو بانگە دراوە تا ئێستا مەردوم دوور ونزیك بەهەزاران کیلۆمەتر بەرەو کەعبە ئەڕۆن و ئامادەی ئەو هەموو کەڵك و قازانجە ئەبن.. حەج عیبادەتێکی جەماوەری ساڵانەیە، وە گەڵێ سودو قازانجی مەعنەوی وماددی تێدایە بۆئەوانەی ئامادە دەبن بۆ ئەنجامدانی ئەو فەیزە گەورەیە.

ڕێزگرتن لەو شیعارانە خوا دایناون:

﴿ ٣٠: ذلک ومن یعظم حرمات الله ﴾ بەرنامەی حەج ئاوایە (کە باسکرا)، جا تۆیش بەتوندی ئەو بەرنامەیە بگرەو کاری پێ بکە، شیاوی باسیشە هەرکەسێك ڕێز لە فەرمانەکانی خوا بگرێ و بەگەورەیان دانێ و لەگوناە خۆی بپارێزێ ﴿ فهو خیر له عند ربة ﴾ ئەوە لای پەروەردگاری بۆی چاکترە. موشریکەکان هەندێ شتیان لەسەر خۆیان حەرام و یاساغ کردبوو، وەك (بەحیرەو، سائیبەو، وەصیلەو، حامی..) کە خوا حەڵاڵی کردبوون وەك ئەفەرموێ: ﴿ وأحلت لکم الأنعام إلا ما یتلی علیکم ﴾ گۆشتی وشترو گاو مەڕو بزنیشتان بەهەموو جۆرەکانییەوە بۆ حەڵاڵ کراوە، ئەوە نەبێت "لەقورئاندا" یاسای حەرامییەتی بۆتان ئەخوێنرێتەوە، وەك لەئایەتی: (حرمت علکم المیتة والدم..) دا حەرامکراوەکان باسکراون، ئیتر ئێوە بۆتان نییە بەئارەزووی خۆتان حەڵاڵ و حەرام بکەن و، یاسای ژیان دابنێن ﴿ فاجتنبوا الرجس من الأوثان ﴾ بت پەرستن شتێکی زۆر بێ نرخ و پیسە، سەربڕینی ئاژەڵ بۆیان پیسە، جا کەوایە ئێوەش لە بتان خۆ دوور بگرن، چونکە پیسن ﴿ واجتنبوا قول الزور ﴾ هەروەها هاوەڵدانان بۆ خوا درۆیەکی گەورەیە، کەوایە لە هەموو گوتارو وتەیەکی درۆو نابەجێ و هەڵبەستراویش دوور بگرن، شایەتیدانی درۆینەش کەمتر نییە لە شیرك، وەك لەم فەرموودە هاتووە: ((عدلت شهادة الزور الإشراک بالله "عز وجل")) (رواه أحمد). واتە: شایەتی ناحەقی و درۆینە هاوکێشە لەگەڵ شەریك و هاوبەشدانان بۆ خوای گەورە. ﴿ ٣١: حنفاء لله غیر مشرکین به ﴾ هەمیشە هەوڵ بدەن دڵپاك و ڕاستبن و، هەر بۆ خوا خۆ یەکلا بکەنەوە، وەلە هەموو جۆرە شیرکێك خۆ لابدەن و، هاوەڵی بۆ دامەنێن ﴿ ومن یشرک بالله ﴾ و هەرکەسێك هاوەڵ و هاوبەش بۆ خوا دابنێت

وَهُدُوٓاْ إِلَى ٱلطَّيِّبِ مِنَ ٱلۡقَوۡلِ وَهُدُوٓاْ إِلَىٰ صِرَٰطِ ٱلۡحَمِيدِ
﴿٢٤﴾ إِنَّ ٱلَّذِينَ كَفَرُواْ وَيَصُدُّونَ عَن سَبِيلِ ٱللَّهِ وَٱلۡمَسۡجِدِ
ٱلۡحَرَامِ ٱلَّذِي جَعَلۡنَٰهُ لِلنَّاسِ سَوَآءً ٱلۡعَٰكِفُ فِيهِ وَٱلۡبَادِۚ
وَمَن يُرِدۡ فِيهِ بِإِلۡحَادِۭ بِظُلۡمٖ نُّذِقۡهُ مِنۡ عَذَابٍ أَلِيمٖ ﴿٢٥﴾
وَإِذۡ بَوَّأۡنَا لِإِبۡرَٰهِيمَ مَكَانَ ٱلۡبَيۡتِ أَن لَّا تُشۡرِكۡ بِي
شَيۡـٔٗا وَطَهِّرۡ بَيۡتِيَ لِلطَّآئِفِينَ وَٱلۡقَآئِمِينَ وَٱلرُّكَّعِ
ٱلسُّجُودِ ﴿٢٦﴾ وَأَذِّن فِي ٱلنَّاسِ بِٱلۡحَجِّ يَأۡتُوكَ رِجَالٗا وَعَلَىٰ
كُلِّ ضَامِرٖ يَأۡتِينَ مِن كُلِّ فَجٍّ عَمِيقٖ ﴿٢٧﴾ لِّيَشۡهَدُواْ
مَنَٰفِعَ لَهُمۡ وَيَذۡكُرُواْ ٱسۡمَ ٱللَّهِ فِيٓ أَيَّامٖ مَّعۡلُومَٰتٍ
عَلَىٰ مَا رَزَقَهُم مِّنۢ بَهِيمَةِ ٱلۡأَنۡعَٰمِۖ فَكُلُواْ مِنۡهَا وَأَطۡعِمُواْ
ٱلۡبَآئِسَ ٱلۡفَقِيرَ ﴿٢٨﴾ ثُمَّ لۡيَقۡضُواْ تَفَثَهُمۡ وَلۡيُوفُواْ
نُذُورَهُمۡ وَلۡيَطَّوَّفُواْ بِٱلۡبَيۡتِ ٱلۡعَتِيقِ ﴿٢٩﴾ ذَٰلِكَ وَمَن
يُعَظِّمۡ حُرُمَٰتِ ٱللَّهِ فَهُوَ خَيۡرٞ لَّهُۥ عِندَ رَبِّهِۦۗ وَأُحِلَّتۡ
لَكُمُ ٱلۡأَنۡعَٰمُ إِلَّا مَا يُتۡلَىٰ عَلَيۡكُمۡۖ فَٱجۡتَنِبُواْ
ٱلرِّجۡسَ مِنَ ٱلۡأَوۡثَٰنِ وَٱجۡتَنِبُواْ قَوۡلَ ٱلزُّورِ ﴿٣٠﴾

﴿ فکأنما خر من السماء فتخطفه الطیر ﴾ وەکو ئەوەیە لە ئاسمانەوە بەربێتەوە "بۆ قوڵایی زەوی" کتوپڕ هەر لەهەواوە مەل و پەلەوەر لەسەری ئامادە بێت و بیفڕێنێ و پارچە پارچەی بکات ﴿ أو تهوی به الریح فی مکان سحیق ﴾ یاخود بایەکی بەهێز و قورس بیبا بۆ جێگایەکی دوورو چەپەك و ملی بشکێنێ، ئەوە نموونەی کەسێکە هاوەڵ بۆ خوا دابنێ، چونکە لەئاسۆی بەرزی باوەڕەوە ئەکەوێتە چاڵی هەرە خواری تیا چوونەوەو، جێگەی قایمی خۆی لەدەست داوەو پەلەوەر سەری تێ ئەکەن ﴿ ٣٢: ذلک ومن یعظم شعائر الله ﴾ کاروباری حەج ئا بەو شێوەیە بۆتان ڕۆشن کرایەوەو دەبێ ئاوا ئەنجامی بدەن، جا هەرکەسێك بەو پێودانەی ڕێزی قوربانی و فەرمان و دروشمەکانی تری خوا ڕابگرێ، واتە: کاروباری حەج و قوربانی و دیاری (کەعبە) قەڵەو بکا بۆ ڕۆژی سەر برین ﴿ فإنها من تقوی القلوب ﴾ چونکە بە گەورە دانانی ئەو دروشمانە لە تەقواو خۆپاراستنی دڵەکانە، ئەوەی مەبەست بێ

لەحەج و دروشمەکانی خوادا، تەنها تەقوایە. (ئەبوو رافیع) ئەڵێ: پێغەمبەر ﷺ دوو بەرانی گەورەی قەڵەوی شـاخداری خەسێنراوی کردە قوربانی. پێشـەوا (ئەحـمـەد)؛ هەروەها (عەلی ئەبی تالیب) ئەڵێ: پێغەمبەر ﷺ فەرمانیدا تەماشـای چـاوو گوێی حەیوانی قوربانـی بکەین (تـا دەکرێ بێ عەیب و ناتەواو نەبن) (پێشـەوا

حُنَفَاءَ لِلَّهِ غَيْرَ مُشْرِكِينَ بِهِ ۚ وَمَن يُشْرِكْ بِاللَّهِ فَكَأَنَّمَا خَرَّ مِنَ
السَّمَاءِ فَتَخْطَفُهُ الطَّيْرُ أَوْ تَهْوِي بِهِ الرِّيحُ فِي مَكَانٍ سَحِيقٍ
﴿٣١﴾ ذَٰلِكَ وَمَن يُعَظِّمْ شَعَائِرَ اللَّهِ فَإِنَّهَا مِن تَقْوَى الْقُلُوبِ
﴿٣٢﴾ لَكُمْ فِيهَا مَنَافِعُ إِلَىٰ أَجَلٍ مُّسَمًّى ثُمَّ مَحِلُّهَا إِلَى الْبَيْتِ
الْعَتِيقِ ﴿٣٣﴾ وَلِكُلِّ أُمَّةٍ جَعَلْنَا مَنسَكًا لِّيَذْكُرُوا اسْمَ
اللَّهِ عَلَىٰ مَا رَزَقَهُم مِّن بَهِيمَةِ الْأَنْعَامِ ۗ فَإِلَٰهُكُمْ إِلَٰهٌ وَاحِدٌ
فَلَهُ أَسْلِمُوا ۗ وَبَشِّرِ الْمُخْبِتِينَ ﴿٣٤﴾ الَّذِينَ إِذَا ذُكِرَ اللَّهُ وَجِلَتْ
قُلُوبُهُمْ وَالصَّابِرِينَ عَلَىٰ مَا أَصَابَهُمْ وَالْمُقِيمِي الصَّلَاةِ وَمِمَّا
رَزَقْنَاهُمْ يُنفِقُونَ ﴿٣٥﴾ وَالْبُدْنَ جَعَلْنَاهَا لَكُم مِّن شَعَائِرِ
اللَّهِ لَكُمْ فِيهَا خَيْرٌ ۖ فَاذْكُرُوا اسْمَ اللَّهِ عَلَيْهَا صَوَافَّ ۖ فَإِذَا وَجَبَتْ
جُنُوبُهَا فَكُلُوا مِنْهَا وَأَطْعِمُوا الْقَانِعَ وَالْمُعْتَرَّ ۚ كَذَٰلِكَ سَخَّرْنَاهَا
لَكُمْ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ ﴿٣٦﴾ لَن يَنَالَ اللَّهَ لُحُومُهَا وَلَا دِمَاؤُهَا
وَلَٰكِن يَنَالُهُ التَّقْوَىٰ مِنكُمْ ۚ كَذَٰلِكَ سَخَّرَهَا لَكُمْ لِتُكَبِّرُوا
اللَّهَ عَلَىٰ مَا هَدَاكُمْ ۗ وَبَشِّرِ الْمُحْسِنِينَ ﴿٣٧﴾ ۞ إِنَّ اللَّهَ
يُدَافِعُ عَنِ الَّذِينَ آمَنُوا ۗ إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ كُلَّ خَوَّانٍ كَفُورٍ ﴿٣٨﴾

ئەحـمـەد). بەکورتی: هەر عەیبێك گۆشـت کەم بکاو حەیوانەکە لـەرولاواز بـکا، ئەوە بۆ قوربانی ناشـێ. ﴿ ٣٣: لكم فيها منافع إلـى أجل مسـمى ﴾ دەتوانن تـا کاتی دیاریکراو بۆ سـەر برینی حەیوانەکانی دیاری کەعبە جۆرەها کەڵك و سـوودیان لێ وەرگرن وەك بەکارهێنانیان بۆ سـواری و شیرو دۆو کەرەو ماست و..﴿ ثم محلها إلى البيت العتيق ﴾ لەپاشان جێگەی بەقوربانیکردونیان لای مـاڵی دێرینە بەرێزەکـەی خوایە، لە حەرەم، یان لەمینادا سـەر ئەبردرێ، وەك خۆی ئەفەرمـووێ: (هديا بالغ الكعبة) ٥/٩٥، یا وەك: ئەفەرموێ: (والهدى معكوفا أن يبلغ محله) ٤٨/٢٥.

لە هەموو ئایینێکدا قوربانی هەبووە:

﴿ ٣٤: ولكل أمة جعلنا منسكا ﴾ ئەم دیاری و قوربانییە وە نەبێ تەنهـا بۆ ئێوە بێـت، بەڵکو بۆ هەموو ئوممەتێـك (لە ئوممەتانی پێشـوو)دروشمی قوربانی و خوێن ڕشتنمان دانابوو ﴿ ليذكروا اسم الله على ما رزقهم من بهيمة الأنعام ﴾ تا لە سەر سەربڕینی ئەو مەڕو ماڵاتە کە خوا پێیانی بەخشیبوو، نێوی خوا بێنن و سوپاسی بکەن ﴿ فإلهكم إله واحد ﴾ خۆ خواو پەرسـتراوی ئێوە پەرسـتراوێکی تاك و تەنهایە ﴿ فله أسـلموا ﴾ جا کەواتە ئێوە هەمووتان تەنها ملکەچی بۆ ئەو بکەن و، تەسـلیمی بڕیارەکانی ئەو ببن ﴿ وبشر المخبتين ﴾ موژدەش بدە بەو بەندە خۆ بەکەمزان و ملکەچکەرانە ﴿ ٣٥: الذيـن إذا ذكر الله وجلـت قلوبهم ﴾ ئەوانەی کاتێ ناوی خـوا بـرا، دڵیـان - دائەچڵەکێ و پڕ ئەبێ لـە ترس و هەیبەت ﴿ والصابريـن على مـا أصابهم ﴾ خۆراگرانیـش لەبەرامبەر هەر نارەحەتـی و بەڵایەك دووچاریـان ئەبێ ملکەچ دەبن و ڕەخنەیان نییە ﴿ والمقيمي الصلاة ﴾ ئەوانەش نوێژەکانیان بەباشی ئەنجام دەدەن ﴿ وممـا رزقناهـم ينفقـون ﴾ لەو ماڵ و سـامانەی پێمان بەخشـیون دەبەخشن، ئابەم شێوەیە خوای گەورە گشت عەقیدەو دروشمەکانی خۆی پەیوەسـت ئەکات بەیەکـەوە ﴿ ٣٦: والبدن جعلناها لكم من شـعائر الله ﴾ سەربڕینی وشـتری قەڵەوی زلە بۆ کردنی بـە قوربانیمان کـردە هێمای نیشـانەی جێبەجێ کردنی دروشمەکانـی خـوا بۆتان، دەشـێ لـەکات و لەشـوێنی خۆیدا ئەنجـام بدرێت ﴿ لكم فيها خير ﴾ بێگومان کەڵکی زۆری دونیاو قیامەتیـان تیایـە بۆتان؛ لە دونیادا خێری زۆریـان لێ ئەبینن و، لەقیامەتیشـدا پاداشـتیان پێ وەر ئەگرن ﴿ فاذكروا اسم الله عليها صواف ﴾ ئەو دەمەی وشـترەکان بەپێوە وسـتاون و بۆ سـەربڕین ئامادەن، ناوی خوایان لەسەر بێنن و، بڵێن: (بسم الله.. الله أكبر). مەبەسـت لە وشـەی (صواف) ئەوەیە: وشـتری قوربانی لەکاتی وەسـتاندا، هەردوو دەسـتی تائەژنۆی پێکەوە دەبەسـترێن، هەتا لەکاتی سـەربڕینیدا تەکانی زۆر نەدا و هەڵنەیەت ﴿ فإذا وجبت جنوبها ﴾ جاکاتێك -دوای سـەربڕین - لەسەر تەنیشت کەوتن و گیانیـان تیا نەماو لەجووڵە کەوتن ﴿ فكلـوا منها ﴾ لێیان بخۆن ﴿ وأطعمـوا القانع والمعتر ﴾ وەدەر خواردی ئەو مرۆڤە شـەرمنە (داوا ناکا) ئەومرۆڤەیش پارسـەکە (داوا دەکات) بدەن ﴿ كذلك سـخرناها لكم ﴾ وەك ڕامکردنی شـتەکانی دیکە وشتریشمان بەو گەورەیی و زلەیییە بۆ ڕام کردوون، بەئاسـانی سـەری دەبڕن و، لەکاتی پێویستیشـدا سواری دەبن ﴿ لعلكم تشـكرون ﴾ بەشکو سوپاسگوزاریم بکەن.

بە پاکی قوربانی بکەن:

جا کە فەرمانیش بەسـەربڕینی وشترەکان ئەدرێ، وە نەبێ لەبەر پێویسـتی خوا بێ پێیان، چونکە ﴿ ٣٧: لن ينال الله لحومها ولا

دماؤها ﴾ نە گۆشتیان و، نەخوێنیان ناگاتە خوا! ﴿ ولکن یناله التقوى منکم ﴾ بەڵکو تەنها پاکی و پارێزگاری ئێوەی پێدەگا، کە یەکلا بوونەوەتانە بۆ ئەو، نەك وەك قورەیشیەکان ئاژەڵیان سەر ئەبری و خوێنەکەیان بە کەعبەدا هەڵئەسوی، بتەکانیشیان پێ ڕەنگ ئەکرد! ﴿ کذلک سخرها لکم ﴾ ئا بەوشێوە کە دەبینن خوا چوارپێیانی بۆ ئێوە کەوی و رامکرد ﴿ لتکبروا الله على ما هداکم ﴾ هەتاخوا –لە بەرامبەر ئەووەوە ڕێگەی راستی نیشان داون– بە گەورە ڕای بگرن ﴿ وبشر المحسنین ﴾ مژدەش بەخێر خوازان و چاکەکاران بدە ئەوانە بیریان چاکە، بۆ چوونیان چاکە، خوا پەرستییان چاکە، چاکیش ئەزانن کە چۆن پەیوەندی بە خواوە بکەن.

خوا لەسەر باوەڕداران دەکاتەوە:

﴿ ٣٨: إن الله یدافع عن الذین آمنوا ﴾ بەڕاستی خوا بەرگریی وبەرەوانی لەوانە دەکات ئیمان و باوەڕیان هێناوە. واتە: خراپە وخراپەکاری بێ بڕوایان ڕەت ئەکاتەوە لێیان، وەك خۆی دەفەرموێ: (ألیس الله بکاف عبدة) ٣٦/٣٩. یا وەك ئەفەرموێ: (ومن یتوکل على الله فهو حسبة) ٣/٦٥. ﴿ إن الله لا یحب کل خوان کفور ﴾ بەڕاستی خوا هەموو جۆرە کەسێکی گزیکاری بێ بڕواو سپڵەی خۆش ناوێ.

فەرمان بە جیهاد و تۆڵە کردنەوە:

﴿ ٣٩: أذن للذین یقاتلون بأنهم ظلموا ﴾ بڕیارو مۆڵەتی تۆڵەکردنەوە دراوە بەرامبەر بەو ئیماندارانەی شەڕیان بەسەردا سەپێنراوەو جەنگیان لەگەڵکراوە –لەلایەن بێ بڕواکانەوە– چونکە ناهەقی و ستەمیان لێکراوە. (ئیبن عەبباس) ئەڵێت: ئەم ئایەتەی (أذن..) یەکەم ئایەتێك بوو کە ڕێی دان بەجیهاد، گەلێ جار یاران و هاوەڵان بەسەر شکاوی و دەست شکاوی ئەهاتنە لای پێغەمبەرﷺ.. ئەویش ئەیفەرموو: خۆتان ڕابگرن، تا ئێستاش فەرمان بەجیهاد نەهاتووە، ئەوسا لەناچاریدا کۆچیان کرد، پاشان ئەم ئایەتە هاتە خوارەوەو مۆڵەتی جەنگیان پێدراو دڵنیاشی کردن کە هەمیشە لەژێر حیمایەت و پارێزگاری خوادا دەبن ﴿ وإن الله على نصرهم لقدیر ﴾ بەڕاستی خواش بۆ کۆمەك و یارمەتیدانیان زۆر بەتواناو بەهێزە، چونکە ئەو بڕوادارانە سەرەڕای ئەوەی ستەمی عەقیدەیان لێکراوە، لەوڵات و ناوچەو خاك و نیشتمانیشیان دەرکراون، بۆیە ئەفەرموێ: ﴿ ٤٠: الذین أخرجوا من دیارهم بغیر حق ﴾ ئەوانەی هەر بەناهەقی لەزێدو ماڵ و شاری خۆیان دەر کران!! ﴿ إلا أن یقولوا ربنا الله ﴾ هیچ گوناهێکیان نەبوو، مەگەر هەر ئەمە کە ئەیان وت: پەروەردگاری ئێمە (الله) خوایەکی تاك و تەنیایە! دیارە ئەمان وەك ئەوان هیچ کەسێکیان نەئەکردە هاوبەش و هاوەڵی خوا، بێگومانە هەموو کاتێ ملهوڕان لەو یەکلابوونەوەیە ترساون وئەیشترسن ﴿ ولولا دفع الله الناس

أُذِنَ لِلَّذِينَ يُقَـٰتَلُونَ بِأَنَّهُمْ ظُلِمُوا۟ ۚ وَإِنَّ ٱللَّهَ عَلَىٰ نَصْرِهِمْ لَقَدِيرٌ ﴿٣٩﴾ ٱلَّذِينَ أُخْرِجُوا۟ مِن دِيَـٰرِهِم بِغَيْرِ حَقٍّ إِلَّآ أَن يَقُولُوا۟ رَبُّنَا ٱللَّهُ ۗ وَلَوْلَا دَفْعُ ٱللَّهِ ٱلنَّاسَ بَعْضَهُم بِبَعْضٍ لَّهُدِّمَتْ صَوَٰمِعُ وَبِيَعٌ وَصَلَوَٰتٌ وَمَسَـٰجِدُ يُذْكَرُ فِيهَا ٱسْمُ ٱللَّهِ كَثِيرًا ۗ وَلَيَنصُرَنَّ ٱللَّهُ مَن يَنصُرُهُۥٓ ۗ إِنَّ ٱللَّهَ لَقَوِىٌّ عَزِيزٌ ﴿٤٠﴾ ٱلَّذِينَ إِن مَّكَّنَّـٰهُمْ فِى ٱلْأَرْضِ أَقَامُوا۟ ٱلصَّلَوٰةَ وَءَاتَوُا۟ ٱلزَّكَوٰةَ وَأَمَرُوا۟ بِٱلْمَعْرُوفِ وَنَهَوْا۟ عَنِ ٱلْمُنكَرِ ۗ وَلِلَّهِ عَـٰقِبَةُ ٱلْأُمُورِ ﴿٤١﴾ وَإِن يُكَذِّبُوكَ فَقَدْ كَذَّبَتْ قَبْلَهُمْ قَوْمُ نُوحٍ وَعَادٌ وَثَمُودُ ﴿٤٢﴾ وَقَوْمُ إِبْرَٰهِيمَ وَقَوْمُ لُوطٍ ﴿٤٣﴾ وَأَصْحَـٰبُ مَدْيَنَ ۖ وَكُذِّبَ مُوسَىٰ فَأَمْلَيْتُ لِلْكَـٰفِرِينَ ثُمَّ أَخَذْتُهُمْ ۖ فَكَيْفَ كَانَ نَكِيرِ ﴿٤٤﴾ فَكَأَيِّن مِّن قَرْيَةٍ أَهْلَكْنَـٰهَا وَهِىَ ظَالِمَةٌ فَهِىَ خَاوِيَةٌ عَلَىٰ عُرُوشِهَا وَبِئْرٍ مُّعَطَّلَةٍ وَقَصْرٍ مَّشِيدٍ ﴿٤٥﴾ أَفَلَمْ يَسِيرُوا۟ فِى ٱلْأَرْضِ فَتَكُونَ لَهُمْ قُلُوبٌ يَعْقِلُونَ بِهَآ أَوْ ءَاذَانٌ يَسْمَعُونَ بِهَا ۖ فَإِنَّهَا لَا تَعْمَى ٱلْأَبْصَـٰرُ وَلَـٰكِن تَعْمَى ٱلْقُلُوبُ ٱلَّتِى فِى ٱلصُّدُورِ ﴿٤٦﴾

بعضهم ببعض ﴾ سوننەتی خوا وایە کە: ئەگەر خوا خۆی هەندێ خەڵکی بە هەندێکی دی پاڵ پێوە نەناباو فەرمانی جیهادی نەدابا ﴿ لهدمت صوامع وبیع وصلوات ﴾ هەرچی دێرو پەرستگای گۆشەگیران (رەبان) و کەنشتەی جوولەکان ﴿ ومساجد یذکر فیها اسم الله کثیرا ﴾ و مزگەوتی موسڵمانان –کە ناوی خوایان زۆر تیا دەبرێ– وێران دەکران، واتە: بێ بڕوایان زاڵدەبوون بەسەر تەواوی ئایینە ئاسمانییەکانداو گشت پەرستگاکانیشیان وێران دەکرد ﴿ ولینصرن الله من ینصره ﴾ بێگومانە خوا یارمەتی ئەو کەسە دەدات، کە یارمەتی ئایینەکەی ئەو بداو، مەڵبەندەکانی خواپەرستی بپارێزێو، لە پێناویاندا جیهاد بکات، خۆ حیکمەتی خوایگەورەش وایە هەرگیز یارمەتی تەممەڵ و خۆ لاوازکەرو ستەکان نادات، بەڵکو تەنها یارمەتی ئەهلی گۆڕەپان و کۆشەران ئەدات ﴿ إن الله لقوی عزیز ﴾ بەڕاستی خوا زۆر بەهێزو دەستەڵاتە، هیچ کەسێك دەرەقەتی نایە. بەڵێ.. ئیسلام

تەنها بەنوێژ و قورئان خوێندن و.. هتد سەرناکەوێ، بەڵکو "سەرەڕای ئەوانەش" هەوڵ و کۆشان و جیهادو هیجرەت و لێ بڕانیشی دەوێ.

ئەو دەمە موسڵمان حوکمی دەکەوێتە دەست:

﴿ ٤١: الذين إن مكناهم فى الأرض أقاموا الصلاة وآتوا الزكاة ﴾ ئەوانەی وا شایستەی‌ئەوەن کە خوا یارمەتییان بدات و بەرگرییان لێ بکات، کەسانێکن کە ئەگەر خوا لەم زەویەدا پایەدارو بەهێزیان بکاو دەسەڵاتیان پێ بدا، نوێژ بە ڕێك وپێکی ئەکەن و، ملکەچی فەرمانی خوا ئەبن و، بەشێکی سامانیشیان لە زەکاتا ئەدەن، واتە: مافی دارایی خۆیان جێبەجێ ئەکەن ﴿ وأمروا بالمعروف ﴾ و فەرمان بەچاکە ئەدەن و، مەردوم بەرەو خێرو سەلاحەت ئەبەن ﴿ ونهوا عن المنكر ﴾ و بەر لەکاری خراپە دەگرن و رووبەرووی فەسادو هێزی شەڕ ئەوەستن ﴿ ولله عاقبة الأمور ﴾ کۆتایی‌و سەرەنجامی هەموو کارەکانیش هەر بۆ خوایە.

دواڕۆژی بەدرۆ خەرەوان:

بەڵێ.. سەرخستن و یارمەتیدانی موسڵمانان گەلێ مەرجی تایبەتی خۆی هەیە، زەحمەت و ماندوو بوونێکی زۆری دەوێ پێویستە ئەو مەرجانە گشت بێنەجێ، ئەوجا یارمەتیش دەبێ. خوای گەورە بەم ئایەتە دڵخۆشی پەیامبەر ﷺ ئەداتەوەو ئەفەرموێ: ﴿ ٤٢: وإن يكذبوك فقد كذبت قبلهم قوم نوح وعاد وثمود ﴾ خۆ ئەگەر ئەوانە تۆ بەدرۆزن دەزانن و بڕوات پێناکەن، دڵزویر مەبە، چونکە لە پێش ئەمانەیشەوە گەلی نووح وعاد وسەموود پەیامبەرانی خۆیانیان بەدرۆزن زانیوەو بڕوایان پێ نەهێناون و چوون بەگژیاندا، وەك گەلی نووح و عادو سەموود، چوون بەگژ پەیامبەرەکانیاندا و بەدرۆزنیان دانان و بڕوایان پێ نەهێنان ﴿ ٤٣: وقوم إبراهيم وقوم لوط * ٤٤: وأصحاب مدين ﴾ وە گەلەکەی ئیبراهیم و لوت و هۆزی شوعەیب (نیشتەجێکانی مەدیەن)یش ﴿ وكذب موسى ﴾ ومووسایش لەلایەن فیرعەون و دارو دەستەکەیەوە بەدرۆزن دانرا ﴿ فأمليت للكافرين ثم أخذتهم ﴾ ئینجا منیش بۆماوەیەك مۆڵەتم بەو بێبڕوایانە دا، هەروەك دەبینی مۆڵەت بەقورەیش درا، پاشانیش قارو غەزەبم لێ گرتن ﴿ فكيف كان نكير ﴾ جا ئینکاری و بێزاری من لەوانە چۆنبوو؟ وەك ئەفەرموێ: (ثم اخذتهم فكيف كان نكير)؟ خەڵکێکی زۆر لە سەلەف دەڵێن: ماوەی نێوان وتەکەی فیرعەون (أنا ربكم الأعلى) و تیا چوونەکەی چل ساڵی خایاند! بۆیە (بوخاری و موسلیم) ئەم فەرموودەیان هێناوە: ((إن الله ليملى للظالم حتى إذا أخذه لم يفلته)) واتە: لەسەرەتاوە خوا مۆڵەت بە مرۆی ناهەقکارو ستەمکار دەدا –واتە: جڵەوی بۆ شل دەکا– تا کاتێ کتوپڕ کە گرتی، ئیتر هەرگیز بەری نـاداو ڕزگاری نابێ. پاشان پێغەمبەر ﷺ ئەم ئایەتەی خوێندەوە: (وكذلك أخذ ربك إذا أخذ القرى وهى ظالمة إن أخذه اليم شديد). بەڵێ.. بەهەقیقەت گرتنەکەی زۆر سەخت و قورس وبێ وێنە بوو، تۆفان، نقوم کردن و خنکاندن، وێران کردن و بوومەلەرزەو باو بۆران ﴿ ٤٥: فكأين من قرية أهلكناها ﴾ ئینجا فەوتاندنی گەلانی بێ باوەڕی پێشووی بۆ باس ئەکات، و ئەفەرموێ: ئای چ خەڵکێکی زۆری شارو گوندەکانمان لەناو برد (پاش ماوە پێدانیان) ﴿ وهى ظالمة ﴾ چونکە ناهەق و ستەمکارو بێ بڕوا بوون ﴿ فهى خاوية على عروشها ﴾ دیواری خانوو بەرەیان بەسەر سەقف و میچ و لای سەرویدا کەوت، واتە: ڕووداوەکە ئەوەندە توندو قورس بوو؛ لە پێشەوە بەشی سەرەوەی کەوت، ئینجا دیوارەکانی، یا بڵێین: کورد واتەنی داریان بەسەر بەردا درا ﴿ وبئر معطلة ﴾ و دەوری زۆر چاڵاوو بیری پڕ ئاویان بێ خاوەن کەوت و چۆڵ کراو کەسێك نەبوو سوودی لێ وەرگرێ ﴿ وقصر مشيد ﴾ وە زۆر کۆشکی بتەوو بەرزو سەر بەئاسمان کشاوو ڕازاوەیان وێرانکران و، خاوەنەکانیان تیا چوون، دەئایا ئەو کارانە پەندو ئامۆژگاری ناگەیەنن!! وەك ئەفەرموێ: (أينما تكونوا يدرككم الموت ولو كنتم فى بروج مشيدة) ٧٨/٤. ﴿ ٤٦: أفلم يسيروا فى الأرض ﴾ ئاخۆ هێشتا ئەوانە بەزەویدا نەگەڕاون؟ ﴿ فتكون لهم قلوب يعقلون بها ﴾ تا ببنە خاوەن دڵان و ڕاستیەکانی پێ دەرك بکەن؟ ﴿ أو آذان يسمعون بها ﴾ وەیا گوێچکە گەلێکی ژنەوا کە بانگی ڕاستی پێ ببیستن؟ واتە: ئەوانە هەر وەك دڵ و گوێیان نەبێ وایە، بۆیە بەژیرانە نابینن و نابیسن و بیر ناکەنەوە؟ ﴿ فإنها لا تعمى الأبصار ﴾ لەڕاستیدا چاوکوێر نابن ﴿ ولكن تعمى القلوب التى فى الصدور ﴾ بەڵکو ئەو دڵانە کوێر دەبن و هێزی دەرك کردونیان نامێنێ و بینایی خۆیان لەدەست ئەدەن.. کە جێیان لەناو سینەکانە، بۆیە چاوەکانیش بەدوای ئەواندا ئەڕۆن و زەینیان نامێنێ.

خوانەناسان پەلەی سزایانە:

﴿ ٤٧: ويستعجلونك بالعذاب ولن يخلف الله وعده ﴾ و لەباتی ئەوەکە وردببنەوە لەشوێنەواری تیاچووەکان! کەچی بەگاڵتەوە بەپەلە داوای سزات لێ ئەکەن! خۆ هەر پێش دێت، بەڵام هەموو شتێك بەلای خواوە کاتێکی بۆ بڕاوەتەوە، خواش هەرگیز لەبەڵێنی خۆی پێچەوانە کار ناکات ﴿ وإن يوما عند ربك كألف سنة مما

تعدون ﴾ خوا زۆر لەسەر خۆ کار ئەکا.. چونکە تاکە ڕۆژێ لەلای پەروەردگارت، بە قەد هەزار ساڵە کە ئێوە ئەیژمێرن، ﴿ ٤٨ : وكأين من قرية أمليت لها وهی ظالمة ﴾ شارو گوندێکی زۆر –کە ستەمکار بوون– مۆڵەتم دان ﴿ ثم أخذتها وإلى المصير ﴾ لەپاشان غەزەبم لێ گرتن و لەناوم بردن و، هەمووشیان تەنها بۆلای من ئەگەڕێنەوە، ئەم ئایەتەیش ئەوپەڕی نەفامییان دەر دەخا کاتێ کە پەلە ئەکەن بۆ سزا وەك ئەفەرمووێ: (وإذ قالوا اللهم إن كان هذا هو الحق من عندك فأمطر علينا حجارة من السماء أو أئتنا بعذاب أليم) ٨/٣٢. یاخود (قالوا ربنا عجل لنا قطنا قبل يوم الحساب) ٣٨/١٦. ئیمامی (ترمزی و نەسائی) ئەم فەرموودەیان هێناوە (بۆ پشتگیری کردنی ئەوە کە تەنها ڕۆژێکی قیامەت لەلای خوا بەقەد هەزار ساڵی ئێمەیە: ((يدخل فقراء المسلمين الجنة قبل الأغنياء - بنصف يوم - خمسمأة عام))، واتە: موسڵمانە هەژارەکان بەنیو ڕۆژ پێش دەوڵەمەندەکان دەچنە بەهەشت، پرسیار لە ئەندازەی ئەو نیو ڕۆژەیە کرا، فەرمووی: پێنج سەد ساڵە.

جەزاو تۆڵەی چاکان و خراپان:

ئینجا داوا لە پەیامبەر ﷺ ئەکات کە بەپاشە ڕۆژێکی ناقۆڵاو ڕەش بیانترسێنێ: ﴿ ٤٩: قل يا أيها الناس إنما أنا لكم نذير مبين ﴾ بڵێ: ئەیخەڵکینە! بەراستی من بۆ ئێوە تەنیا هەر ترسێنەرێکی ئاشکرام، ئیتر لەوە بەولاوە دەسەڵاتێکم نییە بۆ پێشخستنی سزا، وەیا بۆ دواخستنی، ئینجا پاشەڕۆژی برواداران دیاری ئەکات: ﴿ ٥٠: فالذين آمنوا وعملوا الصالحات لهم مغفرة ورزق كريم ﴾ جا ئەوانەی وا بڕوایان هێناوەو کارەچاکەکانیان ئەنجام داوە لیبووردن و ڕۆزییەکی پاك و پیرۆزیان لەبەهەشتدا بۆ دەبێ ﴿ ٥١ : والذين سعوا فی آياتنا معاجزين ﴾ و ئەوانەش بۆ لەکارخستن و پووچەڵ کردنەوەی ئایەتەکانی ئێمە کۆشان و ویستیان پەکیان بخەن و زاڵ ببن ﴿ أولئك أصحاب الجحيم ﴾ ئەوانە هاوڕێی دۆزەخن و لێی دوورناکەونەوە.

شەیتان مێلی هەموو پێغەمبەرێک بووە:

دیارە هەرچۆنێ خوای گەورە بانگەوازەکەی لە بێبڕوایان ئەپارێزێ، هەروایش لەفێڵی شەیتان ئەیپارێزێ و ناهێڵێ دەغەڵی ئەوی تێکەڵ ببێ، وەك ئەفەرموێ: ﴿ ٥٢: وما أرسلنا من قبلك من رسول ولا نبی ﴾ لەپێش تۆشدا ئێمە هەر پێغەمبەرێکی خاوەننامەو بێ نامەمان ناردبێت، کە نیشانەکانمان بەخەڵك ڕاگەیێنێت ﴿ إلا إذا تمنى القی الشیطان فی أمنیته ﴾ ئیللا شەیتان گۆڕانکاری و دەغدەغەی خۆی لەپاڵ ئاخنیوە. (فتح القدير) ئەڵێ: (قال البغوی: إن أكثر المفسرين قالوا معنى (تمنى) تلا وقرأ كتاب الله، ومعنى (ألقی الشیطان فی أمنیته) أی فی تلاوته وقراءته. قال ابن جرير: هذا القول أشبه بتأويل الكلام. قال القاضی عياض: واعلم أن الأمة مجتمعة على عصمة النبی ﷺ

وَيَسْتَعْجِلُونَكَ بِالْعَذَابِ وَلَن يُخْلِفَ اللَّهُ وَعْدَهُ وَإِنَّ يَوْمًا
عِندَ رَبِّكَ كَأَلْفِ سَنَةٍ مِّمَّا تَعُدُّونَ ﴿٤٧﴾ وَكَأَيِّن مِّن
قَرْيَةٍ أَمْلَيْتُ لَهَا وَهِيَ ظَالِمَةٌ ثُمَّ أَخَذْتُهَا وَإِلَيَّ الْمَصِيرُ
﴿٤٨﴾ قُلْ يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنَّمَا أَنَا لَكُمْ نَذِيرٌ مُّبِينٌ ﴿٤٩﴾ فَالَّذِينَ
آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَهُم مَّغْفِرَةٌ وَرِزْقٌ كَرِيمٌ ﴿٥٠﴾
وَالَّذِينَ سَعَوْا فِي آيَاتِنَا مُعَاجِزِينَ أُولَٰئِكَ أَصْحَابُ الْجَحِيمِ
﴿٥١﴾ وَمَا أَرْسَلْنَا مِن قَبْلِكَ مِن رَّسُولٍ وَلَا نَبِيٍّ إِلَّا إِذَا تَمَنَّىٰ
أَلْقَى الشَّيْطَانُ فِي أُمْنِيَّتِهِ فَيَنسَخُ اللَّهُ مَا يُلْقِي الشَّيْطَانُ
ثُمَّ يُحْكِمُ اللَّهُ آيَاتِهِ وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ ﴿٥٢﴾ لِّيَجْعَلَ
مَا يُلْقِي الشَّيْطَانُ فِتْنَةً لِّلَّذِينَ فِي قُلُوبِهِم مَّرَضٌ وَالْقَاسِيَةِ
قُلُوبُهُمْ وَإِنَّ الظَّالِمِينَ لَفِي شِقَاقٍ بَعِيدٍ ﴿٥٣﴾ وَلِيَعْلَمَ
الَّذِينَ أُوتُوا الْعِلْمَ أَنَّهُ الْحَقُّ مِن رَّبِّكَ فَيُؤْمِنُوا بِهِ
فَتُخْبِتَ لَهُ قُلُوبُهُمْ وَإِنَّ اللَّهَ لَهَادِ الَّذِينَ آمَنُوا إِلَىٰ صِرَاطٍ
مُّسْتَقِيمٍ ﴿٥٤﴾ وَلَا يَزَالُ الَّذِينَ كَفَرُوا فِي مِرْيَةٍ مِّنْهُ حَتَّىٰ
تَأْتِيَهُمُ السَّاعَةُ بَغْتَةً أَوْ يَأْتِيَهُمْ عَذَابُ يَوْمٍ عَقِيمٍ ﴿٥٥﴾

من الشیطان فی جسمه وخاطره و لسانه..) کەوابوو پێغەمبەر هیچ کات هەڵەو ناهەقی بەزمانیدا نەهاتووە، ئەگەرچی موشریکانیش شتێکیان لێ کردبێ بەهەرا، ئەوە هەر بەئاماژەی شەیتان بووە، وە ئەوەش تەنها بۆ پێغەمبەر ﷺ نەبووە، بەڵکو پێغەمبەرانی پێش ئەویش تووشی ئەو دیعایەو چاوڕایە بوون، بەڵێ: گەلێ ریوایەت هاتووە دەم لەهۆی هاتنە خوارەوەی ئەم ئایەتانە ئەدەن، بەڵام (ئیبن کەسیر) ئەڵێ: ئەو ریوایەتانە گشتیان (مورسەل)ن و، لەرێگەیەکی ڕەوانەوە پشتگیرێکم دەست نەکەوتووە بۆیان. بەڵێ.. پەیامبەران زۆریان پێ خۆش بووە مەردوم لێیان کۆ ببنەوەو بڕوایان پێ بێنن، بۆیە گەلێ جار لەو پێناوەدا ئاواتیان ئەخواست کە خەڵکەکە بانگەوازەکەیان لێ وەرگرن، وە لەو رێگەیەشدا جاری وا ئەبوو لەبەر خاتری بانگەوازەکەیان– نەرم و نیانیشیان ئەکرد، جا شەیتانیش ئەوەی بە هەڵدەزانی و لێی ئەکردنە هەراو، ئیتر فرتوفێڵی خۆی ئەهاویشتە دڵی موشریکانەوە، وەك داستانەکەی

(ئیبن ئوم مەکتوم) و (زەینەبی کچی جەحش) و..هتد، بەڵام خوا مەسەلەکەی لە بێژنگ داو هەق و ناهەقی لێك کردەوە. "سەیید"یش پاش هێنانی هەموو ڕیوایەتەکان دەڵێت: ئەوانەی لەم جێگایەدا داستانی (غەرانیق) دەگێڕنەوەو هەندێ پاڵپشتیشی بۆ دێنن، هەموو لەبنەڕەتدا لاوازن، وە لە ڕووی (سەنەد)ـەوە پشتیان پێ نابەستریّ. وە زانایانی ئەهلی حەدیس دەڵێن: هەرکەسێ قسەی لێ وەرگیرابێ ئەو ڕیوایەتەی نەهێناوە، چونکە سەنەدێکی متمانە پێکراوی نەبووە. "ئەبووبەکری بەززار" ئەڵێت: قەناعەتم نییە کە لەپەیامبەرەوە ﷺ بەسەنەدێکی پەیوەستەوە ئەو قسەیە گێردرابێتەوە، لەولایشەوە لەگەڵ بناغەیەکی بەرزی بیرو باوەڕدا کە بریتییە لەوە پەیامبەر ﷺ دەبێ شەیتان نەتوانێ پەیامەکەی لێ تێك بدات و خەڵتەو پەڵتەی تێکەڵ بکات بەیەکا هەڵ ئەتەقێن، ئیتر چۆن دەبێت (أفرایتم اللات والعزى ومناة الثالثة الأخرى ألكم الذكر وله الأنثى؟) بخوێنێ و شەیتان بەزمانی ئەوەوە ئەم وشانە: (وإنهن لهن الغرانيق العلى، وإن شفاعتهن لهي التي ترتجى..) بڵاو بکاتەوەو بیگەیەنێت بە هەموو موشریکان و ئەوانیش بڕوا بکەن.. کاتێ پەیامبەر ﷺ لێ ببێتەوە لە سوورەتی (نەجم) سوژدە ببات و ئەوانیش وا بزانن کە بۆ بتەکان سوژدەی بردووە؟! ﴿ فينسخ الله ما يلقي الشيطان ﴾ ئەوسا خوا فەندو فێڵەکەی شەیتانی پووچ کردەوەو سڕییەوە ﴿ ثم يحكم الله آياته ﴾ لەپاشان ئایەتەکانی خۆی جێگیرو پتەو پایەدار کردۆتەوە و بەچاکی هێشتوویەتەوە ﴿ والله عليم حكيم ﴾ و خوا زانست و زانیاری زۆرە، کار جوان و لەکارزانە، گشت کارێکی پڕ لە حیکمەتە ﴿ ٥٣: ليجعل ما يلقي الشيطان فتنة للذين في قلوبهم مرض ﴾ هەتا وا بکا ئەوەی شەیتان هاویشتوویەتییە ناو خوێندنەکەی پێغەمبەرەوە، ببێتە فیتنەو مێمڵ بۆ ئەوانەی دڵیان دەغزدارو نەخۆشە ﴿ والقاسية قلوبهم ﴾ وە بۆ ئەوانەش کە هەردەم دڵڕەق و دڵڕەشن، دەبێ خەڵك لەبێژنگ بدرێ، تا دەرکەوێ کێ بەدوای چاوو ڕادا ئەگەڕێ و، کێش ڕاستی و هەقیقەتی ئەوێ و، بڕوای دامەزراوەو، بەفرتوفێڵی شەیتانەکان دوو دڵی رووی تێ ناکات ﴿ وإن الظالمين لفي شقاق بعيد ﴾ و بێگومان ستەمکاران سەبارەت بەئایینی خوا بەردەوام لەدژایەتییەکی زۆر قوڵ و دوور لەڕاستیدان؛ بۆیە ئاوا چاوو ڕای تێکەڵ ئەکەن ﴿ ٥٤: وليعلم الذين أوتوا العلم أنه الحق من ربك ﴾ دەبا ئەوکەسانەش وا زانیارییەکی کەڵك بەخشیان پێدراوە چاك بزانن کە بەڕاستی تەنها ئەو قورئانەیە ڕاست و دروست و لەلایەن پەروەردگارتەوەیەو، هەق و ناهەق لێك جیا ئەکاتەوە ﴿ فيؤمنوا به ﴾ ئینجا باوەڕی پێ بهێنن ﴿ فتخبت له قلوبهم ﴾ دڵەکانیشیان تەسلیمی ئەو ببێ و، بەملاو بەولادا جموجوڵ نەمێنێ ﴿ وإن الله لهاد الذين آمنوا ﴾ و بێگومان خوا شارەزایی و ڕێنوێنی ئەوکەسانە دەکا بڕوایان هێناوە ﴿ إلى صراط مستقيم ﴾ بۆ ڕێگەو ڕێبازی ڕاست، وە لەگومڕایی و سەر لێشێواوی ڕزگاریان ئەکات.

خوانەناس هەتا قیامەت لە قورئان دوودڵە:

﴿ ٥٥: ولا يزال الذين كفروا في مرية منه ﴾ ئەوانەیش خوا نەناس و بێباوەڕن هێشتا هەر دوودڵ و بەدگومانن سەبارەت بەقورئان ﴿ حتى تأتيهم الساعة بغتة ﴾ تا ڕۆژێ کتوپڕ قیامەتیان دەگاتێ ﴿ أو يأتيهم عذاب يوم عقيم ﴾ یاخود تا سزای ڕۆژێکی بێ پیت و نەزۆکیان وەك (ڕۆژی بەدر)، یا وەك ڕۆژی (قیامەت) دەگاتێ، ئەوان تا ئەو ڕۆژەیە هەر ژەهری خۆیان ئەڕێژن و، بەم لاوبەولادا هەوڵ ئەدەن! ﴿ ٥٦: الملك يومئذ لله ﴾ جا ئیتر لەو ڕۆژەدا دەسەڵات و فەرمانڕەوایی تەنها بۆ خوایەو هیچ کەسێك ناتوانێ هیچ شتێك بکات، وەك خۆیشی ئەفەرمووێ: (مالك يوم الدين) ٤/١.یا دەفەرمووێ: (الملك يومئذ الحق للرحمن وكان يوما على الكافرين عسيرا). ﴿ يحكم بينهم ﴾ لەنێوانیاندا داوەری دەکا ﴿ فالذين آمنوا وعملوا الصالحات في جنات النعيم ﴾ ئەوسا ئەو کەسانەی بڕوایان هێناوەو لەگەڵ بڕواکەیاندا کارە چاکەکانیان ئەنجام داوە لەناو بەهەشتە خۆش و پڕ لە نازونیعمەت و نەبڕاوەکاندا نیشتەجێ ئەبن ﴿ ٥٧: والذين كفروا وكذبوا بآياتنا ﴾ ئەوکەسانەش بێ بڕوا بوون و ئایەتەکانی ئێمەیان بە درۆ دەدایە قەڵەم ﴿ فأولئك لهم عذاب مهين ﴾ سزایەکی ڕیسواکەرو ئابڕوو بەریان -لەدۆزەخدا- بۆ هەیە. کۆچ (هجرەت) لەپێش ئازاد کردنی شاری مەککەو دامەزراندنی دەوڵەتی ئیسلامیدا هەر دەبوو بکرایە بۆ مەدینە، بەڵام دوای ئەو ئازادکردنەیە ئیتر کارو تێکۆشان و جیهادە. ئینجا باسی ئەو هیجرەت و کۆچکەرانە ئەکات، دوای ئەوەی لە پێناوی پاراستنی عەقیدەکەیاندا مۆڵەتی جەنگ دران، بۆیە ئەفەرمووێ: ﴿ ٥٨: والذين هاجروا في سبيل الله ﴾ ئەوکەسانەش لەبەر خوا لە مەککەوە بۆ مەدینە کۆچیان کردوو وڵات و نیشتمانیان بەجێ هێشت و ئاوارە بوون ﴿ ثم قتلوا أو ماتوا ﴾ پاشان کوژراون و شەهید کراون، وەیان بەهەر هۆیەکیتر بووە مردون، ئەگەرچی لەسەر رایەخ و جێی خۆیشیدا مردبێت، ئەوە هەر ئەو پاداش و مزەیەیان بۆ هەیە، وەك خوای گەورە ئەفەرمووێ: (ومن يخرج من بيته مهاجرا إلى الله ورسوله ثم يدركه الموت فقد وقع أجره على الله) ٤/١٠٠. (شەرەحبیل) دەڵێ: لەکاتی گرتنی قەڵایەکی ڕۆمەکانا زۆر دواکەوتین و ماتڵ

بووین! جا (سەلمان) دای بەلاماناو وتی: لەپێغەمبەرم ﷺ بیستووە فەرموویەتی: ((من مات مرابطا أجری الله علیه مثل ذلک الأجر، وأجری علیه الرزق وأمن من الفتانین)) واتە: هەرکەسێکیش هەر لەکاتی خۆ ئامادەکردندا بۆ جیهاد بمرێ دیسان خوای باڵادەست هەر ئەوکرێ و پاداشتەی پێدەبەخشێ و، رزق و رۆزیشی پێدەداو، لەهەردوو سزادەرەکەش هێور دەکرێتەوە. ئەگەر حەزیش ئەکەن ئایەتی: (والذین هاجروا ثم قتلوا أو ماتوا...) بخوێننەوە. (ئیمامی موسلیم). ﴿ لیرزقنهم الله رزقا حسنا ﴾ بێگومان خوا رۆزی و نیعمەتێکی فرەچاکی نەبڕاوەیان پێ ئەبەخشێ ﴿ وإن الله لهو خیر الرازقین ﴾ وە بەڕاستی هەر خوایە چاکترین ڕزق و ڕۆزی دەدات ﴿ ٥٩: لیدخلنهم مدخلا یرضونه ﴾ و خوای گەورە هەر خۆی دەیانخاتە ئەوجێگایە کەپێی ڕازیی و خۆشنوودن ﴿ وإن الله لعلیم حلیم ﴾ و بەڕاستی خوا زۆر زانایە، زۆر خۆگرو لەسەر خۆیە ئەزانێ پاداشتی کێ بداتەوەو، تۆڵەیش لەکێ وەربگرێ ﴿ ٦٠: ذلک ومن عاقب بمثل ما عوقب به ﴾ بڕیار ئاوایە.. ئنیجا هەرکەسێك تۆڵەی لێ سەنرایەوە بەپێی ئەو ستەمە کردوویەتی کە ئەمەیش لەئیسلامدا مافێکی ڕەوایە ﴿ ثم بغی علیه لینصرنه الله ﴾ دیسان بۆ جارێکیتر دەستدرێژی و ناهەقی لێکرا هەر لەلایەن ئەو کەسەی پێشەوە، بەڕاستی ئەو کەسە خوا کۆمەکی و یارمەتی ئەدا، تۆڵە لەدەست درێژیکار وەرگرێ ﴿ إن الله لعفو غفور ﴾ بێگومان خوا زۆر چاوپۆشی کارو، زۆریش لێبووردەیە.

هەر خوایە دەسەڵاتداری بێ وێنە:

﴿ ٦١: ذلک بأن الله یولج اللیل فی النهار ویولج النهار فی اللیل ﴾ ئەوەش چونکە خوای گەورە زاتێکی ئاوایە شەو بەناو ڕۆژدا دەبا و، ڕۆژیش دەخاتە ناو شەو. ئەمە لەچوار وەرزەکاندا زۆر بەڕوونی ئەبینرێ بەڵام لەبەر زۆر هۆگری لەگەڵیاندا بە شتێکی زۆر سادەو ئاسان سەیر ئەکرێن، جا باشە زاتێك کاری ئاوا بکا، بێگومانیشە دەشتوانێ یارمەتی بەندەی خۆی بدا ﴿ وأن الله سمیع بصیر ﴾ چونکە خوا ژنەواو بینایە ﴿ ذلک بأن الله هو الحق ﴾ ئەو دەسەبەر بوونەی خوا بۆ یارمەتیدانی ستەم لێکراوان لەبەرئەوەیە چونکە تەنها هەر خۆی ڕاست و هەقە، هەر ئایین و پەرستنی ئەو هەقە ﴿ وأن ما یدعون من دونه هو الباطل ﴾ و هەرشتێ کە بێ بڕوایان لەباتی ئەو هاواری بۆ ئەبەن و ئەیپەرستن، بتەکان و هەرشتێکیتر ئەوە باتڵە و پووچەڵە و لە ناهەق بەدەر نییە ﴿ وأن الله هو العلی الکبیر ﴾ و هەر ئەو خوایە باڵادەستی گەورە، نە لەو بڵندتر هەیەو نە لەویش گەورەتر.

ئەمانەش بەڵگەو نیشانەی خوان:

﴿ ٦٣: ألم تر أن الله أنزل من السماء ماء ﴾ هەر لەسەر بەڵگە هێنانەوە دەڕوات بۆ دەسەڵاتی خۆی، بۆیە ئەفەرمووێ: ئەی نەتدیوە خوا بارانی لەئاسمانەوە باراند ﴿ فتصبح الأرض مخضرة ﴾

ٱلۡمُلۡكُ يَوۡمَئِذٖ لِّلَّهِ يَحۡكُمُ بَيۡنَهُمۡۚ فَٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ وَعَمِلُواْ ٱلصَّٰلِحَٰتِ فِي جَنَّٰتِ ٱلنَّعِيمِ ﴿٥٦﴾ وَٱلَّذِينَ كَفَرُواْ وَكَذَّبُواْ بِـَٔايَٰتِنَا فَأُوْلَٰٓئِكَ لَهُمۡ عَذَابٞ مُّهِينٞ ﴿٥٧﴾ وَٱلَّذِينَ هَاجَرُواْ فِي سَبِيلِ ٱللَّهِ ثُمَّ قُتِلُوٓاْ أَوۡ مَاتُواْ لَيَرۡزُقَنَّهُمُ ٱللَّهُ رِزۡقًا حَسَنٗاۚ وَإِنَّ ٱللَّهَ لَهُوَ خَيۡرُ ٱلرَّٰزِقِينَ ﴿٥٨﴾ لَيُدۡخِلَنَّهُم مُّدۡخَلٗا يَرۡضَوۡنَهُۥۗ وَإِنَّ ٱللَّهَ لَعَلِيمٌ حَلِيمٞ ﴿٥٩﴾ ۞ذَٰلِكَۖ وَمَنۡ عَاقَبَ بِمِثۡلِ مَا عُوقِبَ بِهِۦ ثُمَّ بُغِيَ عَلَيۡهِ لَيَنصُرَنَّهُ ٱللَّهُۚ إِنَّ ٱللَّهَ لَعَفُوٌّ غَفُورٞ ﴿٦٠﴾ ذَٰلِكَ بِأَنَّ ٱللَّهَ يُولِجُ ٱلَّيۡلَ فِي ٱلنَّهَارِ وَيُولِجُ ٱلنَّهَارَ فِي ٱلَّيۡلِ وَأَنَّ ٱللَّهَ سَمِيعُۢ بَصِيرٞ ﴿٦١﴾ ذَٰلِكَ بِأَنَّ ٱللَّهَ هُوَ ٱلۡحَقُّ وَأَنَّ مَا يَدۡعُونَ مِن دُونِهِۦ هُوَ ٱلۡبَٰطِلُ وَأَنَّ ٱللَّهَ هُوَ ٱلۡعَلِيُّ ٱلۡكَبِيرُ ﴿٦٢﴾ أَلَمۡ تَرَ أَنَّ ٱللَّهَ أَنزَلَ مِنَ ٱلسَّمَآءِ مَآءٗ فَتُصۡبِحُ ٱلۡأَرۡضُ مُخۡضَرَّةًۚ إِنَّ ٱللَّهَ لَطِيفٌ خَبِيرٞ ﴿٦٣﴾ لَّهُۥ مَا فِي ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَمَا فِي ٱلۡأَرۡضِۚ وَإِنَّ ٱللَّهَ لَهُوَ ٱلۡغَنِيُّ ٱلۡحَمِيدُ ﴿٦٤﴾

زەوی دوای وشك بوون پێکەسك و سەوزو جوان هەڵگێڕاو، ئەوسا زیندوو ئەبێتەوە و هەمووجۆرە دانەوێڵەو گیایەك ئەڕوێنێ ﴿ إن الله لطیف خبیر ﴾ بەڕاستی خوا زۆر بەلوتفە بۆ بەندەکانی خۆی زۆریش بەئاگایە بەوەی لەدڵیاندایە ﴿ ٦٤: له ما فی السموات وما فی الأرض ﴾ هەرچی لەئاسمانەکان و لەزەویدایە موڵکی ئەوەو تەنها هەرئەویش ئەتوانێ دەست کاریان بکات ﴿ وإن الله لهو الغنی الحمید ﴾ و بێگومان ئەوخوا بۆخۆی دەوڵەمەندو بێ نیازە لەهەموو بەندەکانی، هەر بۆ خۆیشی شیاوی سوپاس و ستایشە لەسەر نیعمەتەکانی ﴿ ٦٥: ألم تر أن الله سخر لکم ما فی الأرض ﴾ دیسانەوە هەر لەسەر بەڵگە هێنانەوە ئەڕوات و ئەفەرمووێ: ئەی نەتزانیوە کە بەڕاستی هەرچی لە زەویدایە کانگاو گڵ و هەواو توخمەکان و ئاوێتە کراوەکان، زیندەوەران، بێ گیانەکان، گژو گیا خوا بۆ ئێوەی دەستەمۆو ڕام کردووە؟ ﴿ والفلک تجری فی البحر بأمره ﴾ نە هەر ئەوەندە بەڵکو

یاسای دەریاکانی وا دامەزراندووە کە: گەمی و، کەشتییەکان هەر بەفەرمانی ئەو، بەوهەموو بارو بارخانەوە بەنێویاندا دەڕۆن ﴿ ویمسک السماء أن تقع علی الأرض إلا بإذنه ﴾ ئەم ئاسمانەش ڕادەگرێ تابەسەر زەویدا نەکەوێ، مەگەر بەفەرمانی خۆی، بۆیە بەیناوبەین مۆڵەت ئەدات هەندێ (نیازك) دێنە خوارێ بۆ زەوی

أَلَمْ تَرَ أَنَّ ٱللَّهَ سَخَّرَ لَكُم مَّا فِى ٱلْأَرْضِ وَٱلْفُلْكَ تَجْرِى فِى ٱلْبَحْرِ
بِأَمْرِهِۦ وَيُمْسِكُ ٱلسَّمَآءَ أَن تَقَعَ عَلَى ٱلْأَرْضِ إِلَّا بِإِذْنِهِۦٓ ۗ إِنَّ
ٱللَّهَ بِٱلنَّاسِ لَرَءُوفٌ رَّحِيمٌ ﴿٦٥﴾ وَهُوَ ٱلَّذِىٓ أَحْيَاكُمْ
ثُمَّ يُمِيتُكُمْ ثُمَّ يُحْيِيكُمْ ۗ إِنَّ ٱلْإِنسَٰنَ لَكَفُورٌ ﴿٦٦﴾
لِّكُلِّ أُمَّةٍ جَعَلْنَا مَنسَكًا هُمْ نَاسِكُوهُ ۖ فَلَا يُنَٰزِعُنَّكَ
فِى ٱلْأَمْرِ ۚ وَٱدْعُ إِلَىٰ رَبِّكَ ۖ إِنَّكَ لَعَلَىٰ هُدًى مُّسْتَقِيمٍ ﴿٦٧﴾
وَإِن جَٰدَلُوكَ فَقُلِ ٱللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا تَعْمَلُونَ ﴿٦٨﴾ ٱللَّهُ يَحْكُمُ
بَيْنَكُمْ يَوْمَ ٱلْقِيَٰمَةِ فِيمَا كُنتُمْ فِيهِ تَخْتَلِفُونَ ﴿٦٩﴾
أَلَمْ تَعْلَمْ أَنَّ ٱللَّهَ يَعْلَمُ مَا فِى ٱلسَّمَآءِ وَٱلْأَرْضِ ۗ إِنَّ ذَٰلِكَ
فِى كِتَٰبٍ ۚ إِنَّ ذَٰلِكَ عَلَى ٱللَّهِ يَسِيرٌ ﴿٧٠﴾ وَيَعْبُدُونَ مِن دُونِ
ٱللَّهِ مَا لَمْ يُنَزِّلْ بِهِۦ سُلْطَٰنًا وَمَا لَيْسَ لَهُم بِهِۦ عِلْمٌ ۗ وَمَا لِلظَّٰلِمِينَ
مِن نَّصِيرٍ ﴿٧١﴾ وَإِذَا تُتْلَىٰ عَلَيْهِمْ ءَايَٰتُنَا بَيِّنَٰتٍ تَعْرِفُ فِى
وُجُوهِ ٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟ ٱلْمُنكَرَ ۖ يَكَادُونَ يَسْطُونَ
بِٱلَّذِينَ يَتْلُونَ عَلَيْهِمْ ءَايَٰتِنَا ۗ قُلْ أَفَأُنَبِّئُكُم بِشَرٍّ مِّن
ذَٰلِكُمُ ۗ ٱلنَّارُ وَعَدَهَا ٱللَّهُ ٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟ ۖ وَبِئْسَ ٱلْمَصِيرُ ﴿٧٢﴾

﴿ إن الله بالناس لرؤف رحيم ﴾ بەڕاستی خوا بەرامبەر بەم خەڵکە، زۆر میهرەبان و دڵاوایە، ئەوەتا هەموو یاسای بوونەوەری بۆ ڕامکردووە: نایشهێڵێ ئاسمان بەرببێتەوە بەسەریاندا، لەپاشا لە نەفس و دەروونی ئادەمزادیشدا هەندێ بەڵگە دەهێنێتەوە، بۆیە ئەفەرمووێ: ﴿ ٦٦: وهو الذی أحیاکم ﴾ هەرئەویشە بۆ یەکەم جار گیان و ژیانی پێدان ﴿ ثم یمیتکم ﴾ لەپاشا ئەتانمرێنێ، بەڕاستی مردن نهێنییەکی گەورەیە، کەس نازانێ چییە ﴿ ثم یحییکم ﴾ ئینجا گیانتان پێ ئەبەخشێتەوەو، زیندووتان ئەکاتەوە ﴿ إن الإنسان لکفور ﴾ لەگەڵ ئەو هەموو شتانەدا بێگومان ئادەمیزاد زۆر سپڵەو، ناسوپاسە.

هەر کۆمەڵێک پێودان ودەستوورێکی هەبووە:

﴿ ٦٧: لکل أمة جعلنا منسکا ﴾ ئینجا ڕوو ئەکاتە پەیامبەر ﷺ کەگوێ بەلاسارییەکانی قورەیش نەدات، چونکە بۆ هەرئوممەتێك بەرنامەو جۆرە خواپەرستییەکی تایبەتمان داناوە ﴿ هم ناسکوه ﴾ کەئەوان هەر ئاوا ئەنجامی بدەن و پەیڕەوی بکەن ﴿ فلا ینازعنک فی الأمر ﴾ جاکەواتە ئەوانە حەقیان نییە سەبارەت بەو فەرمانەی تۆ هێناوتە کێشە کێشت لەگەڵ بکەن، چونکە هەموو گەل و چەرخێك سیستمێکی تایبەتی خۆی هەبووە، تۆیش ئەی پێغەمبەر! سیستەمی ئەم ئوممەت و چەرخەت هێناوە، ئیتر ئەوانە بۆیان ڕەوا نییە کێشەو ناکۆکی بنێنەوە وەك دەفەرمووێ: (ولا یصدنک عن آیات الله بعد إذ أنزلت إلیک). ﴿ وادع إلی ربک ﴾ تۆ بەردەوام بانگەواز بکە بۆلای ئایینی پەروەردگارت و بۆ پەرستنی ئەو ﴿ إنک لعلی هدی مستقیم ﴾ چونکە تۆ لەسەر ڕێبازو ڕێگەیەکی هەق و ڕاستی، جا کەوایە دڵنیاو، پشت ئەستوور بە ﴿ ٦٨: وإن جادلوک فقل: الله أعلم بما تعملون ﴾ خۆ ئەگەر کەوتنە موجادەلەو دەمەدەمێ لەگەڵت، تۆ موجادەلە مەکەو بڵێ: خوا خۆی چاك ئاگادارە بەوەی ئێوە ئەیکەن ئەو خۆی ئەزانێ کەئێوە شایستەی چین هەر وەکو ئەفەرمووێ: (هو أعلم بما تفیضون فیه کفی به شهیدا بینی وبینکم) ٨/٤٨. ﴿ ٦٩: الله یحکم بینکم یوم القیامة فیما کنتم فیه تختلفون ﴾ هەر خوا خۆی لەڕۆژی قیامەتا داوەری دەکا لە نێوانتاندا لەو شتانەی کەئێوە کێشەتان تێیدا هەبوو. لەجێگەیەکی تردا دەفەرمووێ: (فلذلک فادع واستقم کما أمرت ولا تتبع أهواءهم وقل آمنت بما أنزل الله من کتاب..) ١٥/٤٢. ﴿ ٧٠: ألم تعلم أن الله یعلم ما فی السماء و الأرض ﴾ مەر تۆ نەتزانیوە ئەی مرۆڤی ژیر! کە هەرچی لەئاسمان و زەویدایە کەخوا ئاگای لێیەتی و دەیزانێ؟ جاکەواتە هەر ئەویش بە تەنها خۆی بەئاگایە لەوشتانەدا ئێوە ئیختیلافتان تێیدا هەیە. ﴿ إن ذلک فی کتاب ﴾ چونکە بە ڕاستی هەموو ئەو شتانە لە نامەی (لوح المحفوظ) دا تۆمار کراوەو "هیچی لێ زایە نابێت" ﴿ إن ذلک علی الله یسیر ﴾ بێگومان ئەوکارەش بۆ خوا زۆر ئاسانە، هەر وەکو ئەم فەرموودەیەش دەسەڵاتی فراوانی خوا ڕادەگەیەنێ: (إن الله قدر مقادیر الخلائق قبل خلق السموات والارض بخمسین ألف سنة وکان عرشه علی الماء) (موسلیم. کتاب القدر ٢٠٤٤/٤). بێگومان خوا پێش دروستکردنی ئاسمانەکان و زەویی بە پەنجا هەزار ساڵ و، هەر ئەو دەمەی کە هێمان عەرشیشی بەسەر ئاوەوە بوو ئەندازە گیری و بڕیاری هەموو ڕووداوو کاروباری دروستکراوەکانی خۆیدا. ﴿ ٧١: ویعبدون من دون الله ما لم ینزل به سلطانا ﴾ و پێویستە بەرنامەو سەرچاوەی ژیان هەر لەبەرنامەی ئەو خواوە وەربگیردرێ، نەك وەك بێبڕواکان لەباتی بەرنامەکەی خوا، دوای بەرنامەو شتی وا ئەکەون و، شتێکی دی ئەپەرستن، لەکاتێکدا

خواش بۆپەرستنی‌ئەوانە هیچ جۆرە پشتگیرییەکی نەناردۆتە خــوارێ، وەك ئەفەرمــوێ: (ومن یدع مع الله ألهـا آخر لا برهان لە بــه، فإنما حسـابه عند ربه إنــه لا یفلح الکافــرون) ٢٣/١١٧. بەهەڕەشــەیە لەو کەسـانە بە نەفامی و گێلی‌خۆیـان، دارو بەرد دەپەرســتن!. ﴿ ومـا لیس لهـم به علم ﴾ خۆیشـیان هیچ جۆرە زانیارییەکــی شـیاوییان نییە نە لەڕووی ژیــری و مەنتیقەوە، وە نــە لەڕووی دین و شــەرعەوە ﴿ وما للظالمین مــن نصیر ﴾ دیارە ئەو جۆرە کەسـانە ستەمکارن، وە ستەمکارانیش هیچ کۆمەك کارو پشـتیوانێکیان نییە ﴿ ٧٢: وإذا تتلی علیهم آیاتنا بینات ﴾ کاتێ ئایەتە ڕوون و ئاشـکراکانی ئێمەشیان بەسەرا بخوێنرێ ﴿ تعرف فی وجوه الذین کفروا المنکر ﴾ لەدەم و چاوو دیمەنی بێ‌بڕواکاندا گــرژی و تاڵی و ئینکاری دەبینی ﴿ یکادون یسـطون بالذین یتلون علیهم آیاتنا ﴾ بەجۆرێکی وا نزیکە بەمشتەکۆڵە هێرش و هەڵەت بەرنە ســەر ئەوانەی کە ئایەتەکانی ئێمەیان بەسەردا ئەخوێننەوە ﴿ قل أفأنبئکم بشر من ذلکم النار وعدها الله الذین کفروا ﴾ پێیان بڵــێ: ئایــا هەواڵتان بدەمێ چی لەوە خراپــترە، مەگەر هەر ئەو ئاگرەی کە خوا بەڵێنی داوە بە بێ‌بڕوایان ﴿ وبئس المصیر ﴾ کە ئەو ئاکامە سامناکترین و خراپترینی ئاکام و جێگەیە.

بت وبتپەرست چەن زەبوونن:

﴿ ٧٣: یا أیها الناس ضرب مثل فاستمعوا له ﴾ ئینجا ئێستا دەدا بەگوێی هەموو بتپەرستەکاندا کە ئەو پەرستراوو بتانە کزوڵەو لاوازن و، هیچ دەســەڵاتێکیان نییە، وەك ئەفەرمــوێ: ئەی خەڵکینە! نموونەیەك هێنراوەتەوە دەسـا ئێوەیش چـاك گوێی بدەنێ ﴿ إن الذین تدعون من دون الله ﴾ بەڕاستی لە خوا بەدەر ئەوانەی ئێوە ئەیانپەرســتن و هاواریان بۆ دەبەن ﴿ لن یخلقوا ذبابا ولو اجتمعوا لــه ﴾ هەرگیز ناتوانــن تەنها مێشـێکیش بەدیبێنن، ئەگەرچی هەموویشـیان کۆببنــەوە، وەکــو ئــەم فەرمووده (قودســی)یەش دەفەرمــوێ: (قــال الله -عز وجــل- ومن أظلم ممــن ذهب یخلق کخلقی؟ فلیخلقوا ذرة، فلیخلقوا شعیرة) واتە: چ کەسێ ستەمکارترە لەو کەسەی بیەوێ وەکو دروستکراوەکانی من (واتە: خوا) دروست بکا، دەسا ئەگەر دەتوانێ با بچێ تاکە مێروولەیەك، یا خود دنکە جۆیەك بــەدی بێنێ! (متفق علیه). کەواتــە کەی حەق و ڕەوایە ئەوانە بکرێن بەخواو بپەرسـترێن؟! خۆ دروستکردنی مێش و فیل و وشتریش بۆ خوای گەورە یەکسانە، چونکە لەمێشیشدا چەندین نهێنی ســەر سوڕهێنەری ژیان بەدی ئەکرێ، هەروەك لەوانی‌تردا بــەدی ئەکرێ، بەڵام مێش لە هەموویــان لاوازترە، جا کە ئەوان تاکە مێشـێکیان بۆ دروسـت نەکرێ، دیارە چاکــتر فیلێکیان بۆ دروست نابێ بەڵێ ژیان شتێکی سەر سوڕهێنەرە، بۆیە ئادەمیزادی کافــرو بێ‌بڕوا هەر ململانێ دەکا لەئاسـتی بەرنامەی خاوەنی ئەم ژیانــەو هەوڵیان داوە بــۆ دروســتکردنی بەرنامەیەکی‌تر و، ئاخۆ لــەڕووی کیمیاوییەوە دەتوانن ژیان بــەدی بێنن؟! وڵاتی (ڕووس)

يَٰٓأَيُّهَا ٱلنَّاسُ ضُرِبَ مَثَلٌ فَٱسْتَمِعُوا۟ لَهُۥٓ ۚ إِنَّ ٱلَّذِينَ
تَدْعُونَ مِن دُونِ ٱللَّهِ لَن يَخْلُقُوا۟ ذُبَابًا وَلَوِ ٱجْتَمَعُوا۟ لَهُۥ ۖ
وَإِن يَسْلُبْهُمُ ٱلذُّبَابُ شَيْـًٔا لَّا يَسْتَنقِذُوهُ مِنْهُ ۚ ضَعُفَ
ٱلطَّالِبُ وَٱلْمَطْلُوبُ ﴿٧٣﴾ مَا قَدَرُوا۟ ٱللَّهَ حَقَّ قَدْرِهِۦٓ ۗ إِنَّ
ٱللَّهَ لَقَوِىٌّ عَزِيزٌ ﴿٧٤﴾ ٱللَّهُ يَصْطَفِى مِنَ ٱلْمَلَٰٓئِكَةِ
رُسُلًا وَمِنَ ٱلنَّاسِ ۚ إِنَّ ٱللَّهَ سَمِيعٌۢ بَصِيرٌ ﴿٧٥﴾ يَعْلَمُ
مَا بَيْنَ أَيْدِيهِمْ وَمَا خَلْفَهُمْ ۗ وَإِلَى ٱللَّهِ تُرْجَعُ ٱلْأُمُورُ ﴿٧٦﴾
يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ ٱرْكَعُوا۟ وَٱسْجُدُوا۟ وَٱعْبُدُوا۟
رَبَّكُمْ وَٱفْعَلُوا۟ ٱلْخَيْرَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ ۩ ﴿٧٧﴾
وَجَٰهِدُوا۟ فِى ٱللَّهِ حَقَّ جِهَادِهِۦ ۚ هُوَ ٱجْتَبَىٰكُمْ وَمَا جَعَلَ
عَلَيْكُمْ فِى ٱلدِّينِ مِنْ حَرَجٍ ۚ مِّلَّةَ أَبِيكُمْ إِبْرَٰهِيمَ ۚ هُوَ سَمَّىٰكُمُ
ٱلْمُسْلِمِينَ مِن قَبْلُ وَفِى هَٰذَا لِيَكُونَ ٱلرَّسُولُ شَهِيدًا عَلَيْكُمْ
وَتَكُونُوا۟ شُهَدَآءَ عَلَى ٱلنَّاسِ ۚ فَأَقِيمُوا۟ ٱلصَّلَوٰةَ وَءَاتُوا۟ ٱلزَّكَوٰةَ
وَٱعْتَصِمُوا۟ بِٱللَّهِ هُوَ مَوْلَىٰكُمْ ۖ فَنِعْمَ ٱلْمَوْلَىٰ وَنِعْمَ ٱلنَّصِيرُ ﴿٧٨﴾

سُورَةُ المُؤْمِنُون

زانایەکــی بەنــاوی (ئوبارین)ــەوە تەکلیف کــرد کەهەوڵ بدات: ئایا تا چ ئەندازەیەك فەراهەم هێنانی ژیان (ایجاد الحیاة) دەســت ئــەدات لە ڕێگەی ئاوێتە کردنی مــاددە کیمیاوییەکانەوە (التفاعل الکیمیاوی)؟ ئەویش هەروا نزیکەی بیســت ساڵێك خۆی بۆ یەکلا کردەوەو کاری بۆکرد، ســەرەنجام لە دەوروبەری ساڵی (١٩٦٢)دا ڕایگەیاند کە: زانیاری کیمیاوی دەستەوسانەو هیچی پێ‌ناکرێ لە تاقیگەکاندا بۆ دروســتکردنی ژیان، چونکە زانیاری تەنها هەر لە بنەما هەســت پێکراوەکاندا دەستی هەیە. بۆ ئەمە سەیری کتێبی (الله جل جلاله/ سەعید حەووا، ل ٥٦) بکە ﴿ وإن یسلبهم الذباب شیئا ﴾ نەك هەر ئەوەندە ناتوانن وە ئەگەر ئەو مێشــە لاوازەش شــتێك لە خۆیان و لە خواکانیان بت، گروپ، مرۆ بفرێنێ ﴿ لا یســتنقذوه منه ﴾ ناتوانن پێی بزانن و لێی بسـێننەوە لەگەڵ ئەو لاوازی و بێ دەســەڵاتییەیدا، خۆ ئەمەش ئاشـکرایە کە زۆرشتی مــەردم ئەفڕێنێ و ناتوانێ لێی وەرگرێتەوە، لە بەر ئەمەش لەناو

هەموو گیانلەبەرەکانـدا، خوا بە مێش نموونە دەهێنێتەوە، چونکە مێش زۆر لاوازو بێ هێزە، لە هەمانکاتیشـدا سامناکترین نەخۆشی بەخۆیەوە هەڵئەگرێ و، بەنرخترین ئەندامی ئادەمزاد لە دەسـت ئەدات، ئەوەتا مرۆڤ گەلێ جار بەهۆی میکرۆبی مێشـەوە، چاوو هەندێ لەئەندامەکانی تری لە دەسـت ئەدات.. نە هەر ئەوەندە، بەڵکو ژیان و ڕۆحیش لە دەسـت ئەدا.. چونکە دەتوانێ میکرۆبی (سـیل) و (تیفۆئیـد) و (دوسـنتاریا) و.. هتد هەڵبگرێ.. باشـە بـەدەر لە خوا کێ ئەتوانێ مرۆڤ لەو میکرۆبەیە رزگار بکات؟! ﴿ ضعف الطالب والمطلوب ﴾ لە راستیدا هەم داواکار و، هەم داوا لێکراو، پەرسـتیارو، پەرستراو، (بتەکان و وێنەکانیان) زۆر لاوازو بـێ توانـان ﴿ ٧٤: وما قدروا الله حق قدره ﴾ ئـای بێ بروایان چەندە سپڵەن، چونکە بەو جۆرەیە کە دەبێ خوا بناسن، وڕێزی لێ بگـرن نەیانناسـیوەو ڕێزمان لێ نەگرتووە، ئەوەتـا دارو بەردو مرۆڤ و ماددە دەکەنە خوا!! ﴿ إن الله لقوی عزیز ﴾ بە ڕاسـتی خـوا زۆر بەهێزە و زاڵە، زۆریش بە دەسـەڵات و دەسـەڵاتدارە، بتەکانیش زۆر لاوازو بێدەسـەڵات. خوا لە فریشـتە و لە مرۆڤ پەیامبەری هەیە:

﴿ ٧٥: الله یصطفی من الملائکة رسـلا ومن الناس ﴾ خوانەناسان پێیان وابوو: کە هەر لەناو ئادەمزادا پەیامبەرهەیە! بۆیە فەرمووی: خوا لە فریشتە (وەکو جوبرەئیل)و، لە مرۆڤ هەڵدەبژێرێ ودەیکاتە نوێنەر. ﴿ إن الله سـمیع بصیر ﴾ بە ڕاسـتی خوا زۆر بیسـندەی بینایـە، ئەزانێ ئەوانە چی ئەڵێن و، چـی ئەکەن ﴿ ٧٦: یعلم ما بین أیدیهم وما خلفهم ﴾ هەر ئەو خوایە کاری ئێسـتاو، پاشـە رۆژیان ئەزانێ، ئاگادارە چی لە پێشـیانەوەیە و، چیش لە پشت سـەریانەوەیە ﴿ وإلـی الله ترجع الأمـور ﴾ ودەرەنجامی هەموو کاروباری بەندەکان، تەنها بۆ لای خوا ئەگەڕێنرێتەوە.

باش خوا بپەرستن و، جیهاد بکەن:

دوای دەرکەوتنـی بێ هێزیو لاوازی پەرسـتراوی بـێ بڕواکان.. ئینجـا بۆ ئەوەی گـەلی بـڕواداران بەچاکـی ئەرکەکانی خۆیان جێبەجـێ بکەن، ڕوویان تـێدەکاو ئەفەرمـوێ: ﴿ ٧٧: یا أیها الذیـن آمنوا ارکعوا واسـجدوا ﴾ ئەی ئەوانـەی بڕواتان هێناوە بەخوا! بچەمێنەوەو کڕنووش و سـوژدەی بۆ بەرن، واتە: بە تێرو تەسـەلی هەردەم نوێژەکانتـان بکەن، بەڵێ.. دەربارەی سـوژدەی دووەمـی سـوورەتی حەج لەناو زانایاندا دەنگـە دەنگێك هەیە کە ئاخۆ سـوننەتە، یا نا؟ بەڵام ئەم فەرموودەیە کەپێشـەوا ئەحمەد هێناویەتی: ((فُضِّلَتْ سـورةُ الحج بسجدتین، فمن لم یسجُدْهُما فلا یَقْرَأْهُما)) دەیبڕێتەوە. ﴿ واعبدوا ربکم ﴾ وەتەنها پەروەردگارتان بپەرسـتن و، کەسێکیتر مەکەنە سـەروەرتان ﴿ وافعلوا الخیر ﴾ وەتا دەشتوانن هەر کاری خێرو چاکە بکەن، با لەخوا نزیك ببنەوە ﴿ لعلکم تفلحون ﴾ وبەشکو لەدونیاو لەقیامەتدا ڕزگارو سەرفرازو بەختیاربن.

ئینجـا دەچێتە سـەر باسـی ئـەو کارە گرنگەیە کەهەمـوو کارە چاکەکانیتـر بە هۆی ئەوەوە ئەمێننـەوە، ئەویش جیهادە، بۆیە ئەفەرمـوێ: ﴿ ٧٨: وجاهدوا فی الله حق جهاده ﴾ بەبەردەوام و، بەدڵوداو وەك پێویسـتە لەڕێگەی خوادا جیهادی تێر و تەسەل بکـەن و مافی جیهـاد جێبەجێ بکەن و،هەرچـی لەتواناتاندایە بەختـی بکـەن بۆ ئەو ڕێیـە، چونکە بەتایبەت ئـەو هەر خۆی هەڵیبـژاردوون بـۆ ئـەو کارە گەورەیە، وەك دەفەرمـوێ: ﴿ هو اجتباکم ﴾ لەناو گەلانیتردا ئەو خۆی هەڵبژاردون بۆئەو شـەرەفە بەڕێزو گەورەیە ﴿ وما جعل علیکم فی الدین من حرج ﴾ وشیاوی باسە لەم دینەشدا، هیچ جۆرە شتێکی نارەواو قورسی نەخستۆتە سەرشـانتان، تائێوە نەتوانن ئەنجامی بـدەن، واتە: بڕیاری هیچ شـتێکی بەسـەرتانا نەداوە کەلە توانای خۆتاندا نەبێت، نە هەر ئەوەندە بەڵکـو وەکو پێغەمبەر ﷺ دەفەرمـوێ: ((بُعِثْتُ بالحنیفیة السَّـمْحَةِ)) بەرنامەی ئـەو ئایینە هەموو کار ئاسـانییەکی تێدایە (ئیمام ئەحمەد). ﴿ ملة أبیکم إبراهیم ﴾ جا ئێوەش هەر لەئایینی (ئیبراهیـم) ی باوکتـان پەیـڕەوی بکەن، جۆری یەکتاپەرسـتی ئایینەکەتان هەر لەئایینەکەی ئیبراهیمی باوکتانە و هەر لەویشەوە سەرچاوەی گرتووە، جا کەواتە هەرگیز ئێوە لێیجیامەبنەوە ﴿ هو سـماکم المسـلمین من قبل وفی هذا ﴾ لە پێشداو لەم قورئانەشدا هەر خوا ئێوەی ناوناوە موسڵمان و خۆبەدەسەوەدەر. هەم لەنامەی پەیامبەرانی پێش تۆ و هەم لەم قورئانەیشـدا ناو نراون موسـڵمان بەڵێ.. گەلی موسـڵمان بەدرێژایـی مێژوو لە عەقیدەدا یەك پەیڕەوو پرۆگرامـی هەبووە، هەتا دراوەتە دەسـتی ئـەم گەلەیە ﴿ لیکون الرسـول شـهیدا علیکم ﴾ تا پەیامبەر (موحەممەد ﷺ) شـایەت بێ بەسەرتانەوە،نەخشـەی ژیانتان بۆ بکێشێ و چاك و خراپتان بۆ دەستنیشـان بکات ﴿ وتکونوا شـهداء علی الناس ﴾ و ئێوەش بەگەیاندنی ئەو پەیامەیە شـایەت بن و مامۆستاو ڕێ نیشاندەربن بـۆ خەڵکی، بەتایبەت دوای مردنـی ئەو پەیامبەرە، واتە: چاك و خـراپ هەر لای ئێـوەوە دیاری ئەکـرێ، بەرنامەی ژیان هەر لای ئێوە دادەرێـژرێ، وەك دەفەرمـوێ: (وکذلک جعلناکم أمة وسطا..) ١٤٣/٢. دیارە کاری جیهاد و خۆ ئامادەکردن و کاری بە کۆمـەڵی دەوێ، بۆیە ئەفەرموێ: ﴿ فأقیموا الصلاة وآتوا الزکاة ﴾

جا کەواتــە بەرێك و پێکی لەکاتەکانی خۆیاندا نوێژەکانتان بکەن و بەشـێکی سامانیشـتان بـە زەکات بدەن ﴿ واعتصمـوا بالله هو مولاکم ﴾ ودەسـت بـە ئایینی خوای هەقەوە بگـرن و هەر بەو نەخشەیەی ئەویش کاربکەن، چونکە تەنها هەرئەو زاتە خۆیەتی سـەردارو سەروەرتان ﴿ فنعم المولى ونعم النصير ﴾ ئای کە چاك دۆسـت و چاك کۆمەککارە. بەڵێ ئابەو زەخیرەوە گەلی موسـوڵمان هەمـوو کات دەتوانێ هەڵسـێ بـە جێبەجێکردنـی ئەرکەکانی سەرشـانی خۆی، دەتوانـێ لەنهێنییەکانی بوونەوەر سـوودمەند ببێ‌و، لە جێی‌کاری خراپ و فەسـادا، ئیسلاح وچاکسازی بکا، هەموو دونیاش بەرەوخێر بگۆڕێ.

دیسـان زۆر شوکرانە بژێری خوا دەکەم، کە یارمەتی دام بۆ تەواو کردنی تەفسیری سوورەتی (حەج).

کۆتایی جزمی ١٧، (ولله الحمد والمنه)..

سوورەتی (موئمینون)ـە

مەککەییەو (١١٨) ئایەتە

بەناوی خوای بەخشندەی میهرەبان

ئەم سـوورەتی (موئمینون)ـە، یەکێکە لە سوورەتە مەککەییەکان کـە هەمووکات ئـەم خاڵانەی خوارەوە لە خـۆ دەگرن: یەکتایی خـوا، پەیـام، زیندوو بوونـەوە، بۆیە بـە ناو نراوە سـوورەتی (مۆئمینون)، کە هەتا دونیا دونیابێ، ناوی پرشنگداری ئیمانداران هەر لەسـەر زمان بێ و، هەردەم سیفەتەکانیشیان لەبیر نەچێ و، هەر بـەو پێیەش کارو رفتار بکەن و، بجووڵێنەوە. ئەم سـوورەتە بۆ چەسـپاندنی دەسـەڵات وتواناییخوای باڵادەست، هەڵدەسێ بـە نمایشـێکی بوونەوەر لە (مرۆڤ، ئـاژەڵ، رووەك و گژوگیا)، پاشـان ئاسمانە رازێنـراوەکان دێنێت، دیسـانەوە دێتەوە سـەر زەوییو، هەندێ شـتی نایاب دەخاتە پێش چاو: خورما، ترێ، زەیتـوون، هەنـار، میوەی جۆراوجۆرو رەنگاو رەنگ، پاشـان ئەو کەشـتیانەی بە قوڵایـی دەریاکاندا دێن ودەچن..هتد. داسـتانی هەندێ لە پەیامبەران: (نووح، هوود، مووسـا، مەریەم و عیسای کوری مەریەم) –سەلامی خوایان لەسەربێت– بۆپێغەمبەر ﷺ باس دەکا، تابەرامبـەر بەژان و ئازارەکانـی قورەیش خۆگربێ، ئینجا لاسـاری ولارێیی قورەیش سەبارەت بە راسـتییەکان –لەکاتێکدا وەك خۆری نیوەڕۆ ئاشـکراو روونن– دەخاتە روو، بەڵگەی زیندوو بوونەوەو، هەڵوەشانەوەی بەڵگەکانی "ناهەق" بێژان. ئەو بارودۆخ و حاڵەتانەی کە بێباوەڕان لە کاتی سـەرەمەرگدا دەریان دەبڕن، بەشێوەیەك کە ئاواتی گەڕانەوە دەخوازن بۆ دونیاو بۆ پڕکردنەوەی کـەم و کورییەکانیان.. بـەڵام هەی هەی!! بەکورتە بەباسـێکی رۆژی قیامەت دەرگا لەخۆ دادەخات کەچۆن لەورۆژەدا مرۆڤەکان دەبنـە دوو دەسـتە، بەختیارو پـیرۆز، بەدبەخـت و رەنجەڕۆ، لـە کاتێکدا رشـتەو بنەماڵەش لـەو رۆژەدا هیچ رۆڵێکـی نامێنێ؛ تەنهـا ئیمان و کارو کردەوەی چاك وسـوودبەخش ئەبێ، لەگەڵ تۆمارکردنی گفتوکۆیەك لە نێوان خوای گەورەو سـتەمکاراندا، کە چۆن پەروەردگار هاوارو بانگ و پاڕانەوەیان تۆمار ئەکات (ربنا أخر جنا منها فإن عدنا فإنا ظالمون...) جا لەگەورەیی ئەم سـوورەتەدا (عومـەری کـوری خەتتاب) دەڵێ: کاتێ وەحی بـۆ پێغەمبەر ﷺ بهاتبا دەنگێکی لێ دەبیسـترا وەك دەنگی هەنگ، جاپاش ماوەیەك هەموومـان روو لەقیبلـە دەبووین و پێغەمبەر ﷺ هەردوو دەسـتی بـەرەو ئاسمان دەکردو دەیفەموو: ((أللهم زِدْنا ولا تَنْقُصْنا، وأَكْرِمْنا ولا تُهِنّا، وأَعْطِنـا ولا تَحْرِمْنا، وآثِرْنا ولا تُؤْثِرْ علينا، وارضَ عنّا و أَرْضِنا، ثم قال: لقد أنزل علی عشـر آيات مَـنْ أقامهن دخل الجنة ثم قرأ (قد أفلح المؤمنون) حتى خَتَمَ العَشْـرَ)) (پێشـەوا ئەحمەد، ترمزی، نەسایی).

ئەم بڕوادارانەن سەرفراز:

﴿ بسـم الله الرحمـن الرحيـم * ١: قـد أفلـح المؤمنـون ﴾ بە راسـتی خەڵکانـی خاوەن ئیمان وبـڕوادار سـەرکەوتوو رزگارن، چونکـە خاوەنی ئەم سـیفەتە بەرزانـەن کە خوا لـە بارەیانەوە دەفەرمـوێ: ﴿ ٢: الذين هم فی صلاتهم خاشـعون ﴾ ئەوانەن کە لە نوێژەکانیاندا خۆشـکێن و ملکەچن و، هەردەم بە ترسەوە نوێژ ئەکەن و بەرامبەر بە خوا ئەهلی شـەرمن، ئەوەی کەپێغەمبەر ﷺ لەبارەی نوێژەوە بە (بیلال)یفەرمـوو: ((یا بِلالُ أَرِحْنا بالصلاة)) واتە: ئادەی بیلال بەنوێژەکە بمانحەوێنەوە، پڕ بەباڵایانە (رواه الإمام أحمد). ﴿ ٣: والذين هم عن اللغو معرضون ﴾ ئەوانەشـن کە لە بەرامبەر کارو کرداری پڕوو پووچ و، شتی بێمانا و بێسوود، رووهەڵدەسووڕێنن و پشـت هەڵدەکەن، وەك خوا لە جێیەکیتردا لە بارەیانەوە ئەفەرمـوێ: (وإذا مروا باللغو مروا كراما) ٣٢/٢٥. ﴿ ٤: والذيـن هـم للـزكاة فاعلون ﴾ ئەوانەشـن وا بـە هەژارو بێنەوایـان زەکات دەدەن ﴿ ٥: والذيـن هـم لفروجهم حافظون ﴾ ئەوانەشـن پارێزەری داوێنیانـن، خۆیان لە هەموو رێگەیەکی یاساغ و ناشەرعی دەپارێزن، وە لە جێبەجێکردنی ئارەزووەکانیان خۆراگـرن ﴿ ٦: إلا على أزواجهم أو ما ملكت أيمانهم ﴾ مەگەر لەگەڵ هاوسەری خۆیان، یان لەگەڵ کەنیزانیان (ئەوانەی موڵکی خۆیانـن) ﴿ فإنهـم غير ملومين ﴾ جا بێگومان لـەو ڕێیەوە لۆمە

كـراو نابن و لێیان ناگـیرێ ﴿ ٧: فمن ابتغى وراء ذلك ﴾ ئینجا هەر كەسـێ لە غەیری ئەو ڕێگایەوە هەوڵ بدا بۆ جێبەجێكردنی ئـارەزووی خۆی، وەك زیناو نێربازیو. ﴿ فأولئك هم العادون ﴾ ئەو جۆرە كەسـانە ئەوە ڕەفتاریان بێت، دەست درێژكەرو سنوور بەزێنێكی لە ئەندازە بەدەرن. ئیمامی (شـافعی) و، دەستەیەكی تر

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ
قَدْ أَفْلَحَ الْمُؤْمِنُونَ ﴿١﴾ الَّذِينَ هُمْ فِي صَلَاتِهِمْ خَاشِعُونَ ﴿٢﴾
وَالَّذِينَ هُمْ عَنِ اللَّغْوِ مُعْرِضُونَ ﴿٣﴾ وَالَّذِينَ هُمْ لِلزَّكَاةِ
فَاعِلُونَ ﴿٤﴾ وَالَّذِينَ هُمْ لِفُرُوجِهِمْ حَافِظُونَ ﴿٥﴾ إِلَّا عَلَىٰ
أَزْوَاجِهِمْ أَوْ مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُهُمْ فَإِنَّهُمْ غَيْرُ مَلُومِينَ ﴿٦﴾
فَمَنِ ابْتَغَىٰ وَرَاءَ ذَٰلِكَ فَأُولَٰئِكَ هُمُ الْعَادُونَ ﴿٧﴾ وَالَّذِينَ هُمْ
لِأَمَانَاتِهِمْ وَعَهْدِهِمْ رَاعُونَ ﴿٨﴾ وَالَّذِينَ هُمْ عَلَىٰ صَلَوَاتِهِمْ
يُحَافِظُونَ ﴿٩﴾ أُولَٰئِكَ هُمُ الْوَارِثُونَ ﴿١٠﴾ الَّذِينَ يَرِثُونَ
الْفِرْدَوْسَ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ ﴿١١﴾ وَلَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ مِنْ
سُلَالَةٍ مِنْ طِينٍ ﴿١٢﴾ ثُمَّ جَعَلْنَاهُ نُطْفَةً فِي قَرَارٍ مَكِينٍ ﴿١٣﴾ ثُمَّ
خَلَقْنَا النُّطْفَةَ عَلَقَةً فَخَلَقْنَا الْعَلَقَةَ مُضْغَةً فَخَلَقْنَا
الْمُضْغَةَ عِظَامًا فَكَسَوْنَا الْعِظَامَ لَحْمًا ثُمَّ أَنْشَأْنَاهُ خَلْقًا
آخَرَ فَتَبَارَكَ اللَّهُ أَحْسَنُ الْخَالِقِينَ ﴿١٤﴾ ثُمَّ إِنَّكُمْ بَعْدَ ذَٰلِكَ
لَمَيِّتُونَ ﴿١٥﴾ ثُمَّ إِنَّكُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ تُبْعَثُونَ ﴿١٦﴾ وَلَقَدْ
خَلَقْنَا فَوْقَكُمْ سَبْعَ طَرَائِقَ وَمَا كُنَّا عَنِ الْخَلْقِ غَافِلِينَ ﴿١٧﴾

لەزانایان، ئەم ئایەتەی: (فمن ابتغى وراء ذلك...) دەكەنە بەڵگە بۆ حەرامییەتی (ئیستیمنا) واتە: ئاوهێناوە بە دەست. ﴿ ٨: والذین هـم لأماناتهم وعهدهم راعون ﴾ ئەوانەشـن كـە چاودێرو ڕاگری سـپاردەو بەڵێن و پەیمانی خۆیانن، بۆ هەر سپاردەو، ئیمزاو مۆرو نووسـین و بەڵێن و قسەیەكی خۆیان بایەخ دادەنێن ﴿ ٩: والذین هم علی صلواتهم یحافظون ﴾ و ئەوانەشـن كە لەسەر نوێژەكانیان دەوامـكارن و دەیانپارێـزن و، تەممەڵییان تێـدا ناكەن و، نایان فەوتێنـن، وەلە كاتی خۆیاندا بە تەواوی پایـەو مەرجەكانیانەوە جێبەجێیان دەكەن.

جا لە پێشـەوە باسـی ئەوانەی كرد كە لە نوێژەكانیاندا هەمیشە بۆ خوا كزو ملكەچن، ئینجا باسـی ئەوانەشـی كرد كە بایەخی ئەدەنـێ و ئەیپارێـزن، بۆیـە پێغەمبـەر ﷺ كـە (عەبدوڵـلای كوری مەسـعوود) لێی‌دەپرسـێ: چ كارێ لای خوا لەهەمووشتێ خۆشەویسـتترە؟ ئەویش دەفەرموێ: ((الصلاةُ علـى وقتِها)) نوێژ كردنە لە كاتی خۆیدا، لە پاشان لێی‌پرسییەوەو گوتی: ئەی پاش ئەوە؟ فەرمووی: ((بِرُّ الوالِدَیْنِ)) چاكە كردن لەگەڵ باوك و دایك. دیسـانەوە لێی‌پرسییەوە: ئەی پاش ئەوە؟ فەرمووی: ((الجهادُ فی سـبیل الله)) جیهـاد كردن لەبەرئاییینی خـوا. ئیمامی (بوخاری و موسـلیم). ﴿ ١٠: أولئك هم الوارثون ﴾ هەرئەوانەن میراتگران و خاوەنی بەهەشت ﴿ ١١: الذین یرثون الفردوس ﴾ ئەوانەی دەبنە خاوەنی (فیردەوسـی) بەهەشتی بڵند و بەمیرات ئەیبەن، چونكە ڕەنج و ئازارێكی زۆریان بۆ كێشـاوە، بۆیە جگە لەوان كەسێكی‌تر شـیاوی ئەوە نییـە ﴿ هم فیها خالدون ﴾ بەهەتـا هەتاییش تیایا ئەمێننەوە، بەڵێ، ئەو سـیفەتانە كەسایەتی و تایبەتمەندییەكانی موسـڵمانان دەست نیشان ئەكەن، نیشـانەی كۆمەڵ و كۆمەڵگەی بڕواداران دیاری دەكەن. هەر بەو سـیفەتانەش لەبێ بڕوایان جیا ئەبنـەوە، هێمـای بەكامڵبوونی ئادەمین و، هــەر بەوانەش دەبنە مرۆڤـی ڕاسـتەقینە، نەك ئەوانـەی كە وەك ئـاژەڵ هەر ئەخۆن و ئەخـەون، بێ ئـەوەی هیچ تەكلیف و پێویسـتییەك جێبەجێ بكەن، ئـەم ئایەتە: (تلك الجنة التی نـورث من عبادنا من كان تقیا) ١٩/٦٣. یان ئەم ئایەتەش: (وتلك الجنة أورثتموها بما كنتم تعملون) ٤٣/٧٢، هەردوو ئەو مانایە دوویات دەكەنەوە.

بەدیهێنانی مرۆڤ، نیشانەی دەسەڵاتی خوایە:

﴿ ١٢: ولقد خلقنا الإنسـان من سلالة من طین ﴾ بێ‌گومان ئێمە مرۆڤـی یەكەممان لەپاڵاوتەو پوختەیەك لەقوڕ، بەدیهێنا ﴿ ١٣: ثم جعلناه نطفة فی قرار مكین ﴾ لەپاشـان نەوەكەیمان كردە تنۆكە ئاوێـك (نوتفـە) و لەبنكـەو قەرارگایەكـی زۆر مەحكەمدا دامان مەزراندو لەنگەرمـان پێ‌گرت، واتە: خسـتمانە جێگایەكی زۆر ئـارام و زۆر قایمەوە كـە منداڵدانە ﴿ ١٤: ثم خلقنا النطفة علقة ﴾ لەپاشـان (مەنی)یەكەمـان كردە خوێنپارەیەك وخـۆی بەدیواری منداڵداندا هەڵواسـی ﴿ فخلقنا العلقة مضغـة ﴾ خوێنپارەكەشمان كـردە گۆشـتپارەیەك ﴿ فخلقنا المضغة عظاما ﴾ جـا ئەو پارچە گۆشتەیشـمان كردە كـرۆك و ئێسـك، خانەكانی ئێسكمان تیا دروسـتكرد ﴿ فكسـونا العظـام لحمـا ﴾ ئینجا گۆشـتمان كرد بەبەر ئێسـكەكاندا. بەڵێ.. چەندین سـاڵە قورئان ئەم ڕاسـتیەی تۆمار كردووەكە: خانەكانی ئێسـك بەر لەخانەكانی گۆشـت پێك دێن، ئەمـەش تازە زانیاری دەركی پێ‌كردووە! (عەبدوڵڵای كوڕی مەسـعوود) ئەڵێ: پێغەمبەری هەمیشە ڕاسـت بێژمان فەرمووی: ((إنَّ أحدَكُـم لَیُجْمَعُ خَلْقُهُ فی بطن أمه فـی أربعین یوما، ثم یكونُ عَلَقَةً مثل ذلك، ثم یكون مُضْغَةً مثل ذلك، ثم یُرْسِلُ الله إلیه المَلَك

فَیَنْفُخُ فیه الـروحَ، ویُؤْمَرُ بأربع کلماتٍ: رِزْقِهِ، وأَجَلِهِ، وعَمَلِهِ، وهل هو شَقِیٌّ أو سَـعیدٌ...)) واتە: بێگومان، هەریەك لەئێوە چل ڕۆژ بەنوتفەیی لەمنداڵدانی دایکیدا دەمێنێتەوە، دیسـان چل ڕۆژی تر بەخوێنپارەیی، ئەوسـا کەبووە گۆشـتپارەش هەروا، واتە: تا ئەو سـێ قۆناغـە (١٢٠) ڕۆژ دەبڕێ، یادەڵێن: چـوار مانگ دەچێ، ئەوجا خوای باڵادەست فریشتە دەنێرێ و، فوی پیادەکاو، (ڕۆح) دەکرێ بەبەریا! ئیتر هەر لەو کاتەوە چوار شتی بۆ دیاری دەکرێ: رزق و ڕۆزی، تەمەن وئاکامی، کاروکردەوەی، چارەنووسـی (بەد بەختی، یـان بەختیاری).. (بوخاری، کتـاب الأنبیاء ٣٦٣/٦، موسلیم. کتاب القدر، ٢٠٣٦/٤). ﴿ ثم أنشأناه خلقا آخر ﴾ پاشان کردمانە شـێوەی دروستکراوێکی تر، واتە: گیانمان کرد بەبەردا. بـەڵێ.. ئادەمزاد ئا بەو شـێوە دروسـتکران قورئـان باس ئەکات بۆمـان.. هـەروەك گیانلەبەرانی تر، بەڵام خـوای گەورە هەندێ شتی تایبەتی بەم بەخشیوەو، لەئاژەڵ جیایکردەوەو، ئاژەڵ هەر لەجێگەی خۆیدا مایەوە. وەك ئەفەرمووێ: ﴿ فتبارک الله أحسـن الخالقیـن ﴾ زۆر گـەورەو پڕ بەرەکەتە ئەوخوایەی کە باشـترینی دروسـتکەرانەو، هەر ئەویشـە دەس ڕەنگین، چونکە غەیری ئەو تەنها وێنەو نیگار ئەکێشن، بەڵام ئەوخوا گەورەیە بەو تنۆکە ئاوە ئەو هەموو قۆناغانە ئەبڕێ، پاشان ئەبێتە ئەو مرۆڤەو گیان ئەکات بەبەریا! ﴿ ١٥: ثم إنکم بعد ذلک لمیتون ﴾ پاشـان بەراسـتی دوای ئەوهەموو ژیان وبڕینی قۆناغانە ئێوە گشـت ئەمرن ﴿ ١٦: ثم إنکم یوم القیامة تبعثون ﴾ دوایی بۆجارێکیتر هەر ئێوە لەڕۆژی قیامەتدا زیندوو دەکرێنەوەو گیان دەکرێتەوە بەبەرتانا.

بەدیهێنانی ئاسمان و باران و شین بوونی ڕووەک:

﴿ ١٧: ولقـد خلقنا فوقکم سـبع طرائق ﴾ بەڕاسـتی ئێمە بەلای سـەرووتانەوە حەوت نهۆم ئاسمانمان دروسـتکرد. (طرائق): بە چەنـد پارچەیەك دەڵـێن، کە هەندێکی لەبـان هەندێکی بێت، یان هەندێکی بەلای سـەرووی ئەویتریەوە بێت، خۆ لەوانەیشە مەبەست بەوە، حەوت خولگە بێت، یان حەوت کۆمەڵە ئەستێرە بێـت، وەکو کۆمەڵەی خۆر.. یان.. یان.. هتد، ئەگەرچی خوای گەورەش باشـتر دەزانێ بەمەبەسـتی خۆی. ﴿ وماکنا عن الخلق غافلیـن ﴾ و ئێمـە بەتەگبیـرو حیکمەت دروسـتمانکردوون و، هەرگیـز لەدروستکراوەکانیشـمان غافـڵ و بێئاگا نـین ﴿ ١٨: وأنزلنا من السـماء ماء بقدر ﴾ وە لـەو ئاسمانەوە بەئەندازەیەکی دیاریکراو، ئاومان بۆتان باراندە خوارێ، بەجۆرێ کە نە ئەوەندە زۆر بێت مەردم بخنکێنێ، وەنەئەوەندەیش کەم بێت کە: تۆمەی زەویی و، گژوگیا وشـك ببێ و نەڕوێ ﴿ فأسـکناه فی الأرض ﴾ ئینجـا لە زەویدا لەجێگایەکـی تایبەتدا جێمان پێدا و رامانگرت و، کردمانـە پاشـەکەوت. بەدەریاچە، یان بەکانی و سـەرچاوە ﴿ وإنا علی ذهاب به لقادرون ﴾ وە لەهەمان کاتیشدا ئێمە دەتوانین لەناوی بەرین و لەناو سـکی زەویدا، یان لەنـاو بەردە خرەکاندا

وَأَنزَلْنَا مِنَ ٱلسَّمَآءِ مَآءًۢ بِقَدَرٍ فَأَسْكَنَّٰهُ فِى ٱلْأَرْضِ ۖ وَإِنَّا عَلَىٰ ذَهَابٍۭ
بِهِۦ لَقَٰدِرُونَ ﴿١٨﴾ فَأَنشَأْنَا لَكُم بِهِۦ جَنَّٰتٍ مِّن نَّخِيلٍ وَأَعْنَٰبٍ
لَّكُمْ فِيهَا فَوَٰكِهُ كَثِيرَةٌ وَمِنْهَا تَأْكُلُونَ ﴿١٩﴾ وَشَجَرَةً تَخْرُجُ مِن
طُورِ سَيْنَآءَ تَنۢبُتُ بِٱلدُّهْنِ وَصِبْغٍ لِّلْـَٔاكِلِينَ ﴿٢٠﴾ وَإِنَّ لَكُمْ فِى
ٱلْأَنْعَٰمِ لَعِبْرَةً ۖ نُّسْقِيكُم مِّمَّا فِى بُطُونِهَا وَلَكُمْ فِيهَا مَنَٰفِعُ كَثِيرَةٌ
وَمِنْهَا تَأْكُلُونَ ﴿٢١﴾ وَعَلَيْهَا وَعَلَى ٱلْفُلْكِ تُحْمَلُونَ ﴿٢٢﴾ وَلَقَدْ
أَرْسَلْنَا نُوحًا إِلَىٰ قَوْمِهِۦ فَقَالَ يَٰقَوْمِ ٱعْبُدُوا۟ ٱللَّهَ مَا لَكُم مِّنْ إِلَٰهٍ
غَيْرُهُۥٓ ۖ أَفَلَا تَتَّقُونَ ﴿٢٣﴾ فَقَالَ ٱلْمَلَؤُا۟ ٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟ مِن قَوْمِهِۦ مَا هَٰذَآ
إِلَّا بَشَرٌ مِّثْلُكُمْ يُرِيدُ أَن يَتَفَضَّلَ عَلَيْكُمْ وَلَوْ شَآءَ ٱللَّهُ لَأَنزَلَ
مَلَٰٓئِكَةً مَّا سَمِعْنَا بِهَٰذَا فِىٓ ءَابَآئِنَا ٱلْأَوَّلِينَ ﴿٢٤﴾ إِنْ هُوَ إِلَّا
رَجُلٌۢ بِهِۦ جِنَّةٌ فَتَرَبَّصُوا۟ بِهِۦ حَتَّىٰ حِينٍ ﴿٢٥﴾ قَالَ رَبِّ ٱنصُرْنِى
بِمَا كَذَّبُونِ ﴿٢٦﴾ فَأَوْحَيْنَآ إِلَيْهِ أَنِ ٱصْنَعِ ٱلْفُلْكَ بِأَعْيُنِنَا
وَوَحْيِنَا فَإِذَا جَآءَ أَمْرُنَا وَفَارَ ٱلتَّنُّورُ ۙ فَٱسْلُكْ فِيهَا مِن
كُلٍّ زَوْجَيْنِ ٱثْنَيْنِ وَأَهْلَكَ إِلَّا مَن سَبَقَ عَلَيْهِ ٱلْقَوْلُ
مِنْهُمْ ۖ وَلَا تُخَٰطِبْنِى فِى ٱلَّذِينَ ظَلَمُوٓا۟ ۖ إِنَّهُم مُّغْرَقُونَ ﴿٢٧﴾

گومی بکەین. بەڵێ ئاو سەرچاوەی ژین و ژیانە، بۆیە ئەفەرموێ: ﴿ ١٩: فأنشأنا لکم به جنات من نخیل وأعناب ﴾ سا هەر بەهۆی ئـەو ئـاوەوە گەلێ باخە خورمـاو باخە ترێمان بۆتـان بەدی هێنا ﴿ لکـم فیها فواکه کثیرة ﴾ لـەو باخانەدا میوەهاتی جۆراوجۆری زۆرمان بۆ بەدیهێنان ﴿ ومنها تأکلون ﴾ کە لەبەرهەمەکانیشـیان ئەخـۆن، لـە هاوین و زسـتان و وەرزەکانی تر ﴿ ٢٠: وشـجرة تخـرج من طور سـیناء ﴾ وە هەروەها جـۆرە درەختێکیش، واتە: زەیتوون کە لەکێوی تووری سینادا دێتەدەر ﴿ تنبت بالدهن وصبغ للآکلین ﴾ شـین دەبێ بەهەڵگرتنی ڕۆن و چەوری و پێخورەوە بۆ بخۆران، واتە: هەر ئا بەوجۆرە لەو جێگایەدا دارێکی قەشەنگمان سـەوز کردووە، کە هەم زەیتی هەیەو، هـەم ڕۆنی لێ ئەگیرێ بۆ خواردن، پێغەمبەر ﷺ ئەفەرمووێ: ((کلوا الزیت وأدهنوا به فإنه من شـجرة مبارکة))، واتـە: لەڕۆنی زەیت بخۆن و، سەریشـی پێچـەور وئارایش بدەن، چونکە لـە درەختێکی پیرۆزە. (أخرجه

الإمام أحمد ٤٩٧/٣). ﴿ ٢١: وإن لكم في الأنعام لعبرة ﴾ بەراستی لە بەدیهێنانی مەڕو بزن و گاو وشتردا پەندی فراوان و زۆرتان بۆ هەیە، کە حەقوایە بیانکەن بەبەڵگە لەسەر بوونی خوا... ﴿ نسقيكم مما في بطونها ﴾ وە لەوەی کە لە سکیاندایە پێتانی دەنۆشین، واتە: بە شیرەکەیان -کە لەنێوان خوێن و سەرواندا پەیدا ئەبێ- سوودمەند ئەبن و ئەیخۆنەوە ﴿ ولكم فيها منافع كثيرة ﴾ بەهرە و کەڵکیتری زۆریان بۆتان هەیە: خوری و موو کورکەکەیان بەکار دێنن بۆ پێویستییەکانتان ﴿ ومنها تأكلون ﴾ لێشیان ئەخۆن ﴿ ٢٢: وعليها وعلى الفلك تحملون ﴾ وە لەسەر پشتی هەندێ لەوئاژەڵانەو، لەسەر کەشتییەکان هەڵئەگیرێن و ئەگوێزرینەوە. لە چەند سوورەتێکی دیکەشدا هەندێ لەو نیعمەتانە بەگەلانی پێشوویدا باس دەکا، لەگەڵ ئەوەدا کە بەهیچ شێوەیەك بیریان لەو هەموو بەهرانەی خوا نەکردەوەو سوودیان لێوەر نەگرتن، وەك ئەفەرموێ: (وتحمل أثقالكم إلى بلد لم تكونوا بالغيه إلا بشق الأنفس إن ربكم لرؤف رحيم) ٧/١٦، یان (وذللناها لهم فمنها ركوبهم ومنها يأكلون ولهم فيها منافع ومشارب أفلا يشكرون) ٣٦/٧٢-٧٣. خوا -بۆنموونە- چوار شتی گرنگی بۆ نیشانەی دەسەڵات و توانایی خۆی باسکرد، تا ببنە هۆی بڕوا هێنان: شێوەی دروستکردنی ئادەمیزاد، کە ئەو هەموو ئاڵو گۆڕەی بەسەردا دێت: ئاسمانەکان، باراندنی باران، دارو درەخت، ئاژەڵ و جۆرەها هۆی دیکە بۆ کەڵك لێ وەرگرتن.

نووح عليه السلام دەچێتە لای هۆزەکەی:

دوای باسکردنی ئەو هەموو نازو نیعمەتە بۆئادەمزاد، ئیستاش باسێکی(نووح) دەکاو دەفەرموێ: ﴿ ٢٣: ولقد أرسلنا نوحا إلى قومه ﴾ بێگومان ئێمە (نووح) ی پەیامبەرمان عليه السلام ناردە لای هۆزەکەی خۆی، تاهۆشیاریان بکاتەوە ﴿ فقال يا قوم اعبدوا الله مالكم من إله غيره ﴾ ئەوسا پێیگوتن: ئەی هۆزەکەم! تەنها خوا بپەرستن، چونکە جگە لەوهیچ پەرستراوێکیتری راستەقینە بۆئێوە نییە ﴿ أفلا تتقون ﴾ دە ئایا هێشتا ناترسن و پارێز ناکەن لەپەرستنی غەیری ئەوو، کۆتایی ناهێنن؟ ﴿ ٢٤: فقال الملأ الذين كفروا من قومه ﴾ جا گەورە گەورەکانی هۆزەکەی، -کە خوانەناس و بێوەڕ بوون- وتیان: ﴿ ما هذا إلا بشر مثلكم يريد أن يتفضل عليكم ﴾ ئەم (نووح)ەیش هەر مرۆڤێکە وەکو ئێوە، هیچ پلەو پایەیەکی لەئێوە زیاتر نییە! ئەیەوێ خۆی بەسەر ئێوەدا زاڵ بکا، جا کەوابوو وریابن! نەخەڵەتێن ﴿ ولوشاء الله لأنزل ملائكة ﴾ سەرباری ئەوەش ئەگەر خوا ویستبای پەیامبەرێك بنێرێ، فریشتەی ئەنارد، نەك ئادەمی، جا کەوایە با ئەو هەر بۆ خۆی بڵێ، ئێوەش بەگوێی مەکەن ﴿ ما سمعنا بهذا في آبائنا الأولين ﴾ ئەم قسەو باسە کە نووح ئەیکا(داوای پێغەمبەرێتی و، یەکخواپەرستی) تا ئێستا ئێمە لەباوو باپیرانمانەوە نەمان بیستووە، کەوایە باهەر بۆ خۆی بڵێ ﴿ ٢٥: إن هو إلا رجل به جنة ﴾ دیارە ئەو هیچ بەڵگەیەکی بەدەستەوە نییە، سەرەڕای ئەوەش، بەبۆچوونی ئێمە، هەر پیاوێکە تووشی نەخۆشی شێتی بووە و عەقڵی تێك چووە ﴿ فتربصوا به حتى حين ﴾ وا باشە تا ماوەیەك خۆتان بگرن و چاوەڕوان بن، هەتا شێتیەکەی نامێنێ یا لە ناو ئەچێ، یان بەشکو بگەڕێتەوە سەر بەرنامەو ئایینەکەی ئێوە، دیارە ئەم بۆچوونەیان، بۆچوونێکی پووچەڵ و بێ ناوەڕۆکە، بۆیە خوا نەوەڵامیانیدایەوەو، نە بایەخی پێدان، ئینجا (نووح)یش بۆی دەرکەوت کە قەومەکەی گومڕایی و سەر لێشێواوی چەتری ڕەشی بەسەردا هەڵداون وچاك نابن، بۆیە ﴿ قال رب انصرني بما كذبون ﴾ وتی: پەروەردگارم! دەسا یارمەتیم بدەو سەرمخە، چونکە ئەوان منیان بەدرۆزن داناو باوەڕیان پێ نەکردم. ئینجا خوا وەڵامیدایەوەو فەرمووی: ﴿ ٢٧: فأوحينا إليه أن اصنع الفلك بأعيننا ووحينا ﴾ ئێمە سروشمان بۆ نووح کرد: لە ژێر چاودێریی وفەرمانی ئێمە دا، کەشتییەك دروست بکە ﴿ فإذا جاء أمرنا ﴾ ئینجا هەرکە وادەی بڕیارمان بۆ لەناو بردونیان هات ﴿ وفار التنور ﴾ وئاو لە تەنوور و جێگا نانکرنەکەیاندا هەڵقوڵی وفەوارەیکرد -ئەمەش نیشانەی لەناو بردونیانە- ﴿ فاسلك فيها من كل زوجين اثنين ﴾ لەهەموو جۆرە گیانلەبەرو کائیناتێکی زیندوو، جووتە نێرو مێیەکی بخە ناو ﴿ وأهلك إلا من سبق عليه القول منهم ﴾ هەروەها خێزان و کەس و کارو بنەماڵەکەی خۆیشت، ئەوانەیان نەبێت -ژنەکەت وکوڕەکەت- کە پێشتر بڕیاری غەرقبوون و تیاچوونیان بۆ دراوە ﴿ ولا تخاطبني في الذين ظلموا ﴾ سەبارەت بەوانەی کە ستەمکار بوون وباوەڕیان نەهێنا، قسەم لەگەڵ مەکە بۆ ڕزگار بوونیان ﴿ إنهم مغرقون ﴾ چونکە بەڕاستی ئەوانە لە نقوم کراوان و تیاچووانن لەزەریانەکەدا ﴿ ٢٨: فإذا استويت أنت ومن معك في الفلك ﴾ جا کاتێ خۆت و ئەوانەی لەگەڵتان لەسەر کەشتییەکە سوار بوون و جێگیر بوون ﴿ فقل الحمد لله الذي نجانا من القوم الظالمين ﴾ بڵێ: سوپاسی تەواوو شیاو هەر بۆ ئەو خوایەیە وا لەدەست هۆزی ستەمکار ڕزگاری کردین، لەسوورەتێکی تردا نموونەی ئەوە هاتووە وئە فەرموێ: (وجعل لكم من الفلك والأنعام ما تركبون لتستووا على ظهوره ثم تذكروا نعمة ربكم إذا استويتم عليه وتقولوا سبحان الذي

سخر لنا هذا وما كنا له مقرنين وإنا إلى ربنا لمنقلبون) ١٢،١٤/٤٣
﴿ ٢٩: وقل رب أنزلني منزلا مباركا ﴾ کاتێکیش بە سەلامەت گەیشتیت و ویستت لەکەشتییەکە دابەزیت بڵێ: پەروەردگارم! لەجێگایەکی پیرۆزو بەپیت دامبەزێنەو نیشتەجێم بکە، لەخراپەو شەڕدوور رامگرە ﴿ وأنت خير المنزلين ﴾ چونکە تۆ باشترین زاتێکی بۆ نیشتەجێکردنی بەندەکانت، (دەرەنجام لەکوردستان کەشتییەکە لەنگەری گرت). ﴿ ٣٠: إن فى ذلك لآيات ﴾ بەڕاستی لەوبە سەرهاتەی هۆزی (نووح)دا، گەلێ بەڵگەی عیبرەت هەیە بۆ خاوەن عەقڵەکان ﴿ وإن كنا لمبتلين ﴾ خۆ بەراستی ئێمە تاقیکەرەوە بووین بۆ هۆزەکەی نووح، ویستمان بیان ئەزموێنین.

تێبینی: ئەم بەسەرهاتەی قەومی (نووح) ﷺ لەئایەتەکانی (٢٥-٤٨)ی سوورەتی (هوود) زیاتر روونکراوەتەوە.

داستانەکەی عادو سەموود:

﴿ ٣١: ثم أنشأنا من بعدهم قرنا آخرين ﴾ ئنجا دوای هۆزی نووح، ئەوەو گەلێکی ترمان (هۆزی عاد) بەدی هێنا ﴿ ٣٢: فأرسلنا فيهم رسولا منهم ﴾ هەر لەناو خۆشیاندا پەیامبەرێکمان (هوود) ﷺ بۆ ناردن ﴿ أن اعبدوا الله مالكم من إله غيره ﴾ کە پێیان بڵێ: هەرخوا بەتاك و تەنها بپەرستن، چونکە بێجگە لەو زاتە پەرستراوێکی تری واتان نییە بۆ پەرستن بشێ ﴿ أفلا تتقون ﴾ دە ئایا لێی ناترسن و، پارێز ناکەن ﴿ ٣٣: وقال الملأ من قومه الذين كفروا وكذبوا بلقاء الآخرة وأترفناهم فى الحياة الدنيا ﴾ بەڵام گەورە گەورەو دەمراسانی هۆزەکەی -ئەوانەیان باوەڕیان بەدیداری گەیشتن بەپاشەڕۆژ نەبووو بەدرۆیان دەزانی، وە لەژیانی دونیاشدا نازو نیعمەتێکی زۆرمان پێدابوون- وتیان: ﴿ ما هذا إلا بشر مثلكم ﴾ ئەم پێغەمبەرە! مرۆیە کە، هەر وەك ئێوە زیاتر نییە لەوە، واتە: نە فریشتەیەو نەشتێکی تر ﴿ يأكل مما تأكلون منه ﴾ لەوشتانەش دەخوا کە ئێوە لێی دەخۆن ﴿ ويشرب مما تشربون ﴾ و لەوشتانەش ئەخواتەوە کە ئێوە لێی دەخۆنەوە، واتە: هەمووسیفەتەکانی، سیفەتی ئادەمزادن! ﴿ ٣٤: ولئن أطعتم بشرا مثلكم ﴾ ئەگەرئێوە بۆکەسێکی وەك خۆتان، ملکەچ و گوێڕایەڵیی بکەن وقسەی لێ وەرگرن ﴿ إنكم إذا لخاسرون ﴾ بێگومان ئەوکات، ئێوە زیانمەندانن، سەیرکە چەندە نەزان و کەودەنن، شوێنکەوتنی پەیامبەران بەزیانمەندی ئەدەنە قەڵەم، کەچی بتپەرستن بەقازانج و سەرکەوتن دائەنێن؟! ﴿ ٣٥: أيعدكم أنكم إذا متم وكنتم ترابا وعظاما ﴾ ئایا هوود بەڵێن بە ئێوە دەدا هەرکە مردن وبوونە گڵ وچەند ئێسکێك ﴿ أنكم مخرجون ﴾ سەر لەنوێ زیندوو دەکرێنەوەو لەگۆڕ دەردەهێنرێن! ﴿ ٣٦: هيهات هيهات لما توعدون ﴾ هەی هۆ! هەی هۆ! لەو بەڵێنانە بە ئێوە ئەدرێن، گوایا پاش مردن زیندوو بوونەوە ببێ، بەتایبەت پاش رزین و بوونە گڵ! ﴿ ٣٧: إن هى إلا حياتنا الدنيا ﴾ ژیانمان هەر ئەم ژیانەی دونیایە، جارێکی تر ژیانەوە نییە ﴿ نموت ونحيا ﴾

فَإِذَا ٱسْتَوَيْتَ أَنتَ وَمَن مَّعَكَ عَلَى ٱلْفُلْكِ فَقُلِ ٱلْحَمْدُ لِلَّهِ ٱلَّذِى نَجَّىٰنَا مِنَ ٱلْقَوْمِ ٱلظَّٰلِمِينَ ﴿٢٨﴾ وَقُل رَّبِّ أَنزِلْنِى مُنزَلًا مُّبَارَكًا وَأَنتَ خَيْرُ ٱلْمُنزِلِينَ ﴿٢٩﴾ إِنَّ فِى ذَٰلِكَ لَءَايَٰتٍ وَإِن كُنَّا لَمُبْتَلِينَ ﴿٣٠﴾ ثُمَّ أَنشَأْنَا مِنۢ بَعْدِهِمْ قَرْنًا ءَاخَرِينَ ﴿٣١﴾ فَأَرْسَلْنَا فِيهِمْ رَسُولًا مِّنْهُمْ أَنِ ٱعْبُدُوا۟ ٱللَّهَ مَا لَكُم مِّنْ إِلَٰهٍ غَيْرُهُۥٓ أَفَلَا تَتَّقُونَ ﴿٣٢﴾ وَقَالَ ٱلْمَلَأُ مِن قَوْمِهِ ٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟ وَكَذَّبُوا۟ بِلِقَآءِ ٱلْءَاخِرَةِ وَأَتْرَفْنَٰهُمْ فِى ٱلْحَيَوٰةِ ٱلدُّنْيَا مَا هَٰذَآ إِلَّا بَشَرٌ مِّثْلُكُمْ يَأْكُلُ مِمَّا تَأْكُلُونَ مِنْهُ وَيَشْرَبُ مِمَّا تَشْرَبُونَ ﴿٣٣﴾ وَلَئِنْ أَطَعْتُم بَشَرًا مِّثْلَكُمْ إِنَّكُمْ إِذًا لَّخَٰسِرُونَ ﴿٣٤﴾ أَيَعِدُكُمْ أَنَّكُمْ إِذَا مِتُّمْ وَكُنتُمْ تُرَابًا وَعِظَٰمًا أَنَّكُم مُّخْرَجُونَ ﴿٣٥﴾ ۞ هَيْهَاتَ هَيْهَاتَ لِمَا تُوعَدُونَ ﴿٣٦﴾ إِنْ هِىَ إِلَّا حَيَاتُنَا ٱلدُّنْيَا نَمُوتُ وَنَحْيَا وَمَا نَحْنُ بِمَبْعُوثِينَ ﴿٣٧﴾ إِنْ هُوَ إِلَّا رَجُلٌ ٱفْتَرَىٰ عَلَى ٱللَّهِ كَذِبًا وَمَا نَحْنُ لَهُۥ بِمُؤْمِنِينَ ﴿٣٨﴾ قَالَ رَبِّ ٱنصُرْنِى بِمَا كَذَّبُونِ ﴿٣٩﴾ قَالَ عَمَّا قَلِيلٍ لَّيُصْبِحُنَّ نَٰدِمِينَ ﴿٤٠﴾ فَأَخَذَتْهُمُ ٱلصَّيْحَةُ بِٱلْحَقِّ فَجَعَلْنَٰهُمْ غُثَآءً فَبُعْدًا لِّلْقَوْمِ ٱلظَّٰلِمِينَ ﴿٤١﴾ ثُمَّ أَنشَأْنَا مِنۢ بَعْدِهِمْ قُرُونًا ءَاخَرِينَ ﴿٤٢﴾

دەستەیەکمان ئەمرین و، دەستەیەکی تر لەدایك ئەبن و ئەژیین، ئیتر ژیانەوەیەکی تر نییە ﴿ وما نحن بمبعوثين ﴾ زیندووش ناکرێینەوە، واتە: زیندوو بوونەوە نییە دوای مردن ﴿ ٣٨: إن هو إلا رجل افترى على الله كذبا ﴾ جا کەوایە باوەڕی پێ مەکەن، چونکە ئەو پیاوە، هەر پیاوێکە درۆ لەسەرخوا هەڵدەبەستێ ﴿ وما نحن له بمؤمنين ﴾ خۆ ئێمەش هەرگیز باوەڕی پێناکەین ﴿ ٣٩: قال رب انصرني بما كذبون ﴾ هوود -دوای ئەوەی بەتەواوی لێیان مەیووس و بێزار بوو- وتی: ئەی پەروەردگاری من! دەسا یارمەتیم بدەو سەرم بخە بەسەریانداو تۆڵەیان لێ وەرگرە لەبەرامبەر ئەوەوە کە ئەوان منیان بەدرۆزن دانا ﴿ ٤٠: قال عما قليل ليصبحن نادمين ﴾ خوا فەرمووی: کەمێکیترو هەر بەم زوانە -لەوسەرپێچییەیان- پەشیمان دەبنەوە، ئەویش کاتی دیتنی سزاکەیە ﴿ ٤١: فأخذتهم الصيحة بالحق ﴾ ئەوسا بە هەق نارەتەو دەنگێکی زۆر بەهێز دایگرتن ودڵی پچڕاندن و مێشکی تەقاندن

﴿ فجعلناهم غثاء ﴾ وکردماننه وەك پووش و پەڵاشـی سـەر ئاو. ڕاڤەکەرانـی قورئان ئەڵێن: جبریل یـەك نارەتەی بەهێزو توندی بەسـەرا کردن، زەوی لەژێریانەوە کەوتە لـەرزە لەرزو هەموویان بەدەمـا کەوتـن و مردن ﴿ فبعـدا للقوم الظالمیـن ﴾ دەبا دووری لەرەحمەتی خوا بۆگەلی ستەمکاربێ.

چەند گەل و هۆزێکی‌تر:

﴿ ٤٢: ثم أنشـأنا من بعدهم قرونا آخرین ﴾ لەدوای ئەوان چەند بەرەو گەلێکی ترمان -وەکو هۆزی سـاڵح و، لووت و، شـوعەیب و.. هتد- هێنایە کایەوە، سەرەنجام ئەوانیش سەرپێچییان کردو، وەك ئـەوان لەناومان بردن ﴿ ٤٣: ما تسـبق من أمـة أجلها وما یسـتأخرون ﴾ چونکە هەر نەتـەوەو گەلێك کاتـێ بڕیاری لەناو بردنی دەدرێت، ئیتر لە ئاکامی حەتمی خۆی نەپێش ئەکەوێ و، نـە دواییش ئەکەوێ، واتە: بـۆ لەناوبردنی هەمووکۆمەڵ و گەلێك کاتێکی دیاری هەیە، ئیتر لەو کاتەی خۆیە هیچ پاش و پێشـێك ناکات ﴿ ٤٤: ثم أرسلنا رسلنا تترا ﴾ پاشان بۆ هەر گەلێ لەوانە، پەیامبەرانـی خۆمانمان -یەك لەدوای یەك-نـاردووە، وەك ئەم ئایەتەش دەفەرموێ: (ولقد بعثنا فی کل أمه رسـولا أن اعبدوا الله واجتنبوا الطاغوت فمنهم من هدی‌الله ومنهم من حقت علیه الضلاله..) ١٦/٣٦. ﴿ کلما جاء أمة رسـولها کذبوه ﴾ هەرجارێ ئوممەت و گەلێکیـان پێغەمبەری -لەخۆی بۆ هاتبـا- زۆربەیان بڕوایان پێ نەکـردون و بەدرۆزنیان دانان، وەك ئەفەرموێ: (یا حسـره علی العبـاد مـا یأتیهم من رسـول إلا کانوا به یسـتهزون) ٣٦/٣٠. ﴿ فأتبعنـا بعضهم بعضا ﴾ ئێمـەش ئەوانەمان بـەدوای یەکدا لەناو بردن بەهۆی لاسـارییانەوە ﴿ وجعلناهم أحادیث ﴾ وکردیشـماننە باس وخواسـی سەرزاری خەڵکی، هەردەم بە داستان بۆ یەکتریان ئەگێڕایـەوە، وەك ئەفەرموێ: (فجعلناهـم أحادیث ومزقناهم کل ممـزق) ٣٤/١٩. ﴿ فبعدا لقوم لا یؤمنون ﴾ دەبـا ئەوانەی باوەڕ ناهێنن هەر دووربن لە رەحمەت ومیهرەبانی خوای دلۆڤان.

کورتە باسێکی مووساو فیرعەون:

﴿ ٤٥: ثم أرسـلنا موسـی وأخاه هـارون بایاتناوسـلطان مبین ﴾ لەپاشـان مووسـاو هاروونـی برایمـان ڕەوانەکـرد هـاورێ بـە نیشـانەکانمان و بەڵگەیەکی ئاشکراو روونەوە ﴿ ٤٦: إلی فرعون وملائه ﴾ بـۆلای فیرعەون وپیاوە سـەرزل گەورەکانی هۆزەکەی ﴿ فاسـتکبروا ﴾ کەچی نکوولی و تەکە ببوریان کرد"لەبڕواهێنان" ﴿ وکانـوا قومـا عالین ﴾ چونکە کۆمـەل و گەلێکی لووت بەرزو خۆبەزلزان بوون ﴿ ٤٧: فقالوا أنؤمن لبشرین مثلنا ﴾ جافیرعەون و دارودەسـتەکەی گوتیان: جا ئایا دەبێ ئێمە بەدوو کەسی وەك خۆمـان بڕوا بێنین "کەهیچیان لە ئێمە زیاتر نییە!!" ﴿ وقومهما لنا عابدون ﴾ لەکاتێکا هۆزو نەتەوە کەشـیان بەگشـتی ملکەچ و خزمەتگـوزارو کۆیلـەی خۆمانن؟" ﴿ ٤٨: فکذبوهمـا فکانوا من المهلکین ﴾ ئینجا لەدوای ئەوهەموو کۆشش و هەوڵە هەر باوەڕیان پێ نەکـردن و بەدرۆزنیـان دانان و دەرەنجامیـش یاخی بوون، چوونە ریـزی تیاچووانەوە ﴿ ٤٩: ولقد آتینا موسـی الکتاب ﴾ بێ‌گومان لـەدوای فەوتاندنی (فیرعەون) نامـەی تەورات -کەپڕ بوو لە حوکم و بڕیار- بە مووسـامان بەخشی ﴿ لعلهم یهتدون ﴾ بەڵکو قەومەکەی ڕێ‌دەرکەن و بەرێی راستدا بڕۆن ﴿ ٥٠: وجعلنا ابن مریم وأمه آیة ﴾ هەروەها کوڕەکەی مەریەم "عیسا"و دایکیمان کردنـە نیشـانەو بەڵگەیەکی گەورە لەسـەر دەسـەڵاتی خۆمان، چونکە عیسـا بێ باوك لەدایك بوو، دایکیشـی بـێ ئەوەی مێرد بکات عیسای لێ بووا! ﴿ وآویناهما إلی ربوة ذات قرار ومعین ﴾ و هەردووکمان لە گردوجێگایەکی بەرزی (بیت المقدس) حەوانەوەو نیشتەجێ کردن، کە شوێنی قەرارگرتن و حەوانەوەو،ئاوی لەبەر ڕۆیشتووی تێدابوو.

پاك خۆر بن و ئاکار چاك بن:

﴿ ٥١: یـا أیهـا الرسـل کلوا مـن الطیبـات واعملـوا صالحا ﴾ وتمـان: ئەی پەیامبـەران! هەر لەخۆراکی پـاك و حەڵاڵ بخۆن و، بەردەوام کاری چاك ئەنجام بدەن، واتە: پەیامبەرانمان گشت بەو جـۆرە ڕێنمایی کـردوون، کەواتە ئوممەت و گەلەکەیشـیان دەبـێ هەروا ڕەفتار بکـەن ﴿ إنی بما تعملون علیـم ﴾ بێ‌گومان مـن زاناو ئاگادارم بـەوکارو کردەوەیە ئێوە دەیکـەن، دیارە ئەمە هەرەشـەیەکی گەورەیشـە لە ئوممەت وگەلانی هەموو پەیامبەران (علیهـم الصلاة والسـلام) بۆیـە هەریەکەیان هـەوڵی زۆری داوە کـە هەر لە رەنجەشـانی خۆی نـان بخـوات، وەك ئەفەرموێ: ((مامن نبـی إلا رَعی الغَنَـمَ، قالوا: وأنتَ یارسـولَ الله؟ قال: نَعَمْ، کُنْتُ أرعاها علی قَراریطَ لأهل مکة)) هەموو پێغەمبەرێك شـوانی مەڕویـەزی کردووە، وتیان: مەگەر تۆش ئـەی پێغەمبەری خوا! فەرمووی: بەڵێ منیش، لەبەرامبەر شـەش یەکی درەمێکەوە (مەڕم بەخێودەکـرد) بۆخەڵکانی مەککە. (أخرجـه البخاری فی کتاب الاجـاره ٤/١٤٤). وە هـەروا فەرموویەتـی: ((إن داود علیه السلام کان یأکل من کسـب یده)) (أخرجه البخـاری کتاب البیوع ٤/٣٠٣)، واتە: بێ‌گومانە داوود پێغەمبەر هەمیشە لە کرد و کۆششی دەستی

خۆی نانی دەخوارد! ﴿ ٥٢: وإن هذه أمتكم أمة واحدة ﴾ وە بەڕاستی هەر ئەمەشە ئایین و بەرنامەی تاك و تەنهای ئێوە ئەی پەیامبەران کە هەریەكئایین و یەكبەرنامەیە بۆ بانگ کردنی خەڵکی بۆ پەرستنی یەك تاکەخوا، هەرچەند لەهەندێ ئەحکامی فەرعیدا جۆرە جیاوازییەك هەبێت، بەڵام لەعەقیدەو ئایدۆلۆژیدا هەموویان یەکن ﴿ وأنا ربكم فاتقون ﴾ ومن پەروەردگاری ئێوەم، جا کەوایە هۆشیار بن، لەسەرپێچی و، نافەرمانی من خۆ بپارێزن ﴿ ٥٣: فتقطعوا أمرهم بينهم زبرا ﴾ کەچی لەباتی یەکگرتن و یەکریزبوون لەناوخۆیاندا، کارو فەرمانیئایینەکەیان پچڕ پچڕ کرد و بوونە چەند گرووپ و دەستەیەکەوە، هەر گرووپەش ڕێگاو ڕێبازێکی بۆ خۆی هەڵبژارد! ﴿ كل حزب بما لديهم فرحون ﴾ هەموودەستەو گروپێك بەو بەرنامەیەی لایانە خۆشحاڵ و دڵخۆشن، بۆیە بەهەڕەشەوە ئەفەرموێ: ﴿ ٥٤: فذرهم في غمرتهم حتى حين ﴾ ئەی پێغەمبەر! وازیان لێ بێنە با تاماوەیەك لە زەلکاوی نەفامی و غەفڵەتی خۆیاندا قەتیس بمێنن، ئەوجا ئەوکاتە چاك ئەزانن چییان پێدەکەم ﴿ ٥٥: أيحسبون أنما نمدهم به من مال وبنين ﴾ ئاخۆ ئەوان پێیان وایە کە بەو ماڵ و منداڵە پێیان دەبەخشین ﴿ نسارع لهم في الخيرات ﴾ دەمانەوێ بەپەلە لەونیعمەتانە بەهرەوەریان بکەین؟ ﴿ بل لا يشعرون ﴾ نەخێر، ئەوانە تێناگەن، ئەگینا ماڵ و منداڵ نیشانەی چاکی و ڕێز لێنان نییە، بەڵکو بۆ تاقیکردنەوەیە.

خێرخوازان بناسە:

جا دوای ڕیسوا کردنی ئەوانەی بوونەتە چەند دەستەو تاقمێك، دێتە سەر وەسفی ئەوانەی کە بەڕاستی شیاوی ماڵ و منداڵ پێدانن ویەکریزیشن، وەك ئەفەرموێ: ﴿ ٥٧: إن الذين هم من خشية ربهم مشفقون ﴾ بێگومان ئەوکەسانەی کە هەمیشە لە بەرپەروەردگاریان دڵیان دەترسێ ﴿ ٥٨: والذين هم بآيات ربهم يؤمنون ﴾ ئەوانەش کە بەگشت بەڵگەکانی پەروەردگاریان باوەڕ دەکەن ﴿ ٥٩: والذين هم بربهم لا يشركون ﴾ ئەوانەش کە هەرگیز هاوبەش بۆ پەروەردگاریان دانانێن ﴿ ٦٠: والذين يؤتون ماآتوا ﴾ و ئەوانەش وا هەقە ببەخشن لەوماڵەی خوا پێیداون، دەبەخشن ﴿ وقلوبهم وجلة ﴾ کەچی هێمان دڵیان دەلەرزێ ﴿ أنهم إلى ربهم راجعون ﴾ لەگەڕانەوەیان بۆلای پەروەردگاریان، واتە: ئەترسن لەو ڕۆژەدا کارەکانیان باتڵ و پووچەڵ بێت ﴿ ٦١: أولئک يسارعون في الخيرات ﴾ ئەوانەی ئەو وەسفانەیان تێدایە، کەسانێکن لە ئەنجامدانی کارە چاکەکاندا –لەبەر ڕەزامەندی خوا– هەمیشە بە تالووکەن و پەلەئەکەن ﴿ وهم لها سابقون ﴾ وەبۆ ئەنجامدانی کارەچاکەکان، لە خەڵکیتر لە پێشترن.

دادوەری خواو بێباری موشریکان:

﴿ ٦٢: ولا نكلف نفسا إلا وسعها ﴾ ئەرکێ بەپێی توانا نەبێ

مَا تَسْبِقُ مِنْ أُمَّةٍ أَجَلَهَا وَمَا يَسْتَـْٔخِرُونَ ﴿٤٣﴾ ثُمَّ أَرْسَلْنَا رُسُلَنَا تَتْرَا
كُلَّ مَا جَآءَ أُمَّةً رَّسُولُهَا كَذَّبُوهُ فَأَتْبَعْنَا بَعْضَهُم بَعْضًا وَجَعَلْنَٰهُمْ
أَحَادِيثَ فَبُعْدًا لِّقَوْمٍ لَّا يُؤْمِنُونَ ﴿٤٤﴾ ثُمَّ أَرْسَلْنَا مُوسَىٰ وَأَخَاهُ
هَٰرُونَ بِـَٔايَٰتِنَا وَسُلْطَٰنٍ مُّبِينٍ ﴿٤٥﴾ إِلَىٰ فِرْعَوْنَ وَمَلَإِيْهِۦ
فَٱسْتَكْبَرُوا۟ وَكَانُوا۟ قَوْمًا عَالِينَ ﴿٤٦﴾ فَقَالُوٓا۟ أَنُؤْمِنُ لِبَشَرَيْنِ مِثْلِنَا
وَقَوْمُهُمَا لَنَا عَٰبِدُونَ ﴿٤٧﴾ فَكَذَّبُوهُمَا فَكَانُوا۟ مِنَ ٱلْمُهْلَكِينَ
﴿٤٨﴾ وَلَقَدْ ءَاتَيْنَا مُوسَى ٱلْكِتَٰبَ لَعَلَّهُمْ يَهْتَدُونَ ﴿٤٩﴾ وَجَعَلْنَا
ٱبْنَ مَرْيَمَ وَأُمَّهُۥٓ ءَايَةً وَءَاوَيْنَٰهُمَآ إِلَىٰ رَبْوَةٍ ذَاتِ قَرَارٍ وَمَعِينٍ
﴿٥٠﴾ يَٰٓأَيُّهَا ٱلرُّسُلُ كُلُوا۟ مِنَ ٱلطَّيِّبَٰتِ وَٱعْمَلُوا۟ صَٰلِحًا إِنِّى بِمَا
تَعْمَلُونَ عَلِيمٌ ﴿٥١﴾ وَإِنَّ هَٰذِهِۦٓ أُمَّتُكُمْ أُمَّةً وَٰحِدَةً وَأَنَا۠ رَبُّكُمْ
فَٱتَّقُونِ ﴿٥٢﴾ فَتَقَطَّعُوٓا۟ أَمْرَهُم بَيْنَهُمْ زُبُرًا كُلُّ حِزْبٍۭ بِمَا لَدَيْهِمْ
فَرِحُونَ ﴿٥٣﴾ فَذَرْهُمْ فِى غَمْرَتِهِمْ حَتَّىٰ حِينٍ ﴿٥٤﴾ أَيَحْسَبُونَ أَنَّمَا
نُمِدُّهُم بِهِۦ مِن مَّالٍ وَبَنِينَ ﴿٥٥﴾ نُسَارِعُ لَهُمْ فِى ٱلْخَيْرَٰتِ بَل لَّا يَشْعُرُونَ
﴿٥٦﴾ إِنَّ ٱلَّذِينَ هُم مِّنْ خَشْيَةِ رَبِّهِم مُّشْفِقُونَ ﴿٥٧﴾ وَٱلَّذِينَ هُم
بِـَٔايَٰتِ رَبِّهِمْ يُؤْمِنُونَ ﴿٥٨﴾ وَٱلَّذِينَ هُم بِرَبِّهِمْ لَا يُشْرِكُونَ ﴿٥٩﴾

نای خەینە سەر کەس ﴿ ولدينا كتاب ينطق بالحق ﴾ دۆسیەو نامەی هەمووکەسێکمان بۆ تۆمارکردنی کردەوەکانیان لایە کە بە ڕاست و هەقگۆیانە قسە ئەکات، هەر بە پێی ئەوەش تۆڵەو پاداش ئەدرێنەوە ﴿ وهم لا يظلمون ﴾ وە هیچ جۆرە ستەمێکیشیان لێناکرێ ﴿ ٦٣: بل قلوبهم في غمرة من هذا ﴾ بەڵکو بێ باوەڕانی قورەیش لەمە دڵیان خافڵ و بێ ئاگایە و سەریان دەرناچێ و تێناگەن ﴿ ولهم أعمال من دون ذلک ﴾ وە بێجگە لەوەش چەند کارو کردەوەیەکی ناپەسەندو نابەجێیان هەیە ﴿هم لها عاملون﴾ کە هەمیشە ئەنجامی ئەدەن ﴿ ٦٤: حتى إذا أخذنا مترفيهم بالعذاب ﴾ تا ئەوکاتەی کە خەڵکە خۆشگوزەرانەکانیان دووچارو گرفتار ئەکەین بە سزای دوا ڕۆژی قیامەت، لە دونیاشدا گەلێجار دووچار دەبن ﴿ إذا هم يجأرون ﴾ ئیتر ئەوکاتە لەپڕ نەعرەو هاواریان لێ بەرز ئەبێتەوە، وەك هاواری وەحشی بیابانەکان، وەك خوا لەجێیەکیتردا هەڕشە دەکا و ئەفەرموێ: (وذرني والمكذبين

أولي النعمة و مهلهم قليلا) ١١/٧٣. یان دەفەرموێ: (كم أهلكنا من قبلهم من قرن فنادوا ولات حين مناص) ٣/٣٨. ﴿ ٦٥: لا تجأروا اليوم ﴾ لەقیامەتدا پێیان ئەڵێین: ئەمڕۆ ئیتر ئێوە بەهیچ جۆرێ هاوار مەکەن ﴿ إنكم منا لاتنصرون ﴾ چونکە بێگومان ئێوە لە لایەن ئێمەوە کۆمەکی ناکرێن ﴿ ٦٦: قد كانت آياتي تتلى

وَٱلَّذِينَ يُؤْتُونَ مَآ ءَاتَواْ وَّقُلُوبُهُمْ وَجِلَةٌ أَنَّهُمْ إِلَىٰ رَبِّهِمْ رَٰجِعُونَ ﴿٦٠﴾
أُوْلَٰٓئِكَ يُسَٰرِعُونَ فِي ٱلْخَيْرَٰتِ وَهُمْ لَهَا سَٰبِقُونَ ﴿٦١﴾ وَلَا نُكَلِّفُ
نَفْسًا إِلَّا وُسْعَهَا ۖ وَلَدَيْنَا كِتَٰبٌ يَنطِقُ بِٱلْحَقِّ ۚ وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ ﴿٦٢﴾
بَلْ قُلُوبُهُمْ فِي غَمْرَةٍ مِّنْ هَٰذَا وَلَهُمْ أَعْمَٰلٌ مِّن دُونِ ذَٰلِكَ هُمْ لَهَا
عَٰمِلُونَ ﴿٦٣﴾ حَتَّىٰٓ إِذَآ أَخَذْنَا مُتْرَفِيهِم بِٱلْعَذَابِ إِذَا هُمْ يَجْـَٔرُونَ
﴿٦٤﴾ لَا تَجْـَٔرُواْ ٱلْيَوْمَ ۖ إِنَّكُم مِّنَّا لَا تُنصَرُونَ ﴿٦٥﴾ قَدْ كَانَتْ ءَايَٰتِي
تُتْلَىٰ عَلَيْكُمْ فَكُنتُمْ عَلَىٰٓ أَعْقَٰبِكُمْ تَنكِصُونَ ﴿٦٦﴾ مُسْتَكْبِرِينَ
بِهِۦ سَٰمِرًا تَهْجُرُونَ ﴿٦٧﴾ أَفَلَمْ يَدَّبَّرُواْ ٱلْقَوْلَ أَمْ جَآءَهُم مَّا لَمْ يَأْتِ
ءَابَآءَهُمُ ٱلْأَوَّلِينَ ﴿٦٨﴾ أَمْ لَمْ يَعْرِفُواْ رَسُولَهُمْ فَهُمْ لَهُۥ مُنكِرُونَ
﴿٦٩﴾ أَمْ يَقُولُونَ بِهِۦ جِنَّةٌ ۚ بَلْ جَآءَهُم بِٱلْحَقِّ وَأَكْثَرُهُمْ لِلْحَقِّ
كَٰرِهُونَ ﴿٧٠﴾ وَلَوِ ٱتَّبَعَ ٱلْحَقُّ أَهْوَآءَهُمْ لَفَسَدَتِ ٱلسَّمَٰوَٰتُ
وَٱلْأَرْضُ وَمَن فِيهِنَّ ۚ بَلْ أَتَيْنَٰهُم بِذِكْرِهِمْ فَهُمْ عَن
ذِكْرِهِم مُّعْرِضُونَ ﴿٧١﴾ أَمْ تَسْـَٔلُهُمْ خَرْجًا فَخَرَاجُ رَبِّكَ خَيْرٌ ۖ
وَهُوَ خَيْرُ ٱلرَّٰزِقِينَ ﴿٧٢﴾ وَإِنَّكَ لَتَدْعُوهُمْ إِلَىٰ صِرَٰطٍ مُّسْتَقِيمٍ ﴿٧٣﴾
وَإِنَّ ٱلَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِٱلْءَاخِرَةِ عَنِ ٱلصِّرَٰطِ لَنَٰكِبُونَ ﴿٧٤﴾

عليكم ﴾ چونکە بەڕاستی ئەوکاتەی ئایەتەکانی ئێمەتان بەسەردا ئەخوێنرانەوە ﴿ فكنتم على أعقابكم تنكصون ﴾ ئێوە هەمووتان پاشەو پاش ئەکشانەوە، وەك خواخۆی لەجێیەکی‌تردا ئەفەرموێ: (ذلكم بانه إذا دعى الله وحده كفرتم و إن يشرک به تؤمنوا فالحكم لله العلى الكبير). ﴿ ٦٧: مستكبرين به ﴾ لە بەرامبەریاندا خۆتان زۆر بە زل ئەزانی ﴿ سامرا تهجرون ﴾ بێجگە لەوەش بە درێژایی شەوو شەوگاریش لەدەوری کەعبەدا دادەنیشتن و سەبارەت بە قورئان و بەپەیامبەر ﷺ هەرقسەی خراپ و نابەجێتان ئەکرد ﴿ ٦٨: أفلم يدبروا القول ﴾ ئاخۆ ئەوان تێ‌نەفکران لەم گوفتارە، واتە: لەقورئان، تا بەو هۆیەوە بزانن کتێبێکی مۆعجیزەو لە لای خواوەندیانەوەیە؟ ﴿ أم جاءهم مالم يأت آباءهم الأولين ﴾ یان ئەو بانگەوازەی پێغەمبەرەی هاتووە بۆلایان، نامۆیە بە بانگەوازەکانی پێغەمبەرانی پێشوو، کە باپیرانیان پێیان گەیشتوون؟ واتە: ئەو بانگەوازەش موحەممەد (پێغەمبەر)هاتووە پێی، هەر لە جۆرو چەشنی بانگەوازی پێغەمبەرانی پێشووە، کە بەباپیرانیان نامۆ نەبووە ﴿ ٦٩: أم لم يعرفوا رسولهم فهم له منكرون ﴾ یاخود ئەوەیەکە پەیامبەرەکەی خۆیان نەناسی‌بوو کە چەندە بەرەوشت و ڕاستگۆو کردار شیرین بووە، بۆیە ئاوا دژی دەوستن و نکوڵی ئەکەن؟ خۆ ئەوەش وانییە، چونکە چاك ئەی‌ناسن، کە چ ڕەوشت بەرزێکە ﴿ ٧٠: أم يقولون به جنة ﴾ یاخود ئەڵێن شێتەو جن دەستی لێوەشاندووە؟! ﴿ بل جاءهم بالحق ﴾ نا، هەرگیز وا نییە، بەڵکو ئەو بە ئایینێکی هەق و ڕاستی بۆلای ئەوان هاتووە ﴿ وأكثرهم للحق كارهون ﴾ بەڵام زۆربەیان هەقیان پێ‌ناخۆشەو، سەخڵەتن پێی ﴿ ٧١: ولو اتبع الحق أهواءهم ﴾ ئەگەر هەق و ڕاستی خوا دوای هەواو ئارەزووی ئەوان کەوتبا، چۆنیان پێ‌خۆشبا، هەق ئاوا بووبا ﴿ لفسدت السموات والأرض ومن فيهن ﴾ بێگومان ئێستا سیستەمی ئاسمانەکان و زەوی و هەر دروستکراوێکی‌تریش تیایاندایە، دەشێواو تێك‌دەچوو، چونکە بوونەوەر لەسەر بناغەی دادپەروەری و دادگەری دامەزراوە، نەك بەئارەزووی ئەوان بێت، چونکە هەندێ شت هەرچەند ناهەقی و ستەمیش بێت هەربەلای ئەوانەوە حەقە! وەك خوا ئەفەرموێ: (لوكان فيهما آلهة إلا الله لفسدتا) ٢٢/٢١. ﴿ بل أتيناهم بذكرهم ﴾ لەحاڵێکدا ئێمە قورئانێکمان پێ‌دان کە بەهەق ئامۆژگارییان دەکا ﴿ فهم عن ذكرهم معرضون ﴾ کەچی ئەوان لەوەوە ڕوو وەردەگێڕن ﴿ ٧٢: أم تسألهم خرجا ﴾ یان لە بەرامبەر ئەوەوە کە تۆ ئیسلامیان بۆ باس‌دەکەیت، داوای مزەو هەزینەیەکیان لێ‌دەکەیت، تائەوانیش بڕوا نەهێنن؟! ﴿ فخراج ربک خير ﴾ خۆ ئەوەش نەبووە، چونکە کرێ و مزەی پەروەردگارت لە هەمووشتێك چاکترە، وەکو خوا خۆی لەسوورەتێکی تردا ئەفەرموێ: (قل ما سألتكم من أجر فهو لكم إن أجرى إلا على الله) ٤٧/٣٤. یان وەك ئەفەرموێ: (قل ما أسألكم عليه من أجر وما أنا من المتكلفين) ٨٦/٣٨. ﴿ وهو خيرالرازقين ﴾ وەئەوویش باشترینی ڕۆزیدەرانە ﴿ ٧٣: وإنك لتدعوهم إلى صراط مستقيم ﴾ وە بێگومان تۆ بانگیان هەربۆ ڕێگاو ڕێبازی ڕاست و دروست دەکەیت، کە ئایینی پیرۆزی ئیسلامە، کەواتە ئەوپەیامبەرە زۆر شایستەیە کە ئێوە دوای بکەون ﴿ ٧٤: وإن الذين لا يؤمنون بالآخرة ﴾ ئەوانەش کە باوەڕ بە ڕۆژەکەی‌تر(ئاخیرەت) ناهێنن ﴿ عن الصراط لناكبون ﴾ ئەوە لەڕێگاو ڕێبازی ڕاست لادەدەن، ئەگینا چۆن ئا بەو شێوەیە ئەتوانن ملە ملێ‌بکەن؟ ﴿ ٧٥: ولو رحمناهم وكشفنا ما بهم من ضر ﴾ خۆ ئەگەر لەگەڵ ململانێکردونیاندا ڕەحممان پێ‌کردبان و ئەو نارەحەتی وبەڵایەشمان لەسەر لابردبان، واتە: گرانی و بێ

بارانیمان لەسەر لادابان ﴿ للجوا فی طغیانهم یعمهون ﴾ هەربە سەرگەردانی لە سەرکەشی خۆیان ملیان دەناو دەمانەوە ﴿ ٧٦: ولقد أخذناهم بالعذاب ﴾ بەراستی بەسزای جۆراوجۆریش قارمان لێگرتن، واتە: (بەڵاو گرانی و قات و قڕییمان بەسەریاندا) ﴿ فما استکانوا لربهم ﴾ کەچی لەگەڵ ئەوەشدا بەرامبەر بە پەروەردگاریان نە ملکەچ بوون و ﴿ وما یتضرعون ﴾ نەکرووزانەوە، بۆ لابردنی سزاکە، بەڵکو هەر درێژەیان بە خراپەو خراپەکاری خۆیاندا، ئەگینە خوا وەڵامی ئەدانەوە ﴿ ٧٧: حتی إذا فتحنا علیهم بابا ذا عذاب شدید ﴾ تا کاتێ کە دەرگای سزایەکی توندو قورسیان لێدەکەینەوە ﴿ إذا هم فیه مبلسون ﴾ ئیتر هەموو تێیدا نائومێد دەبن، واتە: بە چەند جۆرەسزایەك تاقیمانکردنەوە، کەچی هەر کەڵکی نەبوو، تاسەرەنجام دووچاری سزای سەختی قیامەت دەبن، ئیتر لە هەموو دەرگایەکی خێرو چاکە بێ هیواو ناهومێد دەبن. لە (بوخاری) و (موسلیم)دا هاتووە: کاتێ کە قورەیش نافەرمانی و، سەرپێچییان لەپێغەمەرکرد ﷺ، نزای شەڕی لێکردن و فەرمووی: ((اللهم أَعِنِّي علیهم بِسَبْعٍ كَسَبْعِ يُوسُفَ)) خوایە! بە حەوت ساڵی وشکە ساڵ(واتە: حەوت ساڵی بێ بارانی وگرانی) وەك حەوت ساڵەکەی (یووسف) یارمەتیم بدەو سەرمخە بەسەریاندا، جاپاش دووچار بوونیان لە خوا پارانەوە، بەڵام چونکە راستبێژ نەبوون، خوا وەڵامی نەدانەوەو نەهات بەهانایانەوە.﴿ ٧٨: وهو الذی أنشأ لکم السمع والأبصار والأفئدة ﴾ هەرئەو زاتەیە کە هێزی بیستن و بینین وئامێری ئاوەزو دڵی پێدان، تا بەهەر یەك لەوانە لە بوونەوەر، باشتر تێبگەن و ورد ببنەوەو دڵیان بدەنێ و، سەرئەنجام گوێرایەڵی خوا بن ﴿ قلیلا ما تشکرون ﴾ کەچی ئێوە لە چاو ئەو گش نیعمەتانەدا زۆر کەم سوپاس وشوکرانە بژێری دەکەن! ﴿ ٧٩: وهو الذی ذرأکم فی الأرض ﴾ هەر ئەویشە ئێوەی وەك تۆو لەم زەویەدا بڵاوە پێکرد ﴿ وإلیه تحشرون ﴾ وهەرلای ئەویش کۆ دەکرێنەوە، بۆ حیساب و پاداش و تۆڵە، پاش پەراگەندەبیتان ﴿ ٨٠: وهو الذی یحیی ویمیت ﴾ هەر ئەویشە ژین دەبەخشێ و، مردوان زیندوو دەکاتەوەو، زیندوانیش ئەمرێنێ ﴿ وله اختلاف اللیل والنهار ﴾ جیاوازی شەوو رۆژ، ئاڵ و گۆڕو، زیاد و کەمکردونیان و بەدوا یەکهاتنیان، هەر بۆ ئەوە، نەك کەسێکی تر ﴿ أفلا تعقلون ﴾ دەی هەر تێناگەن و ژیریتان ناخەنەگەڕ؟ ناڵێن زاتێك خاوەنی ئەو هەموو دەسەڵاتە بێ، ئەی چۆن لێی‌نایەت سەر لەنوێ مردوان زیندوو بکاتەوە؟! ﴿ بل قالوا مثل ماقال الأولون ﴾ نەخێر، ژیرنابن و تێناگەن، بەڵکو ئەمانیش هەر ئەوە دەڵێن کە پێشینانیان گوتیان ﴿ ٨٢: قالوا: أإذا متنا وکنا ترابا وعظاما ﴾ گوتیان: باشە! هەرکە مردین و بووینە گڵ و ئێسکە رزیو ﴿ أإنا لمبعوثون ﴾ ئاخۆ بۆجارێکی‌تر زیندوو دەکرێینەوە؟! دیارە ئەوان شتی‌وا زۆر بەنەگونجاوو دوور دەزانن ﴿ ٨٣: لقد وعدنا نحن وآباؤنا هذا من قبل ﴾ خۆ بێ‌سۆ ئەم بەڵێنی زیندووبوونەوەیە، هەم بەخۆمان و، هەم بە باپیرانیشمان –پێش

۞ وَلَوْ رَحِمْنَٰهُمْ وَكَشَفْنَا مَا بِهِم مِّن ضُرٍّ لَّلَجُّوا۟ فِى طُغْيَٰنِهِمْ
يَعْمَهُونَ ﴿٧٥﴾ وَلَقَدْ أَخَذْنَٰهُم بِٱلْعَذَابِ فَمَا ٱسْتَكَانُوا۟ لِرَبِّهِمْ
وَمَا يَتَضَرَّعُونَ ﴿٧٦﴾ حَتَّىٰٓ إِذَا فَتَحْنَا عَلَيْهِم بَابًا ذَا عَذَابٍ شَدِيدٍ
إِذَا هُمْ فِيهِ مُبْلِسُونَ ﴿٧٧﴾ وَهُوَ ٱلَّذِىٓ أَنشَأَ لَكُمُ ٱلسَّمْعَ وَٱلْأَبْصَٰرَ
وَٱلْأَفْـِٔدَةَ ۚ قَلِيلًا مَّا تَشْكُرُونَ ﴿٧٨﴾ وَهُوَ ٱلَّذِى ذَرَأَكُمْ فِى ٱلْأَرْضِ
وَإِلَيْهِ تُحْشَرُونَ ﴿٧٩﴾ وَهُوَ ٱلَّذِى يُحْىِۦ وَيُمِيتُ وَلَهُ ٱخْتِلَٰفُ
ٱلَّيْلِ وَٱلنَّهَارِ ۚ أَفَلَا تَعْقِلُونَ ﴿٨٠﴾ بَلْ قَالُوا۟ مِثْلَ مَا قَالَ
ٱلْأَوَّلُونَ ﴿٨١﴾ قَالُوٓا۟ أَءِذَا مِتْنَا وَكُنَّا تُرَابًا وَعِظَٰمًا أَءِنَّا
لَمَبْعُوثُونَ ﴿٨٢﴾ لَقَدْ وُعِدْنَا نَحْنُ وَءَابَآؤُنَا هَٰذَا مِن قَبْلُ إِنْ هَٰذَآ
إِلَّآ أَسَٰطِيرُ ٱلْأَوَّلِينَ ﴿٨٣﴾ قُل لِّمَنِ ٱلْأَرْضُ وَمَن فِيهَآ إِن
كُنتُمْ تَعْلَمُونَ ﴿٨٤﴾ سَيَقُولُونَ لِلَّهِ ۚ قُلْ أَفَلَا تَذَكَّرُونَ
﴿٨٥﴾ قُلْ مَن رَّبُّ ٱلسَّمَٰوَٰتِ ٱلسَّبْعِ وَرَبُّ ٱلْعَرْشِ ٱلْعَظِيمِ
﴿٨٦﴾ سَيَقُولُونَ لِلَّهِ ۚ قُلْ أَفَلَا تَتَّقُونَ ﴿٨٧﴾ قُلْ مَنۢ بِيَدِهِۦ
مَلَكُوتُ كُلِّ شَىْءٍ وَهُوَ يُجِيرُ وَلَا يُجَارُ عَلَيْهِ إِن
كُنتُمْ تَعْلَمُونَ ﴿٨٨﴾ سَيَقُولُونَ لِلَّهِ ۚ قُلْ فَأَنَّىٰ تُسْحَرُونَ ﴿٨٩﴾

هاتنی موحەممەد ﷺ- پێدرا ﴿ إن هذا إلا أساطیر الأولین ﴾ ئێمە دڵنیاین کەئەم قسانە گش پڕوپاڵانتەو هەڵبەستراوی پێشینانە، لەوە بەولاوە شتێکی‌تر نییە، خواش لەسەر زمانی ئەوان، لەچەند سوورەتێکی تردا ئەفەرموێ: (أإذا کنا عظاما نخرة قالوا تلک إذا کرة خاسرة) ٧٩/١١-١٢. یان دەفەرموێ: (وضرب لنا مثلا ونسی خلقه...) ٧٨/٣٦.

موشریکیش ددان بە (ربووبییەت)دا دەنێ:

﴿ ٨٤: قل لمن الأرض ومن فیها ﴾ پێیان بڵێ: ئەی موحەممەد! ﷺ باشە! زەویی و گشت ئەوانەی لەزەویدان ودەژین هی کێیە؟ "کێ دروستی کردوون و، لە نەبوونەوە هێناونی خانەی بووەکانەوە؟ ﴿ إن کنتم تعلمون ﴾ ئەگەر ئێوە ئەزانن، ئادەی پێم بڵێن،دیارەچاریان نییە هەر دەبێ راستییەکان بسەلمێنن، بۆیە لەوەڵامدا ﴿ ٨٥: سیقولون لله ﴾ دەڵێن: ئەوانە هەموو موڵك

وتایبەتمەنـدی خوان ﴿ قل أفلا تذكرون ﴾ پێیـان بڵێ: جا کە ئاوایـە، ئەی بۆ بیر ناکەنەوە، تا بزانن زاتێك دەسـەڵاتی ئاوای هەبێ، هەر هەمان دەسەڵاتیشـی دەبێ بۆ زیندووکردنەوە ﴿ ٨٦: قل من رب السوات السبع ورب العرش العظيم ﴾ پێیان بڵێ: ئەی کێ پەروەردگـاری حەوت ئاسمانەکانە؟ ئەیکـێ پەروەردگاری (عەرش) ی مەزن و گەورەیە؟ لەکۆتایی سوورەتەکەدا دەفەرموێ: (..رب العرش الكريم) ﴿ ٨٧: سيقولون لله ﴾ دیسان گش دەڵێن: هــەر خوایە پەروەردگارو بەدیهێنەریان ﴿ قل أفلا تتقون ﴾ پێیان بڵـێ: باشـە! ئیتر بۆ لەخوا ناترسـن، تا هاوبــەش و هاوەڵی بۆ دانەنێن؟ ﴿ ٨٨: قل من بيده ملكوت كل شئ ﴾ پێیان بڵێ: ئەی دەسـەڵاتی گش بوونەوەر بەدەسـت کێیە ﴿ وهـو يجير ولا يجار عليـه ﴾ وکە ئەو پەنای پەناخـواز دەدا و، دژی ئەو پەنا نادرێت ﴿ إن كنتم تعلمون ﴾ ئەگەر ئەزانن کێیە؟ ئادەی پێم بڵێن. ﴿ ٨٩: سيقولون لله ﴾ دیسان دەڵێن: هەر بۆ خوایە ﴿ قل فأنى تسحرون ﴾ پێیان بڵێ: دەسـا ئـەی چۆن فریو دەخۆن و چاوتان لە ئاسـتی راسـتیەکان بەسـتراوە؟! ﴿ ٩٠: بل أتيناهم بالحق ﴾ بەڵکو ئێمە راسـتی و هەقمان بۆیان هێنا، ﴿ وإنهم لكاذبون ﴾ ئەوان درۆزنن کەدەڵێن: خوا منداڵ و هاوبەشی هەیە.

خوا شەریکی نییە:

خوای گەورە لەم ئایەتانەدا حاشـادەکا لەدانانی شەریك وهاوبەش بـۆی، وەکـو دەفەرموێ: ﴿ ٩١: مـا اتخذ الله من ولـد ﴾ خوا هەرگیز منداڵی بۆ خۆی هەڵنەبژاردووە، جا ئەو کەی پێویستی بە منداڵ هەیە،تامنـداڵ بۆخۆی بگرێت؟ ﴿ وما كان معه من إله ﴾ و هیچ پەرستراوێکیشـی نەکردووە بەشەریك بۆخۆی، هەر خۆیەو تاك و تەنیایە ﴿ إذا لذهب كل إله بما خلق ﴾ خۆ ئەگەر هاوبەشی بووبـا -وەك ئەوان پێیـان وایە- ئەودەمە هەریـەك لەو خوایانە دەچووبە لای دروستکراوی خۆیەوە، بۆ خۆی سەرپەرشتی دەکردو ئەوسا یاسای بوونەوەر تێك دەچووو، وەکو ئێستا نەدەما ﴿ ولعلا بعضهم على بعض ﴾ وهەندێکی زاڵ دەبوو بەسـەر هەندێکدا،وەك پاشـاکانی دونیا، جا کەئێسـتا هیچ شـتێکی وا نابینرێ، مانای وایە هەر خوایەکی تاك و تەنیا هەیە ﴿ سبحان الله عما يصفون ﴾ خواتاك و تەنیایە،بێخەوشە بێگەردە، لە ئەوشتانەی ئەوان وەسفی خوای پێدەکەن و، دەڵێن هاوەڵ و منداڵیهەیە ﴿ ٩٢: عالم الغيب والشهادة ﴾ لە گش نهێنی و نادیار، ئاشکراو دیار، زاناو بەئاگایە ﴿ فتعالى عما يشـركون ﴾ جا کەوابوو خوا بەرزەو، لە سـەرووی ئەو شتانەوەیە موشریکان دەیانکەنە شەریك و هاوبەش وهاوتای.

فەرماندان بەپێغەمبەر، بەپاڕانەوە بەرلەهاتنی سزا:

خوای کاردروسـت فەرمان بـە پێغەمبەر دەدا کـە لەکاتی بەڵاو نارەحەتیدا بپاڕێتەوەو دۆعا بکات: وەکو دەفەرموێ: ﴿ ٩٣: قل رب إمـا ترينى ما يوعدون ﴾ بڵـێ: ئەی پەروەردگاری من! ئەر هەر دەبێ بڕێ لەو سزایەم نیشان بدەیت کە هەڕەشەی پێدەکەیت لەو خوانەناسـانە، واتە: ئەرسـزاتدان و، منیـش لەژێندابووم ﴿ ٩٤: رب فـلا تجعلنى فى القوم الظالميـن ﴾ پەروەردگارەکەم! مەمخەرە ریزیخەڵکانی سـتەمکارەوە، لەفەرموودەیەکدا هاتووەو دەفەرمـوێ: ((وإذا أردتَ بقـوم فتنةً،فَتَوَفَّنِي إليكَ غَيْـرَ مَفْتُونٍ)) پێشـەوا (ئەحمەد،ترمزی). ﴿ ٩٥: وإنا على أن نريك ما نعدهم لقـادرون ﴾ وخـۆ بەراسـتی ئێمـە دەتوانین ئەو سـزاو تۆڵەیەی ئەوانەت نیشـان بدەین کـە بەڵێنمان پێداون، بـەڵام لەبەر هەر بڕیارو حیکمەتێك بێت کەخۆمان ئەیزانین ئەنجامیئەو هەڕەشەیە دوا ئەخەین بۆ رۆژی بەرێ، هەتا بەڵکو مناڵەکانیان باش ببن.
ئینجا بۆ تێکەڵیکردنی مەردم بە شێوازێکی خواپەسەندانە خوای کاڕەوان دەفەرمـوێ: ﴿ ٩٦: ادفـع بالتى هىأحسـن السـيئة ﴾ هەمیشـە ئەی پێغەمبەر! هــەوڵ بدە لە گەڵیانـدا بەجوانترین و چاکترین شـێوە پاڵ بەخراپـەوە بنێ. واتە: هــەردەم بەکرداری جوان وشـیرین لەگەڵ بتپەرسـتەکانی هۆزەکەتـدا، ڕەفتار بکەو چاوپۆشـییان لێ بکە، لە سـوورەتێکی تردا هاتـووەو دەفەرموێ: (إدفع بالتى هىأحسن فإذا الذى بينك وبينه عداوة كأنه ولى حميم. ومايلقيهـا إلا الذيـن صبروا..). ﴿ نحن أعلم بمـا يصفون ﴾ ئێمە باشـتر ئەزانین بەوەی ئەوان دەیڵێن و وەسـفی تـۆی پێدەکەن، دەرەنجامیش پاداشـتیانی لەسـەر دەدەینەوە، جـا کەوایە تۆ بێ تاقـەت مەبە لێیان، بەڵێ چاکە کـردن لەگەڵ خراپکاراندا بەلای نەفسـەوە شـتێکی زۆر قورسەو، شەیتان سـەد گرفتی بۆدروست دەکات، بۆیە خوا بەپێغەمبەر ئەفەرموێ: ﴿ ٩٧: وقل رب أعوذ بـک من همزات الشـياطين ﴾ بڵێ پەروەردگـاری من! پەنا بەتۆ ئەگرم لە تێکوتاندن و دنەدنەو وەسوەسەی شەیتانەکان؛کە بەرەو کاری خـراپ بمبەن و نەهێڵـن لەبەرامبەری خراپەوە چاکە بکەم ﴿ ٩٨: وأعوذ بک رب أن يحضرون ﴾ وخۆشم هەر بەتۆ ئەسپێرم ئـەی پەروەردگارم! کە ئەوان بێنە لامـەوە بۆ تێکدانی کارەکانم. (وەلیـدی کوڕی وەلیـد) وتی: ئەی پێغەمبـەری خوا! گەلێ جار هەسـت بەتەنیایی و بێتاقەتی ئەکـەم، ئەویش فەرمووی: ((إذا أَخَـذْتَ مَضْجِعَکَ فقل: أعوذ بكلمات الله التامـة مِنْ غَضَبِهِ وعِقَابِهِ وشَرِّ عِبادِهِ، ومن هَمَزاتِ الشـياطِينِ وأن يحضرون)) کاتێ چوویتە

سەرجێگەکەت بۆخەو ئەم دوعایە بخوێنە، ئیتر بێگومان هەرگیز ئەوانــە لێـت نزیك نابنــەوەو، ناشــتوانن هیچ جــۆرە زیانێکت پێ بگەیەنن.

حاڵی کافران له سەرەمەرگدا:

حاڵی بەدحاڵی حاشـاکەرانی دینی ئیسلام لەگیانەڵلادا، لەم چەن ئایەتانەدا رادەگەیەنێ و، دەفەرموێ: ﴿ ٩٩: حتى إذا جاء أحدهم المـوت ﴾ خوانەناسـان هەر درێژە بەکاری خـراپ و بێ بڕوایی خۆیـان ئەدەن تا کاتێ مردن یەخـەی یەکەبەیەکەیان دەگرێت و ئەحواڵی ئاخیرەتی بۆ ئاشـکرا دەبێ ﴿ قال رب ارجعون ﴾ ئەوسا ئەڵێ: پەروەردگارم! بمگێڕەوە بۆ دونیا ﴿ ١٠٠: لعلی أعمل صالحا فیما ترکت ﴾ بەشـکو ئەوکارەچاکەی کاتی‌خۆی لەدەسـتم چووە بیکەم ﴿ کلا إنها کلمة هو قائلها ﴾ نەخێر! هەرگیز ئەو داخوازیە جێبەجێ نابێت، ئەوەیش هەر قسەیەو -ئەو بەناچاری- دەی‌کات ﴿ ومن ورائهم برزخ إلی یوم یبعثون ﴾ وەتا ڕۆژی زیندوو دەکرێنەوە لەمپەرێکی زۆر گەورەیان لەپێشدایەو ناتوانن بگەڕێنەوە بۆ دونیا، واتە: هەرگیز ناگەڕێنەوەو هەر لەسزاشـدا دەبن.(تەفسـیری ئیبن کەسـیر)دەڵێ: (قال مجاهد: البرزخ: الحاجز مابیـن الدنیا والآخرة. وقال محمد بن کعب: البرزخ: ما بین الدنیا والآخرة، لیسـوا مع أهل الدنیا یأکلون ویشربون، ولا مع أهل الآخرة یجازون بأعمالهم. وقال أبـو صخر: البرزخ: المقابر، لاهم فـی الدنیا ولا هم فی الآخرة، فهم مقیمون إلی یوم یبعثـون). واتە: پاش مردن حاڵەتی (بەرزەخ)یان دێ، ئەویش نەوەك حاڵەتی قیامەتە، تا پاداش و تۆڵە وەرگرن، نەوەك باری دونیاشە، تا خۆراك و ئیسراحەتی هەبێ.

کاروکردەوەی مرۆڤ کێشانە دەکرێ:

﴿ ١٠١: فـإذا نفخ فی الصـور ﴾ ئینجا کاتێ لە جاری دووەمدا، فــوو کرا بەشـەیپوردا، بــۆ زیندووبوونــەوە ﴿ فلا أنسـاب بینهم یومئذ ﴾ ئیتر لەبەر قورسی و نارەحەتی ئەو رۆژەیە، هیچ نەسەب و خزمایەتییـەك لەنێوانیاندا ناخوێنرێتەوە، چونکە هەرکەسـەی سـەرقاڵ و سـەرگەرمە بەکاری خۆیەوەو، پەردەژی نییە، تا ئاوڕ بـەلای خزمەکەیەوە بداتەوە، تەنها کردەوەی چاك و بڕوای چاك کەڵکی دەبێ بۆی ﴿ ولا یتساءلون ﴾ و لەیەکتریش ناپرسن، چونکە هەریەکە کاری خۆی هەیە، بەو شێوەیە کە خوا دەفەرموێ: (یوم یفـر المرء من أخیه، وأمه وأبیه) ٣٥/٣٤/٨٠. ﴿ ١٠٢: فمن ثقلت موازینه ﴾ ئینجا ئەوکەسەی تای تەرازووی کێشانەی کردەوەکانی قورس و سـەنگین بێ ﴿ فأولئک هم المفلحـون ﴾ ئەوە ئەوانەن سەرفرازو ڕزگاردەبن ﴿ ١٠٣: ومن خفت موازینه ﴾ هەرکەسێکیش تەرازووی چاکەی سووك بێ، واتە خراپەکانی لەچاکەکانی زیاتر بێت. ﴿ فأولئک الذین خسـروا أنفسـهم ﴾ ئەمانە ئەو کەسانەن زیانیان بەخۆیـان گەیاندووە و گومڕاو بەدبەختبوون و خۆیانیان لەکیس چووە ﴿ فی جهنم خالدون ﴾ بەهەتا هەتاییش لەدۆزەخدا

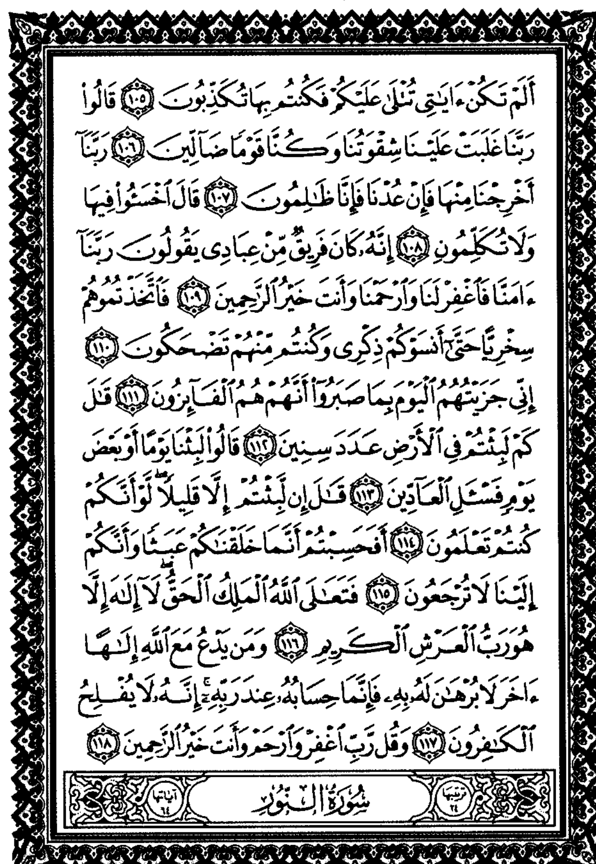
بَلْ أَتَيْنَٰهُم بِٱلْحَقِّ وَإِنَّهُمْ لَكَٰذِبُونَ ﴿٩٠﴾ مَا ٱتَّخَذَ ٱللَّهُ مِن وَلَدٍ
وَمَا كَانَ مَعَهُۥ مِنْ إِلَٰهٍ إِذًا لَّذَهَبَ كُلُّ إِلَٰهٍۭ بِمَا خَلَقَ وَلَعَلَا
بَعْضُهُمْ عَلَىٰ بَعْضٍ سُبْحَٰنَ ٱللَّهِ عَمَّا يَصِفُونَ ﴿٩١﴾ عَٰلِمِ
ٱلْغَيْبِ وَٱلشَّهَٰدَةِ فَتَعَٰلَىٰ عَمَّا يُشْرِكُونَ ﴿٩٢﴾ قُل رَّبِّ
إِمَّا تُرِيَنِّى مَا يُوعَدُونَ ﴿٩٣﴾ رَبِّ فَلَا تَجْعَلْنِى فِى ٱلْقَوْمِ
ٱلظَّٰلِمِينَ ﴿٩٤﴾ وَإِنَّا عَلَىٰٓ أَن نُّرِيَكَ مَا نَعِدُهُمْ لَقَٰدِرُونَ ﴿٩٥﴾
ٱدْفَعْ بِٱلَّتِى هِىَ أَحْسَنُ ٱلسَّيِّئَةَ نَحْنُ أَعْلَمُ بِمَا يَصِفُونَ ﴿٩٦﴾
وَقُل رَّبِّ أَعُوذُ بِكَ مِنْ هَمَزَٰتِ ٱلشَّيَٰطِينِ ﴿٩٧﴾ وَأَعُوذُ بِكَ
رَبِّ أَن يَحْضُرُونِ ﴿٩٨﴾ حَتَّىٰٓ إِذَا جَآءَ أَحَدَهُمُ ٱلْمَوْتُ قَالَ رَبِّ
ٱرْجِعُونِ ﴿٩٩﴾ لَعَلِّىٓ أَعْمَلُ صَٰلِحًا فِيمَا تَرَكْتُ كَلَّآ إِنَّهَا كَلِمَةٌ
هُوَ قَآئِلُهَا وَمِن وَرَآئِهِم بَرْزَخٌ إِلَىٰ يَوْمِ يُبْعَثُونَ ﴿١٠٠﴾ فَإِذَا نُفِخَ
فِى ٱلصُّورِ فَلَآ أَنسَابَ بَيْنَهُمْ يَوْمَئِذٍ وَلَا يَتَسَآءَلُونَ ﴿١٠١﴾
فَمَن ثَقُلَتْ مَوَٰزِينُهُۥ فَأُو۟لَٰٓئِكَ هُمُ ٱلْمُفْلِحُونَ ﴿١٠٢﴾ وَمَنْ
خَفَّتْ مَوَٰزِينُهُۥ فَأُو۟لَٰٓئِكَ ٱلَّذِينَ خَسِرُوٓا۟ أَنفُسَهُمْ فِى جَهَنَّمَ
خَٰلِدُونَ ﴿١٠٣﴾ تَلْفَحُ وُجُوهَهُمُ ٱلنَّارُ وَهُمْ فِيهَا كَٰلِحُونَ ﴿١٠٤﴾

ئەمێننــەوەو هەرگیــز ڕزگاریـان نابێت ﴿ ١٠٤: تلفـح وجوههم النار ﴾ شـۆڵەو بڵێسـەی ئاگـر چڕوچاویان دەبرژێنـێ و ﴿ وهم فیها کالحون ﴾ ولێوەکانیشـیان هەڵدەچرچێ. لەفەرموودەیەکیشدا هاتووە: ((تَشْوِیهِ النارُ فتَتَقَلَّصُ شَـفَتُهُ العُلْیا حتی تَبْلُغَ وَسَطَ رأسِهِ، وتَسْـتَرْخِی شفتُهُ السُّفْلَی حتی تَضْرِبَ سُرَّتَهُ)) (رواه أحمد والترمزی وقال: حسن غریب). واتە: ئاگر ڕوومەتیان دەبرژێنێ و، لێوەکانی سـەروویان هەڵدەقرچێ و، ئەرەوێتەوە بۆ تەوقەسـەریان و، لێوی خوارەوەیشیان بەردەبێتەوە تا دەگاتە ناوکیان!.

دۆزەخییەکان ددان بە بەدبەختی خۆیاندا دەنێن:

خوا لەدوای ئەو سزا قورس و سەختەی ڕۆژی قیامەتەیان، سەرکۆنەو سەرزەنشـتیان دەکاو دەفەرموێ: ﴿ ١٠٥: ألـم تکن آیاتی تتلی علیکم ﴾ ئایا کاتی خۆی لەدونیادا ئایەتەکانی ئێمەتان بە سەردا نەدەخوێنرایەوە؟ ﴿ فکنتم بها تکذبون ﴾ کەچی لەگەڵ ئاشـکراو

ڕوونیشیاندا ئێوە هەر بڕواتان پێ نەکردن؟ ئەوجا وائەزانن ئەگەر پـێ لێ بنـێن بەو کارەیان ڕزگار دەبـن و بەهرەمەند ئەبن، بۆیە: ﴿ ١٠٦: قالوا ربنا غلبت علينا شقوتنا ﴾ بەکەساسیێکەوە دەڵێن: پەروەردگارمان! نەگبەتی و بەدبەختی بەسەرماندا زاڵ بوو ﴿ وکنا قوما ضالين ﴾ وگەلێکی گومڕاو سەرلێشـێواو بووین ﴿ ١٠٧: ربنا

أخرجنـا منها ﴾ پەروەردگارمان! لەو ئاگرە دەرمانکەو بۆ دونیامان وەگـێڕە ﴿ فإن عدنـا فإنا ظالمـون ﴾ ئەنجا ئەگـەر ئەمجارەش گەڕاینەوە بۆ بێ بڕوایی، بەڕاسـتی ئێمە کەسانێکی ستەمکارین، لەوە ئەچێ پرسـیارەکەی سـەرەوە هەر بۆ خەم و خەفەتخواردن بێت، نەك بۆ وەڵام و وتوێژ، بۆیە ﴿ ١٠٨: قال اخسـئوا فيها ولا تكلمـون ﴾ خوا دەفەرموێ: دوورکەونەوەو قسـەم لەگەڵ مەکەن ﴿ ١٠٩: إنـه كان فريق من عبادي يقولون ﴾ کاتێ دەسـتەیەك لەبەنـدەکانم ئەیانوت: ﴿ ربنا آمنا فاغفر لنا ﴾ پەروەردگارمان! ئێمە بـڕوای دامەزراومان بەتۆ هێنا، جـا تۆیش لێمان خۆش ببە ﴿ وارحمنـا وأنت خير الراحميـن ﴾ وەبەزەییـت پیامانا بێتەوە، چونکە تۆ چاکترین زاتێکی کە لەهەموو میهرەبانێك میهرەبانتری، دەڵـێن: ئەو تاقمـە ئەوە داوایانە (بیلال و سـوهەیب و خەبباب و..) بوون، کە (ئەبووجەهل) گاڵتەی پێ دەکردن. بەڵام تا ڕۆژی قیامەتیش هەر موسـڵمانێك گاڵتـەی پێ بکرێ هەر وایە ﴿ ١١٠: فاتخذتموهم سخريا ﴾ ئێوە کردتانن بەمەسخەرەی خۆتان ﴿ حتى أنسـوكم ذكرى ﴾ هەتا خەریکبوونتان بەگاڵتـە پێکردونیانەوە، نـاوی منیان لەبیر بردنەوە ﴿ وكنتم منهم تضحكون ﴾ وبەردەوام بەوان پێدەکەنین ﴿ ١١١: إني جزيتهم اليوم بما صبروا ﴾ جا با بزانن ئەمڕۆ منیش -لەم ڕۆژە سـەختەدا- پاداشتم دانەوە بەهۆی ئـارام و خۆگرتنیانـەوە ﴿ أنهم هم الفائزون ﴾ کـە تەنها ئەوانن سـەربەرزو بەختیار. جا لەدوای ئەو ریسـوایی و سەر شۆڕییەیان هەندێ پرسـیاری تریـان لێ ئەکرێ: ﴿ ١١٢: قـال كم لبثتم في الأرض عدد سـنين ﴾ ئەوسـا خـوای گەورە ئەفەرمـوێ: ئەرێ چەند سـاڵ لەزەویدا مانەوە، وا تووشـی ئـەو خەجاڵەتییە بوون وئێسـتاش داوای گەڕانـەوە ئەکەن؟ ﴿ ١١٣: قالـوا لبثنا يوما أو بعض يوم ﴾ جا لەبەر سەختی ڕۆژەکە دەڵێن: ئێمە هەر ڕۆژێك، یا کەمتر لەڕۆژێك ماینەوە ﴿ فسـئل العادين ﴾ جا لەحیسـابگران بپرسـە، چونکە ئێمە لەبەر سـزای خۆمان هیچمان لەبیر نەماوە ﴿ ١١٤: قال إن لبثتم إلا قليلا ﴾ خوا ئەفەرموێ: لەڕاستیدا ئێوە زۆر کەمماونەتەوە لەچـاو ڕۆژەکانی قیامەتدا، هەرچەندە بوبێت ﴿ لـو أنكم كنتم تعلمون ﴾ خۆ ئەگەر ئێوە سـەرەنجامی کوفرو تـاوان و ئەندازەی مـاوەی مانەوەتان لەدونیـادا زانیبا، باوەڕتان دەهێنـاو گوێڕایەڵیتان دەکرد، هەتـا ئەمڕۆ ئاوا گیرۆدە ببن. ئینجا بۆ سەرزەنشـت و سەرداخستنیان ئەفەرموێ: ﴿ ١١٥: أفحسبتم أنما خلقناكم عبثا ﴾ ئایا پێتان وابوو بە گەمەو بێ هودە دروستمان کردوون ﴿ وأنكم إلينا لا ترجعون ﴾ وقەتیش بۆلای ئێمە ناهێنرێنەوە بۆ تۆڵەو پاداش؟! ﴿ ١١٦: فتعالى الله الملك الحق ﴾ مەزنایەتیو بـەرزی و بڵندی هەر بۆ خوای پاشـاو فەرمانـڕەوای هەقە، زۆر لەوەش بەرزترە کە ئەوان گاڵتەی پێ بکەن، هەر ئەوە پاشا، هەر ئەوە ڕاست و دروستبێژ، هەرچی شتە بەدەستی ئەوە ﴿ لا إله إلا هو ﴾ هیچ پەرسـتراوێکی هەق جگە لەو زاتە نییە ﴿ رب العرش الكريم ﴾ هەر خۆی خاوەنیعەرشی بەدیکۆرە.

خوانەناس ڕزگاری نابێ:

خوا هەرەشـە لەو کەسـانە دەکا، شـەریك وهاوتای بۆ دادەنێن، بۆیە دەفەرموێ: ﴿ ١١٧: ومن يدع مع الله إلها آخر ﴾ ئەوەی لە گەڵ خوادا هانا بۆ خوایەکیتر دەبات و، دەیپەرستێ ﴿ لا برهان له به ﴾ هیچ بەڵگەیەکیش نییە لە سـەر شـیاوی بۆ پەرستنایەتی ﴿ فإنما حسابه عند ربه ﴾ ئەوە هەر پرسینەوەی کارو کردەوەکانی لای پەروەردگاریەتی، وەنایگەیەنێت بە بەختیاری، چونکە کافرو بێباوەڕە ﴿ إنه لا يفلح الكافرون ﴾ دەیخۆ بێباوەڕەکان هەرگیز

بەختیارو رزگار نابن، بەڵكو تەنها بروادارن پیرۆزو بەختیار ئەبن، وەك لەسەرەتای سوورەتەكەدا فەرمووی: (قد أفلح المؤمنون..) لێرەشدا فەرمووی: (إنه لايفلح الكافرون). ﴿ ١١٨: وقل رب اغفر وارحم ﴾ دەسا ئەی موحەممەد! ﷺ رووبكەرە خواو بڵێ: ئەی پەروەردگاری من! بمبەخشە و، بەزەییت پێمدا بێتەوە ﴿ وأنت خير الراحمين ﴾ چونكە هەرئەتۆی چاكترینی بەبەزەییان.

ئێمەش لەكۆتاییدا ئەڵێین: (اللهم اغفر لنا وارحمنا برحمتک التی وسعت كل شئ يا أرحم الراحمين، اللهم آمين).

زۆریش شوكرانە بژێرم بۆ خوا، لەبەرامبەر تەواو كردنی تەفسیری ئەم سوورەتەی (مؤمنون)ـە.

سوورەتی (نوور)ـە

مەدەنییەو (٦٤) ئایەتە

بەناوی خوای بەخشندەی میهرەبان

ئەم سوورەتەش گرنگییەكی تەواو دەدات بەلایەنی بڕیارو ئەحكام، ئاراستە، رەوش، هەندێ كاروباری تری گشتی، تایبەتی، بۆ ئەوەی موسڵمانان بە (تاك و كۆمەڵ)ەوە لەسەری پەروەردە بكرێ، جگە لەوەیش چەندین ئاراستەی تایبەت بەخێزانەوەی تێدایە. ئەم سوورەتە ئاداب و نەریتی كۆمەڵایەتی رۆشن دەكاتەوە، چ بۆ كاروباری تاكی كەسێتی، چ بۆ گشتی، وەك مۆڵەت وەرگرتن بۆ هاتوچۆو رۆیشتنە ماڵی یەكتر، چاو گرتنەوە لە ئاستی نامەحرەم، پاراستنی عەورەت لە جێی حەرام.. یاساغ كردنی تێكەڵی نێوان ژن و پیاوی نامەحرەم، ئینجا ئەو بنەمایانەش كە دەبێ بونیادی خێزانی موسڵمان و، ماڵی موسڵمانی لەسەر بینا بكرێ، وەك راگرتنی دەست پاكی و داوێن پاكی، پاك و خاوێنی و؛ خۆ داپۆشین و كپ كردنەوەی هێزی رابواردن و، پێ هەڵخلیسكاندن و قایم و مەحكەم پێ داگرتن لەسەر شەریعەتی خوا، دوور كەوتنەوە لەو شتانە كۆمەڵ و كۆمەڵگە دەروخێنن. لەم سوورەتەدا: هەندێ لە تۆڵەی‌شكاندنی سنووره شەرعییەكان باس دەكرێ؛ وەك: زیناو شەرواڵ پیسی، بوختان كردن (قذف). نفرین كردنی ژن و پیاو لە یەكتر (ملاعنة)..، دیارە گشت ئەم یاسایانە بۆ پاراستنی كۆمەڵگە دەبێ لە فەسادو خراپەو پشێوی و تێكەڵبوونی رشتەو نەژادو دابەزینی رەوشتی پیرۆز. لەم سوورەتەدا: گەورەترین لایەنی كۆمەڵگە (خێزان) لە هەر مەترسییەك رووی تێ بكات و بەرەو رووخان ببیات دەپارێزرێ، ئیتر لەو لایشەوە هەڵنانی مرۆ بۆ رەوشتی بەرزو قەشەنگ با بوەستێ.

بەكورتی: ئەم سوورەتی (نوور)ە بەتەنیا خۆی بەسە بۆ هەر خێزانێك بیەوێ بە سەربەرزی بژی و، ژیانی سەربڵندانە بەسەر ببا، بۆیە پێشەوا عومەر خوا لێی رازی بێ بۆخەڵكی كوفەی نووسی: (علموا نساءكم سورة النور)، ژنەكانتان ئەی ئیمانداران فێری سوورەتی (نوور) بكەن. بەم شێوەیەش دەست پێ ئەكات: ﴿ بسم الله الرحمن الرحيم * ١: سورة أنزلناها ﴾ ئەمە سوورەتێكی زۆرگرنگی قورئانە و، "پڕە لەچەندین یاسای قەشەنگ، ئێمە بۆ تۆمان نار دۆتە خوارەوە ئەی پێغەمبەر ﷺ" ﴿ وفرضناها ﴾ وە گەلێ فەرمان و یاسامان تێیدا بڕیار داوە ﴿ وأنزلنا فيها آيات بينات ﴾ وە چەندان ئایەتی ئاشكراو روونی" تەشریع" یمان تێیدا ناردووەتە خوارەوە جا كەواتە ئەم سوورەتە هەر بۆ خوێندنەوە نییە، بەڵكو بۆ یاساو بەرنامە و كارپێكردنیشە ﴿ لعلكم تذكرون ﴾ تا بەڵكو بیربكەنەوەو ئامۆژگاری پێ وەرگرن و، بەپێی ئایەتەكانی هەریەكەی ئەم سوورەتە رەفتار بكەن، بەڵێ پاش ئەوە؛ ئەم سوورەتە بەوشێوەیە دەرگای لە خۆی كردەوە.

زیناكەرانی (نێرو مێ) هەریەك سەد تازیانەیان لێ دەن:

ئینجا دێتە سەر باسی تاكەتاكەی یاساكان، وەلە سنوورو حوكمی زیناكەرانەوە دەست پێ ئەكات: ﴿ ٢: الزانية والزاني فاجلدوا كل واحد منهما مائة جلدة ﴾ ئەو كچ و كورەی زیناو شەرواڵ پیسی ئەكەن، دەبێ لە هەریەكەیان سەد جەڵدە "شەلاق"ی لێ بدەن. ئەمە تۆڵەی هەر كەسێكە (نێر، یان مێ) پێشتر بە شێوەی شەرعی جووت نەبووبێ (واتە: كچ وكوڕ) بن، بەڵام ئەو كەسانەی كە بەیەك گەیشتبن "لە نیكاحێكی سەحیحدا" وە ئازادو، ژیربن، پێگەیشت و(باڵغ) بن، موسوڵمان بن، ئینجا زینا بكەن، ئەوە دەبێت بەردەباران بكرێن ﴿ ولا تأخذكم بهما رأفة فى دين الله ﴾ نابێ بەزەییو نەرم و نیانیی و سۆز بتانگرێ لەبەرامبەر هەریەك لەو دوانەوە لە ڕاپەڕاندنی حوكمی خوادا، واتە: لەكاتی جێبە جێ كردنی بڕیاری خوادا، توندوتیژبن وبەزەییتان بە زیناكەراندا نەیەتەوە، بەوشێوەیە ژمارەی شەلاقەكان، یا بەردە بارانەكە، وەكو خۆی جێبەجێ نەكەن ﴿ إن كنتم تؤمنون بالله واليوم الآخر ﴾ ئەگەر ئێوە باوەڕتان بە خواو بە رۆژی دوایی هەیە ﴿ وليشهد عذابهما طائفة من المؤمنين ﴾ جا بۆ ئەوەی ئەو دوانە پتر ئێشیان پێ بگات و، خەڵكیش پەند وەرگرن، باكۆمەڵێ لە بڕواداران ئامادەی سزاكەیان ببن و ببینن "دیارە ئەوخەڵكە ئامادەبووە تازۆرتر بێت چاكترە، هەرچەندە بەئامادەبوونی چوار كەسیش جێبەجێ ئەبێ، ئینجا بۆ پتر قیزەون كردنی زیناو،

سووك كردنی زیناكاران ئەفەرموێ: ﴿ ٣: الزانی لا ینكح إلا زانیة أو مشركة ﴾ پیاوی زیناكەرو شەرواڵ پیس هەردەبێ ژنی زیناكەرو داوێنتـەڕ، وە یان موشـریك و بتپەرسـت مارە بـكات بۆخۆی، چونكە ئافرەتی شـەریفەو داوێن پاك هەرگیز هاوشانی ئەو نییە، كەواتە زیناكەران لە كۆری برواداران ئەچنە دەرەوە" ﴿ والزانیة لا

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ
سُورَةٌ أَنزَلْنَاهَا وَفَرَضْنَاهَا وَأَنزَلْنَا فِيهَا آيَاتٍ بَيِّنَاتٍ لَّعَلَّكُمْ تَذَكَّرُونَ
﴿١﴾ الزَّانِيَةُ وَالزَّانِي فَاجْلِدُوا كُلَّ وَاحِدٍ مِّنْهُمَا مِائَةَ جَلْدَةٍ ۖ وَلَا تَأْخُذْكُم
بِهِمَا رَأْفَةٌ فِي دِينِ اللَّهِ إِن كُنتُمْ تُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ ۖ وَلْيَشْهَدْ
عَذَابَهُمَا طَائِفَةٌ مِّنَ الْمُؤْمِنِينَ ﴿٢﴾ الزَّانِي لَا يَنكِحُ إِلَّا زَانِيَةً أَوْ
مُشْرِكَةً وَالزَّانِيَةُ لَا يَنكِحُهَا إِلَّا زَانٍ أَوْ مُشْرِكٌ ۚ وَحُرِّمَ ذَٰلِكَ عَلَى
الْمُؤْمِنِينَ ﴿٣﴾ وَالَّذِينَ يَرْمُونَ الْمُحْصَنَاتِ ثُمَّ لَمْ يَأْتُوا بِأَرْبَعَةِ شُهَدَاءَ
فَاجْلِدُوهُمْ ثَمَانِينَ جَلْدَةً وَلَا تَقْبَلُوا لَهُمْ شَهَادَةً أَبَدًا ۚ وَأُولَٰئِكَ هُمُ
الْفَاسِقُونَ ﴿٤﴾ إِلَّا الَّذِينَ تَابُوا مِن بَعْدِ ذَٰلِكَ وَأَصْلَحُوا فَإِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ
رَّحِيمٌ ﴿٥﴾ وَالَّذِينَ يَرْمُونَ أَزْوَاجَهُمْ وَلَمْ يَكُن لَّهُمْ شُهَدَاءُ إِلَّا أَنفُسُهُمْ
فَشَهَادَةُ أَحَدِهِمْ أَرْبَعُ شَهَادَاتٍ بِاللَّهِ ۙ إِنَّهُ لَمِنَ الصَّادِقِينَ ﴿٦﴾
وَالْخَامِسَةُ أَنَّ لَعْنَتَ اللَّهِ عَلَيْهِ إِن كَانَ مِنَ الْكَاذِبِينَ ﴿٧﴾ وَيَدْرَأُ
عَنْهَا الْعَذَابَ أَن تَشْهَدَ أَرْبَعَ شَهَادَاتٍ بِاللَّهِ ۙ إِنَّهُ لَمِنَ الْكَاذِبِينَ
﴿٨﴾ وَالْخَامِسَةَ أَنَّ غَضَبَ اللَّهِ عَلَيْهَا إِن كَانَ مِنَ الصَّادِقِينَ ﴿٩﴾
وَلَوْلَا فَضْلُ اللَّهِ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَتُهُ وَأَنَّ اللَّهَ تَوَّابٌ حَكِيمٌ ﴿١٠﴾

ینكحها إلا زان أو مشرك ﴾ ژنی زیناكار و داوێنتەڕیش، وە پیاوی زیناكارو، موشریكیش هەروا ئەبێ ﴿ وحرم ذلک علی المؤمنین ﴾ بێگومانە ئەوجۆرە شووكردنە و؛ " مارەكردنەی ژنانی زیناكاران" لەسـەر بروادارانی داوێنپاك حەرامكراوە. چونكە زیانی گەورەی تێدایە، قورئانیش ئەیەوێ لە نێوان موسڵمانان و ئەو تاقمەدا گشت پەیوەندیەك بپچڕێنێ.

ڕوونكردنەوەیەك: ئیمامی (ئیبن كەسـیر) ئەڵێ: ئـەم ئایەتەی: (الزانی لا ینكح الا زانیة او مشـركة..) یە وەكو ئایەتی (٢٥/ ٤): (محصنات غیر مسافحات ولا متخذات اخدان) هەروا وەكو ئایەتی: (٥/٥): (محصنین غیر مسافحین ولا متخذی اخدان..) وایە. واتە: تابكرێ پیاو؛ ژنی داوێنپاك مارەبكات، ژنیش تا بۆی دەست بدا شوو بە پیاوی داوێنپاك بكاو، دووریش بێت لەدۆست گرتن وداوێن پیسی، بەڵام ئیمامی ئەحمەد -خوا لێی خۆش بێت- لە وئایەتەوە ئەڵێـت: ژنی زیناكار تا تەوبە نەكا، پیاوی داوێنپاك نابێ مارەی بـكا، ئەگینە مارەی نایەت، وە هەروەها ژنـی داوێنپاكیش نابێ شـوو بە پیـاوی داوێن پیس بكا، تا ئەویـش تەوبەیەكی ڕەوان و دروست نەكا، جا ئەمەیە مانای (وحرم ذلک علی المؤمنین). وەلە (سـوننەی ئەبو داوود/كتاب النكاح) ٢٢١/٢ لە (ئەبی هورەیرە)وە هاتووە: پێغەمبەر ﷺ فەرموویەتـی: ((لا ینكح الزانی المجلود الا مثلـه)) پیاوی زیناكەری شـەلاق لێدراو، هەردەبـێ ژنێكی قامچ لێـدراوی وەكو خۆی مـارە بكات، نابێ ژنێكی تـر بێنێت. بەڵام (ئەبووعەبدول قاسـم)لە كتێبی (الناسـخ والمنسـوخ) دا ئەڵێ: ئەو ئایەتەی: (وحرم ذلک علی المؤمنین) بەئایەتی (وأنكحوا الأیامی منكم) نەسـخ بۆتەوە، وە هەر ئیمامی (شـافعی)یش دانی بەوەدا ناوە و دەشڵێت: ئەو ئایەتە سڕاوەتەوە.

بوختان كردن بۆ ژنانی داوێنپاك:

ئینجا بۆزیاتر پاراسـتنی نامووس و شەرەفی موسڵمانان بەگشتی؛ خـوای گەورە ئەفەرموێ: ﴿ ٤: والذین یرمون المحصنات ﴾ ئەو كەسـانەش كە ژنانی داوێنپاك (یـا پیاوانی داوێنپاك) تۆمەت بار ئەكەن بە زیناوە ﴿ ثم لم یأتوا بأربعة شـهداء ﴾ پاشـانیش چوار شـایەت ناهێنن بۆ چەسـپاندنی داواكەیـان ﴿ فاجلدوهم ثمانین جلدة ﴾ دەبێ ئەوانە هەشـتا شـەلاقیان لێ بـدەن تاجارێكیتر بە ناهەق و نارەوا نامووسـی خەڵك لەكـەدارو بریندار نەكەن ﴿ ولا تقبلوا لهم شهادة أبدا ﴾ هەتا هەتاشە نابێ شایەتیشیان بۆ شتی تر لێ وەرگرن" ﴿ وأولئک هم الفاسـقون ﴾ ئا ئەوانەن لە سنوور دەر چووانو "لای خوا بە فاسـق ئەدرێنە قەڵەم" ﴿ ٥: إلا الذین تابوا مـن بعد ذلک وأصلحوا ﴾ مەگـەر ئەوانەی دوای ئەو كارە دزێوو ناشیرینە پەشـیمان دەبنەوەو كردەوەكانیشـیان چاك دەكەنەوەو، جارێكیتریـش ناگەڕێنەوە بۆ ئەوكارە ﴿ فـإن الله غفور رحیم ﴾ ئەوە بێگومانە خوا بۆ ئەوجۆرە كەسـانە زۆر لێبووردەیە، زۆریش میهرەبانە. "زانایان كێشەیان لەوەدا هەیە: ئایا ئەو ئیستیسنایەی -إلا الذیـن تابوا..- كوێـی بڕیارەكان ئەگرێتـەوە؟ جا هەریەكە یـان لەوبارەوە قسـەیەك ئـەكات، هەندێكیان ئەڵێن: هەر سـێ بڕیارەكەی لە كۆڵ ناكەوێ: (شـەلاق)، وە هەمیشەش هەر فاسقەو نابێ بە شـایەت، مەگەر پەشیمان ببێتەوەو لەناو خەڵكیشا بڵێ: بەڕاسـتی فڵان -كە من بوختـانم بۆ كرد- كەسـێكی پاكە، بۆ ئەوەی بە تەواوی شوێنەواری ئەو بوهتانە نەمێنێ لەناو مەردومدا، لەولاشـەوە ئابرووی ئەو خێزانە بگەڕێتەوە. بەڵێ تا ئێسـتا باسی پاراسـتنی شـەرەفی موسـڵمانان بوو بەگشـتی. ئێسـتاش باسی ئەوكەسـانە ئەكات هاوسـەرو ژنی خۆیان بە زیناو شەرواڵ پیسی

تاوانبار ئەکەن: ﴿ ٦: والذين يرمون أزواجهم ﴾ ئەو کەسانەش کە تۆمەتی زینا و شەروالٌ پیسی دەدەنە پالٌ هاوسەرانیان ﴿ ولم يكن لهم شهداء إلا أنفسهم ﴾ لەهەمان کاتدا بێجگە لە خۆیان شایەتی تریان نییە شایەتییان بۆ بدەن کە ئەو ژنە زینای کردووە "چونکە چوار شایەت پێویستە بۆ ئیسپاتی زینا ﴿ فشهادة أحدهم أربع شهادات بالله ﴾ جا بۆ ئەوەی ئەو هەشتا شەلاقەی لە کۆلٌ بکەوێ -ئەگەر شایەد نەبوو- ئەبێ هەریەك لەو جۆرە پیاوانە چوار جار بە ناوی خواوە شایەتی بدات و سوێند بخوات بەخوا ﴿ إنه لمن الصادقين ﴾ بلێت: بە ڕاستی من لە ڕاستگۆیانم "کە ئەلێم ئەم ژنەم زینای کردووە" وە بەچاوی‌خۆم تاوانەکەیم بینیوە ﴿ ٧: والخامسة أن لعنة الله عليه إن كان من الكاذبين ﴾ پێنجەم جاریش بلێت: نفرینی خوام لەسەر بێت ئەگەر لە درۆزنانیش بم "بە کورتی: هەر کات کابرایەك لە ژنەکەی خۆی خانەگومان کەوت و تۆمەتباری کرد بەزینا، ئەبێ بیبات بۆ لای دادوەری ئیسلام، ئەوجا دادوەریش چوار ئەشهەدو بیللای پێ بکێشێ کە لەوقسانەدا ڕاست ئەکات، جا بۆ جاری پێنجەم نفرین لە خۆی بکات، ئەگەر بوختان بکاو درۆ بکات، جا ئەگەر ژنەکە بێ‌دەنگبوو بەردەباران دەکرێت. ئینجا ئەوکاتە بەلای ئیمامی شافعی وزۆرێکی‌تر لە زانایانەوە ئەو ژنەی بەهەتا هەتایی لێ حەرام ئەبێت و، دەبێ مارەییەکەشی بەتەواوی بداتێ، لە پاشان ژنەکە بەردەباران ئەکرێو، پیاوەکەش ڕزگاری ئەبێ" بەڵام لەگەڵ ئەویشدا خوای‌دلۆڤان دەرفەتیشی بۆ ژنەکە هێشتووتەوە، کە پاش سوێندی ئەوپیاوە دەتوانێ دیفاع لە خۆی بکات، وەك ئەفەرموێ: ﴿ ٨: ويدرأ عنها العذاب ﴾ سزا لەسەر ئافرەتە "قەزف کراوەکەش" لائەبرێت و "سزانادرێ" ﴿ أن تشهد أربع شهادات بالله ﴾ کە ئەویش چوار جار شایەتی بداو، سوێند بە خوا بخوات و ئەشهەدوبیللا بکێشێ ﴿ إنه لمن الكاذبين ﴾ کە مێردەکەی لە درۆزنانەو، "درۆش ئەکات زینای داوەتە پالٌم" ﴿ ٩: والخامسة أن غضب الله عليها ﴾ و بۆ جاری پێنجەمین ژنەکە بلێت: خەشم و قینی خوام لەسەر بێت ﴿ إن كان من الصادقين ﴾ ئەگەر ئەو مێردەم لە ڕاستگۆیان بێت ومنیش زینام کردبێت وە لە دوای ئەمە دادوەری ئیسلام لێکیان جیا دەکاتەوەو بۆ هەتاهەتایی لێك حەرام دەبن لە وتەی ئیمامی شافعی و زۆرترینی زانایاندا وە ژنەکە هەموو مارەیەکەشی دەکەوێ. ﴿ ١٠: ولو لا فضل الله عليكم ورحمته وأن الله تواب حكيم ﴾ خۆ ئەگەر فەزڵ و میهرەبانی و ڕەحمی خوا نەبووبا لەسەرتان، وئەوەش نەبوایە کە خوا زۆر تەوبە وەرگرە ولە کارزان و کار جوانیشە ئێوە تووشی نارەحەتی ئەبوون و، زۆربەی کاروبارتان لا قورس دەبوو. (ئیبن کەسیر) ئەڵێت: ئەم دە ئایەتەی خوارەوە: (إن الذين جاؤا بالإفک..) سەبارەت بە دایکی موسڵمانان (خاتوو عائیشە رضي الله عنها) هاتوونەتە خوارەوە، ئەو کاتە دووڕووەکان نەخشەی بۆهتانێکی گەورەیان بۆ کێشا: جا خوای گەورەیش جل جلاله ئەوکارەی بەلاوە شتێکی زۆر قورس و نارەحەت بوو.

بوختان بۆ خاتوو عائیشە (خوا لێی ڕازی بێ):

ئەوجا بۆ دیفاع و بەرگری لە ناموس و شەرەفی پەیامبەر ﷺ لەسەریەك دە ئایەت ئەنێرێ و ئەفەرموێ: ﴿ ١١: إن الذين جاؤا بالإفك عصبة منكم ﴾ بێ‌گومان ئەوانەی کە ئەو درۆو بوختانە گەورەیان هەڵبەست، کۆمەڵێك بوون لە خۆتان" ﴿ لا تحسبوه شرا لكم ﴾ وا مەزانن ئەو ڕووداوە بۆ ئێوە شەڕو خراپە ﴿ بل هو خير لكم ﴾ بەڵکو چاك وخێرە بۆتان ئێوە "بەویاسایە لەئایندەدا ناموسی ملیۆنەها موسڵمان ئەپارێزرێ و؛ بەرگری لێ ئەکرێ... کەوابوو زۆر چاکە بۆتان، چونکە لەلایەکەوە دوژمنایەتی بێ بڕواکانتان بۆ دەرکەوت؛ کە تا چ ئەندازەیەك ئەیانەوێ ئابڕووی ئەو بنەماڵەو خێزانە پاکانە بەرن، شەرەفی ئەو بنەماڵانە بشکێنن.. چاکە بۆتان، چونکە خوای گەورە بەدوای یەکدا(١٠) ئایەت دەنێرێ بۆ دیفاع لە ناموسی داوێنپاکان" ﴿ لكل امرئ منهم ما اكتسب من الإثم ﴾ بێ‌گومان هەریەکەش لەوانە چەند لەو گوناهو تاوانە بەشدارە؛ بەشێك تاوانی تایبەتی لە ئەستۆی خۆیدایە "واتە: هەرکەسە چەندە کۆششی بۆ کردبێ بە ئەندازەی ئەوەش تۆڵە وەرئەگرێ" ﴿ والذي تولى كبره منهم ﴾ ئەو کەسەش کە سەرۆکایەتی بەشێکی‌زۆری ئەو تاوانەیەی کرد (کوڕەکەی سەلوول) ﴿ له عذاب عظيم ﴾ سزایەکی سەخت وگەورەی بۆ هەیە چونکە هەر ئەوکاتە (سەفوان) وشترەکەی لێ ئەخوڕی و، خاتوو عائیشەش لەناو کەژاوەکەدا بوو، کوڕەکەی سەلوول لەناو خەڵکێکی زۆردا وەستابوو و پرسی ئەمە کێیە؟! وتیان: عائیشەی خێزانی پەیامبەرە ﷺ،وتی: ئەمە سوێندی بێت بەپاکی نەگەڕاوەتەوە!! ﴿ ١٢: لولا إذ سمعتموه ﴾ بۆچ کاتێ ئێوە ئەو دەنگۆو تۆمەتەتان بیست ﴿ ظن المؤمنون والمؤمنات بأنفسهم خيرا ﴾ پیاوان و ژنانی بڕوادار گومانی چاکیان بە یەکتر نەبرد ﴿ وقالوا هذا إفك مبين ﴾ ونەیانگوت: ئاشکرایە ئەمە بوختان و درۆیەکی زل و ڕوونە، هەر وەك (ئەبوو ئەییووب) و خێزانەکەی وتیان. بەڵێ ئەوانە (کوڕەکەی سەلوول) ونموونەیان لە زووەوە لە مەڵاسدابوون بۆ شکاندنی بنەماڵەی پەیامبەر ﷺ

﴿ ١٣: لولا جاؤا علیه بأربعة شـهداء ﴾ ئەی بۆچ بوختانچییەکان چوار شـایەدیان نەهێنا بۆ سـەلماندنی داواکەیـان ﴿ فإذ لم یأتوا بالشـهداء ﴾ ئەوسا کە هەر شایەتیان نەهێنان ﴿ فأولئک عند الله هـم الكاذبون ﴾ ئیتردیارە کەئەوانە بەلای خواوە درۆزنن"، دیارە ئەمە هەرەشـەیەکە بۆهەموو بوهتانچییـەك، بەتایبەت بۆ ئەهلی

إِنَّ ٱلَّذِينَ جَآءُو بِٱلْإِفْكِ عُصْبَةٌ مِّنكُمْ لَا تَحْسَبُوهُ شَرًّا لَّكُم بَلْ هُوَ خَيْرٌ لَّكُمْ لِكُلِّ ٱمْرِيٍٕ مِّنْهُم مَّا ٱكْتَسَبَ مِنَ ٱلْإِثْمِ وَٱلَّذِى تَوَلَّىٰ كِبْرَهُۥ مِنْهُمْ لَهُۥ عَذَابٌ عَظِيمٌ ﴿١١﴾ لَّوْلَآ إِذْ سَمِعْتُمُوهُ ظَنَّ ٱلْمُؤْمِنُونَ وَٱلْمُؤْمِنَٰتُ بِأَنفُسِهِمْ خَيْرًا وَقَالُوا۟ هَٰذَآ إِفْكٌ مُّبِينٌ ﴿١٢﴾ لَّوْلَا جَآءُو عَلَيْهِ بِأَرْبَعَةِ شُهَدَآءَ فَإِذْ لَمْ يَأْتُوا۟ بِٱلشُّهَدَآءِ فَأُو۟لَٰٓئِكَ عِندَ ٱللَّهِ هُمُ ٱلْكَٰذِبُونَ ﴿١٣﴾ وَلَوْلَا فَضْلُ ٱللَّهِ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَتُهُۥ فِى ٱلدُّنْيَا وَٱلْءَاخِرَةِ لَمَسَّكُمْ فِى مَآ أَفَضْتُمْ فِيهِ عَذَابٌ عَظِيمٌ ﴿١٤﴾ إِذْ تَلَقَّوْنَهُۥ بِأَلْسِنَتِكُمْ وَتَقُولُونَ بِأَفْوَاهِكُم مَّا لَيْسَ لَكُم بِهِۦ عِلْمٌ وَتَحْسَبُونَهُۥ هَيِّنًا وَهُوَ عِندَ ٱللَّهِ عَظِيمٌ ﴿١٥﴾ وَلَوْلَآ إِذْ سَمِعْتُمُوهُ قُلْتُم مَّا يَكُونُ لَنَآ أَن نَّتَكَلَّمَ بِهَٰذَا سُبْحَٰنَكَ هَٰذَا بُهْتَٰنٌ عَظِيمٌ ﴿١٦﴾ يَعِظُكُمُ ٱللَّهُ أَن تَعُودُوا۟ لِمِثْلِهِۦٓ أَبَدًا إِن كُنتُم مُّؤْمِنِينَ ﴿١٧﴾ وَيُبَيِّنُ ٱللَّهُ لَكُمُ ٱلْءَايَٰتِ وَٱللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ ﴿١٨﴾ إِنَّ ٱلَّذِينَ يُحِبُّونَ أَن تَشِيعَ ٱلْفَٰحِشَةُ فِى ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ لَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ فِى ٱلدُّنْيَا وَٱلْءَاخِرَةِ وَٱللَّهُ يَعْلَمُ وَأَنتُمْ لَا تَعْلَمُونَ ﴿١٩﴾ وَلَوْلَا فَضْلُ ٱللَّهِ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَتُهُۥ وَأَنَّ ٱللَّهَ رَءُوفٌ رَّحِيمٌ ﴿٢٠﴾

ئیفـك ﴿ ١٤: ولولا فضل الله علیكم ورحمته فی الدنیا والآخرة ﴾ خۆ ئەگەر فەزڵ و میهرەبانی خوا نەبوایە لەسـەرتان لە دونیاولە قیامەتدا ﴿ لمسكم فیما أفضتم فیه عذاب عظیم ﴾ توشی سزایەکی گەورەی سەخت دەبوون لە سەرئەو درۆیە لە سەری چوون ﴿ ١٥: إذ تلقونه بألسنتكم ﴾ کاتێ دەمادەم ئەو درۆیەتان لە زمانی یەکتر وەرئەگرت و لەیەکترتان ئەپرسی ﴿ وتقولون بأفواهكم ما لیس لكم به علم ﴾ و بە دەمتانا دەهات و هیچ زانیار ییەکیشتان پێی نەبوو ﴿ وتحسبونه هینا ﴾ پێشتان وابوو هەروا شتێکی بچووك وئاسانە! ﴿ وهو عند الله عظیم ﴾ بەڵام ئەو بوهتانە بەلای خواوە زۆر ناقۆڵاو گـەورە بوو ﴿ ١٦: ولولا إذ سـمعتموه قلتم مـا یكون لنا أن نتكلم بهذا ﴾ بۆچی کاتێ گوێتـان لە و بۆختانەوەبوو نەتانگوت: ئێمە بۆمان نییە ئەم قسەیە بکەین ﴿ سبحانک هذا بهتان عظیم ﴾ ئەبوایە (سـبحان الله) تان بکردایەو، سەرتان سوڕ بمایە لەو درۆو بوختانەو بتانوتایـە: ئەمە تۆمەت و بوهتانێکی زۆرناقـوڵاو گەورەیە!! بۆ

هاوسـەری پەیامبەر ﷺ "کراوە ﴿ ١٧: یعظكم الله أن تعودوا لمثله أبـدا ﴾ خوا ئامۆژگاریتان ئەکات کە هەرگیـز کاری ئاوا دووبارە نەکەنـەوە ﴿ إن كنتم مؤمنین ﴾ ئەگەر ئێـوە برووادار بن ﴿ ١٨: ویبیـن الله لكـم الآیات ﴾ وە خوا بەڵگـەو ئایەتەکانی خۆیتان بۆ روون ئەکاتـەوە" کـە دەلالەت لە سـەر روونکردنەوەی ئەحکامی تایبـەت بە بوهتان کردن دەکات هـاورێ لە گەڵ رێنمایی و وەعز وهتـد... ﴿ والله علیم حكیم ﴾ وخوا خۆی زۆر زانایەو؛هیچی لێ بزر نابێ وبە هەموو شـت دەزانێ، کار جوانیشە لە دانانی هەموو حوکمێك لە جێی خۆیدا.

دەنگۆو قاوی زینا بۆ بڕوادا ران:

﴿ ١٩: إن الذیـن یحبون أن تشیع الفاحشـة فی الذیـن آمنوا ﴾ بێگومان ئەو کەسـانەی پێیان خۆشـەو ئەیانەوێ کاری ناشیرین و نادروسـت لەناو خەڵکانـی برواداردا بڵاو ببێتـەوە و ببێتە قاو ﴿ لهـم عذاب ألیم فی الدنیا والآخرة ﴾ ئەوە لەدونیاو لەئاخیرەتدا سـزای پڕ بەئێشیان بۆ ئامادە کراوە؛ لەدونیادا داری حەددیان لێ ئەدرێ و؛ لەدوا رۆژیشـدا دۆزەخ جێگەیـان دەبێت ﴿ والله یعلم وأنتم لا تعلمون ﴾ وە خوا هەموو شـتێ ئەزانێ لە سـەر ئێوە، وە ئێـوە نازانن ئەوەی ئـەو دەی زانێ ﴿ ٢٠: ولولا فضل الله علیكم ورحمته ﴾ خـۆ ئەگەر فەزڵ و میهرەبانیخوا نەبوایە لەسـەرتان ﴿ وأن الله رؤوف رحیم ﴾ و خواش بە سـۆز ودڵاوا نەبووبا، ئەوا بەهۆی ئەو بوختانەوە هەمووتانی بە پەلە سزا دەدا بەڵام لەو تاوان و گوناحە -پاش تۆڵە لێ سەندن- پاکی کردنەوە، پێشەوا (نەوایی) دەڵێت: (فیها براءة عائشة ؓ براءة قطعیة بنص القرآن العزیز، فلو شک فیها إنسان -والعیاذ بالله- صار كافرا مرتدا بإجماع المسلمین. قـال إبن عباس ؓ: لم تزن إمرأة نبی مـن أنبیاء الله -صلوات الله وسـلامه علیهم- وهذا إكرام من الله تعالی لهم). (مسـلم ب ١٧، ل١١٧). واتە ئەم ئایەتەی: (إن الذین جاؤا بالإفک..) بەرائەت و پاکانەیەکی حەتمییە بۆ خاتوو (عائشـە) بەدەقی قورئانی پیرۆز، جا ئەگەر کەسـێك بەگومان بوو تێیدا پەنـا بەخوا، ئەوە بەکۆی دەنگـی زانایان بەکافرو هەڵگەڕاوە دادەنـرێ. (ابن عباس) ئەڵێ: هەرگیز ژنی هیچ پێغەمبەرێك زیناکار نەبووە. وە ئەمەش رێز گرتن بووە لە خوای باڵاوە بۆیان (قورتوبی)یش ئەڵێ: (هیشـامی کوری عەممار) وتی: لەپێشەوا (مالیك)م بیست دەیوت: هەرکەس جوێن بە (ئەبووبەکر)، یاخود بە (عائیشـە) بدا، ئەوە خوێنی حەڵاڵەو دەکوژرێت، چونکە خوا ئەفەرموێت: (یعظكم الله أن تعودوا لمثله أبدا ان كنتم مؤمنین) خاوەنی تەفسـیری (کاشـف) ئەڵێت: (إن

الشيعة الإمامية يعتقدون أن نساء الأنبياء جميعهن عفيفات طاهرات، وأن النبي -أي نبي- لا يضع ماءه إلا في أرحام مطهرة، وأن زوجته قد تكون كافرة ولن تكون بغيا، لأن الرسول أكرم على ربه وأعز من أن يجعل تحته بغيا). واتە: هەموو شیعەی ئیمامی ئیتیفاقیان وایە کە: ژنانی هەموو پێغەمبەران خاوێن و داوێنپاکن، وە هیچ پێغەمبەرێك (ئاوی خۆی نەکردۆتە جێی حەرامەوە، بەڵێ.. دەشێ ژنە پێغەمبەرێ کافر بووبێ، بەڵام هەرگیز نەبووە داوێن پیس بووبێ. تەفسیری (مجمع البيان)یش ئەڵێت: (إن نساء الأنبياء يجب أن ينزهن عن مثل هذه الحال لأنها تشين، وقد نزه الله أنبياءه عما هو دون ذلک توقيرا لهم وتعظيما عما ينفر من قبول قولهم والعمل بدعوتهم).

لە دووی شەیتان مەڕۆن:

دوای ئەوە خوای گەورە ئیمانداران بەگشتی هۆشیار ئەکاتەوەو ئەفەرمووێ: ﴿ ٢١: يا أيها الذين آمنوا لا تتبعوا خطوات الشيطان ﴾ ئەی ئەوانەی بڕواتان هێناوە! بەدوای نەخشەو هەنگاوەکانی شەیتاندا مەڕۆن؛ واتە: گوێ مەگرن بە درۆو بوهتانکردن بە برواداران، چونکە ئەوەش لە هەنگاوەکانی شەیتانە ﴿ ومن يتبع خطوات الشيطان ﴾ هەرکەسێك شوێنی هەنگاوو پیلانەکانی شەیتان بکەوێ، دیارە ئەوە دووچاری کاری ناپەسەندو ناشیاو ئەبێت ﴿ فإنه يأمر بالفحشاء والمنكر ﴾ چونکە بێگومان شەیتان هەمیشە فەرمان بەکاری ناپەسەندو قێزەون ئەکات ﴿ ولولا فضل الله عليكم ورحمته ﴾ خۆ ئەگەر فەزڵ و میهرەبانی خوا نەبوایە لەسەرتان ﴿ ما زكى منكم من أحد أبدا ﴾ یەك کەستان هەرگیز لەگوناح پاك و پوختە نەئەبووەوە، واتە: ئەگەر ئەو ڕێنموونی نەکردنایە بۆ پەشیمان بوونەوە قەت ڕێتان دەر نەئەکرد ﴿ ولكن الله يزكي من يشاء ﴾ بەڵام خوا میهرەبانی زۆرە، بۆیە بۆ هەرکەسێ خۆی حەزبکاو بیەوێ و شایستەش بێت، لەگوناحەکانی پاکی ئەکاتەوە ﴿ والله سميع عليم ﴾ چونکە خوا زۆر ژنەوایە بە وتەو کردارتان، زۆر زانایشە بە هەموو نیازو نییەتێکتان، جا کەواتە پەلە بکەن و پەشیمان ببنەوەو دەست لەبوختان کردن هەڵبگرن ﴿ ٢٢: ولا يأتل أولوا الفضل منكم والسعة ﴾ ئەی خەڵکینە! بائەوانەتان دەوڵەمەندن و، خاوەنی فەزڵ و سامان و ماڵن سوێند نەخۆن ﴿ أن يؤتوا أولي القربى والمساكين والمهاجرين في سبيل الله ﴾ کە بەخشش و کەرەمی خۆیان لە نزیکان و خزم و بێنەوایان و کۆچکەرانی ڕێگەی خوا بگرنەوە لەبەرئەو بوختانەی بەرامبەریان کرا، ئەڵبەتە یەکێ لەوانە دەستی خستبوو ناو مەسەلەکەی خاتوو عائیشەوە، (مستەح)ی پورزای پێشەوا (ئەبووبەکر) بوو، ئەو پیاوێکی زۆرلات و بێ دەسەڵات وهەژار بوو، ئەبووبەکر دەستگیرۆیی ئەکرد، کەچی کاتێ ئەو بوختانە پێش هات، ئەویش بەشی خۆی تێخست!! جا ئەبووبەکر سوێندی لێ خوارد ئیتر هیچی نەداتێ... ئەوسا خوایش ئەم ئایەتەی دابەزاند

۞ يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ لَا تَتَّبِعُوا۟ خُطُوَٰتِ ٱلشَّيْطَٰنِ ۚ وَمَن يَتَّبِعْ خُطُوَٰتِ ٱلشَّيْطَٰنِ فَإِنَّهُۥ يَأْمُرُ بِٱلْفَحْشَآءِ وَٱلْمُنكَرِ ۚ وَلَوْلَا فَضْلُ ٱللَّهِ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَتُهُۥ مَا زَكَىٰ مِنكُم مِّنْ أَحَدٍ أَبَدًا وَلَٰكِنَّ ٱللَّهَ يُزَكِّى مَن يَشَآءُ ۗ وَٱللَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ﴿٢١﴾ وَلَا يَأْتَلِ أُو۟لُوا۟ ٱلْفَضْلِ مِنكُمْ وَٱلسَّعَةِ أَن يُؤْتُوٓا۟ أُو۟لِى ٱلْقُرْبَىٰ وَٱلْمَسَٰكِينَ وَٱلْمُهَٰجِرِينَ فِى سَبِيلِ ٱللَّهِ ۖ وَلْيَعْفُوا۟ وَلْيَصْفَحُوٓا۟ ۗ أَلَا تُحِبُّونَ أَن يَغْفِرَ ٱللَّهُ لَكُمْ ۗ وَٱللَّهُ غَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿٢٢﴾ إِنَّ ٱلَّذِينَ يَرْمُونَ ٱلْمُحْصَنَٰتِ ٱلْغَٰفِلَٰتِ ٱلْمُؤْمِنَٰتِ لُعِنُوا۟ فِى ٱلدُّنْيَا وَٱلْءَاخِرَةِ وَلَهُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ ﴿٢٣﴾ يَوْمَ تَشْهَدُ عَلَيْهِمْ أَلْسِنَتُهُمْ وَأَيْدِيهِمْ وَأَرْجُلُهُم بِمَا كَانُوا۟ يَعْمَلُونَ ﴿٢٤﴾ يَوْمَئِذٍ يُوَفِّيهِمُ ٱللَّهُ دِينَهُمُ ٱلْحَقَّ وَيَعْلَمُونَ أَنَّ ٱللَّهَ هُوَ ٱلْحَقُّ ٱلْمُبِينُ ﴿٢٥﴾ ٱلْخَبِيثَٰتُ لِلْخَبِيثِينَ وَٱلْخَبِيثُونَ لِلْخَبِيثَٰتِ ۖ وَٱلطَّيِّبَٰتُ لِلطَّيِّبِينَ وَٱلطَّيِّبُونَ لِلطَّيِّبَٰتِ ۚ أُو۟لَٰٓئِكَ مُبَرَّءُونَ مِمَّا يَقُولُونَ ۖ لَهُم مَّغْفِرَةٌ وَرِزْقٌ كَرِيمٌ ﴿٢٦﴾ يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ لَا تَدْخُلُوا۟ بُيُوتًا غَيْرَ بُيُوتِكُمْ حَتَّىٰ تَسْتَأْنِسُوا۟ وَتُسَلِّمُوا۟ عَلَىٰٓ أَهْلِهَا ۚ ذَٰلِكُمْ خَيْرٌ لَّكُمْ لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُونَ ﴿٢٧﴾

ونەهی کرد لە پیاوانی مەردو جوامێرو دەهەندە کە سوێند بخۆن دەست بگرنەوە لە دەستگرۆیی خزمان وهەژاران و کۆچکەرانی ڕێگەی خوا. ﴿ وليعفوا وليصفحوا ﴾ دەبا ئەو جۆرە مەردانە عەفوویان بکەن وچاویان لێ بپۆشن؛ لەوەی بەسەریاندا دێت ببوورن و پشتگوێی بخەن و بڕۆنەوە سەر پیاوەتییەکەی جارانی خۆیان ﴿ ألا تحبون أن يغفر الله لكم ﴾ مەگەر ئێوە - خاوەن بەخششان -خوا لێتان ببوورێت!! جا کاتێ ئیمامی (ئەبووبەکر) ئەو ئایەتەی بیست، وتی: (بلى أحب أن يغفر الله لي) بەڵێ.. بەڵێ پێم خۆشە، خوا لێم خۆشبێ، ئیتر پاش ئەوە جیرەکەی مستەحی ناردەوە بۆی و، لێی خۆش بوو، جا دوای ئەوەش (حەسان و، حیمنەو، میستەح) شەلاقی ئەو بوختانەیان لێ درا، دیارە ئەم ئایەتە ڕێزوپلەو جێگایەکی ئێجگار مەزنی ئەبووبەکر ﵁ نیشان ئەدات. (تەفسیری ئیبن کەسیر) ﴿ والله غفور رحيم ﴾ چونکە خوا زۆر لێبووردەیە، زۆریش بەسۆزو میهرەبانە.

بوختان کردن بۆ ژنانی خاوەن باوەڕی بێ ئاگا:

جـا دوای باس کردنـی ڕووداوەکەی (ئیفك) دێتە سـەر باسـی ئەوانەی وا بوختان بۆ ژنانی موسڵمان وداوێنپاك ئەکەن بەگشتیی و، خاتوو (عائیشە) بەتایبەتی، بۆیە ئەفەرموێ: ﴿ ٢٣: إن الذين يرمون المحصنات الغافلات المؤمنات ﴾ بێگومان ئەوانەی بوختان بە ژنانی داوێنپاك و بێخەبەری بڕوادار دەکەن ﴿ لعنوا في الدنيا والآخرة ﴾ لەدواڕۆژیشـدا نفرینیان لێکراوە ﴿ ولهم عذاب عظيم ﴾ لەگەڵ ئەوەشدا سزایەکی گەورەشیان بۆ ئامادەکراوە؛ ﴿ ٢٤: يوم تشـهد عليهم ألسـنتهم وايديهم وأرجلهم بما كانوا يعملون ﴾ لەو ڕۆژەدا زمان و دەست و پێیان دەبێتە شایەد لەبەرامبەر ئەو کارانەوە دەیـان کـرد، جا یا هەر بەواقیعی ئەوانە دێنە قسـەو گفتوگۆ و، هەریەکەیان قسەی خۆی ئەکات و، یەکە یەکە ئەو شتانە ئەڵێت کردوویانە، یان هەر شتێکیان کردبێت لەسەریان تۆمار کراوەو لێی ئاشـکرا دەبێت، وەك ئیمزاو مۆرو –طبع الأصابع–ی پەنجەکان، کە ئیمرۆ گەلێ تاوانیان پێ ئاشـکرا دەکرێ ﴿ ٢٥: يومئذ يوفيهم الله دينهم الحق ﴾ لەو ڕۆژەدا خوای گەورە تۆڵەو جەزای بە جێیان دەدا. ﴿ ويعلمون أن الله هو الحق المبين ﴾ ئەوسا چاك ئەزانن کە بەڕاستی خوایە زاتی هەقی ئاشکراکەری هەموو شتێك. تەفسیری (کەششـاف) ئەڵێت: لە تەواوی قورئاندا تاوانێك نییە کە خوای گەورە بەو توندو تیژیە هەڕەشـەی لێ کردبێت وەك ئەوە هەڕەشـە لەبوختان کەرانی خاتوو عائشە دەکات خوا لێی ڕازی بێت.

پاکان بۆ پاکان، ناپاکانیش بۆ ناپاکان:

﴿ ٢٦: الخبيثات للخبيثين ﴾ ژنانی پیس و ناپاك بۆ پیاوانی پیس وناپاکـن ﴿ والخبيثون للخبيثـات ﴾ وە پیاوانی پیس و ناپوختیش بۆ ژنانی پیس و ناپاکن، چونکە هاو تەرازووی یەکن ﴿ والطيبات للطيبين ﴾ و ژنانی پاکیش بۆ پیاوانی پاك ﴿ والطيبون للطيبات ﴾ و پیاوانـی پاکیش بۆ ژنانی پاکن، چونکە هیـچ لایەکیان بەدناو نەبـوون، ئەم ئایەتـەش بەڵگەیە بۆ پاك وخاوێنی خاتو عائشـە –خوا لێی ڕازی بێت– چونکە ئەگەر پاك نەبووبا بۆ پێغەمبەر ﷺ نەدەبوو ﴿ أولئک مبرؤن مما يقولون ﴾ ئەمانە (عائشەو سەفوان) دوورو بەریـن لەو تۆمەتانەی ناپـاکان ئەیڵێن و ڕەواجی پێئەدەن ﴿ لهم مغفرة ورزق كريم ﴾ لەپاداشتی ئەو بوختانەدا بۆیان کراوە و ڕۆزییەکی نەبڕاوەیان لەبەهەشتدا بۆ هەیە.

بێ ئیزن سەر بەماڵی هیچ کەسێکدا مەکەن:

ئینجا بۆ ئـەوەی کۆمەڵ وکۆمەڵگە، بەپاکـی بمێنێتەوەو نەتوانن بوختـان بۆ یەکـتری بکەن، بەرنامەی زیارەت وسـەردانی یەکتر یدادەنێت، بۆیە دەفەرموێ: ﴿ ٢٧: يا أيها الذين آمنوا لا تدخلوا بيوتـا غير بيوتكم ﴾ ئەی ئەوانەی باوەڕتـان هێناوە! بێ لە ماڵی خۆتان مەچنە هیچ ماڵێکیتر ﴿ حتى تسأنسوا وتسلموا على أهلها ﴾ تا مۆڵەت دەخوازن وسڵاو لە دانیشتووان و خاوەن ماڵەکان دەکەن ﴿ ذلكـم خيـر لكم ﴾ ئا ئەوە بۆ ئێوە چاکـترە، تا بەبێ مۆڵەت خۆتان بکەن بە ژوورا ﴿ لعلكم تذكرون ﴾ بەشـکو لەو شـێوەیە پەندو ئامۆژگاری وەر بگـرن و کاری پێبکەن. پیاوێك وتی: ئەی پەیامبەری خوا ﷺ! ئایا دەبێ لەدایکشم مۆڵەت وەربگرم؟ ئەویش فەرمـووی: بەڵێ؛ کابرا وتی: ئاخر جگە لەمن کەسـێکی دیکەی نیـیە خزمەتی بکا؟ پەیامبەریش فەرمووی: باشـە پێت خۆشـە دایکـت بەڕووتی ببینی؟ کابرا وتی: نا، ئەویش فەرمووی کەواتە هەرکاتـێ دەتەوێ بچیتە ژوورەکەیەوە ئاگاداری بکە، ئەوجا بچۆ ژوورەوە. ئیمامی (بەیهەقی و تەبەری) ڕیوایەتیان کردووە ﴿ ٢٨: فـإن لم تجدوا فيها أحدا ﴾ ئینجا ئەگەر کەسـێکتان لەو ماڵانەدا دەسـت نەکـەوت مۆڵەتتان بدا، وە یا زانیتان کـەس لەماڵ نییە ﴿ فـلا تدخلوها حتى يـؤذن لكم ﴾ مەچنە ژوورەوە تـا مۆڵەتتان ئەدرێ لەلایەن کەسێکەوە ئیزنیبەدەست بێ، چونکە خانووبەرە ڕێـزو حورمەتێکی تایبەتی خۆی هەیە، هیچ کەسـێك بۆی نییە حورمەتی بشـکێنێ ﴿ وإن قيل لكم إرجعوا ﴾ خۆ ئەگەر پێشتان وتـرا بگەڕێنەوە (لەبەر هەر هۆیەك بێـت) ﴿ فارجعوا ﴾ ئێوەش بەبـێ دڵگرانی ونارەحەتی بگەڕێنەوە ﴿ هو أزكى لكم ﴾ ئەوەش بۆئێوە باشترو چاکترە ﴿ والله بما تعلمون عليم ﴾ خواش ئاگادارو زانایـە بە هەرچی ئێوە ئەیکەن. کەواتە پێویسـتە ڕێزو حورمەتی خانـەو مەنـزڵی هەموو کەسـێك بپارێزرێ، وەنابـێ هەرکەس بە ئارەزوو خۆی بکات بە ژووری هیچ کەسێکی تردا.

تێبینـی: ئیمامی ئەحمەد –خوا ڕەحمی پێ بکا– ئەڵێ: ئینسـان هــەرکات گەڕایــەوە بۆ مــاڵی خۆی، چــاك وایە لــەدەم دەرگادا بکۆکێ، یا پێ بکوتێ بە ئەرزدا، هەر بۆیە پێغەمبەر ﷺ ڕێ نادا بەوانەی –لەسـەفەرێکی دوور دەگەڕێنەوە– بێ ئاگادار کردنەوەی مـاڵ و منـاڵ بەشـەو خۆیـان بکەن بەمـالا! لـە فەرموودەیەکی دیکەدا هاتووە: کاتێ پێغەمبەر ﷺ لەسەفەر دەگەڕایەوە، لەنزیك شـاری مەدینەدا بارخانەیان دەخست تاکو نزیکی ئێوارە، ئەوسا ئەی فەموو: با ئەو ژنانە ئامادە نین بۆ پێشوازی مێردەکانیان، خۆ

ئامادە بکەن و، پاك و تەمیزی خۆیان بکەن و، پرچەکانیان شانە بکەن. (متفق علیه). خێزانی (عەبدوڵلای کوڕی مەسعوود) ئەڵێ: هــەرکات عەبدوڵلا ئەگەڕایەوە بۆ ماڵ لــەدەم دەرگاکەدا ئەکۆکی و، توفی دەکــردەوە، تا بێ ئاگاداری ئێمە نەیێتە ژورەوەو شــتێ ببینــێ، حەزی پێ نەکا. ﴿ ٢٩: لیس علیکم جناح ﴾ هیچ جۆرە ســەرکۆنەو گوناهێکتــان لەســەرنییە بێ مۆڵــەت وەرگرتن ﴿ أن تدخلوا بیوتا غیر مسكونة ﴾ کە بچنە ماڵێکەوە چۆڵ بێ و کەسی تیا نیشــتەجێ نەبێ، وەك میوانخانـــەو دام و دەزگا حکومییەکان و مزگــەوت وشوێنەگشــتییەکان... ﴿ فیها متاع لکــم ﴾ کەل و پەلی ئێــوەی تێدا بێت ﴿ والله یعلم ما تبدون وما تكتمون ﴾ ئێوە هەرچی دەر بخەن و، هەرچیش بشارنەوە خوا دەیزانێو ئاگادارە لێی، دەزانێ بە چ مەبەستێکەوە ئەچنە ئەو ماڵانەوە.

لە ژنانی نامەحرەم چاو داخەن:

ئینجا لەم چەند ئایەتەشــدا خوا ڕێنمایی موسـڵمانان دەکات، بۆ وەزەن نەکــردن لە ژنان و،چاو نووقاندن هەمیشــە لە ئاســتیان: ﴿ ٣٠: قــل للمؤمنین یغضوا مــن أبصارهم ﴾ ئەی موحەممەد ﷺ بەپیاوانی بڕوادار بڵێ: چاو بنووقێنن لەئاســتی ژنانی نامەحرەمدا "واتە لەئاســتی ئەوانەی وا ئەتوانن مارەیان بکەن" چونکە لە چاو داخستندا دەرگای هەموو خراپەیەك دائەخرێت. (ئەحمد شەوقی) چەندەجوان ئەڵێت:

نظرة فابتسامة فسلام   فكلام فموعد فلقاء

﴿ ویحفظوا فروجهم ﴾ وە داوێن و عەورەتی خۆیان بپارێزن ﴿ ذلك أزكــى لهــم ﴾ بێگومان ئەوە باشــترە بۆیــان ﴿ إن الله خبیر بما یصنعــون ﴾ بێگومان خوا بەو هەموو ئاکارانەیان بە ئاگایە" دیارە ئەمە هەڕەشەیەکی سەختە لەوانەی سنووری خوا ئەشکێنن.

جل و بەرگی باڵا پۆش (حیجاب):

﴿ ٣١: وقل للمؤمنات یغضضن من أبصارهن ویحفظن فروجهن ﴾ بەژنانی باوەڕدار بڵێ: باچاویان دابخەن لەتەماشای نامەحرەم و، عەورەتیشیان بپارێزن لەگوناه ﴿ ولا یبدین زینتهن إلا ما ظهر منها ﴾ زینەت و جوانی وخشــڵی خۆیان دەرنەخەن لەئاستی نامەحرەم، بێجگە لەوەی لێیدەردەکەوێ، واتە: ئەو ئەندامانە نەبێت لە کاتی ئیش و کاری ناو ماڵدا دەرئەکەون وەك دەم و چاوو هەردوو دەست -وەك ئیبن عەبباس دەڵێ-، ئەوە قەیناکات. (شــێخی بەیزاوی) یش ئەڵێت: قسەی ڕاست ئەوەیە: مۆڵەتدان بۆ دەرکەوتنی دەم و چــاوو هەردوو دەســت تەنها بۆ کاتــی ئەنجامدانی نوێژەکانە، نەك لە دەرەوەی نوێژەکان، چونکە هەموو جەســتەو لاشەی ژنان عەورەتەو، ڕەوانییە دەرخستنی و تەماشا کردنی، بۆ مێردو مەحرەم نەبێت، وەهەروەها یاساغە بۆ نامەحرەم تەماشای هەر جێگایەکی ژنــان بکات، مەگەر کاتی ناچاری، وەك ســەیرکردنی پزیشــکی

فَإِن لَّمْ تَجِدُوا فِيهَا أَحَدًا فَلَا تَدْخُلُوهَا حَتَّىٰ يُؤْذَنَ لَكُمْ وَإِن
قِيلَ لَكُمُ ارْجِعُوا فَارْجِعُوا هُوَ أَزْكَىٰ لَكُمْ وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ
عَلِيمٌ ﴿٢٨﴾ لَّيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ أَن تَدْخُلُوا بُيُوتًا غَيْرَ مَسْكُونَةٍ
فِيهَا مَتَاعٌ لَّكُمْ وَاللَّهُ يَعْلَمُ مَا تُبْدُونَ وَمَا تَكْتُمُونَ ﴿٢٩﴾
قُل لِّلْمُؤْمِنِينَ يَغُضُّوا مِنْ أَبْصَارِهِمْ وَيَحْفَظُوا فُرُوجَهُمْ
ذَٰلِكَ أَزْكَىٰ لَهُمْ إِنَّ اللَّهَ خَبِيرٌ بِمَا يَصْنَعُونَ ﴿٣٠﴾ وَقُل لِّلْمُؤْمِنَاتِ
يَغْضُضْنَ مِنْ أَبْصَارِهِنَّ وَيَحْفَظْنَ فُرُوجَهُنَّ وَلَا يُبْدِينَ
زِينَتَهُنَّ إِلَّا مَا ظَهَرَ مِنْهَا وَلْيَضْرِبْنَ بِخُمُرِهِنَّ عَلَىٰ جُيُوبِهِنَّ
وَلَا يُبْدِينَ زِينَتَهُنَّ إِلَّا لِبُعُولَتِهِنَّ أَوْ آبَائِهِنَّ أَوْ
آبَاءِ بُعُولَتِهِنَّ أَوْ أَبْنَائِهِنَّ أَوْ أَبْنَاءِ بُعُولَتِهِنَّ
أَوْ إِخْوَانِهِنَّ أَوْ بَنِي إِخْوَانِهِنَّ أَوْ بَنِي أَخَوَاتِهِنَّ أَوْ نِسَائِهِنَّ
أَوْ مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُهُنَّ أَوِ التَّابِعِينَ غَيْرِ أُولِي الْإِرْبَةِ مِنَ
الرِّجَالِ أَوِ الطِّفْلِ الَّذِينَ لَمْ يَظْهَرُوا عَلَىٰ عَوْرَاتِ النِّسَاءِ
وَلَا يَضْرِبْنَ بِأَرْجُلِهِنَّ لِيُعْلَمَ مَا يُخْفِينَ مِن زِينَتِهِنَّ وَتُوبُوا
إِلَى اللَّهِ جَمِيعًا أَيُّهَ الْمُؤْمِنُونَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ ﴿٣١﴾

پیاو، کاتێ پزیشــکی ژن نەبێت، یاکاتێ بۆ هەڵگرتنی شــایەتی بێت. بەشێکی زۆر لە زانایان ئەڵێن: نابێ ئافرەتیش سەیری هیچ شــوێنێکی پیاوان بکا، نەبە ئارەزووەوە، نە بە ناچاری، بەڵگەی ئەم فەرموودەیە (ئیمامی ترمزی) ئەیگێڕێتەوە لە (ئوم سەلەمە) وە کە ئەوو (خاتوو مەیموونە) لای پێغەمبەر ﷺ بوون، جا لەو کاتەدا (ئیــبن ئوممی مەکتومــی) نابینا هات، پێغەمبــەر ﷺ فەرمووی: چاوی خۆتان بگرن لە نەزەرو،خۆ داپۆشــن! ئوم ســەلەمە ئەڵێ: وتم: باشــە! ئەی ئەو نابینا نییە؟ فەرمووی ئەی بۆ ئێوەش ئەو نابینن؟. هەندێکی دی پێیان وایە نوارینی ژنان بۆ پیاوی نامەحرەم بەبێ ئارەزوو و ئەنقەســت ڕەوایە، وەك لە فەرموودەیەکی (متفق علیــه) دا هاتووە: (حەبەشــە) پیپیەکان ڕۆژی جەژن شەڕەنێزەیان ئەکرد لەمزگەوتدا پێغەمبەر ﷺ خۆیشــی سەیری دەکردن و خاتوو عائیشەیشی لەپشت خۆیەوە دانابوو سەیری دەکردن. ﴿ ولیضربن بخمرهن علی جیوبهن ﴾ با گۆشەی سەرپۆش و لەچکەکانیان بدەن

بەسەر سینگیشیاندا تا گەردن و سینگ وبەرۆکیان دەرنەکەوێ ﴿ ولا یبدین زینتهن إلا لبعولتهن ﴾ وخشـڵ و جوانیو زینەتیان "سەرو مـل وگوێ وسـنگ وقۆڵ وباڵ ولاقیان" دەرنەخـەن بۆ مردەکانیان نەبێـت ﴿ أو آبائهن أو آباء بعولتهـن ﴾ یان بۆ باوکیان، یان بۆ باوکـی شـووەکانیان "خەزوریان" ﴿ أو أبنائهـن ﴾ یان بۆ کوری خۆیـان ﴿ أو أبناء بعولتهن ﴾ یان بـۆ کورانی مێردەکانیان ﴿ أو إخوانهـن ﴾ یـان بۆ براکانی خۆیان ﴿ أو بنی إخوانهن ﴾ یان بۆ کوری براکانیان ﴿ أو بنی أخواتهن ﴾ یان بۆ کوری خوشکەکانیان چونکە ژیان لەگەڵ ئەو جۆرە کەسـانەدا کەمتر چاوەروانی فیتنەو کاری خراپیـان لێـوە دەکـرێ. جا لەبـەر ئەوە بۆ ژنـان رەوایە دەسـت و پێ و لاق و سـەرو مل و سـینگ لـە لای ئەوانەدا دەر بخـەن، ئەڵبەتە بـۆ مێردەکانیان زیاتریش لەوانە دروسـتە ﴿ أو نسـائهن ﴾ یـا بۆ ژنانـی هاوبروایان؛ وەك خۆیان، بـەڵام نابێ لەلای ژنێکی پاشـگەز بووە، یان لـەلای ژنانی جوولەکەو گاوردا خۆیـان دەر بخەن ﴿ أو ماملكت أيمانهن ﴾ یان ژنە بەندەکانیان -کەنیزان-، بەڵام زانایان لەنێری خوڵامیاندا قسـەی جیاوازیان هەیـە ﴿ أو التابعيـن غير أولى الإربة من الرجـال ﴾ یان پیاوانی شـوێنکەوتووانی ژنان بێ ئارەزوو بێ نیـاز، (لەخزمەتکارو گێلە پیـاو) کـە هەسـتی ژن و مێردییان نییە، جا لەبـەر پیری، یان لەبـەر پەتەرییان، یان لەبـەر ئەوە کەڵکـی ژن و مێردییان پێوە نەبێ، مەبەسـتیشـیان لە شوێنکەوتنیان تەنها تێرکردنی ئارەزووی زکیانـە ﴿ أو الطفل الذين لم يظهروا على عورات النسـاء ﴾ یان ئەو منداڵانەی ئاگایان لەبەدەن و جێ شەرمی ژنان نییە و، هێشتا باڵغ نەبوون و کاروباری ژن و مێردی نازانن، دیارە ئەوەش گوناه نییە ژنان دەست و پێ و مل و سنگیان لەلایاندا وەدەرخەن ﴿ ولا یضربـن بأرجلهن ليعلم ما يخفين من زينتهـن ﴾ وە هەروەها ژنان -لەکاتی رۆیشـتندا- نابـێ پێیان بەزەویدا بـدەن کە بزانرێت چ خشـڵ و زینەتێکیان داشاردووە. لەسەردەمی نەفامیدا ژنان بەلای خەڵکدا ئەرۆیشتن و توند قاچیان بەزەویدا دەداو خرەی خرخاڵ و پاوانەو بازنەکانیان ئەهات تا مەردوم سـەیریان بکات، جا خوای گـەورە فەرمووی نابێ ئـەو کارە بکەن، ئێسـتایش گەلێ لە ژنان جـۆرە پێـڵاوێ لە پێ ئەکـەن و لەکاتی رۆیشـتندا توند بەزەوی دەدەن و تەقەی دێت!! ﴿ وتوبوا إلى الله جميعا أيها المؤمنون ﴾ کەوابـوو ئەی باوەرداران! هەمووتان بـەرەو لای خوا بگەرێنەوەو پەشیمان ببنەوەو چاوتان لەئاستی نامەحرەم دابخەن و عەورەتتان بپارێزن.. ﴿ لعلكم تفلحون ﴾ بەشکو گشتیان هەم لەدونیاو، هەم لەقیامـەت، رزگارو بەختیار ببن و، بۆ هەتـا هەتاییش لەگوناەو سەرپێچی دوور بکەونەوە.

ژنانی بێ مێرد بە شوو بدەن:

جـا دوای بـاس کردنـی چاو داخسـتن و پاراسـتنی عەورەت، ئەفەرموێ: ﴿ ٣٢: وأنكحوا الأيامى منكم ﴾ ئەی موسـڵمانان! ژنە بێمێردەکانتان بەشـوو بدەن، بۆ پیاوە بێ هاوسەرەکانیشتان، هاوسەر پەیدا بکەن، واتە: هاوکاریو، یارمەتی نێرینەکانتان بدەن با ژن بێنن، ئاسـانکاری و رێگەش بـۆ ژنان خۆش بکەن با مێرد بکەن ﴿ والصالحين من عبادكم و إمائكم ﴾ بۆ بەندەو کەنیزەچاك و صاڵحەکانیشـتان هەروا بکەن، واتە: بو بەندەکان ژن بهێنن و، کەنیزەکانیش بەشـوو بـدەن، بە کورتی: خوای گـەورە فەرمان بەسەرپەرشـتی کارانیان ئەدا کە بەندەی بێ ژن، یان کەنیزەکی بێ مێرد نەهێڵنەوە، تا فەسـاد و خراپە روو نەدات ﴿ إن يكونوا فقـراء يغنهم الله من فضله ﴾ ئەگەر لات و دەسـتەنگیش بن، دڵ سـارد مەبن لێیان، چونکە خوا لە فـەزڵ و میهرەبانیو بەهرەی خۆی بێنیازو دەوڵەمەندیان ئەکات ﴿ والله واسع عليم ﴾ وە خوا خۆی پەرەدەرو بەخشەرو، زۆر زانایە بە بەرژەوەندی بەندەکانی. واتە: هەژاری مەکەنە لەمپەر لە بەردەم خواستنی خوازراوەکەتان، چونکە خوا بەخشش و بەهرەی زۆرە.

ئینجا روو ئەکاتە ئەوانەی دەسەڵاتی ژن هێنانیان نییە و ئەفەرموێ: ﴿ ٣٣: وليستعفف الذين لا يجدون نكاحا ﴾ با ئەوانەش دەسەڵاتی زەماوەندو ژن هێنانیان نییە، بەردەوام بە(عیففەت) خۆ رابگرن و، بـە پاکی رەفتاربکـەن ﴿ حتى يغنيهم الله من فضلـه ﴾ هەتا خوا لـە فەزڵ و بەهرەی خـۆی دەروێکیان لێ دەکاتـەوە ودەوڵەمەندو بێنیازیـان ئەکا ﴿ والذين يبتغون الكتـاب مما ملكت أيمانكم ﴾ ئەو بەندانەشتان، ئەیانەوێ خۆ رزگار بکەن و لە کۆیلایەتی ئازاد ببن ﴿ فكاتبوهم إن علمتم فيهم خيرا ﴾ پسـووڵەیان بۆ بنووسـن و بیکەنە مانگانە بەسەریانەوە، ئەگەر خێرو چاکەو توانایی‌کارکردن و خـۆ ئازاد کردنتان لێدیتن، واتە: ئەتانزانی ئەمانەت و فامیان تیایەو، ناوەرۆکی پسـووڵەتان بۆجێبەجێ ئەکەن ﴿ وآتوهم من مال الله الذى آتاكم ﴾ لەو ماڵ و سـامانەش خوا پێیبەخشـیون، بەشـیان بدەن، زەکات بێ، یان سـەدەقە، بۆ ئـەوە بتوانن خۆ ئـازاد بکـەن پێی، ئەمەیە کـە پێغەمبەر ﷺ ئەفەرمـوێ ((ثلاثة حـق على الله عونهـم: الناكح يريد العفـاف، والمكاتب يريد الأداء، والغازى فى سـبيل الله)) (رواه الامام احمد، والترمزى، والنسائى، وابن ماجه). سـێ کەس هەن، هەقە کـە خوا یارمەتییان بدات: ژن هێنەر بەمەبەسـتی خۆ لادان لە گونـاح، هاوکاری خاوەننامە

ویسوڵەدارەکان، ئەوانەیان دەیانەوێ حەقەکە جێبەجێ بکەن، موجاهید لەپێناوی سەر خستنی ئایینی خوادا. پێشەوا (موسلیم و ئەبو داوود) ئەڵێن: (عەبدوڵڵای کوڕی ئوبەی)مونافیق، دوو کەنیزەکی هەبوو، گەلێ جار بۆ زیناو شەرواڵ پیسی زۆری لێ ئەکردن!! ئینجا هەر ئەو کەنیزانە سکالایان بردە لای پێغەمبەر ﷺ، (سەدی) ئەڵێ: بۆ قێزەونکردنی ئەو جۆرە خووە ناپەسەندانە خوا فەرمووی: ﴿ ولا تكرهوا فتياتكم على البغاء ﴾ هەرگیز کەنیزەکانتان ناچارمەکەن بۆ داوێن پیسی، واتە: لەبەر بەدەست هێنانی دەستکەوتێکی دونیایی ناچاریان مەکەن بەزیناو لەشفرۆشی خۆیان. ﴿ إن أردن تحصنا ﴾ ئەگەر ویستیان داوێنپاکبن، واتە: زۆر کارێکی‌ناپەسەندو نابەجێیە فەرماندان بە لەشفرۆشی وشەرواڵ پیسی، بەتایبەت کە خۆشیان لەوکارە ناشیرینە بێزاربن. بەڵێ ئافرەتان بەسروشت -وەك دەڵێن- هێزی ئارەزووی جنسییان زیاترە، جا کەوابوو زۆر عارە لەسەر خاوەنەکانیان ئەو ژنە داوێنپاکانە لەکاتی خۆیدا بەشوو نەدەن و ناچاریان بکەن بۆ لەشفرۆشی. ڕوونکردنەوەیەك: بەپێی زانیاری (علم الأصول) ئەم ئامێرو ئەداتی شەرتە: (إن)، بۆ بەیانی واقیعە، کەواتە هیچ مەفهومێکی موخالەفەی نییە. (ئیبن کەسیر) ئەڵێ: (هذا -الشرط- خرج مخرج الغالب فلا مفهوم له). ﴿ لتبتغوا عرض الحياة الدنيا ﴾ بۆ ئەوە هەتا ماڵ و سامانی ژیانی ئەم دونیایەتان دەسکەوێ، وەك مارەیی و، بە کرێدانیان و، منداڵەکانیان ﴿ ومن يكرهن ﴾ جا هەرکەسێك بەزۆر ناچاریان بکات بۆ زیناو شەرواڵ پسی و، پاشانیش پەشیمان ببێتەوە ﴿ فإن الله من بعد إكراههن غفور رحيم ﴾ بێگومان خوا لەپاش زۆرلێکردونیان -بۆ ئەو کارە ناپەسەندە- زۆر لێبووردەیەکی میهرەبانە. ﴿ ٣٤: ولقد أنزلنا إليكم آيات مبينات ومثلا من الذين خلوا من قبلكم وموعظة للمتقين ﴾ بێگومان ئێمە چەندین ئایەتی ڕوونکەرەوەی ئەحکامان بۆ دابەزاندن، وێڕای چەندین نموونەو بەسەرهات وداستانی ئەو گەلانەی بەر لە خۆتان بوون، هەروەها لەگەڵ پەندو ئامۆژگارییەك بۆ خەڵکانی لەخواترس، ئەوانەی کە ئامادەییان تیایە بۆ ترس لەخوا؛ هەندێ لەپیاوە وردەکارەکان ئەڵێن: کاتێ (یووسف) بوختانەکەی بۆکرا، خوای گەورە لەسەر زمانی منداڵێك -کە هێشتای لە لانکەدا بوو- پاکانەی بۆ کرد، کاتێکیش خاتوو (مەریەم) تووشی ئەو بوختانە بوو، ئەویش هەر لەسەر زمانی منداڵی (عیسا)ی کوڕیدا پاکانەی بۆ کرا، بەڵام کاتێ خاتوو عائیشە تووشی ئەو بوختانە گەورەیە کرا، خوا خۆی لەقورئاندا پاکانەی بۆکرد. هەروەها باسکردنی هەواڵ و داستانی گەلانی ڕابردووی پێش ئێوەش، بەتایبەت یووسف و مەریەم کە ئەشوبهێ بەبەسەرهاتەکەی خاتو عائیشەوە دڵدانەوەیە هەم بۆ پێغەمبەر، هەم بۆ خاتوو عائیشە.

وَأَنكِحُوا۟ ٱلْأَيَٰمَىٰ مِنكُمْ وَٱلصَّٰلِحِينَ مِنْ عِبَادِكُمْ وَإِمَآئِكُمْ ۚ إِن
يَكُونُوا۟ فُقَرَآءَ يُغْنِهِمُ ٱللَّهُ مِن فَضْلِهِۦ ۗ وَٱللَّهُ وَٰسِعٌ عَلِيمٌ ﴿٣٢﴾
وَلْيَسْتَعْفِفِ ٱلَّذِينَ لَا يَجِدُونَ نِكَاحًا حَتَّىٰ يُغْنِيَهُمُ ٱللَّهُ مِن فَضْلِهِۦ ۗ
وَٱلَّذِينَ يَبْتَغُونَ ٱلْكِتَٰبَ مِمَّا مَلَكَتْ أَيْمَٰنُكُمْ فَكَاتِبُوهُمْ إِنْ
عَلِمْتُمْ فِيهِمْ خَيْرًا ۖ وَءَاتُوهُم مِّن مَّالِ ٱللَّهِ ٱلَّذِىٓ ءَاتَىٰكُمْ ۚ وَلَا
تُكْرِهُوا۟ فَتَيَٰتِكُمْ عَلَى ٱلْبِغَآءِ إِنْ أَرَدْنَ تَحَصُّنًا لِّتَبْتَغُوا۟ عَرَضَ ٱلْحَيَوٰةِ
ٱلدُّنْيَا ۚ وَمَن يُكْرِههُّنَّ فَإِنَّ ٱللَّهَ مِنۢ بَعْدِ إِكْرَٰهِهِنَّ غَفُورٌ رَّحِيمٌ
﴿٣٣﴾ وَلَقَدْ أَنزَلْنَآ إِلَيْكُمْ ءَايَٰتٍ مُّبَيِّنَٰتٍ وَمَثَلًا مِّنَ ٱلَّذِينَ خَلَوْا۟
مِن قَبْلِكُمْ وَمَوْعِظَةً لِّلْمُتَّقِينَ ﴿٣٤﴾ ۞ ٱللَّهُ نُورُ ٱلسَّمَٰوَٰتِ
وَٱلْأَرْضِ ۚ مَثَلُ نُورِهِۦ كَمِشْكَوٰةٍ فِيهَا مِصْبَاحٌ ۖ ٱلْمِصْبَاحُ فِى زُجَاجَةٍ ۖ
ٱلزُّجَاجَةُ كَأَنَّهَا كَوْكَبٌ دُرِّىٌّ يُوقَدُ مِن شَجَرَةٍ مُّبَٰرَكَةٍ زَيْتُونَةٍ
لَّا شَرْقِيَّةٍ وَلَا غَرْبِيَّةٍ يَكَادُ زَيْتُهَا يُضِىٓءُ وَلَوْ لَمْ تَمْسَسْهُ نَارٌ ۚ
نُّورٌ عَلَىٰ نُورٍ ۗ يَهْدِى ٱللَّهُ لِنُورِهِۦ مَن يَشَآءُ ۚ وَيَضْرِبُ ٱللَّهُ ٱلْأَمْثَٰلَ
لِلنَّاسِ ۗ وَٱللَّهُ بِكُلِّ شَىْءٍ عَلِيمٌ ﴿٣٥﴾ فِى بُيُوتٍ أَذِنَ ٱللَّهُ أَن تُرْفَعَ
وَيُذْكَرَ فِيهَا ٱسْمُهُۥ يُسَبِّحُ لَهُۥ فِيهَا بِٱلْغُدُوِّ وَٱلْـَٔاصَالِ ﴿٣٦﴾

نەزیلەی نوورو ڕووناکی خوا:

بەڵێ کاتێ خوا لەم سوورەتەدا گەلێ حوکمی ڕوون کردەوە. ئێستا دێتە سەر ئەو باسەیە کە خوا هەر خۆی خاوەنی هەموو نوورو ڕووناکییەکە لە دونیاو لەقیامەتدا، ئەفەرموێ: ﴿ ٣٥: الله نور السموات والأرض ﴾ هەر خوایە نوورو ڕووناکی ئاسمانەکان و زەوی.

ئەوەیە کە لەئاسماندا ئەو هەموو ئەستێرەو بەڵگانەی دروستکردووە، لەزەویشدا پەیامبەری ناردووە بەو هەموو بەڵگەو ئەحکامەوە، خەڵکی پێ شارەزاو ڕێنموونی بکات بۆ ڕێبازی ڕاستی، خوا هەر خۆیەتی داهێنەری ئەم بوونەوەرە، هەر خۆیەتی هۆی دەرکەوتن لەم بوونەوەرەدا، ڕێنموونکارو، ڕاوێژکاری ئاسمانەکان و زەوییە، دروستکراوەکان هەموو بە نووری ئەو ڕێ دەر ئەکەن، هەر بە فەرمان و بڕیاری ئەو ئەسووڕێن ﴿ مثل نوره كمشكاة

فیها مصباح ﴾ نموونەی نوورو رووناکی ئەوخوایە، وەك تاقێکە کەچرایەکی گەورەی پرشنگداری پڕ نووری تێدا هەڵکرابێت ﴿ المصباح فی زجاجة ﴾ چراکەش لەناو چوار چێوەیەکی پاکی درەوشاوەی شووشەیەکدا بێت ﴿ الزجاجة كأنها كوكب دری ﴾ شووشەکەش وەك ئەستێرەیەکی پرشنگدارو گەش بێت ﴿ یوقد من شجرة مباركة زیتونة ﴾ چراکە لەدار(زەیتوون)ێکی بە فەڕو بە بەرەکەت، ڕۆن وسووتەمەنییەکەی وەربگیرێ ﴿ لا شرقیة ولا غربیة ﴾ دارەکەشی نەهەمیشە لەبەر خۆرگەیە، تابە درێژایی ڕۆژ، خۆر لێی بدا، نەهەمیشەش لە نزارو سێبەردایە، تا قەت خۆر لێی نەدات، بەڵکو لە شوێنێکدا ڕوابێت خۆرانگەز نەبێ‌و بە هەمیشەش سەوزو جوان بێت ﴿ یكاد زیتها یضیء ﴾ ڕۆنەکەشی ئەوەندە پاك وپاکژ بێت، نزیك بێت هەر لە خۆیەوە گڕ بگرێ ﴿ ولو لم تمسسه نار ﴾ بە بێ ئەوە ئاگریشی بەر کەوێ، چونکە زەیتی ڕەسەن، ئەوەندە جوانە کاتێ سەیری ئەکەی، دەڵێیت بێ ئەوە ئاگری تخون کەوێ خۆی داگیرسێ، کاتێ ئاگریشی ئەگاتێ شۆڵەو رووناکیەکەی زیاتر ئەبێت، دڵی باوەڕدارانیش ئاوایە، بەنوورو رووناکی خوا دائەگیرسێ، پێش ئەوە ڕێنوێنی و شارەزا بکرێ، جا هەر کاتێکیش باسی ئیسلامی بۆ کرا وڕێنما بوو، ئەوا بە زوویی بەرەو ڕێگەی ڕاست ئەڕوا و هیدایەت ئەبێ ﴿ نور علی نور ﴾ ڕووناکی لەسەر ڕووناکی، تاقەکە، چراکە، شووشەکە، زەیتە پاکەکە، ئەمانە هەر هەموو ئەبنە هۆی زیدە رووناکی و بریقەی چراکە ﴿ یهدی الله لنوره من یشاء ﴾ بێگومان خوا ویستی لەهەر کەسێك ببێ، ئەوا ڕێنموونی ئەکات بۆ نوورو رووناکی خۆی ﴿ ویضرب الله الأمثال للناس ﴾ و خوا هەمیشە بۆ خەڵکی نموونە دێنێتەوە، بۆ ئەوەی باشترو چاکتر تێ بگەن ﴿ والله بكل شیء علیم ﴾ وە خوا بەهەموو شتێك زاناو ئاگادارە، ئەزانێ کێ شایستەی هیدایەتە.

ڕێزی مزگەوتەکان و یادی خوا:

ئینجا خوا باسی شوێن وجێگا خواپەرستییەکانیان بۆ ئەکاو دەفەرموێ: ﴿ ٣٦: فی بیوت أذن الله أن ترفع ﴾ لەناو چەند ماڵ و مزگەوتێکدا خوا مۆڵەتی داوە کە دەستی ڕێزیان لە بان بێ، ئەو مزگەوتانەش دەبێ تەنها لەسەر ناوی ئەو بینابکرێن، تا ببنە مەنارەی هیدایەت و تیشکی ڕۆحی ﴿ ویذكر فیها اسمه ﴾ وە دەبێ تەنها ناوی ئەویان تیا ببرێت ﴿ یسبح له فیها بالغدوّ والآصال ﴾ بە بەیانی و ئێواراندا، نوێژو ستایش و تەسبیحاتی پاکی ئەو دەکەن: ﴿ ٣٧: رجال لا تلهیهم تجارة ولا بیع عن ذكر الله وإقام الصلاة وإیتاء الزكاة ﴾ پیاوانێك بازرگانی و کڕین و فرۆش، لەیادی خوا و لە بەرپاکردنی نوێژو بەخشینی زەکات غافڵیان ناکا، واتە: لەلایەکەوە هەردەم خەریکی پەیدا کردنی ژیان و ژیوارن و، لەلایەکی تریشەوە یادی خوا دەکەن و، هەر کات بانگ گوترا، ئەوان بەپەلە ئەڕۆن بەدەم نوێژەکانیانەوە، وە هەرکاتێکیش زەکاتیان کەوتە سەر، بەخێرایی جێبەجێی ئەکەن ﴿ یخافون یوما تتقلب فیه القلوب والأبصار ﴾ لەڕۆژێك ئەترسن کە دڵ و چاو تێیدا گش ئەگەڕێن و وەردەچەرخێن، واتە: لە ڕۆژێ ئەترسن ئاخۆ لە چ لایەکەوە فریشتەی سزا بیانگرن و، نامەیان چۆن بدرێتێ؟ ﴿ ٣٨: لیجزیهم الله أحسن ما عملوا ﴾ بەردەوام ئابەو شێوەیە سەرگەرمی خواپەرستین، تا خوا لەبەرامبەر کردەوەکانیانەوە بەچاکترین شێوە پاداشیان بداتەوە ﴿ ویزیدهم من فضله ﴾ وە لەفەزڵی خۆی بۆیان زیاد کا، واتە: لەونیعمەتانەی کە ئەمان نایزانن و تەنها خوا خۆی ئەیزانێ بەهرەمەندیان بکا ﴿ والله یرزق من یشاء بغیر حساب ﴾ وەخوا بە هەرکەسێك خۆی بیەوێ وحەزبکا، ڕۆزی بێ ژمارەی ئەداتێ.. چونکە ئەوان لەدونیادا زۆرخۆیان ماندوو دەکرد بۆ ئەو، بۆیە ئەمیش ئەمڕۆ بێ ئەندازە پاداشتیان ئەداتەوە.

لەفەزڵ و گەورەیی مزگەوتدا، ئیمامی (بوخاری) و، ئیمامی (موسلیم) ڕیوایەتیان کردوە کە پێشەوا (عوسمان)گوتویەتی: گوێم لە پێغەمبەر بوو ﷺ دەیفەرموو: ((من بنی لله مسجدا یبتغی به وجه الله بنی الله له مثله فی الجنة)) واتە: هەر کەسێك لە بەرخوا مزگەوتێك بکاتەوە، مەبەستیشی هەر ڕەزامەندی وخۆشنوودی ئەو بێت، بێگومانە کە خوای دلۆڤانیش نموونەی ئەومزگەوتە –لە گەورەیی وبچوکیدا– کۆشکێکی دەداتێ لە نێو بەهەشتدا.

ئیمامی (موسلیم)یش لە (ئەبوو بورد)ەوە ئەڵێ: پیاوێك لەمزگەوتدا هاواری بۆ شتێکی گومبووی خۆی ئەکرد، پێغەمبەر ﷺ فەرمووی: ((لا وجدت، إنما بنیت المساجد لما بنیت له)) واتە: یاخوا نەکەوێتەوە دەستت، ئەی مەگەر نازانی مزگەوتەکان تەنها بۆ خواپەرستی بیناکراون! وە لەفەرموودەیەکی (متفق علیه)دا هاتووە: ((إذا مر أحد بسهام ان یقبض علی نصالها، لئلا یؤذی الناس)) واتە: هەرگا کەسێك بیەوێ بەناومزگەوتدا تێپەڕێ "یابمێنێتەوە" تفەنگ و چەکیشی پێ بوو، دەبا باشباشێ تیرەکەی مەحکەم بکاو، (مەترسی دەرچونی نەهێڵێت) تاخەڵکی ئازار نەدات.

دوو مەسەل بۆ حاشاکەران لە دین:

﴿ ٣٩: والذین كفروا أعمالهم كسراب بقیعة ﴾ کاتێ‌خوای گەورە باسی حاڵی بڕوادارانی کرد، ئێستا دێتە سەر باسێکی

بــێ بڕوایانیش، وەك ئەفەرموێ: ئەوانــەی خوانەناس و بێبڕوا بوون، کردەوەکانیان -کە لەدونیادا دەیانکردن- وەك ســەراب و تراویلکەیەك وایە لەدوورەوە لەدەشتێکی کاکی بەکاکی وبیاباندا لە گەرمای نیوەڕۆدا بریســکە بداتەوە ﴿ يحسبه الظمآن ماء ﴾ مرۆڤی تینــوو لــەدوورەوە وادەزانێت ئاوە ﴿ حتى إذا جاءه ﴾ هەتا کاتێ دەگاتە لای ﴿ لم يجده شيئا ﴾ هیچ شــتێکی دەســت ناکەوێ، نــە ئاوو، نــە تەڕی ئاو ﴿ ووجد الله عنده فوفاه حسابه ﴾ وە ئەوەنــدە دەزانێ خوا لە لای ئامادەیە و، بەپێی کاروکردەوەکانی، حســابی بە تێرو تەسەل بۆ دەکات، واتە: کە لە قیامەت بە خوا دەگات، ئاوا خوا دەبینێ حیسابی بۆ تەواو کردووە ﴿ والله سريع الحساب ﴾ خواش حیسابکێشی بەچەسپانە. لە فەرموودەیەکی (متفق علیه)دا هاتووە: لەڕۆژی قیامەتدا بەجوولەکەکان ئەوترێ: ئێــوە لەدونیادا چیتان دەپەرســت؟ ئەوانیش ئەڵێن: (عوزەیر)مان دەپەرســت! پێیان ئەوترێ: درۆ ئەکــەن، چونکە خوا منداڵی بۆ خۆی نەگرتووە. دیســان پێیان ئەوترێ: ئەی ئێســتا داوای چی ئەکەن؟ ئەڵێن: ئەی پەروەردگاری ئێمە! زۆر تینوومانە، تێراومان بکە، لەپاشا پێیان ئەوترێ: سەیر بکەن ئایا نابینن؟ ئینجا ئاگرێك وەك تراویلکە ئەهێنرێتە بەردەمیان و لەتووڕەییدا خۆی دەخواتەوە، ئەوانیش بەناچاری بەرەو ڕووی دەچن و دەکەونە نیویەوە. ﴿ ٤٠: أو كظلمات في بحر لجي ﴾ یا خــود کاروکردەوەیان وەك چەند تاریکییەکــە لــە ناو دەریایەکی قــووڵ وبێ پەیدا ﴿ يغشاه موج من فوقه موج ﴾ شــەپۆل لە سەر شــەپۆل دای پۆشێ ﴿ من فوقه سحاب ﴾ لەژووری ئەویشەوە هەورێکی ڕەشی بارانزاوی چڕوپڕ بێ ﴿ ظلمات بعضها فوق بعض ﴾ ئیتر چەند تاریکییەك هەندێکی لە سەرووی هەندێکیەوە.

﴿ إذا أخرج يده لم يكد يراه ﴾ هەرکە بیەوێ دەستی خۆی بێنێتە دەرێ، لەوانەیە دەستی خۆی نەبینێ! لەبەر ئەو هەموو تاریکییانە، تاریکی دەریاکە، تاریکی شــەپۆلەکان، تاریکی هەورەکە، ئەمانە هەموو ﴿ ومن لم يجعل الله له نورا ﴾ وە هەر کەسێ کە خوا خۆی ڕێنموونــی نەکاو نوورو ڕووناکی پێ نــەدات ﴿ فما له من نور ﴾ هیــچ نوورو ڕووناکییەکی نییە ڕێی پێ‌دەربکات، ئەوەش نموونەی دڵی هەمــوو کافرێکە، کە نەزانێ بۆچــی بەدیهێنراوەو، ئەنجامی بۆ کوێیە؟!. (ئیبن عەبباس) ئەڵێ: مەبەست بەم ئایەتی: (يغشاه موج من فوقه موج من فوقه سحاب) ئەو پەردەیە کە بەســەر دڵ وگوێــی و چاوەکانیاندا هاتووە، وەك ئەفەرمــوێ: (ختم الله على قلوبهم وعلى سمعهم وعلى أبصارهم غشاوة..) ٢/٧. جاکاتێ خوا دڵی بڕوادارەکانیوەسف کرد بە جێگەی نوورو هیدایەت: (الله نور الســموات والأرض)، دڵی بێبڕواکانیشــی وەسفکرد بە جێگەی تاریکی و زوڵمەت.

توانایی خواو باڵا دەستیی:

جــا ئیــتر دوای ئەوە چەنــد بەڵگەیەك بۆ کافــران دێنێتەوە، تا

رِجَالٌ لَّا تُلْهِيهِمْ تِجَارَةٌ وَلَا بَيْعٌ عَن ذِكْرِ اللَّهِ وَإِقَامِ الصَّلَاةِ وَإِيتَاءِ
الزَّكَاةِ يَخَافُونَ يَوْمًا تَتَقَلَّبُ فِيهِ الْقُلُوبُ وَالْأَبْصَارُ ﴿٣٧﴾
لِيَجْزِيَهُمُ اللَّهُ أَحْسَنَ مَا عَمِلُوا وَيَزِيدَهُم مِّن فَضْلِهِ وَاللَّهُ يَرْزُقُ
مَن يَشَاءُ بِغَيْرِ حِسَابٍ ﴿٣٨﴾ وَالَّذِينَ كَفَرُوا أَعْمَالُهُمْ كَسَرَابٍ
بِقِيعَةٍ يَحْسَبُهُ الظَّمْآنُ مَاءً حَتَّىٰ إِذَا جَاءَهُ لَمْ يَجِدْهُ شَيْئًا
وَوَجَدَ اللَّهَ عِندَهُ فَوَفَّاهُ حِسَابَهُ وَاللَّهُ سَرِيعُ الْحِسَابِ ﴿٣٩﴾
أَوْ كَظُلُمَاتٍ فِي بَحْرٍ لُّجِّيٍّ يَغْشَاهُ مَوْجٌ مِّن فَوْقِهِ مَوْجٌ مِّن
فَوْقِهِ سَحَابٌ ظُلُمَاتٌ بَعْضُهَا فَوْقَ بَعْضٍ إِذَا أَخْرَجَ يَدَهُ لَمْ
يَكَدْ يَرَاهَا وَمَن لَّمْ يَجْعَلِ اللَّهُ لَهُ نُورًا فَمَا لَهُ مِن نُّورٍ ﴿٤٠﴾ أَلَمْ تَرَ أَنَّ
اللَّهَ يُسَبِّحُ لَهُ مَن فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَالطَّيْرُ صَافَّاتٍ كُلٌّ قَدْ
عَلِمَ صَلَاتَهُ وَتَسْبِيحَهُ وَاللَّهُ عَلِيمٌ بِمَا يَفْعَلُونَ ﴿٤١﴾ وَلِلَّهِ مُلْكُ
السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَإِلَى اللَّهِ الْمَصِيرُ ﴿٤٢﴾ أَلَمْ تَرَ أَنَّ اللَّهَ يُزْجِي
سَحَابًا ثُمَّ يُؤَلِّفُ بَيْنَهُ ثُمَّ يَجْعَلُهُ رُكَامًا فَتَرَى الْوَدْقَ يَخْرُجُ مِنْ
خِلَالِهِ وَيُنَزِّلُ مِنَ السَّمَاءِ مِن جِبَالٍ فِيهَا مِن بَرَدٍ فَيُصِيبُ بِهِ مَن يَشَاءُ
وَيَصْرِفُهُ عَن مَّن يَشَاءُ يَكَادُ سَنَا بَرْقِهِ يَذْهَبُ بِالْأَبْصَارِ ﴿٤٣﴾

بەشکو بڕوا بێنن: ﴿ ٤١: ألم تر أن الله يسبح له من في السموات والأرض ﴾ ئایــا نەتـزانیــوە ئەی موحەممــەد ﷺ! هەرچــی و هەرکەس لەئاسمانەکان و لەزەویدان، (فریشــتە، جن، ئینسان) لــە هەموو عەیب و نەنگێك خوا پاك ڕائەگرن؟ هەندێکی بەزمانی وتــارو، هەندێکی بــە زمان حاڵ ﴿ والطير صافات ﴾ وە ئەو مەل و پەلەوەرانەش، کە پۆل پۆل بەئاسماندا دەفڕن و باڵیان دەکەنەوە ﴿ كل قد علم صلاته وتسبيحه ﴾ هەر یەکەشیان نوێژو تەسبیحی خۆی دەزانــێ، بەڵێ هەموو پەلــەوەران و گیانلەبەران، وجوود و بوونیان بەو شــێوەیە کە هەیە، نیشــانەو بەڵگەن لەســەر بوونی خــواو تــاك وتەنیایی ئــەو! ﴿ والله عليم بما يفعلــون ﴾ و خوا لەتەواوی ئــەو کردەوانەی ئەوان ئەنجامی ئــەدەن زاناو ئاگادارە ﴿ ٤٢: ولله ملك السموات والأرض ﴾ وە خاوەنێتی ئاسمانەکان و زەوی هــەر هەموو بۆخوایە ﴿ وإلى الله المصير ﴾ ســەرەنجام گەڕانــەوەی هەموانیش، هەر بۆلای خوایەو، پاداشــت و تۆڵەی

هەموو کەسیش ئەداتەوە.

دیسانەوە خوا بەڵگەیەکی تر دێنێتەوە بۆ دەسەڵات و توانایی خۆی، وئەفەرموێ: ﴿ ٤٣: الم تر أن الله یزجی سحابا ﴾ ئایا تۆ نەت‌زانیوە کە: خوا بەشێنەیی و لەسەر خۆ پەڵە هەورەکان، دەئاژۆکێ و دەبات بۆ هەرجێگایەك خۆی مەبەستی بێت ﴿ ثم

يُقَلِّبُ ٱللَّهُ ٱلَّيْلَ وَٱلنَّهَارَ إِنَّ فِى ذَٰلِكَ لَعِبْرَةً لِّأُو۟لِى ٱلْأَبْصَٰرِ ﴿٤٤﴾
وَٱللَّهُ خَلَقَ كُلَّ دَآبَّةٍ مِّن مَّآءٍ فَمِنْهُم مَّن يَمْشِى عَلَىٰ بَطْنِهِۦ وَمِنْهُم مَّن
يَمْشِى عَلَىٰ رِجْلَيْنِ وَمِنْهُم مَّن يَمْشِى عَلَىٰٓ أَرْبَعٍ يَخْلُقُ ٱللَّهُ مَا يَشَآءُ
إِنَّ ٱللَّهَ عَلَىٰ كُلِّ شَىْءٍ قَدِيرٌ ﴿٤٥﴾ لَّقَدْ أَنزَلْنَآ ءَايَٰتٍ مُّبَيِّنَٰتٍ
وَٱللَّهُ يَهْدِى مَن يَشَآءُ إِلَىٰ صِرَٰطٍ مُّسْتَقِيمٍ ﴿٤٦﴾ وَيَقُولُونَ
ءَامَنَّا بِٱللَّهِ وَبِٱلرَّسُولِ وَأَطَعْنَا ثُمَّ يَتَوَلَّىٰ فَرِيقٌ مِّنْهُم مِّنۢ بَعْدِ
ذَٰلِكَ وَمَآ أُو۟لَٰٓئِكَ بِٱلْمُؤْمِنِينَ ﴿٤٧﴾ وَإِذَا دُعُوٓا۟ إِلَى ٱللَّهِ وَرَسُولِهِۦ
لِيَحْكُمَ بَيْنَهُمْ إِذَا فَرِيقٌ مِّنْهُم مُّعْرِضُونَ ﴿٤٨﴾ وَإِن يَكُن لَّهُمُ ٱلْحَقُّ
يَأْتُوٓا۟ إِلَيْهِ مُذْعِنِينَ ﴿٤٩﴾ أَفِى قُلُوبِهِم مَّرَضٌ أَمِ ٱرْتَابُوٓا۟ أَمْ يَخَافُونَ
أَن يَحِيفَ ٱللَّهُ عَلَيْهِمْ وَرَسُولُهُۥ بَلْ أُو۟لَٰٓئِكَ هُمُ ٱلظَّٰلِمُونَ ﴿٥٠﴾
إِنَّمَا كَانَ قَوْلَ ٱلْمُؤْمِنِينَ إِذَا دُعُوٓا۟ إِلَى ٱللَّهِ وَرَسُولِهِۦ لِيَحْكُمَ بَيْنَهُمْ
أَن يَقُولُوا۟ سَمِعْنَا وَأَطَعْنَا وَأُو۟لَٰٓئِكَ هُمُ ٱلْمُفْلِحُونَ ﴿٥١﴾ وَمَن
يُطِعِ ٱللَّهَ وَرَسُولَهُۥ وَيَخْشَ ٱللَّهَ وَيَتَّقْهِ فَأُو۟لَٰٓئِكَ هُمُ ٱلْفَآئِزُونَ
﴿٥٢﴾ ۞ وَأَقْسَمُوا۟ بِٱللَّهِ جَهْدَ أَيْمَٰنِهِمْ لَئِنْ أَمَرْتَهُمْ لَيَخْرُجُنَّ قُل
لَّا تُقْسِمُوا۟ طَاعَةٌ مَّعْرُوفَةٌ إِنَّ ٱللَّهَ خَبِيرٌۢ بِمَا تَعْمَلُونَ ﴿٥٣﴾

یؤلف بینه ﴾ پاشان پەیوەستیان دەکاو موتوربە دەبن ﴿ ثم یجعله رکاما ﴾ ئەوسا چین چین لەسەریەك کەڵەکەیان ئەکا ﴿ فتری الودق یخرج من خلاله ﴾ ئینجا دەبینی دڵۆپە دڵۆپە باران لەتۆی هەورەکانەوە دێتە خوارێ ﴿ وینزل من السماء من جبال فیها من برد ﴾ وەخوا لەو هەورانەوە-کە بە کێو دەچن – هەندێ جار تەرزە دەبارێنێ.

(ئیبن کەسیر) دەڵێ: (قال بعض النحاة: (من) الأولی لإبتداء الغایة، والثانی للتبعیض، فالثالثة لبیان الجنس، ومعناه: أن فی السماء جبال برد ینزل الله منها البرد. وأما من جعل الجبال هنا کنایة عن السحاب فإن (من) الثانیة عنده لإبتداء الغایة، لکنها بدل من الأولی) والله أعلم. ﴿ فیصیب به من یشاء ﴾ ئینجاهەرکەسێ ئەو مەیلی لێ‌بێ، تەرزەکە لێی‌دەدات ﴿ ویصرفه عن من یشاء ﴾ هەرکەسیش خۆی بیەوێ لێی نەدا، لێی‌لادەدا ﴿ یکاد سنا برقه یذهب بالأبصار ﴾ نزیکە تیشکی‌بریسکەکەی سۆمای چاویان ببا ﴿ ٤٤: یقلب الله اللیل والنهار ﴾ بێ‌گومان هەر خوایە شەوو رۆژ تاوتوێ و، ئاڵو گۆڕ ئەکات، جارێ درێژ، جارێکیش کورت، دەمێ سارد، دەمێ گەرم ﴿ إن فی ذلک لعبرة لأولی الأبصار ﴾ بێ‌گومان لەو ئاڵوگۆڕەشدا پەندو ئامۆژگارییەکی زۆر هەیە بۆ خاوەن بینایی و ئاقڵان، بۆ ئەوانەی وا بەوردی سەیر ئەکەن و، بەوردیش بیر ئەکەنەوە.

یەکێکی تر لەنیشانەکانەی دەسەڵاتی فراوانی زاتی خوا ئەمەیە کە دەفەرموێ: ﴿ ٤٥: والله خلق کل دابة من ماء ﴾ گشت زیندەوەرو هەموو جووڵندەیەکی لەئاو دروست کردووە، (فریشتە)و (جننی) نەبێ، ئەوان لەنوورو ئاگرن. ئینجا ئەفەرموێ: ﴿ فمنهم من یمشی علی بطنه ﴾ هەیانە لە سەرزگ دەڕوا (وەك مارو هەموو گیاندارێکی خشۆك) ﴿ ومنهم من یمشی علی رجلین ﴾ هەیشیانە لەسەر دووپێ ئەڕۆن (وەك ئادەمزادو مەل و پەلەوەرەکان) ﴿ ومنهم من یمشی علی أربع ﴾ و لێیانە لەسەر چوار پەلان ئەڕۆن (وەك بزن و مەرو وشترو..) ﴿ یخلق الله ما یشاء ﴾ خوا نە هەر ئەوانەی دروست کردبێ، بەڵکو هەر شتێ حەز لێ بکا، بە مەیلی خۆی دروستی ئەکات ﴿ إن الله علی کل شئ قدیر ﴾ چونکە خوا بەسەر هەموو شتێکدا دەسەڵاتی هەیە، بەکورتی، ئەو هەموو جۆرە ئاژەڵ و گیانلەبەرانە، کە لەم بوونەوەرە دان، هەموو دەستمان رائەکێشن بۆ باوەڕ هێنان بە خوایەکی بەدەسەڵاتی کار جوان ﴿ ٤٦: لقد أنزلنا آیات مبینات ﴾ بێ‌گومان ئێمە چەند بەڵگەو ئایەتێکی ئاشکراو روونکەرەوەمان ناردە خوارێ بۆ هیدایەتکردن ﴿ والله یهدی من یشاء إلی صراط مستقیم ﴾ خوا رێنوێنی هەرکەسێ ئەکات بۆ رێی ڕاست، خۆی بیەوێ و شیاویش بێت.

باوەڕداران و دووڕازییەکان:

﴿ ٤٧: ویقولون آمنا بالله وبالرسول وأطعنا ﴾ مونافقەکانیش بەسەر زاری ئەڵێن: ئێمەش بڕوامان بە خواو بەپەیامبەر هێناوە و گوێڕایەڵیشیمان کردووە ﴿ ثم یتولی فریق منهم من بعد ذلک ﴾ کەچی هەر دوای ئەوە دەستەیەکیان، لەبڕیارەکانی‌خوا روو وەر ئەچەرخێنن و رازی نابن! ﴿ وما أولئک بالمؤمنین ﴾ ئەوانە لە بنەڕەتدا بڕوادار نین، بەڵکو تەنها بەدەم بڕوایان هێناوەو ئەڵێن گوێڕایەڵین ﴿ ٤٨: وإذا دعوا إلی الله ورسوله لیحکم بینهم ﴾ کاتێکیش بانگ بکرێن بۆلای بڕیارەکانی خواو پەیامبەرەکەی ئەو، تا لەنێوانیاندا داوەری بکەن ﴿ إذا فریق منهم معرضون ﴾ کەچی دەستەیەکیان، کت وپڕ روو وەر ئەگێڕن و ئامادە نابن ﴿ ٤٩: وإن یکن لهم الحق یأتوا إلیه مذعنین ﴾ وە ئەگەر سوور بزانن، ئەو سوود وقازانجە بۆ ئەوان دەبێ و، بەوان دەدرێ، بەپەلە دێنە لای

و ملكەچی ئەبن و، ڕازی دەبن بەبڕیاری پەیامبەر ﷺ ﴿ ٥٠: أفی قلوبهم مرض أم ارتابوا ﴾ مەگەر نەخۆشـی نیفاق و دووڕوویی لە دڵیاندا هەیە، یاخود دوو دڵ و بەگومانن، سەبارەت بەپەیامبەرێتی موحەممەد ﷺ ﴿ أم یخافون أن یحیف الله علیهم ورسوله ﴾ یاخود ئەترسـن -لەكاتـی بڕیارەكاندا- خواو پەیامبەرەكەی ﷺ سـتەم وناهەقییەكیان لێ بكەن؟ بۆیە ئاوا گوێڕایەڵ نابن؟!! ﴿ بل أولئک هـم الظالمـون ﴾ نا.. بەڵكو ئەوان لەبنەڕەتا خۆیان سـتەمكارن، دڵیان نەخۆشە، ئەگینا چاك ئەزانن كە پەیامبەر زۆر دادپەروەروو دادگەرە ﴿ ٥١: إنما كان قول المؤمنین إذا دعوا إلى الله ورسـوله لیحكـم بینهم ﴾ ئەوە حاڵی دوو ڕووەكان بوو، بەڵام وتەو گوفتاری بڕوادارەكانیش كاتێ بانگ دەكرێن بۆلای خواو پێغەمبەرەكەی ﷺ بۆ ئـەوەی لەنێوانیاندا داوەری بكا ﴿ أن یقولوا سـمعنا وأطعنا ﴾ هەر ئەمەیـە كە ئەڵێن: ئەوا بیسـتمان و گوێڕایەڵیشـین. واتە: ئەگـەر ئەوانیش بـڕوادار بوونایە، دەبـوو هەر ئاوایـان بووتایە ﴿ وأولئک هم المفلحون ﴾ ئائەوانە -كە بۆ ڕەزامەندی خوا پەلە ئەكەن- سـەرفرازی ڕاسـتەقینەی دونیاو قیامەتـن ﴿ ٥٢: ومن یطع الله ورسـوله ﴾ هەركەسێ گوێڕایەڵی خواو پەیامبەرەكەی بكا ﴿ ویخـش الله ویتقه ﴾ و لەخوا بترسـێت، لەبەر ئەو درێغییانەی كە كردوویەتی، وە لەسەرپێچیش خۆی بپارێزێ، ﴿ فأولئک هم الفائزون ﴾ ئا ئەوانەن سەركەوت و برەوەن. بۆ جارێكی تر دێتەوە سـەر باسـی دووڕووەكان و دەفەرموێ: ﴿ ٥٣: وأقسموا بالله جهد أیمانهم ﴾ وەبەوپەڕی هێز سوێندیان بەخوا دەخوارد ﴿ لئن أمرتهم لیخرجن ﴾ ئەگەر تۆ فەرمانیان پێ بكەیت بە دەرچوون بۆ جیهاد؛ ئەوا زوو لەگەڵت دەر ئەچن ﴿ قل لا تقسموا طاعة معروفة ﴾ پێیان بڵێ: سـوێند مەخۆن، چونكە سـوێندەكانتان درۆیە، گوێڕایەڵی و ملكەچی ئێوەش، شـتێكی دیارەو زانراوە، ئاشـكرایە كە ئەوەی ئێوە دەیڵێن تەنها بەزمانە، نەك بەدڵ ﴿ إن الله خبیر بما تعملون ﴾ بەراستی خوا بەئاگایە بە هەموو كارو كردەوەكانتان، چ نهێنی و، چ ئاشكرایی ﴿ ٥٤: قل أطیعوا الله وأطیعوا الرسول ﴾ پێیان بڵێ: گوێڕایەڵی ڕاستەقینەی خواو گوێڕایەڵی پەیامبەر ﷺ بكەن، نەك وەك خۆتان ئەیڵێن، كەچی واش نییە ﴿ فإن تولوا فإنما علیه ما حمل ﴾ خۆ ئەگەر ڕوویان وەرگێڕا و ڕاستیان نەوت، ئەوە بەڕاستی زیانتان هـەر بەخۆتان گەیاندووە، چونكە ئەو پەیامبەرە ﷺ تەنها ئەركی ڕاگەیاندنی پەیامی خوای لەسـەرە ﴿ وعلیكم ما حملتم ﴾ ئێوەش بەرپرسی ئەركی سەرشـانی خۆتان دەبن و، تۆڵەی یاخیبوونتان و. سـەرپێچیتان لە گوێڕایەڵی و فەرمانبـەرداری پێغەمبەر -وەك (ئیبن عەبباس) ئەڵێ- لە سـەر خۆتان دەكـەوێ ﴿ وإن تطیعوه تهتدوا ﴾ خۆ ئەگـەر فەرمانبەرداروو گوێڕایەڵی ئەو بن ئەوا ڕێنوێن و بەختیار ئەبن ﴿ وما علی الرسـول إلا البلاغ المبین ﴾ دڵنیاشبن كە پێغەمبەر ﷺ تەنها ڕاگەیاندنی ئاشـكراو ڕوونی لەسەر شانە، ئیتر ئەگەر ئێوە سـەرپێچی لەو بكـەن، ئەوا ئەو هەركاری خۆی دەكات، گوناه و تاوان بەتەنها لەسەر ئێوەیە.

قُلْ أَطِيعُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ فَإِن تَوَلَّوْا فَإِنَّمَا عَلَيْهِ مَا حُمِّلَ
وَعَلَيْكُم مَّا حُمِّلْتُمْ وَإِن تُطِيعُوهُ تَهْتَدُوا وَمَا عَلَى الرَّسُولِ
إِلَّا الْبَلَاغُ الْمُبِينُ ﴿٥٤﴾ وَعَدَ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا مِنكُمْ وَعَمِلُوا
الصَّالِحَاتِ لَيَسْتَخْلِفَنَّهُمْ فِي الْأَرْضِ كَمَا اسْتَخْلَفَ
الَّذِينَ مِن قَبْلِهِمْ وَلَيُمَكِّنَنَّ لَهُمْ دِينَهُمُ الَّذِي ارْتَضَىٰ لَهُمْ
وَلَيُبَدِّلَنَّهُم مِّن بَعْدِ خَوْفِهِمْ أَمْنًا يَعْبُدُونَنِي لَا يُشْرِكُونَ بِي
شَيْئًا وَمَن كَفَرَ بَعْدَ ذَٰلِكَ فَأُولَٰئِكَ هُمُ الْفَاسِقُونَ ﴿٥٥﴾
وَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ وَآتُوا الزَّكَاةَ وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ لَعَلَّكُمْ
تُرْحَمُونَ ﴿٥٦﴾ لَا تَحْسَبَنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا مُعْجِزِينَ فِي الْأَرْضِ
وَمَأْوَاهُمُ النَّارُ وَلَبِئْسَ الْمَصِيرُ ﴿٥٧﴾ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا
لِيَسْتَأْذِنكُمُ الَّذِينَ مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ وَالَّذِينَ لَمْ يَبْلُغُوا الْحُلُمَ مِنكُمْ
ثَلَاثَ مَرَّاتٍ مِّن قَبْلِ صَلَاةِ الْفَجْرِ وَحِينَ تَضَعُونَ ثِيَابَكُم مِّنَ الظَّهِيرَةِ
وَمِن بَعْدِ صَلَاةِ الْعِشَاءِ ثَلَاثُ عَوْرَاتٍ لَّكُمْ لَيْسَ عَلَيْكُمْ
وَلَا عَلَيْهِمْ جُنَاحٌ بَعْدَهُنَّ طَوَّافُونَ عَلَيْكُم بَعْضُكُمْ عَلَىٰ
بَعْضٍ كَذَٰلِكَ يُبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمُ الْآيَاتِ وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ ﴿٥٨﴾

باوەڕداران دەبنە جێنشین:

خوای میهرەبان جۆرێكی تر لەپاداشی موسڵمانە ملكەچەكان باس ئەكات و ئەفەرمـوێ: ﴿ ٥٥: وعد الله الذین آمنوا منكم وعملوا الصالحات ﴾ بێگومان خوا بەو كەسانەتان كە بڕوایان هێناوەو كارە چاك و جوانەكانیان ئەنجامداوە، بەڵێنی دا: ﴿ لیسـتخلفنهم فی الأرض ﴾ لەم زەمینەدا بیانكا بە جێنشین و، كلیلی دەسەڵاتداری دونیایان تەسـلیم بكا، واتە: بیـانكات بە خەلیفەی ڕووی زەویی ﴿ كما استخلف الذین من قبلهم ﴾ هەروەك چۆن موسڵمانانی پێش ئەوانی كردە جێنشین. كاتێ هاوەڵانی پەیامبەر ﷺ هاتنە مەدینە، عەرەبـەكان لێیان زیت بوونەوە، ئەمانیش لەبەر ئەوە نەیانتوانی تەنها ساتێكیش چەكەكانیان دابنێن، لەناو خۆیاندا وتیان: باشە! خـۆ ئێمە بۆ ئەوە باوەڕمـان هێناو كۆچمان كـرد، ئیتر تەنها لە خوا بترسـین، كەچی وا ئێسـتا وەزعمان ئەوەیە دەیبینین، ئەو

جار خوایگەورەش بەو شێوەیە دڵخۆشی کردن، موژدەیشیپێدان بــە فەتحی خۆرهــەڵات و خۆرئاوای ڕوو زەوی، لــە هەمانکاتدا ئەوەیشــی بۆ کــردن، چونکە بێ وچــان پێغەمبەر ﷺ خۆی و، خەلیفەکانی -دوای خۆی- هەر لە جیهادو لە جم و جووڵدا بوون، وە پێغەمبەر ﷺ لەبەر ڕۆشــنایی بەڵێنەکانی خوادا فەرموویەتی: ((إن الله زوى لي الأرض فرأيت مشــارقها و مغاربها، وسيبلغ ملك أمتي ما زوي لي منها)) (موســليم). واتە: خوای دەسەڵاتدار زەوی بۆ پێچامەوەو بۆی تۆمارکردم، ئەمنیش تەماشای گش خورهەڵاتی وخۆرئاوایم کرد، جامزگێنی بێت کە دەسەڵات وهێزی ئوممەتەکەم دەگاتە گشت ئەوشــوێنانە. وە لە فەرموودەیەکی دیکەدا -پێشەوا موسلیم هێناویەتــی لە (جابــیر) ەوە- ئەڵێ: لــە پێغەمبەرم ﷺ بیســت، فەرمووی: ((لا يزال أمر الناس ماضيا ما وليهم اثنا عشر رجلا)) لە فەرموودەیەکی تردا هاتووە: ((الخلافة ثلاثون ســنة، ثم تكــون ملكا عضوضا)) (پێشــەوا ئەحمەد). واتە: هەتا ئەو دوانزە پیاوە -مەبەستی دوازدە خەلیفەکەیە- سەرپەرەشتیکارو فەرمانی خەڵکی بکەن، ئەوا ئیش وکاری مەردوم بەچاکی دەڕوا. ﴿ وليمكنن لهم دينهم الذي ارتضى لهم ﴾ ئەودین و ئایینەش خوا خۆی بۆی پەســەند کردوون، ڕیشەدارو ســەقامگیر و سابت و دامەزراو دەکا بۆیان ﴿ وليبدلنهم من بعد خوفهم أمنا ﴾ وە ترس و بیمەکەشیان بۆ دەگۆڕێ بە ئارامیو ئاسوودەیی ﴿ يعبدونني لا يشركون بي شيئا ﴾ ئیتر ئەو کاتە تەنها من بپەرســتن و هیچ شتێکش نەکەنە هاوبەشم ﴿ ومن كفر بعد ذلك ﴾ ئەوســا هەرکەسێکیش -پاش ئەوە- کافر بوو، واتە: پــاش هاتنەدی بەڵێنەکە ﴿ فأولئك هم الفاســقون ﴾ ئا ئەوانەن فاســیق ودەرچوو لەســنووری شــەرع ﴿ ٥٦: وأقيموا الصلاة وآتوا الــزكاة ﴾ (ئەی ئیمانداران!) نوێژی کامڵ بکەن و، بەشــێك لە داراییتان بەناوی زەکاتەوە بدەن ﴿ وأطيعوا الرسول ﴾ وەلــە پەیامبەریش ﷺ فەرمانبــەرداریو گوێرایەڵی بکەن ﴿ لعلكم ترحمــون ﴾ تا بەشــکوو بەر ڕەحمەت و بەر ســۆزی خوا بکەون. ئینجــا ئەنجامی بــێ بروایان ئەبرێتــەوەو ئەفەرموێ: ﴿ ٥٧: لا تحســبن الذين كفروا معجزين في الأرض ﴾ پێت وانەبێ ئەوانەی خوانەناس وبێ بڕوان، دەتوانن کە لە ســزایخوا ڕابکەن ودەسەو ســانمان بکەن لە زویــداو، نەتوانین تۆڵەیــان لێ وەرگرین، نە، شتی وانابێ و، هەرگیزیش لە دەستمان دەرناچن ﴿ ومأواهم النار ولبئس المصير ﴾ لە دواڕۆژیشدا جێگەی ئەوانە ئاگری دۆزەخەو، وای چ جێگایەکی خراپە دۆزەخ.

خوڵام و کەنیزەو منداڵی نابلوق سێ کات ئیزن دەخوازن:

لــە ئایەتەکانی پێشــەوە هەندێ لە شــێوەو ئادابی هاتووچۆی بۆ لای یەکتر باس کرد، ئێســتایش باســی سەردانی خزم و خوێشان ئــەکات بــۆلای یەکــتر، وەك ئەفەرموێ: ﴿ ٥٨: يــا أيها الذين آمنــوا ليســتأذنكم الذين ملكــت أيمانكم والذين لــم يبلغوا الحلم منكــم ثلاث مرات ﴾ ئــەی ئەوانەی باوەڕتان هێنــاوە! باخوڵام وبەنــدەو کەنیزەکانتــان و، ئەوانەش کە هێمان پێ نەگەیشــتوون و (باڵــغ نەبــوون) بەڵام مەیلی جینســییان هەیە، لە ســێ کاتدا مۆڵەت وەرگرن! بۆ هاتنە ناو ژووری تایبەتی نووستنی ژن و مێرد ﴿ مــن قبل صلاة الفجــر ﴾ لە پێش نوێژی بەیانــیدا" دیارە لەو کاتەدا مرۆــڤ خۆی کردووەتەوە بۆ حەوانــەوە ﴿ وحين تضعون ثيابكــم من الظهيــرة ﴾ دووەم: نیوەڕۆیان،کاتــێ جل و بەرگتان دائەنێن بۆ ئیسراحەت ﴿ ومن بعد صلاة العشاء ﴾ لە پاش نوێژی خەوتنان "کە لەو کاتەشــدا خۆتانتان ئامادە کردووە بۆ خەو دیارە ئەم سێ کاتە، کاتی دانانی جل و بەرگی ئیشەو، کاتی حەوانەوە و پشــوودانە، بۆیە بە تایبــەت ناویان ئەبات ﴿ ثــلاث عورات لكم ﴾ کە ئەم ســێ کاتــە، کاتی تەنیایی ئێوەیــە، وە عەورەتی ئێوەی تیا دەرکەوێ، کەواتە دەبێ بەندەو کەنیزەو منداڵەکانیشتان ئاگادار بکەن تا لەو سێ کاتەدا بێ مۆڵەت نەیەنە ژوورەوە ﴿ ليس عليكــم ولا عليهم جناح بعدهن ﴾ دوای ئەو ســێ کاتە! ئیتر هیچ قەیناکا و گلەیی لە ئێوەش و ئەوانیش ناکرێت ﴿ طوافون عليكم بعضكم على بعض ﴾ بەیانیان و ئێواران بگەڕێن بەسەرتانا، چونکە زۆر قورســە بۆ هەردوولاتان گــش کات ئەوانە هەر داوای مۆڵەت بکــەن" ﴿ كذلك يبين الله لكم الآيات ﴾ هەر ئا بەو شــێوەیە خوا ئایەتەکانی قورئان بۆ ئێوە ڕوون ئەکاتەوە ﴿ والله عليم حكيم ﴾ ئەو خوایەش زۆر زاناو، بە ئاگایە، بەکاری بەندەکانی دروستکارە. ئینجا حوکمی ئەو منداڵانەش باس ئەکات باڵغ دەبن، ئەفەرموێ: ﴿ ٥٩: وإذا بلــغ الأطفال منكم الحلم ﴾ وەهەر کاتێ منداڵەکانتان گەورە بوون و پێگەیشتن، ئەگەر چی بۆ ساڵی باڵغ بوونیش "زانایان قســەی جیاوازیان هەیە: ئایا نیشــانەی باڵغ بوون چییەو، ساڵی باڵــغ بوون چەندە؟ ﴿ فليســتأذنوا ﴾ بائەوانیــش لە هەموو کاتدا مۆڵەت بخوازن ﴿ كما اســتأذن الذين من قبلهم ﴾ وەك چۆن ئەو باڵغ و پێگەیشتوانەی پێش ئەمان، مۆڵەتیان دەخواست ﴿ كذلك يبين الله لكم آياته ﴾ هەر ئا بەو شێوەیە خوا حوکمەکانی خۆی بۆ ئێوە ڕوون ئەکاتەوە، دە ئێوەش بەباشی وەریان بگرن ﴿ والله عليم حكيم ﴾ و خوا زۆر زاناو ئاگایە زۆریش کار جوانە. ئینجا خوا باسی

حیجاب ئەکات بۆ دوای پیر بوون، پاش ئەوە بۆسەردەمی لاویّتی باسیکرد، وەك ئەفەرمویّ: ﴿ ٦٠: والقواعد من النساء اللاتی لا یرجون نکاحا ﴾ ئەو ژنانەی لەئیش و کار کەوتون، ئوفتادەبوون و لەبەر پیریو، نەمانی ئارەزوو بەتەمای شووکردن نین. (سەعیدی کوڕی جوبەیر، قەتادە، زەحاك) ئەڵێن: مەبەست بەوانە، ئەو ژنانەیـە (حەین)یان نەماوەو، تەمای منداڵیشیان براوە. ﴿ فلیس علیهن جناح أن یضعن ثیابهن ﴾ هیچ گوناهێکیان لەسـەر نییە کە هەندێ لە جل و بەرگی سەرەوەیان دابنێن و نەیپۆشن، وەك عەباو چەتفەو کەواو سەڵتە، وە هەروەها ئەگەر بەبەردەم پیاوانیشدا بێن و بـڕۆن ﴿ غیـر متبرجات بزینة ﴾ بەڵام نابـیّ بەرامبەر بەخەڵك زینەت و جوانی خۆیان نیشان بدەن وەك موو و سەروملو گەردن و سـینگ و لاقیان، شتێك نەکەن سەرنجی بێگانە ڕاکێشن ﴿ وأن یستعففن خیر لهن ﴾ خۆ ئەگەر عیففەتیش نیشـان بدەن و کەواو سـەڵتەو چەتفەو عاباکانیان، هەر دانەنێن و خۆیان داپۆشن وەك ژنێکی لاو، ئەوە چاکترە بۆیان، چونکە لەبوختان و قسەی ناقۆڵا دوور ئەکەونەوە ﴿ والله سمیع علیم ﴾ خوا زۆر ژنەوایە، هەمیشەش زانایە ئەزانیّ چی لەنێوان ئەوان و پیاوانی نائاشـناو بێگانەدا ڕوو دەدات. کەواتە هۆشیاربن! (سەدی) ئەڵێ: بەناوی (موسلیم)ەوە، هاوڕێیەکم هەبوو خوڵامی ژنەکـەی حوزەیفەبوو، ڕۆژێ لەبازاڕدا بە دەسـتی خەناوییەوە دیتم و، لێم پرسـی ئـەوە چییە؟! وتی: خەنەم لەسـەری (مەولا)کەم (خێزانـی حوزەیفە)گرتووە، منیش بڕوام نەکرد، وتی: ئەگەر حەز ئەکەی وەرە ئەتبەمە لای خۆی، بەڵێ ڕۆیشـتم، سـەیر ئەکەم سـەلارە ژنێکە، منیش وتم: موسلیم ڕیوایەتێکی وای بۆ گێڕامەوە؟! وتی: بەڵێ، وایە، ڕۆڵەم! چونکە من لەڕیزی ئەو ژنانەدام خـوا بەرامبەریان ئەفەرمویّ: (والقواعد من النساء اللاتی لا یرجون نکاحا) ئیبن کەسیر.

خواردن لای ماڵی خزمان:

﴿ ٦١: لیـس علـی الأعمی حرج ولا علی الأعـرج حرج ولا علی المریض حرج ولا علی أنفسکم أن تأکلوا من بیوتکم ﴾ لەسەرکوێر و شەل و نەخۆش وخۆشتان، هیچ تاوانێك نییە کە لەماڵکانی خۆتان وکورەکانتان نان بخۆن بیّمۆڵەت. موسـوڵمانان لەو سەردەمەدا زۆر بەلایانەوە قورس و سـەخت بوو لەگەڵ کوێرو نەخۆش و شـەل و ئیفلیجـدا نان بخۆن، چونکـە ئەوان وەك پێویسـت ناتوانن نان بخـۆن، وە یـا نابینن بخۆن، جا ئەمانیش لەترسـی ئەوە نەوەك سـتەمیان لیّ بکەن، خۆیانیان لیّ دەپاراستن، تا ئایەتی (لیس علی الأعمـی..) هات. (موجاهید) ئـەڵیّ: هەندێ کەس ئەو نەخۆش و نابینـاو ئیفلیجانـەی دەبردە ماڵی بابی، یان مـاڵی برای، یان ماڵی خوشـکی،.. ئەوانیش وتیان: لەباتی ماڵی خۆیان بۆ ماڵانیترمان ئەبەن! جا ئەو ئایەتە: (لیس علی الأعمی) تا (ولا علی أنفسـکم أن تأکلـوا مـن بیوتکم) تا (لیس علیکم جنـاح أن تأکلوا جمیعا أو أشـتاتا) هات و مۆڵەتـی پیّدان کە لەو جۆرە ماڵانەشـدا بخۆن.

وَإِذَا بَلَغَ ٱلْأَطْفَٰلُ مِنكُمُ ٱلْحُلُمَ فَلْيَسْتَـْٔذِنُوا۟ كَمَا ٱسْتَـْٔذَنَ
ٱلَّذِينَ مِن قَبْلِهِمْ ۚ كَذَٰلِكَ يُبَيِّنُ ٱللَّهُ لَكُمْ ءَايَٰتِهِۦ ۗ وَٱللَّهُ
عَلِيمٌ حَكِيمٌ ﴿٥٩﴾ وَٱلْقَوَٰعِدُ مِنَ ٱلنِّسَآءِ ٱلَّٰتِى لَا يَرْجُونَ
نِكَاحًا فَلَيْسَ عَلَيْهِنَّ جُنَاحٌ أَن يَضَعْنَ ثِيَابَهُنَّ
غَيْرَ مُتَبَرِّجَٰتٍۭ بِزِينَةٍ ۖ وَأَن يَسْتَعْفِفْنَ خَيْرٌ لَّهُنَّ ۗ وَٱللَّهُ
سَمِيعٌ عَلِيمٌ ﴿٦٠﴾ لَّيْسَ عَلَى ٱلْأَعْمَىٰ حَرَجٌ وَلَا عَلَى ٱلْأَعْرَجِ
حَرَجٌ وَلَا عَلَى ٱلْمَرِيضِ حَرَجٌ وَلَا عَلَىٰٓ أَنفُسِكُمْ أَن تَأْكُلُوا۟
مِنۢ بُيُوتِكُمْ أَوْ بُيُوتِ ءَابَآئِكُمْ أَوْ بُيُوتِ أُمَّهَٰتِكُمْ
أَوْ بُيُوتِ إِخْوَٰنِكُمْ أَوْ بُيُوتِ أَخَوَٰتِكُمْ أَوْ بُيُوتِ
أَعْمَٰمِكُمْ أَوْ بُيُوتِ عَمَّٰتِكُمْ أَوْ بُيُوتِ أَخْوَٰلِكُمْ
أَوْ بُيُوتِ خَٰلَٰتِكُمْ أَوْ مَا مَلَكْتُم مَّفَاتِحَهُۥٓ
أَوْ صَدِيقِكُمْ ۚ لَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ أَن تَأْكُلُوا۟
جَمِيعًا أَوْ أَشْتَاتًا ۚ فَإِذَا دَخَلْتُم بُيُوتًا فَسَلِّمُوا۟ عَلَىٰٓ أَنفُسِكُمْ
تَحِيَّةً مِّنْ عِندِ ٱللَّهِ مُبَٰرَكَةً طَيِّبَةً ۚ كَذَٰلِكَ
يُبَيِّنُ ٱللَّهُ لَكُمُ ٱلْءَايَٰتِ لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ ﴿٦١﴾

﴿ أو بیوت آبائکـم أو بیوت أمهاتکم ﴾ یا لەماڵی باوکتان، یا لە مـاڵی دایکتـان ﴿ أو بیوت إخوانکم ﴾ یا لەمـاڵی براکانتان ﴿ أو بیوت أخواتکم ﴾ یا لەماڵی خوشکەکانتان ﴿ أو بیوت أعمامکم ﴾ یالەماڵی مامەکانتان ﴿ أو بیوت عماتکم ﴾ یان لە ماڵی پورەکانتان (پـووری باوکی) ﴿ أو بیـوت أخوالکم ﴾ یا لەمـاڵی خاڵەکانتان ﴿ أو بیـوت خالاتکم ﴾ یان لەماڵی پورەکانـی "دایکتان"، واتە: خـواردن لەماڵی ئەوانەدا گوناح نییەو، پێویسـت بە مۆڵەتدان و، فەرموو ناکا و، بۆتان هەیە بچنە سەر سفرەیان، چونکە مرۆڤ بۆ خزم و کەس و کاری دڵی کراوەتەوە ﴿ أو ما ملکتم مفاتحه ﴾ یا ئەو ماڵەی کلیلەکانی لای ئێوەیەو، کراونەتە وەکلیلدار، تا خاوەنەکەی ئەگەڕێتەوە. هاوەڵان کاتی خۆی کە ئەچوون بۆ سەفەرو بۆ جیهاد گەڵێ جـار کلیلی خانووەکانیـان ئەدا بەبرایەکی دراوسـێیان جا ئەمیش پێی وابوو کە هەرگیز نابیّ شـتیّ لەو ماڵە بخوا، ئەوسـا خوای گەورە فەرمووی: (أوما ملکتم مفاتحة) ﴿ أو صدیقکم ﴾ یا

لە ماڵی دۆســت و برادەرتانا، بەڵام بەو مەرجە بزانن پێی خۆشە، ئەگەرچــی لەماڵەوەش نەبێ ﴿ لیس علیکم جناح أن تأکلوا جمیعا أو أشــتاتا ﴾ هیچ گوناهیشــتان ناگات هەموو پێکەوە لەسەر یەك ســفرە نان بخۆن؛ یاخود هەر کەس بــە تەنیا بخوا. کاتی خۆی هەندێ لەخێڵەکان لەبەر ســەلاری خۆیان، پێیان ناخۆش بوو بە تەنها نان بخۆن، ئەوجا خوا فەرموی: ئەوە قەیدی نییە.

ئینجــا دوای مۆڵەتــدان بــۆ هاتووچۆ، فەرمووی: ﴿ فـإذا دخلتم بیوتا فسلموا علی أنفســکم ﴾ هەرکاتیش چوونە ماڵانێکەوە سڵاو لەخۆتان و یەکتری بکەن، چونکە مایەی خۆشەویســتییە ﴿ تحیة مــن عند الله مبارکة طیبة ﴾ ئەمە درووددێکی پیرۆز و پاکە لە لای خوا ﴿ کذلک یبین الله لکم الآیات ﴾ ئا بەو شێوەیە خوا ئایەت و ئادابەکانی خۆی ڕوون ئەکاتەوە بۆتان ﴿ لعلکم تعقلون ﴾ بەشــکو تێ بگەن و ئەو ئایەتانە بکەنە بەرنامەی ژیانتان..

لەکاری بەکۆمەڵدا بێ ئیزن لا مەکەون:

لەپێشــەوە باســی مۆڵەت وەرگرتــن لەکاتی هاتوو چــۆی ماڵاندا کرا، ئێســتاش باســی مۆڵــەت وەرگرتن ئەکا لەکاتــی گەڕانەوەو هەڵســان، بەتایبەت لەلای پێغەمبەر ﷺ ئەفەرموێ: ﴿ ٦٢: إنما المؤمنون الذین آمنوا بالله ورســوله ﴾ بڕوادارانی ڕاســتەقینە هەر ئەو کەســانەن کە بڕوایان هێناوە بەخواو بەپەیامبەرەکەی ﴿ وإذا کانوا معه علی أمــر جامع ﴾ وەکاتێ بۆ کارێکی بە کۆمەڵ لەگەڵ پێغەمبەردا بوون، وەك مەشــوورەت بۆ جەنگ و، یا بۆ هەر شتێکی تری گرنگ و پێویســت ﴿ لم یذهبوا حتی یســتأذنوه ﴾ بێ مۆڵەت لێ وەرگرتنی بەهیچ جێگایەکدا نەئەڕۆیشتن، دیارە ئەمە ئەوپەڕی هێمــای ئەدەب و وێڵــەو ڕێز دانانە لەگەڵ ســەرکردەدا، مۆڵەت وەرگرتــن، هێمای بڕوای تەواوە، بۆیــە ئەفەرمووێ: ﴿ إن الذین یســتأذنونک ﴾ بێگومان ئەو کەســانە مۆڵەتت لێ دەخوازن کاتێ ئەڕۆن ﴿ أولئک الذین یؤمنون بالله ورســوله ﴾ هەر ئەوانەن کە بەراستی بڕوایان بە خواو بەپەیامبەری ئەو هەیە ﴿ فإذا إستأذنوک لبعض شــأنهم ﴾ هــەر کاتێکیش هاتن بۆ هەنــدێ کاری تایبەتی خۆیــان مۆڵەتت لێ بخوازن ئەی پەیامبەر ﷺ ﴿ فأذن لمن شــئت منهم ﴾ تۆیش هەرکەسێکیانت ویست لێان مۆڵەتی بدە با بڕوا بۆ ئەنجامدانی ئیشــەکەی لە (تەبــووك)دا (عومەر) کارێکی تایبەتی خۆی بۆ پێش هات، هەر ئەبوایە بگەڕایەتەوە، جا ئەوەبوو داوای مۆڵەتی لێکــردو، ئەویش فەرمووی: بڕۆ خۆ تۆ لەدووڕوویان نیت ﴿ واســتغفر لهــم الله ﴾ لەخواش داوای لێخــۆش بوونیان بۆ بکە ســەبارەت بەو شتانە کە ڕوویداوە لێیان ﴿ إن الله غفور رحیم ﴾ چونکە خوا زۆر لێبووردەیە، زۆریش میهرەبان و دلۆڤانە.

وەك خۆتان بانگ لە پێغەمبەر مەکەن:

جا پاش ئەوە ڕێزو شەرەفی پەیامبەر ﷺ لەو سوورەتەدا دەرکەوت، بــۆ جارێکیتر ئەو قــەدر زانینە بــاس ئەکاتــەوەو ئەفەرمووێ: ﴿ ٦٣: لا تجعلوا دعاء الرسول بینکم کدعاء بعضکم بعضا ﴾ ئەی موســڵمانەکان! بانگ کردن لەپەیامبەر ﷺ وەك بانگکردن لەخۆتان دامەنــێن یــا خود بەناوی خۆیــەوە بانگی لێ مەکــەن، وەك ئێوە لەیەکتر بانگ ئەکەن، بەڵکو بەو بڵێن: یا (رسول الله، یانبی الله...) ﴿ قد یعلم الله الذین یتســللون منکم لواذا ﴾ بێگومان خوا ئاگای لەو کەســانە هەیە کە لەپشــت یەکتر خۆ ئەشارنەوەو خۆ ئەدەنە پاڵ یەکترو خۆ دەدزنەوە لێتان؛ وە لە مزگەوت یەکە یەکە خۆیان دەکێشــایە دەرەوە، بــێ مۆڵــەت ﴿ فلیحذر الذیــن یخالفون عن أمره ﴾ دەبا ئەوانەی ســەرپێچی لە فەرمانی پەیامبەر ﷺ ئەکەن، بترسن ﴿ أن تصیبهم فتنة ﴾ کە سەرەنجام تووشی بەڵاو نەهاتێك بین ﴿ أو یصیبهم عذاب ألیم ﴾ یا تووشــی سزایەکی بەئێش بین ﴿ ٦٤: ألا إن لله مافی الســموات والأرض ﴾ وشیاربە! بەراستی هەرچی لە ئاسمانەکان و زەویدایە هەر بۆ خوایە ﴿ قد یعلم ما أنتم علیه ﴾ بێگومان ئەو خوایە ئەزانێ بەوەی ئێستا ئێوە وان لە سەری لە نیفاق و ســەرپێچی ﴿ ویوم یرجعــون إلیه فینبئهم بما عملوا ﴾ هەم ئــەو ڕۆژەش کە ئەگەڕێنرێنەوە لای ئەو، ئاگاداری ئەوهەموو کاروکردەوەیانە دەکات ئەنجامیان داوە، گەورەو بچووك، جا هەر بەپێی ئەوەش تۆڵەو پاداشــتیان ئەداتەوە ﴿ والله بکل شئ علیم ﴾ چونکە خوا بە هەموو شتێك زاناو ئاگایە.

زۆر شوکرانە بژێرم بۆ خوای دەهندەی دڵاوا کە شەرەفمەندی کردم بە نووسینی تەفسیری ئەم سوورەتی (نوور)ـە. وصل الله علی النبی الأمی محمد وعلی آله وصحبه.

سوورەتی (فورقان)ـە

مەککەییەو (٧٧)ئایەتە

بەناوی خوای بەخشندەی میهرەبان

ئەم ســوورەتە لەپاش ســوورەتی (یاسین)ـەوە هاتۆتــە خوارێ، ئەمیــش هەروەك باوی ســوورەتە مەککەییەکانــی تر، کاروباری ئیمــان وبیروباوەڕ چارەســەر دەکات، لەگــەڵ بەرپەرچدانەوەی هەنــدێ لــە ڕەخنــەی موشــریکان، ســەبارەت بــە پەیامەکەی پەیامبــەر ﷺ. بەکورتــی: تەوەرەی ســوورەتەکە لــەم خاڵانەدا

دەسـووڕێ: ڕاسـتی وحەقیانەتی قورئان، دروستی و واقیعییەتی پەیامەکـەی پەیامبـەر ﷺ، زیندووبوونـەوەو ژینـی ئـەولاو، پاداشت و تۆڵە، کۆتاییشـی بەباسی بڕێ لەوەسف و پەسنەکانی (عبادالرحمن) دێت.

مەزنایەتی خوا:

خوای لەکارزان باسی مەزنی وبڵوندی خۆیدەکا کە: ئەم قورئانەی ناردۆتە خوارێ، بۆیە دەفەرموێ:

﴿ بسـم الله الرحمـن الرحيم ※ ١: تبارك الذی نـزل الفرقان علی عبـده ﴾ بڵونـدو گەورەیە، فەرو پیتی فراوانـە، ئەو خوایەی کە فورقان وجیاکەرەوەی راست لەناراسته (واتە: قورئان)ی ناردەسەر بەنـدەی خۆی موحەممەد ﷺ ﴿ ليكـون للعالمين نذيرا ﴾ تاببێتە هۆی بێدارکەرەوەو ترسـێنەر بۆهەمووخەڵکانی جیهان و، لەسزای خـوا وەخەبەریـانکا، ئینجا خوا -جل جلاله- چوار سـیفەتی تایبەتمەندی خۆی باس دەکات بۆیان ودەفەرموێ: ﴿ ٢: الذی له ملك السموات والأرض ﴾ یەکەم: زاتێکە موڵکایەتی ودەسەڵاتی گشـت ئاسمانـەکان و زەوی هەر هی ئەوە ﴿ ولـم يتخذ ولدا ﴾ دووەم: هیچ منداڵێکی بۆخۆی رانەگرتووە، وەك جوولەکەو گاوران پێیـان وایەکە: گوایا تۆرم و منداڵیهەیە! ﴿ ولم يكن له شـريك فـی الملك ﴾ سـێیەم: لەمەودای دەسـەڵاتیدا، هیچ شـەریك و هاوبەشـێکی نییە، وەك بتپەرسـتەکان پێیان وایە کە: شـەریك وهاوبەشی هەیە! ﴿وخلق كل شئ فقدره تقديرا ﴾ چوارەم: هەموو شـتێکی لەنەبوون و(عەدەم)ـەوە دروسکـردوو بەدیهێناو، نەك هـەر ئەوەندەش بەڵکـو تەگبیرو ئەندازەگیری تەواویشـی بۆ کرد چۆنی بۆ پێویسـت بێ‌و، لەچ کاتێـکا، لەچ جێگایەکا.. هەمووی بـۆ بوونـەوەر تۆمارکرد ﴿ ٣: واتخذوا من دونـه آلهة ﴾ کەچی هاوبەشدانەرەکان لەباتی ئەوە کەتەنها ئەو تاکە خوایە بپەرستن، هەسـتان چەنـد شـتێکیان بۆخۆیـان هەڵبـژاردو کردیانە خوا! ﴿ لايخلقون شـيئا ﴾ کەتوانای دروستکردنی هیچ شتێکیشیان نییە ﴿ وهم يخلقون ﴾ وبۆخۆشیان – ئەوبتانە– تاشراوو دروستکراون، وێنەیان بۆکێشـراوە، ئیتر ئەوانە چۆن ئەبنە خوا! ﴿ ولايملكون لأنفسـهم ضرا ولانفعا ﴾ تەنانەتی دەسـەڵاتی ئەوەشیان نییە هیچ زیان و سوودێك بەخۆیشیان بگەیەنن ﴿ ولايملكون موتا ولاحياتا ولانشـورا ﴾ ودەسـەڵاتی مردن و ژیـان و زیندوو بوونەوەشـیان نییە، جا شـتێك ئاوابێت، چۆن ئەبێتە خـوا؟! چۆن ئێوە ملیان بۆ کەچ دەکەن؟!.

خوانەناسان گێل و نەزانن:

ئەر سـەیری راو بۆچوونی کافران لەبارەی قورئانەوە بکرێ، دەر دەکەوێ کـە چەندە گێل و گەوجن، بۆیە خوای گەورە لەوبارەوە دەفەرمـوێ: ﴿ ٤: وقال الذين كفـروا ﴾ ئەو کافـرو بێباوەڕانە

إِنَّمَا ٱلْمُؤْمِنُونَ ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ بِٱللَّهِ وَرَسُولِهِۦ وَإِذَا كَانُوا۟ مَعَهُۥ
عَلَىٰٓ أَمْرٍ جَامِعٍ لَّمْ يَذْهَبُوا۟ حَتَّىٰ يَسْتَـْٔذِنُوهُ إِنَّ ٱلَّذِينَ يَسْتَـْٔذِنُونَكَ
أُو۟لَـٰٓئِكَ ٱلَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِٱللَّهِ وَرَسُولِهِۦ فَإِذَا ٱسْتَـْٔذَنُوكَ
لِبَعْضِ شَأْنِهِمْ فَأْذَن لِّمَن شِئْتَ مِنْهُمْ وَٱسْتَغْفِرْ لَهُمُ
ٱللَّهَ إِنَّ ٱللَّهَ غَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿٦٢﴾ لَّا تَجْعَلُوا۟ دُعَآءَ ٱلرَّسُولِ
بَيْنَكُمْ كَدُعَآءِ بَعْضِكُم بَعْضًا قَدْ يَعْلَمُ ٱللَّهُ ٱلَّذِينَ
يَتَسَلَّلُونَ مِنكُمْ لِوَاذًا فَلْيَحْذَرِ ٱلَّذِينَ يُخَالِفُونَ عَنْ أَمْرِهِۦٓ
أَن تُصِيبَهُمْ فِتْنَةٌ أَوْ يُصِيبَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿٦٣﴾ أَلَآ إِنَّ لِلَّهِ
مَا فِى ٱلسَّمَـٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضِ قَدْ يَعْلَمُ مَآ أَنتُمْ عَلَيْهِ وَيَوْمَ
يُرْجَعُونَ إِلَيْهِ فَيُنَبِّئُهُم بِمَا عَمِلُوا۟ وَٱللَّهُ بِكُلِّ شَىْءٍ عَلِيمٌۢ ﴿٦٤﴾

سُورَةُ الفُرْقَانِ (٢٥) (٧٧)

بِسْمِ ٱللَّهِ ٱلرَّحْمَـٰنِ ٱلرَّحِيمِ
تَبَارَكَ ٱلَّذِى نَزَّلَ ٱلْفُرْقَانَ عَلَىٰ عَبْدِهِۦ لِيَكُونَ لِلْعَـٰلَمِينَ نَذِيرًا
﴿١﴾ ٱلَّذِى لَهُۥ مُلْكُ ٱلسَّمَـٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضِ وَلَمْ يَتَّخِذْ وَلَدًا وَلَمْ
يَكُن لَّهُۥ شَرِيكٌ فِى ٱلْمُلْكِ وَخَلَقَ كُلَّ شَىْءٍ فَقَدَّرَهُۥ تَقْدِيرًا ﴿٢﴾

دەربـارەی قورئان گوتیان: ﴿ إن هذا إلا إفك افتراه ﴾ ئەم قورئانە هەر درۆیەو، (موحەممەد) ﷺ خۆی هەڵیبەسـتووە ﴿ وأعانه عليه قوم آخرون ﴾ وکەسانی تریش –وەك خاوەننامەکان– بۆهۆنینەوەو رێکخسـتنی یارمەتییـان داوە؛ ئینجـا خـوا ڕەدیـان ئەداتەوەو ئەفەرمـوێ: ﴿ فقد جاءو ظلما وزورا ﴾ بەڕاسـتی هەرچییەکیان گـوت، بوختانەو سـتەمێکی گـەورەش دەکەن، چـۆن ئەودرۆو پروپاڵانتەیە بەرامبەر بە پەیامبەر ﷺ ئەکەن، خۆ ئەو ڕووبەڕوویان وەسـتاو وتی: دەئەگەر دەتوانن تەنها سوورەتێکی بچووکیش بێت بیهێنـن، ئەوانیـش تـەواوی رەوانبێژوخۆشـخوانەکانیان بۆئەو مەبەسـتە کۆبوونەوەو، پەکیان کەوت، دەسـا ئەگەر بیانتوانایە نەیان دەکرد؟.

دەڵێن قورئان چیرۆکی پێشینانە:

﴿ ٥: وقالـوا أسـاطير الأولـين ﴾ گوتیـان ئەم قورئانـە هەموو

ئەفسانەو وتەی باتڵ و پڕوو پووچی پێشینانەو ﴿ اکتتبها ﴾ ئەوان بۆی ڕێنووس دەکەن وەك داستانی: ڕۆستەم، ئیسفەندیار.. ﴿ فهی تملی علیه بکرة وأصیلا ﴾ هەموو بەیانی وئێوارانێك بۆی ئەخوێننەوەو ئەویش لەبەری ئەکات ﴿ ٦: قل أنزله الذی یعلم السر فی السموات والأرض ﴾ خوا فەرمانی پێ ئەکات کە ڕەدیان

وَاتَّخَذُوا مِن دُونِهِۦٓ ءَالِهَةً لَّا يَخْلُقُونَ شَيْـًٔا وَهُمْ يُخْلَقُونَ
وَلَا يَمْلِكُونَ لِأَنفُسِهِمْ ضَرًّا وَلَا نَفْعًا وَلَا يَمْلِكُونَ مَوْتًا
وَلَا حَيَوٰةً وَلَا نُشُورًا ﴿٣﴾ وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوٓا إِنْ هَٰذَآ إِلَّآ إِفْكٌ
افْتَرَىٰهُ وَأَعَانَهُۥ عَلَيْهِ قَوْمٌ ءَاخَرُونَ ۖ فَقَدْ جَآءُو ظُلْمًا وَزُورًا
﴿٤﴾ وَقَالُوٓا أَسَٰطِيرُ الْأَوَّلِينَ اكْتَتَبَهَا فَهِىَ تُمْلَىٰ
عَلَيْهِ بُكْرَةً وَأَصِيلًا ﴿٥﴾ قُلْ أَنزَلَهُ الَّذِى يَعْلَمُ السِّرَّ
فِى السَّمَٰوَٰتِ وَالْأَرْضِ ۚ إِنَّهُۥ كَانَ غَفُورًا رَّحِيمًا ﴿٦﴾ وَقَالُوا
مَالِ هَٰذَا الرَّسُولِ يَأْكُلُ الطَّعَامَ وَيَمْشِى فِى الْأَسْوَاقِ
لَوْلَآ أُنزِلَ إِلَيْهِ مَلَكٌ فَيَكُونَ مَعَهُۥ نَذِيرًا ﴿٧﴾ أَوْ يُلْقَىٰٓ
إِلَيْهِ كَنزٌ أَوْ تَكُونُ لَهُۥ جَنَّةٌ يَأْكُلُ مِنْهَا ۚ وَقَالَ
الظَّٰلِمُونَ إِن تَتَّبِعُونَ إِلَّا رَجُلًا مَّسْحُورًا ﴿٨﴾ انظُرْ
كَيْفَ ضَرَبُوا لَكَ الْأَمْثَٰلَ فَضَلُّوا فَلَا يَسْتَطِيعُونَ
سَبِيلًا ﴿٩﴾ تَبَارَكَ الَّذِىٓ إِن شَآءَ جَعَلَ لَكَ خَيْرًا مِّن ذَٰلِكَ
جَنَّٰتٍ تَجْرِى مِن تَحْتِهَا الْأَنْهَٰرُ وَيَجْعَل لَّكَ قُصُورًا ﴿١٠﴾ بَلْ
كَذَّبُوا بِالسَّاعَةِ ۖ وَأَعْتَدْنَا لِمَن كَذَّبَ بِالسَّاعَةِ سَعِيرًا ﴿١١﴾

بداتەوە، بۆیە ئەفەرموێ: (ئەی موحەممەد ﷺ) بڵێ: وا نییە ئێوە ئەیڵێن! بەڵکو هەرئەو زاتە ناردوویەتی کە بە هەموو نهێنییەکانی ئاسمان و زەویی ئەزانێ و ئاگادارە، هەربۆیە ئێوەش چەند هەوڵتان دا نەتانتوانی وەك تەنها سوورەتێکی بچکۆلەشی بێنن ﴿ إنه کان غفورا رحیما ﴾ بێگومان هەر ئەویش(خوا) لەگوناح زۆرلێبووردەیە، هەرچەندە ئێوە فرو فێڵتان زۆرە، زۆر دڵاوایە بۆیە ئێستا لەدونیادا سزاتان نادات.

ڕەخنە لە پێغەمبەرەکان دەگرن:

بەڵێ تا ئێستا خوانەناسەکان ڕەخنەیان هەرلە قورئان دەگرت، کەچیوا ڕەخنە لەپەیامبەر ﷺ خۆیشی ئەگرن: ﴿ ٧: وقالوا ما لهذا الرسول یأکل الطعام ﴾ خوانەناس وکافران گوتووشیانە: بۆئەوچی لەئێمە زیاترە، وا داوای پەیامبەرێتی ئەکات؟ وای ئەمە چ پەیامبەرێکە، خۆراك دەخواو ﴿ ویمشی فی الأسواق ﴾ بەبازاڕیشدا دەگەڕێ؟ کەوایە فریشتە نییە، چوون فریشتە خۆراك ناخوات، دیارە پاشایش نییە، چونکە پاشا بەبازاڕدا ناگەڕێ، پێیان وابوو پێغەمبەر دەبێ حاڵ و وەزعی لەوان جیاواز بێت! ﴿ لولا أنزل إلیه ملک فیکون معه نذیرا ﴾ ئەی بۆچی فریشتەیەکی لەگەڵ نەهات لەلایەن خواوە تا بەهاوڕێیەتی ئەوخەڵك بترسێنن و، گەواهی ڕاستیشی بۆ بدات؟ ﴿ ٨: أو یلقی إلیه کنز ﴾ یان گەنجینەیەکی لەئاسمانەوە بۆ فڕێ بدرایە خوارێ، تاخۆی پێ ژیاندباو، و پێویستیشی بەکردوکۆشش نەبووبا؟ ﴿ أو تکون لە جنة یأکل منها ﴾ یان باخێکی هەبوایە تا لە دەرامەتەکەی بخواردایە؟ وەك دەوڵەمەندەدان!! ﴿ وقال الظالمون إن تتبعون إلا رجلا مسحورا ﴾ ستەمکارانیش گوتیان (بە موسڵمانەکان!) ئەوە ئێوە شوێنیچیکەوتوون؟ مەگەر هەرشوێن پیاوێکی جادوو لێکراوو سەر لێتێکچوو نەکەوتوون؟ ئینجا خوای گەورە دڵخۆشی پەیامبەر ﷺ ئەداتەوە، بۆیە ئەفەرموێ: ﴿ ٩: انظر کیف ضربوا لک الأمثال فضلوا ﴾ دە بنواڕەو سەرنج بدە لەوگێلە پیاوانە چۆن نەزیلەومەسەلیان بۆ هێنایتەوە، هەرجارەی بیانووی شتێ ئەگرن، جا بەو هۆیەوە گومڕاو سەرلێشێواوو لاڕێ بوون ﴿ فلا یستطیعون سبیلا ﴾ ئیتر هەرچی دەکەن بۆ دۆزینەوەی ڕاستیەکان ڕێ دەرناکەن ﴿ ١٠: تبارک الذی إن شاء جعل لک خیرا من ذلک ﴾ پیرۆزیو گەورایەتی، هەر بۆ خوایەك، کە ئەوەندە بەدەسەڵاتە ئەگەرحەزبکا لەوەی ئەوان وتیان: چاکترت ئەداتێ ﴿ جنات تجری من تحتها الأنهار ﴾ باخ و باخاتێکت پێدەبەخشێت ڕووباری بەبەردا دەڕوا ﴿ ویجعل لک قصورا ﴾ وچەندکۆشکێکت بۆدادەنێ باشتر لە هی پاشاکان.. بەڵام ئەو زاتە ئەیەوێ لە قیامەتدا ئەو بەهرانە بە تۆ ببەخشی، نەك لێرە ﴿ ١١: بل کذبوا بالساعة ﴾ نا، ئەوانە هیچ هۆیەك نییە بۆنکوڵی وململانێیان، ئەوە نەبێت کە هەر ڕۆژی قیامەتیان بەدرۆ دانا ﴿ وأعتدنا لمن کذب بالساعة سعیرا ﴾ ئێمەش ئاگرێکی سووتێنەری بلێسەدارمان ئامادە کردووە بۆ هەر کەسێ قیامەت بە درۆ دادەنێ ﴿ ١٢: إذا رأتهم من مکان بعید ﴾ کەلەشوێنێکی دوورەوە ئەو ئاگرەیە خوا نەناسان دەبینێ ﴿ سمعوا لها تغیظا وزفیرا ﴾ دەنگی پڕ لەڕق و خەشم و تووڕەیی ئاگریان دێتە گوێ، دەنگێکی وا دەڵێت پرمەی وڵاخە.(ئیبن عەبباس) ئەڵێ: ئەو کەسەی وا بۆ جەهەننەم ڕادەکێشرێ جەهەننەم بۆی دەپڕمێنێ هەروەکو ئێستر بۆدانی جۆدەپرمێنێ، ﴿ ١٣: وإذا ألقوا منها مکانا ضیقا مقرنین ﴾ هەرکاتێکیش بەدەست و پێ کۆت و زنجیر کراوەوە دەخرێنە ناو جێگایەکی تەسك و تەنگەبەر لە دۆزەخدا، واتە: دەستیان بەزنجیر بەگەردونیانەوە دەبەسترێ

﴿ دعوا هنالک ثبورا ﴾ ئەوسا بەپەلە هاواری تیا چوون و ماڵ وێرانی و داوای مەرگ دەکەن و بەر دەبنە بانگ و سەڵای حەسرەت و هەناسە ساردی ﴿ ١٤: لا تدعوا الیوم ثبورا واحدا ﴾ ئەوسا پێیان ئەوترێ: ئەمڕۆ ئیتر هەر یەك جار داوای مەرگی خۆتان مەکەن: ﴿ وادعوا ثبورا کثیرا ﴾ بەڵکو زۆرو بێ‌شمار هاوارو واوەیلا وداوای مردن بکەن.

بەهەشت چاکە، یان دۆزەخ؟:

﴿ ١٥: قل أذلک خیر أم جنة الخلد التی وعد المتقون ﴾ جا بۆ ئەوەی زیاتر ئێشیان پێ بگا خوا ئەفەرموێ: پێیان بڵێ: ئاخۆ ئەو حاڵەی کافرانە چاکترە، یا ئەم بەهەشتە بەردەوام و هەتا هەتاییە کە بەڵێنی بەخواناسان و پارێزگارانی سنوورەکانی خوا دراوە؟! ﴿ کانت لهم جزاء ومصیرا ﴾ کە لە دوارۆژدا هەم پاداشتی کارەکانیانەو، هەم جێ و ڕێی حەوانەوەشیانە ﴿ ١٦: لهم فیها ما یشاءون خالدین ﴾ چی داوا بکەن لەوێ دەستیان ئەکەوێت و بۆیان ئامادەیە، وە بە هەتا هەتاییش تێیدا ئەمێننەوە ﴿ کان علی ربک وعدا مسئولا ﴾ ئەوەش بەڵێنێکە لەلایەن پەروەردگارتەوە هەر دەبێ بێتەدی و، خواش خۆی کردووە بەرپرسیار لێی.

قیامەت هات، بتان لە بتپەرستان حاشا دەکەن:

﴿ ١٧: ویوم یحشرهم وما یعبدون من دون الله ﴾ ڕۆژێك دێت لەو ڕۆژەدا هەم خۆیان و، هەم پەرستراوەکانیان -بێجگە لەخوا (الله) ئەیانپەرستن-، خوا لەجێیەك کۆیان ئەکاتەوە، (موجاهید) ئەڵێ: مەبەست لەو پەرستراوانە عیساو عوزەیرو فریشتەکانە ﴿ فیقول ءأنتم أضللتم عبادی هؤلاء ﴾ جا ئەڵێت: ئاخۆ ئێوە بوون ئەم بەندانەی منتان گومڕا کردو، بانگتان کردن بۆ پەرستنی خۆتان؟! ﴿ أم هم ضلوا السبیل ﴾ یاخود ئەوان خۆیان ڕێیان گوم کردو گومڕا بوون و ئێوەشیان پەرست؟ ﴿ ١٨: قالوا سبحانک ﴾ ئەوانیش- بەسەر سورمانێکەوە- ئەڵێن: خوایە! لەهەموو شەریك و هاوەڵێك تۆ بێ نیازو پاکیت، خۆیشت چاك ئەزانیت هەرگیز ئێمە شتی وامان نەکردووە. وەك لە (٣٤/٤٠-٤١)دا ئەفەرمووێ: (ویوم نحشرهم جمیعا ثم نقول للملائکة أهؤلاء أیاکم کانوا یعبدون قالوا سبحانک أنت ولینا من دونهم بل کانوا یعبدون الجن اکثرهم به مؤمنون). ﴿ ماکان ینبغی لنا أن نتخذ من دونک من أولیاء ﴾ هەرگیز شیاوو ڕەوا نییە بۆ ئێمە لەباتی تۆ دۆستێکی‌تر بگرین و، بیپەرستین و خەڵکیشیان بۆلا بانگ بکەین ﴿ ولکن متعتهم وآباءهم حتی نسوا الذکر ﴾ بەڵام تۆخۆت ئەی خوایە! ئەوان و باو باپیرانیانت ئەوەندە بەهرەوەرو و تەمەن درێژ کرد، هەموو جۆرێ نازو نیعمەت و ڕۆزیت پێدان، ئیتر یادی تۆیان فەرامۆش‌کردوولە بیرچوو ﴿ وکانوا قوما بورا ﴾ سەرەنجام تیا چوون وبوونە قەومێکی وا بێ خێر ﴿ ١٩: فقد کذبوکم بما تقولون ﴾ ئینجا بە پەرسشەکان ئەوترێ: بەڕاستی پەرستراوەکان

إِذَا رَأَتْهُم مِّن مَّكَانٍ بَعِيدٍ سَمِعُوا لَهَا تَغَيُّظًا وَزَفِيرًا ﴿١٢﴾ وَإِذَا
أُلْقُوا مِنْهَا مَكَانًا ضَيِّقًا مُّقَرَّنِينَ دَعَوْا هُنَالِكَ ثُبُورًا ﴿١٣﴾
لَّا تَدْعُوا الْيَوْمَ ثُبُورًا وَاحِدًا وَادْعُوا ثُبُورًا كَثِيرًا ﴿١٤﴾ قُلْ
أَذَٰلِكَ خَيْرٌ أَمْ جَنَّةُ الْخُلْدِ الَّتِي وُعِدَ الْمُتَّقُونَ كَانَتْ
لَهُمْ جَزَاءً وَمَصِيرًا ﴿١٥﴾ لَّهُمْ فِيهَا مَا يَشَاءُونَ خَالِدِينَ
كَانَ عَلَىٰ رَبِّكَ وَعْدًا مَّسْئُولًا ﴿١٦﴾ وَيَوْمَ يَحْشُرُهُمْ وَمَا
يَعْبُدُونَ مِن دُونِ اللَّهِ فَيَقُولُ أَأَنتُمْ أَضْلَلْتُمْ عِبَادِي
هَٰؤُلَاءِ أَمْ هُمْ ضَلُّوا السَّبِيلَ ﴿١٧﴾ قَالُوا سُبْحَانَكَ مَا كَانَ
يَنبَغِي لَنَا أَن نَّتَّخِذَ مِن دُونِكَ مِنْ أَوْلِيَاءَ وَلَٰكِن مَّتَّعْتَهُمْ
وَآبَاءَهُمْ حَتَّىٰ نَسُوا الذِّكْرَ وَكَانُوا قَوْمًا بُورًا ﴿١٨﴾ فَقَدْ
كَذَّبُوكُم بِمَا تَقُولُونَ فَمَا تَسْتَطِيعُونَ صَرْفًا وَلَا
نَصْرًا وَمَن يَظْلِم مِّنكُمْ نُذِقْهُ عَذَابًا كَبِيرًا ﴿١٩﴾
وَمَا أَرْسَلْنَا قَبْلَكَ مِنَ الْمُرْسَلِينَ إِلَّا إِنَّهُمْ لَيَأْكُلُونَ
الطَّعَامَ وَيَمْشُونَ فِي الْأَسْوَاقِ وَجَعَلْنَا بَعْضَكُمْ
لِبَعْضٍ فِتْنَةً أَتَصْبِرُونَ وَكَانَ رَبُّكَ بَصِيرًا ﴿٢٠﴾

قسەکانی ئێوەیان بەدرۆخستنەوە کە گوایا ئەوان ئێوەیان گومڕا کردبێ، خۆ ئێستا وا دەر نەچوو. ﴿ فما تستطیعون صرفا ولا نصرا ﴾ ئینجا چی ئەکەن؟ خۆ وا ئێستا هیچ دەسەڵاتێکتان نییەو ناتوانن نەسزا لەخۆتان لا بدەن و، نەیارمەتی لە کەسێك وەرگرن ﴿ ومن یظلم منکم نذقه عذابا کبیرا ﴾ و هەرکەسیشتان "ئەی بێ بڕوایان!" ستەم بکا و خەڵکی بانگ بکات بۆ دواکەوتنی غەیری خواو بۆ بەرنامەو پرۆگرامی ئەم و ئەو، ئەوە لەدوارۆژدا ئێمە سزایەکی سەخت و گەورەی پێ ئەچێژین.

گشت پێغەمبەرێک ئادەمزاد بووە:

﴿ ٢٠: وما أرسلنا قبلک من المرسلین ﴾ ئێمە بەرلەتۆش ئەی موحەممەد ﷺ هەرپەیامبەرێکمان ناردووە ﴿ إلا إنهم لیأکلون الطعام ویمشون فی الأسواق ﴾ خواردونیان خواردووە، تا پێی بژین و، بەبازاڕیشدا ڕۆیشتوون بۆ پەیداکردنی ڕۆزی، باشە ئەگەر کەسێ

هەوڵ بدات و بەرەنجەشانیخۆی نان بەدەست بێنێ ئەوە نەنگە؟ ﴿ وجعلنا بعضكم لبعض فتنة ﴾ لەهەمان كاتدا هەندێكیشتانمان كردۆتە هۆی تاقیكردنەوەی هەندێكی ترتان، برێ پەیامبەرە، برێ دەوڵەمەندە، بازێ پاشایە ﴿ أتصبرون ﴾ ئاخۆ ئێوە خۆ ڕادەگرن و سوپاسگوزار دەبن؛ یا سپڵەو ناسوپاسگوزار ئەبن؟ ﴿ وكان ربك بصيرا ﴾ بێگومان پەروەردگارت هەمیشە بینایە، و ئەزانێ كێ خۆی ئەگرێ و، سوپاسی ئەكات، كێش خۆی ڕاناگرێ وسپڵە ئەبێت. پێشەوا (موسلیم) ئەم فەرموودە ئەهێنێ: ((انظر إلى من أسفل منكم، ولا تنظروا إلى من هو فوقكم، فإنه أجدر ألا تزدروا نعمة الله عليكم)). هەمیشە ئێوە تەماشای لای خوارووی خۆتان بكەن، قەت سەیری لای سەرووی خۆتان مەكەن، هەر ئاواش دەبێتە هۆی ئەوە كەئێوە بەكەم نەڕواننە نازو نیعمەتەكانی خوا.

كۆتایی جزمی ١٨، (ولله الحمد والمنه)..

سەرسەختی خوانەناسان:

﴿ ٢١: وقال الذين لا يرجون لقاءنا ﴾ ئەوانەی ئومێدیان بەڕوو بەڕووبوونەوەو گەیشتن بەدیداری ئێمە نییە و، نكووڵی زیندووبوونەوە ئەكەن،گوتیان: ﴿ لولا أنزل علينا الملائكة ﴾ بۆچی فریشتە دانەبەزێنرایە لامان و پێمان بڵێن: موحەممەد وقورئانەكەی هەردوو ڕاستن؟ ﴿ أو نرى ربنا ﴾ یان بۆ پەروەردگاری خۆمانمان بەچاو نەدی؟ تاڕاستی پەیامبەرمان پێ بڵێت ﴿ لقد استكبروا فی أنفسهم ﴾ بێگومان ئەوانە گرفتاری دەردی لەخۆبایی بوون و، خۆیان زۆر بەگەورە زانی ﴿ وعتوا عتوا كبيرا ﴾ و ئێجگاریش نافەرمانییانكردو سەركەشییەكی گەورەیان كرد ﴿ ٢٢: يوم يرون الملائكة لا بشرى يومئذ للمجرمين ﴾ ئەو ڕۆژەش فریشتەكان، دێن بۆ گیان كێشانیان، بەچاوی خۆیان دەیانبینن كە هیچ جۆرە مـوژدەو مزگێنییەكیان پێ نییە بۆیان ﴿ ويقولون حجرا محجورا ﴾ و پێیان ئەڵێن: چوونە بەهەشـت وموژدەی لێخۆشـبوون، بۆ ئێوە قەدەغەیـەو، هەرگیز شـتیوا نایبیسـن ﴿ ٢٣: وقدمنا إلى ما عملوا من عمل ﴾ هاتـین هەركارێكیان كردبوو (وەك سـەردانی خـزم و كەس وكارو هەرچاكەیەكی تـر) ﴿ فجعلناه هباء منثورا ﴾ هەموویمـان وەك تۆزو گەردی بڵاوە پێكراوی بەربا پێكرد، واتە: هیـچ سـوودێكینەبوو بۆیـان ﴿ ٢٤: أصحاب الجنة يومئذ خير مستقرا ﴾ جێگەی بەهەشتییەكانیش زۆر باشە ﴿ وأحسن مقيلا ﴾ و جێگای حەوانەوەی نیوەڕۆژیشتان زۆر باشترە، چونكە ئەوكاتە، كاتی پشـوودانە ﴿ ٢٥: ويوم تشقق السماء بالغمام ﴾ ئاسمان بەهۆی دەركەوتنی هەورێك دەقەڵەشـێ و شـەقار شـەقار دەبێ.

(ئیبن كەسـیر) ئەڵێ: (وهو -الغمام- ظـل النور العظيم الذی يبهر الأبصار). واتە: مەبەسـت بە (غەمام)، ئەو هەورەیە: سـێبەری ئەو نوورێكی گەورەیەو چاوەكان ئەبەزێنن، وەك ئەفەرموێ: (هل ينظرون إلا أن يأتيهم الله فی ظلل من الغمام والملائكة وقضى الأمر وإلى الله ترجع الأمور) ٢/٢١٠.

مەبەسـت پێی هاتنـی زاتی خوایە-جل جلاله- سـێبەرەكەش، سـێبەری زاتی خۆیەتی، (خوایش بۆخۆی باشتر ئەزانێ). جاكە ئـەو ڕۆژە هات، ئیـتر تەواوی خۆرەكان وئەسـتێرە گەڕۆكەكان، وەك تۆزێكی پرژو بڵاویان لێ دێ و، دڵەكانیش هەموو لە حەیبەتا تروسـكاییان تیا نامێنێ ﴿ ونزل الملائكة تنزيلا ﴾ فریشتەكانیش -بەنامـەی كارو كردەوەی ئەوانەوە- پۆل پۆل ودەسـتە دەسـتە، دادەبەزێنرێن بۆ سـەر زەوی بۆحیسـاب ولێپرسـینەوە ﴿ ٢٦: الملك يومئذ الحق للرحمن ﴾ لـەو ڕۆژەدا فەرمانڕەوایـی و دەسەڵاتی تەواوو ڕاستەقینە، هەر بۆ خوای دەهندەی بەبەزەییە، كەسـێكیتر هیچ دەسـەڵاتێكی نییە ﴿ وكان يوما على الكافرين عسيرا ﴾ بێگومان بۆكافرانیش ئـەو ڕۆژە، ڕۆژێكی پڕ تەنگانەو سەخت ودژوارە، چونكە ڕۆژی دەركەوتنی كارو كردەوەی ڕاست و ناڕاستە. بەڵام بۆموسڵمانان لە ئەنجامدانینوێژێكی فەرز ئاسانترە، وەك (سەعیدی خدری) ئەڵێ: بە پێغەمبەریان ﷺ وت: (يوم كان مقداره خمسين الف سنة) دەبێ ئەو ڕۆژە چەندە سەخت و درێژ بـێ؟ فەرمووی: ((والذی نفس محمد بيده يخفف على المؤمن حتى يكون أخف عليه من صلاة مكتوبة يصليها فی الدنيا)) (مسند الامام أحمد ٣/٧٥).

ستەمكار ڕۆژی سەڵادەستی خۆی دەگەزێ:

﴿ ٢٧: ويوم يعض الظالم على يديه ﴾ لـەو ڕۆژەدا ناهەقكارو ستەمكار -لە حەسرەت وپەشـیمانی ئەوە كە لەدونیادا گوێڕایەڵی پەیامبەر نەبوو- بە هەردوو دەسـتی خۆیدا دەنووسـێ ﴿ يقول يا ليتنی اتخذت مع الرسول سبيلا ﴾ و ئەڵێ: ئەی خۆزگە! منیش لەگەڵ پەیامبەردا ڕێگەی ئیمانم دەگرتەبەر ﴿ ٢٨: يا ويلتى ليتنی لم أتخذ فلانا خليلا ﴾ ئەی تیاچوونی خۆم، خۆزگە! فلانەكەسی گومراكەرم نەكردبا بە دۆسـتیخۆم ﴿ ٢٩: لقد أضلنی عن الذكر بعد إذجاءنی ﴾ چونكە بەڕاستی لە ئاستی ئەم قورئانە منی گومڕاو و یێلكردو سـەری لێ تێكدام، پاش ئەوەی ڕێبازی ڕاستیم بۆ هات ﴿ وكان الشيطان للإنسان خذولا ﴾ بێگومان شـەیتان هەمیشە و بەردەوام بۆ مرۆڤ شـەرمەزاركەرو ناپشـتگیر بووە، لەڕێگەی ڕاست لایداوەو، بەرەو هەڵدێر بردوویەتی.

پێغەمبەر سکاڵای قەومەکەی دەکات:

بـێ بڕوایان و خوانەناسـان هەردەم تانەو تەشـەرێکی زۆریان لە قورئـان ئـەداو گوێیان بـۆ نەدەگـرت، پەیامبەریـش زۆر بەوە نارەحــەت دەبـوو، بۆیـە سـکاڵا دەباتـە لای پەروەردگاری‌و، قورئانیـش ئەفەرمـوێ: ﴿ ٣٠: وقال الرسـول يـا رب إن قومي اتخـذوا هذا القرآن مهجـورا ﴾ پێغەمبەرگوتی: ئەی‌پەروەردگاری مــن! بێ‌گومان -وەك خۆت ئاگاداری- قـەوم و هۆزەکەم وازیان لەم قورئانە هێناو پشـتگوێیان خسـت و بەدوایـا نەچوون و لێی دوور کەوتنەوە!! خوایش دڵی پەیامبەر ﷺ ئەداتەوەو، ئەفەرموێ: ﴿ ٣١: وکذلـک جعلنا لکل نبی عدوا من المجرمين ﴾ هەرئا بەو شـێوەیە تۆ دوژمنایەتی دەکرێیت؛ بـۆ هەرپێغەمبەرێکیش دوژمن وملۆزمێکمـان -لە تاوانبـاران- داناوەو راسـتکردۆتەوە، لەکاتی خۆیـدا ئەزیەتی کردووە، رێگەی پێ‌گرتووە ﴿ وکفی بربک هاديا ونصيرا ﴾ وە بەسـە پەروەردگارت رێنوێن ویاریدەدەرت بێت، وە لەداهاتووشدا بەسەردوژمناندا سەرت دەخاو دەتگەیەنێتە مەبەستی بەرزی خۆت.

بۆچی ئەم قورئانە پێکرا نەنێردرا؟:

خوای باڵادەسـت بروبیانوویەکی تریان بـۆ پێغەمبەر باس ئەکاو ئەفەرمـوێ: ﴿ ٣٢: وقال الذين کفروا لولا نزل عليه القرآن جملة واحدة ﴾ خوانەناس وبێ‌باوەڕان گوتیان: بۆچی قورئانی بەیەکجار بۆنایەت! "هەروەك تەورات و ئینجیل، پێکرا بۆ مووسـاو عیسـا هاتن؟ دیارە ئەمەیشیان هەر درۆیە، چونکە تەورات لە ماوەی (١٨) سـاڵدا ئەوجا بەتەواوی هاتووەو، لاریەکی دیکەشیانە لەقورئان، جاخـوا بۆچوونەکەیـان رەت ئەکاتەوەو ئەفەرمـوێ: ﴿ کذلک لنثبـت به فؤادک ﴾ هەرئابـەو جۆرەیە -بەیناو بەین و کەم کەم، وەلەماوەی (٢٣) سـاڵدا ئەم قورئانەمان دابەزاند بۆت- تادڵی تۆی زیاتـر پـێ بەهێـز و قایم بکەیـن ﴿ ورتلناه ترتيلا ﴾ وبـە رێك وپێکی‌وهێدی هێدی، بۆتمان خوێندەوە لەسەر زمانی جبریل.

خوا ئەیەوێت پتر پەیامبەر دڵ ئەسـتوور بکات، بۆیە ئەفەرموێ: ﴿ ٣٣: ولا يأتونـک بمثل إلاجئناک بالحق وأحسـن تفسـيرا ﴾ ئەوکافـرو موشـریکانە هەرمەسـەل ونەزیلەیەکت بـۆ دێننەوە، بۆ وەسـتانی کارەکەت و ناشـیرین کردنی‌ئـەم قورئانە، ئێمەیش بەردەوام بەوەڵامی هەق و بەجێ وجوانترین تەفسـیرێکەوە هاتوین بەهاناتەوە. ئینجا حاڵی بێ بڕواکان باس ئەکاو ئەفەرموێ: ﴿ ٣٤: الذيـن يحشـرون علی وجوههم إلی جهنم ﴾ ئـەو تاوانبارانەی لە سەر روخساریان دەبرێن بۆ دۆزەخ ولەوێ کۆ دەکرێنەوە ﴿ أولئک شرمكانا وأضل سبيلا ﴾ ئا ئەوانە خراپترین خەڵکن بەجێگە، وە لەهەموو کەسـێ گومبووترین خەڵکیشـن بە رێگە، واتە: لەرووی جێگاو شـوێنەوە، خراپترین خەڵکـن لە جەحەنەمدا، وەلە رووی رێگـاو رێبازیشـەوە، گومراترینی خەڵکن (ئەنەس) ئـەڵێ: پیاوێك

۞ وَقَالَ ٱلَّذِينَ لَا يَرۡجُونَ لِقَآءَنَا لَوۡلَآ أُنزِلَ عَلَيۡنَا ٱلۡمَلَٰٓئِكَةُ أَوۡ نَرَىٰ رَبَّنَاۗ لَقَدِ ٱسۡتَكۡبَرُواْ فِيٓ أَنفُسِهِمۡ وَعَتَوۡ عُتُوّٗا كَبِيرٗا ﴿٢١﴾ يَوۡمَ يَرَوۡنَ ٱلۡمَلَٰٓئِكَةَ لَا بُشۡرَىٰ يَوۡمَئِذٖ لِّلۡمُجۡرِمِينَ وَيَقُولُونَ حِجۡرٗا مَّحۡجُورٗا ﴿٢٢﴾ وَقَدِمۡنَآ إِلَىٰ مَا عَمِلُواْ مِنۡ عَمَلٖ فَجَعَلۡنَٰهُ هَبَآءٗ مَّنثُورًا ﴿٢٣﴾ أَصۡحَٰبُ ٱلۡجَنَّةِ يَوۡمَئِذٍ خَيۡرٞ مُّسۡتَقَرّٗا وَأَحۡسَنُ مَقِيلٗا ﴿٢٤﴾ وَيَوۡمَ تَشَقَّقُ ٱلسَّمَآءُ بِٱلۡغَمَٰمِ وَنُزِّلَ ٱلۡمَلَٰٓئِكَةُ تَنزِيلًا ﴿٢٥﴾ ٱلۡمُلۡكُ يَوۡمَئِذٍ ٱلۡحَقُّ لِلرَّحۡمَٰنِۚ وَكَانَ يَوۡمًا عَلَى ٱلۡكَٰفِرِينَ عَسِيرٗا ﴿٢٦﴾ وَيَوۡمَ يَعَضُّ ٱلظَّالِمُ عَلَىٰ يَدَيۡهِ يَقُولُ يَٰلَيۡتَنِي ٱتَّخَذۡتُ مَعَ ٱلرَّسُولِ سَبِيلٗا ﴿٢٧﴾ يَٰوَيۡلَتَىٰ لَيۡتَنِي لَمۡ أَتَّخِذۡ فُلَانًا خَلِيلٗا ﴿٢٨﴾ لَّقَدۡ أَضَلَّنِي عَنِ ٱلذِّكۡرِ بَعۡدَ إِذۡ جَآءَنِيۗ وَكَانَ ٱلشَّيۡطَٰنُ لِلۡإِنسَٰنِ خَذُولٗا ﴿٢٩﴾ وَقَالَ ٱلرَّسُولُ يَٰرَبِّ إِنَّ قَوۡمِي ٱتَّخَذُواْ هَٰذَا ٱلۡقُرۡءَانَ مَهۡجُورٗا ﴿٣٠﴾ وَكَذَٰلِكَ جَعَلۡنَا لِكُلِّ نَبِيٍّ عَدُوّٗا مِّنَ ٱلۡمُجۡرِمِينَۗ وَكَفَىٰ بِرَبِّكَ هَادِيٗا وَنَصِيرٗا ﴿٣١﴾ وَقَالَ ٱلَّذِينَ كَفَرُواْ لَوۡلَا نُزِّلَ عَلَيۡهِ ٱلۡقُرۡءَانُ جُمۡلَةٗ وَٰحِدَةٗۚ كَذَٰلِكَ لِنُثَبِّتَ بِهِۦ فُؤَادَكَۖ وَرَتَّلۡنَٰهُ تَرۡتِيلٗا ﴿٣٢﴾

بەپێغەمبـەری ﷺ وت: کافـر چـۆن بەسـەرو روو ودەم وچاودا حەشـر ئەکرێ؟! فەرمووی: ((إن الذی أمشاه علی رجليه قادر أن يمشـيه علی وجهه يوم القيامـة)) متفق عليه. بەڕاستی ئەوکەسەی کەدەتوانێ بەسـەر هـەردوو پێدا بەڕێوەی ببا، هـەر ئەو زاتەش دەتوانێ لەڕۆژی قیامەتدا بەسەر روخساریا بەڕێوەی ببا.

خوا قورەیش هوشیار دەکاتەوە:

جا بـۆ دڵدانەوەی پێغەمبەر ﷺ داسـتانی هەنـدێ لەپەیامبەران بـاس ئـەکاو ئەفەرموێ: ﴿ ٣٥: ولقـد آتينا موسـی الکتاب ﴾ بێ‌گومان ئێمە تەوراتیشـمان بەمووسادا ﴿ وجعلنا معه أخاه هارون وزيرا ﴾ هاروونی برایشـیمان کردە وەزیری لەکارو باریدا ﴿ ٣٦: فقلنـا اذهبـا إلی القوم الذيـن کذبوا بآياتنا ﴾ ئینجـا پێمان وتن: بچـن بۆلای ئەوهۆزو گەلە کەبەڵگەو نیشـانەکانی ئێمەیان بەدرۆ دادەنـا ﴿ فدمرناهم تدميرا ﴾ ئینجـا ئێمەیش -لەتۆڵەی ئەوەدا-

زۆر بەتوندی تێکمان شــکاندن ولەناومان بردن، کەواتە تۆش ئەی پەیامبەر ﷺ! لە قورەیش بێتاقەت مەبە، چونکە ئەم جۆرە کارانە دوژمنیان زۆرە، وئەنجامیشـیان هەر ئاوایە ﴿ ٣٧: وقوم نوح لما کذبوا الرسـل ﴾ وەهۆزو گەلی (نووح)یش کاتــێ پەیامبەرەکانیان بەدرۆخستەوە(بەدرۆخســتنەوەی تەنهــا پێغەمبەرێکیــش، وەکو

وَلَا يَأْتُونَكَ بِمَثَلٍ إِلَّا جِئْنَاكَ بِالْحَقِّ وَأَحْسَنَ تَفْسِيرًا ﴿٣٣﴾
الَّذِينَ يُحْشَرُونَ عَلَىٰ وُجُوهِهِمْ إِلَىٰ جَهَنَّمَ أُولَٰئِكَ شَرٌّ
مَكَانًا وَأَضَلُّ سَبِيلًا ﴿٣٤﴾ وَلَقَدْ آتَيْنَا مُوسَى الْكِتَابَ
وَجَعَلْنَا مَعَهُ أَخَاهُ هَارُونَ وَزِيرًا ﴿٣٥﴾ فَقُلْنَا اذْهَبَا إِلَى
الْقَوْمِ الَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا فَدَمَّرْنَاهُمْ تَدْمِيرًا ﴿٣٦﴾ وَقَوْمَ
نُوحٍ لَمَّا كَذَّبُوا الرُّسُلَ أَغْرَقْنَاهُمْ وَجَعَلْنَاهُمْ لِلنَّاسِ
آيَةً وَأَعْتَدْنَا لِلظَّالِمِينَ عَذَابًا أَلِيمًا ﴿٣٧﴾ وَعَادًا وَثَمُودَا
وَأَصْحَابَ الرَّسِّ وَقُرُونًا بَيْنَ ذَٰلِكَ كَثِيرًا ﴿٣٨﴾ وَكُلًّا ضَرَبْنَا
لَهُ الْأَمْثَالَ وَكُلًّا تَبَّرْنَا تَتْبِيرًا ﴿٣٩﴾ وَلَقَدْ أَتَوْا عَلَى الْقَرْيَةِ
الَّتِي أُمْطِرَتْ مَطَرَ السَّوْءِ أَفَلَمْ يَكُونُوا يَرَوْنَهَا بَلْ
كَانُوا لَا يَرْجُونَ نُشُورًا ﴿٤٠﴾ وَإِذَا رَأَوْكَ إِن يَتَّخِذُونَكَ
إِلَّا هُزُوًا أَهَٰذَا الَّذِي بَعَثَ اللَّهُ رَسُولًا ﴿٤١﴾ إِن كَادَ
لَيُضِلُّنَا عَنْ آلِهَتِنَا لَوْلَا أَن صَبَرْنَا عَلَيْهَا وَسَوْفَ
يَعْلَمُونَ حِينَ يَرَوْنَ الْعَذَابَ مَنْ أَضَلُّ سَبِيلًا ﴿٤٢﴾ أَرَأَيْتَ
مَنِ اتَّخَذَ إِلَٰهَهُ هَوَاهُ أَفَأَنتَ تَكُونُ عَلَيْهِ وَكِيلًا ﴿٤٣﴾

بەدرۆخستنەوەی هەموو پێغەمبەرانە، بۆیە بە کۆ فەرمووی(الرسل) ﴿ أغرقناهم وجعلناهم للناس آیة ﴾ لەناو تۆفانەکەدا نقوممان کردن و کردیشمانن بەپەندوعیبرەت بۆخەڵکی ﴿ وأعتدنا للظالمین عذابا ألیما ﴾ وە ســزایەکی دەرداویشــمان ئامادەکردووە بۆستەمکارەکان لەقورەیــش و لــە خەڵکانی تــر ﴿ ٣٨: وعــادا وثمــود وأصحاب الرس ﴾ وەگەلی عاد و ســەموودی (گەلی ســالح) و، خاوەنی چاڵ و بیرەکانیشــمان هەریەکەیان بەجۆرە سزایەکی شیاو بەتاوانەکەی لەنــاو بــرد. (أصحاب الــرس) لــە (یەمامە) دائەنیشــتن. (ئیبن عەببــاس) دەڵێ: (ڕەس) گوندێـك بوو لە گوندەکانی (ســەموود). (عیکرەمە)ش دەڵێ: (أصحاب الرس) لە (فەلەج)بوون و، هاوەڵ و ئوممەتی (یاسـین)بوون، (قەتادە) دەڵێ: یەکێك بووە لەگوندەکانی (یەمامە) هەندێکیش دەڵـێن: (ڕەس) بیرێکە کە پێغەمبەرەکانیان تیا دەناشـت. ﴿ وقرونـا بین ذلک کثیـرا ﴾ وە خەڵکانی زۆری خوانەناسی تریشمان لەو نێوانەدا لەناو برد "کاتێ لەفەرمانەکانمان سەرپێچیان کرد". ئاخۆ (قەرن) چەند ساڵ بێت؟ هەندێ ئەڵێن: (١٢٠) ساڵە، هەندێ دی دەڵێ: (١٠٠) ساڵە، هی وایش هەیە دەڵێ: (٤٠) ســاڵە، وهەروەها. بەڵام قسەی ڕۆشن ئەوەیە بە ئوممەتێکی هاوچەرخ دەوترێ (قەرن)، جا کە ئەوانە ڕۆیشــتن، ئیتر دەستەی پاش ئــەوان دەبێتە (قــەرن)ی دووەم. وە لەفەرموودەیەکی (متفق علیه) داهاتــووە: ((خیر القرون قرنی، ثم الذیــن یلونهم، ثم الذین یلونهــم)). ﴿ ٣٩: وکلا ضربنا له الأمثال ﴾ بۆ هەریەکەیان چەند بەڵگــەو نموونەمان هێناوەو بۆمان ڕۆشــن کردنەوەو بروو بیانوومان نەهێشــتن ﴿ وکلا تبرنا تتبیرا ﴾ ئینجا پــاش ئەوە بەڵگە کەڵکی نەبــوو و هەر پێی ژێــر نەبوون، هەموانیانمــان ونجربەونجرکردو تەفــرو تونامان کــردن، خانووەکانیانمان کاولکــرد بەکاولکردن. جاخــوا بەیناوبەین بەســەرهاتی گەلانی پێشــوو وەبیری قورەیش دێنێتەوە، بۆیە ئەفەرموێ ﴿ ٤٠: ولقد أتوا علی القریة التی أمطرت مطر الســوء ﴾ وەبێگومان بێباوەڕانی قورەیش –لەگەشــتەکانی هاوێنیانــدا– بە سەرئەوشارەدا(ســەدووم) ڕابــووردن، کەبارانی شــەڕو بەڵامــان بۆ باراندن. ســەدووم: گەورەترین شــاری هۆزی لووت بوو. ﴿ أفلم یکونوا یرونها ﴾ ئایا بەچاویخۆیان ئاسەواری ئەوشــارەیان نەدی، تا ژێر ببن و ئامۆژگــاری پێ وەرگرن؟ ﴿ بل کانوا لا یرجون نشـورا ﴾ بەڵکو بەتەمای زیندوو بوونەوە نەبوون! ئەگینا بینیویان.

قورەیش پێغەمبەر دەکەنە گەپجاڕی خۆیان!:

﴿ ٤١: وإذا رأوک إن یتخذونک إلا هزوا ﴾ ئەوانە کە تۆ دەبینن، هیــچ ڕێزو پایەیەکت بــۆ قایەلنابن، بەڵکو دەتکەنــە گاڵتەجارو بەیەکــتر دەڵێن: ﴿ أهذا الذی بعث الله رســولا ﴾ ئا ئەمەیە خوا کردوویە بە پەیامبەرو ڕەوانەی کردووە؟! ﴿ ٤٢: إن کاد لیضلنا عن آلهتنا لولا أن صبرنا علیها ﴾ خۆ نزیك بوو لەپەرستنی خواکانمان گومرامان بکاو ســەرمان لێ تێكبدا ئەگەر ئێمە خۆڕاگر نەبووینایە لەسەر پەرستنیان ﴿ وســوف یعلمون حین یرون العذاب من أضل ســبیلا ﴾ ئێستا وادەڵێن، وە لە ئایندەدا کاتێ کە سزاکە دەبینن، چــاك ئەزانن کێ گومراترو سەرلێشــێواوترە؟! ﴿ ٤٣: أرأیت من اتخذ إلهه هواه ﴾ ئایا تۆ ئەو کەســەت دیتووە کە ئارەزووی خۆی دەکاتەخوای خۆی؟ ئەمڕۆ ئەم ئەپەرستێو، سبەینێ پشتگیری، لــە یەکێکیتر ئەکات؟ هەر ڕۆژەی لە جێگایەك ئەبینرێ!! (ئیبن عەبباس) ئەڵێ پیاوی وا هەبوو ئەمڕۆ بەردێکی سپی ئەپەرسـت، کاتێ بەردێکی جوانتر لەوی دیتبا، ئەمی دەپەرســت و، پشــتی لەودەکــرد! ﴿ أفأنــت تکــون علیه وکیــلا ﴾ ئاخۆ تــۆ دەتەوێ

بریـــكارو ڕێنوێنكاری ئەو كەســـە بی و، نەهێڵــی دوای ئارەزووی خۆی بكەوێ؟ ﴿ ٤٤: أم تحسب أن أكثرهم يسمعون أو يعقلون ﴾ یا پێت وایە كە زۆربەیان "وتەكانت" بە دڵ ئەبیسن، وبیر لەماناو مەبەســتەكەی ئەكەنەوەو تێدەگەن؟ ﴿ إن هم إلا كالأنعام بل هم أضل سـبيلا ﴾ خــۆ ئەوانە هەر وەك ماڵاتن (بزن، مەڕ، وشــتر، گــا) خاوەنـــی بیركردنەوە نین، بەڵكو لەوانەشــە گێــل و وێڵتر و نەزانتربــن، چونكە گەڵێ جار ئاژەڵ بەگوێی خاوەنەكەی ئەكاو، هەركەسێكیش چاكەی لەگەڵ بكات لەبیری ناچێت.

بەڵگەی بوونی خواو، دەسەڵات و توانایی:

جادوای ئەوە كە خوا باســی نەفامی و سەرلێشێواوی بێ بڕوایانی كرد، ئێستاش پێنج بەڵگەیان بۆدێنێتەوە لەسەر قودرەت وتوانایی خــۆی ودەفەرمــوێ: ﴿ ٤٥: ألم تر إلى ربك كيــف مد الظل ﴾ یەكــەم: ئاخــۆ نەتدیوە ئــەی موحەممــەد ﷺ! پەروەردگارت -بەدەســەڵاتی خــۆیو لەبــەر بەرژەوەنــدی مرۆڤــەكان- چۆن سێبەری‌درێژ كردۆتەوە؟ هەر لەهەڵهاتنی خۆرەوە تا ئاوابوونی؟ تا لە گەرمای خۆردا سوودی لێ وەربگرن" ﴿ ولوشاء لجعله ساكنا ﴾ خۆ ئەگەرخۆی بیویستبا، وای‌دەكرد لەجێی خۆی‌نەبزوێ، ئنجا بۆ هەمیشەرۆژ هەر ســێبەر دەبوو، بەڵام ئاڵو گۆڕو ئەملاوئەولاو پاش وپێش وراســت و چەپی پێ ئەكات، تا ئێوە چۆن حەزی لێ بكەن ســوودی لێ وەرگرن ﴿ ثم جعلنا الشــمس عليه دليلا ﴾ لەپاشــان خۆریشــمان كرد بە بەڵگە لەســەری، بەهۆی ئــەوەوە گۆڕانكاری لەسـێبەردا دەبێو ســێبەر پەیدا دەبێت، ئەی‌نابینی بەهەڵهاتنی خۆر ســێبەر دەرئەكــەوێ؟ خۆ ئەگــەر خۆر نەبووبا ســێبەریش نەدەزانــرا ﴿ ٤٦: ثم قبضناه إلينا قبضا يســيرا ﴾ لە پاشــا كەمە كەمەو لەســەرخۆ بۆلای خۆمانی‌دەبەینــەوە واتە: بەیەك كەرەت لای نابەین، وەلە وەشدا سوودو كەڵكی ئێوەی تێدایە. ڕاڤەكەرانی قورئان ئەڵێن: ســێبەر حاڵەتێكی مام ناوەندییە لەنێوان ڕۆشناییو تاریكیــدا، لەكاتی‌دەركەوتنی بەیاندا دەســت پێ ئەكات تا خۆر هەڵدێــت ﴿ ٤٧: وهو الذى جعل لكم الليل لباسـا ﴾ دووەم: هەر ئەو خوایەیە بە میهرەبانی خۆی شــەوی گێڕاوە بە جل و بەرگ و پۆشــاك بۆتان، واتە: بە تاریكییەكەی وەك پۆشاك داتان ئەپۆشێ ﴿ والنوم سباتا ﴾ وەخەویشمان گێڕاوە بەمایەی ئیسراحەت و ماتیو ئارامــش " ئەوەتە لــەش ودەروونتان بەهۆی ئــەوەوە ئەحەوێتەوە ﴿ وجعل النهار نشــورا ﴾ و ڕۆژیشـــی كردووە بەهۆی هەستانەوەو جموجــوڵ و كارو كۆشــش بۆتان ﴿ ٤٨: وهوالذى أرســل الرياح بشــرا بين يدى رحمته ﴾ ســێیەم: هەر ئەو خوایەیە (با)یەكانی هەڵكــردووەو، ناردووە بەمژدەدان، لەپێــش باراندا ﴿ وأنزلنا من الســماء ماء طهورا ﴾ وە لەئاسمانەوە ئاوێكی پاك و خاوێنكەرمان ناردەخــوار ﴿ ٤٩: لنحيى به بلدة ميتا ﴾ تا شــارو ناوچە مردووە كشــتوكاڵییەكانی پــێ ببوژێنینەوەو بكرێنە مــەزراو باخ و باخات ﴿ ونسـقيه مما خلقنا أنعاما وأناسى كثيرا ﴾ وەماڵات و مەردمێكی

أَمْ تَحْسَبُ أَنَّ أَكْثَرَهُمْ يَسْمَعُونَ أَوْ يَعْقِلُونَ إِنْ هُمْ إِلَّا
كَالْأَنْعَامِ بَلْ هُمْ أَضَلُّ سَبِيلًا ﴿٤٤﴾ أَلَمْ تَرَ إِلَىٰ رَبِّكَ كَيْفَ مَدَّ
الظِّلَّ وَلَوْ شَاءَ لَجَعَلَهُ سَاكِنًا ثُمَّ جَعَلْنَا الشَّمْسَ عَلَيْهِ دَلِيلًا
﴿٤٥﴾ ثُمَّ قَبَضْنَاهُ إِلَيْنَا قَبْضًا يَسِيرًا ﴿٤٦﴾ وَهُوَ الَّذِي جَعَلَ
لَكُمُ اللَّيْلَ لِبَاسًا وَالنَّوْمَ سُبَاتًا وَجَعَلَ النَّهَارَ نُشُورًا ﴿٤٧﴾
وَهُوَ الَّذِي أَرْسَلَ الرِّيَاحَ بُشْرًا بَيْنَ يَدَيْ رَحْمَتِهِ وَأَنْزَلْنَا
مِنَ السَّمَاءِ مَاءً طَهُورًا ﴿٤٨﴾ لِنُحْيِيَ بِهِ بَلْدَةً مَيْتًا وَنُسْقِيَهُ
مِمَّا خَلَقْنَا أَنْعَامًا وَأَنَاسِيَّ كَثِيرًا ﴿٤٩﴾ وَلَقَدْ صَرَّفْنَاهُ بَيْنَهُمْ
لِيَذَّكَّرُوا فَأَبَىٰ أَكْثَرُ النَّاسِ إِلَّا كُفُورًا ﴿٥٠﴾ وَلَوْ شِئْنَا
لَبَعَثْنَا فِي كُلِّ قَرْيَةٍ نَذِيرًا ﴿٥١﴾ فَلَا تُطِعِ الْكَافِرِينَ
وَجَاهِدْهُمْ بِهِ جِهَادًا كَبِيرًا ﴿٥٢﴾ ۞ وَهُوَ الَّذِي مَرَجَ
الْبَحْرَيْنِ هَٰذَا عَذْبٌ فُرَاتٌ وَهَٰذَا مِلْحٌ أُجَاجٌ وَجَعَلَ بَيْنَهُمَا بَرْزَخًا
وَحِجْرًا مَحْجُورًا ﴿٥٣﴾ وَهُوَ الَّذِي خَلَقَ مِنَ الْمَاءِ بَشَرًا فَجَعَلَهُ
نَسَبًا وَصِهْرًا وَكَانَ رَبُّكَ قَدِيرًا ﴿٥٤﴾ وَيَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ
مَا لَا يَنْفَعُهُمْ وَلَا يَضُرُّهُمْ وَكَانَ الْكَافِرُ عَلَىٰ رَبِّهِ ظَهِيرًا ﴿٥٥﴾

زۆر، لەوانەی خۆمان دروســتمان كردوون" تێراو بكەین، بەوجۆرە لە شیوو دۆڵەكاندا ئاوەكە ئەوەستێتەوەو، سوودی لێ وەر ئەگیرێ، یــان ئاوی دەریاكان و كانییــەكان زۆر ئەبن ﴿ ٥٠: ولقد صرفناه بينهم ليذكروا ﴾ بێ‌گومان ئەم قورئانەمان ڕوونكردەوە لەنێوانیاندا، بۆ ئەوەی ئەوان بیربكەنەوەو سوپاسی خوای لە سەر بكەن ﴿ فابى أكثر الناس إلا كفورا ﴾ كەچی زۆربەی ئەوخەڵكە نكوولییان كردو ناسوپاسگوزار بوون!.

موحەممەد ﷺ پێغەمبەری هەموانە:

﴿ ٥١: ولو شئنا لبعثنا فى كل قرية نذيرا ﴾ وە ئەگەر ویستبامان بۆ هەر شارو گوندێك پێغەمبەرێكی ترسێنەرمان ڕەوانە دەكرد، جا ئەو كاتە كاری تۆ ئاسانتر ئەبوو، بەڵام وامان نەكرد، لەبەر ڕێزلێنانی تــۆ، جا كەواتــە تۆیش زۆر بەئارامەوە كاربكە بۆ گشــتگیركردنی بەرنامەكــەی خوا، وەك خوا خۆی دەفەرموێ: (لأنذركم به ومن

بلغ) (١٩/٦) یادەفەرموێ: (قل یا أیها الناس إنی رسـول الله إلیکم جمیعا..) (١٥٨/٧). لە فەرموودەیشـدا هاتووە: ((بعثت إلی الأحمر والأسـود)) (متفق علیه) من رەوانە کراوم بۆلای سوور پێس و رەش پێس، واتـە: بۆلای هەموان، وە هەروەهـا فەرموویەتی: ((کان النبـی یبعث إلی قومە خاصة، وبعثت إلی الناس عامة..)) (بوخاری و موسـلیم). هەر پێغەمبەرێك بۆلای هۆزەکـەی خۆی بەتایبەتی دەنێردرا، بەڵام من بۆلای هەموو خەڵکانی سـەر زەوی نێردراوم و ئاینەکەم گشـتگیرە. ﴿ ٥٢: فلا تطع الکافرین وجاهدهم به جهادا کبیـرا ﴾ جا کەواتە تۆ ئـەی پێغەمبەر ﷺ! بەردەوامبە لەسـەر گەیاندنـی پەیامی خۆت و هەرگیز گوێڕایەڵی بێبڕوایان مەکە، وە بەم قورئانە (وەك ئیـبن عەبباس دەڵێ) بە هەموو هێزو توانایەکت جیهاد و ململانەیەکی گەورەو زۆریان لەگەڵ بکە. وە فەرمایشـتی خوا: (یا أیها النبی جاهد الکفار والمنافقین..) (٦٦/٩). پشـتگیری ئـەو مانایە دەکات. ﴿ ٥٣: وهوالذی مـرج البحرین ﴾ چوارەم: خوا هەرئەو زاتەیە -بەمیهرەبانی خۆی- ئاوی دوو دەریا، یا دوو رووبـاری لەپاڵ یەکدا بەرداوەتەوە ﴿ هذا عذب فرات ﴾ ئەمەیان خـۆش وسـازگارە بۆ خواردنەوە دەشـێت ﴿ وهذا ملـح أجاج ﴾ ئەمەشیان خوێیەکی سوێرو تاڵە، بۆئەوە دەریاکان بۆگەن نەکەن، چونکە ئەگەر ئاوە سوێرەکان نەبن، وەك دەریای (فارس) دەریای (چین).. گشـت دەریاکانیتر تێك دەچن. ﴿ وجعل بینهما برزخا وحجرا محجورا ﴾ وە لە نێوانیاندا بەربەسـت و لەمپەرێکی داناوە کەتێکەڵ بەیەك نەبن وئاوی ئەم نەچێ بەسـەر ئەویتریاندا، بۆیە هیچ کاتیش یەکتر نافەوتێنن.. هەروەك دەفەرموێ: (مرج البحرین یلتقیـان بینهما برزخ لایبغیـان) (٥٥/١٩-٢٠). ﴿ ٥٤: وهوالذی خلق من الماء بشـرا ﴾ پێنجەم: خوا هەر ئەو زاتەیە کە لەتنۆکە ئاوێ (مەنی) مرۆیەکی ژیرو بیسـندەو گۆیاو بینای دروسـت کرد ﴿ فجعله نسـبا وصهـرا ﴾ جا کردییە ماکی تۆرەمـەو خزمایەتی لەرێگەی پیاوەوە کۆمەڵێك خزم دروست دەبێت، هەروەها بەهۆی ژنیشەوە، واتە: توخمی بەشەر دووبەشە: بەشێکیان بە رشتەیەو نێرینەکانی ئەدرێنە پاڵیان، چونکە رشـتە بەباوکەوە پاڵ ئەدرێ، ئەوی تریشـیان ژن و ژن خواستنە بەهۆی ژن بەیەك دان هۆگری و خۆشەویستی پەیدا ئەبێ؛ دیارە ئەمانەش هەموو هەر لەو تنۆکە ئاوە لاوازەن ﴿ وکان ربک قدیرا ﴾ وە پەروەردگارت هەمیشـە بە توانایەو دەسەڵاتی بێ سنوورە.

نەزانی و نەفامی موشریکەکان:

﴿ ٥٥: ویعبدون من دون الله ما لا ینفعهم ولا یضرهم ﴾ وە لەگەڵ ئەوهەموو بەڵگانەدا لەسـەر یەکخواپەرسـتی ئەو خوا نەناسـانە -لەباتـی خوا- شـتێ ئەپەرسـتن نەکەڵکیـان پێدەگەیەنێت، نـە زیـان ﴿ وکان الکافر علی ربـه ظهیرا ﴾ بێ باوەڕ هەمیشـە دژ بەپەروەردگـاری خۆی بەدوژمنایەتی و بتپەرسـتی پشـتیوانی لەشـەیتان دەکات، بەڵام سەرەنجام هەر بەرنامەی خوا زاڵ ئەبێ ﴿ ٥٦: وما أرسـلناک إلا مبشـرا ونذیرا ﴾ وە ئێمـە تۆمان هەر بۆئـەوە ناردووە موژدەدەرو ترسـێنەر بی ﴿ ٥٧: قل ما أسـئلکم علیـه من أجـر ﴾ بەو خەڵکـە بڵێ: من لەبەرامبـەر راگەیاندنی پەیامەکەوە هیچ کرێ و پاداشـێکم لەئێوە ناوێ تا بڵێن بۆ دونیا وا دەکات ﴿ إلا من شـاء أن یتخذ إلی ربه سـبیلا ﴾ جگە لەوە کێ حەز بکا بەرەو پەروەردگاری خۆی رێ بگرێتە بەر، واتە: من هەر ئـەوەم ئەوێ لەئێوە بەرەو خوا بێن، ئیتر نـە پارەو پوڵ نە دونیا ﴿ ٥٨: و توکل علی الحی الذی لا یموت ﴾ وە لەکارەکانتدا تەنها پشـت بەو خوایە ببەستە کە هەمیشـە زیندووە و، هەیەو هەرگیز نامرێ ئیتر گوێت لە ئەزیەت وئازاری ئەوانەوە نەبێت ﴿ وسـبح بحمده ﴾ بەردەوامیش پاکانەی خواوەندت بکە بە شوکرانە بژێری کردنـی، وە لەهەر ناووسـیفەتێکی نەشـیاوو نەگونجاویش دوور رایبگـرە ﴿ وکفی به بذنوب عباده خبیرا ﴾ وە بەسـە بۆخوا کە بەگوناهەکانـی بەندەکانی بە ئاگایە، وە بەپێـی ئەوانەش تۆڵەو پاداشـتیان ئەداتـەوە ﴿ ٥٩: الذی خلق السـموات والأرض وما بینهما فی ستة أیام ﴾ ئەو خوایەی ئاسمانەکان و زەوی و هەرچی لەنێوانیاندایە لەماوەی شـەش رۆژدا بەدی هێنا ﴿ ثم استوی علی العرش ﴾ پاشـان چووە سەرتەخت و عەرشی فەرمانڕەوایی خۆی -جل جلالە- بەو شـێوەیە کە هەر شایسـتەی زاتی خۆی بێت، وە بەبێ هیچ شوبهاندن ودەست تێوەردانێك، ئێمەیش بڕوامان بەو (اسـتوا) یەی هەیە بەو جۆرە لەقورئان ولە فەرموودەکاندا هاتووەو (سـەلەف)یش وەریان گرتووە و مانایان بـۆ کردووە ﴿ الرحمن ﴾ هەرئەوە بە بەزەیی ﴿ فاسأل به خبیرا ﴾ ساتۆ داواو هاوار هەر لەو زاتـە بکە، چونکە هەرئەو بە هەموو شـتێك چاك ئاگادارە. دوای باسـکردنی ئەوهەموو بەهرانەی خوایە هێشـتا ئەوان لەباتی ئەوە سوپاسـگوزاری ئەو بکەن، کەچی بەردەوام ناسوپاسـی ئەکەن، ئەفەرمـوێ: ﴿ ٦٠: وإذا قیل لهم اسـجدوا للرحمن ﴾ وە ئەگەر بە بتپەرسـتەکان گوترابا: کە کڕنووش ببەن بۆ خوای بەخشـندە و بـە بەزەیـی و ملکەچی ئەوبـن ﴿ قالوا ومـا الرحمن ﴾ یاخی دەبـوون و دەیانگوت: (ڕەحمان) کێیە؟! ئێمە نایناسـین! بۆیە لە (حودەیبیە)شـدا (الرحمن الرحیم)یان پێ کوژاندەوەو، کردیانە (باسـمک اللهم)..! جاخوایش فەرموی: (قل ادعوا الله أو ادعوا

الرحمن أيا ما تدعوا فله الأسماء الحسنى) (١١٠/١٧). ﴿ أنسجد لما تأمرنا ﴾ ئایا کڕنووش ببەین بۆ ئەوەی فەرمانمان پێدەدەیت؟ لەکاتێکدا ئێمە نایناسین ﴿ و زادهم نفورا ﴾ وە فەرمان دان بەکڕنووش بردن بۆ (ڕەحمان) دوور کەوتنەوەو سڵ کردنەوەیانی زیاد کرد، واتە: بەوە زیادتر دوور کەوتنەوە.

باڵا دەستی و توانایی خوا:

﴿ ٦١: تبارك الذي جعل في السماء بروجا ﴾ بەرز و بڵندە ئەو خوایەی چەندان قۆناغی ئەستێرەی گەورە گەورەو شۆڵەداری لە ئاسماندا دامەزراندووە ﴿ و جعل فيها سراجا و قمرا منيرا ﴾ وە چرایەکی پرشنگدار (خۆر) و مانگێکی ڕووناکیشی تێدا داناوە بۆ ڕووناکی ڕۆژو شەو لەزەویدا، وەك دەفەرموێ: (وهو الذي جعل الشمس ضياء والقمر نورا) (٤/١٠) یان دەفەرموێ: (وجعل القمر فيهن نورا وجعل الشمس سراجا) (١٦/٧١) بۆ کەماڵی دەسەڵاتی ئەو خوا کارجوانە. ﴿ ٦٢: وهو الذي جعل الليل والنهار خلفة ﴾ وە ئەو خوایە شەوو ڕۆژی جێنشینی یەك کردووە، بەنۆرە لەدوای یەك دێن، ئەمەیان ڕەشەو تاریك، ئەوەشیان ڕووناك و سپی ﴿ لمن أراد أن يذكر أو أراد شكورا ﴾ بۆ کەسێك بیەوێ لە نیعمەتەکانی خوا بیر بکاتەوەو، یان بیەوێ سوپاسگوزار بێت،

پەسن و جەزای عەبدەکانی خوای بەبەزەیی:

ئەوجا پاش ئەوە بەم شێوەیە باسی یازدە سیفەتی بەرزی گرنگی (عبادالرحمن) ئەکات: ﴿ ٦٣: وعباد الرحمن الذين يمشون على الأرض هونا ﴾ یەکەم: بەندە ڕاستەکانی خوای بە بەزەیی ئەوانەن کەزۆر بەسەلاری و نەرمی و لەسەرخۆو بێ دەعیەو فیز بەسەر زەویدا دەڕۆنە ڕێوە. وەك ئەفەرموێ: (ولا تمش في الأرض مرحا) (١٨/٣١). یان ئەم فەرموودەیە: ((إذا أتيتم الصلاة فلا تأتوهاوأنتم تسعون...)) هەرکات ویستتان وەرنە نوێژ، بە تاڵووکەو لەز مەیەن (بەڵکو زۆر لە سەرخۆ بچنە ڕێوە). دووپاتی ئەو مانایەن.

﴿ وإذا خاطبهم الجاهلون قالوا سلاما ﴾ دووەم: کاتێکیش نەزانەکان لەڕوویان دەوەستن بەقسەی ناشیرین و نەفامانە ئەوان قسەو وتەی چاك و بێ وەی دەڵێن، واتە: بەوتەی ناشیرین لەڕوویان ناوەستنەوە، وەك ئەفەرمووێ: (وإذا سمعوا اللغو أعرضوا عنه) (٥٥/٢٨). ﴿ ٦٤: والذين يبيتون لربهم سجدا وقياما ﴾ سێیەم: ئەوانەن کە شەوگار بە نوێژکردن و سوژدەبردن و بەپێوە وەستان دەبەنەسەر، وەك ئەفەرمووێ: (كانوا قليلا من الليل ما يهجعون) (١٧/٥١). ﴿ ٦٥: والذين يقولون ربنا اصرف عنا عذاب جهنم ﴾

چوارەم: ئەوانەن کە ئەڵێن: ئەی پەروەردگاری هەموومان! سزای ئاگری دۆزەخمان لێ لابدە ﴿ إن عذابها كان غراما ﴾ چونکە سزای دۆزەخ سزایەکی جیا نەبووەو لە کۆڵ نەکەوتووە ﴿ ٦٦: إنها ساءت مستقرا ومقاما ﴾ بەڕاستی ئەو دۆزەخە جێ و شوێنێکی ناسازو خراپە. ﴿ ٦٧: والذين إذا أنفقوا لم يسرفوا ولم يقتروا ﴾

وَمَآ أَرۡسَلۡنَٰكَ إِلَّا مُبَشِّرٗا وَنَذِيرٗا ﴿٥٦﴾ قُلۡ مَآ أَسۡـَٔلُكُمۡ عَلَيۡهِ
مِنۡ أَجۡرٍ إِلَّا مَن شَآءَ أَن يَتَّخِذَ إِلَىٰ رَبِّهِۦ سَبِيلٗا ﴿٥٧﴾ وَتَوَكَّلۡ
عَلَى ٱلۡحَيِّ ٱلَّذِي لَا يَمُوتُ وَسَبِّحۡ بِحَمۡدِهِۦۚ وَكَفَىٰ بِهِۦ بِذُنُوبِ
عِبَادِهِۦ خَبِيرًا ﴿٥٨﴾ ٱلَّذِي خَلَقَ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلۡأَرۡضَ وَمَا بَيۡنَهُمَا
فِي سِتَّةِ أَيَّامٖ ثُمَّ ٱسۡتَوَىٰ عَلَى ٱلۡعَرۡشِۚ ٱلرَّحۡمَٰنُ فَسۡـَٔلۡ بِهِۦ
خَبِيرٗا ﴿٥٩﴾ وَإِذَا قِيلَ لَهُمُ ٱسۡجُدُواْۤ لِلرَّحۡمَٰنِ قَالُواْ وَمَا ٱلرَّحۡمَٰنُ
أَنَسۡجُدُ لِمَا تَأۡمُرُنَا وَزَادَهُمۡ نُفُورٗا ۩ ﴿٦٠﴾ تَبَارَكَ ٱلَّذِي جَعَلَ
فِي ٱلسَّمَآءِ بُرُوجٗا وَجَعَلَ فِيهَا سِرَٰجٗا وَقَمَرٗا مُّنِيرٗا ﴿٦١﴾ وَهُوَ
ٱلَّذِي جَعَلَ ٱلَّيۡلَ وَٱلنَّهَارَ خِلۡفَةٗ لِّمَنۡ أَرَادَ أَن يَذَّكَّرَ أَوۡ أَرَادَ
شُكُورٗا ﴿٦٢﴾ وَعِبَادُ ٱلرَّحۡمَٰنِ ٱلَّذِينَ يَمۡشُونَ عَلَى ٱلۡأَرۡضِ
هَوۡنٗا وَإِذَا خَاطَبَهُمُ ٱلۡجَٰهِلُونَ قَالُواْ سَلَٰمٗا ﴿٦٣﴾ وَٱلَّذِينَ
يَبِيتُونَ لِرَبِّهِمۡ سُجَّدٗا وَقِيَٰمٗا ﴿٦٤﴾ وَٱلَّذِينَ يَقُولُونَ
رَبَّنَا ٱصۡرِفۡ عَنَّا عَذَابَ جَهَنَّمَۖ إِنَّ عَذَابَهَا كَانَ غَرَامًا
﴿٦٥﴾ إِنَّهَا سَآءَتۡ مُسۡتَقَرّٗا وَمُقَامٗا ﴿٦٦﴾ وَٱلَّذِينَ إِذَآ أَنفَقُواْ
لَمۡ يُسۡرِفُواْ وَلَمۡ يَقۡتُرُواْ وَكَانَ بَيۡنَ ذَٰلِكَ قَوَامٗا ﴿٦٧﴾

پێنجەم: ئەوانەن کاتێ ماڵ و سامان ئەبەخشن نە زیادەڕەوی تیا ئەکەن و، نەچرووکی، بەشی خەڵکی لێ ئەدەن و لەشتی ڕەوادا سەرفی ئەکەن و خۆیشیانی لێ بێبەش ناکەن ﴿ وكان بين ذلك قواما ﴾ بەڵکو لەنێوان ئەو دووبارەدا مام ناوەندین، وەك دەفەرموێ: (ولا تجعل يدك مغلولة إلى عنقك ولا تبسطها كل البسط) (٦٤/٥). (ئەبوو دەرداء) لەپێغەمبەرەوە ﷺ ئەگێڕێتەوە: ((من فقه الرجل رفقه في معيشته)) (مسند أحمد ١٩٤/٥). واتە: لە تێگەیشتنی مرۆیە هەڵبژاردنی بارێکی مامناوەندی بۆ ژیانی خۆی. وە فەرموودەی: ((ما عال من اقتصد)) (پێشەوا ئەحمەد). واتە: هەرکەسێ بارێکی مامناوەندی بۆ خۆی هەڵبژێرێ لەژیاندا، هەژار نابێ. ﴿ ٦٨: والذين لا يدعون مع الله إلها آخر ﴾ شەشەم: ئەوانەن وێڕای خوا هیچ پەرستراوێکی تر ناپەرستن ﴿ ولا يقتلون النفس التي حرم الله إلا بالحق ﴾ کەسێکیش ناکوژن کە خوا کوشتنی یاساغ کردبێ، مەگەر بەهەق و ڕەوا، وەکو پاشگەز

بوونەوە لەئیسـلام، زینا کردن، کوشتنی خەڵکی بێ تاوان ﴿ ولا یزنون ﴾ زیناو شەرواڵ پیسیش ناکەن باسکردنی ئەم دوو سیفەتە پیاو نەکەوشـتن و زینا نەکردن هەر بۆ ئەوەیە کە قورەیش هۆشیار بکاتـەوە، چونکە ئەوان هـەردوو سـیفەتەکەیان تێدابوو ﴿ ومن یفعل ذلک یلق أثاما ﴾ وە هەرکەسێ ئەو کاروکردەوە ناپەسەندانە

وَالَّذِينَ لَا يَدْعُونَ مَعَ اللَّهِ إِلَٰهًا آخَرَ وَلَا يَقْتُلُونَ النَّفْسَ
الَّتِي حَرَّمَ اللَّهُ إِلَّا بِالْحَقِّ وَلَا يَزْنُونَ ۚ وَمَن يَفْعَلْ ذَٰلِكَ يَلْقَ
أَثَامًا ﴿٦٨﴾ يُضَاعَفْ لَهُ الْعَذَابُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَيَخْلُدْ فِيهِ
مُهَانًا ﴿٦٩﴾ إِلَّا مَن تَابَ وَآمَنَ وَعَمِلَ عَمَلًا صَالِحًا
فَأُولَٰئِكَ يُبَدِّلُ اللَّهُ سَيِّئَاتِهِمْ حَسَنَاتٍ ۗ وَكَانَ اللَّهُ غَفُورًا
رَّحِيمًا ﴿٧٠﴾ وَمَن تَابَ وَعَمِلَ صَالِحًا فَإِنَّهُ يَتُوبُ إِلَى اللَّهِ
مَتَابًا ﴿٧١﴾ وَالَّذِينَ لَا يَشْهَدُونَ الزُّورَ وَإِذَا مَرُّوا بِاللَّغْوِ
مَرُّوا كِرَامًا ﴿٧٢﴾ وَالَّذِينَ إِذَا ذُكِّرُوا بِآيَاتِ رَبِّهِمْ
لَمْ يَخِرُّوا عَلَيْهَا صُمًّا وَعُمْيَانًا ﴿٧٣﴾ وَالَّذِينَ يَقُولُونَ رَبَّنَا
هَبْ لَنَا مِنْ أَزْوَاجِنَا وَذُرِّيَّاتِنَا قُرَّةَ أَعْيُنٍ وَاجْعَلْنَا
لِلْمُتَّقِينَ إِمَامًا ﴿٧٤﴾ أُولَٰئِكَ يُجْزَوْنَ الْغُرْفَةَ بِمَا
صَبَرُوا وَيُلَقَّوْنَ فِيهَا تَحِيَّةً وَسَلَامًا ﴿٧٥﴾ خَالِدِينَ
فِيهَا ۚ حَسُنَتْ مُسْتَقَرًّا وَمُقَامًا ﴿٧٦﴾ قُلْ مَا يَعْبَأُ بِكُمْ رَبِّي
لَوْلَا دُعَاؤُكُمْ ۖ فَقَدْ كَذَّبْتُمْ فَسَوْفَ يَكُونُ لِزَامًا ﴿٧٧﴾

سُورَةُ الشُّعَرَاءِ

بکات، ئەوە لە دوارۆژدا دەگات بەسزای تاوانەکەی خۆی ﴿ ٦٩: یضاعف له العذاب یوم القیامة ﴾ لەرۆژی قیامەتیشدا دوو بەرامبەر ئـازار دەدرێ، چونکـە لە لایەکـەوە هاوەڵی بۆ خـوا بریار داوە، لەلایەکی تریشـەوە ئەو گوناهە ناشیرینانەی کردووە ﴿ ویخلد فیه مهانا ﴾ و بەسـووکی و زەلیلی و ریسواییەوە بەهەتا هەتایی هەر لەوێدا ئەمێنێتەوە. (عەبدوڵڵا) لە پێغەمبەری ﷺ پرسی: کام گوناح لەهەمـوان گەورەترە؟ فەرمووی: ((أن تدعـو لله ندا وهو خلقک)) ئەوە کە تۆ هاوبەش و دژ بۆخوا دابنێیت، لەحاڵێکدا هەر ئەو تۆی دروستکردووە. دیسانەوە وتی: ئەی دوای ئەوە؟ فەرمووی: ((أن تقتل ولدک کراهیة أن یطعم معک)) کوشتنی منداڵی خۆت لەبەرئەوە خواردنت لەگەڵ بخوات لەپاشـان پرسـیاری لێکـردەوە؟ ئەویش فەرمووی: ((أن تزانی حلیلة جارک)) لەگەڵ ژنی دراوسێکەتدا زینا و ناپاکی بکەیت! پاشـان ئایەتـی (والذین لا یدعون مع الله...) تا کۆتاییەکەی خوێندەوە. (تفسیر الطبری ١٩/٤٢).

﴿ ٧٠: إلا من تاب وآمن وعمل عملا صالحا ﴾ مەگەر کەسێك پەشیمان دەبێتەوەو بروا بێنێ و کاری چاك ئەنجام بدا ﴿ فأولئك یبدل الله سیئاتهم حسنات ﴾ ئا ئەوکەسانە خوا گوناەو خراپەکانیان بۆ دەگۆرێت بەچاکە.

پێشـەوا (موسلیم)یش لەم بارەیەوە ئەم فەرموودانەی هێناوە: ((إن الحسنات یذهبن السیئات)).. وە ((...أتبع السیئة الحسنة تمحها..)) بەردەوام لە جێگەی خراپەدا، چاکە بکە، تا خراپەکان بسرێتەوە. ئیمامی (تەبەریی) سـەبارەت بەگۆرینی تـاوان و خراپە بەچاکە دەڵێ: ئەمـە هەر لەدونیـادا جێبەجێ ئەبێـت. هەندێکی تریش ئەڵێن: نا، لەپاشـەرۆژدا تاوتوێ دەکرێـت، (ئیبنی عەبباس و، حەسـەن و، موجاهید)یـش پشـتگیری رای یەکەمـن. وە (ئیبن کەسـیر) دەڵێ: (ئیبن عەبباس وتوویەتی:(هم المؤمنون کانوا من قبل إیمانهم علی السیئات فرغب الله بهم عن السیئآت فحولهم إلی الحسـنات، فأبدلهم مکان السیئآت الحسنات). وقال سعید بن جبیر: (أبدلهم بعبادة الأوثان عبادة الرحمن، وأبدلهم بقتال المسـلمین قتال المشرکین...) وقال الحسن البصری: (أبدلهم الله بالعمل السیئ العمل الصالح، وأبدلهم بالشرک إخلاصا..) وقال بعض: (أن تلک السیئات الماضیـة تنقلب بنفس التوبة النصوح حسـنات، کما ثبت بذلک السـنة الصحیحة، وصحـت به الآثار المرویة عن السـلف - رضی الله عنهـم-). ﴿ وکان الله غفورا رحیما ﴾ وە هەمیشـە خوا گوناه پـۆش و میهرەبانە ﴿ ٧١: ومن تاب وعمـل صالحا ﴾ وە ئەوەی لە گوناحەکانی تەوبەی کردو،کردەوەی چاکی کرد ﴿ فإنه یتوب إلـی الله متابا ﴾ ئەوە بەراستـی زۆر بەمەزنـی دەگەرێتەوە بۆلای خوا. ﴿ ٧٢: والذین لا یشـهدون الزور ﴾ حەوتەم: ئەوانەن کە ئامادەی شـایەتی‌دانی‌درۆ نابن، شـایەتییەك نادەن مافی خەڵکی تیا پێشێل بکرێ ﴿ وإذا مروا باللغو مروا کراما ﴾ وەکاتێك بەلای گوتارو کرداری ناپەسەندو پرو پووچدا رادەبوورن، -وەك سینەماو قومارخانەو..هتد- بەرێزەوە رادەبوورن. تێبینی: هەرکەس شایەدی درۆی دابا، پێشـەوا (عومەر) چل شـەلاقی لێئـەداو رووی رەش ئەکردو، سـەری ئەتاشـی و، بەبازاردا ئەیگێرا. ﴿ ٧٣: والذین إذا ذکـروا بآیات ربهم ﴾ هەشـتەم: ئەوانەن کاتـی ئایەتەکانی پەروەردگاریـان وە بیر هێنرایەوە، ئامۆژگـاری وەردەگرن و ﴿ لم یخـروا علیها صما وعمیانا ﴾ نارۆن بەسـەریاندا وەك کەرو کوێر، بەڵکو گوێ هەڵدەخەن و چـاو ئەکەنەوە. ﴿ ٧٤: والذین یقولون ربنـا هب لنا من أزواجنـا وذریاتنا قرة أعیـن ﴾ نۆیەم: ئەوانەن کە ئەڵێن: ئەی پەروەردگارمان! لە هاوسـەرانمان و نەوەکانماندا مایەی رووناکی دیدە و، خۆشـیمان پێ ببەخشـە، تا هاوکاریمان

بکەن لە خواپەرستیداو، گەل و کۆمەڵێکی وامان ببێ، کەخواناس بێت، ﴿ واجعلنا للمتقین إماما ﴾ وە خۆیشمان بگێرە بە پێشەنگ بۆ لەخوا ترسان. هەربۆیە پێغەمبەر ﷺ ئەفەرموێ: ((إذا مات ابن آدم انقطع عمله إلا من ثلاث: ولد صالح یدعو له، أو علم ینتفع به من بعده، او صدقة جاریة)) (مسلم، کتاب الوصیه/٢٥٥)، کاتێ ئادەمزاد دەمرێت ئیتر هەموو کاروکردەوەکانیشی کۆتاییان دێ، مەگەر لەرێگەی سێ شتەوە: منداڵێکی ساڵح و چاکی ببێ دوعای خێری بۆ بکا، زانستێکی بەجێ هێشتبێ "پاش خۆی" کەڵکی لێ وەر بگیردرێ، سێیەم: خێرو صەدەقەیەکی بەردەوامی بەجێ هێشتبێ. ﴿ ٧٥: أولئک یجزون الغرفة بما صبروا ﴾ دەیەم: ئا ئەو بەندە بەرێزانە، کە ئەوهەموو سیفەتە قەشەنگانەیان هەیە لەپاداشی خۆراگرتنیان ژوورە رازاوەکانی بەهەشتیان پێ دەدرێ، هەر لەوێش پایەوپلەی بەرزوبڵندیان دەدرێتێ لەسەر خواپەرستی ﴿ ویلقون فیها تحیة وسلاما ﴾ وە لە لایەن فریشتەکانیشەوە بەسڵاوو درووود پێشوازییان لێ‌دەکرێ ﴿ ٧٦: خالدین فیها حسنت مستقرا ومقاما ﴾ بەهەتا هەتاییش هەر لەوێ ئەمێننەوە، وە بەراستی بەهەشت بنکە و جێگایەکی خۆشە. ﴿ ٧٧: قل ما یعبأ بکم ربی لولا دعاؤکم ﴾ یازدەهەم: ئەی موحەممەد ﷺ پێیان بڵێ: (خەڵکینە) پەروەردگارم هیچ بایەخێکتان پێ نادات، ئەگەر لەبەری نەپارێنەوەو نەی‌پەرستن، واتە: ئەو رێز لێنانەتان بەهۆی چاکی و راساڵی و ملدانتانە بەفەرمانەکانی ئەو ﴿ فقد کذبتم فسوف یکون لزاما ﴾ بەراستی ئێوەش (ئەی بێ‌باوەڕان) ئەو پەیامبەرو قورئانەتان بەدرۆ خستەوە و بڕواتان پێ نەهێنان، ئەگەر هەر وابن ئەوە لەدوارۆژدا سزایەکی خوایی یەخەتان پێ دەگرێ و هەرگیز لەکۆڵتان نابێتەوە.

زۆرو فراوان شوکرانەی خوای کار جوان دەکەم کە شەرەفی تەواوکردنی نووسینی سوورەتی (فورقان)ـی پێ‌دام لە مزگەوتی (فورقان)ـی هەولێری خواناس.

سوورەتی (شوعەراء)ـە

مەککەییەو (٢٢٧)ئایەتە

بەناوی خوای بەخشندەی میهرەبان

ئەم سوورەتە بۆچەسپاندنی بناغە سەرەکییەکانی ئایین هاتووە: یەکتاپەرستی، پەیامەکەی پەیامبەر ﷺ، زیندووبوونەوە. جا لەسەرەتاوە باسێکی کورتی قورئان ئەکات، کە چۆن بەوشێوە قەشەنگە خوا ناردوویەتی بۆهیدایەت و رێنمونی خەڵك و دەرمانکردنی نەخۆشیەکانی مرۆڤ، هاوکات لەگەڵ هەڵوێستی چەوتی هاوبەش پەیداکەراندا بەرامبەری، لەگەڵ هێنانی ئەوهەموو بەڵگەو نیشانە ئاشکراو روونانەدا تێی‌دایە!! باسی دەستەیەك لە پەیامبەرانیش دەکات کە خوا ناردوونی بۆ رێ نیشاندانی گەلان، ئەمەیش لە مووساوە ﷺ دەست پێ‌دەکات کەچۆن بەوشێوە ناوازەیە لەگەڵ ئەو سەر سەخت و، کەڵلە رەقەدا -فیرعەون- رووبەڕووبوویەوە، بەڵام ئەم هەر کۆڵی‌نەداو، کۆڵی‌نەدا تا بە فەرمانی خوا ئەم سەرکەوت وپیرۆز بوو، ئەویش لەناوچوو، ئینجا دێتە سەر داستانەکەی ئیبراهیم و هەڵوێستی لەگەڵ هۆزو نەتەوەکەی و باوکیدا، بەرامبەر بەبتپەرستنیان، ئەوە بووبەڵگەی زۆربەهێزو، بە ئەقڵ و ژیری کەم وێنەی خۆی توانی پڕوپووچی خواکانیان روون بکاتەوە بۆیان، هاورێ لەگەڵ دیاری کردنی چارەنووسی هەردوولایان (خۆیی‌وقەومەکەی) وە داستانی‌پەیامبەران: (نووح، هوود، ساڵح، لووت، شوعەیب/ علیهم الصلاه والسلام) باس‌دەکات،وە بەرنامەو سوننەتی‌خوایی لەبەرامبەر ئەوانەی بە درۆیان خستنەوە، بەدیار دەخات (وإنه لتنزیل رب العالمین * نزل به الروح الأمین علی قلبک لتکون من المنذرین بلسان عربی مبین) ٢٦/١٩٢-١٩٥. کۆتاییشی دێت بە رەواندنەوەی بەدگومانی ئەوانەی کە دەیان‌وت قورئان جنییەکان دەیهێنن بۆی!! وە لە گەورەیی ومەزنی سوورەتەکانی (طسم)دا پێغەمبەر ئەفەرموێ: ((إن الله أعطانی السبع الطوال مکان الإنجیل، وأعطانی الطواسین مکان الزبور، فضلنی بالحوامیم و المفصل، ما قرأهن نبی قبلی)).(السیوطی فی جمع الجوامع (٤٧٠٠) و الهندی فی کنز العمال (٢٥٨١)).

﴿ بسم الله الرحمن الرحیم * ١: طسم ﴾ ئەم پیتانە هەرچەند لەگەڵ شوێندا لێیان دواوین، بەڵام کورتەی هەرهەموویان ئەوەیە کە: ئەو قورئانە وا ئەوان دانی پیانانێن، هەر لەوجۆرە پیتانە پێك‌هاتووە، جا ئەگەر بێزاری و، نکوڵی لێ دەرئەبڕن، دەفەرموون وێنەی بێنن! ﴿ ٢: تلک آیات الکتاب المبین ﴾ ئەم ئایەتانە -کەلەم سوورەتەدا هەن- ئایەتی کتێبێکی زۆر روون وئاشکراکارە بەجۆرێ کە ئەگەر کەسێك کەمێك تیفکرێ لێیان، چاك ئەزانێ لەخواوە هاتوون ﴿ ٣: لعلک باخع نفسک ألا یکونوا مؤمنین ﴾ لەوانەیە لەداخ وخەفەتدا خۆت لەناو ببەیت، لەبەر ئەوە کەئەوانە باوەڕ ناهێنن، واتە: تۆ ئاوا مەبە، چونکە تۆتەنها ئاگاداریان بکەو بیان‌ترسێنە، ئیتر باوەڕ بهێنن، یان نا، تۆ بەرپرس نابیت لێیان. دیارە ئەمە بۆ دڵدانەوەی پەیامبەرە ﷺ، هەمان مەبەستیش لە سوورەتی (٦/١٨): (فلعلک باخع نفسک...) وە لە ئایەتی

(١٥/٨٨٩٠)یشدا روون کراوەتەوە.

نامانەوێ بەزۆر ئیمان بەسەریاندا بسەپێنین:

﴿ ٤ : إن نشأ ننزل عليهم من السماء آية ﴾ ئەگەر بمانەوێ ئەوانە ناچار بکەین بڕوابهێنن، ئەوا لە ئاسمانەوە مۆعجیزەو

بِسۡمِ ٱللَّهِ ٱلرَّحۡمَٰنِ ٱلرَّحِيمِ
طسٓمٓ ﴿١﴾ تِلۡكَ ءَايَٰتُ ٱلۡكِتَٰبِ ٱلۡمُبِينِ ﴿٢﴾ لَعَلَّكَ بَٰخِعٞ نَّفۡسَكَ
أَلَّا يَكُونُواْ مُؤۡمِنِينَ ﴿٣﴾ إِن نَّشَأۡ نُنَزِّلۡ عَلَيۡهِم مِّنَ ٱلسَّمَآءِ ءَايَةٗ فَظَلَّتۡ
أَعۡنَٰقُهُمۡ لَهَا خَٰضِعِينَ ﴿٤﴾ وَمَا يَأۡتِيهِم مِّن ذِكۡرٖ مِّنَ ٱلرَّحۡمَٰنِ مُحۡدَثٍ
إِلَّا كَانُواْ عَنۡهُ مُعۡرِضِينَ ﴿٥﴾ فَقَدۡ كَذَّبُواْ فَسَيَأۡتِيهِمۡ أَنۢبَٰٓؤُاْ مَا كَانُواْ
بِهِۦ يَسۡتَهۡزِءُونَ ﴿٦﴾ أَوَلَمۡ يَرَوۡاْ إِلَى ٱلۡأَرۡضِ كَمۡ أَنۢبَتۡنَا فِيهَا مِن كُلِّ زَوۡجٖ
كَرِيمٍ ﴿٧﴾ إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَأٓيَةٗۖ وَمَا كَانَ أَكۡثَرُهُم مُّؤۡمِنِينَ ﴿٨﴾ وَإِنَّ
رَبَّكَ لَهُوَ ٱلۡعَزِيزُ ٱلرَّحِيمُ ﴿٩﴾ وَإِذۡ نَادَىٰ رَبُّكَ مُوسَىٰٓ أَنِ ٱئۡتِ ٱلۡقَوۡمَ
ٱلظَّٰلِمِينَ ﴿١٠﴾ قَوۡمَ فِرۡعَوۡنَۚ أَلَا يَتَّقُونَ ﴿١١﴾ قَالَ رَبِّ إِنِّيٓ أَخَافُ
أَن يُكَذِّبُونِ ﴿١٢﴾ وَيَضِيقُ صَدۡرِي وَلَا يَنطَلِقُ لِسَانِي فَأَرۡسِلۡ
إِلَىٰ هَٰرُونَ ﴿١٣﴾ وَلَهُمۡ عَلَيَّ ذَنۢبٞ فَأَخَافُ أَن يَقۡتُلُونِ ﴿١٤﴾ قَالَ
كَلَّاۖ فَٱذۡهَبَا بِـَٔايَٰتِنَآۖ إِنَّا مَعَكُم مُّسۡتَمِعُونَ ﴿١٥﴾ فَأۡتِيَا فِرۡعَوۡنَ
فَقُولَآ إِنَّا رَسُولُ رَبِّ ٱلۡعَٰلَمِينَ ﴿١٦﴾ أَنۡ أَرۡسِلۡ مَعَنَا بَنِيٓ إِسۡرَٰٓءِيلَ
﴿١٧﴾ قَالَ أَلَمۡ نُرَبِّكَ فِينَا وَلِيدٗا وَلَبِثۡتَ فِينَا مِنۡ عُمُرِكَ سِنِينَ ﴿١٨﴾
وَفَعَلۡتَ فَعۡلَتَكَ ٱلَّتِي فَعَلۡتَ وَأَنتَ مِنَ ٱلۡكَٰفِرِينَ ﴿١٩﴾

نیشانەیەکیان بۆدادەبەزێنین ﴿ فظلت أعناقهم لها خاضعين ﴾ ئەوسا لەبەرامبەریەوە بەردەوام گەردونیان کەچ دەبێ بۆی‌و، بەناچاریش بڕوا دێنن، بەڵام سوننەتمان وا نییە. ﴿ ٥ : وما يأتيهم من ذكر من الرحمن محدث ﴾ ئەوانە هەربەشێکی نوێ‌وتازەی قورئانیان لە لایەن خوای بەخشندەوە بۆبێت ﴿ إلا كانوا عنها معرضين ﴾ لەبەرامبەریەوە ڕوو وەرئەگێڕن وپشتی لێدەکەن، واتە: پیشەیان هەمیشە هەرئینکاری کردنی قورئان بووە ﴿ ٦: فقد كذبوا فسيأتيهم أنباء ما كانوا به يستهزئون ﴾ ئەوانە بەو وەحیە تازەیەی ئێمە بڕوایان نەهێناو بەدرۆیان زانی! جا لە ئایندەیەکی نزیکدا هەواڵەکانی ئەوسزایەیان پێ‌دەگا کە ئەوان گاڵتەیان پێ‌ئەکرد ﴿ ٧: أولم يروا إلى الأرض كم أنبتنا فيها من كل زوج كريم ﴾ ئایا ئەو هاوبەشدانەرانە سەیری زەوییان نەکردووەو ورد نەبوونەتەوە کە چ گژو گیایەکی زۆر و، جۆراو جۆری جووت و بەبایەخ و جوانمان تیا ڕواندووە؟ ﴿ ٨: إن في ذلك لآية ﴾ بەراستی ئا لەو گیاو گوڵ و سەوزەڵانییەدا بەڵگە هەیە بۆ زیندووبوونەوە ﴿ وماكان أكثرهم مؤمنين ﴾ کەچی لەگەڵ ئەوەیشدا هەرە زۆریان بڕوا ناهێنن، واتە: هێمان ئەو هەموو نیشانە سەرسوڕهێنەرانە تێنیان تێ ناکات! ﴿ ٩: وإن ربك لهو العزيز الرحيم ﴾ جا ئەوانە با هەر وابن، و هەرگیزیش لەدەست دەرناچن، چونکە بەڕاستی پەروەردگاری تۆ دەسەڵاتدارو زاڵە بەسەر هەمووشتێکدا، دڵۆڤان ومیهرەبانیشە، ئەگەر پەشیمان ببنەوە لێیان خۆش ئەبێ.

لەنێوان مووساو فیرعەوندا:

خوا دڵخۆشی پەیامبەر ﷺ ئەداتەوە کە: تەنها ئەو عەزیەت و ئازار نەدراوەو، بەتەنها هەر گەلەکەی ئەویش نییە سەرپێچی کردبێت، بۆیە دەفەرموێ: ﴿ ١٠: وإذ نادى ربك موسى ﴾ ئەوکاتە وەبیر بێنە کە پەروەردگارت لە لای کێوی توردا مووسای بانگکرد: ﴿ أن ائت القوم الظالمين ﴾ کە بچۆ بۆلای ئەو گەلە ستەمکارە، ئەوانەی ستەمیان هەم لە خۆیان و،هەم لە گەلی بەنی ئیسرائیل کردووەو، کردوویانن بە کۆیلە ﴿ ١١: قوم فرعون ﴾ هۆزوگەلی فیرعەون ﴿ ألا يتقون ﴾ پێیان بڵێ: ئایا لە سەرەنجامی نافەرمانی خوا ناترسن و پارێز ناکەن؟ ﴿ ١٢: قال رب إني أخاف أن يكذبون ﴾ مووسا وتی: ئەی پەروەردگارم! من ئەترسم بەدرۆم بخەنەوەو بڕوام پێ نەکەن پەیامبەری‌تۆ بم ﴿ ١٣: ويضيق صدري ﴾ سینەتەنگ بم ﴿ ولا ينطلق لساني ﴾ و زمانم باش هەڵنەسوڕێ بۆ ڕاگەیاندنی پەیامەکەم ﴿ فأرسل إلى هارون ﴾ جا پەیام بۆ -براکەشم- هاروون بنێرە، تا یارمەتیم بدات، چونکە زمانی ڕەوانترە، جا جگە لەوە دیسان هۆیەکی‌تر باس ئەکات: ﴿ ١٤: ولهم علي ذنب ﴾ بێ‌گومان ئەوان تۆڵەی گوناهێکیان بەسەرمەوە هەیە، واتە: یەکێکیانم لێ‌کوشتوون ﴿ فأخاف أن يقتلون ﴾ ئەترسم بەو بۆنەوە بمکوژنەوەو پەیامەکەم بۆ نەگات. لە سوورەتی (٣٣/٢٨): دا ئەفەرموێ: (قال رب إني قتلت منهم نفسا فأخاف أن يقتلون) دەرئەکەوێ کە گوناهەکەی بەلای ئەوانەوە کوشتنی (قبطی)یەکەیە، هەروەك شێوەی کوشتنەکەش لەسوورەتی (١٥/٢٨) ئاشکرا کردووە ﴿ ١٥: قال كلا ﴾ خوا فەرمووی: نەخێر، گومانت وا نەبێ‌و دڵنیابە هەرگیز ئەوانە ناتوانن کاری وابکەن ﴿ فاذهبا بآياتنا ﴾ جاخۆ تۆو هاروون، هاوڕێ بەئایەت وبەڵگەکانی ئێمەوە بڕۆن بۆ لای فیرعەون وگەلەکەی ﴿ إنا معكم مستمعون ﴾ بەڕاستی خۆمان لە گەڵتانین بەپارێزگاری‌و، گوێ بیستی قسەکانتانین، واتە: لەگوفتارو وتەکانی ئێوەو، لە وەڵامی ئەوان بەئاگاین. لە سوورەتی: (٤٦/٢٠) وە (٣٥/٢٨) خوا

ئەو(لەگەڵ بوونە) یان بۆدووپات ئەکاتەوە ﴿ ١٦: فأتيا فرعون ﴾ بچن بۆ لای فیرعەون ﴿ فقولا إنا رسول رب العالمين ﴾ و بڵێن: بێگومـان ئێمـە هەردوکمان پێغەمبـەرو نـێرراوی پەروەردگاری جیهانەکانین. لە سـوورەتی(٢٠/٤٧)دا: (فقولا إنا رسـولا ربك) هاتووە.﴿ ١٧: أن أرسـل معنا بنی إسـرائيل ﴾ داوات لێ ئەکەین کە بەنی ئیسرائیلمان لە گەڵ بنێرەو رێیان لێ مەگرە، بچن بۆ شام جا فیرعەون –وەك منەتنان بەسـەر مووسـادا. بەڵێ هەردووکیان رۆیشـتنە لای فیرعەون و پەیامەکەیان پێگەیاند ﴿ ١٨: قال ألم نربـک فينا وليدا ﴾ فیرعەون بە مووسـای گوت: ئەرێ ئەمەیە پاداشـتی پیاوەتیت؟! ئەی تۆ منداڵێکی بچووك نەبوویت، لەناو خۆماندا پەروەردەمان کردیت؟ ئیتر ئێستا ئەم داوایەت لەچییە؟!. لە سوورەتی (٢٨/٩ و٢٠/٣٩) ئەو شێوەی بەخێوکردن وپەروەردەیە روون دەکاتـەوە ﴿ ولبثت فينا من عمرک سـنين ﴾ وە سـەرەرای ئەوەیـش ئایا تۆ چەند سـاڵێکی زۆر تەمەنـت لەناوماندا نەبردە سـەر؟ خۆ تۆ ئەو ماوەیە ئەو قسەوباسـەت هەر نەدەکرد، کەچی وا ئێسـتا لە باتی ئەوەکـە مەمنوونمان بێـت داوای کوێخاییمان لێئەکەیـت؟! ﴿ ١٩: وفعلـت فعلتـک التی فعلـت ﴾ وە تۆ ئەو کارە گەورەیەشـت کرد کەکردت، قیبتییە خزمە نزیکەکەی منت کوشت. لە سوورەتی (٢٨/١٥ و ٢٨/١٩) دا ئەو کارەی کە مووسا کردوویەتی باسـی دەکات ﴿ وأنت مـن الكافرين ﴾ کەچی تۆ لە پاداشـی پیاوەتیماندا لە ریزی ناسوپاسانیت ﴿ ٢٠: قال فعلتها إذا وأنا من الضالين ﴾ مووسا وتی: بەڵێ راستە، ئەوەم لەدەس قەوما، بـەڵام من کاتێ ئەوکارەمکرد، لە هەڵـەکاران و بێخەبەران بووم، وە پێش پەیامبەرایەتیم بوو، وە من بەنیازی سەرزەنش کردنیشەوە مشتەکۆڵەیەکم لێدا، نەك بەنیازی کوشتنەوە ﴿ ٢١: ففررت منكم لمـا خفتكم ﴾ ئینجا چون لە ئێوە دە ترسـام، بمکوژنەوە هەڵهاتم بـۆ وڵاتی مەدیـەن. لە سـوورەتی (٢٨/٢٠–٢١) وە (٢٨/١٨) دا ئەندازەو جۆری ترسـەکە باسکراوە. ﴿ فوهـب لی ربی حكما ﴾ جـا ئیتر پەروەردگارم –جل جلالە– دانایی وکارزانی و، زانیاری پێ بەخشـیم ﴿ وجعلنی من المرسـلين ﴾ و کردیشـمی بە یەکێ لـە پەیامبەران" و ناردمی بـۆ لای ئێوە ﴿ ٢٢: وتلك نعمة تمنها علی ﴾ مووسـا ئەیـەوێ کارەکەی فیرعەون کـەم نرخ وبێ منەت بـکات، بۆیە ئەڵێـت: تۆ منەتیئەو بەخێو کردنەیشـم دەخەیتە سـەر، بێگومـان من ئەوە بـە نیعمەت و پیاوەتـی دانانێم ﴿ أن عبدت بنی إسـرائيل ﴾ چونکـە تۆ نەوەکانـی یەعقووبت هەموو کردۆتە کۆیلەو خزمەتکاری خۆت؟! ﴿ ٢٣: قال فرعون وما رب العالميـن ﴾ ئینجا فیرعەون بە مووسـای وت: کـە تۆ پێت وایە پەیامبەری پەروەردگاری جیهانەکانی؟! باشـە ئەو پەروەردگاری جیهانیانە کێیە؟!. ئایەتەکانی سـوورەتی (٢٠/٤٩) و (٢٦/٢٩/) و (١٧/١٠٢) و (٢٧/١٤) بۆ رۆشـن کرنەوەی ئەم مەبەسـتەیەن. ﴿ ٢٤: قال رب السـموات والأرض وما بينهما ﴾ مووسـا وتی: هەرگیز تۆخوانیت، خوای جیهانەکان، پەروەردگارو بەدیهێنەری

قَالَ فَعَلْتُهَآ إِذًا وَأَنَا۠ مِنَ ٱلضَّآلِّينَ ﴿٢٠﴾ فَفَرَرْتُ مِنكُمْ لَمَّا خِفْتُكُمْ
فَوَهَبَ لِى رَبِّى حُكْمًا وَجَعَلَنِى مِنَ ٱلْمُرْسَلِينَ ﴿٢١﴾ وَتِلْكَ نِعْمَةٌ تَمُنُّهَا
عَلَىَّ أَنْ عَبَّدتَّ بَنِىٓ إِسْرَٰٓءِيلَ ﴿٢٢﴾ قَالَ فِرْعَوْنُ وَمَا رَبُّ ٱلْعَٰلَمِينَ
﴿٢٣﴾ قَالَ رَبُّ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَآ إِن كُنتُم مُّوقِنِينَ
﴿٢٤﴾ قَالَ لِمَنْ حَوْلَهُۥٓ أَلَا تَسْتَمِعُونَ ﴿٢٥﴾ قَالَ رَبُّكُمْ وَرَبُّ ءَابَآئِكُمُ
ٱلْأَوَّلِينَ ﴿٢٦﴾ قَالَ إِنَّ رَسُولَكُمُ ٱلَّذِىٓ أُرْسِلَ إِلَيْكُمْ لَمَجْنُونٌ ﴿٢٧﴾
قَالَ رَبُّ ٱلْمَشْرِقِ وَٱلْمَغْرِبِ وَمَا بَيْنَهُمَآ إِن كُنتُمْ تَعْقِلُونَ ﴿٢٨﴾ قَالَ
لَئِنِ ٱتَّخَذْتَ إِلَٰهًا غَيْرِى لَأَجْعَلَنَّكَ مِنَ ٱلْمَسْجُونِينَ ﴿٢٩﴾ قَالَ
أَوَلَوْ جِئْتُكَ بِشَىْءٍ مُّبِينٍ ﴿٣٠﴾ قَالَ فَأْتِ بِهِۦٓ إِن كُنتَ مِنَ
ٱلصَّٰدِقِينَ ﴿٣١﴾ فَأَلْقَىٰ عَصَاهُ فَإِذَا هِىَ ثُعْبَانٌ مُّبِينٌ ﴿٣٢﴾ وَنَزَعَ يَدَهُۥ
فَإِذَا هِىَ بَيْضَآءُ لِلنَّٰظِرِينَ ﴿٣٣﴾ قَالَ لِلْمَلَإِ حَوْلَهُۥٓ إِنَّ هَٰذَا لَسَٰحِرٌ
عَلِيمٌ ﴿٣٤﴾ يُرِيدُ أَن يُخْرِجَكُم مِّنْ أَرْضِكُم بِسِحْرِهِۦ فَمَاذَا
تَأْمُرُونَ ﴿٣٥﴾ قَالُوٓا۟ أَرْجِهْ وَأَخَاهُ وَٱبْعَثْ فِى ٱلْمَدَآئِنِ حَٰشِرِينَ
﴿٣٦﴾ يَأْتُوكَ بِكُلِّ سَحَّارٍ عَلِيمٍ ﴿٣٧﴾ فَجُمِعَ ٱلسَّحَرَةُ
لِمِيقَٰتِ يَوْمٍ مَّعْلُومٍ ﴿٣٨﴾ وَقِيلَ لِلنَّاسِ هَلْ أَنتُم مُّجْتَمِعُونَ ﴿٣٩﴾

ئاسمانـەکان و زەویی و ئـەوەی لە نێوانیاندایـە، ئەی تۆ چیت بـە دەسـتە؟! ﴿ إن كنتم موقنين ﴾ ئەگەر دڵێکـی وریاو چاویکی کراوەتان هەبێت و لە یەقین داران بن بەو وەڵامە. جا فیرعەون لە قسەکەی مووسـا زۆر سەری سورما، بۆیە بەفیزێکەوە بەوانەی لە دەوروبەریـدا بوون گوتی: ﴿ ٢٥: قال لمن حوله ألا تسـتمعون ﴾ ئایا نابیسن ئەم پیاوە چی ئەڵێ؟ سەیرە! ئەو پێی وایە کە بیجگە لە مـن خوایەکی تر هەیە! ﴿ ٢٦: قال ربكم ورب آبائكم الأولين ﴾ مووسـا ئەیەوێ پتر سیفەتیخوایان بۆ رۆشن بکاتەوە، بۆیە وتی: خەڵکینـە! هەر ئەو خوایە، پەروەردگاری ئێوەش و پەروەردگاری باووباپیرانە پێشینەکانیشـتانە، لەنەبوون ئێوەی دروست کردووە، ئیـتر فیرعەون کـەی خوایە؟! فیرعـەون کە پەکـی ئەکەوێ لە رەتدانەوەی مووسـادا، ئیتر ئەیەوێ سووکایەتی بە کەسایەتی ئەو بکاو لەپێش چاوی خەڵکەکەدا بیشـکێنێ بۆیە بەگاڵتەوە ﴿ ٢٧: قال إن رسـولكم الذی أرسل إليكم لمجنون ﴾ وتی: خەڵکینە! وا

دیارە ئەو پێغەمبەرەی کە بۆئێوە نێردراوە دیوانەو شـێتە!! ئەگینا چۆن قسـەی وا ئـەکات؟ ﴿ ٢٨: قال رب المشرق و المغرب و مابينهما إن كنتم تعقلون ﴾ مووسـا زیاترو زیاتر وەسفی خوایان بۆ ئەکات، بۆیە وتی: ئەو خوایە، راهێنەروپەروەردگاری خۆرهەڵات و خۆرئاواو گشـت ئەوشتانەشـە لە نێوانیاندایە، ئەگەر ئارەزوو فامتان هەبێ و، بیروئەقڵتان بخەنە کار، خوا ئەوەیە کە دەتوانێ ئەسـتێرەکان لە خۆرهەڵات هەڵبێنێ و، لەخۆرئاواوە، ئاوایان بکا ﴿ ٢٩: قـال لئـن إتخذت إلها غيـری ﴾ کاتێ فیرعـەون پەکی کەوت وهیچی بۆنەمایەوە پەنای بردە بەر هەڕەشـەکردن و وتی: بێگومان ئەگەر جگە لە من کەسێکی‌تر بپەرستی‌و بیکەیتە خوای خۆت ﴿ لاجعلنک من المسـجونين ﴾ دڵنیابـە ئەت‌خەمە ڕیزی زیندانکراوەکانەوە، خۆیشت چاك ئەزانی هەر کەسێ من زیندانی بکەم هەرگیز رزگاری نابێ ﴿ ٣٠: قال أولو جئتک بشـئ مبين ﴾ مووسـا زۆر لەسـەر خۆ وتی: باشە ئەگەر بەڵگەیەکی زۆر روون و ئاشکرایشم بۆهێنای لەسەر راستی خۆم؟ تۆ هەر زیندانیم ئەکەیت و بـاوەڕ ناهێنـی؟ ﴿ ٣١: قال فائت به إن كنـت من الصادقين ﴾ فیرعەون وتی: ئادەی ئەگەر لە راسـتگۆیانیت فەرموو بەڵگەکانت بێنە، فیرعەون وای ئەزانی ئەگەر بیهێنێت ئەو ئەتوانێ بەرهەڵستی بوەسـتێ!! ﴿ ٣٢: فألقى عصاه فإذا هی ثعبان مبين ﴾ مووسـاش دەست بە جێ دارەدەستەکەی خۆی فرێدا و بوو بە ئەژدیهایەکی گـەورە ﴿ ٣٣: ونزع يده فإذا هی بيضـاء للناظرين ﴾ لەوە ئەچێ فیرعەون داوای نیشانەیەکی تری کردبێت، بۆیە مووساش "دەستی خسـتە بن هەنگڵی خۆی و هێنایە دەرەوە، کتوپڕ لە پێش چاوی بینەراندا سپی و رووناك دەرچوو، ئەو دەوروبەرەی رووناك‌کردەوە، هـەر وەك مانگ هەڵبێـت ﴿ ٣٤: قال للملإ حوله إن هذا لسـاحر عليم ﴾ فیرعەون کـە ئەمەی بینی بەگەورەگەورەکانی‌دەورو بەری خۆی گوت: بێگومان ئەمە جـادوو بازێکی زۆر زاناو بەتوانایە، مەبەستی ئەوەیە بڵێ: بەمە فریو مەخۆن، چونکە ئەوەی بینیتان لـە کاری جادووبازانـە. ﴿ ٣٥: يريـدأن يخرجكم مـن أرضكم بسـحره ﴾ ئەیـەوێ بەجادووی‌خۆی لەجێ وزێـدو وڵاتی خۆتان دەرتـان بکات. ﴿ فماذا تأمـرون ﴾ جا ئێوە لەو بارەوە فەرمانتان بەچییە؟ چی بکەین باشە بۆ بەرهەڵستی ئەم بەڵایە ﴿ ٣٦: قالوا أرجه وأخاه ﴾ ئەوانیش وتیان: خۆی وبراکەی مۆڵەت بدە، واتە: پەلە مەکە ﴿ وابعث فی المدائن حاشـرين ﴾ وە سەربازان بنێرەبۆ تەواوی شـارەکانی ژێر دەسەڵاتت، جادوو بازانت بۆ کۆ بکەنەوە ﴿ ٣٧: يأتوک بكل سـحار عليم ﴾ ئەوسـا هەرچی جادوبازێکی کارامەو زۆرزانە بۆت دێنن.

لەنێوان مووساو جادووبازەکاندا:

﴿ ٣٨: فجمع السـحرة لميقات يوم معلوم ﴾ ئینجا جادووبازەکان لەسـەرفرمانەکەی ئەو لەڕۆژێکی دیاری کراودا کۆکرانەوە، دیارە فیرعـەون ئەیـەوێ خەڵکێکـی زۆر کۆببێتەوەو لـە پێش چاوی هەموانەوە ئابرووی مووسـا بـەرێ!! ﴿ ٣٩: وقيل للناس هل أنتم مجتمعون ﴾ بەخەڵکەکەش وترا: ئاخۆئێوە کۆدەبنەوە؟ "لەوە دەچێ فیرعەون زۆردڵنیابێ لەسەرکەوتندا، بۆیە ئاوا پەلە دەکات ﴿ ٤٠: لعلنا نتبع السـحرة إن كانوا هم الغالبين ﴾ ئەگەر ئەم جادووبازانە سـەرکەوتوو پیرۆز بوون وبردیانەوە، لەوانەیە ئێمەش پشـتگیری وپەیڕەویان لێ‌بکەین ﴿ ٤١: فلما جاء السحرة قالوا لفرعون ﴾ ئینجا جادووبازەکان کەهاتنە بەرەوە بەفیرعەونیان وت: ﴿ أإن لنا لأجرا إن كنا نحن الغالبين ﴾ ئایا ئەگەر ئێمە پیرۆزو سـەرکەوتوو بووین و بردمانەوە هیچ کرێ وپاداشـێکمان بۆدەبێـت؟ ﴿ ٤٢: قال نعم وإنكم إذا لمن المقربين ﴾ فیرعەون وتی: بەڵێ، بێگومان ئەوسـا ئێـوە لەریزی پیاوە نزیکـە تایبەتمەندەکانی خـۆم دەبن ﴿ ٤٣: قال لهم موسـى ألقوا ماأنتم ملقـون ﴾ جا رۆژی دیاریکراو هاتوو، مووسـا بەجادووگەرانی گوت: ئێوە دەست پێ‌بکەن وچیتان پێیە بۆهاویشـتن بیهاوێژن، من هیچ ترسـێکم نییـە، چونکە خوام لە گەڵـە ﴿ ٤٤: فألقـوا حبالهم و عصيهم ﴾ جـا ئەوانیش هەرچی پەت ودارەدەسـتەکانیان بوو، تووریان هەڵداو هاویشتیان ﴿ وقالوا بعـزة فرعون إنـا لنحن الغالبون ﴾ وتیان: بەیارمەتی ودەسـەڵات وتوانایی فیرعەون: ئێمە بەسەر مووسادا زاڵ ئەبین ودەی‌بەینەوە، دیارە —وەك (شـێخی ئالووسی) دەڵێ— سوێند خواردن بە نیعمەت و، گەورەیی و دەسـەڵاتی (پاشا) کان و دەسـەڵاتدارانی رۆژگار، وەهەروا بەسـەروریش و، گۆڕوگڵی سـەرگۆڕی پیاوچاکان، داب ونەریتی سەردەمی جاهیلییەت ونەفامییە. زاناکان دەڵێن: گوناحی سـوێند بە درۆ خواردن بە زاتی خوا بچووکترە، لە گوناحی‌سوێند خواردن بەڕاسـتی بەوجۆرە شـتانە. ﴿ ٤٥: فألقى موسـى عصاه فإذا هی تلقف ما يأفكون ﴾ ئەوسا مووسایش دارەدەستەکەی خۆی توورهەڵـداو، کتوپڕ بووبـە مارێکی گەورە وهەموو داروگوریسـی ئەوانی چنییەوەو هەڵی‌لووشـین ﴿ ٤٦: فألقى السـحرة ساجدين ﴾ ئیـتر جادووبازەکان هەر هەموویان، کاتێ ئەوەیان بینی خۆیان بۆ نەگیراو سوژدەو کرنووشـیان برد بۆخوا، چونکە بۆیان دەرکەوت کـە ئەو کارەی مووسـا ﷺ مۆعجیزەیە، نـەك جادوو" ﴿ ٤٧: قالوا آمنا برب العالمين ﴾ بە راشکاوی وتیان: ئێمە باوەڕمان بە پەروەردگـاری جیهانـەکان هێنا ﴿ ٤٨: رب موسـى وهارون ﴾

پەروەردگاری مووساوهاروون.

لەنێوان فیرعەون و جادووبازەکاندا:

﴿ ٤٩: قال آمنتم له قبل أن آذن لكم ﴾ فیرعەون وتی: هەرئاوا باوەرتان پێهێنا، بەرلەوەی من مۆڵەتتان بدەم؟! دەبوو داوای مۆڵەتم لێبکەن ﴿ إنه لكبيركم الذي علمكم السحر ﴾ ئەوا دەرکەوت کە هەر مووسا گەورەتانە، ئەو ئێوەی فێری جادوو کردووە، فیرعەون ئەیەوێ بە خەڵکەکە بڵێت: فریو نەخۆن بەو بروا هێنانەیان، چونکە بە نهێنی دەستیان لەگەڵ مووسادا تێکەڵ کردووە بۆ رووخاندنی حکومەتەکەتان ﴿ فلسوف تعلمون ﴾ لە ئایندەیەکی نزیکدا ئەزانن چیتان پێ ئەکەم ﴿ لأقطعن أيديكم وأرجلكم من خلاف ﴾ ئەمە سوێندی بێت، دەبێ دەست وپێتان -راست وچەپ- بقرتێنم، دەستی راست وقاچی چەپ، یان بەپێچەوانەوە: دەستی چەپ، قاچی راست ﴿ ولأصلبنكم أجمعين ﴾ و هەموویشتان لەداردەدەم ﴿ ٥٠: قالوا لا ضير ﴾ وتیان: کەیفی خۆتە، چی ئەکەی بیکە، دڵنیاشبە کەهیچ زیانێك نابێت، تازە ئێمە بروامان هێناوە. (قال الجوهري: ضاره يضره و يضيره ضيرا وضوارا أي: ضره. قال الكسائي: التضور: الصياح و التلوى عند الضرب أو الجوع. ﴿ إنا إلى ربنا منقلبون ﴾ نایشترسین، چونکە بە راستی ئێمە بۆلای پەروەردگاری خۆمان دەگەرێینەوە ﴿ ٥١: إنا نطمع أن يغفر لنا ربنا خطايانا ﴾ بەراستی ئێمە ئومێدەوارین پەروەردگارمان لەگوناهەکانمان خۆش ببێ ﴿ أن كنا أول المؤمنين ﴾ کە هەر بەوە ئێمە یەکەم دەستەین کەپێش" گەلەکەمان بروامان هێنا بەمووسا. فیرعەون ئەو هەموو هەرەشەو گورەشەیە ئەکاو، خوا ئەفەرموێ: ﴿ ٥٢: وأوحينا إلى موسى أن أسر بعبادي إنكم متبعون ﴾ وەئێمەش بەمووسا سروشمان کردو تێمانگەیاند: بەندەکانم -ئەوانەی بروایان پێت هێناوە- بەشەو بەرەو دەریا ببە، چونکە تاقیباتتان دەکەن و دواتان دەکەون، تا بتانگێرنەوەو بتانکوژن ﴿ ٥٣: فأرسل فرعون في المدائن حاشرين ﴾ ئینجا کاتێ دەنگ وباس گەیشتەوە فیرعەون کەمووسا خەڵکەکەی لەشار بردە دەرێ: ئەوسا کۆکەرەوانی بەشارەکانی میسردا نارد تاسوپاو لەشکر کۆبکاتەوە "وبرۆن بەدوایاندا ﴿ ٥٤: إن هؤلاء لشرذمة قليلون ﴾ ئەیەوێ سوپاکەی هەڵنێت، بۆیە جاری داو وتی: بێگومان ئەوانە دەستەو کۆمەڵێکی کەمن، زۆر بەئاسانی ئەیانگرن ﴿ ٥٥: وإنهم لنا لغائظون ﴾ وەبەراستی ئەوانە ئێمەیان توورەو قەڵسکردووە، ﴿ ٥٦: وإنا لجميع حاذرون ﴾ وەبێگومان ئێمە کۆمەڵێکی ئاگادارو وریاین، بەکورتی: ئەوانەی لای مووسا کۆمەڵێکی هێندك هیچن، ئەتوانین بەئاسانترین شێوە لەناویان بەرین، جا خوا تۆڵەی لە فیرعەون و لەشکرەکەی سەند،و فەرمووێ: ﴿ ٥٧: فأخرجناهم من جنات وعيون ﴾ ئینجا ئێمە بەو شێوەیە فیرعەون و داروودەستەکەیمان وە دەرنا لەناو باخ و باخات و کانیاوەکانیان ﴿ ٥٨: وكنوز ومقام كريم ﴾ وە لەناو

لَعَلَّنَا نَتَّبِعُ ٱلسَّحَرَةَ إِن كَانُواْ هُمُ ٱلْغَٰلِبِينَ ﴿٤٠﴾ فَلَمَّا جَآءَ ٱلسَّحَرَةُ
قَالُواْ لِفِرْعَوْنَ أَئِنَّ لَنَا لَأَجْرًا إِن كُنَّا نَحْنُ ٱلْغَٰلِبِينَ ﴿٤١﴾ قَالَ نَعَمْ
وَإِنَّكُمْ إِذًا لَّمِنَ ٱلْمُقَرَّبِينَ ﴿٤٢﴾ قَالَ لَهُم مُّوسَىٰٓ أَلْقُواْ مَآ أَنتُم مُّلْقُونَ
﴿٤٣﴾ فَأَلْقَوْاْ حِبَالَهُمْ وَعِصِيَّهُمْ وَقَالُواْ بِعِزَّةِ فِرْعَوْنَ إِنَّا لَنَحْنُ
ٱلْغَٰلِبُونَ ﴿٤٤﴾ فَأَلْقَىٰ مُوسَىٰ عَصَاهُ فَإِذَا هِىَ تَلْقَفُ مَا يَأْفِكُونَ
﴿٤٥﴾ فَأُلْقِىَ ٱلسَّحَرَةُ سَٰجِدِينَ ﴿٤٦﴾ قَالُوٓاْ ءَامَنَّا بِرَبِّ ٱلْعَٰلَمِينَ ﴿٤٧﴾
رَبِّ مُوسَىٰ وَهَٰرُونَ ﴿٤٨﴾ قَالَ ءَامَنتُمْ لَهُۥ قَبْلَ أَنْ ءَاذَنَ لَكُمْ إِنَّهُۥ
لَكَبِيرُكُمُ ٱلَّذِى عَلَّمَكُمُ ٱلسِّحْرَ فَلَسَوْفَ تَعْلَمُونَ لَأُقَطِّعَنَّ أَيْدِيَكُمْ
وَأَرْجُلَكُم مِّنْ خِلَٰفٍ وَلَأُصَلِّبَنَّكُمْ أَجْمَعِينَ ﴿٤٩﴾ قَالُواْ لَا ضَيْرَ إِنَّآ
إِلَىٰ رَبِّنَا مُنقَلِبُونَ ﴿٥٠﴾ إِنَّا نَطْمَعُ أَن يَغْفِرَ لَنَا رَبُّنَا خَطَٰيَٰنَآ أَن كُنَّآ
أَوَّلَ ٱلْمُؤْمِنِينَ ﴿٥١﴾ ۞ وَأَوْحَيْنَآ إِلَىٰ مُوسَىٰٓ أَنْ أَسْرِ بِعِبَادِىٓ إِنَّكُم
مُّتَّبَعُونَ ﴿٥٢﴾ فَأَرْسَلَ فِرْعَوْنُ فِى ٱلْمَدَآئِنِ حَٰشِرِينَ ﴿٥٣﴾ إِنَّ هَٰٓؤُلَآءِ
لَشِرْذِمَةٌ قَلِيلُونَ ﴿٥٤﴾ وَإِنَّهُمْ لَنَا لَغَآئِظُونَ ﴿٥٥﴾ وَإِنَّا لَجَمِيعٌ حَٰذِرُونَ
﴿٥٦﴾ فَأَخْرَجْنَٰهُم مِّن جَنَّٰتٍ وَعُيُونٍ ﴿٥٧﴾ وَكُنُوزٍ وَمَقَامٍ كَرِيمٍ ﴿٥٨﴾
كَذَٰلِكَ وَأَوْرَثْنَٰهَا بَنِىٓ إِسْرَٰٓءِيلَ ﴿٥٩﴾ فَأَتْبَعُوهُم مُّشْرِقِينَ ﴿٦٠﴾

خەزنەو دارایی و جێگاو خانووی جوان و خۆشیاندا ﴿ ٥٩: كذلك وأورثناها بني إسرائيل ﴾ ئاوا بۆمان وەسف کردی وە دەرمان نان، وە دەسەڵات و داراییەکەیانمان خستە ژێر دەستی نەوەکانی یەعقووب لە دوای ئەوەی نەبوو دەستکورت بوون.

فیرعەون بەنی ئیسرائیل دەردەپەرێنێ:

﴿ ٦٠: فأتبعوهم مشرقين ﴾ فیرعەونییەکان هەرگزنگ سەری هەڵدا شوێنیانکەوتن ﴿ ٦١: فلما تراءا الجمعان ﴾ ئینجا کاتێ هەر دوو کۆمەڵەکە یەکتریان چاوکرد ئەوەندە نزیكبوون ﴿ قال أصحاب موسى إنا لمدركون ﴾ هاوەڵانی مووسا وتیان: تازە لەشکرو سوپاکەی فیرعەونمان هەر پێدەگا ﴿ ٦٢: قال كلا ﴾ دڵنیای کردن و پێی وتن: وا نییە ئێوە ئەیزانن ﴿ إن معي ربي سيهدين ﴾ چونکە من پەروەردگارم لەگەڵە رێنماییم دەکا بۆ رێگای رزگار بوون ﴿ ٦٣: فأوحينا إلى موسى ﴾ جا دەست بەجێ نیگامان بۆ

مووسا کرد ﴿ إن اضرب بعصاک البحر ﴾ که به دارده‌سته‌که‌ت له ده‌ریا ده ﴿ فانفلق ﴾ ئه‌ویش هه‌ر لێی‌دا ده‌ریاقه‌ڵشی و له‌ت بوو ﴿ فکان کل فرق کالطود العظیم ﴾ و هه‌رلایه‌کی وه‌ك کێوێکی گه‌وره‌ی لێهات، دوازده رێگای لێ بووه‌وه به‌ ئه‌ندازه‌ی دوازده ده‌سته که‌ی کوره‌کانی یه‌عقووب! ﴿ ٦٤: وأزلفنا ثم الآخرین ﴾

فَلَمَّا تَرَٰٓءَا ٱلْجَمْعَانِ قَالَ أَصْحَٰبُ مُوسَىٰٓ إِنَّا لَمُدْرَكُونَ ﴿٦١﴾ قَالَ
كَلَّآ إِنَّ مَعِىَ رَبِّى سَيَهْدِينِ ﴿٦٢﴾ فَأَوْحَيْنَآ إِلَىٰ مُوسَىٰٓ أَنِ ٱضْرِب
بِّعَصَاكَ ٱلْبَحْرَ فَٱنفَلَقَ فَكَانَ كُلُّ فِرْقٍ كَٱلطَّوْدِ ٱلْعَظِيمِ ﴿٦٣﴾
وَأَزْلَفْنَا ثَمَّ ٱلْءَاخَرِينَ ﴿٦٤﴾ وَأَنجَيْنَا مُوسَىٰ وَمَن مَّعَهُۥٓ أَجْمَعِينَ ﴿٦٥﴾
ثُمَّ أَغْرَقْنَا ٱلْءَاخَرِينَ ﴿٦٦﴾ إِنَّ فِى ذَٰلِكَ لَءَايَةً وَمَا كَانَ أَكْثَرُهُم
مُّؤْمِنِينَ ﴿٦٧﴾ وَإِنَّ رَبَّكَ لَهُوَ ٱلْعَزِيزُ ٱلرَّحِيمُ ﴿٦٨﴾ وَٱتْلُ عَلَيْهِمْ
نَبَأَ إِبْرَٰهِيمَ ﴿٦٩﴾ إِذْ قَالَ لِأَبِيهِ وَقَوْمِهِۦ مَا تَعْبُدُونَ ﴿٧٠﴾ قَالُوا۟
نَعْبُدُ أَصْنَامًا فَنَظَلُّ لَهَا عَٰكِفِينَ ﴿٧١﴾ قَالَ هَلْ يَسْمَعُونَكُمْ إِذْ
تَدْعُونَ ﴿٧٢﴾ أَوْ يَنفَعُونَكُمْ أَوْ يَضُرُّونَ ﴿٧٣﴾ قَالُوا۟ بَلْ وَجَدْنَآ ءَابَآءَنَا
كَذَٰلِكَ يَفْعَلُونَ ﴿٧٤﴾ قَالَ أَفَرَءَيْتُم مَّا كُنتُمْ تَعْبُدُونَ ﴿٧٥﴾ أَنتُمْ
وَءَابَآؤُكُمُ ٱلْأَقْدَمُونَ ﴿٧٦﴾ فَإِنَّهُمْ عَدُوٌّ لِّىٓ إِلَّا رَبَّ ٱلْعَٰلَمِينَ
﴿٧٧﴾ ٱلَّذِى خَلَقَنِى فَهُوَ يَهْدِينِ ﴿٧٨﴾ وَٱلَّذِى هُوَ يُطْعِمُنِى وَيَسْقِينِ
﴿٧٩﴾ وَإِذَا مَرِضْتُ فَهُوَ يَشْفِينِ ﴿٨٠﴾ وَٱلَّذِى يُمِيتُنِى ثُمَّ
يُحْيِينِ ﴿٨١﴾ وَٱلَّذِىٓ أَطْمَعُ أَن يَغْفِرَ لِى خَطِيٓـَٔتِى يَوْمَ ٱلدِّينِ
﴿٨٢﴾ رَبِّ هَبْ لِى حُكْمًا وَأَلْحِقْنِى بِٱلصَّٰلِحِينَ ﴿٨٣﴾

ئینجا ئه‌وانیشمان فیرعه‌ون و له‌شکره‌که‌ی-هه‌رله‌وێ " نزیك به ده‌ریاخسته‌وه و رۆیشتنه ناو ده‌ریاوه به‌شوێنیاندا ﴿ ٦٥: وأنجینا موسی ومن معه أجمعین ﴾ وه مووساو سه‌رجه‌م ئه‌وانه‌ی له‌گه‌ڵیا بوون رزگارمان کردن و په‌رینه‌وه له ده‌ریاکه ﴿ ٦٦: ثم أغرقنا الآخرین ﴾ له‌پاشا ئه‌وانی‌ترمان -فیرعه‌ون و گه‌له‌که‌ی- نقوم کردو خنکان ﴿ ٦٧: إن فی ذلک لآیة ﴾ بێ‌گومان له‌و رووداوه‌دا نیشانه‌یه‌کی گه‌وره هه‌بوو له‌سه‌ر راستی ئه‌وه‌ی مووسا پێی هاتبوو وه پووچه‌ڵی ئه‌وه‌ی فیرعه‌ون و هۆزه‌که‌ی له‌سه‌ری بوو ﴿ وما کان أکثرهم مؤمنین ﴾ له گه‌ڵ بینینی ئه‌و نیشانه گه‌ورانه‌یشدا زۆربه‌یان هه‌ر بڕوایان نه‌هێنا و نه‌گه‌ڕانه‌وه بۆ لای هه‌ق و راستی! ﴿ ٦٧: وإن ربک لهو العزیز الرحیم ﴾ وه بێ‌گومان په‌روه‌ردگاری ده‌سه‌ڵاتداری میهره‌بانه، به ده‌سه‌ڵاتی فیرعه‌ون و سوپاکه‌ی نقوم کردو، به میهره‌بانی مووساو هاوه‌ڵانی رزگار کرد.

هه‌واڵ و داستانی ئیبراهیم:

﴿ ٦٩: واتل علیهم نبأ إبراهیم ﴾ هه‌واڵ و داستانی ئیبراهیمیان بۆ بخوێنه‌وه ﴿ ٧٠: إذ قال لأبیه وقومه ما تعبدون ﴾ ئه‌وکاته که به باوکی و، به‌هۆزو نه‌ته‌وه‌که‌ی خۆی وت: ئێوه چی ئه‌په‌رستن؟! خۆ ده‌شزانێ چی ئه‌په‌رستن، به‌ڵام مه‌به‌ستی لیخنکردنی بته‌کان بوو له پێش چاوی ئه‌وان ﴿ ٧١: قالوا نعبد أصناما ﴾ به شانازییه‌که‌وه وتیان: ئێمه بتانێك ئه‌په‌رستین ﴿ فنظل لها عاکفین ﴾ به‌رده‌وام هه‌موو رۆژێکیش خه‌ریکی په‌رستنی ئه‌وانین و واین به دیاریانه‌وه ﴿ ٧٢: قال هل یسمعونکم إذ تدعون ﴾ ئیبراهیم وتی: ئایا کاتێ هاناو هاواریان بۆ ئه‌به‌ن، قسه‌تان ئه‌بیستن و، وه‌ڵامتان ئه‌ده‌نه‌وه؟ ﴿ ٧٣: أو ینفعونکم أو یضرون ﴾ یاخود هیچ که‌ڵك و زیانێکتان پێ ده‌گه‌یه‌نن؟ ﴿ ٧٤: قالوا بل وجدنا آباءنا کذلک یفعلون ﴾ وتیان: نه‌خێر هیچ شتێ له‌وه ناکه‌ن، به‌ڵکو باووباپیرانی خۆمانمان بینیوه هه‌رئاوایان ئه‌کرد بۆیه ئێمه‌یش ئێستا هه‌روه‌ك ئه‌وان ئه‌که‌ین ﴿ ٧٥: قال أفرأیتم ما کنتم تعبدون ﴾ ئیبراهیم عليه السلام وتی: ئاخر ئێوه بیرتان لێ نه‌کردووه‌ته‌وه، چی ده‌په‌رستن ﴿ ٧٦: أنتم وآباؤکم الأقدمون ﴾ خۆتان و، باووباپیرانی پێشینان، ئایا شیاوه بۆ په‌ره‌ستن یان نا؟ ﴿ ٧٧: فإنهم عدو لی إلا رب العالمین ﴾ ئیبراهیم وتی: من به‌ڕاشکاوی ئه‌ڵێم: به‌ڕاستی ئه‌وانه هه‌موویان دوژمنی منن جگه له په‌روه‌ردگاری جیهانه‌کان ﴿ ٧٨: الذی خلقنی فهو یهدین ﴾ ئه‌وه‌ی منی دروست کرد، ئینجا هه‌رئه‌ویش شاره‌زای رێگه‌ی به‌ختیاریم ئه‌کات ﴿ ٧٩: والذی هو یطعمنی ویسقین ﴾ هه‌ر ئه‌و زاته‌یه رزق و رۆزی به‌من ئه‌داو، تێر ئاویشم ئه‌کات و له‌ئاسمانه‌وه باران ده‌بارێنێ ﴿ ٨٠: وإذا مرضت فهو یشفین ﴾ کاتێ نه‌خۆش که‌وتم، ئه‌و شیفام ئه‌داو هێزی شیفا هه‌رئه‌و دروستی ئه‌کات ﴿ ٨١: والذی یمیتنی ثم یحیین ﴾ ئه‌ویشه ده‌م مرێنێ و، پاشانیش زیندووم ده‌کاته‌وه ﴿ ٨٢: والذی أطمع أن یغفرلی خطیئتی‌یوم الدین ﴾ هه‌رئه‌ویشه به‌ته‌مام له‌رۆژی سه‌ڵاو پاداشتدا له‌هه‌ڵه‌و گوناهه‌کانم ببورێ، ئیبراهیم له‌پاش سه‌ناکردنی په‌روه‌ردگاری، ئیتر دێته سه‌ر مه‌به‌سته‌که‌ی و، داوای چه‌ند شتێکی زۆر گرنگی لێ‌ده‌کات ﴿ ٨٣: رب هب لی حکما ﴾ ئه‌ی په‌روه‌ردگارم! تێگه‌یشتنی راست و دروست، زانست و زانیاری، پێغه‌مبه‌ریه‌تیم پێ ببه‌خشه رێگای خواناسانم پێ‌بناسه ﴿ وألحقنی بالصالحین ﴾ وه بمگه‌یه‌نه به‌چاکان. پێغه‌مبه‌ریش ﷺ له‌کاتی سه‌ره‌مه‌رگه‌که‌یدا سێ‌جار فه‌رمووی: ((اللهم فی الرفیق الأعلی)). کاته‌کانی‌تریش که بپاڕایه‌ته‌وه ئه‌ی فه‌رموو: ((اللهم أحینا مسلمین،

و أمتنا مسلمين، وألحقنا بالصالحين غير خزايا ولامبدلين)) (ئیمامی ئەحمەد ٣/٤٢٤). ﴿ ٨٤: واجعل لي لسان صدق في الآخرين ﴾ ناوی چاك و شۆرەتێكی چاكم بخە سەر زاری ئەوانەی لەدوای خۆمەوە دێن تا هەمووكات بە خێر ناوم ببەن و، پەیڕەویم لێبكەن.. بەڵێ خوای گەورە نزاكەی لی وەرگرت و، ئێستا تەواوی گەلان بە خێر ناوی ئەبەن، تەنانەت لە نوێژەكانیشدا هەر ناو دەبرێ ﴿ ٨٥: واجعلني من ورثة جنة النعيم ﴾ بمگێڕە لە میراتگرانی بەهەشتی خۆش و، پڕ لەنازو نیعمەت ﴿ ٨٦: واغفر لأبي إنه كان من الضالين ﴾ لە گوناهی باوكیشم خۆش ببە، چونكە ئەو لەسەر لێشێواوان بوو، ئیبراهیم ﷺ كاتی خۆی بەڵێنی بەبابی دابوو داوای لیبووردنی بۆ بكات ئەگەر موسڵمان ببێ، هەر بۆیە بۆی پاڕایەوە، بەڵام كاتێكیش بۆی دەركەوت دوژمنی خوایە، بەخەی خۆی لێهەڵتەكان و خوایش دۆعاكەی لێوەرنەگرت ﴿ ٨٧: ولا تخزني يوم يبعثون ﴾ ڕۆژێ ئەوخەڵكە زیندوو دەكرێنەوە ریسواو شەرمەزارم مەكە، دیارە ئەمە ئەوپەڕی (تواضع)و خۆبەكەم زانینە لەلایەن ئەو پێغەمبەرە بەرێزەوە، ئەگینا خۆ خوا ڕێزی لێناوەو براوەتەوە، ئیمامی (بوخاری) لە (ئەبووهورەیرە)وە دەڵێ: پێغەمبەر ﷺ فەرموویەتی: ((يلقى إبراهيم أباه، فيقول: يارب! إنك وعدتني أن لا تخزني يوم يبعثون. فيقول الله: إني حرمت الجنة على الكافرين)) ئیبراهیم ﷺ لەرۆژی قیامەتا بەبابی خۆی دەگاو دەبینێ تۆزو گەردێكی زۆری لێنیشتووەو، ڕووی ڕەش داگیرساوە، ئەوجا ئەڵێ پەروەردگاری من! خۆ تۆ بەڵێنت دامێ كە ریسوام نەكەیت؟ خوایش ئەفەرموێ: بەراستی من بەهەشتم لەسەر كافران یاساغ كردووە. ﴿ ٨٨: يوم لا ينفع مال ولا بنون ﴾ ئەو ڕۆژە كە نەماڵ سوود دەداو، نەمنداڵ و كوڕان بە كەڵك دێن ﴿ ٨٩: إلا من أتى الله بقلب سليم ﴾ مەگەر كەسێ كە بە دڵێكی ساغەوە بێتە حزووری خوا، ساغ بوو بێت لە نەخۆشی شیرك و نیفاق و دووڕوویی و سیفاتی دڕندەیی و ئاژەڵی، خۆیشی تەنها بەخواوە پەیوەست كردبێ‌و هەر لەگەڵ بەرنامەی ئەودا كاری كردبێت، وە لە مانای (لا إله إلا الله) نەترازابێت، زاناكان پێناسەی (قەلبی سەلیم) ئەكەن: (هو القلب الخالي من البدعة، المطمئن على السنة) بیدعەچی نەبێ‌و، دامەزراوو مەحكەم بێت لەسەر سوننەت و ڕەوشتەكانی پێغەمبەر ﷺ، ئێنجا دەست دەكات بەباس كردنی ڕووداوەكانی ئەوڕۆژە سەختە بەم شێوەیە: یەكەم: ﴿ ٩٠: وأزلفت الجنة للمتقين ﴾ ئەو ڕۆژە بەهەشت بۆ پارێزگاران نزیك ئەخرێتەوە. دووەم: ﴿ ٩١: وبرزت الجحيم للغاوين ﴾ دۆزەخیش دەخرێتە ڕوو بۆ لاسارو گومرایان، واتە: بەهەشت دەدرێ بەخواناسان و، دۆزەخیش بە چەوت و چەپەكان. سێیەم: ﴿ ٩٢: وقيل لهم ﴾ لەو ڕۆژەدا بەوخەڵكە سەرسەخت و كەللەڕەقانە ئەوترێ: ﴿ أين ماكنتم تعبدون * من دون الله ﴾ كوان ئەو بتانەی ئێوە لەباتی خوا ئەتانپەرستن؟ ﴿ هل ينصرونكم أو ينتصرون ﴾ ئایا ئەمڕۆ دەتوانن كۆمەكتان پێ بكەن تا لەسزای خوا ڕزگارتان بكەن، یان یارمەتی دەرێك بۆ

وَٱجۡعَل لِّي لِسَانَ صِدۡقٖ فِي ٱلۡأٓخِرِينَ ﴿٨٤﴾ وَٱجۡعَلۡنِي مِن وَرَثَةِ جَنَّةِ ٱلنَّعِيمِ ﴿٨٥﴾ وَٱغۡفِرۡ لِأَبِيٓ إِنَّهُۥ كَانَ مِنَ ٱلضَّآلِّينَ ﴿٨٦﴾ وَلَا تُخۡزِنِي يَوۡمَ يُبۡعَثُونَ ﴿٨٧﴾ يَوۡمَ لَا يَنفَعُ مَالٞ وَلَا بَنُونَ ﴿٨٨﴾ إِلَّا مَنۡ أَتَى ٱللَّهَ بِقَلۡبٖ سَلِيمٖ ﴿٨٩﴾ وَأُزۡلِفَتِ ٱلۡجَنَّةُ لِلۡمُتَّقِينَ ﴿٩٠﴾ وَبُرِّزَتِ ٱلۡجَحِيمُ لِلۡغَاوِينَ ﴿٩١﴾ وَقِيلَ لَهُمۡ أَيۡنَ مَا كُنتُمۡ تَعۡبُدُونَ ﴿٩٢﴾ مِن دُونِ ٱللَّهِ هَلۡ يَنصُرُونَكُمۡ أَوۡ يَنتَصِرُونَ ﴿٩٣﴾ فَكُبۡكِبُواْ فِيهَا هُمۡ وَٱلۡغَاوُۥنَ ﴿٩٤﴾ وَجُنُودُ إِبۡلِيسَ أَجۡمَعُونَ ﴿٩٥﴾ قَالُواْ وَهُمۡ فِيهَا يَخۡتَصِمُونَ ﴿٩٦﴾ تَٱللَّهِ إِن كُنَّا لَفِي ضَلَٰلٖ مُّبِينٍ ﴿٩٧﴾ إِذۡ نُسَوِّيكُم بِرَبِّ ٱلۡعَٰلَمِينَ ﴿٩٨﴾ وَمَآ أَضَلَّنَآ إِلَّا ٱلۡمُجۡرِمُونَ ﴿٩٩﴾ فَمَا لَنَا مِن شَٰفِعِينَ ﴿١٠٠﴾ وَلَا صَدِيقٍ حَمِيمٖ ﴿١٠١﴾ فَلَوۡ أَنَّ لَنَا كَرَّةٗ فَنَكُونَ مِنَ ٱلۡمُؤۡمِنِينَ ﴿١٠٢﴾ إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَأٓيَةٗۖ وَمَا كَانَ أَكۡثَرُهُم مُّؤۡمِنِينَ ﴿١٠٣﴾ وَإِنَّ رَبَّكَ لَهُوَ ٱلۡعَزِيزُ ٱلرَّحِيمُ ﴿١٠٤﴾ كَذَّبَتۡ قَوۡمُ نُوحٍ ٱلۡمُرۡسَلِينَ ﴿١٠٥﴾ إِذۡ قَالَ لَهُمۡ أَخُوهُمۡ نُوحٌ أَلَا تَتَّقُونَ ﴿١٠٦﴾ إِنِّي لَكُمۡ رَسُولٌ أَمِينٞ ﴿١٠٧﴾ فَٱتَّقُواْ ٱللَّهَ وَأَطِيعُونِ ﴿١٠٨﴾ وَمَآ أَسۡـَٔلُكُمۡ عَلَيۡهِ مِنۡ أَجۡرٍۖ إِنۡ أَجۡرِيَ إِلَّا عَلَىٰ رَبِّ ٱلۡعَٰلَمِينَ ﴿١٠٩﴾ فَٱتَّقُواْ ٱللَّهَ وَأَطِيعُونِ ﴿١١٠﴾ ۞ قَالُوٓاْ أَنُؤۡمِنُ لَكَ وَٱتَّبَعَكَ ٱلۡأَرۡذَلُونَ ﴿١١١﴾

خۆیان پەیدا بكەن؟ دیارە هیچیان پێناكرێ، ئەوسا هەموو دەبنە سووتەمەنی دۆزەخ. چوارەم: ﴿ ٩٤: فكبكبوا فيها هم والغاوون ﴾ ئینجا هەموو ئەوان و گومراكانی تر -پەرستراوو پەرستیارەكان- دەمەوڕوو فڕێ ئەدرێنە ناو دۆزەخەوە ﴿ ٩٥: وجنود إبليس أجمعون ﴾ هاوڕێ لەگەڵ هەموو سوپاو لەشكرەكانی ئیبلیس"دا. لە سوورەتی (٦٣/١٧)، (١٥/٤٣-٤٤)، وەهەندێ جێگای دیكەش لەقورئاندا ئەوەپتر ڕوون كراوەتەوە. پێنجەم: ﴿ ٩٦: قالوا وهم فيها يختصمون ﴾ بتپەرستەكان لەناو دۆزەخدا دەست بە دەمە قاڵێ‌و شەڕە قسە ئەكەن وبەڕق و كینەوە، ئەڵێن: ﴿ ٩٧: تالله إن كنا لفي ضلال مبين ﴾ سوێند بەخوا! ئێمە لەدونیادا لەسەر لێشێواوییەكی ئاشكرادا بووین، بۆیە وا ئێستایش ئاوامان بەسەر هات ﴿ ٩٨: إذ نسويكم برب العالمين ﴾ كەئێوەمان (ئەی بتەكان!) لەگەڵ پەروەردگاری جیهانەكاندا، یەكسان وەكویەك دەپەرست، جا وا ئەمڕۆیش ئێوە ناتوانن هیچ شتێكمان بۆ بكەن! وەك دەفەرموێ:

(إنـا كنـا لكم تبعـا فهل أنتم مغنـون عنا من عذاب الله من شـئ) (٢١/١٤). ﴿ ٩٩: وما أضلنا إلا المجرمون ﴾ وە تەنها سەرکردە تاوانبارەکان بوون سەریان لێ شـێواندین. واتە کاتێ کەسەرکردەو بتەکان بەبێ دەسـەڵات ئەبینن، ئەوجا ئەکەونە شـەڕەدەم و پتر بەدبەختی خۆیان دەرئەبڕن و ئەڵێن: ﴿ ١٠٠: فما لنا من شافعين ﴾ وائێستاش هیچ تکاکارێکمان نییە، تا تکامان بۆ بکاو لەو تەنگەژەیە ڕزگارمـان ببـێ ﴿ ١٠١: ولا صديق حميم ﴾ وەهیچ دۆسـتێکی نزیك و دڵگەرم و بەسۆزیشـمان نییە، بتوانێ یارمەتیەکمان بدات ﴿ ١٠٢: فلـوأن لنا كرة فنكون مـن المؤمنين ﴾ خۆ ئەگەر تەنها جارێ، گەڕانەوەمان بۆ دونیا دەبوو، ئەوسا لەبڕواداران دەبووین، بۆئەوە دووچاری ئەم سـزایە نەبـین، وەك ئەفەرموێ: (إن ذلك لحـق تخاصم أهـل النـار) ٣٨/٦٤. ﴿ ١٠٣: إن فى ذلک لآية ﴾ بەڕاستی لەوداسـتانەی ئیبراهیم لەگەڵ گەلەکەیدا، سەبارەت بە دەسەڵات و بوونی خوا.. بەڵگەیەکی زۆر گەورە هەیە لەسەر بوون و یەکتاییخواو هاتنیدوا ڕۆژ ﴿ وماكان أكثرهم مؤمنين ﴾ کەچی لەگەڵ ئەوەیشدا زۆربەی هۆزەکەی باوەڕناکەن و لەسەر بێ باوەڕی خۆیان سوورن! ﴿ ١٠٤: وإن ربک لهو العزيز الرحيم ﴾ بێگومان هەر پەروەردگارت بەتوانایە لەسـەر تۆڵە کردنـەوە لەتاوانباران، زۆریـش میهرەبان و دڵاوایە بەرامبەر بە بـاوەڕداران، جا کەواتە تـۆش ئەی موحەممـەد ﷺ غەمگین و دڵزویر مەبـە لەگەلەکەی خۆت، چونکە ئەمە سوننەتی خوایە.

داستانی نووح و گەلەکەی:

ئینجا دوای داسـتانی ئیبراهیم، دێتە سەرداستانی باوکی دووەمی ئادەمیزاد، پیری پێغەمبەران(نووح) ؈: بۆیە دەفەرموێ: ﴿ ١٠٥: كذبت قوم نوح المرسلين ﴾ هۆزی (نووح)یش، پەیامبەرانیان بەدرۆ خسـتەوەو، بڕوایان پێ نەهێنان. بەڵێ. هەرچەندە تەنها لەگەڵ نووح دا ڕووبەڕوو بوونەوەو بەدرۆیان خسـتەوە، بەڵام وەك لەگەڵ گشـت پەیامبەراندا جەنگابن وایە، بۆیـە فەرمووی: (كذبت قوم نـوح المرسـلين). ﴿ ١٠٦: إذ قال لهم أخوهم نـوح ألا تتقون ﴾ ئـەو دەمەی نووحی برای بنەچەییـان پێگوتن: ئایا ئێوە لەخوا ناترسـن، لەپەرسـتنی بتان پارێـز ناکـەن؟! ﴿ ١٠٧: إنى لكم رسـول أمين ﴾ ئەوسا نووح دووشتیان پێ ئەڵێ، یەکەم: بێگومان مـن نێراوێکی ئەمینم بۆتان، واتە: لەلایەن خـواوە هەرچیم پێ سـپێرراوە بێزیادو کـەم پێتان ڕائەگەیـەنم" ﴿ ١٠٨: فاتقوا الله وأطيعـون ﴾ جا کەواتە لەخوا بترسـن و، گوێڕایەڵی منیش بکەن لەوەی فەرمانتان پێدەدەم. دووەم: ﴿ ١٠٩: وما أسألكم عليه من أجـر ﴾ لەجێبەجـێ کردنی ئەو ئەرکەشمـدا داوای هیچ کرێو مزیەکتـان لێ ناکـەم ﴿ إن أجرى إلا علـى رب العالمين ﴾ پاداش و کرێـی مـن هەر لە سـەر پەروەردگاری جیهانەکانـە ﴿ ١١٠: فاتقوا الله وأطيعون ﴾ دەسـا بەردەوام لەخوا بترسـن، گوێڕایەڵی منیـش بکـەن. ﴿ ١١١: قالوا أنؤمن لک ﴾ جاکـە هیچیان پێ نەمـا بەنووحیـان وت: ئایا ئێمە بڕوا بەتـۆ بێنین؟! ﴿ واتبعک الأرذلون ﴾ لەحاڵێکدا خەڵکانێکی پەست و قسە نەزان و هەژار بە دواوەتەن؟. لەسـوورەتی (٢٧/١١)دا: (وما نراک اتبعک إلا الذين هم أراذلنـا..) هاتووە، کەبێ باوەڕانـی (قورەیش)یش هەر هەمان ڕەخنەیـان لەموحەممـەد ﷺ گرت. ﴿ ١١٢: قـال وما علمى بما كانـوا يعملـون ﴾ نووح وتـی: خۆمن عیلم وئاگـام نییە ئەوان چ کارێکیانکـردووە؟! واتە: من نازانم پیشـەو ئیشـیان چی بووە؟ چونکە من بڕوام ویست لێیان، ئەوانیش وەڵامیان دامەوە و بڕوایان هێنا. ﴿ ١١٣: إن حسابهم إلا على ربى لو تشعرون ﴾ لێکۆڵینەوە -لەکارو ئیشـەکانیان- هەر بـۆ پەروەردگارمە.. ئەگەر هەسـت دەکـەن ﴿ ١١٤: ومـا أنا بطارد المؤمنيـن ﴾ وەهەرگیز من دوور خـەرەوەی بڕواداران نیم وەك ئێوە داوا ئەکەن، ئیدی حاڵیان هەر چۆن بـێ لەهەژاری و دۆڵەمەندی. ئایەتی (ومـا أنا بطارد الذين آمنوا) (٢٠/١١)، وە(٥٢/٦)وە(٢٨/١٨)هەر بۆ پشـتگیری هەمان مەبەستە. ﴿ ١١٥: إن أنا إلا نذير مبين ﴾ وە من هەر ترسێنەرێکی ئاشـکرام بۆئێـوە، بێجیـاوازی لە نێـوان دەوڵەمەنـدو هەژاردا ﴿ ١١٦: قالوا لئن لم تنته يا نوح ﴾ کاتێ بێ هیوا بوون، کە نووح لەکارەکەی خۆی دەس هەڵبگرێ.. وتیان: ئەی نووح! ئەگەر واز لەم جۆرە قسانە نەهێنێ ﴿ لتكونن من المرجومين ﴾ بێگومان لە بەردبارانکراوان دەبیت، واتە: بەردبارانت ئەکەین: نووحیش کە ئەوەی بیست، ئیتر تەماح بڕ بوو لێیان، بۆیە: ﴿ ١١٧: قال ربى إن قومى كذبون ﴾ وتـی: پەروەردگارم! خۆت ئاگاداری، هۆزەکەم بڕوایان پێ نەکردم وبەدرۆیان خسـتمەوە!. لەسـوورەتی (٧١/٥-٧)وە(١٠/٥٤)دا هەمـان ماناومەبەسـت هەیـە. ﴿ ١١٨: فافتح بينـى وبينهم فتحا ﴾ جا تۆڵەنێـوان من و ئەواندا، بڕیارێکی تەواو بدەو، لەیەکمان جیا بکەرەوە ﴿ ونجنى ومن معى من المؤمنين ﴾ وەخۆم وئەو بڕوادارانـەی لەگەڵمدان، ڕزگار بکە ﴿ فأنجيناه ومن معه فى الفلک المشحون ﴾ ئینجا نـووح و ئەوانەی لەگەڵی بوون لەکەشـتییە پڕەکەدا ڕزگارمـان کردن. لە سـوورەتی (١٥/٢٩): دا (فأنجيناه وأصحاب السـفينة..) هەرجەخت لەسـەر ئەو مانایە دەکاتـەوە. ﴿ ١٢٠: ثم أغرقنا بعد الباقين ﴾ لەپاشـان ئەوانەش وامانەوە نقوممان کردن. لەسوورەتی (١٤/٢٩)وە(٣٧/١١) یشدا ئەو

مانایە روونکراوەتەوە. ﴿ ١٢١: إن فی ذلک لآیة ﴾ بەڕاستی لەوەشدا بەڵگەی زۆر گەورە هەیە، لەسەر راستی پێغەمبەران وتوانایی خوا ﴿ وماکان أکثرهم مؤمنین ﴾ بەڵام لەگەڵ ئەوەیشدا، زۆربەی هۆزەکەت هەر بڕوا ناهێنن ﴿ ١٢٢: وإن ربک لهو العزیز الرحیم ﴾ بێگومان پەروەردگارت هەر ئەو زاڵ و بەتوانایە -ئاوا ئەکات بەستەمکاران کە کردی- زۆر میهرەبان و بە بەزەییشە لەگەڵ خواناساندا. ئینجا بۆ دڵقایمکردنی پەیامبەر ﷺ لەسەر ئیشەکەی باسی هۆزی (هوود)یش -سڵاوی لەسەربێ- ئەکا: ﴿ ١٢٣: کذبت عاد المرسلین ﴾ هۆزی (عاد)یش هەموو پەیامبەران و (هوود)یشیان بە درۆزن دانا، واتە بەدرۆزن زانینی هوود، بڕوا نەکردنە بەهەموان. ﴿ ١٢٤: إذ قال لهم أخوهم هود ألا تتقون ﴾ ئەو دەمەی کە هوودی برایان -لەبنەچەدا- پێی‌گوتن: ئایا ئەوە ئێوە لە خوا شەرم ناکەن و، لێی ناترسن؟! ﴿ ١٢٥: إنی لکم رسول أمین ﴾ بەڕاستی من نێرراوێکی راست و ئەمینم بۆتان ﴿ ١٢٦: فاتقوا الله وأطیعون ﴾ جا کەوایە لە خوا بترسن و، بەگوێی منیش بکەن ﴿ ١٢٧: وما أسألکم علیه من أجر ﴾ و من هیچ کرێ و پاداشێکم‌لەسەر گەیاندنی پەیامەکەمدا، لەئێوە ناوێ ﴿ إن أجری إلا علی ربی العالمین ﴾ بەڵکو مزەو پاداشتم هەر لە سەر پەروەردگاری جیهانەکانە. بەڵێ.. ئەم پێغەمبەرە بەڕێزانە (نووح، هوود، ساڵح، لووت، شوعەیب) ؈ ئەم هەقیقەتەیان -مزەو کرێمان لەئێوە ناوێ- هەموو وەك یەك ڕاگەیاند..ئەمەش بەڵگەیە بۆ ئەوە کەپێغەمبەران هەر هەموو یەك بەرنامەیان هەبووە ﴿ ١٢٨: أتبنون بکل ریع آیة تعبثون ﴾ هوود پاش ئەوە لەمەبەستەکەی بوویەوە.. پێیان ئەڵێت: ئایا ئێوە لە هەموو جێگایەکی بەرزو بڵند -بەبێ پێویست- بەڵکو لەرووی هەواو ئارەزوو وخۆنواندن و یاری و لاقرتی و نیشاندانی دەسەڵات بەسەر خەڵکیدا، ساختمانی گەورەگەورە دروس دەکەن؟ ﴿ ١٢٩: وتتخذون مصانع لعلکم تخلدون ﴾ وەکۆشك و قەڵای زۆر مەحکەم و حەوزی گەورە گەورە ساز ئەدەن؟ وا دەزانن کە هەمیشە دەمێننەوەو دەژین. (الریع: ما ارتفع من الأرض، جمع ریعة، یقال: کم ریع ارضک؟ أی: کم إرتفاعها، قال قتادة: الریع: الطریق. ﴿ ١٣٠: وإذا بطشتم ﴾ هەرکات پەلامارو هەڵمەتیش بەرن بۆ تۆڵە وەرگرتنەوە ﴿ بطشتم جبارین ﴾ بەشێوەیەکی زۆردارانەو بێ بەزەییانە، هێرش و هەڵمەت دەبەن! ﴿ ١٣١: فاتقوا الله وأطیعون ﴾ جا لەخوا بترسن و شەرم بکەن و گوێڕایەڵی منیش بکەن ﴿ ١٣٢: واتقوا الذی أمدکم بما تعلمون ﴾ وەلەو خوایە بترسن کەخۆتان ئەزانن چی‌پێ‌داون.

هوودو عادی قەومی:

لەم چەند ئایەتەشدا خوای میهرەبان گەلێ لەو نیعمەتانەی دای بە نەتەوەکەی هوود دەخاتە روو: ﴿ ١٣٣: أمدکم بأنعام وبنین * ١٣٤: وجنات وعیون ﴾ ماڵات و کوران و باخات و،کانیاوو

قَالَ وَمَا عِلْمِي بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿١١٢﴾ إِنْ حِسَابُهُمْ إِلَّا عَلَىٰ رَبِّي لَوْ تَشْعُرُونَ ﴿١١٣﴾ وَمَا أَنَا بِطَارِدِ الْمُؤْمِنِينَ ﴿١١٤﴾ إِنْ أَنَا إِلَّا نَذِيرٌ مُبِينٌ ﴿١١٥﴾ قَالُوا لَئِنْ لَمْ تَنْتَهِ يَا نُوحُ لَتَكُونَنَّ مِنَ الْمَرْجُومِينَ ﴿١١٦﴾ قَالَ رَبِّ إِنَّ قَوْمِي كَذَّبُونِ ﴿١١٧﴾ فَافْتَحْ بَيْنِي وَبَيْنَهُمْ فَتْحًا وَنَجِّنِي وَمَنْ مَعِيَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ ﴿١١٨﴾ فَأَنْجَيْنَاهُ وَمَنْ مَعَهُ فِي الْفُلْكِ الْمَشْحُونِ ﴿١١٩﴾ ثُمَّ أَغْرَقْنَا بَعْدُ الْبَاقِينَ ﴿١٢٠﴾ إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَةً وَمَا كَانَ أَكْثَرُهُمْ مُؤْمِنِينَ ﴿١٢١﴾ وَإِنَّ رَبَّكَ لَهُوَ الْعَزِيزُ الرَّحِيمُ ﴿١٢٢﴾ كَذَّبَتْ عَادٌ الْمُرْسَلِينَ ﴿١٢٣﴾ إِذْ قَالَ لَهُمْ أَخُوهُمْ هُودٌ أَلَا تَتَّقُونَ ﴿١٢٤﴾ إِنِّي لَكُمْ رَسُولٌ أَمِينٌ ﴿١٢٥﴾ فَاتَّقُوا اللَّهَ وَأَطِيعُونِ ﴿١٢٦﴾ وَمَا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ مِنْ أَجْرٍ إِنْ أَجْرِيَ إِلَّا عَلَىٰ رَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿١٢٧﴾ أَتَبْنُونَ بِكُلِّ رِيعٍ آيَةً تَعْبَثُونَ ﴿١٢٨﴾ وَتَتَّخِذُونَ مَصَانِعَ لَعَلَّكُمْ تَخْلُدُونَ ﴿١٢٩﴾ وَإِذَا بَطَشْتُمْ بَطَشْتُمْ جَبَّارِينَ ﴿١٣٠﴾ فَاتَّقُوا اللَّهَ وَأَطِيعُونِ ﴿١٣١﴾ وَاتَّقُوا الَّذِي أَمَدَّكُمْ بِمَا تَعْلَمُونَ ﴿١٣٢﴾ أَمَدَّكُمْ بِأَنْعَامٍ وَبَنِينَ ﴿١٣٣﴾ وَجَنَّاتٍ وَعُيُونٍ ﴿١٣٤﴾ إِنِّي أَخَافُ عَلَيْكُمْ عَذَابَ يَوْمٍ عَظِيمٍ ﴿١٣٥﴾ قَالُوا سَوَاءٌ عَلَيْنَا أَوَعَظْتَ أَمْ لَمْ تَكُنْ مِنَ الْوَاعِظِينَ ﴿١٣٦﴾

ڕووبارو جۆگەی زۆری پێ‌بەخشین (ئەی هۆزی هوود!)، دەحەق نییە کە لەوخوایە شەرم بکەن؟ ﴿ ١٣٥: إنی أخاف علیکم عذاب یوم عظیم ﴾ بەڕاستی من ئەترسم ئێوە دووچاری سزای ڕۆژێکی گەورە ببن، ئەگەر بەردەوام بن لەسەر بێ بڕواییتان، دیارە هوود بەردەوام هەر ئامۆژگاریانی کرد، ئەوانیش لە وەڵاما: ﴿ ١٣٦: قالوا سواء علینا أوعظت أم لم تکن من الواعظین ﴾ وتیان: لای ئێمە یەکسانە ئامۆژگاری بکەیت، یا نەیکەی؟! "ئێمە گرنگی نادەینێ و مەبەستمان نییەو لێت وەر ناگرین" ﴿ ١٣٧: إن هذا إلا خلق الأولین ﴾ چونکە ئەم ئایینەی کە تۆ هێناوتە، جگە لە درۆودەلەسەی پێشینان نەبێ، شتێکیتر نییە ﴿ ١٣٨: وما نحن بمعذبین ﴾ و ئێمە هەرگیز سزا دراو نابین وەك تۆ ئەڵێی. ﴿ ١٣٩: فکذبوه فأهلکناهم ﴾ جا بەدرۆیان خستەوەو (بڕوایان پێ نەهێنا) ئێمەیش لەناومان بردن، ئەوەبوو (با)یەکی زۆر ساردی کوشندەمان بۆ هەڵکردن و لەریشەی هێنان ﴿ إن فی ذلک لآیة ﴾ بەڕاستی

لەو دەسـت وەشـاندنەدا بەڵگەی زۆر گەورە هەیە بۆ دەسەڵاتمان ﴿ وما كان أكثرهم مؤمنين ﴾ کەچی هەر زۆربەی هۆزەکەت(ئەی پێغەمبەر!) باوەڕ ناهێنن ﴿ ١٤٠: وإن ربک لهو العزيز الرحيم ﴾ بەراستی پەروەردگارت زۆر بەدەسەڵاتە،ئاوا ئەکات بەدوژمنان کە کردی، میهرەبانیشە بۆ دۆستانی خۆی.

إِنْ هَٰذَآ إِلَّا خُلُقُ ٱلْأَوَّلِينَ ﴿١٣٧﴾ وَمَا نَحْنُ بِمُعَذَّبِينَ ﴿١٣٨﴾ فَكَذَّبُوهُ فَأَهْلَكْنَٰهُمْ إِنَّ فِى ذَٰلِكَ لَءَايَةً وَمَا كَانَ أَكْثَرُهُم مُّؤْمِنِينَ ﴿١٣٩﴾ وَإِنَّ رَبَّكَ لَهُوَ ٱلْعَزِيزُ ٱلرَّحِيمُ ﴿١٤٠﴾ كَذَّبَتْ ثَمُودُ ٱلْمُرْسَلِينَ ﴿١٤١﴾ إِذْ قَالَ لَهُمْ أَخُوهُمْ صَٰلِحٌ أَلَا تَتَّقُونَ ﴿١٤٢﴾ إِنِّى لَكُمْ رَسُولٌ أَمِينٌ ﴿١٤٣﴾ فَٱتَّقُوا۟ ٱللَّهَ وَأَطِيعُونِ ﴿١٤٤﴾ وَمَآ أَسْـَٔلُكُمْ عَلَيْهِ مِنْ أَجْرٍ إِنْ أَجْرِىَ إِلَّا عَلَىٰ رَبِّ ٱلْعَٰلَمِينَ ﴿١٤٥﴾ أَتُتْرَكُونَ فِى مَا هَٰهُنَآ ءَامِنِينَ ﴿١٤٦﴾ فِى جَنَّٰتٍ وَعُيُونٍ ﴿١٤٧﴾ وَزُرُوعٍ وَنَخْلٍ طَلْعُهَا هَضِيمٌ ﴿١٤٨﴾ وَتَنْحِتُونَ مِنَ ٱلْجِبَالِ بُيُوتًا فَٰرِهِينَ ﴿١٤٩﴾ فَٱتَّقُوا۟ ٱللَّهَ وَأَطِيعُونِ ﴿١٥٠﴾ وَلَا تُطِيعُوٓا۟ أَمْرَ ٱلْمُسْرِفِينَ ﴿١٥١﴾ ٱلَّذِينَ يُفْسِدُونَ فِى ٱلْأَرْضِ وَلَا يُصْلِحُونَ ﴿١٥٢﴾ قَالُوٓا۟ إِنَّمَآ أَنتَ مِنَ ٱلْمُسَحَّرِينَ ﴿١٥٣﴾ مَآ أَنتَ إِلَّا بَشَرٌ مِّثْلُنَا فَأْتِ بِـَٔايَةٍ إِن كُنتَ مِنَ ٱلصَّٰدِقِينَ ﴿١٥٤﴾ قَالَ هَٰذِهِۦ نَاقَةٌ لَّهَا شِرْبٌ وَلَكُمْ شِرْبُ يَوْمٍ مَّعْلُومٍ ﴿١٥٥﴾ وَلَا تَمَسُّوهَا بِسُوٓءٍ فَيَأْخُذَكُمْ عَذَابُ يَوْمٍ عَظِيمٍ ﴿١٥٦﴾ فَعَقَرُوهَا فَأَصْبَحُوا۟ نَٰدِمِينَ ﴿١٥٧﴾ فَأَخَذَهُمُ ٱلْعَذَابُ إِنَّ فِى ذَٰلِكَ لَءَايَةً وَمَا كَانَ أَكْثَرُهُم مُّؤْمِنِينَ ﴿١٥٨﴾ وَإِنَّ رَبَّكَ لَهُوَ ٱلْعَزِيزُ ٱلرَّحِيمُ ﴿١٥٩﴾

سالح و سەموودی قەومی:

دوای چیرۆکی (عاد وهوود)، باسـی داستانی گەلی (سەموود)یش دەکا و، ئەفەرمـوێ: ﴿ ١٤١: کذبـت ثمود المرسـلين ﴾ هۆزی سـەموود (سـالح)یان بەدرۆزن داناو بڕوایان پێ نەهێنا، بەدرۆزن زانینیپێغەمبەرێـك، وەك بەدرۆزن زانینی هەمـوو پەیامبەرانیان وایە ﴿ ١٤٢: إذ قال لهم أخوهم صالح ألا تتقون ﴾ ئەوکاتەی کە صالحی برایان –لەبنەچەدا– پێی گوتن: ئەرێ ئێوە لەخوا ناترسن؟! ﴿ ١٤٣: إني لكم رسول أمين ﴾ بێگومان من پەیامبەرێکی ئەمین و دەست پاکم بۆتان ﴿ ١٤٤: فاتقوا الله وأطيعون ﴾ جا کەواتە لە خوا بترسن و، گوێڕایەڵی منیش بکەن، چونکە من نێرراوی ئەوم بۆ لای ئێوە و هەر لەخۆێشتانم ﴿ ١٤٥: وما أسألكم عليه من أجر ﴾ وە لە سـەر ڕاگەیاندنی پەیامەکـەم هیچ کرێ و مزەیەکتان لێ داوا ناکەم ﴿ إن أجري إلا على رب العالمين ﴾ کرێ و پاداشـم تەنها لەسەر پەروەردگاری جیهانەکانە.

ئینجا بە چەند شتێك ئەیانترسێنێ کە ئەگەر لاسار بن، دەرەنجام خوا قاریان لێ دەگرێت، یەکەم: ﴿ ١٤٦: أتتركون فيما ههنا آمنين * ١٤٧: فـي جنات وعيون ﴾ ئایا ئێـوە پێتان وایە هەر ئاوا لەم دونیایەدا بەخۆشی و بێ ترس لە سزا، وە لەناو ئەم باخ و باخات و کانیـاوەدا دەمێننـەوە و "رادەبوێـرن" ﴿ ١٤٨: وزروع ونخل طلعهـا هضيم ﴾ و کشـتوکاڵ و باخە خورمایخاوەن بەرشـیرین و،شکۆفە نەرم و ناسك و بەتامدا؟! دیارە وڵاتی سەموود، وڵاتێکی پـڕ لەکانیاو وباخ و جۆرەها میوەو درەخت بووە. دووەم: ﴿ ١٤٩: وتنحتون من الجبال بيوتا فارهين ﴾ وە بەخۆشیوشادەمانی،لەکێ وەکان خانوو شـوێنیخۆش دەتاشن. گەلی سالح ﷺ زۆر حەزیان لەمـاڵ وخانـووی جوان و، خۆراکی خۆش و رابـواردن بووە، وە تەمەنیشـیان زۆر درێژ بووە. تەفسیری (ساوی) ئەڵێت: هی وایان هەبووە، سێـسـەد سـاڵ، تا هەزار ساڵ ژیاوە ﴿ ١٥٠: فاتقوا الله وأطيعون ﴾ جا لەخوا بترسـن و گوێڕایەڵی منیش بکەن، چاکیش بزانـن کە من هەر خـێری ئێوەم ئەوێ، دەمـەوێ خوا قارتان لێ نەگـرێ. سـێیەم: ﴿ ١٥١: ولا تطيعوا أمر المسـرفين ﴾ وە بە فەرمانـی هەڵەڕۆو لەسـنووردەرچووەکان مەکـەن ﴿ ١٥٢: الذين يفسـدون فـي الأرض ولا يصلحون ﴾ ئەوانەی لەزەویدا فەسـادو خراپـە ئەکەن و، هەرگیز هەوڵی چاك سـازینادەن، مەبەسـت بەمانە، ئەو نۆ دەسـتەیە کە خـوا ئەفەرموێ: (وكان في المدينة تسعة رهط يفسدون في الأرض ولا يصلحون) ٢٧/٤٨.. ﴿ ١٥٣: قالوا إنما أنت من المسـحرين ﴾ کاتێ پەکیانکەوت و هیچیان بۆ نەمایەوە،کەوتنە گومان دروسـتکردن لـەدڵی خەڵکەکەداو وتیان: بەراسـتی تـۆ –ئەی سـالح!– ببـێ و نەبێ دەسـتت جادووت لێکراوەو، ئەقڵ و ژیریت لەدەستداوە، جا لەبەر ئەوە قسەیتۆ، لای ئێمە بێ نرخەو رەواجی نییە ﴿ ١٥٤: ماأنت إلا بشر مثلنا ﴾ تـۆش هەر مرۆیەکی وەکو ئێمە، لەوە بەولاوە شـتێکی تر نیت، ئیـتر چۆن بـڕوات پێ بکەین وەحیت بۆ هاتـووە؟! ﴿ فأت بآية إن كنت من الصادقين ﴾ دە ئەگەر شـێت نیت و، لەراسـتبێژانی بەڵگەیەکمان بۆ بێنە کە راسـتی تۆ بسـەلمێنێ ﴿ ١٥٥: قال هذه ناقة ﴾ وتی: ئەمە وشترێکەو، مۆعجیزەی منە بۆتان.

(ئیبن کەسـیر) ئـەڵێ: داوایان لەسـالح کرد ﷺ لـە بەردێکی رەق و تـەق وشـترێ بێتـە دەرێ و، هەر خـێراش بەچکەیەکی ببێ،ئەوسـا (سالح)یش ﷺ پەیمانی لێ وەرگرتن کە: پاش ئەوە دەبێ بـڕوا بێنن، ئەوانیش قبووڵیان کرد،ئیتر (سـالح)یش ﷺ لەخوا پاڕایەوە بۆ جێبەجێ بوونی داواکەیان، پاشان ئەو بەردەی

ئەوان دەسـت نیشـانیان کردبوو لەت بوو و، ئەو وشترەی لێهاتە دەرێ، کەچـی زۆربەیان باوەڕیان هەرنەهێناو، ئەوەش قسـەیان بوو! ﴿ لها شـرب ولکم شرب یوم معلوم ﴾ بۆخۆی بەشەئاوی خـۆی هەیە، بۆ ئێوەیش بەشـە ئـاوی رۆژێکی دیـاری کراوتان هەیە ،بەڵێ ئەو رۆژە کە وشـترەکە نۆرە ئـاوی ئەو بوایە بە تەنها خۆی ئاوەکەی ئەخواردەوە، ئیتر لەسەرە ئاوی خەڵکەکەدا نزیك نە دەبوویەوە ﴿ ١٥٦ : ولا تمسـوها بسـؤ ﴾ دەستیشی بۆ مەبەن و هیـچ جۆرە زیانێکی پـێ مەگەیەنن،نە پەیکردنـی و نەلێدانی ﴿ فیأخذکـم عـذاب یـوم عظیم ﴾ دەنا سـزای رۆژێکـی گەورە یەخەتان ئەگرێت ﴿ ١٥٧ : فعقروها ﴾ کەچی قسەکەی صاڵحیان شکاندو، وشترەکەیان پەیکردو کوشـتیان ﴿ فأصبحوا نادمین ﴾ دواییش لەکارەکەیان پەشیمان بوونەوە ﴿ ١٥٨ : فأخذهم العذاب ﴾ بەڵام پەشـیمانی لەو کاتەدا بێ کەڵکە، ئینجا خێرا سـزای خوا دەرگای پێگرتن، ئەوەبوو لە ژێـر پێیانەوە زەویی‌لەرزە گرتنی‌و، لەسەرووشیانەوە بەردەبارانکران وقڕیان تێکەوت ﴿ إن فی ذلك لآیـة ﴾ بێگومان لەودەسـت وەشـانەدا بەڵگەیەکی گەورە هەیە بۆ دەسـەڵات و قاری خوا ﴿ وما کان أکثرهـم مؤمنین ﴾ کەچی هێشـتای زۆربەی هۆزەکەت (ئـەی پێغەمبەر!) بـاوەڕ ناهێنن! ﴿ ١٥٩ : وإن ربک لهو العزیز الرحیم ﴾ وە بەراستی پەروەردگاری تۆ زاڵ و بەتوانایە، هەرچی ئەکات ئەیکات و، دڵاوا میهرەبانیشە بەرامبەر بەصاڵحان و راساڵان.

داستانەکەی لووت و قەومەکەی:

ئەمە لەخوارەوە دێت هەواڵ وبەسەرهاتی هۆزەکەی (لووتی کوڕی هارانی کوڕی ئازەری) برازای ئیبراهیمی خەلیلە، هەر لەسەردەمی ئیبراهیمدا خوا(لووت)ی‌کردە پێغەمبەرو ناردی بۆ ئەو هۆزە گەورەیە کەلە (سەدووم)وشارەکانی دەوروبەریدا ئەژیان و، دەرەنجامیش خوا لەناوی بردن و، جێگاکەیانی کردە دەریاچەیەکی بۆگەنی فاسیدو خراپ و نێو بانگی بە (شارە وێران بووەکان) دەرکرد، ئەوشوێنەش لەنزیکی(بیت المقدس)ودەوروبەری (عومان) وشارەکانی(کەرەك)ی شـامدایە. ﴿ ١٦٠ : کذبت قوم لوط المرسـلین ﴾ هۆزی (لووت) هەمـوو پەیامبەرانیان بەدرۆزن دانـاو، بروایان پێ نەهێنان واتە: بروا نەهێنانیان بەلـووت وەك هەموو پێغەمبەران بەدرۆ خرابنەوە وایـە ﴿ ١٦١ : إذ قـال لهم أخوهـم لوط ألا تتقـون ﴾ کاتێ کە لووتـی برایان لە بنەچەدا پێی وتن: ئەرێ ئێوە لە خوا ناترسـن و، تەقیەی ناکەن ﴿ ١٦٢ : إنی لکم رسول أمین ﴾ بێگومان من پەیامبەرێکی دەست پاك و دڵسۆزو ئەمینم بۆتان ﴿ ١٦٣ : فاتقوا الله وأطیعون ﴾ جا لەخوا بترسن و، فەرمانی منیش جێ بەجێ بکەن ﴿ ١٦٤ : وما أسألکم علیه من أجر ﴾ وە من داوای هیچ جۆرە مزەو پاداشـتێکتان لێ ناکەم لە بەرامبەر راگەیاندنی پەیامەکەمدا ﴿ إن أجـری إلا علی رب العالمین ﴾ کرێ و پاداشـی من هەر لەسـەر پەروەردگاری جیهانەکانە، ئیـتر هیچم لەئێوە ناوێ، ئەوە نەبێ

كَذَّبَتْ قَوْمُ لُوطٍ ٱلْمُرْسَلِينَ ﴿١٦٠﴾ إِذْ قَالَ لَهُمْ أَخُوهُمْ لُوطٌ أَلَا تَتَّقُونَ
﴿١٦١﴾ إِنِّي لَكُمْ رَسُولٌ أَمِينٌ ﴿١٦٢﴾ فَٱتَّقُوا۟ ٱللَّهَ وَأَطِيعُونِ ﴿١٦٣﴾ وَمَآ
أَسْـَٔلُكُمْ عَلَيْهِ مِنْ أَجْرٍ إِنْ أَجْرِىَ إِلَّا عَلَىٰ رَبِّ ٱلْعَٰلَمِينَ ﴿١٦٤﴾
أَتَأْتُونَ ٱلذُّكْرَانَ مِنَ ٱلْعَٰلَمِينَ ﴿١٦٥﴾ وَتَذَرُونَ مَا خَلَقَ لَكُمْ رَبُّكُم
مِّنْ أَزْوَٰجِكُم بَلْ أَنتُمْ قَوْمٌ عَادُونَ ﴿١٦٦﴾ قَالُوا۟ لَئِن لَّمْ تَنتَهِ يَٰلُوطُ
لَتَكُونَنَّ مِنَ ٱلْمُخْرَجِينَ ﴿١٦٧﴾ قَالَ إِنِّي لِعَمَلِكُم مِّنَ ٱلْقَالِينَ ﴿١٦٨﴾
رَبِّ نَجِّنِى وَأَهْلِى مِمَّا يَعْمَلُونَ ﴿١٦٩﴾ فَنَجَّيْنَٰهُ وَأَهْلَهُۥٓ أَجْمَعِينَ ﴿١٧٠﴾
إِلَّا عَجُوزًا فِى ٱلْغَٰبِرِينَ ﴿١٧١﴾ ثُمَّ دَمَّرْنَا ٱلْـَٔاخَرِينَ ﴿١٧٢﴾ وَأَمْطَرْنَا عَلَيْهِم
مَّطَرًا فَسَآءَ مَطَرُ ٱلْمُنذَرِينَ ﴿١٧٣﴾ إِنَّ فِى ذَٰلِكَ لَـَٔايَةً وَمَا كَانَ أَكْثَرُهُم
مُّؤْمِنِينَ ﴿١٧٤﴾ وَإِنَّ رَبَّكَ لَهُوَ ٱلْعَزِيزُ ٱلرَّحِيمُ ﴿١٧٥﴾ كَذَّبَ أَصْحَٰبُ
لْـَٔيْكَةِ ٱلْمُرْسَلِينَ ﴿١٧٦﴾ إِذْ قَالَ لَهُمْ شُعَيْبٌ أَلَا تَتَّقُونَ ﴿١٧٧﴾ إِنِّي لَكُمْ
رَسُولٌ أَمِينٌ ﴿١٧٨﴾ فَٱتَّقُوا۟ ٱللَّهَ وَأَطِيعُونِ ﴿١٧٩﴾ وَمَآ أَسْـَٔلُكُمْ عَلَيْهِ
مِنْ أَجْرٍ إِنْ أَجْرِىَ إِلَّا عَلَىٰ رَبِّ ٱلْعَٰلَمِينَ ﴿١٨٠﴾ ۞ أَوْفُوا۟ ٱلْكَيْلَ وَلَا
تَكُونُوا۟ مِنَ ٱلْمُخْسِرِينَ ﴿١٨١﴾ وَزِنُوا۟ بِٱلْقِسْطَاسِ ٱلْمُسْتَقِيمِ ﴿١٨٢﴾
وَلَا تَبْخَسُوا۟ ٱلنَّاسَ أَشْيَآءَهُمْ وَلَا تَعْثَوْا۟ فِى ٱلْأَرْضِ مُفْسِدِينَ ﴿١٨٣﴾

کە گوێم بۆ رابگرن. ئینجا سەرزەنیشتیان ئەکات لەسەر داهێنانی ئەو کارە ناشیرینەیان و پێ ناخۆش بوون و بێزاری خۆی دەرئەبڕێ بەرانبەری و ئەڵێ: ﴿ ١٦٥ : أتأتون الذکران من العالمین ﴾ ئەرێ لەنـاو ئەوهەموو خەڵکەدا ئێوە دەڕۆنە لای نێرەکان و، ئارەزووتان لەگەڵ ئەوانـدا جێبەجێ دەکەن ﴿ ١٦٦ : وتـذرون ما خلق لکم ربکـم من أزواجکم ﴾ وە خێزان و هـاو لوفی خۆتان کەخوا بۆی دروست کردوون وەلا دەنێن! ﴿ بل أنتم قوم عادون ﴾ بەڵکو ئێوە هەر گەلێکی زۆر دەستدرێژکەرو نارەسەن و سەرکەشن ﴿ ١٦٧ : قالوا لئن لم تنته یا لوط لتکونن من المخرجین ﴾ کاتێ کە هیچیان پێنەما! کەوتنە هەڕەشەو وتیان: ئەی لووت! ئەگەر واز لەم قسانە نەهێنی سـوور بزانە لەدەرکراوان ئەبی واتە: شاربەدەرت ئەکەین ﴿ ١٦٨ : قال إنی لعملکم من القالین ﴾ لووت وتی: بەراسـتی من قەڵـس و بێزارم لە کارو کردەوەتان ﴿ ١٦٩ : رب نجنی وأهلی مما یعملـون ﴾ لووت نزای لێیان کردو وتی: ئەی پەروەردگارم! خۆم

و ماڵ و خێزانم "لەسزای" ئەو ئاکارەی ئەوان ئەیکەن رزگار بکە ﴿ ١٧٠ : فنجيناه وأهله أجمعين ﴾ خواش نزاکەی وەرگرت و فەرمووی: ئێمەش لوت و خێزانیمان هەموویان لەو سزایە کە هاتە سەریان رزگار کرد ﴿ ١٧١ : إلا عجوزا في الغابرين ﴾ تاقە پیرەژنێك نەبێت، ژنەکەی لووت، ئەو لەناویاندا نەبێت مایەوەو تیاچوو، چونکە ئافرەتێکی بەدکارو خراپ بوو، بروای بەلوت نەهێناو لەگەڵی دەرنەچوو وەك لەسوورەتەکانی: (أعراف) و (هوود) و (حیجر)دا هاتووە. ﴿ ١٧٢ : ثم دمرنا الآخرين ﴾ لەپاشا خەڵکەکەی‌ترمان ئەوانەی شوێنی لووت نەکەوتن قڕ تێ‌خست و بەتوندی فەوتاند ﴿ ١٧٣ : وأمطرنا عليهم مطرا ﴾ وە بەسەختی وەك لێزمەی باران بەرد بارانمان کردن ﴿ فساء مطر المنذرين ﴾ چ بارانێکی خراپ و بەد بوو بارانی ترسێنراوەکان ﴿ ١٧٤ : إن في ذلك لآية وماكان أكثرهم مؤمنين * ١٧٥ : وإن ربك لهو العزيز الرحيم ﴾ ئەو دوو ئایەتە لە پێشترەوە چەند جارێ‌تر راڤەمان کردوون.. بگەڕێرەوە بۆی.

(مەراغی) ئەڵێت: دکتۆر (ئۆلبرایت) هەڵسا بەچەند تاقیکردنەوەیەك لە دۆڵ و شیوەکانی (ئوردون) و دەوروبەری دەریای مردوو (البحر الميت – بحيره لووت)دا، بۆ ئەوەی بۆی رۆشن بێتەوە: ئایا راستە سەدووم وعەمورە و سێ شارەکەی‌تر کە لەسەردەمی لووتدا تیاچوون لەوێدا بوون؟ جادوای لێکۆڵینەوەکەی بریاریدا: بەڵێ ئەو شارە کاولکراوانە لەوێ بوون، ئەمەیش شتێکی تازە رووداوو ناوازە نییە، بەڵکو گەلێ جار زەمین لەرزەو تەقینەوەی زەوی روویداوە، کە چەندەها شارو شارۆچکەی وێران کردووە هەروەکو ئێستایش زۆر هەیە.

شوعەیب و خاوەن دەحلانەکەی:

﴿ ١٧٦ : كذب أصحاب الأيكة المرسلين ﴾ ئەمەیش چیرۆك و داستانی شوعەیب و ﷺ خاوەنانی باخە چڕو پڕەکە (أصحاب الأيكە) یە کە لەنزیك شاری (مەدیەنە)وە دەژیان، هەموویان پەیامبەرانیان بەدرۆزن داناو بروایان پێ نەهێنان، دیارە لێرەیشدا مەبەست تەنها شوعەیبە ﷺ. (الأيك: الشجر الملتف الكثير، واحده: أيكة) ﴿ ١٧٧ : إذ قال لهم شعيب ألا تتقون * ١٧٨ : إني لكم رسول أمين * ١٧٩ : فاتقوا الله وأطيعون * ١٨٠ : وما أسألكم عليه من أجر إن أجري إلا على رب العالمين ﴾ راڤەی ئەم کۆمەڵە ئایەتەش لەپێشەوە کراوە، بۆیە لێرەدا دووبارەی ناکەمەوە.. جا لە دوای ئەو پەندو ئامۆژگارییانە، پەنجە ئەخاتە سەر کەم و کوورتی و ناتەواوییەکانیان و ئەفەرموێ: ﴿ ١٨١ : أوفوا الكيل ولا تكونوا من المخسرين ﴾ لە پێوانەدا بەتێرو تەسەلی بۆ خەڵك پێوانە بکەن و لەوکەسانە مەبن کە زەرەرو زیان بەخەڵك ئەگەیەنن و پێوانەیان ناتەواوە ﴿ ١٨٢ : وزنوا بالقسطاس المستقيم ﴾ وە کێشانەشتان بە تەرازوویەکی راست و دروست بکەن و مافی خەڵکی بدەن ﴿ ١٨٣ : ولا تبخسوا الناس أشياءهم ولا تعثوا في الأرض مفسدين ﴾ کەل وپەل و شتومەکی خەڵکی مەشکێنن، کەم نرخ و سووك سەیری مەکەن و لێیان کەم مەکەن، وە فەسادو گێرە شێوێنیش مەکەن لەعەرزدا، واتە: بێ باکانە دزی و تاڵان و برۆو زەوت کردن و..هتد مەکەن ﴿ ١٨٤ : واتقوا الذي خلقكم والجبلة الأولين ﴾ هەر لەو خوایە بترسن کە ئێوەو کەسانی‌تری پێشووی دروست کرد (الجِبِلَّة و الجِبْلَة و الجُبْلة و الجُبُل و الجبل والجبل لغات، وهو الجمع ذو العدد الكثير). ﴿ ١٨٥ : قالوا إنما أنت من المسحرين ﴾ لەوەڵامدا وتیان: بەراستی تۆ (ئەی شوعەیب!) بێ و نەبێ جادووت لێ‌کراوە ﴿ ١٨٦ : وما أنت إلا بشر مثلنا ﴾ وە تۆش هەر ئادەمیزادێکی لەوە زیاتر نیت ﴿ وإن نظنك لمن الكاذبين ﴾ وە هەروا گومانت لێ‌دەکەین هەر لەدرۆزنەکانیت و درۆ ئەکەیت کە ئەڵێیت پەیامبەری خوام ﴿ ١٨٧ : فأسقط علينا كسفا من السماء إن كنت من الصادقين ﴾ دەسا ئەگەر راست ئەکەیت و لە راستگۆیانیت چەند پارچە (بەرد)ێکمان لەئاسمانەوە بەسەرا ببارێنە با لەناومان ببەن! ئەوانە پێیان وابوو هەرگیز شتی وا نابێت، بۆیە داوای ئەوەیان دەکرد: ﴿ ١٨٨ : قال ربي أعلم بما تعملون ﴾ شوعەیب ﷺ وتی: پەروەردگارم بە کاروکردارەکانتان زاناترە، جا ئەگەر شیاوی ئەوەبن، ئەوا بێ‌گومان سزاتان ئەدات، ئەگینا ستەمتان لێ ناکات. ﴿ ١٨٩ : فكذبوه فأخذهم عذاب يوم الظلة ﴾ جا سەرەنجام بروایان بە(شوعەیب) نەکردو، کردیان بە درۆوە ئینجا لەسەر داوای خۆیان سزای رۆژی هەورەکە گرتنی، راڤەکەرانی قورئان ئەڵێن: خوای تۆڵەسێن لەو رۆژەدا گەرمایەکی سەیرو سەمەرەی بۆ ناردن کە (٧) رۆژ لەناویاندا مایەوە، وە لەتاو ئەو گەرمایەدا ماڵ وشوێنەکانی خۆیانیان چۆڵکردو هەڵاتن بۆ دەشت و چۆڵایی لەپاشا خوا هەورێکی زۆر چڕو پڕی بۆ ناردن و، سێبەری لە سەر کردن، فێنکیان بوویەوەو، یەکتریان بانگ دەکردو، هەرهەموویان جەم بوون لەژێر هەورەکەدا.. ئینجا خوا ئاگرێکی بۆ ناردن و هەموویانی سووتاند ﴿ إنه كان عذاب يوم عظيم ﴾ بەراستی ئەوسزایە، سزای رۆژێکی گەورە بوو ﴿ ١٩٠ : إن في ذلك لآية ﴾ بەراستی لەو تۆڵەشدا بەڵگەی زۆر گەورە هەبوو بۆ دەسەڵاتی خوای بەتوانا ﴿ وما كان أكثرهم مؤمنين ﴾ کەچی لەگەڵ ئەوەشدا زۆربەی هۆزەکەت بروا ناهێنن ﴿ ١٩١ :

وإن ربـک لهو العزیـز الرحیم ﴾ بێگومـان پەروەردگاری تۆ زۆر بەتوانا و زاڵە بەسـەر هەموو شـتێکدا، میهرەبانیشـە، بەرامبەر هەرکەسێك بەڕاستی ڕووی تێ بکات.

لێرەداهەر (٧) داسـتانەکە -کە خوا بۆ پەیامبەری ﷺ گێڕانەوە- کۆتاییـان دێت، حیکمەتیش لەگێڕانەوەیانـدا، ئەوەبـوو کـە پێغەمبەر، ئەوەند بێتاقەت و سـوور نەبێت لەسـەر باوەڕهێنانی هـۆزو نەتەوەکەی، چونکە ئـەو پەیامبەرانەیـش (علیهم الصلاة والسـلام) بەر لەو هاتوون، لەگەڵ ئەو هەموو هەوڵەیاندا، لەگەڵ نەتەوەکەیاندا، هـەر بەگوێیـان نەکردن وباوەڕیـان نەهێنا، هەتا خوای کارجوان قاری لێگرتن هەروەك لەسـێ سـوورەتدا شـێوەی قارو لەناوبردنەکەی باسکردووە، شیاوی باسە هەر شوێنەی بەپێی گونجاوو شـیاوی خۆی، بۆ نموونە: لە. (ئەعراف) دا، بەزەمین لەرزەو (رەجفە) گرتنی، پاش ئەوەی ئەوان پێغەمبەرەکەیان هێنایە لـەرزەو پێیانگوت: (لنخرجنک یا شـعیب والذین آمنوا معک من قریتنا أو لتعودن فی ملتنا). لە (هوود)یشـدا ئەوان گاڵتەولاقرتێیان ئەکـرد: (أصلاتک تأمـرک أن نترک ما یعبد آباؤنـا أو أن نفعل فـی أموالنا مانشـاء إنک لأنت الحلیم الرشـید) کەوابوو شـیاوی (صەیحە) وشـریخەیەك بوون بۆ دەمکوتکردونیان، بۆیە (وأخذت الذین ظلموا الصیحة). لێرەشـدا عینادیو ئینکاری زۆریان دەکرد، بۆیە بەوگرەبایە زوو لەناوبران، وەك فەرمویٚ: (فأخذهم عذاب یوم الظلة..).جا دوای باسکردنی داستانی ئەو پەیامبەرانەو گەلەکانیان، وا بۆ جارێکیتر دێتەوە سەرباسـی قورئان، ئەوقورئانەی واباسی ئەو داسـتانە ئەکات، وەك دەفەرموێ: ﴿ ١٩٢: وإنە لتنزیل رب العالمین ﴾ بێگومان ئەو قورئانە نێرراوی پەروەردگاری جیهانەکانە ﴿ ١٩٣: نـزل بە الروح الأمین ﴾ جوبرەئیلی دەسـتپاك و ئەمین هێنایە خوارێ ﴿ ١٩٤: علی قلبک لتکون من المنذرین * ١٩٥: بلسان عربی مبین ﴾ بۆ سەر دڵی تۆ، تا ببیتە یەکێ لەترسێنەران و خەڵکی پێ بترسێنی، ئەمەیش بەزمانێکی عەرەبی روون و ئاشکرا دابەزێنـراوە، واتە: بەزمانیقورەیشـە، تا هیچ بڕوبیانوویەکیان نەمێنێ.

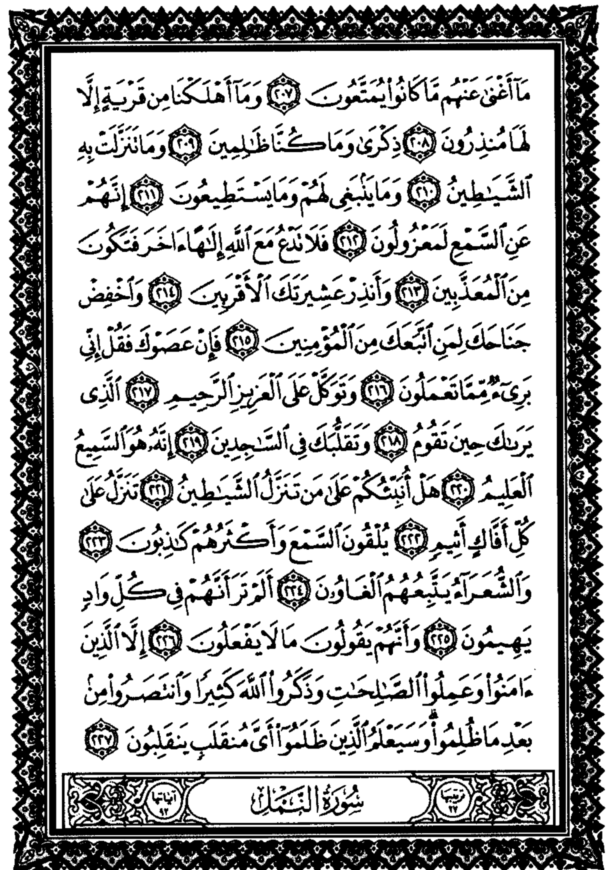
قورئان لە کتێبەکانی پێشوودا ناوی هەیە:

﴿ ١٩٦: وإنە لفی زبر الأولین ﴾ بەراستی ناوو باسی ئەم قورئانە لەنامەی پەیامبەرانی پێشووشـدا هاتـووە ﴿ ١٩٧: أولم یکن لهم آیة ﴾ ئایا ئەم نیشانە بۆ ئەوان بەس نییە، لەسەر راستی قورئان ﴿ أن یعلمـە علماء بنی إسـرائیل ﴾ کە زانایانی بەنی ئیسـرائیل (وەك عەبدوڵلای کوڕی سـەلام و، سـەلمان) ئەیزانن و ئاگادارن کە لە (تەورات و ئینجیل)دا باسـی قورئـان هاتووە. ئەوان لێیان ئەپرسین، ئەمانیش ئەیان وت کاتی هاتنیان هاتووە ﴿ ١٩٨: و لو نزلنـاه علی بعض الأعجمین ﴾ خۆئەگەر ئەم قورئانەمان بەوهەموو ڕەوانبێژییەوە بـۆ هەندێ (ئەعەجەمی) ناردبا، لەباتی ئەوەی کە ئێسـتا بۆ پێغەمبەرێکی عەرەبی زمانپاراو هاتووە ﴿ ١٩٩: فقرأه

وَٱتَّقُواْ ٱلَّذِي خَلَقَكُمۡ وَٱلۡجِبِلَّةَ ٱلۡأَوَّلِينَ ﴿١٨٤﴾ قَالُوٓاْ إِنَّمَآ أَنتَ
مِنَ ٱلۡمُسَحَّرِينَ ﴿١٨٥﴾ وَمَآ أَنتَ إِلَّا بَشَرٞ مِّثۡلُنَا وَإِن نَّظُنُّكَ لَمِنَ
ٱلۡكَٰذِبِينَ ﴿١٨٦﴾ فَأَسۡقِطۡ عَلَيۡنَا كِسَفٗا مِّنَ ٱلسَّمَآءِ إِن كُنتَ
مِنَ ٱلصَّٰدِقِينَ ﴿١٨٧﴾ قَالَ رَبِّيٓ أَعۡلَمُ بِمَا تَعۡمَلُونَ ﴿١٨٨﴾ فَكَذَّبُوهُ
فَأَخَذَهُمۡ عَذَابُ يَوۡمِ ٱلظُّلَّةِۚ إِنَّهُۥ كَانَ عَذَابَ يَوۡمٍ عَظِيمٍ ﴿١٨٩﴾
إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَأٓيَةٗۖ وَمَا كَانَ أَكۡثَرُهُم مُّؤۡمِنِينَ ﴿١٩٠﴾ وَإِنَّ رَبَّكَ لَهُوَ
ٱلۡعَزِيزُ ٱلرَّحِيمُ ﴿١٩١﴾ وَإِنَّهُۥ لَتَنزِيلُ رَبِّ ٱلۡعَٰلَمِينَ ﴿١٩٢﴾ نَزَلَ بِهِ ٱلرُّوحُ
ٱلۡأَمِينُ ﴿١٩٣﴾ عَلَىٰ قَلۡبِكَ لِتَكُونَ مِنَ ٱلۡمُنذِرِينَ ﴿١٩٤﴾ بِلِسَانٍ عَرَبِيّٖ
مُّبِينٖ ﴿١٩٥﴾ وَإِنَّهُۥ لَفِي زُبُرِ ٱلۡأَوَّلِينَ ﴿١٩٦﴾ أَوَلَمۡ يَكُن لَّهُمۡ ءَايَةً أَن يَعۡلَمَهُۥ
عُلَمَٰٓؤُاْ بَنِيٓ إِسۡرَٰٓءِيلَ ﴿١٩٧﴾ وَلَوۡ نَزَّلۡنَٰهُ عَلَىٰ بَعۡضِ ٱلۡأَعۡجَمِينَ ﴿١٩٨﴾
فَقَرَأَهُۥ عَلَيۡهِم مَّا كَانُواْ بِهِۦ مُؤۡمِنِينَ ﴿١٩٩﴾ كَذَٰلِكَ سَلَكۡنَٰهُ
فِي قُلُوبِ ٱلۡمُجۡرِمِينَ ﴿٢٠٠﴾ لَا يُؤۡمِنُونَ بِهِۦ حَتَّىٰ يَرَوُاْ ٱلۡعَذَابَ
ٱلۡأَلِيمَ ﴿٢٠١﴾ فَيَأۡتِيَهُم بَغۡتَةٗ وَهُمۡ لَا يَشۡعُرُونَ ﴿٢٠٢﴾ فَيَقُولُواْ
هَلۡ نَحۡنُ مُنظَرُونَ ﴿٢٠٣﴾ أَفَبِعَذَابِنَا يَسۡتَعۡجِلُونَ ﴿٢٠٤﴾ أَفَرَءَيۡتَ
إِن مَّتَّعۡنَٰهُمۡ سِنِينَ ﴿٢٠٥﴾ ثُمَّ جَآءَهُم مَّا كَانُواْ يُوعَدُونَ ﴿٢٠٦﴾

علیهم ماکانوا بـە مؤمنین ﴾ بۆیانیخوێندبایەتـەوە، لەعینادیدا هـەر بڕوایان پـێ نە دەکرد. ﴿ ٢٠٠: کذلک سـلکناه فی قلوب المجرمیـن ﴾ هـەر چۆنێـك کە ئەگەر ئـەم قورئانە بـۆ پیاوێکی ئەعجەمی هاتبا بڕوایـان نەدەکردو ئەنجامەکەی هەرئەوە دەبوو، هەرئاوایش خستمانە دڵی تاوانبارانەوە، هەرچەندە بەزمانی خۆیشیان بێت ﴿ ٢٠١: لایؤمنون بە ﴾ کە لەبەر عینادی خۆیان بڕوای پێ ناهێنن ﴿ حتی یروا العذاب الألیم ﴾ تا بەچاوی سەر سزا ئێشەکە دەبینـن ﴿ ٢٠٢: فیأتیهـم بغتة وهم لا یشـعرون ﴾ جا کتوپڕیش بێتە لایان و هەسـتیش نەکەن بەهاتنی ﴿ ٢٠٣: فیقولوا هل نحن منظرون ﴾ ئەوجا لەپەشـیمانیدا: بڵێن: ئاخـۆ ئیتر بۆ ماوەیەك مۆڵەتمـان پێدەدرێ؟ تا بڕوا بێنین، خۆ ئەیشزانن کەجارێکیتر مۆڵـەت و گەڕانەوە نییە، بـەڵام چی بکەن لەناچاریدا دەبێ هەر ئـەوە بڵـێن. (موقاتـل) دەڵێ: هاوبەشـدانەرەکان بەپێغەمبەریان ﷺ دەوت: ئیـتر تاکەی تـۆ هەر بەڵێنی سـزامان پێ ئەدەیت و

نایهێنــی..؟! جا ئەم ئایەتە هاتوو فەرمووی: ﴿ ٢٠٤: أفبعذابنا یستعجلون ﴾ ئایا بۆ سـزای ئێمە پەلە دەکەن کە زوو بەخەیان بگرێت! ﴿ ٢٠٥: أفرأیت إن متعناهم سنین ﴾ ئایا زانیتە ئەگەر چەنـد سـاڵێکیش بیانژێنین باوەڕ دەهێنـن؟ ﴿ ٢٠٦: ثم جاءهم ماکانوا یوعدون ﴾ لەپاشا هەرئەو هەرەشـەو سـزایەی بەڵێنیان

پێدرا بوو بێتە لایان ﴿ ٢٠٧: ماأغنی عنهم ماکانوا یمتعون ﴾ ئەو تەمەن درێژیو خۆشگوزەرانییەیان هیچ کەڵکێکیان پێنابەخشێ جـا ئیتر بۆ مۆڵەت بدرێـن؟. ﴿ ٢٠٨: وما أهلکنا من قریة إلا لها منذرون ﴾ وە هیچ شـارو گوندێکمان لەنـاو نەبردووە، ئیللا چەنـد ترسـێنەرو ئاگادارکەرەوەیەکمان نـاردووە بۆیان ﴿ ٢٠٩: ذکـری ﴾ تا ئامۆژگاری وەرگرن و داچڵەکێن ﴿ وما کنا ظالمین ﴾ بێگومان ئێمە سـتەمکار نەبووین، چونکـە پێش ئەوە موعجیزەو بەڵگەمان پێداون.

جبریل قورئانی هێناوە:

جـا کاتێ خوا دەمکوتی ئەوانەی کـرد ئەیانوت: موحەممەد ﷺ نوقڵانـە لێـدەرەو، پەیامەکەیشـی هەرشـەیاتینی بـۆی دێنێ، فەرمـووی: ﴿ ٢١٠: ومـا تنزلت بە الشـیاطین ﴾ وە شـەیاتینی قورئانیـان نەهێناوەتە خوارێ بەڵکو جوبریلـی ئەمین هێناویەتی ﴿ ٢١١: ومـا ینبغـی لهـم وما یسـتطیعون ﴾ ئـەوان نەئەوەیان لێدەوەشـێتەوەو نە دەیشـتوانن قورئانێکیئاوا بێنن ﴿ ٢١٢: إنهم عن السـمع لمعزولون ﴾ چونکە ئەو شـەیتانانە هـەر لەوکاتەوە پێغەمبەر ﷺ نێردرا، ئەوان لە گوێگرتن لەفریشتە بەرکەنار کران، وە لــە هێنانیهەواڵ لە ئاسمانەوەو بڵاو کردنەوەی بەسـەر زەویدا رێیان لێگیرا، جـا دوای ئەو ڕوونکردنەوەیە خوا چوار فەرمان بە پەیامبەر ﷺ دەدا:

یەکـەم: ﴿ ٢١٣: فلا تدع مع الله إلها آخر ﴾ جا کەوابوو تۆهیچ کەسـێکیتر بانگ مەکەو مەپەرسـتە لەگەڵ خـوادا ﴿ فتکون من المعذبیـن ﴾ دەنا لەریزی سـزادراوان دەبیـت. ﴿ ٢١٤: وأنذر عشیرتک الأقربین ﴾ دووەم: سەرەتا عەشرەت وخێڵە نزیکەکەت بەسزای خوا بترسێنە، نەوەك وا بزانن کە هەر لەبەر ئەوە خزمی تۆن لەسزا رزگار ئەبن.. بۆیە ئەویش ﷺ قۆڵی لێهەڵماڵیو، یەکە یەکە بانگی کردن و ناوی بردن و بەسزای خوای گەورە ترساندنی، وەك ئەو فەرموودەیە کە ئیمامی (موسلیم) لە (ئەبوو هورەیرە)وە ئەڵێت: (لما نزلت هذه الآیة: (وأنذر عشیرتک الأقربین) دعا رسول الله ﷺ قریشـا فاجتمعوا، فعم وخص، فقال: ((یا بنـی کعب بن لؤی أنقذوا أنفسـکم من النار، یا بنی مرة بن کعب! أنقذوا أنفسکم من النار: یا بنی عبد مناف! أنقذوا أنفسکم من النار، یابنی هاشم! أنقذوا أنفسکم مـن النار، یابنی عبدالمطلب! أنقذوا أنفسـکم مـن النار، یا فاطمة! أنقذینفسـک مـن النار، فإنی لاأملک من الله شـیئا، غیر أنی لکم رحما سـأبلها ببلالها)) لەم ئایـەت و فەرموودەدا وەردەگیردرێ کە خزمایەتیو نزیکی بەپیاو چاکانەوە لەگەڵ لاساریو بێباوەڕیدا هیچ سوودێکی نابێ، هەروەك ئەوەش دەگەیەنن کە بۆ موسڵمان ڕەوایە ئامۆژگـاری کافرو خزم و کـەس و کاری گومڕای بکاو پەیوەندیان پێوە بکا. وە لەکتێبەکەی ئیمامی موسـلیم دا: ((والذی نفسی بیده لا یسـمع بی أحد مـن هذه الأمة، یهـودی ولا نصرانی، ثم لایؤمن بـی إلا دخل النار)). هاتووە. واتە: سـوێند بەو زاتەی کەگیانی منی بەدەستە، کەسێ نییە لەم ئوممەتەدا، جوولەکەو گاورەکانیش ناوی من ببیسێو بروام پێ نەهێنێ ئەگینا ئەرواتە نێوئاگرەوە.

﴿ ٢١٥: واخفض جناحک لمن اتبعک من المؤمنین ﴾ سێیەم: باڵی میهرەبانی و سۆزت نەوی بکە بۆ ئەو بروادارانەی کە پەیرەویت لێ ئەکـەن. ﴿ ٢١٦: فإن عصوک فقل إنی بریئ مما تعملون ﴾ ئینجا ئەگەر- ئەو خوانەناسـانە- یاخی بـوون و بەگوێیان نەکردیت، پێیان بڵێ: بەراستی لەهەموو کارو کردەوەیەك کە ئێوە ئەنجامی بدەن من بەریوبێزارم، ودڵنیاشبن دەرەنجام دووچاری سزا ئەبن. ﴿ ٢١٧: وتـوکل علـی العزیـز الرحیـم ﴾ چـوارەم: تەنها هەر

بەخوای زۆر زاڵ و بەدەسەڵات و زۆر میهرەبان پشت ببەستە، چونکە هەرگیز ئەو دەس لە دۆستانی خۆی بەرنادا ﴿ ٢١٨: الذی یراک حین تقوم ﴾ ئەو خوایەی کە تۆ دەبینێ کاتێ بەئێوارە ئەوەستی بۆ نوێژ بە کۆمەڵ "وەیان بەتەنها لە شەوگاردا ﴿ ٢١٩: وتقلبک فی الساجدین ﴾ هەڵسوکەوتت لەناو ریزی سوژدە بەرانا دەبینێ، واتە: ئەگەر هەر خۆت بیت، یان لەگەڵ کۆمەڵێکدا بیت، ئەو هەر ئەتبینێ‌و، چاوی لێتەوەیە ﴿ ٢٢٠: إنه هو السمیع العلیم ﴾ بەراستی هەر ئەویشە زۆر ژنەوا، هەموو چپەیەك ئەبیستێ، زۆریش بە ئاگاو زانایە، بەهەموو جموجوڵێکیان.

شیاتین لای کێ دێن؟:

لەپێشەوە وتیان: قورئان شەیاتین هێناویەتی بۆ موحەممەد ﷺ. جا وا ئێستا رەتی ئەداتەوەو ئەفەرموێ: ﴿ ٢٢١: هل أنبئکم علی من تنزل الشیاطین ﴾ ئایا پێتان بڵێم شەیتانەکان بۆلای کێ دێن؟ ﴿ ٢٢٢: تنزل علی کل أفاک أثیم ﴾ ئەوان بۆلای پیاوێکی زۆر درۆزن و بوختانچی‌و گوناهکاردادەبەزن "وەك خۆتان ئەیانناسن، نەك بۆلای موحەممەد ﷺ کەچەندە راستگۆو دەستپاکە ﴿ ٢٢٣: یلقون السمع وأکثرهم کاذبون ﴾ گوێ لەفریشتە رادەگرن و، پاشان هەرچی ئەبیسن ئەی‌دەن بەگوێی فاڵچی‌و دۆستەکانی خۆیاندا، بەڵام لەهەمانکاتدا زۆربەشیان درۆزن و بۆخۆشیان شتیکەی تێکەڵدەکەن، کەواتە: ئێوە بڕوایان پێ مەکەن. لە فەرموودەیەکیشدا هاتووە: ((تلک الکلمة من الحق یحفظها الجنی فیقرقرها -أی یرددها- فی أذن ولیه کقرقرة الدجاج فیخلطون معها أکثر من مأة کذبة)) (رواه البخاری). کە خاتوو عائیشە ئەڵێ: خەڵکێك پرسیاری (کاهن، فاڵچی)یان لەپێغەمبەر ﷺ دەکرد، ئەویش فەرمووی: ((إنهم لیسوا بشیء)) بەراستی ئەوانە شتێکی ئەوتۆنین، وتیان: ئاخر گەلێ جار قسەئەکەن و بەراستیش دەرئەچێ..! ئەویش فەرمووی: (تلک الکلمة..) ئەوەی کە بەراست دەرئەچێ، هەر ئەوەیە کە جنییەکان ئەی‌فڕێنن و ئەی‌خەنە گوێی دۆستانی خۆیانەوە، وەك قرە قری مریشك، جا دەبینی‌سەد درۆ تێکەڵ بەو وشە راستەیە ئەکەن و خەڵکی پێ گومرا ئەکەن).

﴿ ٢٢٤: والشعراء یتبعهم الغاوون ﴾ بێ باوەڕەکان پێیان وابوو کە موحەممەد ﷺ شاعیرە، خواش فەرمووی: پێغەمبەر شاعیر نییە، چونکە شاعیران کەسانێکن کە گومراکان و لادەرانی رێی هەق پەیرەوییان لێ ئەکەن، ئەوانەی وا لە شەرعی خوا لایانداوە، بەڵام خۆ موحەممەد ﷺ کۆمەڵێکی دڵپاك و دەستپاك و داوێنپاك شوێنی کەوتوون.

شیعرو هۆنراوەش هەندێکی ناپەسەندو (مەکروهە)، هەندێکی تری حەرام و یاساغە، برێکیشی دروست و رەوایە، ئیمامی (موسلیم) لە (عەمر)ەوە دەڵێ: رۆژێ لە پاشکۆی پێغەمبەردا ﷺ بەسواری وڵاخ ئەڕۆیشتین، فەرمووی: ((هل معک من شعر أمیة بن الصلت بشیء)) لە شیعرەکانی (ئومەییە) شتێکت لەبەرە.؟ وتم: بەڵێ، فەرمووی: ((هیة))! ئەوسا منیش تانزیکەی (١٠٠) سەد بەیتێکم بۆگوت؛ کەوابوو لە بەرکردنی شیعری چاك وپاك وپڕمانا حیکمەت و گرنگی پێدانیشی شتێکی زۆر باشە. ﴿ ٢٢٥: ألم تر أنهم فی کل واد یهیمون ﴾ ئایا نابینی ئەوانە (شاعیران) لەهەموو دۆڵ و شیوێکدا سەرهەڵدەدەن و لەهەموو شتێك دەدوێن ئەمڕۆ مەدح و ستایشی کەسێك ئەکەن، سبەینێ دای ئەپلۆسن!! دیارە ئەوە بەڵگەی ئەوەیە کە ئەوان شوێنی هەق ناکەون، بۆیە ئاوا ئەمبەرو ئەوبەرئەکەن ﴿ ٢٢٦: وأنهم یقولون ما لایفعلون ﴾ و بەراستی ئەوانە شتێ ئەڵێن، کەچی خۆشیان کاری پێ ناکەن، خەڵکی هەڵئەنێن بۆ بەخشش و فیداکاری، کەچی خۆیان نای‌کەن!! ﴿ ٢٢٧: إلا الذین آمنوا وعملوا الصالحات ﴾ ئەوە پیشەی شاعیرە بەد فەرەکان بوو، بەڵام ئەوانەیان کەبڕوایان هێناوەو کارە چاکەکان ئەنجام دەدەن ﴿ وذکروا الله کثیرا ﴾ و یادی‌خوا زۆردەکەن باسی یەکتاپەرستی ئەکەن، باسی پایەی پەیامبەرێتی‌و بانگەوازەکەی ئەو ئەکەن ﴿ وانتصروا من بعدما ظلموا ﴾ وە بەوتواناییەی هەیانە پشتیوانی لەبڕواداران دەکەن و، کاتێکیش ستەمیان لێ‌بکرێت تۆڵە دەسێنن، سەیری (عەبدوڵڵای کوڕی رەواحە)و(حەسسان)و(کەعبی کوڕی مالیك)و(کەعبی کوڕی زوهەیر)بکە چۆن موشریکەکان دائەکوتن، کاتێ رێ لەئیسلام و موسڵمانان دەگرن، وەلەسوورەتی (٤٢/٤١-٤٢) وە(١٢٦/١٦) دا هەر ئەو مەبەستە هاتووە. ﴿ وسیعلم الذین ظلموا ﴾ وە ئەوانەی واستەمیان کردووەو پشتیان لە ئیسلام کردووە بەم زوانە ئەزانن ﴿ أی منقلب ینقلبون ﴾ کە بۆ چ جێگایەك دەگەڕێنەوە. بەڵێ.. شیعرو هۆنراوە بەشە چاکەکەی چاکەو، خراپەکەشی خراپە، واتە: ئەوەی بەیانی راستیو ئەخلاق و قییەم ئەکات، دیارە ئەوە چاکەو لەئیسلامدا پەسەندە، ئەوەیشی شتی حەرام و یاساغ لەپێش چاوی مرۆڤدا جوان دەکات، حەرام و یاساغە. بۆیە بەوشێوەیەش قورئان باسی ئەکات، چونکە گەلێ جار لەلایەن شاعیرانەوە باوی مرۆڤی ترسنۆك ئەدرێ بەسەر مرۆڤی ئازاو بلیمەتدا! وە نارەوا دەکرێ بە رەوا! بۆیە پەیامبەری خۆشەویستمان ﷺ ئەفەرموێ: ((لأن یمتلئ جوف رجل قیحا ودما یریه (أی: یأکله ویفسده، وأصاب رئته بالإفساد، خیرله من أن یمتلئ شعرا)) (متفق علیه)

(فتح الباری: ١٠/٥٤٨، مسلم: ٤/١٧٧٠).واتە: ئەگەر پیاوێ گەدەو ریخۆڵەی خۆی پڕبکا لە کێماووخوێناوی دوژەهییان، تا ریخۆڵەکانی خراپ دەبن، زۆر لەوە بۆی باشترە کە دڵ و دەروونی خۆی پڕبکا لەشیعر! حەسسان کاتێ دیفاع و بەرگری لەپەیامبەر ﷺ دەکات بە ئەبووسوفیان ئەڵێ:

هَجَوْتَ محمدا فأجبتُ عنهُ — وعندالله فی ذاک الجزاءُ
وإن أبی ووالدتی وعِرْضِی — لِعرض محمد منکم وِقاءُ
أتشتمه وَلَستَ لـه بِـکُفْؤ — فَشرُکُما لِخیرکُما الفداءُ
لسانی صارمٌ لا عیبَ فیـهِ — وبحری لا تکـدره الدِّلاءُ

لە(١٤١٦/١١/١٦/١٥) ك بەرامبەر بە(١٩٩٦/٤/١٥/١٤)ز لەم سوورەتە بوومەوە لەهەڵەبجە/لە ڕاگەیاندن.

سوورەتی (نەمل)ـە

مەککەییەو (٩٣) ئایەتە

بەناوی خوای بەخشندەی میهرەبان

ئەم سوورەتە لە پاش سوورەتی (شوعەرا)وە هاتۆتە خوارەوە، ئەمیش هەروەك سوورەتە مەککەییەکانی‌تر باسی بیروباوەڕو عەقیدەو یەکتاپەرستی و، پەیامەکەی پەیامبەرو، زیندوو بوونەوە ئەکات، یەکێکە لەو سێ‌سوورەتانەی بەدوای یەکدا هاتوونەتە خوارەوە، هەر وەك لە قورئانیشدا لەدوای یەك دانراون: (شوعەراء، نەمل، قەسەس). ئەم سوورەتە باسی گەورەیی قورئان ئەکات کەچەند مۆعجیزەیەکی زۆر مەزن و گەورەیە!! پاشان داستانی پەیامبەرەکان، هەندێکیان بە کورتی و، هەندێکیشیان بەدرێژی، بە تایبەت (سولەیمان) پێغەمبەر ﷺ کە چۆن ئەو هەموو دەسەڵات و داراییە هەی‌بوو بەختی‌کرد بۆ بانگەوازەکەی خوا، قسەی لەگەڵ گەلێ لەحاکم و دەسەڵاتدارەکانی چەرخی‌سەردەمی خۆی‌کرد و، بانگی کردن بۆ لای خوا، (بەلقیس)یش یەکێك بوو لەوانە.

قورئان رێنماو ترسێنەرە:

﴿ بسم الله الرحمن الرحیم * ١: طس ﴾ ئەم جۆرە پیتانە لە چەند جێگایەکی تردا تەفسیر کراون ﴿ تلک آیات القرآن وکتاب مبین ﴾ ئەم ئایەتانە دەیاننێرینە لای تۆ ئەی موحەممەد! ﷺ ئایەتی قورئان وکتێب ونامەیەکی زۆرئاشکراو روونەلای ئەوانەی کە بەوردی بیری لێبکەنەوە ﴿ ٢: هدی وبشری للمؤمنین ﴾ رێنمایی و، مژدەیە بۆ باوەڕداران، بەرەو ڕاستی زیاتر دەستیان ئەگری ﴿ ٣: الذین یقیمون الصلاة ویؤتون الزکاة ﴾ ئەوانەی وا بە تێرو تەسەل نوێژەکانیان دەکەن و، لەماڵ وسامانیان زەکات ئەدەن ﴿ وهم بالآخرة هم یوقنون ﴾ ولەهەمانکاتیشدا یەقینیان بە رۆژی دواییش هەیە.

ئینجا دێتە سەرباسی ئەوانەی بڕوایان بە دوارۆژ نییە و، هاتنیشی بەدوور دەزانن، وەك دەفەرموێ: ﴿ إن الذین لا یؤمنون بالآخرة ﴾ بێ‌شك ئەو کەسانەی باوەڕیان بەقیامەت نییە ﴿ زینا لهم أعمالهم ﴾ کردەوەکانیانمان بۆ شیرین کردوون بە دروستکردنی‌ئارەزوو تێیاندا. ئەزانن هەرئەو کارەی ئەوان چاکە، واتە: چونکە خۆیان بۆخۆیان حەزیان لە فەسادو گێرەشێوێنییە، ئێمەیش ئەوەمان لاخۆشەویستکردن و، ئازادو سەربەستیشمانکردن بۆ هەڵبژاردنی هەررێگەیەك دەیانەوێ ﴿ فهم یعمهون ﴾ لە گومراییاندا وێڵن، چاك و خراپ لە یەك ناکەنەوە، بۆیە ئاوا رێبازی گومراییان گرتووەو تێیدا دەسوورێنەوە ﴿ ٥: أولئک الذین لهم سوء العذاب ﴾ ئا ئەوانە کەسانێکن هەر لەدونیادا ناسۆرترین سزایان بۆ هەیە، بە کوژران و دیل‌کردن، هەروەك لە (بەدر)دا بینران ﴿ وهم فی الآخرة هم الأخسرون ﴾ لە دوارۆژیشدا ئەوانن لە هەمووکەسێك زیانمەندترن، واتە: کەسێ‌تر وەك ئەوان تووشی زیانی ئاوا نابێ.

دوای باسکردنی گەورەیی و پلەی قورئان، ئینجا باسی گەورەیی پەیامبەر ﷺ دەکات، بۆیە ئەفەرموێ: ﴿ ٦: وإنک لتلقی القرآن من لدن حکیم علیم ﴾ بێ‌گومان تۆ ئەی موحەممەد! ﷺ هەر لەلایەن خوایەکی کار بەجێ و داناو زاناوە ئەم قورئانەت پێ‌دەگا.

مووساو فیرعەون و دوا رۆژی:

لەم چەن ئایەتەدا خوا سەر گروشتەی (مووسا) بۆ پێغەمبەر دەگێرێتەوە، هەتا چاوی لێبکاو ئەمیش وەکو ئەو نەفەس درێژبێ و، کۆڵ نەدا لەکارەکەیدا، بۆیە دەفەرموێ: ﴿ ٧: إذ قال موسی لأهله إنی آنست نارا ﴾ یادیان بێنە کە: مووسا لە گەڕانەوەیدا بۆ (میسر) بەخێزان وهاوسەرەکەی خۆی گوت: بەڕاستی من ئاگر (نوور)ێکم لە دوورەوە چاوکرد.(تەبەریی) دەڵێت: ئەم بەسەرهاتە ئەو کاتە بوو کەلە(مەدیەن)ـەوە گەڕایەوە بۆ میسر، جا لەو سەفەرەیدا رێگەیان گومکردو شەویان بەسەرهات، زۆرشەوەکەشی تاریك و سارد بوو، خێزانەکەیشی خەریك بوو منداڵی دەبوو. ﴿ سآتیکم منها بخبر ﴾ دەڕۆم بە زوویی هەواڵێکتان بۆدێنم ﴿ أوآتیکم منها بشهاب قبس ﴾ یان چڵۆسکێکی ئاگرتان بۆدێنم ﴿ لعلکم تصطلون ﴾ بەشکوم خۆتانی پێ‌گەرم بکەنەوە ﴿ ٨: فلما

جاءهـا ﴾ جا کە نزیکی ئاگرەکە بوویـەوەو هاتەلای، رووداوێکی سەیروسەمەرەی دیت: دیتی لەناو درەختێکی تەڕدا شۆڵەو نووڕێك دەدرەوشـێتەوە! ﴿ نودی أن بورک من فـی النار ومن حولها ﴾ و لە(غەیب)ـەوە بانگ کـراو پێیـگوترا: کە پیرۆز کرا ئەوەی لەلای ئەو ئاگرەدایەو لەدەورووبەری ئەودایە، واتە: مووساو فریشتەکان، گوتراوە: ئاگر نەبـووە هەر نوور بووە، ئەم فەرموودەیەش پتر ئەو ماناو مەبەسـتە رۆشـن دەکاتەوە کەدەفەرمـوێ: ((إن الله لاینام، ولا ینبغی‌لە أن یَنامَ، یَخْفِضُ القِسْـطَ ویَرْفَعُـهُ، یُرْفَعُ إلیه عمَلُ اللیل قَبْـلَ النهار، وعملُ النهار قبلَ اللیل)) (مەسـعوودی) دەڵێ: (حجابُهُ النورُ؛ ولو کَشَـفَهُ لَأَحْرَقَتْ سُـبُحاتُ وَجْهِهِ کلَّ شیءٍ أدرَکَهُ بَصَرُهُ). پاشان (ئەبووعوبەیدە) ئەم ئایەتەی: (أن بورک من فی النار ومن حولهـا) خوێندەوە. (ئیبن ابی‌حـاتم). (وأصل الحدیث فی صحیح مسلم). (تەفسیری ئیبن کەسیر). واتە: هەرگیز دەست نادا خوای گـەورە بخـەوێ، خوا هەندێ جار تـەرازووی دادی خۆی بەرەو خـوار نەوی دەکا (بەرزق و رۆزی بۆ زەوی) هەندێ جاریش هەڵی دەبـڕێ بەرەولای خۆی (بە بەرزکردنـەوەی کردەوەی مرۆیەکان) وە کاروکردەوەی شـەو، پێـش کاروکـردەوەی رۆژ بڵند دەکرێ و سـەر دەخرێ، هی رۆژیش پێشـکردەوەی شـەو، وەتەنیا پەردەو لەمپەرێك هەبێ بۆدیتنـی خوا، هەر ئەوەیەکە ئەگەر ئەوپەردەیە لابـدرێ بـۆ بینینی خوا، ئەوا نووری روخسـاری خـوای گەورە دەی‌سووتێنێ (شـەرحی موسلیم). ﴿ وسبحان الله رب العالمین ﴾ زۆر بەرزو پاکـە ئەوخوایە کە پەروەردگاری جیهانەکانە ﴿ ٩: یا موسـی إنه أنا الله العزیز الحکیم ﴾ ئەی مووسا! بەراستی (ئەوەی قسـەت لەگەڵ دەکا) ئەمنم، خوای بەدەسەڵات وداناو کارجوان، هەمـوو کارێکم بەحیکمـەت و بەرنامەیە ﴿ ١٠: وألق عصاک ﴾ وە داردەستەکەت هەڵدە، هەتا بەچاوی خۆت ببینی چی روودەدا و، بشـزانی دەسەڵات و توانای ئێمەش چەندە؟ ﴿ فلما رآها تهتز کأنها جان ﴾ جا کە (داردەسـتەکەی) هاویشـت و دیتی، وا زۆر بەپەلە وەکو تـیرە مارێك دەخزێ و دەجوڵێتەوە. (ئیبن کەسـیر) ئەڵێ: (والجان: ضرب من الحیات، أسـرعه حرکة وأکثره إضطرابا) لـە فەرموودەیەکی (متفق علیـە)دا هاتووە: ((نَهَی عـن قَتْلِ جَنانِ البیـوت)) واتە: رێ لەکوشـتنی‌مارە چکۆلەکانی نـاو ماڵ گیراوە ﴿ ولی مدبرا ولم یعقب ﴾ مووسا بەپەلە هەڵات و، لای نەکردەوە ﴿ یا موسـی لا تخف ﴾ بۆیە لەلایەن خـواوە بانگی لێکرا: ئەی مووسـا! مەترسـە، وەرە بۆلای خـۆم، لەپەنای منـدا بە ﴿ إنی لا یخاف لدی المرسـلون ﴾ چونکە بەراسـتی پەیامبەران لای من نابـێ بترسـن و دووچاری ئەزیـەت ببن، واتە: ترسـت نەبێ، چونکـە تـۆ پێغەمبەری منـی ﴿ ١١: إلا من ظلم ثم بدل حسـنا بعد سـوء ﴾ وە کەسـێ کە لەنێو مەردمدا سـتەم بکا، دیارە ئەوە دەبێ لەخۆی بترسێ، من دووچاری سزایان بکەم، مەگەر ئەوەی سـتەمی کردبێ پەشـیمان بێتەوەو خراپەکەی بەچاکە گۆڕیبێتەوە ﴿ فإنی غفور رحیم ﴾ ئەوە بەراسـتی من بۆ ئەو جۆرە کەسـانە

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

طسٓ تِلْكَ ءَايَٰتُ ٱلْقُرْءَانِ وَكِتَابٍ مُّبِينٍ ﴿١﴾ هُدًى وَبُشْرَىٰ لِلْمُؤْمِنِينَ ﴿٢﴾ ٱلَّذِينَ يُقِيمُونَ ٱلصَّلَوٰةَ وَيُؤْتُونَ ٱلزَّكَوٰةَ وَهُم بِٱلْءَاخِرَةِ هُمْ يُوقِنُونَ ﴿٣﴾ إِنَّ ٱلَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِٱلْءَاخِرَةِ زَيَّنَّا لَهُمْ أَعْمَٰلَهُمْ فَهُمْ يَعْمَهُونَ ﴿٤﴾ أُو۟لَٰٓئِكَ ٱلَّذِينَ لَهُمْ سُوٓءُ ٱلْعَذَابِ وَهُمْ فِى ٱلْءَاخِرَةِ هُمُ ٱلْأَخْسَرُونَ ﴿٥﴾ وَإِنَّكَ لَتُلَقَّى ٱلْقُرْءَانَ مِن لَّدُنْ حَكِيمٍ عَلِيمٍ ﴿٦﴾ إِذْ قَالَ مُوسَىٰ لِأَهْلِهِۦٓ إِنِّىٓ ءَانَسْتُ نَارًا سَـَٔاتِيكُم مِّنْهَا بِخَبَرٍ أَوْ ءَاتِيكُم بِشِهَابٍ قَبَسٍ لَّعَلَّكُمْ تَصْطَلُونَ ﴿٧﴾ فَلَمَّا جَآءَهَا نُودِىَ أَنۢ بُورِكَ مَن فِى ٱلنَّارِ وَمَنْ حَوْلَهَا وَسُبْحَٰنَ ٱللَّهِ رَبِّ ٱلْعَٰلَمِينَ ﴿٨﴾ يَٰمُوسَىٰٓ إِنَّهُۥٓ أَنَا ٱللَّهُ ٱلْعَزِيزُ ٱلْحَكِيمُ ﴿٩﴾ وَأَلْقِ عَصَاكَ فَلَمَّا رَءَاهَا تَهْتَزُّ كَأَنَّهَا جَآنٌّ وَلَّىٰ مُدْبِرًا وَلَمْ يُعَقِّبْ يَٰمُوسَىٰ لَا تَخَفْ إِنِّى لَا يَخَافُ لَدَىَّ ٱلْمُرْسَلُونَ ﴿١٠﴾ إِلَّا مَن ظَلَمَ ثُمَّ بَدَّلَ حُسْنًۢا بَعْدَ سُوٓءٍ فَإِنِّى غَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿١١﴾ وَأَدْخِلْ يَدَكَ فِى جَيْبِكَ تَخْرُجْ بَيْضَآءَ مِنْ غَيْرِ سُوٓءٍ ۖ فِى تِسْعِ ءَايَٰتٍ إِلَىٰ فِرْعَوْنَ وَقَوْمِهِۦٓ ۚ إِنَّهُمْ كَانُوا۟ قَوْمًا فَٰسِقِينَ ﴿١٢﴾ فَلَمَّا جَآءَتْهُمْ ءَايَٰتُنَا مُبْصِرَةً قَالُوا۟ هَٰذَا سِحْرٌ مُّبِينٌ ﴿١٣﴾

خوایەکـی زۆر لێبووردەی میهرەبانم، (ئیبن کەسـیر) دەڵێ: (هذا إستثناء منقطع).(روح المعانی)یش دەڵێ: (الإستثناء فیه منقطع عند کثیـر، إلا أنه روی عن الفراء والزجاج وغیرهما: أن المراد بمن ظلم مـن أذنب عن غیر الأنبیاء عليه السلام و المعنـی علیه: لکن من ظلم من سـائر العباد ثم تـاب فإنی أغفر له. وقال جماعـة: إن المراد به من فرطت منه صغیرة ماوجد فیه خلاف الأولی بالنسبة إلی من شـأنه من المرسلین عليه السلام). ﴿ ١٢: وأدخل یدک فی جیبک تخرج بیضاء من غیر سوء ﴾ وە دەستیشت بخە باخەڵتەوەو، پاشان دەری‌خەوە دەبینی وەکو چۆری شـیر سـپی‌و پاك و بێ‌عەیب دێتە دەرێ و، رووناکی دەداتەوە ﴿ فی تسع آیات إلی فرعون و قومه ﴾ ئەو دوو موعجیزەو بەڵگانە "دەسـت و، داردەستەکەت" دوو ئایەتن لەو نۆ ئایەتانەی پێت دەبەخشین و ئەبنە بەڵگەت، کاتێ‌دەچیت بۆلای فیرعەون وگەلەکەی ﴿ إنهم کانوا قوما فاسقین ﴾ چونکە بەڕاستی ئەوانـە گەلێکی یاخی لەسـنوور دەرچـوون ﴿ ١٣: فلما جاءتهم

آیاتنا مبصرة ﴾ ئینجا کاتێکیش بەڵگە ئاشکراو ڕۆشنەکەرەوەکانی ئێمەیان بۆهات ﴿ قالوا هذا سحر مبین * ١٤: وجحدوا بها ﴾ وتیان: ببێ و نەبێ ئەمە هەر جادوویەکی ئاشکرایەو نکوولییان کردن ﴿ واستیقنتها أنفسهم ﴾ وە لەناخی دەروونیاندا متمانەو یەقینیان هەبوو بەراستییان ﴿ ظلما وعلوا ﴾ نکوولییان کردن

وَجَحَدُواْ بِهَا وَٱسْتَيْقَنَتْهَآ أَنفُسُهُمْ ظُلْمًا وَعُلُوًّا فَٱنظُرْ كَيْفَ
كَانَ عَـٰقِبَةُ ٱلْمُفْسِدِينَ ﴿١٤﴾ وَلَقَدْ ءَاتَيْنَا دَاوُۥدَ وَسُلَيْمَـٰنَ عِلْمًا
وَقَالَا ٱلْحَمْدُ لِلَّهِ ٱلَّذِى فَضَّلَنَا عَلَىٰ كَثِيرٍ مِّنْ عِبَادِهِ ٱلْمُؤْمِنِينَ ﴿١٥﴾
وَوَرِثَ سُلَيْمَـٰنُ دَاوُۥدَ وَقَالَ يَـٰٓأَيُّهَا ٱلنَّاسُ عُلِّمْنَا مَنطِقَ ٱلطَّيْرِ
وَأُوتِينَا مِن كُلِّ شَىْءٍ إِنَّ هَـٰذَا لَهُوَ ٱلْفَضْلُ ٱلْمُبِينُ ﴿١٦﴾ وَحُشِرَ
لِسُلَيْمَـٰنَ جُنُودُهُۥ مِنَ ٱلْجِنِّ وَٱلْإِنسِ وَٱلطَّيْرِ فَهُمْ يُوزَعُونَ ﴿١٧﴾
حَتَّىٰٓ إِذَآ أَتَوْاْ عَلَىٰ وَادِ ٱلنَّمْلِ قَالَتْ نَمْلَةٌ يَـٰٓأَيُّهَا ٱلنَّمْلُ ٱدْخُلُواْ
مَسَـٰكِنَكُمْ لَا يَحْطِمَنَّكُمْ سُلَيْمَـٰنُ وَجُنُودُهُۥ وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ
﴿١٨﴾ فَتَبَسَّمَ ضَاحِكًا مِّن قَوْلِهَا وَقَالَ رَبِّ أَوْزِعْنِىٓ أَنْ أَشْكُرَ
نِعْمَتَكَ ٱلَّتِىٓ أَنْعَمْتَ عَلَىَّ وَعَلَىٰ وَٰلِدَىَّ وَأَنْ أَعْمَلَ صَـٰلِحًا
تَرْضَىٰهُ وَأَدْخِلْنِى بِرَحْمَتِكَ فِى عِبَادِكَ ٱلصَّـٰلِحِينَ ﴿١٩﴾
وَتَفَقَّدَ ٱلطَّيْرَ فَقَالَ مَا لِىَ لَآ أَرَى ٱلْهُدْهُدَ أَمْ كَانَ مِنَ
ٱلْغَآئِبِينَ ﴿٢٠﴾ لَأُعَذِّبَنَّهُۥ عَذَابًا شَدِيدًا أَوْ لَأَاْذْبَحَنَّهُۥٓ
أَوْ لَيَأْتِيَنِّى بِسُلْطَـٰنٍ مُّبِينٍ ﴿٢١﴾ فَمَكَثَ غَيْرَ بَعِيدٍ فَقَالَ
أَحَطتُ بِمَا لَمْ تُحِطْ بِهِۦ وَجِئْتُكَ مِن سَبَإٍۭ بِنَبَإٍ يَقِينٍ ﴿٢٢﴾

لەرووی ستەمکاری و خۆ بەزلزانینەوە نەك لەرووی هەق و راستییەوە ﴿ فانظر کیف کان عاقبة المفسدین ﴾ جا تۆیش سەیر بکە پاشەڕۆژی خراپکارەکان چۆن بوو، دیارە پاشەڕۆژیان هەر ئەوە بوو کەفیرعەون و قەوم و گەلەکەی خنکێنران. کەوابوو ئەی نکوڵی کاران بە پێغەمبەر ﷺ دە ئێوەش وشیارو ئاگادار بن! ئەگینە ئەوەی دووچاری ئەوان بوو، دووچاری ئێوەیش ئەبێ.

جا دێتە سەر چیرۆکی دووەم: داستانی (داوود) و (سولەیمان) سڵاوی خوایان لێ بێت: ﴿ ١٥: ولقد آتینا داود وسلیمان علما ﴾ ئێمەیش بووین زانست و زانیارییەکی فراوانمان بە داوودو سولەیمان بەخشی ﴿ وقالا الحمدلله الذی فضلنا علی کثیر من عباده المؤمنین ﴾ جا هەردووکیان لەبەرامبەر ئەو بەخششەوە وتیان: سوپاس و ستایش هەر بۆخوایێ کە میهرەبانی لەگەڵ کردین و ڕێزی ئێمەی دا بەسەر زۆرێك لە بەندە بروادارەکانی خۆیدا، لەوانە کە وەك ئێمە میهرەبانی لەگەڵ نەکردوون ﴿ ١٦: وورث سلیمان داود ﴾ سولەیمان -لەناو کوڕەکانی تری داووددا- بوو بە جێنشینی داوودی باوکی، پەیامبەرێتی و دەسەڵاتی بەدەست گرت، ئەوسا (با)کان و جنییەکانی بۆ رام کرا. (ئیبن کەسیر) ئەڵێ: مەبەست بەو میراتە، میراتی دەسەڵات و پێغەمبەرایەتییە، نەك میراتی ماڵ و سامان، چونکە پێغەمبەران میراتی ماڵیان لێ نەبراوە، وەك پێغەمبەر ﷺ ئەفەرموێ: ((نحن معاشر الأنبیاء لا نورث، ما ترکناه فهو صدقة)) متفق علیه. واتە: ئێمەی کۆمەڵی پێغەمبەران میراتمان لێ نابرێ، بەڵکوهەرشتێکمان پاش خۆمان بەجێ هێشت، دەبێتە خێروسەدەقە بۆ (بیت المال)ی گشتی. ﴿ وقال یا أیها الناس علمنا منطق الطیر ﴾ سولەیمان لەرووی دەدان نان بەنیعمەتەکانی خوا وتی: خەڵکینە! ئێمە فێری زمان ودەنگ وئاوازی باڵندە کراوین تێگەیەنراوین و ئەزانین چی ئەڵێن. بەڵێ.. زۆرێکی زۆرینە لەم چەرخەدا هەوڵیان داوە بۆ تێگەیشتن لەسەداو ئاوازی پەلەوەرەکان، ئەوەتا زۆربەیان خەریکە لێیان تێ دەگەن. هاوارو دەنگی برسییەتی، تینوویەتی، سەرما، گەرما، دوژمن بێتە سەری.. هتد. لەو سەردەمەیشدا خوا سولەیمانی فێری زمانی پەلەوەر کرد، وەك بفەرموێ: ئێستا ئێوە هیچی لێ نازانن، بەڵام ڕۆژێك دێت خەڵکی لێیان تێ دەگاو ئەیزانن. ﴿ وأوتینا من کل شئ ﴾ لەهەموو شتێك -لەوانەی پێویستمان پێیان هەیە- بەشێکمان پێ دراوە بۆ بەڕێوەبردنی حکوومەت و دەسەڵاتەکەمان ﴿ إن هذا لهو الفضل المبین ﴾ بەراستی ئەمە فەزڵ و بەهرەیەکی روون و ئاشکرایە، کە خوا لەگەڵ ئێمەی کردووە ﴿ ١٧: وحشر لسلیمان جنوده من الجن والإنس والطیر ﴾ یەکێ لەو بەهرانەش ئەمەیە کە: هەرچی سەربازولەشکری سولەیمان هەبوو، دەستە دەستە تێکەڵاو لەجننی و، لە ئادەمی و، باڵندە، بۆئەوەی دەسەڵاتی پاشایەتی دەرکەوێ لە شزێنێکدا کۆکرانەوە، بەڵێ پێویستە دەسەڵاتداری موسڵمان هێزو وزەی ببێ، بەتایبەت لەم چەرخەدا ﴿ فهم یوزعون ﴾ جا ئەوان دەستە دەستە نمایش کران و ڕێك و پێك ڕاگیران ودەڕۆیشتن وەك یاسای سوپا، سەرەتاو کۆتایی بۆ دیاری کرا، تا لەڕۆیشتندا زۆر بەڕێك و پێك بچن و پێشی یەك نەکەون.

سولەیمان و بوهلی مێروولان:

لەم ئایەتانەشدا یەکێ تر لەو بەهرانە بە سولەیمان درابوو - تێگەیشتن لە وتوێژی مێروولە- دەخاتە روو: ﴿ ١٨: حتی إذا أتوا علی واد النمل ﴾ تا گەیشتنە دۆڵی مێروولان لەشامدا وەك قەتادە دەڵێ. ﴿ قالت نملة یا أیها النمل ادخلوا مساکنکم ﴾ مێروولەیەکی مێچکە

هـاواری کـردو وتی: ئەی مێروولەکان! بچنـەوە ناوماڵ و کون و جێگاکانتانەوە ﴿ لا یحطمنكم سـلیمان وجنوده وهم لا یشعرون ﴾ با سولەیمان وسوپاکەی بێئاگایانە پێشێلتان نەکەن، واتە: ئەگەر پێتان بزانن لەشکرێکی بەبەزەیین و شتی وا ناکەن ﴿ ١٩: فتبسم ضاحکا من قولها ﴾ ئینجا سـولەیمان لە بیستنی وتەی مێروولەکە (نـەوەك پێتـان نەزانن) کەیف خـۆش بـوو و زەردەخەنەیەکی کـردو پێکەنی واتە: لەشـکرێکی بەسـۆزو میهرەبانن، خۆئەگەر بزانن پێ بەمێروولەشـدا نانـێن ﴿ وقال رب أوزعنی أن أشکر نعمتک التـی أنعمت علی وعلی والدی ﴾ سـولەیمان وتی: ئەی پەروەردگاری من! وا ڕامم بێنە تابتوانم هەمووکات سوپاسـی ئەو نیعمەتانەت بکەم کە ڕشتووتن بەسەر من ودایك و باوکمدا ﴿ وأن أعمـل صالحا ترضـاه ﴾ وکۆمەکیم بکە تاهەمیشـە کارێکی چاك وباشـی وائەنجام بدەم، تۆ پێی ڕازی وخۆشنوود بیت ﴿ وأدخلنی برحمتک فی عبادک الصالحین ﴾ و بە لوتف و میهرەبانی خۆشـت بمخەرە ڕیزی بەندە چاککارەکانتەوە. بەڵێ.. هەرکەسـێك کەمێك لەژیان و سیاسـەتی مێروولـە بکۆڵێتەوە، زیاتـر ملکەچی بڕیارو فەرمانەکانیخوا ئەبێت، بۆیەش لێرەدا بەو شێوەیە باسی مێروولە ئەکات ،کـە بزانرێ مێروولەش -وەکـو ئادەمیزاد- خاوەنی عەقڵ و تەگبیرو ڕاوێژو سیاسـەتێکی تایبەتـی خۆیەتی، دەفامن خۆیان لەتیاچوون و بەژێرپێ بوونەوە لابدەن.

سولەیمان لە پەپوو سێمانە دەگەڕێ:

پاشـای زیرەك ودڵسۆز هەمیشە لە حاڵی لەشکرەکەی دەپێچێتەوەو دەپرسـێت: ﴿ ٢٠: وتفقـد الطیر ﴾ سـولەیمان ﷺ وەك باوی پاشاکان کەوتە پەیجووری باڵندەوە ﴿ فقال ما لی لا أری الهدهد ﴾ وتـی: چیمە پەپووسـێمانە نابینم؟ ﴿ أم کان مـن الغائبین ﴾ یان لێرە نییەو لەنادیارانە؟ ﴿ ٢١: لأعذبنه عذابا شدیدا ﴾ سولەیمان هەڕەشـەی لێدەکات و ئەڵێت: مەرج بێ لەسـەر ئەمە سزایەکی زۆرتوندی بدەم ﴿ أو لأذبحنه ﴾ یا سـەری بڕم بۆئەوەی ئەوانیتر پەندی لێ وەربگرن ﴿ أولیأتینی بسـلطان مبین ﴾ یان بەڵگەیەکی روونم بۆ دێنێ، بابزانم هۆی نادیاریەکەی چییە؟.

پەپووسلێمانەو دەنگ و باسەکەی (سەبا):

پەپووسـلێمانە چەندەی پێدەچێـت، پاشـان دەگەڕێتەوە،وەکو دەفەرموێ: ﴿ ٢٢: فمکث غیر بعید فقال أحطت بما لم تحط به ﴾ زۆری نەخایاند هاتەوەو وتی: من ئاگاداری شـتێك بووم کە تۆ تا ئێستا ئاگات لێ نەبووە و پێت نەزانیوە ﴿ وجئتک من سبإ بنبإ یقین ﴾ وە من لەشـاری (سەبا)ی‌یەمەنەوە هاتووم بۆلات بە هەواڵێکیواوە هیچ شکت لە ڕاستی نەبێ!! ﴿ ٢٣: إنی وجدت أمرأة تملکهم ﴾ هەواڵەکەیش ئەمەیە لەوگەشتەمدا، ئافرەتێکم دیت لەوێ پاشایەتی دەکـردن، وەك (قورتوبـی)دەڵێ بەناوی بەڵقیـس فەرمان ڕەوایی و سـەرداری مەملەکەتەکـەی دەکردن، ئەوانیـش ملکەچی بوون

إِنِّي وَجَدتُّ ٱمۡرَأَةٗ تَمۡلِكُهُمۡ وَأُوتِيَتۡ مِن كُلِّ شَيۡءٖ وَلَهَا عَرۡشٌ عَظِيمٞ ﴿٢٣﴾ وَجَدتُّهَا وَقَوۡمَهَا يَسۡجُدُونَ لِلشَّمۡسِ مِن دُونِ ٱللَّهِ وَزَيَّنَ لَهُمُ ٱلشَّيۡطَٰنُ أَعۡمَٰلَهُمۡ فَصَدَّهُمۡ عَنِ ٱلسَّبِيلِ فَهُمۡ لَا يَهۡتَدُونَ ﴿٢٤﴾ أَلَّا يَسۡجُدُواْۤ لِلَّهِ ٱلَّذِي يُخۡرِجُ ٱلۡخَبۡءَ فِي ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلۡأَرۡضِ وَيَعۡلَمُ مَا تُخۡفُونَ وَمَا تُعۡلِنُونَ ﴿٢٥﴾ ٱللَّهُ لَآ إِلَٰهَ إِلَّا هُوَ رَبُّ ٱلۡعَرۡشِ ٱلۡعَظِيمِ۩ ﴿٢٦﴾ ۞قَالَ سَنَنظُرُ أَصَدَقۡتَ أَمۡ كُنتَ مِنَ ٱلۡكَٰذِبِينَ ﴿٢٧﴾ ٱذۡهَب بِّكِتَٰبِي هَٰذَا فَأَلۡقِهۡ إِلَيۡهِمۡ ثُمَّ تَوَلَّ عَنۡهُمۡ فَٱنظُرۡ مَاذَا يَرۡجِعُونَ ﴿٢٨﴾ قَالَتۡ يَٰٓأَيُّهَا ٱلۡمَلَؤُاْ إِنِّيٓ أُلۡقِيَ إِلَيَّ كِتَٰبٞ كَرِيمٌ ﴿٢٩﴾ إِنَّهُۥ مِن سُلَيۡمَٰنَ وَإِنَّهُۥ بِسۡمِ ٱللَّهِ ٱلرَّحۡمَٰنِ ٱلرَّحِيمِ ﴿٣٠﴾ أَلَّا تَعۡلُواْ عَلَيَّ وَأۡتُونِي مُسۡلِمِينَ ﴿٣١﴾ قَالَتۡ يَٰٓأَيُّهَا ٱلۡمَلَؤُاْ أَفۡتُونِي فِيٓ أَمۡرِي مَا كُنتُ قَاطِعَةً أَمۡرًا حَتَّىٰ تَشۡهَدُونِ ﴿٣٢﴾ قَالُواْ نَحۡنُ أُوْلُواْ قُوَّةٖ وَأُوْلُواْ بَأۡسٖ شَدِيدٖ وَٱلۡأَمۡرُ إِلَيۡكِ فَٱنظُرِي مَاذَا تَأۡمُرِينَ ﴿٣٣﴾ قَالَتۡ إِنَّ ٱلۡمُلُوكَ إِذَا دَخَلُواْ قَرۡيَةً أَفۡسَدُوهَا وَجَعَلُوٓاْ أَعِزَّةَ أَهۡلِهَآ أَذِلَّةٗۚ وَكَذَٰلِكَ يَفۡعَلُونَ ﴿٣٤﴾ وَإِنِّي مُرۡسِلَةٌ إِلَيۡهِم بِهَدِيَّةٖ فَنَاظِرَةُۢ بِمَ يَرۡجِعُ ٱلۡمُرۡسَلُونَ ﴿٣٥﴾

﴿ وأوتیت من کل شـیئ ﴾ وە لەهەمووشـتێکی پێدراوە: سامان و دارایی و لەشکروسوپاو هێزو دەسەڵاتی زۆر ﴿ ولها عرش عظیم ﴾ تەختێکیپاشایەتی گەورەشی هەیەو ڕازێنراوەتەوە بەزێڕو گەوهەرو مـرواری و، لـە کۆشـکێکی سەرسـوڕهێنەردایە ﴿ ٢٤: وجدتها وقومها یسجدون للشـمس من دون الله ﴾ لەڕووی بیروباوەڕیشەوە دیتـم کە خـۆی و گەلەکەی لەباتی خوا کڕنـووش بۆخۆر دەبەن ﴿ وزین لهم الشـیطان أعمالهم ﴾ و شەیتان کارەکانی لەپێش چاو شـیرین کردوون ﴿ فصدهم عن السـبیل ﴾ بەوەش ڕێگای ڕاستی لێگرتـوون ﴿ فهم لا یهتدون ﴾ ئیتر ڕێیهـەق دەرناکەن ﴿ ٢٥: ألا یسـجدوا لله الذی یخرج الخبأ فی السـموات والأرض ﴾ دەبوو کڕنـووش نابەن بۆ ئەوخوایە کەشـتی شـاراوە -لە ئاسمانەکان و زەویدا- بە دیار دەخا ﴿ ویعلم ما تخفون وما تعلنون ﴾ دەشزانێت چیدەشـارنەوەو، چیش ئاشـکرا دەکەن لەڕازو نیـاز، لە تۆمەو دانەوێڵـە ﴿ ٢٦: الله لا إلـه إلا هـو رب العـرش العظیـم ﴾ ئەو

زاتەی کە جگە لەخۆی، هیچ پەرسـراوێکیتر نییەو، پەروەردگارو خاوەنی عەرشـی گەورەیـە، تەنها ئـەو کاروبـاری بوونەوەری بەدەسـتە. (تا ئێرە وتەی پەپووەکە بوو). بەڵێ.. بانگبەرانی خێرو چاکە، هـەردەم دەبێ ڕێزیـان لێ بگیردرێ، بۆیـە پێغەمبەریش ﷺ وەك ئەبووهورەیـرە ئـەڵێ: ((نهى رسـول الله ﷺ عن قتل أربع مـن الدواب: النملة والنحلة والهدهد والصـرد)) (رواه الإمام أحمد وأبوداوود وإبن ماجه). لە کوشتنی چوار جۆر لەجووڵندە ڕێیگرت: مێروولە، مێشە هەنگ، پەپووسلێمانە، ئەو جۆرە چۆلەکانەیش کە سـەرودەنووکیان گەورەیەو (حشرات) و جانەوەر دەخۆن. ﴿ ٢٧: قال سـننظر أصدقت أم كنت من الكاذبين ﴾ سولەیمان ﷺ وتی بـە پەپوو: ئێمە لەم گوفتارەی تۆ دەکۆڵینەوە، تا بزانین ڕاسـتت وت و لەڕاستگۆیانی، یان لەڕیزی درۆزنانی؟.

سولەیمان نامە دەنێرێ بۆ بەلقیسی شا:

پاشـان سـلێمان نامەیەکی نووسـی و، مۆری کردو دایەدەسـتی پەپـوو وتی: ﴿ ٢٨: إذهـب بكتابى هذا فألقه إليهـم ﴾ برۆ ئەم نامەیـەم ببە ولەشـوێنێکی بەرچاودا بۆیان فڕێ بـدە ﴿ ثم تول عنهم ﴾ پاشـان بگـەڕێ دواوەو لەشـوێنێکا خۆت حەشـار بدە لێیـان بـا نەتبینن ﴿ فانظـر ماذا يرجعون ﴾ ئینجا سـەرنج بدە وەڵامیـان چییەو لەناو خۆیاندا چ ڕەدێك ئەدەنەوە، جا پاش ئەوە پەپوسلێمانە نامەکە لەسولەیمان وەرئەگرێو، دەیبات بۆ بەڵقیس و، ئەیخاتە کۆشـیەوە ﴿ ٢٩: قالت يا أيهـا الملأ إنى ألقى إلى كتاب كريـم ﴾ دوای ئەوە کە پەپوسـلێمانەکە نامەکەی گەیاندو بەڵقیس خوێندیەوە، ئیتر دەسـت بەجێ پیاوانی پلەداری سوپاو مەملەکەتەکەی کۆکـردەوەو وتی: ئەی گەورە پیاوانی مەملەکەت ویلەدارانی سوپا! بەڕاستی من نامەیەکی ڕێزدارو گرنگ و پیرۆزیان بۆهاوێشتووم. (مەراغی) ئەڵێت: دیارە پەپووسلێمانەکە زۆر بەپەلە نامەکەی گەیاندووە، زۆریش وریاو هۆشیار بووە، توانیویەتی لێیان تێبگات، شـاژن بەڵقیس پێئەچێ دەسـتەیەك لە وەرگێڕانی لا بووبـێ.. بۆیە خـێرا نامەکەیان بۆ وەرگێڕاو تێیـان گەیاند، بەڵێ هەمـوو نوێنـەرو وەفدێك ئەبـێ بۆماوەیەك کوڕەکـە چۆڵ بکات ودەرفەتێك بدەن بەوانەی کە نامەیان بۆ بردوون، تا لەناو خۆیاندا مەشـوەرەتێ بکەن و، بکۆڵنەوەو ئەنجامێك بەدەست بێنن. ﴿ إنه من سـليمان ﴾ کە بەڕاستی نامەکە لە سولەیمانەوە هاتووە ﴿ ٣٠: وإنه بسم الله الرحمن الرحيم ﴾ لەپاشا نامەکەی خوێندەوە بۆیان و وتی ئەم نامەیە تیانووسراوە (بسم الله الرحمن الرحيم) واتە: دەبێ هەموو کارو بارێك تەنها بەناوی خوای بەخشـندەی میهرەبانەوە بکرێت ﴿ ٣١: ألا تعلوا على وأتونى مسـلمين ﴾ وخۆتان بەبەرز مەگرن و دەعیەو فیز بەسەرمدا مەکەن -وەك باوی پاشاکان- وەرن موسڵمان ببن و، واز لەخۆرپەرستی بێنن. بەڵێ ئەگەرچی نامەیەکی زۆر کورت بوو، بەڵام گەلێ کاروباری ئایین ودونیایانی تێدا بوو.

بەلقیس مەشوەرەت دەکا بە پیاو ماقوڵان:

﴿ ٣٢: قالت يا أيها الملأ أفتونى فى أمرى ﴾ ئینجا بەڵقیس وتی: ئەی کۆمەڵی باڵای مەملەکەت! ڕای خۆتان دەربڕن، سـەبارەت بەو نامەیە هاتووە بۆم چیبکەم باشـە؟ ﴿ ماكنت قاطعة أمرا حتى تشـهدون ﴾ من قەت بێ ئامادەبـوون و ڕاوەرگرتن و ڕەزامەندی ئێوە بڕیارم لەسـەر هیچ شـتێك نەداوە، دیارە لـەم ڕاوەرگرتنەدا ژیری و هۆشـیاریی ئەو ئافرەتە شـایە دەرئەکـەوێ.. خۆئەمیش -مەشـوەرەت وڕاوێژ- بنەمایەکی زۆر گەورەو گرنگە لە ئیسلامدا ﴿ ٣٣: قالوا نحن أولوا قوة وأولوا بأس شديد ﴾ ئەنجوومەنەکەی وتیان: ئێمە خاوەن هێزو دەسـەڵاتێکی سەختی تەواوی جەنگین ﴿ والأمر إليک فانظرى ماذا تأمرين ﴾ فەرمانیش بۆتۆیە، تەماشا بکـەو، تێفکرە بەچی فەرمانمان پـێ ئەدەیت ﴿ ٣٤: قالت إن الملوک إذا دخلوا قرية أفسدوها ﴾ بەڵقیس کاتێ هەستی کرد کە ئەنجوومەنەکەی حەزیان لەجەنگە، ویسـتی ڕێگای ڕاستیان بۆ ڕوون بکاتـەوە، بۆیە وتی: بێگومان پاشـایان هەر کاتێ بەجەنگ بچنە هەر شـارو ئاوەدانییەکەوە، خراپ و وێـران وکاولی دەکەن ﴿ وجعلوا أعزة أهلها أذلة ﴾ و بەرێزان و پیاوماقوڵانی ئەو شوێنەش بە کوشتن ودیل کردن و تاراندن و زەلیل و بێ ڕێزدەکەن ﴿ وكذلک يفعلون ﴾ هەر ئاوا بوون و، هەر بەوجۆرەدەکەن، بەڵقیس حەزی بەئاشتییەو، دەشـیەوێ سولەیمان تاقی بکاتەوە بزانێ پێغەمبەرە، یان پاشـایە بۆیە دەڵێ ﴿ ٣٥: وإنى مرسـلة إليهم بهدية ﴾ وامن دیارییەکـی بەنرخیان بۆدەنێرم، بزانم پاشـایە، یـان پەیامبەرە؟ چونکە ئەگەر وەری نەگرت و، گوێی لە ماڵ وسامان نەبوو، دیارە بێگومان ئەوە پەیامبـەرەو، هەر ئەبێ ئێمەش پەیرەوی لێ بکەین و، بچینە سەر ئایینەکەی ﴿ فناظرة بم يرجع المرسلون ﴾ ئەوسا چاوەڕوان دەبم بزانم نـێرراوەکان بەچییەوە ئەگەڕێنەوە؟ ﴿ ٣٦: فلما جاء سليمان قال أتمدونن بمال ﴾ جا کاتێ نوێنەرەکەی بەڵقیس هاتە لای سولەیمان" بەودیارییەوە بۆی ناردبوو، ئیترسولەیمان زۆر تووڕە بوو و ڕقی هەڵسـاو وتی: ئایا ئەتانەوێ بەسـامان ودارایی دونیا هاوکاریم بکەن؟ ﴿ فما آتانى الله خير مما آتاكم ﴾ شتیی وا، هەرگیز نەگونجاوە، چونکە ئەوسـامان ودەسەڵاتەی خوا پێیداوم زۆر لەوەی کەبەئێوەیداوە چاکترە ﴿ بل أنتم بهديتكم تفرحون ﴾

نا.. من بەدیاری وسامانی ئێوە دڵخۆش نیم، بەڵکوئەوە هەرئێوەن کە بەدیاریخۆتان دڵشاد ئەبن ﴿ ٣٧: إرجع إليهم ﴾ ئەی نوێنەری بەلقیس! بگەڕێرەوە لایان ﴿ فلنأتينهم بجنود لا قبل لهم بها ﴾ پێیان بڵێ: دەبێ لەشکرێکیان بۆ بێنم کە نەیان دیبێت و هەرگیز نەتوانن رووبەرووی بووەستن لەکاتی جەنگدا ﴿ ولنخرجنهم منها أذلة وهم صاغرون ﴾ وە دەبێ لە(سەبا)بە زەلیلی دەریان بکەین سەر شۆڕبن، ئەگەر ملکەچ نەکەن.

هێنانی تەختەکەی بەلقیس:

جا کە نوێنەرەکانی بەلقیس لای سولەیمان گەڕانەوەو، هەواڵەکەیان بۆگێڕایەوە ﴿ ٣٨: قال ياأيها الملأ أيكم يأتيني بعرشها قبل أن يأتوني مسلمين ﴾ وتی: سوێند بە خوا من هەر ئەمزانی (سولەیمان) پاشا نییەو، ناتوانین زاڵ ببین بەسەریا، بۆیە بۆجارێکی تر بەلقیس ناردیەوە بۆلای سولەیمان کەدەمەوێ خۆم وپیاوەگەورەکانی مەملەکەتم سەرتان لێ بدەین و، مەشۆرەتێ بکەین و، بزانین چۆن ئەبێ و، چیت ئەوێ.

هێندێ تەفسیر ئەڵێن: (بەلقیس) دوازدە هەزار فەرماندەو پیاو هەڵکەوتەی مەملەکەتەی لەگەڵ خۆی برد، سولەیمانیش کە دڵنیابوو ئەوان دێن، چاودێری بۆدانان، بۆ ئەوەی کەهەرکە نزیك بووەوە، هەواڵی بدەنێ، بۆیەئەمیش گشت ناودارانی سوپاکەی کۆکردەوەو وتی: گەورەوماقوڵان! کامتان ئەتوانێ‌هەرئێستا تەختی پاشایەتییەکەی بەلقیسم بۆ بێنێ، پێش ئەوەی بگەنەلام؟ سولەیمان ئەیەوێ هەندێ لە دەسەڵاتی خوای نیشان بدات کە پێی بەخشیوە، هەتا باشترکار بکاتە سەر بەلقیس بۆبڕواهێنان ﴿ ٣٩: قال عفريت من الجن ﴾ دێوێکی زەبەلاح و زۆر بەهێزو بە توانا لە جنۆکەکان وتی: ﴿ أنا آتيک به قبل أن تقوم من مقامک ﴾ ئەمن پێش ئەوەی لەجێچگەی خۆت هەڵسیت ودەوام تەواوبێت بۆتی دێنم.

(سوودی)دەڵێ: هەموو رۆژێ هەرلەبەیانی تا نیوەڕۆ لە سەر تەختی دادگا دادەنیشت، واتە: من لەو ماوەیەدا فریات ئەخەم ﴿ وإني عليه لقوي أمين ﴾ وە من بۆ ئەوکارە بە هێزودەست پاکم،ئامادەم هەروەکو خۆی بیهێنمە بەردەستت ﴿ ٤٠: قال الذي عنده علم من الكتاب ﴾ بەڵام یەکێ لەوانەی کە شارەزایی لە کتێبی ئاسمانی هەبوو -ئیتر سولەیمان خۆی بووبێ، یا خود پیاوێکی‌تری‌صالح بووبێ، یان زانایەك بووبێ لەجنییەکان- وتی: ﴿ أنا آتيک به قبل أن يرتد إليک طرفک ﴾ من پێش ئەوەی چاو بنێیت بە یەکا بۆتی‌دێنم، بەڵێ لە ماوەی چاوتروکانێکا عەرشەکەی بەلقیسی هێنایە بەردەستی، ئیتر ئایا چۆنی هێنا؟ چی بەکارهێنا؟ چی ئەزانی؟ هیچ جۆرە شتێك لەوانە لەقورئانەکەدا دیاری نەکراوە، دڵنیاشبە، ئەگەر پێویست بوایە، خوایگەورە روونی دەکردەوە ﴿ فلما رآه مستقرا عنده ﴾ جا کاتێ سولەیمان دیتی واتەختەکەی بەلقیس لەلای ئامادەوحازرە ﴿ قال هذا من فضل ربي ﴾ وتی: ئەمەش هەرلەبەش و بەهرەکانی پەروەردگاریمنە ﴿ ليبلوني

فَلَمَّا جَآءَ سُلَيْمَٰنَ قَالَ أَتُمِدُّونَنِ بِمَالٍ فَمَآ ءَاتَىٰنِۦَ ٱللَّهُ خَيْرٌ مِّمَّآ
ءَاتَىٰكُم بَلْ أَنتُم بِهَدِيَّتِكُمْ تَفْرَحُونَ ﴿٣٦﴾ ٱرْجِعْ إِلَيْهِمْ فَلَنَأْتِيَنَّهُم
بِجُنُودٍ لَّا قِبَلَ لَهُم بِهَا وَلَنُخْرِجَنَّهُم مِّنْهَآ أَذِلَّةً وَهُمْ صَٰغِرُونَ ﴿٣٧﴾ قَالَ
يَٰٓأَيُّهَا ٱلْمَلَؤُا۟ أَيُّكُمْ يَأْتِينِى بِعَرْشِهَا قَبْلَ أَن يَأْتُونِى مُسْلِمِينَ ﴿٣٨﴾
قَالَ عِفْرِيتٌ مِّنَ ٱلْجِنِّ أَنَا۠ ءَاتِيكَ بِهِۦ قَبْلَ أَن تَقُومَ مِن مَّقَامِكَ ۖ وَإِنِّى
عَلَيْهِ لَقَوِىٌّ أَمِينٌ ﴿٣٩﴾ قَالَ ٱلَّذِى عِندَهُۥ عِلْمٌ مِّنَ ٱلْكِتَٰبِ أَنَا۠ ءَاتِيكَ
بِهِۦ قَبْلَ أَن يَرْتَدَّ إِلَيْكَ طَرْفُكَ ۚ فَلَمَّا رَءَاهُ مُسْتَقِرًّا عِندَهُۥ قَالَ هَٰذَا
مِن فَضْلِ رَبِّى لِيَبْلُوَنِىٓ ءَأَشْكُرُ أَمْ أَكْفُرُ ۖ وَمَن شَكَرَ فَإِنَّمَا يَشْكُرُ
لِنَفْسِهِۦ ۖ وَمَن كَفَرَ فَإِنَّ رَبِّى غَنِىٌّ كَرِيمٌ ﴿٤٠﴾ قَالَ نَكِّرُوا۟ لَهَا عَرْشَهَا
نَنظُرْ أَتَهْتَدِىٓ أَمْ تَكُونُ مِنَ ٱلَّذِينَ لَا يَهْتَدُونَ ﴿٤١﴾ فَلَمَّا جَآءَتْ قِيلَ
أَهَٰكَذَا عَرْشُكِ ۖ قَالَتْ كَأَنَّهُۥ هُوَ ۚ وَأُوتِينَا ٱلْعِلْمَ مِن قَبْلِهَا وَكُنَّا مُسْلِمِينَ
﴿٤٢﴾ وَصَدَّهَا مَا كَانَت تَّعْبُدُ مِن دُونِ ٱللَّهِ ۖ إِنَّهَا كَانَتْ مِن قَوْمٍ كَٰفِرِينَ
﴿٤٣﴾ قِيلَ لَهَا ٱدْخُلِى ٱلصَّرْحَ ۖ فَلَمَّا رَأَتْهُ حَسِبَتْهُ لُجَّةً وَكَشَفَتْ عَن
سَاقَيْهَا ۚ قَالَ إِنَّهُۥ صَرْحٌ مُّمَرَّدٌ مِّن قَوَارِيرَ ۗ قَالَتْ رَبِّ إِنِّى
ظَلَمْتُ نَفْسِى وَأَسْلَمْتُ مَعَ سُلَيْمَٰنَ لِلَّهِ رَبِّ ٱلْعَٰلَمِينَ ﴿٤٤﴾

ءأشكر أم أكفر ﴾ بوئەوەی تاقیم بکاتەوە: ئایاسوپاسگوزاریی ئەکەم، یا سپڵە وبەدنمەك و نەزان ئەبم ﴿ ومن شكر فإنما يشكر لنفسه ﴾ خۆهەر کەسێك سوپاسگوزار بوو، بۆخۆی دەکاو، کەڵکەکەی بۆخۆی ئەگەڕێتەوە ﴿ ومن كفر فإن ربي لغني كريم ﴾ کێش سپڵەوناشوکربوو، ئەوە بێگومان پەروەردگاری من، خوایەکی بێ نیازەو بەبەخشندە. ئیمامی (موسلیم) یش ئەم فەرموودەیەی هێناوە کە: خوای گەورە لەفەرموودەی (قودسی) دا فەرموویەتی: ((یاعبادی! لـو أن أولكم وآخركم وإنسكم وجنكم، كانوا على أتقى قلب رجل منكم، ما نقص ذلک من ملكي شيئا، ياعبادي! لو أن أولكم وآخركم، وإنسكم وجنكم، كانا على أفجر قلب رجل منكم، ما نقص ذلک من ملكي شيئا، يا عبادي! إنماهي أعمالكم أحصيها لكم، فمن وجد خيرا فليحمد الله، ومن وجد غير ذلک فلا يلومن إلا نفسه)).

سولەیمان ژێری بەلقیس دە ئەزموێنێ:

﴿ ٤١: قال نكروا لها عرشها ﴾ بەڵێ، تەختەکەی بەڵقیس هێنرایە بەردەستی سولەیمان و، بەڵقیسیش هەر بەرێوەیە، جا بۆئەوە ژێری ومەزننەی بیروهۆشی بەڵقیس بۆسلێمان دەرکەوێ وتی: رەنگ و رووی تەختی پاشایەتییەکەی بۆ بگۆرن، (موجاهید) دەڵێ: رەنگی سووری گۆرا بەزەرد، زەرد بە سوور، سەوز بەسوور، وە هەروەها. (عیکرەمە) دەڵێ: دەسکارییەکی باش کرا. ﴿ ننظر أتهتدى أم تكون من الذين لا يهتدون ﴾ سەرنج دەدەین ئایا رێی پێدەبات و ئەیناسێتەوە وئەزانێ تەختەکەی خۆیەتی" یان رێی پێ نابات و نایناسێتەوە ﴿ ٤٢: فلما جاءت قيل أهكذا عرشك ﴾ کاتێ شاژن هات و گەیشت، پێی وترا: ئایا تەختی پاشایەتی تۆ وابوو؟ ﴿ قالت كأنه هو ﴾ ئەویش زۆر بە ژیرانە وەڵامیدایەوەو وتی: هەردەڵێی خۆیەتی، بە تەواویدانی پیادا نەنا، هەرچەندە زۆر لەوئەچوو" ﴿ وأوتينا العلم من قبلها وكنا مسلمين ﴾ ئێمە پێش ئەمەش ئاگادار کرابووین دەربارەی دەسەڵاتی سولەیمان، وهەر گوێبەفەرمان وتەسلیم بووین ﴿ ٤٣: وصدها ما كانت تعبد من دون الله ﴾ وەئەوەش، (واتە: خۆر)بوو کە (بەڵقیس) لەباتیخوا دەیپەرست، ئەوی گێرایەوە لە باوەرهێنان بەخوا ﴿ إنها كانت من قوم كافرين ﴾ چونکە بە راستی کاتی خۆی ئەو لەگەل وکۆمەڵێکی بێ باوەربوو، واتە: تا نەهاتە لای سولەیمان موسڵمان نەبوو ﴿ ٤٤: قيل لها ادخلى الصرح ﴾ جاپێش ئەوەی بەڵقیس بگاتە لای سولەیمان کۆشکێکی سەیری بۆئامادە کردو شووشە پۆشی کردو، لە ژێریشییەوە ئاوو رووبار ئەهات ودەرۆیشت، ماسی وشتی دەریایی بەنێویا هاتووچۆیان دەکرد، بۆئەوەی دەسەڵاتی خۆی پێنیشان بدات! جا ئەوەبوو کەموڵك ودەسەڵاتەکەی سولەیمانی دیت، ئەوسا ملکەچ بوو بەفەرمانی خواو، بۆیشی دەرکەوت سولەیمان پێغەمبەری خوایە. ئیمامی (ئیبن کەسیر) ئەڵێ: ئەو ریوایەتانەی بەجۆری تر هێنراون لەبارەی هۆی لاق هەڵکردنی بەڵقیس: (منكر وغريب جدا) پاشانیش ئەڵێ: ئەشگونجێ لە گومان و وەهمی (عەتای کوری سائیب)بێ، بەرامبەر بە (ئیبن عەبباس). بەڵێ کاتێ هاتەپێشەوە، پێی وترا: وەرە نێوکۆشکەوە ﴿ فلما رأته حسبته لجة ﴾ جا کە مەلیکە لێی روانی پێی وابوو ئاوێکی زۆروزەبەندە، کە ئەگەر بەسەریا بروا لاقی تەرئەبێت ﴿ وكشفت عن ساقيها ﴾ بۆیە هەردوولاقی خۆی هەڵکرد (وپاوو پووزی دەرکەوت) تا لە ئاوەکە بپەرێتەوەو لاقی تەرنەبێ ﴿ قال إنه صرح ممرد من قوارير ﴾ سولەیمان بەبەڵقیسی وت: بەراستی ئەوپانتایی کۆشکە تۆدەیبینیت شووشە بەندەو ئاو نییە، واتە: پێویست ناکات لاقت هەڵبکەیت ﴿ قالت رب إنى ظلمت نفسى ﴾ بەڵقیسیش کە ئەوکۆشك وتەلارو دەسەڵاتەی چاوپێکەوت وتی: ئەیپەروەردگاری من! بێگومان من تائێستا ستەمم لەخۆم کردووە "کە خۆرم پەرستووە" ﴿ وأسلمت مع سليمان لله رب العالمين ﴾ وەلە ئێستاوە لەگەڵ سولەیماندا ملکەچ و تەسلیمی خوای پەروەردگاری جیهانەکان بووم. دەسائێوەش ئەی سەرزلەکانی قورەیش! دەعیە نەتانگرێ کە باوەر بێنن بەئاییني ئیسلام وموحەممەد بکەنە پێغەمبەری خۆتان، و هەردوو پێکەوە ملکەچی خوابن، ئەها بەڵقیس سولەیمانی قبووڵ کرد بەپێغەمبەرو، هەردووش پێکەوە ملکەچی خوابوون.

نێوان ساڵح و (سەموود):

جا دێتە سەرباسی داستانی سێیەمی سوورەتەکە (صالح پێغەمبەرﷺ) بە کورتەیەك ئەفەرموێ: ﴿ ٤٥: ولقد أرسلنا إلى ثمود أخاهم صالحا أن اعبدوا الله ﴾ بێگومان ئێمە براکەیانمان (صالح) ناردەلای هۆزی سەموود وپێی وتن: تەنها خوا بپەرستن ﴿ فإذا هم فريقان يختصمون ﴾ کەچی ئەوان لەبەرامبەر ئەوقسەوە بوونە دوودەستەی دژبەیەك: موسڵمان وبێ باوەر، جا لەنێوانیاندا بووبە قرەقرو دەمەقاڵێ سەبارەت بەو بەرنامەیە بۆی هێنابوون: (قال الملأ الذين استكبروا من قومه للذين استكبروا إنا بالذى آمنتم به كافرون) (٧/٧٥-٧٦) ﴿ ٤٦: قال ياقوم لم تستعجلون بالسيئة قبل الحسنة ﴾ صالحیش ﷺ وتی: ئەی قەوم وهۆزیمن! بۆچیتالووکە دەکەن بەسزا، پێش چاکەو رەحمەت؟ واتە: لەباتی داوای سزا وبەڵا، داوای فەزڵ و رەحمەتی خوا بکەن؟ ﴿ لولا تستغفرون الله لعلكم ترحمون ﴾ بۆچی داوای لیبووردن لەخوا ناکەن بۆخۆشبوون لەگوناهەکانتان، بەلشکو رەحمەتان پێ بکرێ ولێتان خۆشیببێ ﴿ ٤٧: قالوا اطيرنا بك وبمن معك ﴾ کەچی دوای ئەو هەموو ئامۆژگاریەیان وتیان: ئێمەش تۆو وئەوکەسەش کەلەگەڵ تۆن، بەمایەی شوم و بەدکاری دەزانین، واتە: ئەم گرانیی وقات وقریو نەگبەتییە هەرلەنێو چاوانی ئێوەی ئەناسین ﴿ قال طائركم عند الله ﴾ ئەویش وتی: نەخێر.. ساڵینەهاتتان و، شووم ونەگبەتیتان لای خوایە ﴿ بل أنتم قوم تفتنون ﴾ بەڵکو ئێوە قەوم وهۆزێکن تاقیئەکرێنەوەو لەژێر چاودێریدان وتاقیدەکرێنەوە، ئایا کاری چاکە ئەکەن، یان کاری خراپە.

فرت و فێڵی سەموودو چارەنووسیان:

﴿٤٨: وكان في المدينة تسعة رهط﴾ لەوشارەی صالحدا (حیجر) نۆ دەستە دەسەڵاتدارو سەرۆكی نەگونجاو هەبوون ﴿يفسدون في الأرض﴾ گوناح و خراپەكارییان دەكرد لەزەویدا ﴿ولا يصلحون﴾ بەلای چاكەدا نەئەچوون، فەساد ببوویە پیشەیان، هەر بەفەرمانی ئەوانیش بوو وشترەكەیان كوشت! ﴿٤٩: قالوا تقاسموا بالله﴾ جا وەك (ئیبن عەبباس)دەڵێ: دوای كوشتنی وشترەكە مەشۆرەتیان بەیەكتر كردو سوێندیان بەخوا بۆ یەكترخوارد ﴿لنبيتنه وأهله﴾ كە ئەمشەو صالح و ژن ومناڵی لەناویان دەبەین ﴿ثم لنقولن لوليه﴾ لەپاشان ئەگەر گومانێكیان لێكردین بەخاوەن خوێنەكەی ئەڵێین: ﴿ما شهدنا مهلك أهله﴾ ئەوخێزانە كە كوژراون، ئاگامان لێ نەبوو ﴿وإنا لصادقون﴾ دڵنیاشبە راستیش ئەكەین، بەڵێ هەڵسان و رۆیشتن و گەمارۆی ماڵی سالحیان دا عليه السلام، بەڵام پێش ئەنجامدانی كارەكەیان، بەفەرمانی خوا فریشتە ئەوانیان بەردە باران كرد وتیاچوون، وەك ئەفەرموێ: ﴿٥٠: ومكروا مكرا﴾ ئەوتاوانبارانە فرت وفێڵێكیان ئەنجامدا بۆ كوشتنی صالح ﴿ومكرنا مكرا﴾ ئێمەش پلانێكمان سازاند، واتە: ئێمەش نەخشەیەكی گرنگمان دارشت بۆلەناو بردونیان ﴿وهم لا يشعرون﴾ كە ئەوان ئاگایان لێ نەبوو ﴿٥١: فانظر كيف كان عاقبة مكرهم﴾ سا بنۆڕە وبیربكەوە، بزانە سەرەنجامی پیلان و كەتن وفێڵەكەیان چۆن بوو؟ ﴿أنا دمرناهم وقومهم أجمعين﴾ كە بێگومان ئێمە بەوانیشەوە هۆزەكەیانمان پێكرا لەناوبرد بەهۆی زەمین لەرزەوە ﴿٥٢: فتلك بيوتهم خاوية بما ظلموا﴾ دوای قەڵاچۆكردونیان خوا ئەفەرموێ: ئەوەش خانووەكانیان دەیان بینی كاول وچۆڵن لەبەر ستەم وناهەقییان ﴿إن في ذلك لآية لقوم يعلمون﴾ بە راستی لەوەدا بەڵگە هەیە –لەسەر دەسەڵاتی خوا– بۆ گەلێك بزانێ و پەند وەربگرێ ﴿٥٣: وأنجينا الذين آمنوا وكانوا يتقون﴾ ئەوە ئەنجامی بێباوەڕان بوو، ئەوانەش كە بڕوایان هێنابوو و پارێزكاربوون، رزگارمان كردن، واتە: ئەی موحەممەد ﷺ هەر ئاواش ئەتوانین بێ بڕواكانی سەردەمی تۆش لەناو ببەین و، خۆت و بڕوادارەكان رزگار بكەین.

ئنجا داستانی چوارەم: كە باسی پێغەمبەر لووتە عليه السلام..دێت، وەك ئەفەرموێ: ﴿٥٤: ولوطا إذ قال لقومه﴾ باسی (لووت) یش بكە، كاتێ كە بەگەلەكەی خۆی وت، بۆ ئەوەی بێدارو هۆشیار ببنەوەو، لە سزای خوا بترسن ﴿أتأتون الفاحشة﴾ ئایا ئێوە كاری زۆر دزێوو نێربازی ئەنجام دەدەن؟ كە تائێستا ئێوە نەبێ، هیچ كەسێك ئەوكارەی نەكردووە ﴿وأنتم تبصرون﴾ وەخۆیشتان ئەبینن وئەزانن ئەوجۆرەكارانە چ كارێكی بەدو ناشیرینن ﴿٥٥: أإنكم لتأتون الرجال شهوة من دون النساء﴾ ئایا رەوایە ئێوە ئارەزووی سیكسی خۆتان لای پیاوان ئەنجام دەدەن وازتان لە ژنان هێناوە؟! خۆ بۆئەنجامدانی ئەوكارە خوا ژنانی داناوە، ئەویش

وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا إِلَىٰ ثَمُودَ أَخَاهُمْ صَالِحًا أَنِ اعْبُدُوا اللَّهَ فَإِذَا
هُمْ فَرِيقَانِ يَخْتَصِمُونَ ﴿٤٥﴾ قَالَ يَا قَوْمِ لِمَ تَسْتَعْجِلُونَ
بِالسَّيِّئَةِ قَبْلَ الْحَسَنَةِ ۖ لَوْلَا تَسْتَغْفِرُونَ اللَّهَ لَعَلَّكُمْ
تُرْحَمُونَ ﴿٤٦﴾ قَالُوا اطَّيَّرْنَا بِكَ وَبِمَن مَّعَكَ ۚ قَالَ طَائِرُكُمْ
عِندَ اللَّهِ ۖ بَلْ أَنتُمْ قَوْمٌ تُفْتَنُونَ ﴿٤٧﴾ وَكَانَ فِي الْمَدِينَةِ تِسْعَةُ
رَهْطٍ يُفْسِدُونَ فِي الْأَرْضِ وَلَا يُصْلِحُونَ ﴿٤٨﴾ قَالُوا
تَقَاسَمُوا بِاللَّهِ لَنُبَيِّتَنَّهُ وَأَهْلَهُ ثُمَّ لَنَقُولَنَّ لِوَلِيِّهِ مَا شَهِدْنَا
مَهْلِكَ أَهْلِهِ وَإِنَّا لَصَادِقُونَ ﴿٤٩﴾ وَمَكَرُوا مَكْرًا
وَمَكَرْنَا مَكْرًا وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ ﴿٥٠﴾ فَانظُرْ كَيْفَ
كَانَ عَاقِبَةُ مَكْرِهِمْ أَنَّا دَمَّرْنَاهُمْ وَقَوْمَهُمْ أَجْمَعِينَ
﴿٥١﴾ فَتِلْكَ بُيُوتُهُمْ خَاوِيَةً بِمَا ظَلَمُوا ۗ إِنَّ فِي ذَٰلِكَ
لَآيَةً لِّقَوْمٍ يَعْلَمُونَ ﴿٥٢﴾ وَأَنجَيْنَا الَّذِينَ آمَنُوا
وَكَانُوا يَتَّقُونَ ﴿٥٣﴾ وَلُوطًا إِذْ قَالَ لِقَوْمِهِ
أَتَأْتُونَ الْفَاحِشَةَ وَأَنتُمْ تُبْصِرُونَ ﴿٥٤﴾ أَئِنَّكُمْ لَتَأْتُونَ
الرِّجَالَ شَهْوَةً مِّن دُونِ النِّسَاءِ ۚ بَلْ أَنتُمْ قَوْمٌ تَجْهَلُونَ ﴿٥٥﴾

پاش ئەوە بەشێوەی شەرعی مارەبكرێن ﴿بل أنتم قوم تجهلون﴾ بەڵكو ئێوە هۆزوكۆمەڵە خەڵكێكن خۆتان نەزان ئەكەن، كەپێتان وایە پیاوان جێی ئەنجامدانی ئارەزووی سێكسین!.

کۆتایی جزمی ١٩، (ولله الحمد والمنه)..

﴿٥٦: فما كان جواب قومه إلا أن قالوا أخرجوا آل لوط من قريتكم﴾ وەڵامی هۆزەكەی تەنها ئەوەندەبوو كە بەیەكتریان وت: لووت وشوێنكەوتوانی ئەو، لەشارو وڵاتەكەتان (سەدووم) دەركەن ﴿إنهم أناس يتطهرون﴾ چونكە ئەوانە خەڵكانێكن خۆیانبە پاكی رادەگرن و، لەو كارەی ئێمە بێزارن! واتە: گوایە لافی پاكی لێدەدەن و، ئەوكارە ئێمە دەیكەین ئەوان بەتاوانی دادەنێن! ﴿٥٧: فأنجيناه وأهله إلا امرأته قدرناها من الغابرين﴾ ئینجا ئێمە لووت و خانەوادەكەیمان رزگاركرد، جگە لەژنەكەی، چونكە بڕیارماندا ئەولەریزی باقی بێباوەڕەكاندا

بمێنێت تائەویش لەتەکیاندا تیابچێت" بەڵێ.. بەهۆی سەرپێچی ئافرەتەکە خۆیەوەو، رازی بوونیشی بەو کارانە کە ئەو خەڵکە ناپاکانە، ئەیانکردو، درکاندنی‌نهێنی هاتنی میوانەکانی لووت لەلای خزمەکانی، خوا لەناوی برد ﴿ ٥٨: وأمطرنا عليهم مطرا ﴾ وبارانێکمان بەسەریاندا باراند، بەڵام چ بارانێك، واتە:

﴿ فَمَا كَانَ جَوَابَ قَوْمِهِۦٓ إِلَّآ أَن قَالُوٓاْ أَخْرِجُوٓاْ ءَالَ
لُوطٍ مِّن قَرْيَتِكُمْ إِنَّهُمْ أُنَاسٌ يَتَطَهَّرُونَ ﴿٥٦﴾ فَأَنجَيْنَٰهُ
وَأَهْلَهُۥٓ إِلَّا ٱمْرَأَتَهُۥ قَدَّرْنَٰهَا مِنَ ٱلْغَٰبِرِينَ ﴿٥٧﴾ وَأَمْطَرْنَا
عَلَيْهِم مَّطَرًا فَسَآءَ مَطَرُ ٱلْمُنذَرِينَ ﴿٥٨﴾ قُلِ ٱلْحَمْدُ لِلَّهِ وَسَلَٰمٌ
عَلَىٰ عِبَادِهِ ٱلَّذِينَ ٱصْطَفَىٰٓ ءَآللَّهُ خَيْرٌ أَمَّا يُشْرِكُونَ ﴿٥٩﴾
أَمَّنْ خَلَقَ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضَ وَأَنزَلَ لَكُم مِّنَ ٱلسَّمَآءِ
مَآءً فَأَنۢبَتْنَا بِهِۦ حَدَآئِقَ ذَاتَ بَهْجَةٍ مَّا كَانَ لَكُمْ
أَن تُنۢبِتُواْ شَجَرَهَآ أَءِلَٰهٌ مَّعَ ٱللَّهِ بَلْ هُمْ قَوْمٌ يَعْدِلُونَ ﴿٦٠﴾
أَمَّن جَعَلَ ٱلْأَرْضَ قَرَارًا وَجَعَلَ خِلَٰلَهَآ أَنْهَٰرًا وَجَعَلَ لَهَا
رَوَٰسِىَ وَجَعَلَ بَيْنَ ٱلْبَحْرَيْنِ حَاجِزًا أَءِلَٰهٌ مَّعَ ٱللَّهِ بَلْ
أَكْثَرُهُمْ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٦١﴾ أَمَّن يُجِيبُ ٱلْمُضْطَرَّ إِذَا دَعَاهُ
وَيَكْشِفُ ٱلسُّوٓءَ وَيَجْعَلُكُمْ خُلَفَآءَ ٱلْأَرْضِ أَءِلَٰهٌ
مَّعَ ٱللَّهِ قَلِيلًا مَّا تَذَكَّرُونَ ﴿٦٢﴾ أَمَّن يَهْدِيكُمْ فِى
ظُلُمَٰتِ ٱلْبَرِّ وَٱلْبَحْرِ وَمَن يُرْسِلُ ٱلرِّيَٰحَ بُشْرًۢا بَيْنَ يَدَىْ
رَحْمَتِهِۦٓ أَءِلَٰهٌ مَّعَ ٱللَّهِ تَعَٰلَى ٱللَّهُ عَمَّا يُشْرِكُونَ ﴿٦٣﴾

بەردەبارانمان کردن، چ بەردە بارانێك، وەك ئەفەرموێ: (حجارە من سجيل منضود مسومە عند ربک وماهی من الظالمين ببعيد) ١١/٨٢و٨٣. ﴿ فساء مطر المنذرين ﴾ ئای چ سەخت وگران ودژواربوو بەردە بارانی ترسێنراوەکان، بەڵام چ سوودێکیان لێ وەرگرت!. لەسوورەی (ئەعراف) و(هوود)یشدا ئەو رووداوە، پتر لێرە روونکراوەتەوە.

شوکرانەی خواو، درووود بۆ عەبدە هەڵبژاردەکان:

لەپاش باسکردنی‌داستانی دەستەیەك لەپەیامبەران –علیهم الصلاة والسلام– ئەوجا هەندێ لەتوانایی و دەسەڵاتی خۆی باس ئەکات: ﴿ ٥٩: قل الحمد لله وسلام على عباده الذين اصطفى ﴾ "ئەی موحەممەد ﷺ" بڵێ: سوپاس و ستایشی تەواو هەر بۆ خوای میهرەبان، لەبەرامبەر لەناو بردنی بێ بڕوایاندا، سڵاوودروودیش لەسەر ئەوبەندانەی خۆی هەڵیبژاردون، بۆهەڵگرتن وگەیاندنی پەیامەکەی‌خۆی، (سەدی و، سەوری و، ئیبن عەبباس) دەڵێن: مەبەست بەو هەڵبژێرراوانە هاوەڵانی پێغەمبەرە (صلی‌الله علیه وعلی‌آله وصحبه أجمعین).

بەڵێ زاناکان ئەڵێن: الحمدلله وسەڵاوات لەپێش هەموو کارێکی‌چاکەوە، شتێکی زۆرجوانە! هەربۆیە ئێستاش وتارخوێنەکان بەوانە دەست پێ‌ئەکەن". ﴿ آالله خير أمايشركون ﴾ ئایا ئەوخوای تاك وتەنیایە چاکترە.. بپەرستریت، یا ئەو بتانە کە ئەیانکەنە شەریك وهاوبەشی‌ئەو؟!.

هەندێ بەڵگە بۆ تاک وتەنیایی خوا:

لەم ئایەتانەشدا خوای دلۆڤان بەڵگە گەلێ لەسەر تاك وتەنیایی خۆی دێنێتەوە: ﴿ ٦٠: أمن خلق السموات والأرض ﴾ یاخۆ کێیە ئاسمانەکان وزەوی بەدی هێناوە؟. (ئیبن کەسیر) ئەڵێ: (أمن) فی هذه الآیات کلها تقدیره: أمن یفعل هذه الأشیاء کمن لایقدر علی‌شیء منها؟). ﴿ وأنزل لكم من السماء ماء ﴾ لەلای‌سەروشتانەوە ئاوێکی بۆ ئێوە باراندووە؟ ﴿ فأنبتنا به حدائق ذات بهجة ﴾ ئنجا بەو ئاوە چەندان باخ وباخچەی جوانمان رواند ﴿ ماكان لكم أن تنبتوا شجرتها ﴾ ئێوە نەتان‌دەتوانی –تەنانەت– درەختەکەیشی بروێنن، چ جای ئەوە بتوانن بەرهەمەکەی وەبەر بێنن ﴿ أإله مع الله ﴾ دە ئایا پەرستراوێکی‌تر لەگەڵ‌خوادا هەیە، شایستەی پەرستن بێ و، بتوانێ ئەو کارانە بکا، تا ئێوە چەواشە ببن و بیکەنە شەریك وهاوەڵی‌خوا؟! ﴿ بل هم قوم يعدلون ﴾ نەخێر نییە، بەڵکو لەگەڵ ئەوهەموو بەڵگانەدا ئەوانەخەڵکێکن لە یەکخواپەرستی لادەدەن، و هاوتا بۆ خوا دائەنێن‌و ئەیکەنە شەریك وهاوبەشی ﴿ ٦١: أمن جعل الأرض قرارا ﴾ یا خۆ کێیە زەوی‌کرد بە جێگایەکی ئارام، بۆمرۆڤ وئاژەڵ وپەلەوەرەکان؟ ﴿ وجعل خلالها أنهارا ﴾ و لەنێوان شیوو دۆڵەکانیشدا چەندان جۆگەو رووباری دانا بۆتان ﴿ وجعل لها رواسي ﴾ وچەندان شاخ و چیای بتەویشی بۆ زەوی دامەزراند، تا لە لەرزەو جموجوڵی نائاسایی خۆی بکەوێت ﴿ وجعل بين البحرين حاجزا ﴾ و لەنێوان ئەودوو دەریا، (سوێرو شیرین)ـەدا بەرزەك وبەرهەڵستێکی‌دانا تا تێکەڵ بەیەکتر نەبن ﴿ أإله مع الله ﴾ ئایا پەرستراوێکی تر لەگەڵ خوادا هەیە، بەشداری بکات لەو کارانەیدا؟ دیارە کە هەر گیز شتی‌وا ناگونجێت، کەوابوو بۆ بتان ئەپەرستن؟! ﴿ بل اكثرهم لا يعلمون ﴾ نەخێر نییە، کەچی لەگەڵ ئەو هەموو بەڵگانەدا هێشتای زۆربەیان گەورەیی خواو، یەك تاکی ئەو نازانن و راستیەکان دەرك ناکەن "بۆیە شەریك و هاوەڵی بۆ دائەنێن!!" ﴿ ٦٢: أمن

یجیب المضطر إذا دعاه ﴾ یاخۆ کێیە وەڵامی هاوارو نزای لێقەوماوو داماوو ناچارو هەژار دەداتەوە، کاتێ کە داوای بەهانا هاتنی لێ بکا و، هانای پێ ببات ﴿ ویکشف السوء ﴾ ئەو بەڵاو ناخۆشییە لادەبا کە لەسەرشانیانە ﴿ ویجعلکم خلفاء الأرض ﴾ دەتانکاتە جێنشینی پێشینان لەزەویدا، کلیلی ئاوەدان کردنەوەی زەویتان دەداتێ؟ ﴿ أإله مع الله ﴾ ئایا لەگەڵ ئەوخوایەدا پەرستراوێکی تر هەیە بتوانێ ئەو کارانە بکا؟! ﴿ قلیلا ما تذکرون ﴾ نییە، بەڵام ئێوە کەم پەند وەرئەگرن و بیر ئەکەنەوە!! "بۆیە ئا بەو شێوەیە شەریك و هاوبەشی بۆ دائەنێن" ﴿ ٦٣: أمن یهدیکم فی ظلمات البر والبحر ﴾ بتەکانی ئێوە بەتواناو چاکترن، یاخۆ ئەو زاتەی کە لە تاریکییەکانی‌وشکانیی و، دەریادا ئێوە ڕێنوێن دەکا؟ ﴿ ومن یرسل الریاح بشرا بین یدی رحمته ﴾ ئەی‌کێ‌لەپێش بارانی‌ڕەحمەتدا بای‌مزگێنی‌دەنێرێ؟ ﴿ أإله مع الله ﴾ ئایا لەگەڵ خوایەکی‌ئاوادا خوای‌تر هەیە بتوانێ ئەو کارانە بکا؟ ﴿ تعالی الله عما یشرکون ﴾ ئەوخوایە زۆر بڵندترو بەرزترە لەو شتانەی کە نەفامان دەی‌کەنە هاوبەشی ﴿ ٦٤: أمن یبدؤا الخلق ثم یعیده ﴾ بتەکانی ئێوە بەتواناو چاکترن، یان ئەو زاتەی کەلەسەرەتاوە -بێ بنەماو بناغە- دروستکراوەکان بەدی دێنێت، لەپاشان دوای مردن و فەوتان و تیاچوونی، سەر لەنوێ دەیانگێڕێتەوەو وەك خۆیانیان لێ ئەکاتەوە؟ ﴿ ومن یرزقکم من السماء والأرض ﴾ ئەی کێیە لەئاسمان وزەوییەوە ڕۆزیتان ئەداتێ؟ واتە: لەئاسمانەوە بەهۆی تیشکی خۆرو هەورو بارانەوە، لە زەویشدا بەهۆی خاکەوە گەنم ودانەوێڵەسەوز دەکا ﴿ أإله مع الله ﴾ ئایا لەگەڵ خوایەکی‌ئاوادا خوای تر هەیە بتوانێ‌ئەو کارە بکات؟ ﴿ قل هاتوا برهانکم إن کنتم صادقین ﴾ ئەوانە باسکران پێنج بەڵگە بوون بۆ دەسەڵات وتواناو تەنهایی زاتی خوا، ئینجا ئەی موحەممەد ﷺ پێیان بڵێ": باشە ئەگەر ئێوە لەڕاست بێژانن، دە بەڵگەتان بێنن بۆڕاستی خواکانتان و بۆ دروستی ئەوە کە پێتان وایە خوا شەریك وهاوبەشی هەیە.

هەرخوا غەیب دەزانێ:

موشریکەکان بۆهاتنی‌ڕۆژی قیامەت زۆر دەپرسن، خوایش دەفەرموێ: ﴿ ٦٥: قل لا یعلم من فی السموات والأرض الغیب إلا الله ﴾ ئەی موحەممەد ﷺ پێیان بڵێ: هیچ کەسێك لەوانەی کە لەئاسمانەکان و زەوی‌دان -بێجگەلەخوا- ئاگایان لەغەیب نییە ﴿ وما یشعرون أیان یبعثون ﴾ ونازانن "و هەست ناکەن کەی زیندوو دەکرێنەوەو، کەیش پاداشت وتۆڵە دەدرێن؟ جا کەواتە هەرخوا -بەتەنیا- شایستەی‌پەرستن وگوێڕایەڵییە، هەرئەویش خۆی دەزانێ قیامەت کەی دێ؟. ئیمامی(موسلیم) لە خاتوو (عائیشە)وە ئەڵێ: (من زعم أن محمدا یعلم ما فی غد فقد أعظم علی الله الفریة، والله تعالی یقول: (قل لا یعلم من فی السموات والارض الغیب إلا الله). واتە: هەر کەسێ پێی وابێ کە موحەممەد ﷺ دەزانێ سبەینێ چ دەبێ، ئەوە بە هەقیقەت درۆیەکی زۆرگەورەی لە سەر

أَمَّن يَبْدَؤُا الْخَلْقَ ثُمَّ يُعِيدُهُۥ وَمَن يَرْزُقُكُم مِّنَ السَّمَآءِ وَالْأَرْضِ أَءِلَٰهٌ مَّعَ اللَّهِ قُلْ هَاتُوا بُرْهَٰنَكُمْ إِن كُنتُمْ صَٰدِقِينَ ﴿٦٤﴾ قُل لَّا يَعْلَمُ مَن فِي السَّمَٰوَٰتِ وَالْأَرْضِ الْغَيْبَ إِلَّا اللَّهُ وَمَا يَشْعُرُونَ أَيَّانَ يُبْعَثُونَ ﴿٦٥﴾ بَلِ ادَّٰرَكَ عِلْمُهُمْ فِي الْأَخِرَةِ بَلْ هُمْ فِي شَكٍّ مِّنْهَا بَلْ هُم مِّنْهَا عَمُونَ ﴿٦٦﴾ وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا أَءِذَا كُنَّا تُرَٰبًا وَءَابَآؤُنَآ أَئِنَّا لَمُخْرَجُونَ ﴿٦٧﴾ لَقَدْ وُعِدْنَا هَٰذَا نَحْنُ وَءَابَآؤُنَا مِن قَبْلُ إِنْ هَٰذَآ إِلَّآ أَسَٰطِيرُ الْأَوَّلِينَ ﴿٦٨﴾ قُلْ سِيرُوا فِي الْأَرْضِ فَانظُرُوا كَيْفَ كَانَ عَٰقِبَةُ الْمُجْرِمِينَ ﴿٦٩﴾ وَلَا تَحْزَنْ عَلَيْهِمْ وَلَا تَكُن فِي ضَيْقٍ مِّمَّا يَمْكُرُونَ ﴿٧٠﴾ وَيَقُولُونَ مَتَىٰ هَٰذَا الْوَعْدُ إِن كُنتُمْ صَٰدِقِينَ ﴿٧١﴾ قُلْ عَسَىٰٓ أَن يَكُونَ رَدِفَ لَكُم بَعْضُ الَّذِي تَسْتَعْجِلُونَ ﴿٧٢﴾ وَإِنَّ رَبَّكَ لَذُو فَضْلٍ عَلَى النَّاسِ وَلَٰكِنَّ أَكْثَرَهُمْ لَا يَشْكُرُونَ ﴿٧٣﴾ وَإِنَّ رَبَّكَ لَيَعْلَمُ مَا تُكِنُّ صُدُورُهُمْ وَمَا يُعْلِنُونَ ﴿٧٤﴾ وَمَا مِنْ غَآئِبَةٍ فِي السَّمَآءِ وَالْأَرْضِ إِلَّا فِي كِتَٰبٍ مُّبِينٍ ﴿٧٥﴾ إِنَّ هَٰذَا الْقُرْءَانَ يَقُصُّ عَلَىٰ بَنِيٓ إِسْرَٰٓءِيلَ أَكْثَرَ الَّذِي هُمْ فِيهِ يَخْتَلِفُونَ ﴿٧٦﴾

خوا هەڵبەستووە، چونکە خوا ئەفەرموێ: بێجگە لە خودی(الله) کەس غەیب نازانێ. ﴿ ٦٦: بل آدراک علمهم فی الآخرة ﴾ نا، بەڵکو زانیاری و زانستیان سەبارەت بەهاتنی ڕۆژی دوایی کۆتاو کورتە ونایگاتێ تا ئەوان بپرسن کەی دێت؟ ﴿ بل هم فی‌شک منها ﴾ بەڵکو ئەوان هەر لەگوماندان لێی، بڕوایان پێی نییە بۆیە ململانێ ئەکەن ﴿ بل هم منها عمون ﴾ بەڵکو لەحاستی نابیناو کوێرن، بۆیە وا نکوڵی و ئینکاری ئەکەن! ﴿ ٦٧: وقال الذین کفروا أإذا کنا ترابا وآباؤنا ﴾ ئەو کەسانەی خوانەناس وبێبڕوان وتیان: ئایا کاتێ ئێمەو باوو باپیرانمان "مردین" و بووینە گڵ ﴿ أئنا لمخرجون ﴾ ئایا دووبارە زیندوو ئەکرێینەوە وبۆ ژیانێکی‌تر دەردەچینەوە؟! بەلایانەوە شتێکی زۆردوورە بۆیە وتیان: ﴿ ٦٨: لقد وعدنا هذا نحن وآباؤنا من قبل ﴾ بێ‌گومان ئەوجۆرە بەڵێنە، پێشتر بەخۆمان و باووباپیرانیشمان درا ﴿ إن هذا إلا أساطیر الأولین ﴾ ئەم بەڵێنە هەرئەفسانەی پێشینەکانەو، هیچ هەقیقەتێکی

نییە ﴿ ٦٩: قل سیروا فی الأرض ﴾ بەو بێ باوەڕانە بڵێ: بەسەر زەویدا بڕۆن وبگەڕێن ﴿ فانظروا کیف کان عاقبة المجرمین ﴾ ئنجا سەرنج بدەن و بڕوانن، پاشە ڕۆژی تاوانکارو تاوانباران چۆن بوو؟ مەگەر خوا شـارو وڵاتیانی کاول و وێـران نەکردوو هەریەکەیانی بە شـێوەیەك قـار لێ نەگرتن؟ ﴿ ٧٠: ولا تحـزن علیهم ولا تکن فـی ضیق مما یمکـرون ﴾ هەرگیز تۆ لەوپیـلان وفرتوفێڵەیان و لـە ڕەتکردنەوەی قسـەکانتدا خەفەت مەخـۆو دڵتەنگیش مەبە، چونکە تۆ خوات لەگەڵە ﴿ ٧١: ویقولون متی هذا الوعد إن کنتم صادقین ﴾ ئەو بێ باوەڕانە بەگاڵتەوە ئەڵێن: ئەگەر ئێوە ڕاسـت ئەکەن "زیندوو بوونەوە هەیەو قیامەت دێت" دەباشە، ئەم بەڵێنە کـەی پێـش دێت؟ ﴿ ٧٢: قل عسـی أن یکـون ردف لکم بعض الذی تسـتعجلون ﴾ پێیان بڵێ" ڕەنگە هەندێ لەو ژان و سـزایەی کە ئێوە بەپەلەن بـۆی نزیکتان بێ "بەڵێ.. وەك (قورتوبی) ئەڵێ: ئەوەبوو لەبەدردا خۆیان دیتەوە، کە چیبیان بەسـەرهات" ﴿ ٧٣: وإن ربـک لذو فضل علی النـاس ﴾ وە بێگومان پەروەردگاری تۆ سـەبارەت بەخەڵك خـاوەن فەزڵ و بەهرەیە" ئـەوە تا گەڵێ جار وازیان لێ ئەهێنێو، سزایان دوا ئەخا بۆ دوا ڕۆژ ﴿ ولکن أکثرهم لایشـکرون ﴾ بەڵام زۆربەیان سوپاسـگوزاری خوا ناکەن و، بەو فەزڵ و بەهرەیەی نازانن ﴿ ٧٤: وإن ربک لیعلم ماتکن صدورهم ومـا یعلنون ﴾ بێگومـان پەروەردگاری تۆ چـاك دەزانێ بەوەی کە لەدڵ و دەروونیاندا دەیشـارنەوەو، ئەوەیش ئاشـکرای دەکەن ﴿ ٧٥: ومـا من غائبة فی السـماء والأرض إلا فی کتاب مبین ﴾ هەموو شـتێکی پەنهـان ونادیار لەئاسمـان وزەوی‌دا لەنامەیەکی ڕوون وئاشـکرا "لوح المحفـوظ" دا تۆمارکراوە، وەك ئەفەرموێ: (ألم تعلم أن الله یعلم مافی السـموات والأرض إن ذلک فی کتاب إن ذلک علی الله یسـیر). لە پێشـەوە باسـی بنەڕەت و سەرەتای دروست بوونی ئادەمیزادی کرد، پاشانیش زیندوو بوونەوەو ڕاستی و دروستی پەیامی پەیامبەر ﷺ.

قورئان کێشەی بەنی ئیسرائیل دەخاتە ڕوو:

ئێسـتاش لەوە باس دەکات کە قورئان چاکترین بەڵگەیە بۆ ڕاستی پەیامبـەر ﷺ، ئەفەرمـوێ: ﴿ ٧٦: إن هذا القرآن یقص علی بنی إسـرائیل أکثر الـذی هم فیه یختلفـون ﴾ بێگومان ئـەم قورئانە "کەبۆمـان ناردوویت" زۆربەی ئەو شـتانەی کەجوولەکە ناکۆکی وکێشەیانە لەسەری، باسی دەکا بۆیان، جا کەوایە هەقبوو ئەوانە دوای بکەوتنایـە تاهەق وناهەقیان بـۆ دەرکەوتایە" ﴿ ٧٧: وإنه لهدی ورحمـة للمؤمنین ﴾ و بەڕاسـتی ئەو قورئانـە ڕێنموونیو ڕەحمـەت و میهرەبانییە بۆ بـڕواداران، ئەیانگەیەنێتە ئاسـۆی سـەروەریو بەختیاری ﴿ ٧٨: إن ربک یقضی بینهم بحکمه ﴾ بە ڕاسـتی پەروەردگارت داوەری دەکات لەنێوان ئەوانەدا -لەڕۆژی قیامەتـدا- بە فەرمان و بڕیاری خۆی ﴿ وهو العزیز العلیم ﴾ هەر ئەویشە دەسەڵاتدارو زانا بە هەموو کارو کردەوەی بەندەکانی خۆی ﴿ ٧٩: فتـوکل علی الله ﴾ جا کەواتـە لەتەواوی کاروبارتدا تەوە کولت بەخوا بێ ﴿ إنک علی الحق المبین ﴾ چونکە بەڕاسـتی تۆ لەسەر هەقە ئاشکراکەیت "هەرچەندە ئەوانە سەرپێچیت لێبکەن، ئینجـا لەبڕواهێنانیئەوانە پێغەمبـەر ﷺ بێئومێد دەکات، وەك ئەفەرموێ: ﴿ ٨٠: إنک لاتسـمع الموتی ﴾ بەڕاستی تۆ ناتوانی بەمردووان -بەبێبڕوایان- کەوەك مردوو وانە ببیسـێنی، چونکە خۆیان کەروکوێر ولاڵ کردووە.

خاوەنـی (أضواوالبیـان) لەم جێگایـەدا ئەڵێت: قسەیپەسـەند لای زانایان ئەوەیە کە: مردوو لە گۆڕدا قسـە دەبیسـێ، چونکە یەکەم: لەو بارەوە فەرموودەیەکی زۆرو زەبەندە هاتووەو (طعن)یش نەکراون، لەولایشـەوە نەوتراوە کە ئەو بیستنەی مردووانە تایبەتە بە کەسـێکەوە، یان بەکاتێکەوە. پێشەوا (بوخاری) ئەڵێت: ((إن نبی الله ﷺ أمر یوم بدر بأربعة وعشـرین رجلا من صنادید قریش، فقذفـوا فی طوی من أطواء بـدر خبیث مخبث، وکان إذا ظهر علی قوم أقام العرصة ثلاث لیال، فلما کان ببدر الیوم الثالث أمر براحلته فشـد علیها رحلها، ثم مشـی وتبعه أصحابه، قالـوا: ما نری ینطلق إلا لبعض حاجته، حتی قام علی کفة الرکی فجعل ینادیهم بأسـمائهم وأسـماء آبائهم: یا فلان ابن فلان! و یافلان ابن فلان! أیسرکم أنکم أطعتم الله ورسـوله، فإنا قدوجدنـا ربناحقا، فهل وجدتم ما وعدکم ربکـم حقا؟ قال: فقال عمر: یا رسـول الله ﷺ! ماتکلم من أجسـاد لا أرواح لهـا!! فقال رسـول الله ﷺ: ((والذی نفسـی بیـده ما أنتم بأسـمع لما أقـول منهم)) بـەڵێ پەیامبەر ﷺ سـوێندی خوارد کە هەرگیـز زیندووەکان لە مردووەکان باشـتر نابیسـن، کەوابوو ئەم فەرموودەیە بە ڕاشـکاوی دان بە بیسـتنی مردوو لە گۆڕدا ئەنێ. دیارە نەیشی فەرمووە کە ئەم بیستنە تەنها بۆ کوژراوەکانی بەدرە، ئەوەیـش (قەتـادە) ئەیڵێت: کـە گوایا خوای گـەورە ئەوانەی زینـدوو کردووەتەوە، ئەوجا پێغەمبـەر ﷺ بانگی لێکردوون، هەر لەخۆیەوە بێ بەڵگە ئەیڵێت!!. (عەبدوڵڵای کوری عومەر) خوایان لێ ڕازیبـێ ئەڵێـت: پەیامبـەر ﷺ چوە لای بـیری (قولەیب)و فەرمـووی: ((هل وجدتـم ماوعد ربکم حقا؟)) پاشـان فەرمووی: ((إنهم الآن یسـمعون ما أقول))، دڵنیابن کە ئێسـتا ئەوانە گوێیان لێیە من چیان پێئەڵێم. دوایی ئەم قسەوباسەیان بۆ خاتوو عائشە

گێڕایەوە، ئەویش وتی: دەکرێ مەبەستی پەیامبەر ﷺ ئەوە بووبێ لـە: ((إنهم الآن ليعلمون أن الذى كنت أقـول لهم هو الحق)). کە ئیتر ئێسـتاچاك ئەزانن ئەوەی کەپێشـتر من پێم ئەوتن راستە. وە ئەو ئایەتەی (إنک لا تسـمع الموتى..)ی کردە بەڵگە بۆ قسەکەی خۆی؛ (بوخاری)ریوایەتـی کردووە. بەڵێ لەبەر ئەوە هیچ ئایەتێك نییـە کەبێ پێچ وپەنا نەبیسـتنی مردوو لەگـۆڕدا ڕەت بکاتەوە، لەولایشـەوە فەرمووده زۆرە بۆبیسـتنی، کەوابـوو ئەوفەرموودانە بەتەئویلی هاوەڵێك لەهاوەڵان ڕەت ناکرێنەوە، خاتوو (عائشە)یش هەر بە بیروبۆچوونی خۆی بەتەنها ئەوەی بەوجۆرە لێك دایەوە، وە پێشەوا (بوخاری) لەئەنەسەوە ئەگێڕێتەوە: ((إن النبى ﷺ قال: إن العبد إذا وضع فى قبره وتولى عنه أ صحابه، و إنه ليسـمع قرع نعالهـم، أتاه ملكان فيقعدانه فيقولان ما كنـت تقول فى هذا الرجل محمد ﷺ فيقول: أشـهدأنه عبدالله ورسوله، فيقال: انظر إلى مقعدك مـن النار أبدلـك الله به مقعدا من الجنة..)). جـا ئەم فەرموودەیە بەراشـکاوی دان ئەنێت بەوەدا کە: مردووەکـە تەنانەت تەقەی پێڵاوی خەڵکەکە دەبیسـێ، ئیتر هەرئەمـە دەبێتە بەڵگە بۆ ئەوە کەمردوو ببیستێ. وە پێشەوا موسلیمیش هەمان مەبەست دێنێت، -بـەڵام بەچەنـد دەسـتەواژەیەکی تر- بۆ پشـتگیری ئەوباسـە پشـتیوانن. جا کەوابوو ئایەتی (إنک لا تسـمع الموتى..).. (وما أنت بمسـمع من فى القبور) لەسـەر راست ترین تەفسیر یان دژی ئەوە ناوەستن کە تۆ ناتوانی هەق بەو بێ باوەڕانە ببیسێنی کەخوا دڵیمراندوون وسزایان لەسەر کەوتووە، بەشێوەیەك کە ئەوان کەڵکی لێ وەرگـرن، بۆ ئەمەیش (ئیبنی تەیمییـە) لە (مجموع الفتاوى)دا ئەڵێت: (وقد يعاد الروح إلى البدن فى غير وقت المسألة.. كما جاء عـن النبـى ﷺ: ((ما من رجل يمر بقبر الرجـل الذى كان يعرفه فى الدنيا فيسـلم عليه إلا رد الله عليه روحه حتى يرد عليه السـلام)). لە (سـنن)ی ئەبووداوودیشـدا هاتووە: ((أن النبى ﷺ قال: إن خير أيامكـم يـوم الجمعة فأكثروا علـى من الصلاة يـوم الجمعة وليلة الجمعـة، فإن صلاتكم معروضة على، قالوا يا رسـول الله ﷺ! كيف تعـرض صلاتنا عليک وقد رمت؟ قال إن الله حرم على الأرض أن تأكل أجسـاد الأنبياء)). سـەرەرای ئەمەش، هەر بۆپشتگیری ئەم باسـەیە چەندین فەرموودەیتر هەیە، بەڵام بـاس کردونیان لەم جێگایەدا درێژە ئەکێشـێت، بێگومـان هەموویان ئەوە دەگەیەنن کە مەردوم لەگۆڕدا بە(لەش وبەرۆح) خۆشـی و، ناخۆشی دەزانێ هەربۆیە پەیامبەر ﷺ فەرمانی بەهاوەڵان کرد کەسڵاو لەمردووەکان بکەن: ((السـلام عليكم أهل الديار من المؤمنين وإنا إن شـاء الله بكم لاحقون، يرحم الله المستقدمين منا ومنكم والمستأخرين، نسأل الله لنـا ولكم العافية، اللهم لاتحرمنـا أجرهم ولاتفتنا بعدهم، واغفر لنـا ولهم)).(ابن القيم) لە کتێبی (الـروح)دا ئەڵێت: ئایا مردووان هەسـت بە سـەردانی زیندوان ئەکەن کاتێ دێنە لایان؟ بۆ وەڵامی ئەوپرسـیارە ئەم فەرموودەیە ئەهێنێ: ((ما من مسلم يمر على قبر أخيه كان يعرفه فى الدنيا فيسـلم عليه، إلا رد الله عليه روحه حتى

وَإِنَّهُۥ لَهُدًى وَرَحْمَةٌ لِّلْمُؤْمِنِينَ ﴿٧٧﴾ إِنَّ رَبَّكَ يَقْضِى بَيْنَهُم
بِحُكْمِهِۦ ۚ وَهُوَ ٱلْعَزِيزُ ٱلْعَلِيمُ ﴿٧٨﴾ فَتَوَكَّلْ عَلَى ٱللَّهِ ۖ إِنَّكَ عَلَى
ٱلْحَقِّ ٱلْمُبِينِ ﴿٧٩﴾ إِنَّكَ لَا تُسْمِعُ ٱلْمَوْتَىٰ وَلَا تُسْمِعُ ٱلصُّمَّ ٱلدُّعَآءَ
إِذَا وَلَّوْا۟ مُدْبِرِينَ ﴿٨٠﴾ وَمَآ أَنتَ بِهَٰدِى ٱلْعُمْىِ عَن ضَلَٰلَتِهِمْ ۖ إِن
تُسْمِعُ إِلَّا مَن يُؤْمِنُ بِـَٔايَٰتِنَا فَهُم مُّسْلِمُونَ ﴿٨١﴾ ۞ وَإِذَا
وَقَعَ ٱلْقَوْلُ عَلَيْهِمْ أَخْرَجْنَا لَهُمْ دَآبَّةً مِّنَ ٱلْأَرْضِ تُكَلِّمُهُمْ أَنَّ
ٱلنَّاسَ كَانُوا۟ بِـَٔايَٰتِنَا لَا يُوقِنُونَ ﴿٨٢﴾ وَيَوْمَ نَحْشُرُ مِن كُلِّ أُمَّةٍ
فَوْجًا مِّمَّن يُكَذِّبُ بِـَٔايَٰتِنَا فَهُمْ يُوزَعُونَ ﴿٨٣﴾ حَتَّىٰٓ إِذَا جَآءُو
قَالَ أَكَذَّبْتُم بِـَٔايَٰتِى وَلَمْ تُحِيطُوا۟ بِهَا عِلْمًا أَمَّاذَا كُنتُمْ تَعْمَلُونَ
﴿٨٤﴾ وَوَقَعَ ٱلْقَوْلُ عَلَيْهِم بِمَا ظَلَمُوا۟ فَهُمْ لَا يَنطِقُونَ ﴿٨٥﴾ أَلَمْ
يَرَوْا۟ أَنَّا جَعَلْنَا ٱلَّيْلَ لِيَسْكُنُوا۟ فِيهِ وَٱلنَّهَارَ مُبْصِرًا ۚ إِنَّ فِى
ذَٰلِكَ لَـَٔايَٰتٍ لِّقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ ﴿٨٦﴾ وَيَوْمَ يُنفَخُ فِى ٱلصُّورِ فَفَزِعَ
مَن فِى ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَمَن فِى ٱلْأَرْضِ إِلَّا مَن شَآءَ ٱللَّهُ ۚ وَكُلٌّ أَتَوْهُ
دَٰخِرِينَ ﴿٨٧﴾ وَتَرَى ٱلْجِبَالَ تَحْسَبُهَا جَامِدَةً وَهِىَ تَمُرُّ مَرَّ ٱلسَّحَابِ ۚ
صُنْعَ ٱللَّهِ ٱلَّذِىٓ أَتْقَنَ كُلَّ شَىْءٍ ۚ إِنَّهُۥ خَبِيرٌۢ بِمَا تَفْعَلُونَ ﴿٨٨﴾

يرد عليه السـلام)). جگە لەمەیش فەرموودەی تر زۆرە بۆپشتگیری ئەو باسـە، وەك: ((مامـن رجل يزور قبر أخيـه ويجلس عنده إلا اسـتأنس به ورد عليه، حتىيقوم)) وە پێشەوا (موسلیم) ئەگێڕێتەوە کـە (عەمری کوری عاص) لەسـەرەمەرگەکەیدا زۆر گریاو پشـتی لەدانیشتوان کردو ڕووی لەدیوارەکە نا.. پاشان وتی.. (فإذا أنامت فلا تصحبنى نائحة ولانار، فإذا دفنتمونى فسنوا على التراب سنا، ثم أقيموا حول قبرى قدر ما تنحر الجزور، ويقسم لحمها، حتى استأنس بكم وانظر ماذا أراجع به رسل ربى..) ئینجا (ئیبنی قەییم) ئەڵێت: ئەمـە بەڵگەیە کە مردوو زیندوو دەناسـێ وپێـوەی هۆگر دەبێ.. هەروەها ناوبراو لەسـەر باسەکەی دەرواو دەڵێت: (ويدل على هذا أيضـا ماجرى عليـه عمل الناس قديما وإلـى الآن من تلقين الميت فى قبره.. وقد سـئل الامام أحمد -رحمه الله- فاستحسـنه وأصبح عليه بالعمل) وە ئەم فەرموودەش دێنێ -هەرچەند لاوازبێت- ((إذا مات أحدكم فسـويتم عليه التراب فليقـم أحدكم رأس قبره فيقول:

یــا فلان بن فلانة.. اذکر ما خرجت علیه من الدنیا شــهادة أن لاإله إلاالله، وأن محمــدا رســول الله، وأنک رضیت بالله ربا وبالاســلام دینــا، وبمحمد نبیا ورســولا، وبالقران إماما))، پاشــان (ابن القیم) دەڵێت: ئەم فەرموودەیە هەرچەند سابت نەبوو، بەڵام موسڵمانان لە شارو گوندەکاندا بەردەوام کاریان پێکردووە بە بێ ململانێ‌یەکی ئەوتۆ، وە هەروەها کۆبوونەوەی موســڵمانان خۆرهەڵات و خۆرئاوا بــەو هەموو زانــا بەرێزانە و ئاگــادار بە فەرمــوودەو فیقە و، بە کارپیکردنــی.. ئەوانــە هەموو ئــەوە دەگەیەنێت کە مردوو قســە دەبیســتێ، گومانی نییە (تەلقین)یش بەشــێکە لەوە. ئەمە راو بۆ چوونی (شــەنقیتی)بوو. ﴿ ولا تســمع الصم الدعــاء ﴾ هەروەها ناتوانی بەبێ‌گوێیان بانگەوازەکەت ببیسینی، چونکە هەق نابیسن وخۆیــان کەڕ کــردووە ﴿ إذا ولوا مدبرین ﴾ کاتێ کە پشــت لە تــۆ بکەن و لە هــەق دوور بکەونەوە. دووبارە خــوا ئەوە دوویات ئەکاتــەوە کە ئەو جۆرەکەســانە توانای هیدایەتیــان نییە، وەك ئەفەرموێ: ﴿ ٨١: وما أنت بهادی العمی عن ضلالتهم ﴾ هەرگیز تــۆ ناتوانی نابیناو کوێرەکان (واتە بێ بــاوەڕەکان) لە گومراییيان بگێڕێتەوە و، رێنماییيان بکەیت بۆ رێی راســت ودروســت ﴿ إن تســمع إلا مــن یؤمن بآیاتنــا ﴾ بەڵکو تۆ تەنهــا دەتوانی هەق و راســتیەکان هەر بەو کەسە، ببیسینی کە ئامادەیی تیابێت بۆ بروا هێنان بە ئایەتەکانی ئێمە﴿ فهم مســلمون ﴾ جا ئەوان ملکەچی فەرمانەکانی ئێمەش ئەبن.

هاتنی دەعباکە (دابة الأرض):

﴿ ٨٢: وإذا وقع القول علیهم ﴾ کاتێ کە فەرمانی ســزای ئەوانە دراو، بڕیاریــش درا کــە قیامــەت بێت ﴿ أخرجنا لهــم دابة من الأرض ﴾ ئەوا لە ســکی زەویدا (دابــة الأرض)یان بۆ دەردەهێنین ﴿ تکلمهم أن الناس کانوا بآیاتنا لا یوقنون ﴾ قسەیان لەگەڵ ئەکاو ئەڵێ: بەڕاســتی زۆربەی ئەم خەڵکــە باوەڕیان بەئایەتەکانی ئێمە نەهێناو یەقینیان پێیان نەبوو.

هاتنــی (دابــة الأرض)، یەکێکــە لە نیشــانە گەورەکانی رۆژی قیامەت. (سەیید قوتب) –خوا لێی خۆش بێت– ئەڵێت: لەگەڵێ فەرموودەدا باسی (دابة الأرض)، هاتووە، ئەگەرچی هەندێکیشیان ڕەوان وپەسەندن، بەڵام هیچ شێوەیەکی ئەو (دابة)یە باس ناکەن، جا لەبەر ئەوە پشت بەوفەرموودانەی دیکەش نابەسرێ کە: دەڵێن: درێــژی ئەو(دابــة الأرض)ە (٦٠) گەزە، پەڕوبــاڵ وسمی هەیە! ڕیشی هەیە! سەری وەك سەری گایە، چاوی وەك چاوی بەرازە، شاخی وەك شاخی بزنە کێوییە، مل وکلکی وەك بەران وایە، پێی وەك پێی وشترە.. هتد، بەداخەوە زۆربەی (موفەسسیرین) بێ سێ و دوو ئەوجۆرەشتانەیان هێناوە، بەڵام ئێمە ناتوانین جێ پێیان هە ڵگرین وپێیان قایل ببین، چونکەهیچ دەقێکی بڕوا پێکراو نییە کە ئەوقسانە بسەلمێنێ، تەنها ئەوەند هەیە کە (دابة الأرض) یەکێکە لە نیشــانە گەورەکانی ڕۆژی قیامەت، وەك پێغەمبەرئەفەرموێ: ((لا تقوم الســاعة حتی تروا عشــر آیات: طلوع الشمس من مغربها، والدخــان، والدابــة، وخــروج یأجــوج ومأجوج، وخروج عیســی ابن مریم، والدجال، و ثلاثة خســوف: خســف بالمغرب، وخســف بالمشرق، وخســف بجزیرة العرب، ونار تخرج من قعر عدن تسوق -أو: تحشــر- الناس، تبیت معهــم حیث باتوا، وتقیــل معهم حیث قالوا)) (موســلیم وپێشــەوا ئەحمەد). واتــە: ڕۆژی قیامەت بەرپا نابێت تا دە بەڵگەونیشــانە نەبینن.. هەڵهاتنی خۆر لەخۆرئاواوە، هاتنی (دابة الأرض) یشــی لەودە بەڵگانە ژمارد (ئیبنی کەســیر) دەڵێ: ئــەم (دابة الأرض)ە لە ئاخرو ئۆخری دونیاوە پەیدا دەبێ، کاتێ کەخەڵك دەبێتە فەســادکارو ئایینی ڕاســتیخوا دەگۆڕنەوە بەرێچکەو بیردۆزی مرۆڤ کردەکان، هەندێ دەڵێن: لە مەککەدا سەرهەڵ ئەدا، هەندێکی دیکە دەڵێن: لە نزیکی شاری مەککەوە، (ئیبن عەبباس) دەڵێ: لە دەوروبەری دۆڵەکانی (توهامە)دا دەبێ. (تەبەریــی) دەڵێ: ئــەو دابەیە پەیدا دەبێ و قســەلەگەڵ خەڵك دەکاودەڵێ: (إن الناس کانوا بآیاتنا لا یوقنون).

حەشری ستەمکاران لە رۆژی سەڵادا:

ئینجــا دیمەنێکی دواڕۆژ باس ئەکا و ئەفەرمــوێ: ﴿ ٨٣: ویوم نحشــر من کل أمة فوجا ﴾ باسی ئەو ڕۆژە بکە کە ئێمە لە هەموو ئوممەتێــك خەڵکێکــی زۆر کــۆ ئەکەینەوە بۆ حیســاب وکیتاب ﴿ ممــن یکــذب بآیاتنا فهــم یوزعون * ٨٤: حتــی إذا جاءوا ﴾ لەوانەی کە لەئایەتەکانمان نکوولییان ئەکرد، بەدرۆیان دەزانین، ئینجــا رادەگیردرێن تاکاتێ هەموو دێن،ڕیــز دەبن و خڕ دەبنەوە و ئامادەی حیســاب و لێکۆڵینەوە دەبن ﴿ قــال أکذبتم بآیاتی ﴾ ئەوجا خوا ئەفەرمووێ: ئایا ئێوە نکووڵی ئایەتەکانی ئێمەتان کرد کە بەپێغەمبەرانمان دابوون؟ ﴿ ولم تحیطوا بها علما ﴾ بێ ئەوەی کە زانســتێکتان پێیان بووبێت ﴿ أمّــاذا کنتم تعملون ﴾یاخۆ ئێوە لەدونیادا چیتان دەکرد؟! ئەی نەدەبوو لەم ڕۆژە گەورەیە بترسن، تا بیرێ بکەنەوەو خۆتان دووچار نەکەن ﴿ ٨٥: ووقع القول علیهم بما ظلموا ﴾ سەرەنجام بەهۆی شیرکیانەوە بڕیاروفەرمانی سزایان بۆهــات وئەوقەیان بوو ﴿ فهم لا ینطقون ﴾ ئیترهیچ قســەیەکیان بۆناکــرێ، واتە: چونکە هیچ بڕووبیانوویەکیــان نەماوە، دەمیان

مۆردەکـرێ و، ناتوانن هیچ قسـەیەك بکـەن ﴿ ٨٦: ألم یروا أنا جعلنا اللیل لیسـکنوا فیه والنهار مبصرا ﴾ ئایـا ئەوانە نابینن کە ئێمە شـەومان بۆ ئارامی ئەوان داهێنـاو تاریك کرد، تا لەهەوڵ و کۆششـەکانی ڕۆژیان بحەوێنەوە، وەڕۆژیشمان بەڕووناك داناوە، تا ژیـان و ژیوارییانی تیا پەیدا بکـەن؟! ﴿ إن فی ذلک لآیات لقوم یؤمنون ﴾ بەڕاسـتی لەودیاردانەدا چەندین بەڵگەونیشـانە هەیە بۆ گەلێك کەئامادەبێ ئیمان وبڕوابێنێ، چونکە هەرکەسێك تۆزێك لەگۆڕانی شەووڕۆژ بەوردی بیربکاتەوە دەبێ بڕوا بێنێ بە توانایی ودەسەڵاتی خوا.

ڕۆژەناڵەبارەکانی قیامەت و پاداش و تۆڵە:

﴿ ٨٧: ویـوم ینفـخ فـی الصـور ﴾ ئـەورۆژە وەبیربێنـە ئەی موحەممـەد ﷺ! کە فووئەکرێ بەشـەیپووردا بۆمراندنی هەموان. (قورتوبـی) ئەڵێ: (والصحیح فی‌الصور: أنـه قرن من نور ینفخ فیه إسـرافیل) قال مجاهد: کهیئه البـوق، وقیل: هو البوق بلغه أهل الیمن). (ئیـبن جریر) ئەڵێ: (والصواب من القول فی ذلک عندنا ما تظاهـرت به الأخبار عن رسـول الله ﷺ أنه قال: ((ان إسـرافیل قد التقـم الصور وحنی جبهته، ینتظرمتی یؤمر ینفخ)) (ئیمامی ئەحمەد ٧٣/٣). ﴿ ففـزع من فی السـموات ومن فی الأرض إلا من شـاء الله ﴾ جـا هەرکەس لەئاسمانەکان و لەزەویدا هەیە ترس و بیمێکی زۆر دایدەگرێ و هەموو ئەمرن، جگە لەوانە کە ویستی خوا وایە نەترسـن و بمێنن "لەنێو فریشتەو پەیامبەران وشەهیدان" ﴿ وکل أتـوه داخرین ﴾ ئیتر دوای زیندوو کردنـەوە هەموو بەملکەچی و بەزەلیلی دێنەلای ئەو. بەڵێ (ئیسرافیل) بە فەرمانی خوا لە ئاخرو ئۆخری دونیادا، بۆ ترساندنی خەڵك فوو بەشەیپووردا ئەکاو، ئەوسا ئیترقیامەت لەسەرخراپکاران هەڵئەسێ، ئیتر ئەوکاتە پێغەمبەران و فریشـتەکانی نەبێ، تـەواوی خەڵکانی ئاسمان وزەویگشـت دەمرن، ئەودیاردە سـامناکەیە پێی‌ئەڵێن: (نفخة الفزع)، پاشـان بۆجارێکی‌تـر فوودەکرێتەوە بە (صـور)دا بۆ مردن (نفخة الصعق)، دیسانەوە بۆ جاری سێهەم بۆ ئامادە بوون لەبەر دەم پەروەردگاردا (نفخة النشـور). ئیمامی (موسلیم) ئەم فەرموودەیە دێنێ: ((یخرج الدجال فی أمتی فیمکـث أربعین، لا أدری أربعین یوما، أو أربعین شـهرا، أو أربعین عاما -فیبعث الله عیسـی ابـن مریم- کأنه عروة بن مسـعود فیـطلبه فیهلکه. ثم یمکث الناس سـبع سنین، لیس بین اثنین عداوة، ثم یرسـل الله ریحا باردة من قبل الشام، فلا یبقی علی وجه الأرض احد فی قلبـه مثقال ذرة من خیر، أو إیمان إلا قبضته، حتی لو أن أحدهم دخل فی کبد جبل لدخلته علیه حتی تقبضه. قال: -أی عبد الله بن عمرو- سمعتها من رسول الله ﷺ قال: فیبقی شرار الناس فی خفة الطیر وأحلام السباع، لا یعرفون معروفا، ولاینکرون منکـرا، فیتمثل لهم الشـیطان فیقول: ألا تسـتجیبون؟ فیقولون: فما تأمرنـا؟ فیأمرهم بعبـادة الأوثان وهم فی ذلک دار رزقهم، حسـن عیشهم، ثم ینفخ فی الصور فلا یسمعه أحد إلا أصغی لیتا ورفع لیتا -واللیـت: صفحة العنق وهی جانبه-. قال: وأول من یسـمعه رجل یلوط حوض إبله -أی یطینه ویصلحه- قال فیصعق، ویصعق الناس ثم یرسل الله -أوقال ینزل الله- مطرا کأنه الطل أوقال الظل. ألطل: المطر الخفیف، -نعمان الشاک- فتنبت منه أجساد الناس، ثم ینفخ فیه أخری فإذا همقیام ینظرون، ثم یقال: یا أیها الناس! هلموا إلی ربکم، وقفوهم إنهم مسـئولون. ثم یقال: أخرجوا بعث النار، فیقال: من کم؟ فیقال: من کل ألف تسعمائة وتسعة وتسعین، قال: فذلک یوم یجعل الولدان شیبا، وذلک یوم یکشف عن ساق)). ﴿ ٨٨: وتری الجبال تحسبها جامدة ﴾ لەکاتی نەفخەی یەکەمدا تۆ کێوەکان ئەبینی وا دەزانیت وەستاون و ناجوڵێن و تەکان نادەن و "وەك جاران سابتن" ﴿ وهی تمر مرالسحاب ﴾ کەچی وەك هەور بەتوندی دێن وئەڕۆن ولەجووڵـەدان و لەجێی خۆیان ترازاون وەك دەفەرموێ: (وتسـیر الجبال سـیرا) واتە: ئەوەندە بە پەلەئەڕۆن تۆ وائەزانی سـابتن" ﴿ صنع الله الذی أتقن کل شـئ ﴾ ئـەوەش کاری ئەوخوایەیە کە هەموو شـتێکی زۆر بە ڕێکوپێکی دروست کردووە ﴿ إنه خبیر بما تفعلـون ﴾ بەڕاسـتی ئەوزاتە زۆرئاگایە بەهـەرکارێ ئێوە بیکەن چاك وخراپ ﴿ ٨٩: من جاء بالحسنة فله خیرمنها ﴾ جا ئەوەی کاری چاك بکاو بەوەشەوە بێ بۆڵامان، ئەوە پاداشی لەوە چاکترو بەرزتریان، بۆ هەیە ﴿ وهم من فزع یومئذ آمنون ﴾ ولەنارەحەتی و ترسـی ئەورۆژە ئەمین وپارێزراوو بێ باك ئەبن وەك دەفەرموێ: (لا یحزنهم الفزع الأکبر) ٣٣/٢١. ﴿ ٩٠: ومن جاء بالسیئة فکبت وجوههـم فی النار ﴾ بەڵام ئەوکەسـەی بە تـاوان وکاری خراپ وبـەدەوە دێـت، ئەوە بـە سـەر ڕوودا دەخرێنە نێوئاگـر ﴿ هل تجـزون إلا ماکنتم تعملون ﴾ پێیان ئەوترێ: ئایا پاداشـتان هەر بەپێی‌کاروکردەوەکانتان نادرێتەوە؟!.

فەرمان بەپەرستنی خواو بانگەواز بە قورئان:

لـەم ئایەتانەشـدا فەرمان دەدات کە تەنهـا پەروەردگاری کەعبە بپەرستێ: ﴿ ٩١: إنما أمرت أن أعبد رب هذه البلدة الذی حرمها ﴾ واتە: پێیان بڵێ: بەڕاسـتی مـن تەنها فەرمانی ئەوەم پێکراوە کە هەرپەروەردگاری ئەم شـارەیە (مەککە) بپەرسـتم، کەخوا ڕێزی لێنـاوەو، کوشـتنی‌مرۆڤ وگیاندارانـی تیا یاسـاغ‌کردووە، وەك

دەفەرموێ: (فليعبدوا رب هذا البيت الذى أطعمهم...) ٣/١٠٦.
﴿ وله كل شئ ﴾ هەرچی لە بوونەوەردا هەیە هەر هی خوایە، واتە: هەرچیشتە پەیوەندی بەوەوە هەیەو، هەرئەویش دروستی کردووەو، هەر ئەویش خاوەنییەتی، بێ شەریكو بێ هاوەڵە ﴿ وأمرت أن أكون من المسلمين ﴾ فەرمانم پێکراوە کە

مَن جَآءَ بِٱلۡحَسَنَةِ فَلَهُۥ خَيۡرٞ مِّنۡهَا وَهُم مِّن فَزَعٖ يَوۡمَئِذٍ ءَامِنُونَ ﴿٨٩﴾
وَمَن جَآءَ بِٱلسَّيِّئَةِ فَكُبَّتۡ وُجُوهُهُمۡ فِي ٱلنَّارِ هَلۡ تُجۡزَوۡنَ
إِلَّا مَا كُنتُمۡ تَعۡمَلُونَ ﴿٩٠﴾ إِنَّمَآ أُمِرۡتُ أَنۡ أَعۡبُدَ رَبَّ هَٰذِهِ
ٱلۡبَلۡدَةِ ٱلَّذِي حَرَّمَهَا وَلَهُۥ كُلُّ شَيۡءٖۖ وَأُمِرۡتُ أَنۡ أَكُونَ مِنَ
ٱلۡمُسۡلِمِينَ ﴿٩١﴾ وَأَنۡ أَتۡلُوَاْ ٱلۡقُرۡءَانَۖ فَمَنِ ٱهۡتَدَىٰ فَإِنَّمَا يَهۡتَدِي
لِنَفۡسِهِۦۖ وَمَن ضَلَّ فَقُلۡ إِنَّمَآ أَنَا۠ مِنَ ٱلۡمُنذِرِينَ ﴿٩٢﴾ وَقُلِ ٱلۡحَمۡدُ
لِلَّهِ سَيُرِيكُمۡ ءَايَٰتِهِۦ فَتَعۡرِفُونَهَاۚ وَمَا رَبُّكَ بِغَٰفِلٍ عَمَّا تَعۡمَلُونَ ﴿٩٣﴾

سُورَةُ ٱلۡقَصَصِ

بِسۡمِ ٱللَّهِ ٱلرَّحۡمَٰنِ ٱلرَّحِيمِ

طسٓمٓ ﴿١﴾ تِلۡكَ ءَايَٰتُ ٱلۡكِتَٰبِ ٱلۡمُبِينِ ﴿٢﴾ نَتۡلُواْ عَلَيۡكَ
مِن نَّبَإِ مُوسَىٰ وَفِرۡعَوۡنَ بِٱلۡحَقِّ لِقَوۡمٖ يُؤۡمِنُونَ ﴿٣﴾ إِنَّ
فِرۡعَوۡنَ عَلَا فِي ٱلۡأَرۡضِ وَجَعَلَ أَهۡلَهَا شِيَعٗا يَسۡتَضۡعِفُ
طَآئِفَةٗ مِّنۡهُمۡ يُذَبِّحُ أَبۡنَآءَهُمۡ وَيَسۡتَحۡيِۦ نِسَآءَهُمۡۚ إِنَّهُۥ كَانَ
مِنَ ٱلۡمُفۡسِدِينَ ﴿٤﴾ وَنُرِيدُ أَن نَّمُنَّ عَلَى ٱلَّذِينَ ٱسۡتُضۡعِفُواْ
فِي ٱلۡأَرۡضِ وَنَجۡعَلَهُمۡ أَئِمَّةٗ وَنَجۡعَلَهُمُ ٱلۡوَٰرِثِينَ ﴿٥﴾

لەموسڵمانان بم و تەنها بۆ ئەو ملکەچ بکەم ﴿ ٩٢: وأن أتلوا القرآن ﴾ فەرمانیشم پێکراوە کە قورئان بخوێنم بەسەرخەڵکداو پێیان رابگەیەنم ﴿ فمن اهتدى فإنما يهتدى لنفسه ﴾ ئینجا ئەوەی بە قورئان ڕێنوێن بێ، ئەوە هەر بۆ خۆی ڕێنوێن ئەبێ و "کەڵك و سوودەکەی بۆ خۆی ئەگەڕێتەوە" ﴿ ومن ضل فقل إنما أنا من المنذرين ﴾ ئەوەش گومڕابوو، پێی بڵێ: من تەنها لە ترسێنەرانم "کارم وەك کاری پێغەمبەرانی ترە، ئیتر کێ بەگوێم ئەکات و، کێیش سەرپێچیم لێ ئەکات، ئارەزووی خۆیەتی، وەك دەفەرموێ: (فإنما عليک البلاغ..). ﴿ ٩٣: وقل الحمد لله ﴾ -ئەی موحەممەد ﷺ- بڵێ: تەواوی سوپاس وستایش لەسەر نیعمەتی پێغەمبەرێتی و هیدایەت ﴿ سيريكم آياته ﴾ لەئایندەیەکی نزیکدا بەڵگەو دەسەڵاتی خۆیتان نیشان ئەدات لە بوونەوەردا، وەك دەفەرموێ: (سنريهم آياتنا فى الآفاق...) ٤١/٥٣. ﴿ فتعرفونها ﴾ جا شارەزایان ئەبن وەدەیانناسنەوە ودانیان پێدا ئەنێن وەك دەفەرموێ: (وفى الأرض آيات للموقنين وفي أنفسكم أفلا تبصرون) ٥١/٢٠-٢١.
﴿ وما ربک بغافل عما تعملون ﴾ بێگومان پەروەردگاری تۆغافڵ و بێئاگا نییە ولەو کاروکردەوەیە ئێوە ئەنجامیدەدەن "ئەگەرچی تۆڵەش دوابخات بۆ ئەوکاتە کەخۆی بۆی دیاری کردوون". هەزار ڕەحمەت لە پێشەوا (ئەحمەد) کەسەبارەت بەئاگایی خوا لەم دوو هۆنراوەیەدا دەڵێ:

إذا ما خلوتَ الدهرَ يوماً فلا تقل
خلوتُ ولكنْ قلْ عليَّ رقيبُ
ولا تحسبن الله يغفل ساعةً
ولا أنَ ما نُخفِي عليه يغيبُ

لە (١٤١٦/١٢/١)ك بەرامبەر (١٧/١٨ /٤/١٩٩٩) لەم سوورەتە بوومەوە لە هەڵەبجە، لەڕاگەیاندن.

سوورەتی (قەسەس)ـە

مەککەییەو (٨٨) ئایەتە

بەناوی خوای بەخشەرو دلۆڤان

سوورەتی (قەسەس)یش وەك هاووێنەکانی خۆی، بایەخ وگرنگی بەلایەنی: بیرو باوەڕو، پەیام و، زیندوو بوونەوە دەدا. ئەم سوورەتە وەك ڕاڤەیەك بێ وایە بۆ سوورەتی (شوعەراو، نەمل)، وە تەوەرەکەی بەدەوری بیروباوەڕی هەق و ناهەق دایە، ملکەچ بوون بۆ سوننەتی خوای گەورە، ململانێ لە نێوان سوپایخواو، لەشکری شەیتاندا، داستانی فیرعەونی ستەمکارو ملهوڕ و ڕیسواکردنی گەلەکەی، مووساو هەوڵەکانی لەپێناوی ڕزگار کردنی گەل و نەتەوەکەیدا، ئەوسا هەواڵ وچیرۆکی قاروونیش دێت.

سەرگروشتەی مووساو قەومەکەی لەگەڵ فیرعەون:

﴿ بسم الله الرحمن الرحيم ﴾ ١: طسم ﴾ ئەم جۆرە پیتانە گەلێ جار باسمان لێوەکردوون، لێرەش واتاکەی هەر ئەوەیە کە: قورئان موعجیزەیەو، هەرلەم جۆرە پیتانە پێكهاتووە، دەفەرموون ئێوەش وێنەی بێنن ﴿ ٢: تلک آيات الكتاب المبين ﴾ ئەم ئایەتانە، گشت ئایەتی قورئانێکی ڕوون و ئاشکرایە، یان ڕوون کەرەوەی ڕێبازو ڕێگایە ﴿ ٣: نتلوا عليک من نبأ موسى وفرعون بالحق ﴾ ئێمە لەوقورئانەدا بەشێك لە داستان وهەواڵی مووساو فیرعەونت بەراست و ڕەوا بۆ ئەخوێنینەوە ﴿ لقوم يؤمنون ﴾ ئەم هەواڵەیش کەڵك بەخش ئەبێ بۆ گەلێك کە ئیمان و بڕوا بێنن و ئامادە بن سوودی لێوەربگرن، وەك ئەفەرموێ: (نحن نقص

عليک احسن القصص) ٣/١٢ ﴿ ٤: إن فرعون علا فی الأرض ﴾ بێگومان فیرعەون یاخیبوو ودەعیەی بەسەر وڵات وخەڵکی سەرزەمینی میسردا کرد ﴿ وجعل أهلها شيعا ﴾ وە خەڵکەکەشی لە حەق ترازان و کردیە دەستە دەستەو جودایی دروست کرد لە نێوانیاندا، دەرنجام بوونە چەند گروپ و، هەریەکەشیان لەهەوڵی پووچەڵکردنەوەی فرت و فێڵی ئەوی‌تردا بوو، پاشان فیرعەونیش ئەو تەفرەقەیەی قۆزتەوەو کردنییە خزمەتکاری خۆی! ﴿ يستضعف طائفة منهم ﴾ هەندێکیانی (بەنی‌ئیسرائیل) لاوازو بێهێزو ریسواو زەلیل ئەکرد شەوو ڕۆژ خزمەتی خۆی و قیبتیەکانی پێدەکردن ﴿ يذبح أبناءهم ويستحيي نساءهم ﴾ جگە لەوەش نێرینەو کورانیانی سەر ئەبڕی کاتێ کە لەدایك ئەبوون، نەوەك قارەمانێکیان لێهەڵکەوێ و دەسەڵاتەکەی لێ بسێنێ بۆیە خەڵکێکی زۆری کردە چاودێرو هەر ژنێ نێرینەی دەبوو سەری دەبڕی و، ژنانیشی بەزیندوویی ڕادەگرت بۆخزمەتگوزاری و کارەکەری ﴿ إنه كان من المفسدين ﴾ بە ڕاستی ئەو لە تێکدەران وموفسیدان بوو پیشەی هەرتۆقاندن و پیاوکوشتن ولە سێدارەدان بوو. پاش ئەوەی خوای گەورە باسی بەهرەکانی خۆی بەسەر بەنی ئیسرائیلەوە ئەکاو، ئەفەرموێ: ﴿ ٥: ونريد أن نمن على الذين استضعفوا فی الأرض ﴾ ئێمە ئەمانەوێ بە سەر کزو لاوازانی ڕووی زەویی (بەنی ئسرائیل) منەت بنێین ڕزگار یان بکەین لە شاڵاوی فیرعەونی داگیرکەر ئەگەرچی ئەو هەر هەوڵی بنەبڕ کردنی دەدان، هەرئەمەش مەبەستە کەلە سوورەتی (١٣٧/٧) دا دەفەرموێ: (وتمت كلمة ربک الحسنى على بنى إسرائيل) جا لێرەدا باسی ئەوە ناکات هۆی چیبوو سەرەنجام گەلێك کەسی لە بەنی ئیسرائیل کردە پێشەوا؟ هەروەك باسی جۆری میراتەکە ناکات، بەڵام لەسوورەتی (٢٤/٣٢)دا: (وجعلنا منهم أئمة يهدون بأمرنا لماصبروا وكانوا بآياتنا يوقنون) دەست نیشان کراوە کە: تەنها خۆگرتن و متمانە بەخۆو (سەبر) و (یەقین)ـی تەواو بوو بوونە پێشەوا، دەستکەوت و میراتەکەش لەسوورەتی (١٣٧/٧)دا: (و أورثنا القوم الذين كانوا يستضعفون مشارق الأض ومغاربها..) وە لە (٢٦/٥٧-٥٩) دا: (كم تركوا من جنات وعيون وزروع ومقام كريم ونعمة كانوا فيها فاكهين كذلک وأورثناها قوما آخرين) وە لەسوورەتی (٤٤/٢٥-٢٨)دا: (فأخرجناهم من جنات وعيون وكنوز ومقام كريم كذلک وأورثناها بنى إسرائيل) ڕوون کراوەتەوە. ﴿ ونجعلهم أئمة ﴾ دەمانەوێت بیانکەینە پێشەوای دین ودونیا، وەك ئەفەرموێ: (وجعلهم ملوكا) ٢٠/٥ ﴿ ونجعلهم الوارثين ﴾ وەبیانکەینە میراتگرانی فیرعەون، ئەو لەناوبەرین و، ئەمان ببنە خاوەنی وڵات وەك ئەفەرموێ: (وتمت كلمة ربک الحسنى على بنى اسرائيل) ١٣٧/٧.﴿ ٦: ونسكن لهم فی الارض ﴾ دەمانەوێ ئەوانە لەووسەرزەوییەدا دەسەڵات و حکومەتیان بۆساز بکەین، تا دەسەڵاتی وڵاتی میسر بگرنە دەست و بەبەرنامەی خوا حوکم بکەن ﴿ و نرى فرعون و هامان و جنودهما منهم ما كانوا يحذرون ﴾ وە

وَنُمَكِّنَ لَهُمْ فِي ٱلْأَرْضِ وَنُرِيَ فِرْعَوْنَ وَهَٰمَٰنَ وَجُنُودَهُمَا
مِنْهُم مَّا كَانُوا۟ يَحْذَرُونَ ﴿٦﴾ وَأَوْحَيْنَآ إِلَىٰٓ أُمِّ مُوسَىٰٓ
أَنْ أَرْضِعِيهِ ۖ فَإِذَا خِفْتِ عَلَيْهِ فَأَلْقِيهِ فِى ٱلْيَمِّ وَلَا تَخَافِى
وَلَا تَحْزَنِىٓ ۖ إِنَّا رَآدُّوهُ إِلَيْكِ وَجَاعِلُوهُ مِنَ ٱلْمُرْسَلِينَ ﴿٧﴾
فَٱلْتَقَطَهُۥٓ ءَالُ فِرْعَوْنَ لِيَكُونَ لَهُمْ عَدُوًّا وَحَزَنًا ۗ إِنَّ
فِرْعَوْنَ وَهَٰمَٰنَ وَجُنُودَهُمَا كَانُوا۟ خَٰطِـِٔينَ ﴿٨﴾
وَقَالَتِ ٱمْرَأَتُ فِرْعَوْنَ قُرَّتُ عَيْنٍ لِّى وَلَكَ ۖ لَا تَقْتُلُوهُ عَسَىٰٓ
أَن يَنفَعَنَآ أَوْ نَتَّخِذَهُۥ وَلَدًا وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ ﴿٩﴾ وَأَصْبَحَ
فُؤَادُ أُمِّ مُوسَىٰ فَٰرِغًا ۖ إِن كَادَتْ لَتُبْدِى بِهِۦ لَوْلَآ أَن
رَّبَطْنَا عَلَىٰ قَلْبِهَا لِتَكُونَ مِنَ ٱلْمُؤْمِنِينَ ﴿١٠﴾ وَقَالَتْ
لِأُخْتِهِۦ قُصِّيهِ ۖ فَبَصُرَتْ بِهِۦ عَن جُنُبٍ وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ
﴿١١﴾ ۞ وَحَرَّمْنَا عَلَيْهِ ٱلْمَرَاضِعَ مِن قَبْلُ فَقَالَتْ هَلْ أَدُلُّكُمْ
عَلَىٰٓ أَهْلِ بَيْتٍ يَكْفُلُونَهُۥ لَكُمْ وَهُمْ لَهُۥ نَٰصِحُونَ ﴿١٢﴾
فَرَدَدْنَٰهُ إِلَىٰٓ أُمِّهِۦ كَىْ تَقَرَّ عَيْنُهَا وَلَا تَحْزَنَ وَلِتَعْلَمَ
أَنَّ وَعْدَ ٱللَّهِ حَقٌّ وَلَٰكِنَّ أَكْثَرَهُمْ لَا يَعْلَمُونَ ﴿١٣﴾

ئەوەی کە فیرعەون و هامان و لەشکرەکەیان لێی ئەترسان نیشانیان بدەین، بەڵێ.. سەرنجام هەر وایش بوو، وە ئەم ئاڵ و گۆڕەیش کە تۆ دەیبینی ئەمرۆ ئەوە پاشایە، سبەینێ گەدایە هەرسوننەتێکی نەگۆڕاوی خوایە، وەك دەفەرموێ: (وتلک الآيام نداولها بين الناس) ٣/١٤٠. فارس و ڕۆم چ دەسەڵات وتوانایەکیان هەبوو؟! سەیربکە چۆن تۆزیان بە ئاسمانا ڕۆیشت، موڵك وسامانیان بە (با) چوو، بە هۆی ستەمی گەلەکەیانەوە، دوای ئەوانیش دەوڵەتێکی ئیسلامی هاتە جێگایان، ئەوانیش ژیان هەرچەندە ژیان، پاشان، عوسمانلییەکان، دواتر کاتێ لەئیسلامەکەیان خاوبوونەوە ئەوروپا بە سەریاندا زاڵ بوو.

خوا دایکی مووسای تێگەیاند چۆن مووسا لابدات:

ئینجا خوا باسی بەشێك لەبەهرەکانی خۆی بەسەر مووساوە دەکات: ﴿ ٧: وأوحينا إلى أم موسى أن أرضعيه ﴾ ئێمە خستمانە

دڵی دایکی مووساوە کە شیری بدا ﴿ فإذا خفت علیه فألقیه فی الیم ﴾ جا کە لە (مووسا) ترسـت بوو –فیرعەون و سـیخوڕەکانی پێی بزانن– بیخە ناوسـندوقێکەوەو و بیهاوێژە ناو دەریای (نیل)ـەوە. (ئیبن عەبباس) ئەڵێ: ماڵی دایکی مووسا لەسەر دەریای (نیل)بوو. ﴿ ولاتخافی ولاتحزنی ﴾ وە نەبترسەو، نەغەمیشت بۆیبێ ﴿ إنا رادوه إلیک ﴾ چونکە بەراستی ئێمە ئەیگێڕینەوە لات و هەرخۆت ئەبیتە دایەنی ﴿ وجاعلوه من المرسلین ﴾ لە ئاییندەشدا دەیکەین بەیەکـێ لەپێغەمبـەران ئەینێرین بۆلای ئەو سەرکەشـە.. بەڵێ ئەویش سـندوقێکی هێناو مووسای خستە نێو لانکێکی بچوکەوە، جابەمووسـاوە هەڵیدایە ناودەریاکەوە!! ﴿ ۸: فالتقطه آل فرعون لیکـون لهم عـدوا وحزنا ﴾ ئینجا داروودەسـتەو بنەماڵەو وخێزانی فیرعـەون هەڵیان گرتـەوە، تاسـەرەنجام ببێتە دوژمـن ومایەی دڵنیگەرانیی وخەفەت و تیاچوونیان، (أضواء البیان) ئەڵێت: پاش هەوڵێکی زۆر بۆم دەرکەوت کە (ل)ـی (لیکون)، (ل)ـی (کی)یە، واتـە: بۆ تەعلیلە؛ وە ئایەتی: (وما تشـاؤون إلا أن یشـاء الله) هەرئەوە دەگەیەنێت، چونکە بەراشکاویی دەیگەیەنێت کە ویست وئیرادەی خوای باڵادەسـتە بەسـەر ویسـت وئیرادەی بەندەدا، ئەوەتافیرعەون وبنەماڵەکەی ئەیانەوێ مووسـابکەنە کوڕیخۆیان و سوودیان پێبگەیەنێت (عسـی أن ینفعنا..) کەچی خوای گەورە ویستێکی تری هەیەو، دەیەوێ ڕەگ و ڕیشەی ئەو دام و دەزگایەی پێ دەربێنێ!! تێبینی: شـەنقیگی خاوەنی (أضواء البیان) یەکێکە لەوانـەی کە نکووڵی بوونـی (مەجاز) ئەکات لـە قورئاندا ﴿ إن فرعـون وهامان وجنودهما کانوا خاطئیـن ﴾ بێگومان فیرعەون و هامان و لەشـکرەکەیان تاوانبارو خەتاکاربوون، خەڵکێکی زۆریان بەکوشتدا بۆئەوەی دەسەڵاتەکەیان نەڕوا، کەچی مووسایان لەماڵی خۆیاندا گەورە کردو، دەرنجامیش هەر ئەو ڕیشـەی دەرهێنان!. وەك لەسـوورەتی (۷۱/۲۵)دا: (ممـا خطیئاتهـم أغرقـوا فأدخلوا نـارا..) هاتووە، وە لەسوورەتی (۳۶/٦۹–۳۷)دا: (ولا طعام إلا من غسـلین لا یأکله إلا الخاطئون) هاتووە، وە لە سوورەتی (العلق)دا هاتووە: (ناصیة کاذبة خاطئة) وە لەسـوورەتی (یوسف)داهاتووە: (إنـک کنت من الخطئین) ﴿ ۹: و قالت امراة فرعون قرة عین لی ولـک ﴾ بەڵێ مووسا هێنرایە بەردەستی فیرعەون، ئەویش ویستی بیکوژێ، بەڵام خێزانەکەی فیرعەون (خاتوو ئاسیە) نەیهێشت و وتـی: ئەم کوڕە مایەی ڕووناکی چاوی من و تۆیە چاو ڕوونییەکە بۆهەردوکمـان ﴿ لا تقتلـوه ﴾ مەیکـوژن ﴿ عسـی أن ینفعنا أو نتخـذه ولـدا ﴾ بەڵکـو لەئاییندەدا سـوودیبۆمان هەبـێ، وەیان بیکەینە کوڕی خۆمان بەباوی خانەوادەی پاشایەتی ئەوسەردەمە، وە ژنەکەیشـی منداڵی نەئەبوو ﴿ وهم لا یشـعرون ﴾ ئەوان هیچ ئاگاشـیان لێنەبوو چیدەکەن دەستی قەدەر چۆنەو سەرەنجامیان چی لێدێت بەدەست مووساوە.

مووسا کەوتەوە دەستی فیرعەون:

﴿ ۱۰: وأصبح فؤاد أم موسـی فارغا ﴾ ئەوسـا دڵیدایکی مووسا هەسـتی بەبێتاقەتی کردو لە هەمووشـتێ خاڵی بوو جگە لەمووسا بیری هیـچ شـتێکیلا نەمابـوو وەك (موجاهیدوئیـبن عەبباس) دەڵێن. ﴿ إن کادت لتبدی به ﴾ بە راسـتی لەوانە بوو بیدرکێنێ وبەئاشکرا بڵێ ئەمە کوڕی منە، بەتایبەت ئەوکاتەی کە کەوتەوە دەسـتیفیرعەون ﴿ لولا أن ربطنا علی قلبها ﴾ ئەگەر ئێمە دڵیمان سابت و قایم نەکردایە ﴿ لتکون من المؤمنین ﴾ تا لەوانەبێت کە بڕوایـان بەبەڵێنیخواهەیە، ئەوەی کاتی خۆی (انارادوه الیك)ـی فەرمـوو ﴿ ۱۱: وقالت لأخته قصیه ﴾ بەخوشـکەکەی مووسـای وت: سـۆراخی بکەو بەدوایدا بڕۆ، دەنگوباس و هەواڵی بزانە بۆم ﴿ فبصـرت به عن جنب وهم لا یشـعرون ﴾ جـا ئەویش چوو بۆ هـەواڵ زانینی، ئینجا زۆر بە ژیرانە ئەڕۆیشـت و لە کەنارێکەوە بینی و ئەوان هەسـتیان نەکرد ﴿ ۱۲: و حرمنا علیه المراضع من قبـل ﴾ وە لە پێش ڕەتکردنەوەی بۆلای دایکی، گشـت ژنێکمان لەسـەر یاسـاغ کـرد، ئەوانیش کەوتنـە هەوڵدان بـۆی، ئەوجا خوشکەکەی کە زانی بۆ ژنێ دەگەڕێن مەمکی بمژێ ﴿ فقالت هل أدلکـم علی أهل بیت یکفلونه لکـم ﴾ زۆر بەحەکیمانە وتی: ئایا دەتانەوێ خانەوادەیەکتان پێ بناسـێنم کە ئەو منداڵەتان بۆ بەخێو بـکات و دەسـەبەری بێت؟ ﴿ وهم له ناصحـون ﴾ و خێرخوازو دڵسۆزیش بن بۆی بەڵێ خوشکەکەی چوو بۆلای دایکی مووسا و، هـەردوو پێکەوە هاتن بۆ ماڵی فیرعەون، دیتی وامووسـا ئەگریی، ئەویش دای بەدەستی دایکیەوەو، مەمکی خستە دەمیەوەو گرتیی و، ئەوانیـش دیارییەکـی زۆریان دایەو بە مووسـاوە گەڕایەوە بۆ مـاڵ، وەك ئەفەرموێ: ﴿ ۱۳: فرددنـاه إلی أمه کی تقر عینها و لاتحزن ﴾ بەو شێوەیە مووسامان گێڕایەوە لایدایکی – دوای ئەو هەموو ژان سزاوئازارەی دیتی – تا چاوی ڕۆشن و دڵی فێنك بێتەوەو خەم نەخوا ﴿ ولتعلم أن وعد الله حق ﴾ بشـزانێ کە بەڵێنی خوا هەق و راستە ﴿ ولکن أکثر هم لایعلمون ﴾ بەڵام زۆرترینی خەڵك نەیاندەزانی مووسا دەگێڕینەوە بۆلای دایکی.

بە دەستی مووسا پیاوێکی (قیبتی) کوژرا:

بەڵێ.. مووسـا وردە وردە پلەکانی منداڵی و، لاویەتی خۆی ئەبرێ

و پێ‌دەگا، وەك ئەفەرموێ: ﴿ ١٤: ولما بلغ أشده واستوى ﴾ کاتێ دوای چەندساڵێك پێگەیشت وتەن و ژیری تەواو بەهێزبوو و بەخوڏا هات ﴿ آتيناه حكما وعلما ﴾ ژیری وتێگەیشتن و زانیاریمان پێش پەیامبەرایەتی پێ‌بەخشی ﴿ وكذلك نجزي المحسنين ﴾ هەر ئابەو شێوەیە پاداشیچاککاران ئەدەینەوە ﴿ ١٥: ودخل المدينة على حين غفلة من أهلها ﴾ مووسا لەکاتی خەفڵەتی خەڵکی شاردا خۆی کرد بە نێو شاردا. (ئیبن عەبباس) ئەڵێ: ئەودەمە کاتی نیوەڕۆ بوو، خەڵکی هەمووی چوو بوو بۆ ئیسراحەت و حەوانەوە ﴿ فوجد فيها رجلين يقتتلان ﴾ دیتی دوو پیاو جەنگیانەو لەیەك ئەدەن جوولەکە و قبتییەك ﴿ هذا من شيعته وهذا من عدوه ﴾ ئەمەیان لە تایەفەو هۆزی پەیرەوانی خۆی‌بوو (بنی إسرائيل)، ئەویتریشیان لە دەستەی دوژمنانی بوو، لەپیاوانی فیرعەون (قیبتی)یەك بوو ﴿ فاستغاثه الذي من شيعته على الذي من عدوه ﴾ ئەوەی کەلەهۆزو کۆمەڵی خۆی‌بوو هانای بۆمووسا بردوو داوای یارمەتی لێ‌کرد کە لەدەستی دوژمنەکەی رزگاری‌بکات ﴿ فوكزه موسى ﴾ مووسا بەپەلە چوو بەهاواریەوەو، بە توندی مشتەکوڵەیەکی لێدا بەڵکو لێك‌بنەوە ﴿ فقضى عليه ﴾ کەچی کەوتە زەویی وکوشتی ﴿ قال هذا من عمل الشيطان ﴾ مووسا پەشیمان بووەوەو لەبەر خۆیەوە وتی: ئەمە کاری شەیتانە، واتە: ئەو رقی‌هەلسانم، ئەگەرنا وام لێ نەئەدا ﴿ إنه عدو مضل مبين ﴾ بەڕاستی‌ئەو دوژمنێکی گومراکەری ئاشکرایە ﴿ ١٦: قال رب إني ظلمت نفسي فاغفرلي ﴾ مووسا پەشیمان بوویەوەو وتی: پەروەردگاری من! بە راستی من ستەمم لە خۆم‌کرد، ساتۆیش لێم ببورە وبم‌بەخشە ﴿ فغفر له ﴾ جاخوایش لێی خۆشبوو، چونکە دەست ئەنقەست لێی‌نەدابوو ﴿ إنه هو الغفور الرحيم ﴾ بەڕاستی ئەوخوایە زاتێکی زۆرلێبووردەی میهرەبان ودڵاوایە ﴿ ١٧: قال رب بما أنعمت علي ﴾ مووسا وتی: ئەی پەروەردگارم! بە حەقی چاکەت لەسەرم موەفەقم بکە ﴿ فلن أكون ظهيرا للمجرمين ﴾ ئەوسا هەرگیز نابمە پشتیوانی‌کافرو تاوانکاران.

مووسا لەبەر قەتڵەکە ترسی لێ‌نیشت:

﴿ ١٨: فأصبح في المدينة خائفا يترقب ﴾ ئەوسا ترس وبیم مووسای داگرت لەوشارەدا "کە پیاوەکەی تیا کوشتبوو" دەسووڕایەوەو چاوەڕوانی‌دەکرد ﴿ فإذا الذي استنصره بالأمس ﴾ کتوپڕ هەر ئەو پیاوەی کەدوێنێ داوای کۆمەکی لێ‌کرد ومووسا فریای کەوت ﴿ يستصرخه ﴾ دووبارە هاواری بۆ هێناو داوای یارمەتی لێ‌کرد! لەگەڵ قیبتییەکی تردا بەشەڕهاتبوو، جا کاتێ کەمووسای چاوکرد، بە دەنگێکی بەرز هاواری لێ‌کرد فریای بکەوێت ﴿ قال له موسى إنك لغوي مبين ﴾ مووسا چوو بەهاواریەوە وپێی‌وت: بەڕاستی تۆ بەئاشکرا پیاوێکی شەرەنگێزو خراپ ولاڕێیت ﴿ ١٩: فلما أن أراد أن يبطش بالذي هو عدو لهما ﴾ ئینجا کاتێ کە مووسا ناچاربوو ویستی هێرش بەرێ بۆئەوەی کەدوژمنی هەر

وَلَمَّا بَلَغَ أَشُدَّهُۥ وَٱسْتَوَىٰٓ ءَاتَيْنَٰهُ حُكْمًا وَعِلْمًا ۚ وَكَذَٰلِكَ نَجْزِى ٱلْمُحْسِنِينَ ﴿١٤﴾ وَدَخَلَ ٱلْمَدِينَةَ عَلَىٰ حِينِ غَفْلَةٍ مِّنْ أَهْلِهَا فَوَجَدَ فِيهَا رَجُلَيْنِ يَقْتَتِلَانِ هَٰذَا مِن شِيعَتِهِۦ وَهَٰذَا مِنْ عَدُوِّهِۦ ۖ فَٱسْتَغَٰثَهُ ٱلَّذِى مِن شِيعَتِهِۦ عَلَى ٱلَّذِى مِنْ عَدُوِّهِۦ فَوَكَزَهُۥ مُوسَىٰ فَقَضَىٰ عَلَيْهِ ۖ قَالَ هَٰذَا مِنْ عَمَلِ ٱلشَّيْطَٰنِ ۖ إِنَّهُۥ عَدُوٌّ مُّضِلٌّ مُّبِينٌ ﴿١٥﴾ قَالَ رَبِّ إِنِّى ظَلَمْتُ نَفْسِى فَٱغْفِرْ لِى فَغَفَرَ لَهُۥٓ ۚ إِنَّهُۥ هُوَ ٱلْغَفُورُ ٱلرَّحِيمُ ﴿١٦﴾ قَالَ رَبِّ بِمَآ أَنْعَمْتَ عَلَىَّ فَلَنْ أَكُونَ ظَهِيرًا لِّلْمُجْرِمِينَ ﴿١٧﴾ فَأَصْبَحَ فِى ٱلْمَدِينَةِ خَآئِفًا يَتَرَقَّبُ فَإِذَا ٱلَّذِى ٱسْتَنصَرَهُۥ بِٱلْأَمْسِ يَسْتَصْرِخُهُۥ ۚ قَالَ لَهُۥ مُوسَىٰٓ إِنَّكَ لَغَوِىٌّ مُّبِينٌ ﴿١٨﴾ فَلَمَّآ أَنْ أَرَادَ أَن يَبْطِشَ بِٱلَّذِى هُوَ عَدُوٌّ لَّهُمَا قَالَ يَٰمُوسَىٰٓ أَتُرِيدُ أَن تَقْتُلَنِى كَمَا قَتَلْتَ نَفْسًۢا بِٱلْأَمْسِ ۖ إِن تُرِيدُ إِلَّآ أَن تَكُونَ جَبَّارًا فِى ٱلْأَرْضِ وَمَا تُرِيدُ أَن تَكُونَ مِنَ ٱلْمُصْلِحِينَ ﴿١٩﴾ وَجَآءَ رَجُلٌ مِّنْ أَقْصَا ٱلْمَدِينَةِ يَسْعَىٰ قَالَ يَٰمُوسَىٰٓ إِنَّ ٱلْمَلَأَ يَأْتَمِرُونَ بِكَ لِيَقْتُلُوكَ فَٱخْرُجْ إِنِّى لَكَ مِنَ ٱلنَّٰصِحِينَ ﴿٢٠﴾ فَخَرَجَ مِنْهَا خَآئِفًا يَتَرَقَّبُ ۖ قَالَ رَبِّ نَجِّنِى مِنَ ٱلْقَوْمِ ٱلظَّٰلِمِينَ ﴿٢١﴾

دوکیانەو بەری لێ‌بگرێ ﴿ قال ياموسى أتريد أن تقتلني كما قتلت نفسا بالأمس ﴾ کەچی (بەنی ئیسرائیل)یەکە وایزانی دەیەوێ ئەو بکوژێ، بۆیە وتی ئەی‌مووسا! ئایا ئەتەوێ منیش بکوژیت هەروەك دوێنێ پیاوێکت کوشت ﴿ إن تريد إلا أن تكون جبارا في الأرض ﴾ دیارە هەرئەتەوێ ببیتە دەسەڵاتدارو زۆردارو ستەمکار لە رووی زەویدا، کاتێ کابرای قیبتی بیستی قۆزتییەوەو، هەواڵەکەی گەیاندە کۆشکی فیرعەون ﴿ وما تريد أن تكون من المصلحين ﴾ وە تۆ ناتەوێ لە چاکسازان بیت "لەوانەی هەردەم ئیسلاح ئەکەن" ﴿ ٢٠: وجاء رجل من أقصى المدينة يسعى ﴾ دوای ماوەیەك پیاوێك لە پەرگەی شارەوە بەهەڵەدەوان هات وخۆی گەیاندە مووسا ﴿ قال يا موسى إن الملأ يأتمرون بك ليقتلوك ﴾ و وتی: مووسا! وشیاربە! بەڕاستی پیاوە ناودارو دەسەڵاتدارەکانی "فیرعەون" دانیشتوون وقسەدەکەن بۆکوشتنی‌تۆ ﴿ فاخرج اني لك من الناصحين ﴾ دەسا لەشار دەرچۆ، چوون من لەدڵسۆزانم بۆتۆ،

بەگوێم بکە.

مووسا دەگاتە مەدیەن و پەزی دوو کیژە کە ئاو دەدات:

﴿ ٢١: فخرج منها خائفا يترقب ﴾ ئەوجا مووسا دەست بەجێ بەترسەوە لە شار دەرچوو، چاوەڕوانیش بوو کە شتێ روودات

وَلَمَّا تَوَجَّهَ تِلْقَاءَ مَدْيَنَ قَالَ عَسَىٰ رَبِّي أَن يَهْدِيَنِي سَوَاءَ السَّبِيلِ ﴿٢٢﴾ وَلَمَّا وَرَدَ مَاءَ مَدْيَنَ وَجَدَ عَلَيْهِ أُمَّةً مِّنَ النَّاسِ يَسْقُونَ وَوَجَدَ مِن دُونِهِمُ امْرَأَتَيْنِ تَذُودَانِ ۖ قَالَ مَا خَطْبُكُمَا ۖ قَالَتَا لَا نَسْقِي حَتَّىٰ يُصْدِرَ الرِّعَاءُ ۖ وَأَبُونَا شَيْخٌ كَبِيرٌ ﴿٢٣﴾ فَسَقَىٰ لَهُمَا ثُمَّ تَوَلَّىٰ إِلَى الظِّلِّ فَقَالَ رَبِّ إِنِّي لِمَا أَنزَلْتَ إِلَيَّ مِنْ خَيْرٍ فَقِيرٌ ﴿٢٤﴾ فَجَاءَتْهُ إِحْدَاهُمَا تَمْشِي عَلَى اسْتِحْيَاءٍ قَالَتْ إِنَّ أَبِي يَدْعُوكَ لِيَجْزِيَكَ أَجْرَ مَا سَقَيْتَ لَنَا ۚ فَلَمَّا جَاءَهُ وَقَصَّ عَلَيْهِ الْقَصَصَ قَالَ لَا تَخَفْ ۖ نَجَوْتَ مِنَ الْقَوْمِ الظَّالِمِينَ ﴿٢٥﴾ قَالَتْ إِحْدَاهُمَا يَا أَبَتِ اسْتَأْجِرْهُ ۖ إِنَّ خَيْرَ مَنِ اسْتَأْجَرْتَ الْقَوِيُّ الْأَمِينُ ﴿٢٦﴾ قَالَ إِنِّي أُرِيدُ أَنْ أُنكِحَكَ إِحْدَى ابْنَتَيَّ هَاتَيْنِ عَلَىٰ أَن تَأْجُرَنِي ثَمَانِيَ حِجَجٍ ۖ فَإِنْ أَتْمَمْتَ عَشْرًا فَمِنْ عِندِكَ ۖ وَمَا أُرِيدُ أَنْ أَشُقَّ عَلَيْكَ ۚ سَتَجِدُنِي إِن شَاءَ اللَّهُ مِنَ الصَّالِحِينَ ﴿٢٧﴾ قَالَ ذَٰلِكَ بَيْنِي وَبَيْنَكَ ۖ أَيَّمَا الْأَجَلَيْنِ قَضَيْتُ فَلَا عُدْوَانَ عَلَيَّ ۖ وَاللَّهُ عَلَىٰ مَا نَقُولُ وَكِيلٌ ﴿٢٨﴾

بۆیە بەنیگەرانیهەر بەولاوبەولای خۆیدا دەیروانی ﴿ قال رب نجني من القوم الظالمين ﴾ وتی: پەروەردگاری من! لەوخەڵکە ستەمکارانە رزگارم کە ﴿ ٢٢: ولما توجه تلقاء مدين ﴾ جا کاتێ مووسا شارەکەی بەجێهێشت و، بەرەو شاری مەدیەن رووینا، خۆشحاڵ بووو ﴿ قال عسى رب أن يهديني سواء السبيل ﴾ زۆر بە سۆزەوە وتی: ئومێدەوارم کە پەروەردگارم رێنموونیم بکات بۆ راستە رێ. شیاوی باسە نێوان (میسر) و (مەدیەن) هەشت رۆژە رێ بوو و، خواش باشترین چاودێری کرد ﴿ ٢٣: ولما ورد ماء مدين وجد عليه أمة من الناس يسقون ﴾ هەر کە مووسا گەیشتە شاری (مەدیەن) وچووە سەرئاوەکەی، "ئەوئاوەی کە مەڕومالاَت ئاوی لێ ئەخواردەوە" خەڵکێکی دی و ئاژەڵەکانیان ئاودەدەن ﴿ ووجد من دونهم امرأتين تذودان ﴾ لەنزیکیانەوە دووئافرەتی دی کە پەزەکانیان دوور دەخەنەوە ﴿ قال ما خطبكما ﴾ پێی وتن: ئیشتان چییە، بۆ پەزەکانتان ئاو نادەن؟ ﴿ قالتا لا نسقى حتى يصدر الرعاء ﴾ وتیان: ئێمە مەڕەکانی خۆمان ئاو نادەین تا شوانەکان مەڕەکانی خۆیان ئاو نەدەن و نەڕۆنە دواوە ئەوجا ئێمەش دێین، چونکە نامانەوێ عەزیەتی خەڵکی بدەن و تێکەڵی پیاوان ببین ﴿ وأبونا شيخ كبير ﴾ باوکیشمان پیرە مەردێکی بەساڵاچووەو، تەمەنی گەورەیەو، "توانای نییە بۆخۆی مەڕەکان ئاوبدا، بۆیە ئێمە خۆمان بەناچاریی هاتووینەتە ئەم مەیدانەوە" ئەوە دەنگوباس وهەواڵی ئێمەیە ﴿ ٢٤: فسقالهما ثم تولى إلى الظل ﴾ ئینجا مووسا مەردانە ئاوی بۆهەڵێنجان ومەڕەکانی بۆئاودان، پاشان دوور کەوتەوە و چووە بن سێبەری دارێ بحەسێتەوە، وە زۆریشی برسی بوو ﴿ فقال رب إني لما أنزلت إلي من خير فقير ﴾ جا وتی: ئەی پەروەردگاری من! بەراستی من ئاتاجی هەر خێرو چاکەیەکم (ماڵ وسامان و خواردن) کەبۆم بنێری، (عەتا) ئەڵێ: ژنەکان بیستیبیان چی وت! ﴿ ٢٥: فجاءته إحداهما تمشى على استحياء ﴾ جادوای تاوێك یەکێ لەو دووانە هات بۆلای مووسا کەبە ئەوپەڕی حەیاوشەرمەوە دەرۆیشت بەرێدا، پاش گەڕانەوەیان بۆلای باوکیان و، گێرانەوەی بەسەرهاتەکەیان بۆی، ئەویش بەیەکێکیانی وت: برۆ بانگیبکە ئینجا ئەوەیان هات بەدوای مووسادا، زۆر بەشەرم ئەرۆیشت، واتە سیفەتی ئەخلاق وداوێن پاکی ونەفس بەرزی پێوە دیاربوو ﴿ قالت إن أبى يدعوك ليجزيك أجر ماسقيت لنا ﴾ کەگەیشتەلای پێی‌گوت: بێگومان باوکم بانگت ئەکات و بۆئەوەی پاداش و کرێی ئاودانی مەڕەکان -کە بۆئێمەت ئاودان- بداتەوە ﴿ فلما جاءه وقص عليه القصص ﴾ ئینجا کاتێ مووسا هاتە لای باوکیان و هەموو بەسەرهاتەکەی خۆی بۆگێڕایەوە ﴿ قال لا تخف نجوت من القوم الظالمين ﴾ وتی: مەترسە ئیتر تۆ وای لەشارێکی هێمندا و لە گەڵی ستەمکاران فیرعەن وتاقمەکەی رزگارت بووە ﴿ ٢٦: قالت إحداهما يا أبت استأجره ﴾ یەکێ لەکچەکان وتی: بابە! بە کرێی بگرە بۆ خزمەت و لەوەڕاندنی مەڕەکان ﴿ إن خير من استأجرت القوى الأمين ﴾ بەراستی چاکترین رەنجبەر کە تۆ بەکرێی بگریت، دەبێ دووسیفەتی تیابێت:

یەکەم: بەهێزو بەتوانا بێت بۆپاراستنی ئاژەڵەکان. دووەم: ئەمین ودەس پاك وجێی باوەڕبێت "خیانەت لە ئەنجامدانی ئیشەکانیدا نەکا. (ئیبن کەسیر) ئەڵێ: باوکیان وتی: چۆن ئەزانی ئەوپیاوە ئەودووسیفەتەی تیایە؟ کچەکە وتی: چاوم لێبوو کە بەتەنها خۆی بەردی سەربیرەکەی لابرد، لەکاتێکا بە دەپیاو لانەئەچوو، کاتێکیش چووم بە دوایا بۆ شارەزاکردنی، لە کاتی گەڕانەوەدا پێشی کەوتم بۆشارەزایی، کەچی وتی: لە پشت سەرمەوە وەرە، هەر کاتێکیش رێگەکەم هەڵەکرد ئاگادارم بکەوە، سەرنجم دا

چاوی بەرز نەکردەوە وتەماشای نەکردم ﴿ ٢٧ : قال انی أرید أن أنکحک إحدی ابنتی هاتین ﴾ کاتێ کچەکە ئەودووسیفەتەی لێ گێڕایەوە، کەوتە دڵی باوکییەوە کە کچێکیانی لێ مارە بکات، بۆیە وتی: مووسا! من دەمەوێ یەکێ لەم دووکچانەمت لێ مارە بکەم ﴿ علی أن تأجرنی ثمانی حجج ﴾ بەو شەرتەی هەشت ساڵ کارم بۆبکەیت و مەڕەکانم بۆ بەخێو بکەیت ﴿ فإن أتممت عشرا فمن عندک ﴾ خۆ ئەگەر دە ئیش و کارم بۆ بکەیت ئەوە چاکەو پیاوەتی خۆتە، ئەگینا تۆ تەنها هەشت ساڵت لە سەرە ﴿ وما أرید أن أشق علیک ﴾ وە من نامەوێت زۆرت بۆ بێنم و بارت لەسەرگران بکەم وبتخەمە ناوزەحمەت ﴿ ستجدنی إن شاء الله من الصالحین ﴾ ئەگەر خوا بیەوێ زوو دەزانی من قسەی خۆم بەجێ دێنم و تۆیش لە چاکانم دەبینیتەوە، چەندە جوانە.. باوك پیاوی باش دیاری بکات بۆ کچی خۆی، وەك (شوعەیب و عومەری کوری خەتتاب)، وەیان ئافرەتی داناو ژیر، خۆی بکاتە هاوسەری پیاوی موسڵمان و پاك، (عوتبە) ئەڵێ: ئێمە لەلای پێغەمبەردا بووین ﷺ ئەم (طسم)ی خوێندەوە تاگەیشتە داستانەکەی مووساو فەرمووی: (بەڕاستی مووسا هەشت ساڵ - یان دەساڵ- ڕەنج بەری کرد لەبەر پاراستنی عەورەتی لە (زینا) و، تێرکردنی زکی! /٨١٧. ﴿ ٢٨: قال ذلک بینی و بینک ﴾ بۆیە وتی: دەباشە، ئەوە بڕیارێك بێت لەنێوان من و تۆدا هەشت ساڵ شوانی من و، مارەکردنی کچەکەش لەتۆوە ﴿ أیما الأجلین قضیت فلا عدوان علی ﴾ ئەوکاتەیش ئارەزووی خۆمە هەرکامێك لەو دووانە -هەشت ساڵەکە، یان دەساڵ- ڕاپەڕاندو جێبەجێم کرد، نابێ هیچ ستەمێکم لێ بکرێت ﴿ والله علی ما نقول وکیل ﴾ خوای گەورە وەکیل و بەئاگایە بەرامبەر بەوەی کە ئەیلێین. ڕاڤەکەرانی قورئان سەبارەت بەدیاریکردنیئەو پیرە گەورەیە قسەیان جیاوازە: ئایا شوعەیب پەیامبەرە؟ یان کەسێکی دیکەیە؟ بۆ دەست نیشان کردنەکەی زۆربەیان دەڵێن: شوعەیب پەیامبەرە، هەندێکی دیکەیان دەڵێن: برازای شوعەیب بووە، ڕایەکیتر دەڵێت: هیچ پەیوەندییەکی بەوەوە نەبووە. سەیری تەفسیری (ئیبن کەسیر) بکە. (عبدالوهاب النجار)یش ئەڵێت: گەلێ جار ویستوومە بڵێم: ئەو پیرە گەورەیە شوعەیبی پەیامبەرە بەڵام دەترسام لە قیامەتدا یەخەم بگرێ و بمبا بۆ دادگایی لای خوای کارجوان و بڵێ: پەروەردگاری من! لەمە بپرسە بۆچی منی کردە ئەوکەسە کەمووسای کردە ڕەنجبەر و بەکرێی گرت! دیارە خۆمن نەئەوم، وە نە لەکاتی ئەویشدا بووم. (قصص الأنبیاء/ ٢٠٤). ﴿ ٢٩: فلما قضی موسی الأجل ﴾ جاکاتێ مووسا ماوەی دیاریکراوی خۆی ڕاپەڕاندو تەواوی کرد، ئیبن عەبباس دەڵێ: لەباتی هەشت ساڵەکە دەساڵەکەی بۆ تەواوکرد، هەر ناوبراو ئەڵێ: پێغەمبەر ﷺ فەرمووی: ((سألت جبریل: أی الأجلین قضی موسی؟ قال: أتمهما واکملهما)) واتە: لە جبریلم پرسی: ئاخۆ مووسا کامیانی لەو دوو ماوەیە بردە سەرێ؟ وتی: تەواو

﴿ فَلَمَّا قَضَىٰ مُوسَى الْأَجَلَ وَسَارَ بِأَهْلِهِ آنَسَ مِن جَانِبِ
الطُّورِ نَارًا قَالَ لِأَهْلِهِ امْكُثُوا إِنِّي آنَسْتُ نَارًا لَّعَلِّي آتِيكُم
مِّنْهَا بِخَبَرٍ أَوْ جَذْوَةٍ مِّنَ النَّارِ لَعَلَّكُمْ تَصْطَلُونَ
﴿٢٩﴾ فَلَمَّا أَتَاهَا نُودِيَ مِن شَاطِئِ الْوَادِ الْأَيْمَنِ فِي الْبُقْعَةِ
الْمُبَارَكَةِ مِنَ الشَّجَرَةِ أَن يَا مُوسَىٰ إِنِّي أَنَا اللَّهُ رَبُّ
الْعَالَمِينَ ﴿٣٠﴾ وَأَنْ أَلْقِ عَصَاكَ فَلَمَّا رَآهَا تَهْتَزُّ كَأَنَّهَا
جَانٌّ وَلَّىٰ مُدْبِرًا وَلَمْ يُعَقِّبْ يَا مُوسَىٰ أَقْبِلْ وَلَا تَخَفْ إِنَّكَ
مِنَ الْآمِنِينَ ﴿٣١﴾ اسْلُكْ يَدَكَ فِي جَيْبِكَ تَخْرُجْ بَيْضَاءَ مِنْ
غَيْرِ سُوءٍ وَاضْمُمْ إِلَيْكَ جَنَاحَكَ مِنَ الرَّهْبِ فَذَانِكَ
بُرْهَانَانِ مِن رَّبِّكَ إِلَىٰ فِرْعَوْنَ وَمَلَئِهِ إِنَّهُمْ كَانُوا
قَوْمًا فَاسِقِينَ ﴿٣٢﴾ قَالَ رَبِّ إِنِّي قَتَلْتُ مِنْهُمْ نَفْسًا فَأَخَافُ
أَن يَقْتُلُونِ ﴿٣٣﴾ وَأَخِي هَارُونُ هُوَ أَفْصَحُ مِنِّي لِسَانًا
فَأَرْسِلْهُ مَعِيَ رِدْءًا يُصَدِّقُنِي إِنِّي أَخَافُ أَن يُكَذِّبُونِ ﴿٣٤﴾
قَالَ سَنَشُدُّ عَضُدَكَ بِأَخِيكَ وَنَجْعَلُ لَكُمَا سُلْطَانًا فَلَا
يَصِلُونَ إِلَيْكُمَا بِآيَاتِنَا أَنتُمَا وَمَنِ اتَّبَعَكُمَا الْغَالِبُونَ ﴿٣٥﴾

باشەکەیان! واتە: دەساڵەکە. (تەبەری). ﴿ وسار بأهله ﴾ ئیتر لەگەڵ ژنەکەیدا مەدیەنیان بەجێ هێشت وڕێگەیان گرتە بەر و ڕۆیی، وشەوێکی زۆرتاریك و باراناوییان ئەوقەبوو، دەرەنجام وەك (ئیبن عەبباس) ئەڵێ ڕێگەکەیان هەڵەکرد ﴿ آنس من جانب الطور نارا ﴾ لە لای کێوی تووردا ئاگر (نوور) ێکی چاوکرد ﴿ قال لأهله امکثوا إنی آنست نارا ﴾ بە ژنەکەی خۆی گو: ئێوە لێرە بمێننەوە من ترووسکایی ئاگرێکی شۆڵەدار دەبینم ﴿ لعلی آتیکم منها بخبر أو جذوة من النار ﴾ بەشکو لەلای ئەو ئاگرەوە هەواڵێك لەبارەی ڕێگەکەوە یان سەرە بزووتێکی ئاگرتان بۆبێنم ﴿ لعلکم تصطلون ﴾ بەڵکو خۆتانی پێگەرم بکەنەوە ﴿ ٣٠: فلما أتاها نودی من شاطئ الواد الأیمن فی البقعة المبارکة من الشجرة ﴾ جا کاتێ مووسا هاتە نزیك ئاگرەکەوە، سەیر ئەکات ئاگر نییە، بەڵکو (نوور)ێکە، ئەوجا لەلای ڕاستی گەلییەکەوەو لەشوێنە پیرۆزەکەدا لەدارەکەوە، لەلایەن پەروەردگارەوە بانگی لێکرا: ﴿ أن یاموسی

إنی أنا الله رب العالمین ﴾ ئەی مووســا! بەراستی من هەرخودی خۆم (الله)م، پەروەردگاری هەموو جیهانەکانم، لەسوورەی (نەمل)یشدا ئەم نوورو بانگ لێکردنە کەمێ باسکراوە خوا ئەیەوێ مووسا ئامــادەو تەیار بکات و بینێرێ بــۆلای فیرعەون ﴿ ٣١: وأن ألق عصاک ﴾ دە داردەستەکەشــت فــڕێدە ﴿ فلما رآهــا تهتز کأنها جــان ولی مدبرا ولم یعقب ﴾ هەرکە مووســا فڕێیدا دیتی کەزۆر بەخێرایــی و بەپەلەو تیــژ وەك تیرەمارێك دەبــزوێ و دەجوولێ، ئیتر ترساو پشتی لێهەڵکردو لای نەکرد بەلایەوە، (سەیید قوتب) ئەڵێت: مووســا کە بە فەرمانی خوا داردەستەکەی فڕێدا.. کتوپڕ ئەبێتە ئەوئەژدیها سەرســوڕهێنەرە داروبەرد قوت ئەدات، دیارە ئەمە رووداوێکی سەمەرەیەو مووســاش پێشتر هیچ ئامادەبوونێکی بۆی نییە، بۆیە ئا بەوشــێوەیە وەك سروشــتی گشت ئادەمیزادێك هەرشــتێکی ئاوها ببینێ دەترسێ. ﴿ یاموسی أقبل ولا تخف إنک مــن الآمنین ﴾ خوا هێوری ئەکاتەوەو بانگی ئەکات: ئەیمووســا بەرەو رووی من وەرەو مەترســە، چونکە تۆ لەوانەیت کەبێ باکن و هەردەم لە ئەماندان و لەهیچ شتێ ترسیان نییە ﴿ ٣٢: أسلک یدک فی جیبک تخرج بیضاء من غیر سوء ﴾ دەستیشت بخەرە بن باخەڵتەوە وبیهێنە دەرەوە، ئەوســا دەبینی بە سپیەتی و جوان و بێ هیچ عەیبێــك دێتەدەر ﴿ واضمم إلیک جناحک من الرهب ﴾ خوای گەورە ئەیەوێ ترســەکەی بنیشــێتەوە، بۆیــە ئەفەرموێ: دەســتت بخەرە سەرسنگ وسەردڵت، بۆئەوەی ترسەکەت نەمێنێ وا دەرئەکەوێ دەست خستنە سەردڵ لەکاتی ترسدا ئەبێتە مایەی هێــور بوونــەوە و نەمانی تــرس و لەرز وەك ئیــبن عەبباس ئەڵێ. ﴿ فذانک برهانان من ربک ﴾ جا ئەو "عەســاو دەســتەیە" دوو مۆعجیــزەن لە لایــەن پەروەردگارتەوە ﴿ إلی فرعون وملإیه ﴾ تا ببنە بەڵگەی راستیت، کاتێ ئەڕۆیت بۆلای فیرعەون و کۆمەڵانی دەوروبەری ﴿ إنهم کانوا قوما فاسقین ﴾ چونکە ئەوانە گەلێکی لە سنوور دەرچوو و یاخی بوون.

هاروونیش بوویە پێغەمبەر و لەگەڵ مووسا چوونە لای فیرعەون:

﴿ ٣٣: قال رب إنی قتلت منهم نفســا فأخاف أن یقتلون ﴾ مووسا وتــی: پەروەردگــاری من! تۆ ئەفەرموی بــڕۆ بۆلایان و لە هەمان کاتدا خۆیشت چاك ئەزانیت کەمن پیاوێکم لێ کوشتوون بێگومان ئەو رقەیان هەر لەدڵایە ئەترســم بمکوژن، ئیتر نەتوانم پەیامەکەم رابگەیەنم، واتە: با بەتەنیا نەڕۆم ﴿ ٣٤: وأخی هارون هو أفصح منی لســانا ﴾ هاروونی برام لە من زمان پاراوترە ﴿ فأرسلە معی ردءا یصدقنی ﴾ لەگەڵم بنێرە تا ببێ بەکۆمەکم و وتەکانی منیان پێ بسەلمێنێ ﴿ إنی أخاف أن یکذبون ﴾ چونکە ئەترسم بروام پێ نەکەن و بەدرۆم بخەنەوە ﴿ ٣٥: قال سنشد عضدک بأخیک ونجعل لکما سلطانا ﴾ خوایش وەڵامی دایەوەو فەرمووی: پشت وبازووی تۆ بەهاروونی برات بەهێز ئەکەین و دەسەڵاتێکتان ئەدەینێ ﴿ فلا یصلون إلیکما ﴾ ئیتر بەهیچ شێوەیەك دەستیان نەتانگاتێ ﴿ بآیاتنا أنتما ومن اتبعکما الغالبون ﴾ بەئایەتەکانمانەوە بڕۆن ئێوەو ئەوەی شــوێنتان دەکەوێ زاڵ دەبــن ﴿ ٣٦: فلما جاءهم موسی بآیاتنا بینات ﴾ جا کاتێ مووســا بەئایــەت و بەڵگە روونەکانمانەوە هاتە لای فیرعەون و تاقمەکەی ﴿ قالوا ما هذا إلا سحر مفتری ﴾ لەباتی ئەوەی ملکەچ بن.. وتیان: ئەمکارە هەرجادوویەکی هەڵبەســتراوە و، هیچ شــتێکیتر نییە ﴿ وما سمعنا بهذا فی آبائنا الأولین ﴾ لە باووباپیرە پێشینەکانیشــمان شتیوامان نەبیستووە، واتە: یەك خواپەرســتی، ئێستا وا مووسا داوای ئەکات ﴿ ٣٧: وقال موسی ربی أعلم بمن جاء بالهدی من عندە ومن تکون لە عاقبة الدار ﴾ مووســا وتی: پەروردگارم لە هەمووکەس چاکتر بەحاڵی ئەوکەســە دەزانێت کە لەلای ئەوەوە بە ڕێنماییەوە هاتووە وەکێ پاشەڕۆژی چاکی بۆ دەبێت ﴿ إنە لا یفلح الظالمون ﴾ بەراســتی ستەمکاران هەرگیز بەختیارنابن.

فیرعەون تەکەببووری کردو دووچار بوو:

﴿ ٣٨: وقــال فرعــون یاأیها الملأ ماعلمت لکــم من إلە غیری ﴾ فیرعەون سەرکەشــانە وتی: ئەی ئەنجومەنی مەملەکەت، مووسا داوای یەکخواپەرســتی ئەکات، من بۆ ئێوە کەســێ تر شك نابەم خواتان بێت بێجگە لەخــۆم، (ئیبن عەبباس) ئەڵێت: نێوان ئەم و تەشــەیتانەیی و، و تەشــەیتانییەکەی تری: (أنا ربکم الأعلی) ماوەی چل دانەســاڵ بوو ﴿ فأوقد لی یا هامان علی الطین فاجعل لی صرحا ﴾ ســا هامان! تۆ خشــتم بۆ ســوورەوە کەو کۆشکێکی بــەرزو بڵندم بۆدروســت بکە ﴿ لعلی أطلع إلی إلە موســی ﴾ تا بەشــکو ســەرکەوم و خواکەی مووســا ببینم؟! ﴿ وإنی لأظنە من الکاذبین ﴾ وە من بڕوام وایە کەلە درۆزنانە ﴿ ٣٩: واســتکبر هو وجنودە فی الأرض بغیر الحق ﴾ فیرعەون خۆی ولەشــکرو دەست وپێوەنــدی هەر بەناڕەوا لەســەرزەوی (میســر)دا خۆیان بەگەورە دەزانــی و، نکوولی هەقیان دەکرد ﴿ وظنوا أنهم إلینا لایرجعون ﴾ وگومانیشــیان وابوو کەهەرگیــز ناگێردرێنەوە بۆلای ئێمە! ﴿ ٤٠: فأخذنــاە وجنودە فنبذناهم فــی الیم ﴾ جا ئێمەش لە تۆڵەی ئەوەدا قارمان لەخۆیو، لەسوپاکەی گرت و پێچامانــەوەو فڕێمان دانە نــاو دەریــاوەو هەموومــان خنکاندن ﴿ فانظر کیف کان عاقبة

الظالمين ﴿ دە سەیركەو ببینە ئاكام و سەرەنجامی ستەمكاران چۆنبوو؟ ﴿ ٤١: وجعلناهم أئمة يدعون إلى النار ﴾ لەبەر لارێیان كردیشمانن بەپێشەوایانێ خەڵكیان بانگ دەكرد بۆ ئاگر ﴿ و يوم القيامة لا ينصرون ﴾ و لەرۆژی قیامەتیشدا یارمەتی نادرێن بۆ رزگار بوونیان لەسزا ﴿ ٤٢: وأتبعناهم في هذه الدنيا لعنة ﴾ هەر لەم دونیایەشدا نفرینمان بە دوادا ناردن ﴿ ويوم القيامة هم من المقبوحين ﴾ و لەرۆژی قیامەتدا زۆر ئێسك تاڵ و ناشیرینن "دوورن لە میهرەبانیخواوە". لە سوورەتی (٩٩/١١)دا ئەفەرموێ: (وأتبعوا في هذه لعنة ويوم القيامة بئس الرفد المرفود).

خوا نیعمەت گەلێكی بەخشی بە مووسا:

﴿ ٤٣: ولقد آتينا موسى الكتاب من بعد ما أهلكنا القرون الأولى ﴾ بێگومان پاش ئەوەی گەلانی رۆژگاری پێشوومان فەوتاند گەلانی (نووح، عاد، سەموود، لووت،..هتد) كتێبی تەوراتمان بەمووسا دا ﴿ بصائر للناس ﴾ تا بۆمەردم ببێتە نوورو رووناكی دڵەكان ﴿ وهدى و رحمة لعلهم يتذكرون ﴾ وە ببێتە رێنیشاندەروو میهرەبان بەشكو ئامۆژگاری پێوەرگرن ﴿ وما كنت بجانب الغربي ﴾ ئەی پێغەمبەر ﷺ تۆ لەبەشی خۆرئاوای كێوی تووردا نەبووی ﴿ إذ قضينا إلى موسى الأمر ﴾ كاتێ كەفرمانی پەیامبەریەتیمان بەمووسادا ﴿ ٤٤: وماكنت من الشاهدين ﴾ وە تۆ لە ئامادە بووانیش نەبوویت تا رووداوەكەیان بۆ بگێریتەوە ﴿ ٤٥: ولكنا أنشأنا قرونا فتطاول عليهم العمر ﴾ وە بەڵام ئێمە خەڵكانێكی زۆرمان دروست كردن ئینجا تەمەنی زۆریان رابوارد جا پەیمانی خوایان لەبیر كرد ئێمەیش وەحی و سروشمان بۆ كردیت كەبێدارو هۆشیاریان بكەیتەوە ﴿ وما كنت ثاويا في أهل مدين تتلوا عليهم آياتنا ﴾ وە تۆهیچ كات لەناوخەڵكی شاری مەدیەندا نەبوویت ئایەتەكانی ئێمەیان بەسەرا ئەخوێنیتەوەو تا بڵێن: لەوانەوە هەواڵی مووسا وەردەگری و بۆمانی دەگێریتەوە ﴿ ولكنا كنا مرسلين ﴾ وە بەڵام ئێمە پێغەمبەرانمان ناردووە، تۆشمان بۆ ناوخەڵكی مەككە ناردو، ئەو دەنگ و باس و هەواڵانەمان پێدایت بۆیان دەگێریتەوە ﴿ ٤٦: وما كنت بجانب الطور إذ نادينا ﴾ وەتۆ ئەی پێغەمبەر ﷺ لەتەنیشتی كێوی توورێشدا نەبوویت كاتێ كەمووسامان بانگ كردوقسەمان لەگەڵ كرد ﴿ ولكن رحمة من ربك ﴾ بەڵام ئەمەش هەر میهرەبانی و بەزەییەك بوو لەلایەن پەروەردگارتەوە كەتۆمان لێ ئاگادار كردی ﴿ لتنذر قوما ما أتاهم من نذير من قبلك ﴾ تا گەلێك واتە: هۆزی قورەیش بێدار بكەیتەوەو بیانترسێنیت كەلە پێش تۆوە هیچ ترسێنەرێكیان بۆ نەهات بوو ﴿ لعلهم يتذكرون ﴾ بەڵكو بیربكەنەوەو ئامۆژگاری وەربگرن، مەبەست ماوەی نێوان عیساو موحەممەدە (علیهما الصلاة و السلام)، كە نزیكەی (٦٠٠) ساڵ بوو ﴿ ٤٧: و لولا أن تصيبهم مصيبة بما قدمت أيديهم ﴾ خۆ ئەگەر لە بەر ئەوە نەبا كە تووشی بەڵاو دەردێك بووبان بەهۆی ئەو كردەوانەی كردوونیان (پێش هاتنی تۆ) ﴿ فيقولوا ربنا لولا

فَلَمَّا جَآءَهُم مُّوسَىٰ بِـَٔايَٰتِنَا بَيِّنَٰتٍ قَالُواْ مَا هَٰذَآ إِلَّا سِحْرٌ مُّفْتَرًى وَمَا سَمِعْنَا بِهَٰذَا فِىٓ ءَابَآئِنَا ٱلْأَوَّلِينَ ﴿٣٦﴾ وَقَالَ مُوسَىٰ رَبِّىٓ أَعْلَمُ بِمَن جَآءَ بِٱلْهُدَىٰ مِنْ عِندِهِۦ وَمَن تَكُونُ لَهُۥ عَٰقِبَةُ ٱلدَّارِ ۖ إِنَّهُۥ لَا يُفْلِحُ ٱلظَّٰلِمُونَ ﴿٣٧﴾ وَقَالَ فِرْعَوْنُ يَٰٓأَيُّهَا ٱلْمَلَأُ مَا عَلِمْتُ لَكُم مِّنْ إِلَٰهٍ غَيْرِى فَأَوْقِدْ لِى يَٰهَٰمَٰنُ عَلَى ٱلطِّينِ فَٱجْعَل لِّى صَرْحًا لَّعَلِّىٓ أَطَّلِعُ إِلَىٰٓ إِلَٰهِ مُوسَىٰ وَإِنِّى لَأَظُنُّهُۥ مِنَ ٱلْكَٰذِبِينَ ﴿٣٨﴾ وَٱسْتَكْبَرَ هُوَ وَجُنُودُهُۥ فِى ٱلْأَرْضِ بِغَيْرِ ٱلْحَقِّ وَظَنُّوٓاْ أَنَّهُمْ إِلَيْنَا لَا يُرْجَعُونَ ﴿٣٩﴾ فَأَخَذْنَٰهُ وَجُنُودَهُۥ فَنَبَذْنَٰهُمْ فِى ٱلْيَمِّ ۖ فَٱنظُرْ كَيْفَ كَانَ عَٰقِبَةُ ٱلظَّٰلِمِينَ ﴿٤٠﴾ وَجَعَلْنَٰهُمْ أَئِمَّةً يَدْعُونَ إِلَى ٱلنَّارِ ۖ وَيَوْمَ ٱلْقِيَٰمَةِ لَا يُنصَرُونَ ﴿٤١﴾ وَأَتْبَعْنَٰهُمْ فِى هَٰذِهِ ٱلدُّنْيَا لَعْنَةً ۖ وَيَوْمَ ٱلْقِيَٰمَةِ هُم مِّنَ ٱلْمَقْبُوحِينَ ﴿٤٢﴾ وَلَقَدْ ءَاتَيْنَا مُوسَى ٱلْكِتَٰبَ مِنۢ بَعْدِ مَآ أَهْلَكْنَا ٱلْقُرُونَ ٱلْأُولَىٰ بَصَآئِرَ لِلنَّاسِ وَهُدًى وَرَحْمَةً لَّعَلَّهُمْ يَتَذَكَّرُونَ ﴿٤٣﴾

أرسلت إلينا رسولا ﴾ ئەوجا بڵێن پەروەردگاری ئێمە! بۆچی پێش ئەم سزایە پەیامبەرێكت بۆ نەناردین ﴿ فنتبع آياتك و نكون من المؤمنين ﴾ تا پەیرەوی لە ئایەتەكانت بكەین و لەریزی بڕوادارانیشدا بووینایە، واتە: تۆمان نارده لایان تا بیانوو و هیچ قسەیەكیان نەمێنێ.

عینادی خوانەناسان:

﴿ ٤٨: فلما جاءهم الحق من عندنا ﴾ جا كاتێك كەئەم هەق و راستیەیان بۆهات لەلایەن ئێمەوە، واتە: كاتێ پێغەمبەر ﷺ موحەممەدیان بۆ هات بە قورئانەوە ﴿ قالوا لولا أوتي مثل ما أوتي موسى ﴾ وتیان: بۆچی نەدرا بە ئەو چەشنی ئەوەی درا بە مووسا لە مۆعجیزات ﴿ أولم يكفروا بما أوتي موسى من قبل ﴾ ئایا ئەوانە لەپێش تۆوە بێبڕوا نەبوون بەوەی كەبەمووساو(عیسا) درا! ﴿ قالوا سحران تظاهرا ﴾ وتیشیان: ئەم دوانە -قورئان و

تەورات– دوو جادوون پەیدابوون وهەردوو پشتگیری یەکتر ئەکەن قورئان ددان ئەنێت بەتەوراتدا، ئەمیش ددان ئەنێت بەودا، ئیتر لەراستییەوە زۆردوورن ﴿ وقالوا إنا بكل كافرون ﴾ وتیشیان ئێمە باوەڕمان بەهیچ کامیان (تەورات) و (قورئان) نییە ﴿ ٤٩: قل فأتوا بكتاب من عند الله ﴾ لە وەڵامیاندا پێیان بڵێ: ئێوە نامەیەکیتر

وَمَا كُنتَ بِجَانِبِ ٱلْغَرْبِيِّ إِذْ قَضَيْنَآ إِلَىٰ مُوسَى ٱلْأَمْرَ وَمَا كُنتَ
مِنَ ٱلشَّٰهِدِينَ ﴿٤٤﴾ وَلَٰكِنَّآ أَنشَأْنَا قُرُونًا فَتَطَاوَلَ عَلَيْهِمُ
ٱلْعُمُرُ ۚ وَمَا كُنتَ ثَاوِيًا فِىٓ أَهْلِ مَدْيَنَ تَتْلُوا۟ عَلَيْهِمْ
ءَايَٰتِنَا وَلَٰكِنَّا كُنَّا مُرْسِلِينَ ﴿٤٥﴾ وَمَا كُنتَ بِجَانِبِ
ٱلطُّورِ إِذْ نَادَيْنَا وَلَٰكِن رَّحْمَةً مِّن رَّبِّكَ لِتُنذِرَ قَوْمًا
مَّآ أَتَىٰهُم مِّن نَّذِيرٍ مِّن قَبْلِكَ لَعَلَّهُمْ يَتَذَكَّرُونَ ﴿٤٦﴾
وَلَوْلَآ أَن تُصِيبَهُم مُّصِيبَةٌۢ بِمَا قَدَّمَتْ أَيْدِيهِمْ فَيَقُولُوا۟
رَبَّنَا لَوْلَآ أَرْسَلْتَ إِلَيْنَا رَسُولًا فَنَتَّبِعَ ءَايَٰتِكَ وَنَكُونَ
مِنَ ٱلْمُؤْمِنِينَ ﴿٤٧﴾ فَلَمَّا جَآءَهُمُ ٱلْحَقُّ مِنْ عِندِنَا قَالُوا۟
لَوْلَآ أُوتِىَ مِثْلَ مَآ أُوتِىَ مُوسَىٰٓ ۚ أَوَلَمْ يَكْفُرُوا۟ بِمَآ أُوتِىَ
مُوسَىٰ مِن قَبْلُ ۖ قَالُوا۟ سِحْرَانِ تَظَٰهَرَا وَقَالُوٓا۟ إِنَّا بِكُلٍّ كَٰفِرُونَ
﴿٤٨﴾ قُلْ فَأْتُوا۟ بِكِتَٰبٍ مِّنْ عِندِ ٱللَّهِ هُوَ أَهْدَىٰ مِنْهُمَآ أَتَّبِعْهُ
إِن كُنتُمْ صَٰدِقِينَ ﴿٤٩﴾ فَإِن لَّمْ يَسْتَجِيبُوا۟ لَكَ فَٱعْلَمْ
أَنَّمَا يَتَّبِعُونَ أَهْوَآءَهُمْ ۚ وَمَنْ أَضَلُّ مِمَّنِ ٱتَّبَعَ هَوَىٰهُ بِغَيْرِ
هُدًى مِّنَ ٱللَّهِ ۚ إِنَّ ٱللَّهَ لَا يَهْدِى ٱلْقَوْمَ ٱلظَّٰلِمِينَ ﴿٥٠﴾

بێجگە لە تەورات و قورئان لەلایەن خواوە بێنن ﴿ هو أهدى منهما أتبعه إن كنتم صادقين ﴾ کە لە هەردووکیان باشتر رێگەنیشان بدا، ئەوجا منیش پەیـرەوی لێدەکەم ئەگەر راسـت ئەکەن ئەودووانە جادوون ﴿ ٥٠: فإن لم يستجيبوا لك فاعلم أنما يتبعون أهواءهم ﴾ خۆئەگـەر وەڵامیان نەدایەتەوە نەیانتوانـی نامەیەکیتر بێنن ئەوە بزانە کە ئەوانە هەر پەیڕەوی لە ئارەزووی خۆیان ئەکەن ﴿ ومن أضل ممن اتبع هواه بغير هدى من الله ﴾ چ کەسـێ گومراترە لەو کەسـەی پەیڕەوی هەواو ئارەزووی خۆی کردووە، بێ ئەوەی هیچ رێنوێنیێکـی لەخواوە هەبێ..؟ ﴿ إن الله لا يهدي القوم الظالمين ﴾ بەراستی خواش رێنوێنی گەلی سـتەمکاران ناکات ﴿ ٥١: ولقد وصلنا لهم القول ﴾ بەراستی پەیامی قورئانمان یەك لەدوای یەك پێگەیاندوون هەندێکی لە شـوێن هەندێکی ﴿ لعلهم يتذكرون ﴾ بەشکو بیر بکەنەوەو ئامۆژگاری وەربگرن.

خاوەننامەکان لێیان موسڵمان دەبێ:

﴿ ٥٢: الذين آتيناهم الكتاب من قبله ﴾ ئەو کەسانەی کە لەپێش قورئانـدا نامـەی (تەورات و ئینجیل)مان پێ بەخشـین ﴿ هم به يؤمنون ﴾ هەیانە باوەڕ بـە موحەممەد ﷺ دەهێنێـت، چونکە لەنامەکانیدا باسی خۆی و ئەم ئایینە تازەیەی هاتووە ﴿ ٥٣: وإذا يتلى عليهم قالوا آمنا به ﴾ هەرکاتێکیش قورئانیان بۆ بخوێنرێتەوە خـێرا ئەڵـێن: بڕوامان پێهێنا ﴿ إنه الحق من ربنا ﴾ بەراسـتی ئەو هەقەیـە لەلایەن پەروەردگارمانەوە پێمـان راگەیەنراوە ﴿ إنا كنا من قبله مسلمين ﴾ کە ئێمە پێش ئەویش کەبێتە خوارێ هەر ملکەچ و موسـڵمان بووین ﴿ ٥٤: أولئك يؤتون أجرهم مرتين بما صبروا ﴾ ئا ئەوانـە بەهۆی ئارامـی و خۆگرییانەوە دووجار پاداشت دەدرێنەوە ﴿ ويدرءون بالحسنة السيئة ﴾ وە بە چاکەش بەرهەڵسـتی کاری خراپـە دەکەن ﴿ ومما رزقناهم ينفقون ﴾ و لەوەیـش پێمـان بەخشـیون، دەبەخشـن ﴿ ٥٥: وإذا سمعوا اللغو أعرضوا عنه ﴾ هەرکە قسـەی بێهوودە دەبیسـن، و رووی لێوەر دەگـێرن ﴿ وقالوا لنا أعمالنا ولكم أعمالكم ﴾ بەنەفامان دەڵێن: کاروکردەوەی خۆمان بۆ خۆمان و، کارو کردەوەی ئێوەیش بۆخۆتان ﴿ سلام عليكم لا نبتغي الجاهلين ﴾ سڵاوتان لەسەربێت، ئێمـە نامانەوێ بـە گژ نەزانانا بڕۆیـن و، راو بۆچوونی ئەوانمان نییە دیارە مەبەسـت بەم سڵاوە، سڵاوی دوور کەوتنەوەیە لێیان، نەك سڵاوی خۆشەویستی و نزیکبوونەوە. نزیکەی (٢٠) کەسێ لە گاورەکانی (حەبەشە) هاتنە لای پێغەمبەرو ﷺ پێکەوە لەمزگەوتدا دانیشتن، چ قسەو پرسیارێکیان هەبووکردیان، پاشان بانگی کردن بۆلای ئیسـلام و هەندێ قورئانی بۆخوێندنەوە ئەوجا زۆر گریان، پاشـان موسـڵمان بوون، جاکاتـێ کەهەسـتان (ئەبووجەهل)یان پێگەیی و، هەندێ قسـەی هەڵەو بێجێی لەگەڵ کردن لەخەم و خەفەتی ئەوەکە بڕوایان هێناوە، ئەوانیش وتیان: ((سـلام عليكم لانجاهلكـم، لنا مانحـن عليه ولكم ما أنتم عليـه)) ئینجا ئایەتی: (الذين آتيناهم الكتاب... لانبتغي الجاهلين) هاتە خوارێ. تەفسیری (ئیبن کەسیر).

پێغەمبەریش ﷺ بێ ئیزنی خوا رێنمایی کەسی پێناکرێت:

﴿ ٥٦: إنك لا تهدي من أحببت ﴾ بێگومـان تۆناتوانی ئەی پێغەمبەر ﷺ کەسـێ بخەیتە سـەر رێی راسـت و بڕوا هێنان کە بۆخۆت خۆشـت بوێ هەرچەندە هەوڵ و تەقالای لەگەڵ بدەیت ﴿ ولكن الله يهدي من يشاء ﴾ بەڵام خوا رێنمایی هەرکەسێ خۆی

بیـــەوێ دەکا ﴿ وهو أعلم بالمهتدين ﴾ خۆیشـــی زاناترە بەوانە کـــە ڕێبازی هیدایەت دەگـــرن، ئەوخۆی ئەزانێ کێ شایســـتەی هیدایەتـــەو ئامادەیی تێدایە. ئەم راســـتییە لە گـــەلێ ئایەتدا روون کراوەتەوە، لەوانە: فەرمایشـــتی (إن تحرص علی هداهم فإن الله لا یهدی من یضل..) وە فەرمایشـــتی: (ومن یرد الله فتنته فلن تملک له من الله شـــیئا أولئک الذین لم یرد الله أن یطهر قلوبهم..) ئیمامی (بوخاری) و (موســـلیم) یش ئەڵێن: ئەم ئایەتە سەبارەت بە (ئەبو تالیـــب) هاتووە، ئەوەبوو پەیامبەر ﷺ زۆر داوای لێکرد بڕوا بێنێ و، هەوڵێکی زۆریشـــی لەگەڵدا، بەڵام بێ کەڵك بوو و هەر بڕوای نەهێنا! جا خوای گەورەیش ئەو ئایەتەی بەگوێی پەیامبەرا دا ﷺ.

﴿ ٥٧: و قالـــوا إن نتبـــع الهـــدی معـــک نتخطف مـــن أرضنا ﴾ بتپەرســـتەکانی مەککە وتیـــان: ئەگەر پەیڕەوی لـــە دینەکەی تۆ بکەین ئەوا لەسەرئەم زەویی و ناوچەی خۆمانەدا دەڕفێنرێین ﴿ أو لـــم نمکن لهم حرما آمنـــا ﴾ ئەدی ئێمە ئەوانمـــان لە حەرەمێکی هێمـــن و ئارامدا جێ نەکردۆتەوە لـــەم کاتی بێبڕواییەیاندا ئیدی ئەگەر شوێن ئاینی موحەممەد ﷺ بکەون چۆن دەفڕێنرێن ﴿ یجبی إلیه ثمرات کل شـــیء رزقا من لدنـــا ﴾ جۆرەها بەرووبوومی بۆ کۆ ئەکرێتەوەو بۆی ئەهێنرێ، ئەوە هەموویشی رزق و رۆزییە لەلایەن ئێمـــەوە لەو جێگا بێ دەرامەتـــەدا بۆیان دێت ﴿ ولکن أکثرهم لا یعلمون ﴾ بەڵام زۆربەیان ئەم راستیە نازانن.

پاش هاتنی پێغەمبەرانیش گوند گەلێک بە قڕ چوون:

﴿ ٥٨: وکـــم أهلکنـــا من قریة بطـــرت معیشـــتها ﴾ ئەمانە پەند وەرناگـــرن لەچارەنووســـی گەلانیتر، ئەگەرنا شـــارو ئاوایییەکی زۆرمان لەناوبرد، کە لەبەر زۆری رزق و رۆزی مەست و سەرخۆش ببوون ﴿ فتلک مســـاکنهم لم تسکن من بعدهم إلا قلیلا ﴾ ئەمەش خانـــوو بەرەکانیانە بە وێرانـــی ماوەتەوە لەدوای تیاچوونیشـــیان کاتێکـــی کەم نەبێ کەســـێ لەوێ نیشـــتەجێنەبووە ﴿ وکنا نحن الوارثیـــن ﴾ هەر ئێمە خۆمان بووینە میراتگریان چونکە کەســـیان نەمـــا ﴿ ٥٩: وما کان ربک مهلک القری ﴾ پەروەردگاری تۆ بە ناهەق شـــارو گوندەکانی وێران نەکـــردوون ﴿ حتی یبعث فی أمها رسولا یتلوا علیهم آیاتنا ﴾ هەتا لەگەورە دێیەکەیاندا پەیامبەرێکی دەنارد، ئایەتەکانی ئێمەیان بەسەرا بخوێنێتەوە ﴿ وما کنا مهلکی القـــری إلا وأهلها ظالمون ﴾ هەرگیز ئێمە بەناهەق ئاوایییەکانمان کاول نەکردوون، مەگەر خەڵکەکەی دەستیان دابێتە ستەمکاری، واتە: مەگەر کاتێ پەیامبەرانمان بۆناردبن و بەگوێیان نەکردبن.

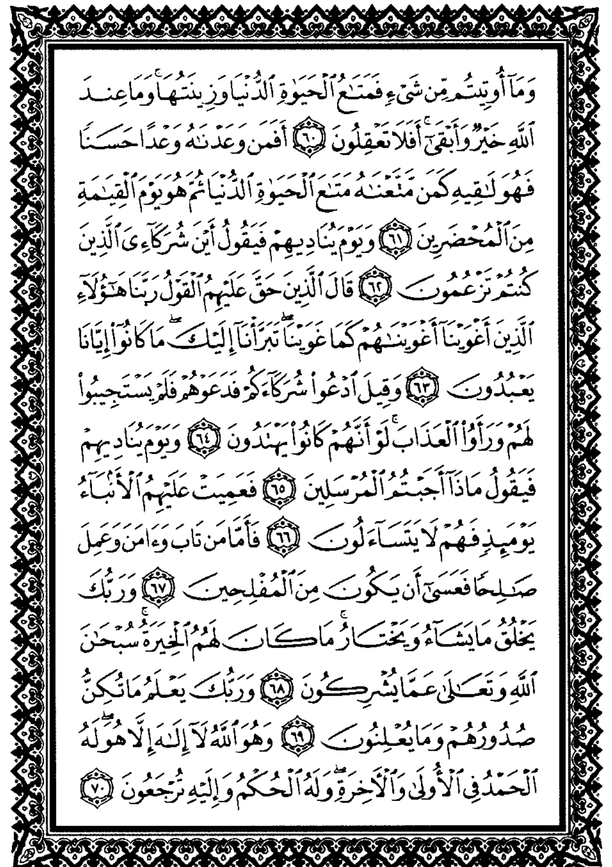
دنیا ویستان و دۆستانی قیامەت:

﴿ ٦٠: وما أوتیتم من شـــیء فمتاع الحیاة الدنیا وزینتها ﴾ وە هەر شـــتێکتان پێ بەخشـــراوە لە ماڵ و ژن ومنداڵ و کاڵاو خۆشـــی و جوانـــی ژیانی ئەم دونیایەیـــەو دەڕوا ﴿ وما عندالله خیر وأبقی ﴾

﴿ وَلَقَدْ وَصَّلْنَا لَهُمُ ٱلْقَوْلَ لَعَلَّهُمْ يَتَذَكَّرُونَ ﴿٥١﴾ ٱلَّذِينَ
ءَاتَيْنَٰهُمُ ٱلْكِتَٰبَ مِن قَبْلِهِۦ هُم بِهِۦ يُؤْمِنُونَ ﴿٥٢﴾ وَإِذَا يُتْلَىٰ عَلَيْهِمْ
قَالُوٓا۟ ءَامَنَّا بِهِۦٓ إِنَّهُ ٱلْحَقُّ مِن رَّبِّنَآ إِنَّا كُنَّا مِن قَبْلِهِۦ مُسْلِمِينَ ﴿٥٣﴾
أُو۟لَٰٓئِكَ يُؤْتَوْنَ أَجْرَهُم مَّرَّتَيْنِ بِمَا صَبَرُوا۟ وَيَدْرَءُونَ بِٱلْحَسَنَةِ
ٱلسَّيِّئَةَ وَمِمَّا رَزَقْنَٰهُمْ يُنفِقُونَ ﴿٥٤﴾ وَإِذَا سَمِعُوا۟ ٱللَّغْوَ
أَعْرَضُوا۟ عَنْهُ وَقَالُوا۟ لَنَآ أَعْمَٰلُنَا وَلَكُمْ أَعْمَٰلُكُمْ سَلَٰمٌ عَلَيْكُمْ
لَا نَبْتَغِى ٱلْجَٰهِلِينَ ﴿٥٥﴾ إِنَّكَ لَا تَهْدِى مَنْ أَحْبَبْتَ وَلَٰكِنَّ
ٱللَّهَ يَهْدِى مَن يَشَآءُ وَهُوَ أَعْلَمُ بِٱلْمُهْتَدِينَ ﴿٥٦﴾ وَقَالُوٓا۟ إِن
نَّتَّبِعِ ٱلْهُدَىٰ مَعَكَ نُتَخَطَّفْ مِنْ أَرْضِنَآ أَوَلَمْ نُمَكِّن لَّهُمْ
حَرَمًا ءَامِنًا يُجْبَىٰٓ إِلَيْهِ ثَمَرَٰتُ كُلِّ شَىْءٍ رِّزْقًا مِّن لَّدُنَّا وَلَٰكِنَّ
أَكْثَرَهُمْ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٥٧﴾ وَكَمْ أَهْلَكْنَا مِن قَرْيَةٍۭ
بَطِرَتْ مَعِيشَتَهَا فَتِلْكَ مَسَٰكِنُهُمْ لَمْ تُسْكَن مِّنۢ بَعْدِهِمْ
إِلَّا قَلِيلًا وَكُنَّا نَحْنُ ٱلْوَٰرِثِينَ ﴿٥٨﴾ وَمَا كَانَ رَبُّكَ مُهْلِكَ
ٱلْقُرَىٰ حَتَّىٰ يَبْعَثَ فِىٓ أُمِّهَا رَسُولًا يَتْلُوا۟ عَلَيْهِمْ ءَايَٰتِنَا وَمَا
كُنَّا مُهْلِكِى ٱلْقُرَىٰٓ إِلَّا وَأَهْلُهَا ظَٰلِمُونَ ﴿٥٩﴾

وە ئەوەی لای خوایە چاکـــترو ماوەدارترە بۆتان ﴿ أفلا تعقلون ﴾ دە ئایا لـــەوەش تێناگەن و ژیرنابن؟! ﴿ ٦١: أفمن وعدناه وعدا حسنا فهو لاقیه ﴾ ئایا ئەوکەسەی بەڵێنێکی چاکمان پێداوە، ئەو کەسە پێیشـــی دەگات، وەك بەهەشـــت و رۆزی نەبڕاوە ﴿ کمن متعناه متاع الحیاة الدنیا ﴾ وەکو کەســـێکە کە بەکاڵای ژیانی دونیا بەهرەمەندمان کردووە ﴿ ثم هو یوم القیامة من المحضرین ﴾ لەپاشا ئەوکەســـە لەرۆژی قیامەتدا لە ئامادەکراوان دەبێت بۆ سزاو تۆڵەو ئەشکەنجە ﴿ ٦٢: ویوم ینادیهم فیقول أین شرکاءی الذین کنتم تزعمون ﴾ باسی حاڵی هاوبەش دانەرەکانیش بکە، ئەو رۆژە خوا بانگیان لێ ئەکات و ئەفەرموێ: لە کوێن ئەو بت و خوایانەتان کە پێتان وابوو شەریك و هاوبەشی منن؟ ﴿ ٦٣: قال الذین حق علیهم القول ﴾ جا لەوەڵامدا ئەوانەی کە بڕیارو فەرمانی سزا لەبارەیانەوە دەرچووە، واتە: (سەرۆکەکان) بە خەجاڵەتییەکەوە ئەڵێن: ﴿ ربنا هـــؤلاء الذین أغوینا ﴾ ئەی پەروەردگـــاری ئێمە! ئەمانە هەر ئەو

کەسانەن کە ئێمە گوومرامان کردن ﴿ أغويناهم كما غوينا ﴾ گومڕامان کردن وەك ئەوەی خۆمان گومڕا بوو بین، واتە: تەنها بە وەسوەسەو قسە بۆ دانان و ڕازاندنەوەی دونیا گومڕامان کردن نەك بە زۆرو زۆرکاری ﴿ تبرأنا إليك ما كانوا إيانا يعبدون ﴾ خوایا! وا ئێمە خۆمان بەری کرد لێیان، ئەوان ئێمەیان نەپەرستووە،

وَمَآ أُوتِيتُم مِّن شَيْءٍ فَمَتَٰعُ ٱلْحَيَوٰةِ ٱلدُّنْيَا وَزِينَتُهَا ۚ وَمَا عِندَ
ٱللَّهِ خَيْرٌ وَأَبْقَىٰٓ ۚ أَفَلَا تَعْقِلُونَ ﴿٦٠﴾ أَفَمَن وَعَدْنَٰهُ وَعْدًا حَسَنًا
فَهُوَ لَٰقِيهِ كَمَن مَّتَّعْنَٰهُ مَتَٰعَ ٱلْحَيَوٰةِ ٱلدُّنْيَا ثُمَّ هُوَ يَوْمَ ٱلْقِيَٰمَةِ
مِنَ ٱلْمُحْضَرِينَ ﴿٦١﴾ وَيَوْمَ يُنَادِيهِمْ فَيَقُولُ أَيْنَ شُرَكَآءِيَ ٱلَّذِينَ
كُنتُمْ تَزْعُمُونَ ﴿٦٢﴾ قَالَ ٱلَّذِينَ حَقَّ عَلَيْهِمُ ٱلْقَوْلُ رَبَّنَا هَٰٓؤُلَآءِ
ٱلَّذِينَ أَغْوَيْنَآ أَغْوَيْنَٰهُمْ كَمَا غَوَيْنَا ۖ تَبَرَّأْنَآ إِلَيْكَ ۖ مَا كَانُوٓا۟ إِيَّانَا
يَعْبُدُونَ ﴿٦٣﴾ وَقِيلَ ٱدْعُوا۟ شُرَكَآءَكُمْ فَدَعَوْهُمْ فَلَمْ يَسْتَجِيبُوا۟
لَهُمْ وَرَأَوُا۟ ٱلْعَذَابَ ۚ لَوْ أَنَّهُمْ كَانُوا۟ يَهْتَدُونَ ﴿٦٤﴾ وَيَوْمَ يُنَادِيهِمْ
فَيَقُولُ مَاذَآ أَجَبْتُمُ ٱلْمُرْسَلِينَ ﴿٦٥﴾ فَعَمِيَتْ عَلَيْهِمُ ٱلْأَنۢبَآءُ
يَوْمَئِذٍ فَهُمْ لَا يَتَسَآءَلُونَ ﴿٦٦﴾ فَأَمَّا مَن تَابَ وَءَامَنَ وَعَمِلَ
صَٰلِحًا فَعَسَىٰٓ أَن يَكُونَ مِنَ ٱلْمُفْلِحِينَ ﴿٦٧﴾ وَرَبُّكَ
يَخْلُقُ مَا يَشَآءُ وَيَخْتَارُ ۗ مَا كَانَ لَهُمُ ٱلْخِيَرَةُ ۚ سُبْحَٰنَ
ٱللَّهِ وَتَعَٰلَىٰ عَمَّا يُشْرِكُونَ ﴿٦٨﴾ وَرَبُّكَ يَعْلَمُ مَا تُكِنُّ
صُدُورُهُمْ وَمَا يُعْلِنُونَ ﴿٦٩﴾ وَهُوَ ٱللَّهُ لَآ إِلَٰهَ إِلَّا هُوَ ۖ لَهُ
ٱلْحَمْدُ فِي ٱلْأُولَىٰ وَٱلْءَاخِرَةِ ۖ وَلَهُ ٱلْحُكْمُ وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ ﴿٧٠﴾

بەڵکو دوای هەواو ئارەزووی خۆیان کەوتوون ﴿ ٦٤: وقيل ادعوا شركاءكم ﴾ ئەوسا بە بێبڕواکان ئەوترێ: ئادەی خواکانتان کە بەهاوبەشی خواتان دانابوون بانگ بکەن ﴿ فدعوهم فلم يستجيبوا لهم ﴾ ئەوانیش وا دەزانن بە بانگیانەوە دێن، بەڵام وەڵامیان نادەنەوە ﴿ ورأوا العذاب لو أنهم كانوا يهتدون ﴾ ئەو کاتە سزای دۆزەخ دەبینن ئاوات ئەخوازن کە بە ڕێگەی ڕاستدا بڕۆشتنایەو ڕێنوێن بووبان ﴿ ٦٥: ويوم يناديهم فيقول ماذا أجبتم المرسلين ﴾ و ئەو ڕۆژە بەیاد بکە خوا بانگیان ئەکا پێیان ئەفەرموێ: چیتان وەڵامی پەیامبەرەکان دایەوە؟ ﴿ ٦٦: فعميت عليهم الأنباء يومئذ ﴾ ئینجا لەو ڕۆژەدا هەواڵەکانیان لێ بزر دەبن ﴿ فهم لا يتساءلون ﴾ ئیتر لەتاو سزادا ناتوانن لە یەکتریش بپرسن بۆیە هەریەکە بۆخۆی دەڵێت: ئای ئەمە چ ڕۆژێکە، بۆچی وامان بەسەرهات؟ ﴿ فأما من تاب وآمن وعمل صالحا ﴾ بەڵام ئەوکەسەی کەلە شیرك و کاری بەدوخراپ پەشیمان بووەوەو بڕوای هێناو کاری چاکی کرد ﴿ فعسى أن يكون من المفلحين ﴾ بێگومان ئەو جۆرەکەسانەلە بەختیاران ئەبن، (شێخی ئالووسی) دەڵێ: (و ((عسى)) للتحقيق على عادة الكرام، أوللترجى من قبل التائب المذكور بمعنى: فليتوقع أن يفلح). (ئیبن کەسیر) و (ئەبوعەبدوڵڵای قورتوبی)یش دەڵێن: (و ((عسى)) من الله واجبة).

خوا بیەوێ هەر شتێ بکا، دەیکات:

خوا لەم چەند ئایەتەدا دەسەڵات و باڵادەستی خۆی دەخاتە ڕووو دەفەرموێ: ﴿ ٦٨: وربك يخلق ما يشاء ويختار ﴾ وەهەر بۆ خواوەندی تۆیە کە هەرچی بوێ دروستیکاو، هەرکەسێکیشی بوێ هەڵیبژێرێ. ئەوان پێیان وابوو کە کەسێکی شیاوتر بەدەر لەپێغەمبەر بۆ هەڵگرتنیپەیامەکەی خوا هەیە، ئینجا خواش فەرمووی هەڵبژاردن و دیاریکردنی پێغەمبەران هەر بەدەستی خۆیەتی ﴿ ما كان لهم الخيرة ﴾ بەڵام ئەوان لە بەرامبەر ویستی خواوە هەڵبژاردونیان بۆ نییە، بەڵکو هەڵبژاردن هەر بۆ خوایە ﴿ سبحان الله وتعالى عما يشركون ﴾ پاکەخوا، بڵندە، لەوشتەی کە ئەوانە ئەیکەنە هاوبەشی ﴿ ٦٩: وربك يعلم ما تكن صدورهم وما يعلنون ﴾ نە هەر ئەوەندە کە هەڵبژاردن هەر بۆ خوایە.. بەڵکوهەر پەروەردگاری تۆ چاك دەزانێ کە ئەو خەڵکە چیلەنێو سینگ و دڵیاندا ئەشارنەوەو، چیش دەردەخەن و ئاشکرای ئەکەن لەو هەموو توانج و پلارانەی کە ئەیگرنە کەسایەتی پەیامبەر ﷺ ﴿ ٧٠: وهو الله لا إله إلا هو ﴾ هەر ئەو زاتەیە خودا، جگەلەخۆی هیچ پەرستراوێکیهەق نییە ﴿ له الحمد في الأولى والآخرة ﴾ سوپاس و ستایش هەرشایستەی ئەوە لە دونیاو لە ئاخیرەتدا ﴿ وله الحكم ﴾ حوکم و فەرمانڕەواییش وبڕیار هەر بۆ ئەوە، نەك بۆ کەسێکی تر ﴿ وإليه ترجعون ﴾ وە هەر بۆ لای ئەویش دەبرێنەوە، جا ئەوساش ئیتر هەمووکەس پاداشت وتۆڵەیخۆی وەرئەگرێ.

شەوگارو ڕۆژگار بەڵگەی تاک و تەنیایی خوان:

﴿ ٧١: قل أرأيتم إن جعل الله عليكم الليل سرمدا إلى يوم القيامة ﴾ بڵێ: ئادەی وەرن پێم بڵێن: ئەگەرخوا شەوتان لەسەر بکا بەهەمیشەیی تارۆژی قیامەت وهەر ڕۆژ نەبێتەوە ﴿ من إله غير الله يأتيكم بضياء ﴾ بێجگە لە خوا، کێیتر هەیە بتوانێ ڕووناکیتان بۆ بێنێ؟! ﴿ أفلا تسمعون ﴾ دەئایا ئێوە هەق نابیسن و وەریگرن؟ ﴿ ٧٢: قل أرأيتم إن جعل الله عليكم النهار سرمدا إلى يوم القيامة ﴾ پێیان بڵێ: خەڵکینە! ئەگەر خوا ڕۆژگاری کردە هەمیشەیی لەسەرتان وتا ڕۆژی قیامەت درێژەی پێدا ﴿ من

إله غير الله يأتيكم بليل تسكنون فيه ﴾ بێجگە لەخوا، خوایەکی‌تر هەیە، بتوانێ شەوگارتان بۆ پێش بێنێ!
تــا بحەوێنەوەو ئاســوودە ببن تیایا؟" ﴿ افلا تبصرون ﴾ دەئایا هەڵەی خۆتان نابینن لەپەرەســتنی غەیری خودا؟! ﴿ ٧٣: ومن رحمته جعل لكم الليل والنهار ﴾ بێ‌گومان هەرکامێکیان نەبڕێتەوە و درێژەبکێشــێ، ئێوە تووشــی زیان ئەبن، بــەڵام لەڕەحمەت و میهرەبانی خوایە کەشەوو ڕۆژی بۆداناون و، یەك لەدوای یەك دێن و دەڕۆن ﴿ لتسكنوا فيه ﴾ تا لە شــەودا بحەوێنەوە و بەئاسوودە دانیشــن و، لەو ژان وئازارە ڕزگارببن کەبەڕۆژا تووشــتان دەبێت ﴿ ولتبتغوا من فضله ﴾ بۆئەوەی کە لە ڕۆژدا بژێوی‌و، ڕزق و ڕۆزی وەدەســت بێنن، بۆیە شەوی بەتاریك دروست کردووە، ڕۆژیش بە ڕووناك ﴿ ولعلكم تشكرون ﴾ بەشکوشوکرانەشــم بکەن ﴿ ٧٤: ويوم يناديهم فيقول اين شركائي الذين كنتم تزعمون ﴾ بیری ئەو ڕۆژە بکەوە کە خوا بانگیان ئەکات و پێیان ئەفەرموێ: ئەوە کوان ئــەو خوایانەی کە گومانتان وابوو هاوبەشــی من‌بن؟!. دیارە هیچ وەڵامیــان نابێت، ئینجا خوای گەورە ئەفەرموێ: ﴿ ٧٥: ونزعنا من كل أمة شهيدا ﴾ ئێمە لەوڕۆژەدا لەهەر ئوممەتێك شــایەتێك "پەیامبەرێك" دێنین "شــایەتییان لەســەر ئەدات" ﴿ فقلنا هاتوا برهانكم ﴾ دوای شایەتییەکە.. پێیان ئەڵێن: ئادەی بەڵگەی خۆتان بێنن لەســەر ئەوە "کە ئەتانوت: خوا هاوەڵی هەیە" ﴿ فعلموا أن الحق لله ﴾ ئینجا ئەو ڕۆژە بەچاکی ئەزانن کە هەق بە خودایەو، هیچ شەریکە نییە ﴿ وضل عنهم ماكانوا يفترون ﴾ وەئەو درۆو کارە نارەوانە کەهەڵیان دەبەست بۆ خوا، لێیان بزر دەبێت.

قاروون یاخی بوو و دۆڕاندی:

ئینجا خوا داســتانی قــاروون دێنێت بۆئەوانــەی کەبەهۆی ماڵ وسامان ودارایییەوە لەسنوور دەرئەچن و، ئەفەرموێ: ﴿ ٧٦: إن قارون كان من قوم موسى ﴾ بەڕاستی قاروون لەگەل و خوێشانی مووسا بوو زۆرێك لەزانایان دەڵێن: ئامۆزای بووە ﴿ فبغى عليهم ﴾ جا شــوڵی لێ‌هەڵکێشــان بەهۆی ماڵ و ســامان و دارایییەکەوە پێی درابــوو خۆی گێف کردەوەو خۆی لێ‌گــۆڕا بەرامبەریان ﴿ وآتيناه من الكنوز ما إن مفاتحه لتنوء بالعصبة اولي القوة ﴾ ئەوەندە گەنجینەو ســامانمان پێ‌دابوو کەهەڵگرتنی کلیلەکانی قاســەکەی کۆمەڵێکی زۆربەهێزی شەکەت دەکرد ﴿ إذ قال له قومه لاتفرح ﴾ ئەوەبوو خۆی دەرخســت و بەشتێکی سەمەرەش خۆی هاتە پێش چــاو، کاتــێ هەندێ لەخزمانی خۆی پێیان وت: ئەم خۆشــی و شــادییە تێکەڵی دەعیەو فیز مەکەو هەق پێشــێل مەکە ﴿ إن الله لا يحب الفرحين ﴾ چونکە خوا پیاوانی دەعیــە بازی خۆش ناوێ ﴿ ٧٧: و ابتغ فيما آتاك الله الدار الآخرة ﴾ لەخوا بترسە.. هەوڵ بــدە لەو مــاڵ و دارایییەی کە خوا پێی بەخشــیویت ئەو دونیای خــۆت ڕۆژی دوایی پێ بەدەســت بێنــە ﴿ ولا تنس نصيبك من الدنيا ﴾ بەش و بارەی حەڵاڵی خۆیشــت لەم دونیایە لەبیرمە کە

قُلْ أَرَءَيْتُمْ إِن جَعَلَ ٱللَّهُ عَلَيْكُمُ ٱلَّيْلَ سَرْمَدًا إِلَىٰ يَوْمِ ٱلْقِيَٰمَةِ
مَنْ إِلَٰهٌ غَيْرُ ٱللَّهِ يَأْتِيكُم بِضِيَآءٍ ۖ أَفَلَا تَسْمَعُونَ ﴿٧١﴾
قُلْ أَرَءَيْتُمْ إِن جَعَلَ ٱللَّهُ عَلَيْكُمُ ٱلنَّهَارَ سَرْمَدًا إِلَىٰ
يَوْمِ ٱلْقِيَٰمَةِ مَنْ إِلَٰهٌ غَيْرُ ٱللَّهِ يَأْتِيكُم بِلَيْلٍ تَسْكُنُونَ
فِيهِ ۖ أَفَلَا تُبْصِرُونَ ﴿٧٢﴾ وَمِن رَّحْمَتِهِۦ جَعَلَ لَكُمُ ٱلَّيْلَ
وَٱلنَّهَارَ لِتَسْكُنُوا۟ فِيهِ وَلِتَبْتَغُوا۟ مِن فَضْلِهِۦ وَلَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ
﴿٧٣﴾ وَيَوْمَ يُنَادِيهِمْ فَيَقُولُ أَيْنَ شُرَكَآءِىَ ٱلَّذِينَ كُنتُمْ
تَزْعُمُونَ ﴿٧٤﴾ وَنَزَعْنَا مِن كُلِّ أُمَّةٍ شَهِيدًا فَقُلْنَا
هَاتُوا۟ بُرْهَٰنَكُمْ فَعَلِمُوٓا۟ أَنَّ ٱلْحَقَّ لِلَّهِ وَضَلَّ عَنْهُم مَّا كَانُوا۟
يَفْتَرُونَ ﴿٧٥﴾ ۞ إِنَّ قَٰرُونَ كَانَ مِن قَوْمِ مُوسَىٰ فَبَغَىٰ
عَلَيْهِمْ ۖ وَءَاتَيْنَٰهُ مِنَ ٱلْكُنُوزِ مَآ إِنَّ مَفَاتِحَهُۥ لَتَنُوٓأُ بِٱلْعُصْبَةِ
أُو۟لِى ٱلْقُوَّةِ إِذْ قَالَ لَهُۥ قَوْمُهُۥ لَا تَفْرَحْ ۖ إِنَّ ٱللَّهَ لَا يُحِبُّ ٱلْفَرِحِينَ
﴿٧٦﴾ وَٱبْتَغِ فِيمَآ ءَاتَىٰكَ ٱللَّهُ ٱلدَّارَ ٱلْءَاخِرَةَ ۖ وَلَا تَنسَ
نَصِيبَكَ مِنَ ٱلدُّنْيَا ۖ وَأَحْسِن كَمَآ أَحْسَنَ ٱللَّهُ إِلَيْكَ ۖ
وَلَا تَبْغِ ٱلْفَسَادَ فِى ٱلْأَرْضِ ۖ إِنَّ ٱللَّهَ لَا يُحِبُّ ٱلْمُفْسِدِينَ ﴿٧٧﴾

"واتە: بەشی خۆت لە حەڵاڵ و زەڵاڵ ڕابوێرە" (عەبدوڵای کوڕی عومــەر) چەند جوان ئەڵێ: ئەوەندە هەوڵ بــۆ دونیا بدە، وابزانە هەردەمێنیت و نامریت، وایش تێ بکۆشــە بۆ ئەو دونیات وابزانە سبەینێ دەمریت ﴿ وأحسن كما أحسن الله إليك ﴾ خوای گەورە چاکەی لەگەڵ تۆ کردوە، دەســا تۆش لەگەڵ خەڵکدا چاکە خواز بە، واتە: لەوسامان و دارایییە کەخوای گەورە پێی‌داویت چاکە بکە ﴿ ولا تبغ الفساد في الأرض ﴾ وە لەم سەر زەوییەدا مەکەوە شــوێنی فەســادو کاری بەدفەڕی ﴿ إن الله لا يحب المفسدين ﴾ چونکــە خــوا خراپکارانی خۆش ناوێت ﴿ ٧٨: قــال إنما أوتيته علــى علم عندي ﴾ کەچی دوای ئــەو ئامۆژگارییە، قاروون وتی: ئەوماڵ و سامانە کەمن هەمە، هەمووی بە هۆی زانیاری و زانستی خۆمەوە پێم دراوە، واتە: من هەرخۆم شایســتەی ئەوەم ﴿ أو لم يعلم أن الله قد اهلك من قبله من القرون ﴾ باشــە وا ئەو قســانە ئــەکات مەگەر نەیزانیوە کەخوا پێش ئــەو خەڵکێکی زۆری لەناو

بردووە ﴿ من هو أشد منه قوة وأكثر جمعا ﴾ كە لەوزۆر بەهێزترو زاناترو سامان زۆرتر بوون؟ دیارە پاشەڕۆژی ئەویش هەردەبێ وەك ئەوان بێ ﴿ ولا یسـأل عن ذنوبهم المجرمون ﴾ لەڕۆژی قیامەتدا خوا پرسـیار لە گوناهەکانی تاوانبارەکان نـاکا بۆ زانینی خۆی، چونکە خوا زانسـت و عیلمـی بەگوناهەکانیان هەیە وە دەسـت

قَالَ إِنَّمَآ أُوتِيتُهُۥ عَلَىٰ عِلْمٍ عِندِيٓۚ أَوَلَمْ يَعْلَمْ أَنَّ ٱللَّهَ قَدْ أَهْلَكَ مِن قَبْلِهِۦ مِنَ ٱلْقُرُونِ مَنْ هُوَ أَشَدُّ مِنْهُ قُوَّةً وَأَكْثَرُ جَمْعًاۚ وَلَا يُسْـَٔلُ عَن ذُنُوبِهِمُ ٱلْمُجْرِمُونَ ﴿٧٨﴾ فَخَرَجَ عَلَىٰ قَوْمِهِۦ فِى زِينَتِهِۦۖ قَالَ ٱلَّذِينَ يُرِيدُونَ ٱلْحَيَوٰةَ ٱلدُّنْيَا يَٰلَيْتَ لَنَا مِثْلَ مَآ أُوتِىَ قَٰرُونُ إِنَّهُۥ لَذُو حَظٍّ عَظِيمٍ ﴿٧٩﴾ وَقَالَ ٱلَّذِينَ أُوتُوا۟ ٱلْعِلْمَ وَيْلَكُمْ ثَوَابُ ٱللَّهِ خَيْرٌ لِّمَنْ ءَامَنَ وَعَمِلَ صَٰلِحًا وَلَا يُلَقَّىٰهَآ إِلَّا ٱلصَّٰبِرُونَ ﴿٨٠﴾ فَخَسَفْنَا بِهِۦ وَبِدَارِهِ ٱلْأَرْضَ فَمَا كَانَ لَهُۥ مِن فِئَةٍ يَنصُرُونَهُۥ مِن دُونِ ٱللَّهِ وَمَا كَانَ مِنَ ٱلْمُنتَصِرِينَ ﴿٨١﴾ وَأَصْبَحَ ٱلَّذِينَ تَمَنَّوْا۟ مَكَانَهُۥ بِٱلْأَمْسِ يَقُولُونَ وَيْكَأَنَّ ٱللَّهَ يَبْسُطُ ٱلرِّزْقَ لِمَن يَشَآءُ مِنْ عِبَادِهِۦ وَيَقْدِرُۖ لَوْلَآ أَن مَّنَّ ٱللَّهُ عَلَيْنَا لَخَسَفَ بِنَاۖ وَيْكَأَنَّهُۥ لَا يُفْلِحُ ٱلْكَٰفِرُونَ ﴿٨٢﴾ تِلْكَ ٱلدَّارُ ٱلْءَاخِرَةُ نَجْعَلُهَا لِلَّذِينَ لَا يُرِيدُونَ عُلُوًّا فِى ٱلْأَرْضِ وَلَا فَسَادًاۚ وَٱلْعَٰقِبَةُ لِلْمُتَّقِينَ ﴿٨٣﴾ مَن جَآءَ بِٱلْحَسَنَةِ فَلَهُۥ خَيْرٌ مِّنْهَاۖ وَمَن جَآءَ بِٱلسَّيِّئَةِ فَلَا يُجْزَى ٱلَّذِينَ عَمِلُوا۟ ٱلسَّيِّـَٔاتِ إِلَّا مَا كَانُوا۟ يَعْمَلُونَ ﴿٨٤﴾

بەجێ دەیانخاتە ئاگـرەوە ﴿ ٧٩: فخرج علی قومه في زينته ﴾ ئینجـا ڕۆژێکی قاروون خۆی سـازداو لەوپەڕی تەنتەنەو جوانی و ڕازاوەییـدا دەرچوو بۆ ناو هۆزەکەی ﴿ قـال الذين يريدون الحياة الدنيا ﴾ ئەوانەی کە تەنها ژیانی دونیایان دەویسـت وتیان: ﴿ يا ليت لنا مثـل ما أوتي قارون ﴾ ئەی خۆزگـە! ئێمەش ئەوەندەی قـاروون سـامان ودەسـەڵاتمان پێدرابا ﴿ إنه لذو حظ عظيم ﴾ بەڕاسـتی ئەو بەختێکی گەورەی هەیە لەسـاماندا ﴿ ٨٠: وقال الذين أوتوا العلم ﴾ ئەوە قسـەی نەفامەکان بوو! بەڵام ئەوانەیان کە زانستیان لەلایەن خواوە پێدرا بوو، واتە: (زاناکانیان) وتیان: ﴿ ويلكم ثواب الله خير لمن آمن وعمل صالحا ﴾ واز لەوقسـانە بێنـن.. هاوارو وای بۆئێـوە ئەوە چی ئەڵێن؟ پاداشـتی خوا زۆر چاکترە بۆئەوکەسـەی کە بڕوای دامەزراوی هێناوەو کاری چاکی ئەنجام داوە تا ئەو وەزعەی قاروونە ﴿ ولا يلقاها إلا الصابرون ﴾ بەڵام ئارامگران نەبن، ئەوپاداشە دەستی کەسی تر ناکەوێ.

قاروون سەرو ماڵی چوو بەناخی زەویدا:

﴿ ٨١: فخسفنا به وبداره الأرض ﴾ جا سـەرەنجام خۆیی و، خانووەکەیمان برد بە ناخی زەویدا بەسـامان و گەنجینەکەشیەوە ﴿ فما كان له من فئة ينصرونه من دون الله ﴾ هیچ دەستەو کۆمەڵێکیش نەبوو تا لەسـزای خوا یارمەتی بـدات ﴿ وما كان من المنتصرين ﴾ و خۆیشـی نەیتوانـی یارمەتی خۆی بـدات ﴿ ٨٢: وأصبح الذين تمنوا مكانه بالأمس ﴾ ئەوانەی دوێنێ ئاواتیان ئەخواسـت لەجێی (قاروون) بوونایە ﴿ يقولون ويكأن الله يبسط الرزق لمن يشاء من عباده ويقدر ﴾ دەیان وت: ئەی هـاوار! بەس نەبوو ئێمەش وەکو ئەو تیا نەچووین، سـەیرە خوا بۆ هەرکەسـێ خۆی بیەوێ لەبەندەکانی، ڕزق و ڕۆزی فراوان دەکات، وە تەنگ دەکا لە هەرکەسێ خۆی بیەوێ، ئەوەش لەبەر حیکمەتێکە خۆی دەیزانێ ﴿ لولا أن من الله علينا ﴾ خۆئەگەر خوا منەتی لەسەر ئێمە نەنابا ﴿ لخسف بنا ﴾ ئێمەیشـی ئەبرد بە ناخی زەویدا، واتە: پاشە ڕۆژمان وەك قاروون دەبوو ﴿ ويكأنه لا يفلح الكافرون ﴾ سـەیرە کافرو بێبڕوایان ڕزگار نابن هەرچەندە ماوەیەکیش لەخۆشـیدا بن ﴿ ٨٣: تلك الدار الآخرة نجعلها للذين لا يريدون علوا في الأرض ولا فسادا ﴾ ئەو خانەیەی تر(بەهەشت) دادەنێین بۆ ئەوکەسانەی نایانـەوێ دەعیـەو خراپـەکاری بکەن لـە زەویـدا وەك قاروون. ﴿ والعاقبة للمتقين ﴾ پاشەڕۆژی چاکیش هەر بۆ پارێزگارانە نەك بۆ لەخۆ بایی بووان بەکورسی، یان بەسامان و دارایی ﴿ ٨٤: من جاء بالحسنة فله خير منها ﴾ ئەوەی کاروکردەوەیەکی چاك ئەنجام بدات، ئەوە چاکتر دێتە ڕێی و پاداشتی باشتری بۆ هەیە ﴿ ومن جاء بالسيئة فلا يجزى الذين عملوا السيئات إلا ما كانوا يعملون ﴾ هەرکەسـێکیش گوناەو کاری خراپ بکات، تۆڵەی تەنها بەرانبەر بەئەندازەی کاروکردەوەکەیانە.

خوا بەهەق بناسە و کاری خۆت بکە:

﴿ ٨٥: إن الذي فرض عليك القرآن لرادك إلى معاد ﴾ ئینجا بۆ دڵخۆشـی پەیامبەر ﷺ و هاوەڵانی ئەفەرمووێ: بەڕاسـتی ئەو زاتەی خوێندن و گەیاندن و کار پێکردنی قورئانی لەسـەر واجب کردیـت، هەر ئـەو زاتەش دەتگێڕێتەوە بۆ جێـی لەدایك بوونت (شـاری مەککە).. دیارە ئەمە مـوژدەی فەتحی مەککەیە، وە ئەم تەفسـیرە ڕای (ئیبن عەبباس)ـە، کە پێشەوا بوخاریش دەیهێنێ، جا بـۆ زیادە زانیـاری تۆش دەتوانی سـەیری تەفسـیری (ئیبن کەسـیر) بکەی. ئەوانە بەپێغەمبەریـان ئەوت تۆ گومڕایت، بۆیە

خـوا ئەفەرمووێ: ﴿ قل ربی أعلم مـن جاء بالهدی ﴾ بڵێ: هەر پەروەردگاری من لە هەمووکەس زاناترە کە کێ هاتووە بە ڕێنمایی و هیدایـەت ﴿ ومن هو فی ضلال مبین ﴾ وە کێش لە گومرایی و سـەر لێشێواوییەکی ئاشکرادایە ﴿ ٨٦: و ما کنت ترجوا أن یلقی إلیـک الکتاب إلا رحمة من ربـک ﴾ تۆیش ئەی موحەممەد ﷺ هەرگیـز بەتەمـای ئـەم قورئانە نەبوویـت بۆت بنـێرێ، بەڵام ڕەحمەتی پەروەردگاری تۆ وای خواست، بێ بڕواکان پێیان خۆش بوو کەپەیامبەر ﷺ نەرمییەکیان نیشان بدات لەگەڵ خواکانیاندا، جاخـواش فەرمـووێ: ﴿ فلا تکونن ظهیرا للکافرین ﴾ سـاتۆش هەرگیز پشـتیوانی لە کافرو بێبڕوایان مەکە ﴿ ٨٧: ولا یصدنک عـن آیات الله بعد إذ أنزلت إلیـک ﴾ باکافرەکان ڕێگریت نەکەن لە گەیاندنی ئایەتەکانی خوا، دوای ئەوەی دابەزێنران بۆت ﴿ و ادع إلی ربک ﴾ بانگەواز بکە بۆلای ئایینی پەروەردگارت ﴿ و لا تکونن من المشرکین ﴾ هەرگیز تۆ لەو موشریکانە مەبە ﴿ ٨٨: و لا تدع مع الله إلها آخر ﴾ لەگەڵ خوادا هانا بۆهیچ پەرسـتراوێکی تـر مەبـە ﴿ لا إله إلا هـو ﴾ چونکە جگە لەو هیچ پەرسـتراوێك بەهـەق نییە ﴿ کل شـئ هالـک إلا وجهه ﴾ هەموو شـتێك تیا دەچێت جگە لە ڕووخسـاری پیرۆزی ئەو نەبێ ئایەتی: (کل من علیها فان و یبقی وجه ربک ذو الجلال و الإکرام) ٥٥/٢٦-٢٧. وە فەرمایشتی: (و لا تطرد الذین یدعون ربهم بالغداة والعشی یریدون وجهه) ٦/ ٥٢. وە فەرمایشـتی: (واصبر نفسک مع الذین یدعون ربهم بالغداة والعشـی یریـدون وجهه) ١٨/٢٨. وە فەرمایشـتی: (للذین یریدون وجه الله) ٣٠/٣٨. وە فەرمایشـتی: (إنما نطعمکم لوجـه الله) ٧٦/٩. وە فەرمایشـتی: (.. إلا ابتغاء وجه ربه الأعلی) ٩٢/٢٠. هەریشتگیری لەومانایە دەکەن.

تێبینی: (وجه) یەکێکە لەو سیفەتانەی زانایانی (سەلەف) دەیدەنە پاڵ زاتی خوای پاك وبێخەوش وکارجوان، هەروەك ئەویش خۆی لەچەندیـن ئایەتدا دەیکاتە سـیفەت بۆخۆی، بـەڵام بەبێ هیچ لێچووان و دەسـتکاری و، لێکدانەوەیەك کـە لەگەڵ زاتی بڵندی ئەودا نەگونجێت، ئێمەش هەروەك (سـەلەف) ئەڵێن: (فنثبت له وجها کما أثبته لنفسـه، و أثبته له نبیـه من غیر تعطیل و لا تمثیل، و کذا فی سـائر صفاته نثبتها له ولا نمثلها بصفات خلقه، فهو -جل وعلا- لیس کمثله شئ لا فی ذاته ولا فی صفاته، ونمر جمیع آیات وأحادیـث الصفـات علی ظاهرها ولا نحرفهـا أو نظن أن لها معنی یخالف ما دلت علیه ظاهرها، فظاهرها مراد)، فەرمووده‌یش زۆر زۆره بۆ سـەلماندنی سـیفەتی (وەجه) بۆ خوایگەورە، وەك: ((أسألك لذة النظر إلی وجهک والشوق إلی لقائک..))، ((لا ینبغی أن یسأل بوجه الله إلا الجنة)) السـنن. عن جابـر بن عبد الله قال: ((لما نزلت هذه الآیة: (قل هو القادر علی أن یبعث علیکم عذابا من فوقکم) قال النبی ﷺ: ((أعوذ بوجهک)) فقـال: (أو من تحت أرجلکم) ٦/٦٥، فقـال النبی ﷺ: ((أعوذ بوجهک)) فقال: (أو یلبسـکم شـیعا) فقال النبی ﷺ: ((هذا ایسـر)) رواه البخاری فی صحیحه. وە ((جنتان من فضة آنیتهما وما فیهما، وجنتان من ذهب آنیتهما وما فیهما، وما بین القوم وبیـن أن ینظروا إلی ربهم إلا رداء الکبر علی وجهه فی جنة عـدن)) متفق علیه. وە ((إن الله عزوجل لا ینام ولا ینبغی له أن ینام یخفض القسط ویرفعه، یرفع إلیه عمل اللیل قبل عمل النهار، وعمل النهـار قبل عمل اللیل حجابه النور -وفی روایة أبی بکر: (("النار" لو کشفه لأحرقت سبحات وجهه ما انتهی إلیه بصره من خلقه)) رواه مسلم. ومعنی سبحات وجهه: (أی: نوره وجلاله وبهاؤه) مانای ئەم فەرموودەیە لە سـوورەتی (نەمل)دا نووسـراوە. جا بۆ زیاتر ڕوون کردنەوە دەتوانی سەیری (الأسماء والصفات)ی ئیمامی (بەیهەقی) و (کتـاب صفـات الله عز وجل -صالح علی المسند)یش بکەیت. دکتۆر (ئەحمەد الغامیدی) مامۆستای وانەی عەقیدە لەزانکۆی (أم القری) لەپەراوێزی (شـرح إعتقاد أهل السـنة والجماعة..)ی (لالە کائی) بەرگی (٢) ڕووپەڕی (٤٥٧)دا بەسـەر ئەو دەستەواژەیەدا، دەڵێ: (سیاق ما دل من کتاب الله عز وجل وسنة رسوله ﷺ علی أن من صفات الله عز وجل الوجه والعینین والیدین)، وە هەروەها دەڵێ: (هذا المبحث من الصفات یسـمیه أهل الکلام -الصفات السـمعیة- أی أنهـا تثبت بالسـمع فقط، بخلاف الصفات السـابقة، فإنها تثبت بالسـمع والعقل، وفی هذه الصفات -کباقی الصفات المتقدمة ثلاثة مذاهـب: الأول / مذهب أهل السـنة والجماعة وهـو إثباتها لله عز وجـل من غیر تمثیل ولا تشـبیه، الثانی / مذهب الجهمیة والمعتزلة والأشـاعرة: أولوها، فقالوا المـراد بالوجه، الـذات، وبالعین: العلم، وبالید: النعمة..الخ). الثالث / مذهب المشـبهة الذین شـبهوا صفاته -عز وجـل- بصفات خلقه، وکلا المذهبیـن الأخیرین خاطیء، فقد أتـی أصحابهما من قبل ظنهما للمشـابهة بیـن صفات الله وصفات خلقه، فأمـا المؤولون فأدی بهـم ذلک الظن إلـی التأویل لئلایقع التشابه بین الله وخلقه. وأما المشبهة فقد ظنوا أن إتفاق الصفات فی الأسـماء یستلزم إتفاقهما فی المسمیات وهذا ظن ضال. والمؤولون فقد أثبت کل منهم لله عز وجل صفة أو إسـما یشـترک فی بعضها المخلوقون مع الله عز وجل، فالمعتزلة أثبتت لله أسـماء منها: العالم، والقـادر ونحوها. والأشـاعرة أثبتوا لله عز وجل سـبع صفات هی: العلـم، والحیاة، والقدرة..الخ. والجمیـع -بما فیهم الجهمیة- یثبتون لله عزوجـل (ذاتا) وهذه جمیعها توجد فـی المخلوقین، فکیف یوهم

بعض الوارد فی الخبر التشبیه، ولا یوهم البعض الآخر ذلک؟. ولو أنهم قالوا: کما أن لله ذاتا لا تشبه الذوات فکذلک لله صفات لا تشبه الصفات لانتهت المشکلة وسلموا من الشذوذ والإختلاف مع سلف الأمة. ﴿ له الحکم و إلیه ترجعون ﴾ بڕیار و دادوەری هەر شایستەی ئەوە، هەر بۆلای ئەویش دەگێردرێنەوەو. لەئایەتی: (ولا یشرک فی حکمة أحدا) الکهف/٢٦ دا زیاتر تیشك خراوەتە سەرئەم مەسەلەی حوکم و بڕیاری خوایە.

زۆر سوپاس بۆ خوا لە (١٠)ـی ژی الحجه (١٤١٦)ك بەرامبەر بە (١٩٩٦/٤/٢٨) لە (مەریوان) لەم سوورەتە بوومەوە، یارمەتی بۆ تەواوکردنی سوورەتەکانیتر هەر لەخوا ئەخوازین.

سوورەتی(عەنکەبووت)ـە

مەککەییەو (٦٩)ئایەتە.

بەناوی خوای بەخشندەی میهرەبان

ئەم سوورەتە وەك سوورەتە مەککەییەکانی تر باسی: یەکتاپەرستی، پەیام، زیندوو بوونەوە، پاداش و تۆڵە دەکات. دەشتوانین بڵێین تەوەرەکەی باسی (ئیبتلاء) و تاقیکردنەوەی مرۆڤەکانە، وەك هەرسوننەتێکی خوایی لەم ژیانەدا.. بەتایبەتی موسڵمانەکانی مەککە کە لەوپەڕی ئەشکەنجەو ئازاردا دەژیان، هەر بۆیەش خەریکە ئەو (ئیبتلاء)یە ببێ بە سەرباسی سەرەکیسوورەتەکە.. لەولایشەوە باسکردنی داستانی پەیامبەران هەر بۆ ئەو مەبەستەیە: (١ألم ﴿ ٢: أحسب الناس أن یترکوا أن یقولوا آمنا وهم لا یفتنون؟) سەرزەنشتی خەڵکانێ دەکات کە پێیان وایە ئیمان وباوەڕ چەند وشەیەکی سەر زارەکییە، نایەوێ لەپێناویا تووشی هیچ جۆرە ئەزیەتێك ببن، هەر بۆیە بە بەڵایەکی بچوکیش خێرا پاشگەز دەبنەوە!!: (ومن الناس من یقول آمنا بالله فإذا أوذی فی الله جعل فتنة الناس کعذاب الله..). سوورەتەکە بەڵاو فیتنەی پەیامبەران لە پێناوی ئایینەکەیاندا دەگێڕێتەوە، کە چۆنیش خۆیان ڕاگرت و نەپسان، لە (نووح)ەوە، ئینجا (ئیبراهیم)، پاشان (لووت، شوعەیب) ﷺ هەروەك بەسەرهاتی گەلێ کەللە ڕەق و سەر سەخت باس دەکات وەك: (عاد، سەموود، قاروون، هامان.هتد).. لەگەڵ دیاریکردنی پاشەڕۆژو دەرەنجامیان: (فکلا أخذنا بذنبه فمنهم من أرسلنا علیه حاصبا..). داستانی پەیامبەران وانەی مەردایەتی و خۆڕاگری و، کۆڵ نەدان نیشان ئەدات.. نووح ٩٥٠ (ﷺ) ساڵ بێ وچان گەلەکەی خۆی بۆلای خوای گەورە بانگ دەکا، کەچی کەمێکی زۆر کەمینەیان بڕوایان هێنا!: (ولقد أرسلنا نوحا إلی قومه فلبث فیهم ألف سنة إلا خمسین عاما فأخذهم الطوفان وهم ظالمون) پاش ئەویش ئیبراهیم، و هەموو هەوڵەکانیشی لای ئەوان، هەر ئەوەبوو کە: گوتیان یان بیکوژن، یان بیسووتێنن: (قالوا اقتلوه أوحرقوه فأنجاه الله من النار...) لە داستانی لووتیشدا ئەوپەڕی بێ شەرمی و یاخیبوون لەگەلەکەیدا بەدی دەکرێت: (ولوطا إذ قال لقومه إنکم لتأتون الفاحشة ما سبقکم بها من أحد من العالمین) پاش ئەو داستانەش بە پەلە دەڕواتە سەر پەیامەکەی موحەممەد ﷺ، باسی ڕاستی و دروستی ئەو دەکات، کە لەگەڵ ئەوەیشدا نەخوێندەوار بووە (وماکنت تتلوا من قبله من کتاب ولا تخطه بیمینک إذا الارتاب المبطلون) ئەوجا بەدەست نیشانکردنیچەندین بەڵگەونیشانە بۆ دەسەڵات و توانای خوای گەورە کۆتایی دێ.

سوننەتی خودایە دەشێ ئیماندار تاقیبکرێتەوە:

﴿ بسم الله الرحمن الرحیم ﴾ ١: ألم ﴾ واتە: ئەم قورئانە هەر لەم پیتانە ڕێكخراوە، جا ئەگەر ئێوە ئەی خوانەناس و موشریکان! نکوڵی دەکەن، دەسا فەرموون وێنەی بێنن ﴿ ٢: أحسب الناس أن یترکوا أن یقولوا آمنا وهم لا یفتنون ﴾ ئاخۆ موسڵمانان -بەتایبەتی- موسڵمانانی مەککە، گومان وادەبەن کە ئەگەر هەر ئەوەندە بڵێن: بڕوامان هێناوە، ئیتر وازیان لێدەهێنرێ و، تاقیناکرێنەوە؟! نەخێر.. شتی وا نابێ ونەبووە بەڵکو پێویستە خەڵکی موسڵمان تاقی بکرێنەوەو، لە بەرامبەریشیەوە، ئارامیان ببێ. ئیمامی (بوخاری) لە (خەبباب)ەوە دەگێڕێتەوەو دەڵێ: پێغەمبەر ﷺ لەسێبەری کەعبەدا عەبایەکەی خۆی لەژێر سەرنابوو، ئێمەش سکاڵامان بردە لای و گوتمان: بۆ داوای یارمەتی و پشتیوانیمان بۆ ناکەی ئەی پێغەمبەر؟! بۆ هاوارمان نابەیتە لای خوا؟ پێغەمبەر ﷺ فەرموودەیەکی بۆیان فەرموو، ئەمە بڕێکیەتی: ((لقد کان من قبلکم..)) واتە: بێشك بەرلەئێوە هێوا هەبوو دەهێنراو چاڵێکی بۆ هەڵدەکنراو توور ئەدرایە نێوی، پاشان بەشەقەمشار هەر لەسەرییەوە بۆ خوارەوە دەکرا بە دوو لەتەوەو، بەشانەی ئاسن جەستەو لاشەی دادەهێنراو هەرچی گۆشت و ئێسکی هەبوو لێیدەکرایەوە، کەچی هەر لەئایینەکەی وەرنەدەگەڕا! سوێند بەخوا، ئەم ئایینە وا سەردەکەوێت کە سوار لە (سەنعا)وە بۆ (حەزرەمەوت) بڕوا لە خوا نەبێ لەکەس نەترسێت، یان مەگەر ترسی گورگی هەبێ کە لەمەڕەکانی بدات، بەڵام ئێوە پەلەدەکەن!. وە هەروەها ئەو مانایەش کە لێرەدا مەبەستە لەچەند ئایەتێکی تردا ڕوون کراوەتەوە، وەك:

(أم حسبتم أن تدخلوا الجنة ولما يأتكم مثل الذين خلوا من قبلكم مستهم البأساء والضراء وزلزلوا حتى يقول الرسول والذين آمنوا معه متى نصر الله ألا إن نصر الله قريب) ٢/٢١٤. وە لەسوورەتی ٣/١٤٣. وە لەسوورەتی ٣١/٤٧، وە ٣/١٧٩، وەسوورەتی ٣/١٥٤، وە سوورەتی ٩/١٦، لەهەندێ جێگای تریشدا، هەمان مەبەست روونکراوەتەوە. ﴿٣: ولقد فتنا الذين من قبلهم﴾ بە هەقیقەت ئێمە ئەوانەی پێش ئەوانمان -وەك ئیبراهیم ی خەلیل و، چەند گەلێکی دی- تاقیکردنەوە بەجۆرەها مەینەت وبەڵا، کەچی کۆڵیشیان نەدا، لەفەرموودەیەکی راست و دروستدا هاتووە کە: ((أشدُّالناس بلاء، الأنبياءُ، ثم الصالحون، ثم الأمثلُ فالأمثل، يُبْتلى الرجلُ على حَسَبِ دينه، فإن كان في دينه صَلابةٌ زيد له في البلاء)). (پێشەوا ئەحمەد). دەکەوابوو هەردەبێ ئەزموون وتاقیکردنەوە ببێ، هەرچەند ئەوکەسە پلەی بەرزیشی هەبێ لە ئایینداریدا، بگرە تاپلەی بەرزتربێ، ئەزموونەکەشی سەختردەبێ. ﴿فليعلمن الله الذين صدقوا﴾ بێگومان خوا بەواقیعی کەسانێك کە راستیان وتووەو بروایان هێناوە دیاری دەکا، واتە: تا بەخەڵکیان بناسێنێ و، بۆخۆیشیان بزانن کە چ پیاوێکن؟! ﴿وليعلمن الكاذبين﴾ وەدرۆزنانیش دیاری دەکا، تابناسرێن ودەرکەون. واتە: تابرواداری راستەقینە لەبرواداری ناراست، بۆخەڵکی لێك بکرێتەوە ﴿٤: أم حسب الذين يعملون السيئات أن يسبقونا﴾ یا ئەوانەی کە کاری خراپ ونادروست ئەنجام ئەدەن پێیان وایە کە لەدەستمان دەرئەچن وپێشمان ئەکەون ودەربازدەبن؟ ﴿ساء ما يحكمون﴾ ئەوانە چ داوەری و بریارێکی خراپ ئەدەن ئەگەر پێیان وابێ.

رەنجی تێکۆشەران لای خوا زایە نابێ:

﴿٥: من كان يرجو لقاء الله فإن أجل الله لآت﴾ ئەوەی ئومێدی بە گەیشتنی دیداری خوا هەبێ، با دڵنیابێت کە کاتی دیاری کراوی خوا هەردێت و، ئەویش بەدیداری شاد دەبێت ﴿وهو السميع العليم﴾ وە هەرئەو خوایشە زۆر ژنەواو بیسەرە "بۆ وتەی بەندەکانی زۆریش زانایە" بەبیروباوەرو کرداریان ﴿٦: ومن جاهد فإنما يجاهد لنفسه﴾ ئەوەش کە خۆی ماندووبکاو "جیهادوتێکۆشان بکات لەپێناوی ئایینی خوادا" ئەوە تەنیا بۆ خۆی جیهاد ئەکات سوودو "کەڵکەکەی بۆخۆی ئەگەڕێتەوە"، وەك ئەفەرموێ: (من عمل صالحا فلنفسه...)(٤٥/١٥). ﴿إن الله لغني عن العالمين﴾ چونکە بەراستی خوا لەتەواوی جیهانەکان بێ نیازە "پێویستی بەجیهادی هیچ کەسێك نییە، بەڵام هەوڵدان بۆ لابردنی درك وداڵ لەبەردەم کۆمەڵ و کۆمەڵگەدا خزمەتێکی پێویستەو، کەڵکەکەشی بۆ خۆی و وڵات ونیشتمانی ئەگەڕێتەوە ﴿٧: والذين آمنوا وعملوا الصالحات﴾ ئەوکەسانەش کە بروایان هێناوەو کاروکردەوەی چاك ئەنجام دەدەن ﴿لنكفرن عنهم سيئاتهم﴾ ئەوە بێگومان چاوپۆشی دەکەین لە گوناح وتاوانەکانیان ﴿ولنجزينهم أحسن الذي كانوا يعملون﴾ وە چاکتر لەوەی کردوویانە، پاداشیان ئەدەینەوە.

إِنَّ ٱلَّذِي فَرَضَ عَلَيْكَ ٱلْقُرْءَانَ لَرَآدُّكَ إِلَىٰ مَعَادٍ قُل رَّبِّيٓ أَعْلَمُ مَن جَآءَ بِٱلْهُدَىٰ وَمَنْ هُوَ فِي ضَلَٰلٍ مُّبِينٍ ﴿٨٥﴾ وَمَا كُنتَ تَرْجُوٓاْ أَن يُلْقَىٰٓ إِلَيْكَ ٱلْكِتَٰبُ إِلَّا رَحْمَةً مِّن رَّبِّكَ فَلَا تَكُونَنَّ ظَهِيرًا لِّلْكَٰفِرِينَ ﴿٨٦﴾ وَلَا يَصُدُّنَّكَ عَنْ ءَايَٰتِ ٱللَّهِ بَعْدَ إِذْ أُنزِلَتْ إِلَيْكَ وَٱدْعُ إِلَىٰ رَبِّكَ وَلَا تَكُونَنَّ مِنَ ٱلْمُشْرِكِينَ ﴿٨٧﴾ وَلَا تَدْعُ مَعَ ٱللَّهِ إِلَٰهًا ءَاخَرَ لَآ إِلَٰهَ إِلَّا هُوَ كُلُّ شَيْءٍ هَالِكٌ إِلَّا وَجْهَهُۥ لَهُ ٱلْحُكْمُ وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ ﴿٨٨﴾

سُورَةُ العَنكَبُوتِ

بِسْمِ ٱللَّهِ ٱلرَّحْمَٰنِ ٱلرَّحِيمِ

الٓمٓ ﴿١﴾ أَحَسِبَ ٱلنَّاسُ أَن يُتْرَكُوٓاْ أَن يَقُولُوٓاْ ءَامَنَّا وَهُمْ لَا يُفْتَنُونَ ﴿٢﴾ وَلَقَدْ فَتَنَّا ٱلَّذِينَ مِن قَبْلِهِمْ فَلَيَعْلَمَنَّ ٱللَّهُ ٱلَّذِينَ صَدَقُواْ وَلَيَعْلَمَنَّ ٱلْكَٰذِبِينَ ﴿٣﴾ أَمْ حَسِبَ ٱلَّذِينَ يَعْمَلُونَ ٱلسَّيِّـَٔاتِ أَن يَسْبِقُونَا سَآءَ مَا يَحْكُمُونَ ﴿٤﴾ مَن كَانَ يَرْجُواْ لِقَآءَ ٱللَّهِ فَإِنَّ أَجَلَ ٱللَّهِ لَءَاتٍ وَهُوَ ٱلسَّمِيعُ ٱلْعَلِيمُ ﴿٥﴾ وَمَن جَٰهَدَ فَإِنَّمَا يُجَٰهِدُ لِنَفْسِهِۦٓ إِنَّ ٱللَّهَ لَغَنِيٌّ عَنِ ٱلْعَٰلَمِينَ ﴿٦﴾

لەگەڵ دایک و باوکدا چاکە بکە:

﴿٨: ووصينا الإنسان بوالديه حسنا﴾ ئێمە وەسیەتمان بەئادەمیزاد کرد کەلەگەڵ دایك وباوکیا چاکە بکا، واتە: هەمیشە کارچاك بێت لەگەڵیانداو، خۆی ماندووبکات بۆیان ﴿وإن جاهداك لتشرك بي ما ليس لك به علم﴾ ئەگەر ئەوان -دایك وباوك- زۆریان لێکردیت کە تۆ شتێ بکەیتە هاوەڵ وهاوبەش بۆخودا، کە هیچ زانست وزانیارییەکیشت پێی نییە ﴿فلا تطعهما﴾ ملکەچیان مەبەو بەگوێیان مەکە ﴿إلى مرجعكم﴾ دڵنیابن کە گەڕانەوەی هەمووتان هەر بۆلای منە لەرۆژی قیامەتدا ﴿فأنبئكم بما كنتم تعملون﴾ ئینجا لەورۆژەدا لەوکردەوانەی ئەنجامتان داوە ئاگادارتان ئەکەم، هەریەکە بەگوێرەی کردەوەی خۆی پاداشت وەرئەگرێتەوە. (موسعەب) دەڵێ: چەند ئایەتێکی قورئان لەبارەی منەوە هاتن. جارێکیان دایکم سوێندی لێ خواردم کە نەئاو

دەخۆمەوەو، نەنان دەخۆم و نەقسەشت لەگەڵ دەکەم، ئەگەر لە ئیسلام وەر نەگەڕێمەوە، جا ماوەی سێ ڕۆژێك بەو شێوەیە مایەوە، سەرەنجام پەکی کەوت و بوورایەوە، پاشان (عەمارە)ی کوڕی ئاوی بۆ برد، ئەویش هەر خەریكبوو نزای لێدەکردم، جا خوای گەورە ئایەتی: (ووصينا الإنسان..)ی نارده خوارێ. (ئیمامی

وَالَّذِينَ ءَامَنُوا وَعَمِلُوا الصَّٰلِحَٰتِ لَنُكَفِّرَنَّ عَنْهُمْ سَيِّـَٔاتِهِمْ
وَلَنَجْزِيَنَّهُمْ أَحْسَنَ الَّذِي كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿٧﴾ وَوَصَّيْنَا الْإِنسَٰنَ
بِوَٰلِدَيْهِ حُسْنًا وَإِن جَٰهَدَاكَ لِتُشْرِكَ بِي مَا لَيْسَ لَكَ بِهِۦ عِلْمٌ
فَلَا تُطِعْهُمَا إِلَيَّ مَرْجِعُكُمْ فَأُنَبِّئُكُم بِمَا كُنتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿٨﴾
وَالَّذِينَ ءَامَنُوا وَعَمِلُوا الصَّٰلِحَٰتِ لَنُدْخِلَنَّهُمْ فِي الصَّٰلِحِينَ
﴿٩﴾ وَمِنَ النَّاسِ مَن يَقُولُ ءَامَنَّا بِاللَّهِ فَإِذَا أُوذِيَ فِي اللَّهِ جَعَلَ
فِتْنَةَ النَّاسِ كَعَذَابِ اللَّهِ وَلَئِن جَآءَ نَصْرٌ مِّن رَّبِّكَ لَيَقُولُنَّ
إِنَّا كُنَّا مَعَكُمْ أَوَلَيْسَ اللَّهُ بِأَعْلَمَ بِمَا فِي صُدُورِ الْعَٰلَمِينَ
﴿١٠﴾ وَلَيَعْلَمَنَّ اللَّهُ الَّذِينَ ءَامَنُوا وَلَيَعْلَمَنَّ الْمُنَٰفِقِينَ
﴿١١﴾ وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لِلَّذِينَ ءَامَنُوا اتَّبِعُوا سَبِيلَنَا
وَلْنَحْمِلْ خَطَٰيَٰكُمْ وَمَا هُم بِحَٰمِلِينَ مِنْ خَطَٰيَٰهُم مِّن
شَيْءٍ إِنَّهُمْ لَكَٰذِبُونَ ﴿١٢﴾ وَلَيَحْمِلُنَّ أَثْقَالَهُمْ وَأَثْقَالًا
مَّعَ أَثْقَالِهِمْ وَلَيُسْـَٔلُنَّ يَوْمَ الْقِيَٰمَةِ عَمَّا كَانُوا يَفْتَرُونَ
﴿١٣﴾ وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا نُوحًا إِلَىٰ قَوْمِهِۦ فَلَبِثَ فِيهِمْ أَلْفَ سَنَةٍ
إِلَّا خَمْسِينَ عَامًا فَأَخَذَهُمُ الطُّوفَانُ وَهُمْ ظَٰلِمُونَ ﴿١٤﴾

موسلیم)هێناویەتی. ﴿٩: والذين آمنوا وعملوا الصالحات﴾ ئەو کەسانەی وا بڕوایان هێناوە، چاکەکانیشیان کردووە ﴿لندخلنهم في الصالحين﴾ دڵنیابن دەیانبەینە نێو ڕیزی ساڵحان وچاکانەوە ﴿١٠: ومن الناس من يقول آمنا بالله﴾ لەنێو مەردومدا هێندێ خەڵك هەیە دەڵێت: باوەڕمان بەخوا هەیە ﴿فإذا أوذي في الله﴾ کەچی کاتێکیش لەسەرخوا ئازاردرا ﴿جعل فتنة الناس كعذاب الله﴾ سزاوئازاری خەڵکی، گێڕا وەکوسزای خوا، بۆیە دواییش خۆی بۆ ڕاناگیرێ و پاشگەز دەبێتەوە. مەبەست ومانای ئەم ئایەتە وەکومەبەست ومانای: (ومن الناس من يعبدالله على حرف) ١١/٣٣، وایە ﴿ولئن جاء نصر من ربك﴾ ئەگەر سەرکەوتن و پیرۆزییەك لەلایەن پەروەردگارتەوە هاتبا ﴿ليقولن إنا كنا معكم﴾ دەیانگوت: بێگومان ئێمەش لەگەڵ ئێوەدا بووین "مەبەستیشیان هەر ئەوەیە کە لەدەستکەوتە جەنگییەکاندا شتێکیان دەست کەوێ. (الذين يتربصون بكم..) ٤/١٤١. وەئایەتی (وإن منكم لمن ليبطئن..) ٤/٧٢-٧٣. ڕاڤەیە بۆ ئەو مانایە. ﴿أو ليس الله بأعلم بما في صدور العالمين﴾ ئایاخوا زاناتر نییە بەوەی کە لەدڵ وسنگی هەموو خەڵکدایە؟ هەرچەندە ئەوانە بەزمان بڵێن باوەڕمان هەیە، بەڵام خوا خۆی چاك دەزانێ دڵیان چی تێدایە.(زوحاك) ئەڵێ: ئەم ئایەتە لەبارەی چەند کەسێکی دووڕوو هاتە خوارێ، کاتێ کە لەمەککەدا بوون و بڕوایان هێنابوو، جا ئەو دەمەی کە سزاو ئازار دران، بەخێرایی چوونەوە سەر شیرکە کۆنەکەی جارانیان.

دووڕوو درۆزنە:

﴿١١: وليعلمن الله الذين آمنوا وليعلمن المنافقين﴾ بەڕاستی خودا زۆر بەچاکی ئەوانە دیاریدەکاو دەناسێ کە بڕوایان هێناوە، دوو ڕووەکانیش هەروا ئەناسێ و ئەزانێ کێن، واتە: ئەوەی کە بەڕاستی باوەڕی هێنابێت، ئەوکەسەش کە بەشك و گومانە، هەر لای خوا ئاشکران.

﴿١٢: وقال الذين كفروا للذين آمنوا اتبعوا سبيلنا﴾ کافرو بێ بڕوایانی قورەیش بە بڕوادارانیان وت: پەیڕەوی لە ڕێبازی ئێمە بکەن، واتە: شوێنی ئایینی ئێمە بکەون ﴿ولنحمل خطاياكم﴾ ئێمەش گوناهەکانتان بۆ هەڵدەگرین ﴿وماهم بحاملين من خطاياهم من شيء﴾ خۆ ناشتوانن لەقیامەتدا بەشێکی زۆرکەمیش لەگوناحیان بۆ هەڵگرن ﴿إنهم لكاذبون﴾ بەڕاستیئەوانە هەر درۆزنن ﴿١٣: وليحملن أثقالهم وأثقالا مع أثقالهم﴾ دڵنیابن کە گوناهی سەنگینی خۆیان و، هەندێ باری تریش لەگەڵ باری گرانیخۆیان هەڵدەگرن ودەبێتە سەرباریان، واتە: گوناحی ئەوانەش دێتە ملیان، چەواشەو سەرلێشێواویان کردووە ﴿وليسئلن يوم القيامة عما كانوا يفترون﴾ و بەڕاستی لە ڕۆژی قیامەتیشدا بەرپرسیارن لەو درۆودەلەسانەی هەڵیان بەست. ئایەتی (ليحملوا أوزارهم..) ١٦/٢٥. پشتگیری ئەم مەبەستە ئەکات.

نووح و نەتەوەکەی:

جا بۆ دڵدانەوەی پەیامبەرﷺخوا ئەفەرموێ: ﴿١٤: ولقدأرسلنا نوحا إلى قومه﴾ بەڕاستی ئێمە (نووح)مان ﵇ نارده لای هۆزوگەلەکەی خۆی، بۆئەوەی یەکتاناسینیان پێڕابگەیەنێت ﴿فلبث فيهم ألف سنة إلا خمسين عاما﴾ جا ئەویش ئەوەبوو بێ وچان قوڵی لێ هەڵماڵی، هەزار ساڵ -پەنجا کەم- لەناویاندا مایەوەو ژیا، بەشەوو بەڕۆژ، بەئاشکراو بەنهێنی، تێدەکۆشاو بانگی ئەکردن بۆ لای خوا، کەچی ئەوان ڕۆژ لەدوای ڕۆژ بۆپەرستنی بتەکانیان سوورتر دەبوون ﴿فأخذهم الطوفان وهم ظالمون﴾

جا دەرەنجام تۆفان و سێڵاو هەموویانی گرت، چوون ئەوان ستەمکار بوون ﴿ ١٥: فأنجيناه وأصحاب السفينة ﴾ ئینجا نووح و ئەوانەی کە لەکەشتییەکەدا بوون، لەزریان وتۆفانەکە ڕزگارمان کردن ﴿ وجعلناها آية للعالمين ﴾ و ئەو بەسەرهاتوو ڕووداوەشمان کردە پەندوئامۆژگاریەك بۆهەمووخەڵکی‌دونیا، ئەوەبوو تا لەسەرەتای هاتنی ئیسلامیش، شوێنەواری کەشتییەکە لەسەر (کێوی جودی-هەڵگورد) مابوویەوەو، خەڵکانیش لەم لاولەولاوە ئەهاتن سەیریان ئەکرد، جا کەواتە تۆش ئەی پەیامبەر ﷺ لە ئازاروئەزیەتی قورەیش، قەت بێ‌تاقەت مەبە، چونکە پاشەڕۆژی باش هەر بۆ تۆ ئەبێ و، سەرەنجام ئەوانیش تیا ئەچن. سوورەتی (٣٦/٤١-٤٢) و چەند سوورەتێکی تری قورئان، ئەوحەقیقەت وراستییە ڕۆشن ئەکاتەوە.

ئیبراهیم و قەومەکەی:

ئینجادێتە سەرباسی داستانەکەی ئیبراهیم عليه السلام و ئەفەرموێ: ﴿ ١٦: وإبراهيم إذ قال لقومه ﴾ ئەی پێغەمبەر! باسی‌ئیبراهیم بکە، کاتێ بەهۆزوگەلەکەی خۆی گوت: ﴿ اعبدوا الله واتقوه ﴾ تەنهاخوا بپەرستن و، هەر لەویش بترسن وخۆبپارێزن ﴿ ذلكم خير لكم إن كنتم تعلمون ﴾ ئەوەی من فەرمانتان پێ ئەکەم لەپەرستنی خودا بەتەنیاو تەقوا چاکترە بۆتان، ئەگەر بزانن ﴿ ١٧: إنما تعبدون من دون الله أوثانا ﴾ ئێوە لەباتی خودا، هەر چەند بتێك دەپەرستن ﴿ وتخلقون إفكا ﴾ ودرۆی زۆر گەورەش هەڵئەبەستن، کەپێیان دەڵێن خوا و، دەیانپەرستن ﴿ إن الذين تعبدون من دون الله لا يملكون لكم رزقا ﴾ خۆ ئەوانەی ئێوە ئەیانپەرستن لە باتی خوا، هیچ ڕزقێکی ئێوەیان بەدەست نییە ﴿ فابتغوا عند الله الرزق ﴾ جا کەواتە تەنها لای خوا داوای ڕزق و ڕۆزی بکەن ﴿ واعبدوه واشكروا له ﴾ وهەرئەویش بپەرستن و، سوپاسی بکەن. سوورەتی (١٦/٧٣): (ويعبدون من دون الله..) جەخت لەسەر یەکخواپەرستی ئەکات ﴿ إليه ترجعون ﴾ هەمووتان هەربۆلای ئەو ئەگەڕێنرێنەوە بۆ پاداش و تۆڵە. ئینجا هەڕەشەیان لێ ئەکا و ئەفەرمووێ: ﴿ ١٨: وإن تكذبوا فقد كذب أمم من قبلكم ﴾ ئەگەر ئێوە بە درۆزنم بکەن، هیچ زیانێکم پێ ناگەیەنن، چونکە پێش ئێوەش خەڵکانێکی زۆر بڕوایان بەپەیامبەرەکانیان نەکردو بەدرۆزنیان کردن، خوایش سزای توندی دان، جا ئەگەر ئێوەش وەك ئەوانە دەبن، ئەوا چارەنووستان هەروا ئەبێ ﴿ وما على الرسول إلا البلاغ المبين ﴾ ئیتر بێجگە لە ڕاگەیاندنێکی ڕوون و ئاشکرا، شتێکی دیکە لەسەرشانی پێغەمبەر نییەو، گوناهی خۆتان لەسەر خۆتانە.

بەڵگەکانی ژیانەوەی پاش مردن:

خوا ئەیەوێ مەسەلەی زیندووبوونەوەیان پێ بسەلمێنێ، بۆیە ئەفەرموێ: ﴿ ١٩: أولم يروا كيف يبدئ الله الخلق ثم يعيده ﴾

فَأَنجَيْنَٰهُ وَأَصْحَٰبَ ٱلسَّفِينَةِ وَجَعَلْنَٰهَآ ءَايَةً لِّلْعَٰلَمِينَ
﴿١٥﴾ وَإِبْرَٰهِيمَ إِذْ قَالَ لِقَوْمِهِ ٱعْبُدُوا۟ ٱللَّهَ وَٱتَّقُوهُ ذَٰلِكُمْ
خَيْرٌ لَّكُمْ إِن كُنتُمْ تَعْلَمُونَ ﴿١٦﴾ إِنَّمَا تَعْبُدُونَ مِن
دُونِ ٱللَّهِ أَوْثَٰنًا وَتَخْلُقُونَ إِفْكًا إِنَّ ٱلَّذِينَ تَعْبُدُونَ مِن
دُونِ ٱللَّهِ لَا يَمْلِكُونَ لَكُمْ رِزْقًا فَٱبْتَغُوا۟ عِندَ ٱللَّهِ ٱلرِّزْقَ
وَٱعْبُدُوهُ وَٱشْكُرُوا۟ لَهُۥٓ إِلَيْهِ تُرْجَعُونَ ﴿١٧﴾ وَإِن تُكَذِّبُوا۟
فَقَدْ كَذَّبَ أُمَمٌ مِّن قَبْلِكُمْ وَمَا عَلَى ٱلرَّسُولِ إِلَّا ٱلْبَلَٰغُ
ٱلْمُبِينُ ﴿١٨﴾ أَوَلَمْ يَرَوْا۟ كَيْفَ يُبْدِئُ ٱللَّهُ ٱلْخَلْقَ ثُمَّ
يُعِيدُهُۥٓ إِنَّ ذَٰلِكَ عَلَى ٱللَّهِ يَسِيرٌ ﴿١٩﴾ قُلْ سِيرُوا۟ فِى ٱلْأَرْضِ
فَٱنظُرُوا۟ كَيْفَ بَدَأَ ٱلْخَلْقَ ثُمَّ ٱللَّهُ يُنشِئُ ٱلنَّشْأَةَ ٱلْءَاخِرَةَ
إِنَّ ٱللَّهَ عَلَىٰ كُلِّ شَىْءٍ قَدِيرٌ ﴿٢٠﴾ يُعَذِّبُ مَن يَشَآءُ وَيَرْحَمُ
مَن يَشَآءُ وَإِلَيْهِ تُقْلَبُونَ ﴿٢١﴾ وَمَآ أَنتُم بِمُعْجِزِينَ فِى
ٱلْأَرْضِ وَلَا فِى ٱلسَّمَآءِ وَمَا لَكُم مِّن دُونِ ٱللَّهِ مِن وَلِىٍّ
وَلَا نَصِيرٍ ﴿٢٢﴾ وَٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟ بِـَٔايَٰتِ ٱللَّهِ وَلِقَآئِهِۦٓ
أُو۟لَٰٓئِكَ يَئِسُوا۟ مِن رَّحْمَتِى وَأُو۟لَٰٓئِكَ لَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿٢٣﴾

ئەرێ نەیانبینی هۆزەکەت چۆن خوا دروستکراوی خۆی لەنەبوونەوە دەست پێ‌دەکات وئەی‌هێنێتە خانەی بووەکانەوە لەپاشا دوای مردن ئەیگێڕێتەوە و وەك خۆی لێ ئەکاتەوە ﴿ إن ذلك على الله يسير ﴾ بەڕاستی بۆ خوا زۆر ئاسانە بەپێی باوی ئێمە سەخت وگرانە، ئەگینا بۆ خوا هەردوو بارەکەی یەکسانە ﴿ ٢٠: قل سيروا في الأرض فانظروا كيف بدأ الخلق ﴾ ئەی پێغەمبەر ﷺ پێیان بڵێ: بگەڕێن گەشتی زەوی بکەن و، بنوارن خوا چۆن خەڵقی جیهانی دەس‌پێ‌کرد؟ ﴿ ثم الله ينشئ النشأة الآخرة ﴾ لە پاشا هەر ئەو خوایە سەر لەنوێ، ئەو جیهانەکەیش دێنێ ﴿ إن الله على كل شيء قدير ﴾ بەڕاستی خوا بەسەر هەموو شتێکا بەتوانایە ﴿ ٢١: يعذب من يشاء ويرحم من يشاء ﴾ هەرلە دونیادا بەمەیلی خۆی بیەوێ سزای کێ بدا ئەی‌دات، بیشیەوێ ڕەحم بەکێ بکا -شیاویش بێت- ئەی‌کا، هیچ کەسێك ناتوانێت ڕێی لێ بگرێ و نەهێڵێ" ﴿ وإليه تقلبون ﴾ سەرەنجامیش هەر بۆ

لای خــۆی دەتانهێننەوە لە پاشــە ڕۆژدا «٢٢: وما أنتم بمعجزين في الأرض ولا في السماء» وە ئێوە ناتوانن لە ژێر دەسەڵاتی خوا هەڵبێن ودەرچن ولە ئیشــەكانیدا ناتەوانــی بكەن نەلە زەویدا و، نەلــە ئاسماندا «وما لكم من دون الله من ولي ولا نصير» هیچ سەپەرشــتیكەرێك و یارمەتی دەرێكیش بێجگە لەخوا نییە فریاتان

فَمَا كَانَ جَوَابَ قَوْمِهِۦٓ إِلَّآ أَن قَالُوا۟ ٱقْتُلُوهُ أَوْ حَرِّقُوهُ فَأَنجَىٰهُ ٱللَّهُ مِنَ ٱلنَّارِ ۚ إِنَّ فِى ذَٰلِكَ لَءَايَٰتٍ لِّقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ ﴿٢٤﴾ وَقَالَ إِنَّمَا ٱتَّخَذْتُم مِّن دُونِ ٱللَّهِ أَوْثَٰنًا مَّوَدَّةَ بَيْنِكُمْ فِى ٱلْحَيَوٰةِ ٱلدُّنْيَا ۖ ثُمَّ يَوْمَ ٱلْقِيَٰمَةِ يَكْفُرُ بَعْضُكُم بِبَعْضٍ وَيَلْعَنُ بَعْضُكُم بَعْضًا وَمَأْوَىٰكُمُ ٱلنَّارُ وَمَا لَكُم مِّن نَّٰصِرِينَ ﴿٢٥﴾ ۞ فَـَٔامَنَ لَهُۥ لُوطٌ ۘ وَقَالَ إِنِّى مُهَاجِرٌ إِلَىٰ رَبِّىٓ ۖ إِنَّهُۥ هُوَ ٱلْعَزِيزُ ٱلْحَكِيمُ ﴿٢٦﴾ وَوَهَبْنَا لَهُۥٓ إِسْحَٰقَ وَيَعْقُوبَ وَجَعَلْنَا فِى ذُرِّيَّتِهِ ٱلنُّبُوَّةَ وَٱلْكِتَٰبَ وَءَاتَيْنَٰهُ أَجْرَهُۥ فِى ٱلدُّنْيَا ۖ وَإِنَّهُۥ فِى ٱلْـَٔاخِرَةِ لَمِنَ ٱلصَّٰلِحِينَ ﴿٢٧﴾ وَلُوطًا إِذْ قَالَ لِقَوْمِهِۦٓ إِنَّكُمْ لَتَأْتُونَ ٱلْفَٰحِشَةَ مَا سَبَقَكُم بِهَا مِنْ أَحَدٍ مِّنَ ٱلْعَٰلَمِينَ ﴿٢٨﴾ أَئِنَّكُمْ لَتَأْتُونَ ٱلرِّجَالَ وَتَقْطَعُونَ ٱلسَّبِيلَ وَتَأْتُونَ فِى نَادِيكُمُ ٱلْمُنكَرَ ۖ فَمَا كَانَ جَوَابَ قَوْمِهِۦٓ إِلَّآ أَن قَالُوا۟ ٱئْتِنَا بِعَذَابِ ٱللَّهِ إِن كُنتَ مِنَ ٱلصَّٰدِقِينَ ﴿٢٩﴾ قَالَ رَبِّ ٱنصُرْنِى عَلَى ٱلْقَوْمِ ٱلْمُفْسِدِينَ ﴿٣٠﴾

بكەوێ ویارمەتیتان بدات «٢٣: والذين كفروا بآيات الله ولقائه» ئەوكەسانەی بڕوایان نەكرد بەئایەت و بەڵگەكانی خواو، بەدیدارو خزمەت گەیشــتنی بۆ لێپرسینەوە «أولئك يئسوا من رحمتي» دیارە ئەوانە مەیووس و بێ هیوان لە بەزەیی و دلۆڤانی من، بۆیە ئاوا حاشا لەئایەت و لەدیدارم دەكەن «أولئك لهم عذاب أليم» و ئەوانە سزایەكی زۆر بەژان وبەئێش ئامادەیە بۆیان.

گوتیان: ئیبراهیم بكوژن، یان بیسووتێنن:

پــاش ئەوەی ئیبراهیــم پێغەمبەر ئەو هەموو بەڵگانــەی بۆ هێناوە ئیتر ئەوان پەكیان ئەكەوێ و، پەنا دەبەنە بەرهێزو بەكار هێنانی دەســەڵات، وەك ئەفەرموێ: «٢٤: فما كان جواب قومه إلا أن قالــوا اقتلوه أوحرقــوه» وەڵامی قەوم و گەلەكــەی ئیبراهیم هەر ئەوە بوو وتیان: بیكوژن یان بیســوتێنن بۆیە ئاگریان بۆ ســازداو فڕێیــان دایە ناوی «فأنجاه الله من النار»، ئینجا خوا لەو ئاگرە ڕزگــاری كرد و بە فەرمانی خۆی نەســووتا «إن في ذلك لآيات لقوم يؤمنون» بەڕاســتی ئا لەوەدا چەندیــن بەڵگەی ڕوون هەیە بۆ ئەو كەســانەی باوەڕیــان هێناوەو دەیهێنــن چونكە كاتێ ئاگر هێزی سوتاندنی نەمێنێ، پێویستە وانەی عیبرەتی لێ وەر بگیردرێ «٢٥: وقال إنما اتخذتم من دون الله أوثانا» كاتێ ئیبراهیم لەئاگرەكە ڕزگاری بوو پێی وتن: بەراســتی ئێوە بۆیە لەباتی خوا بتان دەپەرســتن «مودة بينكم في الحياة الدنيا» كە لەم ژینی دونیایەدا یەكترتان خۆش دەوێ؛ واتە: خۆشەویســتی و دۆســتی و ڕیزدانانتــان لەنێوان یەكتردایە وادەكا، تــا بەو هۆیەوەش ببنە حیزب و كۆمەڵێك! «ثم يوم القيامة يكفر بعضكم ببعض» پاشان لەڕۆژی قیامەتا –هەر یەك لە پەرەستراو وپەرستیار– تەبەررا لەوی دیكە دەكەن و، پەرەستراوەكان بە عیبادەتی پەرستیارەكان كافرن ودەبنــە دوژمن بۆیان، وەك خودا دەفەرموێ: (وإذا حشــر الناس كانوا لهم أعداء وكانوا بعبادتهم كافرين). «ويلعن بعضكم بعضا» ولەیەكتر نفرین ئەكــەن «ومأواكم النار ومالكم من ناصرين» و شوێن و جێگەیشتان ئاگری دۆزەخ ئەبێ و، هیچ یاریدەدەرێكیشتان بۆ نابێ تا لەو سزایە ڕزگارتان بكات.

لووت باوەڕی بە ئیبراهیم هێناو، پێكەوە هیجرەتیان كرد:

«٢٦: فآمن له لوط» (لــووت)ی بــرازای ئیبراهیم، پاش ڕزگــار بوونــی ئیبراهیــم لەئاگرەكە بــاوەڕی هێنا پێــی «وقال إني مهاجر إلى ربي» (ئیبراهیم) یش دوای ئــەوە نائومێد بوو لــە قەومەكەی پێــی وتن: بێگومان من بـۆڵای پەروەردگارم كۆچ ئەكەم و (ســەوادولعێراق) جێ دێڵم و، بەرەو فەلەســتین و شــام ئەڕۆم «إنه هو العزيز الحكيم» چونكە تەنها ئەوە دەسەڵاتداری كارجوان «٢٧: ووهبنا له إسحاق ويعقوب» وە(ئیســحاق)مان پێ‌بەخشی، (یەعقووب)یشــمان بە (ئیسحاق) بەخشی «وجعلنا في ذريته النبوة والكتاب» پەیامبەرایەتی و، نامەمان كردە كاڵای بــاڵای نەوەكانی: واتە دوای ئیبراهیــم هەركتێب و نامەیە هاتبێ هــەر بەنەوەكانــی ئــەو دراوە" «وآتيناه أجره في الدنيا» هەر لەدونیایشــدا پاداشمان دایەوە، بەناوو شــۆرەتی چاك «وإنه في الآخرة لمن الصالحين» وە لەپاشەڕۆژیشدا لەڕیزی ساڵحاندایە.

لووت پەندی قەومەكەی دادەدات:

«٢٨: ولوطا إذ قــال لقومه» لووتیشــمان كــردە پێغەمبەرو بە گەلەكەی خۆی وت: «٢٩: إنكم لتأتون الفاحشــة» بەڕاســتی ئێــوە ئەوەندە تاوانیخراپ و ناشــرین ئەنجام ئــەدەن "لەوپەڕی

شەرمەزارییدایە!! ﴿ما سبقكم بها من أحد من العالمين﴾ و یەك لەخەڵكانی جیهانیش پێش ئێوە كاری ناشیاوی وای نەكردووە "ئەوەندە كارێكی نامرۆڤانەیە ﴿أئنكم لتأتون الرجال﴾ ئەرێ ئێوە دەچنە لای پیاوان و نێرینە "كە بەڕاستی ئەوپەڕی نامەردانەیە" ﴿وتقطعون السبيل﴾ رێ لە دەوامی بەرەی مرۆ ئەبڕن، یان رێ لەخەڵكی ئەبڕن و ئەیشیكوژن و شتومەكەكانی لێ وەرئەگرن و دەست درێژیشی بۆ ئەكەن! ﴿وتأتون في ناديكم المنكر﴾ وە لەیانەی كۆبوونەوەی خۆتاندا كاری زۆر خراپ و دزێوو ناحەز ئەكەن؟! ﴿فما كان جواب قومه﴾ كەچی پاش ئەو هەموو ئامۆژگارییە، وەڵامی گەلەكەی هەر ئەوەبوو ﴿إلا أن قالوا ائتنا بعذاب الله إن كنت من الصادقين﴾ "بەگاڵتەوە" بەلووتیان وت: ئەگەر لەڕاست بێژانی ئادەی سزای خوامان بۆ بێنە "كە تۆهەموو جار هەڕەشەی پێ ئەكەیت" ﴿٣٠: قال رب انصرني على القوم المفسدين﴾ لووت كاتێ نائومێد بوو لێیان وتی: ئەی پەروەردگارم! بەسەر ئەو گەلە خراپكارەدا -كەهەرچی گیانیانە بێ ئەخلاقییە- سەرمخە ﴿٣١: ولما جاءت رسلنا إبراهيم بالبشرى﴾ دوای داوای (لووت) بۆ لەناوبردونیان، خوا كۆمەڵێ فریشتە ئەنێرێ بۆئەنجامدانی ئەوكارە، جاپێش ئەوە بچن بۆكارەكەیان، دەڕۆنە لای (ئیبراهیم) وەك ئەفەرموێ: كاتێ كە نێرراوەكانمان هاتنەلای ئیبراهیم بەموژدەوە، واتە: بەموژدەی هاتنە دونیای ئیسحاق ﴿قالوا إنا مهلكوا أهل هذه القرية﴾ بە ئیبراهیمیان وت: بەڕاستی ئێمە خەڵكی ئەم شارودێیە سەدووم -دێی گەلی لووت- لەناوبەرین ﴿إن أهلها كانوا ظالمين﴾ چونكە خەڵكەكەی زۆر ناهەقكارو بێڕەوشت ولەسنوور دەرچوون.

فریشتە دێنە لای ئیبراهیم و لووت:

﴿٣٢: قال إن فيها لوطا﴾ ئیبراهیم كە ئەوەی لێ بیستن وتی: دەی خۆ لووتیشی تێدایە؟! ﴿قالوا نحن أعلم بمن فيها لننجينه وأهله إلا امرأته كانت من الغابرين﴾ فریشتەكان وتیان: ئێمە زاناترین بەوەی تێدایە؟ بێگومان لووت وخانەوادەكەی -دووكچەكەی- رزگاردەكەین، ژنەكەی نا، چوون بڕیارە ئەو لەناو گوناهبارانـدا دەمێنێتەوەو تیادەچێت "چونكە كاتیخۆی بەو كارەی ئەوانە رازی بووە" ﴿٣٣: ولما أن جاءت رسلنا لوطا سيء بهم وضاق بهم ذرعا﴾ پاشان نێرراوەكانمان لای ئیبراهیم هەڵسان و بەرەو لووت چوون، كاتێ چوونە لای، بەدیتنیان ترساو دڵتەنگ بوو لەترسی هۆزەكەی، نەوەك بێن دەرگایان پێ بگرن، جا ئەوانیش لووتیان تێگەیاند ﴿وقالوا لا تخف ولا تحزن﴾ ووتیان: مەترسە و دڵ تەنگ مەبە "بەهۆی ئێمەوە" ﴿إنا منجوك وأهلك إلا امرأتك كانت من الغابرين﴾ چونكە بێ گومان ئێمەخۆ تۆو خانەوادەكەت -ژنەكەت نەبێ- رزگاردەكەین كەئەو لە ریزیبەجێماوانایە. ﴿٣٤: إنا منزلون على أهل هذه القرية رجزا من السماء﴾ ئێمە لە ئاسمانەوە بەڵاو سزایەكی سەخت

وَلَمَّا جَآءَتْ رُسُلُنَآ إِبْرَٰهِيمَ بِٱلْبُشْرَىٰ قَالُوٓا۟ إِنَّا مُهْلِكُوٓا۟ أَهْلِ هَٰذِهِ ٱلْقَرْيَةِ إِنَّ أَهْلَهَا كَانُوا۟ ظَٰلِمِينَ ﴿٣١﴾ قَالَ إِنَّ فِيهَا لُوطًا قَالُوا۟ نَحْنُ أَعْلَمُ بِمَن فِيهَا لَنُنَجِّيَنَّهُۥ وَأَهْلَهُۥٓ إِلَّا ٱمْرَأَتَهُۥ كَانَتْ مِنَ ٱلْغَٰبِرِينَ ﴿٣٢﴾ وَلَمَّآ أَن جَآءَتْ رُسُلُنَا لُوطًا سِىٓءَ بِهِمْ وَضَاقَ بِهِمْ ذَرْعًا وَقَالُوا۟ لَا تَخَفْ وَلَا تَحْزَنْ إِنَّا مُنَجُّوكَ وَأَهْلَكَ إِلَّا ٱمْرَأَتَكَ كَانَتْ مِنَ ٱلْغَٰبِرِينَ ﴿٣٣﴾ إِنَّا مُنزِلُونَ عَلَىٰٓ أَهْلِ هَٰذِهِ ٱلْقَرْيَةِ رِجْزًا مِّنَ ٱلسَّمَآءِ بِمَا كَانُوا۟ يَفْسُقُونَ ﴿٣٤﴾ وَلَقَد تَّرَكْنَا مِنْهَآ ءَايَةًۢ بَيِّنَةً لِّقَوْمٍ يَعْقِلُونَ ﴿٣٥﴾ وَإِلَىٰ مَدْيَنَ أَخَاهُمْ شُعَيْبًا فَقَالَ يَٰقَوْمِ ٱعْبُدُوا۟ ٱللَّهَ وَٱرْجُوا۟ ٱلْيَوْمَ ٱلْءَاخِرَ وَلَا تَعْثَوْا۟ فِى ٱلْأَرْضِ مُفْسِدِينَ ﴿٣٦﴾ فَكَذَّبُوهُ فَأَخَذَتْهُمُ ٱلرَّجْفَةُ فَأَصْبَحُوا۟ فِى دَارِهِمْ جَٰثِمِينَ ﴿٣٧﴾ وَعَادًا وَثَمُودَا۟ وَقَد تَّبَيَّنَ لَكُم مِّن مَّسَٰكِنِهِمْ وَزَيَّنَ لَهُمُ ٱلشَّيْطَٰنُ أَعْمَٰلَهُمْ فَصَدَّهُمْ عَنِ ٱلسَّبِيلِ وَكَانُوا۟ مُسْتَبْصِرِينَ ﴿٣٨﴾

ئەنێرینە سەر خەڵكی ئەم شارەدێیە ﴿بما كانوا يفسقون﴾ بەهۆی گوناەو تاوان و لەسنوور دەرچوونیانەوە ئیبن كەسیر ئەڵێ: خوا جوبرەئیلی ناردو گوندەكەی بەرز كردەوەو لەئاستی سەریاندا رای گرت، پاشان كوتای بەسەریانداو بەردەبارانی كردن و جێگەكەیان بووە بە دەریایەكی (پیس و بۆگەن) زۆربەی ڕا لەسەر ئەوەیە كە ئەو دەریایە، (بحرالميت)ی ئێستایە ﴿٣٥: ولقد تركنا منها آية بينة لقوم يعقلون﴾ بەهەقیقەت لەو شارەدێیە وێرانەدا نیشانەیەكی ڕۆشنمان بەجێ هێشت بۆ كەسانێك لەونیشانە رادەمێنن و تێدەگەن.

كورتە باسێكی شوعەیب:

دێتە سەرباسی چیرۆكی شوعەیبی پەیامبەر(عليه السلام) بۆیە ئەفەرموێ: ﴿٣٦: وإلى مدين أخاهم شعيبا﴾ هەروا شوعەیبی برایانیشمان -برای بنەچەییان- بەپێغەمبەری ڕەوانە كرد بۆ مەدیەن ﴿فقال

﴿ یا قوم اعبدوا الله وارجوا الیوم الآخر ﴾ ڕۆیشتە لایان و فەرمووی: ئەی قەوم وهۆزم! تەنها خوا بپەرستن، وە بەڕۆژی دوایی ئومێدتان ببێو "لەسزایشی بترسن" ﴿ ولا تعثوا فی الأرض مفسدین ﴾ کاری بەدکارانەو گێرەشێوێنی مەکەن لەم زەویەدا، واتە: هەوڵی بڵاوکردنەوەی فەساد وتاوان مەدەن و، گێرەشێوێن مەبن.

﴿ ٣٧: فکذبوه فأخذتهم الرجفة ﴾ کەچی خەڵکەکە بەدرۆزنیان کرد، ئینجا بوومەلەرزەیەکی گەورەی وا گرتنیو وڵاتەکەیانی بەیەکجاری وێران کرد ﴿ فأصبحوا فی دارهم جاثمین ﴾ جاهەرهەموویان لەماڵەکانیاندا بەچۆکدا کەوتن ومردن.

ئەم قەومانەش قڕبوون:

﴿ ٣٨: وعادا وثمود وقد تبین لکم من مساکنهم ﴾ وە (عاد – گەلی هوود – سەموود – گەلی سالح)یشمان لەناو بردن، ئێستاش شوێنەوارەکانیان ببینن –ئەی دانیشتوانی مەککە!– جادەزانن چیمان پێکردوون، دەبۆ ئێوەش ژیر نابن؟ ﴿ وزین لهم الشیطان أعمالهم ﴾ شەیتان کاروکردەوەکانیانی بۆ رازاندنەوە، ئەوەبوو ئەوکارە نامەردانەیان لا چاك بوو ﴿ فصدهم عن السبیل ﴾ جا لەرێگەو رێبازی ڕاستیش رێگری کردن ﴿ وکانوا مستبصرین ﴾ لەکاتێکدا خەڵکێکی وردبین بوون و، عەقڵیان بەچاك و خراپ ئەشکا

﴿ ٣٩: وقارون وفرعون وهامان ﴾ هەروەها قاروونی سەرمایەدارو، فیرعەونی پاشای میسرو، هامانی وەزیری فیرعەونمان لەناوبردن ﴿ ولقد جاءهم موسی بالبینات ﴾ بە هەقیقەت مووسا بەگەڵی موعجیزەو بەڵگەی ئاشکراو روونەوە هاتە لایان ﴿ فاستکبروا فی الأرض ﴾ کەچی لەسەر زەویدا خۆیان بە زل زانی و، لە خۆیان گۆڕان و، دەستیان کردە دەعیەو فیز ﴿ وما کانوا سابقین ﴾ و نەشیان توانی پێشمان لێ بگرن و دەرچن لەدەستمان ﴿ ٤٠: فکلا أخذنا بذنبه ﴾ جا ئێمە هەریەك لەوانمان بەهۆی گوناهی خۆیانەوە قار لێگرت ﴿ فمنهم من أرسلنا علیه حاصبا ﴾ جا هی وایان هەبوو خێزو لمان بەسەریاندا ڕشت لەگەڵ بای زۆرتوندوو سەخت و کوشندەدا وەك گەلی عاد ﴿ ومنهم من أخذته الصیحة ﴾ هەیان بوو دەنگ ونارەتەو هاوارێکی گەورەی ئاسمانی (هەورە بروسکەو بوومەلەزە) گرتیو لەناو چوون وەك گەلی سەموود ﴿ ومنهم من خسفنا به الأرض ﴾ هەشیانبوو بەخۆی و سامان و داراییەوە وەك قاروون بەناخی زەویدا ڕۆبرد ﴿ ومنهم من أغرقنا ﴾ هەیشیان بوو وەك گەلی نووح و فیرعەون و هامانی وەزیری و لەشکرەکەی لەئاودا نوقممان کردن ﴿ وماکان الله لیظلمهم ﴾ وەنەبێت خوا ستەمی لێکردبن، نا، خوا ستەمی لێنەکردن ﴿ ولکن کانوا أنفسهم یظلمون ﴾ بەڵکوخۆیان ستەمیان لەخۆیان کرد، ئەوەبوو سەرپێچییان کردو، سەرەنجام سزا هاتە سەریان.

دۆستگرتن (غەیرەز خوا) لە کاری کاکڵە مووشان دەچێ:

ئینجا خوای گەورە وێنەو مەسەل بۆ هاوبەشدانەرەکان دێنێتەوە سەبارەت بەوەی کە لەباتی خوا بت ئەپەرستن، ئەفەرموێ: ﴿ ٤١: مثل الذین اتخذوا من دون الله أولیاء کمثل العنکبوت اتخذت بیتا ﴾ مەسەل و نموونەی ئەو کەسانەی بێجگە لە خوا چەند دۆستێکیان بۆ خۆیان گرتووە، هەروەك مەسەلی(کاکڵەمووشان) جاڵجاڵۆکەیان بەسەرهاتووە کەخانوویەکی بۆخۆی تەنیوە ﴿ وإن أوهن البیوت لبیت العنکبوت لو کانوا یعلمون ﴾ ئاشکرایشە کەخانووی کاکڵەمووشان نابووترین وسسترین خانووە ئەگەر ئەو راستیە بزانن وتێبگەن ﴿ إن الله یعلم مایدعون من دونه من شیء ﴾ بەڕاستی خوا دەزانێ چین ئەوانەی ئەوان هاوارو هانایان بۆ دەبەن ﴿ وهوالعزیز الحکیم ﴾ هەرخۆیشی دەسەڵاتداری لەکارزانە ﴿ ٤٢: وتلک الأمثال نضربها للناس ﴾ ئەومەسەلانەش –کەناوبەناو– بۆخەڵکیان دەهێنینەوە هەر بۆ تێگەیشتنە ﴿ ومایعقلها إلا العالمون ﴾ تێیان ناگەن، تەنها زاناو وردبینەکان نەبێ، واتە: هەر ئەوان تێیان دەگەن.

قورئان بخوێنەو،پەیامەکەت بگەیەنە:

﴿ ٤٤: خلق الله السموات والأرض بالحق ﴾ خوا ئاسمانەکان وزەوی بەڕەواو هەق بەدیهێناوە ﴿ إن فی ذلک لآیة للمؤمنین ﴾ بەڕاستی لەو بەدیهینانەدا بەڵگەیەکی گەورە هەیە بۆ بڕواداران

﴿ ٤٥: أتل ما أوحی إلیک من الکتاب ﴾ ئەی موحەممەد ﷺ ئەوەی لەم قورئانەدا بۆت وەحی کراوە بیخوێنەوە ﴿ وأقم الصلاة ﴾ و بەبەردەوامی و ڕێك وپێك نوێژیش ئەنجام بدە ﴿ إن الصلاة تنهی عن الفحشاء والمنکر ﴾ بەراستی نوێژی "تێروتەسەل" بەرهەڵستی مرۆ لەکاری خراپ و ناپەسەند و گوناەو تاوان دەکات ﴿ ولذکر الله أکبر ﴾ وبێگومان یادی خوا –لەدونیادا– لە هەموو شتێك هێژاترو گەورەترە، چونکە بیرکردنەوەیە لەگەورەیی ودەسەڵاتی خوا ﴿ والله یعلم ما تصنعون ﴾ خواش بەوکارو کردەوانەی ئێوە ئەنجامیان دەدەن، ئاگادارە، بۆخۆیشی پاداشتتان ئەداتەوە.

کۆتایی جزمی ٢٠، (ولله الحمد والمنه)..

بە جوانترین شێوە لەگەڵ خاوەننامەکاندا موجادەلە بکەن:

دوای گفت و گوو وتوێژێکی زۆر لەگەڵ هاوبەشدانەرەکاندا، دێتەسەر باسی ئەوانە کە بڕوایان بەخوا هەیەو خاوەن کتێبن،

بەڵام گومانیان لەپەیامبەرێتی موحەممەداﷺ هەیە، بۆیە ئەفەرموێ: ﴿ ٤٦: ولا تجادلوا أهل الكتاب إلا بالتي هي أحسن ﴾ ئێوە لەگەڵ خاوەننامەکاندا –جوولەکەو گاور– دەمەقاڵێ ومشت ومڕ مەکەن، بەتایبەتی ئەوانەیان دڵیان پێوەیە باوەڕ بێنن، مەگەر بەجوانترین شێوەو شێواز، واتە: زۆر بە نەرمی ولەسەر خۆ بەڵگەو دەلیلیان بۆ بێننەوە ﴿ إلا الذين ظلموا منهم ﴾ ئەوانەیان نەبێ ستەمیان کرد بەسەرکێشی وعینادی، ئەوە ئێوەش دەتوانن بەتوندو تیژی وسەختگیرانە رەفتاریان لەگەڵ بکەن ﴿ وقولوا آمنا بالذي أنزل إلينا وأنزل إليكم ﴾ وە هەرکاتێکیش باسی نامەی ئاسمانیان کرد، ئێوە پێیان بڵێن: بڕوامان هەیە بەوقورئانەی کە بۆمان نیردراوە،وەبەو (تەورات) و(ئینجیل)ش بۆ ئێوە نێرراوە، واتە: نەبەدرۆیان بخەنەوەو، نە تەسدیقیشیان بکەن، ﴿ وإلهنا وإلهكم واحد ونحن له مسلمون ﴾ خوای ئێمەو، خوای ئێوە تەنها هەر یەکێکە و، ئێمەش بەتەنیا فەرمانبەردارو ملکەچی ئەو زاتەین، هەر ئەمەش بوو کاتێ کە(تەورات)یان دەخوێندەوەو بە زمانی موسڵمانەکان تەفسیریان دەکرد، پێغەمبەر ﷺ دەیفەرموو: ((لاتصدقوا أهل الكتاب ولا تكذبوهم، وقولوا آمناباالله وما أنزل إلينا وما أنزل إليكم، وإلهكم وإلهنا واحد، ونحن له مسلمون)) (بوخاری). ﴿ ٤٧: وكذلك أنزلنا إليك الكتاب ﴾ جاهەر چۆنی –لەپێش تۆوە– کتێب و نامەمان دابەزاند، هەر ئاوایش ئەم کتێبەمان بۆ تۆ دابەزاند، واتە: ناردنی قورئان بۆ تۆ شتێکی نامۆ نییە ﴿ فالذين آتيناهم الكتاب يؤمنون به ﴾ جا هەندێك لەوانە کە بەر لەم قورئانە نامەی ئاسمانیان پێدراون وەك (عەبدوڵڵای کوڕی سەللام) بڕوای پێدێنن و موسڵمان دەبن ﴿ ومن هؤلاء من يؤمن به ﴾ وەلەوانەیش (مەککەییەکان) هەیانە بڕوای پێدێنێ وموسوڵمان دەبێ ﴿ وما يجحد بآياتنا إلا الكافرون ﴾ وە جگە لە کافران، کەسی‌تر نییە نکووڵی ئایەتەکانمان بکات

بەرلە هاتنی قورئان، تۆ نە دەتخوێندو نە دەتنووسی:

﴿ ٤٨: وما كنت تتلوا من قبله من كتاب ﴾ هەرگیز لەپێش ناردنی ئەم قورئانەدا تۆ هیچ کتێبێکت نەخوێندۆتەوە ﴿ ولا تخطه بيمينك ﴾ و بەدەستی خۆیشت هیچ نامەو کتێبێکت نەنووسیوە ﴿ إذا لارتاب المبطلون ﴾ ئەگەر خوێندەوار بوویتایە ئەودەمە ناهەق بێژەکان دەکەوتنە گومانەوە لە خۆت و لە قورئان واتە: ئەگەر خوێندەوار بوویتایە جێگەی قسەیان هەبوو، بەڵام ئێستا جێگەی هیچ قسەیەکیان نییە، چونکە چاك‌چاك ئەتناسن کە تۆ خوێندەوار نیت ونازانی بخوێنی و بنووسیت. ﴿ ٤٩: بل هو آيات بينات في صدور الذين أوتوا العلم ﴾ بەڵکو ئەوقورئانە چەن ئایەتێکی روون وئاشکراو پارێزراوە لەسینگ ودڵی ئەوکەسانەدا زانیاریان پێدراوە وەرگرتنی ﴿ وما يجحد بآياتنا إلا الظالمون ﴾ وە ستەمکاران نەبێت، کەسیکی‌تر نکولی لە ئایەتەکانی ئیمە نییە.

وَقَٰرُونَ وَفِرۡعَوۡنَ وَهَٰمَٰنَۖ وَلَقَدۡ جَآءَهُم مُّوسَىٰ
بِٱلۡبَيِّنَٰتِ فَٱسۡتَكۡبَرُواْ فِي ٱلۡأَرۡضِ وَمَا كَانُواْ سَٰبِقِينَ
﴿٣٩﴾ فَكُلًّا أَخَذۡنَا بِذَنۢبِهِۦۖ فَمِنۡهُم مَّنۡ أَرۡسَلۡنَا عَلَيۡهِ حَاصِبٗا
وَمِنۡهُم مَّنۡ أَخَذَتۡهُ ٱلصَّيۡحَةُ وَمِنۡهُم مَّنۡ خَسَفۡنَا بِهِ
ٱلۡأَرۡضَ وَمِنۡهُم مَّنۡ أَغۡرَقۡنَاۚ وَمَا كَانَ ٱللَّهُ لِيَظۡلِمَهُمۡ
وَلَٰكِن كَانُوٓاْ أَنفُسَهُمۡ يَظۡلِمُونَ ﴿٤٠﴾ مَثَلُ ٱلَّذِينَ
ٱتَّخَذُواْ مِن دُونِ ٱللَّهِ أَوۡلِيَآءَ كَمَثَلِ ٱلۡعَنكَبُوتِ
ٱتَّخَذَتۡ بَيۡتٗاۖ وَإِنَّ أَوۡهَنَ ٱلۡبُيُوتِ لَبَيۡتُ ٱلۡعَنكَبُوتِۚ
لَوۡ كَانُواْ يَعۡلَمُونَ ﴿٤١﴾ إِنَّ ٱللَّهَ يَعۡلَمُ مَا يَدۡعُونَ مِن
دُونِهِۦ مِن شَيۡءٖۚ وَهُوَ ٱلۡعَزِيزُ ٱلۡحَكِيمُ ﴿٤٢﴾ وَتِلۡكَ
ٱلۡأَمۡثَٰلُ نَضۡرِبُهَا لِلنَّاسِۖ وَمَا يَعۡقِلُهَآ إِلَّا ٱلۡعَٰلِمُونَ
﴿٤٣﴾ خَلَقَ ٱللَّهُ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلۡأَرۡضَ بِٱلۡحَقِّۚ إِنَّ فِي ذَٰلِكَ
لَأٓيَةٗ لِّلۡمُؤۡمِنِينَ ﴿٤٤﴾ ٱتۡلُ مَآ أُوحِيَ إِلَيۡكَ مِنَ ٱلۡكِتَٰبِ
وَأَقِمِ ٱلصَّلَوٰةَۖ إِنَّ ٱلصَّلَوٰةَ تَنۡهَىٰ عَنِ ٱلۡفَحۡشَآءِ
وَٱلۡمُنكَرِۗ وَلَذِكۡرُ ٱللَّهِ أَكۡبَرُۗ وَٱللَّهُ يَعۡلَمُ مَا تَصۡنَعُونَ ﴿٤٥﴾

موشریکان بێ لە قورئان، بەڵگەی تریان دەوێ:

دیارە ملهوورەکانی قورەیش قورئانی پیرۆز بەبەڵگە دانانێن بۆ راستی پێغەمبەرﷺ، بۆیە: ﴿ ٥٠: وقالوا لولا أنزل عليه آيات من ربه ﴾ وتیان: جا بۆ راستی خۆی. بۆ لەلایەن پەروەردگاریەوە چەند بەڵگەیەکی بۆ دانەبەزێنرا وەکو وشترەکەی (سالح)، داردەستەکەی (مووسا)..؟ ﴿ قل إنما الآيات عندالله ﴾ تۆش پێیان بڵێ: هەموو بەڵگەو نیشانەکان هەرلای‌خوان وبەدەستی ئەون، من هیچ شتێکم بەدەست نییە ﴿ وإنما أنا نذير مبين ﴾ ومن هەر بیدارکەرەوەو ترسێنەرێکی ئاشکرام ﴿ أولم يكفهم أنا أنزلنا عليك الكتاب يتلى عليهم ﴾ مەگەر ئەوانە داوای بەڵگە ئەکەن، ئەوەیان بەس نییە کە ئیمە قورئانمان بۆ ناردویت و بەسەریاندا ئەخوینرێتەوە؟ تا بیکەنە بەڵگە بۆ ڕاستی تۆ؟ ﴿ إن في ذلك لرحمة وذكرى لقوم يؤمنون ﴾ بەڕاستی لەو قورئانەدا

بەزەیی و ئامۆژگاری هەیە، بۆ هەر قەوم وهۆزی، بیانەوێ باوەڕ بێنن. جا دوای بڕوا نەهێنان پێیدەفەرموێ: ﴿ ٥٢: قل کفی بالله بینی وبینکم شهیدا ﴾ کە پێیان بڵێ: خوا بەسە شایەت بێت لەنیوان ئێمەو ئێوەدا لە سەر پێغەمبەرایەتیم ﴿ یعلم مافی السموات والأرض ﴾ ئەو خوایە کە دەزانێ چی لە ئاسمانەکان

﴿ وَلَا تُجَٰدِلُوٓاْ أَهۡلَ ٱلۡكِتَٰبِ إِلَّا بِٱلَّتِي هِيَ أَحۡسَنُ إِلَّا
ٱلَّذِينَ ظَلَمُواْ مِنۡهُمۡۖ وَقُولُوٓاْ ءَامَنَّا بِٱلَّذِيٓ أُنزِلَ إِلَيۡنَا وَأُنزِلَ
إِلَيۡكُمۡ وَإِلَٰهُنَا وَإِلَٰهُكُمۡ وَٰحِدٞ وَنَحۡنُ لَهُۥ مُسۡلِمُونَ ﴿٤٦﴾
وَكَذَٰلِكَ أَنزَلۡنَآ إِلَيۡكَ ٱلۡكِتَٰبَۚ فَٱلَّذِينَ ءَاتَيۡنَٰهُمُ ٱلۡكِتَٰبَ
يُؤۡمِنُونَ بِهِۦۖ وَمِنۡ هَٰٓؤُلَآءِ مَن يُؤۡمِنُ بِهِۦۚ وَمَا يَجۡحَدُ بِـَٔايَٰتِنَآ
إِلَّا ٱلۡكَٰفِرُونَ ﴿٤٧﴾ وَمَا كُنتَ تَتۡلُواْ مِن قَبۡلِهِۦ مِن كِتَٰبٖ
وَلَا تَخُطُّهُۥ بِيَمِينِكَۖ إِذٗا لَّٱرۡتَابَ ٱلۡمُبۡطِلُونَ ﴿٤٨﴾ بَلۡ هُوَ
ءَايَٰتُۢ بَيِّنَٰتٞ فِي صُدُورِ ٱلَّذِينَ أُوتُواْ ٱلۡعِلۡمَۚ وَمَا يَجۡحَدُ
بِـَٔايَٰتِنَآ إِلَّا ٱلظَّٰلِمُونَ ﴿٤٩﴾ وَقَالُواْ لَوۡلَآ أُنزِلَ عَلَيۡهِ
ءَايَٰتٞ مِّن رَّبِّهِۦۖ قُلۡ إِنَّمَا ٱلۡأٓيَٰتُ عِندَ ٱللَّهِ وَإِنَّمَآ أَنَا۠ نَذِيرٞ
مُّبِينٌ ﴿٥٠﴾ أَوَلَمۡ يَكۡفِهِمۡ أَنَّآ أَنزَلۡنَا عَلَيۡكَ ٱلۡكِتَٰبَ
يُتۡلَىٰ عَلَيۡهِمۡۚ إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَرَحۡمَةٗ وَذِكۡرَىٰ لِقَوۡمٖ
يُؤۡمِنُونَ ﴿٥١﴾ قُلۡ كَفَىٰ بِٱللَّهِ بَيۡنِي وَبَيۡنَكُمۡ شَهِيدٗاۖ
يَعۡلَمُ مَا فِي ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلۡأَرۡضِۗ وَٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ
بِٱلۡبَٰطِلِ وَكَفَرُواْ بِٱللَّهِ أُوْلَٰٓئِكَ هُمُ ٱلۡخَٰسِرُونَ ﴿٥٢﴾

وزەوی‌دایە ﴿ والذین آمنوا بالباطل وکفروا بالله ﴾ وئەوانەش بڕوایان بەناهەق (پەرسراوی تر) هەیە حاشایان لەخوا کرد! ﴿ أولئک هم الخاسرون ﴾ ئەوانەن -لەدونیاو لەقیامەتدا- زیانیان لەخۆ داوە. ﴿ ٥٣: ویستعجلونک بالعذاب ﴾ ئەو بێ‌باوەڕانە پەلەی هاتنی سزات لێ دەکەن! ﴿ و لولا أجل مسمی لجاءهم العذاب ﴾ ئەگەر ماوەی دیاریکراومان بڕیار نەدابا بۆ سزادانیان ئەوا سزاکەیان بۆ دەهات ﴿ و لیأتینهم بغتة وهم لا یشعرون ﴾ بێگومان‌بە ئەو سزاو تۆڵەیە هەر کتوپڕ بۆیان دێ و بەخۆیشیان نازانن ﴿ ٥٤: یستعجلونک بالعذاب ﴾ ئەوانە هەر پەلەیانەو بە لەز داوای سزات لێ ئەکەن! ﴿ وإن جهنم لمحیطة بالکافرین ﴾ خۆ ئەوانە پەلە بکەن، یا نەیکەن دۆزەخ دەوری کافران دەدا ﴿ ٥٥: یوم یغشاهم العذاب من فوقهم ومن تحت أرجلهم ﴾ ڕۆژی سزاکە دایان دەگرێت لەبانی سەریانەوەو، لەژێر پێیانەوەو ولە هەموو لایەکەوە ﴿ ویقول ذوقوا ما کنتم تعملون ﴾ خوا پێیان ئەفەرموێ: دە بچێژن ئاکام و پاداشی ئەو کردەوانەی دەتان کردن.

کۆچ بکەن و، لەڕۆزیی مەترسن:

﴿ ٥٦: یا عبادی الذین آمنوا إن أرضی واسعة ﴾ ئەو بەندانەم بڕواتان هێناوە، بەڕاستی زەوی من پان و فروانە، ئەگەر لە (مەککە)ئەزیەت دەکرێن، دەسا کۆچ بکەن و بچنە (مەدینە) وە یان بۆ هەرجێگایەکی تر، ئیتر بۆهەر لەمەککە دانیشتوون و قبووڵی ئەو گش ئازارو بێزارە دەکەن؟ ﴿ فإیای فاعبدون ﴾ سا ئەگەر نەتان‌دەتوانی لە جێگەی بە ئازادانە پەرەستش بکەن بگوێزنەوە بۆ جێگەیەکی تر سا هەر لەوێ پەرەستشی من بکەن بۆیە موسڵمانەکانی مەککەش -کاتێ بەنیان توند کرایەوە لەلای قورەیشەوە- بەرەو دەڤەری (حەبەشە) ناوی خوایان لێ‌هێناو باریانکرد ﴿ ٥٧: کل نفس ذائقة الموت ﴾ خۆ هەموو خاوەن گیانێك چێژەری مەرگە، واتە: هەمووتان مەرگ دەچێژن ﴿ ثم إلینا ترجعون ﴾ پاشانیش بۆلای ئێمە دەگێردرێنەوە، جا ئیتر بۆ کۆچ ناکەن؟ ﴿ ٥٨: و الذین آمنوا و عملوا الصالحات ﴾ ئەوانەی وا بڕوایان هێناوەو، کارە چاکەکانیان کردووە ﴿ لنبوأنهم من الجنة غرفا ﴾ بێ‌گومان لەچەند کۆشك و تەلارو جێگایەکی زۆربەرزو بڵوندی بەهەشتدا نیشتەجێیان ئەکەین ﴿ تجری من تحتها الأنهار خالدین فیها ﴾ چەندان جۆگەو ڕووبارو تاڤگە بەژێر دارو درەختەکانیدا دێن و دەچن و بەهەتا هەتاییش تێی‌دان ﴿ نعم أجر العاملین ﴾ پاداشی کردەوەکەران و کۆششکاران، ئەوانە وا بۆ خوا کار دەکەن چەندە چاکە! ﴿ ٥٩: الذین صبروا وعلی ربهم یتوکلون ﴾ ئەوانەی کەهەمیشە ئارامیان دەگرت وپشتیان تەنیا هەربە پەروەردگاریان دەبەست، لەهەموو ئیش و کارێکا ﴿ ٦٠: و کأین من دابة لا تحمل رزقها ﴾ ئێوە جیهاد بکەن ئەی موسڵمانان! هەرگیز لەهەژاری و گیرو گرفتی ڕۆزی مەترسن، چون خزۆك وجوڵندەیەکی زۆر هەن، هیچیان ڕزق و ڕۆزییان نەداوە بەکۆڵی خۆیاندا، کەچی ﴿ الله یرزقها وإیاکم ﴾ هەر خوا ڕزق و ڕۆزی، ئەوانیش و ئێوەش ئەدا، دەستەبەری ڕۆزی هەموانە، جاکەواتە هەرکات کۆچتان کردو، جیهاد هاتە پێش لە ژیان مەترسن ﴿ وهو السمیع العلیم ﴾ ئەویشە ژنەوای زانا، واتە: ژنەوا بۆ هەموو شتێك و زانا بەهەموو شتێك و ناختان.

خوا یەکەو نابێ بە دوو:

﴿ ٦١: ولئن سألتهم من خلق السماوات والأرض وسخر الشمس والقمر ﴾ ئەگەر لەو بێ باوەڕانە بپرسیت: کێ ئاسمانەکان و

زەوی دروستکردووە و، خۆرو مانگی رامکردوەو" ئابەو شێوەیە بە ئاسانی بێن و بچن ﴿ لیقولن الله ﴾ بێ سێ و دوو دەڵێن : هەر خوایە ئەوکارانەی کردووە ﴿ فأنی یؤفكون ﴾ دەسا ئیتر چۆن لە یەکخواپەرستی لادەدرێن و بەرەو بتپەرستی ئەبرێن! ﴿ ٦٢: الله يبسط الرزق لمن يشاء من عباده و يقدر له ﴾ هەر خوایە رزق و رۆزی فرە دەبەخشێ بۆ هەر کەسێك کە خۆی بییەوێ لەبەندەکانی، وە یان کەمی دەکاتەوە بۆی ﴿ إن الله بكل شئ عليم ﴾ بەراستی خوا بەهەموو شتێ زانایە ﴿ ٦٣: ولئن سألتهم من نزل من السماء ماء ﴾ ئەگەر لێیشت پرسیبان: کێ لە ئاسمانەوە بارانی باراند ﴿ فأحيا به الأرض من بعد موتها ﴾ و زەوی لەپاش مردنی پێ بووژاندەوە ﴿ ليقولن الله ﴾ دیسان هەر بێ سێ ودوو لە وەڵامدا ئەڵێن: هەرخوایە ئەو کارە دەکا! ﴿ قل الحمد لله بل أكثرهم لا يعقلون ﴾ دەسا تۆش بڵێ: سوپاس هەر بۆ ئەو خوایە، کەئێوە دان بەتواناییدا دەنێن، بەڵام زۆربەیان تێناگەن و، دەکەونە چ (تناقچ)یکەوە، ژیرییان ناخەنەکار ﴿ ٦٤: وما هذه الحياة الدنيا إلا لهو ولعب ﴾ بێگومان ژیانی ئەم دونیایە جگە لەسەر گەرمی و گاڵتەوگەپ شتێکیتر نییە، بۆیە دەبێ ئەوەندە هەوڵی بۆ نەدرێت! ﴿ وإن الدار الآخرة لهى الحيوان ﴾ چونکە بێگومانە هەرماڵی قیامەت و ژیانی ئەوێ زیندەگی وژیانە ﴿ لو كانوا يعلمون ﴾ ئەگەر ئەو خەڵکە بیانزانیبا ئاوایە، ژیانی دونیایان هەڵ نەدەبژارد بەسەر ئاخیرەتدا ﴿ ٦٥: فإذا ركبوا في الفلك دعوا الله مخلصين له الدين فلما نجاهم إلى البر إذاهم يشركون ﴾ لەکاتی خۆشی و ئاسایشدا دەبینی ئەو خەڵکەیە بێ باوەڕن و نکوولیی قیامەت دەکەن، کەچی کاتێ سواری کەشتی ئەبن و ترسی نقوم بوونیان لێ دەنیشێت زۆر بەکوڵ سەر دائەنێن و ملکەچی و یەکلابوونەوەی خۆیان بۆ خوا دەرئەبڕن و تەنها لەو داوا ئەکەن و، باسی بتەکان نامێنێ، بەڵام کاتێ رزگاریان دەکاو دەگەنە وشکانی، دووبارە دەچنەوە سەر بیرە پووچەڵەکەی خۆیان و بەهەمان جۆر شەریك و هاوەڵ بۆ خوا دادەنێن. لە سوورەتی (٦٧/١٧-٦٩)، وە لە هەندێ سوورەتی تریشدا هەر ئەو ماناو مەبەستەیە هاتووە. ﴿ ٦٦: ليكفروا بما آتيناهم وليتمتعوا ﴾ دەبا ئەوانە هەر نکوولی ئەو نیعمەتانەمان بکەن پێمان بەخشیون، دەبا چەند رۆژێکی کەم لەم ژیانە لەزەت و خۆشی ببەن ﴿ فسوف يعلمون ﴾ جا لە ئایندەدا ئەزانن ئەنجامی بێ باوەڕیی و هاوبەشدانان بۆ خوا بەکوێ ئەگات؟.

دەبێ لە هێمنی مەککە پەند بگرن:

﴿ ٦٧: أولم يروا أنا جعلنا حرما آمنا ﴾ ئاخۆ ئەوانە نابینن ئێمە مەککەمان کردۆتە قەدەغەو جێگایەکی ئارام و ئاسایش؟ نابینن پیاوکوشتن و دزی ودرۆزنی تێدا یاساغە ﴿ ويتخطف الناس من

وَيَسْتَعْجِلُونَكَ بِٱلْعَذَابِ وَلَوْلَآ أَجَلٌ مُّسَمًّى لَّجَآءَهُمُ ٱلْعَذَابُ وَلَيَأْتِيَنَّهُم بَغْتَةً وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ ﴿٥٣﴾ يَسْتَعْجِلُونَكَ بِٱلْعَذَابِ وَإِنَّ جَهَنَّمَ لَمُحِيطَةٌۢ بِٱلْكَٰفِرِينَ ﴿٥٤﴾ يَوْمَ يَغْشَىٰهُمُ ٱلْعَذَابُ مِن فَوْقِهِمْ وَمِن تَحْتِ أَرْجُلِهِمْ وَيَقُولُ ذُوقُوا۟ مَا كُنتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿٥٥﴾ يَٰعِبَادِىَ ٱلَّذِينَ ءَامَنُوٓا۟ إِنَّ أَرْضِى وَٰسِعَةٌ فَإِيَّٰىَ فَٱعْبُدُونِ ﴿٥٦﴾ كُلُّ نَفْسٍ ذَآئِقَةُ ٱلْمَوْتِ ثُمَّ إِلَيْنَا تُرْجَعُونَ ﴿٥٧﴾ وَٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ وَعَمِلُوا۟ ٱلصَّٰلِحَٰتِ لَنُبَوِّئَنَّهُم مِّنَ ٱلْجَنَّةِ غُرَفًا تَجْرِى مِن تَحْتِهَا ٱلْأَنْهَٰرُ خَٰلِدِينَ فِيهَا نِعْمَ أَجْرُ ٱلْعَٰمِلِينَ ﴿٥٨﴾ ٱلَّذِينَ صَبَرُوا۟ وَعَلَىٰ رَبِّهِمْ يَتَوَكَّلُونَ ﴿٥٩﴾ وَكَأَيِّن مِّن دَآبَّةٍ لَّا تَحْمِلُ رِزْقَهَا ٱللَّهُ يَرْزُقُهَا وَإِيَّاكُمْ وَهُوَ ٱلسَّمِيعُ ٱلْعَلِيمُ ﴿٦٠﴾ وَلَئِن سَأَلْتَهُم مَّنْ خَلَقَ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضَ وَسَخَّرَ ٱلشَّمْسَ وَٱلْقَمَرَ لَيَقُولُنَّ ٱللَّهُ فَأَنَّىٰ يُؤْفَكُونَ ﴿٦١﴾ ٱللَّهُ يَبْسُطُ ٱلرِّزْقَ لِمَن يَشَآءُ مِنْ عِبَادِهِۦ وَيَقْدِرُ لَهُۥٓ إِنَّ ٱللَّهَ بِكُلِّ شَىْءٍ عَلِيمٌ ﴿٦٢﴾ وَلَئِن سَأَلْتَهُم مَّن نَّزَّلَ مِنَ ٱلسَّمَآءِ مَآءً فَأَحْيَا بِهِ ٱلْأَرْضَ مِنۢ بَعْدِ مَوْتِهَا لَيَقُولُنَّ ٱللَّهُ قُلِ ٱلْحَمْدُ لِلَّهِ بَلْ أَكْثَرُهُمْ لَا يَعْقِلُونَ ﴿٦٣﴾

حولهم ﴾ وە لە دەوری ئەواندا، واتە: لەدەرەوەی (حەرەم) دا خەڵك ئەفرێندرێ و تاڵان دەکرێ؟. بۆئەم مانایە سەیری سوورەتی (٥٧/٢٨و، سوورەتی(٩٧/٣)و سوورەتی (٦٧/٥)و، سوورەتی (١٠٦/٣/٤) بکە. ﴿ أفبالباطل يؤمنون وبنعمة الله يكفرون ﴾ ئایا بە شتی پووچ، واتە: بتەکان باوەڕ دەکەن و، بە نیعمەت و بەخششی کافر دەبن؟! ﴿ ٦٨: ومن أظلم ممن افترى على الله كذبا ﴾ کێ لەوکەسە ستەمکارترە کە لە سەر خوا درۆ هەڵبەسێ وهاوبەش و هاوەڵی بۆ دادەنێ؟ ﴿ أو كذب بالحق لما جاءه ﴾ یان باوەڕی بەو قورئانە هەقە نەبێت کاتێ بۆی هات؟ ﴿ أليس في جهنم مثوى للكافرين ﴾ ئاخۆ بۆ بێ بڕوایان لە دۆزەخدا جێ نییە؟! واتە: جێ هەیە لە دۆزەخدا بۆیان ﴿ ٦٩: والذين جاهدوا فينا لنهدينهم سبلنا ﴾ وە ئەوانەش لەپێناوی ڕەزامەندی ئێمەدا هەوڵ و کۆشش و جیهادیان کرد، ئەوە بێگومان ئێمەش ئەوان ڕێنمایی دەکەین بۆ ڕێگاکانی بەهەشت و گەیشتنیان بە ئێمە، بەڵێ هەر ئەم مەبەستە

لەچەند ئایەتێکی تردا روون کراوەتەوە، وەك سوورەتی (١٧/٤٧)و سوورەتی (٩/١٢٤). ﴿ وإن الله لمع المحسنین ﴾ بەراستی خوا بەردەوام لەگەڵ چاکەکاراندایە، واتە: لە گەڵ ئەوانەدایە کەبەراستی جیهاد دەکەن، بەیاریدەدان وسەرخستن. لەسوورەتی (١٦/١٢٦)دا پتر ئەم راستیە رۆشن کراوەتەوە.

وَمَا هَٰذِهِ ٱلْحَيَوٰةُ ٱلدُّنْيَآ إِلَّا لَهْوٌ وَلَعِبٌ ۚ وَإِنَّ ٱلدَّارَ ٱلْءَاخِرَةَ لَهِىَ ٱلْحَيَوَانُ ۚ لَوْ كَانُوا۟ يَعْلَمُونَ ﴿٦٤﴾ فَإِذَا رَكِبُوا۟ فِى ٱلْفُلْكِ دَعَوُا۟ ٱللَّهَ مُخْلِصِينَ لَهُ ٱلدِّينَ فَلَمَّا نَجَّىٰهُمْ إِلَى ٱلْبَرِّ إِذَا هُمْ يُشْرِكُونَ ﴿٦٥﴾ لِيَكْفُرُوا۟ بِمَآ ءَاتَيْنَٰهُمْ وَلِيَتَمَتَّعُوا۟ ۖ فَسَوْفَ يَعْلَمُونَ ﴿٦٦﴾ أَوَلَمْ يَرَوْا۟ أَنَّا جَعَلْنَا حَرَمًا ءَامِنًا وَيُتَخَطَّفُ ٱلنَّاسُ مِنْ حَوْلِهِمْ ۚ أَفَبِٱلْبَٰطِلِ يُؤْمِنُونَ وَبِنِعْمَةِ ٱللَّهِ يَكْفُرُونَ ﴿٦٧﴾ وَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنِ ٱفْتَرَىٰ عَلَى ٱللَّهِ كَذِبًا أَوْ كَذَّبَ بِٱلْحَقِّ لَمَّا جَآءَهُۥٓ ۚ أَلَيْسَ فِى جَهَنَّمَ مَثْوًى لِّلْكَٰفِرِينَ ﴿٦٨﴾ وَٱلَّذِينَ جَٰهَدُوا۟ فِينَا لَنَهْدِيَنَّهُمْ سُبُلَنَا ۚ وَإِنَّ ٱللَّهَ لَمَعَ ٱلْمُحْسِنِينَ ﴿٦٩﴾

سُورَةُ الرُّومِ

بِسْمِ ٱللَّهِ ٱلرَّحْمَٰنِ ٱلرَّحِيمِ

الٓمٓ ﴿١﴾ غُلِبَتِ ٱلرُّومُ ﴿٢﴾ فِىٓ أَدْنَى ٱلْأَرْضِ وَهُم مِّنۢ بَعْدِ غَلَبِهِمْ سَيَغْلِبُونَ ﴿٣﴾ فِى بِضْعِ سِنِينَ ۗ لِلَّهِ ٱلْأَمْرُ مِن قَبْلُ وَمِنۢ بَعْدُ ۚ وَيَوْمَئِذٍ يَفْرَحُ ٱلْمُؤْمِنُونَ ﴿٤﴾ بِنَصْرِ ٱللَّهِ ۚ يَنصُرُ مَن يَشَآءُ ۖ وَهُوَ ٱلْعَزِيزُ ٱلرَّحِيمُ ﴿٥﴾

کۆتایی تەفسیری سوورەتی (عەنکەبووت) هات لەگەڵ سوپاسی بێ شایستەدا بۆ خوای کارجوان وکارزان.

سوورەتی (رووم)ـە

مەککەییەو (٦٠) ئایەتە

بەناوی خوای بەخشندەی میهرەبان

سەرەتای ئەم سوورەتە هەواڵی سەرکەوتنی رۆمەکان بەزەمانێك پێش روودانی بەسەر فارسەکاندا رادەگەیەنێ، جا پاش ماوەیەك قورئان چۆنی رایگەیاندبوو ئاوا رووی‌دا، دیارەئەمەیش گەورەترین بەڵگەیە بۆ راستی پەیامبەرﷺ، پاشان ئەم بنەمایە ئەخاتەروو کە: تا کۆتایی دونیا لەنێوان شەیتاندا بەردەوام دەبێت، ئینجا کورتەباسێکی قیامەت ئەکات، کۆتاییشی بەوەدێت کە: هیچ ئایەت وترسێنەرێك سوود بەقورەیش نابەخشێت.

رۆمییەکان، پاش شکان، سەردەکەونەوە:

﴿ بسم الله الرحمن الرحیم * ١: ألم ﴾ ئەم پیتانە هێماو ئاماژەن بۆ(تەحەددی)و دەستەوسانی عەرەبەکان بەرامبەر بەقورئان ودەرەنجامیش پەککەوتنیان وهیچ لێ‌نەهاتنیان ﴿ ٢: غلبت الروم * ٣: فی أدنى الأرض ﴾ رۆمەکان بەدەستی فارسەکان تێك‌شکان، لەبەشێکی زۆرنزیك بە وڵاتی عەرەبەکانەوە کەدەکەوێتە نێوان (ئوردن و فەلەستین)، ئەوەش لەساڵی (٦١٣-٦١٤)ز، لەسەردەمی (یەزدگرد)، -ئاخرپاشای فارسەکان- بوو، هەرئەو یەزدگردەشبوو نامەکەی پێغەمبەری دراندﷺ، کاتێ کەبانگی کردبۆ ئیسلامبوون، پاشان پێغەمبەریش نزای شەڕی لێ‌کرد، تا لەسەردەمی ئیمامی عوسماندا کوژرا ﴿ وهم من بعد غلبهم سیغلبون ﴾ و ئەوانیش (رۆمەکان) پاش زاڵبوونی فارسەکان بەسەریاندا زاڵ ئەبنەوە. راڤەکەرانی قورئان ئەڵێن: لەنێوان فارس و رۆمەکاندا جەنگێك هەڵگیرسا، ئینجا فارسەکان بەسەررۆمەکاندا زاڵبوون، پەیامبەرﷺ خۆی و هاوەڵانی گەلێ پێیان سەخڵەت وقورس بوو! لەو لایشەوە موشریکەکان زۆر خۆشحاڵ ودڵشاد بوون، چونکە موشریکەکان بە موسڵمانەکانیان گوت: ئێوەیش وەك رۆمەکان تێك‌دەشکێن وئێمە زاڵ ئەبین بەسەرتانا.. پێشەوا (ئەبووبەکر) فەرمووی: دەك نەیبینن ﴿ ٤: فی بضع سنین ﴾ لە چەند ساڵێکدا، واتە: لەنێوان(٣-٩) ساڵدا، رۆمەکان بەسەرفارسەکاندا زاڵ ئەبنەوە، بەڵێ وابوو دوای حەوت ساڵ ئەنجامەکە وادەرچوو فارسەکان تێك‌شکان. ئەمەیش گەورەترین بەڵگەیە بۆراستی پەیامبەرو قورئان، دەتوانی سەیرێکی تەفسیری (ئیبن کەسیر) بکەیت. ﴿ لله الأمر من قبل ومن بعد ﴾ هەمووکارو بریارو دەسەڵاتێك پێش زاڵبوون وپاش زاڵبوون هەربۆ خوایە. ﴿ ویومئذ یفرح المؤمنون * ٥: بنصر الله ﴾ ئیتر لەورۆژەدا کە رۆم بەسەر فارسدا زاڵ ئەبێتەوە، باوەڕدارەکان خۆشحاڵ ئەبن بەو سەرخستن ویارمەتی خوایەو بەتێکشکانی فارسەکانیش زۆر خۆشحاڵ دەبن، چونکە ئەوانیش وەك موشریکەکان بێ کتێب وبێ نامەن ﴿ وینصر من یشاء ﴾ دیارە هەرکەسێك خوا خۆی بییەوێ یارمەتی ئەداو سەری‌دەخات ﴿ وهو العزیز الرحیم ﴾ هەر ئەویشە خاوەن دەسەڵاتداری دلۆڤان ﴿ ٦: وعد الله لا یخلف الله وعده ﴾ زاڵبوونی رۆمەکان بەسەر فارسەکاندا بەڵێنی خوایە، هەرگیزیش خوا پێچەوانەی بەڵێنی خۆی ناکا ﴿ ولكن أكثر الناس لا یعلمون ﴾ بەڵام زۆربەی خەڵکی ئەوە نازانن ﴿ ٧: یعلمون ظاهرا من الحیاة الدنیا ﴾ رووکەشێك لە ژیانی ئەم دونیا ئەزانن: پیشەسازی وتەکنەلۆژیاو دروستکردنی گەلێك ﴿ وهم عن الأخرة

هم غافلون ﴾ کەچی لە ئاخیرەت بێ‌ئاگاو غافڵن!.

لە رووی ئەم شتانەوە خوا بناسە:

﴿ ٨: أولم يتفكروا في أنفسهم ﴾ ئەوانەکە نکووڵی زیندووبوونەوە دەکەن! ئاخۆ بیریان لەخۆیان نەکردۆتەوە، چۆن دروستکراون؟ دیارە هەرئەوەدروستکەرە دروستی کردوون، دەتوانێ زیندووشیان بکاتەوە ﴿ ماخلق الله السموات والأرض وما بينهما إلا بالحق وأجل مسمى ﴾ خوا ئاسمانەکان وزەوی وئەوەی لەنێوانیاندایە دروست نەکردووە بەهەق وعەدل و ماوەیەکی دیاریکراو نەبێ، واتە: هەربەعەدل و لەماوەیەکی دیاریکراویشدا کۆتاییان دێ وقیامەت بەرپا ئەبێ ﴿ وإن كثيرا من الناس بلقاء ربهم لكافرون ﴾ کەچی زۆرێك لەم خەڵکە بەگەیشتنی دیداری پەروەردگاریان وزیندووبوونەوە بێ‌باوەڕن ﴿ ٩: أولم يسيروا في الأرض فينظروا كيف كان عاقبة الذين من قبلهم ﴾ ئایاگوزەریان بەسەرئەم زەوییەدا نەکردووە؟ ببینن وبزانن ئەنجامی ئەوانەی لەپێشیانەوە بوونە چۆن بووە؟ ئەوە بوو هەر کەسەرپێچییان کرد، خواش لەناوی بردن ﴿ كانوا أشد منهم قوة ﴾ خۆ لەمانەش بەهێزترو بەتواناتر بوون ﴿ وأثاروا الأرض وعمروها أكثر مما عمروها ﴾ زەوییان ژێرەوژوور کردو هەڵگێڕایەوە بۆکشتۆکاڵ وشتی تر، وەئاوەدانیان دەکردەوە، زیاتر لەوەی ئەمان ئاوەدانیان کردووە ﴿ وجاءتهم رسلهم بالبينات ﴾ پەیامبەرەکانیشیان بەگەڵێ بەڵگەو نیشانەی ئاشکراوە بۆ هاتن، کەچی هەر باوەڕیان پێ‌نەکردن ﴿ فما كان الله ليظلمهم ﴾ جا کاتێ خوا لەناوی بردن، وەنەبێ ستەمی لێ‌کردبن، نا، هەرگیز خوا ستەمی لێ نەکردن، ﴿ ولكن كانوا أنفسهم يظلمون ﴾ بەڵکو خۆیان ستەمیان لەخۆیانکردو بروایان نەهێناو پەیامبەرەکانیان بەدرۆزن دانا ﴿ ١٠: ثم كان عاقبة الذين أساؤا السوأى ﴾ پاشان ئەنجامیئەوانەی گوناەو تاوانیان کرد، خراپترین پاشەڕۆژ بوو، چونکە لەدونیادا گەیشتنە پلەیەك: ﴿ أن كذبوا بآيات الله وكانوا بها يستهزئون ﴾ کە ئایەتەکانی خوایان بەدرۆ زانی وگاڵتەیان پێ‌ئەکردن ﴿ ١١: الله يبدؤا الخلق ثم يعيده ﴾ خوا خۆی ئەو خەڵکە دروس‌دەکاو، دواجاریش دەیهێنێتەوە گۆڕێ وبەتەنیاو بێ‌هاوەڵ ویارمەتیدەر ﴿ ثم إليه ترجعون ﴾ دیسان هەربۆلای ئەویش دەگێڕدرێنەوە ﴿ ١٢: ويوم تقوم الساعة يبلس المجرمون ﴾ کە رۆژی قیامەت هەڵدەستێ، تاونکاران بێ هیوادەبن و، فزەیان لێوە نایە وکروکپ دەکەون. ﴿ ١٣: ولم يكن لهم من شركائهم شفعاء ﴾ کەسیشیان دەست‌ناکەوێت لەوانەی بە شەریك وهاوبەشیان دادەنان بۆخوا تکایان بۆبکەن ﴿ وكانوا بشركائهم كافرين ﴾ نکووڵی لەو بتانەشیان ئەکەن کردبوونیانە هاوبەشی خوا! ﴿ ١٤: ويوم تقوم الساعة يومئذ يتفرقون ﴾ رۆژێکیش کەقیامەت بەرپا دەبێت، ئەو رۆژە خەڵك لەیەك جیا ئەبنەوەو دەبنە دوودەستە: موسڵمان وبێ‌باوەڕ ﴿ ١٥: فأما الذين آمنوا وعملوا الصالحات ﴾ جائەوانەی بڕوایان هێناوەو کارە چاکەکانیان کردووە ﴿ فهم في روضة

وَعۡدَ ٱللَّهِۖ لَا يُخۡلِفُ ٱللَّهُ وَعۡدَهُۥ وَلَٰكِنَّ أَكۡثَرَ ٱلنَّاسِ لَا يَعۡلَمُونَ
﴿٦﴾ يَعۡلَمُونَ ظَٰهِرٗا مِّنَ ٱلۡحَيَوٰةِ ٱلدُّنۡيَا وَهُمۡ عَنِ ٱلۡأٓخِرَةِ هُمۡ غَٰفِلُونَ
﴿٧﴾ أَوَلَمۡ يَتَفَكَّرُواْ فِيٓ أَنفُسِهِمۗ مَّا خَلَقَ ٱللَّهُ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلۡأَرۡضَ
وَمَا بَيۡنَهُمَآ إِلَّا بِٱلۡحَقِّ وَأَجَلٖ مُّسَمّٗىۗ وَإِنَّ كَثِيرٗا مِّنَ ٱلنَّاسِ
بِلِقَآيِٕ رَبِّهِمۡ لَكَٰفِرُونَ ﴿٨﴾ أَوَلَمۡ يَسِيرُواْ فِي ٱلۡأَرۡضِ فَيَنظُرُواْ
كَيۡفَ كَانَ عَٰقِبَةُ ٱلَّذِينَ مِن قَبۡلِهِمۡۚ كَانُوٓاْ أَشَدَّ مِنۡهُمۡ قُوَّةٗ
وَأَثَارُواْ ٱلۡأَرۡضَ وَعَمَرُوهَآ أَكۡثَرَ مِمَّا عَمَرُوهَا وَجَآءَتۡهُمۡ
رُسُلُهُم بِٱلۡبَيِّنَٰتِۖ فَمَا كَانَ ٱللَّهُ لِيَظۡلِمَهُمۡ وَلَٰكِن كَانُوٓاْ
أَنفُسَهُمۡ يَظۡلِمُونَ ﴿٩﴾ ثُمَّ كَانَ عَٰقِبَةَ ٱلَّذِينَ أَسَٰٓـُٔواْ ٱلسُّوٓأَىٰٓ
أَن كَذَّبُواْ بِـَٔايَٰتِ ٱللَّهِ وَكَانُواْ بِهَا يَسۡتَهۡزِءُونَ ﴿١٠﴾ ٱللَّهُ
يَبۡدَؤُاْ ٱلۡخَلۡقَ ثُمَّ يُعِيدُهُۥ ثُمَّ إِلَيۡهِ تُرۡجَعُونَ ﴿١١﴾ وَيَوۡمَ تَقُومُ
ٱلسَّاعَةُ يُبۡلِسُ ٱلۡمُجۡرِمُونَ ﴿١٢﴾ وَلَمۡ يَكُن لَّهُم مِّن شُرَكَآئِهِمۡ
شُفَعَٰٓؤُاْ وَكَانُواْ بِشُرَكَآئِهِمۡ كَٰفِرِينَ ﴿١٣﴾ وَيَوۡمَ
تَقُومُ ٱلسَّاعَةُ يَوۡمَئِذٖ يَتَفَرَّقُونَ ﴿١٤﴾ فَأَمَّا ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ
وَعَمِلُواْ ٱلصَّٰلِحَٰتِ فَهُمۡ فِي رَوۡضَةٖ يُحۡبَرُونَ ﴿١٥﴾

يحبرون ﴾ لە ناو باخچە وگوڵزاریبەهەشتدا رێز دەگیرێن ﴿ ١٦: وأما الذين كفروا وكذبوا بآياتنا ولقاء الآخرة ﴾ ئەوانەش کافرو بێ‌بروا بوون، ئایەتەکانمان و گەیشتن بەرۆژی قیامەت بەدرۆیان دەزانی ﴿ فأولئك في العذاب محضرون ﴾ ئەوانە لەناو ئازاروسزادا ئامادەکراون وبزرنابن، بەهەتاهەتاییش لەوێ ئەمێننەوە.

پێنج فەرزە نوێژ بکەن:

﴿ ١٧: فسبحان الله حين تمسون وحين تصبحون ﴾ کاتێ ئەوەتان زانی، سا خوا بەپاك وبڵند ڕابگرن کاتێ ئێوارە دەکەنەوە، وە کاتێ بەیانی دەکەنەوە، واتە: نوێژەکانی مەغریب و عیشاو بەیانیتان بکەن ﴿ ١٨: و له الحمد في السموات والأرض وعشيا و حين تظهرون ﴾ و سوپاس و ستایش هەر بۆ خوایە لەتەواوی ئاسمانەکان و زەویدا، سا خوا بەخاوێن ڕابگرن ﴿ ١٩: يخرج الحي من الميت ويخرج الميت من الحي ﴾ ئەو خوایە زیندوو

لەمردوو باڵندە لە هێلکە دەردێنێ، مردووش لەزیندوو هێلکە لە باڵندە دەردەخات ﴿ ویحی الأرض بعد موتها ﴾ زەویش دوای مردنی و وشك بوونی گیانی تێدەخاتەوە، بەدەرهێنانی گیاو ڕووەکی ﴿ وکذلک تخرجون ﴾ ئێوەش هەرئاوا زیندوو ئەکرێنەوە لەگۆڕ دەردەهێنرێن.

وَأَمَّا ٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟ وَكَذَّبُوا۟ بِـَٔايَـٰتِنَا وَلِقَآئِ ٱلْـَٔاخِرَةِ فَأُو۟لَـٰٓئِكَ
فِى ٱلْعَذَابِ مُحْضَرُونَ ﴿١٦﴾ فَسُبْحَـٰنَ ٱللَّهِ حِينَ تُمْسُونَ
وَحِينَ تُصْبِحُونَ ﴿١٧﴾ وَلَهُ ٱلْحَمْدُ فِى ٱلسَّمَـٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضِ
وَعَشِيًّا وَحِينَ تُظْهِرُونَ ﴿١٨﴾ يُخْرِجُ ٱلْحَىَّ مِنَ ٱلْمَيِّتِ وَيُخْرِجُ
ٱلْمَيِّتَ مِنَ ٱلْحَىِّ وَيُحْىِ ٱلْأَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا ۚ وَكَذَٰلِكَ تُخْرَجُونَ
﴿١٩﴾ وَمِنْ ءَايَـٰتِهِۦٓ أَنْ خَلَقَكُم مِّن تُرَابٍ ثُمَّ إِذَآ أَنتُم بَشَرٌ
تَنتَشِرُونَ ﴿٢٠﴾ وَمِنْ ءَايَـٰتِهِۦٓ أَنْ خَلَقَ لَكُم مِّنْ أَنفُسِكُمْ
أَزْوَٰجًا لِّتَسْكُنُوٓا۟ إِلَيْهَا وَجَعَلَ بَيْنَكُم مَّوَدَّةً وَرَحْمَةً
إِنَّ فِى ذَٰلِكَ لَـَٔايَـٰتٍ لِّقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ ﴿٢١﴾ وَمِنْ ءَايَـٰتِهِۦ خَلْقُ
ٱلسَّمَـٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضِ وَٱخْتِلَـٰفُ أَلْسِنَتِكُمْ وَأَلْوَٰنِكُمْ ۚ إِنَّ
فِى ذَٰلِكَ لَـَٔايَـٰتٍ لِّلْعَـٰلِمِينَ ﴿٢٢﴾ وَمِنْ ءَايَـٰتِهِۦ مَنَامُكُم بِٱلَّيْلِ
وَٱلنَّهَارِ وَٱبْتِغَآؤُكُم مِّن فَضْلِهِۦٓ ۚ إِنَّ فِى ذَٰلِكَ لَـَٔايَـٰتٍ
لِّقَوْمٍ يَسْمَعُونَ ﴿٢٣﴾ وَمِنْ ءَايَـٰتِهِۦ يُرِيكُمُ ٱلْبَرْقَ
خَوْفًا وَطَمَعًا وَيُنَزِّلُ مِنَ ٱلسَّمَآءِ مَآءً فَيُحْىِۦ بِهِ ٱلْأَرْضَ
بَعْدَ مَوْتِهَآ ۚ إِنَّ فِى ذَٰلِكَ لَـَٔايَـٰتٍ لِّقَوْمٍ يَعْقِلُونَ ﴿٢٤﴾

نیشانە گەلێکی خوا:

﴿ ٢٠: ومن آیاته أن خلقکم من تراب ﴾ **لەنیشانەکانی بوون و دەسەڵاتی ئەوەیە کەئێوەی (باوکە گەورەمان ئادەم) لەگڵ دروستکرد** ﴿ ثم إذا أنتم بشر تنتشرون ﴾ **پاشان ئێوە پلەبەپلە دەبن بە مرۆو لەسەرزەویدا بڵاو دەبنەوە** ﴿ ٢١: و من آیاته أن خلق لکم من أنفسکم أزواجا ﴾ **لەنیشانەکانی بوون و دەسەڵاتی ئەوەیەکە: لە جنسی خۆتان، واتە: لە ڕەگەزی ئادەمزاد هاوسەری بۆ دروستکردن** ﴿ لتسکنوا إلیها ﴾ **تالە پاڵیاندا بحەسێنەوە** ﴿ وجعل بینکم مودة ورحمة ﴾ **وخۆشەویستی و میهرەبانیشی خستۆتە نێوانتان بۆئەوەی بتوانن پێکەوە باری گرانی ژیان هەڵگرن ودرێژە بەژیان بدەن** ﴿ إن فی ذلک لآیات لقوم یتفکرون ﴾ **بێگومان ئالەوەدا گەلێ بەڵگە ونیشانە هەیە بۆ کەسانێ بەوردی تێفکرێن و، بەجوانی بیری لێبکەنەوە چونکە خوا لەلەش وجەستەی هەردووکیاندا ئەوەندەی دورستکردووە کەهەردوو بەیەکتر ڕازی بن و، وەڵامی داخوازییەکانی یەکتر بدەنەوە بەوپەڕی سۆزو میهرەبانییەوە** ﴿ ٢٢: ومن آیاته خلق السموات والأرض واختلاف ألسنتکم وألوانکم ﴾ **لە نیشانەکانی بوون و دەسەڵاتی خوا: دروستکردنی ئاسمانەکان و زەوی و لێكنەچوونی زمانی قسەکردن و ڕەنگەکانتانە** ﴿ إن فی ذلک لآیات للعالمین ﴾ **بەڕاستی لەوەشدا چەند نیشانەی گەورە ومەزن هەیە بۆ زانایان، چونکە هەر ئەوان لێیان دەگەن، وەکو لە جێگایەکی تردا دەفەرموێ: (و ما یعقلها إلا العالمون)** ﴿ ٢٣: ومن آیاته منامکم باللیل والنهار وابتغاؤکم من فضله ﴾ **هەرلەنیشانەکانی بوون و توانایی ئەوە خەوی شەوانەو ڕۆژانەتان و هەوڵ و تێکۆشانتان بۆ ڕزق و ڕۆزی لەکاتی بێداریدا** ﴿ إن فی ذلک لآیات لقوم یسمعون ﴾ **بێگومان لەوەدا چەند نیشانەی گەورە و گرنگ هەیە بۆگەلێ ببیسن وئامۆژگاری وەرگرن** ﴿ ٢٤: ومن آیاته یریکم البرق خوفا وطمعا ﴾ **یەکێ تر لە نیشانەکانی: بریسکەو چەخماخەتان نیشان ئەدات، کەهەم هۆی ترسە لەمردن، هەم هۆی ئومێدو هیوایە بۆباران** ﴿ وینزل من السماء ماء فیحیی به الأرض بعد موتها ﴾ **و لەئاسمانیشەوە ئاوێکتان بۆ دەبارێنێ زەوی پاش مردنی و، وشكبوونی و، نەمانی هێزی ڕواندنی ببووژێنێتەوە** ﴿ إن فی ذلک لآیات لقوم یعقلون ﴾ **بەڕاستی لەوەدا بەڵگەونیشانە زۆرن بۆکەسانێ ئەقڵی خۆیان دەخەنەکار** ﴿ ٢٥: ومن آیاته أن تقوم السماء والأرض بأمره ﴾ **هەر لەنیشانەکانی بوون و دەسەڵاتی ئەوەکە ئەم ئاسمان و زەوییە بەفەرمانی ئەو وەستاون** ﴿ ثم إذا دعاکم دعوة من الأرض إذا أنتم تخرجون ﴾ **پاشان لەڕۆژی قیامەتدا هەریەکجار هەرایەکتان لێبکا ئێوە لەناکاو زیندوو ئەبنەوە و لەگۆڕ دێنە دەرێ** ﴿ ٢٦: وله من فی السموات والأرض ﴾ **وە بۆ ئەو خوایەیە ئەوەی وا لەئاسمانەکان و زەویدایە، واتە: بە دروستکردن و بە موڵك هەر بۆخوایە ئەوەی واتیایاندا** ﴿ کل له قانتون ﴾ **هەمووشیان بۆئەو ملکەچ و خۆبەکەمزان و فەرمان بەردارن** ﴿ ٢٧: و هوالذی یبدأ الخلق ثم یعیده ﴾ **ئەو خوایەش لەسەرەتاوە گشت ئەوخەڵکە بەدیدێنێ، لەپاشان دوای مردن و تیاچوون وەك خۆی لێدەکاتەوەو زیندووی دەکاتەوە** ﴿ و هو أهون علیه ﴾ **وە ئەوەش بۆ ئەو ئاسانتریشە لەجاری یەکەم، چونکە جاری دووەم لەسەر بنەڕەت و بناغەیەك دروستی ئەکاتەوە، دیارە ئەم ئاسانی و نائاسانییە بەپێی توانا و ژێری مرۆڤە، ئەگەرنا هەمووشتێك بۆخوا وەك یەکە بۆیە ئەفەرموێ:** ﴿ و له المثل الأعلی فی السموات والارض ﴾ **مەسەل و وەسفی هەرە بەرز**

لەئاسمانەکان و زەویدا هەرشـایانی ئەوە ﴿ وهو العزیز الحکیم ﴾ ئەویشە دەسەڵاتداری کارجوان.

ئەم مەسەلەش وەرگرە بۆتاک و تەنیایی خوا:

﴿ ۲۸: ضرب لکم مثلا من أنفسـکم ﴾ خوا هەرلەخۆتان مەسەل ونموونەیەکـی بۆهێنانـەوە، بۆگونجـاوی و نەگونجاوی شـەریك بڕیاردان، وە بۆئەوەی چـاك بزانن کەئێوە چەندە هەڵەن بڕیاری هـاوەڵ دەدەن بـۆ خوا! وەك خۆی ئەفەرمـووێ: ﴿ هل لکم مما ملکت أیمانکم من شرکاء فیما رزقناکم فأنتم فیه سواء تخافونهم کخفیتکـم أنفسـکم ﴾ ئایـا لەوماڵ وسـامانەدا بەئێوەمـان داوە ڕازیدەبن بەندەکانتان بکەنە هاوبەشـیخۆتان ئەوسـا هەردوولا وەکویەك بن؟ هەروەکو ئێوەی ئازاد لە ماڵێکی هاوبەشدا بێ یەکتر دەسـتی بۆنابەن ولەیەکتر دەترسـن ئاواش ترسـتان لەمان هەبێ و نەتوانـن بـێ ئەوان تەنها شـتێکی لێ خەرج بکـەن، جائەگەر ئـەوە بۆخۆتـان ڕازی نەبـن، ئەی چـۆن هاوبەشـانێك بۆ خوا دادەنـێن؟! ﴿ کذ لک نفصل الآیات لقوم یعقلـون ﴾ ئا بەوجۆرە بەڵگەو نیشـانەکانی خۆمان ڕوون دەکەینەوە بۆ ئەوکەسانە ژیری دەخەنە کارو تێدەگەن ﴿ ۲۹: بل إتبع الذین ظلموا أهواء هم بغیر علـم ﴾ ئەو هاوەڵەی ئەوان بڕیاری ئەدەن بۆخوا، وەنەبێ بەڵگەو نیشانەیەکیان بەدەستەوە بێ، نەخێر بەڵکو ستەمکارانی موشریك هەر بێزانست و زانیاری و هەربەکوێرانە لەهەواو ئارەزووی خۆیان پەیـڕەوی ئەکـەن ﴿ فمن یهدی من أضل الله ﴾ هەر کەسـێکیش گومڕای بکا ئیترچ کەسـێك ئەتوانێ ڕینمایی بکات؟! ﴿ و مالهم من ناصرین ﴾ هیچ یارو یاوەریدەرێکیان بەهانا نایە یاریدەیان بدا لەسزای خوا ڕزگاریان بکات.

هەر ڕوو لەدینی ئیسلام بکە:

﴿ ۳۰: فاقم وجهک للدین حنیفا ﴾ جاکەواتە (ئەی ئینسـان) زۆر بەپاکـی ودروسـتی ڕوو هەرلەم ئایینە پاك و بێگەردەی ئیسـلامە بکـە ﴿ فطـرة الله التی فطر الناس علیها ﴾ لەسـەر ئـەو خیلقەتە بن خوا خەڵکانی لەسـەر دروستکردووە، واتە: پەیڕەوی ئایینی یەکخواپەرسـتی بکەن ﴿ لاتبدیـل لخلق الله ﴾ نابێ هیچ جۆرە گۆڕانکارییـەك لە دروستکراوی خوادا بکرێ کە خەڵکی لەسـەر دروسـتکردووە ﴿ ذلک الدین القیم ﴾ هەر ئەوەیشـە دینی ڕێك و ڕاسـت ﴿ ولکن أکثر الناس لایعلمون ﴾ بەڵام زۆربەی ئاپۆڕەی مـەردوم نازانن هەقیقەتی ئەوە ﴿ ۳۱: منیبین إلیه واتقوه وأقیموا الصلاة ﴾ خەڵکینـە! تۆبەکارانە بگەڕێنەوە لای خواو پەشـیمان ببنەوە وهەرلەویش بترسـن و، نوێژەکانیشتان بەرێك وپێك ئەنجام بـدەن ﴿ ولا تکونـوا من المشـرکین ﴾ وله موشـریکانیش مەبن ﴿ ۳۲: من الذیـن فرقوا دینهم وکانوا شـیعا ﴾ لەوانەی کەئایینی خۆیان پچڕپچڕ کردو بوونە چەندین گروپ ودەستەوبەسـتە، هەر یەکە بەلای خۆیا ئەیتاشـی وخۆی بەهـەق ئەزانی ﴿ کل حزب

وَمِنْ ءَايَـٰتِهِۦٓ أَن تَقُومَ ٱلسَّمَآءُ وَٱلْأَرْضُ بِأَمْرِهِۦ ۚ ثُمَّ إِذَا دَعَاكُمْ دَعْوَةً مِّنَ ٱلْأَرْضِ إِذَآ أَنتُمْ تَخْرُجُونَ ﴿٢٥﴾ وَلَهُۥ مَن فِى ٱلسَّمَـٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضِ ۖ كُلٌّ لَّهُۥ قَـٰنِتُونَ ﴿٢٦﴾ وَهُوَ ٱلَّذِى يَبْدَؤُا۟ ٱلْخَلْقَ ثُمَّ يُعِيدُهُۥ وَهُوَ أَهْوَنُ عَلَيْهِ ۚ وَلَهُ ٱلْمَثَلُ ٱلْأَعْلَىٰ فِى ٱلسَّمَـٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضِ ۚ وَهُوَ ٱلْعَزِيزُ ٱلْحَكِيمُ ﴿٢٧﴾ ضَرَبَ لَكُم مَّثَلًا مِّنْ أَنفُسِكُمْ ۖ هَل لَّكُم مِّن مَّا مَلَكَتْ أَيْمَـٰنُكُم مِّن شُرَكَآءَ فِى مَا رَزَقْنَـٰكُمْ فَأَنتُمْ فِيهِ سَوَآءٌ تَخَافُونَهُمْ كَخِيفَتِكُمْ أَنفُسَكُمْ ۚ كَذَٰلِكَ نُفَصِّلُ ٱلْـَٔايَـٰتِ لِقَوْمٍ يَعْقِلُونَ ﴿٢٨﴾ بَلِ ٱتَّبَعَ ٱلَّذِينَ ظَلَمُوٓا۟ أَهْوَآءَهُم بِغَيْرِ عِلْمٍ ۖ فَمَن يَهْدِى مَنْ أَضَلَّ ٱللَّهُ ۖ وَمَا لَهُم مِّن نَّـٰصِرِينَ ﴿٢٩﴾ فَأَقِمْ وَجْهَكَ لِلدِّينِ حَنِيفًا ۚ فِطْرَتَ ٱللَّهِ ٱلَّتِى فَطَرَ ٱلنَّاسَ عَلَيْهَا ۚ لَا تَبْدِيلَ لِخَلْقِ ٱللَّهِ ۚ ذَٰلِكَ ٱلدِّينُ ٱلْقَيِّمُ وَلَـٰكِنَّ أَكْثَرَ ٱلنَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٣٠﴾ ۞ مُنِيبِينَ إِلَيْهِ وَٱتَّقُوهُ وَأَقِيمُوا۟ ٱلصَّلَوٰةَ وَلَا تَكُونُوا۟ مِنَ ٱلْمُشْرِكِينَ ﴿٣١﴾ مِنَ ٱلَّذِينَ فَرَّقُوا۟ دِينَهُمْ وَكَانُوا۟ شِيَعًا ۖ كُلُّ حِزْبٍۭ بِمَا لَدَيْهِمْ فَرِحُونَ ﴿٣٢﴾

بمـا لدیهم فرحون ﴾ هەر پارت وگروپێـك بەبەرنامەو بیروباوەڕی خۆیان دڵخۆشن.

مرۆڤ لەسەر بارێک ئۆقرە ناگرێ!:

﴿ ۳۳: وإذا مـس النـاس ضر دعوا ربهم ﴾ کاتـێ خەڵکی بەڵاو زیانێکیان بەسـەردێ هاناو هاوار بـۆ پەروەردگاری خۆیان ئەبەن بۆئـەوەی ڕزگاریان بـکات ﴿ منیبین إلیه ﴾ واز لەهەموو شـتێك دێنن وبەرەو ئەو دەگەڕێنەوە ﴿ ثم إذا أذاقهم منه رحمة ﴾ لەپاشـا ئەگـەر خوا دەرووی خـێری لێکردنەوەو ڕەحمەتـی خۆی بەوان دا ﴿ إذا فریـق منهـم بربهم یشـرکون ﴾ لەناکاو دەسـتەیەکیان شـەریك وهاوبەش بۆپەروەردگاریان دائەنێن وپەیمانەکەیان لەبیر ئەچێتـەوەو، دەچنـەوە سـەرباره لارەکـەی خۆیـان!! ﴿ ۳۴: لیکفروا بما آتیناهم ﴾ بۆئەوەی سـەرەنجام کافرو بێ باوەڕ بن بەو نیعمەتانەی پێمان داون ﴿ فتمتعوا فسـون تعلمون ﴾ دەسا ڕابوێرن

بەئـارەزووی خۆیان ولەزەت ببەن، ئەوسـا لە ڕۆژی خۆیدا چاك ئەزانن چییان پێئەکەین ﴿٣٥: أم أنزلنا علیهم سـلطانا﴾ یا خۆ مەگەر بەڵگەیەکمان بۆ ناردون نیشانەی دروستیی پەرستنی بتەکان بێ؟ ﴿ فهویتکلم بماکانوا به یشـرکون ﴾ کەئەوبەڵگەیە دەربارەی هاوبەش وشـەریك بۆمن قسـەو پشـتگیری بکا؟ ﴿٣٦: وإذ أذقنا

وَإِذَا مَسَّ النَّاسَ ضُرٌّ دَعَوْا رَبَّهُم مُّنِيبِينَ إِلَيْهِ ثُمَّ إِذَا أَذَاقَهُم
مِّنْهُ رَحْمَةً إِذَا فَرِيقٌ مِّنْهُم بِرَبِّهِمْ يُشْرِكُونَ (٣٣) لِيَكْفُرُوا بِمَا
آتَيْنَاهُمْ فَتَمَتَّعُوا فَسَوْفَ تَعْلَمُونَ (٣٤) أَمْ أَنزَلْنَا عَلَيْهِمْ
سُلْطَانًا فَهُوَ يَتَكَلَّمُ بِمَا كَانُوا بِهِ يُشْرِكُونَ (٣٥) وَإِذَا أَذَقْنَا
النَّاسَ رَحْمَةً فَرِحُوا بِهَا وَإِن تُصِبْهُمْ سَيِّئَةٌ بِمَا قَدَّمَتْ أَيْدِيهِمْ
إِذَا هُمْ يَقْنَطُونَ (٣٦) أَوَلَمْ يَرَوْا أَنَّ اللَّهَ يَبْسُطُ الرِّزْقَ لِمَن يَشَاءُ
وَيَقْدِرُ إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَاتٍ لِّقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ (٣٧) فَآتِ ذَا الْقُرْبَىٰ
حَقَّهُ وَالْمِسْكِينَ وَابْنَ السَّبِيلِ ذَٰلِكَ خَيْرٌ لِّلَّذِينَ يُرِيدُونَ
وَجْهَ اللَّهِ وَأُولَٰئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ (٣٨) وَمَا آتَيْتُم مِّن رِّبًا
لِّيَرْبُوَ فِي أَمْوَالِ النَّاسِ فَلَا يَرْبُو عِندَ اللَّهِ وَمَا آتَيْتُم مِّن زَكَاةٍ
تُرِيدُونَ وَجْهَ اللَّهِ فَأُولَٰئِكَ هُمُ الْمُضْعِفُونَ (٣٩) اللَّهُ الَّذِي
خَلَقَكُمْ ثُمَّ رَزَقَكُمْ ثُمَّ يُمِيتُكُمْ ثُمَّ يُحْيِيكُمْ هَلْ مِن
شُرَكَائِكُم مَّن يَفْعَلُ مِن ذَٰلِكُم مِّن شَيْءٍ سُبْحَانَهُ وَتَعَالَىٰ
عَمَّا يُشْرِكُونَ (٤٠) ظَهَرَ الْفَسَادُ فِي الْبَرِّ وَالْبَحْرِ بِمَا كَسَبَتْ
أَيْدِي النَّاسِ لِيُذِيقَهُم بَعْضَ الَّذِي عَمِلُوا لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ (٤١)

الناس رحمـة فرحوا بها ﴾ هەرکات ئێمە بەو خەڵکە نیعمەتێکمان چەشـت، خێرا پێی خۆشـحاڵ ئەبن و پێی فریو ئەخۆن ﴿ وإن تصبهم سیئة بما قدمت أیدیهم ﴾ خۆئەگـەر بەهۆی کاروکرداری خراپی خۆیانـەوە بەڵاو ئازارێکیان تووش بوو ﴿ إذا هم یقنطون ﴾ خـێرا بێهیـواو بێ ئومێـد ئەبـن ودونیایان لێدیتە یـەك! وەك باوونەریتی هەموو مرۆڤێکی موشـریك و کافر ﴿ ٣٧: أولم یروا أن الله یبسط الرزق لمن یشاء ویقدر ﴾ بۆچی سروشتیان ئاوایە؟ ئەی مەگەر نازانن کە: گشـت ڕزق ورۆزی وسـامان بەدەست خوایە، بۆکەسێ خۆی بیەوێ، زۆر دەبەخشێت، بۆکەسێکیش کەم، ئیتر بۆئەوەنـدە دانەمــەزراون؟ ﴿ إن فی ذلک لآیات لقـوم یؤمنون ﴾ بەڕاسـتی لەوەدا چەندین بەڵگە هەیە بۆ ئەوکەسانەی ئامادەییان تێدایەو دەیانەوێ باوەڕ بێنن.

فەرماندان بەپارازتنی مافی خزمایەتیو، نەهیکردن لەسوود خۆری:

﴿ ٣٨: فات ذا القربى حقه والمسكين وابن السبيل ﴾ کەواتە ئەی ئەوکەسـە! خوامـاڵ وسامانی پێداویت، مافی خزمان وهەژاران و ڕێبواران(لەڕێ جیماوان) بدە، واتە: لەودارایییە هەتە،هەمیشـە چـاوت لییانەوەبێـت ﴿ ذلـک خیر للذیـن یریدون وجـه الله ﴾ ئەومافپێدانە چاکترو باشـترە بۆئەوانەی ڕەزامەندی خوایان ئەوێ ﴿ وأولئـک هم المفلحون ﴾ بێگومان ئا ئەو کەسـانە -ئەوئاکارە چاکانـە ئەکـەن- رزگارو سـەرفرازن ﴿ ٣٩: وما آتیتـم من ربا لیربـو فی أموال الناس﴾ ئـەی دەوڵەمەندەکان! ئـەوەی بەناوی سـوو (ریبـاوە) داوتانە، هەتا لەناو سـامان ودارایی خەڵکدا زیاد ببـێ ﴿ فلا یربو عنـد الله ﴾ لای خوا هیچ زیاد نـاکاو بەرەکەتی تـێ ناکـەوێ، کەواتە هەردەم مـاڵ بەقەرز -بەبێ سـوو- بدەن باشترە ﴿ وما آتیتم من زکاة تریدون وجه الله ﴾ ئەوماڵەی بەناوی زەکاتەوە، یان بەناوی خێروخێراتەوە دەیبەخشـن و ڕەزامەندی خواتـان دەوێت نـەك لەبەرئەوە لەدونیادا سـوودێکتان دەسـت بکـەوێ ﴿ فأولئک هم المضعفـون ﴾ ئا ئەوانـە کەدارایی وماڵی خۆیان بۆخوا دەبەخشـن، پاداشـی چەندبەرامبەریان پێدەگات ﴿ ٤٠: الله الذی خلقکم ثم رزقکم ﴾ ئەوخوایەیە دروستیکردوون، پاشـانیش رزق ورۆزی پێبەخشـیین ﴿ ثم یمیتکم ثـم یحییکم ﴾ ئینجا ئەتانمرێنێ، دیسان دەتانژێنێتەوە بۆ وەرگرتنەوەی پاداش و تۆڵە ﴿هل من شرکائکم من یفعل من ذلکم من شئ ﴾ دەئایا هیچ یەك لەوهاوبەشـانە ئێوە بۆخواتان داناوە، توانای شـتێکی وایان هەیە بیکەن؟ وەك بەدیهینان، مراندن، زیندووکردنەوە، ڕۆزیدان ﴿ سبحانه وتعالی عما یشرکون ﴾ پاکی وبڵندی هەربۆ ئەو زاتەیە، لەوەی کە دەیکەنە هاوبەشی، لەبت وخواناهەقەکانیان.

گەندەکاری لە پەژوو دەریا سەری هەڵدا:

﴿ ٤١: ظهـر الفسـاد فی البر والبحر بما کسـبت أیـدی الناس ﴾ پشێوی، واتە: برسییەتی وقات وقڕی و گرانی، نائەمنی و خنکان و نەخۆشـی و بوومەلەرزە لەبـەژوو دەریادا بەدیارکەوت، بەهۆی تـاوان وگوناهی خەڵکـەوە ﴿ لیذیقهم بعض الذی عملـوا ﴾ دەبا هەندێ تاڵاوی کردەوەکانیان پێ بچێژێ ﴿ لعلهم یرجعون ﴾ بەڵکو هۆشی بکەنەوەو پەشـیمان ببنەوەو بگەڕێنەوە لای‌خوا ﴿ ٤٢: قل سـیروا فی الأرض فانظروا کیف کان عاقبة الذین من قبل ﴾ پێیان بڵـێ: بەرووی زەویدا بگەڕێن وگەشـت بکـەن، ببینن، بگەڕێن

وبنوارن وبزانن ئەوانەی لەبەرا بوون پاشـەڕۆژیان چۆن بوو کاتێ سـەرپێچییان کـردو، لەفەرمانی خوا دەرچـوون ﴿ کان أكثرهم مشركين ﴾ زۆربەیان موشریك بوون و، سەرەنجامیش تیاچوون.

بەرلەرۆژی قیامەت،باش روو لەم دینە بکە:

﴿ ٤٣: فأقم وجهك للدين القيم من قبل أن يأتى يوم لا مرد له من الله ﴾ کەواتە رووکە لەوئایینە ڕاسـت و تێروتەواوە، پێش ئەوەی ڕۆژێك بێ گەڕانەوەی نییە لەخواوە ﴿ يومئذ يصدعون ﴾ لەوڕۆژەدا هەموو پەراگەندە وپرش وبڵاو ئەبن، دەبنە دوودەستە: دەستەیەك بۆدۆزەخ، دەسـتەیەکیش بۆبەهەشت ﴿ ٤٤: من كفر فعليه كفره ﴾ هەرکەسـێك کافرو بێبـاوەڕ بـێ، ئۆباڵیکفـرو بێباوەڕیەکەی، لەسـەر خۆیەتی ﴿ ومن عمل صالحا فلأنفسهم يمهدون ﴾ کێیش کاروکردەوەی چاکی ئەنجام داوە، لەپاشەڕۆژدا بۆ خۆیان، جێگە خۆش وئامادە دەکەن ﴿ ٤٥: ليجزى الذين آمنوا وعملوا الصالحات من فضله ﴾ هەتا لەچاکەی خۆی پاداشتی ئەوانە بداتەوە بڕوایان هێنـاوە وکارەچاکەکانیـان کـردووە ﴿ إنـه لايحب الكافرين ﴾ بەڕاسـتی خوا بێبڕوایان وناشوکرانی خۆشـناوێ، کەچی هێشتا هەر ستەمیشیان لێناکا.

(با)کان لە نیشانەکانی توانایی و مەزنی خوان:

﴿ ٤٦: و من آياته أن يرسـل الرياح مبشـرات ﴾ یەکێ لەبەڵگەو نیشـانەکانی گەورەیـی خوا ئەوەیە کە بایانی مـوژدەدەر دەنێرێ بۆهەرشـوێن وجێگایەك خۆی ویستیلەسەر بێت ﴿ وليذيقكم من رحمته ﴾ بۆئەوەی لـە ڕەحمەت ومیهرەبانی خۆیتان پێبچێژێ، واتە: بەبەزەیی خۆی بارانتان بۆ ببارێنێ، ئەوجا خۆتان و ماڵاتتان پێی بژین ﴿ ولتجرى الفلك بأمره ﴾ وە کەشتییەکانیش بەفەرمانی ئـەو بەدەریاکاندا بێن وبچن ﴿ ولتبتغـوا من فضله ﴾ و لەفەزڵ و دەهەندەیی ولوتفی ئەو بەهـرە وەرگرن ورۆزی پەیدابکەن بەهۆی بازرگانی وشتی واوە ﴿ ولعلكم تشكرون ﴾ بەشکو سوپاسگوزاربن ﴿ ٤٧: ولقـد أرسـلنا من قبلك رسـلا إلى قومهم ﴾ بەڕاسـتی پێش لەتۆیش ئـەی پێغەمبەر ﷺ پەیامبەرانی زۆرمان ڕەوانەکردن بـۆلای هۆزو گەلیـان ﴿ فجاؤهم بالبينات ﴾ ئەوجـا هەموویان بە بەڵگەو نیشـانەیەکی زۆری ئاشـکراوە هاتنە لایـان، بەڵام ئەوان هەرباوەڕیـان نەهێنـا ﴿ فانتقمنا من الذين أجرمـوا ﴾ جا ئێمەش تۆڵەمان سەند لەوانەی تاوانیان کردو کافر بوون ﴿ وكان حقا علينا نصر المؤمنين ﴾ خۆسەرخسـتن ویارمەتیدانی بڕوادارانیش مافێکە لەسەر خۆمان واجبمان کردووە بۆیان. دیسانەوە باسی چەسپاندنی

یەکخواپەرسـتی دەکات ﴿ ٤٨: الله الذى يرسل الرياح ﴾ ئەو خوا دەسـەڵاتدارەیە ئـەو بایانە ئەنـێرێ ﴿ فتثير سـحابا ﴾ ئەوانیش هەورەکە دەبزوێنن ﴿ فيبسـطه فى السماء كيف يشاء ﴾ ئینجا هەر جۆرێکی بیەوێ ئەوهەورە لەئاسمانا پرژو بڵاو دەکاتەوە ﴿ ويجعله كسـفا ﴾ بەش بەش و پارچە پارچەشـی دەکا، ئینجا کەڵەکەی

قُلْ سِيرُوا۟ فِى ٱلْأَرْضِ فَٱنظُرُوا۟ كَيْفَ كَانَ عَـٰقِبَةُ ٱلَّذِينَ مِن قَبْلُ ۚ
كَانَ أَكْثَرُهُم مُّشْرِكِينَ ﴿٤٢﴾ فَأَقِمْ وَجْهَكَ لِلدِّينِ ٱلْقَيِّمِ مِن
قَبْلِ أَن يَأْتِىَ يَوْمٌ لَّا مَرَدَّ لَهُۥ مِنَ ٱللَّهِ ۖ يَوْمَئِذٍ يَصَّدَّعُونَ ﴿٤٣﴾ مَن
كَفَرَ فَعَلَيْهِ كُفْرُهُۥ ۖ وَمَنْ عَمِلَ صَـٰلِحًا فَلِأَنفُسِهِمْ يَمْهَدُونَ ﴿٤٤﴾
لِيَجْزِىَ ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ وَعَمِلُوا۟ ٱلصَّـٰلِحَـٰتِ مِن فَضْلِهِۦٓ ۚ إِنَّهُۥ لَا يُحِبُّ
ٱلْكَـٰفِرِينَ ﴿٤٥﴾ وَمِنْ ءَايَـٰتِهِۦٓ أَن يُرْسِلَ ٱلرِّيَاحَ مُبَشِّرَٰتٍ وَلِيُذِيقَكُم
مِّن رَّحْمَتِهِۦ وَلِتَجْرِىَ ٱلْفُلْكُ بِأَمْرِهِۦ وَلِتَبْتَغُوا۟ مِن فَضْلِهِۦ وَلَعَلَّكُمْ
تَشْكُرُونَ ﴿٤٦﴾ وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا مِن قَبْلِكَ رُسُلًا إِلَىٰ قَوْمِهِمْ فَجَآءُوهُم
بِٱلْبَيِّنَـٰتِ فَٱنتَقَمْنَا مِنَ ٱلَّذِينَ أَجْرَمُوا۟ ۖ وَكَانَ حَقًّا عَلَيْنَا نَصْرُ
ٱلْمُؤْمِنِينَ ﴿٤٧﴾ ٱللَّهُ ٱلَّذِى يُرْسِلُ ٱلرِّيَـٰحَ فَتُثِيرُ سَحَابًا فَيَبْسُطُهُۥ
فِى ٱلسَّمَآءِ كَيْفَ يَشَآءُ وَيَجْعَلُهُۥ كِسَفًا فَتَرَى ٱلْوَدْقَ يَخْرُجُ مِنْ
خِلَـٰلِهِۦ ۖ فَإِذَآ أَصَابَ بِهِۦ مَن يَشَآءُ مِنْ عِبَادِهِۦٓ إِذَا هُمْ يَسْتَبْشِرُونَ
﴿٤٨﴾ وَإِن كَانُوا۟ مِن قَبْلِ أَن يُنَزَّلَ عَلَيْهِم مِّن قَبْلِهِۦ لَمُبْلِسِينَ
﴿٤٩﴾ فَٱنظُرْ إِلَىٰٓ ءَاثَـٰرِ رَحْمَتِ ٱللَّهِ كَيْفَ يُحْىِ ٱلْأَرْضَ بَعْدَ
مَوْتِهَآ ۚ إِنَّ ذَٰلِكَ لَمُحْىِ ٱلْمَوْتَىٰ ۖ وَهُوَ عَلَىٰ كُلِّ شَىْءٍ قَدِيرٌ ﴿٥٠﴾

دەکا ﴿ فترى الودق يخرج من خلالـه ﴾ ئینجا دەبینی لەناو ئەو هـەورەوە نم نم باران دێتە خوارێ ﴿ فإذا اصاب به من يشـاء من عبـاده ﴾ بۆ هەرکەسـێك لەبەندەکانی خۆی مەیلـی بوو بینێرێ ﴿ إذا هم يستبشـرون ﴾ لەناکاو هەموو خۆشـحاڵ و کەیف خۆش ئەبن ﴿ ٤٩: وإن كانوا من قبل أن ينزل عليهم من قبله لمبلسين ﴾ بێگومـان پێش ئـەوە بارانیان بۆ ببارێنرێت بـێ هیواو بێ ئومێد بوو بـوون، پێیان وابوو هەرگیز دڵۆپێ نابـارێ ﴿ ٥٠: فانظر إلى آثـار رحمت الله كيف يحى الأرض بعد موتها ﴾ دەسـائەی مرۆڤی ژیروهۆشـیار! تەماشای ئاسەواری بەزەیی خوا (باران) بکە، پاش مردنی زەوی و نەمانی هێزی ڕواندن و سـەوزکردنی چۆنی زیندوو دەکاتەوە ﴿ إن ذلك لمحى الموتى ﴾ بەڕاستی ئەوەی ئەوە دەکات مردووانیـش زیندوو دەکاتـەوە ﴿ و هو على كل شـئ قدير ﴾ وە ئەویشـە بەسەر هەموو شتێکدا بەتواناو دەسەڵاتدارە ﴿ ٥١: ولئن أرسـلنا ريحا فـرأوه مصفرا ﴾ خۆئەگەر بایەکی بە زیان و وشـك

بنێرینە سەر کشتوکاڵ و مەزرایان، ئینجا ببینن بە زەرد هەڵگەڕاوی ﴿ لظلوا من بعده یکفرون ﴾ بەدوایدا دەست دەکەنە ناشوکری و ناسوپاسی، واتە: خێرا دەگەڕێنەوە سەر بەدکاری خۆیان، چونکە زۆر لاسارو بێ بارن، لەکاتی خۆشیدا خۆشحاڵ ئەبن، لەکاتی بەڵاشدا زوو تێكدەچن و لاڕێ دەبن، وەك ئەفەرمووێ: (أفرأیتم

وَلَئِنْ أَرْسَلْنَا رِيحًا فَرَأَوْهُ مُصْفَرًّا لَظَلُّوا مِنْ بَعْدِهِ يَكْفُرُونَ ﴿٥١﴾ فَإِنَّكَ لَا تُسْمِعُ الْمَوْتَىٰ وَلَا تُسْمِعُ الصُّمَّ الدُّعَاءَ إِذَا وَلَّوْا مُدْبِرِينَ ﴿٥٢﴾ وَمَا أَنْتَ بِهَادِ الْعُمْيِ عَنْ ضَلَالَتِهِمْ إِنْ تُسْمِعُ إِلَّا مَنْ يُؤْمِنُ بِآيَاتِنَا فَهُمْ مُسْلِمُونَ ﴿٥٣﴾ اللَّهُ الَّذِي خَلَقَكُمْ مِنْ ضَعْفٍ ثُمَّ جَعَلَ مِنْ بَعْدِ ضَعْفٍ قُوَّةً ثُمَّ جَعَلَ مِنْ بَعْدِ قُوَّةٍ ضَعْفًا وَشَيْبَةً يَخْلُقُ مَا يَشَاءُ وَهُوَ الْعَلِيمُ الْقَدِيرُ ﴿٥٤﴾ وَيَوْمَ تَقُومُ السَّاعَةُ يُقْسِمُ الْمُجْرِمُونَ مَا لَبِثُوا غَيْرَ سَاعَةٍ كَذَٰلِكَ كَانُوا يُؤْفَكُونَ ﴿٥٥﴾ وَقَالَ الَّذِينَ أُوتُوا الْعِلْمَ وَالْإِيمَانَ لَقَدْ لَبِثْتُمْ فِي كِتَابِ اللَّهِ إِلَىٰ يَوْمِ الْبَعْثِ فَهَٰذَا يَوْمُ الْبَعْثِ وَلَٰكِنَّكُمْ كُنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ ﴿٥٦﴾ فَيَوْمَئِذٍ لَا يَنْفَعُ الَّذِينَ ظَلَمُوا مَعْذِرَتُهُمْ وَلَا هُمْ يُسْتَعْتَبُونَ ﴿٥٧﴾ وَلَقَدْ ضَرَبْنَا لِلنَّاسِ فِي هَٰذَا الْقُرْآنِ مِنْ كُلِّ مَثَلٍ وَلَئِنْ جِئْتَهُمْ بِآيَةٍ لَيَقُولَنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا إِنْ أَنْتُمْ إِلَّا مُبْطِلُونَ ﴿٥٨﴾ كَذَٰلِكَ يَطْبَعُ اللَّهُ عَلَىٰ قُلُوبِ الَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٥٩﴾ فَاصْبِرْ إِنَّ وَعْدَ اللَّهِ حَقٌّ وَلَا يَسْتَخِفَّنَّكَ الَّذِينَ لَا يُوقِنُونَ ﴿٦٠﴾

ما تحرثون... بل نحن محرومون) ٥٦/٦٣-٦٧.

مرۆڤی کافر: مردوو و کەڕو کوێرە:

خوای گەورە دڵی پەیامبەر ﷺ ئەداتەوە و ئەفەرمووێ: ﴿ ٥٢: فإنک لا تسمع الموتی ولا تسمع الصم الدعاء ﴾ ئینجا بێگومان تۆ ئەی موحەممەد ﷺ ناتوانی بەمردووان و کەڕان دەنگ و بانگ کردن ببیسێنی، واتە: بێ بڕواکان وەك مردوو کەڕ وانە، هیچ شتێك نابیسن وهیچ شتێك وەرناگرن ﴿ إذا ولوا مدبرین ﴾ هەرکات رووت لێ وەرسووڕێن و پشتت لێ هەڵکەن ﴿ ٥٣: وما أنت بهادی العمی عن ضلالتهم ﴾ وە تۆ ناتوانی ڕێنمایی نابینایان بکەیت و، لەگومڕایی ڕزگاریان بکەیت و بیانهێنیتەوە سەر ڕێگەی ڕاست ﴿ إن تسمع إلا من یؤمن بآیاتنا ﴾ بەڵکو دەتوانیت هەرتەنها بەوانە باوەڕ دەکەن، قەسەی خۆت ببیسێنی و گوێ بدەنە ئایەتەکانی ئێمە ﴿ فهم مسلمون ﴾ جا ئەوانە چییان پێ بڵێیت گوێڕایەڵ وملکەچ دەبن.

قۆناغەکانی دروستکردنی مرۆڤ:

﴿ ٥٤: الله الذی خلقکم من ضعف ﴾ خوا هەرئەو دەسەڵاتدارەیە کەئێوەی لەبنەمایەکی لاوازو بێهێز بەدیهینا، لەو ئاوو (نطفه)یە ﴿ ثم جعل من بعد ضعف قوة ﴾ لەپاشا دوای بێ هێزی و لاوازی، هێزێکی پێدان، واتە: دوای بڕینی قۆناغی منداڵی گوری پێدان و کردنییە لاو ﴿ ثم جعل من بعد قوة ضعفا وشیبة ﴾ ئەوسا دوای هێزو لاویەتی، گوری لێسەندن و پیری کردن ﴿ یخلق ما یشاء ﴾ بەمەیلی خۆی بەدیدێنێ هەرچی بیەوێ ﴿ وهو العلیم القدیر ﴾ ئەویشە زانای بەتوانا، واتە: زانایە بە هەموو شتێك، وە بەتوانایە لەسەر هەمووشتێك.

کە قیامەت هات تاوانباران دەڵێن: هەر ساتێ ژیاوین:

﴿ ٥٥: ویوم تقوم الساعة یقسم المجرمون ﴾ ڕۆژێ کەقیامەت بەرپا دەبێت تاوانباران (کافران) سوێند ئەخۆن ﴿ مالبثوا غیر ساعة ﴾ بەدەرلەساتێك نەماونەتەوە لە دونیادا ﴿ کذلک کانوا یؤفکون ﴾ هەرئاواش بوو لەدونیادا لا دەدران لە هەق، بۆ ناهەق و باتڵ ﴿ ٥٦: وقال الذین أوتوا العلم والإیمان ﴾ ئەوکەسانەش زانست وئیمانیان پێدرابوو، واتە: زانا و ئیماندارەکان پێیان ئەڵێن: ﴿ لقد لبثتم فی کتاب الله إلی یوم البعث ﴾ بەڕاستی ئێوە لە نووسین و عیلمی خوادا ماونەتەوە تارۆژی زیندووبوونەوە ﴿ فهذا یوم البعث ﴾ خۆئەمەش ڕۆژی زیندووبوو نەوەیە، کە ئێوە لە دونیادا ئینکاریتان لێدەکرد ﴿ و لکنکم کنتم لا تعلمون ﴾ بەڵام ئێوە لەدونیادا نەتاندەزانی ئەمە هەق و ڕاستە ﴿ ٥٧: فیومئذ لاینفع الذین ظلموا معذرتهم ﴾ ئیتر لەو ڕۆژەدا ستەمکاران بیانوو هێنانەوەیان سوودیان پێنابەخشێ ﴿ ولاهم یستعتبون ﴾ وە داواشیان لێناکرێ پۆزش بهێننەوە لەبەر سووکییان لەلای خوا.

نموونە گەلێک دێنینەوەو خەڵکان قازانجی لێ نابینن!:

﴿ ٥٨: و لقد ضربنا للناس فی هذا القرآن من کل مثل ﴾ بێگومان ئێمە لەم قورئانەدا هەمووجۆرە مەسەلێکمان بۆهیدایەتی ئەو خەڵکە هێنایەوە ﴿ ولئن جئتهم بآیة ﴾ لەگەڵ ئەوەیشدا ئەگەر تۆهەر نیشانەیەکی دەمکوتکریان بۆ بێنی، لەوانەی خۆیان پیشنیازی ئەکەن ﴿ لیقولن الذین کفروا ﴾ لەباتی خۆبەدەستەوە دان بێگومان بێ بڕواکان ئەڵێن: ﴿ إن أنتم إلا مبطلون ﴾ ئێوە هەر پڕوپاڵانتە چین ﴿ ٥٩: کذلک یطبع الله علی قلوب الذین لا یعلمون ﴾ ئا بەو

تەرزەش خوا مۆر دەنێت بەسەر دڵی ئەوانەدا کەنەزان و نەفامن و دوای ئارەزووی خۆیان ئەکەون لەباتی ئامۆژگارییەکانی تۆ ﴿ ٦٠: فاصبر إن وعدالله حق ﴾ سا تۆ ئەی موحەممەد! ﷺ ئارامت هەبێت لەسەر ئازاریان، بەڕاستی بەڵێنی خوا حەقە و دێتەدی، بەسەر خستنت بەسەر دوژمنەکانتدا و پایەداری ئایینەکەت ﴿ ولا یستخفنک الذین لایوقنون ﴾ ئەوانەی بڕواو یەقینیان بەڕۆژی قیامەت و زیندوو بوونەوە نییە قەڵس و قەلەقت نەکەن، لەڕاگەیاندنی ئایینەکەت و لەخشتەت بەرن و لەڕێ بترازێنن. (ئیبن جەریر) دەڵێ: (عەلی کوڕی ئەبی تالیب) نوێژی بەیانی دەکرد، پیاوێکی (خەواریج) پێی‌گوت: (لئن أشرکت لیحبطن عملک و لتکونن من الخاسرین) واتە: ئەگەر کەسێ تر لەباتی خوا بپەرستیی، بێگومان کارەکانت پووچەڵ دەبێ و دەچییە ریزی زیانباران (عەلی)یش هەر لەنوێژەکەدا وەڵامی دایەوەو گوتی: (فاصبر إن وعد الله حق ولا یستخفنک الذین لایوقنون).

کۆتایی سوورەتی (ڕووم) لەتەك سوپاسی بێ پایاندا بۆ خوای لەکارزان و دلۆڤان.

سوورەتی (لوقمان)ـە

مەککەییەو (٣٤) ئایەتە

بەناوی خوای بەخشندەی میهرەبان

ئەم سوورەتەیش وەك سوورەتە مەککەییەکانی‌تر چارەسەری مەسەلەی: یەکخواپەرستی، پەیامبەرێتی، زیندوو بوونەوە.. ئەکات. سەرەتا بەباسێکی قورئان دەست‌پێ‌دەکات، ئینجا هەندێ بەڵگە لەئاسمان و زەویدا دێنێتەوە بۆیەکتاپەرستی و، بۆ ترساندنی مەردومیش بەباسێکی قیامەت کۆتایی دێ. پێیشی دەڵێن سوورەتی (لوقمان)چونکە وەسیەتنامە گرنگەکەی لوقمانی حەکیمی تێدایە بۆکورەکەی، کە پڕەلە وتوووێژو گفتوگۆو ئامۆژگارییەکانی بۆ خواناسین و بیروباوەڕی دامەزراوو بتەو بە پاداشت وتۆڵە لەگەڵ کورەکەیدا. ئابەم شێوەیەش دەست پێ ئەکات:

﴿ بسم الله الرحمن الحیم ١: ألم ﴾ دیارە کە قورئان پێك‌هاتووە لەم جۆرە پیتانە، دەسا فەرموون ئێوەش وێنەی بێنن ئەگەر ئەتوانن ﴿ ٢: تلک آیات الکتاب الحکیم ﴾ ئەمانە ئایەتی قورئانێکی تۆکمە و، پڕ لەحیکمەت و وردەکاری ویاسای قەشەنگە ﴿ ٣: هدی ورحمة للمحسنین ﴾ ڕێ‌نیشاندەرو بەزەییشە بۆ چاککاران، چونکە ئەوانن ئامادەیییان تێدایە بۆ سوود لێ وەرگرتنی ﴿ ٤: الذین یقیمون الصلاة ﴾ ئەوانەی کەنوێژەکانیان بەتێرو تەسەلی ئەنجامدەدەن ﴿ ویؤتون الزکاة ﴾ ولەماڵ وسامانیش زەکات دەدەن ﴿ وهم بالآخرة هم یوقنون ﴾ بەڕۆژی سەڵاو دواییش خاوەن یەقین ودڵنیان ﴿ ٥: أولئک علی هدی من ربهم ﴾ ئا ئەوانن لەسەر ڕێنموونی و ڕێگەی ڕاستی پەروەردگاریانن ﴿ وأولئک هم المفلحون ﴾ وهەر ئەمانەشن سەرکەوتوو ڕزگار و بەختیار.

سُورَةُ لُقۡمَانَ

بِسۡمِ ٱللَّهِ ٱلرَّحۡمَٰنِ ٱلرَّحِيمِ

الٓمٓ ﴿١﴾ تِلۡكَ ءَايَٰتُ ٱلۡكِتَٰبِ ٱلۡحَكِيمِ ﴿٢﴾ هُدٗى وَرَحۡمَةٗ
لِّلۡمُحۡسِنِينَ ﴿٣﴾ ٱلَّذِينَ يُقِيمُونَ ٱلصَّلَوٰةَ وَيُؤۡتُونَ ٱلزَّكَوٰةَ وَهُم
بِٱلۡأٓخِرَةِ هُمۡ يُوقِنُونَ ﴿٤﴾ أُوْلَٰٓئِكَ عَلَىٰ هُدٗى مِّن رَّبِّهِمۡۖ وَأُوْلَٰٓئِكَ
هُمُ ٱلۡمُفۡلِحُونَ ﴿٥﴾ وَمِنَ ٱلنَّاسِ مَن يَشۡتَرِي لَهۡوَ ٱلۡحَدِيثِ
لِيُضِلَّ عَن سَبِيلِ ٱللَّهِ بِغَيۡرِ عِلۡمٖ وَيَتَّخِذَهَا هُزُوًاۚ أُوْلَٰٓئِكَ لَهُمۡ
عَذَابٞ مُّهِينٞ ﴿٦﴾ وَإِذَا تُتۡلَىٰ عَلَيۡهِ ءَايَٰتُنَا وَلَّىٰ مُسۡتَكۡبِرٗا
كَأَن لَّمۡ يَسۡمَعۡهَا كَأَنَّ فِيٓ أُذُنَيۡهِ وَقۡرٗاۖ فَبَشِّرۡهُ بِعَذَابٍ أَلِيمٍ ﴿٧﴾
إِنَّ ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ وَعَمِلُواْ ٱلصَّٰلِحَٰتِ لَهُمۡ جَنَّٰتُ ٱلنَّعِيمِ ﴿٨﴾
خَٰلِدِينَ فِيهَاۖ وَعۡدَ ٱللَّهِ حَقّٗاۚ وَهُوَ ٱلۡعَزِيزُ ٱلۡحَكِيمُ ﴿٩﴾ خَلَقَ
ٱلسَّمَٰوَٰتِ بِغَيۡرِ عَمَدٖ تَرَوۡنَهَاۖ وَأَلۡقَىٰ فِي ٱلۡأَرۡضِ رَوَٰسِيَ أَن تَمِيدَ
بِكُمۡ وَبَثَّ فِيهَا مِن كُلِّ دَآبَّةٖۚ وَأَنزَلۡنَا مِنَ ٱلسَّمَآءِ مَآءٗ فَأَنۢبَتۡنَا فِيهَا
مِن كُلِّ زَوۡجٖ كَرِيمٍ ﴿١٠﴾ هَٰذَا خَلۡقُ ٱللَّهِ فَأَرُونِي مَاذَا
خَلَقَ ٱلَّذِينَ مِن دُونِهِۦۚ بَلِ ٱلظَّٰلِمُونَ فِي ضَلَٰلٖ مُّبِينٖ ﴿١١﴾

حاڵی هەندێ‌لە مرۆڤ گومڕاکەرەکان:

﴿ ٦: ومن الناس من یشتری لهو الحدیث ﴾ لە نێو خەڵکدا هەیە، وتەی بیهودە: شانامەی عەجەم، یان هەر فیکرەیەکی رووخێنەر، لە تۆی کتێبیکدا، یان لەناو (سیدی)یەکدا دەکڕێ، یان بۆ خۆی دەی‌نووسێ‌و، بۆچەواشەکردنی خەڵك بڵاوی دەکاتەوە. (لهوالحدیث): مانایەکی بەربڵاوو فراوانی هەیە، چونکە هەموو جۆرە وتەیەك، ئادەمی سەرقاڵ بکاو بەرەو گومڕایی ڕای‌کێشێت، ئیتر گۆرانی و ئاوازی ئارەزوو بزوێن بێت، یا هەر وتەیەکی بێهوودە، ئەمانە هەموو دەگرێتەوە. گوتراوە ئەم ئایەتەش سەبارەت بە (نەزری کوری حارس) دابەزی، چونکە دەچوو ئافرەتی گۆرانی بێژی دەهێنا و، کاتێ بیستبای فلانێك دەیەوێت موسڵمان ببێت، خێرا دەچوو دەستی دەگرت و دەی‌برد بۆلای ژنە گۆرانی بێژەکە وپێی‌دەگوت: دەسا هەرئێستا پێکێ شەرابی

بۆ تێکەو بەئارەزووی خۆیشی گورانی بۆبڵێ، پاشان پێی‌دەگوت: ئەمە لەو نوێژو ڕۆژووەی موحەممەد بۆئێوەی هێناوە باشترە! هەر ئەوبوو دەچوو شانامەو ئەوجۆرە کتێبانەی دەکڕی بە مەبەستی گومڕاکردنی خەڵکی و دەی‌وت: ئەگەر(موحەممەد) داستانی (عاد) و (سەموود)بۆ ئێوە باس دەکا، منیش داستانی(ڕۆستەم)و(ئەسفەندیار)و پاشاکانی ئێرانتان بۆ باس دەکەم. (مختصر تفسیر الطبری)، و (أسباب النزول للسیوطی).﴿ لیضل عن سبیل الله ﴾ تاخەڵکی لەڕێگەی خوا چەواشە و گومڕا بکات، مەبەستی ئەوەیە کە مەردم سەرگەرم بکات بەگۆرانی ڕابواردنەوە. بەڵێ.. هەر گۆرانییەك ئارەزوو بورووژێنێ وبەرەو فەسادو بێ ڕەوشتی مرۆڤ هەڵنێت، وەك گۆرانی بەبەژن و باڵای ئافرەتانداو جوان کردنی عارەق و.. هتد ئەوە یەکدەنگی زانایان هەیە لەسەر قەدەغەو حەرامێتی.. دەشڵێن مۆسیقایەکیش لە گەڵ ئەوانەدابێ حوکمی‌هەروایە. ﴿ بغیر علم ﴾ ئەوکارەش لەڕووی نەفامی و، نەزانینەوە دەکا. واتە: بێ ئەوە گوێ بداو بزانێ بەمەترسی کارەکەی ﴿ ویتخذها هزوا ﴾ وە ئایەتەکانی قورئانیش دەکاتە گاڵتە جاڕی خۆی ﴿ أولئک لهم عذاب مهین ﴾ ئەوانە ئەوکارانەدەکەن سزایەکی ئابڕووبەریان بۆ هەیە. پرسیار کراله(ئیبن مەسعوود) لەتەفسیری ئەم ئایەتە: (ومن الناس من یشتری لهو الحدیث) گوتی:(الغناء، والله الذی لا إله إلا هو (یرددها ثلاثا). (حسن البصری) گوتویەتی: (نزلت فی الغناء و المزامیر، قال الضحاک: (لهو الحدیث)یعنی: الشرک. وەزەیدی (ئیبن ئەسلەم)یش وای‌گوتووە. وە (ئیبن جە ریر) گوتوویە: أنه کل کلام یصد عن آیات الله واتباع سبیله. (ئیبن کەسیر)یش دەڵێ: (قوله: ((لیضل عن سبیل الله)) أی انما یصنع هذا للتخالف للإسلام وأهله. (موجاهد)گوتوویەتی: (قول الله (ویتخذها هزوا) أی ویتخذ سبیل الله هزوا یستهزأ بها. وە وە(شێخ سەعدیی) لە تەفسیرەکەیدا دەڵێ: (دخل فی ((لهو الحدیث))کل کلام محرم، وکل لغو، وباطل، وهذیان من الأقوال المرغبه فی الکفر والفسوق والعصیان، ومن أقوال الرادین علی الحق، المجادلین بالباطل لیدحضوا به الحق، ومن غیبة ونمیمة، وکذب، وشتم، وسب، ومن غناو ومزامیر شیطان..). (ئیمامی قورتوبی)یش دەڵێ: (لهو الحدیث): الغناو، فی قول ابن مسعود وإبن عباس وغیرهما، النحاس: وهو ممنوع بالکتاب والسنة)پاشان دەڵێ:(قلت:هذه إحدی الأیات الثلاث التی استدل بها العلماء علی کراهة الغناء والمنع منه. والآیة الثانیة قوله تعلی: (وأنتم سامدون) ٦١/٥٣ قال ابن عباس: هوالغناء بالحمیریة. والآیة الثالثة: (واستفزز من استطعت منهم بصوتک)٦٤/١٧ قال مجاهد: الغناء والمزامیر. وروی الترمذی عن أبی أمامة عن رسول الله ﷺ قال: (لاتبیعوا القینات ولا تشتروهن ولاتعلموهن ولا خیر فی تجارة فیهن، وثمنهن حرام، فی مثل هذا أنزلت هذه الآیة). لەپەراوێزەکەیشیدا هاتووە: (إسناده واه) أخرجه الترمزی فی التفسیر (٣١٩٥)باب (٣٢)ومن سوره لقمان، وذکره الحافظ فی الفتح (٩١/١١)وضعفه. وحلف علی ذلک إبن مسعود بالله الذی لا إله إلا هو (ثلاث مرات) إنه الغناء. وعن إبن عمر إنه الغناء؛ وکذلک قال عکرمه ومیمون بن مهران ومکحول. ﴿ ٧: وإذا تتلی علیه آیاتنا ﴾ هەر کاتێکیش ئایەتەکانی ئێمەی بەسەردا دەخوێنرێتەوە ﴿ ولی مستکبرا کأن لم یسمعها ﴾ بەفیزودەعیەوە ڕووی وەردەگێڕێ، هەروەك نەی‌بیستبن ﴿ کأن فی أذنیه وقرا ﴾ دەڵێی هەردووگوێی قورس وگران بووبن ﴿ فبشره بعذاب ألیم ﴾ سا تۆش موژدەی پێ‌بدە بە سزایەکی بەئێش.

ئایندەی موسڵمانە چاکەکان:

﴿ ٨: إن الذین آمنوا وعملوا الصالحات ﴾ بێ‌گومان ئەوانەی باوەڕیان هێناو کاروکردەوە چاکەکانیان ئەنجام دا ﴿ لهم جنات النعیم ﴾ باخاتی‌پڕ نازونیعمەتی بەهەشتی نەبڕاوەیان بۆهەیە ﴿ ٩: خالدین فیها ﴾ بەهەتا هەتاییش تێیدا ئەمێننەوەو هیچکات لێی‌ناچنەدەرێ ﴿ وعد الله حقا ﴾ بەڵێنی خوایش ڕاست ودروستەو دێتەدی ﴿ وهو العزیز الحکیم ﴾ هەر ئەویشە باڵادەستی، کارجوان و، ئەشزانێ کێ شایستەی چییە؟.

بەڵگەی تاک و تەنیایی خوا:

﴿ ١٠: خلق السموات بغیر عمد ترونها ﴾ ئاسمانەکانی لەوبەرزەوە دروست‌کردووە بێ‌ئەوە هیچ ستوون وکۆڵەکەیەك ببینن ﴿ وألقی فی الأرض رواسی ﴾ وچەند کێوێکیشی خستە زەمین ودای‌چەقاند وەك مێخ بۆ چادر ﴿ أن تمید بکم ﴾ نەوەك لەرزەو جم وجووڵ بەئێوە بکا ﴿ وبث فیها من کل دابة ﴾ وە هەموو جۆرە گیانلەبەرێکی تێدا بڵاوکردەوە، کە مەگەر هەرخوا خۆی بەئەندازەو ژمارەیان بزانێ﴿ وأنزلنا من السماء ماء ﴾ لە ئاسمانیشەوە بارانێکمان بۆدابەزاندن، بۆ سوودی ئێوەو ئاژەڵەکانتان ﴿ فأنبتنا فیها من کل زوج کریم ﴾ ئینجا لەوێدا لە هەمووجۆرە ڕووەك وگیایەکی هاولف وجووتی جوانی بەکەڵکمان ڕواند ﴿ ١١: هذا خلق الله ﴾ ئەمە دروستکراوی خوایە بەتەنها و بێ هاوەڵ و یارمەتیدەر وەدی‌هێناون ﴿ فأرونی ماذا خلق الذین من دونه ﴾ جا ئێوە ئەی خەڵکینە! نیشانم بدەن چیان دروست‌کردووە؟ ئەوانەی جگەلە خوا ئێوە ئەیان‌پەرستن ﴿ بل الظالمون فی ضلال مبین ﴾ هیچیان دروست نەکردووە، بەڵکو موشریکەکان لەناوگومڕایەکی ئاشکرادان، کە

بتـان دەپەرسـتن ﴾ ١٢: ولقـد آتینا لقمان الحكمة ﴾ بەراسـتی حیكمەت و وردەكاری وبیرتیژی و ڕای قبووڵ وڕاسـتمان بەلوقمان دا. (سـەعیدی كوڕی موسەیەب) دەڵێ: (لوقمان) قولە ڕەشەیەكی میسری بوو، خوای گەورە ئەوگشت حیكمەت وژیری و وریاییەی پێبەخشـی، وەخاوەنـی چەندان گوتـارو وتەی هـەرە بەرزە، وەپیاوێكی سـاڵح وچـاك بوو، بەڵام پلـەی پێغەمبەرێتی نەبووە. ﴿ أن اشـكرلله ﴾ پێمان گوت: هەمیشـە سوپاسی خوابكە لەسەر ئەوفەزڵ وبەهرەیە پێیدایت ﴿ ومن یشكر فإنما یشكر لنفسه ﴾ خۆ هەركەسێك سوپاسی خوا بكات، بێگومان خێروبەرەكەتەكەی تەنها بۆخـۆی ئەبێت ﴿ ومن كفر فإن الله غنی حمید ﴾ هەركەسـێكیش سپڵەوناسوپاس بێ، ئەوە ئارەزووی خۆیەتی وخۆی زیانی كردووە، جابەراستی خوا بێنیازی هەمیشە سوپاسكراوە.

لوقمان ڕاسپاردەی كوڕەكەی دەكات:

﴿ ١٣: وإذ قـال لقمـان لابنـه وهو یعظـه ﴾ بەیاد بكـە كاتێ لوقمـان بەكوڕەكەی خۆیگوت وئەوئامۆژگـاری ئەكرد: ﴿ یا بنی لاتشـرک بالله ﴾ كوڕەچكۆلەكەم! هەر شتێك، یاكەسـێك مەكە بە شـەریك وهاوبەشـی خوا ﴿ إن الشـرک لظلم عظیم ﴾ بەراستی شەریك وهاوبەشدانان بۆخوا، ستەمێكی‌گەورەیە لەهەموو تاوانێك گەورەترەو، هەرگیز بێ‌تەوبە قابیلی عەفوو لێبووردن نییە. ئەم ئایەتە ئەوە دەگەیەنێت كە (شـیرك) ستەمێكی ئیجگار مەزن وگەورەیە، هەروەكـو لەسـوورەتی: ١٠/١٠٦. (..فإنک إذا مـن الظالمین) وە لەسـوورەتی (٢/٢٥٤)دا ولەفەرموودەیەكیشـدا هاتووەكە: وشەی (ظلم)لەئایەتـی (٦/٨٢)دا،بـە مانا(شـرك)ـە. ﴿ ١٤: ووصینا الإنسان بوالدیه ﴾ ئێمە دەربارەی باوك ودایك بەمرۆڤمان ڕاگەیاند وئامۆژگاریمان كردكە: هەمیشـە ڕەفتـاری چاكەیان لەگەڵ بكەن ﴿ حملتـه أمـه وهنا علـی وهـن ﴾ بەتایبەتی لەگـەڵ دایكیدا.. دایكی بەپێسـتی سـك هەڵیگرتووە بەلاوازی لە سەر لاوازی،تالە داوێنی‌بەربۆتـەوە، هاتۆتە ئەم جیهانـەوە ﴿ وفصاله فی عامین ﴾ شیر برینەوەشی دووساڵی‌خایاند، واتە: گەرمنداڵ پێویستی‌بە شیر هەبوو هەتا دوسـاڵ ئەی‌درێتێ‌و سوودی لێوەرئەگرێ ﴿ أن اشكر لـی ولوالدیک ﴾ كەوایە (ئەی مرۆڤ!) بەردەوام سوپاسـی من بكە لەسـەر نیعمەتەكانم و، سوپاسی باوك ودایكیشت بكە لەسەر ئـەو هەموو ئەزیەت وئـازارە لەپێناوی تۆدا چێشـتوویانە ﴿ إلی المصیر ﴾ گێڕانەوەشـتان هەر بۆلای منـە،دوای زیندوو بوونەوە ﴿ ١٥: وإن جاهـداک علی أن تشـرک بی مالیـس لک به علم ﴾ هەمیشە گوێڕایەڵیان‌بەو، لەسنووری ڕەزامەندی خوادا، خۆئەگەر هەوڵیشـیانداو پێیان داگرت لەسەرئەوەوە كە شتێك بكەی بەشەریك وهاوبەشم، كە هیچ بەڵگەو زانیارییەكت پێ نییە ﴿ فلا تطعهما ﴾ ئەوسـا گوێڕایەڵیان مەكـە ﴿ وصاحبهما فی الدنیـا معروفا ﴾ وە لەدونیادا لەگەڵ هەردووكیاندا، بەشێوەیەكی چاك وپەسەند هاوەڵی بكـە، هاوڕێ وهاوكارێكی چاك بە بۆیـان بەجل وبەرگ وخۆراك

وَلَقَدْ ءَاتَيْنَا لُقْمَٰنَ ٱلْحِكْمَةَ أَنِ ٱشْكُرْ لِلَّهِ ۚ وَمَن يَشْكُرْ فَإِنَّمَا يَشْكُرُ لِنَفْسِهِۦ ۖ وَمَن كَفَرَ فَإِنَّ ٱللَّهَ غَنِىٌّ حَمِيدٌ ﴿١٢﴾ وَإِذْ قَالَ لُقْمَٰنُ لِٱبْنِهِۦ وَهُوَ يَعِظُهُۥ يَٰبُنَىَّ لَا تُشْرِكْ بِٱللَّهِ ۖ إِنَّ ٱلشِّرْكَ لَظُلْمٌ عَظِيمٌ ﴿١٣﴾ وَوَصَّيْنَا ٱلْإِنسَٰنَ بِوَٰلِدَيْهِ حَمَلَتْهُ أُمُّهُۥ وَهْنًا عَلَىٰ وَهْنٍ وَفِصَٰلُهُۥ فِى عَامَيْنِ أَنِ ٱشْكُرْ لِى وَلِوَٰلِدَيْكَ إِلَىَّ ٱلْمَصِيرُ ﴿١٤﴾ وَإِن جَٰهَدَاكَ عَلَىٰٓ أَن تُشْرِكَ بِى مَا لَيْسَ لَكَ بِهِۦ عِلْمٌ فَلَا تُطِعْهُمَا ۖ وَصَاحِبْهُمَا فِى ٱلدُّنْيَا مَعْرُوفًا ۖ وَٱتَّبِعْ سَبِيلَ مَنْ أَنَابَ إِلَىَّ ۚ ثُمَّ إِلَىَّ مَرْجِعُكُمْ فَأُنَبِّئُكُم بِمَا كُنتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿١٥﴾ يَٰبُنَىَّ إِنَّهَآ إِن تَكُ مِثْقَالَ حَبَّةٍ مِّنْ خَرْدَلٍ فَتَكُن فِى صَخْرَةٍ أَوْ فِى ٱلسَّمَٰوَٰتِ أَوْ فِى ٱلْأَرْضِ يَأْتِ بِهَا ٱللَّهُ ۚ إِنَّ ٱللَّهَ لَطِيفٌ خَبِيرٌ ﴿١٦﴾ يَٰبُنَىَّ أَقِمِ ٱلصَّلَوٰةَ وَأْمُرْ بِٱلْمَعْرُوفِ وَٱنْهَ عَنِ ٱلْمُنكَرِ وَٱصْبِرْ عَلَىٰ مَآ أَصَابَكَ ۖ إِنَّ ذَٰلِكَ مِنْ عَزْمِ ٱلْأُمُورِ ﴿١٧﴾ وَلَا تُصَعِّرْ خَدَّكَ لِلنَّاسِ وَلَا تَمْشِ فِى ٱلْأَرْضِ مَرَحًا ۖ إِنَّ ٱللَّهَ لَا يُحِبُّ كُلَّ مُخْتَالٍ فَخُورٍ ﴿١٨﴾ وَٱقْصِدْ فِى مَشْيِكَ وَٱغْضُضْ مِن صَوْتِكَ ۚ إِنَّ أَنكَرَ ٱلْأَصْوَٰتِ لَصَوْتُ ٱلْحَمِيرِ ﴿١٩﴾

وهەڵسـوكەوتی چاك دڵخۆشیان بكە..هتد ﴿ واتبع سبیل من أناب إلـی ﴾ وە بەردەوام هەرڕێگەی ئەوە بگـرە كە بەرەو من ڕێگەی گرتۆتەبـەرو گەڕاوەتەوە بـۆلام ﴿ ثم إلـی مرجعكـم فأنبئكم بما كنتم تعملون ﴾ لەپاشـا هەمووتان هەرلای من دەگەڕێنەوە، ئینجا لەوكاروكردەوەیەش لەدونیـادا كردوتانە ئاگادارتان دەكەم ﴿ ١٦: یـا بنی إنهـا إن تک مثقال حبة من خردل ﴾ دووبـارە ئەگەڕێتەوە سەر وەسیەتەكەی لوقمان: ئەی كوڕە چكۆلەو شیرینەكەم! ئەگەر بەئەندازەی سەنگی دەنكە خەرتەلەیەك چاكە، یاخراپەت هەبێ ﴿ فتكـن فی صخرة أو فی السـموات أو فـی الأرض ﴾ لەناو دڵی بەردێكی كەڕدا، یان لە گۆشـەیەك لە ئاسمانەكان، یان لە زەویدا بێت ﴿ یأت بهاالله ﴾ لـەڕۆژی قیامەتدا خوا ئەی‌هێنێتەڕوو ﴿ إن الله لطیف خبیر ﴾ بەراسـتی خوا زۆر وردبینە، هیچ شتێكی وردی لێ‌بزر نابێت، زۆریش بە ئاگایە، هەقیقەتی شتەكان هەموودەزانێ ﴿ ١٧: یـا بنی أقم الصـلاة ﴾ ئەی كوڕە بچكۆلەو شـیرینەكەم!

هەمیشە نوێژەکانت بە تەواوی‌و بەچاکی بەجێ‌بهێنە ﴿ وأمر بالمعروف ﴾ فەرمان بەچاکە بدەو ﴿ وأنه عن المنكر ﴾ و رێ لە گوناەو خراپە بگرە ﴿ واصبر علی ما أصابک ﴾ لەسەر هەرئەو بەڵاونەهامەتییەی تووشت دەبێ خۆراگربە ﴿ إن ذلک من عزم الأمور ﴾ بێ‌گومان ئەو کارانە -بۆم باس‌کردیت- لەوکارە پەسەندوگرنگانەیە خوا دەیەوێن ﴿ ١٨: ولا تصعر خدک للناس ﴾ کورم! بەفیزەوە رووت وەرمەگێرە لەخەڵکی‌و رووت‌گرژ مەکە، بەڵکو هەردەم رووخۆش‌بە، وەك ئەم فەرموودەیە گشت مرۆڤێ هەڵدەنێ بۆ رووخۆشی: ((ولـو أن تلقی أخـاک ووجهک إليه منبسط)) (ئەبووداوود). ﴿ ولا تمش فی الأرض مرحا ﴾ بەدەعیە وفیز مەڕۆ رێوە لەزەویدا، وەك ئەم ئایەتەش دەفەرمووێ: (ولا تمش فـی الأرض مرحا أنک لن تخرق الأرض ولـن تبلغ الجبال طولا)(۳۸/۱۷)، ﴿ إن الله لا يحب كل مختال فخور ﴾ بەراستی خـوا هیچ دەعیە بازو شانازیکەرێکی بەخۆ خۆش‌ناوێت ﴿ ١٩: واقصد فی مشيک ﴾ وە ڕۆیشتندا، نەشێنەیی و، نەتوند برۆ، واتە: بارێکی مامناوەندی پێش بگرە ﴿ واغضض من صوتک ﴾ وە دەنگیشت نزم بکەوە لەقسەوگفتوگۆدا ﴿ إن أنكر الأصوات لصوت الحمير ﴾ چونکە دەنگی هەرەناخۆش، ئەوەیە زیاد لەپێویست بەرز بکرێتەوە، سەرەوەدەنگی کەرانە.

یادخستنەوەی بەخششە کان:

﴿ ٢٠: ألم تروا أن الله سخر لکم مافی السموات وما فی الأرض ﴾ ئـەی خەڵکینە! ئاخـۆ نەتان دیوە کەخوا ئـەوەی لەئاسمانەکان وزەوی‌دایە، هەمووی بۆئێوە رامکردووە ﴿ و أسبغ عليکم نعمه ظاهرة وباطنه ﴾ وەنیعمەتەکانی بەئاشـکراو بەنهێنی بۆ تەواو کردوون: چاو، تەندروستی، دڵ، ژیری.. هتد. ﴿ ومن الناس من يجادل فی الله بغير علم ولا هدی ولا كتاب منير ﴾ کەچی لەگەڵ ئەوهەموو بەڵگانەشـدا بۆ بوونی خوا.. هەندێ کەس هەن -بێ‌هیچ زانیاری وبەڵگەو نامەیەك بۆیان روون بکاتەوە، لەبابەت خواوە- کێشـەو هەرا ئەکەن! لەسوورەتی حەجدا: لەتەفسیری (ومن الناس) ئەمە زیاتـر روون کراوەتەوە. ﴿ ٢١: وإذا قيل لهم اتبعوا ما أنزل الله ﴾ خۆکاتێ بەوانە بگوترێ: ئێوە پەیرەوی ئەوە بکەن خوا ناردوویەتی لەقورئانـدا ﴿ قالوا بل نتبع ماوجدنا عليه آباءنا ﴾ لەوەڵاما دەڵێن: نا، بەڵکو ئێمە هەر پەیرەوی لەوە ئەکەین کە باووباپیرانمانی لەسەر بوون، لە بتپەرستی و ئایینی شیرك ﴿ أو لوكان الشيطان يدعوهم إلی عذاب السعير ﴾ باشەیتانیش بانگیان بکات بۆسزای دۆزەخ، ئەوان هەر سوور ئەبن لەسەرپەیڕەوی ئایینی شیرك وباپیرانیان؟!!

﴿ ٢٢: ومـن يسـلم وجهه إلی الله ﴾ هەرکەسـێك کـە بەتەواوی وبەدڵێکی‌پاکـەوە رووبکاتە خوا ﴿ وهومحسـن ﴾ وچاکە کاریش بێت ﴿ فقد استمسک بالعروة الوثقی ﴾ بێ‌گومان دەستی بە قوڵپی هەرەپتەوەوە گرتـووە کە دەی‌گەیەنێ بەخوا، هەرچۆن کەسـێك بەشـاخێکدا سـەرکەوێ، یان دابەزێ، دەست بە ئاڵقەیەکی زۆر قایمـەوە دەگرێ، دیارە ئەمیـش بەهێزترین رێگاو رێبازی بۆخۆی هەڵبژاردووە ﴿ وإلی الله عاقبة الأمور ﴾ وەئەنجامی‌هەمووکاریکیش هەربۆلای خوایە ﴿ ٢٣: ومن كفر فلا يحزنک كفره ﴾ وەئەوکەسەش کافروبێ‌بـڕوا دەبێ، باکوفرەکەیان تۆ دڵتەنگ نەکا وگوێی مەدەرێ ﴿ إلينـا مرجعهم فننبئهم بما عملوا ﴾ چونکە گەڕانەوەی هەموویان هەربـۆلای ئێمەیە، ئەوکاتە لە هەمووکاروکردەوەکانیان ئاگاداریان ئەکەیـن وبەپێی ئەوەیش "پاداش وتۆڵەیان ئەدەین ﴿ إن الله عليم بذات الصدور ﴾ چونکە بەراسـتی خوا بە ڕازونیازی سـینگەکان زانـاو بەئاگایە ﴿ ٢٤: نمتعهم قليلا ﴾ کەمێك لەژیانی ئەم دونیا، ماوەیان دەدەین ڕابوێرن ﴿ ثم نضطرهم إلی عذاب غليظ ﴾ لەپاشان ناچاریان دەکەین بۆ ناو سزایەکی دژوار وسەخت.

پێڵێنانی موشریکەکان بەخالقییەتی خوا:

﴿ ٢٥: ولئـن سـألتهم من خلق السـموات والأرض ليقولن الله ﴾ ئەگەر لێیان بپرسـی: کێ ئاسمانەکان و زەویی دروسـتکرد؟ بە تەئکیـد ئەڵێن: خوا ﴿ قل الحمد لله ﴾ تۆش (ئەی موحەممەد ﷺ) بڵێ: سـوپاس وستاییش بۆ خوا کە ئەوەندە بەڵگەی وەحدانییەتی خۆی بەدی‌هێناوە، ددان دەنـێن بە خالقییەتیدا ﴿ بل أكثرهم لا يعلمـون ﴾ بەڵام زۆربەیان نازانن بەو پێڵێنانەیان، چون بەڵگەیان لەسەر شـێوانی بیروباوەری خۆیان راسـت کردۆتەوە ﴿ ٢٦: لله مافی السـموات والأرض ﴾ هەرچی لەئاسمان وزەویدایە، هەربۆ خوایە بە دروسـتکردن و موڵك و مشـور خۆری، ئیدی چۆن واز لـە عیبادەتی ئەو دێنن؟! ﴿ إن الله هو الغنی الحميد ﴾ بەراسـتی ئەوخوایـە لەعیبادەتـی بەندەکانی بێ‌نیازە، لە زاتی خۆیشـیداو لەلای بەندەکانی و دروستکراوەکانی سوپاس کراوە.

فەرمان و پەیڤینی خوا هەرگیز کۆتایی نایەت:

دیسان دەچێتەوە سـەربەڵگە هێنانەوە بۆ بوون و دەسەڵاتی خۆی و.. ئەفەرمووێ: ﴿ ٢٧: ولو أن مافی الأرض من شـجرة أقلام ﴾ ئەگـەر هەرچی دارودرەختی ئەم زەوییە هەیە پینووس و قەڵەم بن ﴿ و البحر يمده من بعده سـبعة أبحر ﴾ دەریاش چەندەیە و ببێتە حـەوت ئەوەندەی تریش، مەرەکەفی ئـەو قەڵەمانە بن، تەواوی

خەڵکیش ببنە نووسەرو کەلیماتی خوای پێ بنووسن قەڵەمەکان کولدەبن و، مەرەکەفەکەش تەواو دەبێت ﴿ مانفذت كلمات الله ﴾ قسەوکەلیماتەکانی خوا هەرتەواو نابێت ﴿ إن الله عزيز حكيم ﴾ بەڕاستی خوا زۆر دەسەڵاتدارە، زۆریش وتە دروست و کارجوانە، دیسانەوە هەرئەم مەبەست و مانایە لە سوورەتی(١٨/١٩):(قل لو كان البحر مداداً..) هاتووە. ﴿ ٢٨: ماخلقكم ولا بعثكم إلا كنفس واحدة ﴾ خەڵکینە! دروستکردن وزیندوکردنەوەی هەمووتان دوای مردن وەکو دروستکردن وزیندووکردونەوەی تاکەکەسێکە، بەلای خواوە ئەوەندە ئاسانە ﴿ إن الله سميع بصير ﴾ بەڕاستی خوا زۆر بیسەرو ژنەوایە، زۆریش بینایە ئاگادارەو، هەموو شتێکیش بەوردی دەبینێ.

توانایی‌و باڵادەستی خوا:

﴿ ٢٩: ألم تر أن الله يولج الليل فى النهار ويولج النهار فى الليل ﴾ ئاخۆ بەچاوی خۆت نەت‌دیوە کەچۆن خوا لەشەو کەم دەکات وئەی‌خاتە سەرڕۆژ و، لەڕۆژیش کەم ئەکات دەی‌خاتە سەرشەو ﴿ وسخر الشمس والقمر ﴾ و خۆر و هەیفیشی رام کردووە ﴿ كل يجرى إلى أجل مسمى ﴾ هەریەکەیان هەتا ئەوکاتەی لای خوا بۆی دیاری کراوە لەسووڕانەوەو گەڕان دەرواو دێت، واتە: تا ڕۆژی قیامەت دەڕۆن و دێن ﴿ و إن الله بماتعملون خبير ﴾ بێگومان خوا بەکاروکردەوەی ئێوە بەئاگایە ﴿ ٣٠: ذلك بأن الله هو الحق ﴾ نیشاندانی ئەو ئاڵوگۆڕو دەسەڵاتە هەر بۆ ئەوەیە ئێوە دڵنیابن کەهەرئەو خوایە ڕاستە ﴿ وأن ما يدعون من دونه الباطل ﴾ بێگومان ئەوەی دەی‌پەرستن جگە لە خوا نارەواو پووچەڵە. مەبەستی خواکانیشیان جگە لە خوا ﴿ وأن الله هو العلى الكبير ﴾ و بێگومان ئەو خوایە بلندو گەورەیە، واتە: بڵندە، لەو بڵندتر نییە، گەورەیە لە هەموو گەورەیەك ﴿ ٣١: ألم تر أن الفلك تجرى فى البحر بنعمة الله ﴾ ئایا نەت‌دیوە چۆن بەفەزڵی خوا کەشتییەکان لەجەرگەی دەریاکاندا بەتوانایی‌و رامکردنی خوا دێن و دەچن و دەگەڕێن، دیارە ئەگەرخوا هێزو وزە بەئاو نەدات هەرگیز ئەو گەمییانەی بۆ هەڵناگیرێ ﴿ ليريكم من آياته ﴾ تا هەندێ بەڵگەو دەسەڵاتی خۆیتان نیشان بدات ﴿ إن فى ذلك لآيات لكل صبار شكور ﴾ بەڕاستی لەوەی باسکرا گەلێ بەڵگەو نیشانەی گەورە هەیە بۆ هەر خۆڕاگرێکی سوپاسگوزار، واتە: بۆ هەر باوەڕدارێك خۆڕاگرو سپاسگوزار بێت، چونکە خۆڕاگری و سپاسگوزاری دوو سیفەتی بابای ئیماندارە ﴿ ٣٢: وإذا غشيهم موج كالظلل ﴾ بڕوادار زۆر بەئارام و زۆریش سوپاسگوزارە، کەچی موشریك وهاوبەشدانەرەکان هەرکاتێ شەپۆلیکی گەورەی دەریا وەك هەوری پڕ بتپەرستەکان داپۆشی ﴿ دعوا الله مخلصين له الدين ﴾ ئەوسا لە خاوێنی لە شیرك و ملکەچی بۆی داوا لەخوا دەکەن و لێی دەپاڕێنەوە رزگاریان بکا ﴿ فلما نجاهم إلى البر ﴾ جا کاتێ ڕزگاری کردن و گەیاندنییە وشکانی لەسەر ئەو بارەیان

أَلَمْ تَرَوْا أَنَّ ٱللَّهَ سَخَّرَ لَكُم مَّا فِى ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَمَا فِى ٱلْأَرْضِ وَأَسْبَغَ
عَلَيْكُمْ نِعَمَهُۥ ظَٰهِرَةً وَبَاطِنَةً ۗ وَمِنَ ٱلنَّاسِ مَن يُجَٰدِلُ فِى ٱللَّهِ
بِغَيْرِ عِلْمٍ وَلَا هُدًى وَلَا كِتَٰبٍ مُّنِيرٍ ﴿٢٠﴾ وَإِذَا قِيلَ لَهُمُ ٱتَّبِعُوا۟
مَآ أَنزَلَ ٱللَّهُ قَالُوا۟ بَلْ نَتَّبِعُ مَا وَجَدْنَا عَلَيْهِ ءَابَآءَنَآ ۚ أَوَلَوْ كَانَ
ٱلشَّيْطَٰنُ يَدْعُوهُمْ إِلَىٰ عَذَابِ ٱلسَّعِيرِ ﴿٢١﴾ ۞ وَمَن يُسْلِمْ
وَجْهَهُۥٓ إِلَى ٱللَّهِ وَهُوَ مُحْسِنٌ فَقَدِ ٱسْتَمْسَكَ بِٱلْعُرْوَةِ ٱلْوُثْقَىٰ ۗ
وَإِلَى ٱللَّهِ عَٰقِبَةُ ٱلْأُمُورِ ﴿٢٢﴾ وَمَن كَفَرَ فَلَا يَحْزُنكَ كُفْرُهُۥٓ ۚ
إِلَيْنَا مَرْجِعُهُمْ فَنُنَبِّئُهُم بِمَا عَمِلُوٓا۟ ۚ إِنَّ ٱللَّهَ عَلِيمٌۢ بِذَاتِ ٱلصُّدُورِ
﴿٢٣﴾ نُمَتِّعُهُمْ قَلِيلًا ثُمَّ نَضْطَرُّهُمْ إِلَىٰ عَذَابٍ غَلِيظٍ ﴿٢٤﴾
وَلَئِن سَأَلْتَهُم مَّنْ خَلَقَ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضَ لَيَقُولُنَّ ٱللَّهُ ۚ قُلِ
ٱلْحَمْدُ لِلَّهِ ۚ بَلْ أَكْثَرُهُمْ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٢٥﴾ لِلَّهِ مَا فِى ٱلسَّمَٰوَٰتِ
وَٱلْأَرْضِ ۚ إِنَّ ٱللَّهَ هُوَ ٱلْغَنِىُّ ٱلْحَمِيدُ ﴿٢٦﴾ وَلَوْ أَنَّمَا فِى ٱلْأَرْضِ
مِن شَجَرَةٍ أَقْلَٰمٌ وَٱلْبَحْرُ يَمُدُّهُۥ مِنۢ بَعْدِهِۦ سَبْعَةُ أَبْحُرٍ
مَّا نَفِدَتْ كَلِمَٰتُ ٱللَّهِ ۗ إِنَّ ٱللَّهَ عَزِيزٌ حَكِيمٌ ﴿٢٧﴾ مَّا خَلْقُكُمْ
وَلَا بَعْثُكُمْ إِلَّا كَنَفْسٍ وَٰحِدَةٍ ۗ إِنَّ ٱللَّهَ سَمِيعٌۢ بَصِيرٌ ﴿٢٨﴾

ناوەستن. سوورەتی (٦٧/١٧): (وإذا مسكم الضر..) وە سوورەتی (٦/٤٠-٤١): (قل أرأيتم إن أتاكم عذاب الله) هەرئەم ماناومەبەستە دەگەیەنێت. ﴿ فمنهم مقتصد ﴾ هەیانە مامناوەندییە لەنێوان شیرك و یەکخواپەرستی‌دان، هەشیانە لەسەر شیرك دەمێنێتەوە ﴿ وما يجحد بآياتنا إلا كل ختار كفور ﴾ لەئایەتەکانمان نکووڵی ناکات مەگین خەڵکێکی فریوباز وپێ‌نەزان ﴿ ٣٣: يا أيها الناس اتقوا ربكم ﴾ ئەی خەڵکینە! خۆتان لەسەرپێچی پەروەردگار بپارێزن و فەرمانەکانی جێبەجێ بکەن و لێی بترسن ﴿ واخشوا يوما لا يجزى والد عن ولده ﴾ و لەو ڕۆژەش بترسن کەهیچ باوکێ هیچی لەدەس نایە بۆ کوڕی خۆی ﴿ ولا مولود هو جاز عن والده شيئا ﴾ و هیچ منداڵێکیش هیچی پێ‌ناکرێ بۆ باوکی خۆی. واتە: تکاو لاڵەو پاڕانەوە لەو ڕۆژەدا بەکردەوەی چاك نەبێت کەڵکێکی نییە، بۆیە تەنانەتی منداڵیش فریای باوکی خۆی ناکەوێت ﴿ إن وعدالله حق ﴾ بێگومان بەڵێنی خوا بەهاتنی ڕۆژی قیامەت ڕاستە ﴿ فلا

تغرنكم الحياة الدنيا ﴾ وریا بن! ژیانی ئەم دونیایە فریوتان نەدات ﴿ ولا يغرنكم بالله الغرور ﴾ نەفس و شەیتانیش بە مۆڵەتدانی خوا چەواشــەو سەرگەردانتان نەکاو فریوتان نەدا، وەك ئەم ئایەتەیش دەفەرموێ: (يعدهم و يمنيهم وما يعدهم الشيطان إلا غرورا).

أَلَمْ تَرَ أَنَّ ٱللَّهَ يُولِجُ ٱلَّيْلَ فِى ٱلنَّهَارِ وَيُولِجُ ٱلنَّهَارَ فِى ٱلَّيْلِ
وَسَخَّرَ ٱلشَّمْسَ وَٱلْقَمَرَ كُلٌّ يَجْرِىٓ إِلَىٰٓ أَجَلٍ مُّسَمًّى وَأَنَّ ٱللَّهَ
بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرٌ ﴿٢٩﴾ ذَٰلِكَ بِأَنَّ ٱللَّهَ هُوَ ٱلْحَقُّ وَأَنَّ مَا يَدْعُونَ
مِن دُونِهِ ٱلْبَٰطِلُ وَأَنَّ ٱللَّهَ هُوَ ٱلْعَلِىُّ ٱلْكَبِيرُ ﴿٣٠﴾ أَلَمْ تَرَ أَنَّ
ٱلْفُلْكَ تَجْرِى فِى ٱلْبَحْرِ بِنِعْمَتِ ٱللَّهِ لِيُرِيَكُم مِّنْ ءَايَٰتِهِۦٓ إِنَّ
فِى ذَٰلِكَ لَءَايَٰتٍ لِّكُلِّ صَبَّارٍ شَكُورٍ ﴿٣١﴾ وَإِذَا غَشِيَهُم مَّوْجٌ
كَٱلظُّلَلِ دَعَوُا۟ ٱللَّهَ مُخْلِصِينَ لَهُ ٱلدِّينَ فَلَمَّا نَجَّىٰهُمْ إِلَى ٱلْبَرِّ
فَمِنْهُم مُّقْتَصِدٌ وَمَا يَجْحَدُ بِـَٔايَٰتِنَآ إِلَّا كُلُّ خَتَّارٍ كَفُورٍ
﴿٣٢﴾ يَٰٓأَيُّهَا ٱلنَّاسُ ٱتَّقُوا۟ رَبَّكُمْ وَٱخْشَوْا۟ يَوْمًا لَّا يَجْزِى وَالِدٌ
عَن وَلَدِهِۦ وَلَا مَوْلُودٌ هُوَ جَازٍ عَن وَالِدِهِۦ شَيْـًٔا إِنَّ وَعْدَ ٱللَّهِ
حَقٌّ فَلَا تَغُرَّنَّكُمُ ٱلْحَيَوٰةُ ٱلدُّنْيَا وَلَا يَغُرَّنَّكُم بِٱللَّهِ
ٱلْغَرُورُ ﴿٣٣﴾ إِنَّ ٱللَّهَ عِندَهُۥ عِلْمُ ٱلسَّاعَةِ وَيُنَزِّلُ ٱلْغَيْثَ
وَيَعْلَمُ مَا فِى ٱلْأَرْحَامِ وَمَا تَدْرِى نَفْسٌ مَّاذَا تَكْسِبُ غَدًا
وَمَا تَدْرِى نَفْسٌۢ بِأَىِّ أَرْضٍ تَمُوتُ إِنَّ ٱللَّهَ عَلِيمٌ خَبِيرٌۢ ﴿٣٤﴾

سُورَةُ ٱلسَّجْدَةِ

هەر خوا زانای گشت باو بارانێكە:

ئینجــا خــوا باســی پێنــج شــت ئــەکات کەتەنها هــەر خۆی ئەیانزانێ:

١) ﴿ ٣٤: إن الله عنده علم الســاعة ﴾ بەڕاســتی زانیاریی هاتنی رۆژی قیامــەت هــەرلای خوایە، جگە لەو کەســێکی تــر نازانێ قیامەت کــەی دێت، وەك لەجێگای‌تــردا دەفەرموێ: (لا يجليها لوقتها إلا هو)١٨٧/٧.

٢) ﴿وينــزل الغيــث﴾ تەنهــا ئەویش بــاران ئەبارێنــێ لەکاتی دیاریکراوی خۆیدا، کەسێکی‌تر ناتوانێ باران ببارێنێ.

٣) ﴿ ويعلم ما في الأرحام ﴾ ئەویش ئەزانێ چی لە مندالدانەکاندایە، واتە: هــەر لەوکاتەوە کەهێمان ئاوە، خوا خــۆی دەزانێ چییە: کورە یان کچ، بەختیارو سەرفرازە، یان لاساروبەدبەختە، بەژن و بالای کورتە، یا..هتد.

٤) ﴿ ومــا تــدری نفس ماذا تكســب غــدا ﴾ هیچ کەســێك -نە چاکەکار و نەخراپەکار- ســەد لەسەد نازانێت سبەینێ چی دەکا لە چاك و لە خراپ.

٥) ﴿ ومــا تدری نفس بأی أرض تموت ﴾ هیچ کەســیش نازانێ لەکام سەرزەوی ئەمرێ، واتە: کام جێگا دەبێتــە گۆڕو ئارامگای، هەرچەند لەوانەیە هەوڵیش درابێ بۆ زانینی ئەمە! ﴿ إن الله عليم خبير ﴾ چونکە هەر خوایە زانا و بەئاگایە بەتەواوی ڕووداوەکان و گشت نهێنی و ئاشکرایەکیشی لا یەکسانە. (وعنده مفاتح الغيب لا يعلمها إلا هو..)، (٥٩/٦) هەربۆ دووپاتی ئەم ماناو مەبەستەیە.

کۆتایی تەفسیری سوورەتی لوقمان، لەگەڵ سوپاسی زۆرمدا.

سوورەی (سەجدە)یە

مەککەییەو (٣٠) ئایەتە

بەناوی خوای بەخشندەی میهرەبان

ئەم ســوورەتەیش وەك ســوورەتە هاووێنەکانی خۆی چارەســەری بنەماو بناغەی عەقیدەی ئیســلامی دەکات، وەك: بڕوا بەخوا و، بە پەیامی پەیامبەران و، بە زیندووبوونەوەو پاداش وتۆڵە.. لەدوای ســوورەتی(مۆئمینون)ـەوە هاتووە، گەڵێ بەڵگەش بۆ یەکتاپەرستی دێنێتــەوە، راوبۆچوونی هاوبەشــدانەرەکان ســەبارەت بە نکوولی کردونیــان بۆ زینــدوو بوونــەوە ڕەتدەکاتەوە؛ کۆتاییەکەیشــی بەباسێکی رۆژی حیساب و کیتاب و لێکۆڵینەوە دێت.

بێ شك قورئان خوا ناردوویەتی:

﴿ بسم الله الرحمن الرحيم ١: ألم ﴾ واتە: ئەم قورئانە هەر لەم پیتانە پێكهاتووە، کەچی ئاوایش پەکی ئێوەی خستووەو، پێتان دەڵێت: دەســا ئەگــەر دەتوانن نموونەی بێنن، فەرمــوون وێنە و نموونەی بێنــن! ﴿ ٢: تنزيل الكتاب لا ريب فيه مــن رب العالمين ﴾ هیچ گومانی تێدا نییە کەلەلایەن پەروەردگاری جیهانەکانەوە، بەشبەش دابەزێنراوەتــە خــوارەوە، واتە: ئەر کەســێ لەمــەدا بەگومان و دوودڵ بێــت، کارێکــی زۆر نابەجێ و نارەوای‌کــردووە ﴿ ٣: أم يقولون افتراه ﴾ یا کافرو خوانەناســەکان دەڵێن: موحەممەد خۆی هەڵیبەســتووە؟ بۆیان نییە ئەوە بڵــێن ﴿ بل هو الحق من ربك ﴾ بەڵکــو ئەو هەقەیە لە لایەن پەروەردگارتەوە ڕەوانە کراوە ﴿ لتنذر قوما ماأتيهم من نذير من قبلك ﴾ هەتا تۆ ئەو قەومەیە بترسێنی، کە پێش تۆ هیچ بێدارکەرەوەیەکیان بۆ نەهاتووە، دیارەکە خوا سزای هیچ کەســێ نادات بێ بەڵگەو بێدارکەرەوە، هەروەك بەڕاشکاوی

لەسوورەتی (١٥/١٧)دا ئەمە ڕادەگەیەنێ ودەفەرموێ: (وما كنا معذبين حتى نبعث رسولا). ﴿ لعلهم يهتدون ﴾ هەتابەشكو ئەوانە شارەزاو ڕێنمابن و ڕێگەی حەق و ڕاست دەرك بكەن و سەر لێشێواو نەبن.

ئاسمان و زەوی ونێوانیان، بەشەش ڕۆژان خوڵقێنراون:

﴿ ٤: الله الذي خلق السموات والأرض وما بينهما في ستة أيام ﴾ ئەو خوایە ئاسمانەكان وزەویی و هەرچیش لەنێوانیاندایە لەماوەی شەش ڕۆژ (دەوران)دا بەدیهێنا ﴿ ثم استوى على العرش ﴾ لەپاشان چوویە سەر عەرش، ئیمانمان بە(ئیستیوا)هەیە، بەڵام ئیستیوایەك لایقی شكۆمەندی خۆی بێت، واتە: بێ‌هیچ جۆرە بیركردنەوەو شوبهاندن و دەستكارییەك لەشێوازی ئەوچوونە سەر عەرشەی.

جا مەبەست بەم (إستواء)یە لە جێگاكانی تردا بە ئەندازەی تواناو لێزانینی خۆمان قسەی لەسەر كراوە، (سەلەف) وپێشینانیشمان لە تەفسیر و مانای ((إستوى على العرش))دا دەڵێن: (أي علا على الأرض، علوا يليق بجلاله من غير تجسيم ولا تكييف ولا تشبيه ولا تعطيل..) شیاوی ئاماژە بۆكردنە لە سوورەتی(ئەعراف) وجێگانی تردا سەبارەت بەم مەسەلەیە زیاتر قسەمان كردووە، دەتوانی بچیتەوە ئەوێ. ﴿ مالكم من دونه من ولي ولا شفيع ﴾ ئەی كافران! بۆتان نییە هیچ دۆست وتكا كارێك -جگە لەخۆی- لەسزا ڕزگارتان بكات ﴿ أفلا تتذكرون ﴾ دەئایا ئامۆژگاری وەرناگرن و لەسەر كوفرو شیركی خۆتان بەردەوام دەبن؟! ﴿ يدبر الأمر من السماء إلى الأرض ﴾ ئەوخوایەیە كەلە سەرووی ئاسمانەوە بۆ زەویی، كارو باری خەڵك ڕێك دەخات، وەكو دەفەرموێ: (الله الذي خلق سبع سموات ومن الأرض مثلهن يتنزل الأمر بينهن..).

﴿ ثم يعرج إليه ﴾ لەپاشان بەرز ئەبنەوە بۆلای خۆی ﴿ في يوم كان مقداره ألف سنة مما تعدون ﴾ لەڕۆژێكدا كە بەپێی ژماردنی ئێوە یەك هەزار ساڵە، واتە: لەبەر قورسی وسەختی، ماوەكەی ئەوەندەی یەك هەزارساڵ درێژە. وە ئەم ڕۆژە ڕۆژێكە لەڕۆژەكانی قیامەت. سوورەتی (١٢/٦٥): (الله الذي خلق سبع سموات..) بۆهەمان مانایە، وە (٤٧/٢٢): (وإن يوما عند ربك كألف سنة). (ئیبن عەبباس) ئەڵێت: ئەو هەزار ڕۆژەش كەلە سوورەتی (حەج)دا باسكراوە، تەنهاڕۆژێكە لەو شەش ڕۆژەیە، كە خوا ئاسمانەكان وزەویی لە شەش ڕۆژاندا دروستكرد، ئەم هەزار ڕۆژەش لە سوورەتی (سەجدە)دا، ماوەی سەركەوتن وڕۆیشتنی ڕووداوو فەرمان وكاروبارەكانە بۆلای خوا -جل جلاله-، پەنجا هەزار ڕۆژەكەیش ڕۆژی قیامەتە، هەندێكیش ئەڵێن: مەبەست لە هەرسێ هەزارەی سوورەتەكان هەر ڕۆژی قیامەتە. ئەو جیاوازییەش بە پێی پلەی ئیمان وباوەڕە، وەك ئەفەرموێ: (فذلك يوم عسير، على الكفرين غير يسير) (٧٥/٩-١٠)، یان دەفەرموێ: (ويقول الكافرون هذا يوم عسر) (٥٤/٨). ﴿ ٦: ذلك عالم الغيب

بِسۡمِ ٱللَّهِ ٱلرَّحۡمَٰنِ ٱلرَّحِيمِ

الٓمٓ ﴿١﴾ تَنزِيلُ ٱلۡكِتَٰبِ لَا رَيۡبَ فِيهِ مِن رَّبِّ ٱلۡعَٰلَمِينَ
﴿٢﴾ أَمۡ يَقُولُونَ ٱفۡتَرَىٰهُۚ بَلۡ هُوَ ٱلۡحَقُّ مِن رَّبِّكَ لِتُنذِرَ قَوۡمٗا
مَّآ أَتَىٰهُم مِّن نَّذِيرٖ مِّن قَبۡلِكَ لَعَلَّهُمۡ يَهۡتَدُونَ ﴿٣﴾ ٱللَّهُ
ٱلَّذِي خَلَقَ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلۡأَرۡضَ وَمَا بَيۡنَهُمَا فِي سِتَّةِ أَيَّامٖ
ثُمَّ ٱسۡتَوَىٰ عَلَى ٱلۡعَرۡشِۖ مَا لَكُم مِّن دُونِهِۦ مِن وَلِيّٖ وَلَا شَفِيعٍۚ أَفَلَا
تَتَذَكَّرُونَ ﴿٤﴾ يُدَبِّرُ ٱلۡأَمۡرَ مِنَ ٱلسَّمَآءِ إِلَى ٱلۡأَرۡضِ ثُمَّ يَعۡرُجُ
إِلَيۡهِ فِي يَوۡمٖ كَانَ مِقۡدَارُهُۥٓ أَلۡفَ سَنَةٖ مِّمَّا تَعُدُّونَ ﴿٥﴾ ذَٰلِكَ
عَٰلِمُ ٱلۡغَيۡبِ وَٱلشَّهَٰدَةِ ٱلۡعَزِيزُ ٱلرَّحِيمُ ﴿٦﴾ ٱلَّذِيٓ أَحۡسَنَ
كُلَّ شَيۡءٍ خَلَقَهُۥۖ وَبَدَأَ خَلۡقَ ٱلۡإِنسَٰنِ مِن طِينٖ ﴿٧﴾ ثُمَّ جَعَلَ
نَسۡلَهُۥ مِن سُلَٰلَةٖ مِّن مَّآءٖ مَّهِينٖ ﴿٨﴾ ثُمَّ سَوَّىٰهُ وَنَفَخَ فِيهِ
مِن رُّوحِهِۦۖ وَجَعَلَ لَكُمُ ٱلسَّمۡعَ وَٱلۡأَبۡصَٰرَ وَٱلۡأَفۡـِٔدَةَۚ قَلِيلٗا
مَّا تَشۡكُرُونَ ﴿٩﴾ وَقَالُوٓاْ أَءِذَا ضَلَلۡنَا فِي ٱلۡأَرۡضِ أَءِنَّا لَفِي
خَلۡقٖ جَدِيدِۭۚ بَلۡ هُم بِلِقَآءِ رَبِّهِمۡ كَٰفِرُونَ ﴿١٠﴾ ۞ قُلۡ يَتَوَفَّىٰكُم
مَّلَكُ ٱلۡمَوۡتِ ٱلَّذِي وُكِّلَ بِكُمۡ ثُمَّ إِلَىٰ رَبِّكُمۡ تُرۡجَعُونَ ﴿١١﴾

والشهادة العزيز الرحيم ﴾ ئەو خاوەنی پەسنانە، زانای نادیارو دیارە، دەسەڵاتدارو میهرەبانە. زانایە بەهەموو شتێكی نادیارو دیار، دەسەڵاتدارو بەتوانایە، زۆر میهرەبان ودلاواو بە بەزەییە.

قۆناغەكانی ئافەراندنی مرۆڤ:

﴿ ٧: الذي أحسن كل شئ خلقه ﴾ ئەوخوایە هەموو شتێكی دروستكراوی خۆی، بەچاكی وڕێك وپێكی دروستكردووە، واتە: هەموو شتێك لە جێگەی شیاوی خۆیدا فەراهەمی هێناوە ﴿ وبدأ خلق الانسان من طين ﴾ وە دروستكردنی مرۆڤ (ئادەم)ی لە قوڕەوە دەست پێكرد، واتە: بۆ هەوەڵجار باوكی مرۆڤی لە قوڕێك دروستكرد، بەو شێوەیەكە لە گەلێ جێگای تردا باسكراوە ﴿ ٨: ثم جعل نسله من سلالة من ماء مهين ﴾ لەپاشا نەوەكەشی لە پاڵاوتەیەك، لە ئاوێكی بێ‌هێز دروستكرد، واتە: لەپاڵاوتەی ئاوی ژن وپیاو-وەكو لەهێندێ سوورەتی تردا تێپەڕی- بەدیهێنان

﴿ ٩: ثم سواه ونفخ فيه من روحه ﴾ لە پاشا بەژن و بالای ڕێك وپێككرد و هەر لە سکی دایکیا، لە ڕۆحی خۆی گیانی کرد بەبەریا ﴿ وجعل لكم السمع والأبصار والأفئدة ﴾ وە گوێ و چاوو دڵی، واتە: دەزگای هێزی بیستن وبینین وئامێری دڵی بۆداتان ﴿ قليلا ماتشكرون ﴾ کەچی زۆر کەمتان سوپاسگوزاری دەکەن.

قیامەت بە دوور مەزانن:

﴿ ١٠: وقالوا أإذا ضللنا في الأرض ﴾ لەگەڵ ئەو هەموو بەڵگانەدا هێمان ئەو بێباوەڕانە وتیان: ئایا ئەگەر ئێمە مردین و لەناخی زەویدا بزر بووین و تیا چووین و بووینەوە گڵ ﴿ أإنا لفي خلق جديد ﴾ ئایا جارێکی تر سەر لەنوێ دروستدەکرێنەوە،واتە: زیندوو دەبینەوە؟ ﴿ بل هم بلقاء ربهم كافرون ﴾ ئەوان هەر تەنیا ئینکاری ژیانەوە ناکەن، بەڵکو باوەڕیان بە دیدارو خزمەتگەیشتنی پەروەردگاریان نییە، بۆیە پێیان وایە کە هەرگیز زیندوو ناکرێنەوەو بێ حیساب و کیتاب دەبن! ﴿ ١١: قل يتوفاكم ملك الموت الذي وكل بكم ﴾ بەو بێباوەڕانە بڵێ: ئەوفریشتەیەی گیان کێشانتانی پێ سپێرراوە، گیانتان دەکێشێ ودەمرن. ئەم ئایەتە وا ئەگەیەنێت کە فریشتەی گیانکێشان یەك فریشتەبێت، زانایانی (سەلەف)یش دەڵێن! ئەو فریشتەیەش ناوی (عیزرائیل)ـە، کەچی لە سوورەتی (٩٧/٤)، (٢٧/٤٧)، (٦١/٦)وانیشان دەدرێت کە فریشتەی گیانکێشان زۆر بن! جا بۆ ئەمە زانایان دەڵێن لە بنەڕەتدا ئەو فریشتە کە ئەوکارەی پێ سپێراوە تاکە فریشتەیەکە، بەڵام چەند فریشتەیەکی تر لەبەر دەستیدان. ﴿ ثم إلى ربكم ترجعون ﴾ لە پاشان هەر بۆ لای پەروەردگارتان دەگەڕێنەوەو پاداش و تۆڵە وەردەگرن.

حاڵی بەدحاڵی موشریکان:

﴿ ١٢: ولو ترى إذ المجرمون ناكسوا رؤوسهم عند ربهم ﴾ لە ڕۆژی قیامەتدا،ئەر ببینی کاتێ تاوانبارەکان لە لای پەروەردگاری خۆیان،سەریان شۆڕکردووە لە خەجاڵەتیدا ﴿ ربنا أبصرنا وسمعنا ﴾ بەزەلیلی ئەڵێن: پەروەردگارمان! ئەوەی بەڵێنت پێدا بووین وا ئێستا بە چاوی خۆمان بینیمان و بەگوێی خۆمان بیستمان ﴿ فارجعنا نعمل صالحا ﴾ پەشیمانین، دە بمانگێڕەوە بۆ دونیا، مەرج بێت هەرکاری چاك ئەنجامبدەین ﴿ إنا موقنون ﴾ بەڕاستی ئێمە یەقینمان هەیە،"و ئەزانین کە بەڵێنەکەت ڕاستە. جا هەر ئەم مانا ومەبەستەیە لەسوورەتی (ئەعراف/٥٣) وە لە سوورەتی (مەریەم/٣٨)دا ڕوون کراوەتەوە.

ئەوانە کە سزای قیامەت دەبینن، لەخوا داوای گەڕانەوەی دونیا ئەکەن، هەتا ئەمجارە کارو کردەوەی چاك بکەن،خواش دەفەرموێ: ﴿ ١٣: ولوشئنا لآتينا كل نفس هداها ﴾ ئەر ویستبامان بە زۆر هەموو کەسێك بێنینە سەر ڕێی هیدایەت، ئەوا هەموو کەسێکمان بە زۆر دەهێنایە سەر ڕێی ڕاست و، هیدایەتمان دەدا، دیارە ئەوەش پێچەوانەی ئازادی و، سەربەستییەکە خوا بە مرۆڤی داوە ﴿ ولكن حق القول مني لأملأن جهنم من الجنة والناس أجمعين ﴾ ئەگەر بمان ویستبا ئاوامان دەکرد، بەڵام گفتەکە لەمنەوە سابت بووە کە: دەبێ دۆزەخ پڕبکەم لە جننی ولە ئادەمی، هەموو لەبەر زانینمان بەوەی کە ڕێگەی چەوت و گومرایی هەڵدەبژێرن و، هیچ بەڵگەو نیشانەو ئامۆژگارییەك کاریان تێ ناکات. سوورەتی (یونس/٩٩) ئەو ڕاستییە دوویات دەکاتەوە و دەسەلمێنێت. ﴿ ١٤: فذوقوا بما نسيتم لقاء يومكم هذا ﴾ جا(پێیان دەڵێین): ئەمڕۆ ئێوە ئەم سزایە بچێژن لەبەر ئەوەی کە گەیشتن ولیقای ئەمڕۆکەتان لەبیر کرد ﴿ إنا نسيناكم ﴾ دڵنیابن کە ئێمەش ئێوەمان لەبیر کرد لەناو سزادا ﴿ وذوقوا عذاب الخلد بما كنتم تعلمون ﴾ وە ئیدی سزای هەتا هەتایی و نەبڕاوە بچێژن بە هۆی کارو کردەوەکانتانەوە.

مرۆڤی بە بڕوا هەرکە ئایەتی خوایان وەبیر هێنایەوە، بەسەجدە دەکەوێتە عەرزێ:

﴿ ١٥: إنما يؤمن بآياتنا الذين إذا ذكروا بها خروا سجدا ﴾ بەڕاستی هەر ئەوانە بڕوا بەئایەتەکانمان دەکەن کە کاتێ ئامۆژگارییان پێدەکرێن، شۆڕدەبنەوە سەر زەوی بە کڕنووش بردن، واتە: خۆیان ئامادەیییەکی باشیان تێدایەو، هەوڵیش دەدەن لێیان تێ بگەن ﴿ وسبحوا بحمد ربهم ﴾ تەسبیحی دەکەن لە هەرشتێك کە لایقی نەبێ، هاوڕێ لە گەڵ سوپاسکردنی پەروەردگاریاندا ﴿ وهم لا يستكبرون ﴾ وبە هیچ شێوەیەکیش فیزو تەکەببور ناکەن و، خۆیان بەزل دانانێن،لە عیبادەت بۆی،بە پێچەوانەی ئەوانەی تەکەببور دەکەن، لەجێگایەکی تردا خوا دەفەرموێ: (إن الذين يستكبرون عن عبادتي سيدخلون جهنم داخرين) (٦٠/٤٠). ﴿ ١٦: تتجافى جنوبهم عن المضاجع ﴾ کەلەکەو تەنیشتیان،بەجێونوێن ەکانیانەوە دوورە، واتە: لەبەر عیبادەت وشەونوێژ،سەرلەسەرین نانێن و خەویان نییە ﴿ يدعون ربهم خوفا وطمعا ﴾ بەترس و بە ئومێدەوە پەروەردگاری خۆیان دەپەرستن، واتە: نوێژی شەودەکەن، بەترس لە سزای خواو،بە ئومێدبە ڕەحمەتی وبەزەیی. (مەعاز) دەڵێ: گوتم بەپێغەمبەرﷺ کارێکم فێرکە بمباتە بەهەشتەوە!

فەرمووی: بەتـاك و تەنیا خوا بپەرستەو، هاوەڵی بۆ دانەنێیت، نوێژ بکەو زەکات بدەو، ڕۆژو بگرەو حەجی کەعبە بکە، پاشان هەوڵبدە لەم ڕێگانەشەوە بەردەوام کاری چاکەبکە: ڕۆژووبگرە، چوونکە ڕۆژوو قەڵغانە، خێرو سەدەقە گوناح وتاوان دەسڕێتەوە، شەونوێژ لە ناو جەرگەی شەودا، پاشان ئایەتی: (تتجافى جنوبهم عن المضاجع) هەتا(جزاء بما كانوا يعملون) ی خوێندەوە. ﴿ ومما رزقناهم ينفقون ﴾ و لەو ڕزق و ڕۆزییەی پێمان بەخشیون، لە ڕێگای خوادا(لە جیهاددا) دەبەخشن ﴿ ١٧: فلا تعلم نفس ماأخفى لهم من قرة أعين ﴾ ئیتر هیچ کەسێك نازانێ چ پاداشتێکی گرنگیان بۆ داشاراوە لە هۆیەکانیخۆش وشادی چاوان ودڵئارامی ﴿ جزاء بما كانوا يعملون ﴾ لە پاداشی ئەو کارانەدا ئەنجامیانداون و، خۆیانیان بۆ ماندووکردووە.

بڕوادارو لادەر وەک یەک نین:

﴿ ١٨: أفمن كان مؤمنا كمن كان فاسقا ﴾ ئایا ئەوکەسەی بڕوای هێناوە وەك ئەوکەسە وایە کە لە ئیمان دەرچووە! ﴿ لا يستوون ﴾ بێگومان هەرگیز ئەو دووانە چوونیەك نین ﴿ أما الذين امنوا وعملوا الصالحات ﴾ ئەوانەی بە باوەڕبوون وکارەچاکە کانیان کرد ﴿ فلهم جنات المأوى ﴾ ئەنواو شوێنیان چەند باخێکیبەهەشتی هەمیشەییە ﴿ نزلا بما كانوا يعملون ﴾ لەو بەهەشتەدا دادەبەزن و دەبنە میوان لەبەرامبەر ئەو کارانەوە کردوویانە ﴿ ٢٠: وأما الذين فسقوا فمأواهم النار ﴾ ئەوانەش لە ئیمان دەرچوون، جێ وماوایان ئاگرە ﴿ كلما أرادوا أن يخرجوا منها ﴾ هەر کات بخوازن لەوئاگرە دەرچن وبڕۆنە دەرەوە بەهەر شێوەیەك کە عەقڵیان بیبڕێ ﴿ أعيدوا فيها ﴾ ئەیانگێڕنەوە ناوئاگرەکە ﴿ وقيل ذوقوا عذاب النار الذي كنتم به تكذبون ﴾ وپێیان ئەوترێ: دەبچێژن سزای ئاگرێك کەئێوە نکوولیتان ئەکردو بڕواتان پێینەبوو ﴿ ٢١: ولنذيقنهم من العذاب الأدنى دون العذاب الأكبر ﴾ وە دەبێ لە دونیا سزایان پێبچێژین (بەقات و قڕی وبەڵا)، پێش سزا گەورەکەی ڕۆژیقیامەت ﴿ لعلهم يرجعون ﴾ بەشکوم بگەڕێنەوە لە لادان لەکوفرو بێباوەڕی ﴿ ٢٢: ومن أظلم ممن ذكر بآيات ربه ﴾ کێ لەوکەسە ستەمکار ترە کە بەئایەتەکانی پەروەردگاری ئامۆژگاری دەکرێت ﴿ ثم أعرض عنها ﴾ کەچی ڕوویان لێوەرچەرخێنێت؟ ﴿ إنا من المجرمين منتقمون ﴾ ئەوانە تاوانبارن، بەڕاستی ئێمەش تۆڵە لە تاوانباران ئەسێنین، ئایەتی٥٧/ سوورەتی (الكهف) هەر بۆ پشتگیری ئەم مەبەستەیە.

کتێبی مووساو ڕێبەری بەنی ئیسرائیل:

﴿ ٢٣: ولقد آتينا موسى الكتاب ﴾ بەڕاستی ئێمە کتێبی تەوراتمان بەمووسا دا ﴿ فلا تكن فی مرية من لقائه ﴾ جا تۆش ئەی موحەممەد ﷺ هیچ گومانت نەبێ ودوودڵ مەبە لەدیداری مووساو، لەوەش

وَلَوْ تَرَىٰٓ إِذِ ٱلْمُجْرِمُونَ نَاكِسُوا۟ رُءُوسِهِمْ عِندَ رَبِّهِمْ رَبَّنَآ أَبْصَرْنَا وَسَمِعْنَا فَٱرْجِعْنَا نَعْمَلْ صَٰلِحًا إِنَّا مُوقِنُونَ ﴿١٢﴾ وَلَوْ شِئْنَا لَءَاتَيْنَا كُلَّ نَفْسٍ هُدَىٰهَا وَلَٰكِنْ حَقَّ ٱلْقَوْلُ مِنِّى لَأَمْلَأَنَّ جَهَنَّمَ مِنَ ٱلْجِنَّةِ وَٱلنَّاسِ أَجْمَعِينَ ﴿١٣﴾ فَذُوقُوا۟ بِمَا نَسِيتُمْ لِقَآءَ يَوْمِكُمْ هَٰذَآ إِنَّا نَسِينَٰكُمْ وَذُوقُوا۟ عَذَابَ ٱلْخُلْدِ بِمَا كُنتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿١٤﴾ إِنَّمَا يُؤْمِنُ بِـَٔايَٰتِنَا ٱلَّذِينَ إِذَا ذُكِّرُوا۟ بِهَا خَرُّوا۟ سُجَّدًا وَسَبَّحُوا۟ بِحَمْدِ رَبِّهِمْ وَهُمْ لَا يَسْتَكْبِرُونَ ۩ ﴿١٥﴾ تَتَجَافَىٰ جُنُوبُهُمْ عَنِ ٱلْمَضَاجِعِ يَدْعُونَ رَبَّهُمْ خَوْفًا وَطَمَعًا وَمِمَّا رَزَقْنَٰهُمْ يُنفِقُونَ ﴿١٦﴾ فَلَا تَعْلَمُ نَفْسٌ مَّآ أُخْفِىَ لَهُم مِّن قُرَّةِ أَعْيُنٍ جَزَآءًۢ بِمَا كَانُوا۟ يَعْمَلُونَ ﴿١٧﴾ أَفَمَن كَانَ مُؤْمِنًا كَمَن كَانَ فَاسِقًا ۚ لَّا يَسْتَوُۥنَ ﴿١٨﴾ أَمَّا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ وَعَمِلُوا۟ ٱلصَّٰلِحَٰتِ فَلَهُمْ جَنَّٰتُ ٱلْمَأْوَىٰ نُزُلًۢا بِمَا كَانُوا۟ يَعْمَلُونَ ﴿١٩﴾ وَأَمَّا ٱلَّذِينَ فَسَقُوا۟ فَمَأْوَىٰهُمُ ٱلنَّارُ ۖ كُلَّمَآ أَرَادُوٓا۟ أَن يَخْرُجُوا۟ مِنْهَآ أُعِيدُوا۟ فِيهَا وَقِيلَ لَهُمْ ذُوقُوا۟ عَذَابَ ٱلنَّارِ ٱلَّذِى كُنتُم بِهِۦ تُكَذِّبُونَ ﴿٢٠﴾

کە تەورات لەلایەن ئێمەوە بەخشراوە بەو ﴿ وجعلناه هدى لبني إسرائيل ﴾ کردیشمانە ڕێنیشاندەر بۆ نەوەکانی یەعقووب ﴿ ٢٤: وجعلنا منهم أئمة يهدون بأمرنا لما صبروا ﴾ وچەند کەسێکمان لێکردنە سەرکردەو پێشەوا، چونکە لە ئایندەدا –بە فەرمانی خۆمان– ڕێنموونی خەڵکیان دەکردو، سەبرو ئارامیان گرت وشانیان دایە بەرئەو ئەزیەت وئازارە هاتە ڕێگەیان ﴿ وكانوا باياتنا يوقنون ﴾ وە یەقینیشیان بەئایەتەکانی ئێمە هەبوو ﴿ ٢٥: إن ربک هو يفصل بينهم يوم القيامة فيماكانوا فيه يختلفون ﴾ و پەروەردگاری تۆ لەڕۆژی قیامەتدا بۆخۆی، لەیەکیان دەکاتەوە لەوەی مشت ومڕیان تێیدا هەبوو، لە کارو باری ئایین، بە حوکم وبڕیاردان لەنێوانیاندا، ئەوکات چاك وخراپ، ڕاست وناڕاست ڕوون ئەبێتەوە.

چەند بەڵگەیەک لەسەر دەسەڵاتی خوا:

﴿ ٢٦: أولم يهد لهم كم أهلكنا من قبلهم من القرون ﴾ ئایا

بۆیان روون نەبۆتەوە، کە چەند خەڵکمان لەپێشیانەوە لەناوبردووە؟ ئەبوو پەندیان لێوەرگرتایە ﴿ یمشون فی مساکنهم ﴾ لە کاتێکدا ئەمان(قورەیش) بەناوخانووە وێرانەکانیاندا دەڕۆشتن و دەگەڕان؟! ﴿ إن فی ذلک لآیات ﴾ بەڕاستی ئا لەو دیاردانەدا گەلێ بەڵگەی زۆربەهێز هەیە بۆ دەسەڵاتی ئێمە ﴿ أفلا یسمعون ﴾ دەئایا

وَلَنُذِيقَنَّهُم مِّنَ ٱلْعَذَابِ ٱلْأَدْنَىٰ دُونَ ٱلْعَذَابِ ٱلْأَكْبَرِ لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ ﴿٢١﴾ وَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّن ذُكِّرَ بِـَٔايَٰتِ رَبِّهِۦ ثُمَّ أَعْرَضَ عَنْهَآ ۚ إِنَّا مِنَ ٱلْمُجْرِمِينَ مُنتَقِمُونَ ﴿٢٢﴾ وَلَقَدْ ءَاتَيْنَا مُوسَى ٱلْكِتَٰبَ فَلَا تَكُن فِى مِرْيَةٍ مِّن لِّقَآئِهِۦ ۖ وَجَعَلْنَٰهُ هُدًى لِّبَنِىٓ إِسْرَٰٓءِيلَ ﴿٢٣﴾ وَجَعَلْنَا مِنْهُمْ أَئِمَّةً يَهْدُونَ بِأَمْرِنَا لَمَّا صَبَرُوا۟ ۖ وَكَانُوا۟ بِـَٔايَٰتِنَا يُوقِنُونَ ﴿٢٤﴾ إِنَّ رَبَّكَ هُوَ يَفْصِلُ بَيْنَهُمْ يَوْمَ ٱلْقِيَٰمَةِ فِيمَا كَانُوا۟ فِيهِ يَخْتَلِفُونَ ﴿٢٥﴾ أَوَلَمْ يَهْدِ لَهُمْ كَمْ أَهْلَكْنَا مِن قَبْلِهِم مِّنَ ٱلْقُرُونِ يَمْشُونَ فِى مَسَٰكِنِهِمْ ۚ إِنَّ فِى ذَٰلِكَ لَـَٔايَٰتٍ ۖ أَفَلَا يَسْمَعُونَ ﴿٢٦﴾ أَوَلَمْ يَرَوْا۟ أَنَّا نَسُوقُ ٱلْمَآءَ إِلَى ٱلْأَرْضِ ٱلْجُرُزِ فَنُخْرِجُ بِهِۦ زَرْعًا تَأْكُلُ مِنْهُ أَنْعَٰمُهُمْ وَأَنفُسُهُمْ ۖ أَفَلَا يُبْصِرُونَ ﴿٢٧﴾ وَيَقُولُونَ مَتَىٰ هَٰذَا ٱلْفَتْحُ إِن كُنتُمْ صَٰدِقِينَ ﴿٢٨﴾ قُلْ يَوْمَ ٱلْفَتْحِ لَا يَنفَعُ ٱلَّذِينَ كَفَرُوٓا۟ إِيمَٰنُهُمْ وَلَا هُمْ يُنظَرُونَ ﴿٢٩﴾ فَأَعْرِضْ عَنْهُمْ وَٱنتَظِرْ إِنَّهُم مُّنتَظِرُونَ ﴿٣٠﴾

سُورَةُ الأَحْزَابِ

نابیسن؟ ﴿ ٢٧: أولم یروا أنا نسوق الماء إلی الأرض الجرز ﴾ ئایا نەیان بینیوە کە ئێمە بۆ زەویی کراڵ و وشك ومردووو بێگیان، ئاو دەنێرین؟ ﴿ فنخرج به زرعا تأکل منه أنعامهم وأنفسهم ﴾ ئینجائێمەش بەوئاوە جۆراوجۆری رووەك وگژوگیاو مەزراو بەروبوو دەڕوێنین، مەڕوماڵاتەکانیان و، خۆیانیش لێی دەخۆن ﴿ أفلا یبصرون ﴾ دە ئایا نابینن؟. پەلەکردنی کافران بۆ سزاو وەڵامەکەیان:

﴿ ٢٨: ویقولون متی هذا الفتح إن کنتم صادقین ﴾ بێباوەڕەکان بەلاقرتی و گاڵتەوە دەیانوت: ئەگەر ئێوە راست ئەکەن، ئەم داوەری و بڕیاردانە لە نێوانماندا کەی دەبێت؟! ﴿ ٢٩: قل یوم الفتح لا ینفع الذین کفروا إیمانهم ﴾ پێیان بڵێ: رۆژی داوەری و بڕیاردان، باوەڕیشهێنان سوود نابەخشێ بەکافرو بێباوەڕان، دیارە ئەو رۆژە رۆژی قیامەتە، مەبەست برانەوەی کێشەکان وداوەری نێوانیانە، جائەو رۆژە موسڵمانان یارمەتی دەدرێن وزاڵ دەبن. ﴿ ولاهم ینظرون ﴾ مۆڵەتیش نادرێن بە پەشیمان بوونەوە و بیانوو هێنانەوە ﴿ ٣٠: فأعرض عنهم ﴾ جاکەوایە تۆ روویان لێ وەرگێڕەو وازیان لێبێنە ﴿ وانتظر إنهم منتظرون ﴾ وچاوەڕوانی سەرکەوتن بە بزانە چییان بەسەردێت، دیارە ئەوانیش چاوەڕوان چیتووشی تۆ ببێت، تادەرکەوێ کێ ئەیباتەوە؟ بەڵێ..لەچەند شوێنێکی تردا ئەم ماناو مەبەستەیە هاتووە، وەك سوورەتی (٥٢/٣٠– ٣١) وە سوورەتی (٦/١٥٨)و.. هتد.

کۆتایی تەفسیری سوورەتی (سەجدە)هات، لەتەك سوپاسی زۆریشمان بۆخوای دلۆڤان ولەکارزان.

سوورەتی (ئەحزاب)ـە

مەدەنییەو (٣٧) ئایەتە

بەناوی خوای بەخشندەی میهرەبان

ئەم سوورەتەش وەك سوورەتە مەدەنییەکانی تر، چەمکێکی یاسای کۆمەڵ وکۆمەڵگەی ئیسلامی دەردەخات، ژیانی تاك و، ژیانی کۆمەڵ وتێکڕای موسڵمانان، بەتایبەتی کاروباری خێزان و ئوسرە دەخاتەروو.. تا ببێتە دەسەبەری ژیانێکی سەرفرازیی و، سەربڵوندیکۆمەڵگەکە، هاوکات لەگەڵ هەڵوەشاندنەوەی هەندێ باوونەریتی جاهیلییەت و نەفامی پێش ئیسلام، وەکو باوی بەکوڕ کردن (تەبەننی)، ئینجا باسی (ظیهار) و قایەلبوونیان بەدوودڵ بۆتەنها مرۆڤێك! وە هەروەها لەخووە پیس ونەگریسەکانی تری کۆمەڵگەی نەفامی پاکژوخاوێنیدەکاتەوە، دەیشتوانین باسە گرنگەکانی ئەم سوورەتە لەم سێ خاڵەدا کورت بکەینەوە:

یەکەم: ئاراستەو بەکار هێنانی ئەدەب و وێڵی ئیسلامی لە تەواوی کارو باردا بۆنموونە:. لەبەشێکی ئاراستەوئەدەب و وێڵی ئیسلامییە: ئەدەب و وێڵی شادی و زەماوەند گێڕان ووەلیمە، خۆ داپۆشین وجل وبەرگی ئیسلامی و، خۆ دەرنەخستن بەڕوو تی وبێ حیجابی. شێوەی مامەڵەکردن لەگەڵ پەیامبەردا ﷺ ئەمانەو چەندین ئەحکامی تری کۆمەڵایەتی، وەکو حوکمی(ظیهار)و، هەڵوەشاندنەوەی یاسای بەکوڕکردن ومیراتیی و، رێپێدان بۆمارەکردنی ژنی بەکوڕکراوو، حیکمەت لەفرەژنی پەیامبەرداو ﷺ، دروودوسەڵاوات ناردن بۆ سەرگیانی پاکی، باسێکی شەڕەکانی خەندەق وگروپەکان لەگەڵ باسکردنی شێوەی کۆبوونەوەو پەلاماری دڕندانەیان بۆسەر موسڵمانەکان ودەرخستنی نیازو مەبەستی گڵاوی دووڕووەکان و، پەشیمان کردنەوەی خەڵکێکی زۆر لەسەنگەری جیهادوتێکۆشان.. مافی خۆیەتی کەئەگەر سوورەتەکە لەسەرەتاو

کۆتاییـدا بـە درێژە لـە کاری گەنـدەڵی دووڕووەکان بدوێ، هەتا پەردەی خیانەتەکانیان بۆ هەمووکەسێك لادا.. لەتەك باسێکی جەنگی (بەنی قورەیزە)و هەڵوەشـاندنەوەی پەیماننامەکە لەلایەن جوولەکەکانەوە.

دووەم: بڕیارو فەرمانەکانی‌خوا.

سێیەم: (بەنی قورەیزە)و گرووپ وحیزبەکان.

بۆ دینی خوا کۆڵنەدەربە:

﴿ بسم الله الرحمن الرحیم * ١: یاأیهاالنبی اتـق الله ﴾ ئەی پەیامبـەر ﷺ! بەردەوامبە لە سـەر ترسـی خـودا. پیاوچاکێك لەپێناسـەی تەقـوادا دەڵێ: تەقـوا ئەوەیـە هەتادەگەیتە نووری خـوا گوێڕایەڵ و بەرفەرمان بی و، هیوات بە پاداشـتی فراوانی خواهەبێ، وە هەرلەبەر رووناکی (نووری)خوادا لەتاوان وتاوانکاری دوورەوەکەوی و، بەردەوامیش ترسـی سـزاو تۆڵـەی خوات ببێ ﴿ ولا تطع الکافرین والمنافقین ﴾ وەهەرگیز لەبێباوەڕو دووڕووەکان گوێڕایەڵی مەکە ﴿ إن الله کان علیما حکیما ﴾چونکە خوا هەمیشە زانایەکی دانایە، واتە:زانایە بە هەموو شت و زانینی ئەو دەوری هەمووشتێکی داوە، دانایە لەوتارو کرداریداو هەموو وتارو کرداری لەجێـی خۆی دادەنێ،دەی کەوایە هەر گوێڕایەڵی خوا بکە ﴿ ٢: واتبـع ما یوحی إلیک من ربک ﴾ و شـوێنی ئەو بڕیارو فەرمانە بکەوە لەلایەن پەروەردگارتەوە وەحیت بۆدەکرێ ﴿ إن الله کان بما تعملون خبیرا ﴾ چونکە بەڕاسـتی خوا بـەردەوام بەو کاروکردەوە ئێـوە ئەنجامی دەدەن بـە ئاگایەو، هەر بەپێـی ئەوەیش پاداش وتۆڵەتـان دەدا ﴿ ٣: وتـوکل علـی الله ﴾ و لە تـەواوی ئیش و کارەکانیشـتدا تەنها پشت بە خوا ببەستە ﴿ وکفی بالله وکیلا ﴾ ودیارەخواش بۆ چاودێرو بریکارو پشتیوانی بەسە.

(ئیبن جەریر)و(ترمزی) ئەڵێن: دووڕووەکان گوتیان: پێغەمبەر دوو دڵی هەیە! جابۆ وەڵامی ئەو بۆچوونەیە خوا فەرمووی: ﴿ ماجعل الله لرجـل من قلبین فی جوفه ﴾ خوا لـە ناوهەناوو دەروونی هیچ مرۆڤێکـدا دوودڵی دانەناوە، کەوایە نابێ دووبیرو باوەڕیش لە تاکە دڵێکدا جێی‌بکرێتەوە.

هەڵوەشاندنەوەی باوی بەکوڕ کردن (تەبەننی!):

﴿ ٤: وما جعل أزواجکم اللائی تظاهرون منهن أمهاتکم ﴾ ژنانی هاوسەریشـتان کە ئێوە دەیانکەنە دایکی خۆتان و، پێیان دەڵێن: پشـتی ئێوە وەك پشتی دایکم وایە و لەجێی‌دایکمانن، هەرگیز بەو قسـانە نابنە دایکتان، واتە: تەنیا بە وتنی ڕسـتەی (وەك دایکم وایتـە لە حەرامیدا) نابنە دایکتان، بەڵکو ئەوە هەر قسـەیەکەو، خۆتان هەڵتـان بەستووە، بەڵێ.. لەسەردەمی نەفامیدا هەر کەسێك بەژنەکەی خۆی گوتبا: تۆ وەك دایکم وایتە، بەوقسەیە لێی حەرام دەبوو! ئیسلام هات و ئەوەی هەڵوەشاندەوەو ئەحکامی بۆ ئەو وتەیە دانـا، ئایەتی: (ماهن أمهاتهـم إن أمهاتهم إلا اللائی ولدنهم...)

بِسۡمِ ٱللَّهِ ٱلرَّحۡمَٰنِ ٱلرَّحِيمِ
يَٰٓأَيُّهَا ٱلنَّبِيُّ ٱتَّقِ ٱللَّهَ وَلَا تُطِعِ ٱلۡكَٰفِرِينَ وَٱلۡمُنَٰفِقِينَۚ إِنَّ ٱللَّهَ كَانَ عَلِيمًا حَكِيمٗا ١ وَٱتَّبِعۡ مَا يُوحَىٰٓ إِلَيۡكَ مِن رَّبِّكَۚ إِنَّ ٱللَّهَ كَانَ بِمَا تَعۡمَلُونَ خَبِيرٗا ٢ وَتَوَكَّلۡ عَلَى ٱللَّهِۚ وَكَفَىٰ بِٱللَّهِ وَكِيلٗا ٣ مَّا جَعَلَ ٱللَّهُ لِرَجُلٖ مِّن قَلۡبَيۡنِ فِي جَوۡفِهِۦۚ وَمَا جَعَلَ أَزۡوَٰجَكُمُ ٱلَّٰٓـِٔي تُظَٰهِرُونَ مِنۡهُنَّ أُمَّهَٰتِكُمۡۚ وَمَا جَعَلَ أَدۡعِيَآءَكُمۡ أَبۡنَآءَكُمۡۚ ذَٰلِكُمۡ قَوۡلُكُم بِأَفۡوَٰهِكُمۡۖ وَٱللَّهُ يَقُولُ ٱلۡحَقَّ وَهُوَ يَهۡدِي ٱلسَّبِيلَ ٤ ٱدۡعُوهُمۡ لِأٓبَآئِهِمۡ هُوَ أَقۡسَطُ عِندَ ٱللَّهِۚ فَإِن لَّمۡ تَعۡلَمُوٓاْ ءَابَآءَهُمۡ فَإِخۡوَٰنُكُمۡ فِي ٱلدِّينِ وَمَوَٰلِيكُمۡۚ وَلَيۡسَ عَلَيۡكُمۡ جُنَاحٞ فِيمَآ أَخۡطَأۡتُم بِهِۦ وَلَٰكِن مَّا تَعَمَّدَتۡ قُلُوبُكُمۡۚ وَكَانَ ٱللَّهُ غَفُورٗا رَّحِيمًا ٥ ٱلنَّبِيُّ أَوۡلَىٰ بِٱلۡمُؤۡمِنِينَ مِنۡ أَنفُسِهِمۡۖ وَأَزۡوَٰجُهُۥٓ أُمَّهَٰتُهُمۡۗ وَأُوْلُواْ ٱلۡأَرۡحَامِ بَعۡضُهُمۡ أَوۡلَىٰ بِبَعۡضٖ فِي كِتَٰبِ ٱللَّهِ مِنَ ٱلۡمُؤۡمِنِينَ وَٱلۡمُهَٰجِرِينَ إِلَّآ أَن تَفۡعَلُوٓاْ إِلَىٰٓ أَوۡلِيَآئِكُم مَّعۡرُوفٗاۚ كَانَ ذَٰلِكَ فِي ٱلۡكِتَٰبِ مَسۡطُورٗا ٦

٢/٥٨پشـتگیری هەرئەم ماناو مەبەسـتە دەکات، لەمە درێژتریش ئەم باسی(ظیهار)ـە لەسـوورەتی (موجادەلە)دا دێت. ﴿ وماجعل أدعیاءکـم أبناءکم ﴾ ئەوانەش کەئێوە داوای بەکوڕبوونیان دەکەن و، بەناوی ئێوەوە بانگ دەکرێن، خوا نەی‌کردوونەتە کوڕی ئێوەو، بەو قسەیە نابنە کوڕتان، بەڵکو هەر شتێکی سەرزارەکی و دەمییە. بەڵێ لەسەردەمی نەفامیدا کوڕی ئەم و ئەویان ئەهێنایە لای خۆیان و حوکمی کوڕی پشتی خۆیانیان دەدایە، تەنانەتی پەیامبەریش ﷺ پێـش ئەوە ببێ بە پەیامبەر(زەیدی کـوڕی حاریس)ـەی کردبووە کوڕی خۆی! ئەوسـا قورئان هات و ئەو باوونەریتە جاهیلییەتەی هەڵوەشـاندەوەو دووپاتیشـی کردەوەو فەرمـووی: ﴿ ذلکم قولکم بأفواهکـم ﴾ ئەوەتان هەر وتەی سـەرزارەکی خۆتانەو هەقیقەتی نییە، ئەگینا ئەوقسـەیە بناغەو ناوەڕۆکێکی نییەو، هەرگیز کوڕی کەسیش نابێ بە کوڕی کەسێکی دیکە، کەسیش نابێ بەباوکی کەس بەقسەیەکی سەرزارەکی، وەك خوا لە سوورەتێکی تردا دەفەرموێ:

(ماكان محمد أبا أحد من رجالكم...) ۳۳/٤۰. (عەبدوڵڵای كوڕی عومەر)دەڵێ: ئێمە (زەیدی كوڕی حاریس)مان هەر بە نێوی (زەیدی كوڕی موحەممەد)ەوە بانگدەكرد، هەتا ئایەتی: (أدعوهم لآبائهم..) هاتە خوارێ. (فتح الباري: ۸/۳۷۷، موسلیم:٤/۱۸۸٤) ﴿ والله يقول الحق ﴾ خواش هەمیشە هەر وتەی ڕاست و دروست ئەڵێ وچی هەقە ئەوە بەیان دەكا ﴿ وهو يهدي السبيل ﴾ هەر ئەویشە بەندەكانی خۆی ڕێنوێن دەكا بۆ ڕێی ڕاست، جا كەواتە تۆش ئەی موسڵمان! تەنها گوێڕایەڵی ئەوبە ﴿ ٥: أدعوهم لآبائهم هو أقسط عند الله ﴾ هەر بەناوی باوكی خۆیانەوە بانگیان بكەن و نێویان بەرن، واتە: مەڵێن: (زەیدی كوڕی موحەممەد)، بەڵكو بڵێن: (زەیدی كوڕی حاریس)ە، چونكە لای خوا هەر ئەوە پەسەند ودادگەرانەیە ﴿ فإن لم تعلموا آباءهم ﴾ خۆ ئەگەر باوكیشیانتان نەدەزانی هەتا بە ناوی باوكیانەوە بانگیان بكەن ﴿ فإخوانكم في الدين ومواليكم ﴾ ئەوە برای ئایینی و دۆستانن، ئەگەر موسڵمان بن، وە خۆشەویست و مەولاتان، واتە: پاش ئازادبوونی لە كۆیلەیی دەبێ بڵێن: فلانەكەسی مەولام!، بۆیە بۆ دوایی پەیامبەر ﷺ بە زەیدی دەگوت: تۆ براو مەولای ئێمەی: (أنت أخونا ومولانا) (فتح الباري: ۷/٥۷۰). ﴿ وليس عليكم جناح فيما أخطأتم به ﴾ خۆ ئەگەر بەهەڵە جارێكیش بانگتان لێ كردبن، زمانتان وا ڕاهاتبێ، ئەوە هیچ قەیناكاو گوناهێكتان ناگات لەو هەڵەدا ﴿ ولكن ما تعمدت قلوبكم ﴾ بەڵكو گوناح لەوەدایە كە ئەگەر بەدڵەوەو بەدەست ئەنقەست ئەو كارەبكەن و نێویان بەرن بەغەیری باوكیان. ﴿ وكان الله غفورا رحيما ﴾ خواش هەمیشەگوناح پۆشە، دلۆڤان و میهرەبانە.

پێغەمبەر بۆ موسڵمانان لەخۆیان فەرزترەو، هاوسەرەكانیشی دایكیانن:

﴿ ٦: النبي أولى بالمؤمنين من أنفسهم ﴾ پەیامبەر ﷺ بە بڕواداران لە خودی خۆیانیش لە پێشترە، لە هەموو كارو بارێكی دین ودونیادا، وەهەرگیز پێی خۆش نەبووە موسڵمانان تووشی هیچ جۆرە بەڵاو نەهامەتێك ببن، هەموو كاتیش هەوڵیداوە بەرەو خێرو چاكە بچن وخۆی بەبرایان داناوە، دیارە كەدەبێ موسڵمانانیش هەرئەو بڕیار وحوكمیان بۆ بدا و، هەر قسەی ئەویش ببیسن، وەك خۆی لە فەرموودەیەكدا دەفەرموێ: ((أنا أولى بكل مؤمن من نفسه، فأيما رجل مات وترك دَيْنا فإليّ، ومن ترك مالا فلورثته)). واتە: من بە خودی موسڵمانانەوە لە خۆیان بۆ خۆیان نزیكترم، جا هەركەسێ بەقەرزاری مرد، قەرزەكەی لەسەر منە و، من دەیبژێرم، هەركەسێكیش مردو ماڵ وسامانی لێبەجێما، ئەوەبۆمیراتبەرانی خۆی دەبێ. ئەم فەرموودەیە باشترین بەڵگەو نیشانەی دڵسۆزی ئەو پێغەمبەرە ﷺ نیشان دەدات بەرامبەر بە ئوممەتەكەی. پێشەوا (ئەحمەد)و (ئەبوو داوود) ڕیوایەتیان كردووە. ﴿ وأزواجه أمهاتهم ﴾ و ژنەكانیشی دایكیانن، پێویستە وەك دایكی خۆیان ڕێز و حورمەتیان لێبنێن. واتە: لە ڕێزگرتن و حەرامی مارەكردونیاندا وەك دایكیانن، بەڵام لەتەماشاكردن و خەڵوەت و..هتد دەبێ وەك ژنانیتر مامەڵەیان لەگەڵبكرێت ﴿ وأولوا الأرحام بعضهم أولى ببعض في كتاب الله من المؤمنين والمهاجرين ﴾ و لەكتێبی خوادا (لوح المحفوظ)، وا نووسراوە كە میراتی هێندێ لەهێندێ بەهۆی خزمایەتی نەسەبی، لەخەڵكانی تری نێو بڕواداران و كۆچكەران لەپێشترە، بەڵێ.. لە سەرەتای ئیسلامەوە بە هاوپەیمانی و بە موسڵمانەتی و بڕوابوون بەدینی خوا، میراتیان لەیەكتر دەبرد، جا لەدواییدا لەناو موسڵماناندا ئەوحوكمەیە -وەكو(ئیبن عەبباس) دەڵێ- هەڵوەشایەوەو چوویەوە سەرباری واقیعی خۆی. ﴿ إلا أن تفعلوا إلى أوليائكم معروفا ﴾ سا مەگەر لەگەڵ خزم ودۆستاندا پیاوەتی وچاكەیەك بكەن و شتێكیان بدەنێ ﴿ كان ذلك في الكتاب مسطورا ﴾ میرات بردنی خزمان لە یەكترو میرات نەبردنی كافر لەموسڵمان، ئەمە لەقورئانی پیرۆزدا تۆمارەو نووسراوەو دەبێ كاری پێبكرێ.

خوا پەیمانی لە پێغەمبەران سەند:

﴿ ۷: وإذ أخذنا من النبيين ميثاقهم ﴾ ئەو كاتە وەبیر بێنە كە ئێمە پەیمانمان لەپێغەمبەرانی پێشتۆ وەرگرت كە: هەڵسن بەئەركی سەرشانی خۆیان و بە باشی بەرنامەكەی خوا ڕابگەیەنن ﴿ ومنك ومن نوح وإبراهيم وموسى وعيسى ابن مريم ﴾ و بەتایبەتی لەتۆ - ئەی موحەممەد ﷺ! - و لە (نووح و ئیبراهیم و موساو عیسای كوڕی مەریەم - سڵاویان لە سەر بێت) ﴿ وأخذنا منهم ميثاقا غليظا ﴾ و بۆ ئەمەش پەیمانێكی بتەوو توندو مەحكەممان لێ وەرگرتن، دیارە پەیمانی پێغەمبەران لەپەیمانی خەڵكانیتر گرنگترە، هەر بۆیە لەم ئایەتانەشدا: (وإذ أخذ الله ميثاق النبيين لما آتيتكم من كتاب وحكمه ثم جاءكم رسول مصدق لما معكم لتؤمنن به ولتنصرنه..) ۳/۸۱، (شرع لكم من الدين ما وصى بة نوحا والذي أوحينا إليك وما وصينا به إبراهيم وموسى وعيسى أن أقيموا الدين ولا تتفرقوا فيه..) ٤۲/۱۳ ئەو ماناو مەبەستە دوویاتكراوەتەوە ﴿ ۸: ليسأل الصادقين عن صدقهم ﴾ تا خوا لەڕۆژی قیامەتدا لە ڕاستگۆیی ڕاستگۆیان (واتە: پێغەمبەران)بپرسێت: سەبارەت بەگەیاندنی

پەیامەکەیان و وەڵامدانەوەی گەلەکەیان بۆیان، ئەوجا پاداشـیان بداتەوە لەسەر ئیمان و بڕواکەیان ﴿ وأعد للكافرين عذابا أليما ﴾ و بۆ خوانەناس وبێ بڕوایانیش، سزایەکی بەئێشی ئامادە کردووە.

جەنگەکەی خەندەق:

ئینجـا دەچێتە سـەر باسـی جەنگـی چـاڵ (خندق–ئەحزاب) ودەفەرموێ: ﴿ ٩: يا أيهـا الذين آمنوا اذكروا نعمة الله عليكم ﴾ ئـەی گەلی خاوەن بـاوەڕ! بەردەوام یادی نیعمەت و بەخششـی خـوا بکەنەوە بەسـەرتانەوە ﴿ إذ جاءتكم جنـود ﴾ ئەوددەمە کە لەشـکرێکی فرەگەورە هاتە سەرتان، واتە: لەڕۆژی (خەندەق)دا، کـە لەناو تیرەکانی عـەرەب وجوولەکەدا(١٢) هـەزار جەنگاوەر ئامادە کرابوو، جاکاتێ ئەو دەنگ وباسـە گەیشـتە پەیامبەر ﷺ، ئەویش خێرا مەشـوەرەتی لەگەڵ هاوەڵانکرد چیبکەن باشە! جا لەسەر ڕاو بۆ چوونی (سەلمان)ی فارسی –کەشارەزایی لەنەخشەو پلانی فارسـەکان هەبوو– سەربازگەیەکیان دروستکردوچاڵێکیان لەنێوانیانـدا لێـدا، ئەوجار (سـێ هەزار) سـەربازی موسـڵمان کۆبوویەوەو ڕووبەڕووی ئەو لەشکرە دوازدە هەزار کەسەیە وەستان و، موسـڵمانەکان ترسـی تێکشـانیان لێنیشـت و، هەزارو یەك حیسابیان بۆ ئەنجامی خۆیان و جەنگەکە دەکرد ﴿ فأرسلنا عليهم ريحا وجنودا لم تروها ﴾ ئەوسـا ئێمەیش لەوکاتە زۆر ترسـناکەدا (با)یەکی زۆر توندو ساردمان ناردە سەریان، هاوڕێ لەگەڵ کۆمەڵێ سەربازی فریشتەدا کە ئێوە نەتاندیتن، دەرەنجام هەرچی چادرو مەنجەڵ و دیزە وگۆزەیان بوو تێکوپێك شکاو سەروخوار بوویەوەو خۆیشـیان بەپەلە هەڵهاتن، ئەمەیە کـە پێغەمبەر ﷺ دەفەرموێ ((نُصِـرتُ بالصَّبـا، وأهلكت عاد بالدَّبـور)) (فتح البـاری/٦٠٤) ﴿ وكان الله بمـا تعملون بصيـرا ﴾ وە خوا هەموو کات بینایە بەو کاروکردەوەیە، ئێوە ئەنجامی ئەدەن، وەکو خەندەق لێدان وددان بەخـۆدا گرتـن و..هتد ﴿ ١٠: إذ جاؤكم من فوقكم ومن أسـفل منكم ﴾ کەدوژمن لەلای سەروو، لەلای خواروتانەوە بۆتان هاتن، واتـە: لـە خۆرهەڵات وخۆرئاوای شـاری (مەدینە)وە هێرشـیان هێنایە سەرتان وئابڵۆقە دران ﴿ و إذ زاغت الابصار ﴾ وئیتر گش چاوێ کلاومۆڵەق بوو و، لە ڕوانینیباری ئاسایی خۆی ﴿ وبلغت القلـوب الحناجر ﴾ وهەموو دڵێکیش لەترسـدا گەیشـتە گەروو، هاوەڵان بەپێغەمبەریان گوت: دۆعایەك هەیە بۆ ئەم سـات وکاتە بیڵێین؟ فەرمووی: بڵێن: ((أللهم اسـتر عوراتنا، وآمن روعاتنا)). ﴿ وتظنـون بالله الظنونا ﴾ و ئێوەش گومانی زۆری جۆراو جۆرتان بە خوا دەبرد!.

ئەزموونکردنی بڕواداران و هەڵوێستی دووڕووەکان:

﴿ ١١: هنالك ابتلى المؤمنون ﴾ لەو جێگاو شوێنەدا بڕوادارەکان کەوتنـە ژێر تاقی کردنـەوە، واتە: ئەو کارەیـە تاقیکردنەوەبوو بۆیان، بۆ ئەوەی مرۆڤی دڵسـۆزو ڕاستگۆو، مرۆی دووڕوو نالەبار

وَإِذْ أَخَذْنَا مِنَ النَّبِيِّينَ مِيثَاقَهُمْ وَمِنكَ وَمِن نُّوحٍ وَإِبْرَاهِيمَ
وَمُوسَىٰ وَعِيسَى ابْنِ مَرْيَمَ ۖ وَأَخَذْنَا مِنْهُم مِّيثَاقًا غَلِيظًا ﴿٧﴾
لِّيَسْأَلَ الصَّادِقِينَ عَن صِدْقِهِمْ ۚ وَأَعَدَّ لِلْكَافِرِينَ عَذَابًا أَلِيمًا
﴿٨﴾ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اذْكُرُوا نِعْمَةَ اللَّهِ عَلَيْكُمْ إِذْ جَاءَتْكُمْ
جُنُودٌ فَأَرْسَلْنَا عَلَيْهِمْ رِيحًا وَجُنُودًا لَّمْ تَرَوْهَا ۚ وَكَانَ اللَّهُ
بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرًا ﴿٩﴾ إِذْ جَاءُوكُم مِّن فَوْقِكُمْ وَمِنْ أَسْفَلَ
مِنكُمْ وَإِذْ زَاغَتِ الْأَبْصَارُ وَبَلَغَتِ الْقُلُوبُ الْحَنَاجِرَ
وَتَظُنُّونَ بِاللَّهِ الظُّنُونَا ﴿١٠﴾ هُنَالِكَ ابْتُلِيَ الْمُؤْمِنُونَ وَزُلْزِلُوا
زِلْزَالًا شَدِيدًا ﴿١١﴾ وَإِذْ يَقُولُ الْمُنَافِقُونَ وَالَّذِينَ فِي قُلُوبِهِم
مَّرَضٌ مَّا وَعَدَنَا اللَّهُ وَرَسُولُهُ إِلَّا غُرُورًا ﴿١٢﴾ وَإِذْ قَالَت طَّائِفَةٌ
مِّنْهُمْ يَا أَهْلَ يَثْرِبَ لَا مُقَامَ لَكُمْ فَارْجِعُوا ۚ وَيَسْتَأْذِنُ فَرِيقٌ
مِّنْهُمُ النَّبِيَّ يَقُولُونَ إِنَّ بُيُوتَنَا عَوْرَةٌ وَمَا هِيَ بِعَوْرَةٍ ۖ إِن يُرِيدُونَ إِلَّا
فِرَارًا ﴿١٣﴾ وَلَوْ دُخِلَتْ عَلَيْهِم مِّنْ أَقْطَارِهَا ثُمَّ سُئِلُوا الْفِتْنَةَ
لَآتَوْهَا وَمَا تَلَبَّثُوا بِهَا إِلَّا يَسِيرًا ﴿١٤﴾ وَلَقَدْ كَانُوا عَاهَدُوا
اللَّهَ مِن قَبْلُ لَا يُوَلُّونَ الْأَدْبَارَ ۚ وَكَانَ عَهْدُ اللَّهِ مَسْئُولًا ﴿١٥﴾

لەیـەك جیاببنەوە ﴿ وزلزلوا زلزالا شـديدا ﴾ وە تەکانێکی زۆر سـەختیان خواردو کەوتنە چرکە چرك و، زۆر بە توندی حاڵیان تێکچوو وکەوتنە وەزعێکـی ناهەموارەوە، واتە: دەتگوت زەوی لەژێر پێیانـەوە دەلەرزێ ودەتەقێتەوە ﴿ ١٢: وإذ يقول المنافقون والذيـن في قلوبهم مـرض ﴾ بیر بێنـە ئەوکاتـەی دووڕووەکان وئەوانەش دڵیان نەخۆش بوو ئەیانوت: ﴿ ماوعدنا الله ورسـوله إلا غـرورا ﴾ ئەو بەڵێنەی خـواو پێغەمبەرەکـەی پێیاندابین بە سەرکەوتن، هەر فریودان ولەخشتەبردن بوو بۆمان! واتە: بەڵێنی بە سـەرکەوتنی بەسـەر (فارس و ڕۆم)دا پێدابین، کەچی وائێستا کەسێك ناتوانێ بەئاسـانی سەرئاوێکیش بکات. (أسباب النزول/ للسیوطی). ﴿ ١٣: وإذ قالت طائفة منهم ﴾ ئەو کاتەش وەبیربێنە کە دەستەیەك لەدووڕوەکان وتیان: ﴿ يا أهل يثرب لا مقام لكم ﴾ ئەی خەڵکی مەدینە! ئەمە جێ وشوێنی مانەوە نییە بۆ ئێوە، ئەر هـەر لێرە بمێننەوە، لەوانەیە هەموو تیاب‌چن ﴿ فارجعوا ﴾ دەسـا

هەتـا نەکوژراون بگەڕێنەوە بۆ ناوشارو، دەسـت لە (موحەممەد)و
هاوەڵانـی هەڵگـرن. (ئیبن عەبباس)ئـەڵێ: جوولەکـەکان بـە
(عبدولـڵای کوڕی ئوبەی)یان گوت: لەبەرچی خۆتان بەدەسـتی
(ئەبوو سـوفیان)و هاوڕێیانی ئەو بەکوشـت ئەدەن! دەبگەڕێنەوە
بۆمەدینـە، ئێمەیـش لەوێـین چاوەڕوانتـان ئەبین، ئەوسـائەم
ئایەتی: (وإذ قالت طائفة منهم..) هاتە خوارێ. ﴿ ویسـتأذن فریق
منهـم النبی ﴾ دەستەیەکیشـیان (هۆزی بەنی حاریسـە) بۆ خۆ
دزینـەوە دەهاتـن مۆڵەتیان لەپەیامبەر ﷺ دەخواسـت ﴿ یقولون
إن بیوتنـا عورة ﴾ ودەیانوت: ماڵەکانمـان بێپارێزەرەو کەسمان
دانەنـاوە ئاگای لێیان بێ، جا لەبەر ئـەوە هەر دەبێ بگەڕێینەوە
پاسـەوانییان بکەین! ﴿ وماهی بعورة ﴾ خۆ لەڕاستیشدا درۆیان
کردو بێپارێزگار نەبوون، بەڵکو لەجێگەی مەحکەمدا بوون ﴿ إن
یریـدون إلا فرارا ﴾ هـەر ئەیانەوێ لەگۆڕەپانـی جیهاد هەڵبێن
وخـۆ بدزنـەوەو ڕابکەن ﴿ ١٤: ولو دخلت علیهـم من أقطارها ﴾
ئەوەندەیـش ترسـنۆکن، ئـەر لەشـکری دوژمن لـەم لاولەولای
مەدینەوە هاتبایەتە سـەریان ﴿ ثم سـئلوا الفتنة لأتوها وما تلبثوا
بها إلا یسـیرا ﴾ پاشـان داوای هەڵگەڕانەوەیان لەدین لێکردبان،
وەڵامیـان دەدانەوەو، کەمێك نەبا پێوەی نەدەمانەوە ﴿ ١٥: ولقد
کانوا عاهـدوا الله من قبل لایولن الأدبـار ﴾ خۆ زووتریش -پێش
ڕووداوی جەنگی خەنـدەق ودوای جەنگی بەدر- پەیمانیان بەخوا
دابوو کە هەرگیز لەگۆڕەپاندا پشـت لەدوژمن هەڵنەکەن ونەبەزێن
کەچی درۆیان کرد ﴿ وکان عهد الله مسئولا ﴾ دیارە پەیمان بەستن
لەگەڵ خوادا، لێپرسـینەوەی هەیەو لێـی بەرپرس دەبن ﴿ ١٦:
قـل لن ینفعکم الفرار إن فررتم من الموت أو القتل ﴾ پێیان بڵێ:
ئـەی موحەممەد ﷺ ئەر ئێـوە بتانەوێ لەمردن، یان لەکوشـتن
هەڵبـێن و ڕابکـەن، هەڵهاتن سـوودتان پێ نابەخشـێ ﴿ وإذا
لاتمتعون إلا قلیلا ﴾ ئەگەر سوودیشـتان پێ ببەخشێ، هەرکەمێك
دەژین ورادەبوێرن، ئیتر سـەرەنجامتان هـەر مردنەو دەگەڕێنەوە
لای خۆمـان ﴿ ١٧: قل مـن ذا الذی یعصمکم مـن الله ﴾ پێیان
بڵێ: باشـە! ئەوە کێیە دەتوانێ پەناتان بدا لەخواو، لەبەرامبەر
ئیرادەی خۆیـەوە بتانپارێزێ؟ ﴿ إن أراد بکم سـوءا أو أرادبکم
رحمة ﴾ ئەر ویسـتی ناخۆشـییەکتان تووش بکات، یان ویستی
خێرو چاکەیەکی بوو پێتان ﴿ ولا یجدون لهم من دون الله ولیا ولا
نصیرا ﴾ ئاشکرایشـە بێجگە لە خوا، ئەو دووڕووانە هیچ دۆست
ویارمەتیدەرێکیان دەسـتناکەوێ، کە بتوانێ نەهێڵێ ﴿ ١٨: قد
یعلم الله المعوقین منکم ﴾ بێگومان خوا بەچاکی ئەوکەسـانەتان
دەناسێت کە کۆسپ وتەگەرە دەخەنە بەردەم جیهادی موجاهیدان
﴿ والقائلیـن لأخوانهم هلم إلینا ﴾ و ئەوانەش کەبەبراکانی خۆیان
دەڵێن: وەرنە لای ئێمە و واز لە موحەممەد وهاوەڵانی بێنن و، خۆ
مەدەنە کوشـت ﴿ ولا یأتون البـأس إلا قلیلا ﴾ نایەنە جەنگەوە
کەمێـك نەبێ ﴿ ١٩: أشـحة علیکم ﴾ بەرامبـەر بەئێوەش زۆر
ڕژدو بێهیممەت وپیسکەن و، قەتیش حەز بەسەرکەوتنتان ناکەن
﴿ فإذا جاء الخـوف رأیتهم ینظرون إلیـك ﴾ جاکەترس وبیمیش
پێش هات وجەنگ دەستی پێکرد، دەیانبینی بەجۆرێ تەماشات
دەکەن ﴿ تـدور أعینهم ﴾ چاوەکانیان لەکالاندا دەسـووڕێـتەوەو
سپی هەڵدەگەڕێت ﴿ کالذی یغشی علیه من الموت ﴾ وەك کەسێ:
لەترسی مردن بێهۆش بووبێ، واتە: ئەوکەسەی کە لەحاڵی خۆیدا
بێت چۆن چاوەکانی سـپی وەردەگەڕێ وئەبڵەق دەبێ، ئەوانەش
لەترسـا وایان لێدێت ﴿ فإذا ذهب الخوف سلقوکم بألسنة حداد ﴾
جا هەرکە ترسـەکە چوو ونەما، لێتـان دەدەن بەزمانە تیژەکەیان
و،داوای بەشە غەنیمەتیخۆیانت لێدەکەن! ﴿ أشحة علی الخیر ﴾
لەگەڵ ئەوەشـدا کەبەتەمای غەنیمەت وتالانەکەن،لەبەرڕژدیی و
چروکی و چکووسـییان، هەرگیز لەدەسـیان خێر ناکەوێتەوە ﴿
أولئـك لم یؤمنوا ﴾ ئائەوانە هەرلە بنەڕەتـدا بڕوایان نەهێناوە،
بۆیە ئێستا ئەوەحاڵیانە ﴿ فأحبط الله أعمالهم ﴾ ئینجا لەبەرئەوە
خـواش کارەکانیانـی پووچەڵ کردۆتـەوە ﴿ وکان ذلک علی الله
یسـیرا ﴾ دیارە ئەوەش بۆ خوا کارێکی ئاسـانە ﴿ ٢٠: یحسبون
الأحزاب لم یذهبوا ﴾ ئەو حیزب وگرووپانە -ئەوەندە ترسنۆکن-
وا دەزانن کە هێشـتا سـوپای گرووپەکان لەدەورووبەری مەدینەدا
ماوەو نەڕۆیشـتوون، خۆ ڕۆیشـتبوون و گەڕابوونەوە ﴿ وإن یأت
الأحـزاب یودوا لو أنهم بادون فی الاعـراب ﴾ خۆئەر بۆجارێکی
تر لەشـکری ئەوگرووپانە بێنەوە سەریان ئاوات دەخوازن کە لەناو
عەرەبە دەشـتەکییەکاندا بووبان و نەهاتنایـە جەنگەکەوە، هەتا
تووشـی ئەو ئازارو ترسـە نەبوونایە ﴿ یسـألون عن أنبائکم ﴾ و
هەر لەوێیشـەوە لە دەنگ وباسی ئێوەیان پرسیبا ﴿ ولو کانوا فیکم
مـا قاتلـوا إلا قلیلا ﴾ خۆ ئەگـەر لەناو ئێوەشـدا بوونایە -کاتێ
کە جەنگ هەڵدەگیرسـا- کەمێك نەبا جەنگیان نەدەکرد، چونکە
ترسنۆك وگیان خۆشەویستن.

پێغەمبەری خوا سەرمەشقە بۆ موسڵمانان:

﴿ ٢١: لقد کان لکم فی رسـول الله أسـوة حسـنة ﴾ بەراسـتی
پەیامبـەری خـوا چاکترین نموونـەی ڕێك وپێکی و سەرمەشـقە
بۆتان، دەسـا ئێوەش لەدڵسـۆزیی وسیاسەتیو جیهادی و ئارامی
وتەقوای و تەواوی بوارەکانی ژیاندا چاوی لێبکەن و بەدوایدا بچن

﴿ لمن كان يرجوا الله واليوم الآخر ﴾ بەتايبەتی بۆ ئەوكەسە، كە بە تەمای خواو ڕۆژی دواییيە ﴿ وذكر الله كثيرا ﴾ يادی خواش زۆر دەكا. ئينجا هەڵوێستی موسڵمانەكان لەجەنگی گرووپەكاندا ڕوون‌دەكاتەوەو دەفەرموێ: ﴿ ولما رأى المؤمنون الأحزاب ﴾ جاكە بڕواداران ئەوهەموو لەشكرو دەسەڵاتەی حيزبەكانيان چاوكرد كە بەرەو ڕوويان دەهاتن بۆمەدينە ﴿ قالوا هذا ماوعدنا الله ورسوله ﴾ گوتيان: ئەمە هەرئەو بەڵێنە بوو كە خواو پەيامبەرەكەی پێيان‌داين، واتە: لەپێشەوە بەڵێنيان پێ‌داين بە ڕۆژە دژوارو سەختەكان، لە پاشان بە ياريدەدان و سەركەوتن ﴿ وصدق الله ورسوله ﴾ خواو پەيامبەرەكەی ڕاستيان فەرمووە. (ئيبن عەبباس)دەڵێ: مەبەست بەو ئايەتەش كە لەسوورەتی (بەقەرە)دايەو دەفەرموێ: (..مستهم البأساء والضراء وزلزلوا حتى يقول الرسول والذين آمنوا معه متى نصر الله ألا إن نصر الله قريب). هەربۆ هەمان مانا‌ومەبەستە ﴿ وما زادهم إلا إيمانا وتسليما ﴾ ئەو ڕووداوە كەبەوجۆرە پێش هات، باوەڕدارەكان پتر باوەڕو ملكەچييان زيادی كرد، جەماوەری زاناكان ئەم ئايەتە -وەكو ئايەتەكانی تری لەوچەشنە- دەكەنە بەڵگەی زياد بوونی ئيمان‌و باوەڕ. ئەوە هەڵوێستی دووڕازەكان بوو، ئينجا بۆ دياريكردنی هەڵوێستی ئيماندارەكان دەفەرموێ: ﴿ ٢٣: من المؤمنين رجال صدقوا ماعاهدوا الله عليه ﴾ لەناو ئەوبڕوادارانەشدا پياوانی وايان هەبوو، ئەوپەيمانەی بەخوايان‌دابوو، ڕاستيان لەگەڵ‌كردو، زۆر بەباشی پابەنديشبوون پێيەوە و، كاتێكيش كەوتنە جەنگەوە مەردانە جەنگيان كرد ﴿ فمنهم من قضى نحبه ﴾ ئينجابووشيان نەزرو پەيمانی خۆی بردە سەرو، جەنگاوەرانە جەنگی كرد تاشەهيدكرا ﴿ ومنهم من ينتظر ﴾ هەشيان بوو هەردەم چاوەڕوانی‌شەهيدی‌بوو لەڕێی خوادا ﴿ وما بدلوا تبديلا ﴾ بەهيچ جۆرێكيش كلا نەبوون و پەيمانی خۆيان نەگۆڕی.(ئەنەس) دەڵێ: مامم لەبەر ئەوە كە لە(بەدر)دا ئامادە نەبوو، خۆی زۆر بەزيانمەند دادەناو، بڕياری‌دا بەخوا كە لە جەنگی ئايندەدا جێ‌دەستی ديار بێت بۆئيسلام و، قارەمانييەتی خۆی بنوێنێ، جا كەجەنگی خەندەق پێش هات، بێ دوو سێ چوويە جەنگەكەوەو، قارەمانانە جيهادی خۆی‌كردو، پاشان شەهيدبوو، ئەنەس دەڵێ: كە تەماشامانمان كرد، دەبينين(٨٣) برينی پێوەيەو وای لێ‌كرابوو، پوورم گوتی: بە نيشانەی سەر پەنجەكانيا ناسيمەوە، ئەوجا ئەم ئايەتەی: (من المؤمنين رجال صدقوا ماعاهدوالله عليه..) بۆ قەدردانی‌ئەوكارەی مامم هاتە خوارێ ﴿ ٢٤: ليجزي الله الصادقين بصدقهم ﴾ بۆ ئەوە لەئەنجامدا خوا پاداشی ڕاستگۆيان بداتەوە بەهۆی ڕاستگۆييان ﴿ ويعذب المنافقين إن شاء أو يتوب عليهم ﴾ ئەرحەزيش بكا ئازاری دووڕووەكان بدا، وەيان تەوبەيان لێ وەرگرێ، گەر پەشيمان بوونەوە ﴿ إن الله كان غفورا رحيما ﴾ چوون بە ڕاستی خوا هەمووكات لێبووردەيە، زۆريش بەبەزەيی و دلۆڤانە، بۆيە دەرگای واڵايە بۆ هەمووكسێك بێت تەوبە بكات.

قُل لَّن يَنفَعَكُمُ ٱلْفِرَارُ إِن فَرَرْتُم مِّنَ ٱلْمَوْتِ أَوِ ٱلْقَتْلِ وَإِذًا
لَّا تُمَتَّعُونَ إِلَّا قَلِيلًا ﴿١٦﴾ قُلْ مَن ذَا ٱلَّذِى يَعْصِمُكُم مِّنَ ٱللَّهِ إِنْ
أَرَادَ بِكُمْ سُوٓءًا أَوْ أَرَادَ بِكُمْ رَحْمَةً ۚ وَلَا يَجِدُونَ لَهُم مِّن دُونِ ٱللَّهِ
وَلِيًّا وَلَا نَصِيرًا ﴿١٧﴾ ۞ قَدْ يَعْلَمُ ٱللَّهُ ٱلْمُعَوِّقِينَ مِنكُمْ وَٱلْقَآئِلِينَ
لِإِخْوَٰنِهِمْ هَلُمَّ إِلَيْنَا ۖ وَلَا يَأْتُونَ ٱلْبَأْسَ إِلَّا قَلِيلًا ﴿١٨﴾ أَشِحَّةً
عَلَيْكُمْ ۖ فَإِذَا جَآءَ ٱلْخَوْفُ رَأَيْتَهُمْ يَنظُرُونَ إِلَيْكَ تَدُورُ أَعْيُنُهُمْ
كَٱلَّذِى يُغْشَىٰ عَلَيْهِ مِنَ ٱلْمَوْتِ ۖ فَإِذَا ذَهَبَ ٱلْخَوْفُ سَلَقُوكُم
بِأَلْسِنَةٍ حِدَادٍ أَشِحَّةً عَلَى ٱلْخَيْرِ ۚ أُو۟لَٰٓئِكَ لَمْ يُؤْمِنُوا۟ فَأَحْبَطَ
ٱللَّهُ أَعْمَٰلَهُمْ ۚ وَكَانَ ذَٰلِكَ عَلَى ٱللَّهِ يَسِيرًا ﴿١٩﴾ يَحْسَبُونَ ٱلْأَحْزَابَ
لَمْ يَذْهَبُوا۟ ۖ وَإِن يَأْتِ ٱلْأَحْزَابُ يَوَدُّوا۟ لَوْ أَنَّهُم بَادُونَ
فِى ٱلْأَعْرَابِ يَسْـَٔلُونَ عَنْ أَنۢبَآئِكُمْ ۖ وَلَوْ كَانُوا۟ فِيكُم
مَّا قَٰتَلُوٓا۟ إِلَّا قَلِيلًا ﴿٢٠﴾ لَّقَدْ كَانَ لَكُمْ فِى رَسُولِ ٱللَّهِ أُسْوَةٌ
حَسَنَةٌ لِّمَن كَانَ يَرْجُوا۟ ٱللَّهَ وَٱلْيَوْمَ ٱلْءَاخِرَ وَذَكَرَ ٱللَّهَ كَثِيرًا ﴿٢١﴾
وَلَمَّا رَءَا ٱلْمُؤْمِنُونَ ٱلْأَحْزَابَ قَالُوا۟ هَٰذَا مَا وَعَدَنَا ٱللَّهُ وَرَسُولُهُۥ
وَصَدَقَ ٱللَّهُ وَرَسُولُهُۥ ۚ وَمَا زَادَهُمْ إِلَّآ إِيمَٰنًا وَتَسْلِيمًا ﴿٢٢﴾

خوا دوژمنانی تێك‌شكاند:

﴿ ٢٥: ورد الله الذين كفروا بغيظهم ﴾ بێ بڕواكانيش- كە هاتبوونە دەورووبەری مەدينە بۆ سەركوتكردنی موسڵمانەكان- خوا دای بەپۆزەياندا و بەدڵی پڕ لەڕق وقينەوە گێڕانييەوە ﴿ لم ينالوا خيرا ﴾ وهيچ بەهرە يەكيشيان دەست نەكەوت ﴿ وكفى الله المؤمنين القتال ﴾ وێڕای ئەوەش لەگۆڕەپانی جەنگدا، خوا موسڵمانەكانی پاراست و بێ نيازی كردن لە جەنگی شەڕفرۆشان، ئەوەبوو، باو گەردەلوولێكی ناردە سەريان و، فريشتەش هاتە گۆڕەپانەوە پشتگيری لێ‌كردن وئەوان تێك شكان ﴿ وكان الله قويا عزيزا ﴾ ديارە كەخوا هەميشە بەهێزە بۆ تۆڵە وەرگرتن لەدوژمن، زۆريش زاڵ و بەدەسەڵاتە، بۆيە پەيامبەر ﷺ فەرمووی: ((لا إله إلا الله وحده، ونصر عبده، وأعزجنده، وهزم الأحزاب وحده فلاشئ بعده)) (بوخاری وموسليم).، وە فەرمووی: ((اللهم مُنْزِلَ الكتاب، سريعَ

الحسابِ، إهزم الأحزابَ، اللهم اهزِمْهم وزَلْزِلْهُمْ)) (متفق عليه).
بەڵێ جەنگی ئەحزاب: ساڵی پێنجەمی کۆچی ڕوویدا، هۆکەیشی ئەوەبوو کە جوولەکەکانی (بەنی نەزیر)چوونە مەککەو لەگەڵ قورەیشدا وتوێژیان کردو هەڵیان‌نان بۆ بەگژا چوونی پەیامبەر ﷺ وە ئامادەیی وپشتگیری خۆشیانیان بۆ دەربڕین ودەست خەڕۆیان

مِّنَ ٱلْمُؤْمِنِينَ رِجَالٌ صَدَقُوا۟ مَا عَٰهَدُوا۟ ٱللَّهَ عَلَيْهِ ۖ فَمِنْهُم مَّن
قَضَىٰ نَحْبَهُۥ وَمِنْهُم مَّن يَنتَظِرُ ۖ وَمَا بَدَّلُوا۟ تَبْدِيلًا (٢٣) لِّيَجْزِىَ
ٱللَّهُ ٱلصَّٰدِقِينَ بِصِدْقِهِمْ وَيُعَذِّبَ ٱلْمُنَٰفِقِينَ إِن شَآءَ
أَوْ يَتُوبَ عَلَيْهِمْ ۚ إِنَّ ٱللَّهَ كَانَ غَفُورًا رَّحِيمًا (٢٤) وَرَدَّ ٱللَّهُ ٱلَّذِينَ
كَفَرُوا۟ بِغَيْظِهِمْ لَمْ يَنَالُوا۟ خَيْرًا ۚ وَكَفَى ٱللَّهُ ٱلْمُؤْمِنِينَ ٱلْقِتَالَ ۚ
وَكَانَ ٱللَّهُ قَوِيًّا عَزِيزًا (٢٥) وَأَنزَلَ ٱلَّذِينَ ظَٰهَرُوهُم مِّنْ
أَهْلِ ٱلْكِتَٰبِ مِن صَيَاصِيهِمْ وَقَذَفَ فِى قُلُوبِهِمُ ٱلرُّعْبَ
فَرِيقًا تَقْتُلُونَ وَتَأْسِرُونَ فَرِيقًا (٢٦) وَأَوْرَثَكُمْ أَرْضَهُمْ
وَدِيَٰرَهُمْ وَأَمْوَٰلَهُمْ وَأَرْضًا لَّمْ تَطَـُٔوهَا ۚ وَكَانَ ٱللَّهُ عَلَىٰ كُلِّ
شَىْءٍ قَدِيرًا (٢٧) يَٰٓأَيُّهَا ٱلنَّبِىُّ قُل لِّأَزْوَٰجِكَ إِن كُنتُنَّ تُرِدْنَ
ٱلْحَيَوٰةَ ٱلدُّنْيَا وَزِينَتَهَا فَتَعَالَيْنَ أُمَتِّعْكُنَّ وَأُسَرِّحْكُنَّ
سَرَاحًا جَمِيلًا (٢٨) وَإِن كُنتُنَّ تُرِدْنَ ٱللَّهَ وَرَسُولَهُۥ وَٱلدَّارَ
ٱلْءَاخِرَةَ فَإِنَّ ٱللَّهَ أَعَدَّ لِلْمُحْسِنَٰتِ مِنكُنَّ أَجْرًا عَظِيمًا (٢٩)
يَٰنِسَآءَ ٱلنَّبِىِّ مَن يَأْتِ مِنكُنَّ بِفَٰحِشَةٍ مُّبَيِّنَةٍ يُضَٰعَفْ
لَهَا ٱلْعَذَابُ ضِعْفَيْنِ ۚ وَكَانَ ذَٰلِكَ عَلَى ٱللَّهِ يَسِيرًا (٣٠)

کردن کە تا ئاخر دڵۆپی خوێن لەگەڵیان‌بن، پاش ئەوانیش سەردانی هۆزی (غەتەفان)یان کرد بۆ هەمان مەبەست، ئەوانیش لەگەڵ هاوپەیمانەکانیان، وەك (بەنی ئەسەد)و (بەنی سولەیم) ڕێكکەوتن بۆ ئەوەی بەیەك دەست لەموسڵمانەکان بدەن و،ئیتر هەتا هەتایە زیندوو نەبنەوە!! پەیامبەری خوایش ﷺ ئەنجوومەنی ڕاوێژی ئەودەمەی کۆ کردەوە بۆ مەشوەرەت، بەڵام پێش ئەوە لەسەر پێشنیازی سەلمانی فارسی خەندەقێکی قووڵ بەدەوری مەدینەدا لێدرا، بۆیە ئەو جەنگەش ناوبانگی بەجەنگی خەندەق (چاڵ)دەرکرد. بەڕاستیی ئەو ڕۆژە بۆ بڕواداران ڕۆژێکی زۆر سەخت بوو، چونکە لەلایەکەوە (دوازدە هەزار) جەنگاوەر بەئەوپەڕی دەسەڵاتی جەنگییەوە هاتبوونە سەریان، موسڵمانەکانیش تەنها (سێ هەزارکەس) بوون لەگەڵ کەمی ژمارەیان وخراپی هۆیەکانی جەنگییان، ئیتر دووڕووەکانی ناو شاری مەدینەش با بوەستێ چ هەراو پروپاگاندەیەکیان نایەوە، بەڵام خوای گەورە -وەك

لەئایەتی(٢٥)ی ئەم سوورەتەدا ڕای‌ئەگەیەنی- پۆرتی شکاندن وبەسەرشۆڕی گەڕانەوە، جا لەم داستانەشدا ئەم پەندو وانانە وەردەگیردرێن:
یەکەم: بێ ئاکامکردنەوەی تەواوی هەوڵەکانی دوژمن وتێکشکانی گەورەترین سوپاو هێزیان.
دووەم: دەرکەوتنی دووڕووەکان و گزی وخیانەتیان لەناو خۆدا.
سێیەم: قەرەبووکردنەوەی تێکشکانەکەی ئوحود.
چوارەم: پڕکردنی دڵی دوژمن لەترس وبیم.
پێنجەم: بەرزبوونەوەی ورەی موسڵمانان و گەشە کردنی باوەڕیان بەو ڕووداوەی گۆڕەپانە.
شەشەم: سەقامگیر بوونی دەسەڵاتی پەیامبەر ﷺ لەدەرەوەو ناوەوەی مەدینە.
حەوتەم: زەمینەسازبوو بۆ پاکسازی مەدینە لەخراپەکاری جوولەکەی(بەنی نەزیر)و، جوولەکەی (بەنی قورەیزە).چوونکە لەمەدینەدا سێ دەستە جوولەکە هەبوون: (بەنی قورەیزە، بەنی نەزیر، بەنی قەینوقاع)هەرسێکەشیان کاتی خۆی پەیمانیان بە پەیامبەر ﷺ دابوو: کەلەگەڵ دوژمنی ئەودا هاوکاری وسیخووڕی نەکەن، بەڵام (بەنی قەینوقاع)لە ساڵی دووەمی کۆچیو، (بەنی نەزیر)لەساڵی چوارەمی کۆچیدا، هەریەکەیان بەبیانوویەك پەیمانی خۆی هەڵوەشاندەوەو دەرەنجام دەستیان کردە ڕووبەڕوو بوونەوە، ئینجا پێغەمبەر ﷺ بۆ یەکلاکردنەوەی جەنگەکە، -بەفەرمانی خوا- هاوەڵانی کۆکردەوە و فەرمووی: دەبێ هەر ئەمڕۆ پێش نوێژی عەسر بەرەو (بەنی قورەیزە)بکەونە ڕێ و هەر لەوێش نوێژەکەتان بکەن، ئەم فەرموودەی ((لا يُصَلِّيَنَّ أحد منكم العصرَ إلا في بني قريظة)) ئەو ماناو مەبەستە دەبەخشێ، ئەوجا موسڵمانەکانیش بەپەلەئامادە بوون و پێش خۆرئاوا بوون، قەڵا مەحکەمەکانیان لێ‌گەمارۆ دان، ئەوجا پاش(٢٥)ڕۆژ گەمارۆ هەموو خۆیان بەدەستەوەداو تەسلیم بوون، دیارە هەرلەوپاکسازییەشدا دەستەیەکیان کوژران و، دەستەیەکیان دیل کران. (فقطع دابر القوم الذين ظلموا والحمد لله رب العالمين).

جەنگی جوولەکەی بەنی قورەیزە:

﴿ ٢٦: وأنزل الذين ظاهروهم من أهل الكتاب من صياصيهم ﴾ هەر ئەو خوایە کە توانی دووڕووەکان ئاوا لێ‌بکات..توانی خاوەننامەکانیش -کە پشتوانییان لەوانە دەکرد- لەقەڵاوبارەگاکانیان دابەزێنێتە خوارێ، واتە: جوولەکەکانی (بەنی قورەیزە) -کە لەناو مەدینەدا یارمەتی دووڕووەکانیان دەدا- تێكشکان ﴿ وقذف

فی قلوبهم الرعب ﴾ و ترسێکی زۆریشی خستە دڵیانەوە ﴿ فریقا تقتلون وتأسرون فریقا ﴾ دەرەنجام ئێوە ئەی موسڵمانان! دەستەیەکتان لێدەکوشتن، واتە: پیاوەکانیان، دەستەیەکیشتان لێ دیل دەکردن، واتە: ژن و منداڵەکانیان. ئەمانە جوولەکەکانی بەنی قورەیزە بوون کە لەگەڵ پەیامبەردا ﷺ پەیمانیان هەبوو، بەڵام پەیمانەکەیان هەڵوەشاندەوەو چوونە ناو بەرەی قورەیشەوە، جا کاتێ موشریکەکان تێك شکان و مەدینەیان جێهێشت، پەیامبەر ﷺ گەمارۆیدان و سەرەنجام ئاوابوونە پەندو عیبرەت بۆ دوای خۆیان ﴿ ٢٧: وأورثکم أرضهم ودیارهم وأموالهم ﴾ هەرچی زەویی وزارو ماڵ وسامانێکیان هەبوو خوا دای بەئێوە ﴿ وأرضا لم تطؤها ﴾ وە ئەو زەوییەش کە هێشتا پێتان تێنەنابوو و پێی نەگەیشتبوون، واتە: (خەیبەر)و هەر ناوچەو وڵاتێکی تر کە: لە ئایندەدا خوا بڕیاری لەسەر داوە بکەوێتە دەستی موسڵمانان ﴿ وکان الله علی کل شیء قدیرا ﴾ هەمیشە خوا بەسەر هەموو شتێکدا دەسەڵاتدارو بەتوانایەو، بەرەوانی لەموسڵمانان دەکاو، پۆزەی پۆزەداران دەشکێنێ.

ژنەکانی پێغەمبەر، خواو پێغەمبەریان هەڵبژارد:

دوای تێکشکانی گرووپەکان و دەستکەوتی جەنگی (بەنی قورەیزە)، ژنەکانی پەیامبەر ﷺ پێیان وابوو کەهەقە ژیان وژیواری ئەمانیش خۆش ببێ.. بۆیە داوایان لە پەیامبەرکرد کە بەڵکو کەمە کەمە ژیانیان خۆشترکا، بۆیە وتیان: ئەوەتە ژنان و کچانی(کیسرا)و(قەیسەر)بەو شێوەیە ڕائەبوێرن کە رادەبوێرن!، ئێمەش ئالەم ژیانە تاڵ وتفتەدا دەژین!! هەقە تۆش وەك ئەوانەمان لەگەڵ بکەیت! ئەوسا خوایش بۆ ڕاستکردنەوەی ئەو بۆچوونەیان، ئەم ئایەتەی ناردو فەرمووی: ﴿ ٢٨: یاأیهاالنبی قل لأزواجک ﴾ ئەی پەیامبەر! ﷺ بەژنەکانت بڵێ: ﴿ إن کنتن تردن الحیاة الدنیا وزینتها ﴾ ئەر ئێوە ژین و جوانی ئەم دونیایەتان دەوێ ﴿ فتعالین أمتعکن ﴾ دەسا وەرنە پێش، با مارەیی وهەندێ شتومەکتان بدەمێ ﴿ وأسرحکن سراحا جمیلا ﴾ وبەخوا پەسەندانەو جوانی دەستتان لێبەربدەم و بەرێتانکەم، واتە: بێ هیچ ڕەنجە دڵ و گازندەودەردی سەرییەك ﴿ ٢٩: وإن کنتن تردن الله ورسوله والدار الآخرة ﴾ وەئەگەر خواو پەیامبەرەکەی و، پاداشی دواڕۆژتان دەوێ و، ڕازی دەبن بەو ژیانەی ئێستاتان ﴿ فإن الله أعد للمحسنات منکن أجر عظیما ﴾ ئەوەبەڕاستی خوا بۆ چاکەکارانتان –ئەوانەتان ڕازی ئەبن بەم ژیانە– پاداشتێکی گەورەی ئامادە کردووە. ﴿ ٣٠: یا نساء النبی من یأت منکن بفاحشة مبینة ﴾ ئەی ژنانی پەیامبەر! ﷺ هەرکامێکتان کارێکی دزێوی ئاشکرای لێ ڕوویدا، واتە: کارێکی وابێت دڵی پەیامبەر ﷺ زویربکات وبێ فەرمانی ئەو بێت وەك (ئیبن عەبباس)دەڵێ. ﴿ یضاعف لها العذاب ضعفین ﴾ باچاك بزانێت دوو بەرابەر سزاو جەزرەبە دەدرێ، زیاد لەژنانی خەڵکی، چونکە ئێوە خاوەنی ئەو پلەبەرزەن و، ژنی پەیامبەرن، دیارە تاوانیشتان دووبەرامبەرە ﴿ وکان ذلک علی الله یسیرا ﴾ ئەوەیش بۆ خوا ئاسانە.

کۆتایی جزمی ٢١، (ولله الحمد والمنه)..

﴿ ٣١: ومن یقنت منکن لله ورسوله وتعمل صالحا ﴾ هەرکامێکیشتان بەرفەرمان و ملکەچی بۆخواو پەیامبەرەکەی بکاو، کاروکردەوەی چاکیش ئەنجام بدا ﴿ نؤتها أجرها مرتین ﴾ ئەوە پاداشتی دووبەرامبەری ئەدەینەوە ﴿ وأعتدنا لها رزقا کریما ﴾ و ڕۆزییەکی باش وبەنرخی لەبەهەشتدا بۆ ئامادە دەکەین.

هاوسەرەکانی پێغەمبەر وەک ژنانیتر نین:

﴿ ٣٢: یا نساء النبی لستن کأحد من النساء ﴾ ئەی ژنانی پەیامبەر! ﷺ هەرگیز ئێوە وەك هیچ یەکێ لە ژنانیتر نین ﴿ إن اتقیتن ﴾ ئەگەر ئێوە لەخوا بترسن، بێ شك حیساب و پاداشتان زۆرو فراوانە ﴿ فلا تخضعن بالقول ﴾ دەسا لەگەڵ نامەحرەمدا قسە بەنەرمی و ناسکی و نازەوە مەکەن، واتە: لەکاتی وتەو گوفتاردا دەنگتان نەرم و ناسك مەکەن لەگەڵیاندا ﴿ فیطمع الذی فی قلبه مرض ﴾ نەوەکو ئەو کەسەی کە دڵی نەخۆشی(خراپ وبەدرەوشتی) تێدایە، تەماح بیگرێ و بورووژێت ﴿ وقلن قولا معروفا ﴾ ئەبێ ئێوە هەمیشە قسەی چاك و شیاو بکەن، ولەگەڵ نامەحرەمدا وا قسە نەکەن، کە لەگەڵ مێردی خۆتاندا دەیکەن، ئاشکرایە ئافرەتان و ژنانی موسڵمانیش لەم حوکمەدا، هاوبەشی ژنەکانی پێغەمبەرن، واتە: هەر ئاراستەو فەرمانێك بۆ ئەوان دەرچوو، بێ شك بۆ ئەمانیشە.

وەک دەورانی زووی نەزانی پێشوو خەملی خۆتان نیشان مەدەن:

﴿ ٣٣: وقرن فی بیوتکن ﴾ (ئەی ژنانی پێغەمبەر!) دەبێ ئێوە لەماڵەکانی خۆتاندا بسرەوون وئوقرە بگرن، واتە: بێکاری پێویست لەماڵ دەرنەچن ﴿ ولا تبرجن تبرج الجاهلیة الأولی ﴾ نابێ ئێوە وەك سەردەمی جاهیلییەتی زوو، زینەت و جوانی خۆتان بۆ پیاوان دەربخەن، ئەوەبوو ژنانی ئەوسەردەمە، بێ کاری پێویست لە ماڵەوە دەردەچوون وجوانی وزینەتی خۆیانیشیان دەرئەخست!

﴿ وأقمن الصلاة و آتين الزكاة ﴾ و بەجوانی وبەردەوام، نوێژەکانتان ئەنجام بدەن و، زەکاتیش بدەن ﴿ وأطعن الله ورسوله ﴾ و هەردەم فەرمانبەرداری خواو پەیامبەری ئەو بن و ﴿ إنما يريد الله ليذهب عنكم الرجس أهل البيت ﴾ بەڕاستی لەم –ئاراستانەدا– خوا هەرئەیەوێ هەموو چڵك و چەپەڵی و، گشت کارێکی نارەواو نا

﴿ وَمَن يَقْنُتْ مِنكُنَّ لِلَّهِ وَرَسُولِهِۦ وَتَعْمَلْ صَٰلِحًا نُّؤْتِهَآ أَجْرَهَا مَرَّتَيْنِ وَأَعْتَدْنَا لَهَا رِزْقًا كَرِيمًا ﴿٣١﴾ يَٰنِسَآءَ ٱلنَّبِىِّ لَسْتُنَّ كَأَحَدٍ مِّنَ ٱلنِّسَآءِ ۚ إِنِ ٱتَّقَيْتُنَّ فَلَا تَخْضَعْنَ بِٱلْقَوْلِ فَيَطْمَعَ ٱلَّذِى فِى قَلْبِهِۦ مَرَضٌ وَقُلْنَ قَوْلًا مَّعْرُوفًا ﴿٣٢﴾ وَقَرْنَ فِى بُيُوتِكُنَّ وَلَا تَبَرَّجْنَ تَبَرُّجَ ٱلْجَٰهِلِيَّةِ ٱلْأُولَىٰ ۖ وَأَقِمْنَ ٱلصَّلَوٰةَ وَءَاتِينَ ٱلزَّكَوٰةَ وَأَطِعْنَ ٱللَّهَ وَرَسُولَهُۥٓ ۚ إِنَّمَا يُرِيدُ ٱللَّهُ لِيُذْهِبَ عَنكُمُ ٱلرِّجْسَ أَهْلَ ٱلْبَيْتِ وَيُطَهِّرَكُمْ تَطْهِيرًا ﴿٣٣﴾ وَٱذْكُرْنَ مَا يُتْلَىٰ فِى بُيُوتِكُنَّ مِنْ ءَايَٰتِ ٱللَّهِ وَٱلْحِكْمَةِ ۚ إِنَّ ٱللَّهَ كَانَ لَطِيفًا خَبِيرًا ﴿٣٤﴾ إِنَّ ٱلْمُسْلِمِينَ وَٱلْمُسْلِمَٰتِ وَٱلْمُؤْمِنِينَ وَٱلْمُؤْمِنَٰتِ وَٱلْقَٰنِتِينَ وَٱلْقَٰنِتَٰتِ وَٱلصَّٰدِقِينَ وَٱلصَّٰدِقَٰتِ وَٱلصَّٰبِرِينَ وَٱلصَّٰبِرَٰتِ وَٱلْخَٰشِعِينَ وَٱلْخَٰشِعَٰتِ وَٱلْمُتَصَدِّقِينَ وَٱلْمُتَصَدِّقَٰتِ وَٱلصَّٰٓئِمِينَ وَٱلصَّٰٓئِمَٰتِ وَٱلْحَٰفِظِينَ فُرُوجَهُمْ وَٱلْحَٰفِظَٰتِ وَٱلذَّٰكِرِينَ ٱللَّهَ كَثِيرًا وَٱلذَّٰكِرَٰتِ أَعَدَّ ٱللَّهُ لَهُم مَّغْفِرَةً وَأَجْرًا عَظِيمًا ﴿٣٥﴾

دروستان لێ دوور بخاتەوە (ئەی خانەوادەی پێغەمبەر!) ﴿ ويطهركم تطهيرا ﴾ وبەپوختی و پاکی بتانهێڵێتەوەو راتان بگرێ. هەندێ لە زانایان پێیان وایە کە لەم ئایەتی: (..أهل البيت ويطهركم تطهيرا)دا ژنەکانی پەیامبەر ﷺ بەرناکەون! خۆ گومانیش لەوەدا نییە کە هەموو بەرئەکەون، وەك (ئیبن کەسیر) دەڵێ، چونکە: دارشتنی ئایەتەکانی پێشەوە بەم شێوەیە: (قل لأزواجك إن كنتن تردن..) پاشان هێنانی ئایەتی (إنما يريد الله ليذهب..) بۆ دواتریش ئایەتی (واذكرن..) پڕبەپڕ لەگەڵ ئەوانییەتی و هەموو لەگەڵ ئەوان قسە دەکەن، (ئوصول)ییەکانیش یەك دەنگن لەوەدا کە هەر شتێك بەیەقین بەر بکەوێ لەبریارێکدا، نابێ جیا بکرێتەوە.

دووەم: لەسوورەتی (١١) کەدەفەرموێ: (قالوا أتعجبين من أمر الله رحمة الله وبركاته عليكم أهل البيت) مەبەست بە (أهل البيت) ژنەکەی (ئیبراهیم) ﷺ پێغەمبەرە، کەوابوو لێرەیش مەبەست بە (أهل البيت) ژنەکەنانی پێغەمبەرە ﷺ، ئەگەرچی (عەلی کوڕی ئەبی تالب و فاتمە و حەسەن و حوسەین) یش خوا لێیان رازی بێت بەر ئەکەون، چونکە پەیامبەر ﷺ پێی فەرموون: ((إنهم أهل البيت)) سەیری تەفسیری (ئیبن کەسیر) بکە.

فێری ئایەتەکانی قورئان و فەرمووەکان بن:

﴿ ٣٤: واذكرن ما يتلى في بيوتكن من آيات الله والحكمة ﴾ و یاد بگرن ئەوەی دەخوێنرێتەوە لە ماڵەکانتاندا لەئایەتەکانی خواو فەرموودەکانی پێغەمبەرﷺ، واتە: مادەم ئێوە ماڵەکانتان جێگەی سروش و نیگای خوایە، ئەبێ زۆر ساڵح و چاك و پاك بن ﴿ إن الله كان لطيفا خبيرا ﴾ بەڕاستی خوا بە لوتفە بە دۆستانی، بە ئاگایە بە هەموو خەڵك ودروستکراوێکی خۆی، بۆیە بەهەموو کارو کردەوەیەکتان دەزانێ، و ئەشزانێ چی چاکە بۆ ئەم ژینەیان و بۆ قیامەتتان.

ژن و پیاوی موسڵمان فەرقێکیان نییە لە پاداشت ولێبوردنی خوایی دا:

ئیمامی (موسلیم) دەڵێ: (ئوم سەلەمە –خوای لێ رازی بێ– بەپێغەمبەری وت: بۆچی لەقورئاندا هەر باسی پیاوان دەبیسم، بۆژنان نێو نابرێن..؟! ئەوجا ئیتر خوای گەورە ئایەتی: (إن المسلمين والمسلمات..)ی نارده خوارەوەو فەرمووی: ﴿ ٣٥: إن المسلمين والمسلمات ﴾ بەڕاستی پیاوانی موسڵمان و، ژنانی موسڵمان ﴿ والمؤمنين والمؤمنات ﴾ وپیاوانی بڕوادارو ژنانی بڕوادار ﴿ والقانتين والقانتات ﴾ وپیاوانی ملکەچ وفەرمانبەردار، ژنان ملکەچ و فەرمانبەردار ﴿ والصادقين والصادقات ﴾ و پیاوانی راستگۆو ژنانی راستگۆ ﴿ والصابرين والصابرات ﴾ و پیاوانی خۆگرو بەئارام و، ژنانی خۆگرو بەئارام ﴿ والخاشعين والخاشعات ﴾ وپیاوانی خۆ بەکەمزان و لەخوا ترس و، ژنانی خۆ بەکەمزان و لەخوا ترس ﴿ والمتصدقين والمتصدقات ﴾ و پیاوانی بەخشندە، ژنانی بەخشندەی ماڵ ودارایی ﴿ والصائمين والصائمات ﴾ و پیاوانی رۆژووەوان و، ژنانی رۆژووەوان ﴿ والحافظين فروجهم والحافظات ﴾ و پیاوانی داوێن پارێز و، ژنانی داوێن پارێز، واتە: ئەوانەی کە ئەدەبی خۆیان لە کاری ناشەرعی دەپارێزن ﴿ والذاكرين الله كثيرا والذاكرات ﴾ ئەو پیاوو ژنانەی کە زۆر یادی خوا ئەکەن، ﴿ أعد الله لهم مغفرة وأجرا عظيما ﴾ خوا لیبووردن و پاداشتێکی زۆر مەزن و گەورەی بۆ ئامادەکردوون.

ژن و پیاوی موسڵمان، نابێ لە فەرمانی خوا دەربچن:

پێشـەوا ئەحمـەد لـە (ئیـبن عەبـبـاس)ەوە دەگێڕتـەوەو دەڵێ: پێغەمبەر ﷺ (زەینەب)ی کچی(جەحش) ی‌خواسـت بۆ (زەیدی کوڕی حاریس)ـە، بەڵام زەینەب پێی عەیب بوو مێردی پێ بکاو، بۆخۆیشـی ژنێکی زۆر تەبیعەت توندبوو، بۆیە وتی: من لەرووی حەسەب و رشتەوە زۆر لەو باشترم! ئەوجا خوا فەرمووی: ﴿ ٣٦: ومـا كان لمؤمـن ولا مؤمنة ﴾ بۆ هیچ پیـاوو ژنێکی بڕوادار نییە ﴿ إذا قضى الله ورسـوله أمرا ﴾ کاتێ خواو پەیامبەرەکەی بڕیاری کارێکیان دا ﴿ أن يكون لهم الخيرة من أمرهم ﴾ سەرپشـککرانیان بۆهەبێ لە کارەکەیاندا، واتە: بۆیان نییە خۆیان بارێك هەڵبژێرن، بەڵکو دەبێت بێ سەرلێکردنەوە فەرمانبەردارو ملکەچ بن. هەروەك لەئایەتی: (فلا وربك لا يؤمنون حتى يحكموك فيما شجر بينهم..) ٦٥/٤ دا هاتووەو، پێغەمبەریـش دەفەرمـووێ: ((لا يؤمـن أحدكم حتـى يكون هـواه تبعا لما جئت به)) ئەمانە گشـت ئەو راستییە دوویات دەکەنەوە کە دەبێ موسڵمان هەمیشە گوێڕایەڵی لە خواو لە پێغەمبەرەکـەی بکەن و، نابێ بۆ خۆی -بێجگە لەوە- بڕیارێکی تر بدات. (ئیبن کەسیر)یش ئەڵێت: ئەم ئایەتە هەموو بوارەکانی ژیان دەگرێتەوە، کەوابوو هەرکات خواو پەیامبەرەکەی‌ﷺ بڕیاری شتێکیان فەرموو لە هەر بوارێکدا، ئیتر ئەبێ هەرئەوە پیادە بکرێ، ئەگینـا یاخیبـوون وسـەرپێچییە: ﴿ ومن يعص الله ورسـوله ﴾ هەرکەسێك سـەرپێچی بکات لەفەرمانی خواو پەیامبەرەکەی ﷺ بەوشـێوەیە کە جگـە لەبڕیارەکانی ئـەوان کارێکی‌دی‌هەڵبژێرێ بۆخـۆی ﴿ فقد ضل ضلالا مبينا ﴾ ئـەوە بێ‌گومان گومڕا بووە، بە گومڕابوونێکی ئاشکرا.

پێغەمبەر ﷺ قەڵای بەکوڕ کردن دەڕووخێنێ:

﴿ ٣٧: وإذ تقـول للـذي أنعم الله عليـه وأنعمت عليـه ﴾ ئەی پەیامبـەر!ﷺ وەبیر بێنە کاتـێ بە (زەید) ئـەوەی خوا چاکەی لەگەڵ کرد بە هێنانی بەرەو ئیمان وئیسلام، خۆیشت چاکەت لە گەڵـکـرد بەپەروەردەکردنی و ئازادکردنی لە کۆیلایەتی دەتگوت: ﴿ أمسـك عليك زوجك واتق الله ﴾ ژنی خـۆت راگرەو لەخوا بترسـەو، لای خۆت بیهێڵـەرەوەو و تەڵاقی‌مـەدە ﴿ وتخفي في نفسـك ما الله مبديه ﴾ وشـتێکیش کەخوا ئاشـکرای دەکات، تۆ لەدڵ ودەروونی خۆتا دەیشـاریتەوە! واتە: خـوا دەیەوێ (زەید) زەینەب تەڵاق بداو تۆش مارەی بکەیت.

لەلایەن خـواوە ئاگادار کرابووی کەدەرەنجام دەبێ تۆ زەینەب مارە بکەیت، ئەگەرچی ئەمڕۆش ژنی زەیدە، چونکە خوا ئەیەوێ بەو کارو کردەوەیە یاسایەکی سـەردەمی نەفامی هەڵوەشێنێتەوە، ئەوەبوو لەیاسـای ئەواندا ژنی بەکوڕکراو یاساغ بوو مارە بکرێت، وەکو کوڕی پشتی خۆی دادەنرا، ژنەکەیشی دەبوویە بووکی! دیارە درکاندن وئاشـکراکردنی کارێکی ئاوا لای خەڵکی ئەو سـەردەمە

وَمَا كَانَ لِمُؤْمِنٍ وَلَا مُؤْمِنَةٍ إِذَا قَضَى ٱللَّهُ وَرَسُولُهُۥٓ أَمْرًا أَن يَكُونَ
لَهُمُ ٱلْخِيَرَةُ مِنْ أَمْرِهِمْ ۗ وَمَن يَعْصِ ٱللَّهَ وَرَسُولَهُۥ فَقَدْ ضَلَّ ضَلَٰلًا
مُّبِينًا ﴿٣٦﴾ وَإِذْ تَقُولُ لِلَّذِىٓ أَنْعَمَ ٱللَّهُ عَلَيْهِ وَأَنْعَمْتَ عَلَيْهِ
أَمْسِكْ عَلَيْكَ زَوْجَكَ وَٱتَّقِ ٱللَّهَ وَتُخْفِى فِى نَفْسِكَ مَا ٱللَّهُ
مُبْدِيهِ وَتَخْشَى ٱلنَّاسَ وَٱللَّهُ أَحَقُّ أَن تَخْشَىٰهُ ۖ فَلَمَّا قَضَىٰ زَيْدٌ
مِّنْهَا وَطَرًا زَوَّجْنَٰكَهَا لِكَىْ لَا يَكُونَ عَلَى ٱلْمُؤْمِنِينَ حَرَجٌ فِىٓ
أَزْوَٰجِ أَدْعِيَآئِهِمْ إِذَا قَضَوْا۟ مِنْهُنَّ وَطَرًا ۚ وَكَانَ أَمْرُ ٱللَّهِ مَفْعُولًا
﴿٣٧﴾ مَّا كَانَ عَلَى ٱلنَّبِىِّ مِنْ حَرَجٍ فِيمَا فَرَضَ ٱللَّهُ لَهُۥ ۖ سُنَّةَ ٱللَّهِ فِى
ٱلَّذِينَ خَلَوْا۟ مِن قَبْلُ ۚ وَكَانَ أَمْرُ ٱللَّهِ قَدَرًا مَّقْدُورًا ﴿٣٨﴾ ٱلَّذِينَ
يُبَلِّغُونَ رِسَٰلَٰتِ ٱللَّهِ وَيَخْشَوْنَهُۥ وَلَا يَخْشَوْنَ أَحَدًا إِلَّا ٱللَّهَ ۗ وَكَفَىٰ
بِٱللَّهِ حَسِيبًا ﴿٣٩﴾ مَّا كَانَ مُحَمَّدٌ أَبَآ أَحَدٍ مِّن رِّجَالِكُمْ وَلَٰكِن
رَّسُولَ ٱللَّهِ وَخَاتَمَ ٱلنَّبِيِّـۧنَ ۗ وَكَانَ ٱللَّهُ بِكُلِّ شَىْءٍ عَلِيمًا ﴿٤٠﴾
يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ ٱذْكُرُوا۟ ٱللَّهَ ذِكْرًا كَثِيرًا ﴿٤١﴾ وَسَبِّحُوهُ بُكْرَةً
وَأَصِيلًا ﴿٤٢﴾ هُوَ ٱلَّذِى يُصَلِّى عَلَيْكُمْ وَمَلَٰٓئِكَتُهُۥ لِيُخْرِجَكُم
مِّنَ ٱلظُّلُمَٰتِ إِلَى ٱلنُّورِ ۚ وَكَانَ بِٱلْمُؤْمِنِينَ رَحِيمًا ﴿٤٣﴾

شـتێکی زۆر گران و قورس بوو، چونکە تا ئێسـتا باو نەبووە هیچ کەسـێك ژنی بەکوڕکراوی خۆی مارە بکات. پێویسـتە بگوترێ: هەندێ لەدوژمنانی ئیسلام بۆ ناشیرین کردنی شۆرەت و سومعەی پەیامبـەر ﷺ پەنایـان بردۆتە بەر هەندێ قسـەو قسـەڵۆکی بێ ناوەڕۆك و دوور لەراسـتی کە بەداخەوە لەهەندێ تەفسیرەکانیشدا هاتووە.. دیسـانەوە زۆر بەداخەوە بڕێ لەنووسەرەکانی خۆیشمان بێ سەر لێکردنەوە ئەو قسانە دەهێنن ولە نووسراوەکانیاندا بڵاوی دەکەنـەوە! گوایە بەگومانی ئـەوان جارێك پێغەمبەر ﷺ ئەڕوات بۆ ماڵی زەیدو، زەیدیش -لـەو کاتەدا- لەماڵەوە نابێت، زەینەب پێشـوازی دەکات، جاکاتـێ کە پێغەمبـەر ﷺ دەی‌بینێت کتوپڕ خۆشەویسـتی زەینەب دەچێتە دڵیەوەو ئەڵێ: (سـبحان الله مُقلّبَ القلوب!) زەینەب ئەمە ئەبیسـتێ و پاشان بۆ زەیدی دەگێڕێتەوە، ئەوسا ئەویش نیازی تەڵاقدانی ئەکات، پەیامبەریش پێی ئەڵێت: (أمسـك عليك زوجـك)!!، جا قورئـان -بـۆ درکاندنی ئەو

راستییە- دێتە خوارەوەو عیتابی لێ ئەکات لەسەر ئەوە کە بۆچی شەرم دەکات لەخەڵکی بۆ مارەکردنی ژنی بەکوڕ کراوی خۆی!.. کە بریاری خوای لەسەرە. ئەم جۆرە ریوایەتانە وەك (ئەبووبەکری ئیبنولعەرەبی) ئەڵێت: ئەوجۆرە قسەو باسانە بۆ زاتێکی وەکو پێغەمبەر زۆر زۆر لەراستیەوە دوورە، چونکە هەر ئایەتی: (وتخفی فی نفسک ما الله مبدیه..) بەڵگەی ناراستی وپووچەڵیی ئەو ریوایەتەیە، وە بەپێی ریوایەتەکە ئەبێ خوا عیشقی (زەینەب)ی لە دڵی پەیامبەردا ئاشکرا کردبێت بۆ خەڵکی!! دە ئایا خوا عیشق وئەوینی زەینەبی دەرخست، یان ئەوەی دەرخست کە ئەبێ زەینەبی ژنی بەکوڕکراوی مارە بکا؟ هەرچەندە زۆریش شەرم بکات، هەتا قەڵای بەکوڕ کردنی پێهەڵوەشێنێتەوە؟.شیاوی باسە کاتی خۆی خاتوو خەدیجە زەیدی کوری حاریسەی کری و بەخشی بەپەیامبەر، ئەویش پاش ماوەیەك ئازادی کردو بەپێی باوی ئەوسەردەمەش کردی بەکوری خۆی و، (زەینەب)ی پورزای خۆیی لێ مارە کرد..). پاشان ئەفەرموێ: (فلما قضی زید منها وطرا زوجناکها لکیلا یکون علی المؤمنین حرج فی أزواج أدعیائهم..).. خەڵکینە بیر بکەنەوەو تێفکرێن: ئایا گلەیی لەکەسێك ئەکرێ لەبەرامبەر ئەوەوە کە خۆشەویستی خۆی ئاشکرا نەکردووە لەگەڵ ژنی دراوسێکەیدا؟! حاشا کە هەرگیز پەیامبەر ﷺ شتی وا بکات.. عیشق و ئەوینی ژنێك لە دڵیا بێت و نەیدرکێنێت کە پێشتریش هیچ بەرگرییەك نەبووبێت لە مارە کردنیدا، بەڵام ئێستا بیەوێ شتی وا بکات، من پێم وایە پیاوێکی خاوەن شەرەفی دونیاییش هەرگیز ئەوە ناکات، چ جای پەیامبەرێکی خاوەن ئەخلاق و قییەم.. کەخوا پێی‌دەفەرموێ: (وإنک لعلی خلق عظیم). راستی ئەو رووداوە ئەوەبوو باسمان کرد کە: خوا پەیامبەری ﷺ ئاگادار کردبوو کە دەرەنجام هەر ئەبێ زەینەب مارە بکات، ئەگەرچی ئێستاش ژنی زەیدی بەکوڕکراوتە، زۆریش بەلاتەوە کارێکی گران و قورسە! جا ئەوە بوو کاتێ کە (زەید) هات وسکاڵای لەزەینەب خان کرد، پێغەمبەر ﷺ پێی نەگوت: تەڵاقی بدە، بەڵکو وتی: (أمسک علیک زوجک). شیاوی باسیشە ئیمامی (تەبەری) و (ئیبن کەسیر) و (قورتوبی) هەر بەم جۆرەیان وتووە و راو بۆچوونەکانی‌تریان هەموو رەت کردۆتەوە.سەیرێکی (فتح الباری: ٨/ ٦٦٤، چ ٣ ساڵی ١٤٢١ ك -٢٠٠٠ ز بکە، لە تەك تەفسیری قورتوبیی ب٧ ل١٧٢ی چاپی ساڵی ١٤١٥ك - ١٩٩٥ز).

﴿ وتخشی الناس والله أحق أن تخشاه ﴾ تۆ دەترسیت مەردم بڵێن موحەممەدﷺ ژنی کورەکەی خۆی مارە کردووە، خۆخوا شایستەترەو لەپێشترە تۆلێی بترسیت و فەرمانی جێبەجێ بکەیت ﴿ فلما قضی زید منها وطرا زوجناکها ﴾ ئینجا کە زەید زەینەبی خواست و بووبە هاوسەری، پاشان پێکەوە نەیانکراو تەڵاقیی‌داو جیا بوونەوە، ئێمە لە تۆمان مارە کرد. ئەمە بەڵگەیەکی تەواو ئاشکرایە کە ئەوشتەی پەیامبەر ﷺ حەزی نەدەکرد بیدرکێنێ.. مارە کردنی زەینەب خان بوو دوای تەڵاقدانی، چونکەلای ئەوان بووکیەتی، بووکیش مارە ناکرێ ﴿ لکیلا یکون علی المؤمنین حرج فی أزواج أدعیائهم ﴾ خوا ئەو بریارەی‌دا تا هیچ دڵتەنگی و گرفتێك بۆ بڕواداران لە مارە کردنی ژنی بەکوڕکراویان دروست نەبێ و، بەشتێکی ناشیرین وناپەسەندی دانەنێن ﴿ إذا قضوا منهن وطرا ﴾ کاتێ ئەو کورانە تەمابڕ ببن لێیان و تەڵاقیان بدەن ﴿ وکان أمر الله مفعولا ﴾ بریاری خوایش بۆ مارەکرکردنی زەینەب، شتێکی براوەیەو، هەر دەبێ جێبەجێ بکرێت ﴿ ٣٨: ماکان علی النبی من حرج فیما فرض الله له ﴾ هیچ جۆرە هەڵە وگوناهێك لەسەرشانی پەیامبەر ﷺ نییە لەبەرامبەر هەربریارێکەوە خوا بۆی‌دابێ، واتە: هەرشتێکی بۆ حەڵاڵکردبێ بۆیڕەوایە ﴿ سنة الله فی الذین خلوا من قبل ﴾ ئەمە سوننەت و یاسای خوایە بەرامبەر بەو پەیامبەرانەش بەر لە تۆ بوون، هەرگیز بریارێکی بۆ نەداون بە کەسایەتییان زیانبەخش بێت ﴿ وکان أمر الله قدرا مقدورا ﴾ بەردەوامیش فەرمان و بریاری خوا زۆر بەوردی پێش‌دێ وجێبەجێ دەکرێ و، هیچ کەسێکیش بۆی نییە دەسکاری بکاو بیگۆڕێ.

گەیەنەرانی پەیامەکانی خوا، بەدەر لەخوا، لە هیچ ناترسن:

﴿ ٣٩: الذین یبلغون رسالات الله ویخشونه ﴾ ئەوانە وا فەرمان و پەیامەکانی خوا دەگەیەنن ولێی دەترسن ﴿ ولا یخشون أحدا إلا الله ﴾ وە لەهیچ کەسێکی تر ناترسن، جگە لە خودا جاکەواتە تۆیش ئەی پێغەمبەر!ﷺ هەر لەوان پەیرەوی بکە. بۆیە ئەو پێغەمبەرە هەم خۆی و هەم هاوەڵانیشی زۆر بوێرانە پەیامەکەی خوایان گەیاندو، شەوو رۆژ لێی نەوەستان.﴿ وکفی بالله حسیبا ﴾ وخوا خۆیشی بەسە چاودێرو لێپرسەرەوە بێت.

پێغەمبەر ﷺ ئاخری هەموو پێغەمبەرانە:

﴿ ٤٠: ماکان محمد أبا أحد من رجالکم ﴾ موحەممەدﷺ باوکی هیچ پیاوێکتان نییە، نە زەیدو نە کەسی دیکەتان هەتا حەرام بێت ژنی بە کورکراوی خۆی -پاش تەڵاقدانی- مارەبکات، چونکە کچ وکوری ئەوئاشکران وبێ لەوان کەسیتر نابێتە کچ وکوری، بۆیە دەتوانێ ژنەکەی زەید مارە بکات ﴿ ولکن رسول الله وخاتم

النبيين ﴾ بەڵكوئەو پەیامبەری خوایەو دواهەمینی پەیامبەرانە، کۆتایی زنجیرەی پەیامبەرانی پێهاتووە. (ئیبن عەبباس) ئەڵێت: مەبەست ئەوەیە کە ئەگەر ئەوئاخر پەیامبەر نەبووایە، خوا کوڕێکی دەدایەو دەیکردە پەیامبەر ﴿ وكان الله بكل شئ عليما ﴾ هەمیشەیش خوا بە هەموو شتێك زاناو بەئاگایە.

ئیمانداران فرە یادی خوا بکەن:

﴿ ٤١: ياأيهاالذين آمنوا اذكروا الله ذكرا كثيرا ﴾ ئەی ئەو کەسانەی بڕواتان هێناوە! یادی خوا بکەن یادێکی زۆر، واتە: بێ حەدو سنوور یادی خوا بکەن. ﴿ ٤٢: وسبحوه بكرة وأصيلا ﴾ وە هەموو بەیانی و ئێوارەیەك خوا بەپاك وخاوێن رابگرن و هەردەم "سبحان الله" بڵێن ﴿ ٤٣: هو الذی يصلي عليكم وملائكته ﴾ ئەو خوا میهرەبانەیە بەردەوام سەڵەواتتان لێدەداو، فریشتەکانیشی داوای لیبووردنتان بۆ ئەکەن ﴿ ليخرجكم من الظلمات إلى النور ﴾ تا لەتاریکییەکانی شیرك و نەزانی و گومڕایی دەرتان بکات و بەرەو نوورو رووناکی ئیمان بتانبات ﴿ وكان بالمؤمنين رحيما ﴾ خواش بەردەوام لەگەڵ بڕواداران میهرەبان و دلۆڤانە ﴿ ٤٤: تحيتهم يوم يلقونه سلام ﴾ ئەو رۆژەش کە بەدیداری ئەو دەگەن رێزو تەحیەیان سەلامە، بەسڵاو کردن لەلایەن خوای میهرەبانەوە، پێشوازییان لێدەکرێت، وە ئەفەرمووێ: (سلام قولا من رب رحيم). ﴿ وأعد لهم أجرا كريما ﴾ وە پاداشێکی زۆر چاکیشی بۆ ئامادە کردوون.

هەندێ لە پەسنەکانی پێغەمبەر ﷺ:

تەبەرانی لە(ئیبن عەبباس) دەڵێ: کاتێ کە ئایەتی: ﴿ ٤٥: يا أيها النبي إنا أرسلناك شاهدا ومبشرا ونذيرا ﴾ هاتە خوارێ، پێغەمبەر ﷺ (عەلی و موعاز)ی نارده (یەمەن) و پێی فەرموون: (إنطلقا فبشرا ولا تنفرا، ويسرا ولا تعسرا) هەر دووبچن و مزگێنی دەربن و خەڵکی مەتۆرێنن، ئاسانکار بن وسەختگیر مەبن، چونکە ئەوئایەتەم: بۆ هاتۆتە خوارێ وپێم دەڵێ: ئەی پێغەمبەر! ئێمە تۆمان ناردووە بە مژدەدەرو ترسێنەر، واتە: بە شاهید لەسەر خەڵك، وە بە مژدەدەر بۆ بڕوادارەکان، وە بە ترسێنەریش بۆ بێ بڕواکان. واتە: ببیتە شایەدی یەکتاپەرەستی و، کارو کردەوەی مەردم لە رۆژی بەرێدا، بە بڕوادارانیش مزگێنی پاداشی زۆر وبێ سنوور بدەیت و، خوانەناسانیش بەپاشەرۆژی سەخت بترسێنیت، کەوابوو دەبێ ئێوەش ئەی موسڵمانان! مژدەبەخشبن. ﴿ ٤٦: وداعيا إلى الله بإذنه ﴾ خەڵکیش بانگ کەیت -بە فەرمانی خوا- بۆ یەکتاپەرستی ﴿ وسراجا منيرا ﴾ و ببیتە چرایەکی نورانی و رووناك بۆخەڵکانی جیهان، ﴿ ٤٧: وبشر المؤمنين بأن لهم من الله فضلا كبيرا ﴾ مژدەش بدە بە بڕواداران بەوەی کە: لە خواوە زیادە پاداشتێکی گەورەیان بۆ هەیە ﴿ ٤٨: ولا تطع الكافرين والمنافقين ﴾ هەرگیز گوێڕایەڵ و بەر فەرمانی بێ بڕوایان و دوورووەکان مەبە ﴿ ودع أذاهم ﴾ و گوێ مەدە بەو ئەزیەت و

تَحِيَّتُهُمْ يَوْمَ يَلْقَوْنَهُۥ سَلَٰمٌ وَأَعَدَّ لَهُمْ أَجْرًا كَرِيمًا ﴿٤٤﴾ يَٰٓأَيُّهَا
ٱلنَّبِيُّ إِنَّآ أَرْسَلْنَٰكَ شَٰهِدًا وَمُبَشِّرًا وَنَذِيرًا ﴿٤٥﴾ وَدَاعِيًا
إِلَى ٱللَّهِ بِإِذْنِهِۦ وَسِرَاجًا مُّنِيرًا ﴿٤٦﴾ وَبَشِّرِ ٱلْمُؤْمِنِينَ بِأَنَّ لَهُم
مِّنَ ٱللَّهِ فَضْلًا كَبِيرًا ﴿٤٧﴾ وَلَا تُطِعِ ٱلْكَٰفِرِينَ وَٱلْمُنَٰفِقِينَ
وَدَعْ أَذَىٰهُمْ وَتَوَكَّلْ عَلَى ٱللَّهِ وَكَفَىٰ بِٱللَّهِ وَكِيلًا ﴿٤٨﴾
يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوٓا۟ إِذَا نَكَحْتُمُ ٱلْمُؤْمِنَٰتِ ثُمَّ طَلَّقْتُمُوهُنَّ
مِن قَبْلِ أَن تَمَسُّوهُنَّ فَمَا لَكُمْ عَلَيْهِنَّ مِنْ عِدَّةٍ تَعْتَدُّونَهَا
فَمَتِّعُوهُنَّ وَسَرِّحُوهُنَّ سَرَاحًا جَمِيلًا ﴿٤٩﴾ يَٰٓأَيُّهَا ٱلنَّبِيُّ إِنَّآ
أَحْلَلْنَا لَكَ أَزْوَٰجَكَ ٱلَّٰتِىٓ ءَاتَيْتَ أُجُورَهُنَّ وَمَا مَلَكَتْ
يَمِينُكَ مِمَّآ أَفَآءَ ٱللَّهُ عَلَيْكَ وَبَنَاتِ عَمِّكَ وَبَنَاتِ عَمَّٰتِكَ
وَبَنَاتِ خَالِكَ وَبَنَاتِ خَٰلَٰتِكَ ٱلَّٰتِى هَاجَرْنَ مَعَكَ وَٱمْرَأَةً
مُّؤْمِنَةً إِن وَهَبَتْ نَفْسَهَا لِلنَّبِىِّ إِنْ أَرَادَ ٱلنَّبِىُّ أَن يَسْتَنكِحَهَا
خَالِصَةً لَّكَ مِن دُونِ ٱلْمُؤْمِنِينَ قَدْ عَلِمْنَا مَا فَرَضْنَا
عَلَيْهِمْ فِىٓ أَزْوَٰجِهِمْ وَمَا مَلَكَتْ أَيْمَٰنُهُمْ لِكَيْلَا
يَكُونَ عَلَيْكَ حَرَجٌ وَكَانَ ٱللَّهُ غَفُورًا رَّحِيمًا ﴿٥٠﴾

ئازارەی پێشت دێنن ﴿ وتوكل على الله ﴾ و لەتەواوی کاروبارتا هەمیشە پشت بەخوا ببەستە ﴿ وكفى بالله وكيلا ﴾ تەنها خواش بەسە پارێزەرو یاریدەدەر بێت.

ئەحکامی ژنی تەڵاقدراو بەرلە چوونە لای:

﴿ ٤٩: يا أيها الذين آمنوا إذا نكحتم المؤمنات ﴾ ئەی ئەو کەسانەی بڕواتان هێناوە! کاتێ ژنانی بڕوادارتان مارە کردن ﴿ ثم طلقتموهن من قبل أن تمسوهن ﴾ لەپاشا تەڵاقتاندان پێش ئەوەی کە بچنە لایان ﴿ فما لكم عليهن من عدة تعتدونها ﴾ هیچ "عیددە" و ماوەیەکتان بەسەریانەوە نییە رێگر بێ بۆ شوو کردنەوەیان، واتە: بێ عیددە بۆیان هەیە مێرد بکەنەوە، چونکە عیددە بۆ ئەوەیە دەرکەوێ ئاخۆ سکی هەیە، یانە؟ ﴿ فمتعوهن ﴾ جا موتعەیان بدەنێ، موتعە: ماڵێکە وەك جل و بەرگ و پۆشاك و.. هتد بۆ ئاسانکردنی تەڵاقدانەکە لەسەر شانیان ﴿ وسرحوهن

سـراحا جمیلا ﴾ وە بەجوامێرانە دەسیان لێبەربدەن. واتە: بە بێ زیان دان لێیان تووشی ئەزیەت و ئازاریان مەکەن. (ئیبن کەسیر) دەڵێ: ئەم ئایەتە چەند حوکمێکی گرنگی تێدایە:

یەکـەم: بێژەی (نیکاح) هەر بەواتای مارە کردنە، بە تایبەت کە دەفەرمووێ: (من قبل أن تمسوهن).

دووەم: دەتوانرێ پێش تێکەڵاوی کردن ژن تەڵاق بدرێ.

سێیەم: بێژەی (المؤمنات) ژنی کیتابیش دەگرێتەوە.

چوارەم: ئیبنی عەبباس ودەسـتەیەك لە(سـەلەف) ئـەم ئایەتە دەکەنـە بەڵگەی ئەوە کـە تا (نیکاح) نەبێ هەرگیـز تەڵاق نابێ وناشکەوێ، ئیمامی (شافعی و، ئەحمەد)یش هەروا دەڵێن، بەڵام (ئەبووحەنیفەو مالیك) پێیان وایە کە پێش (نیکاح)یش تەڵاق هەیە ودەکەوێ، بۆ نموونەی هەردووکیان (إن تزوجت فلانة فهی طالق) دەسـت دەدا. فەرموودەیش هەرپشتگیری ئەوەدەکا کە تا (نیکاح) نەبـێ تەڵاق نابـێ وناکەوێ: (لا طلاق لابـن آدم فیما لا یملک) (ئەحمـەد، ئەبـووداوود، ترمزی). (لا طلاق قبـل النکاح)(ئیبنی ماجە).

پێنجەم: بەکۆی دەنگی زانایان: هەرکاتێ ژنان تەڵاق دران – پێش چوونە لایان– عیددەیان لەسـەر نییە، مەگەر مێردەکەی بمرێت، دیارە ئەوە دەبێ عیددەی ژنی مێرد مردوو هەڵژمێرێ.

شەشەم: موتعە: ئەم موتعەیە لەم جێگایەدا گشتگیرە، واتە: هەر ژنێـك کە مارەیی بۆدانرابێت وپێش دەسـت تێکەڵ کردن لەتەکیا تەڵاق بدرێت نیوەی مارەییەکەی خۆی دەکەوێ وهەم بەموتعەش بـۆی دادەنرێـت، وەك ئەفەرموێ: (وإن طلقتموهـن من قبل ان تمسوهن وقد فرضتم لهن فریضة فنصف مافرضتم)٢/٢٣٧. هەروەها ژنێکیـش مارەیی بۆدیـاری نەکرابێت و پێـش چوونە لای تەڵاق بدرێت شتێکی بۆدادەنرێ بەناوی موتعەوە، بەڵام ئەو موتعەیەش بەپێی توانایی و دەسەڵات و، بێ توانایی و بێ دەسەڵاتی مێردەکە دادەنرێ: (لا جناح علیکم إن طلقتم النساء مالم تمسوهن أو تفرضوا لهن فریضة ومتعوهن علی الموسـع قـدره وعلی المقتر قدره متاعا بالمعروف حقا علی المحسنین) ٢/٢٣٦.

ئەم ژنانە بۆ پێغەمبەر ﷺ حەڵاڵن:

بۆ جارێکی تر دێتەوە سـەر کاروبـاری ژنەکانی پەیامبەرﷺ وەك دەفەرمـووێ: ﴿ ٥٠: یا أیها النبی إنا أحللنا لک أزواجک اللاتی آتیـت أجورهن ﴾ ئەی پەیامبەرﷺ! ئێمە ئەو ژنانەمان بۆ حەڵاڵ کردوویـت مارەییت پـێداون ﴿ وما ملکت یمینک ممـا افاء الله علیـک ﴾ وە ئـەو کەنیزانەش کـە لەرێی غەنیمـەت و فەیئەوە بوویتـە خاوەنیان. واتە: کەنیزەمان بۆ حەڵاڵ کردویت کە مارەی بکەیت، ئیتر لەجەنگدا دەستت بکەوێت، یان بەهەر جۆرێکی‌تر، وەك (سـەفیە)و (جوەیریيـە) ئەوە بوو هەردووکیانـی ئازاد کردو پاشان مارەی کردن، وە هەروەها خاتوو(رێحانە)و (مارییە)ش/خوا لەهەموویـان رازی بێت. ﴿ وبنات عمـک وبنات عماتک وبنات خالک ﴾ هەروەها کچانی مامت و، کچانی پورەت (خووشـکەزای باوکت) و کچانی خاڵت ﴿ وبنات خالتک اللاتی هاجرن معک ﴾ و کچانی پوورت (خوشـکەزای دایکت) ئەوانەیان کە لەگەڵ تۆدا کۆچیان کردووە ﴿ و امرأة مؤمنة إن وهبت نفسها للنبی ﴾ هەروەها هەر ژنێکی بڕواداریش ئەگەر خۆی پێشکەش بەپەیامبەر ﷺ کرد، تەنها مەبەسـتی خۆشەویسـتی خواو پەیامبەرەکەی خوایە ﷺ، وەك (خەولە). ﴿ إن أراد النبی أن یستنکحها ﴾ ئەگەر پەیامبەر ﷺ ویسـتی مارەی بـکات ﴿ خالصة لک مـن دون المؤمنین ﴾ مارە کردنـی خۆبەخش بەبێ مارەیی بۆ دانان و وەلی و شـایەد تایبەتە بـە تۆوە ئەی پێغەمبەر ﷺ، واتە: جگە لە پێغەمبەر لە بڕواداران نییە نیکاحی هیـچ ژنێکی ئیمانداری خۆبەخش بکا بەبێ مارەیی و وەلی و شـایەت. ﴿ قـد علمنا ما فرضنا علیهـم فی أزواجهم وما ملکت أیمانهم ﴾ بێگومان ئێمە رێ و شـوێنمان بۆ ئەوان لەبارەی ژنان و کەنیزەکانیانەوە روونکردۆتـەوە، چونکە بڕواداران نابێت زیاتر چوار ژنی ئازاد مارە بکەن، پاشـان بەرامبەر بە کەنیزەیش چەندەیـان بۆدەگونجێ، بەڵام لەگـەڵ رەزامەندی (وەلی و دانانی مارەیی و ئاگایی شایەددا، دیارە ئەوە بۆ تۆ رەهاو بەرباڵوە. ئەمەیش تەفسیری (موجاهیدو حەسەن و قەتادەو ئیبنی جەریرە) بۆ ئایەتی (قـد علمنا ما فرضنـا...). ﴿ لکیلا یکون علیک حـرج ﴾ بۆئەوەی تەنـگ و چەڵەمەیەك بۆت پێش نەیەت لە مـارە کردنی زیاتر لە چوار وهتد.. ، وەك لـە ئایەتەکەدا باسکرا. ئەمروونکردنەوەیەش بۆ ئەوەیە تا هیچ دڵتەنگی و گیروگرفتێك لە گەیاندنی پەیامەکەتدا نەیەتـە رێـت، وە وانەزانیت بەوە کە چـوار ژن زیاترت هەیە، سنوورت شکاندووە، "چونکە پێویستە تۆ پەیوەندی بکەیت بەهەموو جـۆرە خەڵکێکەوە –بەتایبەتی لەرێـی ژنەکانتەوە– بۆ گەیاندنی بەرنامەکەی خوا" ﴿ وکان الله غفورا رحیما ﴾ هەمیشـە خوا زۆر لێبووردەو میهرەبانە ﴿ ٥١: ترجی من تشـاء منهن و تـؤی الیک من تشـاء ﴾ تۆ دەتوانی کات و مەوعیـدی هەرکامێك لەژنەکانت دوابخەیت "واتە: ئەگەر لەسـەرەی ئەویشـدا نەگەرێیتەوە لای، تـۆ گوناهبار نابیـت، هەروەها هەرکامێکیشـیان نزیك بکەیتەوەو بتەوێ لەلای تـۆ بمێنێتەوە (ئەگەرچی سـەرەی ئەویش نەبێ)، هەر گوناهبار نابیت، ئەم تەفسـیرە بەپێـی ڕاوبۆچوونی هەندێ

لــەو زانایانەیــە، کە دەڵــێن: پێغەمبەرﷺ (قەســم)ـی لەســەر واجیب نەبووە، بەڵام لەگەڵ ئەوەیشــدا بەوپەڕی دادپەروەرییەوە جووڵاوەتــەوە، لەتــەك ژنەکانیدا ﴿ ومن ابتغیــت ممن عزلت فلا جناح علیک ﴾ هەروا ئەوەشیان کەکاتی خۆی بەرکەنارت کردبێ لە قەسم و لەلامانەوەی شــەو، بەڵام ئێستا دەتەوێت لە خۆتی نزیك بخەیتەوە، دیســان بۆ ئەوەش هیچ گوناهێکت لەســەر نییە ﴿ ذلــک أدنی أن تقر أعینهن ولا یحزن ﴾ ئا بەو شــێوەیە خوای میهرەبان بۆی روونکردیتەوە نزیکترە بەوەی کە ژنەکانت چاویان پێی گــەش بێت و خەفەت نەخۆن، چونکــە دەزانن کە پێغەمبەر ﷺ لەگەڵ ئەوەیشدا قەسمی لەسەر نییە ئەو بۆخۆی هەر ئەنجامی دەدات. بەڵێ دابەشکردنی کاتەکان بەسەر ژناندا بۆئەوانەی زیاتر لەژنێکیان هەیە کارێکی زۆر پێویست و گرنگە لەئیسلامداو زاناکان ئەم ئەدرەســەیان بۆ داناوە (باب القسم)، بەڵام بۆ پەیامبەر ﷺ خوای گەورە بەو ئایەتەی ســەرەوە بەپێی ئەو تەفســیرە کردمان ئەو قەسمەی لەسەرشان هەڵگرت، هەرچەندە ئەو خۆی ئەوپەڕی هەوڵی ئەدا بــۆ جێبەجێکردنی ﴿ ویرضین بما آتیتهن کلهن ﴾ وە رازیــی و خۆشــنوودیش بن بەو مافی ژن و مێردیــەی تۆ پێتیانت داوە بــێ جیاوازی لــە نێوانیاندا، واتە: بــا ئەوانە بزانن کە تۆ (قەسم)ت لەسەر نییە بۆیان، بەڵام لەگەڵ ئەوەیشدا کاتەکانت بۆ بەشکردون، خۆشحاڵ و دڵشاد ئەبن. ﴿ والله یعلم مافی قلوبکم ﴾ وەخوا چــاك دەزانێ بەوەی لەدڵەکانتاندا حەشــاردراوە لە کاری ژنان ومەیل بۆلای هەندێکیــان.﴿ وکان الله علیما حلیما ﴾ وە خوا بــەردەوام لەبەرژەوەنــدی بەندەکانــی خۆی بەئاگایە، هەمیشــە لەسەرخۆیەو پەلەی سزاش ناکات.

بێ لەو ژنانەت، ئەی پێغەمبەر ﷺ، ژنانی ترت پێ ناشێ:

﴿ ٥٢: لا یحل لک النساء من بعد ﴾ ئیتر لە دوای ئەمانە هێنانی ژنانی تر بۆ تۆ حەڵاڵ نییە، واتە: بۆت نییە ژنی تریان بەسەردا بێنــی ﴿ ولا أن تبــدل بهن من أزواج ﴾ وە ناتوانی وازیشــیان لێ بێنیــت "یەکێکیــان تەڵاق بدەیــت و یەکێکی تر مــارە بکەیت، چونکە ئەوان خواو پەیامبەریان هەڵبژاردووە، خوای گەورەش ئاوا پاداشتیان ئەداتەوە" ﴿ ولو أعجبک حسنهن إلا ما ملکت یمینک ﴾ ئەگەرچی ئــەو ئافرەتانەی کە تــۆ دەتــەوێ بیانخەیتە جێگای هاوسەرەکانت، جوانییان سەرسامت بکات جگە لەکەنیزەك. بەڵێ خوای گەورە چوار جۆرە ژنی حەڵاڵ کرد بۆ پەیامبەر ﷺ:

یەکەم: ئەوانە مارەیی پێ بەخشیون و مارەی کردون.

دووەم: ئــەو کەنیزانــەی لەجەنگــدا دەســتی دەکــەون، وە یان دەیان کڕێت.

سێیەم: ئەوانەی کۆچیان لەگەڵ کردووە و هاتوونەتە مەدینە.

چوارەم: ئەوانەی کەخۆیان بەپەیامبەرﷺ بەخشــیی و مارەییان لێ نەویســت، ئەوەیش بۆ ئەوە بوو تــا پەیامبەر ﷺبەهۆی زۆری خێزانەکانییەوە بتوانێت بەئاسانتر بانگەکەی بگەیەنێت بە هەموو

﴿ تُرْجِي مَن تَشَآءُ مِنْهُنَّ وَتُـْٔوِيٓ إِلَيْكَ مَن تَشَآءُ وَمَنِ ٱبْتَغَيْتَ مِمَّنْ عَزَلْتَ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْكَ ذَٰلِكَ أَدْنَىٰٓ أَن تَقَرَّ أَعْيُنُهُنَّ وَلَا يَحْزَنَّ وَيَرْضَيْنَ بِمَآ ءَاتَيْتَهُنَّ كُلُّهُنَّ وَٱللَّهُ يَعْلَمُ مَا فِى قُلُوبِكُمْ وَكَانَ ٱللَّهُ عَلِيمًا حَلِيمًا ﴿٥١﴾ لَّا يَحِلُّ لَكَ ٱلنِّسَآءُ مِنۢ بَعْدُ وَلَآ أَن تَبَدَّلَ بِهِنَّ مِنْ أَزْوَٰجٍ وَلَوْ أَعْجَبَكَ حُسْنُهُنَّ إِلَّا مَا مَلَكَتْ يَمِينُكَ وَكَانَ ٱللَّهُ عَلَىٰ كُلِّ شَىْءٍ رَّقِيبًا ﴿٥٢﴾ يَـٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ لَا تَدْخُلُوا۟ بُيُوتَ ٱلنَّبِىِّ إِلَّآ أَن يُؤْذَنَ لَكُمْ إِلَىٰ طَعَامٍ غَيْرَ نَـٰظِرِينَ إِنَىٰهُ وَلَـٰكِنْ إِذَا دُعِيتُمْ فَٱدْخُلُوا۟ فَإِذَا طَعِمْتُمْ فَٱنتَشِرُوا۟ وَلَا مُسْتَـْٔنِسِينَ لِحَدِيثٍ إِنَّ ذَٰلِكُمْ كَانَ يُؤْذِى ٱلنَّبِىَّ فَيَسْتَحْىِۦ مِنكُمْ وَٱللَّهُ لَا يَسْتَحْىِۦ مِنَ ٱلْحَقِّ وَإِذَا سَأَلْتُمُوهُنَّ مَتَـٰعًا فَسْـَٔلُوهُنَّ مِن وَرَآءِ حِجَابٍ ذَٰلِكُمْ أَطْهَرُ لِقُلُوبِكُمْ وَقُلُوبِهِنَّ وَمَا كَانَ لَكُمْ أَن تُؤْذُوا۟ رَسُولَ ٱللَّهِ وَلَآ أَن تَنكِحُوٓا۟ أَزْوَٰجَهُۥ مِنۢ بَعْدِهِۦٓ أَبَدًا إِنَّ ذَٰلِكُمْ كَانَ عِندَ ٱللَّهِ عَظِيمًا ﴿٥٣﴾ إِن تُبْدُوا۟ شَيْـًٔا أَوْ تُخْفُوهُ فَإِنَّ ٱللَّهَ كَانَ بِكُلِّ شَىْءٍ عَلِيمًا ﴿٥٤﴾

ماڵێــك، جا پاش ئەوەش کە ئایەتــی تەخییر: (قل لأزواجک إن کنتن تردن الحیاة الدنیــا..) هات و ئەوانیش خواو پەیامبەریان ﷺ هەڵبــژارد لەباتی دونیا، ئیــتر خوای گەورەش ڕێــزی لێنان بەم دووشتە:

یەکەم: نابێ پەیامبەر ﷺ ژنی تریان بەسەرا بێنێ.

دووەم: نابــێ هیچ کامێکیان تەڵاق بدات وبیانگۆڕێ بە ژنانێ تر. ﴿ وکان الله علی کل شــئ رقیبا ﴾ خوا هەمیشــە بە ســەر هەموو شــتێکدا چاودێرە. ئینجا قورئان شــێوەی پەیوەندی موسڵمانان بە هاتوچۆی ماڵی پەیامبەرەوە ﷺ ڕێك ئەخات، ﴿ ٥٣: یا أیها الذین آمنــوا لا تدخلوا بیــوت النبی إلا أن یؤذن لکــم إلی طعام ﴾ ئەی ئەوکەسانەی بڕواتان هێناوە! مەچنە ماڵەکانی پەیامبەر ﷺ مەگەر لــە حاڵێکدا مۆڵەتتان بدرێت بۆ نــان خواردنێك، ﴿ غیر ناظرین إنــاه ﴾ بە بێ چاوەڕوانی پێگەیشــتنی واتە: ئەگەر دەعوەت کران بــۆ نــان خواردنێــك زوو مەچن لــەوێ چاوەڕوانی بکــەن تا نان

وخواردنەکــە پێ دەگا ﴿ ولكن إذا دعيتم فادخلوا ﴾ بەڵام کاتێ بانگکران وفەرمووتان لێکرا بچنە ژوورەوە ﴿ فإذا طعمتم فانتشروا ﴾ ئینجا کە نانیشــتان خوارد، زوو بڵاوەی لێبکەن ﴿ ولا مستأنسين لحديث ﴾ ومەمێننەوە بە هۆگریتان بۆ قسەو باس و داستانگێڕانەوە بۆ یەکترو دەمــە تەقێ ﴿ إن ذلكم كان يؤذي النبي ﴾ چونکە ئەو جۆرە کارانەتان پەیامبەر ﷺ ئەزیەت دەدات ﴿ فيستحي منكم ﴾ جا پێغەمبەریش شــەرمتان لێ ئەکات و داوای چوونە دەرەوەتان لێ بکات ﴿ والله لا يستحي من الحق ﴾ بێگومان خوا هەرگیز شەرم لە دەرخستنی هەق و راستــی ناکات هەرشتێك هەق بێت بەیانی ئەکات، ئەگەرچی هەندێ کەسیش پێیان ناخۆش بێت.

ئەدەب و وێڵی چوونەماڵی پێغەمبەر ﷺ، و فەرماندان بە حیجاب:

﴿ وإذا سـألتموهن متاعا فاسألوهن من وراء حجاب ﴾ خۆ ئەگەر داوای شتێکتان لەژنانی پێغەمبەر ﷺ کرد، لەپشتی پەردەوە داوایان لێ بکەن، واتە: ئەدەب لەماڵی پەیامبەر ﷺ و تێکەڵ نەبوون لەگەڵ خانەوادەکەیدا یاسـایەکی خواییەو، دەبێ هەموو کات پێش چاو بگیرێ ﴿ ذلكم أطهر لقلوبكم وقلوبهن ﴾ ئابەو شـێوەیە پاکترە بۆ دڵی ئێـوە و، دڵی ئەوانیـش "نەك تێکــەڵی ژن و پیاو کە دەرەنجام گەڵێ شتی خراپی لێ ئەوەشـێتەوە". (شەنقیتی) ئەڵێت: ئایەتی: (وإذا سـألتموهن متاعا..) ئەگەرچی هەندێ لە زانایان دەڵێن: ئەو یاسـایە تایبەتە بــە خێزانەکانی پەیامبــەرەوە ﷺ، بەڵام ئەگەر سەیری هۆو عیللەتەکەی بکرێت: (ذلكم أطهر لقلوبكم وقلوبهن..) بە ڕاشکاوی ئەوە دەگەیەنێت کە حوکمەکەی گشتگیرەو بۆ تەواوی موسڵمانانیشــە، چونکە هیچ کەسێك نییە بتوانێت بڵێ: ژنانی‌تر جگە لەژنانی پەیامبەرﷺ پێویستیان بە ئاسوودەیی وپاکی دڵ نییە، جگە لەوەش لە (ئوصول)یشدا هاتووە: (إن العلة قد تعمم معلولها..) لەولایشــەوە ئەگەر بەوردی سەیرێکی قورئان بکرێت، بە ئاسانی دەردەکەوێت کە حیجاب لەسەر تەواوی ژنە موسڵمانەکان واجبە: (ذلكـم أطهر لقلوبكم..) یان دەفەرموێ: (ياأيهاالنبی قل لأزواجک وبناتک ونسـاء المؤمنين يدنين عليهن من جلابيبهن..) ٥٩/٣٣. بۆ ئــەم ئایەتەش دەڵێت: (فقد قال غير واحد من أهل العلم: إن معنى: ((يدنين عليهن من جلابيبهن)) أنهن يسترن بها جميع وجوههن، ولا يظهرن شـيئا إلا عين واحدة تبصر بها، وممن قال به: ابن مسـعود، وابن عباس، وعبيدة السلماني، وغيرهم). بەڵێ.. (موحەممەد ئەمین شــەنقیتی) بۆچوونی ئەوەبووە بەڵگەیەکی زۆریشی هێناوەتەوە بۆ ئەوە کە دەست و دەم و چاویش عەورەتەو واجبە داپۆشرێ، جگە کاتــی نوێــژ کردن و کاتی حەج ﴿ وما كان لكم أن تؤذوا رسـول الله ﴾ بێگومــان هەرگیز بۆ ئێوە ناشــێ و نابێــت ئازارو ئەزیەتی پەیامبــەری خوا ﷺ بدەن ئیدی بە زمان بێ یان بە کردار. ﴿ ولا أن تنكحوا أزواجه من بعده أبدا ﴾ هەرگیزیش بۆتان نییە ژنەکانی دوای خۆی بەهیچ جۆرێك مارە بکەن چونکە وەکو دایکتانن ﴿ إن ذلكـم كان عند الله عظيمـا ﴾ چونکە ئەزیەتدانــی و مارە کردنی ژنەکانی ئەولای خوا کارێکی زۆر گەورەیە و چاوپۆشی لێناکرێ.

﴿ ٥٤: إن تبدوا شيئا أو تخفوه ﴾ ئەگەر ئێوە شتێك دەربڕن یان بیشارنەوە لە دڵتانا ﴿ فإن الله كان بكل شئ عليما ﴾ ئەوە بەڕاستی خوا بەهەمووشــتێك زاناو ئاگایە. ژنان لەمانە ڕوو ناپۆشــن: بەڵێ هەر ئەو کاتە کە ئایەت هات و فەرمانیدا: دەبێ لەپشت پەردەوە قسە لەگەڵ خێزانەکانی پەیامبەردا ﷺ بکرێت.

ژنان لەمانە ڕووناپۆشن:

ئیــتر بــاوك و کــوڕو مەحرەمەکانی‌تریان هاتن و وتیــان: ئایا بۆ ئێمەیــش هــەر دەبێ وابێ ئەی پەیامبەری خوا ﷺ ؟! ئەوسـا بۆ وەڵامی ئەوە ئەم ئایەتە هات و فەرمووی: ﴿ ٥٥: لا جناح عليهن فـی آبائهـن ولا أبنائهن ولا إخوانهن ولا أبنـاء إخوانهن ولا أبناء أخواتهن ولا نسائهن ولا ما ملكت أيمانهن ﴾ هیچ گوناحێك لەسەر "خێزانەکانــی پەیامبەر ﷺ نییە –ئەڵبــەت ژنانی تریش هەروا– کــە بێ پەردەو ڕووبــەڕوو لەگەڵ باوك و کوڕو برازاو خوشــکەزاو ژنانی موسڵمان و بەندەی خۆیاندا قسە بکەن چونکە پەردە لەگەڵ ئەوانەدا ئەزیەت و کارێکی‌گرانە و ئەوانەیش مەترسی کاری دزێو وخراپیان لێناکرێت. ﴿ واتقين الله ﴾ وە بە نهێنی و بە ئاشــکرا، لەخوا بترسن و سنوورەکانی مەشکێنن ﴿ إن الله كان على كل شئ شــهيدا ﴾ بە ڕاستی خوا بەسەر هەموو شتێکەوە شایەدو هەمیشە ئاگایە، وهیچ شتێکی لێ ون نابێت.

فەرماندان بە ســەڵاوات لە ســەر پێغەمبەرﷺ و، قەدرو ڕێزی ئەو لەنــاو کۆڕو کۆمەڵدا، هــەر چۆنێك لە ماڵــەوە حورمەت و ڕێزی واجبــە، بۆیە ئەفەرمــووێ: ﴿ ٥٦: إن الله وملائكته يصلون على النبی ﴾ بەڕاســتی خواو فریشــتەکانی درووود وصەڵەوات لەسەر پێغەمبــەر ﷺدەدەن، خــوا بەزەیی و میهرەبانــی خۆی ئەڕێژێ بەسەریا، فریشتەکانیش داوای پایە بەرزی و لیبووردنی بۆدەکەن ﴿ ياأيهاالذين آمنوا صلوا عليه وسـلموا تسـليما ﴾ دەسـا ئێوەش ئەی ئەوانەی بڕواتان هێناوە! درووودو (صەڵەوات)ی لەسەر بدەن، وە ســەلامی لێبکەن ئێمەش دەڵێین: (اللهم صل على النبی وسـلم تسليما). یان دەڵێین: (اللهم صل على محمد وعلى آل محمد، كما صليت على إبراهيم وعلى آل إبراهيم إنک حميد مجيد، اللهم بارک

علـى محمد وعلى آل محمـد كما باركت علـى إبراهيم وعلى آل إبراهيم إنک حميد مجيد).

ئازاردەرانی خواو پێغەمبەر بەر لەعنەتی خوا کەوتوون:

﴿ ٥٧: إن الذين يؤذون الله ورسـوله ﴾ بەراسـتی ئەوکەسانەی ئـازارو ئەزیەتی خـواو پەیامبەرەکەی دەدەن، واتە: سـەرپێچی لەفەرمانەکانیـان دەکەن ﴿ لعنهم الله فـی الدنيا والآخرة ﴾ خوا لە دونیا ولـە قیامەتدا نفرینی لێکردوون و لەمیهرەبانی خۆی دووری خستوونەتەوە ﴿ وأعد لهم عذابا مهينا ﴾ سزایەکی زۆر سووککەری بۆئامادە کردوون ﴿ ٥٨: والذين يؤذون المؤمنين والمؤمنات بغير ما اكتسبوا ﴾ و ئەوانەش کە ئازاری پیاوانی ئیماندار و ژنانی بڕوادار دەدەن بێ هیچ تاوانێك کردبێتیان ﴿ فقد احتملوا بهتانا وإثما مبينا ﴾ بێگومان ئەوانە درۆو بوختان و گوناحی ئاشکرایان هەڵگرتووە.

دەبێ ژنان خۆیان بە چارشێو داپۆشن:

﴿ ٥٩: يا أيها النبی قل لأزواجک وبناتک ونساء المؤمنين ﴾ ئەی پەیامبەرﷺ! بە ژنەکانت، کچەکانت وژنانی بڕوادار بڵێ: ﴿ يدنين عليهن من جلابيبهن ﴾ باڵاپۆش و عاباکانیان بپێچن بە خۆیانا، بە شێوەیەك کە تەواوی سەرو مل و جەستەیان داپۆشێ.

پێناسـەیەك بۆجیلباب: ئیبنی عەبـاس دەڵێت: جیلباب: ئەو جل وبەرگەیە تەواوی جەسـتە هەرلە پێ تا تەوقە سەر داپۆشێ؛ دەشـکرێ بڵێـین: ئـەو پارچە قوماشـەیە کە ژنان بەسـەر جل وبەرگەکانیانـدا دەیپێچن بەخۆیاندا وەکو عەبا کە ژنانی عێراقی بەکاری دێنن. بەڵێ ژنان هەرکاتێ لەماڵ چوونە دەرێ بۆهەر ئیش وکارێکی پێویسـت، دەبێ ئەو (جیلباب)ـە بەکار بهێنن وتەواوی سـەروملو وگەردن وسنگ وبەرەکیان پێداپۆشـن هەتا دەگاتە قولە پێیـان، بەکارهێنانی ئەو پارچە حیجابەش کە ئێسـتا لەناودایە جێی جیلباب دەگرێتـەوە بەمەرجێك (میقنەعە)ـــی لەگەڵدابێ. ﴿ ذلک أدنی أن يعرفن فلا يؤذين ﴾ ئەو خۆ داپۆشینەش لەبارترین شـتە کـە ئێوە بە پاك و خاوێنی و داوێن پارێزی بناسـرێن و بەر قسەو بوختان نەکەون و ئازارو ئەزیەت نەدرێن ﴿ وكان الله غفورا رحيما ﴾ هەمیشـەو بەردەوام خوا چاوپۆشیکارە بەرامبەر بەوانەی پێشـتر درێغیـان هەبووبێت زۆریـش میهرەبانە لەگـەڵ ئەوانەدا فەرمانەکانی جێبەجێ دەکەن ﴿ ٦٠: لئن لم ينته المنافقون والذين فـی قلوبهم مرض والمرجفون فی المدينة ﴾ سـوێند دەخۆم ئەگەر دووڕووەکان و ئەوانەی کە دڵیان نەخۆشـەو هـەروا ئەوانەش کە لەمەدینەدا خۆیان گرتە دواوە دژ بە موسڵمانەکان پڕو پاگەندە بڵاو بکەنەوە” ئەگەر کۆڵنەدەن و دەست هەڵنەگرن ﴿ لنغرينک بهم ﴾ ئەوا ئێمە تۆ هەڵئەنێین کە جەنگیان لەگەڵ بکەیت و دەرەنجامیش زاڵیشت دەکەین بەسـەریاندا ﴿ ثم لا يجاورونک فيها إلا قليلا ﴾ پاشـانیش بۆ ماوەیەکی کـەم نەبێت نەتوانن لەشـاردا بمێننەوەو دراوسێتیت بکەن، واتە: تەفرووتوونا و شاربەدەر دەکرێن ﴿ ٦١:

لَّا جُنَاحَ عَلَيْهِنَّ فِيٓ ءَابَآئِهِنَّ وَلَآ أَبْنَآئِهِنَّ وَلَآ إِخْوَٰنِهِنَّ وَلَآ أَبْنَآءِ
إِخْوَٰنِهِنَّ وَلَآ أَبْنَآءِ أَخَوَٰتِهِنَّ وَلَا نِسَآئِهِنَّ وَلَا مَا مَلَكَتْ
أَيْمَٰنُهُنَّ ۗ وَٱتَّقِينَ ٱللَّهَ ۚ إِنَّ ٱللَّهَ كَانَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ شَهِيدًا
﴿٥٥﴾ إِنَّ ٱللَّهَ وَمَلَٰٓئِكَتَهُۥ يُصَلُّونَ عَلَى ٱلنَّبِيِّ ۚ يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ
ءَامَنُوا۟ صَلُّوا۟ عَلَيْهِ وَسَلِّمُوا۟ تَسْلِيمًا ﴿٥٦﴾ إِنَّ ٱلَّذِينَ يُؤْذُونَ
ٱللَّهَ وَرَسُولَهُۥ لَعَنَهُمُ ٱللَّهُ فِى ٱلدُّنْيَا وَٱلْءَاخِرَةِ وَأَعَدَّ لَهُمْ عَذَابًا
مُّهِينًا ﴿٥٧﴾ وَٱلَّذِينَ يُؤْذُونَ ٱلْمُؤْمِنِينَ وَٱلْمُؤْمِنَٰتِ
بِغَيْرِ مَا ٱكْتَسَبُوا۟ فَقَدِ ٱحْتَمَلُوا۟ بُهْتَٰنًا وَإِثْمًا مُّبِينًا ﴿٥٨﴾
يَٰٓأَيُّهَا ٱلنَّبِيُّ قُل لِّأَزْوَٰجِكَ وَبَنَاتِكَ وَنِسَآءِ ٱلْمُؤْمِنِينَ يُدْنِينَ
عَلَيْهِنَّ مِن جَلَٰبِيبِهِنَّ ۚ ذَٰلِكَ أَدْنَىٰٓ أَن يُعْرَفْنَ فَلَا يُؤْذَيْنَ ۗ وَكَانَ
ٱللَّهُ غَفُورًا رَّحِيمًا ﴿٥٩﴾ ۞ لَّئِن لَّمْ يَنتَهِ ٱلْمُنَٰفِقُونَ وَٱلَّذِينَ
فِى قُلُوبِهِم مَّرَضٌ وَٱلْمُرْجِفُونَ فِى ٱلْمَدِينَةِ لَنُغْرِيَنَّكَ
بِهِمْ ثُمَّ لَا يُجَاوِرُونَكَ فِيهَآ إِلَّا قَلِيلًا ﴿٦٠﴾ مَّلْعُونِينَ ۖ
أَيْنَمَا ثُقِفُوٓا۟ أُخِذُوا۟ وَقُتِّلُوا۟ تَقْتِيلًا ﴿٦١﴾ سُنَّةَ ٱللَّهِ فِى
ٱلَّذِينَ خَلَوْا۟ مِن قَبْلُ ۖ وَلَن تَجِدَ لِسُنَّةِ ٱللَّهِ تَبْدِيلًا ﴿٦٢﴾

ملعونيـن أينما ثقفوا أخذوا ﴾ نفرینیشـیان لێکراوە و لەمیهرەبانی خوا دەرکراون لەهەر جێگایەك دەستکەون، دەبێ دەستگیر بکرێن ﴿ وقتلوا تقتيلا ﴾ و زۆریش بەتوندی بکوژرێن ﴿ ٦٢: سنة الله فی الذين خلوا من قبل ﴾ دژایەتی ئەوانەی لەبەرنامەی خودایەو لەنێو ئەوانەشدا کە لەپێش تۆوە ژیاون ئەنجامدراوەو بڕیار دراوە کە هەر دووڕوویەك لەگەڵ هەر پەیامبەرێکدا دژایەتی کردبێت ئەوا بڕیاری گرتن و کوشـتنی دراوە ﴿ ولن تجد لسـنة الله تبديلا ﴾ هەرگیز تۆ گۆڕانکاریت دەست ناکەوێ لەباوو بڕیارەکانی خوادا.

هەر خوا دەزانێ قیامەت کەی دێ:

﴿ ٦٣: يسألک الناس عن الساعة ﴾ بێباوەڕەکان پرسیاری هاتنی ڕۆژی قیامەتـت لێئەکـەن! ﴿ قل إنما علمها عنـد الله ﴾، پێیان بڵـێ: ئەی پێغەمبەر! هەر خوا خۆی زانیاری وئاگاداری تەواوی هەیـە بەرۆژی قیامەت کە کەی دێت. هەرئەم ماناو مەبەسـتەیە

لەچەند ئایەتێکی تریشدا هاتووە: (٣٤/٣١): (إن الله عنده علم الساعة)، (٥٩/٦): (وعنده مفاتح الغيب)، (١٨٧/٧): (يسألونك عن الساعة)، (٤٤/٤٢/٧٩) (٤٧/٤١): (إليه يرد علم الساعة..). لەم فەرموودەیەشدا هاتووە: ((ما المسؤول عنها بأعلم من السائل)) متفق عليه. واتە: منی پرسیار لێکراو لەبارەی هاتنی رۆژی

يَسْـَٔلُكَ ٱلنَّاسُ عَنِ ٱلسَّاعَةِ قُلْ إِنَّمَا عِلْمُهَا عِندَ ٱللَّهِ وَمَا يُدْرِيكَ
لَعَلَّ ٱلسَّاعَةَ تَكُونُ قَرِيبًا ﴿٦٣﴾ إِنَّ ٱللَّهَ لَعَنَ ٱلْكَٰفِرِينَ وَأَعَدَّ
لَهُمْ سَعِيرًا ﴿٦٤﴾ خَٰلِدِينَ فِيهَآ أَبَدًا لَّا يَجِدُونَ وَلِيًّا وَلَا نَصِيرًا
﴿٦٥﴾ يَوْمَ تُقَلَّبُ وُجُوهُهُمْ فِى ٱلنَّارِ يَقُولُونَ يَٰلَيْتَنَآ أَطَعْنَا ٱللَّهَ
وَأَطَعْنَا ٱلرَّسُولَا۠ ﴿٦٦﴾ وَقَالُوا۟ رَبَّنَآ إِنَّآ أَطَعْنَا سَادَتَنَا وَكُبَرَآءَنَا
فَأَضَلُّونَا ٱلسَّبِيلَا۠ ﴿٦٧﴾ رَبَّنَآ ءَاتِهِمْ ضِعْفَيْنِ مِنَ ٱلْعَذَابِ
وَٱلْعَنْهُمْ لَعْنًا كَبِيرًا ﴿٦٨﴾ يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ لَا تَكُونُوا۟ كَٱلَّذِينَ
ءَاذَوْا۟ مُوسَىٰ فَبَرَّأَهُ ٱللَّهُ مِمَّا قَالُوا۟ وَكَانَ عِندَ ٱللَّهِ وَجِيهًا ﴿٦٩﴾
يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ ٱتَّقُوا۟ ٱللَّهَ وَقُولُوا۟ قَوْلًا سَدِيدًا ﴿٧٠﴾ يُصْلِحْ
لَكُمْ أَعْمَٰلَكُمْ وَيَغْفِرْ لَكُمْ ذُنُوبَكُمْ وَمَن يُطِعِ ٱللَّهَ وَرَسُولَهُۥ
فَقَدْ فَازَ فَوْزًا عَظِيمًا ﴿٧١﴾ إِنَّا عَرَضْنَا ٱلْأَمَانَةَ عَلَى ٱلسَّمَٰوَٰتِ
وَٱلْأَرْضِ وَٱلْجِبَالِ فَأَبَيْنَ أَن يَحْمِلْنَهَا وَأَشْفَقْنَ مِنْهَا وَحَمَلَهَا
ٱلْإِنسَٰنُ إِنَّهُۥ كَانَ ظَلُومًا جَهُولًا ﴿٧٢﴾ لِّيُعَذِّبَ ٱللَّهُ ٱلْمُنَٰفِقِينَ
وَٱلْمُنَٰفِقَٰتِ وَٱلْمُشْرِكِينَ وَٱلْمُشْرِكَٰتِ وَيَتُوبَ ٱللَّهُ
عَلَى ٱلْمُؤْمِنِينَ وَٱلْمُؤْمِنَٰتِ وَكَانَ ٱللَّهُ غَفُورًا رَّحِيمًۢا ﴿٧٣﴾

قیامەتەوە لەتۆی پرسیارکەر (ئەی جوبریل) بەئاگاتر نیم. ﴿ وما يدريك لعل الساعة تكون قريبا ﴾ جا تۆ چووزانیت لە قیامەت؟ لەوانەیە کاتی هاتنیشی زۆر نزیك بێت! لەسوورەتی (١٧/٤٢) وما يريد لعل الساعه قريب)، وە لەسوورەتی(١/٥٤): (إقتربت الساعة وانشق القمر..) وە لەسوورەتی (١/٢١): (اقترب للناس حسابهم وهم في غفلة معرضون) هاتووە کە هەموویان بەتێکرا پشتگیرن بۆ نزیکی هاتنی رۆژی قیامەت. ﴿ ٦٤: إن الله لعن الكافرين وأعد لهم سعيرا ﴾ بەراستی ئەوخوایە نفرینی لە بێ بڕواکان کردووە ولەرەحمەتی خۆی دووری خستوونەتەوە وئاگرێکی هەڵگیرساوی زۆر سوتێنەریشی بۆ ئامادە کردوون ﴿ ٦٥: خالدين فيها أبدا ﴾ بەهەتاهەتایی دەبێ لەوێدا بمێننەوە﴿ لا يجدون وليا ولا نصيرا ﴾ دیارە لەوێش هیچ دۆست و یارمەتیدەرێکیان دەست ناکەوێ ﴿ ٦٦: يوم تقلب وجوههم في النار ﴾ بەتایبەتی لەرۆژێکا کە دەم وچاویان لەناو ئاگری دۆزەخدا ئەم دیوئەودیوی پێ دەکرێت تا

چاك ببرژێ. ﴿ يقولون يا ليتنا أطعنا الله وأطعناالرسولا ﴾ دەڵێن: بریا بەفەرمانی خوامان کردباو گوێڕایەڵی پێغەمبەریش باین ﴿ وقالوا ربنا إنا أطعنا سادتنا وكبراءنا ﴾ وە ئەڵێن: پەروەردگارا! بێگومان ئێمە فەرمانبەرداری سەردارو ئاغاو گەورەکانمان بووین "و بەگوێی ئەوانمان کرد" ﴿ فأضلونا السبيلا ﴾ئەوانیش رێیان لێ هەڵە کردین و "چەواشەیان کردین" ﴿ ٦٨: ربنا آتهم ضعفين من العذاب ﴾ پەروەردگاری ئێمە! دوو هێندە سزایان بدە، واتە: سزای گومڕایی خۆیان سزای گومڕا کردنی ئێمەیان بدە ﴿ والعنهم لعنا كبيرا ﴾ نفرینێکی زۆریان لێ بکەو لەمیهرەبانی خۆت زۆر زۆر دووریان بخەرەوە.

جوولەکە بۆ مووسا بوختان دەکات:

﴿ ٦٩: يا أيها الذين آمنوا لا تكونوا كالذين آذوا موسى ﴾ ئەی ئەوانەی بڕواتان هێناوە، ! وەکو ئەوکەسانە مەبن کە ئازاری مووسایاندا و تۆمەتیان بۆ هەڵبەست ﴿ فبرأه الله مما قالوا ﴾ خواش مووسای تەبرەئە کرد لەو بوختانەی بۆیان کرد ﴿ وكان عند الله وجيها ﴾ چونکە مووسا لای خوا، گەورەو خاوەن (جاه)و رێز بوو پێشەوا (بوخاری) ئەڵێت: ((إن رسول الله ﷺ قال: إن موسى كان رجلا حييا ستيرا، لا يرى من جلده شئ استحياء منه، فآذاه من آذاه من بني إسرائيل فقالوا: ما يتستر هذا التستر إلا عيب في جلده إما برص، وإما أدرة – انتفاخ الخصيتين – وإما آفة، وإن الله أراد أن يبرأه مما قالوا لموسى، فخلا يوما وحده فخلع ثيابه على حجر ثم اغتسل، فلما فرغ أقبل إلى ثيابه ليأخذها وإن الحجر عدا بثوبه، فأخذ موسى عصاه وطلب الحجر، فجعل يقول: ثوبي حجر، ثوبي حجر، حتى إنتهى إلى ملأ من بني إسرائيل فرأوه عريانا أحسن ما خلق الله –عز وجل– و أبرأه مما يقولون وقام الحجر، فأخذ ثوبه فلبسه، وطفق بالحجر ضربا بعصاه، فوالله إن بالحجر لندبا – أثرا– من أثر ضربه ثلاثا أو أربعا أو خمسا –قال– فذلك قوله تعالى: (ولا تكونو كالذين آذوا موسى..). پێغەمبەر ﷺ فەرمووی: بەراستی مووسا پیاوێکی زۆر بەشەرم و خۆداپۆشەر بوو، هەرگیز هیچ شتێکی –لەشەرمدا– نەدەبینرا، جا بەنی ئیسرائیل وتیان: ببێ و نەبێ؛ مووسا یا توشی نەخۆشی بەڵەکی بووە، یا قۆرە، یا گرفتێکی تری هەیە! بۆیە ئەوەندە سوورە بۆ خۆ داپۆشین! ئەو جا خوا ویستی پاکانەی بۆ بکات لەو بوختانە، بۆیە رۆژێ مووسا بەتەنیا لەچۆڵییەکا خۆی دەشۆرێ و جل وبەرگەکەی لەسەر بەردێ دادەنێ، جاکاتێ لێبوویەوەو چوو جلەکانی لەبەر بکاتەوە، و رۆیشت، مووسایش دار دەستەکەی بەدەستەوە گرت و دوای

کـەوت وەھر ئەی وت: بەردەکە! جلـەکانم. وئەوانیش بەرووت و قووتــی دیتیان و بۆیــان دەرکەوت کە هیچ عەیــب و نەنگێکی پێــوە نییە. بەکورتی: مووســا ﷺ پیاوێکی زۆر بە شــەرم بوو، زۆر هەوڵی ئەدا لەشــی نەبینرێ، بۆیە زۆریش خۆی دائەپۆشــێ، جــا لەبەرئەوە جوولەکــەکان وتیان: دیارە لەشــی عەیبدارە بۆیە ئەوەندە ســوورە لەسەر خۆ داپۆشین! جا خوای گەورە کارێکی بۆ ســازان –ئەوەی فەرموودەکە– و جوولەکە بەچاوی خۆیان دیتیان کە جوانترین و بێعەیب ترین تەن و لەشی هەیە. ﴿ ٧٠: یا أیها الذین آمنــوا اتقو الله ﴾ ئەی ئەوانەی بڕواتان هێناوە! هەر لەخوا بترسن ﴿ وقولوا قولا سدیدا ﴾ و قسەی ڕاست و ڕێك وپێك بکەن ﴿ ٧١: یصلــح لکـ أعمالکم ﴾ ئەوســاخوا کارەکانتان بۆڕاســت دێنــێ و، هیدایەتتان دەکا بۆ ئەنجامدانــی کاری چاك ﴿ ویغفر لکــم ذنوبکم ﴾ و گوناهەکانیشــتان بۆ دەپۆشــێ ﴿ ومن یطع الله ورســوله فقد فاز فوزا عظیما ﴾ و هەرکەســێك گوێڕایەڵی فەرمانی خواو پەیامبەری ئەو بکات، ئەوە بێگومان سەرکەوتنێکی گەورەی بە دەست هێناوە.

مرۆڤ قبوڵی هەڵگرتنی سپاردەی کرد:

﴿ ٧٢: إنــا عرضنا الأمانة علــی الســموات والأرض والجبال ﴾ بەڕاستی ئێمە سپاردەو (تەکالیف)ەکانمان خستە سەر ئاسمانەکان و زەویــی و کێــوەکان ﴿ فأبیــن أن یحملنهــا ﴾ کەچیهیچیــان لەخۆیانرا نەدی و، لەهەڵگرتنیان نکوولییان کرد. خاوەنی (أضواء البیان) ئەڵێت: ئەم (عەرض) ونمایشــی سپاردەیەو، وەرنەگرتنی ئاسمانەکان وزەویی وچیاکان.. شــتێکی ڕاستەو حەقیقەتی هەیە، هەرچەنــد ئێمەش چۆنییەتییەکەی دەرك نەکەین، وە دەشــڵێ بۆ ئەم ڕاستییە ئایەت وفەرمووده زۆرە، لەوانە: (وإن من الحجارة لما یهبط من خشیة الله) (٢/٧٤)، وە (تسبح له السموات السبع والأرض ومن فیهــن..) (١٧/٤٤)، وە (وسخرنا مع داود الجبال یســبحن) (٢١/٩٧)، وە فەرموودەیــش: وەك گریانــی بنکی دارەخورماکە، ئەو کاتە کەپێغەمبەر ﷺ وتاری لەســەر ئەدا لە مەدینەدا، پاشان لەوێ گواستییەوەو چووە سەر مینبەرەکە، وەك ئیمامی (بوخاری) هێناویەتی. وە لە (موسلیم)یشدا هاتووە: (عن النبی ﷺ إنی لأعرف حجرا کان یسلم علی فی مکة..) پێغەمبەر ﷺ فەرمووی: بەڕاستی من بەردێ ئەناســم، کاتێ کە لەمەککەدا بووم هەمیشــە ســڵاوی لێئەکردم! ئەمەو چەند فەرموودەیەکی تریش.. ﴿ وأشفقن منها ﴾ نەچوونە ژێری و ترســان کە: نەتوانن هەڵســن بەجێبەجێکردنی داخوازییەکان ﴿ وحملها الإنســان إنه کان ظلوما جهولا ﴾ کەچی مرۆڤ هاتە پێشەوەو چووە ژێرباری وەهەڵگرت! بەڕاستی ناهەقی لەخۆکردو نەیزانــی بەئەنجام، ئەگینا هەرگیزهــەڵی نەئەگرت. واتــە: بەجێ هێنانی فەرمانەکانی خــوا ئەوەندە گرنگە ئاسمان و زەویی وشــاخەکان لەگەڵ ئەوهەموو توانایــەدا بۆیان هەڵنەگیرا! کەچــی ئادەمی –بەنەزانی خۆی– هەڵیگــرت!! ﴿ ٧٣: لیعذب الله المنافقیــن والمنافقات والمشــرکین والمشــرکات ﴾ بۆ ئەوەی لە ئاکامدا –بە هۆی پشــتگوێ خستن وســەرپێچی وخیانەت لەو ســپاردەیە– خوا ســزای پیاوان و ژنانی دووڕوو هاوبەشــدانەران بــدات ﴿ ویتــوب الله علی المؤمنین والمؤمنــات ﴾ و تەوبەش لە پیاوان وژنانی بڕوادار– بە هۆی پاراستنی ئەو سپاردەیەو گوێڕایەڵی وتاعەتەیان– وەربگرێت. ﴿ وکان الله غفورا رحیما ﴾ دیارە خوایش هەمیشــە لێبووردەیە، دلۆڤان ومیهرەبانە قەڵەمی لێبووردن بەسەر گوناهاندا دێنێ.ســا خــوای گوناهپۆش و دلۆڤــان! لێمان ببوورە و،ڕەحممان پێبکە. ئامین.

زۆریش ســوپاس بۆ خوای دەســەڵاتدار کە هاوکاری و پشــتیوانی کردم بۆ تەواو کردنی تەفسیری سوورەتی (ئەحزاب).

سوورەتی (سەبەء)ـە

مەککەییەو(٥٤) ئایەتە

بەناوی خوای بەخشندەی میهرەبان

ئەمیش وەك هاووێنەکانی خۆی باســی بناغە سەرەکییەکانی دینی ئیسلام: یەکتاپەرســتی، پەیامبەریەتی، زیندووبوونەوە، پاداشت و تۆڵە ئەکا.. داستانی هەندێ لەپەیامبەرانیش ڕاڤە ئەکات، وەك (داوود) و (سولەیمان)ی کوڕی، لەبارەی ئەو دەسەڵاتەوە خوا پێی بەخشین.. پەنجەیش ئەخاتە سەر شك وبەدگومانی موشریکەکان سەبارەت بەپەیامەکەی پەیامبەر ﷺ، کۆتاییشی دێت بەبانگکردنی بێبڕواکان بۆ بڕواهێنان ویەکلابوونەوەو دەســبەردان لەبیرو باوەڕو بۆچوونــی پووچەڵیان. بۆیەش ناوی (ســەبەء)ـە چونکە چیرۆك وبەســەرهاتەکەی پاشــاکانی یەمەن دەگێڕێتەوە، بەتایبەتی ئەو هەمــوو خۆشــی ونیعمەت و خۆشــگوزەرانییە خــوا پێیدابوون، کەچی ئەوان هەر زۆرناســوپاس و ســپڵە بوون، جاخوایش تۆڵەی لێکردنەوەو لێیتێكدان و تارومار کردن.

جابەم شێوەیەش دەست پێدەکات:

﴿ بسم الله الرحمن الرحیم * ١: الحمد الله الذی له مافی السموات ومافی الأرض ﴾ گشت ســوپاس وستایشێکی شیاو، تەنها بۆ ئەو خوایــە کەهەرچــی لەئاسمانــەکان و، لەزەویدایە هــەر هی ئەوە

﴿ ولـه الحمد فی الآخرة ﴾ سوپاسـی شـیاو لە ڕۆژی دواییشـدا هــەر بۆ ئەوە،نەك کەسێکی تر. ﴿ وهو الحکیم الخبیر ﴾ هەر ئەویشە هەمیشە کارجوان و کار ڕەنگـین، هەرچی ئەکات زۆر جێـی خۆیەتی وە ئەویشە زۆریش ئاگا دەربـارەی کاروکردەوەی دروستکراوەکانی ﴿ ٢ : یعلم ما یلج فی الأرض وما یخرج منها وما

ینزل من السـماء وما یعرج فیهـا ﴾ هەرچی دەچێتە ناو جەرگەی زەویی، وەك باران و شتیتر وە هەرچیش لێی دێتەدەرێ وەك ئاو و شـتی‌تر، وە هەرچیش لەئاسماندا دێتە خوارێ، وەك فریشـتە وباران وبروسـکە وشتی‌تر وە هەرچیش لێیەوە سەرئەکەوێ و بەرز ئەبێتەوە وەك فریشـتەو کردەوەی بەندەکان وشـتی‌تر، ئەوخوایە پێی دەزانێ وبە ئاگایە ﴿ وهو الرحیم الغفور ﴾ ئەویشە بۆخۆشی زۆر میهرەبـان و! زۆر لێبووردەیە!. جاپـاش ململانێی کافرەکان دەربارەی زیندووبوونەوە، خوای لە کارزان لەسێ جێگای قورئاندا فەرمـان بە پێغەمبەر دەدا سـوێند بە پەروەردگـاری دەخوات کە زیندووبوونەوە ڕاستەو پێش‌دێت.

یەکەم: لە سوورەتی(یونس)دا ئایەتی: (ویستنبئونک أحق هو قل إی و ربی إنه لحق و ما أنتم بمعجزین).

دووەم: لەم سوورەتەدا: (و قال الذین کفروا..)

سێیەم: لە سوورەتی(تغابن)دا: (زعم الذین کفروا أن لن یبعثوا قل بلی و ربی لتبعثن ثم لتنبئن بما عملتم و ذلک علی اللة یسیر).

قیامەت دێت و، هەموو کەسیش بەپێی کاری خۆی پاداشت دەدرێتەوە:

﴿ ٣: وقال الذین کفروا لا تأتینا الساعة ﴾ و ئەوانەی خوانەناس وبێ‌بڕوا بــوون ونکوولی زیندووبوونەوەیان دەکـرد وتیان: هەرگیز ڕۆژی قیامەتمـان بۆنایە، واتە: بەهیچ شـێوەیەك قیامەت نییە! ﴿ قـل بلی وربی لتأتینکم عالم الغیب ﴾ ئـەی پێغەمبەر! بڵێ: بەڵێ سوێندم بەپەروەردگارم هەربۆتان پێش دێت، لە لایەن خوای زانای گشـت نادیار ﴿ لا یعزب عنه مثقال ذرة فی السـموات ولا فی الارض ﴾ کە بەئەندازەی تۆزقاڵێك شـتی لێ ون نابێ، نە لە ئاسمانـەکان ونە لە زەویـدا ﴿ ولا أصغر من ذلک ولا أکبر ﴾ وە نە بچووکتر لەزەرە و، نە گەورەتریش لێی ﴿ إلا فی کتاب مبین ﴾ مەگەر ئەوە هەمــوو لەناو نامەیەکی ڕوونکەرەوە (لوح المحفوظ)دا لای پەروەردگار نووسـراوەو هەڵگـیراوە ﴿ ٤: لیجزی الذین آمنوا وعملـوا الصالحات ﴾ تاپاداشـی ئەوانە بداتـەوە بڕوایان هێناوەو ئاکاری کـردەوە چاکەکانیان ئەنجـامداوە ﴿ أولئک لهـم مغفرة ورزق کریـم ﴾ بۆ ئەمانە لە بە هەشـتدا لیبووردن و ڕزق و ڕۆزی چاك هەیە ﴿ ٥: والذین سـعوا فی آیاتنـا معاجزین ﴾ ئەوانەش کـە هەرچـی لەتوانایاندایە بەختی دەکەن بـۆ پووچەڵکردنەوەی ئایەتەکانمان بە مەبەستی هەڵهاتنیان لە دەستمان. ﴿ أولئک لهم عذاب من رجز ألیم ﴾ بۆ ئەوانە هەیە سزایەك لە بەدترین جۆری سـزای بە ئێش. ﴿ ٦: ویری الذین أوتوا العلم ﴾ و ئەوانەش کە لەزانیـاری بەش دراون لەلایەن خواوە، واتە: لە خاوەننامەکان و هاوەڵانی پەیامبەر ﷺ سوور ئەزانن ﴿ الذی أنزل إلیک من ربک هــو الحق ﴾ ئەوەی کە بۆ تۆ ناردراوە لەلایەن پەروەردگارتەوە هەر ئەو ڕاسـت ودروسـتە، واتە: ئەو نەفامانە نکوولی زیندووبوونەوە ئەکـەن، کەچی خاوەنزانسـتەکان بەڕاسـتو دروسـتی ئەزانن ﴿ ویهـدی إلی صراط العزیز الحمیـد ﴾ وە بۆ ڕێی خوای خاوەن دەسەڵات وسوپاسکراو (جن وئادەمزاد) ڕێنوێن دەکا.

حاشاکەران لە ژینی دوای مردن دەمکوت دەکرێن:

﴿ ٧: وقال الذین کفـروا ﴾ ئەوانەی بێ‌بڕوا بوون هەندێکیان بە گاڵتە کردن بە زیندووبوونەوە بە هەندێکیانیان وت: ﴿ هل ندلکم علی رجل ینبئکم ﴾ ئایا دەتانەوێ پیاوێکتان نیشان بدەین هەواڵتان بداتێ؟ (مەبەسـتیان پەیامبەر بــوو ﷺ) ﴿ إذا مزقتم کل ممزق ﴾ کاتــێ ئێوە مــردن ولەگۆڕەکانتانا ڕزین وهەپــروون هەپروون کران

وبوونــەوە گڵ ﴿ إنكم لفی خلق جدید ﴾ كە ئێوە بۆ جارێكی تر، سەر لە نوێ دروست دەكرێنەوەو زیندوو دەبنەوە؟ ﴿ ٨: أفتری علی الله كذبا أم به جنة ﴾ نازانین ئاخۆ بەدەست ئەنقەست درۆ لە سەر خوا دەكا! ، یان شێتە؟ چونكە -بەلای ئەوانەوە- قسەی وا ئەبێ یەكێ لەو دووكەسە بیكات، ئەگینە پیاوی ژیرو راستگۆ ئەو قسەیە ناكا! ﴿ بل الذین لا یؤمنون بالآخرة فی العذاب والضلال البعید ﴾ نەخێر هەرگیز موحەممەد نەدرۆ دەكاو نەشێتە، بەڵكو ئەوانەی وا بڕوایان بە پاشــە رۆژ نییە، لەناو سزاو سەرلێشێواوییەكی دوور لە هەق و رێنمایی دان. ﴿ ٩: أفلم یروا إلی ما بین أیدیهم وما خلفهم من السماء والأرض ﴾ ئایا -ئەوانە- سەیرێكی پێشەوەو پاشەوەی خۆیانیــان نەكرد، تــا ببینن وبزانن خوا چی دروســتكردووە لە ئاســمان و زەویدا؟ بۆئەوەی تواناو دەســەڵاتی ئەو بزانن، وەك لە جێگایەكی‌تردا ئەفەرموێ: (والســماء بنیناها بأید وإنا لموســعون، والأرض فرشــناها فنعم الماهدون) ٥١/٤٧-٤٨. ﴿ إن نشأ نخسف بهم الأرض ﴾ ئەگەر بمانەوێ زەویی بەوانیشەوە دەی‌بەینە خوارێ ﴿ أو نسـقط علیهم كسفا من السماء ﴾ یان بمانەوێ چەند پارچە ســزایە بخەین بە سەریاندا، دەی‌خەین بە ســەریاندا. ﴿ إن فی ذلك لآیة لكل عبد منیب ﴾ بێگومان لەودەســەڵاتەدا بەڵگەیەكی هەرە گەورە هەیە -لەســەر دەسەڵاتی خوا لە سەر زیندووكردنەوە بــۆ هەر بەندەیــەك بیەوێ بۆ لای خوا بگەڕێتــەوە واتە: ئاسمان وزەویی بەوهەموو یاســا قەشــەنگەیانەوە دەبنــە بەڵگەی زیندوو بوونــەوەو هاتنــی رۆژی دوایی، چونكە كەسێك بتوانێ ئەوكارە گرنگانە ئەنجامبدا، ئەی چۆن ناتوانێ مردوان زیندوو بكاتەوە..؟! لەكاتێكدا: (لخلق الســموات والأرض أكبر مــن خلق الناس ولكن أكثر الناس لا یعلمون) دروســتكردنی ئاسمانەكان وزەویی مەزنترە لە دروستكردنی مەردم بەڵام زۆرتر خەڵك نازانن.

خوا زێدە بەشێكی بە داوود دا:

﴿ ١٠: ولقد آتینا داود منافضلا ﴾ ســوێند بە خوا ئێمە لە فەزڵ و بەهــرەی خۆمان نیعمەتێكــی فراوانمان بــە (داوود) دا، واتە: كردمانــە پەیامبەرو زەبوورمان دایە ﴿ یا جبال أوبی معه والطیر ﴾ بەكێوەكانیشــمان گــوت: ! ئێوەش لەگــەڵ داووددا یەكدەنگبن و گشت پێكەوە تەسبیحات بكەن، واتە: ئەو كە تەسبیحاتی خوای كرد، هەروا ئێوەش ئەی پەلەوەركان! لەگەڵیابن، وەك ئەفەرموێ: (إنا سخرنا الجبال معه یسبحن بالعشی والأشراق) ٣٨/١٨. ﴿ وألنا له الحدید ﴾ و ئاسنیشــمان بۆ نەرمكرد، بەئارەزووی خۆی چۆنی ویســتبا كاری پێی ئەكرد، بێ ئەوە بیخاتە ناو كوورەی ئاگرەوە

﴿ ١١: أن اعمــل ســابغات وقدر فی الســرد ﴾ پێمانگووت: كە هەموو جۆرە زرێیەكی باڵاپۆش و، تاس كڵاوێك (بە ئاڵقە چنراو) و ئەندازەگیر، دروست بكە بۆ كاتی جەنگ و خۆپاراستن لە جەنگ، وایشبن كە هیچ تیرێك نەیانشكێنێ وكونیان تێ‌نەكات ﴿ واعملوا صالحا ﴾ پێشــمانگوتن: كاری چاك بكــەن، واتە: دەبێ هەموو

أفترى على الله كذبا أم به جنة بل الذين لا يؤمنون بالآخرة
في العذاب والضلال البعيد ﴿٨﴾ أفلم يروا إلى ما بين أيديهم
وما خلفهم من السماء والأرض إن نشأ نخسف بهم
الأرض أو نسقط عليهم كسفا من السماء إن في ذلك
لآية لكل عبد منيب ﴿٩﴾ ۞ ولقد آتينا داود منا فضلا
يا جبال أوبي معه والطير وألنا له الحديد ﴿١٠﴾ أن اعمل
سابغات وقدر في السرد واعملوا صالحا إني بما تعملون
بصير ﴿١١﴾ ولسليمان الريح غدوها شهر ورواحها شهر
وأسلنا له عين القطر ومن الجن من يعمل بين يديه بإذن
ربه ومن يزغ منهم عن أمرنا نذقه من عذاب السعير ﴿١٢﴾
يعملون له ما يشاء من محاريب وتماثيل وجفان كالجواب
وقدور راسيات اعملوا آل داود شكرا وقليل من عبادي
الشكور ﴿١٣﴾ فلما قضينا عليه الموت ما دلهم على موته
إلا دابة الأرض تأكل منسأته فلما خر تبينت الجن
أن لو كانوا يعلمون الغيب ما لبثوا في العذاب المهين ﴿١٤﴾

كارەكانتــان چاك بــن گوێڕایەڵی خوا بــن، لەبەرامبەر ئەو هەموو چاكەیەوە ﴿ إنی بما تعملون بصیر ﴾ بەڕاســتی من بە كاری ئێوە بینام وچاودێرتانم.

بــەڵێ خوا بــەش وبەهرەیەكی زۆری بەخشــی بــە داوود -علیه الصلاه والسلام-: پێغەمبەرایێتی وتوانا ودەسەڵات وپاشایەتی و، ســوپایەكی زۆرو پڕچەك و، دەنگ وئاوازێكی خۆش وسازگار، كە هەموو كات چیاسەربەرزەكان لەگەڵیا (سبحان الله) یان دەگوتەوەو، باڵندەكانیش لەئاسماندا رادەوەستان وگوێیان بۆدەگرت!. لە (فتح الباری /كتــاب فضائل القــرآن ٩/٩٢، ولە موســلیم/كتاب صلاة المســافرین ١/٥٤٦) هەردوودەڵێن: شــەوێك پێغەمبەر ﷺ گوێی لەدەنگە خۆشــەكەی (ئەبوو مووسای ئەشعەری)یەوە بوو، وەستاو گوێی بۆگرت وفەرمووی: (لقـد أوتی مزمارا من مزامیر آل داود) بە راستی دەنگ وئاوازێكی لە دەنگ وئاوازەكەی خانەوادەی داوود پێ‌دراوە.

بەش و بارەتی سولەیمان:

ئینجا نۆبەی ژماردنی بەهرەكانییەتی بەسەر سولەیمانی كوڕی داوودەوە، -علیه السلام- وئەفەرمووێ: ﴿ ١٢: ولسليمان الريح غدوها شهر ورواحها شهر ﴾ بۆ سولەیمانیش (با)مان رامكرد، تەنیا لەتاقی بەیانیاندا مانگە ڕێیەكی دەبڕی و، ئێوارانیش ڕێی یەك مانگ دەڕۆیی. (شێخ حەسەنی بەسری) ئەڵێت: سولەیمان لە(دیمەشق) لەسەر تەختەكەی دائەنیشت و، نانی بەیانی ئەخوارد، ئەوجا هەڵئەفڕی و، بۆ نیوەڕۆش لە (إصطخر) نانی ئەخوارد، لەكاتێكا نێوان هەردووكیان مرۆڤی تیژڕەو بەیەك مانگ ئەوجا ئەیبڕی ﴿ وأسلنا له عين القطر ﴾ وە بۆ سولەیمان كانییەكی (مس)یشمان تاواندبووەوە هەرچۆنێ ئاسنمان بۆ داوود نەرمكرد، بەشێوەیەك وەك سەرچاوەی ئاو ئەڕۆیشت و زۆر بەئاسانی هەموو شتێكی لێ دروست ئەكرد ﴿ ومن الجن من يعمل بين يديه بإذن ربه ﴾ و لە جنۆكەش هەبوون بەفەرمانی خوا لەبەردەستیدا كاریان ئەكرد ﴿ ومن يزغ منهم عن أمرنا ﴾ وە هەر كەسێكیشیان لەفەرمانی ئێمە لای بدا دەرچێ، واتە: بەگوێی ئێمەی نەكا ﴿ نذقه من عذاب السعير ﴾ سزای ئاگری سوتێنەری پێ دەچێژین ﴿ ١٣: يعملون له مايشاء من محاريب ﴾ سولەیمان چیدەویست لەكۆشكی بەرزو قایم ﴿ وتماثيل ﴾ و جۆراو جۆری كۆتەڵ و پەیكەربۆیان دەكرد، دیارە لەبەرنامەو شەریعەتی (داوود)دا ئەو پەیكەرو كۆتەڵانە یاساغ نەبووە، وەك لە شەریعەتی ئیسلامدا حەرام و یاساغە ﴿ وجفان كالجواب ﴾ وە هەروا قاپ و دەفری زل و گەورە، وەك حەوز كە لەشكرەكەی خۆراكی تیا ئەخوارد ﴿ وقدور راسيات ﴾ و چەندین تیانەو مەنجەڵی گەورەی دابەسراوو نەجوڵاویان بۆ ئامادە ئەكرد ﴿ إعملوا آل داود شكرا ﴾ وتمان: ئەی بنەماڵەی داوود! سوپاسگوزاری بكەن لەبەرامبەر ئەو هەموو بەهرانەدا رشتوومە بەسەرتاندا ﴿ وقليل من عبادي الشكور ﴾ بەڵام لەبەندەكانم كەمێكیان سوپاسگوزارن، واتە: دە ئێوە وا مەبن.

جنۆكە غەیب نازانێ:

﴿ ١٤: فلما قضينا عليه الموت ﴾ ئینجا پاش ئەو هەمووەدەسەڵاتە كاتێ بڕیاری مردنمان بۆ داو مرانمان ﴿ ما دلهم على موته إلا دابة الأرض تأكل منسأته ﴾ هیچ شتێك جنۆكەی ئاگادار نەكرد بەمردنی (سولەیمان) مۆرانە نەبێت كە داردەستەكەی دەخوارد ﴿ فلما خر تبينت الجن أن لو كانوا يعلمون الغيب ﴾ ئینجا پاش یەكساڵ كاتێ سولەیمان رەتی بردو كەوت، ئەوكات ئاشكرابووو دەركەوت بۆ ئادەمی كە ئەگەر جنۆكە شتی نادیاریان زانیبا وەك پڕو پاگەندە وابوو ﴿ مالبثوا في العذاب المهين ﴾ ئەوەندە لەو سزا قورس و پەست و كاریگەرەیەدا نەئەمانەوە! (ئیبن عەبباس) ئەڵێ: پاش ساڵێك ئەوجا پێیان زانی كۆچی دوایی كردووە.

جێگاو شوێنی خەڵكی سەبا:

﴿ ١٥: لقد كان لسبأ في مسكنهم آية ﴾ سوێند بەخوا جێگاو شوێنی گەلی (سەبا) لە (یەمەن)دا بەڵگەیەكیمەزن بوو لەسەر دەسەڵات و توانایی خوا، بۆ پاداشتدانەوەی چاككاران و، تۆڵە دانی خراپكاران، چونكە ئەو گەلە كاتێ سپڵەیی وخیانەتیان سەبارەت بە نیعمەتەكانی خوا كرد، خوایش پەراگەندەی كردن و ریشەی دەرهێنان ﴿ جنتان عن يمين وشمال ﴾ ئەو بەڵگەیەش دوو باخی گەورە و زۆر قەشەنگ بوون، یەك لەلای راست و، ئەوی دی لای چەپەوە پێمان بەخشیبوون، ئەبێ چەندە دیمەنێكی جوان و سەر سورهێنەری بووبێ، بەوشێوە خوا باسیان دەكات!. (ئیبن كەسیر) ئەڵێ: ژنان زەمبیلەیان ئەنا بەسەریانەوە و بەبن درەختەكانیا دەچوون، بێ ئەوە هیچ ئەزیەتێ ببینن میوەكە خۆی دەوەری و زەمبیلەكەی لێ پڕ ئەبوو، جێی باسە، شارەكەشیان كەوتبووە نێوان باخەكانەوە ﴿ كلوا من رزق ربكم ﴾ وتمان: دە لە ڕزق و ڕۆزی پەروەردگارتان بخۆن ﴿ واشكروا له ﴾ و سوپاسیشی بكەن "لەبەرابەر ئەو هەموو نیعمەت وخۆشییەوە پێی بەخشیون ﴿ بلدة طيبة ورب غفور ﴾ شارەكەتان شارێكی خۆش و پاك و خاوێن و، فێنك و سازگارە! وخواشتان پەروەردگارێكی خەتا پۆش و لێبووردەیە، بۆ هەركەسێك پێ بزانێ و سوپاسی بكات ﴿ ١٦: فأعرضوا ﴾ كەچی روویان لەفەرمانی خوا وەرگێڕا ﴿ فأرسلنا عليهم سيل العرم ﴾ ئەوجار ئێمەش لافاوی بەندی وێرانكەرمان ناردە سەریان (دەرگای ئاسمانمان لێكردنەوەو بووبە لێزمە، ئینجا بەستەكەیانی -سد مأرب- وێرانكردوو، ئەوسا دونیای لێ پڕكردنە ئاوو ژیانیان لێ تێكچوو.

سەبارەت بە (سد العرم - سەدی مەئرب): (هەمەدانی) ئەڵێت: لەبەشی باشووری خۆرئاوای (مەئرب)ەوە؛ زنجیرە شاخێكی تێدایە، بەرەو باكووری خۆرهەڵات درێژ ئەبنەوەو؛ لەنێوان ئەو شاخانەدا شیوو دۆڵێكی زۆر گەورە و فراوان هەیە.. هەركات باران باریبا سێڵاوو لافاوێكی زۆری ئەو ناوچەیە لەوێ خڕ دەبوویەوە و دەرژایە شیوی (آدنە)وە كە نزیكەی (١١٠٠) مەتر بەسەر دەریادا سەر ئەكەوت، جا ئەو ئاوە كە بەرەو باكووری خۆرهەڵات ئەڕۆیشت ماوەی سێ كاتژمێرێكی ئەما

بـۆ (مأرب)، ئینجا لـەوێ تەنگە بەرییەك دەسـت پێ ئەكات، نێوان شـارەكەیش و تەنگە بەریەكە دەشـتێكی شـاخاوی (٣٠٠) میلی دوجا ئەگرێتەوە، لەدواییشدا لەساڵی (١٨٤٣) زەوی ناسەكان ئەو سـەدەیان دۆزییەوەو سـەلماندیان كە رووداوێكی ئاوا هەبووە. ﴿ وبدلناهم بجنتيهم جنتين ذواتى أكل خمط وأثل وشئ من سدر قليل ﴾ لە جێی دوو باخە پڕمیوە خۆشـەكە، دوو باخی دڕكاوی بەروو بووم تاڵ، مازوو و میوەی داری سـیواك و درەختی تەرفای بێ كەڵك، كەمێ داری نەبەگمان بۆ هێشـتن كە هیچیان كەڵكیان نەبـوو ﴿ ١٧: ذلك جزيناهم بما كفروا ﴾ بەوشـێوەیە پاداشمان دانەوە، چونكە ناشـوكرو سپڵەو پێنەزان بوون ﴿ وهل نجازى إلا الكفور ﴾ ئایا ئێمەش تەنها لە سـپڵەو نكوولیكار تۆلە ئەسـێنین، واتە: تۆڵەمان تەنیابۆ ستەمكارانە ﴿ ١٨: وجعلنا بينهم وبين القرى التـى باركنا فيها قرى ظاهرة ﴾ وە لەنێوان رێگای ئەوان و، نێوان گوندەكانـی شـام -كە فەرو پیتمان تێخسـتبوون- چەند شـارو گوندێكیترمان لەپاڵ یەكتردا ئـاوەدان كرد. واتە: وڵاتەكەیانمان ئـاوەدان و پڕبەرەكەت و، پڕلە خەڵك دروسـتكردبوو، هەرگیز هەسـتت بەچۆڵی نەدەكرد ﴿ وقدرنا فيها السـير ﴾ مەودای نێوان شارو گوندەكانیانمان بەئەندازە دانا، ئەم گوند نزیك بە ئەو گوند، بـەزووی مەردمەكەی ئەگەیشـتنە ئاوەدانی و، خواردونیان دەست دەكەوت ﴿ سـيروا فيهـا ليالى وأياما آمنيـن ﴾ وپێمان وتن: دە بەناویاندا بەشەوان و رۆژان، بەهێمنی و، ئاسوودەیی و، بێ ترس لەدوژمن و برسـیەتی و تینوویەتی بـڕۆن و بگەڕێن ﴿ ١٩: فقالوا ربنا باعد بين أسـفارنا ﴾ كەچی لەباتی سوپاسگوزاری ئەو هەموو خۆشـی و نیعمەتانـەدا، وتیان: پەروەردگارمان! مـاوەی نێوانی شـارەكانمان -لەسـەفەردا- بۆ دوورتر كە "تا بەچـۆڵ و بیاباندا بڕۆین و توێشـوو بۆ سـەفەرەكانمان هەڵگرین و سوودی بازرگانی وەر گرین و، هەژارەكان بخەینە ژێر كار ﴿ وظلموا أنفسـهم ﴾ وە بەو كارە سـتەمیان لەخۆیان كرد ﴿ فجعلناهـم أحاديث ﴾ ئینجا ئێمەیش كردماننە سەرگوزەشتەو دەنگوباس و هەواڵ لەناوچەكەداو "بۆیەكتریـان ئەگێڕایەوە" ﴿ ومزقناهـم كل ممزق ﴾ و بەتوندی تەفـرو تونامان كردن و لەیەكترمان دابریـن، هەر هۆزەیان كەوتە ناوچـەو وڵاتێكـەوە"، بۆیە عـەرەب دەڵێ: یاخوا وەك (سـەبا)و نـازو نیعمەتەكـەی ئەوانتان لێ بقەومێ، چونكـە ئەوان پاش ئەو هەموو وێرانكاریەیان دەستەیەكیان ئاوارەی (عومان) بوون و، هەر دەسـتەیەكیان كەوتنە بن دارێكی وڵاتی شامەوە، (ئەنسار)یشیان چوونە مەدینە، (خزاعە)یش گەیشـتنە (تیهامە).. وە هەروەها... (ئیبنی جەریر). ﴿ إن فى ذلک لآيات لكل صبار شكور ﴾ بەراستی لەوداستانەی (سەبا)یە گەلێ بەڵگەو نیشانە هەن لەسەر دەسەڵات و توانایی خوا، بۆ هەر بەندەیەكی خۆڕاگرو سوپاسگوزار. مەبەست بەم چیرۆكەی (سەبا)یە ئەوەیە كە خەڵكانی دیكەش هۆشیار بن، سپڵە نەبن، ئەگینا بەڵاكەی (سەبا)یان لێ دووبارە ئەبێتەوە.

لَقَدْ كَانَ لِسَبَإٍ فِي مَسْكَنِهِمْ آيَةٌ جَنَّتَانِ عَنْ يَمِينٍ وَشِمَالٍ كُلُوا مِنْ رِزْقِ رَبِّكُمْ وَاشْكُرُوا لَهُ بَلْدَةٌ طَيِّبَةٌ وَرَبٌّ غَفُورٌ ﴿١٥﴾ فَأَعْرَضُوا فَأَرْسَلْنَا عَلَيْهِمْ سَيْلَ الْعَرِمِ وَبَدَّلْنَاهُمْ بِجَنَّتَيْهِمْ جَنَّتَيْنِ ذَوَاتَيْ أُكُلٍ خَمْطٍ وَأَثْلٍ وَشَيْءٍ مِنْ سِدْرٍ قَلِيلٍ ﴿١٦﴾ ذَلِكَ جَزَيْنَاهُمْ بِمَا كَفَرُوا وَهَلْ نُجَازِي إِلَّا الْكَفُورَ ﴿١٧﴾ وَجَعَلْنَا بَيْنَهُمْ وَبَيْنَ الْقُرَى الَّتِي بَارَكْنَا فِيهَا قُرًى ظَاهِرَةً وَقَدَّرْنَا فِيهَا السَّيْرَ سِيرُوا فِيهَا لَيَالِيَ وَأَيَّامًا آمِنِينَ ﴿١٨﴾ فَقَالُوا رَبَّنَا بَاعِدْ بَيْنَ أَسْفَارِنَا وَظَلَمُوا أَنْفُسَهُمْ فَجَعَلْنَاهُمْ أَحَادِيثَ وَمَزَّقْنَاهُمْ كُلَّ مُمَزَّقٍ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِكُلِّ صَبَّارٍ شَكُورٍ ﴿١٩﴾ وَلَقَدْ صَدَّقَ عَلَيْهِمْ إِبْلِيسُ ظَنَّهُ فَاتَّبَعُوهُ إِلَّا فَرِيقًا مِنَ الْمُؤْمِنِينَ ﴿٢٠﴾ وَمَا كَانَ لَهُ عَلَيْهِمْ مِنْ سُلْطَانٍ إِلَّا لِنَعْلَمَ مَنْ يُؤْمِنُ بِالْآخِرَةِ مِمَّنْ هُوَ مِنْهَا فِي شَكٍّ وَرَبُّكَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ حَفِيظٌ ﴿٢١﴾ قُلِ ادْعُوا الَّذِينَ زَعَمْتُمْ مِنْ دُونِ اللَّهِ لَا يَمْلِكُونَ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ فِي السَّمَاوَاتِ وَلَا فِي الْأَرْضِ وَمَا لَهُمْ فِيهِمَا مِنْ شِرْكٍ وَمَا لَهُ مِنْهُمْ مِنْ ظَهِيرٍ ﴿٢٢﴾

شەیتان دیتی: شوێنەكەوتووی وەراست گەڕا:

﴿ ٢٠: ولقد صدق عليهم إبليس ظنه ﴾ و بێگومان گومانەكەی شەیتانیش بەرامبەر بەخوا نەناسان وەڕاست گەڕا، چونكە وا دای نابوو گومڕایـان بـكات، وەك لەجێگایەكدا دەفەرمـوێ: (..ولأغوينهم أجمعين) ١٥/ ٣٩. كەچی توانیی و سەركەوت! ﴿ فاتبعوه إلا فريقا مـن المؤمنين ﴾ جا ئیتر دەسـتەیە لەبـڕوادارەكان نەبێ؛ هەموو پەیڕەوییان لێكرد ﴿ ٢١: وماكان له عليهم من سلطان ﴾ وە شەیتان هیچ دەسـەڵاتێكی بەسەریاندا نەبوو ﴿ إلا لنعلم من يؤمن بالآخرة ممـن هو منها فى شـك ﴾ بەڵام تاقییان دەكەینەوە بەشـەیتان، بۆ ئەوە كە بزانین و دەركەوێ چ كەسـێ بـڕوای بە رۆژی دوایی هەیەو، چ كەسێكیش لێی دوودڵەو لەگوماندایە ﴿ وربک على كل شئ حفيظ ﴾ و پەروەردگاری تۆ لەسـەر هەموو شتێك پارێزەروو چاودێرەو، بەنیازو نییەتیان ئەزانێ ﴿ ٢٢: قل ادعوا الذين زعمتم

من دون الله ﴾ –ئەی موحەممەد ﷺ– پێیان بڵێ: ئەوانەی وا پێتان وابوو کە خوان و ئەتانپەرستن –جگە لەخوا– دەئێستا داوایان لێ بکەن با خێروخۆشیتان بۆ فەراهەم بێنن و، بەڵاو نەهامەتتان لێ دوور بخەنەوە ﴿ لا یملکون مثقال ذرة فی السموات ولا فی الأرض ﴾ خۆ ئاشکراشە کە بە ئەندازەی مێرووڵەو وردیلەیەك، یا

وَلَا تَنفَعُ ٱلشَّفَٰعَةُ عِندَهُۥٓ إِلَّا لِمَنْ أَذِنَ لَهُۥ حَتَّىٰٓ إِذَا فُزِّعَ عَن
قُلُوبِهِمْ قَالُوا۟ مَاذَا قَالَ رَبُّكُمْ قَالُوا۟ ٱلْحَقَّ وَهُوَ ٱلْعَلِىُّ ٱلْكَبِيرُ
﴿٢٣﴾ ۞ قُلْ مَن يَرْزُقُكُم مِّنَ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضِ قُلِ ٱللَّهُ
وَإِنَّآ أَوْ إِيَّاكُمْ لَعَلَىٰ هُدًى أَوْ فِى ضَلَٰلٍ مُّبِينٍ ﴿٢٤﴾ قُل
لَّا تُسْـَٔلُونَ عَمَّآ أَجْرَمْنَا وَلَا نُسْـَٔلُ عَمَّا تَعْمَلُونَ ﴿٢٥﴾ قُلْ
يَجْمَعُ بَيْنَنَا رَبُّنَا ثُمَّ يَفْتَحُ بَيْنَنَا بِٱلْحَقِّ وَهُوَ ٱلْفَتَّاحُ ٱلْعَلِيمُ
﴿٢٦﴾ قُلْ أَرُونِىَ ٱلَّذِينَ أَلْحَقْتُم بِهِۦ شُرَكَآءَ كَلَّا بَلْ هُوَ ٱللَّهُ
ٱلْعَزِيزُ ٱلْحَكِيمُ ﴿٢٧﴾ وَمَآ أَرْسَلْنَٰكَ إِلَّا كَآفَّةً لِّلنَّاسِ
بَشِيرًا وَنَذِيرًا وَلَٰكِنَّ أَكْثَرَ ٱلنَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٢٨﴾
وَيَقُولُونَ مَتَىٰ هَٰذَا ٱلْوَعْدُ إِن كُنتُمْ صَٰدِقِينَ ﴿٢٩﴾
قُل لَّكُم مِّيعَادُ يَوْمٍ لَّا تَسْتَـْٔخِرُونَ عَنْهُ سَاعَةً وَلَا تَسْتَقْدِمُونَ
﴿٣٠﴾ وَقَالَ ٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟ لَن نُّؤْمِنَ بِهَٰذَا ٱلْقُرْءَانِ وَلَا
بِٱلَّذِى بَيْنَ يَدَيْهِ وَلَوْ تَرَىٰٓ إِذِ ٱلظَّٰلِمُونَ مَوْقُوفُونَ عِندَ
رَبِّهِمْ يَرْجِعُ بَعْضُهُمْ إِلَىٰ بَعْضٍ ٱلْقَوْلَ يَقُولُ ٱلَّذِينَ
ٱسْتُضْعِفُوا۟ لِلَّذِينَ ٱسْتَكْبَرُوا۟ لَوْلَآ أَنتُمْ لَكُنَّا مُؤْمِنِينَ ﴿٣١﴾

پرووشـێك دەسەڵاتیان نییە؛ نە لەئاسمانەکان و، نە لەزەویدا، تا هاوکاریتان بکەن ﴿ ومالهم فیهما من شرك ﴾ وە لەدروستکردنی ئاسمانەکان و زەویشدا هاوبەشی خوا نەبوون ﴿ وما له منهم من ظهیر ﴾ پاڵپشتی خوا نەبوون و یارمەتیشیان نەداوە. ﴿ ٢٣: ولا تنفع الشفاعة عنده إلا لمن أذن له ﴾ و تکاکردن لە لای خوا –لەو رۆژی نارەحەتی و، ترس و لەرزەدا– سودی نابێ، نە بۆ پەرەسراوەکان و، نە بۆ پەرستیارەکانیان، چونکە لەناو دڵە راوکێ و بێزاریدا بوون، ئێستاش حەپەساو و چاوەڕوانن تا بزانن خوا مۆڵەتی کێ ئەدا بۆ تکاکردن وکێش تکا بکات؟ جا ئەوحاڵەتە دژوارە هەروا ئەمینێتەوەو تکاکار نابێ، مەر بۆ کەسێ خوا مۆڵەتی بدا ﴿ حتى إذا فزع عن قلوبهم ﴾ تا ئەودەمەی کە سام وترس لە دڵیاندا دادەمرکێ بەمۆڵەتدان بە شەفاعەت بۆیان ﴿ قالوا ماذا قال ربکم ﴾ ئەوجا دەمیان ئەکرێتەوەو لەناو یەکتردا ئەڵێن: ئاخۆ پەروەردگاری ئێوە چ بڕیارێکی‌دا، چی وت سەبارەت بە تکاکردن؟؟ ﴿ قالوا الحق ﴾ لەوەڵامدا ئەڵێن: خوا هەق و راستی فەرموو، واتە: ئیزنی شەفاعەتی دا بۆ کەسێك خۆی لێی زاری بێت ﴿ وهو العلی الکبیر ﴾ هەر ئەویشە زۆر بڵندو پایە بەرزی گەورە، هیچ کەسێك بۆی نییە دەست بخاتە کاریەوە.

ئەوەی پێی بڵێیت شەریک، بۆ خوا نییە:

﴿ ٢٤: قل من یرزقکم من السموات والأرض ﴾ بە بتپەرستەکان بڵێ: ئەی کێ لەئاسمانانـدا ڕزق و ڕۆزی بە ئێوە ئەدات "بە هۆی بارانەوە" وە لە زەوییەوە بە هۆی ڕووەك و دانەویڵەوە؟ ﴿ قل الله ﴾ بڵێ: هەرخوای تاك وتەنیای بێ هاوبەش ﴿ وإنا أو إیاکم لعلى هدى أو فی ضلال مبین ﴾ ئەوسا پێیان بڵێ: دڵنیابن ئێمەی موسڵمانی یەکتاپەرستو، ئێوەی بتپەرست و هاوەڵدانەر، یەکێکمان لەسەر هیدایەت و ڕێی ڕاستین، یاخود بە ئاشکرا لە نێو گومراییدا ڕۆچووین؟ ئای ئەمە چ وتەیەکی شیرینە، چ ئوسلوبێکی بەرزە، ئەوخۆی چاك ئەزانێ کە کێ گومرایە، کەچی پێی ناڵێت تۆ گومرایتو، من ڕاستم، تا بەرامبەرەکەی زوو هەڵنەیەت و گوێش بۆ ئامۆژگارییەکانی بگرێ ﴿ ٢٥: قل لا تسألون عما أجرمنا ولا نسأل عما تعملون ﴾ پێیان بڵێ: ئێوە بەرپرسیار نابن لە هەر تاوانێك ئێمە بیکەین، وە هەر وا ئێمەش لە بەرامبەر کردەوەکانی ئێوەوە بەرپرسیار نابین "چاك بێت، یان خراپ، دیارە دیسان ئەمەیش هەر زیادە لوتف و نەرم و نیانییە، بەرامبەر مرۆڤی خراپ دەکرێت، تالە دەمی وتوو وێژدا هەڵنەیەت ﴿ قل یجمع بیننا ربنا ثم یفتح بیننا بالحق ﴾ بڵێ: لێرە هەر جۆر ئەبێ با ببێ، ڕۆژێ دێت پەروەردگارمان هەموومان کۆ ئەکاتەوە، لەپاشان بەڕاستی و دادپەروەرانە دادگاییمان دەکات ﴿ وهو الفتاح العلیم ﴾ هەر ئەویشە لەو ڕۆژەدا بڕیار بەدەست و زانا، بە کردەوەی بەندەکانی خۆی ﴿ ٢٧: قل أرونی الذین ألحقتم به شرکاء ﴾ پێیان بڵێ: ئادەی ئەوانەم نیشان بدەن کە ئێوە کردبووتانن بە هاوبەشی خوا، تا بزانم شیاوی ئەوەن؟ ﴿ کلا بل هو الله العزیز الحکیم ﴾ نەخێر، وا نییە ئەوان ئەی‌زانن، بەڵکو هەر خوا خۆی دەسەڵاتدارو، زۆر کارجوانە.

خوا پێغەمبەری بۆ هەموو خەڵك ناردووە:

﴿ ٢٨: وما أرسلناك إلا كافة للناس بشیرا ونذیرا ﴾ ئێمە هەر بۆیە تۆمان نارد ئەی موحەممەد! ﷺ کە بۆ تەواوی خەڵکانی جیهان، ببیتە مژدەدەرو ترسێنەر. ﴿ ولكن أكثر الناس لا یعلمون ﴾ بەڵام زۆربەی مەردم نازانن ﴿ ٢٩: ویقولون متى هذا الوعد إن کنتم

صادقين ﴾ و هاوبەشـدانەرەکان ئەڵێن: باشە! ئەگەر ئێوە ڕاست ئەکەن کە بەڵێنمان پێ دەدەن بە سـزای قیامەت، دە ئەم بەڵێنە کەی ئەبێت؟ ﴿ ٣٠: قل لکم میعاد یوم ﴾ پێیان بڵێ: ڕۆژێ کە بڕیارە بەیەکتر بگەن ﴿ لا تستأخرون عنه ساعة ولا تستقدمون ﴾ نە تاوێك لێی دوا دەکەون و، نە تاوێکیش لێی پێش دەکەون.

دەسەڵاتدارو و بێ دەسەڵاتەکانی دنیا دەکەونە ئاخافتن:

﴿ ٣١: وقال الذين كفروا ﴾ خوانەناس و بێبڕواکان وتیان ﴿ لن نؤمـن بهذا القـرآن ولا بالذي بين يديه ﴾ ئێمـە هەرگیز باوەڕ نە بـەم قورئانە دەکەین و نە بـەو کتێبانەش کە لەپێش ئەوەوە بوون ﴿ ولو ترى إذ الظالمون موقوفون عند ربهم ﴾ و ئەگەر ببینی ئەی موحەممەد! ﷺ کاتێ سـتەمکارەکان لـە لای پەروەردگاریاندا "بۆ حیسـاب و کیتاب" ڕاگیراون و وەسـتێنراون ﴿ يرجع بعضهم إلى بعض القول ﴾ و قسـە دەڵێن بەیەکترو، یەکـتر تاوانبار دەکەن.. واتە: ئەر ئەو ڕۆژەت ئەبینی، بێگومانە ڕووداوێکی زۆر گەورەت دەدیت ﴿ يقول الذين استضعفوا للذين استكبروا ﴾ ئەوانەی کزو چەوساوەبوون، بە خۆبەزلزانەکان ئەڵێن: ﴿ لولا أنتم لكنا مؤمنين ﴾ ئەگەر ئێوە نەبوونایە؛ بەڕاستی ئێمە بڕوادار ئەبووین، واتە: هەر ئێوە بوون چەواشــەو ســەرگەردانتان کردیــن" ﴿ ٣٢: قال الذين اسـتكبروا للذين اسـتضعفوا ﴾ ئەوجا خۆبەزلزان و زۆردارەکانیش بەچەوسـێنراوەکان دەڵێن: ﴿ أنحن صددناكـم عن الهدى بعد إذ جاءكم ﴾ ئایا ئێمە بووین، ڕێمان لێگرتن و نەمانهێشـت، بەڕێی ڕاسـتدا بڕۆن دوای ئەوکاتەی قورئان هاتـە لاتان؟! "نەخێر، وا نییـە وەك ئێوە ئەیڵـێن: ﴿ بل كنتم مجرميـن ﴾ بەڵکو ئێوە هەر خۆتـان گوناهبارو تاوانـکار بوون ﴿ ٣٣: وقال الذين اسـتعضفوا للذين استكبروا ﴾ وە کزکراوو چەوسێنراوەکان، بەخۆ بەزلزانەکان و زۆردارەکان دەڵێن: ﴿ بل مكر الليل والنهار ﴾ نەخێر، وا نییە، بەڵکو فرت وفێڵی شـەوانە ڕۆژەی ئێوە بوو ئێمەشـی سەرگەردان کرد ﴿ إذ تأمروننا ﴾ چونکە هەردەم فەرمانتان پێ ئەکردین ﴿ أن نكفـر بالله ونجعل له أنـدادا ﴾ کە بڕوامان بە خوا نەبێ و؛ چەند هاوبەشـێکی بۆ دابنێین! ﴿ وأسروا الندامة لما رأوا العذاب ﴾ وە پەشـیمانی لەدڵیاندا ئەشارنەوە، کاتێ سـزاکە دەبینن ﴿ وجعلنا الأغـلال في أعناق الذين كفـروا ﴾ وەکۆت و زنجیر ئەکەینە ملی ئەوانە کافربوون بۆ زیادە سـزا ﴿ هل يجزون إلا ماكانوا يعملون ﴾ ئـەوە مافی خۆیانـە، ئایا مەگەر هەرکەس هـەر بەپێی کردەوەی خۆی سزا نادرێ؟ واتە ستەم لەهیچ کەس ناکرێ.

خۆشگوزەرانەکانن ڕووبەڕووی پێغەمبەران دەوەستن:

﴿ ٣٤: ومـا أرسـلنا في قرية مـن نذير ﴾ هیـچ پێغەمبەرێکمان نەناردووە لە شـارێکدا بیانترسـێنێ ﴿ إلا قال مترفوها ﴾ مەگەر خۆشـگوزەرانەکانیان دەیانوت: ﴿ إنا بما أرسـلتم به كافرون ﴾

قَالَ ٱلَّذِينَ ٱسْتَكْبَرُوا۟ لِلَّذِينَ ٱسْتُضْعِفُوٓا۟ أَنَحْنُ صَدَدْنَٰكُمْ عَنِ ٱلْهُدَىٰ بَعْدَ إِذْ جَآءَكُم ۖ بَلْ كُنتُم مُّجْرِمِينَ ﴿٣٢﴾ وَقَالَ ٱلَّذِينَ ٱسْتُضْعِفُوا۟ لِلَّذِينَ ٱسْتَكْبَرُوا۟ بَلْ مَكْرُ ٱلَّيْلِ وَٱلنَّهَارِ إِذْ تَأْمُرُونَنَآ أَن نَّكْفُرَ بِٱللَّهِ وَنَجْعَلَ لَهُۥٓ أَندَادًا ۚ وَأَسَرُّوا۟ ٱلنَّدَامَةَ لَمَّا رَأَوُا۟ ٱلْعَذَابَ وَجَعَلْنَا ٱلْأَغْلَٰلَ فِىٓ أَعْنَاقِ ٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟ ۚ هَلْ يُجْزَوْنَ إِلَّا مَا كَانُوا۟ يَعْمَلُونَ ﴿٣٣﴾ وَمَآ أَرْسَلْنَا فِى قَرْيَةٍ مِّن نَّذِيرٍ إِلَّا قَالَ مُتْرَفُوهَآ إِنَّا بِمَآ أُرْسِلْتُم بِهِۦ كَٰفِرُونَ ﴿٣٤﴾ وَقَالُوا۟ نَحْنُ أَكْثَرُ أَمْوَٰلًا وَأَوْلَٰدًا وَمَا نَحْنُ بِمُعَذَّبِينَ ﴿٣٥﴾ قُلْ إِنَّ رَبِّى يَبْسُطُ ٱلرِّزْقَ لِمَن يَشَآءُ وَيَقْدِرُ وَلَٰكِنَّ أَكْثَرَ ٱلنَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٣٦﴾ وَمَآ أَمْوَٰلُكُمْ وَلَآ أَوْلَٰدُكُم بِٱلَّتِى تُقَرِّبُكُمْ عِندَنَا زُلْفَىٰٓ إِلَّا مَنْ ءَامَنَ وَعَمِلَ صَٰلِحًا فَأُو۟لَٰٓئِكَ لَهُمْ جَزَآءُ ٱلضِّعْفِ بِمَا عَمِلُوا۟ وَهُمْ فِى ٱلْغُرُفَٰتِ ءَامِنُونَ ﴿٣٧﴾ وَٱلَّذِينَ يَسْعَوْنَ فِىٓ ءَايَٰتِنَا مُعَٰجِزِينَ أُو۟لَٰٓئِكَ فِى ٱلْعَذَابِ مُحْضَرُونَ ﴿٣٨﴾ قُلْ إِنَّ رَبِّى يَبْسُطُ ٱلرِّزْقَ لِمَن يَشَآءُ مِنْ عِبَادِهِۦ وَيَقْدِرُ لَهُۥ ۚ وَمَآ أَنفَقْتُم مِّن شَىْءٍ فَهُوَ يُخْلِفُهُۥ ۖ وَهُوَ خَيْرُ ٱلرَّٰزِقِينَ ﴿٣٩﴾

بێگومـان ئێمە بەوەی پێی نێرراون بـاوەڕ ناکەین و پەیامەکەتان بـەدرۆ دەزانـین ﴿ ٣٥: وقالوا نحـن أكثر أمـوالا وأولادا ﴾ وە دەیانوت: ئێمە لە ئێوە سـامان و منداڵی زۆرترمان هەیە! ﴿ وما نحن بمعذبين ﴾ و هەرگیزیش ئێمە سزا نادرێین ئەر قیامەت هەبێ و ڕاست بێ، چونکە خوا لێمان ڕازییە، هەر بۆیە ئەو سامانەشی ڕشـتووە بەسەرماندا ﴿ ٣٦: قل إن ربي يبسـط الرزق لمن يشاء ويقدر ﴾ پێیان بڵێ: ڕزق و ڕۆزی پێوەرێکی هەڵەیە بۆ چاکی و، خراپی مرۆ، چونکە خواوەندم بۆ هەرکەسـێك خۆی بیەوێ ڕزق و ڕۆزی فراوان ئەکات، وە بۆ هەر کەسـێك بیەوێ کەمی ئەکاتەوە، ئیـتر ئەوکەسـە چاك بێ، یان خـراپ ﴿ ولكن أكثـر الناس لا يعلمـون ﴾ بەڵام زۆربەی خەڵك نهێنی کارەکانمان نازانن ﴿ ٣٧: وما أموالكم ولا أولادكم بالتي تقربكم عندنا زلفى ﴾ وە نەماڵ و، نە منداڵتان شـتێك نین کە ئێوە بەئێمەوە نزیك بکەنەوە ﴿ إلا من آمن وعمل صالحا ﴾ بەڵام کەسێك بڕوایەکی ڕاستەقینەی هێنابێ

و، کاری چاکی ئەنجام دابێ، تەنها بڕوای دامەزراوو کاری چاکە نزیکتان ئەکاتەوە بەخوا، نەماڵ و، نەمنداڵ ﴿ فأولئك لهم جزاء الضعف بما عملوا ﴾ بۆ ئەم کەسانە لەبەرامبەر کردەوەکانیانەوە پاداشتی دووبەرامبەر هەیە ﴿ وهم فی الغرفات آمنون ﴾ لە کۆشك و تەلارە بەرزو بڵندەکاندا، بە ئاسوودەیی وخۆشی ژیان ئەبەنە

وَيَوْمَ يَحْشُرُهُمْ جَمِيعًا ثُمَّ يَقُولُ لِلْمَلَٰٓئِكَةِ أَهَٰٓؤُلَآءِ إِيَّاكُمْ كَانُوا۟
يَعْبُدُونَ ﴿٤٠﴾ قَالُوا۟ سُبْحَٰنَكَ أَنتَ وَلِيُّنَا مِن دُونِهِم ۖ بَلْ كَانُوا۟
يَعْبُدُونَ ٱلْجِنَّ ۖ أَكْثَرُهُم بِهِم مُّؤْمِنُونَ ﴿٤١﴾ فَٱلْيَوْمَ لَا يَمْلِكُ
بَعْضُكُمْ لِبَعْضٍ نَّفْعًا وَلَا ضَرًّا وَنَقُولُ لِلَّذِينَ ظَلَمُوا۟ ذُوقُوا۟ عَذَابَ
ٱلنَّارِ ٱلَّتِى كُنتُم بِهَا تُكَذِّبُونَ ﴿٤٢﴾ وَإِذَا تُتْلَىٰ عَلَيْهِمْ ءَايَٰتُنَا بَيِّنَٰتٍ
قَالُوا۟ مَا هَٰذَآ إِلَّا رَجُلٌ يُرِيدُ أَن يَصُدَّكُمْ عَمَّا كَانَ يَعْبُدُ ءَابَآؤُكُمْ
وَقَالُوا۟ مَا هَٰذَآ إِلَّآ إِفْكٌ مُّفْتَرًى ۚ وَقَالَ ٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟ لِلْحَقِّ لَمَّا
جَآءَهُمْ إِنْ هَٰذَآ إِلَّا سِحْرٌ مُّبِينٌ ﴿٤٣﴾ وَمَآ ءَاتَيْنَٰهُم مِّن كُتُبٍ
يَدْرُسُونَهَا ۖ وَمَآ أَرْسَلْنَآ إِلَيْهِمْ قَبْلَكَ مِن نَّذِيرٍ ﴿٤٤﴾ وَكَذَّبَ
ٱلَّذِينَ مِن قَبْلِهِمْ وَمَا بَلَغُوا۟ مِعْشَارَ مَآ ءَاتَيْنَٰهُمْ فَكَذَّبُوا۟ رُسُلِى ۖ
فَكَيْفَ كَانَ نَكِيرِ ﴿٤٥﴾ ۞ قُلْ إِنَّمَآ أَعِظُكُم بِوَٰحِدَةٍ ۖ أَن
تَقُومُوا۟ لِلَّهِ مَثْنَىٰ وَفُرَٰدَىٰ ثُمَّ تَتَفَكَّرُوا۟ ۚ مَا بِصَاحِبِكُم
مِّن جِنَّةٍ ۚ إِنْ هُوَ إِلَّا نَذِيرٌ لَّكُم بَيْنَ يَدَىْ عَذَابٍ شَدِيدٍ ﴿٤٦﴾
قُلْ مَا سَأَلْتُكُم مِّنْ أَجْرٍ فَهُوَ لَكُمْ ۖ إِنْ أَجْرِىَ إِلَّا عَلَى ٱللَّهِ ۖ وَهُوَ عَلَىٰ
كُلِّ شَىْءٍ شَهِيدٌ ﴿٤٧﴾ قُلْ إِنَّ رَبِّى يَقْذِفُ بِٱلْحَقِّ عَلَّٰمُ ٱلْغُيُوبِ ﴿٤٨﴾

سەر ﴿ ٣٨: والذین یسعون فی آیاتنا معاجزین ﴾ و ئەوانەش کە بۆ پەکخستنی ئایەتەکانی ئێمە هەوڵ ئەدەن و ڕێگری خەڵك ئەکەن لەئیسلام و، واش ئەزانن ئەتوانن لەدەسەڵاتی ئێمە هەڵبێن ﴿ أولئك فی العذاب محضرون ﴾ ئا ئەوانە ئامادە دەکرێن لە سزادا ﴿ ٣٩: قل إن ربی یبسط الرزق لمن یشاء من عباده ویقدر له ﴾ پێیان بڵێ: بەڕاستی پەروەردگارم رزق و ڕۆزی دەبەخشێ بۆ هەرکەسێك لەبەندەکانی خۆی بیەوێ، بۆ هەرکەسێکیش خۆی بیەوێ لێی کەم ئەکات ﴿ وما أنفقتم من شئ فهو یخلفه ﴾ ئێوەش هەر شتێ دەبەخشن لەڕێی خوادا، ئەوە خوا بۆتان قەرەبوو ئەکاتەوەو جێگایتان بۆ پڕئەکاتەوە ﴿ وهو خیر الرازقین ﴾ وە هەرئەویشە چاکترین ڕۆزی بەخشە.

فریشتە لە قیامەتدا بەرائەت لە پەرستیارەکانیان دەکەن:

﴿ ٤٠: و یوم یحشرهم جمیعا ثم یقول للملائکة ﴾ بیر لەو ڕۆژە بکەرەوە کەخوا هەموان، پەرستراوو پەرستیار، کۆ ئەکاتەوە، لەپاشان بۆ لۆمەی پەرستیارەکان بەفریشتەکان ئەڵێت: ﴿ أهؤلاء إیاکم کانوا یعبدون ﴾ ئاخۆ ڕاستە ئەوانەبوون ئێوەیان ئەپەرست؟ بەفەرمانی ئێوە بوو؟ دیارە پرسیارو وەڵامەکەیش هەر بۆ ئێش پێگەیاندونیانە، وە لەسوورەتی (فرقان)دا ئەفەرمووێ: (أأنتم أضللتم عبادی هؤلاء أم هم ضلوا السبیل) ١٧/٢٥. یاخود بە (عیسا) ئەفەرمووێ: (أأنت قلت للناس اتخذونی وأمی إلهین من دون الله..) ١١٦/٥. ﴿ ٤١: قالوا سبحانک أنت ولینا من دونهم ﴾ ئەوانیش دەڵێن: خوایە! بێعەیبی و پاك وخاوێنی لەهاوبەش هەر بۆ تۆیە، هەر تۆی گەورەو پەرستراوو دۆستمان، نەك ئەوان ﴿ بل کانوا یعبدون الجن ﴾ نەخێر، ئەوان -بەشی زۆریان- جنۆکەیان ئەپەرست، هەر وەکو لەم ئایەتەشدا هاتووە: (إن یدعون من دونه إلا إناثا وإن یدعون إلا شیطانا مریدا) ١١٧/٤. ﴿ أکثرهم بهم مؤمنون ﴾ و زۆربەیان بە جنییەکان بڕوایان هێنابوو، واتە: باوەڕیان کردبوو بە وادەو بەڵێنیان ﴿ ٤٢: فالیوم لا یملک بعضکم لبعض نفعا ولا ضرا ﴾ جا ئەمڕۆژەی قیامەتە، هیچ کەسێك لە ئێوە دەسباری یەکتری نادەن و، خاوەنی هیچ قازانج و زیانێك نین بۆ یەکتر ﴿ ونقول للذین ظلموا ﴾ بەوانەش ستەمیانکردووە ئەڵێین: ﴿ ذوقوا عذاب النار التی کنتم بها تکذبون ﴾ دە سزای ئەو ئاگرە بچێژن کە بڕواتان پێی نەبوو و بەدرۆتان دەزانی.

خوانەناسان پێغەمبەران تۆمەتبار دەکەن:

﴿ ٤٣: وإذا تتلی علیهم آیاتنا بینات ﴾ هەر کە ئایەتە ڕووناکەکانی ئێمەیان بەسەردا بخوێنرێتەوە ﴿ قالوا ما هذا إلا رجل یرید أن یصدکم عما کان یعبد آباؤکم ﴾ دەڵێن: ئەم پیاوە، (واتە: موحەممەد ﷺ) هەر پیاوێکە دەیەوێ لەو شتانەی باو باپیرانتان ئەیانپەرست ڕێتان لێ بگرێ ﴿ وقالوا ما هذا إلا إفک مفتری ﴾ وتیشیان: ئەم قورئانە (موحەممەد ﷺ) ئەیڵێ: هەر درۆیەکی هەڵبەستراوە لەسەر خوا ﴿ وقال الذین کفروا للحق لما جاءهم ﴾ و ئەوانەی کە بێ بڕوا بوون کاتێ قورئانیان بۆ هات پێیان وت: ﴿ إن هذا إلا سحر مبین ﴾ ئەم قورئانە بێ و نەبێ هەر جادوویەکی ئاشکرایە ﴿ ٤٤: وما آتیناهم من کتب یدرسونها ﴾ و ئێمە پێشتر هیچ کتێب و نامەمان نەدابوونێ بیخوێننەوە تا نکوولی بکەن ﴿ وما أرسلنا إلیهم قبلک من نذیر ﴾ پێش لەتۆیش هیچ ترسێنەرێکمان بۆ نەناردبوون تا لەسزای خوا بیانترسێنێ ﴿ ٤٥: وکذب الذین من قبلهم ﴾ وئەوانەش لەپێش مەککەییەکانەوە بوون، هەروا پەیامبەرانیان بەدرۆزن دادەنا! ﴿ وما بلغوا معشار ما آتیناهم ﴾ لەکاتێکدا

قورەیــش لەچاو دەســەڵاتی ئەوانــەدا نەگەیشــتبوون بە دەیەکی ئەوەی بەوانمان دابوو لەهێزو دەســەڵات وماڵ و ســامان، کەچی هەر لەناویش چوون! ﴿ فکذبوا رسـلی فکیف کان نکیر ﴾ ئینجا پەیامبەرەکانی منیان بەدرۆزن دانا، ئێمەش تۆڵەمان لێسەندنەوە، جاچۆن بوو ئینکاری من بۆیان بۆ سزادانیان؟.

هاوەڵەکەتان (موحەممەد ﷺ) لێوەکار نییە:

﴿ ٤٦: قل إنما أعظکم بواحدة ﴾ ئەی موحەممەد ﷺ بڵێ: من هەر بەیەك وشە ئامۆژگاریتان ئەکەم ﴿ أن تقوموا لله مثنی وفرادی ﴾ کە لەبەر خوا دوان دوان و یەکە یەکە هەستن بەدڵسۆزی هەوڵ بدەن و کار بکەن ﴿ ثم تتفکروا ﴾ پاشان بیر بکەنەوەو تێفکرێن جائەو کاتــە چاك دەزانن ﴿ مــا بصاحبکم من جنة ﴾ کــە هەواڵەکەتان پەیامبەر ﷺ هیچ شێتی تێدا نییە، وەك ئێوە ئەڵێن! ﴿ إن هو إلا نذیر لکم ﴾ بەڵکو ئەو هەر ترســێنەرێکە بۆتان ﴿ بین یدی عذاب شــدید ﴾ و دەیەوێ لەبەرامبەر سزایەکی زۆر توندوقورسی رۆژی قیامــەت بێدارتان بکات، چونکە یەکەم نیشــانەی رۆژی دوایی، هاتنی ئەو پێغەمبەرەخۆیەتی.

بێ پارەو پوول وتەماحێك، دینتان پێڕادەگەیەنم:

﴿ ٤٧: قــل مــا ســألتکم من أجــر فهو لکــم ﴾ بڵێ: مــن هیچ پــاداش و کرێیەکم لێتان نــاوێ، واتە: من لەبەرامبەر راگەیاندنی ئیسلامەکەمدا هیچ کرێ و دونیایەکم لە ئێوەناوێ ﴿ إن أجری إلا علی الله ﴾ پاداشــت و کرێی من تەنها لەسەر خوایە ﴿ وهو علی کل شئ شهید ﴾ وە هەر ئەو بۆ خۆی بەسەر هەموو شتێکا ئاگادارە ﴿ ٤٨: قل إن ربی یقذف بالحق ﴾ بڵێ: بەراســتی پەروەردگاری من هــەق دەهاوێ بەرووی ناهەقداو پووچــەڵی ئەکاتەوە" ﴿ علام الغیوب ﴾ ئەو زانای نادیارە، واتە: لەتەواوی نهێنی و نادیارەکان بەئاگایــە و،هیچ شــتێك لەو نادیــار نییە ﴿ ٤٩: قــل جاء الحق ومــا یبدئ الباطل وما یعید ﴾ پێیان بڵێ: هەق و راســتی (ئایینی یەکخواپەرســتی) هات و دەرکەوت، وە پووچ و بەتاڵیش (ئایینی شــیرك) رۆشــت و ناگەڕێتەوە، ﴿ ٥٠: قل إن ضللت فإنما أضل علی نفســی ﴾ بڵێ: ئەگەر رێــم هەڵە کردبێت، ئەوە هەر بۆخۆم رێــم هەڵە کردووە، واتە: زیانەکــەی هەر بۆ خۆم دەبێت ﴿ وإن اهتدیت فبما یوحی إلی ربی ﴾ خۆ ئەگەر رێگای راستم دۆزیبێتەوە، ئــەوە بەهۆی ئەوەوە بووە کە پەروەردگارم وەحی بۆ کردوم ﴿ إنه ســمیع قریــب ﴾ چونکە بەڕاســتی ئەو ژنەوایــە، نزیکە، واتە: ژنەوایە بۆ گوفتاری من وئێوە، لێشــمانەوە زۆر نزیکە ﴿ ٥١: ولو تــری إذ فزعوا فلا فوت ﴾ ئەگەر ببینــی کاتێ زیندو دەکرێنەوەو دەشــڵەژێن، شتێکی گەورەو ناهەموار دەبینی ﴿ وأخذوا من مکان قریــب ﴾ ئینجا لــە جێگایەکی نزیکــدا لەگۆڕەکەیان دەگیردرێن و دەبرێــن بۆ ناو ئاگــر ﴿ ٥٢: وقالوا آمنا بــه ﴾ ئەوجا کە هەر ســزاکەیان چاوکرد، دەڵێن: باوەڕمان بە موحەممەد هێنا ﴿ وأنی لهم التناوش من مکان بعید ﴾ وچۆن بۆیان هەیە پێگەیەك، واتە: تەنها دونیا جێی باوەڕهێنان بوو، ئەمرۆ لەوە دوور کەوتوونەتەوەو ئێســتا قیامەتــە و کاتی بــاوەڕ هێنان بە ســەرچوو؟ ﴿ ٥٣: وقد کفروا به من قبل ﴾ وبەڕاســتی لەپێشەوە -کەدەرفەتی باوەڕهێنان بــوو- باوەڕیان پێ نەهێنا ﴿ ویقذفون بالغیب من مکان بعید ﴾ وە لە دوورەوە زاریان لەنادیار دەدا، واتە: دەیانوت: زیندووبوونەوە وبەهەشت وئاگر نییە! ﴿ ٥٤: وحیل بینهم وبین ما یشتهون ﴾ وە سەرەنجام تەگەرە دەخرێتە نێوان ئەوان و،ئەوەی ئارەزووی دەکەن لەوەر گێڕانی ئیمان لێیان، واتە: هەرکە مردن، رێگا نادرێن باوەڕ بێنن ﴿ کما فعل بأشــیاعهم من قبل ﴾ هەروەکو هاوشێوەکانیشیان بەرلە خۆیان بەو دەردەچوون، ئەمانیش پاش لەدەستدەرچوونی سات و کات، ئەوسا باوەڕ دەهێنن، بەڵام هیچ کەڵکی نابێ بۆیان ﴿ إنهم کانوا فی شــك مریــب ﴾ چونکە بەراســتی، دەربارەی زیندووبوونەوەو، لێپرســینەوە، ئەوانیش وەك ئەمان لەگومانێکی دژوارو گومان هێنەردا بوون!!.

سوپاســی بێپایانم بۆ پەروەرنــدەی جیهانیان، کە یارمەتیدام بۆ تەواو کردنی تەفسیری سوورەتی (سەبەء).

سوورەتی (فاتیر)ـە

مەککەییەو (٤٥) ئایەتە

بەناوی خوای بەخشندەی میهرەبان

ئەم سوورەتی (فاتیر)ـە لەمەککەدا -کەمێ پێش کۆچی پەیامبەر ﷺ بــۆ مەدینە- هاتۆتــە خــوارێ، ئەمیش هــەر بەو شــارێگەیەدا دەچێت کە ســوورەتە مەککەییەکانی دی پیا دەچن، بانگهێشــە بۆیەکتاپەرستیو تاك وتەنیایی خوا ئەکا، ڕاستکردنەوەی چەندین بەڵگــە لەســەر بوونی خــوای باڵا دەســت وتــاك وتەنیایی، بۆ تێکشــکانی قەڵاو بنکەکانی شیرك و موشریکین، و هەڵنان لەسەر پاککردنــەوەی دڵەکان لەڕەوشــتە پەســتەکان و، خۆ ئارایشــدان بەخووو رەوشتە بەرزەکان.

* باســی دەســپێکردنی ســەرەتای ژیان ئەکات، کــە لە لایەن بەدیهێنەری بوونەوەرەوە ســەرچاوەی گرتووە، پاشان هێنانەوەی

چەندان بەڵگە لەم دونیایەدا لەسەر گونجانی زیندوو بوونەوە، بۆنمونە: زەویی پاش مردنی ئەبووژێتەوە، ڕوواندن وسەوز بوونی جۆراوجۆری دانەوێڵە و میوەو گیاو ڕووەك.. هاتنی شەوو ڕۆژ، بەدوای یەکدا، ئینجا مرۆڤ هەر لەنوتفەوە تا دەبێتە خوێنپارەو، گۆشت پارە، ئێسك، هێنانی گۆشت بەسەر ئێسکەکاندا.. ئەوسا

قُلْ جَاءَ الْحَقُّ وَمَا يُبْدِئُ الْبَاطِلُ وَمَا يُعِيدُ ﴿٤٩﴾ قُلْ إِن ضَلَلْتُ
فَإِنَّمَا أَضِلُّ عَلَىٰ نَفْسِي ۖ وَإِنِ اهْتَدَيْتُ فَبِمَا يُوحِي إِلَيَّ رَبِّي ۚ إِنَّهُ
سَمِيعٌ قَرِيبٌ ﴿٥٠﴾ وَلَوْ تَرَىٰ إِذْ فَزِعُوا فَلَا فَوْتَ وَأُخِذُوا مِن
مَّكَانٍ قَرِيبٍ ﴿٥١﴾ وَقَالُوا آمَنَّا بِهِ وَأَنَّىٰ لَهُمُ التَّنَاوُشُ مِن
مَّكَانٍ بَعِيدٍ ﴿٥٢﴾ وَقَدْ كَفَرُوا بِهِ مِن قَبْلُ ۖ وَيَقْذِفُونَ
بِالْغَيْبِ مِن مَّكَانٍ بَعِيدٍ ﴿٥٣﴾ وَحِيلَ بَيْنَهُمْ وَبَيْنَ مَا يَشْتَهُونَ
كَمَا فُعِلَ بِأَشْيَاعِهِم مِّن قَبْلُ ۚ إِنَّهُمْ كَانُوا فِي شَكٍّ مُّرِيبٍ ﴿٥٤﴾

سُورَةُ فَاطِرٍ

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

الْحَمْدُ لِلَّهِ فَاطِرِ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ جَاعِلِ الْمَلَائِكَةِ رُسُلًا أُولِي
أَجْنِحَةٍ مَّثْنَىٰ وَثُلَاثَ وَرُبَاعَ ۚ يَزِيدُ فِي الْخَلْقِ مَا يَشَاءُ ۚ إِنَّ اللَّهَ عَلَىٰ كُلِّ
شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿١﴾ مَّا يَفْتَحِ اللَّهُ لِلنَّاسِ مِن رَّحْمَةٍ فَلَا مُمْسِكَ لَهَا ۖ
وَمَا يُمْسِكْ فَلَا مُرْسِلَ لَهُ مِن بَعْدِهِ ۚ وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ﴿٢﴾ يَا أَيُّهَا
النَّاسُ اذْكُرُوا نِعْمَتَ اللَّهِ عَلَيْكُمْ ۚ هَلْ مِنْ خَالِقٍ غَيْرُ اللَّهِ يَرْزُقُكُم
مِّنَ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ ۚ لَا إِلَٰهَ إِلَّا هُوَ ۖ فَأَنَّىٰ تُؤْفَكُونَ ﴿٣﴾

گیان بەبەرا کردنی و تەکلیف و مافەکانی..

* جیاوازییەکی زۆر لەنێوان باوەڕدارو بێباوەڕدا هەیە؛ ئیماندار بینایەو، خوانەناس نابینا.

* چەند جۆر میوەی جیاواز لە تام و ڕەنگ و ڤیتامیناتدا، ئادەمی و جموجوڵ وکارەکانی، هاوڕێ لەگەڵ جیاوازی ڕەنگو شکڵی کێوو بەردەکان لەنێوان سپی و ڕەش و سووردا.. هەمووشیان پڕ بە دەم شایەتی دەدەن بەگەورەیی و دەسەڵاتی خوای کارجوان.

* جێنشینکردنی ئوممەتی پەیامبەر ﷺ لە جێی ئوممەتانی‌ترداو؛ خەڵاتکردنی بە بەرزترین وپیرۆزترین پەیامی ئاسمانی، پاشان دابەشبوونی ئادەمزاد بەسێ بەش: ئاکارچاك، کەمتەرخەم وگوێ نەدەر، پێشبڕکێکار بۆ ئەنجامدانی کارەچاکەکان.

* کۆتاییشی بە سەرزەنشتکردنی هاوبەشدانەرەکان دێت.

توانایی خوای کار دروست:

﴿ بسم الله الرحمن الرحيم * ١ : الحمد لله فاطر السموات والارض ﴾ سوپاس و ستاییش و شوکرانە هەر بۆخوای بەدیهێنەری ئاسمانەکان و زەویی، کە بەجوانترین شێوەو بێ ئەوەی لەپێشەوە بناغەیەکیان بووبێ دایهێناون ﴿ جاعل الملائكة رسلا ﴾ بگێڕی فریشتەکان بەنێردراو بۆ گەیاندنی پەیامی خۆی بە پەیامبەران ﴿ أولى أجنحة مثنى وثلاث ورباع ﴾ فریشتەکانی خاوەنی دووباڵ و سێباڵ و چوار باڵ، لەئاسمانەوە بەو باڵانە بەرەو ڕووی زەویی دێن و ئەگەڕێنەوە. واتە: خاوەن توانایەکی وەهان، هەر چۆنێ بیانەوێ کار بکەن ئەیکەن. پێشەوا (موسلیم) لە(ئیبن مەسعوود)ەوە ئەڵێت: ((إن النبى ﷺ رأى جبريل فى صورته له ستمأة جناح))، واتە: بەڕاستی پێغەمبەر ﷺ جوبرێلی لەسوورەت ودیمەنی خۆیا دیت؛ کە خاوەنی شەشسەت باڵبوو. ﴿ يزيد فى الخلق ما يشاء ﴾ خۆی هەر شتێکی حەز لێبکا لەدروستکردنی باڵ بۆ فریشتەکان و؛ هەرچی تر زیادی ئەکات ﴿ إن الله على كل شئ قدير ﴾ چونکە بەڕاستی خوا بەسەر هەموو شتێکدا بەتوانایە ﴿ ٢ : ما يفتح الله للناس من رحمة فلا ممسک لها ﴾ خوا هەر نیعمەتێك بنێرێ، هیچ ڕاگرێك نییە بۆی و کەسێك ناتوانێ گاڵەی بداونەهێڵێ ﴿ وما يمسک فلا مرسل له من بعده ﴾ هەرچیش ڕاگرێ و بیەوێ نەبێت، ئەوا هیچ کەسێك ناتوانێ لەدەستی دەرکاو بەرەڵڵای بکات لە دوای خۆی، جائەم ئایەتەی: (وان يمسسک الله بضر فلا كاشف له إلاهو وإن يردک بخير فلا راد لفضله..) ١٠٧/١٠ هەر ئەو ڕاستیە دووپات دەکاتەوە. ﴿ وهو العزيز الحكيم ﴾ هەر ئەویشە زۆر بە دەسەڵات، زۆر کارجوان وهەموو شتێ لەجێی خۆیدا ئەکات و، هیچ کەسیش ناتوانێ نەهێڵێ ﴿ ٣ : يا أيها الناس اذكروا نعمة الله عليكم ﴾ ئەی خەڵکینە! هەردەم یادی نیعمەت وچاکەی خوا بکەن بەسەرتانەوە ﴿ هل من خالق غير الله ﴾ ئاخۆ بێجگە لەخۆی بەدیهێنەرێك هەیە؟ ﴿ يرزقكم من السماء والأرض ﴾ بژێوی و ڕۆزیتان بدا لەئاسمان و زەویدا؟ ﴿ لا إله إلا هو ﴾ بێجگە لە خۆی هیچ پەرستراوێکی هەق نییە ﴿ فأنى تؤفكون ﴾ جا ئیتر چۆن لادەدرێن لە یەکخواپەرستی بۆ پەرستنی فرەخواپەرستی ولە ڕاستە ڕێ چەواشە دەبن؟.

پێغەمبەرانی بەر لە تۆشیان بە درۆزن دانا!:

﴿ ٤ : وإن يكذبوک فقد كذبت رسل من قبلک ﴾ ئەگەر ئەمانەش تۆ بەدرۆزن بزانن! بێتاقەت مەبە، چونکە پەیامبەرێکی زۆریش

بـەر لەتۆ بەدرۆزن دانران و خۆیان راگرت و کۆڵیان نەدا ﴿ وإلى الله ترجـع الأمور ﴾ ئاشـكرایە كە دەرەنجامی هەمووكارو بارەكان هەر بۆلای خوا دەگێردرێتەوە ﴿ ٥: یاأیهاالناس إن وعدالله حق ﴾ ئەی خەڵكینە! بەراستی بەڵێنی خوا بەهاتنی رۆژی پاداش وتۆڵە راسـتە ﴿ فلا تغرنكم الحیـاة الدنیا ﴾ جا با ژیانـی ئەم دونیایە نەتانخەڵەتێنێ وچەواشـە نەبن پێی ﴿ ولا یغرنكم بالله الغرور ﴾ وەبا شـەیتانی فریوكار بە حیلم وبەخشـندەیی و میهرەبانی خوا فریوتـان نـەدا و تەماع بخاتە بەرتان و پێتـان بڵێ: رەحمی خوا زۆرە! هەرچەندە گوناه بكەن، خوا هەر لێتان خۆش ئەبێت ﴿ ٦: إن الشـیطان لكم عدو ﴾ بێگومانە شەیتان دوژمنتانە ﴿ فاتخذوه عدوا ﴾ دەسا ئێوەیش ئەو بەدوژمن بگرن و رەفتارەكانی ئەو وەلانێن ﴿ إنما یدعو حزبه لیكونوا من أصحاب السعیر ﴾ چونكە بەراستی ئەو هەر گروپ و شـوێنكەوتووانی خـۆی بانگ ئەكات، بۆئەوەی پێكەوە ببنە یارو هاوەڵی ئاگری دۆزەخی هەڵگیرساوی بڵێسەدار.

پاداشت و تۆڵەی رۆژی سەڵا:

﴿ ٧: الذین كفروا لهم عذاب شدید ﴾ ئەوانەی وا كافرو بێبروان، سـزایەكی توندو قورسـیان بـۆ هەیـە ﴿ والذین آمنـوا وعملوا الصالحـات ﴾ و ئەوانەیـش كـە بروایان هێنـاو كارە چاكەكانیان ئەنجـامدا ﴿ لهـم مغفـرة وأجر كبیـر ﴾ لیبووردن و پاداشـێكی گەورەیان بۆ هەیە ﴿ ٨: أفمن زین له سـوء عمله فرآه حسـنا ﴾ ئاخۆ كەسێك كاری خراپی خۆی لا شیرین كرابێ، ئنجا بەچاكی بزانێ، وەكو كەسێك وایە كە بەخراپی بزانێ و، خۆی دوور بگرێ لێی؟ دیارە نەخێر ﴿ فإن الله یضل من یشـاء ویهدی من یشـاء ﴾ جا بەراسـتی خوا گومڕا دەكات، ئەوەی بیەوێ گومڕای ئەكات، رێنمـاش دەكات ئەوی بیەوێ و بزانـێ بەكەڵكی هیدایەت دێت ﴿ فلا تذهب نفسـك علیهم حسرات ﴾ جا تۆ ئەی پێغەمبەر ﷺ! لەداخـی ئەوان خۆت لەناو مەبـە ﴿ إن الله علیم بما یصنعون ﴾ بەراستی خوا چاك دەزانێ ئەوان چ كارێ ئەنجام ئەدەن وچی لە هەگبەكەیاندایە؟.

بەڵگەی ژیانی دوای مردن:

﴿ ٩: والله الذی أرسل الریاح ﴾ هەرئەو خوایە خۆیەتی بایەكانی نارد ﴿ فتثیر سحابا ﴾ جا ئەوانیش هەورەكان دەجووڵێنن ﴿ فسقناه إلی بلد میت ﴾ ئینجا بۆ خۆشمان ناردمان بۆهەر وڵات وشارێكی مـردوو، واتە: بۆهەر زەوییەكی وشـك و لە هێـز كەوتووو تینوو ﴿ فأحیینـا به الأرض بعد موتها ﴾ ئەوسـا بەوئاوە ئەو زەوییەمان زیندوو كردەوە، دوای مردنی و وشـكبوونی ﴿ كذلک النشـور ﴾ دیارە زیندووبوونەوەو ژیاندنەوەی مردووەكانیش هەر ئاوایە، واتە: ئـەو خوایە هەر چۆنێ دەتوانێ زەویی مـردوو، زیندوو بكاتەوە؛ هــەر ئاواش دەتوانێ بەئاسـانی ئێوەش زینـدوو بكاتەوە، خوای گـەورە لەگەڵی ئایەتـدا زیندووكردنەوەی زەویـی دەكاتە بەڵگە بۆ

وَإِن يُكَذِّبُوكَ فَقَدْ كُذِّبَتْ رُسُلٌ مِّن قَبْلِكَ وَإِلَى اللَّهِ تُرْجَعُ الْأُمُورُ
﴿٤﴾ يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنَّ وَعْدَ اللَّهِ حَقٌّ فَلَا تَغُرَّنَّكُمُ الْحَيَاةُ الدُّنْيَا
وَلَا يَغُرَّنَّكُم بِاللَّهِ الْغَرُورُ ﴿٥﴾ إِنَّ الشَّيْطَانَ لَكُمْ عَدُوٌّ فَاتَّخِذُوهُ
عَدُوًّا إِنَّمَا يَدْعُو حِزْبَهُ لِيَكُونُوا مِنْ أَصْحَابِ السَّعِيرِ ﴿٦﴾ الَّذِينَ
كَفَرُوا لَهُمْ عَذَابٌ شَدِيدٌ وَالَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَهُم
مَّغْفِرَةٌ وَأَجْرٌ كَبِيرٌ ﴿٧﴾ أَفَمَن زُيِّنَ لَهُ سُوءُ عَمَلِهِ فَرَآهُ حَسَنًا
فَإِنَّ اللَّهَ يُضِلُّ مَن يَشَاءُ وَيَهْدِي مَن يَشَاءُ فَلَا تَذْهَبْ نَفْسُكَ
عَلَيْهِمْ حَسَرَاتٍ إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ بِمَا يَصْنَعُونَ ﴿٨﴾ وَاللَّهُ الَّذِي أَرْسَلَ
الرِّيَاحَ فَتُثِيرُ سَحَابًا فَسُقْنَاهُ إِلَى بَلَدٍ مَّيِّتٍ فَأَحْيَيْنَا بِهِ الْأَرْضَ بَعْدَ
مَوْتِهَا كَذَلِكَ النُّشُورُ ﴿٩﴾ مَن كَانَ يُرِيدُ الْعِزَّةَ فَلِلَّهِ الْعِزَّةُ جَمِيعًا
إِلَيْهِ يَصْعَدُ الْكَلِمُ الطَّيِّبُ وَالْعَمَلُ الصَّالِحُ يَرْفَعُهُ وَالَّذِينَ
يَمْكُرُونَ السَّيِّئَاتِ لَهُمْ عَذَابٌ شَدِيدٌ وَمَكْرُ أُولَئِكَ هُوَ يَبُورُ
﴿١٠﴾ وَاللَّهُ خَلَقَكُم مِّن تُرَابٍ ثُمَّ مِن نُّطْفَةٍ ثُمَّ جَعَلَكُمْ أَزْوَاجًا
وَمَا تَحْمِلُ مِنْ أُنثَى وَلَا تَضَعُ إِلَّا بِعِلْمِهِ وَمَا يُعَمَّرُ مِن مُّعَمَّرٍ
وَلَا يُنقَصُ مِنْ عُمُرِهِ إِلَّا فِي كِتَابٍ إِنَّ ذَلِكَ عَلَى اللَّهِ يَسِيرٌ ﴿١١﴾

زیندوو كردنـەوەی مردووەكانیش، وەك ئەفەرمـووێ: (.. إهتزت وربـت وانبتـت مـن كل زوج بهیـج) ٥/٢٢. لـە فەرموودەیەكی راستیشـدا هاتووە: ((كل ابن آدم یبلی إلا عجب الذنب، منه خلق، ومنـه یركب)) متفق علیه. ﴿ ١٠: من كان یریـد العزة فلله العزة جمیعا ﴾ هەركەسـێك قەدرو رێزو عیززەت و سـەربەرزی دەوێ، دەبـێ ملكەچـی فەرمانەكانی خوا بێت، ئـەوە عیززەت و رێزی دونیـا وقیامەت بۆ ئەوە، ئایەتـی: (ولا یحزنک قولهم إن العزة لله جمیعـا..) لـە تەك ئایەتـی: (..أیبتغون عندهم العـزة فإن العزة لله جمیعا..) هـەروا ئایەتی: (وللة العزة ولرسـوله وللمؤمنین...) ئەو راسـتییە دەچەسـپێنن. ﴿ إلیه یصعد الكلم الطیب ﴾ هەموو وشـەیەكی پیرۆزو و پاك –وەك یادكردنی خـواو دۆعاو پاڕانەوەو قورئـان خوێندن– بۆلای خوا سـەرئە كەوێ ﴿ والعمـل الصالح یرفعه ﴾ وەهەموو قسـەو ئاكارێكی چـاك وپاكیش بەرەو لایخۆی بـەرزی ئەكاتەوە وەریدەگرێو قبوڵی ئـەكات ﴿ والذین یمكرون

السیئات لهم عذاب شـدید ﴾ ئەوانەش کە فرت وفێڵ دەکەن و، لە دژت پیلان دەگێڕن، واتە: نەخشـەی خراپەکاری دەکێشـن و ڕیابازن، سـزای سـەختیان بۆهەیە لەپاشەڕۆژدا ﴿ ومکر أولئک هـو یبور ﴾ خۆ دیارە کە پیـلان و فرت وفێڵـی ئەوانە پووچەڵ وفاسـید ئەبـێ، چونکـە هەرچی ئەکەن خـوا ئاگـادارە پێی و

وَمَا يَسْتَوِي ٱلْبَحْرَانِ هَٰذَا عَذْبٌ فُرَاتٌ سَآئِغٌ شَرَابُهُۥ وَهَٰذَا
مِلْحٌ أُجَاجٌ وَمِن كُلٍّ تَأْكُلُونَ لَحْمًا طَرِيًّا وَتَسْتَخْرِجُونَ
حِلْيَةً تَلْبَسُونَهَا وَتَرَى ٱلْفُلْكَ فِيهِ مَوَاخِرَ لِتَبْتَغُوا۟ مِن فَضْلِهِۦ
وَلَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ ﴿١٢﴾ يُولِجُ ٱلَّيْلَ فِى ٱلنَّهَارِ وَيُولِجُ
ٱلنَّهَارَ فِى ٱلَّيْلِ وَسَخَّرَ ٱلشَّمْسَ وَٱلْقَمَرَ كُلٌّ يَجْرِى
لِأَجَلٍ مُّسَمًّى ذَٰلِكُمُ ٱللَّهُ رَبُّكُمْ لَهُ ٱلْمُلْكُ وَٱلَّذِينَ
تَدْعُونَ مِن دُونِهِۦ مَا يَمْلِكُونَ مِن قِطْمِيرٍ ﴿١٣﴾ إِن
تَدْعُوهُمْ لَا يَسْمَعُوا۟ دُعَآءَكُمْ وَلَوْ سَمِعُوا۟ مَا ٱسْتَجَابُوا۟ لَكُمْ
وَيَوْمَ ٱلْقِيَٰمَةِ يَكْفُرُونَ بِشِرْكِكُمْ وَلَا يُنَبِّئُكَ مِثْلُ خَبِيرٍ
﴿١٤﴾ ۞ يَٰٓأَيُّهَا ٱلنَّاسُ أَنتُمُ ٱلْفُقَرَآءُ إِلَى ٱللَّهِ وَٱللَّهُ هُوَ ٱلْغَنِىُّ
ٱلْحَمِيدُ ﴿١٥﴾ إِن يَشَأْ يُذْهِبْكُمْ وَيَأْتِ بِخَلْقٍ جَدِيدٍ ﴿١٦﴾
وَمَا ذَٰلِكَ عَلَى ٱللَّهِ بِعَزِيزٍ ﴿١٧﴾ وَلَا تَزِرُ وَازِرَةٌ وِزْرَ أُخْرَىٰ وَإِن
تَدْعُ مُثْقَلَةٌ إِلَىٰ حِمْلِهَا لَا يُحْمَلْ مِنْهُ شَىْءٌ وَلَوْ كَانَ ذَا قُرْبَىٰٓ
إِنَّمَا تُنذِرُ ٱلَّذِينَ يَخْشَوْنَ رَبَّهُم بِٱلْغَيْبِ وَأَقَامُوا۟ ٱلصَّلَوٰةَ
وَمَن تَزَكَّىٰ فَإِنَّمَا يَتَزَكَّىٰ لِنَفْسِهِۦ وَإِلَى ٱللَّهِ ٱلْمَصِيرُ ﴿١٨﴾

ئاشـکرای دەکات ﴿ ١١: والله خلقکـم من تـراب ثم من نطفة ﴾ خوا (الله) بوو باوکی ئێوەی(ئادەم) لەگڵێکی سادە، پاشان خۆتانی لـە تنۆکـە ئاوێکی قێزەون دروسـتکرد ﴿ ثم جعلکـم أزواجا ﴾ ئەوسا جووت ونێرو مێی لـێ فەراهەمهێنان ﴿ وما تحمل من أنثى ولا تضـع إلا بعلمه ﴾ و هەر مێینەیەکیش، ئاوس و دووگیان دەبێ و، حەملەکـەی دادەنێ، خوا پێـی ئەزانێ، واتە: بێزانینی ئەو هیچ شتێك نابێ ﴿ وما یعمر من معمر ولا ینقص من عمره إلا فی کتـاب ﴾ لـە تەمەنی هیچکەس زیاد ناکـرێ و، لە تەمەنی هیچ کەسـیش کەم ناکرێ، مەگەر هەموو لەنامەیەکدا نووسراوەو تۆمار کراوە، واتە: ئەوانەو هـەر ڕووداوێکی‌تر، هەرلە(ئەزەل) لە (لوح المحفوظ)دا تۆمار کراوەو گۆڕانی بەسـەردا نایە ﴿ إن ذلک علی الله یسیر ﴾ بەڕاستی ئەوەش بۆخوا ئاسانە.

هێندێ لە نیعمەتەکانی خوا:

﴿ ١٢: وما یسـتوی البحـران ﴾ ئەم دوو دەریایـەش وەکو یەك نـین ﴿ هذا عذب فرات سائغ شـرابه ﴾ کە ئەمەیـان ئاوەکەی بۆخواردنەوە شـیرین وخۆشـگەوارە وتینوویەتی ئەشـکێنێ وەکو ئەوهەمـوو چۆم وکانیاوانە لەبەردەسـتدان ﴿ وهذا ملح أجاج ﴾ و ئەوەشیان شۆرێکی سوێروتفت وتاڵە گەروو ئەسووتێنێو، بەکەڵکی خواردنـەوە نایـەت، وەکو گەلێ لە زەریاکانـی دونیا ﴿ ومن کل تأکلون لحما طریا ﴾ وە لەهەردووکیشیان گۆشتێکی تەڕو فەریکەو تازەو ناسکی ماسی دەخۆن، دیارە ئەمەیش بەهرەیەکی‌تری خوایەو بەڵگەیەکـی زۆرمەزنـە بۆی ﴿ وتسـتخرجون حلیة تلبسـونها ﴾ خشڵیشـیان لێدەردێنن بـۆ جوانی و زینـەت و خۆئارایش‌دان، وەك مرواریـیو دوڕو مەرجـان، وەکو دەفەرمـوێ: (یخرج منهما اللؤلؤ والمرجان) ٢٢/٥٥ ﴿ وتری الفلک فیه مواخر ﴾ دەشـبینی کەشـتییەکان ئەو دەریایانە لەت ئەکـەن ودێن ودەچن ﴿ لتبتغوا مـن فضلـه ﴾ تا ئێوەش بەهـرەی خوا (ڕزق و ڕۆزی) بەدەسـت بێنـن، واتە: بەو کەشـتییانە بازرگانی بکـەن و، ڕۆزی حەڵاڵ وپاك پەیدا بکەن لەم شارو ئەوشار ﴿ ولعلکم تشکرون ﴾ بەشکو سوپاسگوزاری لەسەر بکەن.

بتەکان: تەنانەتی توێکڵی تەنکی دەنکی خورماش شک نابەن:

﴿ ١٣: یولـج اللیـل فی النهار ویولج النهار فـی اللیل ﴾ یەکێ‌تر لە نیشـانەکانی دەسـەڵاتی خوای باڵادەسـت ئەوەیە کە: شـەو دەخاتە سـەر ڕۆژ، دیـارە ئەوکاتە ڕۆژ درێـژ ئەبێت و، ڕۆژیش دەخاتە سـەر شەو، ئەوکاتەش شەو درێژ ئەبێت ﴿ وسخر الشمس والقمر کل یجری لأجل مسـمی ﴾ و خۆرو مانگیشی ڕامکرد لەبەر بەرژەوەنـدی بەندەکانی خۆی، هەرکامێ لەخولگەی خۆشـیاندا تا ئەوکاتـە بۆیان دیاری‌کراوە دێن ودەچـن ﴿ ذلکم الله ربکم له الملـک ﴾ ئەوە ئەوانە دەکا، پەروەردگاری ئێوەیە، دەسـەڵات و پادشـاییش هەر بۆ ئەوەو هەرلەویش ئەوکارانە دەوەشـێتەوە، جا ئاخۆ دەسەڵاتدارێکی ئاوا پەرسـتنی هەق‌نییە؟ ﴿ والذین تدعون مـن دونه ﴾ ئەو شـتانەش بێجگە لە (خـوا) ئێوە(ئەی کافرانی قورەیـش!) ئەیانپەرسـتن ﴿ ما یملکون من قطمیـر ﴾ تەنانەتی بەئەندازەی قڵیشـی نێودەنکە خورمـا یەکیش، وە یا بەئەندازەی توێژێکی سـپی ناسـك کە لەدەوری نێوکەکەدایە، شـك نابەن و دەسـەڵاتیان نییە ﴿ ١٤: إن تدعوهم لا یسمعوا دعاءکم ﴾ ئەگەر بانگیشـیان لێبکەن هاوارەکەتان نابیسن ﴿ ولو سمعوا ما استجابوا

لکم ﴾ گریمان گەر بش بیسن، وەڵامتان نادەنەوە، چونکە خاوەن دەسـەڵات و وتە نین ﴿ ویوم القیامة یکفرون بشرککم ﴾ و ڕۆژی قیامەتیش نکوولی شـیرك وپەرسـتنەکەتان ئەکەن بۆخۆیان ﴿ ولا ینبئک مثل خبیر ﴾ هیچ کەسـێك وەك خوا کـە ئاگاداری هەموو شتێکە ناتوانێ لەوکارانە ئاگادارت بکات.

خەڵکی نیازیان بەخوایە، هەموو کەسیش گوناهی خۆی بەکۆڵیەوەیە:

﴿ ١٥: یاأیهاالنـاس أنتم الفقراء إلـی الله ﴾ ئەی خەڵکینە! ئێوە هـەژارن و نیازتـان بە خوا هەیە ﴿ والله هـو الغنی الحمید ﴾ ئەو بێ نیازو سوپاسـکراوە،هەرچەندە خەڵکی ململانێ بکات ﴿ ١٦: إن یشـأ یذهبکم ویأت بخلق جدید ﴾ ئەگەر بیەوێ ئێوە لەناو ببا و، خەڵکێکـی تازە بێنێـت، وادەکات ﴿ ١٧: وما ذلک علی الله بعزیـز ﴾ ئەوکارەش بۆ خوا گران نییە ﴿ ١٨: ولاتزر وازرة وزر أخری ﴾ لەڕۆژی قیامەتا هیچ کەس باری گوناهی هیچ کەسێکی‌تر هەڵناگرێ، واتە: هەموو کەسـێك تاوانی خۆی بە کۆڵی خۆیەوەتی ﴿ وإن تدع مثقلة إلی حملها ﴾ خۆ ئەگەر کەسـێکی گوناهکاری بارقورس –بەتاوان– لەبەر کەسـێکی‌تر بپاڕێتەوە بۆ سووککردنی تاوانەکانـی ﴿ لا یحمـل منه شـئ ﴾ هیچ شـتێکی بۆهەڵناگیرێ ﴿ ولـو کان ذا قربـی ﴾ ئەگەرچی خزمی نزیکیشـی‌بێ، چونکە هەموو کەسـێك سـەرگەرمی تاوانی خۆیەتی، وەك ئەفەرمووێ: (..لایجزی والدعن ولده ولا مولود هو جاز عن والده شیئا..) ٣٣/٣١. یـان دەفەرموێ: (یوم یفر المـرء من أخیه وأمـه وأبیه وصاحبته وبنیه..) ٣٤/٨٠-٣٦. ﴿ إنما تنذر الذین یخشـون ربهم بالغیب ﴾ بەڕاستی تۆ –ئەی موحەممەدﷺ– هەر ئەوەندەت لەسەرە ئەوانە بترسـێنیت کە بەنهێنی ونادیارلەپەروەردگاری خۆیان ئەترسـن، واتـە: ئەمانە شایسـتەی ئـەوەن کەخـۆت لەگەڵیانـدا ماندوو بکەیـت ﴿ وأقاموا الصـلاة ﴾ بەڕێکوپێکیش نوێژ ئەکەن ﴿ ومن تزکـی فإنما یتزکی لنفسـه ﴾ وە ئەوەی خـۆی لە چڵك و چەپەڵی گوناح پاك بکاتەوەو،گەشـە بەخۆی بـدات، قازانج وکەڵکەکەی بۆخۆیەتـی وتەزکیـەی بۆخۆیکردووە ﴿ وإلـی الله المصیر ﴾ و ئەنجام وگەڕانەوەی هەموانیش هەربۆلای خوایە.

باوەڕداروبێ باوەڕوەکو یەک نین:

﴿ ١٩: وما یسـتوی الأعمی والبصیر ﴾ نابیناو بینا، وەکو یەك نین، واتـە: مرۆڤی بڕوادارو بێ‌بـڕوا چوونییەك‌نین ﴿ ٢٠: ولا الظلمـات ولا النور ﴾ وەنە تاریکییەکان و، نە ڕووناکایش، واتە: نـە بێ‌باوەڕی وگومڕای، نە ئیمان وباوەڕ، هیچیان وەکو یەك نین ﴿ ٢١: ولا الظل ولا الحرور ﴾ وەنەسـێبەرو گەرمای تاوداریش، واتە: بەهەشت وئاگریش وەکو یەك نین.

ئیمامـی (موسـلیم) لەئەبوو هورەیرە دەگێڕێتـەوە کە پێغەمبەرﷺ فەرموویەتـی: ((قالـت النـار: رب! أکل بعضـی بعضـا فأذن لی

وَمَا يَسْتَوِي ٱلْأَعْمَىٰ وَٱلْبَصِيرُ ﴿١٩﴾ وَلَا ٱلظُّلُمَٰتُ وَلَا ٱلنُّورُ ﴿٢٠﴾ وَلَا ٱلظِّلُّ وَلَا ٱلْحَرُورُ ﴿٢١﴾ وَمَا يَسْتَوِي ٱلْأَحْيَآءُ وَلَا ٱلْأَمْوَٰتُ ۚ إِنَّ ٱللَّهَ يُسْمِعُ مَن يَشَآءُ ۖ وَمَآ أَنتَ بِمُسْمِعٍ مَّن فِي ٱلْقُبُورِ ﴿٢٢﴾ إِنْ أَنتَ إِلَّا نَذِيرٌ ﴿٢٣﴾ إِنَّآ أَرْسَلْنَٰكَ بِٱلْحَقِّ بَشِيرًا وَنَذِيرًا ۚ وَإِن مِّنْ أُمَّةٍ إِلَّا خَلَا فِيهَا نَذِيرٌ ﴿٢٤﴾ وَإِن يُكَذِّبُوكَ فَقَدْ كَذَّبَ ٱلَّذِينَ مِن قَبْلِهِمْ جَآءَتْهُمْ رُسُلُهُم بِٱلْبَيِّنَٰتِ وَبِٱلزُّبُرِ وَبِٱلْكِتَٰبِ ٱلْمُنِيرِ ﴿٢٥﴾ ثُمَّ أَخَذْتُ ٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟ ۖ فَكَيْفَ كَانَ نَكِيرِ ﴿٢٦﴾ أَلَمْ تَرَ أَنَّ ٱللَّهَ أَنزَلَ مِنَ ٱلسَّمَآءِ مَآءً فَأَخْرَجْنَا بِهِۦ ثَمَرَٰتٍ مُّخْتَلِفًا أَلْوَٰنُهَا ۚ وَمِنَ ٱلْجِبَالِ جُدَدٌۢ بِيضٌ وَحُمْرٌ مُّخْتَلِفٌ أَلْوَٰنُهَا وَغَرَابِيبُ سُودٌ ﴿٢٧﴾ وَمِنَ ٱلنَّاسِ وَٱلدَّوَآبِّ وَٱلْأَنْعَٰمِ مُخْتَلِفٌ أَلْوَٰنُهُۥ كَذَٰلِكَ ۗ إِنَّمَا يَخْشَى ٱللَّهَ مِنْ عِبَادِهِ ٱلْعُلَمَٰٓؤُا۟ ۗ إِنَّ ٱللَّهَ عَزِيزٌ غَفُورٌ ﴿٢٨﴾ إِنَّ ٱلَّذِينَ يَتْلُونَ كِتَٰبَ ٱللَّهِ وَأَقَامُوا۟ ٱلصَّلَوٰةَ وَأَنفَقُوا۟ مِمَّا رَزَقْنَٰهُمْ سِرًّا وَعَلَانِيَةً يَرْجُونَ تِجَٰرَةً لَّن تَبُورَ ﴿٢٩﴾ لِيُوَفِّيَهُمْ أُجُورَهُمْ وَيَزِيدَهُم مِّن فَضْلِهِۦٓ ۚ إِنَّهُۥ غَفُورٌ شَكُورٌ ﴿٣٠﴾

أتنفس، فأذن لها بنفسـین، نفس فی الشـتاء، ونفس فی الصیف، فما وجدتم من بـرد أو زمهریر فمن نفس جهنم، وما وجدتم من حر أو حـرور فمن نفـس جهنم)). واتە: ئاگـری دۆزەخ گوتویەتی: ئەی پەروەردگارم! وا خەریکە خۆم ئەخۆمەوە، مۆڵەتم بدە با هەناسەیە بدەم! جاخواش مۆڵەتی دوو هەناسـەیدا، هەناسەیە بەزستاندا، هەناسـەیە بەهاوێندا، ئەوجا ئەگەرهەر سەرماو زوقمێکتان دیت، ئەوە لەهەناسەدانی جەهەندەمەوەیە، وەهەڵمەتی‌هەر گەماریەکتان دیت، ئـەوەش لە هەناسـەدانی جەهەندەمەوەیـە. ﴿ ٢٢: وما یسـتوی الأحیاء ولا الأمـوات ﴾ زینـدووەکان و، مردووەکانیش، یەکسـان‌نین، واتە: ئەوانەی دڵیان ئاوەدانـە بەئیمان زیندوون، ئەوانەیش دڵیان وێرانە کافرن، دەسـا هەرگیز ئەودوانە یەکسـان نین هەروەك ئەوشـتانە چوونییەك‌نین ﴿ إن الله یسمع من یشاء ﴾ بەڕاسـتی خوا دەبیسێنێ بە هەرکەسـێ خۆی بیەوێ، واتە:گەر حەزبکا پەیامی خۆی بەگوێی هەرکەسێکدا بدا، دڵی‌گوشادوفراوان

ئەکات وپێی ئەبیسێنێ، چونکە ئەوکەسە خۆی ئامادەیە ﴿ وما أنت بمسمع من فی القبور ﴾ تۆ ناتوانیدەنگت بەوانە بگەیەنیت لەگۆڕدان، واتە: بەوکافروخوانەناسانە کە وەك مردووی ناو گۆڕ وانەو، هیچ شتێك نابیستن ﴿ ٢٣: إن أنت إلا نذیر ﴾ تۆش هەر ترسێنەرێکیت، واتە: پێغەمبەرێکی ترسێنەری خوایت ﴿ ٢٤: إنا أرسلناك بالحق بشیرا ونذیرا ﴾ بێگومان ئێمە تۆمان نارد بەئاینی راست، بە موژدەدەرو ترسێنەر بۆ مەردم ﴿ وإن من أمة إلا خلا فیها نذیر ﴾ و هیچ ئوممەت و گەلێکیش نەبووە –بەرلە تۆ– ترسێنەرێکیان بۆ نەچووبێ، وەك دەفەرموێ: (إنما أنت منذر ولکل قوم هاد) ٧/١٣. یان دەفەرموێ: (ولقد بعثنا فی کل أمة رسولا أن اعبدوا الله واجتنبوا الطاغوت) ٣٦/١٦. ﴿ ٢٥: وإن یکذبوک ﴾ ئەگەر ئەمانە تۆ بەدرۆزن دادەنێن و بڕوات پێ ناکەن ﴿ فقد کذب الذین من قبلهم ﴾ خۆ بێگومان ئەوانەی پێش ئەوانیش پەیامبەرەکانیان بە درۆزن کرد! ﴿ جاءتهم رسلهم بالبینات ﴾ پێغەمبەرەکانیان بۆ هاتن بەگەلێ بەڵگەو نیشانەی روونەوە ﴿ وبالزبر وبالکتاب المنیر ﴾ و بە سپاردەو کتێبێکی رووناك و درەخشانەوە، وەك (تەورات و، ئینجیل و، زەبوور) کەچی لەگەڵ ئەوەشدا، هەر بڕوایان پێ نەهێنان، جا تۆیش –وەك ئەوان– خۆ ڕاگربەو ئارامت هەبێ ﴿ ٢٦: ثم أخذت الذین کفروا ﴾ پاشان ئەوانەی کە بێ بڕوا بوون بەغەزەب گرتمن ﴿ فکیف کان نکیر ﴾ دە ئایا سزای من چۆن بوو؟.

روونکردنەوەی توانستی خوا:

﴿ ٢٧: ألم تر أن الله أنزل من السماء ماء ﴾ ئاخۆ نەتبینی خوا ئاوێکی پیرۆزی لەو حەواوە باراند ﴿ فأخرجنا به ثمرات مختلفا ألوانها ﴾ ئینجا میوەجاتی جۆراو جۆرمان پێ بەرهەم هێنا؟ ﴿ ومن الجبال جدد بیض وحمر مختلف ألوانها وغرابیب سود ﴾ ولەکێوەکانیش، شاخی سپی وسوورو، رەشی تۆخ – هاوڕێ لەگەڵ جیاوازی رەنگیاندا– دروستکرد. دیارە هەرکەسێك ژیرو فامیدە بێت، ئەوانە گشت ئەکاتە بەڵگەی بەیەکزانینی خواو دەسەڵاتی فراوان وبێسنووری ئەو، بەڵێ سەرنجدان و وردبونەوە لەچیاکان بەوهەموو رەنگە جیاوازەیانەوە، ئەوسا بەرزی ونزمی وگەلییەکانیان، بێسۆ سەرمان پێدادەنوێنێ لەبەردەم بەدیهێنەرەکەیدا. ﴿ ٢٨: ومن الناس والدواب والأنعام مختلف ألوانه ﴾ وە لەمەردم و جانەوەرو پاتاڵیشدا –واتە: وشترو بزن و مەڕوگا– جۆرێکی زۆری رەنگاو رەنگ هەن: رەش پێس، سوور پێس، گەنمرەنگ و هتد، ئەمانە هەموو بەڵگەی دەسەڵات وتوانایی خوای جیهانەکانە، واتە: لە ناو خەڵکیشدا هەمووجۆرە مرۆڤێکی رەنگ وزمان لێكجودا، عەشیرەت وهۆزو بنەماڵە جودا، دەبینی، ئایەتی: (.. واختلاف ألسنتکم وألوانکم إن فی ذلک لآیات للعالمین) ٢٢/٣٠. بۆ سەرنج ڕاکێشان و وردبوونەوەیە لەو گشت دروستکراوانەی خوا ﴿ کذلک ﴾ واتە: جیاوازی کێوەکان ومیوەکان وایە لە جیوازی رەنگەکاندا، بەڵێ ئەو دەسەڵاتە جێگەی بیر لێکردنەوەو رێز دانانە بۆ خاوەنەکەی و هەقە لێی بترسین و شەرمی لێبکەین، وەکو دەفەرموێ: ﴿ إنما یخشی الله من عباده العلماء ﴾ بەراستی لە بەندەکانی خوادا، هەر زاناکانن لە خوا ئەترسن و سەری نەوازشی بۆ دائەنوێنن، چونکە هەر ئەوان دەزانن ئەو زاتەیە چ خاوەن دەسەڵاتێکە، (ئیبن عەبباس) دەڵێ: زانای خواناس: ئەو کەسەیە کە هیچ شتێ نەکا بەهاوبەش بۆ خواو، حەڵاڵی ئەو بە حەڵاڵ بزانێ و، حەرامیشی بەحەرام دانێ، وەسیەت و سپاردەکانیشی بپارێزێ وچاوەڕوانی هاتنی رۆژی دوایی و دیداری ئەو بێ و خۆی بۆئامادە بکات. (سەعیدی کوڕی جوبەیر)یش دەڵێ: زانا هەر ئەو کەسەیە کە بەنهێنی لەخوا بترسێ و، روو لەهەر شتێ وەرگێڕێ، کە خوا رووی لێوەرگێڕاوە. (ئیبن مەسعوود) دەڵێ: زۆریی زانست بەقسەی زۆروبۆر نییە، بەڵکو زانست: هەر لەخوا ترساندنە بەزۆری. (مالیك) دەڵێ: زانیاری بە (ڕیوایەتی) زۆر نییە، بەڵکوو نوورو رووناکییەکە، خوا خۆی دەیخاتە دڵەوە. ﴿ إن الله عزیز غفور ﴾ بێگومان خوا دەسەڵاتدارە، هەر شتێ بیەوێ ئەیکات، تاوانپۆش و لێبووردەیە ﴿ ٢٩: إن الذین یتلون کتاب الله ﴾ بەراستی ئەوانەی کە نامەی خوا "قورئان" ئەخوێننەوە ﴿ وأقاموا الصلاة ﴾ نوێژی رێك وپێك ئەکەن ﴿ وأنفقوا مما رزقناهم سرا وعلانیة ﴾ و لەو رۆزییەی پێمان داون بەنهێنی وبەئاشکرا ئەبەخشن ﴿ یرجون تجارة لن تبور ﴾ بەئومێدی بازرگانییەکن کە هەرگیز لە برەو ناکەوێ ﴿ ٣٠: لیوفیهم اجورهم ویزیدهم من فضله ﴾ تا خوای گەورە لەبەرامبەر هەوڵەکانیان بەتێرو تەسەلی پاداشتیان بداتەوەو لەبەهرەی خۆی زیدەشیان بداتێ ﴿ إنه غفور شکور ﴾ چونکە بەراستی ئەو خەتاپۆش و لێبووردەیە، پێزان و پاداشت دەرەوەیە ﴿ ٣١: والذی أوحینا إلیک من الکتاب هو الحق ﴾ وەئەوەی لەم کتێب وقورئانەدا وەحیمان بۆ کردویت، ئەوە هەق و راستە ﴿ مصدقا لما بین یدیه ﴾ ددانیش بەو کتێبانەدا ئەنێ لەپێش خۆیەوە نێردراون، وەك (تەورات) و (ئینجیل). ﴿ إن الله بعباده خبیر بصیر ﴾ بێگومان خوا بەبەندەکانی خۆی بەئاگاو بینایە.

قورئان میراتی ئەم سێ تاقمەیە:

﴿ ٣٢: ثم أورثنا الکتاب الذین اصطفینا من عبادنا ﴾ لەپاشان ئەم قورئانەمان کردە میرات و کەلەپوور بۆ ئەو بەندانەمان کە هەڵمان بژاردن، بەڵێ... ئەم ئوممەتی پێغەمبەرە ﷺ چاکترین گەلی هەڵبژێرراوە، هەر بۆیەش ئەم قورئانە دوای پەیامبەر ﷺ دراوەتە دەستی ئەوان ﴿ فمنهم ظالم لنفسه ﴾ ئینجا ئەوانە سەبارەت بە قورئان ئەبنە سێ بەشەوە: هەندێکیان –بەقسوورو کەمتەر خەمیکردن لە کار پێکردنیدا– ستەم لە خۆ ئەکەن. قسەی راستیش ئەوەیە کە ئەوانە لەم ئوممەتەن ﴿ ومنهم مقتصد ﴾ برێکیشیان مامناوەندین، واتە: نەکەمتەر خەمی دەکەن و نەزیادە رەویش ﴿ ومنهم سابق بالخیرات بإذن الله ﴾ هەندێکیشیان –فەرمانی خوا– لە ئەنجامدانی کارە چاکەکاندا پێشکەوتوون، (تەبەرانی) ئەڵێ: پێغەمبەر ﷺ ئەفەرموێ: ((کلهم من هذه الأمة)) واتە: ئەو سێ دەستە هەر هەموویان لەم ئوممەتەن. ﴿ ذلک هو الفضل الکبیر ﴾ ئائەو میرات و کەلەپوورەیە فەزڵ و بەهرە گەورەکە، یان ئەو فەزڵە گەورەیە: ﴿ ٣٣: جنات عدن یدخلونها ﴾، بەهەشتەکانی مانەوەن تێی دەچن و، بەهەتاهەتاییش تێیدا دەبن ﴿ یحلون فیها من أساور من ذهب ولؤلؤا ﴾ لەناویاندا خشڵ پۆش دەکرێن بە بازنی زێرو مرواری ﴿ ولباسهم فیها حریر ﴾ و جل و بەرگیشیان لەوێدا ئاوریشمە ﴿ ٣٤: وقالوا الحمد لله الذی أذهب عنا الحزن ﴾ شوکرانەی خوا دەکەن و ئەڵێن: سوپاس و ستایش بۆ ئەوخوایەی‌کە خەفەت و دڵنیگەرانی لەسەر نەهێشتین ﴿ إن ربنا لغفور شکور ﴾ بێگومان پەروەردگارمان زۆر گوناح بەخشە، پێزان وپاداش دەرەوەیە ﴿ ٣٥: الذی أحلنا دار المقامة من فضله ﴾ ئەو خوایەی کە ئێمەی لە چاکەی خۆی لە ماڵی مانەوەو نەفەوتاندا (واتە: لە بەهەشتدا)جێنشینکرد ﴿ لا یمسنا فیها نصب ولا یمسنا فیها لغوب ﴾ تێیدا هیچ ماندویەتی و خەستەگیمان پێناگات.

زۆرە زۆری خوانەناسان لە دۆزەخدا:

﴿ ٣٦: والذین کفروا لهم نار جهنم ﴾ بۆ ئەوکەسانە کە کافرو بێ باوەڕن، ئاگری دۆزەخ هەیە ﴿ لا یقضى علیهم فیموتوا ﴾ بڕیاری مردونیان بۆ نادرێ تا بمرن و لەو سزایە رزگار ببن ﴿ ولا یخفف عنهم من عذابها ﴾ شتێکیش لەسزای دۆزەخیان لێ سووک ناکرێ ﴿ کذلک نجزی کل کفور ﴾ هەر ئا بەو جۆرەیە –وەک ئەوانە– هەموو بێبڕوایەک سزا ئەدەین ﴿ ٣٧: وهم یصطرخون فیها ﴾ وە لە دۆزەخدا بەزۆرە زۆر هاوار ئەکەن ﴿ ربنا أخرجنا نعمل صالحا غیر الذی کنا نعمل ﴾ و ئەڵێن: پەروەردگارمان! لەم سزایە بمانهێنەدەرێ تا ئەمجارە کارێکی چاک ئەنجام بدەین، جگە ئەوەی پێشتر دەمانکرد، ئیتر ئەو دەمە بڕوا دێنین و گوێڕایەڵی ئەکەین ﴿ أولم نعمرکم ما یتذکر فیه من تذکر ﴾ پێیان ئەوترێ: ئەرێ ئێمە ئەوەندە تەمەنی درێژمان پێنەدان کە هەرکەسێک

وَٱلَّذِىٓ أَوْحَيْنَآ إِلَيْكَ مِنَ ٱلْكِتَٰبِ هُوَ ٱلْحَقُّ مُصَدِّقًا لِّمَا بَيْنَ يَدَيْهِ ۗ إِنَّ ٱللَّهَ بِعِبَادِهِۦ لَخَبِيرٌۢ بَصِيرٌ ﴿٣١﴾ ثُمَّ أَوْرَثْنَا ٱلْكِتَٰبَ ٱلَّذِينَ ٱصْطَفَيْنَا مِنْ عِبَادِنَا ۖ فَمِنْهُمْ ظَالِمٌ لِّنَفْسِهِۦ وَمِنْهُم مُّقْتَصِدٌ وَمِنْهُمْ سَابِقٌۢ بِٱلْخَيْرَٰتِ بِإِذْنِ ٱللَّهِ ۚ ذَٰلِكَ هُوَ ٱلْفَضْلُ ٱلْكَبِيرُ ﴿٣٢﴾ جَنَّٰتُ عَدْنٍ يَدْخُلُونَهَا يُحَلَّوْنَ فِيهَا مِنْ أَسَاوِرَ مِن ذَهَبٍ وَلُؤْلُؤًا ۖ وَلِبَاسُهُمْ فِيهَا حَرِيرٌ ﴿٣٣﴾ وَقَالُوا۟ ٱلْحَمْدُ لِلَّهِ ٱلَّذِىٓ أَذْهَبَ عَنَّا ٱلْحَزَنَ ۖ إِنَّ رَبَّنَا لَغَفُورٌ شَكُورٌ ﴿٣٤﴾ ٱلَّذِىٓ أَحَلَّنَا دَارَ ٱلْمُقَامَةِ مِن فَضْلِهِۦ لَا يَمَسُّنَا فِيهَا نَصَبٌ وَلَا يَمَسُّنَا فِيهَا لُغُوبٌ ﴿٣٥﴾ وَٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟ لَهُمْ نَارُ جَهَنَّمَ لَا يُقْضَىٰ عَلَيْهِمْ فَيَمُوتُوا۟ وَلَا يُخَفَّفُ عَنْهُم مِّنْ عَذَابِهَا ۚ كَذَٰلِكَ نَجْزِى كُلَّ كَفُورٍ ﴿٣٦﴾ وَهُمْ يَصْطَرِخُونَ فِيهَا رَبَّنَآ أَخْرِجْنَا نَعْمَلْ صَٰلِحًا غَيْرَ ٱلَّذِى كُنَّا نَعْمَلُ ۚ أَوَلَمْ نُعَمِّرْكُم مَّا يَتَذَكَّرُ فِيهِ مَن تَذَكَّرَ وَجَآءَكُمُ ٱلنَّذِيرُ ۖ فَذُوقُوا۟ فَمَا لِلظَّٰلِمِينَ مِن نَّصِيرٍ ﴿٣٧﴾ إِنَّ ٱللَّهَ عَٰلِمُ غَيْبِ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضِ ۚ إِنَّهُۥ عَلِيمٌۢ بِذَاتِ ٱلصُّدُورِ ﴿٣٨﴾

ژیرو وریا بوایە لەو ماوەیەدا بیربکاتەوە، دەی‌توانی پەندو کەڵکی لێ وەرگرێت؟ ﴿ وجاءکم النذیر ﴾ و لەهەمانکاتدا ترسێنەریشمان نەهاتە لاتان بتانترسێنێ بە سزا؟ ئادەی چ سوودێکی بوو بۆتان؟ ﴿ فذوقوا فما للظالمین من نصیر ﴾ سزای ستەمەکەتان بچێژن، خۆ بۆستەمکارانیش هیچ یارمەتیدەرێک نییە، بەتایبەت ئەمڕۆ ﴿ ٣٨: إن الله عالم غیب السموات والأرض ﴾ بە راستی خوا زانای پەنهان و نادیاری ئاسمانەکان و زەوییە ﴿ إنه علیم بذات الصدور ﴾ بەراستی ئەو لەنهێنی هەموو دڵێک بەئاگایە، ئەزانێ چییان تێدا شاراوەتەوە ﴿ ٣٩: هو الذی جعلکم خلائف فی الأرض ﴾ ئەوە ئەو خوایەیە ئێوەی بەجێگرو جێنشینی پێشینەکانتان لەم زەویە داناوە، خەڵکێکی زۆری لە ناو بردووە، وەک عادو سەموود.. ئەمڕۆش ئێوە بوونە جێنشینیان ﴿ فمن کفر فعلیه کفره ﴾ جا هەر کەسێک کافرو بێبڕوا بێ، ئەوە تاوان و گوناهی کوفرەکەی لەسەرخۆیەتی ﴿ ولا یزید الکافرین کفرهم

عند ربهم إلا مقتا ﴾ بێبڕوایی بێ بڕوایانیش بۆیان زیاد ناکا لای پەروەردگاریان، بوغزو تووڕەیی نەبێت ﴿ ولا یزید الکافرین کفرهم إلا خسارا ﴾ و بێ ئەمەکی بێ ئەمەکان، زیاد ناکا، زیان نەبێ ﴿ ٤٠: قل أرأیتم شرکاءکم الذین تدعون من دون الله ﴾ بڵێ: هەواڵی هاوبەش و خواکانتانم بدەنێ، کە لەباتی

هُوَ ٱلَّذِى جَعَلَكُمْ خَلَٰٓئِفَ فِى ٱلْأَرْضِ ۚ فَمَن كَفَرَ فَعَلَيْهِ كُفْرُهُۥ ۖ وَلَا
يَزِيدُ ٱلْكَٰفِرِينَ كُفْرُهُمْ عِندَ رَبِّهِمْ إِلَّا مَقْتًا ۖ وَلَا يَزِيدُ ٱلْكَٰفِرِينَ
كُفْرُهُمْ إِلَّا خَسَارًا ﴿٣٩﴾ قُلْ أَرَءَيْتُمْ شُرَكَآءَكُمُ ٱلَّذِينَ تَدْعُونَ مِن
دُونِ ٱللَّهِ أَرُونِى مَاذَا خَلَقُوا۟ مِنَ ٱلْأَرْضِ أَمْ لَهُمْ شِرْكٌ فِى ٱلسَّمَٰوَٰتِ
أَمْ ءَاتَيْنَٰهُمْ كِتَٰبًا فَهُمْ عَلَىٰ بَيِّنَتٍ مِّنْهُ ۚ بَلْ إِن يَعِدُ ٱلظَّٰلِمُونَ
بَعْضُهُم بَعْضًا إِلَّا غُرُورًا ﴿٤٠﴾ ۞ إِنَّ ٱللَّهَ يُمْسِكُ ٱلسَّمَٰوَٰتِ
وَٱلْأَرْضَ أَن تَزُولَا ۚ وَلَئِن زَالَتَآ إِنْ أَمْسَكَهُمَا مِنْ أَحَدٍ مِّنۢ بَعْدِهِۦٓ ۚ
إِنَّهُۥ كَانَ حَلِيمًا غَفُورًا ﴿٤١﴾ وَأَقْسَمُوا۟ بِٱللَّهِ جَهْدَ أَيْمَٰنِهِمْ لَئِن
جَآءَهُمْ نَذِيرٌ لَّيَكُونُنَّ أَهْدَىٰ مِنْ إِحْدَى ٱلْأُمَمِ ۖ فَلَمَّا جَآءَهُمْ نَذِيرٌ
مَّا زَادَهُمْ إِلَّا نُفُورًا ﴿٤٢﴾ ٱسْتِكْبَارًا فِى ٱلْأَرْضِ وَمَكْرَ ٱلسَّيِّئِ ۚ
وَلَا يَحِيقُ ٱلْمَكْرُ ٱلسَّيِّئُ إِلَّا بِأَهْلِهِۦ ۚ فَهَلْ يَنظُرُونَ إِلَّا سُنَّتَ
ٱلْأَوَّلِينَ ۚ فَلَن تَجِدَ لِسُنَّتِ ٱللَّهِ تَبْدِيلًا ۖ وَلَن تَجِدَ لِسُنَّتِ ٱللَّهِ تَحْوِيلًا
﴿٤٣﴾ أَوَلَمْ يَسِيرُوا۟ فِى ٱلْأَرْضِ فَيَنظُرُوا۟ كَيْفَ كَانَ عَٰقِبَةُ ٱلَّذِينَ مِن
قَبْلِهِمْ وَكَانُوٓا۟ أَشَدَّ مِنْهُمْ قُوَّةً ۚ وَمَا كَانَ ٱللَّهُ لِيُعْجِزَهُۥ مِن شَىْءٍ
فِى ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَلَا فِى ٱلْأَرْضِ ۚ إِنَّهُۥ كَانَ عَلِيمًا قَدِيرًا ﴿٤٤﴾

خوا هاواریان بۆ ئەبەن و ئەیانپەرستن؟ ﴿ أرونی ماذا خلقوا من الأرض ﴾ نیشانم بدەن چییان لە زەویدا دروستکردووە؟ تائێوە بیانپەرستن ﴿ أم لهم شرک فی السموات ﴾ یا بەشدارییەکیان کردووە لەدروستکردنی ئاسمانەکاندا؟ ﴿ أم آتیناهم کتابا فهم علی بینة منه ﴾ یا خێر نامەیەکم پێداون کە ئەوان لەسەر بەڵگەیەك بن؟ ﴿ بل إن یعد الظالمون بعضهم بعضا إلا غرورا ﴾ نەخێر، وا نییە.. ستەمکارەکان هەر بەڵێنی فریودان وخەڵەتاندن بەیەك دەدەن گەورەو ئاغاکان بە نۆکەرەکانیان دەگوت: ئێمە تکاتان بۆ ئەکەین و ئەوانیش وە دوویان کەوتن!.

بتەکان دەتوانن چی بکەن؟:

﴿ ٤١: إن الله یمسک السموات والأرض أن تزولا ﴾ بەڕاستی خوا ئاسمانەکان و زەویی ڕاگرتووە تا لە گێرەژنە دەر نەچن ﴿ ولئن زالتا إن أمسکهما من أحد من بعده ﴾ وە ئەگەر بترازابان لەیەك، لەپاش ئەو کەسێکی تر نەبوو ڕاگیریان کا، واتە: ئەگەر خوا تۆزقاڵێك دەستیان لێ بەربدات، ئەو یاسا سەرسوڕهێنەرەیان تێك ئەچێ و کەسێکیش نییە نەهێڵێ ﴿ إنه کان حلیما غفورا ﴾ بەڕاستی ئەو زۆر لەسەر خۆیە، پەلە ناکات بۆ سزادان، زۆریش خەتا پۆش و لێبووردەیە ﴿ ٤٢: وأقسموا بالله جهد أیمانهم ﴾ وە قورەیش بەهەرچی هێزیان بوو سوێندیان بەخوا دەخوارد ﴿ لئن جاءهم نذیر ﴾ کە ئەگەر ترسێنەر (پەیامبەر)ێك بێتە لایان ﴿ لیکونن أهدی من إحدی الأمم ﴾ بێگومان پتر لە هەر ئوومەتێکی‌تر ڕێنوێن دەبین، واتە: لە جوولەکەو فەلە و ئاگر پەرست. قورەیش نفرینیان ئەکرد لەو دوو تیرەیە کە چۆن پەیامبەریان بۆ ڕۆیشتووە و سەرپێچیان کردووە، وە ئەیان وت: ئەمە سوێندی بێ ئەگەر بۆ ئێمە هاتبا، وامان نەدەکرد ﴿ فلما جاءهم نذیر ﴾ جا کاتێ ترسێنەرێك هاتە لایان هەر لەخۆیشیان وپێغەمبەریشبوو ﴿ ما زادهم إلا نفورا ﴾ هاتنەکەی بۆی زیاد نەکردن، دوور دەکەوتنەوە نەبێ لە هەق!! ﴿ ٤٣: استکباراً فی الأرض ومکر السیئ ﴾ لەبەر خۆبەزلزانین لەزەویدا و، فرت وفێڵ وپیلانکردن دژ بە پێغەمبەر ﴿ ولا یحیق المکر السیئ إلا بأهله ﴾ دەرەنجامی فرت وفێڵیش هەر بەسەر خاوەنەکەیدا دەشکێتەوەو زیان دەگەیەنێ ﴿ فهل ینظرون إلا سنة الأولین ﴾ دەئایا جگە لەچارەنووسی پێشینەکان، چاوەڕوانی چی دی دەکەن؟ کەواتە: چۆن ئەوان تیا چوون، بێگومان ئەمانیش ئەبێ تیا بچن ﴿ ولن تجد لسنة الله تحویلا ﴾ ئەمە باوی خوایە، قەتیش نابینی ئاڵ وگۆڕێك هەبێ بۆ باوو سوننەتی خوا.

دەرەنجامی بەدرۆ زنکردنی پێغەمبەران:

﴿ ٤٤: أو لم یسیروا فی الأرض فینظروا کیف کان عاقبة الذین من قبلهم ﴾ ئاخۆ ئەوانە گەشتیان بەزەویدا نەکردوو نەگەڕان، تا سەیر بکەن و بزانن: پاشەڕۆژی ئەو گەلە یاخییانە کە لەپێشیانەوە بوون چۆن بوو؟ ﴿ وکانوا أشد منهم قوة ﴾ وە ئەوان لەمانیش بەهێزترو بە دەسەڵات تر بوون ﴿ وما کان الله لیعجزه من شئ فی السموات ولا فی الأرض ﴾ و هەرگیز هیچ شتێ لەناو ئاسمانەکانو زەویدا ناتوانێ لەژێر دەسەڵاتی ئەو دەرچێت ﴿ إنه کان علیما قدیرا ﴾ بەڕاستی ئەوە، خوای زۆر زانا، زۆر توانا ﴿ ٤٥: ولو یؤاخذ الله الناس بما کسبوا ﴾ ئەگەر ئەو خەڵکەی بەهۆی ئەوکارە ناپەسەندانەوە دەیانکەن، خوا بیگرتبان و تۆڵەی لێ سەندبان ﴿ ما ترک علی ظهرها من دابة ﴾ ئەودەمە لەسەر پشتی ئەم زەوییە هیچ ڕەوەندو گیانلەبەرێکی نەدەهێشتەوە، بەڵکو هەمووی لەناو دەبردن

﴿ ولكن يؤخرهم إلى أجل مسمى ﴾ بەڵام بۆ ماوەیەکی دیاریکراو سزایان دوا دەخات، واتە: هەتا قیامەت دێت ﴿ فإذا جاء أجلهم ﴾ ئینجا کاتی کۆتایی ئەو ماوە دیاریکراوە هات، هەریەکەیان بەپێی کردەوەی خۆی پاداشـت و تۆڵە ئەدرێتــەوە ﴿ فإن الله كان بعباده بصيرا ﴾ جا بەراسـتی خوا بەبەندەکانی خۆی هەمیشــە بینایە، چاك ئەزانێ چی ئەکەن و چی هەڵئەگرن.

کۆتایی تەفسـیری سـوورەتی (فاتیر)، زۆریش سـوپاس بۆخوای باڵادەست.

سوورەی (یاسین)ـە

مەککەییەو (٨٣) ئایەتە

بەناوی خوای بەخشندەی میهرەبان

ئەم سـوورەتە مەککەییە، ئایەتی (ومـا تأتيهم من آيه من آيات ربهم إلا كانوا عنها معرضين) نەبێ، دوای سـوورەتی (جن)یشەوە هاتووە، چەسپاندنی چەند مەبەستێکی گرنگی تێدایە:

یەکـەم: موحەممـەد ﷺ بێ هیـچ گومانێك پێغەمبــەرو نێرراوی خوایە،.

دووەم: ئەوانەی بانگ دەکرێن وئەترسێنرێن لەلایەن پەیامبەرانەوە دەبنــە دوو دەســتە: دەســتەیەکیان هەرگیــز گوێ بیســت نابن وخێرنادەنــەوە، ئــەو دەســتەکەی تریشــیان خــۆی هەوڵدەداو تێ‌دەکۆشێ بەختەوەر بێ.

سێیەم: کاروکردەوەی هەردوولاشیان بۆیان هەڵئەگیرێ وئاسەوارو شوێنەواری چاك وخراپیشیان بۆئەنووسرێ.

چوارەم: سەلماندن وچەسپاندنی زیندووبوونەوە بەچەندین بەڵگەو نیشــانە. ئیمامی (ترمزی) ئەم فەرموودەیــە -ئەگەرچی لاوازیش بێت- لەبارەی فەزڵ وگەورەیی ئەم سوورەتەوە هێناوە: ((إن لكل شـئ قلبا، وقلب القرآن يس، ومن قرأ (يـس) كتب الله له بقراءتها، قراءة القرءان عشر مرات)). بەکورتی: هەموو شتێ دڵ وناوەڕۆکێکی هەیە، سوورەتی (یاسین)یش دڵی قورئانە، هەرکەسێك بیخوێنێ، وەك ئــەوە دەجــار دەوری قورئانی کردبێتــەوە. هەندێ لەزانایان دەڵێن: لەتایبەتمەندی ئەم سـوورەتەیە کە بۆ هەر گرفت وکارێکی ئاڵۆز بخوێنرێ، خوا ئاسـانی‌دەکا. ئیمامی(ئیبن کەسـیر) دەڵێ: وائەزانم بۆیە لەلای نەخۆشـێ کە لــە گیانەلاَندابێ دەخوێنرێ، چونکە لەکاتی خوێندنیدا ڕەحمــەت وبەرەکەت دێتە خوارێ و، بەئاســانیش گیانی مردووەکە دەردەچێ. پێشەوا (ئەحمەد) دەڵێ: مامۆســتا بەڕێزەکان دەڵێن: خوێندنی (یس) دەبێتە بار ســووکی بۆمردووەکــە. (ئیبن عەببــاس) دەڵێ: پێغەمبــەر ﷺ دەفەرموێ: ((لوددت أنها في قلب كل إنسان من أمتي)) (أخرجه الحافظ البزار. باب فضائل القرآن.) گەڵێ پێم خۆشــەکە هەمووکەســێك لەئوممەتم سوورەتی یاسین لە بەر بکاو لەنێو دڵیا جێی‌بکاتەوە.

کاری پێغەمبەر ترساندنە:

﴿ بسم الله الرحمن الرحيم * ١: يـس ﴾ بــە: (یا، ســین) ئەخوێنرێتەوەو، قسەی ڕاستیش دەربارەیان ئەوەیە کە ئەمانیش هەرلەو پیتە پچڕپچڕانەن و، (تەحەددی) عەرەبەکان دەکەن وپێیان دەڵێن: ئەگەر ئێوە گومانێکتان هەیە لەم قورئانەدا، دەسـا ئێوەش وەك سوورەتێکی بێنن ﴿ ٢: والقرآن الحكيم ﴾ سوێند بەقورئانێك کــە ئایەتەکانی گشــت ســابت و نەگــۆڕاون و، بڕیارەکانیشــی ئاشکراو بەجێن ﴿ ٣: إنك لمن المرسلين ﴾ بێ‌گومان تۆ -ئەی موحەممەد ﷺ- یــەك لەپەیامبەرانیت، با قورەیش هەر بۆخۆیان بڵێن. ســوورەتی (٤٣/١٣): (ويقول الذين كفروا لست مرسلا) وە ســوورەتی (٢٥٢/٢): (.. وإنك لمن المرسلين) هەر پشتگیری ئەو مانایــەن. ﴿ ٤: على صراط مسـتقيم ﴾ لەســەر ڕێ‌و ڕێبازێکی ڕاســت و دروســت و ڕێکیت ﴿ ٥: تنزيل العزيـز الرحيم ﴾ ئەم قورئانەش هەر خوایەکی زاڵ وبەدەسەڵات و میهرەبان ناردوویەتی.

﴿ ٦: لتنـذر قومـا ما أنذر آباؤهم ﴾ تا خەڵكێك بترسـێنی، کە باووباپیرانیان نەترسێنراون لە لایەن هیچ پێغەمبەرێکەوە، نەپێش عیســاو، نەدوای عیسا ﴿ فهم غافلون ﴾ جا بەوهۆیەوە غافڵ وبێ ئاگان لەبەرنامە ئاسمانییەکان. ئایەتی (١٥/١٧): (وما كنا معذبين حتى نبعث رسولا..) هەر ئەو مانایە ڕوون ئەکاتەوە. ﴿ ٧: لقد حق القول على أكثرهم فهم لا يؤمنون ﴾ بەڕاستی فەرمان وتۆڵەی خوا بەهۆی لاســاری خۆیانەوە لەســەر زۆرێکیان بەدی هات، ئینجا ئەوانیش بڕوا ناهێنن. سوورەتی (٤١/٢٥)، (٢٨/٦٣)، (٦٣/٧٠)، (٣٧/٣١)، (١٠/٩٦/٩٧)، (٣٩/٧١)، (١١ /١١٩)، (١١/١١٨-١١٩)، (٣٢/١٣)، (٣٨/٨٤/٨٥) گشــتیان جۆرە تەفسـیرێکن بۆ ئەوئایەتەی: (لقد حق القول على آثرهم..). سوورەتی: (١١/١٧)، (١٢/١٠٣)، (٣٧/٧١)، (٢٦/ ١٧٤)، (٦/١١٦) دووپاتی ئەکەنەوە کە بەشـێکی زۆر لە خەڵك جەهەننەمین، وە لەفەرموودەی ڕاست و ڕەوایشـدا هاتووە: ((إن نصيب النار من الألف تسـعة وتسـعون وتسـعمأة، وإن نصيب الجنة منها واحد)). کە هەر لەهەزار کەسدا (٩٩٩)یان بەشی ئاگرن و! تەنها یەکێکیان بەهەشتی دەبێ! هەر ئەم مانایە ئیمامی (بوخاری)یش هێناویەتی: ((من كل ألف تسعمأة وتسعة وتسعون..)).

ئەمە حاڵی بەدکارانە:

﴿ ٨: إنا جعلنا فی أعناقهم أغلالا ﴾ بێگومان ئێمە زنجیر دەخەینە ملیان وهەردوو دەستیان ﴿ فهی إلی الأذقان فهم مقمحون ﴾ ئەوسا هەتا چەناکەیان شەتەك دەدەین، ئیتر سەریان بەرز رادەوەستێ

وَلَوْ يُؤَاخِذُ ٱللَّهُ ٱلنَّاسَ بِمَا كَسَبُوا۟ مَا تَرَكَ عَلَىٰ ظَهْرِهَا مِن دَآبَّةٍ وَلَٰكِن يُؤَخِّرُهُمْ إِلَىٰٓ أَجَلٍ مُّسَمًّى فَإِذَا جَآءَ أَجَلُهُمْ فَإِنَّ ٱللَّهَ كَانَ بِعِبَادِهِۦ بَصِيرًۢا ﴿٤٥﴾

سُورَةُ يسٓ

بِسْمِ ٱللَّهِ ٱلرَّحْمَٰنِ ٱلرَّحِيمِ

يسٓ ﴿١﴾ وَٱلْقُرْءَانِ ٱلْحَكِيمِ ﴿٢﴾ إِنَّكَ لَمِنَ ٱلْمُرْسَلِينَ ﴿٣﴾ عَلَىٰ صِرَٰطٍ مُّسْتَقِيمٍ ﴿٤﴾ تَنزِيلَ ٱلْعَزِيزِ ٱلرَّحِيمِ ﴿٥﴾ لِتُنذِرَ قَوْمًا مَّآ أُنذِرَ ءَابَآؤُهُمْ فَهُمْ غَٰفِلُونَ ﴿٦﴾ لَقَدْ حَقَّ ٱلْقَوْلُ عَلَىٰٓ أَكْثَرِهِمْ فَهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ ﴿٧﴾ إِنَّا جَعَلْنَا فِىٓ أَعْنَٰقِهِمْ أَغْلَٰلًا فَهِىَ إِلَى ٱلْأَذْقَانِ فَهُم مُّقْمَحُونَ ﴿٨﴾ وَجَعَلْنَا مِنۢ بَيْنِ أَيْدِيهِمْ سَدًّا وَمِنْ خَلْفِهِمْ سَدًّا فَأَغْشَيْنَٰهُمْ فَهُمْ لَا يُبْصِرُونَ ﴿٩﴾ وَسَوَآءٌ عَلَيْهِمْ ءَأَنذَرْتَهُمْ أَمْ لَمْ تُنذِرْهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ ﴿١٠﴾ إِنَّمَا تُنذِرُ مَنِ ٱتَّبَعَ ٱلذِّكْرَ وَخَشِىَ ٱلرَّحْمَٰنَ بِٱلْغَيْبِ فَبَشِّرْهُ بِمَغْفِرَةٍ وَأَجْرٍ كَرِيمٍ ﴿١١﴾ إِنَّا نَحْنُ نُحْىِ ٱلْمَوْتَىٰ وَنَكْتُبُ مَا قَدَّمُوا۟ وَءَاثَٰرَهُمْ وَكُلَّ شَىْءٍ أَحْصَيْنَٰهُ فِىٓ إِمَامٍ مُّبِينٍ ﴿١٢﴾

وناتوانن بەهیچ لایەکدا بیجوڵێنن و ڕێگەی ڕاست نابینن. مەبەست ئەوەیە ئەوانە چۆن مرۆڤێك هەردوودەستی ببەسترێ بە مل وگەردنی خۆیەوە ئیتر ناتوانێ سەر دانەوێنێ و، ڕێگە ببینێ؛ ئەوانیش بەهۆی لاساری خۆیانەوە دوورخراونەتەوە لەرێگەی راست ﴿ ٩: وجعلنا من بین أیدیهم سدا ومن خلفهم سدا ﴾ لەمپەرێکمان لەبەردەم ولەپشتیانەوە داناوە ﴿ فأغشیناهم فهم لا یبصرون ﴾ جا بەو هۆیەوە تارمایی چاویانیشمان داپۆشی وپەردەمان هێنا بەسەریاندا، ئینجا پاش و پێشی خۆیان نابینن. بۆ ئەم پەردە هێنانە بەسەر چاویانداو رێدەرنەکردنەیان لە (٧/٢)، (٤٥/٢٣)دا. ئاماژەی پێکراوە مەبەست ئەوەیە کە هەر لەئەزەلدا پەروەردگار پێی زانیون ئەوانە لاسارو لارێ ئەبن هەرچەندە بەڵگەیان بۆ بهێنرێتەوە باوەڕ ناهێنن، بۆیە ئەویش هەر لە (لوح المحفوظ) دا بڕیاری خۆی لەسەر داون، هەر وەکو ئەم سوورەتی (یس)ـە دەفەرمووێ: (لقد حق القول علی أکثرهم فهم لا یؤمنون) هەروا سوورەتی: (١٨/٥٧). (٢/٧). (٤٥/٢٣)، (٦/١٢٥)، (٧/١٨٦)، (٥١/٤١)، (١٦/١٠٨)، (١١/٢٠)، (١٨/١٠١). خوای گەورە هۆی سزاو مۆرنان بەسەر دڵیانداو زنجیر لەمل کردونیان دەگێرێتەوە بۆ درێژە پێدانیان بە بێبڕوایی و سووربوونیان لەسەر بێ بڕوایی: (٤/١٥٥)، (٦٣/٣)، (٦١/٥)، (٦/١١٠)، (٢/١٠). ﴿ ١٠: وسواء علیهم أأنذرتهم أم لم تنذرهم ﴾ وە چ بیانترسێنی، چ نەیانترسێنی بۆ ئەوانە وەکو یەکە، واتە: خۆت ماندوو بکەیت لەگەڵیاندا، یان نا ﴿ فهم لا یؤمنون ﴾ ئەوان هەر بڕوا ناهێنن، چونکە ترساندن بۆئەوانە کەڵکی نابێ ﴿ ١١: إنما تنذر من اتبع الذکر ﴾ ترس وەبەرهێنانەکەت تەنها بۆ کەسێك کەڵکی دەبێ کە پەیڕەوی هەر لەقورئان بکات ﴿ وخشی الرحمن بالغیب ﴾ وله نەدیدو پەنایشەوە لەخوای بەخشەروو بەبەزەیی بترسێت ﴿ فبشره بمغفرة وأجر کریم ﴾ ئینجا مژدەی لیبووردن وپاداشتێکی چاکی پێ بدە. جادوای ئەمە خوا باسی زیندووبوونەوە ئەکات و ئەفەرموێ: ﴿ ١٢: إنا نحن نحی الموتی ﴾ بێگومان تەنها ئێمەین هەموو مردووان زیندوو ئەکەینەوە ﴿ ونکتب ماقدموا وآثارهم ﴾ و هەرکارێکیان پێش‌خۆ خستبێ تۆماری دەکەین وتەنانەتی ئاسەواریشیان گشت دەنووسین، واتە: هەر رێ و رەوشتێکیان بەجێ هێشتبێ چاك و خراپ بۆیان حسێب ئەکەین، بۆیە پێغەمبەرﷺ ئەفەرموێ: (من سن فی الإسلام سنة حسنة فله أجرها وأجر من عمل بها من بعده، من غیر أن ینقص من أجورهم شیئا، ومن سن فی الإسلام سنة سیئة کان علیه وزرها و وزر من عمل بها من بعده، من غیر أن ینقص من أوزارهم شیئا) (موسلیم). واتە: هەرکەسێ لە ئیسلامدا رێ ورەوشتێکی چاك دابمەزرێنێ، دیارە پاداشتی تایبەتی خۆی دەبێ، هاوڕێ لەگەڵ هەر کەسێکی دیکەش پاش ئەو کاری پێبکا؛ بەڵام بێ ئەوەی لە کرێ و پاداشتی ئەوان شتێ کەم بکا، خۆئەگەر کەسێك رچەیەکی خراپی شکاندو خەڵکی وەدووی کەوتن، بێگومانە هەم گوناحی خۆیی و، هەم گوناحی شوێنکەوتووەکانیشی هەڵدەگرێت، بێ ئەوەی شتێك لە گوناحی ئەوان کەم بکاتەوە. ﴿ وکل شئ أحصیناه فی إمام مبین ﴾ هەموو شتێکمان لە کتێب و نامەیەکی ئاشکرادا ئامادەو تۆمارکردووە، واتە: لە (لوح المحفوظ) دا کە هیچ شتێکی تیا گومنابێت، هەموو شتێکی بچووك و گەورە وردو درشتمان ئەژماردووە.

بەسەرهاتی خەڵکی ناو ئاوایییەکەی (ئەنتاکییە):

﴿ ١٣: واضرب لهم مثلا أصحاب القریة ﴾ تۆ ئەی موحەممەد ﷺ بەسەرهاتی خەڵکی گوندنشینەکانی (ئەنتاکییە) بۆ قورەیش

بگێڕەوە.

(قریه): هەرچەند لەبنەڕەتدا بە گوندو ئاوایی ئەڵێن، بەڵام هەموو گوندو شارو شارۆچکەیەك ئەگرێتەوە، بە تایبەتی لێرەدا مەبەست گوندیکە لە شام بەناوی (أنتاكيه)وەو ئێستاش شارێکە لە (سووریە)، کاتی خۆی بتپەرەستبوون وخواش سێ پێغەمبەری بۆناردوون. ﴿ إذ جاءها المرسلون ﴾ کاتێ پەیامبەرەکان چونە لایان، تا باسی یەکتاپەرستی و زینـدوو بوونەوەیان بۆبکەن. ﴿ ١٤: إذ أرسلنا إليهم اثنين فكذبوهما ﴾ ئەو دەمە ئێمە دووکەسمان ناردە لایان و، ئەوان بەدرۆیان خستنەوە وباوەڕیان پێنەکردن و ﴿ فعززنا بثالث ﴾ ئێمەش پێغەمبەری سێیەممان ناردەلایان بۆ یارمەتی دوانەکەی پێش ﴿ فقالوا إنا إليكم مرسلون ﴾ جا هەموویان پێکەوە چوون و وتیان: بێگومان ئێمە نێرراوو پەیامبەری خواین بۆلای ئێوە، تا رێنموونیتان بکەین ﴿ ١٥: قالوا ما أنتم إلا بشر مثلنا ﴾ کەچی لەوەڵامدا وتیان: ئێوەش مەگەر هەر مرۆڤ نین وەکو ئێمە؟ ئیتر ئەم قسانەتان لەچییە؟! ﴿ وما أنزل الرحمن من شيء ﴾ خوای بەخشندە لەو بارەوە هیچ نیگایەکی نەناردووە ﴿ إن أنتم إلا تكذبون ﴾ ئێوە هەر درۆدەکەن وراست نییە کە دەڵێن نیگامان بۆکراوە لەلایەن خواوە ﴿ ١٦: قالوا ربنا يعلم إنا إليكم لمرسلون ﴾ پەیامبەرەکان وەڵامیان دانەوەو وتیان: پەروەردگاری ئێمە خۆی ئەزانێ کە بەراستی ئێمە بۆلای ئێوە نێرراوین ﴿ ١٧: وما علينا إلا البلاغ المبين ﴾ هەر ئەوەندەشمان لەسەرە کە پەیامە ئاشکراکەی ئەو بەئێوە رابگەیەنین، ئیتر بڕوا دێنن یان نە.. کەیفی خۆتانە. ﴿ ١٨: قالوا إنا تطيرنا بكم ﴾ جا گوندنشینەکان کاتێ پەکیانکەوت وقسەیان نەما وتیان: ئێمە پێوقەدەمی ئێوە بەنەگبەت دەزانین ﴿ لئن لم تنتهوا ﴾ ئەوەی راستی بێ ئەگەر کۆتایی بەم قسانەش نەهێنن ﴿ لنرجمنكم ﴾ دڵنیابن بەردە بارانتان ئەکەین ﴿ وليمسنكم منا عذاب أليم ﴾ و سزایەکی سەخت و دەردناکتان دەدەین ﴿ ١٩: قالوا طائركم معكم ﴾ پەیامبەرەکان وتیان نەخێر ئێمە شووم و نەگبەت نین، بەڵکو شووم ونەگبەتی لەخۆتانەوەیە ﴿ أئن ذكرتم ﴾ ئاخۆ ئێوە ئامۆژگاریش بکرێن بۆ رێی بەختیاری هەروا دەکەن!!؟ ﴿ بل أنتم قوم مسرفون ﴾ نەخێر، وا نییە وەك ئێوە پێتان وایە، بەڵکو ئێوە کۆمەڵ و گەلێکی زیادەڕەوو لەسنوور دەرچوون ﴿ ٢٠: وجاء من أقصى المدينة رجل يسعى ﴾ و پیاوێك لەوسەری شارەوە بەهەڵە داوان بۆلای خەڵکەکە هات، دوای ئەوەی بیستی کە دانیشتوانی شارەکە نیازیان خراپە لەگەڵ پەیامبەرەکاندا، (ئیبن عەبباس) دەڵێ: ئەو پیاوە پیاوێکی ساڵح وئاکارچاك و ناوی (حەبیب)ی (نەجار) بوو، جا پاش ئەوەی کە پەندو ئامۆژگاریەکی زۆری کردن شەهیدیان کرد! ﴿ قال يا قوم اتبعوا المرسلين ﴾ وتی: ئەی هۆزەکەم! بکەونە دوای ئەو پەیامبەرانە بۆلای ئێوە رەوانە کراون. ﴿ ٢١: اتبعوا من لا يسألكم أجرا ﴾ پەیڕەوی ئەوانە بکەن کە، تەنانەت کەمێ کرێیشیان لێناوێن بۆ راگەیاندنی بەرنامەکەی

وَٱضۡرِبۡ لَهُم مَّثَلًا أَصۡحَٰبَ ٱلۡقَرۡيَةِ إِذۡ جَآءَهَا ٱلۡمُرۡسَلُونَ ﴿١٣﴾
إِذۡ أَرۡسَلۡنَآ إِلَيۡهِمُ ٱثۡنَيۡنِ فَكَذَّبُوهُمَا فَعَزَّزۡنَا بِثَالِثٖ فَقَالُوٓاْ إِنَّآ
إِلَيۡكُم مُّرۡسَلُونَ ﴿١٤﴾ قَالُواْ مَآ أَنتُمۡ إِلَّا بَشَرٞ مِّثۡلُنَا وَمَآ أَنزَلَ
ٱلرَّحۡمَٰنُ مِن شَيۡءٍ إِنۡ أَنتُمۡ إِلَّا تَكۡذِبُونَ ﴿١٥﴾ قَالُواْ رَبُّنَا يَعۡلَمُ إِنَّآ
إِلَيۡكُمۡ لَمُرۡسَلُونَ ﴿١٦﴾ وَمَا عَلَيۡنَآ إِلَّا ٱلۡبَلَٰغُ ٱلۡمُبِينُ ﴿١٧﴾
قَالُوٓاْ إِنَّا تَطَيَّرۡنَا بِكُمۡۖ لَئِن لَّمۡ تَنتَهُواْ لَنَرۡجُمَنَّكُمۡ وَلَيَمَسَّنَّكُم
مِّنَّا عَذَابٌ أَلِيمٞ ﴿١٨﴾ قَالُواْ طَٰٓئِرُكُم مَّعَكُمۡۚ أَئِن ذُكِّرۡتُمۚ
بَلۡ أَنتُمۡ قَوۡمٞ مُّسۡرِفُونَ ﴿١٩﴾ وَجَآءَ مِنۡ أَقۡصَا ٱلۡمَدِينَةِ رَجُلٞ
يَسۡعَىٰ قَالَ يَٰقَوۡمِ ٱتَّبِعُواْ ٱلۡمُرۡسَلِينَ ﴿٢٠﴾ ٱتَّبِعُواْ مَن
لَّا يَسۡـَٔلُكُمۡ أَجۡرٗا وَهُم مُّهۡتَدُونَ ﴿٢١﴾ وَمَا لِيَ لَآ أَعۡبُدُ ٱلَّذِي
فَطَرَنِي وَإِلَيۡهِ تُرۡجَعُونَ ﴿٢٢﴾ ءَأَتَّخِذُ مِن دُونِهِۦٓ ءَالِهَةً إِن
يُرِدۡنِ ٱلرَّحۡمَٰنُ بِضُرّٖ لَّا تُغۡنِ عَنِّي شَفَٰعَتُهُمۡ شَيۡـٔٗا وَلَا
يُنقِذُونِ ﴿٢٣﴾ إِنِّيٓ إِذٗا لَّفِي ضَلَٰلٖ مُّبِينٍ ﴿٢٤﴾ إِنِّيٓ ءَامَنتُ
بِرَبِّكُمۡ فَٱسۡمَعُونِ ﴿٢٥﴾ قِيلَ ٱدۡخُلِ ٱلۡجَنَّةَۖ قَالَ يَٰلَيۡتَ قَوۡمِي
يَعۡلَمُونَ ﴿٢٦﴾ بِمَا غَفَرَ لِي رَبِّي وَجَعَلَنِي مِنَ ٱلۡمُكۡرَمِينَ ﴿٢٧﴾

خوا ﴿ وهم مهتدون ﴾ خۆیشیان شارەزاو رێنموونی کراون، بۆڕێی راست ﴿ ٢٢: وما لي لا أعبد الذي فطرني ﴾ بۆ دەبێ من زاتێکیوا نەپەرستم کە دروستی کردوم ﴿ وإليه ترجعون ﴾ دەرەنجامیش هەمووتان هەر بۆلای ئەو دەهێنرێنەوە ﴿ ٢٣: أأتخذ من دونه آلهة ﴾ ئایا دەبێ بێجگە لەوخوایە چەندخوایەکی تر بۆ خۆم هەڵبژێرم و بیانپەرستم؟! ﴿ إن يردن الرحمن بضر لا تغن عني شفاعتهم شيئا ولا ينقذون ﴾ ئەگەر خوای بەبەزەیی بیەوێ زیانێکم تووش بکات، تکاو لاڵەی ئەوان کەمترین سوودم پێناگەیەنن و، ناتوانن لەسزای ئەو رزگارم بکەن، چونکە هیچیان بەدەست نییە ﴿ ٢٤: إني إذا لفي ضلال مبين ﴾ جا ئەگەر لەباتی ئەوخوایە هەر پەرستراوێکی تر بپەرستم، بەراستی ئەو حەلە من لەگومڕاییەکی ئاشکرادام ﴿ ٢٥: إني آمنت بربكم فاسمعون ﴾ بەراستی من بەپەروەردگاری ئێوە بڕوام هێنا، دەسا ئێوە ببیسن وئامۆژگارییەکەم وەرگرن ﴿ ٢٦: قيل ادخل الجنة ﴾ جا دوای

ئـه‌وه كه‌په‌لاماریـان داو كوشـتیان و به‌ره‌و‌لای خوا به‌شـه‌هیدی گه‌ڕایه‌وه، پێی وترا: ده‌سا بچۆره به‌هه‌شته‌وه له‌پاداشی بانگه‌وازو بڕواكه‌تـدا ﴿ قال یالیت قومی یعلمـون ﴾ ئینجا پاش ئه‌وه چووه به‌هه‌شته‌وه‌و ره‌زامه‌ندی خواو ئه‌و هه‌موو نازو نیعمه‌ته‌ی دیت بۆی ئامـاده كـراوه، وتی: خۆزگایه هۆزه‌كه‌شم بیـان زانیبا ﴿ ٢٧:

۞ وَمَآ أَنزَلۡنَا عَلَىٰ قَوۡمِهِۦ مِنۢ بَعۡدِهِۦ مِن جُندٖ مِّنَ ٱلسَّمَآءِ وَمَا
كُنَّا مُنزِلِينَ ﴿٢٨﴾ إِن كَانَتۡ إِلَّا صَيۡحَةٗ وَٰحِدَةٗ فَإِذَا هُمۡ خَٰمِدُونَ
﴿٢٩﴾ يَٰحَسۡرَةً عَلَى ٱلۡعِبَادِۚ مَا يَأۡتِيهِم مِّن رَّسُولٍ إِلَّا كَانُواْ بِهِۦ
يَسۡتَهۡزِءُونَ ﴿٣٠﴾ أَلَمۡ يَرَوۡاْ كَمۡ أَهۡلَكۡنَا قَبۡلَهُم مِّنَ ٱلۡقُرُونِ
أَنَّهُمۡ إِلَيۡهِمۡ لَا يَرۡجِعُونَ ﴿٣١﴾ وَإِن كُلّٞ لَّمَّا جَمِيعٞ لَّدَيۡنَا مُحۡضَرُونَ
﴿٣٢﴾ وَءَايَةٞ لَّهُمُ ٱلۡأَرۡضُ ٱلۡمَيۡتَةُ أَحۡيَيۡنَٰهَا وَأَخۡرَجۡنَا مِنۡهَا حَبّٗا
فَمِنۡهُ يَأۡكُلُونَ ﴿٣٣﴾ وَجَعَلۡنَا فِيهَا جَنَّٰتٖ مِّن نَّخِيلٖ
وَأَعۡنَٰبٖ وَفَجَّرۡنَا فِيهَا مِنَ ٱلۡعُيُونِ ﴿٣٤﴾ لِيَأۡكُلُواْ مِن ثَمَرِهِۦ
وَمَا عَمِلَتۡهُ أَيۡدِيهِمۡۚ أَفَلَا يَشۡكُرُونَ ﴿٣٥﴾ سُبۡحَٰنَ ٱلَّذِي
خَلَقَ ٱلۡأَزۡوَٰجَ كُلَّهَا مِمَّا تُنۢبِتُ ٱلۡأَرۡضُ وَمِنۡ أَنفُسِهِمۡ
وَمِمَّا لَا يَعۡلَمُونَ ﴿٣٦﴾ وَءَايَةٞ لَّهُمُ ٱلَّيۡلُ نَسۡلَخُ مِنۡهُ ٱلنَّهَارَ
فَإِذَا هُم مُّظۡلِمُونَ ﴿٣٧﴾ وَٱلشَّمۡسُ تَجۡرِي لِمُسۡتَقَرّٖ لَّهَاۚ
ذَٰلِكَ تَقۡدِيرُ ٱلۡعَزِيزِ ٱلۡعَلِيمِ ﴿٣٨﴾ وَٱلۡقَمَرَ قَدَّرۡنَٰهُ مَنَازِلَ حَتَّىٰ
عَادَ كَٱلۡعُرۡجُونِ ٱلۡقَدِيمِ ﴿٣٩﴾ لَا ٱلشَّمۡسُ يَنۢبَغِي لَهَآ أَن تُدۡرِكَ
ٱلۡقَمَرَ وَلَا ٱلَّيۡلُ سَابِقُ ٱلنَّهَارِۚ وَكُلّٞ فِي فَلَكٖ يَسۡبَحُونَ ﴿٤٠﴾

بما غفرلی ربی وجعلنی من المكرمین ﴾ به‌لیبووردنی په‌روه‌ردگارم بـۆم و به گێڕانم له‌ناو ڕێز گیراواندا، تا ئه‌وانیش باوه‌ڕیان هێناباو كرده‌وه‌ی باشیان‌كردبا.

كۆتایی جزمی ٢٢، (ولله الحمد والمنه)..

﴿ ٢٨: وما أنزلنا علی قومه من بعده من جند من السماء ﴾ وپاش كوشتنی ئه‌و پیاوه موسڵمانه هیچ له‌شكرێكمان نه‌نارده سه‌رهۆزه‌كه‌ی له ئاسمانه‌وه بۆ له‌ناو بردونیان، چونكه شایسته‌ی ئه‌وه نه‌بوون تا له‌شكركه‌شییان بۆبكه‌ین وپێویستیشی نه‌ده‌كرد ﴿ وما كنا منزلین ﴾ خۆ بـه‌ر له‌مه‌ش بۆ هیچ گه‌لێكمان نه‌ناردووه، واته: سـوننه‌تمان نه‌بووه له‌شـكر بنێرین بۆ له‌ناو بردنی گه‌لانی‌یاخی وملهوری وا، به‌ڵكو به‌سـزاو ئـازار تیامان بردوون، وه‌كـو ده‌فه‌رمووێ: ﴿ ٢٩: إن كانـت إلا صیحـة واحدة فـإذا هم خامـدون ﴾ ته‌نها هه‌ریه‌ك نه‌عره‌تـه‌و ده‌نگێك بوو، واته: به ته‌نهـا جوبریل هات و قیڕاندی به‌سه‌ریاندا، له‌ناكا ئه‌وانیش هه‌موو له‌جێی خۆیاندا مردن.

راڤه‌كه‌رانی قورئان ده‌ڵێن: خوا جوبریلی ناردوده‌رگای شاره‌كه‌ی (ئه‌نتاكیـه) ی لێگرتـن و بانگێكی به سـامی به‌سـه‌را دان، ئیتر ئه‌وسـا تاكـه كه‌سـێكیان لێ ده‌رنه‌چـوو، جێی باسـه ئه‌وهۆزو گه‌له تیاچووه خه‌ڵكی(ئه‌نتاكیه)ی شـام بوون كه ئێسـتا سه‌ر به (توركیا)یه، هه‌رچه‌نده (ئیبن كه‌سـیر) چه‌ند تێبینییه‌كی له‌باره‌ی دیاریكردنی ئه‌و شاره‌وه هه‌یه!

مه‌خابن بۆ به‌نده درۆزنه‌كان!

﴿ ٣٠: یا حسـرة علـی العباد ﴾ مه‌خابن، بـۆ ئه‌وبه‌ندانه(واته: بـۆ خه‌ڵكه‌كـه‌ی ئه‌نتاكیه) كـه په‌یامبه‌ره‌كانیان بـه‌درۆزن زانی وئیمانیـان نه‌هێنـا، وه‌ك ئه‌فه‌رمووێ: ﴿ ما یأتیهم من رسـول إلا كانوا به یسـتهزئون ﴾ هه‌ر په‌یامبه‌رێكیان بـۆ نه‌ده‌هات، مه‌گه‌ر گاڵته‌یان پێ‌ده‌كرد، ئێمه‌ش له‌ناومان ده‌بردن ﴿ ٣١: ألم یروا كما أهلكنـا قبلهم من القرون ﴾ ئایا قوره‌یش نه‌یانبینی كه خه‌ڵكێكی زۆرمان له‌گه‌لانی پێش ئه‌وان، ڕكردو له‌ناو برد، ده‌سا بۆعیبره‌ت وه‌رناگـرن؟ ﴿ أنهم إلیهـم لا یرجعـون ﴾ كه‌جارێكی‌تر هه‌رگیز ناگه‌ڕێنـه‌وه لایان ﴿ ٣٢: وإن كل لما جمیع لدینا محضرون ﴾ وه به‌راستی هه‌موویشیان له‌رۆژی قیامه‌تدا بۆ پاداش و تۆڵه لای خۆمان ئاماده ئه‌كرێـن، ئایه‌تی (وإن كلا لما لیوفینهـم ربک أعمالهم..) ١١١/١١. پشتگیری ئه‌وه‌ده‌كات.

ئه‌م جیهانه بێ به‌دیهێنه‌ر (صانع) نابێ:

﴿ ٣٣: وآیـة لهم الأرض المیتة أحییناها ﴾ وه‌نیشـانه‌یه‌ك بۆیان له‌سـه‌ر زیندووبوونـه‌وه، زه‌وی مـردووه، زیندوومـان كردۆته‌وه به‌بـاران ﴿ وأخرجنا منها حبـا فمنه یأكلـون ﴾ ودانه‌وێڵه‌یه‌كمان لێ ده‌رهێنـاوه لێـی ئه‌خـۆن و پێی‌ده‌ژیـن ﴿ ٢٤: وجعلنـا فیها جنـات من نخیل وأعناب ﴾ وهه‌رلـه‌و زه‌وییه مردووه‌دا، چه‌ندین باخه‌خورماو، باخه ترێمان به‌دی‌هێنا. خورماو ترێ دوو نیعمه‌تی خـوان و به‌خواردن ئه‌درێنه قه‌ڵه‌م، زانایـان له‌باره‌یانه‌وه ئه‌ڵێن: له‌م دووجـۆره میوه‌یه‌دا چه‌ند ڤیتامین -كـه له‌ش و ته‌نی مرۆڤ پێویسـتیان پێیه‌تی- هه‌یه، ئه‌مه له لایه‌كه‌وه، له‌لایه‌كی تریشه‌وه ئه‌توانـین بڵێین له ته‌واوی سـاڵدا، یا به‌ته‌ڕو تـازه‌و فه‌ریكه‌یی، یان به وشـككراوه‌یی، به‌ئاسانی ده‌سـت‌ده‌كه‌ون. ﴿ وفجرنا فیها مـن العیون ﴾ وه كانیاوێكی زۆرمـان لێهه‌ڵقوڵاند ﴿ ٣٥: لیأكلوا من ثمره ومـا عملته أیدیهم ﴾ تا له‌میوه‌ی ئه‌وخوایه بخۆن، كه ده‌سـته‌كانی ئه‌وان په‌یدای نه‌كردووه. (ئیبن عه‌بباس) و (قه‌تاده)

دەڵـێن: بیژەی (ما) لـەم ئایەتەدا بۆ (نەفیـە)، بۆیە ئێمەش بە (نەفـی) مانامانکرد ﴿ أفلا یشـکرون ﴾ دەئایا سوپاسـگوزاریی ناکەن؟ ﴿ ٣٦: سـبحان الذی خلق الأزواج کلهـا ﴾ پاك وخاوێنە ئـەو خوایـە کە لە هەموو شـتێك -مرۆڤ، گوڵ وگیـا، ئەتۆم و زەڕرات- جووت ونێرو مێی دروستکرد، ﴿ مما تنبت الأرض ﴾ لـەوەی زەوی ئەیڕوێنێ ﴿ ومن أنفسـهم وممـا لا یعلمون ﴾ و لە نەفسیخۆشـیان، ولەو شـتانەیش کە ئەوان نایزانن. بەڵێ.. لەم بوونەوەرەدا چەندان شتیتر هەیە کە تائێستاش مرۆڤ نایانزانێ.

شەو و رۆژ، خۆرو هەیڤ، نیشانەی بوون وتاك وتەنیایی خوان:

﴿ ٣٧: وآیـة لهم اللیل نسـلخ منه النهار ﴾ شـەویش نیشـانەو بەڵگەیەکیترە بۆیان کە ئێمە رووناکی خۆرو رۆژی لێ دەردەکێشین ﴿ فـإذا هم مظلمون ﴾ جا لەناکاو شـەو دێ ودەڕۆنە تاریکییەوە ﴿ ٣٨: والشـمس تجـری لمسـتقر لهـا ﴾ و بەڵگەیەکیتر بۆیان خۆرە، کە بەردەوام دێـت ودەچی، تاکاتی دیاریکراوی خۆی بۆ راوەسـتان و لەکارکەوتن چی دەبینی بـەرەو بنەوخولگەی خۆی هەر لەگەڕدایە تا ئەوکاتە بۆی دیاری کراوە ﴿ ذلک تقدیر العزیز العلیـم ﴾ ئەوهاتوچۆوگەڕانە بەوشـێوە وردە، خەمڵاندنی خوای بەدەسـەڵاتی زانایـە ﴿ ٣٩: والقمر قدرناه منـازل ﴾ وە گەڕانی مانگیشمان خەمڵاند -کە ئەمیش بەڵگەیەکە بۆدەسەڵات وتوانایی خۆمان- بە بیسـت و هەشـت مەنزڵ وئاسـۆ، تاهەموو شەوێك دابەزێتە جێگایەکیانەوە. پاشان دووشەو، یان شەوێك پەنا ئەگرێ ﴿ حتی عاد کالعرجون القدیم ﴾ تا وەك پەلیکۆنی باریکی وشکی زەرد بووی کەوانەیی داری خورمای لێ دێت ﴿ ٤٠: لا الشمس ینبغی لها أن تدرک القمر ﴾ نە بۆ خۆر دەکرێ بگاتە مانگ، تا هەردوو پێکەوە کۆببنەوە و، نـوورو رووناکیمانگ هەڵگرێ و، تا قیامەت هەر رۆژ بێت ﴿ ولا اللیل سابق النهار ﴾ نە شەویش پێشی رۆژ دەکەوێ کە ئیتر تاکاتی کۆتایی دونیا، هەر شەووتاریك بێت. نەخێر، شتی وا ناشـێ ونابێ، بەڵکو خوا هەردووکیانی بەجۆرێ دروستکرد، کە کاری یەکتر تێك نەدەن ﴿ وکل فی فلک یسـبحون ﴾ هیچیشیان ناچنـە خولگەی ئەویتریان، بەڵکو هەریەکەیان لەخولگەی خۆیا دەسـوورێتەوە، وەك مەلەوان دێن ودەڕۆن. بەڵێ خۆر لەخولگەی سـوورانەوەی خۆیدا بۆماوەی یەکساڵ،ئەوسا (١٢) بوورجەکانی خـۆی دەبڕێ، لەکاتێکدا هەیڤی بەیەك مانگ مەسـیرەکەی خۆی دەبڕێ، دیارە بەپێی ئەم نەخشە خواییە، مانگ (١٢) ئەوەندەی خۆر – لـە خولگەی خۆیدا تیژڕەوترە، بۆیە ئەفەرمووێ: هەرگیز خۆرناگاتە مانگ تا بتوانێ مەسیرە کەی خۆی بە یەك مانگ ئەنجام بدات. بۆئەم بیژەی (لمسـتقر لها)یە دوو تەفسـیرهەیە، یەکێکیان دەڵێ: مەبەسـت ئەوەیـە: لەجـێ و قەرارگەی خۆیـدا کە لەژێر (عەرش)دایە و بەرووی زەویدا هەردەم دێت و دەڕوا سـوژدە دەباو داوای مۆڵەتی هەڵهاتن وگەڕانەوە دەکا بۆ جارێکی دیکە، وەك لە فەرموودەیەکدا هاتووە: ((فإنها تذهب حتی تسـجد تحت العرش)). (فتح البـاری:٤٠٢/٨). هەروا ئـەم فەرموودەیەش: ((مسـتقرها تحـت العرش)). (فتح الباری:٤٠٢/٨). تەفسـیری دووەمیشـیان دەڵێ: مەبەسـت ئەوەیە کە خۆر تاهاتنی رۆژی قیامەت بەردەوام لەو خولگەی خۆیەدا هەر دەگەڕێ و ناوەسـتێ. تەفسـیری یەکەم پێیدەڵـێن (مسـتقری مەکانی)و، دووەمیش (مسـتقری زەمانی)، خوای کارجوانیش چاکتر دەزانێ. تەفسیری (ئیبن کەسیر).

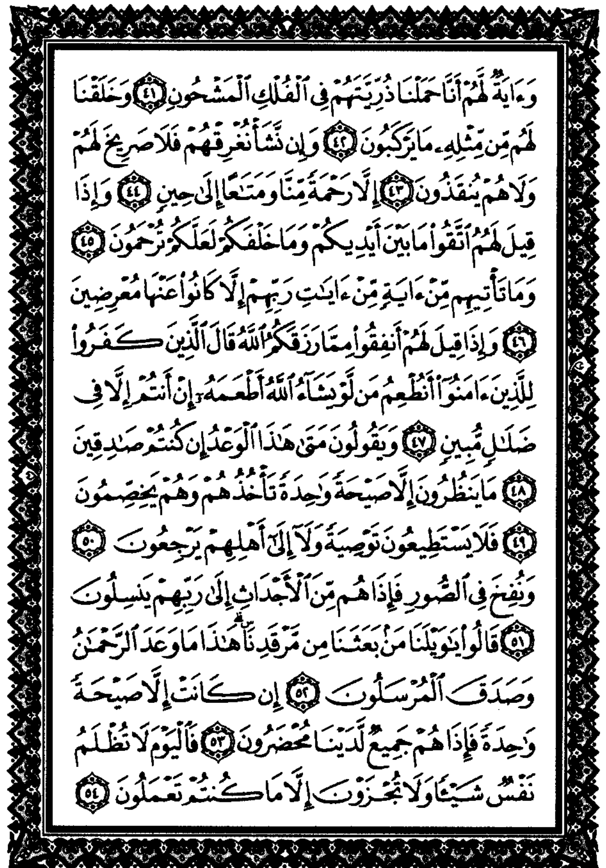
گەشتی گەمیی بەناو دەریادا نیشانەی خوایە:

﴿ ٤١: وآیـة لهم أنـا حملنا ذریتهـم فی الفلک المشـحون ﴾، نیشـانەیەکی توانایی خۆمانە بۆیان کە: ئێمـە وەچەو نەوەکانی ئەوانمان لەناو کەشـتی پڕدا بەناو دەریادا بەوهەموو شتوومەکەوە هەڵگرتووە، ئەهاتن ودەچوون و نەشمان ئەهێشت نقوم ببن. ﴿ ٤٢: وخلقنـا لهـم من مثله ما یرکبون ﴾ ولە وێنەی کەشـتیدا، ئەوەی بە کەڵکیسـواری بێت، بۆمان دروسـتکردن ﴿ ٤٣: وإن نشـأ نغرقهـم فـلا صریخ لهم ﴾ خۆ ئەگـەر بمانەوێ لە بنـی دەریادا نقومیان بکەین، نقومیان ئەکەین، جا ئەوکاتە هیچ فریادرەسێکیان بۆنابـێ ﴿ ولا هـم ینقـذون ﴾ و رزگاریش ناکرێـن ﴿ ٤٤: إلا رحمة منـا ومتاعا إلی حین ﴾ مەگەر هـەر رەحمەت ومیهرەبانی خۆمـان فریایان کەوێ، تا ئەوکاتە دیاریکراوە بۆ ژیان، مۆڵەتیان بدەین و بەهرەمەند ببن، ئەگینا کەسـێك ناتوانێ رزگار یان بکاو بیانژیەنێ ﴿ ٤٥: وإذا قیل لهم اتقوا ما بین أیدیکم وما خلفکم ﴾ کاتێکیش پێیان بگوترێ: لەو سـزایەی پێشتان،واتە: ئەوسزایەی ئوممەتەکانی پێشی پێ سزا دران، وەلەو سزایەی دواوەتان (سزای ئاخـیرەت) خۆ پارێزن ﴿ لعلکم ترحمـون ﴾ بەڵکو رەحمەتتان پێ بکرێت، دەبینی روو وەردەگێڕن و قبووڵیان نییە!.

موشریکان سەرلێشێواوو گومڕان:

﴿ ٤٦: ومـا تأتیهم مـن آیة من آیات ربهـم ﴾ هەرئایەتێ بێت بـۆ هاوبەشـدانەرەکان، لـە ئایەتەکانـی پەروەردگاریـان ﴿ إلا کانـوا عنها معرضین ﴾ هـەر رووی لێ وەردەگێڕن ﴿ ٤٧: وإذا قیـل لهم أنفقوا مما رزقکم الله ﴾ وکاتێکیـش پێیان بگوترێ: لەو رزق ورۆزیـەی خـوا پێیداون، ببەخشـن لەڕێی خـواداو بیدەن

بەهەژارەکان ﴿ قال الذین کفروا للذین آمنوا ﴾ کافرو بێ باوەڕەکان بەخـاوەن بڕواکانیان دەوت: ﴿ أنطعم من لو یشـاء الله أطعمه ﴾ ئاخۆ ئێمە نان وخۆراك بەکەسـێك بدەین کە ئەگەر خوا ویستبای خۆی خواردنی دەدانێ؟واتە: کەسێك هەژار کەوتبێ، مافی بەسەر ئێمـەوە نییە، دەبێ خوا خۆی بیژیەنێ! ﴿ إن أنتم إلا فی ضلال

مبیـن ﴾ نا، ئێوە هەرلەگومراییەکی ئاشـکرادان کە بەئێمە ئەڵێن خۆراك بەهەژاران بدەن.

بەلای موشریکەوە زیندووبوونەوە دوورە:

﴿ ٤٨: ویقولون متى هذا الوعد إن کنتم صادقین ﴾ و بەگاڵتەشەوە ئەڵێن: دە ئەگەر ئێوە راسـت دەکەن، ئەو هەڕەشـەو گورەشـەو بەڵێنەیـە بۆ زیندووبوونەوەو سـزاو تۆڵە کـەی دێ؟ دیارە بڕوایان بەزیندووبوونەوەو سـزاو تۆڵە نییە ﴿ ٤٩: مـا ینظرون إلا صیحة واحدة تأخذهم ﴾ مەگەر هەرچاوەڕوانی یەك نەعرەتەو شریخەیەك بن، لەناکاو پەیدا ببێ و لەناویان بەرێ ﴿ وهم یخصمون ﴾ ئەوانیش لەوکاتەدا –سەبارەت بە درۆو راستی زیندووبوونەوە– سەرگەرمی مشـت ومڕی ناو خۆیانن ﴿ ٥٠: فلا یسـتطیعون توصیة ولا إلى أهلهم یرجعون ﴾ ئەو شریخەو نەعرەتەیە ئەوندە بەپەلە دەرگایان پێدەگرێ، ئیتر نە ئەتوانن وەسیەتێك بکەن، نەئەشتوانن بگەڕێنەوە ناو خانەوادەی خۆیان و، هیچ چارەسەرێکیشیان نییە.

نەخشەی زیندووبوونەوە:

﴿ ٥١: ونفخ فی الصور فإذاهم من الأجداث إلى ربهم ینسـلون ﴾ خەڵکی بەنەفخەی یەکەم هەموو ئەمرێن وپاشـان بۆجاری سێیەم فوو بە شـەیپوردا ئەکرێت، ئەوسـا کتوپڕ بەپەلە لـە گۆڕەکانیان هەمـوو دێنـەدەرێ و دەبرێن بـۆلای دادگـای پەروەردگاریان بۆ پـاداش و تۆڵە ﴿ ٥٢: قالوا یا ویلنا من بعثنا من مرقدنا ﴾ هەرکە زیندووشکرانەوە بە سەر سوڕمانێکەوە ئەڵێن: تیاچوونی خۆمان! کێ لەگۆڕو خەوگاکەماندا زیندووی کردینەوەو هەڵیسـاندین؟! ﴿ هذا مـا وعد الرحمن وصدق المرسـلون ﴾ دیارە ئەمە ئـەو بەڵێنەیە کە خوایبەخشندە پێمانی دابوو لە سەر زمانی پێغەمبەرەکانەوە، پێغەمبەرەکانیـش راسـتیان وت. ﴿ ٥٣: إن کانـت إلا صیحـة واحدة ﴾ ئەو نەفخەی زیندوو کردنەوەش، ئەنجامی یەك نەعرەتە و یەك دەنگی گەورە بوو ﴿ فإذا هم جمیع لدینا محضرون ﴾ ئەوسا هەموویان بەزوویی لای ئێمە ئامادەکراون بۆ لێکۆڵینەوەو حیسـاب ﴿ ٥٤: فالیوم لا تظلم نفس شیئا ﴾ ئینجا لەو رۆژەدا تۆزقاڵەیەك سـتەم لە هیچ کەسـێ ناکرێ ﴿ ولا تجزون إلا ماکنتم تعملون ﴾ پاداش وتۆڵەی ئەوە نەبێ کردووتانە، پاداش نادرێنەوە.

بەهەشتییەکان لە عەیش و نۆشدان:

﴿ ٥٥: إن أصحـاب الجنة الیوم فی شـغل فاکهون ﴾ بەراسـتی بەهەشـتییەکان لەم رۆژەدا بەنیعمەتی خواوە سـەر گەرم وشادن ﴿ ٥٦: هم وأزواجهـم فی ظلال علی الأرائک متکئون ﴾ خۆیان و هاوسەرەکانیان، لەسێبەرێکی چڕو پڕداو لەسەر چەند تەختێکی رازاوەدا پاڵیـان داوەتـەوە ﴿ ٥٧: لهـم فیهـا فاکهـة ﴾ لەوێش هەمـوو جۆرە میوەیەکیـان بۆهەیە ﴿ ولهم مایدعـون ﴾ وداوای هەرشـتێکیش بکـەن ئامادەیە بۆیان ﴿ ٥٨: سـلام قولا من رب رحیم ﴾ سـەلام ودرودێکیشیان بەقسـە پێدەگات لەلایەن خوای بە رەحمـەوە، وەك ئایەتی (تحیتهم یوم یلقونه سلام..) ٤٤/٣٣ دووپاتی ئەوە دەکاتەوە.

رۆژی سەڵا تاوانباران جیا دەکرێنەوە:

ئینجـا روو ئەکرێتە تاوانباران و پێیان ئەوترێ: ﴿ ٥٩: وامتازوا الیـوم أیها المجرمون ﴾ ئەی تاوانباران! دەسـا ئەمڕۆ جیا ببنەوە لە ئیماندارەکان. ئینجا بۆ ئەوەی زیاتر تووشـی ئێش وئازار ببن، لەلایـەن خواوە پێیان ئەوترێ: ﴿ ألم أعهـد إلیکم یا بنی آدم ﴾

ئەی نەوەکانی ئادەم! ئاخرمن پێشتر وەسیەتم بۆ نەکردن ﴿ أن لا تعبدوا الشیطان إنه لکم عدو مبین ﴾ کە شەیتان نەپەرستن، چونکە ئەو بۆ ئێوە دوژمنێکی ئاشکرایە؟ ﴿ ٦١: وأن اعبدونی هذا صراط مستقیم ﴾ ئەیفەرمانم پێنەکردن کە تەنها من بپەرستن وپەیڕەوی لەمن بکەن، ئا ئەمەیە (واتە: پەرستنم بەتەنیا) رێ راستەکە ﴿ ٦٢: ولقد أضل منکم جبلا کثیرا ﴾ بێگومان شەیتان خەڵکێکی زۆری گومڕا کرد لێتان ﴿ أفلم تکونوا تعقلون ﴾ دەئایا تێناگەن و ژیرنابن؟ ﴿ ٦٣: هذه جهنم التی کنتم توعدون ﴾ ئائەمە هەرئەو دۆزەخەیە کەلەدونیادا بەڵێنتان پێدرابوو، برواتان نەکرد ﴿ ٦٤: إصلوها الیوم بما کنتم تکفرون ﴾ دەفەرموون بەهۆی بێباوەڕییتانەوە ئەمڕۆ بچنە ناوی.

رۆژی قیامەت مۆر لەدەمی خوانەناسان دەدرێت:

﴿ ٦٥: الیوم نختم علی أفواههم ﴾ ئەمڕۆ (رۆژی قیامەت) مۆر دەنێین بە سەردەمیاندا و ناتوانن بەزمان هیچ قسەیەك بکەن ﴿ وتکلمنا أیدیهم ﴾ دەستەکانیشیان قسەمان لەگەڵ ئەکەن ﴿ وتشهد أرجلهم بما کانوا یکسبون ﴾ پێیەکانیشیان شایەتی دەدەن بەوەی کردوویانە. ئیمامی (موسلیم) لە (ئەنەس)ەوە ئەڵێ: (کنا عند رسول الله ﷺ فضحک فقال: ((هل تدرون مم أضحک؟)) قال: قلنا الله ورسوله أعلم. ((قال: من مخاطبة العبد ربه، یقول: یارب، ألم تجرنی من الظلم؟ قال: یقول بلی. قال: فیقول، فإنی لا أجیز علی نفسی إلا شاهدا منی، قال: فیقول: کفی بنفسک الیوم علیک شهیدا، وبالکرام الکاتبین شهودا، قال فیختم علی فیه فیقال: لأرکانه، أنطقی، قال: فتنطق بأعمالهن، قال ثم یخلی بینه وبین الکلام فیقول بعدا لکن وسحقا، فعنکن کنت أناضل)) فی الزهد والرقائق (٢٩٦٩) حدیث رقم (١٧). ئێمە کاتێ لای پێغەمبەر بووین ﷺ خۆ بەخۆ پێکەنی، فەرمووی: دەزانن لەچی پێدەکەنم؟! وتمان خواو پێغەمبەری ئەو باشتر ئەزانن. فەرمووی: لە موجادەلەی بەندە پێدەکەنم لەگەڵ پەروەردگاریدا، دەڵێ: ئەی پەروەردگاری من! ئایا لە زوڵم وستەم پەنام نادەی؟ خوا ئەفەرمووێ: بەڵێ، (بەندەکەش) ئەڵێ: ئەوجا شایەتێ لەخۆم نەبێت قبووڵم نییە، خواش دەفەرموێ: با هەر خۆتوو فریشتە تۆمارکەرەکانت شایەد بن، ئەوسا مۆر لەدەمی دەدرێ، پاشان بە ئەندامەکانی تری دەڵێ: ئێوەش قسە بکەن، ئەوانیش هەرشتێکیان کردبێ -وەك خۆی- دەیگێڕنەوە، پاشان ئەڵێ: هەردوور بن لەرەحمەتی خوا، دەك بمرن، خۆ من لەبەر ئێوە بەرگریم دەکردو تێدەکۆشام. ﴿ ٦٦: ولو نشاء لطمسنا علی أعینهم ﴾ خۆئەگەر بمانەوێ نەبینن، ئاسەواری چاوەکانیشیانمان نەدەهێشت تا رێنوێن ببن ﴿ فاستبقوا الصراط ﴾ ئینجا بەرەو رێگاکە پێشبڕکێیان کرد وەك جاران ﴿ فأنی یبصرون ﴾ جاچۆن دەبینن ئێمە کوێرمان کردبن؟! ﴿ ٦٧: ولو نشاء لمسخناهم علی مکانتهم ﴾ ئەگەر مەیلیش بکەین لەجێی خۆیاندا (مەسخ)مان دەکردنەوە، واتە: شکڵ و بیچمان ئەگۆڕین و جموجوڵیان لێئەبڕین

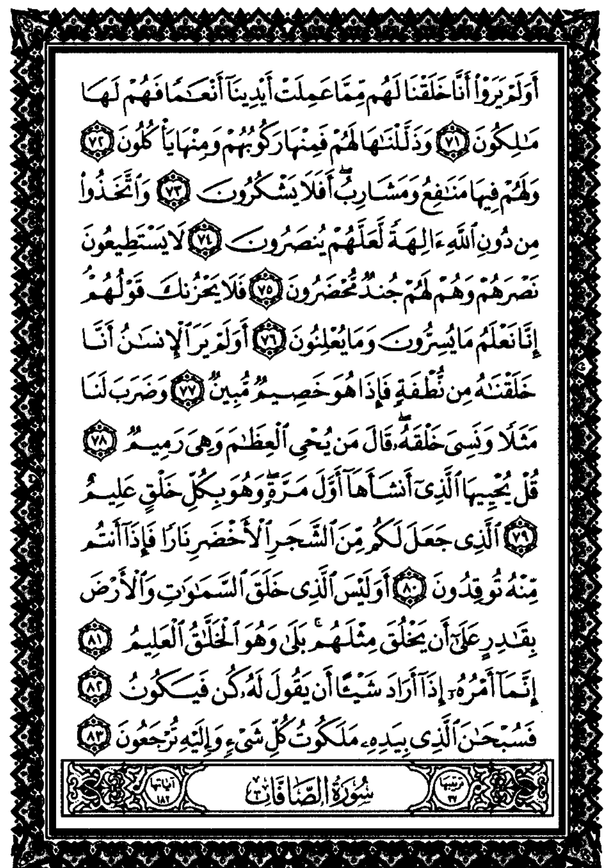
إِنَّ أَصۡحَٰبَ ٱلۡجَنَّةِ ٱلۡيَوۡمَ فِي شُغُلٖ فَٰكِهُونَ ﴿٥٥﴾ هُمۡ وَأَزۡوَٰجُهُمۡ
فِي ظِلَٰلٍ عَلَى ٱلۡأَرَآئِكِ مُتَّكِـُٔونَ ﴿٥٦﴾ لَهُمۡ فِيهَا فَٰكِهَةٞ وَلَهُم
مَّا يَدَّعُونَ ﴿٥٧﴾ سَلَٰمٞ قَوۡلٗا مِّن رَّبّٖ رَّحِيمٖ ﴿٥٨﴾ وَٱمۡتَٰزُواْ ٱلۡيَوۡمَ
أَيُّهَا ٱلۡمُجۡرِمُونَ ﴿٥٩﴾ ۞ أَلَمۡ أَعۡهَدۡ إِلَيۡكُمۡ يَٰبَنِيٓ ءَادَمَ أَن لَّا
تَعۡبُدُواْ ٱلشَّيۡطَٰنَۖ إِنَّهُۥ لَكُمۡ عَدُوّٞ مُّبِينٞ ﴿٦٠﴾ وَأَنِ ٱعۡبُدُونِيۚ
هَٰذَا صِرَٰطٞ مُّسۡتَقِيمٞ ﴿٦١﴾ وَلَقَدۡ أَضَلَّ مِنكُمۡ جِبِلّٗا كَثِيرًاۖ
أَفَلَمۡ تَكُونُواْ تَعۡقِلُونَ ﴿٦٢﴾ هَٰذِهِۦ جَهَنَّمُ ٱلَّتِي كُنتُمۡ تُوعَدُونَ
﴿٦٣﴾ ٱصۡلَوۡهَا ٱلۡيَوۡمَ بِمَا كُنتُمۡ تَكۡفُرُونَ ﴿٦٤﴾ ٱلۡيَوۡمَ نَخۡتِمُ
عَلَىٰٓ أَفۡوَٰهِهِمۡ وَتُكَلِّمُنَآ أَيۡدِيهِمۡ وَتَشۡهَدُ أَرۡجُلُهُم بِمَا كَانُواْ
يَكۡسِبُونَ ﴿٦٥﴾ وَلَوۡ نَشَآءُ لَطَمَسۡنَا عَلَىٰٓ أَعۡيُنِهِمۡ فَٱسۡتَبَقُواْ
ٱلصِّرَٰطَ فَأَنَّىٰ يُبۡصِرُونَ ﴿٦٦﴾ وَلَوۡ نَشَآءُ لَمَسَخۡنَٰهُمۡ
عَلَىٰ مَكَانَتِهِمۡ فَمَا ٱسۡتَطَٰعُواْ مُضِيّٗا وَلَا يَرۡجِعُونَ
﴿٦٧﴾ وَمَن نُّعَمِّرۡهُ نُنَكِّسۡهُ فِي ٱلۡخَلۡقِۚ أَفَلَا يَعۡقِلُونَ ﴿٦٨﴾
وَمَا عَلَّمۡنَٰهُ ٱلشِّعۡرَ وَمَا يَنۢبَغِي لَهُۥٓۚ إِنۡ هُوَ إِلَّا ذِكۡرٞ وَقُرۡءَانٞ مُّبِينٞ
﴿٦٩﴾ لِّيُنذِرَ مَن كَانَ حَيّٗا وَيَحِقَّ ٱلۡقَوۡلُ عَلَى ٱلۡكَٰفِرِينَ ﴿٧٠﴾

و وەك بەردو جیماداتمان لێدەکردن ﴿ فما استطاعوا مضیا ولا یرجعون ﴾ جا ئیتر نەیانتوانیبا نە بڕۆنە پێشێ، نە بگەڕێنە دواوە. ﴿ ٦٨: ومن نعمره ننکسه فی الخلق ﴾ هەرکەسیش تەمەنی درێژ بکەین، دەرەنجام ژێرو ژووری دەکەین لەلاشەو جەستەو بیرو هۆشیدا، واتە: دەیگێڕینەوە بۆ قۆناغی منداڵی ولاوازی و، هیچ توانایەکی نامێنێ، وەك ئەفەرمووێ: (الله الذی خلقکم من ضعف ثم جعل من بعد ضعف قوة ثم جعل من بعد قوة ضعفا وشیبة یخلق ما یشاء وهو العلیم القدیر) ٣٠/٥٤. یان دەفەرموێ: (ومنکم من یرد إلی أرذل العمر..) ٢٢/٥. ﴿ أفلا یعقلون ﴾ دەئایا ئەوان تێناگەن و ژیرییان ناخەنە کار کە کەسێك بتوانێ کاری ئاوا بکات، ئەی چۆن ناتوانێ زیندووتان بکاتەوە؟!

پێغەمبەر ﷺ شاعیر نەبووە:

بێبڕواکان ئەیانوت: ئەوەی (موحەممەد)ئەیڵێ شیعرو هۆنراوەیە!

خوایش ئەفەرموێ: ﴿ ٦٩: وما علمناه الشعر وما ينبغي له ﴾ ئێمە هەرگیز شیعرو هۆنراوەمان فێری موحەممەد نەکردووە و، هۆنراوە وتنیش شیاوی ئەو نییە، مێژوو و (سیرە) هەردوو لەوەدا یەکدەنگن کە پێغەمبەر ﷺ شیعری نەوتووەو نەیشیزانیوە، ئەوەیش لەرۆژی (خەندەق)دا وتوویەتی لەسەر کێشی شیعرەکانی (عەبدوڵڵای

کوڕی رەواحە):

لا هم لولا أنت ما اهتدينا ولا تصدقنا ولا صلينا...

ئەوەش لەرۆژی (حونەین)دا وتوویەتی:

أنا النبي لا كذب أنا بن عبد المطلب

ئەوەش ئەو رۆژە لە (غار) و (ئەشکەوتەکە)دا وتی:

هل أنت إلا إصبع دميت و في سبيل الله مالقيت

ئەمانە هیچکامێکیان بەنیازو مەبەستی شیعرەوە نەیگوتووە، هەر بۆیەش دەفەرمووێ: ((لأن يمتلئ جوف أحدكم قيحا خير له من أن يمتلئ شعرا)) سوێند بەخوا دڵ ودەروونی هەرکامێکتان پڕببێ لە کیم وزوخاو، لەوە باشترە بۆی پڕی بکا لەشیعرو هۆنراوە. (پێشەوا ئەحمەد). (ئیبن کەسیر) دەڵێ: (وإسنادة على شرط الشيخين ولم يخرجاه). ﴿ إن هو إلا ذكر وقرآن مبين ﴾ ئەوەیش کە ئەو دەیڵێ هەر پەندو ئامۆژگاری و، قورئانێکی روون وئاشکرایە، نەك شیعر ﴿ ٧٠: لينذر من كان حيا ﴾ تا ئەو کەسەی کە دڵ زیندووو بڕواداره بترسێنێ ﴿ ويحق القول على الكافرين ﴾ و بەڵێنی هاتنی سزای خواش بۆ بێبڕوایان بەجێ بگا، واتە: بیانووی هیچ کەسێك نەمێنێ ئەگەر لایداو سزا درا. جا هەر ئەو مەبەستەش لە سوورەتی (٢٧/٨٠)، لەسوورەتی (٢٢/٣٥)دا هاتووە.

پاتاڵ و وڵسات نیعمەتن و، نیشانەی خوان:

﴿ ٧١: أو لم يروا أنا خلقنا لهم مما عملت أيدينا أنعاما ﴾ ئایا نەیزانیوە کە ئێمە وشترو مەڕو بزن و گامان بۆ دروست کردوون ﴿ فهم لها مالكون ﴾ ئنجا بۆ خۆیان بوونە خاوەنیان ﴿ ٧٢: وذللناها لهم ﴾ وا بۆشمان رام و ژێردەستە کردون ﴿ فمنها ركوبهم ومنها يأكلون ﴾ لەناویاندایە بۆ سوارییان و، تیایاندایە دەیخۆن ﴿ ٧٣: ولهم فيها منافع ومشارب ﴾ وە چەندین قازانج و سوودیان تێدایە بۆیان، هەر لەخوریی وکورك و موو و پێست و ئێسك و شیرەکەیان ﴿ أفلا يشكرون ﴾ دەسا ئیتر سوپاسگوزاری خودای بەخشندەو دلۆڤان ناکەن لەسەر گشت ئەو نیعمەتانەی؟!. ﴿ ٧٤: واتخذوا من دون الله آلهة لعلهم ينصرون ﴾ کەچی لە جیاتی شوکرانە بژێری بۆ خوا، چەند خواو پەرستراوێکیان بۆ خۆیان گرت! بەوئومێدەوە بەهانایانەوە بێن ویارمەتی بدرێن ﴿ ٧٥: لا يستطيعون نصرهم وهم لهم جند محضرون ﴾ خۆ لەراستیدا ئەوخوانە ناتوانن یارمەتی پەرستیارەکانیان بدەن، ئەگەرچی ئەمان(بتپەرستەکان) سوپاو سەربازی ئامادەن لەبەر دەستیاندا و، سەرجەم هەمووشیان لەناو ئاگری دۆزەخدا ئامادە دەکرێن. ئینجا دڵنەوایی پەیامبەر ﷺ ئەکا و ئەفەرمووێ: ﴿ ٧٦: فلا يحزنك قولهم ﴾ ئەو قسەو وتانەیان پێت ئەڵێن: وەك جادوبازە، شاعیرە،.. هتد، نابێ خەفەتبارت بکات ﴿ إنا نعلم ما يسرون وما يعلنون ﴾ چونکە ئەوان هەرچی لەدڵ بگرن وبیشارنەوەو هەرشتێکیش ئاشکرا بکەن، بێگومان ئێمە بەهەمووی ئەزانین.

کافران حاشای ژینێکیتر دەکەن دوای مردن:

﴿ ٧٧: أو لم ير الإنسان أنا خلقناه من نطفة ﴾ ئایا ئەو مرۆیە کە ئینکاری تواناو دەسەڵاتیخوا دەکا لەسەر زیندو بوونەوە -بەتایبەت کورەکەی ئوبەی- نەیزانیوە کە ئێمە ئەومان لە تنۆکە ئاوێکی قێزەون دروستکردووە؟ ﴿ فإذا هو خصيم مبين ﴾ کەچی وائێستا -لەباتی سوپاسگوزاری- دوژمنێکی ئاشکرایە و، نکوولی زیندووبوونەوە ئەکات!!. سوورەتی (٤/١٦)ش کە دەفەرمووێ: (خلق الإنسان من نطفة فإذا هو خصيم مبين) هەر لەسەر هەمان مانا جەخت دەکات. ﴿ ٧٨: وضرب لنا مثلا ونسي خلقه ﴾

مەســەل ونموونەیەکی بۆ هێنایەنەوە، ئینکاری دەسەڵاتی ئێمەی کــرد بۆ زیندووکردنەوەی ئادەمیزادو جن، وە دروســتبوونی خۆی لەبــیر کرد! ﴿ ٧٩: قال مــن یحیی العظام وهــی رمیم ﴾ چەند ئێسکێکی رزیوی هێناو رووی لە پێغەمبەرکردو وتی: کێ ئەتوانێ ئەو ئێسك وپروسکە رزیوانە زیندوو بکاتەوە؟!. بۆ هۆی دابەزینی فرمایشــی (أولم یری الإنســان)، ، (موجاهیــدو عیکرەمە) دەڵێن: (ئوبەی کوڕی خەڵەف) ئێسکە رزیوێکی بەدەستەوە گرت و وردو خاشاکی کردو دای بەدەم باوە، ئەوسا بەپێغەمبەری ﷺ وت: تۆ پێت وایە کە خوا بتوانێ ئەمە زیندوو بکاتەوە! ئەویش فەرمووی: ((نعم، یمیتک الله تعالی، ثم یبعثک، ثم یحشرک إلی النار)). بەڵێ.. خوا ئەتمرێنێ، لەپاشــان زیندووت ئەکاتەوە، ئەوجا دەتنێرێ بۆ ئاگری دۆزەخ.

هەزار رەحمەت لە گۆڕەکەی (سەیید عەبدولڕەحیمی مەولەوی)یش، چەندە جوان ئەم باســەی لە (عەقیدە مەرضییە)کەیدا بە هۆنراوە هۆنیویەتەوەو دەڵێ:

فِرْقَــةُ الـعِنـادْ قَــدْ ماتَــتْ أَیْها
فَاقْــأَنْ ((یس)) حــتــی یحییهــا

ئەر پێشەی سەردەست مەفتوتی ئوبــەی
جەوابــی حەزرەت تەماشــا دەکەی
تیذی قە طعی ئە و طــە رزە دەلیلە
برنــدەی رەطــی دلــی تەئویلــە

﴿ قل یحییها الذی أنشأها أول مرة ﴾ تۆ بڵێ: ئەی موحەممەد ﷺ هەرئەو کەســە کە هەوەڵجار دروستیکردوون زیندوشتان ئەکاتەوە ﴿ وهو بکل خلق علیم ﴾ چونکە ئەو خوایە بەهەموو دروستکراوێك زاناو بەئاگایە، ئەزانێ چۆنی دروســتکردون و، چۆنیش زیندوویان بکاتەوە ﴿ ٨٠: الذی جعل لکم من الشجر الأخضر نارا ﴾ هەرئەو زاتەدەســەڵاتدارەیە ئێــوە زینــدوو دەکاتەوە کە لەداری ســەوزو شــین وتەڕئاگری بۆ دروســتکردون ﴿ فإذا أنتم منــه توقدون ﴾ ئینجا ئێوەش (لەودەســە چیلە)یە ئاگر ئەکەنەوە. سەردەمی کۆن عەرەبــەکان دوو جــۆر داریان ئەهێنا، بەنــاوی (مرخ) و (عفار) و لەســەر یەکیان دەسوی ئاگری ئەگرت و ســوودیان لێوەرئەگرت. جا کەسێــك ئــاوا بتوانێ لەداری تــەڕ ئاگر فەراهــەم بێنێ، ئایا هەرئەو خاوەن دەســەڵاتە ناتوانێ مــردووان زیندوو بکاتەوە؟وەکو دەفەرمــوێ: ﴿ ٨١: أو لیس الذی خلق الســموات والأرض بقادر علی أن یخلق مثلهم ﴾ ئاخۆ ئەو خوایە توانیبێتی ئەم ئاسمانان و زەوییە بەدی بهێنێ تواناشی نییە بۆ جارێکی تر وێنەیان دروست بکاتەوە؟ ﴿ بلی وهو الخلاق العلیم ﴾ بەڵێ ئەتوانێ و، هەرئەویشە دروســتکارو زانیار﴿ ٨٢: إنما أمره إذا أراد شــیئا أن یقول له کن فیکــون ﴾ بەراستی هەرکاتێ ویستیشتێ بەدی بهێنێ هەرئەوەیە کەپێی بفەرمێ ببە!، ئەویش دەســت بەجێ دەبێت. ســوورەتی (١٦/٤٠): (إنما قولنا لشیئ..) تەفســیرە بۆ ئــەم ئایەتە. ﴿ ٨٣: فســبحان الذی بیده ملکوت کل شــیئ ﴾ ســاپاکی و بــێ عەیبی هەربۆ ئەو خوایە دەســەڵاتی هەموو شتێکی بەدەستەوەیە ﴿ وإلیه ترجعــون ﴾ هەر بۆلای ئەویــش دەگەڕێنرێنەوە، بــۆ لێکۆڵینەوەو پاداش و تۆڵە.

زۆر ســوپاس و پێزانین بۆ پەروەرندەی جیهــان کەیارمەتیدام بۆ تەواوکردنی تەفسیری ئەم سوورەتی (یس)ـە.

سوورەتی (سافات)ـە

مەککەییەو (١٨٢)ئایەتە.

بەناویخوای بەخشندەی میهرەبان

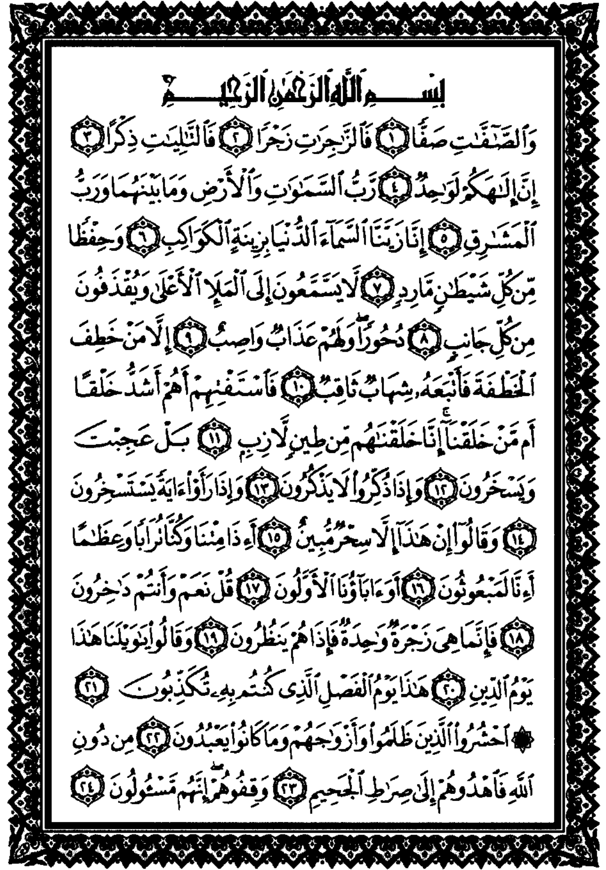
ئــەم ســوورەتەش وەك گشــت ســوورەتە مەککەییەکانی دیکە، باســی بناغە سەرەکییەکانی ئیسلام دەکات، وەکو یەکتاپەرستی خواو ســروش و نیگــاو، زیندووبوونــەوەو پــاداش و تۆڵە. جا بۆ یەکەمجار باسی فریشتەو، هێزو دەسەڵات و توانایان دەکا، پاشان جننییەکان.. لەگەڵ داســتانی هەندێ پەیامەران؛ بەوە کۆتاییشی دێت کە یارمەتی و، کۆمەکی خوا تەنها بۆ پەیامبەران و دۆستانی خۆی دەبێ.

بەم شێوەیەش دەست پێئەکات: ﴿ بسم الله الرحمن الرحیم * ١: والصافات صفا ﴾ ســوێند بەو فریشتانەی زۆر بەوردیی لەبارەگای خوا پەرســتیدا ریز دەبەســتن ومەلکەچ دەبــن ﴿ ٢: فالزاجرات زجــرا ﴾ ئینجا بەو فریشــتانەی پاڵدەنێن بە هەورەکانەوە بۆ ئەو جێگایەی خوا ویســتی لەسەرە بۆ باراندنی باران ﴿ ٣: فالتالیات ذکرا ﴾ و بەو فریشتانەش ئایەتەکانی قورئان بەسەر پەیامبەرەکاندا ئەخوێننەوە. (ئیبن مەســعوود و، ئیبن عەبباس و، مەســروق و، ســەعیدی کــوڕی جوبەیرو، عیکرەمــەو، موجاهیدو، ســەددی و، قەتــادە) ئەم بەڕێزانە هەموو وشــەی: (ســافات، زاجرات، تالیات) بە فریشتە مانا ئەدەنەوە، دەڵێن چونکە هەر فریشتەکانن لەئاسماندا ریزن، ئیمامی (موسلیم)یش: (٢٢٣/١) ئەم فەرموودەیە دێنــێ ودەفەرموێ: ((ألا تَصُفُّون کما تَصُفُّ الملائکة عند ربهم؟)). واتە: ئێوەش وەکو فریشــتە بۆ ریز نابن؟ پرســیاریانکرد باشــە! ئــەوان چــۆن لای خــوای پەروەردگاریان ریز دەبــن؟ فەرمووی: ((یُتِمّون الصفوفَ المتقدمة، ویُراصُّون فی الصف)). ریزی پێشــەوە

تەواو دەکەن و شان لە شانی یەکتر دەدەن.

خوا تاک و تەنیایە:

﴿ ٤: إن إلهكم لواحد ﴾ سوێند بەوانە هەموو، بێشك پەرستراوی ئێوە یەك پەرستراوە نە زیاتر ﴿ ٥: رب السموات والأرض وما

بِسۡمِ ٱللَّهِ ٱلرَّحۡمَٰنِ ٱلرَّحِيمِ
وَٱلصَّٰٓفَّٰتِ صَفّٗا (١) فَٱلزَّٰجِرَٰتِ زَجۡرٗا (٢) فَٱلتَّٰلِيَٰتِ ذِكۡرًا (٣)
إِنَّ إِلَٰهَكُمۡ لَوَٰحِدٞ (٤) رَّبُّ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلۡأَرۡضِ وَمَا بَيۡنَهُمَا وَرَبُّ
ٱلۡمَشَٰرِقِ (٥) إِنَّا زَيَّنَّا ٱلسَّمَآءَ ٱلدُّنۡيَا بِزِينَةٍ ٱلۡكَوَاكِبِ (٦) وَحِفۡظٗا
مِّن كُلِّ شَيۡطَٰنٖ مَّارِدٖ (٧) لَّا يَسَّمَّعُونَ إِلَى ٱلۡمَلَإِ ٱلۡأَعۡلَىٰ وَيُقۡذَفُونَ
مِن كُلِّ جَانِبٖ (٨) دُحُورٗاۖ وَلَهُمۡ عَذَابٞ وَاصِبٌ (٩) إِلَّا مَنۡ خَطِفَ
ٱلۡخَطۡفَةَ فَأَتۡبَعَهُۥ شِهَابٞ ثَاقِبٞ (١٠) فَٱسۡتَفۡتِهِمۡ أَهُمۡ أَشَدُّ خَلۡقًا
أَم مَّنۡ خَلَقۡنَآۚ إِنَّا خَلَقۡنَٰهُم مِّن طِينٖ لَّازِبِۭ (١١) بَلۡ عَجِبۡتَ
وَيَسۡخَرُونَ (١٢) وَإِذَا ذُكِّرُواْ لَا يَذۡكُرُونَ (١٣) وَإِذَا رَأَوۡاْ ءَايَةٗ يَسۡتَسۡخِرُونَ
(١٤) وَقَالُوٓاْ إِنۡ هَٰذَآ إِلَّا سِحۡرٞ مُّبِينٌ (١٥) أَءِذَا مِتۡنَا وَكُنَّا تُرَابٗا وَعِظَٰمًا
أَءِنَّا لَمَبۡعُوثُونَ (١٦) أَوَءَابَآؤُنَا ٱلۡأَوَّلُونَ (١٧) قُلۡ نَعَمۡ وَأَنتُمۡ دَٰخِرُونَ
(١٨) فَإِنَّمَا هِيَ زَجۡرَةٞ وَٰحِدَةٞ فَإِذَا هُمۡ يَنظُرُونَ (١٩) وَقَالُواْ يَٰوَيۡلَنَا هَٰذَا
يَوۡمُ ٱلدِّينِ (٢٠) هَٰذَا يَوۡمُ ٱلۡفَصۡلِ ٱلَّذِي كُنتُم بِهِۦ تُكَذِّبُونَ (٢١)
ٱحۡشُرُواْ ٱلَّذِينَ ظَلَمُواْ وَأَزۡوَٰجَهُمۡ وَمَا كَانُواْ يَعۡبُدُونَ (٢٢) مِن دُونِ
ٱللَّهِ فَٱهۡدُوهُمۡ إِلَىٰ صِرَٰطِ ٱلۡجَحِيمِ (٢٣) وَقِفُوهُمۡ إِنَّهُم مَّسۡـُٔولُونَ (٢٤)

بينهما ورب المشارق ﴾ وپەروەردگاری ئاسمانەکان و زەویی و، هەرچیش لەنێوانیاندایەو، پەروەردگاری جێ هەڵاتنەکانی خۆرو، جێ‌ئاوابوونەکانییەتی. زاناکان دەڵێن: خۆر هەموو ڕۆژێ لەجێگایەك هەڵدێ و، لەجێگایەکیش ئاوا ئەبێ، چونکە بۆ هەر ڕۆژێ لە ڕۆژەکانی ساڵ(مەشریق)ێك و(مەغریب)ێك هەیە، دە پەروەردگار خاوەنی هەموویانە.

ڕازاندنەوەی ئاسمان و پاراستنی لە کوڵەی شەیتان:

﴿ ٦: إنا زينا السماء الدنيا بزينة الكواكب ﴾ بێگومان ئێمە ئەم ئاسمانە نزیك بە ئێوەمان بەچەندین ئەستێرەی ڕووناك ودرەوشاوە ڕازاندۆتەوە ﴿ ٧: وحفظا من كل شيطان مارد ﴾ و بەو ئەستێرانەش بەباشی پاراستوومانە لەهەر شەیتانێکی سەرکەش و یاخی وبێ‌خێر ﴿ ٨: لا يسمعون إلى الملإ الأعلى ﴾ و ئەو جنۆکە وشەیتانانە، ناتوانن لە فریشتەی باڵانشین کوڵە بکەن و گوێ بۆ قسەو وتوێژیان بگرن ﴿ ويقذفون من كل جانب ﴾ و هەرکاتێکیش ویستیان بەرەوئاسمان بچن و، بیانەوێ گوێ لە فریشتەکان بگرن، لە گشت لاوە بەئەستێرەی گڕدار ڕاودەنرێن و، ڕەت دەکرێنەوەو، تیرباران دەکرێن ﴿ ٩: دحورا ﴾ بۆ دوورخستنەوەیان لە گوێگرتن بۆ هەواڵە گرنگەکانی ئاسمان! ﴿ ولهم عذاب واصب ﴾ ولەقیامەتیشدا سزایەکی هەمیشەیان بۆ هەیە ﴿ ١٠: إلا من خطف الخطفة ﴾ مەگەر کەسێکیان لەکتوپڕداو بەدزی، شتێ لە هەواڵەکان بڕفێنێ ﴿ فأتبعه شهاب ثاقب ﴾ دەسبەجێ‌ئەویش بزیسکی گڕدارو سووتێنەری شوێن‌دەکەوێ. ڕاڤەکەرانی قورئان دەڵێن: هەندێ جار شەیتانە سەرکێشەکان لە دەستەی (مەلەئولئەعلا) قسەو باس و، کاروباری نهێنییان ئەدزی، (جا هەرکە دەیان ویست بەرەو زەوی بێنە خوارەوە بەو پزیسکە گڕدارانە ئەسوتێنران. مەراغیی -خ- لە تەفسیری ئایەتەکانی (٧-١٠)دا ئەڵێ: مەبەست ئەوەیە کە خوای بەدەسەڵات ناهێڵێ‌ئادەمزاد وجنییە سەرکێشەکان -ئەوانەیان بیرناکەنەوە لەدەسەڵاتی خوا- سوود لە پانتایی وئارایشی ئەو ئاسمانە ڕازێنراوەیە وەرگرن و، زۆربەشیان لەزەویدا زیندان دەکرێن و، ناهێڵێ لەوهەموو جەماڵ و کەماڵە تێبگەن، وە لەهەموو لایەکەوە هەواو ئارەزوو بەرەو فەسادو خراپەکاری ئەیانبات. (سەیید قوتب) -بەرمیهرەبانی خوا بکەوێ- دەڵێت: ئێمە نازانین ئەو شتە نهێنیانە چۆن ئەدزرێن و، چۆنیش بەو ئەستێرە گڕدارانە (نەیازك) دەسوتێنرێن؟! چونکە ئەوکارە کارێکی نادیارە و، حەواڵەی زانیاری خوا دەکرێن.

ژینی پاش مردن:

﴿ ١١: فاستفتهم ﴾ دەسا تۆ ئەی موحەممەد! ﷺ لەوانە کە نکووڵی زیندووبوونەوە دەکەن بپرسە: ﴿ أهم أشد خلقا أم من خلقنا ﴾ ئاخۆ دروستکردنی ئەوان -لەپاش مردن- زۆر گرنگترو سەختترە، یان ئەو ئاسمان و زەوی و فریشتانەی دروستمانکردوون؟! دیارە دروستکردنی ئاسمانەکان و زەوی سەختترو گرانترە، جا کەواتە ئێوە چۆن ددان نانێن بە زیندووبوونەوەدا؟!، ئەمەیە کەخوا لە جێیەکی تردا دەفەرموێ: (لخلق السموات والأرض أكبر من خلق الناس ولكن أكثر الناس لا يعلمون) ٥٧/٤٠. ﴿ إنا خلقناهم من طين لازب ﴾ بێگومان ئێمە ماکی ئەوانمان (واتە: ئادەم)لە قوڕێکی نەرمی پێکەوە نوساوو لینج دروستکردووە ﴿ بل عجبت ﴾ بەڵکو تۆ لەململانێیی ئەوان، دەربارەی ئەو هەواڵە یەقینەیە سەیر داماوی ﴿ ويسخرون ﴾ وئەوانیش بۆخۆیان هەر خەریکی حەنەکێ و گاڵتەومەسخەرەن بە تۆو بە زیندووبوونەوە ﴿ ١٣:

وإذا ذكـروا لا يذكـرون ﴾ و هەرکاتێکیـش ئامۆژگـاری بکرێن، ئامۆژگاری وەرناگرن، چونکە زۆر دڵڕەق ویاخین ﴿ ١٤: وإذا رأوا آية يستسخرون ﴾ و هەرکاتێکیش نیشانەیەك(وەك دووکەرتبوونی مانگ) دەبینن، لاقرتی و مەسخەرە دەکەن! ﴿ ١٥: وقالوا إن هذا إلا سحر مبين ﴾ ودەڵێن ئەمە هەرجادوویەکی ئاشکرایە و هیچیتر نییە! ﴿ ١٦: أإذا متنا وكنا ترابا وعظاما ﴾ ئاخۆ ئێمە کە مردین و بووینە گڵ وچەند ئێسـك وپروسکێك ﴿ أإنا لمبعوثون ﴾ راستە جارێکیتـر -وەك ئێـوە دەڵـێن- زیندوو ئەکرێینـەوە؟! ﴿ ١٧: أو آباؤنـا الأولون ﴾ وێرای باوکە پێشـووەکانمان؟! ﴿ ١٨: قل نعـم وأنتم داخرون ﴾ بڵێ: ئـەرێ هەمووتان زیندوو ئەکرێنەوە و ملکەچ و پەسـت و ریسـواو زەبوونیشن: وەکو دەفەرمووێ: (وكل أتوه داخرين) ٨٧/٢٧. یا دەفەرمووێ: (سـيدخلون جهنم داخرين) ٦٠/٤٠. ﴿ ١٩: فإنما هي زجرة واحدة ﴾ ئەوەش(واتە: نەفخەی زیندووکردنەوەکـە) لای خـوا تەنهـا تێراخورین وشـریخەیەکی گەورەیـە بۆ زیندووبوونەوەیان ﴿ فإذا هم ينظرون ﴾ ئیتر دەسـت بەجـێ زیندوو ئەبنەوەو بۆ خۆیان تەماشـا دەکەن و دەڕوانن، یان چاوەڕوانی حیساب و سزاو تۆڵە دەکەن.

سەختی و دژواری ڕۆژی پەسڵان:

﴿ ٢٠: وقالـوا يـا ويلنا هذا يـوم الدين ﴾ هەرکە ئـەو هەوڵ و نارەحەتییەیان دی، دەڵێن: ماڵ وێران خۆمان! خۆ ئەمە رۆژەکەی پاداش و تۆڵەیە! ﴿ ٢١: هذا يوم الفصل الذي كنتم به تكذبون ﴾ لەلایەن فریشـتەکانەوە پێیان ئەوترێ: بەڵێ ئەمە ئەو رۆژەیە پاك وپیس جیا دەکرێنەوە کە ئێوە بڕواتان پێی‌نەبوو ﴿ ٢٢: أحشـروا الذيـن ظلموا وأزواجهم وماكانـوا يعبدون * ٢٣: من دون الله ﴾ فریشتەکان بەیەکتر دەڵێن: دەسا ئادەی ئەوانە وا ستەمیان دەکرد وموشـریك بوون، خۆیان وهاوشێوەکانیان و، ئەوانەش کە لەباتی خوا دەیانپەرسـتن، گش کۆبکەنەوە: کافر لەتەك کافرا، شەرواڵ پیس لەگەڵ شـەرواڵ پیسـدا، عەرەقخۆر لەگـەڵ عەرەقخۆردا.. هتـد ﴿ فاهدوهم إلى صراط الجحيم ﴾ ئەوسـاش رێی دۆزەخ بۆ هەموان دەسـت نیشان بکەن ﴿ ٢٤: وقفوهم إنهم مسئولون ﴾ و رایانگرن! چونکە بەراسـتی لە وتەو کردەوەکانیان بەر پرسـیارن ﴿ ٢٥: ما لكم لا تناصرون ﴾ پێیان ئەوترێ: چیتانە، بۆ یارمەتی یەکـتر نادەن؟! ﴿ ٢٦: بل هم اليوم مستسـلمون ﴾ بەڵێ ناتوانن هـاوکاری یەکتر بکەن، بەڵکو ئەمڕۆ کـە قیامەتە هەموو بەرامبەر بەفەرمانی خوا ملکەچ وەستاون.

تێکڕایی موشریکان لە رۆژی قیامەت:

﴿ ٢٧: وأقبل بعضهم على بعض يتساءلون ﴾ لەوکاتەدا خۆبەزلزان وسەرکوتکراوەکان، روویان کردۆتە یەکترو لەیەکتر دەپرسن ﴿ ٢٨: قالـوا إنكم كنتم تأتوننا عن اليمين ﴾ دەڵێن: بەراسـتی ئێوەبوون

مَا لَكُمْ لَا تَنَاصَرُونَ ﴿٢٥﴾ بَلْ هُمُ الْيَوْمَ مُسْتَسْلِمُونَ ﴿٢٦﴾ وَأَقْبَلَ بَعْضُهُمْ
عَلَىٰ بَعْضٍ يَتَسَاءَلُونَ ﴿٢٧﴾ قَالُوا إِنَّكُمْ كُنتُمْ تَأْتُونَنَا عَنِ الْيَمِينِ ﴿٢٨﴾
قَالُوا بَل لَّمْ تَكُونُوا مُؤْمِنِينَ ﴿٢٩﴾ وَمَا كَانَ لَنَا عَلَيْكُم مِّن سُلْطَانٍ
بَلْ كُنتُمْ قَوْمًا طَاغِينَ ﴿٣٠﴾ فَحَقَّ عَلَيْنَا قَوْلُ رَبِّنَا إِنَّا لَذَائِقُونَ ﴿٣١﴾
فَأَغْوَيْنَاكُمْ إِنَّا كُنَّا غَاوِينَ ﴿٣٢﴾ فَإِنَّهُمْ يَوْمَئِذٍ فِي الْعَذَابِ مُشْتَرِكُونَ
﴿٣٣﴾ إِنَّا كَذَٰلِكَ نَفْعَلُ بِالْمُجْرِمِينَ ﴿٣٤﴾ إِنَّهُمْ كَانُوا إِذَا قِيلَ لَهُمْ
لَا إِلَٰهَ إِلَّا اللَّهُ يَسْتَكْبِرُونَ ﴿٣٥﴾ وَيَقُولُونَ أَئِنَّا لَتَارِكُو آلِهَتِنَا
لِشَاعِرٍ مَّجْنُونٍ ﴿٣٦﴾ بَلْ جَاءَ بِالْحَقِّ وَصَدَّقَ الْمُرْسَلِينَ ﴿٣٧﴾ إِنَّكُمْ
لَذَائِقُو الْعَذَابِ الْأَلِيمِ ﴿٣٨﴾ وَمَا تُجْزَوْنَ إِلَّا مَا كُنتُمْ تَعْمَلُونَ
﴿٣٩﴾ إِلَّا عِبَادَ اللَّهِ الْمُخْلَصِينَ ﴿٤٠﴾ أُولَٰئِكَ لَهُمْ رِزْقٌ مَّعْلُومٌ ﴿٤١﴾
فَوَاكِهُ وَهُم مُّكْرَمُونَ ﴿٤٢﴾ فِي جَنَّاتِ النَّعِيمِ ﴿٤٣﴾ عَلَىٰ سُرُرٍ مُّتَقَابِلِينَ
﴿٤٤﴾ يُطَافُ عَلَيْهِم بِكَأْسٍ مِّن مَّعِينٍ ﴿٤٥﴾ بَيْضَاءَ لَذَّةٍ لِّلشَّارِبِينَ
﴿٤٦﴾ لَا فِيهَا غَوْلٌ وَلَا هُمْ عَنْهَا يُنزَفُونَ ﴿٤٧﴾ وَعِندَهُمْ قَاصِرَاتُ
الطَّرْفِ عِينٌ ﴿٤٨﴾ كَأَنَّهُنَّ بَيْضٌ مَّكْنُونٌ ﴿٤٩﴾ فَأَقْبَلَ بَعْضُهُمْ عَلَىٰ
بَعْضٍ يَتَسَاءَلُونَ ﴿٥٠﴾ قَالَ قَائِلٌ مِّنْهُمْ إِنِّي كَانَ لِي قَرِينٌ ﴿٥١﴾

بە نێوی خێرخوازی، کە لەرێی چاك وخێرو راسـتەوە پەیتا پەیتا دەهاتنـە لامان و قسـەتان بـۆ دەکردین ودەرەنجام لەخشـتەتان بردیـن؟ ﴿ ٢٩: قالوا بل لـم تكونوا مؤمنين ﴾ سـەرۆکەکانیش دەڵـێن: بەڵکو ئێـوە هەرخۆتان بڕواتان بەخـواو بە فەرمانەکانی خـوا نەبـوو ﴿ ٣٠: وما كان لنا عليكم من سـلطان ﴾ ئێمە هیچ زۆرو دەسـەڵاتێکمان لە سـەرتان نەبوو ﴿ بل كنتم قوما طاغين ﴾ بەڵکو ئێوە هەر لەبنەڕەتا خۆتان هۆزو گەلێکی یاخی و، لەسـنوور دەرچـوو بـوون ﴿ ٣١: فحق علينـا قول ربنا ﴾ جا وا ئێسـتاش بڕیاری پەروەردگارمان لەسەرمان راستگەڕا ﴿ إنا لذائقون ﴾ بێ‌سۆ دەبێ ئێمە ئەوسـزایە بچێژین ﴿ ٣٢: فأغويناكم إنا كنا غاوين ﴾ بـەڵێ لەبەرئەوە ئێمە خۆمان گومڕا بوویـن، ئێوەشمان گومڕا کرد ﴿ ٣٣: فإنهـم يومئذ في العذاب مشـتركون ﴾ جا بەڕاسـتی گش ئەمانە (پێشـەواو شوێنکەوتوو) لەو رۆژەدا لە سزاو لە جەزرەبەدا، شەریك وهاوبەشن ﴿ ٣٤: إنا كذلك نفعل بالمجرمين ﴾ بە ڕاستی

ئێمــە ئاوا بەمۆشــریکان وتاوانباران دەکەیــن ﴿ ٣٥: إنهم كانوا إذا قيل لهم لا إله إلا الله يســتكبرون ﴾ چونکــە ئەوان کاتێ پێیان گوترابا: هیچ پەرسراوێکی هەق نییە جگە لە(الله)، ئیبایان دەکرد وخۆیــان زۆر بەزل دەزانــی ﴿ ٣٦: ويقولون أإنــا لتاركوا آلهتنا لشــاعر مجنون ﴾ و دەشــیانگوت: ئایا ئێمە بۆشاعیرێکی شێت ولێوە وەکــو موحەممەد، واز لەخواکانمان بێنین؟! ﴿ ٣٧: بل جاء بالحــق وصدق المرسـلين ﴾ خوا ڕەتیان دەداتــەوەو دەفەرموێ: نەخــێر، وا نییە وەك ئەوان پێیان وایە، بەڵکو ئەو بەهەق (واتە: بە قورئانەوە) هاتووەو، هەرچیشیهێناوە هەر ڕاستەو، بڕواشی بەو پەیامبەرانە کردووە بەر لەخۆی هاتوون و، باسی ڕێگا و بەرنامەی حەقیان کردووە.

تۆڵەی موشریکان و جەزای خواپەرستان:

﴿ ٣٨: إنكــم لذائقــوا العــذاب الأليــم ﴾ بێگومان ئێــوە (ئەی پێشــەوایانی شیرك وخوانەناســی!) ســزایەکی بەئێش دەچێژن ﴿ ٣٩: ومــا تجزون إلا ما كنتم تعملون ﴾ دیارە کەهەر بەوکارانە ســزاو تۆڵــە دەدرێــن لە دونیــادا کردوتانــن ﴿ ٤٠: إلا عباد الله المخلصين ﴾ بەڵام بەندە یەکخواپەرســتەکان، لەو ســزایە بەدوور دەبــن و توێژینەوەیان لەتــەك ناکرێ ﴿ ٤١: أولئــك لهم رزق معلوم ﴾ ئەم بەندە خوا بەهەقناســانە، ڕۆزییەکی باش و تایبەتی وبێ‌شــوماری کاتزانراویــان بۆ هەیەو، هەرگیز لێشــیان نابڕێ، وەك ئەفەرمــوێ: ﴿ ٤٢: فواكــه وهــم مكرمــون ﴾ میوەجاتی جۆراوجۆرە، ڕێز لێگیراوو ڕێزداریشــن ﴿ ٤٣: فی جنات النعيم ﴾ لــە چەند باخێکی پڕ لە نیعمەت ﴿ ٤٤: على ســرر متقابلين ﴾، لەســەر تەختان بەرامبەریــەك دانیشــتوون ﴿ ٤٥: يطاف عليهم بكأس من معين ﴾ لەپێکی‌شەراب و بادەی چاوگی ڕەوان و لەبەر ڕۆیشــتوو بە ســەریاندا دەگێردرێ ﴿ ٤٦: بيضاء لذة للشاربين ﴾ شەرابی ڕەنگ سپی، خۆشمەزە بۆ خۆرەوانی ﴿ ٤٧: لا فيها غول ولا هــم ينزفون ﴾ نە هیچ سەرئێشــەو تێکچوونێکــی تێدایە، نە عەقڵیشــیان لا دەبــرێ ﴿ ٤٨: وعندهم قاصــرات الطرف عين ﴾ وچەند هاوســەرێکی چاوگەورەو چاوەڕەشــیان لایــە، کە جگە بۆ مێردەکانیــان ئەوینیان بۆ کەس نییەو، بۆ هیچ کەســێکی دیکەش ناڕوانن ﴿ ٤٩: كأنهن بيض مكنون ﴾ لووس وپاکژو ســپی، هەر دەڵێیــت: هێلکەی ناوهێلانەن و لەژێر باڵ و پەردا داپۆشــراون و هەرگیز تۆزیان لێ نەنیشتووە و کەسێ دەستی لێنەداون.

کۆبوونەوەی بەهەشتییەکان و گفتووگۆیەک:

﴿ ٥٠: فأقبل بعضهم على بعض يتساءلون ﴾ ئەوجا بۆ وتووێژ ڕوو لە یەکتر دەکەن و لەیەکتر دەپرسن ودەکەونە یادی دونیاو خەڵکانێك بەیاد دەکەن: ﴿ ٥١: قال قائل منهم إني كان لي قرين ﴾ یەکێکیان دەڵێ: بەڕاســتی من لەدونیادا هامدەم وهاونشــینێکم هەبوو، نکوڵی زیندووبوونــەوەی دەکرد ﴿ ٥٢: يقــول أإنك لمن المصدقين ﴾ و دەیگوت: ئایا تۆش لەوانەیت باوەڕیان بەزیندوو بوونەوە هەیە؟! ﴿ ٥٣: أإذا متنــا وكنا ترابا وعظاما أإنــا لمدينون ﴾ ئاخۆ –وەك ئێــوە دەڵێن– کاتێ مردین و بووینە گڵ و چەند ئێســکێك زیندوو ئەکرێینەوەو پاداش ئەدرێینەوە؟! ﴿ ٥٤: قال هل أنتم مطلعون ﴾ موسڵمانە بەهەشتییەکە لە هاوڕێ بەهەشتیەکانی خۆی دەپرسێ: ئایا ئێوە لەســەرەوە دەڕوانن، هیچ ئاگایەکتان لێی هەیە؟ ﴿ ٥٥: فاطلع فرآه فی ســواء الجحيم ﴾ ئەوجا خۆی سەیر دەکاو دەبینێ لەناوەڕاســتی دۆزەخدایە ﴿ ٥٦: قال تــالله إن كنت لتردين ﴾ بە شــایەکامیەکەوە وتی: ســوێند بەخوا، نزیك بــوو منیش بخەیتە نــاو دۆزەخەوەو وەك خۆت فریوم بدەیت ﴿ ٥٧: ولولا نعمة ربي لكنــت من المحضرين ﴾ و ئەگەر نیعمەتــی چاکەی پەروەردگارم نەبوایە بە هیدایەت وپاراســتن، منیش ئێستا لە ئامادەکراوانی ناو دۆزەخ ئەبووم ﴿ ٥٨: أفما نحن بميتين إلا موتتنا الأولى ﴾ ئینجا بەهەشــتییەکان لەناو خۆیاندا بۆخۆشــی دەڵێن: ئەرێ ئێمە ئیتر نامرێین، جگە لەمردنی پێشــوومان؟ ﴿ ٥٩: وما نحن بمعذبين ﴾ و هیچ ســزایەکیش نادرێین؟ ﴿ ٦٠: إن هــذا لهو الفوز العظيم ﴾ بە ڕاســتی ئەمــە کە خوا پێمانی بەخشــیوە، لەڕێــزو کەرامەتی بەهەشــت، ئەوەیە بە ئامانج گەیشــتنی گەورە ﴿ ٦١: لمثل هذا فليعمل العاملون ﴾ خودا دەفەرموێ: دەبا تێکۆشــەران بۆ گەیشتن بە ئامانجی ئاوا، هەوڵ بدەن و لێ برێن و کاربکەن لە دونیادا.

دارە ژەقنەمووتەکەی دۆزەخ و یارانی:

﴿ ٦٢: أذلــك خيــر نزلا أم شــجرة الزقوم ﴾ خــوا ئەفەرموێ: دەئایا ئەونازو نیعمەتەی بەهەشــتە چاکــترە بۆ میوانداری، یان دارەکــەی ژەقنەمووت، واتە: یــان درەختە نەفــرەت لێکراوەکەی زەققــوم؟! زەققوم: درەختێکی بچووکــی بۆگەنی بەروبووتاڵە، لە (تیهامــە)دا دەڕوێ و، خواردنــی جەهەندەمییەکانــە ﴿ ٦٣: إنا جعلناها فتنة للظالمين ﴾ بەڕاستی ئێمە کردوومانە بەتاقیکردنەوە بۆ موشریکان، ئەوە بوو کاتێ باسی درەختی زەققوم کرابا، ئەیانوت: چــۆن لەناو ئاگــردا درەخــت شــین دەبــێ؟! لەجێگایەکی‌تردا

ئەفەرمـوێ: (ومـا جعلنـا الرؤیا التـی أریناک إلا فتنـة للناس و الشجرة الملعونة فی القرآن ونخوفهم فما یزیدهم إلا طغیانا کبیرا) ٦٠/١٧ ﴿ ٦٤: إنها شجرة تخرج فی أصل الجحیم ﴾ بەڕاسـتی ئـەوە درەختێکە لە بنی دۆزەخەوە دەرئەچێ ﴿ ٦٥: طلعها کأنه رؤس الشـیاطین ﴾ بەرووبووم و خونچەی سەر لقەکانی هەردەڵێی سەروسـەکوتی شـەیاتینییە. کاتـی خۆی عەرەبەکان شـتی زۆر ناشیرینیان ئەشوبهاند بە کەڵلە سەری شەیتانەوە، بۆیە قورئانیش لە سـەر زمانی ئەوان دێ و دەڵێ: بەروو بووکەی لەسەرو سەکوتی شـەیاتین دەچێت ﴿ ٦٦: فإنهم لآکلون منها ﴾ جا بەڕاستی ئەو دۆزەخییانـە -بەناچاری- لێی ئەخۆن ﴿ فمالئون منها البطون ﴾ جـا ورگی خۆیانـی لێ‌پڕئەکەن، (لیس لهم طعـام إلامن ضریع لایسـمن ولا یغنی من جـوع) ٨٨/٦-٧ بـۆ دووپاتکردنەوەی ئەو مانایەیـە. (ئیبن عەبـاس) دەڵێ: پێغەمبـەر ﷺ ئـەو ئایەتەی دەخوێندەوەو، پاشـان دەی‌فەرموو: بەهەقیانەت لە خوا بترسن، چونکە بەڕاسـتی ئەگـەر دڵۆپێك لە داری زەقـووم بتکێنرێتە نێو دەریاکانـی دونیاوە، ئەوا ژیان و ژیواری سـەرزەوی گشـت تێك ئەدا لێیان، جا دەبێ حاڵی ئەو کەسـە چـۆن بێ، ئەوە خۆراکی بێ؟ ترمزیو نەسـائیو ئیبنی‌ماجە. ﴿ ٦٧: ثم إن لهم علیها لشوبا من حمیم ﴾ لەپاشـان لەسـەر ئەو خۆراکە خڵتەیـەك لە ئاوێکی گەرمیان بۆ هەیەو، دەی‌کەن بەسـەر زەققومەکەدا ﴿ ٦٨: ثم إن مرجعهم لإلی الجحیم ﴾ پاشان بەڕاستی گەڕانەوەشیان بۆ دۆزەخە ﴿ ٦٩: إنهـم ألفـوا آباءهـم ضالین ﴾ بۆیە ئەوسـزایەش توندی ملیـان کرا، چونکە بەڕاسـتی ئەوانە بـاوو باپیرانی خۆیانیان بە گومڕاییو سەرلێشـێواوی دی ﴿ ٧٠: فهم علی آثارهم یهرعون ﴾ جـا ئەوانیش بێ لێکدانەوە لەدونیادا لە شـوێنی ئەوان تاودەدران ﴿ ٧١: ولقـد ضل قبلهم أکثر الأولیـن ﴾ وەنەبێ تەنها قورەیش سـەریان لـێ تێك‌چووبێت، بێ‌گومـان لە پێشـیانەوە زۆرترینی پێشـینان گومڕابوون و هاوەڵیان بۆ خوا دانا! ﴿ ٧٢: ولقد أرسلنا فیهم منذرین ﴾ وبێ‌گومان پەیامبەرانێکی زۆریشـمان نارده نێویان بۆترسـاندن و سـەرکۆنەکردونیان، بەڵام ئامۆژگارییان وەرنەگرت ﴿ ٧٣: فانظـر کیف کان عاقبة المنذرین ﴾ جا بنوارە لەدواجاردا بزانە پاشـەڕۆژی ترسـێنراوەکان چۆن بوو؟ ئایا خوا لە ڕیشـەی نەهێنـان؟ ﴿ ٧٤: إلا عبـاد الله المخلصین ﴾ بـەڵام بەندە پاکە هەڵبژێرراوەکانی خوا، ڕزگاریان بوو.

نووح و نەتەوەکەی:

﴿ ٧٥: ولقد نادانا نوح ﴾ بێ‌سـۆ (نووح) یش هاواری بۆ هێنابن و، داوای یارمەتی لێ‌کردین بۆسەرگەلە خراپەکەی، ئەوجائێمەش وەڵامەمان دایەوە ﴿ فلنعم المجیبون ﴾ بەڕاستی ئێمەش چاك وەڵام دەرەوە بووین، چونکە بە خێرایی بەدەمیەوە چووین وفریای کەوتین ﴿ ٧٦: ونجینـاه وأهله من الکرب العظیـم ﴾ وخۆیو خانەوادەو خەڵکە هاودینەکانیمان لەو بەڵا گەورەیە ڕزگار کرد ﴿ ٧٧: وجعلنا

يَقُولُ أَءِنَّكَ لَمِنَ الْمُصَدِّقِينَ ﴿٥٢﴾ أَءِذَا مِتْنَا وَكُنَّا تُرَابًا وَعِظَامًا أَءِنَّا
لَمَدِينُونَ ﴿٥٣﴾ قَالَ هَلْ أَنتُم مُّطَّلِعُونَ ﴿٥٤﴾ فَاطَّلَعَ فَرَءَاهُ فِي سَوَآءِ
الْجَحِيمِ ﴿٥٥﴾ قَالَ تَاللَّهِ إِن كِدتَّ لَتُرْدِينِ ﴿٥٦﴾ وَلَوْلَا نِعْمَةُ رَبِّي
لَكُنتُ مِنَ الْمُحْضَرِينَ ﴿٥٧﴾ أَفَمَا نَحْنُ بِمَيِّتِينَ ﴿٥٨﴾ إِلَّا مَوْتَتَنَا
الْأُولَىٰ وَمَا نَحْنُ بِمُعَذَّبِينَ ﴿٥٩﴾ إِنَّ هَٰذَا لَهُوَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ ﴿٦٠﴾
لِمِثْلِ هَٰذَا فَلْيَعْمَلِ الْعَامِلُونَ ﴿٦١﴾ أَذَٰلِكَ خَيْرٌ نُّزُلًا أَمْ شَجَرَةُ
الزَّقُّومِ ﴿٦٢﴾ إِنَّا جَعَلْنَاهَا فِتْنَةً لِّلظَّالِمِينَ ﴿٦٣﴾ إِنَّهَا شَجَرَةٌ
تَخْرُجُ فِي أَصْلِ الْجَحِيمِ ﴿٦٤﴾ طَلْعُهَا كَأَنَّهُ رُءُوسُ الشَّيَاطِينِ
﴿٦٥﴾ فَإِنَّهُمْ لَآكِلُونَ مِنْهَا فَمَالِئُونَ مِنْهَا الْبُطُونَ ﴿٦٦﴾ ثُمَّ إِنَّ لَهُمْ
عَلَيْهَا لَشَوْبًا مِّنْ حَمِيمٍ ﴿٦٧﴾ ثُمَّ إِنَّ مَرْجِعَهُمْ لَإِلَى الْجَحِيمِ ﴿٦٨﴾
إِنَّهُمْ أَلْفَوْا آبَاءَهُمْ ضَالِّينَ ﴿٦٩﴾ فَهُمْ عَلَىٰ آثَارِهِمْ يُهْرَعُونَ ﴿٧٠﴾
وَلَقَدْ ضَلَّ قَبْلَهُمْ أَكْثَرُ الْأَوَّلِينَ ﴿٧١﴾ وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا فِيهِم
مُّنذِرِينَ ﴿٧٢﴾ فَانظُرْ كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُنذَرِينَ ﴿٧٣﴾
إِلَّا عِبَادَ اللَّهِ الْمُخْلَصِينَ ﴿٧٤﴾ وَلَقَدْ نَادَانَا نُوحٌ فَلَنِعْمَ
الْمُجِيبُونَ ﴿٧٥﴾ وَنَجَّيْنَاهُ وَأَهْلَهُ مِنَ الْكَرْبِ الْعَظِيمِ ﴿٧٦﴾

ذریتـه هم الباقین ﴾ و لەناو ئـەو هەموو خەڵکەدا زاڕۆو نەوەکانی ئەومـان هێشـتەوە. دەڵێن: لەپیاوو لەژن تەنها هەشـتا کەسـێك باوەڕیان هێناو دەرچوون، پاشان مرۆڤ بۆدوایی لەسێ کوڕەکەی نووح: (سام، حام، یافیس)، زاوزێیانکردووەو پەیدا بوونەوە ﴿ ٧٨: وترکنا علیه فی الآخرین ﴾ وە لە گەلانی تری داهاتوویشدا سەناو ناوبانگی چاکمان بۆ هێشـتەوە تاڕۆژی قیامەت ﴿ ٧٩: سلام علی نوح فی العالمین ﴾ سڵاوو درووود بۆ سەرگیانی نووح لەسەراسەری دونیادا، ﴿ ٨٠: إنا کذلک نجزی المحسـنین ﴾ بەڕاسـتی ئێمە ئاوا پاداشتی چاکەسازان ئەدەینەوە، واتە: بە ناوو شۆرەتی چاك ﴿ ٨١: إنه من عبادنا المؤمنین ﴾ چونکە بەڕاسـتی ئەو (نووح ﷺ) یەکـێ بوو لە بەندە بـڕوادارەکانم ﴿ ٨٢: ثـم أغرقنا الآخرین ﴾ لەپاشان خەڵکەکانی ترمان، ئەوانەیان بڕوایان نەهێنا نقومکرد.

ئیبراهیم و گەلەکەی:

دێتە سەرباسی چیرۆکەکەی ئیبراهیم علیه السلام و ئەفەرموێ: ﴿ ۸۳: وإن من شیعته لإبراهیم ﴾ بەڕاستی (ئیراهیم) یش (لە ئەسڵی دیندا) لە شوێنکەوتووانی نووح بوو، هەرچۆنێ نووح هەوڵی یەکتاپەرستی

وَجَعَلْنَا ذُرِّيَّتَهُۥ هُمُ ٱلْبَاقِينَ (٧٧) وَتَرَكْنَا عَلَيْهِ فِى ٱلْـَٔاخِرِينَ (٧٨) سَلَـٰمٌ
عَلَىٰ نُوحٍ فِى ٱلْعَـٰلَمِينَ (٧٩) إِنَّا كَذَٰلِكَ نَجْزِى ٱلْمُحْسِنِينَ (٨٠) إِنَّهُۥ مِنْ
عِبَادِنَا ٱلْمُؤْمِنِينَ (٨١) ثُمَّ أَغْرَقْنَا ٱلْـَٔاخَرِينَ (٨٢) ۞ وَإِنَّ مِن
شِيعَتِهِۦ لَإِبْرَٰهِيمَ (٨٣) إِذْ جَآءَ رَبَّهُۥ بِقَلْبٍ سَلِيمٍ (٨٤) إِذْ قَالَ
لِأَبِيهِ وَقَوْمِهِۦ مَاذَا تَعْبُدُونَ (٨٥) أَئِفْكًا ءَالِهَةً دُونَ ٱللَّهِ تُرِيدُونَ
(٨٦) فَمَا ظَنُّكُم بِرَبِّ ٱلْعَـٰلَمِينَ (٨٧) فَنَظَرَ نَظْرَةً فِى ٱلنُّجُومِ (٨٨)
فَقَالَ إِنِّى سَقِيمٌ (٨٩) فَتَوَلَّوْا عَنْهُ مُدْبِرِينَ (٩٠) فَرَاغَ إِلَىٰٓ ءَالِهَتِهِمْ
فَقَالَ أَلَا تَأْكُلُونَ (٩١) مَا لَكُمْ لَا تَنطِقُونَ (٩٢) فَرَاغَ عَلَيْهِمْ ضَرْبًۢا
بِٱلْيَمِينِ (٩٣) فَأَقْبَلُوٓا إِلَيْهِ يَزِفُّونَ (٩٤) قَالَ أَتَعْبُدُونَ مَا تَنْحِتُونَ
(٩٥) وَٱللَّهُ خَلَقَكُمْ وَمَا تَعْمَلُونَ (٩٦) قَالُوا ٱبْنُوا لَهُۥ بُنْيَـٰنًا فَأَلْقُوهُ
فِى ٱلْجَحِيمِ (٩٧) فَأَرَادُوا بِهِۦ كَيْدًا فَجَعَلْنَـٰهُمُ ٱلْأَسْفَلِينَ (٩٨)
وَقَالَ إِنِّى ذَاهِبٌ إِلَىٰ رَبِّى سَيَهْدِينِ (٩٩) رَبِّ هَبْ لِى مِنَ ٱلصَّـٰلِحِينَ
(١٠٠) فَبَشَّرْنَـٰهُ بِغُلَـٰمٍ حَلِيمٍ (١٠١) فَلَمَّا بَلَغَ مَعَهُ ٱلسَّعْىَ قَالَ
يَـٰبُنَىَّ إِنِّىٓ أَرَىٰ فِى ٱلْمَنَامِ أَنِّىٓ أَذْبَحُكَ فَٱنظُرْ مَاذَا تَرَىٰ ۚ قَالَ
يَـٰٓأَبَتِ ٱفْعَلْ مَا تُؤْمَرُ ۖ سَتَجِدُنِىٓ إِن شَآءَ ٱللَّهُ مِنَ ٱلصَّـٰبِرِينَ (١٠٢)

ئەداو توند بوو لەسەر چەسپاندنی ئایینی خوا، ئیبراهیمیش هەروا ﴿ ۸٤: إذ جاء ربه بقلب سليم ﴾ ئەو دەمەی کە بەدڵێکی ساغ و پاك ودوور لە شیرك هاتە پێشگای پەروەردگاری خۆی. (موحەممەدی ئیبن سیرین) دەڵێ: قەلبی (سەلیم) ئەوەیە: بزانێ هەر خوا هەقەو، هاتنی ڕۆژی قیامەتیش ڕاستە و، مردوانیش زیندو ئەکرێنەوە. (ئیبن ئەبی حاتم). ﴿ ۸٥: إذ قال لأبيه وقومه ماذا تعبدون ﴾ کاتێ کە بە باوکی و، گەلەکەی خۆی گوت: چییە دەیپەرستن؟! ﴿ ۸٦: أإفكا آلهة دون الله تريدون ﴾ ئایا شتێکی درۆو دەست هەڵبەست و ناڕەوا، چەندخوایەك لەباتی خوای هەق، دەخوازن بۆیپەرستن؟! ﴿ ۸۷: فما ظنكم برب العالمين ﴾ ئەرێ باوەڕتان بە پەروەردگاری جیهانەکان چییە؟ ﴿ ۸۸: فنظر نظرة في النجوم ﴾ ئینجا ئیبراهیم تەماشایەکی ئەستێرەکانی کرد ﴿ ۸۹: فقال إني سقيم ﴾ جا وتی: بەڕاستی من نەخۆشم، مەبەستی ئەوەبوو کە لەگەڵ ئەواندا نەڕوا بۆ جەژنەکەیان، بەمە

ستی شکاندنی بتەکان بمێنێتەوە ﴿ ۹۰: فتولوا عنهم مدبرين ﴾ ئینجا ڕوویان لێ وەرچەرخان و، پشتیان تێکردو گەڕانەوە بۆبارە ناهەموارو نالەبارەکەی خۆیان. ﴿ ۹۱: فراغ إلى آلهتهم فقال ألا تأكلون ﴾ ئینجا زۆر بەنهێنی و لەسەرخۆ چوویە بتخانەکەوەو ڕووی‌کردە بتەکان و بە گاڵتەوە وتی: ئایا ئێوە ناخۆن لەم خواردنە؟ ﴿ ۹۲: ما لكم لا تنطقون ﴾ چیتانە، بۆ قسە ناکەن؟! ﴿ ۹۳: فراغ عليهم ضربا باليمين ﴾ ئینجا لەسەرخۆ بەرەو ڕوویان ڕۆیشت وتوند بە دەستیی ڕاستی مستێکی تێ‌سرەواندن و، هەموویانی ورد و خاش کرد، بتە گەورەکە نەبێ ﴿ ۹٤: فأقبلوا إليه يزفون ﴾ ئینجا خەڵکەکە گەڕانەوەو بەرەو (ئیبراهیم) بەچوستی چون، هەتا بزانن کێ بتەکانیانی شکاندووە بەسەریەکدا، بۆیە بەیەکتریان وت: ببێ‌و نەبێ هەرئیبراهیم بووە، ئینجا سەرکۆنەیان کرد ﴿ ۹٥: قال أتعبدون ما تنحتون ﴾ ئیبراهیمیش گوتی: ئاخۆ ئێوە شتێ دەپەرستن کە بە دەستی خۆتان ئەی‌تاشن؟! ﴿ ۹٦: والله خلقكم وما تعملون ﴾ هەم خۆتان وهەم ئەو بتانە دروستیان دەکەن لە دارو بەرد، خوا بەدی‌هێناون، واتە: ئەو خوایە دەسەڵاتدارێکی وەهایە، ئەگەر بیەوێ ناهێڵێ ئێوە هیچ شتێ بکەن و، هێزو تواناتان لێ‌دەسێنێتەوە. (قورتوبی) ئەڵێ: (أي والله خلقكم و عملكم، وهذا مذهب أهل السنة: أن الأفعال خلق لله -عزوجل- و اكتساب للعباد، و في هذا إبطال مذهب القدرية و الجبرية). (ئەبووهوریرە) دەڵێ: پێغەمبەر ﷺ فەرمووی: ((أن الله خالق كل صانع و صنعته)) أخرجه الحاكم في الإيمان، و صححه على شرط مسلم. واتە: بێ‌گومان خوا دروستکەری هەموو پیشەسازێك وپیشەکەیەتی. ﴿ ۹۷: قالوا ابنوا له بنيانا فألقوه في الجحيم ﴾ جا کە قسەیان بڕاو پەکیان‌کەوت، وتیان: شوورە بینایەکی بڵندی بۆساز بدەن و پڕی بکەن لە ئاگرو، ئەوساتێی‌فڕێ بدەن، ئەوانیش هەڵیان‌داو ئیبراهیمیش وتی: (حسبي الله ونعم الوكيل). ﴿ ۹۸: فأرادوا به كيدا فجعلناهم الأسفلين ﴾ جا ئەوان نیازو خەیاڵێکی خراپیان بەرامبەر بە ئیبراهیم کردو ویستیان بیسوتێنن ﴿ فجعلناهم الأسفلين ﴾ جا ئێمەش وەژێرمان خستن، واتە: ئاگرەکەمان فێنك‌کردەوەو، هێزی سوتاندنمان تیا نەهێشت و هەوڵەکانیانمان باتڵ وپووچەڵ‌کردەوە. تەفسیری (نامی) بەرگی شەش، لاپەڕە (۱٦٥) چاپی (۱۹۸٤)ز دەڵێت: ئەو ئاگرەیە لە (دەشتی بیتوێن)ی سەربە قەزای (ڕانییە)ی سەربەپارێزگای سلێمانی بوو، لەوێدابوو ئیبراهیمیان خستە ناو ئاگرەکەوە.! بەڵام نازانم تا چ ئەندازە ئەوە دەگونجێت و سەرچاوەکەی چییە؟.

کۆچەکەی ئیبراهیم و ئەزموەندنی بەسەربڕینی ئیسماعیل:

﴿ ٩٩: وقال إني ذاهب إلى ربي سيهدين ﴾، ئیبراهیم
کەنائومێدبوو لەئیمانی قەومەکەی گوتی: کەوابو من کۆچ دەکەم بۆ
ئەو شوێنە خوا فەرمانی پێکردووم، هەر ئەویش ڕێنماییم دەکات
بۆی، جا هەر لەسەر ئەو دڵنیاییە، خۆی و(لووت)ی برازای
وخاتوو (سارە)ی خێزانی (عێراق)یان جێهێشت و بەرەو وڵاتی
شام بەڕێکەوتن، پاشان لەوێش کارەکەیان مەیسەر نەبوو بەرەو
(فەلەستین) ڕۆشتن، بۆدواتریش چوون بۆ (میسر). ﴿ ١٠٠: رب
هب لي من الصالحين ﴾ جا کە گەلەکەی بەجێهێشت؛ هەستی
بەئاوارەیی و بێ کەسی کرد، بۆیە فەرمووی: پەروەردگارم!
بەشکوم منداڵێکی نێرینەی ساڵحم پێببەخشیت ﴿ ١٠١: فبشرناه
بغلام حليم ﴾ ئینجا ئێمەش موژدەمان پێدا بەکوڕێکی بەئارام و
هێمن، ئەو کوڕەش -وەك ڕاڤەکەرانی قورئان دەڵێن- ئیسماعیل
بوو ﴿ ١٠٢: فلما بلغ معه السعي ﴾ جاکاتێ گەیشتە تەمەنی
کاروتێکۆشان ورۆشتن لە گەڵ باوکیدا ﴿ قال يا بني إني أرى في
المنام أني أذبحك ﴾ ئیبراهیم وتی: کوڕە چکۆلەکەم! بەراستی
من لەخەونمدا دیتم کە دەبێ تۆ سەبڕم ﴿ فانظر ماذا ترى ﴾ جا
بنوارە چی دەبینی؟ واتە: چی بەباش دەبینی، سەربڕینت یان نا؟
﴿ قال يا أبت افعل ما تؤمر ﴾ ئیسماعیل وتی: بابە! هەرچیت
پێسپێرراوە بیکە ﴿ ستجدني إن شاء الله من الصابرين ﴾ دەمبینی
بەخواستی خوا لە خۆگرانم. بەڵێ.. ئیسماعیل -علیه السلام-
بەڵێنەکەی خۆی بردە سەرو ڕاستی فەرموو، بۆیە خوایش شایەدی
بۆداو فەرمووی: (واذكر في الكتاب اسماعيل إنه كان صادق الوعد
وكان رسولا نبيا) ١٩/٥٤. ﴿ ١٠٣: فلما أسلما وتله للجبين ﴾ جا
کاتێ هەردوو (باوك و کوڕ) ملکەچی فەرمانی خوا بوون و، ئیبراهیم
ئیسماعیلی بە ڕوودا خست بۆ سەر بڕین ﴿ ١٠٤: وناديناه أن يا
إبراهيم قد صدقت الرؤيا ﴾ لەو حەلەدا ئێمەش بانگمان لە ئیبراهیم
کردو وتمان: ئەی ئیبراهیم! بەراستی خەونەکەتت بەدی هێنا و
جێبەجێت کرد ﴿ ١٠٥: إنا كذلك نجزي المحسنين ﴾ بەراستی
ئێمە ئاوا پاداشتی چاککاران ئەدەینەوە، وەك پاداشتی ئیبراهیممان
دایەوە، ئەوەیە کە خوا ئەفەرمووێ: (ومن يتق الله يجعل له مخرجا
ويرزقه من حيث لا يحتسب..) ٦٥/٢-٣. ﴿ ١٠٦: إن هذا لهو
البلاء المبين ﴾ بەراستی ئا ئەمە ئەوتاقیکردنەوە ئاشکرایە بوو،
ئیبراهیم وئیسماعیلمان پێ تاقیکردنەوە ﴿ ١٠٧: وفديناه بذبح
عظيم ﴾ وە ئەومان بە قۆچێکی گەورە کڕییەوەو بریتیدا، زاناکانی
تەفسیر دەڵێن: بەرانێکی سەر بڕی لە فیدیەی ئیسماعیلدا/
سەلامیان لە سەربێ ﴿ ١٠٨: وتركنا عليه في الآخرين ﴾ وەناوو
شۆرەتی چاکەیمان بۆ هەتا هەتایی -لە نێو نەوەی ئایندەدا-
بۆهێشتەوە ﴿ ١٠٩: سلام على إبراهيم ﴾ سڵاوو دروودی نەبڕاوە
بۆ ئیبراهیم ﴿ ١١٠: كذلك نجزي المحسنين ﴾ ئێمە ئاوا پاداشتی
چاککاران ئەدەین ﴿ ١١١: إنه من عبادنا المؤمنين ﴾ بەراستی

فَلَمَّآ أَسْلَمَا وَتَلَّهُۥ لِلْجَبِينِ ﴿١٠٣﴾ وَنَٰدَيْنَٰهُ أَن يَٰٓإِبْرَٰهِيمُ ﴿١٠٤﴾ قَدْ
صَدَّقْتَ ٱلرُّءْيَآ ۚ إِنَّا كَذَٰلِكَ نَجْزِى ٱلْمُحْسِنِينَ ﴿١٠٥﴾ إِنَّ هَٰذَا لَهُوَ
ٱلْبَلَٰٓؤُا۟ ٱلْمُبِينُ ﴿١٠٦﴾ وَفَدَيْنَٰهُ بِذِبْحٍ عَظِيمٍ ﴿١٠٧﴾ وَتَرَكْنَا عَلَيْهِ فِى
ٱلْءَاخِرِينَ ﴿١٠٨﴾ سَلَٰمٌ عَلَىٰٓ إِبْرَٰهِيمَ ﴿١٠٩﴾ كَذَٰلِكَ نَجْزِى ٱلْمُحْسِنِينَ
﴿١١٠﴾ إِنَّهُۥ مِنْ عِبَادِنَا ٱلْمُؤْمِنِينَ ﴿١١١﴾ وَبَشَّرْنَٰهُ بِإِسْحَٰقَ نَبِيًّا مِّنَ
ٱلصَّٰلِحِينَ ﴿١١٢﴾ وَبَٰرَكْنَا عَلَيْهِ وَعَلَىٰٓ إِسْحَٰقَ ۚ وَمِن ذُرِّيَّتِهِمَا
مُحْسِنٌ وَظَالِمٌ لِّنَفْسِهِۦ مُبِينٌ ﴿١١٣﴾ وَلَقَدْ مَنَنَّا عَلَىٰ مُوسَىٰ
وَهَٰرُونَ ﴿١١٤﴾ وَنَجَّيْنَٰهُمَا وَقَوْمَهُمَا مِنَ ٱلْكَرْبِ ٱلْعَظِيمِ
﴿١١٥﴾ وَنَصَرْنَٰهُمْ فَكَانُوا۟ هُمُ ٱلْغَٰلِبِينَ ﴿١١٦﴾ وَءَاتَيْنَٰهُمَا ٱلْكِتَٰبَ
ٱلْمُسْتَبِينَ ﴿١١٧﴾ وَهَدَيْنَٰهُمَا ٱلصِّرَٰطَ ٱلْمُسْتَقِيمَ ﴿١١٨﴾ وَتَرَكْنَا
عَلَيْهِمَا فِى ٱلْءَاخِرِينَ ﴿١١٩﴾ سَلَٰمٌ عَلَىٰ مُوسَىٰ وَهَٰرُونَ
﴿١٢٠﴾ إِنَّا كَذَٰلِكَ نَجْزِى ٱلْمُحْسِنِينَ ﴿١٢١﴾ إِنَّهُمَا مِنْ
عِبَادِنَا ٱلْمُؤْمِنِينَ ﴿١٢٢﴾ وَإِنَّ إِلْيَاسَ لَمِنَ ٱلْمُرْسَلِينَ ﴿١٢٣﴾
إِذْ قَالَ لِقَوْمِهِۦٓ أَلَا تَتَّقُونَ ﴿١٢٤﴾ أَتَدْعُونَ بَعْلًا وَتَذَرُونَ أَحْسَنَ
ٱلْخَٰلِقِينَ ﴿١٢٥﴾ ٱللَّهَ رَبَّكُمْ وَرَبَّ ءَابَآئِكُمُ ٱلْأَوَّلِينَ ﴿١٢٦﴾

ئەو یەکێ بوو لەو بەندانەمان، بڕوای بتەویان بوو ﴿ ١١٢:
وبشرناه بإسحاق نبيا من الصالحين ﴾ دوای ئەو ڕووداوەش موژدە
ی لە دایك بوونی(ئیسحاق)یشمان پێدا، کە پەیامبەرێ ئەبێ لە
چاکان ﴿ ١١٣: وباركنا عليه وعلى إسحاق ﴾ خێرو بێری دونیاو
قیامەتمان بەسەر ئیبراهیم و ئیسحاقدا ڕشت ﴿ ومن ذريتهما
محسن وظالم لنفسه مبين ﴾ جا لەگەڵ ئەوەشدا لەنێو نەوەکانیاندا
خەڵکانی چاککارو، ستەمکار لەخۆ هەبوون بە ئاشکرا.

جا دوای داستانی (ئیبراهیم و ئیسماعیل و ئیسحاق)، بەکورتیی
داستانی هەندێ لەپەیامبەرانی تر دەکات، وەك ئەفەرمووێ: ﴿ ١١٤:
ولقد مننا على موسى وهارون ﴾ بێگومان ئێمە منەتمان نا بەسەر
مووساو هاروون دا، بە پەیامبەرایەتی ونیعمەتی دیکە، ئایەتی:
(ولقد آتينا موسى وهارون الفرقان وضياء..) ٢١/٤٨. ئەو نیعمەتەی
باسکردووە. ﴿ ١١٥: ونجيناهما وقومهما من الكرب العظيم ﴾
خۆیان و گەلەکەیانمان لەو چۆرتم و بەڵاو نەگبەتییە گەورەیە

رزگار کرد، واتە: لەژێر دەستەیی و ستەمی فیرعەون ﴿ ١١٦: ونصرناهم فكانوا هم الغالبين ﴾ بۆ خۆمان وەمووساو هاروون و بەنی ئیسرائیلمان یارمەتی‌داو، ئینجا زاڵبوون و سەرکەوتن بە سەردوژمنەکانیاندا، ئەمەش پاش ئەوە بوو کە چەندان ساڵ بوو لەژێر دەستی فیرعەوندا ئەیان ناڵاند ﴿ ١١٧: وآتيناهما الكتاب

فَكَذَّبُوهُ فَإِنَّهُمْ لَمُحْضَرُونَ ﴿١٢٧﴾ إِلَّا عِبَادَ اللَّهِ الْمُخْلَصِينَ ﴿١٢٨﴾
وَتَرَكْنَا عَلَيْهِ فِي الْآخِرِينَ ﴿١٢٩﴾ سَلَامٌ عَلَىٰ إِلْ يَاسِينَ ﴿١٣٠﴾ إِنَّا كَذَٰلِكَ
نَجْزِي الْمُحْسِنِينَ ﴿١٣١﴾ إِنَّهُ مِنْ عِبَادِنَا الْمُؤْمِنِينَ ﴿١٣٢﴾ وَإِنَّ لُوطًا
لَمِنَ الْمُرْسَلِينَ ﴿١٣٣﴾ إِذْ نَجَّيْنَاهُ وَأَهْلَهُ أَجْمَعِينَ ﴿١٣٤﴾ إِلَّا عَجُوزًا
فِي الْغَابِرِينَ ﴿١٣٥﴾ ثُمَّ دَمَّرْنَا الْآخَرِينَ ﴿١٣٦﴾ وَإِنَّكُمْ لَتَمُرُّونَ عَلَيْهِم
مُصْبِحِينَ ﴿١٣٧﴾ وَبِاللَّيْلِ أَفَلَا تَعْقِلُونَ ﴿١٣٨﴾ وَإِنَّ يُونُسَ لَمِنَ
الْمُرْسَلِينَ ﴿١٣٩﴾ إِذْ أَبَقَ إِلَى الْفُلْكِ الْمَشْحُونِ ﴿١٤٠﴾ فَسَاهَمَ فَكَانَ
مِنَ الْمُدْحَضِينَ ﴿١٤١﴾ فَالْتَقَمَهُ الْحُوتُ وَهُوَ مُلِيمٌ ﴿١٤٢﴾ فَلَوْلَا أَنَّهُ
كَانَ مِنَ الْمُسَبِّحِينَ ﴿١٤٣﴾ لَلَبِثَ فِي بَطْنِهِ إِلَىٰ يَوْمِ يُبْعَثُونَ ﴿١٤٤﴾
۞ فَنَبَذْنَاهُ بِالْعَرَاءِ وَهُوَ سَقِيمٌ ﴿١٤٥﴾ وَأَنْبَتْنَا عَلَيْهِ شَجَرَةً
مِنْ يَقْطِينٍ ﴿١٤٦﴾ وَأَرْسَلْنَاهُ إِلَىٰ مِائَةِ أَلْفٍ أَوْ يَزِيدُونَ ﴿١٤٧﴾
فَآمَنُوا فَمَتَّعْنَاهُمْ إِلَىٰ حِينٍ ﴿١٤٨﴾ فَاسْتَفْتِهِمْ أَلِرَبِّكَ الْبَنَاتُ
وَلَهُمُ الْبَنُونَ ﴿١٤٩﴾ أَمْ خَلَقْنَا الْمَلَائِكَةَ إِنَاثًا وَهُمْ
شَاهِدُونَ ﴿١٥٠﴾ أَلَا إِنَّهُمْ مِنْ إِفْكِهِمْ لَيَقُولُونَ ﴿١٥١﴾ وَلَدَ
اللَّهُ وَإِنَّهُمْ لَكَاذِبُونَ ﴿١٥٢﴾ أَصْطَفَى الْبَنَاتِ عَلَى الْبَنِينَ ﴿١٥٣﴾

المستبين ﴾ و نامە روونکەرەوەکەشمان (تەورات) پێدان. ﴿ ١١٨: وهديناهما الصراط المستقيم ﴾ وە ڕێی ڕاستەکەشمان نیشان‌دان ﴿ ١١٩: وتركنا عليهما في الآخرين ﴾ وناووشۆرەتی چاکەیانمان بۆ هەتا هەتایی لەنێو نەوەی ئایندەدا هێشتەوە ﴿ ١٢٠: سلام على موسى وهارون ﴾، سڵاوو درود بۆ سەرگیانی مووساو هاروون بەهەتا هەتایی ﴿ ١٢١: إنا كذلك نجزي المحسنين ﴾ بەڕاستی ئێمە ئاوا پادشتی چاککاران ئەدەینەوە ﴿ ١٢٢: إنهما من عبادنا المؤمنين ﴾ چونکە بەڕاستی هەردووکیان (مووساو هاروون) لەبەندە بڕوادارەکانمان بوون.

یادی ئیلیاسی پێغەمبەر (عليه السلام):

﴿ ١٢٣: وإن إلياس لمن المرسلين ﴾ بێگومان (ئیلیاس) ی کوڕی (یاسین) -وەچەزای هاروونی برای مووسا- یەکێ لە پەیامبەران بوو، خوا ناردی بۆ نێو گەلێك کە لەوڵاتی (سوریە)دا بتێکیان بەناوی (بەعل)ەوە ئەپەرست، ئێستایش شوێنەواری شاری (بعلبك) هەر دیارە. ﴿ ١٢٤: إذ قال لقومه ألا تتقون ﴾ کاتێ ڕۆشت بەگەلەکەی خۆی وت: بۆچی لەخوا ناترسن؟ ﴿ ١٢٥: أتدعون بعلا وتذرون أحسن الخالقين ﴾، ئایا بتی (بەعل) ئەپەرستن و، دەست لەچاکترین و جوانترین دروستکاران هەڵئەگرن؟! ﴿ ١٢٦: الله ربكم ورب آبائكم الأولين ﴾ ئەو خوایە (الله)، کەپەروەردگاری ئێوەو پەروەردگاری باووباپیرە پێشووەکانتانە ﴿ ١٢٧: فكذبوه فإنهم لمحضرون ﴾ دەرەنجام بڕوایان پێ نەهێناو بەدرۆیان زنیان‌کرد، جا لە تۆڵەدا لەناو دۆزەخدا ئامادە دەکرێن بۆ سزا ﴿ إلا عباد الله المخلصين ﴾ جگە لەبەندە پاکە دڵسۆزەکانی خوا ﴿ ١٢٩: وتركنا عليه في الآخرين ﴾ وە نێومان بەچاکی و، پاکی لەناو گەلانی پاش ئەواندا هێشتەوە ﴿ ١٣٠: سلام على إل ياسين ﴾ سڵاوو درود بەهەتا هەتایی بۆ (ئیلیاس) خۆی و، بۆ شوێنکەوتووەکانی ﴿ ١٣١: إنا كذلك نجزي المحسنين ﴾ بەڕاستی ئێمە پاداشی چاککاران ئاوا ئەدەینەوە ﴿ ١٣٢: إنه من عبادنا المؤمنين ﴾ چونکە بەڕاستی ئەو یەکێ بوو لەبەندە بڕوادارەکانمان.

لووتیش یەکێکە لە پێغەمبەران:

لەم ئایەتانەشدا تیشکێکیش ئەهاوێتە سەر (لووت) و ئەفەرمووێ: ﴿ ١٣٣: وإن لوطا لمن المرسلين ﴾ بەڕاستی (لووت)یش هەر لەپەیامبەران بوو ﴿ ١٣٤: إذ نجيناه وأهله أجمعين ﴾ کاتێ خۆی و دووکچەکە ی و شوێنکەوتووەکانیانمان رزگار کرد لە سزاکە، پاش ئەوەکە هۆزەکەی دەستیان کرد بەکاری دزێوو زۆر نابەجێ و ناشیرین. ﴿ ١٣٥: إلا عجوزا في الغابرين ﴾ مەگەر پیرەژنێك -ژنەکەی خۆی- لە ناو بەجێماوەکاندا، ئەو مایەوەو بەسەرنویشتی ئەوان گەیشت ﴿ ١٣٦: ثم دمرنا الآخرين ﴾ پاشان خەڵکەکەی‌ترمان هەموو بەتوندی لەناوبرد، واتە: شارو گوندەکەیمان سەروخوار کرد ﴿ ١٣٧: وإنكم لتمرون عليهم مصبحين * ١٣٨: وبالليل ﴾ وە بەڕاستی ئێوەش ئەی قورەیش! بەبەیانیان و ئێواران لەکەناری گوندو شارە وێرانکراوەکانیانەوە تێ‌ئەپەڕن و، بەچاوی خۆتان گوندەکانیان ئەبینن کە چۆن وێرانکراون! ﴿ أفلا تعقلون ﴾ دەئایا تێ‌ناگەن و ئامۆژگاری وەرناگرن؟.

بەسەرهاتەکەی یونس (عليه السلام):

﴿ ١٣٩: وإن يونس لمن المرسلين ﴾ بێگومان (یونس)یش یەکێك بوو لە پەیامبەران ﴿ ١٤٠: إذ أبق إلى الفلك المشحون ﴾

کاتێ کە هەڵهات و چووە ناو کەشتییە پڕەکەوە ﴿ ١٤١: فساهم فكان مـن المدحضين ﴾ ئنجا کاتێ خەریك‌بوو کەشتییەکە نقوم ببێ، لەناو یەکتردا پشکیان هاویشت کە: هەرکەسێك ناوی دەرچێ دەبێ بیخەنە ناوئاوەکەوە، بۆ بارسووکی کەشتییەکە، ئەویش لەپشك خستن بەشداربوو، ئنجا گەڕا لە خلیسکاوان و، قورعە بۆ دەرنەچووان و، خرایە ناو ئاوەکەوە ﴿ ١٤٢: فالتقمه الحوت وهو مليم ﴾ ئینجا ماسییەکی گەورەو زەبەلاح (نەهەنگ) هەڵیلووشی و،خۆی لۆمەو سەرکۆنە دەکرد ﴿ ١٤٣: فلولا أنه كان مـن المسبحين ﴾ ئینجا ئەگەر ئەو بە راستی لەیادکارانی خوا نەبوایە ﴿ ١٤٤: للبث في بطنه إلى يوم يبعثون ﴾ ئەوا تا ڕۆژی زیندووبوونەوە لەسکی ماسییەکەدا ئەمایەوە، بەڵام چونکە تەسبیحی خوای زۆر ئەکرد: ﴿ ١٤٥: فنبذناه بالعراء وهو سقيم ﴾ هەڵمانداية سەرزەوییەکی چۆڵ و وشك و خاڵی لەداروردەخت و گیاو ڕووەك ،کە نەخۆش وناساغیش بوو ﴿ ١٤٦: وأنبتنا عليه شجرة من يقطين ﴾ ئەوسا بڕکەی کوولەکەی گەورەمان لەلا ڕواند، بۆ ئەوەی بەگەڵاپانەکانی سێبەری بۆ بکات، لەولایشەوە وەك دەڵێن: گەڵای کولەکە،مێش ومەگەزی لێ‌نانیشێ. جەماوەری (سەلەف) دەڵێن: (یەقطین) کوولەکەیە، پێغەمبەریش ﷺ لەناو خواردنەکاندا،حەزی لە کولەکە کردووە، (سەعیدی کوڕی جوبەیر) دەڵێ: (كل شجره لا ساق لها فهي من اليقطين)، واتە: گشت درەختێکی بێ ساق ولاق، پێی دەڵێن (یەقطین) ﴿ ١٤٧: وأرسلناه إلى مأة ألف أو يزيدون ﴾ وپاشان ناردمانەوە بۆ لای سەدهەزار کەسی، یان زیاتر. (ئیبن عەبباس) دەڵێ: (١٢٠-١٧٠) هەزار کەس بوون، وە لە (نەینەوا)ی (موسڵ) دائەنیشتن. ﴿ ١٤٨: فآمنوا فمتعناهم إلى حين ﴾ ئینجا بەدەرچوونی (یونس) عليه السلام ترسیان لێ‌نیشت کە خوا سزایان بدات، بۆیە هەموو باروحاڵیان گۆڕاو بڕوایان هێنا، جائێمەیش تاکاتێکی دیاریکراو نازونیعمەتمان پێ‌دان وهێشتماننەوە.

کیژ بۆ خوا دادەنێن و، بۆ خۆشیان کوڕ!

لەم چەند ئایەتەدا دێتە سەر ئەو باسە کە بێباوەڕەکان ئەوەندە ساویلکەو نەفام بوون، بۆ خۆیان ڕازی نەبوون کچیان ببێ کەچی ئەیانوت: فریشتە کچی خوان! جا بۆ ئەوە خوا ئەفەرمووێ: ﴿ ١٤٩: فاستفتهم ألربك البنات ولهم البنون ﴾ جا تۆ لەوانە بپرسە: ئایا کچان بۆ پەروەردگارتەو، کورانیش بۆ ئەوانە؟. ئایەتی: (سبحانة ولهم مايشتهون).. یان ئایەتی: (وإذا بشر أحدهم بالأنثى ظل وجهه مسودا وهو كظيم) بۆ ئەو هەقیقەتەیە. ﴿ ١٥٠: أم خلقنا الملائكة إناثا وهم شاهدون ﴾ یاخۆ ئەوان لەوێ بوون ئێمە فریشتەکانمان بەمێ دروستکرد، وا ئەڵێن فریشتە مێن و کچی خوان! ﴿ ١٥١: ألا إنهم من إفكهم ليقولون * ١٥٢: ولد الله ﴾ هۆشیاربن! بەراستی ئەو بێبڕوایانە هەر بەدرۆی خۆیان ئەڵێن: خوا منداڵی بووە! ﴿ وإنهم لكاذبون ﴾ بەراستی ئەوان درۆزنن ﴿ ١٥٣: أصطفى البنات على البنين ﴾

مَا لَكُمْ كَيْفَ تَحْكُمُونَ ﴿١٥٤﴾ أَفَلَا تَذَكَّرُونَ ﴿١٥٥﴾ أَمْ لَكُمْ سُلْطَانٌ مُبِينٌ
﴿١٥٦﴾ فَأْتُوا بِكِتَابِكُمْ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ ﴿١٥٧﴾ وَجَعَلُوا بَيْنَهُ وَبَيْنَ الْجِنَّةِ
نَسَبًا ۚ وَلَقَدْ عَلِمَتِ الْجِنَّةُ إِنَّهُمْ لَمُحْضَرُونَ ﴿١٥٨﴾ سُبْحَانَ اللَّهِ عَمَّا
يَصِفُونَ ﴿١٥٩﴾ إِلَّا عِبَادَ اللَّهِ الْمُخْلَصِينَ ﴿١٦٠﴾ فَإِنَّكُمْ وَمَا تَعْبُدُونَ ﴿١٦١﴾
مَا أَنْتُمْ عَلَيْهِ بِفَاتِنِينَ ﴿١٦٢﴾ إِلَّا مَنْ هُوَ صَالِ الْجَحِيمِ ﴿١٦٣﴾ وَمَا مِنَّا إِلَّا
لَهُ مَقَامٌ مَعْلُومٌ ﴿١٦٤﴾ وَإِنَّا لَنَحْنُ الصَّافُّونَ ﴿١٦٥﴾ وَإِنَّا لَنَحْنُ الْمُسَبِّحُونَ
﴿١٦٦﴾ وَإِنْ كَانُوا لَيَقُولُونَ ﴿١٦٧﴾ لَوْ أَنَّ عِنْدَنَا ذِكْرًا مِنَ الْأَوَّلِينَ ﴿١٦٨﴾ لَكُنَّا
عِبَادَ اللَّهِ الْمُخْلَصِينَ ﴿١٦٩﴾ فَكَفَرُوا بِهِ ۖ فَسَوْفَ يَعْلَمُونَ ﴿١٧٠﴾ وَلَقَدْ
سَبَقَتْ كَلِمَتُنَا لِعِبَادِنَا الْمُرْسَلِينَ ﴿١٧١﴾ إِنَّهُمْ لَهُمُ الْمَنْصُورُونَ ﴿١٧٢﴾ وَإِنَّ
جُنْدَنَا لَهُمُ الْغَالِبُونَ ﴿١٧٣﴾ فَتَوَلَّ عَنْهُمْ حَتَّىٰ حِينٍ ﴿١٧٤﴾ وَأَبْصِرْهُمْ فَسَوْفَ
يُبْصِرُونَ ﴿١٧٥﴾ أَفَبِعَذَابِنَا يَسْتَعْجِلُونَ ﴿١٧٦﴾ فَإِذَا نَزَلَ بِسَاحَتِهِمْ فَسَاءَ
صَبَاحُ الْمُنْذَرِينَ ﴿١٧٧﴾ وَتَوَلَّ عَنْهُمْ حَتَّىٰ حِينٍ ﴿١٧٨﴾ وَأَبْصِرْ فَسَوْفَ
يُبْصِرُونَ ﴿١٧٩﴾ سُبْحَانَ رَبِّكَ رَبِّ الْعِزَّةِ عَمَّا يَصِفُونَ ﴿١٨٠﴾
وَسَلَامٌ عَلَى الْمُرْسَلِينَ ﴿١٨١﴾ وَالْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿١٨٢﴾

ترتيبها ٣٨ — سُورَةُ صٓ — آياتها ٨٨

ئایا خوا کچانی هەڵبژاردووە بەسەر کوڕاندا؟! ﴿ ١٥٤: مالكم كيف تحكمون ﴾ چیتانە بڕیاری وا ئەدەن؟! ئێجگار نەفامانەو ساویلکانەیە بڕیارەکەتان ﴿ ١٥٥: افلا تذكرون ﴾ دەئایا بیرناکەنەوە؟ تا بزانن چ هەڵەیەکی گەورەتان کردووە لەدانانی منداڵ بۆ خوا ﴿ ١٥٦: أم لكم سلطان مبين ﴾ یاخۆ بەڵگەیەکی ئاشکراتان هەیە لەو بارەوە؟ ﴿ ١٥٧: فأتوا بكتابكم إن كنتم صادقين ﴾ جا فەرموون بەڵگەنامەکەتان بێنن ئەگەر ئێوە ڕاست ئەکەن لەداواکەتاندا ﴿ ١٥٨: وجعلوا بينه وبين الجنة نسبا ﴾ هاوبەشدانەرەکان لەنێوان خواو فریشتەدا خزمایەتیان دانابوو، کاتێ ئەیانوت: فریشتە کچی خوان! ﴿ ولقد علمت الجنة أنهم لمحضرون ﴾ و بەهەقیقەت فریشتەکانیش باش دەزانن کە ئەوانە ئەو قسەیە ئەکەن لەدۆزەخدا ئامادەی سزا دەکرێن ﴿ ١٥٩: سبحان الله عما يصفون ﴾ پاك وخاوێن وبێگەردە خوا لەوشتانەی ئەوان پێوەی ئەلکێنن و پەسنی ئەوی پێ‌دەکەن ﴿ ١٦٠: إلا عباد

الله المخلصين ﴾ بەڵام بەندە پاکە دڵسۆزەکانی خوا، رزگار دەبن لە ئاگرو، ئامادەی سزاش ناکرێن.

گومڕاتر لە موشریک ئەوەیە باوەڕی پێدەکا:

﴿ ١٦١: فإنكم وما تعبدون ﴾ جا بەراستی ئێوەو ئەو بتانەش دەیانپەرستن ﴿ ١٦٢: ما أنتم عليه بفاتنين ﴾ ئەوە نین بتوانن کەس لەسەر خودا گومڕا بکەن ﴿ ١٦٣: إلا من هو صال الجحيم ﴾ مەگەر کەسێك کە بڕیاری خوای لەسەر بێ؛ بۆ سووتان بخرێنرێتە ناو دۆزەخەوە ﴿ ١٦٤: وما منا إلا له مقام معلوم ﴾ وە فریشتەکان ئەڵێن هەموو کەسێکی ئێمە مەقامێکی دیاریکراوی خۆی هەیە ﴿ ١٦٥: وإنا لنحن الصافون ﴾ دەشڵێن بێگومان ئێمەین بۆ جێبەجێکردنی فەرمانەکانی خوا بەڕیز دەوەستین ﴿ ١٦٦: وإنا لنحن المسبحون ﴾ و بەراستی هەر ئێمەشین لە وتنی پاك وخاوێنی ئەو راناوەستین ﴿ ١٦٧: وإن كانوا ليقولون * ١٦٨: لو أن عندنا ذكرا من الأولين ﴾ بەراستی بێ بڕوایانی قورەیش پێش هاتنی پێغەمبەر ﷺ ئەیانوت: ئەگەر ئێمەش لەلایەن پێشینانەوە کتێبی خۆمان بۆ جێمابا "وەکو تەورات و ئنجیل" ﴿ ١٦٩: لكنا عباد الله المخلصين ﴾ ئێستا ئێمەش لەبەندە پاك و پاڵێوراوەکانی خوا دەبووین ﴿ ١٧٠: فكفروا به ﴾ کەچی کاتێ قورئان هات پێی کافرو بێ بڕوا بوون!! ﴿ فسوف يعلمون ﴾ ئینجا لەمەولا دەزانن ئەنجامی بێ بڕوایی خۆیان.

سەرکەوتنی پێغەمبەران بڕاوەتەوە:

﴿ ١٧١: ولقد سبقت كلمتنا لعبادنا المرسلين ﴾ بەراستی لە بابەت بەندە نێرراوەکانمانەوە بڕیارمان دەرچووە ﴿ ١٧٢: إنهم لهم المنصورون ﴾ کە بەراستی هەرئەوان و شوێنکەوتووەکانیان یارمەتی دەدرێن هەم بەبەڵگە، هەم لەجەنگدا. ﴿ ١٧٣: وإن جندنا لهم الغالبون ﴾ بێگومانیشە هەر لەشکری خوا زاڵ و سەرکەوتووە بەسەر دوژمناندا. بەڵێ بەشێوەیەکی گشتی ئاوایە هەر عەقیدەو بیروباوەڕی موسڵمان سەرکەوتووە، وە بیروبۆچوونەکانی دوژمن باتڵ وپووچەڵ بووە، ئەگەرچی لەهەندێ جێگاشدا بەرواڵەت دوژمن سەرکەوێ، چونکە خوا ئەیەوێ موسڵمانەکان پێبگەیەنێ و بیانگەیەنێتە پلەی شیاوی خۆیان بۆ هەڵگرتنی ئەو بیرو باوەڕە. ئایەتی (كتب الله لأغلبن أنا ورسلي إن الله قوي عزيز) ٢١/٥٨. وە ئایەتی: (إنا لننصر رسلنا والذين آمنوا في الحياة الدنيا ويوم يقوم الأشهاد) ٥١/٤٠. ئەو راستییە دەسەلمێنێ. ﴿ ١٧٤: فتول عنهم حتى حين ﴾ دەسا تۆش بۆ ماوەیەکی کەم روویان لێوەرگێڕە تا بڕیاری جیهاد دەدرێ ﴿ ١٧٥: وأبصرهم فسوف يبصرون ﴾ جا کاریان ببینەو سەیریان بکە کاتێ سزا دێتە سەریان، وە لە ئایندەدا پیرۆزی تۆو موسڵمانان و شکستی خۆیان و بێبڕوایان دەبینن ﴿ ١٧٦: أفبعذابنا يستعجلون ﴾ ئایا بە هاتنی سزامان پەلە ئەکەن؟! ﴿ ١٧٧: فإذا نزل بساحتهم فساء صباح المنذرين ﴾ هەر پێش دێت، جا کاتێك ئەوسزایە دابەزییە بەر دەرکی ماڵەکانیان، ئەوسا سبەینێی ترسێنراوەکان شوم وخراپ ئەبێ، واتە: رۆژێکی سەخت و رەشیان ئەبێ. ئیمامی (بوخاری و موسلیم) دەڵێن: کاتێ پێغەمبەر ﷺ لە (خەیبەر)دا رۆژی کردەوە دیتی وا جولەکە بەتەورو بێڵ و خاکەنازەوە دەردەچن بۆ کشتوکاڵ و مەزراکانیان و، کاتێکیش سوپاکەی ئەویان دیت، وتیان: سوێند بەخوا وا موحەممەد خۆی و سوپاکەی هات – پێغەمبەریش– ﷺ فەرمووی: ((الله أكبر خربت خيبر، إذا نزلنا إنا بساحة قوم فساء صباح المنذرين)). واتە: خوا لەهەمووان گەورەترە، خەیبەر وێران دەبێ، هەرکاتێکیش ئێمە دەمی دەرگای هۆزی دوژمن بگرین، زۆر خراپ ئەبێ بەیانی ئەو رۆژەی ترسێنراوان؟! ﴿ ١٧٨: وتول عنهم حتى حين ﴾ دووبارە تۆ روویان لێوەرگێڕە تا کاتێکی دیاریکراو ﴿ ١٧٩: وأبصر فسوف يبصرون ﴾ ببینە، لەمەولا ئەوانیش ئەبینن بەرهەمی نکوڵی و بێ بڕوایی خۆیان وەپێش دێت ﴿ ١٨٠: سبحان ربك رب العزة عما يصفون ﴾ بەرزی وبڵندی، پاك وخاوێنی بۆ پەروەردگاری تۆ، پەروەردگاری خاوەن دەسەڵات، لەو قسانە ئەوان پەسن و وەسفی ئەوی پێئەکەن ﴿ ١٨١: وسلام على المرسلين ﴾ و سڵاوو درووديش بۆ سەر گشت پەیامبەران ﴿ ١٨٢: والحمد لله رب العالمين ﴾ وسوپاس وستایشی نەبڕاوەو هەتا هەتاییش هەر بۆخودایە کە پەروەردگارو راهێنەری جیهانەکانە، چونکە ئەوە خاوەنی گشت نازو نیعمەتەکان.

تێبینی: هەرکات مرۆڤێك ویستی لە جێگایەك هەڵسێ و بچێت، سوونەتە ئەم زیکرە بخوێنێ: ((سبحان ربک رب العزة عما يصفون وسلام على المرسلين والحمد لله رب العالمين)).

زۆر سوپاسی شایستە بۆ پەروەرندەو راهێنەری هەموو دونیا، وا یارمەتی دام بۆ تەواوکردنی تەفسیری سوورەتی (سافات).

سوورەی (ساد)ـە

مەککەییەو (٨٨)ئایەتە

بەناوی‌خوای بەخشندەی میهرەبان

ئەم سوورەتە لە دوای سوورەتی (قەمەر)ـەوە هاتۆتە خوارەوە،

دیـاره ئەمیش وەك هاوچەشـنەكانی خۆی، باسـی ئـەم چەند شـتە گرنگەیە دەكات، وەكو: یەكتاپەرسـتی، وەحی وسروش بۆ پەیامبەر ﷺ پاداشـت و تۆڵە، زیندوو بوونەوە. جا لە سـەرەتاوە بەسـوێندێك بەقورئان دەسـت پێدەكات، پاشـان یەكتاپەرستی و، نكوولی موشـریكەكان و، سەرسـامبوونیان لـە بانگەوازەكەی موحەممـەد ﷺ، ئینجا چوواندنی قورەیش بە گەلانی كەلە رەقی پێـش خۆیان وهاتنی سـزا بۆیان.. دواتریش هەندێ لە داسـتانی پەیامبەران (علیهم الصلاة والسـلام) بۆ دڵخۆشیدانەوەی پەیامبەر ﷺ. كۆتاییشـی دێت بەباسكردنی ئەركی زۆرگرنگی پەیامبەر ﷺ كە لەگەڵ هەموو پەیامبەرانیش وەك یەك وایە. جا بەم شێوەیەش دەست پێ ئەكات:

﴿ بسـم الله الرحمـن الرحيم * ١: ص ﴾ پیتی (سـاد) یش هەر وەك پیتی سـوورەتەكانی‌ترهێمای ئیعجازی قورئانن و،رەمزی بە گژاچوونـی قورەیشـن لەبەرامبـەر قورئانـەوە ﴿ ٢: والقران ذی الذكر ﴾ سـوێند بەم قورئانە خاوەن شـەرەفە، كە بۆكەسێ كاری پێبكا،مایـەی ناوو شـۆرەتێكی چاكو بەرزو پـیرۆزە، واتە: ئەم قورئانە خـۆی لەخۆیدا مۆعجیزەیەو، موحەممەدیش ﷺ راسـت ئـەكات ﴿ ٣: بـل الذین كفـروا فی عزة وشـقاق ﴾ نەخێر، كە ئەوان بڕوا ناهێنن بە قورئان، لەبەر ئەوە نییە قورئان هەق نەبێ، لەبەرئـەوە نییـە كە ناتەواوییەكیان تیا دیتبـێ، بەڵكو بۆ خۆیان كافروخوانەناس ودەمار بەرز و ئاشوبسازن،بۆیە بڕوا ناهێنن ﴿ كم أهلكنـا من قبلهم من قرن ﴾ پێـش ئەوانیش خەڵكێكی زۆرمان لە ناوبـرد، چونكە هەرئەو وڕێنەی ئەمانەیان دەكرد ﴿ فنادوا ولات حـن منـاص ﴾ جا لە كاتی هاتنی سـزاكەدا، هـەر هاوارهاوارو لاڵەیان بوو و داوای كۆمەكیان ئەكرد، بەڵام كات كاتی رزگاركردن نەبوو، ئایەتی: (فلما أحسوا بأسـنا إذاهم منها یركضون) ١٢/٢١ دووپاتی‌ئەو ماناو مەبەستە دەكات.

موشریكان لەپێغەمبەرێتی و یەكتاپەرستی و قورئان سەراسیمەن!:

﴿ ٤: وعجبوا أن جاءهم منذر منهم ﴾ سەرسـامیان لەوە كە هەر لەخۆیان -نەك لە فریشتە- پەیامبەرێكی (ترسێنەریان) بۆهات؟!. ئـەم ئایەتەی ئـێرە، وەك ئەو ئایەتـە وایە خوا لەسـوورەتێكی تـردا ئەفەرمـوێ: (أكان للنـاس عجبا أن أوحینا إلـی رجل منهم أن أنـذر النـاس) ٢/١٠. ﴿ وقال الكافرون هذا سـاحر كذاب ﴾ بێباوەڕەكان -لەباتی تەسـلیم بـوون و باوەڕهێنان- وتیان: ببێ نەبێ ئەم موحەممەدە كە دەڵێت: من نێرراوی خوام جادووگەرێكی درۆزنـە! ﴿ ٥: أجعل الآلهة إلها واحدا ﴾ ئەرێ هەموو خواكانی كردۆتـە یەك خوا؟! ﴿ إن هذا لشیئ عجاب ﴾ بە راسـتی ئەمە كە موحەممەد ﷺ دەیڵێ،(واتە: یەكخواپەرسـتن) شتێكی سەیرو سـەمەرەیە! ﴿ ٦: وانطلق الملأ منهم ﴾ سەركردەو ناودارەكانیان كەوتنە رێ و كۆڕەكەی (ئەبوتالیب)یان بەجێ هێشت پاش ئەوەی

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ
صٓ ۚ وَالْقُرْءَانِ ذِى الذِّكْرِ ﴿١﴾ بَلِ الَّذِينَ كَفَرُوا فِى عِزَّةٍ وَشِقَاقٍ ﴿٢﴾
كَمْ أَهْلَكْنَا مِن قَبْلِهِم مِّن قَرْنٍ فَنَادَوا وَّلَاتَ حِينَ مَنَاصٍ ﴿٣﴾ وَعَجِبُوٓا
أَن جَآءَهُم مُّنذِرٌ مِّنْهُمْ ۖ وَقَالَ الْكَٰفِرُونَ هَٰذَا سَٰحِرٌ كَذَّابٌ ﴿٤﴾
أَجَعَلَ الْءَالِهَةَ إِلَٰهًا وَٰحِدًا ۖ إِنَّ هَٰذَا لَشَىْءٌ عُجَابٌ ﴿٥﴾ وَانطَلَقَ الْمَلَأُ
مِنْهُمْ أَنِ امْشُوا وَاصْبِرُوا عَلَىٰٓ ءَالِهَتِكُمْ ۖ إِنَّ هَٰذَا لَشَىْءٌ يُرَادُ ﴿٦﴾
مَا سَمِعْنَا بِهَٰذَا فِى الْمِلَّةِ الْءَاخِرَةِ إِنْ هَٰذَآ إِلَّا اخْتِلَٰقٌ ﴿٧﴾ أَءُنزِلَ
عَلَيْهِ الذِّكْرُ مِنۢ بَيْنِنَا ۚ بَلْ هُمْ فِى شَكٍّ مِّن ذِكْرِى ۖ بَل لَّمَّا يَذُوقُوا عَذَابِ
﴿٨﴾ أَمْ عِندَهُمْ خَزَآئِنُ رَحْمَةِ رَبِّكَ الْعَزِيزِ الْوَهَّابِ ﴿٩﴾ أَمْ لَهُم
مُّلْكُ السَّمَٰوَٰتِ وَالْأَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا ۖ فَلْيَرْتَقُوا فِى الْأَسْبَٰبِ ﴿١٠﴾
جُندٌ مَّا هُنَالِكَ مَهْزُومٌ مِّنَ الْأَحْزَابِ ﴿١١﴾ كَذَّبَتْ قَبْلَهُمْ قَوْمُ
نُوحٍ وَعَادٌ وَفِرْعَوْنُ ذُو الْأَوْتَادِ ﴿١٢﴾ وَثَمُودُ وَقَوْمُ لُوطٍ وَأَصْحَٰبُ
لْـَٔيْكَةِ ۚ أُولَٰٓئِكَ الْأَحْزَابُ ﴿١٣﴾ إِن كُلٌّ إِلَّا كَذَّبَ الرُّسُلَ
فَحَقَّ عِقَابِ ﴿١٤﴾ وَمَا يَنظُرُ هَٰٓؤُلَآءِ إِلَّا صَيْحَةً وَٰحِدَةً مَّا لَهَا
مِن فَوَاقٍ ﴿١٥﴾ وَقَالُوا رَبَّنَا عَجِّل لَّنَا قِطَّنَا قَبْلَ يَوْمِ الْحِسَابِ ﴿١٦﴾

داوای ناوبژیوانیان لێكردبوو ﴿ أن امشـوا واصبروا علی آلهتكم ﴾ جا بە خەڵكەكەیان وت: لەسەر پەرستنی خواكانتان بچن و سەبر بگرن و، دەسـتیان لێبەرمەدەن ﴿ إن هذا لشـیئ یراد ﴾ بە راستی ئەمـە -كە موحەممـەد هێناویەتی و داوای پەرسـتنی یەك خوا دەكات- شـتێكی خوازراوە لە ئێمە، واتە: پیلانێكە دارێژراوە بۆ دوور خستنەوە لە پەرستنی خواكانمان ﴿ ٧: ما سمعنا بهذا فی الملة الاخـرة ﴾ ئەمەی موحەممەد دەیڵێ بۆ پەرسـتنی یەك خوا، ئێمە لە ئایینی عیسـادا عليه السلام نەمان بیسـتووە ﴿ إن هذا إلا اختلاق ﴾ ئەم یەكخواپەرسـتییە هەردرۆو سـاختە و هەڵبەستراوە! ﴿ ٨: أأنـزل علیـه الذكر من بیننا ﴾ ئایا لە نێـوان ئێمەدا كە ئەوهەموو دەوڵەمەندو پیاوماقووڵەمـان تێدایە قورئان بۆئەو هاتووە؟! ﴿ بل هم فی شـك من ذكری ﴾ نەخـێر، نكوولیكردنی قورئان لەرووی زانستەوە نییە، بەڵكو لە بنەرەتا لە شكدان لە قورئانی من ﴿ بل لما یذوقوا عذاب ﴾، نا، بەڵكو جارێ سـزای منیان نەچێژتووە.

چونکە ئەگەر چێشتبایان، باوەڕیان دەکرد. (ئیبن عەبباس) دەڵێ: کاتێ کە(ئەبوتالیب) نەخۆشکەوت، دەستەیەك لەناودارانی قورەیش -بە هاوڕێیەتی (ئەبوجەهل)- چوون بۆلای و پێیان وت: تۆ دەزانی برازاکەت چی دەکاو، چی دەڵێ بەخواکانمان؟! بەڵکو بنێری ئامۆژگاری بکەیت! ئەویش ناردی وهات و چووە ژوورەوە و، دیتی لەتەنیشت ئەبووتالیبی مامیەوە جێی تەنها کەسێ ماوە جا (ئەبوو جەهل) لەترسی ئەوە نەوەك موحەممەد ﷺ لەوێ دانیشێ و، بەقسە شیرینەکانی ئەبووتاڵیب نەرم بکا، پەلاماری داو چووە پاڵی ئەبووتاڵیب، ئیتر جێ بۆ پێغەمبەر نەمایەوەو لەلای دەرگاکەوە دانیشت! ئەمیش وتی برازاکەم! بۆ چ خزمان گلەییت لێدەکەن سەبارەت بە خواکانیان؟! فەرمووی: مامە! من تەنها یەك قسەم هەیە، ئەگەربیڵێن وبەگوێم بکەن ئەوا هەموو عەرەب گوێڕایەڵ دەبن و، ئەگەر عەجەمەکانیش نەیڵێن سەرانەی خۆیان دەدەن. جا هەموویان لەقسەکەی داچڵەکین و وتیان: ئێمە لەباتی ئەو، ئەو وشەیە دەڵێین. ئەبووتاڵیب وتی: برازاکەم! وشەکەی تۆ چییە؟ فەرمووی: (لا إله إلا الله)یە. پاش ئەوە هەموو تووڕە بوون و هەڵسان و ڕۆیشتن و خۆیان ئەتەکان و بەدەم ڕێگەوە دەیانگوت: (أجعل الآلهة إلها واحدا!). (ئیبن جەریر، ئەحمەد، نەسائی، ترمزی) ڕیوایەتیان کردووە). ﴿ ٩: أم عندهم خزائن رحمة ربك العزيز الوهاب ﴾ ئەوانە وا نکوولی پەیامبەرێتی تۆ ئەکەن، مەگەر گەنجینەی فەزڵ و میهرەبانی پەروەردگاری بەتواناو خاوەن بەخشندەی تۆیان لایە؟، تا بەئارەزووی خۆیان کێیان پێ چاكبێ بیکەنە پەیامبەر؟ ﴿ ١٠: أم لهم ملك السموات والأرض وما بينهما ﴾ یاخۆ خاوەندارێتی ئاسمانەکان و زەوی و ئەوەی نێوانیان هیئەوانە، تا بەئارەزووی خۆیان کێ دەکەنە پێغەمبەر؟! ﴿ فليرتقوا في الأسباب ﴾ جا ئەگەر هی ئەوانە دەبا بەئاسمانەکاندا پەیژەدانێن و سەرکەون و بەرز بنەوەو لەوێ ڕاوێژی بونەوەر بکەن و کێیان پێشیاو بوو بیکەنە پەیامبەرو، نەهێڵن وەحیت بۆ بێت ﴿ ١١: جند ما هنالك مهزوم من الأحزاب ﴾ دیارە ئەوانە ئەم قسانە دەکەن، کاتی خۆی لە(بەدر) سوپایەکی شپرزەو ڕیسواو تێکشکاو، پێکهاتوون لەچەند دەستەوپارتێك. واتە: ئەمانە لەئەنجامدا هەر ڕۆژێکی ڕەشیان بۆ ئەبێ، ئەوەبوو لە (بەدر)و لەچەندجێگایەکیتردا تێكشکان.

لە قڕکردنی گەلانی پێشوو پەند وەرگرن:

﴿ ١٢: كذبت قبلهم قوم نوح وعاد وفرعون ذو الأوتاد ﴾، پێش قورەیشیش گەلی (نووح)و، عادی گەلی (ساڵح) و، فیرعەونی لەشکردار ﴿ وثمود وقوم لوط وأصحاب الأيكة ﴾ هۆزی (سەموود)وهۆزی(لووت)و خەڵکی ناوباخچە چڕوپڕەکان -واتە: گەلی شوعەیب- پەیامبەرەکانیان بەزماندرۆزن زانیو بڕوایان نەهێنا ﴿ أولئك الأحزاب ﴾ ئا ئەوانەیش پارتەکان، واتە: ئەوانەی کۆبوونەوە بۆ لەناو بردنی پەیامبەرەکانیان ﴿ ١٤: إن كل إلا كذب الرسل فحق عقاب ﴾ گش ئەوانە پەیامبەرەکانیان بەدرۆزن دانا! ئینجا سزای منیان بۆ پێویست بوو ﴿ ١٥: وما ينظر هؤلاء إلا صيحة واحدة ﴾ ئەم بێباوەڕانی مەککەیەش، هەر چاوەنۆڕی نەعرەتەو دەنگێکی گەورە (واتە: نەفخەی زیندوو کردنەوە) دەکەن و، ئیتر بە ڕۆژەکەی خۆیان دەگەن ﴿ ما لها من فواق ﴾ هەرکە هاتیش دووبارە بوونەوە نییە، واتە بە ئەندازەی ماوەی دووجار دۆشینی وشترێکیش، مۆڵەت نادرێن، بەڵکو زوو لەناودەبرێن ﴿ ١٦: وقالوا ربنا عجل لنا قطنا قبل يوم الحساب ﴾ بەگاڵتەیشەوە وتیان: ئەی پەروەردگاری ئێمە! پێش ڕۆژی حیساب و پاداشت و تۆڵە،بەشە سزاکەمان بە پەلە بۆ بێنە! واتە: ئەگەر موحەممەد ﷺ ڕاست دەکا زیندوو بوونەوە هەیە، دەبا هەر ئەمرۆ سزامان بدا، وەك ئەیانگوت: (اللهم إن كان هذا هو الحق فأمطرنا علينا..) ٣٢/٨.

باسێکی داوود عليه السلام:

﴿ ١٧: اصبر على مايقولون ﴾ خۆ ڕاگربە ئەی موحەممەد! لەبەرامبەر ئەوەوە ئەوان دەیڵێن، چوون تۆ خوات لەگەڵە.. دیارە ئەمە دڵخۆشکردن و دڵدانەوەی پەیامبەرە ﷺ بەرامبەر ئەو هەموو ئازارو بێزارەی قورەیشە ﴿ واذكر عبدنا داود ذا الأيد ﴾ دەسا فەرموو (داوود) پێغەمبەر(عليه السلام) وەبیر بێنە، کە لەئایینداری و لە خواپەرستی و دەسەڵاتدا عەبدێکی خاوەن هێزی ئێمە بوو ﴿ إنه أواب ﴾ بێگومان لەهەموو کارێکدا هەمیشە ئەو، گەڕاوەو تەوبەکار بوو بۆ لای خوا، هەردەم گوناحێ، دەغدەغەیە بەدڵیا هاتبا بەپەلە پەشیمان دەبوویەوە و دەگەڕایەوە لای خوا،دیارە هەموو پێغەمبەران پیشەیان هەر ئەوە بووە، وەکو پێغەمبەریش ﷺ دەفەرموێ: ((..إني لأستغفرُ اللهَ في اليوم والليلة مأةَ مرة..)) موسلیم/ بابی (١٢)، ژمارەی فەرمووده: (٢٧٠٢). واتە: بێگومان لەماوەی شەوو ڕۆژێکا من سەدجار (أستغفرالله) و داوای لیبووردن لە خوا دەکەم. ﴿ ١٨: إنا سخرنا الجبال معه يسبحن بالعشي والإشراق ﴾ بەراستی ئێمە کێوەکانیشمان ڕامکردبوو کە لە گەڵی هەموو ئێواران و بەیانیان تەسبیحاتیان دەکرد ﴿ ١٩: والطير محشورة ﴾ هەروا مەل و پەلەوەرەکانیش کۆمەڵ دەبوون و بەفەرمانی خوا لەگەڵ

داووددا تەسبیحاتیان ئەکرد ﴿ كل له أواب ﴾ هەمووشیان (کێوان و پەلـەوەرەکان) ملکەچی فەرمانی ئەو دەبوون و هەردەم بەرەو ئەو دەهاتن، لەوە ئەچێ هەندێ کەس لەم هەواڵ و باسەدا سەراسیمە مابێ! ، بەڵام ئەوانەی کەخۆیان یەکلا کردۆتەوە بۆ خوا چاك‌دەزانن و، تێ ئەگەن کە بوونەوەر هەموو بەرفەرمانی خوایەو، هەموویشی مانای بوونی خواو تاك وتەنیایی ئەو دەگەیەنێ ﴿ ٢٠: وشددنا ملكه ﴾ و دەسـەڵات و پاشـایەتیەکەیمان بۆ تونـدو تۆڵکرد، بە زۆری سوپاو سەرکەوتن وسام و هەیبەت ﴿ وآتيناه الحكمة وفصل الخطـاب ﴾ پەیامبەرێتـی و فەهـم و، وردەکاری و، کارزانی و، خیتابی کێشـە برەوەمان پێدا، تا کێشـەی خەڵکی پێ ببڕێتەوەو پێی‌چارەی بکات.

دوو دادچی دەچنە لای داوود ﷺ:

﴿ ٢١: وهـل أتـاك نبأ الخصم إذ تسـوروا المحـراب ﴾ ئایا تۆ ئـەی موحەممـەد! هـەواڵی داواچییەکانت پێ‌گەیشـتووە، کاتێ کـە بەدیـواری عیبادەتخانەکـەی (داوود)دا بێ‌ئیـزن و مۆڵەت سەرکەوتن، بۆ برانەوەی کێشەیەك هەیان بوو؟ ﴿ ٢٢: إذ دخلوا علـى داود ففـزع منهم ﴾ کاتـێ کە بێ مۆڵـەت وەرگرتن چوونە ژوورەوە لای (داوود)، لەبینینیان شـڵەژاو ترسـا ﴿ قالوا لا تخف خصمان بغى بعضنا على بعض ﴾ وتیان: مەترسە! ئێمە دوو داواچین دژ بەیەکترو، داوامان لە سـەر یەکتر هەیە، هەندێکمان سـتەمی لەو هەندەکەی‌تر کردووە ﴿ فاحكم بيننا بالحق ولا تشـطط ﴾ جا هاتووین لە نێوانماندا بەدادگەرانە داوەری بکەو ستەم لەهیچ لامان مەکە ﴿ واهدنا إلـى سـواء الصراط ﴾ و بۆ راستەرێ رێنموونیمان بکە، واتە: بەرێکی دادگەریمان بکە ﴿ ٢٣: إن هذا أخي له تسـع وتسـعون نعجة ﴾ کێشەکەیشـمان ئەمەیە: کـە ئەم برامە (٩٩) سەر مەڕی هەیە ﴿ ولـي نعجة واحدة ﴾ و منیش تەنها یەك مەڕم هەیـە ﴿ فقال أكفلنيهـا ﴾ کەچی هێمان ئەڵێ: دەبـێ ئەو تەنها مەڕەشم پێبدەی! ﴿ وعزني في الخطاب ﴾ وە لەقسەشدا بەسەرما زاڵـەو دەرەقەتـی نایەم، جا لـێرەدا لەبەرگەورەیی سـتەمەکە، (داوود)پێغەمبەر پەلەی‌کردو لەکێشەی (مدعى عليه)ی نەپرسی، بزانـێ چییە، ئەوجا بڕیار بدات ﴿ ٢٤: قال لقد ظلمك بسـؤال نعجتك إلـى نعاجه ﴾ بۆیە بەخێرایی بەخاوەن سـکالاکەی وت: بە راسـتی بەداوا کردنـی مەڕەکەت، بۆ پـاڵ مەڕەکانی خۆی، سـتەمی لێ‌کردوویت ﴿ وإن كثيرا من الخلطـاء ليبغي بعضهم على بعض ﴾ هەروایشـبووە بەراسـتی زۆرێ لە شـەریکە ماڵەکان فێڵ وسـتەم لەیەکـتر ئەکەن ﴿ إلا الذين آمنوا وعملـوا الصالحات ﴾ ئەوانە نەبێـت کە باوەڕیان هێناوەو کـردەوە چاکەکانیان کردووە ﴿ وقليـل ماهم ﴾ دیارە ئەوانەیش زۆرکەمـن. لەوە ئەچێ –خوا خۆیشی‌چاکتر ئەزانێ– ئەو دوو داوا چییە فریشتە بوون، چونکە هەر پاشی باسکردنی کێشەکەیان، لەپێش چاو (داوود)دا ون‌بوون و نەمان، فریشـتە بوون، خوا ناردنی بۆ تاقیکردنەوەی شـێوەی

> اَصْبِرْ عَلَىٰ مَا يَقُولُونَ وَاذْكُرْ عَبْدَنَا دَاوُودَ ذَا الْأَيْدِ ۖ إِنَّهُ أَوَّابٌ (١٧)
> إِنَّا سَخَّرْنَا الْجِبَالَ مَعَهُ يُسَبِّحْنَ بِالْعَشِيِّ وَالْإِشْرَاقِ (١٨) وَالطَّيْرَ
> مَحْشُورَةً ۖ كُلٌّ لَهُ أَوَّابٌ (١٩) وَشَدَدْنَا مُلْكَهُ وَآتَيْنَاهُ الْحِكْمَةَ
> وَفَصْلَ الْخِطَابِ (٢٠) ۞ وَهَلْ أَتَاكَ نَبَأُ الْخَصْمِ إِذْ تَسَوَّرُوا
> الْمِحْرَابَ (٢١) إِذْ دَخَلُوا عَلَىٰ دَاوُودَ فَفَزِعَ مِنْهُمْ ۖ قَالُوا لَا تَخَفْ ۖ
> خَصْمَانِ بَغَىٰ بَعْضُنَا عَلَىٰ بَعْضٍ فَاحْكُمْ بَيْنَنَا بِالْحَقِّ وَلَا تُشْطِطْ
> وَاهْدِنَا إِلَىٰ سَوَاءِ الصِّرَاطِ (٢٢) إِنَّ هَٰذَا أَخِي لَهُ تِسْعٌ وَتِسْعُونَ نَعْجَةً
> وَلِيَ نَعْجَةٌ وَاحِدَةٌ فَقَالَ أَكْفِلْنِيهَا وَعَزَّنِي فِي الْخِطَابِ (٢٣) قَالَ
> لَقَدْ ظَلَمَكَ بِسُؤَالِ نَعْجَتِكَ إِلَىٰ نِعَاجِهِ ۖ وَإِنَّ كَثِيرًا مِنَ الْخُلَطَاءِ لَيَبْغِي
> بَعْضُهُمْ عَلَىٰ بَعْضٍ إِلَّا الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ وَقَلِيلٌ
> مَا هُمْ ۗ وَظَنَّ دَاوُودُ أَنَّمَا فَتَنَّاهُ فَاسْتَغْفَرَ رَبَّهُ وَخَرَّ رَاكِعًا وَأَنَابَ
> ۩ (٢٤) فَغَفَرْنَا لَهُ ذَٰلِكَ ۖ وَإِنَّ لَهُ عِنْدَنَا لَزُلْفَىٰ وَحُسْنَ مَآبٍ
> (٢٥) يَا دَاوُودُ إِنَّا جَعَلْنَاكَ خَلِيفَةً فِي الْأَرْضِ فَاحْكُمْ بَيْنَ النَّاسِ
> بِالْحَقِّ وَلَا تَتَّبِعِ الْهَوَىٰ فَيُضِلَّكَ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ ۚ إِنَّ الَّذِينَ يَضِلُّونَ
> عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ لَهُمْ عَذَابٌ شَدِيدٌ بِمَا نَسُوا يَوْمَ الْحِسَابِ (٢٦)

حوکـم و دادگایی (داوود). ﴿ وظـن داود أنما فتناه ﴾ ئیتر داوود زانی کەئێمە بەو کێشـەیە تاقیمان کردۆتەوە ﴿ فاستغفر ربه وخر راكعا وأناب ﴾ ئنجا –سـەبارەت بـەو هەڵەیەی کردی– بەپەلە داوای لێبووردنی لە پەروەردگاری خۆی کردو بەسـوژدەدا کەوت وگەڕایەوە بۆلای‌خوا بە تەوبە، پێشەوا شافعی دەڵێت: (سوژدەی سوورەتی ﷺ، سـوژدەی شوکرانە بژێری خوایە، (ئیبن عەبباس) دەڵێت: (ليست من عزائم السجود، وقد رأيت رسول الله ﷺ يسجد فيها) مسـند أحمد، فتح الباري؛ ٤٠٥/٨، سـنن أبي داود، عارضة الأحـوذي، النسـائي). ﴿ ٢٥: فغفرنا له ذلـك ﴾ ئینجا ئێمەیش زوو بۆمان پۆشـی. بەداخـەوە لەم جێیەدا هەندێ تەفسـیر برێ شت دەنووسن، کەس رووی نییە بۆ پیاوێکی بەشەرەفی دونیایشی بنووسـێ، ئیتر نازانم چۆن دەتوانن بۆ پەیامبەرێکی وەك داوودی بنووسـن! ئەگەرچـی زۆرێکیـان بەتونـدی رەتی‌ئەدەنەوە، وەك (رازی، بەیزاوی، ئالووسـی، ئیبن کەسیر، قاسمی، حیجازی،

مەراغی، شـەنقیتی، سـەید قوتب و..هتد) لەولاشەوە خوا خۆی ئەفەرمـوێ: ﴿ وإن لـه عندنا لزلفی وحسـن مـآب ﴾ بێگومان ئەولای ئێمە نزیکییەك و خۆش جێگەیەکی بۆ هەیە لە بەهەشتدا، وەکـو لە جێگایەکی تردا دەفەرموێ: (وإن للمتقین لحسـن مـأب جنـات عدن مفتحة لهم الأبـواب) ٣٨/٤٩-٥٠. ئەمە لەلایەکەوە، لەلایەکیتریشەوە تاقیب و بەدواداهێنانی جۆری تاقییکردنەوەکە، باری راستی رووداوەکە روون ئەکاتەوە.

راسپاردەیەک بۆ دادوەرو حوکمڕانەکان:

﴿ ٢٦: یـا داود إنـا جعلنـاک خلیفة فی الأرض ﴾ ئـەی داوود! بەڕاسـتی ئێمە تۆمان کردە جێنشین لەسەر زەویدا بۆ بەڕێوەبردنی کاروبـاری مـەردم ﴿ فاحکـم بین النـاس بالحق ﴾ دەسـا تۆیش بەشـێوەیەکی پەسـەندو بەهەق ودادگەرانە لەنێوان خەڵکدا بڕیار بدەو حوکـم بکە، واتـە: وەك بفەرموێ: پەلەمەکـەو لەهەردوو لایەنی کێشـەکە پرسیار بکە، وەك ئەو کێشەیە مەکە، کە پەلەت تێدا کرد، چونکە پێش ئەوە کەلە (مدعی علیه) پرسـیار بکەیت، بڕیـای خۆتت دا! ﴿ ولا تتبع الهوی ﴾ وشـوێن هـەواو ئارەزوو مەکەوە لە حوکمکردندا ﴿ فیضلک عن سبیل الله ﴾ تا بەو هۆیەوە لەڕێگای خوا گومڕات بکات ﴿ إن الذین یضلون عن سـبیل الله ﴾ بێگومـان ئەو کەسـانەی کە لە ڕێی خـوا لادەدەن و گومڕا ئەبن ﴿ لهم عذاب شـدید ﴾ سزاو جەزرەبەی توندو سەختیان بۆ هەیە ﴿ بما نسـوا یوم الحسـاب ﴾ بەهۆی ئەوەی کەڕۆژی حیسـاب وپاداشت وتۆڵەیان لەبیرکردووە.

بەدیهێنانی ئەم دنیایە بۆ..؟

﴿ ٢٧: وما خلقنا السماء والأرض وما بینهما باطلا ﴾ ئاسمان وزەوی و، ئەوەش لەنێوانیاندایە، بە باتڵ و وبێهوودە دروستمان نەکردووە ﴿ ذلک ظن الذین کفروا ﴾ ئەوە کە بەبێهوودە دروستمانکردبن، گومـان و بۆچوونی بێ بڕواو خوانەناسـانە ﴿ فویل للذین کفروا من النار ﴾ سـزاو تیاچوون بۆ بێبڕوایـان لەناوئاگری دۆزەخدا. ئینجـا خوا بـاسدەکا کە: حیکمـەت و عەدل لەوەدایـە، نابێ موسـڵمان و کافـر وەکو یەك بـن، بۆیە دەفەرمـوێ: ﴿ ٢٨: أم نجعل الذین آمنوا وعملوا الصالحات کالمفسدین فی الأرض ﴾ ئایا دەکرێـت ئەوانەی کە باوەڕیان هێنـاوەو کارەچاکەکانیان کردووە، وەکـو بـەدکاران و ئاژاوەگـێڕان لە زەویدا دابنێـین و، وەك یەك حسـێبیان بۆ بکەین؟ ﴿ أم نجعل المتقین کالفجار ﴾ یا خۆ دەبێ خەڵکانیپارێـزکار، لە گونـاح و تاوان، وەکـو خەڵکانیخراپکار دابنێین؟. ئینجا خوا ئامانج لە ناردنەخوارەوەی ئایەتەکانی قورئان بـاس دەکاو دەفەرمـوێ: ﴿ ٢٩: کتاب أنزلنـاه إلیک مبارک ﴾ ئەمــە کتێبێکە پـیرۆز، دامان بەزاند بۆ تۆ ئـەی موحەممەد! ﷺ ﴿ لیدبروا آیاتـه ﴾ تا ئەوانە لەئایەتەکانـی رابمێنن ﴿ ولیتذکر أولوا الألباب ﴾ وفامیدەو ژیرەکانیش ئامۆژگاری لێوەرگرن. (شێخ حەسـەنی بەسـری) دەڵێت: سـوێندم بەخوا لەبەرکردنی گشت پیتەکانی هەموو قورئان و، پشـتگوێ خسـتنی مەبەستەکانیشـی تەدە بوور وتێفکران نییە، هەندێ کەس ئەڵێ: ئەمە سوێندی بێت تەواوی قورئانم لەبەرەو تەنها پیتێکم لێنەپەڕاندووە، بەڵام ئەگەر ماناو داواکارییەکانی پشـتگوێ خسـتبێ، سوێند بەخوا ئەوکەسە هەموو قورئانی پەڕاندووە وپشتگوێی خستووە!.

کورتە باسێکی سولەیمان ﷷ:

لەم چەند ئایەتانەشدا داسـتانەکەی (سولەیمان) دەست پێدەکاو ئەفەرمـوێ: ﴿ ٣٠: ووهبنا لداود سـلیمان ﴾ وەسولەیمانیشـمان بەخشـی بـە داوود وکردمانە پەیامبەر ﴿ نعم العبـد إنه أواب ﴾ سـولەیمان بەندە باشـە بوو، چونکە هـەردەم ڕووی لەئێمە بوو ﴿ ٣١: إذ عـرض علیه بالعشـی الصافنات الجیاد ﴾ بەیاد بکە کە دوا نیوەڕۆیـەك ئەسـپ ومایینە چابوك و تیژڕەوەکانی -لەسـەر نووکی (پێ) وەستابوون و ئامادەکرابوون بۆ جیهاد، نیشانی دران ﴿ ٣٢: فقـال إنی أحببت حب الخیر عن ذکـر ربی ﴾ ئنجا وتی: بەڕاسـتی من ئەم ئەسـپانەم خۆش دەوێ، چونکە کەرەسـەن بۆ جیهاد، خۆشەویستنەکەشم لە یادکردنی خواوەندەوە پەیدا بووە، سـولەیمان چاوی بڕیبوویە ئەو ئەسـپە ڕەسـەن وچابوك و تیژانە کە بە بەردەمیا دەهاتـنو دەچون، ئینجا غاردران ﴿ حتی توارت بالحجـاب ﴾ تا لەبەرچاویـا دیارنەمان. جا ئەوهەموو ئەسـپ و چارەوێیە بۆسـەرکردەیەکی بەغیرەت وموجاهید، گومان نییە کە شتێکی ناوازەیەو دیاردەیەکی بەرزی سەربازییە، بۆیە سولەیمانیش زۆرخۆشحاڵ بوو پێیان وهەرسەیری ئەکردن، پێیخۆشبوو چاوی لێیان کلا نەبێ، بەڵام کاتێ دوور کەوتنەوەو پەنهانبوون. ﴿ ٣٣: ردوها علی ﴾ ئەوسـا وتـی: دووبارە بیانگێڕنـەوە بۆم ﴿ فطفق مسـحا بالسـوق والأعناق ﴾ ئەسـپەکانیان بۆگێڕایەوە، ئەویش لەبـەر ڕێز لێنانیـان وەك (علی کـوری تەڵحەو ئیبن عەبباس) دەڵێنو (تەبەری) ش پەسەندی کردووە: سولەیمان دەستی هێنا بە لاق وبە گەردونیاندا.

تاقیکردنەوەکەی سولەیمان (عليه السلام):

﴿ ٣٤: ولقد فتنا سليمان ﴾ بەڕاستی سولەیمانیشمان تاقیکردەوە، بە نەهێشتنی دەسەڵاتەکەی ﴿ وألقينا على كرسيه جسدا ﴾ لاشەیەکمان هاویشتە سەرکورسیەکەی ﴿ ثم أناب ﴾ پاشان پەشیمان بوویەوەو، گەڕایەوە لای ئێمە، ئێمەش دەسەڵاتەکەمان بۆ گێڕایەوە. سەبارەت بە دیاریکردنی جۆری تاقیکردنەوەکە گەلێ قسەو قسەلۆك هەیە، بەڵام هەر ئەمەیان بەچاك دەزانم (ئیبن کەسیر) هەڵیبژاردووەو دەڵێ: خوا جۆری ئەو جەستەیەی هاوێژرایە سەر کورسیکەی سولەیمان دیاری نەکردووە، لەبەرئەوە ئێمەش لێی بێدەنگ دەبین وباوەڕمان هەیە کە خوای کارجوان بە(جەسەد)ێك، سولەیمانی تاقیکردۆتەوە، دەشڵێ: هەر شتێك لە بارەی دیاریکردنییەوە گوترابێ لە(ئیسرائیلیات)ەو پشتی پێنابەسرێت. خاوەنی (فی ظلال القرآن) سەبارەت بە (الصافنات الجیاد)، وە هەروەها لەمەڕ ئەو جەسەدەی خرایە سەرکورسییەکەی سولەیمان دەڵێت: دوو ئاماژە هەیە: بەڵام ئەوەی راستی بێ، من هیچیانم بەدڵ نییە، چونکە دوور نییە دەست هەڵبەستی جوولەکە بێ، جگە لەوەیش هیچ سەنەدێکی ئەوتۆ نییە پشتیان بگرێ.. وە نایشتوانم قەناعەتیان پێبکەم ودڵنیابم لێیان، لەولایشەوە تەنها یەك فەرموودە هەیە بۆ ئەو مەبەستە، لەڕاستیدا ئەویش دڵنیا نەبووم کە پەیوەندی بەو ڕووداوەوە هەبێت: (أخرج البخاری فی صحیحه: قال سلیمان لأطوفن اللیلة علی سبعین امرأة کل واحدة تأتی بفارس یجاهد فی سبیل الله، ولم یقل إن شاء الله، فطاف علیهن فلم یحمل إلا امرأة واحدة، جاءت بشق رجل، والذی نفسی بیده لو قال إن شاء الله لجاهدوا فی سبیل الله فرسانا أجمعون). جا ئەوەی ئایەتەکان ئاماژەی بۆئەکەن ئایا دەگونجێ هەرئەو لەتە مناڵە بێت، دیارە ئەویش هەرئەگەرێکە. مەسەلەی ئەسپەکانیش ریوایەتێك دەڵێت: سولەیمان ئەسپێکی زۆری راگرتبوو بەمەبەستی جیهاد، جا سەرلەئێوارەیەکیان سەری لێدان و، بەو هۆیەوە سەرگەرم بووو نوێژێکی خۆی هەبوو کەلەپێش خۆرئاواوە ئەیکرد لەکیسی چوو.. ئەویش لەباتیئەوە ئەسپەکانیهەموو سەربڕین، بەڵام ئەوەی راستی بێت هیچیان ناچنە نێودڵەوە، کەوابوو تەنها ئەوەندە ئەتوانین بڵێین: خوای گەورە ئەو دوو پەیامبەرەی وەك پەیامبەرانی تر تاقیکردەوە، بەڵام حەقیقەتی چۆنییەتییەکەی نازانین. (موحەممەد بن جەمیل زینۆ) ئەڵێت: من پێم وایە کەسولەیمان جیهادی زۆر لا مەبەست بووە، هەربۆیە ئەسپێکی زۆری راگرتبوو، گەلێ کاتیش خۆی پێوەیان سەرگەرم ئەکردو وەك مانۆری سەربازی لەگۆڕەپاندا ئەیهێنان وئەیبردن..، هەر تۆزو عەرەقێکی بەسەرو مل وگەردونیانەوە دیتبا لای ئەبردو ئەیتەکان، هەروەك چۆن وڵاخ قاشاو ئەدرێ، موحەممەدجەمیل دەڵێ: من ئەمەم بەلاوە پەسەندە نەك ئەوە کەگوایا هەموویانیسەر بڕیبن وگۆشتەکەیانی بەسەرهەژاراندا دابەشکردبێ. ئەوەی راستی بێت

وَمَا خَلَقْنَا السَّمَاءَ وَالْأَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَا بَاطِلًا ذَٰلِكَ ظَنُّ الَّذِينَ كَفَرُوا
فَوَيْلٌ لِّلَّذِينَ كَفَرُوا مِنَ النَّارِ (٢٧) أَمْ نَجْعَلُ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا
الصَّالِحَاتِ كَالْمُفْسِدِينَ فِي الْأَرْضِ أَمْ نَجْعَلُ الْمُتَّقِينَ كَالْفُجَّارِ
(٢٨) كِتَابٌ أَنزَلْنَاهُ إِلَيْكَ مُبَارَكٌ لِّيَدَّبَّرُوا آيَاتِهِ وَلِيَتَذَكَّرَ أُولُو
الْأَلْبَابِ (٢٩) وَوَهَبْنَا لِدَاوُودَ سُلَيْمَانَ نِعْمَ الْعَبْدُ إِنَّهُ أَوَّابٌ
(٣٠) إِذْ عُرِضَ عَلَيْهِ بِالْعَشِيِّ الصَّافِنَاتُ الْجِيَادُ (٣١) فَقَالَ إِنِّي
أَحْبَبْتُ حُبَّ الْخَيْرِ عَن ذِكْرِ رَبِّي حَتَّىٰ تَوَارَتْ بِالْحِجَابِ (٣٢)
رُدُّوهَا عَلَيَّ فَطَفِقَ مَسْحًا بِالسُّوقِ وَالْأَعْنَاقِ (٣٣) وَلَقَدْ فَتَنَّا
سُلَيْمَانَ وَأَلْقَيْنَا عَلَىٰ كُرْسِيِّهِ جَسَدًا ثُمَّ أَنَابَ (٣٤) قَالَ رَبِّ اغْفِرْ
لِي وَهَبْ لِي مُلْكًا لَّا يَنبَغِي لِأَحَدٍ مِّن بَعْدِي إِنَّكَ أَنتَ الْوَهَّابُ (٣٥)
فَسَخَّرْنَا لَهُ الرِّيحَ تَجْرِي بِأَمْرِهِ رُخَاءً حَيْثُ أَصَابَ (٣٦) وَالشَّيَاطِينَ
كُلَّ بَنَّاءٍ وَغَوَّاصٍ (٣٧) وَآخَرِينَ مُقَرَّنِينَ فِي الْأَصْفَادِ (٣٨) هَٰذَا
عَطَاؤُنَا فَامْنُنْ أَوْ أَمْسِكْ بِغَيْرِ حِسَابٍ (٣٩) وَإِنَّ لَهُ عِندَنَا لَزُلْفَىٰ وَحُسْنَ
مَآبٍ (٤٠) وَاذْكُرْ عَبْدَنَا أَيُّوبَ إِذْ نَادَىٰ رَبَّهُ أَنِّي مَسَّنِيَ الشَّيْطَانُ
بِنُصْبٍ وَعَذَابٍ (٤١) ارْكُضْ بِرِجْلِكَ هَٰذَا مُغْتَسَلٌ بَارِدٌ وَشَرَابٌ (٤٢)

(بەندە)ش هەرئەمەم بەدڵە، هەربۆیە لەسەرئەم رایە تەفسیری ئایەتەکانم کرد. چوون (عەلی کوری ئەبی تلحە، ئیبن عەبباس)یش هەربەم شێوەیە دەڵێن، ئیمامی (ئیبن کەسیر) دەڵێ: (وهذا القول أختاره ابن جریر) ئیبن جەریری تەبەریش هەر ئەم قسەیەی پەسەند کردووە. ﴿ ٣٥: قال رب اغفر لی وهب لی ملکا لا ینبغی لأحد من بعدی ﴾ سولەیمان زۆر زوو پەشیمان بوویەوەو وتی: پەروەردگاری من! بمبەخشەو حوکم ودەسەڵاتێکی وایشم پێببەخشە کە لەدوای من گیری هیچ کەسێك نەکەوێت، تا ببێتە مۆعجیزەو نیشانەی پەیامبەرێتیم، وەك ئەوە کە هەر پەیامبەرەی، مۆعجیزەی خۆی هەبووە ﴿ إنک أنت الوهاب ﴾ بێگومان هەر ئەتۆی بەخشندە ﴿ ٣٦: فسخرنا له الریح ﴾ ئینجا ئێمەیش نزاکەیمان لێ وەرگرت و، (با)مان بۆ کەوی و رامکرد ﴿ تجری بأمره رخاء حیث أصاب ﴾ بەنەرمی و لەسەر خۆ بۆ هەر جێگایەك ویستبای بەفەرمانی ئەو دەکەوتە رێ و دەڕۆیی ﴿ ٣٧: والشیاطین کل بناء وغواص ﴾

و هەموو وەستابەنایەك و ژێردەریایەك لە شەیاتینمان بۆ کەوی و رامکرد، تا هەندێکیان لەوشکانیدا بیناسازی بۆ بکەن و، هەندێکیشیان سەرقاڵی بنی دەریاکان بن ﴿ ٣٨: وآخرين مقرنين في الأصفاد ﴾ و هێندێکیتریشیان پێکەوە کۆت و زنجیرکرا بوون، چونکە زیانبەخش بوون و گوێڕایەڵ نەبوون! بەڵێ رام و کەوی کردنی جنۆکە بۆ ئیش وکاروو، تەوق و زنجیر کردنی هەندێکیشیان، بۆخوای گەورە کارێکی زۆر سادەو ئاساییە، بۆیە بڕوامان وایە کە خوا ئەو ئیشەی بۆ (سولەیمان) کردووە لەوەڵامی (رب هب لی ملکا لا ینبغی لأحد من بعدی..)دا. ﴿ ٣٩: هذا عطاؤنا فامنن أو امسك بغير حساب ﴾ وەحیمان بۆی کرد: ئەمە بەخششی بێ ژمارەی ئێمەیە، دەساتۆش(ئەی سولەیمان!) ببەخشە، یا ڕای بگرە، هیچ جۆرە لێکۆڵینەوەیەکت لەسەر نییە ﴿ ٤٠: وإن له عندنا لزلفى وحسن مآب ﴾ بەڕاستی لای ئێمە نزیکییەك و خۆش جێگایەکی بۆ هەیە. سەرنجێك: (قورتوبی) گەلێ شتی سەیرو سەمەرەی لەبارەی ئەم (فیتنە)ی (سولەیمان)ەوە لە (سەعلەبی)یەوە هێناوە، هەرچەند خۆی هەندێکی رەت ئەکاتەوە، بەڵام زۆرێکیشی بێ (تەعلیق) جێ دێڵێ! (شێخ عرفان العشا) لێکۆڵەرەوەو دەرهێنەری فەرموودەکانی تەفسیری قورتوبی دەڵێ: (والثعلبي هذا كذاب متروك يروي الموضوعات والإسرائيليات. وكذا كتابه المسمى با(العرائس). وە هەروەها لەبەرگی (٨ل٤چ١٩٩٥) دەڵێ: (وأما الحكيم الترمذي –رحمه الله– فقد ساق في كتابه (نوادر الأصول) أحاديث موضوعة ولا أصل لها كثيرا ما اعتمد على روايته المصنف اى القرطبي رحمه الله فتنبه لذلك.

سەربوردەکەی ئەییووب عليه السلام:

﴿ ٤١: واذكر عبدنا أيوب ﴾ باسی بەندەکەمان (ئەییووب)ی کوڕی (ئیسحاق) سەلامی خوایان لەسەر بێت بکە ﴿ إذ نادى ربه أني مسني الشيطان بنصب وعذاب ﴾ کاتێ کە هاواری بۆ پەروەردگاری خۆی بردو وتی: بێگومان شەیتان منی دووچاری نارەحەتی و لەش بەباری کردوم. قورئان جۆری بەڵاو نارەحەتییەکەی دیاری نەکردووە.. وە لەو بارەوە گەلێ شتیش وتراوە! بەڵام مەگەر تەنها خوای کارزان بارە راستەکەی بزانێت ﴿ ٤٢: اركض برجلك ﴾ پێمان وت: دەپێی خۆت بکوتە بەزەویدا ﴿ هذا مغتسل باردو شراب ﴾ ئەمە ئاوێکی خۆشگەواری فێنك وبەکەڵکە، بۆ خۆشۆرین و خواردنەوە، واتە: لێی بخۆرەوەو خۆیشت تێیدا بشۆ،پاشان ئەویش خۆی تیا شۆری و، لێی‌خواردەوە، ئەوجا خوای دلۆڤان شیفای داو نارەحەتییەکەی لەسەر هەڵگرت ﴿ ٤٣: ووهبنا له أهله ومثلهم معهم رحمة منا ﴾ ئینجا ئێمەش (ژن و منداڵەکانی) خۆی و، ئەوەندەی تریشمان پێ بەخشی، ئەمەیش هەر لە بەر بەزەییەك بوو لە ئێمەوە بۆ ئەو، واتە: زیاتر لەجارانمان پێ بەخشیەوە ﴿ وذكرى لأولي الألباب ﴾ وە لەبەر ئامۆژگارییەك بوو، بۆ خاوەنانی ژیری، بۆ ئەوەی کە ئەنجامی خۆراگرتن و دەروو لێ‌کردنەوە بزانن ﴿ ٤٤: وخذ بيدك صغثا فاضرب به ولا تحنث ﴾ وە وەحیمان بۆکرد: قۆڵێ توولێ وردو زراو، یان هەر شتێکی تەرو ناسك وەك رێحان، بگرە دەستت وله هاوسەرەکەت بدە وسوێندەکەت مەشکێنە. خوا لەقورئاندا روونی نەکردووەتەوە کە ئاخۆ بۆچی، وە لەسەرچی سوێندی لێ‌خوارد. بەڵام هەندێ ریوایەت ئەڵێ: (ئەییووب) نەخۆش کەوت و زۆریش بێ تاقەت بوو، ئەوسا ژنەکەی بۆ کارێکی خێزانی خۆیان ناردو درەنگ هاتەوە، ئەویش لەبێزاری گیانی خۆیدا سوێندی لێ‌خوارد کە: هەرکات چاك بوویەوە دەبێ سەد داری لێ‌بدات.. ئەوجا خوای گەورەیش ئەو مۆڵەتەی بۆ داو فەرمووی: چەپکێ ناسکی صد لاقی بگرە بەدەستەوە.. (ئیبن کەسیر)یش هەر شتێکی‌ئاوا هەڵئەبژێرێ، بەڵام وریابە! گەلێ لەتەفسیرەکان لە (سەعلەبی)یەوە سەیرو سەمەرەی زۆر دێنن کە بۆ پێغەمبەران دەست نادەن! باس بکرێن ﴿ إنا وجدناه صابرا نعم العبد ﴾ بەڕاستی ئێمە ئەومان بەپیاوێکی خۆڕاگرو بەحەوسەڵە دەست کەوت، ئای چ بەندەیەکی چاك بوو ئەییووب ﴿ إنه أواب ﴾ بەڕاستیش هەمیشە تەوبەکارو روو لەخوا بوو.

ئەم پێغەمبەرانەشتان لەبیر بێ:

﴿ ٤٥: واذكر عبادنا إبراهيم وإسحاق ويعقوب ﴾ بەندەکانمان: (ئیبراهیم و ئیسحاق و یەعقووب) بەیاد بکە ﴿ أولي الأيدي والأبصار ﴾ خاوەنانی هێزلە ئایین ودونیا، وەخاوەنانی بینایی لەزانست و ئایندا، واتە: کۆمەڵە پیاوێکی خۆراگرو بەتواناو جوامێرو ئەهلی دڵ و حەقیقەت بوون ﴿ ٤٦: إنا أخلصناهم بخالصة ذكرى الدار ﴾ بەڕاستی ئێمە ئەوانمان تایبەتمەندکرد بە سیفەتێك(یادکردنی ماڵی ئاخیرەت) وایان لێ‌هات هەموو کات لەیادی رۆژی قیامەتدا بوون ﴿ ٤٧: وإنهم عندنا لمن المصطفين الأخيار ﴾ وبەڕاستی‌ئەوانلامان لە هەڵبژێردراوانی چاکان بوون، ببوونە دۆستی تایبەتی‌بۆمان ﴿ ٤٨: واذكر إسماعيل واليسع وذا الكفل ﴾ و(ئیسماعیل) و (ئەلیەسع) و (ذوالکفل)یش بەیاد بکە ﴿ وكل من الاخيار ﴾ هەر هەموویان لە پیاو چاکانن، دەسا ئێوەیش چاویان لێ بکەن و بەئارام بن.

جێگەی لە خواترسان خۆشە:

﴿ ٤٩ : هذا ذكر ﴾ ئا ئەمە گێڕامانەوە بۆت لەهەواڵی ئەو پێغەمبەرانە، شەرەف و ناو بانگێکی جوانە، ئەوانی پێ یاد کرێنەوە بە ئەبەدی، وەك بیرەوەرییەکـی گەورەو پیرۆز ﴿ وإن للمتقين لحسـن مآب ﴾ وە بەراستی پارێزکاران لەو دونیا جێگای جوان و چاکیان بۆ هەیە ﴿ ٥٠ : جنات عدن مفتحة لهم الأبواب ﴾ چەند بەهەشتێکی دەرگا واڵاو لەسـەر پشـتە بۆیان، ئامادەو چاوەڕوانـی هاتنیانە ﴿ ٥١ : متكئين فيها يدعون فيها بفاكهة كثيرة وشراب ﴾ ئەمە حاڵیانە کە لەو بەهەشتەدا لەسەر تەخت پاڵیان داوەتەوە، وە هەر جۆرە میوەو خواردنەوەیەك ئارەزوو بکەن لەبەردەستیاندایەو داوا دەکەن، واتە: هەرکاتشـتێکیان نیاز کرد، خێرا بێ زەحمەتکێشـان بۆیان ئامادە ئەبـێ ﴿ ٥٢ : وعندهم قاصرات الطرف أتراب ﴾ وچەند کیژێکی هاوتەمەنیان لەلایە، کە هەر تەماشای مێردەکانی خۆیان دەکەن، وە لەخەڵکانـی نامۆو نەیارو چاو داخەرن ﴿ ٥٣ : هذا ما توعدون ليوم الحسـاب ﴾ پێیان دەگوترێ: ئا ئەمە ئەو نازو نیعمەتانەیە، بۆ ڕۆژی پاداشت و تۆڵە بەڵێنتان پێ دەدرێ ﴿ ٥٤ : إن هذا لرزقنا مـا له من نفاد ﴾ بەڕاسـتی ئەمـە رزق و ڕۆزی ئێمەیە کەهەرگیز بڕانی بۆ نییە، وەك ئەفەرمـووێ: (عطاء غير مجذوذ) ١٠٨/١١. یـان دەفەرموێ: (لهم أجر غير ممنـون) ٢٥/٨٤. یان ئەفەرموێ: (أكلهـا دائم وظلها تلك عقبى الذين اتقـوا وعقبى الكافرين النار) ٣٥/١٣.بۆ جەخت لە سەر هەمان مەبەست.

جێگەی لادەرانیش زۆر ناخۆشە:

﴿ ٥٥ : هذا وإن للطاغين لشـر مآب ﴾ ئەمە پاداشـی تەقواکاران بوو، بۆ یاخییان و، لەسنوور دەرچووانیش هەیە خراپترین جێگا ﴿ ٥٦ : جهنم يصلونها فبئس المهاد ﴾ ئەویش دۆزەخە، دەچنە نێوی و ئەسوتێنرێن، خۆ دۆزەخیش لانکێکی زۆر ناڵەبارو خراپە﴿ ٥٧ : هذا فليذوقوه حميم وغسـاق ﴾ ئەمە ئاوێکی کوڵبەکوڵ و،کێمێکە لە جەسـتەی دۆزەخییەکان دەچۆڕێ، جا بیچێژن ﴿ ٥٨ : وآخر من شـكله أزواج ﴾ وەبۆیان هەیە سزاو جەزرەبەی تر، جگە لەو دوو جۆرە لە چەشـنی ئەم سزایە جۆرەها سزا، وەك زەمهەریرو، سەموم. ﴿ ٥٩ : هذا فوج مقتحم معكم لا مرحبا بهم ﴾ فریشتەکانی سزا ئەڵێن: بە سـەرۆکەکان ئەمەش کۆمەڵێکن لەگەڵ ئێوە بەزۆر دەخرێنە دۆزەخ، سەرۆکەکانیش دەڵێن: ئای بە خێر نەیەن ﴿ إنهم صالوا النار ﴾ بەڕاستی ئەوانیش هەر دەبێ لەناو ئاگردابن ﴿ ٦٠ : قالوا بل أنتم لا مرحبا بكم ﴾ شوێنکەوتووەکانیش بە سەرکردەکانیان ئەڵێن: بەڵکو ئێوە لە خۆشیدا نەبن، یاخوا خۆتان بەخێر نەیەن! ﴿ أنتم قدمتموه لنا ﴾ ئێوەن ئەم شـوێنە خراپەتان بۆ ئێمە وەپێش هێنـا ﴿ فبئس القرار ﴾ جا چ جێیەکی ناڵەبارە ﴿ ٦١ : قالوا ربنا مـن قدم لنا هذا ﴾ شـوێنکەوتووەکان ئەڵێن: پەروەردگاری ئێمە! هەرکەسـێ ئەم سـزایەی بۆ ئێمە وەپێش هێنا ﴿ فزده عذابا ضعفا

وَوَهَبْنَا لَهُۥٓ أَهْلَهُۥ وَمِثْلَهُم مَّعَهُمْ رَحْمَةً مِّنَّا وَذِكْرَىٰ لِأُو۟لِى ٱلْأَلْبَٰبِ
﴿٤٣﴾ وَخُذْ بِيَدِكَ ضِغْثًا فَٱضْرِب بِّهِۦ وَلَا تَحْنَثْ ۗ إِنَّا وَجَدْنَٰهُ صَابِرًا ۚ
نِّعْمَ ٱلْعَبْدُ ۖ إِنَّهُۥٓ أَوَّابٌ ﴿٤٤﴾ وَٱذْكُرْ عِبَٰدَنَآ إِبْرَٰهِيمَ وَإِسْحَٰقَ وَيَعْقُوبَ
أُو۟لِى ٱلْأَيْدِى وَٱلْأَبْصَٰرِ ﴿٤٥﴾ إِنَّآ أَخْلَصْنَٰهُم بِخَالِصَةٍ ذِكْرَى
ٱلدَّارِ ﴿٤٦﴾ وَإِنَّهُمْ عِندَنَا لَمِنَ ٱلْمُصْطَفَيْنَ ٱلْأَخْيَارِ ﴿٤٧﴾ وَٱذْكُرْ
إِسْمَٰعِيلَ وَٱلْيَسَعَ وَذَا ٱلْكِفْلِ ۖ وَكُلٌّ مِّنَ ٱلْأَخْيَارِ ﴿٤٨﴾ هَٰذَا ذِكْرٌ ۚ
وَإِنَّ لِلْمُتَّقِينَ لَحُسْنَ مَـَٔابٍ ﴿٤٩﴾ جَنَّٰتِ عَدْنٍ مُّفَتَّحَةً لَّهُمُ ٱلْأَبْوَٰبُ
﴿٥٠﴾ مُتَّكِـِٔينَ فِيهَا يَدْعُونَ فِيهَا بِفَٰكِهَةٍ كَثِيرَةٍ وَشَرَابٍ ﴿٥١﴾
۞ وَعِندَهُمْ قَٰصِرَٰتُ ٱلطَّرْفِ أَتْرَابٌ ﴿٥٢﴾ هَٰذَا مَا تُوعَدُونَ لِيَوْمِ
ٱلْحِسَابِ ﴿٥٣﴾ إِنَّ هَٰذَا لَرِزْقُنَا مَا لَهُۥ مِن نَّفَادٍ ﴿٥٤﴾ هَٰذَا ۚ وَإِنَّ
لِلطَّٰغِينَ لَشَرَّ مَـَٔابٍ ﴿٥٥﴾ جَهَنَّمَ يَصْلَوْنَهَا فَبِئْسَ ٱلْمِهَادُ ﴿٥٦﴾ هَٰذَا
فَلْيَذُوقُوهُ حَمِيمٌ وَغَسَّاقٌ ﴿٥٧﴾ وَءَاخَرُ مِن شَكْلِهِۦٓ أَزْوَٰجٌ ﴿٥٨﴾
هَٰذَا فَوْجٌ مُّقْتَحِمٌ مَّعَكُمْ ۖ لَا مَرْحَبًۢا بِهِمْ ۚ إِنَّهُمْ صَالُوا۟ ٱلنَّارِ ﴿٥٩﴾
قَالُوا۟ بَلْ أَنتُمْ لَا مَرْحَبًۢا بِكُمْ ۖ أَنتُمْ قَدَّمْتُمُوهُ لَنَا ۖ فَبِئْسَ ٱلْقَرَارُ ﴿٦٠﴾
قَالُوا۟ رَبَّنَا مَن قَدَّمَ لَنَا هَٰذَا فَزِدْهُ عَذَابًا ضِعْفًا فِى ٱلنَّارِ ﴿٦١﴾

مـن النار ﴾ تۆش بۆی زیاد بکە سـزایەکی زیـادە لە ئاگر، وەك دەفەرمووێ: (قالت أخراهم لأولیهم ربنا هؤلاء أضلونا فآتهم عذابا ضعفـا من النـار قال لكل ضعف ولكن لاتعلمـون) ٣٨/٧. ﴿ ٦٢ : وقالـوا مـا لنا لا نرى رجالا كنا نعدهم من الأشـرار ﴾ دەشـڵێن: ئەوە ئاخۆ ئەو پیاوانەی کە ئێمە بەخراپ و نەگریسـمان دائەنان بۆچ نایان بینین؟! مەبەسـتیان لەبروادارەکانە. بەڵێ پیاوانێك وەك (ئەبووجەهل و ئەبوولەهەب) کە (عەممارو بیلال و سـوهەیب) لە دۆزەخدا نابینن، لەیەکتر دەپرسن: باشە ئەوانە چییان لێهات؟! ﴿ ٦٣ : اتخذناهم سخريا أم زاغت عنهم الأبصار ﴾ ئێمە کاتی خۆی گاڵتەمان پێدەکردن لە دونیادا، ئایا ئێسـتا بێسەرو شوێنن؟ یان لەگەڵمانن و چاو لەبینینیان کوڵە؟ ﴿ ٦٤ : إن ذلك لحق تخاصم أهل النار ﴾ بەڕاسـتی ئەوەی بۆمان باسکردیت ئەی موحەممەد! ﷺ، هەق وڕاستە ودێتە دی: شـەڕە قسـەی دۆزەخیانە ﴿ ٦٥ : قل إنما أنا منذر ﴾ بڵێ: من تەنها ترسـێنەرێکم و هیچی تر ﴿ وما

من إلــه إلا الله الواحد القهار ﴾ ئەمەتان پــێ رائەگەیەنم کە یەك خوای تاك و تەنیا و زاڵ بەســەر هەموو شــتێکدا هەیە، ئیتر هیچ پەرســتراوێکی‌تر بە هەق نییە ﴿ ٦٦: رب السموات والأرض وما بینهما العزیز الغفار ﴾ ئەوخوایە خاوەن ویەروەردگاری ئاسمانەکان و زەویی و ئەوەی نێوانیان، بەدەسەڵاتی لێبووردەیە.

وَقَالُوا مَا لَنَا لَا نَرَىٰ رِجَالًا كُنَّا نَعُدُّهُم مِّنَ الْأَشْرَارِ ﴿٦٢﴾ أَتَّخَذْنَاهُمْ
سِخْرِيًّا أَمْ زَاغَتْ عَنْهُمُ الْأَبْصَارُ ﴿٦٣﴾ إِنَّ ذَٰلِكَ لَحَقٌّ تَخَاصُمُ أَهْلِ
النَّارِ ﴿٦٤﴾ قُلْ إِنَّمَا أَنَا مُنذِرٌ ۖ وَمَا مِنْ إِلَٰهٍ إِلَّا اللَّهُ الْوَاحِدُ الْقَهَّارُ ﴿٦٥﴾
رَبُّ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا الْعَزِيزُ الْغَفَّارُ ﴿٦٦﴾ قُلْ هُوَ نَبَأٌ
عَظِيمٌ ﴿٦٧﴾ أَنتُمْ عَنْهُ مُعْرِضُونَ ﴿٦٨﴾ مَا كَانَ لِيَ مِنْ عِلْمٍ بِالْمَلَإِ الْأَعْلَىٰ
إِذْ يَخْتَصِمُونَ ﴿٦٩﴾ إِن يُوحَىٰ إِلَيَّ إِلَّا أَنَّمَا أَنَا نَذِيرٌ مُّبِينٌ ﴿٧٠﴾ إِذْ قَالَ رَبُّكَ
لِلْمَلَائِكَةِ إِنِّي خَالِقٌ بَشَرًا مِّن طِينٍ ﴿٧١﴾ فَإِذَا سَوَّيْتُهُ وَنَفَخْتُ فِيهِ
مِن رُّوحِي فَقَعُوا لَهُ سَاجِدِينَ ﴿٧٢﴾ فَسَجَدَ الْمَلَائِكَةُ كُلُّهُمْ
أَجْمَعُونَ ﴿٧٣﴾ إِلَّا إِبْلِيسَ اسْتَكْبَرَ وَكَانَ مِنَ الْكَافِرِينَ ﴿٧٤﴾ قَالَ
يَا إِبْلِيسُ مَا مَنَعَكَ أَن تَسْجُدَ لِمَا خَلَقْتُ بِيَدَيَّ ۖ أَسْتَكْبَرْتَ أَمْ كُنتَ
مِنَ الْعَالِينَ ﴿٧٥﴾ قَالَ أَنَا خَيْرٌ مِّنْهُ ۖ خَلَقْتَنِي مِن نَّارٍ وَخَلَقْتَهُ مِن طِينٍ
﴿٧٦﴾ قَالَ فَاخْرُجْ مِنْهَا فَإِنَّكَ رَجِيمٌ ﴿٧٧﴾ وَإِنَّ عَلَيْكَ لَعْنَتِي إِلَىٰ يَوْمِ
الدِّينِ ﴿٧٨﴾ قَالَ رَبِّ فَأَنظِرْنِي إِلَىٰ يَوْمِ يُبْعَثُونَ ﴿٧٩﴾ قَالَ فَإِنَّكَ مِنَ
الْمُنظَرِينَ ﴿٨٠﴾ إِلَىٰ يَوْمِ الْوَقْتِ الْمَعْلُومِ ﴿٨١﴾ قَالَ فَبِعِزَّتِكَ
لَأُغْوِيَنَّهُمْ أَجْمَعِينَ ﴿٨٢﴾ إِلَّا عِبَادَكَ مِنْهُمُ الْمُخْلَصِينَ ﴿٨٣﴾

پەیامی پێغەمبەر ﷺ خەبەرێکی زۆر گرنگە:

﴿ ٦٧: قل هو نبأ عظیم ﴾ بڵێ: ئەو قورئانەی بۆم هێناون هەواڵێکی زۆر گرنــگ و گەورەیە ﴿ ٦٨: أنتم عنه معرضون ﴾ کە ئێوە لەبەر نەزانینتان رووی لێ دەسووڕێنن و، هیچ کەڵکی لێ‌وەرناگرن ﴿ ٦٩: مــا کان لی من علــم بالملأ الأعلی إذ یختصمون ﴾ کاتێ فریشــتە باڵانشــینەکان لەبارەی دروســتکردنی ئادەمەوە دەدوان، من هیچ هەواڵێکم نەبوو ئەگەر ئەو قورئانە نەبوایە ﴿ ٧٠: إن یوحی إلی إلا أنما أنا نذیر مبین ﴾ بە وەحی پێم رادەگەیەنرێ کە من بە ئاشکرا ترسێنەرم و خوا ناردومی بۆ ئەوەی ئێوە لەسزای ئەو بترسێنم، جا کەوابوو ئاگایی من تەنها لەڕووی وەحی و نیگاوەیە.

سەرگروشتەکەی بابە (ئادەم) و ئیبلیس:

﴿ ٧١: إذ قال ربک للملائکة إنی خالق بشرا من طین ﴾ ئەو دەمە کە پەروەردگاری تۆ بەفریشــتەکانی فەرموو: وا لەقوڕ بەشەرێك، واتە: ئادەم (عليه السلام) دروســتدەکەم بەیاد بکە. بەڵێ ئەم داســتانەی (ئادەم)ی پێغەمبەر (علیه السلام) هاوڕێ لەگەڵ باسی شەیتان لە سوورەتی (بەقەرە)، (ئەعراف، حجر، سبحان، کەهف) هاتووە. ﴿ ٧٢: فإذا سویته ونفخت فیه من روحی ﴾ ئینجا کاتێ لەشــیم رێــك و پێك کــردو لەرۆحی خۆم گیانم بەبەردا کــرد ﴿ فقعوا له ســاجدین ﴾ ئێوەش هەمووتان ســوژدەو کڕنووشــی رێزی بۆ بەرن ﴿ ٧٣: فــسجد الملائکة کلهم أجمعون ﴾ ئەوســا فریشتەکانیش گشــتیان ســوژدەو کڕنووشــیان بۆ برد ﴿ ٧٤: إلا إبلیس استکبر وکان من الکافرین ﴾ مەگەر (ئیبلیس)ی شــەیتان نەبێ،کە خۆی لێ‌گــۆڕاو دەعیەچیو دەمارباز بوو، ســپڵەیی کــرد ﴿ ٧٥: قال یا إبلیس ما منعک أن تسجد لما خلقت بیدی ﴾ خوا فەرمووی: ئەرێ ئیبلیس! چی رێی لە تۆ گرت کڕنووش بەری بۆ ئەوەی کە بەدوو دەستەی خۆم دروستم کردووە؟ ﴿ أستکبرت أم کنت من العالین ﴾ ئایــا خۆت لا گەورە بــوو، یا لە پلەبەرزان بوویت؟ و ســوژدەت بەشیاوی خۆت نەزانی؟ ﴿ ٧٦: قال أنا خیر منه ﴾ شەیتان وتی: دیــارە من لەو خۆم بــە چاکترو باشــتر دەزانم ﴿ خلقتنی من نار وخلقتــه من طین ﴾ چونکە تــۆ منت لەئاگر، ئەویشــت لەگڵ و قوڕ، دروستکردووە ﴿ ٧٧: قال فاخرج منها فإنک رجیم ﴾ خوا فەرمووی: دەســا لەریزی فریشتەکان بڕۆرە دەرێ، هەر لەئێستاوە تــۆ دەرکراو و دوورخراوەیت لەرەحمەتم ﴿ ٧٨: وإن علیک لعنتی إلــی یوم الدیــن ﴾ وە تا رۆژی پاداشــت و زینــدوو بوونەوەش، نفرینــی منت لەســەربێ، جا ئەو کاتەش ئەوقەی ســزای توندتر ئەبیت ﴿ ٧٩: قال رب فانظرنی إلی یوم یبعثون ﴾ شەیتان وتی: ئــەی پەروەردگاری من! کات و مۆڵەتم بدە تا رۆژێ کە مرۆڤەکان هەمــوو زینــدوو ئەکرێنــەوە ﴿ ٨٠: قال فإنک مــن المنظرین ﴾ خــوا فەرمووی: دە تــۆ لەمۆڵەتدراوانی، تا نەفخــەی یەکەم و، تــەواوی گیانلەبەرانیش نەمرن ﴿ إلی یــوم الوقت المعلوم ﴾ هەتا ئــەو رۆژەو ئەوکاتــەی دیاریکراوە هەر دەمێنیتــەوە ﴿ ٨٢: قال فبعزتــک لأغوینهم أجمعین ﴾ شــەیتان وتی: دەســا بەعیززەت و دەســەڵاتی تۆ، ئەوانە هەموو فریو دەدەم و لەخشــتەیان ئەبەم ﴿ ٨٣: إلا عبادک منهم المخلصین ﴾ مەگەر ئەو بەندانەت کە تۆ بە پاکی دەپەرســتن "ئەوانە خۆت ئەیانپارێزی و، من،دەسەڵاتم بەســەریاندا نییە، ئایەتی: (لئن أخرتنی إلی یوم القیامة لآحتنکن ذریته إلا قلیــلا) ٦٢/١٧. وە ئایەتی: (إن عبادی لیس لک علیهم ســلطان وکفی بربک وکیلا) ٦٥/١٧. هەر پشتگیری ئەو راستیەن. ﴿ ٨٤: قال فالحق والحق أقول ﴾ خوا فەرمووی بە شەیتان: جا

بەهەق و راستی سوێند، وەهەر هەقیش ئەڵێم: ﴿ ٨٥: لأملأن جهنم منك وممن تبعك منهم أجمعين ﴾ دڵنیابە، تۆش و هەموو ئەوانەش شوێنی تۆ کەوتوون جەهەندەمتان لێپڕ ئەکەم ﴿ ٨٦: قل ما أسألكم عليه من أجر ﴾ -ئەی موحەممەد ﷺ- پێیان بڵێ: لەپێناوی ڕاگەیاندنی پەیامەکەمدا، من هیچ پاداشێکم لەئێوە ناوێ ﴿ وما أنا من المتكلفين ﴾ وەمن لەوانەیش نیم کە درۆ لەسەرخوا هەڵدەبەستن. واتە: لە خۆمەوە داوای پەیامبەرێتی ناکەم ﴿ ٨٧: إن هو إلا ذكر للعالمين ﴾ ئەو قورئانەیەش هەر پەندو ئامۆژگارییە بۆتەواوی جیهانەکان ﴿ ٨٨: ولتعلمن نبأه بعد حين ﴾ بەهەقیقەت دوای ماوەیەکی دیکە لەهەواڵی ڕاستی ئەو ئاگادار ئەبی، جا ئەو کاتە بۆتان دەرئەکەوێ کە ئەو قورئانە چەندە گرنگ و بایەخدارەو هەواڵەکانیشی وەك گزنگی بەرەبەیان ئەدرەوشێنەوە.

لە (٢٤)ی (ربيع الأول)ی (١٤١٧)ك بەرامبەر بە(١٩٩٦/٨/٩) دوای نوێژی بەیانی لە (ڕاگەیاندن) لەنووسینی ئەم سوورەتە بوومەوە. زۆر زۆر سوپاس بۆ خوای دلۆڤان.

سوورەتی (زومەر)ـە

مەککەییەو (٧٥)ئایەتە

بەناوی خوای بەخشندەی میهرەبان

ئەم سوورەتە بەخەستی باسی یەکخواپەرستی ئەکات، بەشێوەیەك خەریکە ئەوە ببێتە تەوەرەی سەرەکی باسەکەی، خۆ جێگەی خۆشیەتی ئاوابێت، چونکە یەکخواپەرستی بناغەی عەقیدەیەکی بێخەوش و بێ لەکەیە. ئینجا باسێکی قورئانیش دەکا کە: چۆن بۆتە موعجیزەیەکی هەتاهەتایی بۆهەموو گەلان. پاشان دەست ئەکات بەبەڵگە هێنانەوە لەسەر یەکخواپەرستی، بەجۆرەها بەڵگە، لەگەڵ باسکردنی جیاوازییەکی زۆر لەنێوان یەکخوا پەرستی و، بتپەرستیدا، لەدواییشدا بە وشەیەکی تەڕی پاراوو ناسك،داوا لەبەندەکانی خوا ئەکات کە زۆر بەزوویی بگەڕێنەوە بۆلای خوا.

جا بۆ گەورەیی ومەزنی سوورەتی (زومەر)ـە، ئەم فەرمووده -کە ئیمامی (نەسائی) لە خاتوو (عائیشە)وە دەیگێڕێتەوەو- دەڵێ: پێغەمبەر ﷺ ئەوەندە بێوچان بەڕۆژوو دەبوو دەمان وت: پێدەچێ ڕۆژێ نەبێت تێیدا بە ڕۆژو نەبێ، ئەوەندەیش ئیسراحەتی دەکردو بەڕۆژوو نەدەبوو ئەمانوت: لەوانەیە ئیتر قەت ڕۆژوو نەگرێ،(واتە: پێغەمبەری خوا مافی نەفسی وخانەوادەیی و میوانی ڕەچاو دەکرد لە ڕۆژووگرتنەکەدا) وەهەموو شەوێکیش سوورەتی (بەنی ئیسرائیل و، سوورەتی زومەر)ی دەخوێند، ئەم سوورەتە کۆتاییشی بەباسێکی نەفخەی یەکەم دێت، پاشان زیندووبوونەوەو پاداشت و تۆڵەو..هتد.

فەرماندان بەیەکتاپەرستی و، ڕەتکردنەوەی شیرك:

﴿ بسم الله الرحمن الرحيم * ١: تنزيل الكتاب من الله العزيز الحكيم ﴾ دابەزاندنی ئەم کتێبە لەلایەن خوای بەدەسەڵاتی کار جوانەوەیە ﴿ ٢: إنا أنزلنا إليك الكتاب بالحق ﴾ بێگومان ئێمە ئەم کتێبەمان بەڕاست وەهەق بۆ تۆ دابەزاند، جا کەوایە هیچ گومان و ناتەواوییەکی تێدا نییەو، هەمووی هەق و دروستە ﴿ فاعبد الله مخلصا له الدين ﴾ جا خودا بپەرستە بە پوختی و،ئاینداری بۆ ئەو، واتە: قەت بتمەپەرستە ﴿ ٣: الا لله الدين الخالص ﴾ هۆشیار بە! ئایینی پاك وچاك و بێگەرد تەنها هی خوایە. واتە: خوا تەنها هەر ئیخلاس وەرئەگرێ و، هەرشتێکی دی وەلا دەنێ ﴿ والذين اتخذوا من دونه أولياء ﴾ ئەوانەی کە لەباتی خوا چەند دۆس و بتێکیان بۆ خۆیان گرتووە، وە بەبێ هیچ بەڵگەیەکیش ئەڵێن: ﴿ ما نعبدهم إلا ليقربونا إلى الله زلفى ﴾ ئێمە هەر بۆئەوە ئەو بتانە دەپەرستین، کە لەخوامان نزیك بکەنەوەو، تکامان بۆ بکەن لای، کەچی ئەگەر پێیان بوترایە: ئەی کێ ئێوەی دروستکردووە؟ ئەی کێ ئاسمانەکان و زەوی وەدیهێناوە؟ لەوەڵامدا ئەڵێن: هەر (الله)یە، ئیتر پێیان ئەوترا: ئەی بۆچی خوا بەتاك وتەنیا ناپەرستن؟ وشەی (مانعبدهم..) وەڵامیان بوو. ﴿ إن الله يحكم بينهم فيماهم فيه يختلفون ﴾ جا با هەر وابکەن بێگومان خوا هەق و ناهەق جیا ئەکاتەوەو، بڕیاری خۆی دەربارەی ئەو دووبەرەکییەی نێوانیان دەدات، ئەو کات موسڵمانان ئەچنە بەهەشتەوەو، بێ بڕوایانیش بۆ دۆزەخ ئەنێردرێن ﴿ إن الله لا يهدي من هو كاذب كفار ﴾ دیارە ئەوجۆرە کەسانە گومڕاو سەر لێشێواون، خۆ بەڕاستی خوایش مرۆی درۆزن و سپڵە ڕێنوێن ناکا ﴿ ٤: ولو أراد الله أن يتخذ ولدا ﴾ یەکێ لەدرۆکانیان ئەوەبوو کە خوا منداڵی بۆ خۆی ڕاگرتووە! خۆ ئەگەر خوا بیویستبا منداڵ بۆخۆی بڕیار بدات ﴿ لاصطفى مما يخلق ما يشاء ﴾ بەئارەزووی خۆی چی پێ باش بووبا بەپێی باوونەریت، لەنێو دروستکراوەکانی خۆیدا ئەوەی هەڵدەبژاردو ئەیکردە منداڵی خۆی ﴿ سبحانه ﴾ پاکی و بڵندی هەر بۆ ئەوە، چونکە لەو شتانە ئەو بێ نیازە ﴿ هو الله الواحد القهار ﴾ هەرئەو (الله)یە خوای تاك و تەنیاو بێ هاوەڵ و بەدەسەڵات و بە زەبرو،بێپێویست بەهیچ شتێك.

بەڵگە گەلێ بۆ تاك و تەنیایی و توانایی خوا:

﴿ ٥: خلق السموات والأرض بالحق ﴾ ئەوە بەهەق و دروست ئاسمانەکان و زەوی بەدیهێناوە ﴿ یکور اللیل علی النهار ویکور النهار علی اللیل ﴾ دەسەڵاتدارێکی وەهایە شەو لەرۆژ ئەپێچێ

قَالَ فَالْحَقُّ وَالْحَقَّ أَقُولُ ﴿٨٤﴾ لَأَمْلَأَنَّ جَهَنَّمَ مِنكَ وَمِمَّن تَبِعَكَ
مِنْهُمْ أَجْمَعِينَ ﴿٨٥﴾ قُلْ مَا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ مِنْ أَجْرٍ وَمَا أَنَا مِنَ الْمُتَكَلِّفِينَ
﴿٨٦﴾ إِنْ هُوَ إِلَّا ذِكْرٌ لِّلْعَالَمِينَ ﴿٨٧﴾ وَلَتَعْلَمُنَّ نَبَأَهُ بَعْدَ حِينٍ ﴿٨٨﴾

سُورَةُ الزُّمَرِ

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ
تَنزِيلُ الْكِتَابِ مِنَ اللَّهِ الْعَزِيزِ الْحَكِيمِ ﴿١﴾ إِنَّا أَنزَلْنَا إِلَيْكَ
الْكِتَابَ بِالْحَقِّ فَاعْبُدِ اللَّهَ مُخْلِصًا لَّهُ الدِّينَ ﴿٢﴾ أَلَا
لِلَّهِ الدِّينُ الْخَالِصُ وَالَّذِينَ اتَّخَذُوا مِن دُونِهِ أَوْلِيَاءَ
مَا نَعْبُدُهُمْ إِلَّا لِيُقَرِّبُونَا إِلَى اللَّهِ زُلْفَىٰ إِنَّ اللَّهَ يَحْكُمُ بَيْنَهُمْ
فِي مَا هُمْ فِيهِ يَخْتَلِفُونَ إِنَّ اللَّهَ لَا يَهْدِي مَنْ هُوَ كَاذِبٌ
كَفَّارٌ ﴿٣﴾ لَّوْ أَرَادَ اللَّهُ أَن يَتَّخِذَ وَلَدًا لَّاصْطَفَىٰ مِمَّا
يَخْلُقُ مَا يَشَاءُ سُبْحَانَهُ هُوَ اللَّهُ الْوَاحِدُ الْقَهَّارُ ﴿٤﴾
خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ بِالْحَقِّ يُكَوِّرُ اللَّيْلَ عَلَى النَّهَارِ
وَيُكَوِّرُ النَّهَارَ عَلَى اللَّيْلِ وَسَخَّرَ الشَّمْسَ وَالْقَمَرَ
كُلٌّ يَجْرِي لِأَجَلٍ مُّسَمًّى أَلَا هُوَ الْعَزِيزُ الْغَفَّارُ ﴿٥﴾

و، رۆژیش لەشەو ئەپێچێ، وەك پێچی مێزەر، بەشێکی بەسەر بەشێکیا دەیپچڕێ، واتە: دەیانهێنێ بەشوێن یەکدا، یەکێکیان تاریك دەکاو، ئەوی تریان رووناك، ئایەتی: (یغشی اللیل النهار یطلبه حثیثا) ٥٤/٧. ئەومایە دوویات ئەکاتەوە. هەندێ ئەڵێن: مەبەست بە (تکویر) خڕی گۆی زەوییە، یان سوورانەوەیەتی بە دەوری خۆیدا، بەڵام خوا خۆی باشتر ئەزانێ ﴿ وسخر الشمس والقمر ﴾ و خۆرو مانگیشی کەوی و رامکرد ﴿ کل یجری لأجل مسمی ﴾ هەریەك لەوانەش تا کاتی دیاریکراو بۆ کۆتایی دونیا دەگەڕێن، دێن و دەڕۆن ﴿ ألا هو العزیز الغفار ﴾ هۆشیار بە! دەسەڵاتدار و بەتوانا، خەتا پۆش و لێبووردە هەرخۆیەتی ﴿ ٦: خلقکم من نفس واحدة ﴾ ئێوەی لەیەك کەس –باوە ئادەم– دروستکرد ﴿ ثم جعل منها زوجها ﴾ پاشان هاوسەرەکەیشی –دایە حەوا– (لە ماك و جۆری ئەو نەفسە) دروستکرد. (روح المعانی) ئەڵێت: (من) لە (جعل منها)دا بۆ (إبتداء)یە، واتە: هاوسەرەکەیشی هەر لەو تەرحەی باوەئادەمە بەدیهێنا، جا کەواتە دەبێ خاتوو حەوایش هەر لەپاشماوەی ئەو گڵە دروست کرابێ کەئادەمی لێدروست کراوە، نەك لەپەراسووی ئەو، هەندێکی دیکە دەڵێ: (من) بۆ (تبعیض)ە. واتە حەوا لە تەن و لەلەشی باوەئادەم دروستکراوە: وەك ئەم ریوایەتە ئەڵێت: (حەوا) لەپەراسووی ئادەم دروستکرا. شیاوی باسە "تەفسیری نموونە"یش دان بەوەدا دەنێت کە خاتوو حەوا هەر لە پاشماوەی گڵەکەی باوەئادەم دروستکراوە. ﴿ وأنزل لکم من الأنعام ثمانیة أزواج ﴾ لەماڵاتیشدا بۆخۆشگوزەرانی ئێوە هەشت جووتی بۆ وەدیهێناون: وشترو گاو، مەڕو بزن و، نێرو مێکانیان، ئایەتی: (ثمانیة أزواج من الضأن اثنین ومن المعزاثنین) روونکردنەوەی ئەومەبەستەیە ﴿ یخلقکم فی بطون أمهاتکم خلقا من بعد خلق ﴾ لەسکی دایکتانا دروستان دەکا، بەدروستکردن لەدوای دروستکردن: لە پێشدا لەتنۆکە ئاوێك، پاشان لەخوێنپارە، پاشان لە گۆشتپارە.. هتد ﴿ فی ظلمات ثلاث ﴾ لە سێ تاریکاندا: تاریکی سك، تاریکی منداڵدان، تاریکی پۆرگ، ئەمانە گشت لەبەرپاراستن ومانەوەی منداڵەکەیە ﴿ ذلکم الله ربکم له الملک ﴾ پەروەردگارو بەدیهێنەرتان، دەسەڵات وخاوەنێتی هەموو بوونەوەر هەر هی ئەوە ﴿ لا إله إلا هو ﴾ ئەو خوایە(الله)یە، جگە لەویش هیچ پەرستراوێکی هەق نییە ﴿ فأنی تصرفون ﴾ جا ئیتر چۆن لادەدرێن لە یەکخواپەرستی، بۆ دوانەپەرستی و فرەخواپەرستی؟!.

خوا لە شیرك توورەیە:

﴿ ٧: إن تکفروا فإن الله غنی عنکم ﴾ ئەرسپڵەو بێبڕوا و پێ نەزانبن، ئەوە بێگومان خوا لێتان بێ نیازە و،ناشتوانن هیچ زیانێکی لێبدەن، ئەرخۆ کلاکن، وەك ئەفەرموێ: (إن تکفروا أنتم ومن فی الأرض جمیعا فإن الله لغنی حمید) ٨/١٤. ئەم فەرموودەیشە کە دەفەرموێ: ((یا عبادی لو أن أولکم وآخرکم وإنسکم وجنکم کانوا علی أفجر قلب رجل منکم مانقص ذلک من ملکی شیئا)) (موسلیم). ئەگەر گش ئینسان و جنۆکەکان یەکدەست و، یەکدڵ بن لەسەر خراپەکاری، هیچ زیانێ بەخوا ناگا. هەربۆ دوویاتی بێنیازی خوایە. ﴿ ولا یرضی لعباده الکفر ﴾ وەخودا بەکوفرو بێ دینی بەندەکانی، رازیی و خۆشنوود نییە ﴿ وإن تشکروا یرضه لکم ﴾ ئەگەر سوپاسی چاکەکانیشی بکەن لەباتی بێباوەری لێتان رازی دەبێ ﴿ ولا تزر وازرة وزر أخری ﴾ دیارە هیچ کەسیش باری گوناهی کەسێکیتر هەڵناگرێ، هەموو کەس بەپێی کردەی خۆی پاداشت و تۆڵە وەرئەگرێ ﴿ ثم إلی ربکم مرجعکم ﴾ پاشان گەڕانەوەتان بۆلای خواوەندتانە

﴿ فينبئكم بما كنتم تعملون ﴾ ئەوجا ئاگادارتان ئەكات لەهەرچی کردووتانە ﴿ إنه عليم بذات الصدور ﴾ چونکە خوا لە نهێنی دڵەکانیش -چاك وخراپی- بە ئاگایە.

ناڵەباری ئینسان:

﴿ ٨: وإذا مس الإنسان ضر دعا ربه منيبا إليه ﴾ ئینسان سروشتی وایە کاتێ تەنگانەو ناخۆشییەکی تووش دەبێ، روو لە پەروەدگاری دەنێ و داوای لابردنی لێئەکات، ئایەتی: ١٧/٦٧. (وإذا مسكم الضر في البحر ضل من تدعون إلا أياه فلما نجاكم إلى البر أعرضتم وكان الإنسان كفورا) پشتگیری لەومانایە دەکات. ﴿ ثم إذا خوله نعمة منه ﴾ پاشان کاتێکیش لەلایەن خۆیەوە نیعمەتێکی پێدا ﴿ نسي ماكان يدعوا إليه من قبل ﴾ ئیترئەمە لەبیر دەکات کەلەوەوبەر لەخوا ئەپاڕایەوە رزگاری بکات، ئایەتی: (وإذا مس الإنسان الضر دعا لجنبه أو قاعدا أو قائما فلما كشفنا عنه ضره مر كأن لم يدعنا إلى ضر مسه) ١٢/١٠. دووپاتی ئەو راستییە ئەکاتەوە. ﴿ وجعل لله أندادا ليضل عن سبيله ﴾ وەچەند هاوبەش و شەریکێك بۆخوا دادەنێن، هەتا جگە لەخۆیشی خەڵکی گومڕا بکات لەرێی خوا و، نەهێڵێ بەرەو رێی ئەو بچن ﴿ قل تمتع بكفرك قليلا ﴾ بڵێ: بەوکەسە بێ بروایە، کەمێکی تریش بەو تەمەنە کەمەوە، لەزەت ببەو رابوێرە لەدونیادا ﴿ إنك من أصحاب النار ﴾ چونکە تۆ بەراستی لە یارانی ئاگرییت.

مرۆڤی بەرفەرمان و یاخی وەکو یەک نین:

﴿ ٩: أمن هو قانت آناء الليل ساجدا وقائما ﴾ ئاخۆ ئەو کەسەی کە لەساتەکانی شەوگاردا بە پێوە راوەستاوەو هەردەم سوژدە دەبا بۆخوا ﴿ يحذر الآخرة ويرجوا رحمة ربه ﴾ لەسزای پاشە رۆژیش ئەترسێ و خۆئەپارێزێ، وە ئومێدیشی بە بەزەیی پەروەردگاری خۆیەتی وبەتەمای بەهەشتە، دەئایا کەسێکی وا وەکو ئەوکەسە وایە سەرپێچیکاربێ؟!. (عەبدوڵڵای کوری عومەر) دەڵێ: ئەوکەسەی کەئایەتەکە باسی ئەکا، هەر (عوسمانی کوری عەففان)ـە، چونکە هەرئەوبوو کەشەوگاری خۆی بەنوێژو قورئان خوێندنەوە دەبردە سەر، تەنانەتی، دەڵێن: لە تەنها رکاتێکدا تەواوی قورئانی خوێندووە! (ئیبن کەسیر). لە پاشا دوو نموونە بۆ ئەو دوانە دێنێتەوەو دەفەرموێ: ﴿ قل هل يستوي الذين يعلمون والذين لا يعلمون ﴾ بڵێ: ئایا ئەو کەسانەی کە زانان وشارەزان لەگەڵ ئەو کەسانەدا کە نەزان ونەشارەزان یەکسانن؟! "دیارە هەرگیز یەکسان نین، جا هەر بەو جۆرەیش مرۆڤی چاك و خراپ، برِوادارو بێ بروا" ﴿ إنما يتذكر أولوا الألباب ﴾ بۆ سەلماندنی ئەو راستییە تەنها مرۆڤە ژیرەکان بیر دەکەنەوەو ئامۆژگاری وەردەگرن.

خَلَقَكُم مِّن نَّفْسٍ وَٰحِدَةٍ ثُمَّ جَعَلَ مِنْهَا زَوْجَهَا وَأَنزَلَ لَكُم مِّنَ ٱلْأَنْعَٰمِ ثَمَٰنِيَةَ أَزْوَٰجٍ ۚ يَخْلُقُكُمْ فِى بُطُونِ أُمَّهَٰتِكُمْ خَلْقًا مِّنۢ بَعْدِ خَلْقٍ فِى ظُلُمَٰتٍ ثَلَٰثٍ ۚ ذَٰلِكُمُ ٱللَّهُ رَبُّكُمْ لَهُ ٱلْمُلْكُ ۖ لَآ إِلَٰهَ إِلَّا هُوَ ۖ فَأَنَّىٰ تُصْرَفُونَ ﴿٦﴾ إِن تَكْفُرُوا۟ فَإِنَّ ٱللَّهَ غَنِىٌّ عَنكُمْ ۖ وَلَا يَرْضَىٰ لِعِبَادِهِ ٱلْكُفْرَ ۖ وَإِن تَشْكُرُوا۟ يَرْضَهُ لَكُمْ ۗ وَلَا تَزِرُ وَازِرَةٌ وِزْرَ أُخْرَىٰ ۗ ثُمَّ إِلَىٰ رَبِّكُم مَّرْجِعُكُمْ فَيُنَبِّئُكُم بِمَا كُنتُمْ تَعْمَلُونَ ۚ إِنَّهُۥ عَلِيمٌۢ بِذَاتِ ٱلصُّدُورِ ﴿٧﴾ ۞ وَإِذَا مَسَّ ٱلْإِنسَٰنَ ضُرٌّ دَعَا رَبَّهُۥ مُنِيبًا إِلَيْهِ ثُمَّ إِذَا خَوَّلَهُۥ نِعْمَةً مِّنْهُ نَسِىَ مَا كَانَ يَدْعُوٓا۟ إِلَيْهِ مِن قَبْلُ وَجَعَلَ لِلَّهِ أَندَادًا لِّيُضِلَّ عَن سَبِيلِهِۦ ۚ قُلْ تَمَتَّعْ بِكُفْرِكَ قَلِيلًا ۖ إِنَّكَ مِنْ أَصْحَٰبِ ٱلنَّارِ ﴿٨﴾ أَمَّنْ هُوَ قَٰنِتٌ ءَانَآءَ ٱلَّيْلِ سَاجِدًا وَقَآئِمًا يَحْذَرُ ٱلْءَاخِرَةَ وَيَرْجُوا۟ رَحْمَةَ رَبِّهِۦ ۗ قُلْ هَلْ يَسْتَوِى ٱلَّذِينَ يَعْلَمُونَ وَٱلَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ ۗ إِنَّمَا يَتَذَكَّرُ أُو۟لُوا۟ ٱلْأَلْبَٰبِ ﴿٩﴾ قُلْ يَٰعِبَادِ ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ ٱتَّقُوا۟ رَبَّكُمْ ۚ لِلَّذِينَ أَحْسَنُوا۟ فِى هَٰذِهِ ٱلدُّنْيَا حَسَنَةٌ ۗ وَأَرْضُ ٱللَّهِ وَٰسِعَةٌ ۗ إِنَّمَا يُوَفَّى ٱلصَّٰبِرُونَ أَجْرَهُم بِغَيْرِ حِسَابٍ ﴿١٠﴾

فەرمان بەتەقواو هیجرەت و پوختخواپەرستی:

﴿ ١٠: قل يا عبادي الذين آمنوا اتقوا ربكم ﴾ ئەی پێغەمبەر! بەبەندەکانم بڵێ: ئەی ئەوانەی بڕواتان هێناوە! خۆتان لە نافەرمانی و سەرپێچی پەروەدگارتان بپارێزن و، فەرمانەکانی بەجێ بێنن ﴿ للذين أحسنوا في هذه الدنيا حسنة ﴾ بۆ ئەوانەی کە لەم دونیایەدا چاکەیان ئەنجام داوە، پاداشتێکی چاکیان بۆ هەیە. پاشان ئەیەوێ هیجرەتیان پێبکاو ناوەندی شیرك بەجێ بهێڵن، بۆیە ئەفەرموێ: ﴿ وأرض الله واسعة ﴾ ئاشکرایە کە زەوی خوا فراوانە، جا کەواتە ئێوە لە (دار الكفر)ەوە بچن بۆ (دار السلام)، وە لەهەر جێگایەکدا نەتوانن خواپەرستی چاك بکەن بەجێی بهێڵن، دیارە لەو پێناوەدا ئێوە تووشی گەلێ ئازارئەبن، بۆیە ئەفەرموێ: ﴿ إنما يوفى الصابرون أجرهم بغير حساب ﴾ ئارامگربن لەسەر کۆچ ودووری لە زێدو خۆشەویستان، بەڕاستی

بە ئارامگرەکان پاداشی بێژمارە دەدرێتەوە ﴿ ١١: قل إنی أمرت أن أعبد الله مخلصا له الدين ﴾ بلێ: بەراستی من فەرمانم پێدراوە کـە خوایەکی تاك وتەنیـا (الله) بپەرسـتم و، بەپوختی ئایین و پەرسـتن بۆ ئەو بکەم ﴿ ١٢: وأمرت لأن أكون أول المسلمين ﴾ فەرمانیشـم پێدراوە کە یەکەمین موسـڵمان و ملکـەچ بم بۆ خوا

قُلْ إِنِّيٓ أُمِرْتُ أَنْ أَعْبُدَ ٱللَّهَ مُخْلِصًا لَّهُ ٱلدِّينَ ﴿١١﴾ وَأُمِرْتُ لِأَنْ أَكُونَ أَوَّلَ ٱلْمُسْلِمِينَ ﴿١٢﴾ قُلْ إِنِّيٓ أَخَافُ إِنْ عَصَيْتُ رَبِّي عَذَابَ يَوْمٍ عَظِيمٍ ﴿١٣﴾ قُلِ ٱللَّهَ أَعْبُدُ مُخْلِصًا لَّهُۥ دِينِي ﴿١٤﴾ فَٱعْبُدُوا۟ مَا شِئْتُم مِّن دُونِهِۦ ۗ قُلْ إِنَّ ٱلْخَٰسِرِينَ ٱلَّذِينَ خَسِرُوٓا۟ أَنفُسَهُمْ وَأَهْلِيهِمْ يَوْمَ ٱلْقِيَٰمَةِ ۗ أَلَا ذَٰلِكَ هُوَ ٱلْخُسْرَانُ ٱلْمُبِينُ ﴿١٥﴾ لَهُم مِّن فَوْقِهِمْ ظُلَلٌ مِّنَ ٱلنَّارِ وَمِن تَحْتِهِمْ ظُلَلٌ ۚ ذَٰلِكَ يُخَوِّفُ ٱللَّهُ بِهِۦ عِبَادَهُۥ ۚ يَٰعِبَادِ فَٱتَّقُونِ ﴿١٦﴾ وَٱلَّذِينَ ٱجْتَنَبُوا۟ ٱلطَّٰغُوتَ أَن يَعْبُدُوهَا وَأَنَابُوٓا۟ إِلَى ٱللَّهِ لَهُمُ ٱلْبُشْرَىٰ ۚ فَبَشِّرْ عِبَادِ ﴿١٧﴾ ٱلَّذِينَ يَسْتَمِعُونَ ٱلْقَوْلَ فَيَتَّبِعُونَ أَحْسَنَهُۥٓ ۚ أُو۟لَٰٓئِكَ ٱلَّذِينَ هَدَىٰهُمُ ٱللَّهُ ۖ وَأُو۟لَٰٓئِكَ هُمْ أُو۟لُوا۟ ٱلْأَلْبَٰبِ ﴿١٨﴾ أَفَمَنْ حَقَّ عَلَيْهِ كَلِمَةُ ٱلْعَذَابِ أَفَأَنتَ تُنقِذُ مَن فِي ٱلنَّارِ ﴿١٩﴾ لَٰكِنِ ٱلَّذِينَ ٱتَّقَوْا۟ رَبَّهُمْ لَهُمْ غُرَفٌ مِّن فَوْقِهَا غُرَفٌ مَّبْنِيَّةٌ تَجْرِي مِن تَحْتِهَا ٱلْأَنْهَٰرُ ۖ وَعْدَ ٱللَّهِ ۖ لَا يُخْلِفُ ٱللَّهُ ٱلْمِيعَادَ ﴿٢٠﴾ أَلَمْ تَرَ أَنَّ ٱللَّهَ أَنزَلَ مِنَ ٱلسَّمَآءِ مَآءً فَسَلَكَهُۥ يَنَٰبِيعَ فِي ٱلْأَرْضِ ثُمَّ يُخْرِجُ بِهِۦ زَرْعًا مُّخْتَلِفًا أَلْوَٰنُهُۥ ثُمَّ يَهِيجُ فَتَرَىٰهُ مُصْفَرًّا ثُمَّ يَجْعَلُهُۥ حُطَٰمًا ۚ إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَذِكْرَىٰ لِأُو۟لِي ٱلْأَلْبَٰبِ ﴿٢١﴾

لەناو ئەم ئوممەتەدا.

ترساندن لە جەزرەبەی رۆژی سەڵا:

﴿ ١٣: قـل إنـی أخاف إن عصيت ربی عذاب يـوم عظيم ﴾ بلێ بەراستی من لەسزای رۆژێکی گەورە ئەترسم بۆتان ئەگەر سەرپێچی پەروەردگـاری خۆم بکەم. ﴿ ١٤: قل الله أعبد مخلصا له دينی ﴾ بلێ: من هەر خوا(الله) ئەپەرسـتم، بە پوختی ئایین وپەرسـتن بۆ ئەو. پاش ئەوە دیسـانەوە داوای دڵسـۆزی و یەکلا بوونەوە دەکا بۆخـوا، هاورێ لەگەڵ فرێدانی هەموو شـتێکی نەگونجاو لەگەڵ دینی خوادا بۆیە بە هەرەشەوە ئەفەرموێ: ﴿ ١٥: فاعبدوا ماشئتم من دونه ﴾ پێیان بلێ: جائێوەش هەرچی دەپەرستن -جگە لەخوا- بیپەرستن ﴿ قل إن الخاسـرين الذين خسروا أنفسهم وأهليهم يوم القيامـة ﴾ بلێ: بەڕاسـتی زیانمەندانی راسـتەقینە هەر ئەوانەن کەلەڕۆژی قیامەتدا سـەرمایەی خۆیان وماڵـو منداڵیان دەدۆڕێنن ودەچنە دۆزەخەوە ﴿ ألا ذلک هو الخسـران المبين ﴾ هۆشیاربن! هەرئەوە زیانی ئاشـکراو نمایانە، دەسـا ئێـوەش خۆتان بپارێزن لێـی ﴿ ١٦: لهـم من فوقهم ظلـل من النار ومـن تحتهم ظلل ﴾ لەپاشـە رۆژیشدا لە ژوور سـەریانەوە توێ لەسەرتوێ کڵپەی ئاگر وەستاوە، لەژێریشـیانەوە بەو جۆرە. ئاگر پارچە پارچە ئەکەوێتە سەریەك و سێبەر ئەکات، ئەوانیش لەسێبەرەکەیدان!! ﴿ ذلک يخـوف الله به عباده ﴾ خوا بـەو وێناکردنە بـۆ ئاگر، بەندەکانی بەوە ئەترسـێنێ و هۆشـیاریان ئەکاتەوە ﴿ يا عباد فاتقون ﴾ دەسا ئەی بەندەکانم! لەنافەرمانی من پارێز بکەن، شـتێ مەکەن ببێتە مایەی سـزادانتان ﴿ ١٧: والذين اجتنبوا الطاغوت أن يعبدوها ﴾ و ئەوانەی کەلەپەرسـتنی بت، شەیتانی زۆر سەرکێش تەکینەوەو خۆیان پاراست کە بیپەرستن ﴿ وأنابوا إلى الله ﴾ گەڕاونەوە بۆلای خوا و، هەرئەویان پەرسـت ﴿ لهم البشرى ﴾ خۆشیو موژدەیان بۆ هەیە لەدونیاو لـە ئاخیرەتدا. بەڵێ دوور کەوتنەوە لەتاغوتان: واتە: لەهەر جۆرە شـیرك و بتپەرسـتیو هۆیەرسـتیو، شەیتان پەرستیو پەیڕەوی کردن لەهەر حاکم ودەسەڵاتدارو وستەمکارێکی سـەردەم ئاینداری پۆختەیە ﴿ فبشر عباد * ١٨: الذين يستمعون القول ﴾ ساتۆش موژدە بەبەندەکانی من بدە، ئەوانەیان گوێ دەدەنە قسـەو گفتو گۆ ﴿ فيتبعون أحسنه ﴾ جابەشوێن چاکتریدا دەچن وپەیرەوی لـێ ئەکەن. (ئیبن عەبباس) ئەڵێ: مەبەست ئەو پیاوەیە کـە گوێیلە چاك ولەخراپەوە ئەبێ بەڵام ئەو پەیرەوی لەچاکەکە ئـەکاو، واز لە خراپەکـە دێنێ. هەندێ ئەڵـێن: ئەو پیاوەیە کە قورئان وغەیری قورئان ئەبیسـێ، پاشـان گوێ هەربۆ قورئانەکە ئەگـرێ. هەندێکی دیکە ئەڵێن: مەبەسـت ئەوکەسـەیە کە هەم مافی تۆڵەو، هەم مافیلێبووردنی هەیە، کەچی ئەو تۆڵە ناسێنێو دەبوورێ ﴿ أولئک الذين هداهم الله ﴾ ئەوانەن کەخوا بەرەوخۆی رێنومایی کردوون بۆ ئەوەی خۆی پێیخۆشە ﴿ وأولئک هم أولوا الألبـاب ﴾ هەرئەوانەشـن ژیرو فامیـدەو خاوەن ئـاوەز ﴿ ١٩: أفمـن حق عليه كلمة العذاب ﴾ جائایا کەسـێك فەرمانی سـزای بۆ دەرچوو بێ لەلایەن خواوە بەهۆی لاسـاری خۆیەوە؟ ﴿ أفأنت تنقذ من فی النار ﴾ تۆ دەتوانی کەسـێکیوا لەناو ئاگردابێ رزگار بکەیت؟ ﴿ ٢٠: لكن الذين اتقوا ربهم ﴾ بەڵام ئەوانەی کەخۆیان لەنافەرمانی پەروەردگاریان دەپارێزن ﴿ لهم غرف من فوقها غرف مبنية ﴾ چەندان کۆشـك وتەلارو باڵەخانە لەسـەر باڵەخانە یان لەبەهەشـتدا بۆ هەیە لەیاقوت و زوبەرجـەد ﴿ تجری من تحتها الأنهـار ﴾ رووبارو چۆمە ئـاوی زۆر بەبەردەمیا دەڕوا ﴿ وعد الله لا يخلف الله الميعـاد ﴾ ئەمە بەڵێنی خوایە، خوایش هەر بەڵێنێ

بدا، پێچەوانەکەی رەفتار ناکات.

مەسەل و وێنەی ژیانی دنیا:

﴿ ٢١ : ألم تر أن الله أنزل من السماء ماء ﴾ ئایا نەتبینی کەخوا.. لەو ئاسمانەوە ئاوێکی دابەزاندووە ﴿ فسلکه ینابیع فی الأرض ﴾ جا ئاوە بارانەکەی خستە ناو کانیاوەکان لە زەویدا، واتە: باراناوەکان دەبنە کانیاو بۆتان ﴿ ثم یخرج به زرعا مختلفا ألوانه ﴾ پاشان کشتوکاڵی رەنگاو رەنگی پێ ئەروێنێ ﴿ ثم یهیج فتراه مصفراً ﴾ دواتر وشك دەبێ، جا دەی‌بینی بە زەرد هەڵگەراوی، پاش ئەوەی کەچەند سەوزوجوان بوو ﴿ ثم یجعله حطاما ﴾ ئەوسا وردو خاشی‌دەکا بەسەریەکاو دەبێتە پووشوپار ﴿ إن فی ذلک لذکری لأولی‌الألباب ﴾ بەراستی لەوەدا یادخستنەوە هەیە بۆ ژیروخاوەن ئاوەزەکان، دەتوانن خوای پێ بدۆزنەوەو بڕوای بتەو بەزیندووبوونەوەش بێنن ﴿ ٢٢ : أفمن شرح الله صدره للإسلام ﴾ ئایا کەسێك خوا دڵی بۆ ئیسلام گوشادو ئاواڵە کردبێ و جێگەی ئیسلامی تێدا کردبێتەوە ﴿ فهو علی نور من ربه ﴾ ئەوە ئەو کەسە لە سەر رووناکییەکە لە پەروەردگاریەوە و، ڕێنوێنە، جائایا کەسێکی ئاوا، وەکو ئەوکەسە وایە کەلەیادکردنی خوا دڵی رەق بووبێ؟ دیارە نەخێر ﴿ فویل للقاسیة قلوبهم من ذکر الله ﴾ جا تیاچوون بۆ دڵرەقان، لەیادکردنی خوا ﴿ أولئک فی ضلال مبین ﴾ ئا ئەوانە لەگومڕاییەکی ئاشکرادان.

قورئان چاکترین قسەیە:

﴿ ٢٣ : الله نزل أحسن الحدیث ﴾ خوا چاکترین قسەوفەرموودەی ناردووە، ئەویش ئەم قورئانەیە بۆ ئەوەی پەیرەوی لێ بکرێ ﴿ کتاباً متشابها ﴾ کتێبێکی وێك‌چووە، واتە: لەرووی قەشەنگی و پرشنگداری و رەوانبێژییەوە هەموو لەیەك دەچێ ﴿ مثانی ﴾ پەندو ئامۆژگاری وفەرمان بەحەڵاڵ و ڕێگری لە حەرام وداستان وچیرۆکەکانی دوویات بووەوەیە چەند جارو بار ﴿ تقشعر منه جلود الذین یخشون ربهم ﴾ لە بیستنی هەڕەشەکانیدا، ئەوانەی کە لەپەروەردگاریان پێستیان گرژدەبێ ﴿ ثم تلین جلودهم وقلوبهم إلی ذکر الله ﴾ لەپاشان دڵ و پێستیان، بۆیادی بەزەیی خوا نەرم وساکن دەبێ و ئۆقرەدەگرێ، ئەوەیە خووو رەوشتی صالحان لەبەرانبەر قورئانەوە، وەك دەفەرمووێ: (خروا سجدا وبکیا) ٥٨/١٩. یان دەفەرموێ: (والذین إذا ذکروا بآیات ربهم لم یخروا علیها صما وعمیانا) (٧٣/٢٥). هەرگیز بە کەروکوێری بەسەر قورئانا تێ‌ناپەڕن. ﴿ ذلک هدی الله یهدی به من یشاء ﴾ ئەو قورئانەیە ڕێنومایی خوا، هەرکەسێك خوا خۆی‌بیەوێ پێی شارەزاو ڕێنموونی ئەکات ﴿ ومن یضلل الله فما له من هاد ﴾ هەرکەسێکیش خوا گومڕای بکا -بەهۆی لاساری خۆیەوە- کەسێ تر نییە ڕێنموونی بکات.

أَفَمَن شَرَحَ ٱللَّهُ صَدْرَهُۥ لِلْإِسْلَٰمِ فَهُوَ عَلَىٰ نُورٍ مِّن رَّبِّهِۦ ۚ فَوَيْلٌ
لِّلْقَٰسِيَةِ قُلُوبُهُم مِّن ذِكْرِ ٱللَّهِ ۚ أُو۟لَٰٓئِكَ فِى ضَلَٰلٍ مُّبِينٍ ﴿٢٢﴾
ٱللَّهُ نَزَّلَ أَحْسَنَ ٱلْحَدِيثِ كِتَٰبًا مُّتَشَٰبِهًا مَّثَانِىَ تَقْشَعِرُّ مِنْهُ
جُلُودُ ٱلَّذِينَ يَخْشَوْنَ رَبَّهُمْ ثُمَّ تَلِينُ جُلُودُهُمْ وَقُلُوبُهُمْ
إِلَىٰ ذِكْرِ ٱللَّهِ ۚ ذَٰلِكَ هُدَى ٱللَّهِ يَهْدِى بِهِۦ مَن يَشَآءُ ۚ وَمَن
يُضْلِلِ ٱللَّهُ فَمَا لَهُۥ مِنْ هَادٍ ﴿٢٣﴾ أَفَمَن يَتَّقِى بِوَجْهِهِۦ سُوٓءَ
ٱلْعَذَابِ يَوْمَ ٱلْقِيَٰمَةِ ۚ وَقِيلَ لِلظَّٰلِمِينَ ذُوقُوا۟ مَا كُنتُمْ تَكْسِبُونَ
﴿٢٤﴾ كَذَّبَ ٱلَّذِينَ مِن قَبْلِهِمْ فَأَتَىٰهُمُ ٱلْعَذَابُ مِنْ حَيْثُ
لَا يَشْعُرُونَ ﴿٢٥﴾ فَأَذَاقَهُمُ ٱللَّهُ ٱلْخِزْىَ فِى ٱلْحَيَوٰةِ ٱلدُّنْيَا ۖ وَلَعَذَابُ
ٱلْءَاخِرَةِ أَكْبَرُ ۚ لَوْ كَانُوا۟ يَعْلَمُونَ ﴿٢٦﴾ وَلَقَدْ ضَرَبْنَا لِلنَّاسِ فِى
هَٰذَا ٱلْقُرْءَانِ مِن كُلِّ مَثَلٍ لَّعَلَّهُمْ يَتَذَكَّرُونَ ﴿٢٧﴾ قُرْءَانًا عَرَبِيًّا
غَيْرَ ذِى عِوَجٍ لَّعَلَّهُمْ يَتَّقُونَ ﴿٢٨﴾ ضَرَبَ ٱللَّهُ مَثَلًا رَّجُلًا فِيهِ
شُرَكَآءُ مُتَشَٰكِسُونَ وَرَجُلًا سَلَمًا لِّرَجُلٍ هَلْ يَسْتَوِيَانِ مَثَلًا ۚ
ٱلْحَمْدُ لِلَّهِ ۚ بَلْ أَكْثَرُهُمْ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٢٩﴾ إِنَّكَ مَيِّتٌ وَإِنَّهُم مَّيِّتُونَ
﴿٣٠﴾ ثُمَّ إِنَّكُمْ يَوْمَ ٱلْقِيَٰمَةِ عِندَ رَبِّكُمْ تَخْتَصِمُونَ ﴿٣١﴾

پاشە رۆژی مرۆڤی‌لەخوا ترس و درۆزن:

﴿ ٢٤ : أفمن یتقی بوجهه سوء العذاب یوم القیامة ﴾ ئاخۆ کەسێك بە روخساری خۆی لە سزای بەدی رۆژی قیامەت بپارێزێ، واتە: کۆت وزنجیر کرابێ ولەناو سزادا بێ، هەوڵبدا بەدەم وچاوی، خۆی رزگار بکات، ئایا ئەوکەسە وەکو بەهەشتییەك وایە کەهەرگیز ئاگری دۆزەخی پێ‌نەگاو لە شوێنێکی ئاسایشدا بێ؟، وەك بۆ نموونە ئەفەرمووێ: (أفمن یمشی مکبا علی وجهه أهدی أمن یمشی سویا علی صراط مستقیم) ٢٢/٦٢. وەیان ئەفەرموێ (أفمن یلقی فی النار خیر أم من یأتی آمنا یوم القیامة..) ٤٠/٤١. ﴿ وقیل للظالمین ذوقوا ما کنتم تکسبون ﴾ بە ستەمکارەکان ئەوترێ: دەبچێژن بەرهەمی سزای کردەوەی خۆتان ﴿ ٢٥ : کذب الذین من قبلهم ﴾ خەڵکانی پێش ئەمانیش پێغەمبەرەکان و ئایەتەکانی ئێمەیان بەدرۆدانا ﴿ فأتاهم العذاب من حیث لا

یشـعرون ﴾ ئینجا لەلایەکەوە سزایان بۆ هات کەهەر بەخۆشیان نەزانــی ﴿ ٢٦: فأذاقهـم الله الخـزی فی الحیاة الدنیـا ﴾ جا خوا ســووکایەتی لە ژیانی ئەم دونیایەدا پێچەشتن ﴿ ولعذاب الآخرة أکبر ﴾ دیارە ســزای پاشەڕۆژیش گەورەترە ﴿ لو کانوا یعلمون ﴾ ئەگەرئەیانزانی.

۞ فَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّن كَذَبَ عَلَى ٱللَّهِ وَكَذَّبَ بِٱلصِّدْقِ
إِذْ جَآءَهُۥٓ ۚ أَلَيْسَ فِى جَهَنَّمَ مَثْوًى لِّلْكَٰفِرِينَ ﴿٣٢﴾ وَٱلَّذِى
جَآءَ بِٱلصِّدْقِ وَصَدَّقَ بِهِۦٓ ۙ أُو۟لَٰٓئِكَ هُمُ ٱلْمُتَّقُونَ ﴿٣٣﴾
لَهُم مَّا يَشَآءُونَ عِندَ رَبِّهِمْ ۚ ذَٰلِكَ جَزَآءُ ٱلْمُحْسِنِينَ ﴿٣٤﴾
لِيُكَفِّرَ ٱللَّهُ عَنْهُمْ أَسْوَأَ ٱلَّذِى عَمِلُوا۟ وَيَجْزِيَهُمْ أَجْرَهُم
بِأَحْسَنِ ٱلَّذِى كَانُوا۟ يَعْمَلُونَ ﴿٣٥﴾ أَلَيْسَ ٱللَّهُ بِكَافٍ
عَبْدَهُۥ ۖ وَيُخَوِّفُونَكَ بِٱلَّذِينَ مِن دُونِهِۦ ۚ وَمَن يُضْلِلِ
ٱللَّهُ فَمَا لَهُۥ مِنْ هَادٍ ﴿٣٦﴾ وَمَن يَهْدِ ٱللَّهُ فَمَا لَهُۥ مِن مُّضِلٍّ ۗ
أَلَيْسَ ٱللَّهُ بِعَزِيزٍ ذِى ٱنتِقَامٍ ﴿٣٧﴾ وَلَئِن سَأَلْتَهُم مَّنْ خَلَقَ
ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضَ لَيَقُولُنَّ ٱللَّهُ ۚ قُلْ أَفَرَءَيْتُم مَّا تَدْعُونَ
مِن دُونِ ٱللَّهِ إِنْ أَرَادَنِىَ ٱللَّهُ بِضُرٍّ هَلْ هُنَّ كَٰشِفَٰتُ ضُرِّهِۦٓ
أَوْ أَرَادَنِى بِرَحْمَةٍ هَلْ هُنَّ مُمْسِكَٰتُ رَحْمَتِهِۦ ۚ قُلْ حَسْبِىَ
ٱللَّهُ ۖ عَلَيْهِ يَتَوَكَّلُ ٱلْمُتَوَكِّلُونَ ﴿٣٨﴾ قُلْ يَٰقَوْمِ ٱعْمَلُوا۟
عَلَىٰ مَكَانَتِكُمْ إِنِّى عَٰمِلٌ ۖ فَسَوْفَ تَعْلَمُونَ ﴿٣٩﴾
مَن يَأْتِيهِ عَذَابٌ يُخْزِيهِ وَيَحِلُّ عَلَيْهِ عَذَابٌ مُّقِيمٌ ﴿٤٠﴾

دوو نەزیلە بۆ شیرک:

﴿ ٢٧: ولقد ضربنا للناس فی هذا القرآن من کل مثل ﴾ بێگومان ئێمـە لـەم قورئانەدا لـە هەمـوو نموونەیەکمان هێنایـەوە بۆ ئەم خەڵکە لەهەواڵی گەلانی رابردوو سەرپێچیان وئەنجامیان ﴿ لعلهم یتذکرون ﴾ بەشکو پەندو ئامۆژگاری وەربگرن ﴿ ٢٨: قرآنا عربیا غیر ذی عوج ﴾ ئەو قورئانـەش قورئانێکی رەوانبێژو دوور لەهەر نارێکی و چەوتییەکەو، بەزمانی عەرەبیشەو، بەهیچ شێوەیەکیش دژایەتیو کەم وکورتی لەنێوان ئایەتەکانیدا نییە ﴿ لعلهم یتقون ﴾ بەشـکو لەخوا تەقـواو پارێز بکەن ﴿ ٢٩: ضـرب الله مثلا رجلا فیه شـرکاء متشاکسون ﴾ خوا نموونەیەکی هێناوەتەوە بە پیاوێك بەندەی چەند کەسێك بێو، هەریەکەشیان کارێکی پێ بسپێرێ: ئــەم پێی بڵێ برۆ، ئەویکەیان بڵێ مەڕۆ.﴿ ورجلا سـلما لرجل ﴾ نموونەیەکیشی هێناوەتەوە بەپیاوێکیتر، بەندەی تاقە کەسێك بێ، هەرئەو کەســە سەرپەرشتی بکات ﴿ هل یسـتویان مثلا ﴾ ئاخۆ ئەودووانە لەخۆشـحاڵی و دڵخۆشـی و بەر چاو روونیدا یەکسانن؟ دیارە یەکسان نین، جا مرۆڤێکی یەکتاپەرستیش لەگەڵ موشریکێکدا کە چەند بتێك بپەرسـتێ ئاوایە، موسڵمانەکە لەیەك لاوە بڕیاری بۆ دەردەچێت و، دڵیشی زۆرئاسوودەیە، بەڵام موشریکەکە لە لاوە ئاراستە دەکرێو سەرەنجام سەری لێ تێكدەچێ!! ﴿ الحمد لله ﴾ سـوپاس هەربۆ خوایە، لەســەر راسـت کردنەوەی بەڵگە لەسەر خەڵك ﴿ بل أکثرهم لا یعلمون ﴾ بەڵام زۆرترینیان نازانن.

گشت دەمرین:

﴿ ٣٠: إنک میت و إنهم میتون ﴾ بەراسـتی ئەی موحەممەد ﷺ ئەمریــی و، ئەوانیش هەرئەمـرن، واتە: لەداهاتــوودا هەمووتان ئەمـرن، جــا ئەوکاتــە خــوا دادگایی ئــەکات و هــەق و ناهەق دەرئەکەوێ ﴿ ٣١: ثم إنکم یوم القیامة عند ربکم تختصمون ﴾ پاشان ئێوە لە رۆژی قیامەتیشدا لەلای پەروەردگارتاندا دەمەقاڵێ و کێشمەکێش دەکەن.

کۆتایی جزمی ٢٣، (ولله الحمد والمنه)..

کێ لە هەموو کەس ستەمکارترە:

﴿ ٣٢: فمـن أظلـم ممن کـذب علی الله ﴾ جا چ کەسـێك لەوە سـتەمکارترە کە درۆ لە سـەر خوا هەڵبەسـێ وبڵێ خوا شـەریك و هـاوەڵی هەیـە، یان بڵێت منـداڵی هەیە؟؟ ﴿ وکـذب بالصدق إذجاءه ﴾ ئەو قسـە ڕاسـتەش (واتە: قورئان) کاتێ لەسەر زمانی پێغەمبـەر ﷺ بـۆی هـات، بـەدرۆ بزانێـت؟! دیارە کـە لەوە سـتەمکارتر نییە، چونکە هەم لە سـەرخوا درۆی هەڵبەسـتووە، هەم باوەڕیشی بەپێغەمبەر ﷺ نەکردووە! ﴿ ألیس فی جهنم مثوی للکافرین ﴾ ئایا بۆ بێبـاوەڕان لە جەحەنندا جێگە نییە؟ واتە: ئەوانە کە نکووڵی راستیەکان دەکەن ئەهلی جەحەننەمن. ﴿ ٣٣: والذی جاء بالصدق ﴾ ئەو کەسـەی بە فەرموودە راستەکەوە هات (قورئان) کەپێغەمبەر خۆیەتی ﴿ وصدق به ﴾ لە هەمانکاتیشـدا ددانــی پێیادانا ﴿ أولئک هم المتقون ﴾ هەر ئەوانەن خوا ترس و پارێزکارو سنوورەکانی خوا نابەزێنن ولەشیرك دووردەگرن ﴿ ٢٤: لهم ما یشـاءون عند ربهم ﴾ بۆیان هەیە هەر شتێك ئارەزوو بکەن -لە بەهەشـتدا- لای پەروەردگاریان ﴿ ذلک جزاء المحسـنین ﴾ ئەوەش پاداشـتی چاککارەکانە ﴿ ٣٥: لیکفر الله عنهم أسوأ الذی عملـوا ﴾ تا خراپترین کارێ -پێش موسـڵمان بوونیان ئەنجامیان داوە- خوا بیپۆشێ و قەڵەمی لیبووردنی بە سەرا بێنێت ﴿ ویجزیهم

أجرهم بأحسن الذي كانوا يعملون ﴾ وەبە چاكتر لەوەی كردوویانە پاداشتیان بداتێ.

تەنیا خوا بەسە بۆ بەندەی خۆی:

﴿ ٣٦: أليس الله بكاف عبده ﴾ ئایا ئـەی پێغەمبـەر! هەر خـوا بەس نییە بۆ بەنـدەی خۆی(موحەممەد) لـە كاتی هەموو خۆشـی وناخۆشـییەكدا؟ ﴿ ويخوفونك بالذين من دونه ﴾ و هاوبەشـدانەران بە جگە لە خوا (بەبتەكان) دەتترسێنن! واتە: لەباتـی ئەوەكـە تەنها بەخوا بترسـێنن، كەچـی لەبەرگومڕایی خۆیان بەبتەكان هەڕەشەت لێدەكەن و دەتترسێنن ﴿ ومن يضلل الله فما له من هاد ﴾ دیارە ئەوانە سەرلێشێواون، خۆ هەر كەسیش خوا سەرلێشـێواوو گومـڕای بكات، بەهۆی چەوتی خۆیەوە، هیچ كەسـێك نییە بتوانێ ڕینمایی بكاو بیهێنێتەوە سەر ڕێگای ڕاست ﴿ ٣٧: ومـن يهـد الله فما له من مضل ﴾ و هەركەسـێكیش خوا ڕێنمایی بكات، هیچ كەسـێك نییە سـەر لێشـێواوو كلای بكات ﴿ أليس الله بعزيز ذي انتقام ﴾ ئایا خوا دەسەڵاتداری خاوەن تۆڵە نییە لەموشریكان؟ بەڵێ خوا دەسەڵاتداری خاوەن تۆڵەیە.

موشریكانیش دەزانن ئەسمان و زەمین خوا بە دیهێناون:

﴿ ٣٨: ولئن سألتهم من خلق السموات والارض ﴾ خۆ ئەگەر لێیان بپرسی كێ ئاسمانەكان وزەوی دروستكرد؟ ﴿ ليقولن الله ﴾ بەتەئكیـد لەوەڵامدا ئەڵێن: هەرخوا دروسـتی كـردوون، كەچی لەگەڵ ئەوەشـدا هاوبەشیشـی بۆ دادەنێن ﴿ قل أرأيتم ما تدعون مـن دون الله ﴾ ئـەی موحەممەد! بڵێ: ئا پێمـان بڵێن ئەو بتانە كەلەباتی خوا ئەیانپەرستن، بەتایبەت دوای ئەوەكە دەسەڵات و توانای خواتان بۆ دەركەوت، پێمان بڵێن دەسەڵاتیان چۆن دەبینن؟ ﴿ إن أرادني الله بضر هل هن كاشفات ضره ﴾ ئەگەرخوا ویسـتی دووچاری بـەڵاو نارەحەتییەكم بكات، ئایا ئەو بتانە ئەتوانن ئەو بەڵامـە لەسـەر لابـەن؟ ﴿ أو أرادني برحمة هل هن ممسـكات رحمتـه ﴾ یان ئەگەر خوا ویسـتی سـوودێكم پێبگەیەنێت، ئایا ئەوبتانە ئەتوانن ڕایگرن و نەهێڵن بمگاتێ؟! ﴿ قل حسبي الله ﴾ دەسا بڵێ: من بۆ هەموو شتێك تەنها خوام بەسە، چونكە زیان و قازانج هەر بەدەست ئەوە ﴿ عليه يتوكل المتوكلون ﴾ هەر بە ئەو پشت ئەسـتوورن، باوەڕدارانی پشت ئەستوور، نەك بە ئەمو ئەوو بە بتەكان ﴿ قل يا قوم اعملوا على مكانتكم ﴾ ئەی موحەممەد ﷺ بڵێ ئەی هۆزەكەم! دەسا ئێوە لەسەر حاڵەتی خۆتان كار بكەن، واتە: هەرچـی فروفێڵ و تەڵەكەو پیلانتان لەدەسـت دێ دژی من ئەنجامی بدەن ﴿ أني عامل ﴾ وامنیش لە سـەر حاڵەتی خۆم كار دەكەم و لەهەوڵدا دەبم ﴿ فسـوف تعلمون ﴾ جا بەم زووانە چاك ئەزانن! ﴿ ٤٠: من يأتيه عذاب يخزيه ﴾ كێ لەدونیادا سزایەكی بـۆ بێ ئابڕووی بەرێ ﴿ ويحل عليـه عذات مقيم ﴾ و جەزرەبەو سزایەكی هەمیشـەیی دادەبارێتە سەری؟ ﴿ ٤١: أنا أنزلنا عليك

إِنَّآ أَنزَلۡنَا عَلَيۡكَ ٱلۡكِتَٰبَ لِلنَّاسِ بِٱلۡحَقِّۖ فَمَنِ ٱهۡتَدَىٰ
فَلِنَفۡسِهِۦۖ وَمَن ضَلَّ فَإِنَّمَا يَضِلُّ عَلَيۡهَاۖ وَمَآ أَنتَ عَلَيۡهِم
بِوَكِيلٍ ﴿٤١﴾ ٱللَّهُ يَتَوَفَّى ٱلۡأَنفُسَ حِينَ مَوۡتِهَا وَٱلَّتِي
لَمۡ تَمُتۡ فِي مَنَامِهَاۖ فَيُمۡسِكُ ٱلَّتِي قَضَىٰ عَلَيۡهَا ٱلۡمَوۡتَ
وَيُرۡسِلُ ٱلۡأُخۡرَىٰٓ إِلَىٰٓ أَجَلٖ مُّسَمًّىۚ إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَأٓيَٰتٖ
لِّقَوۡمٖ يَتَفَكَّرُونَ ﴿٤٢﴾ أَمِ ٱتَّخَذُواْ مِن دُونِ ٱللَّهِ شُفَعَآءَۚ
قُلۡ أَوَلَوۡ كَانُواْ لَا يَمۡلِكُونَ شَيۡـٔٗا وَلَا يَعۡقِلُونَ ﴿٤٣﴾
قُل لِّلَّهِ ٱلشَّفَٰعَةُ جَمِيعٗاۖ لَّهُۥ مُلۡكُ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلۡأَرۡضِۖ ثُمَّ
إِلَيۡهِ تُرۡجَعُونَ ﴿٤٤﴾ وَإِذَا ذُكِرَ ٱللَّهُ وَحۡدَهُ ٱشۡمَأَزَّتۡ
قُلُوبُ ٱلَّذِينَ لَا يُؤۡمِنُونَ بِٱلۡأٓخِرَةِۖ وَإِذَا ذُكِرَ ٱلَّذِينَ مِن
دُونِهِۦٓ إِذَا هُمۡ يَسۡتَبۡشِرُونَ ﴿٤٥﴾ قُلِ ٱللَّهُمَّ فَاطِرَ ٱلسَّمَٰوَٰتِ
وَٱلۡأَرۡضِ عَٰلِمَ ٱلۡغَيۡبِ وَٱلشَّهَٰدَةِ أَنتَ تَحۡكُمُ بَيۡنَ عِبَادِكَ
فِي مَا كَانُواْ فِيهِ يَخۡتَلِفُونَ ﴿٤٦﴾ وَلَوۡ أَنَّ لِلَّذِينَ ظَلَمُواْ
مَا فِي ٱلۡأَرۡضِ جَمِيعٗا وَمِثۡلَهُۥ مَعَهُۥ لَٱفۡتَدَوۡاْ بِهِۦ مِن سُوٓءِ ٱلۡعَذَابِ
يَوۡمَ ٱلۡقِيَٰمَةِۚ وَبَدَا لَهُم مِّنَ ٱللَّهِ مَا لَمۡ يَكُونُواْ يَحۡتَسِبُونَ ﴿٤٧﴾

الكتاب للناس بالحق ﴾ بەڕاسـتی ئێمە ئـەم قورئانەمان بەرێك وپێكی و ڕاسـت و دروسـت دابەزاندە سـەر تۆ، ڕایبگەیەنیت بـە ئادەمی وبە پەری ﴿ فمن اهتدى فلنفسه ﴾ ئینجا هەرئەوەی شـارەزا و ڕێنما بوو، ئـەوە بەقازانجێ خۆیەتی ﴿ ومن ضل فإنما يضل عليها ﴾ و هەركەسـیش گومڕاو سەرلێشـێواو بوو و گوێی بە فەرمانی خوا نەدا، ئەوە بۆ خۆی گومڕا دەبێ و تەنها بەخۆیشـی زیان دەگات ﴿ وما أنت عليهم بوكيل ﴾ خۆ تۆش كار پێ سپێراوو بریكاری ئەوان نیت، هەتا هیدایەتی ئەوانت لە ئەستۆ بێت، وەك لەجێگای تردا جەخت لە سەر ئەو ڕاستییە دەكاتەوەو دەفەرموێ: (أنما أنت نذير)، ١٢/١١ یـان دەفەرموێ: (فإنما عليك البلاغ و علينا الحساب)، ١٤/١٣.

ژین و مەرگ هەر بە دەستی خوایە:

﴿ ٤٢: الله يتوفى الانفس حين موتها ﴾ هەر خوایە كە گیانەكانی

خەڵکـی دەکێشـێ لە کاتی مردنـی خاوەنەکانیانـدا ﴿ والتی لم تمـت فی منامهـا ﴾ و ئەوگیانانەش کـە خاوەنەکانیان نەمردوون و لەخـەودان، هەر بۆخۆی گیانیان دەکێشـێ ﴿ فیمسـک التی قضـی علیها الموت ﴾ ئینجا ئەو گیانانە رادەگرێ بڕیاری مەرگی خاوەنەکانیانی داو، ئیدی ناگەڕێتەوە لاشەکانیان ﴿ ویرسل الأخری إلی أجل مسـمی ﴾ گیانەکانی دیکەش بەرەڵا دەکاو نایانمرێنێ تا کاتێکی دیاریکراو دەژین ﴿ إن فی ذلک لآیات لقوم یتفکرون ﴾ بە راسـتی لەوەدا بەڵگە و نیشانەی بەهێز هەیە بۆ خەڵکێك تێفکرێ و بیر لە دەسـەڵات و توانای خوا بکاتەوە. جائایا(ڕۆح)و (نەفس) هەردووکیان یەك شتن؟ یان (روح) لە (نەفس)جیایە؟لەوە دەچێت بەپێی ئەم فەرموودانە هەردووکیان یەکشتبن:

(١) ئیمامی(موسـلیم) ئەم فەرموودەیە دێنی: ((إن الروح إذا قبض تبعه البصر)).

(٢) ((فذلک حین یتبع بصره نفسه)) (موسلیم). وەلە فەرموودەدا هەیە کە مرۆڤ کاتێ ویسـتی بخەوێ، سـوننەتە ئەم دوعایە بخوێنی: (سبحانک ربی وضعت جنبی، وبک أرفعه إن أمسکت نفسی فاغفر لها)/متفق علیه. (فتح الباری: ١١/١٣٠، مسلم: ٤/٢٠٨٤).

تکاکاری هەر بۆ خوایە:

﴿ ٤٣: ام اتخذوا من دون الله شـفعاء ﴾ ئاخۆ راستە جگە لە خوا بتەکانیان کردۆتە تکاکار، شەفاعەتیان بۆبکەن لای خودا؟! ﴿ قل أولو کانوا لایملکون شیئا ولایعقلون ﴾ پێیان بڵێ ئەی پێغەمبەر! : ئایا ئەگەر ئەوانە هیچیشیان بەدەست نەبێ و لەهیچیش تێنەگەن، هەر دەیانپەرسـتن و دەیانکەنە تـکاکار بۆخۆیان ؟!. ﴿ ٤٤: قل لله الشـفاعة جمیعا ﴾ بلێ: لیبووردن و بەخشین و تکاو شەفاعەت سـەرلەبەر تەنها بۆخوایە، هیچ کەسیکی دیکە شتێکی بە دەست نییـە ﴿ له ملک السـموات والأرض ﴾ خاوەنێتی ئاسمانەکان و زەوی هەر بۆ ئەوە ﴿ ثم ألیه ترجعون ﴾ پاشـانیش هەموو هەر بۆ لای ئەو دەگێڕدرێنەوەو دادگایی دەکرێن.

بێزاری بتپەرستەکان بەناو هێنانی(الله) بە تەنیا:

﴿ ٤٥: وإذا ذکـر الله وحده ﴾ کاتێ ناوی خوا، بەبێ ناو هێنانی بتەکان ببرێ ﴿ اشـمأزت قلوب الذیـن لا یؤمنون بالآخرة ﴾ دڵی ئەوانـە کە بڕوایـان بە ڕۆژی دوایی نییـە دێتەوەیەك و، پڕدەبێ لـەرق و کینە! وەك ئەم ئایەتەش هەمان مەبەسـت ڕادەگەیەنی: (إنهم کانوا إذا قیل لهم لا إله إلا الله یسـتکبرون) /٣٥/٣٧ ﴿ وإذا ذکـر الذین من دونه إذا هم یستبشـرون ﴾ خۆ ئەگەر لەباتی خوا ناوی پەرسـراوەکانیان ببرێ، ئەگەرچی لەرێی دەست تیوەردانی شەیتانیشـەوە بـێ، لەناکاو مـوژدە بەخش و خۆشـحاڵ دەبن و گەشەی پێدەکەن!.

ڕێگای دۆعاو پاڕانەوە:

﴿ ٤٦: قل اللهم فاطر السـموات والأرض ﴾ بڵێ: ئەی خوایە! ئەی بەدیهێنەری ئاسمانەکان و زەوی! ﴿ عالم الغیب والشهادة ﴾ زانای پەنهان و ئاشـکرا، زانای دیارو نادیار! ﴿ أنت تحکم بین عبـادک فیما کانوا فیه یختلفون ﴾ هەر ئەتـۆ لە نێوان بەندەکانی خۆتـا داوەری دەکەیت، لەو شـتانەدا وا کێشـەو جیاوازییان تیا هەیە، هەر ئەتۆ بڕیاری تێروتەسـەڵ ئەدەیت، هەق و ناهەق جیا دەکەیتەوە. ﴿ ٤٧: ولو أن للذین ظلموا مافی الأرض جمیعا ومثله معه ﴾ ئەگەر بەڕاستی هەرچی لەم زەوییەدایە و، ئەوەندەی تریشی لەگەڵدا بێت، هی سـتەمکاران وکافران بێ ﴿ لافتدوا به من سوء العذاب یوم القیامة ﴾ لە بەرسـزای توندی قیامەت ئامادەن بیکە نـە بارتەقاو فیدیەی خۆیان، تا رزگـار بن ﴿ ٤٨: وبدا لهم من الله مالم یکونوا یحتسبون ﴾ وهێمان لە خوا، هەندێ شتیتریان بۆ دەر ئەکەوێ کە هیچ حسـابێکیان بۆ ئەوشتە نەکردووە بێتە ڕێیان ﴿ وبدا لهم سیئات ما کسبوا ﴾ وەناهەموارە ئەو کارە خراپانە لە دونیادا ئەنجامیان دەدان بۆیان ئاشکرا دەبێ ﴿ وحاق بهم ماکانوا به یستهزئون ﴾ وە ئەو سزایەی گاڵتەیان پێئەکرد، دەوریان دەدا. چونکـە کە قورئان باسـی سـزای دوارۆژی بۆ ئەکـردن، ئەوان گاڵتەیـان پێئەکرد، جاوا ئێسـتا ئەمڕۆ لەهەموو لایەکەوە سـزا دەبارێتە سەریان.

بێباری مرۆڤی بێباوەڕ:

﴿ ٤٩: فإذا مس الإنسان ضر دعانا ﴾ جا هەر کە مرۆڤی بێباوەڕ تووشـی زیان وناخۆشییەك دێ! دەبینی بەپەلە هاوارمان بۆ دێنێ و دەسـت ئەکات بە لاڵـەو پاڕانەوە لێمان ﴿ ثم إذا خولناه نعمة منا ﴾ پاشـان ئەگەر لە لایەن خۆمانەوە بەهرەیەکمان پێدا ﴿ قال إنما أوتیته علی علم ﴾ قسـەی پێشـووی خۆی لە بیر ئەچێتەوەو ئەڵێ: بەڕاستی ئەم بەهرەیەم هەر بە هۆی ژیری و زانایی خۆمەوە دەسـتکەوتووە ﴿ بـل هی فتنـة ﴾ نەخێر، وا نییـە وەك ئەوان دەڵـێن بەڵکو ئـەو بەهرەو نیعمەتـە تەنیا تاقـی کردنەوەیە بۆی ﴿ ولکـن أکثرهم لایعلمون ﴾ بـەڵام زۆربەیان نازانـن، کە ئەو هەمـوو دارایی و دەسـەڵاتە تاقـی کردنەوەیە بۆیـان ﴿ ٥٠: قد قالهـا الذین من قبلهم ﴾ بە ڕاسـتی ئەو بـێ بڕوایانەیش لە پێش

قورەیشـەوە بوون، هەر ئەو قسـەیانەیان دە کرد ودەیانوت: ئەو سـامانە بە کردو کۆششی خۆمان پەیدامان کردووە، نەك خوا پێی دابین! ﴿ فما أغنى عنهم ما كانوا يكسبون ﴾ جا کاتێکیش سزا هاتە سـەریان ئەوەی بە دەستیان هێنا بوو -لەماڵ وسامان- هیچ سـودێکی پێنەگەیاندن ﴿ ٥١: فأصابهم سيئات ما كسبوا ﴾ جا تۆڵەی بەدکاری خۆیانیان تـووش بوو ﴿ والذين ظلموا من هؤلاء سـيصيبهم سيئات ماكسبوا ﴾، ئەوانەش سـتەمیان کرد -واتە: بتپەرسـتەکانی مەککە- تووشـیان دەبێ تۆڵەو ناسوریەکانی ئەو کردەوانەی کردبوونیان، ئەوەبوو حەوت ساڵ تووشی قات و قڕی بوون و زۆربەی سـەرزلەکانیان لەرۆژی (بەدر)ا کوژران ﴿ وماهم بمعجزين ﴾ ولەهەمان کاتیشـدا دەستەوسـانمان ناکەن، ناتوانن لەدەسـتمان دەرچن وخۆ رزگاربکـەن ﴿ ٥٢: أو لم يعلموا أن الله يبسط الرزق لمن يشـاء ويقدر ﴾ پێیان وابوو ئەو دەسەڵات وماڵ ودارایییـە لەزانایی خۆیانە، ئەی ئایـا نەیانزانیوە کەهەر خوایە رزق ورۆزی دەدات، بۆهەندێ زۆر، بۆهەندێ کەم ﴿ إن في ذلك لآيات لقوم يؤمنون ﴾ بە ڕاسـتی لەوەدا گەلێ نیشانەو بەڵگە هەیە بۆ هۆزێ بیەوێ بڕوابێنێ.

بانگەواز بۆ تەوبە، پێش هاتنی سزا:

﴿ ٥٣: قـل يـا عبـادي الذيـن أسـرفوا علـى أنفسـهم ﴾ ئەی موحەممەد! ﷺ لە منەوە بڵێ: ئەی بەندەکانی من! ئەی ئەوانەی سـتەم و زیادە ڕۆییتان لە خۆتان کردووە! ﴿ لا تقنطوا من رحمة الله ﴾ ئێـوە لەرەحمەت و میهرەبانی خوا بێ ئومێد مەبن، (ئیبن عەبباس) دەڵێ: بڕێ لە موشـریك و هاوبەشدانەرەکان، خەڵکێکی زۆریان کوشتبوو، زینایان کردبوو، پاشان هاتنە لای پێغەمبەر ﷺ وتیان: ئەو قسەو باسە تۆ دەیڵێی شتێکی زۆر چاکە، ئەی خۆزگە کەفارەتـی گوناحەکانمانت پێ دەوتین: ئـەو جا ئایەتی (والذين لايدعـون مـع الله إلها آخـر ولا يقتلون النفس التـي حرم الله إلا بالحق ولا يزنون) ٢٥ /٦٨، وە ئایەتی (قل ياعبادي الذين أسـرفوا على أنفسـهم لا تقنطوا مـن رحمة الله..)، هـات. ٣٩/٥٣، متفق عليه/ (فتـح البـاري: ٤١١/١٨ مسـلم: ١١٣/١) ﴿ إن الله يغفر الذنـوب جميعا ﴾ بەڕاسـتی خوا لە هەمـوو گوناحێ خۆش ئەبێ دیارە ئەم بانگەشـەیە بۆ تـەواوی تاوانبارانە کە بگەڕێنەوە بۆلای خوا، ئەگەرچی گوناهیشـیان بەئەندازەی کەفی سـەر زەریاکان بێ، (ئەنەس) ئەڵێ: پێغەمبەر ﷺ فەرمووی: ((والذي نفسـي بيده لو أخطأتم حتى تملأ خطاياكم مابين السـماء و الارض ثم استغفرتم الله لغفـر لكم، و الذي نفس محمد بيده لـو لم تخطئوا لجاءالله بقوم يخطئون ثم يسـتغفرون الله فيغفر لهم (مسـند الامام احمد٣/٢٣٨).

﴿ إنه هو الغفور الرحيم ﴾ چونکە ئەوە لێبووردەو میهرەبان ﴿ ٥٤: وأنيبوا إلى ربكم وأسـلموا له ﴾ بگەڕێنەوەو بۆلای خواوەندتان و ملکەچی فەرمانی ئەوبن ﴿ من قبل أن يأتيكم العذاب ﴾ پێش ئەوە سـزاکەتان بۆ بێ ﴿ ثم لا تنصـرون ﴾ دواییش ئیتر لەلایەن هیچ

وَبَدَا لَهُمْ سَيِّئَاتُ مَا كَسَبُوا وَحَاقَ بِهِم مَّا كَانُوا بِهِۦ
يَسْتَهْزِءُونَ ﴿٤٨﴾ فَإِذَا مَسَّ ٱلْإِنسَٰنَ ضُرٌّ دَعَانَا ثُمَّ إِذَا خَوَّلْنَٰهُ
نِعْمَةً مِّنَّا قَالَ إِنَّمَآ أُوتِيتُهُۥ عَلَىٰ عِلْمٍۭ ۚ بَلْ هِىَ فِتْنَةٌ وَلَٰكِنَّ
أَكْثَرَهُمْ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٤٩﴾ قَدْ قَالَهَا ٱلَّذِينَ مِن قَبْلِهِمْ فَمَآ أَغْنَىٰ
عَنْهُم مَّا كَانُوا يَكْسِبُونَ ﴿٥٠﴾ فَأَصَابَهُمْ سَيِّئَاتُ مَا كَسَبُوا
وَٱلَّذِينَ ظَلَمُوا مِنْ هَٰٓؤُلَآءِ سَيُصِيبُهُمْ سَيِّئَاتُ مَا كَسَبُوا
وَمَا هُم بِمُعْجِزِينَ ﴿٥١﴾ أَوَلَمْ يَعْلَمُوٓا أَنَّ ٱللَّهَ يَبْسُطُ ٱلرِّزْقَ
لِمَن يَشَآءُ وَيَقْدِرُ ۚ إِنَّ فِى ذَٰلِكَ لَءَايَٰتٍ لِّقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ ﴿٥٢﴾
۞ قُلْ يَٰعِبَادِىَ ٱلَّذِينَ أَسْرَفُوا عَلَىٰٓ أَنفُسِهِمْ لَا تَقْنَطُوا مِن
رَّحْمَةِ ٱللَّهِ ۚ إِنَّ ٱللَّهَ يَغْفِرُ ٱلذُّنُوبَ جَمِيعًا ۚ إِنَّهُۥ هُوَ ٱلْغَفُورُ ٱلرَّحِيمُ
﴿٥٣﴾ وَأَنِيبُوٓا إِلَىٰ رَبِّكُمْ وَأَسْلِمُوا لَهُۥ مِن قَبْلِ أَن يَأْتِيَكُمُ
ٱلْعَذَابُ ثُمَّ لَا تُنصَرُونَ ﴿٥٤﴾ وَٱتَّبِعُوٓا أَحْسَنَ مَآ أُنزِلَ
إِلَيْكُم مِّن رَّبِّكُم مِّن قَبْلِ أَن يَأْتِيَكُمُ ٱلْعَذَابُ
بَغْتَةً وَأَنتُمْ لَا تَشْعُرُونَ ﴿٥٥﴾ أَن تَقُولَ نَفْسٌ يَٰحَسْرَتَىٰ
عَلَىٰ مَا فَرَّطتُ فِى جَنۢبِ ٱللَّهِ وَإِن كُنتُ لَمِنَ ٱلسَّٰخِرِينَ ﴿٥٦﴾

کەسـێکەوە یارمەتی نادرێن ﴿ ٥٥: واتبعوا أحسن ما أنزل إليكم مـن ربكم ﴾ لە باشـترین نامە کە پەروەردگارتـان دایبەزاندووە بۆتان، پەیڕەوی بکەن، واتە: پەیڕەوی لە قورئان بکەن.

ڕوونکردنەوە: لە قورئاندا (حسـن) و(أحسـن) هەیـە، بۆ نمونە پەیڕەوی لە ڕوخسـەت (حسـن)ـە، لە عەزیمەت (أحسن)ـە، وە لـە (قصاص) (حسـن)ـە، وە لـە عەفوو (أحسـن)ـە. ﴿ من قبل أن يأتيكـم العـذاب بغتة ﴾ پێش ئەوەی کتوپڕ سـزاکەتان بۆبێت ﴿ وأنتم لا تشـعرون ﴾ هەستیش بە خۆتان نەکەن، تاشتێ بکەن بۆ خۆتان ﴿ ٥٦: أن تقول نفس يا حسرتي على مافرطت في جنب الله ﴾ نەوەك کەسـێ بڵێ: ئەی داخ لەسەر کەمتەرخەمیم لەلای خواو لە گوێڕایەڵی خوا ﴿ و إن كنت لمن الساخرين ﴾ بێ شـك لـە گاڵتەکەرانیش بووم بە ئاییني خـواو کتێبی خوا، واتە: جگە لە سـەرپێچیم گاڵتەیشم بەموسـڵمانان ئەکرد ﴿ ٥٧: أو تقول لو أن الله هداني لكنت من المتقين ﴾ یان بڵێ: ئەگەر خوا ڕێنموونی

بکردمایە، لەپارێزکاران ئەبووم ﴿ ٥٨: أو تقول حين ترى العذاب ﴾ یان کاتێ سزای خوا دەبینێ بڵێ: ﴿ لو أن لي كرة فأكون من المحسنين ﴾ بریا جارێکی‌تر دەگەڕامەوە بۆ دونیا و لەگەڵ چاککاران ئەبووم ﴿ ٥٩: بلى قد جاءتك آياتي فكذبت بها ﴾ خوا ئەفەرموێ: بەڵێ.. خۆ گەلێ ئایەت و نیشانەکانی منت

أَوْ تَقُولَ لَوْ أَنَّ اللَّهَ هَدَانِي لَكُنتُ مِنَ الْمُتَّقِينَ ﴿٥٧﴾
أَوْ تَقُولَ حِينَ تَرَى الْعَذَابَ لَوْ أَنَّ لِي كَرَّةً فَأَكُونَ
مِنَ الْمُحْسِنِينَ ﴿٥٨﴾ بَلَىٰ قَدْ جَاءَتْكَ آيَاتِي فَكَذَّبْتَ بِهَا
وَاسْتَكْبَرْتَ وَكُنتَ مِنَ الْكَافِرِينَ ﴿٥٩﴾ وَيَوْمَ الْقِيَامَةِ
تَرَى الَّذِينَ كَذَبُوا عَلَى اللَّهِ وُجُوهُهُم مُّسْوَدَّةٌ أَلَيْسَ فِي
جَهَنَّمَ مَثْوًى لِّلْمُتَكَبِّرِينَ ﴿٦٠﴾ وَيُنَجِّي اللَّهُ الَّذِينَ اتَّقَوْا
بِمَفَازَتِهِمْ لَا يَمَسُّهُمُ السُّوءُ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ ﴿٦١﴾ اللَّهُ
خَالِقُ كُلِّ شَيْءٍ وَهُوَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ وَكِيلٌ ﴿٦٢﴾ لَّهُ مَقَالِيدُ
السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَالَّذِينَ كَفَرُوا بِآيَاتِ اللَّهِ أُولَٰئِكَ
هُمُ الْخَاسِرُونَ ﴿٦٣﴾ قُلْ أَفَغَيْرَ اللَّهِ تَأْمُرُونِّي أَعْبُدُ أَيُّهَا
الْجَاهِلُونَ ﴿٦٤﴾ وَلَقَدْ أُوحِيَ إِلَيْكَ وَإِلَى الَّذِينَ مِن قَبْلِكَ لَئِنْ
أَشْرَكْتَ لَيَحْبَطَنَّ عَمَلُكَ وَلَتَكُونَنَّ مِنَ الْخَاسِرِينَ ﴿٦٥﴾ بَلِ اللَّهَ
فَاعْبُدْ وَكُن مِّنَ الشَّاكِرِينَ ﴿٦٦﴾ وَمَا قَدَرُوا اللَّهَ حَقَّ قَدْرِهِ
وَالْأَرْضُ جَمِيعًا قَبْضَتُهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَالسَّمَاوَاتُ
مَطْوِيَّاتٌ بِيَمِينِهِ سُبْحَانَهُ وَتَعَالَىٰ عَمَّا يُشْرِكُونَ ﴿٦٧﴾

بۆ هات، جا بەدرۆت زانی و بڕوایشت نەهێنا ﴿ واستكبرت وكنت من الكافرين ﴾ بایی بوویت و، بوویتە کافرو بێباوەڕ.

دوا ڕۆژی درۆزنان و پارێزکاران:

﴿ ٦٠: ويوم القيامة ترى الذين كذبوا على الله ﴾ لەڕۆژی قیامەتیشدا ئەوکەسانە درۆیان لەسەر خوا هەڵبەستووە (گوتیان: خودا منداڵ و شەریکی هەیە) دەبینی ﴿ وجوههم مسودة ﴾ ڕوویان ڕەشداگەڕاوە ﴿ أليس في جهنم مثوى للمتكبرين ﴾ ئایا بۆ خەڵکانی‌لە خۆ باییبوو -ئەوانەی دەدان بەهەقدا نانێن- لە دۆزەخدا ئەنواو جێگا نییە؟ ﴿ ٦١: وينجي الله الذين اتقوا بمفازتهم ﴾ وخوا ئەوانە ڕزگار دەکا، بەهۆی کاری چاك وهۆکاری ڕزگارییەوە، خۆیان پاراست لەدۆزەخ ﴿ لا يمسهم السوء ﴾ نە ناخۆشییەکیان تووش دەبێ ﴿ ولا هم يحزنون ﴾ ونە غەمباریش ئەبن ﴿ ٦٢: الله خلق كل شيء ﴾ بەڕاستی خوا بەدیهێنەری هەموو شتێکە ﴿ وهو على كل شيء وكيل ﴾ و ئەو بە هەموو شتێکدا ڕادەگا، خۆی سەرپەرستیکاری هەموو شتێك دەکا چۆن حیکمەتی بخوازێ.

کلیلی ئاسمانەکان وزەوی بە دەست خوایە:

﴿ ٦٣: له مقاليد السموات والارض ﴾ کلیلەکانی ئاسمان و زەوی تەنها بە دەست خوایە، چۆنی بوێ دەستکاری ئەکات ﴿ والذين كفروا بآيات الله أولئك هم الخاسرون ﴾ ئەوانەی کافرو بێباوەڕن بە ئایەتەکانی خوا ئائەوانەن زیانبارەکان و دۆڕاوەکان ﴿ ٦٤: قل أفغير الله تأمروني أعبد أيها الجاهلون ﴾ موشریکەکان داوایان ئەکرد کە پەیامبەر ﷺ بەیناوبەین خواکانی ئەوانیش بپەرستێ، جا ئەم ئایەتە هاتە خوارەوەو فەرمووی: ئەی موحەممەد ﷺ بڵێ: ئەی جا ئێوە فەرمان بە من ئەدەن کە لە باتی خوا بپەرستم ئەی نەزانەکان؟! ﴿ ٦٥: ولقد أوحي اليك والى الذين من قبلك ﴾ سوێند ئەخۆم کە بێگومان وەحی کراوە بۆ تۆو بۆ ئەو پەیامبەرانەی بەر لە تۆ بوون: ﴿ لئن أشركت ليحبطن عملك ﴾ کە ئەگەر گریمان بە هاوبەش قایل ببێت بۆخوا، ئەوە بێگومان هەموو کردەوەکانت پووچەڵ دەبێ ﴿ ولتكونن من الخاسرين ﴾ و لە زیانمەندانیش دەبیت ﴿ ٦٦: بل الله فاعبد ﴾ نەخێر، هەرگیز بە گوێیان نەکەیت، بەڵکو تەنها هەر خوا بپەرستە ﴿ وكن من الشاكرين ﴾ و لە شوکرانە بژێران‌بە.

بتپەرستەکان وەك شیاو خوایان نەناسیوە:

﴿ ٦٧: وما قدروا الله حق قدره ﴾ ئەوانە وەکو پێویست خوایان نەناسیی‌و ڕێزیان لێ‌نەگرت، ئەگینا چۆن هاوەڵیان بۆ دادەنا؟ ﴿ والأرض جميعا قبضته يوم القيامة ﴾ لە ڕۆژی قیامەتدا زەویی هەموو لە ناودەستی ئەودایە ﴿ والسموات مطويات بيمينه ﴾ و ئاسمانەکانیش پێچراونەتەوەو بە دەستی ڕاستیەوەن، گەلێ جار لە فەرموودەکاندا باسی(دەست وپەنجە بۆ خوا هاتووە) ئەڵبەتە ئەوەش هەربەو شێوەیە کە شایستەی زاتی خۆی بێ‌و بەو جۆرەش.. کۆمەڵی (سەلەف) ئەڵێن: ئەو دوو سیفەتە پیرۆزەیە: (صفة الأصابع والكف)، هەر لەو سیفەتانەن کە پەیوەستە بە زاتی خواوەو هەرگیز لە زاتی موقەددەسی ئەو جیا نابێتەوە: (صفة الأصابع والكف من صفات الله تعالى الذاتية القائمةبه -عزوجل- والتي لا تنفك عن ذاته المقدسة، ولا تتعلق بمشيئته وإرادته، بل هي لازمة لذاته أزلا وأبدا) دیارە سیفەتەکانی‌تریشی وەك: (الوجه، اليد، العلم، الحياه، القدره، العزه، السمع،

البصـر، القدم، الكبرياء) هەر. بـەو جۆرەیە، وە هەروەها ئەڵێن: سیفەتەکانی تری (فیعلی ئیختیاری) کە بە زاتی خواوە وەستاون و بە پێی مەشیئەت و ئیرادەیەتی: (كالإ ستواء على العرش، والنزول للسماء الدنيا، والمجئ والاتيان والكلام، والفرح و الضحك والرضا و العجـب والحب والبغض والكراهية والقبض والطى والإمسـاك.. الخ فهى كلها صفاته سـبحانه وتعالى وقائمة بذاته المقدسـة سواء الذاتيـة أو الفعلية الاختيارية وصفة الاصابع والكف لله -عزوجل- جاءت بها الأحاديث الصحية الكثيرة) کاتێ کە ئەو زانا جوولەکەیە هـات ووتی: (إن الله يضع السـموات على أصبـع والارضين على أصبع). لەو کاتەدا ئامـاژەی بە پەنجەکانی خۆی دەکرد (أخرجه الإمـام الترمذى وصححـه، والبيهقى و غيرهـم). پەیامبەریش ﷺ چـاوی لێیەوە بووو هیچ نکوولی و بێزاری لەسـەر ئەو کارەی ئەوە دەرنەبـڕی، وە هیچ کەسـێکی تریش ڕەخنـەی لێ نەگرت، دیارە بۆیە وایان دەکرد تا بیسـەلمێنن کەبەڵێ راسـتە خوا -جل وعلا- پەنجەی هەیە، بەڵام دیارە نەك وەك پەنجەی دروسـتکراوەکان، لە فەرموودەیشدا هاتووە کە پەیامبەر ﷺ ئەیفەرموو: ((يقبض الله سـمواته بيده والأرض باليد الأخرى ثـم يهزهن..)) واتە: کاتێ کە پەیامبەر ﷺ فەرمووی: خوا بەدەسـتێکی ئاسمانەکانی ڕاگرتووە، زەویـش بەو دەسـتەکەی تری، لەو حاڵەتـەدا پەنجەکانی خۆی دەجووڵان، (أخرجه الشـيخان، والنسائى، وابن ماجه، وجماعه عن ابن عمروئالووسى.)، بەو مەبەستە کە ئەو خەڵکە تێبگا خوای گەورە پەنجەو دەسـتی هەیـە، هەروەها کاتێ ئایەتی: (وكان الله سـميعا بصيرا) النسـاو: (١٣٤)ی دەخوێند دەستی ئەخستە سەر چاوو گوێی خۆیو ئاماژەی پێ دەکردن. (فالواجب علينا قبول كل ما جاء به القرآن الكريم والأحاديث النبوية الصحيحة من صفات الله -عزوجل -والإيمان بها والتسـليم لها وإمرارها كما جاءت من غير تحريـف. فمعناهـا معلوم والكيف مجهول فنحـن نثبت ما أثبت الله لنفسه وأثبته له نبيه ﷺ من غير أن نمثل صفاته -عزوجل- بصفات خلقه فهو ليس كمثله شئ لا فى ذاته ولا فى صفاته).

شیاوی باسیشە چەندین فەرمووده لەبوخاریو، موسلیمەوە هاتوون بۆ سەلماندنی (كف)و(أصابع)بۆ خوای گەورە (سبحانه) بۆیە بەندەش قایلـە بەوە کە (أسماء)و(صيفات) لە قورئان و فەرموودەکاندا چۆن هاتوون، دەبێ بەهیچ شێوەیەك دەستکاری نەکرێن و، وەك خۆیان مانا بکرێن، مەگـەر لەولاوە فەرموودەیەکی تری ڕەوان هاتبێو بە جۆرێکی تر تەفسیری بکاتەوە (قال ابن كثير: وقد وردت أحاديث متعلقة بهذه الآية: (والسـموات..) الطريـق فيها وفى أمثالها مذهب السـلف وهو إمرارها كما جـاءت من غير تكييف ولا تحريف؛ وفى الحديث: ((يقبض الله تعالى الأرض، بيمينه..)). ﴿ سبحانه وتعالى عما يشركون ﴾ خوا پاك و بڵندە لەوشتانە ئەوان ئەیکەنە هاوبەشی.

فوو کردن بە شەیپووردا، دادگایی وپاداش وتۆڵە:

﴿ ٦٨: ونفـخ فى الصور ﴾ هەرکە لەلایەن ئیسـرافیلەوە فو و بە

وَنُفِخَ فِي ٱلصُّورِ فَصَعِقَ مَن فِي ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَمَن فِي ٱلْأَرْضِ
إِلَّا مَن شَآءَ ٱللَّهُۖ ثُمَّ نُفِخَ فِيهِ أُخْرَىٰ فَإِذَا هُمْ قِيَامٌ يَنظُرُونَ
﴿٦٨﴾ وَأَشْرَقَتِ ٱلْأَرْضُ بِنُورِ رَبِّهَا وَوُضِعَ ٱلْكِتَٰبُ وَجِاْيٓءَ
بِٱلنَّبِيِّـۧنَ وَٱلشُّهَدَآءِ وَقُضِيَ بَيْنَهُم بِٱلْحَقِّ وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ
﴿٦٩﴾ وَوُفِّيَتْ كُلُّ نَفْسٍ مَّا عَمِلَتْ وَهُوَ أَعْلَمُ بِمَا يَفْعَلُونَ ﴿٧٠﴾
وَسِيقَ ٱلَّذِينَ كَفَرُوٓاْ إِلَىٰ جَهَنَّمَ زُمَرًاۖ حَتَّىٰٓ إِذَا جَآءُوهَا
فُتِحَتْ أَبْوَٰبُهَا وَقَالَ لَهُمْ خَزَنَتُهَآ أَلَمْ يَأْتِكُمْ رُسُلٌ مِّنكُمْ
يَتْلُونَ عَلَيْكُمْ ءَايَٰتِ رَبِّكُمْ وَيُنذِرُونَكُمْ لِقَآءَ يَوْمِكُمْ
هَٰذَاۚ قَالُواْ بَلَىٰ وَلَٰكِنْ حَقَّتْ كَلِمَةُ ٱلْعَذَابِ عَلَى ٱلْكَٰفِرِينَ
﴿٧١﴾ قِيلَ ٱدْخُلُوٓاْ أَبْوَٰبَ جَهَنَّمَ خَٰلِدِينَ فِيهَاۖ فَبِئْسَ مَثْوَى
ٱلْمُتَكَبِّرِينَ ﴿٧٢﴾ وَسِيقَ ٱلَّذِينَ ٱتَّقَوْاْ رَبَّهُمْ إِلَى
ٱلْجَنَّةِ زُمَرًاۖ حَتَّىٰٓ إِذَا جَآءُوهَا وَفُتِحَتْ أَبْوَٰبُهَا وَقَالَ لَهُمْ
خَزَنَتُهَا سَلَٰمٌ عَلَيْكُمْ طِبْتُمْ فَٱدْخُلُوهَا خَٰلِدِينَ ﴿٧٣﴾
وَقَالُواْ ٱلْحَمْدُ لِلَّهِ ٱلَّذِي صَدَقَنَا وَعْدَهُۥ وَأَوْرَثَنَا ٱلْأَرْضَ
نَتَبَوَّأُ مِنَ ٱلْجَنَّةِ حَيْثُ نَشَآءُۖ فَنِعْمَ أَجْرُ ٱلْعَٰمِلِينَ ﴿٧٤﴾

شە یپووردا کرا ﴿ فصعق من فى السموات ومن فى الأرض ﴾ ئیتر ئەوکاتە هەموو ئەوانەی کە لەئاسمانەکان و زەویدان ﴿ إلا ماشـاء الله ﴾ مەگەر کەسـێك خوا خۆی بیەوێ نەمرێت، وەکو هەڵگرانی عەرش و..هتد ﴿ ثم نفخ فيه أخرى ﴾ لەپاشـان بۆ جارێکیتر کە فـوی پیاکـرا ﴿ فإذاهم قيام ينظرون ﴾ ئە و جـا لە ناکاو تەواوی دروسـتکراوەکان لەگۆڕەکانیاندا هەڵئەسـنەوە و چاوەڕوانن چییان پێبکرێ ﴿ ٦٩: وأشرقت الأرض بنور ربها ﴾ زەویش لەو ڕۆژەدا بەنووری پەروەردگاری خۆی، ڕووناك دەبێتەوە ﴿ ووضع الكتاب ﴾ وهەمـوو خەڵکـی کۆ ئەکرێتـەوەو نامەی کردارییـان لەبەردەمیان دادەنرێ ﴿ وجئ بالنبيين والشـهداء ﴾ و پەیامبەران و، شایەدان لەفریشـتەکان ئەهێنرێنە روو و ئامادە ئەبن بۆئەوەی چی ڕاست و دروسـته بیلێن ﴿ وقضـى بينهم بالحق ﴾ وە بەڕاسـت وعەدل لەنێوانیاندا داوەری ئەکرێ ﴿ وهم لا يظلمون ﴾ وە ستەمیشیان لێ ناکـرێ ﴿ ٧٠: ووفيت كل نفس ما عملت ﴾ و هەرکەس هەرچی

کـــردووە بەتەواوی‌و بێ کەم و کوڕی پاداشـــی ئەدرێتەو، وەك ئەم ئایەتــە دەفەرمـــوێ: (فلا تظلم نفس شـيئا وان كان مثقال حبة من خردل أتينا بها وكفى بنا حاسبين) (٤٧/٢١).. یا ئەم ئایەتە: (إن الله لا يظلـم مثقال ذرة) بـــۆ دووپاتی ئەو مانایەیـە. ﴿ وهو أعلم بمـا يفعلـون ﴾ ئەو خۆی لە هەموو کــەس زاناترە، بەوەی ئەوان ئەنجامی ئەدەن، واتە: ئەگەر چی پێویست بەهیچ نامەو شایەتێك نییە، بەڵام لەگەڵ ئەوەیشدا نامەو شایەد هەر دەهێنرێ.

خوانەناسان بەکۆمەڵ راپێچ دەکرێن بۆدۆزەخ:

﴿ ٧١: وسـيق الذيـن كفـروا إلى جهنـم زمـرا ﴾ وە ئـەوانەی باوەڕیان نەبووە دەســتە دەستە بۆ دۆزەخ ڕاپێچ دەکرێن وەك چۆن لە دونیادا بۆ زیندان ئەنێررێن ﴿ حتى إذا جاءوها فتحت أبوابها ﴾ هەرکە نزیكبوونەوە لــە دۆزەخ، بێ ماتڵ بوون خێرا دەرگاکانیان بـــۆ ئەکرێتــەوە ﴿ وقال لهم خزنتهـا ﴾ و گزیـــرو دەرگاوانەکانی دۆزەخ پێیان ئەڵێن: ﴿ ألم يأتكم رسـل منكم يتلون عليكم آيات ربكـم ﴾ ئایا لە خۆتان پەیامبەرانتان بۆ نەهاتبوون کە ئایەتەکانی پەروەردگارتــان بەســـەرا بخوێننەوە؟ ﴿ وينذرونكـم لقاء يومكم هـذا ﴾ وە لەئاکامی گەیشـتنی ئەم ڕۆژەش هۆشـیارتان بکەنەوە تاکاروکردەوەی ئاوا نەکەن؟ ﴿ قالوا بلى ولكن حقت كلمة العذاب علـى الكافرين ﴾ پێی لێ ئەنێن و دەڵـــێن: بەڵێ پەیامبەران هاتنە لامـــان و تێیانگەیاندین، ئەبوو بەگوێمان بکردنایە، بەڵام بەهۆی لاری خۆمانەوە فەرمانی سزای خوا بڕیاردرا لە سەر کافران. ﴿ ٧٢: قيـل ادخلوا أبواب جهنـم خالدين فيها ﴾ بڕیاریـــان بۆ دەرئەچێ‌و ئەوترێ: دەســا لــە دەرگاکانی دۆزەخـــەوە بچنــە ژوورەوە، بە هەتاهەتاییــش لەوێ بن ﴿ فبئس مثـوى المتكبرين ﴾ جاجێگای خەڵکانــی لووت بەرز و لەخۆبایی بـــوو، چەندە خراپە، هەروەك ئەم کۆمەڵــە ئایەتەیش شـێوەی ڕاپێچکردونیان بـــۆ دۆزەخ ڕوون ئەکاتەوە: (يوم يدعون إلى نار جهنم دعا) (١٣/٥٢) (... ونسـوق المجرمين إلى جهنم وردا) (٨٦/١٩) (ونحشـرهم يوم القيامة على وجوهم عميا وبكما وصما...).

پارێزگارانیش بۆ بەهەشت بە ڕێ دەکرێن:

﴿ ٧٣: وسـيق الذيـن اتقوا ربهم إلى الجنة زمـرا ﴾ وە ئەوانەش پارێزگارییان لەفەرمانەکانی خوای پەروەردگاریان کردووە، دەستە دەستە بەرەو بەهەشــت ئەبرێن، دیارە لەوانەدا ئەوانەیان پلەیان لای خـــوا بەرزترە پێـش دەخرێن لەوانەی لە خـــوار ئەوانەوەن، وە هـــەر بەو شـێوە، وە پێغەمبـــەران لەگەڵ پێغەمبـــەران، ئینجا ڕاســتگۆیان، و پێغەمبەریـش ﷺ ئەفەرموێ: مـن یەکەم تکاکارم لەنێو بەهەشتدا، ڕیوایەتی دی دەڵێ: من یەکەم کەسم لە دەرگای بەهەشت دەدەم (موسـلیم). وە لە بەشێکی ئەو فەرمووده درێژەدا کەلەباســی شـــەفاعەتدا هاتووە دەفەرموێ: (ســوێند بەو کەسەی گیانی موحەممەدی بەدەستە، ماوەی نێوان تەنیا دوو تاکە دەرگا لەدەرگاکانی بەهەشـت، بەئەندازەی نێوان (مەککە) و(بوسرا)یە. (متفـق عليه). ﴿ حتى إذا جاءوهـا وفتحت أبوابها ﴾ تاکاتێ نزیك بەبەهەشت دەبنەوە، وە دەرگاکانی بۆیان کراوەتەوە. ڕاڤەکەرانی قورئان ئەڵێن: بۆ دۆزەخییەکان وشەی (فتحت)ـی هێناوە (واو)ی نەبـــوو، چونکە باو وایە دەرگای زیندان ئـــەو کاتە دەکرێتەوە کە زیندانـــی دەگەنە ئـــەوێ، جا ئەنێررێنە ناویـــەوەو دائەخرێتەوە، بەڵام دەرگای بەهەشت خۆی بۆ خۆی هەمیشە کراوەیەو ئامادەیەو چاوەڕوانی گەیشــتنیان ئەکرێ ﴿ وقال لهم خزنتها ﴾ دەرگاوانانی بەهەشـت پێیان ئەڵێن: ﴿ سلام عليكم طبتم ﴾ سڵاوو درووودتان لەســـەربێ، بەخێر هاتن، خۆتان پـــاك ڕاگرت لە دونیادا هەوڵ و تێکۆشـــان و پاداشتیشـــتان لێرەدا پاك و خاوێنە، یا خوا نۆشــتان بێت ﴿ فادخلوها خالدين ﴾ دە بچنە ناو بەهەشت بەهەتاهەتایی لەوێدا بـــن، ئیمامی (بوخاری) لە (ئەبو ســـەعیدی خودری)یەوە ئــەڵێ: پێغەمبـــەر ﷺ فەرمـــووی: ((يخلـص المؤمنون مـن النار فيحبســـون على قنطـرة بين الجنة والنار فيقتـص لبعضهم من بعض مظالم كانت بينهم في الدنيا حتى إذا هذبوا ونقوا أذن لهم في دخول الجنـــة، فوالذي نفس محمد بيده لأحدهم أهدى بمنزله في الجنة منه بمنزلـــه كان في الدنيا)) فـــي الرقائق (٦٥٣٥) بـــاب (٤٨). واتە: بڕواداران لەئاگر ڕزگار ئەبن و، لەسەر پردێك لەنێوان بەهەشت و دۆزەخدا ڕادەگیردرێن، پاشان تۆڵەیان لەیەکتر بۆ وەر دەگیردرێ، تابەتـــەواوی پـــاك و خاوێـــن دەکرێن، ئەوجـــا ڕێ دەدرێن بچنە بەهەشـــت، ســـوێند بەو زاتەی کە ڕۆحی موحەممەدی بەدەستە، بەهەشـــتییەکان بە مەنزڵی خۆیان لەوێ شـــارەزاترن، تا بە مەنزڵ وجێگاکانی دونیایان. ﴿ ٧٤: وقالوا الحمد لله الذي صدقنا وعده ﴾ کاتێ چوونە ژوورەوەو نیشتەجێ بوون ئەڵێن: سوپاس وشوکرانە بۆ ئەو خوایەی بە بەڵێنەکەی ڕاستی کرد لە گەڵمان ﴿ وأورثنا الأرض نتبوأ من الجنة حيث نشـاء ﴾ ئەم جێگاو زەویەشـــی لەو بەهەشتا بـــە ئێمەدا، کەهەرجێگایەکی ئارەزوو بکەین، لێی دەبین ﴿ فنعم أجر العاملين ﴾ ئای کە پاداشتی کارکەران لە ڕێگای خوادا چەندە باشــە! ﴿ وتـرى الملائكة حافين من حول العـرش ﴾ دەبینی کە فریشـــتەکانیش بەدەوری عەرشدا ئەڵقەیان داوەو ﴿ يسبحون بحمد ربهم ﴾ لەگەڵ سوپاســـدا تەسبیحاتی پەروەردگاری خۆیان ئەکەن

﴿ وقضى بينهم بالحق ﴾ وە داوەری لەنێوان بەهەشتییەکان و دۆزەخیان وهەموو خەڵکان بە هەق و دادگەری تەواو بووە: چاکان ئەبرێن بۆ بەهەشت و، خراپانیش بۆ دۆزەخ ﴿ وقيل الحمد لله رب العالمين ﴾ لەلایەن بەهەشتییەکانەوە دەوترێ: هەموو سوپاس وشوکرانە، هەربۆ خوای پەروەردگاری جیهانەکان.

لە (١٤١٧/٤/٩)ك بەرامبەر بە (١٩٩٦/٨/٢٣)ز لەنووسینی ئەم سوورەتە بوومەوە لە دوای نوێژی عەسر لە(مەریوان)ی ئێران کاتژمێر (٣٠:٥) زۆرسوپاس بۆخوای گەورە.

سوورەتی (غافیر)ـە

مەککەییەو (٨٥)ئایەتە.

بەناوی خوای بەخشندەی میهرەبان

ئەم سوورەتە وەك سوورەتەکانی تر، بایەخ بە عەقیدەو یەکتاپەرستی و زیندوو بوونەوەو پاداشت و تۆڵە ئەدات.. زۆرێکیش داکۆکی دەکات بۆ جیاکردنەوەی هەق و ناهەق، رێنمایی و گومرایی، لەگەڵ دیاریکردنی ئەنجامی تاغووتەکان، پاشان سیفەتەکانی خواو هەندێ نیشانەو موعجیزە گەورەکانی، ئەوجا شەڕە قسەو دەمە دەمێی بێ باوەڕەکان، لەگەڵ هێنانی چەند دیمەنێکی سەختی پاشە رۆژ، باسی باوەڕوو بێ باوەڕی، بۆ نموونەی ئەوەیش، ململانێی فیرعەون لەگەڵ مووسادا دێنێ..

کۆتاییشی بە باسی رۆژی رەشی بێ بڕوایان و ملهوڕان دێ.

لەفەزڵ و گەورەیی (حامیم)ـەکاندا هاتووە: (الحواميم يسمين: العرائس)الدارمي، (الحواميم ديباج القرآن)/ ابن كثير. واتە: بە سوورەتە حامیمەکان دەڵێن: بووکە جوانەکان!.

جا بەم شێوەیەش دەست پێ ئەکات:

﴿ بسم الله الرحمن الرحيم * ١: حم ﴾ ئەم جۆرە پیتانە بۆ دەستەوسان کردنی بێباوەڕەکانەو پێیان ئەڵێ: ئەو قورئانە کە ئێوە نکوڵی دەکەن، هەر لەم پیتانە پێکهاتووە، دەفەرموون ئەگەر دەتوانن و لێتان دێت، ئێوەش سوورەتێك وەك ئەو بێنن ﴿ ٢: تنزيل الكتاب من الله العزيز العليم ﴾ دابەزاندنیئەم کتێبە (قورئان) لەخوای بەدەسەڵاتی زاناوەیە ﴿ ٣: غافر الذنب وقابل التوب شديد العقاب ﴾ تاوانپۆش وتەوبە وەرگری توندگرە، واتە: لێبووردەی گوناهانی رابووردوو و، وەرگری پەشیمانی و تەوبە لەئایندەدا، تۆڵە و قاری سەختە، وەك لەئایەتی تردا ئەفەرمووێ: (نبئ عبادي أني أنا الغفور الرحيم وأن عذابي هو العذاب الأليم) ١٥/٤٩-٥٠.

﴿ ذي الطول ﴾ خاوەن بەخشش و نیعمەتی زۆرە، هەر ئەوەیە کە دەفەرموێ: (وإن تعدوا نعمة الله لا تحصوها) ١٤/٣٤. ﴿ لا إله إلا هو ﴾ هیچ پەرستراوێکی راستەقینە نییە ئەو نەبێ ﴿ إليه المصير ﴾ گەڕانەوەی هەمووان هەر دێتەوە لای ئەو، چارەنووس و پاداش هەر لای ئەوە.

وَتَرَى ٱلْمَلَٰٓئِكَةَ حَآفِّينَ مِنْ حَوْلِ ٱلْعَرْشِ يُسَبِّحُونَ بِحَمْدِ
رَبِّهِمْ ۖ وَقُضِىَ بَيْنَهُم بِٱلْحَقِّ وَقِيلَ ٱلْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ ٱلْعَٰلَمِينَ ﴿٧٥﴾

سُورَةُ غَافِرٍ (ترتيبها ٤٠) (آياتها ٨٥)

بِسْمِ ٱللَّهِ ٱلرَّحْمَٰنِ ٱلرَّحِيمِ

حمٓ ﴿١﴾ تَنزِيلُ ٱلْكِتَٰبِ مِنَ ٱللَّهِ ٱلْعَزِيزِ ٱلْعَلِيمِ ﴿٢﴾ غَافِرِ
ٱلذَّنۢبِ وَقَابِلِ ٱلتَّوْبِ شَدِيدِ ٱلْعِقَابِ ذِى ٱلطَّوْلِ ۖ لَآ إِلَٰهَ إِلَّا هُوَ ۖ
إِلَيْهِ ٱلْمَصِيرُ ﴿٣﴾ مَا يُجَٰدِلُ فِىٓ ءَايَٰتِ ٱللَّهِ إِلَّا ٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟
فَلَا يَغْرُرْكَ تَقَلُّبُهُمْ فِى ٱلْبِلَٰدِ ﴿٤﴾ كَذَّبَتْ قَبْلَهُمْ قَوْمُ
نُوحٍ وَٱلْأَحْزَابُ مِنۢ بَعْدِهِمْ ۖ وَهَمَّتْ كُلُّ أُمَّةٍۭ بِرَسُولِهِمْ
لِيَأْخُذُوهُ ۖ وَجَٰدَلُوا۟ بِٱلْبَٰطِلِ لِيُدْحِضُوا۟ بِهِ ٱلْحَقَّ فَأَخَذْتُهُمْ ۖ
فَكَيْفَ كَانَ عِقَابِ ﴿٥﴾ وَكَذَٰلِكَ حَقَّتْ كَلِمَتُ رَبِّكَ عَلَى
ٱلَّذِينَ كَفَرُوٓا۟ أَنَّهُمْ أَصْحَٰبُ ٱلنَّارِ ﴿٦﴾ ٱلَّذِينَ يَحْمِلُونَ ٱلْعَرْشَ
وَمَنْ حَوْلَهُۥ يُسَبِّحُونَ بِحَمْدِ رَبِّهِمْ وَيُؤْمِنُونَ بِهِۦ وَيَسْتَغْفِرُونَ
لِلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ رَبَّنَا وَسِعْتَ كُلَّ شَىْءٍ رَّحْمَةً وَعِلْمًا
فَٱغْفِرْ لِلَّذِينَ تَابُوا۟ وَٱتَّبَعُوا۟ سَبِيلَكَ وَقِهِمْ عَذَابَ ٱلْجَحِيمِ ﴿٧﴾

خوانەناس هەر خەریکی کێشەیە لەمەڕ ئایەتەکانی خوا:

﴿ ٤: ما يجادل في آيات الله إلا الذين كفروا ﴾ هەر ئەوانە لەبارەی ئایەتەکانی خواوە ململانێ و دەمبازی ئەکەن -لەرووی عینادەوە- کافرو بێ باوەڕن، هەر ئەوانەشن کە جارێ ئەڵێن: قورئان شیعرو هۆنراوەیە، جارێ دیکە ئەڵێن: جادوو و سیحرە..!! ﴿ فلا يغررك تقلبهم في البلاد ﴾ جابا هەڵسووڕانیان لە شاراندا تۆ فریو نەدا، واتە: درێژەدان بەدروستکردنی خانوو بەرەو، کشتوکاڵ وبازرگانی و، بە دەست هێنانی ماڵ و سامان، نیشانەی مانەوەو بەختیاری گەلان نییە ﴿ ٥: كذبت قبلهم قوم نوح والأحزاب من بعدهم ﴾ پێش ئەوانیش خەڵکێکی زۆر، بەتایبەت گەلی نووح و، ئەو گرووپانەش دوای ئەوان بوون ململانێیان کردو، دەستە دەستە دژ بە پێغەمبەرەکانیان وەستانو بڕوایان پێ نەکردن ﴿ وهمت كل أمة برسولهم ليأخذوه ﴾ وهەر ئوممەتەشیان لێبڕاوە

لەگــەڵ پەیامبەرەکەیدا خراپە بکات: یان بیگری و بیکوژێ، یان جەزرەبەو سزای بدات ﴿ وجادلوا بالباطل لیدحضوا به الحق ﴾ وە بۆ سڕینەوەی هەق و ڕاستی، دەستیان دایە دەمەقاڵێ و شەڕە قسەو کاری باتڵ لەگــەڵ پەیامبەرەکەیاندا، تا هەق لەبن بێنن و ناهەق ســەر بخەن ﴿ فأخذتهم ﴾ ئینجا منیــش -هەریەکەیان بەجۆرە ســزایەك- قارم لێگرتــن و فەوتاندنم ﴿ فکیــف کان عقاب ﴾ جا ئایا تۆڵەو ســزای من چۆن بوو؟ ﴿ ٦: وکذلك حقت کلمة ربك علی الذین کفروا ﴾ هەرچۆنێك ســزای گەلانی پێشــو هاتە دی، هەر بەهەمان شــێوەش فەرمانی پەروەردگارت دەربارەی ئەوانەی وا کافــرو بێ باوەڕ بوون لە قورەیــش هاتە دی: ﴿ أنهم أصحاب النار ﴾ کە ئەوانە بەڕاستی هەموو دۆزەخین.

هەڵگرانی تەختی خوا:

﴿ ٧: الذین یحملون العرش ومن حوله ﴾ ئەو فریشتانەی عەرشی خــوا هەڵدەگرن و ئەوانەی کەبەدەوری ئەودان ﴿ یســبحون بحمد ربهم ﴾ هەردەم سوپاس و پاك و خاوێنی پەروەردگاریان ئەڵێن و، لەهــەر ناتەواوی و کەم و کورییــەك دوور رای دەگرن ﴿ ویؤمنون بــه ﴾ وددان هەر بە بوونی ئــەودا ئەنێن،واتە: بــڕوا هێنان زۆر گرنگــە، جا ئێوەش دەبــێ وەك ئەوان بن ﴿ ویســتغفرون للذین آمنوا ﴾ داوای لیبووردن بۆ بڕواداران ئەکەن،لەبەر ئەو پەیوەندیە ئیمانییە لە نێوانیاندایە ﴿ ربنا وســعت کل شــئ رحمة وعلما ﴾ ئەڵــێن: ئەی پەروەردگــاری هەموان! ڕەحمــەت و میهرەبانی و زانیــاری تۆ هەموو شــتێکی داگرتووە، واتــە: میهرەبانی تۆ زۆر گەوەترو فراوانترە لەگوناەو تاوانەکانی ئەوان و، خۆیشت بەحاڵ و ئەحواڵیان چاك ئەزانێ ﴿ فاغفر للذین تابوا واتبعوا سبیلك ﴾ جا لەوانەی تەوبەیان کردووەو، شوێنی ڕێگە ڕاستەکەی تۆ کەوتوون، لە گوناهەکانیان ببوورە ﴿ وقهم عذاب الجحیم ﴾ و لەسزای دۆزەخ بیانپارێــزە ﴿ ٨: ربنا وأدخلهم جنات عدن التی وعدتهم ﴾ ئەی پەروەردگــاری ئێمە! بیانخە ناو چەند باخاتێکی بەهەشــت کە هەمیشــەیین و بۆ خۆت بەڵێنت پێداون ﴿ ومن صلح من آبائهم وأزواجهم وذریاتهم ﴾ و هەروەها چاکان لەباوو باپیرانی ئەوان، وە خێزان و منداڵانیان، بەیەکەوە لەبەهەشــتدا کۆ بکەوە، ئەگەرچی کردەوەیشــیان یەکسان نەبێ، بۆ ئەوەی زیاتر پێکەوە دڵخۆش بن ﴿ إنك أنت العزیز الحکیم ﴾ بەڕاستی هەر ئەتۆ دەسەڵاتداری کار جوانیت،دەســەڵاتت هەیەو، چــاك ئەزانی چی دەکەیت ﴿ ٩: وقهم الســیئات ﴾ و لەو کارە خراپانەش بیانپارێزەو لێیان مەگرە ﴿ ومن تق السیئات یومئذ فقد رحمته ﴾ خۆ تۆش لەدەرەنجامی ئەو کارە خراپانــە، هەرکەس بپارێزی لەو ڕۆژەدا، ئەوە بەر بەزەییت کەوتووە و میهرەبانیت لەگەڵ کردووە ﴿ وذلك هو الفوز العظیم ﴾ ئا ئەوەشە سەرکەوتنە گەورەو بێ وێنەکە.

خوانەناسان کە چوونە جەهەننەم پەشیمان دەبنەوە:

﴿ ١٠: إن الذیــن کفــروا ینــادون لمقــت الله أکبــر مــن مقتکم أنفسکم ﴾ بێگومان لەقیامەتدا هاوار لەوانە دەکرێت کە لەدونیادا خوانەنــاس بوون: کە ئەمڕۆ رق و تووڕەیــی خوا بەرامبەر بەئێوە لەتووڕەیــی و دژایەتــی ئێــوە لە خۆتــان گەورەترو زیاتــرە ﴿ إذ تدعــون إلــی الإیمان فتکفــرون ﴾ چونکە کاتێ بانــگ دەکران بۆ باوەڕهێنــان، کەچی حاشــاتان دەکرد! واتــە: لەوکاتەدا چەندە لە خۆبێزارن،خــوای گەورە چەند بەرامبەری ئــەوە بێزارە لێتان ﴿ ١١: قالــوا ربنــا أمتنا اثنتیــن وأحییتنا اثنتین ﴾ بــێ بڕواکان کاتــێ تەنگەتاوو نارەحەت ئەبن ئەڵــێن: پەروەردگاری ئێمە! تۆ دووجاران مراندووتین، جارێ لە ســەرەتاوە لە نەبوونەوە بەدیت هێناین، پاشان مراندتین، دووجارانیش ژیانت بەبەردا کردووین، بــۆ یەکەمجار گیانت بەبەرماندا کرد، پاشــان مردین و زیندووت کردینــەوە، وەك دەفەرمــووێ: (کیف تکفرون بــالله وکنتم أمواتا فأحیاکــم ثم یمیتکم ثم إلیه ترجعون) ٢٨/٢. یان دەفەرموێ: (ولو تــری إذ وقفوا علی النــار فقالوا یالیتنا نرد ولا نکــذب بآیاتنا ربنا ونکون مــن المؤمنین) ٢٧/٦. یان دەفەرمــوێ: (وهم یصطرخون فیها ربنا أخرجنا) ٣٧/٣٥. ﴿ فاعترفنا بذنوبنا ﴾ جا وا ئێستا ددان بەگوناهانی خۆماندا دەنێین ﴿ فهل إلی خروج من سبیل ﴾ دەئایا دەرەتــان و ڕێگەیــەك هەیە بــۆ دەرچوون لە ســزا و جارێکی تر بگەڕێینــەوە بــۆ دونیاو بەگوێــت بکەین؟ ﴿ ١٢: ذلکم بأنه إذا دعــی الله وحده کفرتم ﴾ ئەو ســزاو تۆڵەیەشــتان لەبەر ئەوەیە، چونکــە کاتێ بانگکرابان بۆ بڕواهێنان و پەرســتنی خوای تاك و تەنیا، بەتەنیا کافر دەبوون وباوەڕتان نەدەهێنا ﴿ وان یشــرك به تؤمنوا ﴾ خۆ ئەگەر هاوبەشــی پاڵ درابا (باســی لات و عوززاش لە گەڵیان کرابا) بڕواتان ئەهێنا! ﴿ فالحکم لله العلی الکبیر ﴾ جا بڕیــارو داوەری کردن تەنها بۆ خوای باڵادەســتی گەورە، چونکە بتان هیچیان بەدەســت نییــە ﴿ ١٣: هو الذی یریکــم آیاته ﴾ ئەو خوایەیە نیشــانەکانی گەورەیی وتاك وتەنیاییخۆی نیشانتان ئەدات، لەزەوی و لەئاسمان ﴿ وینزل لکم من الســماء رزقا ﴾ وە لەئاسمانــەوە رزق و ڕۆزی وبارانتان بۆ دەبارێنێ ﴿ وما یتذکر إلا من ینیب ﴾ هەموو کەسێك پەندو وەرناگرێ، مەگەر کەسێك پەند وەرگرێ،بگەڕێتەوە لە شیرك و گوێڕایەڵ بێت بۆخوا (الله).

هانا هەر بۆ خوا بەرن و هەر ئەویش بپەرستن:

﴿ ١٤: فادعوا الله مخلصين له الدين ﴾ جا تەنها هاوار لەخوا بکەن و ئەو بپەرستن بەپوختی ئەی موسڵمانان! ﴿ ولو كره الكافرون ﴾ ئەگەرچی خوانەناسان و بێ بڕوایان پێیان ناخۆش بێت. پێغەمبەر ﷺ پاش نوێژە فەرزەکان دەیگوت: ((لا إله إلا الله وحده لاشريک له، له الملک وله الحمد، وهو على كل شئ قدير، لا حول ولا قوة إلا بالله، لا إله إلا الله، ولا نعبد إلا إياه، له النعمة وله الفضل وله الثناء الحسن، لا إله إلا الله مخلصين له الدين ولو كره الكافرون)) مسلم: ٤١٥/١. ﴿ ١٥: رفيع الدرجات ﴾ بەرز کەرەوەی پلەکانی ئیمانداران وزانیاریانە ﴿ ذو العرش ﴾ خاوەنی عەرشە، دەسەڵاتی بەسەر هەموو شتێکدا هەیە ﴿ يلقى الروح من أمره على من يشاء من عباده ﴾ وەحی بەفەرمانی خۆی دەکا بۆ هەرکەسێك خۆی بیەوێ لە بەندەکانی ﴿ لينذر يوم التلاق ﴾ تا لەرۆژی بەیەك گەیشتن و کۆکردنەوە بیان‌ترسێنیت ﴿ ١٦: يوم هم بارزون ﴾ رۆژێ کەهەموو ئاشکران و بەدەرەون، ئەکەونە پێش چاوو، هیچ شتێك نییە بیانشارێتەوە چونکە لەدەشتێکی کاکی بەکاکی‌دان ﴿ لايخفى على الله منهم شئ ﴾ هیچ شتێکیان لەخوا ناشارێتەوە ﴿ لمن الملک اليوم ﴾ لەو رۆژەدا کە ئاسمانەکان پێچرانەوە جارچییەك جاڕ ئەدات و ئەڵێت: موڵك و دەسەڵات و فەرمانڕەوایی‌و بڕیار ئەمڕۆ بۆ کێیە؟ هەمووی بێ‌دەنگ و بێ وەڵامە، بۆیە خوای گەورە خۆی وەڵام ئەداتەوەو ئەفەرموێ: ﴿ لله الواحد القهار ﴾ هەر بۆ خوای تاك و تەنیای بەدەسەڵاتە، ئیمامی (بوخاری) ئەم فەرموودەیە دەهێنێت، کە لەکاتی وەرگرتنەوەی رۆح و زەوی‌و ئاسمانەکاندا خوا ئەفەرموێ: (أنا الملک أين ملوك الارض؟) ئیمامی (موسلیم)یش ئەم فەرموودەیە دێنێ: ((يطوى الله -عزوجل- السماوات يوم القيامة ثم يأخذهن بيده اليمنى، ثم يقول: أنا الملک أين الجبارون؟ أين المتكبرون؟ ثم يطوى الأرضين بشماله ثم يقول: أنا الملک أين الجبارون؟ أين المتكبرون؟. ﴿ ١٧: اليوم تجزى كل نفس بماكسبت ﴾ لەو رۆژەدا هەرکەس هەرچی کردووە پاداشت و تۆڵەی کاری خۆی دەبینێ ﴿ لا ظلم اليوم ﴾ لەو رۆژەدا هیچ جۆرە ستەم و غەدرێك نییە، بێ‌زیادوکەم هەمووکەسێك پاداشت و تۆڵە ئەدرێتەوە ﴿ إن الله سريع الحساب ﴾ بەڕاستی خوا زوو و بەپەلە حیساب و لێکۆڵینەوە دەکات.

بترسن لەو رۆژە لەناکاو تووشتان دەبێ:

﴿ ١٨: وأنذرهم يوم الآزفة ﴾ ئەوانە لەرۆژە نزیکەکەی (قیامەت) بترسێنە. (آزفة) یەکێکە لەناوەکانی رۆژی قیامەت. بۆیە دەوترێ (آزفة) چونکە نزیکە بێت، خودا دەفەرموێ (أزفت الآزفة). ﴿ إذ القلوب لدى الحناجر ﴾ کاتێ لەترس و هەیبەتا گیان و دڵەکان دەگەنە گەروو و رادەوەستن ﴿ كاظمين ﴾ بەپێشخواردوویی دڵەکانیان پڕن لە خەم وخەفەت. ﴿ ما للظالمين من حميم ﴾

رَبَّنَا وَأَدْخِلْهُمْ جَنَّٰتِ عَدْنٍ ٱلَّتِى وَعَدتَّهُمْ وَمَن صَلَحَ مِنْ ءَابَآئِهِمْ وَأَزْوَٰجِهِمْ وَذُرِّيَّٰتِهِمْ ۚ إِنَّكَ أَنتَ ٱلْعَزِيزُ ٱلْحَكِيمُ ﴿٨﴾ وَقِهِمُ ٱلسَّيِّـَٔاتِ ۚ وَمَن تَقِ ٱلسَّيِّـَٔاتِ يَوْمَئِذٍ فَقَدْ رَحِمْتَهُۥ ۚ وَذَٰلِكَ هُوَ ٱلْفَوْزُ ٱلْعَظِيمُ ﴿٩﴾ إِنَّ ٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟ يُنَادَوْنَ لَمَقْتُ ٱللَّهِ أَكْبَرُ مِن مَّقْتِكُمْ أَنفُسَكُمْ إِذْ تُدْعَوْنَ إِلَى ٱلْإِيمَٰنِ فَتَكْفُرُونَ ﴿١٠﴾ قَالُوا۟ رَبَّنَآ أَمَتَّنَا ٱثْنَتَيْنِ وَأَحْيَيْتَنَا ٱثْنَتَيْنِ فَٱعْتَرَفْنَا بِذُنُوبِنَا فَهَلْ إِلَىٰ خُرُوجٍ مِّن سَبِيلٍ ﴿١١﴾ ذَٰلِكُم بِأَنَّهُۥٓ إِذَا دُعِىَ ٱللَّهُ وَحْدَهُۥ كَفَرْتُمْ ۖ وَإِن يُشْرَكْ بِهِۦ تُؤْمِنُوا۟ ۚ فَٱلْحُكْمُ لِلَّهِ ٱلْعَلِىِّ ٱلْكَبِيرِ ﴿١٢﴾ هُوَ ٱلَّذِى يُرِيكُمْ ءَايَٰتِهِۦ وَيُنَزِّلُ لَكُم مِّنَ ٱلسَّمَآءِ رِزْقًا ۚ وَمَا يَتَذَكَّرُ إِلَّا مَن يُنِيبُ ﴿١٣﴾ فَٱدْعُوا۟ ٱللَّهَ مُخْلِصِينَ لَهُ ٱلدِّينَ وَلَوْ كَرِهَ ٱلْكَٰفِرُونَ ﴿١٤﴾ رَفِيعُ ٱلدَّرَجَٰتِ ذُو ٱلْعَرْشِ يُلْقِى ٱلرُّوحَ مِنْ أَمْرِهِۦ عَلَىٰ مَن يَشَآءُ مِنْ عِبَادِهِۦ لِيُنذِرَ يَوْمَ ٱلتَّلَاقِ ﴿١٥﴾ يَوْمَ هُم بَٰرِزُونَ ۖ لَا يَخْفَىٰ عَلَى ٱللَّهِ مِنْهُمْ شَىْءٌ ۚ لِّمَنِ ٱلْمُلْكُ ٱلْيَوْمَ ۖ لِلَّهِ ٱلْوَٰحِدِ ٱلْقَهَّارِ ﴿١٦﴾

ئەوکات ستەمکاران هیچ پشتیوان و دۆستێکیان نییە، بتوانێ کەڵکیان پێ بگەیەنێ ﴿ ولا شفيع يطاع ﴾ و هیچ تکاکارێکیشیان نییە، تکای وەربگیردرێ، هەموو پەیوەندییەك دەپچڕێ ﴿ ١٩: يعلم خائنة الأعين ﴾ ئەو خوایە هەمیشە بەچاوە خیانەتکارەکان - بەرامبەر بەنافەرمانی‌خۆی- دەزانێت ﴿ وما تخفى الصدور ﴾ و بەوەش سینەکان حەشاری دەدەن ﴿ ٢٠: والله يقضى بالحق ﴾ و خوا بەڕاستی‌و دادگەرانە بڕیار ئەدا و تۆڵەو پاداش ئەداتەوەو، ستەم لە هیچ کەسێك ناکات ﴿ والذين يدعون من دونه لا يقضون بشئ ﴾ و ئەوانەی ئەوان هانایان دەبەنە بەرو ئەیانپەرستن جگە لەخوا ناتوانن هیچ جۆرە بڕیارێك بدەن ودەسەڵاتی هیچیان نییەو هیچ نازانن ﴿ إن الله هو السميع البصير ﴾ بێشك کەخودا هەربۆخۆی ژنەواو بینایە، ئاگاداری هەموو کارو کردارێکیانە.

پاشەرۆژی کافران:

﴿ ٢١: أولم يسيروا في الأرض ﴾ ئایـا ئەوانە بەرووی زەویدا نەگـەڕاون؟ ﴿ فينظروا كيف كان عاقبة الذين كانوا من قبلهم ﴾ تا سـەیر بکەن و بزانن پاشەرۆژو ئەنجامی ئەوانەی لە پێشیانەوە

ٱلْيَوْمَ تُجْزَىٰ كُلُّ نَفْسٍ بِمَا كَسَبَتْ ۚ لَا ظُلْمَ ٱلْيَوْمَ ۚ إِنَّ ٱللَّهَ سَرِيعُ ٱلْحِسَابِ ﴿١٧﴾ وَأَنذِرْهُمْ يَوْمَ ٱلْـَٔازِفَةِ إِذِ ٱلْقُلُوبُ لَدَى ٱلْحَنَاجِرِ كَٰظِمِينَ ۚ مَا لِلظَّٰلِمِينَ مِنْ حَمِيمٍ وَلَا شَفِيعٍ يُطَاعُ ﴿١٨﴾ يَعْلَمُ خَآئِنَةَ ٱلْأَعْيُنِ وَمَا تُخْفِى ٱلصُّدُورُ ﴿١٩﴾ وَٱللَّهُ يَقْضِى بِٱلْحَقِّ ۖ وَٱلَّذِينَ يَدْعُونَ مِن دُونِهِۦ لَا يَقْضُونَ بِشَىْءٍ ۗ إِنَّ ٱللَّهَ هُوَ ٱلسَّمِيعُ ٱلْبَصِيرُ ﴿٢٠﴾ ۞ أَوَلَمْ يَسِيرُوا۟ فِى ٱلْأَرْضِ فَيَنظُرُوا۟ كَيْفَ كَانَ عَٰقِبَةُ ٱلَّذِينَ كَانُوا۟ مِن قَبْلِهِمْ ۚ كَانُوا۟ هُمْ أَشَدَّ مِنْهُمْ قُوَّةً وَءَاثَارًا فِى ٱلْأَرْضِ فَأَخَذَهُمُ ٱللَّهُ بِذُنُوبِهِمْ وَمَا كَانَ لَهُم مِّنَ ٱللَّهِ مِن وَاقٍ ﴿٢١﴾ ذَٰلِكَ بِأَنَّهُمْ كَانَت تَّأْتِيهِمْ رُسُلُهُم بِٱلْبَيِّنَٰتِ فَكَفَرُوا۟ فَأَخَذَهُمُ ٱللَّهُ ۚ إِنَّهُۥ قَوِىٌّ شَدِيدُ ٱلْعِقَابِ ﴿٢٢﴾ وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا مُوسَىٰ بِـَٔايَٰتِنَا وَسُلْطَٰنٍ مُّبِينٍ ﴿٢٣﴾ إِلَىٰ فِرْعَوْنَ وَهَٰمَٰنَ وَقَٰرُونَ فَقَالُوا۟ سَٰحِرٌ كَذَّابٌ ﴿٢٤﴾ فَلَمَّا جَآءَهُم بِٱلْحَقِّ مِنْ عِندِنَا قَالُوا۟ ٱقْتُلُوٓا۟ أَبْنَآءَ ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ مَعَهُۥ وَٱسْتَحْيُوا۟ نِسَآءَهُمْ ۚ وَمَا كَيْدُ ٱلْكَٰفِرِينَ إِلَّا فِى ضَلَٰلٍ ﴿٢٥﴾

بوون و، لەژیانیانـدا ململانێیان لەگـەڵ پەیامبەرەکانیاندا ئەکرد چـۆن بوو؟ ﴿ كانوا هم أشد منهم قوة وآثارا في الأرض ﴾ خۆ لە قورەیش هێزو تواناو جێگاو شـوێنەوارو کۆشـك و تەلاریشـیان زۆرتـرو بەهێزتر بــوو ﴿ فأخذهم الله بذنوبهم ﴾ کەچی بەهۆی گوناهەکانیانـەوە خوا بەتوندی گرتنی ﴿ وماكان لهم من الله من واق ﴾ لەبەرامبەر ئەو سزایشـەوە هیچ پارێزگارێکیشـیان نەبوو، تکایەکیـان بـۆ بکاو لایان بدا لێـی ﴿ ٢٢: ذلك بأنهم كانت تأتيهم رسلهم بالبينات ﴾ ئەو سـزایەش بەهۆی ئـەوەوە بوو کە پەیامبەرەکانیان بە گەلێ نیشانەو بەڵگەی رۆشنەوە دەهاتن بۆ لایان ﴿ فكفروا ﴾ کەچی ئینکاریان کرد ﴿ فأخذهم الله ﴾ ئینجا خواش بەتوندی گرتنی ﴿ إنه قوي شديد العقاب ﴾ چونکە بەراستی ئەو خوایە بەهێزو تۆڵە سەختە.

داستانی مووساو فیرعەون:

﴿ ٢٣: ولقد أرسلنا موسى بآياتنا وسلطان مبين * ٢٤: الى فرعون وهامان وقارون ﴾ سـوێند ئەخۆم کە بە ڕاستی ئێمە (مووسا)مان ڕەوانە کرد بەگەڵێ ئایەت و بەڵگەی ئاشکراوە- دەستە سپییەکەی و، دار دەسـتەکەی- بۆ لای فیرعەونی ملهوڕو، هامانی وەزیری و، قاروونی سەروەتمەندی لەخۆبایی بوو ﴿ فقالوا ساحر كذاب ﴾ کەچی لەباتی ئەوەی ئیمان بێنن، وتیان: مووسـا جادووگەرێکی درۆزنە!! بۆیە ئەو دەست و داردەستەیەی وایان لێ دێت! درۆیش ئەکات ئەڵێ: خوا ناردوومی ﴿ ٢٥: فلما جاءهم بالحق من عندنا ﴾ جا کە مووسا لەلایەن ئێمەوە بەبەڵگەی ڕاست و ڕەواوە هاتە لایان و هەموو ڕاسـتیەکی بـۆ روونکردنەوە ﴿ قالوا اقتلوا أبناء الذين آمنوا معه ﴾ وتیـان: کوڕانی ئەوانە بکوژن کـە بڕوایان هێناوەو لەگەڵ ئەون، تا لەئایندەدا زۆر نەبن و پاشـبڕ ببن ﴿ واستحيوا نساءهم ﴾، و مێینەکانیشـیان بۆ خزمەتگـوزاری زیندوو ڕابگرن ﴿ وما كيد الكافرين إلا في ضلال ﴾ خۆ فرت و فێڵ و پیلانگێڕی بێ باوەڕان، هەر لەنابووتبوونەدایە، ئەوە بوو نەیانتوانی ڕێگرییان لێ بکەن لەبڕواو بنەبڕیشیان نەکردن، وەك خۆیان مەبەستیان بوو ﴿ ٢٦: وقال فرعون ذروني أقتل موسى ﴾ بەوەشەوە نەوەستان، بەڵکو فیرعەون وتی: وازم لێ بێنن تا مووسـا بکوژم، ئیتر لەهەموو شـتێ ڕزگارتان ئەبێ ﴿ وليدع ربه ﴾ جا با ئەویش هاوار بەرێ بـۆ پەروەردگاری خـۆی! ڕزگاری بکات ﴿ إني أخاف أن يبدل دينكم ﴾ چونکە بەراسـتی من ئەترسـم کە ئایینەکەتان بگۆڕێ و لێتان تێك بدات ﴿ أو أن يظهر في الأرض الفساد ﴾ یان خراپەو فەساد لەم زەوییە بنێتەوە و نێوانتان تێك بدات، دیارە زۆر جێگەی گاڵتەو پێکەنینە، کە فیرعەونێکی وا بەمووسـا بڵێت: من دەترسم فەساد بڵاو بکاتەوە! گومان نییە کە باوی هەموو یاخی بووان هەر وایە، کاتێ کە خۆیان بەچاك و پاك و ڕاسـت ئەزانن، ئەیانەوێ بـەو جۆرە وتانە سـۆزی گەل و کۆمەڵ بۆ خۆیـان بورووژێنن!! جـا کەهیچیان بۆ نەمایەوە، ئەوجا دەسـت ئەکەن بەئامۆژگاری و ئەبنـە واعیـزی دینی! ﴿ ٢٧: وقال موسى إني عذت بربي وربكم ﴾ مووسا وتی: بەراستی من پەنا دەبەمە بەر پەروەردگاری خـۆم و، پەروەردگـاری ئێـوەش ﴿ من كل متكبر لا يؤمن بيوم الحساب ﴾ کە بمپارێزێ لەهەر مرۆڤێکی لەخۆبایی بوو، کە باوەڕ ناکا بەڕۆژی حیساب و پاداشت و تۆڵە ﴿ ٢٨: وقال رجل مؤمن من آل فرعون يكتم إيمانه ﴾ ئەوسا پیاوێکی ئیماندار لە دەسـتە وبەستەی فیرعەون (لە قیبتییەکان) هێمان بڕوای خۆی ئەشاردەوەو

نەی‌ئەوێرا خۆی دەرخا، کاتێ کە ئەو هەڕەشەو گوڕەشەیەی لێ بیستن بەرامبەر بە مووسا وتی: ﴿ أتقتلون رجلا أن یقول ربی الله ﴾ ئایا ئێوە پیاوێکی وەها دەکوژن، کە ئەڵێ: پەروەردگارم (الله) یە، ئایا ئێوە قسەی ئاوا بە تاوان ئەزانن و فەرمانی کوشتنی بۆ دەر ئەکەن! ﴿ وقد جاءکم بالبینات من ربکم ﴾ کە بێ‌گومان لەلایەن پەروەردگارتانەوە بەڵگەو نیشانەیەکی زۆریشی بۆ هێناون ﴿ وإن یک کاذبا فعلیه کذبه ﴾ گریمان ئەگەر درۆش بکات، وەباڵی درۆکەی لەسەر خۆیەتی ﴿ وإن یک صادقا یصبکم بعض الذی یعدکم ﴾، خۆ ئەگەر قسەی راست بکا، ئەوا هەندێ لەو هەڕەشەیەی ئەو بەڵێنی پێ‌داون ئەوقەتان ئەبێت ﴿ إن الله لا یهدی من هو مسرف کذاب ﴾ چونکە بەڕاستی خوا مرۆی زیادەڕەو کارو درۆزن، شارەزاو رێنمایی ناکات، چونکە درۆی کردۆتە پیشەی خۆی. ﴿ ٢٩: یاقوم لکم الملک الیوم ظاهرین فی الأرض ﴾ پیاوە ئیماندارەکەی خزمی فیرعەون وتی: ئەی هۆزی من! وا ئەمڕۆ دەسەڵات بۆ ئێوەیە، هەر ئێوەیش لەمیسردا دەسەڵاتدارن، جا لەخۆتانی تێك مەدەن و خەڵکەکەی مەچەوسێننەوە ﴿ فمن ینصرنا من بأس الله إن جاءنا ﴾ جا کێ بەرگریمان ئەکات لە سزای خوا، ئەگەر بۆمان هات؟! ﴿ قال فرعون ما أریکم إلا ما أری ﴾ فیرعەون پاش ئەو هەموو ئامۆژگارییە ـپیاوە ئیماندارەکە کردی‌ـ وتی: من هەر ئەو راو بۆچوونە بەچاك دەبینم خستمە بەر چاوتان، واتە: لە کوشتنی‌مووسا بەلاوە، شتێکی تر بەباش نابینم ﴿ وما أهدیکم إلا سبیل الرشاد ﴾ چاکیش بزانن کە من تەنها رێگای هیدایەتتان نیشان ئەدەم، فیرعەونیش لەگەڵ نەتەوەکەیدا هەر درۆ دەکات، پێغەمبەر ﷺ دەفەرمووێ: ((مامن إمام یموت، یوم یموت وهو غاش لرعیته، إلا لم یرح رائحة الجنة، وإن ریحها لیوجد من مسیرة خمسمأة عام)) (فتح الباري: ١٣٦٥/١٣). ﴿ ٣٠: وقال الذی آمن یا قوم إنی أخاف علیکم مثل یوم الأحزاب ﴾ پیاوە خاوەن بڕواکە وتی: خزمینە! بەڕاستی من لە رۆژێ دەترسم بەسەرتانا بێت، وەك رۆژی گرووپەکان، واتە: وەك رۆژی ئەوانەی کە بەرامبەر بەپێغەمبەرەکانیان دەستە دەستە وەستان و چوون بەگژیاندا ﴿ ٣١: مثل دأب قوم نوح وعاد وثمود ﴾ وەکو حاڵی گەلی نووح و عادو سەموود، لەو سزایە ئەوقەی ئەوان بوو ﴿ والذین من بعدهم ﴾ و ئەو کەسانەش لەپاش ئەوانەوە هاتن، وەك گەلەکەی لووت ﴿ وما الله یرید ظلما للعباد ﴾ خۆ خوا نایەوێ ناهەقی و ستەم لە بەندەکانی خۆی بکا، کەوابوو ئەوە بەرهەمی دەستی خۆیانە ﴿ ٣٢: ویا قوم إنی أخاف علیکم یوم التناد ﴾ ئەی هۆزەکەم! بەڕاستی من ئەترسم لەرۆژێ کە خەڵکی بانگ و هاوار لە یەکتر ئەکەن و داوای یارمەتی لەیەکتر ئەکەن، دەترسم لەو رۆژەدا تووش بین و ببێتە هاوار هاوارتان ﴿ ٣٣: یوم تولون مدبرین ﴾ ئەو رۆژە کە هەمووتان هەڵدێن بە پشت هەڵکردوویی لەبەردەم سزای سەختی دۆزەخدا ﴿ مالکم من الله من عاصم ﴾ هیچ پارێزەرێکیشتان نییە لەسزای خوا بتانپارێزێ

وَقَالَ فِرْعَوْنُ ذَرُونِيٓ أَقْتُلْ مُوسَىٰ وَلْيَدْعُ رَبَّهُۥٓ إِنِّيٓ أَخَافُ
أَن يُبَدِّلَ دِينَكُمْ أَوْ أَن يُظْهِرَ فِي ٱلْأَرْضِ ٱلْفَسَادَ ﴿٢٦﴾
وَقَالَ مُوسَىٰٓ إِنِّي عُذْتُ بِرَبِّي وَرَبِّكُم مِّن كُلِّ مُتَكَبِّرٍ
لَّا يُؤْمِنُ بِيَوْمِ ٱلْحِسَابِ ﴿٢٧﴾ وَقَالَ رَجُلٌ مُّؤْمِنٌ مِّنْ ءَالِ
فِرْعَوْنَ يَكْتُمُ إِيمَٰنَهُۥٓ أَتَقْتُلُونَ رَجُلًا أَن يَقُولَ رَبِّيَ
ٱللَّهُ وَقَدْ جَآءَكُم بِٱلْبَيِّنَٰتِ مِن رَّبِّكُمْ وَإِن يَكُ كَٰذِبًا
فَعَلَيْهِ كَذِبُهُۥ وَإِن يَكُ صَادِقًا يُصِبْكُم بَعْضُ ٱلَّذِي
يَعِدُكُمْ إِنَّ ٱللَّهَ لَا يَهْدِي مَنْ هُوَ مُسْرِفٌ كَذَّابٌ ﴿٢٨﴾ يَٰقَوْمِ
لَكُمُ ٱلْمُلْكُ ٱلْيَوْمَ ظَٰهِرِينَ فِي ٱلْأَرْضِ فَمَن يَنصُرُنَا مِنۢ
بَأْسِ ٱللَّهِ إِن جَآءَنَا قَالَ فِرْعَوْنُ مَآ أُرِيكُمْ إِلَّا مَآ أَرَىٰ وَمَآ
أَهْدِيكُمْ إِلَّا سَبِيلَ ٱلرَّشَادِ ﴿٢٩﴾ وَقَالَ ٱلَّذِيٓ ءَامَنَ يَٰقَوْمِ إِنِّيٓ
أَخَافُ عَلَيْكُم مِّثْلَ يَوْمِ ٱلْأَحْزَابِ ﴿٣٠﴾ مِثْلَ دَأْبِ قَوْمِ نُوحٍ
وَعَادٍ وَثَمُودَ وَٱلَّذِينَ مِنۢ بَعْدِهِمْ وَمَا ٱللَّهُ يُرِيدُ ظُلْمًا لِّلْعِبَادِ ﴿٣١﴾
وَيَٰقَوْمِ إِنِّيٓ أَخَافُ عَلَيْكُمْ يَوْمَ ٱلتَّنَادِ ﴿٣٢﴾ يَوْمَ تُوَلُّونَ مُدْبِرِينَ
مَا لَكُم مِّنَ ٱللَّهِ مِنْ عَاصِمٍ وَمَن يُضْلِلِ ٱللَّهُ فَمَا لَهُۥ مِنْ هَادٍ ﴿٣٣﴾

﴿ ومن یضلل الله فما له من هاد ﴾ ئەوانە خوا گومڕای کردوون، هەر کەسێکیش خوا گومڕای بکات ـبەهۆی لاری‌خۆیەوەـ ئیتر هیچ رێ نیشاندەرێکی نییە بۆ رێگای رێگای راست ببێت ﴿ ٣٤: ولقد جاءکم یوسف من قبل بالبینات ﴾ سوێند بە خوا (یوسف)یش پێش هاتنی مووسا بەچەندان بەڵگەو نیشانەی روونەوە هاتە لاتان بۆ رێنموونیتان، جا قسەی راست ـوەك ئیبن کەسیر ئەڵێ ئەوەیە کە ئەم (یووسف)ـە، (یووسف)ی کوڕی (یەعقووب)ـە /سەڵاویان لێ‌بێ، پێش‌هاتنی مووسا ﵇ خوا ناردیە لای قیبتییەکان. ﴿ فمازلتم فی شک مما جاءکم به ﴾ کەچی لەپەیامەکەی ئەویش کە پێی هاتبوو بۆتان، هەر لەگومان و دوو دڵیدا بوون، و بڕواتان پێ نەکرد، دیارە مەبەست باوو باپیرانیانە ﴿ حتی إذا هلک قلتم لن یبعث الله من بعده رسولا ﴾ هەتا کاتێ مرد (یووسف) ئەوسا وتتان: ئیتر هەرگیز خوا دوای ئەو هیچ پەیامبەرێکی تر نانێرێ ﴿ کذلک یضل الله من هو مسرف مرتاب ﴾ وەك ئەم گومڕا کردنە، خوا هەر

کەسێکی سەرکەش و گوماندار گومڕاو سەرلێشێواو ئەکات ﴿ ٣٥: الذیــن یجادلون فی آیات الله بغیر سـلطان أتاهـم ﴾ ئەمە کۆتایی ئامۆژگارییەکانی پیاوە موسـوڵمانەکەی ئالی فیرعەونە: ئەوانەی کە موجادەلە دەکەن لەشانی بەڵگەو ئایەتەکانی خوا، بێ ئەوەی هیچ بەڵگەو نیشانەیەکیان بۆهاتبێ لە خواوە ﴿ کبر مقتا عند الله وعند

وَلَقَدْ جَآءَكُمْ يُوسُفُ مِن قَبْلُ بِٱلْبَيِّنَٰتِ فَمَا زِلْتُمْ فِى شَكٍّ
مِّمَّا جَآءَكُم بِهِۦ ۖ حَتَّىٰٓ إِذَا هَلَكَ قُلْتُمْ لَن يَبْعَثَ ٱللَّهُ
مِنۢ بَعْدِهِۦ رَسُولًا ۚ كَذَٰلِكَ يُضِلُّ ٱللَّهُ مَنْ هُوَ مُسْرِفٌ
مُّرْتَابٌ ﴿٣٤﴾ ٱلَّذِينَ يُجَٰدِلُونَ فِىٓ ءَايَٰتِ ٱللَّهِ بِغَيْرِ سُلْطَٰنٍ
أَتَىٰهُمْ ۖ كَبُرَ مَقْتًا عِندَ ٱللَّهِ وَعِندَ ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ ۚ كَذَٰلِكَ
يَطْبَعُ ٱللَّهُ عَلَىٰ كُلِّ قَلْبِ مُتَكَبِّرٍ جَبَّارٍ ﴿٣٥﴾ وَقَالَ فِرْعَوْنُ
يَٰهَٰمَٰنُ ٱبْنِ لِى صَرْحًا لَّعَلِّىٓ أَبْلُغُ ٱلْأَسْبَٰبَ ﴿٣٦﴾ أَسْبَٰبَ
ٱلسَّمَٰوَٰتِ فَأَطَّلِعَ إِلَىٰٓ إِلَٰهِ مُوسَىٰ وَإِنِّى لَأَظُنُّهُۥ كَٰذِبًا ۚ
وَكَذَٰلِكَ زُيِّنَ لِفِرْعَوْنَ سُوٓءُ عَمَلِهِۦ وَصُدَّ عَنِ ٱلسَّبِيلِ ۚ
وَمَا كَيْدُ فِرْعَوْنَ إِلَّا فِى تَبَابٍ ﴿٣٧﴾ وَقَالَ ٱلَّذِىٓ
ءَامَنَ يَٰقَوْمِ ٱتَّبِعُونِ أَهْدِكُمْ سَبِيلَ ٱلرَّشَادِ ﴿٣٨﴾
يَٰقَوْمِ إِنَّمَا هَٰذِهِ ٱلْحَيَوٰةُ ٱلدُّنْيَا مَتَٰعٌ وَإِنَّ ٱلْءَاخِرَةَ هِىَ
دَارُ ٱلْقَرَارِ ﴿٣٩﴾ مَنْ عَمِلَ سَيِّئَةً فَلَا يُجْزَىٰٓ إِلَّا مِثْلَهَا ۖ
وَمَنْ عَمِلَ صَٰلِحًا مِّن ذَكَرٍ أَوْ أُنثَىٰ وَهُوَ مُؤْمِنٌ
فَأُو۟لَٰٓئِكَ يَدْخُلُونَ ٱلْجَنَّةَ يُرْزَقُونَ فِيهَا بِغَيْرِ حِسَابٍ ﴿٤٠﴾

الذیــن آمنوا ﴾ ئەو موجادەلەیە هۆی رق و تاوان و کینەیەکی زۆر گەورەیە لەلای خـواو، لای ئەوانەش بڕوایان هێناوە "چونکە بێ هیچ بەڵگەیەك قسە فڕێ ئەدەن" ﴿ کذلک یطبع الله علی کل قلب متکبر جبار ﴾ وەك ئەو مۆرنانە بەسـەر ئالی فیرعەوندا، خوا مۆر دەنێ بەسەر دڵی هەموو مرۆڤێکی لەخۆ بایی بو و ستەمکاردا. بەڵێ.. هەرکاتێ دڵ فاسـیدو وتێك چوو، ئەوا تەواوی لاشەو جەستەیش فاسـید دەبێ و تێك دەچێ، وەك پێغەمبەر ﷺ ئەفەرمووێ: ((ان فی الجسـد مضغة اذا صلحت، صلح الجسـد کله، واذا فسدت فسد الجسد کله ألا وهی القلب)) (متفق علیه).

فیرعەون مەسخەرە بە پەروەردگاری مووسا دەکات:

﴿ ٣٦: وقـال فرعـون یا هامان ابن لی صرحـا ﴾ فیرعەون دوای وتەکانی پیاوە موسـڵمانەکە ترسـی لێ نیشت کەئەو قسانەی ئەوە تینیـان تێ بکات، بۆیە ئەڵێ: با مووسـا تاقـی بکەینەوە بزانین راسئەکات، جا لەبەر ئەوە وتی: ئەی هامان! کۆشکێکیبەرزم بۆ دروست بکە، لە جێگایەکی تردا دەفەرمووێ: (فأوقد لی یا هامان علی الطین فاجعل لی صرحا..) ٣٨/٢٨. ﴿ لعلی أبلغ الأسباب. ٣٧: أسباب السموات ﴾ بەشـکو بگەمە چەند رێبازەکان، رێبازەکانی سـەرکەوتن بۆ ئاسمانــەکان!!.. ﴿ فأطلع إلی إله موسـی ﴾ تا لەخوای مووسـا ئاگادار ببم و ببینم، دیارە بە گاڵتەوە ئەڵێ (خوای مووسـا)، بۆیە وتـی: ﴿ وإنی لأظنه کاذبـا ﴾ هەرچەند من پێم وایـە درۆ ئەکات کە ئەڵێ: خوایەکیتر هەیـە! ﴿ وکذلک زین لفرعون سـوء عمله ﴾ هەروەك ئـەم رازاندنەوەیە کارە خراپەکان لای فیرعـەون رازاوەو جـوان کـران! ﴿ وصد عن السـبیل ﴾ و لەرێی راسـتیش بەرهەڵسـتی کرا، چونکە خۆی لارو شایستە بوو ﴿ وماکید فرعون إلا فی تباب ﴾ بێگومان کارو نەخشـەو فرت و فێڵی نادروستی فیرعەون بۆشاردنەوەی راستییەکان، هەر لەزەرەرو زیانێکـی گەورەدایە و، هیچ ئەنجامێکی چاکی نییە بۆی ﴿ ٣٨: وقال الذی آمن یا قوم اتبعون أهدکم سـبیل الرشاد ﴾ جارێکی تر پیـاوە باوەڕدارەکەی (ئالی فیرعەون) دێتــەوە وتاردان و ئەڵێ: قەوم و گەلەکەم! هەر بە شـوێن مندا بێن! مـن رێنموونیتان دەکەم بۆ رێبازی دروست ﴿ ٢٩: یا قوم إنما هذه الحیاة الدنیا متاع ﴾ ئەی هۆزەکەم! بەراستی ژیانی ئەم دونیایە تەنها لەززەت بردنێکی بە پەلەیە ﴿ وإن الآخرة هی دار القرار ﴾ و بەڕاستی تەنها ماڵەکەی تر (بەهەشت) جێی هەمیشەیی و ئیستیقرارە ﴿ ٤٠: من عمل سیئة فلا یجزی إلا مثلها ﴾ هەرکەسێك خراپەیەکی کرد "لەدونیادا" هەر بەقەدەر ئەوە تۆڵەی لێ دەسـترێت ﴿ ومن عمل صالحا من ذکر أو أنثی ﴾ ئەوەش چاکەیەکی کرد لە پیاو، یانلە ژن ﴿ وهو مؤمن ﴾ و لەهەمـان کاتـدا بڕواداریش بێت ﴿ فأولئـک یدخلون الجنة ﴾ ئا ئەوانە دەچنە بەهەشـتەوەو ﴿ یرزقون فیها بغیر حسـاب ﴾ بێ ئەژمـارو بێ سـنوور لەوێدا رزق و رۆزیـان ئەدرێتێ واتە: مەگەر تەنها خوا خۆی بزانێ چۆن پاداشـتیان ئەداتەوە ﴿ ٤١: ویا قوم مالی أدعوکم إلی النجاة ﴾ ئەی هۆزەکەم! چی هەیە بۆ ئێوە من بانگتان دەکەم بۆ رزگاری "بەهەشـت" ﴿ وتدعوننی إلی النار ﴾ ئێوەبانگـی من دەکەن بۆ ئاگری دۆزەخ؟! ﴿ ٤٢: تدعوننی لأکفر بـالله ﴾ ئێوە مـن بانگ دەکەن بێ باوەڕبم بە خوا ﴿ وأشـرک به مالیس لی به علم ﴾ وشـتێك بکەمە شـەریکی لە خوایەتیدا هیچ زانیارییەکم پێی نییە. ﴿ وأنا أدعوکم إلی العزیز الغفار ﴾ لەکاتێکدا من بانگتان دەکەم بۆ لای خوایەکی دەسەڵاتداری لێبووردە ﴿ ٤٣: لا جـرم أنما تدعوننی إلیه لیس له دعوة فی الدنیا ولا فی الآخرة ﴾ راستە، کە ئەوە منی بۆ بانگ ئەکەن بیپەرستم، نە لەدونیاو، نە لە

پاشە ڕۆژدا توانای وەڵامدانەوەی دوعایەکی نییە ﴿ وأن مردنا إلى
الله ﴾ بە ڕاستی گەڕانەوەمان هەر بۆ لای خوایە ﴿ وأن المسرفين
هم أصحاب النار ﴾ و بێگومان ئەوموشـریکە لەسنوور دەرچووانە
هاوەڵانی دۆزەخن ﴿ ٤٤ : فستذكرون ما أقول لكم ﴾ جا کاتێ
سـزاکەتان بینی، قسـەی منتان وەبیر دێتەوە، بەڵام چ کەڵکێکی
ئەبێ؟ ﴿ وأفوض أمري إلى الله ﴾ وەمن تەواوی کاروباری خۆم
بەخوا ئەسـپێرم، ئیتر چی ئەبێ با ببێ ﴿ إن الله بصير بالعباد ﴾
بەڕاستی خوا بە بەندەکانی بینایە ،ئەزانێ خەریکی چین ﴿ ٤٥ :
فوقاه الله سيئات ما مكروا ﴾ ئینجا خوا ئیماندارەکەی پاراست لە
فرت و فێڵیان ﴿ وحاق بآل فرعون سوء العذاب ﴾ ئەوسـزا بەدو
توندەش دارودەستەکەی فیرعەونی داگـرت، واتە : لەدەریاکەدا
نوقمکران ﴿ ٤٦ : النار يعرضون عليها غدوا وعشيا ﴾ لە سەر ئاگر
ڕادەنوێنرێـن بەبەیانی و نیـوەڕۆ بەدواوە،ئەمەش هەر لەگۆڕەوە
تـا قیامەت : ((عن عائشـة -رضى الله عنهـا-: أن يهودية دخلت
عليها فقالت: نعوذ بالله من عذاب القبر، فسـألت عائشـة رسول الله
ﷺ عـن عذاب القبر فقال ﷺ ((نعم عـذاب القبر)) ئیمامی بوخاری
لە خاتوو عائیشـەوە -خوای لێ ڕازی بێ- لەپێغەمبەری پرسی :
دەربارەی سـزای گۆڕ؟ ئەویش فەرمووی: بەڵێ سزای گۆڕ ڕاستەو
هەقە، ئیتر هەموو جارێك پاش نوێژەکان ((اللهم إنى أعوذ بک من
عذاب القبر))ی دەوت. دەتوانی سەیرێکی (ئیبن کەسیر) بکەیت،
چونکە فەرموودەیەکی زۆری هێناوە دەربارەی سزای گۆڕ. ﴿ ويوم
تقوم الساعة ﴾ و ڕۆژێکیـش قیامەت بەرپا دەبێـت، خوا بە
فریشـتەکان دەفەرموێ: ﴿ أدخلوا آل فرعون أشد العذاب ﴾ ئاڵ
و شـوێنکەوتوانی فیرعەون بخەنە ناو سەختترین سزاوە، ئەمەیە
کـە خوانەناس و کافر سـوود وەردەگرێت لەکارو کردەوەی چاکی
خـۆی، لەدونیـاو لەقیامەتدا! لەدونیـادا خوا بەماڵ وسـامان و
کورو منداڵ و لەشسـاغی و تەندروسـتی پاداشـتی دەداتەوە، لە
قیامەتیشـدا کەمتر لەو سـزایەی (ئاڵی فیرعەون)ی هەیە ﴿ ٤٧ :
وإذ يتحاجون فى النار ﴾ بۆیان باس بکـە ئەی پێغەمبەر! کاتێ
لەنـاو ئاگردا لـە گەڵ یەکتر کێشمەکێشـیانەو، یەکـتر تاوانبارو
گوناهبـار ئەکەن: ﴿ فيقول الضعفاء للذين استكبروا ﴾ جا لاوازو
چەوسـاوەکان، (شوێنکەوتووە بێ دەسەڵاتکراوەکان) بە لەخۆبایی
بـووەکان (شـەرۆکەکان)دەڵێن: ﴿ إنـا كنالكم تبعا ﴾ بەڕاسـتی
ئێمە شـوێنکەوتووی ئێوە بووین ﴿ فهـل أنتم مغنون عنا نصيبا من
النار ﴾ جاتایا ئێسـتا ئەتوانن و دەسەڵاتتان هەیە بەشێك لەسزای
ئـەو ئاگرەمان لەکـۆڵ بخـەن؟ ﴿ ٤٨ : قال الذين استكبروا إنا
كل فيها ﴾ سـەرکردە دەماخبـەرزە لەخۆبایی بووەکانیش ئەڵێن:
بەڕاسـتی ئێمە هەموو لەناو ئاگرداین، ئەگەر شتێکمان پێ کرابا،
بۆخۆمانمان ئەکرد ﴿ إن الله قد حكم بين العباد ﴾ بەڕاسـتی خوا
لەنێـوان بەندەکانیدا بەدادگەرانە داوەری کرد، لەبەر ئەوە هەموو
بـێ باوەڕبووین، بڕیاری داوە تۆڵـەی خۆمان وەر ئەگرین، واتە :
ئێمەی سەرکردەو ئێوەی چەوساوە هەر دوو لەناو ئاگرداین ﴿ ٤٩ :

۞ وَيَٰقَوۡمِ مَا لِيٓ أَدۡعُوكُمۡ إِلَى ٱلنَّجَوٰةِ وَتَدۡعُونَنِيٓ إِلَى
ٱلنَّارِ ٤١ تَدۡعُونَنِي لِأَكۡفُرَ بِٱللَّهِ وَأُشۡرِكَ بِهِۦ مَا لَيۡسَ
لِي بِهِۦ عِلۡمٞ وَأَنَا۠ أَدۡعُوكُمۡ إِلَى ٱلۡعَزِيزِ ٱلۡغَفَّٰرِ ٤٢ لَا جَرَمَ
أَنَّمَا تَدۡعُونَنِيٓ إِلَيۡهِ لَيۡسَ لَهُۥ دَعۡوَةٞ فِي ٱلدُّنۡيَا وَلَا فِي ٱلۡأٓخِرَةِ
وَأَنَّ مَرَدَّنَآ إِلَى ٱللَّهِ وَأَنَّ ٱلۡمُسۡرِفِينَ هُمۡ أَصۡحَٰبُ ٱلنَّارِ
٤٣ فَسَتَذۡكُرُونَ مَآ أَقُولُ لَكُمۡۚ وَأُفَوِّضُ أَمۡرِيٓ إِلَى
ٱللَّهِۚ إِنَّ ٱللَّهَ بَصِيرُۢ بِٱلۡعِبَادِ ٤٤ فَوَقَىٰهُ ٱللَّهُ سَيِّـَٔاتِ
مَا مَكَرُواْۖ وَحَاقَ بِـَٔالِ فِرۡعَوۡنَ سُوٓءُ ٱلۡعَذَابِ ٤٥ ٱلنَّارُ
يُعۡرَضُونَ عَلَيۡهَا غُدُوّٗا وَعَشِيّٗاۚ وَيَوۡمَ تَقُومُ ٱلسَّاعَةُ أَدۡخِلُوٓاْ
ءَالَ فِرۡعَوۡنَ أَشَدَّ ٱلۡعَذَابِ ٤٦ وَإِذۡ يَتَحَآجُّونَ فِي
ٱلنَّارِ فَيَقُولُ ٱلضُّعَفَٰٓؤُاْ لِلَّذِينَ ٱسۡتَكۡبَرُوٓاْ إِنَّا كُنَّا
لَكُمۡ تَبَعٗا فَهَلۡ أَنتُم مُّغۡنُونَ عَنَّا نَصِيبٗا مِّنَ ٱلنَّارِ
٤٧ قَالَ ٱلَّذِينَ ٱسۡتَكۡبَرُوٓاْ إِنَّا كُلّٞ فِيهَآ إِنَّ ٱللَّهَ
قَدۡ حَكَمَ بَيۡنَ ٱلۡعِبَادِ ٤٨ وَقَالَ ٱلَّذِينَ فِي ٱلنَّارِ لِخَزَنَةِ
جَهَنَّمَ ٱدۡعُواْ رَبَّكُمۡ يُخَفِّفۡ عَنَّا يَوۡمٗا مِّنَ ٱلۡعَذَابِ ٤٩

وقـال الذين فى النـار لخزنة جهنم ﴾ ئەوانـەی لەنێو ئاگردان بە
فریشـتە دەرگاوانەکانی دۆزەخ ئەڵـێن: ﴿ ادعوا ربكم يخفف عنا
يوما مـن العذاب ﴾ لەپەروەردگارتان بخـوازن، کە تەنها ڕۆژێك
سـزای دۆزەخمان لێ سووك بکات ﴿ ٥٠ : قالوا أو لم تک تأتيكم
رسلكم بالبينات ﴾ ئەوانیش لەوەڵامدا پێیان ئەڵێن: ئایا پەیامبەرە
کانتـان بەچەندین بەڵگەی ئاشـکراوە نەهاتنە لاتان،کەچی ئێوە
هـەر بڕواتان پێ نەکردن ﴿ قالوا بلى ﴾ لـە وەڵامدا ئەڵێن: بەڵێ
هاتنە لامان بە درۆزنمان کردن ﴿ قالوا فادعوا ﴾ جا فریشـتەکان
ئەڵێن: دە داوا بکەن و بپاڕێنەوە لەخوا،بەڕاستی ئێمە جورئەت
ناکەین ﴿ وما دعاء الكافرين إلا فى ضلال ﴾ داواو پاڕانەوەی بێ
بڕوایانیش، هیچ کەڵکێك نابەخشێ و، هەر لە نابوودبووندایە.

خوا یاریی پێغەمبەران و باوەڕداران دەدات:

﴿ ٥١ : إنا لننصر رسلنا والذين آمنوا فى الحياة الدنيا ﴾ بێگومان

ئێمــە یارمەتی پەیامبەرانمان و ئەوانەش بڕوایان هێناوە ئەدەین، لەژیانی دونیادا بەسەر دوژمنانیاندا سەریان ئەخەین، سەرخستنی پێغەمبــەران و بــڕواداران ئەوەیە: خوا هەمیشــە کۆمــەڵێ دەنێرێ بەرگــری لە بەرنامــەو ئایینەکەیــان بکەن و تۆڵە لەســتەمکاران بســێننەوە، بەتایبەت لەو دەمەی پێغەمبەردا ﷺ تا ئێســتاش ئەو

قَالُوٓاْ أَوَلَمۡ تَكُ تَأۡتِيكُمۡ رُسُلُكُم بِٱلۡبَيِّنَٰتِۖ قَالُواْ بَلَىٰۚ قَالُواْ فَٱدۡعُواْۗ وَمَا دُعَٰٓؤُاْ ٱلۡكَٰفِرِينَ إِلَّا فِي ضَلَٰلٍ ﴿٥٠﴾ إِنَّا لَنَنصُرُ رُسُلَنَا وَٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ فِي ٱلۡحَيَوٰةِ ٱلدُّنۡيَا وَيَوۡمَ يَقُومُ ٱلۡأَشۡهَٰدُ ﴿٥١﴾ يَوۡمَ لَا يَنفَعُ ٱلظَّٰلِمِينَ مَعۡذِرَتُهُمۡۖ وَلَهُمُ ٱللَّعۡنَةُ وَلَهُمۡ سُوٓءُ ٱلدَّارِ ﴿٥٢﴾ وَلَقَدۡ ءَاتَيۡنَا مُوسَى ٱلۡهُدَىٰ وَأَوۡرَثۡنَا بَنِيٓ إِسۡرَٰٓءِيلَ ٱلۡكِتَٰبَ ﴿٥٣﴾ هُدٗى وَذِكۡرَىٰ لِأُوْلِي ٱلۡأَلۡبَٰبِ ﴿٥٤﴾ فَٱصۡبِرۡ إِنَّ وَعۡدَ ٱللَّهِ حَقّٞ وَٱسۡتَغۡفِرۡ لِذَنۢبِكَ وَسَبِّحۡ بِحَمۡدِ رَبِّكَ بِٱلۡعَشِيِّ وَٱلۡإِبۡكَٰرِ ﴿٥٥﴾ إِنَّ ٱلَّذِينَ يُجَٰدِلُونَ فِيٓ ءَايَٰتِ ٱللَّهِ بِغَيۡرِ سُلۡطَٰنٍ أَتَىٰهُمۡ إِن فِي صُدُورِهِمۡ إِلَّا كِبۡرٞ مَّا هُم بِبَٰلِغِيهِۚ فَٱسۡتَعِذۡ بِٱللَّهِۖ إِنَّهُۥ هُوَ ٱلسَّمِيعُ ٱلۡبَصِيرُ ﴿٥٦﴾ لَخَلۡقُ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلۡأَرۡضِ أَكۡبَرُ مِنۡ خَلۡقِ ٱلنَّاسِ وَلَٰكِنَّ أَكۡثَرَ ٱلنَّاسِ لَا يَعۡلَمُونَ ﴿٥٧﴾ وَمَا يَسۡتَوِي ٱلۡأَعۡمَىٰ وَٱلۡبَصِيرُ وَٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ وَعَمِلُواْ ٱلصَّٰلِحَٰتِ وَلَا ٱلۡمُسِيٓءُۚ قَلِيلٗا مَّا تَتَذَكَّرُونَ ﴿٥٨﴾

ڕاستییە دەبینرێ کە ئایینی خوا هەر دەمێنێ و هەر زاڵە، ئەگەر چی تاغووت و دونیا خۆرانیش فێڵ و فــەرەج لێبدەن! ﴿ ويوم يقوم الأشــهاد ﴾ وەلەو ڕۆژەیشدا کە شایەددان –لە پێغەمبەران و فریشتەو..– هەڵئەسن و ڕاست دەبنەوە بەشایەتی دان لەسەر ئەوانەی درۆیان لە ســەر خواوەند کردبوو، وەك لە(هوود: ١٨) ئەفەرموێ: (ويقول الأشهاد هؤلاء الذين كذبوا على ربهم..). ﴿ ٥٢: يوم لا ينفع الظالمين معذرتهم ﴾ ئەو ڕۆژە کە برو بیانوو پاڕانەوەی ستەمکاران وەرناگــیرێ و، هیچ کەڵکێکیان پــێ ناگەیەنێ ﴿ ولهم اللعنة ولهم سوء الدار ﴾ نەفــرەت وخراپترین حاڵ و جێگەیــان بۆ هەیە لە دۆزەخدا. مەســەلی مووساو بەنی ئیســرائیل وبەڵێنی سەرکەتن بە پێغەمبەر: ﴿ ٥٣: ولقد آتينا موسى الهدى ﴾ بێگومان ئێمە هۆی ڕێنموونیمان دا بە مووســا "تەورات و چەندان ئایەت و مۆعجیزە" هەر بەوەش ســەرمان خست ﴿ وأورثنا بني إسرائيل الكتاب ﴾ وە کتێبی تەوراتیشــمان هێشتەوە لەناو کوڕانی یەعقووبداو، بوونە خاوەن هەقــی ئەو نامەیە ﴿ ٥٤: هدى وذكرى لأولي الألباب ﴾ بۆ ڕێنماو یاداوەری بۆ خاوەن ئاوازەکان ﴿ ٥٥: فاصبر إن وعد الله حق ﴾ جا کەواتە ئەی (موحەممەد ﷺ) لەسەر ئەزیەت و ئازاریان ئارام بگرە "چونکە بەڵێنی خوا بەســەر خستنت ڕاستەو دێتەجێ ﴿ واستغفر لذنبك ﴾، وە بۆ گوناهانت داوای لیبووردن بکە "لەو شــتانەی کە ناتوانی وەك پێویســت پێیان هەڵسیت، لەوانەیشە مەبەست فێر کردنی داخوازی ئوممەتەکەی بێت" ﴿ وسبح بحمد ربك بالعشــي والإبكار ﴾ وبە هەموو ئێوارەو بەیانیان ســوپاس و تەســبیحاتی پەروەردگارت بکە، واتە: هەرگیز لەیادی خواوەند غافــڵ مەبــە ﴿ ٥٦: ان الذين يجادلون في آيات الله بغير سلطان أتاهم ﴾ بەڕاستی ئەوانەی لە ئایەتەکانی خوادا دەمبازی دەکەن، بەبــێ ئەوەی هیچ بەڵگەیەکیان بۆهاتبــێ ﴿ إن في صدورهم إلا كبــر ﴾ لە ســینەکانیاندا خۆبەزلزانین نەبــێ بەرامبەر بە هەق، شــتێتر نییە و، ئەیانەوێ هەق باتــڵ بکەنەوە ﴿ ما هم ببالغيه ﴾ هەرگیز ئەوان پێیشــی ناگــەن و ناتوانن نووری خــوا بکوژێننەوە ﴿ فاســتعذ بالله ﴾ جــا کەوابوو تۆ پەنا بەرە بەر خــوا ﴿ إنه هو السميع البصير ﴾ چونکە بەڕاستی تەنها ئەوە بیسندەی بینا.

ژینی دوای مردن:

﴿ ٥٧: لخلق السموات والأرض أكبر من خلق الناس ﴾ بە ڕاستی دروستکردنی ئاسمانەکان و زەوی، لەدروست کردنی خەڵك دوای مــردن گەورەترە. واتە: زاتێ کە ئاسمان و زەوی بەو هەموو شــتە سەرسوڕهێنەرانەوە دروستکردبێ، ئەی چۆن ناتوانێ مرۆڤ پاش مــردن زیندوو بکاتەوە؟! ﴿ ولكــن أكثر الناس لا يعلمون ﴾ بەڵام زۆرترینــی خەڵــك نازانن و تێنافکرێن لەو ڕاســتییە ﴿ ٥٨: وما يستوي الأعمى والبصير ﴾ و مرۆڤینابیناو مرۆڤی بینا وەکو یەك نــین، واتە: مرۆی باوەڕدارو بێباوەڕ چــوون یەك نابن ﴿ والذين آمنوا وعملــوا الصالحات ﴾ و نەئەوانەیــش بڕوایان هێناوەو کارە چاکەکانیان کردووە ﴿ ولا المسيئ ﴾ ونە خراپکاریش ﴿ قليلا ما تتذكرون ﴾ ئەوانەتان بیر ئەکەنەوەو ئامۆژگاری وەرئەگرن چەندە کەمــن﴿ ٥٩: إن الســاعة آتيــة لا ريب فيها ﴾ بەڕاســتی ڕۆژی قیامــەت هەر دێ و هیچ گومانی تێدا نییە ﴿ ولكن أكثر الناس لا يؤمنون ﴾ بەڵام زۆرترینی مەردم بڕوا ناکەن بەهاتنەکەی! ﴿ ٦٠: وقال ربكم أدعوني أســتجب لكــم ﴾ و پەروەردگارتان فەرمووی: داوا لــە من بکەن و لە من بپاڕێنــەوە، منیش وەڵامتان دەدەمەوە، پێغەمبــەر ﷺ دەفەرمــوێ: ((إن الدعــاء هــو العبادة)) جا پاش ئەوە، ئایەتی (أدعوني اســتجب لكم)ی خوێندەوە. (متفق عليه).

یـان دەفەرموێ: ئەوەی لـە خوا ناپاڕێتەوە، خـوا لێی تووڕەیە. (ئیمام ئەحمەد و أصحاب السـنن). ﴿ إن الذین یسـتکبرون عن عبادتی ﴾ بێگومان ئەوانەی خۆ بە گەورە دەزانن لە پەرسـتنم بە تەنیا ﴿ سـیدخلون جهنم داخرین ﴾ بێگومان بە سەرشـۆڕی و بە بچووکی دەچنە دۆزەخەوە.

بەم کارانە خوا بناسە:

﴿ ٦١: الله الـذی جعل لکم اللیل لتسـکنوا فیه ﴾ خوایە ئەوەی شـەوی بەتاریك دروسـتکرد بۆتان، تائارامی تیـا بگرن و تێیدا بحەوێنەوە ﴿ والنهار مبصرا ﴾ و ڕۆژیش بە ڕووناك و ڕۆشـن، تا رزق و ڕۆزی تیا بەدەسـت بێنن ﴿ إن الله لذو فضل علی الناس ﴾ بەراسـتی خوا خاوەنی نیعمەت و بەهرەی زۆرە بەسەر خەڵکیەوە ﴿ ولکن أکثر الناس لا یشـکرون ﴾ بەڵام زۆربەی خەڵك شوکری ناکەن وسـپڵەن! ﴿ ٦٢: ذلکم الله ربکم خالق کل شـیء ﴾ ئا ئەو خوایەیـە پەروەردگاری ئێـوە، بەدیهێنەری هەمووشـتێك ﴿ لا إلـه إلا هو ﴾ جگە لەویش هیچ پەرسـتراوێکی هەق نییە ﴿ فأنی تؤفکـون ﴾ دە ئیتر چۆن لە یەکخواپەرسـتی لا ئەدرێن؟ ﴿ ٦٣: کذلک یؤفک الذین کانوا بآیات الله یجحدون ﴾ هەرئا بەو جۆرەیە لە یەکخواپەرستی لا ئەدرێن، ئەوانەش لەئایەتەکانی خوا حاشاو نکـوڵی ئەکەن ﴿ ٦٤: الله الذی جعل لکـم الأرض قرارا ﴾ خوایە ئەوەی زەوی بۆ کردوون بەبارەگاو نشـیمەن و نیشـتگە، تا تیایا بژین و بحەوێنەوە ﴿ والسماء بناء ﴾ و ئاسمانیش بە بیناکراو وەك گومەزی لەسـەرووتانەوە ﴿ وصورکم فأحسـن صورکم ﴾ وێنەی کێشاون، جوان وێنەی کێشاون، چونکە ئێوە لەهەموو گیانلەبەرێك بـاڵاو بەژنتان جوانترە ﴿ ورزقکم مـن الطیبات ﴾ وە لە هەرچی حـەڵاڵ و پاکە رزقی پێداون، وەك لەم ئایەتەشـدا دەفەرمووێ: (الذی جعل لکم الأرض فراشـا والسـماء بناء وأنزل من السماء ماء فأخرج به من الثمرات رزقا لکم فلا تجعلوا لله أندادا وأنتم تعلمون) ٢٢/٢. دووپاتی ئەو هەموو نیعمەتانە دەکاتەوە ﴿ ذلکم الله ربکم ﴾ ئـا ئەوخوا(الله)یەیە پەروەردگارتان ﴿ فتبارک الله رب العالمین ﴾ گەورەیی و بڵندی بۆ خوای پەروەردگاری جیهانەکان ﴿ ٦٥: هو الحی ﴾ ئەوە هەمیشە زیندوو ﴿ لا إله إلا هو ﴾ لەغەیرەز ئەو هیچ پەسـتراوێکی هەق نییە ﴿ فادعوه مخلصین له الدین ﴾ دەسا ئێوە هەر ئەو بپەرستن بەپوختی و بێخەوش لە شیرك ﴿ الحمد لله رب العالمین ﴾ سوپاس هەر بۆ خودای پەروەردگاری جیهانەکانە.

هەرگیز ڕێ بە شیرک نەدراوە:

﴿ ٦٦: قـل إنی نهیت أن أعبد الذین تدعون من دون الله ﴾ ئەی موحەممەد ﷺ پێیان بڵێ: بەراسـتی من قەدەغە کراوم لەپەرستنی ئەو شتانە، کە ئێوە لە باتی خوا هاواریان بۆ دەبەن و ئەیانپەرستن،

إِنَّ ٱلسَّاعَةَ لَءَاتِيَةٌ لَّا رَيْبَ فِيهَا وَلَٰكِنَّ أَكْثَرَ ٱلنَّاسِ لَا يُؤْمِنُونَ ﴿٥٩﴾ وَقَالَ رَبُّكُمُ ٱدْعُونِىٓ أَسْتَجِبْ لَكُمْ إِنَّ ٱلَّذِينَ يَسْتَكْبِرُونَ عَنْ عِبَادَتِى سَيَدْخُلُونَ جَهَنَّمَ دَاخِرِينَ ﴿٦٠﴾ ٱللَّهُ ٱلَّذِى جَعَلَ لَكُمُ ٱلَّيْلَ لِتَسْكُنُوا۟ فِيهِ وَٱلنَّهَارَ مُبْصِرًا إِنَّ ٱللَّهَ لَذُو فَضْلٍ عَلَى ٱلنَّاسِ وَلَٰكِنَّ أَكْثَرَ ٱلنَّاسِ لَا يَشْكُرُونَ ﴿٦١﴾ ذَٰلِكُمُ ٱللَّهُ رَبُّكُمْ خَٰلِقُ كُلِّ شَىْءٍ لَّآ إِلَٰهَ إِلَّا هُوَ فَأَنَّىٰ تُؤْفَكُونَ ﴿٦٢﴾ كَذَٰلِكَ يُؤْفَكُ ٱلَّذِينَ كَانُوا۟ بِـَٔايَٰتِ ٱللَّهِ يَجْحَدُونَ ﴿٦٣﴾ ٱللَّهُ ٱلَّذِى جَعَلَ لَكُمُ ٱلْأَرْضَ قَرَارًا وَٱلسَّمَآءَ بِنَآءً وَصَوَّرَكُمْ فَأَحْسَنَ صُوَرَكُمْ وَرَزَقَكُم مِّنَ ٱلطَّيِّبَٰتِ ذَٰلِكُمُ ٱللَّهُ رَبُّكُمْ فَتَبَارَكَ ٱللَّهُ رَبُّ ٱلْعَٰلَمِينَ ﴿٦٤﴾ هُوَ ٱلْحَىُّ لَآ إِلَٰهَ إِلَّا هُوَ فَٱدْعُوهُ مُخْلِصِينَ لَهُ ٱلدِّينَ ٱلْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ ٱلْعَٰلَمِينَ ﴿٦٥﴾ ۞ قُلْ إِنِّى نُهِيتُ أَنْ أَعْبُدَ ٱلَّذِينَ تَدْعُونَ مِن دُونِ ٱللَّهِ لَمَّا جَآءَنِىَ ٱلْبَيِّنَٰتُ مِن رَّبِّى وَأُمِرْتُ أَنْ أُسْلِمَ لِرَبِّ ٱلْعَٰلَمِينَ ﴿٦٦﴾

کەوابوو ئێوەش واز لە بتپەرسـتنیان بێنـن ﴿ لما جاءنی البینات مـن ربی ﴾ کاتێ بەڵگە ڕوونەکان لـە پەروەردگارمەوە بۆم هاتن، سـەبارەت بە یەکتاپەرستی ﴿ وأمرت أن أسلم لرب العالمین ﴾ و فەرمانم پێدراوە کە ملکەچ بم بۆ پەروەردگاری جیهانەکان ﴿ ٦٧: هو الذی خلقکم من تراب ثم من نطفة ثم من علقة ﴾ هەر ئەو خوا بەتوانایەیە ئەسـڵتانی (ئادەم) لەگڵێك دروسـتکرد، لەپاشان لە تۆماوێکی ئاوی منـی، ئینجا لەخوێنپارە (خوێنێکی جەڵتە) ﴿ ثم یخرجکم طفلا ﴾ لەپاشان لەسکی دایکتاندا بەساوایی دەتانهێنێتە دەر ﴿ ثم لتبلغوا أشـدکم ﴾ لەپاشـان تەمەنتان درێـژ دەکرێ تا بگەنــە تەمەنی کەماڵ و،پلەی زەبـر و بەهێز بوون، تەمەنی چل سـاڵی ﴿ ثم لتکونوا شیوخا ﴾ لەپاشان تەمەنتان درێژ دەکرێت تا پیر ببن ﴿ ومنکم من یتوفی من قبل ﴾ و تیاتانە پێش ئەوە بگاتە تەمەنی کەماڵ، یان پیری ئەمرن ﴿ ولتبلغوا أجلا مسـمی ﴾ خوا لە سەر ئەم شـێوازە دروستیکردوون، تا بگەنە کاتێکی دیاریکراو

بۆ مردن ﴿ ولعلكم تعقلون ﴾ بەشـكم تێبگـەن ئەوەی وا ئێوەی دروسـتكردووە، جگە لەو خوای‌تر نییـە ﴿ ٦٨: هو الذی یحیی ویمیت ﴾ هەر ئەو خوا بەتوانایەیە ژین دەداو دەی‌سێنێ، واتە: ژیان و، مردن، ئەو دروستیان ئەكات ﴿ فإذا قضى أمرا فإنما یقول له كن فیكون ﴾ جا كاتێ ویستی شتێك بەبوون بێنێ، تەنها ئەوەندەیە

هُوَ الَّذِي خَلَقَكُم مِّن تُرَابٍ ثُمَّ مِن نُّطْفَةٍ ثُمَّ مِنْ عَلَقَةٍ ثُمَّ
يُخْرِجُكُمْ طِفْلًا ثُمَّ لِتَبْلُغُوا أَشُدَّكُمْ ثُمَّ لِتَكُونُوا
شُيُوخًا وَمِنكُم مَّن يُتَوَفَّىٰ مِن قَبْلُ وَلِتَبْلُغُوا أَجَلًا مُّسَمًّى
وَلَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ ﴿٦٧﴾ هُوَ الَّذِي يُحْيِي وَيُمِيتُ فَإِذَا
قَضَىٰ أَمْرًا فَإِنَّمَا يَقُولُ لَهُ كُن فَيَكُونُ ﴿٦٨﴾ أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ
يُجَادِلُونَ فِي آيَاتِ اللَّهِ أَنَّىٰ يُصْرَفُونَ ﴿٦٩﴾ الَّذِينَ كَذَّبُوا
بِالْكِتَابِ وَبِمَا أَرْسَلْنَا بِهِ رُسُلَنَا فَسَوْفَ يَعْلَمُونَ
﴿٧٠﴾ إِذِ الْأَغْلَالُ فِي أَعْنَاقِهِمْ وَالسَّلَاسِلُ يُسْحَبُونَ ﴿٧١﴾
فِي الْحَمِيمِ ثُمَّ فِي النَّارِ يُسْجَرُونَ ﴿٧٢﴾ ثُمَّ قِيلَ لَهُمْ أَيْنَ
مَا كُنتُمْ تُشْرِكُونَ ﴿٧٣﴾ مِن دُونِ اللَّهِ قَالُوا ضَلُّوا عَنَّا بَل لَّمْ
نَكُن نَّدْعُو مِن قَبْلُ شَيْئًا كَذَٰلِكَ يُضِلُّ اللَّهُ الْكَافِرِينَ ﴿٧٤﴾
ذَٰلِكُم بِمَا كُنتُمْ تَفْرَحُونَ فِي الْأَرْضِ بِغَيْرِ الْحَقِّ وَبِمَا كُنتُمْ
تَمْرَحُونَ ﴿٧٥﴾ ادْخُلُوا أَبْوَابَ جَهَنَّمَ خَالِدِينَ فِيهَا فَبِئْسَ
مَثْوَى الْمُتَكَبِّرِينَ ﴿٧٦﴾ فَاصْبِرْ إِنَّ وَعْدَ اللَّهِ حَقٌّ فَإِمَّا
نُرِيَنَّكَ بَعْضَ الَّذِي نَعِدُهُمْ أَوْ نَتَوَفَّيَنَّكَ فَإِلَيْنَا يُرْجَعُونَ ﴿٧٧﴾

پێی ئەڵێ: ببە، ئەویش دەست بەجێ ئەبێ،واتە: هیچ ئەزیەت و ماندوو بوونێكی تیا نییە بۆ ژیان پێ‌بەخشین و مراندن.

چارەنووسی كێشەكەران و دەمدرێژان:

﴿ ٦٩: ألـم تـر إلى الذیـن یجادلون فـی آیـات الله ﴾ ئایا ئەو چەواشــە بووانەت نەدیــوە كە لەبارەی ئایەتەكانــی خواوە دەمە دەمێ دەكەن؟! ﴿ أنی یصرفون ﴾ چۆن لادەدرێن لێیان و، لەرێی راسـت و رەوا خۆ كلا دەكەن؟ ﴿ ٧٠: الذین كذبوا بالكتاب وبما أرسلنا به رسلنا ﴾ ئەوانەی بەم قورئانەو بەونیشانەو موعجیزانەش پەیامبەرەكانمان پێ‌ناردبوو باوەڕیان نەكرد ﴿ فسوف یعلمون ﴾ جا لەئایندەدا پاشەڕۆژی خۆیان دەزانن، دەزانن جێ و رێیان دوزەخ وواوەیلایـە، وەك ئەفەرموێ: (ویل یومئـذ للمكذبین) ١٠/٨٣.
﴿ ٧١: إذ الأغلال فی أعناقهم والسلاسـل ﴾ كاتێ كۆت و زنجیر لـە ملیاندایـە ﴿ یسـحبون * ٧٢: فی الحمیم ﴾ بـەو زنجیرانە راكێشـرێن، بە ناو ئاوێكی گەرمداو، دەشـكرێ بەگەروویاندا، وەك ئـەم ئایەتـەی (یطوفون بینهـا وبین حمیـم آن) ٥٥/٤٤. وە ئایەتـی: (ثم إنكـم أیها الضالون المكذبون لآكلون من شـجر من زقوم/٥٦/٥١–٥٢) وەئایەتی: (خذوه فاعتلوه إلى سواء الجحیم ثم صبوا فوق رأسـه من عذاب الحمیم، ذق إنک أنت العزیز الكریم) ٤٤/٤٧–٤٩. جەخت لە سـەر ئەو ماناو مەبەستە دەكەنەوە ﴿ ثم فی النار یسجرون ﴾ لەپاشا لەناوئاگردا گڕدەدرێن و ئەسووتێنرێن، هاوڕێ لەگەڵ تەواوی پێسـت و گۆشـت و ئێسقانیان ﴿ ٧٣: ثم قیل لهم أین ماكنتم تشركون * ٧٤: من دون الله ﴾ لەپاشان پێیان ئەوترێ: كوان ئەو بتانەی كە ئێوە لەباتی خوا ئەتان‌پەرستن و، ئەتان‌كردنە شـەریك و هاوەڵی خوا؟ ﴿ قالـوا ضلوا عنا ﴾ ئەڵێن: هەموو لەپێش چاومان ون‌بوون و رۆیشتن و تیاچوون ﴿ بل لم نكن ندعو من قبل شـیئا ﴾ بەڵكو ئێمە لەپێشـدا كـە لەدونیادا بووین هیچ شـتێكمان نەدەپەرسـت. وا ئەزانن ئەگەر ئەو درۆیە بكەن، كەڵكی دەبێ بۆیان ﴿ كذلک یضل الله الكافرین ﴾ وەك ئەم گومڕا كردنەیـە، خوا بـێ بڕوایان گومڕاو سەرلێشـێواو دەكات ﴿ ٧٥: ذلكم بما كنتم تفرحون فی الأرض بغیر الحق ﴾ ئەو سزایەش لەسەر ئەوەیە كە ئێوە لەزەویدا بەناهەق لە كاتی كردنی تاواندا دڵشـادو خۆشـحاڵ ئەبوون ﴿ وبما كنتم تمرحون ﴾ وەبە هۆی ئەوەی ئێوە دەعیـەو فیزو بایی‌هەواییتان دەنوانـدو، خەڵكێكتان بەكەم دائەنا و، هەردەم ناهەقیتـان ئەكرد ﴿ ٧٦: ادخلوا أبواب جهنم خالدین فیها ﴾ دەفەرمـوون لەدەرگاكانی دۆزەخەوە بچنە ژوورەوە بەهەتا هەتایی لەوێدا قەتیس بن ﴿ فبئس مثوى المتكبرین ﴾، جا چەندە خراپە جێ وشوێنی خۆ بە زلزانەكان.

بەئارام بە، سەردەكەوی:

﴿ ٧٧: فاصبر إن وعد الله حق ﴾ سا ئارامت بێ ئەی موحەممەد ﷺ بەڕاستی بەڵێنی خوا بە سزادانی دوژمنانت راستە ﴿ فإما نرینك بعض الذی نعدهم ﴾ جاهەندێ لەو سزایەی بەڵێنمان پێیان‌دابوو، یان نیشـانتی دەدەین‌و بەچاوی خۆت دەی‌بینی ﴿ أونتوفینك ﴾ یان پێـش ئەوە دەت‌مرێنـین ﴿ فإلینا یرجعون ﴾ جـا لەهەردوو حاڵەتەكـەدا هەر بۆلای ئێمە دەگێردرێنەوە ﴿ ٧٨: ولقد أرسلنا رسـلا من قبلک ﴾ سـوێند ئەخۆم كە بەڕاسـتی لەپێش تۆشدا پەیامبەرێكی زۆرمان ناردوون، هەریەك بۆلای گەلی خۆی ﴿ منهم من قصصنا علیک ﴾ داسـتانی هێندێكیانمـان لەقورئاندا بۆ باس كردوویت، ئەوانەیش بیسـت و پێنج پێغەمبەرن ﴿ ومنهم من لم نقصص علیک ﴾ هەندێكیشـیانمان بۆ باس نەكردوویت. پێشـەوا

(ئەحمەد) ئەم فەرموودەیە ئەهێنێ: جارێك لە پەیامبەر ﷺ دەپرسن: ئاخۆ ژمارەی پێغەمبەران چەندە؟ ئەویش دەفەرموێ: (١٢٤٠٠٠) سەدو بیستو چوار هەزار پێغەمبەرن، (٣١٥)یان بەکتێبو نامەوە رەوانە کراونو پێیان دەڵێن(روسول). ﴿ وماكان لرسول أن يأتي بآية إلا بإذن الله ﴾ وەبۆ هیچ پەیامبەرێك نەبووە کە موعجیزەیەك بێنێ، بەفەرمانی خوا نەبێ ﴿ فـإذا جاء أمر الله قضى بالحق ﴾ جاهەرکات فەرمانی خوا هاتبێ بە سزا، بە دادگەری بڕیاردراوە لە نێوانیاندا ﴿ وخسر هنالک المبطلون ﴾ لەو کاتەدا ناهەقکارەکان زیانمەند و پەشیمان بوون، بەڵام پەشیمانی کەڵکی نەبووە بۆیان ﴿ ٧٩: الله الذی جعل لکم الأنعام ﴾ خوا هەر ئەو زاتەیە وشترگەلی بۆ ئێوە دروستکرد ﴿ لترکبوا منها ﴾ بۆ ئەوەی سواربن لەهەندێکیان ﴿ ومنهاتأکلون ﴾ لەهەندێکیشیان بخۆن ﴿٨٠: ولکم فیها منافع ﴾ وەزیاد لەوەش کەڵکێکی زۆریان تێیە بۆتان: خوری و، کورك و، موو، شیرو، کەرەو پەنیرو، رۆن و.. هتد ﴿ ولتبلغوا علیها حاجة فی صدورکم ﴾ وە بۆ ئەوەی لە سەر پشتیان بگەنە ئەو مەبەستە لە دڵتاندایە، واتە خۆتان و بارەکانتان –بەتایبەتی لەکاتی بازرگانیدا– بۆ هەڵگرن. ﴿ وعلیها وعلى الفلک تحملون ﴾ لەسەر ئەو وشترانەو لە سەر کەشتییەکان هەڵدەگیرێن وهاتووچۆ دەکەن ﴿ ٨١: ویریکم آیاته ﴾ ئەو زاتە بەڵگەو نیشانەکانی دەسەڵاتی خۆیتان نیشان ئەدات ﴿ فأی آیات الله تنکرون ﴾ جا ئینکاری کام لەنیشانەکانی خوا ئەکەن، لەگەڵ ئەوەدا کە زۆر ئاشکراو روونن؟!

لە پێشینان عیبرەت گرن:

﴿ ٨٢: أفلم یسیروا فی الارض ﴾ ئایا ئەوانە بە رووی زەویدا نەرۆیشتوون ﴿ فینظروا کیف کان عاقبة الذین من قبلهم ﴾ تا ببینن ئەنجامی ئەوانەی کە لەپێش ئەوانەوەبوون چۆن بوو؟ ﴿ کانوا أکثر منهم وأشد قوة وآثارا فی الارض ﴾ ئەوان لەمان لە رووی ژمارەوە زۆرترو، لە رووی هێزو شوێنەوارو بیناسازی و..هتد بەهێزتربوون ﴿ فما أغنی عنهم ما کانوا یکسبون ﴾ جا ماڵ وهێزو دەسەڵاتیان، بێ نیازی نەکردن لە سزای خوا کاتێ بۆیان هات ﴿ ٨٣: فلما جاءتهم رسلهم بالبینات ﴾ جاکاتێ پەیامبەرەکانیان بە بەڵگەی ئاشکراوە هاتنە لایان ﴿ فرحوا بما عندهم من العلم ﴾ کەچی لە باتی باوەڕهێنانیان، ئەوان بەو ئەندازە زانیارییە کەمەی خۆیان خۆشحاڵ بوون، هەرچەندە رێگەیان پێ دەرنەئەکرد ﴿ وحاق بهم ما کانوا به یستهزئون ﴾ و ئەو سزایەی ئەوان گاڵتەیان پێ ئەکرد هاتە سەریان و دەورەی دان ﴿ ٨٤: فلما رأوا بأسنا ﴾ ئینجا کاتێ سزا وتۆڵەی توندی ئێمەیان دی ودڵنیا بوون کە رزگارنابن ﴿ قالوا امنا بالله وحده ﴾ وتیان: وا ئێستا بڕوامان بە خوای تاك و تەنیا هێنا بە تەنیا ﴿ وکفرنا بما کنا به مشرکین ﴾ باوەڕیشمان نەما بەو بتانەی کە پێشتر کردبوومانن بە شەریك و هاوەڵی خوا ﴿ ٨٥: فلم یک ینفعهم إیمانهم لما رأوا بأسنا ﴾ ئینجائیمانەکەیان

وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا رُسُلًا مِّن قَبْلِكَ مِنْهُم مَّن قَصَصْنَا عَلَيْكَ
وَمِنْهُم مَّن لَّمْ نَقْصُصْ عَلَيْكَ ۗ وَمَا كَانَ لِرَسُولٍ أَن يَأْتِيَ
بِـَٔايَةٍ إِلَّا بِإِذْنِ ٱللَّهِ ۚ فَإِذَا جَآءَ أَمْرُ ٱللَّهِ قُضِىَ بِٱلْحَقِّ وَخَسِرَ
هُنَالِكَ ٱلْمُبْطِلُونَ ﴿٧٨﴾ ٱللَّهُ ٱلَّذِى جَعَلَ لَكُمُ ٱلْأَنْعَٰمَ
لِتَرْكَبُوا۟ مِنْهَا وَمِنْهَا تَأْكُلُونَ ﴿٧٩﴾ وَلَكُمْ فِيهَا
مَنَٰفِعُ وَلِتَبْلُغُوا۟ عَلَيْهَا حَاجَةً فِى صُدُورِكُمْ وَعَلَيْهَا وَعَلَى
ٱلْفُلْكِ تُحْمَلُونَ ﴿٨٠﴾ وَيُرِيكُمْ ءَايَٰتِهِۦ فَأَىَّ ءَايَٰتِ
ٱللَّهِ تُنكِرُونَ ﴿٨١﴾ أَفَلَمْ يَسِيرُوا۟ فِى ٱلْأَرْضِ فَيَنظُرُوا۟ كَيْفَ
كَانَ عَٰقِبَةُ ٱلَّذِينَ مِن قَبْلِهِمْ ۚ كَانُوٓا۟ أَكْثَرَ مِنْهُمْ وَأَشَدَّ
قُوَّةً وَءَاثَارًا فِى ٱلْأَرْضِ فَمَآ أَغْنَىٰ عَنْهُم مَّا كَانُوا۟ يَكْسِبُونَ
﴿٨٢﴾ فَلَمَّا جَآءَتْهُمْ رُسُلُهُم بِٱلْبَيِّنَٰتِ فَرِحُوا۟ بِمَا عِندَهُم
مِّنَ ٱلْعِلْمِ وَحَاقَ بِهِم مَّا كَانُوا۟ بِهِۦ يَسْتَهْزِءُونَ ﴿٨٣﴾ فَلَمَّا
رَأَوْا۟ بَأْسَنَا قَالُوٓا۟ ءَامَنَّا بِٱللَّهِ وَحْدَهُۥ وَكَفَرْنَا بِمَا كُنَّا بِهِۦ
مُشْرِكِينَ ﴿٨٤﴾ فَلَمْ يَكُ يَنفَعُهُمْ إِيمَٰنُهُمْ لَمَّا رَأَوْا۟ بَأْسَنَا ۖ سُنَّتَ
ٱللَّهِ ٱلَّتِى قَدْ خَلَتْ فِى عِبَادِهِۦ ۖ وَخَسِرَ هُنَالِكَ ٱلْكَٰفِرُونَ ﴿٨٥﴾

سوودی پێ نەدان، کاتێ سزاکەی ئێمە یان دی، چونکە کار لە کار ترازا بووو، ئیتر لەو کاتەیشدا دەرگای پەشیمانی دادەخرێ (وەك فیرعەون کاتێك کە سزای دیت پەشیمان بوویەوەو وتی: (آمنت أنه لا إله إلا الذی آمنت به بنو إسرائیل وأنا من المسلمین) ٩٠/١٠. بەڵام وەك ئەم فەرموودە دەفەرموێ: ((إن الله تعالی یقبل توبة العبد مالم یغرغر))، (مسند أحمد ٢/١٣٢، الترمذی)، ابن ماجە. واتە: خوا تەوبە و پەشیمانی بەندە وەر ئەگرێ، پێش ئەوەی بگاتە حاڵەتی غەرغەرەو گیانەڵا. ﴿ سنة الله التی قد خلت فی عباده ﴾ ئەمە ئەوسوننەت و باوەی خوابوو کەلە بەندەکانیدا تێپەڕی، واتە: بەدەرێژایی رۆژگار خوا سوننەتی وابووە، هەر قەومێك لە کاتی دیتنی سزادا باوەڕی هێنابێ لێی وەر نەگیراوەو سوودی نەبووە بۆی ﴿ وخسر هنالک الکفرون ﴾ لەوکاتەدا کافرەکان زیانمەندبوون، چونکە ئاشکرا بوو و زانرا کە سوودیان لە هیچ شتێ وەرنەگرت، نەلەبتەکان، نەلە ئەو هەموو پیلانەیان.

لە (١٩ى ربيع الثانى /١٤١٧/ك بەرامبەر ٢/٩/١٩٩٦ز دوای نوێژی بەیانی، لەنووسینی تەفسیریئەم سوورەتی (غافر)ە بوومەوە. لە (ڕاگەیاندن)، لە هەڵەبجەی شەهید.
زۆریش سوپاس بۆ خوای میهرەبان و غافیر، وە لە پەنای ئەم سووره تەدا، داوای لێخۆشبوونی لێ دەکەین.

سوورەتی (فوسیلەت)ـە

مەککەییەو (٥٤)ئایەتە.

بەناوی خوای بەخشندەی میهرەبان

ئەم سوورەتە باسی یەکتاپەرستی و پەیام و زیندوو بوونەوەو پاداشت و تۆڵە دەکات، جا بۆ یەکەمجار باسێکی کورتی قورئان ئەکات، کە چۆن بەو هەموو بەڵگانەوە دائەبەزێ و ڕاستی پەیامبەریش ﷺ ئەچەسپێنێ، هەروەك باسێکیسروش و نیگا بۆ پەیامبەر ئەکا، و، دەڵێ: موحەممەدی پێغەمبەر ﷺ مرۆڤێکەو، خوا لەناو مەردمدا هەڵیبژاردووە، هەتا ئەو پەیامە گەورەیەی هەڵگرێ و، بە جیهانیانی ڕابگەیەنێ، پاش ئەوەش باسی ئاسمانەکان وزەوی ئەکات، بۆ ئەوە بەوردی بیریان لێ بکرێتەوە و، بکرێنە بەڵگە بۆ یەکناسینی خوا، هەروەك پەنجە ڕائەکێشی بۆ ئەنجامی ئەوانەی ململانێیان لەگەڵ پەیامبەراندا دەکرد، دوای ئەوەی کەباسی بڕواداران دەکات، بەتایبەت ئەوانەی کە خۆیان یەکلا کردووەتەوەو لەسەر نەخشەی خوا هەرگیز ناترازێن.. کۆتاییشی دێت بەباسی هەندێ لەنهێنییەکانی بوونەوەر، کە ڕۆژ بەڕۆژ دەریان ئەخات بۆئادەمیزاد. جابەم شێوەیەش دەست پێدەکات:
﴿ بسم الله الرحمن الرحيم * ١: حم ﴾ ئەم پیتانە هەر ئەوانەن کە قورئانیان لێ پێکهاتووە، دەسا ئەگەر ئێوەدەتوانن وێنەی ئەم قورئانە بێنن، بیهێنن! ﴿ ٢: تنزيل من الرحمن الرحيم ﴾ ئەم قورئانە لەلایەن خوایەکی خاوەن بەزەییومیهرەبانەوە نێردراوەتە خوارەوە، وەك لە جێگایەکی تردا لەو بارەیەوە ئەفەرموێ: (قل نزلة روح القدس من ربک بالحق) ١٦/١٠٢.

قورئان هەموو ئایەتەکانی شیکراونەتەوە:

﴿ ٣: كتاب فصلت آياته ﴾ ئەم نامەیە کە ئایەت و مەبەستەکانی جودا کراونەتەوە لە یەکتر بەلەفزو بەمانا ﴿ قرآنا عربيا ﴾ خوێنراوەیەکە بە زمانی عەرەبی ﴿ لقوم يعلمون ﴾ بۆ خەڵکانێ ئەمە بزانن و دانابن و، بیانەوێ تێبگەن لەوانەی عەرەبیزانن ﴿ ٤: بشيرا ونذيرا ﴾ موژدە بەخشە بە موسڵمانان بە بەهەشت، بۆ کافرانیش ترسێنەرە بە دۆزەخ ﴿ فأعرض أكثرهم ﴾ جا لەگەڵ ئەوەیشدا زۆرترینیان لە باتی بڕوا هێنان، ڕوویان لێ وەرگێڕاوخۆیان لێبوارد ﴿ فهم لا يسمعون ﴾ جا ئیدی نابیستن بەبیستنی تێڕامان و گوێڕایەڵی، جا کەوابوو ئەم قورئانە هەموو مەبەستێکی مرۆڤی تیا ڕۆشن کراوەتەوە، ئەگەرخۆیان ئامادە بن و گوێ بگرن بۆی ﴿ ٥: وقالوا قلوبنا في أكنة مما تدعونا اليه ﴾ کاتێپەیامبەر ﷺ بانگیکردن بۆ بڕواهێنان گوتیان: دڵەکانمان لە چەند بەرگێكدان سەبارەت بەوەی بانگمان ئەکەیت بۆلای لە یەکخواناسی، دڵمان پەردەیلە سەرەو داپۆشراوەو هیچی ناگاتێ ﴿ وفي آذاننا وقر ﴾ وگریدانییەك لە گوێکانماندایە ﴿ ومن بيننا وبينك حجاب ﴾ و پەردەیەك لەنێوان ئێمە وتۆدایە، واتە: کێشەیەك لە نێوانماندایە ناهێڵێ بگەین بەیەکتر ﴿ فاعمل إننا عاملون ﴾ دەسا تۆ کار بکە لە سەر ئایینی خۆت و ئێمەیش لە سەر ئایینی خۆمان کار دەکەین، جا با بزانین کێ ڕاستەو ئەیباتەوەو، کێش ناڕاستەوئەیدۆڕێنێ.

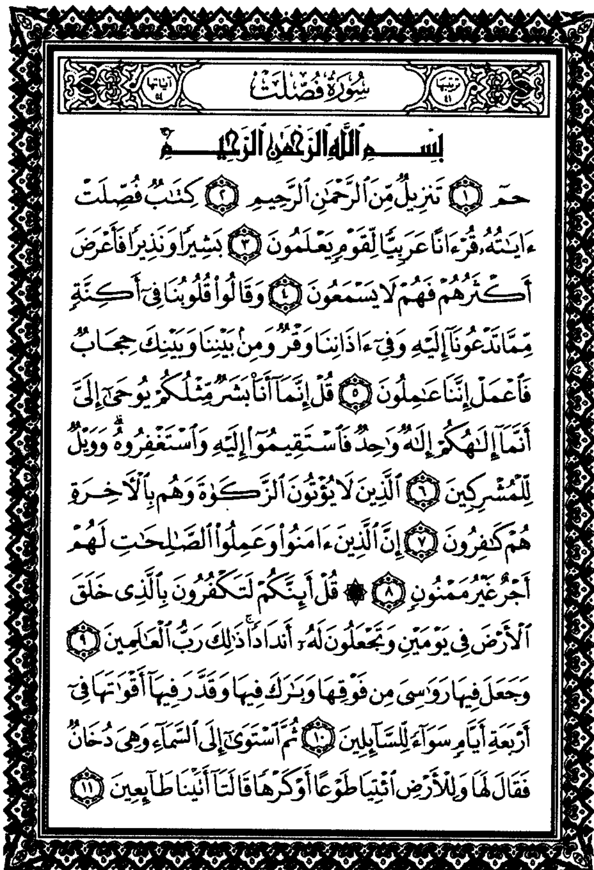
خەڵکی بانگ بکە بۆ پەرستنی خوا بە تاک و تەنیایی:

﴿ ٦: قل إنما أنا بشر مثلكم ﴾ بڵێ: بەڕاستی منیش مرۆڤێکم وەکو ئێوە، فریشتە نیم ﴿ يوحى إلي ﴾ سروشت و وەحیم بۆ ئەکرێ ﴿ أنما إلهكم إله واحد ﴾ کە هەرپەرستراوی ڕاستە قینەی ئێوە، تەنها یەكخوایە و شەریك و هاوەڵی نییە ﴿ فاستقيموا اليه واستغفروه ﴾ دەسا خۆتان ڕاست بکەنەوە بۆی و داوای بووراني گوناهەکانتانی لێ بکەن ﴿ وويل للمشركين ﴾ هاوارو واوەیلا بۆ هاوبەشدانەران ﴿ ٧: الذين لا يؤتون الزكاة ﴾ ئەوانەی زەکات نادەن و، دەست گرۆیی هەژاران ناکەن، بەڵێ ئەم تەفسیرەیە، ڕای زۆرێکی ڕاڤەکەرانی قورئانی لەسەرە، بەتایبەت (ئیبنی جەریر)، ئەگەرچی (ئیبن عەبباس) دەڵێ: (الذين لا يؤتون الزكاة) مەبەست پێیئەوانەن دڵ و دەروونیان لەشیرك پاك ناکەنەوەو بەڕاستی وشەی (لا إله إلا الله) ناڵێن، وەك دەفەرموێ: (فقل هل لک الى إن تزكى) ٧٩/١٨. ﴿ وهم بالآخرة هم كافرون ﴾ بە پاشە ڕۆژیش کافرو بێ باوەڕن ﴿ ٨: إن الذين آمنوا وعملوا الصالحات ﴾ بەڕاستی ئەوانەی بڕوایان هێناوەو، کارە چاکەکانیان کردووە ﴿ لهم أجر غير ممنون ﴾ پاداشتێکیبێ کۆتایی و نەبڕاوەیان بۆ هەیە.

باسێکی دروستکردنی بوونەوەر:

﴿ ٩: قل أئنكم لتكفرون بالذي خلق الأرض في يومين ﴾ پێیان بڵێ: ئایا باوەڕ بەو زاتە ناکەن کە لەماوەی دوو ڕۆژدا (دوو دەورەی ئەو چوارو ڕۆژە) زەوی و تەواوی شتە نهێنییەکانی زەوی

دروسـتکرد ﴿ وتجعلون له أندادا ﴾ و هێمان وێنـەو نموونەو هاوبەشی بۆ پەیدا دەکەن و، دەسەڵاتی ئەدەنە دەست؟ ﴿ ذلک رب العالمين ﴾ ئا ئەو بەدیهێنەرەیە پەروەردگاری جیهانەکان، نەك ئـەو بتانە ئێـوە هەڵتان بـژاردوون ﴿ ١٠: وجعل فيها رواسـی مـن فوقها ﴾ و چەند کەژو کێوێکی سـابتی مەحکەمی بڵندی لەسـەر زەویی داناو، کردنی بەمێخ بۆی، تا ئێوە هەڵنەدێرێ و، بە ئاسانی لەسەرپشتی بژین ﴿ وبارك فيها ﴾ و خێرو بیرێکی زۆری تێخست: ئاوو هەواو جۆرەها میوەو میوەجات و دەریاو کانگەکان و..هتـد ﴿ وقدر فيهـا أقواتها فـي أربعة أيام سـواء ﴾ رۆزی و بژێـوی خەڵکەکـەی تیا دیارکـرد هەر لەوچـوار رۆژانەدا (چوار دەوران) واتـە: ئەنجامدانی ئەوهەموو کارانـە، تەنها لەماوەی دوو خولـدا بوو، دروسـتکردنی زەوی و قایـمکردنـی کێوەکانیش خولێـك بوو، ئەو هەموو خێرو خێراتەیش لەخولەکەی تردا، ئەوە هەر چوارخول و رۆژەکە بە یەکسـانی ﴿ للسائلين ﴾ بۆ ئەوانەی پرسیار دەکەن: زەوی لە چەند رۆژدا دروستکراوە؟ دەگوترێ لە چوار رۆژاندا ﴿ ١١: ثم استوى إلى السماء وهي دخان ﴾ پاش دروسـتکردنی زەویی، ئیرادەی دروستکردنی ئاسمانیشی کرد. کە وەك دووکەڵی وابوو. (ئیبن کەسـیر) ئەڵێت: کاتێ زەویی دروست بـوو، جۆرە هەڵێك کە ئەمڕۆ پێی ئەڵێن: دونیای سـەدیم –وەك هەور لای سـەرووی گرتبوو، جا لـێرەدا هەڵئەگرێ زەوی لەپێش ئاسمانەوە دروسـت بووبێ، هەڵیش ئەگرێ ئاسمان بەر لە زەویی دروستبووبێت، بەڵام سوورەتی (نازعات) ئەمە روون ئەکاتەوە، جگە لەوەیش زانیاریی ئەمڕۆ پشـتگیری ئەوەی کردووە کە زەویی پاش دروسـت بوونی ئاسمان بـووە: وەك ئەفەرموێ: ﴿ فقال لها وللأرض ائتيا طوعا أو كرها ﴾ ئینجا خوا بەئاسمان و بەزەویی فەرمـوو: ببن و شـکڵی خۆتان بگرن و، ملکـەچ بن، چ بەزۆر چ بەئارەزوو، چونکە بریار دراوە کە دەبێ دروست ببن ﴿ قالتا أتينا طائعين ﴾ ئەوانیـش وتیان: وا بەخۆشـی و ملکەچ بوون، هاتین و شـکڵی خۆمانمان وەرگرت ﴿ ١٢: فقضاهن سبع سموات في يومين ﴾ جاحەوت ئاسمانی لە مـاوەی دوو رۆژدا –جگە لەچوار رۆژەکەی تر– بەتەواوی دروسـتکرد ﴿ وأوحى في كل سماء أمرها ﴾ و لەهەر ئاسمانێك چی ئەویسـت بریاری بۆدا. کەوابوو ئاسمان و زەویی، هەردوو پێکەوە لەماوەی (٦)رۆژدا دروستکراون، (واتـە: رۆژی یەك شـەممە، بۆ رۆژی هەینی)، شـیاوی باسـە، لەچەند سوورەتێکی قورئانیشدا ئەو (رۆژ)ـە باس کراوە، بۆ نموونە لەسوورەتی حەجدا، ئایەتی (٤٧) ئەفەرموێ: (وإن يوما عند ربك كألف سنة مما تعدون) وە لەسوورەتی السجده/٥ دا ئەفەرموێ: (ثم يعرج إليه في يوم كان مقداره ألف سنة مما تعدون)وە لەالمعارج/٤دا ئەفەرموێ (تعرج الملائكة والروح إليه في يوم كان مقداره خمسين ألف سـنة). گومان نییە لـەوەدا کە دیاریکردنـی کات و زەمەن وزەمان، بەرۆژو سـاڵ و مانگ: بەو پێیە کە ئێستا مرۆڤ لەسەر ئەم زەویە دەژی، وە سـوورانەوەی زەوی بەدەوری خۆردا، ئەگینا

سُورَةُ فُصِّلَتْ

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

حمٓ ﴿١﴾ تَنزِيلٌ مِّنَ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ ﴿٢﴾ كِتَٰبٌ فُصِّلَتْ
ءَايَٰتُهُۥ قُرْءَانًا عَرَبِيًّا لِّقَوْمٍ يَعْلَمُونَ ﴿٣﴾ بَشِيرًا وَنَذِيرًا فَأَعْرَضَ
أَكْثَرُهُمْ فَهُمْ لَا يَسْمَعُونَ ﴿٤﴾ وَقَالُوا۟ قُلُوبُنَا فِىٓ أَكِنَّةٍ
مِّمَّا تَدْعُونَآ إِلَيْهِ وَفِىٓ ءَاذَانِنَا وَقْرٌ وَمِنۢ بَيْنِنَا وَبَيْنِكَ حِجَابٌ
فَٱعْمَلْ إِنَّنَا عَٰمِلُونَ ﴿٥﴾ قُلْ إِنَّمَآ أَنَا۠ بَشَرٌ مِّثْلُكُمْ يُوحَىٰٓ إِلَىَّ
أَنَّمَآ إِلَٰهُكُمْ إِلَٰهٌ وَٰحِدٌ فَٱسْتَقِيمُوٓا۟ إِلَيْهِ وَٱسْتَغْفِرُوهُ وَوَيْلٌ
لِّلْمُشْرِكِينَ ﴿٦﴾ ٱلَّذِينَ لَا يُؤْتُونَ ٱلزَّكَوٰةَ وَهُم بِٱلْءَاخِرَةِ
هُمْ كَٰفِرُونَ ﴿٧﴾ إِنَّ ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ وَعَمِلُوا۟ ٱلصَّٰلِحَٰتِ لَهُمْ
أَجْرٌ غَيْرُ مَمْنُونٍ ﴿٨﴾ قُلْ أَئِنَّكُمْ لَتَكْفُرُونَ بِٱلَّذِى خَلَقَ
ٱلْأَرْضَ فِى يَوْمَيْنِ وَتَجْعَلُونَ لَهُۥٓ أَندَادًا ذَٰلِكَ رَبُّ ٱلْعَٰلَمِينَ ﴿٩﴾
وَجَعَلَ فِيهَا رَوَٰسِىَ مِن فَوْقِهَا وَبَٰرَكَ فِيهَا وَقَدَّرَ فِيهَآ أَقْوَٰتَهَا فِىٓ
أَرْبَعَةِ أَيَّامٍ سَوَآءً لِّلسَّآئِلِينَ ﴿١٠﴾ ثُمَّ ٱسْتَوَىٰٓ إِلَى ٱلسَّمَآءِ وَهِىَ دُخَانٌ
فَقَالَ لَهَا وَلِلْأَرْضِ ٱئْتِيَا طَوْعًا أَوْ كَرْهًا قَالَتَآ أَتَيْنَا طَآئِعِينَ ﴿١١﴾

ئەگەر برۆیت بۆ ئەستێرەیەکی تری ئاسمان، ئەوا رێژەی درێژی و کورتی رۆژەکە دەگۆردرێ. ساڵی ئێمە لەو زەوییەدا چونکە دوورین لـە خۆرەوە، بە (٣٦٥) رۆژ ئەوجـا چەرخەیەك بەدەوری خۆردا تەواو ئەکات، کەچی ئەستێرەی عەتارید بە (٨٨) رۆژ ساڵی خۆی تەواو ئەکات و ئەسـوورێتەوە بە دەوری خۆردا، بەڵام ئەستێرەی (بلۆتۆ) چونکە دوورترە لەخۆرەوە بە (٢٥٠، ٩٠) رۆژ سـاڵی خۆی تەواو ئەکات واتە: سـاڵێکی ئەو (٢٥٠) سـاڵی ئێمەیە. ﴿ وزينا السماء الدنيا بمصابيح ﴾ و نزیکترین ئاسمانیشمان بەچەندین چرا (ئەستێرە) رازاندوە بۆتان ﴿ وحفظا ﴾ و بەپاراستن پاراستمان لە گوێراگرتنی شـەیاتین بۆ (الملأ الأعلى) لەوە کـە نهێنییەکانیان بـدزن و، لەزەویدا خەڵکی پـێ فریوبدەن ﴿ ذلك تقدير العزيز العليم ﴾ ئەوکارە سەرسـوڕهێنەرانە، گشت ئەندازە گرتنی خوای بەدەسەڵاتی زانایە.

له سەرگورشتەكەی (عاد) پەند وەربگرن:

﴿ ١٣ : فـإن أعرضـوا ﴾ ئینجـا ئەگـەر لەگـەڵ ئـەو هەمـوو بەڵگانـەدا، هێمـان قورەیـش روویـان وەرگـێڕا لە بـاوەڕ هێنان ﴿ فقل أنذرتكـم صاعقة مثل صاعقة عاد وثمـود ﴾ پێیان بڵێ:

فَقَضَىٰهُنَّ سَبْعَ سَمَٰوَاتٍ فِي يَوْمَيْنِ وَأَوْحَىٰ فِي كُلِّ سَمَآءٍ أَمْرَهَا وَزَيَّنَّا ٱلسَّمَآءَ ٱلدُّنْيَا بِمَصَٰبِيحَ وَحِفْظًا ذَٰلِكَ تَقْدِيرُ ٱلْعَزِيزِ ٱلْعَلِيمِ ﴿١٢﴾
فَإِنْ أَعْرَضُوا۟ فَقُلْ أَنذَرْتُكُمْ صَٰعِقَةً مِّثْلَ صَٰعِقَةِ عَادٍ وَثَمُودَ ﴿١٣﴾
إِذْ جَآءَتْهُمُ ٱلرُّسُلُ مِنۢ بَيْنِ أَيْدِيهِمْ وَمِنْ خَلْفِهِمْ أَلَّا تَعْبُدُوٓا۟ إِلَّا ٱللَّهَ قَالُوا۟ لَوْ شَآءَ رَبُّنَا لَأَنزَلَ مَلَٰٓئِكَةً فَإِنَّا بِمَآ أُرْسِلْتُم بِهِۦ كَٰفِرُونَ ﴿١٤﴾
فَأَمَّا عَادٌ فَٱسْتَكْبَرُوا۟ فِي ٱلْأَرْضِ بِغَيْرِ ٱلْحَقِّ وَقَالُوا۟ مَنْ أَشَدُّ مِنَّا قُوَّةً أَوَلَمْ يَرَوْا۟ أَنَّ ٱللَّهَ ٱلَّذِي خَلَقَهُمْ هُوَ أَشَدُّ مِنْهُمْ قُوَّةً وَكَانُوا۟ بِـَٔايَٰتِنَا يَجْحَدُونَ ﴿١٥﴾
فَأَرْسَلْنَا عَلَيْهِمْ رِيحًا صَرْصَرًا فِيٓ أَيَّامٍ نَّحِسَاتٍ لِّنُذِيقَهُمْ عَذَابَ ٱلْخِزْيِ فِي ٱلْحَيَوٰةِ ٱلدُّنْيَا وَلَعَذَابُ ٱلْءَاخِرَةِ أَخْزَىٰ وَهُمْ لَا يُنصَرُونَ ﴿١٦﴾
وَأَمَّا ثَمُودُ فَهَدَيْنَٰهُمْ فَٱسْتَحَبُّوا۟ ٱلْعَمَىٰ عَلَى ٱلْهُدَىٰ فَأَخَذَتْهُمْ صَٰعِقَةُ ٱلْعَذَابِ ٱلْهُونِ بِمَا كَانُوا۟ يَكْسِبُونَ ﴿١٧﴾
وَنَجَّيْنَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ وَكَانُوا۟ يَتَّقُونَ ﴿١٨﴾
وَيَوْمَ يُحْشَرُ أَعْدَآءُ ٱللَّهِ إِلَى ٱلنَّارِ فَهُمْ يُوزَعُونَ ﴿١٩﴾
حَتَّىٰٓ إِذَا مَا جَآءُوهَا شَهِدَ عَلَيْهِمْ سَمْعُهُمْ وَأَبْصَٰرُهُمْ وَجُلُودُهُم بِمَا كَانُوا۟ يَعْمَلُونَ ﴿٢٠﴾

بەهەورە تریشـقەیەك، وەك هەورە تریشقەكەی گەلی عادو سەموود دەتانترسـێنم ﴿ ١٤ : إذ جاءتهـم الرسـل من بيـن أيديهم ومن خلفهم ﴾ ئەوسـاتە كە پەیامبەرەكان هاتن بۆ لایان لە پێشـیان و لە پاشـیاندا و، هەوڵێكی زۆریان لەگەڵدان، بەڵام هیچ كەڵكێكی نەبوو! وەك لە جێگایەكـی تردا ئەفەرموێ: (وقد خلت النذر من بين يديه ومن خلفه..) ٢١/٤٦. ﴿ ألا تعبدوا إلا الله ﴾ پێیان وتن: كە جگە لەخوا (الله)هیچ كەسـێك مەپەرستن ﴿ قالوا لو شاء ربنا لأنزل ملائكة ﴾ كەچی وتیان: ئەگەر پەروەردگارمان بیویسـتبا پەیامبەرێـك بنێرێ، ئەوا فریشـتەی ئەنارد، نەك ئادەمی ﴿ فإنا بما أرسلتم به كافرون ﴾ بێگومان جائێمـە باوەڕمان نییە بەوەی ئێـوەی پێ نێردراوە ﴿ ١٥ : فأما عاد فاستكبروا في الأرض بغير الحق ﴾ ئینجا عاد "گەلی هوود" بەناڕەوا لەسـەر زەویدا لەخۆبایی بوون و سەرپێچییان كردو یاخی بوون، ئازاری هوودو بڕوادارانیان دا! ﴿ وقالوا منا أشـد قوة ﴾ گوتیان: كـێ لەئێمە بەهێزترە، تا بتوانـێ سـزامان بدات؟! ﴿ أو لم يـروا أن الله الـذى خلقهم هو أشـد منهم قوة ﴾ ئەی ئایا نەیانزانیـوە كە ئەو خوایە وا ئەوانی دروسـتكردووە، لەوان بەهێزترە؟ ﴿ وكانـوا بآياتنا يجحدون ﴾ دیـارە بـە ئایەتەكانی ئێمە نكووڵی و حاشـایان كـردد!! ﴿ ١٦ : فأرسـلنا عليهم ريحـا صرصـرا ﴾ جائێمـەش (با)یەكی توندی بەدەنگمان ناردە سەریان كە: هەر بەشریخەو دەنگەكەی زۆربەیان مردن ﴿ فى أيام نحسـات ﴾ لەچەند ڕۆژێكی تووش و شـوومدا، وەك ئەم ئایەتەیش دەفەرمووێ: (فى يوم نحس مسـتمر) ١٩/٥٤. یان لـە جێگایەكی تـردا دەفەرمووێ: (سـبع ليـال وثمانية أيام حسوما..) ٦٩/٧. ﴿ لنذيقهم عذاب الخزى فى الحياة الدنيا ﴾ تاهەر لەم ژیانیدونیایەدا سزایەكی ئابڕووبەریان پێ بچێژین ﴿ ولعذاب الآخـرة أخـزى ﴾ بێگومان سـزای پاشـەڕۆژیش سـەخت ترو ئابڕووبەرتـرە ﴿ وهم لا ينصـرون ﴾ و یارمەتیش نادرێن بۆ رزگار بوونیان. ﴿ ١٧ : وأما ثمود فهديناهم ﴾ گەلی (سەموود)یش ڕێگەی خەیرو ڕێگەی شـەڕمان نیشاندان، ڕاسـتیمان بۆ ڕۆشنكردنەوەو (ساڵح) پەیامبەرمان ﷺ بۆ ناردن ﴿ فاستحبوا العمى على الهدى ﴾ كەچی گومڕاییان بەسەر هیدایەتدا هەڵبژارد! ﴿ فأخذتهم صاعقة العـذاب الهون بما كانوا يكسـبون ﴾ جا بەهۆی ئـەو كارەیانەوە دەیانكرد، هەورە تریشـقەی سزای سـووككەر گرتنیلەناوچوون ﴿ ١٨ : ونجينـا الذين آمنوا وكانوا يتقون ﴾ ئەوانەش كە بڕوایان هێناو لەسنوورەكانی خوا خۆپارێزبوون، ڕزگارمانكردن.

تێبینی: گەلی سـەموود لە (وادى القرى)ی نێوان مەدینەو شـامدا ئەژیان، خوا ئەرزو ئاوێكی زۆر پڕلەخێرو پڕ پیتی پێبەخشیبوون، وە خاوەنی كشـتوكاڵ و بـاخ و باخاتێكی سەرسـوڕهێنەر بوون، تەمەنێكـی درێژیان بەسـەر ئەبـرد، لـەش و قەبارەیەكی توندو بەهێزیان بوو، دەسـتێكی باڵایان لە داڕشـتنی بیناو خانوو بەرەو كۆشك و تەلاردا هەبوو.

ئەندامەكانی لەش، شایەتی دەدەن لە سەر خاوەنەكەیان:

﴿ ١٩ : ويوم يحشر أعداء الله إلى النار ﴾ ئەی موحەممەد ﷺ باسی ئـەو ڕۆژە بكە بۆ گەلەكەت كە نەیارو دوژمنانی خوا بەرەو ئاگری دۆزەخ كـۆ ئەكرێنـەوە ﴿ فهم يوزعون ﴾ جابەڕیـز ڕائەگیردرێن و دەسـتە دەسـتە بەرێدەكرێن بۆئاگر. واتە: هەمـوو پێكەوە ریز دەكرێن وئەیانبەن بۆ مەحشـەر ﴿ ٢٠ : حتى إذا ماجاءوها شـهد عليهم سـمعهم وأبصارهـم وجلودهم ﴾ هەتا كاتـێ دەگەنە لای ئاگرەكـە، گوێ و چاوو پێسـتیان، گەواهییان لـەدژ ئەدەن ﴿ بما كانوا يعملون ﴾ لەهەر كارێ كردوویانە ﴿ ٢١ : وقالوا لجلودهم لم

شــهدتم علینا ﴾ بە گلەیییەوە بەپێستیان ئەڵێن: بۆچی بە زیانی ئێمە گەواهیتاندا؟ خۆ ئێمە لەئێوە بەرگری ئەکەین! ﴿ قالوا أنطقنا الله الذی أنطق کل شئ ﴾ ئەڵێن: ئەوخوایەی کە هەموو شتێکی هێناوەتە قسەوگۆ، ئێمەیشی بەقسە هێنا. واتە: بە ئارەزووی خۆمان نەبوو، ئیتر بۆچی گلەییمان لێ ئەکەن؟ ﴿ وهو خلقکم أول مرة ﴾ هەر ئەویشــە بۆ یەکەمجار لەنەبوونەوە ئێوەی بەدیهێنا ﴿ وإلیه ترجعون ﴾ و هەر بۆلای ئەویش دەگێڕدرێنەوە. ئیمامی (موســلیم) لــە (ئەنەس)ەوە ئەڵێ: جارێك پێغەمبەر پێکەنی! فەرمووی: (هل تــرون مم أضحک؟) ئایــا ئەزانن لەچی پــێ ئەکەنم؟!. وتمان: خــواو پێغەمبەرەکەی ئەزانن، فەرمــووی: (من مخاطبة العبد ربه یقــول: یارب! ألــم تجرنی من الظلم؟ قال: یقول بلــی. فیقول: فأنی لا أجیز علی الأشــاهدا منی. قال: یقول: کفی بنفســک الیوم علیک شهیدا، وبالکرام الکاتبین شهودا. قال: فیختم علی فیه، فیقال لأرکانه أنطقی، فنطق بأعماله، قــال: ثم نخلی بینه وبین الکالم، قال: فیقول: بعد لکن وســحقا، فعنکن کنت أناضل) باب (٢٩٦٩/١٦). لە قسەو گفتوگــۆی بەندەیەك لەگەڵ خوای خۆیدا ئەڵێ: ئەی پەروەردگارم ئایا بڕیار نەبوو لەغەدرو ســتەم پەنــام بدەیت. خوا ئەفەرمووێ: بــەڵێ بڕیار وابوو! ئەوســا بەندەکە ئەڵێ: دە مــن بۆ ئەوە لە خۆم نەبێ شــایەد قبووڵ ناکەم، خوا ئەفەرموێ: هەر خۆت بەشایەت بەسیت، هاورێ لەگەڵ دەستەی نووســەرانی بەرێز، ئەڵێ: ئەوجا مۆر لەســەر دەمی دەدرێ، جا بەئەندامەکانی لاشــەی دەوترێ: ئادەی ئێوە قســە بکەن! ئەوانیش دێنە قســەو، مۆڵەت دەدرێ، ئەوجــا پێیان ئەڵێ: دەك دوور بــن لەرەحمەتی خواوە دوور بن و تیــا بچن، خۆ من لەئێوە دیفــاع و بەرگریم ئەکرد!. ﴿ ٢٢: وما کنتم تستترون أن یشهد علیکم سمعکم ولا أبصارکم ولا جلودکم ﴾ وە لەدونیادا لەوە خۆتان نەئەشــاردەوە کە گوێ و، چاوو پێستتان شــایەدیتان لەســەر بدەن. ﴿ ولکن ظننتم أن الله لا یعلم کثیرا مما تعملون ﴾ بەڵام لەگەڵ ئەوەیشــدا هێمان هەر گومانتان وابوو کە: لەزۆرێ لەو کردەوانــەی ئێوە ئەنجامیان ئەدەن، بێ ئاگایە، بۆیە بێ باکانــە ئەو هەموو گوناهانەتان دەکــرد ﴿ ٢٣: وذلکم ظنکم الذی ظننتم بربکم أرداکم ﴾، هەرئەو گومانەتان بوو، بەرامبەر بە پەروەردگارتان لەناوی بردن و تیا چوون ﴿ فأصبحتم من الخاسرین ﴾ وجــا گەران لە دوراوو زیانمەندان و، خۆتان و دەوروبەرەکەشــتان فەوتانــد ﴿ ٢٤: فإن یصبروا فالنار مثــوی لهم ﴾ جا ئەگەرخۆیان رابگرن لەسەر ســزاو تۆڵە، یان خۆرانەگرن، هەر ئاگری دۆزەخە جێگایان ﴿ وإن یســتعتبوا فما هم مــن المعتبین ﴾ و ئەگەر داوای لێبــووردن و رەزامەندی خواش بکــەن، هەرگیز بەمەرامی خۆیان ناگەن و، لێیان قبووڵ ناکرێ و بەر رەزامەندی خوایش ناکەون.

موشریکان دۆستەکانیان کاری خراپیان پێدەکەن:

﴿ ٢٥: وقیضنــا لهــم قرنــاء ﴾ هــەر لەدونیادا چەند هــاوەڵ و هاونیشینێکمان -لەشەیتان و مرۆڤە قوڵ برەکان- بۆ پەیدا کردن و

وقالوا لجلودهم لم شهدتم علينا قالوا أنطقنا الله الذي
أنطق كل شيء وهو خلقكم أول مرة وإليه ترجعون ﴿٢١﴾
وما كنتم تستترون أن يشهد عليكم سمعكم ولا أبصاركم
ولا جلودكم ولكن ظننتم أن الله لا يعلم كثيرا مما تعملون
﴿٢٢﴾ وذلكم ظنكم الذي ظننتم بربكم أرداكم فأصبحتم
من الخاسرين ﴿٢٣﴾ فإن يصبروا فالنار مثوى لهم وإن
يستعتبوا فما هم من المعتبين ﴿٢٤﴾ ۞ وقيضنا لهم
قرناء فزينوا لهم ما بين أيديهم وما خلفهم وحق عليهم
القول في أمم قد خلت من قبلهم من الجن والإنس إنهم
كانوا خاسرين ﴿٢٥﴾ وقال الذين كفروا لا تسمعوا لهذا القرآن
والغوا فيه لعلكم تغلبون ﴿٢٦﴾ فلنذيقن الذين كفروا عذابا
شديدا ولنجزينهم أسوأ الذي كانوا يعملون ﴿٢٧﴾ ذلك جزاء
أعداء الله النار لهم فيها دار الخلد جزاء بما كانوا بآياتنا يجحدون
﴿٢٨﴾ وقال الذين كفروا ربنا أرنا اللذين أضلانا من الجن
والإنس نجعلهما تحت أقدامنا ليكونا من الأسفلين ﴿٢٩﴾

زاڵمانکردن بەسەریاندا ﴿ فزینوا لهم ما بین أیدیهم وما خلفهم ﴾ جا بۆیان جوانکردن ئەوەی پێشیان، لە کارو باری دونیا، وەئەوەی پاشــیان لە کارو باری ئاخیرەت، بەنــارەواو ناهەق، ئەوانیش بە بێ باکانــە رەفتاریانکردوو جوڵانەوە، وەك ئەم ئایەتەی: (وإنهم لیصدونهــم عن الســبیل ویحســبون أنهم مهتدون) ئــەوە دوویات دەکاتەوە. ﴿ وحق علیهم القول ﴾ جا بەو هۆیەوە بڕیاری ســزای خواش پێویست کرایە سەریان و هاتە جێ ﴿ فی أمم قد خلت من قبلهم من الجــن والإنس ﴾ چوونە ریزی ئەو جنۆکەو ئادەمیانەوە لەپێش ئەوانەوە دووچار ببوون ﴿ إنهم کانوا خاسرین ﴾ بەراستی ئەوانەی بــەر لەوان، خەڵکێکی زیانمەند بوون، چونکە بەفەرمانی خوایان نەکرد.

خوانەناسەکان وەسیەت بۆ یەکدی دەکەن گوێ بۆ قورئان نەگرن:

﴿ ٢٦: وقال الذین کفروا لا تسمعوا لهذا القرآن ﴾ بێ بڕواکان بەیەکتریان گوت: گوێ بۆ ئەم قورئانە مەگرن کاتێ موحەممەد

إِنَّ ٱلَّذِينَ قَالُواْ رَبُّنَا ٱللَّهُ ثُمَّ ٱسۡتَقَٰمُواْ تَتَنَزَّلُ عَلَيۡهِمُ
ٱلۡمَلَٰٓئِكَةُ أَلَّا تَخَافُواْ وَلَا تَحۡزَنُواْ وَأَبۡشِرُواْ بِٱلۡجَنَّةِ
ٱلَّتِي كُنتُمۡ تُوعَدُونَ ﴿٣٠﴾ نَحۡنُ أَوۡلِيَآؤُكُمۡ فِي ٱلۡحَيَوٰةِ
ٱلدُّنۡيَا وَفِي ٱلۡأٓخِرَةِۖ وَلَكُمۡ فِيهَا مَا تَشۡتَهِيٓ أَنفُسُكُمۡ
وَلَكُمۡ فِيهَا مَا تَدَّعُونَ ﴿٣١﴾ نُزُلٗا مِّنۡ غَفُورٖ رَّحِيمٖ ﴿٣٢﴾
وَمَنۡ أَحۡسَنُ قَوۡلٗا مِّمَّن دَعَآ إِلَى ٱللَّهِ وَعَمِلَ صَٰلِحٗا وَقَالَ
إِنَّنِي مِنَ ٱلۡمُسۡلِمِينَ ﴿٣٣﴾ وَلَا تَسۡتَوِي ٱلۡحَسَنَةُ وَلَا ٱلسَّيِّئَةُۚ
ٱدۡفَعۡ بِٱلَّتِي هِيَ أَحۡسَنُ فَإِذَا ٱلَّذِي بَيۡنَكَ وَبَيۡنَهُۥ عَدَٰوَةٞ كَأَنَّهُۥ
وَلِيٌّ حَمِيمٞ ﴿٣٤﴾ وَمَا يُلَقَّىٰهَآ إِلَّا ٱلَّذِينَ صَبَرُواْ وَمَا يُلَقَّىٰهَآ
إِلَّا ذُو حَظٍّ عَظِيمٖ ﴿٣٥﴾ وَإِمَّا يَنزَغَنَّكَ مِنَ ٱلشَّيۡطَٰنِ نَزۡغٞ
فَٱسۡتَعِذۡ بِٱللَّهِۖ إِنَّهُۥ هُوَ ٱلسَّمِيعُ ٱلۡعَلِيمُ ﴿٣٦﴾ وَمِنۡ ءَايَٰتِهِ
ٱلَّيۡلُ وَٱلنَّهَارُ وَٱلشَّمۡسُ وَٱلۡقَمَرُۚ لَا تَسۡجُدُواْ لِلشَّمۡسِ
وَلَا لِلۡقَمَرِ وَٱسۡجُدُواْۤ لِلَّهِ ٱلَّذِي خَلَقَهُنَّ إِن كُنتُمۡ
إِيَّاهُ تَعۡبُدُونَ ﴿٣٧﴾ فَإِنِ ٱسۡتَكۡبَرُواْ فَٱلَّذِينَ عِندَ
رَبِّكَ يُسَبِّحُونَ لَهُۥ بِٱلَّيۡلِ وَٱلنَّهَارِ وَهُمۡ لَا يَسۡـَٔمُونَ ۩ ﴿٣٨﴾

ئەی‌خوێنێتەوە ﴿ والغوا فیه لعلکم تغلبون ﴾ وە بیکەنە هەراو هۆسەو غەلبە غەڵب تێیدا، بەشکوم زاڵ ببن بەسەر موحەممەددا! ئینجاخوا لە جێگایەکی تردا -فەرمان بەگوێگرتن بۆ قورئان دەدا- وئەفەرموێ: (وإذ قرئ القرآن فاستمعوا له وأنصتوا لعلکم ترحمون) ٢٠٤/٧. ﴿ ٢٧: فلنذیقن الذین کفروا عذابا شدیدا ﴾ سوێند بە خوا ئەوانەی بێ باوەڕ بوون سزایەکی توونديان پێ ئەچێژین ﴿ ولنجزینهم أسوأ الذی کانوا یعملون ﴾ و بێ‌گومان بەهۆی ئەو کارە زۆر خراپانەوە دەیان‌کرد سزایان دەدەین ﴿ ٢٨: ذلک جزاء أعداء الله النار ﴾ ئا ئەوەش پاداشتی دوژمنانی دینی خوایە، ئاگری دۆزەخ ﴿ لهم فیها دار الخلد ﴾ خانەی‌هەتاهەتاییان تێیدا بۆ هەیە ﴿ جزاء بما کانوا بآیاتنا یجحدون ﴾ لەتۆڵەی ئەوەدا کە نکوڵی ئایەتەکانی ئێمەیان دەکرد ﴿ ٢٩: وقال الذین کفروا ربنا أرنا الذین أضلانا من الجن والإنس ﴾ بێ‌باوەڕو خوانەناسان دەڵێن: ئەی پەروەردگاری ئێمە! ئەودوو دەستەی جنۆکە و ئادەمییەمان نیشان بدە کە ڕێیان لێ‌گۆڕین ﴿ نجعلهما تحت أقدامنا ﴾ هەتا بیان‌خەینە ژێر پێمان ﴿ لیکونا من الاسفلین ﴾ تا لە خوارترینی چینەکانی ئاگرەوە دەبن، بێ‌گومان ئەوانەی کاری ناشەرعی و ناهەق دەکەن وخەڵکانی تریش چاویان لێ‌دەکەن، گوناحی ئەوانیش دەکەوێتە سەریان و، هەمووشیان لە پاشەڕۆژدا پەشیمان دەبنەوە، بۆیە کوڕەکەی بابەگەورەشمان (ئادەم/علیه السلام) پاش‌کوشتنی براکەی خۆی بەناهەق، پەشیمان بوویەوە، بەڵام چ قازانجێکی بوو: (ما قتلت نفس ظلما إلا کان علی إبن آدم الأول کفل من دمها لأنه أول من سن القتل) أخرجه الشیخان. ﴿ ٣٠: إن الذین قالوا ربنا الله ﴾ بێ‌گومان ئەوکەسانەش گوتیان: پەروەردگارمان خوایە ﴿ ثم استقاموا ﴾ پاشان خۆیان ڕاست‌کردبوویەوە، واتە: زۆر بەمەحکەمی لەسەر یەکناسین وەستان و، بەهیچ لایەکدا لایان نەدا ﴿ تتنزل علیهم الملائکة ﴾ کاتێ مردن، لە گۆڕدا، لە کاتی زیندووبوونەوەدا فریشتە دائەبەزنە لایان و، پێیان دەڵێن: ﴿ ألا تخافوا ولا تحزنوا ﴾ لەپاشەڕۆژتان مەترسن و، بۆماڵ و منداڵیشتان -پاش خۆتان- دڵ زویرمەبن، ئێمە چاودێریان دەبین ﴿ وأبشروا بالجنة التی کنتم توعدون ﴾ موژدەتان لێ‌بێت بەو بەهەشتەی بەڵێنتان پێ‌دەدرا لە دونیادا، مزگێنی بێت ئەمڕۆ ئەکەونە خۆشی و شادییەوە. ﴿ ٣١: نحن أولیاؤکم فی الحیاة الدنیا وفی الاخرة ﴾ ئێمە لە ژیانی‌دونیادا دوستان بووین، وەلەپاشەڕۆژیشدا، دۆستان دەبین ﴿ ولکم فیها ماتشتهی أنفسکم ﴾ وە لەوێ نەفستان چ بخوازێ ئامادەیە بۆتان ﴿ ولکم فیها ما تدعون ﴾ و هەرچیش بخوازن لەبەهەشتدا بۆتان هەیە ﴿ ٣٢: نزلا من غفور رحیم ﴾ ئەم مێوانداریەش، میوانداریو پەزێراییەکە لەلایەن پەروەردگارێکی گوناهپۆشی بەبەزەییەوە.

فەزڵ وگەورەیی بانگەواز(دەعوە) بۆ لای خوا:

﴿ ٣٣: ومن أحسن قولا ممن دعا الی الله ﴾ کێ لەو کەسە قسەی جوانترە، خەڵك بەرەو یەکخواناسی و، بۆئیسلام کردنە پەیڕەوو پرۆگرام بانگ دەکات ﴿ وعمل صالحا وقال اننی من المسلمین ﴾ و کردەوەی چاکیش دەکاو، بەشانازیشەوە ئەڵێ: من یەکێکم لەموسڵمانان؟ ﴿ ٣٤: ولا تستوی الحسنة ولا السیئة ﴾ هەرگیز چاکەو خراپە یەکسان نین، بێ‌شك خوا یەکەمی‌خۆش ئەوێ و، رقی لەدووەمە ﴿ إدفع بالتی هی أحسن ﴾ پاڵنێ بە خراپەوە بە جوانترین ئاکار، واتە: بە ئاکاری جوان و جوانتر وەڵامی خراپەکار بدەرەوە ﴿ فإذا الذی بینک وبینه عداوة کأنه ولی حمیم ﴾ ئەوسا ئەبینی ئەو کەسەی کە لەنێوان تۆو ئەودا

دوژمنایەتییە، وای لێدێ دەڵێی دۆستێکی نزیك و بەسۆزە ﴿ ٣٥: وما یلقاها إلا الذین صبروا ﴾ خۆ ئـەو ئاکارچاکییەش، بەوانە نەبـێ بەئارامبوون، بەکەس نـادرێ، چونکە کاریمەردانە کردن لەگەڵ نامـەردان و نەفاماندا، مەردانی خۆی دەوێ ﴿ ومایلقاها إلا ذو حظ عظیم ﴾ بەهەموو کەسێك نادرێ، مەگەر بەکەسێك کە خاوەنی بەشێکی گەورەبێ لە چاکی و سەبر ﴿ ٣٦: وإما ینزغنك من الشیطان نزغ فاستعذ بالله ﴾ هەرکاتێکیش لەلایەن شەیتانەوە تووشی خەتەرەو وەسوەسەیەك بوویت، ویستی تۆپاداشتیخراپە، بەخراپە بدەیتەوە، خێرا پەنابەرە بەر خوا، چونکە پێغەمبەر ﷺ هەرکە هەڵدەسا بۆ نوێژ، ئەیفەرموو: (أعوذ بالله السمیع العلیم من الشیطان الرجیم من همزه ونفخه ونفثه). (پێشەوا ئەحمەد، تەبەری) ﴿ إنه هو السمیع العلیم ﴾ چونکە تەنها ئەوە بیسەری زانا.

نیشانەکانی دەسەڵاتی خوا:

﴿ ٣٧: ومن آیاته اللیل والنهار والشمس والقمر ﴾ لە نیشانەکانی تاك وتەنیاییخوایە: شەوو رۆژو خۆرو مانگ، چونکە هەر یەکەیان بە چەند بەرنامەیەکی قەشـەنگ و رێك و پێك دامەزراون و کاری خۆیان ئەکەن ﴿ لا تسـجدوا للشمس ولا للقمر ﴾دەسـا ئێوەش نە بۆ خۆر سـوژدە بەرن، وەنە بۆ مانـگ، چونکە ئەوانە هەردوو دروسـتکراوی خـوان و، ئەوانیش سـوژدە هەر بۆ ئـەو دەبەن ﴿ واسجدوا لله الذی خلقهن ﴾ ئێوە سوژدە هەر بۆ ئەو خوایە بەرن ئەوانی دروستکردووە ﴿ إن کنتم إیاه تعبدون ﴾ ئەگەر دەتانەوێ بەهەقیانـەت خودا بپەرستن. ﴿ ٣٨: فإن استکبروا ﴾ ئینجا ئەگـەر ئەوان لەخۆبایی بوون، کڕنووش بـەرن بۆ خوا ﴿ فالذین عند ربک یسبحون لـه باللیل والنهار ﴾ جا ئەو (فریشـتانە) کە لەنزیکـی پەروەردگارتـەوەن، شـەوو رۆژ هەر تەسـبیحاتی ئەو ئەکـەن ﴿ وهم لا یسـأمون ﴾ هیچ کات لـەکاری خۆیان ماندوو و وەڕەز نابـن. (جابـر) –خوا لێی رازی بـێ– دەڵێ: هەرگیز نە بە شـەوگارجنێوبدەن، وە نە بەرۆژگار، وەنە بەخۆرو مانگ و با، چونکـە ئەوانە بۆ هەندێ خەڵك هۆی میهرەبانی و رەحمەتن، بۆ دەسـتەیەکی تریش، سـزاو نیقمەتن) (الحافظ أبو یعلی). ﴿ ٣٩: ومن آیاته أنک تری الأرض خاشعة ﴾ لەنیشانەکانی دەسەڵاتداری ئـەوە کەتۆ زەویی وا دەبینی مات و وشـك و بێ گیاو بێ خێرە و هەسـتی لەبەرنەماوە ﴿ فـإذا أنزلنا علیها المـاء اهتزت وربت ﴾ ئینجا هەر کاتێ بارانمان لێ باراند، بەئاسـایی دەبزوێ و گەشـە ئـەکات و هەڵئەداو دەبووژێتەوەو هەمووجۆرە گیایەکی لێ دەڕدێت ﴿ إن الـذی أحیاها لمحیی الموتی ﴾ بەراسـتی هەرئەو زاتەی کە ئـەو زەوییە مـردووەی، بەو شـێوە زیندوو کـردەوە، هەرئەوەش زیندووکەرەوەی مردووەکانە ﴿ إنه علی کل شئ قدیر ﴾، چونکە بەڕاستی ئەو خوایە توانای بەسەر هەموو شتێکا هەیە.

وَمِنْ ءَايَٰتِهِۦٓ أَنَّكَ تَرَى ٱلْأَرْضَ خَٰشِعَةً فَإِذَآ أَنزَلْنَا عَلَيْهَا ٱلْمَآءَ ٱهْتَزَّتْ وَرَبَتْ ۚ إِنَّ ٱلَّذِىٓ أَحْيَاهَا لَمُحْىِ ٱلْمَوْتَىٰٓ ۚ إِنَّهُۥ عَلَىٰ كُلِّ شَىْءٍ قَدِيرٌ ﴿٣٩﴾ إِنَّ ٱلَّذِينَ يُلْحِدُونَ فِىٓ ءَايَٰتِنَا لَا يَخْفَوْنَ عَلَيْنَآ ۗ أَفَمَن يُلْقَىٰ فِى ٱلنَّارِ خَيْرٌ أَم مَّن يَأْتِىٓ ءَامِنًا يَوْمَ ٱلْقِيَٰمَةِ ۚ ٱعْمَلُوا۟ مَا شِئْتُمْ ۖ إِنَّهُۥ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ ﴿٤٠﴾ إِنَّ ٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟ بِٱلذِّكْرِ لَمَّا جَآءَهُمْ ۖ وَإِنَّهُۥ لَكِتَٰبٌ عَزِيزٌ ﴿٤١﴾ لَّا يَأْتِيهِ ٱلْبَٰطِلُ مِنۢ بَيْنِ يَدَيْهِ وَلَا مِنْ خَلْفِهِۦ ۖ تَنزِيلٌ مِّنْ حَكِيمٍ حَمِيدٍ ﴿٤٢﴾ مَّا يُقَالُ لَكَ إِلَّا مَا قَدْ قِيلَ لِلرُّسُلِ مِن قَبْلِكَ ۚ إِنَّ رَبَّكَ لَذُو مَغْفِرَةٍ وَذُو عِقَابٍ أَلِيمٍ ﴿٤٣﴾ وَلَوْ جَعَلْنَٰهُ قُرْءَانًا أَعْجَمِيًّا لَّقَالُوا۟ لَوْلَا فُصِّلَتْ ءَايَٰتُهُۥٓ ۖ ءَا۬عْجَمِىٌّ وَعَرَبِىٌّ ۗ قُلْ هُوَ لِلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ هُدًى وَشِفَآءٌ ۖ وَٱلَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ فِىٓ ءَاذَانِهِمْ وَقْرٌ وَهُوَ عَلَيْهِمْ عَمًى ۚ أُو۟لَٰٓئِكَ يُنَادَوْنَ مِن مَّكَانٍۭ بَعِيدٍ ﴿٤٤﴾ وَلَقَدْ ءَاتَيْنَا مُوسَى ٱلْكِتَٰبَ فَٱخْتُلِفَ فِيهِ ۗ وَلَوْلَا كَلِمَةٌ سَبَقَتْ مِن رَّبِّكَ لَقُضِىَ بَيْنَهُمْ ۚ وَإِنَّهُمْ لَفِى شَكٍّ مِّنْهُ مُرِيبٍ ﴿٤٥﴾ مَّنْ عَمِلَ صَٰلِحًا فَلِنَفْسِهِۦ ۖ وَمَنْ أَسَآءَ فَعَلَيْهَا ۗ وَمَا رَبُّكَ بِظَلَّٰمٍ لِّلْعَبِيدِ ﴿٤٦﴾

کلا بوون لە نیشانەکانی خوا:

﴿ ٤٠: إن الذیـن یلحدون فی آیاتنـا لا یخفون علینا ﴾ بێگومان ئەوکەسانە لە ئاسـتی ئایەتەکانی ئێمە کلا دەبن و هەق ئەگۆڕن. واتـە: لادەدەن و، تانـەو توانـج و پلاریان تێ ئەگـرن، لە ئێمە ناشـارڕێنەوە ﴿ أفمـن یلقی فی النـار خیر أم من یأتـی آمنا یوم القیامـة ﴾ ئایا ئەو کەسـە فـڕێ دەدرێتە ناو ئاگـری دۆزەخەوە باشـترە،؟ یان ئەوکەسە رۆژی قیامەت بە ئەمن و ئاسایش دێت؟ ﴿ اعملوا ما شـئتم ﴾ دەسـا حەز لەچی دەکـەن، بیکەن ئەوجا خۆتان ئەبیننەوە ﴿ إنه بما تعملون بصیر ﴾ چونکە هەرچی بکەن، ئەوخوایـە دەیبینێ و بینایە پێی ﴿ ٤١: إن الذین کفروا بالذکر لما جاءهم ﴾ بەڕاسـتی ئەوانە کاتێ قورئانیان بۆ هات، باوەڕیان پێ نەهێنا، ئەوە تۆڵەیەکی گەورەیان لێ ئەسەنرێ ﴿ وإنه لکتاب عزیـز ﴾، و بەڕاسـتی ئەو قورئانە، کتێبێکە هەرگیز ناشـکێت و

نابەزێ و زۆر بەڕێزە، ئەتوانێ رەدی هەموو نکووڵی، نکووڵی کارێك بداتەوە ﴿ ٤٢: لا يأتيه الباطل من بين يديه ولا من خلفه ﴾ هەرگیز رەفتارو گوفتاری هیچ وپووچی تێنایەت، نەلەپێش خۆی و، نەلە پاش خۆی ﴿ تنزيـل من حكيم حميد ﴾ چوون لەلایەن خوایەکی قسە لەجێ وهەمیشە سوپاسکراوەوە نێرراوە ﴿ ٤٣: ما يقال لك إلا ما قد قيل للرسـل من قبلك ﴾ هەرئەوەش بە تۆ دەگوترێ: کە بە پەیامبەرانی پێشی تۆ وتراوە، جا کەواتە ئارامت ببێ و خۆراگر بە ﴿ إن ربك لذو مغفرة وذو عقاب أليم ﴾ بەڕاسـتی پەروەردگارت خاوەن بەخششـێکی گەورە، خاوەن سزایەکی بە ئێشە، دەتوانێ گوناهی موسـڵمان عافووبکا، بۆشـی هەیە سزای بەئێشیان بدات، کەواتە هەمووکاروبارێکی خۆت هەربەخوا بسـپێرە، پێغەمبەر ﷺ لە بارەی فەزڵ و بەخششی خواوە دەفەرموێ: (ئەگەر بەخشش و لیبووردنـی خوا نەبووبا، ژیان و زیندەگی لەزەتی نەدەبوو، ئەگەر هەڕەشـەو تۆڵەشی نەبووبا، هەمووکەسـێ پاڵی لێدەدایەوەو(کاری چاکی نەدەکرد). (ئیبن ئەبی‌حاتم).

قورئان بە عەجەمیش بوایە، هەر رەخنەیان دەگرت:

﴿ ٤٤: ولـو جعلناه قرآنـا أعجميا ﴾ ئەگەر ئێمە قورئانمان گێڕابا بەزمانێـك غەیرە عەرەبی، وەك کافـرەکان داوا دەکەن ﴿ لقالوا لـولا فصلت آياته ﴾ ئـەو وەختە ئەیانوت: بۆچـی ئایەتەکانی روون نەکراوەنتەوە بەزمانێك تێبگەین؟، ئەم ئایەتی: (ولو نزلناه على بعـض الأعجمين فقرأه عليهم ماكانوا بــه مؤمنين) ١٩٨/٢٦. هەرجەخت لە سـەر ئەو درۆو عینادەیانــە، لەبارەی ئیمان وبڕوا هێنانــەوە. ﴿ أأعجمي وعربي ﴾ ئایا دەگونجێ قورئان بە زمانی غەیرە عەرەبی بێ و، پەیامبەریش عەرەب بێ؟! (والعجمي: الذى ليس من العرب كان فصيحا أوغير فصيح. والأعجمي: الذى لا يفصح كان من العرب أو من العجم، فالأعجم ضد الفصيح وهو الذى لا يبين كلامه). ﴿ قل هو للذين آمنوا هدى وشفاء ﴾ ئەی پێغەمبەر بڵێ: ئەو قورئانە رێنمایی و شـفایە بۆ ئەوکەسـانەی باوەڕیان هێناوە، دەرمـان و چارەی دەردانە بۆ نەخۆشـی دوودڵی و شـك و گومان و، لـە پاڵ ئەوەشـدا بۆ ئێش و ئازار. ﴿ والذيـن لا يؤمنون في آذانهم وقر ﴾ ئەوانەش باوەڕ ناکەن، لەگوێیەکەیاندا گرانی هەیەو نابیسـن. واتە: سەبارەت بە قورئان، خۆیان کەرو کوێر کردووەو، لێـی تێناگەن ﴿ وهو عليهم عمى ﴾ وئەو بـۆ کافران نابینایی، رێی راستی پێدەرناکەن ونابینن و هەتا بێ ستەمکارتردەبن، وەك لـە جێگایەکی تردا -لە بارەی شـفابوونییەوە بۆ باوەڕداران و، بۆ بێباوەڕانیش نابیناو دڵ تەنگییە- ئەفەرموێ: (وننزل من القرآن ما هو شفاء ورحمة للمؤمنين ولا يزيد الظالمين إلا خسارا) ٨٢/١٧. ﴿ أولئك ينادون من مكان بعيـد ﴾ ئائەوانە(بێباوەڕەکان) دەڵێت لەجێگایەکی دوورەوە بانگ دەکرێن واتە: چۆن کەسێك لە دوورەوە بانگ دەکرێت، نابیسێ و تێناگات، ئەمانیش وەکو ئەوان نابیسن و، هیـچ تێناگەن، هەر بۆجەخت لە سـەر ئـەم مانایە، خوا لە جێگایەکـی تردا ئەفەرموێ: (ومثل الذين كفروا كمثل الذى ينعق بما لا يسـمع الا دعاء ونداء صم بكم عمى فهم لا يعقلون) ١٧١/٢. ﴿ ٤٥: ولقد آتينا موسـى الكتاب فاختلف فيه ﴾ سـوێند بەخوا، بێگومان(تەورات)مان دابە (مووسا)ش کەچی هۆزەکەی جیاوازی و کێشـەیان تێیدا دروست بوو، واتە: بوونە دوو تاقم: هەندێکیان بڕوایان پێکردو، هەندێکیشـیان بەدرۆیـان دانا! ﴿ ولو لا كلمة سـبقت من ربك لقضي بينهـم ﴾ خۆ ئەگەر لەبـەر گوفتێك نەبا لە خواوەندی پەروەردگارتەوە درابوو ئەی پێغەمبەر! کە سـزایان دوا بخـات بۆ رۆژی قیامەت، ئـەوا بەزوویی بڕیاری تیاچوونیان دەردەچـووو سـزا دەدران ﴿ وإنهم لفي شـك منه مريـب ﴾ وە بەراستی هۆزەکەت لە دوودڵییەکی گومانهێنەردان.

هەموو کەسێک کار بۆ خۆی دەکا:

﴿ ٤٦: من عمل صالحا فلنفسه ومن أساء فعليها ﴾ ئەوەی کارێکی چاکـی کردبێ، هەربـۆ خۆیەتی و، هەرخۆی کەڵکی لێدەسـت دەکەوێ، ئـەوەش کارێکی خراپی کردبێ، ئەویش هەر بە زیانی خۆیەتـی، واتە: زیانەکەی هەربۆ خۆی دەگەڕێتەوە ﴿ وما ربك بظلام للعبيد ﴾ وپەروەردگاریشت هەرگیز غەدرباز و ستەمکار نییە لەبەندەکانی، وە بێ کەم و کورت پاداشتیان ئەداتەوە.

(لە ١٤١٧/٤/٢٩ك بەرامبەر ١٩٩٦/٩/١٢ لەجزمی (٢٤) بوومەوە، لەهەڵەبجە، لە(ڕاگەیاندن) زۆرزۆر منەت وسوپاس بۆخوا.

کۆتایی جزمی ٢٤، (ولله الحمد والمنه)..

هەر خوا دەزانێ قیامەت کەی دێ:

﴿ ٤٧: إليه يرد علم السـاعة ﴾ زانیاری بەرپابوونی رۆژی دوایی و، زانینـی کاتی هاتنەکەی تەنهـا بۆلای خوا ئەگێردرێتەوە، جا کەواتە هەمووکات وشیاربن وئاگاتان لەخۆتان بێت، نەوەك کتووپڕ دەرگاتان پێ بگرێت، بۆیە پێغەمبەریش ﷺ لەوەڵامی (جوبریل) دا فەرمووی: ((ماالمسؤولُ عنها بأعلمَ مِنَ السائِلِ)) (متفق عليه) (فتح البـاری: ١٤٠/١). وەقورئانیش ئەفەرمووێ: (الى ربك منتهاها، ٤٤/٧٩، یـان دەفەرموێ: (لايجليها لوقتها إلاهو) ١٨٧/٧. ﴿ وما تخرج مـن ثمرات من أكمامها ﴾ هەرچـی بەرووبووم و میوەیەك

چەکەرە دەکاو لە چرۆ وبەرگەکەی دەردەچێت ﴿ وما تحمل من انثى ﴾ وەهیچ مێینەیەك ئاوس وباردار نابێ ﴿ ولا تضع ﴾ وئەوەی ناو زکی‌دانانێ و نازێ ﴿ إلا بعلمه ﴾ مەگەر خوا پێی زانا وئاگایە، واتە: هیچ شتێك نە لە ئاسمان، نە لە زەوی لە ئاگاداری خوا دەرناچێت ﴿ ویوم ینادیهم أین شرکائی ﴾ وە لەڕۆژی قیامەتدا (هاوبەشدانەرەکان) کاتێ لەلایەن خواوە بانگ ئەکرێن و پێیان ئەوترێ: ئادەی کوان هاوبەشانێ کە بۆ منتان دادەنا، ئێستا لە کوێن و بۆ یارمەتییان نادەن؟ ﴿ قالوا ءآذناك مامنا من شهید ﴾ لەوەڵامدا ئەڵێن: خوایە! هەرئێستا بە ئاشکرا ڕادەگەیەنین و ئاگادارت ئەکەین کە لەراستیدا هیچ شایەدێکمان نییە شایەدی بدات: تۆشەریکت هەبێ ﴿ ٤٨: وضل عنهم ما کانوا یدعون من قبل ﴾ ئیتر ئەو بتانەی کە لەپێشەوە بەناوی خواوە ئەیانپەرستن و هاواریان بۆدەبردن لێیان گووم دەبن و بەناهەق دەرئەچن و هیچ کەلکێکیان پێ‌ناگەیەنن ﴿ وظنوا ما لهم من محیص ﴾ ودڵنیاش دەبن ئیتر هیچ پەناگاو چارەسەرێکیان نییە بۆ خۆ ڕزگارکردن لە سزای خوا ﴿ ٤٩: لایسئم الانسان من دعاء الخیر ﴾ مرۆی کافر هەرگیز لەداخوازی خێروچاکە وخۆشیو ئاسوودە بۆ خۆی، بێزارومانددوو نابێ، هەردەم داوای دارایی، تەندروستی، دەسەڵات دەکات و بەهەڵەداوان بەدوایدا دەگەڕێ ﴿ وإن مسه الشر فیئوس قنوط ﴾ وە ئەگەر بەڵاو نەخۆشی وهەژاری تووش بوو، ئەوە نائومێدێکی تەمابڕە لە مەرحەمەتی خوا.

ناڵەباری مرۆڤ:

﴿ ٥٠: ولئن أذقناه رحمة منا من بعد ضراء مسته ﴾ وە ئەگەر لە داوای ئەوزیانەی پێی گەیشتبوو، هەرخۆشییەکی پێ بچێژین: دارایی و، تەندروستی بدەینێ ﴿ لیقولن هذا لی ﴾ زۆر بەمتمانەوە دەڵێ: ئەمە هی‌خۆمە، لەبەرشیاوی خۆم دەستم کەوتووە، واتە: لەخوای ناناسێ! ﴿ وما أظن الساعة قائمة ﴾ وپێشم وایە قیامەت بەرپا نەبێت، وەك ئەفەرموێ: (کلا إن الانسان لیطغی، أن رآه استغنی) ٩٦/٦-٧. ﴿ ولئن رجعت إلی ربی ﴾ و گریمان ئەگەر گێردرامەوە بۆ لای پەروەردگارم، واتە: وەك ئێوە ئەڵێن قیامەت هات و بەرپابوو! ﴿ إن لی عنده للحسنی ﴾ ئەوە بێ‌گومان پاشەڕۆژی باشترم بۆ هەیە لە لای خوا ﴿ فلننبئن الذین کفروا بماعملوا ﴾ جا خوا هۆشیاریان دەکاتەوەو ئەفەرموێ: جابێ‌گومان ئەوانەی وا بێ بڕوان و ئەوجۆرە قسانەش ئەکەن، ئێمە کردارو ڕەفتارە ناشیرینەکانیان لێ‌ئاگادار دەکەین ﴿ ولنذیقنهم من عذاب غلیظ ﴾ وبێ‌گومان سزایەك، لە جۆری سزایەکی دژواریان پێ دەچێژین ﴿ ٥١: وإذا أنعمنا علی الإنسان أعرض ونئآبجانبه ﴾ وکاتێ چاکە لەگەڵ مرۆ بکەین، لەباتی ئەوە کەسوپاسی خوای لەسەر بکات، ڕوو وەرئەگێڕێ و دوور ئەکەوێتەوە لەجێبەجێکردنی فەرمانەکانی خوا! ﴿ وإذا مسه الشر فذو دعاء عریض ﴾ وکاتێ تووشی نەهامەتی وناخۆشی دەبێ، ئەبینی بەردەوام دۆعاو نزاو

۞ إِلَيْهِ يُرَدُّ عِلْمُ ٱلسَّاعَةِ ۚ وَمَا تَخْرُجُ مِن ثَمَرَٰتٍ مِّنْ أَكْمَامِهَا
وَمَا تَحْمِلُ مِنْ أُنثَىٰ وَلَا تَضَعُ إِلَّا بِعِلْمِهِۦ ۚ وَيَوْمَ يُنَادِيهِمْ أَيْنَ
شُرَكَآءِى قَالُوٓا۟ ءَاذَنَّٰكَ مَا مِنَّا مِن شَهِيدٍ ﴿٤٧﴾ وَضَلَّ
عَنْهُم مَّا كَانُوا۟ يَدْعُونَ مِن قَبْلُ ۖ وَظَنُّوا۟ مَا لَهُم مِّن مَّحِيصٍ ﴿٤٨﴾
لَّا يَسْـَٔمُ ٱلْإِنسَٰنُ مِن دُعَآءِ ٱلْخَيْرِ وَإِن مَّسَّهُ ٱلشَّرُّ فَيَـُٔوسٌ
قَنُوطٌ ﴿٤٩﴾ وَلَئِنْ أَذَقْنَٰهُ رَحْمَةً مِّنَّا مِنۢ بَعْدِ ضَرَّآءَ مَسَّتْهُ
لَيَقُولَنَّ هَٰذَا لِى وَمَآ أَظُنُّ ٱلسَّاعَةَ قَآئِمَةً وَلَئِن رُّجِعْتُ إِلَىٰ
رَبِّىٓ إِنَّ لِى عِندَهُۥ لَلْحُسْنَىٰ ۚ فَلَنُنَبِّئَنَّ ٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟ بِمَا عَمِلُوا۟
وَلَنُذِيقَنَّهُم مِّنْ عَذَابٍ غَلِيظٍ ﴿٥٠﴾ وَإِذَآ أَنْعَمْنَا عَلَى ٱلْإِنسَٰنِ
أَعْرَضَ وَنَـَٔا بِجَانِبِهِۦ وَإِذَا مَسَّهُ ٱلشَّرُّ فَذُو دُعَآءٍ عَرِيضٍ
﴿٥١﴾ قُلْ أَرَءَيْتُمْ إِن كَانَ مِنْ عِندِ ٱللَّهِ ثُمَّ كَفَرْتُم
بِهِۦ مَنْ أَضَلُّ مِمَّنْ هُوَ فِى شِقَاقٍۭ بَعِيدٍ ﴿٥٢﴾ سَنُرِيهِمْ
ءَايَٰتِنَا فِى ٱلْـَٔافَاقِ وَفِىٓ أَنفُسِهِمْ حَتَّىٰ يَتَبَيَّنَ لَهُمْ أَنَّهُ ٱلْحَقُّ ۗ
أَوَلَمْ يَكْفِ بِرَبِّكَ أَنَّهُۥ عَلَىٰ كُلِّ شَىْءٍ شَهِيدٌ ﴿٥٣﴾ أَلَآ إِنَّهُمْ
فِى مِرْيَةٍ مِّن لِّقَآءِ رَبِّهِمْ ۗ أَلَآ إِنَّهُۥ بِكُلِّ شَىْءٍ مُّحِيطٌۢ ﴿٥٤﴾

پاڕانەوەو ناڵە ناڵی زۆرگەرم ویان وپۆڕ دەست پێ دەکا بۆ ڕزگار بوونی لەوبەڵایە!.

بەڵگەکانی ڕاستی قورئان:

﴿ ٥٢: قل أرأیتم ان کان من عند الله ﴾ پێیان بڵێ: چی ئەڵێن ئەگەر ئەم قورئانە لەلایەن خواوە بێت ﴿ ثم کفرتم به ﴾ پاشان ئێوەش، بڕواتان پێی نەبێت، دەزانن حاڵتان چۆن دەبێ! ﴿ من أضل ممن هو فی شقاق بعید ﴾ چ کەسێك گومبووترە لەوەی کە لە خیلاف ودووبەرەکییەکی دوور لە هەق و ڕێنماییدا بێت؟ واتە: ئێوە لەهەموو کەسێك سەرلێشێواوتر و گومڕا ترن ﴿ ٥٣: سنریهم آیاتنا فی الآفاق وفی أنفسهم ﴾ بەڵێ خوای گەورە بەتایبەت لەسەدەی بیستەمدا گەلێ شتی سەرسوڕهێنەری نیشانی ئادەمیزاد دا، لەئاسمان و زەوی ودەریاو، هەر لەخودی ئادەمی خۆیشیدا کەهەر هەموویان بەڕاشکاوی داوا لەمرۆڤ دەکەن بڕوا بێنێ

بەخوای گەورە و بەقورئانەکەی، وەك ئەفەرموێ: ئێمە لەئایندەدا بەڵگەو نیشانەکانی خۆمانیان نیشان دەدەین لەسەر ڕاستی ئەم قورئانەو، دەسەڵاتی خۆمان لەئاسۆکانی بوونەوەرداو، وە لەخودی خۆشیاندا ﴿ حتی یتبین لهم أنه الحق ﴾ ئەمەش بۆ ئەوەیە تاچاك بۆیان دەرکەوێ کە بەڕاستی ئەو قورئانە ڕاستە ﴿ أولم یکف بربک أنه علی کل شیء شهید ﴾ و ئایا شایەدی پەروەردگارت بەس نییە کەبەسەر هەموو شتێکدا ئاگاو زانایە و، هیچ شتێکی لا ون نابێت؟! ﴿ ٥٤: ألا إنهم فی مریة من لقاء ربهم ﴾ هۆشیار بن خەڵکینە! کە بەڕاستی ئەوانە لەگەڵ ئەوهەموو بەڵگانەدا لە دیداری پەروەردگاریان لەدوو دڵی و گوماندان، بۆیە بروایان بەزیندوو بوونەوە هەر نییە ﴿ ألا إنه بکل شیء محیط ﴾ ئاگادار بە! کەبەڕاستی ئەوخوایەش ئاگای لەهەموو شتێك هەیە لەم بوونەوەرەدا، هەر لەئادەمزادەوە -بەچاك و، خراپەوە- تا تەواوی گەردیلەکان و، وردتر لەوانیش لای ئەو یەکسانە، وە هیچ کەس ناتوانێت لە دەستی دەرچێت.

سوورەتی (شوورا)یە

مەککەییەو (٥٣) ئایەتە

بەناوی خوای بەخشندەی میهرەبان

ئەم سوورەتە وەك سوورەتە مەککەییەکانی تر باسی بیروباوەڕو عەقیدەو ئایدۆلۆژی موسڵمانان دەکات، باسی پەیام و بەرنامەکەی پێغەمبەر ﷺ دەکات، هاوکات لەگەڵ باسێکی زیندووبوونەوەو تۆڵەو پاداشتدا، ئەوسا بنەمایەکی گشتی سەرەکی لە ژیانی کۆمەڵدا کە: بریتییە لە بنەمای ڕاوێژو مشۆرەت لەهەڵسەنگاندنی کارە سەرەکی و گرنگەکاندا ﴿ بسم الله الرحمن الرحیم * ١: حم * ٢: عسق ﴾ ئەم پیتانە وەك لەپێشەوە چەند جار باسکرا هێماو ئاماژەن بۆ پەکخستنی موشریك و هاوبەشدانەرەکان، وەك پێیان بڵێت: کە ئەگەر نکووڵی قورئان دەکەن، دەسا ئێوەش فەرموون هەر لەم پیتانە سوورەتێك وەك سوورەتەکانی ئەو بێنن.دیارە کەهیچ کات نەیان توانیوە شتیوا بکەن، بۆیە دەبێ تەسلیم ببن و ددان بەوەدا بنێن کەهەر خوایە ئەو قورئانەی ناردووە.

هەر خوایە وەحی دەنێرێ:

﴿ ٣: کذلک یوحی إلیک وإلی الذین من قبلک الله العزیز الحکیم ﴾ وەك ئەو وەحییە خوای باڵادەستی کارجوان، وەحیی بۆ تۆو بۆ پەیامبەرانی پێش تۆش دەنێرێ. (خاتوو عائیشە / خوا لێی رازی بێ) دەڵێ: (حاریسی کوڕی هیشام) لە پێغەمبەری پرسی ﷺ: وەحییت چۆن بۆ دێ..؟ فەرمووی: هەندێ جار دەنگێك دێ وەك دەنگی جەرەس، ئەم شێوەیە لە هەموو شێوەکانی تری وەحی، قورستر و سەختترە بۆ من، جاکە کۆتاییشی دێ،دەبینم هەموویم وەرگرتووە و لەبەرمە! هەندێ جاریش فریشتەی وەحییەکە لە شکڵ و سیمای پیاوێکدا دێ و قسەم لەگەڵ دەکاو منیش لێی وەر ئەگرم. خاتوو (عائیشە) دەڵێ: بەڕاستی هەندێ کات لەڕۆژی زۆر سەرمادا نێو چاوانی پێغەمبەرم دەدیت ﷺ عەرەقی لێدەهاتە خوارێ. (فتح الباری: ١/٢٥. موسلیم: ٤/١٨١٦). ﴿ ٤: له مافی السموات وما فی الأرض ﴾ هەرچی لەئاسمانەکان وله زەویدایە، هەر هەموو موڵکی خوایەو ئەو خاوەنییەتی ﴿ وهو العلی العظیم ﴾ هەرئەویشە بڵندی مەزن ﴿ ٥: تکاد السموات یتفطرن من فوقهن ﴾ ئاسمانەکان -کە چەندە بەهێزن- خەریکە لەبەرامبەر گەورەیی ومەزنی خوا، لەت لەت و پارچە پارچە ببنو، بەسەر یەکتردا بکەون! ﴿ والملائکة یسبحون بحمد ربهم ﴾ و فریشتەکانیش هەمیشە سەرگەرمی تەسبیحات و ستایشی پەروەردگاری خۆیانن، لەسوورەتێکیتردا هەر لە بارەی تەسبیحاتی فریشتەوە ئەفەرموێ: (الذین یحملون العرش ومن حوله یسبحون بحمد ربهم ویؤمنون به، ویستغفرون للذین آمنوا..)٤٠/٧. لێرەشدا ئەفەرموێ: ﴿ ویستغفرون لمن فی الأرض ﴾ داوای لیبووردنیش دەکەن بۆ ئەوانەی لە زەویدان، واتە: لەوانەی باوەڕیان هێناوە، وەکو لە شوێنێکی تردا دەفەرموێ: (ویستغفرون للذین آمنوا..) ﴿ ألا إن الله هو الغفور الرحیم ﴾ هۆشیاربە! کە بەراستی ئەو پەرستراوە هەقە (الله)، هەر خۆی گوناهپۆشی میهرەبانە ﴿ والذین اتخذوا من دونه أولیاء ﴾ و ئەوانەش کەلەباتی خوا، دۆست و یار بۆ خۆ دەگرن ﴿ الله حفیظ علیهم ﴾ خوا بۆخۆی چاودێرە بەسەریانەوە، هیچ شتێکی لە دەس دەرناچێ ودەزانێ خەریکی چین ﴿ وما أنت علیهم بوکیل ﴾ وتۆیش بریکاریان نیت، تا بەزۆر باوەڕیان پێ بێنیت، کاریشت هەر ڕاگەیاندنە.

قورئان بۆ ترساندنی مەککەو دەڤەری مەککەیە:

﴿ ٧: وکذلک أوحینا إلیک قرآنا عربیا ﴾ وەك ئەو وەحیکردنە ئاشکرایە، قورئانێکی عەرەبی ڕەوان و پاراویشمان بۆ تۆ وەحیکرد ﴿ لتنذر أم القری ومن حولها ﴾ هەتا مەککە (ئوممولقورا) و خەڵکی دەوروبەری (واتە: هەموو خەڵکی گۆی زەوی) بترسێنی و، ئاگاداریان بکەیت لە سزاو جەزرەبەی خوا. بۆیە بە (مەککە)ش ئەڵێن (أم القری)، چونکە بناغەو دایکی هەموو گوندەکانی ئەو

دەڤەرەیە.. وە لەبەر شــەرەف و گەورەییەك كە بەهۆی كەعبەی پیرۆزەوە پێی‌براوە، بۆیە پێغەمبــەرﷺ فەرموویەتی: ((واللهِ إنكِ لخيـرُ أرضِ الله وأحـبُّ أرض الله إليّ، ولولا أنـي أُخرِجْتُ منكِ ماخَرَجْتُ)). (پێشەوا ئەحمەد). ﴿ وتنذر يوم الجمع لا ريب فيه ﴾ بەتایبەتی ئەوانە لەرۆژێ بترسـێنیت كە تەواوی دروستكراوەكان تێیدا خڕ دەكرێنەوەو، هیچ دوو دڵی و گومانێكیش لە هاتنیدا نییە وهەر دێ ﴿ فريق في الجنة وفريق في السعير ﴾ و خەڵكەكەش دەبنە دوو دەستە، دەستەیەكیان لە بەهەشتدان و، دەستەیەكیشیان لە دۆزەخدان، واتــە: بڕواداران لە بە هەشــتتان و، بــێ بڕوایانیش لــە دۆزەخدا، خــوا لەجێگایەكی تردا - لە بارەی سەــختی ئەو رۆژەو،زیانمەنــدی دەســتەیەك لە مەردم تێیــدا دەفەرموێ: (يوم يجمعكم ليوم الجمع ذلك يــوم التغابن). كەوابوو خوای میهرەبان ئــەو مەســەلەیە (خەڵكەكە دەبیتە دوو دەســتە) بڕیوەتەوە، بۆیە پێغەمبەر جارێ تەشـریفی هات ودوو نامە بەدەستییەوە بوون و، فەرمووی: ئەمەی دەستی ڕاستم لەلایەن رەببولعالەمینەوە دەرچووەو ناوی گشــت خەڵكانی بەهەشتی، باب و باپیریان و، ناوی هۆزو خێڵیانی تێدایەو،ئیتر كەم و زیاد ناكات، ئەمەی دەستی چەپیشم ناوو نیشــانی تەواوی گشــت جەحەندەمییەكانــی تێدایەو، هیچ زیادو كەم ناكات. (پێشــەوا ئەحمەد). ﴿ ٨: ولو شــاء الله لجعلهم أمة واحــدة ﴾ خۆ ئەگەر خوا ویســتبای هەموویانی ئەكردە یەك گەل و یەك ئوممەت،واتە:كۆی دەكردنەوە لەسەر ئایینی پیرۆزی ئیسلام، وەكو لە جێگایەكی تردا دەفەرموێ: (ولوشاء الله لجمعهم على الهدى). ﴿ ولكن يدخل من يشــاء في رحمته ﴾ بەڵام ویستی خوای گەورە وایە، دەیەوێ هەركەسێك خۆی بیەوێت -شیاویش بێت- بیباتە ناو میهرەبانی وبەزەیی خۆیەوە ﴿ والظالمون ما لهم من ولي ولا نصير ﴾ ســتەمكاران و بێ باوەڕانیش، هیچ دۆست و یارمەتیدەرێكیان بۆ نییە، لەسزای پاشە رۆژ رزگاریان بكات.

هەر خوایە مەولاو دۆستی ڕاستتان:

﴿ ٩: أم اتخــذوا من دونه أولياء ﴾ یاخۆ جگە لە خوا دۆســتیان بۆ خۆیان گرتووە! ﴿ فالله هو الولي ﴾ جاخۆ هەر(الله)یە دۆســتی ڕاستەقینە وپشتیوان ﴿ وهو يحيي الموتى ﴾ وهەر ئەویشە مردووان زیندوو دەكاتەوە ﴿ وهو على كل شئ قدير ﴾ و هەرئەویشە تواناو دەســەڵاتی بەســەر هەموو شــتێكدا هەیە ﴿ ١٠: وما اختلفتم فيه من شـئ فحكمه إلى الله ﴾ ئەوی كێشــەو جیاوازیتان تێیدا بوو، لەبارەی باوەڕو بێ‌باوەڕیەوە، دەبێ حوكمەكەی بگێڕدرێتەوە بۆلای خوا، چونكە ئەوخۆی دەی بڕێتەوەو دەزانێت كێ لەســەر هەقەو، كێش لەسەر ناهەقە، خوای گەورە قورئانی ناردووەو گێڕاویەتی بە مەنهەج، پێغەمبەریش ﷺ بەیانی دەكاو كێشەكان یەكلا دەكاتەوە. ﴿ ذلكــم الله ربي ﴾ ئا ئەو حوكم وبڕیاردەرەیە خوای پەروەردگارم ﴿ عليه توكلت ﴾ هەر بەو پشــت دەبەســتم ﴿ وإليــه أنيب ﴾ و هەر بۆ لای ئەویش ئەگەڕێمەوە بۆ چارەســەری گشــت گیروفتێكم

سُورَةُ الشُّورَىٰ — ترتيبها ٤٢ — آياتها ٥٣

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

حمٓ ﴿١﴾ عٓسٓقٓ ﴿٢﴾ كَذَٰلِكَ يُوحِيٓ إِلَيۡكَ وَإِلَى ٱلَّذِينَ مِن قَبۡلِكَ
ٱللَّهُ ٱلۡعَزِيزُ ٱلۡحَكِيمُ ﴿٣﴾ لَهُۥ مَا فِي ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَمَا فِي ٱلۡأَرۡضِۖ وَهُوَ
ٱلۡعَلِيُّ ٱلۡعَظِيمُ ﴿٤﴾ تَكَادُ ٱلسَّمَٰوَٰتُ يَتَفَطَّرۡنَ مِن فَوۡقِهِنَّۚ
وَٱلۡمَلَٰٓئِكَةُ يُسَبِّحُونَ بِحَمۡدِ رَبِّهِمۡ وَيَسۡتَغۡفِرُونَ لِمَن فِي
ٱلۡأَرۡضِۗ أَلَآ إِنَّ ٱللَّهَ هُوَ ٱلۡغَفُورُ ٱلرَّحِيمُ ﴿٥﴾ وَٱلَّذِينَ ٱتَّخَذُواْ
مِن دُونِهِۦٓ أَوۡلِيَآءَ ٱللَّهُ حَفِيظٌ عَلَيۡهِمۡ وَمَآ أَنتَ عَلَيۡهِم بِوَكِيلٖ
﴿٦﴾ وَكَذَٰلِكَ أَوۡحَيۡنَآ إِلَيۡكَ قُرۡءَانًا عَرَبِيّٗا لِّتُنذِرَ أُمَّ ٱلۡقُرَىٰ وَمَنۡ
حَوۡلَهَا وَتُنذِرَ يَوۡمَ ٱلۡجَمۡعِ لَا رَيۡبَ فِيهِۚ فَرِيقٞ فِي ٱلۡجَنَّةِ وَفَرِيقٞ فِي
ٱلسَّعِيرِ ﴿٧﴾ وَلَوۡ شَآءَ ٱللَّهُ لَجَعَلَهُمۡ أُمَّةٗ وَٰحِدَةٗ وَلَٰكِن يُدۡخِلُ
مَن يَشَآءُ فِي رَحۡمَتِهِۦۚ وَٱلظَّٰلِمُونَ مَا لَهُم مِّن وَلِيّٖ وَلَا نَصِيرٍ ﴿٨﴾
أَمِ ٱتَّخَذُواْ مِن دُونِهِۦٓ أَوۡلِيَآءَۖ فَٱللَّهُ هُوَ ٱلۡوَلِيُّ وَهُوَ يُحۡيِ ٱلۡمَوۡتَىٰ وَهُوَ
عَلَىٰ كُلِّ شَيۡءٖ قَدِيرٞ ﴿٩﴾ وَمَا ٱخۡتَلَفۡتُمۡ فِيهِ مِن شَيۡءٖ فَحُكۡمُهُۥٓ
إِلَى ٱللَّهِۚ ذَٰلِكُمُ ٱللَّهُ رَبِّي عَلَيۡهِ تَوَكَّلۡتُ وَإِلَيۡهِ أُنِيبُ ﴿١٠﴾

﴿ ١١: فاطر السموات والأرض ﴾ بەدیهێنــەری ئاسمانەكان و زەوییە ﴿ جعل لكم من أنفسكم أزواجا ﴾ هەر لەخۆشتان هاوسەرو ژنانــی بۆ داناون ﴿ ومن الأنعام أزواجا ﴾ وەلە وشــترو گاو مەڕو بزن،جووتی نێرو مێی بۆ دروستكردوون ﴿ يذرؤكم فيه ﴾ زۆرتان دەكا بە زاو زێ ﴿ ليس كمثله شئ ﴾ هیچ شــتێك نییە لەوێنەی ئــەو (خوا)یە ،نە لەزاتیا، نە لە ســیفاتیا، نەلەكرداریا، بۆ خۆی تەنیایەو، لەهەموو شــتێك، بێ نیازەو، هەمو شتێكیش نیازمەندە بەو ﴿ وهو الســميع البصير ﴾ ئەویشــە بیســەری بینا، بەئاگایە بە وتــەی بەندەكانی، بینایە بۆ كاروكردارییــان ﴿ ١٢: له مقاليد الســموات والأرض ﴾ كلیلی هەموو خەزێنەكانــی ئاسمانەكان و زەوی تەنها بەدەستی ئەوە، كەوابوو هەمووشتێكیش هەر هی ئەوە ﴿ يبسط الرزق لمن يشاء ويقدر ﴾ بۆ هەر كەسێك خۆی بیەوێت رزق و رۆزی بۆ زیاد دەكات، بۆ هەر كەسێكیش كە بیەوێ، كەم و كورتی دەكاو ســنوورێكی بۆ دادەنێت ﴿ إنه بكل شــئ عليم ﴾

چونكه ئەو خوایه به هەموو شتێك ئاگاو زانایه، ئەو خۆی چاك دەزانێ سەروەت و ماڵ و سامان بۆ مرۆ چاكه، یان خراپ.

گشت پێغەمبەران یەک دینیان بووە:

﴿ ١٣: شرع لكم من الدين ما وصى به نوحا والذي أوحينا

فَاطِرُ السَّمَٰوَاتِ وَالْأَرْضِ ۚ جَعَلَ لَكُم مِّنْ أَنفُسِكُمْ أَزْوَاجًا
وَمِنَ الْأَنْعَامِ أَزْوَاجًا ۖ يَذْرَؤُكُمْ فِيهِ ۚ لَيْسَ كَمِثْلِهِ شَيْءٌ ۖ
وَهُوَ السَّمِيعُ الْبَصِيرُ ﴿١١﴾ لَهُ مَقَالِيدُ السَّمَٰوَاتِ وَالْأَرْضِ ۖ
يَبْسُطُ الرِّزْقَ لِمَن يَشَاءُ وَيَقْدِرُ ۚ إِنَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ ﴿١٢﴾
۞ شَرَعَ لَكُم مِّنَ الدِّينِ مَا وَصَّىٰ بِهِ نُوحًا وَالَّذِي أَوْحَيْنَا
إِلَيْكَ وَمَا وَصَّيْنَا بِهِ إِبْرَاهِيمَ وَمُوسَىٰ وَعِيسَىٰ ۖ أَنْ أَقِيمُوا الدِّينَ
وَلَا تَتَفَرَّقُوا فِيهِ ۚ كَبُرَ عَلَى الْمُشْرِكِينَ مَا تَدْعُوهُمْ إِلَيْهِ ۚ اللَّهُ
يَجْتَبِي إِلَيْهِ مَن يَشَاءُ وَيَهْدِي إِلَيْهِ مَن يُنِيبُ ﴿١٣﴾ وَمَا
تَفَرَّقُوا إِلَّا مِن بَعْدِ مَا جَاءَهُمُ الْعِلْمُ بَغْيًا بَيْنَهُمْ ۚ وَلَوْلَا كَلِمَةٌ
سَبَقَتْ مِن رَّبِّكَ إِلَىٰ أَجَلٍ مُّسَمًّى لَّقُضِيَ بَيْنَهُمْ ۚ وَإِنَّ الَّذِينَ
أُورِثُوا الْكِتَابَ مِن بَعْدِهِمْ لَفِي شَكٍّ مِّنْهُ مُرِيبٍ ﴿١٤﴾
فَلِذَٰلِكَ فَادْعُ ۖ وَاسْتَقِمْ كَمَا أُمِرْتَ ۖ وَلَا تَتَّبِعْ أَهْوَاءَهُمْ ۖ
وَقُلْ آمَنتُ بِمَا أَنزَلَ اللَّهُ مِن كِتَابٍ ۖ وَأُمِرْتُ لِأَعْدِلَ
بَيْنَكُمُ ۖ اللَّهُ رَبُّنَا وَرَبُّكُمْ ۖ لَنَا أَعْمَالُنَا وَلَكُمْ أَعْمَالُكُمْ ۖ
لَا حُجَّةَ بَيْنَنَا وَبَيْنَكُمُ ۖ اللَّهُ يَجْمَعُ بَيْنَنَا ۖ وَإِلَيْهِ الْمَصِيرُ ﴿١٥﴾

إليك وما وصينا به إبراهيم وموسى وعيسى ﴾ هەر ئەو دین و ئاینەی بە(نووح و ئیبراهیم ومووساو عیسا)ی (ئولولعەزم) و لێبڕاوو نەبەزاومان سپارد، کردمانە دین وئایین بۆ ئێوەش(ئەی ئوممەتی ئیسلام!) واتە: پێغەمبەران هەموو یەك ئامانج و یەك مەبەستیان بووە، یەك دین ویەك بیروباوەڕیان بووە، ئەگەرچی هێندێ جیاوازییان هەبووبێ لەشەریعەت و بەرنامەیاندا، وەکو دەفەرموێ: (وما أرسلنا من قبلك من رسول إلا نوحي إليه أنه لاإله إلا أنا فاعبدون)، پێغەمبەریشﷺ هەرلەو بارەوە دەفەرموێ: ((نحنُ مَعْشَرَ الأنبياء أولاد عَلاّتٍ، ديننا واحد)) (فتح الباري: ٦/٥٥٠).
پێمان گوتن: ﴿ أن أقيموا الدين ولا تتفرقوا فيه ﴾ کە پەرتەوازەو کۆمەڵ کۆمەڵ مەبن تێیدا، واتە: دەبێ هەموو بەرێك و پێكی ڕێبازی ئەو ئایینە ڕاگرن و دەست لە یەکتاپەرستی قایەمکەن و دەستی لێبەرنەدەن، و کێشەو ناکۆکی و جیاوازیتان تێیدا نەبێ، بەڵێ یەکناسین و نوێژو کڕنووش بردن و، زەکات و ڕۆژوو، گشت ئەمانە لە هەموو ئایینە ئاسمانییەکاندا شتێکی سەرەکین و پێویستە بپارێزرێن و گۆڕانکارییان تێدا نەکرێت. وە بۆ دووپاتی ئەمە لە سووڕەتی(ئەحزاب)یشدا هاتووەو دەفەرموێ: (وإذ أخذنا من النبيين ميثاقهم ومنك ومن نوح وإبراهيم وموسى وعيسى ابن مريم..) ئیبن کەسیر لە تەفسیری ئەو ئایەتەدا دەڵێ: (وصى الله جميع الأنبياء بالإئتلاف والجماعة، ونهاهم عن الإفتراق والإختلاف) واتە: خوا وەصیەتی بە هەموو پێغەمبەران کردووە: کە یەکگرتووو کۆمەڵ بن، وە لە پەرتەوازەو ئیختیلاف، ڕێی لێگرتن ﴿ كبر على المشركين ما تدعوهم إليه ﴾ ئەوشتە تۆ هاوبەشدانەرانی بۆ بانگ دەکەیت، وەك یەکتاپەرستی و، خوا بەیەکناسین لەسەر دڵ و دەروونی بتپەرستان و موشریکان زۆر گرانە ﴿ الله يجتبى إليه من يشاء ﴾ بەڵام خۆ خوای گەورە خۆی کەسانی شیاوو شایستە هەڵ ئەبژێرێ بۆ گەیاندنی بەرنامەکەی خۆی ﴿ ويهدى إليه من ينيب ﴾ و هیدایەت و ڕێنموونی خەڵکێکی بۆ دەکات کە دەگەڕێنەوە بۆلای خۆی، ئیتر هیدایەت و ڕێنوێنی بەدەست ئەوان نییە ﴿ ١٤: وما تفرقوا إلا من بعد ما جاءهم العلم ﴾ وئەو جوولەکەو گاورانەش، لە ئایینی یەکخواپەرستی نەبوونە دەستە دەستە، مەگەر دوای ئەوەی کە بەڵگەو زانیاریی تەواویان بۆ هات لەسەر ڕاستی ئیسلام! ﴿ بغيا بينهم ﴾ ئەویش هەر لەبەر ئێرەیی و حەسادەت و ستەم و سەرکێشی خۆیان ﴿ ولولا كلمة سبقت من ربک إلى أجل مسمى ﴾ ئەگەر پەروەردگاری تۆ لە ئەزەلدا بڕیاری نەدابا، کە سزای تاوانباران دوا بخرێ، تاکاتێکی دیاریکراو، بۆ هاتنی کاتی قیامەت ﴿ لقضى بينهم ﴾ دەمێك بوو بڕیاری سزا لە نێوانیاندا درا بوو ﴿ وإن الذين أورثوا الكتاب من بعدهم لفى شك منه مريب ﴾ وئەوانەش کە پاش ئەوان بوونە خاوەنی تەورات و ئنجیل و، لەسەردەمی پەیامبەردا دەژیان، ئەوانیش لەگومانێکی گومانهێنران لەکتێبەکەیان، بۆیە بێ باوەڕ بوون! ﴿ ١٥: فلذلک فادع واستقم كما أمرت ﴾ جا لەبەر کێشەو پەراگەندەیی خاوەن نامەکان، تۆش بۆ ئایینی یەکخواپەرستی گشت مەردم بانگی بکە، وە هەر بەو شێوەیە لەلایەن پەروەردگارتەوە فەرمانت پێدراوە، سووربە لەسەر ئەمکارە، وە لەسەر ئەو ئایینە ڕاوەستاو بە ﴿ ولا تتبع أهواءهم ﴾ و لەهەواو ئارەزوویان پەیڕەوی مەکە، چونکە هەر دەستەو گرووپەی هەوڵدەدا بەلای خۆیدا بتبات ﴿ وقل آمنت بما أنزل الله من كتاب ﴾ وبڵێ: من باوەڕم هەیە بە هەر پەیام و نامەیەك خوا دای بەزاندۆتە خوارەوە بڕوام هەیە، ئەگەرچی جوولەکەو گاورەکان بڕوایان بەهەندێکی نییە ﴿ وأمرت لأعدل بينكم ﴾ وە لەلایەن خواوە فەرمانیشم پێدراوە کە لەنێوانتاندا

هــەردەم بــە دادگەرانــە بڕیار بــدەم ﴿ الله ربنا وربکم ﴾ (الله) پەروەردگاری ئێمەو ئێوەشە،بۆیە پێویستە هەموومان بەتاك وتەنیا بیناسین ﴿ لنا أعمالنا ولکم أعمالکم ﴾ کارو کردارمان بۆ خۆمان، و کاروکردارتــان بۆ خۆتان، هەرکەســە پاداشــتی ئــەو کارە وەر ئەگرێتەوە کردوویەتی، وەك لــە جێگایەکیتردا خوا ئەفەرموێ: (وإن کذبوك فقل لی عملی ولکم عملکم أنتم بریئون مما أعمل وأنا برئ مما تعملون). ﴿ لا حجة بیننا وبینکم ﴾ لە نێوانی ئێمەو ئێوەدا هیچ بەڵگەو بەهانەیەك نەماوە باس نەکرابێ ﴿ الله یجمع بیننا وإلیه المصیر ﴾ جا لە ڕۆژی قیامەتدا پەرستراوی هەق (الله) ئێمەو ئێوە کۆ ئەکاتەوە، خۆ گەڕانەوەو چارەنووســیش هەر بۆلای ئەوە، ئەم ئایەتەش هەر دووپاتی ئەو ڕاســتیە دەکاتەوە کە دەفەرموێ: (قل یجمع بیننا ربنا ثم یفتح بیننا بالحق وهو الفتاح العلیم)٣٤/٢٦.

حاشاکەرانی دینی خوا بەر غەزەب دەکەون:

﴿ ١٦: والذیــن یحاجون فــی الله ﴾ ئەوانەی لەمەڕ ئایینی خواوە کێشمەکێشم ئەکەن و ئەیانەوێ خەڵك لە ڕێگەو ڕێبازی خوا دوور بخەنەوە ﴿ من بعد ما استجیب له ﴾ پاش ئەوەی کە بەدەنگییەوە هاتن و وەڵامیان دایەوە ﴿ حجتهم داحضة عند ربهم ﴾ بەڵگەکەیان لای پەروەردگاریان،پووچــەڵ و باتڵــە ﴿ وعلیهم غضب ﴾ و بەر ڕق و خەشمێکــی زۆر گــەورە کەوتوون "لەدونیادا" ﴿ ولهم عذاب شــدید ﴾ وە لەپاشە ڕۆژیشدا سزایەکی سەختیان بۆ هەیە ﴿ ١٧: الله الذی أنزل الکتاب بالحق والمیزان ﴾ خوای هەق ئەو زاتەیە کە نامە ئاسمانییەکانی بە هەق ورەوا بۆ سەریەیامبەران دابەزاندووە، لەگەڵ تــەرازووی دادگەریدا، بۆ حوکم و بڕیــار لەنێوان خەڵکدا بەدادپەروەرانــە ﴿ ومــا یدریك لعل الســاعة قریــب ﴾ تۆ چی ئەزانی؟ لەوانەیە هاتنی قیامەت نزیك بێت، جا کەواتە هەمیشــە کارو کــرداری چــاك ئەنجام بدە ﴿ ١٨: یســتعجل بهــا الذین لا یؤمنــون بها ﴾ ئەوانەی بە قیامەت بڕوایــان نییە بەگاڵتەوە پەلە لەهاتنی ئەکەن! ﴿ والذین آمنوا مشفقون منها ﴾ ئەوانەی بڕوایان هێناوە بەردەوام لەهاتنی قیامەت ئەترسن ﴿ ویعلمون أنها الحق ﴾ دەشــزانن کــە بێگومان ئەو ســات و ڕۆژە ڕاســت و هەقەو هەر پێــش دێت، پیاوێ بەدەنگێکی زۆر بەرزو وتی: ئەی موحەممەد! پێغەمبەریــش ﷺ هەر وەك ئەو وەڵامی دایەوە فەرمووی: (هاوۆم) بڵێ چــی ئەڵێیت؟ وتی: قیامەت کەی دێت؟ ئەویش فەرمووی: ((ویحــك إنها کائنة، فما أعــددت لها؟)). هاوار بۆ تۆ، دڵنیابە کە ئــەو ڕۆژە هەر پێش دێــت، بەڵام ئەتۆ چیت بۆ ئامادە کردووە..؟ وتی: تەنها خۆشەویســتی خــواو پێغەمبەر، فەرمــووی: ((أنت مــع من أحببت))، دەتۆ لەگەڵ ئەو کەســە دەبیــت کە لەدونیادا خۆشت ویستووە. (فتح الباری: ١/٥٧٣). ﴿ ألا إن الذین یمارون فی الســاعة لفی ضلال بعید ﴾ هۆشــیار بن! بەڕاستی ئەوانەی وا لە بارەی ڕۆژی دوایی شــەڕە قســەو دەمە دەمــێ ئەکەن، لەبزر بــوون و گومڕاییەکی زۆر ســەخت و دوور لەهەقدان، واتە: زۆر

وَالَّذِينَ يُحَاجُّونَ فِي اللَّهِ مِن بَعْدِ مَا اسْتُجِيبَ لَهُ حُجَّتُهُمْ
دَاحِضَةٌ عِندَ رَبِّهِمْ وَعَلَيْهِمْ غَضَبٌ وَلَهُمْ عَذَابٌ شَدِيدٌ
﴿١٦﴾ اللَّهُ الَّذِي أَنزَلَ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ وَالْمِيزَانَ وَمَا يُدْرِيكَ
لَعَلَّ السَّاعَةَ قَرِيبٌ ﴿١٧﴾ يَسْتَعْجِلُ بِهَا الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ
بِهَا وَالَّذِينَ آمَنُوا مُشْفِقُونَ مِنْهَا وَيَعْلَمُونَ أَنَّهَا الْحَقُّ
أَلَا إِنَّ الَّذِينَ يُمَارُونَ فِي السَّاعَةِ لَفِي ضَلَالٍ بَعِيدٍ ﴿١٨﴾
اللَّهُ لَطِيفٌ بِعِبَادِهِ يَرْزُقُ مَن يَشَاءُ وَهُوَ الْقَوِيُّ الْعَزِيزُ
﴿١٩﴾ مَن كَانَ يُرِيدُ حَرْثَ الْآخِرَةِ نَزِدْ لَهُ فِي حَرْثِهِ وَمَن
كَانَ يُرِيدُ حَرْثَ الدُّنْيَا نُؤْتِهِ مِنْهَا وَمَا لَهُ فِي الْآخِرَةِ مِن
نَّصِيبٍ ﴿٢٠﴾ أَمْ لَهُمْ شُرَكَاءُ شَرَعُوا لَهُم مِّنَ الدِّينِ
مَا لَمْ يَأْذَن بِهِ اللَّهُ وَلَوْلَا كَلِمَةُ الْفَصْلِ لَقُضِيَ بَيْنَهُمْ
وَإِنَّ الظَّالِمِينَ لَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿٢١﴾ تَرَى الظَّالِمِينَ
مُشْفِقِينَ مِمَّا كَسَبُوا وَهُوَ وَاقِعٌ بِهِمْ وَالَّذِينَ
آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ فِي رَوْضَاتِ الْجَنَّاتِ
لَهُم مَّا يَشَاءُونَ عِندَ رَبِّهِمْ ذَٰلِكَ هُوَ الْفَضْلُ الْكَبِيرُ ﴿٢٢﴾

سەرلێشــێواو سەرگەردانن ﴿ ١٩: الله لطیف بعباده ﴾ پەرستراوی هەق(الله)خوایەکی بەلوتف و بەمیهرەبانە بە بەندەکانی ﴿ یرزق من یشاء ﴾ بەهەر کەسێك خۆی بیەوێ رزق و ڕۆزی زۆر ئەدات، ئەگەرچی زۆریش ســەرکێش بێــت ﴿ وهو القــوی العزیز ﴾ هەر ئەویشــە بە هێزی دەســەڵاتدار ﴿ من کان یرید حرث الآخرة نزد له فی حرثه ﴾ هەرکەســێك داهات و کشتی دوا ڕۆژی لا مەبەست بێت، ئەوە ئێمە بەزیادەوە بەرەکەتی بۆ تێ ئەخەین و لەبەرووبومی کشــتەکەی زیاد ئەکەین، واتە: ئەگەر بەکردەوەکانی مەبەســتی پاداشتی پاشە ڕۆژ بێت، ئەوە ئێمەش پاداشتی بۆ زیاد ئەکەین بە چەند قات ﴿ ٢٠: ومن کان یرید حرث الدنیا نؤته منها ﴾ وە ئەو کەسەیش کە تەنها بەرووبووم و داهات وکشتی دونیای دەوێ، ئەوە لەم دونیا بەشــی دەدەین ﴿ وماله فی الآخــرة من نصیب ﴾ ئیتر لەپاشــە ڕۆژدا هیچ بەش و بەهرەیەکی بۆ نییە، بێ شــك خواش مەیلی لەهەرچەندە ببێ، هــەر ئەوەندە ئەدا، ئەم فەرموودەیەش

هەر پشتگیری ئەم راستیە ئەکا: ((بشر هذه الأمة بالسناء والرفعة والنصر والتمكين فی الأرض، فمن عَمَلَ منهم عمل الآخرة للدنيا لم يكن له فی الآخرة من نصيب)) (مسند الإمام أحمد. ١٣٤/٥).

﴿ ٢١: أم لهم شركاء ﴾ ئاخۆ ئەوانە ڕێگەی خواناسین دەگرن، یا خۆ چەند هاوبەشێك بۆ خوا دادەنێن ﴿ شرعوا لهم من الدين ما لم يأذن به الله ﴾ چەند یاساو بەرنامەیەکیان بۆ داهێنابن لە ئایین کە بەهیچ شێوەیە خوا مۆڵەتی نەدابن، خۆ شتیوا نەبووە؟! ﴿ ولولا كلمةالفصل لقضى بينهم ﴾ ئەگەر بەڵێنی خوا نەبا بە دوا خستنی سزا بۆ رۆژی قیامەت هەر زوو لەدونیادا بڕیار درابوو لە نێوان ئەوان و ئیماندارەکاندا ﴿ وإن الظالمين لهم عذاب أليم ﴾ و بێگومان بۆ ستەمکاران بە شیرك جەزرەبەو سزایەکی بە ئێش هەیە.

لە قیامەتدا موشریکان دادەچڵەکێن:

﴿ ٢٢: ترى الظالمين مشفقين مما كسبوا ﴾ وە لەو رۆژەدا ئەو ستەمکارانە ئەبینی چۆن لەئەنجامی ئەو تاوانانەی کردوویانە دەترسن "بێتەوە رێیان" ﴿ وهو واقع بهم ﴾ بەڵام چ کەڵکێکی هەیە، وە تووشیشیان ئەبێ، بترسن یان نەترسن ﴿ والذين آمنوا وعملوا الصالحات فی روضات الجنات ﴾ بەڵام ئەوانەی کە بڕوایان هێناوەو کارە چاکەکانیان ئەنجامداوە، لە گوڵزارگەلی بەهەشتەکاندان ﴿ لهم ما يشاءون عند ربهم ﴾ هەر شتێکیان بوێ، لە لایەن پەروەردگاریانەوە پێیان دەگات ﴿ ذلک هو الفضل الكبير ﴾ ئا ئەوە، ئەو فەزڵ و خەڵات و بەهرەی گەورە و بێ وێنەیە، هیواو ئاواتەکان پێوەی بەستراون.

رزق و رۆزی بۆ بەهەشتییان ئامادەیە:

﴿ ٢٣: ذلک الذی يبشر الله عباده الذين آمنوا وعملوا الصالحات ﴾ ئەو فەزڵە گەورەیەیە خوا موژدەیئەو بەندانەی خۆی پێدەدا بڕوایان هێناوەو کارە چاکەکانیان ئەنجام داوە، بۆ ئەوەی هەر لەئێستاوە بە زەوق و شەوق بن تا ئەگەنە ئەو جێگایە ﴿ قل لا أسألكم عليه أجرا إلا المودة فی القربى ﴾ بەوانە بڵێ -کەوەڵامت نادەنەوە- من لە سەرگەیاندنی پەیامەکەی خوا، هیچ کرێ و مزەیەکم لە ئێوە ناوێت، ئەوە نەبێت کە ئێوە لەبەر خوا مافی خزمایەتی بپارێزن و وازم لێ بێنن، باپەیامەکەم بگەیەنم، بەڵێ لەم جێگایەدا گەلێ ریوایەت هەیە دەربارەی دیاریی کردنی مەبەست و مانای (إلا المودة فی القربى) (سەیید قوتب) خوا لێی خۆش بێت ئەڵێت: پەیامبەر ﷺ فەرمانی پێکرا کە بەقورەیش بڵێ: من لەبەرامبەر نزیك خستنەوەتان بە (روضات الجنات)ەوەو، دوور خستنەوەتان لەو سزای دۆزەخە هیچ پاداش و کرێیەکم ناوێ، مەگەر تەنها ئەوە کەخزمایەتی بپارێزن، واتە: پەیامبەر ﷺ لەگەڵ هەموو تیرەکانی قورەیشدا، خزمایەتی هەبوو، ئەو هەوڵەیشی تەنها لەو رووەوەیە کە مافی خزمایەتی بەسەرەوە هەیە، بۆیە ئاوا هەوڵی دوور خستنەوەیان لەدۆزەخ دەدات و بەبەهەشت نزیکیان دەکاتەوە. چونکە ریوایەتێك لە (ئیبن عەبباس)ـەوە هاتووە کە: پێشەوا (بوخاری) (فتح الباري: ٤٢٦/٨). هێناویەتی: (أنه سأل عن قوله تعالى: (إلا المودة فی القربى) فقال سعيد بن جبير: (قربى آل محمد، فقال ابن عباس: عجلت إن النبی ﷺ لم يكن بطن من بطون قريش إلا كان له فيهم قرابة، فقال: إلا أن تصلوا ما بينی وبينكم من القرابة). بۆیە (تەبەری)ش -خوا پلەی بەرز بکاتەوە- ئەڵێت: (إلا أن تودونی قرابتی منكم، وتصلوا الرحم التی بينی وبينكم). (بەندە)ش بە بۆچوونی خۆم رێز لێنان لەخانەوادەو بنەماڵەو خزمانی پەیامبەر ﷺ ئیتر هەرکەسێك بگرێتەوە -الأقرب فالأقرب- وەك سەعیدی کوری جوبەیر ئەڵێت: (قربى: آل محمد) پێویستییەکی سەرشانی موسڵمانانە، بەڵام بەئەندازەیە کە زیادەرەوی تیا نەکرێ و ئەوانیش -خزم و کەسەکانی ئەو- تەنها بە ڕێی ئەودا بچن، ئەگینا وەك زانایان ئەڵێن: مافیان ئەڕواو دەسووتێ، بەڵکو ئەبێ هەوڵی راستکردنەوەیان بدرێ، وە ئەو ریوایەتەیش کە سەعید ئەیهێنێ: (..قالوا يا رسول الله! من هم هؤلا الذين نودهم؟ قال: علی وفاطمة وأبناؤهما)، بۆ ئەوە (شەیخی ئیبنی حەجەر) لەفتح الباري بەرگی (٦٤/٨)دا. ئەڵێت: (وإسناده ضعيف لمخالفته هذا الحديث الصحيح الذی رواه البخاري عن إبن عباس. وە ئیمامی (ئیبن کەسیر)یش ئەڵێت: (وهذا إسناد ضعيف). وە زاناکانی تر ئەڵێن: (وذكر نزول الآية فی المدينة بعيد فإنها مكية، ولم يكن إذ ذلک لفاطمة -رضی الله عنها- أولاد بالكلية، فإنها لم تتزوج بعلی ﷺ إلا بعد بدر من السنة الثانية من الهجرة. والحق تفسير هذه الآية بما فسرها حبر الأمة وترجمان القرآن عبد الله بن عباس ﷺ كما روى عنه البخاري -يشير إلى الحديث المتقدم- ولا ننكر الوصاة بأهل البيت والامر بالإحسان إليهم واحترامهم وإكرامهم فإنهم من ذرية طاهرة من أشرف بيت وجد على وجه الأرض فخرا ونسبا ولا سيما إذ كانوا متبعين للسنة النبوية الصحيحة والواضحة الجليلة كما كان عليه سلفهم كالعباس وبنيه وعلی وأهل بيته وذريته ﷺ). وە بۆ زیادە ئاگاداری تەماشای ئەم سەرچاوانە بکرێ: البخاري٧٧/٧، صحيح مسلم/ باب فضائل أهل بيت رسول الله ﷺ، كتاب مناقب للترمزی، منهاج السنه/ ابن تيميه/١٠٢/٧. روح المعانی/ الآلوسی. ﴿ ومن يقترف حسنة

نزد له فیها حسنا ﴾ و هەرکەسێك كارێكی چاك ئەنجام بدات، ئێمەش زیاتر چاکەی لەگەڵ ئەكەین، یەك بەدە تا حەوت سەد، تا زیاتریش، وەك خوا خۆی ئەفەرموێ: (إن الله لا يظلم مثقال ذرة وإن تك حسنة يضاعفها ويؤت من لدنه أجرا عظيما) ٤٠/٤. ﴿ إن الله غفور شكور ﴾ بێگومان پەرستراوی هەق، خوایەكی گوناهپۆشی پێزان و بەوەفایە ﴿ ٢٤: أم يقولون افترى على الله كذبا ﴾ یا خود ئەوانە ئەڵێن: موحەممەد ﷺ لەسەر خوا درۆیەكی هەڵبەستووە؟! ﴿ فإن يشإ الله يختم على قلبك ﴾ خۆئەگەر وابێ موشریكان ئەیڵێن: واتە: تۆ لە سەر خوا هەڵدەبەسیت، ئەوەئەگەر خوا بیەوێ مۆر دەنێت بەسەر دڵتدا، بۆ ئەوە هیچ تێنەگەیت، ئایەتی: (ولو تقول علينا بعض الأقاويل لأخذنا منه باليمين ثم لقطعنا منه الوتين فما منكم من أحد عنه حاجزين) ٦٩/٤٤-٤٧. جەخت لە سەر ئەو مەبەستە دەكاتەوە. ﴿ ويمح الله الباطل ﴾ وەخوا ئاسەواری نارەواو باتڵ ئەسڕێتەوە ﴿ ويحق الحق بكلماته ﴾ وە هەق ورەواش بەفەرمانی خۆی دەچەسپێنێ ﴿ إنه عليم بذات الصدور ﴾ چونكە ئەو زانایە بە هەرچی لە دڵە كاندایە. ﴿ ٢٥: وهو الذي يقبل التوبة عن عباده ﴾ هەر ئەویشە كە پەشیمانی لە بەندەكانی خۆی وەرئەگرێ ﴿ ويعفو عن السيئات ﴾ ولە تاوان و گوناحانیان -بچوك و گەورە- بۆهەر كەسێك خۆی بیەوێ دەبوورێ. ئایەتی: (ومن يعمل سوءاً أو يظلم نفسه ثم يستغفر الله يجد الله غفورا رحيما) ١١٠/٤ دەر بارەی وەر گرتنی تەوبەی عەبدانە ﴿ ويعلم ما تفعلون ﴾ وە دەشزانێ چی دەكەن ﴿ ٢٦: ويستجيب الذين آمنوا وعملوا الصالحات ﴾ وە داواو پاڕانەوەی -ئەوانەی بڕوایان هێناوەو كارە چاكەكانیان ئەنجامداوە- وەڵام ئەداتەوە ﴿ ويزيدهم من فضله ﴾ وە بۆیان زیاد ئەكا لە بەخششی خۆی. تەفسیری (تەبەری) ئەڵێ: (يشفعون في إخوان إخوانهم)، شەفاعەت بۆ دۆستی دۆستیان دەكەن ﴿ والكافرون لهم عذاب شديد ﴾ وەبۆ بێبڕواكانیش جەزرەبەو سزایەكی سەخت هەیەو، وەڵامیشیان ناداتەوە. ﴿ ٢٧: ولو بسط الله الرزق لعباده لبغوا في الأرض ﴾ وەئەگەر خوا بە لێشاو رۆزی بۆ بەندەكانی خۆی فرە كردبا، ئەوا یاخی دەبوون لە زەویدا ﴿ ولكن ينزل بقدر مايشاء ﴾ وا ناكات، بەڵكو ئەندازەیەك ئەدات كەخۆی بیەوێ، چونكە ئەو خۆی چاك دەزانێ چۆن رۆزی دابەش بكاو، هەركەسەش چەندەی بداتێ ﴿ إنه بعباده خبير بصير ﴾ وە بەڕاستی ئەو بە بەندەكانی خۆی ئاگادارو بینایە ﴿ ٢٨: وهو الذي ينزل الغيث من بعد ماقنطوا ﴾ وەهەرئەو خوایەشە دوای نائومێدی بوونی مەردوم لە باران، كاتی گرانی وقات وقڕی باران دەنێرێ ﴿ وينشر رحمته ﴾ وبەهرەو میهرەبانی خۆی بەسەر بەندەكانیدا بڵاو ئەكاتەوە ﴿ وهو الولي الحميد ﴾ هەرئەویشە وسەرپەرشت كاری بەندەكانییەتی، هەرئەویشە سوپاسكراو.

ذلك الذي يبشر الله عباده الذين ءامنوا وعملوا الصلحت قل لا أسئلكم عليه أجرا إلا المودة في القربى ومن يقترف حسنة نزد له فيها حسنا إن الله غفور شكور ﴿٢٣﴾ أم يقولون افترى على الله كذبا فإن يشإ الله يختم على قلبك ويمح الله البطل ويحق الحق بكلمته إنه عليم بذات الصدور ﴿٢٤﴾ وهو الذي يقبل التوبة عن عباده ويعفوا عن السيئات ويعلم ما تفعلون ﴿٢٥﴾ ويستجيب الذين ءامنوا وعملوا الصلحت ويزيدهم من فضله والكفرون لهم عذاب شديد ﴿٢٦﴾ ۞ ولو بسط الله الرزق لعباده لبغوا في الأرض ولكن ينزل بقدر ما يشاء إنه بعباده خبير بصير ﴿٢٧﴾ وهو الذي ينزل الغيث من بعد ما قنطوا وينشر رحمته وهو الولي الحميد ﴿٢٨﴾ ومن ءايته خلق السموت والأرض وما بث فيهما من دابة وهو على جمعهم إذا يشاء قدير ﴿٢٩﴾ وما أصبكم من مصيبة فبما كسبت أيديكم ويعفوا عن كثير ﴿٣٠﴾ وما أنتم بمعجزين في الأرض وما لكم من دون الله من ولي ولا نصير ﴿٣١﴾

هێندێ لەنیشانەكانی خوا:

﴿ ٢٩: ومن آياته خلق السموات والأرض ﴾ وە لە بەڵگەو نیشانەكانی دەسەڵاتی خوایە، بەدی هێنانی ئاسمانەكان وزەویی ﴿ وما بث فيهما من دابة ﴾ وئەو زیندەوەرو جم وجووڵەكەرانە تیایاندا بڵاو بوونەتەوە ﴿ وهو على جمعهم إذا يشاء قدير ﴾ هەركاتیش بۆخۆی مەیلی بێ توانای هەیە هەموویان كۆبكاتەوە بۆ حیساب و لێكۆڵینەوەو پاداش ﴿ ٣٠: وما أصابكم من مصيبة فبما كسبت أيدكم ﴾ وەهەر بەڵایەكتان تووش بوو، ئەوە بەهۆی كردەوەی خۆتانەوەیە ﴿ ويعفو عن كثير ﴾ لەزۆرێك لەگوناهەكانیشتان ئەبوورێ ولە سەری سزاتان نادا، ئەگەرچی شایستەی سزایش بن ﴿ ٣١: وماأنتم بمعجزين في الأرض ﴾ وەئێوە خوا دەسەوسان ناكەن بە هەڵهاتنتان لە دەستیلەزەویدا ﴿ وما لكم من دون الله من ولي ولا نصير ﴾ وجگە لەخواش هیچ

دۆســت و یارمەتیدەرێکتان نییــە. ﴿ ٣٢: ومن آیاته الجوار فی البحر کالأعلام ﴾ لەنیشانەکانی دەسەڵاتی ئەوە: ئەو کەشتییانەی کــە هــەر وەك کێــو لەناو دەریــادا دێن ودەچن ﴿ ٣٣: إن یشأ یسکن الریح فیظللن رواکد علی ظهره ﴾ خۆئەگەر خوا بیەوێ (با) کە هۆیە بۆ ڕۆیشــتنی کەشتییەکان ڕادەگرێ، ئەوجا کەشتییەکان

وَمِنْ ءَايَٰتِهِ ٱلْجَوَارِ فِى ٱلْبَحْرِ كَٱلْأَعْلَٰمِ ﴿٣٢﴾ إِن يَشَأْ يُسْكِنِ ٱلرِّيحَ
فَيَظْلَلْنَ رَوَاكِدَ عَلَىٰ ظَهْرِهِۦٓ ۚ إِنَّ فِى ذَٰلِكَ لَءَايَٰتٍ لِّكُلِّ صَبَّارٍ شَكُورٍ
﴿٣٣﴾ أَوْ يُوبِقْهُنَّ بِمَا كَسَبُوا۟ وَيَعْفُ عَن كَثِيرٍ ﴿٣٤﴾ وَيَعْلَمَ ٱلَّذِينَ
يُجَٰدِلُونَ فِىٓ ءَايَٰتِنَا مَا لَهُم مِّن مَّحِيصٍ ﴿٣٥﴾ فَمَآ أُوتِيتُم مِّن شَىْءٍ فَمَتَٰعُ
ٱلْحَيَوٰةِ ٱلدُّنْيَا ۖ وَمَا عِندَ ٱللَّهِ خَيْرٌ وَأَبْقَىٰ لِلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ وَعَلَىٰ رَبِّهِمْ
يَتَوَكَّلُونَ ﴿٣٦﴾ وَٱلَّذِينَ يَجْتَنِبُونَ كَبَٰٓئِرَ ٱلْإِثْمِ وَٱلْفَوَٰحِشَ وَإِذَا مَا
غَضِبُوا۟ هُمْ يَغْفِرُونَ ﴿٣٧﴾ وَٱلَّذِينَ ٱسْتَجَابُوا۟ لِرَبِّهِمْ وَأَقَامُوا۟ ٱلصَّلَوٰةَ
وَأَمْرُهُمْ شُورَىٰ بَيْنَهُمْ وَمِمَّا رَزَقْنَٰهُمْ يُنفِقُونَ ﴿٣٨﴾ وَٱلَّذِينَ إِذَآ أَصَابَهُمُ
ٱلْبَغْىُ هُمْ يَنتَصِرُونَ ﴿٣٩﴾ وَجَزَٰٓؤُا۟ سَيِّئَةٍ سَيِّئَةٌ مِّثْلُهَا ۖ فَمَنْ عَفَا
وَأَصْلَحَ فَأَجْرُهُۥ عَلَى ٱللَّهِ ۚ إِنَّهُۥ لَا يُحِبُّ ٱلظَّٰلِمِينَ ﴿٤٠﴾ وَلَمَنِ ٱنتَصَرَ
بَعْدَ ظُلْمِهِۦ فَأُو۟لَٰٓئِكَ مَا عَلَيْهِم مِّن سَبِيلٍ ﴿٤١﴾ إِنَّمَا ٱلسَّبِيلُ عَلَى ٱلَّذِينَ
يَظْلِمُونَ ٱلنَّاسَ وَيَبْغُونَ فِى ٱلْأَرْضِ بِغَيْرِ ٱلْحَقِّ ۚ أُو۟لَٰٓئِكَ لَهُمْ
عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿٤٢﴾ وَلَمَن صَبَرَ وَغَفَرَ إِنَّ ذَٰلِكَ لَمِنْ عَزْمِ ٱلْأُمُورِ
﴿٤٣﴾ وَمَن يُضْلِلِ ٱللَّهُ فَمَا لَهُۥ مِن وَلِىٍّ مِّنۢ بَعْدِهِۦ ۗ وَتَرَى ٱلظَّٰلِمِينَ
لَمَّا رَأَوُا۟ ٱلْعَذَابَ يَقُولُونَ هَلْ إِلَىٰ مَرَدٍّ مِّن سَبِيلٍ ﴿٤٤﴾

لەسەرپشتی دەریاوە قەتیس دەمێننەوە و ناتوانن جووڵە بکەن ﴿ إن فی ذلک لآیات لکل صبار شکور ﴾ بێگومــان ئا لەوەدا بەڵگەو نیشــانەی زۆر هەن بۆ هەر خۆڕاگرێکی سوپاســگوزار، لەحاڵەتی خۆشی و، ناخۆشیدا ﴿ ٣٤: أو یوبقهن بما کسبوا ﴾ یان بەهۆی تاوانی سەرنشــینەکانیانەوە نقوم دەکا و لەناویان ئەبات ﴿ ویعفوا عن کثیر ﴾ لەگەڵ ئەوەیشــدا لەزۆرێکی گوناهەکانیان چاوپۆشــی دەکا، نقومیــان ناکا ﴿ ٣٥: ویعلم الذین یجادلون فی آیاتنا ما لهم من محیص ﴾ و با ئەو کەسانەش دەربارەی ئایەتەکانمان دەمبازی و کێشــمان کێشم ئەکەن، بزانن کە هیچ خۆ لادان و دەرەتانێکیان نییە، لە ســزای ڕۆژی قیامەت ﴿ ٣٦: فما أوتیتم من شئ فمتاع الحیاة الدنیا ﴾ ئینجا هەر شــتێك بە ئێوە بەخشــراوە، لەزەت و بەهرەی ژیانی ئەم دونیایــەو، زۆر بەزوویی ئەڕوات و نامێنێتەوە ﴿ وما عند الله خیر وأبقی للذین آمنوا وعلی ربهم یتوکلون ﴾ ئەو پاداشــت و بەخششەش لای خوایە بۆ ئەوانەی باوەڕیان هێناوە، وە بە پەروەردگاریان پشت ئەستوورن، باشتروو پایەدارترە ﴿ ٣٧: والذین یجتنبون کبائر الإثم والفواحش ﴾ ئەوانەش لەگوناهی گەورە (وەك شیرك و پیاو کوشتن و..(دووردەگرن، وە لەکاری ناپەسەندو دزێویــش هــەروا ﴿ وإذا مــا غضبوا هــم یغفــرون ﴾ وەکاتێکیش توورەو قەڵس بوون چاوپۆشــی ئەکەن. ئیمامــی (بوخاری) ئەڵێ: پێغەمبەرﷺ ((ما انتقم لنفسه قط، إلا أن تنتهک حرمات الله)) قەت لەبەر نەفســی خۆی، تۆڵەی لەکەس نەســەندووە، مەگەر بڕیارو فەرمانەکانی خوا بێ ڕێز کرابان!.

ڕاوێژ لە ئیسلامدا:

﴿ ٣٨: والذین استجابوا لربهم ﴾ ئەوکەسانەش کە بەدەنگی بانگی پەروەردگاری خۆیانەوە چوون ﴿ وأقاموا الصلاة ﴾ و بەتێرو تەسەل نوێژیانکرد ﴿ وأمرهم شوری بینهم ﴾ وکاروباریان لەنێو خۆیاندا بە مەشــوەرەت و پرس و ڕاوێژ بوو، واتە: هەر شــتێ بێتە پێشێ، ئەوان بەخێرایی مەشــوەرەتی بۆ دەکەن و لێی‌دەکۆڵنەوە، ئەوســا بڕیاری کۆتایی لەســەر دەدەن. لەسوورەتی (ئال عیمران)، ئایەتی (١٣٤/یشدار -دەربارەی شووراو ڕاوێژ- دەفەرموێ:(وشاورهم فی الأمر..). بــەڵێ چ پێغەمبەرو ﷺ چ هاوەڵانی، هەرگیز بێ تەگبیرو ڕاوێژو لێکۆڵینەوە کارو ڕووداوە گرنگەکانیان ڕانەدەپەڕان، پێویستە ئەوەش بڵێین کە ڕاوێژ لەو شتانەدا دەکرێت کە: دەقێکی شەرعی بــۆ نەهاتبــێ، وەك لێکۆڵینەوە بۆ جەنگ لەگــەڵ هەڵگەڕاوەکاندا لەســەر دەمــی پێشــەوا(ئەبووبەکر)داو، میراتــی (فــەدەك) و، تۆڵەی شەرابخۆرو ژمارەی شــەلاقەکان و، بەرانبەر ڕووداوەکان، شــووراو تەتەڵەو بیژنگدانی ڕاوبۆچوونەکان فەرزێکی ئیسلامییەو، بنەمایەکــی بــەرزو نەگــۆڕە و، تــا دونیــا دونیابێ شــکۆدارترو پرشــنگدارتر دەبێ، وە پێویستە گوێ بۆ ئەنجامەکەیشی بگیردرێ و، کاری پێبکرێت، و موســڵمانانیش لە ئەنجامدانی شێوەکەیدا دەتوانن بەپێی بەرژەوەندی ئەو سەردەمەیان دیاری بکەن. ﴿ ومما رزقناهــم ینفقون ﴾ و لەو ڕزق و ڕۆزییەی پێمان داون دەبەخشــن لەڕێی خوادا ﴿ ٣٩: والذین إذا أصابهم البغی هم ینتصرون ﴾ و ئەو کەسانەش کە کاتێ ستەم و ناهەقییەکیان بەرامبەر بکرێت، تۆڵەی خۆیان دەکەنەوە، واتە: تەسلیم و ملکەچی ستەمەکە نابن، و مل داناخەن بۆ ســتەمکاران و، ڕازی نابن و پێیان ناخۆشــە ستەمیان لێ بکــرێ، بۆیە ئازایانە خۆ ئامادە ئەکەن ﴿ ٤٠: وجزاء سیئة سیئة مثلها ﴾ و سزاو تۆڵەی هەر خراپەیەك خراپەیەکی وەك ئەوە بێ زیادەڕەوی. ئەمەیە کە خوا لەسوورەتی /١٩٤/٢دا ئەفەرموێ: (فمــن اعتــدی علیکم فاعتدوا علیــه بمثل ماأعتــدی علیکم..) یان

دەفەرموێ: (وان عاقبتم فعاقبوا بمثل ماعوقبتم به..)١٢٦/١٦. بەڵێ.. دوو جۆر لێبووردن هەیە: یەکێکیان دەبێتە هۆی دامرکاندنەوەی فیتنەو ئاژاوەی ناوخۆ، ئەمە کارێکی زۆر چاك و پەسەندە، ئەوی تریشیان: دەبێتە هۆی جورئەت و هەڵنانی ستەمکاران بۆ درێژە پێدانی ستەم، ئەمەیان زۆر ناپەسەندەو نابێ عەفوو بکرێ، جا لەبارەی یەکەمەکەوە خوا ئەفەرموێ: ﴿ فمن عفا وأصلح فأجره علی الله ﴾ ئینجا هەرکەسێك لەتۆڵەی دەستدرێژیکار چاوپۆشی کردو، پاشانیش نێوان خۆیانی سازدایەوە، ئەوە پاداشتی لای خوایە. بۆ نموونە: خوا بەرانبەر بە بکوژی دەستئەنقەست (قیصاص)ی داناوە، کەچی لەم ئایەتەدا هەڵی دەنێت بۆ لێبووردن و عەفوو لێی. ﴿ إنه لا یحب الظالمین ﴾ بەڕاستی خوا ستەمکارانی خۆش ناوێ. ﴿ ٤١: ولمن انتصر بعد ظلمه ﴾ و بەڕاستی ئەو کەسەی تۆڵەی خۆی کردەوە لە داوای ئەو ستەمەی لێی‌کراوە ﴿ فأولئک ما علیهم من سبیل ﴾ ئائەوانە خەتابار نابن و هیچ جۆرە رەخنەو گوناهێکیان لەسەر نییە، چونکە رێگەیان پێدراوە تۆڵەی خۆیان بکەنەوە ﴿ ٤٢: إنما السبیل علی الذین یظلمون الناس ﴾ بەڵکو خەتا هەر لەسەر ئەوانەیە ستەم لەخەڵکی ئەکەن ﴿ ویبغون فی الأرض بغیر الحق ﴾ و دەستدرێژی دەکەن بەناهەق لەزەویدا ﴿ أولئک لهم عذاب ألیم ﴾ ئا ئەوانە لەپاشە رۆژدا ئازارو سزایەکی دەردناکیان بۆ دەبێت ﴿ ٤٣: ولمن صبر وغفر إن ذلک لمن عزم الأمور ﴾ بەڕاستی ئەو کەسەی کە دان بەخۆدا دەگرێ و تۆڵە ناکاتەوە و، لەتاوانی ئەم و ئەو دەبوورێ و، بەڕاستی ئەوە لە کارە(عەزم) لەسەر کراوەکانە لە شەرعدا.

رۆژی ڕەشی تاوانکاران:

﴿ ٤٤: ومن یضلل الله فما له من ولی من بعده ﴾ هەرکەسێك خوا سەر لێشێواوی بکات "بەهۆی لاری و، لاساری خۆیەوە ئەوە هەرگیز پاش ئەو، هیچ دۆست و یارمەتیدەرێکی نابێ ﴿ وتری الظالمین لما رأوا العذاب ﴾ وە لەرۆژی دواییدا کاتێ ستەمکاران سزای دۆزەخ دەبینن، دەبینی ﴿ یقولون هل إلی مرد من سبیل ﴾ ئەڵێن: ئایا هیچ رێگەیەکمان هەیە بگەڕێینەوە، بۆ دونیا تا کارو کردەوەی چاك ئەنجام بدەین؟" ﴿ ٤٥: وتراهم یعرضون علیها ﴾ دەیان بینی لە سەرئاگر رادەنوێرێن ﴿ خاشعین من الذل ﴾ بەسەرکزی، لە زەبوونی‌و بێدەسەڵاتیدا ﴿ ینظرون من طرف خفی ﴾ لەترسانا لەبنەوە بۆ ئار ئەڕوانن و "ناوێرن بەتەواوی تەماشای بکەن" ﴿ وقال الذین آمنوا ﴾ ئەوانەش کە بڕوایان هێناوە لەرۆژی قیامەتدا ئەڵێن: ﴿ إن الخاسرین الذین خسروا أنفسهم وأهلیهم یوم القیامة ﴾ بێگومان زیانمەدانی ڕاستەقینە هەرئەوانەن کە خۆیان و ژن و منداڵیان لەدەست داوەو زیانیان کردووە لە رۆژی قیامەتدا" ﴿ ألا إن الظالمین فی عذاب مقیم ﴾ هۆشیار بن! کە ئەو ستەمکارانە لەو رۆژەدا لەسزایەکی هەمیشەییدان ﴿ ٤٦: وما کان لهم من أولیاء ینصرونهم من دون

وَتَرَىٰهُمۡ يُعۡرَضُونَ عَلَيۡهَا خَٰشِعِينَ مِنَ ٱلذُّلِّ يَنظُرُونَ
مِن طَرۡفٍ خَفِيٍّۗ وَقَالَ ٱلَّذِينَ ءَامَنُوٓاْ إِنَّ ٱلۡخَٰسِرِينَ ٱلَّذِينَ
خَسِرُوٓاْ أَنفُسَهُمۡ وَأَهۡلِيهِمۡ يَوۡمَ ٱلۡقِيَٰمَةِۗ أَلَآ إِنَّ ٱلظَّٰلِمِينَ
فِي عَذَابٖ مُّقِيمٖ ﴿٤٥﴾ وَمَا كَانَ لَهُم مِّنۡ أَوۡلِيَآءَ يَنصُرُونَهُم
مِّن دُونِ ٱللَّهِۗ وَمَن يُضۡلِلِ ٱللَّهُ فَمَا لَهُۥ مِن سَبِيلٍ ﴿٤٦﴾ ٱسۡتَجِيبُواْ
لِرَبِّكُم مِّن قَبۡلِ أَن يَأۡتِيَ يَوۡمٞ لَّا مَرَدَّ لَهُۥ مِنَ ٱللَّهِۚ مَا لَكُم
مِّن مَّلۡجَإٖ يَوۡمَئِذٖ وَمَا لَكُم مِّن نَّكِيرٖ ﴿٤٧﴾ فَإِنۡ أَعۡرَضُواْ
فَمَآ أَرۡسَلۡنَٰكَ عَلَيۡهِمۡ حَفِيظًاۖ إِنۡ عَلَيۡكَ إِلَّا ٱلۡبَلَٰغُۗ وَإِنَّآ إِذَآ
أَذَقۡنَا ٱلۡإِنسَٰنَ مِنَّا رَحۡمَةٗ فَرِحَ بِهَاۖ وَإِن تُصِبۡهُمۡ سَيِّئَةُۢ
بِمَا قَدَّمَتۡ أَيۡدِيهِمۡ فَإِنَّ ٱلۡإِنسَٰنَ كَفُورٞ ﴿٤٨﴾ لِّلَّهِ مُلۡكُ
ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلۡأَرۡضِۚ يَخۡلُقُ مَا يَشَآءُۚ يَهَبُ لِمَن يَشَآءُ إِنَٰثٗا
وَيَهَبُ لِمَن يَشَآءُ ٱلذُّكُورَ ﴿٤٩﴾ أَوۡ يُزَوِّجُهُمۡ ذُكۡرَانٗا وَإِنَٰثٗاۖ
وَيَجۡعَلُ مَن يَشَآءُ عَقِيمًاۚ إِنَّهُۥ عَلِيمٞ قَدِيرٞ ﴿٥٠﴾ ۞ وَمَا كَانَ
لِبَشَرٍ أَن يُكَلِّمَهُ ٱللَّهُ إِلَّا وَحۡيًا أَوۡ مِن وَرَآيِٕ حِجَابٍ أَوۡ يُرۡسِلَ
رَسُولٗا فَيُوحِيَ بِإِذۡنِهِۦ مَا يَشَآءُۚ إِنَّهُۥ عَلِيٌّ حَكِيمٞ ﴿٥١﴾

الله ﴾ وە جگە لەخواش هیچ پشتیوان و دۆست و یارمەتیدەرێکیان نییە کە لە سزای ئەو رزگاریان بکات ﴿ ومن یضلل الله فما له من سبیل ﴾ وە هەرکەسێکیش خوا گومرای بکات بەهۆی سەرپێچی خۆیەوە هیچ رێگەیەکی بۆ نییە تا خۆی دەرباز بکات.

بەرلە هاتنی قیامەت فریای خۆتان بکەون:

﴿ ٤٧: استجیبوا لربکم من قبل أن یأتی یوم لا مرد له من الله ﴾ وەلامی داخوازییەکانی پەروەردگارتان بدەنەوە پێش ئەوەی رۆژێك بێت کە لەلای خواوە هیچ گەڕانەوەی بۆ نییە ﴿ مالکم من ملجأ یومئذ ﴾ کە ئەو رۆژە ئیتر هیچ پەناگایەکتان بۆ نابێت خۆتان پەنا بدەن ﴿ ومالکم من نکیر ﴾ وحەشاتان پێ‌ناکرێت، چونکە خوا چواردەورەی گرتوون. ﴿ ٤٨: فإن أعرضوا فما أرسلناک علیهم حفیظا ﴾ جا ئەگەر ئەوانە لەگەڵ ئەو هەموو هەوڵەدا هەر روویان وەرگێراو گوێیان بۆ نەگرتیت ئەی موحەممەد! ﷺ

خەمبــار مەبە، چونکە ئێمە تۆمان نەناردووە چاودێری کاریان بی و، زۆریــان لێ بکەیــت بۆ بڕوا هێنان ﴿ إن علیک إلا البلاغ ﴾ تۆ هەر راگەیاندنەکەت لەسـەرە ﴿ وإنا إذا أذقنا الإنسـان منا رحمة فـرح بها ﴾ وە ئێمە کاتێ رەحمەت و بەهرەیەك لەلایەن خۆمانەوە بەمرۆـڤ بچێژین، لەخۆی بایی ئەبێ! ﴿ وإن تصبهم سـیئة بما قدمت أیدیهم ﴾ خۆ ئەگەر بەهۆی ئەو کارانەوە کردوویانە تووشی بەڵاو ناخۆشـییەك بوون ﴿ فإن الإنسـان کفور ﴾ جـا بێگومان دەبینیـت کە مرۆڤ زۆر سـپڵەیەو نازو نیعمەتـەکان نکووڵی ئەکا و هەمــوو چاکەو پیاوەتییەکـی لەبیر ئەچێتــەوە، وەك پێغەمبەر ﷺ بەخێزانەکانی خۆی فەرموو: ((یا معشـر النساء! تصدقن فانی رأیتکــن أکثر أهــل النار)) ئـەی کۆمەڵی ژنـان! هەمووتان خێرو سـەدەقەو چاکە بکەن، چونکە لەشەوی میعراجدا ئێوەم بە بەشی زۆری دۆزەخ دیت، لەوانە ژنێ وتی: بۆچی ئەی پێغەمبەری خوا! فەرمووی: ((لأنکن تکثرن الشـکایة، وتکفرن العشـیر، لو أحسنت إلـی أحداهن الدهر ثم ترکت یوما، قالت: ما رأیت خیرا منک قط)) (متفق علیه. مسـلم: ٨٦/١). چونکە ئێوە سکاڵاتان زۆرەو هەردەم ئینـکاری چاکەی مێردتان ئەکەن، خـۆ ئەگەر بەدرێژایی رۆژگار لەتـەك ژنێکتانا چاکە بکرێت، بەڵام تەنها رۆژێ وازی لێ بهێنی بەمێردەکەی ئەڵێ: قەت من خێرم لێت نەدیتووە. ﴿ ٤٩: لله ملک السموات والأرض ﴾ خاوەنێتی ئاسمانەکان و زەویی تەنیا هەر بۆ خوایە ﴿ یخلق ما یشاء ﴾ هەر چی بۆی دروستی ئەکات ﴿ یهب لمن یشـاء إناثا ﴾ بە هەرکەسـێك کە خۆی بیەوێ تەنها مێینەو کچ ئەبەخشـێ (ئیمامی بەغەوی) ئەڵێ: وەك (لووت/علیه السلام) "کەسـیش ناتوانێ بیگۆڕێ و بیکات بەکوڕ" ﴿ ویهب لمن یشـاء الذکور ﴾ وە بەهەر کەسیش کە خۆی ئارەزووی ببێ تەنها کوڕی ئەداتێ، وەك (ئیبراهیم/ علیه السـلام) ﴿ ٥٠: أو یزوجهم ذکرانا وإناثا ﴾ یان ئەگەر بیەوێ کچ و کوڕیان ئەداتێ وەك (موحەممەد/ علیه الصلاه والسـلام) ﴿ ویجعل من یشاء عقیما ﴾ وە ئارەزوویشی لەهەرکەسـێك ببێ، نەزۆکی دەکا، وەك (یەحیا/ علیه السـلام) "ئیتر ئەو کاتە ژن و پیاو هەرگیز قابیلی وەبەرهێنانی منداڵ نابن" ﴿ إنه علیم قدیر ﴾ بەراسـتی زانینی خوا دەوری هەموو شـتێکی داوە، بە توانایە لەسەر کردنیهەر کارێ بیەوێ بیکات.

چۆنییەتی هاتنی وەحی و وەرگرتنی:

﴿ ٥١: وما کان لبشـر أن یکلمه الله إلا وحیا ﴾ بۆ هیچ کەسـێك نەبـووە کەخوا لەروو قسـەی لەگەڵ بـکات، مەگـەر لەرێگەی وەحییەوە، یا بەشـێوەی خەو، یــان بەخورپە (ئیلهام) ﴿ أو من وراء حجاب ﴾ یان لەپشـت پـەردەوە، وەك گفتوگۆکەی لە گەڵ مووسـادا، ئیمامی (ترمـزی) و (ئیبن ماجە) لـە (جابیری کوڕی عەبدوڵـڵا)وە دەگێڕنــەوە کە پێغەمبەرﷺ پێـی وت: ((ما کلم الله أحـدا إلا من وراء حجاب، وإنه کلمٙ أبـاک کفاحا)). خوای گەورە لەپشـت پـەردەوە نەبـێ هەرگیز قسـەی لەگەڵ هیچ کەسـێکا نەکردووە، وە کە قسەشـی لەگـەڵ باوکتا کردووە، لەبەر ئەوەبوو کە لەرۆژی (ئوحود)دا کوژراوەو شەهید کراوە. ﴿ أو یرسل رسولا فیوحی بإذنه ما یشاء ﴾ یان فریشتەیەك وەك جوبریل بنێرێت، تا بەفەرمانی خوا چی بـوێ رایبگەیەنێت پێی، ئەم ئایەتە وەڵامە بـۆ کافرەکانـی مەککە کە گوتیان (لولا یکلمنـا الله أو تأتینا آیة).

﴿ إنه علی حکیم ﴾ بەراستی ئەو خوایەکی بڵندە بەسیفاتی بەسەر دروسـتکاوەکانەوە، گوتارو کردار بەجێیە ﴿ ٥٢: وکذلک أوحینا إلیک روحا من أمرنا ﴾ هەروەك بۆ پەیامبەرانی پێشـین وەحیمان کرد، ئاوایش ئەم قورئانەمان بۆ تۆ وەحی کرد، بەبڕیارو فەرمانی خۆمــان و، رۆح و گیان و ئەقــڵ دەژێنێتەوە. ﴿ ما کنت تدری ما الکتـاب ولا الإیمان ﴾ تۆ لە پێش وەحی نەتئەزانی کتێب و بڕوا چییە؟ ﴿ ولکن جعلناه نورا نهدی به من نشـاء من عبادنا ﴾ بەڵام ئێمـە ئەو قورئانەمان کردە نـوورو رووناکییەك، تا بەهۆی ئەوەوە هەرکەسـێکمان بوێت لە بەندەکانمان ڕێنمایی بکەین، کەوابوو چ قورئان، چ بڕوا هەردوو بەهرەی خوان ﴿ وإنک لتهدی إلی صراط مسـتقیم ﴾ بێگومان تۆ ئەی موحـەممەد!ﷺ بۆ رێگەیەکی راست خەڵکی رێنوێنی دەکەیت. ﴿ صراط الله الذی له مافی السموات وما فی الأرض ﴾ رێگە خوایەك کە هەرچی لەئاسمانەکان لەزەویدایە هی ئەوەو، لەژێر دەسەڵاتی ئەودایە ﴿ ألا إلی الله تصیر الأمور ﴾ هۆشـیاربە! کە هەموو کارێك هەر بۆلای ئەو خوایە ئەگەڕێتەوە، ئەوکاتە ئیتر هەق و ناهەق لێك جیا ئەکرێتەوەو پاداشت و تۆڵەیش وەر دەگیردرێ.

کاتژمێر(٢٠: ١٠) لە(٢٤/٢٥/٥/١٤١٧)ك بەرامبەربە(١٩٩٦/٧/٦)ز لەنووسینی سوورەتی (شوورا) بوومەوە، (لە راگەیاندنی ناوەندیی) لە هەڵەبجە. زۆر سوپاس و منەت بۆ خوای دلۆڤان.

سوورەی (زۆخرۆف)ـە

مەککەییەو (٨٩) ئایەتە

بەناوی خوای بەخشندەی میهرەبان

ئەم سـوورەتە باسـی بیروباوەڕو ئایدۆلۆژیەت و پەیـام و زیندوو بوونەوەو پاداشـت و تۆڵە ئەکات. جا بۆ یەکەم جار سـەرچاوەی

وەحـــی روون دەکاتەوە لەگەڵ راســتی قورئاندا، پاشـان هەندێ لەنیشانەو بەڵگەکانی دەسەڵاتی خوا نیشان ئەدات، ئینجا هەندێ لەبــاوو نەریتی جاهیلییەت و ســەردەمی نەزانی و بت پەرســتن و هەنـدێ کاری گەندەڵیتر دەخاتە روو، کورتەیەکیش لە باســی بانگەوازەکــەی ئیبراهیــم ﷺ و، ئینجا داســتانەکەی مووســاو فیرعەون.. کۆتاییشــی بەباســی هەندێ لە گیروگرفتەکانی رۆژی قیامەت دێت.

بەم شێوەیەش دەست پێ ئەکات:

﴿ بسم الله الرحمن الرحيم * ١: حم ﴾ ئەم پیتانــە هێمـــای ئیعجــازی قورئـــانـــن ﴿ ٢: والكتاب المبين ﴾ ســوێنـــد بەم قورئانـــــە کە ئاشــکراو نمایانــەو، روون کــەرەوەی ئەحکام و بڕیارەکانــی خوایە ﴿ ٣: إنا جعلنـاه قرآنا عربيا ﴾ بێگومان ئێمە کردمان بە خوێندنەوەیەکی شێوە زمان عەرەبی ﴿ لعلكم تعقلون ﴾ تا بەڵکو لە ماناو مەبەســتەکەی تێبگەن و، خۆتانی پێ ببستنەوە ﴿ ٤: وإنه في أم الكتاب لدينا لعلي حكيم ﴾ بەڕاستی ئەو قورئانە لەدایکی کتێب (لوح المحفوظ)دایە لە لای خۆمان، بەزە بەســەر هەمــوو کتێبە ئاسمانییەکانی تردا، پــڕ حیکمەت وپڕ وردەکارییە ﴿ ٥: أفنضرب عنكم الذكر صفحا ﴾ باشە، دەکرێ ئێمە بێدارتان نەکەینــەوە بەم قورئانـــــە ﴿ أن كنتم قومـا مســرفين ﴾ لەبەر ئەوەی کە ئێوە گەلێکی لارو وێرو لەســنوور دەرچوون؟ نە شتی وا ناکەین، بەڵکو ئێمە هەر ئامۆژگاریتان ئەکەین، ئەگەرچی ئاواشبن لە بەر ئیقامەی بەڵگە لەســەرتان ﴿ ٦: وكم أرسـلنا من نبي في الأولين ﴾ ئێمە پێغەمبەرێکی زۆرمان ناردۆتە لای گەلانی پێشــوو "هــەر وەك تۆ نێرراویتە لای ئەمانە. ﴿ ٧: وما يأتيهم من نبي إلا كانوا به يستهزئون ﴾ لەگەڵ ئەوەیشدا هەر هیچ پەیامبەرێکمان بۆ نەچووە، مەگەر گاڵتەیان پێکردووە، کەچی لەگەڵ ئەوەیشـــــدا ئێمە یــەك لەدوای یەك هەر پێغەمبەرانمان ناردوو و ئارامیشــیان گــرت ﴿ ٨: فأهلكنا أشـد منهم بطشــا ﴾ جا ئەوانــەش کە زۆر بەهەڵەتــرو بەهێزتر بــوون (لەقورەیش) لەناومــان بردن، پاش ئینکاری و نکۆڵیان ﴿ ومضى مثل الأولين ﴾ و نموونەو داســتانی پێشینەکان تێپەڕیی، کە چیمان پێکردن.

موشریکەکانیش دەڵێن: خوا ئاسمان و زەوی بەدیهێناوە:

﴿ ٩: ولئن سألتهم من خلق السموات والأرض ﴾ ئەگەر تۆ لێیان بپرســیت: کێ ئاسمانەکــان و زەوی دروست کردووە؟ ﴿ ليقولن خلقهن العزيز العليم ﴾ بێگومانبە لەوەڵامدا ئەڵێن: خوای بەتواناو زانا بەدیهێناون، کەچی هەر بتان دەپەرستن ﴿ ١٠: الذي جعل لكم الأرض مهدا ﴾ هەر ئەو خوایە کە زەویی کردووە بە لانك "و جێگەی حەوانەوەتان" ﴿ وجعل لكم فيها سـبلا ﴾ وە ڕێگەی هاتو چۆی بۆ پێدا کێشاون لەوشکانی و، دەریادا ﴿ لعلكم تهتدون ﴾ تا بەشــکو ڕێ دەر بکەن و، بەرەو پێداویستییەکانتان ڕێنماو شارەزا

وَكَذَٰلِكَ أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ رُوحًا مِّنْ أَمْرِنَا مَا كُنتَ تَدْرِي مَا الْكِتَابُ
وَلَا الْإِيمَانُ وَلَٰكِن جَعَلْنَاهُ نُورًا نَّهْدِي بِهِ مَن نَّشَاءُ مِنْ عِبَادِنَا
وَإِنَّكَ لَتَهْدِي إِلَىٰ صِرَاطٍ مُّسْتَقِيمٍ ﴿٥٢﴾ صِرَاطِ اللَّهِ الَّذِي لَهُ
مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ أَلَا إِلَى اللَّهِ تَصِيرُ الْأُمُورُ ﴿٥٣﴾

سُورَةُ الزُّخْرُفِ — آياتها ٨٩

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

حم ﴿١﴾ وَالْكِتَابِ الْمُبِينِ ﴿٢﴾ إِنَّا جَعَلْنَاهُ قُرْآنًا عَرَبِيًّا
لَّعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ ﴿٣﴾ وَإِنَّهُ فِي أُمِّ الْكِتَابِ لَدَيْنَا
لَعَلِيٌّ حَكِيمٌ ﴿٤﴾ أَفَنَضْرِبُ عَنكُمُ الذِّكْرَ صَفْحًا
أَن كُنتُمْ قَوْمًا مُّسْرِفِينَ ﴿٥﴾ وَكَمْ أَرْسَلْنَا مِن نَّبِيٍّ فِي
الْأَوَّلِينَ ﴿٦﴾ وَمَا يَأْتِيهِم مِّن نَّبِيٍّ إِلَّا كَانُوا بِهِ يَسْتَهْزِئُونَ
﴿٧﴾ فَأَهْلَكْنَا أَشَدَّ مِنْهُم بَطْشًا وَمَضَىٰ مَثَلُ الْأَوَّلِينَ
﴿٨﴾ وَلَئِن سَأَلْتَهُم مَّنْ خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ لَيَقُولُنَّ
خَلَقَهُنَّ الْعَزِيزُ الْعَلِيمُ ﴿٩﴾ الَّذِي جَعَلَ لَكُمُ الْأَرْضَ
مَهْدًا وَجَعَلَ لَكُمْ فِيهَا سُبُلًا لَّعَلَّكُمْ تَهْتَدُونَ ﴿١٠﴾

ببن ﴿ ١١: والذي نزل من السماء ماء بقدر ﴾ وەهەر ئەو خوایەیە کە لە ئاسمانەوە بەپێی پێویست و ئەندازەیەکی دیاری کراو ئاوی ناردە خوار ﴿ فأنشرنا به بلدة ميتا ﴾ جا ناوچەو سەر زەوییە وشك و مردووەکانمان پێ ســەوز و زیندوو کردەوە ﴿ كذلك تخرجون ﴾ ئێــوەش هەر ئاوا لە گــۆڕدا دەهێنرێنە دەرێ و، زیندوو ئەکرێنەوە ﴿ ١٢: والــذي خلق الأزواج كلها ﴾ هەر ئــەو خوایەیە کە ئەو هەموو جووتەی دروســتکردووە، ئەوە شــیرینە، ئەوە تالە، ئەوە سپییە، ئەوە ڕەشە، ئەوە نێرە، ئەوە مێیە ﴿ وجعل لكم من الفلك والأنعام ما تركبون ﴾ وە لە کەشتی و وشتر و وڵاخی بەرزەدا بۆی فەراهەمهێناون، تا لەدەریاو وشــکانیدا سواریان ببن، بۆ جێبەجێ کردنــی ئیش و کارەکانتان ﴿ ١٣: لتســتووا على ظهــوره ﴾ تا لەســەر پشتیان سەقامگیر بن ﴿ ثم تذكروا نعمة ربكم إذا استويتم عليه ﴾ لە پاشا یادی نیعمەتەکانی پەروەردگارتان بکەن و وە بیری خۆتانــی بێننەوەو بەدڵ سوپاســی بکەن ﴿ وتقولوا سبحان الذي

سـخر لنا هـذا ﴾ وبڵێن پاك و خاوێنە ئـەو خوايەی كە ئەمەی بۆ رام كردووين، تـا ئاوا ئێمە بتوانين سـووديان لێ وەرگرين ﴿ وما كنا له مقرنين ﴾ وە ئێمە دەسـەڵاتی رامكردونيانمان نەبوو ﴿ ١٤ : وإنا إلى ربنا لمنقلبون ﴾ ئێمە بێگومان هەر بۆلای پەروەردگارمان ئەگەڕێينــەوە، دوای مردنمان (عەبدوڵڵای كـوڕی عومەر) دەڵێ:

وَالَّذِي نَزَّلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً بِقَدَرٍ فَأَنشَرْنَا بِهِ بَلْدَةً مَّيْتًا
كَذَٰلِكَ تُخْرَجُونَ ﴿١١﴾ وَالَّذِي خَلَقَ الْأَزْوَاجَ كُلَّهَا وَجَعَلَ
لَكُم مِّنَ الْفُلْكِ وَالْأَنْعَامِ مَا تَرْكَبُونَ ﴿١٢﴾ لِتَسْتَوُوا عَلَىٰ ظُهُورِهِ
ثُمَّ تَذْكُرُوا نِعْمَةَ رَبِّكُمْ إِذَا اسْتَوَيْتُمْ عَلَيْهِ وَتَقُولُوا سُبْحَانَ
الَّذِي سَخَّرَ لَنَا هَٰذَا وَمَا كُنَّا لَهُ مُقْرِنِينَ ﴿١٣﴾ وَإِنَّا إِلَىٰ رَبِّنَا
لَمُنقَلِبُونَ ﴿١٤﴾ وَجَعَلُوا لَهُ مِنْ عِبَادِهِ جُزْءًا إِنَّ الْإِنسَانَ
لَكَفُورٌ مُّبِينٌ ﴿١٥﴾ أَمِ اتَّخَذَ مِمَّا يَخْلُقُ بَنَاتٍ وَأَصْفَاكُم
بِالْبَنِينَ ﴿١٦﴾ وَإِذَا بُشِّرَ أَحَدُهُم بِمَا ضَرَبَ لِلرَّحْمَٰنِ مَثَلًا
ظَلَّ وَجْهُهُ مُسْوَدًّا وَهُوَ كَظِيمٌ ﴿١٧﴾ أَوَمَن يُنَشَّأُ فِي
الْحِلْيَةِ وَهُوَ فِي الْخِصَامِ غَيْرُ مُبِينٍ ﴿١٨﴾ وَجَعَلُوا الْمَلَائِكَةَ
الَّذِينَ هُمْ عِبَادُ الرَّحْمَٰنِ إِنَاثًا أَشَهِدُوا خَلْقَهُمْ سَتُكْتَبُ
شَهَادَتُهُمْ وَيُسْأَلُونَ ﴿١٩﴾ وَقَالُوا لَوْ شَاءَ الرَّحْمَٰنُ مَا عَبَدْنَاهُم
مَّا لَهُم بِذَٰلِكَ مِنْ عِلْمٍ إِنْ هُمْ إِلَّا يَخْرُصُونَ ﴿٢٠﴾ أَمْ آتَيْنَاهُمْ
كِتَابًا مِّن قَبْلِهِ فَهُم بِهِ مُسْتَمْسِكُونَ ﴿٢١﴾ بَلْ قَالُوا
إِنَّا وَجَدْنَا آبَاءَنَا عَلَىٰ أُمَّةٍ وَإِنَّا عَلَىٰ آثَارِهِم مُّهْتَدُونَ ﴿٢٢﴾

هەركاتێ پێغەمبەر ﷺ سـواری وڵاخەكەی دەبوو، سـێ جار (الله اكـبر)ی دەكردو پاشـان ئەی فەرموو: ((سـبحان الذی سـخر لنا هـذا وما كنا لـه مقرنين وإنا إلى ربنا لمنقلبـون))، دوای ئەوەيش ئەیفەرموو: ((اللهم إنی أسألک فی سفری هذا البر والتقوی، ومن العمـل ماترضی، اللهم هون علينا السـفر، واطولنا البعد، اللهم أنت الصاحب فی السـفر والخليفة فـی الأهل، اللهم اصحبنا فی سـفرنا واخلفنـا فی أهلنا)). وە كاتێكيش كە دەگەڕايەوە بۆ ناو ماڵو منداڵی ئەیفەرموو: ((آيبون تائبون إن شـاء الله عابـدون لربنا حامدون)) (موسليم، ئەبوو داوود، نەسائی، ئەحمەد).

دزێوی شەریك دانان بۆ خوا:

﴿ ١٥ : وجعلـوا له من عباده جزءا ﴾ لەپێشـەوە ددانيان بەوەدا نـا كە هەر خوايە ئاسمانەكان و زەوی دروسـت كردووە.. كەچی هـەر لـە بەندەكانی خوا خـۆی، منداڵيان بۆ بڕيـاردا!! وتيان: فريشـتەكان كچی خوان! ﴿ إن الإنسـان لكفور مبين ﴾ بەڕاستی ئادەمـی سـپڵەيەكی ئاشـكرايە ﴿ ١٦ : أم اتخذ ممـا يخلق بنات وأصفاكم بالبنين ﴾ ئايا لەناو ئەوانەدا كە خۆی دروستیكردوون، كچی داناوە بـۆ خۆیو، ئێوەی بە كـوڕان تايبەتمەند كردووە؟! ﴿ ١٧ : وإذا بشر أحدهم بما ضرب للرحمن مثلا ﴾ كەچی هەركات يەكێ لەوانە مژدەی كچی درابايە كە بۆ خوای بە بەزەيی بەوێنە دەهێنايەوە ﴿ ظل وجهه مسودا وهو كظيم ﴾ دەم و چاوو رووومەتی ڕەش هەڵدەگـەڕاو، لەركان پيشـی دەخـواردەوە! ﴿ ١٨ : أو من ينشـأ فی الحلية ﴾ ئايا كەسـێك لەنێوخشـڵ و زينەتدا پەروەردە كرابێـت، واتە: كيژ ﴿ وهو فـی الخصام غير مبيـن ﴾ ولەكاتی دەمەقـڕەدا دەسـەڵاتی نادياربێـت، بۆ خوا دەبێـت؟! بەڵێ كام ئافرەت هەيە لەكاتی بڕينەوەی كێشـەكاندا وەك پێويست بتوانێ بەڕێـك و پێكی بەرگری لە خۆی بكا، ئافرەت بە پێی سروشـتی خۆی زۆر حەزی لە خشـڵ و زێرو خۆ ڕازاندنەوەو خۆ ئارايشـت دانـە، هـەر بۆيەش لە هەموو سـەردەمێك دا ژنـان وادەبينرێن، تەنانەت ئێسـتاش كە سەدەی گەواهی نامەو زانستە، ژنە خاوەن شەهادەكانيش هەروانە! لەلايەكی ديكەشەوە ژنان زۆر كەم بتوانن لەكاتی روو بەروو بوونەوەی جەنگ و كێشـەدا مافی خۆيان روون بكەنـەوە و بەرگـری لەخۆيان بكەن، چونكە يـان ناوێرن، يان (عاطفە)ی خۆيان زاڵ دەبێ بەسـەرياندا و گريەو زاری لێيان تێك دەدات. ﴿ ١٩ : وجعلوا الملائكة الذين هم عباد الرحمن إناثا ﴾ ئەو فريشتانەش كە هەموو بەندەی خوای بەخشندەن، بە كچی خوايان دادەنان! ﴿ أشهدوا خلقهم ﴾ ئايا ئەوانە كاتێ خوا دروستی كردن لەوێ بوون؟! (ستكتب شهادتهم ويسألون) بەڕاستی ئەو گەواهييە ناهەقيەيان لەسەر ئەنووسـرێو، لەنامەی كارەكانياندا پرسيارايان لێدەكرێـت لـەرۆژی قيامەتـدا ﴿ ٢٠ : وقالوا لو شـاء الرحمن ما عبدناهـم ﴾ وە دەڵـێن: ئەگەر خـوای ميهرەبان ويسـتبای ئێمە هەرگيز نەمـــان ئەپەرستن، واتە: مادام خوا ويستی بووە، ديارە رازييــە! ﴿ مالهم بذلـک من علم ﴾ بۆئەو برو بيانوەشـيان هيچ جۆرە زانسـت و بەڵگەيەكيان نييـە ﴿ إن هم إلا يخرصون ﴾ هەر لەخۆيانەوەو بەدرۆو پڕو پاڵانتە قسـە ئەكـەن. ﴿ ٢١ : أم أتيناهم كتابـا من قبله ﴾ ياخـۆ ئێمە لەپێش قورئانـدا نامەيەكمان بەوان داوە، پشـتگيری بتپەرسـتييەكەيان بكا ﴿ فهم به مستمسكون ﴾ جا ئەوان دەسـتی پێوە گير بكەن؟ واتـە: ئايا ئەوانە بەڵگەيەكی نەقڵييـان هەيە بۆ قسـەكانيان ﴿ ٢٢ : بل قالوا إنـا وجدنا آباءنا على أمة ﴾ نەخێر، بەڵكو هيچ بەڵگەيەكيان نييە، ئەوە نەبێ كە ئەڵێن: ئێمە باوو باپيرانمان لەسـەر ئايين و مەزهەبێكی ئاوا ديوە

﴿ وإنا علی آثارهم مهتدون ﴾ بەڕاستی ئێمەیش بەشوێن ڕێبازی ئەوانــدا ڕێنموون ئەبین وهەنگاو هەڵ ئەگرین ﴿ ٢٣: وکذلک ما أرسلنا من قبلک فی قریة من نذیر ﴾ وەبەو تەرزەی ئەمانە، هەر پەیامبەرێکی ترسێنەرمان -لەپێشتەوە- ناردووە بۆ شارێك ﴿ إلا قال مترفوها ﴾ خۆشگوزەرانەکانیان بەگوێیان نەکردووەو وتویانە: ﴿ إنــا وجدنــا آباءنا علی أمة ﴾ بەڕاستی ئێمە بــاوو باپیرانمان دیتووە لە ســەرمەزهەب و ئایینێك ﴿ وإنا علی آثارهم مقتدون ﴾ و ئێمەیش بە شــوێن ئەواندا ئەڕۆیــن و پێڕەویان ئەکەین ﴿ ٢٤: قال أولم جئتکم بأهدی مما وجدتم علیه آباءکم ﴾ پێغەمبەرەکەش وتوویەتی: باشــە ئەگەر من بەرنامەو ئایینێکی باشترم لەوەی باوو باپیرانتان بۆ هێنان ئێوە هەر نکوڵی ئەکەن؟! ﴿ قالوا إنا بما أرسلتم به کافــرون ﴾ لەوەڵامدا وتوویانە: بێگومــان ئێمە بەو بەرنامەی ئێــوە پێی نێرراون باوەڕ ناکەیــن! ﴿ ٢٥: فانتقمنا منهم ﴾ ئینجا ئێمەش تۆڵەمان لێ ســاندن ﴿ فانظر کیف کان عاقبة المکــذبین ﴾ جا ســەرنج بدە، بزانە دەرەنجامی بێ بــاوەڕان و بەدرۆخەرەوان چۆن بوو؟.

بەرانەتیئیبراهیم لە بتەکان و راگەیاندی یەکخواپەرستیی:

﴿ ٢٦: وإذ قــال إبراهیم لأبیه وقومه ﴾ ئەو کاتە وەبیر بێنە ئەی موحەممــەد ﷺ کــە ئیبراهیم بـــە بــاوك و گەلەکـــەی خۆی وت: ﴿ إننــی براء مما تعبدون ﴾ بێگومان من لەو خوایانەی کە ئێــوە ئەیانپەرســتن، بێزارو بەریم ﴿ ٢٧: إلا الــذی فطرنی فإنه ســیهدین ﴾ جگە لەو خوایەی کە دروســتیکردووم، جابە ڕاستی ئەویــش ڕێنموونیم ئەکات بۆ ڕێگەی ڕاســت و دروســت ﴿ ٢٨: وجعلهــا کلمة باقیة فی عقبه لعلهم یرجعون ﴾ کارێکی کرد کە ئەو وشــەیە، (وشەی یەکخواپەرستی) -پاش خۆیشی- لە نەوەکانیدا هــەر بمێنێت، تا بەڵکو بگەڕێنەوە بــۆلای خوا.. بەڵێ پەیامبەران و پەیڕەوانیان، هەردەم هەوڵیان داوە بۆ چەســپاندنی وشــەی (لا إله إلا الله)، دەبێ پاش خۆشــیان هەر ئەوە لەســەر زارو لەناو دڵی پەیڕوان و نەوەکانیاندا بێ ﴿ ٢٩: بل متعت هؤلاء وآباءهم ﴾ خۆ من ئەوان هاوبەشدانەرەکانی مەککەو، باوو باپیرانیانیشم بەهرەوەر کرد بەجۆرەها نیعمەت و بەخشــش ﴿ حتی جاءهم الحق ورســول مبین ﴾ تا(قورئان) وپەیامبەرێکی ئاشکراو نمایانیان بۆهات ﴿ ٣٠: ولمــا جاءهم الحــق ﴾ وەکاتێ هەق و ڕاســتی(قورئان)یان بۆهات ﴿ قالوا هذا ســحر ﴾ وتیــان ئەمە جادووە! ﴿ وإنا بــە کافرون ﴾ بەڕاســتی ئێمــە بڕوامان پێی نییــە ﴿ ٣١: وقالوا لــولا نزل هذا القــرآن علی رجل مــن القریتین عظیم ﴾ بیانوویەکی تریان گرت و ووتیــان: بۆچی ئەم قورئانە بۆ پیاوێکی گەورەی دەوڵەمەندی ئەم دووشــارە مەککەو تائیف نەهاتە خوار؟ بۆچی خوا (وەلیدی کوڕی موغــیرە)ی مەککەیی و (عوروەی کوڕی مەســعوود)ی (ســەقەفی) لەتائیفدا نەکرد بە پەیامبەر؟ کە خاوەنی ســەرووەت و ســامانن! دیــارە تەرازووی هەموو حەقیقەتێــك لای جاهیلییەت گەورەیی و

وَكَذَٰلِكَ مَآ أَرۡسَلۡنَا مِن قَبۡلِكَ فِي قَرۡيَةٖ مِّن نَّذِيرٍ إِلَّا قَالَ مُتۡرَفُوهَآ إِنَّا وَجَدۡنَآ ءَابَآءَنَا عَلَىٰٓ أُمَّةٖ وَإِنَّا عَلَىٰٓ ءَاثَٰرِهِم مُّقۡتَدُونَ ﴿٢٣﴾ ۞ قَٰلَ أَوَلَوۡ جِئۡتُكُم بِأَهۡدَىٰ مِمَّا وَجَدتُّمۡ عَلَيۡهِ ءَابَآءَكُمۡۖ قَالُوٓاْ إِنَّا بِمَآ أُرۡسِلۡتُم بِهِۦ كَٰفِرُونَ ﴿٢٤﴾ فَٱنتَقَمۡنَا مِنۡهُمۡۖ فَٱنظُرۡ كَيۡفَ كَانَ عَٰقِبَةُ ٱلۡمُكَذِّبِينَ ﴿٢٥﴾ وَإِذۡ قَالَ إِبۡرَٰهِيمُ لِأَبِيهِ وَقَوۡمِهِۦٓ إِنَّنِي بَرَآءٞ مِّمَّا تَعۡبُدُونَ ﴿٢٦﴾ إِلَّا ٱلَّذِي فَطَرَنِي فَإِنَّهُۥ سَيَهۡدِينِ ﴿٢٧﴾ وَجَعَلَهَا كَلِمَةَۢ بَاقِيَةٗ فِي عَقِبِهِۦ لَعَلَّهُمۡ يَرۡجِعُونَ ﴿٢٨﴾ بَلۡ مَتَّعۡتُ هَٰٓؤُلَآءِ وَءَابَآءَهُمۡ حَتَّىٰ جَآءَهُمُ ٱلۡحَقُّ وَرَسُولٞ مُّبِينٞ ﴿٢٩﴾ وَلَمَّا جَآءَهُمُ ٱلۡحَقُّ قَالُواْ هَٰذَا سِحۡرٞ وَإِنَّا بِهِۦ كَٰفِرُونَ ﴿٣٠﴾ وَقَالُواْ لَوۡلَا نُزِّلَ هَٰذَا ٱلۡقُرۡءَانُ عَلَىٰ رَجُلٖ مِّنَ ٱلۡقَرۡيَتَيۡنِ عَظِيمٍ ﴿٣١﴾ أَهُمۡ يَقۡسِمُونَ رَحۡمَتَ رَبِّكَۚ نَحۡنُ قَسَمۡنَا بَيۡنَهُم مَّعِيشَتَهُمۡ فِي ٱلۡحَيَوٰةِ ٱلدُّنۡيَاۚ وَرَفَعۡنَا بَعۡضَهُمۡ فَوۡقَ بَعۡضٖ دَرَجَٰتٖ لِّيَتَّخِذَ بَعۡضُهُم بَعۡضٗا سُخۡرِيّٗاۗ وَرَحۡمَتُ رَبِّكَ خَيۡرٞ مِّمَّا يَجۡمَعُونَ ﴿٣٢﴾ وَلَوۡلَآ أَن يَكُونَ ٱلنَّاسُ أُمَّةٗ وَٰحِدَةٗ لَّجَعَلۡنَا لِمَن يَكۡفُرُ بِٱلرَّحۡمَٰنِ لِبُيُوتِهِمۡ سُقُفٗا مِّن فِضَّةٖ وَمَعَارِجَ عَلَيۡهَا يَظۡهَرُونَ ﴿٣٣﴾

ســەروەت و دارایی و هێز و دەسەڵاتە! ﴿ ٣٢: أهم یقسمون رحمة ربــک ﴾ ئایا ئەوانە ڕەحمەت و میهرەبانــی پەروەردگارت بەش ئەکەن؟! تا پەیامبەرێتیش بەدەســت ئەوان بێت؟! ﴿ نحن قسمنا بینهم معیشــتهم فی الحیــاة الدنیا ﴾ لەکاتێکــدا ئێمە بەحیکمەتی خۆمــان گوزەرانیانمان لە نێوانیاندا لە ژیانی دونیادا بەشکردووە، واتە: تەنانەت ژیانی دونیاشــیان کە شتێکی بێنرخە، بەدەستی خۆیان نییە، چ جای بەخشینی ڕەحمەتی پەیمامبەرێتی ﴿ ورفعنا بعضهم فوق بعض درجــات ﴾ وە هەندێکیانمان بەرز کردۆتەوە بە سەر هەندێکیاندا بەچەندین پلە لە ماڵ وسامان ودەسەڵات ﴿ لیتخذ بعضهم بعضا ســخریا ﴾ بۆ ئەوەی هەندێکیان، هەندێکیتر بکەنە بــەرکار لەکارو باریاندا، واتە: یەکتر بەکار بێنن لە ئیش و کاری خۆیاندا و، ســوود لەلێهاتوویی ئەزموونی یەکتر وەرگرن، چونکە ئەگەر هەموویان ســەروەتمەندو، لەهەموو شتێکدا وەك یەك وابن، ئەو کاتە ئیش و کار ناڕواو ئەوەستێ، خۆ ناشکرێ مەردوم هەمووی

ئەندازیار، یان پزیشك، یا نانەوابێ.. هتد ﴿ ورحمة ربك خير مما يجمعون ﴾ وە ڕەحمەت و میهرەبانی پەروەردگاری تۆ، لەتەواوی ئەوەی ئەوان کۆی ئەکەنەوە، لەسەروەت و دارایی‌دونیا باشترە.

وَلِبُيُوتِهِمْ أَبْوَابًا وَسُرُرًا عَلَيْهَا يَتَّكِـُٔونَ (٣٤) وَزُخْرُفًا وَإِن
كُلُّ ذَٰلِكَ لَمَّا مَتَٰعُ ٱلْحَيَوٰةِ ٱلدُّنْيَا وَٱلْءَاخِرَةُ عِندَ رَبِّكَ
لِلْمُتَّقِينَ (٣٥) وَمَن يَعْشُ عَن ذِكْرِ ٱلرَّحْمَٰنِ نُقَيِّضْ لَهُۥ شَيْطَٰنًا
فَهُوَ لَهُۥ قَرِينٌ (٣٦) وَإِنَّهُمْ لَيَصُدُّونَهُمْ عَنِ ٱلسَّبِيلِ وَيَحْسَبُونَ
أَنَّهُم مُّهْتَدُونَ (٣٧) حَتَّىٰٓ إِذَا جَآءَنَا قَالَ يَٰلَيْتَ بَيْنِى وَبَيْنَكَ
بُعْدَ ٱلْمَشْرِقَيْنِ فَبِئْسَ ٱلْقَرِينُ (٣٨) وَلَن يَنفَعَكُمُ ٱلْيَوْمَ
إِذ ظَّلَمْتُمْ أَنَّكُمْ فِى ٱلْعَذَابِ مُشْتَرِكُونَ (٣٩) أَفَأَنتَ تُسْمِعُ
ٱلصُّمَّ أَوْ تَهْدِى ٱلْعُمْىَ وَمَن كَانَ فِى ضَلَٰلٍ مُّبِينٍ (٤٠)
فَإِمَّا نَذْهَبَنَّ بِكَ فَإِنَّا مِنْهُم مُّنتَقِمُونَ (٤١) أَوْ نُرِيَنَّكَ ٱلَّذِى
وَعَدْنَٰهُمْ فَإِنَّا عَلَيْهِم مُّقْتَدِرُونَ (٤٢) فَٱسْتَمْسِكْ بِٱلَّذِىٓ أُوحِىَ
إِلَيْكَ إِنَّكَ عَلَىٰ صِرَٰطٍ مُّسْتَقِيمٍ (٤٣) وَإِنَّهُۥ لَذِكْرٌ لَّكَ وَلِقَوْمِكَ
وَسَوْفَ تُسْـَٔلُونَ (٤٤) وَسْـَٔلْ مَنْ أَرْسَلْنَا مِن قَبْلِكَ مِن رُّسُلِنَآ
أَجَعَلْنَا مِن دُونِ ٱلرَّحْمَٰنِ ءَالِهَةً يُعْبَدُونَ (٤٥) وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا
مُوسَىٰ بِـَٔايَٰتِنَآ إِلَىٰ فِرْعَوْنَ وَمَلَإِي۟هِۦ فَقَالَ إِنِّى رَسُولُ
رَبِّ ٱلْعَٰلَمِينَ (٤٦) فَلَمَّا جَآءَهُم بِـَٔايَٰتِنَآ إِذَا هُم مِّنْهَا يَضْحَكُونَ (٤٧)

زێڕ و زیوی زۆر، نیشانەی ڕەزامەندی خوا نییە:

﴿ ٣٣: ولـو لا أن يكـون الناس أمة واحدة ﴾ ئەگەر لە بەر ئەوە نەبـا کەخەڵکی هەمووبووبـان بە یەك گەلی کافـر ﴿ لجعلنا لمن يكفر بالرحمن لبيوتهم سـقفا من فضة ﴾ ئەوەندە ماڵ وسامانمان دەدا بەو کەسـەی کە باوەڕی بەخوای بەبەزەیی نەبوایە کەمیچی خانووەکانیـان لەزیـو بوایە ﴿ ومعارج عليها يظهـرون ﴾ وە پلەو قادرمـەی زێڕمان بۆ دادەنان تا پێی سـەرکەون ﴿ ٣٤: ولبيوتهم أبوابا و سـررا عليها يتكئون ﴾ سـەرەڕای ئـەوەش هەموو دەرگاو تەختێکمـان بۆ ماڵەکانیان لە زیو دادەنا کە لەسـەر ئەو تەختانە دانیشـن و پاڵ بدەنەوە ﴿ ٣٥: وزخرفـا ﴾ وە بەهەموو نەخش و نیگارێکی جوان خانووەکانیانمان دەڕازاندەوە ﴿ وإن كل ذلك لما متاع الحياة الدنيا ﴾ وە ئەو هەمووە هەر زرق و برقی ژیانی دونیایە ﴿ والآخـرة عند ربك للمتقيـن ﴾ ماڵی ئەولاش لای پەروەردگارت هەر بۆ پارێزکارانە واتە: ژیانی ئەم دونیایە ئەوەندە بێ‌نرخەو.. ئەوەندە سووکە کەئەگەر لەبەر ئەوە نەبوایە جیهان هەمووی بێ بڕوا بوایە لەبەر خۆشگوزەرانی، هەموویمان ئەبەخشی بە بێ بڕوایان، (پێشـەوا عومەر کاتێ پێغەمبەری دیت ﷺ کەلەسـەر حەسـیرێ ڕمڵاویی ڕاکشـابوو ئاسەواری لە تەنیشـتییەوە دیارە گریاو وتی: ئەی پێغەمبەری خوا! ئەوە کیسـراو قەیسەرە، ئەویش گوزەرانی تۆیـە!! پێغەمبەر ﷺ شـانی دادابوو دانیشـت و فەرمووی: ئایا لەگومانایت کوڕەکەی خەتاب؟! پاشان فەرمووی: ئەوانە هەر لەم دونیایەدا خوای گەورە نازو نیعمەت و ڕۆزی خۆیانی پێ‌داون! وە لەریوایەتێکـی تردا هاتووە: ((أما ترضـى أن تكون لهم الدنيا ولنا الآخـرة))، واتە: مەگەر بـەوە ڕازی نیت کە دونیا بۆ ئەوان بێ، قیامەتیش بۆ ئێمە؟! تەفسیری ئیبن کەسیر (مسلم: ٢/١١٠).

مەترسی پشتکردن لە خوا:

﴿ ٣٦: ومن يعش عن ذكر الرحمن ﴾ هەرکەسـێك لەڕاست یادی خوا ڕوو وەرگێڕێ ﴿ نقيض له شـيطانا ﴾ ئەوا ئێمـە شـەیتانێکی بۆ دەسـازێنین ﴿ فهو له قرين ﴾ هـەردەم هاوڕێی‌دەبێت و، لێی جیـا نابێتەوە ﴿ ٣٧: وإنهم ليصدونهم عن السـبيل ﴾ بەڕاسـتی ئەو شـەیتانانە پێشـگیرییان دەکەن لە ڕێچکە ﴿ ويحسبون أنهم مهتدون ﴾ وایش ئەزانن کە بۆ ڕاستەڕێ ڕێنمووونیکراون!! ﴿ ٣٨: حتـى إذا جاءنا ﴾ تا ئەو کاتە بەزنجیر کـراوی لەگەڵ هاوڕێکەی دێنە لامان ﴿ قال يا ليت بيني وبينك بعد المشـرقين ﴾ ئەوجەلە بەهاوەڵەکـەی ئـەڵێ: خۆزگـە نێـوان مـن و تۆ بەقـەدەر نێوان خۆرهـەڵات و خۆرئـاوا دووربا ﴿ فبئس القرين ﴾ بەڕاستی هاوڕێیەکی زۆر خراپ بوویت ﴿ ٣٩: ولن ينفعكم اليوم إذ ظلمتم أنكم في العذاب مشـتركون ﴾ ئینجا پێیـان ئەوترێ، ئیتر ئەمڕۆ ئەو قسـانە هیچ سـوودێکتان پێ ناگەیەنێ، لەکاتێکدا سـتەمتان لەخۆ کرد، ئێستا بەڕاسـتی هەموو پێکەوە هاوبەشین لە سزاکەدا ﴿ ٤٠: أفأنت تسمع الصم ﴾ جائایا تۆ بەکەڕان ڕاستی دەبیستی؟ ﴿ أو تهـدي العمـي ومن كان في ضلال مبيـن ﴾ یاخۆ کوێران و ئەو کەسانەی لە گومڕایی ئاشکرادان ڕێنمایی دەکەیت؟ هەرگیز ناتوانـی ئاوا بکەیـت، جا کەواتە دڵگران مەبە ئەگەر بڕواشـیان نەهێنا ﴿ ٤١: فإما نذهبن بك ﴾ ئینجا ئەگەر تۆ لەم ناوە لابەین و بتمرێنـین پێش ئەوە کاتی خۆی بێـت ﴿ فإنا منهم منتقمون ﴾ بێ‌گومـان هەر تۆڵەیـان لێ وەر ئەگرین، ئەگەر دوای مردنی تۆیش بێـت ﴿ ٤٢: أو نرينك الذي وعدناهم ﴾ یان ئەگەر حەزبکەیت ئەو هەڕەشەو سزایەی بەڵێنمان پێ‌دابوون نیشانتی بدەین و بەچاو

ببینی، ئەوا نیشانت دەدەین ﴿ فإنا علیهم مقتدرون ﴾ چونکە ئێمە بەسەریاندا زاڵین و لەدەستمان دەرناچن.

دەستت لە بەرنامەکەی خوا توند بئاڵێنە:

﴿ ٤٣: فاستمسک بالذی أوحی إلیک ﴾ کەوابوو دەست بگرە بەو قورئانەی وەحیکراوە بۆت ئەی موحەممەد! ﷺ ﴿ إنک علی صراط مستقیم ﴾ چونکە تۆ لەسەر رێگەو رێبازێکی راستی ﴿ ٤٤: وإنە لذکر لک ولقومک ﴾ بێگومان ئەم قورئانە شەرەف و ناوو شۆرەتێکی گەورەیە بۆ خۆت و بۆ هۆزەکەت، چونکە بەراستی هەر بەقورئان سەریان بەرز دەبێ، ئەوەتە پێغەمبەر ﷺ ئەفەرمووێ: ((إن الأمر فی قریش لا ینازعهم فیه أحد إلا أکبه الله علی وجهه ماأقاموا الدین)) (فتح الباری). بەراستی ئەم کارە، واتە: ویلایەتی موسڵمانان هەر لەنێو قورەیشدا دەبێ تا ئەوان ئایینی خوا رابگرن، هەرکەسێك بەر بەرەکانێیان لەگەڵ بکات، خوا بەدەما ئەیخات. ﴿ وسوف تسألون ﴾ وە لەئایندەشدا پرسیارتان دەربارەی قورئان لێ ئەکرێ: چیتان کرد سەبارەت بەو بەهرە گەورەیە؟ ﴿ ٤٥: وسئل من أرسلنا من قبلک من رسلنا ﴾ تۆ لە ئوممەتانی پەیامبەرانێك بەرلە تۆ، ناردراون بپرسە: ﴿ أجعلنا من دون الرحمن آلهة یعبدون ﴾ ئایا جگە لەخوای بەخشندە، بریارماندابوو خوا گەلێ بپەرستریّ؟ واتە پەیامبەران هەموو یەك دەنگن بۆ یەکخواپەرستی و دوور گرتن لە شێوازی بتپەرستی، دیارە هیچ پێغەمبەرێك نەنێردراوە.

مووساش بە نیشانە گەلێ، چوو بۆ لای فیرعەون:

﴿ ٤٦: ولقد أرسلنا موسی بآیاتنا إلی فرعون وملائه ﴾ بێگومان ئێمە مووسامان نارد بە چەند موعجیزەیەکەوە بۆلای فیرعەون و پیاوەگەورەکانی مەملەکەتەکەی ﴿ فقال إنی رسول رب العالمین ﴾ ئینجا چووو پێی‌گوتن: بەڕاستی من نێردراوێکی خوای پەروەردگاری جیهانەکانم بۆ لای ئێوە، ئەوانیش داوای موعجیزەیان لێکرد ﴿ ٤٧: فلما جاءهم بآیاتنا ﴾ جا هەر کە مووسا بەبەڵگەکانمانەوە (داردەستەکەی و، دەستەسپییەکەی و..) هاتە لایان ﴿ إذا هم منها یضحکون ﴾ لەناکاو کە بینیانن، بینیانن دەخەنین و، گاڵتەیان لێدەهات ﴿ ٤٨: وما نریهم من آیة إلا هی أکبر من أختها ﴾ ئێمە هەر ئایەت و مۆعجیزەیەکی خۆمان نیشانی ئەوان دەدا، لە نیشانەکەی پێشەوە گەورەترو گرنگتر بوو ﴿ وأخذناهم بالعذاب ﴾ کەچی هەر بروایان نەهێناو ئێمەیش بەسزا قارمان لێگرتن، بە سزایەك کەلە ئایەتی(١٣٠) ی(ئەعراف)دا دیاریکراوە ﴿ لعلهم یرجعون ﴾ تا بەڵکو بۆ رێی راست بگەڕێنەوە و پەشیمان ببنەوە ﴿ ٤٩: وقالوا یا أیها الساحر أدع لنا ربک بما عهد عندک إننا لمهتدون ﴾ جا کاتێ سزاکەیان دیت و تووش بوون -لە باتی ئەوە کە بروا بێنن- وتیان: ئەی مامۆستای زانا! ئەی جادووگەر! نزا بکە، لەپەروەردگارت داوا بکە بەو پەیمانەی کە بەتۆی داوە، با

وَمَا نُرِيهِم مِّنْ ءَايَةٍ إِلَّا هِىَ أَكْبَرُ مِنْ أُخْتِهَا وَأَخَذْنَٰهُم بِٱلْعَذَابِ لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ ﴿٤٨﴾ وَقَالُوا۟ يَٰٓأَيُّهَ ٱلسَّاحِرُ ٱدْعُ لَنَا رَبَّكَ بِمَا عَهِدَ عِندَكَ إِنَّنَا لَمُهْتَدُونَ ﴿٤٩﴾ فَلَمَّا كَشَفْنَا عَنْهُمُ ٱلْعَذَابَ إِذَا هُمْ يَنكُثُونَ ﴿٥٠﴾ وَنَادَىٰ فِرْعَوْنُ فِى قَوْمِهِۦ قَالَ يَٰقَوْمِ أَلَيْسَ لِى مُلْكُ مِصْرَ وَهَٰذِهِ ٱلْأَنْهَٰرُ تَجْرِى مِن تَحْتِىٓ ۖ أَفَلَا تُبْصِرُونَ ﴿٥١﴾ أَمْ أَنَا۠ خَيْرٌ مِّنْ هَٰذَا ٱلَّذِى هُوَ مَهِينٌ وَلَا يَكَادُ يُبِينُ ﴿٥٢﴾ فَلَوْلَآ أُلْقِىَ عَلَيْهِ أَسْوِرَةٌ مِّن ذَهَبٍ أَوْ جَآءَ مَعَهُ ٱلْمَلَٰٓئِكَةُ مُقْتَرِنِينَ ﴿٥٣﴾ فَٱسْتَخَفَّ قَوْمَهُۥ فَأَطَاعُوهُ ۚ إِنَّهُمْ كَانُوا۟ قَوْمًا فَٰسِقِينَ ﴿٥٤﴾ فَلَمَّآ ءَاسَفُونَا ٱنتَقَمْنَا مِنْهُمْ فَأَغْرَقْنَٰهُمْ أَجْمَعِينَ ﴿٥٥﴾ فَجَعَلْنَٰهُمْ سَلَفًا وَمَثَلًا لِّلْءَاخِرِينَ ﴿٥٦﴾ ۞ وَلَمَّا ضُرِبَ ٱبْنُ مَرْيَمَ مَثَلًا إِذَا قَوْمُكَ مِنْهُ يَصِدُّونَ ﴿٥٧﴾ وَقَالُوٓا۟ ءَأَٰلِهَتُنَا خَيْرٌ أَمْ هُوَ ۚ مَا ضَرَبُوهُ لَكَ إِلَّا جَدَلًۢا ۚ بَلْ هُمْ قَوْمٌ خَصِمُونَ ﴿٥٨﴾ إِنْ هُوَ إِلَّا عَبْدٌ أَنْعَمْنَا عَلَيْهِ وَجَعَلْنَٰهُ مَثَلًا لِّبَنِىٓ إِسْرَٰٓءِيلَ ﴿٥٩﴾ وَلَوْ نَشَآءُ لَجَعَلْنَا مِنكُم مَّلَٰٓئِكَةً فِى ٱلْأَرْضِ يَخْلُفُونَ ﴿٦٠﴾

سزامان لەسەر هەڵگرێ، ئەوسا دڵنیابە پاش لابردنی سزاکە ئێمە رێی هیدایەت ئەگرین! ﴿ ٥٠: فلما کشفنا عنهم العذاب ﴾ جاکاتێ سزاکەمان لەسەر لابردن ﴿ إذا هم ینکثون ﴾ کتوپڕ پەیمانەکەیان شکان وبروایان نەهێنا.

فیرعەون بای هەوایی و یاخی بوو:

﴿ ٥١: ونادی فرعون فی قومه ﴾ و فیرعەنیش جاریدا بەناو گەلەکەیدا ﴿ قال یاقوم ألیس لی ملک مصر ﴾ وتی: ئەی قەوم و هۆزم! ئایا وڵاتی میسر هی من نییەو، من پاشای (میصر) نیم؟ ﴿ وهذه الأنهار تجری من تحتی ﴾ و ئەم هەموو جۆگەو رووبارانەش بەبەردەم کۆشکەکەمدا دەچن؟! ﴿ أفلا تبصرون ﴾ دەئایا نابینن؟! من لە چ دەستەڵاتێکدام؟ مووساش چەندە هەژار و بێ دەسەڵات!! ﴿ ٥٢: أم أنا خیر من هذا الذی هو مهین ﴾ بەڵکی من چاکترم لەکەی لاوازە، من خاوەنی داراییم، مووسایش بێ چارەو هەژار،

ئایا کاممان شیاوین؟!! ﴿ ولا یکاد یبین ﴾ لەوانەش نییە بتوانێ مەبەستی خۆی بە ڕەوانی روون بکاتەوە، فیرعەون مەبەستی لەوگرێیەبوو کە لەزمانی مووساداب‌ووو لە کاتی ئاخاوتندا دەگیردرا، بۆدواییش خوا لای‌برد ﴿ ٥٣: فلولا ألقی علیه أسورة من ذهب ﴾ جا بۆچی لەلایەن پەروەردگاریەوە دەستبەندو بازنی زێری نادرێتێ؟ چونکە بازنی ئاڵتوون، نیشانەی گەورەیی‌بووە لای ئەوان دیارە پاشا فیرعەونییەکان باویان وابووە کە بازن و دەستبەندی زێریان لەدەست کردووە، بۆیە ئەو ڕەخنەیەش لەو دەگرن، بەڵام پەیامبەران ئەیانەوێ ئەو یاسایە هەڵوەشێننەوەو ئەو سامانە بگێڕنەوە بۆ جێی راستەقینەی خۆی ﴿ أو جاء معه الملائکة مقترنین ﴾ یان بۆچی کۆمەڵێ فریشتە لەگەڵیا نەهاتوون؟! یارمەتی بدەن.

فیرعەون زانی قەومەکەی سوکن، بەنی لێ توند کردنەوە:

﴿ ٥٤: فاستخف قومه فأطاعوه ﴾، جا فیرعەون بەم قسانە قەومەکەی خرۆشاندو هەڵی‌خەڵەتاندن ﴿ إنهم کانوا قوما فاسقین ﴾ بەراستی ئەوانە گەلێکی فاسق و تاوانبارو لەسنوور دەرچوو بوون، بۆیە فیرعەون سواری سەریان بوو و گومرای‌کردن!! ﴿ ٥٥: فلما آسفونا ﴾ جا کاتێ تووڕەیان کردین بەکارە خراپەکانیان ﴿ انتقمنا منهم ﴾ تۆڵەمان لێ‌سەندن ﴿فأغرقناهم أجمعین﴾ هەموویانمان لە (نیل)دا خنکاند. ئیمامی (ئەحمەد) ئەم فەرموودەیە دێنێت: ((إذا رأیت الله -عزوجل- یعطی العبد ماشاء وهو مقیم علی معاصیه فإنما ذلک استدراج منه له، ثم تلا: فلما آسفونا انتقمنا منهم فأغرقناهم أجمعین)). واتە: کاتێ دیتت خوا دەبەخشێ بەبەندە، هەرچی حەز بکات، لەهەمان کاتیشدا بەردەوام بوو لەسەر گوناح و تاوان، ئەوە بەراستی(ئیستدراج)ەو وردە وردە سەر خستنییەتی و بەخۆی نازانێ، تا تۆڵەی لێ‌دەکاتەوە، پاشان ئەو ئایەتەی: (فلما آسفونا..)ی خوێندەوە. ﴿ ٥٦: فجعلناهم سلفا ومثلا للآخرین ﴾ جاکردمانن بە پێشینەو، پەندو عیبرەت بۆ خەڵکانی پاش خۆیان، هەتاکەسێکی تر لەرێی ئەوانەوە نەڕوا ﴿ ٥٧: ولما ضرب ابن مریم مثلا ﴾ ئەو دەمەش کە کوڕەکەی مەریەم "عیسا" بەنموونە باسکرا. (عەبدوڵڵای زبعری) نموونەیەکی هێنایەوەو وتی: ئایا ئێمەو پەرستراوەکانمان و خەڵکی تر وەك ئێمە دەچنە دۆزەخەوە! جا خۆ ئەگەر ئەو قسە وابێ دەبێ عیساو فریشتەکانیش هەر بچنە دۆزەخەوە! ﴿ إذا قومک منه یصدون ﴾ لەناکاو هۆزەکەت لەونموونەیەی (زبعری) کردیانە گاڵەو هەرا، جا کاتێ ئەوەیان بۆ پێغەمبەر ﷺ گێڕرایەوە فەرمووی: بەڵێ: هەرکەسێ خۆی پێی‌خۆشبێ لەباتی خوا بپەرسترێ، ئەوە لەگەڵ پەرستراوەکەیدا دەچێتە دۆزەخەوە، وە بەراستی ئەوانە هەر شەیتان دەپەرستن، وەئەوەش فەرمانی بەپەرستنی دابێ، جا خوا (إن الذین سبقت لهم منا الحسنی أولئک عنها مبعدون)١٠١/٢١. ناردە خوارێ. واتە: بێ‌گومان ئەوانەی لە لایەن ئێمەوە پێشتر بڕیاری بەختەوەرییان بۆ دراوە لەدۆزەخ دوور دەخرێنەوە، واتە: ئەگەر چی پەرسترابیشن. ﴿ ٥٨: وقالوا ءآلهتنا خیر أم هو ﴾ وە وتیان: ئایا پەرستراوەکانی ئێمە چاکترن، یان عیسا؟! دە ئەگەر عیسا بڕواتە دۆزەخەوە، دەبا ئێمەیش هەربچینە دۆزەخەوە ﴿ ما ضربوه لک إلا جدلا ﴾ ئەو نموونەیان هەر بۆ دەمەدەمێ هێنایەوە ﴿ بل هم قوم خصمون ﴾ بەڵکو ئەوان هۆزێکن هەر دەمبازی دەکەن ﴿ ٥٩: إن هو إلا عبد أنعمنا علیه ﴾ عیساش هەر بەندەیەکی ئێمە بوو، بەهرەی پێغەمبەریتیمان پێ بەخشی ﴿ وجعلناه مثلا لبنی إسرائیل ﴾ و کردمانە بەنموونەیەك بۆ نەوەکانی یەعقووب لە سەر دەسەڵاتی خۆمان ﴿ ٦٠: ولو نشاء لجعلنا منکم ملائکة فی الأرض یخلفون ﴾ وەئەگەر بمان ویستبا هەندێکتانمان دەکردە فریشتە لەزەویدا جێتانی تیا بگرنەوە ﴿ ٦١: وإنه لعلم للساعة ﴾ وەدابەزینی عیسا بۆ زەوی -لەئاسمانەوە- زانینێکە بۆ نزیکی قیامەت و، نزیکی قیامەتی پێ‌دەزانرێت ﴿ فلا تمترن بها ﴾ جا کەواتە لەهاتنی قیامەت بەگومان مەبن ﴿ واتبعونی هذا صراط مستقیم ﴾ وەپەیڕەوی هەر لەمن بکەن، ئائەمەیە ڕێ راستەکە ﴿ ٦٢: ولا یصدنکم الشیطان إنه لکم عدو مبین ﴾ وە با شەیتان ڕێگەی هەقتان لێ نەگرێت، چونکە بەراستی ئەو دوژمنێکی ئاشکراتانە ﴿ ٦٣: ولماجاء عیسی بالبینات ﴾ کاتێ کە عیساش بەچەندان بەڵگەی ئاشکراوە هاتە لایان ﴿ قال قد جئتکم بالحکمة ﴾، وتی: بەراستی بەپێغەمبەرێتییەوە هاتوم ﴿ ولأبین لکم بعض الذی تختلفون فیه ﴾ وەبۆ ئەوەی هەندێك لەوشتانەتان بۆ روون بکەمەوە، ئێوە ناکۆکن تێیدا! لەکاروباری ئایین و دینتان ﴿ فاتقوا الله وأطیعون ﴾ جاکەوابوو ئێوە لە خوا بترسن و، گوێڕایەڵی من بکەن ﴿ ٦٤: إن الله هو ربی وربکم فاعبدوه ﴾ چونکە بەراستی هەر (الله)یە پەروەردگاری من و پەروەردگاری ئێوەش، جا تەنها هەر ئەو بپەرستن ﴿ هذا صراط مستقیم ﴾ هەر ئەمەیشە ڕێگە راستەکە، ڕێگای یەکخواپەرستی، یەك بەرنامەو یەك شەریعەت ﴿ ٦٥: فاختلف الأحزاب من بینهم ﴾ جا تاقمەکان کێشەیان لە نێوان پەیدا بوو "سەبارەت بە عیسا: یەکێ ئەی‌وت: عەبدو بەندەی خوایە، کە هەر ئەم قسەیەش راست و دروستە. یەکێ دیکە ئەی‌وت: نەخێر، کوڕی خوایە! یەکێ تر ئەی‌وت: نەخێر، هەر خوایە!!"

﴿ فویل للذین ظلموا من عذاب یوم ألیم ﴾ جاتیاچوون بۆئەوانەی ستەمیان کرد.. لەسزای رۆژێکی ئێش پێگەیەنەر ﴿ هل ینظرون إلا الساعة أن تأتیهم بغتة ﴾ ئایا ئەوانە جگە لە هاتنی رۆژی قیامەت چاوەڕوانـی چی تر ئەکەن کە کتوپڕ لێیـان روودەداو پێش دێت؟ ئەو کاتە ئەزانن عیسا کوڕی کێیە؟ ﴿ وهم لا یشعرون ﴾ هەستیش بەخۆ ناکەن تا پەشیمان ببنەوە.

رۆژی قیامەت گشت یاران، بەدەر لە پارێزکاران دەبنە دژی یەک:

﴿ ٦٧: الأخـلاء یومئـذ بعضهم لبعض عـدو إلا المتقیـن ﴾ ئەو رۆژە دۆسـتان هەموو لەو رۆژەدا دەبنە دوژمنی یەکتر، پارێزکاران نەبێـت ﴿ ٦٨: یا عبـاد لا خوف علیکم الیوم ﴾ خوا بانگ دەکاتە بەندەکانی: ئەی بەندەکانم! ئەمڕۆ نەترسێکتان لەسەر نییە ﴿ ولا أنتم تحزنون ﴾ ودڵ زویریـش نابن ﴿ ٦٩: الذین آمنـوا بآیاتنا وکانوا مسـلمین ﴾ بەندەکانم ئەوانەن کە بەئایەتەکانمان بڕوایان هێناوەو، ملکەچی هەر فەرمانی خۆمان بوون ﴿ ٧٠: ادخلوا الجنة أنتم وأزواجکم تحبرون ﴾ لە پاشـە رۆژدا پێیان ئەوترێ: دەبچنە بەهەشتەوە خۆتان و ژنەکانتان، لەوپەڕی کامەرانی و خۆشحاڵی و دڵشـادیدا ﴿ ٧١: یطاف علیهم بصحاف من ذهب وأکواب ﴾ جا کە نیشـتەجێ بوون لەبەهەشتا،کاسەی زێڕینی پڕ لە خواردن و، جامی پڕ لەشـەراب بە سـەریاندا ئەگەڕێنرێ ﴿ وفیها ما تشتهیه الأنفـس وتلذ الأعین ﴾ هەرچیش دڵ حەزی لێبکا و، چاو چێژی لێ بـەرێ تێیـدا هەیە ﴿ وأنتم فیها خالـدون ﴾ و ئێوەش بە هەتا هەتایـی تیایا ئەمێننەوە ﴿ ٧٢: وتلـک الجنة التی أورثتموها بما کنتم تعملون ﴾ پێیان ئەوترێ: ئەمە ئەو بەهەشتەیە کە بەهۆی کارە چاکەکانتانەوە پێتان دراو بەمیرات پێتان بڕا، واتە: مافی خۆتانەو، پیرۆزتان بێت ﴿ ٧٣: لکم فیها فاکهة کثیرة منها تأکلون ﴾ میوەی زۆری جۆراو جۆری تێدا هەیە بۆتان لێیان دەخۆن.

تاوانباران تا سەر لە دۆزەخدا دەرنایەن:

﴿ ٧٤: إن المجرمین فی عذاب جهنم خالدون ﴾ بێگومان تاوانباران (بەشیرك وکوفر)لەسـزای دۆزەخدان بەهەمیشەیی ﴿ ٧٥: لا یفتر عنهم ﴾ هەرگیز لێیان نابڕێ و سووك ناکرێ ﴿ وهم فیه مبلسون ﴾ ئەوان لەو سـزایەدا بـێ ئومێدن ﴿ ٧٦: وما ظلمناهـم ﴾ و ئێمە هیچ سـتەممان لێ نەکردوون ﴿ ولکن کانوا هـم الظالمین ﴾ بەڵام ئـەوان خۆیان سـتەمکار بـوون ولەرێگەی ئێمە لایـاندا ﴿ ٧٧: ونـادوا یا مالک ﴾ ئەوجـا هانا دەبەن بۆ دەرگاوانی دۆزەخ وبانگ دەکـەن: ئەی مالیـك! ﴿ لیقض علینا ربـک ﴾ باپەروەردگارت بڕیار بدات بۆمان بەمردن، تا لەو سـزایە رزگار ببین. (سـەفوان) ئـەڵێ: گوێم لە پێغەمبەرەوە ﷺ لە سـەر مینبەر ئـەم ئایەتەی: (ونادوا یا مالک لیقض علینا ربـک)ی دەخوێندەوە. فتح الباری: ٨/٤٣١. وە لەئایەتی تـردا ئەفەرمووێ: (لا یقضی علیهم فیموتوا

وَإِنَّهُۥ لَعِلْمٌ لِّلسَّاعَةِ فَلَا تَمْتَرُنَّ بِهَا وَٱتَّبِعُونِ هَٰذَا صِرَٰطٌ مُّسْتَقِيمٌ ﴿٦١﴾ وَلَا يَصُدَّنَّكُمُ ٱلشَّيْطَٰنُ إِنَّهُۥ لَكُمْ عَدُوٌّ مُّبِينٌ ﴿٦٢﴾ وَلَمَّا جَآءَ عِيسَىٰ بِٱلْبَيِّنَٰتِ قَالَ قَدْ جِئْتُكُم بِٱلْحِكْمَةِ وَلِأُبَيِّنَ لَكُم بَعْضَ ٱلَّذِى تَخْتَلِفُونَ فِيهِ فَٱتَّقُوا۟ ٱللَّهَ وَأَطِيعُونِ ﴿٦٣﴾ إِنَّ ٱللَّهَ هُوَ رَبِّى وَرَبُّكُمْ فَٱعْبُدُوهُ هَٰذَا صِرَٰطٌ مُّسْتَقِيمٌ ﴿٦٤﴾ فَٱخْتَلَفَ ٱلْأَحْزَابُ مِنۢ بَيْنِهِمْ فَوَيْلٌ لِّلَّذِينَ ظَلَمُوا۟ مِنْ عَذَابِ يَوْمٍ أَلِيمٍ ﴿٦٥﴾ هَلْ يَنظُرُونَ إِلَّا ٱلسَّاعَةَ أَن تَأْتِيَهُم بَغْتَةً وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ ﴿٦٦﴾ ٱلْأَخِلَّآءُ يَوْمَئِذٍۭ بَعْضُهُمْ لِبَعْضٍ عَدُوٌّ إِلَّا ٱلْمُتَّقِينَ ﴿٦٧﴾ يَٰعِبَادِ لَا خَوْفٌ عَلَيْكُمُ ٱلْيَوْمَ وَلَآ أَنتُمْ تَحْزَنُونَ ﴿٦٨﴾ ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ بِـَٔايَٰتِنَا وَكَانُوا۟ مُسْلِمِينَ ﴿٦٩﴾ ٱدْخُلُوا۟ ٱلْجَنَّةَ أَنتُمْ وَأَزْوَٰجُكُمْ تُحْبَرُونَ ﴿٧٠﴾ يُطَافُ عَلَيْهِم بِصِحَافٍ مِّن ذَهَبٍ وَأَكْوَابٍ وَفِيهَا مَا تَشْتَهِيهِ ٱلْأَنفُسُ وَتَلَذُّ ٱلْأَعْيُنُ وَأَنتُمْ فِيهَا خَٰلِدُونَ ﴿٧١﴾ وَتِلْكَ ٱلْجَنَّةُ ٱلَّتِىٓ أُورِثْتُمُوهَا بِمَا كُنتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿٧٢﴾ لَكُمْ فِيهَا فَٰكِهَةٌ كَثِيرَةٌ مِّنْهَا تَأْكُلُونَ ﴿٧٣﴾

ولا یخفـف عنهم من عذابها..) یـان دەفەرمووێ: (ثم لا یموت فیها ولا یحیـا)١٣/٨٧. ﴿ قال إنکم ماکثـون ﴾ مالیکیش پێیان ئەڵێ: هـەر لـێرە دەمێنن و رزگـار بوونتان بۆ نییـە ﴿ ٧٨: لقد جئناکم بالحق ﴾ خوا لەوەڵامیاندا دەفەرموێ: چونکە بەڕاستی کاتی خۆی هەق و راسـتیمان بۆ هێنان و بۆمان روونکردنەوە ﴿ ولکن أکثرکم للحق کارهون ﴾ بەڵام زۆربەی زۆرتان رقتان لەڕاستی و هەقبوو و لێوتان لێ هەڵئەقرچان و وەرتان نەگرت. بێ بڕوایان لە (دار الندوة) دەربـارەی لەناو بردنـی پێغەمبەر ﷺ کۆ بوونـەوە، ئەو جا خوا فەرمووی: ﴿ ٧٩: أم أبرموا أمرا ﴾ بەڵکو کارێکیان سازاند بۆ لەناو بردنی پەیامبەر ﷺ ﴿ فإنا مبرمون ﴾ بەڕاستی ئێمەیش ئەو پیلانە بەسەریاندا دەشکێنینەوە و چاك لێ دەبڕیین بەرامبەر پیلانەکەیان بۆ پشـتگیری پەیامبەر ﷺ ﴿ ٨٠: أم یحسـبون أنا لا نسمع سرهم ونجواهم ﴾ بەڵکو پێیان وایە کە ئێمە نهێنی و سـرتەو چپەیان نا بیسـتین؟! ﴿ بلی ورسلنا لدیهم یکتبون ﴾ بەڵێ چاك ئەبیستین و

فریشته نێراوەكانیشمان وان لەلایان وكارو كردەشیان ئەنووسن.

خوا منداڵی هەر نییە:

﴿ ٨١: قل إن كان للرحمن ولد ﴾ بڵێ: گریمـان –وەك ئێوە ئەڵێن– ئەگەر خوای بەبەزەیی، منداڵی ببێ ﴿ فأنا أول العابدين ﴾

إِنَّ ٱلْمُجْرِمِينَ فِى عَذَابِ جَهَنَّمَ خَٰلِدُونَ ﴿٧٤﴾ لَا يُفَتَّرُ عَنْهُمْ وَهُمْ
فِيهِ مُبْلِسُونَ ﴿٧٥﴾ وَمَا ظَلَمْنَٰهُمْ وَلَٰكِن كَانُوا۟ هُمُ ٱلظَّٰلِمِينَ ﴿٧٦﴾
وَنَادَوْا۟ يَٰمَٰلِكُ لِيَقْضِ عَلَيْنَا رَبُّكَ قَالَ إِنَّكُم مَّٰكِثُونَ ﴿٧٧﴾ لَقَدْ
جِئْنَٰكُم بِٱلْحَقِّ وَلَٰكِنَّ أَكْثَرَكُمْ لِلْحَقِّ كَٰرِهُونَ ﴿٧٨﴾ أَمْ أَبْرَمُوٓا۟ أَمْرًا
فَإِنَّا مُبْرِمُونَ ﴿٧٩﴾ أَمْ يَحْسَبُونَ أَنَّا لَا نَسْمَعُ سِرَّهُمْ وَنَجْوَىٰهُم ۚ بَلَىٰ
وَرُسُلُنَا لَدَيْهِمْ يَكْتُبُونَ ﴿٨٠﴾ قُلْ إِن كَانَ لِلرَّحْمَٰنِ وَلَدٌ فَأَنَا۠ أَوَّلُ
ٱلْعَٰبِدِينَ ﴿٨١﴾ سُبْحَٰنَ رَبِّ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضِ رَبِّ ٱلْعَرْشِ
عَمَّا يَصِفُونَ ﴿٨٢﴾ فَذَرْهُمْ يَخُوضُوا۟ وَيَلْعَبُوا۟ حَتَّىٰ يُلَٰقُوا۟ يَوْمَهُمُ
ٱلَّذِى يُوعَدُونَ ﴿٨٣﴾ وَهُوَ ٱلَّذِى فِى ٱلسَّمَآءِ إِلَٰهٌ وَفِى ٱلْأَرْضِ
إِلَٰهٌ ۚ وَهُوَ ٱلْحَكِيمُ ٱلْعَلِيمُ ﴿٨٤﴾ وَتَبَارَكَ ٱلَّذِى لَهُۥ مُلْكُ ٱلسَّمَٰوَٰتِ
وَٱلْأَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا وَعِندَهُۥ عِلْمُ ٱلسَّاعَةِ وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ
﴿٨٥﴾ وَلَا يَمْلِكُ ٱلَّذِينَ يَدْعُونَ مِن دُونِهِ ٱلشَّفَٰعَةَ إِلَّا مَن
شَهِدَ بِٱلْحَقِّ وَهُمْ يَعْلَمُونَ ﴿٨٦﴾ وَلَئِن سَأَلْتَهُم مَّنْ خَلَقَهُمْ
لَيَقُولُنَّ ٱللَّهُ ۖ فَأَنَّىٰ يُؤْفَكُونَ ﴿٨٧﴾ وَقِيلِهِۦ يَٰرَبِّ إِنَّ هَٰٓؤُلَآءِ قَوْمٌ
لَّا يُؤْمِنُونَ ﴿٨٨﴾ فَٱصْفَحْ عَنْهُمْ وَقُلْ سَلَٰمٌ ۚ فَسَوْفَ يَعْلَمُونَ ﴿٨٩﴾

ئەوە من یەكەمین كەسـم بیپەرسـتم، چونكە من بەندەی‌خوام.

﴿ ٨٢: سبحان رب السموات والأرض رب العرش عما يصفون ﴾ پاكـی و بـەرزو بڵندیی بـۆ پەروەردگاری ئاسمانـەكان و زەوی، پەروەردگاری عەرش، دەربارەی ئەو قسـە ناقوڵانە ئەوان وەسفی خـوای پـێ دەكەن: بە راگرتنـی منداڵ و..هتـد ﴿ ٨٣: فذرهم يخوضوا ويلعبوا ﴾ جا تۆش جارێ وازیان لێ بێنە با سـەر بكەنە قسـەی ناقوڵاو گەمەكەی خۆیان بكەن ﴿ حتى يلاقوا يومهم الذي يوعـدون ﴾ تا دەگەنە ئەو رۆژەی هەڕەشـەیان لێ‌كراوەو بەڵێنیان پێدراوە پێی بگەن. لە ئاسمان وزەوی، هەر(الله) خۆی خوایە:

﴿ ٨٤: وهـو الذي في السماء إله وفـي الأرض إله ﴾ خوا هەر ئەو زاتەیە كە هەم لەئاسماندا خوایەو پەرستراوە، هەم لەزەویشدا خوایـەو پەرسـتراوە لەلایەن دانیشـتوانییەوە ئیتر هیچ كەسێك شایستەی پەرستن نییە ئەو نەبێ.

﴿ وهو الحكيم العليم ﴾ ئەویشـە جوانكاری زانا ﴿ ٨٥: وتبارك الـذي لـه ملك السـموات والأرض وما بينهمـا ﴾ وە مەزنی لەو خوایـەی خاوەنێتی ئاسمانـەكان و زەوی و نێوانیان هەر هی ئەوە ﴿ وعنده علم الساعة ﴾ وەزانینی كاتی قیامەت لای ئەوە ﴿ وإليه ترجعون ﴾ و هەر بۆلای ئەویش دەگێڕدرێنەوە ﴿ ٨٦: ولا يملك الذين يدعون من دونه الشفاعة ﴾ وە پەرستراوانەی ئەوان لەباتی خوا هاواریان لێ دەكەن و ئەیانپەرسـتن دەسـەڵاتی شەفاعەت و تكایان نییە ﴿ إلا من شـهد بالحق ﴾ بەڵام كەسـێك شایەتی بە هـەق دابێ و بڕوای هێنابێت وەك فریشـتەكان و عوزەیرو عیسـا ئەوانە دەتوانن داوای شـەفاعەت بكەن ﴿ وهم يعلمون ﴾ وەئەوان ئەزانن هەقیقەتی شـایەدەكەیان ﴿ ٨٧: ولئن سـألتهم من خلقهم ليقولن الله ﴾ خۆ ئەگەر لەخۆشیان بپرسیت كێ دروستی كردوون؟ بەدڵنیاییەكـەوە ئەڵێن: خـوا ﴿ فأنى يؤفكون ﴾ ئەی ئیتر چۆن لەپەرستنی خوا لادەدەن و روو لەشوێنی‌دیكە دەكەن؟.

سكاڵای پێغەمبەر ﷺ لای خوا:

﴿ ٨٨: وقيلـه يـارب إن هؤلاء قـوم لا يؤمنون ﴾ خـوا ئاگای لەوتەی پەیامبەرەكەیەتی كە سكاڵا لە گەلەكەی دەكاو ئەڵێ: ئەی پەروەردگاری من! بەراسـتی ئەوانـە گەلێكن باوەڕ ناهێنن. واتە: ئەو بێ بڕوایانە بۆ ناترسـن لەو سـكاڵای پەیامبەرە لە سـەر بڕوا نەهێنانیان؟

تێبینـی: (وقيلـه) بەژێـری لام و هێیەكە، یان بەسـەرەی لام و بۆری هێیەكە، بە هەردوو جۆری خوێندنەوەكەی (عطف)ە لەسەر (والسـاعة) لە (وعنده علم الساعة)دا، خوێندنەوەكەی بە ژێر، بە ئیتعتباری (مضاف إليه)، سەرپێ‌دانیشـی بە ئیعتیباری ئەوەیەكە لەبنەڕەتدا (مفعول)ـە بۆ (علم). ﴿ ٨٩: فاصفح عنهم وقل سلام ﴾ جاتـۆ وازیـان لێ بێنـەو ماڵئاواییيان لێ بكە، دیارەئەم سـڵاوەی ئێرە، واتـای جیابوونـەوەو لێك‌دووركەوتنەوەیـە، نەك سـڵاوی خۆشەویسـتی‌و پێكەوە ژیان ﴿ فسوف يعلمون ﴾ دەسا لە ئایندەدا ئەزانن پاشـەڕۆژیان چۆنەو چییان بەسـەر دێـت، دیارە ئەمەش هەڕەشەیە لێیان.

لـە (١٤١٧/٧/٣/٢)ك بەرامبـەر بـە (١٩٩٦/١١/١٣/١٢)ز لـەم سـوورەتە بوومـەوە، لەكاتژمێر (٧/٥٠) خولـەك، لە هەڵەبجەی زامدارو لە راگەیاندن. (ولله الحمد والمنة).

سوورەتی (دۆخان)ـە

مەککەییەو (٥٩) ئایەتە

بەناوی خوای بەخشندەی میهرەبان

ئەم سـوورەتە باسی: خوا بەیەکزانین و، پەیامەکەی پێغەمبەرو، زیندووبوونەوە دەکات. لەسـەرەتاوە باسـێکی گەورەیی قورئان و پیرۆزیی ئەو شـەوە ئەکات کە قورئانی تێدا هاتۆتە خوار، ئینجا هەڵوێستی هاوبەش دانەرەکان سەبارەت بە قورئان روون‌دەکاتەوە، پاشـان بەسەرهاتەکەی فیرعەون و گەلەکەی و، وێران بوونی ئەو هەموو باخ و سەوزاییەیان رادەگەیەنێت، کۆتاییشی بەباسی رێ وشوێن و چارەنووسی چاککاران و خراپکاران دێت.

جا بەم شێوەیە دەست پێ‌دەکات:

﴿ بسم الله الرحمن الرحيم * ١: حم ﴾ ئەم پیتانـەو وێنەیان، بۆ دەسەوسـانی عەرەبە رەوانبێژو خۆشخوانەکانی سـەردەمە، لە پێشیشەوە گەلێ‌جار قسەیان لێ‌کراوە.

قورئان شەوی قەدر هاتە خوارێ:

﴿ ٢: والكتـاب المبيـن ﴾ سـوێندم بـەم قورئانـە ئاشـکراو نمایانە، یـان سـوێند بەو قورئانـەی بەیانکەری هـەق وناهەقە، راسـتی و، ناراسـتیەکان لە بێژنگ دەدا ﴿ ٣: إنا أنزلناه في ليلة مباركة ﴾ بێ‌گومان لە شـەوێکی ئێجگار پیرۆز "شـەوی قەدردا" ناردومانەتـە خـوار، وەك خوای گەورە ئەفەرمـووێ: (إنا أنزلناه فـي ليلة القدر)١/٩٧. یا ئەفەرمووێ: (شـهر رمضـان الذي أنزل فيه القـرآن)٢/١٨٥. هەندێ لەزانایان پێیان وایە ئەو فەرموودەش کە لەپێغەمبەرەوە ﷺ هێنراوە: (تقطع الآجال من شـعبان، حتى أن الرجـل ينكح ويولد له، وقد أخرج (إسـمه في الموتى)، هەرچەند ئیمامـی (تەبەریی و بەیهەقی) ریوایەتیـان کردووە، بەڵام -وەك ئیمامی ئیبن کەسـیر- ئەڵێ: (والصحيح: إنمـا هي ليلة القدر على مـا بيناه). وە هـەروا ئیمامی (ئیبن جەریر) ئـەڵێ: (والصواب من القـول في ذلك قـول، من قال: عنى بهـا ليلة القـدر؟. ﴿ إنا كنا منذرين ﴾ بەراسـتی ئێمە هەمیشـە هەر ترسـێنەرو بێدارکەرەوە بووین واتە: مەبەسـت لە ناردنی ئەم قورئانەدا وشـیار کردنەوەو ترسـاندنی مەردومە ﴿ ٤: فيها يفرق كل أمر حكيم ﴾ لەوشەوەدا -قورئانـی تێدا هات- هەموو بەرنامەو ئیش و کارێکی گرنگ بڕیار دەدرێ و جیـا دەکرێتـەوە ﴿ ٥: أمـرا من عندنـا ﴾ هەموو ئەو بڕیارانەش -لەو شەوەدا ئەدرێن- هەموو بەفەرمانی خۆمانە ﴿ إنا كنا مرسـلين ﴾ بێ‌گومان هەر ئێمەشـبووین (موحەممەد) و هەموو پێغەمبەران نارد ﴿ ٦: رحمة من ربك ﴾ لەبەر بەزەییەك لەلایەن پەروەردگارتـەوە بۆ ئادەمزاد وجنۆکە ﴿ إنه هو السـميع العليم ﴾ چونکە هەر ئەوە بیسەری زانا، واتە: هەر ئەوە بیسەرو بە هەموو بیسراوێ، زانا بەهەموو زانراوێ ﴿ ٧: رب السموات والأرض وما

سُورَةُ الدُّخَانِ — مكية — آياتها ٥٩

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

حمٓ ﴿١﴾ وَالْكِتَابِ الْمُبِينِ ﴿٢﴾ إِنَّا أَنزَلْنَاهُ فِي لَيْلَةٍ مُّبَارَكَةٍ إِنَّا كُنَّا مُنذِرِينَ ﴿٣﴾ فِيهَا يُفْرَقُ كُلُّ أَمْرٍ حَكِيمٍ ﴿٤﴾ أَمْرًا مِّنْ عِندِنَا إِنَّا كُنَّا مُرْسِلِينَ ﴿٥﴾ رَحْمَةً مِّن رَّبِّكَ إِنَّهُ هُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ ﴿٦﴾ رَبِّ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا إِن كُنتُم مُّوقِنِينَ ﴿٧﴾ لَا إِلَٰهَ إِلَّا هُوَ يُحْيِي وَيُمِيتُ رَبُّكُمْ وَرَبُّ آبَائِكُمُ الْأَوَّلِينَ ﴿٨﴾ بَلْ هُمْ فِي شَكٍّ يَلْعَبُونَ ﴿٩﴾ فَارْتَقِبْ يَوْمَ تَأْتِي السَّمَاءُ بِدُخَانٍ مُّبِينٍ ﴿١٠﴾ يَغْشَى النَّاسَ هَٰذَا عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿١١﴾ رَّبَّنَا اكْشِفْ عَنَّا الْعَذَابَ إِنَّا مُؤْمِنُونَ ﴿١٢﴾ أَنَّىٰ لَهُمُ الذِّكْرَىٰ وَقَدْ جَاءَهُمْ رَسُولٌ مُّبِينٌ ﴿١٣﴾ ثُمَّ تَوَلَّوْا عَنْهُ وَقَالُوا مُعَلَّمٌ مَّجْنُونٌ ﴿١٤﴾ إِنَّا كَاشِفُو الْعَذَابِ قَلِيلًا إِنَّكُمْ عَائِدُونَ ﴿١٥﴾ يَوْمَ نَبْطِشُ الْبَطْشَةَ الْكُبْرَىٰ إِنَّا مُنتَقِمُونَ ﴿١٦﴾ ۞ وَلَقَدْ فَتَنَّا قَبْلَهُمْ قَوْمَ فِرْعَوْنَ وَجَاءَهُمْ رَسُولٌ كَرِيمٌ ﴿١٧﴾ أَنْ أَدُّوا إِلَيَّ عِبَادَ اللَّهِ إِنِّي لَكُمْ رَسُولٌ أَمِينٌ ﴿١٨﴾

بينهما إن كنتـم موقنين ﴾ پەروەردگاری ئاسمانەکان و زەوی‌و ئەو شـتانەیە لەنێوانیاندایە، ئەگەر ئێـوە یەقینتان ببێ، دە یەقینتان ببێ کە(موحەمـەد) پێغەمبەری خوایە ﴿ ٨: لا إلة إلا هو يحيي ويميت ﴾ جگە لەو هیچ پەرسـتراوێکی هـەق نییە، کە ژیان ئەدا ئەمرێنـێ، مردن و ژیان بەدەسـتیی ئەوە ﴿ ربكـم ورب آبائكم الأولين ﴾ پەروەردگاری ئێوەو پەروەردگاری باوانی پێشینیشتانە، واتە: هەر ئەوە کاروبارتان بەرێوە ئەبات، ئەبێ تەنها هەر ملکەچی ئەویـش بن ﴿ ٩: بل هم في شـك يلعبون ﴾ بەڵکـو ئەوان لەناو گومانێـکدان لە زیندووبوونەوە، گەمە دەکەن، وەك ئەم ئایەتەش -سـەبارەت بـە باڵادەسـتی خواو، خاوەندارێتـی جیهانەکان- دەفەرمـووێ: (قل ياأيهاالناس إني رسـول الله إليكم جميعاالذي له ملك السموات والارض لا إله إلاهو يحي ويميت)١٥/٧ ٨.

چاوەڕوانی رۆژێ بەبە دووکەڵ بەری ئسمان دەگرێ:

﴿ ١٠ : فارتقب یوم تأتی السماء بدخان مبین ﴾ جاچاوەڕوانی رۆژێك بە ئەی موحەممەد! ﷺ کە ئاسمان بەئاشکرا دووکەڵێکی لێ پەیدا دەبێت، لە دەرەنجامی، گرانی و، قات و قڕیەك سەر لە قورەیش هەڵ ئەداو برسییەتییەکی ترسناك دایان ئەگرێ و، لە بەربرسێتی یەکتر نابینــن و ئاسمانیش وەك چرە دووکەڵ دێتە پێش چاویان، دیارە ئەوەیش قاری خوایە، بەتایبەت کە پەیامبەر ﷺ دوعای لە قورەیش کردو فەرمووی: ((اللهم أشدد وطأتک علی مضر واجعلها علیهم سنین کسنی یوسف..)) (بوخاری). واتە: خوایە! گرانی و، قات و قڕییەکی وایان بەسەربدە، هەر وەك گرانییەکەی ساڵەکانی ســەردەمی یوسف. ئەم تەفسیرە -کەتەفسیری (..یوم تأتی السماء بدخان مبین)ـسان پێکرد- راو بۆچوونی (تەبەریــی) و زۆرێك لە راڤەکەرانی قورئان بوو، ئەوەتــە (ئیبن جەریر) ئەڵێ: (والصواب فی ذلک ماروی عن ابن مســعود من أن الدخان الذی أمر الله نبیه ﷺ أن یرتقبــه، هو ماأصــاب قومه من الجهد والجــوع حتی أکلوا العظــام والمیتة). بەڵام (ئیبن عەبــاس) -خوا لێیان رازی بێت- ئەڵێت: مەبەست بە (دوخان)ـەکە، ئەو دوو کەڵەیە، نیشانەیەکە لەنیشــانەکانی هاتنی قیامەت. (ئیبن کەسیر)یش ئەمەی پەسەند کــردووە و دەڵێت: هەرچەند ئەیشــگونجێت ئەوەی یەکەم بێت.

﴿ ١١ : یغشــی الناس هذا عذاب ألیم ﴾ سزا "دووکەڵەکە" هەموو خەڵکیمەککــە دەگرێتــەوە، هــەر کە بینیشــیان ئەڵــێن: ئەمە ســزایەکی ئێش پێگەیەنەرە ﴿ ١٢ : ربنا اکشــف عنــا العذاب إنا مؤمنــون ﴾ لەبەرناچاری هاواریان لێ بەرز ئەبێتەوەو ئەڵێن: ئەی پەروەردگاری ئێمە! ئەم ســزایەمان لەســەر لابەە، بێگومان ئێمە بــاوەڕ دێنــین ﴿ ١٣ : أنی لهــم الذکری ﴾ جا تــازە لەکوێ، یان چــۆن بڕوا هێنانی ناچاریی، ســوودیان پێدەگەیەنێت؟! ﴿ وقد جاءهم رسول مبین ﴾ خۆ بەراستیپەیامبەرێکی ئاشکرایان بۆ هات پێش ســزاکە، بڕوایشــیان نەهێنــا ﴿ ١٤ : ثم تولــوا عنه وقالوا معلم مجنون ﴾ پاشــان -لەباتی بــڕوا هێنان- روویان لێ وەرگێڕاو وتیان: (ئەو محەممەد)ـە فێر کراوێکی شێتە! جا گەلێك بۆچوونی ئــاوا بێ، ئیتر چۆن ئامۆژگاری وەر ئەگرێ؟ بۆیە شایســتەی ئەو ســزایەبوون ﴿ ١٥ : إنــا کاشــفوا العذاب قلیلا إنکــم عائدون ﴾ جگە لەوە، ئێوە زۆر ســپڵەو بێ وەفایشــن، چونکە بەراستی ئێمە هەر کەمێك ســزاکەتان لەسەر لابەین، خێرا دەچنەوە سەر کاری خۆتــان، واتە: هیــچ کات دانامەزرێن و عیــبرەت ناگرن ﴿ ١٦ : یــوم نبطش البطشــة الکبری ﴾ ئــەو رۆژە وەبیربێنە کە بە توندی هەڵەتــی گــەورەی خۆمان دەبەین ﴿ إنا منتقمون ﴾ بەراســتیش ئێمە لەرۆژی دوایی، یان لەرۆژی (بەدر)دا تۆڵەسێنەرین، جا ئەو کاتە ئیتر بێ پشت و پەنا دەمێننەوەو هیچ کەسێکیان نییە سزایان لەســەر لابات. جا ئەگەر مەبەست بەو دووکەڵە، ئەو دووکەڵە بێ یەکێکە لەنیشــانەکانی هاتنی قیامــەت، وەك (ئیبن عەبباس)رای وایە، یان مەبەســت ئەو گرانــی ونارەحەتییە بێ -وەك تەبەریی دەڵێ- بەری ئاسمانی لێگرتن، ئەوا (عەبدوڵڵای کوری مەســعوود) (خــوا لێی رازی بــێ) دەڵێ: (فقد مضی خمســة: الدخان، والروم، والقمر، والبطشــة، واللــزام/ مخرج فی الصحیحیــن/ فتح الباری: ٨/٤٣٤). هەر پێنج شــتەکە بەدووکەڵەکەیشــەوە تێپەڕین، بەڵام هەندێکــی دیکە دەڵــێن: هێمان دوو کەڵەکــە رووینەداوە، وەك ئیمامی (موســلیم) لــە ٤/٢٢٢٥دا هێناویەتی: ((لا تقوم الســاعة حتی تروا عشــر آیات: طلوع الشمس من مغربها، والدخان، والدابة، وخروج یأجوج ومأجوج، وخروج عیسی ابن مریم، والدجال، وثلاثة خسوف: خسف بالمشرق، وخسف بالمغرب، وخسف بجزیرة العرب ونار تخرج من قعر عدن تســوق الناس -أو تحشــر الناس- تبیت معهــم حیث باتوا، وتقیــل معهم حیث قالــوا)). کەوابوو ئەو رۆژی هەڵەتــە گەورەیــە -وەك ئیمامی تەبەریش دەڵێــت- هەر رۆژی قیامەتە، هەر ئەمەیش بەهێزە.

تاقیکردنەوەی قەومەکەی فیرعەون و،دەرەنجامیان:

﴿ ١٧ : ولقــد فتنــا قبلهــم قــوم فرعــون ﴾ وە بەهەقیقــەت لەپێشــیانەوە، واتە: لەپێــش (قورەیش)ــە وە گــەلی فیرعەونمان تاقیکــردەوە ﴿ وجاءهم رســول کریم ﴾ و پەیامبەرێکــی بەڕێزو گەورەیــان مووســا عليه السلام هاتە لا ﴿ ١٨ : أن أدوا إلــی عبــاد الله ﴾ پێیگوتن: کە بەندەکانی خوا(بەنی ئیسرائیل) بدەنە دەست من و وازیان لێ بێنن لەگەڵ من بێن، وەك لە جێگایەکی تردا دەفەرمووێ: (فأرسل معی بنی إسرائیل...). ﴿ إنی لکم رسول أمین ﴾ چونکە بەراســتی مــن پەیامبەرێکی ئەمینم لەســەرپەیامەکەی خوا بۆتان ﴿ ١٩ : وأن لا تعلوا علی الله ﴾ پێتان ئەڵێم: خۆتان بەگەورەو بەرز مەگرن لە سەر خوا، واتە: سەرپێچی مەکەن و بێ بڕوا مەبن ﴿ إنی آتیکم بســلطان مبین ﴾ چونکە بەراســتی من بەڵگەیەکی ئاشکراو روونم بــۆ هێناون ﴿ ٢٠ : وإنــی عذت بربی وربکم أن ترجمون ﴾ وە بەراستی من پەنا دەگرم بە پەروەردگاری خۆم و، پەروەردگاری ئێــوەش، لەوەی کــە بەردە بارانم بکەن و بمکوژن ﴿ ٢١ : وإن لم تؤمنوا لی فاعتزلون ﴾ خۆ ئەگەر هەر بڕوام پێناهێنن، ئەوا دوورم لێبگــرن و وازم لێ بێنن ﴿ ٢٢ : فدعا ربه أن هؤلاء قوم مجرمون ﴾

ئینجا مووســا دوای نائومێد بوونی لە بڕوا هێنانیان، داوای کرد لە پەروەردگــاری خــۆی و هاواری بۆ بردو وتی: خوایە! بەراســتی ئەمانە قەوم و گەلێکی تاوانکارن، جا ئیتر تۆش تۆڵەیان لێ بسـێنە ﴿ ٢٣: فأسر بعبادي ليلا ﴾ دەسا ئیتر ئێمە پێمان وت: با فیرعەون پێتان نەزانێ، بەبەندەکانمەوە (واتە: بەبەنی ئیسـرائیلەوە) شـەو دەرچۆ لە شــار ﴿ إنكم متبعون ﴾ چونکە بەراستی ئەوانە دواتان دەکەون ﴿ ٢٤: واترك البحر رهوا ﴾ کە لەدەریاکەش پەڕینەوە، دەریاکــە بەجێ بهێڵە بەواڵا کراوی، تا ئەوانیش بەدواتاندا بێن و بخنکێن ﴿ إنهم جند مغرقون ﴾ چونکە بەراستی ئەوانە لەشرکێکی خنکێنراون، واتە: بڕیاریان بۆ دەرچووە، ئەبێ هەر تیا بچن، جا کاتێ مووسا پەڕییەوەو ویستی بەدار دەستەکەی شوێنەکەی خۆی کوێر بکاتەوە لەترســی فیرعەوندا، خوا فەرمووی: وازی لێ بێنە، بــا بێن بەدواتاندا، دیارە چوون و خنــکان ﴿ ٢٥: كم تركوا من جنات وعيون ﴾ ئەوانە بەجێیان هێشــت لــە دوای خۆیان باخ و کانیاوێکــی زۆر ﴿ ٢٦: وزروع ومقام كريم ﴾ و کشــتوکاڵ و جێگاوشـوێنی جــوان ﴿ ٢٧: ونعمة كانوا فيهـا فاكهين ﴾ و نازو نیعمەت و بەهرەیەك کە بەخۆشــی گوزەرانیان تیا دەکرد ﴿ ٢٨: كذلك ﴾ ئاواو بەو شـێوەیە لەوانمان سەندنەوە ﴿ وأورثناها قوما آخرين ﴾ و ئەو هەموو ســەرمایەو دەسەڵاتەی فیرعەونەمان کردە میراتی گەلێکی ترو، نەوەکانی یەعقووبمان کردە جێنشین ﴿ ٢٩: فمــا بكت عليهم السـماء والأرض ﴾ جا ئاسمان و زەوی شـین و زاری نەکردن، ئەڵبەتە لەنــاو عەرەباندا باو بووە وتویانە: (بكت عليهم السـماء والأرض). (سەعیدی کوڕی جوبەیر) دەڵێ: پیاوێك لە (ئیبن عەبباس)ی پرسی: مانای ئایەتی (فما بكت عليهم السماء والأرض) چییــە؟ دەبۆ ئاسمان و زەوی بــۆ کەس دەگرین؟ وتی: بەڵێ چونکە هەموو کەسێ لەئاسماندا دەرگایەکی خۆی هەیە، لەو دەرگاوە رزق و نیعمەتی بۆ دێ. هەر لەوێشــەوە کارو کردەوەکانی بــەرز دەبنــەوە، جا کاتێ مــرد ئەو دەرگایــەی دادەخرێ و ئیتر ئەویــش بۆی دەگــری! وە هەرکات لەو جێگایە بــڕا کە لەزەویدا سوژدەی تێدا بردووە ئیتر زەویش یادی دەکاو بۆی دەگری! بەڵام قــەوم و هۆزەکەی فیرعــەون چونکە ســوژدەیان نەبردو کردەوەی چاکیــان نەبوو، ئاســمــان وزەوی نەگریــاو بۆیان بــەداخ نەبوو. (تەبەری). ﴿ وما كانوا منظرين ﴾ وە ســاتێکیش مۆڵەت نەدران و دوا نەخــران بــۆ کاتێکی تر، بەڵکو بەپەلە ســزا دران ﴿ ٣٠: ولقد نجينا بني إسـرائيل من العذاب المهين ﴾ بێگومان نەوەکانی یەعقووبمان لەســزای چەوســێنەر رزگار کــرد ﴿ ٣١: من فرعون إنــه كان عاليا من المسـرفين ﴾ لەچنگی فیرعەونــێ، کە دەعیە

بازبوو لە زێدەڕۆیاندا، واتە: تۆیش ئەی موحەممەد! ﷺ گەلەکەت دڵخــۆش بکە، کەرزگاریان ئەکەم لەزەبرو زۆری زۆرداران، ئەگەر بڕوای راســتەقینەیان هەبێت ﴿ ٣٢: ولقد اخترناهم على علم على العالمين ﴾ ســوێند دەخۆم: بێگومان لەڕووی زانیارییەوە ئەوانمان هەڵبــژاردو رێزی ئەوانمان‌دا بەســەر هەموو جیهانی ســەردەمی

وَأَن لَّا تَعْلُوا عَلَى اللَّهِ إِنِّي آتِيكُم بِسُلْطَانٍ مُّبِينٍ ﴿١٩﴾ وَإِنِّي عُذْتُ
بِرَبِّي وَرَبِّكُمْ أَن تَرْجُمُونِ ﴿٢٠﴾ وَإِن لَّمْ تُؤْمِنُوا لِي فَاعْتَزِلُونِ ﴿٢١﴾ فَدَعَا
رَبَّهُ أَنَّ هَٰؤُلَاءِ قَوْمٌ مُّجْرِمُونَ ﴿٢٢﴾ فَأَسْرِ بِعِبَادِي لَيْلًا إِنَّكُم
مُّتَّبَعُونَ ﴿٢٣﴾ وَاتْرُكِ الْبَحْرَ رَهْوًا إِنَّهُمْ جُندٌ مُّغْرَقُونَ ﴿٢٤﴾ كَمْ
تَرَكُوا مِن جَنَّاتٍ وَعُيُونٍ ﴿٢٥﴾ وَزُرُوعٍ وَمَقَامٍ كَرِيمٍ ﴿٢٦﴾ وَنَعْمَةٍ
كَانُوا فِيهَا فَاكِهِينَ ﴿٢٧﴾ كَذَٰلِكَ وَأَوْرَثْنَاهَا قَوْمًا آخَرِينَ ﴿٢٨﴾
فَمَا بَكَتْ عَلَيْهِمُ السَّمَاءُ وَالْأَرْضُ وَمَا كَانُوا مُنظَرِينَ ﴿٢٩﴾ وَلَقَدْ
نَجَّيْنَا بَنِي إِسْرَائِيلَ مِنَ الْعَذَابِ الْمُهِينِ ﴿٣٠﴾ مِن فِرْعَوْنَ إِنَّهُ
كَانَ عَالِيًا مِّنَ الْمُسْرِفِينَ ﴿٣١﴾ وَلَقَدِ اخْتَرْنَاهُمْ عَلَىٰ عِلْمٍ عَلَى
الْعَالَمِينَ ﴿٣٢﴾ وَآتَيْنَاهُم مِّنَ الْآيَاتِ مَا فِيهِ بَلَاءٌ مُّبِينٌ
﴿٣٣﴾ إِنَّ هَٰؤُلَاءِ لَيَقُولُونَ ﴿٣٤﴾ إِنْ هِيَ إِلَّا مَوْتَتُنَا الْأُولَىٰ وَمَا
نَحْنُ بِمُنشَرِينَ ﴿٣٥﴾ فَأْتُوا بِآبَائِنَا إِن كُنتُمْ صَادِقِينَ ﴿٣٦﴾ أَهُمْ
خَيْرٌ أَمْ قَوْمُ تُبَّعٍ وَالَّذِينَ مِن قَبْلِهِمْ أَهْلَكْنَاهُمْ إِنَّهُمْ كَانُوا مُجْرِمِينَ
﴿٣٧﴾ وَمَا خَلَقْنَا السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَا لَاعِبِينَ ﴿٣٨﴾
مَا خَلَقْنَاهُمَا إِلَّا بِالْحَقِّ وَلَٰكِنَّ أَكْثَرَهُمْ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٣٩﴾

خۆیاندا، بەناردنی پێغەمبــەران لەناویاندا و، پێدانی کتێب پێیان ﴿ ٣٣: وآتيناهـم من الآيات ما فيه بلاء مبين ﴾ وەچەندە ئایەت و بەڵگەی گرنگی خۆمانمان پێدان کە تاقیکردنەوەیەکی ئاشــکراو روونیان تێدا بوو بۆیان، دەئایا پەیڕەوییان کرد؟!.

قورەیش دەڵێن مردوو زیندوو نابێتەوە!:

﴿ ٣٤: إن هؤلاء ليقولون ﴾ بێگومان ئەو بتپەرســتانەی مەککە ئەڵــێن: ﴿ ٣٥: إن هـي إلا موتتنـا الأولى ﴾ مردنــێ نییە جگە لــە مردنــی یەکەمجار ﴿ وما نحن بمنشـرين ﴾ وجارێکی تریش زیندوو ناکرێینەوە ﴿ ٣٦: فأتوا بآبائنا إن كنتم صادقين ﴾ دەســا ئەگەر راســت ئەکەن –وەك خۆتان ئەڵێن– زیندوو بوونەوە هەیە، دەفەرموون باوانەکانمان زیندوو بکەنەوەو بیانهێنن بۆمان ﴿ ٣٧: أهـم خير أم قوم تبـع والذين من قبلهـم ﴾ ئایاقورەیش چاکترن، یــا گەلەکەی (توببــەع/ أبو كريــب الحميري) پاشــای یەمەن، وە

ئەوانەی لە پێشیانەوە ژیاون ﴿ أهلكناهم ﴾ بتپەرستانی هۆزەکەت لەوان بەهێز تر نەبوون، ئەوەتە ئەوانمان بەو هەموو دەسەڵات و توانایانـەوە لەناو برد ﴿ إنهم كانوا مجرمين ﴾ چونکە بەڕاستی کۆمەڵێکی تاوانبار بوون، دەی پەندیان لێوەرگرن.

سـەرنجێك: مێژوو نووسـان دەڵێن: ئەم (توببەع)ـە: (٣٢٦)ساڵ پاشـایەتی قەوم و هۆزەکـەی خۆیکردووە! وە لەنێـو هۆزەکەی خۆیـدا (هۆزیحیمیەر)لەو قەدو باڵا بەزتر نەبووە، (٧٠٠) سـاڵ پێـش لەدایـك بوونـی پێغەمبەرمان(موحەممـەد) مردووە.(ئیبن عەبباس ئـەڵێ: پێغەمبەر ﷺ فەرمووی: ((لا تسـبوا تبعا فإنه قد أسلم)) (المعجم الكبير للطبراني). واتە: جنێو بە (توببەع) مەدەن، چونکە توببەع موسڵمان بوو. ١١/٢٩٦.

إِنَّ يَوْمَ ٱلْفَصْلِ مِيقَـٰتُهُمْ أَجْمَعِينَ ﴿٤٠﴾ يَوْمَ لَا يُغْنِى مَوْلًى عَن مَّوْلًى شَيْـًٔا وَلَا هُمْ يُنصَرُونَ ﴿٤١﴾ إِلَّا مَن رَّحِمَ ٱللَّهُ ۚ إِنَّهُۥ هُوَ ٱلْعَزِيزُ ٱلرَّحِيمُ ﴿٤٢﴾ إِنَّ شَجَرَتَ ٱلزَّقُّومِ ﴿٤٣﴾ طَعَامُ ٱلْأَثِيمِ ﴿٤٤﴾ كَٱلْمُهْلِ يَغْلِى فِى ٱلْبُطُونِ ﴿٤٥﴾ كَغَلْىِ ٱلْحَمِيمِ ﴿٤٦﴾ خُذُوهُ فَٱعْتِلُوهُ إِلَىٰ سَوَآءِ ٱلْجَحِيمِ ﴿٤٧﴾ ثُمَّ صُبُّوا۟ فَوْقَ رَأْسِهِۦ مِنْ عَذَابِ ٱلْحَمِيمِ ﴿٤٨﴾ ذُقْ إِنَّكَ أَنتَ ٱلْعَزِيزُ ٱلْكَرِيمُ ﴿٤٩﴾ إِنَّ هَـٰذَا مَا كُنتُم بِهِۦ تَمْتَرُونَ ﴿٥٠﴾ إِنَّ ٱلْمُتَّقِينَ فِى مَقَامٍ أَمِينٍ ﴿٥١﴾ فِى جَنَّـٰتٍ وَعُيُونٍ ﴿٥٢﴾ يَلْبَسُونَ مِن سُندُسٍ وَإِسْتَبْرَقٍ مُّتَقَـٰبِلِينَ ﴿٥٣﴾ كَذَٰلِكَ وَزَوَّجْنَـٰهُم بِحُورٍ عِينٍ ﴿٥٤﴾ يَدْعُونَ فِيهَا بِكُلِّ فَـٰكِهَةٍ ءَامِنِينَ ﴿٥٥﴾ لَا يَذُوقُونَ فِيهَا ٱلْمَوْتَ إِلَّا ٱلْمَوْتَةَ ٱلْأُولَىٰ ۖ وَوَقَىٰهُمْ عَذَابَ ٱلْجَحِيمِ ﴿٥٦﴾ فَضْلًا مِّن رَّبِّكَ ۚ ذَٰلِكَ هُوَ ٱلْفَوْزُ ٱلْعَظِيمُ ﴿٥٧﴾ فَإِنَّمَا يَسَّرْنَـٰهُ بِلِسَانِكَ لَعَلَّهُمْ يَتَذَكَّرُونَ ﴿٥٨﴾ فَٱرْتَقِبْ إِنَّهُم مُّرْتَقِبُونَ ﴿٥٩﴾

سُورَةُ الجَاثِيَةِ

ئەم بوونەوەرەمان بە گەمە دروستنەکردووە:

﴿ ٣٨: وما خلقنا السموات والأرض وما بينهما لاعبين ﴾ ئێمە ئاسمانـەکان و زەوی و ئـەوەی نێوانیـان، بەگاڵتـەو گەپ و بێ ئامانـج، بەدی نەهێناوە ﴿ ٣٩: وما خلقناهما إلا بالحق ﴾، بەڵکو هەر بە حەق و ڕاستمان وەدیهێناون ﴿ ولكن أكثرهم لا يعلمون ﴾ بـەڵام زۆربەیان نەزانن، بۆیە مل بـە هەق نادەن ﴿ ٤٠: إن يوم الفصل ميقاتهم أجمعين ﴾ بێگومان ڕۆژی جیاکردنەوەی هەقدارو ناهەقكار، کاتی بەڵێنی هەموانە سـەرجەم، ئەوڕۆژە دەزانن چیان بەسەر خۆیاندا هێناوە ﴿ ٤١: يوم لا يغني مولى عن مولى شيئا ﴾ ئەو ڕۆژە هیچ دۆسـتێك ناتوانێ کەمترین کۆمەك بەدۆسـتی خۆی بـکات "کەس بەکەس نییـە" ﴿ ولاهم ينصرون ﴾ پشـتگیری و یارمەتیـش نادرێن ﴿ ٤٢: إلا من رحم الله ﴾ بەڵام کەسـێك خوا ڕەحمی پێکردبێ لە ئەهلی ئیمان، یارمەتی دەدرێ ﴿ إنه هو العزيز الرحيم ﴾ چونکە بەڕاستی هەر ئەو(الله) دەسەڵاتداری میهرەبان و دڵاوایە. (ئیبن عەبباس/خوا لێیان ڕازی بێت) ئەڵێ: پەیامبەران و فریشتەکان لەڕۆژی قیامەتدا، بۆ مرۆڤی موسڵمان تکائەکەن.

ژیانی تاوانباران لە ڕۆژی سەڵادا:

﴿ ٤٣: إن شجرة الزقوم * ٤٤: طعام الأثيم ﴾ بێگومان داری ژەقنەمووت -کـە دارێکی بەروبوو تاڵەو لە (تەهامە)شـدا جۆری ئەو سـەوز ئەبێ- خۆراکی تاوانکارە، واتە: مرۆڤی کافرە، چونکە مەبەسـت بە (أثيم) مرۆڤی کافرە، وەکو لە ئایەتەکانی پاش وپێشی خۆیـەوە دەر دەکەوێ ﴿ ٤٥: كالمهل يغلى فى البطون ﴾، هەر وەك مسی تواوە لەسکی گوناهباراندا جۆش ئەخواو ئەکوڵێ ﴿ ٤٦: كغلى الحميم ﴾ هەرچۆنێ ئاوی کوڵ بەکوڵ دێتە جۆش، هەرکات دۆزەخییەکان برسـییان بوو، بەری ئـەو درەختەیان ئەدرێتی و، لەسکیاندا وەك ئاوی گەرم ئەکوڵێ ﴿ ٤٧: خذوه فاعتلوه إلى سواء الجحيم ﴾ ئینجا ئەوترێ: ئا دەی ئەو بێ باوەڕە گوناهکارە بگرن و پێشـی سەری بگرن ڕایکێشـن بۆ ناوەڕاستی دۆزەخ ﴿ ٤٨: ثم صبوا فوق رأسـه من عذاب الحميم ﴾ پاشان هەر لەو ئاوە ئێجگار گەرمە بکەن بەسـەریا ﴿ ٤٩: ذق إنک أنت العزيز الكريم ﴾ پێی ئەوترێ: دەبچێژە ئەو سـزایە، چونکە بەڕاسـتی تۆ دەسەڵاتدارو پیـاو ماقوڵ و بەڕێز بوویت لەناو هـۆزوو گروهەکەتدا، یان بەلای خۆتـەوە!! ﴿ ٥٠: إن هـذا ماكنتم به تمتـرون ﴾ پێیان ئەوترێ بەڕاستیئەمە ئەو دۆزەخەیە ئێوە لێی دوودڵ بوون.

سەیران و سەفای پارێزکاران لە بەهەشتدا:

﴿ ٥١: إن المتقيـن فـى مقام أميـن ﴾ بێگومان پارێـزکاران لە جێگایەکـی هێمـن و ئاسـایشدان ﴿ ٥٢: فى جنـات وعيون ﴾ لەناو چەندان باخ و سـەرچاوەدان ﴿ ٥٣: يلبسـون من سندس و إستبرق ﴾ لە ببەر ئەکەن لە ئاوریشم و حەریری ناسك وئەستوور ﴿ متقابلين ﴾ هەموو بەرامبەری یەکن لە کۆڕی دانیشـتنەکانیاندا ﴿ ٥٤: كذلک وزوجناهم بحور عين ﴾ هەروا وەسفمانکرد بۆت، هاوجووتمان کردوون، بەژنانێ سـپی، چاوگەورە ﴿ ٥٥: يدعون

فیها بكل فاكهة آمنین ﴾ داوا دەكەن لەو بەهەشـتانەدا هەر جۆرە میوەیـەك حـەزی لیّ بكەن بیّ تـرس لەمردن و لە هەر شـتێكی تـر ﴿ ٥٦: لا یذوقون فیهـا الموت إلا الموتـة الأولی ﴾ مەرگی یەكەم -كە لەدونیادا چەشـتیان- ئیتر هیچ مردنێكی تر ناچێژن، پێغەمبـەر ﷺ ئەفەرمووێ: ((یؤتـی بالموت فی صورة كبش أملح فیوقـف بین الجنة والنار، ثم یذبح، ثم یقال: یا أهل الجنة! خلود فلا مـوت، ویا أهل النار! خلود فلا مـوت)) (متفق علیه. فتح الباری: ٢٨٢/٨. موسـلیم: ٢١٨٨/٤). واتە: مـردن لە دیمەنی بەرانێكی شـاخداردا ئەهێنرێ و، لەنێوان بەهەشت و دۆزەخدا رادەگیردرێ و سەردەبردرێ، لەپاشان بەهەردوو لا دەگوترێ: ئیتر قەت نامرن و هەتا هەتایە ئـەوە ژیانتانە!. (جابیر) خوا لێی رازی بیّ ئەڵیّ: لە پێغەمبەریان پرسـی: ئایا بە هەشتییەكان ئەخەون؟ فەرمووی: ((النوم أخو المـوت وأهل الجنة لا ینامون)) (رواه الطبرانی). خەو برای مردنە، بەڵام بەهەشـتی قەت ناخـەون. ﴿ ووقاهم عذاب الجحیم ﴾ وە لەسـزای دۆزەخیش پاراسـتوونی ﴿ ٥٧: فضلا من ربک ﴾ ئەمەیش زیادە رێزێكە لەلایەن پەروەردگارتەوە ﴿ ذلک هو الفوز العظیم ﴾ ئائەوەشە سەركەوتنە گەورەكە ﴿ ٥٨: فإنما یسرناه بلسانک ﴾ جا ئێمە ئەو (قورئان)ـەمان بەزمانی تۆ بۆ خوێندنەوە ئاسـان كرد ﴿ لعلهم یتذكرون ﴾ بەشكو ئامۆژگاری بگرن ﴿ ٥٩: فارتقب إنهم مرتقبون ﴾ دەسا تۆ چاوەڕوانی بەڵێنەكانی خوا بە، بەراستی ئەوانیش چاوەڕوانی تیاچوونی تۆن، دەرەنجامیش هەموو ئەزانن كیّ سـەركەوتوو ئەبیّ، ئەم هەڕەشەیە بۆ دوپاتكردنەوەیە لە پشتیوانیكردنی خوا لەپێغەمبەرو بڕوادارەكان.

لـە (٤)ی ڕەجەبـی (١٤١٧)ك بەرامبـەر بـە (١٩٩٦/١١/١٥)ز لەنووسینی تەفسیری ئەم سوورەتە بوومەوە لەراگەیاندنی ناوەندیی لە هەڵەبجەی زامدار، كاتژمێر (١/١٥) خولەك، زۆر سـوپاس بۆ خوای گەورە.

سوورەتی (جاسیە)یە

مەككەییەو (٣٧) ئایەتە

بەناوی خوای بەخشندەی میهرەبان

ئەم سوورەتی(جاسیە)ش وەك سـوورەتە مەككەییەكانیتر، باوەڕ بەخوا، بەزیندووبوونەوە، بە پەیامەكەی پێغەمبەر، دەچەسپێنێ. دەشتوانین ئامانجەكانی ئەم سوورەتە لە (٧) خاڵاندا كۆبكەینەوە:

١) گەورەیی قورئان و، گرنگی لەژیاندا.

٢) چەمكێك لە نیشانەكانی یەكخواپەرستی.

٣) هەندیّ بڕو بیانووی سروشتناسەكان و پووچەڵ كردنەوەی.

٤) هەڕەشـەیەكی سەخت، سـەبارەت بەو گومڕایانە لە ئاقیدەی دروست لایانداو، ناگەڕێنەوە سەر ڕێگای‌ڕاست.

٥) لیبووردن و چاوپۆشی.

٦) ئاماژەیەكـی كـورت بـۆ لـەزەت و خۆشـی و رابـواردن لەپاشەڕۆژدا.

٧)ڕووداوەكانی بوونەوەریش هێمای هاتنی قیامەتن.

ئابەم شێوەیەش دەست پیّ ئەكات:

﴿ بسـم الله الرحمـن الرحیم * ١: حـم ﴾ لەپێشـەوە مانا كراون ﴿ ٢: تنزیل الكتاب من الله العزیز الحكیم ﴾ ئەم قورئانە لە لایەن خوایەكـی بەتوانـای كارجوانـەوە دابەزێنـراوە، هەرچی بكات دەسەڵات و توانای هەیەو، هەموویشی لەجێگای خۆیدایە.

لە بوونەوەر ورد بنەوەو ببینن:

﴿ ٣: إن فـی السـموات والأرض لآیات للمؤمنیـن ﴾ بیّ‌گومان لـە ئاسمانـان و زەویـدا، بەڵگە گەلێكـی بەهێزییـان تێدایە بۆ باوەڕداران، لەسـەر تاك و تەنیایی خودا. ﴿ ٤: وفی خلقكم وما یبث من دابة ﴾ و لەدروسـت كردنـی ئێوەدا(ئەی ئادەمزاد!) كە بـەو هەموو قۆناغەدا تیّدەپەڕن و، لـەو هەموو گیانلەبەرانەدا كە بەسـەر زەویدا بڵاو ئەبنەوە ﴿ آیات لقوم یوقنون ﴾ گەلیّ بەڵگەو نیشانە هەن سەبارەت بە دەسەڵاتی خوا بۆ خەڵكێك كە یەقینیان بیّ بە نیشـانەكان ﴿ ٥: واختلاف اللیل والنهار ﴾ و لەئاڵو گۆڕو هاتنی شـەوو ڕۆژدا ﴿ وما أنزل الله من السـماء من رزق ﴾ و لەو باران و ڕۆزییەی كە خوا لە حەواوە دەی‌نێرێ ﴿ فأحیا به الأرض بعـد موتها ﴾ جا بەهۆی ئەوەوە زەویی زینـدوو دەكاتەوە، دوای مردنـی، واتە: دوای وشـك بوونی ﴿ وتصریف الریـاح ﴾ وە لە هەڵكردن و ئاڵ و گۆڕی بایەكاندا بەرەو باكوور، بەرەو باشـوور، جاریّ سـارد، جاریّ گـەرم ﴿ آیات لقـوم یعقلـون ﴾ لەوانەدا چەندان ئایەت و نیشـانە هەیە بۆ خەڵكانێك ژیری خۆیان بەكار بێنـن و، ورد ببنەوە لەم بوونەوەرەیـە. نموونەی ئەم ئایەتانە لەم ئایەتەشدا هاتووە: (إن فی خلق السموات والأرض واختلاف اللیل والنهـار والفلک التی تجری فی البحـر بما ینفع الناس وماأنزل الله من السـماء مـن ماء فاحیا به الأرض بعد موتهـا وبث فیها من كل دابة وتصریف الریاح والسحاب المسخر بین السماء والأرض لآیات لقوم یعقلون)١٦٤/٢، بۆ دووپاتی دەسـەڵاتی خوای گەورە. ﴿ ٦: تلـک آیات الله نتلوها علیـک بالحق ﴾ ئائەمانە كە بەڵگەی بوون و دەسـەڵاتی خوان و ئێمە بۆتۆی ئەخوێنینـەوە بە هەق ﴿ فبأی

حدیـث بعد الله وآیاتـه یؤمنون ﴾ جائیتر پاش خـواو بەڵگەکانی
ئەوخوایە ئەی قوورەیشییەکان! بەکام قسە بڕوا دەهێنن؟.

پەسنی مرۆڤی بوختانکەر:

﴿ ٧: ویـل لـکل أفاک أثیم ﴾ سـزای هـەرە قورس بـۆ هەموو

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

حمٓ ﴿١﴾ تَنزِيلُ ٱلْكِتَٰبِ مِنَ ٱللَّهِ ٱلْعَزِيزِ ٱلْحَكِيمِ ﴿٢﴾ إِنَّ فِى ٱلسَّمَٰوَٰتِ
وَٱلْأَرْضِ لَءَايَٰتٍ لِّلْمُؤْمِنِينَ ﴿٣﴾ وَفِى خَلْقِكُمْ وَمَا يَبُثُّ مِن دَآبَّةٍ ءَايَٰتٌ
لِّقَوْمٍ يُوقِنُونَ ﴿٤﴾ وَٱخْتِلَٰفِ ٱلَّيْلِ وَٱلنَّهَارِ وَمَآ أَنزَلَ ٱللَّهُ مِنَ ٱلسَّمَآءِ
مِن رِّزْقٍ فَأَحْيَا بِهِ ٱلْأَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا وَتَصْرِيفِ ٱلرِّيَٰحِ ءَايَٰتٌ لِّقَوْمٍ
يَعْقِلُونَ ﴿٥﴾ تِلْكَ ءَايَٰتُ ٱللَّهِ نَتْلُوهَا عَلَيْكَ بِٱلْحَقِّ فَبِأَىِّ حَدِيثٍۭ بَعْدَ
ٱللَّهِ وَءَايَٰتِهِۦ يُؤْمِنُونَ ﴿٦﴾ وَيْلٌ لِّكُلِّ أَفَّاكٍ أَثِيمٍ ﴿٧﴾ يَسْمَعُ ءَايَٰتِ
ٱللَّهِ تُتْلَىٰ عَلَيْهِ ثُمَّ يُصِرُّ مُسْتَكْبِرًا كَأَن لَّمْ يَسْمَعْهَا فَبَشِّرْهُ بِعَذَابٍ أَلِيمٍ
﴿٨﴾ وَإِذَا عَلِمَ مِنْ ءَايَٰتِنَا شَيْـًٔا ٱتَّخَذَهَا هُزُوًا أُو۟لَٰٓئِكَ لَهُمْ عَذَابٌ
مُّهِينٌ ﴿٩﴾ مِّن وَرَآئِهِمْ جَهَنَّمُ وَلَا يُغْنِى عَنْهُم مَّا كَسَبُوا۟ شَيْـًٔا
وَلَا مَا ٱتَّخَذُوا۟ مِن دُونِ ٱللَّهِ أَوْلِيَآءَ وَلَهُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ ﴿١٠﴾ هَٰذَا
هُدًى وَٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟ بِـَٔايَٰتِ رَبِّهِمْ لَهُمْ عَذَابٌ مِّن رِّجْزٍ أَلِيمٌ ﴿١١﴾
۞ ٱللَّهُ ٱلَّذِى سَخَّرَ لَكُمُ ٱلْبَحْرَ لِتَجْرِىَ ٱلْفُلْكُ فِيهِ بِأَمْرِهِۦ وَلِتَبْتَغُوا۟ مِن
فَضْلِهِۦ وَلَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ ﴿١٢﴾ وَسَخَّرَ لَكُم مَّا فِى ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَمَا فِى
ٱلْأَرْضِ جَمِيعًا مِّنْهُ إِنَّ فِى ذَٰلِكَ لَءَايَٰتٍ لِّقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ ﴿١٣﴾

درۆزنێکی خراپـەکار لە کافرەکانی مەککەو وێنەیان ﴿ ٨: یسـمع آیـات الله تتلی علیه ﴾ کە ئایاتەکانی خوا ئەبیسـتێ بەسـەریدا دەخوێنرێتـەوە ﴿ ثـم یصر مسـتکبرا کأن لم یسـمعها ﴾ دوایی بەهـۆی لەخۆبایی بوونییەوە پێداگری لەسـەر بێبڕواییییەکەی بەلووتبەرزی، دەڵێی هەر نەیبیسـتوون! ﴿ فبشره بعذاب ألیم ﴾ جا تۆ بەو کەسەو وێنەی ئەو مزگێنی سزایەکی ئێش پێگەیەنەری پێبـدە ﴿ ٩: و إذا علم من آیاتنا شـیئا اتخذها هـزوا ﴾ وە کاتێ شـتێکیش لەئایەتەکانی ئێمە فێر بووبێ و بزانێ گاڵتەی بەهەموو ئایەتەکان دەکرد. کاتێ باسی (شجرة الزقوم) دەکرا (ئەبووجەهل) گاڵتـەی ئەکردو ئەیوت: ئەوە کـەرێ و خورمـایە! ﴿ أولئک لهم عذاب مهین ﴾ ئا ئەوانە سزایەکی ئابڕو بەرو ریسواکەریان بۆ هەیە بەهۆی ئەو درۆو پڕو پاڵانتەیانەوە ﴿ ١٠: من ورائهم جهنم ﴾ لەبەردەم و لەپشـت سـەریانەوە دۆزەخ هەیـە ﴿ ولا یغنی عنهم ماکسـبوا شیئا ﴾ وە هیچ شـتێکیان لێ ناگێڕێتەوە ئەوەی پەیدایان کردبـوو لەدارایی و منالّ، وەلە (ئالی عیمـران: ١٠)دا دەفەرموێ: **(لن تغنی عنهم أموالهم ولا أولادهم من الله شیئا)**، ﴿ ولا ماتخذوا من دون الله أولیاء ﴾ وە ئەو خوایانەشـیان کردبوونیان بە دۆست لەباتی خوا هیچ شتێکیان لێ دوور ناخەنەوە ﴿ ولهم عذاب عظیم ﴾ و هێمان سـزایەکی زۆر گەورەشـیان بۆ هەیە ﴿ ١١: هذا هدی ﴾ ئەم قورئانە مایەی هیدایەت و رێنموونییە بۆ هەر کەسێک پەیڕەوی لێبـکات ﴿ والذین کفـروا بآیات ربهم ﴾ وئەوانـەش باوەڕیان بە ئایەتەکانـی خواوەندیان، واتە، ئایەتەکانـی قورئان نییە ﴿ لهم عذاب من رجز ألیم ﴾ سـزایەکی دەردناکیان بۆ هەیە لە سەخت ترین جۆرەکانی سزای دەردناک.

کەوی کردنی دەریاو، ئەوەی لە ئاسمان و زەویدایە بۆ مرۆڤ:

﴿ ١٢: الله الذی سخر لکم البحر ﴾ هەر خودا خۆیەتی کەدەریای بـۆ ئێـوە رامکرد ﴿ لتجـری الفلک فیه بأمـره ﴾ تـا بەفەرمانی ئەوکەشـتی لەناویا بگـەڕێ بێ ئەوەی نقوم بـبن ﴿ ولتبتغوا من فضلـه ﴾ تا بتوانن لە بەهرەو رۆزی ئەوبخـوازن، بە بازرگانی و راوو دەرهێنانی شـتی بەنرخ و شـتیتر لـە کەڵکەکانیتری دەریا ﴿ ولعلکم تشـکرون ﴾ بەشـکو سوپاسـگوزارو شـوکرانە بژێرین لەباتـی ئـەو بێبڕواییەتان ﴿ ١٣: وسـخر لکم ما فی السـموات ومـا فی الأرض جمیعا منه ﴾ هەرچـی لەئاسمانەکان و زەویدایە، هەرهەموو خوا بەمیهرەبانی خۆی بۆ ئێوەی رام کردووە ئەسـتێرە و کێوو دەریاو رووبارو دارو درەخت و..هتد ﴿ إن فی ذلک لآیات لقـوم یتفکرون ﴾ بێگومـان لەوانەدا باس کران نیشـانەو بەڵگە زۆرن لەسـەر دەسـەڵاتی خوا بۆخەڵکی بیربکاتەوە لێیان ﴿ ١٤: قـل للذین آمنوا یغفـروا للذین لا یرجون أیـام الله ﴾ بە بڕواداران بڵێ: چاوپۆشـی بکـەن لەئەزیەت و ئەشـکەنجەی ئەوانەی کە ئومێـدی رۆژەکانی خوایان نییە، واتـە: بەتەمای هاتنی قیامەت نـین، دیارە ئەمە وتەیەکـی زۆر ناجوامێرانەی عەبدوڵڵای کوڕی ئوبەی بوو کە ئەیوت بەپێغەمبەر ﷺ و هاوەڵانی: (سـمن کلبک یأکلک) ئەمە مەسـەلێکی عەرەبییە، واتە: سەگەکەت قەڵەو بکە تا خۆت بخوات!! مەبەستی ئەو ناپاکە لەهاوەڵان بوو، کە گوایا لەمەککـەوە هاتوونەتـە مەدینەو، ئەمان پەنایـان داون کەچی وا ئێسـتا لێیان هەڵگەڕاونەتەوە. ﴿ لیجزی قوما بما کانوا یکسبون ﴾ ئێـوە لێیان گەڕێـن بۆ خوا تا ئەو خۆی لـەرۆژی قیامەتدا بەهەر خەڵکێـک بە پێی هەوڵەکانیان پاداش بدا ﴿ ١٥: من عمل صالحا فلنفسه ﴾ هەرکەسـێک کارێکی چاکی کردبێ ئەوە بۆخـۆیەتی کەڵک و پاداشتەکەی ﴿ ومن أساء فعلیها ﴾ هەرکەسێکیش کارێکی

خراپی کردبێ، ئەوە تاوانەکەی لەسـەر خۆیەتی ﴿ ثم إلى ربكم ترجعون ﴾ پاشان بۆلای پەروەردگارتان دەگێردرێنەوە.

منەتی خوا بەسەر جوولەکەوە، هەڵاواردونیان:

ئینجا خوای گەورە منەت ئەخاتە سـەر جوولەکەکان چونکە ئەم چاکانەی لەگەڵ کردون! وەك ئەفەرمووێ: ﴿ ١٦: ولقد آتينا بني إسرائيل الكتاب والحكمة والنبوة ﴾ و سوێند دەخۆم کە: بەراستی ئێم چەندە شتانەمان بە(بەنی ئیسرائیل) بەخشی:

١) تەورات.

٢) حوکم و داوەری.

٣) پەیامبەرایەتی.

﴿ ورزقناهم من الطيبات ﴾ وە لە حـەڵاڵ، رزق و رۆزی پاك و خاوێـن و گوزەرانی خۆشمان پێدان ﴿ وفضلناهم على العالمين ﴾ و رێزیشـمان بەسەر گەلانی سەردەمی خۆیاندا دا﴿ ١٧: وآتيناهم بينات من الأمر ﴾ وسـەبارەت بە کاری دینەکەشیان گەلێ بەڵگەی ئاشـکراو نمایانمان پێ بەخشین: پەندوئامۆژگاریی، باسی هاتنی پەیامبەر..هتد ﴿ فما اختلفوا إلا من بعد ما جاءهم العلم بغيا بينهم ﴾ جا لە ناو خۆیاندا کێشـەیان نەبوو لـە ئایینەکەیاندا، دوای ئەوە نەبـێ بەحەقیقەتی ئایـین وئەحکامەکانی، زانینیـان بۆ هات، ئەویـش لە بەر رکەبـەری نێوانیان ﴿ إن ربك يقضي بينهم يوم القيامة ﴾ بێگومان پەروەردگارت رۆژی قیامەت داوەرییان ئەکات ﴿ فيما كانوا فيه يختلفون ﴾ لەو کێشـەکێش و مشـت و مڕەیان تێیدابوویان.

وریا بن! بە دووی جوولەکەدا مەچن:

﴿ ١٨: ثم جعلناك على شريعة من الأمر فاتبعها ﴾ لەپاش کێشەی خاوەننامەکان، ئێمە ئەتۆمان خسـتە سـەر بەرنامە و شەریعەتێك لە ئایین، جا تۆیش شوێنی بکەوەو بە پوختی پەیڕەوی بکە ﴿ ولا تتبع أهواء الذين لا يعلمون ﴾ شـوێن هـەواو هەوەس و ئارەزووی ئـەو نەزانانە مەکەوە ﴿ ١٩: إنهم لن يغنوا عنك من الله شيئا ﴾ بێگومان ئەوانە هیچ شتێك لە خواوە لە تۆ دوور ناخەنەوە، ئەگەر شوێنیان بکەویت، کەوابوو هیچ کات تاڵە موویەك لەشەریعەتەکەی خـوا لا نەدەیت ﴿ و إن الظالمين بعضهم أولياء بعض ﴾ بێگومان سـتەمکاران بەشـیرك، یارویاوەری یەکترن لەدونیادا ﴿ والله ولي المتقين ﴾ ویەرسـتراوی هەقیش (الله) یارو دۆسـتی پارێزگارانە و سەرپەرشـتی هەموو کارێکیان ئەکات ﴿ ٢٠: هـذا بصائر للناس وهـدى ورحمة لقوم يوقنون ﴾ ئـەم قورئانە کۆمەڵـە بەڵگەیەکە بـۆ خەڵك، بۆ ئەوە ئایینی راسـتیان پێ ببینـن، هەروەك مایەی رێنموونـی و میهرەبانییە بۆ گەلێ کـە یەقینیان ببێ بەئاخیرەت، دیارە کـە ئەوانـەش ئیماندارانـن، وەك لە سـوورەتی(بەقەرە)دا دەفەرموێ: (والذیـن یؤمنون بما أنزل إلیک ومـا أنزل من قبلک وبالأخرة هم یوقنون).

قُلْ لِّلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ يَغْفِرُوا۟ لِلَّذِينَ لَا يَرْجُونَ أَيَّامَ ٱللَّهِ لِيَجْزِىَ قَوْمًۢا بِمَا كَانُوا۟ يَكْسِبُونَ ﴿١٤﴾ مَنْ عَمِلَ صَٰلِحًا فَلِنَفْسِهِۦ ۖ وَمَنْ أَسَآءَ فَعَلَيْهَا ۖ ثُمَّ إِلَىٰ رَبِّكُمْ تُرْجَعُونَ ﴿١٥﴾ وَلَقَدْ ءَاتَيْنَا بَنِىٓ إِسْرَٰٓءِيلَ ٱلْكِتَٰبَ وَٱلْحُكْمَ وَٱلنُّبُوَّةَ وَرَزَقْنَٰهُم مِّنَ ٱلطَّيِّبَٰتِ وَفَضَّلْنَٰهُمْ عَلَى ٱلْعَٰلَمِينَ ﴿١٦﴾ وَءَاتَيْنَٰهُم بَيِّنَٰتٍ مِّنَ ٱلْأَمْرِ ۖ فَمَا ٱخْتَلَفُوٓا۟ إِلَّا مِنۢ بَعْدِ مَا جَآءَهُمُ ٱلْعِلْمُ بَغْيًۢا بَيْنَهُمْ ۚ إِنَّ رَبَّكَ يَقْضِى بَيْنَهُمْ يَوْمَ ٱلْقِيَٰمَةِ فِيمَا كَانُوا۟ فِيهِ يَخْتَلِفُونَ ﴿١٧﴾ ثُمَّ جَعَلْنَٰكَ عَلَىٰ شَرِيعَةٍ مِّنَ ٱلْأَمْرِ فَٱتَّبِعْهَا وَلَا تَتَّبِعْ أَهْوَآءَ ٱلَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ ﴿١٨﴾ إِنَّهُمْ لَن يُغْنُوا۟ عَنكَ مِنَ ٱللَّهِ شَيْـًٔا ۚ وَإِنَّ ٱلظَّٰلِمِينَ بَعْضُهُمْ أَوْلِيَآءُ بَعْضٍ ۖ وَٱللَّهُ وَلِىُّ ٱلْمُتَّقِينَ ﴿١٩﴾ هَٰذَا بَصَٰٓئِرُ لِلنَّاسِ وَهُدًى وَرَحْمَةٌ لِّقَوْمٍ يُوقِنُونَ ﴿٢٠﴾ أَمْ حَسِبَ ٱلَّذِينَ ٱجْتَرَحُوا۟ ٱلسَّيِّـَٔاتِ أَن نَّجْعَلَهُمْ كَٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ وَعَمِلُوا۟ ٱلصَّٰلِحَٰتِ سَوَآءً مَّحْيَاهُمْ وَمَمَاتُهُمْ ۚ سَآءَ مَا يَحْكُمُونَ ﴿٢١﴾ وَخَلَقَ ٱللَّهُ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضَ بِٱلْحَقِّ وَلِتُجْزَىٰ كُلُّ نَفْسٍۭ بِمَا كَسَبَتْ وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ ﴿٢٢﴾

ژین و مردنی موسڵمان و کافر وەک یەک نین:

﴿ ٢١: أم حسب الذين اجترحوا السيئات ﴾ ئاخۆ ئەوانەی بڕوایان نییەو، گوناح و تاوانیش دەکەن، پێیان وایە ﴿ أن نجعلهم كالذين آمنوا وعملوا الصالحات ﴾ کە وەك ئەوانەیان دادەنێین، بڕوایان هێنـاوەو کارە چاکەکانیان ئەنجام داوە؟ هەرگیز شـتی وا نابێ، وە لەم ئایەتەشـدا لەو بارەیەوە ئەفەرموێ: (لا یسـتوی أصحاب النار وأصحاب الجنة، أصحاب الجنة هم الفائزون)٥٩/٢٠. ﴿ سواء محياهم ومماتهم ﴾ پێیان وایە ژیان ومردونیان یەکسـانە؟! واتە: پێیان وایە وەك یەك دەژین ودەمرن؟ ﴿ ساء ما يحكمون ﴾ خراپە ئەو داوەرییە دەیکەن، ئەگەر پێیان وابێت کە هەردوولا یەکسان دەبن ﴿ ٢٢: وخلق الله السموات والأرض بالحق ﴾ وەخوا ئاسمانەکان و زەوی بە هەق دروستکردووە، کەوابوو دادگەریش لەوەدا نییە، کە موسڵمان و خراپکار وەك یەك بن ﴿ ولتجزى كل نفس بما كسبت ﴾

وە تاهەموو کەسێك بەپێی ئەوەجەزای بدرێتەوە کردوویەتی ﴿ وهم لا يظلمون ﴾ وە لە هەمان کاتیشدا ستەمیان لێناکرێ.

مرۆڤی ئارەزوو پەرەست دەبێتە موشریک:

﴿ ٢٣ : أفرأيت من اتخذ إلهه هواه ﴾ ئایا تۆ ئەو کەسەت دیتووە کە هەواو ئارەزووی خۆی دەکردە خواو دەیپەرستت؟! واتە: هەرکەسێ -لە باتی پەیڕەوی لە ئایینی خوای بەهەق- شوێنی هەواو هەوەسی خۆی بکەوێ، کافرو بێ باوەڕە ﴿ وأضله الله على علم ﴾ وەخوا -لە سەر زانینێك کەبەرامبەر ئەو کەسە بوویەتی، پێش ئەوە دروستی بکات- گومرای کردووە ﴿ وختم على سمعه وقلبه ﴾ وە مۆریشی بەسەر گوێ و دڵیدا ناوە، هیچ خێرو بیرێکیان تێناچێت ﴿ و جعل على بصره غشاوة ﴾ و پەردەیەکیشی بەسەر چاویدا هێناوە ﴿ فمن يهديه من بعدالله ﴾ جا کێ هەیە پاش خوا ڕێنمایی ڕێی ڕاستی بکات، ئەگەر ئەو خۆی نەیکا؟ ﴿ أفلا تذكرون ﴾ دە ئایا ئامۆژگاری ناگرن؟ ﴿ ٢٤ : وقالوا ماهي إلا حياتنا الدنيا نموت ونحيا ﴾ هاوبەشدانەرەکان وتیان: جگە لەم ژیانی دونیایەمان، شتێکی تر لە گۆڕدا نییە، بۆ خۆمان ئەژین و ئەمرین، واتە: دەستەیەك ئەژی و دەستەیەك ئەمرێ، ئیتر دوای ئەوە نەزیندوو بوونەوە هەیە، نە لێپرسینەوە!! ﴿ وما يهلكنا إلا الدهر ﴾ وە هەر سروشت و زەمان و ڕۆژگارە دەمانمرێنی و لەناومان دەبات. لەوە ئەچێ ئەوانە هەندێك بوو بن، بڕوایان وابوو بێ کە هەمووشتێك هەر بەدەستی سروشت و ڕۆژگارە، لەوانەن کە پێیان وتوون (دەهری)، ئێستایش پاشماوەیان لەهۆنراوەو پەخشانی شاعیرەکاندا ئەبینرێ: (وەك ئەم وشانە فەلەك! زەمانە! غەددار! چەرخی چەپ گەڕ!..هتد)، جا ئەوانە لە هەموو سات و سەردەمێکدا سەریان هەڵداوەو سەر هەڵئەدەن و، هەوڵی چەسپاندنی ئەو بیرۆکەیە ئەدەن، بەو هیوایەوە خەڵکی لە شەرعی خوا دوور بخەنەوە، گومانیش نییە لەوەدا کە بەخەستی خۆیشیان سەرگەردانن، جگە لە شوێنکەوتووەکانیشیان.. ئەوە کۆمەڵی سادەو ساویلکەیە". ئیمامی (موسلیم) ئەم فەرموودەیەی هێناوە: ((لا تسبوا الدهر، فإن الله هو الدهر)). پێشەوا شافعی ئەڵێ: عەرەبەکان لەسەردەمی جاهیلییەتدا کە بەڵاو نەهامەتێکیان تووش دەبوو ئەیان وت: (ياخيبة الدهر!)، ئەو ڕووداوانەیان دەدایە پاڵ، ساڵ و زەمان وجنێویان ئەدا، خۆ لە واقیع و بنەڕەتیشدا هەر خوای گەورەیە ئەو کارانە ئەکا، جا کەوابوو وەك جنێویان بەخوا دابێ وایە، چونکە لەهەقیقەتدا خوا خۆیەتی زەمانە دەگێڕێ و (فاعیل)ـە، (ئیبن کەسیر). ﴿ وما لهم بذلك من علم ﴾ ئەوانەش ئەو قسە ئەکەن، هیچ جۆرە زانستێکیان لەو بارەوە نییە، هەر لە خۆیانەوە ئەو قسەیە دەکەن، واتە: ئەوەی دەیڵێن لە ڕێی زانستەوە نییە ﴿ إن هم إلا يظنون ﴾ بەڵکو تەنها گومان ئەبەن، گومان بەو لاوە هیچ دڵنیاییەکیان نییە ﴿ ٢٥ : وإذا تتلى عليهم آياتنا بينات ﴾ هەرکات ئایەتە ڕوونەکانی ئێمەیان بە سەرا بخوێنرێتەوە کە بەڵگەن بۆ زیندوو بوونەوە ﴿ ماكان حجتهم إلا أن قالوا ائتوا بآبائنا إن كنتم صادقين ﴾ هیچ بەڵگەیەکیان نەبووە، ئەوە نەبێ ئەڵێن: ئەگەر ڕاست ئەکەن زیندووبوونەوە هەیە دەسا باوو باپیرانمان بۆ زیندوو بکەنەوەو بۆمان بێنن ﴿ ٢٦ : قل الله يحييكم ثم يميتكم ﴾ بڵێ: هەر خوا دەتانژێنێ، پاشان دەتانمرێنێ ﴿ ثم يجمعكم إلى يوم القيامة لا ريب فيه ﴾ پاش زیندووبوونەوە هەمووتان کۆئەکاتەوە بۆڕۆژی هەستانەوە، کە بۆ هاتنیهیچ گومانێك نییە ﴿ ولكن أكثر الناس لا يعلمون ﴾ بەڵام زۆربەی خەڵکی نازانن ﴿ ٢٧ : ولله ملك السموات والأرض ﴾ هەر بۆ خوایە دەسەڵاتی ئاسمانەکان و زەویی ﴿ ويوم تقوم الساعة يومئذ يخسر المبطلون ﴾ وەئەو ڕۆژە کە قیامەت بەرپا دەبێ، هەموو ناهەقکاران زیانمەندو ڕەنجەڕۆ ئەبن ﴿ ٢٨ : وترى كل أمة جاثية ﴾ هەموو ئوممەتێکیش ئەبینی: لەترسا بەسەر چۆکدا کەوتوون، بێ دەسەڵات و ملکەچ ﴿ كل أمة تدعى إلى كتابها ﴾ هەموو ئوممەتێکیش بۆ وەرگرتنی نامەی کردەوەکانی خۆی بانگ دەکرێ ﴿ اليوم تجزون ماكنتم تعملون ﴾ پێیان ئەوترێ: ئەوا ئەمڕۆ، لەڕاست هەر کارێ کردوتانە، پاداش ئەدرێنەوە.

کردەوەکانتان گشت فتوکۆپی دەکەین:

﴿ ٢٩ : هذا كتابنا ينطق عليكم بالحق ﴾ پێیان ئەوترێ: ئەمە کتێبی ئێمەیەو فریشتەکان تۆماریان کردووە، بەدادگەرانە شایەتیتان لەسەر ئەدات ﴿ إنا كنا نستنسخ ما كنتم تعملون ﴾ بێگومان ئێوەهەمەشتێکتان دەکرد، ئێمە ئەمان نووسی، واتە: فریشتەکان بەفەرمانی خۆمان، نوسخەیان لەبەر ئەگرتەوە ﴿ ٣٠ : فأما الذين آمنوا وعملوا الصالحات ﴾ ئینجا ئەوانەی کە بڕوایان هێناوکارەچاکەکانیان ئەنجامدا ﴿ فيدخلهم ربهم في رحمته ﴾ پەروەردگاریان ئەیانباتە ناو بەزەیی (بەهەشتی)خۆیەوە، جا خوا بەبەهەشت ئەفەرموێ: ((أنت رحمتي، أرحم بك من أشاء)) (متفق عليه). ﴿ ذلك هو الفوز المبين ﴾ ئا ئەوەیە سەرکەوتنی گەورە ﴿ ٣١ : وأما الذين كفروا ﴾ خۆ بەوانە بێ باوەڕن ﴿ أفلم تكن آياتي تتلى عليكم ﴾ ئەوترێ: ئایا ئایەتەکانم بەسەرتاندا نەخوێنرایەوە، تا ئاوا نەکەن بە خۆتان؟ ﴿ فاستكبرتم ﴾

جـاخـۆتـان بەزلزانـیو دەمارگـیری نەیهێشـت بـڕوا بێنن؟ ﴿ وكنتم قوما مجرمين ﴾ دیارە ئێـوە گەلێکی تاوانـکار بوون ﴿ ٣٢: وإذا قيل إن وعدالله حق ﴾ وەکاتێ بگوترابا کە بەڵێنی خوا -بە جەزای قیامەت- هەق و ڕاستــە ﴿ والساعة لاريب فيها ﴾ و قیامەتیش هیچ گومانی تێدا نییە ﴿ قلتم ما ندري ما السـاعة ﴾ ئەتـانوت: نازانین قیامەت چییە؟ ﴿ إن نظن إلا ظنا ﴾ دڵنیانین بە هاتنی، ئێمـە تەنها گومانێکمان هەیە بۆ هاتنی، ئەویش بەدەم ئەم و ئەوەوە ئەبیستین ئـەڵێن قیامەتـێك دێت ﴿ وما نحن بمستيقنين ﴾ وە ئێمە یەقیندار نەبووین بە هاتنەکەی ﴿ ٣٣: وبدالهم سيئات ما عملوا ﴾ وەزشتیەکانی کارەکانیان بۆدەرکەوت ﴿ وحاق بهم ماكانوا به يستهزئون ﴾ وئەوسزایەش لاقرتیان پێ ئەکرد، دەوریدان ﴿ ٣٤: وقيل اليوم ننساكم ﴾ پێیان وترا: وا ئەمـڕۆ ئێمە، ئێوە فەرامۆش ئەکەین ﴿ كما نسيتم لقاء يومكم هذا ﴾ هەرچۆنێ ئێوە دیداری ئەمڕۆی ئێمەتـان لەبیرکرد، ئێوەپێتان وابوو هەرگیز بەم ڕۆژە ناگەن!. لەفەرمودەیەکی ڕەوادا -موسلیم) هێناویەتی- هاتووەکە: خوا لە ڕۆژی قیامەتا بەهەندێ لە بەندەکانی دەڵێ: ئایا جووتم نەکردیت لەگەڵ هاوسەری خۆت؟ ئایا ڕێزم نەگرتی؟ ئایا ئەسـپ و وشـترو ماینم بۆ ڕام نەکردیت؟ ئایـا وازم لێ نەهێنایت ببیتە سـەرۆك و ئیسـراحەت بکەیت..؟ ئەویش دەڵێ: بەڵێ ئەی پەروەردگارم! ئەفەرموێ: ئایا نەتدەزانی ڕۆژێـك دێیتە دیدارم؟ دەڵێ: نەخێر، جا خوا ئەفەرموێ: کەوابوو منیـش ئەمڕۆ ئێوە لەبـیر ئەکەم، هەر وەکو تـۆ منت لەبیر کرد. ﴿ ومأواكم النار ﴾ وەجێشـتان ئاگری دۆزەخـە ﴿ ومالكم من ناصرين ﴾ وە هیچ کەسـیش یارو یاوەرتان نابێت تا لەو سـزایە ڕزگارتـان بـکات ﴿ ٣٥: ذلكم بأنكم اتخذتم آيات الله هزوا ﴾ ئەوەشـتان بـەو هۆیەوەیە کەئێـوە ئایەتەکانی خواتـان کردبوون بـە گاڵتەو گەپ! ﴿ وغرتكم الحياة الدنيا ﴾ و ژیانی دونیاش چەواشەی کردبوون ﴿ فاليوم لا يخرجون منها ﴾ جائەمڕۆکە بەهیچ شـێوەیەك لە دۆزەخ دەرناهێنرێن ﴿ ولاهم يستعتبون ﴾ وەداوای ڕازیکردنی خوایشـیان لێناکرێت بەبیانـوو هێنانەوە ﴿ ٣٦: فلله الحمد رب السموات ورب الأرض ﴾ جا سـوپاس هەر بۆ خوای پەروەردگاری ئاسمانەکان و پەروەردگاری زەوی ﴿ رب العالمين ﴾ و پەروەردگاری هەمووجیهانەکان ﴿ ٣٧: وله الكبرياء في السموات والأرض ﴾ وگەورەیـی لەئاسمانەکان و زەویدا هەر بۆ ئەوە، بۆیە لەم فەرموودە قودسـییەدا دەفەرموێ: ((العظمة إزاري، والكبرياء ردائي، فمن نازعني واحداً منهما أسكنته ناري)) (موسلیم). ﴿ وهو العزيز الحكيم ﴾ هەر ئەویشە دەسەڵاتداری جوانکار.

لـە ٨/ی (ڕەجەب)ی (١٤١٧)ك، بەرامبەر بە ١٩٩٦/١١/١٩/ز، لەنووسینی تەفسیری سوورەتی (جاسیە) بوومەوە، لە (مەریوان)ی کۆماری ئیسلامی(ئێران). سـوپاس وستایشـیش بـۆ خوایتاك وتەنیا، خاوەنی هەموو بوونەوەر.

کۆتایی جزمی ٢٥، (ولله الحمد والمنه)..

أفرأيت من اتخذ إلهه هواه وأضله الله على علم وختم على سمعه
وقلبه وجعل على بصره غشاوة فمن يهديه من بعد الله أفلا
تذكرون (٢٣) وقالوا ما هي إلا حياتنا الدنيا نموت ونحيا وما يهلكنا
إلا الدهر وما لهم بذلك من علم إن هم إلا يظنون (٢٤) وإذا تتلى
عليهم آياتنا بينات ما كان حجتهم إلا أن قالوا ائتوا بآبائنا إن
كنتم صادقين (٢٥) قل الله يحييكم ثم يميتكم ثم يجمعكم إلى يوم
القيامة لا ريب فيه ولكن أكثر الناس لا يعلمون (٢٦) ولله ملك
السموات والأرض ويوم تقوم الساعة يومئذ يخسر المبطلون
(٢٧) وترى كل أمة جاثية كل أمة تدعى إلى كتابها اليوم تجزون ما كنتم
تعملون (٢٨) هذا كتابنا ينطق عليكم بالحق إنا كنا نستنسخ
ما كنتم تعملون (٢٩) فأما الذين آمنوا وعملوا الصالحات
فيدخلهم ربهم في رحمته ذلك هو الفوز المبين (٣٠) وأما
الذين كفروا أفلم تكن آياتي تتلى عليكم فاستكبرتم وكنتم قوما
مجرمين (٣١) وإذا قيل إن وعد الله حق والساعة لا ريب فيها قلتم
ما ندري ما الساعة إن نظن إلا ظنا وما نحن بمستيقنين (٣٢)

سوورەتی (ئەحقاف)

مەککەییەو (٣٥)ئایەتە

بەناوی خوای بەخشندەی میهرەبان

مەبەستی ئەم سوورەتەش، هەرلە مەبەستی سوورەتە مەککەییەکانی -تر دەکات، لە سـەرەتاوە بـاس لەگرنگی قورئان ئەکات، ئینجا باس لەو بتپەرستانە دەکات، پێیان وایـە بتەکانیان لەدوا ڕۆژدا تکایان بۆ ئەکەن! پاشان هەندێ لە ڕەخنەکانیان لە قورئان دێنێ، دواتر باسی دوو دەستە لە مرۆڤەکان ئەکات، دەستەیەکیان لەسەر ڕێـی هیدایەتن، ئەوی تریان گومڕا و سەرلێشـێواون، باسـێکی (هوود) عليه السلام ئەکات، کۆتاییشی دێت بەوەکە: جنییەکان چەند کەسـێکیان گوێیان لە قورئان گرت و، سـەرەنجام بڕوایان هێنا، جـا کە گەڕانەوە بۆ لای قەوم و هۆزەکەی خۆیان بانگیانکردن بۆ

باوەڕو ئیمان.

قورئان لەخواوەیەو، بوونەوەریش ئەو بەدی هێناوە:

﴿ بسم الله الرحمن الرحيم * ١: حم ﴾ مەبەست بەم جۆرە پیتانە دەستەو سانکردنی عەرەبەکانە، لە بەرامبەر قورئاندا، پێیان

وبدا لهم سيئات ما عملوا وحاق بهم ما كانوا به يستهزءون ﴿٣٣﴾ وقيل اليوم ننسىكم كما نسيتم لقاء يومكم هذا ومأوىكم النار وما لكم من نصرين ﴿٣٤﴾ ذلكم بأنكم اتخذتم ءايت الله هزوا وغرتكم الحيوة الدنيا فاليوم لا يخرجون منها ولا هم يستعتبون ﴿٣٥﴾ فلله الحمد رب السموت ورب الأرض رب العلمين ﴿٣٦﴾ وله الكبرياء في السموت والأرض وهو العزيز الحكيم ﴿٣٧﴾

سورة الأحقاف

بسم الله الرحمن الرحيم

حم ﴿١﴾ تنزيل الكتب من الله العزيز الحكيم ﴿٢﴾ ما خلقنا السموت والأرض وما بينهما إلا بالحق وأجل مسمى والذين كفروا عما أنذروا معرضون ﴿٣﴾ قل أرءيتم ما تدعون من دون الله أروني ماذا خلقوا من الأرض أم لهم شرك في السموت ائتوني بكتب من قبل هذا أو أثرة من علم إن كنتم صدقين ﴿٤﴾ ومن أضل ممن يدعوا من دون الله من لا يستجيب له إلى يوم القيمة وهم عن دعائهم غفلون ﴿٥﴾

ئەڵێ: ئەگەر ئێوە گومانێکتان لەم قورئانە هەیە کە لەلایەن خواوە بێت، دەسا فەرموون لەم جۆرە پیتانە ئێوەیش وێنەی ئەو بێنن؟! ﴿ ٢: تنزيل الكتاب من الله العزيز الحكيم ﴾ ئەم قورئانە لەلایەن خوایەکی بەتوانای کار جوانەوە دابەزێنراوەتە خوارەوە ﴿ ٣: ما خلقنا السموات والأرض وما بينهما إلا بالحق وأجل مسمى ﴾، ئاسمانەکان و زەویی و ئەوەی نێوانیان، بە دادگەری و بەتەقدیری ماوەیەکی دیاریکراو نەبێ، دروستمان نە کردوون، ئیتر پاش ئەو مەودایە دواییان دێ و، ئێوەیش دێنەوە بەردەست خۆم ﴿ والذين كفروا عما أنذروا معرضون ﴾ ئەوانەی بڕوایان نەهێناوە ڕوو وەر ئەگێڕن لەوەی پێی ترسێنراون لە دروستکردنەوەیەکی نوێ بۆ جەزا! ﴿ ٤: قل أرأيتم ماتدعون من دون الله ﴾ ئەی موحەممەد! ﷺ پێیان بڵێ: هەواڵی ئەو پەرستراوانەم بدەنێ کە: ئێوە لەباتی خوا ئەیانپەرستن و هاواریان بۆ دەبەن؟ ﴿ أروني ماذا خلقوا من الأرض ﴾ ئەوانە لەم زەوییەدا چییان دروستکردووە، نیشانمی بدەن؟ ﴿ أم لهم شرك في السموات ﴾ یان لە دروست کردنی ئاسمانەکاندا بەشداریکیان هەیە؟! ﴿ ائتوني بكتاب من قبل هذا أو أثارة من علم ﴾ وە ئەگەر هاوبەشییان هەیە، دە کەواتە نامەیەکی ئاسمانیم نیشان بدەن کە لەپێش هاتنی ئەم قورئانەدا بۆتان هاتبێت، وە یان شوێنەوارێکی زانستی لە رابوردووانەوە کە بەڵگە بێت لەسەر قسەکەتان، ئادەی یەکێ لەمانەم بۆ بێنن ﴿ إن كنتم صادقين ﴾ ئەگەر ئێوە راست ئەکەن ئەوانە هاوبەشی خوان ﴿ ٥: ومن أضل ممن يدعو من دون الله من لا يستجيب له إلى يوم القيامة ﴾ کێ لەوکەسە گومڕاترە -جگە لە خوا- شتێ بپەرستێ، کە تا ڕۆژی قیامەت بە دەنگییەوە نایەو وەڵامی دوعاو پاڕانەوەی ناداتەوە ﴿ وهم عن دعائهم غافلون ﴾ ئەوانە لەپەرستن و هاوارەکەش بێ ئاگاو غافڵن، چونکە دارو بەرد وەڵامیان لە کوێ بوو؟، دیارە لەو سەردەمەدا هەندێ کەس دارو درەختی ئەپەرستن! هەندێکیتر فریشتە! هەندێکی دی شەیتان.. هتد!، بۆیە ئاوا سەر زەنشتیان دەکا. ﴿ ٦: وإذا حشر الناس كانوا لهم أعداء ﴾ وە کاتێ خەڵکی کۆ کرانەوە بۆ حیساب بتەکان دەبن بە دوژمن بۆ بتپەرستەکان. ﴿ وكانوا بعبادتهم كافرين ﴾ بێ لەوەش حاشا لە بتپەرستنەکەیان دەکەن، وە لە فەرمایشتی: (واتخذوا من دون الله آلهة ليكونوا لهم عزا كلا سيكفرون بعبادتهم ويكونون عليهم ضدا) (١٩/٨١-٨٢). تەئکید لەسەر هەمان ماناو مەبەست دەکات.

ڕەخنەی موشریکان دەربارەی قورئان و پێغەمبەر و وەڵامیان:

﴿ ٧: وإذا تتلى عليهم آياتنا بينات ﴾ وە کاتێ ئایەتە ڕوون و ئاشکراکانی ئێمەیان بەسەرا بخوێنرێتەوە لە لایەن تۆوە ئەی موحەممەد ﷺ ﴿ قال الذين كفروا للحق لما جاءهم ﴾ ئەوسا ئەوانەی کە خوانەناس و بێ بڕوان بەو بەرنامە راست و دروستە کە بۆیان هاتووە ئەڵێن: ﴿ هذا سحر مبين ﴾ ئەمە جادوویەکی ڕوون و ئاشکرایە "بەڵای هەموو کەسێکەوە" ﴿ ٨: أم يقولون افتراه ﴾ یان ئەڵێن: موحەممەد خۆی ئەو قورئانەی هەڵبەستووە!! "ئەوەندە سادەو گێلە پیاون" ﴿ قل إن افتريته فلا تملكون لي من الله شيئا ﴾ پێیان بڵێ: ئەگەر خۆم ئەو قورئانەم هەڵبەستبێ، ئەوە بە زوویی خوا سزام دەدا، وە ئێوەش لەبەرانبەر دەسەڵاتی خواوە ناتوانن هیچ شتێك بۆ من بکەن، وەك لەسوورەتی تردا ئەفەرموێ: (قل إني لن يجيرني من الله أحد ولن اجد من دونه ملتحدا، إلا بلاغا من الله ورسالاته..) (٢٢/٧٢-٢٣)، وە هەروا دەفەرمووێ: (ولو تقول علينا بعض الأقاويل لأخذنا منه باليمين، ثم لقطعنا منه الوتين، فما منكم من أحد عنه حاجزين)، (٤٤/٦٩-٤٦). ﴿ وهو أعلم بما تفيضون

فيه ﴾ خوا خۆی زاناترە سەبارەت بەو قورئانە کە ئێوە ڕۆ ئەچن تێیدا: جاری ئەڵێن: جادووە، جاری دەڵێن شیعرو هۆنراوەیە.. هتد! ﴿ كفى به شهيدا بيني وبينكم ﴾ من هەر خوام بەسە کە شایەد بێت لەنێوان من و ئێوەدا بۆ گەواهی لەسەر ڕاستی من و، ناراستی ئێوە، ﴿ وهو الغفور الرحيم ﴾ وە ئەویشە لێبووردەی میهرەبان بۆ ئەوانەی تەوبە بکەن ﴿ ٩: قل ماكنت بدعا من الرسل ﴾ پێیان بڵێ: کە من یەکەم کەس نیم، لە پێغەمبەرەکاندا تا ئینکاری پەیامەکەم بکەن. نەخێر، بەڵکو پێش من چەندان پەیامبەری تر هاتووە، کە ئەوانیش هەر ئەوەی منیان وتووە ﴿ وما أدري ما يفعل بي ولا بكم ﴾ و نایشزانم چی بەسەر من وچی بەسەر ئێوەدا دەهێنرێ؟ چونکە گشت بڕیارەکانی خوا لە منەوە ناردیارن. عەلی کوڕی ئەبی تەڵحە لە ئیبن عەبباسەوە -خوا لێیان ڕازی بێ- دەڵێت: پاش ئەو ئایەتەی: (وما أدري ما يفعل بي ولا بكم) ئایەتی: (ليغفر لك الله ماتقدم من ذنبك وما تأخر..). هات بۆ وەڵامی ئەو(وما أدري..)وە، بۆ وەڵامی موسڵمانەکانیش ئایەتی: (ليدخل المؤمنين والمؤمنات جنات تجري من تحتها الأنهار) هات. (تەفسیری تەبەری: ٢٢/٩٩). ﴿ إن أتبع إلا ما يوحى إلي ﴾ من پەیڕەوی هەر لە وەحی دەکەم، کە لەلایەن خواوە بۆم دێت ﴿ و أنا إلا نذير مبين ﴾ من هەر بێدارکەرەوەو ترسێنەرێکی ئاشکرام، لەوە بەولاوە هیچی ترم بەدەست نییە، جا کەوابوو من خەریکی کاری خۆم و، ئێوەیش خەریکی کاری خۆتان بن ﴿ ١٠: قل أرأيتم إن كان من عندالله وكفرتم به ﴾ پێیان بڵێ: باشە چ دەبینن و حاڵتان چۆن دەبێت ئەگەر، ڕۆشن بوویەوە ئەم قورئانە لەلایەن خواوە بێت و، ئێوەیش هەر بڕوای پێ نەکەن؟! ﴿ وشهد شاهد من بني إسرائيل على مثله فآمن واستكبرتم ﴾ وە شایەتێك زانایەکی پلە بەرز -عەبدوڵڵای کوڕی سەلام- لەنەوەی یەعقووب گەواهیی لەسەر وێنەی واتای قورئان دا ئنجا بڕوای بە (موحەممەد و بەقورئان) هێنا، وە ئێوەش هەرخۆتان بە گەورە زانی لە بڕواهێنان، ئایا ئێوە ستەمکار نین؟! ﴿ إن الله لايهدى القوم الظالمين ﴾ بەڕاستی خوا هیدایەت و ڕێنوێنی قەومی ستەمکار واتە: کافر ناکات، چونکە بەئارەزووی خۆیان ئەوڕێگەیانە هەڵبژاردووە.

قورئان کەلامی ڕاست و ڕەوای خوایە:

﴿ ١١: وقال الذين كفروا للذين آمنوا ﴾ وە بێ باوەڕەکان سەبارەت بەوانەی ئیمان و بڕوایان بە قورئان هێنابوو وتیان: ﴿ لو كان خيرا ما سبقونا إليه ﴾ ئەگەر ئەوەی موحەممەد پێی هاتووە، واتە: قورئان شتێکی چاك بووایە ئەو هەژارانە (سوهەیب و عەممارو بيلال) پێشمان نەدەکەوتن لە ئیمان هێنان پێی!! چونکە ئێمەین خاوەن ڕێز لای خوا ﴿ وإذ لم يهتدوا به ﴾ وە وەختێ پەیان پێ نەبرد، واتە: پەیان بە قورئان نەبرد ﴿ فسيقولون هذا إفك قديم ﴾ جا دەیانوت: ئەمە ئەفسانەو درۆیەکی هەڵبەستراوی کۆنە لەپێشینانەوە ماوەتەوە بۆیان!! بۆیە ئێمە بڕوای پێ ناکەین!

وَإِذَا حُشِرَ ٱلنَّاسُ كَانُوا۟ لَهُمْ أَعْدَآءً وَكَانُوا۟ بِعِبَادَتِهِمْ كَٰفِرِينَ ﴿٦﴾ وَإِذَا تُتْلَىٰ عَلَيْهِمْ ءَايَٰتُنَا بَيِّنَٰتٍ قَالَ ٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟ لِلْحَقِّ لَمَّا جَآءَهُمْ هَٰذَا سِحْرٌ مُّبِينٌ ﴿٧﴾ أَمْ يَقُولُونَ ٱفْتَرَىٰهُ ۖ قُلْ إِنِ ٱفْتَرَيْتُهُۥ فَلَا تَمْلِكُونَ لِى مِنَ ٱللَّهِ شَيْـًٔا ۖ هُوَ أَعْلَمُ بِمَا تُفِيضُونَ فِيهِ ۖ كَفَىٰ بِهِۦ شَهِيدًۢا بَيْنِى وَبَيْنَكُمْ ۖ وَهُوَ ٱلْغَفُورُ ٱلرَّحِيمُ ﴿٨﴾ قُلْ مَا كُنتُ بِدْعًا مِّنَ ٱلرُّسُلِ وَمَآ أَدْرِى مَا يُفْعَلُ بِى وَلَا بِكُمْ ۖ إِنْ أَتَّبِعُ إِلَّا مَا يُوحَىٰٓ إِلَىَّ وَمَآ أَنَا۠ إِلَّا نَذِيرٌ مُّبِينٌ ﴿٩﴾ قُلْ أَرَءَيْتُمْ إِن كَانَ مِنْ عِندِ ٱللَّهِ وَكَفَرْتُم بِهِۦ وَشَهِدَ شَاهِدٌ مِّنۢ بَنِىٓ إِسْرَٰٓءِيلَ عَلَىٰ مِثْلِهِۦ فَـَٔامَنَ وَٱسْتَكْبَرْتُمْ ۖ إِنَّ ٱللَّهَ لَا يَهْدِى ٱلْقَوْمَ ٱلظَّٰلِمِينَ ﴿١٠﴾ وَقَالَ ٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟ لِلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ لَوْ كَانَ خَيْرًا مَّا سَبَقُونَآ إِلَيْهِ ۚ وَإِذْ لَمْ يَهْتَدُوا۟ بِهِۦ فَسَيَقُولُونَ هَٰذَآ إِفْكٌ قَدِيمٌ ﴿١١﴾ وَمِن قَبْلِهِۦ كِتَٰبُ مُوسَىٰٓ إِمَامًا وَرَحْمَةً ۚ وَهَٰذَا كِتَٰبٌ مُّصَدِّقٌ لِّسَانًا عَرَبِيًّا لِّيُنذِرَ ٱلَّذِينَ ظَلَمُوا۟ وَبُشْرَىٰ لِلْمُحْسِنِينَ ﴿١٢﴾ إِنَّ ٱلَّذِينَ قَالُوا۟ رَبُّنَا ٱللَّهُ ثُمَّ ٱسْتَقَٰمُوا۟ فَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ ﴿١٣﴾ أُو۟لَٰٓئِكَ أَصْحَٰبُ ٱلْجَنَّةِ خَٰلِدِينَ فِيهَا جَزَآءًۢ بِمَا كَانُوا۟ يَعْمَلُونَ ﴿١٤﴾

ئەمە لە گەورەترین جۆری نکووڵی هەق و، خۆ بەزل زانین و خەڵك بەکەم زانینە، کە پێغەمبەر ﷺ دەربارەی ئەفەرمووێ: (بطر الحق وغمط الناس)(متفق عليه)مسلم: ٩٣/١. واتە: کیبرو خۆ بەزل زانین بریتییە لە نکوڵی هەق و خەڵك بەکەمزانین. ﴿ ١٢: ومن قبله كتاب موسى إماما ورحمة ﴾ لە پێش ئەم قورئانەیشەوە خوا نامەکەی مووسای دابەزاندو کردی بە پێشەواو بەزەیی بۆ بەنی ئیسرائیل. خۆ لەمەدا هیچ مشت ومڕتان نییە، دەی هەر لەو نامەیەدا موژدەی هاتنی پێغەمبەر ﷺ ئەدات ﴿ وهذا كتاب مصدق لسانا عربيا ﴾ ئەم قورئانەش نامەو کتێبێکە سەلمێنەری تەورات و کتێبە پێشووەکانی خۆیەتی بەزمانێکی پاراوی عەرەبی هاتووە، ﴿ لينذر الذين ظلموا ﴾ تا ستەمکارەکان بترسێنێ بە سزای دۆزەخ ﴿ وبشرى للمحسنين ﴾ و بەچاکە کارانیش موژدە بەخش بێت بەبەهەشت کەوابوو کتێبێکی ئاوا چۆن دەگونجێ درۆ و ئەفسانەی پێشووان بێ؟! ﴿ ١٣: إن الذين قالوا ربنا الله ثم

استقاموا ﴾ بەراستی ئەو کەسانەی کە دەڵێن: پەروەردگارمان (الله)یەو، پاشان پابەندی ئەو ئیمانە دەبن و ڕێك و پێك لەسەر ڕێگای ڕاست، دەوەستن و هەرگیز بەراست و چەپدا لا نادەن ﴿ فلا خوف علیهم ولاهم یحزنون ﴾ ئەوانە هیچ بیم و ترسێکیان لەسەر نابێت "لەپاشە ڕۆژدا" و خەفەتبارو دڵ زویریش نابن،

وَوَصَّيْنَا ٱلْإِنسَٰنَ بِوَٰلِدَيْهِ إِحْسَٰنًا ۖ حَمَلَتْهُ أُمُّهُۥ كُرْهًا وَوَضَعَتْهُ
كُرْهًا ۖ وَحَمْلُهُۥ وَفِصَٰلُهُۥ ثَلَٰثُونَ شَهْرًا ۚ حَتَّىٰٓ إِذَا بَلَغَ أَشُدَّهُۥ وَبَلَغَ
أَرْبَعِينَ سَنَةً قَالَ رَبِّ أَوْزِعْنِىٓ أَنْ أَشْكُرَ نِعْمَتَكَ ٱلَّتِىٓ أَنْعَمْتَ
عَلَىَّ وَعَلَىٰ وَٰلِدَىَّ وَأَنْ أَعْمَلَ صَٰلِحًا تَرْضَىٰهُ وَأَصْلِحْ لِى فِى
ذُرِّيَّتِىٓ ۖ إِنِّى تُبْتُ إِلَيْكَ وَإِنِّى مِنَ ٱلْمُسْلِمِينَ ﴿١٥﴾ أُو۟لَٰٓئِكَ ٱلَّذِينَ
نَتَقَبَّلُ عَنْهُمْ أَحْسَنَ مَا عَمِلُوا۟ وَنَتَجَاوَزُ عَن سَيِّـَٔاتِهِمْ فِىٓ أَصْحَٰبِ
ٱلْجَنَّةِ ۖ وَعْدَ ٱلصِّدْقِ ٱلَّذِى كَانُوا۟ يُوعَدُونَ ﴿١٦﴾ وَٱلَّذِى قَالَ
لِوَٰلِدَيْهِ أُفٍّ لَّكُمَآ أَتَعِدَانِنِىٓ أَنْ أُخْرَجَ وَقَدْ خَلَتِ ٱلْقُرُونُ مِن
قَبْلِى وَهُمَا يَسْتَغِيثَانِ ٱللَّهَ وَيْلَكَ ءَامِنْ إِنَّ وَعْدَ ٱللَّهِ حَقٌّ فَيَقُولُ
مَا هَٰذَآ إِلَّآ أَسَٰطِيرُ ٱلْأَوَّلِينَ ﴿١٧﴾ أُو۟لَٰٓئِكَ ٱلَّذِينَ حَقَّ عَلَيْهِمُ
ٱلْقَوْلُ فِىٓ أُمَمٍ قَدْ خَلَتْ مِن قَبْلِهِم مِّنَ ٱلْجِنِّ وَٱلْإِنسِ ۖ إِنَّهُمْ كَانُوا۟
خَٰسِرِينَ ﴿١٨﴾ وَلِكُلٍّ دَرَجَٰتٌ مِّمَّا عَمِلُوا۟ ۖ وَلِيُوَفِّيَهُمْ أَعْمَٰلَهُمْ وَهُمْ
لَا يُظْلَمُونَ ﴿١٩﴾ وَيَوْمَ يُعْرَضُ ٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟ عَلَى ٱلنَّارِ أَذْهَبْتُمْ طَيِّبَٰتِكُمْ
فِى حَيَاتِكُمُ ٱلدُّنْيَا وَٱسْتَمْتَعْتُم بِهَا فَٱلْيَوْمَ تُجْزَوْنَ عَذَابَ ٱلْهُونِ
بِمَا كُنتُمْ تَسْتَكْبِرُونَ فِى ٱلْأَرْضِ بِغَيْرِ ٱلْحَقِّ وَبِمَا كُنتُمْ تَفْسُقُونَ ﴿٢٠﴾

بۆ دونیایان و بۆی پەشیمان نابن ﴿١٤: اولئک اصحاب الجنة خالدین فیهاجزاء بما کانوا یعملون ﴾ ئەوانە بەوسیفەتانە، یارانی بەهەشتن، بەهەتاهەتایی تێیدان، لە پاداشتی ئەو کارو کردەوانەدا کردوویانە.

سپاردەی خوا لەمەڕ باب و دایکەوە:

ئیتر پاش فەرمان بەیەکتاپەرستیو ئیخلاس بۆ خوا، فەرمووی: ﴿ ١٥: ووصینا الإنسان بوالدیه إحسانا ﴾ فەرمانمان بە ئادەمزاد دا بەچاکەکردن لە گەڵ دایك وباوکی ﴿ حملته أمه کرها ووضعته کرها ﴾ دایکی بە ئەو پەڕی سەختیو نارەحەتیو ئازارەوە بە پێستی سك هەڵیگرت و (دووگیان بوو)، و زۆر بەدژواریش دایناوە، ئیتر چۆن گوێڕایەڵی نەکرێت؟ ﴿ وحمله وفصاله ثلاثون شهرا ﴾ وەماوەی دووگیانیو، لە شیر برینەوەی (٣٠) مانگی خایاند، واتە: بەهەمووی دوو ساڵ و نیوی خایاند، ئەم ئایەتەو ئایەتی (وفصاله فی عامین) (١٤/٣١) هەردووکیان ئەندازەی لای خوارووی مانەوەی منداڵ لە سکی دایکیدا دیاری ئەکەن بە شەش مانگ، وە ماوەی شیر خواردنیش دیاری دەکات بە دوو ساڵ ﴿ حتی إذا بلغ أشده ﴾ تا ئەو ئادەمیزادە کاتێ گەیشت بەکەماڵی هێزو ژیری خۆی ﴿ وبلغ أربعین سنة ﴾ وگەیشت بە تەمەنی چل ساڵی، دیارە ئیتر کاتی ئەوەیە کە بەچاکی ڕوو بکاتەوە خوای خۆی، بۆیە ﴿ قال رب أوزعنی أن أشکر نعمتک التی أنعمت علی وعلی والدی ﴾ وتی: ئەی پەروەردگارم!! ڕامهێنەو کۆمەکیم بکە کە سوپاسی ئەو نازو نیعمەت و بەهرەیەت بکەم کە بە من و باوك و دایکمت داوە، ڕاسپاردنی مرۆڤ بە چاکە کردن لەگەڵ باوك و دایکا لە گەلێ جێگەدا هاتووە، وەك: (وقضی ربک ألا تعبدوا إلا إیاه وبالوالدین إحسانا) (٢٣/١٧) وە وەك (أن اشکر لی ولوالدیک إلی المصیر) (١٤/٣١). ﴿ وأن أعمل صالحا ترضاه ﴾ وەکە کردەوەیەکی چاکی وا ئەنجام بدەم تۆ لێی ڕازی بیت ﴿ وأصلح لی فی ذریتی ﴾ وە نەوەو منداڵەکانیشم بۆ ساڵح و چاك بکە. ﴿ إنی تبت إلیک وإنی من المسلمین ﴾ بێگومان من لە رابردووم پەشیمانم و بۆلای تۆ دەگەڕێمەوە، وە بەراستی من لە موسڵمانانی فەرمانبەردارم، دەتۆیش لێم خۆش ببە.تێبینی: لە سیاقی ئەم ئایەتەوە وا دەردەکەوێ کە مەبەست بە(الإنسان) لە فەرمایشتی:(ووصینا الإنسان..)دا، کەسێك بووە لە سەر دەمێکدا ژیاوە،وە فەرموودەی:(وحمله وفصاله ثلاثون شهرا..) دەلالەت لەسەر ئەوە دەکات.

ئینجا خوایش بە باشترین شێوە پاداشتی ئەداتەوە، وەك ئەفەرموێ ﴿ ١٦: أولئک الذین نتقبل عنهم أحسن ما عملوا ﴾ ئا ئەوانە کەسانێکن کە ئێمەش کارە چاکەکانیان لێ وەردەگرین و پاداشتیان ئەدەینەوە ﴿ ونتجاوز عن سیئاتهم فی أصحاب الجنة ﴾ و لەگوناهو تاوانیشیان ئەبوورین، وە لەڕیزی بەهەشتییەکاندا دەبن ﴿ وعد الصدق الذی کانوا یوعدون ﴾ ئەمەش ئەو بەڵێنە ڕاستە بوو، کە هەمیشە لەسەر زمانی پەیامبەرەکان پێیان ئەدرا، بەڵێ.. ئەومرۆڤە نموونەی مرۆڤی ڕاساڵ و چاککار بوو لە گەڵ دایك وباوکیدا.

منداڵی لاسار لەگەڵ باب و دایکیدا:

﴿١٧: والذی قال لوالدیه أف لکما ﴾ وە ئەوەیش بە باوك و دایکی خۆی گوت: هاوار و ئۆف لەدەست ئێوە ﴿ أتعداننی أن أخرج وقد خلت القرون من قبلی ﴾ ئایا ئێوە بەڵێن بەمن ئەدەن کە جارێ تر دەربهێنرێمەوە لە گۆڕو زیندوو بکرێمەوە، وەئەوە ساڵەهای ساڵە کە خەڵکێکی زۆر لە پێش منەوە ڕۆیشتوون و مردوون و هیچ کەسێکیان

لێ زیندوو نه‌بۆته‌وه ﴿ وهما یستغیثان الله ویلک آمن ﴾ وه دایك و باوكیشی په‌نایان به‌خوا ده‌برد كه ڕێنموونی كوڕه كافرولاساره‌كه‌یان بكا و ده‌یانگوت: تیاچووی خۆت! باوه‌ڕ بهێنه، به پاشه ڕۆژو زیندووبوونه‌وه ﴿ إن وعد الله حق ﴾ به‌ڕاستی به‌ڵێنی خوا به زیندوو بوونه‌وه هه‌ق و ڕاسته ﴿ فیقول ماهذا إلا أساطیر الأولین ﴾ كه‌چی بێ‌لێكدانه‌وه ئه‌ویش ده‌ی‌گوت: ئه‌م قسانه چییه، زیندووبوونه‌وه‌ی چی؟ ئه‌مه هه‌رئه‌فسانه‌و پڕوپاڵانته‌ی پێشینانه‌و شتێ تر نییه، ئه‌م مرۆڤه‌ش نموونه‌ی مرۆڤی كافرو لاسار بوو له گه‌ڵ دایك وباوكی.

﴿ ١٨: أولئک الذین حق علیهم القول ﴾ ئا ئه‌وانه‌ش كه‌سانێكن كه فه‌رمایشتی خوا به سزا به‌سه‌ریاندا چه‌سپاوه ﴿ فی أمم قد خلت من قبلهم من الجن والإنس ﴾ هه‌ربه‌ده‌ردی ئوممه‌ت و گه‌لانی پێشین له جندۆكه‌و مرۆ له‌سه‌ریان كه‌وت و هاته دی، واته: خه‌ڵكێكی زۆریش له پێشیانه‌وه سه‌رپێچی‌یان كردو سزای خوایان به‌سه‌ردا درا، جا ئه‌میش وه‌ك ئه‌وان گیرۆده بوو ﴿ إنهم كانوا خاسرین ﴾ به‌ڕاستی ئه‌وانه هه‌رهه‌موویان زیانمه‌ند بوون ﴿ ١٩: ولكل درجات مما عملوا ﴾ وه‌بۆ هه‌ریه‌ك له بڕوادارو بێ بڕوای باسكراو چه‌ندین پله هه‌یه له پاداشتی ئه‌وه‌ی كردوویانه ﴿ ولیوفیهم أعمالهم وهم لا یظلمون ﴾ وه‌تا خوا به‌تێرو ته‌سه‌ل پاداشتی كارو كرده‌وه‌كانیان بداته‌وه‌و ناهه‌قی و سته‌میشیان لێ ناكرێ ﴿ ٢٠: ویوم یعرض الذین كفروا علی النار ﴾ وه‌ڕۆژێك ئه‌وانه‌ی كه بێ باوه‌ڕن به‌رامبه‌ر ئاگر ڕائه‌نوێنرێن و نیشانیان ئه‌درێ ﴿ أذهبتم طیباتكم فی حیاتكم الدنیا ﴾ پێیان ئه‌وترێ: ئێوه له ژیانی دونیادا، هه‌رچی خۆشی‌و، ڕابواردنێكتان هه‌بوو ئه‌نجامتاندا، ئیتر به‌شی ئێره‌تان نه‌هێڵایه‌وه ﴿ واستمتعتم بها ﴾ وه به‌هره‌وه‌ر بوون پێیان ﴿ فالیوم تجزون عذاب الهون ﴾ ئینجا ئه‌مرۆش پاداشت ده‌درێته‌وه به سزای سه‌ركزكه‌ر ﴿ بما كنتم تستكبرون فی الأرض بغیر الحق ﴾، به‌هۆی ئه‌وه كه به‌ناهه‌ق خۆتان به زل داده‌نا له‌سه‌ر زه‌وی ﴿ و بما كنتم تفسقون ﴾ وه به‌هۆی ئه‌و گوناهو تاوانه‌وه ده‌تانكرد.

داستانی(هوود)و قه‌ومه‌كه‌ی:

جا بۆ دڵدانه‌وه‌ی پێغه‌مبه‌ر ﷺ خوای باڵاده‌ست داستانی(هوود)و هۆزه‌كه‌ی باس ده‌كاو پێی ئه‌فه‌رموێ: ﴿ ٢١: واذكر أخا عاد إذ أنذر قومه بالأحقاف ﴾ وه باسی براكه‌ی هۆزی عاد(هوود) وه‌بیرخۆت و موسڵمانان بێنه، ئه‌و كاته‌ی كه گه‌له‌كه‌ی بێدار كرده‌وه له (ئه‌حقاف)دا به سزای خوا. (ئه‌حقاف): چه‌ند كێوو ته‌پۆڵكه‌یه‌كی به‌رزه له وڵاتی یه‌مه‌ن (حه‌زره‌مه‌وت)دا وه گه‌لی عادیش له‌وێ ده‌ژیان. ﴿ وقد خلت النذر من بین یدیه ومن خلفه ﴾ بێ‌گومان بێداركه‌ره‌وه‌و پێغه‌مبه‌رانی زۆر به‌ر له(هوود) و دوای ئه‌ویش ڕۆشتوون به‌وێنه‌ی بیچدار كردنه‌وه‌ی هوود بۆ هۆزه‌كه‌ی ﴿ ألا تعبدوا إلا الله ﴾ پێی‌گوتن: كه جگه له‌خوا هیچ شتێك مه‌په‌رستن ﴿ إنی أخاف علیكم عذاب یوم عظیم ﴾ چونكه من ده‌ترسم ئێوه تووشی سزای ڕۆژێكی دژوارو گه‌وره ببن، ئه‌مه

۞ وَاذْكُرْ أَخَا عَادٍ إِذْ أَنذَرَ قَوْمَهُ بِالْأَحْقَافِ وَقَدْ خَلَتِ النُّذُرُ
مِن بَيْنِ يَدَيْهِ وَمِنْ خَلْفِهِ أَلَّا تَعْبُدُوا إِلَّا اللَّهَ إِنِّي أَخَافُ عَلَيْكُمْ
عَذَابَ يَوْمٍ عَظِيمٍ ﴿٢١﴾ قَالُوا أَجِئْتَنَا لِتَأْفِكَنَا عَنْ آلِهَتِنَا فَأْتِنَا
بِمَا تَعِدُنَا إِن كُنتَ مِنَ الصَّادِقِينَ ﴿٢٢﴾ قَالَ إِنَّمَا الْعِلْمُ عِندَ اللَّهِ
وَأُبَلِّغُكُم مَّا أُرْسِلْتُ بِهِ وَلَٰكِنِّي أَرَاكُمْ قَوْمًا تَجْهَلُونَ ﴿٢٣﴾
فَلَمَّا رَأَوْهُ عَارِضًا مُّسْتَقْبِلَ أَوْدِيَتِهِمْ قَالُوا هَٰذَا عَارِضٌ مُّمْطِرُنَا
بَلْ هُوَ مَا اسْتَعْجَلْتُم بِهِ رِيحٌ فِيهَا عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿٢٤﴾ تُدَمِّرُ كُلَّ
شَيْءٍ بِأَمْرِ رَبِّهَا فَأَصْبَحُوا لَا يُرَىٰ إِلَّا مَسَاكِنُهُمْ كَذَٰلِكَ نَجْزِي
الْقَوْمَ الْمُجْرِمِينَ ﴿٢٥﴾ وَلَقَدْ مَكَّنَّاهُمْ فِيمَا إِن مَّكَّنَّاكُمْ فِيهِ
وَجَعَلْنَا لَهُمْ سَمْعًا وَأَبْصَارًا وَأَفْئِدَةً فَمَا أَغْنَىٰ عَنْهُمْ سَمْعُهُمْ
وَلَا أَبْصَارُهُمْ وَلَا أَفْئِدَتُهُم مِّن شَيْءٍ إِذْ كَانُوا يَجْحَدُونَ
بِآيَاتِ اللَّهِ وَحَاقَ بِهِم مَّا كَانُوا بِهِ يَسْتَهْزِئُونَ ﴿٢٦﴾ وَلَقَدْ
أَهْلَكْنَا مَا حَوْلَكُم مِّنَ الْقُرَىٰ وَصَرَّفْنَا الْآيَاتِ لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ
﴿٢٧﴾ فَلَوْلَا نَصَرَهُمُ الَّذِينَ اتَّخَذُوا مِن دُونِ اللَّهِ قُرْبَانًا آلِهَةً
بَلْ ضَلُّوا عَنْهُمْ وَذَٰلِكَ إِفْكُهُمْ وَمَا كَانُوا يَفْتَرُونَ ﴿٢٨﴾

ئاگاداری و بێداركردنه‌وه‌كه‌ی هوودی پێغه‌مبه‌ر بوو بۆ هۆزه‌كه‌ی ﴿ ٢٢: قالوا أجئتنا لتأفكنا عن آلهتنا ﴾ هۆزه خوانه‌ناسه‌كه‌ی وتیان: ئایا تۆ بۆ ئه‌وه هاتوویت كه ئێمه له‌په‌رستنی خواكانمان لا بده‌یت؟! ﴿ فأتنا بما تعدنا إن كنت من الصادقین ﴾ جا ئه‌گه‌ر ڕاست ئه‌كه‌یت، وه‌ره‌بۆمان به‌وه‌ی به‌ڵێنمان پێ‌ده‌ده‌یت، واته: به سزاكه‌وه وه‌ره، قه‌یناكا با ئێمه تیابچین! جا ئه‌م ئایه‌تی: (یستعجل بها الذین لا یؤمنون) (٨/٢٤) دووپاتی ئه‌و په‌له په‌ل و داخوازییه‌یان ده‌كاته‌وه ﴿ ٢٣: قال إنما العلم عند الله ﴾ هوودیش وتی: به‌ڕاستی زانینی كاتی سزاكه ته‌نها لای خوایه، من هیچ نازانم و هیچیشم به ده‌ست نییه ﴿ وأبلغكم ما أرسلت به ﴾ وه ئه‌وه‌تان پێ‌ڕاده‌گه‌یه‌نم پێی نێردراوم پێتان ڕائه‌گه‌یه‌نم ﴿ ولكنی أراكم قوما تجهلون ﴾،و به‌ڵام من ئێوه به‌گه‌لێكی نه‌زان ده‌بینم، واته: نازانن پێغه‌مبه‌ران به‌چی نێردراون ﴿ ٢٤: فلما رأوه عارضا مستقبل أودیتهم ﴾ جا كاتێ دیتیان له‌شێوه‌ی هه‌ورێكدا

ڕووبەڕووی دۆڵ و شیوەکانیان ئەهات پێیان وابوو هەورێکی باراناوییە ﴿ قالوا هذا عارض ممطرنا ﴾ وتیان: ئەمە هەورێکە بارانمان بۆ دەبارێنێ.

ئەڵێن: بۆ ماوەیەکی زۆر گەرمایەکیان ئەوقە دەبێ‌و، بارانیان بۆ نابارێت، جا کاتێ هەورەکەیان دیت، دڵیان پێ‌خۆش‌کرد و، هەموو چوون بۆ دۆڵ و شیوەکان و چاوەڕوانی بارانیان لێ ئەکرد ﴿ بل هو ما استعجلتم به ﴾ گوترا پێیان: نەخێر، ئەوە هەوری باران نییە، بەڵکو ئەو سزایەیە ئێوە پەلەتان بۆ ئەکرد، واتە: ئەو سزایەیە ئەتانوت: ئەگەر راست ئەکەیت کەی دێت؟ ﴿ ریح فیها عذاب ألیم ﴾ سزاکەش: بایەکە، جەزرەبەی ئێش پێگەیەنەری تێدایە ﴿ ٢٥: تدمر کل شئ بأمر ربها ﴾ بەفەرمانی پەروەردگاری خۆی هەموو شتێك لەناو دەبا ﴿ فأصبحوا لا یری إلا مساکنهم ﴾ جا ئیتر وایان بەسەر هات ئاساریان نەدەبینرا جگە لە خانووەکانیان ئیتر خۆیان و مەڕو ماڵاتیان و کشتو کاڵ و تاد... لە ناوچوو، بەفەرمانی خوای لەکارزان ﴿ کذلک نجزی القوم المجرمین ﴾ ئاوا پاداشتی هۆزە تاوانکارەکان ئەدەینەوە، جا ئێوەش -ئەی قورەیش!- بیرێ بکەنەوە لە ئەنجامی پاشە رۆژی خۆتان.

خاتوو (عائشە) -خوا لێی رازیی بێ- ئەڵێت: هەرکاتێ پێغەمبەر ﷺ بەئاسۆی ئاسمانەوە هەورێکی دیتبا، هەر ئیشێکی هەبووبا دەستی لێ هەڵدەگرت و ئەی فەرموو: ((اللهم إني أعوذ بک من شر مافیه)) جا ئەگەر هەورەکە نەمابا، ئەوا سوپاسی خوای گەورەی ئەکرد، ئەگەر بماباو بارانی باراندبا ئەی‌فەرموو: ((اللهم! صیبا نافعا)) (مسند امام أحمد ١٩٠/٦). خوایە! بارانێکی بەکەڵك بێ، لەبەشی فەرموودەیەکی تردا -کە ئیمامی (موسلیم): ٦١٦/٢.

ریوایەتی ئەکا- هاتووە: پاش ئەوە کە خاتوو (عائشە) پرسیاری هۆی بێ تاقەتی لەپێغەمبەر کرد لەکاتی هاتنی هەوردا، ئەویش فەرمووی: (لعله یا عائشة! کما قال قوم عاد: (فلما رواه عارضا مستقبل أودیتهم قالوا هذا عارض ممطرنا) واتە: کێ دەڵێت وەك هەورەکەی گەلی (عاد)نییە؟ ﴿ ٢٦: ولقد مکناهم فیما إن مکناکم فیه ﴾ وە بێ‌گومان ئەوانمان دەسترۆیشتوو کردبوو لە هێزودارایی، کە ئێوەمان وەك ئەوان دەست‌رۆیشتوو نەکردبوو، کەچی هیچ کەڵکێکی نەبوو بۆیان ﴿ وجعلنا لهم سمعا وأبصارا وأفئدة ﴾ و گوێ و چاوو دڵمان پێ‌دابوون بۆ بینین و بیستن وتێفکرین ﴿ فما أغنی عنهم سمعهم ولا أبصارهم ولا أفئدتهم من شئ ﴾ کەچی نەگوێ و، نە چاوو، نە دڵیان هیچ سوود و کەڵکی نەبوو بۆیان، نەیانزانی لە جێگەی خۆیاندا بەکاریان بێنن، تا لە سزای ئەمڕۆ رزگاریان ببێت ﴿ إذ کانوا یجحدون بآیات الله ﴾ چونکە بەڵکو ئایەتەکانی خوایان نکوڵی ئەکرد ﴿ وحاق بهم ماکانوا به یستهزئون ﴾ وە دەرەنجام ئەو سزایەی‌ئەوان گاڵتەیان پێ ئەکرد دەوری گرتن، جا ئێوەش -ئەی قورەیش!- وریا بن تا وەك ئەوان دووچار نەبن ﴿ ٢٧: ولقد أهلکنا ما حولکم من القری ﴾ بێ‌گومان ئێمە گوندو شارەکانی دەوروبەرتانمان ئەی قورەیش! وەك (عاد، سەموود، سەبا، لووت..) لەناو برد، کاتێ سەرپێچییان کرد ﴿ وصرفنا الآیات ﴾ و نیشانەو ئایەتی جۆراوجۆرمان خستە بەر چاویان ﴿ لعلهم یرجعون ﴾ بەشکو بگەڕێنەوە سەر رێی راست ﴿ ٢٨: فلولا نصرهم الذین اتخذوا من دون الله قربانا آلهة ﴾ باشە ئەوە بۆچی ئەو بتانەی ئەوان -لەباتی خوا- ئەیانپەرستن -بە مەبەستی ئەوەی لە خوا نزیکیان بخەنەوە- یارمەتیان نەدان لەوکاتەدا؟ ﴿ بل ضلوا عنهم ﴾ بەڵکو لێیان بزربوون، کاتێ سزاکە دەورەیانی گرت ﴿ وذلک إفکهم وما کانوا یفترون ﴾ ئەوەش ئەنجامی درۆکەیان بوو کە ئەیانوت: لە خوامان نزیك دەکەنەوە، وەئەوەش هەڵیان بەست کەئەیانگوت: ئەوانە خوان وشەریکی خوان!.

جننی هاتنە لای پێغەمبەر ﷺ گوێیان لە قورئان گرت:

﴿ ٢٩: وإذ صرفنا إلیک نفراً من الجن یستمعون القرآن ﴾ وە بیر بێنە ئەو کاتە (ئەی موحەممەد ﷺ) -وەك حاکم ئەڵێ- کە نۆکەس لە جنۆکەکانمان ناردە لات تا گوێ رابگرن لە قورئان.

پێشەوا ئەحمەد لەزوبەیرەوە ئەڵێت: پەیامبەر ﷺ نە ئەو جنۆکانەی دیت، وە نە قورئانیشی بۆ ئەوان خوێند، بەڵکو هەرئەمەبوو کە پێغەمبەر ﷺ جارێك لەگەڵ تاقمێ لە هاوەڵانی خۆیدا بۆ بازاڕی (عوکاز) دەرۆیشتن، لەو دەمەیشدا جنۆکەکان رێگری کرابوون لە ئاسمان، جادواتر رۆیشتنەوە بۆ لای هۆزەکەی خۆیان ووتیان: چ ئەڵێن؟! چ رووی‌داوە؟! رێگری کراوین لە ئاسمان..! وتیان: دەبێ شتێکی گرنگ رووی‌دابێ؟ ئادەی بە خۆرهەڵات و خۆرئاوادا برۆن ببینن چ رووی‌داوە؟! ئەوانیش رۆیشتن و بەم لاو بەولادا زۆر گەڕان، سەرەنجام رێیان کەوتە (تەهامە)، پێغەمبەر ﷺ لە (نەخلە) بوو بەمەبەستی بازاڕی عوکاز، وەکاتی نوێژی بەیانی بوو، نوێژیان دەکرد، هەندێ لە جنۆکەکانیش گوێیان لە قورئانەکەی پێغەمبەر بوو، جا لەنێو خۆیاندا وتیان: ئەمەیە رێی لێ‌گرتووین لە ئاسمان، جا ئیتر گەڕانەوە وتیان: (فقالوا إنا سمعنا قرآنا یهدی إلی الرشد فآمنا به ولن نشرک بربنا أحدا)٧٢/١-٢.

جا سوورەتی (قل أوحی إلی أنه استمع نفر من الجن..) هات، خوای گەورەش قسەو وتوووێژی جنۆکەکانی لەو سوورەتەدا

بۆ گێڕایەوە) (بوخاری: ٧٣٣. موسلیم: ٣٣١/١. بەیهەقی: ٢٢٥/٢). بەڵێ ئەم ریوایەتەو چەند ریوایەتێکی دیکە وا دەگەیەنن کە پێغەمبەر ﷺ ئەو جارەیە هەر هەستی بە ئامادەبوونی جنۆکەش نەکردبێ، بەڵکو گوێیان لە قورئانەکەوە بووە، پاشان گەڕانەوە بۆ لای هۆزەکەیان ورووداوەکەیان گێڕایەوەو، ئەوانیش پۆل پۆل و، هۆز هۆز نوێنەریان نارد بۆ لای پێغەمبەر ﷺ و ئەویش قورئانی بۆ خوێندن و بانگی کردن بۆ ئیسلام و موسڵمان بوون. (شەیتان و جنۆکە) جگە لە (مەلاحیدەو فەلاسیفە)ی کۆن و (عەلمانی)یەکانی نوێی ئێستا کەسی‌تر ئینکارو نکوولییان ناکا (شەیخول ئیسلام ئیبن تەیمییە) دەڵێ: **(وجماهير الأمم يقر بالجن ولهم وقائع يطول وصفها ولم ينكر الجن إلا شرذمة قليلة من جهال المتفلسفة والأطباء ونحوهم)الفتاوى (٣٢/١٩)**. وە جگە لەقورئان بەفەرموودەیش بوون و وجوودیان سەلمێنراوە، ئیمامی (بوخاری) لە (ئەبوو هورەیرە)وە فەرموودەی دیکەی هێناوە: **(يا ابا هريرة! مافعل أسيرك..!؟** لەمە درێژترو زیاتر لەسوورەی (جین)دا نووسراوە، دەتوانی سەیرێکی ئەوێ بکەیت. بەڵێ هاتنی ئەو جنۆکانە بۆ گوێگرتن لە قورئان بەڵگەیە بۆ ئەوە کە کۆمەڵێك لەدروستکراوی خوا هەیە.. پێیان ئەڵێن (جن) وئەتوانن بەو شێوەیە کە قورئان هاتووە بیخوێننەوەو بیلێنەوە.. جائیمەش لەوە زیاتر ناتوانین باسی (جن) بکەین،وە پیویستە بروامان بە بوونیشیان هەبێ ئەگەرچی نەشبینین، چونکە هەر رۆژەی شتێکی نوێ دەرئەکەوێ کەئەگەر پێش پێنج سەدە، باسی ئەو شتانە بکرایە کە ئەمڕۆ دەرکەوتوون ئەیانوت: شێت بوون، لەولایشەوە ئێمە هێشتا واین لە سەرەتای رێگادا بۆ دەرخستنی شتە نادیارەکان. ﴿ فلما حضروه قالوا أنصتوا ﴾ ئینجا کاتێ گەیشتن و ئامادەی قورئان خوێندنەکە بوون لەناو یەکتردا وتیان: گوێ بگرن و بێ دەنگ بن، جا کەوابوو (ئەی قورەیش) بۆ ئێوە زۆر نەنگە کە بروا ناهێنن پێی ﴿ فلما قضى ولوا إلى قومهم منذرين ﴾ ئینجا کە خوێندنی قوئانەکە تەواوبوو، خێرا گەڕانەوە بۆ لای قەومەکەیان بە ترساندونیان لە سزای خوا ﴿ ٣٠: قالوا يا قومنا إنا سمعنا كتابا أنزل من بعد موسى ﴾ گەڕانەوەو وتیان ئەی گەلەکەمان! بێگومان ئێمە گوێمان لە کتێبێکەوە بوو کە لەپاش مووسا دابەزێنراوە. (ئیبن عەبباس) ئەڵێت: ئەو جنۆکانە هەواڵی عیسایان نەئەزانی ﴿ مصدقا لما بين يديه ﴾ سەلمێنەری کتێبەکانی پێش خۆیەتی، واتە: تەورات ئەسەلمێنێ و ددانی پێدا دەنێ ﴿ يهدى إلى الحق وإلى طريق مستقيم ﴾ رێنوێنی دەکا بۆ هەق و بۆ رێی راست ﴿ ٣١: يا قومنا أجيبوا داعي الله وآمنوا به ﴾ وتیان: ئەی خزمینە! وەڵامی بانگبەرەکەی خوا بدەنەوەو بڕواش بە خوا بێنن ﴿ يغفر لكم من ذنوبكم ﴾ لە گوناهەکانتان خۆش دەبێت ﴿ ويجركم من عذاب أليم ﴾ و لەسزای ئێش پێگەیەنەریش دەتانپارێزێت ﴿ ٣٢: ومن لا يجب داعى الله فليس بمعجز فى الأرض ﴾ خۆهەر کەسێك وەڵامی بانگخوازی خوا نەداتەوە، ناتوانێ لە زەویدا لە دەستی خوا دەرچێ و هەڵێ ﴿ وليس له من

وَإِذْ صَرَفْنَآ إِلَيْكَ نَفَرًا مِّنَ ٱلْجِنِّ يَسْتَمِعُونَ ٱلْقُرْءَانَ فَلَمَّا
حَضَرُوهُ قَالُوٓا۟ أَنصِتُوا۟ ۖ فَلَمَّا قُضِىَ وَلَّوْا۟ إِلَىٰ قَوْمِهِم مُّنذِرِينَ
﴿٢٩﴾ قَالُوا۟ يَٰقَوْمَنَآ إِنَّا سَمِعْنَا كِتَٰبًا أُنزِلَ مِنۢ بَعْدِ مُوسَىٰ
مُصَدِّقًا لِّمَا بَيْنَ يَدَيْهِ يَهْدِىٓ إِلَى ٱلْحَقِّ وَإِلَىٰ طَرِيقٍ مُّسْتَقِيمٍ
﴿٣٠﴾ يَٰقَوْمَنَآ أَجِيبُوا۟ دَاعِىَ ٱللَّهِ وَءَامِنُوا۟ بِهِۦ يَغْفِرْ لَكُم مِّن
ذُنُوبِكُمْ وَيُجِرْكُم مِّنْ عَذَابٍ أَلِيمٍ ﴿٣١﴾ وَمَن لَّا يُجِبْ دَاعِىَ ٱللَّهِ
فَلَيْسَ بِمُعْجِزٍ فِى ٱلْأَرْضِ وَلَيْسَ لَهُۥ مِن دُونِهِۦٓ أَوْلِيَآءُ ۚ أُو۟لَٰٓئِكَ
فِى ضَلَٰلٍ مُّبِينٍ ﴿٣٢﴾ أَوَلَمْ يَرَوْا۟ أَنَّ ٱللَّهَ ٱلَّذِى خَلَقَ ٱلسَّمَٰوَٰتِ
وَٱلْأَرْضَ وَلَمْ يَعْىَ بِخَلْقِهِنَّ بِقَٰدِرٍ عَلَىٰٓ أَن يُحْۦِىَ ٱلْمَوْتَىٰ ۚ بَلَىٰٓ
إِنَّهُۥ عَلَىٰ كُلِّ شَىْءٍ قَدِيرٌ ﴿٣٣﴾ وَيَوْمَ يُعْرَضُ ٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟ عَلَى ٱلنَّارِ
أَلَيْسَ هَٰذَا بِٱلْحَقِّ ۖ قَالُوا۟ بَلَىٰ وَرَبِّنَا ۚ قَالَ فَذُوقُوا۟ ٱلْعَذَابَ بِمَا
كُنتُمْ تَكْفُرُونَ ﴿٣٤﴾ فَٱصْبِرْ كَمَا صَبَرَ أُو۟لُوا۟ ٱلْعَزْمِ مِنَ ٱلرُّسُلِ
وَلَا تَسْتَعْجِل لَّهُمْ ۚ كَأَنَّهُمْ يَوْمَ يَرَوْنَ مَا يُوعَدُونَ لَمْ يَلْبَثُوٓا۟ إِلَّا
سَاعَةً مِّن نَّهَارٍۭ ۚ بَلَٰغٌ ۚ فَهَلْ يُهْلَكُ إِلَّا ٱلْقَوْمُ ٱلْفَٰسِقُونَ ﴿٣٥﴾

سُورَةُ مُحَمَّدٍ — ترتيبها ٤٧ — آياتها ٣٨

دونه أولياء ﴾ و جگە لەخواش هیچ یارو دۆستێکی نییە تا بتوانێ لەو رۆژەدا یارمەتی بدا، (لێرەدا گفتوگۆی جنۆکەکان تەواو دەبێ و ئەفەرموێ: ﴿ أولئک فى ضلال مبين ﴾ ئەوانەی باوەڕ ناهێنن لە گومڕاییەکی ئاشکرادان.

ژیانەوەی پاش مردن:

﴿ ٣٣: أو لم يروا أن الله الذى خلق السموات والأرض ﴾ ئایا ئەو بێ بروایانە نەیانزانیوە کە ئەو خوایەی ئاسمانەکان و زەوی دروستکردو ﴿ ولم يعى بخلقهن ﴾ بەهۆی دروستکردنیشیانەوە بێ هێز نەکەوتوو ماندوو نەبوو ﴿ بقادر على أن يحى الموتى ﴾ بە توانایە کە مردوەکان زیندوو بکاتەوە؟ ﴿ بلى إنه على كل شئ قدير ﴾، بەڵێ بێگومان ئەو زاتە بەسەر هەموو شتێکدا دەسەڵاتدارە، چۆن لە سەرەتاوە دروستی‌کردوون، هەر ئاوایش بۆ جارێکی دی زیندوویان ئەکاتەوە ﴿ ٣٤: ويوم يعرض الذين

کفـروا علی النـار 》 وەئەو ڕۆژەیان وەبیر بێنەوە کە خوا نەناس و بێ بڕوایان نیشـانی دۆزەخ ئەدرێـن 《 ألیس هذا بالحق 》 پێیان ئەوترێ: ئایا ئەم سـزایەی ئێستاکە ئێوە ئەیچێژن هەق و ڕاست نییـە؟! 《 قالوا بلـی وربنا 》 هەموو بە یەکدەنـگ ئەڵێن: بەڵێ، بەپەروەردگارمان سوێندبێ، ڕاستە 《 قال فذوقوا العذاب بما کنتم تکفرون 》 خوا دەفەرموێ: جا مادەم وایە سزاکە بچێژن، بە هۆی ئەوەی باوەڕتان نەهێناو کافر بوون.

لێبڕاوو نەبەزاو بە، وەکو پێغەمبەرانی بەر لەخۆت:

《 ٣٥: فاصبر کما صبر أولوا العزم من الرسـل 》 پاش ئەوەی‌خوا بەیەکزانـین و زیندووبوونـەوەی بە بەڵگەو نیشـانەوە سـەلماند، ئەفەرمـووێ: جا ئارامت بێ و خۆڕاگربە -ئەی موحەممەد!ﷺ- هەروەکو پەیامبەرە خاوەن (عەزم)ـەکان خۆیانیان ڕاگرت لەبەردەم ئەو هەموو ئەزیەت و ئەشکەنجەدا.

ئولولعەزم ئەمانەن: (نووح، ئیبراهیم، مووسـا، عیسـا) -علیهم الصلاه والسلام-. (مەسروق) ئەڵێ: خاتوو عائیشە -خوای لێ ڕازی بێ- پێی وتم: کە پێغەمبەر ﷺ هەر ئەوەندە بە ڕۆژوو دەبوو، هەر ئەوەندە خۆی برسـی دەکرد، دیسان هەر ئەوەندە بەڕۆژوو دەبوو، ئەوجا دەی‌فەرموو: (یا عائشـة! إن الدنیا لا تنبغی لمحمد ولا لآل محمـد، یا عائشـة! إن الله لم یرض من أولی العزم من الرسـل إلا بالصبـر علی مکروهها، والصبر عـن محبوبها، ثم لم یرض منی ألا أن یکلفنی ما کلفهم، فقال: (فاصبر کما صبر اولوا العزم من الرسل) و إنـی -والله- لأصبرن کما صبروا جَهـدی، ولا قوة إلا بالله) الدر المنپور: ٧/٤٥٤. ئەی عائیشـە! بێ‌گومـان ئەم دونیایە ناگونجێ و دەس نـادا، نە بـۆ موحەممەد خۆی و، نە بۆ ئـال و بەیتی و خانەوادەی موحەممەد، ئەی عائیشـە! بەڕاسـتی خوا لە (ئولول عەزم)ەکان ڕازی نابێ مەگەر بەخۆ ڕاگرتن لە بەرامبەر نارەحەتی و ناخۆشـی و، خۆشییەکانەوە، پاشـان لەمن -بەتایبەت- ڕازی نابێ مەگەر چ تەکلیفێکی لەوان کردبێ، لەمنیشی بکا، جا ئایەتی (فاصبر کما صبر أولوا العزم من الرسـل)ی خوێندنەوەو فەرمووی: بەڕاستی -سوێند بەخوا- من ئارام ئەگرم هەر وەکو ئەوان لەسەر نارەحەتی ئارامیان گرت، بۆ ئەمەیش هێزو تواناو سەرکەوتن هەر بەدەسـتی خوایە. 《 ولا تسـتعجل لهم 》 و بۆ ئازارو سـزادانیان پەلـە مەکە ونزای شـەڕیان لێ مەکە، چونکە ئەو سـزایەیان هەر ئەوقە ئەبێت 《 کأنهم یوم یرون ما یوعدون لم یلبثوا إلا ساعة من نهـار 》 ئەو ڕۆژە کە بەڵێنیان دراوەتێ، هەر کاتێك پێش‌هات، وا دەزانـن تەنها کاتێکی زۆر کەمیان لەڕۆژێکدا پێ‌چووە، 《 بلاغ 》 ئەم قورئانـە ڕاگەیاندنێکی تەواوە بۆیان 《 فهـل یهلک إلا القوم الفاسـقون 》 جا ئایا جگە لەگەلی لە سنوور دەرچووان، کەسێکی تر بەسـزا تیا ئەچێ؟! دیارە نا، کە ئەمەش ئەوپەڕی دادگەری و دادپەروەری خوای گەورەیە.

سوورەتی (موحەممەد)ـە

مەدەنییەو (٣٨)ئایەتە

بەناوی خوای بەخشندەی میهرەبان

ئەم سـوورەتی (موحەممەد)ـە بەسـوورەتی (قتال)یش ناو براوە، ئەگەرچی ناوە بنەڕەتییەکەشی پڕ بەپڕ ئەمە هەڵدەگرێت، چونکە باسـی جەنگاندنـە لەگـەڵ دوژمنانی دینی خوادا: ئینجا باسـی شـێوەی جەنگکردن، دیلکردن، دەسـتکەوت و غەنیمەت، فێڵ وفەرەجی دوورووەکان دەکات.

بەئاشکرا لەگەڵ بێ بڕواکاندا جەنگ ڕائەگەیەنێت، پاشان فەرمان بە موسـڵمانەکان ئەدا -بۆ پاککردنەوەی زەویی لەچڵك و چەپەڵی خوانەناسـی و بـێ بڕوایـی- بجەنگن، بجەنگێن تا شـەوکەتی کافران ئەشکێنن، ئەوسـا لەپاش کوشتارێکی زۆر دیلیان دەکەن، بۆ دواتریش ڕێگەی عیززەت و سـەرکەوتن دەست نیشان ئەکات، هاوڕێ لە گەڵ باسـکردنی سـیفاتی دووڕووەکانـدا، جا هەر بەو شێوەیە درێژە بەباسی‌مەسەلەی جیهاد ئەدات تا سەرکەوتن..

جەزای موسڵمانان و، تۆڵەی کافران:

《 بسـم الله الرحمن الرحیم * ١: الذین کفروا وصدوا عن سـبیل الله 》 ئەو کەسـانەی بێ باوەڕبوون و بەر هەڵسـتی ڕێگەی دینی خوایان دەکرد و نەیاندەهێشـت مەردوم بـڕوا بێنن بە بەرنامەکە ی خـوا 《 أضـل أعمالهم 》 خـوا کارەکانیانی باتـڵ و پوچەڵ کردوونـەوە، چونکـە بۆ خوایـان نەکردووە. کەوابوو هەرشـتێك ئەنجـام بـدەن -وەك کۆمەککردن بەیەکترو، سـەردانی‌خزمان و دۆسـتان و، یارمەتیدانی هەژاران.. هتـد- بایەخ و نرخێکی لای خـوا نابـێ، وەك لەجێگایەکی تردا ئەفەرمـوێ: (وقدمنا إلی ما عملوا من عمل فجعلناه هباء منثورا (٢٥/٢٣). 《 ٢: والذین آمنوا وعملوا الصالحات 》 ئەوانەش کە بڕوایان هێنابووو کارەچاکەکانیان کردبوو 《 وآمنوا بما نزل علی محمد 》 بڕوایان هێنابە قورئان کەبۆ موحەممـەد ﷺ دابەزێنراوە 《 وهو الحق من ربهم 》 وە ئەوەشـە ئەو هەقـە لەلایەن پەروەردگاریانەوە هاتووەو، کراوە بە بەرنامەی ژیانیان 《 کفر عنهم سـیئاتهم وأصلح بالهـم 》 خوا گوناهەکانیان

ئەبەخشێ وحاڵیان چاك ئەكات لەدین و دونیادا ﴿ ٣: ذلک بأن الذین کفروا اتبعوا الباطل ﴾ ئەوەیش واتە: پووچەڵکردنەوەی کارو کردەوەیان بەهۆی ئەوەوەیە: ئەوانەی کە بێ بڕوان و شوێن ناهەق و ڕێگـەی پووچەڵکەوتـوون ﴿ وأن الذین آمنوا اتبعـوا الحق من ربهـم ﴾ و ئەوانەیش بڕوایان هێناوە، پەیڕەویان لەو هەقە کردووە لەلایـەن پەروەردگاریانـەوە هاتووە، بۆیە ئەویـش گوناهەکانیان ئەسـڕێتەوەو کاروباریان ڕێـك و پێك ئەكات ﴿ کذلک یضرب الله للناس أمثالهم ﴾ وەك خوا پاشـەڕۆژی هەردوولای ڕۆشنکردەوە، هەر ئاوایش ئەحواڵیان بۆ خەڵك ڕوون دەکاتەوە، بۆ ئەوەی پەندو ئامۆژگاری لێ وەرگرن.

کاتێ تووشی بێ دین و خوانەناسان بوون لە ملیان دەن:

پاش ئەوەی خوای جوانکار بە ئاشکرا جەنگی ڕاگەیاند لەگەڵ ئەو خوانەناس و بێبڕوایانەدا، ئینجا هەڵیان دەنێ بۆی و دەفەرمووێ: ﴿ ٤: فإذا لقیتم الذین کفروا ﴾ جا کاتێ گەیشتن بەبێ بڕواکان لە جەنگـدا ﴿ فضرب الرقاب ﴾ لەگەردونیان بدەن، واتە: ملیان بپەڕێنن و سـەریان لەلاشـەیان بکەنەوە ﴿ حتى إذا أثخنتموهم ﴾ بجەنگـن تاکاتێ لاوازیـان دەکەن بـە کوشـتار لێکردنێکی زۆرو شـکاندونیان ﴿ فشـدوا الوثاق ﴾ ئینجا ئەوەی ماوە دیلی بکەن و، مەحکەم بیانبەسـنەوەو چاودێرییان بکەن ڕانەکەن ﴿ فإما منا بعد ﴾ ئەوسـا یان بە خۆڕایی و منەت خسـتنە سەریان، ئازادیان بکەن، ئەگەر پێشەوای موسڵمانان پێی چاك بوو ﴿ وإما فداء ﴾ یان بەفیدیەو بریتی، واتە: دیل بەدیلیان پێ بکەن، یان شـتێکیان لێ وەرگرن، بەڵام ئەمە دوای ئەوەیە شەوکەت و پەڕوباڵیان دەشکێت و دەسـەڵاتی جەنگیان نامێنێ (ئیبن کەسـیر) دەڵێ: لەوە دەچێ ئەم ئایەتە پاش ڕووداوەکەی (بەدر) هاتبێ، چونکە لەوێ بەهۆی ڕاگرتن و ئازاد کردنی دیلەکانەوە –پێش شـکاندنی شەوکەتیان– (عیتاب) و گلەیی هاتە سـەریان، وەك ئەفەرمووێ: (ماکان لنبی أن یکون له أسـری حتی یثخن فی الأرض)(٥٧/٨). پاشان هەندێ دەڵـێن: ئەم ئایەتی سـوورەتی(قیتال)ـە، بەئایەتی (فإذا انسلخ الأشـهر الحرم فاقتلوا المشـرکین حیث وجدتموهم) لە سـوورەتی (بەرائە) سـڕاوەتەوەو مەنسوخە، ئەگەرچی زۆربەی زانایان ڕایان لەسەر ئەوەیە کە نەسڕاوەتەوەو، پێشەوا بۆ خۆی دەسەڵاتی هەیە لەنێوان ئازاد کردنی دیلەکاندا بەمنەت و خۆڕایی، یان بەبارمتەو بریتی، یان بەکوشـتن، یەکێکیان هەڵبژێـرێ. بەبەڵگەی ئەوەکە پێغەمبـەر ﷺ لەنێو دیلەکانی (بەدر)دا (نەزری کوڕی حاریس)ـە و (عوقبەی کوڕی ئەبی موعەیت)ی کوشت. ﴿ حتی تضع الحرب أوزارها ﴾ تاجەنگ تەواو دەبێ.

بـەڵێ.. جەنـگ، گـەلێـک کەڵـک و سـوودی هەیـە، لەوانە: لەشـی مرۆڤ بەهێـز دەکات، تەکنەلۆژیا گەشـە دەکات، گەل زیاددەکات، مرۆڤەکان هۆشیار ئەبنەوە، ستەمکارانیش تیا ئەچن.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ
الَّذِينَ كَفَرُوا وَصَدُّوا عَن سَبِيلِ اللَّهِ أَضَلَّ أَعْمَالَهُمْ ﴿١﴾ وَالَّذِينَ
آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ وَآمَنُوا بِمَا نُزِّلَ عَلَىٰ مُحَمَّدٍ وَهُوَ الْحَقُّ مِن
رَّبِّهِمْ كَفَّرَ عَنْهُمْ سَيِّئَاتِهِمْ وَأَصْلَحَ بَالَهُمْ ﴿٢﴾ ذَٰلِكَ بِأَنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا
اتَّبَعُوا الْبَاطِلَ وَأَنَّ الَّذِينَ آمَنُوا اتَّبَعُوا الْحَقَّ مِن رَّبِّهِمْ كَذَٰلِكَ يَضْرِبُ
اللَّهُ لِلنَّاسِ أَمْثَالَهُمْ ﴿٣﴾ فَإِذَا لَقِيتُمُ الَّذِينَ كَفَرُوا فَضَرْبَ الرِّقَابِ حَتَّىٰ
إِذَا أَثْخَنتُمُوهُمْ فَشُدُّوا الْوَثَاقَ فَإِمَّا مَنًّا بَعْدُ وَإِمَّا فِدَاءً حَتَّىٰ تَضَعَ الْحَرْبُ
أَوْزَارَهَا ذَٰلِكَ وَلَوْ يَشَاءُ اللَّهُ لَانتَصَرَ مِنْهُمْ وَلَٰكِن لِّيَبْلُوَ بَعْضَكُم
بِبَعْضٍ وَالَّذِينَ قُتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَلَن يُضِلَّ أَعْمَالَهُمْ ﴿٤﴾ سَيَهْدِيهِمْ
وَيُصْلِحُ بَالَهُمْ ﴿٥﴾ وَيُدْخِلُهُمُ الْجَنَّةَ عَرَّفَهَا لَهُمْ ﴿٦﴾ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ
آمَنُوا إِن تَنصُرُوا اللَّهَ يَنصُرْكُمْ وَيُثَبِّتْ أَقْدَامَكُمْ ﴿٧﴾ وَالَّذِينَ كَفَرُوا
فَتَعْسًا لَّهُمْ وَأَضَلَّ أَعْمَالَهُمْ ﴿٨﴾ ذَٰلِكَ بِأَنَّهُمْ كَرِهُوا مَا أَنزَلَ اللَّهُ
فَأَحْبَطَ أَعْمَالَهُمْ ﴿٩﴾ ۞ أَفَلَمْ يَسِيرُوا فِي الْأَرْضِ فَيَنظُرُوا كَيْفَ
كَانَ عَاقِبَةُ الَّذِينَ مِن قَبْلِهِمْ دَمَّرَ اللَّهُ عَلَيْهِمْ وَلِلْكَافِرِينَ أَمْثَالُهَا ﴿١٠﴾
ذَٰلِكَ بِأَنَّ اللَّهَ مَوْلَى الَّذِينَ آمَنُوا وَأَنَّ الْكَافِرِينَ لَا مَوْلَىٰ لَهُمْ ﴿١١﴾

دەڵێن: (ئەرەستۆ) بەئەسـکەندەری وتووە: ئاسایش و پاڵدانەوە، زیانـی گەورە دێنی بە سـەرگەلدا، بۆیە وتراوە: ئەگەر ویسـتت گەلێك سـەرکەوێ بیخەرە جەنگەوە، ئەوکاتە دەرگای بەختیاری بۆ ئەکرێتەوە، هەرگەلێکیش خۆی بدزێتەوە لەدیفاع لەخۆیو، حەز بەدانیشـتن وپاڵدانەوەبـکات، ئـەوە خۆی بردۆتە سـەر لێواری تیاچوون (تەفسـیری مەراغیی). ﴿ ذلک ﴾ ئەوە بڕیاری خوا بوو: جەنگ لەگەڵ بێ بڕوایاندا، دیل کردونیان، پاشان بەرەڵا کردونیان بەو شـێوەیە، وە یان بەهەر شـێوەیەك پێشـەوا بڕیاری بۆ بدا. ﴿ ولو یشاء الله لانتصر منهم ﴾ ئەگەر خوا ویستبای، خۆی تۆڵەی لێ وەر ئەگرتـن و لەنـاوی ئەبردن، بەبێ ئـەوەی فەرمان بەئێوە بکات جەنگیان لەگەڵ بکەن ﴿ ولکن لیبلوا بعضکم ببعض ﴾ بەڵام ئەوەی نەویسـت، بۆ ئەوەی بەیەکتر تاقیتـان بکاتەوە، واتە: بۆ ئـەوە ئێوە بەکافران تاقی بکاتەوە بە جەنـگ و جیهاد ﴿ والذین قتلوا فی سبیل الله ﴾ وە ئەوانەی لەڕێی خوادا کوژران ﴿ فلن یضل

أعمالهم ﴾خوا کارو هەوڵی ئەوانە لەناو نابا، بەڵکو بەچەند قات بۆیان زیاد ئەکات ﴿ ٥: سیهدیهم ﴾ لەدونیاشدا ڕێنمایان ئەکات بۆ کاری چاك و هۆکارەکانی بردنە بەهەشت ﴿ ویصلح بالهم ﴾ کاروباریان بۆ ئاسان دەکاو، حاڵیشیان چاك ئەکات ﴿ ٦: ویدخلهم الجنة عرفها لهم ﴾ وئەیانباتە بەهەشتەوە کە بەجۆرەها شێوە بۆی باسکردوون، بەشێوەیەك کە هەموو کەسێك جێگای خۆی ئەزانێ و لێی ون نابێت، هەروەك ئەو ڕۆژە لەدایك بووبن ئاشنان پێی.

پێغەمبەر ﷺ دەفەرموێ: (یعطى الشهید ست خصال: عند أول قطرة من دمه: تكفر عنه كل خطیئة، ویرى مقعده من الجنة، ویزوج من الحور العین، ویأمن من الفزع الأكبر، ومن عذاب القبر، ویحلى حلة الإیمان).(مسند الإمام أحمد: ٢٠٠/٤. شەهید هەر لەڕژانی یەکەم دڵۆپی خوێنییەوە شەش شتی ئەدرێتێ: هەموو تاوانێکی ئەپۆشرێ، جێی خۆی لەبەهەشتدا ئەبینێ، لە حورەلعەینەکان ژنی ئەدرێتێ، لەترسە گەورەکەی قیامەت بێ خەم ئەکرێ، لەعەزاب و سزای گۆڕ رزگاری دەبێ، جلکی رازاوەی ئیمانی لەبەر دەکرێ.

لەڕیوایەتێکدا هاتووە: (یشفع الشهید فی سبعین من أهل بیته). ئەبوو داوود: ٢٥٢٢. شەهید شەفاعەتی حەفتا کەس لە بنەماڵەو خانەوادەکەی دەکا.

ئەر پشتیوانی ئیسلام بیت، خواش پشتیوانتە:

﴿ ٧: یا أیها الذین آمنوا إن تنصروا الله ینصركم ﴾ ئەی ئەوانەی ئیمان و باوەڕتان هێناوە! دڵنیابن ئەگەر ئێوە یارمەتیئایینەکەی خوا بدەن، ئەوا بێگومان خوایش یارمەتی ئێوە دەدا و، بەسەر دوژمنانتاندا سەرتان ئەخات، ﴿ ویثبت أقدامكم ﴾ وەپێکانتان لە جێگاکانی جەنگدا -بە زەفەرو تەمکین لە زەویدا- جێگیر دەکات ﴿ ٨: والذین كفروا فتعسا لهم ﴾ و ئەوانەش کە بێ باوەڕبوون، خوا لەنایان دەبا ﴿ وأضل أعمالهم ﴾ کارەکانیشیان پووچەڵ ئەکاتەوە، واتە: پاداشیان لەسەر ناداتەوە ﴿ ٩: ذلك بانهم كرهوا ما أنزل الله ﴾ ئەوەش لەبەرئەوەیە کە بەراستی ئەوان رقیان لەوپەیامە دەبووەوە خوا دایبەزاندووە ﴿ فأحبط أعمالهم ﴾ جا خوایش کارەکانیانی بێ ئاکام کردەوە. (حبوط) لە بنەڕەتا بریتیە لە ئاوسان و (با کردنی) سکی ئاژەڵ، بەهۆی جۆرە گیایەکەوە کە دەیخوات سەرەنجام ئەیکوژێ و تیا ئەچێ، هەر بەو شێوەیەش کاری بێ بڕواکان زۆرو گەورە ئەبێ، تا دەرەنجام خوای گەورە پووچەڵی ئەکاتەوەو سوودی نامێنێ بۆیان.

ئاگر بۆ کافرانەو، بەهەشتیش بۆ پارێزکاران:

﴿ ١٠: أفلم یسیروا فی الأرض فینظروا كیف كان عاقبة الذین من قبلهم ﴾ ئایا ئەو بێ باوەڕانە بەڕووی زەویدا نەچوون، تا سەیربکەن چۆن بووە پاشەڕۆژی ئەوانەی پێشیان؟ ﴿ دمر الله علیهم ﴾ هەرچییەکیان هەبوو خوا لەناوی بردو، ناوچە و وڵاتی وێرانکردن و، تاقیماڵ و منداڵی نەهێشتن ﴿ وللكافرین أمثالها ﴾ وە بۆ هەموو بێ باوەڕەکانیش وێنەو ئەمسالی ئەو پاشەڕۆژە هەیە ﴿ ١١: ذلك بأن الله مولى الذین آمنوا ﴾ ئەوپاداشتەش (سەرخستنی باوەڕداران و، تێکشکاندنی بێباوەڕان) لەبەر ئەوەیە کە بەراستی خوا پشتیوانی ئەوانەیە بڕوایان هێناوە ﴿ وأن الكافرین لا مولى لهم ﴾ بێ بڕوایانیش هیچ سەرپەرشتیکارو یارمەتیدەرێکیان نییە. (قەتادە) ئەڵێت: ئەم ئایەتە لە شیوی (ئەبوو تالیب)دا هات، ئەو کاتەی کە موشریکان ئەیانوت: ئێمە (عوززا)مان هەیەو، ئێوە نیتانە! پێغەمبەریش ﷺ فەرمووی: ((قولوا: الله مولانا ولا مولى لكم)) (فتح الباري: ١٨٨/٦). واتە: ئێوەش بڵێن: ئێمەش (الله) پشتیوانمانە، وەئێوە هیچ پشتیوانێکتان نییە. ﴿ ١٢: إن الله یدخل الذین آمنوا وعملوا الصالحات جنات تجری من تحتها الأنهار ﴾، بێگومان ئەو کەسانەی کە بڕوایان هێناوەو کارە چاکەکانیان ئەنجام داوە خوا ئەیانباتە نێو چەندین باخاتی بەهەشتەوە کە چۆمە ئاوو تافگە بەبن دارەکانیدا دێت و دەڕوا ﴿ والذین كفروا یتمتعون ویأكلون ﴾ و ئەوانەش وا بێ باوەڕبوون، لەزەت ئەبەن و ئەخۆن لەدونیادا ﴿ كما تأكل الانعام ﴾ وەك ئاژەڵ دەخۆن و، بیری هیچ شتێکیان لا نییە ﴿ والنار مثوى لهم ﴾ ئاگریش جێیە بۆیان، واتە: چەند ڕۆژێ رائەبوێرن، بەڵام دەرەنجامیان دۆزەخە، پێغەمبەر ﷺ دەربارەی خواردنی باوەڕدارو بێباوەڕ دەفەرمووێ: ((المؤمن یأكل فی معی واحد، والكافر یأكل فی سبعة أمعاء)) (فتح الباري: ٤٤٦/٩). واتە: موسڵمان خواردن دەکاتە یەك ریخۆڵەوە، بەڵام کافرو خوانەناس دەیکاتە نێو حەوت ریخۆڵەوە، مەبەست ئەوەیە کە ئیماندارحەڵاڵ خۆرو کەمخۆرە، بەڵام خوانەناس زۆر خۆرەو گوێی لەحەڵاڵ و حەرام نییە. ﴿ ١٣: وكأین من قریة هی أشد قوة من قریتك التی أخرجتك ﴾ وەزۆر شارنشین بەهێزتر لە شارنشینانی ئەو شارەی تۆیان دەرکرد لێی ﴿ أهلكناهم فلا ناصر لهم ﴾ هەمووشیانمان لەناو بردن و هیچ یارمەتیدەرێکیشیان نەبوو، جا ئەبێ ئەمان بەتەمای چی بن؟.

(ئیبن عەبباس) ئەڵێ: کاتێ پێغەمبەر ﷺ لە مەککە وەدەر نراو لەئەشکەوتەکە خۆی حەشار دا رووی لە مەککە ناو فەرمووی:

(أنـت أحـب بلاد الله إلـى الله، وأنت أحب بلاد الله الـي، ولولا ان المشـركين أخرجونی لم أخرج منک). (ئیبن ئەبی حاتەم). واتە: تـۆ لەهەموو شـارەکان لای خوا خۆشەویسـتریت، هەروەها لای منیش لەهەمووان خۆشەویستریت، خۆ ئەگەر موشریکەکان دەریان نەپەڕانابام، قەت لێت نەئەچوومە دەرێ.

هەقپەرست و ئارەزوو پەرست، وەکو یەک نین:

﴿ ١٤: أفمـن کان علـی بینـة من ربـه ﴾ ئایا کەسـێك لەلایەن پەروەردگاریـەوە بەڵگەیەکی روونی هەبێت ﴿ کمن زین له سـوء عملـه ﴾ وەکـو ئەو کەسـە وایە کـردەوە خراپەکانـی لەبەرچاو ڕازێندرابێتـەوەو بۆی شـیرین کرابـێ ﴿ واتبعـوا أهواءهم ﴾ وە لەهەواو ئارەزووی خۆیان پەیڕەوییان کردبێ؟.

پەسنی بەهەشت و رووبارەکانی:

﴿ ١٥: مثل الجنة التی وعد المتقون ﴾ نموونەو سیفەتی ئەوبەهەشتەی بـە خۆپاریـزان بەڵـێن دراوە لە پاشـەڕۆژدا پێیـان بدرێت بەم شێوەیە:

١) ﴿ فیهاأنهار من ماء غیر آسن ﴾ ڕووباری زۆری لە ئاوی خاوێن و نەگۆڕاوو بێ بۆنی تێدایە.

٢) ﴿ وأنهـار من لبن لم یتغیر طعمـه ﴾ وە زۆر رووباری تێدایە، لەشـیری سپیو جوان کەبەهۆی مانەوە -وەك شیری دونیا- تامی نەگـۆڕاوە، چونکە لەگوانی ئاژەڵ نایەتە دەرێ، وەك دەفەرموێ: (لم یخرج من ضروع الماشیة).

٣) ﴿ وأنهـار من خمر لذة للشـاربین ﴾ چەندین چەم و رووباری تێدایە، لە شەراب و عەرەقێك -کە بۆ ئەوانەی ئەیخۆنەوە- زۆر خـۆش و بـە مەزەیە، واتـە: دوورە لە هەر وەسـفەیکی عەرەقی دونیادا، وەك لەسـوورەتێکی تردا ئەفەرموێ: (لافیها غول ولا هم عنها ینزفـون). (٤٧/٣٧)، یان دەفەرموێ: (لا یصدعون عنها ولا ینزفون). (١٩/٥٦).

٤) ﴿ وأنهـار من عسـل مصفـی ﴾ چەنـدان چـەم و ڕووباری تێدایە، لە هەنگوینی پاڵاوتە و بێگەرد، لە مۆم و لە هەر شـتێکی تـر، لەهەنگوینی دونیادا هەیە. لەفەرموودەیەکدا -کە پێشـەوا (ئەحمەد)و (ترمزی)هێناویانە- هاتووە: لە بەهەشتا ڕووباری شیرو ئاوو هەنگوین وشـەراب هەیە، پاشـان هیمان چۆم گەلی دیکەشی لێ جیا دەبێتەوە.

٥) ﴿ ولهـم فیها من کل الثمـرات ﴾ لەوێ جۆراو جۆری میوەیان بۆ هەیە.

٦) ﴿ ومغفرة من ربهم ﴾ لیبووردن و لێخۆشبوونیپەروەردگاریانیان بۆ هەیە، کە ئەوە چاکترین شـتە ﴿ کمن هو خالد فی النار ﴾ ئایا ئەوانە کە ئەو هەموو نازو نیعمەتەیان هەیە، وەك ئەو کەسـە وایە کە هەمیشـە لە ئاگری دۆزەخدا بێت؟ ﴿ وسـقوا ماء حمیما ﴾ و ئـاوی کوڵ بە کوڵیان پێدەخۆنەوە کاتێ تینوویان دەبێت ﴿ فقطع

إِنَّ ٱللَّهَ يُدۡخِلُ ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ وَعَمِلُواْ ٱلصَّٰلِحَٰتِ جَنَّٰتٖ تَجۡرِي مِن تَحۡتِهَا ٱلۡأَنۡهَٰرُۖ وَٱلَّذِينَ كَفَرُواْ يَتَمَتَّعُونَ وَيَأۡكُلُونَ كَمَا تَأۡكُلُ ٱلۡأَنۡعَٰمُ وَٱلنَّارُ مَثۡوٗى لَّهُمۡ ﴿١٢﴾ وَكَأَيِّن مِّن قَرۡيَةٍ هِيَ أَشَدُّ قُوَّةٗ مِّن قَرۡيَتِكَ ٱلَّتِيٓ أَخۡرَجَتۡكَ أَهۡلَكۡنَٰهُمۡ فَلَا نَاصِرَ لَهُمۡ ﴿١٣﴾ أَفَمَن كَانَ عَلَىٰ بَيِّنَةٖ مِّن رَّبِّهِۦ كَمَن زُيِّنَ لَهُۥ سُوٓءُ عَمَلِهِۦ وَٱتَّبَعُوٓاْ أَهۡوَآءَهُم ﴿١٤﴾ مَّثَلُ ٱلۡجَنَّةِ ٱلَّتِي وُعِدَ ٱلۡمُتَّقُونَۖ فِيهَآ أَنۡهَٰرٞ مِّن مَّآءٍ غَيۡرِ ءَاسِنٖ وَأَنۡهَٰرٞ مِّن لَّبَنٖ لَّمۡ يَتَغَيَّرۡ طَعۡمُهُۥ وَأَنۡهَٰرٞ مِّنۡ خَمۡرٖ لَّذَّةٖ لِّلشَّٰرِبِينَ وَأَنۡهَٰرٞ مِّنۡ عَسَلٖ مُّصَفّٗىۖ وَلَهُمۡ فِيهَا مِن كُلِّ ٱلثَّمَرَٰتِ وَمَغۡفِرَةٞ مِّن رَّبِّهِمۡۖ كَمَنۡ هُوَ خَٰلِدٞ فِي ٱلنَّارِ وَسُقُواْ مَآءً حَمِيمٗا فَقَطَّعَ أَمۡعَآءَهُمۡ ﴿١٥﴾ وَمِنۡهُم مَّن يَسۡتَمِعُ إِلَيۡكَ حَتَّىٰٓ إِذَا خَرَجُواْ مِنۡ عِندِكَ قَالُواْ لِلَّذِينَ أُوتُواْ ٱلۡعِلۡمَ مَاذَا قَالَ ءَانِفًاۚ أُوْلَٰٓئِكَ ٱلَّذِينَ طَبَعَ ٱللَّهُ عَلَىٰ قُلُوبِهِمۡ وَٱتَّبَعُوٓاْ أَهۡوَآءَهُمۡ ﴿١٦﴾ وَٱلَّذِينَ ٱهۡتَدَوۡاْ زَادَهُمۡ هُدٗى وَءَاتَىٰهُمۡ تَقۡوَىٰهُمۡ ﴿١٧﴾ فَهَلۡ يَنظُرُونَ إِلَّا ٱلسَّاعَةَ أَن تَأۡتِيَهُم بَغۡتَةٗۖ فَقَدۡ جَآءَ أَشۡرَاطُهَاۚ فَأَنَّىٰ لَهُمۡ إِذَا جَآءَتۡهُمۡ ذِكۡرَىٰهُمۡ ﴿١٨﴾ فَٱعۡلَمۡ أَنَّهُۥ لَآ إِلَٰهَ إِلَّا ٱللَّهُ وَٱسۡتَغۡفِرۡ لِذَنۢبِكَ وَلِلۡمُؤۡمِنِينَ وَٱلۡمُؤۡمِنَٰتِۗ وَٱللَّهُ يَعۡلَمُ مُتَقَلَّبَكُمۡ وَمَثۡوَىٰكُمۡ ﴿١٩﴾

أمعاءهم ﴾ جا ڕیخۆڵەیان پارە پارە ئەکا، ئایا ئەو دوو دەسـتەیە وەك یەك وان؟!.

دوورازەکان گوێ دەگرن و نایبیسن:

﴿ ١٦: ومنهم من یسـتمع إلیک ﴾ ئەی موحەممەد! ﷺ هەندێ لـەو دوو ڕووانە گوێت بۆ ئەگـرن ﴿ حتی إذا خرجوا من عندک ﴾ هەتاکاتێ لە لای تۆ هەڵئەسن و بەجێت دێڵن ﴿ قالوا للذین أوتوا العلم ماذا قال آنفا ﴾ لەو هاوەڵانەیان -لە ئەمسالی (ئیبن عەبباس، ئیبن مەسـعوود)- زانیارییان پێدراوە، دەپرسـن و ئەڵێن: ئەرێ ئەوە ئێسـتا ئەم پیاوە (موحەممەدﷺ) چیگوت؟ ﴿ أولئک الذین طبـع الله علی قلوبهم ﴾ ئـا ئەوانە خوا مـۆری بەدبەختی ناوە بەسـەر دڵیاندا ﴿ واتبعوا أهواءهم ﴾ وەشـوێنی هـەواو هەوەسو ئارەزووی خۆیـان کەوتوون، بۆیە لەهیچ تێناگەن ﴿ ١٧: والذین اهتدوا زادهم هدی ﴾ ئەوانەش رێ و ڕێبازی دروستیان گرتە بەر،

خـوا هیدایەت‌و ڕێنمانیی زیاد کـردن ﴿ وآتاهم تقواهم ﴾ تەقواو پارێزکاریشـی پێ‌دان، تاخۆیانی پێ‌بپارێزن لە ئاگر ﴿ ١٨: فهل ینظرون إلا السـاعة أن تأتیهم بغتة ﴾ ئایا ئەمانە مەگەر چاوەڕێی هاتنـی قیامەت ناکەن لەناکاو دەرگایـان لێ بگرێت؟! ﴿ فقد جاء أشـراطها ﴾ خۆ بێ‌گومان هەندێ لە نیشانەکانی قیامەت هاتوونە پێـش و دەرکەوتـوون، وەك لەسـوورەتێکا ئەفەرمـوێ: (إقتربت السـاعة وانشـق القمر)یان (أتی أمر الله فلا تستعجلوه) (١/١٦) وە هاتنـی دواهەمین پێغەمبەریش (ﷺ) هەر یەکێکە لەنیشـانەکانی ڕۆژی قیامەت. وەك خۆی ئەفەرموێ: (بعثت انا والساعة کهاتین) (فتح الباری: (٨/٥٦٠).

﴿ فأنی لهم إذا جاءتهم ذکراهم ﴾ جا ئەو کاتە کە قیامەتیان هات ئیتر ئیمان هێنان و باوەڕ کردونیان چ کەڵکێکی ئەبێ؟!.

بزانە خواو پەرستراوی بەهەق،هەر (الله)یە:

﴿ ١٩: فاعلـم أنــه لا إله إلا الله ﴾ جا ئەی موحەممەد! ﷺ ئەی ئینسـان! بزانــە کە بێ‌گومان جگــە لە(الله) هیچ پەرسـتراوێکی هەق نییە مافی پەرسـتنی ببێ، دەسا تۆش لەسەر ئەو بیروباوەڕە سـابت بەو، هەرگیز نەگۆڕێیت ﴿ واسـتغفر لذنبـک وللمؤمنین والمؤمنـات ﴾ وە بۆ خۆت و ئیمانداران لە پیـاوان و ژنان داوای لێبووردنـی گوناهان بکە، بۆیە ئەویش هەمـوو جار ئەی‌فەرموو: اللهم اغفـر لی واجعلنی..) یان (اللهم اغفر لی ماقدمت وما أخرت وما أسـررت..) (فتح البـاری ١٣/٤٧٣) ﴿ والله یعلـم متقلبکم و مثواکم ﴾ وەخوا خۆی چاك دەزانێت ئێوە چۆن هەڵدەسووڕێن و، چۆن ئیسراحەت ئەکەن، وە بە ڕۆژوو بەشەو چی ئەکەن، واتە: هەموو ئەحواڵتان ئەزانێ وهیچی لێ‌شاراوە نییە.

موسڵمانی ڕاست و موسڵمانی دەغەز لە دڵ:

﴿ ٢٠: ویقول الذین آمنوا لولا نزلت سـورة ﴾ هەندێك لە وانەی بڕوایان هێنابوو، لەخۆشی جیهاد و خۆبەخت کردندا ئەیانوت: خۆزگــە دەربـارەی جیهاد سـوورەتێك لەلایەن خـواوە دەنێرراو فەرمانـی بەجیهاد دەدا ﴿ فإذا أنزلت سـورة محکمـة وذکر فیها القتال ﴾ کەچی کاتێ سوورەتەکە ئاشکراو بێ پێچ و پەنا دابەزێنرا و بەراشـکاوی باسـی جەنگی تێداکرا ﴿ رأیـت الذین فی قلوبهم مـرض ﴾ بینیت ئەوانەی کـە لە دڵیاندا نەخۆشـی نیفاق هەبوو ﴿ ینظرون إلیک نظر المغشی علیه من الموت ﴾ هەر وەك کەسێك لە ترسی مردن بیهۆشی بەسەریا هاتبێ، سەیرت ئەکەن "چاویان ئەبلـەق بووەو نازانن چۆن خۆیان قوتار بکەن لە جیهاد ﴿ فأولی لهـم ﴾ جا شایسـتە تر بوو بۆیـان ﴿ ٢١: طاعة وقـول معروف ﴾ گوێڕایــەڵی‌و وتەیەکی پەسـەند بۆفەرمانەکانی خوا ﴿ فإذا عزم الأمر ﴾ خۆ هەر جاکاتێ کاری‌جیهاد و جەنگ جددی بوو، ڕقیان لێ‌بـووەوە ﴿ فلو صدقـوا الله لکان خیراً لهم ﴾ خـۆ ئەگەر لەگەڵ خوادا ڕاسـتیان کردبا، و ڕۆیشـتبان بۆ جیهاد، ئەوە چاکتر بوو بۆیان، لەو دانیشـتن و پاڵدانەوەو قسـەیەیان ﴿ ٢٢: فهل عسیتم إن تولیتم أن تفسـدوا فی الأرض ﴾ جـا ئەر ئێوە لەفەرمانی خوا لاریبی بکەن و گوێ بە جیهاد نەدەن، ئایا سەرەنجامی هەر ئەوە نابێت کە فەسـاد و گێرە شـێوێنی و خوێن ڕشـتن لەزەویدا بەرپا بکەن؟! ﴿ وتقطعـوا أرحامکم ﴾ و هەرچـی پەیوەندی خزمایەتی هەیــە بی‌بڕن و بەجێی نەهێنن! ئەوسـا بگەڕێنــەوە بۆ کارەکانی پێشـووی سەردەمی نەفامیتان، هەر کەسـێك شتێ لەدڵ بگرێ و بیشـارێتەوە بەنیازی خەیانەتەوە، خوای گەورە نیشـانەو بەرگی ئەوەی لەبەردەکا تا بناسرێت.

دەربارەی پەیوەندی خزمایەتی و مافی خزمانەوەیە کە پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: (من سره النّسـاءُ فی الأجل، والزیادةفی الرزق فلیصل رحمه) (پێشـەوا ئەحمەد ٥/٢٧٩). واتە: ئەوەی پێی‌خۆشە تەمەن درێژ و ڕزق و ڕۆزی فرە بێت باسـەردانی خزمانی خۆی بکات و لێیـان بپرسـێتەوە. ﴿ ٢٣: أولئک الذین لعنهـم الله ﴾ ئا ئەوانە کەسـانێکن کە خـوا نفرینی لێ کـردوون و"لەرەحمەتی خۆی بێ بەشـی کردوون" ﴿ فأصمهم وأعمـی أبصارهـم ﴾ ئینجا کەڕی کردوون‌و کوێرایی هێناوە بەسەر چاویاندا.

بۆ لە قورئان ڕانامێنن؟:

﴿ ٢٤: أفلا یتدبرون القرآن ﴾ ئایا ئەوانە بۆ لە ئایەتەکانی قورئان ڕانامێنن و تێ‌نافکرێن، تا پەندو ئامۆژگاری لێ وەرگرن؟ ﴿ أم علی قلـوب أقفالها ﴾ بەڵکو قوفڵ لەسـەر دڵیان دراوەو، هیچ خێرێکی تێ‌ناچـێ، بۆیە ئاوا گومڕاو سـەرگەردان بوون؟ ﴿ ٢٥: إن الذین ارتدوا علی أدبارهم من بعد ما تبین لهم الهدی ﴾ بێ‌گومان ئەوانەی کە لەئیسلام هەڵگەڕانەوە، پاش ئەوەی کە ڕێی ئیمان و ڕووناکیان بۆ دەرکەوت ﴿ الشیطان سول لهم وأملی لهم ﴾ شەیتان کارەخراپەکانی بۆ ڕازاندبوونەوەو، هیواکانی بۆ درێژ کردبوونەوە ﴿ ٢٦: ذلک بأنهم قالـوا للذین کرهـوا ما نزل الله ﴾ ئەوەش بــەو هۆیەوە بووە وتیان بەوانە ڕقیان لە قورئان دەبووەوە: ﴿ سـنطیعکم فی بعض الأمر ﴾ ئێمــە لەهەندێ ئیش وکارا بە قسـەتان ئەکەین، وەك نەچوون بۆ جیهادو لەماڵەوە دانیشتن ﴿ والله یعلم إسرارهم ﴾ خواش دەزانێت بە پەنهانکردنی ئەوقسـەیەیان کردبوویان بۆ جوولەکەکان، وەك

لەسوورەتێکدا سەبارەت بەزانینی نهێنییەکانیان، ئەفەرمووێ: (والله یکتب مایبیتون) ﴿ ٢٧: فکیف إذا توفتهم الملائکة یضربون وجوههم وأدبارهم ﴾ ئەوە حاڵیانە لە ژیانیاندا، ئاخۆ دەبێ حاڵیان چۆن بێت، کاتێ فریشتەکان گیانیان دەکێشن وبەدەم و چاوو بەرو پشتیاندا دەدەن؟ ﴿ ٢٨: ذلک بأنهم اتبعوا ما أسخط الله وکرهوا رضوانه ﴾ ئەو تۆڵەیەشیان بەو جۆرە، بەهۆی ئەوەوەیە کە بەراستی شوێنی شتێ کەوتن خوا تووڕە دەکات، وە لەوەش رقیان دەبووەوە کە دەبوویە هۆی رەزامەندی و خۆشنوودی خوای گەورە ﴿ فأحبط أعمالهم ﴾ ئینجا خوایش کارو کردەوەکانیانی پووچەڵ کردەوە.

خۆراک و کینەی غەرەزاوییەکان دەردەخات:

﴿ ٢٩: أم حسب الذین فی قلوبهم مرض أن لن یخرج الله أضغانهم ﴾ بەڵکو دووڕووەکان -کە نەخۆشی نیفاق لەدڵیاندایە- پێیان وایە خوا رق وکینەی دەروونیان بۆ پێغەمبەرو ئیماندارەکان دەر ناخا و، لای بەندەکانی خۆی ئابڕوویان نابات؟! ﴿ ٣٠: ولو نشاء لأریناکهم فلعرفتهم بسیماهم ﴾ وەئەگەر بمانەوێ ئەو دووڕووانەت نیشان دەدەین، ئینجا تۆش بەسەروسیمایاندا دەتناسین، بەڵام وا ناکەین، هەتا لەریزەکانتاندا دوژمنایەتی پەیدا نەبێ ﴿ ولتعرفنهم فی لحن القول ﴾ خۆ بێگومان خۆیشت ئەی موحەممەد ﷺ! بەشێوازی قسەو گفتوگۆیاندا ئەیانناسیتەوە، چونکە کاتێ دێنە لات، سوێندێکی زۆر ئەخۆن و باوەڕداری خۆیان دەر ئەخەن، کەچی لەژێرەوە جۆرێکی ترن.

ئیمامی (دارە قوتنی) ئەم فەرموودەیەی هێناوە: (ما أسرَ أحد سریرةً إلا کساه الله جلبابها، إن خیرا فخیر، وإن شرا فشر). پێشەوا عوسمانیش چەندە جوانی وتووە: (ما أسر احد سریرة إلا ابداها الله علی صفحات وجهه، و فلتات لسانه). ئەڵێ: پێغەمبەر ﷺ وتارێکی بۆ خوێندینەوە -پاش حەمدو ستایش بۆ خوا- فەرمووی: (إن منکم منافقین، فمن سمیت فلیقم) پاشان فەرمووی: (قم یا فلان، قم یا فلان، قم یا فلان، -حتی سمی ستة وثلاثین رجلا- ثم قال: إن فیکم -أو منکم- فاتقوا الله) (مسند احمد: ٥/٢٧٣). ﴿ والله یعلم أعمالکم ﴾ خوا خۆیشی ئاگاو زانایە بەکردەوەکانتان، چونکە هیچ شتێك لای ئەو پەنهان و نادیار نییە ﴿ ٣١: ولنبلونکم حتی نعلم المجاهدین منکم والصابرین ﴾ و بەڕاستی ئێمە بەجیهادو کاری قورس تاقیتان ئەکەینەوە تا بزانین کامانەتان جیهادکارو خۆڕاگرن، دەرکەوێ کێ موجاهیدی راستەقینەیەو، لەسەر نارەحەتی و جیهادیش بەسەبرو بەئارامە ﴿ ونبلو أخبارکم ﴾ هەواڵی کاروکردەوەی ئێوەمان بێتە دەستو تاقی بکەینەوەو بیخەینە روو "چاکە، یان خراپ. (ئیبراهیمی کوڕی ئەشعەس) ئەڵێ: کاتێ (فوزەیلی کوڕی عەیان) ئەم ئایەتانەی ئەخوێندەوە، دەستی بەگریان دەکرد و ئەیوت: خوایا! تاقیمان نەکەیتەوە، چونکە لەتاقی کردنەوەدا ئابڕومان ئەچێت و، نهێنییەکانمان

وَيَقُولُ الَّذِينَ آمَنُوا لَوْلَا نُزِّلَتْ سُورَةٌ فَإِذَا أُنزِلَتْ سُورَةٌ
مُّحْكَمَةٌ وَذُكِرَ فِيهَا الْقِتَالُ رَأَيْتَ الَّذِينَ فِي قُلُوبِهِم مَّرَضٌ
يَنظُرُونَ إِلَيْكَ نَظَرَ الْمَغْشِيِّ عَلَيْهِ مِنَ الْمَوْتِ فَأَوْلَىٰ لَهُمْ
﴿٢٠﴾ طَاعَةٌ وَقَوْلٌ مَّعْرُوفٌ فَإِذَا عَزَمَ الْأَمْرُ فَلَوْ صَدَقُوا اللَّهَ
لَكَانَ خَيْرًا لَّهُمْ ﴿٢١﴾ فَهَلْ عَسَيْتُمْ إِن تَوَلَّيْتُمْ أَن تُفْسِدُوا
فِي الْأَرْضِ وَتُقَطِّعُوا أَرْحَامَكُمْ ﴿٢٢﴾ أُولَٰئِكَ الَّذِينَ لَعَنَهُمُ اللَّهُ
فَأَصَمَّهُمْ وَأَعْمَىٰ أَبْصَارَهُمْ ﴿٢٣﴾ أَفَلَا يَتَدَبَّرُونَ الْقُرْآنَ
أَمْ عَلَىٰ قُلُوبٍ أَقْفَالُهَا ﴿٢٤﴾ إِنَّ الَّذِينَ ارْتَدُّوا عَلَىٰ أَدْبَارِهِم
مِّن بَعْدِ مَا تَبَيَّنَ لَهُمُ الْهُدَى الشَّيْطَانُ سَوَّلَ لَهُمْ وَأَمْلَىٰ
لَهُمْ ﴿٢٥﴾ ذَٰلِكَ بِأَنَّهُمْ قَالُوا لِلَّذِينَ كَرِهُوا مَا نَزَّلَ
اللَّهُ سَنُطِيعُكُمْ فِي بَعْضِ الْأَمْرِ وَاللَّهُ يَعْلَمُ إِسْرَارَهُمْ
﴿٢٦﴾ فَكَيْفَ إِذَا تَوَفَّتْهُمُ الْمَلَائِكَةُ يَضْرِبُونَ وُجُوهَهُمْ
وَأَدْبَارَهُمْ ﴿٢٧﴾ ذَٰلِكَ بِأَنَّهُمُ اتَّبَعُوا مَا أَسْخَطَ اللَّهَ
وَكَرِهُوا رِضْوَانَهُ فَأَحْبَطَ أَعْمَالَهُمْ ﴿٢٨﴾ أَمْ حَسِبَ
الَّذِينَ فِي قُلُوبِهِم مَّرَضٌ أَن لَّن يُخْرِجَ اللَّهُ أَضْغَانَهُمْ ﴿٢٩﴾

دەرئەکەوێ" ﴿ ٣٢: إن الذین کفروا وصدوا عن سبیل الله ﴾ بێگومان ئەو کەسانەی بێ بڕوان و رێ لەبڵاوکردنەوەی شەریعەت و بەرنامەی خوا دەگرن ﴿ وشاقوا الرسول من بعد ماتبین لهم الهدی ﴾ دژایەتی و سەرپێچی پەیامبەر دەکەن، پاش ئەوە کەرێی راستیان بۆ روون بوویەوە ﴿ لن یضروا الله شیئا وسیحبط أعمالهم ﴾ ئا ئەوانە بەهیچ شێوەیەك ناتوانن زیانێ بە ئایینی خوا بگەیەنن، وە لەپاشە رۆژیشدا خوای گەورە هەموو کردەوەکانیان باتڵ و پووچەڵ ئەکاتەوە ﴿ ٣٣: یا أیها الذین آمنوا أطیعوا الله وأطیعوا الرسول ﴾ ئەی ئەوانەی باوەڕتان هێناوە! لەفەرمانەکانی خواو پێغەمبەر گوێڕایەڵی بکەن و ﴿ ولاتبطلوا أعمالکم ﴾ کارو کردارتان -بەرووپامایی و شیرك وکوفر- پووچ مەکەنەوە. ﴿ ٣٤: إن الذین کفروا وصدوا عن سبیل الله ﴾ بێگومان ئەو کەسانەی بێ بڕوابوون و بەرهەڵستی خەڵکیشیان دەکرد لەڕێبازی خوا ﴿ ثم ماتوا وهم کفار ﴾ پاشان هەر بەکافری و بێدینیش مردن ﴿ فلن یغفر الله

لهم ﴾ جاهەرگیز خوا ئەوانە نابەخشێت، چونکە لەسەر کوفرو بێ بڕوایی مردوون.

هەتا دەتوانن بۆ جیهاد سست مەبن و، داوای شەڕ وەستانیش مەکەن:

﴿ ٣٥: فلا تهنوا وتدعوا إلى السلم ﴾ جا ئێوە هەرگیز سست

وَلَوْ نَشَاءُ لَأَرَيْنَاكَهُمْ فَلَعَرَفْتَهُم بِسِيمَاهُمْ ۚ وَلَتَعْرِفَنَّهُمْ فِي
لَحْنِ الْقَوْلِ ۚ وَاللَّهُ يَعْلَمُ أَعْمَالَكُمْ ﴿٣٠﴾ وَلَنَبْلُوَنَّكُمْ حَتَّىٰ نَعْلَمَ
الْمُجَاهِدِينَ مِنكُمْ وَالصَّابِرِينَ وَنَبْلُوَ أَخْبَارَكُمْ ﴿٣١﴾ إِنَّ الَّذِينَ
كَفَرُوا وَصَدُّوا عَن سَبِيلِ اللَّهِ وَشَاقُّوا الرَّسُولَ مِن بَعْدِ مَا تَبَيَّنَ
لَهُمُ الْهُدَىٰ لَن يَضُرُّوا اللَّهَ شَيْئًا وَسَيُحْبِطُ أَعْمَالَهُمْ ﴿٣٢﴾
۞ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَطِيعُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ وَلَا تُبْطِلُوا
أَعْمَالَكُمْ ﴿٣٣﴾ إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا وَصَدُّوا عَن سَبِيلِ اللَّهِ ثُمَّ مَاتُوا
وَهُمْ كُفَّارٌ فَلَن يَغْفِرَ اللَّهُ لَهُمْ ﴿٣٤﴾ فَلَا تَهِنُوا وَتَدْعُوا إِلَى السَّلْمِ
وَأَنتُمُ الْأَعْلَوْنَ وَاللَّهُ مَعَكُمْ وَلَن يَتِرَكُمْ أَعْمَالَكُمْ ﴿٣٥﴾ إِنَّمَا
الْحَيَاةُ الدُّنْيَا لَعِبٌ وَلَهْوٌ ۚ وَإِن تُؤْمِنُوا وَتَتَّقُوا يُؤْتِكُمْ أُجُورَكُمْ
وَلَا يَسْأَلْكُمْ أَمْوَالَكُمْ ﴿٣٦﴾ إِن يَسْأَلْكُمُوهَا فَيُحْفِكُمْ
تَبْخَلُوا وَيُخْرِجْ أَضْغَانَكُمْ ﴿٣٧﴾ هَا أَنتُمْ هَٰؤُلَاءِ تُدْعَوْنَ
لِتُنفِقُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَمِنكُم مَّن يَبْخَلُ ۖ وَمَن يَبْخَلْ
فَإِنَّمَا يَبْخَلُ عَن نَّفْسِهِ ۚ وَاللَّهُ الْغَنِيُّ وَأَنتُمُ الْفُقَرَاءُ ۚ وَإِن
تَتَوَلَّوْا يَسْتَبْدِلْ قَوْمًا غَيْرَكُمْ ثُمَّ لَا يَكُونُوا أَمْثَالَكُم ﴿٣٨﴾

و لاواز مەبن لە کوشتاری کافران، داوای سازش و ئاشتییان -پێشوەخت- لەگەڵ مەکەن لە ترساندا. بەڵێ سازش و ڕێکەوتن و پەیمان بەستن لەگەڵ خوانەناس و بێ باوەڕاندا، ئەگەر لەبەر ناچاری و پێویستیی نەبێ، هەرگیز نابێ و ڕەوا نییە، بەڵام هەرکات موسڵمانان لاوازو بێ دەسەڵات بوون و لە بەرامبەر دوژمنیشدا نەیانتوانی بەرەنگاری بکەن، ئەوە لەوحاڵەتانەدا ڕەوایە، تازیانی زۆرترو گەورەتر ڕوو نەدات. وەك پێغەمبەر ﷺ لەگەڵ قورەیشدا پەیمانی مۆر کرد و بۆ دەساڵیش جەنگی وەستان، کاتێ ڕێیان لێگرت بچێتە مەککەوە ﴿ وأنتم الاعلون ﴾ لەکاتێکدا بە هێزی ئیمانەکەتان ئێوە زاڵترن، لەڕووی بیرو باوەڕو ئایدۆلۆژیاو بۆچوونەوە بۆ ژیان، لەڕووی پەیڕەوو پرۆگرامەوە لەبارەی ئامانجەوە، لە ڕووی هەست و ڕەوشت و سلووکەوە ﴿ والله معكم ﴾ خواش لەگەڵتانە، ئێوە بەتەنها نین.. بەڵکو خوایەکی دەسەڵاتدار وخاوەن هێزتان لە گەڵدایە ﴿ ولن يتركم أعمالكم ﴾ و

هەرگیزیش پاداشتی کارو کردەوەکانتان کەم و پووچەڵ ناکاتەوە، وەك هی بێبڕوایان باتڵ ئەکاتەوە ﴿ ٣٦: إنما الحياة الدنيا لعب ولهو ﴾ بەڕاستی ژیانی ئەم دونیایە بریتییە هەر لە گەمەی منداڵان و،گاڵتەو گەپی مەشرەب چرووکان، لەوە بەولاوە شتی تر نییە، جا کەوابوو بەکۆمەڵ بەرەو جهیاد بڕۆن و لەپێناوی ئایینی خوادا جەنگ بکەن ﴿ وإن تؤمنوا وتتقوا يؤتكم أجوركم ﴾ ئەگەر بڕوا بێنن بە پەروەردگارتان و خۆ پارێزن لەسەر پێچی و شیرك، ئەوە خواش بەتێرو تەسەلی پاداشتتان پێ ئەبەخشێ، جا کەواتە بێ وچان هەوڵی جیهاد بدەن ﴿ ولا يسألكم أموالكم ﴾ و لەڕاست ئەوە خوا داوای بەختکردنی هەموو دارایی و سامانتان لێ ناکات، بەڵکو جگە لە زەکات هەرچەندتان پێ ئەنجام بدرێ بەسە، لەوە بەدەر، نایەوێ تەنگەتاوتان ببن ﴿ ٣٧: إن يسألكموها فيحفكم تبخلوا ﴾ خۆ ئەگەر جار لەدوای جار داوای بەخشینی هەموو سامانتان لێ بکات،، تەنگەتاو دەبن و، ئەوکاتەش ڕژدو چرووك ئەبن و بەختی ناکەن ﴿ ويخرج أضغانكم ﴾ وە هەموو ڕك و قینەکانیشتان وە دەردێنێ و ئاشکرا دەبێ، واتە: بە ڕژدی و چرووکیدەر دەکەوێ چەندە دەغەز لەدەڵن، بەڵام خوا وا ناکات ﴿ ٣٨: ها أنتم أولاء تدعون لتنفقوا في سبيل الله ﴾ ئا ئەوە ئێوەن بانگ دەکرێن -ئەی موسڵمانان! بۆ ئەوەیماڵ و سامانتان، لەڕێی خوادا ببەخشن وبچنە جیهاد ﴿ فمنكم من يبخل ﴾ جا هی واتان چرووکی دەکاو ماڵی بەخت ناکات ﴿ ومن يبخل فانما يبخل عن نفسه ﴾ هەرکەسێکیش ڕژدیو چرووکی بکات، ئەوە هەر لە خۆی چرووکی دەکات، واتە: زیانەکەی بۆ خودیخۆی ئەگەڕێتەوە و بەرامبەر بەخۆی ڕژدی کردووە، چونکە وڵاتی و، سامانی و، شەرەفی کاتێ کە دوژمنان داگیری بکەن و، ئەویش لە ڕەزیلی و چرووکی خۆیدا دەست نوقاو ئەبێ ﴿ والله الغني وأنتم الفقراء ﴾ وەخواش دەوڵەمەندو ئێوەش هەژارو موحتاجن بەو، خوا ئەیەوێ ئێوە بەشان و شەوکەت بن، بۆیە ماڵ و سامانتان پێ بەخت ئەکات، نەك لەبەر ئەوە بێت سوود و کەڵکێ بەو بگات ﴿ وإن تتولوا يستبدل قوما غيركم ﴾ خوا شەرەفی هەڵگرتنی ئەم پەیامەی بە ئێوە داوە، ئەبێ ئێوەش لە پێناویا جیهاد بکەن و سامانتان بەخت بکەن، خۆ ئەگەر لەم دینە پشت هەڵ بکەن و ئامادە نەبن بۆ جیهاد و چرووك و پیسکە بن لەبەخشینی ماڵ لەڕێگەی جیهاددا، خوای گەورە ئێوە دەگۆڕێ بە قەوم و گەلێکی تر و،ئەوشەرەفەتان لێدەسێنێتەوە ﴿ ثم لا يكونوا أمثالكم ﴾ ئەوسا ئەوانیش وەك ئێوە نابن. پێشەوا (موسلیم) دەڵێ: پێغەمبەر ﷺ ئەم ئایەتەی (وإن تتولوا..) خوێندەوە، پاشان هاوەڵانی وتیان:

دەبێ ئەوانە چ کەسانێك بن –کەئەر ئێمە لا بدرێین– ئەوانە دەخرێنە جێی ئێمەوەو، وەك ئێمەش نابن؟ واتە: ئەوان لێبراوتر دەبن، دەڵێ: پێغەمبەر ﷺ دەستی خستە سەر شانی (سەلمان)ی فارسی و فەرمووی: ((هذا وقومه، ولو كان الدين عند الثريا، لناله رجال من الفرس)). ئەمە خوی و هۆزەکەیەتی، چونکە ئەوەندە دینیان خۆش دەوێت، ئەگەر لەلای ئەستێرەی کۆیشدابێ، دەستی پیاوانی ئەوانی دەگاتێ، و جیهاد ئەکەن، ماڵ و سامان بەخت ئەکەن، تێ‌دەکۆشن، ململانێ لەگەڵ تاغووتاندا ئەکەن، سازشیان لەگەڵ ناکەن.

بەڵێ گەورەترین شەرەف و دەست مایە بۆ ئەم ئوممەتە، تەنیاو تەنیا قورئان و باوەڕە، سەرکەوتنی ئەوان و تێکشکانی دوژمنانی دینی خوایە، موسڵمانەکان چەندە هەوڵ بدەن و، تێ‌بکۆشن، ئەوەندەش سەردارو سالاری جیهان ئەبن، هەر کاتێکیش تەمبەڵی و رژدی وچرووکییان کرد و وازیان لە جیهاد هێنا، ئەوا خوایش نە یارمەتییان ئەدات، نە لەگەڵیشیان ئەبێ، وە نەهەر ئەوەندە، بەڵکو زەلیل و ریسواو ژێر دەستی گەلانیش ئەبن، وەك ئێستا موسڵمانان لەملیارێك زیاترن و، یەك لەسەر چواری دانیشتوانی گۆی زەوییان داگرتووە، لەولایشەوە لە بەرهەمهێنانی نەوت و، چەندین شتی تردا یەکەمی جیهانن، دەبینی لە گەڵ ئەوانەشدا هیچ جۆرە کیان و بوونێکیان نییە! هیچ گومانێکش لەوەدا نییە کە ئەوە باجی لادانیانە لەجیهاد، چونکە سوننەتی ئەم ئاییني خوا وایە هەردەبێ بەو جۆرەیە سەر بخرێت، کە دەستەی یەکەم وبۆ جاری یەکەم پێی سەرکەوتن.

سوورەتی(فەتح)ـە

مەدەنییەو (٢٩)ئایەتە

بەناوی خوای بەخشندەی میهرەبان

ئەم سوورەتەش وەك سوورەتە مەدەنییەکانی‌تر، باس لەگەڵ خاڵی گرنگ ئەکات، بۆنموونە: خواپەرستی، ئەخلاق و رەوشت، پەیمانەکەی (حودەیبییە) کە لەساڵی شەشەمی کۆچیدا پەیامبەری سالارمان ﷺ لەگەڵ قورەیشدا مۆری کرد، لەئەنجامیشدا بوو بە کلیلی‌کردنەوەی دەرگای فەتحی مەککە، لەوێوە فەتح دەستی پێ‌کردو خواش موسڵمانەکانی سەر خست و، دوای ئەوە خەڵکی لە هەموو لایەکەوە پۆل پۆل موسڵمان دەبوون: (إنا فتحنا لك فتحا مبينا).

باسی جیهادی هاوەڵان و (بيعة الرضوان) دەکات کە: هاوەڵان پەیمانیان بە پەیامبەر ﷺ دا کە تا مردن کۆڵ نەدەن و جیهاد بکەن.. لەراستیدا ئەو پەیمانە پەیمانێکی زۆر گرنگ و شەریف و پیرۆز بوو. هەر بۆیەش خوای گەورە فەرمووی: (لقد رضي الله عن المؤمنين إذ يبايعونك تحت الشجرة..)، هەروەها باسی ئەو دووڕووانە ئەکات کە لەجەنگەکاندا خۆیان دەدزیەوە لە جیهادو سەرپێچییان دەکرد لە فەرمانی پێغەمبەر، هەروەك باسی ئەو خەونەش ئەکات کە پەیامبەر ﷺ لە مەدینەدا دیتبووی، پاشان بۆ هاوەڵانی گێڕابوویەوەو ئەوانیش زۆر پێی دڵخۆش بوون.. کۆتاییشی بە وەسف و ستایشی پەیامبەر و هاوەڵانی دێ: (محمد رسول الله والذين معه أشداء على الكفار رحماء بينهم..).

﴿ بسم الله الرحمن الرحيم * ١: إنا فتحنا لك فتحا مبينا ﴾ بێ‌گومان ئێمە – بەهۆی پێکهاتنەکەی حودەیبییەوە– فەتحێکی ئاشکرامان بۆ کردیت ئەی موحەممەد! ﷺ واتە: بەو فەتحە دەرگای سەرکەوتنمان لێ‌کردیتەوەو، پاشان شاری مەککەمان بۆ فەتح کردیت و، حودەیبیە بوو بە پێش قەرەوڵی ئەو فەتحە، جا کەوابوو هەر لەئێستاوە وەکو ئەوە وایە کە وڵاتەکەمان بۆ فەتح کردبێت. جەماوەری زانایان پێیان وایە کە ئەم (فەتحە) پێکهاتنەکەی‌حودەیبییەیە، چونکە لە دواییدا بوو بەهۆی فەتحی مەککە، بۆیە حودەیبییە لە پلەو پایەدا لەفەتحی مەککە کەمتر نییە، بەتایبەت لەو ماوەیەدا خەڵکی تێکەڵی یەکتر بوون، وە زۆرێکی زۆرینەیان لەماوەی سێ ساڵدا موسڵمان بوون.. ئەم سوورەتەیش وەك (ئیبن کەسیر) ئەڵێ: ئەو کاتە هات کە پەیامبەر ﷺ لەمانگی (ذوالقعدة)ی ساڵی شەشەمی کۆچی لەحودەیبیە گەڕایەوە، چونکە ئەوان نەیانهێشت بڕواتە (مسجد الحرام)ەوە.. (مەراغی) دەڵێ: ئێمەش ئەمەمان هەڵبژارد. ﴿ ٢: ليغفر لك الله ما تقدم من ذنبك وما تأخر ﴾ تاخوا لەو شتانەی –کە سەبارەت بە پلەو پایەی بەرزی تۆ– وەك گوناە وانە، خۆش ببێت، چ گوناهی رابردوو، وە چ گوناحەکانی دوا رۆژو ئایندەت، واتە: ئەو فەتحەت بۆ ئەکەینە هۆی سڕینەوەی ئەو جۆرە شتانە کە وەك (حسنات الأبرار سيئات المقربين)ن ﴿ ويتم نعمته عليك ﴾ وە نیعمەت و بەهرەکانی خۆیت بۆ تەواو بکا ﴿ ويهديك صراطا مستقيما ﴾ و بتخاتە سەر ڕێگەیەکی راست، ئەویش تەنیا ڕێگەکەی ئیسلامە و، دەرەنجامیش بگەیتە پلەوپایەی هەرە بەرزی بەهەشت ﴿ ٣: وينصرك الله نصرا عزيزا ﴾ وە تاخوا سەرکەوتن و پیرۆزییەکی تۆکمەو قایمت بدا بەسەر دوژمنانی ئیسلامدا، بە شێوەیەك کە شەوکەتی تیا بەدی بکرێت بۆ موسڵمانان.

خوا بوو رۆژی (حودەیبیە) ئۆقرەو ئارامی خستە دڵی ئیمانداارانەوە:

﴿ ٤ : هو الذی أنزل السکینة فی قلوب المؤمنین ﴾ ئەو خوایەیە کە ئاسوودەیی و ئارامی رۆحی و، مەعنەوی دابەزاندە دڵی بڕوادارەکان، لەکاتـی پەیمانەکەی حودەیبییەدا ﴿ لیزدادوا إیمانا مع إیمانهم ﴾

بۆ ئەوەی بڕوایان زیاد بکات لەگەڵ بڕواکەیاندا، تا تەنها پشـت بەخوا ببەسـتن و دڵیان تەنها یادی ئەوی تیا بەدی بکرێ ﴿ ولله جنود السموات والأرض ﴾ وەبۆ خوایە لەشکرەکانی ئاسمانەکان و زەویی: لە جنۆکە و فریشتەو هەورە تریشقەو گەردەلوول و زەمین لـەرزەو لافاوو تۆفان.. هتـد، ئەگەر خوا خۆی بیـەوێ قورەیش لەناو ببات تەنها یەك فریشتەیان بەسە، بەڵام جیهادی پێویست کرد، چونکە لە جیهـاددا بەڵگەی جەرگ بڕ بەدی ئەکرێ بۆیان ﴿ وکان الله علیما حکیمـا ﴾ بـەردەوام خوایش زانایە بەسـەر تـەواوی جموجوڵەکانیاندا، کار جوانیشـە لەبڕیارەکانیدا، ئەوەتا پەیمانەکـەی حودەیبیـە ئەگەر چـی لە رواڵەتـدا لەبەرژەوەندی موسڵمانەکاندا نەبوو، بەڵام لەگەڵ ئەوەیشـدا خوا کردی بەمایەی سـەرکەوتن و، دڵی موسڵمانەکانی راگرت بەرامبەر بە پەیمانەکە، هەرچەنـدە خەریك بوو لەناو خۆیاندا تێك بچن، (عومەری کوری خەتتاب) ئەڵێ: (ألست نبی الله حقا؟.. ألسنا علی الحق وعدونا علی الباطل؟) ئەی پەیامبەری خوا! مەگەر تۆ پەیامبەری راسـتەقینەی خوا نیت؟! مەگەر ئێمە لەسـەر راستی و هەق نین و، دوژمنانمان لەسـەر رێگەو رێبازێکی لارو پووچەڵ نـین؟! ئەویش فەرمووی: بـەڵێ ئێمە حەقین و ئەوان ناحەق. عومەر وتی: (فلم نعطی الدنیة فی دیننا إذن)؟ جا کەوابوو بۆچی ئێمە ئەو ریسواییە قبووڵ بکەین بەرامبەر بە ئیسـلامەکەمان؟ پەیامبەر ﷺ فەرمووی: (إنی رسول الله ولسـت أعصیه وهو ناصرنی). بێگومـان من پەیامبەری خوام و هیـچ کاتێ نافەرمانی و سـەرپێچی لەبڕیارەکانی ئەو ناکەم و، ئەویش سـەرم دەخات ﴿ ٥: لیدخل المؤمنیـن والمؤمنات جنات تجری من تحتها الأنهار خالدین فیهـا ﴾ تا بڕواداران لە پیاوان و لە ئافرەتـان بخاتە نێو چەندان باخ و باخاتی ئەو بەهەشـتەوە، کـە ئاو لە بنکی دارو کۆشـکەکانیانەوە بەهـاژە دێ و دەڕوا، وە بەهەتـا هەتاییش تیایا ئەمێنـــنەوە ﴿ ویکفر عنهم سیئاتهم ﴾ وە تا لە تاوانەکانیان چاوپۆشی بکات ﴿ وکان ذلک عند الله فوزا عظیما ﴾ وە ئەوەش لای خوا دەسکەوت و سەرکەوتنێکی گەورەیە ﴿ ٦: ویعذب المنافقین والمنافقات والمشرکین والمشرکات ﴾ وە بۆ ئەوەش سزای پیاوان و ژنانی دووروو و موشریك بدات لەدونیاو لەقیامەتدا، ئێشـیان پێ بگەیەنێت ﴿ الظانین بالله ظن السـوء ﴾ ئەوانــەی کە گومانی خراپیان دەربارەی خـوا دەبردو پێیان وابوو کە: خوا پەیامبەرەکەی خۆی سـەر ناخات و موشریکان لەبنیان دێنن ﴿ علیهم دائرة السـوء ﴾ ئەوانە خراپیان بەسەردێت (دیارە ئەمە دوعای شەرە لێیان) ﴿ وغضب الله علیهم ولعنهم ﴾ و تووڕەیە لێیان و، نفرینی لێکردوون و لەسـۆزیخۆی دووری خستوونەتەوە ﴿ وأعد لهم جهنم ﴾ ودۆزەخیشـی بۆ ئامادە کردوون ﴿ وسـاءت مصیرا ﴾ وە دۆزەخیش چ جێگایەکی بەدە ﴿ ٧: ولله جنود السموات والأرض ﴾ وەبۆ خوایە لەشـکرەکانی ئاسمانەکان و زەویی، هەموو لەبەر دەستی دەسەڵاتی ئەودان، گەڵ جار بۆ لەبنهێنانی دوژمنان بەکاریـان دێنێ ﴿ وکان الله عزیـزا حکیما ﴾ بەردەوام خوایەکی دەسـەڵاتداری بەحیکمەتە. ئەم فەتحە چوار شـتی زۆر گرنگی بۆ پەیامبەر ﷺ تێدا بوو:

١) لیبووردن لە هەموو گوناهانی رابووردوو و ئایندەی (کە ئەمەش تایبەتمەندی ئەوە).

٢) دەرکەوتنی دەسەڵات و مۆعجیزەی پەیامبەرێتی.

٣) هیدایەت و رێنموونی بۆ رێگەو رێبازی راسـت. (شەریعەت و بەرنامە)کەی خوا.

٤) عیززەت و تواناو دەسەڵات پەیدا کردن لە ناوچەکەدا.

بڕوادارانیش بەچوار شت بەهرەمەند بوون:

١) ئارامی.
٢) زیادکردنی ئیمان باوەڕیان.
٣) موژدە بەچوونە بەهەشتەوە.
٤) سڕینەوەی گوناهەکانیان.
بێ باوەڕانیش دووچاری چوار شت بوون:
١) سزاو تۆڵە.
٢) نفرین.
٣) تووڕەیی و خەشمی خوا.
٤) چوونە ناو دۆزەخەوە.

سیفەتەکانی پێغەمبەر ﷺ:

﴿ ٨: إنا أرسلناک شاهدا ومبشرا ونذیرا ﴾ بێگومان ئێمە تۆمان ڕەوانە کردووە –ئەی موحەممەد ﷺ- بە شایەت و موژدەدەرو ترسێنەر، واتە: بە شایەت لە سەر ئوممەتەکەت لە قیامەتدا، بەموژدەر بەبەهەشت بۆئەوەی وەڵامت دەداتەوە، بە ترسێنەر بەدۆزەخ بۆ ئەوەی سەرپێچیت ئەکات ﴿ ٩: لتؤمنوا بالله ورسوله ﴾ تا ئێوە بە خواو بەپەیامبەرانی باوەڕ بێنن ﴿ وتعزروه ﴾ کۆمەکی بکەن، واتە: کۆمەکی لە ئاییینەکەی بکەن ﴿ وتوقروه ﴾ و بە مەزنی بگرن، واتە: بەڕێزداری دابنێن ﴿ وتسبحوه بکرة وأصیلا ﴾ وە بە بەیانیان و ئێواران تەسبیحات و یادی بکەن و بەپاک و خاوێنی ڕای بگرن ﴿ ١٠: إن الذین یبایعونک إنما یبایعون الله ﴾ بێگومان ئەو کەسانەی بەتۆ بەیعەت و پەیمان ئەدەن کە پشتت بگرن و جیهاد بکەن، ئەوە لە ڕاستیدا پەیمانیان لەگەڵ خوا بەستووە. مەبەست بەم پەیمانەش، (بیعة الرضوان) بوو کە لە حودەیبییەدا لەبن داری (سمرە)دا ئەنجام دراوە، ژمارەی هاوەڵان لەو ڕۆژەدا دەگەیشتە (١٣٠٠) تا (١٤٠٠) کەس وەك (ئیبن کەسیر) ئەڵێ: (کنا یومئذ ألفاو أربعمائة، ووضع یده فی ذلک الماء، فنبع الماء من بین أصابعه، حتی رووا کلهم). واتە: لەو ڕۆژەدا ئێمە (١٤٠٠) کەسێك دەبووین، وە پێغەمبەر ﷺ دەستی خستە نێو ئەو ئاوەوە، ئەوجا لەنێوان پەنجەکانیا ئاو هەڵقوڵی و ئەو خەڵکە هەموو تێراو بوون، لەڕیوایەتێکی دیکەدا هاتووە: (انهم کانوا خمس عشرة مائة)متفق علیه. واتە (١٥٠٠) کەسێك بوون. (فتح الباری: ٤٥١/٨. موسلیم: ١٤٨٤/٣). ﴿ ید الله فوق أیدیهم ﴾ دەستی خوا لەبان دەستیانەوەیە، ئەمە بەڵگەیە لەسەر پشتگیری خوا بۆیان، وەك دەستیان بەدەست ئەووەوە دابێت. ئەوە ڕاو بۆچوونی (ئیبن کەسیر) و (ئیبن سەعدی / تیسیر الکریم الرحمن)ـە، بەڵام (ئالووسی) دەڵێت: (والسلف: یمرون الآیة کما جاءت مع تنزیه الله –عز وجل- عن الجوارح وصفات الأجسام وکذلک یفعلون فی جمیع المتشابهات، ویقولون: إن معرفة حقیقة ذلک فرع معرفة حقیقة الذات وأنی ذلک، وهیهات هیات؟. ﴿ فمن نکث فإنما ینکث علی نفسه ﴾ جا هەر کەسێك پەیمانشکێنی بکا و لێی پاشگەز ببێتەوە، ئەوە زیانی ئەوپەیمانشکێنییە تەنیا لەسەر

إِنَّ ٱلَّذِينَ يُبَايِعُونَكَ إِنَّمَا يُبَايِعُونَ ٱللَّهَ يَدُ ٱللَّهِ فَوْقَ أَيْدِيهِمْ فَمَن نَّكَثَ فَإِنَّمَا يَنكُثُ عَلَىٰ نَفْسِهِۦ وَمَنْ أَوْفَىٰ بِمَا عَٰهَدَ عَلَيْهُ ٱللَّهَ فَسَيُؤْتِيهِ أَجْرًا عَظِيمًا ﴿١٠﴾ سَيَقُولُ لَكَ ٱلْمُخَلَّفُونَ مِنَ ٱلْأَعْرَابِ شَغَلَتْنَآ أَمْوَٰلُنَا وَأَهْلُونَا فَٱسْتَغْفِرْ لَنَا يَقُولُونَ بِأَلْسِنَتِهِم مَّا لَيْسَ فِى قُلُوبِهِمْ قُلْ فَمَن يَمْلِكُ لَكُم مِّنَ ٱللَّهِ شَيْـًٔا إِنْ أَرَادَ بِكُمْ ضَرًّا أَوْ أَرَادَ بِكُمْ نَفْعًۢا بَلْ كَانَ ٱللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرًۢا ﴿١١﴾ بَلْ ظَنَنتُمْ أَن لَّن يَنقَلِبَ ٱلرَّسُولُ وَٱلْمُؤْمِنُونَ إِلَىٰٓ أَهْلِيهِمْ أَبَدًا وَزُيِّنَ ذَٰلِكَ فِى قُلُوبِكُمْ وَظَنَنتُمْ ظَنَّ ٱلسَّوْءِ وَكُنتُمْ قَوْمًۢا بُورًا ﴿١٢﴾ وَمَن لَّمْ يُؤْمِنۢ بِٱللَّهِ وَرَسُولِهِۦ فَإِنَّآ أَعْتَدْنَا لِلْكَٰفِرِينَ سَعِيرًا ﴿١٣﴾ وَلِلَّهِ مُلْكُ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضِ يَغْفِرُ لِمَن يَشَآءُ وَيُعَذِّبُ مَن يَشَآءُ وَكَانَ ٱللَّهُ غَفُورًا رَّحِيمًا ﴿١٤﴾ سَيَقُولُ ٱلْمُخَلَّفُونَ إِذَا ٱنطَلَقْتُمْ إِلَىٰ مَغَانِمَ لِتَأْخُذُوهَا ذَرُونَا نَتَّبِعْكُمْ يُرِيدُونَ أَن يُبَدِّلُوا۟ كَلَٰمَ ٱللَّهِ قُل لَّن تَتَّبِعُونَا كَذَٰلِكُمْ قَالَ ٱللَّهُ مِن قَبْلُ فَسَيَقُولُونَ بَلْ تَحْسُدُونَنَا بَلْ كَانُوا۟ لَا يَفْقَهُونَ إِلَّا قَلِيلًا ﴿١٥﴾

خۆی دەکەوێ، چونکە خوای گەورە بێ نیازە لەو ﴿ ومن أوفی بما عاهد علیه الله ﴾ جا هەرکەسێش پەیمانەکەی خوا بەرێتە سەرو وەفای پێ بکات ﴿ فسیئوته أجرا عظیما ﴾ جاخوای باڵادەستیش پاداشتێکی گەورەی پێدەدا.

بڕو بیانووهێنانەوەی بەجێماوەکانی (حودەیبیە) بۆ پێغەمبەر ﷺ:

﴿ ١١: سیقول لک المخلفون من الأعرب ﴾ جا کە لەحودەیبییە گەڕایتەوە، بێگومان عەرەبە دەشتەکییەکان (ئەوانەی وا پاشەکشێیان کردوو لەگەڵتان نەهاتن بۆزیارەتی کەعبە پاش ئەوەی تۆ داوات لێکردن) پێت ئەڵێن: ﴿ شغلتنا أموالنا وأهلونا فاستغفر لنا ﴾ پاراستنی ماڵ و ژن ومنداڵمان، ئێمەی بە خۆیەوە سەرگەرمکرد، لە دەرچوون لە گەڵت، جا لای خوا داوای لیبووردنمان بۆ بکەیت ﴿ یقولون بألسنتهم ما لیس فی قلوبهم ﴾ شتێ بە زمانیان دەڵێن، غەیری ئەوەیە لە دڵیاندایە، واتە: لە قسەکانیاندا ڕاست ناکەن

و، ئەیانەوێ فرت و فێڵت لێ بکەن ﴿ قل فمن يملك لكم من الله شيئا ﴾ پێیان بڵێ: ئایا چ کەسێك شتێکی بەدەستە لە خواوە بۆتان ﴿ إن أراد بكم ضرا أو أراد بكم نفعا ﴾ ئەگەر خوا ویستی زیانێکی‌پێتان بوو، یان ویستی سودێکتان پێ بگات ﴿ بل كان الله بما تعملون خبيرا ﴾ بەڵکو خوا بەکارو کردەوەکانتان بە ئاگایە، ئەو دەزانێت هۆی راستەقینە چی بوو لەدوا کەوتنەکەتاندا؟ ﴿ ١٢: بل ظننتم أن لن ينقلب الرسول والمؤمنون إلى أهليهم أبدا ﴾ بەڵکو راستییەکەی ئەمەیە کە پێتان وابوو ئیتر هەرگیز پەیامبەرو بڕواداران جارێکی تر ناگەڕێنەوە نێو خێزانەکانیان لە مەدینە، واتە: وا گومانتان دەبرد کە قورەیش پێغەمبەرو ئیماندارەکان لە ریشە دێنن!! ﴿ وزين ذلك في قلوبكم ﴾ ئەو گومانبردنە لەدڵتاندا لە لایەن شەیتانەوە رازێنرابووەوە ﴿ وظننتم ظن السوء ﴾ گومانتان برد، گومانی نادروست، پێتان وابوو ئەوانە هیچ کەسێکیان ناگەڕێنە دواوە، بۆیە گوێتان نەدانێ و لەگەڵیان نەچوون ﴿ وكنتم قوما بورا ﴾ وەئێوە لە زانینی خوادا قەومێکی تیاچوون ﴿ ١٣: ومن لم يؤمن بالله ورسوله ﴾ و هەرکەسیش باوەڕی بەخواو بە پەیامبەری ئەو نەبێت، کافرو بێباوەڕە ﴿ فإنا أعتدنا للكافرين سعيرا ﴾ جابەراستی ئێمە بۆ کافرو بێ بڕوایان ئاگرێکی هەڵگیرساوو سوتێنەرمان ئامادە کردووە ﴿ ١٤: ولله ملك السموات والأرض ﴾ هەموو دەسەڵاتێکی ئاسمانەکان و زەوی تەنها هی خوایە ﴿ يغفر لمن يشاء ويعذب من يشاء ﴾ هەرکەسێك کەخۆی بیەوێ و بەشیاوی بزانێت لێی خۆش ئەبێت، وەبیەوێ سزای هەرکەسیش بدات ئەیدات ﴿ وكان الله غفورا رحيما ﴾ وەخواش، هەر خوایەکی لێبووردەی بەبەزەییە، کەوابوو هەر ئێستا پەشیمان ببنەوەو تەوبە بکەن و گوێڕایەڵیی پەیامبەربن، چونکە خوا خۆش ئەبێ لەوانەی پەشیمان ئەبنەوە ﴿ ١٥: سيقول المخلفون إذا انطلقتم إلى مغانم لتأخذوها ﴾ ئەوانەی کە لەپێغەمبەر ﷺ دواکەوتن ودەرنەچوون لە گەڵی بۆ حودەیبیە، کاتێ ئێوە بەرێکەوتن بۆ دەستکەوتەکان لە خەیبەر دەڵێن: ﴿ ذرونا نتبعكم ﴾ وازمان لێ بێنن، ئێمەیش لەگەڵتان بێین بۆ خەیبەر ﴿ يريدون أن يبدلوا كلام الله ﴾ دەیانەوێت کە فەرمایشتی خوا بگۆڕن، واتە: بە بەشدار بوونیان لە غەنیمەت ودەسکەوتەکانی خەیبەر، چونکە خوا -جل جلالە- بەڵێنی دابوو بە ئەهلی حودەیبیە کەدەسکەوتەکانی خەیبەر هەر بۆئەهلی حودەیبیە دەبێ نەك کەسانی‌تر. ﴿ قل لن تتبعونا ﴾ پێیان بڵێ: نابێ‌هەرگیز لە شوێنمان بێن ﴿ كذلكم قال الله من قبل ﴾ خوا پێش گەڕانەوە لەحودەیبیە وای‌فەرمووە کەنابێ هیچ کەستان بەشدار بێت لەو دەستکەوتانەدا ﴿ فسيقولون بل تحسدوننا بل كانوا لا يفقهون إلا قليلا ﴾ کەچی ئەوانە دەڵێن: ئەمەبەڵێنی خوا نییە، بەڵکو ئێوە هەر بەخیلی و حەسوودیمان پێ دەبەن، نەخێر، وا نییە، بەڵکو ئەوانە کەم تێ‌دەگەن.

جیهاد سەنگی مەحەکە لەنێوان موسڵمان و دووڕوودا:

﴿ ١٦: قل للمخلفين من الأعراب ستدعون إلى قوم أولي بأس شديد ﴾ ئەی موحەممەد! ﷺ بڵێ: بەعەرەبە دەشتەکییەکان- ئەوانەیان دواکەوتن و لەجیهاد خۆیان دزییەوە- ئێوە لەئاییندەدا بانگ ئەکرێن بۆ جەنگ لەگەڵ گەلێکی بە زەبرو بەهەڵمەت و جەنگاوەر، جا لەوێ خۆتان تاقی بکەنەوە ﴿ تقاتلونهم أو يسلمون ﴾ ئەوسا جەنگیان لەگەڵ دەکەن، یان خۆیان بەبێ جەنگ موسڵمان ئەبن ﴿ فإن تطيعوا يؤتكم الله أجرا حسنا ﴾ ئینجا ئەگەر ئێوە فەرمانبەردار بن و ئامادەی جەنگ و جیهاد ببن ئەوا خوا پاداشتێکی باشتان پێ‌دەدا ﴿ وإن تتولوا كما توليتم من قبل ﴾ خۆ ئەگەر ئێوە وەکو لەمەوپێش لە(حودەیبیە)دا پشتتان هەڵکرد ﴿ يعذبكم عذابا أليما ﴾ ئەوا خوایش سزایەکی پڕ ئێشتان ئەدا.

ڕاڤەکەرانی قورئان کێشەیانە: ئایا ئەو کۆمەڵە زۆر بەهێزو بە هەڵمەتە کێ بن؟ قسە بۆ هۆزی (هەوازن) و (سەقیف) و (بەنی حەنیفە) و (فارس)ەکان و، ڕۆمەکان کراوە. (تەفسیری ئالووسی) لە (ئەبوو هەرەیرە)وە ئەڵێ: (هم البارزون). واتە: ئەو کۆمەڵە بەهەڵمەت و قارەمانە (کوردەکانن)..

(ئیبن جەریری تەبەریی)ش ئەڵێ: باشترین قسە لەم جێگایەدا ئەمەیە کە بڵێین: لەبەر ئەوەی کە خوای گەورە لە قورئاندا ئەو قەومەی‌دیاری نەکردووە چ قەومێکن، بۆ ئێمەش دیاری نەکردونیان چاکترە، چونکە دەگونجێ هەرئەوانە بن، دەشگونجێ خەڵکانێك بن لەئاییندەدا پەیدا ببن.

(ئیبن کەسیر) هەر لەم شوێنەدا ئەم فەرموودەیە -کە ئیمامی (بوخاری و موسلیم) لە ئەبوو هورەیرەوە گێڕاویانەتەوە- هێناوە:

١) (لا تقوم الساعة حتى تقاتلوا قوما صغار الاعين، لف الآنف، كأن وجوههم المجان المطرقة).

واتە: (قیامەت بەرپا نابێ تا ئێوە (ئەی ئیمانداران) جەنگ دەکەن لەگەڵ هۆزێکی چاو بچووکی، لووت کورتی (یا لووت کورت و لووت پاندا) و دەموو چاویان دەڵێی (ترس) و مەتەڵەیە.

٢) (تقاتلون قوما نعالهم الشعر). واتە: لەگەڵ هۆزێکا دەجەنگێن کەپێڵاوو نەعلەکانیان لەمووە. (فتح الباري: ١٠٤/٦. موسلیم: ٢٢٣٣/٤).

ئەمانە جیهادیان لەسەر نییە:

﴿ ١٧ : لیس علی الأعمی حرج ولا علی الأعرج حرج ولا علی المریض حرج ﴾ نابیناو شەل و نەخۆش، هیچ عەرەج و گوناهێکیان لەسەر نییە لە نەچوون بۆ جیهاد... بەڵام ئێوەی لەشساغ نابێ دوابکەون ﴿ ومن یطع الله ورسوله یدخله جنات تجری من تحتها الأنهار ﴾ وە هەر کەسێك گوێرایەڵی لە خواو لە پەیامبەرەکەی بکات، خوا ئەیباتە نێو چەندین باخەوە بەبن درەخت و کۆشکەکانیدا رووباری زۆر دێت و دەچێت ﴿ ومن یتول یعذبه عذابا ألیما ﴾ ئەوکەسەش پشت هەڵ بکات لە گوێرایەڵی خواو پێغەمبەرەکەی، ئەوا خوا سزایەکی ئێش پێگەیەنەری ئەدات.

رازیبوونی خواله ئەهلی حودەیبیە:

﴿ ١٨ : لقد رضی الله عن المؤمنین إذ یبایعونک تحت الشجرة ﴾ بێگومان خوا رازیبوو لە ئیماندارەکان کاتێ -لەژێر ئەودرەختە دا پێی دەڵێن: (شجرة الرضوان)- پەیمانیان لەگەڵ دەبەستیت ئەی موحەممەد ﷺ ﴿ فعلم ما فی قلوبهم ﴾ جا خوا بەو راستی و وفایەی لەدڵیاندا بوو بۆ پەیامەکەت ئاگاداربوو ﴿ فأنزل السکینة علیهم ﴾ ئینجا لەکاتی پەیمانەکەدا ئارامی دابەزاندە سەریان ﴿ وأثابهم فتحا قریبا ﴾ و بە سەرکەوتنێکی نزیك -فەتحی خەیبەر- لەسەر (بیعة الرضوان) پاداشتی دانەوە.

هۆی پەیمانی (بیعة الرضوان) ئەوە بوو کە پەیامبەر کاتێ گەیشتە حودەیبیە، (عوسمانی کوری عەففان)ی نارد بۆلای مەککەییەکان تا پێیان بڵێ: کە پێغەمبەر ﷺ بەنیازی عومرەوە هاتووە، نەك بەنیازی جەنگەوە، جا کاتێ عوسمان گەیشتە لایان زیندانیان کردو، پاشان هەواڵی کوژرانیشی گەیشتەوە لای پێغەمبەرو موسڵمانەکان، ئینجا پەیامبەر موسڵمانەکانی کۆکردەوەو پەیمانی لێ وەرگرتن: کە ئەگەر ئەو هەواڵە راست بێت ئەبێ بەجەنگ و بەزۆر برۆنە مەککەوە، ئەوانیش پەیمانیاندا تا مردن، جا کاتێ هەواڵ گەیشتەوە قورەیش لەرزیان لێ نیشت و لەترسانا عوسمانیان ئازاد کرد. ﴿ ١٩ : ومغانم کثیرة یأخذونها ﴾ جگە لەوەیش، بەدەستکەوتێکی زۆریش بەڵێنی پێدان ئەی ئامادەبووانی حودەیبیە، واتە: بەدەسکەوتێکی زۆریش پاداشتی دانەوە، ئەویش عەقارو زەوی وزاری خەیبەر بوو ﴿ وکان الله عزیزا حکیما ﴾ خوا هەمیشە خوایەکی بەدەستەڵاتی بەحیکمەتە.

﴿ ٢٠ : وعدکم الله مغانم کثیرة تأخذونها ﴾ خوا بەڵێنی بە چەند دەسکەوتێکی زۆر داننێ جگە لەخەیبەر، واتە: موسڵمانان تارۆژی دوایی دەستکەوتیان هەرئەبێ و ناوچە ئیسلامییەکانیش ساڵ لەدوای ساڵ زیاد ئەبن ﴿ فعجل لکم هذه ﴾ جا بەزوویی ئەمەیانی دەستخستن، واتە: غەنیمەتەکەی خەیبەر. ﴿ وکف أیدی الناس عنکم ﴾ رێی لە خەڵکانی دەست درێژکەرانیشی لێگرتن، نەیهێشت جوولەکەو هاوپەیمانەکانیان -لە بەنی ئەسەد

قُلْ لِلْمُخَلَّفِينَ مِنَ الْأَعْرَابِ سَتُدْعَوْنَ إِلَىٰ قَوْمٍ أُولِي بَأْسٍ شَدِيدٍ
تُقَاتِلُونَهُمْ أَوْ يُسْلِمُونَ ۖ فَإِنْ تُطِيعُوا يُؤْتِكُمُ اللَّهُ أَجْرًا حَسَنًا ۖ
وَإِنْ تَتَوَلَّوْا كَمَا تَوَلَّيْتُمْ مِنْ قَبْلُ يُعَذِّبْكُمْ عَذَابًا أَلِيمًا ﴿١٦﴾ لَيْسَ
عَلَى الْأَعْمَىٰ حَرَجٌ وَلَا عَلَى الْأَعْرَجِ حَرَجٌ وَلَا عَلَى الْمَرِيضِ حَرَجٌ ۗ
وَمَنْ يُطِعِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ يُدْخِلْهُ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ ۖ
وَمَنْ يَتَوَلَّ يُعَذِّبْهُ عَذَابًا أَلِيمًا ﴿١٧﴾ ۞ لَقَدْ رَضِيَ اللَّهُ عَنِ
الْمُؤْمِنِينَ إِذْ يُبَايِعُونَكَ تَحْتَ الشَّجَرَةِ فَعَلِمَ مَا فِي قُلُوبِهِمْ
فَأَنْزَلَ السَّكِينَةَ عَلَيْهِمْ وَأَثَابَهُمْ فَتْحًا قَرِيبًا ﴿١٨﴾ وَمَغَانِمَ
كَثِيرَةً يَأْخُذُونَهَا ۗ وَكَانَ اللَّهُ عَزِيزًا حَكِيمًا ﴿١٩﴾ وَعَدَكُمُ اللَّهُ
مَغَانِمَ كَثِيرَةً تَأْخُذُونَهَا فَعَجَّلَ لَكُمْ هَٰذِهِ وَكَفَّ أَيْدِيَ
النَّاسِ عَنْكُمْ وَلِتَكُونَ آيَةً لِلْمُؤْمِنِينَ وَيَهْدِيَكُمْ صِرَاطًا
مُسْتَقِيمًا ﴿٢٠﴾ وَأُخْرَىٰ لَمْ تَقْدِرُوا عَلَيْهَا قَدْ أَحَاطَ اللَّهُ بِهَا ۚ
وَكَانَ اللَّهُ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرًا ﴿٢١﴾ وَلَوْ قَاتَلَكُمُ الَّذِينَ كَفَرُوا
لَوَلَّوُا الْأَدْبَارَ ثُمَّ لَا يَجِدُونَ وَلِيًّا وَلَا نَصِيرًا ﴿٢٢﴾ سُنَّةَ
اللَّهِ الَّتِي قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلُ ۖ وَلَنْ تَجِدَ لِسُنَّةِ اللَّهِ تَبْدِيلًا ﴿٢٣﴾

وغەتەفان- زاڵ بین بەسەرتاندا ﴿ ولتکون آیة للمؤمنین ﴾ وەبۆ ئەوەی دەستکەوتەکە ببێ بەنیشانەیەك لە راستی بەدیهێنانی بەڵێنی خوا بۆ بڕوادارەکان ﴿ ویهدیکم صراط مستقیما ﴾ هەروەها رێنمایشتان بکات بۆ رێگەیەکی راست و بتانگەیەنێتە بەهەشت ﴿ ٢١ : وأخری لم تقدروا علیها ﴾ وەهیتر کەئێوە تواناتان نەبوو بەسەریدا، واتە: وەدەستکەوتگەلێکی دیکەش. (ئیبن جەریر) ئەڵێ: مەبەست ئازادبوونی مەککەیە ﴿ قد أحاط الله بها ﴾ کەخوا بەزانینی خۆی دەوری لێدابوو دەیزانی ئەو دەستکەوتانە بۆ ئێوە دەبن ﴿ وکان الله علی کل شئ قدیرا ﴾ چونکە خوا هەمیشە دەسەڵاتی بەسەر هەموو شتێکدا هەیە ﴿ ٢٢ : ولو قاتلکم الذین کفروا ﴾ ئەگەر بێ باوەڕەکانی مەککە جەنگیان لەگەڵتان کردبا لەحودەیبییەدا، واتە: پەیمانەکە نەبووبا، مەککەییەکان شەڕیان پێ فرۆشتبان ﴿ لولوا الأدبار ﴾ پاشەو پاش هەڵدەهاتن و لەبەردەستاندا ئەشکان ﴿ ثم لایجدون ولیا ولا نصیرا ﴾ پاشان

هیچ پشتیوان و یارمەتیدەرێکیشیان دەست نەئەکەوت لەکافرەکانی دیکـەدا ﴿ ٢٣: سنة الله التی قد خلت من قبل ﴾ سەرخستنی باوەڕداران لە هەموو سـەردەمێکدا، لەگەلانی پێشوودا کەرابوورد بـاوی خوا بووە ﴿ ولن تجد لسنة الله تبدیلا ﴾ هەرگیز نابینی بـاوی خوا گۆڕانی بەسـەردا بێت، واتە: هەرکات موسـڵمانەکان یارمەتی دینی خوایان دابێت، خوایش یارمەتی‌داون ﴿ ٢٤: وهو الـذی کف أیدهم عنکم وأیدیکم عنهم ببطن مکة ﴾ هەر ئەو زاتە بوو کە دەسـتی ئەوانی (قورەیش) لە ئێوە گرتوو نەی‌هێشـت بێن بەگژتاندا، وە دەسـتی ئێوەشـی لەوان گرتەوە، دەرەنجام وێڕای سەرکەوتنی ئێوە لەنێو جەرگەی شاری مەککەدا، لە حودەیبیەشدا نەی‌هێشت زیان بەیەکتر بگەیەنن ﴿ من بعد أن أظفرکم علیهم ﴾ پـاش ئەوە کە ئێوەی -لەڕۆژی فەتحی مەککەدا- سـەر خسـت بەسـەریاندا وهەندێکیانتان لێ‌دیل کردن، ئەوە بوو (٨٠) کەسیان خەریکی جاسووسی بوون بە سەر موسڵمانەکانەوە پاشان دیل‌کران و، بردونیـان بۆلای پەیامبـەر، ئەویش لێیان خۆش بوو و ئازادی کردن، دەرەنجام ئەو کارە بوو بەهۆی ڕێکەوتنیان.

(عەبدوڵـلای کوڕی مەغفەل) دەڵێت: ئێمـە لەگەڵ پێغەمبەر ﷺ لەژێر ئەو درەختەدا بووین کە خوا باسـی کردووە لەقورئاندا چاك لەبیرمە کە (لق و گەڵای دارەکە شـۆڕ بووبوویەوەو دەکەوتە سـەر شـانی پەیامبەر، (عەلی کـوڕی ئەبی تاڵیـب) و (عەمری کوڕی سـوهەیل)یش لـەوێ بـوون، پاشـان پەیامبەر بە عـەلی فەرموو بنووسە: (بسـم الله الرحمن الرحیم)، (سـوهەیل) دەستی گرت و وتی ئێمە ئەمە نازانین و نەمان‌بیستووە، بنووسە: (بسمک اللهم)، ئەویش ئەوەی نووسـی و، پاشـان نووسیشـی (هذا ما صالح علیه رسـول الله..). ئەمە ئەو ڕێکەوتننامەیە کە پەیامبەری خوا لەگەڵ مەککەییەکاندا، لەسـەری ڕێك کەوتن، دووبارە (سوهەیل)وتی: مەنووسە پەیامبەری خوا! بنووسە (موحەممەدی کوڕی عەبدوڵلا..) ئا لەم کاتەدا موسڵمانەکان (٣٠) لاویان لەقورەیش دیل‌کرد، پاشان پەیامبـەر ئازادی‌کردن، خوایش فەرمووی: (وهـو الذی..) (ئیبن کەسـیر) لەئیمامـی (ئەحمـەد)ەوە هێناویەتـی. ﴿ وکان الله بما تعملون بصیرا ﴾ خواش هەمیشە بەکارو کردەوەتان بینایە.

لەبەر موسڵمانانی ناو (مەککە)بوو، ڕێمان نەدا بە جەنگ بێن لەگەڵ موشریکەکاندا:

﴿ ٢٥: هم الذین کفروا وصدوکم عن المسجد الحرام ﴾ خەڵکی مەککـە هەرئەوانـەن کەبڕوایـان نەهێناو، ئێوەشـیان لەزیارەتی مزگەوتی حـەرام قەدەغە کـردوو گێڕایەوە لە سـاڵی حودەیبیەدا ﴿ والهـدی معکوفـا أن یبلـغ محلـه ﴾ و نەیـان هێشـت ئـەو قوربانی(هەدی)یەی کە (٧٠) وشـتر بـوو و هێنابووتان بۆ کەعبە بگاتە جێی خۆی (مینا) بۆسەر بڕین ﴿ ولولا رجال مؤمنون ونساء مؤمنـات لـم تعلموهم ﴾ ئەگـەر لەبەر ئەو پیاوو ژنـە بڕوادارانە نەبوایـە، کە ئێوە نەتان‌دەناسـین کە لەشـاری مەککـەدا ﴿ أن تطؤهـم فتصیبکم منهم معرة بغیر علم ﴾ نـەوەك ئێوە بێ ئاگایانە بیان‌کەن بەژێـر پێوە، دەرەنجام تیا چووبـان، جا ئێوەیش عارو دڵ تەنگیتـان تـووش ببا، ئەگـەر لەبەر ئەوانـە نەبوایە مۆڵەت بەئێـوە ئەدرا کە بڕۆنە مەککـەوەو جەنگیان لەگەڵ بکەن، واتە: مەکەییەکان شایسـتەی ئەوە بوون هێرشـیان بۆ کراباو جەنگیان لەگەڵ کرابا، چونکە:

یەکەم: خوانەناس و بێ بڕوا بوون.

دووەم: ئێوەیان لەتەوافی کەعبە گێڕایەوە.

سێیەم: نەیان‌هێشت قوربانییەکان بگەنە جێی خۆیان و سەر ببڕێن، بەڵام ئەگەر ئەو هێرشـە کرابا پیاوو ژنانی موسـڵمان لەو نێوانەدا -بەبـێ ئاگایی ئێوە- ژێر پێ دەبوون و تیا دەچوون، جا ئەوکاتە جۆرە زشتی و عارێکتان ئەوقە دەبوو، ئەگەر ترسی ئەمە نەدەبوو، دەبوو جەنگیان لەگەڵ بکرایە ﴿ لیدخل الله فی رحمته من یشاء ﴾ خوا دەسـتتانی گرتەوە لێیان لە مەککەداو، لەپێش "حودەیبیە" دا مۆڵەتی نەدا لەگەڵیان بەجەنگێن.. بۆ ئەوەی خوا ویسـتی لەهەر کەسێك ببێ لە خەڵکی مەککە پێش ئەوەی کەبچنە ناوی بیخاتە ناو ڕەحمەت و میهرەبانی خۆیەوەو پاش پەیمانەکە موسڵمان بین.. خـۆ هەر وایش بـوو، چونکە لەو ماوەیەدا زۆرێکیان لێ موسـڵمان بـوون ﴿ لو تزیلـوا لعذبنا الذین کفـروا منهم عذابـا ألیما ﴾ خۆ ئەگەر لەمەککەدا موسڵمانان و بێ بڕوایان لەیەکتر جیا بووبانەوە، ئەو دەمە بێ بڕواکانمان بە سـزایەکی ئێش پێگەیەنەر، بەکوشـتن و دیـل کردن سـزا ئەدا ﴿ ٢٦: إذ جعل الذین کفروا فی قلوبهم الحمیـة ﴾ وەبیر بێنە ئەوکاتە کافـرو بێ‌باوەڕەکان دەمار گیرییان خستە دڵیانەوە ﴿ حمیة الجاهلیة ﴾ دەمارگیری سەردەمی نەزانی، واتە: ئەوکاتە پێغەمبەرو هاوەڵانیان ڕێگری کرد لەزیارەتی کەعبە لە ساڵی حودەیبیەدا، لە ترسی ئەوەی عەرەبەکان بڵێن: پێغەمبەرو موسڵمانەکان بە زۆرە ملێ چوونە ناو مەککەوە، وەکاتێکیش ئێوە لە پەیماننامەکەی حودەیبیەدا نووسـیتان: (بسم الله الرحمن الرحیم، محمد رسول الله). کەچی ئەوان لەبەر دەمارگیریی قبوڵیان نەکرد! بـەڵێ کاتێ کە ئەوان ڕێگرییان لە ئێوە کـرد بۆ زیارەتی کەعبەو بیانوویـان ئەوەبـوو وتیان: ئەگـەر ئەمانە کاتی خـۆی کەس و کاری ئێمەیان لەگۆڕەپانی جەنگدا کوشـتووە، ئێسـتایش بێنە ناو

مەککەوەو بێرووبەڕوو بوونەوە بگەڕێنەوە تا دونیا دونیا بێ، ئێمە ئابڕوومان ئەچێت، تەنانەت عاریان لێدەهات قبووڵی ئەوە بکەن کە موحەممەد پێغەمبەرو نێرراوی خوا بێت، ﴿ فأنزل الله سكينته على رسوله وعلى المؤمنين ﴾ جا خوا لەبەرامبەر ئەوەوە ئارامی دابەزاندە نێو دڵی پێغەمبەرەکەی و سەردڵی موسڵمانەکان، خۆیان گرت و تێك نەچوون و جەنگیان نەکرد لەگەڵ ئەو هەموو بڕو بیانووانەدا ﴿ وألزمهم كلمة التقوى ﴾ لەسەر تەقواو وشەی (لا إله إلا الله) پابەندی کردن، واتە: ناچار بوون بەبڕیارەکانی حودەیبیە ملکەچ بن تا هێزی موسڵمانەکان لێك نەترازێ و جیاوازی تێ نەکەوێ و نەبن بە دوو لەتەوە، ئەگینا ئەوەیان پێ قبوڵ نەدەکرا ﴿ وكانوا أحق بها وأهلها ﴾ ئەوانیش شایستەتر بوون بەوشەی تەقواو ئەهلیشی بوون ﴿ وكان الله بكل شئ عليما ﴾ وە بەردەوام خوا بەهەموو شتێ زاناو ئاگایە خۆی چاك ئەزانێ کێ شایستەی ئەو فەزڵەیە؟

خەونەکەی پێغەمبەر ﷺ:

﴿ ٢٧: لقد صدق الله رسوله الرؤيا بالحق ﴾ بێگومان خوا خەونی پەیامبەرەکەی خۆی بە راست گێڕاو هێنایە دی، پێغەمبەر ﷺ پێش ئەوە بچن بۆ حودەیبیە لە خەونیدا دیتی کە خۆی و هاوەڵاکانی، چوونەتە مەککەو تەواف و چەرخەی کەعبەیان کرد، هەندێکیان سەریان دەتاشی و، هەندێکی دی کورتیان دەکردەوەو، ئەویش خەونەکەی بۆ هاوەڵانی گێڕایەوەو ئەوانیش زۆر پێی دڵخۆش بوون، بەڵام کاتێ ئەوکارەساتەی حودەیبیە پێشهات، دووررووەکان کردیان بە رۆژی خۆیان و وتیان: سوێند بە خوا نەك هەر ناچینە کەعبەوە، بەڵکو چاویشمان بە مەککە ناکەوێ، ئینجا خوا ئەو ئایەتەی (ولقد صدق الله...) نارد. (ئیبن کەسیر)یش هەروەك ئەم ریوایەتەی هێناوە. ﴿ لتدخلن المسجد الحرام ان شاء الله ﴾ سوێند ئەخۆم کە بێگومان ئەی موحەممەد ﷺ بەویستی خوا خۆتوو هاوەڵانت دەچنە ناو مزگەوتی حەرام ﴿ ءامنين محلقين رؤسكم ومقصرين ﴾ بە بێترس لە هیچ کەسێك عومرەی خۆتان ئەکەن، سەرتان دەتاشن و، کورتی دەکەنەوە.

ئیمامی (بوخاری)و(موسلیم)ئەڵێن: (پێغەمبەر ﷺ فەرمووی: (رحم الله المحلقين) خوایە ڕەحم بەوانە بکە سەریان تاشی، ئەوانیش. وتیان: ئەی ئەو کەسانەش کورتیدەکەنەوە؟ دووبارە فەرمووی: (رحم الله المحلقين). وتیانەوە: (والمقصرين؟). ئەویش بۆ جاری سێیەم، یان چوارەم جار، فەرمووی: (والمقصرين). (فتح الباري: ٦٥٦/٣، مسلم: ٩٤٦/٢) وە هەروەها ئیمامی (بوخاری) لە (ئیبن عەبباس)ـە وە ئەڵێ: (لما قدم النبي ﷺ لعامه الذي استأمن قال: ارملوا، ليرى المشركين قوتهم، والمشركون من قبل (قُعيقعان) فتح الباري: ٥٨١/٧. واتە: کاتێ پێغەمبەر ﷺ خۆی وهاوەڵانی چوونە مەککە (تاو لەرزی) مەدینە کزو لاوازی کردبوون، حاڵیان زۆر خراپ وناڕەحەت بوو، موشریکەکانیش وتیان: وەرن تەماشای

وَهُوَ الَّذِي كَفَّ أَيْدِيَهُمْ عَنكُمْ وَأَيْدِيَكُمْ عَنْهُم بِبَطْنِ مَكَّةَ مِنۢ بَعْدِ أَنْ أَظْفَرَكُمْ عَلَيْهِمْ ۚ وَكَانَ اللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرًا ﴿٢٤﴾ هُمُ الَّذِينَ كَفَرُوا وَصَدُّوكُمْ عَنِ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ وَالْهَدْيَ مَعْكُوفًا أَن يَبْلُغَ مَحِلَّهُ ۚ وَلَوْلَا رِجَالٌ مُّؤْمِنُونَ وَنِسَاءٌ مُّؤْمِنَاتٌ لَّمْ تَعْلَمُوهُمْ أَن تَطَئُوهُمْ فَتُصِيبَكُم مِّنْهُم مَّعَرَّةٌ بِغَيْرِ عِلْمٍ ۖ لِّيُدْخِلَ اللَّهُ فِي رَحْمَتِهِ مَن يَشَاءُ ۚ لَوْ تَزَيَّلُوا لَعَذَّبْنَا الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْهُمْ عَذَابًا أَلِيمًا ﴿٢٥﴾ إِذْ جَعَلَ الَّذِينَ كَفَرُوا فِي قُلُوبِهِمُ الْحَمِيَّةَ حَمِيَّةَ الْجَاهِلِيَّةِ فَأَنزَلَ اللَّهُ سَكِينَتَهُ عَلَىٰ رَسُولِهِ وَعَلَى الْمُؤْمِنِينَ وَأَلْزَمَهُمْ كَلِمَةَ التَّقْوَىٰ وَكَانُوا أَحَقَّ بِهَا وَأَهْلَهَا ۚ وَكَانَ اللَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمًا ﴿٢٦﴾ لَّقَدْ صَدَقَ اللَّهُ رَسُولَهُ الرُّؤْيَا بِالْحَقِّ ۖ لَتَدْخُلُنَّ الْمَسْجِدَ الْحَرَامَ إِن شَاءَ اللَّهُ آمِنِينَ مُحَلِّقِينَ رُءُوسَكُمْ وَمُقَصِّرِينَ لَا تَخَافُونَ ۖ فَعَلِمَ مَا لَمْ تَعْلَمُوا فَجَعَلَ مِن دُونِ ذَٰلِكَ فَتْحًا قَرِيبًا ﴿٢٧﴾ هُوَ الَّذِي أَرْسَلَ رَسُولَهُ بِالْهُدَىٰ وَدِينِ الْحَقِّ لِيُظْهِرَهُ عَلَى الدِّينِ كُلِّهِ ۚ وَكَفَىٰ بِاللَّهِ شَهِيدًا ﴿٢٨﴾

ئەوانە بکەن لە مەدینەوە هاتوون، کە چۆن(تا) شپرزەی کردوون، جائەوانیش لەلای (حیجر) دا خۆیان مەڵاسدا بۆ بینینیان، ئیتر خوا پێغەمبەرەکەی خۆی لێ وشیار کرد، ئەوسا ئەویش –بۆ ئەوەی موشریکان دڵخۆش نەبن بەو نەخۆشیو لەرووڵاوازییانەوە– بڕیاریدا کەسێ خولی نۆبەی یەکەمی تەوافەکە بە (رەمل) و گورگە لۆقە بێت، ئەوانیش هەرسی (شەوت)ـەکەیان بە گورگە لۆقە بڕی، ئیتر موشریکەکان زانییان ئەوە نەبوو ئەوان زانی بوویان! (ئیمامی ئەحمەد: ٢٩٤/١) ﴿ لا تخافون ﴾ ناشترسن لە هیچ کەسێك ﴿ فعلم مالم تعلموا ﴾ جا ئەوەی ئێوە نەتاندەزانی، خوا زانی و، ئاگاداربوو کە ئەو ریکەوتنەی حودەیبیە خێرێکی زۆری تێدایە بۆتان ﴿ فجعل من دون ذلک فتحا قريبا ﴾ ئینجا پێش چوونتانەوە نێو مەککە بەو شێوەیە، سەرکەوتنێکی تری نزیکی (گرتنی خەیبەر)ی هێنایە پێش بۆتان ﴿ ٢٨: هو الذي ارسل رسوله بالهدى ودين الحق ﴾ هەر ئەو زاتەیە کە پەیامبەری خۆی

بەقورئـان و بەئاييێنیکی رەواوە رەوانە کـرد ﴿ لیظهره علی الدین کله ﴾ تا سـەری بخات بەسـەر هەموو بەرنامەو ئاییینەکانی تردا ﴿ وکفی بالله شـهیدا ﴾ وخوا خۆیشی بەسە شایەت بێت لەسەر ئـەوە کە: موحەممەد پەیامبەرێتی، جـا کەوایە بێ تاقەت مەبە لەوەی کە (سوهەیل) بە نووسینی (بسم الله... محمد رسول الله ﷺ) رازی نەبوو ﴿ ٢٩: محمد رسول الله ﴾ موحەممەد ﷺ رەوانە کراوو پەیامبەری خوایە، پێیان خۆش بێت، یان نا ﴿ والذین معه اشداء علی الکفار رحماء بینهم ﴾ ئەو کەسـانەش لەگەڵ ئەون و شوێنی ئەوکەوتوون لە بەرامبەر بێ بڕواکانا ئازاو بەهێزن، لەناو خۆشیاندا میهرەبان و بەسۆزو دڵ نەرمن. وەك لەسوورەتێکی تردا ئەفەرموێ: (فسـوف یأتی الله بقوم یحبهـم و یحبونه، أذلة علی المؤمنین، أعزة علی الکافرین) (٥/٥٤). یان ئەفەرموێ: (یا أیها الذین آمنوا قاتلوا الذیـن یلونکم من الکفـار ولیجدوا فیکم غلظـة/١٢٣/٩. یان ئەم فەرموودەیەکە دەفەرموێ: ((مثـل المؤمنین فی توادهم وتراحمهم کمثل الجسـد الواحد، اذا اشـتکی منه عضو تداعی له سائر الجسد بالحمی والسـهر)) (موسـلیم: ١٩٩٩/٤). نموونەی بـڕواداران بۆ یەکـتر –لە بارەی خۆشەویسـتی و میهرەبانییانـەوە– وەکو یەك جەسـتەو لاشـەن، دەبینی هەرکە ئەندامێکی لەشـی دێتەئێش، بەخێرایی ئەندامەکانی تری لاشەی(تا) و (شەونخونی) دای‌دەگرێ و ئۆقرە بە خۆناگرن.

لەفەزل و گەورەیی هاوەڵاندایە ئەم فەرموودەیە: (لا تسبوا أصحابی فو الذی نفسـی بیده! لو أن أحدکـم أنفق مثل أحد ذهباماأدرک مد أحدهـم ولا نصیفه) (موسـلیم: ١٩٦٧/٤) واتە: جنێو بە هاوەڵانم مەدن، سوێندم بە وەی گیانی منی بە دەستە! ئەگەر بە ئەندازەی چیـای ئوحود، ئێوە زێڕ ببەخشـن، ناگاتە مسـتێکی، یا نیوەی ئەوەی ئەوان.

یـا خود (خیر الناس قرنی، ثـم الذین یلونهم ثـم الذین، یلونهم)، (بوخـاری: ٦٤٢٩). (قورتوبی)یش ئـەڵێ: (قلت: فالصحابة کلهم عدول، أولیـاء الله تعالی وأصفیاؤه، و خیرته مـن خلقه بعد أنبیائه و رسـله، هذا مذهب أهل السنة، والذی علیه الجماعة من أئمة هذه الأمة. وقدذهبت شـرذمة– لا مبالاة بهم إلی أن حال الصحابة کحال غیرهـم، فیلزم البحث عن عدالتهم، ومنهم مـن فرق بین حالهم فی بُـداءة الأمر، فقال: إنهم کانوا علی العدالـة إذ ذاک، ثم تغیرت بهم الأحوال، فظهرت فیهم الحروب و سفک الدماء، فلابد من البحث. و هذا مردود، فإن خیار الصحابة و فضلاءهم – کعلی و طلحة والزبیر و غیرهم – رضی الله عنهم– ممن أثنی الله علیهم و زکاهم، ورضی عنهم، و أرضاهم ووعدهـم الجنة بقوله – تعالی –: (..مغفرة وأجرا عظیما). ﴿ تراهم رکعا سـجدا ﴾ دەیان‌بینیت هـەردەم خەرێکی رکوع و سوژدەن، واتە: زۆر خەریکی خواپەرستیو نوێژن، بە شەوا شـەونوێژ ئەکەن و، بە ڕۆژیشدا سـوار چاکی مەیدانن ﴿ یبتغون فضـلا من الله ورضوانا ﴾ هەموو کات ئاواتیان بەدەسـت هێنانی فـەزڵ و بەهرەو میهرەبانی و، خۆشـنوودی خوایە، مەبەسـتیان ئەوەیـە خوایـان لێ رازیی بێت ﴿ سـیماهم فی وجوههـم من أثر السـجود ﴾ نیشانەیان لە شوێنەواری سـوجدە بردنەکانیانەوە بۆ خـوا لە روخسـاریاندا دیارە،واتە: کرداریان شـیرین و، کاریان چـاك و پـیرۆزە، زمانیـان پـاك و، دڵیان پـاك و، رەوشـتیان بـەرزە ﴿ ذلک مثلهم فی التوراة ﴾، ئەوە وەسـفیانە لە تەوراتدا ﴿ ومثلهم فی الانجیل کزرع أخرج شـطأه ﴾ مەسـەل و وەسفیان لە(ئینجیل)یشدا وەك کشتێ وایە کە لەسەرەتاوە وەچی دەرکردبێ ﴿ فـآزره فاسـتغلظ ﴾ ئینجا وەچەکـە بـە هێزیکردبێ،ئینجا ئەسـتووریش بووبێ ﴿ فاسـتوی علی سـوقه ﴾ ئەوسـا لە سەر بنجەکانیشـی وەستابێ ﴿ یعجب الزراع ﴾ ئەوەندە زوو هەڵ بداو گەشـە بکات، وەرزێرو کشـتەوانەکان سەرسـام بکات،واتە: بۆ یەکەمجار هاوەڵانیش لەسـەرەتای کارەوە کزولاواز بوون، پاشـان وردە وردە زیادیان کردو، زۆرو بەهێز بوون و لەسـەر پێی خۆیان راوەسـتان ﴿ لیغیظ بهم الکفار ﴾ خوا ئاوا بە ئەسحابی پێغەمبەر دەکا، بـۆ ئەوەی رکی کافرەکانیان پێ‌هەڵسـێنێ. ئیمامی(مالیك) دەفەرمـوێ: (من أصبح وفی قلبه غیظ علی أصحاب رسـول الله، فقـد أصابته هذه الآیة).واتە: هەرکەسـێك رۆژەوەی کردو، لەدڵیا کەمـە رکێك بەرامبەر بە هاوەڵانی پێغەمبەر هەبوو، ئەوە بێ‌شـك ئـەم ئایەتە گرتوویەتـەوە. واتە: کافر دەبێت ﴿ وعـد الله الذین آمنـوا وعملوا الصالحات منهم مغفرة وأجرا عظیما ﴾ خوا بەڵێنی بەو کەسـانە داوە بڕوایان هێناوەو کارەچاکەکانیان ئەنجام داوە، بە لیبووردنی تەواو و پاداشـتێکی گەورە. بەڵێ.. ئەوانە سـیفەتی بەرزی هاوەڵان بوون، ئەوەیش باسکرا وێنەی پاداشتیان بوو، جا سیفاتی هەرکەسێك وەك سـیفاتیئەوان بێ، ئەوا لەریزی ئەواندا دەبێ. ئێمەیش لەخوای دلۆڤان دەخوازین: خۆشەویستی ئەوانمان بۆ زیاد بکات، کارو کردارو سـیفەتەکانیان لەدەروونماندا بروێنێ. (اللهم ارزقنا محبتهم یارب العالمین).

سوورەتی(حۆجۆرات)ـە

مەدەنییەو (١٨)ئایەتە

بەناوی خوای بەخشندەی میهرەبان

ئەم سوورەتە هەرچەندە کورت بێ، بەڵام چەندین یاسای ئەخلاقی بەرزی پیرۆزی تیایە، جا لەبەر گرنگی دانی بەئەخلاق هەندێ لەراڤەکەرانی قورئان بەناوی سوورەی ئەخلاقەوە ناویان بردوە، بۆ یەکەم جار باسی ئەدەب و وێڵیکی بەرز ئەکات سەبارەت بە رەفتار کردن لەگەڵ فەرمانەکانی خواو گوێرایەڵی کردنی پەیامبەرو مەشۆرەت پێکردنی لەهەر کارێکدا سەر هەڵ بدات: (یا أیها الذین آمنوا لا تقدموا بین یدی الله ورسوله..) ئینجا ئەدەب و وێڵیکی تری بەرزو بڵند دائەمەزرێنێ، بۆ ئەوەی کاتێ ئەیانەوێ لەخزمەت پەیامبەردا ﷺ وتوو وێژ بکەن، لەبەر قەدردانان و پێزانینی رێزی ئەو، دەنگ بەرز نەکەنەوە، وەئەبێ لەگەڵیا وەك خەڵکی تر نەبن، بەڵکو دەبێ زۆر بەوێڵ و بەئەدەبەوە قسەی لەگەڵ بکەن، پاشان وانەیەکی گشتی بۆ موسڵمانان کە: نابێ گوێ بگرن بۆ (اشاعات - دەنگۆ)، ئەگەر شتێکی وابوو، ئەبێ هەوڵی جددی بدرێ تا بزانرێ ئەو دەنگۆیە چەندە حەقیقەتی هەیە، ئەگینا بەپەلە لێکردنی گەلێ کار ئەنجام ئەدەن، پاشان پەشیمان ئەبنەوە.. خۆ زۆر جارانیش پیاو خراپێك وشەیەکی هێناوەو بۆتە هۆی دروستبوونی رووداوێکی هەرە گەورە، پاشان پەشیمانی بەدوادا هاتووە.. باسی سوڵح و رێکخستنی نێوان دوو لایەنی ناکۆکی ئیماندار ئەکات، ئینجا هۆشیاری ئەدات کە لاقرتی و سووکایەتی بە خەڵکی نەکرێ، هەروەك غەیبەت و سیخورایەتی و بەدگومانی قێزەون ئەکات، تا هیچ کەسێك لێیان نزیك نەبێتەوە.. کۆتاییشی دێت بەوە کە باوەڕو ئیمان تەنها شتێکی سەر زاری نییە کە بەزمان بوترێ! هەندێ خوو و سیفاتی بەرزی برواداران لەگەڵ هەڵنانیان بۆ جیهاد باس ئەکا. وە لەبەر رێزلێنان لەحاڵ و ماڵ و مەنزڵەکانی پەیامبەر ﷺ کە خێزانەکانی تیابووە، بەم سوورەتە ئەڵێن: (حوجورات).

موسڵمان نابێ پێشی خواو پێغەمبەر کەوێ:

﴿ بسم الله الرحمن الرحيم * ١: یاأیها الذین آمنوا لا تقدموا بین یدی الله ورسوله ﴾ ئەی ئەو کەسانەی باوەڕتان هێناوە! پێشی خواو پەیامبەری خوا مەکەون، لەهیچ کارێك لە کاری دین ودونیادا، کاتێ پرسیارێك لەپێغەمبەر کرا، ئێوە پێش ئەو وەڵام مەدەنەوە، لەرۆیشتندا پێشی مەکەون، لەخۆتانەوە بریار مەدەن.. هتد.ئیمامی بوخاری (فتح الباری: ٤٥٤). لە (عەبدوڵڵای کوری زوبەیر)ـەوە دەڵێ: کاروانێ ـبەنوێنەرایەتی هۆزی (بەنی تەمیم) هاتنە لای پێغەمبەر ﷺ پاشان لەکاتی گەڕانەوەیدا (ئەبووبەکر) وتی: (قەعقاع) بکە بەئەمیریان، (عومەر)یش وتی: نا، (ئەقرەعی کوری حابیس!) ئەبووبەکر وتی: وا ئەزانم تۆ هەر ئەتەوێ قسەی من بشکێنی. عومەر وتی: هەرگیز ئەوەم نەویستوە، دەرەنجام کەوتنە قسەو دەنگیان بەرز بوویەوە، ئیتر ئایەتی: (یا أیها الذین آمنوا لا تقدموا بین یدی الله ورسوله..) هات. ﴿ واتقوا الله إن الله سميع عليم ﴾ لەخوا بترسن و لەسنوورەکانی لامەدەن چونکە بەراستی

مُحَمَّدٌ رَّسُولُ اللَّهِ وَالَّذِينَ مَعَهُ أَشِدَّاءُ عَلَى الْكُفَّارِ رُحَمَاءُ بَيْنَهُمْ تَرَاهُمْ رُكَّعًا سُجَّدًا يَبْتَغُونَ فَضْلًا مِّنَ اللَّهِ وَرِضْوَانًا سِيمَاهُمْ فِي وُجُوهِهِم مِّنْ أَثَرِ السُّجُودِ ذَٰلِكَ مَثَلُهُمْ فِي التَّوْرَاةِ وَمَثَلُهُمْ فِي الْإِنجِيلِ كَزَرْعٍ أَخْرَجَ شَطْأَهُ فَآزَرَهُ فَاسْتَغْلَظَ فَاسْتَوَىٰ عَلَىٰ سُوقِهِ يُعْجِبُ الزُّرَّاعَ لِيَغِيظَ بِهِمُ الْكُفَّارَ وَعَدَ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ مِنْهُم مَّغْفِرَةً وَأَجْرًا عَظِيمًا ﴿٢٩﴾

سُورَةُ الحُجُرَات — ترتيبها ٤٩ — آياتها ١٨

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تُقَدِّمُوا بَيْنَ يَدَيِ اللَّهِ وَرَسُولِهِ وَاتَّقُوا اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ﴿١﴾ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَرْفَعُوا أَصْوَاتَكُمْ فَوْقَ صَوْتِ النَّبِيِّ وَلَا تَجْهَرُوا لَهُ بِالْقَوْلِ كَجَهْرِ بَعْضِكُمْ لِبَعْضٍ أَن تَحْبَطَ أَعْمَالُكُمْ وَأَنتُمْ لَا تَشْعُرُونَ ﴿٢﴾ إِنَّ الَّذِينَ يَغُضُّونَ أَصْوَاتَهُمْ عِندَ رَسُولِ اللَّهِ أُولَٰئِكَ الَّذِينَ امْتَحَنَ اللَّهُ قُلُوبَهُمْ لِلتَّقْوَىٰ لَهُم مَّغْفِرَةٌ وَأَجْرٌ عَظِيمٌ ﴿٣﴾ إِنَّ الَّذِينَ يُنَادُونَكَ مِن وَرَاءِ الْحُجُرَاتِ أَكْثَرُهُمْ لَا يَعْقِلُونَ ﴿٤﴾

خوا بیسندەیە بەوتەکانتان، زانایە بە ئیش و کارەکانتان.

ئەدەب و وێڵ لەگەڵ پێغەمبەردا ﷺ:

﴿ ٢: یا أیها الذین آمنوا لا ترفعوا أصواتکم فوق صوت النبی ﴾ ئەی ئەوانەی باوەڕتان هێناوە! هەرکات لەگەڵ پەیامبەردا ﷺ گفتوگۆتان کرد، دەنگتان بەسەر دەنگیدا بەرز مەکەنەوە، بە چ ئەندازەیە دەنگی ئێوەی ئەگاتێ، دەبێ هەر ئەوەندە دەنگ بەرز بکەنەوە ﴿ ولا تجهروا له بالقول ﴾ و قسەی بەرز و بێ پەردە مەکەن لەڕوویدا، پێشەوا بوخاری (فتح الباری: ٤٥٤/٨) لە (ئیبن ئەبی مولەیکە)وە دەڵێ: خەریك بوو دوو پیاوە چاکەکە ـئەبووبەکرو عومەر تیا بچن! جا (هاتنی نوێنەرەکەی بەنی تەمیمی گێڕایەوەو پاشان گوتی): ئیتر عومەر دوای ئەوە هەر قسەیەکی کردبا، ئەوەندە بەهێواشی دەیکرد پێغەمبەر ﷺ داوای دووبارە کردنەوەی لێدەکرد! ﴿ کجهر بعضکم لبعض ﴾ وەك چۆن لەگەڵ یەکتریدا

بەدەنگی بەرزو، رووبەڕوو قسە ئەکەن و دەنگ بەرز ئەکەنەوە، وە بە ناوی خۆیەوە -وەك بڵێیت (موحەممەد ﷺ)- نابێ‌بانگی لێ بکەن، بەڵکو بە نازناوەکانی بانگی لێ بکەن: وەك بڵێیت: (یا أیها النبی! یا أبا القاسم!). ئیمامی (ئیبن کەسیر) ئەڵێت: زاناکان وتوویانە- هەروەك دەنگ بەرز کردنەوە لە حاڵی ژیانی پێغەمبەر خۆیدا ﷺ کارێکی خراپ و ناپەسەندە، پاش مردنی و لەلای گۆڕەکەیشیدا هەروا. ﴿ أن تحبط أعمالکم ﴾ نەوەك بەو هۆیەوە کردەوەکانتان بەتاڵ وپووچەڵ ببنەوە ﴿ وأنتم لا تشعرون ﴾ و بە خۆیشتان نەزانن. بەڵێ موسڵمانانی پێشوو زۆر لەهەوڵدا بوون بۆجێبەجێ کردنی ئەم یاسای ئەدەب و وێڵە، ئەوەتە وەك ئیمامی ئەحمەد (خوا لێی رازی بێ) دەڵێت: (سابتی کوڕی قەیس)، دواندەری پەیامبەرو یارمەتیدەران لەبەر ئەوە دەنگی گەورەو بەرزبوو، گەلێ جار نەئەچووە لای پەیامبەر ﷺ!. ﴿ ٣: إن الذین یغضون أصواتهم عند رسول الله ﴾ بێگومان ئەوانەی لە کۆڕی پەیامبەری خوادا دەنگیان هێواش دەکەنەوە ﴿ أولئک الذین امتحن الله قلوبهم للتقوی ﴾ ئا ئەوانە ئەوکەسانەن کە خوا دڵی زاخاوداون بۆپارێزگاری و، خۆپاراستن لە هەموو کارێکی نارەواو خراپ ﴿ لهم مغفرة وأجر عظیم ﴾ لیبووردن وپاداشتێکی گەورەشیان لەبەهەشتدا بۆ هەیە.

لە دوورەوە لە پێغەمبەر بانگ مەکەن:

﴿ ٤: إن الذین ینادونک من وراء الحجرات أکثرهم لا یعقلون ﴾ بەراستی ئەوانەی لە دەرەوەی هۆدەکان (حوجرە کانە) وە بەناوی خۆتەوە: (ئەی موحەممەد! ئەی موحەممەد!) بانگت دەکەن، ئەوانە -وەك ئیمام ئەحمەد هێناویەتی- زۆربەیان تێ‌ناگەن و ڕێزو پلەی تۆ نازانن، ئەگەرنا وایان نەئەکرد ﴿ ٥: ولو أنهم صبروا حتی تخرج إلیهم ﴾ خۆ ئەگەر ئارامیان بگرتایەو لەدوورەوە بانگیان نەکردیتایە تا تۆ دەردەچووی بۆلایان ﴿ لکان خیرا لهم ﴾ چاکترو باشتربوو بۆیان لە ئایینکەیاندا ﴿ والله غفور رحیم ﴾ وە خوایش خوایەکی گوناهپۆشی میهرەبانە.

هەواڵێکتان بۆ دێ، بە وردی لێی بکۆڵنەوە:

﴿ ٦: یاأیهاالذین آمنوا إن جاءکم فاسق بنبإ فتبینوا ﴾ ئەی ئەوانەی بڕواتان هێناوە! ئەگەر کەسێکی متمانە پێ‌نەکراوو (فاسق) هەواڵێکی بۆ هێنان خێرا بڕوای پێ مەکەن، بەڵکو لێی بکۆڵنەوە. ڕاڤەکەرانی قورئان ئەڵێن: پەیامبەر ﷺ نوێنەرێکی خۆی ناردە لای (حاریسی کوڕی زرار) بۆ هێنان و وەرگرتنی ئەو بەشە زەکاتەی کە لەخەڵکەکە کۆی کردبوویەوە، جا کاتێ ئەو نوێنەرە ڕۆیشت و نزیك بوویەوە، لەبەر هەندێ شتی کۆنی نێوانیان ترسی لێ نیشت! پاشان گەڕایەوە بۆ لای پێغەمبەر ﷺ وتی: ئەی پەیامبەری خوا! زەکاتیان نەداو ویستیشیان بم‌کوژن! ئینجا ئەویش هاوەڵانی خۆی کۆ کردەوەو مەشوەرەتی پێ‌کردن تا بڕوا جەنگیان لەگەڵ بکات، ئەوسا ئایەتی: (یا أیها الذین آمنوا إن جاءکم فاسق..) هات، ئیمامی (ئەحمەد). ﴿ أن تصیبوا قوما بجهالة ﴾ نەوەك بە نەزانی بەخەڵکێکا هەڵبتەقێن و ئازارو بێزاریان بدەن ﴿ فتصبحوا علی مافعلتم نادمین ﴾ ئەوجا لەو کارەی کردوتانە پەشیمان ببنەوە. ئەم ئایەتە چ یادەوەری و وانەیەکی شیرین و بڵندە، بەتایبەت بۆ سەرکردەو فەرماندەکان؟! هەر بۆیە پاش ئەوە پێغەمبەر ﷺ ئەی‌فەرموو: (التبین من الله، والعجلة من الشیطان) (تەبەری). واتە: لێکۆڵینەوە لەرووداوو پێشهاتەکان بەبڕیارو پێ‌خۆشبوونی خوایە، پەلەو لێ‌نەکۆڵینەوە لەزیش لەشەیتانەوەیە. ﴿ ٧: واعلموا أن فیکم رسول الله ﴾ ئێوە بزانن کە بەراستی پەیامبەری خواتان تێدایە ﴿ لو یطیعکم فی کثیر من الأمر لعنتم ﴾ ئەگەر لەبەشی‌زۆری ئێش و کارەکاندا بەقسەی ئێوە بکاو وەڵامتان بداتەوە، ئەزیەتبارو دووچاری کاری سەخت ئەبن ﴿ ولکن الله حبب إلیکم الإیمان ﴾ بەڵام خوا ئیمان و بڕوای لا خۆشەویست کردن، ﴿ وزینه فی قلوبکم ﴾ وە لەنێو دڵتانا شیرینی کردو ڕازانییەوە ﴿ وکره إلیکم الکفر والفسوق والعصیان ﴾ وە بێ بڕوایی و فیسق و بێ دینی لەلاتان تاڵ و ناشرین کرد ﴿ أولئک هم الراشدون ﴾ ئا ئەوانە ئاوابن ڕێگەیان دەر کردووەو دامەزراون ﴿ ٨: فضلا من الله ونعمة ﴾ ئەمەش خۆی بەخشش و نیعمەتێکی تایبەتییە لەلایەن خواوە ڕشتوویەتی بەسەرتانا ﴿ والله علیم حکیم ﴾ وە خواش زانایە ئەزانێ کێ شایستەی هیدایەت و ڕێنموونییە، کار جوانیشە لەبەڕێوەبردنی ئێش و کاردا، جا کەوابوو ڕێز لە پەیامبەرەکەتان بگرن و لەگەڵیا وێڵ و ئەدەبتان بێ.

ئەر دوو گرۆی موسڵمان ناکۆك بوون، ئاشتیان بکەنەوە:

﴿ ٩: و إن طائفتان من المؤمنین اقتتلوا ﴾ ئەگەر دوو دەستە لە باوەڕداران پێکەوە بەجەنگ هاتن ﴿ فأصلحوا بینهما ﴾ جا هەرچی تواناتان هەیە بەکاری بێنن و ئاشتیان بکەنەوە بانگیان بکەن بۆلای بڕیارەکانی خوا. پێشەوا (بوخاری و، موسلیم) لەئەنەسەوە -خوا لێی رازی بێت- ئەگێڕنەوە: پەیامبەر ﷺ بەسواری گوێدرێژێك لەگەڵ کۆمەڵێ لە موسڵمانەکان دێت بۆ لای، جا کاتێ گەیشت عەبدوڵلا پێی وت: لێم وە دوور بە، سوێند بەخوا بۆ

گەنی کەرەکەت نارەحەتی کردم، لەولایشەوە پیاوێکی یارمەتیدەر وەڵامی دایەوەو وتی: (والله لَحِمارُ رسـول الله أطیب ریحا منك!!) سوێند بەخوا بۆنی گوێ درێژەکەی پێغەمبەر لە بۆنی تۆ خۆشترە، لەو لایشەوە پیاوێکی خزمی عەبدوڵلا لە پیاوە یارمەتیدەرەکە تورە بوو، دەرەنجام بە پێڵاوو تاکە نەعل و مستە کوڵە هاتن بە یەکا و خەریك‌بوو شتەکە گەورە ببێت! ئیتر خوای گەورە ئەم ئایەتەی: (وإن طائفتان..)ی نارد. ریوایەتێکی‌تر دەڵێت: ئەو ئایەتە سەبارەت بە جەنگ و ئاژاوەی نێوان ئەوس و خەزرەج هاتووە، شیاوی باسە ئەوەیش دەگەیەنێت کە دەستـەو تاقمی (بوغـات) (وەك ئیمامی بوخـاری ئەڵێت: لـە چوارچێوەی ئیسـلامەتی دەر ناچن، بۆیە هەرکات دەستیان لەجەنگ هەڵگرت، ئیتر وازیان لێ ئەهێنرێ.

ئیمامی بوخـاری: ٥/٣٦١. لە (ئەبوو بەکـرە)وە ئەڵێت: رۆژێك پێغەمبـەر ﷺ لەسـەر مینبەر فەرمووی: (ان ابنی هذا سـید، ولعل الله أن یصلـح بـە بین فئتیـن عظیمتین من المسلمین). ئەم کورەم -حەسـەنی کچـەزای- پیاوێکی بەرێـزو شـەریفە، ئومێدەوارم لـە ئاینـدەدا خوای گەورە ئاگـری دوو دەسـتە و تاقمی گەورەی موسـڵمانانی پێ بکوژێتەوە. ﴿ فـإن بغت إحداهما علی الأخری ﴾ جا ئەگەر دەسـتەیەکیان دەست درێژیی کردە سەر دەستەکەی‌تر، واتە: ملی رانەکێشـا بۆ ئاشـتی و یەککەوتن ﴿ فقاتلوا التی تبغی حتـی تفـیء إلی أمر الله ﴾ ئـەوا ئێوەش لەگەڵ ئـەو کۆمەڵە یاندا بجەنگـین کە دەسـتدرێژی دەکات تا ناچار ئەبـێ و ئەگەرێتەوە بـۆ بریارو حوکمی خوا، هەروەها (أنصـر أخاك ظالما أو مظلوما) هاتووە ﴿ فإن فاءت فأصلحوا بینهما بالعدل ﴾ ئینجا ئەگەر کۆمەڵە سـتەمکارەکە گەرایەوە بۆ حوکمی خوا، جا ئێوەیش بەئینسـاف ناوبژییـان بکەن ﴿ وأقسـطوا ﴾ وە دادپەروەر بـن و بەلای هیچ کەسێکیاندا دامەبرن ﴿ إن الله یحب المقسطین ﴾ چونکە بێ‌گومان خـوا دادپەروەرانی خۆش ئەوێ ﴿ ١٠: إنمـا المؤمنون إخوة ﴾ بەراسـتی هەر برواداران برای یەکـن ﴿ فأصلحوا بین أخویکم ﴾ جا ئەگەر لەنێوان دوو براتاندا، ناکۆکی پەیدا بوو ئێوەش بەزوویی نێوانیـان چاك بکـەن و ئاشـتیان بکەنەوە ﴿ و اتقـوا الله لعلکم ترحمون ﴾ هەمیشـە لەخوا بترسن لەهەموو گوتارو کردارێکتاندا، بەشکو خوا رەحمتان پێ‌بکات.

گاڵتەو سووکایەتی بەیەکتر مەکەن:

﴿ ١١: یاأیهاالذین آمنوا لا یسـخر قوم من قوم ﴾ ئەی ئەوانەی بڕواتان هێناوە! با هیچ کەلە پیاوێکتان گاڵتەو مەسـخەرە بەکەلە پیاوێکی دی نەکات ﴿ عسی أن یکونوا خیرا منهم ﴾ لەوانەیە گاڵتە پێکراوەکان (لای خوا) لە گاڵتەچییەکان چاکتر بن ﴿ و لا نسـاء من نساء ﴾ وە هەروەها با کۆمەڵە ژنێ لە ژنانیش، گاڵتە بەکۆمەڵە ژنانێ تر نەکەن. ﴿ عسـی أن یکن خیرا منهن ﴾ چونکە لەوانەیە ژنە گاڵتە پێکراوەکان لای خوا لەگاڵتەچییەکان باشتر بن تەرازووی چاکـی و، خراپی تەنها لای خوایە. هەر ئەمەیە کە پێغەمبەر ﷺ

وَلَوْ أَنَّهُمْ صَبَرُوا حَتَّىٰ تَخْرُجَ إِلَيْهِمْ لَكَانَ خَيْرًا لَّهُمْ ۚ وَاللَّهُ غَفُورٌ
رَّحِيمٌ ﴿٥﴾ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِن جَاءَكُمْ فَاسِقٌ بِنَبَإٍ فَتَبَيَّنُوا
أَن تُصِيبُوا قَوْمًا بِجَهَالَةٍ فَتُصْبِحُوا عَلَىٰ مَا فَعَلْتُمْ نَادِمِينَ ﴿٦﴾
وَاعْلَمُوا أَنَّ فِيكُمْ رَسُولَ اللَّهِ ۚ لَوْ يُطِيعُكُمْ فِي كَثِيرٍ مِّنَ الْأَمْرِ لَعَنِتُّمْ
وَلَٰكِنَّ اللَّهَ حَبَّبَ إِلَيْكُمُ الْإِيمَانَ وَزَيَّنَهُ فِي قُلُوبِكُمْ وَكَرَّهَ إِلَيْكُمُ
الْكُفْرَ وَالْفُسُوقَ وَالْعِصْيَانَ ۚ أُولَٰئِكَ هُمُ الرَّاشِدُونَ ﴿٧﴾
فَضْلًا مِّنَ اللَّهِ وَنِعْمَةً ۚ وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ ﴿٨﴾ وَإِن طَائِفَتَانِ
مِنَ الْمُؤْمِنِينَ اقْتَتَلُوا فَأَصْلِحُوا بَيْنَهُمَا ۖ فَإِن بَغَتْ إِحْدَاهُمَا
عَلَى الْأُخْرَىٰ فَقَاتِلُوا الَّتِي تَبْغِي حَتَّىٰ تَفِيءَ إِلَىٰ أَمْرِ اللَّهِ ۚ فَإِن فَاءَتْ
فَأَصْلِحُوا بَيْنَهُمَا بِالْعَدْلِ وَأَقْسِطُوا ۖ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُقْسِطِينَ
﴿٩﴾ إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ إِخْوَةٌ فَأَصْلِحُوا بَيْنَ أَخَوَيْكُمْ ۚ وَاتَّقُوا اللَّهَ
لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ ﴿١٠﴾ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا يَسْخَرْ قَوْمٌ مِّن قَوْمٍ
عَسَىٰ أَن يَكُونُوا خَيْرًا مِّنْهُمْ وَلَا نِسَاءٌ مِّن نِّسَاءٍ عَسَىٰ أَن يَكُنَّ خَيْرًا
مِّنْهُنَّ ۖ وَلَا تَلْمِزُوا أَنفُسَكُمْ وَلَا تَنَابَزُوا بِالْأَلْقَابِ ۖ بِئْسَ الِاسْمُ
الْفُسُوقُ بَعْدَ الْإِيمَانِ ۚ وَمَن لَّمْ يَتُبْ فَأُولَٰئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ ﴿١١﴾

ئەفەرمووێ: (الکبر بطر الحق و غمص الناس -و یروی- و غمص النـاس). واتـە: تەکەبور خـۆ بەزلزانین ئینکاری هـەق و کەم و سـووك سـەیر کردنی خەڵکە ﴿ ولا تلمزوا أنفسـکم ﴾ وە تانەو تەشـەر لەیەکتر مەدەن و یەکتر عەیبدار مەکەن. بۆیە فەرمووی: (و لاتلمزوا أنفسکم) چونکە تانەو توانج گرتن لەموسڵمانان وەکو توانجـت لە خۆت گرتبێ وایە، لەبەرئەوە موسـڵمان هەموو وەکو یەك لاشەو یەك تەن وانە ﴿ ولا تنابزوا بالالقاب ﴾ وە ناوو ناتۆرەو نیتکە لەیەکتر مەنێن، واتە: بە ناتۆرە بانگی یەکتر مەکەن. (ئەبوو جوبەیرە) دەڵێ: مرۆڤی وا هەبوو دووناو، یا سـێ ناوی لێ نرابوو، رێك دەکـەوت بەیەکێ لەو ناوانە قەڵس بـێ، جا ئایەتی: (ولا تنابزوا بالالقاب) هات. ئیمامـی (ترمزی، ئەبووداوود): ٢٤٦/٥. ئیـبن ماجە، پێشـەوا ئەحمەد: ٤٦٠/٤. ئیـبن جەریر، حاکیم) ریوایەتیان کردووە ﴿ بئس الإسم الفسوق بعد الإیمان ﴾ دەرچوون لە شەرع بەدناو زراوییە دوای باوەرهێنان. واتە: ئەو جۆرە کارانە

ئەبێتە مایەی فاسق بوون و دوور کەوتنەوە لەئیمان ﴿ ومن لم یتب فأولئک هم الظالمون ﴾ ئەوەی تەوبە نەکاو پەشیمان نەبێتەوە هەر ئەوانەن ستەمکارەکان.

يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ ٱجۡتَنِبُواْ كَثِيرٗا مِّنَ ٱلظَّنِّ إِنَّ بَعۡضَ ٱلظَّنِّ إِثۡمٞۖ
وَلَا تَجَسَّسُواْ وَلَا يَغۡتَب بَّعۡضُكُم بَعۡضًاۚ أَيُحِبُّ أَحَدُكُمۡ أَن
يَأۡكُلَ لَحۡمَ أَخِيهِ مَيۡتٗا فَكَرِهۡتُمُوهُۚ وَٱتَّقُواْ ٱللَّهَۚ إِنَّ ٱللَّهَ تَوَّابٞ
رَّحِيمٞ ١٢ يَٰٓأَيُّهَا ٱلنَّاسُ إِنَّا خَلَقۡنَٰكُم مِّن ذَكَرٖ وَأُنثَىٰ وَجَعَلۡنَٰكُمۡ
شُعُوبٗا وَقَبَآئِلَ لِتَعَارَفُوٓاْۚ إِنَّ أَكۡرَمَكُمۡ عِندَ ٱللَّهِ أَتۡقَىٰكُمۡۚ إِنَّ ٱللَّهَ
عَلِيمٌ خَبِيرٞ ١٣ ۞ قَالَتِ ٱلۡأَعۡرَابُ ءَامَنَّاۖ قُل لَّمۡ تُؤۡمِنُواْ وَلَٰكِن
قُولُوٓاْ أَسۡلَمۡنَا وَلَمَّا يَدۡخُلِ ٱلۡإِيمَٰنُ فِي قُلُوبِكُمۡۖ وَإِن تُطِيعُواْ ٱللَّهَ
وَرَسُولَهُۥ لَا يَلِتۡكُم مِّنۡ أَعۡمَٰلِكُمۡ شَيۡـًٔاۚ إِنَّ ٱللَّهَ غَفُورٞ رَّحِيمٌ ١٤
إِنَّمَا ٱلۡمُؤۡمِنُونَ ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ بِٱللَّهِ وَرَسُولِهِۦ ثُمَّ لَمۡ يَرۡتَابُواْ
وَجَٰهَدُواْ بِأَمۡوَٰلِهِمۡ وَأَنفُسِهِمۡ فِي سَبِيلِ ٱللَّهِۚ أُوْلَٰٓئِكَ هُمُ
ٱلصَّٰدِقُونَ ١٥ قُلۡ أَتُعَلِّمُونَ ٱللَّهَ بِدِينِكُمۡ وَٱللَّهُ
يَعۡلَمُ مَا فِي ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَمَا فِي ٱلۡأَرۡضِۚ وَٱللَّهُ بِكُلِّ شَيۡءٍ عَلِيمٞ
١٦ يَمُنُّونَ عَلَيۡكَ أَنۡ أَسۡلَمُواْۖ قُل لَّا تَمُنُّواْ عَلَيَّ إِسۡلَٰمَكُمۖ بَلِ ٱللَّهُ
يَمُنُّ عَلَيۡكُمۡ أَنۡ هَدَىٰكُمۡ لِلۡإِيمَٰنِ إِن كُنتُمۡ صَٰدِقِينَ ١٧ إِنَّ ٱللَّهَ
يَعۡلَمُ غَيۡبَ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلۡأَرۡضِۚ وَٱللَّهُ بَصِيرُۢ بِمَا تَعۡمَلُونَ ١٨

لەبەدگومانی خۆ بپارێزن:

﴿ ١٢ : یاأیهاالذین آمنوا اجتنبوا کثیرا من الظن ﴾ ئەی ئەوکەسانەی بڕواتان هێناوە! خۆتان لەزۆرێك لەگومان بردن بەیەکتر دووربگرن ﴿ إن بعض الظن إثم ﴾ چونکە هەندێ لەو گومانانە مایەی گوناه و دووچار بوونتانە لای خوا.

(عەبدوڵڵای کوڕی عەمر) (خوا لێی ڕازی بێ) ئەڵێ: پێغەمبەر ﷺ تەوافی کەعبەی دەکرد، و ئەی‌فەرموو: (ما أطیبک وأطیب ریحک! ما أعظمک وأعظم حرمتک! والذی نفس محمد بیده لحرمة المؤمن أعظـم عندالله حرمة منک، ماله و دمه، وأن تظن به الا خیرا) (ئیبن ماجـە کتاب الفـتن: ١٢٩٧/٢). چەندە پاکیـت و چەندە بۆنت خۆشـە! چەندە گەورە و خاوەن حورمەتـی بەو زاتەی کە گیانی (موحەممەد)ی بەدەسـتە، حورمەت و ڕێـزی مرۆڤی بڕوادار لای خـوا لەتۆ گەورەترەو ماڵ و دارایـی و خوێنی خاوەن حورمەتە وە هـەردەم دەبێ چاوەڕوانی خێری لێ‌بکەین ﴿ ولا تجسسـوا ﴾ وە بـەدوای عەیب و عارو کـەم و کوڕی یەکـتردا مەگەڕێن و چاوە چاو مەکەن. (إیاکم والظن فإن الظن أکذب الحدیث، ولا تجسسوا ولا تحسسـوا ولا تنافسوا ولا تحاسدوا، ولا تباغضوا، ولا تدابروا، وکونوا عبـاد الله إخوانا) (بوخاری: فتح الباری: ٤٩٩/٧). واتە: وشـیار بن لە گومان بردن! چونکە گومان لە هەر قسەیە درۆترە، وە سیخوڕی مەکەن ﴿ ولا یغتب بعضکم بعضا ﴾ و لەپاشملە ناوی یەکـتر بەخراپە مەبەن ﴿ أیحب أحدکم أن یأکل لحم أخیه میتا ﴾ ئایا کەستان پێی خۆشە گۆشتی برای خۆی بە مردوویی بخوات؟! دیارە ئەمە ئەوپەڕی ناشیرین کردنی ئەوکارەیە، تا مرۆڤەکان سڵی لێ بکەنەوەو نەی‌کەن ﴿ فکرهتموه ﴾ ئاشکرایە کە ئەوەتان زۆر پێ ناخۆشـەو، حەزی لێ‌ناکەن و نای‌خـۆن ﴿ واتقوا الله ﴾ وە لەخوا بترسن و سنوورەکانی مەشکێنن ﴿ إن الله تواب رحیم ﴾ بێ‌گومان خـوا زۆر لێبووردەیە بۆ هەرکەسـێك پەشیمان بێتـەوە لەو کارە ناشـیرینانەی کردوویەتی، زۆریش میهرەبانـە لەگەڵ بەندەکانی خۆیدا. ئەبوو هورەیرە) ئـەڵێ: وتیان بەپێغەمبەر غەیبەت چییە؟ ئەویش فەرمووی: (ذکرک أخـاک بما یکره). ناو هێنانی براکەت بەهەر شێوەیەك پێی ناخۆش بێ، کابرا وتی: باشە ئەگەر ئەوەی من پێـی ئەڵێم وابوو؟ هەر بەغەیبەت دادەنـرێ؟ فەرمووی: (إن کان فیـه ما تقول فقد اغتبتـه، وإن لم یکن فیه ماتقـول فقد بهته) (ئەبووداوود: ١٩١/٥). واتە: بەڵێ ئەگەر ئەوەی تۆ ئەیڵێیت وابوو، ئەوە غەیبەتت کردووە، ئەگەر نا، ئەوە بوختانت بۆ کردووە.

خوا کردوونی بە چەند گەل و هۆزێک بۆ ناسینی یەکتر:

﴿ ١٣ : یاأیهاالناس إنا خلقناکم من ذکر وأنثی ﴾ ئەی خەڵکینە! بێ‌گومان ئێوەمان لەپیاوو ژنێك دروسـتکردووە، واتە: لە ئادەم و حەوا، جا ئیتر ئەم هەموو سـووکایەتییە چییە بەیەکتری ئەکەن؟ بۆچی ئەگەر (بیلال) بۆ سـەربانی کەعبە سـەرکەوێ ئێوە پێتان ناخۆشە، هەر لەبەر ئەوە کە کاتی خۆی کۆیلە بووە؟ ﴿ وجعلناکم شـعوبا وقبائل لتعارفوا ﴾ کردوومانـن بەچەند گەل و تیرەیەك تا یەکتری بناسـن، نەك بۆ گاڵتە کردن و تانەو تەشەردان لەیەکترو سـتەم لەیەکتر کردن ﴿ إن أکرمکم عنـد الله أتقاکم ﴾ بێ‌گومان بەڕێزترێشتان لای خوا، ئەوەتانە کە بەتەقوا ترو خۆ پارێزتر بێت، وە لەسـنوورەکانی خوا نەترازێت ﴿ إن الله علیم خبیر ﴾ بەڕاستی خوا بەبەندەکانی خۆی زانایە، بەدڵ و دەروونیان بەئاگایە. (ئەبوو هورەیـرە) ئـەڵێ: پێغەمبـەر ﷺ فەرمووی: (تعلموا من أنسـابکم مـا تصلون بـه أرحامکم) (ترمزی: کتاب البـر: ١٥٠/٨). واتە:

ئەوەندە کە خزمانی خۆتانی پێ بناسن، رشتەو نەژادو نەسەبی خۆتان بزانن، واتە بزانن لەهۆزو خێڵی کێن تا سەردانی یەکتر بکەن و بەدەم کێشەکانیانەوە بین.

جیاوازی نێوان ئیسلام و ئیمان:

﴿ ١٤: قالت الأعراب آمنا ﴾ عەرەبە دەشتەکییەکان وتیان: برِوامان هێناوە بەخواو بەپەیامبەری خوا ﴿ قل لم تؤمنوا ﴾ بڵێ: نەخێر، باوەڕتان نەهێناوە ﴿ ولکن قولوا أسلمنا ﴾ بەڵام بڵێن: هەر لەترسی کوشتن و دیل بوون موسڵمان و ملکەچ بووین بڕوا هێنان هەیەو خۆ بەدەستەوەدان هەیە، ئەوەی ئێوە تەنها سەرزارییەو، لەدڵدا راست ناکەن، هەر لەبەر ئەمەیشە کە هەندێ لە زاناکان ئەڵێن: ئیمان و ئیسلام دوو زاراوەی جیاوازن. لەکاتێکی گرانیی و وشکەساڵدا دەستەیەك لەعەرەبە دەوارنشینەکان هاتنە مەدینەو منەتیان سەر پەیامبەر ﷺ نا، کە موسڵمان بوون، وتیان: ئەی پەیامبەری خوا! بڕوامان هێناوە، ئێمە وەك هۆزی فلان و فلان جەنگت لەگەڵ ناکەین بەڵێ، لەو قسەو باسانەیان زۆر گوت! ئەوجا ئەم ئایەتە: (وقالت الاعرب آمنا..) هات. وە ئایەتەکە بە راشکاوی گەیاندی کە وشەو مانای برِوا (ئیمان) گەلێ فراوا نترو گەورەترە لە وشەو مانای ئیسلام.. چونکە باوەڕ (ئیمان) بەدڵ وبەزمان وبەکردەوە (اعتقاد، قول، عمل) دەبێت، بەڵام ئیسلام بوون بە خۆ بەدەستەوەدان و ملکەچ بوونێکی رواڵەتیش دەبێ، جا خوا هۆشیاری کردنەوە کە ئیمانی راستەقینە دەبێ کردەوەش پشتگیری بکات. ﴿ ولما یدخل الإیمان فی قلوبکم ﴾ وە هێشتا بڕوا نەچووەتە نێو دڵتانەوە ﴿ وإن تطیعوا الله ورسوله لا یلتکم من أعمالکم شیئا ﴾ ئەگەر گوێرایەڵی خواو پەیامبەری خوابن، ئەوا خواش هیچ شتێك لەپاداشتی کردەوەکانتان کەم ناکاتەوە و بەتێرو تەسەلی پاداشتتان ئەداتەوە ﴿ إن الله غفور رحیم ﴾ بەراستی خوا، خوایەکی لێبووردەو میهرەبانە ﴿ ١٥: إنما المؤمنون الذین آمنوا بالله ورسوله ﴾ بێگومان بڕوادارەکان تەنها ئەو کەسانەن کە باوەڕیان بەخواو بەپەیامبەری خوا هێناوە ﴿ ثم لم یرتابوا ﴾ لەپاشا گومانیان نەبوو لە ئیمانەکەیاندا ﴿ وجاهدوا بأموالهم وأنفسهم فی سبیل الله ﴾ و بە سامان و گیانیانەوە جیهادیان کرد لە رێی خوادا ﴿ أولئک هم الصادقون ﴾ هەر ئەو کەسانەشن راستگۆیان لەداوای بڕوادا، بڕواش هەر ئاوا ئەبێت ﴿ ١٦: قل أتعلمون الله بدینکم ﴾ پێیان بڵێ ئاخۆ دەتانەوێ خوا ئاگادار بکەن لەو دینەی هەتانە ﴿ والله یعلم ما فی السموات وما فی الأرض ﴾ خوا لەهەرشتێ لەئاسمانەکان و زەمیندایە ئاگادارە ﴿ والله بکل شیء علیم ﴾ خوا بەهەموو شتێك زانایە هیچ شتێکی لەدەست دەرناچێ و لێی گوم نابێت ﴿ ١٧: یمنون علیک أن أسلموا ﴾ ئەوانە بە ئیسلام بوونیان منەت دەکەن بەسەر تۆدا ﴿ قل لا تمنوا علیّ إسلامکم ﴾ تۆش پێیان بڵێ: منەت مەکەن بەسەرمدا لەسەر موسڵمان بوونتان ﴿ بل الله یمن علیکم أن هداکم للإیمان إن کنتم صادقین ﴾ بەڵکو خوا منەت دەکات بەسەرتاندا کە ئێوەی رێنمایی کردووە بۆ ئیمان و بڕوا ئەگەر ئێوە لەداوای برِوا هێناندا راستگۆ بن، پێغەمبەر ﷺ لە (حونەین)دا بەئەنسارییەکانی فەرموو: (یا معشر الأنصار (ألم ضلالاً فهداکم الله بی؟ وکنتم متفرقین فألفکم الله بی، وعالة فأغناکم الله بی؟) ئەی کۆمەڵی ئەنسار!: مەگەر ئێوە سەرلێشێواو نەبوون خوا بەهۆی منەوە رێنمایی کردن؟ پەراگەندە نەبوون، بەهۆی منەوە ئولفەت و هۆگری کردن؟ هەژارو دەسکورت نەبوون بەهۆی منەوە دۆڵەمەندو بێ نیازی کردن؟ هەر شتێکی گوتبا ئەنسار دەیانوت: منەت هەر لەبۆ خواو پێغەمبەرەکەیەتی ﴿ ١٨: إن الله یعلم غیب السموات والأرض ﴾ بەراستی خوا تەواوی نادیارو پەنهانییەکانی ئاسمان و زەویی دەزانێت ﴿ والله بصیر بما تعملون ﴾ وە خوا بینایە بەهەموو کاروکردەوەکانتان، هیچ شتێکی لاپەنهان و نادیار نییە، جا کەوابوو بەرێك و پێکی بڕوای راستەقینە بێنن.

سوورەتی (قاف)ـە

مەککەییەو (٤٥)ئایەتە

بەناوی خوای بەخشندەی میهرەبان

ئەم سوورەتە لەدوای سوورەتی (مورسەلات)ـەوە هاتووە، ئەمیش وەك سوورەتە مەککەییەکان باسی بناغەی عەقیدە: خوا بە یەکزانین، پەیام و بەرنامە، زیندووبوونەوە، ئەکا، بەڵام تەوەرەی باسەکەی زیندووبوونەوەیە، بەشێوەیەك خەریکە بڵێیت: باسی زیندووبوونەوە بۆتە بەشێکی سەرەکی سوورەتەکە، ئەم سوورەتە سوورەتێکی زۆر توندە، بەقورسیی دائەبەزێتە سەرمەسەلەی پاداشت وتۆڵەو زیندووبوونەوە، پەیامبەر ﷺ گەلێ جار لە رکاتی یەکەمی نوێژی بەیانیدا، وە لەرکاتی یەکەمی نوێژی جەژندا، وە لەهەموو رۆژێکی هەینیش لەسەر مینبەر ئەیخوێند، بۆیە (ئومی هیشام) ئەڵێت: من هەر بەدەم پەیامبەرەوە ﷺ سوورەتی (قاف)م لەبەرکرد (مسلم).

ئیمامی (إبن کەسیر) ئەڵێ: قسەی راست ئەوەیە کە ئەم سوورەتە سەرەتای ئەو بەشە قورئانەیە کە ئایەتەکانی زۆر کورتن و

پێی‌دەڵێن: (الحـزب المفصل)، بەبەڵگەی ئەوە کە ئیمامی (ئەبوو داوود) لە (سـنن)ی خۆیدا، لەبەشـی (باب تحزب القران)دا ئاوا هێناویەتی، ئەوەتە (ئەوس) ئەڵێ: لەهاوەڵانیم پرسی: ئاخۆ چۆن قورئانتــان بەش بەش دەکرد بۆ ئاسـان خوێندنی و لەبەرکردنی؟ وتیان: سـێ سـوورەت، پێنج سـوورەت، حەوت سوورەت، نۆ سـوورەت، یازدە سـوورەت، سـێزدە سـوورەت، ئەوجا (حزب المفصل) واتە: لەسوورەی (ق)یشەوە بۆ کۆتایی دەمانکردە حیزبێك. (ئەبوو داوود). واتە: هەر سێ سوورە تەکەی پێشەوە: (البقره، آل عمران، النسـاء) وە هەر پێنج سوورەتەکەی (مائیدە، ئە نعام، ئە عراف، ئەنفال، بە رائەت). وە هەر حەوت سوورەتی: (یوونس، هوود، یوسف، رەعد، ئیبراهیم، حەجەر، نەحل) وە نۆ سوورەتی (سـبحان، کەهف، مەریـەم، تاها، ئەنبیا، حـەج، موئمینون، نوور، فورقان). و یازدە سـوورەتی: (شوعەراء، نەمل، قەسەس، عەنکەبوت، رووم، لوقمان، سـووجدە، ئەحزاب، سەبەء، فاتر، یاسـین). وە سیانزە سوورەتی: (سافات، سـاد، زومەر، غافر، سەجدە، فوسـیلەت، زۆخرۆف، دوخان، جاسیە، ئەحقاف، قیتـال، فەتح، حوجورات). لەپاشـان لە (الحـزب المفصل)ەوە، واتە: لەسوورەتی (ق)ـەوە بۆ کۆتایی بەحیزبێکمان دادەنا.

هاتنی پێغەمبەر و قیامەت لای خوانەناسان سەیرو سەمەرەیە:

﴿ بسم الله الرحمن الرحيم * ١: ق ﴾ ئەم پیتە هێمای موعجیزەی قورئانە، وەك پێیان بڵێ: دە فەرموون ئێوەش لەم پیتانە سوورەتێك بێنـن کە لەهەمـوو روویەکـەوە وەك قورئان وابێـت ﴿ والقرآن المجيد ﴾ سـوێند بەم قورئانە بەرزو بڵندو خاوەن شـەرەفە، ئێمە تۆمـان نارد ئـەی پێغەمبەر! ﷺ بـۆ ئەوەی خەڵکی پـێ ئاگادار بکەیتـەوە، کەچی خەڵکـی مەککە باوەڕیـان نەهێنا! ﴿ ٢: بل عجبوا أنجاءهم منذر منهم ﴾ کەچی هەر بەوەوە نەوەسـتان کەلە ئاسـتی قورئان بەدگومان و دوو دڵ بن، بەڵکو لەوە کەلە خۆیان ترسـێنەرێکیان بە زیندووبوونەوە بۆ هاتووە سەرسـامبوون! واتە: لەوە کە پێغەمبەر لە ئادەمزادە، نەك لە فریشتە ﴿ فقال الكافرون هذا شئ عجيب ﴾ ئەوجا ئەوانە بێ بڕوابـوون و وتیان: ئەمە (زیندووبوونەوە) شـتێکی سەیرە! ﴿ ٣: أإذا متنا وكنا ترابا ﴾ ئایا کاتێ کە مردین و بووینە خاك و خۆڵ بۆ جارێکی تر ئەگەڕێینەوە بـۆ حاڵەتی یەکەممان و زیندوو ئەبینەوە؟! ﴿ ذلك رجع بعيد ﴾ دیارە ئەو گەڕانەوەیە ئەسـتەم و دوورە! ﴿ ٤: قد علمنا ما تنقص الأرض منهـم ﴾ جا خوای گـەورە بۆچوونەکانیان ڕەتدەکاتەوەو دەفەرمووێ: بێگومان ئێمە زوو زانیومانە زەوی چەندیان لێدەخوا و لێ کەم ئەکات، واتە: لە گۆشـت و خوێن و ئێسـك و.. پاشـان دەبینەوە خۆڵ، تەنانەت هیچ شتێکیشـمان لەوانە لێ بزر نابێت، ئیتر چۆن ناتوانین زیندووویان بکەینەوە؟! ﴿ وعندنا كتاب حفيظ ﴾ نامەیەکی پارێزەریشمان لایە بۆ هەڵژماردنی هەموو شتێك و لەکیس نەدانی هەر شـتێك ﴿ ٥: بل كذبوا بالحق لما جاءهم ﴾ نەك هەر ئەوەندە.. کە باوەڕ بـە زیندوو بوونەوە نەکەن، بەڵکو هەرکە ئەم قورئانە ڕاستەشیان بۆ هات، هێمان هەر بڕوایان پێ نەهێنا ﴿ فهم فـی أمر مريج ﴾ وجا ئەوان لەکارێکـی قەلەقدان! جارێ گوتیان قورئان جادووە، جارێکیش گوتیان قورئان شـیعرەو موحەممەدیش شاعیرەو.. هتد!

ئەی‌بۆ ناڕواننە ئاسمان و زەوی و چیاکان ئیمان بێنن؟:

﴿ ٦: أفلم ينظروا إلى السماء فوقهم ﴾ ئایا بەبیرێکی وردەوە سەیری ئاسمانیان نەکردووە، لەلای سەرویانەوە﴿ كيف بنيناها وزيناها ﴾ و چۆن بینامان کردووە و، بەو هەموو ئەسـتێرانە ڕازاندوومانەتەوە ﴿ ومـا لها مـن فروج ﴾ و هیـچ کەلێن و ناتەواوییەکیشـی تێدا نییە؟ جا دەسـەڵاتدارێکی ئاوا چـۆن ناتوانێ زیندووویان بکاتەوە؟ ﴿ ٧: والأرض مددناها ﴾ زەوی‌شمان بە پان وبەرین ڕاخسـتووە ﴿ وألقينا فيها رواسـي ﴾ و چەندین شـاخ و کێوی قایممان وەك مێخ تێخسـتووە، تا لەنگەری بگـرن ﴿ وأنبتنا فيها من كل زوج بهيج ﴾ و لەهەر جووت و جۆرێکی جوان دیمەنمان گیاو ڕووەك تیا ڕوواندووە، وەك لەسوورەتی تردا ئەفەرمووێ: (ومن كل شئ خلقنا زوجيـن لعلكم تذكـرون) (٤٩/٥٠). بۆ هەمان مەبەسـت. ﴿ ٨: تبصـرة وذكرى لكل عبد منيب ﴾ بـۆ پێ‌دیتن و وەبیرهێنانەوە بۆ هەمـوو بەندەیەکی تەوبـەکارو گەڕاوە بۆ لای خـوا لە ئەنجامی وردبوونەوەو بیرکردنەوە لە نیشـانەکانی خوا لە بوونەوەردا ﴿ ٩: ونزلنـا من السـماء مـاء مباركا ﴾ و لە حەوایشـەوە ئاوێکی بە بەرەکەتمـان ناردەخـوارەوە ﴿ فأنبتنا به جنات وحـب الحصيد ﴾ ئینجـا چەندیـن باخـات و دانەوێڵەش کـە دروێنـە دەکرێت، وەك گـەنم وجۆو برنجمان پێ ڕواند ﴿ ١٠: والنخل باسـقات ﴾ وەهەروەهـا دارخورمای بەرزو هەڵچووو ﴿ لها طلع نضيد ﴾ خاوەن بەر بەسـەریەکداکەوتوو ﴿ ١١: رزقا للعباد ﴾ بە ڕزق و ڕۆزیی بۆ بەنـدەکان ﴿ وأحيينا به بلدة ميتـا ﴾ و زەوییەکی مردووشمان پێ زیندووکردەوە ﴿ كذلك الخروج ﴾ لە گۆڕ دەرچوونیش هەر ئاوایە، واتە: هەرچۆنێ ئەو زەوییە وشـك و بـێ گیانە ئەخەینەوەگەڕ، ئێوەیـش زینـدوو دەکەینەوە، وەکو دەفەرموێ: (لخلق السـموات والارض اكبـر من خلق الناس). یان دەفەرموێ: (أولم يروا أن الله

الذي خلق والأرض ولم يعی بخلقهن بقادر علی أن يحيی الموتی بلی إنة علی كل شـی قدير) (٤٦/٣٣). واتە: بەدیهێنانی ئاسمانەکان وزەوی زۆر گـەورە ترە لە بەدیهێنانی ئێـوەی مەردم، جائیتر بۆ ئینکاری دروستکردنەوەیەکی نوێی خۆیان دەکەن؟!.

لە گەلانی پێشوو پەند وەرگرن:

﴿ ١٢: كذبـت قبلهم قـوم نوح وأصحاب الـرس وثمود ﴾ پێش ئەوانیش واتە: پێش (قورەیش) گەلی(نووح) کەلە عێراقدا بوون و ئەو گەلەیش کە بە دەوری بیری (رەس)دا کە لە ولاتی (یەمامە) دەژیان و (سەموودی)قەومی(سالح) ﴿ ١٣: وعاد وفرعون وإخوان لوط ﴾ و گەلی (عاد)ی (قەومی هوود) و (فیرعەون) و هۆزی لووت ﴿ ١٤: وأصحـاب الأيكـة وقوم تبـع ﴾ و ئەسـحابولئەیـکەش خاوەن بێشـەکان و، گـەلی(توببـەع) کە لە ولاتی یەمەندا ئەژیان ﴿ كل كذب الرسل ﴾ ئەوانە هەموو پێغەمبەرەکانیان بەدرۆزن داناو بروایان پێ نەکردن ﴿ فحق وعيد ﴾ جا هەڕەشـەکەم بەدیهات، بۆ دابەزاندنیسـزا بۆ سەریان ﴿ ١٥: أفعيينا بالخلق الأول ﴾ ئایا دورستکردنی یەکەم دەستەوسانی کردین، تا دووبارە دروستکردنەوە دەستەوسـانمان بکات؟ ﴿ بل هم في لبس مـن خلق جديد ﴾ نا، بەڵکو ئەوان سـەبارەت بە دروسـت کردنەوەیەکی نوێ و تازە لە گوماندان، خوا لەسـوورەتێکی تـردا ئەفەرموێ: (وهو الذي يبدأ الحـق ثم يعيده وهو أهون عليه). (٢٧/٣٠).. یان دەفەرموێ: (قل يحييها الذي أنشـأها أول مرة وهو بكل خلق عليم)(٧٩/٣٨). واتە: هەر یەکەم بەدیهێنەر توانای ئەوەیشـی هەیـە کە ئێوە لەرۆژی دوایيدا زیندوو بکاتەوە.

خوا ئاگای لە خەیاڵاتیشمانە:

﴿ ١٦: ولقد خلقنا الإنسـان ونعلم ما توسـوس به نفسه ﴾ سوێند ئەخۆم کە ئادەمیمان دروسـتکردووە و بە وەسوەسـەو خەیاڵاتی دڵیشـی دەزانین ﴿ ونحن أقرب إليه مـن حبل الوريد ﴾ و ئێمەبۆ ئەو لەشـادەماری راسـت و چەپـی گەردنی کـە ئەگەنەوە دڵی نزیکترین، مەبەسـت ئەوەیە کـە خوا زانینی تـەواوی بەهەموو جموجۆڵێکـی ئادەمیهەیە ﴿ ١٧: إذ يتلقـى المتلقيان عن اليمين وعن الشمال قعيد ﴾ کاتێ کە دووفریشتەکە کردەوەکانی وەردەگرن لەلای راسـت وچەپیەوە چاودێرن و دانیشتوون، واتە: یەکێکیان لەلای راستەوە دانیشتووەو ئەویشیان لەلای چەپەوە.

بۆ گشت وتەیەک چاودێر هەیەو دەی‌نووسێ:

﴿ ١٨: ما يلفظ من قول إلا لديه رقيب عتيد ﴾ هەر وتەیەکی لەدەم دەردەچێت، فریشتەی چاودێری ئامادە،لەلایەتی دەی‌نووسێ. ئایا فریشـتەکان هەموو قسـەیە دەنووسـن؟ یا تەنها ئەو قسـەیە

سُورَةُ قٓ

بِسْمِ ٱللَّهِ ٱلرَّحْمَٰنِ ٱلرَّحِيمِ

قٓ وَٱلْقُرْءَانِ ٱلْمَجِيدِ ﴿١﴾ بَلْ عَجِبُوٓا۟ أَن جَآءَهُم مُّنذِرٌ مِّنْهُمْ فَقَالَ ٱلْكَٰفِرُونَ هَٰذَا شَىْءٌ عَجِيبٌ ﴿٢﴾ أَءِذَا مِتْنَا وَكُنَّا تُرَابًا ذَٰلِكَ رَجْعٌۢ بَعِيدٌ ﴿٣﴾ قَدْ عَلِمْنَا مَا تَنقُصُ ٱلْأَرْضُ مِنْهُمْ وَعِندَنَا كِتَٰبٌ حَفِيظٌۢ ﴿٤﴾ بَلْ كَذَّبُوا۟ بِٱلْحَقِّ لَمَّا جَآءَهُمْ فَهُمْ فِىٓ أَمْرٍ مَّرِيجٍ ﴿٥﴾ أَفَلَمْ يَنظُرُوٓا۟ إِلَى ٱلسَّمَآءِ فَوْقَهُمْ كَيْفَ بَنَيْنَٰهَا وَزَيَّنَّٰهَا وَمَا لَهَا مِن فُرُوجٍ ﴿٦﴾ وَٱلْأَرْضَ مَدَدْنَٰهَا وَأَلْقَيْنَا فِيهَا رَوَٰسِىَ وَأَنۢبَتْنَا فِيهَا مِن كُلِّ زَوْجٍۭ بَهِيجٍ ﴿٧﴾ تَبْصِرَةً وَذِكْرَىٰ لِكُلِّ عَبْدٍ مُّنِيبٍ ﴿٨﴾ وَنَزَّلْنَا مِنَ ٱلسَّمَآءِ مَآءً مُّبَٰرَكًا فَأَنۢبَتْنَا بِهِۦ جَنَّٰتٍ وَحَبَّ ٱلْحَصِيدِ ﴿٩﴾ وَٱلنَّخْلَ بَاسِقَٰتٍ لَّهَا طَلْعٌ نَّضِيدٌ ﴿١٠﴾ رِّزْقًا لِّلْعِبَادِ وَأَحْيَيْنَا بِهِۦ بَلْدَةً مَّيْتًا كَذَٰلِكَ ٱلْخُرُوجُ ﴿١١﴾ كَذَّبَتْ قَبْلَهُمْ قَوْمُ نُوحٍ وَأَصْحَٰبُ ٱلرَّسِّ وَثَمُودُ ﴿١٢﴾ وَعَادٌ وَفِرْعَوْنُ وَإِخْوَٰنُ لُوطٍ ﴿١٣﴾ وَأَصْحَٰبُ ٱلْأَيْكَةِ وَقَوْمُ تُبَّعٍ كُلٌّ كَذَّبَ ٱلرُّسُلَ فَحَقَّ وَعِيدِ ﴿١٤﴾ أَفَعَيِينَا بِٱلْخَلْقِ ٱلْأَوَّلِ بَلْ هُمْ فِى لَبْسٍ مِّنْ خَلْقٍ جَدِيدٍ ﴿١٥﴾

دەنووسـن کەپاداش و تۆڵەی هەیە؟ بەڵێ بەپێی ئایەتی: (ما يلفظ من قول إلا لديه رقيب عتيد) هەموو وتەو قسەیەك ئەنووسن. (ئیبن عەبباس) دەڵێ: لە سەرەتاوە هەموو خێرو شەرێکی ئادەمزاد -تەنانەتی وشـەی خواردم، رۆیشتم- ئەنوسرێ، بۆ پاشان رۆژی پێنج شـەممە، هەمـوو وتەو کردەوەیەکـی دەنوێنـرێ و (عەرز) ئەکرێ، ئەوجا هەر شـتێ چاك و خراپ بێت بۆی دەنوسرێ و، ئەوەی دیکەی ئەسرێتەوە، ئەوەیە کە خوا ئەفەرموێ: (يمحوا الله ما يشاء ويثبت وعنده أم الكتاب).

بوورانەوەی گیانەڵا لەسەرە مەرگدا:

﴿ ١٩: وجاءت سـكرة الموت بالحق ﴾ وا بێهۆشی و، سەختیو بوورانەوەی مرۆڤی‌گیانەڵا پێش هات ﴿ ذلک ما كنت منه تحيد ﴾ پێـت ئەوتـرێ: ئەوەش ئەوەیە کە کاتی خـۆی خۆتت لێ‌لادەداو نـەت دەویسـت دووچـاری بیت، دەئایا راسـت نییـە؟. (فتح

الباری: ٣٦٩/١١). ئەڵێ: کە پێغەمبەر ﷺ کەوتە سەرەمەرگ و گیانەڵا لەبەر سەختی و نارەحەتی گیانکێشان دەم وچاوی عەرەقی دەکردو دەیسڕی‌ودەی‌فەرموو: ((سبحان الله! إن للموت لسكرات)). واتە: بێ‌خەوشی هەر بۆخوایە، بەراستی بۆمردن گەلێ حاڵەتی سەخت و قورس و گران هەیە. ﴿ ٢٠: ونفخ فی الصور ذلک یوم

وَلَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنسَانَ وَنَعْلَمُ مَا تُوَسْوِسُ بِهِ نَفْسُهُ ۖ وَنَحْنُ أَقْرَبُ إِلَيْهِ
مِنْ حَبْلِ الْوَرِيدِ ﴿١٦﴾ إِذْ يَتَلَقَّى الْمُتَلَقِّيَانِ عَنِ الْيَمِينِ وَعَنِ الشِّمَالِ قَعِيدٌ
﴿١٧﴾ مَّا يَلْفِظُ مِن قَوْلٍ إِلَّا لَدَيْهِ رَقِيبٌ عَتِيدٌ ﴿١٨﴾ وَجَاءَتْ سَكْرَةُ
الْمَوْتِ بِالْحَقِّ ۖ ذَٰلِكَ مَا كُنتَ مِنْهُ تَحِيدُ ﴿١٩﴾ وَنُفِخَ فِي الصُّورِ ۚ ذَٰلِكَ
يَوْمُ الْوَعِيدِ ﴿٢٠﴾ وَجَاءَتْ كُلُّ نَفْسٍ مَّعَهَا سَائِقٌ وَشَهِيدٌ ﴿٢١﴾ لَّقَدْ
كُنتَ فِي غَفْلَةٍ مِّنْ هَٰذَا فَكَشَفْنَا عَنكَ غِطَاءَكَ فَبَصَرُكَ الْيَوْمَ حَدِيدٌ
﴿٢٢﴾ وَقَالَ قَرِينُهُ هَٰذَا مَا لَدَيَّ عَتِيدٌ ﴿٢٣﴾ أَلْقِيَا فِي جَهَنَّمَ كُلَّ كَفَّارٍ
عَنِيدٍ ﴿٢٤﴾ مَّنَّاعٍ لِّلْخَيْرِ مُعْتَدٍ مُّرِيبٍ ﴿٢٥﴾ الَّذِي جَعَلَ مَعَ اللَّهِ إِلَٰهًا
آخَرَ فَأَلْقِيَاهُ فِي الْعَذَابِ الشَّدِيدِ ﴿٢٦﴾ ۞ قَالَ قَرِينُهُ رَبَّنَا مَا أَطْغَيْتُهُ
وَلَٰكِن كَانَ فِي ضَلَالٍ بَعِيدٍ ﴿٢٧﴾ قَالَ لَا تَخْتَصِمُوا لَدَيَّ وَقَدْ قَدَّمْتُ
إِلَيْكُم بِالْوَعِيدِ ﴿٢٨﴾ مَا يُبَدَّلُ الْقَوْلُ لَدَيَّ وَمَا أَنَا بِظَلَّامٍ لِّلْعَبِيدِ ﴿٢٩﴾
يَوْمَ نَقُولُ لِجَهَنَّمَ هَلِ امْتَلَأْتِ وَتَقُولُ هَلْ مِن مَّزِيدٍ ﴿٣٠﴾ وَأُزْلِفَتِ
الْجَنَّةُ لِلْمُتَّقِينَ غَيْرَ بَعِيدٍ ﴿٣١﴾ هَٰذَا مَا تُوعَدُونَ لِكُلِّ أَوَّابٍ حَفِيظٍ
﴿٣٢﴾ مَّنْ خَشِيَ الرَّحْمَٰنَ بِالْغَيْبِ وَجَاءَ بِقَلْبٍ مُّنِيبٍ ﴿٣٣﴾ ادْخُلُوهَا
بِسَلَامٍ ۖ ذَٰلِكَ يَوْمُ الْخُلُودِ ﴿٣٤﴾ لَهُم مَّا يَشَاءُونَ فِيهَا وَلَدَيْنَا مَزِيدٌ ﴿٣٥﴾

الوعید ﴾ فوو بە(سور)دا ئەکرێ بۆ زیندووبوونەوەی خەڵك، ئەو نەفخەیە ڕۆژی پێشهاتنی ئەوهەڕەشەو بەڵێنانەیە، کاتی خۆی خوا لەبێ‌بڕواکانی دەکرد. لە فەرموودەدا هاتووە: ((کیف أنعم وصاحب القرن، قد إلتقم القرن وحنی جبهته، وانتظر أن یؤذن له)). واتە: چۆن من دەتوانم خۆشحاڵ بم، لەحاڵێکدا شەیپووردار، شەیپوورەکەی بە دەمەوەیەو، تەوێڵ و ناوچەوانیشی نەوی کردووەو چاوەڕوانی فەرمانی‌خوایە؟ وتیان: ئەی ئێمەچی بڵێین لەکاتی‌ئەوەدا؟ فەرمووی بڵێن: (حسبنالله ونعم الوکیل) ئەوانیش وتیان: (حسبنالله..) (مسند إمام أحمد٣٢٦/١ وە تحفە الأحوذی: ١١٧/٧). ﴿ ٢١: وجاءت کل نفس معها سائق وشهید ﴾ و ئەو ڕۆژە هەر کەسێك بۆ مەحشەر دێ، دوو فریشتەی لەگەڵدایە، یەکێکیان پێش خۆی داوەو دەی‌گەیەنێتە مەحشەر، ئەوی دیکەشیان شایەدی دەدا لەسەری بەکردەوەکانی ﴿ لقد کنت فی غفلة من هذا ﴾ بەیەکەیەکەی بێ‌باوەڕان دەڵێن: بێ‌گومان تۆ لەدونیادا لەمە بێ‌ئاگاو غافڵ بوویت، پێت وانەبوو کە هەرگیز ئەم ڕۆژە دێت ﴿ فکشفنا عنک غطاءک ﴾ جاوا ئێستا پەردەکەتمان لادا، واتە: پەردەی غەفڵەت ﴿ فبصرک الیوم حدید ﴾ ئینجا ئەمڕۆ بینایی‌چاوت تێژە، ئەوەی جاران نەت‌دەبینی وائێستا دەی‌بینیت، مرۆڤی کافر لەوکاتەدا هەموو ڕاستییەکان -وەك زیندووبوونەوە..هتد- کەلەدونیادا لێی پەنهان‌بوون، بەچاوی خۆی دەبینێ، پاشان چاوی شین دەبێ وبەکوێری حەشر دەکرێ.

فریشتەکان شایەتی لەسەر مرۆڤەکان دەدەن:

﴿ ٢٣: وقال قرینه هذا ما لدی عتید ﴾ فریشتە هاوڕێ و هاونشینەکەی کە کردەوەکانی نووسیوە، لەلای خوا شایەدی دەداو ئەڵێ: پەروەردگاری من! ئەمە ئەوکردەوانەیە لەلای من ئامادەو گەڵاڵە کراوە ﴿ ٢٤: ألقیا فی جهنم کل کفار عنید ﴾ پاشان خوا فەرمان بەو دوو فریشتەیە لەگەڵی‌دان ئەداو ئەفەرموێ: ئادەی بیهاوێژنە دۆزەخەوە هەموو کافرو بێ‌بڕوایەکی سەرکێش ﴿ ٢٥: مناع للخیر ﴾ ڕێگری خێر ﴿ معتد مریب ﴾ ستەمکاری بێ‌گومان ﴿ ٢٦: الذی جعل مع الله إلها آخر ﴾ ئەوەی‌کە لەگەڵ خوادا پەرستنی کەسێکی‌تر بەڕەوا دەزانێ ﴿ فألقیاه فی العذاب الشدید ﴾ ئینجا هەرئێستا هەردووکتان بیهاوێنە ناو سزا سەختەکەوە (ئەبوو سەعیدی خودری) ئەڵێ: پێغەمبەر ﷺ فەرمووی: ((یخرج عنق من النار یتکلم یقول وکلت الیوم بثلاثة: بکل جبار عنید، ومن جعل مع الله إلها آخر، ومن قتل نفسا بغیر نفس فتنطوی علیهم، فتقذفهم فی غمرات جهنم)) (مسند الإمام أحمد(٤٠/٣).

لەناو دۆزەخدا سەرو ملێ دێتە دەرێ‌و ئەڵێ: ئەمڕۆ من چاودێری‌سێ کەسم: هەر دەسەڵاتدارێکی ستەمکار، هەرکەسێك شەریك و هاوبەشی بۆ خوا دانابێت، هەر کەسێ بێ تاوان کەسێکی دی کوشتبێ، ئەوجا پەلاماریان ئەداتێ و، تووریان هەڵدەدا بۆ نێو دڵی دۆزەخ ﴿ ٢٧: قال قرینه ربنا ما أطغیته ﴾هاوڕێ و هاونشینە شەیتانەکەی، پاکانە بۆخۆی دەکاو دەڵێ: ئەی پەروەردگارمان! من بێ بڕواو گومڕام نەکرد ﴿ ولکن کان فی ضلال بعید ﴾ بەڵکو ئەو خۆی لەناو گومڕاییەکی دوور لە هیدایەتدا بوو﴿ ٢٨: قال لا تختصموا لدی ﴾ پاش ئەو شەڕە دەمە، خوا ئەفەرموێ: لای من هیچ شەڕە دەم مەکەن ﴿ وقد قدمت إلیکم بالوعید ﴾ چونکە کاتی خۆی لەسەر زمانی پەیامبەرەکانم، هەڕەشەی ئەم ڕۆژەم لێ‌کردن، هەموو شتێکم بۆ ڕوون کردنەوە ئیتر ئێستا جێی قسەتان نەماوە ﴿ ٢٩: ما یبدل القول لدی ﴾ بڕیارو قسە ی من بۆ سزادانتان ناگۆڕێ ﴿ وما أنا بظلام للعبید ﴾ ومن ناحەقی و

ستەمیش لەبەندەكان ناكەم.

جەهەننەم بە هیچ پڕ نابێ:

﴿ ٣٠: یـوم نقول لجهنم هل امتلأت ﴾ ئەو ڕۆژە وەبیربێنە كە بە دۆزەخ ئەڵـێین: ئایا پڕ بووی؟ لەو هەموو خەڵكەی پۆل پۆل بۆتی ئەنێریـن؟ ﴿ وتقول هل من مزید ﴾ ئەویش ئەڵێ: ئاخۆ زیاتریش هەیە؟. لە فەرموودەیەكی (قودسی)دا هاتووە كە پێشەوا (بوخاری و موسلیم)١٢٨٧/٤١. هێناویانە: ((لا تزال جهنم یلقی فیها وتقول: هـل من مزیـد؟ حتی یضع رب العـزة فیها قدمه فتقـول: قط. قط، وعزتك وكرمك –أی كفـی كفی– فینزوی بعضها إلی بعض..)). بەڵێ بڕوامان بەسیفەتی (قەدەم) وەك لە فەرموودەكاندا هاتووە هەیەو دەسكاریشـی ناكەین، بەڵام شـێوەو چۆنییەتییەكەی دەگێڕینەوە لای خوا. ئیمامی (ئیبن كەسیر) كەدەگاتە تەفسیری ئایەتی: (یوم نقـول لجهنم هل أمتـلأت..) دەڵێ: لەبەر ئەوە كە خوا بەڵێنی داوە دۆزەخ بـە مرۆـڤ و جنۆكە پڕ بكا، ڕۆژی قیامەت پێی دەڵێت: ئاخۆ پڕ بوویت؟ پاشان ئەوەی تێچوو توورهەڵدرایە نێویەوە هێشتا هەر دەڵێ: ئاخۆ زیاتر هەیە..؟ جا لەو كاتەدا هەر پڕ نابێ و داوای هـی تـری لێ دەكات، ئەوجا خوا (پێی) پـیرۆزی خۆی دەخاتە نێویەوە، ئەوسـا لە هەیبەتی ئـەوەدا، دەچێتە وە یەك و دەڵێ: (قط قط). واتە: خوایە! بەسمە، بەسمە، پڕ بووم و جێی كەسـم نەمـاوە. زانایان دەڵێن: ئەو قسـەی دۆزەخە ڕاسـتەو هەقیقەتی هەیەو، خوا دەیهێنێتە گۆو قسـە، بۆیە خوا پێی پیرۆزی خۆی تێدەخا، چونكە لەوپەڕی قوڵی و، فراوانیدایە، ئیتر بەو شـێوەیە لەمـلاو لەولاوە دێتەوەیەك وبچووك دەبێتەوە. ئیمامی (بوخاری)و ئیمامی (مسلم)وپێشەوا (ئەحمەد)یش هەمان ڕاو بۆچوونیان هەیەو، هەریەكەشـیان فەرموودەیەكی هێناوە ئاشكرایشـە كـە (قەدەم، ڕیجل) هەردووك یەك شـتە. جا كەوایە (قەدەم) سیفەتێكی زاتی خوایە، بەڵام دیارە ئەو قەدەمە وەك قەدەمی دروسـت كراوەكانی نییـە. (دارەمی)لە(ئیـبن عەبـاس)وە دەڵێ: ((الكرسـی موضع القدمین، والعرش لا یقدر قدره إلا الله)) حاكمیش لە(المسـتدرك)دا هێناویەتی‌و دەڵێ: (صحیح علی شرط الشیخین ووافقه الذهبی وابن جریر). ﴿ ٣١: وأزلفت الجنة للمتقین غیر بعید ﴾ بەهەشـتیش بۆ پارێزكاران، ئەوانەی وا سنووری خوا ئەپارێزن، نزیك دەخرێتەوەو هێنـدە دوور نییە لێیانەوە، زۆری نامێنـێ پێی‌بگەن ﴿ ٣٢: هذا ماتوعدون لكل أواب حفیظ ﴾ پێیان ئەوترێ ئەمە بۆ هەركەسـێك ڕوو بەخـوا بێ و بۆلای ئەو بگەڕێتەوەو سـنوورەكانی‌ئەو بپارێزێ ﴿ ٣٣: مـن خشـی الرحمن بالغیب وجاء بقلـب منیب ﴾ بۆئەوەی هەردەم لەخوای بەخشـندەی خۆی ترساوە لەپەنهاندا، بەدڵێكی گەڕاوە بۆلای خوا هاتـووە، وەك ئەو فەرموودەیە دەفەرموێ: ((.. ورجل ذكـر الله خالیا ففاضت عیناه..)) (متفـق علیه). واتە: یەكێ دیكە لەو حەوت كەسـە لـەڕۆژی دواییدا لەبن سـێبەری خوادا حەشر دەكرێن، ئەو مرۆڤەیە كە بەنهێنی و، لە چۆڵەوانیا هەردەم یادی خوا دە كاو، چاوەكانی فرمێسكیان پیا دێتە خوار ﴿ ٣٤: أدخلوها بسـلام ذلك یوم الخلود ﴾ پێیان ئەوترێ فەرموون: هەموو بە ئاسـوودەیی و ئارامییەوە بچنە ناو بەهەشـتەوە، ئەوە ڕۆژی هەتا هەتایی و نەمرییە ﴿ ٣٥: لهم ما یشاءون فیها ﴾ حەزیشیان لـە هەرچی بێـت بۆیان هەیـە داوای بكەن، لەفەرموودەدا هەیە كە ئەگەر بەهەشـتیان حەزیان لەگۆشـتی‌برژاوی باڵندە بێ، زوو دەهێنرێتە بەردەسـتیان (ئیبن ئەبوو حاتەم)، خۆ ئەگەر حەزیان لەمنـداڵ و زاروڵـەش بێت، ئـەوا لەیەك سـاتدا لەدایك دەبێ.. (ئەحمەد، ئیبن ماجە، ترمزی). ﴿ ولدینا مزید ﴾ وەزیادەش لەوە كە بەخەیاڵی هیچ كەسـێكدا نایـەت، لامان هەیە. ئەو زیادەیەش –وەك (موسـلیم) دەڵێ– سـەیروو تەماشـای دیمەن و ڕوخساری پـیرۆزی خوای پەروەردگارە –جل جلالـە–، وە ئایەتی: (للذین أحسـنوا الحسـنی وزیادة)(٢٦/١٠). بۆ دووپاتی سەیرو تەماشای ڕوخساری خوایە، جگە لەوەش تەنانەت هەموو ڕۆژێكی هەینی، خـوای پەروەردگار خۆی بۆبەهەشـتیان دەردەخات (بەزار، ئیبن ئەبوو حاتم، ئیمامی شافعی) ڕیوایەتیان كردووە.

بەرلەقورەیش گەلانی زۆرمان قڕ تێ‌خستن:

﴿ ٣٦: وكم أهلكنا قبلهم مـن قرن ﴾ وەبەر لەقورەیش، خەڵكی زۆرمان لەناو برد و تۆڵەمان لێكردنەوە ﴿ هم أشـد منهم بطشـا ﴾ ئەوانیش بەهەڵەت تر وبە هێز تر بوون لەوان ﴿ فنقبوا فی البلاد ﴾ وڵات وشـاری زۆریان پشكنی و گەڕان، واتە: بۆ ڕابواردن و ڕزق و ڕۆزی بەدەسـت هێنان و ئەملاو ئەولاكردن ﴿ هل من محیص ﴾ ئایا هیچ لادانێك هەبوو بۆیان لەتیاچوون، تاخۆیانی تیا بشارنەوە لـە سـزاو لە مـردن؟ ﴿ ٣٧: إن فی ذلـك لذكری لمـن كان له قلب أو ألقی السـمع وهو شـهید ﴾ بێ‌گومان لەو سەرگوزەشتەی پێشـینانەدا، ئامۆژگـاری هەیە بۆ ئـەوەی دڵ وژیری هەیە، یان بەباشی گوێڕاگری وئامادەش بێت دڵ وگوێی بداتێ ﴿ ٣٨: ولقد خلقنا السـموات والأرض وما بینهما فی ستة أیام ﴾ سوێند بەخوا ئاسمانەكان و زەوی و، هەرچی لەنێوانیاندا هەیە، لەماوەی شەش ڕۆژاندا دروستمانكردوون ﴿ ومامسنا من لغوب ﴾ لەگەڵ ئەوەشدا هیچ جۆرە ماندوو بوونێكیشمان تووش نەهات ﴿ ٣٩: فاصبر علی

ما يقولون ﴾ سا لەئاست ئەو هەموو قسەو قسەلۆكانەياندا ددان بەخۆتا بگرە و ئارامت ببێ ﴿ وسبح بحمد ربك قبل طلوع الشمس وقبل الغروب ﴾ و بۆ بەرگرتن لەو هەموو ناسۆرانە بەردەوام خوای خۆت لەهەر شتێك بۆ ئەو ناتەواو بێت بەخاوێن رابگرە، لە پێش خۆر هەڵاتن ولە پێش خۆر ئاوابوون،واتە: بەيانيان و عەسران،

وَكَمْ أَهْلَكْنَا قَبْلَهُم مِّن قَرْنٍ هُمْ أَشَدُّ مِنْهُم بَطْشًا فَنَقَّبُوا فِى
ٱلْبِلَـٰدِ هَلْ مِن مَّحِيصٍ ﴿٣٦﴾ إِنَّ فِى ذَٰلِكَ لَذِكْرَىٰ لِمَن كَانَ
لَهُۥ قَلْبٌ أَوْ أَلْقَى ٱلسَّمْعَ وَهُوَ شَهِيدٌ ﴿٣٧﴾ وَلَقَدْ خَلَقْنَا
ٱلسَّمَـٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَا فِى سِتَّةِ أَيَّامٍ وَمَا مَسَّنَا
مِن لُّغُوبٍ ﴿٣٨﴾ فَٱصْبِرْ عَلَىٰ مَا يَقُولُونَ وَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ
قَبْلَ طُلُوعِ ٱلشَّمْسِ وَقَبْلَ ٱلْغُرُوبِ ﴿٣٩﴾ وَمِنَ ٱلَّيْلِ فَسَبِّحْهُ
وَأَدْبَـٰرَ ٱلسُّجُودِ ﴿٤٠﴾ وَٱسْتَمِعْ يَوْمَ يُنَادِ ٱلْمُنَادِ مِن مَّكَانٍ قَرِيبٍ
﴿٤١﴾ يَوْمَ يَسْمَعُونَ ٱلصَّيْحَةَ بِٱلْحَقِّ ذَٰلِكَ يَوْمُ ٱلْخُرُوجِ ﴿٤٢﴾ إِنَّا
نَحْنُ نُحْىِۦ وَنُمِيتُ وَإِلَيْنَا ٱلْمَصِيرُ ﴿٤٣﴾ يَوْمَ تَشَقَّقُ ٱلْأَرْضُ
عَنْهُمْ سِرَاعًا ذَٰلِكَ حَشْرٌ عَلَيْنَا يَسِيرٌ ﴿٤٤﴾ نَّحْنُ أَعْلَمُ بِمَا يَقُولُونَ
وَمَآ أَنتَ عَلَيْهِم بِجَبَّارٍ فَذَكِّرْ بِٱلْقُرْءَانِ مَن يَخَافُ وَعِيدِ ﴿٤٥﴾

سُورَةُ ٱلذَّٰرِيَٰتِ

بِسْمِ ٱللَّهِ ٱلرَّحْمَـٰنِ ٱلرَّحِيمِ

وَٱلذَّٰرِيَـٰتِ ذَرْوًا ﴿١﴾ فَٱلْحَـٰمِلَـٰتِ وِقْرًا ﴿٢﴾ فَٱلْجَـٰرِيَـٰتِ يُسْرًا ﴿٣﴾
فَٱلْمُقَسِّمَـٰتِ أَمْرًا ﴿٤﴾ إِنَّمَا تُوعَدُونَ لَصَادِقٌ ﴿٥﴾ وَإِنَّ ٱلدِّينَ لَوَٰقِعٌ ﴿٦﴾

چونكە پاداشـی ئەو دووانە زۆر زۆرە ﴿ ٤٠: ومن الليل فسـبحه وأدبار السـجود ﴾ جالەشەويشـدا خوای خۆت بەپاك رابگرە و، لەپاش سوژدەی هەموو نوێژەكانيش. (ئيبن عەبباس) دەڵێ: مەبەست بەوياده تەسبيحاتی دوای نوێژەكانە. (ئيبن كەسير) ئەڵێت: پێش شـەو رەوی لەشـەوو رۆژێكدا دوو نوێژ فەرزبوو(بەيانی وعەسـر) شەو نوێژيش ماوەی ساڵێك لەسەر خۆی وئوممەتەكەی فەرز بوو، پاشـان لەسەر ئوممەتەكەی سـرايەوە، ئينجا بۆ ماوەيەكی تريش بەشەورەويەكەی هەموو سرايەوەو نوێژ بوويە پێنج فەرز.

رووداوەكانی رۆژی پەسڵان:

﴿ ٤١: واستمع يوم يناد المناد من مكان قريب ﴾ گوێڕاگرە ئەی پێغەمبـەر! بۆ ئـەو هەواڵەی پێت دەدەين لـە ئەحواڵی قيامەت، رۆژێك (ئيسـرافيل)بانگ دەكا لە شوێنێكی نزيك بەخەڵك هەمووتان دەرچـن لە گۆڕەكانتان بۆ حەشـر ﴿ ٤٢: يوم يسـمعون الصيحة بالحق ﴾ ئەو رۆژە كە هەموو ئەو (صيحە)و هاوارەيان بە هەق گوێ لێدەبێ ﴿ ذلك يوم الخروج ﴾ ئا ئەو رۆژە، رۆژی لەگۆڕ دەرچوونە بۆ حەشـرو پاداش و تۆڵـە ﴿ ٤٣: إنا نحن نحيـی ونميت وإلينا المصير ﴾ بەڕاسـتی هەر ئێمەين ژيان دەبەخشين و دەشمەرێنين، وەگەڕانەوەش هەر بۆلای ئێمەيە دوای زيندووبوونەوە ﴿ ٤٤: يوم تشقق الأرض عنهم سـراعا ﴾ رۆژێ زەوی لەڕووی ئەوانەدا لەت لەت ئەبێ ودەقڵيشێتەوە، ئينجا خەڵكيش بە پەلە لە گۆڕەكانياندا دەر ئەچن بۆ مەحشـەر ﴿ ذلك حشـر علينا يسير ﴾ ئەوكارەش كۆكردنەوەو حەشـريچەكە لە سەر ئێمە ئاسانە ﴿ ٤٥: نحن أعلم بمـا يقولون ﴾ ئێمـە زاناترين بەوەی ئەوان ئەيڵێن بەرامبەر بە خـۆت وبە پەيامەكەت ﴿ وما أنت عليهـم بجبار ﴾ وە تۆش زاڵ و زۆرداريێـك نيت بەسـەرياندا و فەرمانت پـێ نەكراوە كە بەزۆر ئيمانيـان پێ بێنيـت ﴿ فذكر بالقرآن من يخاف وعيد ﴾ دەسـا هەركەسێك لەهەڕەشـەو بەڵێنەكانی من ئەترسێت،تۆ بەم قورئانە ئامۆژگاری بكەو، دياره مەگەر كەسێكيش ئامۆژگاری وەربگرێ، لەخوای خۆی بترسێت.

زۆرسوپاس بۆخوا، لەشەوی (٣/٢)ی شەعبانی (١٤١٧) بەرامبەربە (١٢/١٣/١٢/١٩٩٦) لەنووسينی ئەم سوورەتە پڕ لەترسە بوومەوە لەهەڵەبجە، (لەڕاگەياندن)

سوورەتی (زاريات)ـە

مەككەييەو (٦٠) ئايەتە

بەناوی خوای بەخشندەی ميهرەبان

ئـەم سـوورەتە وەك هاووێنەكانی ديكەی باسـی بنەماكانی ئيمان و بروا: يەكخواپەرسـتی، پەيام، زيندووبوونـەوەو پاداش و تۆڵە دەكا.

لەسـەرەتاوە باسـێكی(با)كان ئەكات، ئينجا هەورەكان، ئەوسـا ئەوكەشـتييە گەورانـەی بەنـاو دەرياكاندا دێن و ئـەڕۆن، ئەو فريشـتانەی كاروباری خەڵكيان پێ سـپێردراوە، خوا سوێنديان پێ ئەخوات كە بێگومان حەشر دێت وپاداش و تۆڵەيش بە دوايا دێ، باسی ئەوانەی بڕوايان بە قورئان نەبوو، ئەنجاميان لە دونياو قيامەتدا، بڕوادارانـی پاريزگار و ئەو نازو نيعمەتەی بۆيان ئامادە كراوە لەبەهەشتدا. دەسـەڵاتی خوا لەم بوونەوەرەدا: لەئاسمان و زەویو كێـوەكان و مرۆڤەكان.. داسـتانی هەنـدێ لەپەيامبەران، هەڵوێسـتی تاغووتـەكان لەگـەڵ پياوانی خـواداو ئەنجاميان.. مەبەسـت لە دروستكردنی ئادەمی و جننيدا.

دووپاتکردنەوەی هاتنی رۆژی جەزاو تۆڵە:

﴿ بسم الله الرحمن الرحيم * ١: والذاريات ذروا ﴾ سوێند بەو (با)یانەی تۆزو پووش و تۆوی گیاکان بڵاودەکەنەوە بە بڵاوکردنەوە، لەملا دەیبەن بۆ ئەولا ﴿ ٢: فالحاملات وقرا ﴾، سوێندیش بەو (با)یانە لە گەڵ خۆیان ئاوی باران هەڵدەگرن ﴿ ٣: فالجاريات يسرا ﴾ سوێند بەو گەمیانەش بەئاسانی لەنێو دەریاکاندا دێن و دەچن. ﴿ ٤: فالمقسمات أمرا ﴾ پاشان بەو فریشتانە کەکاروبار لەناو بوونەوەردا (رزق و رۆژیو..) دابەش ئەکەن، دیارە فریشتەکان هەر کۆمەڵەیان کارێکیان پێ سپێردراوەو لە سنووری خۆیاندا پێی هەڵدەسن ﴿ ٥: إنما توعدون لصادق ﴾ بە هەموو ئەوانە، هەر هەڕەشەیەك لێتان دەکرێ و هەر بەڵێنێك پێتان دەدرێ لەژیانەوە، دێتەجێ، بەڵێ.. بۆیە خوای گەورە سوێند بەوانە ئەخوات، چونکە جێگەی بیرکردنەوەن بۆ دۆزینەوەی خوای باڵادەست ﴿ ٦: وإن الدين لواقع ﴾ و بێگومان پاداش و تۆڵە، هەر دێتە جێ و بەرێوەیە ﴿ ٧: والسماء ذات الحبک ﴾ سوێند بەو ئاسمانە کە رێ رێیەو، زۆریش بەجوانییو، رێك و پێك، ئەستێرەکان بەناویاندا دێن و ئەڕۆن ﴿ ٨: إنكم لفي قول مختلف ﴾ بێگومان ئێوە ئەی بێبڕوایانی قورەیش! وتەو گوفتارتان سەبارەت بە پێغەمبەر ﷺ جیاوازو بێ سەروبەرەو دوورە لە راستی، کە جارێ ئەڵێن: جادووگەرە، جارێکی تر ئەڵێن شاعیرەو.. هتد ﴿ ٩: يؤفک عنه من أفک ﴾ لە قورئان و لە پەیامبەر کلا دەکرێ، ئەو کەسەی لەزانینی خوادا لادراوە، چونکە خوا خۆی زانیویەتی کە ئەو جۆرە کەسە زۆر لارو لاسارەو بەکەڵکی هیدایەتدان نایە ﴿ ١٠: قتل الخراصون ﴾ بەکوشتچن و بمرن بوختانچییەکان، ئەوانەی کە ئەو درۆوپڕوو پاڵانتانە بۆ پەیامبەر ئەکەن، وەك لە جێگایەکی تردا دەفەرموێت: (قتل الإنسان ما أكفره) (١٧/٨٠). ﴿ ١١: الذين هم في غمرة ساهون ﴾ ئەو کەسانەی کەبە نەزانی خۆیان لە ناو گێژاوی گومراییو تاریکیدا رۆچوون و غافڵ و بێ ئاگان ﴿ ١٢: يسألون أيان يوم الدين ﴾ بەگاڵتەوە ئەپرسن: ئەرێ رۆژی رەستاخێز، رۆژی پاداشت و تۆڵە، کەی دێ؟! ﴿ ١٣: يوم هم على النار يفتنون ﴾ ئەو رۆژەی ئەوان لەناو ئاگردا سزا ئەدرێن ﴿ ١٤: ذوقوا فتنتكم ﴾ پێیان ئەوترێ: سزاکەتان بچێژن ﴿ هذا الذي كنتم به تستعجلون ﴾ ئەمە ئەو سزایە بوو لە دونیادا پەلەتان بۆ ئەکرد، بەگاڵتەوە ئەتان وت: کەی دێت؟!.

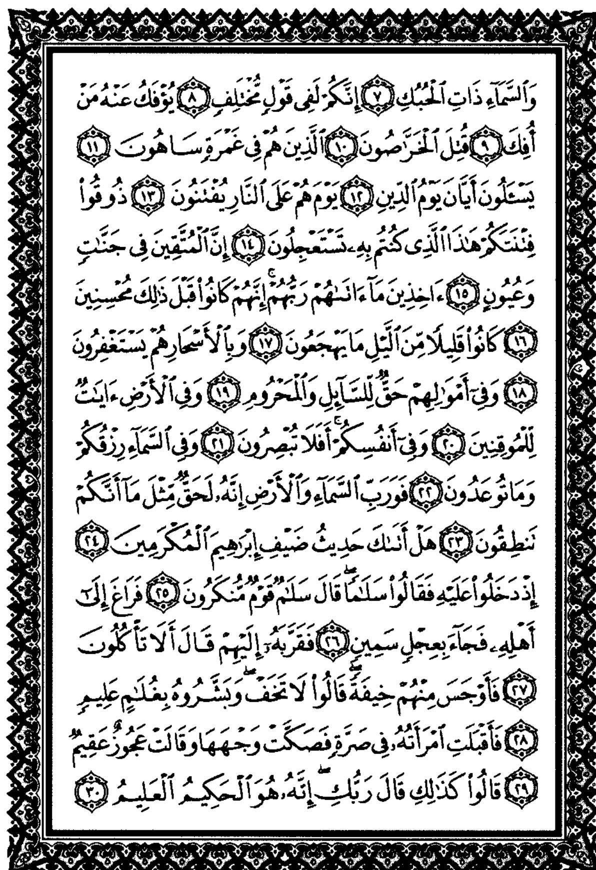
سیفاتی پارێزگاران و جێگەو شوێنیان:

﴿ ١٥: إن المتقين في جنات و عيون ﴾ بێگومان خۆ پارێزانیش لە شیرك و سەرپێچی، لەنێو چەندین باخات و، لە پاڵ چەند سەرچاوەی ئاودان ﴿ ١٦: آخذين ماآتاهم ربهم ﴾ هەرچی پەروەردگاریان لە پاداشتی کارەکانیاندا بۆیداناون، لە بەهەشتدا وەریدەگرن ﴿ إنهم كانوا قبل ذلک محسنين ﴾ چونکە ئەوانە پێش ئەمرۆ هەر لەدونیادا ئاکار چاك بوون. وەکو لە جێگایەکی تردا ئەفەرموێ: (كلوا واشربوا هنيئابما اسلفتم في الأيام الخالية)(٦٩/٢٤). ﴿ ١٧: كانوا قليلا من الليل مايهجعون ﴾ کەمێك لەشەو ئەخەوتن، زۆربەی شەونوێژیان ئەکرد. (عەبدو ڵڵای کوری عومەر) دەڵێ: پێغەمبەر فەرمووی: (إن في الجنة غرفا يرى ظاهرها من باطنها، وباطنها من ظاهرها). واتە: لەبەهەشتدا چەند کۆشك و تەلارێك هەیە، دیوی دەرەوەیان، لە ناوەوەیان دەبینرێ، جا دەپرسن: ئەوانە بۆ کێ دەبن؟ فەرمووی: ((لمن ألان الكلام، وأطعم الطعام، وبات لله قائما والناس نيام)). (ئیمام ئەحمەد هێناویە. ٢/١٧٣). بۆ ئەوانەیە: قسەیان خۆشە، هەردەم بەنەرم ونیان قسە دەکەن، خۆراك و خواردن دەبەخشن، کاتێکیش خەڵك خەوتوون، ئەوان بەپێوەن و خەریکی شەو نوێژن ﴿ ١٨: وبالأسحار هم يستغفرون ﴾ هێمان لەبەرەبەیاندا، لەخوا داوای خۆشبوون دەکەن، وەك ئەوە کە شەو هەر خەریکی گوناح و تاوان بووبن! ﴿ ١٩: وفي أموالهم حق للسائل والمحروم ﴾ و بێ لە وجاڵەشیان هەمیشە لە ماڵ و سامانیاندا بەشێکی دیاری و بەرچاو، بۆ ئەو کەسە داوا ئەکا هەبوو، وەك پێغەمبەر ئەفەرمووێ: ((للسائل حق وإن جاء على فرس)) (پێشەوا ئەحمەد). واتە: سواڵکەریش مافی هەیە، ئەگەرچی بەسواری ئەسپیش بێو داوابکا، وەهەروا بەش ئەو کەسەیش دەدەن کەخۆی نییەتیو، داوا لەخەڵك ناکات، وەك ئەوە کە سامانەکەیان لە ژێر دەستی هەژاراندا بێت.

نیشانەگەلێ بۆ دۆزینەوەی خوا:

﴿ ٢٠: وفي الأرض آيات للموقنين ﴾ وە لەزەویدا گەلێ نیشانەو بەڵگەی گەورەومەزن هەیە بۆئەوانەی لە ئیمان و لەبڕوادا بێگومانن، چونکە سەیری ئەو هەموو جۆرە گیاو گوڵ و ئاژەڵ و کێوو شاخ و چیاو دەشت و دەرە ئەکەن، دەرئەنجام بەو شێوەیەش بۆخوا ملکەچ ئەبن ﴿ ٢١: وفي أنفسكم ﴾ وە لەخودی خۆیشتاندا بەڵگە گەلێهەیە بۆ دۆزینەوەی خوا ﴿ أفلا تبصرون ﴾ دەسا لە خۆتان ناڕوانن و تەماشا ناکەن؟ سەیر ناکەن

خوای گـەورە چۆن ئێوەی دروسـت کردووە، هەریەکە شـێوەی ئاخافـتن و زمانـی جۆرێکە، رەنگ و روخسـاری جۆرێکە، پلەی ژیری و تێگەیشـتنی و بەژن و بالاو قەدو قامەت و..هتد ﴿ ٢٢: وفی السـماء رزقکم ﴾ ورزق و رۆزیتان هەر لـە ئاسمانە، واتە: هـۆی ژیان و ژیوارتان لەوێوەیـە، لەوێوە بارانتان بۆ دێت ﴿ وما

وَالسَّمَاءِ ذَاتِ الْحُبُكِ ﴿٧﴾ إِنَّكُمْ لَفِي قَوْلٍ مُّخْتَلِفٍ ﴿٨﴾ يُؤْفَكُ عَنْهُ مَنْ
أُفِكَ ﴿٩﴾ قُتِلَ الْخَرَّاصُونَ ﴿١٠﴾ الَّذِينَ هُمْ فِي غَمْرَةٍ سَاهُونَ ﴿١١﴾
يَسْأَلُونَ أَيَّانَ يَوْمُ الدِّينِ ﴿١٢﴾ يَوْمَ هُمْ عَلَى النَّارِ يُفْتَنُونَ ﴿١٣﴾ ذُوقُوا
فِتْنَتَكُمْ هَٰذَا الَّذِي كُنتُم بِهِ تَسْتَعْجِلُونَ ﴿١٤﴾ إِنَّ الْمُتَّقِينَ فِي جَنَّاتٍ
وَعُيُونٍ ﴿١٥﴾ آخِذِينَ مَا آتَاهُمْ رَبُّهُمْ إِنَّهُمْ كَانُوا قَبْلَ ذَٰلِكَ مُحْسِنِينَ
﴿١٦﴾ كَانُوا قَلِيلًا مِّنَ اللَّيْلِ مَا يَهْجَعُونَ ﴿١٧﴾ وَبِالْأَسْحَارِ هُمْ يَسْتَغْفِرُونَ
﴿١٨﴾ وَفِي أَمْوَالِهِمْ حَقٌّ لِّلسَّائِلِ وَالْمَحْرُومِ ﴿١٩﴾ وَفِي الْأَرْضِ آيَاتٌ
لِّلْمُوقِنِينَ ﴿٢٠﴾ وَفِي أَنفُسِكُمْ أَفَلَا تُبْصِرُونَ ﴿٢١﴾ وَفِي السَّمَاءِ رِزْقُكُمْ
وَمَا تُوعَدُونَ ﴿٢٢﴾ فَوَرَبِّ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ إِنَّهُ لَحَقٌّ مِّثْلَ مَا أَنَّكُمْ
تَنطِقُونَ ﴿٢٣﴾ هَلْ أَتَاكَ حَدِيثُ ضَيْفِ إِبْرَاهِيمَ الْمُكْرَمِينَ ﴿٢٤﴾
إِذْ دَخَلُوا عَلَيْهِ فَقَالُوا سَلَامًا قَالَ سَلَامٌ قَوْمٌ مُّنكَرُونَ ﴿٢٥﴾ فَرَاغَ إِلَىٰ
أَهْلِهِ فَجَاءَ بِعِجْلٍ سَمِينٍ ﴿٢٦﴾ فَقَرَّبَهُ إِلَيْهِمْ قَالَ أَلَا تَأْكُلُونَ
﴿٢٧﴾ فَأَوْجَسَ مِنْهُمْ خِيفَةً قَالُوا لَا تَخَفْ وَبَشَّرُوهُ بِغُلَامٍ عَلِيمٍ
﴿٢٨﴾ فَأَقْبَلَتِ امْرَأَتُهُ فِي صَرَّةٍ فَصَكَّتْ وَجْهَهَا وَقَالَتْ عَجُوزٌ عَقِيمٌ
﴿٢٩﴾ قَالُوا كَذَٰلِكِ قَالَ رَبُّكِ إِنَّهُ هُوَ الْحَكِيمُ الْعَلِيمُ ﴿٣٠﴾

توعدون ﴾ وەهەر چیش بەڵێنتان پێ ئەدرێ لەخێرو لەشـەڕ هەر لەئاسمانە، بەتایبەت بەهەشـت ﴿ ٢٣: فورب السـماء والأرض إنە لحق مثل مأأنکم تنطقون ﴾ سـا سوێند بەپەروەردگاری ئاسمان و زەوی، ئەم بەڵێنە بەرزق و رۆزیو، زیندووبوونەوەو پاداشـت و تۆڵە راست و رەوایە، وەك ئەوەی ئێوە قسە ئەکەن.

میوانەکانی ئیبراهیم عليه السلام:

﴿ ٢٤: هـل أتاک حدیث ضیف إبراهیم المکرمین ﴾ ئاخۆ هەواڵی میوانە بەرێزەکانـی ئیبراهیمت بۆ هاتووە؟ ﴿ ٢٥: إذ دخلوا علیه فقالوا سلاما ﴾ کاتێ چوونە ژوور لای، بۆ لەناوبردنی گەلەکەی لووت، جا گوتیان: سـەلامت لێ بێت ئیبراهیم! ﴿ قال سـلام ﴾ ئیبراهیمیش وتی: سـەلام لەئێوەیش بێت ﴿ قوم منکرون ﴾ ئێوە لای من خەڵکێکی نەناسراون، ناتانناسم، نازانم ئێوە کێن؟ ﴿ ٢٦: فراغ إلی أهلـه ﴾ ئینجا زۆر بێ چرپە وبە پەلە -هەتا میوانەکان پێی نەزانن- چوو بۆ لای هاوسـەرەکەی ﴿ فجاء بعجل سـمین ﴾ نەیزانی فریشـتەن، جا گوێرەکەیەکی قەڵەوی برژاوی بۆ هێنان ﴿ ٢٧: فقربه إلیهم ﴾ نزیکی خسـتەوە بۆیان، بەڵام دەسـتیان بۆ نەبرد! ﴿ قال ألا تأکلون ﴾ وتی ئایا ناخۆن؟! پێشەوا (ئەحمەد) دەڵێ: میوانـداری و رێز نان لەمیوان، واجبێکی ئیسـلامییە، هەر کەسێ رێی کەوتە لای هەر کەسێ، دەبێ خواردنی گونجاو وشیاوی بداتێ. ﴿ ٢٨: فأوجس منهم خیفة ﴾ ئینجا کە دیتی خواردنە کە ناخۆن، پێی وابوو پیاو خراپن، بۆیە لە دڵا ترسـێکی لێ نیشت، وەکو لە جێگایەکیتردا دەفەرموێ: (فلما رأی أیدیهم لا تصل إلیه نکرهم وأوجس منهم خیفة) (٧٠/١١). ﴿ قالوا لا تخف ﴾ ئەوانیش وتیان: تۆ مەترسە، چونکە ئێمە فریشتەو نێرراوی خواین ﴿ وبشروه بغلام علیم ﴾ جگە لەو کارەشیان بۆی هاتبوون، بە بوونی کورێکی زانا لەخاتوونە(سـارە) موژدەیان دایەو ناوی (ئیسـحاق) ی لێ نرا ﴿ ٢٩: فأقبلـت أمرأتـه فی صـرة ﴾ ئینجا ژنەکەی بـە دەنگە دەنگ و، بە هـاوار هاوارەوە هاتە پێشـێ ﴿ فصکت وجهها ﴾ جا چەمۆڵەیەکـی لـە روومەتی خۆیدا، وەك بـاوی ژنان، کاتێ کە شـتێ جێی سەر سورمان بێت بێبیستن وادەکەن ﴿ وقالت عجوز عقیـم ﴾ وتـی: ئەیرۆ! منداڵی چی؟ خۆ مـن پیرەژنێکم بێ زك و زا؟! ﴿ ٣٠: قالـوا کذلک قال ربـک ﴾ وتیان: پەروەردگاری تۆ ئاوای فەرمووەو وای بریار داوە، جاکەوایە سـەرت سورنەمێنێ لە تواناودەسـەڵاتی خوا ﴿ إنه هو الحکیم العلیم ﴾ چونکە بەراسـتی ئەوخۆیەتـی خـاوەن حیکمەتی زانـا، بە قازانـج وبەرژەوەندیی بەندەکانی زانایە، بۆیە لەوتەمەنەشدا منداڵیان ئەداتێ.

دوای نوێژی خەوتنان کۆتایی جزمی (٢٦) هات، لە (٥/٤) شەعبان (١٤١٧)ك، بەرامبـەر بـە (١٤/١٥/١٢/١٩٩٦)، لەراگەیاندنـی بزووتنەوەی ئیسلامیی لەکوردستان/عێراق، لە هەڵەبجەی زامدار.

کۆتایی جزمی ٢٦، (ولله الحمد والمنه)..

پاشەرۆژی قەومەکەی لووت:

﴿ ٣١: قـال فما خطبکم أیها المرسـلون ﴾ ئیبراهیم وتی: جائەو ئیشە گرنگە ئێوە بۆی هاتوون چییە ئەی نێرراوەکانی خوا؟ ﴿ ٣٢: قالوا إنا أرسـلنا إلی قوم مجرمین ﴾ وتیان: بەراستی ئێمە رەوانە کراوین بۆسەر هۆزێکی تاوانکار.

بـەڵێ ئیبراهیم پاش ئـەوەی لەگەڵ (لـووت)ی برازایدا، عێراق و سـەرزەمینی (بابل)ی بەجێهێشـت، ئیتر بـۆ بڵاوکردنەوەی یەکخواپەرستیو، وەلانانی فرەخواپەرستی و فەسادو بێرەوشتی، بەرەو وڵاتی (شـام) رێگـەی گرتەبەرو (لووت)یـش بەتەنهاچوو

بۆشاری (سدوم)، کە دەکەوێتە ناوچەی (ئۆردن) و نزیکی دەریای مردوو (البحر الميت)، وەیەکێکە لەشارەگرنگەکانی هۆزو گەلەکەی خۆی لە وڵاتی شام، شیاوی باسە ئەو جێگایە، جێگایەکی پڕ لەباخات ونازو نیعمەت بوو، بەڵام بە هۆی سەرپێچییەکانیانەوە خواسزای بۆ ناردن وسەروژێری کردن. ﴿ ٣٣: لنرسل عليهم حجارة من طين ﴾ تا کڵۆ بەردێکی ڕەقی لەقوڕ دروستبوو وەك بەردیان لێ ببارێنین ﴿ ٣٤: مسومة عند ربك للمسرفين ﴾ نیشانەکراون لەلایەن پەروەردگارتەوە بۆ لەسنوور دەرچووان و یاخییان، گوتراویشە لەسەر هەر بەردێك ناوی ئەوکەسە نووسراوە! ﴿ ٣٥: فأخرجنا من كان فيها من المؤمنين ﴾ جا ئێمەش بڕوادارەکانمان لەشارەکانی گەلەکەی (لووت)دا بردنە دەرێ بۆئەوەی بەسزاکەمان تیانەچن ﴿ فما وجدنا فيها غير بيت من المسلمين ﴾ ئەوسا لەوێ تەنها ماڵێکی موسڵمان نەبێ-ئەویش ماڵی لووت و دوو کچەکەی- کەسێکی ترمان دەست نەکەوت باوەڕی هێنابێ! ﴿ ٣٧: وتركنا فيها آية للذين يخافون العذاب الأليم ﴾ وەلەوشارە وێرانەدا نیشانەیەکی ئاشکرامان بۆئەوانەی دەترسن لەسزای ئێش پێگەیەنەر بەجێهێشت، واتە: پاش خۆیان، ئاسەواری خانووبەرەکەیان دیاربوو، کرابوویە دەریایەکی بۆگەن وپیس، ئێستاش ناوبانگی: بە دەریاچەی (تەبەریە) هەیە.

لە سەرگروشتەی ئەمانە عیبرەت وەرگرن:

﴿ ٣٨: وفي موسى إذ أرسلناه إلى فرعون بسلطان مبين ﴾ وە لەداستانی مووساشدا نیشانەیە هەیە، ئەویش بە بەڵگەیەکی ئاشکراو نمایانەوە ناردمانە لای فیرعەون ﴿ ٣٩: فتولى بركنه ﴾ جا فیرعەون بەخۆی و لەشکرەکەیەوە ڕووی لەبڕوا بەمووساو بەپەیامەکەی وەرگێڕا ﴿ وقال ساحر أو مجنون ﴾ وتی مووسا: جادوگەرە، جادوو دەکات، یان دێوانەو شێتە، ئەگینا چۆن داوای پەیامبەرێتی ئەکات ﴿ ٤٠: فأخذناه وجنوده فنبذناهم في اليم ﴾ ئەوسا ئێمە خۆی و لەشکرەکەیمان گرت وتوورمان هەڵدایە ناو دەریاکەوە ﴿ وهو مليم ﴾ بۆخۆیشی گلەیی لێکراوو، سەرزەنشت کراوبوو، واتە: بەوتۆڵەیە ستەمی لێنەکراوە لەلای ئێمەوە ﴿ ٤١: وفي عاد إذ أرسلنا عليهم الريح العقيم ﴾ وە لەبەسەرهاتی (عاد)یشدا بەڵگەو نیشانەی دەسەڵاتمان دیارەو هەیە، ئەوکاتە کە (با)یەکی زۆر توندی گەرمی نەزۆك و بێخێرمان نارده سەریان ﴿ ٤٢: ما تذر من شئ أتت عليه ﴾ کە بەسەر هەرشتێکدا تێدەپەڕی بە جێی نەدەهێشت ﴿ إلا جعلته كالرميم ﴾ و وەك ئێسکی پوواوی لێدەکردو، هەپروون هەپروون دەبووو بەربادی دەکرد.

(بوخاری/ فتح الباری: ٢/٦٠٤، موسلیم: ٢/٦١٧). هەردوو ئەم فەرموودەیانە هێناوە: ((نصرت بالصبا وأهلكت عاد بالدبور)) واتە: پێغەمبەر فەرمووی: من بەبای (سەبا) خوا سەریخستم، هۆزەکەی (عاد)یشی بەبای (دەبوور)، لەناو بردو تیاچوون ﴿ ٤٣: وفي ثمود إذ قيل لهم تمتعوا حتى حين ﴾ وە لە بەسەرهاتی

﴿ قَالَ فَمَا خَطْبُكُمْ أَيُّهَا الْمُرْسَلُونَ (٣١) قَالُوا إِنَّا أُرْسِلْنَا إِلَىٰ قَوْمٍ مُّجْرِمِينَ (٣٢) لِنُرْسِلَ عَلَيْهِمْ حِجَارَةً مِّن طِينٍ (٣٣) مُّسَوَّمَةً عِندَ رَبِّكَ لِلْمُسْرِفِينَ (٣٤) فَأَخْرَجْنَا مَن كَانَ فِيهَا مِنَ الْمُؤْمِنِينَ (٣٥) فَمَا وَجَدْنَا فِيهَا غَيْرَ بَيْتٍ مِّنَ الْمُسْلِمِينَ (٣٦) وَتَرَكْنَا فِيهَا آيَةً لِّلَّذِينَ يَخَافُونَ الْعَذَابَ الْأَلِيمَ (٣٧) وَفِي مُوسَىٰ إِذْ أَرْسَلْنَاهُ إِلَىٰ فِرْعَوْنَ بِسُلْطَانٍ مُّبِينٍ (٣٨) فَتَوَلَّىٰ بِرُكْنِهِ وَقَالَ سَاحِرٌ أَوْ مَجْنُونٌ (٣٩) فَأَخَذْنَاهُ وَجُنُودَهُ فَنَبَذْنَاهُمْ فِي الْيَمِّ وَهُوَ مُلِيمٌ (٤٠) وَفِي عَادٍ إِذْ أَرْسَلْنَا عَلَيْهِمُ الرِّيحَ الْعَقِيمَ (٤١) مَا تَذَرُ مِن شَيْءٍ أَتَتْ عَلَيْهِ إِلَّا جَعَلَتْهُ كَالرَّمِيمِ (٤٢) وَفِي ثَمُودَ إِذْ قِيلَ لَهُمْ تَمَتَّعُوا حَتَّىٰ حِينٍ (٤٣) فَعَتَوْا عَنْ أَمْرِ رَبِّهِمْ فَأَخَذَتْهُمُ الصَّاعِقَةُ وَهُمْ يَنظُرُونَ (٤٤) فَمَا اسْتَطَاعُوا مِن قِيَامٍ وَمَا كَانُوا مُنتَصِرِينَ (٤٥) وَقَوْمَ نُوحٍ مِّن قَبْلُ إِنَّهُمْ كَانُوا قَوْمًا فَاسِقِينَ (٤٦) وَالسَّمَاءَ بَنَيْنَاهَا بِأَيْدٍ وَإِنَّا لَمُوسِعُونَ (٤٧) وَالْأَرْضَ فَرَشْنَاهَا فَنِعْمَ الْمَاهِدُونَ (٤٨) وَمِن كُلِّ شَيْءٍ خَلَقْنَا زَوْجَيْنِ لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُونَ (٤٩) فَفِرُّوا إِلَى اللَّهِ إِنِّي لَكُم مِّنْهُ نَذِيرٌ مُّبِينٌ (٥٠) وَلَا تَجْعَلُوا مَعَ اللَّهِ إِلَٰهًا آخَرَ إِنِّي لَكُم مِّنْهُ نَذِيرٌ مُّبِينٌ (٥١)

(سەموود)یشدا -کاتێ پێیان وترا: تا ماوەیەك بۆخۆتان ڕابوێرن- پەندوئامۆژگاریمەزن هەیە بۆهەرکەسێك تێفکرێ! ﴿ ٤٤: فعتوا عن أمر ربهم ﴾ جا لەفەرمانی پەروەردگاری خۆیان دەرچوون و بەگوێی پەیامبەرەکەیانیان نەکردو، وشترە موعجیزە کەیان کوشت! ﴿ فأخذتهم الصاعقة ﴾ جا ئەو هەورەتریشقەیە لێیدان وگرتنی، وەك لە سوورەتێکیتردا ئەفەرموێ: (وأما ثمود فهديناهم فاستحبوا العمى على الهدى فأخذتهم صاعقة عذاب الهون) ﴿ وهم ينظرون ﴾ لەوکاتەشدا تەماشایان ئەکرد، چونکە پێشتر(صالح) بەڵێنی پێدابوون: پاش سێ ڕۆژتر سزا دێتە سەرتان ﴿ ٤٥: فما استطاعوا من قيام ﴾ بەهەورە تریشقەکە وەهاکەوتن، توانای هیچ جۆرە هەڵسانێکیان نەما ﴿ وماكانوا منتصرين ﴾ و نەشیانتوانی خۆیان سەرخەن. ﴿ ٤٦: وقوم نوح من قبل ﴾ بەر لەوانیش هۆزەکەی (نووح)مان -بەتۆفان- لەناوبرد ﴿ إنهم كانوا قوما فاسقين ﴾ چونکە گەلێکی کافربوون و لە هەق لایاندا.

بەم بەڵگانە خوای هەق بناسن:

﴿ ٤٧: والسماء بنيناها بأييد ﴾ ئەم ئاسمانەشمان -بێ کۆڵەکەو بێ ئامێرێکی دیکە- بەهێزو مەحکەم دروست کرد ﴿ وإنا لموسعون ﴾ وە بەردەوامیش پەرەی پێدەدەین و فراوانی دەکەین، جا بۆئەوەش هیچ نارحەتی و ماندوو بوونێکمان تووش نابێ ﴿ ٤٨: والأرض فرشناها فنعم الماهدون ﴾ و زەویشمان راخست بۆ ژیان ئای چ راخەرێکی چاکین ئێمە ﴿ ٤٩: ومن كل شئ خلقنا زوجين ﴾ وە لە هەرشتێك جووتێکمان دروستکردووە: نێرومێ، شیرین و ترش، خۆرو مانگ، شەوو رۆژ.. ﴿ لعلكم تذكرون ﴾ بەڵکو ئامۆژگاری وەربگرن باوەڕ بە تواناو دەسەڵاتمان بێنن ﴿ ٥٠: ففروا إلى الله ﴾ جاهەمووتان بەراکردن بەرەوخوا هەڵبێن، واتە: لەهەموو کارێکدا تەنیا گوێرایەڵی ئەوبن ﴿ إني لكم منه نذير مبين ﴾ بەراستی من (واتە: پێغەمبەر) لەلایەن خواوە ترسێنەرێکی ئاشکرام بۆ ئێوە کاروبارم ئاشکرایەو خوایش پشتیوانیم لێدەکات ﴿ ٥١: كذلك ما أتى الذين من قبلهم من رسول ﴾ باوی هۆزەکانی پێش ئەمانیش هەر وابوو، هەر پێغەمبەرێك خوا ناردوویەتی و چووە بۆلای هۆزەکەی ﴿ إلا قالوا ساحر أو مجنون ﴾ هەرپێیان وتووە جادوگەرە، یان شێتە ﴿ ٥٣: أتواصوا به ﴾ ئایا وەسیەتیان بۆ یەکتر کردووە بەوە وا رایان کۆیە لەسەر ئەو بۆچوونەیان؟ ﴿ بل هم قوم طاغون ﴾ نەخێر، وەسیەتیان بۆ یەکتر نەکردووە، بەڵکو ئەوانە بۆخۆیان گەلێکی یاخی ولەسنوور دەرچوون، بۆیە ئەوقسانە دەکەن ﴿ فتول عنهم ﴾ جا کەوایە تۆ واز لەوانە بێنەو روویان لێوەرگێڕە، واتە: ئەوەندە بایەخیان بۆ دامەنێ ﴿ فما أنت بملوم ﴾ لەسەر لاری ئەوان کەسێك سەرکۆنەی تۆ ناکا ﴿ ٥٥: وذكر فإن الذكرى تنفع المؤمنين ﴾ تۆ بەردەوام ئامۆژگاری بکە، چونکە ئامۆژگاری هەمیشە کەڵك بەبڕواداران ئەگەیەنێ ئەگەرچی ئەوانەش سوودی لێوەرنەگرن.

دروستکرانی جننی و مرۆڤ هەر بۆ پەرەستنی خوایە:

﴿ ٥٦: وما خلقت الجن والإنس إلا ليعبدون ﴾ و من هەربۆیە جنۆکەو ئادەمیم دروستکردووە بمپەرستن و بمناسن، چونکە ئەگەر لەنەبوونەوە نەمهێنابان، نەیان ئەناسیم و گەورەییم دەرنەئەکەوت بۆیان، ئەم (ئەسەر)ەش کە دەڵێ: ((كنت كنزا مخفيا فأردت أن أعرف، فخلقت الخلق)) هەرهێمایە بەوە ﴿ ٥٧: ما أريد منهم من رزق ﴾ من هیچ رزق و رۆزیم لەوان ناوێ بۆخۆم ﴿ وما أريد أن يطعمون ﴾ و نایشمەوێ ئەوان خۆراکم بدەنێ ﴿ ٥٨: إن الله هو الرزاق ﴾ چونکە تەنها هەرخوایە رۆزیدەر ﴿ ذو القوة المتين ﴾ خاوەن هێزی چار نەکراو، کەس ناتوانێ چاری خوا بکاو زاڵ ببێ بەسەریدا. لەفەرموودەی (قودسی)دا هاتووە: ((يا ابن آدم! تفرّغ لعبادتي إملأ صدرك غِنى، وأسُدّ فقرك، وإلا تفعل ملأتُ صدركَ شُغلا ولم أسُدّ فقرك)) (پێشەوا ئەحمەد. ٣٥٨/٢، ترمزی و ئیبن ماجە). واتە: ئەی کوری ئادەم! خۆت یەکلا بکەوە بۆ پەرستنی من، ئەوسا منیش دڵ و دەروونت پڕئەکەم لەقەناعەت و بێ نیازیی و، دەرگای هەژاریت لێدادەخەم، ئەگینا دڵ و دەروونت پڕئەکەم لەسەر قاڵبوون بە دونیاوەو، دەرگای هەژاریشت لێداناخەم.
وە ئەم فەرموودەش هاتووە: ((إني أنا الرزاق، ذوالقوة المتين)). (ئیمامی ئەحمەد: ٤١٨/١. ئەبوو داوود، نەسائی). ﴿ ٥٩: فإن للذين ظلموا ذنوبا مثل ذنوب أصحابهم ﴾ جا بێگومان بۆئەوانە ستەمیان لەخۆیان کردووە بەشیرك بەشێك لەسزایان بۆهەیە، وەك بەشی هاوەڵەکانیان لە گەلانی پێشوو ﴿ فلا يستعجلون ﴾ جا با بۆسزا پەلەم لێنەکەن پێش کاتی خۆی، چونکە هەربۆیان پێش دێت ﴿ ٦٠: فويل للذين كفروا من يومهم الذي يوعدون ﴾ جا تیاچوون بۆکافرو خوانەناسان لەو رۆژەی بەڵێنیان پێدراوە، لەبەر زۆری سەختی و دژواریی.

سوپاس بۆ خوا، لە(٦)ی شەعبانی (١٤١٧)ك بەرامبەر بە(١٦/١٢/١٩٩٦) لەنووسینی ئەم سوورەتە بوومەوە، لەراگەیاندنی ناوەندیی بزووتنەوەی ئیسلامی لە کوردستان/عێراق، لەشاری هەڵەبجە.

سوورەتی (توور)ـە

مەککەییەو (٤٩) ئایەتە

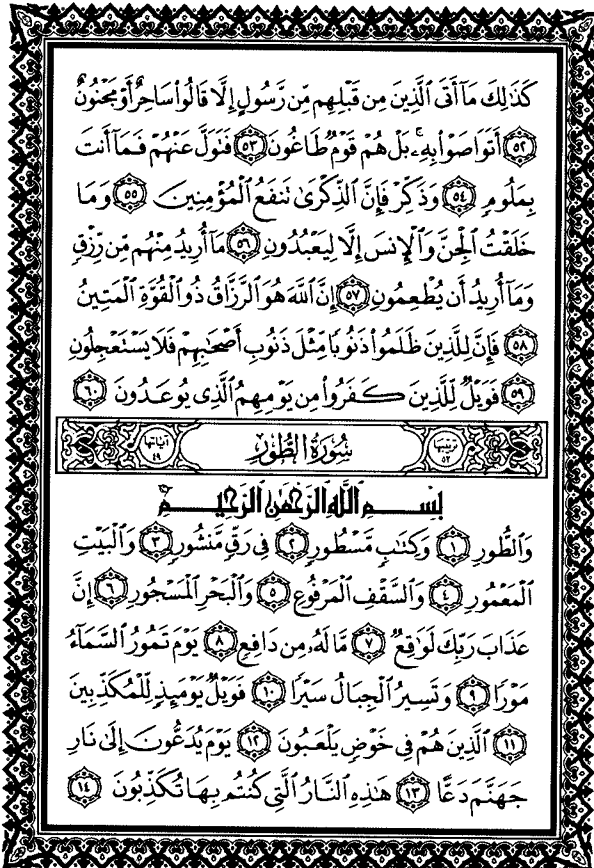
بەناوی‌خوای بەخشندەی میهرەبان

ئەمیش هەر لەباسی بیروباوەڕوئایدۆلۆژیەتی ئیسلامی ئەدوێ: یەکخواناسین، پەیام، زیندووبوونەوە، پاداشت و تۆڵە، سەرەتا باسێکی سامناکی رۆژی دوایی دەکات کە ئەو هەموو ئازارو سزایە رووبەرووی کافرو بێبڕواکان ئەبێتەوەو هیچ شتێکیش نییە بتوانێ بەرهەڵستی بووەستێ، پاشان باسی لەخواترسان و پارێزگاران ئەکات، باسی ئەوهەموو پاداشت و رێز لێنانەیان دەکات، دواتر باسی دواهەمین پەیام دەکات: پەیامەکەی (موحەممەدی کوری عەبدوڵلا) داوا لەپەیامبەریش دەکات کەئەوەندە گرنگی نەدات بەوقسەو قسەلۆکانەی بێ بڕواکان ئەیڵێن، جا بۆ دواتر بەرامبەر ئەو شك وگومانەی موشریکان هەیانبوو لەپەیامبەرێتی

(موحەممـــەد) ﷺ بێزاری دەردەبــڕێ. لەگەورەیی و فەزیلەتی ئەم سـوورەتەدا هاتووەکە: (جوبەیری کوری مونعیـم) دەڵێ: جارێك گوێـم لێبوو پێغەمبەر ﷺ لەنوێژی شـێواندا سـوورەتی (توور)-ی دەخوێند، کەسـێکی دیکەم نەدیتبوو دەنگـی، یان خوێندنەوەی لەوباشتربێ، (متفق علیه. فتح الباری: ٢٨٩/٢، مسلم: ٣٣٨/١)، پاشـان بوخاریش بەتەنیا ئەم فەرموودە ریوایەت دەکات: (ئوممی سـەلەمە) دەڵێ: (لەکاتی حەجدا) سـڵاوم بردەلای پێغەمبەر ﷺ کە نەخۆشـم و توانای تەوافی ماڵی خوام نییە، ئەویش فەرمووی: دەبڕۆ لەدوای خەڵکەوە بەسـواری تەوافی خۆت بکە، دەڵێ تەوافم کردو، دیتم پێغەمبەر ﷺ لەکەناری ماڵەوە نوێژ دەکاو، سـوورەتی (توور) دەخوێنێ. (فتح الباری: ٤٦٨/٨).

سوێند بە هەموو ئەمانە سزا بەرێوەیە:

﴿ بسم الله الرحمن الرحيم * ١: والطور ﴾ سوێند بە کێوی (توور – سـیناو) کەپەروەردگار لە گەڵ مووسـادا لەوێ وتوو وێژی کرد ﴿ ٢: وكتاب مسـطور ﴾ سـوێند بەکتێب ونامەیەکی نووسراوە (تەورات)، یان قورئان، یانامەی کردەوەکان، یا (لەوحولمەحفوز) ﴿ ٣: في رق منشـور ﴾ والاکراو لەپێستێکی تەنك وناسکدا، کە بۆهەمووکـەس حوکـم وبڕیاروئاداب و وێڵەکانی ئاسـانە ﴿ ٤: والبيت المعمور ﴾ سـوێند بەخانووی هەمیشە ئاوەدان لەمەککەدا (کەعبەی پیرۆز، کەهەمووسـاڵێك بەملیۆن خواپەرسـت ئاوەدان دەکرێتەوە. (تەبەری) ئەڵێت: سـوێند بەوخانووەی کەلەسەرووی ئاستی کەعبەدا لەپشـت ئاسمانی حەوتەمەوە بەفریشـتەیەکی زۆرو زەبەنـە ئاوەدان کراوەتـەوە. لەفەرموودەیەکـی صەحیح دا لـە (بوخـاری)ەوە، (فتح البـاری: ٣٤٩/٦، موسـلیم: ١٥٠/١) داهاتـووە کە: ((إنه يدخله كل يوم سـبعون ألفا مـن الملائكة، ثم لا يعـودون إليـه أبدا)) واتـە: بێگومان هـەرڕۆژەی حەفتاهەزار فریشـتە دەچنە نێو (بيت المعمور)ەوە پاشـان ئیتر ئەوانە هەرگیز جارێکی تر بۆی ناگەڕێنەوە بەڵکو دەسـتەیەکی تر دێن ﴿ والسقف المرفوع ﴾ سوێند بەملا ژوورەی بەرزو بڵندە، واتە: بەئاسمانی پڕ لەئەسـتێرەو خۆرومانگ و..هتد ﴿ ٦: والبحر المسـجور ﴾ سوێند بەو دەریایەی کە بەربەستکراوە لەوەی بتەقێتەوەو دونیا داپۆشێ، هەندێ ئەڵێن مەبەسـت بەودەریایە، دەریای هێمن (هادیء)ـە، کە شەسـت وهەشـت ملیۆن میل چوار گۆشـەیە، قووڵیەکەشی لەهەندێ لاوە نۆهەزارو چوارسەدو سیوسێ مەترە، رووبەرەکەشی بەتێکرایی دووجارونیو بەئەندازەی هەموو وشـکانی دونیایە، جا ئەگەر دەسـەڵاتێك نەبـێ چاودێریی ئەوەبـکات، ئایا بۆی نییە وردەوردە هەموو زەوی دابپۆشـێ؟ بەڵێ خوا سـوێند بەوپێنج شتە ئەخـوات: ﴿ ٧: إن عذاب ربك لواقع ﴾ کە بێگومان سـزای پەروەردگـاری تـۆ (ئەی موحەممەد!) هەر پێـش دێت ﴿ ٨: ما لـه من دافع ﴾ هیچ ڕەتکەرەوەیەکیشـی بۆ نییـە، کەس ناتوانێ بەریبگرێ ﴿ ٩: يوم تمور السماء مورا ﴾ ئەو رۆژەیە کەئاسمان

كَذَٰلِكَ مَآ أَتَى ٱلَّذِينَ مِن قَبْلِهِم مِّن رَّسُولٍ إِلَّا قَالُوا۟ سَاحِرٌ أَوْ مَجْنُونٌ ﴿٥٢﴾ أَتَوَاصَوْا۟ بِهِۦ ۚ بَلْ هُمْ قَوْمٌ طَاغُونَ ﴿٥٣﴾ فَتَوَلَّ عَنْهُمْ فَمَآ أَنتَ بِمَلُومٍ ﴿٥٤﴾ وَذَكِّرْ فَإِنَّ ٱلذِّكْرَىٰ تَنفَعُ ٱلْمُؤْمِنِينَ ﴿٥٥﴾ وَمَا خَلَقْتُ ٱلْجِنَّ وَٱلْإِنسَ إِلَّا لِيَعْبُدُونِ ﴿٥٦﴾ مَآ أُرِيدُ مِنْهُم مِّن رِّزْقٍ وَمَآ أُرِيدُ أَن يُطْعِمُونِ ﴿٥٧﴾ إِنَّ ٱللَّهَ هُوَ ٱلرَّزَّاقُ ذُو ٱلْقُوَّةِ ٱلْمَتِينُ ﴿٥٨﴾ فَإِنَّ لِلَّذِينَ ظَلَمُوا۟ ذَنُوبًا مِّثْلَ ذَنُوبِ أَصْحَٰبِهِمْ فَلَا يَسْتَعْجِلُونِ ﴿٥٩﴾ فَوَيْلٌ لِّلَّذِينَ كَفَرُوا۟ مِن يَوْمِهِمُ ٱلَّذِى يُوعَدُونَ ﴿٦٠﴾

سُورَةُ الطُّورِ

بِسْمِ ٱللَّهِ ٱلرَّحْمَٰنِ ٱلرَّحِيمِ

وَٱلطُّورِ ﴿١﴾ وَكِتَٰبٍ مَّسْطُورٍ ﴿٢﴾ فِى رَقٍّ مَّنشُورٍ ﴿٣﴾ وَٱلْبَيْتِ ٱلْمَعْمُورِ ﴿٤﴾ وَٱلسَّقْفِ ٱلْمَرْفُوعِ ﴿٥﴾ وَٱلْبَحْرِ ٱلْمَسْجُورِ ﴿٦﴾ إِنَّ عَذَابَ رَبِّكَ لَوَٰقِعٌ ﴿٧﴾ مَّا لَهُۥ مِن دَافِعٍ ﴿٨﴾ يَوْمَ تَمُورُ ٱلسَّمَآءُ مَوْرًا ﴿٩﴾ وَتَسِيرُ ٱلْجِبَالُ سَيْرًا ﴿١٠﴾ فَوَيْلٌ يَوْمَئِذٍ لِّلْمُكَذِّبِينَ ﴿١١﴾ ٱلَّذِينَ هُمْ فِى خَوْضٍ يَلْعَبُونَ ﴿١٢﴾ يَوْمَ يُدَعُّونَ إِلَىٰ نَارِ جَهَنَّمَ دَعًّا ﴿١٣﴾ هَٰذِهِ ٱلنَّارُ ٱلَّتِى كُنتُم بِهَا تُكَذِّبُونَ ﴿١٤﴾

بەتونـدی دێـت ودەڕوات و ئەکەوێتـە لەرزەو شـۆکە و گەڕان و خوا هەمووی تێکدەدا ﴿ ١٠: وتسـير الجبال سيرا ﴾ کێوەکانیش لەجێگـەی خۆیاندا هەڵدەکنرێن ودەڕۆن، واتە: یاسـای بوونەوەر تێك ئەچێ و جارێکیتر بەکەڵکی ژیان نایەت ﴿ ١١: فويل يومئذ للمكذبين ﴾ ئیتر لـەورۆژەدا تیاچوون بۆئەوانەی پێغەمبەرەکانیان بەدرۆ ئەخسـتەوەو، هەرخەریکی بەدرۆخسـتنەوە بوون ﴿ ١٢: الذيـن هم في خوض يلعبون ﴾ ئەوانـەی لەکاری نارەوادا هەردەم رۆئەچـن و،گاڵتـە و گەمە دەکـەن ﴿ ١٣: يوم يدعـون إلى نار جهنم دعا ﴾ ئەورۆژەی کە ئەوانە زۆر بەتوندی پاڵیان پێوە ئەنرێ بـۆ ناو ئاگری دۆزەخ و ڕادەکێشـرێن ﴿ ١٤: هذه النار التي كنتم بهـا تكذبون ﴾ هـەر کەنزیك خرانەوە پێیـان ئەوترێ: ئەمە ئەو ئاگرەیە کەئێوە کاتی خۆی بەدرۆتان دائەناو بڕواتان پێی نەبوو!! ﴿ ١٥: أفسـحر هذا أم أنتم لاتبصرون ﴾ پێیان دەوترێت: باشـە ئەمەجادووە – وەك لەدونیادا، کاتێ پەیامبەر ﷺ قسەی بۆدەکردن

ئەتـان وت جادووە- یان ئێوە نابینن و کوێرن، هەروەك لەدونیادا خۆتان لەئاستی ئەورۆژە کوێر دەکـرد؟ ﴿ ١٦: إصلوها فاصبروا أولا تصبـروا ﴾ بچنە ناویەوەو بسـوتێن، جـا ئیترئارامتان ببێ یـان نەبێ ﴿ سـواء علیکم ﴾ وەك یـەك وایە بۆئێـوە، ﴿ إنما تجزون ماکنتم تعملون ﴾ چونکە هەرد بەپێی ئەوەی ئەتانکرد لە

أَفَسِحْرٌ هَٰذَآ أَمْ أَنتُمْ لَا تُبْصِرُونَ ﴿١٥﴾ ٱصْلَوْهَا فَٱصْبِرُوٓا۟
أَوْ لَا تَصْبِرُوا۟ سَوَآءٌ عَلَيْكُمْ ۖ إِنَّمَا تُجْزَوْنَ مَا كُنتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿١٦﴾
إِنَّ ٱلْمُتَّقِينَ فِى جَنَّٰتٍ وَنَعِيمٍ ﴿١٧﴾ فَٰكِهِينَ بِمَآ ءَاتَىٰهُمْ رَبُّهُمْ
وَوَقَىٰهُمْ رَبُّهُمْ عَذَابَ ٱلْجَحِيمِ ﴿١٨﴾ كُلُوا۟ وَٱشْرَبُوا۟ هَنِيٓـًٔۢا بِمَا
كُنتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿١٩﴾ مُتَّكِـِٔينَ عَلَىٰ سُرُرٍ مَّصْفُوفَةٍ ۖ وَزَوَّجْنَٰهُم
بِحُورٍ عِينٍ ﴿٢٠﴾ وَٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ وَٱتَّبَعَتْهُمْ ذُرِّيَّتُهُم بِإِيمَٰنٍ أَلْحَقْنَا
بِهِمْ ذُرِّيَّتَهُمْ وَمَآ أَلَتْنَٰهُم مِّنْ عَمَلِهِم مِّن شَىْءٍ ۚ كُلُّ ٱمْرِئٍۭ بِمَا كَسَبَ
رَهِينٌ ﴿٢١﴾ وَأَمْدَدْنَٰهُم بِفَٰكِهَةٍ وَلَحْمٍ مِّمَّا يَشْتَهُونَ ﴿٢٢﴾ يَتَنَٰزَعُونَ
فِيهَا كَأْسًا لَّا لَغْوٌ فِيهَا وَلَا تَأْثِيمٌ ﴿٢٣﴾ ۞ وَيَطُوفُ عَلَيْهِمْ غِلْمَانٌ
لَّهُمْ كَأَنَّهُمْ لُؤْلُؤٌ مَّكْنُونٌ ﴿٢٤﴾ وَأَقْبَلَ بَعْضُهُمْ عَلَىٰ بَعْضٍ يَتَسَآءَلُونَ
﴿٢٥﴾ قَالُوٓا۟ إِنَّا كُنَّا قَبْلُ فِىٓ أَهْلِنَا مُشْفِقِينَ ﴿٢٦﴾ فَمَنَّ ٱللَّهُ
عَلَيْنَا وَوَقَىٰنَا عَذَابَ ٱلسَّمُومِ ﴿٢٧﴾ إِنَّا كُنَّا مِن قَبْلُ
نَدْعُوهُ ۖ إِنَّهُۥ هُوَ ٱلْبَرُّ ٱلرَّحِيمُ ﴿٢٨﴾ فَذَكِّرْ فَمَآ أَنتَ بِنِعْمَتِ
رَبِّكَ بِكَاهِنٍ وَلَا مَجْنُونٍ ﴿٢٩﴾ أَمْ يَقُولُونَ شَاعِرٌ نَّتَرَبَّصُ بِهِۦ رَيْبَ
ٱلْمَنُونِ ﴿٣٠﴾ قُلْ تَرَبَّصُوا۟ فَإِنِّى مَعَكُم مِّنَ ٱلْمُتَرَبِّصِينَ ﴿٣١﴾

دونیادا، پاداشت دەدرێنەوە.

خەڵکانیلە خوا ترس، لە بەهەشتدا فەرەحناکن:

پاش باسکردنی پاداش و تۆڵەی بێباوەڕان، دێتە سەر باسیپاداشتی موسـڵمانان، بۆیـە ئەفەرمـوێ: ﴿ ١٧: إن المتقیـن فـی جنات ونعیم ﴾ بێگومان خۆپارێزان -لەرۆژی قیامەتدا- لەبەهەشـتەکان و خۆشـگوزەرانییەکی هەمیشەییدان و ژیان دەبەنە سەر ﴿ ١٨: فاکهیـن بما آتاهم ربهم ﴾ بەوەی پەروەردگاریان پێی بەخشـیون خۆشـحاڵن ﴿ ووقاهم ربهم عذاب الجحیم ﴾ پەروەردگاریشـیان لەسـزای دۆزەخ پاراستوونی ﴿ ١٩: کلوا واشـربوا هنیئا بما کنتم تعملـون ﴾ پێیان ئەوترێ: دەسـابەهۆی ئەوکارانـەوە لەدونیادا ئەنجامتـان دەدان، بخۆن و بخۆنەوە ﴿ ٢٠: متکئین علی سـرر مصفوفة ﴾ لەسـەر قەنەفـەی ریزکراو، پاڵیاندەداوتـەوەو روویان لەیەکـکردووە ﴿ وزوجناهم بحورعین ﴾ هاوسـەرمان کردوون بە ژنانیسپی چاوگەورە (حور العین).

تۆرەمەو زارۆڵەی ئیماندارانیش دەبەینە بەهەشت:

﴿ ٢١: والذین آمنوا واتبعتهم ذریتهم بإیمان ﴾ وە ئەوکەسـانەی باوەڕیـان هێناو نەوەکانیشـیان بەئیمانـەوە پەیڕەوییان لێکردوون ﴿ ألحقنـا بهـم ذریتهـم ﴾ زارۆو نەوەکانیشـیانمان پێگەیانـدن لەبەهەشـتدا، هەرچەندە کردەوەکانیشـیان شایسـتەی ئەوپلەیـە نەبـێ، بەڵام لەبـەر رێزوحورمەتی ئـەوان، وەك (ئیبن عەبباس) دەڵێت: تا زیاتـر کەیفخۆش ودڵخۆش ببن، هەر (ئیبن عەبباس) (خـوای لێرازی بێ) دەڵێ: پێغەمبـەر ﷺ فەرمووی: ((إن الله عز وجل لیرفع ذریة المؤمن معه فی درجته فی الجنة وإن کان لم یبلغها بعملـه لِتقرّ بهِمْ عینه)) و الحدیث ذکـره الهیثمی فی مجمع الزوائد. (١١٣٧٠)، عـن إبن عبـاس (رضی الله عنه) رفعـه إلی النبی ﷺ وتعقبه بقوله: رواه البزار، وفیه قیس بن الربیع، وثقه شعبة والثوری وفیه ضعف) ﴿ وما ألتناهم من عملهم من شئ ﴾ وەلە هەمانکاتدا لەکـردەوەی ئەوانـەی پلەی بەرزیان دەسـتکەوتووە، شـتێ کەم ناکەینەوە، بەهۆی بەرزکردنەوەی پلەی منداڵەکانیان ﴿ کل امرئ بما کسب رهین ﴾ هەمووکەسێك بارمتەی کاروکردەوەی خۆیەتی، گوناهی کەسـی دیکە نادرێ بەسـەریا، ئەگەرچـی باوك وکوڕو براو کەس وکاریشـبن، مەگەر درێغی کردبێت لەپەندو ئامۆژگاری ﴿ ٢٢: وأمددناهم بفاکهة ولحم مما یشـتهون ﴾ وە زیاد لەوەیش حەزیان لەهەر میوەو گۆشتێك بێت، دەیاندەینێ.

شەرابی بەهەشـت هەرزە بێژی تێدا نییە:

﴿ ٢٣: یتنازعون فیها کأسا ﴾ جارجار بۆخۆشی لەبەهەشتدا جام وپیاڵەی پڕ لەشـەراب لەیەکتر ئەفرێنن ﴿ لا لغو فیها ولا تأثیم ﴾ نەهەرزەبێژی تێدایە، نەگوناهبارکردن ﴿ ٢٤: ویطوف علیهم غلمان لهم ﴾ وە چەند تازە لاوێکی ئێسك سووك بۆخزمەتکردن بەسەریاندا ئەگەڕێـن و خزمەت ئەکەن ﴿ کأنهـم لؤلؤ مکنون ﴾ لەجوانی و پاك و خاوێنیدا دەڵێی مرواری ناو سەدەفن ﴿ ٢٥: وأقبل بعضهم علی بعض یتساءلون ﴾ هەندێکیشیان روودەکەنە هەندێکیان لەیەك ئەپرسـن: لەوەی لەسـەری بوون لە دونیادا لـە ئەهواڵ وئەعماڵ ﴿ ٢٦: قالوا إناکنا قبل فی أهلنا مشفقین ﴾ ئەڵێن: ئێمە لەمەپێش لەدونیادا بووین لەناو ژن ومناڵماندا لە سـزایخوا دەترسـاین، بۆیە ئێسـتا ئەویش ئەم بەهرە مەزنەیەی پێ بەخشین ﴿ ٢٧: فمن الله علینا ﴾ ئینجا خوا منەتی خسـتە سـەرمان بە مەرحەمەتی خۆی ﴿ ووقانا عذاب السموم ﴾ و لەسزای ئاگری هاڵاودار پاراستوونی

﴿ ٢٨: إنـا كنـا من قبل ندعـوه ﴾ ئەڵێن: بەراسـتی ئێمە کاتی
خـۆی لەدونیادا هانـاو هاوارمان هەر بۆخوا دەبـردو هەرئەومان
ئەپەرست، وائەویش ئێستا وەڵامی داینەوە ﴿ إنه هو البر الرحيم ﴾
بەراسـتی ئەوخوایە زاتێکی چاکەخـوازی دڵاوایە. ﴿ ٢٩: فذكر
فمـا أنت بنعمة ربک بكاهـن ولا مجنون ﴾ جا کەوابوو تۆش ئەی
موحەممەد! ﷺ ئامۆژگاری بەردەوام بکە، ئەتۆش بە هۆی چاکەی
خواوەندتـەوە بەپێغەمبەرێتی، نوقڵانە لێدەرو شـێت نیت، وەك
ئەو نەفامانە ئەڵێن!! بەڵکو هەمووشـتێك بەپێی سروش و نیگایە،
ئـەم ئایەتە بۆ رەتی قسـەی (عوقبەی ئەبـی موعەیت) بوو، کە
جارجـار بەپێغەمبەری ئەوت: شـێتە، جادووگەرە! ﴿ ٣٠: أم
يقولون شـاعر نتربص به ريب المنـون ﴾ یاخۆ ئەڵێن: موحەممەد
شـاعیرە، چاوەڕوانی مردنی ئەکەین تا لەدەستی رزگارمان بێت.
﴿ ٣١: قـل تربصـوا فإني معكم مـن المتربصين ﴾ پێیـان بڵێ:
چاوەڕوان بن! جا بێگومان منیش لەگەڵ ئێوە لەوانەم چاوەڕوانی
دەرەنجامی من وئێوەن؟ جا خوای گەورە ئەوانی لەرۆژی (بەدر)دا
بەزوویی تیابرد ﴿ ٣٢: أم تأمرهم أحلامهم بهذا ﴾ یاخۆ ژیرییان
فەرمانیـان پـێدەدا بەم قسـە ناقۆڵایانە؟!؟ ناودارانـی قورەیش
خۆیـان بەگەلێکـی ژیروبەئاوەز دادەنا، بۆیـە خوایش ئەو جۆرە
پرسـیارانەیان ئاراسـتە دەکات، دیارە ئەگەر راسـتە ژیربوونایە
-وەك خۆیـان وادەڵێن- ئەوەند لاسـار نەدەبـوون ﴿ أم هم قوم
طاغـون ﴾ یاخۆ خۆیـان گەلێکی سـەرکەش وياخين؟! ﴿ ٣٣:
أم يقولـون تقوله ﴾ یان خۆ ئەڵێن: (موحەممەد) ئەوقورئانەی لە
سـەر خوا هەڵبەسـتووە؟! ﴿ بل لا يؤمنون ﴾ نـا، بەڵکو ئەوانە
باوەڕناهێنـن، بۆیـە بێباکانە ئەو توانجانە دەگـرن. ئینجا خوا
هەموو بەدگومانییەکیان رەت ئەکاتەوە ئەفەرموێ: ﴿ ٣٤: فليأتوا
بحديث مثله إن كانوا صادقين ﴾ جابا قسـەیە وێنەی ئەو قورئانە
بێنن، ئەگەر راستیان دەکرد لەو وتەیاندا کە ئەیان وت موحەممەد
خۆی ئەم قورئانەی هەڵبەسـتووە ﴿ ٣٥: أم خلقوا من غير شئ ﴾
یـا خۆ هـەر لەخۆیانەوە دروسـتبوون، وا ئەوەندە سەربەسـتن
وبەئـارەزووی خۆیان قسـەئەکەن و منەتی هیچ کەسـێك نازانن؟
﴿ أم هم الخالقون ﴾ یا هەرخۆیان دروسـتکەری خۆیانن؟ ﴿ ٣٦:
أم خلقوا السـموات والأرض ﴾ یائاسمانەکان و زەوییان دروسـت
کـردووە؟ ﴿ بـل لا يوقنون ﴾ نەخێر بەڵکو یەقینیـان بەخواو بە
رۆژی پاداشـت و تۆڵە نییـە بۆیەئاوا بەئارەزووی خۆیان شـەن
ئەکـەن ﴿ ٣٧: أم عندهم خزائن ربـك ﴾ یاخۆ کلیلی خەزێنەو
گەنجینەکانی پەروەردگاری تۆیان لایە؟ تائەوان خواستیان نەبێت
پەیامبەرێتی بەکەسـێ نـەدرێ ﴿ أم هم المسـيطرون ﴾ یا خێر
هەمووشتێکیان بەدەستەو دەسەڵاتداران، هەتا بەئارەزووی خۆیان
ئاڵ وگۆڕ بکەن. زمانناسـەکان دەڵێن: (وفيـه ثلاث لغات: الصاد
وبها قرأت العامة، والسين وهى قراءة إبن محيصن وحميد و مجاهد،
وبإشـمام الصاد والزاى وهى قراءةحمزة كمـا تقدم فى "الصراط"
فى سـورة الفاتحة) ﴿ ٣٨: أم لهم سـلّم يستمعون فيه ﴾ يا خێر

أَمْ تَأْمُرُهُمْ أَحْلَامُهُم بِهَٰذَا ۚ أَمْ هُمْ قَوْمٌ طَاغُونَ ﴿٣٢﴾ أَمْ يَقُولُونَ تَقَوَّلَهُ ۚ
بَل لَّا يُؤْمِنُونَ ﴿٣٣﴾ فَلْيَأْتُوا بِحَدِيثٍ مِّثْلِهِ إِن كَانُوا صَادِقِينَ
﴿٣٤﴾ أَمْ خُلِقُوا مِنْ غَيْرِ شَيْءٍ أَمْ هُمُ الْخَالِقُونَ ﴿٣٥﴾ أَمْ خَلَقُوا
السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ ۚ بَل لَّا يُوقِنُونَ ﴿٣٦﴾ أَمْ عِندَهُمْ خَزَائِنُ
رَبِّكَ أَمْ هُمُ الْمُصَيْطِرُونَ ﴿٣٧﴾ أَمْ لَهُمْ سُلَّمٌ يَسْتَمِعُونَ فِيهِ ۖ فَلْيَأْتِ
مُسْتَمِعُهُم بِسُلْطَانٍ مُّبِينٍ ﴿٣٨﴾ أَمْ لَهُ الْبَنَاتُ وَلَكُمُ الْبَنُونَ ﴿٣٩﴾
أَمْ تَسْأَلُهُمْ أَجْرًا فَهُم مِّن مَّغْرَمٍ مُّثْقَلُونَ ﴿٤٠﴾ أَمْ عِندَهُمُ الْغَيْبُ فَهُمْ
يَكْتُبُونَ ﴿٤١﴾ أَمْ يُرِيدُونَ كَيْدًا ۖ فَالَّذِينَ كَفَرُوا هُمُ الْمَكِيدُونَ ﴿٤٢﴾
أَمْ لَهُمْ إِلَٰهٌ غَيْرُ اللَّهِ ۚ سُبْحَانَ اللَّهِ عَمَّا يُشْرِكُونَ ﴿٤٣﴾ وَإِن يَرَوْا كِسْفًا
مِّنَ السَّمَاءِ سَاقِطًا يَقُولُوا سَحَابٌ مَّرْكُومٌ ﴿٤٤﴾ فَذَرْهُمْ حَتَّىٰ يُلَاقُوا
يَوْمَهُمُ الَّذِي فِيهِ يُصْعَقُونَ ﴿٤٥﴾ يَوْمَ لَا يُغْنِي عَنْهُمْ كَيْدُهُمْ شَيْئًا
وَلَا هُمْ يُنصَرُونَ ﴿٤٦﴾ وَإِنَّ لِلَّذِينَ ظَلَمُوا عَذَابًا دُونَ ذَٰلِكَ وَلَٰكِنَّ
أَكْثَرَهُمْ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٤٧﴾ وَاصْبِرْ لِحُكْمِ رَبِّكَ فَإِنَّكَ بِأَعْيُنِنَا ۖ وَسَبِّحْ
بِحَمْدِ رَبِّكَ حِينَ تَقُومُ ﴿٤٨﴾ وَمِنَ اللَّيْلِ فَسَبِّحْهُ وَإِدْبَارَ النُّجُومِ ﴿٤٩﴾

سُورَةُ النَّجْمِ

نەردیوان و پەیژەیەکیان بۆ هەیە؟ پیایدا سـەرئەکەون بۆ ئاسمان،
لەوێ گوێ ئەگرن بۆ وتوو وێژی فریشـتەکان ﴿ فليأت مسـتمعهم
بسلطان مبين ﴾ جا ئەگەر وایە دەبا گوێگرەکەیان بەڵگەیەکی ئاشکرا
بهێنـێ ﴿ ٣٩: أم له البنات ولكم البنون ﴾ یاخۆ کوڕان بۆ ئەوەو
وکچانیش بۆ ئێوە، بۆیە پێتان وایە فریشـتە کچی خوان! لەکاتێکا
ئێوە خۆتان رازی نابن بەکچ، جائیتر چۆن بڕیاری وائەدەن بۆ ئەو
خوا زاڵ و دەسـەڵاتدارە؟! دیارە کەسـێك ژیریی هەرئەوەندەبێ،
بێگومـان ئینکاری زیندووبوونەوەش دەکات ﴿ ٤٠: أم تسـألهم
أجـرا فهم من مغرم مثقلـون ﴾ یا خێر تۆ ئـەی موحەممەد! ﷺ
داوای کـرێ و مزەیان لێئەکەیت لەسـەر گەیاندنی پەیامەکەت،
ئەوانیش لەژێر باریقورس و گرانیدا دەرناچن؟! ﴿ ٤١: أم عندهم
الغيب فهم يكتبون ﴾ یاخێر نادیاروغەیبیان لایە، هەرچیان ویست
لێی دەنووسنەوە؟ ﴿ ٤٢: أم يريدون كيدا ﴾ یاخۆ ئەیانەوێ پیلان
وفرت وفێڵێك رێك بخەن؟ ﴿ فالذين كفروا هم المكيدون ﴾ کافران

هەرخۆیـان فرت و فێڵ‌لی‌کراون، وەك لە (بـەدر)دا بەچاو بینرا: گەلێ لەسـەرانیان تیاچـوون ﴿ ٤٣: أم لهم إله غير الله ﴾ یا خێر پەرسـتراوێکیان جگە لە(الله) هەیە؟! هەتابیکەن بەشـەریکی خوا ﴿ سبحان الله عما يشركون ﴾ پاکی‌و بێگەردی بۆخوا، لە شەریکێ ئەوان بۆ خوای بۆدادەنێن.

تێبینی: وشەی (أم) – کە لەم سوورەتەدا بۆسەرزەنشت و بێزاری دەربڕینە لەکارە چەوتەکانی ئەوان – پازدەجار هاتووە.

عینادی موشریکان و جەزرەبەدانیان:

﴿ ٤٤: وإن يروا كسفا من السماء ساقطا ﴾ وەئەگەر لەسەرەنجامی‌کارە نادروستەکانیانەوە، ببینن پارچەیەکی گەورە لەئاسمانەوە بەربێتە خوارەوە بەسەریاندا ﴿ يقولوا سحاب مركوم ﴾ ئەوکاتەیش ئەڵێن: پەڵە هەورێکی لەسـەر یەك نیشتووە! "واتە: هێمان هەر ئینکاری ئەکەن، وەك لەم ئایەتەشدا هاتووەو دەفەرموێ: (ولو فتحنا عليهم بابا من السماء فظلوا فيه يعرجون لقالوا إنما سكرت أبصارنا بل نحن قوم مسـحورون) ١٥/١٤-١٥ ﴿ ٤٥: فذرهم حتى يلاقوا يومهم الذي فيه يصعقون ﴾ جا کەوابوو وازیان لێبێنە تا ئەگەن بەو ڕۆژەی لەناودەبرێن ودەکوژرێن ﴿ ٤٦: يوم لا يغني عنهم كيدهم شيئا ﴾ ئەو ڕۆژە فێڵەکەیان فریایان ناکەوێ وهیچ کەڵکیان پێ‌ناگەیەنێ و بێ‌نیازیان ناکا ﴿ ولا هم ينصرون ﴾ وەلەهیچ لایەکەوە یارمەتیش نادرێـن ﴿ ٤٧: وإن للذين ظلموا عذابا دون ذلك ﴾ وە بێ‌گومان بۆ ئەوانەی ستەمکاربوون، سزایەك هەیە لەدونیادا، بەرلە هاتنی قیامەت، وەکو گرانی و، قات وقڕی و..هتد، وەك لە سوورەتێکی تردا ئەفەرموێ: (ولنذيقنهم من العذاب الأدنى دون العذاب الأكبر لعلهـم يرجعـون) ٢١/٣٢. ﴿ ولكـن أكثرهم لا يعلمـون ﴾ بەڵام زۆربەیان نازانن ئەوسزایە.

ئەی پێغەمبەر! خۆڕاگر بەو تەسبیحاتی خوا بکە:

﴿ ٤٨: واصبـر لحكم ربك ﴾ خۆگربـە لەبەرامبەر بەجێهێنانی بڕیارەکانـی پەروەردگارتەوە ئەی موحەممەد! ﷺ بە وێڵکردونیان ﴿ فإنك بأعيننا ﴾ چونکە بەڕاستی تۆ لەبەرچاودێری ئێمەدایت، فێڵیان زیانت لێ‌نادات ﴿ وسبح بحمد ربـك حين تقوم ﴾ کاتێ هەڵئەسـیت هەردەم تەسبیحات و سوپاسـگوزاری پەروەردگارت بکـە، ئیمامی (ترمزی و نسـائی) ئەڵـێن: کاتـێ لەجێگایەکدا هەڵدەسیت، خوێندنی (ذکـر)ی ((سـبحانك اللهم وبحمدك أشهد أن لا إله إلا أنت، أسـتغفرك وأتوب إليك)) سـوننەتە. ﴿ ٤٩: ومـن الليل فسـبحه وإدبار النجـوم ﴾ وەلە شەوگاریشـدا نوێژی مەغریب وعیشـای بۆ بکە، وەکاتێکیش ئەسـتێرەکان پشت هەڵ ئەکـەن و ونده‌بن، دووررکاتی سـوونەتی بەیانی بکە، واتە: هەم لەشـەوگارداو، هەم لە نوێژی بەیانیدا ستایش و تەسبیحاتی خوا بڵێ، (ئیبن عەبباس) دەڵێت: مەبەست دوورکاتەکەی پێش نوێژی بەیانییە، چونکە پێغەمبەر ﷺ هەمیشـە پێش نوێژی بەیانی دوو ڕکات نوێژی سوونەتی دەکرد.

سوورەتی (نەجم)ـە

مەککەییەو (٦٢) ئایەتە

بەناوی‌خوای بەخشندەی میهرەبان

ئەمیـش وەك سـوورەتە هاوشـێوەکانی خـۆی باسـی بیروباوەڕە بنەڕەتییـەکان دەکات: یەکخواپەرسـتی، پەیامەکەی پێغەمبەر، زینـدوو بوونـەوە، پاداشـت وتۆڵـە، جـا بۆیەکەم جار باسـی بڵندبوونەوەو (میعراج)ـەکەی پێغەمبەر ﷺ ئەکات، کەبەڕاسـتی ڕووداوێکی گەورەو گرنگی مێژووییە، چونکە جگە لەبینینی هەموو سـەیرو سەمەرەکانی‌تر لەو شـەوەدا، بە چاوی سەریش چەندین شـتی سەرسـوڕهێنەری تری چاوپێکەوت، پاشان باسی ئەوبتانە دێت کە بتپەرسـتەکان ئەیانپەرسـتن، لەگەڵ پووچەڵکردنەوەی کارەکەیان، ئینجا باسـی پاداشـت دێت کەچۆن هەموو کەسێك بەپێـی کاروکرداری خۆی ڕەفتاری لەگەڵ ئەکرێ، دواتر ئەڵێت: هەمووکەس بەپێی کاروکردەوەی خۆی پاداشت ئەدرێتەوەو کەسیش گوناهی کەس هەڵناگرێ.. هەندێ بەڵگەش دێنێتەوە بۆدەسـەڵاتی خوا بۆمراندن و زیندوو بوونەوە.

سوێند بەمانە موحەممەد هەرچی دەڵێ ڕاستە:

﴿ بسـم الله الرحمن الرحيم * ١: والنجم إذا هوى ﴾ سـوێند بەو ئەسـتێرەیە کەبەخێرایی ئاوا دەبێت، یالەشوێنی خۆی دەترازێت و بەردبێتـەوە کاتی نزیکبوونەوەی قیامەت ﴿ ٢: ماضل صاحبكم وماغـوى ﴾ هاوەڵەکـەی ئێـوە (موحەممـەد) ﷺ لەڕێـی هەق لای‌نەداوەو باوەڕی پووچیشی‌نەبووە.

موحەممەد لە خۆیەوە قسە ناکات:

﴿ ٣: وما ينطق عن الهوى ﴾ وە قسەوگوفتاری (پێغەمبەر) لەڕووی هەواوهەوەسـەوە نییە، جا کەسێ ئاوابێ چۆن ڕێگە ون ئەکات؟! ﴿ ٤: إن هـو إلا وحي يوحى ﴾ ئەو قورئانـەی کە ئەودەیڵێت، جگـە لەوە کەبە وەحی بۆی دەنێررێ، هیچی‌تر نییە، واتە: ئەم

قورئانە هەر لەلایەن خواوەیە.

مامۆستای ڕەسولی ئەمین، جوبریلی ئەمینە:

﴿ ٥: علمه شديد القوى ﴾ خاوەن هێز و بەزەبر (جوبریل)ی فریشتەیە، قورئانی فێرکردووە، بەڵێ زۆر بەهێزە، دەستپاکە، زمان پاکە، دەسائیتر ئێوە چۆن ئەڵێن قورئان ئەندێشەو خورافەی پێشووەکانە؟!! ﴿ ٦: ذو مرة فاستوى ﴾ خاوەن مەتانەت لە ژیریی‌و هۆشدا، جا لەسەر ئەوشێوەیەی خوا دروستی‌کردووە زۆر بەرێك وپێکی وەستاو خۆی نیشاندا ﴿ ٧: وهو بالأفق الأعلى ﴾ وە خۆی لەئاسۆیەکی زۆر بەرزو بڵند (لەئاسۆی خۆردا) نیشانی پەیامبەردا ﷺ. بەڵێ.. جبریل هەندێ جار لەسەر شێوەی ئادەمیدا دەهات و، پەیامبەریش ﷺ چاوی پێ‌دەکەوت، پەیامبەر ﷺ زۆرحەزی ئەکردکە جوبریل لە شێوە فریشتەکەدا ببینێ، بۆیە ئەویش دووجار لەسەر شێوە فریشتەییەکەی خۆی نیشاندا، جارێ لەسەر زەویی، جارێکیش لەئاسماندا. جارەکەی سەر زەویی ئەوکاتە بوو کەلەئەشکەوتی (حیراء)دا بوو، جا لەخۆرهەڵاتی ئەشکەوتەکەوە هات وبەری‌خۆری لێ‌گرت، ئەوەیە کە ئەفەرموێ: (وهو بالأفق الأعلى) جارەکەی ئاسمانیش لەلای (سدرة المنتهى)دا بوو. ﴿ ٨: ثم دنا فتدلى ﴾ لە پاشانزیك بووەوە لە پێغەمبەرەوە ﷺ، ئینجا خۆی داهێڵا ﴿ ٩: فكان قاب قوسين أو أدنى ﴾ جائەوەندە لێی نزیك بووەوە بەئەندازەی دووکەوان، یان کەمتر بوو، دیارە لەناوعەرەباندا باو بووە وتویانە: ئەوەندە بەیەکەوە نزیکن ئەندازەی دووکەوان، یان کەمتر بەینیانە ﴿ ١٠: فأوحى إلى عبده ما أوحى ﴾ ئینجا خوا لەرێگەی ئەوەوە وەحی کرد بۆ بەندەی خۆی(موحەممەد) ﷺ ئەوەی کە دەبوو وەحی‌بکا.

ئەرێ‌پێغەمبەر شەوی ئیسرا خوای خۆی دی:

﴿ ١١: ما كذب الفؤاد ما رأى ﴾ ئەوەی بەچاوی سەربینی، ناخ و دەروونی خۆی بەدرۆی دەرنەکرد، واتە: کاتێ کەبەچاو جوبریلی‌دی، دڵیشی باوەڕی‌کرد ﴿ ١٢: أفتمارونه على مايرى ﴾ ئایا ئێوە شەڕەقسەی لەگەڵ دەکەن لە سەر ئەوەی بینیی لەشەورەوی‌و میعراجدا باوەڕ ناکەن؟! ﴿ ١٣: ولقد رآه نزلة أخرى ﴾ وە بێ‌گومان پەیامبەر ﷺ جارێکی تریش لەدابەزینێکی تردا جوبرەئیلی دیتووە لە شێوەی خۆیدا. ڕاڤەکارانی قورئان قسەیان جیاوازە سەبارەت بەوەی کە ئایا پەیامبەر ﷺ خوای خۆی بەچاوی سەر دیتبێ؟ ئایا جوبرەئیلی لە سیمای خۆیدابەچاوی سەر دیتبێ؟ وە دەستەی سوننەت وجەماعەتیش هەروا لەناو یەکتردا قسەیان جیاوازە، تەنانەت هاوەڵانیش یەکدەنگ نین! (ئیبن عەبباس و عیکرەمەو ئەبوو زەڕو کەعبولئەحبار) رایان وایە: پێغەمبەر ﷺ بەچاوی سەر لە شەوی میعراجدا خوای دیتوە، بۆیە (ئیبن عەبباس) ئەڵێت: (إن الله اصطفى إبراهيم بالخلة، واصطفى موسى بالكلام، واصطفى محمدا بالرؤية). واتە: خوا

بِسْمِ ٱللَّهِ ٱلرَّحْمَٰنِ ٱلرَّحِيمِ
وَٱلنَّجْمِ إِذَا هَوَىٰ ﴿١﴾ مَا ضَلَّ صَاحِبُكُمْ وَمَا غَوَىٰ ﴿٢﴾ وَمَا يَنطِقُ
عَنِ ٱلْهَوَىٰٓ ﴿٣﴾ إِنْ هُوَ إِلَّا وَحْىٌ يُوحَىٰ ﴿٤﴾ عَلَّمَهُۥ شَدِيدُ ٱلْقُوَىٰ ﴿٥﴾
ذُو مِرَّةٍ فَٱسْتَوَىٰ ﴿٦﴾ وَهُوَ بِٱلْأُفُقِ ٱلْأَعْلَىٰ ﴿٧﴾ ثُمَّ دَنَا فَتَدَلَّىٰ ﴿٨﴾
فَكَانَ قَابَ قَوْسَيْنِ أَوْ أَدْنَىٰ ﴿٩﴾ فَأَوْحَىٰٓ إِلَىٰ عَبْدِهِۦ مَآ أَوْحَىٰ ﴿١٠﴾
مَا كَذَبَ ٱلْفُؤَادُ مَا رَأَىٰٓ ﴿١١﴾ أَفَتُمَٰرُونَهُۥ عَلَىٰ مَا يَرَىٰ ﴿١٢﴾ وَلَقَدْ رَءَاهُ
نَزْلَةً أُخْرَىٰ ﴿١٣﴾ عِندَ سِدْرَةِ ٱلْمُنتَهَىٰ ﴿١٤﴾ عِندَهَا جَنَّةُ ٱلْمَأْوَىٰٓ ﴿١٥﴾
إِذْ يَغْشَى ٱلسِّدْرَةَ مَا يَغْشَىٰ ﴿١٦﴾ مَا زَاغَ ٱلْبَصَرُ وَمَا طَغَىٰ ﴿١٧﴾ لَقَدْ رَأَىٰ
مِنْ ءَايَٰتِ رَبِّهِ ٱلْكُبْرَىٰٓ ﴿١٨﴾ أَفَرَءَيْتُمُ ٱللَّٰتَ وَٱلْعُزَّىٰ ﴿١٩﴾ وَمَنَوٰةَ
ٱلثَّالِثَةَ ٱلْأُخْرَىٰٓ ﴿٢٠﴾ أَلَكُمُ ٱلذَّكَرُ وَلَهُ ٱلْأُنثَىٰ ﴿٢١﴾ تِلْكَ إِذًا قِسْمَةٌ
ضِيزَىٰٓ ﴿٢٢﴾ إِنْ هِىَ إِلَّآ أَسْمَآءٌ سَمَّيْتُمُوهَآ أَنتُمْ وَءَابَآؤُكُم مَّآ أَنزَلَ
ٱللَّهُ بِهَا مِن سُلْطَٰنٍ ۚ إِن يَتَّبِعُونَ إِلَّا ٱلظَّنَّ وَمَا تَهْوَى ٱلْأَنفُسُ ۖ
وَلَقَدْ جَآءَهُم مِّن رَّبِّهِمُ ٱلْهُدَىٰٓ ﴿٢٣﴾ أَمْ لِلْإِنسَٰنِ مَا تَمَنَّىٰ ﴿٢٤﴾ فَلِلَّهِ
ٱلْءَاخِرَةُ وَٱلْأُولَىٰ ﴿٢٥﴾ ۞ وَكَم مِّن مَّلَكٍ فِى ٱلسَّمَٰوَٰتِ لَا تُغْنِى
شَفَٰعَتُهُمْ شَيْـًٔا إِلَّا مِنۢ بَعْدِ أَن يَأْذَنَ ٱللَّهُ لِمَن يَشَآءُ وَيَرْضَىٰٓ ﴿٢٦﴾

ئیبراهیمی بە(خەلیل) هەڵبژاردووە، مووساش بەقسە لەگەڵکردن، موحەممەدیش ﷺ بەنیشاندانی خۆی و دیتنی بەچاوی سەر. (عەبدوڵلای کوڕی مەسعوود و خاتوو عائیشە) –خوا لەهەموویان رازیی بێ– نکووڵی وئینکاری ئەودیتنەیە ئەکەن، تەنانەت خاتوو عائیشە ئەڵێت: هەرکەسێ پێی وابێت کە موحەممەد ﷺ بە چاوی‌خۆی خوای دیتوە، ئەوە درۆیەکی گەورەی لەسەر خوا هەڵبەستووە، چونکە خوا ئەفەرموێ: (لا تدركه الأبصار و هو يدرك الأبصار وهو اللطيف الخبير)، وە دەڵێت پێغەمبەر ﷺ دووجار جوبریلی دیتووە، جارێ لەئاسمانەوە هاتە خوارێ، جارێکی دی بەشەش سەد باڵەوە لەلای (سدرة المنتهى)دا. ئەم ئایەتانەی سوورەتی (نەجم)ە بەڵگە نین لەسەر ئەوەی کەپەیامبەر ﷺ خوای خۆی بەچاوی سەر دیتبێ، چونکە باسەکە لەجوبرەئیلەوە دەست پێ‌ئەکات و، جێ‌ناوە (ضمیر)ەکان: (علمه شديد القوى)، (ولقد رآه نزلة أخرى) بۆ جوبرەئیل دەگەڕێنەوە، بەڵام پێشەوا (ئەحمەد)

ئەڵێت: لەشەوی میعراجدا پەیامبەر ﷺ خوای خۆی بەچاوی سەردیتوە. بەندەش وتەکەی (عائیشەو ئیبن مەسعوود) بە بەهێزتر دەزانم، وەك (لالەکائی)یش لەقسەکانیدا هەر ئەوە هەڵئەبژێرێ، بەڵام ئەگەر لەم باسەدا (توقف) بکرێ وادەزانم چاکترە، چونکە بەڵگەیەکی قسەبڕو راشکاو نییە (والله أعلم). ﴿ ١٤: عند سدرة المنتهى ﴾ جاری دووەمیش لە لای (سدرة المنتهى)دا، کە (سیدرەش) لە ئاسمانی حەوتەمدایەو نزیکی عەرشەو درەختێکی پڕگەڵاو سێبەرخەست و چڕو پڕە، فریشتەو گیانی شەهیدان و مەودای زانیاری پەیامبەران –بێجگە لە موحەممەد ﷺ– تا ئەوێ ئەڕوات، جوبرەئیلیش لە سەفەرەکەی شەوی میعراجدا هەتا ئەوێ لەگەڵ پێغەمبەردابوو، لەوێ بەولاوە تەنها خوا خۆی ئەزانێ... پێشەوا موسلیم لەباسی شەوڕەویدا فەرموودەیەکی درێژی هێناوە، لە بەشێکیدا ئەڵێت: ((ثم ذهب بي إلى سدرة المنتهى، وإذا ورقها كآذان الفيلة، وإذا ثمرها كالقلال..))(موسلیم: ١/١٤٦. فتح الباري ٦/٣٤٩). ﴿ ١٥: عندها جنة المأوى ﴾ لە لایەتی بەهەشتی (جێی دانیشتن و حەوانەوە)، خوا خۆی ئەزانێ ئەو بەهەشتە کام بەهەشتەیە، هەرچەند (تەبەریی) ئەڵێت: ئەو بەهەشتەیە کەجێگای شەهیدانە.

نووری خواو،حەشامەتی فریشتە (سیدرە)یان پۆشی:

﴿ ١٦: إذ يغشى السدرة ما يغشى ﴾ ئەوکاتەی دیتی، سیدرەی داپۆشی ئەو شتەی دای‌ئەپۆشی، واتە: لەکاتی دیدارەکەدا نووری خواو،فرەزۆری فریشتەکان سیدرەیان پڕکرد ﴿ ١٧: ما زاغ البصر وما طغى ﴾ وە چاوی پێغەمبەر کلا نەبوو لەوەی دیتی، تەجاوزیشی نەکرد لەوەی بۆی دیاریکرابوو، بەڵکو هەر تەماشای ئەوەی دەکرد ﴿ ١٨: لقد رأى من آيات ربه الكبرى ﴾ بەڕاستی پێغەمبەر ﷺ گەلێك بەڵگەو نیشانەی گەورە گەورەی پەروەردگاری خۆی لە سەفەرەکەیدا –وەك (سدرة المنتهى) و (بيت المعمور) وبەهەشت و دۆزەخ و..هتد– بینی.

لات و عوززا و مەنات، کردووتانە خوا!بنەمایەکیان نییە:

پاش باسکردنی ئەو هەموو شتانەی کەپەیامبەر ﷺ چاوی پێ کەوتن لەمیعراجدا، ئینجا بەهاوبەش پەیداکەرەکان ئەفەرموێت: ﴿ ١٩: أفرأيتم اللات والعزى * ٢٠: و منات الثالثة الأخرى ﴾ هەواڵی لات وعوززاو سێیەمەکەی تریان (مەنات)م بدەنێ ئایا کچی خوان ئەی خوانەناسان؟! ئەوانە سێ‌بتەکە بوون لە (تائیف و غەتفان و مەککە)دا ئەپەرستران ﴿ ٢١: ألكم الذكر وله الأنثى ﴾ ئایا نێرینەتان بۆ خۆتان هەڵبژاردووەو، بۆ خواش مێینە؟! جارێ خوا هەرپێویستی بەمنداڵ نییە، گریمان ئەگەر پێوستیشی بێت، کامیان باش بێ‌بەلاتانەوە دای‌ئەنێن بۆخۆتان و کامیشتان بەلاوە خراپ بێ ئەی‌دەن بەخوا! ﴿ ٢٢: تلك إذا قسمة ضيزى ﴾ ئەگەر ئاوابێ ئەوە بەشکردنێکی ستەمکارانەیە.

ئینجا خوای کارزان ئینکاری و بێزاری لەسەر ئەو حاڵەتە خراپەیان دەر ئەبڕێ: ﴿ ٢٣: إن هي إلا أسماء سميتموها أنتم وآباؤكم ﴾ ئەوانە "لات وعوز زاو مەنات" هەر چەند ناوێکن خۆتان وباوانەکانتان ناوتان لێناون، ئەگینا هیچ حەقیقەت و ناوەڕۆکێکیان نییە ﴿ ماأنزل الله بها من سلطان ﴾ وخواش هیچ بەڵگەیەکی بۆ پەرستنیان دانەبەزاندووە ﴿ إن يتبعون إلا الظن وما تهوى الأنفس ﴾ ئەوانە هەر شوێنی گومان دەکەون، ئەگینا هیچ بەڵگەو نیشانەیەکیان بە دەستەوە نییە بۆ پەرستنیان ﴿ ولقد جاءهم من ربهم الهدى ﴾ لەکاتێکدا بەحەقیقەت لەلایەن پەروەردگاریانەوە ڕێنوێنیان بۆ هاتووە،واتە: قورئانیان بۆ هاتووە کە ڕێنوێنی دەکا بۆ یەکخواپەرستی..

چاکە تەنیا بە ئارەزووو تەمەننا دەست ناکەوێ:

﴿ ٢٤: أم للإنسان ما تمنى ﴾ ئاخۆ بۆ هەرمرۆیەکی کافر هەرچی بخوازێ هەیە؟! واتە: کەئەوان پێیان وایە دوارۆژ پەرستراوەکانیان فریایان دەکەون و تکایان بۆ ئەکەن، بیر لە شتیوا نەکەنەو هەرگیزیش نابێ ﴿ ٢٥: فلله الآخرة والأولى ﴾ چوون ئاخیرەت ودونیا، هەر بۆ خوای هەق(الله)یە،نەك بۆ غەیری ئەو، لەبت وخواکانیان تابتوانن شەفاعەت بۆ پەرستیارەکانیان بکەن.

تکاو شەفاعەت مەر خوا ئیزن بداو رازی بێ:

﴿ ٢٦: وكم من ملك في السموات ﴾ فریشتەیەکی زۆرلە ئاسمانەکاندا هەن ﴿ لا تغني شفاعتهم شيئا ﴾ تکایان هیچ کەڵك نابەخشێ بۆ پەرستیارەکانیان، مەگەر ئەو بتانەی ئێوە چۆن تکایان وەرئەگیردرێ بۆتان؟! ﴿ إلا من بعد أن يأذن الله لمن يشاء ويرضى ﴾ مەگەر پاش ئەوەی بۆ هەرکەسێك خوا خۆی بیەوێ و رازی بێ مۆڵەت بدات فریشتە تکای بۆبکات، ئەوەش بۆ پیاوە راساڵ و صاڵحەکان دەبێت.

موشریکەکان کچان دەکەنە منداڵی خوا!:

﴿ ٢٧: إن الذين لا يؤمنون بالآخرة ﴾ بێ‌گومان ئەوانەی باوەڕیان بەپاشە ڕۆژ نییە و پێیان وایە زیندوو بوونەوەو لێپرسینەوە نییە

﴿ لیسمون الملائکة تسمیة الأنثی ﴾ ناوی مێینە لە فریشتەکان دەنێن! واتە: ئەڵێن فریشتە کچی خوان ﴿ ٢٨: وما لهم بە من علم ﴾ ئەوان هیچ زانیارییەکیان بە وتەکەیان نییە ﴿ إن یتبعون إلا الظن ﴾ بەڵکو هەردوای گومانی نارەواو پووچ دەکەون ﴿ وإن الظن لا یغنی من الحق شیئا ﴾ لەکاتێکدا گومانیش مرۆڤ لەراستی بێ نیاز ناکاو جێی حەقیقەت ناگرێتەوە.

لەئەهلی باتڵ و ناهەق واز بێنە:

﴿ ٢٩: فأعرض عن من تولی عن ذکرنا ولم یرد إلا الحیاة الدنیا ﴾ جا کەوابوو پشت هەڵکە لەوەی رووی وەرچەرخاندووە لە (قورئان)ی ئێمەو، جگە لەژیانی ئەم دونیایەش هیچی تری ناوێ ﴿ ٣٠: ذلک مبلغهم من العلم ﴾ ئەوە ئەوپەڕی زانیارییانە کە دونیایان هەڵبژاردووە بە سەرئاخیرەتدا!! ﴿ إن ربک هو أعلم بمن ضل عن سبیله ﴾ بێگومان پەروەردگاری تۆ زاناترە بەحاڵی ئەوکەسەی لەڕێگەی خوا لایداوە ﴿ وهو أعلم بمن اهتدی ﴾ هەر ئەویش زاناترە بەحاڵی ئەو کەسەی کەڕێگای راستی هەڵبژاردووە، هیدایەت و ڕێنوێن بووە، بەپێی کردەوەکانیشیان پاداشت وەردەگرنەوەو تۆڵە دەدرێن ﴿ ٣١: ولله ما فی السموات وما فی الأرض ﴾ هەربۆخوایە چی لەئاسمانەکان وچی لە زەویدایە، واتە: هەرچییان تێدایە موڵك ودروستکراوی ئەوە ﴿ لیجزی الذین أساءوا بما عملوا ﴾ تالە پاشەڕۆژدا پاداشی بەدکاران بداتەوە بەکارەکانیان ﴿ ویجزی الذین أحسنوا بالحسنی ﴾ وپاداشتی چاکەکارانیش بداتەوە بەپاداشتێکی چاکتر.

موسڵمان لە گوناهی مەزن و کاری دزێو خۆ بەدوور دەگرێت:

﴿ ٣٢: الذین یجتنبون کبائر الإثم والفواحش إلا اللمم ﴾ ئەوانەی کەخۆیان بەدووردەگرن لە گوناهەگەورەکان وکارەدزێوەکان، بەڵام وردە گوناهی بچووك خوا دەیانبوورێ ﴿ إن ربک واسع المغفرة ﴾ بێگومان پەروەردگاری تۆ ئەی موحەممەد! ﷺ لیبووردنی زۆر و فراوانە ﴿ هو أعلم بکم إذ أنشأکم من الأرض ﴾ ئەو بەهەموو کارو بارتان لەخۆتان زاناترە، کاتێ دروستیکردوون لەزەویی ﴿ وإذ أنتم أجنة فی بطون أمهاتکم ﴾ وە کاتێ کۆرپەلە بوون لەسکی دایکتاندا ﴿ فلا تزکوا أنفسکم ﴾ جا کەوابوو پاکانە بۆخۆتان مەکەن و، خۆتان هەڵ مەکێشن ﴿ هو أعلم بمن اتقی ﴾ ئەو زاناترە بەو کەسەی خۆی دەپارێزێ و سنوورەکانی نابەزێنێ.

ئەوەی گوێ بیست نابێ و، چکۆش دەکا موسڵمان نییە:

﴿ ٣٣: أفرأیت الذی تولی ﴾ ئایا ئەوکەسەت دیت رووی لە شوێنکەوتنی ئیسلام وەرچەرخاند، پاش ئەوەی ویستی شوێنی کەوێ ﴿ ٣٤: وأعطی قلیلا وأکدی ﴾ وەکەمێك لەسامانی بەخشی

إِنَّ ٱلَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِٱلْآخِرَةِ لَيُسَمُّونَ ٱلْمَلَٰٓئِكَةَ تَسْمِيَةَ ٱلْأُنثَىٰ ﴿٢٧﴾
وَمَا لَهُم بِهِۦ مِنْ عِلْمٍ ۖ إِن يَتَّبِعُونَ إِلَّا ٱلظَّنَّ ۖ وَإِنَّ ٱلظَّنَّ لَا يُغْنِى مِنَ
ٱلْحَقِّ شَيْـًٔا ﴿٢٨﴾ فَأَعْرِضْ عَن مَّن تَوَلَّىٰ عَن ذِكْرِنَا وَلَمْ يُرِدْ إِلَّا ٱلْحَيَوٰةَ
ٱلدُّنْيَا ﴿٢٩﴾ ذَٰلِكَ مَبْلَغُهُم مِّنَ ٱلْعِلْمِ ۚ إِنَّ رَبَّكَ هُوَ أَعْلَمُ بِمَن ضَلَّ عَن
سَبِيلِهِۦ وَهُوَ أَعْلَمُ بِمَنِ ٱهْتَدَىٰ ﴿٣٠﴾ وَلِلَّهِ مَا فِى ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَمَا
فِى ٱلْأَرْضِ لِيَجْزِىَ ٱلَّذِينَ أَسَٰٓـُٔوا۟ بِمَا عَمِلُوا۟ وَيَجْزِىَ ٱلَّذِينَ أَحْسَنُوا۟
بِٱلْحُسْنَى ﴿٣١﴾ ٱلَّذِينَ يَجْتَنِبُونَ كَبَٰٓئِرَ ٱلْإِثْمِ وَٱلْفَوَٰحِشَ إِلَّا ٱللَّمَمَ ۚ
إِنَّ رَبَّكَ وَٰسِعُ ٱلْمَغْفِرَةِ ۚ هُوَ أَعْلَمُ بِكُمْ إِذْ أَنشَأَكُم مِّنَ ٱلْأَرْضِ
وَإِذْ أَنتُمْ أَجِنَّةٌ فِى بُطُونِ أُمَّهَٰتِكُمْ ۖ فَلَا تُزَكُّوٓا۟ أَنفُسَكُمْ ۖ هُوَ أَعْلَمُ
بِمَنِ ٱتَّقَىٰٓ ﴿٣٢﴾ أَفَرَءَيْتَ ٱلَّذِى تَوَلَّىٰ ﴿٣٣﴾ وَأَعْطَىٰ قَلِيلًا وَأَكْدَىٰٓ
﴿٣٤﴾ أَعِندَهُۥ عِلْمُ ٱلْغَيْبِ فَهُوَ يَرَىٰٓ ﴿٣٥﴾ أَمْ لَمْ يُنَبَّأْ بِمَا فِى صُحُفِ
مُوسَىٰ ﴿٣٦﴾ وَإِبْرَٰهِيمَ ٱلَّذِى وَفَّىٰٓ ﴿٣٧﴾ أَلَّا تَزِرُ وَازِرَةٌ وِزْرَ أُخْرَىٰ
﴿٣٨﴾ وَأَن لَّيْسَ لِلْإِنسَٰنِ إِلَّا مَا سَعَىٰ ﴿٣٩﴾ وَأَنَّ سَعْيَهُۥ سَوْفَ
يُرَىٰ ﴿٤٠﴾ ثُمَّ يُجْزَىٰهُ ٱلْجَزَآءَ ٱلْأَوْفَىٰ ﴿٤١﴾ وَأَنَّ إِلَىٰ رَبِّكَ ٱلْمُنتَهَىٰ
﴿٤٢﴾ وَأَنَّهُۥ هُوَ أَضْحَكَ وَأَبْكَىٰ ﴿٤٣﴾ وَأَنَّهُۥ هُوَ أَمَاتَ وَأَحْيَا ﴿٤٤﴾

و دەستی گرتەوە؟! ﴿ ٣٥: أعنده علم الغیب فهو یری ﴾ ئایا ئەو کەسە زانستی غەیبی لایە، وائەبینێ کە غەیری خۆی سزای دوارۆژی لە سەر هەڵدەگرێ؟! گوتراوە: ئەوکەسە (وەلیدی کوڕی موغیرە) بووە.

رووپەڕەکانی مووسا و ئیبراهیم:

﴿ ٣٦: أم لم ینبأ بما فی صحف موسی ﴾ ئایا هەواڵی پێنەدراوە بەوەی لە سفرەکانی مووسا ﴿ ٣٧: وإبراهیم الذی وفی ﴾ وسوحوفی (ئیبراهیم)ی وەفاداردا هاتووە: ﴿ ٣٨: ألا تزر وازرة وزر أخری ﴾ کە هیچ کەسێك گوناهی یەکێکی تر هەڵناگرێ، لەوە دەچێت ئەم کرین و فرۆشتنە (وەلید) کردبێتی، چونکە جارێکیان ویستی ئیمان و باوەڕ بێنێ، کەچی پیاوێك پەشیمانی کردەوەو وتی: بۆچی ئیمان دێنیت، ئەگەرشتێکم بدەیتێ من گوناهەکانت بۆ هەڵئەگرم!! ئەمیش لەبەرامبەر ئەوەوە بەڵێنی

ئەندازەیەك ماڵ وسامانیدایەو، پاشانیش هەمووی نەدایەو قسەکەی خۆی نەبردە سەرو پەشیمان بوویەوە جابۆ خستنە پێش چاوی حەماقەتیوا، ئایەتی: (أفرأيت الذي تولى..) هاتە خوارەوە ﴿ ٣٩: وأن ليس للإنسان إلا ما سعى ﴾ وبۆهیچ ئادەمیزادێك نییە پاداشتی کردەوەی خۆی نەبێ، ئەوکارانە نەبێ کاتی خۆی هەوڵی بۆداوەو کردوویەتی. پێشەوا (شافعی ومالیك) -خوا لێیان رازی بێت- هەردوو لەم ئایەتەوە وەریان گرتووە کەپاداشتی قورئان خوێندن بەمردووان ناگا، ئەگەرچی "هەدیە"شی بۆبکەن، چونکە ئەوە هەوڵ و کۆششی خۆی نییە، بەڵام پێشەوا (ئەحمەد) و دەستەیەکی تری زانایان ڕایان وایە کە: پاداشتی (قراءه) بە مردووان ئەگا، بەمەرجێ کە بەپارەوپوول نەخوێنرێ ﴿ ٤٠: وأن سعيه سوف يرى ﴾ وبێگومان هەوڵ وکارەکەی لەدواییدا لەترازووەکەیدا دەبینرێت. (قال ابن أبي العز: إتفق أهل السنة: أن الأموات ينتفعون من سعي الأحياء بأمرين:

أحدهما: مانسب إليه في حياته.

الثاني: دعاء المسلمين و استغفارهم له. وأما الصدقة والحج على نزاع فيها يصل إليه من ثواب الحج. فعن محمد بن الحسن: أنه إنما يصل الميت ثواب النفقة والحج للحجاج. وعند عامة العلماء: ثواب الحج للمحجوج عنه وهو الصحيح، واختلف في العبادات البدنية: كالصوم والصلاة وقراءة القرآن والذكر. فذهب (أبو حنيفة وأحمد وجمهور السلف) إلى وصولها. والمشهور من مذهب الشافعي و مالك عدم وصولها، وذهب أهل البدع من أهل الكلام إلى عدم وصول شئ البتة، لاالدعاء ولاغيره، وقولهم هذا مردود بالكتاب والسنة. المحقق على كتاب شرح اصول اعتقاد اهل السنة و الجماعة، للدكتور أحمد بن سعد بن حمدان الغامدي- الاستاذ بقسم العقيدة- بجامعة أم القرى مكة المكرمة. ﴿ ٤١: ثم يجزاه الجزاء الأوفى ﴾ پاشان پاداشت دەدرێتەوە بەتەواوترینی پاداشت، واتە: هیچ شتێکی لێکەم ناکرێتەوەو هەر بەپێی جۆری کردەوەی خۆشیەتی.

هەندێ سیفاتی خوای بەبەزەیی:

﴿ ٤٢: وأن إلى ربك المنتهى ﴾ وەبەڕاستی سەرەنجامی هەموو ئیش وکارێ هەربۆلای پەروەردگارت ئەگەڕێتەوەو ورد ودرشت لەگەڵ ئادەمیزاد ئەکۆڵرێتەوە. ئیمامی (بوخاری) لە (ئیبن عەبباس)ەوە هێناویەتی: ((سجد النبي ﷺ بالنجم، وسجد معه المسلمون والمشركون والجن والإنس)) واتە: پێغەمبەر ﷺ سوورەتی (نەجم)ی خوێندو سوژدەی برد، وە هەروەها موسڵمانان و، هاوبەش دانەران و جنۆکەو ئادەمیش لە گەڵی سوژدەیان برد.

﴿ ٤٣: وأنه هو أضحك وأبكى ﴾ وەبەڕاستی هەر خوایە مرۆڤ دەکاتەپێکەنین و گریان، وە هەمووخۆشی و ناخۆشییەك بەدەستی ئەوە. ﴿ ٤٤: وأنه هو أمات وأحيا ﴾ وەهەر ئەوە ئەمرێنێ و ئەژێنێ. ﴿ ٤٥: وأنه خلق الزوجين الذكر والأنثى ﴾ بەڕاستی هەر ئەو زاتەیە کەجوتی نێر ومێی دروست کرد. ﴿ ٤٦: من نطفة إذا تمنى ﴾ لەئاوێکی‌کەم کاتێ‌لەپشتی پیاوو لەسینەی ئافرەتەوە هەڵدەقوڵێ ودەرژێتە ناومنداڵدانەوە. ﴿ ٤٧: وأن عليه النشأة الأخرى ﴾ بێگومان دروستکردنەوەکەی تر -دوای مردن- لەسەرخوایە. ﴿ ٤٨: وأنه هو أغنى وأقنى ﴾ هەر ئەو زاتە کاربەجێیە هەندێ لە بەندەکانی‌دەوڵەمەند دەکاو، هەندیکیش هەژار. ﴿ ٤٩: وأنه هو رب الشعرى ﴾ وەهەر ئەوە پەروەردگاری ئەستێرەی شیعرا.

ئەستێرەی شیعرا: لەوەرزی زستانی ئێمەدا دەرئەکەوێ، بەڵام لەسەردەمی ئەستێرە ناسەکانی (مصر)ی کۆندا لەهەوەڵی هاوێندا دەرکەوتووە، ئەم ئەستێرەیە خاوەن گۆیەکی‌گەورەیە، قەوارەکەی بیست ئەوەندەی گۆی خۆرە!! وە دوورییەکەشی وەك دووری خۆرە لەئێمەوە، بەڵکو بەزیادیشەوە، کە ئەوزیادەیە بەیەك ملیۆن بەراوردکراوە! ئەزانین کەخێرایی تیشك لە تەنها چرکەیەك دا (٣٠٠) هەزار کیلۆ مەترە، دەی تیشکی خۆر لەبەر دوورییەکەی لەماوەی (٨) دەقیقەو (١٣) چرکەدا ئەو جا ئەگاتە ئێمە، لەکاتێکا جیاوازی نێوانمان (١٥) ملیۆن کیلۆمەترە.. بەڵام شیعرا بە (١١٠) ساڵ ئەگات، جا ئەبێ ئەوئەندازەیە چەندبێ؟! ئەوئەستێرەیە "لەکاتی زۆرگەرمادا لەپشتی بورجی (جەوزا)وە هەڵدێت" بۆیەش بەتایبەت دەست نیشانی ئەوئەستێرەیە ئەکات، چونکە کاتی خۆی هەندێ لەتیرەکانی عەرەب ئەیانپەرست. ﴿ ٥٠: وأنه أهلك عادا الأولى ﴾ وە تەنها هەر ئەو زاتەبوو گەلی عادی یەکەمی لەناوبرد هەرچەندە زۆر بەدەسەڵات و بەتواناش بوون، کەچی‌کاتێ سەرپێچیان کرد لەپێغەمبەرەکەیان (هوود) خوا لەناوی بردن. ﴿ ٥١: وثمود فما أبقى ﴾ وەگەلی سەموودیشی لەناو برد کەسی لێ‌نەهێشتەوە. ﴿ ٥٢: وقوم نوح من قبل ﴾ وە پێش گەلی عادوسەموود، هۆزی نووحیشی لەناوبرد ﴿ إنهم كانوا هم أظلم و أطغى ﴾ چونکە بەڕاستی ئەو "گەلی نووح"ە ستەمکار تر و سەرکێش تر بوو لەعادو سەموود ﴿ ٥٣: والمؤتفكة أهوى ﴾ وە هەروەها گوند و شارەکانی گەلی (لووت)یشی سەروو ژێر کرد ﴿ ٥٤: فغشاها ما غشى ﴾ جا بە جۆراو جۆری سزای سەخت دای‌پۆشین ﴿ ٥٥: فبأي آلاء ربك تتمارى ﴾ جا کەوابوو لە چ نیعمەتێك لەنیعمەتەکانی پەروەردگارت گومانت هەیە.

پێغه‌مبه‌ریش هه‌ر ترسێنه‌رێكه له ترسێنه‌ران:

﴿ ٥٦: هذا نذير من النذر الأولى ﴾ ئه‌مه (موحه‌ممه‌د) ﷺ ترسێنه‌رێكه له‌جۆری ترسێنه‌ره‌كانی‌پێشوو، واته: ئه‌م یه‌كه‌م كه‌س نییه، به‌ڵكو گه‌لێك له‌په‌یامبه‌ران پێش ئه‌میش هاتوون ﴿ ٥٧: أزفت الآزفة ﴾ "قیامه‌ت نزیك بۆته‌وه ﴿ ٥٨: ليس لها من دون الله كاشفة ﴾ جگه له‌خواش كه‌سێكی تر نییه كاتی هاتنی به‌دیار بخا، وه‌كو له‌جێگایه‌كی تردا ده‌فه‌رموێ: (لا يجليها لوقتها إلا هو..) ئه‌عراف/١٨٧ ﴿ ٥٩: أفمن هذا الحديث تعجبون ﴾ جا ئایا ئێوه له‌م وته‌یه "قورئان" سه‌رسام ئه‌بن؟! ﴿ ٦٠: وتضحكون ولا تبكون ﴾ و پێده‌كه‌نن "له‌كاتی بیستنیدا و ناگرین" تاپه‌ند و ئامۆژگاری پێ وه‌ربگرن، ئه‌بوو وانه‌بوایه ﴿ ٦١: وأنتم سامدون ﴾ وه به‌رده‌وام ئێوه بێ‌ئاگاو سه‌رگه‌رم ده‌بن.! ﴿ ٦٢: فاسجدوا لله واعبدوا ﴾ جا هه‌ر ته‌نیا سوژده بۆ خوا به‌رن، وه ئه‌ویش بپه‌رستن به ته‌نیا، ده‌سا هه‌موو به دڵسۆزانه كرنووش به‌رن بۆ خوا بێ‌په‌رستن و، هیچ كه‌سێك مه‌كه‌نه هاوبه‌شی، به‌تایبه‌ت (لات و عوززاو مه‌نات)تان.

له (١٣) شه‌عبانی (١٤١٧)ك به‌رامبه‌ر به ١٩٩٦/١٢/٢٣ له (مه‌ریوان) له‌ته‌فسیری ئه‌م سووره‌ته بوومه‌وه.

سووره‌تی (قه‌مه‌ر)ـه

مه‌ككه‌ییه‌و (٥٥) ئایه‌ته، جگه له‌ئایه‌تی (٤٤)

به‌ناوی‌خوای به‌خشنده‌ی میهره‌بان

به‌م موعجیزه گه‌وره‌وگرنگه‌یه: (واته: له‌تبوونی مانگ) له‌سه‌ر داوای بتپه‌رسته‌كان ده‌س پێ‌ئه‌كات وچاره‌سه‌ری بیرو باوه‌ڕی جاهیلی ده‌كات، له‌دوای سووره‌تی (التارق)ـه‌وه هاتۆته خواره‌وه. پاشان باسی‌ڕۆژی دوایی ده‌كا، تابه‌شكو خوانه‌ناسان داچڵه‌كێن، وه‌هه‌روه‌ها دوای باسی بێ‌بڕواكانی مه‌ككه، باسێكی بێ‌بڕوایانی گه‌لانی پێشوویش ده‌كا، ئینجا باسی تاغووت وملهووره‌كان وده‌ره‌نجامیان ده‌كا.. پاشان به‌بێ‌بڕواكانی مه‌ككه ئه‌ڵێت: هۆشیاربن! ئه‌گینا ئه‌وه‌ی دووچاری ئه‌وان بوو، یه‌خه‌ی ئێوه‌ش ده‌گرێ، له‌فه‌رمووده‌یه‌كا –ئه‌بوو واقید هێناویه‌تی– هاتووه: پێغه‌مبه‌ر ﷺ له‌نوێژی جه‌ژنه‌كاندا، هه‌روه‌ها له‌بۆنه گشتییه‌كاندا سووره‌تی (قاف)و (اقتربت الساعه)ی ده‌خوێند.

قیامه‌ت نزیک بوویه‌وه‌و مانگیش بوو به دوو كه‌رته‌وه:

﴿ بسم الله الرحمن الرحيم * ١: إقتربت الساعة وانشق القمر ﴾ ڕۆژی قیامه‌ت نزیك بۆته‌وه، مانگیش له‌ت‌بوو، گه‌لێكی زۆر له‌راڤه‌كه‌رانی قورئان رایان وایه كه مانگ له‌سه‌ر داوای ئه‌وانه له‌ت بوو و به‌چاوی سه‌ریش بینیان، ئه‌مه‌یش پێنج ساڵ پێش كۆچكردن بوو بۆ مه‌دینه، بۆ ئه‌مه‌یش (بوخاری وموسلیم) له‌كتێبه‌كانی خۆیاندا هێناویانه كه: مه‌ككه‌ییه‌كان داوایان

وَأَنَّهُۥ خَلَقَ ٱلزَّوْجَيْنِ ٱلذَّكَرَ وَٱلْأُنثَىٰ ﴿٤٥﴾ مِن نُّطْفَةٍ إِذَا تُمْنَىٰ ﴿٤٦﴾ وَأَنَّ عَلَيْهِ ٱلنَّشْأَةَ ٱلْأُخْرَىٰ ﴿٤٧﴾ وَأَنَّهُۥ هُوَ أَغْنَىٰ وَأَقْنَىٰ ﴿٤٨﴾ وَأَنَّهُۥ هُوَ رَبُّ ٱلشِّعْرَىٰ ﴿٤٩﴾ وَأَنَّهُۥٓ أَهْلَكَ عَادًا ٱلْأُولَىٰ ﴿٥٠﴾ وَثَمُودَا۟ فَمَآ أَبْقَىٰ ﴿٥١﴾ وَقَوْمَ نُوحٍ مِّن قَبْلُ ۖ إِنَّهُمْ كَانُوا۟ هُمْ أَظْلَمَ وَأَطْغَىٰ ﴿٥٢﴾ وَٱلْمُؤْتَفِكَةَ أَهْوَىٰ ﴿٥٣﴾ فَغَشَّىٰهَا مَا غَشَّىٰ ﴿٥٤﴾ فَبِأَىِّ ءَالَآءِ رَبِّكَ تَتَمَارَىٰ ﴿٥٥﴾ هَٰذَا نَذِيرٌ مِّنَ ٱلنُّذُرِ ٱلْأُولَىٰٓ ﴿٥٦﴾ أَزِفَتِ ٱلْءَازِفَةُ ﴿٥٧﴾ لَيْسَ لَهَا مِن دُونِ ٱللَّهِ كَاشِفَةٌ ﴿٥٨﴾ أَفَمِنْ هَٰذَا ٱلْحَدِيثِ تَعْجَبُونَ ﴿٥٩﴾ وَتَضْحَكُونَ وَلَا تَبْكُونَ ﴿٦٠﴾ وَأَنتُمْ سَٰمِدُونَ ﴿٦١﴾ فَٱسْجُدُوا۟ لِلَّهِ وَٱعْبُدُوا۟ ۩ ﴿٦٢﴾

سُورَةُ القَمَرِ

بِسْمِ ٱللَّهِ ٱلرَّحْمَٰنِ ٱلرَّحِيمِ

ٱقْتَرَبَتِ ٱلسَّاعَةُ وَٱنشَقَّ ٱلْقَمَرُ ﴿١﴾ وَإِن يَرَوْا۟ ءَايَةً يُعْرِضُوا۟ وَيَقُولُوا۟ سِحْرٌ مُّسْتَمِرٌّ ﴿٢﴾ وَكَذَّبُوا۟ وَٱتَّبَعُوٓا۟ أَهْوَآءَهُمْ ۚ وَكُلُّ أَمْرٍ مُّسْتَقِرٌّ ﴿٣﴾ وَلَقَدْ جَآءَهُم مِّنَ ٱلْأَنۢبَآءِ مَا فِيهِ مُزْدَجَرٌ ﴿٤﴾ حِكْمَةٌۢ بَٰلِغَةٌ ۖ فَمَا تُغْنِ ٱلنُّذُرُ ﴿٥﴾ فَتَوَلَّ عَنْهُمْ ۘ يَوْمَ يَدْعُ ٱلدَّاعِ إِلَىٰ شَىْءٍ نُّكُرٍ ﴿٦﴾

له‌په‌یامبه‌ر ﷺ كرد كه نیشانه‌یه‌كی راستی خۆیان نیشان بدات، ئه‌ویش مانگی بۆله‌ت كردن! به‌شێوه‌ك كه ئه‌شكه‌وتی (حیرا)یان له نێوان هه‌ردووپارچه‌كه‌یدا دیت، له‌گه‌ڵ ریوایه‌تی‌تردا هاتووه: ((انشق القمر على عهد رسول الله ﷺ فرقتين، فرقة على الجبل، وفرقة دونه، فقال رسول الله ﷺ اشهدوا)). واته: له‌سه‌ر ده‌ستی پێغه‌مبه‌ری خوادا ﷺ مانگ له‌ت‌بوو و بوو به دوو پارچه، به‌شێكی كه‌وته سه‌ركێوه‌كه‌و، ئه‌ویكه‌شی كه‌وته خواره‌وه‌ی، جا پێغه‌مبه‌ر ﷺ فه‌رمووی: ئێوه شایه‌دبن و ببینن. (سه‌یید قوتب) ئه‌ڵێت: ئه‌م رووداوه به‌چه‌ندین ریوایه‌ت له‌گه‌ڵ دیاری كردنی جێگاوكات وشكڵیدا.. دانی پێدا نراوه‌و، بێ‌بڕواكانیش نه‌یانتوانی به‌درۆی بخه‌نه‌وه، جاكه‌وابوو ئه‌بێ بووبێ، ئه‌گینا ململانێیان ده‌كرد، چونكه له‌وكاته‌دا ته‌نها ئه‌وه‌نده‌یان وت: كه جادووی لێكردووین..!! وه هه‌روه‌ها (اقترب للناس حسابهم وهم في غفلة معرضون) (١/٢١) پشتگیری نزیكبوونه‌ی ئه‌و ڕۆژی قیامه‌ته

دەکا. پێشەوا (ئەحمەد) لە (سەهل)ەوە هێناویەتی کەپێغەمەر ﷺ دەفەرموێ: ((بعثت أنا والساعة هکذا)) هەر ئەوکاتە کەمن کرامە پێغەمبەر ﷺ لەگەڵ قیامەتا وەکو پەنجەی شایەدومان ویەنجەی ناوەڕاست (السبابة والوسطی) بووم. واتە: ئەوەندە لەیەکەوە نزیك بووین.

بتپەرستەکان روو لە نیشانەو موعجیزەکان وەردەگێڕن!:

﴿ ٢: وإن یروا آیة یعرضوا ﴾ وە ئەگەر هەربەڵگەو نیشانەیەك ببینن کە: بەڵگە بێ لەسەر راستی پێغەمبەر، پشت هەڵدەکەن و گوێی نادەنێ ﴿ ویقولوا سحر مستمر ﴾ و ئەڵێن ئەمە جادوویەکی هەمیشەیی‌و هەمووکاتییە. ﴿ ٣: وکذبوا واتبعوا أهواءهم ﴾ پەیامبەریان بەدرۆزن زانی و، دوای هەواوهەوەسی خۆیان کەوتن ﴿ وکل أمر مستقر ﴾ وەهەموو کارێك لەچاك و خراپ کاتێکی بۆ هەیە قەراری تێدا دەگرێت ﴿ ٤: ولقد جاءهم من الأنباء مافیه مزدجر ﴾ سوێند دەخۆم بێگومان ئەوەندە هەواڵی تیاچوونی ستەمکارانیان بۆهاتووە بیانگێڕێتەوە لە شیرك ﴿ ٥: حکمة بالغة ﴾ ئەم قورئانەش حیکمەتێکی تێرو تەواوە گەیشتۆتە ئەوپەڕی تێرو تەواوی لە حیکمەتدا ﴿ فما تغن النذر ﴾ جا چ کەڵکێ دەبەخشێ ترسێنەرەکان کاتێ باوەڕنەهێنن وکەڵك وەرنەگرن لەقورئان و لەپەیامبەر ﷺ، چونکە گوێی خۆیانیان کەڕکردووە، چاوی خۆیانیان لەئاستی هەقوو راستی کوێر کردووە، وەك ئەم ئایەتەیش دەفەرموێ: (وما تغنی الآیات والنذر عن قوم لا یؤمنون) (١٠/٣١).

خوانەناسان رۆژی بەرێ حاڵیان بەدحاڵە:

﴿ ٦: فتول عنهم ﴾ جا کەوابوو پشتیان لێهەڵ بکە ئەی موحەممەد! ﷺ دەمەقاڵێیان لەگەڵ مەکە ﴿ یوم یدع الداع إلی شئ نکر ﴾ چاوەڕێی ئەو رۆژە بکە کە جارچییەکە (واتە: ئیسرافیل) بانگی خەڵك دەکات بۆشتێکی بێزراوو ناخۆش ونالەبار، چونکە پڕەلەئێش وئازار وخەم وخەفەت ﴿ ٧: خشعاً أبصارهم ﴾ چاویان شۆڕەو ناتوانن هەڵیبڕن لەبەر سامناکی ئەورۆژە ﴿ یخرجون من الأجداث ﴾ لەورۆژەدا لە گۆڕ دێنە دەرەوە ﴿ کأنهم جراد منتشر ﴾ لە زۆریدا دەڵێی کوللەی بڵاوەبوون ﴿ ٨: مهطعین إلی الداع ﴾ بەخێرایی دەچن بۆلای جار چییەکەو لەترساندا دواناکەون ﴿ یقول الکافرون هذا یوم عسر ﴾ کافرو بێباوەڕەکان ئەڵێن: ئەمرۆ رۆژێکی سەختە، دیارە تەنها بۆ ئەوان سەختە، نەك بۆ باوەڕدارەکان، وەك ئەم ئایەتە ئەفەرموێ: (فذلک یومئذ یوم عسیر، علی الکافرین غیر یسیر) (٧٤/٩-١٠).

سەرگوروشتەی هۆزەکەی نووح عیبرەتی تێدایە:

ئینجا بۆ دڵنەوایی پەیامبەر ﷺ گەلێك لەئەزیەت وئازاری گەلانی پێشوو دێنێ، وەك ئەفەرموێ: ﴿ ٩: کذبت قبلهم قوم نوح ﴾ پێش (قورەیش)، (گەلی نووح)یش بێباوەڕییانکرد ﴿ فکذبوا عبدنا وقالوا مجنون وازدجر ﴾ جا بەندەی ئێمەیان (نووح) بەدرۆزنزانی و بروایان پێنەهێناو وتیان: دێوانەوشێتە، وە لە گەیاندنی پەیامەکەی خوا رێگری کرا، ئەم ئایەتەش هەر ئەومانایە دەدا کەدەفەرموێ: : (لئن لم تنته یانوح لتکونن من المرجومین) ﴿ ١٠: فدعا ربه أنی مغلوب ﴾ ئینجا نووح -دوای (٩٥٠)ساڵ- داوای لەپەروەردگاری خۆیکرد و وتی: خوایە! بێگومان من شکستم خواردووە ﴿ فانتصر ﴾ دەسا تۆڵەیان لێبسێنە وسەرمخە، ئەم داوایەش پاش مەیووس بوون بوو لێیان وبەفەرمانی خواش‌بوو ﴿ ١١: ففتحنا أبواب السماء بماء منهمر ﴾ ئینجا ئێمەیش دەرگاکانی ئاسمانمان بە بارانێکی بەخوڕمکردنەوە ﴿ ١٢: وفجرنا الأرض عیونا ﴾ زەویشمان بەئاوی کانیاوەکان تەقاندەوەو هاتە هەڵقوڵان، تەنانەت لە تەنوورەکانیشیانەوە ﴿ فالتقی الماء علی أمر قد قُدر ﴾ ئیترئاوەکە -ئاوی ئاسمان وکانیاوەکان- هەردوو بەیەك گەیشتن لەسەرفەرمانێ لەخواوە بڕیاری درابوو، بەکورتی: خوای گەورە دەرگاکانی ئاسمانی بەلێزمە لێکردنەوەو لەنێو زەویشەوە لەهەموو لایەکەوە ئاوهەڵقوڵێ وهەردوو ئاوەکە گەیشتنە یەك وتۆفان دەستی پێکردو ئەوانیش لەناوچوون ﴿ ١٣: وحملناه علی ذات ألواح ودُسر ﴾ و نووحیشمان لەسەرچەند تەختە و بزمارێك -کەشتییەکی‌سادە- هەڵگرت ﴿ ١٤: تجری بأعیننا ﴾ بەچاودێری ئێمە دەچووو نەمانهێشت نقوم ببێ ﴿ جزاء لمن کان کفر ﴾ لەناو ئاودا نقومکران لەبەر کوفرو بێباوەڕییان بەنووح ﴿ ١٥: ولقد ترکناها آیة ﴾ بێگومان ئێمە رووداوی گەمییەکەمان هێشتەوە بە نیشانە بەڵگە بۆ خەڵکانێ پەندی لێوەرگرن ﴿ فهل من مدکر ﴾ جائایا پەند گرێك هەیە پەندی لێوەربگرێ وبەرێگەی ئەوهۆزەدا نەچێ؟! ﴿ ١٦: فکیف کان عذابی و نذر ﴾ جا سزاو ترساندنی من چۆن بوو بۆیان؟! واتە: کە تۆڵە بسێنم ئاوا ئەیسێنم، دەئێوەش هۆشیاربن ﴿ ١٧: ولقد یسرنا القرآن للذکر ﴾ سوێند بەخوا بێگومان ئێمە قورئانمان ئاسانکردووە بۆ ئامۆژگاری ویەندگرتن ﴿ فهل من مدکر ﴾ جائایا ئامۆژگاریگرو پەند وەرگرێ هەیە ئامۆژگاری و پەند وەرگرێت؟

سەرگروشتەکەی هۆزی عاد:

﴿ ١٨: كذبت عاد فكيف كان عذابی ونذر ﴾ هـۆزی عادیش پەیامبەرەکەی خۆیان (هوود) بەدرۆ خستەوە، ئینجا سەیرکەن بزانن سزاو تۆڵەی من چۆن بوو؟! ﴿ ١٩: إنا أرسلنا عليهم ريحا صرصرا في يوم نحس مستمر ﴾ بەڕاستی ئێمە بایەکی ساردی توندی بە لوورەمان نارده سەریان لە رۆژێکی شوومی بەردەوامدا، لە سوورەتی: (حاقة/٧) دا دەفەرموێ: (سخرها عليه سبع ليال و ثمانية أيام حسوما) ﴿ ٢٠: تنزع الناس ﴾ خەڵکی لە زەویی هەڵئەگرت و بەسەرا دەیدان بەداروبەرددا ﴿ كأنهم أعجاز نخل منقعر ﴾ وای لێکردبوون دەتوت بنەداری خورمای هەڵکێشراون ﴿ ٢١: فكيف كان عذابی ونذر ﴾ جائایا سزاو تۆڵەی من چۆنبوو؟! ئایا پشت شکێن نەبوو؟ ﴿ ٢٢: ولقد يسرنا القرآن للذكر ﴾ بەڕاستی ئێمە ئەم قورئانەمان بۆ پەندوئامۆژگاریی لێوەرگرتن ئاسانکرد ﴿ فهل من مدكر ﴾ جا ئایا کەسێك هەیە پەندو ئامۆژگاری وەرگرێ؟.

بەسەرهاتی هۆزی سەموود:

﴿ ٢٣: كذبت ثمود بالنذر ﴾ گەلی (سەموود)یش ترسێنەری خۆیان (صالح پێغەمبەر) بەدرۆزن داناو، باوەڕیان پێنەکرد! ﴿ ٢٤ فقالوا أبشرا منا واحدا نتبعه ﴾ ئینجا وتیان: ئایا لەکەسێك پەیڕەوی بکەین، لەناو ئەوهەموو خەڵکەدا، کە بەلای ئەوانەوە نەلە پیاوماقوڵانەو، نەسەروەتمەند؟ ﴿ إنا إذا لفی ضلال وسعر ﴾ ئەگەر شوێنی کەسێکی ئاوا بکەوین! کەوابوو ئێمە لەناوهەڵەو شێتیدابین؟! ﴿ ٢٥: ألقی الذكر عليه من بيننا ﴾ ئایا لە نێوانماندا وەحیی بۆئەو کراوە؟ لەکاتێکا لەو شایستەترمان هەیە ﴿ بل هو كذاب أشر ﴾ هەرگیز ئەو لەئێمە شیاوتر نییە، بەڵکو ئەو(سالح) پیاوێکی درۆزن و بەفیزە! ئەیەوێ بەو درۆیانەی خۆیە ببێ بەگەورەو سەرۆکمان ﴿ ٢٦: سيعلمون غدا من الكذاب الأشر ﴾ خوا دەفەرموێ: سبەینێ ئەزانن و بۆیان دەردەکەوێت کە: درۆزنی بەفیز کێیە، صالح، یان ئەوان؟ ﴿ ٢٧: إنا مرسلوا الناقة فتنة لهم ﴾ دووبارە خوا فەرمووی: بێگومان ئێمە ئەو وشترە مێیە لەبەردێکی رەق وتەق و ساف و لووس، لەسەر داوای خۆیان بەدەر دێنین ﴿ فارتقبهم واصطبر ﴾ جا تۆش چاوەڕوانیان بکەو بەئارام و خۆگربە لەسەر ئەزیەت و ئازاریان تا فەرمانی خوا دێت ﴿ ٢٨: ونبئهم أن الماء قسمة بينهم ﴾ وە هەواڵیان پێبدە کە ئەوئاوە بەشکراوە لەنێوانیاندا، رۆژێ بۆئەوان و، رۆژێکیش بۆ وشترەکە، وەك ئەفەرموێ: (هذه ناقة لها شرب ولكم شرب يوم معلوم) (٢٦/١٥٥) ﴿ كل شرب محتضر ﴾ هەمووکەسێ لەسەرەبەشی خۆیدا ئامادە دەبێت، واتە: نابێ هیچ لایەك بڕواتە سەر بەشی ئەولاکەی تر ﴿ ٢٩: فنادوا صاحبهم ﴾ ئینجا ئەوانە لەباتی گوێڕایەڵی، بانگی هاوڕێکەیان کرد کە پیاوێکی کەللە شەق

خُشَّعًا أَبْصَٰرُهُمْ يَخْرُجُونَ مِنَ ٱلْأَجْدَاثِ كَأَنَّهُمْ جَرَادٌ مُّنتَشِرٌ ﴿٧﴾
مُّهْطِعِينَ إِلَى ٱلدَّاعِ يَقُولُ ٱلْكَٰفِرُونَ هَٰذَا يَوْمٌ عَسِرٌ ﴿٨﴾ ۞ كَذَّبَتْ
قَبْلَهُمْ قَوْمُ نُوحٍ فَكَذَّبُوا۟ عَبْدَنَا وَقَالُوا۟ مَجْنُونٌ وَٱزْدُجِرَ ﴿٩﴾ فَدَعَا
رَبَّهُۥٓ أَنِّى مَغْلُوبٌ فَٱنتَصِرْ ﴿١٠﴾ فَفَتَحْنَآ أَبْوَٰبَ ٱلسَّمَآءِ بِمَآءٍ مُّنْهَمِرٍ
﴿١١﴾ وَفَجَّرْنَا ٱلْأَرْضَ عُيُونًا فَٱلْتَقَى ٱلْمَآءُ عَلَىٰٓ أَمْرٍ قَدْ قُدِرَ ﴿١٢﴾
وَحَمَلْنَٰهُ عَلَىٰ ذَاتِ أَلْوَٰحٍ وَدُسُرٍ ﴿١٣﴾ تَجْرِى بِأَعْيُنِنَا جَزَآءً لِّمَن كَانَ
كُفِرَ ﴿١٤﴾ وَلَقَد تَّرَكْنَٰهَآ ءَايَةً فَهَلْ مِن مُّدَّكِرٍ ﴿١٥﴾ فَكَيْفَ كَانَ
عَذَابِى وَنُذُرِ ﴿١٦﴾ وَلَقَدْ يَسَّرْنَا ٱلْقُرْءَانَ لِلذِّكْرِ فَهَلْ مِن مُّدَّكِرٍ
﴿١٧﴾ كَذَّبَتْ عَادٌ فَكَيْفَ كَانَ عَذَابِى وَنُذُرِ ﴿١٨﴾ إِنَّآ أَرْسَلْنَا عَلَيْهِمْ
رِيحًا صَرْصَرًا فِى يَوْمِ نَحْسٍ مُّسْتَمِرٍّ ﴿١٩﴾ تَنزِعُ ٱلنَّاسَ كَأَنَّهُمْ أَعْجَازُ
نَخْلٍ مُّنقَعِرٍ ﴿٢٠﴾ فَكَيْفَ كَانَ عَذَابِى وَنُذُرِ ﴿٢١﴾ وَلَقَدْ يَسَّرْنَا ٱلْقُرْءَانَ
لِلذِّكْرِ فَهَلْ مِن مُّدَّكِرٍ ﴿٢٢﴾ كَذَّبَتْ ثَمُودُ بِٱلنُّذُرِ ﴿٢٣﴾ فَقَالُوٓا۟ أَبَشَرًا
مِّنَّا وَٰحِدًا نَّتَّبِعُهُۥٓ إِنَّآ إِذًا لَّفِى ضَلَٰلٍ وَسُعُرٍ ﴿٢٤﴾ أَءُلْقِىَ ٱلذِّكْرُ عَلَيْهِ
مِنۢ بَيْنِنَا بَلْ هُوَ كَذَّابٌ أَشِرٌ ﴿٢٥﴾ سَيَعْلَمُونَ غَدًا مَّنِ ٱلْكَذَّابُ
ٱلْأَشِرُ ﴿٢٦﴾ إِنَّا مُرْسِلُوا۟ ٱلنَّاقَةِ فِتْنَةً لَّهُمْ فَٱرْتَقِبْهُمْ وَٱصْطَبِرْ ﴿٢٧﴾

بوو، ئینجا هەڵیان نا بۆ کوشتنی وشترەکە ﴿ فتعاطى فعقر ﴾ جا ئەویش بەگوێی کردن و بێباکانە رۆیشت و شمشێرێکی لێهەڵگرت و قاچی پەڕاندو کوشتی! ﴿ ٣٠: فكيف كان عذابی ونذر ﴾ جا سزاو تۆڵەی من چۆن بوو؟ ﴿ ٣١: إنا أرسلنا عليهم صيحة واحدة ﴾ بەڕاستی ئێمەیش تەنیا نەعرەتەو دەنگێکی سامناکمان نارده سەریان، جوبریل هات و قیراندی بەسەریاندا ﴿ فكانوا كهشيم المحتظر ﴾ جا هەموو وەك پووشی وردبووی خاوەنی حەڤیرەیان لێهات کەکۆی دەکاتەوە بۆمەڕەکانی لەزستاندا ﴿ ٣٢: ولقد يسرنا القرآن للذكر ﴾ بێگومان ئێمە قورئانمان ئاسانکرد بۆ پەندو ئامۆژگاری لێوەرگرتن ﴿ فهل من مدكر ﴾ جائایا پەند وەرگرێ هەیە؟!.

چیرۆکی هۆزی لووت:

﴿ ٣٣: كذبت قوم لوط بالنذر ﴾ گەلی (لووت)یش بڕوایان نەکرد

بە ترساندنەکانی پێغەمبەرەکەیان (لووت) -سەلامی لەسەربێ- لە سزای خوا لەسەرکارەدزێوەکەیان ﴿ ٣٤: إنا أرسلنا عليهم حاصبا ﴾ بەڕاستی ئێمەش بایەکی توندمان نارده سەریان و ورده زیخی تێدەگرتن ﴿ إلا آل لوط ﴾ بەڵام ئالی لووت: خۆی و دووکچەکەی کەبڕوایان هێنابوو ﴿ نجيناهم بسحر ﴾ لە بەرەبەیانێکی زوودا

وَنَبِّئْهُمْ أَنَّ ٱلْمَآءَ قِسْمَةٌۢ بَيْنَهُمْ ۖ كُلُّ شِرْبٍ مُّحْتَضَرٌ ﴿٢٨﴾ فَنَادَوْا۟ صَاحِبَهُمْ فَتَعَاطَىٰ فَعَقَرَ ﴿٢٩﴾ فَكَيْفَ كَانَ عَذَابِى وَنُذُرِ ﴿٣٠﴾ إِنَّآ أَرْسَلْنَا عَلَيْهِمْ صَيْحَةً وَٰحِدَةً فَكَانُوا۟ كَهَشِيمِ ٱلْمُحْتَظِرِ ﴿٣١﴾ وَلَقَدْ يَسَّرْنَا ٱلْقُرْءَانَ لِلذِّكْرِ فَهَلْ مِن مُّدَّكِرٍ ﴿٣٢﴾ كَذَّبَتْ قَوْمُ لُوطٍۭ بِٱلنُّذُرِ ﴿٣٣﴾ إِنَّآ أَرْسَلْنَا عَلَيْهِمْ حَاصِبًا إِلَّآ ءَالَ لُوطٍ ۖ نَّجَّيْنَٰهُم بِسَحَرٍ ﴿٣٤﴾ نِّعْمَةً مِّنْ عِندِنَا ۚ كَذَٰلِكَ نَجْزِى مَن شَكَرَ ﴿٣٥﴾ وَلَقَدْ أَنذَرَهُم بَطْشَتَنَا فَتَمَارَوْا۟ بِٱلنُّذُرِ ﴿٣٦﴾ وَلَقَدْ رَٰوَدُوهُ عَن ضَيْفِهِۦ فَطَمَسْنَآ أَعْيُنَهُمْ فَذُوقُوا۟ عَذَابِى وَنُذُرِ ﴿٣٧﴾ وَلَقَدْ صَبَّحَهُم بُكْرَةً عَذَابٌ مُّسْتَقِرٌّ ﴿٣٨﴾ فَذُوقُوا۟ عَذَابِى وَنُذُرِ ﴿٣٩﴾ وَلَقَدْ يَسَّرْنَا ٱلْقُرْءَانَ لِلذِّكْرِ فَهَلْ مِن مُّدَّكِرٍ ﴿٤٠﴾ وَلَقَدْ جَآءَ ءَالَ فِرْعَوْنَ ٱلنُّذُرُ ﴿٤١﴾ كَذَّبُوا۟ بِـَٔايَٰتِنَا كُلِّهَا فَأَخَذْنَٰهُمْ أَخْذَ عَزِيزٍ مُّقْتَدِرٍ ﴿٤٢﴾ أَكُفَّارُكُمْ خَيْرٌ مِّنْ أُو۟لَٰٓئِكُمْ أَمْ لَكُم بَرَآءَةٌ فِى ٱلزُّبُرِ ﴿٤٣﴾ أَمْ يَقُولُونَ نَحْنُ جَمِيعٌ مُّنتَصِرٌ ﴿٤٤﴾ سَيُهْزَمُ ٱلْجَمْعُ وَيُوَلُّونَ ٱلدُّبُرَ ﴿٤٥﴾ بَلِ ٱلسَّاعَةُ مَوْعِدُهُمْ وَٱلسَّاعَةُ أَدْهَىٰ وَأَمَرُّ ﴿٤٦﴾ إِنَّ ٱلْمُجْرِمِينَ فِى ضَلَٰلٍ وَسُعُرٍ ﴿٤٧﴾ يَوْمَ يُسْحَبُونَ فِى ٱلنَّارِ عَلَىٰ وُجُوهِهِمْ ذُوقُوا۟ مَسَّ سَقَرَ ﴿٤٨﴾ إِنَّا كُلَّ شَىْءٍ خَلَقْنَٰهُ بِقَدَرٍ ﴿٤٩﴾

ڕزگارمان کردن لەوسزایەی بۆئەوان هات ﴿ ٣٥: نعمة من عندنا ﴾ ئەو رزگارکردنە نیعمەت وچاکەیەك بوو لەلایەن ئێمەوە ﴿ كذلك نجزي من شكر ﴾ ئاوا هەر کەسێك سوپاسگوزاری من بکات و بڕوا بێنێ، ئەوا ئێمەیش هەر ئاوا پاداشتی ئەدەینەوە ﴿ ٣٦: ولقد أنذرهم بطشتنا ﴾ بێگومان پێشتر لەهەڵمەتی توندی ئێمە لووت ئاگاداری کردبوون ﴿ فتماروا بالنذر ﴾ کەچی گومانیان هەبوو لەترساندنەکان ﴿ ٣٧: ولقد راودوه عن ضيفه ﴾ بێگومان داوای میوانەکانیان لێکرد بەمەستی نێربازی وکاری دزێو! ﴿ فطمسنا أعينهم ﴾ ئێمەیش کوێراییمان داهێنان، ئەوەبوو بەناو یەکتردا ئەهاتن وئەچوون میوانەکانیان نەدەبینی ﴿ فذوقوا عذابي ونذر ﴾ دەسا بچێژن سزاو تۆڵەی من ﴿ ٣٨: ولقد صبحهم بكرة عذاب مستقر ﴾ بێگومان لەبەرەبەیانێکی زوودا سزایەکی توندو هەمیشەیی دەرگای پێگرتن، جوبریل شارەکەیانی لەبن هێناو بەرزی کردەوەو کوتای بەسەریانداو، بەفەرمانی خوا بەردەبارانی کردن و هەموو تیاچوون ﴿ ٣٩: فذوقوا عذابي ونذر ﴾ دەسابچێژن سزاو تۆڵەی من ﴿ ٤٠: ولقد يسرنا القرآن للذكر ﴾ بێگومان ئێمە قورئانمان ئاسانکرد بۆ پەندو ئامۆژگاری ﴿ فهل من مدكر ﴾ جا ئایا پەند گرێ هەیە؟ تا داچڵەکێ وئامۆژگاری وەربگرێ؟ بەڵێ.. لەپاش هەرچوار داستانەکەوە ئەم رستەی (ولقد يسرنا القرآن للذكر فهل من مدكر) وتراوەتەوە، بۆئەوە زیاترو زیاتر پەندیان لێ وەربگیرێ و مرۆڤەکان جاردوایجار هۆشیار ببنەوە.

بەسەرهاتی فیرعەون و دەستەو بەستەکەی:

﴿ ٤١: ولقد جاء آل فرعون النذر ﴾ سوێند دەخۆم بێگومان ترسێنەرەکانمان (مووساو هاروون) هاتنە لایئالی فیرعەون، بەڵکو لەخراپەکاری بسڵەمێنەوە ﴿ ٤٢: كذبوا بآياتنا كلها ﴾ کەچی لەباتی بڕواهێنان تەواوی مۆعجیزەکانی ئێمەیان بەدرۆ داناو بڕوایان پێ نەکردن! ﴿ فأخذناهم أخذ عزيز مقتدر ﴾ ئەوسا ئێمەیش گرتمانن بەگرتنی خاوەن هێزێکی بەتوانای تێنەشکاو ﴿ ٤٣: أكفاركم خير من أولئكم ﴾ ئایا بێبڕواکانی ئێوە ئەی عەرەبەکان! باشترن لەبێبڕواکانی گەلی نووح و، عادو، سەموود؟ تاهیوای رزگاربوونیان ببێ؟! نەخێر، کەوابوو ئێوەیش هەر چاوەڕوانی ئەو رۆژەبن ﴿ أم لكم براءة في الزبر ﴾ یاخۆ بەرائەتتان بۆهەیە لە سزا لەکتێبە ئاسمانییەکاندا، واتە: پسوڵەی رزگاربوونتان بۆهاتووە کەتووشی ئەو بەڵایانە نابن؟ ﴿ ٤٤: أم يقولون نحن جميع منتصر ﴾ یاخێر ئەڵێن: هەمووکۆمەڵێکی یەکگرتووی سەرکەوتووین لەبەر زۆری وبەهێزیمان هەرگیز ناشکێین؟ ﴿ ٤٥: سيهزم الجمع ويولون الدبر ﴾ لەمە پاش ئەو کۆمەڵە تێدەشکێنرێ و پاشەو پاش هەڵدێن ورادەکەن بۆدواوە. بەڵێ هەرواش دەرچوو چونکە لەرۆژی بەدردا هەمووتێکشکان و هەڵهاتن. (ئیبن عەبباس) ئەڵێ: پێغەمبەر ﷺ لەرۆژی بەدردا چادرێکی بۆ هەڵدرابوو لەناوچادرەکەدا بەردەوام ئەیفەرموو: ((أنشدك عهدك ووعدك اللهم إن شئت لم تعبد بعد اليوم في الأرض أبدا)) جا ئەبووبەکر (خوا لێی رازی بێت) وتی: بەسە ئەی پێغەمبەر! ئەوەندە داوات لەخواکرد، پاشان لەنێو جل وبەرگی جەنگیدا هاتەدەرێ وئەیفەرموو: ((سيهزم الجمع ويولون الدبر، بل الساعة موعدهم، والساعة أدهى وأمر)). (فتح الباري: ٤٥٨/٨ و ٤٨٦). ﴿ ٤٦: بل الساعة موعدهم ﴾ بەڵکو جگە لەوە رۆژی قیامەت کاتی بەڵێنیانە ﴿ والساعة أدهى وأمر ﴾ خۆ ئەوساتەش ناهەموارترو تاڵترە لە سزای دونیا، واتە: کوشتن ودیلبوون زۆرئاسانترە لەچاوسزای رۆژی دوایی کەچاوەڕوانیانە.

کۆتا ڕۆژی تاوانباران:

﴿ ٤٧: إن المجرمين في ضلال وسعر ﴾ بێگومان تاوانکارەکان لەسەرگەردانییەکیدوور لە هەق و لە ئاگرێکی هەڵگیرساودان ﴿ ٤٨: يوم يسحبون في النار على وجوههم ﴾ ئەو ڕۆژە کەلەسەر ڕوویان بەناوئاگردا ڕائەکێشرێن ﴿ ذوقوا مس سقر ﴾ پێیان ئەوترێ: دەبچێژن گەرماو سزای دۆزەخ، لەپاداشتی کارەکانتاندا، دەبزانم کەسێك هەیە قوتارتان بکات ﴿ ٤٩: إنا كل شيء خلقناه بقدر ﴾ بەڕاستی ئێمە هەمووشتێکمان بەئەندازەیەکی دیاریکراو درووستکردووە ﴿ ٥٠: وما أمرنا إلا واحدة كلمح بالبصر ﴾ خۆفەرمانی ئێمەش بۆ بەدیهێنانیشتێك بمانەوێ ببێت، هەر یەك وشەیە، ئەویش وەك چاو هەڵهێنانێکە لە خێراییدا. (مەبەست بەو وشەیەش لێرەدا، وشەی((كن))ـە. ﴿ ٥١: ولقد أهلكنا أشياعكم ﴾ سوێندبێ بەخوا کە بێگومان هاوشێوەکانتانمان ئەی قورەیش! لە کوفرو بێباوەڕیدا لەناو برد ﴿ فهل من مدكر ﴾ ئاخۆ لەوهەموو ڕووداوانەدا کەسێکی ژیرو پەندوەرگر هەیە؟ ﴿ ٥٢: وكل شيء فعلوه في الزبر ﴾ وە هەر شتێکیان کردبێ -لەخێرو لەشەڕ- لە نامەکانی فریشتەکاندا تۆمارکراوە ﴿ ٥٣: وكل صغير وكبير مستطر ﴾ وەهەر بچووکێك وگەورەیەك لە ئەعمالی خەڵك نووسراوە بەدێرو، بۆشیان دێنینە ڕوو، ئیمامی (ئەحمەد): ١٥١/٦. لە خاتوو (عائیشە)وە هێناویەتی: ((أن رسول الله ﷺ قال: يا عائشة! إياك ومحقرات الذنوب، فإن لها من الله طالبا)) واتە: پێغەمبەر ﷺ بەخاتوو عائیشەی فەرموو: خۆت لەگوناحە بچوك و بەهیچ دانەنراوەکان دوور بگرە! بەڕاستی بەلای خواوە داواکاریان هەیە.

پاداشتی پارێزکاران:

﴿ ٥٤: إن المتقين في جنات ونهر ﴾ بەڕاستی ئەوانەش خۆیان لە شیرك وقەدەغەکراوەکانی خوا پاراستووە لەناو چەندان بەهەشت وڕووباری فرەجۆرن: ڕووباری ئاو، ڕووباری عارەق، ڕووباری هەنگوین، ڕووباری شیر ﴿ ٥٥: في مقعد صدق ﴾ لە جێگایەکی خۆش وپەسەندان ﴿ عند مليك مقتدر ﴾ لەلای خوای پاشای بەدەسەڵات، لەوێ شادمان وخۆشنوودن، ئیمامی(ئەحمەد) لە(عەبدوڵڵای کوڕی عەمر)ـەوە دەڵێ: ((المقسطون عند الله على منابر من نور عن يمين الرحمن وكلتا يديه يمين، الذين يعدلون في حكمهم وأهليهم وما ولوا)) (اخرجه مسلم: ١٤٨٥/٣. أحمد: ١٦٠/٢. النسائي: ٢٢١/٨). پێغەمبەر ﷺ فەرمووی: دادگەرەکان لەلای دەستی ڕاستی خوای بەبەزەیین -خۆهەردوو دەستیشی ڕاستن- لەسەرچەند میمبەرێکی نوورانین، ئەوانەش ئەوکەسانەن لەنێو خانەوادەی خۆیانداو، لەگەڵ ئەوانەدا لەژێر دەسەڵاتی ئەوان دان بەدادگەرانە بڕیارو فەرمان ئەدەن. سا خوا بەمیهرەبانی خۆت بمانخەیتە ناو ئەوانەوە.

لەشەوی (١٤/١٥) شەعبانی (١٤١٧)ك بەرامبەر بە (٢٤/١٢/١٩٩٦)ز، کاتژمێر (٩،٥)ی شەو، لە (مەریوان) لە تەفسیری ئەم سوورەتە بوومەوە.

سوورەتی (ڕەحمان)ـە

مەککەییەو (٧٨) ئایەتە

بەناوی خوای بەخشندەی میهرەبان

ئەم سوورەتە باسی بیروباوەڕە بناغەییەکان دەکات، ئەڵێن ئەمسوورەتە لەنێوان سوورەتە مەککەییەکانی تردا وەك (عەرووس) و بووك وایە، بۆیە هاتووە: (لكل شئ عروس، وعروس القرآن سورة الرحمن). یەکەم جار باسی نیعمەت و بەهرەکانی خوا دەکات، هەر لەفێرکردنی قورئانەوە هەتا دروستکردنی ئادەمزادو، زمان پێبەخشینی و بیروهۆش بۆ لێکدانەوەی مەبەستەکان ویەکتری تێگەیاندن، ئینجا لاپەڕەکانی بوونەوەر یەك لەدوای یەك هەڵئەداتەوە بەدەیان بەهرەی خوا باس دەکات.. پاشان مردن و تیاچوون دێتە پێشەوەو هەموو بوونەوەر دەفەوتێ تەنها پەروەردگار ئەمێنێتەوە:(كل من عليها فان ويبقى وجه ربك ذو الجلال و الإكرام). لەگەڵ هێنانی هەندێ لەقۆناغەکانی قیامەت وحاڵی کافران وتۆڵەیان و پاشان ئەوهەموو نازو نیعمەتە ئامادەکراوانە بۆساڵحان وچاککاران، کۆتاییشی بەسوپاس وستایشی پەروەردگار دێ، جابەم ئایەتەیش دەرگای دائەخرێ: (تبارك اسم ربك ذي الجلال والإكرام).

خوا پێغەمبەری فێری قورئان کرد:

﴿ بسم الله الرحمن الرحيم * ١: الرحمن * ٢: علم القرآن ﴾ خوای بە بەزەیی قورئانی فێری موحەممەد ﷺ کرد. ئەم ئایەتە وەڵامە بۆ خەڵکی مەککە کە ئەیانوت: (إنما يعلمه بشر). ﴿ ٣: خلق الإنسان ﴾ ئادەمی دروستکرد، لەگەڵ ئەوهەموو ژیریی و زیرەکییەیدا ﴿ ٤: علمه البيان ﴾ فێری دەربڕینی کرد لە ناخی خۆی و تێگەیاندنی خەڵکی دیکە بە نوتقێکی ئاشکراو نمایان، خوا زمانی دایە بۆئەوەی مەبەستەکانی خۆی بەجوانی

بەفەرهەنــگ وکەلتوورێــك کە خوا پێی بەخشــیووە رابگەیەنێت، (مەراغی) ئەڵێت: ئادەمزاد لەبەرئەوە کە بەسروشت گیانلەبەرێکی خاوەن هەســت ونەســتەو هۆگرو کۆمەڵایەتییە، جــا بۆدەربڕینی مەبەســتەکانی خۆی، خــوای گەورە زمانی قســەو گفتوگۆی پێ بەخشــیوە، واتە: زمان و فەرهەنــگ دوو بەهرەی گرنگی خوان،

وَمَآ أَمۡرُنَآ إِلَّا وَٰحِدَةٞ كَلَمۡحِۭ بِٱلۡبَصَرِ ﴿٥٠﴾ وَلَقَدۡ أَهۡلَكۡنَآ
أَشۡيَاعَكُمۡ فَهَلۡ مِن مُّدَّكِرٖ ﴿٥١﴾ وَكُلُّ شَيۡءٖ فَعَلُوهُ
فِي ٱلزُّبُرِ ﴿٥٢﴾ وَكُلُّ صَغِيرٖ وَكَبِيرٖ مُّسۡتَطَرٌ ﴿٥٣﴾ إِنَّ ٱلۡمُتَّقِينَ
فِي جَنَّٰتٖ وَنَهَرٖ ﴿٥٤﴾ فِي مَقۡعَدِ صِدۡقٍ عِندَ مَلِيكٖ مُّقۡتَدِرِۭ ﴿٥٥﴾

سُورَةُ الرَّحۡمَٰن — ترتيبها ٥٥ — آياتها ٧٨

بِسۡمِ ٱللَّهِ ٱلرَّحۡمَٰنِ ٱلرَّحِيمِ
ٱلرَّحۡمَٰنُ ﴿١﴾ عَلَّمَ ٱلۡقُرۡءَانَ ﴿٢﴾ خَلَقَ ٱلۡإِنسَٰنَ ﴿٣﴾
عَلَّمَهُ ٱلۡبَيَانَ ﴿٤﴾ ٱلشَّمۡسُ وَٱلۡقَمَرُ بِحُسۡبَانٖ ﴿٥﴾ وَٱلنَّجۡمُ
وَٱلشَّجَرُ يَسۡجُدَانِ ﴿٦﴾ وَٱلسَّمَآءَ رَفَعَهَا وَوَضَعَ ٱلۡمِيزَانَ
﴿٧﴾ أَلَّا تَطۡغَوۡاْ فِي ٱلۡمِيزَانِ ﴿٨﴾ وَأَقِيمُواْ ٱلۡوَزۡنَ بِٱلۡقِسۡطِ
وَلَا تُخۡسِرُواْ ٱلۡمِيزَانَ ﴿٩﴾ وَٱلۡأَرۡضَ وَضَعَهَا لِلۡأَنَامِ ﴿١٠﴾
فِيهَا فَٰكِهَةٞ وَٱلنَّخۡلُ ذَاتُ ٱلۡأَكۡمَامِ ﴿١١﴾ وَٱلۡحَبُّ ذُو ٱلۡعَصۡفِ
وَٱلرَّيۡحَانُ ﴿١٢﴾ فَبِأَيِّ ءَالَآءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿١٣﴾ خَلَقَ
ٱلۡإِنسَٰنَ مِن صَلۡصَٰلٖ كَٱلۡفَخَّارِ ﴿١٤﴾ وَخَلَقَ ٱلۡجَآنَّ
مِن مَّارِجٖ مِّن نَّارٖ ﴿١٥﴾ فَبِأَيِّ ءَالَآءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿١٦﴾

ئەبێ هەردوو ئازاد بن، چونکە بەڵگەن لەســەر بوون و دەسەڵاتی خوا..ئاخ من ئەمزانی قاچاغ کردن ویاســاغ کردنی زمانی هەندێ لەگەلانی بێچارە، لەچییەوە وەرگیراوە؟!.

خۆرو هەیف، ئسمان و زەوی، بەڵگەی خوان:

پاشان لە زەویەوە چاوێکیان پێ هەڵئەبڕێ بۆلای سەروو ئەفەرموێ: ﴿ ٥: الشــمس والقمر بحســبان ﴾ خۆرومانگ – کــە دووکورەی زۆربەنرخن– بەحیســابێکی ورد دێــن ودەچن. ئینجا دووبەهرەی زەوییان بۆ باس دەکات، بۆیە ئەفەرمووێ: ﴿ ٦: والنجم والشجر یسجدان ﴾ وەئەستێرەو درخت سوژدە دەبن بۆ خوا، واتە: گژوگیای بێ‌ساق وساقدار– بەئارەزووی خۆیان– ملکەچی خۆیان دەرئەبڕن وســوژدە دەبەن بۆخوا "ئاشکرایشە کەئەگەر گیاو رووەك نەبێت، بــاری ئابووری وڵاتمــان زۆر دێتە خوارێ ﴿ ٧: والســماء رفعها ووضــع المیزان ﴾ وئاسمانیشــی بەرزو بڵوند کــردەوە، بینایەکی قایــم ومەحکەمی بۆ ڕاگرتووە، و تەرازووی دادی بۆهەمووشــتێك دانــا ﴿ ٨: ألا تطغوا فــی المیزان ﴾ بۆ ئەوەی لەکێشــانەکردندا ســتەم نەکەن ﴿ ٩: وأقیموا الوزن بالقســط ﴾ وەبەرێك وپێکی‌و دادگەری کێشــانە بکەن ﴿ ولا تخســروا المیزان ﴾ وەکەم مەکەن لەکێشــانەدا ﴿ ١٠: والأرض وضعها للأنام ﴾ و زەویشــی‌داناوە بۆ هەموو دروســتکراوەکان، تاهەموو خاوەن گیانێکی تیابژی، بەڵێ خوای گەورە ئەم کورەی زەوییەی داناوە بۆ تەواوی گەلانی جیهان بێ‌جیاوازیی لەنێوان هیچ جۆرە زمان و کالاو بالایەکدا، وەبێ ئەوە کەهیچ گەلێك شایستەتر بێ بەژیان لەسەری، بەڵام زۆر بەداخەوە لەســەدەی بیستەمیشــدا هێمان چەندین گەل بێ‌جێ و نیشــتمان ئەســوورێنەوە! هەر ناشوێرێ باســی نیشتمانی خۆی‌بکات، وەك ئەوە لــەم جیهانەدا مافی ژیانــی نەبێ! ئومێــدەوارم ئەم ئایەتە پێــش چاوبگیرێ و، هەموو قەوم و هۆزو گەلێك نیشــتمانی خۆی بدرێتــێ. ﴿ ١١: فیها فاکهة والنخــل ذات الأکمام ﴾ هەمە جۆر میــوەو دارخورمای پورگداری تێدایــە ﴿ ١٢: والحب ذو العصف والریحان ﴾ وچەندان جــۆر دانەوێڵەی توێکڵدارو گوڵ و گژوگیای بۆن‌خۆشی تێدایە.

لەکام چاکەی پەروەردگار حاشا دەکەن؟:

﴿ ١٣: فبــأی آلاء ربکمــا تکذبــان ﴾ جا ئیتر بــەکام نیعمەت لــە نیعمەتەکانــی پەروەردگارتان (ئەی گــرۆی ئادەمی وجننی!) ناشــوکری دەکەن؟ حەقتانە کەسەیری ئەو هەموو بەهرانە دەکەن بروابێنــن و خۆتــان یــەکلا بکەنەوە بــۆی، (عەبدوڵــلای کوری عومــەر) ئەڵێــت: پەیامبــەر ﷺ جارێك ســوورەتی (ڕەحمان)ی بەســەر هاوەڵانیدا خوێندەوەو بێ‌دەنگ بــوون! ئەویش فەرمووی: بۆچی وەڵام نادەنەوە؟ بۆچی هەرکات بموتایە: (فبأی آلاو ربکما تکذبان) جنییەکان ئەیانوت: ((لا بشئ من نعمک ربنا نکذب فلك الحمد)). ترمزی هێناویەتی و (حاکم)یش بەڕەواو دروستی داناوە.

تێبینی: ڕســتەی (فبأی آلاء ربکما تکذبان) لەم سوورەتەدا (٣١) جار دووپاتکراوەتەوە.

مرۆ لە قوڕی وشکەوە بوو چەشنی سواڵەت وەدی‌هات:

﴿ ١٤: خلــق الإنســان من صلصــال کالفخار ﴾ ئادەمــی باوکی ئادەمزادی لەقوڕێکی وشــکەوە بووی وەك سواڵەت، دورستکرد. ڕاڤەکەرانی قورئان ئەڵێن: خوایزانا دەربارەی دروستکردنی ئادەم لەم ســوورەتەدا ئەفەرمــوێ: (من صلصال کالفخار) لەســوورەتی (حەجــەر)دا (مــن صلصال من حمأ مســنون) لە قوڕێکی ڕەشــی

گۆڕاو، لە (سـافـات)دا لەقوڕێکی لینج، لە (ئال عمران)دا (کمثل آدم خلقه من تراب) لەگڵ، هیچ دژایەتییەك لەنێوان ئەوحاڵەتانەدا نییە، چونکە لەبنەڕەتدا گڵەکەی لەزەوی وەرگرتووە، پاشان بەئاو شـێلراوەو بووەتە جۆرە قوڕێك کەدەسـت بگرێ، پاشـان دانراوە تاترشـاوەو ڕەش وەرگەڕاوە، ئینجا وێنەو نەخشـەی کێشاوە وەك پەیکەر، دواتر وشك کراوەتەوە تاوەك سواڵەتی لێهاتووە، دواییش گیانی بەبەردا کردووە.

جنۆکەی لە بڵێسەی بێ دووکەڵی ئاگر دروستکرد:

﴿ ١٥ : وخلق الجان من مارج من نار ﴾ وە ئەسڵی پەریشی(جان) کـە باوکی نەوعی جنۆکەیـە، لەئاگرێکی گـڕدارو پاك وپوختەو بێ‌دووکەڵ دروسـتکرد، پاشـان پلەبەپلە گەیاندیـە ئەوجێگایە کەشـیاوی کارەکەی خۆی بێ، لەفەرموودەیەکدا هاتووە، ((خلقت الملائکـة من نور وخلـق الجان من مارج من نـار، وخلق آدم مما وصـف لکـم)) (موسـلیم: ٢٢٩٤/٤. ئەحمـەد: ١٦٨/٦). واتە: فریشـتە لە (نـوور)و، (جان) لـە ئاگر دروسـتکران، ئادەمیش لەوەی وەسـفتان بۆ کراوە لە قورئاندا، واتە: لەگڵ. ﴿ ١٦ : فبأی آلاء ربکمـا تکذبان ﴾ جـا ئیتر بەکام نیعمەت لـە نیعمەتەکانی پەروەردگارتان ناشـوکری دەکەن؟ ﴿ ١٧ : رب المشـرقین ورب المغربین ﴾ هەرئەوخوایـە خاوەنی دوو هەڵاتگەی خۆرە لەهاوێن و زسـتاندا، وەخاوەنی دوو جێگای خۆرئاوا بوونی خۆرە لە هاوین و زستاندا، وەك دەفەرموێ: (فلا أقسم برب المشارق و المغارب) (٤٠/٧٠). یـان دەفەرموێ: (رب المشـرق والمغرب لا إله إلا هو فاتخـذه وکیلا) (٩/٧٣). ﴿ ١٨ : فبـأی آلاء ربکما تکذبان ﴾ جا بەکام نیعمەت لە نیعمەتەکانی پەروەردگارتان ناشوکری دەکەن؟. ﴿ ١٩ : مـرج البحریـن یلتقیـان ﴾ دوو دەریای یەکێ شـیرین و یەکێ سـوێر لەپاڵ یەکـتردا بەردانەوە پێك دەگەن ﴿ ٢٠ : بینهما برزخ لا یبغیان ﴾ لەنێوانیاندا بەربەسـتێك هەیە، بە هۆی ئەوەوە تێکەڵنابن بەیەکتر، هەتا دەریا سـوێرەکە سـیفەتی شیرینی ئەو لاببات، یان دەریا شـیرینەکە سـیفەتی سـوێری ئـەو نەهێڵێ.. پەروەردگـار ناهێڵێ هیچیان لەکیس بچـن!! ﴿ ٢١: فبأی آلاء ربکمـا تکذبان ﴾ جا کام نیعمەت لە نیعمەتەکانی پەروەردگارتان ناشـوکری دەکـەن؟ ﴿ ٢٢: یخرج منهما اللؤلـؤ والمرجان ﴾ لەو دوو دەریایە مرواری وشیلان دەردەچێت. (سـەیید قوتب) –خوا لێی خـۆش بێت– چەند جوان ئەڵێت: (لۆلۆ): لە بنەڕەتا یەکێکە لە گیانلەبەرە سەمەرەکانی دەریا، ولەناو (سەدەف) ێکدایەو خۆی هەڵئـەدات بۆقوڵایی دەریـاکان، و لە گـەڵ گیانلەبەرەکانی‌تر، جیاوازییەکی‌زۆری هەیە، چ لەڕووی پێکهاتەی لەش وقەوارەیەوە، چ لەڕووی شێوەی زیندەگیو ژیانییەوە، تۆڕێکی پێوەیە وەك تۆڕی ماسی‌گر، زۆرسەیر تەنراوە، لەوتۆڕەوە ڕۆشنایی وئاووهەواو خۆراك وەرئەگرێ، لەولایشـەوە وەك پاڵێـوەر (مصفاة) وایە بۆی، ناهێڵێ چەوو لم و زیخ بڕواتە سـکیەوە لەژێر تۆڕەکەیشەوە چەند دەمێکی

رَبُّ الْمَشْرِقَيْنِ وَرَبُّ الْمَغْرِبَيْنِ ﴿١٧﴾ فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿١٨﴾
مَرَجَ الْبَحْرَيْنِ يَلْتَقِيَانِ ﴿١٩﴾ بَيْنَهُمَا بَرْزَخٌ لَا يَبْغِيَانِ ﴿٢٠﴾ فَبِأَيِّ آلَاءِ
رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿٢١﴾ يَخْرُجُ مِنْهُمَا اللُّؤْلُؤُ وَالْمَرْجَانُ ﴿٢٢﴾ فَبِأَيِّ
آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿٢٣﴾ وَلَهُ الْجَوَارِ الْمُنشَآتُ فِي الْبَحْرِ كَالْأَعْلَامِ
﴿٢٤﴾ فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿٢٥﴾ كُلُّ مَنْ عَلَيْهَا فَانٍ ﴿٢٦﴾ وَيَبْقَىٰ
وَجْهُ رَبِّكَ ذُو الْجَلَالِ وَالْإِكْرَامِ ﴿٢٧﴾ فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ
﴿٢٨﴾ يَسْأَلُهُ مَن فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ كُلَّ يَوْمٍ هُوَ فِي شَأْنٍ ﴿٢٩﴾ فَبِأَيِّ
آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿٣٠﴾ سَنَفْرُغُ لَكُمْ أَيُّهَ الثَّقَلَانِ ﴿٣١﴾ فَبِأَيِّ
آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿٣٢﴾ يَا مَعْشَرَ الْجِنِّ وَالْإِنسِ إِنِ اسْتَطَعْتُمْ
أَن تَنفُذُوا مِنْ أَقْطَارِ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ فَانفُذُوا لَا تَنفُذُونَ
إِلَّا بِسُلْطَانٍ ﴿٣٣﴾ فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿٣٤﴾ يُرْسَلُ عَلَيْكُمَا
شُوَاظٌ مِّن نَّارٍ وَنُحَاسٌ فَلَا تَنتَصِرَانِ ﴿٣٥﴾ فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا
تُكَذِّبَانِ ﴿٣٦﴾ فَإِذَا انشَقَّتِ السَّمَاءُ فَكَانَتْ وَرْدَةً كَالدِّهَانِ
﴿٣٧﴾ فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿٣٨﴾ فَيَوْمَئِذٍ لَّا يُسْأَلُ عَن ذَنبِهِ
إِنسٌ وَلَا جَانٌّ ﴿٣٩﴾ فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿٤٠﴾

هەیـە، هەردەمەی چوار لێوی هەیە، جاهەرکات چەوو لم وزیخ، یـان هەرچـێ بڕواتـە ژوورەوە بەپەلە مادەیەکی لینجی بەسـەرا ئەرژێ و دای‌ئەپۆشـێ، پاشان ئەی‌بەستێت و ئەبێتە مرواری ئیتر گەورەو بچووکی بەپێی ئەوە ئەبێت.. زنجیە بەردەمەرجانییەکان لەباکووری خۆهەڵاتی ئوسترالیادا کە درێژییان (١٣٥٠) میل ئەبێ و پانیشـیان (٥٠) میل ئەبێ، هەر لەو شـتە سەرسورهێنەرانەیە. ﴿ ٢٣ : فبـأی آلاء ربکما تکذبـان ﴾ جا ئەی ئادەمی وجننی کام نیعمەتـی پەروەردگارتان بەدرۆ دەخەنـەوە؟! ﴿ ٢٤: وله الجوار المنشـآت فی البحـر کالأعلام ﴾ وەموونـەو گەمیانەش –دەڵەی کێـون– لـە دەریاکاندا هەر بۆ خوان، واتە: خـوا کەویی‌کردوون بۆتان بەئاسانی‌دێن و دەچن و ئێوەش بازرگانییان پێ‌دەکەن ﴿ ٢٥ : فبأی آلاء ربکمـا تکذبان ﴾ جابە چ نیعمەتێکـی پەروەردگارتان بڕوا ناهێنن؟ خۆ ئەگەرخوا بەلوتفی خۆی ئەوکەشـتی وگەمییانە ڕانەگرێ، ئەوا خۆتان و کەشتییەکانتان نقوم ئەبن.

بێ لە خوا کەس نامێنێ لەم زەمینە:

﴿ ٢٦: كل من عليها فان ﴾ هەرچی بەسەر پشتی زەوییەوەیە، هەرهەمـوو لـە نێو دەچـێ ﴿ ٢٧: ويبقى وجه ربك ذوالجلال والإكرام ﴾ و تەنها رووی پەروەردگاری خاوەنشکۆو کەرەمکەرت دەمێنێتـەوە. (مذهب أهل السـنة والجماعة أن لله وجهاً حقيقيا يليق بـه موصوفا بالجلال والإكرام، وقد دل على ثبوته لله تعالى الكتاب والسـنة، فمن الكتـاب قوله تعالى: (ويبقى وجـه ربك ذو الجلال والإكـرام) ومن أدلة السـنة: قـول النبي ﷺ في الدعـاء المأثور: ((وأسـألك لذة النظر إلا وجهك والشـوق إلى لقاءك)) فوجه الله تعالى من صفاته الذاتيـة الثابتة له حقيقة على الوجه اللائق به. ولا يصح تحريف معناه إلى الثواب لوجوه منها:

أولا: أنه خلاف ظاهر النص وما كان مخالفا لظاهر النص فإنه يحتاج إلى دليل، ولا دليل على ذلك. ثانيا: إن هذا الوجه ورد في النصوص مضافـا إلى الله تعالـى والمضاف إلى الله: إما أن يكون شـيئا قائما بنفسـه، وإما أن يكون غير قائم بنفسـه، فإن كان قائما بنفسـه فهو مخلـوق، وليس لـه صفاته كبيت الله، وناقـة الله، وإنما إضيف إليه إما للتشـريف وإما من باب إضافة الملـوك والمخلوق إلى مالكه وخالقه، وإن كان غير قائم بنفسه فهو من صفات الله، وليس بمخلوق كعلم الله، وقدرته، وعزته، وكلامه، ويده، وعينه ونحوذلك، والوجه بـلا ريب من هذا النوع، فإضافته إلى الله من باب إضافة الصفة إلى الموصوف.

ثالثـا:أن الثواب مخلوق بائن عـن الله، والوجه صفة من صفات الله غيرمخلوق ولا بائن، فكيف يفسر هذا بهذا؟

رابعا: إن ذلك الوجه وصف في النصوص بالجلال والإكرام، بأن له نورا يستعاذ به، وسبحات تحرق ما انتهى إليه بصر الله من خلقه، وكل هـذه الأوصاف تمنع أن يكون المراد به الثواب والله أعلم. (تلخيص الحمويـة/ للشـيخ عثيميـن –ص٦٧). بۆیە ئێمەیـش (وجه)مان بەرووخسـار مانادایەوەو نەمانتوانی بیگۆڕین بە(زات، وجود)ی خـوا، وەك هەنـدێ وای لێدەكەن، ئیمامی بەیهەقـی لە كتێبی (الأسماء والصفات)دا ئەڵێت: (باب ما جاء في اثبات الوجه صفة لامن حيث الصورة لورود خبر الصادق به..) و ئەم ئایەتانەیشـی هێناوە: ٨٨/٢٧، ٣٩/٥٥، ٩/٢٨، ٢٢/٣٠، ٦٧/٢٠، ٥٢/١٣، ٦/٩٢.. لەگەڵ هێنانی فەرمووده گەلێكدا كەپێشـەوا (بوخاری وموسلیم) هێناویانە بۆچەسـپاندنی سـیفەتی (وجە) بۆخوای گـەورە –جل جلالە– ئومێـدەوارم بەوردی بیری لێ بكرێتـەوە، وەك ئیمامی بەیهەقیش دەڵێت دەبێت وەك سـیفەتێك سـەیربكرێت، واتە: كاتێ باسـی (وجـە) دەكرێت نابێ جۆرە رووخسـارو دەم وچاوێك بێنیتە پێش چاوخۆت، چونكە (ليس كمثله شـيء). ﴿ ٢٨: فبأي آلاء ربكما تكذبان ﴾ جا بـەكام نیعمەت لەنیعمەتەكانی پەروەردگارتان بڕوا ناكەن؟! ئەم مردنەش كردنەوەی دەرگایەكە بۆ ژیانی هەتاهەتایی ورزگاربوونـە –بەتـەواوی– لەمـردن، دیـارە ئەمـەش لەخۆیدا هەرنیعمەت وبەهرەیە ﴿ ٢٩: يسأله من في السموات والأرض ﴾ هەمـوو گیانلەبـەران و زینـدەوەران كە لەئاسمانـەكان و زەویدان بـەردەوام بەزمانی حـاڵ داوای پێداویسـتییەكانیانی لێدەكەن، نیازمەنـدی ئەون، ئیتر بەزمان داوابكەن یان نەیكەن ﴿ كل يوم هو في شـأن ﴾ هەموو رۆژێك وكاتێك، وا لە كارێك لە كارەكاندا: یەكێـك دەمرێنێ و یەكێك لەدایك دەبێ، یەكێك سـەرئەكەوێ و یەكێك دەشـكێ..هتد. (ئیبن جەریر) دەڵێ: لە مانای (كل يوم هو في شأن) پرسیار لەپێغەمبەر ﷺ كرا؟ ئەویش فەرمووی: ((أن يغفر ذنبا، ويفرج كربا، ويرفع قوما، ويضع آخرين)). (أخرجه إبن جرير مرفوعا، ورواه البخـاري موقوفا). واتە: مانای ئەوەیە كە هەردەم خەریكە گوناهی ئەبەخشـێ، دەرگایە گوشاد ئەكات، هۆزێ بڵند ئـەكا، هۆزێكی دیكە نەوی ﴿ ٣٠: فبـأي آلاء ربكما تكذبان ﴾ جابە كام نیعمەت لەنیعمەتەكانیپەروەردگارتان باوەڕناكەن؟.

هەڕەشە لە مرۆو جنۆكەكان:

﴿ ٣١: سـنفرغ لكم أيها الثقلان ﴾ ئەی جننـی وئادەمی بۆ بڕوا ناهێنـن؟! خۆ لەمـەودوا لێتان دەپرسـینەوەو حیسـابتان لەگەڵ دەكەین، دیارە ئەمە هەڕەشـەیە، ئەگینا هیچ شتێك دەستی خوا ناگرێ بۆئەنجامدانی ئیشـێكی‌تر تاپێویسـت بـكات بۆخۆ یەكلا كردنـەوە ﴿ ٣٢: فبأي آلاء ربكمـا تكذبان ﴾ جا بەكام نیعمەت لەنیعمەتەكانـی پەروەردگارتان بڕوا ناكەن؟! ئەوە كەئێمە ئێسـتا سـزاتان نادەین، هەرئـەوە بەهرەیەكی گەورەیە بۆتـان ﴿ ٣٣: يا معشـر الجن والإنس إن اسـتطعتم أن تنفذوا من أقطار السموات والأرض ﴾ ئەی كۆمەڵی جنن وئادەمی! ئەگەر ئەتوانن لە ئاسۆی ئاسمانەكان و زەوییەوە لەدەسەڵاتم دەرچن ودەربازببن ﴿ فانفذوا ﴾ دەسـا دەرچن ﴿ لا تنفذون إلا بسـلطان ﴾ دەریش ناچن مەگەر بە هۆی دەسـەڵات و هێزێك، خۆ ئەو دەسـەڵات وهێزەشتان نییە تـا دەرچـن ﴿ ٣٤: فبـأي آلاء ربكما تكذبـان ﴾ جائیتر بەكام نیعمـەت لە نیعمەتەكانـی پەروەردگارتان بڕوا ناكـەن؟ ﴿ ٣٥: يرسل عليكما شواظ من نار ونحاس ﴾ ناتوانن دەرباز ببن، چونكە گڕو بڵێسـەیەكی چڕو پڕلەئاگرێكی بێ دووكەڵ ومسی تواوەتان بۆ ڕەوانە دەكرێ و ئەتان سووتێنێ ﴿ فلا تنتصران ﴾ جا ناشتوانن ئەو

سـزایە لە خۆتان دەفع بکەن ﴿ ٣٦: فبأی آلاء ربکما تکذبان ﴾ جا ئیتر بەکام نیعمەت لە نیعمەتەکانی پەروەردگارتان بڕوا ناکەن ئەی گرۆی ئادەمی و پەری؟!.

ئاسمان قەڵش دەبێ و ڕەنگی گوڵی سوور دەنوێنێ:

﴿ ٣٧: فاذا انشـقت السـماء ﴾ جا کاتێ ئـەم ئاسمانە لەت بوو وئەونیزامەی ئێستای نەما ﴿ فکانت وردة کالدهان ﴾ ئینجا سوور هەڵگەڕا وەك ڕۆن زەیت (موجاهید و زەحاك و..(ئەڵێن: (الدِّهان: الدُّهْن) والمعنى: أنها صارت في صفاء الدهن، والدهان على هذا جمع دهن، وقال سعيد بن جبير وقتادة: المعنى فكانت حمراء وقيل: المعنى تصير في حمرة الورد وجريان الدهن، أي تذوب مع الإنشـقاق حتى تصيـر حمراء من حرارة نار جهنم). بەڵێ تەواوی ئەو ئایەتانەی کە باسی بەسەرهاتە سەختەکانی بوونەوەر ئەکەن –لەڕۆژی قیامەتدا– هـەر هەموویان ئاماژە بەوە ئەکەن کە ئەم بوونەوەرە نامێنێ، پاش ئەوەی ئەم ڕژێمەی ئێسـتای نەمـا، جاقورئانی پیرۆز بەچەندین شـێوە ئەوحاڵەتە دەخاتە ڕوو: (إذا رجت الأرض رجا) (٤/٥٦) (فإذا برق البصر وخسف القمر) (٧٥/ ٧–٨).. (إذا الشمس كورت، وإذا النجوم انكدرت) (٨١/١–٢).. (إذا السماء انفطرت) (٨٢/١).. (إذا السماء إنشـقت) (٨٤/١).. ئەمانەو چەندین ئایەتی‌تر پەنجە ئەخەنەسـەر وێرانبوونی ئەم بوونەوەرە کە لەڕاستیدا تەنهاخوای گەورە هەرخۆی کونەو حەقیقەتی ئەزانێ، جاکاتێ ڕەنگی ئاسمان وەکو ڕۆنـی گەرمکراوی تواوە –یاوەکو گوڵاڵە سـوورەی لێهات– دیارە ئەمە شـێوەیەکی قورسـی ڕۆژی قیامەتە مەگەر تەنهاخوای گـەورە –بەتەواویـی– لێی تێبگـات ﴿ ٣٨: فبـأی آلاء ربکما تکذبان ﴾ جابـەکام نیعمـەت لەنیعمەتەکانیپەروەردگارتان بڕوا ناکەن؟ ﴿ ٣٩: فیومئذ لا یسـأل عن ذنبـه إنس ولاجان ﴾ ئینجا ئـەوڕۆژە کەئاسمان لەت بوو، پرسـیار لەگوناهی ئادەمی وجننی ناکرێ، چونکە بەدەم و چاوو ڕەنگ و ڕووخسـاریاندا ئەناسرێن، پێویسـت بەپرسیار ناکات، وەك ئەفەرموێ: (هذا يوم لا ينطقون، ولا يؤذن لهم فيعتذرون) (٧٧/٣٥–٣٦). بەڵام لەهەندێ وێستگەدا پرسـیاریان لێ دەکرێ: (فوربک لنسألنهم أجمعيـن عما كانوا يعملـون) (١٥/٩٢–٩٣). ﴿ ٤٠: فبـای آلاء ربکما تکذبان ﴾ جا بەکام نیعمەت لەنیعمەتەکانی پەروەردگارتان بڕوا ناکەن؟ ﴿ ٤١: یعرف المجرمون بسـیماهم ﴾ تاوانباران بەنیشانەکانی دیمەنیاندا ئەناسرێنەوە: دەموچاوی ڕەشیان، چاوی ئەبڵەقی‌شینیان ﴿ فیؤخذ بالنواصی والأقدام ﴾ جا فریشـتەکان بەمووی پێشی‌سەروو بەلاق دەیانگرن وگلۆڵەیان دەکـەن وفڕێیان دەدەنە ناوئاگری دۆزەخەوە ﴿ ٤٢: فبأی آلاء ربکما تکذبان ﴾ جا بە کام نیعمەت و بەهرەکانی پەروەردگارتـان بڕوا ناکەن؟ جا بۆ ئەوەی زیاتر ئێشـیان پێ‌بگات پێیان ئەوتـرێ: ﴿ ٤٣: هذه جهنم التی یکـذب بهاالمجرمون ﴾ ئەمـە ئەو دۆزەخەیـە کەتاوانباران بڕوایان پـێ نەدەکرد ﴿ ٤٤: یطوفـون بینها وبین حمیـم آن ﴾ لەنێوان دۆزەخ و ئاوێکی کوڵ بە

يُعۡرَفُ ٱلۡمُجۡرِمُونَ بِسِيمَٰهُمۡ فَيُؤۡخَذُ بِٱلنَّوَٰصِي وَٱلۡأَقۡدَامِ ﴿٤١﴾ فَبِأَيِّ
ءَالَآءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿٤٢﴾ هَٰذِهِۦ جَهَنَّمُ ٱلَّتِي يُكَذِّبُ بِهَا ٱلۡمُجۡرِمُونَ
﴿٤٣﴾ يَطُوفُونَ بَيۡنَهَا وَبَيۡنَ حَمِيمٍ ءَانٖ ﴿٤٤﴾ فَبِأَيِّ ءَالَآءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ
﴿٤٥﴾ وَلِمَنۡ خَافَ مَقَامَ رَبِّهِۦ جَنَّتَانِ ﴿٤٦﴾ فَبِأَيِّ ءَالَآءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ
﴿٤٧﴾ ذَوَاتَآ أَفۡنَانٖ ﴿٤٨﴾ فَبِأَيِّ ءَالَآءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿٤٩﴾ فِيهِمَا عَيۡنَانِ
تَجۡرِيَانِ ﴿٥٠﴾ فَبِأَيِّ ءَالَآءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿٥١﴾ فِيهِمَا مِن كُلِّ فَٰكِهَةٖ
زَوۡجَانِ ﴿٥٢﴾ فَبِأَيِّ ءَالَآءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿٥٣﴾ مُتَّكِـِٔينَ عَلَىٰ فُرُشِۭ
بَطَآئِنُهَا مِنۡ إِسۡتَبۡرَقٖۚ وَجَنَى ٱلۡجَنَّتَيۡنِ دَانٖ ﴿٥٤﴾ فَبِأَيِّ ءَالَآءِ رَبِّكُمَا
تُكَذِّبَانِ ﴿٥٥﴾ فِيهِنَّ قَٰصِرَٰتُ ٱلطَّرۡفِ لَمۡ يَطۡمِثۡهُنَّ إِنسٞ قَبۡلَهُمۡ
وَلَا جَآنّٞ ﴿٥٦﴾ فَبِأَيِّ ءَالَآءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿٥٧﴾ كَأَنَّهُنَّ ٱلۡيَاقُوتُ
وَٱلۡمَرۡجَانُ ﴿٥٨﴾ فَبِأَيِّ ءَالَآءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿٥٩﴾ هَلۡ جَزَآءُ
ٱلۡإِحۡسَٰنِ إِلَّا ٱلۡإِحۡسَٰنُ ﴿٦٠﴾ فَبِأَيِّ ءَالَآءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ
﴿٦١﴾ وَمِن دُونِهِمَا جَنَّتَانِ ﴿٦٢﴾ فَبِأَيِّ ءَالَآءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ
﴿٦٣﴾ مُدۡهَآمَّتَانِ ﴿٦٤﴾ فَبِأَيِّ ءَالَآءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿٦٥﴾ فِيهِمَا
عَيۡنَانِ نَضَّاخَتَانِ ﴿٦٦﴾ فَبِأَيِّ ءَالَآءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿٦٧﴾

کـوڵ دێن ودەچن. ﴿ ٤٥: فبأی آلاء ربکما تکذبان ﴾ جا بەکام نیعمەت لە نیعمەتەکانی پەروەردگارتان بڕوا ناکەن؟.

مێواندارى بەهەشتییەکان:

﴿ ٤٦: ولمـن خـاف مقـام ربه جنتـان ﴾ وەبۆ هەرکەسـێك لە جێگای وەسـتانی خـۆی لەبەردەم پەروەردگاری خۆی دەترسـێ –لەوەفەرمانەکانـی خـوای بۆجێبەجـێ نەبێ– دووبەهەشـتی گەورەهەیە، بەهەشـتێك بۆ سـوکناوجێگای خۆی، بەهەشتێکیش بۆخاووخێزانـی، یابەهەشـتێك لەبەرامبـەر جێبەجێکردنـی فەرمانەکانـی خـواوەو، ئـەوەی دیکەشـیان بەهـۆی نەکردنی قەدەغەکراوەکانییەوە، ئەمەیە کە خوا ئەفەرموێ: (وأما من خاف مقام ربة ونهى النفس عن الهوى فإن الجنة هي المأوى) (٧٩/٤٠–٤١). پێغەمبەریش ﷺ ئەفەرمـوێ: ((جنتان من فضة آنيتهما وما فيهما، وجنتـان من ذهب آنيتهما وما فيهما، وما بين القوم وبين أن ينظروا

إلی ربهم -عز وجـل- إلا رداء الكبرياء على وجهه في جنة عدن)) (أخرجـه البخاري: فتح الباري: ٤٩١/٨). ﴿ ٤٧: فبأي آلاء ربكما تكذبـان ﴾ جا بەکام نیعمەت لە نیعمەتەکانی پەروەردگارتان بڕوا ناکـەن؟ ﴿ ٤٨: ذواتا أفنان ﴾ خاوەنانی گـەڵاداری تازە، واتە: دارو درەختی گەڵاناسك و جوانی تێدایە ﴿ ٤٩: فبأي آلاء ربكما تكذبان ﴾ جا بەکام نیعمەت لەنیعمەتەکانی پەروەردگارتان باوەڕ ناکـەن ﴿ ٥٠: فيهمـا عينان تجريان ﴾ لەنێو دوو بەهەشـتەکەدا دوو کانیـاوی ڕەوان هەیـە: (تەسـنیم) و(سەلسـەبیل) ﴿ ٥١: فبـأي آلاء ربكما تكذبان ﴾ جا بە کام نیعمـەت لەنیعمەتەکانی پەروەردگارتان باوەڕناکەن؟ ﴿ ٥٢: فيهما من كل فاكهة زوجان ﴾ لـە نێویاندا لـە هەموجۆرە میوەیەك دوو جـۆری تێدایە ﴿ ٥٣: فبـأي آلاء ربكما تكذبان ﴾ جابە کام نیعمــەت لە نیعمەتەکانی پەروەردگارتان حاشادەکەن؟ ﴿ ٥٤: متكئين على فرش بطائنها من استبرق ﴾ لەو بەهەشتانەدا لەسەر ڕایەخگەلێ -کە ناوەخنەکەیان لەپارچە ئاوریشـمی ئەستووری تایبەتە- پاڵیان داوەتەوە ﴿ وجنى الجنتين دان ﴾ میوەو بەری دوو بەهەشـتەکەیش نزیکە دەسـتە، هەموو کەسێك بەئاسانی دەسـتی ئەیگاتێ: بەپێوە بەدانیشتن، بێ هیچ جـۆرە ماندووبوونێك ﴿ ٥٥: فبـأي آلاء ربكما تذبان ﴾ جـا بەکام نیعمەت لەنیعمەتەکانی پەروەردگارتان حاشـا دەکەن؟ ﴿ ٥٦: فيهن قاصرات الطرف ﴾ ژنانێکیان تێدایە تەنها سـەیری مێردەکانـی خۆیان ئەکەن ﴿ لم يطمثهن إنـس قبلهم ولا جان ﴾ بەر لەومێردە بەهەشـتییانەیان، کەسـێ -لە ئادەمی ولە جننی- لـە گەڵیان جووت نەبـووە ﴿ ٥٧: فبأي آلاء ربكمـا تكذبان ﴾ جـا بە کام نیعمەت لە نیعمەتەکانـی پەروەردگارتان باوەڕناکەن؟ ﴿ ٥٨: كأنهن الياقوت والمرجان ﴾ لە جوانی وسـاف وسـووریدا (حۆریـەکان) دەڵێیت یاقوت وشـیلانن ﴿ ٥٩: فبأي آلاء ربكما تكذبـان ﴾ جا بەکام نیعمەت لە نیعمەتەکانی پەروەردگارتان بڕوا ناکەن؟ ﴿ ٦٠: هل جزاء الإحسـان إلا الإحسان ﴾ مەگەر پاداشتی چاکـە تەنها چاکـە نییە؟ واتە: ئەوانە لەدونیـادا کاری چاکیان ئەنجامدا، وا ئێستاش چاکەیان لەگەڵ ئەکرێ ﴿ ٦١: فبأي آلاء ربكما تكذبان ﴾ جا بە کام نیعمەت لەنیعمەتەکانی پەروەردگارتان باوەڕ ناکەن؟ ﴿ ٦٢: ومن دونهما جنتان ﴾ بێجگە لەودوو بەهەشتە باسکران، دوو بەهەشـتی تریشـیان بۆ هەیـە ﴿ ٦٣: فبأي آلاء ربكما تكذبان ﴾ جابە کام نیعمەت لەنیعمەتەکانی پەروەردگارتان باوەڕناکـەن؟ ﴿ ٦٤: مدهامتان ﴾ ڕەنگ قەرسـیلین لە سـەوزی وتێراویـدا ﴿ ٦٥: فبأي آلاء ربكما تكذبان ﴾ جا بە کام نیعمەت لەنیعمەتەکانـی پەروەردگارتان باوەڕناکەن؟! ﴿ ٦٦: فيهما عينان نضاختان ﴾ دووکانیـاوی هەڵقوڵاویفیچقەکەریان تێدایە ﴿ ٦٧: فبـأي آلاء ربكما تكذبان ﴾ جا بـە کام نیعمەت لە نیعمەتەکانی پەروەردگارتان باوەڕ ناکەن؟ ﴿ ٦٨: فيهما فاكهة ونخل ورمان ﴾ جۆراوجۆر درەختی میوەو دارخورماو هەناریان تێدایە ﴿ ٦٩: فبأي آلاء ربكما تكذبان ﴾ جا بە کام بەخششـی پەروەردگارتان باوەڕ ناکەن؟ ﴿ ٧٠: فيهن خيرات حسـان ﴾ ژنانی ڕەوشـت شیرین و ڕوخسار جوانیان تێدایە ﴿ ٧١: فبأي آلاء ربكما تكذبان ﴾ جابە کام نیعمەت لەنیعمەتەکانـی پەروەردگارتان باوەڕ ناکەن ﴿ ٧٢: حور مقصورات في الخيام ﴾ ژنانیسپیی چاو ڕەشن، لەناو خێوەت وچادرەکاندا دەرناچن. (حور: جمع حوراء، وهي الشـديدة البياض العين الشـديدة سـوادها قال عمر ﷺ الخيمة درة مجوفة). ﴿ ٧٣: فبـأي آلاء ربكما تكذبان ﴾ جا بە کام نیعمــەت لەنیعمەتەکانی پەروەردگارتـان بـاوەڕ ناکـەن؟ ﴿ ٧٤: لم يطمثهـن إنس قبلهم ولا جـان ﴾ بەر لەبەهەشـتییەکان هیچ ئادەمی و، هیچ جننییەك دەسـتی بۆ نەبـردوون و کچێتی لا نەبـردوون ﴿ ٧٥: فبأي آلاء ربكما تكذبان ﴾ جابە کام نیعمەت لەنیعمەتەکانی پەروەردگارتان حاشا دەکەن؟ ﴿ ٧٦: متكئين على رفرف خضر وعبقري حسان ﴾ لەسەرڕیشتیسەوزو قاڵی نایاب -کە وێنەیان لەدونیادا نییە- شانیان داداوە. عەرەبـەکان هـەر شتێکیسـەیروجوایان دیتبا ئەیانوت: ئەڵێـت لەشـێوەی (عەبقەر) دروسـتکراوە ﴿ ٧٧: فبـأي آلاء ربكمـا تكذبان ﴾ جابە کام نیعمەت لەنیعمەتەکانیپەروەردگارتان بڕوا ناکەن؟ ﴿ ٧٨: تبارک اسـم ربک ذي الجلال والإكرام ﴾ پڕ بەرەکەتە ناوی پەروەردگاری خاوەن گەورەیی وئیحسانت.

لە (١٧)ی شەعبانی (١٤١٧)ك بەرامبەر بە (١٩٩٦/١٢/٢٧) دوای نوێژی هەینی، کات ژمێر(٢/٥٤)دەقیقە.لەنووسینی تەفسیری ئەم سوورەتە بوومەوە لە شارۆچکەی مەریوان.

سوورەی (واقیعە)یە

مەککەییەو (٩٦) ئایەتە

بەناوی خوای بەخشندەی میهرەبان

ئەم سوورەتە باسی ڕۆژەسەختەکەی قیامەت دەکات، کە چ ڕۆژێکی گران وسـەختە! ئەوجا ئادەمزاد دەکا بەسـێ بەشەوە: (أصحاب اليمن، أصحاب الشمال، سابيقون).. ئینجا پاشەڕۆژی هەریەکێکیان دەسـت نیشـان ئەکات و.. چەنـد بەڵگەیەکیش دێنێت لەسـەر دەسـەڵات و بوونی خـوای گەورە، لە دروسـتکردنی ئادەمزادو، ڕواندنـی ڕووەك و، باراندنی باران، پاشـان باسـێکی قورئانیش

ئەکات.. کۆتاییشی دێت بەدیاریکردنی چارەنووس وجێگاو شوێنی هەرسێ دەستە کە: دەستەی بەختیاران، دەستەی بەدبەختان، دەستەی دەستپێشخەران لەئەنجامدانی خێروخێراتدا، پاداشت و تۆڵەی هەموانیش هەڵدەسەنگێنێ.

رۆژی پەسڵان قۆناغ بە قۆناغ دێ:

﴿ بسم الله الرحمن الرحيم ❊ ١: إذا وقعت الواقعة ﴾ کاتێ رووداوە گەورەکە (رۆژی قیامەت) رووی‌دا، کە هەرپێش دێت، وەك ئەفەرموێ: (فيومئذ وقعت الواقعة)(١٥/٦٩). ﴿ ٢: ليس لوقعتها كاذبة ﴾ بۆ روودانی هیچ درۆیەك نییە، تا بڕوا بەهاتنی نەکرێ، هەرچەند ئەمڕۆ هەندێ کەس بڕوای پێ ناکات (وەك ئەم ئایەتەش ئەوراستییە دەڵێ: (استجيبوا لربكم من قبل أن يأتي يوم لا مرده من الله..)(٤٢/٤٣). یاخود ئەفەرموێ: (سأل سائل بعذاب واقع، للكافرين ليس له دافع)(٧٠/١-٢). ﴿ ٣: خافضة رافعة ﴾ نزمکەرەوەی بەدبەختانە، بەرزکەرەوەی بەختیارانە، واتە: خەڵکی دەبێتە دوو دەستەوە، هەندێکی ریسواو خەجاڵەت، ئەوی تریشی پایەبڵندو سەربەرز ﴿ ٤: إذا رجت الأرض رجا ﴾ وەختێ زەوی بەلەرزە خرا بەلەرزە خرانێکی‌توند، وەك دەفەرموێ: (إذا زلزلت الأرض زلزالها)(٩٩/١). یان (إن زلزلة الساعة شئ عظيم)(٢٢/١). بۆپشتیوانی توندیی‌و سەخڵەتی ئەورووداوە. ﴿ ٥: وبست الجبال بسا ﴾ و کێوەکانیش هەپروون هەپروون کران، وەك سوورمە دارێزران ﴿ ٦: فكانت هباء منبثا ﴾ ئینجا بوونە تۆزێکی بڵاوە بوو.

رۆژی بەرێ مەردم دەبێتە سێ دەستە:

﴿ ٧: وكنتم أزواجا ثلاثة ﴾ وئەوکاتە (قیامەت هات)ئێوە بوونە سێ دەستەوە، ئیتر تەواوی راستییەکان دەرئەکەون وهەمووکەسێك پاداشت وتۆڵەی خۆی وەرئەگرێتەوە: ﴿ ٨: فأصحاب الميمنة ما أصحاب الميمنة ﴾ ئینجا هاوەڵانی لای راست، چین هاوەڵانی لای راست، واتە: تۆ چووزانیت لە چ حاڵێکی خۆش‌دان؟ ﴿ ٩: وأصحاب المشئمة ما أصحاب المشئمة ﴾ وهاوەڵانی لای‌چەپ، چین هاوەڵانی لای چەپ، واتە: تۆ چووزانیت چەندە بەد بەختن؟! ﴿ ١٠: والسابقون السابقون ﴾ پێشکەوتووەکان، ئەوانەی پێشکەوتن بەخەیرات لەدونیادا، هەمیشە پێشەنگبوون بۆ بەدەستهێنانی رەزامەندی خوا، واتە: لە هەمووکارێکی چاکدا سەرقافڵە بوون: بۆجیهاد، بۆهاوکاری هەژاران...هتد. ئایەتی (ثم أورثنا الكتاب الذين اصطفينا من عبادنا فمنهم ظالم لنفسه ومنهم مقتصد ومنهم سابق بالخيرات بإذن الله)(٣٥/٣٢). بۆ جەختت لە سەر ئەو مانایەیە. هەروەها ئایەتی (وسارعوا إلى مغفرة من ربكم وجنة عرضها السموات والأرض)(٥٧/٢١). یان (سابقوا إلى مغفرة من ربكم وجنة عرضها كعرض السماء والأرض). ﴿ ١١: أولئك المقربون ﴾ ئا ئەوانە نزیکخراوەکانن ﴿ ١٢: في جنات النعيم ﴾

فِيهِمَا فَٰكِهَةٌ وَنَخْلٌ وَرُمَّانٌ ﴿٦٨﴾ فَبِأَيِّ ءَالَآءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿٦٩﴾ فِيهِنَّ خَيْرَٰتٌ حِسَانٌ ﴿٧٠﴾ فَبِأَيِّ ءَالَآءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿٧١﴾ حُورٌ مَّقْصُورَٰتٌ فِي ٱلْخِيَامِ ﴿٧٢﴾ فَبِأَيِّ ءَالَآءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿٧٣﴾ لَمْ يَطْمِثْهُنَّ إِنسٌ قَبْلَهُمْ وَلَا جَآنٌّ ﴿٧٤﴾ فَبِأَيِّ ءَالَآءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿٧٥﴾ مُتَّكِـِٔينَ عَلَىٰ رَفْرَفٍ خُضْرٍ وَعَبْقَرِيٍّ حِسَانٍ ﴿٧٦﴾ فَبِأَيِّ ءَالَآءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿٧٧﴾ تَبَٰرَكَ ٱسْمُ رَبِّكَ ذِي ٱلْجَلَٰلِ وَٱلْإِكْرَامِ ﴿٧٨﴾

سُورَةُ الوَاقِعَةِ

بِسْمِ ٱللَّهِ ٱلرَّحْمَٰنِ ٱلرَّحِيمِ

إِذَا وَقَعَتِ ٱلْوَاقِعَةُ ﴿١﴾ لَيْسَ لِوَقْعَتِهَا كَاذِبَةٌ ﴿٢﴾ خَافِضَةٌ رَّافِعَةٌ ﴿٣﴾ إِذَا رُجَّتِ ٱلْأَرْضُ رَجًّا ﴿٤﴾ وَبُسَّتِ ٱلْجِبَالُ بَسًّا ﴿٥﴾ فَكَانَتْ هَبَآءً مُّنۢبَثًّا ﴿٦﴾ وَكُنتُمْ أَزْوَٰجًا ثَلَٰثَةً ﴿٧﴾ فَأَصْحَٰبُ ٱلْمَيْمَنَةِ مَآ أَصْحَٰبُ ٱلْمَيْمَنَةِ ﴿٨﴾ وَأَصْحَٰبُ ٱلْمَشْـَٔمَةِ مَآ أَصْحَٰبُ ٱلْمَشْـَٔمَةِ ﴿٩﴾ وَٱلسَّٰبِقُونَ ٱلسَّٰبِقُونَ ﴿١٠﴾ أُوْلَٰٓئِكَ ٱلْمُقَرَّبُونَ ﴿١١﴾ فِي جَنَّٰتِ ٱلنَّعِيمِ ﴿١٢﴾ ثُلَّةٌ مِّنَ ٱلْأَوَّلِينَ ﴿١٣﴾ وَقَلِيلٌ مِّنَ ٱلْءَاخِرِينَ ﴿١٤﴾ عَلَىٰ سُرُرٍ مَّوْضُونَةٍ ﴿١٥﴾ مُّتَّكِـِٔينَ عَلَيْهَا مُتَقَٰبِلِينَ ﴿١٦﴾

لەناوباخاتی خۆشگوزەرانی‌دان، هەرچی مەیل بکەن ئامادە دەکرێ بۆیان ﴿ ١٣: ثلة من الأولين ﴾ ئەو نزیکانە کۆمەڵێکی زۆرن لەئوممەتانی‌پێشوو و زووچوون بەدەم بانگەوازی خواوە ﴿ ١٤: وقليل من الآخرين ﴾ وکەمێکیش لەپاشینانن، واتە: ئەوانە لەم ئوممەتی پێغەمبەرەن ﷺ، ئەم فەرموودەیشە هەرپشتگیری ئەو مانایە دەکا: ((خير القرون قرني ثم الذين يلونهم ثم الذين يلونهم..)) (بوخاری: ٣٦٥١). واتە: باشترینی خەڵکانی سەدەکان، سەردەم وخەڵکانی سەدەکەی منە، پاشان ئەوانەن وابەدوای ئەواندا دێن، دیسانەوە ئەوانەش کەلەدوای ئەوانیشەوە دێن. کەوابوو دەستەی یەکەمی هەمووئوممەت وگەلێك -لە شەریعەتی ئیسلامدا- لەوەی پاش خۆی چاکترو باشترە. ((نحن الآخرون السابقون يوم القيامة)) -واتە: ئێمە پاشینانی پێشەنگانین لەرۆژی قیامەتدا- فەرموودەی خۆیەتی، (ئیبنی جەریر) هێناویەتی؛ (فتح الباری: ٥٢٦/١١). ﴿ ١٥: على سرر موضونة ﴾ لەسەر قەنەفەو تەختی چنراو بەزێڕ

دانیشتوون ﴿ ١٦ : متكئين عليها متقابلين ﴾ بەسەریانەوە رووبەڕووی یەك شانیان داداوە، كە ئەمەش جوانترین شێوەی دایشتنە ﴿ ١٧ : يطوف عليهم ولدان مخلدون ﴾ كۆمەڵە منالێكی ئێسك سووك و هەمیشە لاو خزمەتیان دەكەن و دەگەڕێن بەسەریاندا ﴿ ١٨ : بأكواب وأباريق وكأس من معين ﴾ بە گۆزەو سوراحی وپێكی

يَطُوفُ عَلَيْهِمْ وِلْدَانٌ مُّخَلَّدُونَ ﴿١٧﴾ بِأَكْوَابٍ وَأَبَارِيقَ وَكَأْسٍ مِّن مَّعِينٍ
﴿١٨﴾ لَّا يُصَدَّعُونَ عَنْهَا وَلَا يُنزِفُونَ ﴿١٩﴾ وَفَاكِهَةٍ مِّمَّا يَتَخَيَّرُونَ
﴿٢٠﴾ وَلَحْمِ طَيْرٍ مِّمَّا يَشْتَهُونَ ﴿٢١﴾ وَحُورٌ عِينٌ ﴿٢٢﴾ كَأَمْثَالِ اللُّؤْلُؤِ
الْمَكْنُونِ ﴿٢٣﴾ جَزَاءً بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿٢٤﴾ لَا يَسْمَعُونَ فِيهَا لَغْوًا وَلَا
تَأْثِيمًا ﴿٢٥﴾ إِلَّا قِيلًا سَلَامًا سَلَامًا ﴿٢٦﴾ وَأَصْحَابُ الْيَمِينِ مَا أَصْحَابُ
الْيَمِينِ ﴿٢٧﴾ فِي سِدْرٍ مَّخْضُودٍ ﴿٢٨﴾ وَطَلْحٍ مَّنضُودٍ ﴿٢٩﴾ وَظِلٍّ مَّمْدُودٍ
﴿٣٠﴾ وَمَاءٍ مَّسْكُوبٍ ﴿٣١﴾ وَفَاكِهَةٍ كَثِيرَةٍ ﴿٣٢﴾ لَّا مَقْطُوعَةٍ وَلَا
مَمْنُوعَةٍ ﴿٣٣﴾ وَفُرُشٍ مَّرْفُوعَةٍ ﴿٣٤﴾ إِنَّا أَنشَأْنَاهُنَّ إِنشَاءً ﴿٣٥﴾ فَجَعَلْنَاهُنَّ
أَبْكَارًا ﴿٣٦﴾ عُرُبًا أَتْرَابًا ﴿٣٧﴾ لِّأَصْحَابِ الْيَمِينِ ﴿٣٨﴾ ثُلَّةٌ مِّنَ
الْأَوَّلِينَ ﴿٣٩﴾ وَثُلَّةٌ مِّنَ الْآخِرِينَ ﴿٤٠﴾ وَأَصْحَابُ الشِّمَالِ مَا أَصْحَابُ
الشِّمَالِ ﴿٤١﴾ فِي سَمُومٍ وَحَمِيمٍ ﴿٤٢﴾ وَظِلٍّ مِّن يَحْمُومٍ ﴿٤٣﴾ لَّا بَارِدٍ
وَلَا كَرِيمٍ ﴿٤٤﴾ إِنَّهُمْ كَانُوا قَبْلَ ذَٰلِكَ مُتْرَفِينَ ﴿٤٥﴾ وَكَانُوا يُصِرُّونَ
عَلَى الْحِنثِ الْعَظِيمِ ﴿٤٦﴾ وَكَانُوا يَقُولُونَ أَئِذَا مِتْنَا وَكُنَّا تُرَابًا
وَعِظَامًا أَإِنَّا لَمَبْعُوثُونَ ﴿٤٧﴾ أَوَآبَاؤُنَا الْأَوَّلُونَ ﴿٤٨﴾ قُلْ إِنَّ
الْأَوَّلِينَ وَالْآخِرِينَ ﴿٤٩﴾ لَمَجْمُوعُونَ إِلَىٰ مِيقَاتِ يَوْمٍ مَّعْلُومٍ ﴿٥٠﴾

پڕ لەشەرابی چۆمە ڕەوانەكانی بەهەشتەوە ﴿ ١٩ : لا يصدعون عنها ﴾ سەریان پێی ئێش ناكا ﴿ ولا ينزفون ﴾ وهۆشیشیان نابرێ بەوەی سەرخۆش ببن، واتە: وەك شەرابی ئەم دونیایە توشی قسەی پەتەڕییان ناكەن ﴿ ٢٠ : وفاكهة مما يتخيرون ﴾ ودەگەڕێن بەجۆرەها میوە، لەهەر جۆرێ هەڵی ئەبژێرن ﴿ ٢١ : ولحم طير مما يشتهون ﴾ ودەگەڕێن بە گۆشتی پەلەوەرەوە، لە هەر جۆرێكی حەزی لێبكەن ﴿ ٢٢ : وحور عين ﴾ و ژنانی چاوبەڵەك وچاوگەورەوسپی پێست و دەم وچاودرەخشانیان بۆهەیە ﴿ ٢٣ : كأمثال اللولؤ المكنون ﴾ لەپاك وخاوێنی و جوانی و ساف وبێ گەردی و دەست لێنەكەوتوییدا، دەڵێیت مرواری نێوسەدەفن ﴿ ٢٤ : جزاء بما كانوا يعملون ﴾ ئەو نیعمەتانە لە پاداشی كاروكردەوەی چاكیاندایە ﴿ ٢٥ : لا يسمعون فيها لغوا ولا تأثيما ﴾ لەوێدا هیچ جۆرە قسەیەكی هیچ وپووچ و نابەجێ، وەهیچ شتێك كەمایەی تووشبوونی گوناح بێت نابیسن ﴿ ٢٦ : الا قيلا سلاما سلاما ﴾ جگەلە سەلام كردن لە یەكترو، سەلام وەڵامدا نەوە نەبێت شتێكی تر نییە، فریشتە سەلامیان لێئەكات، خۆیان لەخۆیان سەلام ئەكەن، لەلایەن خواوە سەلامیان پێ ئەگات، بە كورتی: كەش وهەوایەكی پڕ لەسەلامە.

دەستەی راستان و جەزاكەیان:

﴿ ٢٧ : وأصحاب اليمين ما أصحاب اليمين ﴾ یارانی لای راست، چین یارانی لای راست، واتە، چەندە بەختەوەرو لە كامەرانیدان وەك دەفەرموێ: ﴿ ٢٨ : في سدر مخضود ﴾ لەژێر سێبەری داری مۆردی بێ دڕكدان "كە لەجێگەی هەردڕكێكدا بەرێكە. پێشەوا (بەیهەقی وحاكم) دەگێڕنەوە كە: عەرەبێكی دەشتەكی وتی: ئەی پەیامبەر ﷺ! خوای گەورە باسی درەختی دڕكاوی لەبەهەشتدا ئەكا! پێغەمبەریش فەرمووی ئایا ئەزانی ئەودرەختە كامەیە؟ وتی: داری (سدر)ە. پەیامبەر ﷺ فەرمووی: ئەوە نییە خوا دەفەرموێ: (في سدر مخضود) واتە: دڕكەكانی بڕاوون و، وە لەجێگەی هەردڕكێكدا میوەیەكی داناوە.. ﴿ ٢٩ : وطلح منضود ﴾ و لەبن سێبەری داری مۆزی بەر بەسەریەككەوتوو دان، لەبەر زۆری مۆزەكەی قەدی لاسكەكەی دیار نییە ﴿ ٣٠: وظل ممدود ﴾ ولەژێر سێبەری بەردەوام و دوورو درێژدان كە هەرگیز خۆر نایسڕێتەوەو هەمیشە هەر سێبەرە، پێغەمبەر ﷺ دەفەرمووێ: ((إن في الجنة شجرة يسير الراكب في ظلها مأة عام لا تقطعها، إقرؤا إن شئتم: وظل ممدود)). (فتح الباري: ٤٩٥/٨). لەبەهەشتدا درەختێك هەیە سوارچاك سەدساڵ بەژێر سێبەرەكەیدا دەڕوات هێمان هەر تەواو نابێت، حەز ئەكەن ئایەتی: (وظل ممدود) بخوێننەوە. ﴿ ٣١: وماء مسكوب ﴾ ولەنزیكی تافگەو ئاوێلكدان دەڕژێتە خوار ﴿ ٣٢: وفاكهة كثيرة ﴾ ولەناو میوەیەكی زۆردان ﴿ ٣٣: لا مقطوعة ولا ممنوعة ﴾ نە دەبڕێ و، نە قەدەغە دەكرێت ﴿ ٢٤ : وفرش مرفوعة ﴾ وە لەسەر ڕایەخگەلێكی بەنرخن ﴿ ٣٥: إنا انشاناهن إنشاء ﴾ بە راستی ئێمە ژنانی بەهەشتمان دروستكردوون بەدروستكردنێكی تازە، شۆخ و شەنگ وجوان، وەك ژنانی دونیا نین، هەندێ گۆڕانیان بەسەردا بێت ﴿ ٣٦: فجعلناهن أبكارا ﴾ جا كردوومانن بە كچ، واتە: هەمیشە كچن ووەك كیژانی شوونەكردوون ﴿ ٣٧: عربا أترابا ﴾ مێرد خۆشەویستانێ هاوساڵ و هاوتەمەن ﴿ ٣٨: لاصحاب اليمين ﴾ ئەمانە هەمووی بۆ یارانی لای راست وبەختەوەرن، ئەوانەی كە نامەی كردەوەیان بە دەستی راستیانەوە ئەدرێ ﴿ ٣٩: ثلة من الاولين ﴾ كۆمەڵێكی زۆرن لە پێشینان ﴿ ٤٠: وثلة من الآخرين ﴾

کۆمەڵێکی زۆریشن لە پاشینانان، واتە: لە ئۆمەتی پێغەمبەرن ﷺ. (ئیـبن عەبباس) ئەڵێ: پێغەمبەر ﷺ لەبارەی تەفسـیری (ثلة من الاولیـن و ثلة مـن الآخرین)دا فەرمووی: ((هـم جمیعا من أمتی)) لەریوایەتێکـی تردا: ((الثلتـان جمیعا من أمتـی)) ذکره ابن حجر فی(الکافی الشـافی) فی تخریج أحادیث الکشاف. واتە ئەوپێشینان وپاشینانە، گشت لەئوممەتی منن.

یارانی لای چەپ و تۆڵەیان:

﴿ ٤١: وأصحـاب الشـمال ماأصحاب الشـمال ﴾ و یارانی لای چـەپ، چین یارانی لای چەپ؟ مەگەر خوا بزانێ حاڵیان چەند بەد حالە؟! ئەوکەسانەن کەنامەی کارەکانیان بەدەستی چەپیانەوە دەدرێـت ﴿ ٤٢: فی سـموم وحمیم ﴾ لەناو گەرمـای ئاگرێکی دۆزەخ و ئاوێکـی کـوڵ بەکـوڵدان ﴿ ٤٣: وظل مـن یحموم ﴾ لەژێر سـێبەری چڕە دووکەڵێکی زۆر ڕەشدان ﴿ ٤٤: لابارد ولا کریم ﴾ نەسێبەرێکی فێنکە لە گەرما کەم بکاتەوە، وەنە دیمەنێکی جوانیشـی هەیە ﴿ ٤٥: إنهم کانوا قبـل ذلک مترفین ﴾ چونکە ئەوانـە لە پێش ئـەوەدا –واتە: لەدونیـادا– لەناونیعمەتدا رایان دەبـوارد گوێیان بەوە نەئەدا کەپەیامبەرەکەیان پێی ڕائەگەیاندن، بۆیە وائێستا دووچاری ئەوسزایە بوون ﴿ ٤٦: وکانوا یصرون علی الحنـث العظیم ﴾ و ئەوان هەردەم سـوور بوون لەتاوانە گەورەکە، واتە: لەسـەر شـیرک ﴿ ٤٧: وکانوا یقولون أءذا متنا وکنا ترابا وعظاما ﴾ هەمیشە دەیانوت: ئایا کاتێ مردین و بووینە گڵ و ئێسک ﴿ ءإنا لمبعوثون ﴾ ئایا بەتەئکید زیندوو ئەکرێینەوە؟! ﴿ ٤٨: أو آباؤنا الأولون ﴾ هەتا باووباپیرانی پێشینانیشمان؟! ﴿ ٤٩: قل إن الاولین والآخرین ﴾ ئەی موحەممەد ﷺ بڵێ: بێگومان پێشـینان و پاشـینان و هەموو ﴿ ٥٠: لمجموعون إلی میقات یوم معلوم ﴾ کـۆ ئەکرێنەوە بۆکاتـی رۆژێکی دیاریکـراو، ئەویش کاتی رۆژی قیامەتـە ﴿ ٥١: ثم إنکم أیها الضالون المکذبون ﴾ پاشـان ئێوە ئـەی لارێ و گومـراو کافـرو نکوڵی کـەران! ﴿ ٥٢: لآکلون من شـجر من زقوم ﴾ بێگومان لەبەرو بوومـی (زەققوم) –درەختێکە لەناوەراسـتی دۆزەخدا– ئەخـۆن ﴿ ٥٣: فمالئون منها البطون ﴾ لەبەر زۆر برسێتی، ورگ و زگتانی لێ پڕئەکەن گوێ بەتام و چێژی زۆر ناخۆشیشی نادەن ﴿ ٥٤: فشاربون علیه من الحمیم ﴾ ئەوسا لەبەر تینوویەتی لەئاوێکی زۆر گەرم بە کوڵیشـی بەسـەرا دەکەن ﴿ ٥٥: فشاربون شرب الهیم ﴾ جا ئێوەش هەروەکو وشتری تینوو کە دەردی (هویام)ـی گرتبێ و هیچ کات تێر ئاو نەبێ دەخۆنەوەو تێر ئاویش نابن ﴿ ٥٦: هذا نزلهم یوم الدین ﴾ ئەمەیە خۆراک و ئاوو میوانداری خوانەناسان لەرۆژی پاداشت.

ئەمانە نیشانەی قیامەت و زیندووبوونەوەن:

﴿ ٥٧: نحن خلقناکم فلولا تصدقون ﴾ ئێمە ئێوەمان دروستکرد، ئیتر بۆچی بـاوەڕ بەزیندووبوونەوە ناکـەن؟! ﴿ ٥٨: أفرأیتم ما

ثُمَّ إِنَّكُمْ أَيُّهَا الضَّالُّونَ الْمُكَذِّبُونَ ﴿٥١﴾ لَآكِلُونَ مِن شَجَرٍ مِّن زَقُّومٍ ﴿٥٢﴾ فَمَالِئُونَ مِنْهَا الْبُطُونَ ﴿٥٣﴾ فَشَارِبُونَ عَلَيْهِ مِنَ الْحَمِيمِ ﴿٥٤﴾ فَشَارِبُونَ شُرْبَ الْهِيمِ ﴿٥٥﴾ هَٰذَا نُزُلُهُمْ يَوْمَ الدِّينِ ﴿٥٦﴾ نَحْنُ خَلَقْنَاكُمْ فَلَوْلَا تُصَدِّقُونَ ﴿٥٧﴾ أَفَرَأَيْتُم مَّا تُمْنُونَ ﴿٥٨﴾ أَأَنتُمْ تَخْلُقُونَهُ أَمْ نَحْنُ الْخَالِقُونَ ﴿٥٩﴾ نَحْنُ قَدَّرْنَا بَيْنَكُمُ الْمَوْتَ وَمَا نَحْنُ بِمَسْبُوقِينَ ﴿٦٠﴾ عَلَىٰ أَن نُّبَدِّلَ أَمْثَالَكُمْ وَنُنشِئَكُمْ فِي مَا لَا تَعْلَمُونَ ﴿٦١﴾ وَلَقَدْ عَلِمْتُمُ النَّشْأَةَ الْأُولَىٰ فَلَوْلَا تَذَكَّرُونَ ﴿٦٢﴾ أَفَرَأَيْتُم مَّا تَحْرُثُونَ ﴿٦٣﴾ أَأَنتُمْ تَزْرَعُونَهُ أَمْ نَحْنُ الزَّارِعُونَ ﴿٦٤﴾ لَوْ نَشَاءُ لَجَعَلْنَاهُ حُطَامًا فَظَلْتُمْ تَفَكَّهُونَ ﴿٦٥﴾ إِنَّا لَمُغْرَمُونَ ﴿٦٦﴾ بَلْ نَحْنُ مَحْرُومُونَ ﴿٦٧﴾ أَفَرَأَيْتُمُ الْمَاءَ الَّذِي تَشْرَبُونَ ﴿٦٨﴾ أَأَنتُمْ أَنزَلْتُمُوهُ مِنَ الْمُزْنِ أَمْ نَحْنُ الْمُنزِلُونَ ﴿٦٩﴾ لَوْ نَشَاءُ جَعَلْنَاهُ أُجَاجًا فَلَوْلَا تَشْكُرُونَ ﴿٧٠﴾ أَفَرَأَيْتُمُ النَّارَ الَّتِي تُورُونَ ﴿٧١﴾ أَأَنتُمْ أَنشَأْتُمْ شَجَرَتَهَا أَمْ نَحْنُ الْمُنشِئُونَ ﴿٧٢﴾ نَحْنُ جَعَلْنَاهَا تَذْكِرَةً وَمَتَاعًا لِّلْمُقْوِينَ ﴿٧٣﴾ فَسَبِّحْ بِاسْمِ رَبِّكَ الْعَظِيمِ ﴿٧٤﴾ ۞ فَلَا أُقْسِمُ بِمَوَاقِعِ النُّجُومِ ﴿٧٥﴾ وَإِنَّهُ لَقَسَمٌ لَّوْ تَعْلَمُونَ عَظِيمٌ ﴿٧٦﴾

تمنون ﴾ ئایـا نەتاندیوە ئەوەی ئەیڕێژنە نـاو منداڵدانی ژنان، پاشـان منـداڵی لێپەیـدا ئەبـێ ﴿ ٥٩: ءأنتـم تخلقونـه أم نحن الخالقـون ﴾ ئایا ئێوە ئەو(مەنی)یە دروسـت ئەکـەن، یان ئێمە دروسـتی دەکەین؟! دیارە ئەڵێن تۆ ئەیپەروەردگار! جا کەوابوو دانیش بەزیندووبوونەوەدا بنێن ﴿ ٦٠: نحن قدرنا بینکم الموت ﴾ هـەر ئێمەش لەنێـوان ئێـوەدا بێجیاوازیی لەنێـوان دەوڵەمەندو هـەژارو گەورەو بچووکـدا مەرگ ومردنمـان دانـاوە ﴿ وما نحن بمسـبوقین ﴾ وئێمە دەستەوسـان کراو نین ﴿ ٦١: علی أن نبدل أمثالکم ﴾ لەسەرئەوە کە شێوەو بیچمتان بگۆڕین بەشێوەو بیچمێ ﴿ و ننشـأکم فی ما لاتعلمون ﴾ وە دروسـتتان بکەینەوە لەشێوەو بیچمێکـدا نازانـن چییـە ﴿ ٦٢: ولقد علمتم النشـأة الأولی ﴾ بێگومان لەدروستکردنی یەکەمجار ئاگادارن، کەلە چی دروستمان کردوون ﴿ فلولا تذکرون ﴾ جا بۆچی رانامێنن بزانن کە من توانام هەیە دروستتان بکەمەوە؟.

شین بوونی تۆمەو هاتنی ئاو لە هەورەوەو هەڵکردنی ئاگر نیشانەی بوونی خوان:

﴿ ٦٣: أفرأيتم ما تحرثون ﴾ ئایا دیوتانە ئەو تۆوەی دەیکێڵن؟ ﴿ ٦٤: ءأنتم تزرعونه أم نحن الزارعون ﴾ ئایا ئێوە دەیڕوێنن وسەوزی ئەکەن؟ یان ئێمە دەیڕوێنین و سەوزی دەکەین؟ دیارە ئەڵێن خوا سەوزی ئەکات، جاکەوابوو دانیش بەزیندووبوونەوەدا بنێن ﴿ ٦٥: لو نشاء لجعلناه حطاما ﴾ خۆئەگەر بمانەوێ دەیکەینە پووش و پەڵاش ﴿ فظلتم تفكهون ﴾ ئەوسا ئیتر سەرتان سوڕ بمێنێ ﴿ ٦٦: إنا لمغرمون ﴾ و بڵێن بەراستی چاك زەرەرمەند بووین ﴿ ٦٧: بل نحن محرومون ﴾ بەڵكو بێبەش كراو بووین ﴿ ٦٨: أفرأيتم الماء الذى تشربون ﴾ ئەی سەرنجی ئەو ئاوەتان نەداوە ئەیخۆنەوە ﴿ ٦٩: ءأنتم أنزلتموه من المزن ﴾ ئایا ئێوە داتانبەزاندووە لەهەورەكان؟ ﴿ أم نحن المنزلون ﴾ یان ئێمە دایدەبەزێنین؟ ﴿ ٧٠: لو نشاء جعلناه أجاجا ﴾ ئەگەر بمانەوێ ئێوە سوود لەوئاوە وەرنەگرن دەیكەینە ئاوێكی سوێر وتاڵ ﴿ فلولا تشكرون ﴾ دە ئایا سوپاسگوزاری ناكەن؟! ﴿ ٧١: أفرأيتم النار التى تورون ﴾ ئایا سەرنجی ئەو ئاگرە نادەن كە ئێوە هەڵی ئەگیرسێنن لەدارێكی تەڕووسوودی لێوەرئەگرن؟ ﴿ ٧٢: ءأنتم أنشأتم شجرتها ﴾ ئایا ئێوە دارەكەیتان دروست كردووە. نەوتیش -وەك زانیاری ئەڵێت- هەر لە ڕەگ وریشەی درەخت وبنكی گژ وگیاو.. هتد، دێتە دەر ﴿ أم نحن المنشئون ﴾ یان ئێمەین دروستكەری؟ عەرەبەكان داری (مەرخ) یان بەداری (عفار) دا ئەهێناو ئاگری ئەكردەوە، چونكە زانیاریی ئەو كاتە، تا ئەو پلە گەیشتبوو، بەڵام ئێستاش مەسەلەی ئاگر باسێكی زۆر گرنگە، ئایا چۆن و كێ لەسەرەتاوە ماددەی ئاگرەكەی دروست كردووە.؟ دیارە هەرخوای گەورەو كارجوان ﴿ ٧٣: نحن جعلناها تذكرة ﴾ بێگومان ئێمە ئەوئاگرەمان كردۆتە هۆی یاداوەری بۆئاگرە گەورەكەی دۆزەخ ﴿ ومتاعا للمقوين ﴾ و هەروەها كردومانەتە مایەی كەڵك و سوود لێ وەرگرتن بۆ ڕێبواران و خەڵكی بیابان، هەردوو ئیمامی بوخاری و موسلیم ئەم فەرموودە لەپێغەمبەرەوە ﷺ ئەگێڕنەوە: ((إن ناركم هذه التى يوقد بنو آدم جزء من سبعين جزءاً من نار جهنم، فقالوا يارسول الله: ان كانت لكافية، قال: فإنها فضلت عليها بتسعة وتسعين جزءا كلهن مثل حرها)). لەم فەرموودەیشدا هاتووە: ((المسلمون شركاء فى ثلاثة: النار،والكلأ، والماء)).. (رواه الإمام أحمد ٣٦٤/٥ و أبوداود/٣/٢٧٧)، وەبەم ریوایەتەش هاتووە: ((ثلاث لا يمنعن: الماء، والكلأ، والنار)) (ابن ماجه: كتاب الرهن ٨٢٨/٢). ئاگر، گژو گیا، لەوەڕولەوەڕگە، ئاو، موسڵمانان -بەتێكرا- تیایاندا بەشدارن، نابێ هیچ كەسێكیانی لێ‌بێبەش بكرێت كۆمەڵێك دایان بڕن بۆخۆیان. ﴿ ٧٤: فسبح باسم ربك العظيم ﴾ جا لەپاش بینینی ئەوهەمووشتە سەرسوڕهێنەرانە بەردەوام بە لەسەر تەسبیح بەیادی ناوی خواوەندی مەزنت.

خوا لەسەر مەزنی قورئان سوێند دەخوات:

﴿ ٧٥: فلا أقسم بمواقع النجوم ﴾ سوێند بەجێ‌و شوێنی ئەستێرەكان ﴿ ٧٦: وإنه لقسم لو تعلمون عظيم ﴾ وە ئەوەش ئەگەر بزانن سوێندێكی گەورەیە، چونكە دەڵالەتی تێدایە لەسەر قودرەتی خوا ﴿ ٧٧: إنه لقرآن كريم ﴾ بەڕاستی ئەوەی وەحیت بۆ كراوە قورئانێكی بەفەڕە ﴿ ٧٨: فى كتاب مكنون ﴾ لەنامەیەكی پارێزراودایە، واتە: (لوح المحفوظ) ﴿ ٧٩: لا يمسه إلا المطهرون ﴾ كەس دەستی لێ‌نادات، فریشتەكان نەبێت، ئەم ئایەتە وەڵامێكە بۆ ئەو بتپەرستانەی پێیان وابوو قورئان شەیاتین ئەی‌هێنی بۆ پێغەمبەر نەك فریشتە (سەیید قوتب) ئەڵێ: ئەم مانایە ئاشكراو ڕوونترە بۆمانا دانەوەی (لايمسه إلا المطهرون) چونكە بیژەی (لا) بۆ (نەفی)یە، نەك بۆ (نەهی) ئەوەتا لە ڕووی زەویدا هەموو كەسێك دەستی تێوە ئەدات: چاك و خراپ، برواداروبێ بڕوا، ئەگەر نەهی‌بووبا دەبوو هیچ كەسێكی‌تر نەی‌توانیبا دەستی تێوە بدات، ئایەتی (تنزيل من رب العالمين)یش پشتگیری ئەو مەبەستە ئەكات. ﴿ ٨٠: تنزيل من رب العالمين ﴾ لەلایەن پەروەردگاری جیهانەكانەوە دابەزێنراوەتە خوارەوە. دەستەیەك لە زانایان وەك (عەلی كوڕی ئەبو تالیب و ئیبنی مەسعوود و سەعدو، كۆمەڵێكیش لە پێشەواكان (مالك و شافعی) پێیان وایە بێ‌دەست نوێژ نابێ دەست بە قورئانەوە بدرێت، دەستەیەكی تریش وەك (ئیبن عەبباس و شەعبی‌و ئەبووحەنیفە)وەهەندێكی‌تر لەزانایان دەڵێن: دەستدان بە قورئانەوە بێ‌دەستنوێژ ڕەوایە. (ئیبن كەسیر)یش بۆ بەڵگەی ئەوە كە ڕەوا نییە بێ‌دەست نوێژ دەست بدرێت بەقورئانەوە دووفەرموودەی هێناوە، بەڵام دواتر ئەڵێ: (وفى اسناد كل منهما نظر، والله أعلم) واتە: لە سەنەدی هەردوو فەرموودەكاندا تێبینی هەیە!! ﴿ ٨١: أفبهذا الحديث أنتم مدهنون ﴾ ئایا ئێوە هەر بەم قورئانە باوەڕ ناكەن؟! ﴿ ٨٢: وتجعلون رزقكم أنكم تكذبون ﴾ وە ئێوە شوكرانەی ڕۆزیەكەتان دەگێڕن بەكوفرانی نیعمەت وئەڵێن بەهۆی فڵانە ئەستێرەوە باران دەبارێ!.

گیان گەییە قورقوڕاگەو، بێ دەسەڵاتی ئێوە بەڵگەی حساب کیشانتانە:

﴿ ٨٣: فلـولا إذا بلغت الحلقوم ﴾ جا بۆچ کاتێ گیانی یەکێکتان گەیشـتە گـەروو ﴿ ٨٤: وأنتم حينئذ تنظـرون ﴾ و ئێوەیش لەو کاتەدا سـەیری ئەکەن چۆن گیانی دەرئەچـێ؟! ﴿ ٨٥: ونحن أقـرب إليه منكم ﴾ و ئێمە نزیکتریـن لێیەوە لە ئێوە، وەزاناترین بەحـاڵی لە ئێوە ﴿ ولكـن لاتبصرون ﴾ بەڵام ئێوە فریشـتەکان نابینـن چۆن ئامادە بوون بۆ گیان کێشـانیان، جـا ئەگەر ئێوەن دروسـتکەر -وەك خۆتان نکووڵی هـەق ئەکەن- بۆچی گیانی ئەو مـردووە ناگێڕنەوە؟! ﴿ ٨٦: فلولا إن كنتم غيـر مدينين ﴾ دەبا ئەگـەر پاداشـتی کردەوەکانتان نادرێتەوە وەك ئێـوە پێتان وایە! ﴿ ٨٧: ترجعونهـا إن كنتـم صادقين ﴾ گیانەکـەی بۆدەگێڕنەوە ئەگەر راسـت ئەکەن زیندووبوونەوە نییە و موحاسـەبە ناکرێن، دیارە کەهەرگیز ئەودەسـەڵاتەتان نییـە، جاچاك بزانن کە ئەبێ هەر خوا ئەوە بکات و برِوایشی پێ بێنن.

لەسەرە مەرگدا خەڵکی دەبنە سێ تاقم:

﴿ ٨٨: فأمـا إن كان مـن المقربين ﴾ ئینجـا ئەگەر مردووەکە لە نزیکخـراوەکان بێت ﴿ ٨٩: فروح و ريحـان و جنة نعيم ﴾ ئەوە ئیسـراحەت و رزق و رۆزیەکی چاك و بەهەشـتی بەرینی بۆهەیە ﴿ ٩٠: وأما إن كان من أصحاب اليمين ﴾ خۆ ئەگەر لە یارانی لای راسـت بێت ﴿ ٩١: فسلام لك من أصحاب اليمين ﴾ فریشتەکان پێیان ئەڵێن: لەلایەن یارانی لای راستەوە سڵاوت لێبێ ﴿ ٩٢: وإما إن كان من المكذبين الضالين ﴾ بەڵام ئەگەر لەدەستەی بێباوەڕان و گومرایان بێ ﴿ ٩٣: فنزل من حميم ﴾ ئەوە میوانداری‌لەئاوێکی کوڵبەکـوڵ ﴿ ٩٤: وتصلية جحيم ﴾ و خرانە نێو ئاگری بۆ هەیە ﴿ ٩٥: إن هذا لهو حق اليقين ﴾ بێگومان ئەمەی بۆت باسکرا لەم سـوورەتەدا ئەی موحەممەد! ﷺ سەبارەت بە هەرسێ دەستەکە، هەواڵێکی راسـتی بێگومانە ﴿ ٩٦: فسـبح باسم ربك العظيم ﴾ جا کەوایە تەسـبیح بکە بەیادی نـاوی خوای مەزنت. بەڵێ کاتێ کـە ئەم ئایەتە هات پەیامبەر ﷺ بەهاوەڵانی فەرموو: لە رکووعی نوێژەکاندا ئەم زیکرە بڵێن، کاتێکیش کە ئایەتی (سـبح اسم ربك الأعلى) هات فەرمووی: ئەمەیش لەسوژدەدا بڵێن.

لە ٢٠ی شـەعبانی (١٤١٧)ك بەرامبەر بە (١٩٩٦/١٢/٣٠) پاش نوێژی بەیانی، لە تەفسیری ئەم سوورەتە بوومەوە لە (مەریوان).
زۆر سوپاسی خوای خاوەن توانام ئەکەم.

سوورەتی (حەدید)ـە

مەدەنییەو (٢٩) ئایەتە.

بەناوی‌خوای بەخشندەی میهرەبان

ئەم سوورەتە بایەخ و گرنگی دەدات بەیاسای پەروەردەو پێگەیاندن و تێگەیانـدن، هـاورێ لەگەڵ بنیاتنانی کۆمـەڵ و کۆمەڵگەیەکی ئیسلامی بیروباوەڕ پاك وصاف وخاوەن رەوشتی بەرزو بڵند.

ئەم سوورەتە باسی سێ شتی بنەڕەتی وسەرەکی‌دەکات:

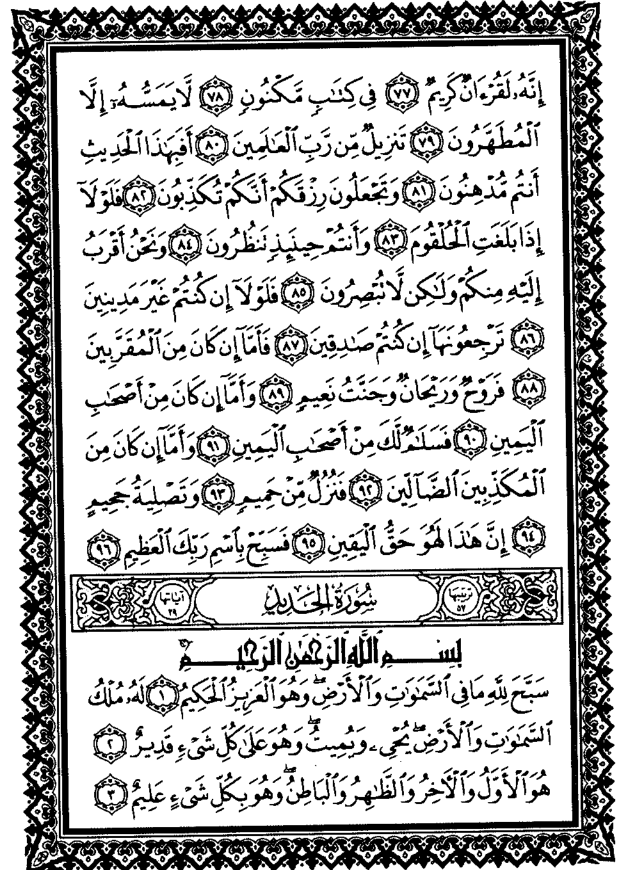
یەکـەم: بوونەوەر هەموو دروسـتکراوی خوایە و هەمیشـە لەژێر دەسـەڵاتی ئەودایە. دووەم: هەرچی شتی بایەخدار هەیە، بەرۆح و گیانیشەوە دەبێ هەموو بکرێتە فیداو قوربانی ئایینی پیرۆزی خوا لەپێناوی بەرزکردنەوی منارەی ئیسلامدا.

سێیەم: شوبهاندنی دونیا بەیاری وگەمەی منداڵان و گاڵتەوگەپەوە بۆئەوە کەهەرگیـز مرۆڤی پێ‌نەخڵەتێ. ئەم سـوورەتە پێی ئەڵێن سـوورەتی (حديد=ئاسـن!) چونکە باسی دروسـتکردن و ناردنی ئاسـن دەکات، ئاسن مایەی هێزە بۆئادەمزاد، چ لەکاتی جەنگدا، چ لەکاتی ئاسوودەیی و ئاشتیدا، چونکە بە ئاسن زۆرشت دروست ئەکـرێ.. لەگەڵ ئامـاژە کردن بەوە کەئایینی پیرۆزی ئیسـلام، بەڵکو هەمووحکومەت ودەوڵەتێك پێویستی بەهێزودەسەڵات هەیە بۆچەسـپاندنی عەدالـەت و دادگەری ودانەواندنـی ملی‌ملهوڕان بۆعەدالەت، حوکمی‌خوا، لەفەزیلەت وگەورەیی ئەم سـوورەتەیە کە دەڵێ: پێغەمەر ﷺ هەمیشە -پێش خەو- سوورەتە (سبح)ەکانی دەخوێنـدەوەو ئەی‌فەرمـوو: ((إن فيهن آية أفضـل من ألف آية)) (أخرجه أحمد: ١٢٨/٤. وابوداوود والترمزی والنسائی). بەڕاستی ئەوسـوورەتانە ئایەتێکیان تێدایە لەهـەزار ئایەتی دی گەورەترە، ئەوئایەتـەش: (هـوالأول والآخر والظاهروالباطن وهو بكل شئ عليم)ە.

هەروەها پێشەوا (ئەحمەد)یش ئەم فەرمووودەیە دێنێ: ((اللهم رب السـموات السـبع، ورب العرش العظيم، ربنا ورب كل شـئ منزل التوراة والإنجيل والفرقان فالق الحب والنوى، لا إله إلا أنت، أعوذ بك من شر كل شئ أنت آخذ بناصيته)).

﴿ بسم الله الرحمن الرحيم * ١: سبح لله مافى السموات والأرض ﴾ ئەوەی لەئاسمانەکان و زەویدایە تەسبیحات بۆ خوا دەکا، ددان بە دەسەڵاتی خواو باڵادەستی ئەودا دەنێن، بەڵام ئێمە دەرکی‌ناکەین و تێ‌ناگەین ﴿ وهو العزيز الحكيم ﴾ هەرئەویشـە دەسـتەڵاتداری کارجـوان وکارزان ﴿ له ملك السـموات والأرض ﴾ دەسـەڵات

وپاشـایەتیئاسمانەکان و زەوی بۆ ئەوە، ئەوە بێسنور ئاڵوگۆڕیان تیـادەکات ﴿ یحیی ویمیت ﴾ دەژیێنێو دەمرێنێ هەرکات بیەوێ ﴿ وهو علی کل شئ قدیر ﴾ ئەویشە دەسەڵاتی بەسەرهەموو شتێکدا هەیە، بەرامبەر بەهیچ شـتێك دەسەوسان ناوەستێ ﴿ هو الأول والآخر ﴾ هەرئەویشە یەکەم کەهیچ شـتێك لەپێشیەوە

نییـە، دواهەمینیش هەر ئەوە کەهیچ لەدوایـەوە نییە ﴿ والظاهر والباطـن ﴾ و بوونـی ئاشـکرا بەبەڵگەکانـی هەرئەوە، واتە: لە ژوور ئـەوەوە ئاشـکراتر نییـە، وەپەنهان بە هەقیقـەت وکونهی لەدروستکراوەکانیئەوە کەلەو پەنهانتر نییە، لەفەرموودەیەکیشدا هاتووە: ((أنت الأول فلیس قبلک شئ وأنت الآخر فلیس بعدک شیء وأنت الظاهر فلیس فوقک شـئ، وأنت الباطن فلیس دونک شـئ، اقض عنا الدین، وأغننا من الفقر)) (أخرجه أحمد ومسلم ٢٠٨٤/٤) ﴿ وهو بکل شـئ علیم ﴾ هەر ئەویش زانایە بەهەمووشـتێك (لە زەڕەیەکەوە تاوردتر) ئاگاداریەتی.

زانست و توانایی خوا گشتگیرە:

﴿ ٤: هو الذی خلق السموات والأرض فی ستة أیام ﴾ هەرئەوخوایە ئاسمانەکان و زەوی لەماوەی شەش ڕۆژدا دروستکرد ﴿ ثم استوی علی العرش ﴾ پاشان چووە سەرعەرشی خۆی، بەچوونێك شایستەی زاتی خۆیبێت: (اسـتواء یلیق بجلاله من غیر تمثیل ولا تکییف). خواش لە قورئاندا (٧)جار باسـی (ئیسـتوا)ی خـۆی بۆ چوونە سەر (عەرش) کردووە، سـوورەتی: (یونس: ٣)، (ئەعراف: ٥٤)، (ڕەعد: ٢)، (تاها: ٥)، (فورقان: ٥٩)، (سوجدە: ٤)، (حەدید: ٤)، جگە لەوەش کە لەسـوورەتی (بەقەرە)دا (ثم استوی إلی السماء..) هاتـووە.. لە بوخـاری وموسلیمیشـدا چەندین فەرمـوودە هاتووە سەبارەت بەمانای بێژەی (عەرش)، لەوانە:

١) ((لمـا خلق الله الخلق کتب فی کتابه -وهو یکتب علی نفسـه- وهو وضع عنده علی العرش: أن رحمتی تغلب غضبی)).

٢) ((عرشه علی الماء بیده الأخری المیزان یخفض و یرفع)).

٣) ((..کان الله ولـم یکن شـئ غیره، وکان عرشـه علـی الماء)).

زمانناسـەکانیش دەڵێن: هەرکات بێژەی (علی) بەدوای وشـەی (اسـتوا)دا هـات، ئەوە تەنهـا مانای بـەرزی و بڵنـدی (العلو والإرتفـاع) ئەبەخشـێت. بەڵێ.. دەبـێ موسـڵمان هەربەوجۆرە کەخوا خۆی باسـیکردووە بـڕوای بەسـیفەتەکانی هەبێ، ئیتر بێهیچ شوبهاندن و گۆڕین ودەستکاریو لە کارخستنیان، هەربۆیە پێشەوا (مالك) -خوا لێیڕازی بێت- کاتێ لێی دەپرسن بۆمانای (استوی)، دەڵێت: (الإسـتواء معلوم والکیـف مجهول، والإیمان به واجب، والسـؤال عنه بدعة. پێشـەوا (ئەحمەد)یش -خوا لێی رازی بێـت- دەڵێـت: (لا یوصف الله إلا بما وصف به نفسـه أو وصفه به رسـوله ﷺ، لا یتجاوز القرآن والحدیث، وهذا هو مذهب السلف). جا کەوابوو هەرگیز ناگونجێ ونارەوایە کەمانای سیفەتە جوانەکانی خوا تەفسـیر بکرێنەوە، لەسـەر ئەوبناغەیە نەبێت، کـە خـوا خـۆی، یـان پەیامبەرەکـەی ﷺ ڕاڤەیـان کردبێت. (سـەلەف)یش هەرئاوایان لێکردووە، بۆیە ئێمەیش دەڵێن: (نؤمن باسـتواء یلیق بجلاله وعظمته من غیر أن نمثل استواء کاستواء أحد من خلقه). جا بۆ زیادە ئاگاداریی لە (ئەسما) و (سفات) سەیرێکی کتێبـی (لالەکایی) بەرگی ٤٢٩/٢. چاپی (١٩٩٧) بکرێ، لەگەڵ تەفسیری سوورەتی (ئەعراف). ﴿ یعلم ما یلج فی الأرض ﴾ ئەزانێ چیدەچێـت بەناوزەویدا لە باران و جانەوەرو.. هتد ﴿ وما یخرج منها ﴾ چیشی لێدەرئەچێ، لە ڕووەك و گژوگیاومیوەو..هتد، وەك ئەفەرمووێ: (..وما تسـقط من ورقة إلا یعلمها ولا حبة فی ظلمات الأرض ولا رطب ولا یابس إلا فی کتاب مبین)(٥٩/٦). ﴿ وما ینزل من السماء وما یعرج فیها ﴾ چی لەئاسمان دێتە خوارێ و، چییش پێیدا سـەرئەکەوێ، وەك فریشـتەو کاروکردەوەکان ﴿ وهو معکم أینماکنتـم ﴾ وەلەهەر جێگایەکیشـدا بن ئەو (خوا)یەتان لەگەڵە. لەقورئان و فەرموودەدا گەڵێ جارباسی "مەعییەت"ی خوای گەورە

هاتووە، بەتایبەت ئیمامی (بوخاری و ئیمامی موسلیم) زۆرێکیان لەو بابەتانە هێناوە بەپێویستی نازانم ئەگینا هەندێکیانم دەنووسی. سەلەف -خوا لێیان رازی بێت- دەڵێن: خوا تێیگەیاندووین کەئەوخۆی لەسەر عەرشی خۆیەتی وئاگایشی لەهەموو شتێکە و، ئێمە لەهەر جێگایەکدا ببین ئەومان لەگەڵدایە، واتە: زانیاری وئاگاداری تەواوی بەهەموان هەیە.بەڵێ (سەلەف) بەو جۆرەیە تەفسیری مانای (مەعییەت) دەکەنەوە، بێئەوەی کە تێکەڵی دروستکراوەکانی ببێ وبچێتە ناویانەوە!! بێگومان بیرکردنەوە لەمانای (مەعییەت) بەو شێوەیە کەگوایا تێکەڵ بەدروستکراوەکانی خۆی ببێ، لەخواوە زۆرزۆر دوورە، بۆیە ئێمەیش خۆی چی پێمەبەستە بڕوامان پێیەتی. ﴿ والله بما تعملون بصير ﴾ وە خوا بە هەموو کارەکانتان بینایە،هەر شتێك ئێوە ئەنجامی بدەن ئەو ئەیبینێ ﴿ ٥: له ملك السموات والأرض ﴾ هەرچی لە ئاسمانەکان و زەویدایە هەرموڵکی ئەوە، وەك دەفەرمووێ: (وهو الله لا إله إلا هو له الحمد فى الأولى والآخرة)(٧٠/٢٨). وەهەروەها دەفەرمووێ: (الحمد لله الذى له مافى السموات وما فى الأرض وله الحمد فى الآخرة وهو الحكيم الخبير)(١/٣٤). ﴿ وإلى الله ترجع الأمور ﴾ وە ئەنجامی هەموو کاروباڕێك، هەر بۆلای خودا دەگەڕێتەوە ﴿ ٦: يولج الليل فى النهار ويولج النهار فى الليل ﴾ شەو دەکات بەناو ڕۆژداو ڕۆژدەکا بەناو شەودا، واتە: لە شەو دەخاتە سەر ڕۆژو لە ڕۆژیش دەخاتە سەر شەو، بەم شێوەیە کەم وزیاد لە ساتەکانی شەوو ڕۆژدا دروست دەبێ. ﴿ وهو عليم بذات الصدور ﴾ وەهەر ئەویشە زاناو بەئاگا بەوەی کە لەدڵەکاندایە.

ماڵتان لە ڕێی خوا بەخت بکەن:

﴿ ٧: آمنوا بالله ورسوله ﴾ باوەڕ بەخواو بەپەیامبەرەکەی بکەن ﴿ وأنفقوا مما جعلكم مستخلفين فيه ﴾ وە لەوماڵ وسامانەی ئێوەی تیاکردوون بە جێنشین بەخت بکەن لە ڕێی جیهادو هەرکارێکی تری چاکدا ﴿ فالذين آمنوا منكم وأنفقوا ﴾ جا ئەوانەتان باوەڕیان هێناوەو لەماڵ و سامانیان بەخت کردووە ﴿ لهم أجر كبير ﴾ پاداشتێکی گەورەیان بۆ هەیە ﴿ ٨: ومالكم لا تؤمنون بالله ﴾ ئەوەچیتانە بڕوا ناهێنن بەخوا؟! ﴿ والرسول يدعوكم لتؤمنوا بربكم ﴾ وەپەیامبەریش بانگتان ئەکات بۆ ئەوەی بڕوا بێنن بەپەروەردگارتان ﴿ وقد أخذ ميثاقكم ﴾ وبێگومان خواش پەیمانی لێ وەرگرتوون لە ڕێی ئەوهەموو بەڵگەو نیشانانەوە کە لە ئاسمانەکان وزەوی‌دان ﴿ إن كنتم مؤمنين ﴾ ئەگەر ئێوە بڕوادارن بەوبەڵگەو نیشانانە، یان ئەگەر ئەتانەوێ بڕوادار بن، دەئەوە ئێستا کاتیەتی

﴿ ٩: هو الذى ينزل على عبده آيات بينات ﴾ تەنیا ئەو خوایەیە ئایەتگەلێ مانا ڕوون دادەبەزێنێ بۆ بەندەی خۆی موحەممەد ﷺ ﴿ ليخرجكم من الظلمات إلى النور ﴾ تا لەتاریکییەکان دەرتان بێنێ بۆ ڕووناکی ﴿ وإن الله بكم لرؤوف رحيم ﴾ بێگومان ئەوخوایە بەئێوە خوایەکی بە سۆزی میهرەبانە.

هُوَ ٱلَّذِى خَلَقَ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضَ فِى سِتَّةِ أَيَّامٍ ثُمَّ ٱسْتَوَىٰ عَلَى ٱلْعَرْشِ ۚ يَعْلَمُ مَا يَلِجُ فِى ٱلْأَرْضِ وَمَا يَخْرُجُ مِنْهَا وَمَا يَنزِلُ مِنَ ٱلسَّمَآءِ وَمَا يَعْرُجُ فِيهَا ۖ وَهُوَ مَعَكُمْ أَيْنَ مَا كُنتُمْ ۚ وَٱللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ ﴿٤﴾ لَّهُۥ مُلْكُ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضِ ۚ وَإِلَى ٱللَّهِ تُرْجَعُ ٱلْأُمُورُ ﴿٥﴾ يُولِجُ ٱلَّيْلَ فِى ٱلنَّهَارِ وَيُولِجُ ٱلنَّهَارَ فِى ٱلَّيْلِ ۚ وَهُوَ عَلِيمٌۢ بِذَاتِ ٱلصُّدُورِ ﴿٦﴾ ءَامِنُوا۟ بِٱللَّهِ وَرَسُولِهِۦ وَأَنفِقُوا۟ مِمَّا جَعَلَكُم مُّسْتَخْلَفِينَ فِيهِ ۖ فَٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ مِنكُمْ وَأَنفَقُوا۟ لَهُمْ أَجْرٌ كَبِيرٌ ﴿٧﴾ وَمَا لَكُمْ لَا تُؤْمِنُونَ بِٱللَّهِ ۙ وَٱلرَّسُولُ يَدْعُوكُمْ لِتُؤْمِنُوا۟ بِرَبِّكُمْ وَقَدْ أَخَذَ مِيثَٰقَكُمْ إِن كُنتُم مُّؤْمِنِينَ ﴿٨﴾ هُوَ ٱلَّذِى يُنَزِّلُ عَلَىٰ عَبْدِهِۦٓ ءَايَٰتٍۭ بَيِّنَٰتٍ لِّيُخْرِجَكُم مِّنَ ٱلظُّلُمَٰتِ إِلَى ٱلنُّورِ ۚ وَإِنَّ ٱللَّهَ بِكُمْ لَرَءُوفٌ رَّحِيمٌ ﴿٩﴾ وَمَا لَكُمْ أَلَّا تُنفِقُوا۟ فِى سَبِيلِ ٱللَّهِ وَلِلَّهِ مِيرَٰثُ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضِ ۚ لَا يَسْتَوِى مِنكُم مَّنْ أَنفَقَ مِن قَبْلِ ٱلْفَتْحِ وَقَٰتَلَ ۚ أُو۟لَٰٓئِكَ أَعْظَمُ دَرَجَةً مِّنَ ٱلَّذِينَ أَنفَقُوا۟ مِنۢ بَعْدُ وَقَٰتَلُوا۟ ۚ وَكُلًّا وَعَدَ ٱللَّهُ ٱلْحُسْنَىٰ ۚ وَٱللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرٌ ﴿١٠﴾ مَّن ذَا ٱلَّذِى يُقْرِضُ ٱللَّهَ قَرْضًا حَسَنًا فَيُضَٰعِفَهُۥ لَهُۥ وَلَهُۥٓ أَجْرٌ كَرِيمٌ ﴿١١﴾

بەختکردنی ماڵ بەرلە فەتحی مەککەو دوای فەتح، وەکو یەک نین:

﴿ ١٠: ومالكم ألا تنفقوا فى سبيل الله ﴾ وەئێوەچیتانە.! کە ماڵ وسامان بەخت ناکەن لەڕێی ئایینی خوادا؟! ﴿ ولله ميراث السموات والأرض ﴾ خۆ هەرچی لەئاسمانەکان و زەویدایە هەربۆخوا دەمێنێتەوە بە میرات. واتە: ئێوە هەمووئەمرن و داراییەکەتان بەجێ ئەمێنێ و خوا دەبێتە خاوەنی،جا کەوایە ئێستا بۆ نایبەخشن؟ ﴿ لا يستوى منكم من أنفق من قبل الفتح وقاتل ﴾ چوونییەك نین ئەوکەسەتان کەپێش (فتح) و(ئازادکردنی مەککە) ماڵ ودارایی خۆی بەخت کردووە و، لەگەڵ دوژمنانی خوادا جەنگاوە، لەگەڵ ئەوانەی تردا کەپاش فەتحی مەککە دێن وماڵ ودارایی خۆیان بەخت دەکەن ودەجەنگێن، چونکە پێش ئازادکردنی مەککە، زیاتر پێویستی بەبەخشینی ماڵ بوو ﴿ أولئك

أعظم درجة من الذين أنفقوا من بعد وقاتلوا ﴾ ئا ئەوانە کەلەپێش فەتحی مەککەوە ماڵیان بەختکردووەو جەنگاون، پلەیان گەورەترە لەوانە کە لەپاش فەتحی مەککەوە ماڵیان بەختکردووەو جەنگاون. (واحیدی)ئەڵێ: ئەم ئایەتە لەشانی (ئەبووبەکر)دا (خوای لێ رازی بێت) هات، چونکە ئەو یەکەم کەسێك بوو کەبڕوای هێناو ماڵ و سامانی خۆی بەختکردو پارێزگاری لەپەیامبەر ﷺ کرد.

سەرنجێك: واحیدی ئەم باسە لە (کولەبی)یەوە ریوایەت دەکا، ئەم کولەبیشە متمانە پێکراو نییەو تۆمەتی زۆری لەسەرە، خاوەنی کتێبی (کشف الخفاء: ٢/٤٠٢). لە (مەیموون)ـەوە ئەڵێ: لەپێشەوا (ئەحمەد)م بیست گوتی: (ثلاثة كتب ليس لها أصل: المغازي، والملاحم، والتفاسير). خەتیبی (بەغداد)یش ئەڵێ: (هذا محمول على كتب مخصوصة في هذه المعاني الثلاثة غير معتمد عليها لعدم عدالة ناقليها وزيادات القصاص فيها. فأما كتب الملاحم فجميعها بهذه الصفة، وليس يصح في ذكر الملاحم المرتقبة والفتن المنتظرة غير أحاديث يسيرة. وأما كتب التفاسير: فمن أشهرها كتابا: الكلبي ومقاتل بن سليمان، وقد قال الإمام أحمد في تفسير الكلبي: من أوله إلى آخره كذاب، قيل له فيحل النظر فيه؟ قال: لا، وكتاب مقاتل قريب منه). پەراوێزی تەفسیری قورتوبی چاپی (١٤١٥) ه (١٩٩٥)م. ﴿ وكلا وعد الله الحسنى ﴾ وەهەریەکێ لەوانەش ماڵیان بەخت کردووە وجەنگاون، بەپێی پلەی خۆیان خوای میهرەبان بەڵێنی بەهەشتی داونەتێ ﴿ والله بما تعملون خبير ﴾ وەخوای هەق ئاگادارە بەکارەکانتان. پێشەوا (ئەحمەد) لە (ئەنەس)ەوە دەڵێ: (خالیدی کوڕی وەلید) و(عەبدوڕڕەحمان کوڕی عەوف) چەند قسەیەك چوو بەبەینیاندا! خالید بەعەبدوڕ رەحمانی وت: چییە هەر لەبەرئەوە کەئێوە چەند رۆژێ پێش ئێمە موسڵمان بوون هەرنای برنەوە؟! پاشان ئەوکێشەیە گەیشتەوە پێغەمبەر ﷺ وفەرمووی: ((دعوا لي أصحابي، فوالذي نفسي بيده لوا أنفقتم مثل أُحُد أو مثل الجبال ذهبا مابلغتم أعمالهم)) ئیمامی ئەحمەد ریوایەتی کردووە(٢٦٦/٣). وە هەروەها (ئەبی سەعیدی) خودری دەڵێ: پێغەمبەر ﷺ فەرمووی: ((يوشك أن يأتي قوم تحقرون أعمالكم مع أعمالهم)). واتە: نزیکە خەڵکێ بێن، کردەوەی ئێوە –ئەی هاوەڵان!– لەچاو هیخۆیان بەسووك وکەم دابنێن، سەعید ئەڵێ: وتمان: جا ئەوانە چ کەسانێکن؟ قورەیشە؟ فەرمووی: ((لا، ولكن أهل اليمن لأنهم أرق أفئدة، وألين قلوبا)) نا، ئەوانە لەقورەیش نین، بەڵکو لە(یەمەنی)یەکانن، چونکە دڵ ودەروونی ئەمان زۆر نەرم ترە لەدڵ ودەروونی ئەوان. پاشان ئاماژەی بۆ(یەمەن) کردوو فەرمووی: ((هم أهل اليمن، ألا إن الإيمان يمان، والحكمة يمانية)).

ئیبن جەریر ریوایەتی کردووە، بۆ زیاترسوود وەرگرتن لەبارەی دڵنەرمیوئیمانی ئەهلی یەمەنەوە سەیری (صحیح مسلم) لە (باب تفاضل الإيمان) بەرگی یەك جوزئی دووبکە. ﴿ ١١: من ذا الذي يقرض الله قرضا حسنا ﴾ هەرکەسێك قەرزی چاك وپاك بدات بەخوا، واتە: ماڵ وسامانی خۆی بۆ ئەو بەخت بکات ﴿ فيضاعفه له ﴾ ئەواخواش چەند قات وچەند بەرامبەر بۆی قەرەبوودەکاتەوە ﴿ وله أجر كريم ﴾ و پاداشتێکی جوانی بۆ هەیە، ئەویش بەهەشتە. بەڵێ.. کاتێ ئەم ئایەتە هات (ئەبوو دەحداح) وتی: ئەی پەیامبەری خوا ﷺ دەستت بێنە، ئەویش دەستیدایە، ئەوجا (ئەبوو دەحداح) وتی: ئەوا ئەو باخەیەم کە (٦٠٠) شەش سەد بنە خورمایە بەقەرز بەخوادا. ئینجا کاتێ گەڕایەوە ماڵ، بانگی خێزانەکەی کردو وتی: زووئێرە چۆڵ بکەن، چونکە داومە بەخوا بەقەرز، خێزانەکەیشی وتی: بەە، بەە، بەڕاستی کارێکی باشت کردووەو قازانجی چاکت کردووە.. ئیتردەست بەجێ ماڵ ومنداڵەکەی تیابردە دەرەوە" پێغەمبەریش ﷺ فەرمووی: ((رب نخلة مُدلاّة، عروقها دُرّ وياقوت، لأبي الدحداح في الجنة)) (ئیبن کەسیر. أخرجه ابن أبي حاتم).

موسڵمان بە نووری کردەوەی خۆی ڕێ دەردەکا:

﴿ ١٢: يوم ترى المؤمنين والمؤمنات ﴾ رۆژی قیامەت پیاوان وژنانی بڕوادار دەبینی ﴿ يسعى نورهم بين أيديهم وبأيمانهم ﴾ رووناکییەکەیان لەبەردەم ولەلای راستیانەوە دەدرەوشێتەوە ﴿ بشراكم اليوم ﴾ فریشتە پێیان دەڵێت: دەسا ئەمڕۆ مژدەبێ لێتان ﴿ جنات تجري من تحتها الأنهار ﴾ بەباخانێك جۆگەو رووبار بەژێردارو درەخت وکۆشکەکانیدا دەڕوات ﴿ خالدين فيها ﴾ بەهەتا هەتاییش تێیدا ئەمێننەوە ﴿ ذلك هو الفوز العظيم ﴾ ئائەوەیە سەر کەوتن وسەرفرازی گەورە.

دووڕوەکان لە موسڵمانان دەخوازن لایەکیان لێبکەنەوە:

﴿ ١٣: يوم يقول المنافقون والمنافقات ﴾ لەو رۆژەدا پیاوانی دووڕوو و ژنانی دووڕوو دەڵێن: ﴿ للذين آمنوا انظرونا نقتبس من نوركم ﴾ بەوانەی باوەڕیان هێناوە دەڵێن: چاوەڕوانیمان بکەن با لە رووناکییەکەتان وەرگرین ﴿ قيل ارجعوا وراءكم ﴾ بە گاڵتەوە پێیان ئەوترێ: بگەڕێنەوە بۆ دواوەتان –بۆدونیا– ﴿ فالتمسوا نورا ﴾ لەوێ رووناکییەك بخوازن ﴿ فضرب بينهم بسور له باب ﴾ دەستبەجێ شوورەیەك دەخرێتە نێوان ئیماندارەکان و مونافیقەکان دەرگایەکی تیایە ﴿ باطنه فيه الرحمة ﴾ دیوی

نـــاوەوەی رەحمەتی تێدایە، واتە: ئەوەی لە ئیماندارەکانەوە دیارە ﴿ وظاهره من قبله العذاب ﴾ لە دیوی دەرەوەشـــی سزایە، واتە: ئەوەی لە مونافقەکانەوە دیارە ﴿ ١٤: ينادونهم ألم نكن معكم ﴾ جا بەهەشـتییەکان دەچنە جێی خۆیان و دووروووەکانیش بانگیان لێئەکەن و ئەڵێن: باشـە ئێمە لەگـەڵ ئێوە نەبووین؟ ﴿ قالوا بلى ولكنكم فتنتم أنفسـكم ﴾ موسـڵمانەکان ئەڵێن: بەڵێ بەرەواڵەت لەگەڵـان بـوون، بـەڵام ئێوە خۆتانتـان تووشـی دووڕوویی کرد ﴿ وتربصتم ﴾ چاوەڕوانیتان دەکرد تووشـی بەڵا بین. لەسوورەتی (تەوبـە: ٩٨)دا دەفەرموێ: (ويتربص بكم الدوائر) خۆتان مەڵاس دابــوو کەزیان بەموسـڵمانەکان بگەیەنن ﴿ وارتبتم ﴾ هەمیشـە لەدوودڵی و گوماندا دەژیان بەرامبەر بەئاییینەکەی خوا ﴿ و غرتكم الأماني ﴾ و هیواو ئارەزووی نەشیاو فریوی‌دان ﴿ حتى جاء أمر الله ﴾ تا فەرمانی خوا هات بەمردن ﴿ و غركم بالله الغرور ﴾ شـەیتانی خراپکاریش سەبارەت بەبڕیارەکانی خوا فریوی‌دان ﴿ ١٥: فاليوم لا يؤخـذ منكم فدية ولا مـن الذين كفروا ﴾ ئەمڕۆش فدیەیەك لە ئێـوەو لەوانەش بێ‌بڕوا بوون وەرناگیرێ ﴿ مأواكم النار ﴾ جێگاو ماواتــان ئاگری دۆزەخە ﴿ هي مولاكم ﴾ ئەو شایسـتەترە پێتان ﴿ وبئس المصير ﴾ ئاگریش خراپ جێگای گەڕانەوەیە.

کاتی ئەوە نەهاتووە کەدڵی موسڵمانان بۆ یادی خوا بکورکێنێ؟:

﴿ ١٦: ألـم يأن للذين آمنوا أن تخشـع قلوبهـم لذكر الله ﴾ ئایا کاتی ئەوە نزیك نەبۆتەوە بۆئەوانەی بڕوایان هێناوەو کە دڵەکانیان نــەرم بێ بۆ یادی خوا ﴿ وما نزل من الحق ﴾ بۆئەوەی دابەزیوە لەقورئان؟ موسڵمانەکان کاتێ هاتنە مەدینە ژیانێکی باش وخۆشیان دەسکەوت، بەهۆی ئەوەوە هەندێ سستی رووی تێ‌کردن، ئەوجا خوای گەورە ئەو گلەییەی لێمان کرا (٤) ســاڵ بوو. (عەبدوڵڵای کوڕی مەسـعوود) ئەڵێ: ماوەی موسـڵمان بوونمان و ئەوگلەییەی کەلێمـان کـرا چوار سـاڵ بوو! (موسـلیم ٢٣١٩/٤. و نەسـائی ٤٨١/٦). ﴿ ولا يكونـوا كالذيـن أوتوا الكتاب مـن قبل ﴾ وەك ئەوانە نەبن کەلەپێـش قورئانەوە کتێبیان پێ‌درابوو، لەجوولەکەو گاور ﴿ فطال عليهم الأمد فقست قلوبهم ﴾ زۆریان بەسەرا تێپەڕی، ئەوسـا دڵیان رەق بوو ﴿ وكثير منهم فاسـقون ﴾ وە زۆربەشیان لە تاعەتی خـوا دەرچوون ﴿ ١٧: إعلمـوا أن الله يحيي الأرض بعد موتهـا ﴾ بزانن کەبێ‌گومان هەرخوا زەویی زیندوو دەکاتەوە پاش مردنی، واتە: پاش وشـکبوونی ﴿ قد بينا لكم الآيات ﴾ بێ‌گومان نیشـانەکانی دەسـەڵاتی خۆمانمان بـۆ روون کردنـەوە ﴿ لعلكم تعقلون ﴾ بەشـکو ژیریتان بەکاربێنن و تێبگـەن چییان تێدایە، جا دڵەکانتان نەرم ببێ.

پاداشی خێرۆمەندان و راستان و شەهیدان:

﴿ ١٨: إن المصدقيـن والمصدقـات ﴾ بێ‌گومان ئـەو پیاوو ژنە خێرخوازو سـامان بەخشـانە لەڕێی خوادا ﴿ وأقرضوا الله قرضا حسـنا ﴾ ئەوانەش قەرزێکی چاکیان بەخوا دا ﴿ يضاعف لهم ﴾ ئەو قەرزەیان بۆچەنـد بەرانبەر ئەکرێتەوە ﴿ ولهم أجر كريم ﴾ و سەرەڕای ئەوەیش پاداشتێکی جوان و چاکیان بۆ هەیە، ئەویش بەهەشـتە ﴿ ١٩: و الذين آمنوا بالله ورسـله ﴾ ئەو کەسـانەش کەبڕوایـان هێنـاوە بەخـواو بەپەیامبەرانـی ئـەو ﴿ أولئك هم الصديقون ﴾ ئائەوانە، ئەوانەن باوەڕیان بەپێغەمبەرەکان کردووە، لەبەرئەوە پلەی راسـتگۆییيان وەرگرتووە. ((إن أهل الجنة ليتراءون أهل الغرف من فوقهم، كما تتراءون الكوكب الدري الغابر في الأفق من المشـرق أو المغرب لتفاضل ما بينهم، قالوا يا رسول الله! تلك منازل الأنبياء لا يبلغها غيرهم! قال: بلى، والذي نفسي بيده! رجال آمنـوا بـالله وصدقوا المرسـلين)). (رواه البخاري فتح: ٣٨٦/٦. موسـليم: ٢١٧٧/٤). واتە: بەڕاستی بەهەشـتییەکان خەڵکانی کۆشـك و باڵەخانـەی بەهەشـتیانی لای سـەرووی خۆیان وەك ئەستێرەیەکی درەوشاوەی دوور لەئاسۆ لە خۆرهەڵات، یا خۆرئاوا

يَوْمَ تَرَى ٱلْمُؤْمِنِينَ وَٱلْمُؤْمِنَٰتِ يَسْعَىٰ نُورُهُم بَيْنَ أَيْدِيهِمْ وَبِأَيْمَٰنِهِم
بُشْرَىٰكُمُ ٱلْيَوْمَ جَنَّٰتٌ تَجْرِى مِن تَحْتِهَا ٱلْأَنْهَٰرُ خَٰلِدِينَ فِيهَا ذَٰلِكَ
هُوَ ٱلْفَوْزُ ٱلْعَظِيمُ ﴿١٢﴾ يَوْمَ يَقُولُ ٱلْمُنَٰفِقُونَ وَٱلْمُنَٰفِقَٰتُ لِلَّذِينَ
ءَامَنُوا۟ ٱنظُرُونَا نَقْتَبِسْ مِن نُّورِكُمْ قِيلَ ٱرْجِعُوا۟ وَرَآءَكُمْ فَٱلْتَمِسُوا۟ نُورًا
فَضُرِبَ بَيْنَهُم بِسُورٍ لَّهُۥ بَابٌۢ بَاطِنُهُۥ فِيهِ ٱلرَّحْمَةُ وَظَٰهِرُهُۥ مِن قِبَلِهِ
ٱلْعَذَابُ ﴿١٣﴾ يُنَادُونَهُمْ أَلَمْ نَكُن مَّعَكُمْ قَالُوا۟ بَلَىٰ وَلَٰكِنَّكُمْ فَتَنتُمْ
أَنفُسَكُمْ وَتَرَبَّصْتُمْ وَٱرْتَبْتُمْ وَغَرَّتْكُمُ ٱلْأَمَانِىُّ حَتَّىٰ جَآءَ أَمْرُ
ٱللَّهِ وَغَرَّكُم بِٱللَّهِ ٱلْغَرُورُ ﴿١٤﴾ فَٱلْيَوْمَ لَا يُؤْخَذُ مِنكُمْ فِدْيَةٌ وَلَا
مِنَ ٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟ مَأْوَىٰكُمُ ٱلنَّارُ هِىَ مَوْلَىٰكُمْ وَبِئْسَ ٱلْمَصِيرُ
﴿١٥﴾ ۞ أَلَمْ يَأْنِ لِلَّذِينَ ءَامَنُوٓا۟ أَن تَخْشَعَ قُلُوبُهُمْ لِذِكْرِ ٱللَّهِ
وَمَا نَزَلَ مِنَ ٱلْحَقِّ وَلَا يَكُونُوا۟ كَٱلَّذِينَ أُوتُوا۟ ٱلْكِتَٰبَ مِن قَبْلُ
فَطَالَ عَلَيْهِمُ ٱلْأَمَدُ فَقَسَتْ قُلُوبُهُمْ وَكَثِيرٌ مِّنْهُمْ فَٰسِقُونَ ﴿١٦﴾
ٱعْلَمُوٓا۟ أَنَّ ٱللَّهَ يُحْىِ ٱلْأَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا قَدْ بَيَّنَّا لَكُمُ ٱلْءَايَٰتِ
لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ ﴿١٧﴾ إِنَّ ٱلْمُصَّدِّقِينَ وَٱلْمُصَّدِّقَٰتِ وَأَقْرَضُوا۟
ٱللَّهَ قَرْضًا حَسَنًا يُضَٰعَفُ لَهُمْ وَلَهُمْ أَجْرٌ كَرِيمٌ ﴿١٨﴾

دەبینن (ئەوەندە جیاوازی پلەیان هەیە) وتیان: ئەی پێغەمبەر ﷺ جائەوە بارەگای پێغەمبەرانە، کێ ئەگاتە ئەوێ؟! فەرمووی: سوێند بەوزاتەی کە گیانی منی بەدەستە! ئەوانە (پێغەمبەرنین) ئەوانە ئەوپیاوانـەن کەبڕوایـان بەخوا هێناوەو تەسـدیقی پێغەمبەرانیان کردووە! بەڵێ ئەم بەرنامەو ئایینە پاسەوانی چاکی ئەوێ، هەرگیز

وَالَّذِينَ آمَنُوا بِاللَّهِ وَرُسُلِهِ أُولَٰئِكَ هُمُ الصِّدِّيقُونَ وَالشُّهَدَاءُ
عِندَ رَبِّهِمْ لَهُمْ أَجْرُهُمْ وَنُورُهُمْ وَالَّذِينَ كَفَرُوا وَكَذَّبُوا
بِآيَاتِنَا أُولَٰئِكَ أَصْحَابُ الْجَحِيمِ (١٩) اعْلَمُوا أَنَّمَا الْحَيَاةُ
الدُّنْيَا لَعِبٌ وَلَهْوٌ وَزِينَةٌ وَتَفَاخُرٌ بَيْنَكُمْ وَتَكَاثُرٌ فِي الْأَمْوَالِ
وَالْأَوْلَادِ كَمَثَلِ غَيْثٍ أَعْجَبَ الْكُفَّارَ نَبَاتُهُ ثُمَّ يَهِيجُ فَتَرَاهُ
مُصْفَرًّا ثُمَّ يَكُونُ حُطَامًا وَفِي الْآخِرَةِ عَذَابٌ شَدِيدٌ وَمَغْفِرَةٌ
مِّنَ اللَّهِ وَرِضْوَانٌ وَمَا الْحَيَاةُ الدُّنْيَا إِلَّا مَتَاعُ الْغُرُورِ (٢٠)
سَابِقُوا إِلَىٰ مَغْفِرَةٍ مِّن رَّبِّكُمْ وَجَنَّةٍ عَرْضُهَا كَعَرْضِ السَّمَاءِ
وَالْأَرْضِ أُعِدَّتْ لِلَّذِينَ آمَنُوا بِاللَّهِ وَرُسُلِهِ ذَٰلِكَ فَضْلُ
اللَّهِ يُؤْتِيهِ مَن يَشَاءُ وَاللَّهُ ذُو الْفَضْلِ الْعَظِيمِ (٢١) مَا أَصَابَ
مِن مُّصِيبَةٍ فِي الْأَرْضِ وَلَا فِي أَنفُسِكُمْ إِلَّا فِي كِتَابٍ
مِّن قَبْلِ أَن نَّبْرَأَهَا إِنَّ ذَٰلِكَ عَلَى اللَّهِ يَسِيرٌ (٢٢) لِّكَيْلَا
تَأْسَوْا عَلَىٰ مَا فَاتَكُمْ وَلَا تَفْرَحُوا بِمَا آتَاكُمْ وَاللَّهُ
لَا يُحِبُّ كُلَّ مُخْتَالٍ فَخُورٍ (٢٣) الَّذِينَ يَبْخَلُونَ وَيَأْمُرُونَ
النَّاسَ بِالْبُخْلِ وَمَن يَتَوَلَّ فَإِنَّ اللَّهَ هُوَ الْغَنِيُّ الْحَمِيدُ (٢٤)

بێ ئێشـکچی وپاسەوان راناوەستێ، وە لەم سەرزەویەدا بێ جیهاد گەشـە ناکات، جیهاد بۆپاراسـتنی عەقیدەو بانگەوازو پاراستنی بانگەوازکەران لەئەزیەت وئەشکەنجەی دوژمنانە، وە بۆ گەیاندنی بانگەوازی یەکخواپەرسـتییە بەهەموو دونیا ﴿ والشهداء عندربهم لهـم أجرهم ونورهم ﴾ شـەهیدانیش پاداشـت و رووناکی خۆیان هەیە ﴿ و الذین کفروا وکذبوا بآیاتنا ﴾ ئەوانەش کە بێبڕوا بوون و ئایەتەکانـی ئێمەیان بەدرۆ دەکرد ﴿ أولئک أصحاب الجحیم ﴾ ئـا ئەوانەن هاوەڵەکانی ئاگری دۆزەخ.

ژیانی ئەم دونیایە هەر گەمەو بادی هەوایە:

﴿ ٢٠: اعلمـوا أنما الحیاة الدنیا ﴾ بزانن کەبەڕاسـتی ژیانی ئەم دونیایـە ﴿ لعـب و لهو وزینة وتفاخر بینکـم وتکاثر فی الأموال والأولاد ﴾ تەنها گەمەو گەپ و جوانیو زۆرکردنی ماڵ و منداڵ و خۆهەڵکێشانی نێوانتانە ﴿ کمثل الغیث أعجب الکفار نباته ﴾ وەك وێنەی بارانێکە شـینابییەکەی کشتیاران سەرسام بکات ﴿ ثم یهیج فتراه مصفرا ﴾ پاشـان وشـك ببێ، جابیبینیبە زەرد بوویی ﴿ ثم یکون حطاما ﴾ دواتر وردو خاشاك ببێ و (با) هەرپرووشەی بباتە جێگاکـەوە، واتـە: زیباو جوانی ئەم دونیایـەش هەروەك مەزراو کشتوکاڵێك وایە کە زۆربەجوانی ورێك وپێکی بنج داکوتێ، سەوز ببێ، پاشـان وشـك و زەرد وەرگەڕێ وبایەکی توندی بۆهەڵکەوێ هەرپرووشـەی بخاتە بن دارێـك ﴿ وفی الآخرة عذاب شـدید ﴾ لەپاشەرۆژیشـدا سـزایەکی سـەخت هەیـە بۆکافرو بێباوەڕان ﴿ ومغفرة من الله ورضوان ﴾ لیبووردن و رەزامەندییکیش لای خوا هەیە بۆ دۆستانی ﴿ وما الحیاة الدنیا إلا متاع الغرور ﴾ ژیانی دونیا تەنها کاڵای دەستخەڕۆکارە، کەوابوو هۆشیار بن و نەخەڵەتێن بە دونیـا ﴿ ٢١: سـابقوا إلی مغفـرة من ربکم ﴾ ئـەی خەڵکینە! پێشـبڕکێ بکەن بۆ هۆیەکانـی لیبـووردن لەپەروەردگارتانەوە بە تەوبەو کردەوەی چاك ﴿ و جنة عرضها کعرض السماء والأرض ﴾ وە بۆگەیشتن بەبەهەشتێك کەپانایی و فراوانییەکەی، وەك پانتایی ئاسمـان و زەوییـە، وەك لەسـوورەتیتردا ئەفەرمـوێ: (.. وجنة عرضها السـموات والأرض أعدت للمتقیـن)(٣/١٣٣). جا ئەگەر سـەرنجێکی وردی زانیارییانە بدرێت لەفـراوان بوونی بوونەوەر -بەتایبـەت ئەمـڕۆ- ئەوا هەمـوو مرۆڤێك مل رائەکێشـێ بۆئەم راستییەو، هیچ سـەرلێکردنەوەیەکی ناوێ ﴿ أعدت للذین آمنوا بالله ورسله ﴾ ئامادەکراوە بۆ ئەوکەسانەی بڕوایان هێناوە بەخواو بەپەیامبەرانی ﴿ ذلک فضل الله یؤتیه من یشـاء ﴾ ئەوەش فەزڵی خوایە، دەیدات بەهەرکەسێ خۆی بیەوێ وشایستە بێت ﴿ والله ذو الفضل العظیم ﴾ وەخوا خاوەنی فەزڵ وبەخششی گەورەیە.

هەرچیتان تووش ئەبێ بەرلەوە نووسراوە:

﴿ ٢٢: مـا أصـاب من مصیبة فی الأرض ولافی أنفسکم ﴾ هیچ بـەڵاو نەهامەتیەکتان تووشـتان نابێت نە لەزەویـدا -وەکو قات وقڕی..هتـد- وە نـە لـە خۆشـتاندا -وەك نەخۆشـی ومردن- ﴿ إلا فـی کتـاب من قبـل أن نبرأها ﴾ مەگەر پێش ئەوە بەدی بێنـین لە (لوح المحفوظ)دا تۆمار کـراوە، واتە: هەرچی رووبداو پێش بێـت، ئێمە پێش ئـەوە تۆمارمانکـردووەو ئاگادارین لێی. (عەبدوڵـڵای کوڕی عومەر) دەڵێ پێغەمبـەر ﷺ فەرمووی: ((قدّر الله المقادیر قبل أن یخلق السموات والأرض بخمسـین ألف سنة)) (موسـلیم. ٢٠٤٤/٤، ئەحمەد: ١٦٩/٢، ترمزی: ٣٧٠/٦). خوا پەنجاهەزار ساڵ بەرلەوە کەئاسمانەکان و زەوی بەدی بێنێ هەموو رووداوو بڕیارێکـی خـۆی تۆمار کردووە و نووسـیوە. ﴿ إن ذلک

على الله يسير ﴾ بەڕاستی ئەوەش بۆخوا شتێکی ئاسانە ﴿ ٢٣ : لكيلا تأسوا على ما فاتكم ﴾ ئەمەش بۆئەوەی خەفەت نەخۆن بۆئەوەی لەدەستتان چووە. واتە: کاتێ زانیتان کەهەموو شتێ هەر بەبڕیاری خوایە، ئیتر دڵتان دائەمرکێتەوە. ﴿ ولا تفرحوا بما آتاكم ﴾ وە بەوەش غەڕرا مەبن پێمان بەخشیون، واتە: ڕژدی وچرووکی تیامەکەن، و لەخۆبایی مەبن، چونکە هەموو شتێك بە دەستی خۆمانە، گومانیش نییە کەئەگەر مرۆڤ خۆی نەبەستێت بەدەسەڵاتی پەروەردگاریەوە بەرگەی هیچ شتێك ناگرێ، بۆیە ئەبێ لەهەموو قۆناغەکانی ژیانیدا دڵی خۆی ببەستێ بەزاتی خواوە ﴿ والله لا يحب كل مختال فخور ﴾ وە خوا کەسانی لە خۆباییبووو خۆهەڵکێشی خۆش ناوێ ﴿ ٢٤: الذين يبخلون ويأمرون الناس بالبخل ﴾ ئەوانەی خۆیان ڕژدی و چرووکی ئەکەن و سەرەڕای ئەوەش، فەرمان بە خەڵکی دەکەن ﴿ ومن يتول فإن الله هو الغني الحميد ﴾ وە هەرکەسێك پشت هەڵبکات لەسامان بەختکردن، ئەوە بێگومان خوا بێنیازە لەوخەڵکەو لەماڵ بەختکردنەکەی، وە بۆخۆی هەمیشە سوپاسکراویشە، لەجێگەیەکی تردا ئەفەرمووێ: (إن تكفروا أنتم ومن في الأرض جميعا فإن الله لغني حميد).

بە عەدل و بە ئاسن، وڵات سەقامگیر دەبێ:

﴿ ٢٥: لقد أرسلنا رسلنا بالبينات ﴾ سوێند ئەخۆم بێگومان پەیامبەرەکانمان بەچەندین‌نیشانەومۆعجیزەی ڕوونەوە ڕەوانەکرد ﴿ وأنزلنا معهم الكتاب والميزان ﴾ وە لەگەڵیاندا نامەو ترازووی دادمان نارد ﴿ ليقوم الناس بالقسط ﴾ بۆ ئەوەی خەڵکی بەعەدالەت و دادگەری هەڵسن ومامەڵە بکەن لەگەڵ یەکتری ﴿ وأنزلنا الحديد فيه بأس شديد ﴾ ئاسنیشمان دروستکرد کە زەبرێکی توندی تیایە بۆ جەنگ وکوشتارپێکردن لە حاڵەتی جەنگدا، وە بۆپاراستنی وڵات و نیشتمان و پیادەکردنی عەدل وعەدالەت و چەسپاندنی حەق و ڕاستی، چونکە زۆرینەی هۆجەنگییەکان، هەر لەمادەی ئاسن دروست ئەکرێ ﴿ ومنافع للناس ﴾ جگە لەوەیش گەلێ‌سوودیشی تێدایە بۆخەڵك لەکاتی‌ئاسایش و ئاشتیدا بۆ بیناسازی و پیشەسازی وکشت وکاڵ و..هتد.بەکورتی: زۆربەی پێداویستیەکان پێویستیان بەئاسن هەیە ﴿ و ليعلم الله من ينصره ورسلة بالغيب ﴾ تا لەجیهانی واقیعیشدا خوا بزانێ و ببینێ کێ ئایینی خواو پەیامبەرەکانی سەردەخات بەبەکار هێنانی ئاسن لەجیهادی دوژمناندا لە حاڵی غەیبدا ﴿ إن الله قوي عزيز ﴾ بە ڕاستی خوا، خوایەکی بەهێزی دەسەڵاتدارە، ویستی لەهەرکەسێك ببێ سەری دەخات. (ئیبن کەسیر) ئەڵێت: خوا ماددەی ئاسنی کردووە بەتەمێکاری ئەوانەی لەهەق و ڕاستییەکان نکووڵی ئەکەن پاش ئەوەی کە لەلایەن پێغەمبەرانەوە تێگەیەنران و، ملیان ڕانەکێشا.. هەر بۆیەش پەیامبەری ئازیزمان (موحەممەد ﷺ) سیازدە ساڵ لەمەککەدا هەوڵیدا بۆ تێگەیاندنی کۆمەڵ، جاپاش ئەوە کەبەتەواوی تێیگەیاندن و کەڵکیان لێ وەرنەگرت، ئیتر بەناچاری

لَقَدْ أَرْسَلْنَا رُسُلَنَا بِالْبَيِّنَاتِ وَأَنزَلْنَا مَعَهُمُ الْكِتَابَ
وَالْمِيزَانَ لِيَقُومَ النَّاسُ بِالْقِسْطِ وَأَنزَلْنَا الْحَدِيدَ فِيهِ
بَأْسٌ شَدِيدٌ وَمَنَافِعُ لِلنَّاسِ وَلِيَعْلَمَ اللَّهُ مَن يَنصُرُهُ وَرُسُلَهُ
بِالْغَيْبِ إِنَّ اللَّهَ قَوِيٌّ عَزِيزٌ ﴿٢٥﴾ وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا نُوحًا وَإِبْرَاهِيمَ
وَجَعَلْنَا فِي ذُرِّيَّتِهِمَا النُّبُوَّةَ وَالْكِتَابَ فَمِنْهُم مُّهْتَدٍ
وَكَثِيرٌ مِّنْهُمْ فَاسِقُونَ ﴿٢٦﴾ ثُمَّ قَفَّيْنَا عَلَىٰ آثَارِهِم
بِرُسُلِنَا وَقَفَّيْنَا بِعِيسَى ابْنِ مَرْيَمَ وَآتَيْنَاهُ الْإِنجِيلَ
وَجَعَلْنَا فِي قُلُوبِ الَّذِينَ اتَّبَعُوهُ رَأْفَةً وَرَحْمَةً وَرَهْبَانِيَّةً
ابْتَدَعُوهَا مَا كَتَبْنَاهَا عَلَيْهِمْ إِلَّا ابْتِغَاءَ رِضْوَانِ اللَّهِ فَمَا
رَعَوْهَا حَقَّ رِعَايَتِهَا فَآتَيْنَا الَّذِينَ آمَنُوا مِنْهُمْ أَجْرَهُمْ
وَكَثِيرٌ مِّنْهُمْ فَاسِقُونَ ﴿٢٧﴾ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ
وَآمِنُوا بِرَسُولِهِ يُؤْتِكُمْ كِفْلَيْنِ مِن رَّحْمَتِهِ وَيَجْعَل لَّكُمْ
نُورًا تَمْشُونَ بِهِ وَيَغْفِرْ لَكُمْ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿٢٨﴾ لِّئَلَّا يَعْلَمَ
أَهْلُ الْكِتَابِ أَلَّا يَقْدِرُونَ عَلَىٰ شَيْءٍ مِّن فَضْلِ اللَّهِ وَأَنَّ
الْفَضْلَ بِيَدِ اللَّهِ يُؤْتِيهِ مَن يَشَاءُ وَاللَّهُ ذُو الْفَضْلِ الْعَظِيمِ ﴿٢٩﴾

فەرمانی کۆچ دراو، پاشان جیهاد کردن لەگەڵیاندا بەهەمووجۆرە چەکێکی ئەوسەردەمە. پێغەمبەری خوا ﷺ دەفەرمووێ: ((بعثت بالسيف بين يدي الساعة حتى يعبد الله وحده لاشريك له، وجعل رزقي تحت ظل رمحي، وجعل الذلة والصغار على من خالف أمري، ومن شبه بقوم فهو منهم)) (ئەحمەد: ٢/٥٠. ئەبووداوود: ٤/٣١٤). واتە: لەنزیکی ئاخرزەمانەوە منی بە(شیر)ـەوە نارد بۆ ئەوەی کەهەرخۆی بپەرسترێت، وەرزق ورۆزی خستە ژێرسێبەری ڕمەکەمەوە،وە سووکی و ریسواییشی بریاردا بۆکەسانێ لەفەرمانی من سەرپێچی بکەن، وەهەرکەسێکیش خۆی بەقەوم و کۆمەڵێك بچوێنێ ئەوە لەوانە.

ئوممەتانی پێشوو لادەریان زۆر بوو:

﴿ ٢٦: ولقد أرسلنا نوحا وإبراهيم ﴾ بەڕاستی نووح وئیبراهیممان نارد بۆلای هۆزەکانیان ﴿ وجعلنا في ذريتهما النبوة والكتاب ﴾

و پێغەمبەرێتـی و کتێبمـان دا بەنەوەکانیان ﴿ فمنهم مهتد ﴾ جا هەندێکیان ڕێنما بوون ﴿ و کثیر منهم فاسـقون ﴾ و زۆرێکیشـیان لە ڕێگەی راست دەرچوون ﴿ ۲۷ : ثم قفینا علی آثارهم برسلنا ﴾ پاشـان پێغەمبەرەکانمان هێنا بەشـوێنیاندا، واتە : پەیامبەر دوای پەیامبەریان بۆ نێررا : مووسـا، ئیلیاس، داوود، سـولەیمان..هتد ﴿ وقفینـا بعیسـی ابن مریم ﴾ وە عیسـای کوڕی مەریەمیشـمان هێنـا بە شـوێن ئەوانـدا ﴿ وآتینـاه الإنجیل ﴾ وئینجیلیشـمان پێـدا کەموژدەی بەهاتنی پێغەمبەر ﷺ ئـەدا ﴿ وجعلنا فی قلوب الذیـن اتبعوه رأفة ورحمة ﴾ سـۆزو بەزەییەکمان خسـتە نێو دڵی ئەوانەوە کەشوێنی دەکەوتن ﴿ ورهبانیة ابتدعوها ﴾ گۆشەگیری و ڕەبەنییان داهێناو کردیانە پیشەیان ﴿ ما کتبناها علیهم ﴾ ئێمەش پێویستمان نەکردبوو لەسەریان کەتەرکی دونیا بکەن بەڵکو هەندێ قەشەو گۆشە نشـینەکانیان هەڵیان بژارد بۆ خۆیان، پێغەمبەرمان محەممـەد ﷺ فەرموویەتی: ((لـکل نبی رهبانیـة، ورهبانیة هذه الأمـة الجهـاد فی سـبیل الله)) (أخرجـه أحمـد : ٢٦٦/٣). واتە : هەر پێغەمبەرەی ڕەهبانییەتێکـی بۆخۆی بووە، ڕەهبانییەتی ئەم ئوممەتەیش –ئوممەتی ئیسلام– جیهادکردنە لەڕێی خوادا. ﴿ إلا ابتغـاء رضوان الله ﴾ بـەڵام دایان هێنا بە مەبەسـتی ڕەزامەندی خوا ﴿ فما رعوها حق رعایتهـا ﴾ کەچی پارێزگاری و ریعایەتیان نەکرد، واتە : دوو جار تووشـی هەڵەبـوون، جارێکیان بێئەوەی خوا مۆڵەتی دابن گۆشـەگیریان بۆخۆیـان داهێنا، جارێکی تریش هەرچییەکیـان وت راسـتیان نەکـرد لەگـەڵ خۆیانـدا. جا بەم ئایەتـە روون بوویەوە کەخوای گەورە گۆشـەگیری و ڕەبەنی فەرز نەکردبوو لەسـەریان، بەڵام گاورەکان خۆیان بەنیازی ڕەزامەندی خـوا دایـان هێنابوو، کەچی نەشـیان توانی بەباشـی ئاگاداری بکـەن و بیپارێزن، ئەوەبوو بەرواڵەت داوای تەقواو سـەڵاحەتیان ئەکرد، بەڵام لەژێرەوە دەسـتیان کرد بەحەرام خواردن و دەسـت درێژیی بۆسەر یەکتر! ﴿ فآتینا الذین آمنوا منهم أجرهم ﴾ ئینجا ئێمـەش پاداشـی ئەوانەیانمان دایـەوە کەبڕوایـان بەموحەممەد ﷺ هێنـا ﴿ و کثیـر منهم فاسـقون ﴾ و زۆربەشـیان لەفەرمان و تاعەتـی خوا دەرچوون ﴿ ۲۸ : یاأیهاالذین آمنوا اتقوا الله ﴾ ئەی ئەوانەی بڕواتان هێناوە بە مووساوعیسا پارێز لە قەدەغەکراوەکانی خـوا بکەن ﴿ و آمنوا برسـوله ﴾ وە بڕوا بێنـن بەپەیامبەرەکەی موحەممەد ﷺ ﴿ یؤتکم کفلین من رحمته ﴾ ئەوسـا دووپاداشتان ئەداتـەوە لـە بەزەیی خۆی. (ئەبوومووسـای ئەشـعەری) دەڵێ: پێغەمبـەر ﷺ فەرمووی: ((ثلاثة یؤتون أجرهـم مرتین: رجل من أهـل الکتاب آمن بنبیـه وآمن بی فله أجـران، وعبد مملوک أدی حق الله وحق موالیه فله أجران، ورجل أدب أمته فأحسـن تأدیبه ثم أعتقها وتزوجها فه أجران)) (أخرجه البخاری: فتح الباری: ٢٢٩/١. وموسلیم: ١٣٤/١). واتە : سێ کەس پاداشیان دووبەرامبەر دەبێت : پیاوێ لەخاوەننامەکان کەبڕوای بەپێغەمبەرەکەی خۆی هێنابێ و بڕوا بەمنیش بێنێـت، وە بەندەیەکیش مافی خواو، مافی گەورەو ئاغاکەی خۆی جێبەجێ بکا، وە پیاوێکیش بەرێك وپێکی ئەدەب و وێڵی کەنیزەکەی بدا، پاشـان ئـازادی بکاو بیهێنێ ﴿ و یجعل لکم نورا تمشـون بە ﴾ نوورێکتان بداتێ کەڕێی پێبکەن ﴿ ویغفر لکـم ﴾ لە گوناهەکانیشـتان ببورێ ﴿ والله غفـور رحیم ﴾ و ئەو خوایـە خوایەکی زۆر لێبووردەی میهرەبانە ﴿ ۲۹ : لئلا یعلم أهل الکتـاب ألا یقدرون علی شـئ من فضل الله ﴾ تـا خاوەننامەکان –ئەوانەیـان ئیمانیان نەهێنا– بزانن کەهیچ شـتێکیان لە فەزڵ و چاکەی خوا بەدەسـت نییە. واتە : ناتوانـن پەیامبەریەتی دابڕن هـەر بۆخۆیان و وا بزانـن پەیامبەر هەرئەبێ لەوان بێت! ﴿ وأن الفضـل بید الله یؤتیه من یشـاء ﴾ و تا بزانن کـە پەیامبەرێتی کە –گەورەترینی فەزڵە– بەدەسـتی خوایە دەیدات بە هەرکەسـێ خۆی بیـەوێ ﴿ والله ذو الفضل العظیـم ﴾ بێگومان خوا خاوەن چاکەو فەزڵی گەورەیە، جا کەوابوو پێشـبڕکێ بکەن بۆ بەهەشت و مل رابکێشـن بۆ فەرمانەکانی خواو بیشـزانن کەخوا ئارەزووی خۆیەتی کێ ئەباتە بەهەشتەوەو، کێیشی لێ بێبەش ئەکات.

لە (٢٤)ی شـەعبانی (١٤١٧)ك بەرامبـەر بە (١٩٩٧/١/٣) پاش نوێژی بەیانی، کاتژمێر (٧: ٠٠) لەنووسینی تەفسیری ئەم سوورەتە بوومەوە لەهەڵەبجەی زامدار لە (ڕاگەیاندن).

کۆتایی جزمی ٢٧، (ولله الحمد والمنه)..

سوورەتی (موجادەلە)یە

مەدەنییەو (٢٢) ئایەتە

بەناوی خوای بەخشندەی میهرەبان

ئەم سوورەتە لە پاش سوورەتی (مونافیقون)ـەوە هاتووە، باسی چەند بنەماو حوکمێکی ئیسلام دەکات، سەبارەت بە زیهار (ظهار)و ئەو تۆڵەو بریتییەی دەکەوێتە سـەر زیهار (ظهار)کار. شـێوەو ئادابی دانیشـتن لەناویەکـتردا. هەر کەسـێك بیەوێـت بڕواتە خزمەتی پێغەمبەر ﷺ، پێویستە پێش ئەوەی بچێت، خێرو (سەدەقەیەك) بدات بەهەژاران. خۆش نەویستنی دوژمنانی دینی خوا.. هەروەها باسێکی دوو ڕووەکان لەگەڵ باسێکی جوولەکەکاندا، بۆ یەکەمجار ڕووداوو داسـتانەکەی خاتوو (خەولە) دەگێڕێتەوەو ئینجا حوکمی

زیهـار (ظهار) پاشـان باسـی چیەو سـرتەی دوو کـەس لەتەك یەکـتردا، یان زیاتر لـە دووکەس دەکا..هتد. جابەم شـێوەیەش دەست پێدەکات:

﴿ بسـم الله الرحمن الرحیم * ١ : قد سـمع الله قول التی تجادلك فـی زوجهـا ﴾ بێگومان خوا قسـەی ئەو ژنەیە بیسـت گفت و گـۆی لەگەڵ تۆکرد (ئەی موحەممـەد! ﷺ) لەبارەی مێردەکەیەوە ﴿ وتشـتکی إلی الله ﴾ و سـکاڵای بۆلای خوا ئەبرد بۆ چارەسەر ﴿ والله یسـمع تحاورکما ﴾ لەکاتێکدا خواش گوێی لەگفتوگۆکەی هەردووکتانە وە بوو. رۆژێك (ئەوسی کوری سامیت) رکی لە خاتوو (خەولە)ی هاوسـەری هەڵسا وتی: تۆ لەجێگەی دایکمی، پاشان (خەولە) رۆیشـت بۆلای پەیامبەر ﷺ و رووداوەکەی بۆگێرایەوە، ئەویش فەرمووی لێیحـەرام بوویت ونابـێ بگەرێیتـەوە لای. (خەولە)ش وتی: سـوێند بە خوا تەلاق بە دەمیا نەهاتووەو باوکی منداڵانمەو خۆشم ئەوێ، پەیامبەریـش ﷺ وەڵامی هەر ئەوەبوو بـۆی، ئیتر خەولەش هەر ئەرۆیشـت و ئەهـات و بە خەفەتەوە ئەتلایەوە و رووی دەکردە خواو هاناو سکاڵای خۆی بۆخوا دەبرد، دەرەنجام خوای میهرەبانیش بـۆ وەڵامەکەی چوار ئایەتی ئەوەڵی ئەم سـوورەتەی نارده خوارەوە. (پێشەوا ئەحمەد. ٦/٤١٠) ﴿ إن الله سـمیع بصیر ﴾ بەراسـتی خوا خوایەکی بیسەری ئەو پاڕانەوەو وتوو وێژەی ئەوانە، بەکردوکرداریشیان بینایە.

زیهار (ظهار) و بارتەقاکەی:

﴿ ٢ : الذین یظاهرون منکم من نسائهم ﴾ ئەوانەتان لە ژنەکانتان (ظهـار) ئەکەن و پێیان ئەڵێن: ئێـوە لەجێی دایکمانن، یان وەك پشـتی دایکمانن ﴿ ماهـن أمهاتهم ﴾ ئەوانە دایکیـان نین ﴿ إن أمهاتهـم إلا اللائی ولدنهم ﴾ دایکیان هەر ئـەو ژنانەن ئەوانیان لێبـووە ﴿ وإنهم لیقولون منکرا من القول وزورا ﴾ وە بەراسـتی ئەوانە قسـەیەکی ناپەسەندو درۆیەکی نابەجێ دەکەن ﴿ وإن الله لعفو غفور ﴾ وە بەراسـتی خوا خوایەکی بەخشەری گوناهپۆشە. بەڵێ.. لە پێش ئیسـلامدا کەسێك بە ژنەکەی وتبا: تۆ بۆ من وەك دایکمـی، بە عەرەبی:(أنتِ کظهر أمـی) ئیتر بەهەتا هەتایی لێی یاسـاغ ئەبوو، جا کاتێ ئیسلام هات ئەورەفتارەی هەڵوەشاندەوەو بە تەلاقی دانەناو، بریار یشـیدا کە ئەگـەر ئەو پیاوە بیەوێ ئەو ژنـە بکاتەوە بە ژنی خۆی ولەگەڵیا بژی، ئەبێ کەفارەت بدات، بەو شـێوەیە کە لەئایەتی دواییدا روون کراوەتەوە. ئینجا باسـی کەفارەتـی ئەو وشـەیە دەکا کە دەڵێ تۆ لەجێـی دایکمی، یان تۆ بۆمن وەك پشـتی دایکمی ﴿ ٣: والذین یظاهرون من نسـائهم ﴾ ئەوانەی لـە ژنەکانیان (ظهار)ئەکەن ﴿ ثم یعـودون لما قالوا ﴾ لەپاشـان دەگەڕێنـەوەو پەشـیمان دەبنـەوە لە قسـەی خۆیان و ئەیانەوێ بیانکەنەوە بە ژنی خۆیان، ئەوە دەبێ پێش ئەوە یەکێ لەم سێشـتە بکەن: ﴿ فتحریر رقبة من قبل أن یتماسـا ﴾ یەکەم: پێـش ئەوە بگەنە یـەك و تێکەڵی ژن ومێردی بکـەن، بەندەیەك

سُورَةُ المُجَادَلَةِ

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

قَدْ سَمِعَ اللَّهُ قَوْلَ الَّتِي تُجَادِلُكَ فِي زَوْجِهَا وَتَشْتَكِي إِلَى اللَّهِ وَاللَّهُ يَسْمَعُ تَحَاوُرَكُمَا إِنَّ اللَّهَ سَمِيعٌ بَصِيرٌ ﴿١﴾ الَّذِينَ يُظَاهِرُونَ مِنكُم مِّن نِّسَائِهِم مَّا هُنَّ أُمَّهَاتِهِمْ إِنْ أُمَّهَاتُهُمْ إِلَّا اللَّائِي وَلَدْنَهُمْ وَإِنَّهُمْ لَيَقُولُونَ مُنكَرًا مِّنَ الْقَوْلِ وَزُورًا وَإِنَّ اللَّهَ لَعَفُوٌّ غَفُورٌ ﴿٢﴾ وَالَّذِينَ يُظَاهِرُونَ مِن نِّسَائِهِمْ ثُمَّ يَعُودُونَ لِمَا قَالُوا فَتَحْرِيرُ رَقَبَةٍ مِّن قَبْلِ أَن يَتَمَاسَّا ذَٰلِكُمْ تُوعَظُونَ بِهِ وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرٌ ﴿٣﴾ فَمَن لَّمْ يَجِدْ فَصِيَامُ شَهْرَيْنِ مُتَتَابِعَيْنِ مِن قَبْلِ أَن يَتَمَاسَّا فَمَن لَّمْ يَسْتَطِعْ فَإِطْعَامُ سِتِّينَ مِسْكِينًا ذَٰلِكَ لِتُؤْمِنُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ وَتِلْكَ حُدُودُ اللَّهِ وَلِلْكَافِرِينَ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿٤﴾ إِنَّ الَّذِينَ يُحَادُّونَ اللَّهَ وَرَسُولَهُ كُبِتُوا كَمَا كُبِتَ الَّذِينَ مِن قَبْلِهِمْ وَقَدْ أَنزَلْنَا آيَاتٍ بَيِّنَاتٍ وَلِلْكَافِرِينَ عَذَابٌ مُّهِينٌ ﴿٥﴾ يَوْمَ يَبْعَثُهُمُ اللَّهُ جَمِيعًا فَيُنَبِّئُهُم بِمَا عَمِلُوا أَحْصَاهُ اللَّهُ وَنَسُوهُ وَاللَّهُ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ شَهِيدٌ ﴿٦﴾

ئـازاد بکەن، واتـە: ئەگەر (ظیهار)کار ویسـتی هاوسـەرەکەی بکاتـەوە بەژنی خۆی، ئەوە نابێ نزیکـی بکەوێتەوە تا کەفارەت ئەدا ﴿ ذلکم توعظون بە ﴾ ئەوەی خوا واجبی کردە سـەرتان لە ئازادکردنی بەندە ئامۆژگارییەکە بۆتان، ئامۆژگاریتان پێ دەکرێ، تا جارێکی تر ئەو وتانە بەدەمتانا نەیەن ﴿ والله بما تعملون خبیر ﴾ خواش ئاگادارە بەوکارو کردەوانە ئێوە دەیکەن ﴿ ٤: فمن لم یجد فصیام شهرین متتابعین ﴾ دووەم: ئەوکەسەی کۆیلەی نەبووئازادی بکات، یان پارەی نەبوو پێی بکرێت،ئەوە ئەبێ دوو مانگ لەسەر یـەك بەرۆژوو بێـت. راڤەکارانی قورئان ئەڵـێن: ئەگەر بێ برروو بیانووی شـەرعی مۆڵەتی بەخـۆی داو رۆژێکی لێنەگرت، ئەبێ بگەرێتەوە بۆ سـەرەتای مانگەکە ﴿ من قبل أن یتماسا ﴾ بەر لەوە بەیەك بگەن وتێکەڵ ببن ﴿ فمن لم یستطع فإطعام ستین مسکینا ﴾ سـێیەم: جائەوەی نەیتوانی دوومانگەکە بـەرۆژوو بێت (لەبەر پیری، یان لە بەرنەخۆشـی) با شەست هەژار لە ژەمێك خواردن

تێربکات، واتە: بەهەرکەسێکیان (٦٠٠) کەم، گەنم، یان جۆ، یاخورما، یان برنج بدا، یـان نرخەکەیان، ئەوجا نزیك بکەوێتەوە ﴿ ذلك لتؤمنوا بالله ورسوله ﴾ ئەو کەفارەتەش بۆ ئەوەیە کە باوەڕتـان بتەو بێت بەخواو بـە پەیامبەرەکەی ئەو، واتە: خۆتان ببەستن بەبەرنامەکەی خواوەو، جارێکی تر ئەو قسـانە نەکەن ﴿ وتلك حدود الله ﴾ ئەمانەش سنوورو فەرمانی خوان، تێنەپەڕن بەسەریاندا ﴿ وللكفرين عذاب أليم ﴾ بۆ ئەو بێ باوەڕانەش نکووڵی ئەو حوکمانە دەکەن سزایەکی بە ئێش هەیە.

خەڵکانی دژ بەخواو بە پێغەمبەر دوچاردەبن:

﴿ ٥: إن الذين يحادون الله ورسوله ﴾ بێگومـان ئەوانـەی دژایەتـی خواو پەیامبەرەکـەی ئەکەن ﴿ كبتوا كما كبت الذين من قبلهم ﴾ ریسوا دەکرێن وەك ئەوانەی پێشـیان ریسـواکران ﴿ وقد أنزلنا آيات بينات ﴾ وە بەهەقیقەت ئێمە ئایەتگەلێ روون و ئاشـکرامان دابەزاندۆتە خـوارەوە کە هەموو راسـتییەکیان تیا روونکراوەتـەوە، مەگـەر خوانەناس نکووڵی بـکات ﴿ وللكافرين عذاب مهين ﴾ وە بۆ ئەوکافـرو بێباوەڕانەش نکوولییان دەکەن، سزایەکی تەزێنەر هەیەو.

خوا ئاگای لە وردو درشتی کاری مرۆڤە:

﴿ ٦: يوم يبعثهم الله جميعا ﴾ رۆژێك خوا پێشینان وپاشینان، هەموو زینـدوو دەکاتـەوە ﴿ فينبئهم بماعملوا ﴾ ئینجا بـە هەمووئەو کاروکردەوانە کردوویانن ئاگاداریان دەکات ﴿ أحصاه الله ونسوه ﴾ خـوا ئاماریکردووەو نووسـیویەتی لەسـەریان، ئـەوان لەبیریان چۆتەوە ﴿ والله على كل شئ شهيد ﴾ وە خوا شـایەدە لەسـەر هەموو شـتێك، واتە: هیچ شـتێکی لێ بزر نابـێ ﴿ ٧: ألم تر أن الله يعلم ما في السموات وما في الأرض ﴾ ئایا نەتزانیوە کە خوا دەزانێ چی لەئاسمانەکان و زەویدایە؟ ﴿ مايكون من نجوى ثلاثة إلا هو رابعهم ﴾ هەر سـێ کەسێك لەگەڵ یەکتردا چپە بکەن خوا چوارەمینیانە ﴿ ولا خمسة إلا هو سادسهم ﴾ وە هەر پێنج کەسێك چپە بکەن، خوا شەشـەمیانە ﴿ ولا أدنى من ذلك ولا أكثر ﴾ وە لەو ژمارانەش کەمتر، یا زۆرتر ﴿ إلا هومعهم أينما كانوا ﴾ لە هەر کوێدا بن هەر خوایان لە گەڵە، واتە: ئەوانە هەر چەندبن، هەرچی بکەن، هەرچی بڵێن، لە هەر شوێنێکدا ببن، خوا لەگەڵیانە وئاگـای لە هەموو شـتێکیانە. جا بۆماناو مەبەسـت لە رسـتەی (لەگەڵدابوون) سـەیرێکی ئایەتی چوارەمی سوورەتی (حەدید)بکە ﴿ ثم ينبئهم بما عملوا يوم القيامة ﴾ پاشـان لەرۆژی قیامەتدا زۆر بـەوردی هەواڵی هەموو ئەوکارو کردەوانەیان پێدەدا ﴿ إن الله بكل شئ عليم ﴾ بەڕاستی خوا بەهەموو شتێك زاناو ئاگایە.

جوولەکەو ئازاوە گێڕییان:

جوولەکەو دووڕووەکان هەمیشە لەناو خۆیاندا چپە چپیان بوو، وە بە جۆرێ دەیان روانییە موسڵمانەکانیان وەك بڵێی شتێك رووی دابێ، جـا ئەمانیش ئەوەیان پێی ناخۆش بوو، بۆیە هاناو سـکاڵایان بۆ پەیامبـەر ﷺ برد، پاشـان وەك (ئیبن عەبباس) ئـەڵێ ئەم ئایەتە هـات وفەرمـووی: ﴿ ٨: ألم تر إلى الذين نهوا عن النجوى ﴾ ئایا سـەرنجت بەلای ئەوانەدا نەداوە لە چپەو سـرتە -لەرووی موسـڵمانەکاندا- قەدەغە کـراون ﴿ ثم يعودون لما نهوا عنه ﴾ پاشـان هەمیسـان دەگەڕێنەوە بۆ ئەو کارەی لێیان یاسـاغکرابوو؟ ﴿ ويتناجون بالإثم والعدوان ومعصية الرسول ﴾ وەلەناو یەکتردا بـەردەوام بەکاری تـاوان و خراپـەو دوژمنایەتـی و، نافەرمانی پەیامبەر ﷺ، چپە و سـرتە سـرت دەکەن ﴿ وإذا جاءوك حيوك بما لم يحيك به الله ﴾ وەکاتێکیش بێن بۆ لات، بە جۆرێ سڵاوت لێ دەکەن کە خوا بەوجۆرە سڵاوی لێنەکردوویت.

خاتوو عائیشە (سڵاوی لە سەر بێ) ئەڵێ: کەدەهاتن لەباتی ئەوە کە بڵێن: السلام عليك، ئەیانوت: السام عليك واتە: یاخوا بمریت ﴿ ويقولون في أنفسهم لولا يعذبنا الله بما نقول ﴾ وە لەنێو خۆیاندا -بەگاڵتـەوە- ئەڵێن: دەبۆ خوا بەو قسـانە بەرامبەر بە پێغەمبەر دەیانکەین، جەزرەبەو سزامان نادات؟ ﴿ حسبهم جهنم يصلونها ﴾ دۆزەخیان بەسە، دەچنە ناویەوە (گەرماونارەحەتیەکەی دەچێژن) ﴿ فبئس المصير ﴾ جادۆزەخیش جێگاوسەرەنجامێکی خراپە.

چپەو سرتە تەنیا بۆ ئەنجامدانی کاری چاك رێی پێدراوە:

﴿ ٩: ياأيهاالذين آمنوا إذا تناجيتم ﴾ ئەی ئەوانـەی باوەڕتان هێناوە! کاتێ قسـەی پەنامەکی و چپـە لە نیوان خۆتاندا دەکەن ﴿ فلا تتناجوا بالإثم والعدوان ومعصية الرسول ﴾ جا ئێوە بە تاوان و دوژمنایەتـی و نافەرمانی پەیامبەر ﷺ قسـەی بە دزی مەکەن، واتە: ئێـوە وەك جوولەکەو دووڕووەکان مەکـەن ﴿ وتناجوا بالبر والتقوى ﴾ وە بە وەسـیەتکردن بە چاکەو تەقوا قسـەی بەدزی و چپە بکەن ﴿ واتقوا الله الذى إليه تحشرون ﴾ لەوخوایە بترسـن هەمووتان لای ئەو کۆ ئەکرێنەوەو حیساب دەکرێن و پاداش و تۆڵە وەردەگرنەوە ﴿ ١٠: إنما النجوى من الشيطان ﴾ بەڕاسـتی چپە چپ بەتاوان ودوژمنکاری و سـەر پێچی پێغەمبەر لە شەیتانەوەیە ﴿ ليحزن الذين آمنوا ﴾ تا ئەوانە باوەڕیـان هێناوە، دڵیان تەنگ

بـكات ﴿ وليس بضارهم شـيئا إلاّ بـإذن الله ﴾ و بە فەرمانی خوا نەبـێ هیچ جـۆرە زیانێكیان لێنادا سـرتە سـرتیان ﴿ وعلى الله فليتوكل المؤمنون ﴾ وەدەبا باوەڕدارەكان تەنیا پشت بەخوا ببەستن ومتمانەیان بەو ببێ و، لەچپەو سرتەو خەیانەتی ئەوان نەترسن، هەروەهـا گەڵێ فەرموودەش بۆ ڕێگرتن لەچپەچپ، بەمەبەسـتی ئێش و ئازاردانی دڵی موسـڵمانان هاتووە، وەك ئەفەرمووێ: ((إذا كنتم ثلاثة فلا يتناجى إثنان دون الثالث إلا بإذنه فإن ذلک يحزنه)) (بوخاری، وە موسلیم/١٧١٧/٤) ریوایەتیان كردووە. واتە: كەئێوە سـێ‌كەس‌بن، هەرگیـز دوانتان بێ‌ئـەوی دیكەتان سرتەسـرت مەكـەن، مەگەر بەرەزامەنـدی ئەوبێت، چونكە ئەوكەسـە بەوە دڵگران دەبێ.

ڕەوشی كۆڕو مەزنی زانست:

﴿ ١١: يا أيها الذين آمنوا إذا قيل لكم تفسحوا في المجالس ﴾ ئەی ئەوانەی باوەڕتان هێناوە! كاتێ لەدانیشتن و كۆبوونەوەكانتاندا پێتان وترا: جێگابۆ كەسانی تر فراوان بكەن ﴿ فافسحوا ﴾ دەسا ئێوەش بەخێرایی فراوانـی بكەن و جـێ‌و ڕێ بۆهاوڕێكانتان بكەنەوەو، جموجۆڵێ بكەن بائەوانیش جێیان ببێتەوە ودانیشـن ﴿ يفسح الله لكم ﴾ خوایش بۆتان گوشـاد ئەكا وپاداشی فراوانیشتان دەداتێ. موسڵمانانی پێشـوو وەك (قەتادە)و(موجاهید) ئەڵێن: پێشبڕكێیان دەكرد بۆدانیشتن لەكۆڕەكانی پەیامبەردا ﷺ، جا بۆ فراوان بوونی دانیشـتنەكە، خوا داوایـان لێ ئەكات كە جێـی یەكتر بكەنەوە با هاوڕێكانیشیان جێیان بێتەوە و دانیشن. (تەبەری: ٢٣/٢٤٤). ((لا يقيمن أحدكم رجلا من مجلسه ثم يجلس فيه، ولكن توسعوا تفسحوا يفسح الله لكم)) بوخاری و موسلیم ریوایەتیان كردووە. واتە: نابێ هیچ كەسێ لەجێی خۆی هەڵسێنن و خۆتان لەجێگاكەیدا دانیشن، بەڵام بۆ ئەوە كەجێی بێتەوە كۆڕەكە فراوان و گوشاد بكەن وجێی ئەوانیـش بكەنەوە، ئەوجـا خوایش كار ئاسـانیتان بۆ دەكات و پاداشـتتان فراوان دەكات ﴿ وإذا قيل انشـزوا فانشزوا ﴾ وەكاتێ پێتان وترا: لە جێی خۆتان هەستن، بۆگەورەو پیاوانی ریش سپی و بەتەمەنەكانتان، ئێوەش بەپەلە هەسـتن. زانای پایەبەرز (ئیبن كەسـیر) لە تەفسیرەكەیدا ئەڵێت: دەربارەی هەستان لەبەر یەكتر و جێگا چۆڵكردن بۆیەكتر. زاناكان بوونەتە چەند دەسـتەیەكەوە: هەندێ دەڵێ: هەستان لەبەریەكتر ڕەوایە ئەم فەرموودەیە: ((قوموا إلى سيدكم)) واتە: لەبەرگەورە وفەرماندەكەتان (سەعد) هەڵسن و ڕێزی بگرن. زانای واش هەیە: ڕێ بەهەستان لەبەر یەكترنادەن، بەبەڵگـەی ئەم فەرموودەیە: ((من أحـب أن يتمثل له الناس قياما فليتبـوأ مقعـده من النار)). واتە: ئەو كەسـەی حەز بكا خەڵكی لەبەر دەسـتیا بەپێوە ڕاوەسـتن، با جێ وشوێن بۆ خۆی لەئاگردا ساز بدات، هەندێكیشیان درێژە بە باسەكە ئەدەن و ئەڵێن: ئەگەر كەسێك لەسەفەر بگەڕێتەوە، وەیان لەجێییەكدا كارمەندی دەوڵەتی ئیسـلامی بێت -وەك داسـتانەكەی سـەعدی كوڕی مەعاز- كە

أَلَمْ تَرَ أَنَّ اللَّهَ يَعْلَمُ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ مَا يَكُونُ
مِن نَّجْوَىٰ ثَلَاثَةٍ إِلَّا هُوَ رَابِعُهُمْ وَلَا خَمْسَةٍ إِلَّا هُوَ سَادِسُهُمْ
وَلَا أَدْنَىٰ مِن ذَٰلِكَ وَلَا أَكْثَرَ إِلَّا هُوَ مَعَهُمْ أَيْنَ مَا كَانُوا ثُمَّ يُنَبِّئُهُم
بِمَا عَمِلُوا يَوْمَ الْقِيَامَةِ إِنَّ اللَّهَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ ﴿٧﴾ أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ
نُهُوا عَنِ النَّجْوَىٰ ثُمَّ يَعُودُونَ لِمَا نُهُوا عَنْهُ وَيَتَنَاجَوْنَ بِالْإِثْمِ
وَالْعُدْوَانِ وَمَعْصِيَتِ الرَّسُولِ وَإِذَا جَاءُوكَ حَيَّوْكَ بِمَا لَمْ يُحَيِّكَ
بِهِ اللَّهُ وَيَقُولُونَ فِي أَنفُسِهِمْ لَوْلَا يُعَذِّبُنَا اللَّهُ بِمَا نَقُولُ حَسْبُهُمْ
جَهَنَّمُ يَصْلَوْنَهَا فَبِئْسَ الْمَصِيرُ ﴿٨﴾ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا
تَنَاجَيْتُمْ فَلَا تَتَنَاجَوْا بِالْإِثْمِ وَالْعُدْوَانِ وَمَعْصِيَتِ الرَّسُولِ وَتَنَاجَوْا
بِالْبِرِّ وَالتَّقْوَىٰ وَاتَّقُوا اللَّهَ الَّذِي إِلَيْهِ تُحْشَرُونَ ﴿٩﴾ إِنَّمَا النَّجْوَىٰ
مِنَ الشَّيْطَانِ لِيَحْزُنَ الَّذِينَ آمَنُوا وَلَيْسَ بِضَارِّهِمْ شَيْئًا
إِلَّا بِإِذْنِ اللَّهِ وَعَلَى اللَّهِ فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُؤْمِنُونَ ﴿١٠﴾ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ
آمَنُوا إِذَا قِيلَ لَكُمْ تَفَسَّحُوا فِي الْمَجَالِسِ فَافْسَحُوا يَفْسَحِ
اللَّهُ لَكُمْ وَإِذَا قِيلَ انشُزُوا فَانشُزُوا يَرْفَعِ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا
مِنكُمْ وَالَّذِينَ أُوتُوا الْعِلْمَ دَرَجَاتٍ وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرٌ ﴿١١﴾

پەیامبـەر ﷺ نـاردی بە دوایا تاسـەبارەت بەكێشـەكەی (بەنی قورەیزە) بیكا بەحەكەم، جا كە هات و گەیشتە لای پێغەمبەر ﷺ فەرمووی: ((قوموا إلى سـيدكم)) پاشـان (ئیبن كەسیر) دەڵێت: بەپێوە وەستان كاروپیشەی عەجەمەكانە! واتە: ئێوە مەیكەنە پیشە ﴿ يرفـع الله الذين آمنوا منكم والذين أوتـوا العلم درجات ﴾ خوا ئەو كەسانەتان باوەڕیان هێناوە بەرز دەكاتەوە، وئەوانەش زانستیان پێدراوە پلەگەلێ بەسەرباوەڕدارەكاندا بەرز دەكاتەوە، چونكە ڕێزو شـەرەفمەندی لای خوا تەنهـا بەباوەڕو زانسـتەوەیە ﴿ والله بما تعملون خبير ﴾ خواش بەئاگایە بەو كاروكردەوانە ئێوە دەی‌كەن، كەوابوو هەوڵی كردەوەی باش بدەن.

بەرلەوە چیە لەگەڵ پێغەمبەر بكەن، خێرێ بكەن:

﴿ ١٢: يـا أيها الذين آمنـوا إذا ناجيتم الرسـول فقدموا بين يدى نجواكـم صدقة ﴾ ئەی ئەوانەی باوەڕتان هێناوە! كاتێ ویسـتتان

چپەیەك و، قسـەیەکی نهێنی لەگەڵ پەیامبەردا ﷺ بکەن، دەبێ پێش ئەوچپەیەتان سـەدەقەیەك و خێرێـك بکەن، ئەمە دانانی رێـزو قەدرو حورمەتە بۆ پەیامبەر ﷺ و رێـز لێگرتنییەتی بۆئەوە هەموو کەسـێك خـۆی نەکات بەماڵی پەیامبـەرداو کاتی زۆری لێ بگرێ. بەڵێ دەبێ موسڵمانانیش ریعایەتی ئیش وکاری یەکتر بکەن

يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوٓاْ إِذَا نَٰجَيۡتُمُ ٱلرَّسُولَ فَقَدِّمُواْ بَيۡنَ يَدَيۡ نَجۡوَىٰكُمۡ
صَدَقَةٗۚ ذَٰلِكَ خَيۡرٞ لَّكُمۡ وَأَطۡهَرُۚ فَإِن لَّمۡ تَجِدُواْ فَإِنَّ ٱللَّهَ غَفُورٞ رَّحِيمٌ
(١٢) ءَأَشۡفَقۡتُمۡ أَن تُقَدِّمُواْ بَيۡنَ يَدَيۡ نَجۡوَىٰكُمۡ صَدَقَٰتٖۚ فَإِذۡ لَمۡ تَفۡعَلُواْ
وَتَابَ ٱللَّهُ عَلَيۡكُمۡ فَأَقِيمُواْ ٱلصَّلَوٰةَ وَءَاتُواْ ٱلزَّكَوٰةَ وَأَطِيعُواْ ٱللَّهَ
وَرَسُولَهُۥۚ وَٱللَّهُ خَبِيرُۢ بِمَا تَعۡمَلُونَ (١٣) ۞ أَلَمۡ تَرَ إِلَى ٱلَّذِينَ تَوَلَّوۡاْ قَوۡمًا
غَضِبَ ٱللَّهُ عَلَيۡهِم مَّا هُم مِّنكُمۡ وَلَا مِنۡهُمۡ وَيَحۡلِفُونَ عَلَى ٱلۡكَذِبِ
وَهُمۡ يَعۡلَمُونَ (١٤) أَعَدَّ ٱللَّهُ لَهُمۡ عَذَابٗا شَدِيدًاۖ إِنَّهُمۡ سَآءَ مَا كَانُواْ
يَعۡمَلُونَ (١٥) ٱتَّخَذُوٓاْ أَيۡمَٰنَهُمۡ جُنَّةٗ فَصَدُّواْ عَن سَبِيلِ ٱللَّهِ فَلَهُمۡ
عَذَابٞ مُّهِينٞ (١٦) لَّن تُغۡنِيَ عَنۡهُمۡ أَمۡوَٰلُهُمۡ وَلَآ أَوۡلَٰدُهُم مِّنَ ٱللَّهِ
شَيۡـًٔاۚ أُوْلَٰٓئِكَ أَصۡحَٰبُ ٱلنَّارِۖ هُمۡ فِيهَا خَٰلِدُونَ (١٧) يَوۡمَ يَبۡعَثُهُمُ
ٱللَّهُ جَمِيعٗا فَيَحۡلِفُونَ لَهُۥ كَمَا يَحۡلِفُونَ لَكُمۡ وَيَحۡسَبُونَ أَنَّهُمۡ عَلَىٰ شَيۡءٍۚ أَلَآ
إِنَّهُمۡ هُمُ ٱلۡكَٰذِبُونَ (١٨) ٱسۡتَحۡوَذَ عَلَيۡهِمُ ٱلشَّيۡطَٰنُ فَأَنسَىٰهُمۡ ذِكۡرَ
ٱللَّهِۚ أُوْلَٰٓئِكَ حِزۡبُ ٱلشَّيۡطَٰنِۚ أَلَآ إِنَّ حِزۡبَ ٱلشَّيۡطَٰنِ هُمُ ٱلۡخَٰسِرُونَ
(١٩) إِنَّ ٱلَّذِينَ يُحَآدُّونَ ٱللَّهَ وَرَسُولَهُۥٓ أُوْلَٰٓئِكَ فِي ٱلۡأَذَلِّينَ (٢٠)
كَتَبَ ٱللَّهُ لَأَغۡلِبَنَّ أَنَا۠ وَرُسُلِيٓۚ إِنَّ ٱللَّهَ قَوِيٌّ عَزِيزٞ (٢١)

و رێگـە نەدەن کات لەیەکتری بگـرن ﴿ ذلک خير لکم وأطهر ﴾ ئەو خێرو سـەدەقەیە چاکترەو پاکـترە بۆتان ﴿ فإن لم تجدوا فإن الله غفـور رحيم ﴾ خۆ ئەگەر شـتێکتان دەسـت نەکەوت بیکەنە صەدەقە، بەڕاستی خوا خوایەکی گوناهپۆشی میهرەبانە، مۆڵەتتان ئـەدات بچنـە لای پەیامبەر ﷺ ئەگەرچی شـتێکیش نەبێ پێش خۆتانـی بخـەن ﴿ ١٣: أأشـفقتم أن تقدمـوا بين يـدی نجواکم صدقات ﴾ ئایا ترسان لە هەژاری کە صەدەقەکان پێشکەش بکەن لە پێش چپەکردنەکەتان؟ واتە: مەترسـن، خـوا خاوەنی هەموو شتێکە، ئێوە کاری خۆتان بکەن و خوا دەوڵەمەندە ﴿ فإذ لم تفعلوا وتاب الله عليکم ﴾ ئینجا کەواشـتان نەکرد، واتە: صەدەقەیەکیان پێش نەخست، خواش تەوبەی لێوەرگرتن ﴿ فأقيموا الصلاة وآتوا الزکاة ﴾ ئەوسـائیتر نوێژەکانتان بەچاکی بەجێ بێنن و زەکاتیش بدەن ﴿ وأطيعوا الله ورسـوله ﴾ و گوێڕایەڵی خواو پەیامبەرەکەی بکەن ﴿ والله خبير بما تعملون ﴾ خواش زۆر بەئاگایە بەوەی ئێوە ئەی‌کەن. راڤەکارانـی قورئان ئەڵێن: لەبەر دلۆڤانی و میهرەبانی خـوا بەرامبەر بـە بەندەکانی خۆی، ئەو خێرو سـەدەقەیەی بۆ سـووككردن. (ئیبن عەبباس) ئـەڵێ: ئەو فەرمان بەسـەدەقەیە تەنهـا رۆژێك بوو، پاشـان خـوای میهرەبان باری موسـڵمانانی سووككردوسرییەوە.

ئەنجامی دووڕوو و غەزەب لێگیراوەکان:

﴿ ١٤: ألـم تر إلـى الذين تولـوا قوما غضب الله عليهـم ﴾ ئایا سـەیری ئەوانەت نەکرد دۆسـتایەتی نەتەوەیەکیـان کردکەخوا غەزەبی لێگرتوون، واتە: لە حاڵەتی ئاوادا جێگەی سەرسـوڕمانە کـە دووڕووەکان ئیددیعـای بـاوەڕ ئەکەن! کەچی لەو لاشـەوە دۆسـتایەتی جوولەکە ئەکـەن! ﴿ ما هم منکـم ولا منهم ﴾ ئەو دووڕووانە نە لەئێوەن، نەلە وانیشـن، بەڵکـو خەڵکێکی بێبارن و، قسـەی ئێوە دەبـەن بۆئەوان! ﴿ ويحلفون علـى الکذب وهم يعلمون ﴾ سـوێندیش لەسەر درۆ ئەخۆن وخۆشیان ئەزانن درۆزنن ﴿ ١٥: أعد الله لهم عذابا شـديدا ﴾ خوا سزایەکی توندوسەختی بۆ ئامادەکردوون ﴿ إنهم سـاء ماکانوا يعملون ﴾ بەڕاستی ئەوەی ئەیانکرد کاری‌خراپ بوو ﴿ ١٦: اتخذوا أيمانهم جنة فصدوا عن سـبيل الله ﴾ سـوێندەکانیان کردبوو بە سوپەر بۆ پاراستنی خۆیان لە شمشێری موسـڵمانەکان، بەوەش پێشـگیری خەڵکیان کردبوو لـە رێگەی خـوا، واتە: لە ئیسـلام ﴿ فلهم عـذاب مهين ﴾ جا سـزایەکی ریسـواکەریان بۆ هەیە ﴿ ١٧: لن تغنی عنهم أموالهم ولا أولادهم من الله شيئا ﴾ هەرگیز ماڵ ومنداڵیان هیچ بێ نیازیان نـاکا لە سـزای خـوا لەپاشـە رۆژدا، ئەگەرچی خۆیـان دەڵێن بەمـاڵ و منداڵ خـۆ دەپارێزین ﴿ أولئک أصحـاب النار هم فيها خالـدون ﴾ ئائەوانە هاوەڵی‌ئاگری دۆزەخن، بەهەتاهەتاییش تێیدا ئەمێننـەوە ﴿ ١٨: يوم يبعثهـم الله جميعا ﴾ رۆژێك خوا هەموویان زیندوو ئەکاتەوە ﴿ فيحلفون له کما يحلفون لکم ﴾ ئەوسـا سـوێن دەخـۆن بۆ خـوا کە ئەهلی ئیمان بوون، وەك ئێسـتا سـوێند بۆ ئێوە دەخۆن ﴿ ويحسـبون أنهم علی شـئ ﴾ واش دەزانن شـتێك لە باریاندایە بەوسـوێندە ﴿ ألا إنهم هم الکاذبون ﴾ هۆشـیار بن! کە بەراسـتیئەوانن درۆزنەکان ﴿ ١٩: إستحوذ عليهم الشيطان ﴾ شـەیتان زاڵ بووە بە سەریاندا بەوەسوەسە ودەغدەغە و لەخشتەی بردوون ﴿ فأنساهم ذکر الله ﴾ جا یادو ناوی خوای لەبیر بردوونەوە ﴿ أولئک حزب الشـيطان ﴾ ئا ئەوانە گرووپەکەی شەیتانن ﴿ ألا إن حزب الشيطان هم الخاسرون ﴾ هوشیار بن کە هەر گرووپەکەی شەیتان –لەدونیاولەقیامەتدا– زیانمەندن.

بە سەرکەوتنی پێغەمبەران نەیارانیان قەڵس دەبن:

﴿ ٢٠: إن الذين يحادون الله ورسوله ﴾ بەڕاستی ئەوانەی دژایەتی خواو پێغەمبەرەکەی ئەکەن ﴿ أولئك في الأذلين ﴾ ئەوانە لە ریزی زەبوونترینی خوڵقی خوان لە دونیاو لە قیامەتدا ﴿ ٢١: كتب الله لأغلبن أنا ورسلي ﴾ خوا بڕیاری داوە کە خۆم و پەیامبەرەکانم پیرۆزو زاڵ دەبین بەسەر هەموو دوژمناندا ﴿ إن الله قوي عزيز ﴾ بەڕاستی خوا خوایەکی بەهێزی بەدەسەڵاتە، هەرگیز فەرمان و بڕیاری هەڵناوەشێتەوە.

موسڵمان دۆستایەتی بێباوەڕان ناکات:

﴿ ٢٢: لاتجد قوما يؤمنون بالله واليوم الآخر ﴾ هیچ کۆمەڵێ نابینیت کە باوەڕی بە خواو بە ڕۆژەکەی تر ببێت ﴿ يوادون من حاد الله ورسوله ﴾ دۆستایەتی ئەوانە بکەن دژایەتی خواو پەیامبەرەکەی دەکەن! ﴿ ولو كانوا آباءهم أو أبناءهم أو إخوانهم أو عشيرتهم ﴾ هەرچەندە ئەوانە باوکیان، یان کوڕو نەوەیان، یا براو عەشرەتیان بن، بە کورتیی: مرۆڤی باوەڕدار نابێ بەهیچ شێوەیەك دۆستایەتی بکا لە گەڵ دوژمنانی خواو پێغەمبەردا ئەگینا لەوان دەژمێردرێن ﴿ أولئك كتب في قلوبهم الإيمان ﴾ ئەوانە – کەلەدۆستایەتی دوژمنانی خوا خۆئەپارێزن– کەسانێکن خوا ئیمان و باوەڕی لەنێودڵیاندا چەسپاندووە، بەهیچ شتێ لەق نابێت، بۆیە (ئەبووعوبەیدە) لەڕۆژی (بەدر)دا باوکی خۆی کوشت، (ئەبووبەکری سدديق) بڕیاری کوشتنی (عەبدوڕڕەحمانی)ی کوڕی خۆیدا، (موسعەبی کوڕی عومەیر) (عوبەیدە)ی برای خۆی کوشت. (حەمزەو عەلی) چەند کەسیان لە تیرەو بنەماڵەی خۆیان کوشت، چونکە ناحەزو دژ بەئیسلام بوون ﴿ وأيدهم بروح منه ﴾ وە پشتگیری کردوون بە سەرخستن لە لایەن خۆیەوە ﴿ ويدخلهم جنات تجري من تحتها الأنهار ﴾ ولەپاشە ڕۆژیشدا ئەیانباتە نێو چەند باخاتێکی بەهەشتەوە کە جۆگە ئاوی زۆر لە ژێر درەختەکانیدا ئەڕوات ﴿ خالدين فيها ﴾ بەهەتا هەتاییش تێیدا دەبن ﴿ رضي الله عنهم ورضوا عنه ﴾ خوا لێیان خۆشنوود و ڕازیبووە، ئەوانیش لە خوا ڕازی بوون ﴿ أولئك حزب الله ﴾ ئا ئەوانە گرووپەکەی خوان ﴿ ألا إن حزب الله هم المفلحون ﴾ ئاگادار وهۆشیاربن! کە هەر گرووپەکەی خوان بەرەوەکان لەدونیاو، لەقیامەتدا.

لە (١٥)ی ڕەمەزانی (١٤١٧) ك بەرامبەر بە (١٩٩٧/١/٢٣) لەتەفسیری ئەم سوورەتە بوومەوە لە شارۆچکەی (مەریوان).

سوورەی (حەشر)ـە

مەدەنییەو (٢٤) ئایەتە

بەناوی‌خوای بەخشندەی میهرەبان

ئەمیش وەك سوورەتە هاووێنەکانی خۆی باسی کۆمەڵێ ئەحکام دەکات، لەهەمان کاتیشدا تەوەرەی سەرەکی خۆی بەدەوری جولەکەکانی (بەنی نەزیر)دا دەسوڕێنێ، بەتایبەت ئەوانەیان وا پەیمانیان هەڵوەشاندوە لەگەڵ پەیامبەردا ﷺ، پاشان ئەویش ناچار بوو لەمەدینە دەریان بکا، بۆیە (ئیبن عەبباس) بەم سوورەتەی ئەوت سوورەتی (بنی النضير). (فتح الباري: ٨/٤٩٧). لەولایشەوە باسێکی دوورووەکان ئەکات کەچۆن لەگەڵ جوولەکاندا پەیماننامەیەکیان دژ بە پەیامبەر ﷺ مۆرکرد. بەکورتیی ئەتوانین بڵێین: ئەم سوورەتی (حەشر)ـە سوورەتی جیهاد و فەيئو غەنیمەتە.

هەموو شتێ پاکیی و بێ عەیبی خوا دەڵێ:

﴿ بسم الله الرحمن الرحيم * ١: سبح لله ما في السموات وما في الأرض ﴾ هەرچی لە ئاسمانەکان و هەرچی لە زەویدایە سەرجەم تەسبیح بۆخوا دەکەن، واتە: لەژێر فەرمان و دەسەڵاتی ئەودا دەجوڵێنەوە، وەك لەجێگایەکی تردا دەفەرموێ: (تسبح له السموات السبع والأرض ومن فيهن وإن من شيء إلا يسبح بحمده ولكن لا تفقهون تسبيحهم). ﴿ وهو العزيز الحكيم ﴾ هەر ئەوخوایە دەستەڵاتداری کارجوان و کاردروست.

شاربەدەرکردنی (بەنی نەزیر) لە ماڵ وحاڵی خۆیان:

﴿ ٢: هو الذي أخرج الذين كفروا من أهل الكتاب من ديارهم لأول الحشر ﴾ هەر ئەوخوایە بوو خاوەننامە بێباوەڕەکانی لەخانەولانەی خۆیان لە (مەدینە) بۆ یەکەمجار دەرپەڕاند، ئاخرجاریش لە (خەیبەر)و لە نیوەدوورگەی عەرەبیدا (عومەر) ڕایگواستن بۆ شام، جابەو شێوەیە تووشی ئەو ڕیسوایی و ژێر دەستەییە بوون. پەیامبەر ﷺ کاتێ هاتە مەدینە لەگەڵ (بەنی نەزیر)دا ڕێككەوت کە: وەك پشتیوانی لێناکەن، دژیش نەبن لەڕێیدا، بەڵکو بۆخۆیان دانیشن و هەقی هیچیان نەبێت، بەڵێ بەوشێوەیە مانەوە تا ڕووداوەکەی (بەدر)، ئەوجا وتیان وائێستا زیاتر دەرکەوت کە موحەممەد پەیامبەری خوایە، کەچی کاتێ ڕووداوەکەی (ئوحود) پێش هات، هەموو بەجارێ دەستیانکردە دیعایەو چاوو ڕاو فرت و فێڵ، بۆیە بەپەلە (کەعبی کوڕی

ئەشـرەف)یان لەگەڵ چل سوارچاکدا نارده مەککە، لەوێ لەگەڵ (ئەبووسـوفیان)دا دژ بەپەیامبەر ﷺ، پەیمانیان مۆرکرد، پاشان پەیامبەریـش ﷺ فەرمانی بە(موحەممەدی کوڕی مەسـلەمە)دا: بچێـت (کەعب)بکوژێـت، ئەویش بەپەنامەکی چووو کوشـتی، پاشـان سوپایشـی ناردەسـەریان و ماوەیەك لەگەمارۆدا مانەوە،

لَّا تَجِدُ قَوْمًا يُؤْمِنُونَ بِٱللَّهِ وَٱلْيَوْمِ ٱلْءَاخِرِ يُوَآدُّونَ مَنْ
حَآدَّ ٱللَّهَ وَرَسُولَهُۥ وَلَوْ كَانُوٓا۟ ءَابَآءَهُمْ أَوْ أَبْنَآءَهُمْ
أَوْ إِخْوَٰنَهُمْ أَوْ عَشِيرَتَهُمْ ۚ أُو۟لَٰٓئِكَ كَتَبَ فِى قُلُوبِهِمُ
ٱلْإِيمَٰنَ وَأَيَّدَهُم بِرُوحٍ مِّنْهُ ۖ وَيُدْخِلُهُمْ جَنَّٰتٍ تَجْرِى
مِن تَحْتِهَا ٱلْأَنْهَٰرُ خَٰلِدِينَ فِيهَا ۚ رَضِىَ ٱللَّهُ عَنْهُمْ وَرَضُوا۟
عَنْهُ ۚ أُو۟لَٰٓئِكَ حِزْبُ ٱللَّهِ ۚ أَلَآ إِنَّ حِزْبَ ٱللَّهِ هُمُ ٱلْمُفْلِحُونَ ﴿٢٢﴾

سُورَةُ الحَشْرِ — ترتيبها ٥٩ — آياتها ٢٤

بِسْمِ ٱللَّهِ ٱلرَّحْمَٰنِ ٱلرَّحِيمِ
سَبَّحَ لِلَّهِ مَا فِى ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَمَا فِى ٱلْأَرْضِ ۖ وَهُوَ ٱلْعَزِيزُ ٱلْحَكِيمُ
﴿١﴾ هُوَ ٱلَّذِىٓ أَخْرَجَ ٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟ مِنْ أَهْلِ ٱلْكِتَٰبِ مِن دِيَٰرِهِمْ
لِأَوَّلِ ٱلْحَشْرِ ۚ مَا ظَنَنتُمْ أَن يَخْرُجُوا۟ ۖ وَظَنُّوٓا۟ أَنَّهُم مَّانِعَتُهُمْ
حُصُونُهُم مِّنَ ٱللَّهِ فَأَتَىٰهُمُ ٱللَّهُ مِنْ حَيْثُ لَمْ يَحْتَسِبُوا۟ ۖ وَقَذَفَ
فِى قُلُوبِهِمُ ٱلرُّعْبَ ۚ يُخْرِبُونَ بُيُوتَهُم بِأَيْدِيهِمْ وَأَيْدِى ٱلْمُؤْمِنِينَ
فَٱعْتَبِرُوا۟ يَٰٓأُو۟لِى ٱلْأَبْصَٰرِ ﴿٢﴾ وَلَوْلَآ أَن كَتَبَ ٱللَّهُ عَلَيْهِمُ
ٱلْجَلَآءَ لَعَذَّبَهُمْ فِى ٱلدُّنْيَا ۖ وَلَهُمْ فِى ٱلْءَاخِرَةِ عَذَابُ ٱلنَّارِ ﴿٣﴾

دەرەنجام مەدینەیان بەجێهێشـت و بەرەو (خەیبەر) ڕۆیشـتن، لەسـەردەمی (عومەری کوڕی خەتتاب)یشدا بەرەو شام راگوازران ﴿ ماظننتم أن يخرجوا ﴾ ئێوە گومانتان نەدەبرد ئاوا بەو ریسواییو سەرشۆڕییە لە قەڵاکانیان بچنە دەرێ، چونکە ئەوان خاوەنی هێز و دەسـەڵات بوون لەمەدینەدا ﴿ وظنوا أنهم مانعتهم حصونهم من الله ﴾ خۆشیان گومانیان وابوو کە قەڵاو سەنگەرە مەحکەمەکانیان لەسزای خوا ئەیانپارێزێ و مەنعیان ئەکا لەموسڵمانەکان ﴿ فأتاهم الله من حيث لم يحتسبوا ﴾ جاخوا بۆیان هات بەسزا لەشوێنێکەوە بە خەیاڵیاندا نەهاتبوو شـتی وا روو بـدات ﴿ وقذف في قلوبهم الرعب ﴾ وە بەکوشـتنی (کەعب) ترس وبیمی خستە دڵیانەوە، لەفەرموودەیەکدا هاتووە: ((نصرت بالرعب بين يدى مسيرة شهر)) (بوخاری). واتە: من بەهۆی ترس خستنە ناودڵی دوژمنەوە ئەندازەو ماوەی مانگەرێیەك یارمەتی درام و سەرکەوتم! ﴿ يخربون بيوتهم بأيديهم وأيدي المؤمنين ﴾واترسان بەناچاری ماڵەکانیان بەدەستی خۆیان و بەدەستی خاوەن باوەڕەکان وێرانکرد. (بەنی نەزین) پێش ئـەوەی لە مەدینە دەرچن، بەربوونـە رووخانیخانووەکانیان، تا موسـڵمانەکان پاش ئەوان سـوودی لێوەرنەگرن و نەیکەنە ماڵ و نیشتگای خۆیان، پاشان موسـڵمانەکانیش دیوارەکانیان رووخاندبۆ تەسـفییەی شـوێنەواریان! ﴿ فاعتبروا يا أولي الأبصار ﴾ دەسـا ئێـوە پەنـد وەرگرن ئەی خاوەنفامـەکان! ﴿ ولـولا أن كتب الله عليهم الجلاء ﴾ وەئەگەر خوا شاربەدەرکردنی لەسەر بڕیارنەدابان ﴿ لعذبهم في الدنيا ﴾ هەر لە دونیادا (وەك بەنی قورەیزە) بەکوشتن ودیلکردن سـزای ئەدان ﴿ ولهم في الآخرة عذاب النار ﴾ ولەپاشە رۆژیشدا سزای ئاگری دۆزەخیان بۆ هەیە ﴿ ٤: ذلك بأنهم شاقوا الله ورسـوله ﴾ ئـەو دەرکردنەش بە هۆی ئـەوەی دژایەتیخواو پەیامبەرەکەیـان کرد ﴿ ومن يشـاق الله فإن الله شـديد العقاب ﴾ وهەرکەسـیش دژایەتی خوا بکات، بێگومان خوا سـەختگیرە بۆ ئەوەی دژایەتی بکا.

بڕینی دارخورماکان بەئیزنی خوا بوو:

﴿ ٥: ماقطعتم من لينة أو تركتموها قائمة على أصولها فبإذن الله ﴾ هــەر دارخورمایەکتـان لەباخەکانی (بەنینەزیـر) بڕی -بەهۆی هەڵوەشـانەوەی پەیمانەکەیانـەوە- یان لێیگەڕان بەراوەسـتاوی لەسـەر بنجـی خـۆی، ئـەوە لەهەردووبارەکـەدا بـە فەرمانی خوابوو بۆ ئـەوەی ئیمانداران بەهێز بکا ﴿ وليخزي الفاسـقين ﴾ و لەسـنوور دەرچووەکانیش ریسـوابکات. جـا لەبڕینی ئەوباخ و باخاتانەوە زانایـان وەریانگرتووە کە: لەکاتی ناچاری و لە کاتی جەنگـدا ڕەوایە دارو درەخت وکشـت وکاڵ و گەنم و دانەوێڵەو خانووبەرەی دوژمن بروخێنرێ و بسـوتێنرێ، تاهێز وپێزی دوژمن لەناو ببرێت، بۆیە پەیامبـەر ﷺ کاتێ نزیکی باخ و باخاتەکانیان بووەوە فەرمانی بەبڕینی باخەکانیان دا، بەڵام ئەوانی نەفام لێیان کـردە هەرا! ، ئینجا خوا فەرمووی: ئەو لەخۆیەوە هیچ شـتێکی نەکردووە، بەڵکـو هەموو بەپێی بڕیاری خوابـووە، (واحدی) لە (أسباب النزول)ە کەیدا ئەمەی هێناوە.

دەستکەوتی فەیئو دابەشکردنی:

﴿ ٦: ومـا أفاء الله على رسـوله منهم ﴾ وئەوەی خـوا گێڕایەوە بـۆ پێغەمبەرەکـەی، لەدارایـی جوولەکەکانـی (بەنـی نەزیر) ﴿ فماأوجفتـم عليـه مـن خيـل ولاركاب ﴾ ئێوە هیچ ئەسـپ و وشـترێکتان بۆتاو نەدابـوو، واتە: هیچ زەحمەتێکتان نەکێشـابوو ﴿ ولكن الله يسلط رسله على من يشاء ﴾ بەڵام خوا پێغەمبەرانی

خۆی بەسەر هەرکەسێکدا حەز بکا زاڵ ئەکات بەبێ جەنگ، وەك چۆن پێغەمبەری زاڵکرد بەسەر (بەنی نەزیر)دا بەترس خستنە دڵیانەوە، واتە: دەسکەوتەکەی(بەنی نەزیر) تایبەتمەندی پەیامبەربوو (موحەممەد)ﷺ، ماف وهەقی هاوەڵانی تێدا نییە، بۆیە ئەویش دەتوانێ پێویستی یەکساڵی ماڵ ومنداڵی لێوەرگرێت، پاشان ئەوەی دیکەش بدات بەچەك و تەقەمەنیو خۆئامادەکردن بۆ ڕێی خوا. (بوخاری و موسلیم و ئەبوداوودو ترمزی و نەسائی) ئەمەیان ڕیوایەتکردووە. ﴿ والله علی کل شئ قدیر ﴾ وخواش دەسەڵاتی بەسەر هەمووشتێکدا هەیەو ویستی لە هەرشتێ بێت ئەیکات. ﴿ ٧: ما أفاء الله علی رسوله من أهل القری ﴾ ئەوەی خوا گێڕایەوە بۆپێغەمبەرەکەی لە (فەیئی)شارەکان بەبێ کوشتار، وەك شاروگوندەکانی (بەنی قورەیزە) و(بەنی نەزیر)و گشت شاروگوندێکی ئاوا بەبێ جەنگ، وەك (فەدەك، خەیبەر) ﴿ فلله وللرسول ﴾ ئەوە بۆخوایە، واتە: بڕیارەکەی بەدەستی ئەوە، چی لێ ئەکات، ئەیکات، وەبۆپەیامبەرە، ئەویش بۆخۆیو ژن وماڵیو بۆ بەرژەوەندی موسڵمانانی بەخت ئەکات ﴿ ولذی القربی والیتامی والمساکین ﴾ و بۆخزمانی نزیکی لەنەوەی(هاشم)و نەوەی(موتتەلیب) وەبۆ منداڵانی بێباوك و بۆ داماوو بێنەوایان ﴿ وابن السبیل ﴾ و ڕێبواران، واتە: ئەوانەی کە لەسەفەردا تووێشوویان لێئەبڕێ، ئەگەرچی دەوڵەمەندیشبن. بەڵێ سەروەت وسامانی (فەیئ) ئەکرێ بەپێنج بەشەوە، پاشان پێنج یەکێکی ئەکرێتەوە پێنج بەش، ئەمیش بۆپەیامبەرو خزمە نزیکەکانی وهەتیوان وهەژاران سەرف ئەکرێ، وە چوار بەشەکەی دیکەیش بۆپەیامبەر ﷺ دادەنرێ، ئەویش لەماڵ و منداڵی خۆیی و بەرژەوەندی موسڵماناندا بەختی ئەکات.. بۆیە دەستکەوتەکەی (بەنی نەزیر)ی بەسەرکۆچەریەکاندا بەشکردوو، بەشی یارمەتیدەرەکانی (واتە: ئەنصار)ی لێنەدا، دوو پیاویان نەبێ، چونکە ژیان و زیندەگی ئەنسار لەکۆچەرییەکان باشتر بوو، بۆیە قورئان ئەفەرموێ: ﴿ کیلا یکون دولة بین الأغنیاء منکم ﴾ بڕیارە بەو شێوەیە دابەش بکرێ، نەك ببێتە سەرمایەی دەستەودەستکردن لەناو دەوڵەمەندەکانتانداو، هەژارەکان لێی بێبەش ببن ﴿ وما آتاکم الرسول فخذوه ﴾ وەهەرچیپەیامبەر ﷺ پێیدان وەری بگرن، واتە: بەچی فەرمانی پێکردن بیکەن چ لەم دەستکەوتەدا و، چ لەهەرشتێکی تردا جێبەجێی بکەن. ﴿ ومانهاکم عنه فانتهوا ﴾ وە ڕێیشی لەهەر شتی لێگرتن، ئێوەش دەستی لێهەڵگرن ﴿ واتقوا الله ﴾ وخۆتان لە خەشم وغەزەبی خوا بپاێزن بە جێبەجێکردنیفەرمانەکانی ووازهێنان لەقەدەغەکراوەکانی ﴿ إن الله شدید العقاب ﴾ بەڕاستی خوا سەخت تۆڵەیە، قاری لەهەرکەسێك گرت ڕزگاری نابێ.

فەیئ بۆ خەڵکانی هەژارو ئاوارەیە:

﴿ ٨: للفقراء المهاجرین الذین أخرجوا من دیارهم وأموالهم ﴾ ئەو

ذَٰلِكَ بِأَنَّهُمْ شَاقُّوا اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَمَن يُشَاقِّ اللَّهَ فَإِنَّ اللَّهَ شَدِيدُ
الْعِقَابِ ﴿٤﴾ مَا قَطَعْتُم مِّن لِّينَةٍ أَوْ تَرَكْتُمُوهَا قَائِمَةً
عَلَىٰ أُصُولِهَا فَبِإِذْنِ اللَّهِ وَلِيُخْزِيَ الْفَاسِقِينَ ﴿٥﴾ وَمَا أَفَاءَ اللَّهُ
عَلَىٰ رَسُولِهِ مِنْهُمْ فَمَا أَوْجَفْتُمْ عَلَيْهِ مِنْ خَيْلٍ وَلَا رِكَابٍ
وَلَٰكِنَّ اللَّهَ يُسَلِّطُ رُسُلَهُ عَلَىٰ مَن يَشَاءُ وَاللَّهُ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ
قَدِيرٌ ﴿٦﴾ مَّا أَفَاءَ اللَّهُ عَلَىٰ رَسُولِهِ مِنْ أَهْلِ الْقُرَىٰ فَلِلَّهِ وَلِلرَّسُولِ
وَلِذِي الْقُرْبَىٰ وَالْيَتَامَىٰ وَالْمَسَاكِينِ وَابْنِ السَّبِيلِ كَيْ لَا يَكُونَ
دُولَةً بَيْنَ الْأَغْنِيَاءِ مِنكُمْ وَمَا آتَاكُمُ الرَّسُولُ فَخُذُوهُ وَمَا
نَهَاكُمْ عَنْهُ فَانتَهُوا وَاتَّقُوا اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ ﴿٧﴾
لِلْفُقَرَاءِ الْمُهَاجِرِينَ الَّذِينَ أُخْرِجُوا مِن دِيَارِهِمْ وَأَمْوَالِهِمْ
يَبْتَغُونَ فَضْلًا مِّنَ اللَّهِ وَرِضْوَانًا وَيَنصُرُونَ اللَّهَ وَرَسُولَهُ أُولَٰئِكَ
هُمُ الصَّادِقُونَ ﴿٨﴾ وَالَّذِينَ تَبَوَّءُوا الدَّارَ وَالْإِيمَانَ مِن قَبْلِهِمْ
يُحِبُّونَ مَنْ هَاجَرَ إِلَيْهِمْ وَلَا يَجِدُونَ فِي صُدُورِهِمْ حَاجَةً
مِّمَّا أُوتُوا وَيُؤْثِرُونَ عَلَىٰ أَنفُسِهِمْ وَلَوْ كَانَ بِهِمْ خَصَاصَةٌ
وَمَن يُوقَ شُحَّ نَفْسِهِ فَأُولَٰئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ ﴿٩﴾

فەیئو دەستکەوتەیە بۆئەوهەژارە دوورە وڵات و کۆچکردووانەیە لەخانووو سامانی خۆیان دەرکران، لەلایەن مەککەییەکانەوە، تا بەڵکو وردە وردە ژیانیان ڕاست بکرێتەوەو بگاتەوە ئاستی ئاسایی‌خۆی، پاش ئەوەی کە بتپەرستەکانی مەککە هەڵیان فراندن و ناچاریان کردن بە هیجرەت ﴿ یبتغون فضلا من الله ورضوانا ﴾ داوای چاکەو ڕەزامەندیی لە خوا دەکەن، بۆیە نەیانتوانی لەمەککەدا بژین، ئەگینا لەگەڵیاندا خۆیان ئەسازاند ﴿ وینصرون الله ورسوله ﴾ و یارمەتی خواو پەیامبەرەکەی دەدەن بۆیە کۆچیان کرد.. ﴿ أولئک هم الصادقون ﴾ ئا ئەوانەن ڕاستگۆکان لەباوەڕو جیهادیاندا.

پشتیوانان ئێرەیی بە کۆچبەران نابەن:

ئینجا خوا ستایشی پیاوەتی وچاکەی یارمەتیدەرەکان ئەکات، پاش ئەوەی کەدەستکەوتی (بەنی‌نەزیر) درا بەکۆچکەران و ئەوان

هیـچ دڵگرانــی و گلەییەکیان نیشــان نەدا، بۆیــە ئەفەرمووێ: ﴿ ٩: والذیــن تبوءوا الدار والإیمان من قبلهم ﴾ و ئەوکەسـانەی نیشتەجێی(دار الهجرة)و(دارالإیمان) ببوون، واتە: پشتیوانان لە پێش کۆچــی کۆچەریەکان ﴿ یحبون من هاجر إلیهم ﴾ کۆچەریەکانیان خۆش دەوێن و، بەشـێك لەدارایی خۆیانیان ئەدەنێ ودڵخۆشـیان دەکــەن ﴿ ولا یجدون فــی صدورهم حاجة مما أوتــوا ﴾ و هیچ شـتێکیان لــە دڵدا نییە ســەبارەت بەوەی بــە کۆچەریەکان درا لەفەیئــی بەنیﻧەزیــر، چونکــە پەیامبــەری خــوا ﷺ لەوهەموو دەستکەوتە تەنها بەشی سێ کەسیانیدا، لەگەڵ ئەوەیشدا کەسێك نەبــوو پێیﻧاخۆش بێت ﴿ ویؤثرون علی أنفســهم ولــو کان بهم خصاصــة ﴾ و ئیسـاری کۆچەریەکان دەکەن بە ســەرخۆیاندا لە ســەروەت وسـاماندا، ئەگەرچی خۆیشــیان نیازیان پێی هەبێ‌و هەژاربــن، واتە: بەخشـینەکەیان لەبــەر دەوڵەمەندیــان نییە، بەڵکو سروشــتی ئیمان و باوەڕیان بەرزە ﴿ ومن یوق شح نفسة ﴾ وهەرکەسێ لەسیفەتی رژدی دەروونیبپارێزرێ، واتە: هەرکەسێ خــوا بیپارێزێ لە چرووکی دەروونــی ﴿ فأولئک هم المفلحون ﴾ جا ئەوانەن برەوەکان. تێبینی: مەبەســت بە سەخاوەت ئەوە نییە هەرچی ماڵ و ســامانی هەیە بیبەخشێ، نەخێر، چونکە ئەوەتە (ئەنــەس) ئــەڵێ: پەیامبــەر ﷺ فەرمووی: ئەو کەســەی زەکات بــدات، میوانداری بــکات، لەکاتی بەڵاو نەهامەتدا ببەخشــێ.. ئەوە لەرژدی وچرووکی دەرچووە ﴿ ١٠: والذین جاءوا من بعدهم یقولون ﴾ ئەوانەش لەدوای ئەوانەوە هاتوون، واتە: پاش کۆچکەران و یارمەتیدەرانەوە هاتوون، دەڵێن: ﴿ ربنا اغفر لنا ولإخواننا الذین سبقونا بالإیمان ﴾ ئەی پەروەردگارەکەمان! لە ئێمەو لەو برایانەمان پێش ئێمە باوەڕیان هێناوە خۆش‌ببە ﴿ ولا تجعل فی قلوبنا غلا للذین آمنــوا ﴾ وهیچ بوغزو قینێك مەخە دڵمانەوە بەرامبەر بەوکەسـانە باوەڕیــان هێناوە ﴿ ربنا إنــک رؤوف رحیم ﴾ ئەی پەروەردگاری ئێمە! بەڕاستی تەنها ئەتۆی بەسۆزی میهرەبان. پێشەوا (عومەر) گوێی لەپیاوێکەوە بوو باســیﻣوهاجیرانی بەچاك دەکرد! ئەویش ئایەتی (للفقراء المهاجریــن)ەی بۆ خوێندەوەو، فەرمووی: ئایا تۆ وەك ئــەوان دەبی؟ وتی: نەخێر، پاشــان ئایەتــی (والذین تبؤوا الــدار والإیمان)ەی بەســەرا خوێنــدەوەو فەرمــووی: ئەی وەك ئەودەســتە دەبیت؟؟ کابرا وتی: نەخێر، پاشان ئایەتی: (والذین جاؤوا من بعدهــم..)ی بۆخوێندەوەو فەرمــووی: ئەی لەمانەیت؟ کابرا وتی: بەتەمام لەمانەبم. پێشــەوا (عومەر) فەرمووی: دەچاك بزانە هەرکەسـێك بەباشی ناویان نەباو، بگرەلەباتی ئەوە جنێویان پێبدات، باچاك بزانێت لەهیچــکام لەو ئیماندارانە نییە. واتە: لەهــەر ســێ‌تاقمەکە بێ‌بەشــە. بێجگە لەوەش پێشــەوا (مالیك) دەڵێت: ئەو کەسەی جوێن بەهاوەڵان دەدات کافرەو لە(فیئ)یش بەش نابات.

مونافقەکان درۆیان لەگەڵ بەنی نەزیر کرد:

﴿ ١١: ألــم تر إلی الذین نافقوا ﴾ ئایا ئەو دووڕووانەت نەدی؟! کــە وتەو کرداریان چەندە لەیەك دوورە ﴿ یقولون لإخوانهم الذین کفروا من أهل الکتاب ﴾ و بەبراکانیان لەکافرەکانیﺧاوەننامەکانیا ن دەگوت، واتە: بە (بەنی نەزیر) ﴿ لئن أخرجتم لنخرجن معکم ﴾ دڵنیابن ئەگەر ئێوە لەمەدینە دەرکران، ئێمەش لەگەڵتان دەرئەچین و مەدینە بەجێ دێڵین، دیارە ئەمە سەرۆکی دووڕووەکان (کورەکەی ســەلول)ـە، ئەونیفاق و دووڕووییە بەوشێوەیە بەخەرج ئەدات، مەبەستیشی ئەوەیە کەئەوان لە قەڵاکانی خۆیاندا بمێننەوەو خۆیان بەدەستەوە نەدەن وجەنگ بکەن لەگەڵ موسڵمانەکاندا! ﴿ ولا نطیع فیکم أحدا أبدا ﴾ وهیچکاتیش بەزیانی ئێوە بەگوێی هیچ کەسێك ناکەین. واتە: لەبەرامبەر ئێــوەوە، یارمەتی (موحەممەد) نادەین ﴿ وإن قوتلتم لننصرنکم ﴾ وئەگەر جەنگیشتان لەگەڵ کرا حەتمەن یارمەتیتان ئەدەین ﴿ والله یشهد إنهم لکاذبون ﴾ وخوا شایەتیﺩەدا کە بەڕاســتیئەوان درۆزنن و درۆدەکەن لەوەی دەیڵێن ﴿ ١٢: لئن أخرجــوا لا یخرجون معهم ﴾ بەتەئکید ئەگەر دەرکران لە مەدینە، دووڕووەکان لەگەڵیــان دەرناچــن ﴿ ولئن قوتلــوا لا ینصرونهم ﴾ وەئەگەر جەنگیشیان لەگەڵ کرا، یارمەتییان نادەن، دەرەنجامیش هــەروا دەرچوو، چونکە جوولەکــە لەمەدینە دەرکران و جەنگیان لەگەڵکــرا، مونافقەکانیش هیچیان نەکــرد! ﴿ ولئن نصروهم ﴾ گریمان ئەگەر یارمەتیشــیان دان ﴿ لیولُن الأدبار ﴾ بێ‌شك دوای تاوێك پشــت هەڵئەکەن و هەڵدێن و ریزەکانی جەنگ بەجێ دێڵن ﴿ ثــم لا ینصرون ﴾ پاشــان یارمەتیــان نادرێ لە لایــەن خواوە ﴿ ١٣: لأنتم أشــد رهبــة فی صدورهم من الله ﴾ بەڕاســتی ئێوە لەدڵیاندا بەســامترن لەخوا! واتە: لەئێوە زۆرتر ئەترســن لەخوا، بۆیە ناوێرن جەنگتان لەگەڵ بکەن ﴿ ذلک بأنهم قوم لا یفقهون ﴾ ئــەوەش بەهۆی ئەوەی کە ئــەوان کۆمەڵێکن تێ‌ناگەن لەگەورەیی ودەسەڵاتی خوا ﴿ ١٤: لا یقاتلونکم جمیعا إلا فی قری محصنة ﴾ ئەوەندە ترســنۆکن –هۆزی جوولەکە– کوشــتارتان لەگەڵ ناکەن بەکۆمەڵ، مەگەر لەو شــارانەدا بەقەڵاو خەندەق قاییمکراون ﴿ أو من وراء جدر ﴾ یان لەپشــتی دیوارەکانی ماڵکانیانەوە ﴿ بأســهم بینهم شــدید ﴾ چونکە دژایەتیی ناوخۆیان دژایەتییەکیﺳــەختە ﴿ تحســبهم جیمعا ﴾ وادەزانییت هەموو پێکەوەن وکۆن ﴿ وقلوبهم

شتی ﴾ لەکاتێکدا دڵەکانیان لێك‌جیان ویەك ناگرن ﴿ ذلک بأنهم قـوم لا یعقلون ﴾ ئەوەش چونکە ئەوانە گەل وکۆمەڵێکن تێ‌ناگەن لـە دەرەنجامـی کاری خۆیان، نازانن تەفرەقـەو پەراگەندەبوون هۆی سـەرەکییە بۆ تێکشـکان، وە وەحدەت و برایەتی وتەباییش تاکە هۆیە بۆپیرۆزی و سـەرکەوتن ﴿ ١٥ : کمثل الذین من قبلهم قریبـا ﴾ حاڵی جوولەکەکانی (بەنی‌نەزیر) لە حاڵی ئەوانە دەچێت کەلەپێشـیانەوە بوون، واتە: کت ومت لـە حاڵی(بەنی قەینوقاع) دەچێت، کەئەوانمان لەناومان برد، ئیتر نەئەبوو ئەمان ئاوا خۆیان بەقڕ بدەن، چونکە بیسـتبوویان چیمان بەسەر گەلانێکی پێشوودا هێنا ﴿ ذاقوا وبال أمرهم ﴾ تۆڵەی کاری خۆیان چێشـت، ئەوەبوو لەجەنگـی (بـەدر)دا دەرەنجامی تۆڵـەی کاری خراپی خۆیانیان دەسـتگیربوو، بەدەرکردن، یان بەکوشـتن ﴿ ولهم عذاب ألیم ﴾ وله قیامەتیشدا سزایەکی بەئێشیان بۆهەیە.

لە دەستخەڕۆکردندا، کاری جوولەکەودووڕووەکان، لە کاری شەیتان دەچێ:

﴿ ١٦ : کمثل الشیطان إذ قال للإنسان اکفر ﴾ نموونەی دووڕووەکان لە هەڵنانی جوولەکەی بەنی نەزیر لە بۆکوشتار لە گەڵ پێغەمبەرو موسڵمانەکاندا، وەك نموونەی هەڵنانی شەیتان وایە بۆ کافر کردنی مرۆڤ، کاتـێ پێی‌وت کافربە من لە گەڵتـم ﴿ فلما کفر قال إنی بـرئ منک ﴾ جـا کاتێ بێ‌باوەڕبوو وتی: بەڕاسـتی من بەری و بێزارم لەتۆ ﴿ إنی أخاف الله رب العالمین ﴾ بەڕاستی من لەخوای پەروەردگاری جیهانەکان، ئەترسـم!! جا ئەوەبوو دووڕووەکانیش جوولەکەکانیـان دەسـتخەڕۆکردن و هەڵیان‌نـان و بەڵێنیان دانێ کـە لەناوەوە -کاتـێ بەجەنگ هاتـن- یارمەتییان بـدەن، بەڵام لەکاتی‌خۆیـدا هیچیان بۆنەکردن! ﴿ ١٧ : فـکان عاقبتهما أنهما فی النار خالدین فیها ﴾ دەرەنجامی‌کاری هەردووکیان (شـەیتان و ئادەمـزادی کافر) ئەوەیە کە بەڕاسـتی هەردوو لەئاگری دۆزەخدا هەمیشـە ماون ﴿ وذلک جـزاء الظالمیـن ﴾ و ئەومانەوەیەش بە هەمیشـەیی لە ئاگردا سـزای ئەوکافرانەیە کەستەمیان لە خۆیان کـردووە، واتـە: هەرکەسـێك لەسـنوور دەرچێ و فـرت و فێڵ بکات، پاداشـتەکەی ئاوایە، جـا کەوایە ئێوەیش هۆشـیار بن و نەخەڵەتێن بەقسەی زل و فیشاڵی ئەم وئەو.

لە خوا بترسن و بۆ سبەینێ ئامادە بن:

پاش باسکردنی فێڵ وفەرەجی جوولەکەو دووڕووەکان و ئەنجامیان، روو دەکاتە باوەڕدارە راستەقینەکان و ئەفەرموێ: ﴿ ١٨ : یاأیهاالذین آمنوا اتقوا الله ﴾ ئەی ئەوانەی باوەڕتان هێناوە! پارێز لەخوا بکەن بە جێبەجێکردنـی فەرمانەکانی و دوور گرتن لە قەدەغەکراوەکان ﴿ ولتنظر نفس ماقدمت لغد ﴾ وەبا هەرکەسـە سەرنج بداو بزانێ چ شتێکی بۆ سـبەینێ(قیامەت) پێش‌خستووە لە کردەوەی چاك؟ ﴿ واتقوا الله ﴾ وەدەوام بکەن لە سـەر تەقوای خوا ﴿ إن الله خبیر

وَٱلَّذِينَ جَآءُو مِنۢ بَعۡدِهِمۡ يَقُولُونَ رَبَّنَا ٱغۡفِرۡ لَنَا
وَلِإِخۡوَٰنِنَا ٱلَّذِينَ سَبَقُونَا بِٱلۡإِيمَٰنِ وَلَا تَجۡعَلۡ فِي قُلُوبِنَا
غِلّٗا لِّلَّذِينَ ءَامَنُواْ رَبَّنَآ إِنَّكَ رَءُوفٞ رَّحِيمٌ ﴿١٠﴾ ۞ أَلَمۡ تَرَ إِلَى
ٱلَّذِينَ نَافَقُواْ يَقُولُونَ لِإِخۡوَٰنِهِمُ ٱلَّذِينَ كَفَرُواْ مِنۡ أَهۡلِ
ٱلۡكِتَٰبِ لَئِنۡ أُخۡرِجۡتُمۡ لَنَخۡرُجَنَّ مَعَكُمۡ وَلَا نُطِيعُ فِيكُمۡ
أَحَدًا أَبَدٗا وَإِن قُوتِلۡتُمۡ لَنَنصُرَنَّكُمۡ وَٱللَّهُ يَشۡهَدُ إِنَّهُمۡ لَكَٰذِبُونَ
﴿١١﴾ لَئِنۡ أُخۡرِجُواْ لَا يَخۡرُجُونَ مَعَهُمۡ وَلَئِن قُوتِلُواْ لَا يَنصُرُونَهُمۡ
وَلَئِن نَّصَرُوهُمۡ لَيُوَلُّنَّ ٱلۡأَدۡبَٰرَ ثُمَّ لَا يُنصَرُونَ ﴿١٢﴾
لَأَنتُمۡ أَشَدُّ رَهۡبَةٗ فِي صُدُورِهِم مِّنَ ٱللَّهِۚ ذَٰلِكَ بِأَنَّهُمۡ قَوۡمٞ
لَّا يَفۡقَهُونَ ﴿١٣﴾ لَا يُقَٰتِلُونَكُمۡ جَمِيعًا إِلَّا فِي قُرٗى
مُّحَصَّنَةٍ أَوۡ مِن وَرَآءِ جُدُرِۭۚ بَأۡسُهُم بَيۡنَهُمۡ شَدِيدٞۚ تَحۡسَبُهُمۡ
جَمِيعٗا وَقُلُوبُهُمۡ شَتَّىٰۚ ذَٰلِكَ بِأَنَّهُمۡ قَوۡمٞ لَّا يَعۡقِلُونَ ﴿١٤﴾
كَمَثَلِ ٱلَّذِينَ مِن قَبۡلِهِمۡ قَرِيبٗاۖ ذَاقُواْ وَبَالَ أَمۡرِهِمۡ وَلَهُمۡ عَذَابٌ
أَلِيمٞ ﴿١٥﴾ كَمَثَلِ ٱلشَّيۡطَٰنِ إِذۡ قَالَ لِلۡإِنسَٰنِ ٱكۡفُرۡ فَلَمَّا كَفَرَ
قَالَ إِنِّي بَرِيٓءٞ مِّنكَ إِنِّيٓ أَخَافُ ٱللَّهَ رَبَّ ٱلۡعَٰلَمِينَ ﴿١٦﴾

بما تعملون ﴾ بەڕاسـتی خوا زۆر ئاگایە بەکارەکانتان و هیچی لێ ون نابێت ﴿ ١٩ : ولا تکونوا کالذین نسوا الله ﴾ وەئێوە وەك ئەو کەسانە مەبن خوایان لەبیر کردبووو گوێیان بە فەرمانەکانی نەدەدا ﴿ فأنسـاهم أنفسـهم ﴾ ئینجا خوایش –وا سـەرگەردانی‌کردن– خۆیان لەبیرکرد و نەیانزانی کارێکی وابکەن لەپاشەڕۆژدا سوودیان پێ‌بدات ﴿ أولئک هم الفاسـقون ﴾ هەرئا ئەوانەن لە تاعەتی خوا دەرچوان، بۆیە خواش ئاوا وێڵی کردوون و لێیان ناپرسێتەوە.

بەهەشتی و جەهەننەمی وەکو یەک نین:

ئینجـا بۆ هەڵنانـی ئادەمزادەکان، خوای کارجوان پاشـەڕۆژی دۆزەخی و، بەهەشـتی هەڵئەسـەنگێنێ و ئەفەرموێ: ﴿ ٢٠ : لا یستوی أصحاب النار وأصحاب الجنة ﴾ هاوەڵانی دۆزەخ و، هاوەڵانی بەهەشـت یەکسـان و بەرامبەرنین لەتـەرازووی دادگەری خوادا ﴿ أصحاب الجنة هم الفائزون ﴾ هەرهاوەڵانی بەهەشتن براوەکان.

مەزنی و گەورەیی قورئان:

ئینجا بۆئەوەی کەجوولەکەو دوورووەکان لەهیچ سەردەمێکدا موسڵمانان نەخەڵەتێنن، دەست نیشانی مامۆستاو رابەرێکی بێوێنەیان (قورئان) بۆ ئەکاو ئەفەرموێ: ﴿ ٢١: لو أنزلنا هذا

فَكَانَ عَٰقِبَتَهُمَآ أَنَّهُمَا فِي ٱلنَّارِ خَٰلِدَيْنِ فِيهَاۚ وَذَٰلِكَ جَزَٰٓؤُاْ
ٱلظَّٰلِمِينَ ﴿١٧﴾ يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ ٱتَّقُواْ ٱللَّهَ وَلْتَنظُرْ
نَفْسٌ مَّا قَدَّمَتْ لِغَدٍۖ وَٱتَّقُواْ ٱللَّهَۚ إِنَّ ٱللَّهَ خَبِيرُۢ بِمَا تَعْمَلُونَ
﴿١٨﴾ وَلَا تَكُونُواْ كَٱلَّذِينَ نَسُواْ ٱللَّهَ فَأَنسَىٰهُمْ أَنفُسَهُمْۚ أُوْلَٰٓئِكَ
هُمُ ٱلْفَٰسِقُونَ ﴿١٩﴾ لَا يَسْتَوِيٓ أَصْحَٰبُ ٱلنَّارِ وَأَصْحَٰبُ
ٱلْجَنَّةِۚ أَصْحَٰبُ ٱلْجَنَّةِ هُمُ ٱلْفَآئِزُونَ ﴿٢٠﴾ لَوْ أَنزَلْنَا هَٰذَا
ٱلْقُرْءَانَ عَلَىٰ جَبَلٍ لَّرَأَيْتَهُۥ خَٰشِعًا مُّتَصَدِّعًا مِّنْ خَشْيَةِ
ٱللَّهِۚ وَتِلْكَ ٱلْأَمْثَٰلُ نَضْرِبُهَا لِلنَّاسِ لَعَلَّهُمْ يَتَفَكَّرُونَ
﴿٢١﴾ هُوَ ٱللَّهُ ٱلَّذِي لَآ إِلَٰهَ إِلَّا هُوَۖ عَٰلِمُ ٱلْغَيْبِ وَٱلشَّهَٰدَةِۖ
هُوَ ٱلرَّحْمَٰنُ ٱلرَّحِيمُ ﴿٢٢﴾ هُوَ ٱللَّهُ ٱلَّذِي لَآ إِلَٰهَ إِلَّا هُوَ
ٱلْمَلِكُ ٱلْقُدُّوسُ ٱلسَّلَٰمُ ٱلْمُؤْمِنُ ٱلْمُهَيْمِنُ ٱلْعَزِيزُ
ٱلْجَبَّارُ ٱلْمُتَكَبِّرُۚ سُبْحَٰنَ ٱللَّهِ عَمَّا يُشْرِكُونَ
﴿٢٣﴾ هُوَ ٱللَّهُ ٱلْخَٰلِقُ ٱلْبَارِئُ ٱلْمُصَوِّرُۖ لَهُ ٱلْأَسْمَآءُ ٱلْحُسْنَىٰۚ
يُسَبِّحُ لَهُۥ مَا فِي ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضِۖ وَهُوَ ٱلْعَزِيزُ ٱلْحَكِيمُ ﴿٢٤﴾

سُورَةُ المُمتَحَنَة

القرآن على جبل لرأيته خاشعا متصدعا من خشية الله ﴾ ئەگەر "گریمان" ئەم قورئانەمان دابزاندایە سەرکێوێك، کە دەرکی کردبا بەوەی تیایەتی، ئەودەمە دەتبینی بە کزیی و پارە پارەبوویی لە ترسی خوا! کەوابوو ئێوە بیرێ بکەنەوە ئەی ئادەمزادەکان! لەخوا بترسن و تەنها قورئان بکەنە بەرنامەی خۆتان ﴿ وتلك الأمثال نضربها للناس ﴾ وئێمە ئەم نموونانە لەقورئاندا بەچەند شێوەو وێنەیەك دێنینەوە بۆخەڵکی ﴿ لعلهم يتفكرون ﴾ بەشکو بیربکەنەوەو تێبگەن و بەکوێرانە نەچن بەسەرقورئاندا.

بەناوو سیفەتە جوانەکانی خوا پیاهەڵدە:

ئێتریاش ئەمانە خوا چەند سیفاتێکی بەرزو بڵندو بۆخۆی باس دەکات تاخەڵکی زیاتر شەرمی لێ بکات، بۆیە ئەفەرموێ: ﴿ ٢٢: هوالله الذی لاإله إلاهو ﴾ خوا هەر ئەوخوایە -کە بێجگە لەخۆی- هیچ پەرستراوێکی‌تر بە هەق نییە مافی پەرستنی هەبێ ﴿ عالم الغيب والشهادة ﴾ زانای نادیاروئاشکراکانە، هەموو شتێك لای‌ئەو یەکسانە ﴿ هو الرحمن الرحيم ﴾ هەرئەوە بەبەزەیی‌ومیهرەبان لەدونیاولەقیامەتدا ﴿ ٢٣: هو الله الذی لاإله إلا هو ﴾ خوا(الله) هەر ئەوەیە -کە بێجگە لەو-هیچ پەرستراوێکی‌تر بە هەق نییە ﴿ الملك ﴾ پاشاو فەرمان رەوای هەموو بوونەوەرە، خاوەنی تەواوی ئیش وکارە، چی‌ئەکات باڵا دەستی نییە ﴿ القدوس ﴾ پاك و بێگەردە و بێخەوشە لە هەر سیفەتێکی ناشیرین ﴿ السلام المؤمن ﴾ ئاشتیدەرو دڵنیاکەرە، پەیامبەران وئیماندارانی ئەمین کردووە لەسزای خۆی ﴿ المهيمن ﴾ چاودێرو پارێزەری دروستکراوەکانییەتی و هیچ شتێکی لێ‌گوم نابێت ﴿ العزيز ﴾ دەسەڵاتدارو بەزەبرە ﴿ الجبار ﴾ خاوەن شکۆو مەزنە، هەمووهێزێك ئەشکێنێ و، هیچ شتێك نییە بەرگەی بگرێت ﴿ المتكبر ﴾ شایشتەی هەموو کیبریایی‌و گەورەیی ﴿ سبحان الله عما یشرکون ﴾ پاکی و بێخەوشی بۆئەو خوایە لەوەی ئەوانە دەیکەن بە شەریك بۆی ﴿ ٢٤: هو الله الخالق الباریء ﴾ هەر ئەوە پەرستراوو دروستکەرو بەدیهێنەری بێ وێنە ﴿ المصور ﴾ هەرئەوە وێنەکێش ودیمەن بەخش، بەهەر شێوەیەك خۆی بیەوێ نەخشەی دەکێشێ: جوان، ناشیرین، کورتە باڵا، کەڵەگەت، رەش پێست..هتد ﴿ له الأسماء الحسنى ﴾ هەموو ناوە جوانەکان بۆ ئەوەن. زاناکان ئەڵێن: ناوە پیرۆزەکانی خوا (توقیف)ین، واتە: دەبێ خوا هەربەو ناوانەوە ناو ببرێ لەقورئان وسوننەتدا هاتوون، کەوابوو نارەوایە بەئارەزووی خۆمان ناوێکی بۆهەڵبژێرین، یان سیفەتێکی بۆدابنێین، ئەو بەوە ناوی‌خۆی نەبردبێت، وەك: ئەندازیار، پزیشکی دڵەکان، هێز..هتد! ﴿ یسبح له مافی السماوات والأرض ﴾ هەرچی لەئاسمانەکان و، لە زەویدایە پاك وخاوێنی و بێ‌خەوشی ئەوئەڵێن ﴿ وهو العزيز الحكيم ﴾ وهەرئەویشە خوای باڵا دەستی کارجوان و کارزان، هەمووشتێکی لەجێگای خۆیدایەو، زوڵم وستەمیش لەکەس ناکات.

بۆ گەورەیی و فەزیڵەتی سوورەتی (حەشر)ـە، ئیمامی (ترمزی) و ئیمامی (ئەحمەد) لە (مەعقەل)ەوە دەگێڕنەوە: کە پێغەمبەر ﷺ فەرمووی: ئەوکەسەی رۆژ دەکاتەوەو سێ‌جاران دەڵێت: ((أعوذ بالله السمیع العلیم من الشیطان الرجیم)). پاشان سێ‌ئایەت لە کۆتا ئایەتەکانی سوورەتی (حەشر) بخوێنێت، ئەورۆژە تائێوارە خوا حەفتاهەزار فریشتە دەنێرێت: دروودو سەڵەواتی بۆبنێرن، خۆئەگەر مردیش ئەورۆژە، ئەوا بەشەهیدی دەمرێت، هەر ئابەوشێوەیەیش ئەگەر ئێوارانیش بیخوێنێت.

سەبارەت بەناوە پیرۆزەکانی خوا پێغەمبەر ﷺ دەفەرموێ: ((إن

لله تسعا و تسعين إسما، مائة إلا واحدا، من أحصاها دخل الجنة، وهو وتر يحب الوتر)) (فتح الباري: ٤١٧/٥، مسلم: ٢٠٦٢/٤).

واتە: خوا (٩٩) ناوی هەیە، دڵنیابە هەرکەسێك فێریان ببێ و لەبەریان بکاو قەدریان بزانێ دەرواتە بەهەشتەوە، ئەوە خوای دلۆڤانە بۆخۆی تاك و تەنیایە هەمیشە شتیتاکی خۆش دەوێت.

تێبینی: لەسوورەتی (ئەعراف)یشدا، ئایەتی(١٨٠) ناوە پیرۆزەکان وشتێك لە بارەیانەوە نووسراوە، دەتوانی بگەڕێیتەوە بۆ ئەوێ سوود وەرگریت.

لەنووسینی تەفسیری سوورەتی (حەشر) بوومەوە، لە (مەریوان)، لە (٢١)ی ڕەمەزانی ١٤١٧ك، بەرامبەر بە (١٩٩٧/١/٣٠)ز کاتژمێر (١١:٥٥) دەقیقەی پێش نیوەڕۆ.

سوورەی (مومتەحینە)یە

مەدەنییەو (١٣)ئایەتە

بەناوی خوای بەخشندەی میهرەبان

تەوەرەی ئەم سوورەتی(مومتەحینە)ش دوو شتە: دۆستایەتی لەبەرخوای بەهەق، خەشم و تووڕەییش هەر لەبەر خوا، سەرەتاکەشی بەگلەیەك لە (حاتەبی کوری ئەبیبەلتەعە) دەست پێئەکات، ئەودەمە کە نامەکەی بۆخەڵکی مەککە نووسی وتێیدا ئاماژەی کردبوو کە: پەیامبەر ﷺ ئەیەوێ سوپایەکتان بۆ ڕێك بخاو بێتە سەرتان..!! باس لەوکەسانە ئەکات کە خەڵکانیدوژمن و نەیاری خوایان خۆش ئەوێ، بۆئەوەیش بە باوەڕدارانی ئیبراهیم (عليه السلام) و گەلەکەیئیبراهیم، نموونەیەك دێنێتەوە، بەو مەبەستە کە قورەیش چاویان لێبکەن و، بزانن: چۆن ئەوانە بۆخوا خۆیان یەکلاکردەوەو لەهەمووبت وبتپەرستێك یەخەیان هەڵتەکاند، لەگەڵ نیشاندانی شێوەی هەڵس وکەوتکردن لەگەڵ ئەو خاوەننامانەدا کە جەنگ ودژایەتی موسڵمانان ناکەن، یان لە گەڵ ئەوانەیاندا خەریکیپیلانگێرانن بە دژیموسڵمانەکان، ئینجا باسی ئەوژنە موسڵمانانە دەکات کە کۆچیان بۆمەدینە کرد. کۆتاییشی بەوەدێت کە: موسڵمانان دەبێ هەردەم بێدارو وشیاربن، و ناحەزان و دوژمنانی دینیخوا نەکەنە پشتیوان وجێگەی متمانەو ڕازو نیازی خۆیان، بەتایبەتی جوولەکەو هاوڕازەکانیان.

مەبنە دۆسی دوژمنی خواو دوژمنی خۆتان:

﴿ بسم الله الرحمن الرحيم * ١: ياأيهاالذين آمنوا لا تتخذوا عدوی وعدوکم أولياء ﴾ ئەی ئەوانەی باوەڕتان هێناوە! دوژمنی من ودوژمنی خۆتان مەگرنە دۆست وخۆشەویست، چونکە نیشانەی ئیمان و بڕوای ڕاستەقینە ئەوەیە کەناحەزو دوژمنانی دینی خواتان خۆش نەوێت ﴿ تلقون إليهم بالمودة ﴾ وکەخۆشەویستیان بدەنێ بەئاگادارکردونیان لە نهێنی و ئەسراری خۆتان!. (قورتوبی) ئەڵێ: (من کثر تطلّعه على عورات المسلمين و ينبه عليهم ويعرّف

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَتَّخِذُوا عَدُوِّي وَعَدُوَّكُمْ أَوْلِيَاءَ تُلْقُونَ
إِلَيْهِم بِالْمَوَدَّةِ وَقَدْ كَفَرُوا بِمَا جَاءَكُم مِّنَ الْحَقِّ يُخْرِجُونَ الرَّسُولَ
وَإِيَّاكُمْ أَن تُؤْمِنُوا بِاللَّهِ رَبِّكُمْ إِن كُنتُمْ خَرَجْتُمْ جِهَادًا فِي سَبِيلِي
وَابْتِغَاءَ مَرْضَاتِي تُسِرُّونَ إِلَيْهِم بِالْمَوَدَّةِ وَأَنَا أَعْلَمُ بِمَا أَخْفَيْتُمْ
وَمَا أَعْلَنتُمْ وَمَن يَفْعَلْهُ مِنكُمْ فَقَدْ ضَلَّ سَوَاءَ السَّبِيلِ ﴿١﴾ إِن
يَثْقَفُوكُمْ يَكُونُوا لَكُمْ أَعْدَاءً وَيَبْسُطُوا إِلَيْكُمْ أَيْدِيَهُمْ وَأَلْسِنَتَهُم
بِالسُّوءِ وَوَدُّوا لَوْ تَكْفُرُونَ ﴿٢﴾ لَن تَنفَعَكُمْ أَرْحَامُكُمْ وَلَا أَوْلَادُكُمْ
يَوْمَ الْقِيَامَةِ يَفْصِلُ بَيْنَكُمْ وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ ﴿٣﴾ قَدْ
كَانَتْ لَكُمْ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ فِي إِبْرَاهِيمَ وَالَّذِينَ مَعَهُ إِذْ قَالُوا لِقَوْمِهِمْ
إِنَّا بُرَآءُ مِنكُمْ وَمِمَّا تَعْبُدُونَ مِن دُونِ اللَّهِ كَفَرْنَا بِكُمْ وَبَدَا بَيْنَنَا
وَبَيْنَكُمُ الْعَدَاوَةُ وَالْبَغْضَاءُ أَبَدًا حَتَّىٰ تُؤْمِنُوا بِاللَّهِ وَحْدَهُ إِلَّا
قَوْلَ إِبْرَاهِيمَ لِأَبِيهِ لَأَسْتَغْفِرَنَّ لَكَ وَمَا أَمْلِكُ لَكَ مِنَ اللَّهِ مِن شَيْءٍ
رَّبَّنَا عَلَيْكَ تَوَكَّلْنَا وَإِلَيْكَ أَنَبْنَا وَإِلَيْكَ الْمَصِيرُ ﴿٤﴾ رَبَّنَا لَا تَجْعَلْنَا
فِتْنَةً لِّلَّذِينَ كَفَرُوا وَاغْفِرْ لَنَا رَبَّنَا إِنَّكَ أَنتَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ﴿٥﴾

عدوهم بأخبارهم لم يکن بذلک کافرا إذا کان فعله لغرض دنيوی، وإعتقاده على ذلک سليم، کما فعل حاطب حين قصد بذلک إتخاذ اليد، ولم ينو الردة عن الدين). (بەرگی: ٩/جزمی/١٨/ل٤٨).

﴿ وقد کفروا بما جاءکم من الحق ﴾ کە بێگومان ئەوان کافربوون بەوەی هات بۆتان لەهەق، واتە: کافربوون بەقورئان وئیسلام! ﴿ يخرجون الرسول وإياکم أن تؤمنوا بالله ربکم ﴾ جگە لەوەش لەمەککەدا ئێوەو پێغەمبەریان دەرکرد لە بەر ئیمانتان بەخوای پەروەردگارتان! ﴿ إن کنتم خرجتم جهادا فی سبيلی وابتغاء مرضاتی ﴾ ئەگەر ئێوە لەمەککەدا دەرچوون بۆ جیهاد لە ڕێیمندا و، بە نیازی بەدەست هێنانی ڕەزامەندی من، دۆستایەتی دوژمنی من وخۆتان مەکەن ﴿ تسرون إليهم بالمودة ﴾ کە نهێنییەکانتانیان بە دزی بدەنێ لە بەر خۆشەویشتی، وەك نامەکەی (حاتب) ﴿ وأنا أعلم بما أخفيتم وماأعلنتم ﴾ لەکاتێکا من زاناترم بەوەی شاردووتانەتەوەو بەوەیش ئاشکراتان کردووە ﴿ ومن يفعله منکم ﴾

هەرکەسێکتان ئەوکارە بکات ﴿ فقد ضل سواء السبیل ﴾ ئەوە بەیەقین ڕێی راستی ونکردووە وسەری لێشێواوە ﴿ ٢: إن یثقفوکم یکونوا لکم أعداء ﴾ ئەگەر ئێوەیان گیربێ دەبنە دوژمنتان و شەڕتان پێدەفرۆشن ﴿ ویبسطوا إلیکم أیدیهم وألسنتهم بالسوء ﴾ و دەستدرێژدەکەن بۆتان بەکوشتن ودیلکردن و،هەروا زمانیشیان بەجنێو ﴿ وودوا لو تکفرون ﴾ پێیان‌خۆشە ئێوەیش وەك خۆیان کافرو بێبروا بن! پاشان دەچێتە سەر ئەوە کەنابێت مرۆڤ لەبەرخاتری ماڵ ومنداڵ دەست لەبەرنامەو ئایینی خوا هەڵبگرێ: ﴿ ٣: لن تنفعکم أرحامکم ولا أولادکم ﴾ هەرگیز نە خزمانتان و نە منداڵانتان سوودتان پێ‌ناگەیەنن و فریاتان ناکەون، لەرۆژی قیامەتدا، کە ئێوە لە بەرئەوان دۆستایەتیان دەکەن ﴿ یوم القیامة یفصل بینکم ﴾ لەرۆژی قیامەتدا خوا لێکتان جیائەکاتەوە(بڕوادارو بێ بڕوا)هەرکەسە ئەنێرێ بۆجێگای شیاو بەخۆی ئەگەرچی کەس وکاریشتان بن ﴿ والله بما تعملون بصیر ﴾ وخوا بینایە بەوەی ئەیکەن، واتە: هیچی لێ‌ناشارێتەوە.

چاو لە ئیبراهیم و پەیڕەوانی بکەن:

ئینجا بۆئەوەی موسڵمانەکان پتر لە دۆستایەتی بێ‌باوەڕان بتەکێنەوە، خوا باسێکی ئیبراهیم وشوێنکەوتووەکانیانی بۆ ئەکات، بۆ ئەوە تێ‌بگەن ئەوان چۆن خۆیان یەکلا کردبوویەوە بۆخوا: ﴿ ٤: قد کانت لکم أسوة حسنة فی إبراهیم والذین معه ﴾ بە راستی بۆ ئێوە هەیە ئەی ئیمانداران! لە ئیبراهیم ولەوانەی بڕوایان هێنابوو لەگەڵیا، سەرمەشقییەکی چاك و جوان. جا دەبێ ئێوەیش (ئەی بڕوادارەکان!) لەوان چاو بکەن وخۆتان لەبتەکان و لەوخزمە داروو بەردپەرستانە بەدوور بگرن وتەنها خواتان خۆش بوێ ﴿ إذ قالوا لقومهم إنا برءؤا منکم ومما تعبدون من دون الله ﴾ کاتێ بەقەومە کافرەکەیانیان وت: بەڕاستی ئێمە بێزارو بەریین لەخۆتان و لەوبتانە -لەجیاتی خوا- ئەیانپەرستن ﴿ کفرنا بکم ﴾ وبێ‌باوەڕین پێتان ﴿ وبدا بیننا وبینکم العداوة والبغضاء أبدا ﴾ وە بەهەمیشە دوژمنایەتی و ڕکەبەرایەتی لەنێوانماندا پەیدابووە ﴿ حتی تؤمنوا بالله وحده ﴾ تا باوەڕ بەخوای تاك وتەنیا دێنن و هاوبەشی بۆدانانێن ﴿ إلا قول إبراهیم لأبیه لأستغفرن لک ﴾ لەوانەدا چاو لەئیبراهیم بکەن، ئەو وتەیەی نەبێ کە بە باوکی‌خۆی‌گوت: داوای لێ‌خۆشبوونت بۆ دەکەم لە خوا، ئەوبەڵێنەشی هەر لەبەر ئەوەبووکە پێشتر هیواو ئومێدێکی هەبوو بڕوا بێنێ، بەڵام کەدەرکەوت بێ باوەڕوو دوژمنی خوایە، یەخەی لێ‌هەڵتەکان و بێزاری خۆی دەربڕی، وەك لەسوورەتێکی تردا ئەمەی ڕاگەیاندووەو دەفەرمووێ: (وماکان استغفار أبراهیم لأبیه إلا عن موعدة وعدها إیاه فلما تبین له أنه عدو لله تبرأ منه) ٩/١١٤ ﴿ وما أملک لک من الله من شئ ﴾ ئەگەرچی من دەسەڵاتی هیچ شتێکیشم بۆت نییە لای‌خوا ﴿ ربنا علیک توکلنا ﴾ ئەی پەروەردگاری ئێمە! هەربە تۆ پشتمان بەستووە ﴿ وإلیک أنبنا ﴾ هەربۆ لای خۆیشت گەڕاینەوە ﴿ وإلیک المصیر ﴾ وسەر ئەنجامیش هەربۆلای تۆیە، واتە: وا ئێمە بەتەواوی خۆمانمان دایە دەستی تۆ، پەنا هەرپەنای تۆیە، دەستمان لەخزم وکەس و کارمان هەڵگرت لەبەرخاتری تۆ، دەساتۆیش چاودێرمان بە. جاکەوابوو ئەی موسڵمانان! ئەبێ ئێوەیش خۆتان یەکلابکەنەوە، هاوکاری و تێکەڵییان مەکەن، نهێنی و ڕازونیازی موسڵمانانیان بۆمەنێرن بەنامەو بەهەرشتێکی تر ﴿ ٥: ربنا لا تجعلنا فتنة للذین کفروا ﴾ ئەی‌پەروەردگارمان! مەمانکە بەمایەی تاقیکردنەوە بۆ بێ‌باوەڕان، واتە: کەئەزیەتمان بدەن ولەئایین لامان بدەن ﴿ واغفر لنا ربنا إنک أنت العزیز الحکیم ﴾ لێمان خۆش ببە ئەی پەروەردگارمان! لەهەر کەم وکورتییەك بەسەرمانا هاتبێ، بەڕاستی تەنها ئەتۆی دەسەڵاتداری کارجوان وکارزان.

بۆجارێکی‌تر هانی موسڵمانەکان دەدات کە: چاو ببرنە (ئیبراهیم) و ئەوانەی لەگەڵیابوون، بۆیە ئەفەرموێ: ﴿ ٦: لقد کان لکم فیهم أسوة حسنة ﴾ سوێند بێ بەخوا لەسەر گوزەشتەکەی ئیبراهیم و هۆزە دابڕاوەکەیدا سەرمەشقێکی چاك و جوان هەیە بۆتان، هەقە چاویان لێ‌بکەن و هەر بیڵێن و بیڵێنەوە ﴿ لمن کان یرجو الله والیوم الآخر ﴾ ئەم سەرمەشقییەش بۆکەسێکە هیواو ئومێدی بەخزمەتگەیشتنی خواو، هاتنی ڕۆژی دوایی ببێ ﴿ ومن یتول فإن الله هو الغنی الحمید ﴾ وەهەرکەسێك پشت هەڵبکا لەبڕواهێنان و بەتەمای ڕۆژی دوایی نەبێت، جا بێ‌گومان خوا بێ نیازو و سوپاسکراوە لەهەموولایەکەوە، پێویستی بەبڕواهێنان و سوپاسی کەس نییە.

بەشکو لەناو ئێوەو نەیارەکاندا خوا دۆستایەتی دامەزرێنێ:

کاتێ خوای دلۆڤان لە ئایەتەکانی پێشوودا ڕێی‌لەموسڵمانەکان گرت، دۆستایەتی وئاشنایی لە گەڵ خزمانی خراپکارو بێ‌بڕوایانیان بکەن، ئەوانیش لە بەر خوا -زۆر بە پەرۆشەوە- چوونە ژێری، ئەگەرچی قورس و گرانیش دەکەوت لە سەریان، جاخوا بۆ دڵخۆشکردونیان ئەفەرموێ: ﴿ ٧: عسی الله أن یجعل بینکم وبین الذین عادیتم منهم مودة ﴾ دڵنیابن کە خوا خۆشەویستی دەخاتە نێوان ئێوەو ئەوانەوە دوژمنایەتیتان لەگەڵ‌کردوون، جا ئەوکاتە

گشت دەبنە برا. بەڵێ هەروایش دەرچوو، چونکە لەفەتحی (مەککە)دا خەڵکێکی زۆر لەوانە بڕوایان هێناو موسڵمان بوون ﴿ والله قدیر ﴾ وخواش بەتوانایە، ئەتوانێ هەمووئاڵ و گۆڕێ بکات ﴿ والله غفور رحیم ﴾ وەخوا لێخۆشبووی میهرەبانە، پێغەمبەر ﷺ دەفەرموێ: ((أحبب حبیبک هوناًما، فعسی أن یکون بغیضک یوماًما، وأبغض بغیضک هوناًما، فعسی أن یکون حبیبک یوماًما)). (تحفة الأحوذی: ٦/١٣٣). واتە: ئەوەندە دۆستایەتی لەگەڵ خەڵکدا بکە، بەشی حاڵەتی نەیاری بمێنێتەوە، چونکە دەکرێ رۆژێ ئەو کەسە ئەمڕۆ دۆستە، ببێتە دوژمن و ناحەزت، هەر ئەوەندەش ڕکەبەرایەتی لەگەڵ بکە(ئەگەر کردت) بەشی ئاشتی بێڵەرەوە، چونکە دەگونجێت رۆژێ ببێتەوە بەئاشناو دۆستت.مەبەست ئەوەیە دۆستایەتی ونەیاری لە گەڵ خەڵکدا دەبێ لە سنووری خۆیدا بێ.

ئەوانە کەدژایەتییان لەگەڵ نەکردون، ئێوەدەتوانن دۆستایەتییان بکەن:

پاش ئەوەیخوا ڕێی لە دۆستایەتی گرت لەگەڵ خزمانی خراپکارو دوژمن بەخوا لەسەرحیسابی ئیسلام، لەم ئایەتەیشدا پتر تیشك دەخاتەسەر ئەو مەسەلەیەو، خەڵکی شەڕفەرۆش وناپاك، لە گەڵ خەڵکی بێدەنگ وئاژاوە نەگێڕ جیا دەکاتەوەو فەرمووی: ﴿ ٨: لا ینهاکم الله عن الذین لم یقاتلوکم فی الدین ولم یخرجوکم من دیارکم أن تبروهم وتقسطوا إلیهم ﴾ خوا ڕێتان ناگری لەو کافرو بێباوەڕانەی جەنگیان نەکردوون لە ئاییندا، و لە ماڵ وزێدی خۆتان دەریان نەکردوون –وەك خوزاعە– کەچاکەیان لەگەڵ بکەن و مامەڵەیان لە گەڵ بەکەن بە دادگەری ﴿ إن الله یحب المقسطین ﴾ بەڕاستی خوای دادپەروەر، خەڵکانی دادپەروەری خۆش دەوێ.

دۆستی لەگەڵ شەڕ فرۆشاندا ناکرێ:

﴿ ٩: إنما ینهاکم الله عن الذین قاتلوکم فی الدین ﴾ خوا تەنیا ڕێتان لەوانە لێ دەگرێت کوشتاریان لێکردوون ﴿ وأخرجوکم من دیارکم ﴾ و لە زێدو ماڵی خۆتان دەریانکردوون ﴿ وظاهروا علی إخراجکم أن تولوهم ﴾ و وپشتیوانی یەکتریانکرد لە سەر وەدەرنانتان کە: دۆستایەتیان بکەن ﴿ ومن یتولهم فأولئك هم الظالمون ﴾ وهەر کەسێك دۆستایەتیان بکا، ئەوە ئەوانە ستەمیانکردووە بەوکارەیان، چونکە دۆستایەتی وپشتیوانی لە نەیارانی دینیخوا دژ بە موسڵمانان گەورەترین تاوانە.

ژنی موسڵمان بە موشریک بەشوو نادرێ، موشریکیش بە موسڵمان ناشێ:

﴿ ١٠: یا أیها الذین آمنوا إذا جاءکم المؤمنات مهاجرات ﴾ ئەی ئەوانەی باوەڕتان هێناوە! ژنەباوەڕدارەکان کە لە مەککەوە

لَقَدۡ كَانَ لَكُمۡ فِيهِمۡ أُسۡوَةٌ حَسَنَةٞ لِّمَن كَانَ يَرۡجُواْ ٱللَّهَ وَٱلۡيَوۡمَ ٱلۡأٓخِرَۚ
وَمَن يَتَوَلَّ فَإِنَّ ٱللَّهَ هُوَ ٱلۡغَنِيُّ ٱلۡحَمِيدُ ﴿٦﴾ ۞عَسَى ٱللَّهُ أَن يَجۡعَلَ
بَيۡنَكُمۡ وَبَيۡنَ ٱلَّذِينَ عَادَيۡتُم مِّنۡهُم مَّوَدَّةٗۚ وَٱللَّهُ قَدِيرٞۚ وَٱللَّهُ غَفُورٞ رَّحِيمٞ
﴿٧﴾ لَّا يَنۡهَىٰكُمُ ٱللَّهُ عَنِ ٱلَّذِينَ لَمۡ يُقَٰتِلُوكُمۡ فِي ٱلدِّينِ وَلَمۡ يُخۡرِجُوكُم
مِّن دِيَٰرِكُمۡ أَن تَبَرُّوهُمۡ وَتُقۡسِطُوٓاْ إِلَيۡهِمۡۚ إِنَّ ٱللَّهَ يُحِبُّ ٱلۡمُقۡسِطِينَ
﴿٨﴾ إِنَّمَا يَنۡهَىٰكُمُ ٱللَّهُ عَنِ ٱلَّذِينَ قَٰتَلُوكُمۡ فِي ٱلدِّينِ وَأَخۡرَجُوكُم
مِّن دِيَٰرِكُمۡ وَظَٰهَرُواْ عَلَىٰٓ إِخۡرَاجِكُمۡ أَن تَوَلَّوۡهُمۡۚ وَمَن يَتَوَلَّهُمۡ فَأُوْلَٰٓئِكَ
هُمُ ٱلظَّٰلِمُونَ ﴿٩﴾ يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوٓاْ إِذَا جَآءَكُمُ ٱلۡمُؤۡمِنَٰتُ
مُهَٰجِرَٰتٖ فَٱمۡتَحِنُوهُنَّۖ ٱللَّهُ أَعۡلَمُ بِإِيمَٰنِهِنَّۖ فَإِنۡ عَلِمۡتُمُوهُنَّ مُؤۡمِنَٰتٖ
فَلَا تَرۡجِعُوهُنَّ إِلَى ٱلۡكُفَّارِۖ لَا هُنَّ حِلّٞ لَّهُمۡ وَلَا هُمۡ يَحِلُّونَ لَهُنَّۖ وَءَاتُوهُم
مَّآ أَنفَقُواْۚ وَلَا جُنَاحَ عَلَيۡكُمۡ أَن تَنكِحُوهُنَّ إِذَآ ءَاتَيۡتُمُوهُنَّ أُجُورَهُنَّۚ
وَلَا تُمۡسِكُواْ بِعِصَمِ ٱلۡكَوَافِرِ وَسۡـَٔلُواْ مَآ أَنفَقۡتُمۡ وَلۡيَسۡـَٔلُواْ مَآ أَنفَقُواْۚ
ذَٰلِكُمۡ حُكۡمُ ٱللَّهِ يَحۡكُمُ بَيۡنَكُمۡۖ وَٱللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٞ ﴿١٠﴾ وَإِن فَاتَكُمۡ
شَيۡءٞ مِّنۡ أَزۡوَٰجِكُمۡ إِلَى ٱلۡكُفَّارِ فَعَاقَبۡتُمۡ فَـَٔاتُواْ ٱلَّذِينَ ذَهَبَتۡ
أَزۡوَٰجُهُم مِّثۡلَ مَآ أَنفَقُواْۚ وَٱتَّقُواْ ٱللَّهَ ٱلَّذِيٓ أَنتُم بِهِۦ مُؤۡمِنُونَ ﴿١١﴾

کۆچیانکرد بۆلای ئێوە لە مەدینە ﴿ فامتحنوهن ﴾ جا بۆخۆتان تاقییان بکەنەوە، بزانن ڕاست ئەکەن لەبڕواکەیاندا؟ لەبەر ئیسلام هاتوون، یان لەمێردوکەس وکاریان هەڵاتوون؟!. لەپەیماننامەکەی (حودەیبیە)داهاتبوو: ئەو کەسەی لەمەککەوە دێت بۆلای موسڵمانەکان، نابێ وەریبگیرن، بەڵام ئەوانە لەلای موسڵمانەکانەوە بچن بۆلای کافرەکان، ئەوان دەتوانن وەریان بگرن ولایخۆیان بیانهێڵنەوە. جا پاش ماوەیەك ئافرەتێکی (أم کلثوم) ناو لەمەککەوە هات بۆمەدینە، پاشان دووبرای هاتن بەدوایدا تا بەپێی مەرجەکان بیبەنەوە، پەیامبەریش ﷺ فەرمووی: ئەومەرجانە تەنها بەرامبەر بەپیاوانە، ژنان ناگرێتەوە.. جاپاش ئەوە خوا ئەم ئایەتەی نارده خوارەوە، ئەوسا ئیتردوای ئەوە سوێندی ژنانیان ئەدا کەلەمێردیی وکەس و کاری نەتۆراوە وتەنها لەبەرخاتری ئایینی ئیسلام هاتووە ﴿ الله أعلم بإیمانهن ﴾ خواش زاناترە بەئیمانەکەیان، ئەوچاك ئەزانێ چۆن وبۆچی ئیمانیان هێناوەو کۆچیان کردووە؟ ﴿ فإن

علمتموهن مؤمنات ﴾ جا ئەگەر زانیتان باوەڕدارن و، تەنها لەبەر ئیسلام هاتوون ﴿ فلا ترجعوهن إلى الكفار ﴾ مەیانگێڕنەوە بۆلای مێردەکافر و بێبڕواکانیان ﴿ لا هن حل لهم ﴾ چونکە ئەوژنانە حەلاڵنین بۆئەو پیاوەکافرانە ﴿ ولاهم يحلون لهن ﴾ و ئەوپیاوە بێبڕوایانەش حەلاڵنین بۆئەو ژنە بڕوادارانە، واتە: ژنیموسڵمان دەبێ تەنها بۆپیاوی موسڵمان بێت ﴿ وآتوهم ما أنفقوا ﴾وە بدەن بە مێردە کافرەکانیان ئەوەی خەرجیانکردووە بۆئەم ژنانە، بۆئەوەی تەنها ژنەکانیان لەدەست دەرچووبێت ﴿ ولا جناح عليكم أن تنكحوهن إذا آتيتموهن أجورهن ﴾ گوناحتان لە سەر نییە کە ئەو ژنانە نیکاح بکەن لە خۆتان، کاتێ مارەییەکەیانتان دانێ، چونکە بەموسڵمان بوونەکەیان پەیوەندی ژن ومێردییان لەگەڵ ئەواندا ئەپچڕێ، پاش تەواو بوونیعیددەش –ئەگەر پێشتر شوویان کردبوو– ئەتوانن مارەیان بکەن ﴿ ولا تمسكوا بعصم الكوافر ﴾ و ئێوەش ژنە کافرەکان رامەگرن، واتە: ئەو ژنانە کەلە (دار الكفر)دا بە جێماون و موسڵمان نەبوون، وا دابنێن هەر ژنتان نەبوون، کەوابوو ئێستا ئەتوانن خوشکیان، یان پووریان مارەبکەن لە خۆتان ﴿ واسئلوا ما أنفقتم ﴾ ئێوەش (ئەی مێردە موسڵمانەکان)! داوای ئەو مارەییەبکەن –لەوکەسەی مارەیکردووە– مەسرەفتانکردووە بۆیان ﴿ وليسألوا ما أنفقوا ﴾ و با ئەوانیش داوای بکەن چیان خەرجکردووە، واتە: ئەگەرپیاوێك خۆی موسڵمان بوو وکۆچیکرد و، ژنەکەشی بەکافری مایەوە وپاشان مێردیکرد، دەبێ مارەییەکەی بگەڕێتەوە بۆئەم پیاوە موسڵمانەی، وەئەگەر ژنێك هیجرەتیکردو موسڵمان بوو –پاش عیددەش– مێردی کردەوە، دەبێ مارەییەکەی بگێڕێتەوە بۆمێردە کافرەکەی ﴿ ذلكم حكم الله يحكم بينكم ﴾ ئائەوە حوکم و بڕیاری خوایە، حوکم وبڕیاردەدا لە نێوانتاندا سەبارەت بە ژن وپیاوی موسڵمان وکافر ﴿ والله عليم حكيم ﴾ خواش خوایەکی زانای دانایە ﴿ ١١: وإن فاتكم شيء من أزواجكم إلى الكفار ﴾ ئەگەر یەکێ لە ژنەکانتان لە دەستان دەرچووو گەڕانەوە بۆ لای بێباوەڕەکان و، ئەوانیش مارەیانکردو مارەییەکەیان بۆ ڕەد نەکردنەوە ﴿ فعاقبتم ﴾ جائێوەش تۆڵەتان لێکردنەوە، واتە: جەنگ لەنێوان ئێوەو کافراندا بەرپابوو و بەغەنیمەت شتێکتان لێگرتن ﴿ فآتوا الذين ذهبت أزواجهم مثل ما أنفقوا ﴾ جا لەودەستکەوتە بدەنە ئەوانەی ژنەکانیان رۆیشتوون، وێنەی ئەوەی خەرجیانکردووە لە مارەییەکەدا ﴿ واتقوا الله الذي أنتم به مؤمنون ﴾ وە لەوخوایە بترسن ئیمان وباوەڕتان پێی هەیە، وبڕیارەکانیشی سەرجەم جێبەجێ بکەن.

بەیعەتی ژنان بەپێغەمبەر:

کاتێ پەیامبەر ﷺ مەککەی ئازاد کرد، پیاوان دەهاتن پەیمانیان لەسەرفیداکاری بۆئیسلام لە گەڵ دەبەست، ئینجا سەبارەت بەوژنانەش موسڵمان دەبوون دەهاتن ئەم ئایەتە هات و فەرمووی: ﴿ ١٢: يا أيها النبي إذا جاءك المؤمنات ﴾ ئەی پەیامبەر!کاتێ ژنانی باوەڕدار هاتنەلات ﴿ يبايعنك ﴾ بەیعەتت پێ بکەن، جاتۆش لەسەر ئەم شەش خاڵە گرنگە: ﴿ على ألا يشركن بالله شيئا ﴾ یەکەم: لە سەر ئەوەیهیچ شتێ نەکەنە هاوبەشی خوا، وبەتاك وتەنیای بزانن ﴿ ولا يسرقن ﴾ دووەم: دزی نەکەن ﴿ ولا يزنين ﴾ سێیەم: زینا نەکەن ﴿ ولا يقتلن أولادهن ﴾ چوارەم: منداڵەکانی خۆیان نەکوژن و زیندە بەچاڵیان نەکەن وەك سەردەمی نەزانی ﴿ ولا يأتين ببهتان يفترينه بين أيديهن وأرجلهن ﴾ پێنجەم: هیچ بۆختانێك نەکەن لە نێوان دەست و پێی خۆیاندا، واتە: منداڵی خەڵکی نەکەنە منداڵی خۆیان، لە سەردەمی نەفامیدا هەر ژنێك ترسی بووبا مێردەکەی –لەبەرئەوە منداڵی نابێت دەری بکا– دەچوو منداڵی دۆزراوەی دەهێناو دەیکرد بەمنداڵی خۆیو بە مێردەکەی دەگوت ئەمە لەتۆیە.. ئینجا خوای گەورە بەو ئایەتە ئەو کارەی لێ قەدەغە کردن. ﴿ ولا يعصينك في معروف ﴾ شەشەم: لە هەموو کارێکی چاکەدا سەرپێچی ونافەرمانێت نەکەن ﴿ فبايعهن ﴾ ئەوسا تۆش بەیعەتیان لێوەرگرە. بەڵێ.. لە رۆژی دووەمی ئازادکردنی مەککەدا، ژنانیش پاش هاتنی پیاوان، پۆل پۆل دەهاتنە (سەفا)و موسڵمان دەبوون، پەیامبەریش ﷺ بەزمان نەك بەدەسخستنە ناودەس لەسەر ئەو خاڵ و مەرجانەی سەرەوە پەیمانی لێوەر دەگرتن، شیاوی باسە پێغەمبەر ﷺ بەهیچ شێوەیەك دەستی لە دەستی ژنی نامەحرەم نەکەوتووە. (فتح الباري: ٥٠٤/٨) ﴿ واستغفر لهن الله ﴾ وەلەخوای دلۆڤان داوای لێخۆشبوونیان بۆبکە ﴿ إن الله غفور رحيم ﴾ بەراستی خوا خوایەکی گوناهپۆشی میهرەبانە ﴿ ١٣: يا أيها الذين آمنوا لا تتولوا قوما غضب الله عليهم ﴾ ئەی ئەوانەی باوەڕتان هێناوە! دۆستایەتی کۆمەڵێ مەکەن (مەبەست لە جوولەکەیە) خوا غەزەبی لێگرتوون، واتە: نە بەنامەو نەبەکاغەز نووسین، و نەبەهیچ جۆرێکیتر هاوکارییان مەکەن ﴿ قد يئسوا من الآخرة ﴾ بەراستی نائومێدو بێهیوا بوون لەقیامەت، چونکە باوەڕیان پێی نییە ﴿ كما يئس الكفار من أصحاب القبور ﴾ وەك بێ باوەڕەکان لە مردووی گۆڕەکان بێئومید بوون زیندوو ببنەوە، ئەوانەیش بەهیچ شێوەیەك بەهیواو ئومێدی هاتنی قیامەت و پاداشتی نین، کەوابوو

دووربگرن لێیان ومەیانکەنە پشتیوان و دۆستی خۆتان و، ڕازو نیازی موسوڵمانانیان لامەدرکێنن.

لە شەوی (٢٢/٢٣)ی ڕەمەزانی (١٤١٧)ك بەرامبەر بە (١/٢/٢/١٩٩٧) لە (مەریوان)، کاتژمێر ٧، ٤٠/ لەنووسینی تەفسیری ئەم سوورەتی(مومتەحینە) بوومەوە.

والحمد لله أولا وێ خرا، وصلی الله وسلم و بارك علی محمد وآل محمد.

سوورەتی (سەف)ـە

مەدەنییەو (١٤)ئایەتە

بەناوی خوای بەخشندەی میهرەبان

سوورەتی(سەف)یش وەك سوورەتەکانیتری مەدینە باسی هەندێ لە ئەحکام و کۆمەڵێ ڕێنمایی ئەکات، ئەیشتوانی بڵێیت بە شێوەیەکی گشتی و سەرەکی باسی بە جەنگهاتن دەکات لەگەڵ ناحەزان و دوژمنانی دینی خوادا، وە فیداکاریو هەوڵ و تێکۆشان بۆ سەر بڵندی بەرنامە و ئایینی خوای گەورەو بەرزکردنەوەی وشەی پیرۆزی ئەو ئەکات، وە هەروەها باسی تاکە بازرگانییەکی سەرکەوتوو دەکات لە دونیا ولە پاشە ڕۆژدا، کە ئەویش جیهاد کردنە لە ڕێی دینی خوای گەورەدا.. بەکورتی دەتوانین بڵێن تەوەرەی ئەم سوورەتە باسی هەڵنانی برواداران بۆ جەنگ و جیهاد، هەر بە ناوەکەشیا -کەپێی دەڵێن: سوورەی (سەف=ڕیزبوون) لەبەرەکانی جەنگدا- دیارە مەبەست پێی چییە. جا بەم شێوەش دەست پێ ئەکات:

﴿ بسم الله الرحمن الرحيم ﴾ ١: سبح لله ما في السموات وما في الارض ﴾ هەرچی لە ئاسمانەکان و لە زەویدایە، تەسبیحاتی خوا ئەکەن، واتە: بەرزیو بڵندیو بێ خەوشیـخوا ئەڵێن، گەواهیو شایەتی بۆ تاك وتەنیایی ئەدەن ﴿ وهو العزيز الحكيم ﴾ هەر ئەویشە دەسەڵاتداری کارجوان و کارزان،بۆیە جێگەی خۆیەتی تەواوی بوونەوەر فەرمانبەردار و ملکەچیبن.

قسەی بێکردەوە مەکەن:

﴿ ٢: يا أيها الذين آمنوا لم تقولون ما لا تفعلون ﴾ ئەی ئەوانەی باوەڕتان هێناوە! بۆ چی شتێ دەڵێن و ڕەفتاری پێناکەن؟ مەگەر ئێوە نەتانوت: ئەگەر بمانزانیبا چ کارێ بە لای خواوە زۆر باشە ئەمانکرد؟ کەچی کاتێ باسی گەورەیی ومەزنی جیهاد کرا لای خوا، هەندێکتان قسەکەی خۆتانتان شکاندو پێتان ناخۆش بوو

(الدر المنثور: ٨/١٤٦) ﴿ ٣: كبر مقتا عند الله أن تقولوا مالا تفعلون ﴾ خوا لە لای سەختە، کە شتێ بڵێن وکاری پێنەکەن؟

﴿ ٤: إن الله يحب الذين يقاتلون في سبيله صفا ﴾ بێگومان خوا ئەو کەسانەی خۆش ئەوێ دەجەنگن لە پێناوی ڕێگای ئەودا بەیەك سەف و، یەك ڕیز ﴿ كأنهم بنيان مرصوص ﴾ وەك دیواری

يَٰٓأَيُّهَا ٱلنَّبِيُّ إِذَا جَآءَكَ ٱلْمُؤْمِنَٰتُ يُبَايِعْنَكَ عَلَىٰٓ أَن لَّا يُشْرِكْنَ
بِٱللَّهِ شَيْـًٔا وَلَا يَسْرِقْنَ وَلَا يَزْنِينَ وَلَا يَقْتُلْنَ أَوْلَٰدَهُنَّ وَلَا يَأْتِينَ
بِبُهْتَٰنٍ يَفْتَرِينَهُۥ بَيْنَ أَيْدِيهِنَّ وَأَرْجُلِهِنَّ وَلَا يَعْصِينَكَ
فِى مَعْرُوفٍ فَبَايِعْهُنَّ وَٱسْتَغْفِرْ لَهُنَّ ٱللَّهَ إِنَّ ٱللَّهَ غَفُورٌ رَّحِيمٌ
(١٢) يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ لَا تَتَوَلَّوْا۟ قَوْمًا غَضِبَ ٱللَّهُ عَلَيْهِمْ
قَدْ يَئِسُوا۟ مِنَ ٱلْءَاخِرَةِ كَمَا يَئِسَ ٱلْكُفَّارُ مِنْ أَصْحَٰبِ ٱلْقُبُورِ (١٣)

سُورَةُ الصَّفِّ (ترتيبها ٦١ — آياتها ١٤)

بِسْمِ ٱللَّهِ ٱلرَّحْمَٰنِ ٱلرَّحِيمِ

سَبَّحَ لِلَّهِ مَا فِى ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَمَا فِى ٱلْأَرْضِ وَهُوَ ٱلْعَزِيزُ ٱلْحَكِيمُ
(١) يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ لِمَ تَقُولُونَ مَا لَا تَفْعَلُونَ (٢)
كَبُرَ مَقْتًا عِندَ ٱللَّهِ أَن تَقُولُوا۟ مَا لَا تَفْعَلُونَ (٣) إِنَّ
ٱللَّهَ يُحِبُّ ٱلَّذِينَ يُقَٰتِلُونَ فِى سَبِيلِهِۦ صَفًّا كَأَنَّهُم
بُنْيَٰنٌ مَّرْصُوصٌ (٤) وَإِذْ قَالَ مُوسَىٰ لِقَوْمِهِۦ يَٰقَوْمِ لِمَ
تُؤْذُونَنِى وَقَد تَّعْلَمُونَ أَنِّى رَسُولُ ٱللَّهِ إِلَيْكُمْ فَلَمَّا
زَاغُوٓا۟ أَزَاغَ ٱللَّهُ قُلُوبَهُمْ وَٱللَّهُ لَا يَهْدِى ٱلْقَوْمَ ٱلْفَٰسِقِينَ (٥)

بینایەکی مەحکەمی بە قورقوشم داڕێژراو، واتە: بەشێویەك دەجەنگن هەرگیز لەجێگەی خۆیاندا ناجولێن و سەنگەر چۆڵناکەن.

قەومەکەی مووسا پێغەمبەر ﷺ ئازاری مووسایان دا:

پاش ئەوەی باسی جیهادیکرد، ئەوسا دێتە سەر کورتە باسێکی مووساو عیسا ﷺ کە ئەوانیش هەوڵی زۆری یەکتاپەرستییان داو، فەرمانیشیان بە جیهاد کرد، کەچی ئەوانیش لە لایەن گەلەکەیانەوە وەك تۆ ئەی پێغەمبەر ﷺ ئازار دران، و خۆشیانگرت، بۆیە ئەفەرموێ: ﴿ ٥: وإذ قال موسى لقومه يا قوم لم تؤذونني ﴾ وەبیریان بێنە باسی مووسا ئەیموحەممەد! ﷺ کاتێ کەبە هۆزو گەلەکەی خۆیگوت: ئەی هۆزی من! ئێوە بۆچی ئازاریدڵم ئەدەن؟ بە سەر پێچی کردنتان لە فەرمانەکانی خوا﴿ وقد تعلمون أني رسول الله اليكم ﴾ خۆ بێ گۆمان دەشزانن کە من پەیامبەری خوام و نێرراوم بۆلای ئێوە ﴿ فلما زاغوا أزاغ الله قلوبهم ﴾ جا

کاتێ ئەوان لە هەق و ڕاستی لایاندا، خوایش دڵ و دەروونی کلا کردن، سەرگەردان و وێڵی دەشت و بیابان بوون ﴿ والله لا یهدی القوم الفاسقین ﴾ و بەڕاستی خوایش ڕێنوینی خەڵکی لە سنوور دەرچوو و نافەرمان ناکات، چونکە ئامادە ییيان تیا نییە بۆ ڕێنموونی.

وَإِذْ قَالَ عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ يَا بَنِي إِسْرَائِيلَ إِنِّي رَسُولُ اللَّهِ إِلَيْكُم مُّصَدِّقًا
لِّمَا بَيْنَ يَدَيَّ مِنَ التَّوْرَاةِ وَمُبَشِّرًا بِرَسُولٍ يَأْتِي مِن بَعْدِي اسْمُهُ أَحْمَدُ فَلَمَّا
جَاءَهُم بِالْبَيِّنَاتِ قَالُوا هَٰذَا سِحْرٌ مُّبِينٌ ﴿٦﴾ وَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنِ افْتَرَىٰ
عَلَى اللَّهِ الْكَذِبَ وَهُوَ يُدْعَىٰ إِلَى الْإِسْلَامِ وَاللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ
﴿٧﴾ يُرِيدُونَ لِيُطْفِئُوا نُورَ اللَّهِ بِأَفْوَاهِهِمْ وَاللَّهُ مُتِمُّ نُورِهِ وَلَوْ كَرِهَ
الْكَافِرُونَ ﴿٨﴾ هُوَ الَّذِي أَرْسَلَ رَسُولَهُ بِالْهُدَىٰ وَدِينِ الْحَقِّ لِيُظْهِرَهُ
عَلَى الدِّينِ كُلِّهِ وَلَوْ كَرِهَ الْمُشْرِكُونَ ﴿٩﴾ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا هَلْ أَدُلُّكُمْ
عَلَىٰ تِجَارَةٍ تُنجِيكُم مِّنْ عَذَابٍ أَلِيمٍ ﴿١٠﴾ تُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ وَتُجَاهِدُونَ
فِي سَبِيلِ اللَّهِ بِأَمْوَالِكُمْ وَأَنفُسِكُمْ ذَٰلِكُمْ خَيْرٌ لَّكُمْ إِن كُنتُمْ تَعْلَمُونَ ﴿١١﴾
يَغْفِرْ لَكُمْ ذُنُوبَكُمْ وَيُدْخِلْكُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِن تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ وَمَسَاكِنَ
طَيِّبَةً فِي جَنَّاتِ عَدْنٍ ذَٰلِكَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ ﴿١٢﴾ وَأُخْرَىٰ تُحِبُّونَهَا نَصْرٌ
مِّنَ اللَّهِ وَفَتْحٌ قَرِيبٌ وَبَشِّرِ الْمُؤْمِنِينَ ﴿١٣﴾ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُونُوا
أَنصَارَ اللَّهِ كَمَا قَالَ عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ لِلْحَوَارِيِّينَ مَنْ أَنصَارِي إِلَى اللَّهِ
قَالَ الْحَوَارِيُّونَ نَحْنُ أَنصَارُ اللَّهِ فَآمَنَت طَّائِفَةٌ مِّن بَنِي إِسْرَائِيلَ
وَكَفَرَت طَّائِفَةٌ فَأَيَّدْنَا الَّذِينَ آمَنُوا عَلَىٰ عَدُوِّهِمْ فَأَصْبَحُوا ظَاهِرِينَ ﴿١٤﴾

عیسا (عليه السلام) مژدەی هاتنی پێغەمبەر دەدات:

﴿ ٦: واذ قال عیسی ابن مریم ﴾ وەبیریان بێنە کاتێ کەعیسای کوڕی مەریەم وتی: ﴿ یا بنی إسرائیل إنی رسول الله إلیکم جمیعا ﴾ ئەی نەوەکانی یەعقووب! بێگومان من پێغەمبەرو نێرراوی خوام بۆلای ئێوە ﴿ مصدقا لما بین یدی من التوراة ﴾ ددانیش بەوتەوراتەدا دەنێم لە بەردەستمدایە ﴿ ومبشرا برسول یأتی من بعدی اسمه أحمد ﴾ مزگێنیش بە هاتنی پەیامبەرێك دەدەم -کەپاش خۆم دێ- ناوی(ئەحمەد)ـە، لە فەرمودەدا هاتووە کەیەکێ لە ناوەکانی ئەو پێغەمبەرە (ئەحمەد)ــە ﷺ وەکو دەفەرموێ: ((إن لی أسماء: أنا محمد، وأنا أحمد، وأنا الماحی الذی یمحو الله به الکفر، و أنا الحاشر الذی یحشر الناس علی قدمی، وأنا العاقب)) (متفق علیه): (فتح الباری: ٨/٥٠٩ ومسلم: ٤/١٨٢٨). ﴿ فلما جاءهم بالبینات ﴾ جا کاتێ عیسا یان موحەممەد بە موعجیزە ڕوونەکانەوە هات و پێی ڕاگەیاندن ﴿ قالوا هذا سحر مبین ﴾ وتیان: ئەمە جادوویەکی ئاشکراو نمایانە! ﴿ ٧: ومن أظلم ممن افتری علی الله الکذب وهو یدعی إلی الإسلام ﴾ چ کەسێك هەیە لەوە ستەمکارتر کە لە سەر خوا درۆ هەڵبەسێت، لە کاتێکدا بانگ بکرێت بۆ ئیسلامبوون وموسڵمان بوون؟! عیسا بانگی کردن و مژدەی هاتنی ئەو پێغەمبەرەی پێدان، کەچی وتیان ئەمە جادووە!! ﴿ والله لا یهدی القوم الظالمین ﴾ وخواش ڕێنمایی گەل و هۆزی ستەمکار ناکات، چونکە شایستەی هیدایەت نییە.

دەیانەوێ بە فووی دەمیان ئەم دینی خوایە بکوژێننەوە!:

﴿ ٨: یریدون لیطفئوا نور الله بأفواههم ﴾ بێباوەڕەکان ئەیانەوێ بەفووو، (بەقاڵەی دەم)یان نووری ڕووناکی بەرنامەی خوا بکوژێننەوە!! ﴿ والله متم نوره ﴾ لە کاتێکدا خوا خۆی تەواو کەری نووری ئایینی خۆیەتی ﴿ ولو کره الکافرون ﴾ ئەگەرچی کافرو بێ بڕوایانیش پێیان ناخۆش بێت، واتە: خوا خۆی ئەم ئایینی خۆیە هەر سەر ئەخات، هەرچەندە لە هەموو لایەکەوە دوژمنان بیانەوێ کپی بکەنەوەو لیخنی بکەن.

ئیسلام بەسەر گشت دینەکاندا سەردەکەوێ:

﴿ ٩: هو الذی أرسل رسوله بالهدی ودین الحق ﴾ خو ئەو زاتەیە کە پەیامبەرەکەی خۆی(موحەممەد) بەقورئانێکی ڕێنموونیکارو ئایینێکی ڕاست ورەوانەوە نارد ﴿ لیظهره علی الدین کله ﴾ بۆ ئەوە بەسەر تەواوی ئایینەکاندا سەری بخات ﴿ ولو کره المشرکون ﴾ ئەگەرچی موشریك و هاوبەش پەیداکەرانیش پێیان ناخۆش بێ و، هەوڵی کوژانەوەی بدەن.

بچنە جیهاد لە سزاو ئازار ڕزگار دەبن:

ئینجا موسڵمانان هەڵئەنێت بۆ جیهادو دڵیان خۆش ئەکات، بۆیە ئەفەرموێ: ﴿ ١٠: یاأیهاالذین آمنوا هل أدلکم علی تجارة تنجیکم من عذاب ألیم ﴾ ئەی ئەوانەی باوەڕتان هێناوە! ئایا ڕێگای بازرگانییەکتان نیشان بدەم لە سزایەکی ئێش پێگەیەنەری دۆزەخ ڕزگارتان بکات؟: ﴿ ١١: تؤمنون بالله ورسوله ﴾ باوەڕ بکەن بەخواو بەپێغەمبەرەکەی ﴿ وتجاهدون فی سبیل الله بأموالکم وأنفسکم ﴾ وە بە ماڵ و بە گیانتان -لە پێناوی سەرخستنی ڕێبازی خوادا- جیهاد بکەن ﴿ ذلکم خیر لکم إن کنتم تعلمون ﴾ ئەو بڕواو جیهادەتان لەهەموو شتێك بۆتان باشترو چاکترە، ئەگەر بزانن ﴿ ١٢: یغفر لکم ذنوبکم ﴾ ئەگەر واتانکرد، ئەوسا

خواش هەڵەو گوناهەکانتان ئەبەخشێ و چاوپۆشییان لێئەکات ﴿ ويدخلكم جنات تجرى من تحتها الانهار ﴾ ولە قیامەتدا ئەتانخاتە ناو چەندین باخاتی بەهەشتەوە کەچۆم وروبار لەژێر درەختەکانییەوە دەردەچێت ﴿ ومساكن طيبة فى جنات عدن ﴾ و لەناو چەندان کۆشك و خانووی رازاوەو پاك و خاوێنشدا لە بەهەشتی هەتاهەتایی ونەبڕاوەدا نیشتەجێتان دەکات ﴿ ذلك الفوز العظيم ﴾ هەر ئەوەیە سەرفرازی گەورەو بێوێنە. تائێرە باسی پاداشتی دوا رۆژ بوو، ئینجا هەندێکیشی هەر لەدونیادا پێتان دەبەخشێت، وەك ئەفەرموێت: ﴿ ١٣: وأخرى تحبونها ﴾ وبەهرەیەکیتر حەزتان پێیە لە دونیادا بتانداتێ ﴿ نصر من الله وفتح قريب ﴾ ئەویش یارمەتیدان و سەرخستنە لە لایەن خواوە، وە فەتح و پیرۆزیەکی نزیکە،،واتە:ئازاد کردنی مەککەیە، یان هەر وڵاتێکی تری پڕ لە خێر بۆ موسڵمانان ﴿ وبشر المؤمنين ﴾ و موژدەی ئەوەش بدە بە باوەڕدارەکان، تا پشت ئەستوور بن لەسەر ئەو بەڵێنە.. بەڵێ هەروابوو، چونکە لە ماوەیەکی زۆر کەمدا خوای باڵادەست ئاڵای ئیسلامی پیرۆزی بەسەر زۆرێ لە وڵاتاندا بەرز کردەوە،ئەوە بوو ئیسلام بۆ چەند سەدەیەك کاروباری سیاسی و، ئابووری و، کۆمەڵایەتی و، یاسایی گەلانی، زۆر بەسەرکەتووانە بەڕێ ئەکرد، تارۆژێ خەڵك دەستی لەئیسلام نەکێشابوویەوە، بەڵام کاتێ دەستیان لەئیسلام هەڵگرت و، گەڕانەوە ژێر ئاڵای ئەم و ئەو، دەرەنجام دۆڕاندیان و ریسواو ژێردەستکران.

پشتیوانی لەم ئیسلامە بکەن:

﴿ ١٤: يا أيها الذين آمنوا كونوا أنصار الله ﴾ ئەی ئەوانەی باوەڕتان هێناوە! ببنە پشتیوان و یارمەتیدەری دینی خوا ﴿ كما قال عيسى بن مريم للحواريين ﴾ وەك عیسای کوری مەریەم بە حەوارییەکانی هاوەڵی گوت: ﴿ من أنصارى إلى الله ﴾ کێ بۆ گەیاندنی ئایینی خوا یارو یاوەرمە؟ ﴿ قال الحواريون نحن أنصار الله ﴾ حەوارییەکانیش وتیان: ئێمە یارمەتیدەری ئایینی خواین، هەموو کات فیدایی‌و پشتیوانینی ﴿ فآمنت طائفة من بنى إسرائيل ﴾ جا دەستەیەك لەبەنی ئیسرائیل باوەڕیان بە عیسا هێناو ئامادەیی خۆیان دەربڕی‌و بوونە پشتیوان و سەربازی ﴿ وكفرت طائفة ﴾ ودەستەیەکیشیان بێباوەڕو، رێبازی کوفریان گرتەبەر ﴿ فأيدنا الذين آمنوا على عدوهم ﴾ جا ئێمەش پشتگیریمانکرد لەوانەی باوەڕیان هێنابوو و لە ئاست دوژمنەکانیان سەرمانخستن ﴿ فأصبحوا ظاهرين ﴾ جا دەرەنجام بە پشتگیری خوا سەرکەوتن بەسەریاندا، کەوابوو ئێوەش ئەی بڕواداران! هەموو لەپشت ئایینەکەی خوادا کۆ ببنەوەو ببنە سەربازی ڕاستەقینەی ئەو، ئەوجا خواش سەرتان ئەخات بەسەر دوژمنانتاندا.

سوپاس بۆخوا لە (٢٣)ی ڕەمەزانی (١٤١٧)ك بەرامبەر (٢/٢/١٩٩٧) کاتژمێر (١)ی پاش نیوەڕۆ، لەنووسینی ئەم سوورەتە بوومەوە.

سوورەتی (جومعە)ـە

مەدەنییەو (١١) ئایەتە

بەناوی‌خوای بەخشندەی میهرەبان

تەوەرە سەرەکییەکەی ئەم سوورەتە، نوێژی هەینی‌و هەندێ ئەحکامی زۆرگرنگی نوێژی هەینییە، جابەناردنی پەیامبەر ﷺ -بەو هەموو ئەحکامە زۆرگرنگ و قەشەنگانەوە- دەست پێئەکا، تا لەوگومڕایی‌و سەر لێشێواوییەی دونیا گەلان ڕزگار بکا، پاشان باسێکی کورتی جوولەکەش دەکات، هەتا بزانرێ چۆن تەوراتیان بۆ ڕەوانە کراو، پاشان چۆن بۆ دواییش پشتگوێیان خست، ئینجا ئەوگوێنەدان و کەڵك وەرنەگرتنەیان لەو پەیامەی تەوراتە، دەشوبهێنێ بەحاڵی گوێدرێژێکەوە، بارێ کتێبی لێ نرابێ، ئاشکرایە کەئەو گوێدرێژە تەنها ماندوو بوونەکەی بۆ دەمێنێتەوەو هیچ سوودێك لەو بارە کتێبە وەرناگرێ، دە بێشك ئەو زاناو خوێندەوارانەش کەخێرو شەڕ لە یەك ناکەنەوەو یەکی کتێبخانەیەکیان هەیە، حاڵیان لە حاڵی ئەو گوێدرێژە دەچێت جوولەکەبێ، یان نا.

هەمووشتێ پاک و بێ خەوشی خوا دەڵێ:

﴿ بسم الله الرحمن الرحيم * ١: يسبح لله مافى السموات وما فى الأرض ﴾ هەرچی لە ئاسمانەکان و، هەرچی لەزەویدایە پاك وبڵندی‌و بێخەوشی‌خوا دەڵێن و تەسبیحات بۆ ئەو دەکەن، واتە: هەموو بەردەوام گەواهی بوون و تاك وتەنیایی خوا دەدەن، وەك دەفەرموێ: (وإن من شئ إلا يسبح بحمده..) (٤٤:١٧).﴿ الملك ﴾ پاشاو فەرمانڕەوای هەقە،دەسەڵاتی تەواوو بێسنووری هەیە ﴿ القدوس ﴾ زۆریش پاك و بێگەردو بێخەوشە، لەهەرشتێك شایستەی خوایەتی ئەو نەبێت ﴿ العزيز الحكيم ﴾ دەسەڵاتداری کارجوان و کاردوایە،بەرژەوەندی هەموو بەندەکانی خۆی ئەزانێ لەچیدایە.

منەتباری خواین کە پێغەمبەری بۆ ناردن:

﴿ ٢: هو الذى بعث فى الأميين رسولا منهم ﴾ خوا هەر ئەو

پەروەردگارەیــە کە لەناو عەرەبــە نەخوێندەوارەکاندا —وەك ئیبن عەبباس ئەڵێ— پەیامبەرێکی پایەبەرزی لەخۆیان نارد.

تێبینی: عــەرەب پێیان وتراوە: (ئوممــی)، چونکە خوێندەواریان زۆر کەمبوو، وە پەیامبەر ﷺ خۆیشــی لەو بارەیەوە فەرموویەتی: ((نحن أمة أمية، لا نكتب ولا نحسب)) (متفق عليه). ﴿ يتلوا عليهم

سُورَةُ الجُمُعَةِ

بِسْمِ ٱللَّهِ ٱلرَّحْمَٰنِ ٱلرَّحِيمِ

يُسَبِّحُ لِلَّهِ مَا فِي ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَمَا فِي ٱلْأَرْضِ ٱلْمَلِكِ ٱلْقُدُّوسِ ٱلْعَزِيزِ ٱلْحَكِيمِ ﴿١﴾ هُوَ ٱلَّذِي بَعَثَ فِي ٱلْأُمِّيِّـۧنَ رَسُولًا مِّنْهُمْ يَتْلُواْ عَلَيْهِمْ ءَايَٰتِهِۦ وَيُزَكِّيهِمْ وَيُعَلِّمُهُمُ ٱلْكِتَٰبَ وَٱلْحِكْمَةَ وَإِن كَانُواْ مِن قَبْلُ لَفِي ضَلَٰلٍ مُّبِينٍ ﴿٢﴾ وَءَاخَرِينَ مِنْهُمْ لَمَّا يَلْحَقُواْ بِهِمْ وَهُوَ ٱلْعَزِيزُ ٱلْحَكِيمُ ﴿٣﴾ ذَٰلِكَ فَضْلُ ٱللَّهِ يُؤْتِيهِ مَن يَشَآءُ وَٱللَّهُ ذُو ٱلْفَضْلِ ٱلْعَظِيمِ ﴿٤﴾ مَثَلُ ٱلَّذِينَ حُمِّلُواْ ٱلتَّوْرَىٰةَ ثُمَّ لَمْ يَحْمِلُوهَا كَمَثَلِ ٱلْحِمَارِ يَحْمِلُ أَسْفَارًۢا بِئْسَ مَثَلُ ٱلْقَوْمِ ٱلَّذِينَ كَذَّبُواْ بِـَٔايَٰتِ ٱللَّهِ وَٱللَّهُ لَا يَهْدِي ٱلْقَوْمَ ٱلظَّٰلِمِينَ ﴿٥﴾ قُلْ يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ هَادُوٓاْ إِن زَعَمْتُمْ أَنَّكُمْ أَوْلِيَآءُ لِلَّهِ مِن دُونِ ٱلنَّاسِ فَتَمَنَّوُاْ ٱلْمَوْتَ إِن كُنتُمْ صَٰدِقِينَ ﴿٦﴾ وَلَا يَتَمَنَّوْنَهُۥٓ أَبَدًۢا بِمَا قَدَّمَتْ أَيْدِيهِمْ وَٱللَّهُ عَلِيمٌۢ بِٱلظَّٰلِمِينَ ﴿٧﴾ قُلْ إِنَّ ٱلْمَوْتَ ٱلَّذِي تَفِرُّونَ مِنْهُ فَإِنَّهُۥ مُلَٰقِيكُمْ ثُمَّ تُرَدُّونَ إِلَىٰ عَٰلِمِ ٱلْغَيْبِ وَٱلشَّهَٰدَةِ فَيُنَبِّئُكُم بِمَا كُنتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿٨﴾

آياتــه ﴾ ئایەتەکانی قورئانەکەی ئەویان بەســەرا دەخوێنێتەوە، هەرچەنــد ئەمیــش خــۆی نەخوێنــدەوارە ﴿ ويزكيهــم ﴾ ودڵ ودەروون و ڕەواڵەتیان پاك دەکاتەوە، لە بیروباوەڕی بتپەرستی و، یاســای لاروچەوتی کۆمەڵایەتی ئەو سەردەمە ﴿ ويعلمهم الكتاب والحكمــة ﴾ و قورئان وفەرموودەکانــی خۆیان فێر دەکات ﴿ وإن كانوا من قبل لفي ضلال مبين ﴾ خۆ بەڕاســتیش پێش هاتنیئەو، ئەوان لەگومڕایی وسەرلێشــێواوییەکی ئاشــکرادا بوون: سیاسەتی پووچ وگەندەڵ، ڕەوشــت وئەخلاقی ڕووخــاو، باری کۆمەڵایەتی پەست و قێزەون..هتد.

موحەممەد ﷺ پێغەمبەری عەرەب و عەجەمە:

﴿ ٣: وآخريــن منهم لما يلحقوا بهم ﴾ وەئــەو پەیامبەرەی نارد، بۆخەڵکانێکــی تریش کەهێشــتای پێیــان نەگەیشــتوون، واتە: لــە دوای چەرخی ئەوانــەوە دێن، کەوابوو پەیامبەرێکی گشــتی خەڵکانی جیهانە. (ئەبووهورەیــرە/ خوا لێی ڕازی بێت) ئەڵێت: لەخزمەتی پەیامبەردا ﷺ دانیشتبووین و، ئەم ئایەتەی: (وآخرين منهم..) هاتە خوارێ، دانیشــتووەکان وتیــان: ئەی پێغەمبەر! ﷺ دەبێ ئەوخەڵکانەیترکێبن کە تۆ پێغەمبەری ئەوانیشــی؟ (ئەبوو هورەیرە) ئەڵێت: پەیامبەر ﷺ دەســتی خستە سەرشانی سەلمانی (فارســی) وفەرمووی: ((لوكان الإيمان عنــد الثريا لناله رجال -أو رجل- من هؤلاء)) (بوخاری و موســلیم ڕیوایەتیان کردووە). واتە: گریمان ئەرئیمان لای ئەســتێرەی (کۆ)دا بووبا، بە تەئکید کۆمەڵە پیاوێکیئەمانە -دەستی بۆســەلمان ڕاکێشا- خۆیانیان دەگەیانێ! ﴿ وهو العزيز الحكيم ﴾ تەنها ئەویشە زاڵ ودەسەڵاتدار، کار جوان وکارزان، ئەوەتە لەوکاتەی پشێویو بێسەرووبەریەدا ئەو پەیامبەرە خۆشەویستە ئازیزەی بۆناردن و، ئەویش قۆڵی مەردایەتی لێهەڵماڵیو شــەوو ڕۆژی نایە ســەریەك، تا بە ماوەیەکی کەم توانی ڕووبەری نیوە دوورگەی عەرەبی بەتەواوی بگۆڕێت..هتد ﴿ ٤: ذلك فضل الله يؤتيه من يشاء ﴾ ئەو شەرەفی پەیامبەرایەتییە فەزڵ و بەهرەی خوایە، ویستی لەهەرکەسێك ببێ، پێی دەبەخشێت، هیچ کەسێ ناتوانــێ بەئارەزووی خــۆی دایبڕێ بۆ خــۆی ﴿ والله ذوالفضل العظيم ﴾ خوا خاوەن بەهرەو بەخششێکی فراوان وگەورەیە.

جوولەکە چوونە ژێر تەورات و کاریشیان پێنەکرد:

جاکــە پێغەمبەر هات جوولەکە کەوتنە دەمبازیی وئینکاری لەوەدا کــە بۆئەوانیش نێردرابێ، ئەگەرچی ناوونیشانیشــی لەتەوراتدا هەبێ، جا ســەبارەت بەو ئینکاری وحاشــایەیان خوا فەرمووی: ﴿ ٥: مثل الذين حُملوا التوراة ﴾ حاڵی ئەوانەی تەوراتیان پێدراو تەکلیفکــران کاری پێبکەن ﴿ ثم لم يحملوها ﴾ پاشــان هەڵیان نەگــرت، واتــە: کاریان پێ نەکردو کەڵکیــان لێ وەرنەگرت وەك (ئیــبن عەبباس) ئەڵێ: ﴿ كمثل الحمار يحمل أسفارا ﴾ لە حاڵی ئــەو گوێدرێژە دەچێ: کە بــارێ کتێب هەڵدەگرێ و ناشــزانێ چیان تێدایەو چیــان پێبکا، دیارە بەرنامــەو کتێب، بەتایبەت کتێــب و بەرنامەی خوایی، بۆئەوەیــە گوێیبۆ بگیردرێو کەڵکی لێوەربگــیردرێ.. جوولەکە لەبەرئەوە کــە خۆیان خاوەن تەورات بوون و لەوێ باسی هاتنی پێغەمبەر ﷺ کراوەو بەوردی سیفەتەکانی باسکــراون، هەقبوو کە هات بەخێرایی بڕوایان پێکردبا.. بەڵام دیارە ســوودیان لەتەورات وەرنەگرتوو و تەنیا ماندوو بوونەکەیان بۆ مایەوە! ﴿ بئس مثل القوم الذين كذبوا بآيات الله ﴾ ئای چەند ناشیرین وخراپە ســیفەتی ئەو قەومەی ئایەتەکانی خوایان بەدرۆ دەزانــی ﴿ والله لا يهدى القــوم الظالمين ﴾ وخواش ڕێنوێنی گەل

وهۆزی ستەمکار ناکات بۆ ڕێگەی خێروچاکە، چونکە خۆیان ئامادەییان نییە ﴿ ٦: قل یا أیها الذین هادوا ﴾ ئەی پێغەمبەر! ﷺ بڵێ: ئەی ئەوانەی لەسەر دینی جوولەکەن! ﴿ إن زعمتم أنکم أولیاء لله من دون الناس ﴾ ئەگەر پێتان وایە کە ئێوە دۆست و خۆشەویستی خوان، نەك خەڵکی دی ﴿ فتمنوا الموت إن کنتم صادقین ﴾ جا فەرموون داوای مردن بکەن ئەگەر ڕاستبێژن لە داواکەتاندا، هەتا زوو بگەنە خزمەتی پەروەردگارتان و لەم دونیایە ڕزگاربن ﴿ ٧: ولا یتمنونه أبدا بما قدمت أیدیهم ﴾ خۆ هەرگیز -لەبەر ئەوەی پێشی خۆیانیان خستووە- ئارەزوو و داوای مردن ناکەن، لەفەرموودەیەکدا هاتووە: ((والذی نفسی بیده لوتمنوا الموت ما بقی علی ظهرها یهودی إلا مات)) سوێند بەوکەسەی گیانی منی بەدەستە، ئەگەر داوای مردونیان کردبا تەنها جوولەکەیەك بەسەر ئەم زەوییەوە بەزیندوویی نەدەماو هەموو ئەمردن ﴿ والله علیم بالظالمین ﴾ وە خوایش زانایە بە کارو کردەوەی ستەمکاران، بۆیە ناوێرن داوای مردن بکەن ﴿ ٨: قل إن الموت الذی تفرون منه ﴾ پێیان بڵێ: ئەی پێغەمبەر! ﷺ بێگومان ئەو مردنەی کە ئێوە لەبەری هەڵدێن و ئەترسن پێی بگەن ﴿ فإنه ملاقیکم ثم تردون إلی عالم الغیب والشهادة ﴾ بەڕاستی هەر ئەتانگاتێ، پاشانیش دەگێڕدرێنەوە بۆ لای زانای نادیارو دیار، پەنهان و ئاشکرا، بۆلای ئەو زاتەی کە هیچ شتێکی لێناشاردرێتەوە ﴿ فینبئکم بما کنتم تعملون ﴾ ئینجا لەئەنجامی ئەو کاروکردەوە دەتانکرد ئاگادارتان ئەکات.

نوێژی هەینی و چەند ئادابێکی:

﴿ ٩: یا أیها الذین آمنوا إذا نودی للصلاة من یوم الجمعة ﴾ ئەی ئەوانەی باوەڕتان هێناوە! کاتێ ڕۆژی هەینی بانگدرا بۆ نوێژ ﴿ فاسعوا إلی ذکر الله وذروا البیع ﴾ جائێوە بەپەلە بچن بەدەم زیکری‌خواوەو، واز لە هەموو کڕین و فرۆشتنێك بێنن ﴿ ذلکم خیر لکم ﴾ ئەو خۆ ئامادەکردنە بۆی چاکترە بۆتان، واتە: ئەبێتە هۆی ڕەزامەندی خوا لەدونیاو لە قیامەت ﴿ إن کنتم تعلمون ﴾ ئەگەر بزانن و دەرکی ڕاستی بکەن.

هەرلە نوێژ بوونەوە بڵاوەوە بن و بۆ ڕۆزی بکۆشن:

﴿ ١٠: فإذا قضیت الصلاة فانتشروا فی الأرض ﴾ جاکە نوێژەکە تەواوبوو، بڵاو ببنەوە بەڕووی زەویدا ﴿ وابتغوا من فضل الله ﴾ وەداوای ڕزق و ڕۆزیو بەهرەی خوا بکەن و هەوڵی ڕۆزی بدەن و هەموو هۆیەکی ڕۆزی بدەنە بەر، بێگومان خوایش یارمەتی دەرتانە ﴿ واذکروا الله کثیرا ﴾ و یادی خوا زۆر بکەن ﴿ لعلکم تفلحون ﴾ بەوئومێدە بەختیاروسەرفراز بن.

دواندەر کەوتە وتار لە مزگەوت دەرمەچن:

﴿ ١١: وإذا رأوا تجارة أو لهوا ﴾ وکاتێ بازرگانییەك، یان هەر سەرقاڵییەك ببینن ﴿ انفضوا إلیها ﴾ بڵاوەی لێدەکەن ودەچن بۆلای ﴿ وترکوک قائما ﴾ تۆ بە ڕاوەستاوی بەجێدێڵن!. ڕاڤەکارانی قورئان ئەڵێن: پێغەمبەر ﷺ ڕۆژی هەینی لەسەر مینبەر وتاری ئەخوێندەوە، لەوکاتەدا کاروانێکی بازرگانی لەشامەوە گەڕایەوە، لەو کاتەیشدا مەدینەییەکان تووشی گرانی و قات و قڕییەك ببوون، شیاوی باسە هەرکات کاروان هاتبایەتەوە بەتەپڵ ودەفەوە پێشوازیان لێ‌ئەکرد، ئینجا کە دانیشتوانی مزگەوت و گوێگرانی وتاری هەینی گوێیان لەو هەراو سورمەوە بوو، ئەوانیش -بێجگە لە دوازدە کەسیان- بەپەلە هەڵسان وپەیامبەریان بەجێ هێشت!! ئەوسا ئەو ئایەتە هات وفەرمووی: ﴿ قل ما عند الله خیر من اللهو ومن التجارة ﴾ پێیان بڵێ ئەی موحەممەد ﷺ ئەو پاداش و بەهرەیە لای خوایە بۆ ئیمانداران چاکترە لەگەمەو بازرگانی ﴿ والله خیر الرازقین ﴾ وخوایش باشترین ڕۆزی بەخشە، کەوابوو جارێکی‌تر شتی وا نەکەن و تەنها لای خوا داوای ڕۆزی بکەن. لەشەوی(٢٤/٢٣)ی ڕەمەزانی (١٤١٧)ك بەرامبەر بە (١٩٩٧/٢/١) کاتژمێر (٥ : ١٠) شەو، لەنووسینی تەفسیری ئەم سوورەتە بوومەوە لە (مەریوان).

سوورەتی (مونافیقون)ـە

مەدەنییەو (١١)ئایەتە

بەناوی خوای بەخشندەی میهرەبان

ئەم سوورەتەش وەك سوورەتە مەدەنییەکانی‌تر باس لە هەندێ ئەحکام دەکات.. هەروەکو تەوەرەیەکیشی بەگشتی باسی دووڕووەکانە، هەر لەبەرئەوەیشە بە سوورەتی (منافقون) ناوبرا، لەسەرەتاوە باسی کارڕەوتی لارو چەوتییان دەکات، باسی دوو زمانی و، بەدکاریان دەکات، دەڵێ بەردەوام دەرەوەو، ناوەوەیان لەیەك جیایە، پاشان باسی دارشتنی پیلان و نەخشەکانیان دەکات بۆسەر پەیامبەرو موسڵمانان، دەڵێت بەرواڵەت موسڵمان دەبوون، بەڵام لەناوەوە دڵیان نەخۆش و کرمۆڵ بوون، بۆیە هەمووکات خەتەری ئەوان لەوکەسانەی کە بە ئاشکرا بەرهەڵستی ئیسلام و موسڵمانانیان دەکرد زیاتر بووە، هەروەکو جۆرەها وتەی

نابەجێ و ناشـیرینیان بەرامبەر پەیامبەر ئەکردو ئەیانوت: پاش ماوەیەکی‌تر خۆی‌و بەرنامەکـەی ئەپێچنەوە، ودەیانگوت کاتێك موسـڵمانەکان لە جەنگی (بەنی موستەلق) گەڕانەوە ناهێڵین بێنە مەدینەوەو، ئەوانەشـیان لەمەدینەدان دەریـان ئەکەین..هتد. لە کۆتاییشدا داوا لەموسڵمانان دەکات کە ئەوەندە خۆیان سەرگەرمی

يَـٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوٓاْ إِذَا نُودِىَ لِلصَّلَوٰةِ مِن يَوْمِ ٱلْجُمُعَةِ
فَٱسْعَوْاْ إِلَىٰ ذِكْرِ ٱللَّهِ وَذَرُواْ ٱلْبَيْعَ ذَٰلِكُمْ خَيْرٌ لَّكُمْ إِن كُنتُمْ
تَعْلَمُونَ ﴿٩﴾ فَإِذَا قُضِيَتِ ٱلصَّلَوٰةُ فَٱنتَشِرُواْ فِى ٱلْأَرْضِ
وَٱبْتَغُواْ مِن فَضْلِ ٱللَّهِ وَٱذْكُرُواْ ٱللَّهَ كَثِيرًا لَّعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ
﴿١٠﴾ وَإِذَا رَأَوْاْ تِجَـٰرَةً أَوْ لَهْوًا ٱنفَضُّوٓاْ إِلَيْهَا وَتَرَكُوكَ قَآئِمًا قُلْ
مَا عِندَ ٱللَّهِ خَيْرٌ مِّنَ ٱللَّهْوِ وَمِنَ ٱلتِّجَـٰرَةِ وَٱللَّهُ خَيْرُ ٱلرَّٰزِقِينَ ﴿١١﴾

سُورَةُ المُنَافِقُونَ

بِسْمِ ٱللَّهِ ٱلرَّحْمَـٰنِ ٱلرَّحِيمِ
إِذَا جَآءَكَ ٱلْمُنَـٰفِقُونَ قَالُواْ نَشْهَدُ إِنَّكَ لَرَسُولُ ٱللَّهِ وَٱللَّهُ يَعْلَمُ
إِنَّكَ لَرَسُولُهُۥ وَٱللَّهُ يَشْهَدُ إِنَّ ٱلْمُنَـٰفِقِينَ لَكَـٰذِبُونَ ﴿١﴾
ٱتَّخَذُوٓاْ أَيْمَـٰنَهُمْ جُنَّةً فَصَدُّواْ عَن سَبِيلِ ٱللَّهِ إِنَّهُمْ سَآءَ مَا كَانُواْ
يَعْمَلُونَ ﴿٢﴾ ذَٰلِكَ بِأَنَّهُمْ ءَامَنُواْ ثُمَّ كَفَرُواْ فَطُبِعَ عَلَىٰ قُلُوبِهِمْ
فَهُمْ لَا يَفْقَهُونَ ﴿٣﴾ ۞ وَإِذَا رَأَيْتَهُمْ تُعْجِبُكَ أَجْسَامُهُمْ
وَإِن يَقُولُواْ تَسْمَعْ لِقَوْلِهِمْ كَأَنَّهُمْ خُشُبٌ مُّسَنَّدَةٌ يَحْسَبُونَ كُلَّ
صَيْحَةٍ عَلَيْهِمْ هُمُ ٱلْعَدُوُّ فَٱحْذَرْهُمْ قَـٰتَلَهُمُ ٱللَّهُ أَنَّىٰ يُؤْفَكُونَ ﴿٤﴾

دونیا نەکـەن و، واز لەجیهاد نەیەنن وەك دووڕووەکان! وە پێش ئـەوەی هەلیان لەکیس بچێت ومردن بـدا لەدەرگایان، باهەردەم خێرو سـەدەقە بکەن، پێش ئەوە پەشـیمان ببنەوەو، پەشیمانیش هیچ کەڵکێك نەبەخشێت.

ناڵەباری دووڕووەکان:

﴿ بسـم الله الرحمـن الرحیـم * ۱: إذا جاءک المنافقـون ﴾ کاتێ دووڕووەکان هاتن بۆلات ئەی پێغەمبەر ﷺ! ﴿ قالوا نشـهد إنك لرسـول الله ﴾ ئەڵێن: شـایەتی ئەدەین کە بەڕاستی تۆپەیامبەری خوایت ﴿ والله یعلم إنك لرسوله ﴾ لەحاڵێکدا خواخۆی ئەزانێ کە تۆپەیامبەری ئەویت ﴿ والله یشـهد إن المنافقین لکاذبون ﴾ وەخوا گەواهی ئەدات کەئەو دووڕووانە درۆ دەکەن کەئەڵێن تۆ پەیامبەری خوایت ﴿ ۲: اتخذوا أیمانهم جنة ﴾ سـوێندە درۆینەکانیان کردە سـپەرو قەڵغان بۆ پاراستنی ئابڕوو و سەروماڵی خۆیان، هەرشتێك دێتە پێشـێ، بەخێرایی ئەوان سوێندێکی پیائەکێشن! ﴿ فصدوا عن سـبیل الله ﴾ ڕێی‌دینی‌خوایان لەخەڵك گرت! نەیان دەهێشت کەسـێك بێتەناو دینـی خواوەو، تا بۆیان کرابا بەسـوێندی درۆو دەلەسـە خەڵکیان لەخشـتە ئەبرد ﴿ إنهم ساء ماکانوا یعملون ﴾ بەڕاستی ئەوانە کارێکی خراپ و نابەجێیان کرد ﴿ ۳: ذلک بأنهم آمنوا ثم کفروا ﴾ ئەو بەدکارییەشیان هی‌ئەوەبوو کە بۆ یەکەمجار باوەڕیان هێنا، پاشـان کافر بوونەوە! ﴿ فطبع علی قلوبهم ﴾ ئیتر مۆری بەدبەختی نرا بەسـەردڵیاندا ﴿ فهم لا یفقهون ﴾ جا ئەوان تێ‌ناگـەن وحەقیقـەت وەر ناگرن و وشـەو مانای خـێر نازانن، واتە: چاك وخراپ لەیـەك ناکەنەوە ﴿ ٤: وإذا رأیتهم تعجبك أجسـامهم ﴾ هەرکە دەیانبینیت لەش وقەڵافەتیان سەرسـامەت دەکات، چونکـە وێنـەو دیمەنیان لەپیاوی هەڵکەوتەو راسـت و راسـاڵ ئەچێت ﴿ وإن یقولوا تسـمع لقولهم ﴾ وئەگەر قسـەش بکەن -لەڕەوانبێژی و قسـەزانیندا- گوێ بۆ قسـەکەیان دەگریت ﴿ کأنهم خشب مسندة ﴾ لە بەر خاڵییەتی دڵیان لەئیمان، دەڵێی تەختە داری هەڵپەسێراون ﴿ یحسبون کل صیحة علیهم ﴾ وادەزانن هەموو قسەو دەنگێك بۆسەر ئەوانە، واتە: ئەوەندەش دەترسن پەردە لەسەرنهێنییەکانیان هەڵماڵرێت، هەردەنگێك هات ئەوان بەزیانی خۆیانی ئەزانن و، وا دەزانن باسی ئەوانە ﴿ هم العدو فاحذرهم ﴾ هەرئەوانن دوژمن، دەسـائێوەش هۆشیار و ئاگاداریان بن و خۆتان بپارێـزن لێیـان ﴿ قاتلهم الله أنـی یؤفکون ﴾ خـوا بیانکوژێ، لەناویان بەرێت، چۆن لەڕێی هەق لائەدرێن؟!.

پشتیان لەپێغەمبەر ﷺ کردو گەمارۆشیان لە سەرموسڵمانان دانا!:

ئیمامی (بوخاری) لـە (زەید)ـەوە ئـەڵێ: کاتێ(عەبدوڵڵای کوڕی ئوبـەی) لە(ئوحـود) گەڕایـەوەو جەنگەکـەی بەجێ‌هێشـت، وەلەسـوپاکەی پێغەمبـەر ﷺ خەڵکێکی زۆری پەشـیمانکردەوەو گێڕایەوە، بەو بۆنەیەوە موسڵمانەکان رکیان لێ‌هەڵگرت و بەئاشکرا قسەیان پێ‌دەوت، ئەوجاکەخزمەکانی زانییان وا پێغەمبەر ﷺ زۆر تووڕەیە پێیان گوت: چاك وایە تۆخۆت برۆی بۆلای پەیامبەر ﷺ داوای لێبووردنی لێ‌بکەیت، تا لێت‌خۆش ببێ و، لەخواش داوای لێ‌خۆش‌بوونـت بۆ بکات، ئەویش بەتووڕەیییەکەوە سـەری باداو وتـی: نە دەچم بـۆلای‌و، نەئەیشـەوێ داوای لێ‌خۆش‌بوونم بۆ بـکا، جا ئەم‌ئایەتە هاتـە خوارەوەو فەرمـووی: ﴿ ٥: وإذا قیل لهم تعالوا یسـتغفر لکم رسول الله ﴾ کاتێ پێیان بگوترێ: وەرن بۆ لای‌پەیامبەری خوا داوای لێبووردنتان بۆ بکات ﴿ لووا رءوسهم ﴾

سـەریان با ئەدەن و گاڵتەیـان لێدێ! ﴿ ورأیتهـم یصدون وهم مسـتكبرون ﴾ و دەیانبینی پشـت هەڵئەكـەن و، -لەبەر كیبرو دەعیەیان- خۆشیان بە گەورە دەزانن بێنە لای پەیامبەر ﷺ ﴿ ٦: سواء علیهم أستغفرت لهم أم لم تستغفر لهم ﴾ بۆ ئەوان چوونییەكە داوای لێبوردونیان بۆ بكەیت، یان بۆیان نەیكەیت ﴿ لن یغفر الله لهم ﴾ چونكـە هەرگیز خوا لێیان خۆش نابێت ﴿ إن الله لا یهدی القوم الفاسـقین ﴾ بەراستی خوا هیدایەت و ڕێنمایی هۆز وگەلانی لەسنوور دەرچوو ناكات. ﴿ ٧: هم الذین یقولون لاتنفقوا علی من عند رسول الله حتی ینفضوا ﴾ هەرئەوانن بەخەڵكی مەدینە دەڵێن: هیچ مەبەخشـن بەوانەی كەلە دەوروبەری پێغەمبەری خوادان لە هەژارە كۆچكەریەكان! تا برسییان ئەبێ و بڵاوەی لێدەكەن!! ﴿ ولله خزائن السموات والأرض ﴾ خۆ هەموو گەنجینەكانی ئاسمانەكان و زەوی هی خوایە ﴿ ولكن المنافقین لایفقهون ﴾ بەڵام دووڕووەكان تێناگەن و نافامن، بۆیە ئەو وتە ناشـیرینانە لە زاریان دەرئەچێ ﴿ ٨: یقولون لئن رجعنا إلی المدینة ﴾ دووڕووەكان (واتە: عەبدوڵلاو شـاگردەكانی) ئەڵێن: سـوێند بێ بە خوا، ئەگـەر گەڕاینەوە بۆ مەدینەو، لەم جەنگەی (بەنی موستەلق) ڕزگارمان بوو ﴿ لیخرجن الأعز منها الأذل ﴾ دەبێ‌دەسـەڵاتدارو بەڕێز، واتە: ئەوان، خەڵكە ڕووت ولاتەكەی لێدەركەن، واتە: پێغەمبەرو هاوەڵانی لە مەدینە وەدەرنێن! جـا كە كوڕەكەی (سـەلوول) ئەوەی‌گوت: كوڕەكەی خۆی -(عەبدوڵلا) كە موسڵمانێكی‌دڵسـۆز بـوو- چوو لەدەرگای (مەدینە)دا شـیرەكەی بەدەستەوەگرت و وەسـتا، جاكاتێ دیتی وا باوكـی هات، چووە پێش و پێی‌گـوت: بگەڕە دواوە، ئەمەش سـوێندی بێت تـا نەڵێیت پەیامبـەر عەزیز و سـەربەرزە! ئێمە زەلیـل وپەسـت و ریسـواین، نابـێ بڕۆیتە نێوشـارەوە، ئەویش بەناچاریپێی لێناو، ئەویش ڕێگەی بۆكردەوە بۆ ناوشـار، پاشـان عەبدوڵـلا هات بۆلای پێغەمبەر ﷺ وتی: بیسـتوومە كە ئەتەوێ ئـەی پێغەمبـەری خوا! باوكم بكوژی، جا ئەگـەر نیازێكی وات هەیە وراستە، فەرمان بدە بامن خۆم بیكوژم و هەرئێستایش كەڵلە سـەرەكەیت بۆ دێنم! ئەویش فەرمووی: نـا، نای‌كوژین ﴿ ولله العزة ولرسوله وللمؤمنین ﴾ ڕێز و عیززەت وگەورەیی هەر بۆ خواو بـۆ پەیامبەرەكەی و بۆباوەڕدارانە ﴿ ولكـن المنافقین لایعلمون ﴾ بەڵام دووڕووەكان نازانن، چونكە ڕێی ڕاسـتیان لێ‌چەواشـە بووە ﴿ ٩: یاأیهـا الذیـن آمنوا لاتلهكم أموالكـم ولاأولادكم عن ذكر الله ﴾ ئـەی ئەوانەی باوەڕتان هێناوە! ماڵ ومنداڵتان لەیادی خوا غافڵتان نەكـەن، واتە: ئێوە وەك دووڕووەكان مەبن كەدەسـتیان لەجیهادوهەوڵ وتێكۆشـان بەردا ﴿ ومـن یفعل ذلک فأولئک هم الخاسـرون ﴾ هەركەسـێك كاری وابكات! ئەوانـەن زیانمەن و دۆڕاو، چونكە فەزڵ و باوی دونیایان بەسەرپاشەڕۆژدا داوە.

بەر لەوە بمرن صەدەقە بكەن:

﴿ ١٠: وأنفقـوا ممـا رزقناكم ﴾ لەو ماڵ وسـامانەی كردوومانە

وَإِذَا قِيلَ لَهُمْ تَعَالَوْا يَسْتَغْفِرْ لَكُمْ رَسُولُ اللَّهِ لَوَّوْا رُءُوسَهُمْ
وَرَأَيْتَهُمْ يَصُدُّونَ وَهُم مُّسْتَكْبِرُونَ ٥ سَوَاءٌ عَلَيْهِمْ
أَسْتَغْفَرْتَ لَهُمْ أَمْ لَمْ تَسْتَغْفِرْ لَهُمْ لَن يَغْفِرَ اللَّهُ لَهُمْ إِنَّ
اللَّهَ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْفَاسِقِينَ ٦ هُمُ الَّذِينَ يَقُولُونَ
لَا تُنفِقُوا عَلَىٰ مَنْ عِندَ رَسُولِ اللَّهِ حَتَّىٰ يَنفَضُّوا وَلِلَّهِ
خَزَائِنُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَلَٰكِنَّ الْمُنَافِقِينَ لَا يَفْقَهُونَ
٧ يَقُولُونَ لَئِن رَّجَعْنَا إِلَى الْمَدِينَةِ لَيُخْرِجَنَّ الْأَعَزُّ
مِنْهَا الْأَذَلَّ وَلِلَّهِ الْعِزَّةُ وَلِرَسُولِهِ وَلِلْمُؤْمِنِينَ وَلَٰكِنَّ
الْمُنَافِقِينَ لَا يَعْلَمُونَ ٨ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تُلْهِكُمْ
أَمْوَالُكُمْ وَلَا أَوْلَادُكُمْ عَن ذِكْرِ اللَّهِ وَمَن يَفْعَلْ
ذَٰلِكَ فَأُولَٰئِكَ هُمُ الْخَاسِرُونَ ٩ وَأَنفِقُوا مِن مَّا رَزَقْنَاكُم
مِّن قَبْلِ أَن يَأْتِيَ أَحَدَكُمُ الْمَوْتُ فَيَقُولَ رَبِّ لَوْلَا أَخَّرْتَنِي
إِلَىٰ أَجَلٍ قَرِيبٍ فَأَصَّدَّقَ وَأَكُن مِّنَ الصَّالِحِينَ ١٠ وَلَن
يُؤَخِّرَ اللَّهُ نَفْسًا إِذَا جَاءَ أَجَلُهَا وَاللَّهُ خَبِيرٌ بِمَا تَعْمَلُونَ ١١

سُورَةُ التَّغَابُنِ

ڕۆزیتان ببەخشن ﴿ من قبل أن یأتی أحدكم الموت ﴾ پێش ئەوەی مـردن یەخەتـان پێ‌بگرێ ﴿ فیقـول رب لولا أخرتنـی إلی أجل قریب ﴾ ئەوسا بڵێ: ئەی پەروەردگارەكەم! خۆزگە مردنی منت بۆ ماوەیەكی نزیك دوا خستبا ﴿ فأصدق وأكن من الصالحین ﴾ ئینجا ماڵم دەبەخشـی و لەسـاڵحان و چاكە خوازان دەبووم ﴿ ١١: ولن یؤخر الله نفسا إذا جاء أجلها ﴾ و خۆ هەركەسێك ئاكامی‌تەواوبوو، هەرگیـز خوا دوای ناخـات، جا كەوابوو پێش ئـەوە ئەوخۆزگە بێ‌جێگەیە بخوازن فریای خۆتان بكەون ﴿ والله خبیر بما تعملون ﴾ وخواش بەئاگایە بەو كاروكردەوە ئێوە دەی‌كەن، وە بەپێی ئەوەش پاداش و تۆڵەتان ئەدات. لە كۆتاییدا درووددوسـڵاو بۆ سەر گیانی پاكی پەیامبەری سەروەرو سالار.

لە (٢٤)ی ڕەمەزانی (١٤١٧)ك بەرامبەر بە (١٩٩٧/٢/٢)ز، كاتژمێر (٥)ی سەر لەئێوارە، لە تەفسیری سوورەتی (منافقون) بوومەوە.

سوورەتی (تەغابون)ـە

مەدەنییەو (١٨) ئایەتە

بەناوی‌خوای بەخشندەی میهرەبان

ئەم سوورەتە لەپاش سوورەتی (تەحریم)ـەوە هاتووە، بەڵام لەگەڵ ئەوەیشـدا کە لەمەدینەدا هاتووە، هەر لەسوورەتە مەککەییەکان ئەچێ، چونکە ئەمیش وەك ئەوان باسی یەکتاپەرستی خوای‌گەورە ئەکات. بۆ یەکەم جار باسـی باڵا دەستیی‌و گەورەیی و دەسەڵاتی خوا ئەکات، ئینجا تیشکێك ئەخاتە سەر گەلانی پێشوو، ئەنجامی هەموو کەسێکیش هەڵدەسەنگێنێ و، هەمووکەسیش دەبێ کێڵگەی خۆی بخواتەوە، فەرمان بەگوێ‌رایەڵی و فەرمان بەرداری بۆ خواو پەیامبەر ﷺ ئەدا، هۆشـیاری بەمرۆڤ ئـەدا: کەماڵ و منداڵ و خێزان و هاوسەر لەخشتەیان نەبەن تا دەست لەجیهاد هەڵبگرن. کۆتاییشـی دێ بە ئامۆژگاری کردنی ئادەمیزاد کە هەمیشـە دوور بگـرن لـەرژدی و چرووکی، هـەروەك پێیان دەڵێـت کە دارایی لەرێگـەی خوادا بەخت بکەن بۆ بەرز کردنەوەی بریارو وشـەی خوا جا بەم شـێوەیەش دەسـت پێ ئەکات: ﴿ بسـم الله الرحمن الرحیم * ١: یسـبح لله مافی السـموات ومافی الارض ﴾ هەرچی لەئاسمانەکان و لەزەویدایە، پاك وخاوێنی و بێخەوشی خوا ئەڵێن، خۆگومانیش نییە کەهەموو بوونەوەر بەڵگەو نیشانەیە لەسەر بوونی خـوا ﴿ له الملک ولـه الحمد ﴾ دەسـەڵات و موڵکایەتی هەر بۆ ئەوە، سوپاس وستایش تەنها بۆ ئەوە ﴿ وهو علی کل شئ قدیر ﴾ هەرئەویشە بەسەر هەموو شتێکدا بەتوانایەو، ویستی لەهەر شتێك ببێ ئەی‌کات.

باوەرو بێ‌باوەری بە دەست خوایە:

﴿ ٢: هو الذی خلقکم ﴾ هەر ئەو خوایەیە ئێوەی‌دروسـت‌کردووە ﴿ فمنکـم کافر ومنکم مؤمن ﴾ ئینجا هەتانـە بێ باوەروو کافر، بەئـارەزووی خـۆی لە فیـترەت لای‌داوە، هەیشـتانە بەئیمان و باوەڕدار، هەمیشـە لەسەر نەخشەی فیترەت ئەڕواو لانادا. ئیمامی (موسـلیم) لە (سـەهل)ەوە دەڵێ: پێغەمبەر ﷺ ئەفەرمووێ: ((إن الرجـل لیعمـل عمل أهـل الجنة فیما یبـدو للناس وهو مـن النار، وإن الرجـل لیعمل عمـل أهل النار فیما یبدو للنـاس وهو من أهل الجنة)). واتە: پیاوی واهەیە هەردەم کاروکردەوەی بەهەشـتییانە ئـەکا -بەپێی‌رواڵەت- کەچی لەئەنجامـدا ئەهلی ئاگرە، پیاوی واش هەیـە بەردەوام وەکو خەڵکـی جەهەننەمی کارئەکا، کەچی سـەرەنجامی بەهەشتییە، مەبەسـت ئەوەیە کە زانستی (ئەزەلی) خوا پەیوەندی بە هەموو شـتێکەوە هەیەو، چاك ئەزانێ ئەنجامی گشـت شـتێ چی دەبێـت. ﴿ والله بما تعملون بصیـر ﴾ وە خوا بینایە بـەوکارو کردەوە دەی‌کەن، هەرچی بکـەن دێتەوە رێتان ﴿ ٣: خلق السـموات والأرض بالحق ﴾ خوا ئاسمانەکان و زەویی بەهەق بەدی‌هێناوە ﴿ وصورکم فأحسن صورکم ﴾ وە بەجوانترین شـێوە وێنەی کێشـاون: قەڵافەت وبەژن وباڵای جوان و رێکوپێك و، لـە گەڵ ئەوهەموو ژیـری و وردەکارییەدا ﴿ وإلیـه المصیر ﴾ ســەرەنجامیش هەر بۆ لای‌ئەوە، لای ئەوهەموو پاداشت وتۆڵەیەك وەردەگـرن ﴿ ٤: یعلم مـا فی السـموات والأرض ﴾ هەرچی لە ئاسمانەکان و زەویدایە -وردو درشـت- خوا دەی‌زانێ ﴿ ویعلم ماتسـرون وما تعلنون ﴾ وهەر چیش ئێوە بیشارنەوەو، هەرچیش ئاشکرای بکەن، دەی‌زانێ و لای ئەو یەکسانە ﴿ والله علیم بذات الصدور ﴾ خواش بەوەی لەسینگ و دڵەکاندایە زاناو بەئاگایە.

بەرلە ئێوە خەڵکی زۆر قرانی تێ‌کەوت:

﴿ ٥: ألـم یأتکم نبـأ الذین کفروا من قبل ﴾ ئایـا هەواڵی کافران وبێ‌باوەڕانی پێشـی خۆتانتان -کـە بەر لە ناردنی تۆ- کافرو بێ بـاوەر بوون پێ نەگەیشـتوون کە چ سـزایەکیان ئەوقەبوو، کاتێ سەرپێچیان کرد؟! ﴿ فذاقوا وبال أمرهم ﴾ کە سزای بێ باوەڕی و تاوانی خۆیانیان چیشـت لەدونیـادا ﴿ ولهم عذاب ألیم ﴾ وله پاشەرۆژیشدا سزایەکی ئێش پێگەیەنەرو دەردناکیان بۆهەیە ﴿ ٦: ذلک بأنه کانت تأتیهم رسلهم بالبینات ﴾ ئەو سزایەش بەو هۆیەوە بوو کە بەراسـتی پێغەمبەرەکانیان بەچەندین بەڵگەو مۆعجیزەی روونەوە بۆدەهاتن و هەریەکەشیان داوای گەلەکەیانی ئەنجام دەدا ﴿ فقالوا أبشـر یهدوننا ﴾ کەچی وتیـان: ئایا مرۆڤێك رێنماییمان دەکات؟! ﴿ فکفروا وتولوا ﴾ جا دەرەنجام کافرو بێ‌باوەڕبوون و پشـتیان هەڵکرد لە ئیمان ﴿ واسـتغنی الله ﴾ وخوایش بێ‌نیاز بوو لێیـان و وێڵی‌کردن ﴿ والله غنی حمید ﴾ وخـوا خوایەکی‌بێ‌نیازە لەهەموو شتێك، هەر لەزاتی خۆیدا سوپاسکراوە.

زیانەوەی پاش مردن راست و رەوایە:

﴿ ٧: زعـم الذین کفروا أن لن یبعثـوا ﴾ ئەوانەی کافرو بێ بڕوا بوون گوتیان: هەرگیزپاش مردن زیندوو ناکرێنەوە! ﴿ قل بلی وربی لتبعثن ﴾ پێیان بڵێ ئەی پێغەمبەر! ﷺ بەڵێ سوێند بە پەروەردگارم بێ‌گومـان لە گۆڕەکانتاندا دەر ئەهێنرێن و زیندوو ئەکرێنەوە ﴿ ثم لتنبؤن بما عملتم ﴾ پاشـان لەهەر کاروکردەوەیەك ئەنجامتان داوە

ئاگـادار دەکرێن، لەگەورەو لە بچووك، و هەر بەوەش پاداشـت دەدرێنـەوە ﴿ وذلک علی الله یسیر ﴾ ئەوەیش بـۆ خوا کارێکی ئاسـانە، چونکە ئێوه خۆتان ئەزانن کە لەسـەرتاوە شتێك نەبوون و وجوودتان نەبوو، پاشـان دروستیکردن وبوون، باشە ئیتر چۆن ناتوانـێ زیندووتان بکاتەوە؟! ﴿ ٨: فآمنوا بالله ورسـوله والنور الذی أنزلنا ﴾ جا ئیدی باوەڕ بێنن بەخواو پەیامبەرەکەی، وە بەو نـوورو ڕووناکییەی بۆمان دابەزاندۆتە خوارەوە ﴿ والله بما تعملون خبیر ﴾ وخوا ئاگایە بەو کارو کردەوەیەی ئەنجامی دەدەن.

ڕۆژی قیامەت ڕۆژی تێکشکانە:

﴿ ٩: یـوم یجمعکم لیوم الجمع ﴾ ئـەو ڕۆژە وەبیر بێنە کە خوا هەمووتـان کـۆ ئەکاتەوە، بۆ ڕۆژی کۆ کردنـەوەی تەواوی گەلان بۆپاداشـت وتۆڵـە ﴿ ذلـک یـوم التغابـن ﴾ ئەو ڕۆژەیـە ڕۆژی زیانباری تاوانکارانە، زیانی بێ بڕوایان دەردەکەوێ، بەهۆی کافر بوونیانەوە ﴿ ومن یؤمن بالله ویعمل صالحا یکفر عنه سـیئآته ﴾ وە هەرکەسـێك باوەڕ بەخوا بێنێ و کاری چاك ئەنجام بدات، خوا گوناهەکانی دەپۆشـێ ﴿ ویدخله جنات تجری من تحتها الأنهار ﴾ و ئەیخاتە ناوچەند باخێکەوە لە بەهەشـتدا کە لە بنکەکانیانەوە ئـاوو ڕووبـار دەڕوات ﴿ خالدین فیهـا أبدا ﴾ بـە هەتاهەتاییش تێیـدا دەمێننەوەو نامرن ﴿ ذلک الفـوز العظیم ﴾ تەنها ئا ئەوەیە سەرفرازی و سـەرکەوتنە گەورەکە ﴿ ١٠: والذین کفروا وکذبوا بآیاتنـا ﴾ وە ئەوانەش بێ باوەڕبوون و نکووڵی ئایەتەکانی ئێمەیان کرد ﴿ أولئـک أصحاب النار خالدین فیها ﴾ ئائەوانە دۆزەخین و بـە هەتاهەتایی تێیدا دەمێننەوە ﴿ وبئـس المصیر ﴾ ودۆزەخیش سەرەنجام و جێیەکی زۆر خراپە.

هەموو بەڵایە بە ئیزنی خوا دێ:

﴿ ١١: ما أصاب من مصیبة إلا بإذن الله ﴾ وهەر بەڵاو ناخۆشییەك پێـش بێت، بـێ فەرمان و بڕیاری خـوای کارزان نابێت، واتە: ئیرادەو ویستی ئـەوی لەگەڵە، کەوابوو خۆتان تەنها تەسـلیمی ئیرادەو ویستی خوا بکەن ﴿ ومن یؤمن بالله یهد قلبه ﴾ وهەرکەسێك باوەڕی بەخوا هەبێت، ئەویش دڵی هیدایەت دەکاو دایدەمەزرێنێت لەئارامـی و، خۆگرتن لە بەرامبەر هەر بـەڵاو نەهامەتییەك پێش بێت ﴿ والله بکل شـئ علیم ﴾ وخوابەهەموو شتێك ئاگاو زانایەو، دەزانێ ئەودڵانە لەکاتی خۆشی وناخۆشیدا چۆنن.

بەر فەرمانی خواو پێغەمبەر بن:

﴿ ١٢: وأطیعوا الله وأطیعوا الرسـول ﴾ وگوێڕایەڵی خوا بکەن و، فەرمانبـەرداری پەیامبـەر بکەن ﴿ فإن تولیتم فإنما علی رسـولنا البلاغ المبین ﴾ جا ئەگەر پشتتان هەڵکرد و گوێڕایەڵ نەبوون، ئەوە

بِسۡمِ ٱللَّهِ ٱلرَّحۡمَٰنِ ٱلرَّحِيمِ

يُسَبِّحُ لِلَّهِ مَا فِي ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَمَا فِي ٱلۡأَرۡضِۖ لَهُ ٱلۡمُلۡكُ وَلَهُ ٱلۡحَمۡدُۖ
وَهُوَ عَلَىٰ كُلِّ شَيۡءٖ قَدِيرٌ ١ هُوَ ٱلَّذِي خَلَقَكُمۡ فَمِنكُمۡ كَافِرٞ
وَمِنكُم مُّؤۡمِنٞۚ وَٱللَّهُ بِمَا تَعۡمَلُونَ بَصِيرٌ ٢ خَلَقَ ٱلسَّمَٰوَٰتِ
وَٱلۡأَرۡضَ بِٱلۡحَقِّ وَصَوَّرَكُمۡ فَأَحۡسَنَ صُوَرَكُمۡۖ وَإِلَيۡهِ ٱلۡمَصِيرُ ٣
يَعۡلَمُ مَا فِي ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلۡأَرۡضِ وَيَعۡلَمُ مَا تُسِرُّونَ وَمَا تُعۡلِنُونَۚ وَٱللَّهُ
عَلِيمُۢ بِذَاتِ ٱلصُّدُورِ ٤ أَلَمۡ يَأۡتِكُمۡ نَبَؤُاْ ٱلَّذِينَ كَفَرُواْ مِن قَبۡلُ
فَذَاقُواْ وَبَالَ أَمۡرِهِمۡ وَلَهُمۡ عَذَابٌ أَلِيمٞ ٥ ذَٰلِكَ بِأَنَّهُۥ كَانَت تَّأۡتِيهِمۡ
رُسُلُهُم بِٱلۡبَيِّنَٰتِ فَقَالُوٓاْ أَبَشَرٞ يَهۡدُونَنَا فَكَفَرُواْ وَتَوَلَّواْۚ وَّٱسۡتَغۡنَى
ٱللَّهُۚ وَٱللَّهُ غَنِيٌّ حَمِيدٞ ٦ زَعَمَ ٱلَّذِينَ كَفَرُوٓاْ أَن لَّن يُبۡعَثُواْۚ قُلۡ بَلَىٰ وَرَبِّي
لَتُبۡعَثُنَّ ثُمَّ لَتُنَبَّؤُنَّ بِمَا عَمِلۡتُمۡۚ وَذَٰلِكَ عَلَى ٱللَّهِ يَسِيرٞ ٧ فَـَٔامِنُواْ بِٱللَّهِ
وَرَسُولِهِۦ وَٱلنُّورِ ٱلَّذِيٓ أَنزَلۡنَاۚ وَٱللَّهُ بِمَا تَعۡمَلُونَ خَبِيرٞ ٨ يَوۡمَ
يَجۡمَعُكُمۡ لِيَوۡمِ ٱلۡجَمۡعِۖ ذَٰلِكَ يَوۡمُ ٱلتَّغَابُنِۗ وَمَن يُؤۡمِنۢ بِٱللَّهِ وَيَعۡمَلۡ
صَٰلِحٗا يُكَفِّرۡ عَنۡهُ سَيِّـَٔاتِهِۦ وَيُدۡخِلۡهُ جَنَّٰتٖ تَجۡرِي مِن تَحۡتِهَا
ٱلۡأَنۡهَٰرُ خَٰلِدِينَ فِيهَآ أَبَدٗاۚ ذَٰلِكَ ٱلۡفَوۡزُ ٱلۡعَظِيمُ ٩

خۆتان زەرەر دەکەن، چونکە تەنها گەیاندنێکی نما و ئاشکرا لەسەر شانی پەیامبەری ئێمەیە، ئیتر هەموو کەسێك گلەیی ئەکەوێتە سەر ئەسـتۆی خۆی ﴿ ١٣: الله لا إله إلا هو ﴾ ئەو خوایە، خوایەکی بە هەقی وایە، بێجگە لەخۆی هیچ پەرستراوێکی تر نییە ﴿ وعلی الله فلیتوکل المؤمنون ﴾ دەبا بڕواداران تەنها پشت بەخوا ببەستن و متمانەی تەواویان هەر بەو ببێ.

بڕێ ژن و منداڵ نەیارو دوژمنە:

ڕاڤەکارانی قورئان ئەڵێن: دەسـتەیەك لەموسـڵمانەکان ویستیان کـۆچ بکـەن و بڕۆن بۆ مەککە، جا ماڵ و منـداڵ و ژنانیان بوونە ئەستەنگ لە بەردەم ڕۆیشـتنەکەیان، دەرەنجام دواکەوتن، پاشان کاتـێ کەهاتنە مەدینە سـەیرئەکەن وا زۆربـەی خەڵکی مەدینە فێری ئیسـلامەتی بوون! ئیتر ئەوانیش پەشـیمان بوونەوە لەسەر کارەکەیان و ویسـتیان ئەزیەتی ژن ومنداڵەکانیان بدەن، ئینجا لە

بەرامبەر ئەوەوە، ئەم ئایەتە هات و فەرموی: ﴿ ١٤: یا أیها الذین آمنوا إن من أزواجکم وأولادکم عدوا لکم ﴾ ئەی ئەوانەی باوەڕتان هێناوە! بەڕاستی هەندێ لەژنـان و لە منداڵتان دوژمنن بۆتان، سەرقاڵتان دەکەن لە تاعەت و کاری چاکە بەهۆی خۆشە ویستیتانەوە بۆیان ﴿ فاحذروهم ﴾ جا وریابن و خۆتان بپارێزن

وَالَّذِينَ كَفَرُوا وَكَذَّبُوا بِآيَاتِنَا أُولَٰئِكَ أَصْحَابُ
النَّارِ خَالِدِينَ فِيهَا ۖ وَبِئْسَ الْمَصِيرُ ﴿١٠﴾ مَا أَصَابَ مِن
مُّصِيبَةٍ إِلَّا بِإِذْنِ اللَّهِ ۗ وَمَن يُؤْمِن بِاللَّهِ يَهْدِ قَلْبَهُ ۚ وَاللَّهُ بِكُلِّ
شَيْءٍ عَلِيمٌ ﴿١١﴾ وَأَطِيعُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ ۚ فَإِن
تَوَلَّيْتُمْ فَإِنَّمَا عَلَىٰ رَسُولِنَا الْبَلَاغُ الْمُبِينُ ﴿١٢﴾ اللَّهُ لَا إِلَٰهَ
إِلَّا هُوَ ۚ وَعَلَى اللَّهِ فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُؤْمِنُونَ ﴿١٣﴾ يَا أَيُّهَا
الَّذِينَ آمَنُوا إِنَّ مِنْ أَزْوَاجِكُمْ وَأَوْلَادِكُمْ عَدُوًّا
لَّكُمْ فَاحْذَرُوهُمْ ۚ وَإِن تَعْفُوا وَتَصْفَحُوا وَتَغْفِرُوا
فَإِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿١٤﴾ إِنَّمَا أَمْوَالُكُمْ وَأَوْلَادُكُمْ
فِتْنَةٌ ۚ وَاللَّهُ عِندَهُ أَجْرٌ عَظِيمٌ ﴿١٥﴾ فَاتَّقُوا اللَّهَ مَا اسْتَطَعْتُمْ
وَاسْمَعُوا وَأَطِيعُوا وَأَنفِقُوا خَيْرًا لِّأَنفُسِكُمْ ۗ وَمَن
يُوقَ شُحَّ نَفْسِهِ فَأُولَٰئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ ﴿١٦﴾ إِن تُقْرِضُوا
اللَّهَ قَرْضًا حَسَنًا يُضَاعِفْهُ لَكُمْ وَيَغْفِرْ لَكُمْ ۚ وَاللَّهُ شَكُورٌ
حَلِيمٌ ﴿١٧﴾ عَالِمُ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ﴿١٨﴾

سُورَةُ الطَّلَاقِ

لە خۆشەویستی ناشەرعی بۆیان ﴿ وإن تعفوا وتصفحوا وتغفروا ﴾ جا ئەگەر بیانبەخشن لەوەکە پەکیانخستن لە کۆچکردن و، بیانپۆشن و لێیان خۆش ببن ﴿ فإن الله غفور رحیم ﴾ بێگومان خـوا خوایەکی زۆر لێبووردەیە، زۆردڵاوایە. ﴿ ١٥: إنما أموالکم وأولادکم فتنة ﴾ بەڕاستی ماڵ و منداڵەکانتان بەڵان بۆتان، پێیان تاقیدەکرێنەوە، تا دەرکەوێ کامتان گوێڕایەڵی دەکەن و، کامیشتان یاخی دەبن، کەوابوو بێداروهۆشیار بن پێیان فریو نەخۆن! ﴿ والله عنده أجر عظیم ﴾ لەکاتێکدا خوای میهرەبان پاداشتێکی گەورەی لایە، واتە: بەهۆی ئەو سەروەت و سامان و ژن ومنداڵانەتانەوە دەستخەڕۆ نەبن.

تا دەتوانن لە خوا بترسن:

﴿ ١٦: فاتقوا الله ما استطعتم ﴾ جا تەقوای خوا بکەن چەندێکتان توانی، پێغەمبەریش ﷺ لەو بارەیەوە دەفەرمووێ: ((إذا أمرتکم بأمر فائتوا منه ماستطعتم، وما نهیتکم عنه فاجتنبوه)) (فتح الباری: ١٣/٢٦٤). هەندێ لە زاناکانیش دەڵێن: ئەم ئایەتەی (فاتقوا الله ماستطعتم)، بەئایەتی (یاأیها الذین آمنوا اتقوا الله حق تقاتة) (٣/١٠٢) سڕاوەتەوە. ﴿ واسمعوا وأطیعوا ﴾ گوێڕایەڵ بن و ببیستن، هەر ئامۆژگارییەك ئەکرێن وە بڕیارو فەرمانەکانم جێبەجێ بکەن ﴿ وأنفقوا خیرا لأنفسکم ﴾ وسامان وماڵ بەخت بکەن لەڕێی خوادا، چونکە ئەبێتە مایەی چاکی و سوود بۆخۆتان ﴿ ومن یوق شح نفسه ﴾ وە ئەوەی لە خواوە بپارێزرێ لە ڕژدی و چرووکی دەروونی ﴿ فأولئک هم المفلحون ﴾ ئا ئەو جۆرە کەسانەن سەرفرازو بروەوە ﴿ ١٧: إن تقرضوا الله قرضا حسنا ﴾ ئەگەرقەرزێ باش بدەن بەخوا، واتە: لەڕێی خێرو چاکەدا بەختی بکەن ﴿ یضاعفه لکم ﴾ خوا بۆتان چەند بەرامبەر ئەکات ﴿ ویغفر لکم ﴾ و لێشتان خۆش ئەبێ ﴿ والله شکور حلیم ﴾ وخواخوایەکی زۆر پاداشدەرەوەی چاکەکارانە، زۆریش لەسەر خۆو خۆڕاگرە، پەلە ناکات لە تۆڵەدا ﴿ ١٨: عالم الغیب والشهادة العزیز الحکیم ﴾ زانای نادیارو دیارە، پەنهان و شاراوە لای ئەو یکسانە ودیارە، ودەسەڵاتداری کارجوان و کارڕەوایە لەهەموو بڕیارەکانیدا.

لەشەوی ٢٦/٢٥ی ڕەمەزانی (١٤١٧)ك بەرامبەر بە (١٩٩٧/٢/٣٤) کاتژمێر (٧/١٥) خولەك لەنووسینی تەفسیری سوورەتی (تەغابون) بوومەوە.

سوورەتی (تەلاق)ـە

مەدەنییەو (١٢)ئایەتە.

بەناوی خوای بەخشندەی میهرەبان

ئەم سوورەتە لەپاش سوورەتی (ئینسان)ـەوە هاتووە، کەمێ درێژ تر باسی ژن ومێرد دەکات، بەتایبەت مەسەلەی تەلاق و چۆنێتی عیددەو نەفەقەو خەرجی ژنان، نیشتگاو مەنزڵ و جێگەی خەوو خەوتن و ئیسراحەتیان..هتد. دیاریکردنی کاتی تەلاقدان –ئەگەر هەردەبوو تەلاق بدرێت– واتە: کەی پەسەند وشەرعییە، ئەوەیش بۆئەوەیە کە پیاوان پەلە نەکەن لە تەلاقدانی ژنەکانیاندا، چونکە خوا تەلاقی بۆ کاتی ناچاری و نەمانی توانای پێکەوە ژیان داناوە، و ئەگەر ناچاری نەبوایە، ڕێگەی تەلاق نەئەدرا.. داوا ئەکات پاش تەلاقەکە، حیسابی عیددەیان ڕابگرن، بۆ ئەوەی ڕشتەو نەژاد تێکەڵ بەیەك نەبێ، هەروەها بۆئەوەش کە ئەوژنە تەلاقدراوە بەعیددەوە زۆر نەمێنێتەوە ئەگەر بیەوێ شوو بکاتەوە، هەموو جۆرە عیددەیەك باس ئەکات.. بەیناو بەینیش ئەگەڕێتەوە سەر تەقوا بۆ

راگرتنی یاساو سنوورەکان، وە بۆ ئەوەی ژن و پیاوەکە لەترسی خوا ستەم لەیەك نەکەن، وێنەیەکی سەرکەشی و سەرسەختی گەلانی پێشوویش ئەخاتە پێش چاو بۆ ئەوەی پتر دەست بگیرێ بەپیادە کردنی ئەحکامی خواوە، کۆتاییشی دێت بەباسکردنی توانایی و دەسەلاتی خوای گەورە لەدروستکردنی ئاسمانەکان و زەویدا.

ژن دەبێ لە عەیدەی خۆیدا تەلاق بدرێت:

﴿ بسم الله الرحمن الرحيم * ١ : يا أيها النبي إذا طلقتم النساء ﴾ ئەی پەیامبەر! ﷺ بەئوممەتەکەت بڵێ: کاتێ‌ویستتان ژنەکانتان تەلاق بدەن ﴿ فطلقوهن لعدتهن ﴾ جا لەکاتی دەست پێکردنی عیددەیاندا تەلاقیان بدەن، واتە: لە حەیز پاك بن و، لەو پاکییەشدا مێرد لەگەڵیا دروست نەبووبێت. لەفەرموودەیەکدا هاتووە: ((فليطلقها طاهرا قبل أن يمسها، فتلك العدة التي أمر الله تعالى أن يطلق لها النساء)) (بوخاری، فتح الباری: ٢٥١/٨، موسلیم: ١٠٩٤/٢). واتە: ئەگەر ژنت تەلاقدا، لەپاکیدا و پێش چوونەلای تەلاقی بدە، هەر ئەوەیشە کەخوا فەرمووی: ژنان لەکاتی عیددەیاندا تەلاق بدەن. ﴿ وأحصوا العدة ﴾ حیسابی سەرەتاو کۆتایی عیددەیان بەوردی بژمێرن، تا لێتان تێك نەچێ‌و ژنەکەیش بە عیددەوە زۆر نەمێنێتەوە، نەوەك تووشی زیان ببێ ﴿ واتقوا الله ربكم ﴾ وەلەخوای گەورەو پەروەردگارتان بترسن و سنوورەکانی مەشکێنن و گوێرایەڵبن ﴿ لاتخرجوهن من بيوتهن ﴾ لەخانووەکانیاندا دەریان مەکەن پاش تەلاقدان، تا عیددەیان تەواو ئەبێت، واتە: لەپێش تەلاقدانیاندا لەکوێ دەژییان با هەر لەوێ بمێننەوە ﴿ ولا يخرجن ﴾ ژنەکانیش بۆخۆیان بەبێ ڕەزامەندی لەماڵ دەرنەچن، چونکە هێمان بەسراونەتەوە بەپیاوەوە ﴿ إلا أن يأتين بفاحشة مبينة ﴾ مەگەر کارێکی خراپی ئاشکرا بکەن.(ئیبن عەبباس) و هەندێ لەهاوەڵانی‌تر ئەڵێن: مەبەست بە (فاحیشە) زیناو، هەموو جۆرە ڕەفتارێکی تری دزێوو نەگونجاوی ئەو ژنەیە.ئیمامی (شافعی) ئەڵێ: مەبەست بەو (فاحیشە)یە، جنێوو دەم درێژی ژنەکەیە لەگەڵ خزم و کەس و کاری مێردەکەیدا. ئەو کاتە با لەوێ نەمێنن و بچن بۆ ماڵی مەحرەمی خۆیان. ﴿ وتلك حدود الله ﴾ و ئەمەیە بەرنامەو سنوورەکانی خوا لەبارەی تەلاقەوە هۆشیاربن! دەست درێژی نەکەن ﴿ ومن يتعد حدود الله فقد ظلم نفسه ﴾ هەرکەسێك لە بەرنامەو سنوورەکانی خوا تێپەرێ، بێ‌گومان ستەمی لە خۆی‌کردووەو سنوری خوای بەزاندووە ﴿ لاتدري لعل الله يحدث بعد ذلك أمراً ﴾ تۆ چووزانی دوای تەلاقدانەکە چی‌دەبێ؟ لەوانەیە خوای کارزان کارێ تازەپێش بێنێت: ژن و پیاوەکە پەشیمان ببنەوە بۆ یەکتر، ئەو کاتە دەستبکە نەوە بەژن ومێردی خۆیان و ژیانێکی نوێ، بۆیە دەڵێین: با لەخانووەکانی خۆیاندا بمێننەوەو دەرنەچن.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ إِذَا طَلَّقْتُمُ النِّسَاءَ فَطَلِّقُوهُنَّ لِعِدَّتِهِنَّ وَأَحْصُوا الْعِدَّةَ ۖ وَاتَّقُوا اللَّهَ رَبَّكُمْ ۖ لَا تُخْرِجُوهُنَّ مِن بُيُوتِهِنَّ وَلَا يَخْرُجْنَ إِلَّا أَن يَأْتِينَ بِفَاحِشَةٍ مُّبَيِّنَةٍ ۚ وَتِلْكَ حُدُودُ اللَّهِ ۚ وَمَن يَتَعَدَّ حُدُودَ اللَّهِ فَقَدْ ظَلَمَ نَفْسَهُ ۚ لَا تَدْرِي لَعَلَّ اللَّهَ يُحْدِثُ بَعْدَ ذَٰلِكَ أَمْرًا ﴿١﴾ فَإِذَا بَلَغْنَ أَجَلَهُنَّ فَأَمْسِكُوهُنَّ بِمَعْرُوفٍ أَوْ فَارِقُوهُنَّ بِمَعْرُوفٍ وَأَشْهِدُوا ذَوَيْ عَدْلٍ مِّنكُمْ وَأَقِيمُوا الشَّهَادَةَ لِلَّهِ ۚ ذَٰلِكُمْ يُوعَظُ بِهِ مَن كَانَ يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ ۚ وَمَن يَتَّقِ اللَّهَ يَجْعَل لَّهُ مَخْرَجًا ﴿٢﴾ وَيَرْزُقْهُ مِنْ حَيْثُ لَا يَحْتَسِبُ ۚ وَمَن يَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ فَهُوَ حَسْبُهُ ۚ إِنَّ اللَّهَ بَالِغُ أَمْرِهِ ۚ قَدْ جَعَلَ اللَّهُ لِكُلِّ شَيْءٍ قَدْرًا ﴿٣﴾ وَاللَّائِي يَئِسْنَ مِنَ الْمَحِيضِ مِن نِّسَائِكُمْ إِنِ ارْتَبْتُمْ فَعِدَّتُهُنَّ ثَلَاثَةُ أَشْهُرٍ وَاللَّائِي لَمْ يَحِضْنَ ۚ وَأُولَاتُ الْأَحْمَالِ أَجَلُهُنَّ أَن يَضَعْنَ حَمْلَهُنَّ ۚ وَمَن يَتَّقِ اللَّهَ يَجْعَل لَّهُ مِنْ أَمْرِهِ يُسْرًا ﴿٤﴾ ذَٰلِكَ أَمْرُ اللَّهِ أَنزَلَهُ إِلَيْكُمْ ۚ وَمَن يَتَّقِ اللَّهَ يُكَفِّرْ عَنْهُ سَيِّئَاتِهِ وَيُعْظِمْ لَهُ أَجْرًا ﴿٥﴾

لەگەڵ تەلاقدراودا بە تەرزێکی پەسەند مامەڵە بکەن:

﴿ ٢: فـإذا بلغن أجلهن ﴾ جا کە نزیك‌بوو -دوای یەك تەلاق، یان دووتەلاق- عیددەیان تەواو ببێ ﴿ فأمسكوهن بمعروف أو فارقوهن بمعروف ﴾ ئەوسا یان بەباشی ڕایانگرن و بیانهێننەوە ژێر نیکاحی خۆتان، هاورێ لەتەك هەڵس و کەوتی چاك و ڕەفتاری باشدا، یاخود وازیان لێبێنن و لێیان جیاببنەوە بەچاکی، ئەوانیش عیددەی خۆیان تەواو بکەن وهەرچییان ئەکەوێتە لاتان بەشێوەیەکی شەرعی بیاندەنێ لەمارەیی و.. هتد ﴿ وأشهدوا ذوي عدل منكم ﴾ وبۆ ئەنجامدانی هەردوو بارەکە: (گێڕانەوەیان، یان تەلاقدانیان بەیەکجاری) دووکەسی دادگەرو دادپەروەر لەخۆتان بگرنە شایەد ﴿ وأقيموا الشهادة لله ﴾ ئێوەیش -ئەی شاهێدەکان- بەرێك‌وپێکی بۆ خوا شایەتی بدەن ﴿ ذلكم يوعظ به من كان يؤمن بالله واليوم الآخر ﴾ ئەوانەباسکران پەندێکن، ئامۆژگاری

ئەوکەسەیان پێدەکرێت باوەری بەخواو بەرۆژی دوایی هەبێ ﴿ ومن یتق الله یجعل له مخرجاً ﴾ هەرکەسێك لە خوا بترسێو سنوورەکانی بپارێزێ، خوا دەرووی خێری لێ ئەکاتەوە ﴿ ٣: ویرزقه من حیث لا یحتسب ﴾ وە رزق و رۆزی دەداتێ لەشوێنێکەوە کە خۆیشی گومانی نەدەبرد، واتە: رێنموونی دۆزینەوەی رێگای ژیانی دەکات ﴿ ومن یتوکل علی الله فهو حسبه ﴾ وەهەرکەسێك پشت بەخوا ببەستێ دوای بەکار هێنانی هۆکار، ئەوە تەنیا خوای بەسەو کاروباری بۆ ئاسان دەکات ﴿ إن الله بالغ أمره ﴾ چونکە بێگومان هەرچی خوا بڕیاری لەسەر بێت، هەرئەنجامی دەداو دەیگەیەنێتەجێ ﴿ قد جعل الله لکل شئ قدرا ﴾ بەڕاستی بۆ هەموو شتێك خوا کات وئەندازەیەکی دیاریکردووە: خۆشیو، ناخۆشی، هەردووکیان تەواو دەبن و ئەبڕێنەوە..

ژنانی مەیووس لە عوزرو، ئەوانەشیان عوزر ناشۆن:

ئینجا پاش ئەوە لەسوورەتی (بەقەرە)دا عیددەی ئەو ژنانەی باسکرد حەیزیان هەیەو دەکەونە بێ نوێژی، ئیستا دێتە سەرباسی عیددەی ئەو ژنانە هێشتای بەتەمەن منداڵن، وەیان پیرن وحەیزیان نەماوە: ﴿ ٤: واللائی یئسن من المحیض من نسائکم إن ارتبتم ﴾ ئەو ژنانەتان کە بێهیوا دەبن لە بەر پیری لە تێکەوتنی (حەیز)، ئەگەر گومانتان هەبوو لەئەندازەی عیددەکەیاندا ﴿ فعدتهن ثلاثة أشهر ﴾ ئەوا عیددەیان سێمانگە ﴿ واللائی لم یحضن ﴾ وەعیددەی ئەوانەش کەهێشتا حەیزیان نەبینیوە لەبەر باڵق نەبوون، یان هەر هۆیەکی تر، هەر سێمانگە ﴿ وأولات الأحمال أجلهن أن یضعن حملهن ﴾ عیددەی ئەو ژنانەش دووگیانن، ئەو کاتەیە منداڵەکەیان دادەنێن، ئیتر تەلاق درابن، یان مێردیان مردبێت ﴿ ومن یتق الله یجعل له من أمره یسراً ﴾ وەهەر کەسێك خۆ بپارێزێ لەبێ فەرمانی خوا، ئەویش کاروباری بۆ ئاسان ئەکات ﴿ ٥: ذلک أمر الله أنزله إلیکم ﴾ ئەوەی باسکرا لەحوکمی تەلاق و عیددەو رەجعەت، فەرمانی خوایە بۆ ئێوەی دایبەزاندووە کاری پێ بکەن ﴿ ومن یتق الله یکفر عنه سیئاته ﴾ وە هەرکەسێك لەخوا بترسێ وکار بەتاعەتی خوا بکا، خواش لەگوناحەکانی پاکی ئەکاتەوەو چاوپۆشی لێ دەکات ﴿ ویعظم له أجراً ﴾ پاداشتێکی فرە گەورەی پێدەبەخشێت.

ژنانی تەلاقدراو چۆن دەستتان دەڕوا جێیان بکەنەوە:

﴿ ٦: أسکنوهن من حیث سکنتم من وجدکم ﴾ ئەو ژنانەی تەلاقێکیان ماوە، یان دوو تەلاق، بەپێی تواناو دەسەڵاتتان لەو جێگەیخۆتان سکوونەتتان تیا کردووە دایان نێن و تفاقی باشیان بۆ دابین بکەن ﴿ ولا تضاروهن لتضیقوا علیهن ﴾ زیانیان پێ مەگەیەنن، تا تەنگەتاویان بکەن لە نەفەقەو لە جێگەدا بۆ ئەوەی ناچاریان بکەن بە دەرچوون لە ماڵەکانیان ﴿ وإن کن أولات حمل ﴾ و ئەگەر ئەو ژنانە دوو گیان بوون، ئەگەرچی سێتەلاقەش درابن ﴿ فأنفقوا علیهن حتی یضعن حملهن ﴾ ئێوە نەفەقەیان بکێشن و بەخێویان بکەن هەتا سکەکەیان دائەنێن، واتە: ئەگەر ژنە تەلاقدراوەکە دووگیان بوو، ئەوە دوو شتیان لەسەرتانە: جێگەی سکوونەت و، بەخێوکردن و نەفەقە ﴿ فإن أرضعن لکم فآتوهن أجورهن ﴾ ئینجا ئەگەر ئەو ژنە تەلاقدراوانە -پاشدانانی منداڵەکە- شیریان بە منداڵەکانتان داو گۆشیانکردن، ئەوا حەق وکرێی خۆیان بدەنێ، واتە: ئەگەر ژنە تەلاق دراوەکە داوای کرێیکرد، ئەبێ پیاوەکە کرێی شیر پێدانەکەی بداتێ ﴿ وأتمروا بینکم بمعروف ﴾ دەشکرێ لەناوخۆتاندا بەشێوەیەکی جوان و پەسەند راوێژ بکەن و رێك بکەون، ژنەکە بە رێکوپێکی شیرەکە بداو، پیاوەکەش کرێکەی بدات، واتە: کەسیان زیان بەمنداڵەکە نەگەیەنێت ﴿ وإن تعاسرتم فسترضع له أخری ﴾ خۆ ئەگەر یەکترتان تەنگەتاو کردو پێکنەهاتن، واتە: باوکەکە ئەوەندە کرێی نەئەدا، دایکەکەش داوای زیاتری ئەکرد، یان شیری پێ نەئەدا، ژنێکی تر شیر بەمنداڵەکە بدا، دایەنێ بۆ بگرێ و واز لەدایکە تەلاقدراوەکە بێنێ ﴿ ٧: لینفق ذو سعة من سعته ﴾ با دەوڵەمەندو دەسەڵاتدار، بەپێی دەوڵەمەندی و دەسەڵاتەکەی خۆی ماڵ بەخت بکا لە سەر تەلاقدراوەکان و شیردەرەکان ﴿ ومن قدر علیه رزقه ﴾ هەرکەسیش دەستکورت و هەژاربوو ﴿ فلینفق مما آتاه الله ﴾ با لەوە خوا پێیداوە ببەخشێت، واتە زۆر لەخۆی نەکا، چەندە دەتوانێ ئەوەندە ببەخشێت ﴿ لا یکلف الله نفسا إلا ما آتاها ﴾ چونکە خوا داوای بەخشین لەکەس ناکات، بەپێی ئەوە نەبێ پێیداوە ﴿ سیجعل الله بعد عسر یسرا ﴾ بێگومان پاش سەختی و تەنگانە، خوا خۆشی دێنێ ودەرووی خێر دەکاتەوە.

تێبینی: ئایەتی (٦-٧):

١) بەرەواڵەت لەوە دەچێ کە ژنانی تەلاقدراو مافی سوکنایان هەیەو پێویستە سوکنایان بۆ دابین بکرێت.

٢) ژنیدووگیان هەتا سکەکەی دادەنێت، دەبێ نەفەقەی بکێشرێ، چونکە سەرقاڵە بە حەملی کابراکەوە.

٣) تەلاقدراوی رەجعی، لە حوکمی ژنی کابرای تەلاقدەردایە، کەوابوو وەکو سوکنای واجیبە ئەبێ نەفەقەیشی بداتێ، بەڵێ وایە، بەڵام سەبارەت بە ژنی تەلاقدراو بەتەلاقی بائین، لای ئیمامەکان

خیلاف وقسەی جیاواز هەیە: ئیمامی(شافعی) –رەحمەتی‌خوای لێبێت– دەڵێ: حەقی‌نەفەقـەی نییـە، چونکـە پەیوەنـدی بە مێردەکەیەوە نەمـاوە. ئیمامی (ئەبووحەنیفـە) –رەحمەتی‌خوای لێبێت– دەڵێت: حەقی نەفەقەی هەیە.

٤) ژنێ مێرد مردوو تەنها حەقی سوکنای هەیەو، هەقی نەفەقەی نییـە، واتە: دەبـێ لەوشـوێنەدا بمێنێتـەوە پێـش جیابوونەوە تێیدابووە، مەگەر مانیعێکی شەرعی هەبێ.

شارو گوندێکی زۆر لە خوا یاخی‌بوون وبەهیلاک چوون:

پاش بەکارهێنانی ئەو وشـەی (تەقوا)یە لەم سـوورەتەدا لە نێوان باسـکردنی ئەحکامەکاندا، دێتە سەرئەوەی کە ئەگەر سەرپێچی بکـەن، ئـەوا وەك گەلانی رابردوویان بەسـەر دێـت: ﴿ ٨: وکأیـن من قریـة عتت عن أمر ربها ورسـله ﴾ وزۆرێك لە ئاوایی‌و شارنشینەکانی پێشـوو، لەفەرمانی پەروەردگاریان یاخی‌بوون و، گوێرایەڵی پەیامبەرانیان نەکرد.

روونکردنەوەیەك: بیژەی (کأین) لە هەر جێگایەکی قورئاندا هاتبێ بەمانـای (کم)ـە، واتـە: بۆ (تکثیر)ـە وەك بڵێـی: زۆرێ، وەك دەفەرمـوێ: (وکأین من نبی قاتـل). خەلیلی نەحویی زان ئەڵێ: (هی أی دخلت علیها کأن للتشبیه وبنیت معها فصار فی الکلام معنی کم، صورت فی المصحف نونـا...). بۆ ئەم روونکردنەوە دەتوانی سـەیرێکی تەفسیری (قورتوبـی) ئایەتی (١٤٦)ی ئـال عیمران بکەیت. ﴿ فحاسبناها حسـابا شـدیدا ﴾ جائێمەش زۆر بەتوندی لێمان پرسـینەوە: سزای برسـێتی و قات وقڕی و، بەردەبارانمان پێ‌چەژیـن ﴿ وعذبناها عذابا نکرا ﴾ وە بەسـزایەکی توندو دژوار ئازارمان‌دان ﴿ ٩: فذاقت وبال أمرها ﴾ ئەوسـا سزای تاڵی کۆفرو کاری خراپی‌خۆیانیـان چەشـت و گیرۆدە بـوون ﴿ وکان عاقبة أمرها خسرا ﴾ وسەرەنجامی کارەکەشیان، واتە: سەرپێچییەکەیان زیانێکـی گەورەبـوو بۆیـان ﴿ ١٠: أعد الله لهم عذابا شـدیدا ﴾ ولەپاشە رۆژیشدا خوا سزایەکی سەخت و توندی بۆ ئامادەکردوون ﴿ فاتقوا الله یا أولی الألباب ﴾ دەسا لە نافەرمانی خوا بترسن ئەی هۆشمەندەکان! ﴿ الذین آمنوا ﴾ بەتایبەت ئەوانەتان کە باوەڕیان هێنـاوە ﴿ قـد أنزل الله إلیکم ذکرا ﴾ بەڕاسـتی خـوا قورئانێکی دابەزاندووە بۆتان، دەسـا ئەبێ زیاتر هۆشیاربن ولەخوا بترسن و فەرمانەکانی ئەنجام بدەن.

پێغەمبەر لە تاریکییەکان دەرتان‌دێنێ:

﴿ ١١: رسـولا یتلوا علیکـم آیات الله مبینـات ﴾ وپەیامبەرێکی پایەبـەرزی نـاردووە ئایەتـە روونەککرەوەکانی خواتان بەسـەرا ئەخوێنێتەوە ﴿ لیخرج الذین آمنوا وعملوا الصالحات من الظلمات إلی النور ﴾ هەتا ئەوانەی باوەڕیان هێناوەو کارو کردەوەی چاکیان ئەنجام‌داوە، لەتاریکییەکانی کوفرو نەزانی وگومڕایی دەریان بێنێ بۆ رووناکی ئیمان ﴿ ومن یؤمن بالله ویعمل صالحا ﴾ وەهەرکەسێك

أَسْكِنُوهُنَّ مِنْ حَيْثُ سَكَنتُم مِّن وُجْدِكُمْ وَلَا تُضَآرُّوهُنَّ لِتُضَيِّقُوا۟
عَلَيْهِنَّ ۚ وَإِن كُنَّ أُو۟لَٰتِ حَمْلٍ فَأَنفِقُوا۟ عَلَيْهِنَّ حَتَّىٰ يَضَعْنَ حَمْلَهُنَّ ۚ
فَإِنْ أَرْضَعْنَ لَكُمْ فَـَٔاتُوهُنَّ أُجُورَهُنَّ ۖ وَأْتَمِرُوا۟ بَيْنَكُم بِمَعْرُوفٍ ۖ وَإِن
تَعَاسَرْتُمْ فَسَتُرْضِعُ لَهُۥٓ أُخْرَىٰ ﴿٦﴾ لِيُنفِقْ ذُو سَعَةٍ مِّن سَعَتِهِۦ ۖ
وَمَن قُدِرَ عَلَيْهِ رِزْقُهُۥ فَلْيُنفِقْ مِمَّآ ءَاتَىٰهُ ٱللَّهُ ۚ لَا يُكَلِّفُ ٱللَّهُ نَفْسًا
إِلَّا مَآ ءَاتَىٰهَا ۚ سَيَجْعَلُ ٱللَّهُ بَعْدَ عُسْرٍ يُسْرًا ﴿٧﴾ وَكَأَيِّن مِّن قَرْيَةٍ
عَتَتْ عَنْ أَمْرِ رَبِّهَا وَرُسُلِهِۦ فَحَاسَبْنَٰهَا حِسَابًا شَدِيدًا وَعَذَّبْنَٰهَا
عَذَابًا نُّكْرًا ﴿٨﴾ فَذَاقَتْ وَبَالَ أَمْرِهَا وَكَانَ عَٰقِبَةُ أَمْرِهَا خُسْرًا ﴿٩﴾
أَعَدَّ ٱللَّهُ لَهُمْ عَذَابًا شَدِيدًا ۖ فَٱتَّقُوا۟ ٱللَّهَ يَٰٓأُو۟لِى ٱلْأَلْبَٰبِ ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ ۚ
قَدْ أَنزَلَ ٱللَّهُ إِلَيْكُمْ ذِكْرًا ﴿١٠﴾ رَّسُولًا يَتْلُوا۟ عَلَيْكُمْ ءَايَٰتِ ٱللَّهِ مُبَيِّنَٰتٍ
لِّيُخْرِجَ ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ وَعَمِلُوا۟ ٱلصَّٰلِحَٰتِ مِنَ ٱلظُّلُمَٰتِ إِلَى ٱلنُّورِ ۚ
وَمَن يُؤْمِنۢ بِٱللَّهِ وَيَعْمَلْ صَٰلِحًا يُدْخِلْهُ جَنَّٰتٍ تَجْرِى مِن تَحْتِهَا
ٱلْأَنْهَٰرُ خَٰلِدِينَ فِيهَآ أَبَدًا ۖ قَدْ أَحْسَنَ ٱللَّهُ لَهُۥ رِزْقًا ﴿١١﴾ ٱللَّهُ ٱلَّذِى خَلَقَ
سَبْعَ سَمَٰوَٰتٍ وَمِنَ ٱلْأَرْضِ مِثْلَهُنَّ يَتَنَزَّلُ ٱلْأَمْرُ بَيْنَهُنَّ لِتَعْلَمُوٓا۟ أَنَّ
ٱللَّهَ عَلَىٰ كُلِّ شَىْءٍ قَدِيرٌ وَأَنَّ ٱللَّهَ قَدْ أَحَاطَ بِكُلِّ شَىْءٍ عِلْمًۢا ﴿١٢﴾

بـاوەڕ بێنێ بـە خواو کاری چاك ئەنجام بـدات ﴿ یدخله جنات تجری من تحتها الأنهار ﴾ خوا ئەیباتە باخەکانی بەهەشـتەوە کە لـە ژێر بنکی دارەکانیانەوە ئـاوو و رووبار دێت ودەڕوا ﴿ خالدین فیها أبـدا ﴾ بەهەمیشـەییش تێیاندا ئەمێننەوە ﴿ قد أحسـن الله له رزقا ﴾ بەراسـتی خـوا رزق و رۆزییەکی‌پاکی چاکی بۆفراوان دەکات لەبەهەشتدا.

زانستی خوا دەورەی ئێوەی داوە:

﴿ ١٢: الله الذی خلق سـبع سـموات ﴾ هەرخوا خۆیەتی حەوت ئاسمانەکانـی فەراهـەم هێنـا ﴿ ومـن الأرض مثلهـن ﴾ و لـە زەویش وەك ئەوانی‌دروسـت‌کرد، واتە: زەویش وەك ئاسمانەکان حـەوت چینە! زانایـان لەمە پێش ئەیـانوت: زەویی تا ئەگاتە ناوەڕۆکەکـەی حەوت چینە، بەڵام ئێسـتا ئەهلـی عیلم ئەڵێن: شـەش گۆیتر وەکو ئەم کورەیەی ئێمە هەیـە و گیانلەبەرانی تێدا

دەژیی و لە هەوڵی ئەوەدان بیاندۆزنەوە بەڵام لەراستیدا خوا خۆی چاك ئەزانێ، پێغەمبەریش ﷺ دەفەرمووێ: ((من ظلم قيد شبر من الأرض طوقه من سبع أرضين)) (فتح الباري: ١٢٤/٥، موسليم: ١٢٣٢/٣). واتـە: ئەوەی بەئەندازەی بستێك لـە زەویی خەڵك داگیربـكا، رۆژی قیامـەت هەر حەوت نهۆمـە زەوییەکە دەکرێ بـە تەوق و دەکرێتە ملـی ﴿ يتنزل الأمر بينهن ﴾ فەرمان وبڕیاری خوا لەنێوان ئـەو ئاسمانانەدا دادەبەزێـت ﴿ لتعلموا أن الله على كل شئ قدير ﴾ تابزانن کەبەراسـتی ئەوخوایە دەسەڵاتی بەسەر هەمـوو شـتێکدا هەیە و هەرچـی بیەوێ ئەیـكات ﴿ وأن الله قد أحاط بكل شئ علما ﴾ وەبێگومان زانسـت و زانیاری ئەوخوایە دەورەی هەمووشتێکی داوە، واتە: ئاگاداری کاروباری بوونەوەرەو هیچ شتێکی لێناشارێتەوە، جا کەوابوو ئێوەیش زیاتر لەخوا بترسن وسنوورەکانی مەبەزێنن.

لـە (٢٧)ی رەمەزانـی (١٤١٧)ك بەرامبەر بە (١٩٩٧/٢/٥) پاش نوێژی بەیانی، لە نووسینی ئەم سوورەتە بوومەوە.

سوورەتی (تەحریم)ـە

مەدەنییەو (١٢) ئایەتە

بەناوی‌خوای بەخشندەی میهرەبان

ئەم سـوورەتە پاش سـوورەتی (حوجورات) هاتۆتـە خوارەوە، لە چەنـد قەزیەیەکی گرنـگ باس دەکات کـە پەیوەندییـان بەنێو مـاڵی پەیامبەرو ﷺ و هاوسـەرەکانییەوە هەیە، بـاس دەکات کە پەیامبەر ﷺ لەبەر رازیکردنی دڵی‌هەندێ لە هاوسەرەکانی، خاتوو (ماریە)ی قیبتی لەخۆی حەرامکرد! پاشان سەبارەت بەو کارە کە پێغەمبـەر ﷺ ئەنجامی‌دا خوا گلەیی لێ‌دەکاو دەفەرموێ: نەدەبوو ئاواخـۆت نارەحەت و تەنگەتاو بکەیت، ئینجا باسـی خەتەری بڵاوکردنەوەی کارە نهێنییەکانی نێوان ژن و مێرد دەکات! چونکە ئەبێتە هۆی تێکچوونی ژیانی ژن ومێرد.. بەوەش نموونە دێنێتەوە کە پەیامبەر ﷺ نهێنییەکی خۆی لای خاتوونە (حەفسە) درکاند، کەچـی ئەویش دای بەگوێی (خاتووعائیشـە)دا، لـە کاتێکدا کە پێغەمبـەر ﷺ بە(حەفسـە)ی فەرمـوو بـوو: لای هیچ کەسـێ نەی‌درکێنی، ئیتر دوایی قسـەکە ماڵەوماڵ گـەڕاو بووبە دەنگ و باسی ماڵان، بۆیە پەیامبەر ﷺ توورە بوو و خەشم و رکی لێ‌هەڵساو نیازی تەلاقدانی کرد! هەر ئەم سوورەتە هێرشێکی سەخت دەکاتە سـەر ئەوانە کەلەسەر شتێکی بچووك دڵی پەیامبەریان ﷺ رەنجان و نارەحەتیان‌کرد، کۆتاییشـی‌بەهێنانی دوونموونە دێ: نموونەی ژنێکی کافرو بێ باوەڕ، ئەگەرچی لەژێر مارەیی و نیکاحی پیاوێکی سـالح و موسـڵماندا بوو، بەڵام ئەو نزیکی و پێکەوە ژیانەیان هیچ کەڵکێکـی پێ‌نەگەیانـد، وەنموونەی ژنێکی ئیماندارو موسـڵمان، ئەگەرچی لەژێر رکێفی پیاوێکی خراپەکارو بێ باوەڕدا بوو، بەڵام لەبەر ئیمان ئەستووری، کوفرو توغیانی مێردەکەی زیانی نەگەیاند پێی،وە لەدۆزەخ رزگارو سەرفراز بوو.

ئەی پێغەمبەر! بۆ لەبەر دڵی ژنەکانت، حەڵاڵی خواحەرام دەکەیت؟!:

﴿ بسـم الله الرحمن الرحيم * ١: ياأيها النبى لم تحرم ما أحل الله لك ﴾ ئەی پێغەمبەر! بۆچی شتێك لەخۆت حەرام دەکەیت، خوا بۆی حەڵاڵ کردوویت،؟. راڤەکەرانی قورئان دەڵێن: پەیامبەر ﷺ کاتێ لەماڵی (حەفسـە)خاندا دەبێت لەگەڵ (ماریە)ی هاوسەریدا کـۆ ئەبێتەوە، جا کـە (حەفصە)خان گەڕایـەوەو ئەوەی دیت، لێی‌کردەهەرا!! پەیامبەریش ﷺ ئەوەندە تەنگەتاوو نارەحەت بوو بەخاتوو (حەفسـە)ی فەرموو: لێم مەکە بەهەراو، بۆ کەسیشـی بـاس مەکە، ئەوا لەبەرخاتـری تۆ (ماریە)م لەخۆم یاسـاغ‌کرد! پاشان خاتوو (حەفصە)یش بۆ خاتوو (عائیشە)ی گێڕایەوە! ئەوسا پێغەمبەر ﷺ سـوێندی خـوارد کە بۆماوەیەك لـە هیچیان نزیك نەبێتەوە، جاپاش (٢٩) رۆژ ئایەتی: (يا أيها النبى لم تحرم ما أحل الله لك) هات. (دارە قوتنی) ریوایەتی‌کردووە. (ئیبن کەسـیر)یش ئـەم ریوایەتە -گێڕامانـەوە- بەبەهێزترو پەسـەندتر دادەنێ لەو ریوایەتە خواردنی هەنگوێنەکە باس دەکا، چونکە ڕای جەماوەری زانایانـی لەسـەرە. ﴿ تبتغى مرضـات أزواجـك ﴾ دەتـەوێ ژنەکانت(حەفصە وعایشـە) رازی بکەیت! ﴿ والله غفور رحيم ﴾ لەکاتێکدا خوا زۆر لێبووردەی میهرەبانە، نابینی تۆ ژنەکان لەخۆ قەدەغـە دەکەیت! خواش مۆڵەتت دەدا لات بمێننەوەو کەفارەتی سـوێندەکەت بدەیت ﴿ ٢: قد فرض الله لكم تحلة أيمانكم ﴾ بە راستی خوا هەڵوەشاندنەوەو کردنەوەی سوێندەکانتانی بەکەفارەت بۆ شـەرعاندن، ئەوسـا پەیامبەریش ﷺ لەکەفارەتی سوێندەکەیدا بەندەیەکـی ئـازاد کـرد ﴿ والله مولاكم ﴾ وخـواش گـەورەو یارمەتیدەرتانە ﴿ وهو العليم الحكيم ﴾ هەرئەویشە زانای کارزان، هەموو شتێك بەپێی بەرژەوەندی بەندەکانی خۆی دەکات.

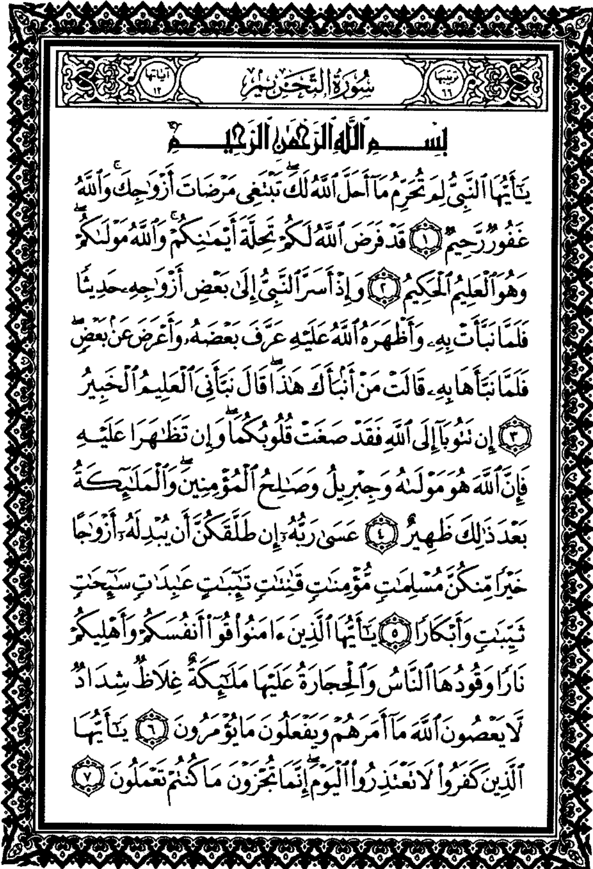
دەبێ ژنان نهێنی مێردیان بپۆشن:

﴿ ٣: وإذ أسـر النبـى إلى بعـض أزواجه حديثا ﴾ ئـەو دەمەش کە پەیامبەر ﷺ قسـەیەکی نهێنـی‌لای هەندێ لە ژنەکانی(واتە:

لای خاتوو حەفسە) درکاندو پێی‌گوت: وا لەبەر تۆ (ماریە)م لەخۆم یاساغکرد، دەستاوش بڵاوی مەکەوە! ﴿ فلما نبأت به ﴾ جا کەخاتوو (حەفسە) هەواڵەی گەیاندە خاتوو عائیشە ﴿ وأظهره الله عليه ﴾ و خوایش پێغەمبەری لێ بەئاگاکردو تێی‌گەیاند کە: (حەفسە) نهێنییەکەتی باسکردەوە ﴿ عرف بعضه وأعرض عن بعض ﴾ پێغەمبەر ﷺ هەندێکی بۆخاتوو (حەفسە) باسکردو، رووی لە هەندێکی وەرگێراو باسی نەکرد و خۆی لێ‌بێ ئاگا کردو نەی‌دایەوە بەروویدا، چونکە پیاوە هەڵکەوتووەکان زۆرجار لەهەندێ شت خۆیان بێ ئاگادەکەن ورووشکێنی ناکەن، عەرەب چەندجوان ئەڵێ: (ما زال التغافل من شِيَم الكرام) یان دەڵێن: (مااستَقْصى كريم قَطُّ) واتە: هەرگیز پیاوی شەرەفمەند بە دوای‌هەموو شتێکدا ناچێت! ﴿ فلما نبأها به ﴾ ئینجا کە (حەفسە)ی لێ تێ‌گەیاندو پێی‌گوت: تۆقسەی منت بردۆتە دەرێ ﴿ قالت من أنبأك هذا ﴾ بەسەر سورمانێکەوە گوتی: باشە کێ ئەم هەواڵەی پێ‌گەیاندیت؟! پێی وابوو خاتوو عائیشە بووە! ﴿ قال نبأني العليم الخبير ﴾ پەیامبەر ﷺ فەرمووی: پەروەردگاری زانای بەئاگا لەتەواوی نهێنییەکان ئاگاداری‌کردووم.

ژنان نابێ شووەکانیان تەنگەتاو بکەن:

پاش ئەوەکە پێغەمبەرئازارو بێزارێکی زۆردرا لە لایەن هاوسەرەکانییەوە، خوای میهرەبان رێگای تەوبەو پەشیمانی‌دەخاتە بەردەم خێزانەکانی‌و پێیان دەفەرموێ: ﴿ ٤: إن تتوبا إلى الله ﴾ ئەگەر ئێوە (ئەی حەفصەو، عائیشە!) تەوبە بکەن لای‌خواو لەو هەڵس وکەوتەیە پەشیمان ببنەوە، دیارە کارێکی باشتان ئەنجامداوەو، خۆتان لە توورەیی خوا لاداوە ﴿ فقد صغت قلوبكما ﴾ چونکە بەراستی بەرامبەر بەدڵسۆزی بۆ پەیامبەر ﷺ دڵتان لە هەق لای‌دا ﴿ وإن تظاهرا عليه ﴾ وە ئەگەر پشتگیری یکتر بکەن لە دژی پێغەمبەر، چاك بزانن کە هیچتان پێ‌ناکرێ ودەرەقەتی نایەن ﴿ فإن الله هو مولاه ﴾ ئەو بەراستی خوا خۆی پشتیوانییەتی ﴿ وجبريل وصالح المؤمنين ﴾ هەروا جبریل و برواداره چاکەکانیش، وەکو (ئەبووبەکرو عومەر) ﴿ والملائكة بعد ذلك ظهير ﴾ وفریشتەکانیش -سەرەرای خواو جوبرەئیل و ئەبووبەکرو عومەر- هەر هاوکار وپشتیوانن بۆی ﴿ ٥: عسى ربه إن طلقكن ﴾ ئەگەر پەیامبەر ﷺ بریاری تەلاقدانتان بدات، ئەوا دڵنیابن خوا ﴿ أن يبدله أزواجا خيرا منكن ﴾ کە لەجیاتی ئێوە ژنانی باشتری پێ‌ببەخشێت ﴿ مسلمات ﴾ ژنانی‌موسڵمان و ملکەچ ﴿ مؤمنات ﴾ وباوەردار ﴿ قانتات ﴾ وبەرفەرمان و گوێرایەڵ ﴿ تائبات ﴾ و تەوبەکارو گەراوە لە کوفرو شیرك ﴿ عابدات ﴾ وعیبادەتکارو خواپەرست ﴿ سائحات ﴾ و رۆژووگر، یان گەشتوگەرکارو کۆچکەر بۆلای خواوپەیامبەرﷺ، یان بۆهەرجێگایەك کەپێویست بێ کۆچی بۆبکەن ﴿ ثيبات وأبكارا ﴾ لە بێوە ژن و کیژان، بەکورتی: ئەر ئێوە ئەوەندە دەردەسەری ئەو بدەن و، تەنگەتاوی بکەن، لەوانەیە

سُورَةُ التَّحْرِيمِ ٦٦ — آياتها ١٢

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ لِمَ تُحَرِّمُ مَا أَحَلَّ اللَّهُ لَكَ تَبْتَغِي مَرْضَاتَ أَزْوَاجِكَ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ (١) قَدْ فَرَضَ اللَّهُ لَكُمْ تَحِلَّةَ أَيْمَانِكُمْ وَاللَّهُ مَوْلَاكُمْ وَهُوَ الْعَلِيمُ الْحَكِيمُ (٢) وَإِذْ أَسَرَّ النَّبِيُّ إِلَىٰ بَعْضِ أَزْوَاجِهِ حَدِيثًا فَلَمَّا نَبَّأَتْ بِهِ وَأَظْهَرَهُ اللَّهُ عَلَيْهِ عَرَّفَ بَعْضَهُ وَأَعْرَضَ عَنْ بَعْضٍ فَلَمَّا نَبَّأَهَا بِهِ قَالَتْ مَنْ أَنْبَأَكَ هَٰذَا قَالَ نَبَّأَنِيَ الْعَلِيمُ الْخَبِيرُ (٣) إِنْ تَتُوبَا إِلَى اللَّهِ فَقَدْ صَغَتْ قُلُوبُكُمَا وَإِنْ تَظَاهَرَا عَلَيْهِ فَإِنَّ اللَّهَ هُوَ مَوْلَاهُ وَجِبْرِيلُ وَصَالِحُ الْمُؤْمِنِينَ وَالْمَلَائِكَةُ بَعْدَ ذَٰلِكَ ظَهِيرٌ (٤) عَسَىٰ رَبُّهُ إِنْ طَلَّقَكُنَّ أَنْ يُبْدِلَهُ أَزْوَاجًا خَيْرًا مِنْكُنَّ مُسْلِمَاتٍ مُؤْمِنَاتٍ قَانِتَاتٍ تَائِبَاتٍ عَابِدَاتٍ سَائِحَاتٍ ثَيِّبَاتٍ وَأَبْكَارًا (٥) يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا قُوا أَنْفُسَكُمْ وَأَهْلِيكُمْ نَارًا وَقُودُهَا النَّاسُ وَالْحِجَارَةُ عَلَيْهَا مَلَائِكَةٌ غِلَاظٌ شِدَادٌ لَا يَعْصُونَ اللَّهَ مَا أَمَرَهُمْ وَيَفْعَلُونَ مَا يُؤْمَرُونَ (٦) يَا أَيُّهَا الَّذِينَ كَفَرُوا لَا تَعْتَذِرُوا الْيَوْمَ إِنَّمَا تُجْزَوْنَ مَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ (٧)

تەلاقتان بداو، لێتان جیا ببێتەوە، دیارە ئەوکاتەش خوای گەورە چەند ژنێکی زۆر باشتر لە ئێوەی دەداتێ.. دەسا بەو بارەگرژیو ئاڵۆزییە کۆتایی بێنن.

خاوو خێزانتان لە ئاگری دۆزەخ بپارێزن:

ئینجا بە شێوەیەکی‌گشتی ئامۆژگاری ئیمانداران و موسڵمانان دەکا و ئەفەرموێ: ﴿ ٦: يا أيها الذين آمنوا قوا أنفسكم وأهليكم نارا ﴾ ئەی ئەوانەی باوەرتان هێناوە! خۆتان وژن ومال و کەس وکارەکەتان بپارێزن لەئاگرێك ﴿ وقودها الناس والحجارة ﴾ سووتەمەنییەکەی جەستەولاشەی مرۆی کافرو بەردی گۆگردە، یان ئەو بەردانەن خەڵکی‌دە یپەرستن، مەبەست ئەوەیە کە زۆر بڵێسەدارو بەگرو گەرمە، وەك ئاگری ئەم دونیا نییە کە تەنها بەداروبە چیلکە هەڵگیرسێ، بەڵکو ئەو بە بەرد زیاتر گردەگرێ و بڵێسە ئەسێنێ! بۆیە پێغەمبەر ﷺ فەرمووی: هەرکەمناڵان

گەیشتنە حەوت سالان، نوێژیان پێ بکەن، خۆ ئەگەر گەیشتنە دەساڵە ونەیانکرد، دەبێ لەسەر ئەوە لێیان بدەن. (پێشەوا ئەحمەد: ٤٠٤/٣، تحفة الأحوذی: ٤٤٥/٢). ﴿ علیها ملائکة غلاظ شداد ﴾ کۆمەڵە فریشتەیەکی زبرو توندو تیژ بەسەریەوەن، هەر چەندە داوای بەزەییان لێبکرێ کەڵکی نییە ﴿ لا یعصون الله ما أمرهم ﴾ نافەرمانی خوا ناکەن لە هەرشتێك فرمانیان پێبکا ﴿ ویفعلون ما یؤمرون ﴾ وهەرفرمانێکیشیان پێ بسپێرێ، بە خێرایی ئەنجامی دەدەن. بەڵێ.. بەرپرسێتی بەرامبەر بەخزم وکەس وکارو منداڵ وژن، بنەمایەکی زۆر گرنگە لە دینیئیسلامدا، بۆیە پێغەمبەری ئازیزمان(موحەممەد) ﷺ ئەفەرموێ: ((کُلُّکُمْ راعٍ وکلکم مسؤلٌ عن رعیته، فالإمام الذی علی الناس راعٍ وهو مسؤلٌ عنهم، و الرجلُ راعٍ علی أهل بیته وهو مسؤلٌ عنهم)) (متفق علیه). واتە: بەرامبەر بە خوارتر لەخۆتان، هەموو شوان و بەرپرسن، دیارە هەریەکەش -هەر لەشوانێکەوە تا ئەمیرو سەرکارێك- دەبێ بە ئەندازەی دەسەڵاتیخۆی ئەرکەکانی سەرشانی خۆی ئەنجام بدات،.

ڕۆژی سەڵا بڕووبیانووی خوانەناس وەرناگیرێ:

﴿ ٧: یا أیها الذین کفروا لا تعتذروا الیوم ﴾ ئەی ئەوانەی کافرو بێبڕوابوون! ئەمڕۆ (ڕۆژی قیامەت) برو بیانوو مەهێننەوە بۆ تاوانەکانتان، چونکە هیچ بیانوویەکتان لێ وەرناگیرێ ﴿ إنما تجزون ما کنتم تعلمون ﴾ بەڕاستی تەنها بەپێیئەو کارو کردەوانە پاداش دەدرێنەوە کردووتانن.

بەڕاست و بە هەق بگەڕێنەوە بەرەو خوا:

بەهۆی ئەوگیرو گرفتەوە لەناو خێزانەکانی پێغەمبەردا ﷺ ڕوویدا، خوا باسی پەشیمان بوونەوە ئەکاو دەفەرموێ: ﴿ ٨: یاأیهاالذین آمنوا توبوا إلی الله توبة نصوحا ﴾ ئەی ئەوانەی باوەڕتان هێناوە! بگەڕێنەوە بۆلای خوا بەتەوبەو گەڕانەوەیەکی ئیجگاری، واتە: بەشێوەیەك، ئیتر جارێکی تر نەگەڕێنەوە سەر ئەو تاوان و گوناهانە، لەپێشەوا (عومەر)یان پرسی: تەوبەی (نەسووح) چییە! فەرمووی: تەوبەی (نەسووح) ئەوەیە کە ئەو کەسە تاوانکارە لە تاوانکانی پەشیمان ببێتەوەو جارێکیتر نەگەڕێتەوە سەریان، چۆن شیر هەرکە لەگوانیئاژەڵەکە هاتەدەر، جارێکی تر ناگەڕێتەوە بۆگوانی ئاژەڵەکە ﴿ عسی ربکم أن یکفر عنکم سیئاتکم ﴾ دڵنیابن -ئەگەر تەوبەی ئاوا بکەن- پەروەردگارتان لەگوناهەکانتان خۆش دەبێت ﴿ ویدخلکم جنات تجری من تحتها الأنهار ﴾ و دەتانباتە ناو چەندین باخی بەهەشتەوە کە لەژێر بنکیدارو درەختەکانیانەوە ئاوو ڕووبار بەخوڕم دەڕوات ﴿ یوم لا یخزی الله النبی والذین آمنوا معه ﴾ لەو ڕۆژەدا (ڕۆژی قیامەت) خوا پەیامبەرو ئەوانەی باوەڕیان هێناوە ڕیسواو سەرشۆڕ ناکات ﴿ نورهم یسعی بین أیدیهم وبأیمانهم ﴾ لەبەردەمیانەوەو لە لای ڕاستیانەوە بەسەر پردی (صراط)دا پێی دەڕۆن ﴿ یقولون ربنا أتمم لنا نورنا ﴾ ودەڵێن: پەروەردگاری ئێمە! نوور ورووناکییەکەمان بۆ تەواوبکەو بەردەوامبێت ﴿ واغفر لنا ﴾ و لێمان خۆش ببە ﴿ إنک علی کل شئ قدیر ﴾ بە ڕاستی تۆ بەسەر هەموو شتێکدا بە توانایت. پێغەمبەریش ﷺ ئەفەرمووێ: ((اللهم لا تخزنی یوم القیامة)) (ئەحمەد: ٢٣٤/٤). خوایە! لەڕۆژی قیامەتدا ئابڕوم نەچێت.

لەگەڵ خوانەناس و دوورازیدا بجەنگە:

﴿ ٩: یاأیهاالنبی جاهد الکفار والمنافقین ﴾ ئەی پەیامبەر! ﷺ بەشیرلە گەڵ کافراندا بجەنگەو، بەبەڵگەش لە گەڵ دووڕووەکاندا ئاخافتن بکە ﴿ واغلظ علیهم ﴾ و توندو تیژبە لەسەریان، بەشکو شەوکەتیان بشکێ ﴿ ومأواهم جهنم ﴾ جێ وئەنواشیان دۆزەخە ﴿ وبئس المصیر ﴾ وخراپ جێگایە دۆزەخ بۆ تاوانباران.

ئیمانی ئیماندار کەڵکی بە کافر نادا:

﴿ ١٠: ضرب الله مثلا للذین کفروا امرأة نوح وامرأة لوط ﴾ خوا نموونەیەك دەهێنێتەوە بۆ بێ باوەڕەکان بە ژنەکەی (نووح) و ژنەکەی (لووت)، هەتا تێبگەن کە هەرچەندە تێکەڵ و نزیك بن لە موسڵمانانەوە کەڵك وەر ناگرن ﴿ کانتا تحت عبدین من عبادنا صالحین ﴾ کە لە ژێرنیکاحی دوو بەندەدا بوون لە بەندە ساڵح وچاکەکانی ئێمە، واتە: (نووح)و(لووت) سەلامیخوایان لەسەر بێت ﴿ فخانتاهما فلم یغنیا عنهما من الله شیئا ﴾ جا گزیی و خیانەتیان پێکردن، لە ئەنجامدانی کاروباری ئایینی خوادا، لەبەر ئەوە دوو پەیامبەرەکەش نەیانتوانی شتێك لەسزای خوایان لێدوور بخەنەوە. (سەیید قوتب) ئەڵێ: خیانەتی ئەودوو ژنە خیانەت بوو لەبانگەوازی ئەو دوو پەیامبەرەو، بڕوا نەهێنانیان بوو پێیان، نەك شەرواڵ پیسی وکاری دزێو، وەك ئەم وئەو دەڵێن! چونکە ژنەکەی نووح هەروەك خەڵکانیتر گاڵتەی بەنووح وبە موسڵمانەکان ئەکرد! ژنەکەی (لووت) یش خیانەتی لەمیوانەکانی دەکرد، هەردەم.وکاتێ میوانێکی هاتبا، ئەو بەپەلە هەواڵی بەخەڵکیشارەکە ئەدا. (ئیبن عەبباس) ﷺ ئەڵێ: (مابغت امراة نبی قط) هیچ ژنە پەیامبەرێك قەت زیناو شەرواڵ پیسی

نەکـردووە، (تەبەری)یش لەتەفسـیری (فخانتاهما)دا دەڵێ: (أي: فی الدین) واتە: خەیانەتەکەیان لەکاروباری دینداریدا بوو، نەك لە مەسەلەی ئەخلاقدا. ﴿ وقيل ادخلا النار مع الداخلين ﴾ دەرەنجام لەقیامەتـدا پێیـان دەوترێ: دەسـا بچنە ناو ئاگـری دۆزەخەوە لەگـەڵ ئەوانەدا دەچنە ناویەوە، جاکەوابوو هیچ جۆرە نزیکییەك لەپیاوچاکانــەوە -ئەگەرچی پەیامبەریش بــن، بێئیمان وباوەڕ- کەڵك نابەخشــێ، دەسـائێوەش ئەی هاوسـەرانی پەیامبەر ﷺ! دەسـت لە ئەزیەت و ئـازاری پەیامبەر هەڵگرن، بەوە مەنازن کە هاوسەری ئەون.

کوفری کافر زیان نادا لە ئیمانی ئیماندار:

﴿ ١١: وضرب الله مثلا للذين آمنوا امراة فرعون ﴾ هەروەها خوا نموونەیەك بە ژنەکەی فیرعەون (ئاسیە)ی کچی (مزاحم) دێنێتەوە بۆئەوانەی باوەڕیـان هێناوە، ئەو ژنە ئیماندارە هەرچەندە نزیکی فیرعەون بوو، بەڵام فیرعەون هیچ سوودو کەڵکێکی لە باوەڕەکەی وەرنەگرت و، ئەمیش چونکە ناچاربوو کوفری فیرعەون زیانی بە ئیمانەکەی نەگەیاند ﴿ إذ قالت رب ابن لي عندك بيتا في الجنة ﴾ کاتێ وتی: پەروەردگارەکەم! لای خۆت لە بەهەشـتداماڵێکم بۆ دروست بکە ﴿ ونجني من فرعون وعمله ﴾ وە لە دەست فیرعەون و کردەوەکانــی ڕزگارم بکە ﴿ ونجني مـن القوم الظالمين ﴾ وە لە دەست ئەو هۆزە ستەمکارانەش ڕزگارم بکە.

مەریەم شەرمی خۆی لە حەرام پاراست:

﴿ ١٢: ومريـم ابنـت عمـران التي أحصنـت فرجهـا ﴾ وە خوا نموونەیەکـی تر دێنێتـەوە بەمەریەمی کچی(عیمـران) ئەو ژنەی داوێنی خۆی پاراسـت لە حەرام ﴿ فنفخنا فيه من روحنا ﴾ ئینجا ئێمەش لەرێیئەو (ڕوح)ـەی خۆمانەوە (جوبریل) فوومان پیاکرد و دووگیان بوو بە عیسا سەلامی لە سەربێ. (قال المفسرون): إنه أراد بالفـرج هنا الجيب.. لأنه قال: ونفخنا فيه من روحنا، و جبريل عليه السلام إنما نفـخ في جيبها ولم ينفخ في فرجها). ﴿ وصدقت بكلمات ربها وكتبـه ﴾ وە ئەویش ددانینا بە هەموو وتــەو فەرمانەکانی خواو کتێبەکانیدا، ئەوانەی ناردبوونی بۆپەیامبەرانی پێشین ﴿ وكانت مـن القانتين ﴾ وە بەردەوام لە ڕیزیخەڵکانی فەرمانبەرداردا بوو، هەزاران هەزار سڵاوی لێبێت. لە فەرمودەیەکدا هاتووە کە ئیمامی (بوخاری) و ئیمامی (موسـليم) هێناویانە: ((كمل من الرجال كثير، ولم يكمل من النسـاء إلا آسـية امراة فرعون، ومريم آبنت عمران، وخديجة بنت خويلد، وإن فضل عائشـة على النسـاء كفضل الثريد على سائر الطعام)) (فتح الباري: ٦/٥١٤، مسلم: ٤/١٨٨٦) واتە: خەڵکێکی زۆر لەپیاوان پێگەیشـت وکامڵ بوون، کەچی لە ژنان تەنهـا ئەم چوار ژنە گەیشـتنە کەماڵ: ئاسـیەی ژنی فیرعون، مەریەمــی کچی عیمـران، خەدیجەی کچــی خوەیلد، وەفەزڵ و ڕێزی (عائیشە)یش بەسـەر ژنانی تردا وەك فەزڵی (تشریب) وایە

يَـٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ تُوبُوٓاْ إِلَى ٱللَّهِ تَوْبَةً نَّصُوحًا عَسَىٰ رَبُّكُمْ أَن يُكَفِّرَ عَنكُمْ سَيِّـَٔاتِكُمْ وَيُدْخِلَكُمْ جَنَّـٰتٍ تَجْرِى مِن تَحْتِهَا ٱلْأَنْهَـٰرُ يَوْمَ لَا يُخْزِى ٱللَّهُ ٱلنَّبِىَّ وَٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ مَعَهُۥ ۖ نُورُهُمْ يَسْعَىٰ بَيْنَ أَيْدِيهِمْ وَبِأَيْمَـٰنِهِمْ يَقُولُونَ رَبَّنَآ أَتْمِمْ لَنَا نُورَنَا وَٱغْفِرْ لَنَآ ۖ إِنَّكَ عَلَىٰ كُلِّ شَىْءٍ قَدِيرٌ ﴿٨﴾ يَـٰٓأَيُّهَا ٱلنَّبِىُّ جَـٰهِدِ ٱلْكُفَّارَ وَٱلْمُنَـٰفِقِينَ وَٱغْلُظْ عَلَيْهِمْ ۚ وَمَأْوَىٰهُمْ جَهَنَّمُ ۖ وَبِئْسَ ٱلْمَصِيرُ ﴿٩﴾ ضَرَبَ ٱللَّهُ مَثَلًا لِّلَّذِينَ كَفَرُواْ ٱمْرَأَتَ نُوحٍ وَٱمْرَأَتَ لُوطٍ ۖ كَانَتَا تَحْتَ عَبْدَيْنِ مِنْ عِبَادِنَا صَـٰلِحَيْنِ فَخَانَتَاهُمَا فَلَمْ يُغْنِيَا عَنْهُمَا مِنَ ٱللَّهِ شَيْـًٔا وَقِيلَ ٱدْخُلَا ٱلنَّارَ مَعَ ٱلدَّٰخِلِينَ ﴿١٠﴾ وَضَرَبَ ٱللَّهُ مَثَلًا لِّلَّذِينَ ءَامَنُواْ ٱمْرَأَتَ فِرْعَوْنَ إِذْ قَالَتْ رَبِّ ٱبْنِ لِى عِندَكَ بَيْتًا فِى ٱلْجَنَّةِ وَنَجِّنِى مِن فِرْعَوْنَ وَعَمَلِهِۦ وَنَجِّنِى مِنَ ٱلْقَوْمِ ٱلظَّـٰلِمِينَ ﴿١١﴾ وَمَرْيَمَ ٱبْنَتَ عِمْرَٰنَ ٱلَّتِىٓ أَحْصَنَتْ فَرْجَهَا فَنَفَخْنَا فِيهِ مِن رُّوحِنَا وَصَدَّقَتْ بِكَلِمَـٰتِ رَبِّهَا وَكُتُبِهِۦ وَكَانَتْ مِنَ ٱلْقَـٰنِتِينَ ﴿١٢﴾

بەسەرتەواوی خواردنەکانیتردا، دیارە ئەوخواردنە لای عەرەبەکان زۆرخۆش و بەحورمەت بوو.

سوپاسـی بێپایـان بۆ خوای دلۆڤـان، لەبەرامبەر تــەواو کردنی تەفسیری سوورەتی (تەحریم)ـەوە.

کۆتایی جزمی ٢٨، (ولله الحمد والمنه)..

سوورەتی (مولک)ـە

مەککییەو (٣٠) ئایەتە

بە ناویخوای بەخشندەی میهرەبان

ئەم سـوورەتە پاش سوورەتی (توور) هاتووە، ئەمیش وەك سوورەتە مەککەییەکانی تر، باسیئیمان و بیرو باوەڕو ئایدۆلۆژی ئیسلامی دەکات، جگەلەوەش لەسێشـتی زۆر گرنگ و سـەرەکی ئەدوێ، وەکـو: گەورەیی و دەسـەڵاتی بێ سـنوری خـوا..، هێنانەوەی

چەنـد بەڵگەیەك بۆ یەكخواپەرستی، دەرئەنجام وپاشـە ڕۆژی بـێ بـاوەڕان و، ئەوانەی ململانـێ و ئینكاری زینـدوو بوونەوە دەكـەن. بۆ یەكەمجار دەڵێـت: تەنها خوا بەرزە، بڵندە، خاوەن دەسەڵاتە، باڵادەستە، چاودێری بوونەوەرە، وە ئەومردن و ژینەش كەهیچ كەسـێك وەك پێویسـت پەی پێنەبردوون، هەربەفرمان و بڕیاری ئەون.. ئینجا باسی بەدیهێنان و دروستكردنی ئاسمانەكان دەكات، ڕازاندنـەوەی ئەم ئاسمانەی نزیكمـان بەچەندین چراو ئەستێرەی پرشـنگدار.. وە لەپاشـەڕۆژو حاڵی تاوانباران دەدوێ، ئـەو كاتەی كە دۆزەخ بە چاوی خۆیـان دەبینن و چۆنیش لە ڕقا -بەرانبەر بـە دوژمنانی خوا- خۆی دەخواتـەوەو خەریكە لەت لـەت ببێ..!! لەگەڵ هەڵسـەنگاندن و بەراوردێكیشـدا لە نێوان پاشەڕۆژی بڕواداران و بێ بڕوایاندا.

بێداری وهۆشیاری ئەدات كە تاخوا قاری لێ نەگرتوون بكەونە خۆ. كۆتایی دێت بە هەڕەشـەكردن لەوانەی كە ململانێ و چەلەحانێ دەكەن لەگەڵ پەیامبەردا ﷺ. جا ئەم سوورەتە هەروەك پێی دەڵێن سوورەتی (ملك) پێیشی دەڵێن: (الواقیة، المنجیة) چونكە هەركەسێك بەدڵسۆزییەوە بیخوێنێ، ئەوا لە سزای گۆڕ خوا ڕزگاری دەكات. پەیامبەریـش ﷺ دەفەرموێ: ((هی المانعة، وهـی المنجیة، تنجی مـن عذاب القبـر)) (ترمزی). وەهەروەها لـەڕۆژی قیامەتدا تكا بۆ خوێنەرەكەیشی دەكا، وەك پێغەمبەر ﷺ دەفەرموێ: ((من القرآن ثلاثـون آیة شـفعت لرجال حتـی غفرله، وهی: تبـارک الذی بیده الملک)). ئەبووداوود

مەزنایەتی خواو، دروستكردنی مردن و ژیان و، ئاسمان و هەسارەكان:

﴿ بسم الله الرحمن الرحیم * ١: تبارک الذی بیده الملک ﴾ بەرزە، بڵندە، گەورەیە ئەو زاتەی دەسـەڵاتی هەموو بونەوەری بەدەستە ﴿ وهو علی کل شئ قدیر ﴾ وهەرئەویشە تواناو دەسەڵاتی بەسەر هەموو شتێكدا هەیە.

پاشـان برێك لە ئاسەواری دەسەڵاتی خوا باس دەكاو دەفەرموێ: ﴿ ٢: الـذی خلـق الموت والحیاة ﴾ ئەوخوایـە كە مردن و ژیانی دروسـتكرد، ئەوەتە هەنـدێ ئەژێینێ، هەنـدێ ئەمرێنێ، خۆ مردنیـش گواسـتنەوەیە لەجێگایەكەوە بۆ جێگایەكی تر، پاشـان لەجێگـای دووەمدا ژیانێكی نوێ دەسـت پێ ئەكاتەوە ﴿ لیبلوکم أیکـم أحسـن عملا ﴾ بۆ ئـەوەی تاقیتان بكاتـەوە كامەتان كارو كردەی چاكترو باشترە، پاشانیش بەپێی ئەوە پاداش وەرگرێتەوە، واتـە: تاقیدەكرێنـەوە بۆ ئەوە كـە خۆی و خەڵكانـی تر بزانن لـە ئاینـدەدا چ كارێ ئەنجام ئەدات. لە سـوورەتی (٥١:٥:): (ومـا خلقت الجن والإنس إلا لیعبدون). یان سـوورەتی: (٧/١١): (لیبلوکم أیکم أحسـن عملا..). هەمان مەبەست دوویات دەكەنەوە ﴿ وهو العزیز الغفور ﴾ وە تەنها ئەوە دەسـەڵاتدار، (ئەتوانێ تۆڵە لە هەموو كەسێك وەر بگرێ، زۆریش گوناحپۆش و لێبووردەیە، بۆ هەر كەسێك تەوبە بكاو پەشیمان بێتەوە و بگەڕێتەوە بۆ لای.

ئینجا هەندێ تر لەدەسـەڵاتی خوا لەم جیهان و بوونەوەردا باس ئەكا، بۆیە ئەفەرمووێ: ﴿ ٣: الذی خلق سـبع سـموات طباقا ﴾ ئەو خوایەی كە حەوت ئاسمانی لەسـەریەك وچین چین -لەگەڵ بەدیهێنانـی هێزی ڕاكێشـەر لـە نێوانیاندا- دروسـتكرد، بێ هیـچ جۆرە هۆیەك كە من و تۆ پێـی بزانین، خاوەنی (فی ظلال) دەڵێـت: ناتوانـی بڵێیت ئەو حەوت ئاسمانە بـەو جۆرەن و بەو شـێوەیەن، یان لە فلانە شـتن..! وە نابێ ئێمـە بەدوای تیوررو بینییـەی گەردونناسـەكاندا بڕۆین، چونكە ئەو جـۆرە تیوورانە هەمووكات دەسـت ئـەدەن بۆ گۆڕان ودەسـتكاری و، بۆچونێكی نوێ، بەتایبەت ڕۆژ بەڕۆژ پشـكاندن و دەرخستن زیاتر دەبێت، ئەمرۆ شـتێك دەڵێن، بەیانی شـتێكی دیكە، جا لەبەر ئەوە نابێ و ڕەوا نییە قورئان ببەسـرێت بەو جۆرە بۆ چوونانەوە.. وە تەنها ئەوەندە بەسـە كە لە تەفسیری (سبع سـموات)دا بڵێین: حەوت چـین ئاسمانن بەڵام بێ شـیكردنەوە ﴿ ما تری فـی خلق الرحمن مـن تفاوت ﴾ لەناو دروسـتكراوەكانی (خوای) بـە بەزەییدا هیچ جـۆرە نارێكـی و ناتەواوییـەك نابینی، بەڵكو لـەو پەڕی قایمی و مەحكەمییـان، جوانـی و، ڕێكو پێكی و، بـێ عەیبی و، ئەم قەشـەنگی ئاسمانانە و دەسـەڵاتی بێ وێنەی خـوای بە بەزەیی لەچەنـد ئایەتێكی تـردا باس كـراوە، وەك: (أفلـم ینظروا إلی السـماء فوقهم کیف بنیناها وزیناها ومالهـا من فروج)، (٦:٥٠). یـان دەفەرموێ: (صنـع الله الذی أتقن کل شـئ)(٨٨:٢٧). یان دەفەرموێ: (الذی أحسـن کل شـئ خلقه..(٧:٣٢). بەڵام لەگەڵ ئەو هەمـوو ڕێك و پێكییەدا پێش هاتنـی قیامەت تێك دەچێت، وەك دەفەرموێ: (إذا السماء إنفطرت). یان دەفەرموێ: (إذا السماء انشقت)، یان دەفەرموێ: (یوم تشقق السماء بالغمام).

﴿ فارجع البصر هل تری من فطور ﴾ جا ئەگەر گومانێكت لەوەدا هەبێ وتمان، چاو بگێڕەو ببینە، بزانە هیچ قڵیشـێك دەبینی..؟ ﴿ ٤: ثم ارجع البصر کرتین ﴾ پاشان جار لە دوای جارچاوت بگێڕەو بنوارە ﴿ ینقلب إلیک البصر خاسئا ﴾ سـەرەنجام ملكەچ دەبی و چاوت بە زەبوونی دەگەڕێتەوە وهیچ ناتەواوییەك نادۆزێتەوە ﴿ وهو حسیر ﴾ و زۆر شەكەتەو هیچ كەم و كورییەكیشی چاو نەكردووە

﴿ ٥: ولقد زينا السماء الدنيا بمصا بيح ﴾ وەبە ڕاستی ئێمە ئەم ئاسمانە نزیکەمان بە چەندین چرای پرشنگدار(ئەستێرەکان) ڕازاندۆتەوەو زەویشمان پێ ڕۆشن کردوونەتەوە، بەتایبەت لە شەوە تاریکەکاندا سەیر بکەن ﴿ وجعلناها رجوما للشياطين ﴾ وتیربارانی شەیاتینەکانیشیان پێ دەکەین، ئەوانەی وا لەسنوور دەردەچن و ئەیانەوێ نهێنییەکانی بونەوەر لە دەم فریشتەوە وەرگرن و، پاشان مەردمی پێ چەواشە بکەن.. واتە: هەرکات ویستبێتیان نزیك ببنەوە، ئێمە بە پزیسکی ئەستێرەکان سوتاندومانن، وە لە ئایەتی (ولقد جعلنا فى السماء بروجا وزيناها للناظرين و حفظناها من كل شيطان رجيم، إلا من استرق السمع فأتبعه شهاب مبين) (١٥/١٦-١٨). جەخت لە سەرئەوحەقیقەت و ڕاستییە کراوەتەوە. ﴿ وأعتدنا لهم عذاب السعير ﴾ وەسزای سووتێنەریشمان لەپاشەڕۆژدا بۆ ئامادەکردوون.

جەهەننەم نێلدراوە بۆ جەهەننەمییەکان:

﴿ ٦: وللذين كفروا بربهم عذاب جهنم ﴾ بۆ ئەوانەش بە پەروەردگاریان کافر و بێباوەڕ بوون، سزای دۆزەخ هەیە﴿ وبئس المصير ﴾ کەجێگایەکی زۆرخراپە دۆزەخ ﴿ ٧: إذا ألقوا فيها سمعوا لها شهيقا ﴾ کاتێ کە فرێدەدرێنە نێویەوە دەنگێکی زۆرناساز وناخۆشی لێ ئەبیسن. (ئیبن عەبباس) ئەڵێ: هێستر کاتێ کەجۆی دەدرێتێ پرمە و دەنگێکی لێدەبیسرێ، دۆزەخیش ئەو دەمەی کەکافران فرێدەدرێنە نێویەوە هەمان دەنگ و پرمەی هەیە، ئەوەیە پێی ئەڵێن (شەهیق) ﴿ وهى تفور ﴾ لەکاتێکدا بەوانیشەوە قوڵپ دەدا و هەڵدەچێ و دەکوڵێ مەنجەڵ ﴿ ٨: تكاد تميز من الغيظ ﴾ لەداخی کافراندا خەریکە لەت لەت ببێ و، لەیەك بێتەوە. بەڵێ ئەم ئایەتانەو چەندین ئایەتی تر ڕوونی دەکەنەوە کەئاگر هەست و پێزانینی هەیەو، داواو داخوازیش دەکات، وەك فەرمایشتی: (إذا رأتهم من مكان بعيد سمعوا لها تغيظا وزفيرا)(١٢/٢٥).یان دەفەرموێ: (يوم نقول لجهنم هل امتلات وتقول هل من مزيد) (٣٠/٥٠). ﴿ كلما ألقى فيها فوج ﴾ هەردەستە وتاقمێك لەبێ باوەڕان کە فرێدەدرێنە نێویەوە ﴿ سألهم خزنتها ﴾ پاسەوانەکانی لێیان دەپرسن.

چاودێری و سەرپەرشتی فریشتەکان بۆدۆزەخ لەچەند ئایەتێکدا ڕوونکراوەتەوە، بۆ نموونە: (عليها ملائكة غلاظ شداد لايعصون الله ما أمرهم و يفعلون ما يؤمرون)(٦/٦٦). ژمارەی ئەو فریشتانەیش بە ئایەتی (عليها تسعة عشر)(٣٠/٧٤) یان بە ئایەتی (وما جعلنا أصحاب النار إلا ملائكة وما جعلنا عدتهم إلا فتنة للذين كفروا)(٣١/٧٤) دیاریکراوە. ﴿ ألم يأتكم نذير ﴾ ئایا هیچ کەسێکی ترسێنەرتان لەلایەن خواوە بۆ نەهات، تا لەم ڕۆژە هۆشیارتان بکاتەوەو دووچاری نەبووبان..؟ ﴿ ٩: قالوا بلى قد جاءنا نذير ﴾ بە دڵێکی زۆرتەنگەوە دەڵێن: بەڵێ بەڕاستی ترسێنەر (پێغەمبەر)مان بۆهات و ئامۆژگاری کردین، وەك ئەفەرموێ:

سُورَةُ المُلْك

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

تَبَٰرَكَ ٱلَّذِى بِيَدِهِ ٱلْمُلْكُ وَهُوَ عَلَىٰ كُلِّ شَىْءٍ قَدِيرٌ ﴿١﴾ ٱلَّذِى خَلَقَ ٱلْمَوْتَ وَٱلْحَيَوٰةَ لِيَبْلُوَكُمْ أَيُّكُمْ أَحْسَنُ عَمَلًا وَهُوَ ٱلْعَزِيزُ ٱلْغَفُورُ ﴿٢﴾ ٱلَّذِى خَلَقَ سَبْعَ سَمَٰوَٰتٍ طِبَاقًا مَّا تَرَىٰ فِى خَلْقِ ٱلرَّحْمَٰنِ مِن تَفَٰوُتٍ فَٱرْجِعِ ٱلْبَصَرَ هَلْ تَرَىٰ مِن فُطُورٍ ﴿٣﴾ ثُمَّ ٱرْجِعِ ٱلْبَصَرَ كَرَّتَيْنِ يَنقَلِبْ إِلَيْكَ ٱلْبَصَرُ خَاسِئًا وَهُوَ حَسِيرٌ ﴿٤﴾ وَلَقَدْ زَيَّنَّا ٱلسَّمَآءَ ٱلدُّنْيَا بِمَصَٰبِيحَ وَجَعَلْنَٰهَا رُجُومًا لِّلشَّيَٰطِينِ وَأَعْتَدْنَا لَهُمْ عَذَابَ ٱلسَّعِيرِ ﴿٥﴾ وَلِلَّذِينَ كَفَرُوا بِرَبِّهِمْ عَذَابُ جَهَنَّمَ وَبِئْسَ ٱلْمَصِيرُ ﴿٦﴾ إِذَآ أُلْقُوا فِيهَا سَمِعُوا لَهَا شَهِيقًا وَهِىَ تَفُورُ ﴿٧﴾ تَكَادُ تَمَيَّزُ مِنَ ٱلْغَيْظِ كُلَّمَآ أُلْقِىَ فِيهَا فَوْجٌ سَأَلَهُمْ خَزَنَتُهَآ أَلَمْ يَأْتِكُمْ نَذِيرٌ ﴿٨﴾ قَالُوا بَلَىٰ قَدْ جَآءَنَا نَذِيرٌ فَكَذَّبْنَا وَقُلْنَا مَا نَزَّلَ ٱللَّهُ مِن شَىْءٍ إِنْ أَنتُمْ إِلَّا فِى ضَلَٰلٍ كَبِيرٍ ﴿٩﴾ وَقَالُوا لَوْ كُنَّا نَسْمَعُ أَوْ نَعْقِلُ مَا كُنَّا فِىٓ أَصْحَٰبِ ٱلسَّعِيرِ ﴿١٠﴾ فَٱعْتَرَفُوا بِذَنۢبِهِمْ فَسُحْقًا لِّأَصْحَٰبِ ٱلسَّعِيرِ ﴿١١﴾ إِنَّ ٱلَّذِينَ يَخْشَوْنَ رَبَّهُم بِٱلْغَيْبِ لَهُم مَّغْفِرَةٌ وَأَجْرٌ كَبِيرٌ ﴿١٢﴾

(وما كنا معذبين حتى نبعث رسولا) (١٥/١٧). ﴿ فكذبنا ﴾ بەڵام ئێمە بڕوامان پێی نەکردو بەدرۆزنمان زانی و باوەڕمان پێنەکرد ﴿ وقلناما نزل الله من شىء ﴾ گوتمان: خوا هیچ شتێکی بۆهیچ کەسێك دانەبەزاندووە لە وەحی ﴿ إن أنتم إلا فى ضلال كبير ﴾ وەئێوە لەگومراییەکی گەورەدان!! ﴿ ١٠: وقالوا لو كنا نسمع أو نعقل ﴾ وە بە حەسرەتەوە دەڵێن: وە ئەگەر ئێمە بیستبامان، یان تێگەیشتباین و ئەقڵمان خستباکار لە دونیادا ﴿ ماكنا فى أصحاب السعير ﴾ ئەوڕۆ لە قیامەتدا نەدەبووینە هاوڕێی دۆزەخ، بەڵام بەداخەوە لەچاوو گوێ ودڵ سوودمان وەرنەگرت، ئەوا ئەمڕۆ ئەوقەی دۆزەخبووین، وەك ئەفەرموێ: ﴿ ١١: فاعترفوا بذنبهم ﴾ جا بە خەجاڵەتییەوە ددانیان بەگوناح و تاوانی خۆیاندا نا ﴿ فسحقا لأصحاب السعير ﴾ دەسا دووری لەڕەحمەتی خوا بۆ دۆزەخییەکان، شیاوی باسە لە جێگایەکی تردا ئەفەرموێ: (ختم الله على قلو بهم وعلى سمعهم)(٧/٢) یان دەفەرموێ: (إنا جعلنا

علـى قلو بهم أكنـة أن يفقهوه وفى آذانهم وقـرا)، (٥٧/١٨).یان دەفەرموێ: (إنا خلقنا الإنسان من نطفة أمشاج نبتليه فجعلناه سميعا بصيرا) (٢/٧٦) یان دەفەرموێ: (قل هو الذى أنشـاكم وجعل لكم السمع والأبصار والأفئدة قليلا ما تشكرون) (٢٣/٦٧) یان (ولا تكو نوا كالذين قالوا سمعنا وهم لايسمعون) (١٢/٨)یان (قالوا قد سمعنا لو نشـاء لقلنا مثل هذا)(٣١/٨) یان (وقال الذين كفروا لاتسـمعوا لهذا القـران والغوا فيه..)، (٢٦/٤١) یـان دەفەرموێ: (ويل لكل أفـاك أثيم يسـمع آيات الله تتلـى عليه ثم يصر مسـتكبرا كأن لم يسـمعها فبشـره بعذاب أليم. وإذا علم من آياتنا شيئا اتخذها هزوا) (٤٥/٧-٩) یان دەفەرموێ: (وإذا تتلى عليه آياتنا ولى مسـتكبرا كأن لم يسمعها كأن فى أذنيه وقرا)(٣١/٧).

ترسان لەخوا بە نەهێنی وپەنهانی:

ئنجا باسی پاداشتیفراوانی باوەڕداران دەكاو ئەفەرموێ: ﴿ ١٢: إن الذين يخشون ربهم بالغيب ﴾ بەڕاستی ئەو كەسانەی كە بەنهێنی وپەنهانی لە پەروەردگاریان ئەترسن، چونكە دەزانن كە پەنهان و نادیار لای ئەو یەكسـانە ﴿ لهم مغفرة وأجر كبير ﴾ لێخۆشبوون و پاداشـێكی گەورەیان بۆ هەیە، ئەم چەند ئایەتەش گرنگی ترسان لەخوا نیشان دەدەن، وەكو دەفەرموێ: (الذين يخشون ربهم بالغيب وهم من الساعة مشـفقون)(٤٩/٢١).یان دەفەرموێ: (إنما يخشى الله من عباده العلماء) (٢٨/٣٥). یان دەفەرموێ: (وإن من الحجارة لما يتفجر منه الأنهار وإن منها لما يشقق فيخرج منه الماء وإن منها لما يهبط من خشـية الله...) (٧٤/٢). یان دەفەرموێ: (لوأنزلنا هذا القرآن على جبل لرأيته خاشعا متصدعا من خشية الله..)(٢١/٥٩). یان دەفەرموێ: (من خشي الرحمن بالغيب وجاء بقلب منيب)(٣٢/٥٠-٣٣). یـان (فالله أحق أن تخشـوه إن كنتم مؤمنيـن) (١٣/٩). وە دەفەرموێ: (الذين يبلغون رسالات الله ويخشونه ولا يخشون أحدا إلا الله وكفى بالله حسيبا) (٣٩/٣٣). وە دەفەرموێ: (الذين يؤمنون بالغيب)(٢/٢). ﴿ ١٣: وأسـروا قولكم أواجهروا به ﴾ چ بەسرتە سرت قسەبكەن، یان بەئاشكرا،لای خوا یەكسان و چونییەكە، ئـەو هیچ شـتێكی لا گـوم نابێ ﴿ إنـه عليم بـذات الصدور ﴾ بەڕاسـتی ئەو بەهەموو نهێنی نێو دڵ و سـینەكان زانایە ﴿ ١٤: ألا يعلم من خلق ﴾ مەگەر خوا نازانێ كێی دروستكردووەو چۆنی دروسـتكردووە ﴿ وهو اللطيف الخبيـر ﴾ لەكاتێكدا زۆر وردبین و بە ئاگایە؟ كەوابوو لەخوا بترسـن، پیلان بۆ موسـڵمانان مەگێڕن نەبەنهێنی، نە بەئاشكرا.

زەوی بۆ ئێوە كەوی و ڕامكراوە:

بۆ جارێكیتر دێتەوە سەر باسی هەندێ لە بەهرەكانی خوا كە بە خەڵكانی بەخشیون، بۆیە ئەفەرمووێ: ﴿ ١٥: هو الذى جعل لكم الأرض ذلـولا ﴾ ئەو خوایەیە كـە زەوی ڕامكردووەبۆتان، بەهەر شـێوەیەك بتانەوێ سـوودی لێ وەربگرن ئامادەیە، وە لەگەڵ ئەو هەموو جم و جووڵە و سووڕانەوەیدا، ئێوە زۆر بە ئاسوودەیی ژیانی خۆتانی تیا ئەبەنەسەر.

زانایانـی (جیۆلۆجیـا) ئەڵێن: زەوی لەمـاوەی (٢٤) كاتژمێردا، (٢٤)هـەزار میل ئەخولێتەوە، وە لە تەنها كاتژمێرێكا (٦٥) هەزار میـل ئەڕوا تا بەگردی ڕۆژدا بسـووڕێتەوە.. جا لەگەڵ ئەو هەموو بزووتن و جموجووڵەیدا هێشتا زۆر بەئاسانی خەڵك بەسەر پشتیەوە ئەحەسـێنەوە و ئەژین ﴿ فامشـوا فى مناكبها ﴾ جا كەوابوو بچن بەهەموو گۆشـەو كەنارێكیا هـەوڵی ژیانی خۆتان بدەن و بازرگانی بكەنە پیشە ﴿ وكلوا من رزقه ﴾ ولە ڕزق و ڕۆزی بخۆن.

بەڵێ پێویسـتە مەردم هەوڵی ژیـان بداو، چاوەڕوان نەبێت تا خوا بۆی ببارێنێ! وەك پێشـەوا (عومەر) خوا لێی ڕازی بێت -كاتێ خەڵكێكی بێ ئیـش وكاری دیتبا دەیوت: ئێوە كێن و چین ئاوا بێ كردو كۆششن؟ دەیانوت: ئێمە قەوم و گەلێكین پشتمان بەخوا بەسـتووە، بۆیە ئیش وكارناكەین!، ئەویش پێیدەوتن: نەخێر، ئێوە گەلێكی بێكارو تەمەڵن، دەبێ تۆو بچێننە زەوی، ئەوجاپشت بەخوا ببەسـتن. ﴿ وإليه النشـور ﴾ و هەر بۆلای خوایە زیندوو بوونەوە بۆ حیساب وجەزا.

ئەی لەو خوایە ناترسن لە ئاسمانە؟:

جـا پاش ئەوەی كەحاڵەتی هێوری وهێمنی و ڕامكردنی زەوی بۆ ژیانیان باسكرد، ئێسـتاش دایان ئەچڵەكێنـێ وپێیان ئەڵێ: ئایا ناترسن كەخوا ئەوخۆشـی وئاسوودەیەتان لێ تێك بدات..؟ زەوی دەست بكات بە جموجوڵ؟:

﴿ ١٦: أأمنتم من فى السماء أن يخسف بكم الأرض ﴾ ئایا دڵنیان لەو (خوایە)ی كە لە سەرووەوەیە ئەی بتپەرستان! بەناخی زەویدا بتانباتـە خوارەوە و قووتتان بـدات، وەك (قاروون)ی قووتكرد؟ ﴿ فـإذا هـى تمور ﴾ ئینجا ئـەو حەلە بەهەمیشـە زەوی بێت و بچێ و بجووڵێت، كەوابوو هەرگیز لەدەسـەڵاتی خوای بەبەزەیی دڵنیا مەبن، چونكـە هەركاتێ قاری لێگرتن دەیگرێ ﴿ ١٧: أم أمنتم من فى السـماء أن يرسل عليكم حاصبا ﴾ یان لەو زاتەی لە سـەرەوەیە دڵنیان، كە وردە زیختان بەسەردا ببارێنێ..؟ ئیمامی

موفەسسیرین (ئیبن جەریری تەبەری) لەمانای (..من فی السماء...) دا دەڵێت: مەبەست بەو (زاتە) لەئاسمانە هەرزاتی خوا خۆیەتی، وەك ئەهلی سوونەت وجەماعەت بە تێكڕا ئەو بڕیارەیان داوە! بۆ ئەو ڕاستییەش ئەو فەرموودەیە دەكەنە بەڵگە كە پێغەمبەر ﷺ لە كەنیزەیەكی پرسیّ: (أین الله)؟ واتە: خوا لەكوێیە؟. (قالت فی السماء)، ئەویش گوتی: لە سەرووووەیە، پێغەمبەریش ﷺ فەرمووی: ((أعتقها فإنها مؤمنة)). دەسا ئازادی بكەن، چونكە خاوەن ئیمان و باوەڕە. ئەم فەرموودەیش بەشێكە لەو فەرموودەیە كە پێشەوا (موسلیم) لە(سەحیح)ـەكەیدا هێناویەتی وبەكورتی دەڵێت: (... وكانت لی جاریة ترعی غنما لی قبل أحد والجوانیة، فاطلعت ذات یوم فإذا الذئب قد ذهب بشاة من غنمها، وأنا رجل من بنی آدم آسف كما یأسفون لكنی صككتها صكة، فأتیت رسول الله ﷺ فعظم ذلك علی، قلت: یارسول الله أفلا أعتقها؟ قال: (إئتنی بها)، فأتیته بها فقال لها: أین الله..؟ قالت: فی السماء قال: من أنا؟ قالت: أنت رسول الله. قال: ((أعتقها فإنها مؤمنة)) (موسلیم: ٢١/١٦/فی المساجد ومواضع الصلاة، باب تحریم الكلام فی الصلاة). وە هەروەها تەفسیری (تیسیر الكریم الرحمن)ی شێخ سەعدی (١٣٠٧)و (١٣٧٦) لەتەفسیری (أم أمنتم من فی السماء..)دا دەڵێت: (وهو الله تعالی، العالی علی خلقه)، وە زانایانی (سەلەف)یش دەڵێن: بیژەی (فی) لە (فی السماء)دا بەمانای (علی السماء)یە، هەروەك لە(ولأصلبنكم فی جذوع النخل -أی علی جذوع النخل) بەمانای (علی)یە، ئەمە ڕای زانایانە بۆ تەفسیری (من فی السماء)، ئیتر ئەوانەی كە دەڵێن: مەبەست بە (من فی السماء) (جوبریل)ە، یان دەڵێن لەسەر ڕاو بۆچوونی عەرەبەكان هاتووە كە پێیان وابوو: خوا لەئاسمان‌دایە! ئینجا خواش لەسەر بیروبۆچوونی خۆیان قسەیان لەگەڵ دەكات.. دیارە ئەم هەموو بۆچوونەی دواییە لەگەڵ ڕوحی قورئانەكەدا دوورن و دەست نادەن، چونكە ئەوەی بتوانێ خەڵك نقووم بكاو لە ئاسمان بێت، یان زیخ ببارێنێ هەرخوایە. وەك لەئایەتەكاندا هاتووە ﴿ فستعلمون كیف نذیر ﴾ ئەوجا ئەزانن تۆڵەی من چۆنە ﴿ ١٨: ولقد كذب الذین من قبلهم ﴾ وبەهەقیقەت پێش ئەو بت پەرستانە خەڵكانی تریش پەیامبەرانیان بەدرۆزن دانا وەك گەلی (نووح و، عادو، سەموود..).. هتد ﴿ فكیف كان نكیر ﴾ جا چۆن بوو نكووڵی من بۆیان؟ ئایا ئەزانن چۆن قارم لێگرتن.؟ جا ئێوەش هۆشیار بن.

بەڵێ هەرچی لەم بوونەوەرەدا ڕوودات وەكو: زەمین لەرزە، ڕۆچوون، بەردەباران، بای وێرانكەر، گەردەلوول و هەرچی تر، هەمووی بەدەستی پاشای ئەم جیهانەیە، وە ئەوان هەرچەندە كۆشك وتەلار بڕازێننەوەو خۆیان قایم بكەن..! هەرگیز لەدەستی خوا ڕزگاریان نابێ.

وَأَسِرُّواْ قَوْلَكُمْ أَوِ ٱجْهَرُواْ بِهِۦٓ إِنَّهُۥ عَلِيمُۢ بِذَاتِ ٱلصُّدُورِ ﴿١٣﴾ أَلَا
يَعْلَمُ مَنْ خَلَقَ وَهُوَ ٱللَّطِيفُ ٱلْخَبِيرُ ﴿١٤﴾ هُوَ ٱلَّذِى جَعَلَ لَكُمُ
ٱلْأَرْضَ ذَلُولًا فَٱمْشُواْ فِى مَنَاكِبِهَا وَكُلُواْ مِن رِّزْقِهِۦ وَإِلَيْهِ ٱلنُّشُورُ
﴿١٥﴾ ءَأَمِنتُم مَّن فِى ٱلسَّمَآءِ أَن يَخْسِفَ بِكُمُ ٱلْأَرْضَ فَإِذَا هِىَ
تَمُورُ ﴿١٦﴾ أَمْ أَمِنتُم مَّن فِى ٱلسَّمَآءِ أَن يُرْسِلَ عَلَيْكُمْ حَاصِبًا
فَسَتَعْلَمُونَ كَيْفَ نَذِيرِ ﴿١٧﴾ وَلَقَدْ كَذَّبَ ٱلَّذِينَ مِن قَبْلِهِمْ فَكَيْفَ
كَانَ نَكِيرِ ﴿١٨﴾ أَوَلَمْ يَرَوْاْ إِلَى ٱلطَّيْرِ فَوْقَهُمْ صَٰٓفَّٰتٍ وَيَقْبِضْنَ مَا
يُمْسِكُهُنَّ إِلَّا ٱلرَّحْمَٰنُ إِنَّهُۥ بِكُلِّ شَىْءٍۭ بَصِيرٌ ﴿١٩﴾ أَمَّنْ هَٰذَا ٱلَّذِى
هُوَ جُندٌ لَّكُمْ يَنصُرُكُم مِّن دُونِ ٱلرَّحْمَٰنِ إِنِ ٱلْكَٰفِرُونَ إِلَّا فِى غُرُورٍ
﴿٢٠﴾ أَمَّنْ هَٰذَا ٱلَّذِى يَرْزُقُكُمْ إِنْ أَمْسَكَ رِزْقَهُۥ بَل لَّجُّواْ فِى عُتُوٍّ
وَنُفُورٍ ﴿٢١﴾ أَفَمَن يَمْشِى مُكِبًّا عَلَىٰ وَجْهِهِۦٓ أَهْدَىٰٓ أَمَّن يَمْشِى سَوِيًّا
عَلَىٰ صِرَٰطٍ مُّسْتَقِيمٍ ﴿٢٢﴾ قُلْ هُوَ ٱلَّذِىٓ أَنشَأَكُمْ وَجَعَلَ لَكُمُ ٱلسَّمْعَ
وَٱلْأَبْصَٰرَ وَٱلْأَفْـِٔدَةَ قَلِيلًا مَّا تَشْكُرُونَ ﴿٢٣﴾ قُلْ هُوَ ٱلَّذِى ذَرَأَكُمْ
فِى ٱلْأَرْضِ وَإِلَيْهِ تُحْشَرُونَ ﴿٢٤﴾ وَيَقُولُونَ مَتَىٰ هَٰذَا ٱلْوَعْدُ إِن كُنتُمْ
صَٰدِقِينَ ﴿٢٥﴾ قُلْ إِنَّمَا ٱلْعِلْمُ عِندَ ٱللَّهِ وَإِنَّمَآ أَنَا۠ نَذِيرٌ مُّبِينٌ ﴿٢٦﴾

فڕین و لەنگەر گرتنی (مەل)ـەكان بە حەواوە بەدەسەڵاتی خوایە:

ئینجا بۆ ئەوەی وەبیریان بێنێتەوەو لەئاسەواری دەسەڵاتی خوا ورد ببنەوە دەفەرموێ: ﴿ ١٩: أولم یروا إلی الطیر فوقهم صافات ویقبضن ﴾ ئایا سەیری باڵندەیان نەكردووە بەڕاسەریانەوە بە باڵكراوەیی لەكاتی پەروازیاندا وباڵەكانیان دەهێننەوەیەك؟ ﴿ ما یمسكهن إلا الرحمن ﴾ ئەو باڵندانە تەنها خوای بەخشندەی دلۆوان ڕای‌گرتوون، بێگومان لەمەدا نیشانەو بەڵگە هەیە، دەسا بۆ بڕوا ناهێنن؟! وەك لە جێگایەكی‌تردا هەر لەو بارەوە دەفەرموێ: (ألم یروا إلی الطیر مسخرات فی جو السماء مایمسكهن إلا الله إن فی ذلك لآیات لقوم یؤمنون)(٧٩/١٦). ئەمانە هەموو جەخت لەسەر ئەو ماناو مەبەستە دەكەنەوە. ﴿ إنه بكل شئ بصیر ﴾ بەڕاستی ئەو خوایە بەهەموو شتێك بینایە، چاوی لە هەموو بونەوەرەو دەزانێ

هەر شتەی چۆن ژیانی ئەڕواو، چۆن بۆی باشە، بەو جۆرە هۆی ژیانی پێ بەخشیوە.

ئینجا سەرزەنشتی هاوبەشپەیداکەران ئەکاو ئەفەرموێ: ﴿ ٢٠: أمن هذا الذی هو جند لکم ینصرکم من دون الرحمن ﴾ ئایا ئەو کەسە کێیە کە خۆی بە لەشکرو سوپای ئێوە دەزانێت و وا نیشان دەدات کە بەبێ خوای رەحمان دەتوانێت یارمەتیتان بدات؟ واتە: ئەگەر ئیرادەی زیانێکی بە ئێوە ببێ ﴿ إن الکافرون إلا فی غرور ﴾ بێ باوەڕان هەمیشە سەر لێشێواو فریوو خواردوون، واتە: ئەگەر پێیان وابێت بتەکانیان بەهاواریانەوە دێن، دەبا بیرێ بکەنەوەو وازیان لێ بێنن. ﴿ ٢١: أمن هذا الذی یرزقکم إن أمسک رزقه ﴾ یان کێیە ئەوەی رۆزیتان دەدا ئەگەر خوا رزقی گرتەوە لێتان ﴿ بل لجوا فی عتو ونفور ﴾ بەڵکو ئەوان رۆچوون لە گومڕایی و دوورەپەرێزی لە هەقدا.

نەزیلەی موسڵمان و کافر:

ئینجا خوا نموونەیەك بۆ مرۆڤی باوەڕدارو بێ باوەڕ دێنێتەوەو دەفەرموێ: ﴿ ٢٢: أفمن یمشی مکبا علی وجهه أهدی ﴾ ئایا ئەو کەسەی کە دەمەورروو کەوتووەو، بەو حاڵەتەوە بەرێدا دەچێ، رێ‌دەرکردووترە ﴿ أمن یمشی سویا علی صراط مستقیم ﴾ یان ئەو کەسەی کە بە قنجی وقیتی لە سەر رێگەیەکی راستەوە دەڕوا؟ دیارە یەکەمەکەیان نموونەی مرۆڤی بێ بڕوایە، چونکە وەکو کوێرو نابینا مل ئەنێ و رێی راست هەڵە دەکات، دووەمیشیان نموونەی مرۆڤی موسڵمانە کە زۆر بەشارەزایی و بەئاگاییەوە پێ‌هەڵ دەگرێ و دەڕوا.

ئەوەی وەدی‌هێناون، زیندووشتان دەکاتەوە:

﴿ ٢٣: قل هو الذی أنشأکم وجعل لکم السمع والأبصار والأفئدة ﴾ ئەی پێغەمبەر! ﷺ پێیان بڵێ: هەرئەو خوایەیە ئێوەی بەدی‌هێناوەو دروستی‌کردوون و گوێ و چاوو دڵی پێ‌بەخشیون وەهەتا بەچاو رێگای راست دەرك بکەن، بەگوێ ببیستن و، بەدڵ بیری لێ بکەنەوە ئینجا باوەڕ بێنن ﴿ قلیلا ماتشکرون ﴾ کەچی ئێوە کەمێ شوکرانە بژێریی دەکەن..! ﴿ ٢٤: قل هو الذی ذرأکم فی الأرض ﴾ پێیان بڵێ: کەهەر ئەو زاتەیە ئێوەی لە زەویی بڵاو کردۆتەوە ﴿ وإلیه تحشرون ﴾ و تەنهابۆلای ئەویش کۆ ئەکرێنەوە بۆ لێکۆڵینەوەو پاداش تۆڵە ﴿ ٢٥: ویقولون متی هذا الوعد إن کنتم صادقین ﴾ بەگاڵتەشەوە دەڵێن: ئەم بەڵێنە بەهاتنی ئەو سزایە کەیە، ئەگەر ئێوە ڕاست ئەکەن..؟! ﴿ ٢٦: قل إنما العلم عند الله ﴾ پێیان بڵێ: بێ‌گومان زانیاری تەواو -بۆ هاتنەکەی- تەنها لای خوایە، منیش وەك ئێوە بەندەم وشتێك نازانم ﴿ وإنما أنا نذیر مبین ﴾ و من تەنها بێدار کەرەوەو ترسێنەرێکی ئاشکرام، واتە: کاری من هەر ئەوەندەیە ﴿ ٢٧: فلما رأوه زلفة ﴾ ئینجا کاتێ ئەو بەڵێنی خوایە بە سزای رۆژی قیامەت لەنزیکەوە دیتیان ﴿ سیئت وجوه الذین کفروا ﴾ روخساری ئەوانە باوەڕیان نەبوو تاڵ و ترش و ناشیرن دەبێت ﴿ وقیل هذا الذی کنتم به تدعون ﴾ و پێیان ئەوترێ: ئا ئەمە ئەو (رۆژەیە) کە ئێوە داواتان دەکرد و بەدرۆتان دەزانی.

موسڵمانانیش تیا بچن کێ خوانەناس لە ئێش و ئازار دەپارێزێ؟:

بێ‌باوەڕەکان گەلێ جار ئاواتی مردنی پەیامبەرو موسڵمانەکانیان ئەخواست..! بۆیە خوا فەرمووی: ﴿ ٢٨: قل أرأیتم إن أهلکنی الله ومن معی أو رحمنا ﴾ پێیان بڵێ: هەواڵم بدەنێ ئەگەر خوا من و هەموو ئەوانەی لەگەڵ مندان لەناو بەرێ، یان روحم و میهرەبانیمان لەگەڵ بکات؟ ﴿ فمن یجیر الکافرین من عذاب ألیم ﴾ کێ‌هەیە بێ باوەڕان لەسزای بەئێش و سەخت پەنا بدا؟ ﴿ ٢٩: قل هو الرحمن آمنا به ﴾ بڵێ: ئەو خوا بەبەزەییە باوەڕمان پێ‌کردووە ﴿ وعلیه توکلنا ﴾ و هەر بەویش پشتمان بەستووە ﴿ فستعلمون من هو فی ضلال مبین ﴾ ئەوسا ئەزانن کێ لەلاری و گومڕاییەکی ئاشکرادایە..؟ من یان ئێوە؟ ﴿ ٣٠: قل أرأیتم إن أصبح ماؤکم غورا ﴾ بڵێ: هەواڵم بدەنێ ئەگەر ئاوەکەتان رۆچێ بەناخی زەویدا و هەڵمژێ ﴿ فمن یأتیکم بماء معین ﴾ کێ ئەتوانێ ئاوێکی روون و زوڵاڵتان بۆ بەدەست بێنێت؟ دیارە جگە لەوە کەدەبێ هەر بڵێن مەگەرخوا دەرروومان لێ بکاتەوە، وەڵامێکی تر نییە، جا کەوابوو چارتان هەر ئەوەیە کە ئەمرۆ پێش هاتنی ئەورۆژەیە باوەڕ بێنن و ملکەچ ببن بۆدەسەڵاتی بێ سنووری خوای میهرەبان.

زۆر سوپاس بۆ خوای خاوەن بەزەیی کە یارمەتی‌دام بۆ تەواو کردنی تەفسیری سوورەتی (مولك).

سوورەتی (قەڵەم)ـە

مەککەییەو (٥٢) ئایەتە

بەناوی خوای بە بەزەیی میهرەبان

ئەم سوورەتە لە پاش سوورەتی (عەلەق)ـەوە دابەزیوە، ئەمیش وەك سوورەتە مەککەییەکانی تر گرنگی دەدات بە: یەکخواپەرستیی، پەیامی پەیامبەرێتی پێغەمبەر، زیندوو بوونەوە بۆ پاداش و

تۆڵە. جا پێش هەمووشتێك سوێند ئەخوات كە پێغەمبەر ﷺ خاوەن رەوشتێكی بەرزە و، دوورە لەو درۆو پروپاگەندانەیە كەبێ بڕوایان ئەیدەنە پاڵی. ئینجا هەڵوێستی كافرەكانی ئەو سەردەمە بەرامبەر بە بانگەوازەكەی پەیامبەر ﷺ لەگەڵ باسكردنی ئەو سزاو تۆڵەیە ئامادە كراوە بۆیان لای خوای گەورە. نموونەی بێ بڕواكان دێنێتەوە كاتێ پەیامبەر نێررایە لایان و پشتگوێیان خست و ململانێیان لەگەڵ كرد، بەخاوەنانی باخەكە، كە خوای كارجوان پیت و بەرەكەتێكی ئێجگار فراوانی تێخستبوو، جا لەجیاتی ئەوە كە ئەوان بەشی هەژارانی لێ بدەن، كەچی بێ بەشیان دەكردن و، بە دزییەوە بەرەكەیان لێ ئەكردەوە..!! ئینجا خوای گەورەیش رقی لێ هەڵگرتن و ئافەتی خستە باخەكەوەو بووبە قەرەبوو. وەهەروەها كۆتایی بەمەزەنەكردنی نێوان بڕواداران و بێ بڕوایان دێ، پاشان دانـان بەوەدا كەئەو دوانە وەك یەك نابن: (أفنجعل المسلمین كالمجرمین..؟) هەر بەم پێیەش بەرەو دەرگا داخستن ئەڕوات، بەڵام بەپەلە پێش تەواو بوونی حاڵەتێكی قورسی ناهەمواری رۆژی دوایی پێشكەش دەكات و، بەكلیلی ئارام وسەبر دەرگا لەخۆ دائەخا.. (فاصبر لحكم ربك..).

سوێند بە بنووس و بەوەش دەی‌نووسێ، تۆ لێوە نیت و ئاكار بەرزی:

﴿ بسم الله الرحمن الرحيم ﴾ ١: ن ﴾ ئەم پیتی (ن)ـە پیتێكە لە (٢٨) پیتە عەرەبییەكان، شیاوی باسە (٢٩) سوورەتی قورئان بەم پیتە یچڕاوانە دەست پێ دەكەن، هەرچەندە هەموویان رەوانبێژی و، خۆشخوانی و، بێ وێنەیی قورئان رادەگەیەنن.. بەڵام لەڕاستیدا مانا راست و تەواوەكەیان مەگەر تەنها خوا بیزانێ ﴿ والقلم وما يسطرون ﴾ سوێند بە (قەڵەم) و، بە هەر شتێكی راست و دروست كە پێی ئەنووسن، لەبەرزی و پایەی پەیامبەرو قورئان و.. هتد ﴿ ٢: ما أنت بنعمة ربك بمجنون ﴾ سوێند بە قەڵەم و دێرەكان: تۆ لە چاكەی پەروەردگارتەوە شێت ولێوە نیت، وەك ئەو نەفامانە ئەڵێن ﴿ ٣: وإن لك لأجرا غير ممنون ﴾ وە بەڕاستی پاداشێكی نەبڕاوە بۆ تۆ هەیە، چونكە بێ بڕوایان و هاوبەش پەیداكەران زۆر ئازارت دەدەن و دڵت ئێشێنن، تۆیش خوا هەڵناگرێ چاك‌بەخۆتا ددان ئەگری، بۆیە هەر لە قورئاندا دەفەرموێ: (عطاء غیر مجذوذ)(١١/١٠٨). ﴿ ٤: وإنك لعلى خلق عظيم ﴾ وەبەڕاستی تۆ لە سەروو خووورەوشتێكی ئێجگار پەسەندو گەورەیت: زانست و زانیاری، هێمنی و ئارامی، شەرم وشكۆ، بەخشش و دەستگرۆیی، شوكرانە بژێری و، سوپاسگوزاری، كەم نەفس و دەستنەگرتنەوە لە دونیا، دلۆڤانی و میهرەبانی، رەفتاری شیرین و ئەدەب و وێڵ و.. هتد هەر بۆ بەرزی وشكۆمەندی ئەویشە كە(ئەنەس) ﷺ دەڵێت: (كان رسول الله ﷺ أحسن الناس خلقا)متفق علیه. یان (عەبدوڵڵای كوڕی عەمری كوڕی عاس -رضی الله عنهما- دەڵێت: ((لم یكن رسول الله فاحشا ولا متفاحشا وكان یقول: إن من خیاركم أحسنكم أخلاقا))(متفق علیه). مەبەست

فَلَمَّا رَأَوْهُ زُلْفَةً سِيٓـَٔتْ وُجُوهُ ٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟ وَقِيلَ هَٰذَا ٱلَّذِى كُنتُم بِهِۦ تَدَّعُونَ ﴿٢٧﴾ قُلْ أَرَءَيْتُمْ إِنْ أَهْلَكَنِىَ ٱللَّهُ وَمَن مَّعِىَ أَوْ رَحِمَنَا فَمَن يُجِيرُ ٱلْكَٰفِرِينَ مِنْ عَذَابٍ أَلِيمٍ ﴿٢٨﴾ قُلْ هُوَ ٱلرَّحْمَٰنُ ءَامَنَّا بِهِۦ وَعَلَيْهِ تَوَكَّلْنَا فَسَتَعْلَمُونَ مَنْ هُوَ فِى ضَلَٰلٍ مُّبِينٍ ﴿٢٩﴾ قُلْ أَرَءَيْتُمْ إِنْ أَصْبَحَ مَآؤُكُمْ غَوْرًا فَمَن يَأْتِيكُم بِمَآءٍ مَّعِينٍۭ ﴿٣٠﴾

سُورَةُ القَلَم — ترتيبها ٦٨ — آياتها ٥٢

بِسْمِ ٱللَّهِ ٱلرَّحْمَٰنِ ٱلرَّحِيمِ

نٓ ۚ وَٱلْقَلَمِ وَمَا يَسْطُرُونَ ﴿١﴾ مَآ أَنتَ بِنِعْمَةِ رَبِّكَ بِمَجْنُونٍ ﴿٢﴾ وَإِنَّ لَكَ لَأَجْرًا غَيْرَ مَمْنُونٍ ﴿٣﴾ وَإِنَّكَ لَعَلَىٰ خُلُقٍ عَظِيمٍ ﴿٤﴾ فَسَتُبْصِرُ وَيُبْصِرُونَ ﴿٥﴾ بِأَييِّكُمُ ٱلْمَفْتُونُ ﴿٦﴾ إِنَّ رَبَّكَ هُوَ أَعْلَمُ بِمَن ضَلَّ عَن سَبِيلِهِۦ وَهُوَ أَعْلَمُ بِٱلْمُهْتَدِينَ ﴿٧﴾ فَلَا تُطِعِ ٱلْمُكَذِّبِينَ ﴿٨﴾ وَدُّوا۟ لَوْ تُدْهِنُ فَيُدْهِنُونَ ﴿٩﴾ وَلَا تُطِعْ كُلَّ حَلَّافٍ مَّهِينٍ ﴿١٠﴾ هَمَّازٍ مَّشَّآءٍۭ بِنَمِيمٍ ﴿١١﴾ مَّنَّاعٍ لِّلْخَيْرِ مُعْتَدٍ أَثِيمٍ ﴿١٢﴾ عُتُلٍّۭ بَعْدَ ذَٰلِكَ زَنِيمٍ ﴿١٣﴾ أَن كَانَ ذَا مَالٍ وَبَنِينَ ﴿١٤﴾ إِذَا تُتْلَىٰ عَلَيْهِ ءَايَٰتُنَا قَالَ أَسَٰطِيرُ ٱلْأَوَّلِينَ ﴿١٥﴾

ئەوەیە كە پێغەمبەر ﷺ رەوشت بەرزو، ئاكارچاك و، زمان شیرین و، رووخۆش بووە، یان بەكورتتر بڵێین: قورئان ببینەو، ئەویش ببینە. ﴿ ٥: فستبصر ويبصرون ﴾ جا لە ئایندەدا تۆ ئەبینی و، ئەوانیش (بێ باوەڕەكان) ئەبینن ﴿ ٦: بأيكم المفتون ﴾ بە كێتانەوەیە شێتی ﴿ ٧: إن ربك هو أعلم بمن ضل عن سبيله ﴾ بەڕاستی پەروەردگارت لەهەموو كەسێك زاناترە كێ لەڕێبازی ئەو لای‌داوە ﴿ وهو أعلم بالمهتدين ﴾ وەئەویش لە هەموو كەس زاناترە بەوانەی رێنمان و ڕێگەی ئەویان گرتووە، ئیتر پێویست بەقسەی زیادە ناكات، وە بەم نزیكانەیش دەر ئەكەوێ.

پێشنیازی كافران وەرمەگرە:

﴿ ٨: فلا تطع المكذبين ﴾ جا كەوابوو تۆ بەقسەی ئەوانە مەكە بەدرۆزنت دەزانن ﴿ ٩: ودوا لو تدهن فيدهنون ﴾ ئاواتە خوازن كە تۆ نەرمی بكەیت (لە ئایینەكەتدا) دەربارەی بیرو باوەڕەكەت،

جا ئەوانیش –ئەوحەلە– نەرمیت لەگەڵ بکەن و ڕێك‌کەون، واتە: ئەگەر هەر تۆزقاڵێك لێیان نزیك ببیتەوەو دەست لەبەرنامەکەت شل بکەیت، ئەوانیش ئامادەن گوێڕایەڵ بن! ﴿ ١٠: ولا تطع کل حلاف مهین ﴾ و گوێڕایەڵی لە هیچ سوێند خۆرێکی درۆزن و بێ‌بار مەکە ﴿ ١١: هماز مشاء بنمیم ﴾ زۆر پلارگری بشێون وتێکدەر بە قسە هێنان وقسە بردن (لەنێوان مەردومدا) پێغەمبەریش ﷺ ئەفەرموێ: ((لا یدخل الجنة قتات)) (ئەحمەد، ترمزی، نەسائی، ئەبووداوود). لەڕیوایەتێکی تردا ((لا یدخل الجنة نمام)). (پێشەوا ئەحمەد). واتە: قسە هێن و، قسە بەر ناچێتە بەهەشت. ﴿ ١٢: مناع للخیر ﴾ ڕژدو چرووك بۆ بەختکردنی ماڵ و سامان لە ڕێی خوا ﴿ معتد أثیم ﴾ دەست درێژکاری گوناهبار، هەرچی بێتە بەر دەستی سڵی لێ ناکاتەوە ﴿ ١٣: عتل بعد ذلک زنیم ﴾ بەدخوو، لە دوای ئەوەش پیس و نارەسەن و باوك نادیار. لە فەرموودەدا هاتووە: ((ألا أنبئکم بأهل النار؟ کل عتل جواظ مستکبر)). (متفق علیه). خاوەنی (فی‌ظلال القرآن) دەڵێت: (زنیم) بەکەسێك دەوترێت کە نەژادی گومان لێکراوبێت، وە یا مرۆیەکی پیس وخراپکارو، شەڕ فرۆش و گێرەشێوێن بێت. جا پێ دەچێ بۆ پیاوێکی وەك (وەلید) ئەم مانای دوایییە: (دڵڕەق و کەڵلە ڕەق و شەڕ فرۆش) دەس بدا، خوا خۆیشی چاکتر ئەزانێ.

ڕاڤەکەرانی قورئان دەڵێن: ئەمە ببێ و نەبێ تەنها (وەلیدی کوری موغیرە)یە، چونکە باوکی ئەو نادیار بوو، وە لەپاش هەژدە ساڵ لەتەمەنی موغیرە، ئەوجا (وەلید) کردوویەتی بەکوری خۆی. واتە تۆ ئەی پێغەمبەر! ﷺ هەرگیز بەگوێی نامەردێکی ئاوا نەکەیت ﴿ ١٤: أن کان ذامال وبنین ﴾ لە بەرئەوەی کە داراو کوردار بوو ﴿ ١٥: إذا تتلی علیه آیاتنا ﴾ کاتێ کە ئایەتەکانی ئێمەی بەسەرا بخوێنرێنەوە ﴿ قال أساطیر الأولین ﴾ بێ‌باکانە ئەڵێ: ئەمە ئەفسانەو قسەی باتڵ و پوچی پێشینانە. !! لەباتی ئەوە کە سوپاسگوزار بێت لەپاش ئەو هەموو سامان و کوڕانەوە، کەچی ئەوەندە نەفامە بەگژ تۆدا دێ..!! ﴿ ١٦: سنسمه علی الخرطوم ﴾ بە تەئکید بەم نزیکانە لووتی نیشان دەکەین و پۆزەی ئەشکێنین. (خرطوم) لە بنەڕەتا بەلووتی بەرازی‌کەژی‌و وشکانی دەڵێن، چونکە (وەلید) پیاوێکی لووت بەرزو دەعیەچی‌بوو، بۆیە خواش بەوشێوەیە ناوی دەباو سەرلووتی ڕەش دەکات، دیارە مەبەست ئەوەیە: کە دەبێ ریسوای بکەین. بەڵێ.. پاش دە دوازدە ساڵ، لە (بەدر)دا مافی خۆی وەرگرت و پۆزەی دیاری‌کرا، تا مرد پێوەی دیار بوو.

نەقڵی خوانەناسان لە نەقڵی خاوەن باغەکان دەچێ:

ئینجا نموونەیەکی لاری و سپڵەیی مەککەیییەکان دەیێنێتەوە، کاتێ کە خوای بەهەق ئەوهەموو خۆشگوزەرانییەی پێ بەخشین و پەیامبەری بۆ ناردن، کەچی لەباتی شوکرانە بژێری کوفری نیعمەتیان دەکرد! بۆیە ئەفەرموێ: ﴿ ١٧: إنا بلوناهم ﴾ بەڕاستی ئێمە بتپەرستەکانی مەککەمان تاقی‌کردنەوە بە برسێتی‌وبێ‌بارانی ﴿ کما بلونا أصحاب الجنة ﴾ وەك خاوەنانی باخەکەمان ئەزموونکرد. دیارە مەککەیییەکان داستانی ئەو باخەیان دەزانی، وە ئەو باخەش هی پیاوێکی چاك بوو، هەموو کات لەکاتی کۆکردنەوەی بەرەکەیدا هەژارەکانی لێ ئاگادار ئەکردو ئەهاتن بەشی خۆیانیان دەبرد.. بەڵام کاتێ کەوتە دەستی وەچەکانی، دەستیان نوقاندو لێیان برین، وەك ئەفەرمووێ: ﴿ إذ أقسموا لیصرمنها مصبحین ﴾ کاتێ‌سوێندیان خوارد کە: لەگەڵ شەبەقدا زوو بچن بەرەکەی لێ بکەنەوە، پێش ئەوەی هەژارەکان لەخەو هەڵسن.. ﴿ ١٨: ولا یستثنون ﴾ وە مافی هەژارانی لێ جیانەکەنەوە.. بەڵێ بێ‌بەزییانە ئەم بڕیارە دڵڕەقانەیاندا. بەڵێ.. خوای باڵادەست تۆڵەی هەژارەکانی لێ‌سەندن وەك دەفەرموێ: ﴿ ١٩: فطاف علیها طائف من ربک وهم نائمون ﴾ ئینجا شەوێك هێمان لەخەوا بوون، بەڵایەك (گڕەیەك) لە لایەن پەروەردگارتەوە سوورایەوە بەسەریا ﴿ ٢٠: فأصبحت کالصریم ﴾ ئیتر ئەوباخە سەوزو جوانە، وەك چنراوی لێ‌هات وهیچی پێوە نەما، دەتوت شەرا لێی‌داوە ﴿ ٢١: فتنادوا مصبحین * ٢٢: أن اغدوا علی حرثکم إن کنتم صارمین ﴾ جا بەیانی بەرەو باخەکەیان ڕۆیشتن و لەناو خۆیاندا بانگیان لە یەکتر دەکر دەیانوت: بەیانی زوو بچنە سەر باخەکەتان، ئەر ئەی‌ڕنن ﴿ ٢٣: فانطلقوا وهم یتخافتون ﴾ جا ڕۆیشتن و بە ئەسپایی لە نێو خۆیاندا تەگبیریان دەکرد ﴿ ٢٤: أن لا یدخلنها الیوم علیکم مسکین ﴾ کە نابێ ئەمڕۆ هیچ هەژارێك پێی بخاتە باخەکەوەو بێت بەسەرمانا ﴿ ٢٥: وغدوا علی حرد قادرین ﴾ وەبەیانی زوو بۆی دەرچوون و ڕێگەیان گرتە بەر، وایان دەزانی ئەتوانن مەبەستیان جێبەجێ بکەن و هەژاران بێ بەش بکەن ﴿ ٢٦: فلما رأوها قالوا إنا لضالون ﴾ ئینجا کاتێ گەیشتنە لای باخەکەو بینیان (هەڵپڕوزاوە) وتیان: بێ‌گومان ئێمە ڕێمان ون‌کردووە، ئەمە باخەکەی ئێمە نییە، باخی ئێمە پڕ لەمیوە بوو ﴿ ٢٧: بل نحن محرومون ﴾ دوایی بیریان کردەوە وتیان نا.. باخەکەی خۆمانە، بەڵکو ئێمە بەشبراوکراوین بەهۆی نییەت و نیازی خراپی خۆمانەوە ﴿ ٢٨: قال أوسطهم ﴾

ئەوجـا ناوەنجییەکەیان -لـەرووی ڕاو بـیرو بۆچوونەوە- وتی: ﴿ ألم أقل لكم لولا تسـبحون ﴾ ئایا پێم نەوتن بۆچ تەسبیحات و یادی خوا ناکەن؟ واتە: دەسـا تەسـبیحی خوا بکەن و پەشیمان ببنەوە ﴿ ٢٩: قالوا سـبحان ربنا إنا كنا ظالمين ﴾ ئەوانیش هەموو وتیان: پەروەردگاری ئێمە ستەمکارو ناهەقکار نییە، ئێمە خۆمان سـتەمکار بووین ﴿ ٣٠: فأقبـل بعضهم على بعـض يتلاومون ﴾ ئەوسا ڕوویانکردە یەکترو لۆمەو سەر زەنشتی یەکتریان دەکرد!.. ﴿ ٣١: قالـوا يا ويلنا إنا كنـا طاغين ﴾ وتیان: تیاچوون بۆئێمە، بەڕاستی ئێمە خۆمان یاخی و سەرکێش و لەسنوور دەرچوو بووین، بەری کێڵگەی خۆمان ئەیخوینەوە ﴿ ٣٢: عسى ربنا أن يبدلنا خيرا منهـا ﴾ ئومێدەوارین پەروەردگارمان بەزەیی پێمان بێتەوەو چاکتر لـەو باخەمان پێببەخشـێت ﴿ إنا إلى ربنا راغبون ﴾ بەڕاسـتی ئێمە بـە ئومێدی ڕەزامەندی پەروەردگـاری خۆمانین، هیوادارین ڕووی میهرەبانیمـان تێبکاتــەوە ﴿ ٣٣: كذلـك العذاب ﴾ وەك سزای خاوەنانی باخەکەیە سزای من لەدونیادا، واتە: هەرچۆنێك سزای ناردە سـەرئەو خاوەن باخانە، هەرئاوایش دەتوانێ بنێرێ بۆسـەر قورەیش، دەبا پێش ئـەوەی کار لەکار بترازێ بیربکەنەوە ﴿ ولعـذاب الآخرة أكبر ﴾ وە بەڕاسـتی سـزای ڕۆژی (قیامەت) گەورەتـرە ﴿ لوكانـوا يعلمون ﴾ ئەگەر ئـەوان بزانن و تێبگەن، کەوابـوو باهەموو پیاوخراپێـك، وەبا هەمـوو دەوڵەمەندێك پێش ئەوەی بەشبراو بکرێن، ڕاچڵەکێن..

هەندێ لە (سەلەف) دەڵێن: ئەو خاوەن باخانە نیشتەجێی وڵاتی (یەمەن) بوون. هەندێکی دیکەش دەڵێن: (حەبەشەی) بوون.

ئینجا دێت پاشەڕۆژی موسڵمانان باس ئەکاو ئەفەرموێ: ﴿ ٣٤: إن للمتقيـن عند ربهم جنات النعيم ﴾ بەڕاسـتی بـۆ پارێزگاران، باخاتی پڕلە نیعمەتی بەهەشت لای پەروەردگاریان ئامادەیە.

باوەڕداران و بێ باوەڕان وەک یەک نین:

﴿ ٣٥: أفنجعـل المسـلمين كالمجرمـين ﴾ ئایاموسـڵمانان وەك تاوانبـاران لێدەکەین؟! ﴿ ٣٦: مالكم كيـف تحكمون ﴾ چیتانە حوکم و بڕیاری وا ئـەدەن..؟ چونکە هیچ کاتێك نابێ چاککارو، خراپکار چوون یەك مامەڵەیان لە گەڵ بکرێ ﴿ ٣٧: أم لكم كتاب فيه تدرسون ﴾ ئایا نامەیەکتان هەیە لە خواوە تێیدا دەخوێننەوە؟ ﴿ ٣٨: إن لكـم فيه لما تخيرون ﴾ کـە هەرچی ئێوە بتانەوێ بە ئارەزووی خۆتان لێیهەڵبژێرن؟! ﴿ ٣٩: أم لكم أيمان علينا بالغة إلـى يوم القيامة ﴾ یان مەگەر پەیمانی بەهێزتان بەسـەرمانەوەیە تارۆژی قیامەت دەمێنێتەوە ﴿ إن لكم لما تحكمون ﴾ بۆتان هەبێ هەرچی بڕیارو حوکم بدەن؟! دیارە ئەمانە هیچیان نین، نەنامەی ئاسمانیـان هەیەو، نـە پەیمانمان بۆ مۆرکردون، کـە هەرچییان ویسـت بیاندرێتــێ.. ﴿ ٤٠: سـلهم أيهم بذلك زعيـم ﴾ لێیان بپرسـە: کامیان دەسـەبەری ئەو بڕیارو حوکمەیە..؟ چونکە ئێمە هیچ بەڵێنێکمان نەداونەتێ ﴿ ٤١: أم لهم شركاء ﴾ یاخۆ شەریك

سَنَسِمُهُۥ عَلَى ٱلْخُرْطُومِ ﴿١٦﴾ إِنَّا بَلَوْنَٰهُمْ كَمَا بَلَوْنَآ أَصْحَٰبَ ٱلْجَنَّةِ إِذْ أَقْسَمُوا۟
لَيَصْرِمُنَّهَا مُصْبِحِينَ ﴿١٧﴾ وَلَا يَسْتَثْنُونَ ﴿١٨﴾ فَطَافَ عَلَيْهَا طَآئِفٌ مِّن رَّبِّكَ
وَهُمْ نَآئِمُونَ ﴿١٩﴾ فَأَصْبَحَتْ كَٱلصَّرِيمِ ﴿٢٠﴾ فَتَنَادَوْا۟ مُصْبِحِينَ ﴿٢١﴾ أَنِ
ٱغْدُوا۟ عَلَىٰ حَرْثِكُمْ إِن كُنتُمْ صَٰرِمِينَ ﴿٢٢﴾ فَٱنطَلَقُوا۟ وَهُمْ يَتَخَٰفَتُونَ ﴿٢٣﴾
أَن لَّا يَدْخُلَنَّهَا ٱلْيَوْمَ عَلَيْكُم مِّسْكِينٌ ﴿٢٤﴾ وَغَدَوْا۟ عَلَىٰ حَرْدٍ قَٰدِرِينَ ﴿٢٥﴾ فَلَمَّا
رَأَوْهَا قَالُوٓا۟ إِنَّا لَضَآلُّونَ ﴿٢٦﴾ بَلْ نَحْنُ مَحْرُومُونَ ﴿٢٧﴾ قَالَ أَوْسَطُهُمْ أَلَمْ أَقُل
لَّكُمْ لَوْلَا تُسَبِّحُونَ ﴿٢٨﴾ قَالُوا۟ سُبْحَٰنَ رَبِّنَآ إِنَّا كُنَّا ظَٰلِمِينَ ﴿٢٩﴾ فَأَقْبَلَ
بَعْضُهُمْ عَلَىٰ بَعْضٍ يَتَلَٰوَمُونَ ﴿٣٠﴾ قَالُوا۟ يَٰوَيْلَنَآ إِنَّا كُنَّا طَٰغِينَ ﴿٣١﴾ عَسَىٰ
رَبُّنَآ أَن يُبْدِلَنَا خَيْرًا مِّنْهَآ إِنَّآ إِلَىٰ رَبِّنَا رَٰغِبُونَ ﴿٣٢﴾ كَذَٰلِكَ ٱلْعَذَابُ ۖ وَلَعَذَابُ
ٱلْءَاخِرَةِ أَكْبَرُ ۚ لَوْ كَانُوا۟ يَعْلَمُونَ ﴿٣٣﴾ إِنَّ لِلْمُتَّقِينَ عِندَ رَبِّهِمْ جَنَّٰتِ ٱلنَّعِيمِ
﴿٣٤﴾ أَفَنَجْعَلُ ٱلْمُسْلِمِينَ كَٱلْمُجْرِمِينَ ﴿٣٥﴾ مَا لَكُمْ كَيْفَ تَحْكُمُونَ ﴿٣٦﴾ أَمْ
لَكُمْ كِتَٰبٌ فِيهِ تَدْرُسُونَ ﴿٣٧﴾ إِنَّ لَكُمْ فِيهِ لَمَا تَخَيَّرُونَ ﴿٣٨﴾ أَمْ لَكُمْ أَيْمَٰنٌ
عَلَيْنَا بَٰلِغَةٌ إِلَىٰ يَوْمِ ٱلْقِيَٰمَةِ ۙ إِنَّ لَكُمْ لَمَا تَحْكُمُونَ ﴿٣٩﴾ سَلْهُمْ أَيُّهُم
بِذَٰلِكَ زَعِيمٌ ﴿٤٠﴾ أَمْ لَهُمْ شُرَكَآءُ فَلْيَأْتُوا۟ بِشُرَكَآئِهِمْ إِن كَانُوا۟ صَٰدِقِينَ ﴿٤١﴾
يَوْمَ يُكْشَفُ عَن سَاقٍ وَيُدْعَوْنَ إِلَى ٱلسُّجُودِ فَلَا يَسْتَطِيعُونَ ﴿٤٢﴾

و هاوبەشـیان هەن..؟ بۆ ئەوە کە موسڵمان و تاوانبار وەك یەك لێ بکەین..؟ ﴿ فليأتوا بشـركائهم ﴾ دە ئەگەر وایە با شەریکەکانیان بێنن بۆ هاو کارییان ﴿ إن كانوا صادقين ﴾، ئەگەر ڕاست ئەکەن لە داواکەیاندا. ئاشـکرایە کە هیچ کەسێك نییە بتوانێ بڕواتە ژێر ئەو داوایە.

قوڵی ڕەش و سپی لە بواردا دەردەکەوێ:

ئینجـا چەنـد دیمەنێکـی سـەختی ڕۆژی دوایـی بـاس ئەکاو دەفەرموێ: ﴿ ٤٢: يوم يكشف عن ساق ﴾ ڕۆژی قیامەت ئەوەندە تەنگانەیـە (چـاك) دەکرێت بەلاداو هەموو لاقێـك دەردەکەوێ، واتە: ئەوەندە ڕۆژێکی سـەختە پێویستی بەخۆ گورج کردنەوەیە، ئیمامی (بوخاری) لە (ئەبوو سەعیدی) خودرییەوە ئەم فەرموودەیە دێنێ: ((يكشف ربنا عن ساقه، فيسجد له كل مؤمن ومؤمنة، ويبقى من كان يسـجد في الدنيا رياء وسـمعة فيذهب ليسجد، فيعود ظهره

طبقا واحـدا)). (فتح الباری: ٥٣٢/٨، ٥٣١. موسـليم: ١٦٧/١).
واتــە: لــەو رۆژەدا پەروەردگارمــان لاقی خــۆی دەر دەخا، جا هەمــوو ژن و پیاوێکی بڕوادار ســوژدەی بۆدەبــا وە ئەوەی لە بەر رووپامایی وناو بانگ ســوژدەی بۆ بردووە دەمێنێتەوە دەڕوا سوژدە ببا، کەچی پشتی رەق دەوەستێ و بۆی ناچەمێتەوە تاسوژدە ببا، واتە: ناتوانێ سجدە ببات، بۆیە خوا دەفەرموێ: ﴿ ويدعون إلى السجود فلا يستطيعون ﴾ وەبانگ ئەکرێن بۆ سوجدە بردن، بەڵام ناتوانن بیبەن، چونکە دەبوو لەدونیادا سوجدە بەرن و یەکلا ببنەوە بۆخوا، کە چی ئەوان چەوتییان کردو ئێستاش پشتیان رەق بووەو ناچەمێتــەوە ﴿ ٤٣: خاشـعة أبصارهم ﴾ ئەورۆژە چاویان شـۆڕە ﴿ ترهقهم ذلة ﴾ زەبوونی وریسوایی‌دای‌پۆشیون و روویان نییە سەر بەرزبکەنەوە، چونکە ئەزانن چییان‌کردووە لە دونیادا ﴿ وقد كانوا يدعون إلى السـجود ﴾ چونکە لەدونیادا –بانگ ئەکران بۆ سوژدە بردن ﴿ وهم سـالمون ﴾ لەکاتێکدا لەش‌سـاغ بوون نەیان ئەبرد، ئێستا ناتوانن و دەبێ تۆڵەی خۆیان وەرگرن.
ئینجا ئا لەو بارودۆخە توندوترسناکەدا، سامناکترین هەڕەشەیان لێ‌ئەکاو دەفەرمــوێ: ﴿ ٤٤: فذرني ومن يكذب بهذا الحديث ﴾ وازم لێبێنە بۆ ئەو کەسەی کە بڕوای بەم قورئانە نییە و بەدرۆی لە قەڵەم دەدات، واتە: کارو باری بدە دەستی خۆم، تۆ خۆت پێوەی سەرگەرم مەکە ﴿ سنسـتدرجهم من حيث لا يعلمون ﴾ بە تەئکید وردە وردە بە سـزا دەیان دەگرین لە لایەکەوە نازانن لەویوە سـزا دێت، وەك لە جێگایەکە تردا دەفەرموێ: (أيحسـبون أنما نمدهم به من مال وبنين، نسـارع لهم فى الخيرات بل لايشعرون). ﴿ ٤٥: وأملي لهم إن كيدي متين ﴾ وە لە دونیادا مۆڵەتیان دەدەم و تەمەن درێژیان دەکەم وپەلەیان لێناکەم بەسزا، بەڕاستی نەخشەی تۆڵەی من (لە بەرامبەر بە بێ بڕوایان) بەهێزە.. هەر گرتمن رزگار نابن، وەك خۆی ئەفەرموێ: (وكذلك أخذ ربك إذا أخذ القرى وهى ظالمة إن أخذه أليم شـديد). ئیمامی (بوخاری) و ئیمامی (موسلیم) دەگێڕنــەوە لە پێغەمبەرەوە ﷺ فەرموویەتی: ((إن الله تعالى ليملى للظالـم حتـى إذا أخذه لم يفلته)). پاشـان ئایەتـی (وكذلك أخذ ربـك..)ی خوێندەوە. (فتح الباری: ٢٠٥/٨. مسـلم: ١٩٩٧/٤).
بێگومــان خــوا بۆماوەیەك مۆڵەتی سـتەمکار دەدا –و جڵەوی بۆ شـل دەکا– هەتــا رۆژێ کەگرتی، ئیتر قەت لەدەسـتی رزگاری نابێت ﴿ ٤٦: أم تسألهم أجرا فهم من مغرم مثقلون ﴾ یاخۆ کرێ و مزەیەکیان لێداوا ئەکەیـت لە بەرانبەر گەیاندنی پیامەکەتەوە، تا بەقورسـی بزانن و نەتوانــن لەژێری دەرچن؟ ﴿ ٤٧: أم عندهم الغيـب فهم يكتبون ﴾ یــان خۆ ئەوانە غەیبیان لایــە و لە بەری دەنووسنەوە ئەوەی حوکمی پێ‌دەکەن، تا بەئارەزووی خۆیان لێی بنووســن و چییان مەبەســت بێــت بۆ خۆیانی وەرگــرن و.. ئیتر پێویســتیان بەپەیامەکەی تۆنەبێت..؟ دیارە ئەمانە هیچیان نین، کەوابوو بۆچی بەگوێت ناکەن..؟!.

خۆڕاگر بەو وەك (یونس) پیش مەخۆڕەوە:

﴿ ٤٨: فاصبر لحكم ربك ﴾ جاتۆش ئەی‌پێغەمبەر! ﷺ بەئارام و خۆڕاگربە بۆ بڕیاری پەروەردگارت ﴿ ولا تكن كصاحب الحوت ﴾ وە وەك خاوەنــی نەهەنگەکــە (واتــە: یونــس عليه السلام) مەبە کە لە گەلەکەی تووڕە بووو، ویسـتی لە دەریاوە دەرچێ، وە بەویسـتی خوا نەهەنگەکە قووتی‌دا ﴿ إذ نادى وهو مكظوم ﴾ وەلە تەنگانەی ناوسکی نەهەنگەکەدا هاواری لە پەروەردگاری کردو لە سەر پێچی هۆزەکەی خەفەتباربوو هەر دەی‌گوت: (لا إله إلا أنت سـبحانك إنــى كنت مــن الظالمين)خــوای میهرەبانیــش وەڵامــی دایەوەو فەرمووی: (فاستجبنا له ونجيناه من الغم وكذلك ننجي المؤمنين)، وەفەرمووی: (فلولا أنه كان من المسـبحين للبث فى بطنه إلى يوم يبعثون). ﴿ ٤٩: لولا أن تداركه نعمة من ربه ﴾ خۆ ئەگەر رەحمەت و میهرەبانییەك لە پەروەردگاریەوە فریای نەکەوتبا بە قەبووڵکردنی تەوبەو پەشــیمانی لێی ﴿ لنبذ بالعراء ﴾ فڕێ دەدرایە دەشــتێکی رووتەن و وشــکەوە، واتە: بێ دارو درەخت ﴿ وهو مذموم ﴾ و ســەرکۆنەکراویش دەبوو ﴿ ٥٠: فاجتباه ربه ﴾ جا پەروەردگاری هەڵی‌بژاردەوە بۆپێغەمبەرێتی ﴿ فجعله مـن الصالحين ﴾ لە ریزی ســاڵحاندا دای‌نایەوە، پێغەمبەر ﷺ ئەفەرمووێ: ((لاينبغى لأحد أن يقـول: أنا خير من يونس بن متى)) متفـق عليه. (فتح الباری: ١٤٤،٨. موسـليم: ١٨٤٦/٤). واتە: بۆ هیچ کەســێ شیاوو رەوا نییــە بڵێ: من لــە (یونس)ی کــوری (مەتتا) باشـترم. ﴿ ٥١: وإن يكاد الذين كفروا ﴾ وەبەڕاســتی ئەی پێغەمبەر! ﷺ ئەوانەی کــە کافر و بێ بڕوابوون نزیکــە لەرق ودوژمنایەتیدا ﴿ ليزلقونك بأبصارهم ﴾ بەچاویان هەڵتدێرن ﴿ لما سـمعوا الذكر ﴾ وەختێ کە قورئانیان بیست.
(ئیبن کەسـیر) دەڵێ: (فى هذه الآية دليل علـى أن العين إصابتها وتأثيرهـا حق بأمر الله عز وجـل..). واتە: ئەم ئایەتە بەڵگەیە کە چاوی پیس بە ویستی خوا رۆڵ و دۆزی خۆی دەبینی ودەتوانێ زیان بگەیەنێت بەو شتە بۆی دەڕوانێت، هەروەك چەند فەرموودەیەکیش لــەو بارەیــەوە هاتوون و دەڵێن: ((لا رقية إلا مــن عين أو حَمَّةٍ أو دم لا يرقأ)) (ئەبووداوود. ٢٩٣/٤). ((العين حق، ولوكان شئ سابق القدر سـبقت العين، وإذا استُغْسِلْتُمْ فاغسلوا)) (موسليم: ١٧١٩/٤).

یان دەفەرموێ: ((لا عدوی، ولاطیرة ولاهامة ولاحسد والعین حق)) ئیمامی (ئەحمەد) ڕیوایەتی کردووە. ﴿ ویقولون إنه لمجنون ﴾ وە لەگەڵ ئەوەیشدا ئەڵێن: بەڕاستی ئەو (موحەممەد)ـە شێتە! باشە! ئەگەر شێتە بۆچی ئەوەندە بەخەفەتەوەن و لێی دەترسن و، هەر ڕۆژەی توانجێکی لێ ئەگرن؟ ﴿ ٥٢: وما هو إلا ذکر للعالمین ﴾ وە ئەو قورئانە تەنها ئامۆژگارییەکە بۆ هەموو خەڵکانی دونیا (بە پەری‌و بە ئادەمزادەوە). ئیتر چۆن بەو کەسە –کە ئەم قورئانەی بۆ هاتووە– دەڵێن: شێت..؟! بەڵێ پێغەمبەر هەر لەمەککەدا بووو جیهانییەتی ئیسلام ڕاگەیەنرا.! لەپاڵ ئەو هەموو سزاو ئەشکەنجەو چەوساندنەوە زۆرەدا، خوا دای بەگوێی هەموو خەڵکانی دونیادا کە: ئەو قورئانە بۆهەموو جیهانیانەو، دەبێ باوەڕی پێ‌بێنن.

لە (١٠/١٠/١٤١٧)ك بەرامبەر بە (١٩٩٧/٢/١٧)ز –کاتژمێر (٥، ٤٠) خولەکی پاش نیوەڕۆ– لە تەفسیری سوورەتی (قەڵەم) بوومەوە لە (مەریوان)،.

زۆر زۆر سوپاس بۆ خوای کارجوان.

سوورەتی (حاقە)ـە

مەککەییەو (٥٢) ئایەتە

بەناوی خوای بەخشندەی میهرەبان

ئەم سوورەتی (حاقە)یە پاش سوورەتی (مولك) هاتووە.. وەك سوورەتە مەککەییەکانی تر باسی چەسپاندنی ئیمان و بیروباوەڕ ئەکات.. باسێکی ئێجگار قورسی ڕۆژی دواییش ئەکات، ئینجا ئەوانەی هەمیشە هەوڵیان دەدا بۆ دەمکوتکردن و بەدرۆخستنەوەی پەیامبەرەکانیان، وەك: (گەلی عاد، سەموود، گەلی لووت، فیرعەون، گەلی نووح) و چەندان کەڵلە ڕەق و یاخیبووی تر، هەر وەك باسی بەختیاران و بەدبەختان ئەکات.. دەشتوانین بڵێین: تەوەرەی سوورەتەکە بۆدووپاتکردنەوەی چەسپاندنی ڕاستی قورئانە، فەرموودەی خوایەکی زاناو، کارجوان و داناو بینایە.. لەگەڵ پاکانەکردن بۆ پەیامبەر ﷺ کە: هەرگیز گومڕاو سەرلێشێواو نەبووە، هەروەك تاوانکاری‌و بەدبەختییان لەسەر تۆمار ئەکات.

﴿ بسم الله الرحمن الرحیم * ١: الحاقة ﴾ کارەساتە سەختەکە (ڕۆژی قیامەت) ڕاستە و دێتە دی وهیچ گومانێکی تێدا نییە ﴿ ٢: ماالحاقة ﴾ چییە ئەوکارەساتە بەرهەقە ڕوودەدا؟ مەبەست ئەوەیە کە ئەوەندە قورس و گران و سەختە، جێگەی پرسیارو بیر لێکردنەوەیە ﴿ ٣: وما أدراك ماالحاقة ﴾ تۆ چووزانیت ئەو کارەساتەی ڕوودەدا چییە؟ ئەگەر خوا هەندێکیت بۆ باس نەکات، سەرەڕای ئەوەش هێشتا بەتەواوی لێی حاڵی نابیت تا بەچاوی سەرنەی‌بینی.. بەڵێ دەبوو ڕۆژێکی ئاوا کەس نکووڵی لێ نەکردایە کەچی ﴿ ٤: کذبت ثمود وعاد بالقارعة ﴾ سەموود(واتە: هۆزەکەی ساڵح) وە(عاد) واتە: قەومەکەی(هوود)،

خاشعة أبصارهم ترهقهم ذلة وقد كانوا يدعون إلى السجود وهم سالمون ﴿٤٣﴾ فذرني ومن يكذب بهذا الحديث سنستدرجهم من حيث لا يعلمون ﴿٤٤﴾ وأملي لهم إن كيدي متين ﴿٤٥﴾ أم تسألهم أجرا فهم من مغرم مثقلون ﴿٤٦﴾ أم عندهم الغيب فهم يكتبون ﴿٤٧﴾ فاصبر لحكم ربك ولا تكن كصاحب الحوت إذ نادى وهو مكظوم ﴿٤٨﴾ لولا أن تداركه نعمة من ربه لنبذ بالعراء وهو مذموم ﴿٤٩﴾ فاجتباه ربه فجعله من الصالحين ﴿٥٠﴾ وإن يكاد الذين كفروا ليزلقونك بأبصارهم لما سمعوا الذكر ويقولون إنه لمجنون ﴿٥١﴾ وما هو إلا ذكر للعالمين ﴿٥٢﴾

سورة الحاقة

بسم الله الرحمن الرحيم

الحاقة ﴿١﴾ ما الحاقة ﴿٢﴾ وما أدراك ما الحاقة ﴿٣﴾ كذبت ثمود وعاد بالقارعة ﴿٤﴾ فأما ثمود فأهلكوا بالطاغية ﴿٥﴾ وأما عاد فأهلكوا بريح صرصر عاتية ﴿٦﴾ سخرها عليهم سبع ليال وثمانية أيام حسوما فترى القوم فيها صرعى كأنهم أعجاز نخل خاوية ﴿٧﴾ فهل ترى لهم من باقية ﴿٨﴾

بروایان بە ڕۆژە تێکشکێنەرەکە نەهێناو، بەدرۆیان زانی.. بۆیە خوای گەورەش لێیان تورە بووو لە ناوی بردن، وەك ئەفەرموێ: ﴿ ٥: فأما ثمود فأهلکوا بالطاغیة ﴾ جا هۆزی سەموود –گەلی ساڵح بەهۆی سەرکێشی خۆیانەوە– بە نەعرەتەیەکی ئێجگار گەورە تیا چوون، پاش بڕینی هەموو بیانووەکانیان، وەك لەئایەتی تردا ئەفەرموێ: (کذبت ثمود بطغواها). ﴿ ٦: وأما عاد فأهلکوا بریح صرصر عاتیة ﴾ وەهەرچی (گەلی) عادیش بوو –کەخوا پەیامبەرێکی بۆ ناردبوون– بە باو گەردەلوولێکی ساردی سەختی هەرەبەهێز لەنێو چوون ﴿ ٧: سخرها علیهم سبع لیال وثمانیة أیام حسوما ﴾ حەوت شەووو هەشت ڕۆژ لەسەریەك: خوا زاڵی کرد بەسەریاند، دەڵێن لەبەیانی چوارشەممەوە دەستی پێ‌کرد، بۆ ئێوارەی چوارشەممەی ئاییندە، چوار ڕۆژی لەکۆتایی (شوبات)و، سێ ڕۆژیش لەسەرەتای (ئازار)ەوە کەپێی دەڵێن: بورجی پیرەژن، چونکە وەك (مامۆستا خاڵ ئەڵێ) پیرەژنێك لەگەڵی عاد لەژێرزەمینێکدا

خۆی دەشارێتەوە تا لەڕۆژی هەشتەما خۆی دەردەخاو ئەویش ڕەق ئەبێتەوە (خواش چاکتر ئەزانێ). ﴿ فترى القوم فيها صرعى كأنهم أعجاز نخل خاوية ﴾ جا ئەگەر لەوێ بوایت ئەو گەلەت دەدی لەو شەوان وڕۆژانەدا بە مردوویی کەوتوون وەکو کۆتەرەی پواوی دارەخورما، لە جێیەکی تردا دەفەرموێ: (فأصبحوا لا يرى إلا مساكنهم) وایان لێهات خانووەکانیان نەبێ هیچ شتێکیان نەئەبینرا، لەفەرموودەیەکی (متفق عليه)یشدا هاتووە: ((نصرت بالصبا، وأهلكت عاد بالدّبور)). (فتح الباري: كتاب الإستسقاو ٥٣٠/٢، وموسليم: ٦١٧/٢).واتە: خوا منی بەو بایە سەر خست و، دوژمنی پێڕوخاند کە لەخۆرهەڵاتەوە دەهات، (عاد)یشی بەوبایە قڕکرد کە لەخۆر ئاواوە دەهات ﴿ ٨: فهل ترى لهم من باقية ﴾ جائایا دەبینی کەسیان مابێتەوە..؟ ﴿ ٩: وجاء فرعون ومن قبله والمؤتفكات بالخاطئة ﴾ وەفیرعەون وئەوانەی پێش ئەویش لە دانیشتوانی شارو گوندە سەرەو ژێرکراوەکان هاتن ﴿ ١٠: فعصوا رسول ربهم ﴾ جا هەر یەکەیان بێگوێییو سەرپێچی کرد بەرامبەر بەپێغەمبەری پەروەردگاری خۆیان، فرعەون لەمووسا، گەلی لووت لە(لووت) وەك ئەفەرموێ: (إن كل إلا كذب الرسل فحق وعيد) یان دەفەرموێ: (كذبت قوم نوح المرسلين) یان فەرمایشتی (كذبت عاد المرسلين). ﴿ فأخذهم أخذة رابية ﴾جا خوا گرتیانی بە گەرتنێکی لەڕادە بەدەر، هەندێ بەبا، هەندێ بە تۆفان ﴿ ١١: إنا لما طغى الماء حملناكم في الجارية ﴾ ئێمە کاتێ ئاوەکە سەری کردو بەسەر هەمووشتێکدا سەرکەوت لەکاتی تۆفانەکەدا(باپیرەکانی) ئێوەمان هەڵگرت لە کەشتیدا تا تیانەچن و بنەبڕنەبن.. پاشان ئادەمزاد وردەوردە زاووزێیکردەوەو سەری هەڵدایەوە، ئایەتی: (وجعل لكم من الفلك والأنعام ما تركبون) وەئایەتی (وآية لهم أنا حملنا ذريتهم في الفلك المشحون، وخلقنالهم من مثله مايركبون) دووپاتی ئەوماناو مەبەستە دەکاتەوە ﴿ ١٢: لنجعلها لكم تذكرة ﴾ بۆئەوەی ئەو ڕووداوە بکەینە بیرهێنەرەوەو ئامۆژگارییەك بۆتان وبشزانن کەهەرکەسێك بچێت بەگژ پەیامبەرەکەیدا تۆڵەی لێوەرئەگیرێتەوە ﴿ وتعيها أذن واعية ﴾ وەئەوگوێیانەی پارێزەرن، ئەو واقیعەیەبپارێزن لە زیهنداو بۆگەلانی پاش خۆیانی بگێڕنەوەو ئامۆژگاری نەوەکانی خۆیانیان پێبکەن هەتابەدوای ئەو لارولاسارانەدا نەچن.

ڕۆژە سەختەکانی ڕۆژی پەسڵان:

ئینجا دێتە سەر باسکردنی دیمەنێکی سەخت و قورسی ڕۆژی دوایی وەك دەفەرموێ: ﴿ ١٣: فإذا نفخ في الصور نفخة واحدة ﴾ جاکاتێ تەنیا جارێك فووکرا بەشەیپووردا لەلایەن (ئیسرافیل)ـەوە بۆمراندنی تەواوی گیانلەبەران، کەئەویش تەنها پەروەردگار خۆی شێوەی ئەو(سوور)ە دەزانێ ﴿ ١٤: وحملت الأرض والجبال ﴾ وزەوی‌و کێوەکان لە جێگای خۆیاندا هەڵگیران و بەرزکرانەوە ﴿ فدكتا دكة واحدة ﴾ وئەوجار یەککەرەت دران بەیەکداو هەپروون هەپروون بوون، وە بوونە زەویەکی تەخت ﴿ ١٥: فيومئذ وقعت الواقعة ﴾ ئەو ڕۆژە ڕووداوەکە ڕووئەدا (واتە: قیامەت بەرپادەبێت) ﴿ ١٦: وانشقت السماء فهي يومئذ واهية ﴾ وئاسمان هەموو لەت ولەت بوو، جا ئاسمان لەو ڕۆژەدا شل وشۆڵە، چونکە لەو ڕۆژەدا وەك خوری شی دەبێتەوەو، لەیەکتر دەترازێ، وەك ئەفەرموێ (وفتحت السماء فكانت أبوابا). ﴿ ١٧: والملك على أرجائها ﴾ وە فریشتەکانیش لە سەر لێواری ئاسمانەدان ﴿ ويحمل عرش ربك فوقهم يومئذ ثمانية ﴾ وەلەو ڕۆژەدا هەشت فریشتە عەرشی پەروەردگاری تۆ بەبان سەریانەوە هەڵ دەگرن. پێشینان لەمانای عەرشدا دەڵێن: (إنه سرير ذو قوائم تحمله الملائكة، وهو كالقبّة على العالم، وهو سقف المخلوقات).

(سەید قوتب) بەڕەحمەت بێ، ئەڵێ: ئێمە نازانین ئەوهەشتە کەبەبان سەریانەوە عەرش هەڵدەگرن چین و کێن. هەر وەك نایشزانین چۆن (عەرش) هەڵ ئەگیردرێ.. ئێمە ئەمانە هەموو ئەدەینە دەستی پەوەردگارمان، خۆ لەولاشەوە داوامان لێ نەکراوە بیانزانین.. وەهەر ئەوەندە کەهەست بکرێ بەگەورەیی‌و، دەسەڵاتی بێ سنووری خوا، چ لەدونیادا، چ لەپاشە ڕۆژدا بەسە ﴿ ١٨: يومئذ تعرضون لا تخفى منكم خافية ﴾ لەو ڕۆژەدا ئێوە هەموو نیشانی خواوەندتان دەدرێن بۆ حیساب، هیچ کردارو گوفتارێکی نهێنیتان شاراوە لای خوا، پێغەمبەری خوا ﷺ ئەفەرموێ: ((يعرض الناس يوم القيامة ثلاث عَرْضات، فأما عرضتان فجدال ومعاذير، وأما الثالثة فعند ذلك تطير الصّحف في الأيدي، فأخذ بيمينه، وأخذ بشماله)) (ئەحمەد، وئیبنی ماجه وترمزی). واتە: لەڕۆژی قیامەتدا سێ جار ئادەمزاد لەپێشانگای خوادا ڕادەنوێنرێن: دوو جاریان شەڕەقسەو بروپانوو هێنانەوەیە، سێیەمیشیان نامەی کاروکردەوەکان دەدرێتە دەس، جا یا بەدەستی ڕاستەوە دەدرێت، یان بەدەستی چەپەوە.

بەختیاران فەرەحناك و، بەدبەختان خەمناك:

ئینجا کە ڕۆژە ڕاستەکە هات، ئادەمزاد دەبنە دوو دەستە، وەك دەفەرموێ: ﴿ ١٩: فأما من أوتي كتابه بيمينه ﴾ ئینجا ئەو کەسەی کارنامەکەی درایە دەستی ڕاستی -کەئەوەش نیشانەی

بەختیاری مرۆڤە- ﴿ فیقول هاؤم اقرءوا کتابیه ﴾ جا (لەخۆشی و شادیدا)بەدەنگی بەرز ئەڵێ: ها ئەوەتە نامەکەم بگرن و بیخوێننەوە (چونکە کاتێ کەنامەکەی درایە دەستیڕاستی ئیتر هەر بەوەزانی بەختیارە، بۆیە بە سەربەرزییەکەوە خۆی دەنوێنێ ﴿ ٢٠: إنی ظننت أنی ملاق حسابیه ﴾ چونکە بەراستی من لە دونیادا ئەمزانی و یەقینم بوو کە دەگەم بە حیسابی خۆم!! وائەمڕۆش خوای میهرەبان پاداشتی بەچاکە دامەوە، وەك لەسوورەتی تردا بۆ دووپاتکردنەوەی ئەو ڕاستییە ئەفەرموێ: (الذین یظنون أنهم ملاقوا ربهم..) ﴿ ٢١: فهو فی عیشة راضیة ﴾ جا ئەوە لە گوزەرانێکی خۆش و پەسەندکراوایە ﴿ ٢٢: فی جنة عالیة ﴾ لەبەهەشتێکی بەرزدا ﴿ ٢٣: قطوفها دانیة ﴾ میوەجاتی درەختەکانی نزیکە لێیەوە، واتە: دەس ڕەسە: بەراوەستانەوە، بەدانیشتنەوە، دەستی ئەگاتێ، تەنانەت دەمیشی ئەگاتێ، خوای کارزان بەهیچ شێوەیەك نایەڵێ بەهەشتی ئەزیەت بکێشێ، پاش ئازارو ئەزیەتەکەی دونیای ﴿ ٢٤: کلوا واشربوا هنیئا بما أسلفتم فی الأیام الخالیة ﴾ پێیان ئەوترێ: بخۆن و بخۆنەوە بە خۆشی بەهۆی ئەوکارەجوان و چاکانەوە لەرۆژگارەکانی رابوردوودا ئەنجامتان دەدا. بەکورتی: مرۆڤی بەهەشتی لەوپەڕیخۆشیدا دەبێ. ئینجا تۆڵەی دۆزەخییەکان باس دەکاو دەفەرموێ: ﴿ ٢٥: وأما من أوتی کتابه بشماله ﴾ بەڵام ئەوکەسەی: کارنامەکەیئەدرێتە دەستی چەپی -کە ئەوەش نیشانەی بەدبەختییە- ﴿ فیقول یالیتنی لم أوت کتابیه ﴾ جادەڵێ: خۆزگایە..! نامەکەمم پێ نەدرابا ﴿ ٢٦: ولم أدر ما حسابیه ﴾ و نەمزانیبا سەرئەنجامی حیساب ولێپرسینەوەم چییە؟ ﴿ ٢٧: یالیتها کانت القاضیة ﴾ خۆزگایە ئەو مردنەم برابایەوە بە یەکجاری و، زیندووش نەکرامایەتەوە ﴿ ٢٨: ما أغنی عنی مالیه ﴾ دارایيو ماڵەکەم هیچ کلکێکی پێ نەگەیاندم بۆئەم ڕۆژەم ﴿ ٢٩: هلك عنی سلطانیه ﴾ ئەومولْك و دەسەڵاتەی بووم لەدەس چوو، نە رشتەم، نە پایەوپلەم، هیچیان نەیان توانی تۆزقاڵەیەك ئارامم بکەنەوە.

ئەوسا ئیتر خوا فرمان ئەدات بە دەرگاوانەکانی دۆزەخ و ئەفەرموێ: ﴿ ٣٠: خذوه فغلوه ﴾ بیگرن، جا کەلەبچەی بکەن، واتە: کۆت و زنجیر لەدەس و قاچ وملی بئاڵێنن ﴿ ٣١: ثم الجحیم صلوه ﴾ پاشان بیخەنە ناو ئاگری دۆزەخ ﴿ ٣٢: ثم فی سلسلة ذرعها سبعون ذراعا فاسلکوه ﴾ ئینجا بیخەنە ناو زنجیرێکی حەفتا گەزیەوە جەڕەبابەی بدەن، بۆئەوەی پتر ریسوا بێت، ئەگینە خۆ تەنها ئاگرەکەی بەسە، ئای ئەوڕۆژە چەندە ڕۆژێکی گران و نارەحەتە، وەرە لە ناو ئاگریشدا هێمان بەو شێوەیە زنجیر بکرێیت! ﴿ ٣٣: إنه کان لایؤمن بالله العظیم ﴾ چونکە -لەدونیادا- بڕوای بەخوا نەبوو کە ئەمەش گەورەترین ستەمە، بۆیە هەر دەبێ ئاوا سەرشۆڕو ریسوا بکرێ ﴿ ٣٤: ولا یحض علی طعام المسکین ﴾ وەهانی خەڵکی نەدەدا لە سەر خواردن دان بە هەژار. چەند ئاینێکی بەرزو پیرۆزە..! سەرەڕای ئەوەی دەبێ

وَجَآءَ فِرۡعَوۡنُ وَمَن قَبۡلَهُۥ وَٱلۡمُؤۡتَفِكَٰتُ بِٱلۡخَاطِئَةِ ﴿٩﴾ فَعَصَوۡاْ رَسُولَ
رَبِّهِمۡ فَأَخَذَهُمۡ أَخۡذَةٗ رَّابِيَةً ﴿١٠﴾ إِنَّا لَمَّا طَغَا ٱلۡمَآءُ حَمَلۡنَٰكُمۡ فِي ٱلۡجَارِيَةِ
﴿١١﴾ لِنَجۡعَلَهَا لَكُمۡ تَذۡكِرَةٗ وَتَعِيَهَآ أُذُنٞ وَٰعِيَةٞ ﴿١٢﴾ فَإِذَا نُفِخَ فِي ٱلصُّورِ
نَفۡخَةٞ وَٰحِدَةٞ ﴿١٣﴾ وَحُمِلَتِ ٱلۡأَرۡضُ وَٱلۡجِبَالُ فَدُكَّتَا دَكَّةٗ وَٰحِدَةٗ ﴿١٤﴾
فَيَوۡمَئِذٖ وَقَعَتِ ٱلۡوَاقِعَةُ ﴿١٥﴾ وَٱنشَقَّتِ ٱلسَّمَآءُ فَهِيَ يَوۡمَئِذٖ وَاهِيَةٞ
﴿١٦﴾ وَٱلۡمَلَكُ عَلَىٰٓ أَرۡجَآئِهَاۚ وَيَحۡمِلُ عَرۡشَ رَبِّكَ فَوۡقَهُمۡ يَوۡمَئِذٖ ثَمَٰنِيَةٞ
﴿١٧﴾ يَوۡمَئِذٖ تُعۡرَضُونَ لَا تَخۡفَىٰ مِنكُمۡ خَافِيَةٞ ﴿١٨﴾ فَأَمَّا مَنۡ أُوتِيَ
كِتَٰبَهُۥ بِيَمِينِهِۦ فَيَقُولُ هَآؤُمُ ٱقۡرَءُواْ كِتَٰبِيَهۡ ﴿١٩﴾ إِنِّي ظَنَنتُ أَنِّي مُلَٰقٍ
حِسَابِيَهۡ ﴿٢٠﴾ فَهُوَ فِي عِيشَةٖ رَّاضِيَةٖ ﴿٢١﴾ فِي جَنَّةٍ عَالِيَةٖ ﴿٢٢﴾
قُطُوفُهَا دَانِيَةٞ ﴿٢٣﴾ كُلُواْ وَٱشۡرَبُواْ هَنِيٓـَٔۢا بِمَآ أَسۡلَفۡتُمۡ فِي ٱلۡأَيَّامِ
ٱلۡخَالِيَةِ ﴿٢٤﴾ وَأَمَّا مَنۡ أُوتِيَ كِتَٰبَهُۥ بِشِمَالِهِۦ فَيَقُولُ يَٰلَيۡتَنِي لَمۡ أُوتَ كِتَٰبِيَهۡ
﴿٢٥﴾ وَلَمۡ أَدۡرِ مَا حِسَابِيَهۡ ﴿٢٦﴾ يَٰلَيۡتَهَا كَانَتِ ٱلۡقَاضِيَةَ ﴿٢٧﴾ مَآ أَغۡنَىٰ
عَنِّي مَالِيَهۡۜ ﴿٢٨﴾ هَلَكَ عَنِّي سُلۡطَٰنِيَهۡ ﴿٢٩﴾ خُذُوهُ فَغُلُّوهُ ﴿٣٠﴾ ثُمَّ ٱلۡجَحِيمَ
صَلُّوهُ ﴿٣١﴾ ثُمَّ فِي سِلۡسِلَةٖ ذَرۡعُهَا سَبۡعُونَ ذِرَاعٗا فَٱسۡلُكُوهُ ﴿٣٢﴾ إِنَّهُۥ
كَانَ لَا يُؤۡمِنُ بِٱللَّهِ ٱلۡعَظِيمِ ﴿٣٣﴾ وَلَا يَحُضُّ عَلَىٰ طَعَامِ ٱلۡمِسۡكِينِ ﴿٣٤﴾

لەماڵ و مناڵی خۆیان بگرنەوە بۆ هەژاران، دەبێ مەردومیش دنەو هان بدا بۆ بووژاندنەوەیان ﴿ ٣٥: فلیس له الیوم ههنا حمیم ﴾ جائەمڕۆش لێرە -واتە: ڕۆژی قیامەت- هیچ دۆستێکی بۆ نییە تا تکایەکی بۆ بکاو تۆزێ ئەو بارەیەی لێ سووك بکات. ﴿ ٣٦: ولا طعام إلا من غسلین ﴾ وخواردن و خواردنەوەشی هەر کیم و زوخاوی داچۆڕاوی لاشەی دۆزەخییەکانە ﴿ ٣٧: لا یأکله إلا الخاطئون ﴾ گوناهباران نەبێ کەسی دیکە لێی ناخوات، واتە: هەر ئەوانە دەیخۆن کە باوەڕیان بەخوا نەبوو.

قورئان کەلامی خوایە:

جا پاش ئەوە باسێکی گەورەیی قورئان ئەکاو ئەفەرموێ: ﴿ ٣٨: فلا أقسم بما تبصرون ﴾ ﴿ ٣٩: وما لاتبصرون ﴾ جاسوێندم بەو شتانەی ئێوە بەچاو دەیان بینن، و بەوانەش نایان بینن و دەرکی ناکەن لە بوونەوەر، وەکو بەشێکی زۆری دونیا، پاشەڕۆژ، تەن و

لــەش و رۆح، ئادەمی و، پەری و فریشــتە.. هتد ﴿ ٤٠ إنه لقول رسول كريم ﴾ بەڕاستی ئەو قورئانە لە زاری پەیامبەرێكی گەورەو بەرێــزەوە پێتــان رادەگەیەنرێت ﴿ ٤١: وماهو بقول شـاعر ﴾ وە گوفتارو قسەی شایەر نییە، وەك ئەو بەدبەختانە پێیان وایە، وە پێغەمبەر (شـیعر)و هونراوەشــی نەبووە، وەئەوانەش كە شارەزای زانست و زانیاری (عەروز)ن ئەم راستییە بەچاكی دەسەلمێنن كە قورئان شـیعر نییە. ﴿ قليلا ما تؤمنون ﴾ كەچی كەمێكتان باوەڕ دێنــن! ﴿ ٤٢: ولا بقول كاهن ﴾ و وتەو قسـەی جووكیش نییە ﴿ قليــلا ما تذكرون ﴾ كەم‌وایە بـیر بكەنەوەو ئامۆژگاری وەرگرن ﴿ ٤٣: تنزيل من رب العالمين ﴾ ئەم قورئانە لەلایەن پەروەردگاری جیهانەكانــەوە دابەزێنراوە، واتە: نەجــادووە، نەوتەی جووكی وفاڵچییــە، بەڵكو تەنها فەرمــوودەی خوای تاك وتەنیایە ﴿ ٤٤: ولــو تقول علينا بعض الأقاويل ﴾ ئەگەر ئەو پەیامبەرە ﷺ هەندێ قســەی لــە ســەرمان هەڵبەســتبا ﴿ ٤٥: لأخذنا منــه باليمين ﴾ دەســتیمان دەگرت ﴿ ٤٦: ثم لقطعنا منه الوتين ﴾ پاشــان رەگی دڵیمــان دەبــڕی ﴿ ٤٧: فمــا منكم من أحد عنــه حاجزين ﴾ جا كەسێكتان نە دەبوو بتوانێ بەرهەڵستی‌لێ بكاو لەدەستمان رزگاری بكات، خۆ پەیامبەریش ﷺ هەرگیز لەنەخشەی ئێمە لانادا و هیچ شتێكیش لە سەر ئێمە هەڵنابەستێت ﴿ ٤٨: وإنه لتذكرة للمتقين ﴾ و بەڕاســتی ئەو قورئانە یاداوەرییە بۆ خۆ پارێزان و خواناســان، ئەوانە ئامادەییيان تێدایە پەندوو ئامۆژگاری وەرگرن، ئایەتی (قل هو للذين آمنوا هدى وشــفاء) بۆ هەمان ماناو مەبەســتە. ﴿ ٤٩: وانا لنعلم أن منكم مكذبين ﴾ وە بەڕاســتی ئێمە ئەزانین كە لەنێو ئێــوەدا هەنــدێ هەن ئــەم قورئانە بەدرۆ دەدەنــە قەڵەم ﴿ ٥٠: وإنه لحسرة على الكافرين ﴾ وە بێ‌گومان لەرۆژی قیامەتدا قورئان داخ وكەســەرە لە ســەربێ‌باوەڕان ﴿ ٥١: وإنه لحق اليقين ﴾ وە بەڕاســتی حەقیشــە و گومانی تێدا نییە ﴿ ٥٢: فسبح باسم ربك العظيم ﴾ جا كەواتە تۆش (ئەی پێغەمبەر! ﷺ) ناوی پەروەردگاری گەورەت بەرزو پاك رابگرە،وە هەمیشە تەسبیحات و ستایشی بكە لە بەرامبەرئەو بەهرانەوە پێی بەخشیویت.

لە (١٨/١٧) شەشەڵانی (١٤١٧)ك بەرانبەر بە (٢٥/٢٤) /٢/٩٧/ز لە تەفسیری ئەم سوورەتە بوومەوە.

سوپاس بۆ خوای میهرەبان.

سوورەتی (مەعاریج)ـە

مەككەيييەو (٤٤) ئایەتە

بەناوی خوای بەخشندەی میهرەبان

ئــەم ســوورەتە وەك ســوورەتە مەككەیییەكانی‌تر باســی ئیمان و بــیرو باوەڕە بناغەیییــەكان دەكا، رۆژی قیامەت و، قۆناغە گران و ســەختەكانی، جا بــڕواداران و، بێ بــاوەڕان، ئەو جا پاداش و تۆڵەیــان، دەشــتوانین بڵێــین تەوەرەكەی‌باســی بــێ بڕوایانی مەككەیــە، كە چۆن ئینكاری زیندوو بوونــەوەو پاداش و تۆڵەیان دەكرد، گاڵتەو لاقرتی یــان بەبانگەوازەكەی پەیامبەر ﷺ ئەكرد. جا لەســەرەتاوە باسی سەرپێچی و سەركێشی بێ بڕوایانی مەككە ئــەكات، كە چــۆن لەفەرمانبــەرداری پەیامبــەر ﷺ دەرچوون و ســووكایەتییان بە بانگەوازەكەی ئەكرد، كاتێ كە بەســزای خوا ئەی‌ترساندن.. نموونەی (نەزری كوڕی حاریس) نموونە دێنێتەوە، ئــەو دەمــە داوا لە خوا ئــەكات كە بەزوویی ســزایەك بنێرێ بۆ خۆی و نەتەوەكەی، پێش ئەوەی قیامەت بێت! ئەگەر موحەممەد راســت بكا. لەهەرەشەكانیدا: (سأل ســائل بعذاب واقع..) ئینجا دووچــار بوونی تاوانباران لەو رۆژەدا كە ئەوەندە ســەختە ئاسمان وەك مسـی تواوەو كێــوەكان وەك خوری شــیكراوەیان لێ دێت.. سروشــتی ئادەمزاد كاتێ كە تووشــی نارەحەتییــەك ئەبێ، چۆن چركــە چركی پــێ ئەكەوێ و، لەوانەیە لەحەســرەتدا ملی خۆی بشــكێنێ، كاتێكیش كە خۆشــییەكی ئەوقە دەبێت، چۆن لووتی بەرز ئەكاتەوەو (راســتی) نابینێ..؟!!. كۆتاییشی بە سوێندی بە پەروەردگاری جیهانەكان دێ كە زیندووبوونەوە ڕاستەو، پاداش و تۆڵەش دەست پێ دەكاو، ئەوانیش لەدەست دەر ناچن (فلا أقسم برب المشارق والمغارب..).

خوانەناس بەتالووكەی سزایە، تۆش بە ئارامبە:

﴿ بسم الله الرحمن الرحيم * ١: سأل سائل بعذاب واقع ﴾ پرســیاركەرێك لە بێ باوەڕەكانی مەككە (نــەزری كوڕی حارس) داوای ســزای كــرد بێتە ســەریان، خۆ هیچ گومانێــك نییە هەر بۆیــان دێ و پێش دێت، گەلێ جار بــە بانگەوازەكەی پەیامبەرو بە رۆژی دوایی گاڵتەی ئەكرد، تەنانەت ئەی‌وت: (اللهم إن كان هــذا هو الحق فأمطر علينا حجارة من الســماء..). جا بەو بۆنەیەوە ـوەك تەبەری دەڵێـ ئەم ســوورەتی (مەعاریج)ـە دابەزی. ﴿ ٢: للكافرين ليس له دافع ﴾ ئەو سزایە بۆكافرو بێ باوەڕان هیچ كەس

و شتێك نییە بیگێڕێتەوە لێیان، واتە: هەرکات لەلایەن خواوە سزاکە هات، هیچ کەسێك نییە نەهێڵێ دووچاری ئەوان بێت ﴿ ٣: من الله ذی المعارج ﴾ لەلایەن خوای خاوەن دەسەڵات وخاوەن پلەکان، وەك دەفەرمووێ: ﴿ ٤: تعرج الملائکة والروح الیه فی یوم کان مقداره خمسین ألف سنة ﴾ فریشتەکان و جوبریل بەرز دەبنەوە بۆلای لەرۆژگارێکدا کەماوەکەی پەنجا هەزار ساڵە لای موشریك وبێ باوەڕەکان.. واتە: سزاو ئەشکەنجەیان لەهەندێ کاتدا ئەوەندە زۆرە ئەو رۆژەیان لێ ئەبێ بەپەنجا هەزار ساڵ، یان بەهەزار ساڵ، وەك لەجێگایەکی تردا هاتووە.. دیارە قیامەت پلە پلەیە، بۆیە جێگای وای هەیە ئەوەندە قورس وسەختە بە هەزار ساڵ لێیان ئەڕوات، جێگای وایشی هەیە بەپەنجا هەزار ساڵ، جا لەو رۆژەدا فریشتەو جوبریل بۆ لای خوای میهرەبان سەر دەکەون. ﴿ ٥: فاصبر صبرا جمیلا ﴾ جا ئەی پێغەمبەر! ئارام بگرە لە بەرامبەر داوای ئەو داواخوازەوە بە ئارامگرتنێکی جوان و شیاو بەپلەی تۆ،واتە: هەر گیز سکاڵاو بێزاری تێدا نەبێ وجگە لە خوا سکاڵا بۆ کەسێك نەبەیت ﴿ ٦: إنهم یرونه بعیدا ﴾ بە راستیئەوان ئەو رۆژە بەدوور دەبینن! ﴿ ٧: ونراه قریبا ﴾ و ئێمەش بەنزیکی ئەبینین،چونکە بۆ ئێمە هیچی تێناچێت.

﴿ ٨: یوم تکون السماء کالمهل ﴾ ئەورۆژە ئاسمان وەك مسی تواوە، یان وەك رەنگی رۆن زەیتونی لێ دێ ﴿ ٩: وتکون الجبال کالعهن ﴾ وکێوەکانیش وەك خوری شیکراوەی رەنگاو رەنگیان لێ دێ وئەبنە گەردو ئەنیشنە ئاسمان ﴿ ١٠: ولا یسأل حمیم حمیما ﴾ هیچ دۆست و خزمێکی نزیك لە حاڵیدۆست و خزمی خۆی ناپرسێ، لە بەر خەریکبوونی بە حاڵی خۆیەوە ﴿ ١١: یبصرونهم ﴾ بە یەکتر نیشان دەدرێن و یەکتریش دەناسن، واتە: وەنەبێ یەکتر نەناسن، نەخێر، یەکتریش ئەناسن، کەچی لەگەڵ ئەوەیشدا هەر پرسیار نییە لە حاڵی یەکتر، وەك لەسوورەتی تردا ئەفەرمووێ: (لکل امرئ منهم یؤمئذ شأن یغنیه...) ٨٠/٣٧. یان دەفەرمووێ: (..واخشوا یوما لا یجزی والد عن ولده، ولا مولود هوجاز عن والده شیئا..)٣١ /٣٣. ﴿ یود المجرم لو یفتدی من عذاب یومئذ ببنیه ﴾ ١٢: وصاحبته وأخیه ﴾ تاوانبار حەز دەکات بۆ رزگار بوونی خۆی لەسزای ئەو رۆژە بریتی بدات بە کوڕەکانی و هاوسەرەکەی و، براکەی ﴿ ١٣: وفصیلته التی تؤویه ﴾ وە بەو عێلەی لە خۆی دەگرت و پەنای دەدا ﴿ ١٤: ومن فی الأرض جمیعا ثم ینجیه ﴾ وە ئەوەی لە سەرزەوی هەیە گشتی بدا لە پاشا رزگاری بکات. خۆ رزگاری نابێ، ئەگەرچی ئەوانەیش بکاتە بریتی بۆ خۆی، وەك ئەفەرموێ: ﴿ ١٥: کلا ﴾ نەخێر، بریتیت لێ وەر ناگیرێ، دەسا دەست کۆتاکە ﴿ إنها لظی ﴾ بەراستی ئەو ئاگرە ئاگرێکی بڵیسەداری وایە ﴿ ١٦: نزاعة للشوی ﴾ داماڵێنەرە بۆ پێسی سەر، واتە: پێسی سەر هەڵدەقرچێنێ و هەڵیدەکەنێ و دەیبا ﴿ ١٧: تدعوا من أدبر وتولی ﴿ ١٨: وجمع فأوعی ﴾ ئەو ئاگرە ئەو کەسە بانگ دەکات لەدونیادا پشتی لەهەق و راستی

فَلَيْسَ لَهُ الْيَوْمَ هَاهُنَا حَمِيمٌ ﴿٣٥﴾ وَلَا طَعَامٌ إِلَّا مِنْ غِسْلِينٍ ﴿٣٦﴾ لَا يَأْكُلُهُ
إِلَّا الْخَاطِئُونَ ﴿٣٧﴾ فَلَا أُقْسِمُ بِمَا تُبْصِرُونَ ﴿٣٨﴾ وَمَا لَا تُبْصِرُونَ ﴿٣٩﴾
إِنَّهُ لَقَوْلُ رَسُولٍ كَرِيمٍ ﴿٤٠﴾ وَمَا هُوَ بِقَوْلِ شَاعِرٍ قَلِيلًا مَا تُؤْمِنُونَ ﴿٤١﴾
وَلَا بِقَوْلِ كَاهِنٍ قَلِيلًا مَا تَذَكَّرُونَ ﴿٤٢﴾ تَنْزِيلٌ مِنْ رَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿٤٣﴾ وَلَوْ
تَقَوَّلَ عَلَيْنَا بَعْضَ الْأَقَاوِيلِ ﴿٤٤﴾ لَأَخَذْنَا مِنْهُ بِالْيَمِينِ ﴿٤٥﴾ ثُمَّ لَقَطَعْنَا
مِنْهُ الْوَتِينَ ﴿٤٦﴾ فَمَا مِنْكُمْ مِنْ أَحَدٍ عَنْهُ حَاجِزِينَ ﴿٤٧﴾ وَإِنَّهُ لَتَذْكِرَةٌ
لِلْمُتَّقِينَ ﴿٤٨﴾ وَإِنَّا لَنَعْلَمُ أَنَّ مِنْكُمْ مُكَذِّبِينَ ﴿٤٩﴾ وَإِنَّهُ لَحَسْرَةٌ عَلَى
الْكَافِرِينَ ﴿٥٠﴾ وَإِنَّهُ لَحَقُّ الْيَقِينِ ﴿٥١﴾ فَسَبِّحْ بِاسْمِ رَبِّكَ الْعَظِيمِ ﴿٥٢﴾

سُورَةُ الْمَعَارِجِ

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

سَأَلَ سَائِلٌ بِعَذَابٍ وَاقِعٍ ﴿١﴾ لِلْكَافِرِينَ لَيْسَ لَهُ دَافِعٌ ﴿٢﴾ مِنَ
اللَّهِ ذِي الْمَعَارِجِ ﴿٣﴾ تَعْرُجُ الْمَلَائِكَةُ وَالرُّوحُ إِلَيْهِ فِي
يَوْمٍ كَانَ مِقْدَارُهُ خَمْسِينَ أَلْفَ سَنَةٍ ﴿٤﴾ فَاصْبِرْ صَبْرًا جَمِيلًا ﴿٥﴾
إِنَّهُمْ يَرَوْنَهُ بَعِيدًا ﴿٦﴾ وَنَرَاهُ قَرِيبًا ﴿٧﴾ يَوْمَ تَكُونُ السَّمَاءُ كَالْمُهْلِ
﴿٨﴾ وَتَكُونُ الْجِبَالُ كَالْعِهْنِ ﴿٩﴾ وَلَا يَسْأَلُ حَمِيمٌ حَمِيمًا ﴿١٠﴾

کردبێو رووی لەفەرمانی خوا وەرچەرخاندبێو ماڵ و دارایی کۆ کردبێتەوە ولەهەژارانی شاردبێتەوە و بەشی نەدابن.

مرۆڤ بێ تا پشت و چاو چنۆکە:

ئینجا دێتە سەر باسی دوو خووی زۆر خراپی ئادەمی.. کە هەر لەو رۆژەوە دروست بووە، لەگەڵیدا بوون و قەت لەکۆڵی نابنەوە، مەگەر ئیمان و بڕوا بێنێت. ﴿ ١٩: إن الإنسان خلق هلوعا ﴾ بەڕاستی ئادەمی بەرچاو برسی و چاوچنۆك دروستکراوە ﴿ ٢٠: إذا مسه الشر جزوعا ﴾ هەر کەتووشی ناخۆشی و، هەژاری و کەمدەستی بوو ماخولانی پێدەکەوێت ﴿ ٢١: وإذا مسه الخیر منوعا ﴾ وکاتێکیش تووشی خێرو چاکە بوو لەمەردم ئەیگرێتەوەو بەشی خەڵکی لێ نادات، وەك پێغەمبەر ﷺ ئەفەرمووێ: ((شر مافی الرجل شح هالع وجبن خالع)). واتە: خراپترینی خەسڵەت بۆ مرۆڤ، چرووکی و چاو چنۆکییە، وە ترسێکی دڵ و جەرگ بڕە.

(ئه‌بوداوود. کتاب الجهاد ١٢/٣). ﴿ ٢٢: إلا المصلين ﴾ جگه
له نوێژخوێنه‌کان ئه‌وانه‌یان که ئه‌م هه‌شت سیفه‌تانه‌یان تێدایه:
-یه‌که‌م: ﴿ ٢٣: الذين هم على صلاتهم دائمون ﴾ ئه‌وانه‌ی
که له‌سه‌ر کاتی نوێژه‌کانیان به‌رده‌وام و سوورن، نای پچڕێن و
سه‌رگه‌رم نابن به‌دونیاوه، ئایه‌تی: (قد أفلح المؤمنون الذين هم في

يُبَصَّرُونَهُمْ يَوَدُّ الْمُجْرِمُ لَوْ يَفْتَدِي مِنْ عَذَابِ يَوْمِئِذٍ بِبَنِيهِ ﴿١١﴾
وَصَاحِبَتِهِ وَأَخِيهِ ﴿١٢﴾ وَفَصِيلَتِهِ الَّتِي تُؤْوِيهِ ﴿١٣﴾ وَمَن فِي الْأَرْضِ
جَمِيعًا ثُمَّ يُنجِيهِ ﴿١٤﴾ كَلَّا إِنَّهَا لَظَىٰ ﴿١٥﴾ نَزَّاعَةً لِّلشَّوَىٰ ﴿١٦﴾ تَدْعُو
مَنْ أَدْبَرَ وَتَوَلَّىٰ ﴿١٧﴾ وَجَمَعَ فَأَوْعَىٰ ﴿١٨﴾ ۞ إِنَّ الْإِنسَانَ خُلِقَ هَلُوعًا
﴿١٩﴾ إِذَا مَسَّهُ الشَّرُّ جَزُوعًا ﴿٢٠﴾ وَإِذَا مَسَّهُ الْخَيْرُ مَنُوعًا ﴿٢١﴾ إِلَّا
الْمُصَلِّينَ ﴿٢٢﴾ الَّذِينَ هُمْ عَلَىٰ صَلَاتِهِمْ دَائِمُونَ ﴿٢٣﴾ وَالَّذِينَ فِي
أَمْوَالِهِمْ حَقٌّ مَّعْلُومٌ ﴿٢٤﴾ لِّلسَّائِلِ وَالْمَحْرُومِ ﴿٢٥﴾ وَالَّذِينَ يُصَدِّقُونَ
بِيَوْمِ الدِّينِ ﴿٢٦﴾ وَالَّذِينَ هُم مِّنْ عَذَابِ رَبِّهِم مُّشْفِقُونَ ﴿٢٧﴾ إِنَّ عَذَابَ
رَبِّهِمْ غَيْرُ مَأْمُونٍ ﴿٢٨﴾ وَالَّذِينَ هُمْ لِفُرُوجِهِمْ حَافِظُونَ ﴿٢٩﴾ إِلَّا عَلَىٰ
أَزْوَاجِهِمْ أَوْ مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُهُمْ فَإِنَّهُمْ غَيْرُ مَلُومِينَ ﴿٣٠﴾ فَمَنِ ابْتَغَىٰ وَرَاءَ
ذَٰلِكَ فَأُولَٰئِكَ هُمُ الْعَادُونَ ﴿٣١﴾ وَالَّذِينَ هُمْ لِأَمَانَاتِهِمْ وَعَهْدِهِمْ رَاعُونَ
﴿٣٢﴾ وَالَّذِينَ هُم بِشَهَادَاتِهِمْ قَائِمُونَ ﴿٣٣﴾ وَالَّذِينَ هُمْ عَلَىٰ صَلَاتِهِمْ يُحَافِظُونَ
﴿٣٤﴾ أُولَٰئِكَ فِي جَنَّاتٍ مُّكْرَمُونَ ﴿٣٥﴾ فَمَالِ الَّذِينَ كَفَرُوا قِبَلَكَ مُهْطِعِينَ
﴿٣٦﴾ عَنِ الْيَمِينِ وَعَنِ الشِّمَالِ عِزِينَ ﴿٣٧﴾ أَيَطْمَعُ كُلُّ امْرِئٍ مِّنْهُمْ
أَن يُدْخَلَ جَنَّةَ نَعِيمٍ ﴿٣٨﴾ كَلَّا إِنَّا خَلَقْنَاهُم مِّمَّا يَعْلَمُونَ ﴿٣٩﴾

صلاتهم خاشعون)یش هه‌ر ئه‌وماناو مه‌به‌سته دوویات ده‌کاته‌وه.
له‌فه‌رمووده‌ی دروست و ره‌وایشدا هاتووه: ((أحب الأعمال إلى الله أدومها وإن قل)) (فتح الباري، كتاب الإيمان ١٠١/١، ومسلم كتاب صلاة المسافرين ٥٤٠/١). واته: خۆشه‌ویسترینی کارو کرده‌وه لای خوا، ئه‌و کاره‌یه به‌رده‌وام بێت، ئه‌گه‌ر زۆر که‌میش بێت!.
دووه‌م: ﴿ ٢٤: والذين في أموالهم حق معلوم ﴾ ئه‌وانه‌ی که مافێکی دیاریکراو له‌سامانیاندا هه‌یه ﴿ ٢٥: للسائل والمحروم ﴾ بۆ داواکار (له‌مه‌ردوم) و بۆ بێ به‌شکراوی داوانه‌که‌ر، چونکه بۆخۆی رووی نییه داوا بکا و، خه‌ڵکیش وا ئه‌زانن هه‌یه‌تی.
سێیه‌م: ﴿ ٢٦: والذين يصدقون بيوم الدين ﴾ ئه‌وانه‌ی بڕوایان هه‌یه به‌ڕۆژی پاداش و تۆڵه و کاریشی بۆ ئه‌که‌ن. چواره‌م: ﴿ ٢٧: والذين هم من عذاب ربهم مشفقون ﴾ ئه‌وانه‌ن له‌سزای ئه‌و رۆژه‌ی په‌روه‌ردگاریان ده‌ترسن ﴿ ٢٨: إن عذاب ربهم غير مأمون ﴾ به‌ڕاستی سزای په‌روه‌ردگاریان که‌س لێی ئه‌مین نییه، تا پاڵی لێ بداته‌وه، که‌واته جێگه‌ی خۆیه‌تی لێی بترسن. پێنجه‌م: ﴿ ٢٩: والذين هم لفروجهم حافظون ﴾ ئه‌وانه‌ی داوێنی خۆیان ده‌پارێزن له حه‌رام ﴿ ٣٠: إلا على أزواجهم أو ماملكت أيمانهم ﴾ جگه له ژنه‌کانیان، یان له که‌نیزه‌کانیان، واته: ته‌نها له‌گه‌ڵ ئه‌وانه‌دا کاری خۆیان ئه‌که‌ن ﴿ فإنهم غيرملومين ﴾ جا به‌ڕاستی له‌وانه لۆمه‌وسه‌رزه‌نشت کراونین. ﴿ ٣١: فمن ابتغى وراء ذلك فأولئك هم العادون ﴾ ئینجا ئه‌وه‌ی جگه له‌وه بخوازێ وئه‌و کاره بکات، ئه‌وانه ده‌ست درێژیکارن و خۆیان ڕانواندووه بۆ سزای خوا.
شه‌شه‌م: ﴿ ٣٢: والذين هم لأماناتهم وعهدهم راعون ﴾ ئه‌وانه‌ی بۆسپارده‌و په‌یمانیان پارێزه‌رن، هه‌رگیز خیانه‌ت و گزی له‌گه‌ڵ که‌سدا ناکه‌ن. حه‌وته‌م: ﴿ ٣٣: والذين هم بشهاداتهم قائمون ﴾ ئه‌وانه‌ی پابه‌ندی به‌شایه‌تییه‌کانیان هه‌ڵده‌سن، بێ جیاوازی له‌نێوان که‌سانی دوورو نزیکدا، وه‌ك له‌سووره‌تی تردا ئه‌فه‌رموێ: (..ومن يكتمها فإنه آثم قلبه..) به‌قه‌ره: (٢٨٣)، هه‌شته‌م: ﴿ ٣٤: والذين هم على صلاتهم يحافظون ﴾ ئه‌وانه‌ی پارێزگاری نوێژه‌کانیان ده‌که‌ن. واته به ڕێکو پێکی ده‌ست نوێژو پایه‌کانی (نوێژ) ده‌پارێزن. ﴿ ٣٥: أولئك في جنات مكرمون ﴾ ئه‌وانه -که خووره‌وشتیان ئاوایه- له‌باخه‌کانی به‌هه‌شتدا له‌لایه‌ن خواوه رێز لێگیراون، به هه‌ر جۆرێك خۆیان پێیان خۆش بێت..
بێ بڕواکان گاڵته‌یان به‌به‌هه‌شت و موسڵمانه‌کان ئه‌کرد، پێیان وابوو که ئه‌گه‌ر به‌هه‌شت راستیش بێت، ئه‌وا پێش موسڵمانه‌کان ئه‌که‌ونه‌وه، چونکه ئه‌وان له‌پیاوماقوڵان و گه‌وره‌ی عه‌ره‌بن! جا به‌و بۆنه‌وه ئه‌و ئایه‌ته هات وفه‌رمووی: ﴿ ٣٦: فمال الذين كفروا قبلك مهطعين ﴾ چییه وا ئه‌وانه‌ی بێ باوه‌ڕ بوون به‌ره‌و لای تۆ دێن ئه‌ی په‌یامبه‌ر! ﴿ ٣٧: عن اليمين وعن الشمال عزين ﴾ له‌لای ڕاست و له لای چه‌په‌وه ده‌سته ده‌سته به په‌راگه‌نده‌یی، پاشان بڵاوه‌ی لێ ئه‌که‌ن و هه‌ڵدێن، وه‌ك له‌ئایه‌تێکی تردا خوا ئه‌فه‌رمووێ: (كأنهم حمر مستنفرة فرت من قسورة). بتپه‌رسته‌کان ده‌وری پێغه‌مبه‌ریان ده‌داو گاڵته‌یان پێ‌ده‌کردو ده‌یانوت: ئه‌گه‌ر ئیمانداره‌کان -وه‌ك موحه‌ممه‌د ﷺ ده‌ڵێت- بڕۆنه به‌هه‌شته‌وه، ئه‌وا ئێمه پێش ئه‌وانه‌وه ده‌ڕۆینه به‌هه‌شته‌وه، ئینجا ئه‌م ئایه‌ته دابه‌زی وفه‌رمووی: ﴿ ٣٨: أيطمع كل امرئ منهم أن يدخل جنة نعيم ﴾ ئایا هه‌ریه‌ك له‌وانه به‌و حاڵه‌وه به‌ته‌مایه ببرێته به‌هه‌شتێکی پڕ له‌نازو نیعمه‌ت و پڕ به‌هره‌وه له‌کاتێکدا بڕوایان به‌و په‌یامبه‌ره نه‌بووه؟! ﴿ ٣٩: كلا ﴾ قه‌ت شتی وا نابێت ﴿ إنا خلقناهم مما يعلمون ﴾ به‌ڕاستی ئێمه دروستمان کردوون له‌وه‌ی خۆیان ده‌زانن، واته: ئاوێکی بۆ گه‌نی قیزه‌ون، پاشان هیچ کارێکی چاکیشیان

ئەنجــام نەداوە، ئیتر چۆن بەر لەوانە ئەڕۆنە بەهەشــتەوە..؟!، وەك ئەم ئایەتانەیش بنەڕەت و بناغەی مرۆڤ باس ئەکەن: (ألم نخلقكم من ماء مهين).٢٠/٧٧. (فلينظر الإنســان مم خلق، خلق من ماء دافق).٨٦/٥-٦. ﴿ ٤٠: فلا أقسم برب المشارق والمغارب ﴾ جاســوێند بە خاوەنی خۆرهەڵاتەکان وخۆرئــاواکان (ڕۆژو مانگ و ئەستێرەکان). ﴿ إنا لقادرون ﴾ بێگومان ئێمە بەتوانا وبەدەسەڵاتین ﴿ ٤١: على أن نبدل خيرا منهم ﴾ ئەوانە لەناو بەرین و کەسانی باشــترو چاکتر بێنینە جێیان ﴿ وما نحن بمســبوقين ﴾ خۆ بۆئەو مەبەســتەش کەسمان پێش نەکەوتووەو لەدەس دەرنەچووە، واتە: هەرکات بمانەوێ ئــەوکارە ئەنجام ئەدەین. ئایەتی: (نحن قدرنا بينكم الموت ومانحن بمســبوقين)٥٦/٦٠. هەر ئەو مانایە دویات دەکاتــەوە. ﴿ ٤٢: فذرهم يخوضوا ويلعبوا ﴾ جا کەواتە وازیان لێ بێنە –ئەی پەیامبەر!ﷺ– باهەر لەقســەی پرو پووچدا ڕۆ بچن و گەمــە بکەن،تۆیش بێ وچان کاری خۆت ئەنجام بدە. ﴿ حتى يلاقوا يومهم الذي يوعدون ﴾ تادەگەن بــەو ڕۆژەی هەمووجار بەڵێنیان پێدەدرێ بە ســزا، واتــە: ڕۆژی قیامەت، جائەو کاتە هیچ شــتێك کەڵکیان پــێ ناگەیەنێت ﴿ ٤٣: يوم يخرجون من الأجداث سراعا ﴾ ئەو ڕۆژەی کەلە گۆڕەکانیان بەپەلە دێنە دەرەوە بۆ لای ئیســرافیل ﴿ كأنهم إلى نصب يوفضون ﴾ دەڵێیت بۆلای بتەکانیان رادەکەن و تاوەدەن ﴿ ٤٤: خاشعة أبصارهم ﴾ چاویان شۆڕەو، شــەرمەزارن ﴿ ترهقهم ذلة ﴾ زەبوونییەك دایاندەگرێ، بەرووەمەتیانەوە دیارە ﴿ ذلك اليوم الذي كانوا يوعدون ﴾ ئەوترێ: ئەمە ئەو ڕۆژەیە کە لەدونیادا بەڵێنیان پێدرابوو، و ئەوان گاڵتەیان پێ ئەکرد، وا ئەمڕۆ بەچاوی خۆیان پاداش و تۆڵەی دەبینن.

زۆر ســوپاس بۆ خوای میهرەبــان کە یارمەتی‌دام بــۆ تەواوکردنی تەفسیری سوورەتی (مەعاریج).

سوورەتی (نووح)ـە

مەککەییەو (٢٨) ئایەتە

بەناوی خوای بەخشندەی میهرەبان

ئەم ســوورەتەش وەك ســوورەتە مەککەییەکانی‌تر باسی ئیمان و بیروبــاوەڕ ئــەکات.. ئینجــا کەمێــك درێــژە بەداســتانی پیری پێغەمبــەران (شيخ الأنبياء) نووح ﷺ دەدات هەر لە ســەرەتای بانگەوازەکەیــەوە، تا (تۆفان)ەکە، کە (٩٥٠) ســاڵی ڕەبەق بوو.. هەر بۆیە بەم ســوورەتەش ئەڵێن ســوورەتی (نووح)، لەگەڵ پێش چاوخستنی نموونەیەك لە دەسەڵاتی خوای گەورە بەرامبەر بە بێ بڕوایان. جا بۆ یەکەم جار باســی ڕەوانــە کردنی نووح پێغەمبەر دەکات، ئەوجا ئەرکەکانی سەرشانی بۆ راگەیاندنی بانگەوازەکەی و، ترســاندنی قەوم و گەلەکەی لەسزای خوا، ئەگەر نەگەڕێنەوە سەر هێڵی راســت و دروست، شیاوی باسە چەندین سوورەتی تر بەو شــێوەیە بایەخ بەم داستانەی (نووح) دەدەن – سڵاوی لەسەر بێت – وەك سوورەتی: (شوعەراء).. و (موئمینون).. و(ئەعراف).. و (ئەنبیــاء)، وە زیاتر لــە هەموویان ســوورەتی (هوود)، چونکە نزیکەی (٢٥) ئایەت (واتە: لە ٢٥ بۆ ٤٩)، باسی ئەو پەیامبەرە بەرزە دەکەن، ئەم ســوورەتەش نمایشی ئەوە دەکات کە چۆن ئەو پەیامبەرە ســەروەرە بە شەوو بە ڕۆژ، بەئاشکراو بەپەنامەکی، بە هەمــوو جۆرێك درێژەی بــە بانگەوازەکەی خۆی داوە.. وە وانەی ماندوو نەبوون و کۆڵ نەدان و، نەپســان فێری هەموو تێکۆشەرێك دەکات، لەهەمووی گرنگتر دڵدانەوەی پەیامبەرە ﷺ تازیاتر بەئارام بێت و، دان بە خۆیدا بگرێ.

بەکورتــی: ئەم ســوورەتی (نووح)ــە بەشــێوەی کاری جیهادی لایەنگرانــی ڕێگــەی راســتی، بەرامبــەر بەلایەنگرانــی ڕێگەی ناراستی، نمایش دەکا.

نووح بێ وچان بانگی قەومەکەی دەکا بۆ لای خوا:

﴿ بسم الله الرحمن الرحيم * ١: إنا أرسلنا نوحا إلى قومه ﴾ بە راســتی ئێمە (نووح)مان نــاردە لای هۆزەکەی، –وەك دەڵێن– لە نیــوە دوورگــەی عەرەبیــدا، پاش ئــەوە کە لە (کووفــە)دا پلەی پەیامبەرێتــی پــێدرا: ﴿ أن أنــذر قومك ﴾ فەرمانمــان پێدا: هۆزەکەت بترســێنە و هۆشــیاریان بکــەوە ﴿ من قبــل أن يأتيهم عذاب أليم ﴾ پێش ئەوەی ســزایەکی ئێش پێگەیەنەری سەختیان بۆبێــت لەلایــەن پەروەردگاریانــەوە ﴿ ٢: قال يا قــوم إني لكم نذيــر مبين ﴾ پێی‌گوتــن: ئەی قەوم و هۆزی خۆم..! بەڕاســتی من ترســێنەرێکی ئاشــکرام بۆتــان ﴿ ٣: أن اعبــدوا الله ﴾ پێتان دەڵێم هەر خواپەرستن ﴿ واتقوه ﴾ ولەسزاونافەرمانی خۆ پارێزن ﴿ وأطيعــون ﴾ وگوێڕایەڵیم بکەن لەوەی پێتان رادەگەیەنم ﴿ ٤: يغفر لكم من ذنوبكم ﴾ ئەوکات خوا لەگوناحەکانتان خۆش دەبێ ﴿ و يؤخركــم إلى أجل مســمى ﴾ وتەمەنتان درێژ دەکا بۆکاتێکی دیاریکراو (بــۆ مردن، واتە: بە ئاســوودەیی و بەهرەمەندی لەژێر ســێبەری نیعمەتەکانی خۆیدا دەتانهێڵێتــەوە، لەواقیعدا کرداری پیرۆزو ڕەفتاری جوان و شــیرین دەبنە هــۆی زیادبوونی تەمەن، وەك پێغەمبەرلــەم فەرموودەدا دەفەرمــوێ: ((صلة الرحم تزيد في العمر)) (أخرجه الطبراني). واتە: لە فەرموودەی سەحیحدا هاتووە

کە پەیوەندی خزمایەتی ونەبچڕاندنی یەکێکە لەوهۆیانەی تەمەن زیاد دەکات ﴿ إن أجل الله إذا جاء لا يؤخر ﴾ بەڕاستی ئەوکاتەی خوا دیاریکردووە بۆمردن و تۆڵەو سزا بەهیچ شێوەیەك دواناکەوێ ﴿ لـو كنتم تعلمون ﴾ ئەگەرئێوە بزانن و بەباشـی تێبگەن بڕیار ئاوایە، جا هەقە ئێوەیش تیژڕەوی بکەن بۆکاری چاك و، لەکاری

فَلَآ أُقۡسِمُ بِرَبِّ ٱلۡمَشَٰرِقِ وَٱلۡمَغَٰرِبِ إِنَّا لَقَٰدِرُونَ ﴿٤٠﴾ عَلَىٰٓ أَن نُّبَدِّلَ خَيۡرًا مِّنۡهُمۡ وَمَا نَحۡنُ بِمَسۡبُوقِينَ ﴿٤١﴾ فَذَرۡهُمۡ يَخُوضُواْ وَيَلۡعَبُواْ حَتَّىٰ يُلَٰقُواْ يَوۡمَهُمُ ٱلَّذِي يُوعَدُونَ ﴿٤٢﴾ يَوۡمَ يَخۡرُجُونَ مِنَ ٱلۡأَجۡدَاثِ سِرَاعٗا كَأَنَّهُمۡ إِلَىٰ نُصُبٖ يُوفِضُونَ ﴿٤٣﴾ خَٰشِعَةً أَبۡصَٰرُهُمۡ تَرۡهَقُهُمۡ ذِلَّةٞۚ ذَٰلِكَ ٱلۡيَوۡمُ ٱلَّذِي كَانُواْ يُوعَدُونَ ﴿٤٤﴾

سُورَةُ نُوحٍ — آیاتها ٢٨ — ترتیبها ٧١

بِسۡمِ ٱللَّهِ ٱلرَّحۡمَٰنِ ٱلرَّحِيمِ

إِنَّآ أَرۡسَلۡنَا نُوحًا إِلَىٰ قَوۡمِهِۦٓ أَنۡ أَنذِرۡ قَوۡمَكَ مِن قَبۡلِ أَن يَأۡتِيَهُمۡ عَذَابٌ أَلِيمٞ ﴿١﴾ قَالَ يَٰقَوۡمِ إِنِّي لَكُمۡ نَذِيرٞ مُّبِينٌ ﴿٢﴾ أَنِ ٱعۡبُدُواْ ٱللَّهَ وَٱتَّقُوهُ وَأَطِيعُونِ ﴿٣﴾ يَغۡفِرۡ لَكُم مِّن ذُنُوبِكُمۡ وَيُؤَخِّرۡكُمۡ إِلَىٰٓ أَجَلٖ مُّسَمًّىۚ إِنَّ أَجَلَ ٱللَّهِ إِذَا جَآءَ لَا يُؤَخَّرُۚ لَوۡ كُنتُمۡ تَعۡلَمُونَ ﴿٤﴾ قَالَ رَبِّ إِنِّي دَعَوۡتُ قَوۡمِي لَيۡلٗا وَنَهَارٗا ﴿٥﴾ فَلَمۡ يَزِدۡهُمۡ دُعَآءِيٓ إِلَّا فِرَارٗا ﴿٦﴾ وَإِنِّي كُلَّمَا دَعَوۡتُهُمۡ لِتَغۡفِرَ لَهُمۡ جَعَلُوٓاْ أَصَٰبِعَهُمۡ فِيٓ ءَاذَانِهِمۡ وَٱسۡتَغۡشَوۡاْ ثِيَابَهُمۡ وَأَصَرُّواْ وَٱسۡتَكۡبَرُواْ ٱسۡتِكۡبَارٗا ﴿٧﴾ ثُمَّ إِنِّي دَعَوۡتُهُمۡ جِهَارٗا ﴿٨﴾ ثُمَّ إِنِّيٓ أَعۡلَنتُ لَهُمۡ وَأَسۡرَرۡتُ لَهُمۡ إِسۡرَارٗا ﴿٩﴾ فَقُلۡتُ ٱسۡتَغۡفِرُواْ رَبَّكُمۡ إِنَّهُۥ كَانَ غَفَّارٗا ﴿١٠﴾

بەدرەفتاران دووربن.

ئینجا نـووح بەمەردانـەو پێغەمبەر ئاسـاییانە چـووە گۆڕەپانی تێکۆشانەوە، وە بەهەموو شێوەیەك هەوڵ و تەقەلای لەگەڵ گەلەکەی دا تابەشـکو بگەڕێنەوە سەرهێڵی ڕاسـت، بەڵام تا دەهات ئەوان بەولاوە دەڕۆیشتن، بۆیە ئەویش بەناچاری سکالانامەو ڕاپۆرتێکی کارەکانـی پێشـکەش بەپەروەردگاری خۆی کـرد ﴿ ٥: قال رب إنـي دعوت قومـي ليلا ونهارا ﴾ وتی: ئـەی پەروەردگارم.. ! بە ڕاستی من بەشەوو بەڕۆژ بانگی گەلەکەمم کرد بۆ ئیمان و تەوحید ﴿ ٦: فلم يزدهم دعائي إلا فرارا ﴾ کەچی تادەهات زیاتر هەڵ دەهاتن! ﴿ ٧: وإني كلما دعوتهم لتغفر لهم ﴾ وبەڕاستی هەرکات بانگم دەکردن بۆ ئیمان وتەوحید تا تۆ لێیان خۆش ببیت ﴿ جعلوا أصابعهم في آذانهم ﴾ پەنجەیان دەخستە گوێیانەوە! ﴿ واستغشوا ثيابهـم ﴾ و جل و بەرگەکانیان لەخۆیان دەپێچا، بۆ ئەوە وتەکانم نەبیسن و نەم بینن! وەکو قورەیش بەرامبەر بە قورئان دەیانوت: (.. لا تسـمعوا لهـذا القـرآن والغوا فيـه لعلكم تغلبـون) ٤١/٢٦. ﴿ وأصروا واسـتكبروا اسـتكبارا ﴾ وە پێیان لەسـەر بێ بڕوایی داگرت و، خۆیان زۆر بەگەورە زانی شوێنم بکەون ﴿ ٨: ثم إني دعوتهم جهارا ﴾ ئینجا من بانگەوازەکەم بۆ ئاشـکرا کردن ﴿ ٩: ثـم إني أعلنت لهم وأسـررت لهم إسـرارا ﴾ وە هەندێ جاریش بەنهێنـی لەگەڵیان دوام و بانگەوازەکەم پێگەیاندن، واتە: هەموو ڕێگایەکی بانگەوازم گرتەبەر بۆیـان، تا بەڵکو بەرەو تۆ بیانهێنم ﴿ ١٠: فقلت استغفروا ربكم إنه كان غفـارا ﴾ جا بەردەوام پێم گوتن: داوای لێخۆشبوون لەپەروەردگارتان بکەن، چونکە هەمیشە گوناحپۆشـە، وەك پێغەمبەر ﷺ ئەفەرموێ: ((والذی نفسـی بیده لولم تذنبوا لذهب الله بکم وجاء بقوم یذنبون فیسـتغفرون الله تعالی فیغفر لهم)) (رواه موسـلیم)، واتە: سـوێند بەو زاتەی کە گیان و ڕۆحی منی بەدەستە، خوا ئەوەندە بەخشینی لاخۆشە، ئەگەر ئێوە گوناح نەکەن، ئەوا لەناوتان دەباو هۆزی تر دێنێ تا ئەوان گوناح بکەن و داوای بەخشینی لێبکەن و، ئەویش لێیان خۆش ببێت.

ئەوجا نووح عليه السلام فەرمووی: ئەگەر ئێوە بڕوابێنن و مل ڕاکێشن بۆ فەرمانەکانی خوا، ئەو دەمە ئەویش ئەم پێنج شتەتان بۆ ئەکا:

یەکەم: ﴿ ١١: يرسـل السـماء عليكم مـدرارا ﴾ بارانتان پەیتا پەیتاو بەلێزمە بۆ بەردەداتەوە.

دووەم و سـێیەم: ﴿ ١٢: ويمددكـم بأموال وبنيـن ﴾ وە دارایی و کـوڕی زۆرتان پێ دەبەخشـێت، کە ئەو دووشـتە لەناو جۆرە مرۆڤێکدا مایەی سەروەرین.

چـوارەم: ﴿ ويجعل لكم جنات ﴾ چەندین باخات و بێسـتانتان دەداتێ کەجوانترین هۆن بۆ ڕابواردن و خۆشی گەلان.

پێنجەم: ﴿ ويجعل لكم أنهارا ﴾ ئاوو ڕووباری زۆریشتان بۆ بەدی دێنێت کـە لەژێر بنکی درەختەکانییەوە، ئـەو چۆمە ئاوە دێ و دەڕوات.

نـووح عليه السلام هۆشـیاریان ئەکاتەوە کە هۆی بـێ ڕۆزی وبێ پیتی زەویـی وزارو مەڕومالاتیان و، کەمـی نێرینەکانیان گوناح و تاوان وبێ باوەڕییە.. دەسـا ئێـوە باوەڕ بێنن ئـەی قورەیش! ﴿ ١٣: مالكـم لا ترجـون لله وقارا ﴾ چیتانە لە گەورەیی و شـکۆمەندی خـوا ناترسـن؟! ﴿ ١٤: وقـد خلقكم أطـوارا ﴾ خـۆ بێگومان ئێوەی بەچەند قۆناغێ دروسـتیکردووە: تنۆکێ ئاو، خوێنپارە، گۆشـتپارە.. هتد) ﴿ ١٥: ألم تروا كيف خلق الله سـبع سـموات طباقـا ﴾ ئایا نەتانبینیوە چۆن خوا حـەوت چین ئاسمانی نهۆم لەسـەر نهۆم دروستکردووە..؟ ﴿ ١٦: وجعل القمر فيهن نورا ﴾

و مانگــی کردووە بەهۆی رووناکی تیایانا، واتە: ئاسمانی یەکەمی پێ رووناك کردۆتەوە، وە بەهەموو ئەستێرەکانیش چونکە ئەوانیش هەریەکەیان مانگێکی خۆی هەیە ﴿ و جعل الشمس سراجا ﴾ و خۆریشــی کردووە بەچرا و هەموو بوونەوەر ســودی لێوەرئەگرێ، وەك لەم جێیەدا ئەفەرمووێ: (هو الذي جعل الشمس ضياء والقمر نورا وقدره منازل لتعلموا عدد السنين والحساب)١٠/٥. ﴿ ١٧: والله أنبتكم من الأرض نباتا ﴾ وە خوای تاك و تەنیایە ئێوەی لە توخمەکانی زەوی رواندونی بەرواندن وەك رووەك و گیا ﴿ ١٨: ثم يعيدكم فيها ﴾ پاشان -دوای مردنتان- ئەتانگێڕێتەوە بۆ ناوی و لــەوێ بەفەرمانی خۆی ئەشـاردرێنەوە ﴿ ويخرجكم إخراجا ﴾ و ئەتانهێنێتەوە دەرێ، لــە زەوی بەدەرهێنان، واتە: زیندووتان ئەکاتــەوەو بەدادگەرانەش پاداش و تۆڵەتان دەســت ئەکەوێتەوە ﴿ ١٩: والله جعل لكم الأرض بساطا ﴾ وە هەرخوایە زەوی بۆ ئێوە راخســتووە و بەراخستنێك لەســەری قەرار بگرن ﴿ ٢٠: لتسلكوا منها سبلا فجاجا ﴾ تا بەئاسانی بەرێگا فراوان و دۆڵەکانیدا برۆن، دەسا بۆ وردنابنەوەو بیرناکەنەوە.. تا ئیمان و باوەڕ بێنن..؟!

نووح نزای شەڕ لە قەومەکەی دەکا:

پاش ئەوەی‌نووح -سەلامی لەسەر بێ- بەهەموو شێوەیەك لەگەڵ گەلەکەیــدا هەوڵیدا و، بێ هیواو بــێ ئومێد بوو ﴿ ٢١: قال نوح رب ﴾ وتــی: ئــەی پەروەردگــاری مــن..! ﴿ إنهم عصوني ﴾ بەراســتی ئەوانە ســەرپێچیان کردم ﴿ واتبعوا من لم يزده ماله وولده إلا خسارا ﴾ وە کەوتنە شــوێنی ئەوکەســە کە دارایی و منــاڵی هیچی بۆ زیاد نەکرد جگە لە زیان، واتە: شــوێنی خاوەن ســەروەت و خاوەن کوڕانی قەومەکەیان کەوتــن، ئەوانیش پێیان وابوو کەئەگەر پەیرەوی لە نووح بکەن دەسەڵاتەکەیان نامێنێ. جا بــۆ ئەوە فروفێڵیان لە هەژارەکانیش کــردو بەرەو خۆیان بردونیان و، دەرەنجــام ئەمانیش وەك ئەوان دووچار بوون ﴿ ٢٢: و مكروا مكرا كبارا ﴾ وئەوانیش پیلان و فروفێڵێکی گەورەیان بۆ دارشتن و، بەئاشــکرا هانی خەڵکەکەیــان دەدا بۆ ئازاردانی نووح عليه السلام، جا لەرۆژی قیامەتیشدا ئەمان بەسەرانیان ئەڵێن: (.. بل مكر الليل والنهار إذ تأمروننا أن نكفر بالله و نجعل له أندادا..)٣٣/٣٤.

بتەکانی قەومی نووح:

﴿ ٢٣: وقالــوا لا تــذرن آلهتكم ﴾ پیاو خراپــە زلەزلەکانیان بە شوێنکەوتووەکانیان گوت: قەت واز لەخواکانتان مەهێنن!! ﴿ ولا تذرن ودا ولا سواعا ولا يغوث ويعوق ونسرا ﴾ وە واز لە (وەدد) و (سوواع) و (یەغووس) و (یەعووق) و (نەسر)یش مەهێنن.

بەڵێ بۆ دواییش بتپەرستی وردە وردە پەرەی سەندودرێژەی کێشاو لەگــەڵ رۆژگاردا هات چونکــە: یەکەم: قەوم و گەلێکی زۆر کۆن هەبــوون پێیان وابــوو کە هەرچی شــتە ئەســتێرە ئەیکات، جا لەبەرئەوە ئەیانپەرستن! تەنانەت وێنەو نیگاریان بۆ رازاندنەوە..!

يُرْسِلِ السَّمَاءَ عَلَيْكُم مِّدْرَارًا ﴿١١﴾ وَيُمْدِدْكُم بِأَمْوَالٍ وَبَنِينَ وَيَجْعَل
لَّكُمْ جَنَّاتٍ وَيَجْعَل لَّكُمْ أَنْهَارًا ﴿١٢﴾ مَّا لَكُمْ لَا تَرْجُونَ لِلَّهِ وَقَارًا ﴿١٣﴾
وَقَدْ خَلَقَكُمْ أَطْوَارًا ﴿١٤﴾ أَلَمْ تَرَوْا كَيْفَ خَلَقَ اللَّهُ سَبْعَ سَمَاوَاتٍ
طِبَاقًا ﴿١٥﴾ وَجَعَلَ الْقَمَرَ فِيهِنَّ نُورًا وَجَعَلَ الشَّمْسَ سِرَاجًا ﴿١٦﴾
وَاللَّهُ أَنبَتَكُم مِّنَ الْأَرْضِ نَبَاتًا ﴿١٧﴾ ثُمَّ يُعِيدُكُمْ فِيهَا وَيُخْرِجُكُمْ
إِخْرَاجًا ﴿١٨﴾ وَاللَّهُ جَعَلَ لَكُمُ الْأَرْضَ بِسَاطًا ﴿١٩﴾ لِّتَسْلُكُوا مِنْهَا
سُبُلًا فِجَاجًا ﴿٢٠﴾ قَالَ نُوحٌ رَّبِّ إِنَّهُمْ عَصَوْنِي وَاتَّبَعُوا مَن لَّمْ يَزِدْهُ
مَالُهُ وَوَلَدُهُ إِلَّا خَسَارًا ﴿٢١﴾ وَمَكَرُوا مَكْرًا كُبَّارًا ﴿٢٢﴾ وَقَالُوا
لَا تَذَرُنَّ آلِهَتَكُمْ وَلَا تَذَرُنَّ وَدًّا وَلَا سُوَاعًا وَلَا يَغُوثَ وَيَعُوقَ
وَنَسْرًا ﴿٢٣﴾ وَقَدْ أَضَلُّوا كَثِيرًا وَلَا تَزِدِ الظَّالِمِينَ إِلَّا ضَلَالًا ﴿٢٤﴾
مِّمَّا خَطِيئَاتِهِمْ أُغْرِقُوا فَأُدْخِلُوا نَارًا فَلَمْ يَجِدُوا لَهُم مِّن دُونِ
اللَّهِ أَنصَارًا ﴿٢٥﴾ وَقَالَ نُوحٌ رَّبِّ لَا تَذَرْ عَلَى الْأَرْضِ مِنَ الْكَافِرِينَ
دَيَّارًا ﴿٢٦﴾ إِنَّكَ إِن تَذَرْهُمْ يُضِلُّوا عِبَادَكَ وَلَا يَلِدُوا إِلَّا فَاجِرًا
كَفَّارًا ﴿٢٧﴾ رَّبِّ اغْفِرْ لِي وَلِوَالِدَيَّ وَلِمَن دَخَلَ بَيْتِيَ
مُؤْمِنًا وَلِلْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ وَلَا تَزِدِ الظَّالِمِينَ إِلَّا تَبَارًا ﴿٢٨﴾

لەپاشــان دەچوون وێنەکانیان ماچ ئەکردن و، بەپیرۆزیان دائەنان و داوای کوڕو رزق و شــفای نەخۆشــیان لێدەکردن، ئەمانە پێیان دەگوترا (صابئين). دووەم: هەندێ لەپیاو ســاڵح و چاکەکان لەبەر پیرۆزی وسوود وەرگرتن لە کارە جوانەکانیان و، بۆ ئەوەی لەیادیان نەچن وێنەیان بۆ دروســت دەکردن و دایان‌دەنان.. ئینجا ماچیان ئەکردن و، بۆ ماوەیەکی دوورتریش پەرستنیان و سووجدەشیان بۆ بــردن!!. ئینجا ئا لێرەدا دەرئەکەوێ کــە بۆچی ئایینی پیرۆزی ئیسلام وێنەو پەیکەرو ڕازاندنەوەی گۆڕی مردووان قەدەغە دەکات، جگــە لەوەیش تا گێلە پیاوو پیرێژن و نەزانەکان هەڵ نەخەڵەتێنن و، داوای ماڵ و منداڵ و شــفای نەخۆشــیان لێ‌نەکەن. ئاشکرایشە ســەردانی گۆڕســتان پێغەمبەر بەشــتێکی ســوونەتی داناوە، تا ئاخیرەتت وەبیر بێنێتەوە.. بەڵام بەداخەوە ئێستا لەسەر گۆڕەکان شــتی وا ئەکرێ، هێمان پێشی نەفامیەتیش کەوتوونەتەوە ﴿ ٢٤: وقــد أضلوا كثيرا ﴾ وەبێگومان ئەوانە جگە لەخۆشــیان" زۆریان

گومراکرد ﴿ ولا تزد الظالمين إلا ضلالا ﴾ وەخوایە تۆیش هیچ شتێ زیاد مەکە بۆ ستەمکاران، جگە لەگومڕایی، نووح سەلامی لە سەر بێ پاش هەوڵە هەمە جۆرەکانی وکەڵك نەبوونیان بۆیان ئەو دوعایەی لێکردن، وەك مووسا ﷺ نزای شەڕی لەفیرعەون کردو وتی: (ربنا اطمس على أموالهم واشدد على قلوبهم فلا يؤمنوا حتى يروا العذاب الأليم). ١٠/٨٨. ﴿ ٢٥: مما خطيئاتهم أغرقوا ﴾ بەهۆی گوناحەکانیانەوەبە تۆفان نقومکران وخنکان ﴿ فأدخلوا نارا ﴾ دەرەنجام خرانە ناو ئاگرێکی گەورەوە ﴿ فلم يجدوا لهم من دون الله أنصارا ﴾ جا جگە لەخوا هیچ یارمەتیدەرێکیشیان دەست نەکەوت (نە بت، نە سەرۆك‌خێڵ و هۆز).

لێرەدا پرسیارێك دێتە پێش: ئایا ئەو تۆفانە ئەوانی خنکان، هەموو زەوی گرتەوە؟ یاخود نا، وەڵامی ئەو پرسیارە لەقورئاندا نەهاتووە.. ئەوەندە نەبێت کە دەڵێت: ئاو لەهەموو لایەکەوە، تەنانەت لەنێو تەنوورەکانیشیانەوە هەڵقوڵی، ئەوجا ئەوانەی کە بڕوایان بە نووح هێنابوو سواری کەشتییەکە بوون و، ئەویش وەك کێو بەسەر شەپۆلی ئاوەکەدا دەچوو، پاشان لەسەر کێوی (جوودی – گوودی) کە لەخۆرهەڵاتی (دجلە)وەیە لەکوردستانی تورکیا لەجێگایەك کەپێی ئەڵێن: (ئەرارات) لەنگەری گرتوو سەقامگیر بوو.

دیارە نووح زۆر سزای دەروونی چێشتووە بۆیە زۆر بەتووڕەییەکەوە ئەفەرموێ: ﴿ ٢٦: وقال نوح رب لاتذر على الأرض من الكافرين ديارا ﴾ ئەی پەروەردگارم! تەنها بێباوەڕێکیش لەسەر زەوی بەزیندوویی مەهێڵەوە (واتە: هەموویان لەناوببە)، جا خوای گەورەیش وەڵامی دایەوەو، هەموو تیاچوون، تەنانەت کوڕەکەی خۆیشی، چونکە فەرمانبەرداری نەکردو لێی وەدوورکەوتەوەو گوتی: (.. سآوي إلى جبل يعصمني من الماء). ١١/٤٣). ﴿ ٢٧: إنك إن تذرهم يضلوا عبادك ﴾ چونکە ئەگەر تۆ وازیان لێبێنیت هەرچی بەندەکانتن لەڕێ لائەدەن و گومڕایان دەکەن ﴿ ولا يلدوا إلا فاجرا كفارا ﴾ وەهیچ منداڵێکیشیان نابێ، مەگەر بێ بڕواو خوا نەناس، چونکە منداڵێك لەئایندەدا لەکۆشی ئەوانەدا پەروەردە ببێت، گومان نییە کە هەر وەك خۆیان دەر دەچێت، چونکە کەسێك کە (٩٥٠) ساڵ لەناو گەلێکدا بژی، لە وردو درشتیان دەناسێت و دەشزانێت چی لەبارەیاندایە، بۆیە ئەو داوایە دەکات ﴿ ٢٨: رب اغفر لي ولوالدي ولمن دخل بيتي مؤمنا ﴾ ئەی پەروەردگارم! لەخۆم و دایك و باوکم و ئەوانە خۆش ببە کە دێنە ماڵم بەئیمان و باوەڕەوە ﴿ وللمؤمنين والمؤمنات ﴾ وە لە پیاوانی بڕوادارو، ژنانی بڕواداریش ﴿ لا تزد الظالمين إلا تبارا ﴾ وە هیچیش بوستەمکاران زیاد مەکە جگە لە نابوودبوون وتیاچوون.

سوورەتی (جن)ـە

مەککەییەو (٢٨) ئایەتە

بەناوی خوای بەخشندەی میهرەبان

ئەم سوورەتە وەك سوورەتە مەککەییەکانی تر باس لەبنەما سەرەکییەکان دەکات: یەکخواپەرستیی، پەیامەکەی خوا، پاداش و تۆڵە.. ، بەڵام تەوەرەکەی باسی (جن) و پەرییەکانەو.. هەر شتێکیش پەیوەندی بەوانەوە ببێ.

جنۆکە: جۆرێکن لە دروستکراوەکانی خوای میهرەبان کە –لەسەر شێوەی خۆیان– بەچاو نابینرێن، و ئەوان بەر لە (ئادەم) ﷺ لە ئاگر دروستکراون.

جن یەکێکە لە غەیبیات کە موسڵمانان هەر لەدێرین ڕۆژگارەوە، بڕوایان هێناوە بەبوونی و، قورئانی پیرۆزو پەیامبەری خواش ﷺ بەدرێژە باسیان لێدەکەن، ئێمەی موسڵمانیش بێگومان ودوودڵی گوێڕایەڵ و ملکەچین، چونکە لەوە بەولاوە هیچمان پێ ناکرێ و، پێناوترێ، قسە لەجنۆکەکان دەکرێت هەر لەگوێگرتنیانەوە بۆ قورئان، تا بڕوا هێنانیان.. هەندێ هەواڵی سەر سوڕهێنەریان دێنێت.. جا بۆ یەکەم جار باسی گوێگرتنی دەستەیەکیان ئەکات، بەتایبەت ئەو دەمەی کە گوێیان لەقورئانەوە بوو پاشان بڕوایان پێی هێنا.

بوخاری ئەگێڕێتەوە کە پەیامبەر ﷺ لەگەڵ چەند کەسێك لە هاوەڵانی چوو بۆ بازاڕی (عوککان)، جا لە چۆڵی (نەخلە) دابەزی و نوێژی بەیانی بەکۆمەڵ کردو، ئینجا چەند کەسێك لەجنۆکەکان بەلایانا تێپەڕین و، گوێیان لەقورئان خوێندنەکەی پەیامبەرەوە بوو ﷺ، هەڵوێستەیەکیان کردو گوێیان بۆ قورئانەکە گرت و بەوردی دڵیان دایە، جا پاش ئەوە بڕوایان هێنا کە: ئەمە فەرموودەی خوایەو بۆ پەیامبەرەکەی هاتووە، شیاوی باسە کە بڵێین پێغەمبەر ﷺ نەبە چاو دیتبوونی، وە نەپێیشی زانیبوون کە لەو دەمەدا گوێیان گرتووە. جا خوای‌کارزان (قل أوحي إلى أنه استمع نفر من الجن) نارد. دواتر دەڕواتە سەرباسی سوپاس و ستایش کردونیان بۆ خواو، داننانیان بەتاك و تەنیاییدا، وە بەگەوج و نەفام دانانی ئەوانەی هاوبەش بۆ خوا دائەنێن.

ئەوسا دێتە سەر باسی هەوڵدانیان بۆ دزینی وشەو قسە لەفریشتەکان و، ئینجا هەڵدانی پزیسك بەدوایاندا و سووتاندونیان، ئەڵبەت پاش هاتنی پەیامبەر ﷺ دەبنە دوو بەشەوە ئیماندارو موسڵمان، وە دەرەنجامیشیان.. بانگەوازەکەی پەیامبەرو کۆبوونەوەی جنۆکەکان

لەدەوروبەریدا کاتێ کە لەنوێژی بەیانیدا قورئانی ئەخوێند.. دەبێ پەیامبەر ﷺ دەسەڵاتی خۆی -بەرامبەر بەدەسەڵاتی خوا- رابگەیەنێ و، هەموو کەس پێی بزانێ کۆتاییشی دێت بەوە کە زانست و زانیاری تەواو بە شتە نادیارەکان تەنها لای خوایە، هەر ئەو غەیب ئەزانێ. مەگەر کەسێك ئەو خۆی ئاگاداری بکات. جا بۆ زێدە ئاگاداری و، زانیاری لەم باسەیە پێم باش بوو پێکەوە ئەم چەند دێڕەیەی خوارەوە لەکتێبەکەی: (لالەکائی) و، لێکۆڵەرەوەکەی، لە کتێبی (شرح إعتقاد أهل السنة والجماعة)بەرگی/٤ل١٢٩١. بخوێنینەوە کە ئەڵێت:

یەکەم: ئەهلی سوننەت و جەماعەت، ئیمان و رایان لەسەر ئەوەیە کە (شەیتان) و (جن) هەر دووکیان هەن، ئەمەش بە پێچەوانەی راو بۆچوونی (فەلاسیف)ـە!!.

(ئیبن تەیمییە) رەحمەتیخوای لێ بێ ئەڵێت: (وجماهير الأمم يقرون بالجن ولهم معهم وقائع يطول وصفها، ولم ينكر الجن الا شرذمة قليلة من الجهال المتفلسفة والأطباء ونحوهم/الفتاوى٣٢-١٩. لەقورئانی پیرۆزدا هاتووە کە: (جن)یەکان ئەبیستن، قسە ئەکەن، تێدەگەن وژیری و فامیان وەك ئادەمی هەیەو تەکالیفی شەرعییان لە سەرە: (وما خلقت الجن والإنس إلا ليعبدون) الذاريات/٥٦. (قل أوحى أنه استمع نفر من الجن فقالوا إنا سمعنا قرآنا عجبا..) لە فەرموودەیشدا هاتووە کە پێشەوا (بوخاری) لە (ئەبوو هورەیرە)وە دەگێڕێتەوە: ((أمرنى النبى ﷺ أن أحتفظ بزكاة رمضان، وأتانى آت من الليل فجعل يحثو من الطعام فأخذته فقلت لأرفعنك إلى رسول الله ﷺ قال: دعنى فإنى محتاج وحالى شديدة وعلى عيال فخليت سبيله، فلما أصبح قال النبى ﷺ: يا أبا هريرة ما فعل أسيرک الليلة..؟ قال: يا نبى الله: زعم أنه محتاج وحاله شديدة فرحمته، قال: أما إنه قد كذبک وسيعود. فلما كان الليلة الثانية وجده فخبأ فأخذه فقال: لأرفعنک إلى رسول الله ﷺ زعمت أنک لاتعود فقد عدت، قال دعنى فإنى محتاج و حالى شديدة فخلى سبيله فلما اصبح قال النبى ﷺ يا أبا هريرة! ما فعل أسيرک الليلة؟ قال: يا رسول الله ﷺ: شكى حاجة وعيالا وانى رحمته فخليت سبيله قال: قال أما إنه قد كذبک وسيعود، فلما كان الليلة الثالثة وجده فعجبنا فأخذه، فقال: لأرفعنک إلى رسول الله ﷺ هذا آخر ثلاث ليال زعمت أنک لا تعود ثم تعود، قال دعنى أعلمک كلمات ينفعک الله بها قال: وكانوا حريصين على الخير. قال إذا أخذت مضجعک فاقرأ آية الكرسى من أولها إلى آخرها فإنه لن يزال عليک من الله حافظ ولا يقربک شيطان حتى تصبح. فقال النبى ﷺ: ما فعل اسيرک الليلة..؟ قال: يا نبى الله علمنى كلمات زعم أن الله ينفعنى بها قال: وماهى؟ قال: أمرنى أن أقرأ آية الكرسى من أولها إلى آخرها فإنه لن يزال على من الله حافظ ولا يقربنى شيطان حتى أصبح. قال: أما إنه قد صدقک وهو كذوب أتدرى من يخاطبک يا أبا هريرة..؟! قال لا، قال فذاک شيطان)). کورتەی مانای ئەم فەرموودەیە ئەمەیە کە: ئەبووهورەیرە خوای لێ رازی بێ فرمانی پێکرا کەسەرفیترەی مانگی رەمەزان چاك هەڵگرێ و بیپارێزێ کەچی سێشەو لەسەریەك، یەکێك لە جن پەیدا ئەبێ و بەشێك لەخۆراکەکەی دەباو، ئەمیش هەرسێ شەوەکە ئەیگرێت و، ئەیەوێت بیبات بۆ لای پێغەمبەر ﷺ بەڵام ئەمان و تەوبە دەکات و دەڵێ: موحتاجم و ئەمجارە وازم لێ بێنە مەرج بێت ئیتر نەیەمەوە، بەڵام هەرسێ جارەکە پەیمان و بەڵێنەکەی ئەشکێنێ و هەر دێتەوە.. لەشەوی کۆتاییدا پێغەمبەر ﷺ فەرمووی: ئەبوو هورەیرە! زانیت ئەوە کێ بوو..؟! وتی: نەخێر، ئەویش فەرمووی: ئەوە شەیتان بوو!. (ئیبن حەزم) کاتێك قسە لە (جن و شەیتان) ئەکات ئەڵێت: (وقد جاء النص بذلک وبأنهم أمة عاقلة مميزة متعبدة موعودة، متوعدة متناسلة يموتون، وأجمع المسلمون كلهم على ذلک، نعم والنصارى والمجوس والصابئون وأكثر اليهود حاشا السامرة فقط فمن أنكر الجن أو تأول فيهم تأويلا يخرجهم به عن هذا الظاهر، فهو كافر مشرک حلال الدم و المال. قال تعالى: (أفتتخذونه وذريته أولياء من دونى). وە ئەم فەرموودەیەش هاتووە: ((إن الجن على ثلاثة أثلاث: فثلث لهم أجنحة يطيرون فى الهواء، وثلث حيات وكلاب، وثلث يحلون ويطعنون)). (رواه الحاكم فى المستدرک/٢/٤٥٦)، وقال: صحيح الإسناد ووافقه الذهبى. دووەم: قورتوبی.. لەتەفسیرەکەیدا ئەڵێت: (بەپێی رەواڵەتی دەقی قورئان و فەرموودەکان، پێغەمبەر ﷺ جننییەکانی نەدیتووە، ئیمامی (موسلیم) و (ترمزی) لە (ئیبن عەبباس)ـە وە دەگێڕنەوە: ((ما قرأ رسول الله ﷺ على الجن وما رآهم...)). واتە: پێغەمبەر ﷺ: نە قورئانی بەسەر جندا خوێندەوە، نەبینینیشی، بەڵکو هەر گوێیان بۆ گرتبوو. بەڵام لەریوایەتێکی دیکەدا پێشەوا (موسلیم) لە (عامیری شەعبییە)وە هێناویەتی: ((..أتانى داعى الجن فذهبت معه فقرأت عليهم القرآن)) ئەم فەرموودەیە بەڵگەیە لە سەر ئەوەی دیونی و قورئانی بەسەردا خوێندوون، وە ئیمامی (بەیهەقی) ئەڵێت: (وليس بممتنع أن يراهم النبى ﷺ فى صورهم كما يرى الملائكة). (بەندە)ش ئەڵێ: بۆ پێغەمبەران دروست بووە جن ببینن.

سێیەم: سەبارەت بەوە کە (جننی بڕواتە نێو لاشەو جەستەی ئادەمییەوە، ئیمامی (ئیبن تەیمییە) ئەڵێت: (دخول الجن فى بدن الإنسان ثابت بإتفاق أهل السنة والجماعة). وەگوتوویەتی: (وليس

فی أئمة المسلمین من ینکر دخول الجنی فی بدن المصروع وغیره، ومن أنکر ذلک وادعی أن الشرع یکذب ذلک، فقد کذب علی الشرع، ولیس فی الأدلة الشرعیة ما ینافی ذلک).

جن گوێیان بۆ قورئان گرت و ئیمانیان پێ هێنا:

﴿ بسم الله الرحمن الرحیم * ١: قل أوحی إلی أنه استمع نفر من الجن ﴾ ئەی پێغەمبەر! ﷺ بڵێ: لەلایەن پەروەردگارمەوە وەحیم بۆ کراوە کە چەند کەسێك لەجنییەکان گوێیان راگرت بۆ قورئانخوێندنەکەم.

﴿ فقالو إنا سمعنا قرآناً عجبا ﴾ جا وتیان: بێگومان ئێمە گوێمانگرت بۆ قورئانێکی سەیرو سەمەرە لەرووی هۆنینەوەو، رەوانبێژی و، خۆشخوانییەوە، واتە: هەقە عەرەبەکانیش پتر تیژڕەوییان کردبا بۆ برواهێنان پێی، چونکە بەزمانی ئەوان هاتووە، چاك تێئەگەن و دەزانن کە چەندە ڕەوانبێژە... کەچی لەگەڵ ئەوەشدا هەر ئەمرۆو سبەینێ ئەکەن! بەڵام جنییەکان هەر ئەو دەمەی کە بیستیان موسڵمان بوون ﴿ ٢: یهدی إلی الرشد فآمنا به ﴾ ئەو قورئانە، هیدایەت و ڕێنمایی دەکات بۆ ڕێیڕاست و هەق، ئێمەش بڕوامان پێهێنا ﴿ ولن نشرک بربنا أحدا ﴾ وهەرگیز هیچ کەسێك ناکەینە شەریك و هاوبەشی پەروەردگارمان ﴿ ٣: وأنه تعالی جد ربنا ﴾ وە بەڕاستی گەورەیی ومەزنی پەروەردگارمان بەرزوبڵندە ﴿ مااتخذ صاحبة ولا ولدا ﴾ نە هیچ ژن ونەهیچ منالێکی بۆ خۆی دانەناوە، چونکە ئەوانە بۆ پێویستین، خواش لەهەموو شتێك بێنیازە، قسەی ئەم جنییانەش بۆ بەدرۆخستنەوەی عەرەبەکانە کەئەوان پێیان وابوو خوا لەجنۆکەکان ژنی هێناوەو، فریشتەکان لەو ژنەن.

﴿ ٤: وأنه کان یقول سفیهنا علی الله شططا ﴾ وە بەڕاستی هەرزەکەمان (ئیبلیس) قسەی ناپەسەند و نابەجێی دەربارەی خوا دەکرد: بە وەسفکردنی شەریك و هەبوونی ژن و منالّ!!

﴿ ٥: وأنا ظننا أن لن تقول الإنس والجن علی الله کذبا ﴾ وەئێمە یەقینمان بوو کە هەرگیز دەستەی ئادەمی و، جنیی درۆ لە بۆ خوا هەڵنابەستن.. کەچی کاتێ قورئانمان بیست زانیمان زیادە ڕەوی زۆریانکردووە.

﴿ ٦: وأنه کان رجال من الإنس یعوذون برجال من الجن ﴾ بێگومان پیاوگەلێك لە ئادەمی پەنایان دەبرد بە پیاوانی لە جنییان، لە سەفەریاندا بە شەو تا لەو شتانەی کەمەترسییان هەبوو بیان بپارێزن.؟! ﴿ فزادوهم رهقا ﴾جاجینییەکانیش ئەوەیان قۆزتەوەو زیاتر گومڕاوو سەر لێشێواوو ماندوویانکردن.

(ئەبوو سەعوود) ئەڵێ: ئەگەر پیاوێك ڕێی کەوتبا جێگایەکی چۆڵەوانییەوەو شەوی بەسەردا هاتباو ترسی لێ نیشتبا لەپێش ئیسلامدا هەرکاتێ عەرەبەکان لە دۆڵ وشیوێکدا شەویان بەسەرا بهاتایە، زۆر ئەترسان لە جنۆکەی ئەو دۆڵ وشیوە، ئینجا پەنایان دەبردە بەر گەورەکەیان تا پەنایان بدات لە زیانی جنۆکەی ئەو ناوەیە، وە ئەیانگوت: (أعوذ بسید هذا الوادی من سفهاء قومه)! پەنا دەبەمە بەرسەرۆکی جنۆکەی ئەم دۆڵ وشیوە، تا نەفامەکانی ئازارم نەدەن.

وەیان ئەگەر نەخۆش بکەوتنایە نووشتەیان ئەکرد بەخۆیانا، یان پارچەدارێك، یان پەڕۆی سەرگۆڕێکیان هەڵ ئەگرت.... وە یان زۆر کەس لەمرۆڤەکان پەنایان ئەبردە بەر چەند مرۆڤێکی تر (وەك جوکیی و، جا دوگەرو، فاڵچی.. وە داوای نوشتەی دێوە بەندیان لێ ئەکردن تا بیانپارێزن لەزیانی جنۆکە.. ئینجا ئەوانە بۆ گەرمکردنی بازاڕی خۆیان ئەوەندەی تر ئەیانترساندن لە دێوو جنۆکە ﴿ ٧: وأنهم ظنوا کما ظننتم أن لن یبعث الله أحدا ﴾ وە بەڕاستی ئەوانیش گومانیان وابوو وەك ئێوە گومانتان وابوو کە ئیترخوا هیچ کەسێك زیندوو ناکاتەوە دوای مردن، یان هیچ پێغەمبەرێك نانێرێ، وا ئێستا حاڵی بووین و ئەزانین کە خوا مردوان زیندوو دەکاتەوەو پێغەمبەریش دەنێرێ ﴿ ٨: وأنا لمسنا السماء ﴾ وەبەڕاستی ئێمە بەرەو ئاسمان کشاین بۆ زانینی هەواڵ و، دەنگ و باس ﴿ فوجدناها ملئت حرسا شدیدا وشهبا ﴾ جابینیمان پڕە لە پاسەوانی بەهێزو پریشکی ئاگری سوتێنەر.

مامۆستا(شیخ موحەممەدی خاڵ) دەڵێت: دەبێ ئەو پاسەوانانە غەیری (شهب) بن و لە ئاسمانیشدا بن، واتە: لەو بۆشایەدا بن کە لە دەوری زەویدایە. جا ئەم پاسەوانانە بەهەر ماددەیەکا -لە ئاسمانەوە بێت- هەڵ تەقین، خێرا لەناوی دەبەن، لەوەیش ئەچێ کەهەر پارچە ئەستێرەیەك لە بۆشایی دەرەوەی ئاسمانەوە بێت و ڕوو بکاتە سەر زەوی خێرا جۆرە (پرۆتۆنێکی سارد) پیا هەڵ ئەتەقێ و ئەیسوتێنێ و نایەڵێ بگاتە زەویی، مەبەست لە (شهب)یش ئەو پارچە ئەستێرانەن -خوایش چاکتر ئەزانێ- کە لەگەڵ زەویدا بەدەوری ڕۆژا ئەسوورێنەوە، وەلەبەر بچووکی خۆیان بەئاسمانەوە نابینرێن، وە بەملیۆن و بلیۆن لەکۆمەڵەی ڕۆژی ئێمەدا بڵاو بوونەتەوە، وە لەشوێن خۆیان ئەترازێن و ڕووەو زەویی ئەکشێن. ﴿ ٩: وأنا کنا نقعد منها مقاعد للسمع ﴾ وە بەڕاستی ئێمە پێش هاتنی قورئان لەهەندێ جێگای ئاسماندا دادەنیشتین بۆ گوێگرتن لە هەواڵ و ئەخباری فریشتەکان ﴿ فمن یستمع الآن یجد له شهابا رصدا ﴾ جا ئێستا ئەوەمان بیەوێت گوێ بگرێ بۆ

وەرگرتنی ئەو هەواڵ و وتووویژەیە، یەکسەر نەیزەکێکی ئەستێرە لەکەمینایەو بۆی دەهاوێژرێت.

﴿ ١٠: وأنا لا ندری أشر أرید بمن فی الأرض ﴾ وەبەڕاستی ئێمە دەمانزانی ئایا خوا ویستی زیانی بووە بە خەڵکی سەر زەویی بە حیراسەتی ئاسمان لە گوێگرتن بۆ هەواڵەکانی ﴿ أم أراد بهم ربهم رشدا ﴾ یاخود پەروەردگاریان ویستی خێرو چاکەی بووە پێیان؟!

﴿ ١١: وأنــا منــا الصالحون ومنا دون ذلک ﴾ وە بەڕاستی ئێمە کەسانی چاك و باشمان تیا هەن، وە لە خوار چاکانەوەشمان تێدا هــەن ﴿ کنا طرائق قددا ﴾، ئێمە جــاران ڕێبازگەلێکمان گرتبووە بەر، واتە: هەر دەســتەیەکمان لەســەر ڕێگــە و ڕێبازێك بووین و کەس خەتی کەســی نەئەخوێندەوەو هیچ کەســێك گوێی بۆ ئەوی تر نەدەگرت، تا ئیســلام هات، ئیتر پاش ئەوە وائێســتە لەهەوڵی یەککگرتن‌داین.

﴿ ١٢: وأنا ظننا أن لن نعجز الله فی الأرض ﴾ وە ئێمە ئەمانزانی کەقەت ناتوانین لە ژێر دەسەڵاتی خوادا دەرچین لەزەویدا ﴿ ولن نعجــزه هربــا ﴾ و ناتوانــین بەهەڵاتن لەدەســتی هەڵبێین.. بەڵام بەداخەوە ســوودمان وەر نەگرت لــەو زانینە، جا تکایە ئێوە وەك ئێمە مەبن.

﴿ ١٣: وأنا لما سمعنا الهدی آمنا به ﴾ وە کە ئێمە کاتێ گوێمان لە ڕێنمایی (قورئان) بوو، یەکسەر بڕوامان پێ‌کردو وەك ئێوە نەبووین ﴿ فمن یؤمن بربه فلا یخاف بخسا ولا رهقا ﴾ ئینجا ئەوەی ئیمان بێنێــت بە پەروەردگاری خۆی، ئیتر لــە لێکەمکردنی چاکەکانی ناترســێت، لــەوە ســتەم وغەدری لێ‌بکــرێ، چونکە خــوا زۆر دادگەرە، ستەم لەهیچ کەسێك ناکات. ﴿ ١٤: وأنا منا المسلمون ومنا القاســطون ﴾ وە بێ‌گومان لە ناو ئێمەدا پاش بیستنی قورئان کەسانی موسـڵمان هەیە، وە کەسانی لە ڕێ لادەریشمان تێدایە، واتە: وەك ئێوە بووینە دووبەش، بڕوادارو، بێ بڕوا ﴿ فمن أســلم فأولئک تحروا رشــدا ﴾ جا ئەوکەســەی بڕوای هێناو ملکەچ‌بوو، دیارە ئەوانە ڕێی ڕاســتیان گرتووە و بەختیارو سەرفرازن ﴿ ١٥: وأما القاسطون فکانوا لجهنم حطبا ﴾ بەڵام خوانەناس و ستەمکاران (ئەوانەمان بڕوایان نەهێنا) دەبنە دەسە چیلکەی دۆزەخ.

جالــێرەدا وت و وێژی جننییــەکان تەواو دەبێت. ﴿ ١٦: وأن لو استقاموا علی الطریقة ﴾ وە بەڕاستی ئەگەر ئەو خەڵکە (ئادەمی و جن) ڕێی ئیســلامیان ڕاســت گرتبا ﴿ لأسقیناهم ماء غدقا ﴾ ئەو حەلە ئاوێکی زۆرمان پێ‌دەنۆشــین و پیت ئەکەوتە مەزراو باخ و بێستانەکانیانەوە.

بــەڵێ بڕواهێنان مرۆڤ هــەڵ ئەنێت بۆ وریا بوونەوەو تێکۆشــان و ئاوەدانکردنــەوەی ســەر زەویی، خــواش پیرۆزیان ئەکا، وەك ئەفەرموێ: (ولو أن أهل القــری آمنوا واتقوا لفتحنا علیهم برکات مــن السمــاء والأرض..)الأعــراف/٩٦. ﴿ ١٧: لنفتنهــم فیه ﴾ تا تاقییان بکەینەوە پێی ئاخۆ سوپاســگوزارن دەبن، یا ســوپڵەو بەد کار..؟.. بەڵێ.. دەوڵەمەندی، دەستداری، جوانی، دەنگ خۆشی،

سُورَةُ الجِنِّ — ترتيبها ٧٢ — آياتها ٢٨

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

قُلْ أُوحِيَ إِلَيَّ أَنَّهُ اسْتَمَعَ نَفَرٌ مِّنَ الْجِنِّ فَقَالُوا إِنَّا سَمِعْنَا قُرْآنًا
عَجَبًا ﴿١﴾ يَهْدِي إِلَى الرُّشْدِ فَآمَنَّا بِهِ وَلَن نُّشْرِكَ بِرَبِّنَا أَحَدًا ﴿٢﴾
وَأَنَّهُ تَعَالَىٰ جَدُّ رَبِّنَا مَا اتَّخَذَ صَاحِبَةً وَلَا وَلَدًا ﴿٣﴾ وَأَنَّهُ كَانَ
يَقُولُ سَفِيهُنَا عَلَى اللَّهِ شَطَطًا ﴿٤﴾ وَأَنَّا ظَنَنَّا أَن لَّن تَقُولَ الْإِنسُ
وَالْجِنُّ عَلَى اللَّهِ كَذِبًا ﴿٥﴾ وَأَنَّهُ كَانَ رِجَالٌ مِّنَ الْإِنسِ يَعُوذُونَ بِرِجَالٍ
مِّنَ الْجِنِّ فَزَادُوهُمْ رَهَقًا ﴿٦﴾ وَأَنَّهُمْ ظَنُّوا كَمَا ظَنَنتُمْ أَن لَّن يَبْعَثَ
اللَّهُ أَحَدًا ﴿٧﴾ وَأَنَّا لَمَسْنَا السَّمَاءَ فَوَجَدْنَاهَا مُلِئَتْ حَرَسًا
شَدِيدًا وَشُهُبًا ﴿٨﴾ وَأَنَّا كُنَّا نَقْعُدُ مِنْهَا مَقَاعِدَ لِلسَّمْعِ فَمَن
يَسْتَمِعِ الْآنَ يَجِدْ لَهُ شِهَابًا رَّصَدًا ﴿٩﴾ وَأَنَّا لَا نَدْرِي أَشَرٌّ أُرِيدَ
بِمَن فِي الْأَرْضِ أَمْ أَرَادَ بِهِمْ رَبُّهُمْ رَشَدًا ﴿١٠﴾ وَأَنَّا مِنَّا الصَّالِحُونَ
وَمِنَّا دُونَ ذَٰلِكَ كُنَّا طَرَائِقَ قِدَدًا ﴿١١﴾ وَأَنَّا ظَنَنَّا أَن لَّن نُّعْجِزَ
اللَّهَ فِي الْأَرْضِ وَلَن نُّعْجِزَهُ هَرَبًا ﴿١٢﴾ وَأَنَّا لَمَّا سَمِعْنَا الْهُدَىٰ
آمَنَّا بِهِ فَمَن يُؤْمِن بِرَبِّهِ فَلَا يَخَافُ بَخْسًا وَلَا رَهَقًا ﴿١٣﴾

هێزو توانایی.. ناوو شــۆرەت.. ئەمانە هەموو هۆی تاقی‌کردنەوەن لای خوای گەورە ﴿ ومن یعرض عن ذکر ربه ﴾ وە ئەوەی لەیادی پەروەردگــاری خۆی، واتە: لە قورئان ڕوو وەرگێڕێ ﴿ یسلکه عذابا صعدا ﴾ خوا دەیخاتە ناوســزایەکی ســەختەوە.. بەڵێ هەر قەوم و گەلێك لەڕێگای خوا لایداو ڕووی کردە کەیف و خۆشی و، ڕابواردن ئەوە بەرەبەرە خوا لەناوی ئەبات، ئەگەرچی ئێســتایش وادیار نەبێت.

مزگەوتەکان ماڵی خوان، بێ لەخواش هاوار لە کەس مەکەن:

﴿ ١٨: وأن المســاجد لله فلا تدعوا مع الله أحدا ﴾ وە خوا وەحی بۆکــردوم کە بەڕاســتی مزگەوتەکان تایبەتی خــوان، جا لەگەڵ خوادا هاوارو هانا بۆ کەســی تر مەبەن، واتە: هەر خوا بپەرستن تیایانداو، وێنەو نیگاری بتانی تیا هەڵ مەواسن و، هاواریش تەنها لەو بکەن.

﴿ ١٩ : وأنـه لمـا قـام عبدالله یدعـوه ﴾ وە کاتێ بەنـدەی خوا (موحەممەد) ﷺ بۆ خواپەرستی هەڵساو هەر خوای دەپەرست لـە نوێژەکەیدا ﴿ کادوا یکونون علیـه لبدا ﴾ جننییەکان خەریك بوو دابارنە سەری لەبەر سوور بوونیان لەسەر بیستنی قورئان (وەك ئیبن عەبباس دەڵێت). ﴿ ٢٠ : قل إنمـا أدعوا ربی ﴾ بە

وَأَنَّا مِنَّا ٱلْمُسْلِمُونَ وَمِنَّا ٱلْقَـٰسِطُونَ ۖ فَمَنْ أَسْلَمَ فَأُو۟لَـٰٓئِكَ
تَحَرَّوْا۟ رَشَدًا ﴿١٤﴾ وَأَمَّا ٱلْقَـٰسِطُونَ فَكَانُوا۟ لِجَهَنَّمَ حَطَبًا ﴿١٥﴾
وَأَلَّوِ ٱسْتَقَـٰمُوا۟ عَلَى ٱلطَّرِيقَةِ لَأَسْقَيْنَـٰهُم مَّآءً غَدَقًا ﴿١٦﴾ لِّنَفْتِنَهُمْ
فِيهِ ۚ وَمَن يُعْرِضْ عَن ذِكْرِ رَبِّهِۦ يَسْلُكْهُ عَذَابًا صَعَدًا ﴿١٧﴾ وَأَنَّ
ٱلْمَسَـٰجِدَ لِلَّهِ فَلَا تَدْعُوا۟ مَعَ ٱللَّهِ أَحَدًا ﴿١٨﴾ وَأَنَّهُۥ لَمَّا قَامَ عَبْدُ ٱللَّهِ
يَدْعُوهُ كَادُوا۟ يَكُونُونَ عَلَيْهِ لِبَدًا ﴿١٩﴾ قُلْ إِنَّمَآ أَدْعُوا۟ رَبِّى وَلَآ أُشْرِكُ
بِهِۦٓ أَحَدًا ﴿٢٠﴾ قُلْ إِنِّى لَآ أَمْلِكُ لَكُمْ ضَرًّا وَلَا رَشَدًا ﴿٢١﴾ قُلْ إِنِّى
لَن يُجِيرَنِى مِنَ ٱللَّهِ أَحَدٌ وَلَنْ أَجِدَ مِن دُونِهِۦ مُلْتَحَدًا ﴿٢٢﴾ إِلَّا بَلَـٰغًا
مِّنَ ٱللَّهِ وَرِسَـٰلَـٰتِهِۦ ۚ وَمَن يَعْصِ ٱللَّهَ وَرَسُولَهُۥ فَإِنَّ لَهُۥ نَارَ جَهَنَّمَ
خَـٰلِدِينَ فِيهَآ أَبَدًا ﴿٢٣﴾ حَتَّىٰٓ إِذَا رَأَوْا۟ مَا يُوعَدُونَ فَسَيَعْلَمُونَ
مَنْ أَضْعَفُ نَاصِرًا وَأَقَلُّ عَدَدًا ﴿٢٤﴾ قُلْ إِنْ أَدْرِىٓ أَقَرِيبٌ
مَّا تُوعَدُونَ أَمْ يَجْعَلُ لَهُۥ رَبِّىٓ أَمَدًا ﴿٢٥﴾ عَـٰلِمُ ٱلْغَيْبِ فَلَا
يُظْهِرُ عَلَىٰ غَيْبِهِۦٓ أَحَدًا ﴿٢٦﴾ إِلَّا مَنِ ٱرْتَضَىٰ مِن رَّسُولٍ فَإِنَّهُۥ
يَسْلُكُ مِنۢ بَيْنِ يَدَيْهِ وَمِنْ خَلْفِهِۦ رَصَدًا ﴿٢٧﴾ لِّيَعْلَمَ أَن قَدْ أَبْلَغُوا۟
رِسَـٰلَـٰتِ رَبِّهِمْ وَأَحَاطَ بِمَا لَدَيْهِمْ وَأَحْصَىٰ كُلَّ شَىْءٍ عَدَدًۢا ﴿٢٨﴾

بتپەرستەکان بڵێ: من هەر پەروەردگاری خۆم دەپەرستم ﴿ ولا أشـرک به أحدا ﴾ وکەسیش ناکەمە شەریك و هاوبەشی (نە ئادەمی، نەبت). ﴿ ٢١ : قل إنی لا أملک لکم ضرا ولا رشـدا ﴾ وەپێیان بڵێ: ئەی پێغەمبەر! ﷺ بەڕاستی من هیچ جۆرە زیان و قازانجێکم بەدەست نییە بۆتان، بەڵکو زیان و قازانج هەر بەدەستی خوایـە. ﴿ ٢٢ : قل إنـی لن یجیرنی من الله أحـد ﴾ پێیان بڵێ: بەڕاستی هیچ کەسێك نییە پەنام بدات لەئاستی سزای خوادا، ئەگەر سەرپێچی بکەم ﴿ ولن أجد من دونه ملتحدا ﴾ وە بێ لەویش هیـچ پەناگەیەك نییە هەڵبێم بۆی، واتە: یاریدەدەرو پشتیوانێك شـك نابەم تا پەنام بدات، ئیتر چۆن بێمە سەر قسەی ئێوە؟! ﴿ ٢٣ : إلا بلاغا من الله ورسـالاته ﴾ هیچ شتێکم بەدەست نییە بۆتـان، جگە لە بەلاغێك لە خـواوەو لە پەیامەکانییەوە، کەوابوو دەبێ پەیامەکەی خوا بەرێکو پێکی رابگەیەنم، ئەگینە خوا سزام ئـەدات ﴿ ومن یعص الله ورسـوله ﴾ و ئـەوەی لەفەرمانی خواو پێغەمبەرەکەی سـەرپێچی بکا بە لادان لە تەوحیدو شـەریعەتی خـوا ﴿ فإن له نار جهنـم خالدین فیها أبدا ﴾ جـا بێگومان ئەوە ئاگـری دۆزەخی بـۆ ئامادە کراوە، بەهەتا هەتایی و هەمیشـەیی تێیـدا دەمێنێتەوە.. ﴿ ٢٤ : حتـی إذا رأوا مایوعدون ﴾ تا کاتێ هەڕەشەو ئەوسزایەیان بینی کە هەڕەشەیان پی لێدەکرێت لەلایەن خواوە ﴿ فسیعلمون من أضعف ناصرا وأقل عددا ﴾ ئەو دەمە ئیتر ئەزانن چ کەسـێ هاوکاری و پشـتیوانی لاوازترەو ژمارەی لەشکرو سوپای کەمترە، هیچ گومان نییە کە خوا یارمەتیدەری موسڵمانانە، کەوابوو موسڵمانەکان یارمەتی دەریان بەهێزترەو ژمارەیان زیاترە، چونکە خواو فریشتەکانیشیان لەگەڵە.

پێغەمبەریش نازانێ قیامەت کەی دێ:

﴿ ٢٥ : قـل إن أدری أقریب ما توعدون ﴾ پێیان بڵێ: من نازانم ئایا ئەوەی هەڕەشـەتان پێ لێدەکرێ لەلایـەن پەروەردگارتانەوە نزیکە بێتە سـەرتان بەهاتنی رۆژی قیامـەت ﴿ أم یجعل له ربی أمدا ﴾ یا خواوەندم ماوەیەکی بۆ دادەنێ؟ ئیتر ئێوە بۆ گاڵتە ئەکەن و بەسووك تەماشای رووداوەکانی رۆژی دوایی ئەکەن ﴿ ٢٦ : عالم الغیـب فلا یظهر علی غیبه أحدا ﴾ ئەو زاتە زانای نادیارو غەیبە، غەیبی خۆی بۆ هیچ کەسـێك دەرناخاو ئاشـکرا ناکا ﴿ ٢٧ : إلا من ارتضی من رسول ﴾ مەگەر بۆ پەیامبەرێك کە خۆی لێی رازی بێت، ئەوحەلە ئاگاداری هەنـدێ لەنهێنییەکانی خۆی دەکات، کەوابوو غەیـب زانین، تایبەتە تەنها بەزاتـی پەروەردگارمانەوە (جل جلاله) ئیتر هیچ کەسـێك پەی پێ نابات، مەگەر کەسێکی خاوەن خووی جوان و شـیرین و ڕاسـاڵ و ملکەچ بۆ فەرمانەکانی خوا لەپەیامبەران، وەك (عیسا)ی کوڕی (مەریەم) ئەوەبوو ئوممەت و گەلەکەی خۆی بەگەلێ شت –کە ئەوان نەیان ئەزانی– ئاگادار کـرد: (وأنبئکم بمـا تأکلون وما تدخرون فـی بیوتکم..) ٣/٤٩.. ﴿ فإنه یسلک من بین یدیه ومن خلفه رصدا ﴾ جا بێگومان ئەوکاتە پەروەردگارت فریشـتە دەکاتە پاسـەوانی لەپێش و لە پشـتییەوە بۆپاراسـتنی لەدەسـتی شـیاتین ودزینی بۆ جووکییەکان ﴿ ٢٨ : لیعلم أن قد أبلغوا رسالات ربهم ﴾ بۆ ئەوەی بزانێ و ئاگادار بێت کە بەڕاسـتی پێغەمبەران بەرێکو پێکـی پەیامەکانی پەورەدگاری خۆیانیان ڕاگەیاندووە، بەو شـێوەیەی کە بۆیان سروشتکراوە بێ زیادو کەم، واتە: خوای پەروەردگار چاودێری پەیامبەرانی خۆی دەکات، بەفریشتە تا بەئاسانی پەیامەکەیان بگەیەنن. ﴿ وأحاط بما لدیهم ﴾ وەخوا بەهەموو شتێکیشـان دەزانێ و بەئاگایەو هیچ شتێکی لا بزر نابێ ﴿ وأحصی کل شئ عددا ﴾ وهەموو شتێکیشی

بەورد ئەژماردووە هەرچی لەزەویی و، لەئاسماندایەو دڵۆپە دڵۆپی باران و، لم و زیخ و بەردە وردەو گەڵای داران و کەفی سەر دەریاچەکان.

بەکورتیی: هیچ شتێکی لانادیار نییە ئیترچۆن ئاگاداری ئەو وەحی‌وسروشە نییە بۆ پەیامبەرانی ئەنێرێ، تائەوان بتوانن دریغی‌وکەمتەرخەمی تیابکەن؟

زۆر زۆر سوپاس بۆ خوای‌جوانکار و دلۆڤان کە یارمەتی‌دام بۆ تەواو کردنی تەفسیری سوورەتی (جن).

سوورەتی (موززەممیل)ـە

مەککەییەو (٢٠) ئایەتە

بەناوی خوای دەهندەو میهرەبان

سوورەتی (موززەممیل) پاش سوورەتی (قەلەم) هاتووە، کورتە باسێکی ژیانی پێغەمبەر ﷺ باس ئەکات، بەتایبەت خۆ یەکلا کردنەوەی و، شەو نوێژەکانی و، قورئان خوێندنەکەی، دەشتوانی بڵێیت: تەوەرەکەی سەرجەم هەر باسی پەیامبەرە ﷺ، هەر بۆیەش پێی دەڵێن: سوورەتی (المزمل). پەیامبەر ﷺ ئەو کاتە کە لە ئەشکەوتی (حراء)دا خەریکی خواناسین بوو، جبریل هات و یەکەم وەحی و سروشی بۆ هێنا، جا لە قورسی و گرانی ئەو رووداوە ترس و لەرزێکی زۆری لێ نیشت و دڵی زۆر بێ تاقەت بوو، باری سەرشانی زۆر گران بوو، بۆیە زۆر بەپەلە گەڕایەوە بۆ لای خاتوو (خەدیجە)و فەرمووی: ((زملونی، زملونی= داپۆشن داپۆشن)) بەراستی ئەترسم تووشی شتێك بووبم! لەوە ئەترسا کە لەئایندەدا نەتوانێ وەك پێویست هەڵسێ بەئەنجامدانی ئەرکەکانی سەرشانی خۆی، بۆیە ئاوا تووشی ئەو دڵتەنگی و نارەحەتییە بوو.. ئەگینە پەیامبەرێکی خۆشەویستی ئاوا هەرگیز ترسی ئەوەی نابێت و نایشترسێت کە دەستی لێ وەشێنرابێت. سوورەتەکە بە وشەیەکی زۆر ناسکپەروەرانەو پڕ لەسۆزو میهرەبانی لەلایەن پەروەردگارەوە دەست پێ ئەکات، وەك بیەوێ ماندوو نەبوونی لە پەیامبەر بکات ﷺ، بەتایبەت ئەو ماوەیەش زۆر خۆی ماندوو ئەکرد بە شەونوێژ، و قورئان دەورکردنەوەوە، لەبەر خۆشنوودی وە رەزایەتی خوای گەورە.. ئینجا باسی گەورەیی و مەزنی و قورسی وەحی (سروش)ی بۆ دەکات، تا بایەخێکی زۆری بداتێ، زۆر بەبێداری و هۆشیارانە هەوڵی پیادەکردنی بدات. فەرمان ئەدات بەپێغەمبەر ﷺ کە لەبەرامبەر ئەشکەنجەی هاوبەش‌پەیداکەرانەوە دان بەخۆدا بگرێ: (واصبر علی مایقولون واهجرهم هجرا جمیلا..)، هەڕەشەیەکی زۆر قورس و سەختیش لە هاوبەش‌پەیداکەران دەکات ودەیان‌ترسێنێ بەسزای رۆژی دوایی، ئەو رۆژەی کەسەری منداڵانی تیا سپی ئەبێت. کۆتاییشی دێت بەسووك کردنی ئەرك و باری سەرشانیان، تا بتوانن لەپاڵ ئەوەشدا ژیان پەیدا بکەن.

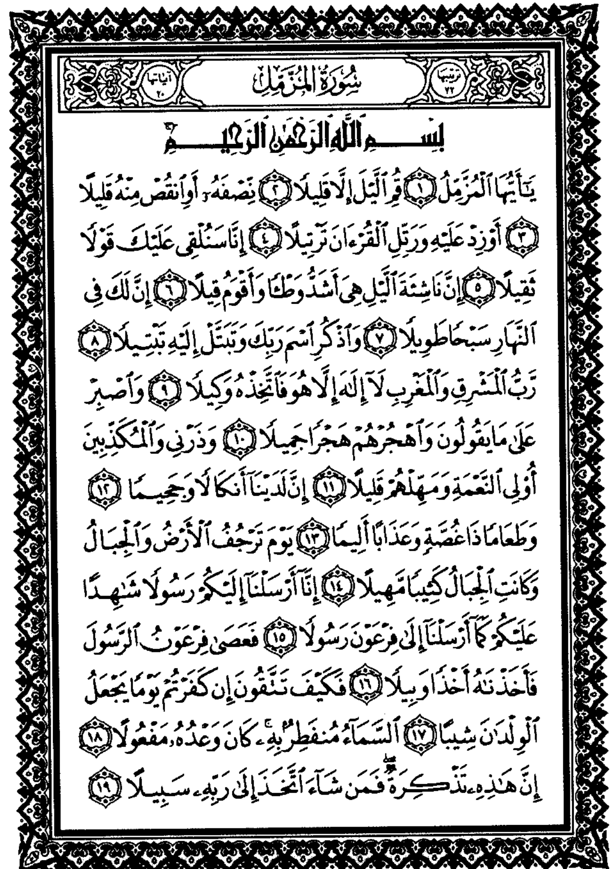
ئەی پێغەمبەر! شەو هەستە بۆ نوێژ:

﴿ بسم الله الرحمن الرحیم * ١: یا أیها المزمل ﴾ ئەی کاڵا لە باڵا پێچاو! ئەی ئەو کەسەی لەرزت لێ هاتووەو خۆتت داپۆشیوە! ئەی پێغەمبەر! ﷺ! ﴿ ٢: قم اللیل إلا قلیلا ﴾ شەو هەستە واز لەخۆپێچانەوە بێنەو گوڕ بەخۆت بدە و نوێژ بکە مەگەر کەمەکێکی شەو نەبێ بۆ خەوو حەوانەوەت ﴿ ٣: نصفه أوانقص منه قلیلا ﴾ ئەویش بەم شێوەیە: نیوەی (شەو) یا هەندێکی لێ کەم بکەوە. (ئەگەر شەوگار درێژ بوو). واتە: شەو نوێژەکەت هەمووکاتەکانی شەوگاری پێ مەگرەوە، چونکە ماندوو دەبیت، بەڵکو سێیەك باشە.﴿ ٤: أوزد علیه ﴾ یان زیاتری بکە. ئەگەر شەوگار کورت بوو. واتە: بیکە بەسێ‌بەشەوە، دووبەشی‌هەڵسە، لەوە زیاتر نەبێ، نەوەك بەهۆی ئەوەوە نەتوانی ئیش وکاری پەیامبەریەتی ببەی بەڕێوە، وەك لەسوورەتی (ئیسرا)دا ئەفەرمووێ: (ومن اللیل فتهجد به نافلة لک عسی أن یبعثک ربک مقاما محمودا).٧٩/١٧.

﴿ ورتل القرآن ترتیلا ﴾ زۆریش بە ئاهستەو لەسەر خۆیی و ڕێکوپێك ئەم قورئانە بخوێنەو، دەوری بکەوە، با لەدڵتا جێگەی خۆی بکاتەوە، (ئیبن عەبباس) دەڵێت: ئەم بڕیاری شەونوێژە لەسەر شانی پێغەمبەر ﷺ تەنها ساڵێکی خایاند و بەکۆتایی سوورەتەکە بڕایەوە، ئەوەیە کەزانایان ئەڵێن: کۆتایی سوورەتێك لەقورئان، سەرەتاییەکەی سڕییەوە. (لە بوخاری)دا هاتووە: سەبارەت بەشێوەی قورئان خوێندنی پێغەمبەر ﷺ کە لە (ئەنەس) ئەپرسن: لەوەڵامدا ئەڵێ: قورئان خوێندنی پێغەمبەر ﷺ هەر شوێنێ پێویستی بە درێژ کردنەوە کردبا، درێژی دەکردەوە: بەم جۆرە کاتێ کە (بسم الله الرحمن الرحیم)ی دەخوێند. (بسم الله)ی درێژ دەکردەوە، (الرحمن)ی درێژ دەکردەوە، (الرحیم)یش هەروا. لە کۆتایی (بسم الله الرحمن الرحیم)دا ئەوەستا، لە کۆتایی (الحمد لله رب العالمین)دا هەروا، (الرحمن الرحیم)یش هەر بەو جۆرە. (پێشەوا ئەحمەد، ئەبوو داوود ترمزی). وە لەرۆژی سەڵاو بەرێدا بەقورئان خوێن دەگوترێ: ((إقرأ وارق ورتل کما کنت ترتل فی الدنیا فإن منزلتک عن آخر آیة تقرؤها))). (ئەحمەد، تیرمزی، نەسائی).

گەورەو گرانی قورئان:

﴿ ٥: إنا سنلقی علیک قولا ثقیلا ﴾ بەڕاستی ئێمە فەرموودەو وتەیەکی قورس و سەنگینت پێ ڕادەگەیەنین، بەڵێ بەڕاستی هەڵگرتن و ڕاگەیاندنی ئایینی پیرۆزی ئیسلام بێ ئەمبەرو ئەوبەر،

سُورَةُ المُزَّمِّل

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

يَا أَيُّهَا الْمُزَّمِّلُ ﴿١﴾ قُمِ اللَّيْلَ إِلَّا قَلِيلًا ﴿٢﴾ نِصْفَهُ أَوِ انقُصْ مِنْهُ قَلِيلًا ﴿٣﴾ أَوْ زِدْ عَلَيْهِ وَرَتِّلِ الْقُرْآنَ تَرْتِيلًا ﴿٤﴾ إِنَّا سَنُلْقِي عَلَيْكَ قَوْلًا ثَقِيلًا ﴿٥﴾ إِنَّ نَاشِئَةَ اللَّيْلِ هِيَ أَشَدُّ وَطْئًا وَأَقْوَمُ قِيلًا ﴿٦﴾ إِنَّ لَكَ فِي النَّهَارِ سَبْحًا طَوِيلًا ﴿٧﴾ وَاذْكُرِ اسْمَ رَبِّكَ وَتَبَتَّلْ إِلَيْهِ تَبْتِيلًا ﴿٨﴾ رَّبُّ الْمَشْرِقِ وَالْمَغْرِبِ لَا إِلَٰهَ إِلَّا هُوَ فَاتَّخِذْهُ وَكِيلًا ﴿٩﴾ وَاصْبِرْ عَلَىٰ مَا يَقُولُونَ وَاهْجُرْهُمْ هَجْرًا جَمِيلًا ﴿١٠﴾ وَذَرْنِي وَالْمُكَذِّبِينَ أُولِي النَّعْمَةِ وَمَهِّلْهُمْ قَلِيلًا ﴿١١﴾ إِنَّ لَدَيْنَا أَنكَالًا وَجَحِيمًا ﴿١٢﴾ وَطَعَامًا ذَا غُصَّةٍ وَعَذَابًا أَلِيمًا ﴿١٣﴾ يَوْمَ تَرْجُفُ الْأَرْضُ وَالْجِبَالُ وَكَانَتِ الْجِبَالُ كَثِيبًا مَّهِيلًا ﴿١٤﴾ إِنَّا أَرْسَلْنَا إِلَيْكُمْ رَسُولًا شَاهِدًا عَلَيْكُمْ كَمَا أَرْسَلْنَا إِلَىٰ فِرْعَوْنَ رَسُولًا ﴿١٥﴾ فَعَصَىٰ فِرْعَوْنُ الرَّسُولَ فَأَخَذْنَاهُ أَخْذًا وَبِيلًا ﴿١٦﴾ فَكَيْفَ تَتَّقُونَ إِن كَفَرْتُمْ يَوْمًا يَجْعَلُ الْوِلْدَانَ شِيبًا ﴿١٧﴾ السَّمَاءُ مُنفَطِرٌ بِهِ كَانَ وَعْدُهُ مَفْعُولًا ﴿١٨﴾ إِنَّ هَٰذِهِ تَذْكِرَةٌ فَمَن شَاءَ اتَّخَذَ إِلَىٰ رَبِّهِ سَبِيلًا ﴿١٩﴾

ئەرکێکی ئێجگار قورس و گرانە، مەگەر تەنها پەیامبەران بەچاکی تێگەیشت بن لەو سپاردە گەورەیە کە خوا لە بارەیدا ئەفەرمووێ: (إنا عرضنا الأمانة على السموات والأرض والجبال فأبين أن يحملنها وأشفقن منها وحملها الإنسان..)٧٢/٣٣.

شەونوێژو بەخەبەربوون جێدارو لەبارترە:

﴿ ٦: إن ناشئة اللیل هی أشد وطئا ﴾ بەڕاستی شەو بێداری و گفت و گۆو پاڕانەوەو ڕازو نیاز لەگەڵ پەروەردگاردا زۆر کاریگەرترە لەسەر شانی نوێژکار لەنوێژی ڕۆژ، چونکە شەو کاتی خەوو حەوانەوەیە.. پیاوحەق بڵێت شەو نوێژیش بۆمرۆڤ کارێکی زۆر گرنگە و، فێری شەونخوونی و وەخت و بێوەختی دەکات ﴿ وأقوم قیلا ﴾ وە بۆ خوێندنی قورئانیش لەبارترە شەو بۆ دەور کردنەوەی قورئان زۆر گونجاوو ئاهستەیە، چونکە جیهان هەموو لەجم و جووڵ و بزوتن ئەکەوێتوو دڵ و دەروونەکان حەساونەتەوە، زیهن ودەروون لەخەتەرە پاك بۆتەوە ﴿ ٧: إن لك في النهار سبحا طويلا ﴾ بەڕاستی بەڕۆژیشدا مەودای هات و چۆت درێژو فراوانە بەدەم ژیان وگوزەرانەوە دەڕۆیت، جا کەوابوو بەشێکی شەو بۆ خواپەرستی دابنێ و، بەڕۆژیشدا نان پەیدا بکەو کاروباری ئاینەکەت بەڕێ بکە ﴿ ٨: واذكر اسم ربك وتبتل إليه تبتيلا ﴾ تۆ با هەمیشە ناوی پەروەردگارت لەسەر زارت بێت، خۆ لەهەموو شتێ دابڕەو خۆت یەکلا بکەوە، بەتەواوی پشت لە هەموو شتێك بکەو تەنها ڕوو لە خوا بکە، لە غەیرەز ئەو زاتەی تۆ دەی‌پەرستی لەهەموو شتێك بتەکەوە ﴿ ٩: رب المشرق والمغرب ﴾ ئەو زاتەی تۆ دەی‌پەرستی پەروەردگاری خۆرهەڵات و خۆر ئاوایە ﴿ لا إله إلا هو ﴾ و بێجگە لەو هیچ پەرستراوێکی تربە هەق نییە ﴿ فاتخذه وکیلا ﴾ جا تۆش بەردەوام هەر ئەو بکە بەپارێزەرو پشتیوانی خۆت و کاروبارت دەستی ئەو بدە.

بەرامبە بە قسەکانیان خۆڕاگربە:

﴿ ١٠: واصبر على مايقولون ﴾ وە لەئاست ئەوەی ئەوان ئەیڵێن هەردەم خۆڕاگرو بەئارام بە ﴿ واهجرهم هجرا جميلا ﴾ وە بەشێوەیەکی جوانیش دەستیان لێ هەڵگرەو دووربە لێیان، واتە: هیچ جۆرە عەزیەتێکی تیا نەبێت ﴿ ١١: وذرني والمكذبين أولي النعمة ﴾ لێم گەڕێ بۆ ئەو خاوەن سامان و ماڵ نیعمەتانە کە بەرنامەی خوا بەدرۆ دەخەنەوە، تۆ تکایان بۆ مەکە با من تۆڵەیان لێ وەرگرم ﴿ ومهلهم قليلا ﴾ تۆ کەمێك مۆڵەتیان بدە با بەتەواوی بگەنە ڕۆژی خۆیان.. بەڵێ بەئارەزووی خۆیان ڕایان بوارد تا ئەوکاتە پێغەمبەر ﷺ گەیشتە مەدینە، جا ئەو دەمە بەجۆرەها نارەحەتی عەزیەت دران و، پاشان ناو دارەکانیان لە (بدر)دا کوژران! ﴿ ١٢: إن لدينا أنكالا وجحيما ﴾ بەڕاستی ئێمە سزای دونیاییمان هەیەو لەپاشەڕۆژیشدا کۆت و زنجیری سەنگین و ئاگری هەڵگیرساوی دۆزەخمان هەیە ﴿ ١٣: وطعاما ذاغصة ﴾ هەروەها خۆراکێك کە لە گەرو دەگیرێت لەبەری درەختی زەققوم، کە زۆر بەنائاسایی لەگەروویانەوە دەڕواتە خوارەوە ﴿ وعذابا أليما ﴾ سەرەڕای سزای سەخت و پڕێش وئازار ﴿ ١٤: يوم ترجف الأرض والجبال ﴾ ڕۆژێك دێت کە زەوی و شاخەکان دێنە لەرزە ﴿ وكانت الجبال كثيبا مهيلا ﴾ و کێوەکانیش وەها ورد ئەبن، دەڵێیت تەپۆڵکەی لم و زیخە کەبەئاسانی تەخت دەبێت، پاش ئەوەی کەسابت ونەجووڵاو بوون.

موحەممەدیش وەک مووسایە کەنێردرایە لای فیرعەون:

ئینجا بەسزای دونیا ئەیانترسێنێ وەك ئەفەرموێ: ﴿ ١٥: إنا أرسلنا إليكم رسولا شاهدا عليكم ﴾ خۆ بەراستی ئێمە پەیامبەرێکمان (موحەممەد) ﷺ بۆ رەوانە کردوون، بۆتە شایەد بەسەرتانەوە کەهەرچیمان بەسەرا داوە پێی راگەیاندوون، ئێوە هیچ برووبیانوویێکتان نەماوە ﴿ كما أرسلنا إلى فرعون رسولا ﴾ هەروەك چۆن بۆلای فیرعەونیش پەیامبەرێکمان (مووسا) رەوانە کرد، تا تێی بگەیەنێت ﴿ ١٦: فعصى فرعون الرسول ﴾ جا فیرعەون سەرپێچی کرد لەپەیامبەرەکەو لەفەرمانی دەرچوو و بڕوای نەهێناو داوای خوایەتی دەکرد..! ﴿ فأخذناه أخذا وبيلا ﴾ ئینجا ئێمەش زۆر بەتوندی پێچامانەوەو قارمان لێگرت، ئەوەبوو خۆی وتاقمەکەی لە دەریادا خنکان. جا ئێوەش ئەی قورەیش! بێدارو هۆشیار بن پێش ئەوەی قارتان لێبگرین.

کەقیامەت هات چۆن قوتار دەبن؟

﴿ ١٧: فكيف تتقون إن كفرتم يوما ﴾ جا ئەگەر ئێوە ئەی بێ بڕواکانی قورەیش! هەروا کافربن ئیتر چۆن خۆتان ئەپارێزن لە سزای رۆژێك ﴿ يجعل الولدان شيبا ﴾ کە ئەوەندە قورس و سەختە منال پیر دەکا و کەس بەرگەی ناگرێ ﴿ ١٨: السماء منفطر به ﴾ ئاسمان بەهۆی سەختی ئەو رۆژەوە لەت و پەت ئەبێ ﴿ كان وعده مفعولا ﴾ ئەوە بەڵێنی خوایە، خۆ بەڵێنی خواش هەر دێتە دی ﴿ ١٩: إن هذه تذكرة ﴾ بێگومان ئەم سوورەتەش پەندو ئامۆژگارییەکە بۆ مەردم، بەشکو لەسەر لێشێواوی خۆیان بگەرێنەوە ﴿ فمن شاء اتخذ إلى ربه سبيلا ﴾ بۆ ئەوکەسە بیەوێ رێگە بۆ لای پەروەردگاری خۆی بگرێتە بەر. واتە: با ئەو جۆرە کەسانە هەوڵی کاری چاك و شیرین بدەن پێش هاتنی ئەو رۆژە.

شەو نوێژ بە فەرزی هەڵگیرا:

﴿ ٢٠: إن ربك يعلم أنك تقوم أدنى من ثلثي الليل ونصفه وثلثه ﴾ بێگومان پەروەردگارت چاك ئەزانێ کە تۆ ئەی پێغەمبەر! ﷺ نزیکەی دوو بەشی شەو، یان نیوەی، یان یەك سێیەمی هەڵدەسیت ﴿ وطائفة من الذين معك ﴾ هەروەها هەندێ لەوانەی کە لەگەڵتان هەڵدەستن بۆ شەونوێژ ئەو دەمەی کە (فەرز) کرابە سەرت ﴿ والله يقدر الليل والنهار ﴾ خوایش ئەندازەگیری شەوو رۆژی کردووە و ئەزانێ چوار وەرز چۆن بێ، کاتێ کورتە، کاتێ درێژە، چونکە مەردم یان زوو هەڵ ئەسێ و، زۆر ماندوو ئەبێ، یا درەنگ هەڵ ئەسێ و کاتەکەی لەکیس ئەچێ ﴿ علم أن لن تحصوه ﴾ چاك ئەزانێ کە ئێوە قەت ناتوانن ئەندازەی ئەو شەوە راگرن و بیژمێرن و لەکاتی خۆیدا هەڵسن بۆ شەو نوێژەکەتان ﴿ فتاب عليكم ﴾ جا لەبەر ئەوە ئێوەی بەخشی و باریگرانی لەسەر سووككردن، ئەوانەتان کە نەیانتوانی بەو بەرنامەیە کار بکەن، وە یا قورئان بخوێنێ، بۆیە ئەفەرمووێ: ﴿ فاقرءوا ماتيسر من القرآن ﴾ جا چەندەتان بۆ لواو مەیسەر بوو –بێ دیاریکردنی کات– ئەوەندە شەو نوێژ بکەن، نەك ئەو سێ یەك و نیوەو دوو بەشی شەوە، چونکە جگە لەو هۆیانەش: ﴿ علم أن سيكون منكم مرضى ﴾ خوای میهرەبان زانی لەئایندەدا کەکەسێکتان لێ نەخۆش بکەوێ و نەتوانێ هەڵسێ بەشەو نوێژ. ﴿ وآخرون يضربون في الأرض يبتغون من فضل الله ﴾ وەکەسانی تریش دەبن کە لەزەویدا دەگەرێن بۆ بەدەست هێنانی بازرگانی و فەزڵی خوا بۆ رزق و رۆزی بچنە سەفەر بۆ ئەم وڵات و ئەو وڵات.. ﴿ وآخرون يقاتلون في سبيل الله ﴾ وە کەسانی تر لە ئایندەدا جەنگ بکەن لەرێی خوادا (بچن بۆ جیهادو ماندوو ببن) ﴿ فاقرءوا ماتيسر منه ﴾ جا کەوابوو هەرچەندتان بۆ لوا ئەوەندە قورئان بخوێنن و شەو نوێژ بکەن، چونکە خوای گەورە سۆزو میهرەبانی زۆرە لەگەڵ بەندەکانی خۆیدا، وە دیارە مەبەستێکی تایبەتی خۆی هەیە لەدانانی هەر جۆرە خواپەرستییەکدا، لێرەشدا هەر لەسەرەتاوە ویستی ئەو خەڵکە رابێنێ لەسەر شەونخوونیو ئاگاداری و هۆشیاری، جا کە مەبەستەکەی جێبەجێ بوو بۆیان ئەگۆرێ.

لەم ئایەتەوەیە (ئەبوو حەنیفە) دەڵێت: خوێندنی سوورەتی (فاتیحە) لەنوێژدا واجیب نییە! بەڵگەیش ئەو فەرموودەیە کە هاتووە بەرامبەر کابرایە کە نوێژەکەی بەناتەواو کردو، پاشان فەرمووی: ((ثم أقرأ ماتيسر معك من القرآن)) (متفق عليه). جەماوەری زانایانیش بە فەرموودەی: ((لا صلاة لمن لم يقرأ بفاتحة الكتاب)) (متفق عليه). یان فەرموودەی: ((لا تجزئ صلاة من لم يقرأ بأم القرآن)) (إبن خزيم)ە رەتی دەکەنەوە. ﴿ وأقيموا الصلاة ﴾ وە نوێژە فەرزەکانتان بەچاکی جێبەجێ بکەن بە بیرو هۆشەوە ﴿ وآتوا الزكاة ﴾ و زەکاتیش بدەن ﴿ وأقرضوا الله قرضا حسنا ﴾ وە قەرزو (وام) بەشێوەیەکی جوان و چاك بەخوا بدەن (دەسگیرۆیی هەژاران بکەن بێ ئەوەی سوودیان لێ وەرگرن) خواش پاداشێکی زۆرتان دەداتەوە. ﴿ وما تقدموا لأنفسكم من خير تجدوه عند الله ﴾ و هەر خێرو چاکەیەك پێش خۆتانی بخەن (پاداشتەکەی) لای خوا وەر ئەگرنەوە ﴿ هو خيرا وأعظم أجرا ﴾ کە هەر ئەویش چاکترەو، پاداشی گەورەترە (لەوەی لای خۆتان ماوەتەوە). ﴿ واستغفروا

الله ﴾ دەسا ئیتر ئێوەش داوای لیبووردن هەر لەخوا بکەن لە هەموو کاتدا ﴿ إن الله غفور رحيم ﴾ بەڕاستی خوا زۆر پۆشەرو لێبووردەو تاوان بەخشە، زۆریش دڵاوا میهرەبانە ((المؤمن القوى خير وأحب إلى الله من المؤمن الضعيف، وفى كل خير، أحرص على ماينفعک، وإستعن بالله، ولا تعجز وإن أصابک شئ فلا تقل: لو أنى فعلت كان كذا وكذا، ولكن قل: قدر الله ماشاء فعل، فإن (لو) تفتح عمل الشيطان)). (رواه موسليم). واتە: موسڵمانی بەهێزو ماندوو ئیشکەر، چاکترو خۆشەویسترە لای خوا لەموسڵمانی لاواز و بێ هێزو ئیشنەکەرو خۆ ماندوونەکەر، ئەگەرچی هەردوکیان خێرو چاکەیان لێدەوەشێتەوە، هەر شتێك سوودت پێبگەیەنێت هەر دەم سووربە بۆ وەدەست هێنانی، یارمەتی هەر لەخوا بخوازەو کۆڵ مەدە، خۆ ئەگەر نەهامەتییەکت تووش بوو، هەرگیز مەڵێ: ئەگەر (ئاوام) کردبا، ئاواو ئاوا دەبوو و (ئەم بەڵایەم تووش نەدەبوو)، بەڵکو هەر ئەمە بڵێ: بڕیاری خوا بوو و هەر شتێکی خواست هەر ئەوە دەبێت، چونکە وشەی (ئەگەر وام کردبا، وا دەبوو) دەروازەی کاری شەیتانت لێ دەکاتەوە.

زۆر سوپاس و پێزانین بۆ خوای باڵادەست کە یارمەتیدام بۆ تەواوکردنی تەفسیری سوورەتی (موززەممیل).

سوورەتی (موددەسسیر)ـە

مەککەییەو (٥٦) ئایەتە

بەناوی خوای بەخشندەی میهرەبان

ئەم سوورەتی (موددەسسیر)یش وەك سوورەتی (موززەممیل) باسی چەند لایەنێکی کەسێتی پەیامبەری بەڕێز و سەروەر دەکات ﷺ، هەر بۆیەش بە (المدثر) ناو نراوە.

جا لەسەرەتاوە داوا لە پەیامبەر دەکاتﷺ کە هەستێ بە ئەنجامدانی ئەرکەکانی سەرشانی خۆی و هەستێ بەڕاگەیاندنی بانگەوازەکەی خوا، وە زۆر گرنگی و بایەخ بەو کارەیە بدا، بێ بڕوایانیش لەسزای سەختی پاشەڕۆژ، بترسێنێ، خۆیشی لەبەرامبەر ئازاری قورەیشەوە.. ددان بەخۆدا بگرێ تا دوا بڕیاری خوا دێت، ئینجا بێ بڕوایان لەسزای قورسی ڕۆژی دوایی، ئەترسێنێ، بەشێوەیەك کە ئەوان هیچ حەوانەوەیەکی تیا نابینن.. پاشان باسی ئەو سەر سەختە کەڵلە ڕەقەیە (وەلیدی کوری موغیرە) دەکات، کە وەك (ئیبن عەبباس) ئەڵێ: وەلید گەلێ جار گوێی بۆ قورئان ئەگرت و دەیشیزانی کە فەرموودەی خوایە، بەڵام کورسییەکەی ژێری نەیهێشت خۆی بدات بەدەستەوە و بڕوابێنێ!! وەك ئیمامی (بوخاری) دەڵێ: پاشان باسی ئەو ئاگرە بڵێسەدارە دەکات کە خوا بەڵێنی بەبێ بڕوایان و، سەرکارە دڵڕەقەکانی داوە.. سوێند بەمانگ و روناکییەکەی ئەخوات کە: دۆزەخ یەکێکە لەو بەڵاو نەهامەتیانەی کە یەخەی بێباوەڕان دەگرێ. تیشکێکیش ئەخاتە سەر گفت و گۆی نێوان موسڵمانان و تاوانباران، کاتێ لە هۆی چوونە ناو دۆزەخیان دەپرسن. کۆتاییشی بەکورتە باسێکی هۆی بڕوا نەهێنانی هاوبەش پەیداکەران دێت.

پاش سوورەتی (إقرأ) ئەم ئایەتانە هاتن:

﴿ بسم الله الرحمن الرحيم * ١: يا أيها المدثر ﴾ ئەی ئەوەی جلکی خەوت بەخۆوە پێچاندووە! ئەی پێغەمبەر! ﷺ! ﴿ ٢: قم فأنذر ﴾ هەستە، لە ناو نویچنەکەت خەڵکی بێباوەڕ بێدار بکەرەوەو بترسێنە لەسزای خوا

. پێغەمبەر ﷺ لەئەشکەوتی (حیرا)دا بوو کاتێ کە وەحی بۆ هات و بەئایەتی: (اقرأ باسم ربک الذى خلق...) دەستی پێکرد، جاچونکە هێشتای یەکەمجاری بوو جۆرە ترسێکی لێنیشت و موچرکە ئەیگرت و بەدەم لەرزەوە بە پەلە هاتەوە بۆ ماڵەوەو فەرمووی: (دثرونى، دثرونى...) واتە: داملپۆشن، داملپۆشن، جا ئیتر پاش ئەوەی کە سەرەتای سوورەتی قەڵەمی بۆ هات.. دوو ساڵ و نیو سروش راگیراو نەهات، ئیتر پێغەمبەریش ﷺ حاڵەتە پێشووەکەی جارانی نەماو، دیسانەوە ئارەزووی وەحی کردەوەو گەلێ بۆی بێ تاقەت بوو، جا ئیتر لەو ماوەیەدا فریشتەی سروش بەیناو بەین خۆی نیشان ئەداو، ئەمیش بەدەم لەرزەوە دەگەڕێتەوە ماڵەوەو دەفەرموێ داملپۆشن. ئەم ماناو مەبەستە ئیمامی (بوخاری و ئیمامی ئەحمەد) ریوایەتی دەکەن. ﴿ ٣: وربک فكبر ﴾ وە پەروەردگاری خۆت بەگەورە بگرە، چونکە تەنها ئەو خاوەنی گەورەیی و (کبریا)یە، کەوابوو رووی دڵت هەر لەو بکە، ئیتر بێ بڕواکان بڕوا دێنن یان ناهێنن گرنگ نییە ﴿ ٤: وثيابک فطهر ﴾ وە بەرگ و کاڵات، خاوێن بکەرەوە، واتە: دڵ و دەروونت، کارو کردارت هەمووی بەخاوێن رابگرە (چونکە موسڵمان دەبێ گرنگی بە دیوی دەرەوەو ناوەوەی بدات ﴿ ٥: والرجز فاهجر ﴾ لە هەموو گوناح و جۆرە کارێکی ناپوخت و ناپەسەند گەڕێ. ئەم ئایەتانە مانایان ئەوە نییە کە خوا نەخواستە ڕۆژێ پەیامبەر ﷺ لەهێڵ لای دابێت.. نەخێر. بەڵکو مەبەست ئەوەیە کە ئوممەتەکەی تەمێ بێ و خۆیشی لەسەر ڕەوشتە بەرزەکانی بەردەوام بێت ﴿ ٦: ولا تمنن تستكثر ﴾ وەشتێك مەبەخشە بۆ ئەوەی زۆرترت دەسکەوێت، واتە: منەت بەسەریاندا مەکە و، چاوەڕوانی زۆریان

لێ مەکە ﴿ ٧: ولربک فاصبر ﴾ و لە بەر ڕەزامەندی پەروەردگارت خۆگربە لەبەرامبەر ئازاروهەڕەشـەی هۆزەکەتدا ﴿ ٨: فإذا نقر فی الناقـور ﴾ ئینجا کاتێ فوو دەکرێ بەسـووردا بۆ زیندووبوونەوە. پێغەمبەر ﷺ دەفەرموێ: چۆن دڵم خۆش بێ و، بەخۆشی ڕابوێرم لەکاتێکدا خاوەن شـەیپوورەکە (ئیسرافیل) دەمی بە (قەرن)ەکەوە ناوەو تەویـڵ و ناوچاوی نەویکردووە، چاوەنـوارە کەیفەرمانی پـێ بکـەن، فووی پیا بـکات، هاوەڵانی وتیان: جـا لەو کاتەدا ئێمـە چ بکەین و چ بڵێین؟! فەرمووی: بڵێن: ((حسـبنا الله ونعم الوکیـل، علی الله توکلنا)) (پێشـەوائەحمەد). ﴿ ٩: فذلک یومئذ یوم عسـیر ﴾ جا ئەو ڕۆژە، ڕۆژێکی زۆر گران و سـەختە ﴿ ١٠: علی الکافرین غیر یسیر ﴾ لە سەر خوانەناس و بێ بڕوایان سووك و ئاسان نییە،چونکە لێپرسینەوەو حیساب و لێکۆڵینەوە هەیە.

خواو ئەو کەسە دەڵێ قورئان جادووە:

﴿ ١١: ذرنـی ومـن خلقت وحیدا ﴾ لە من و لەو کەسـە گەڕێ دروسـتم کردووە بـە تەنیا خـۆی، واتە: تا لەسکی دایکیا بوو نەمـاڵ، نەمنـاڵ، نەهێـز نە دەسـەڵاتی هەبوو، کەچـی ماڵ و کوریشـم دایەو هەر بڕوای نەهێناو چوو بە گژ پەیامبەرەکەیشدا!. ڕاڤەکارانی قورئان دەڵێن: مەبەسـت بەو کەسـە (وەلیدی کوڕی موغیرە)یـە، خوا دەسـەڵاتێکی زۆر چاکی دایـە، کەچی لەباتی سوپاسـگوزاری یاخی بوو!! وەك ئەفەرمووێ: ﴿ ١٢: وجعلت لە مالا ممدودا ﴾ ماڵ و داراییەکی زۆرم پێبەخشـی (مەڕو ماڵات، باخ و بێسـتانیجوان و دڵگیر) ﴿ ١٣: وبنین شـهودا ﴾ وەکوڕانی هەمیشـە ئامادەو بەردەسـت (لەگەڵیا، واتە: لـە هەموو کاتێکی خۆشـی و ناخۆشـیدا ئامادەبوون، ئەویش خۆی پێ هەڵ ئەکێشا ﴿ ١٤: ومهدت لە تمهیدا ﴾ وە دونیام بۆ ڕاخستبوو بە ڕاخستنێکی تەواو، واتە:بە ئارەزووی خۆی (دونیام ڕشـت بەسەریا) ﴿ ١٥: ثم یطمع أن أزید ﴾ پاشـان ئەوەندە تەماعکارە هەر بەتەمایە بۆی زیاد بکەم.. (لەگەڵ ئەوەیشـدا کە خوانەنـاس و بێ بڕوایە..!!) ﴿ ١٦: کلا إنـە کان لآیاتنـا عنیدا ﴾ نەخێر ئـەو چاوچنۆکە با بەتەما نەبێ، چونکە ئەو بەرامبەر بە ئایەتەکانمان هەر سەرکەش و سەرسەختە ﴿ ١٧: سأرهقە صعودا ﴾ بە تەئکید منیش سزایەکی قـورس و گران و سـەخت بەسـەریا ئەدەم (زۆر مانـدوو هیلاکی دەکەم، بەنـاو بەرزایی کێوەکانی دۆزەخـدا هەڵدەگێڕم ﴿ ١٨: إنە فکر وقدر ﴾ چونکە بەڕاسـتی بیری کـردەوەو ئەندازەگیری کـرد چی بڵێ دەر بارەی قورئان، بەڵام بەهەڵەدا چوو و ملکەچی حـەق نەبـوو! ﴿ ١٩: فقتل کیف قدر ﴾ دە بەکوشـتچێ (و خوا ڕیسوای بکات) چ جۆرە مەزنەو ئەندازەیەکی گرت (ئەو نەفامە، پاش هەموو بیر کردنەوەیەکی ئەوجار دەڵێت: قورئان جادووە..!! ﴿ ٢٠: ثم قتل کیف قدر ﴾ پاشـان بەکوشـتچێ، چۆن مەزنەو ئەندازەگـیری کرد؟!. ڕاڤەکاران دەڵـێن: پێغەمبەر ﷺ کاتێ کە نوێـژی ئەکـردو قورئانی ئەخوێنـدەوە (وەلید) بەلایـا تێپەڕی و

۞ إِنَّ رَبَّكَ يَعْلَمُ أَنَّكَ تَقُومُ أَدْنَىٰ مِن ثُلُثَيِ ٱلَّيْلِ وَنِصْفَهُۥ وَثُلُثَهُۥ وَطَآئِفَةٌ مِّنَ ٱلَّذِينَ مَعَكَ ۚ وَٱللَّهُ يُقَدِّرُ ٱلَّيْلَ وَٱلنَّهَارَ ۚ عَلِمَ أَن لَّن تُحْصُوهُ فَتَابَ عَلَيْكُمْ ۖ فَٱقْرَءُوا۟ مَا تَيَسَّرَ مِنَ ٱلْقُرْءَانِ ۚ عَلِمَ أَن سَيَكُونُ مِنكُم مَّرْضَىٰ ۙ وَءَاخَرُونَ يَضْرِبُونَ فِى ٱلْأَرْضِ يَبْتَغُونَ مِن فَضْلِ ٱللَّهِ ۙ وَءَاخَرُونَ يُقَٰتِلُونَ فِى سَبِيلِ ٱللَّهِ ۖ فَٱقْرَءُوا۟ مَا تَيَسَّرَ مِنْهُ ۚ وَأَقِيمُوا۟ ٱلصَّلَوٰةَ وَءَاتُوا۟ ٱلزَّكَوٰةَ وَأَقْرِضُوا۟ ٱللَّهَ قَرْضًا حَسَنًا ۚ وَمَا تُقَدِّمُوا۟ لِأَنفُسِكُم مِّنْ خَيْرٍ تَجِدُوهُ عِندَ ٱللَّهِ هُوَ خَيْرًا وَأَعْظَمَ أَجْرًا ۚ وَٱسْتَغْفِرُوا۟ ٱللَّهَ ۖ إِنَّ ٱللَّهَ غَفُورٌ رَّحِيمٌۢ ﴿٢٠﴾

ترتيبها ٧٤ — سُورَةُ المُدَّثِّر — آياتها ٥٦

بِسْمِ ٱللَّهِ ٱلرَّحْمَٰنِ ٱلرَّحِيمِ

يَٰٓأَيُّهَا ٱلْمُدَّثِّرُ ﴿١﴾ قُمْ فَأَنذِرْ ﴿٢﴾ وَرَبَّكَ فَكَبِّرْ ﴿٣﴾ وَثِيَابَكَ فَطَهِّرْ ﴿٤﴾ وَٱلرُّجْزَ فَٱهْجُرْ ﴿٥﴾ وَلَا تَمْنُن تَسْتَكْثِرُ ﴿٦﴾ وَلِرَبِّكَ فَٱصْبِرْ ﴿٧﴾ فَإِذَا نُقِرَ فِى ٱلنَّاقُورِ ﴿٨﴾ فَذَٰلِكَ يَوْمَئِذٍ يَوْمٌ عَسِيرٌ ﴿٩﴾ عَلَى ٱلْكَٰفِرِينَ غَيْرُ يَسِيرٍ ﴿١٠﴾ ذَرْنِى وَمَنْ خَلَقْتُ وَحِيدًا ﴿١١﴾ وَجَعَلْتُ لَهُۥ مَالًا مَّمْدُودًا ﴿١٢﴾ وَبَنِينَ شُهُودًا ﴿١٣﴾ وَمَهَّدتُّ لَهُۥ تَمْهِيدًا ﴿١٤﴾ ثُمَّ يَطْمَعُ أَنْ أَزِيدَ ﴿١٥﴾ كَلَّآ ۖ إِنَّهُۥ كَانَ لِءَايَٰتِنَا عَنِيدًا ﴿١٦﴾ سَأُرْهِقُهُۥ صَعُودًا ﴿١٧﴾

گوێـی بۆ گـرت و چاك چاك دڵی دایە، دواییش کـە گەڕایەوە بۆ ناو هۆزو گەلەکەی وتی: ئێسـتا گوێـم لە (موحەممەد)ەوە بوو قورئانی ئەخوێند.. سوێندم بەخوا ئەوە ئەو دەیخوێند نە وتەی ئادەمی بوو، نەوتەی جننی بوو.. جا کاتێ ئەو قسـەیە گەیشتەوە قورەیش، دەنگ و باس بڵاو بوویەوە کە وەلید چووەتە سەر ئایینی (موحەممەد)، ئەگەر ئەوە وابێت قورەیش هەموو شوێنی ئەکەون.. جا (ئەبووجەهل) ڕۆیشت بۆ لایی و وتی: دەڵێن دوای موحەممەد کەوتـووی تا بەڵکو پـاروە نانێکت بداتێ، ئەویش ڕقی هەڵسـاو وتـی: جـا موحەممەد نانی لە کوێ بوو، تـا من بۆنان دوای ئەو بکـەوم؟ خۆت چاك ئەزانی کە من مرۆڤێکی لات و هەژار نیم، پاشان وەلید وتی: باشە ئێوە پێتان وایە موحەممەد شێتە.؟ دە ئایا تا ئێسـتا بیستووتانە کاری شێتانە بکات..؟ لاتان وایە کە فاڵچی بێت.. بیسـتووتانە فاڵ بگرێتەوە..؟ پێتان وایە شاعیرە.. تا ئێستا هیچ شـیعرێك بەدەمیا هاتووە..؟! پێتان وایە کابرایەکی درۆزنە،

قەت درۆتان لەو بیستووە..؟! لەوەڵامی هەموو پرسیارەکاندا وتیان نەخێر. جا قوورەیش وتی: ئەی تۆ چۆن بیری لێ ئەکەیتەوەو هەڵی دەسەنگێنی..؟ وەلید وتی: جادووە! کوڕ لەباوك ئەکاو، باوك لەکوڕ.. بۆ ئەمەیە کە قورئان ئەفەرمووێ: (إنه فكر وقدر.. فقتل كيف قدر).. ﴿ ٢١: ثم نظر ﴾ پاشان سەیری کرد چی بڵێ ﴿ ٢٢: ثم عبس وبسر ﴾ لە پاشا ناو چاوانی هێنایەوە یەك و رووی گرژکرد ﴿ ٢٣: ثم أدبر واستكبر ﴾ پاشان پشتی هەڵکرد لە ئیمان بە قورئان و خۆی بە زلزانی دوای پێغەمبەر کەوێ! وە لەباتی ئەوە کە قسەیەکی گونجاو بکات کەچی ﴿ ٢٤: فقال إن هذا الا سحر يؤثر ﴾ جاوتی: ئەم قورئانە هەر جادووە لەخەڵکێکی ترەوە وەرئەگیرێ، واتە موحەممەد: (لە بابیلی و، ئاشووری و، میسری و، هیندییەکانەوە)! ﴿ ٢٥: إن هذا إلا قول البشر ﴾ ئەمە هەر قسەی مرۆڤە، لە قسەی خوا ناچێ! ﴿ ٢٧: سأصليه سقر ﴾ لە مەوپاش ئەیخەمە ناو سەقەرەوە ﴿ ٢٦: وما أدراك ما سقر ﴾ جا تۆ چوزانی (سەقەر) چییە..؟ ئەگەر پێت نەڵێم ﴿ ٢٨: لا تبقى ولا تذر ﴾ ئاگرێکە هیچ شتێك نایەڵێتەوە ئەیسووتێنێ لە گوشت و ئێسقان و دەمارو وازیش ناهێنێت وجێناهێڵێت ﴿ ٢٩: لواحة للبشر ﴾ پێستی سەرەوە و لاشە رەش ئەکاتەوە، واتە: بەهەرچی بگات ئەیسوتێنێ ﴿ ٣٠: عليها تسعة عشر ﴾ نۆزدە فریشتەی بەسەرەوەن بۆ سەرپەرستی و چاودێری و بەرێوە بردنی دۆزەخ.

ژمارەی فریشتەی سەرکاری ئاگر بۆ ئەزموینە:

ئینجا خوا ئەفەرمووێ: ﴿ ٣١: وما جعلنا أصحاب النار إلا ملائكة ﴾ وە هەر فریشەکانمان گێراوە بە خەزنەی دۆزەخ هەر لە فریشتە دامانناوە، کەوابوو کەس ناتوانێ ململانێیان لەگەڵ بکاو هەوڵ بدات خۆی لێیان دەرباز بکات وەك ئەبووجەهل دەڵێت ﴿ وما جعلنا عدتهم إلا فتنة للذين كفروا ﴾ وژمارەیانمان نەگێراوە بە نۆزدە بۆ تاقیکردنەوەی بێ باوەڕان نەبێ، واتە: دەمانەوێ بەو هۆیەوە باوەڕ بێنن ﴿ ليستيقن الذين أوتوا الكتاب ﴾ بۆ ئەوەش خاوەننامەکان بێگومان بن لە ڕاستی ئەم قورئانە، چونکە ژمارەی ئەو فریشتانە لە کتێبەکانی ئەوانیشدا هەیە ﴿ ويزداد الذين ءامنوا إيمانا ﴾ و بۆ ئەوەش بروادارەکان زیاتر بروایان دامەزرێت، کاتێ خاوەننامەکان دەبینن بروایان هێنا بە ژمارەکان ﴿ ولا يرتاب الذين أوتوا الكتاب والمؤمنون ﴾ وە ئیتر خاوەننامەو بروادارانیش گومانیان نەبێ لە حەقیقەتی دین وژمارەی فریشتەکان، دیارە ئەمە بۆ دووپاتکردنەوەی قسەی پێشووە، ئەگینە کاتێ کە بروا زیاتر بوو، ئیتردوو دڵی و گومان نامێنێ ﴿ ويقول الذين في قلوبهم مرض والكافرون ماذا أراد الله بهذا مثلا ﴾ وە بۆ ئەوەی دووروو و بێ برواکان بڵێن: خوا مەبەستی بەم ژمارەی نۆزدەیە چییە بەنموونە هێنایەوە؟ ﴿ كذلك يضل الله من يشاء ويهدى من يشاء ﴾ وەك گومرا کردنیکافرەکان ومونافقەکان خوا ئەوەی خۆی بیەوێ گومرای دەکا وە هەر کەسیش خۆی بیەوێ هیدایەتی دەدا هەڵبەت هەر کەس خوا گومرای بکا لە بەر نەشیاوی ئەو کەسە خۆیەتی وە هەر کەسیش خوا هیدایەتی بدات لە بەر شیاەی خۆیەتی ﴿ وما يعلم جنود ربک إلا هو ﴾ وە جگە لە خوا خۆی کەسی تر بە ژمارەی لەشکرو سوپای پەروەردگار نازانێ، واتە: هەر ئەو ئەزانێ ژمارەیان.. ئەوانەش وەنەبێ تەنها هەر ئەو نۆزدە بن بەڵکو بەهەزاران هەزارن. وەکو پێغەمبەر ﷺ لەشەورەوییەکەیدا لە وەسفی (بەیتول مەعموور) دا فەرمووی: ((فإذا هو يدخله فى كل يوم سبعون ألف ملک لا يعودون إليه آخر ما عليهم)) (فتح البارى: ٣٤٨/٦. مسلم: ١٤٦/١). واتە: هەموو رۆژێك حەفتا هەزار فریشتە دەچنە نێوی، جارێکی تر ئەوانە ناگەرێنەوە بۆی. ﴿ وماهى إلا ذكرى للبشر ﴾ ئەو ئاگرەش هەر پەندو ئامۆژگارییە بۆ ئادەمزادە یاخییەکان، تا لێی بترسن و بروا بێنن و ڕاست و ڕاساڵ بن ﴿ ٣٢: كلا ﴾ نەخێر، وا نییە، رۆژێك دێت پەشیمان دەبنەوە ﴿ والقمر ﴾ سوێند بە مانگ کە چەند شتێکی گرنگە ﴿ ٣٣: والليل إذا أدبر ﴾ و سوێند بەشەو کاتێ تێدەپەرێت ﴿ ٣٤: والصبح إذا أسفر ﴾ و سوێند بە بەرەبەیان ودەمی بەیانیان، کاتێ وردە وردە بێ پەردە خۆی دەنوێنێت ﴿ ٣٥: إنها لإحدى الكبر ﴾ بەڕاستی ئەو (ئاگری دۆزەخ)ە، بەڵایەکە لەبەڵا هەرە گەورەکان، جا ئیتر ئێوە چۆن گاڵتەی پێ ئەکەن؟ حەق وایە خۆتانی لێ بپارێزن ﴿ ٣٦: نذيرا للبشر ﴾ بۆ بێدار کردنەوەو ترسێنەری سەرجەم ئادەمزاد، تا لەهەموو خراپەیەك سڵ بکەنەوە ﴿ ٣٧: لمن شاء منكم أن يتقدم أو يتأخر ﴾ بەتایبەت بۆ ئەو کەسەی بیەوێ پێشکەوێ و کێبەرکێ بکا لەکاری چاکەدا، یان خۆی دوا بخات لەکاری خراپەدا ﴿ ٣٨: كل نفس بما كسبت رهينة ﴾ چونکە لە قیامەتدا هەموو کەسێك لە بارمتەو گرەوی کارو کردەوەی خۆیەتی، ئیتر ئێستا کەیفی خۆیەتی، چاك ئەکات یا خراپ ﴿ ٣٩: إلا أصحاب اليمين ﴾ یارانی دەستەی ڕاست نەبێ، کە نامەکانیان بەدەستی ڕاستیانەوە ئەدرێ و، پارێزراویش ئەبن لەئاگر ﴿ ٤٠: فى جنات يتساءلون ﴾ لەناو باخ و باخاتی بەهەشتدان و لەیەکتر پرسیار ئەکەن ﴿ ٤١: عن المجرمين ﴾ سەبارەت بە تاوانکاران: ﴿ ٤٢: ماسلككم فى سقر ﴾ و پێیان ئەڵێن: ئەوە چیبوو ئێوەی بەرەو دۆزەخ ڕاپێچکرد؟ وا ئێستا ئەو

سزا ســەختە دەچێژن..؟ ﴿ ٤٣ : قالوا ﴾، ئەوانیــش لەوەڵامدا ئەڵـێن: یەکــەم: ﴿ لم نک من المصلین ﴾ ئێمــە لەنوێژ خوێنان نەبووین بــۆ پەروەردگارمان، چونکە بڕوامان پــێ نەبوو. دووەم: ﴿ ٤٤ : ولـم نک نطعم المسـکین ﴾ و خواردنمــان بەبێ نەوایان نەئەداو دەســتگرۆییمان نە ئەکردن. سێیەم: ﴿ ٤٥ : وکنا نخوض مع الخائضین ﴾ وە ئێمە هەمیشە سەرمان لە قسەی نارەوا دەنا لە گەڵ ئەوانەی ســەریان لە قســەی نارەوا دەنا ﴿ ٤٦ : وکنا نکذب بیـوم الدین ﴾ و بڕوامان بــە ڕۆژی پاداش نەبوو بەدرۆمان دەزانی ﴿ ٤٧ : حتـی أتانا الیقین ﴾ تا مردن یەخەی پێگرتین و بەچاوی خۆمان دیمان، ئێمە هەرلەناو ئەو گومڕایی و ســەر لێشـێواوییەدا بووین ﴿ ٤٨ : فما تنفعهم شـفاعة الشافعین ﴾ ئیتر تکای تکاکاران -ئەگەر بشبێت- کەڵکێ بەوان ناگەیەنێ، چونکە تکا وەك (ئیبن کەســیر) دەڵێـت: بۆ ئەو کەسـانە نابێ کە ئەو خوو و ســیفەتە ناپەسەندانەیان هەبێ ﴿ ٤٩ : فما لهم عن التذکرة معرضین ﴾ جا چیانە وا لەپەنــدو ئامۆژگارییەکانی (قورئان) ڕوو وەردەچەرخێنن و هەڵدێن؟.

کەلە قورئان هەڵدێن دەڵێی گوێرە خەرگەلن لە شێر هەڵدێن:

﴿ ٥٠ : کأنهم حمر مسـتنفرة ﴾ هەر ئەڵێـی کەرە کێوین ﴿ ٥١ : فرت من قسـورة ﴾ کە لەدەســتی شـێر هەڵدێـن و ڕەو ئەکەن و سـڵ ئەکەن، دیارە کەرەکێوی کاتێ کە شـێر ئەبینێ زۆر بەپەلە ڕەو دەکاو هەڵدێت.. هاوبەشـدارنەرەکانیش کاتێ کە پێغەمبەرﷺ دەبینــن وگوێیان لــە قورئانەوە دەبێ، هەر ئاوا هەڵدێن و پشــتی تێ دەکــەن ﴿ ٥٢ : بـل یریـد کل إمـرئ منهـم أن یؤتـی صحفا منشـرة ﴾ بەڵکو هەریەکەیان ئەیەوێ نامەیەکی کراوەی پێبدرێ وتیا بنوسرێ: لە خواوە بۆ فڵانی کوڕی فڵان وفەرمانی پێ بکرێ بــە شــوێنکەوتنی (موحەممەد) جا بــڕوای پێبکەن کــە خوا بە پێغەمبەرێتی ناردوویەتی بۆیان!! کەواتە وازیان لێ بێنە با هەر لەو سەرلێشێواویەدا بسووڕێنەوە ﴿ ٥٣ : کلا ﴾ نەخێر، بەتەمای شتی وا نەبن ﴿ بل لا یخافون الآخرة ﴾ چونکە ڕاستییەکەی هەر ئەوەیە کە لەپاشەڕۆژ ناترسن، هەر بۆیەش ئاوا تێکچوون ﴿ ٥٤ : کلا ﴾ نەخێر، با ئەوەندە ڕۆ نەچن لە بێباوەڕیدا ﴿ إنه تذکرة ﴾ چونکە بەڕاستی ئەم (قورئان)ە یادخەرەوەی ڕاستییەکانە، جا هەر کەسێك ئارەزووی خۆیەتی بە گوێی ئەکات یانە؟ وەك ئەفەرموێ: ﴿ ٥٥ : فمن شـاء ذکره ﴾ ئەوەی دەیەوێت -ئێسـتا ئـازادە- با لەیادی بگرێــت ﴿ ٥٦ : ومـا یذکرون إلا أن یشـاء الله ﴾ خۆئەو خەڵکە ئامۆژگاری وەرناگرن، مەگەر ویســتی خوای لەســەر بێت. واتە: توانای وەرگرتنی ئامۆژگاری نابێ، ئەگەر خوا نەیەوێ ﴿ هو أهل التقوی ﴾ هەر ئەویشــە شیاوی لێ ترسانە، چونکە خاوەنی تۆڵەی ســەختە ﴿ وأهل المغفرة ﴾ وە هەر ئەویشــە شـیاوی لێبووردنە لەتاوان، کەواتە تازووە وەرن تەوبە بکەن و پەشـیمان ببنەوەو لەو کارە خراپانەتان.

إِنَّهُۥ فَكَّرَ وَقَدَّرَ ﴿١٨﴾ فَقُتِلَ كَيْفَ قَدَّرَ ﴿١٩﴾ ثُمَّ قُتِلَ كَيْفَ قَدَّرَ ﴿٢٠﴾ ثُمَّ نَظَرَ ﴿٢١﴾ ثُمَّ عَبَسَ وَبَسَرَ ﴿٢٢﴾ ثُمَّ أَدْبَرَ وَٱسْتَكْبَرَ ﴿٢٣﴾ فَقَالَ إِنْ هَٰذَآ إِلَّا سِحْرٌ يُؤْثَرُ ﴿٢٤﴾ إِنْ هَٰذَآ إِلَّا قَوْلُ ٱلْبَشَرِ ﴿٢٥﴾ سَأُصْلِيهِ سَقَرَ ﴿٢٦﴾ وَمَآ أَدْرَىٰكَ مَا سَقَرُ ﴿٢٧﴾ لَا تُبْقِى وَلَا تَذَرُ ﴿٢٨﴾ لَوَّاحَةٌ لِّلْبَشَرِ ﴿٢٩﴾ عَلَيْهَا تِسْعَةَ عَشَرَ ﴿٣٠﴾ وَمَا جَعَلْنَآ أَصْحَٰبَ ٱلنَّارِ إِلَّا مَلَٰٓئِكَةً وَمَا جَعَلْنَا عِدَّتَهُمْ إِلَّا فِتْنَةً لِّلَّذِينَ كَفَرُوا۟ لِيَسْتَيْقِنَ ٱلَّذِينَ أُوتُوا۟ ٱلْكِتَٰبَ وَيَزْدَادَ ٱلَّذِينَ ءَامَنُوٓا۟ إِيمَٰنًا وَلَا يَرْتَابَ ٱلَّذِينَ أُوتُوا۟ ٱلْكِتَٰبَ وَٱلْمُؤْمِنُونَ وَلِيَقُولَ ٱلَّذِينَ فِى قُلُوبِهِم مَّرَضٌ وَٱلْكَٰفِرُونَ مَاذَآ أَرَادَ ٱللَّهُ بِهَٰذَا مَثَلًا كَذَٰلِكَ يُضِلُّ ٱللَّهُ مَن يَشَآءُ وَيَهْدِى مَن يَشَآءُ وَمَا يَعْلَمُ جُنُودَ رَبِّكَ إِلَّا هُوَ وَمَا هِىَ إِلَّا ذِكْرَىٰ لِلْبَشَرِ ﴿٣١﴾ كَلَّا وَٱلْقَمَرِ ﴿٣٢﴾ وَٱلَّيْلِ إِذْ أَدْبَرَ ﴿٣٣﴾ وَٱلصُّبْحِ إِذَآ أَسْفَرَ ﴿٣٤﴾ إِنَّهَا لَإِحْدَى ٱلْكُبَرِ ﴿٣٥﴾ نَذِيرًا لِّلْبَشَرِ ﴿٣٦﴾ لِمَن شَآءَ مِنكُمْ أَن يَتَقَدَّمَ أَوْ يَتَأَخَّرَ ﴿٣٧﴾ كُلُّ نَفْسٍۭ بِمَا كَسَبَتْ رَهِينَةٌ ﴿٣٨﴾ إِلَّآ أَصْحَٰبَ ٱلْيَمِينِ ﴿٣٩﴾ فِى جَنَّٰتٍ يَتَسَآءَلُونَ ﴿٤٠﴾ عَنِ ٱلْمُجْرِمِينَ ﴿٤١﴾ مَا سَلَكَكُمْ فِى سَقَرَ ﴿٤٢﴾ قَالُوا۟ لَمْ نَكُ مِنَ ٱلْمُصَلِّينَ ﴿٤٣﴾ وَلَمْ نَكُ نُطْعِمُ ٱلْمِسْكِينَ ﴿٤٤﴾ وَكُنَّا نَخُوضُ مَعَ ٱلْخَآئِضِينَ ﴿٤٥﴾ وَكُنَّا نُكَذِّبُ بِيَوْمِ ٱلدِّينِ ﴿٤٦﴾ حَتَّىٰٓ أَتَىٰنَا ٱلْيَقِينُ ﴿٤٧﴾

والحمد لله أولا وآخرا، والصلاه والسلام علی محمد وآله.

سوورەتی (قیامەت)ـە

مەککەییەو (٤٠) ئایەتە

بەناوی خوای بەخشندەی میهرەبان

ئــەم ســوورەتی (قیامەت)ــە لــە زیندووبوونەوەو پــاداش و تۆڵە دەدوێ، بەڕاســتی باسـێکی زۆر گرنگە و گەلێ لە مرۆڤەکان لێیان تێك چووە.. وە بەشـێوەیەکی تایبەت باس لە ڕۆژی ڕەسـتاخێزو قۆناغە قورسەکانیدەکات.. باسی ئەو ڕۆژە دەکات مرۆڤ بەمردن نزیــك دەبــێ و لەگیانەڵادایە، بــۆ یەکەم جار ســوێند دەخوات بەڕۆژی قیامەت و بەنەفســی (لەووامە) و سەرزەنشتکار کە لەسەر هەموو کارێکی خراپ ســەر کۆنەی خاوەنەکەی ئەکات.. سوێند ئەخــوات بەوانە کە: زیندووبونەوە ڕاستەو هیچ گومانێکی تیا

نییە: (لا أقسم بیوم القیامة ولا أقسم بالنفس اللوامة...) ئینجا گەلێ لە نیشانەکانی هاتنی ئەو رۆژەیە باس ئەکات: وەك ئەوە کە چاو ئەبڵەق ئەبێ و، مانگ تاریك ئەبێ و ئەگیرێ، خۆرو مانگ هەردوو کۆ ئەکرێنەوەو ئەبنە یەك پارچە و هەڵدەوەرێن و نامێنن..

لەتەفسیری قورتوبیدا هاتووە: (قیل: إن (لا)صلة، وجاز وقوعها فی أول السورة لأن القرآن متصل بعضه ببعض، فهو فی حکم کلام واحد... قال إبن عباس وإبن جبیر وأبوعبیدة: معنی (لا أقسم)أی أقسم. وحکی أبو لیث السمرقندی: أجمع المفسرون أن معنی (لا أقسم): أقسم. واختلفوا فی تفسیر (لا) قال: بعضهم: (لا) رد لکلام منهم حیث أنکروا البعث. وقال الفراء: وکان من لا یعرف هذه یقرأ (لأقسم) بغیر ألف، کأنها لام تأکید دخلت علی أقسم وهو صواب، لأن العرب تقول: لأقسم بالله، وهی قراءة الحسن وإبن کثیر وإبن الزهری وإبن هرمز.

ئەوجا باسی گرنگی و بایەخدانی پەیامبەر ﷺ دەکات بەوەرگرتنی قورئان لە (جبریل)ـەوە.. (لا تحرک به لسانک لتعجل به..) وە هەروەها ئادەمزاد دەکا بە دوو بەشەوە: بەختیارو سەر فراز، بەدبەخت و روو رەش.. (وجوه یومئذ باسرة..) ئەو رۆژە مرۆڤ لەگیانەڵادایەو گیان ئەگاتە قورقوراگەی و خزم و کەس و کاری لەدەوریاو دەستە ئەژنۆ دائەنیشن و هیچیان پێ ناکرێ بۆی، وە قاچ لەقاچ دەئاڵێ و، هێزی جوڵانەوەی لێ دەبرێ.. کۆتاییشی دێت بە هێنانی کۆمەڵێ بەڵگە بۆچەسپاندنی زیندووبوونەوە.. (أیحسب أن یترک سدی..)؟.

ئەمە سوێندی بێ قیامەت راستەو دێ:

﴿ بسم الله الرحمن الرحیم * ١: لا أقسم بیوم القیامة ﴾ سوێند دەخۆم بەرۆژی رەستاخێز (رۆژی تۆڵەو پاداش) ﴿ ٢: ولا أقسم بالنفس اللوامة ﴾ وە سوێند دەخۆم بە نەفسی سەرزەنشتکار،واتە: هەرکات بەلای کارێکی خراپدا رۆیشت بەپەلە سەرزەنشتی خۆی دەکاو دەگەرێتەوە.. واتە: سوێند بەوانە هەموو زیندوو دەکرێنەوە بۆپاداش و تۆڵە.

دەشتوانین پێشەو سەرپەنجەکانی مرۆڤ ساز بکەینەوە:

﴿ ٣: أیحسب الإنسان أن لن نجمع عظامه ﴾ ئایا ئادەمی پێی وایە کە هەرگیز ئێسکە (رزیوەکانی) پاش مردن کۆناکەینەوە؟! (عەدی کوری رەبیعە) بەپێغەمبەری وت: ﷺ رۆژی قیامەت چۆنە؟ کەی دێت..؟ چۆن دەبێت..؟ پەیامبەر ﷺ بەدرێژی بۆی باسکردو، (عەدی)یش وتی: ئەگەر بەچاویش بیبینم هەر بروات پێ ناکەم! وەگوتی: باشە ئاخر پێم ناڵێیت خوا ئەو ئێسکە رزیوانە چۆن کۆدەکاتەوە..؟ جا بۆ دووپاتکردنەوەی ئەو رووداوە ئەو ئایەتە هاتە خوارەوە فەرمووی: ﴿ ٤: بلی قادرین علی أن نسوی بنانه ﴾ بەڵێ ئێمە بەتواناین کە تەنانەت نەخشە و خەتی سەر پەنجەکانیشی وەکو خۆی رێکو پێك بکەینەوە،بە هەموو نەخش و نهێنییەکانییەوە، لەکاتێکا نەخشەی سەرپەنجەی هیچ کەسێ لەهی کەسێکیتر ناچێ، دەتوانیت بۆ پتر وردەکاری ئەو راستییە سەرێك لەکتێبی: (وتەی زاناکان و باوەر بەخوا) بدەیت.

﴿ ٥: بل یرید الإنسان لیفجر أمامه ﴾ بەڵکو مرۆڤی بێباوەر هەر ئەیەوێ بەردەوام بێ لە سەر خراپەکاری خۆی وەك ئاژەڵ بێ بەرنامە بسوورێتەوە، بۆیە هەردەم کاری ناشیاو دەکاو، نکووڵی زیندووبوونەوەش دەکات ﴿ ٦: یسأل أیان یوم القیامة ﴾ بەلاقرتی و گاڵتەوە دەپرسێ: رۆژی قیامەت کەیە.. وەك بڵێ قیامەتی چی و لێپرسینەوەی چی؟! ﴿ ٧: فإذا برق البصر ﴾ جاکاتێ چاو ئەبڵەق بوو لەو رۆژەسەختەدا ئەبرسکێتەوەو لەبەر ترسی ئەو رۆژە مۆڵەق دەوەستێت ﴿ ٨: وخسف القمر ﴾ هەیڤیش تاریك بوو ﴿ ٩: وجمع الشمس والقمر ﴾ وخۆرو مانگ کۆ کرانەوە،واتە: هەڵوەرێنە خوارەوەو یاسای بوونەوەر تێکچوو ﴿ ١٠: یقول الإنسان یومئذ أین المفر ﴾ لەو رۆژەدا ئادەمی بێبروا دەڵێ: ئەی هاوار! بۆ کوێ رابکەم، رێگای هەڵاتن کوا؟ ﴿ ١١: کلا لاوزر ﴾ نا، نا، رێگاو پەنای دەرباز بوون لە سزا نییە.. ﴿ ١٢: إلی ربک یومئذ المستقر ﴾ لەو رۆژەدا قەرارگای بەندەکان (بەهەشت یا دۆزەخ) بۆ خواوەندی تۆیە، واتە: کەس ناتوانێ پەنای کەس بدات.

قیامەت هات مرۆڤ هەرچی پێش خستبێ و جێمابێ هەواڵی پێدەدرێ:

﴿ ١٣: ینبأ الإنسان یومئذ بما قدم وأخر ﴾ لەو رۆژەدا ئادەمی هەواڵی هەموو پێدەدرێ بەوەی پێش خۆی خستووە لەکارو کردووەی چاك و خراپ، وەبەوەش بەجێی هێشتووە لە ئەسەرو شوێنەوارێك کاری پێدەکرا لە دوای مردنی ﴿ ١٤: بل الإنسان علی نفسه بصیرة ﴾ بەڵکو ئەو رۆژە مرۆڤ لە سەرخۆی شایەتە چیکردووە، چیگوتووە؟

تێبینی: (ت)ێی بێژەی (بصیرە) لەم ئایەتەدا بۆ(موبالەغە)یە هەر وەکو چۆن لە (علامە)و (راویە)دا بۆ موبالەغەیە. ﴿ ١٥: ولو ألقی معاذیره ﴾ هەرچەندە بەزمانیش بروو بیانوویەکی زۆر بێنێتەوە و پاکانە بکات بۆ رزگار کردنی خۆی، بەڵام بێ سوودەو کەڵکی نییە، چونکە خۆی شایەتە لەسەر خۆی.

پێغەمبەر ﷺ لە جبریلەوە قورئانی وەرگرت:

ئیمامی (بوخاری) و (موسلیم) و جگە لەوانیش دەڵێن: پێغەمبەر ﷺ زۆر سوورو بەهەوڵ بوو بۆ وەرگرتنی قورئان لەدەم جوبریلەوە، بۆیە پەلـەی بۆوەگرتنی ئەکرد پێش ئەوەی جبریل لێ بێتەوە! تا خوای گەورە پێی‌فەرموو: ﴿ ١٦: لا تحرک به لسانک لتعجل به ﴾ زمانت بەقورئان خوێنـدن مەجووڵێنە، واتە: پەلە مەکە بۆ لەبەر کردنی ﴿ ١٧: إن علینا جمعه وقرآنه ﴾ بەڕاستی کۆکردنەوەو لەبەر کردنی و ئیسپاتی خوێندنەوەی لە سەر زمانت لەسەر ئێمەیە ﴿ ١٨: فإذا قرأناه فاتبع قرآنه ﴾ جا کاتـێ ئێمە لەڕێگەی (جوبریل)ەوە بۆت دەخوێنینەوە تۆ شوێنی خوێندنەوەکەی ئەو بکەوەو دوای ئەو بیڵێو پەیـڕەوی لەو بکە ﴿ ١٩: ثم إن علینا بیانه ﴾ لەپاش خوێندنەوەو لەبەر کردنیشـی، روونکردنەوەی ماناکەیشی هەر لەسەر ئێمەیە. (ئیبن کەسـیر) دەڵێ: پەیامبەر ﷺ بەشێوەیەك هەوڵی دەداو سوور بوو بۆ لەبـەر کردنی قوورئان، گەڵێ جار لـە خوێندنەوەیدا پێش (جبریـل) دەکـەوت.. ئینجا خـوای کارجوان فەرمانـی پێ‌کرد لەسـەرخۆبێت و پەلە نەکات لەخوێندنەوەیدا، چونکە ئەو خۆی ماناو مەبەستەکەی بۆ ڕوون ئەکاتەوە.

قیامەتی لا دوورە، چونکە دنیای خۆش دەوێ:

﴿ ٢٠: كلا بل تحبون العاجلة * ٢١: وتذرون الآخرة ﴾ نەخێر، وا نییە.. وەك ئێوە پێتان وایە ئەی هاوبەشدانەران!.. گوایە زیندوو ناکرێنەوە..! بەڵکو بۆیە ئەو قسـەیەدەکەن، ئێوە دونیاتان خۆش ئەوێ کە دونیاش بەپەلە کۆتایی دێ، وەپاشـە ڕۆژ واز لێ دەهێنن کە هەر نابڕێتەوە، واتە: هەموو هەوڵێکتان بۆ دونیایەو، بەتەواوی دواڕۆژتان پشتگوێ خستووە، بۆیە ئا بەو شێوەیە بیر ئەکەنەوە.

دیتنی خوا لە ڕۆژی پەسڵاندا:

﴿ ٢٢: وجوه یومئذ ناضرة ﴾ لـەڕۆژی قیامەتـدا دەم و چاوو روخسارگەلێ (واتە: ڕوومەتی باوەڕداران) گەشاوەو پاراوو پرشنگدارە وخۆشـی و شـادییان لێ دەبینـرێ ﴿ ٢٣: إلـی ربهـا ناظـرة ﴾ بۆپەروەردگاری خۆیان دەڕوانن.

جەماوەری زانایان –وەك لەچەندین فەرموودەی ڕەواو (سـەحیح) وەرگیراوە– دەڵێن: مەبەست لەم ئایەتە ئەوەیە کە لەڕۆژی قیامەتدا بەندە ساڵحەکان تەماشای خوای خۆیان دەکەن و، بەچاوی خۆیان دەی‌بینن، وەك چۆن بەئارەزووی خۆیان تەماشـای مانگە شەوی چواردە دەکەن و دەبینن.

(ئیبن کەسـیر) دەڵێ: رای کۆی هاوەڵان وشـوێنکەوتوان (الصحابة والتابعون)یش هەر ئەمەیە، وە هەموو پێشـەوایانی ئیسـلام پاش ئەوانیـش یـەك دەنگن تێیـدا. پێغەمبـەر ﷺ بۆ پشـتگیری لەو مەبەسـتە دەفەرمووێ: ((إنكم ترون ربكم كما ترون هذا القمر..)) (فتح البـاری: ٤٢٩/١٣ و موسـلیم: ٤٣٩/١). ودەفەرموێ: ((إذا

فَمَا تَنفَعُهُمْ شَفَٰعَةُ ٱلشَّٰفِعِينَ ﴿٤٨﴾ فَمَا لَهُمْ عَنِ ٱلتَّذْكِرَةِ مُعْرِضِينَ
﴿٤٩﴾ كَأَنَّهُمْ حُمُرٌ مُّسْتَنفِرَةٌ ﴿٥٠﴾ فَرَّتْ مِن قَسْوَرَةٍ ﴿٥١﴾ بَلْ يُرِيدُ
كُلُّ ٱمْرِئٍ مِّنْهُمْ أَن يُؤْتَىٰ صُحُفًا مُّنَشَّرَةً ﴿٥٢﴾ كَلَّا بَل لَّا يَخَافُونَ
ٱلْءَاخِرَةَ ﴿٥٣﴾ كَلَّآ إِنَّهُۥ تَذْكِرَةٌ ﴿٥٤﴾ فَمَن شَآءَ ذَكَرَهُۥ ﴿٥٥﴾
وَمَا يَذْكُرُونَ إِلَّآ أَن يَشَآءَ ٱللَّهُ هُوَ أَهْلُ ٱلتَّقْوَىٰ وَأَهْلُ ٱلْمَغْفِرَةِ ﴿٥٦﴾

سُورَةُ القِيَامَةِ

بِسْمِ ٱللَّهِ ٱلرَّحْمَٰنِ ٱلرَّحِيمِ

لَآ أُقْسِمُ بِيَوْمِ ٱلْقِيَٰمَةِ ﴿١﴾ وَلَآ أُقْسِمُ بِٱلنَّفْسِ ٱللَّوَّامَةِ ﴿٢﴾ أَيَحْسَبُ
ٱلْإِنسَٰنُ أَلَّن نَّجْمَعَ عِظَامَهُۥ ﴿٣﴾ بَلَىٰ قَٰدِرِينَ عَلَىٰٓ أَن نُّسَوِّىَ بَنَانَهُۥ ﴿٤﴾ بَلْ
يُرِيدُ ٱلْإِنسَٰنُ لِيَفْجُرَ أَمَامَهُۥ ﴿٥﴾ يَسْـَٔلُ أَيَّانَ يَوْمُ ٱلْقِيَٰمَةِ ﴿٦﴾ فَإِذَا بَرِقَ ٱلْبَصَرُ
﴿٧﴾ وَخَسَفَ ٱلْقَمَرُ ﴿٨﴾ وَجُمِعَ ٱلشَّمْسُ وَٱلْقَمَرُ ﴿٩﴾ يَقُولُ ٱلْإِنسَٰنُ يَوْمَئِذٍ
أَيْنَ ٱلْمَفَرُّ ﴿١٠﴾ كَلَّا لَا وَزَرَ ﴿١١﴾ إِلَىٰ رَبِّكَ يَوْمَئِذٍ ٱلْمُسْتَقَرُّ ﴿١٢﴾ يُنَبَّؤُا۟ ٱلْإِنسَٰنُ
يَوْمَئِذٍۭ بِمَا قَدَّمَ وَأَخَّرَ ﴿١٣﴾ بَلِ ٱلْإِنسَٰنُ عَلَىٰ نَفْسِهِۦ بَصِيرَةٌ ﴿١٤﴾ وَلَوْ أَلْقَىٰ
مَعَاذِيرَهُۥ ﴿١٥﴾ لَا تُحَرِّكْ بِهِۦ لِسَانَكَ لِتَعْجَلَ بِهِۦٓ ﴿١٦﴾ إِنَّ عَلَيْنَا جَمْعَهُۥ
وَقُرْءَانَهُۥ ﴿١٧﴾ فَإِذَا قَرَأْنَٰهُ فَٱتَّبِعْ قُرْءَانَهُۥ ﴿١٨﴾ ثُمَّ إِنَّ عَلَيْنَا بَيَانَهُۥ ﴿١٩﴾

دخـل أهل الجنـة الجنة، يقـول الله تعالى: تريدون شـيئا أزيدكم؟ فيقولون: ألم تبيض وجوهنا؟ ألم تدخلنا الجنة وتنجنامن النار؟ قال: فيكشـف الحجاب، فما أعطوا شـيئا أحب إليهم من النظر الى ربهم، وهی الزيادة)) فی قوله تعالی: ((للذین أحسـنوا الحسنی وزیادة)). (موسـليم: ١٦٣/١). یان دەفەرمـووێ: ((إن الله يتجلى للمؤمنين يضحک)). (موسلیم: ١٧٨/١).

یاخیبیان ڕۆژی (قیامەت) ڕوو ڕەش دەبن:

﴿ ٢٤: ووجوه یومئذ باسـرة ﴾ وە روخسـارانێکیش لەو ڕۆژەدا گـرژن، واتە: تـاڵ و تاریك و دێزو ڕەشـن ﴿ ٢٥: تظن أن یفعل بها فاقرة ﴾ هەریەکێکیان دەزانێ کە کردێکی مرۆغەی پشـت دە شکێنێ ﴿ ٢٦: كلا ﴾ نەخێر، هەر ئاوا بۆیان ناچێتە سەر ﴿ إذا بلغت التراقی ﴾ کاتێ گیان گەیشـتە قورقوڕاگە و مرۆڤ گەیشتە گیانەڵان و هیچ نوشتەو ئەفسانەیەك کەڵکی نەما ﴿ ٢٧: وقیل من

راق ﴾ ئەو حەلە بەوەی لە دەورەیەتی گوترا: کێ چارە سەری دەکات؟ واتە: نائومێدبوون لە ژینی، هاوار دەبن بۆ نووشتەیەك، پزیشکێك، دۆعایەك، بەڵکو شیفای بۆ بێت؟!.

سەرنجێك: (قورتوبی) ئەڵێ: (وأظهر عاصم النون فی قوله تعالی: (من راق)، والـلام فی قولـه "بل ران" لئلا یثبت) مـراق هو بائع المرقه، و(بران فی تثنیة البر. والصحیح: ترک الإظهار وکسرة القاف فـی (من راق) و فتحة النون فی (بـل ران) تکفی فی زوال اللبس)

﴿ ٢٨: وظـن أنه الفراق ﴾ وەزانی ئەوە ساتی جیابوونەوەیە لە دونیـادا، ئیتر (نەخۆشـەکە) یەقـین پەیدا دەکا کـە ئەو حاڵە ئـەوی تێدایە بەئێجگاری مردن و کاتـی ماڵئاوایی و جیابونەوەیە لەدونیـادا، چونکە فریشـتەکانی مەرگ دەبینـێ ﴿ ٢٩: والتفت الساق بالسـاق ﴾ وەلاقێکی لەوی تری ئاڵا (کاتی گیان کێشان) لەبەر سەختی رۆژەکە ﴿ ٣٠: إلی ربک یومئذ المساق ﴾ ئەورۆژە حوکمـی راپێچکردن بـۆ پەروەردگارتە بۆلێپرسـینەوەو خواردنی بەری کێڵگەکەی خۆت.

بێ باوەڕان و ئایندەیان:

﴿ ٣١: فـلا صدق ولا صلی ﴾ جا مرۆڤی بـێ باوەڕ لە بەر ئەوە کە نەبڕوای کردووەو نە نوێژیشـی خوێندووە ﴿ ٣٢: ولکن کذب وتولی ﴾ بەڵکو قورئانی بەدرۆ زانیوەو روویشـی لێ وەرگێڕاوە، لە قیامەتـدا خەجاڵەتە ﴿ ٣٣: ثم ذهب إلی أهله یتمطی ﴾ پاشـان بەدەعیەو فیزەوە دەرۆیشتەوە بۆ ناو ژن ومناڵەکەی.

جەمـاوەری زانایـان لەسـەر ئـەوەن –وەك ئیمامی (نەسـائی) هێناویەتی– کە ئەو مرۆ کەللەرەقە، نەفامە، (ئەبووجەهل)بووە..

﴿ ٣٤: أولـی لک فأولی ﴾ جا پێـی دەگوترێ تیاچوون بۆت!

﴿ ٣٥: ثم أولی لک فأولی ﴾ پاشان بۆ (جارێکی تر) پێی دەوترێ: تیاچـون بۆ تۆ تیاچون، واتە: ئاگاداربە لێت دوویات ئەکەمەوە، فریای خۆت بکەوە هەتا بەدەمتەوە ماوە.

﴿ ٣٦: أیحسـب الإنسان أن یترک سدی ﴾ ئایا ئادەمی وادەزانێ وازی لێدەهێنرێ بە پشتگوێخراوی وزیندوو ناکرێتەوەوەو پاداش و تۆڵە نییە.؟! ﴿ ٣٧: ألم یک نطفة من منی یمنی ﴾ ئاخۆ ئەو نوتفەو ئاوێکی کەم نەبوو لە مەنی پیاو دەرێژرایە ناو منداڵدانەوە؟ ئەی بۆچی وازوو گۆڕا؟! ﴿ ٣٨: ثم کان علقة ﴾ دوایی بووە خوێنێکی مەیوو خۆهەڵواسـەر، وەك زەروو. ﴿ فخلق فسوی ﴾ ئینجا خوا دروستی کردو لە جوانترین شێوە رێکی خست وگەشەیکردو رۆحی وەبەر کردو، زۆر بەرێکو پێکی لە جوانترین وێنەدا بەدیهێنا، دەبۆ بیر ناکاتەوە؟ ﴿ ٣٩: فجعل منه الزوجین الذکر والأنثی ﴾ جا هەر لەو دڵۆپـە ئاوە جووتێ نێرو مێی (کوڕ وکچ) بە دیهێنا بەدەسـەڵاتی خۆی.. جا کەسێك ئاوا دروستکرابێت، چۆن یەکەم دروستکەری ئەو ناتوانێ بۆ جارێکی تـر زیندووی بکاتەوە، وەك ئەفەرمووێ:

﴿ ٤٠: ألیس ذلک بقـادر علی أن یحیی الموتی ﴾ ئایا خوایەکی باڵادەسـتی وا ناتوانـێ بۆ جارێکیتر مـردووەکان زیندو بکاتەوە؟ دیارە دەسەڵاتی هەیە بەسەر هەموو شتێکدا. (ئەبوو داوودو پێشەوا ئەحمەد) چەند فەرموودەیەك دێنن کە پێغەمبەر ﷺ فەرموویەتی: ((مـن قرأ سـورة "القیامة" فانتهـی الی قوله: (ألیـس ذلک بقادر علی أن یحیی الموتی)، فلیقل: (سـبحانک فبلی))، وإذا قرأ سـورة (والتیـن) فانتهی إلی قوله: (ألیس الله بأحکم الحاکمین). فلیقل بلی: وأنا علی ذلک من الشاهدین)). ومن قرأ (والمرسلات) فبلغ: (فبأی حدیث بعده یؤمنون) فلیقل: (آمنا بالله)). پەیامبەریش ﷺ کاتێ ئەم ئایەتـەی دەخوێندەوە ئەیفەرموو: ((سـبحانک اللهم بلی)). ئەم فەرموودەیە کە سوونەتە پاش خوێندنی ئایەتی:(ألیس ذلک بقادر علی أن یحیی الموتی) بوترێ: (سبحانک فبلی) ئیمامی ئەبووداوود لەرێگەیەکی (ڕاست)ەوە بەم لەفزەش ریوایەتی کردووە، بڕوانە(تمام المنة)ص١٨٦. قال: سبحانک اللهم فبلی).

سوپاسی بێپایان بۆ خوای گەورەو دلۆڤان، کەیارمەتیدام بۆ تەواو کردنی تەفسیری سوورەتی (قیامە).

سوورەتی (ئینسان)ـە

مەدەنییەو (٣١) ئایەتە

بەناویخوای بەخشندەی میهرەبان

ئەم سـوورەتی (ئینسـان)ـە، هەرچەندە قسـەی جیاواز هەیە بۆ دیاریکردنی بـاری مەدەنییەتی و، مەککەییەتـی، بەڵام لەگەڵ ئەوەشدا مەشرەبەکەی لەوە ئەچێ کە لەمەککەدا هاتبێ، هەر بۆیە (سـەیید قوتب)یش دووەمیان هەڵدەبژێرێ. ئەم سـوورەتە گشت ئادەمییـەك بانگ دەکات بۆ گوێرایەڵی و بەرفەرمانیخوای گەورە و میهرەبـان، بانگیان دەکات کە لە هەمووکاتێکدا تەنها پەنا بەخوا بەرن و، هەوڵ بدەن بۆ بەدەست هێنانی رەزامەندی وخۆشنوودی خـوا، گەلێ لە نازو نیعمەت و بەهرەکانی خوای گەورەی بۆ باس ئەکات،هەتا سوپاسـگوزاری خوا بکات و، لە هۆکانی توشبوونی قارو سزای ئەو دوور وکەنار بگرێت.. بەئادەمزاد دەڵێت: دەزانیت پێش ئەوە بێیتە خانەی وجوودەوە لەکوێ بوویت..؟ ئەی دەزانیت کێ بەدی هێنایت و، چۆن هاتیتە خانەی بووەکانەوە..؟ (هل أتی علی الإنسـان حین من الدهر لم یکن شیئا مذکورا) بەکورتە باسێك

لە قورئانی پیرۆز کۆتایی دێ.. هەر کەسێکیش بێدارو هۆشیار بێت، ئەوا ئەم قورئانە کەڵك و سوودی پێدەگەیەنێ و دەیخاتە سەر شارێگەی ژیان و بەرەو سەر بڵندی دونیاو قیامەت دەیبات.
جا بەم شێوەیەش دەست پێ ئەکات:

﴿ بسم الله الرحمن الرحیم * ١: هل أتی علی الإنسان حین من الدهر ﴾ بێگومان ماوەیەك لە رۆژگار بەسەر ئادەمیدا هاتووە ﴿ لم یکن شیئا مذکورا ﴾ ئەو هیچ شتێك نەبوو، تا باس و خواسێکی وای ببێ و، لە بوونەوەردا ناوێکی هەبێت.. ئیتر یان هێشتا هەر لەپشتی باوکیا بووە، یان لەم ئەرزەدا پێی بڵێیت ئادەمی هەر وجودی نەبووە، کەسیش بە بیریدا نەهاتووە. جا کەوابوو ئەی ئادەمی داچڵەکێ و خوای خۆت بەهەق بناسە ﴿ ٢: إنا خلقنا الإنسان من نطفة أمشاج ﴾ بێگومان ئێمە ئادەمیمان دروستکرد لە دڵۆپێك ئاوی تێکەڵاو لە هەردوو ئاوی ژن و پیاو، بەو شێوەیە کە خۆمان ویستمان بگاتە یەك، پاشان، هەر لەو تنۆکەیە سوار چاك، قارەمان، دەنگخۆش، چاك، خراپی لێ پەیدا بوو ﴿ نبتلیه ﴾ تاقی دەکەینەوە لەناو گیان لەبەرەکانی تردا، وە بۆ خۆیشی دەر دەکەوێ کە ئایا کارو کردەوەی چاك ئەکات، یان خراپ، ئایا سوپاسمان ئەکات، یا سپڵە دەبێ؟ ﴿ فجعلناه سمیعا بصیرا ﴾ ئینجا ژنەواو بینامان کرد بۆ ئەوەی ئایەتەکانمان بەگوێی خۆ ببیسێ، بەڵگەکانی دەسەڵاتمان بەچاوی خۆی ببینێ، بەشکو مل رابکێشێ بۆ حەقیقەت و راستی ﴿ ٣: إنا هدیناه السبیل ﴾ بێگومان ئێمە رێگەی (چاك و خراپ)مان پێنشاندا، سەر پشکمان کرد ﴿ إما شاکرا وإما کفورا ﴾ یان سوپاسگوزار(ئیماندار دەبێ) یان سپڵەو بێ باوەڕو خوانەناس، ئەگەرچی زۆر جاریش لەفرمانمان دەر ئەچێ و ملی خۆی ئەشکێنێ، دیارە ئیتر ئەوکاتەش تەنها خۆی مجرۆ دەبێ و تەنها خۆیشی بەرپرسیار دەبێ.

جەزای موسڵمانان و تۆڵەی بێ باوەڕان:

﴿ ٤: إنا أعتدنا للکافرین سلسلا وأغلالا وسعیرا ﴾ بەراستی ئێمە کۆت و زنیجر -کە هەردوو قاچ و پێی پێئەبەسترێتەوەو، هەردوو دەستی بەگەردنییەوە پێ جەڕ دەدەرێ- لەگەڵ ئاگرێکی سوتێنەرو هەڵگیرساودا ئامادەمانکردووە بۆ بێ باوەڕەکان ﴿ ٥: إن الأبرار یشربون من کأس کان مزاجها کافورا ﴾ بەراستی چاکانیش لە جامی پڕ لەشەرابی تایبەتی دەخۆنەوە کە تێکەڵەکەی(واتە: ئەوی تێکەڵی دەکرێ) کافوورە.
(کافور) ماددەیەکی زۆر تامخۆش و بۆنخۆشە لە دارێکە لەوڵاتی (هند) و(چین)دا دەڕوێ، ئەڵبەت لەوسەردەمەدا لایخەڵکانی ئەو ناوچەیە ناسراو بووە ﴿ ٦: عینا یشرب بها عباد الله ﴾ کانیاوێکە بەندەکانی خوا لێی دەخۆنەوە ﴿ یفجرونها تفجیرا ﴾ بۆ هەر شوێنێك بیانەوێ بیبەن دەیبەن بەئاسانی، واتە: بەهەشتییەکان لەهەر جێگایەکدا بن و لەهەر ژوورێکدا بن ئاوەکەیان لەگەڵ دەبێ.

کَلَّا بَلْ تُحِبُّونَ الْعَاجِلَةَ ﴿٢٠﴾ وَتَذَرُونَ الْآخِرَةَ ﴿٢١﴾ وُجُوهٌ يَوْمَئِذٍ نَاضِرَةٌ ﴿٢٢﴾
إِلَىٰ رَبِّهَا نَاظِرَةٌ ﴿٢٣﴾ وَوُجُوهٌ يَوْمَئِذٍ بَاسِرَةٌ ﴿٢٤﴾ تَظُنُّ أَنْ يُفْعَلَ بِهَا فَاقِرَةٌ ﴿٢٥﴾
كَلَّا إِذَا بَلَغَتِ التَّرَاقِيَ ﴿٢٦﴾ وَقِيلَ مَنْ ۜ رَاقٍ ﴿٢٧﴾ وَظَنَّ أَنَّهُ الْفِرَاقُ ﴿٢٨﴾ وَالْتَفَّتِ
السَّاقُ بِالسَّاقِ ﴿٢٩﴾ إِلَىٰ رَبِّكَ يَوْمَئِذٍ الْمَسَاقُ ﴿٣٠﴾ فَلَا صَدَّقَ وَلَا صَلَّىٰ
﴿٣١﴾ وَلَٰكِنْ كَذَّبَ وَتَوَلَّىٰ ﴿٣٢﴾ ثُمَّ ذَهَبَ إِلَىٰ أَهْلِهِ يَتَمَطَّىٰ ﴿٣٣﴾ أَوْلَىٰ لَكَ
فَأَوْلَىٰ ﴿٣٤﴾ ثُمَّ أَوْلَىٰ لَكَ فَأَوْلَىٰ ﴿٣٥﴾ أَيَحْسَبُ الْإِنْسَانُ أَنْ يُتْرَكَ سُدًى ﴿٣٦﴾
أَلَمْ يَكُ نُطْفَةً مِنْ مَنِيٍّ يُمْنَىٰ ﴿٣٧﴾ ثُمَّ كَانَ عَلَقَةً فَخَلَقَ فَسَوَّىٰ ﴿٣٨﴾ فَجَعَلَ مِنْهُ
الزَّوْجَيْنِ الذَّكَرَ وَالْأُنْثَىٰ ﴿٣٩﴾ أَلَيْسَ ذَٰلِكَ بِقَادِرٍ عَلَىٰ أَنْ يُحْيِيَ الْمَوْتَىٰ ﴿٤٠﴾

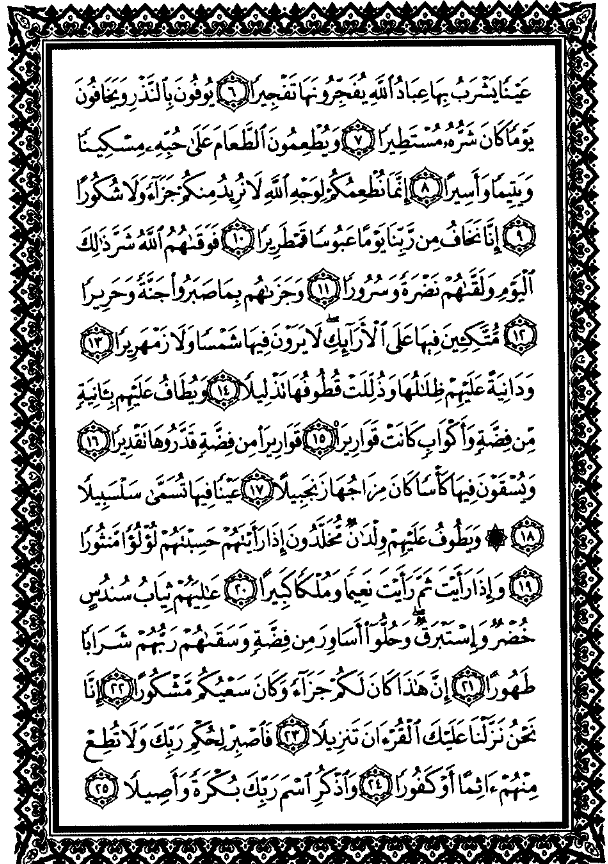
سُورَةُ الإنسَانِ — ترتيبها ٧٦ — آياتها ٣١

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ
هَلْ أَتَىٰ عَلَى الْإِنْسَانِ حِينٌ مِنَ الدَّهْرِ لَمْ يَكُنْ شَيْئًا مَذْكُورًا ﴿١﴾
إِنَّا خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ مِنْ نُطْفَةٍ أَمْشَاجٍ نَبْتَلِيهِ فَجَعَلْنَاهُ سَمِيعًا
بَصِيرًا ﴿٢﴾ إِنَّا هَدَيْنَاهُ السَّبِيلَ إِمَّا شَاكِرًا وَإِمَّا كَفُورًا ﴿٣﴾
إِنَّا أَعْتَدْنَا لِلْكَافِرِينَ سَلَاسِلَ وَأَغْلَالًا وَسَعِيرًا ﴿٤﴾ إِنَّ
الْأَبْرَارَ يَشْرَبُونَ مِنْ كَأْسٍ كَانَ مِزَاجُهَا كَافُورًا ﴿٥﴾

ئاکاری چاکان:

﴿ ٧: یوفون بالنذر ﴾ بۆیە ئەم پاداشەیان هەیە، چونکە لە دونیادا هەر شتێ نەزر بکەن و بڕیاری لە سەر بدەن لە کارێکی چاکە، وەفای پێ دەکەن و پێی هەڵ ئەسن، بێ کەم و کورتی. پێغەمبەر ﷺ دەفەرمووێ: ((من نذر أن یطیع الله فلیطعه، ومن نذر أن یعصی الله فلا یعصه)) الموطأ: ٤٧٦/٢ واتە: هەرکەسێك بڕیاریدا کە دەبێ گوێڕایەڵی خوا بێت، دەبێ جێبەجێی بکا، بەڵام کەسێ بڕیاریدا یاخی بێت لەخوا، نابێ قسەکەی جێبەجێ بکاو یاخی ببێت. ﴿ ویخافون یوما کان شره مستطیرا ﴾ وە لە رۆژێك ئەترسن کە زیانەکەی بە هەموو شوێنێکدا بڵاو دەبێتەوە ﴿ ٨: ویطعمون الطعام علی حبه مسکینا ویتیما وأسیرا ﴾ ونان وخۆراك لە گەڵ حەزو پێویستیان بۆی، دەدەنە خەڵکانی بێ نەواو هەتیوو دیل، برێ جار ئەسیر دەهێنرایە لای پێغەمبەر ﷺ، ئەویش ئەیدایە

دەستی موسڵمانەکان و، ئەوانیش زیاتر لەخۆیان خزمەتیان ئەکرد.. بەڵێ نـان و خۆراکدان بەهەژارو هەتیوو دیل پیشـەی موسـڵمان بـووەو، دەبێ تا رۆژی قیامەت بەردەوام بێت ﴿ ٩: إنما نطعمکم لوجـه الله ﴾ و دەڵێن: ئێمە ئەم خۆراکەتـان تەنها لەبەرخواو بۆ بەدەسـتهێنانی رەزامەندی ئەو پێدەبەخشـین ﴿ لا نرید منکم

عَيْنًا يَشْرَبُ بِهَا عِبَادُ ٱللَّهِ يُفَجِّرُونَهَا تَفْجِيرًا ﴿٦﴾ يُوفُونَ بِٱلنَّذْرِ وَيَخَافُونَ
يَوْمًا كَانَ شَرُّهُۥ مُسْتَطِيرًا ﴿٧﴾ وَيُطْعِمُونَ ٱلطَّعَامَ عَلَىٰ حُبِّهِۦ مِسْكِينًا
وَيَتِيمًا وَأَسِيرًا ﴿٨﴾ إِنَّمَا نُطْعِمُكُمْ لِوَجْهِ ٱللَّهِ لَا نُرِيدُ مِنكُمْ جَزَآءً وَلَا شُكُورًا
﴿٩﴾ إِنَّا نَخَافُ مِن رَّبِّنَا يَوْمًا عَبُوسًا قَمْطَرِيرًا ﴿١٠﴾ فَوَقَىٰهُمُ ٱللَّهُ شَرَّ ذَٰلِكَ
ٱلْيَوْمِ وَلَقَّىٰهُمْ نَضْرَةً وَسُرُورًا ﴿١١﴾ وَجَزَىٰهُم بِمَا صَبَرُوا۟ جَنَّةً وَحَرِيرًا
﴿١٢﴾ مُّتَّكِـِٔينَ فِيهَا عَلَى ٱلْأَرَآئِكِ لَا يَرَوْنَ فِيهَا شَمْسًا وَلَا زَمْهَرِيرًا ﴿١٣﴾
وَدَانِيَةً عَلَيْهِمْ ظِلَٰلُهَا وَذُلِّلَتْ قُطُوفُهَا تَذْلِيلًا ﴿١٤﴾ وَيُطَافُ عَلَيْهِم بِـَٔانِيَةٍ
مِّن فِضَّةٍ وَأَكْوَابٍ كَانَتْ قَوَارِيرَا۠ ﴿١٥﴾ قَوَارِيرَا۟ مِن فِضَّةٍ قَدَّرُوهَا تَقْدِيرًا ﴿١٦﴾
وَيُسْقَوْنَ فِيهَا كَأْسًا كَانَ مِزَاجُهَا زَنجَبِيلًا ﴿١٧﴾ عَيْنًا فِيهَا تُسَمَّىٰ سَلْسَبِيلًا
﴿١٨﴾ ۞ وَيَطُوفُ عَلَيْهِمْ وِلْدَٰنٌ مُّخَلَّدُونَ إِذَا رَأَيْتَهُمْ حَسِبْتَهُمْ لُؤْلُؤًا مَّنثُورًا
﴿١٩﴾ وَإِذَا رَأَيْتَ ثَمَّ رَأَيْتَ نَعِيمًا وَمُلْكًا كَبِيرًا ﴿٢٠﴾ عَٰلِيَهُمْ ثِيَابُ سُندُسٍ
خُضْرٌ وَإِسْتَبْرَقٌ وَحُلُّوٓا۟ أَسَاوِرَ مِن فِضَّةٍ وَسَقَىٰهُمْ رَبُّهُمْ شَرَابًا
طَهُورًا ﴿٢١﴾ إِنَّ هَٰذَا كَانَ لَكُمْ جَزَآءً وَكَانَ سَعْيُكُم مَّشْكُورًا ﴿٢٢﴾ إِنَّا
نَحْنُ نَزَّلْنَا عَلَيْكَ ٱلْقُرْءَانَ تَنزِيلًا ﴿٢٣﴾ فَٱصْبِرْ لِحُكْمِ رَبِّكَ وَلَا تُطِعْ
مِنْهُمْ ءَاثِمًا أَوْ كَفُورًا ﴿٢٤﴾ وَٱذْكُرِ ٱسْمَ رَبِّكَ بُكْرَةً وَأَصِيلًا ﴿٢٥﴾

جزاء ولا شـکورا ﴾ هیچ پاداش و سوپاسـێکمان لێتان ناوێ، بێ شـك دەبێ هەموو خێرخوازێك هەرئاوابێت. ﴿ ١٠: إنا نخاف من ربنا یوما عبوسـا قمطریرا ﴾ وەدەڵێن: بەراسـتی ئێمە لەرۆژێکی زۆر ترش و تاڵ و سەخت و قورس لەپەروەردگارمان دەترسین.

﴿ ١١: فوقاهم الله شـر ذلک الیوم ﴾ جا خوا لە زیانی ئەو رۆژە دەیانپارێزێ ﴿ ولقاهم نضرة وسرورا ﴾ و روو گەشی و شادمانیان پێدەبەخشێ ﴿ ١٢: وجزاهم بما صبروا جنة وحریرا ﴾ وپاداشیان دەداتـەوە بە بەهەشـتێك بە هەتـا هەتایی تێیـدا دەمێننەوەو بە ئاوریشـمێك دەیپۆشـن، بە هۆی ئارامگرتنیان لە سەر جێبەجێ کردنی تەکالیفی شەرعی لە دونیادا. بەڵێ تەنها خوا پاداشی شیاوو شایستە ئەداتەوە، موسڵمانەکان هەرچی نان و خواردەمەنی خۆش و، کاڵای باش و قەشـەنگیان هەبوو بەخشـییان بەهەژارو هەتیوو دیلەکان، جائێستاش خوای گەورە ئاوا پاداشی دانەوە.

﴿ ١٣: متکئین فیها علی الأرائک ﴾ ئەو خۆشـبەختانە لەسـەر قەنەفەی رازاوەو جوان لە بەهەشـتدا شـانیان داداوەو ﴿ لا یرون فیها شمسـا ولا زمهریـرا ﴾ نە گەرمای خۆری تیـا دەبینن و نە سەرمایەکی سـارد، چونکە هەوایەکـی مام ناوەندی و، زۆر خۆش و سـازگاری هەیە. ﴿ ١٤: ودانیة علیهم ظلالها ﴾ و سایەوسێبەری درەختەکانی لێیانەوە نزیکە، تا زیاتر هەسـت بەخۆشـی و رێز و حورمـەت بکەن ﴿ وذللت قطوفها تذلیـلا ﴾ ولێکردنەوەو چنینی میوەکەشـیان ئاسـان کراوە بۆیان. (ئیبن عەببـاس) دەڵێ: بابای بەهەشـتی هـەر کات حەزی لە هەر جـۆرە میوەیەك کرد، ئەوا خێرا لەدەمی نزیك دەبێتەوە، ئیتر نایەوێت ئەو عەزیەت بکێشێ و بـروا بۆ لێکردنەوەی، بەڵکو خۆی دێتە لای ئەم.(سـوفیان)یش گوتویەتـی: دەسـتی بـە میوەکـەی دەگـات چۆنی ویسـت، بەدانیشتنەوەو بە پاڵدانەوە. ﴿ ١٥: ویطاف علیهم بآنیة من فضة ﴾ و لە سـوراحی و کاسـەی زیودا شەرابیان بە سەردا دەگێردرێ بە قاپی زیوین ﴿ وأکواب کانت قواریرا ﴾ کە دەکرێتە ئەو کووپ و کاسـانەوە لەزەرکی میناو شوشەی تایبەتدا دروستکراون ﴿ ١٦: قواریر من فضة ﴾ هەموو کاسەو سوراحی خواردن و خواردنەوەیان لەشووشـەی زیوە ﴿ قدروها تقدیرا ﴾ کە بەئەندازەیەکی جوان و پێویست و دڵرفێن(سـاقییەکان)ئامادەیان کردووە بۆیان، واتە: نە پێویستیان بە هیتر هەیە، وەنەلێشیان ئەمێنێتەوە.

شەرابی ئاوێتە بە زەنجەفیل و جۆمی سەرسەبیل دەخۆنەوە:

﴿ ١٧: ویسـقون فیها کأسـا کان مزاجها زنجبیـلا ﴾ وەپێکێکیان پێدەنۆشـرێ، تێکەڵەکەی زەنجەفیلە. ﴿ ١٨: عینا فیها تسـمی سلسـبیلا ﴾ وە لـە ئـاوی کانیاوێکیـش تێکەڵکراوە کـە لە بەر خۆشقووتی پێی دەڵێن: (سەلسەبیل)

لاوانی وەک مرواری رژێنراو، بەسەر بەهەشتدا دەگەرێن:

﴿ ١٩: ویطـوف علیهـم ولـدان مخلدون ﴾ ولاوانێ کـە هەر بە جوانی دەمێننەوە بەسەریاندا دەگەرێن، بۆ خزمەتکردونیان شیاوی باسـە هەرگیز پیری و ناشـیرینی و گۆران روویان تێناکات ﴿ إذا رأیتهم حسـبتهم لؤلؤا منثـورا ﴾ هەر کە دەیانبینـی وادەزانیت مرواریـن و بەو ناوەدا بڵاو بوونەتەوە، دیارە خزمەتکار تا جوان و پاك و خاوێن تر بێت خزمەتکراوەکە دڵی باشترو زیاتر دەکرێتەوە. ﴿ ٢٠: وإذا رأیـت ثم رأیت نعیما وملـکا کبیرا ﴾ وکاتێ بەهەر لایەکی ئەو بەهەشـتەدا دەروانیت، نـازو نیعمەت و بەهرەیەکی فراوان و موڵکێکی گەورەی بێ سنور دەبینی. واتە: نازانی سەیری چی بکەیت و گوێ بۆ چی بگری.

جل و بەرگ و زەمبەریان:

﴿ ٢١ : عاليهم ثياب سندس خضر وإستبرق ﴾ لە بەریاندایە پۆشاکێ لە ئاوریشمی قەشەنگ ونەرم و نۆڵ و جوان و سەوزی تەنك، کە بەسەر ئاوریشمی ئەستووردا لەبەریان کردووە. (سندس) ئاوریشمێکی نەرم و نۆڵە. (استبرق) ئاوریشمێکی ئەستوورو قاییمە ﴿ وحلوا أساور من فضة ﴾ وە رازێنراونەتەوە بە بازن و دەستبەندی زیو.

بۆ خزمەتکردونیان (سەعیدی کوڕی موسەییب) دەڵێ: هەموو بەهەشتییەك سێ‌جۆر بازن و دەستبەندی لەدەستدایە: زیوو، زێڕو، مرواریی ﴿ وسقاهم ربهم شرابا طهورا ﴾ وە پەروەردگاریان شەرابێکی پاك و پوخت و خاوێنیان پێ‌دەنۆشێ ﴿ ٢٢ : إن هذا كان لكم جزاء ﴾ وە پێیان ئەوترێ: بەڕاستی ئەمە پاداشتێکە بۆ ئێوە ئامادە کراوە ﴿ وكان سعيكم مشكورا ﴾ و کۆشش و هەوڵی ئێوە سوپاسکراوە. بۆیە ئەمڕۆیش وا بەو شێوەیە پاداش ئەدرێنەوە.

جا پاش باسکردنی ئەو هەموو نازو نیعمەت و خۆشی و بەهرەیە بۆ برواداران و ترساندنی بێ بڕوایان، ئیتر دێتە سەر وانەیەك بۆ تەواوی برواداران تا بە ئارام بن و دان بەخۆدا بگرن. هەزار ڕەحمەت لە مامۆستا (خاڵ) کە چەندە جوان دەڵێت: سوورەتە مەککەییەکان بۆ یەکەم جار قسە لەگەڵ بێ بڕواکانی قورەیش دەکەن، کە ئەوانیش زۆر حەزیان لە رابواردن بووە، جا لەبەر ئەوە درێژترین باسی بەهەشت لەقورئاندا لەسوورەتی (ئینسان) و (توور)دایە. کە هەردووکیشیان مەککەیین، قورئانیش وەك پزیشك وایە، هەرکەسەی بەجۆرێ دەرمان ئەکات. هەندێك حەزی لەباخ و باخات و میوەو گۆشت و کاڵای ئاوریشم و بازنی زێڕو زیوو مرواری و تەخت و قەنەفەو کورسییە. هەندێکیش حەزی لە میهرەبانی و نوری خوایە. ﴿ ٢٣ : إنا نحن نزلنا عليك القرآن تنزيلا ﴾ دڵنیاشبە ئەی پێغەمبەر! ﷺ هەر ئێمە بەچاك و پاك قورئانمان بۆ تۆ دابەزاند، تا خەڵکی پێ بێدار بکەیتەوە ﴿ ٢٤ : فاصبر لحكم ربك ﴾ جا لە بەرامبەر فەرمانی پەروەردگارتەوە خۆ رابگرە، چاوەڕوانبە خوا تۆڵەیان لێ ئەسێنێ ﴿ ولا تطع منهم آثما أو كفورا ﴾ وە بە فەرمانی هیچ گوناهبارێك، یان زۆر کافرو سپڵەیەك لە بتپەرستەکانی هۆزەکەت مەکە ئەگەرچی تەواوی ماڵی دونیاشت بدەنێ ﴿ ٢٥ : واذكر اسم ربك بكرة وأصيلا ﴾ و بەیانیان و ئێواران یادی ناوی پەروەردگارت بکە، واتە: لە نوێژی بەیانی و نیوەڕۆو عەسردا ﴿ ٢٦ : ومن الليل فاسجد له ﴾ وە لە بەشێکی شەودا سوجدەی بۆ بەرە، واتە: پەروەردگاریان نوێژی مەغریب و عیشا لەکاتی خۆیدا بکە ﴿ وسبحه ليلا طويلا ﴾ وە لەبەشێکی زۆری شەودا تەسبیحات و بێخەوشی ئەو بڵێ: واتە: شەو نوێژ بکە وهەموو کات دڵت لای خوا بێ و ناوی ئەو هەر لەسەر زارت بێت.

بەڵێ: دەبێ بانگەوازکاران لەهەر جێگایەکدا بن، تووێشوویەکی زۆر هەڵگرن بۆ لای خوا، چونکە ڕێگەکەیان هەزار بەهەزارەو درێژو نەبڕاوەیە!.

بۆ دنیا وازیان لە قیامەت هێنا:

﴿ ٢٧ : إن هؤلاء يحبون العاجلة ﴾ بەڕاستی ئەو بێ باوەڕانە حەزیان لەژیانی دونیای تەمەن کۆتایە، کە زۆر بەخێرایی تێ‌دەپەڕێت ﴿ ويذرون وراءهم يوما ثقيلا ﴾ وە ڕۆژێکی زۆر گران و سەخت و سەنگین پشتگوێ دەخەن و هیچ کارێکی بۆ ناکەن و بڕوایان پێی نییە ﴿ ٢٨ : نحن خلقناهم وشددنا أسرهم ﴾ چۆن فەرمانەکان پشتگوێ ئەخەن؟! خۆ هەرئێمە دروستمانکردوون لەنەبوونەوە هێناومانننە بوونەوە و ئەندام و جومگەکانی لەشیانمان یەك‌خست و قایمکرد تا بەهێزو بە توانابن ﴿ وإذا شئنا بدلنا أمثالهم تبديلا ﴾ وە کاتێکیش بمانەوێ ئەوانە لادەبەین دەیانگۆڕین، بەتاقمێ دەیانگۆڕین چاکتر لەوان.

قورئان پەندەو، ڕێنمایی بە خوایە:

﴿ ٢٩ : إن هذه تذكرة ﴾ بەڕاستی ئەم سوورەتە و هەموو ئایەتەکانی قورئان پەندو ئامۆژگارییەکە، بۆ جیهانەکانی پەری و ئادەمزاد، واتە: مرۆڤە ژیرەکان کەڵك و سوودی لێ وەر دەگرن ونەفامەکانیش پێی قەڵس دەبن! ﴿ فمن شاء اتخذ إلى ربه سبيلا ﴾ جا ئەوەی ویستی ڕزگاری ببێ لە ئاخیرەتدا، ڕێگایەکی ڕاست دەگرێ بۆلای پەروەردگاری ﴿ ٣٠ : وما تشاءون إلا أن يشاء الله ﴾ وە هیچ شتێك لەم شتانە ئارەزوو ناکەن، مەگەر کاتێ ویستی خوای لەسەر بێت. واتە: ئەگەر خوا حەز نەکات ئێوەش ناتوانن خۆتان ڕزگار بکەن لە ئازارو سزای ئەو، وە ڕێگای ڕاست ودروستیشتان پێ‌ناگیردرێ ﴿ إن الله كان عليما حكيما ﴾ بەڕاستی ئەو خوایە زۆر زانایە، ئەزانێ کێ‌چی هەڵ ئەگرێ و، شایستەی چییە؟ زۆریش کارجوان و کاردروستە. ئەگەر بیەوێ هۆ بۆمرۆڤ دەست دەخا و سەرەنجام پیرۆز دەبێ، چونکە مرۆڤ تەنها کار کردنەکەی بەدەستە، ئیتر هێزوتواناو دروستکردن تەنها بە ویستی خوایە.

﴿ ٣١ : يدخل من يشاء في رحمته ﴾ بۆیە ئەوەی ئەو بیەوێت لەبەندەکانی خۆی هۆی بۆ ڕێك دەخات و ئەی‌خاتە ناو ڕەحمەت

و میهرەبانی (بەهەشتی) خۆیەوە ﴿ والظالمین أعد لهم عذاباً ألیما ﴾ وە بۆ ستەمکارانیش سزایەکی پڕئێش و زۆر سەختی ئامادە کردووە. لەگەورەیی و فەزیلەتی سوورەتی (ئینسان)ـە کە ئیمامی (موسلیم) لە (ئیبن عەبباس)وە دەڵێت: پێغەمبەر ﷺ لەنوێژی بەیانی رۆژی هەینیدا (ألم، تنزیل)ی سوورەتی سوجدەو، (هل أتی علی الإنسان) دەخوێند. (موسلیم/٢/٥٩٩).

سوپاسی شایستە بۆ خوای میهرەبان کە یارمەتیدام بۆ تەواو کردنی‌تەفسیری سوورەتی (ئینسان).

سوورەتی (مورسەلات)

مەککەییەو (٥٠) ئایەتە

بەناوی‌خوای بەخشندەی میهرەبان

سوورەتی (مورسەلات)، گرنگی بەخاڵە بناغەییو بنەڕەتییەکانی ئیسلام دەدا وەکو: ڕۆژی سەڵاو زیندوو بوونەوە، نیشانەو بەڵگەکانی دەسەڵات وتوانایی خوای باڵادەست و، چەندین شتی گرنگی تری نادیار. وەلە پێشەوە سوێند دەخوا بەچەندین جۆری فریشتە و، خەڵکانی پاك وپاكژ کە: قیامەت راستەو دێتە دی و، سزاو تیاچوونیش بۆ بێ بڕوایان مسۆگەرەو بەرێوەیە: (والمر سلات عرفا.. إنما توعدون لواقع) پاشان کاتی‌ئەو سزایە دیاری دەکات: (فإذا النجوم طمست... لیوم الفصل) چەند نیشانەو بەڵگەیەکیش دێنێت لەسەر توانایی خوای گەورە بۆزیندوو کردنەوەی ئادەمیزاد: (ویل یومئذ للمکذبین... ألم نخلقکم من ماء مهین) پاشان دێتە سەر باسی ئەو سزاو ئەشکەنجەیە کە بۆ تاوانباران دانراوە: (إنطلقوا إلی ما کنتم به تکذبون... کأنه جمالة صفر) دوای دیاریکردنی تۆڵەی ئەوان، پاداش و جێگەی برواداارانیش باس دەکات: (إن المتقین فی ظلال و عیون... انا کذلک نجزی المحسنین) بەکورتە باسێکی هۆی سەرکەشی و یاخی‌بووان و، ئەنجامەکەی بە فەرمایشتی: (..کلوا وتمتعوا قلیلا إنکم مجرمون..) دەرگا لەخۆی دائەخا.

سوێند بەمانە رۆژی پەسڵان دێ:

﴿ بسم الله الحمن الرحیم * ١: والمرسلات عرفا ﴾ سوێند بە (با)ڕەوانەکراوەکان یەك لە دوای یەك کە بەکاری پێویست و گرنگ دەنێردرێن ﴿ ٢: فالعاصفات عصفا ﴾ بەو بایانەش کە بە هێزو توندی هەڵدەکەن بە هەڵکردنێکی بە هێزو توندو دەبنە گەردەلوول ودارو درەخت لەبندێنن ﴿ ٣: والناشرات نشرا ﴾ وە سوێند بەو بایانە کە هەور بڵاودەکەنەوە بە بڵاوکردنەوە لە ئاسماندا و باران دەهێنن ﴿ ٤: فالفارقات فرقا ﴾ سوێند بەوئایەتانەش کەهەق و ناهەق، باتڵ و ناڕەوا لێك جیادەکەنەوە بەجیاکردنەوەیەکی روون ﴿ ٥: فالملقیات ذکرا ﴾ سوێندیش بەو فریشتانە پەیام و نامەی خوا دەبەنە لای پەیامبەران، (درودو سڵاویان لەسەربێت) ﴿ ٦: عذرا أو نذرا ﴾ بۆ نەهێشتن و لابردنی بڕووبیانووی خەڵك، یان بۆ ترس وە بەرنانیان، تابەڵکولە سزا بترسن و سڵ بکەنەوە ولە خراپە کۆتا بکەن، واتە: مەردم دوو جۆر دەبێ: یا بڕوا دێنێ، یا نایهێنێ. وە سوێند خواردنیش بەو شتانەی سەرەوە بۆ ئەوەیە: هەتا خەڵك بزانێ کە بوونەوەر پڕە لە ملیۆنەها شتی نادیار، وە هەریەکەشیان کاری خۆی ئەکات. (سەلەف) لە نێوخۆیاندا لەمەڕ دیاریکردنی ماناو مەبەستی ئەوانەی سەرەوە قسەیان جیاوازە: هەندێ دەڵێن مەبەست پێیان بایە.هەندێ دەڵێن: فریشتەکانن. هەندێ تر دەڵێن: هەندێکیان (با)ن و،ئەوانی تریان فریشتەن. ئێمەش ملکەچین بەوە کەخوای گەورە خۆی چاك دەزانێت کە چ مانایە مەبەستە؟ ﴿ ٧: إنما توعدون لواقع ﴾ سوێند بە هەموو ئەوانە بەڕاستی ئەو وادەو بەڵێنە بە ئێوە دەدرێت، هەرپێش‌دێت ﴿ ٨: فإذا النجوم طمست ﴾ جا کاتێ ئەستێرەکان رووناکییان نەماو سڕانەوە، واتە: لەجێگەی خۆیان ترازان و کوژانەوە ﴿ ٩: وإذا السماء فرجت ﴾ وکاتێکیش ئاسمان یەکالا کرایەوەو لێك ترازا ﴿ ١٠: وإذا الجبال نسفت ﴾ دەمێکیش کێوەکان لەجێگەی خۆیان هەڵدەکنرێن و تەخت ئەبن.. بەڵێ.. قورئان پڕە لەم دیمەنانە، کە هەریەکەیان پەنجە ئەخەنە سەر تێکچوون وهەڵوەشانەوەی یاسای ئەم بوونەوەرە ﴿ ١١: وإذا الرسل أقتت ﴾ وکاتێك پەیامبەران کات وشوێنی دیارییان بۆدادەنرێت بۆ لێکۆڵینەوەو موحاکەمەی نێوان ئەوان و گەلەکانیان ﴿ ١٢: لأی یوم أجلت ﴾ ئاخۆ بزانن بۆ چ ڕۆژێکی گەورە وسەخت لێپرسینەوە دواخراوە؟ ﴿ ١٣: لیوم الفصل ﴾ بۆ ڕۆژی جیاکردنەوەو دادگایی لە نێوان دروستکراوەکاندا ﴿ ١٤: وماأدراک ما یوم الفصل ﴾تۆ چوزانیت ڕۆژی دادگایی وجیاکردنەوە چ ڕۆژێکی سەخت وگرانە؟ چەند قورس و.. سەختە..؟.. کاتێ ئەوانە روویاندا، ئیتر ئەوکاتە هەرچی بەڵێنیان پێدراوەو پەیامبەرانیش پێیان وتوون، دێتە دی بێ دوو دڵیی وگومان ﴿ ١٥: ویل یومئذ للمکذبین ﴾ سزاو تیاچوون لەو ڕۆژەدا بۆ بەدرۆخەرەوانی پێغەمبەرانە. ڕاڤەکەرانی قورئان دەڵێن: لەم سوورەتەدا ئەم ڕستەی –ویل یومئذللمکذبین–، بۆتەمەع خستنە بەروترساندن (١٠) جار وتراوەتەوە.

بەمكارانە خوا بناسە:

﴿ ١٦: ألـم نهلک الأولين ﴾ ئایا ئێمە تاقمی پێشـینانمان لە ناو نەبرد؟ واتە: ئەوانەی پەیامبەرەكانیان بە درۆ دەخستەوەو دەچوون بەگژیاندا، وەكو گەلی (نووح وعادو سـەموود)؟ ﴿ ١٧: ثم نتبعهم الآخرين ﴾ لە پاشـا بەدوای ئەواندا پاشینانیش دێنین، جائەگەر ئەوانیش لابدەن لەناویان دەبەین ﴿ ١٨: كذلک نفعل بالمجرمين ﴾ ئابـەو جۆرەیە لەگەڵ گشـت تاوانباران مامەڵـەو رەفتار دەكەین ﴿ ١٩: ويل يومئذ للمكذبين ﴾ سزاوتیاچوون لەو رۆژەدا بۆ بەدرۆ خـەرەوەكان ﴿ ٢٠: ألـم نخلقكم من ماءمهين ﴾ ئایـا لەئاوێكی پەسـت ولاواز دروسـتمان نەكـردن، ئەی خـەڵكانـی خوانەناس و بـێ بـاوەڕ؟! ﴿ ٢١: فجعلناه فى قرار مكين ﴾ جا خسـتمانە ناوجێگایەكی پتەوو قایمەوە كە مندالّدانە؟ ﴿ ٢٢: إلى قدرمعلوم ﴾ وبـۆ ماوەیەكـی دیاریكراو ئەویش وەختی زایـین و لەدایكبوونە؟ ﴿ ٢٣: فقدرنـا فنعم القادرون ﴾ جا ئێمە هەموو شـتێكمان بەرێك وپێكـی بەدیهێنا، ئای چ خوایەكی چاك ئەندازەگیرە ئەو زاتە، ئەوەتە لەجوانترین وێنەدا ئێوەی دروسـتكردوو چارە نووسیشی دیاریكـردوون ﴿ ٢٤: ويـل يومئذ للمكذبين ﴾ سـزاو تیاچوون لـەو رۆژەدا بـۆ بێباوەڕان و بەدرۆخـەرەوەكان ﴿ ٢٥: ألم نجعل الأرض كفاتا ﴾ مەگەرئێمە زەویمـان نەكردە مەكۆوجێی كۆبونەوە ﴿ ٢٦: أحيـاء وأمواتا ﴾ بۆژیاوان و مـردوان؟ ﴿ ٢٧: وجعلنا فيها رواسـی شامخات ﴾ وهەرلەوێشـدا كێوی بەرزو بڵندو داكوتراومان دانەمەزراند، بۆئەوەی زەوی دامركێ و هەڵتان نەدێرێ ﴿ وأسقيناكم ماء فراتا ﴾ ئەی ئاوێكی خۆش و شـیرینمان پێ نەنۆشـاندن ﴿ ٢٨: ويـل يومئـذ للمكذبين ﴾ سـزاوتیاچوون لـەورۆژەدا بۆخوانەناس وبەدرۆخـەرەوەكان.

تاوانباران بەرەو جێی خۆیان لێ دەخورێن:

﴿ ٢٩: إنطلقوا إلى ماكنتم به تكذبون ﴾ فریشتە بەدۆزەخییەكان دەڵێن: بێ خۆراگرتن دەرچن بۆئەو سـزایەی كەبەدرۆتان ئەزانێ و بڕواتـان پێی نەبوو ﴿ ٣٠: إنطلقوا إلى ظل ذى ثلاث شـعب ﴾ دەرچن بۆ سێبەری ئەو دووكەڵە سێ شاخەیە، كە لە چڕە دووكەڵی دۆزەخ پەیدا دەبێ.

دووكـەڵی چڕوپڕ كاتێ بەرز ئەبێتەوە بۆئاسمان، ئەگەر بەئاسـایی بڕوات لە قورسـی خۆیدا دەبێتە سـێ بەشـەوە مەبەست لەمەدا ئەوەیـە كە راسـت و چەپ و سـەروویان هەرتاریكایی ودووكەڵە ﴿ ٣١: لاظليل ولا يغنى من اللهب ﴾ ئەو سـێبەرە نە سـێبەرێكی فێنكـی وەهایە تاڵە گڕو بڵێسـەی ئاگـری دۆزەخ بێ نیازتان بكاو بتانپارێزێـت. پێغەمبەریش ﷺ دەفەرموێ: ((تدنى الشـمس يوم القيامة من الخلق حتى تكـون كمقدار ميل، فيكون الناس على قدر أعمالهـم فى العرق، فمنهم من يكون إلـى كعبيه، ومنهم من يكون إلى ركبتيـه، ومنهم من يكون إلى حقويـه (أى خصره) ومنهم من

وَمِنَ ٱلَّيۡلِ فَٱسۡجُدۡ لَهُۥ وَسَبِّحۡهُ لَيۡلٗا طَوِيلًا ﴿٢٦﴾ إِنَّ
هَٰٓؤُلَآءِ يُحِبُّونَ ٱلۡعَاجِلَةَ وَيَذَرُونَ وَرَآءَهُمۡ يَوۡمٗا ثَقِيلٗا ﴿٢٧﴾ نَّحۡنُ
خَلَقۡنَٰهُمۡ وَشَدَدۡنَآ أَسۡرَهُمۡۖ وَإِذَا شِئۡنَا بَدَّلۡنَآ أَمۡثَٰلَهُمۡ تَبۡدِيلًا
﴿٢٨﴾ إِنَّ هَٰذِهِۦ تَذۡكِرَةٞۖ فَمَن شَآءَ ٱتَّخَذَ إِلَىٰ رَبِّهِۦ سَبِيلٗا ﴿٢٩﴾
وَمَا تَشَآءُونَ إِلَّآ أَن يَشَآءَ ٱللَّهُۚ إِنَّ ٱللَّهَ كَانَ عَلِيمًا حَكِيمٗا ﴿٣٠﴾
يُدۡخِلُ مَن يَشَآءُ فِي رَحۡمَتِهِۦۚ وَٱلظَّٰلِمِينَ أَعَدَّ لَهُمۡ عَذَابًا أَلِيمَۢا ﴿٣١﴾

سُورَةُ المُرۡسَلَاتِ

بِسۡمِ ٱللَّهِ ٱلرَّحۡمَٰنِ ٱلرَّحِيمِ

وَٱلۡمُرۡسَلَٰتِ عُرۡفٗا ﴿١﴾ فَٱلۡعَٰصِفَٰتِ عَصۡفٗا ﴿٢﴾ وَٱلنَّٰشِرَٰتِ نَشۡرٗا ﴿٣﴾
فَٱلۡفَٰرِقَٰتِ فَرۡقٗا ﴿٤﴾ فَٱلۡمُلۡقِيَٰتِ ذِكۡرًا ﴿٥﴾ عُذۡرًا أَوۡ نُذۡرًا ﴿٦﴾ إِنَّمَا
تُوعَدُونَ لَوَٰقِعٞ ﴿٧﴾ فَإِذَا ٱلنُّجُومُ طُمِسَتۡ ﴿٨﴾ وَإِذَا ٱلسَّمَآءُ فُرِجَتۡ
﴿٩﴾ وَإِذَا ٱلۡجِبَالُ نُسِفَتۡ ﴿١٠﴾ وَإِذَا ٱلرُّسُلُ أُقِّتَتۡ ﴿١١﴾ لِأَيِّ يَوۡمٍ أُجِّلَتۡ
﴿١٢﴾ لِيَوۡمِ ٱلۡفَصۡلِ ﴿١٣﴾ وَمَآ أَدۡرَىٰكَ مَا يَوۡمُ ٱلۡفَصۡلِ ﴿١٤﴾ وَيۡلٞ يَوۡمَئِذٖ
لِّلۡمُكَذِّبِينَ ﴿١٥﴾ أَلَمۡ نُهۡلِكِ ٱلۡأَوَّلِينَ ﴿١٦﴾ ثُمَّ نُتۡبِعُهُمُ ٱلۡأٓخِرِينَ
﴿١٧﴾ كَذَٰلِكَ نَفۡعَلُ بِٱلۡمُجۡرِمِينَ ﴿١٨﴾ وَيۡلٞ يَوۡمَئِذٖ لِّلۡمُكَذِّبِينَ ﴿١٩﴾

يلجم العرق إلجاما- وأشار رسول الله ﷺ بيده إلى فيه)) (موسليم).
واتـە: رۆژی قیامەت خۆر ئەوەندە لەخەڵك نزیك دەبێتەوە، هەر (میل)ێكی دەمێنێ بگاتە سەریان، جا ئەو دەمە مرۆڤەكان هەریەكە بەپێی كارو كردەوەی نالەباری خۆی لە نێو گەرما وعەرەقی خۆیدا گیرۆدە دەبـێ، هەندێكیان تا هەردوو قولە پێی دەچەقن، هەندێ دیكە تاهەردوو ئەژنۆ، تاقمێ تر، تا هەردوو كەلەكەیان، دەستەیە تر تادەرگای دەمیان! ﴿ ٣٢: إنها ترمى بشرر كالقصر ﴾ ئەو ئاگرە بزیسكەی وا فڕێدەدات دەڵێیت كۆشك وتەلاری گەورەیە ﴿ ٣٣: كأنه جمالة صفر ﴾ هەر دەڵێی وشتری بەرگ زەردن، كاتێ كە ڕیز ئەگرن و یەك لەدوایەك رێگە ئەدەنەبەر، ئەو بریشكانەش هەرئاوا بـەدوای یەكدا ریز ئەبن و روو دەكەنە دۆزەخییەكان ﴿ ٣٤: ويل يومئذ للمكذبين ﴾ سزاو لە ناوچوون لەو رۆژەدا بۆ خوانەناس و بەدرۆ خەرەوەكان.

تاوانکاران توانای پۆزش و قسەیان نامێنێ:

﴿ ٣٥: هذا يوم لا ينطقون ﴾ ئەمە ئەو رۆژەیە کە قسەیان نامێنێ
تـا کەڵکێکی هەبێ بۆیـان ﴿ ٣٦: ولا يؤذن لهـم فيعتذرون ﴾ و
مۆڵەتیش نادرێن، تا بروبیانوو عوزر بێننەوە، دیارە رۆژی قیامەت

أَلَمْ نَخْلُقكُّم مِّن مَّآءٍ مَّهِينٍ ﴿٢٠﴾ فَجَعَلْنَٰهُ فِى قَرَارٍ مَّكِينٍ ﴿٢١﴾ إِلَىٰ قَدَرٍ مَّعْلُومٍ ﴿٢٢﴾ فَقَدَرْنَا فَنِعْمَ ٱلْقَٰدِرُونَ ﴿٢٣﴾ وَيْلٌ يَوْمَئِذٍ لِّلْمُكَذِّبِينَ ﴿٢٤﴾ أَلَمْ نَجْعَلِ ٱلْأَرْضَ كِفَاتًا ﴿٢٥﴾ أَحْيَآءً وَأَمْوَٰتًا ﴿٢٦﴾ وَجَعَلْنَا فِيهَا رَوَٰسِىَ شَٰمِخَٰتٍ وَأَسْقَيْنَٰكُم مَّآءً فُرَاتًا ﴿٢٧﴾ وَيْلٌ يَوْمَئِذٍ لِّلْمُكَذِّبِينَ ﴿٢٨﴾ ٱنطَلِقُوٓا۟ إِلَىٰ مَا كُنتُم بِهِۦ تُكَذِّبُونَ ﴿٢٩﴾ ٱنطَلِقُوٓا۟ إِلَىٰ ظِلٍّ ذِى ثَلَٰثِ شُعَبٍ ﴿٣٠﴾ لَّا ظَلِيلٍ وَلَا يُغْنِى مِنَ ٱللَّهَبِ ﴿٣١﴾ إِنَّهَا تَرْمِى بِشَرَرٍ كَٱلْقَصْرِ ﴿٣٢﴾ كَأَنَّهُۥ جِمَٰلَتٌ صُفْرٌ ﴿٣٣﴾ وَيْلٌ يَوْمَئِذٍ لِّلْمُكَذِّبِينَ ﴿٣٤﴾ هَٰذَا يَوْمُ لَا يَنطِقُونَ ﴿٣٥﴾ وَلَا يُؤْذَنُ لَهُمْ فَيَعْتَذِرُونَ ﴿٣٦﴾ وَيْلٌ يَوْمَئِذٍ لِّلْمُكَذِّبِينَ ﴿٣٧﴾ هَٰذَا يَوْمُ ٱلْفَصْلِ جَمَعْنَٰكُمْ وَٱلْأَوَّلِينَ ﴿٣٨﴾ فَإِن كَانَ لَكُمْ كَيْدٌ فَكِيدُونِ ﴿٣٩﴾ وَيْلٌ يَوْمَئِذٍ لِّلْمُكَذِّبِينَ ﴿٤٠﴾ إِنَّ ٱلْمُتَّقِينَ فِى ظِلَٰلٍ وَعُيُونٍ ﴿٤١﴾ وَفَوَٰكِهَ مِمَّا يَشْتَهُونَ ﴿٤٢﴾ كُلُوا۟ وَٱشْرَبُوا۟ هَنِيٓـًٔا بِمَا كُنتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿٤٣﴾ إِنَّا كَذَٰلِكَ نَجْزِى ٱلْمُحْسِنِينَ ﴿٤٤﴾ وَيْلٌ يَوْمَئِذٍ لِّلْمُكَذِّبِينَ ﴿٤٥﴾ كُلُوا۟ وَتَمَتَّعُوا۟ قَلِيلًا إِنَّكُم مُّجْرِمُونَ ﴿٤٦﴾ وَيْلٌ يَوْمَئِذٍ لِّلْمُكَذِّبِينَ ﴿٤٧﴾ وَإِذَا قِيلَ لَهُمُ ٱرْكَعُوا۟ لَا يَرْكَعُونَ ﴿٤٨﴾ وَيْلٌ يَوْمَئِذٍ لِّلْمُكَذِّبِينَ ﴿٤٩﴾ فَبِأَىِّ حَدِيثٍۭ بَعْدَهُۥ يُؤْمِنُونَ ﴿٥٠﴾

حاڵـەت و قۆناغەکانی زۆرن و لێك جیـاوازن ﴿ ٣٧: ويل يومئذ
للمكذبيـن ﴾ سزاو تیاچوون لـەو رۆژەدا بۆ بـەدرۆ خەرەوەکان
﴿ ٣٨: هـذا يوم الفصل جمعناكم والأولين ﴾ ئەمە رۆژی دادگایی
وجیاکردنەوەی هەق و ناهەقە، ئێوەو هەموو نەوەکانی پێشـینمان
کـۆ کردۆتەوە ﴿ ٣٩: فإن كان لكـم كيد فكيدون ﴾ ئینجا ئەگەر
دەتوانن و لەئاسـت مندا دەسـەڵات و فێڵێکتـان هەیە، منەتتان
نەبێت بەکاری بێنن و خۆتانی پێ چارە بکەن، وەك ئەفەرمووێ:
(يا معشـر الجن والإنس إن استطعتم أن تنفذوا من أقطار السموات
والأرض فانفـذوا..)٥٥/ ٣٣. دیـارە هەرگیز ناتوانن دەرچن و خۆ
رزگار بکەن، ئەوانیش هەروا ﴿ ٤٠: ويل يومئذ للمكذبين ﴾ سزاو
تیاچوون لەو رۆژەدا بۆ بەدرۆ خەرەوەکان.

پارێزگاران لە سێبەرو کانیاوەکانی بەهەشتدان:

﴿ ٤١: إن المتقيـن في ظـلال وعيون ﴾ بەڕاسـتی خۆپارێزان و
لەخوا ترسـان لەبن سێبەرو، لای کانیاوەکانن ﴿ ٤٢: وفواكه مما
يشتهون ﴾ وە لەهەر جۆرە میوەیەك ئارەزووی بکەن بۆیان ئامادە
دەکرێـت ﴿ ٤٣: كلوا واشـربوا هنيئا بما كنتم تعملـون ﴾ پێیان
ئەوترێ: دەسـا بەهۆی ئەوکارە چاکانەوە لـە دونیادا کردوتانن،
بخۆن و بخۆنەوە بە خۆشـیو نۆشـتان بێـت ﴿ ٤٤: إنا كذلك
نجزي المحسنين ﴾ دڵنیابن ئێمە ئابەو شـێوەیە پاداشـی گشت
چاکـە کاران ئەدەینـەوە ﴿ ٤٥: ويل يومئذ للمكذبين ﴾ سزاو
تیاچـوون لەورۆژەدا بۆخوانەناس و بەدرۆخەرەوەکان ﴿ ٤٦: كلوا
وتمتعـوا قليلا إنكم مجرمـون ﴾ ئێوەیش ئەی خوانەناسـان! لە
دونیادا بخۆن و رابوێرن بەئارەزووی خۆتان، چونکە بەڕاستی ئێوە
تاوانکارو تاوانبارن دەرەنجام پاشەرۆژێکی رەشتان دەبێ، هەروەك
دەفەرمـوێ: (نمتعهم قيلا ثم نضطرهم إلـى عذاب غليظ)٣١/٢٤.
یان دەفەرموێ: (ثم نذيقهم العذاب الشـديد بمـا كانوا يكفرون).
﴿ ٤٧: ويل يومئذ للمكذبين ﴾ سزاو تیاچوون لەو رۆژەدا بۆ بەدرۆ
خــەرەوەکان ﴿ ٤٨: وإذا قيـل لهم اركعوا لا يركعون ﴾ خۆ کاتێ
چ لەدونیـــادا، چ لەقیامەتدا پێیان بگوترێ: کڕنوش و رکووع ببەن
بۆخوا، رکووع و سـوژدە نابەن، واتە: نوێژی بۆ ناکەن کاتێ کە
لەدونیـاد بـوون بەعەیبیان دەزانی رکووع و سـوژدە بەرن! دیارە
لەولایش –واتە: رۆژی سـەڵا– ناتوانن بچەمێنـەوە ﴿ ٤٩: ويل
يومئذ للمكذبين ﴾ سـزاوتیاچوون لەو رۆژەدا بۆ بەدرۆخەرەوەکان
﴿ ٥٠: فبـأي حديـث بعـده يؤمنون ﴾ ئیـدی بـەم قورئانە بڕوا
نەهێنن، ئەی بەکام قسـە –پاش ئـەو– بڕوا دێنن؟! دیارە تەنها
قورئان زۆرشـیاوو بەرهەقـە بۆئەوەی، بڕوای پـێ بێنن، کەچی
ئەوانـە بڕواناهێنن؟!.(ئیبن ئەبوو حاتەم) لـە (ئەبوو هورەیرە)وە
دەڵێت: هەرکاتێ سوورەتی (مورسـەلات) بخوێنرێت تاکۆتایی:
(فبـأي حديث بعده يؤمنون) هەقە قورئان خوێنەکە بڵێت: (آمَنْتُ
بالله وبما أُنْزِلَ). جا لەگەورەیی و فەزڵی سـوورەتی (مورسەلات)،
ئیمامی (بوخاری) لە (عەبدوڵڵای کوڕی مەسعوود)ـەوە دەگێڕێتەوە
ودەڵێـت: کاتـێ سـوورەتی (والمرسـلات) هات، ئێمـە لەتەك
پێغەمبەردا ﷺ لەئەشـکەوتێکدا بووین لە (مونـا)دا، ئاگادارم کە
پێغەمبەر ﷺ چەند بەباشـی دەیخوێندەوەو، منیش لەدەمیم وەر
دەگرت، دەمیشی زۆر پاراو بوو پێی، لەناکاو مارێك پەلاماریدا،
پێغەمبـەر ﷺ فەرمووی: (بیکـوژن). ئێمەیش بەپەلە هەڵسـاین
بۆ کوشـتنی. بـەڵام بۆمان نەکوژراو دەرچوو! پاشـان فەرمووی:
((وُقِيَتْ شَـرَّكُمْ كَما وُقِيتُمْ شَـرَّها)) متفق عليه. واتە: ئەو لەشەڕی
ئێوە پارێزرا، وەکو ئێوە لە شەڕو زیانی ئەو پارێزران!.

کۆتایی جزمی ٢٩، (ولله الحمد والمنه)..

سوورەتی (نەبەء)ـە

مەککەییەو (٤٠) ئایەتە

بەناوی‌خوای بەخشندەی میهرەبان

ئـەم ســوورەتە زیاتــر بــەدەوری دووپاتکردنــەوەو چەســپاندنی زیندوبوونــەوەدا دەســوورێ، چونکــە هاوەڵدانــەران و هاوبەش پەیداکەران ئینکاریی و ململانێی زۆریان لەســەر ئەکرد، بۆیە هەر لەسەرەتاوە هەواڵی رووداوی رۆژی قیامەت و زیندوو بوونەوەو پاداشت و تۆڵە رادەگەیەنێت: (عم يتسـاءلون * عـن النبأ العظيم..) ئینجا بەڵگەیەکی زۆری هەمەجۆر دێنێتەوە لەســەر دەسەڵات و توانایی پەروەردگاری جیهانەکان و، پێت دەڵێت: ئەو خاوەن دەســەڵات و توانایە کە ئەو هەموو شتە سەرسورهێنەرانەی بەدی‌هێناوە، هەر ئەوەیش دەتوانێ –زۆر بەئاسانتر– بۆ جارێکی تر ئادەمیی زیندوو بکاتەوە: (ألم نجعل الأرض مهادا.. وجعلنا نومكم سـباتا) پاشـان کاتی هاتنی رۆژی دوایی بەچەند نیشانەو بەڵگەیەك دەست نیشان ئەکات، کەی و چۆن دەســت پێ ئــەکات؟: (إن يوم الفصل كان ميقاتا.. يوم ينفخ في الصور فتأتون أفواجا..).

کورتــە باســێکی دۆزەخ دێنێت بەو هەموو ئازارو ســزایەوە کە بۆ دۆزەخییــەکان ئامادە کــراوە: (إن جهنم كانت مرصادا * للطاغين مآبا) بۆ دواتر دەچێتە ســەر باســی کرێ و پاداشــی خواناسان و پارێزگــاران و ئــەو هەموو نازوو نیعمــەت و بەهرەیانە دەدات کە بۆیان ئامادە کراوە..: (إن للمتقين مفازا * حدائق وأعنابا.. وكأسـا دهاقا..) کۆتاییشــی بەباسکردنی حاڵەت و باری سەختی و گرانی و قورســی رۆژی دوایــی و چارەنووســی بێ بڕوایــان دێ..: (إنا أنذرناكـم عذابا قريبا.. ويقول الكافـر يا ليتني كنت ترابا) هەر ئەو کاتــەی کە پەیامبەر ﷺ بانگی قــەوم و گەلەکەی خۆی ئەکرد بۆ بڕوا هێنــان بەزیندوو بوونەوە، ئەو خوا نەناســانە لەناو خۆیاندا لە موســڵمانانیان دەپرسی: تۆ بڵێیت هاتنی رۆژی قیامەت راست بێت؟ جا ئەگەر هەبێ ئەی کەی دەبێ؟ ئەوسا ئەم ســوورەتەی (نەبەء)ە هاتە خوارەوە:

بەڵگە گەلێ بۆ زیندووبوونەوەی پاش مردن:

﴿ بســم الله الرحمن الرحيــم * ١: عم يتســاءلون ﴾ ئەو خەڵکە دەربارەی چی لەیەکتر دەپرسن؟ ﴿ ٢: عن النبأ العظيم ﴾ دەربارەی هەواڵە زۆر گەورەو گرنگەکە ئەپرسن؟ کە ئەوان هەمیشە نکوولیی‌و، ململانێــی ئەکەن، هەرگیز پێیان وا نییە کەئەو رووداوە روودەدا و دەبێ! بۆیە ئەوەندە بەگاڵتەوە لەناو یەکتردا باسی ئەکەن! ﴿ ٣: الذي هم فيه مختلفون ﴾ ئەوەی ئەوان لەســەری مشــت و مڕیانە هەندێ ئینکاری دەکا، هەندێکیشی گومانی تیا هەیە! ﴿ ٤: كلا ســيعلمون ﴾ نەخێر، باکۆتایی بێنن بەو مشت و مڕەیان، چونکە لــە ئایندەیەکی نزیکــدا چاك ئەزانن کە چــۆن ئەبێ، بەتایبەت

سُورَةُ النَّبَإِ

بِسۡمِ ٱللَّهِ ٱلرَّحۡمَٰنِ ٱلرَّحِيمِ

عَمَّ يَتَسَآءَلُونَ ١ عَنِ ٱلنَّبَإِ ٱلۡعَظِيمِ ٢ ٱلَّذِي هُمۡ فِيهِ مُخۡتَلِفُونَ ٣
كَلَّا سَيَعۡلَمُونَ ٤ ثُمَّ كَلَّا سَيَعۡلَمُونَ ٥ أَلَمۡ نَجۡعَلِ ٱلۡأَرۡضَ مِهَٰدٗا ٦
وَٱلۡجِبَالَ أَوۡتَادٗا ٧ وَخَلَقۡنَٰكُمۡ أَزۡوَٰجٗا ٨ وَجَعَلۡنَا نَوۡمَكُمۡ سُبَاتٗا
٩ وَجَعَلۡنَا ٱلَّيۡلَ لِبَاسٗا ١٠ وَجَعَلۡنَا ٱلنَّهَارَ مَعَاشٗا ١١ وَبَنَيۡنَا
فَوۡقَكُمۡ سَبۡعٗا شِدَادٗا ١٢ وَجَعَلۡنَا سِرَاجٗا وَهَّاجٗا ١٣ وَأَنزَلۡنَا
مِنَ ٱلۡمُعۡصِرَٰتِ مَآءٗ ثَجَّاجٗا ١٤ لِّنُخۡرِجَ بِهِۦ حَبّٗا وَنَبَاتٗا ١٥ وَجَنَّٰتٍ
أَلۡفَافًا ١٦ إِنَّ يَوۡمَ ٱلۡفَصۡلِ كَانَ مِيقَٰتٗا ١٧ يَوۡمَ يُنفَخُ فِي ٱلصُّورِ
فَتَأۡتُونَ أَفۡوَاجٗا ١٨ وَفُتِحَتِ ٱلسَّمَآءُ فَكَانَتۡ أَبۡوَٰبٗا ١٩ وَسُيِّرَتِ
ٱلۡجِبَالُ فَكَانَتۡ سَرَابًا ٢٠ إِنَّ جَهَنَّمَ كَانَتۡ مِرۡصَادٗا ٢١ لِّلطَّٰغِينَ
مَـَٔابٗا ٢٢ لَّٰبِثِينَ فِيهَآ أَحۡقَابٗا ٢٣ لَّا يَذُوقُونَ فِيهَا بَرۡدٗا وَلَا شَرَابًا
٢٤ إِلَّا حَمِيمٗا وَغَسَّاقٗا ٢٥ جَزَآءٗ وِفَاقًا ٢٦ إِنَّهُمۡ كَانُواْ
لَا يَرۡجُونَ حِسَابٗا ٢٧ وَكَذَّبُواْ بِـَٔايَٰتِنَا كِذَّابٗا ٢٨ وَكُلَّ شَيۡءٍ
أَحۡصَيۡنَٰهُ كِتَٰبٗا ٢٩ فَذُوقُواْ فَلَن نَّزِيدَكُمۡ إِلَّا عَذَابًا ٣٠

کاتێ بەچاوی سەر بینیان ﴿ ٥: ثم كلا سيعلمون ﴾ هەمیسان بۆ جارێکی تر پرسی پێناوێ، لەداهاتوویەکی نزیکدا ئەزانن، چ سزاو بەڵایەکیان دووچار ئەبێ.

ئینجا بۆ چەسپاندنی هاتنی ئەو رۆژەیە نۆ بەڵگە دێنێتەوە بۆیان، تا بــاش بزانن کە خوایەك ئەوەندە دەســەڵاتدار بێ و ئەو هەموو شتانە بکات، هەر ئەو خواش زۆر بەئاسانتر، هەمیسان زیندوویان ئەکاتەوە، بەڵگەکان:

١) ﴿ ٦: ألــم نجعل الأرض مهادا ﴾ ئــەرێ ئێمە ئەم زەوییەمان نەکردۆتە لانك و بێشــکەو جێی ئارامگرتن بۆتان، تا بەئاسوودەیی بێن و برۆن و ژیانی تێدا بەرنەسەر؟.

٢) ﴿ ٧: والجبــال أوتادا ﴾ ئەی چیاو کێوەکانیشــمان وەك مێخ بۆدانەکوتیــون و زەویمان پێ نەبەســتۆتەوە، تا هەڵتان نەدێرێ و نەتانفەوتێنێ؟

٣) ﴿ ٨: وخلقناكم أزواجا ﴾ ئایا بەجووت (نێرومێ) دروســتمان

نه‌کـردوون؟ بۆ ئـه‌وه‌ی درێژه‌ به‌ ژیـان بدرێ به‌سه‌ریشتی ئه‌م ئه‌ستێره‌ی زه‌وییه‌وه‌، وه‌ك ئه‌فه‌رموێ: (ومن آياته ان خلق لكم من أنفسكم أزواجاً لتسكنوا إليها وجعل بينكم مودة ورحمة)٣٠/٢١.

٤) ﴿ ٩: وجعلنا نومكم سباتا ﴾ وه‌ خه‌وو نووستنمان بۆ نه‌کردوون به‌ هۆی سـه‌ره‌وتن و حه‌سانه‌وه‌تان، له‌ماندوویی و ئێش و ئازاری ژیانتان؟.

٥) ﴿ ١٠: وجعلنا الليل لباسا ﴾ ئایا شه‌وگارمان نه‌کردووه‌ به‌کالاَو پۆشاك بۆتان؟ هه‌روه‌کو کالاَ مه‌ردوم دائه‌پۆشێ و، له‌سه‌رماو گه‌رما ده‌ی‌پارێزێت، هه‌ر ئاوایش شه‌وگار مرۆڤ ئه‌شارێته‌وه‌ و ده‌ی‌پارێزێ له‌په‌لاماری دوژمن؛ بۆیه‌ ئه‌فه‌رموێ: (والليل إذا يغشاها..)٩١/٤.

٦) ﴿ ١١: وجعلنا النهار معاشـا ﴾ ئایا رۆژیشمان بۆ نه‌کردونه‌ته‌ هۆی به‌ده‌س‌هێنانی بژێوی ئاسووده‌یی و خۆشگوزه‌رانی؟

٧) ﴿ ١٢: وبنينا فوقكم سبعا شدادا ﴾ ئایا حه‌وت چین (ئاسمانی) به‌هێزو بته‌وو قایممان به‌ڕاسه‌رتانه‌وه‌ دروست نه‌کردووه‌؟ که‌ مه‌گه‌ر ته‌نها ئه‌و خوا گه‌وره‌یه‌ خۆی بزانێ ئه‌و حه‌وت ئاسمانه‌ چی بن؟ حه‌وت که‌شکه‌شـانه‌ –که‌کۆمه‌ڵه‌ ئه‌سـتێره‌یه‌کن– هه‌ر کۆمه‌ڵه‌یان سـه‌د ملیۆن ئه‌سـتێره‌یه‌، یان ئه‌وانه‌ نییه‌و، چه‌ندیین ئه‌ستێره‌ی ترن..؟ وه‌ڵامی ئه‌مانه‌ –ئه‌مڕۆ– هه‌مووی ئه‌ده‌ینه‌ ده‌سـتی خوای کار ره‌وان و کارزان.

٨) ﴿ ١٣: وجعلنا سـراجا وهاجا ﴾ ئایا چرایه‌کی دره‌خشـانمان –وه‌ك خـۆر– بۆ فه‌راهه‌م نه‌هێناون، کـه‌ زه‌ویتان رووناك بکاته‌وه‌ و رێگـه‌ی خۆتانی پێ ده‌ربکه‌ن و، تیشکه‌که‌یشـی میوه‌و گه‌نم و دانه‌وێڵه‌کانتان پێ بگه‌یه‌نێت؟

٩) ﴿ ١٤: وأنزلنـا من المعصرات ماء ثجاجا ﴾ ئه‌ی ئایا له‌هه‌وره‌ گوشـراوه‌کاندا بارانی به‌لێزمه‌مان نه‌باراندووه‌؟ وه‌ك ده‌فه‌رمووێ: (والله الذى أرسل الرياح فتثير سحاباً فسقناه إلى بلد ميت..)٣٥/٩.

﴿ ١٥: لنخـرج به حبا ونباتا ﴾ تاده‌ربێنـین به‌هۆی ئه‌و بارانه‌وه‌ جۆره‌هـا دانه‌وێڵـه‌و گژو گیـاو رووه‌ك ﴿ ١٦: وجنـات ألفافا ﴾ چه‌ندیـن باغ و باخاتی چڕو پڕو تێك ئالاَو که‌ به‌هۆی ئاوه‌وه‌ دێنه‌ بـه‌رو گـه‌لاَو لق و پـۆپ ده‌ر ئه‌که‌ن به‌دی بێنـین، ئایا خوایه‌ك ئه‌وه‌نـده‌ مهیره‌بان بێت له‌گه‌ڵ ئاده‌میدا شایسـته‌ی ئه‌وه‌ نییه‌ که‌ بـڕوای پێ بێنن؟ ئه‌ی ئایا له‌ئاینـده‌دا توانای نییه‌ مرۆڤ زیندوو بکاته‌وه‌ بۆ پاداشـت و تۆڵه‌؟ وه‌ك ئه‌فه‌رمووێ: (وفى الأرض قطع متجـاورات وجنات من أعنـاب وزرع ونخيل صنوان وغير صنوان يسقى بماء واحد..)١٣/٤.

رۆژی هه‌ڵاواردن به‌رێوه‌یه‌:

ئیتر باسـی ئه‌و هه‌واڵه‌ سـامناکه‌ ده‌کات که‌ ده‌فه‌رموێ: ﴿ ١٧: إن يـوم الفصـل كان ميقاتـا ﴾ به‌ڕاسـتی رۆژی جیاکردنـه‌وه‌و موحاکه‌مـه‌ی "نێـوان مه‌ردوم" کاتێکی دیـاری کراوه‌ "لای خوا، هه‌رگیـز پـاش و پێش ناکات" وه‌ك ئه‌فه‌رمـووێ: (وما نؤخره إلا لأجـل معـدود)١١/١٠٤. ﴿ ١٨: يـوم ينفـخ فى الصـور ﴾ ئه‌و رۆژه‌ی کـه‌ فوو ده‌کرێ به‌ شـه‌یپووردا ﴿ فتأتون أفواجا ﴾ ئه‌وجا ئێوه‌ پۆل پۆل و ده‌سـته‌ ده‌سـته‌ به‌ره‌و مه‌یدانی لێپرسینه‌وه‌ دێن، واته‌: له‌گۆڕه‌کان هه‌ڵده‌سـتن بۆ حیسـاب و لێکۆڵینه‌وه‌، جا ئه‌و شـه‌یپووره‌.. چۆنه‌و چۆن ده‌بێ، ئێمـه‌ هیچی لێ نازانین، خوای گه‌وره‌یش هـه‌ر ئه‌وه‌نده‌ی فه‌رمووه‌، خۆ ئه‌گه‌ر پێویسـت بوایه‌، ئه‌وا شـی‌ده‌کرده‌وه‌ وه‌ك له‌ئایه‌تێکی تـردا ئه‌فه‌رموێ: (يوم ندعوا كل أنـاس بإمامهم..)١٧/٧١. (ئه‌بوو هوره‌یره‌) ده‌ڵێ: پێغه‌مبه‌ر ﷺ فه‌رمووی: ئه‌نـدازه‌ی ماوه‌ی نێوان هه‌ردوو نه‌فخه‌که‌ چله‌، وتیان چـل رۆژه‌؟ فه‌رمووی: نای‌ڵێـم. وتیان: چل مانـگ؟ فه‌رمووی: نای‌ڵێـم. وتیان: چل سـاڵ؟ فه‌رمووی: نای‌ڵێم. جـا فه‌رمووی: له‌پاشان خوا ئاوێ له‌ئاسمانه‌وه‌ ده‌نێرێ، هه‌روه‌کو گژوگیا و رووه‌ك سـه‌وز ئه‌بێته‌وه‌، هه‌ر ئاوایش مرۆڤـه‌کان هه‌موو زیندوو ئه‌بنه‌وه‌، وه‌ تـه‌واوی ئه‌ندامه‌کانی ئاده‌می ده‌رزێن و یه‌ك ئێسـکی نه‌بێ که‌ پێی ده‌ڵێن: (عجب الذنب) وه‌ هه‌ر له‌ویشـه‌وه‌ مرۆڤه‌کان دروسـت ده‌کرێنه‌وه‌، (فتح البارى:٨/٥٥٨). ﴿ ١٩: وفتحت السماء فكانت أبوابـا ﴾ له‌سـه‌ختی ئه‌و رۆژه‌دا ئاسمـان ده‌کرێته‌وه‌ و له‌ت له‌ت ئه‌بێ و ده‌بێته‌ ده‌رگای هاتوو چۆی فریشته‌کان، پاش ئه‌وه‌ی که‌زۆر تونـدو قایم به‌سـترابوو به‌یه‌که‌وه‌ ﴿ ٢٠: وسـيرت الجبال فكانت سرابا ﴾ کێوه‌کانیش هه‌ڵده‌که‌نرێن و ده‌خرێنه‌ رۆیشتن به‌ئاسماندا و ده‌بنه‌ "سـه‌راب – تراویلکه‌" له‌ دووره‌وه‌ ورشه‌ورشـی دێ و به‌ئاو ده‌زانرێـت، که‌چی له‌نزیکه‌وه‌ ئـاو نییه‌، واته‌: چیـاکان ئه‌بنه‌ تۆزو گه‌ردو ئه‌چن به‌هه‌وادا، وه‌ك له‌ سـووره‌تی‌تردا ئه‌فه‌رمووێ: (وتكـون الجبال كالعهن المنفوش)١٠١/٥. ﴿ ٢١: إن جهنم كانت مرصـادا ﴾ به‌ڕاسـتی دۆزه‌خیش ده‌مێکه‌ چاوه‌ڕوانـی بێ بڕوایان ده‌کات ﴿ ٢٢: للطاغين مآبا ﴾ بـۆ یاخیبووان جێگاو مه‌نزڵگه‌یه‌ ﴿ ٢٣: لابثين فيها أحقابا ﴾ هه‌زاره‌ها سـاڵی بێ‌سنوورو نه‌بڕاوه‌ تیا ده‌بن، واتـه‌: هه‌رگیز رزگاریان نابێ لێی ﴿ ٢٤: لا يذوقون فيها بردا ولا شرابا ﴾ هیچ فێنکییه‌ك و شـه‌رابێکی خۆشی تیا ناچێژن بۆ سووك بوونی گه‌رماکه‌ی، به‌ڵکو هه‌ر ئاوا له‌و حاڵه‌ته‌ زۆر ته‌نگ و ناخۆشـه‌دا ده‌مێننـه‌وه‌ ﴿ ٢٥: إلا حميما وغسـاقا ﴾ جگه‌ له‌

ئاوێکـی" زۆر گەرم و کوڵیو" و کیم و چڵکی "دۆزەخیان" ﴿ ٢٦: جزاء وفاقا ﴾ ئەویش پاداشتێکی پڕاو پڕە بەرامبەر بەکردەوەکانیان، واتە: لەو پاداشـەدا ستەمیان لێ نەکراوە، چونکە هەر ئەو تۆڵەیە هەڵئەگرن ﴿ ٢٧: إنهم کانوا لا یرجون حسابا ﴾ چونکە بەڕاستی ئەوانە لەدونیادا بەتەمای لێپرسـینەوەی ئەمرۆژە نەبوون ﴿ ٢٨: وکذبوا بآیاتنـا کذابا ﴾ بەڵکو زۆر بەتوندیش ئایەتەکانی ئێمەیان بەدرۆ ئەخسـتەوە و، بەدرۆیان دەزانین ﴿ ٢٩: وکل شئ أحصیناه کتابا ﴾ ئێمەیش هەموو شـتێکمان لەسەریان ئەژماردووە بەنووسین ﴿ ٣٠: فذوقـوا فلـن نزیدکم إلا عذابا ﴾ ئینجـا پێیان ئەوترێ: دە بچێژن کە لە سـزای سـەخت و ئازار بەولاوە هیچتان بۆ زیاد ناکەین، واتە: تا ئێوە بپاڕێنەوە بۆ ڕزگار بوون، ئێمە سـزاتان بۆ زیاتر ئەکەین.

ڕۆژی بە ئاوات گەیشتن:

﴿ ٣١: إن للمتقین مفازا ﴾ بەڕاسـتی بۆ خواناسـان و خۆپارێزان "لەپاشـەڕۆژدا" سەرفرازی و پیرۆزی و ڕزگار بوون لەسزای دۆزەخ هەیە ﴿ ٣٢: حدائق وأعنابا ﴾ چەندین باخ و باخات و بێسـتان و تـرێ و میوەی جۆراو جـۆری ڕازاوە، هەرچی نەفس حەزی لێ بـکات ﴿ ٣٣: وکواعب أترابا ﴾ کیژو کچانی هاوتەمەن و مەمك خرو دیمەن جوان و تازە پێگەیشتوو ئامادەیە.

(کواعـب): بـەو کچانـە ئەڵێن کە تـازە مەمکان خـڕ دەکەن، ﴿ ٣٤: وکأسا دهاقا ﴾ لەگەڵ جامی پڕ لەشەرابی پاك و خاوێندا ﴿ ٣٥: لا یسـمعون فیها لغوا ولا کذابا ﴾ کە لەو بەهەشتەدا هیچ قسـەیەکی پڕو پـووچ و نابەجـێ، یاخود بەدرۆ خسـتنەوەیەك نابیسـن، واتە: جێگەی گاڵتەو لاقرتی و مەسـخەرە نییە (لا لغوٌ فیهـا ولا تأثیـم)٢٣/٥٢. ﴿ ٣٦: جزاء من ربک عطاء حسـابا ﴾ ئەمەش هەموو پاداشـێکە لە لایەن پەروەردگارتەوەیە، بەخشش و بەهرەیەکە "بەپێی کارە چاکەکانیان، پێیان دەبەخشرێت، واتە: مافی خۆیانە ئابەو شـێوەیە پاداشـت بدرێنەوە. بەڵێ.. ئادەمیزاد هەریەکـەی بەشـتێ ئەگیرێ و، حەزی لەشـتێکە.. هەر بۆیەش قورئان خەڵاتی جۆراوجۆریان دەکات.

کەسێ ناوێرێ خوا بدوێنێ ڕۆژی سەڵا:

﴿ ٣٧: رب السـموات والأرض وما بینهما الرحمن ﴾ ئەو خوایە پەروەردگاری میهرەبانی ئاسمانەکان و زەوی و ئەوەی لەنێوانیاندا هەیـە، هەموو خێرو چاکەیـەك هەر لەژێر سـێبەری میهرەبانی ئـەودا دەبێت ﴿ لا یملکون منه خطابـا ﴾ هەرچەندە ئەوەندەیش میهرەبانە.. بەڵام بێ مۆڵەتی خۆی مافی هیچ قسـەیەکیان نییە، وەك دەفەرمـوێ: (مـن ذا الذی یشـفع عنده إلا بإذنـه..)٢/٢٥٥. یان دەفەرموێ: (یوم یـأت لا تکلم نفس إلا بإذنه..)١٠٥،١١. لە فەرموودەی باوەڕپێکراودا هاتووە: ((ولا یتکلم یومئذ إلا الرسل..)) (فتـح الباری: ١٣/٤٣٠). واتە: پێغەمبەران نەبێ کەسـێکی دی قسـە ناکا لەو ڕۆژەدا. ﴿ ٣٨: یوم یقـوم الروح والملائکة صفا ﴾ لەو ڕۆژەدا کە ڕۆح (جوبرێل) و فریشـتەکان بەڕیز ڕائەوەستن وملکەچـن ﴿ لا یتکلمـون إلا مـن أذن له الرحمن وقـال صوابا ﴾ و هیچیان قسـە ناکەن، مەگەر کەسێ خوای بەخشندە ڕێگەی بدا، وە لەهەمان کاتیشدا قسەی شیاوو بەجێ بکات، واتە: فریشتەکان لەگەڵ ئەوەیشـدا کە زۆر نزیکن بەخواوە بۆیان نییە هیچ شـتێك بڵێن.. بەبێ ئیزنی خوا ئیتر خەڵکێکی تر لەخۆیەوە چۆن ئەتوانێ تـکا بکات ﴿ ٣٩: ذلک الیوم الحق ﴾ ئەو ڕۆژە ڕۆژێکی ڕاسـت و بەرحەقـەو هیچ گومانی تیا نییە و بەڕێوەیە ﴿ فمن شـاء اتخذ إلـی ربه مآبـا ﴾ جائەوەی ئەیەوێ با بـۆلای پەروەردگاری ڕێگا بگرێتەبەر، واتە: هەمیشـە ملکەچی برِیـارو فەرمانەکانی خوای خۆی بێت، تا لەو ڕۆژەدا ڕزگاری ببێ.

هاتنی قیامەت زۆر نزیکە:

﴿ ٤٠: إنا أنذرناکم عذابا قریبا ﴾ بەراستی ئێمە هەر زوو ئێوەمان ئاگـادار کردووە –ئـەی بێ بڕوایانی مەککە- کەسزایەکی نزیك بەڕێوەیـە بۆتـان ﴿ یوم ینظر المـرء ما قدمت یـداه ﴾ ئەو ڕۆژە ڕۆژێکە کە ئادەمیزاد سەیری دەسپێشکەری خۆی دەکات "لەچاك و لەخراپی" وەك دەفەرمووێ: (ووجدوا ماعملوا حاضرا..)١٨/٤٩. یان (وفصیلته التی تؤویـه..)٧٠/٣. ﴿ ویقول الکافر یا لیتنی کنت ترابـا ﴾ ئەو دەمـە کافرو بێ بڕوایش دەڵێـت: ئای خۆزگە هەر خاك و خۆڵ بوومایە "نەك ئادەمی، تا ئاوا زیندوو نەکرامایەتەوەو حیساب نەکرامایە".

سـوپاس و پێزانین بۆ خوای گەورە لە سەر تەواو کردنی تەفسیری سوورەتی (نەبەء).

سوورەی (نازیعات)ـە

مەککەییەو (٤٦) ئایەتە

بەناوی خوای بەخشندەی میهرەبان

ئەم سوورەتە وەك سوورەتە مەککەییەکانی تر باسی بناغەکانی بیرو باوەڕی ئیسـلام دەکات: یەکتاپەرستی، پەیام، زیندوو بوونەوە،

پاداش و تۆڵە.. جا لەسەرەتاوە سوێند بەو فریشتانە ئەخوا کە زۆر بەئاسانی و نەرمییەکەوە گیانی موسڵمانان ئەکێشن، وە زۆر بەسەختی و توندیش گیانی پیسی خوانەناس و بێ بڕوایان لە جەستەیان دەر ئەکەن، وە هەروا بەو فریشتانەش کە پیادەکردنی کاروباری زەوییان دراوەتە دەست: (والنازعات غرقا.. فالمدبرات

إِنَّ لِلْمُتَّقِينَ مَفَازًا ﴿٣١﴾ حَدَائِقَ وَأَعْنَابًا ﴿٣٢﴾ وَكَوَاعِبَ أَتْرَابًا ﴿٣٣﴾ وَكَأْسًا
دِهَاقًا ﴿٣٤﴾ لَّا يَسْمَعُونَ فِيهَا لَغْوًا وَلَا كِذَّابًا ﴿٣٥﴾ جَزَاءً مِّن رَّبِّكَ عَطَاءً
حِسَابًا ﴿٣٦﴾ رَّبِّ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا الرَّحْمَٰنِ لَا يَمْلِكُونَ
مِنْهُ خِطَابًا ﴿٣٧﴾ يَوْمَ يَقُومُ الرُّوحُ وَالْمَلَائِكَةُ صَفًّا لَّا يَتَكَلَّمُونَ
إِلَّا مَنْ أَذِنَ لَهُ الرَّحْمَٰنُ وَقَالَ صَوَابًا ﴿٣٨﴾ ذَٰلِكَ الْيَوْمُ الْحَقُّ فَمَن
شَاءَ اتَّخَذَ إِلَىٰ رَبِّهِ مَآبًا ﴿٣٩﴾ إِنَّا أَنذَرْنَاكُمْ عَذَابًا قَرِيبًا يَوْمَ
يَنظُرُ الْمَرْءُ مَا قَدَّمَتْ يَدَاهُ وَيَقُولُ الْكَافِرُ يَا لَيْتَنِي كُنتُ تُرَابًا ﴿٤٠﴾

سُورَةُ النَّازِعَاتِ — ترتيبها ٧٩ — آياتها ٤٦

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

وَالنَّازِعَاتِ غَرْقًا ﴿١﴾ وَالنَّاشِطَاتِ نَشْطًا ﴿٢﴾ وَالسَّابِحَاتِ سَبْحًا
﴿٣﴾ فَالسَّابِقَاتِ سَبْقًا ﴿٤﴾ فَالْمُدَبِّرَاتِ أَمْرًا ﴿٥﴾ يَوْمَ تَرْجُفُ الرَّاجِفَةُ
﴿٦﴾ تَتْبَعُهَا الرَّادِفَةُ ﴿٧﴾ قُلُوبٌ يَوْمَئِذٍ وَاجِفَةٌ ﴿٨﴾ أَبْصَارُهَا
خَاشِعَةٌ ﴿٩﴾ يَقُولُونَ أَإِنَّا لَمَرْدُودُونَ فِي الْحَافِرَةِ ﴿١٠﴾ أَإِذَا كُنَّا
عِظَامًا نَّخِرَةً ﴿١١﴾ قَالُوا تِلْكَ إِذًا كَرَّةٌ خَاسِرَةٌ ﴿١٢﴾ فَإِنَّمَا هِيَ زَجْرَةٌ
وَاحِدَةٌ ﴿١٣﴾ فَإِذَا هُم بِالسَّاهِرَةِ ﴿١٤﴾ هَلْ أَتَاكَ حَدِيثُ مُوسَىٰ ﴿١٥﴾

أمرا)، ئینجا باسی ئەو هاوبەشپەیداکەرانە ئەکات کە لەزیندوو بوونەوە ململانێ و نکوڵی ئەکەن، دەرەنجامیش لە ترسی ئەو رۆژەدا دڵیان ئەکەوێتە گورپە گورپ: (قلوب یومئذ واجفة). پاشان باسی سەرکەش و یاخی و لەخۆ بایی بووەکەی میسر (فیرعەون) دەکات، کە بەو پلەو ئەندازەیە داوای خوایەتی ئەکرد! جا خوای گەورەش رقی لێ هەڵساو، بەتوندی لێی تورە بوو و پشتی شکان.. (هل أتاک حدیث موسى إذ ناداه ربه بالواد المقدس طوى..). هەروەك باس لە سنوور دەرچووەکانی (مەککە) و سەر کۆنەکردونیان دەکات و پێیان دەفەرموێ: (أأنتم أشد خلقا أم السماء..؟!) لەدواییشدا باسی هاتنی رۆژی دوایی دەکات کە بەلای ئەوانەوە زۆر دوورە..! (یسألونک عن الساعة أیان مرساها..؟).

خوا سوێند دەخوات بە پێنج شت قیامەت دێ:

﴿ بسم الله الرحمن الرحیم * ١: والنازعات غرقا ﴾ سوێند بەو فریشتانە کە بەتوندی گیانی بێ بڕوایان ئەکێشن ﴿ ٢: والناشطات نشطا ﴾ وە سوێند بەو فریشتانەی کە زۆر بەئەسپایی و ئاسانی گیانی موسڵمانان ئەکێشن و بەچالاکی و بێ وچان دەسوورێنەوە بۆ ئەنجامدانی کارەکانیان ﴿ ٣: والسابحات سبحا ﴾ وە سوێند بەو فریشتانەی وەك مەلەوان مەلە بکا، ئاوا بەخێرایی لەئاسمان دادەبەزن بۆ ئەنجامدانی فەرمانەکانی خوا ﴿ ٤: فالسابقات سبقا ﴾ ئینجا سوێند بەو فریشتانەی کە زۆر بەتوندی پێشبڕکێ دەکەن بە ئەرواح و گیانی موسڵمانەکان بۆ بەهەشت ﴿ ٥: فالمدبرات أمرا ﴾ جا بەو فریشتانەی کە بەویستی خوا زۆر بەوردی کارو فەرمانی بوونەوەر جێبەجێ دەکەن "سوێند بەم پێنج شتە قیامەت راست و دروستە و لەپێشدایە و ئێوەش زیندوو ئەکرێنەوەو موحاسەبە ئەکرێن. هەندێ دەڵێن: مەبەست بەو پێنج شتە کە خوای گەورە سوێندی پێ خواردن ئەستێرەیە کە هەریەکەیان لە (مەدار) و خولگەی دیاریکراوی خۆیدا دەسوورێتەوەو کاری خۆی ئەنجام ئەدات.. هەندێکی تر تەفسیری تریان بۆ ئەکەنەوە.. جا خوای گەورە بۆیە بەو دووشتە سوێند ئەخوات و بەهەندێ لەدروستکراوەکانی تری خۆی:

یەکەم: ئەو شتانە وەك خۆرو مانگ و ئەستێرە، ئەوەندە گەورەو پیرۆز بوون لای خەڵکی: ئەیان پەرستن! (والشمس وضحاها..) ئینجا هەندێ شتیان بۆ باس ئەکات، وەك ئاوابوون و هەڵوەرینیان، کە ئەوە پەسن و سیفەتی خوایەتی نییە. تا لێیان دوور کەونەوە.

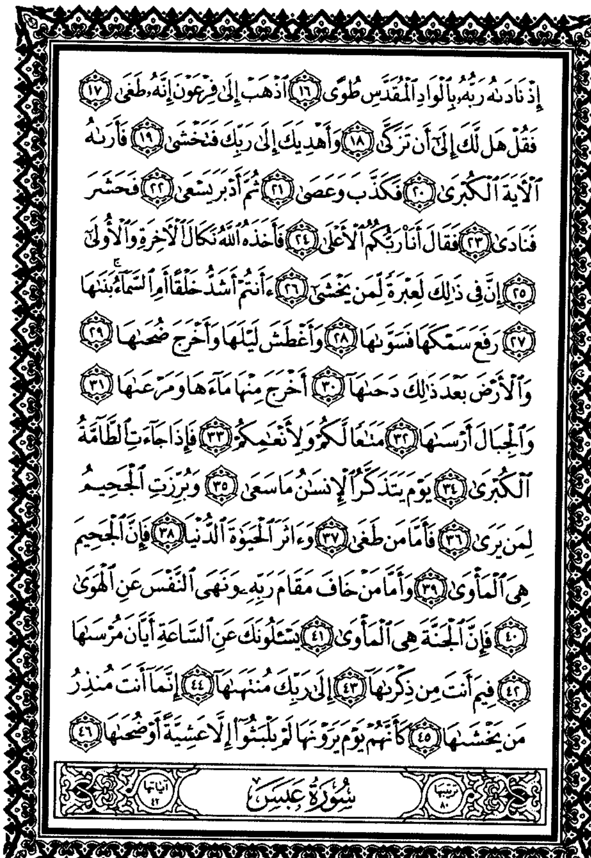
دووەم: کاتێ کە مەردووم بچووك و بێ بایەخ تەماشای ئەوانە دەکات، جاخوا سوێندیان پێ ئەخوات بۆ ئەوەی لێیان ورد ببنەوە و پەندیان لێ وەرگرن ﴿ ٦: یوم ترجف الراجفة ﴾ سوێند بەوانە هەموو، رۆژێك دێت زەویی بەتوندی تەکان دەداو دەکەوێتە لەرزە ﴿ ٧: تتبعها الرادفة ﴾ ئاسمانیش دوای ئەو " لەت لەت ئەبێ و هەرچی ئەستێرەی لەخۆ گرتووە هەڵ ئەوەرێ، (ئیبن عەبباس) دەڵێ: مەبەست بەو رۆژانە، رۆژی نەفخەی یەکەم و دووەمە، وەك لەسوورەتی دیکەدا ئەفەرموێ: (یوم ترجف الأرض والجبال..)١٤/٧٣. ر١٤/٦٩).

(موجاهید) دەڵێ: یەکەم بۆ یەکەمە، دووەمیش بۆ دووەم. ئیمامی (ترمیزی)یش ئەم فەرموودەیەی هێناوە: ((کان رسول الله ﷺ إذا ذهب ثلثا اللیل قام فقال: یاأیها الناس اذکروا الله، جاءت الراجفة تتبعها الرادفة جاء الموت بما فیه..)) واتە: پێغەمبەر ﷺ هەمیشە خووی وابوو هەر کە دوو سێیەمی شەو رۆشتبا هەڵدەساو ئەیفەرموو: ئەی خەڵکینە! هەردەم یادی خوا بکەن و بێ ئاگا مەبن، لەرزەی یەکەم هات و، دووەمیش بەدوایدا دێ، وە هەروا مردن و قۆناغ و

حاڵەتەکانیش دەگات ﴿ ٨: قلوب یومئذ واجفة ﴾ لەو رۆژەدا گەلێ دڵ دەکەونە گورپە گورپ و لە ترسانا بەخێرایی لێدەدەن و ﴿ ٩: أبصارها خاشعة ﴾ چاوی خاوەنی ئەودڵانە شۆڕەو روویان نییە سەر بەرز بکەنەوە ﴿ ١٠: یقولون أإنا لمردودون فی الحافرة ﴾ لە دونیادا دەیانگوت: ئایا دوای مردن جارێکی تر بۆ ژیانی پێشوو دەمانگێڕنەوە..؟! هەرگیز شتی وا نابێت و بڕوامان پێی نییە ﴿ ١١: أإذا کنا عظاما نخرة ﴾ ئایا کاتێ بووینە ئێسکەرزیوو پرتووکاین..؟! سەر لەنوێ زیندوو دەبینەوە..؟ ﴿ ١٢: قالوا تلک إذا کرة خاسرة ﴾ بەگاڵتەوە دەیانگوت: ئەگەر ئەوە ڕاست بێت کە دەڵێن زیندووبوونەوە هەیە، ئەو حەلە بۆ ئێمە گەڕشانەوەیەکی بەزیان، چونکە جێگەمان دۆزەخ دەبێت ﴿ ١٣: فإنما هی زجرة واحدة ﴾ ئێوە ئەوە بەشتێکی گران مەزانن.. بەڕاستی بۆ ئێمە کارێکی زۆر ئاسانە، چونکە تەنها یەك شریخەیە، واتە: دەنگێکی سامناکەو، یەك جار فوو ئەکرێ بە شەیپووردا، ئیتر هەموو زیندوو ئەبنەوەو لەگۆڕ دێنە دەرێ ﴿ ١٤: فإذا هم بالساهرة ﴾ ئەوسا لەناکاو ئەو خەڵکە هەر هەموویان لەدەشتێکی کاکی بەکاکیدا بێدارن وزیندوو ئامادەن، وەك ئەفەرمووێ: (یوم یدعوکم فتستجیبون بحمده وتظنون إن لبثتم إلا قلیلا)٥٢/١٧. یان (وما أمرنا إلا واحدة کلمح بالبصر)٥٠/٥٤. (وما أمر الساعة إلا کلمح البصر أو أقرب..)..٧٧/١٦. ئینجا بۆ دڵدانەوەی پێغەمبەرو هۆشیار کردنەوەی قورەیش داستانەکەی فیرعەون لەگەڵ (مووسا)دا ﷺ باس دەکا تا بەڵکو لەو یاخی بوون و سەرپێچییەیان دەست هەڵگرن.

سەرگروشتەی مووسا ﷺ:

﴿ ١٥: هل أتاک حدیث موسی ﴾ ئایا باس و هەواڵی مووسات پێگەیشتووە..؟ ﴿ ١٦: إذ ناداه ربه بالواد المقدس طوی ﴾ کاتێ کە پەروەردگاری لە دۆڵی پیرۆزی (تووی)دا کە لەخواروی شاخی (سینا)دایە- بانگی لێ کرد ﴿ ١٧: إذهب إلی فرعون إنه طغی ﴾ فەرمووی: بچۆ بۆلای فیرعەون (ئامۆژگاری بکە) چونکە بەڕاستی زۆر لەسنوور دەرچووەو یاخی بووە و گەلی بەنی ئیسرائیلیشی کردووە بە کۆیلە ﴿ ١٨: فقل هل لک إلی أن تزکی ﴾ پێیشی بڵێ: ئایا ناتەوێ خۆت لەگوناح و تاوان پاك و پۆختە بکەیتەوە..؟ ﴿ ١٩: وأهدیک إلی ربک فتخشی ﴾ و ڕێنماییت بکەم بۆ ناسینی پەروەردگارت و، ترسی ئەوت ببێ و ستەم نەکەیت؟. واتە: بەڵکو دەرەنجام دابچڵەکێیت و بیر لەپاشەڕۆژی خۆت بکەیتەوە ﴿ ٢٠: فأراه الآیة الکبری ﴾ بەڵێ مووسا ڕۆیشت، بەڵام هەرچەندە هەوڵی لەگەڵدا نەهاتە سەر ڕێی ڕاست، جا موعجیزەو نیشانە گەورەکەی نیشان دا، ئەوەبوو لەپێش چاویەوە داردەستەکەی بووە ئەژدیها" ﴿ ٢١: فکذب وعصی ﴾ کەچی بەدرۆزنی دانا و یاخیش بوو ﴿ ٢٢: ثم أدبر یسعی ﴾ لەپاشان پشتی هەڵکردو هەمیشەش ئەکۆشا بۆ بەدرۆ خستنەوەی ﴿ ٢٣: فحشر فنادی ﴾ بۆیە ئیتر هەموو

إِذْ نَادَاهُ رَبُّهُ بِالْوَادِ الْمُقَدَّسِ طُوًى ﴿١٦﴾ اذْهَبْ إِلَىٰ فِرْعَوْنَ إِنَّهُ طَغَىٰ ﴿١٧﴾
فَقُلْ هَل لَّكَ إِلَىٰ أَن تَزَكَّىٰ ﴿١٨﴾ وَأَهْدِيَكَ إِلَىٰ رَبِّكَ فَتَخْشَىٰ ﴿١٩﴾ فَأَرَاهُ
الْآيَةَ الْكُبْرَىٰ ﴿٢٠﴾ فَكَذَّبَ وَعَصَىٰ ﴿٢١﴾ ثُمَّ أَدْبَرَ يَسْعَىٰ ﴿٢٢﴾ فَحَشَرَ
فَنَادَىٰ ﴿٢٣﴾ فَقَالَ أَنَا رَبُّكُمُ الْأَعْلَىٰ ﴿٢٤﴾ فَأَخَذَهُ اللَّهُ نَكَالَ الْآخِرَةِ وَالْأُولَىٰ
﴿٢٥﴾ إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَعِبْرَةً لِّمَن يَخْشَىٰ ﴿٢٦﴾ أَأَنتُمْ أَشَدُّ خَلْقًا أَمِ السَّمَاءُ بَنَاهَا
﴿٢٧﴾ رَفَعَ سَمْكَهَا فَسَوَّاهَا ﴿٢٨﴾ وَأَغْطَشَ لَيْلَهَا وَأَخْرَجَ ضُحَاهَا ﴿٢٩﴾
وَالْأَرْضَ بَعْدَ ذَٰلِكَ دَحَاهَا ﴿٣٠﴾ أَخْرَجَ مِنْهَا مَاءَهَا وَمَرْعَاهَا ﴿٣١﴾
وَالْجِبَالَ أَرْسَاهَا ﴿٣٢﴾ مَتَاعًا لَّكُمْ وَلِأَنْعَامِكُمْ ﴿٣٣﴾ فَإِذَا جَاءَتِ الطَّامَّةُ
الْكُبْرَىٰ ﴿٣٤﴾ يَوْمَ يَتَذَكَّرُ الْإِنسَانُ مَا سَعَىٰ ﴿٣٥﴾ وَبُرِّزَتِ الْجَحِيمُ
لِمَن يَرَىٰ ﴿٣٦﴾ فَأَمَّا مَن طَغَىٰ ﴿٣٧﴾ وَآثَرَ الْحَيَاةَ الدُّنْيَا ﴿٣٨﴾ فَإِنَّ الْجَحِيمَ
هِيَ الْمَأْوَىٰ ﴿٣٩﴾ وَأَمَّا مَنْ خَافَ مَقَامَ رَبِّهِ وَنَهَى النَّفْسَ عَنِ الْهَوَىٰ
﴿٤٠﴾ فَإِنَّ الْجَنَّةَ هِيَ الْمَأْوَىٰ ﴿٤١﴾ يَسْأَلُونَكَ عَنِ السَّاعَةِ أَيَّانَ مُرْسَاهَا
﴿٤٢﴾ فِيمَ أَنتَ مِن ذِكْرَاهَا ﴿٤٣﴾ إِلَىٰ رَبِّكَ مُنتَهَاهَا ﴿٤٤﴾ إِنَّمَا أَنتَ مُنذِرُ
مَن يَخْشَاهَا ﴿٤٥﴾ كَأَنَّهُمْ يَوْمَ يَرَوْنَهَا لَمْ يَلْبَثُوا إِلَّا عَشِيَّةً أَوْ ضُحَاهَا ﴿٤٦﴾

سُورَةُ عَبَسَ

"جادووگەرەکانی" کۆ کردەوەو هاواری خەڵکەکەی کرد ﴿ ٢٤: فقال أنا ربکم الأعلی ﴾ وتی: من پەروەردگاری بەرزو بڵوندی ئێوەم "من ئەو پەرستراوەم کەلەلای ژوورمەوە کەسی تر نییە..!! ﴿ ٢٥: فأخذه الله نکال الآخرة والأولی ﴾ ئەوسا خوای گەورە دووچاری سزای هەردوو جیهانی کردو قاری لێگرت ﴿ ٢٦: إن فی ذلک لعبرة لمن یخشی ﴾ بێگومان ئا لەو بەسەرهاتەدا پەندو ئامۆژگارییەکی گرنگ هەیە بۆ هەرکەسێك بیەوێ لەخوا بترسێ و فرمانەکانی ئەو بەجێ بێنێ، ئەگەر بیرێ بکاتەوە لە بەسەرهات و سەرەنجامی ئەو یاخییە.. کە بەو هەموو تواناو دەسەڵاتەیەوە گیرۆدەبوو؛ ئەی هاوبەشپەیداکەران ئێوە چۆن ڕزگار دەبن..؟ هەزار ڕەحمەت لە (سەیید) چەند جوان دەڵێت: هەر خەفڵەتی جەماوەر بوو لەو سەردەمەدا فیرعەونیشی سەر لێشێواو کرد و فریویدا.. (بەڕاستی هیچ شتێك بە ئەندازەی خۆخافڵکردن و خۆ بێ ئاگایی کردنی جەماوەر، (طاغیة)ی زەمان یاخی ناکا..

چونكە ئەو كە دەبینێ هەرچی دەڵێ و هەرچی دەكا، هەر فرمانی بەجێیە.. ساتێ دەبینێ هەموان پشتیان بۆ دانواندووە، ئیتر زۆر بەئاسانی سواری پشتیان دەبێ، دیتی ملیان بۆ راكێشاوەو سەریان بۆ شۆڕ كردووە.. ئیتر ئەوانیش زیاتر زاڵ دەبن و، گەلیش عیززەتی خۆی لەدەست دەداو، ئەمیش یاخی تر ئەبێ و، ئەوانیش ڕیسواتر دەبن و لەئەنجامیشدا هەردوولاشیان تیا دەچن..!

دروستكردنی ئاسمان وزەمین لە بەدیهێنانی مەردم دژوارترە:

دوای داستانەكەی مووساو فیرعەون دەگەڕێتەوە سەر ئەوانەی كە نكوولی و ئینكاری زیندووبوونەوەیان دەكرد، تا هەندێ بەڵگەی تریان بۆ بێنێتەوە: ﴿ ٢٧: أأنتم أشد خلقا أم السماء بناها ﴾ خەڵكینە! ئایا دروست كردنەوەو زیندوو كردنەوەی ئێوە دوای مەرگ سەخترو گرانترە، یا بەدیهێنانی ئەم ئاسمانە كە خوای گەورە بینای كردووە؟ لەكاتێكا ئێوەی لەئاوێكی قیزەوون و لاوازو بێ دەستەڵات بەدی هێناوە، ئاسمانیشی زۆر بە قایم و مەحكەم بەلای سەرووتانەوە راگرتووە، واتە: دروست كردنی ئاسمانەكان گرنگترە لەزیندوو كردنەوەی ئێوە، وەك ئەفەرموێ: (لخلق السموات والأرض أكبر من خلق الناس..)٥٧/٤٠ ﴿ ٢٨: رفع سمكها فسواها ﴾ بەرزی كردۆتەوە و پەیوەستی كردووە بەیەكەوە و جۆشی داون و بەتوندو تۆڵ بەستوونی بەیەكەوەو، بێ عەیب و نەنگ رێكی خستوون ﴿ ٢٩: وأغطش ليلها وأخرج ضحاها ﴾ و شەوەكەی تاریك كردووە، رۆژەكەشی رووناك دەرهێنا، واتە: شەوو رۆژتان بەدوای یەكدا بۆ دێنێ ﴿ ٣٠: والأرض بعد ذلك دحاها ﴾ دوای ئاسمانیش زەوی بەشێوەی هێلكەیی بەدیهێناوە بۆ نیشتەجێ بوون و حەوانەوەتان. واتە: دوای هەزاران هەزار ساڵ، یا سەدان ملیۆن ساڵ كە بەسەر زەویدا تێ پەڕی و، بەكەڵكی ژیان نەدەهات.. ئەوسا خوای گەورە زەوی راخست و وای لێكرد كە گیانداری لەسەر بژی، ئەم ئایەتە وادەگەیەنێت كە زەوی بەر لە دروست كردنی ئاسمان بەدی هێنرا بێت، بەڵام بەهێلكەیی بوونی دوای دروستكردنی ئاسمان بووە. ﴿ ٣١: أخرج منها ماءها ومرعاها ﴾ ئاوو لەوەڕی لێ دەرهێناوە چەندین كانی و ئاوو رووباری لێ هەڵقوڵاندووەو گژو گیاو لەوەڕی لێ سەوز كردووە ﴿ ٣٢: والجبال أرساها ﴾ كێوەكانیش زۆر بەتۆكمەیی چەسپاندو لەنگەری گرتن و بوونە بەمێخ بۆ دامركاندنی زەوی و چەسپاندنی، تا ئێوە بەسەر پشتییەوە بژین ﴿ ٣٣: متاعا لكم ولأنعامكم ﴾ تا خۆتان و، ماڵات و ئاژەڵەكانتان بەهرەی لێ وەرگرن، تا ئەوكاتەی كۆتایی جیهان دێت.

هەر خوا كاتی هاتنی رۆژی قیامەت دەزانێ:

﴿ ٣٤: فإذا جاءت الطامة الكبرى ﴾ ئینجا كاتێ رووداوە گەورەكە –رۆژی قیامەت– پێشهات كە بەڕاستی رووداوێكی زۆر گەورە و بێ وێنەیە، وەك دەفەرموێ: (والساعة أدهى وأمر)٤٧/٥٤. ﴿ ٣٥: يوم يتذكر الإنسان ماسعى ﴾ ئەوە رۆژێكە ئادەمی كردەوەی خۆی دێتەوەیاد، بەلام چ كەڵكێكی دەبێ؛ وەك دەفەرموێ: (يومئذ يتذكر الإنسان وأنى له الذكرى)٨٩/٢٣. ﴿ ٣٦: وبرزت الجحيم لمن يرى ﴾ ودۆزەخ نیشان دەدرێت بۆ ئەوەی ئەیبینێ، واتە: بەچاوی سەر هەموو كەسێك دۆزەخ دەبینێ.. جا ئەو حەلە ئادەمی ئەبێتە دوو بەش: ﴿ ٣٧: فأما من طغى ﴾ جا ئەوەی خوانەناس و یاخیبووبێ و سنووری بەزاندبێ ﴿ ٣٨: وآثر الحياة الدنيا ﴾ و ژیانی ئەم دونیایەی هەڵبژاردبێ بەسەر ئەو دونیادا ﴿ ٣٩: فإن الجحيم هي المأوى ﴾ ئەوە بێ گومان دۆزەخ جێگەی مانەوەیەتی ﴿ ٤٠: وأما من خاف مقام ربه ﴾ بەڵام ئەوكەسەی لە گەورەیی و دەسەڵاتی پەروەردگاری خۆی ترسابێت ﴿ ونهى النفس عن الهوى ﴾ و جڵەوی نەفسی لە هەواو ئارەزوو گرتبێتەوە ﴿ ٤١: فإن الجنة هي المأوى ﴾ جا ئەوە بێگومان بەهەشتە جێی مانەوەو حەوانەوەی ﴿ ٤٢: يسألونك عن الساعة أيان مرساها ﴾ لەبابەت رۆژی قیامەتەوە: لێت دەپرسن كە چ كاتێ روو ئەدا؟ ﴿ ٤٣: فيم أنت من ذكراها ﴾ جا تۆ چیتە لە باسكردنی ئەو رۆژە؟ واتە: تۆ هیچی لێ نازانیت، ئیتر ئەوانە بۆ ئەوەندە تەنگاوت ئەكەن..؟ خاتوو (عائیشە) –خوای لێ رازی بێ– دەڵێ: پەیامبەر پەیتاپەیتا لێیان دەپرسی: قیامەت كەی دێ..؟ تا ئایەتی: فيم أنت من ذكراها هات (ئیبن جریر، حاكم) ئەوەیان گێڕاوەتەوە. ﴿ ٤٤: إلى ربك منتهاها ﴾ سەرەنجام و كۆتایی دونیا تەنها لای پەروەردگارتە، واتە: هەر خواوەندت كاتەكەی دەزانێ وەك دەفەرموێ: (قل إنما علمها عند الله)١٨٧/٧. ﴿ ٤٥: إنما أنت منذر من يخشاها ﴾ ئەركی تۆ تەنها بێداركردنەوەو ترساندنی ئەوانەیە لەو رۆژە دەترسن و خۆیانی بۆ ئامادە دەكەن، ئیتر دیاریكردنی كاتەكەی بەتۆی نەسپاردراوە.. بۆیە پێغەمبەریش ﷺ كاتێ كە (جبریل) لەكاتی هاتنی رۆژی قیامەت لێی دەپرسی، دەفەرموێ: ((ما المسؤل عنها بأعلم من السائل)) (فتح الباري: ١/١٤٠). واتە: منی لێپرسراو لە تۆی پرسیاركەر زاناتر نیم، جا كەوابوو تۆ كارەكەی خۆت ئەنجام بدەو خۆت بەشتێكەوە سەر گەرم مەكە كاری تۆ نەبێت ﴿ ٤٦: كأنهم يوم يرونها ﴾ ئەو رۆژە كە ئەوانە قیامەت دەبینن ﴿ لم يلبثوا الا عشية أو ضحاها ﴾ وائەزانن لەدونیادا تەنها ئێوارەیەك

یا چێشتنگایەك ماونەتەوە، واتە: لەبەر درێژی وسەختی و گرانی ئەو رۆژەیە، ماوەی ژیانی دونیایان بەلاوە زۆر کەم دەبێ، چەندین بەڵگەش بۆراستی وحەقیقەتی ئەم زیندوبوونەوەیە هەیە، جا بۆ نموونە: بەسەرهاتەکەی (عوزەیر) و خەوە درێژەکەی یارانی ئەشکەوتەکە، کە پاش زیندوو بوونەوەو بێدار بوونەوە وتیان: یان رۆژێکە لێرەین، یان کەمتر لە رۆژێك!!

تەفسیری سوورەتی (نازیعات) تەواو بوو لە گەڵ سوپاسی زۆردا بۆ خوای کارزان.

سوورەتی (عەبەس)ـەیە

مەککەییەو (٤٢) ئایەتە

بەناوی‌خوای‌دەهندەی دلۆڤان

ئەم سوورەتی (عەبەس)ـە باسی بیروباوەڕە بناغەییەکان دەکات.. هەروەك باسی دەسەڵات و توانایی خوای گەورە وەبیردێنێتەوە لە دیاردەی دروستکردنی ئادەمی و رووەك و، خۆراك و.. هتد، لەگەڵ قورسیی و سەختیی رۆژی دوایی.

پێغەمبەرلە هاتنی بێچاوەکە گرژ بوو، خواش گلەیی لێ‌کرد:

لەسەرەتاوە بەداستانەکەی (عەبدوڵڵای کوری ئوم مەکتووم خوا لێی رازی بێ) دەست پێ‌دەکات، ئەوکاتە کە هاتە لای پەیامبەر ﷺ و داوای لێ کرد کە پتر لە ئایینی پیرۆزی ئیسلام شارەزای بکات، لەو دەمەدا ئەویش لەگەڵ سەرانی قورەیشدا دانیشتنی هەبوو، زۆریش دڵخۆش بوو بە دانیشتنەکە لەگەڵیاندا، بەو مەبەستە بەشکو بتوانێ تینیان تێ بکا و وردە وردە بەرەو ئیسلام بیانهێنێ، جا لەو حەلەدا (عەبدوڵڵا)ش پەیتا پەیتا قسەکانی پێ دەبڕی و ئەی‌وت: شارەزام بکە لەئیسلام، پەیامبەر ﷺ بەناچاری رووی لێ گرژ کردو لێی بێ‌تاقەت بوو! ئیتر خوای گەورەش سوورەتی (عبس)ـەی نارده خوارێ، وەك ئیمامی (ترمیزیی) ریوایەتی کردووە ٢٥٠/٩. پاشان لەنکووڵی و، ململانێی مرۆڤ لەگەڵ دەسەڵاتی پەروەردگاردا دەدوێ: (قتل الإنسان ماأكفره.. ثم السبيل يسره). دیسانەوە شتێك لەدەسەڵاتی خوا دەخاتە روو، کە لەم بوونەوەرەدا چۆن رێگەی ژیانی بۆ ئادەمی ئاسان کردووە.. (فلينظر الإنسان إلى طعامه.. وزيتونا ونخلا.. متاعا لكم ولأنعامكم)، کورتە باسێکی سامناکی رۆژی دوایی ویەسڵان دێنێتە پێش چاو، تا بەڵکو مرۆڤەکان پێش هاتنی ئەو رۆژە وشیار وبەئاگا ببنەوە.. (فإذا جاءت الصاخة.. أولئك هم الكفرة الفجرة). وە بەم شێوەیەش دەست پێ‌دەکا:

﴿ بسم الله الرحمن الرحيم * ١: عبس وتولى * ٢: أن جاءه الأعمى ﴾ پەیامبەر ﷺ رووی‌گرژ کردو، رووی‌سووڕاند لەوە کە ئیمانداره نابینا کە هاتە لای.

بەڵێ.. ئیتر پەیامبەر ﷺ پاش ئەوە هەرکات بەعەبدوڵڵا گەیشتبا

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ
عَبَسَ وَتَوَلَّىٰ ﴿١﴾ أَن جَاءَهُ الْأَعْمَىٰ ﴿٢﴾ وَمَا يُدْرِيكَ لَعَلَّهُ يَزَّكَّىٰ ﴿٣﴾ أَوْ
يَذَّكَّرُ فَتَنفَعَهُ الذِّكْرَىٰ ﴿٤﴾ أَمَّا مَنِ اسْتَغْنَىٰ ﴿٥﴾ فَأَنتَ لَهُ تَصَدَّىٰ ﴿٦﴾
وَمَا عَلَيْكَ أَلَّا يَزَّكَّىٰ ﴿٧﴾ وَأَمَّا مَن جَاءَكَ يَسْعَىٰ ﴿٨﴾ وَهُوَ يَخْشَىٰ ﴿٩﴾ فَأَنتَ
عَنْهُ تَلَهَّىٰ ﴿١٠﴾ كَلَّا إِنَّهَا تَذْكِرَةٌ ﴿١١﴾ فَمَن شَاءَ ذَكَرَهُ ﴿١٢﴾ فِي صُحُفٍ مُّكَرَّمَةٍ
﴿١٣﴾ مَّرْفُوعَةٍ مُّطَهَّرَةٍ ﴿١٤﴾ بِأَيْدِي سَفَرَةٍ ﴿١٥﴾ كِرَامٍ بَرَرَةٍ ﴿١٦﴾ قُتِلَ الْإِنسَانُ
مَا أَكْفَرَهُ ﴿١٧﴾ مِنْ أَيِّ شَيْءٍ خَلَقَهُ ﴿١٨﴾ مِن نُّطْفَةٍ خَلَقَهُ فَقَدَّرَهُ ﴿١٩﴾ ثُمَّ
السَّبِيلَ يَسَّرَهُ ﴿٢٠﴾ ثُمَّ أَمَاتَهُ فَأَقْبَرَهُ ﴿٢١﴾ ثُمَّ إِذَا شَاءَ أَنشَرَهُ ﴿٢٢﴾ كَلَّا لَمَّا
يَقْضِ مَا أَمَرَهُ ﴿٢٣﴾ فَلْيَنظُرِ الْإِنسَانُ إِلَىٰ طَعَامِهِ ﴿٢٤﴾ أَنَّا صَبَبْنَا الْمَاءَ صَبًّا
﴿٢٥﴾ ثُمَّ شَقَقْنَا الْأَرْضَ شَقًّا ﴿٢٦﴾ فَأَنبَتْنَا فِيهَا حَبًّا ﴿٢٧﴾ وَعِنَبًا وَقَضْبًا ﴿٢٨﴾
وَزَيْتُونًا وَنَخْلًا ﴿٢٩﴾ وَحَدَائِقَ غُلْبًا ﴿٣٠﴾ وَفَاكِهَةً وَأَبًّا ﴿٣١﴾ مَّتَاعًا لَّكُمْ
وَلِأَنْعَامِكُمْ ﴿٣٢﴾ فَإِذَا جَاءَتِ الصَّاخَّةُ ﴿٣٣﴾ يَوْمَ يَفِرُّ الْمَرْءُ مِنْ أَخِيهِ ﴿٣٤﴾
وَأُمِّهِ وَأَبِيهِ ﴿٣٥﴾ وَصَاحِبَتِهِ وَبَنِيهِ ﴿٣٦﴾ لِكُلِّ امْرِئٍ مِّنْهُمْ يَوْمَئِذٍ شَأْنٌ
يُغْنِيهِ ﴿٣٧﴾ وُجُوهٌ يَوْمَئِذٍ مُّسْفِرَةٌ ﴿٣٨﴾ ضَاحِكَةٌ مُّسْتَبْشِرَةٌ ﴿٣٩﴾ وَوُجُوهٌ
يَوْمَئِذٍ عَلَيْهَا غَبَرَةٌ ﴿٤٠﴾ تَرْهَقُهَا قَتَرَةٌ ﴿٤١﴾ أُولَٰئِكَ هُمُ الْكَفَرَةُ الْفَجَرَةُ ﴿٤٢﴾

ئەی‌فەرموو: (مرحبا بمن عاتبني فيه ربي). واتە: مەرحەبا لەو کەسەی پەروەردگارم لە سەر ئەو گلەیی لێ‌کردم، وە یا خوا هەر بەخۆشی وشادی بژی. ﴿ ٣: وما يدريك لعله يزكى ﴾ چا تۆ چوزانیت بەڵکو ئەو بییەوێ زیاتر دڵ ودەروونی خۆی پاك بکاتەوە لە گوناح و تاوان، بۆیە ئەوەندە سوورەو حەز ئەکات کە زیاتر شارەزا ببێ ﴿ ٤: أو يذكر فتنفعه الذكرى ﴾ یاخود ئامۆژگاری وەر بگرێ، بەو وتانە لەتۆی ئەبیسێ، ئەوجا ئەو ئامۆژگارییە سوودی پێ‌بگەیەنێت ﴿ ٥: أما من إستغنى * ٦: فأنت له تصدى ﴾ کەچی ئەو کەسەی کە گوێی لەئامۆژگاری نییەو، خۆی بێ نیاز نیشان دەدات، تۆ روو لەو ئەکەیت و گوێ بۆ قسەکانی دەگریت..! ﴿ ٧: وما عليك ألا يزكى ﴾ وە تۆ هیچت لەسەر نییە ئەو خۆی پاك نەکاتەوەو بڕوا نەهێنێت، چونکە ئەرکی تۆ تەنها راگەیاندنە ﴿ ٨: وأما من جاءك يسعى ﴾ بەڵام ئەوەی بەپەلە هاتۆتەلات و دەیەوێت شارەزای دین ببێت

﴿ ٩: وهو يخشى ﴾ ولەهەمانکاتیشدا لەخوا دەترسێت ﴿ ١٠: فأنت عنه تلهى ﴾ تۆ خۆت خافڵ و سەرگەرم ئەکەیت لێی و گوێی نادەیتێ! ﴿ ١١: كلا إنها تذكرة ﴾ نەخێر، جارێکی تر وانەکەیت وە بەراستیئەو ئایەتانەش لەم سوورەتەدان –هەموویان– یادخستنەوەو ئامۆژگارییین بۆ هەموو مرۆڤەکان بەگشتی، کەوابوو دەبێ هەموان بێ جیاوازی سوودی لێ وەرگرن.

تێبینی: راڤەکەرانی قورئان دەڵێن: (والوقوف على ((كلا)) على هـذا الوجه جائز، ويجوز أن تقف على (تلهى) ثم ((كلا)) على معنى حقا) ﴿ ١٢: فمن شاء ذكره ﴾ جائەوەی ویستی ئامۆژگاری لێ وەر دەگرێت، واتە: هیچ رێگرییەك لەبەردەم ئادەمیدا بۆئەوە نییە، مەگەر خۆی هەڵە بکات ﴿ ١٣: في صحف مكرمة ﴾ ئەو ئایەتانە لە چەندین لاپەڕەی پیرۆزدا هەڵگیراون، لە (لەوحولمحفوز) دا ﴿ ١٤: مرفوعة مطهرة ﴾ بەرزو بڵوندو پاك و خاوێنن ﴿ ١٥: بأيدي سفرة ﴾ بەدەستی فریشتەی باڵێۆزو نوێنەری شارەزا گەیەنراون ﴿ ١٦: كرام بررة ﴾ بەرێزو پلە بەرزو فەرمانبەردارن، واتە: ئەو ئامۆژگارییانە –کە پەیامبەران ئەیکەن– لەنامەیەکی بەرزی، بڵوندی، پاك لەهەر ناتەواوییەك، وە لەدەست ئەو فریشتانەوە وەری دەگرن کە وەحی و سروش دێنن بۆلایان، بۆیە پەیامبەر ﷺ دەربارەی قورئان خوێندنەکان ئەفەرموێ: ((الذي يقرأ القرآن وهو ماهر به، مع السفرة الكرام البررة، و الذي يقرؤه –وهو عليه شاق– له أجران)). (أخرجه الجماعة.موسليم: ٥٤٩/١، فتح: ٥٦٠/٨).

ئەو ئینسانە بە کوش چۆ وا باوەڕ بە زیندووبوونەوە ناکا:

خوای کارجوان دەچێ بەگژ ئەوانەدا کە حاشاو نکووڵی دەکەن دەربارەی زیندوبوونەوە هەڵسانەوە لەگۆڕ، بۆیە دەفەرموێ: ﴿ ١٧: قتل الإنسان ما أكفره ﴾ ئادەمزاد بەکوشتچێت چەندە ناسوپاس و سپڵەیە، پاش ئەو هەموو نازو نیعمەت و بەهرانە کەخوای گەورە پێیداویت کەچی هێشتا چەلەحانێ و ململانێ دەکەیت ﴿ ١٨: من أي شيء خلقه ﴾ بۆ بیر ناکاتەوە: بزانێ خوا لەچی درووستیکردووە..؟! ﴿ ١٩: من نطفة خلقه فقدره ﴾ لەدڵۆپە ئاوێکی هەڵقوڵاو دروستیکردووە، جا ئەندازەی گرتووەو بەچەند قۆناغێکا تێیپەڕاندوو و رێکیخست.

بەڵێ لە منداڵداندا دڵۆپە ئاوێك بوو، جا بووە خوێنپارە، ئەوسا کردییە گۆشت پارە و ئەندازە گیریەکی وردی کردوو هێنایە دونیاوە ﴿ ٢٠: ثم السبيل يسره ﴾ لەوەودوا رێگەی بۆ خۆش و ئاسان کرد "تا لەسکی دایکی بێتە دەرەوە" وەك (ئیبن عەبباس) دەڵێ: ئەگەرچی (موجاهید) دەڵێ: ئەم (ثم السبيل يسره) وەك ئایەتی: (إنا هديناه السبيل إما شاكراً وإما كفوراً) وایە، واتە: سەر پشکی هەردوو رێگاکەی کرد ﴿ ٢١: ثم أماته فأقبره ﴾ پاشان دەیمرێنێت و، بەفەرمانی خۆی لەگۆڕی دەنێت "لەبەر رێزلێنان و لەبەرئەوە کە درندەو شتی وا نەیخوات.. ﴿ ٢٢: ثم إذا شاء أنشره ﴾ پاشان کاتێك بییەوێ –دوای مردنی– زیندووی ئەکاتەوە ﴿ ٢٣: كلا لما يقض ما أمره ﴾ نا هێشتا ئەوەی خوا فەرمانی پێکردووە زۆربەی ئادەمزاد جێبەجێی نەکردووە! ﴿ ٢٤: فلينظر الإنسان إلى طعامه ﴾ دەبا ئادەمزاد سەیرێکی خواردنەکەی خۆی بکا و سەرنجی بداو، بزانێ خوای گەورە چۆنی بۆ دەرهێناوە لەزەوییەکی رەق وتەق؟ ﴿ ٢٥: أنا صببنا الماء صبا ﴾ بێگومان ئێمە لەهەورەوە بارانێکمان بۆ رژاندۆتە خوارەوە بە چ رژاندنێك ﴿ ٢٦: ثم شققنا الأرض شقا ﴾ لەوەودوا زەویمان لەت لەت و قاژ قاژ کردووە، بە چ لەتکردنێك واتە: درزمان تێکردو، قڵیشانمان تا گیاو رووەکە ناسکەکان بەئاسانی بێننە دەرێ ﴿ ٢٧: فأنبتنا فيها حبا ﴾ جا رواندمان لە ناویدا جۆرەها دانەوێڵە ﴿ ٢٨: وعنبا وقضبا ﴾ و جۆرەها ترێ و، جۆرەها وێنجەو سەوزەوات ﴿ ٢٩: وزيتونا ونخلا ﴾ وداره زەیتوون و داره خورماش، واتە: زەیت و هەموو جۆرە خورمایەکمان لێ بەرهەم هێنا ﴿ ٣٠: وحدائق غلبا ﴾ وە چەندین باخاتی گەورەو چڕو پڕ ﴿ ٣١: وفاكهة وأبا ﴾ وە میوەی جۆراو جۆروو گژو گیا. (ئیبن کەسیر) دەڵێ: رۆژێ (عومەری کوری خەتتاب) سوورەتی (عبس..)ەی دەخوێندەوە تا گەیشتە (وفاكهة وأبا) ئەوجا وتی: دەزانم (فاكهة) چییە، بەڵام ئاخۆ (أب) چی بێ؟ پاشان هەر خۆی وتی: ئەی کوری خەتتاب! جا ئەو زۆر لەخۆکردنەی بۆ چییە کەتۆ نەزانیت چییە؟!. ﴿ ٣٢: متاعا لكم ولأنعامكم ﴾ ئەوانەمان هەموو سەوزکردو رواند، بە کەڵك بۆ خۆتان و ماڵاتەکەتان، ئیتر حەقوایە ئینسان کوێرانە بەسەر ئەو هەموو شتانەدا نەڕواو، بیکاتە بەڵگەو نیشانەی زیندووبوونەوە لەگۆڕدا..!

قیامەت هات برا لە برا رادەکات:

﴿ ٣٣: فإذا جاءت الصاخة ﴾ ئینجا کاتێ شریخەکە هات، واتە: رۆژی قیامەت بەرپابووو ئەو شریخەیەش ئەوەندە قورسە گوێ کەرو کپدەکاتەوە ﴿ ٣٤: يوم يفر المرء من أخيه ﴿ ٣٥: وأمه وأبيه ﴿ ٣٦: وصاحبته وبنيه ﴾ لەو رۆژەدا برا لەبرای خۆی وە لەدایك و باوکی و لەژنی و، لە کورەکانی رادەکا ﴿ ٣٧: لكل امرىء منهم يومئذ شأن يغنيه ﴾ چونکە هەرکەسێك لێیان سەرگەرمی کارو کێشەی خۆیەتی و نای پەردەژێتە سەر ئەوی تر

تەنانەت پەیامبەرانیش –سڵاوی خوایان لێبێ– هەریەکەیان دەڵێ (نفسی، نفسی – خۆم، خۆم).. لەبارەی تکاو شەفاعەتیشەوە ئەم ریوایەتە هاتووە: کە تەنانەت عیسای کوری مەریەمیش ﷺ دەڵێ: تەنهـا بۆ خۆم هاناو هاوار ئەبەم و دەلاڵێمەوە، دایکیشـم کە منی لێبـووە، ناتوانم تکای بۆ بکەم! (ئیبن عەبباس) دەڵێ: پەیامبەر ﷺ فەرمووی: ((تَحْشَرُونَ حُفاةً عُراة مشاةً غُرْلا)) واتە: ئێوە – لە رۆژی قیامەتـا– هەموو کۆ دەکرێنەوەو حەشـر دەکرێن، بێ هیچ پێـڵاوو کالآیەك، وە بەپیادەو، بەخەتەنە نەکراوەیی هەروەك ئەو رۆژە کە لەدایك بوون. جا دەڵێ: یەکێ لە خێزانەکانی پێغەمبەر ﷺ وتی: ئەی پەیامبەر! جا وادەبێت کە سەیری (عەورەت)ی یەکتر بکەین؟! ئەویش فەرمووی: (لکل امرىء منهم یومئذ شـأن یغنیه). (أخرجه إبن أبي حاتم) ﴿ ٣٨: وجوه یومئذ مسفرة ﴾ لەو رۆژەدا رۆخسارە لێك دەدرەوشێتەوە، واتە: ئادەمزاد دەبنە دوو بەشەوە: هەیانە دەم و چاوو روخسـارێکی گەش و جوان و رۆشن و هەردەم لەخۆشـی‌دان، چونکە بەرهەمی کارە چاکەکانیان هاتۆتەوە رێیان ﴿ ٣٩: ضاحکـة مستبشـرة ﴾ پێ‌دەکەنن و، موژدە بەخشـن و شـادومانن ﴿ ٤٠: ووجوه یومئذ علیها غبرة ﴾ روخسـارانێکیش لـەو رۆژەدا تۆزیـان بە سـەرەوەیە، خەفـەت بارو گـرژو تاڵ و تۆزاوین، تـەپ وتۆز دای‌گرتوون، رۆشـناییان تیانەماوە ﴿ ٤١: ترهقها قترة ﴾ دێزی و رەشـی وزەلیلی دایدەپۆشـێ روویان رەش بـووە لەفەرمودەیەکدا هاتووە: (یلجم الکافـر العرق ثم تقع الغبرة على وجوهھم..)، (ئیبن ئەبی حاتەم). واتە: –لەبەر گەرمای ئەو رۆژە– کافرەکان ئارەق دایان‌دەپۆشـێ تائاستی دەمیان لەنێو قوردا دەچەقێن، لەپاشـان تۆزو خەفـەت لەروویان دەنیشـێ ﴿ ٤٢: أولئك هم الکفرة الفجرة ﴾ ئائەوانە بێ‌برواو خوانەناس و لەسنوور دەرچوو گوناهکارەکانی دونیان.. وا ئێسـتایش ئەوقەی ئەو جۆرە سزایە دەبن.

کۆتایی تەفسـیری سـوورەتی (عەبەس)ـە هات لەگەڵ سوپاس و پێزانینی زۆرم بۆ پەروەردگار.

سوورەتی (تەکویر)ـە

مەککەیییەو (٢٩) ئایەتە

بەناوی خوای بەخشندەی میهرەبان

ئەم سـوورەتە دووشـتی زۆر گرنگ باس ئەکات: (نیگاو سروش، بەرنامـەو پەیـام) کە بە راسـتی هەردووکیان بەشـێکی بەبەهاو بایەخدارن لە ئیمان وباوەڕدا، بۆیەکەمجار باسـی قیامەت دەکا، ئـەو ئاڵوگۆڕو تەقینـەوە گەورەیە کە لەبوونـەوەردا روو ئەدات: خۆرو، ئەسـتێرەکان، چیاو کێوەکان، زەریاو دەریاکان، زەویی، ئاسمـان، ئاژەڵ و مەروماڵات، گیانلەبـەرە کەژییەکان، هەروەك هەموو ئادەمی و بوونەوەر زۆر بەتوندی دادەچڵەکێنێ و دەیان‌خاتە لەرزە. پاشـانیش بنەماو حەقیقەتی سـروش و، ئـەو باروحاڵەتە سـەختەیە کە هەمووجار پەیامبەری خوای لەسـەر بوو ﷺ کاتێ نیگـای بۆ دەهات.. دەخاتە روو، کۆتایشـی دێت بەباسـکردنی بێهوودەیـی و پووچەڵکردنـەوەی دوو دڵی و، بەدگومانی هاوبەش پەیداکەرەکان دەربارەی قورئان: (فأين تذهبون.. وما تشـاءون إلا أن یشاء الله رب العالمین).

کەقیامەت دێ، هەموو کەس دەزانێ چی لەگەڵ خۆی بردووە:

﴿ بسم الله الرحمن الرحیم ﴾ ١: إذا الشـمس کـورت ﴾ کاتێ خـۆر پێچرایەوەو تاریك بوو و، واتە: رووناکی نەماو، لەشـوێنی خـۆی تـرازا، وەك ئیمامی (بوخـاری) ئەم فەرموودەیـە دێنێ: ((الشـمس والقمر یکوران یوم القیامة)). (فتـح: ٣٤٣/٦). واتە: ئەم خۆرو مانگەی ئیسـتایە هەردوو لەرۆژی بەرێدا تاریك دەبن و دەپێچرێنەوە ﴿ ٢: وإذا النجوم انکدرت ﴾ وەدەمێك ئەستێرەکان هەڵوەریـن و، لەجێگەی خۆیاندا تـرازان و کەوتنە خوارێ ﴿ ٣: وإذا الجبال سـیرت ﴾ وەدەمێـك کێوەکان خرانە بزووتن و لەرزەو، بوونە گەردو نیشـتنە ئاسمـان ﴿ ٤: وإذا العشـار عطلت ﴾ ئەو حەلەی وشـترە ئاوسـەکان بەرەڵڵا کران و پشـتگوێ خران لێیان نەپرسرایەوە، یان کاتێ هەورەکان لەباران بارین خران ﴿ ٥: وإذا الوحوش حشـرت ﴾ وکاتێ گیانلەبەرانـی کێوی کۆکرانەوە، پاش ئەوە کە لەترسـی یەکتر نەیـان ئەوێرا بەیەکـەوە بژین، چونکە ئـەو رۆژە ئەوەنـدە سـەختە ئەوانیش خۆیان لەبـیر ئەچێتەوە و دوژمنایەتیـان نامێنێ، ئایەتی (ومـا من دابة في الأرض ولا طائر یطیر بجناحیه إلا أمم أمثالکم ما فرطنا في الکتاب من شئ ثم إلى ربھم یحشـرون)٣٨/٦. ئەو راستیە دەگەیەنێت ﴿ ٦: وإذا البحار سجرت ﴾ وکاتێ دەریاکان تەقێنرانەوەو گڕدران لەئاگرو هەڵگیرسان و هەمـوو بوونە یەکپارچە ئاگر، ئەشـگونجێت زەویی لەت لەت ببـێ و هەرچـی ئاگر لەناویایەتـی دەرکـەوێ و، هەرچی ئاوی دەریـاکان هەیە، ببێتە هەڵم و گڕی تێ بەربێ و بچێ بەحەوادا، وەك دەیـان جار کێـوەکان بەهۆی زەمین لەرزە و تەقینەوەوە لەت و پەت بوون، لە (سـوونەنی ئەبووداوود)یشـدا هاتووە: (لایرکب البحـر الا حاج أو معمر أو غاز، فإن تحـت البحر نارا، وتحت النار بحرا) واتە: لەبەر ترسـناکی و سـامناکی زەریاکان هەقە جگە لە

حاجی و عومرەکەری (ماڵی خوا) و، موجاهیدی ڕێگەی خوا،هیچ کەسێکی تر بە دەریاکاندا نەچێت، چونکە ژێری دەریاکان ئاگرە، وەژێر ئاگرەکەیش دەریایە !. ﴿ ٧: وإذا النفوس زوجت ﴾ وکاتێ هەموو گیانەکان جووتکرانەوە لەگەڵ لاشەی خۆیاندا،واتە: کرانەوە بەجەستەی خۆیانداو هەمو گەڕانەوە بۆ حیساب و لێ

پرسینەوە، وەك دەفەرموێ: (أحشروا الذين ظلموا وأزواجهم وما كانوا يعبدون)٢٢/٣٧. ﴿ ٨: وإذا الموءودة سئلت ﴾ وکاتێ کیژی زیندە بەچاڵکراو پرسیاری لێکرا ﴿ ٩: بأي ذنب قتلت ﴾ بەهۆی چ تاوانێکەوە کوژرا..؟!. هێشتا لەسەرەتای هاتنی ئیسلامیشەوە کچان لەلایەن ئەوانەوە کە بڕوایان نەهێنابوو هەر زیندە بەچاڵ ئەکران، تەنها بەتاوانی ئەوە کەبۆچی کچن.!! (قەیس) هاتە لای پێغەمبەر ﷺ وتی: من لەسەر دەمی جاهیلییەتدا کچانی خۆمم زیندە بەچاڵ دەکرد، دەبێ چ بکەم ئەی پێغەمبەری خوا! فەرمووی: بچۆ لەباتی هەریەکەیان بەندەیەك ئازاد بکە، وتی: ئاخر من وشتر دارم! فەرمووی: دەبرۆ لەباتی هەریەکەیان وشترێك سەر ببڕە. (عبدالرزاق:٣/٣٥١). ﴿ ١٠: وإذا الصحف نشرت ﴾ دەمێك نامەو پەڕاوەکانی کردەوەکان والا کران بۆ لێکۆڵینەوەو پاداش و تۆڵە ﴿ ١١: وإذا السماء كشطت ﴾ و کاتێ ئاسمان لەجێگەی خۆیدا ترازاو داماڵرا، وەك پێستەی مەڕ، لەمەڕ دەکرێتەوە، واتە:

سەرو خواری نەما ﴿ ١٢: وإذا الجحيم سعرت ﴾ کاتێ کە دۆزەخ داگیرسێنراو کەوتە کڵپە کڵپ ﴿ ١٣: وإذا الجنة أزلفت ﴾ کاتێ کە بەهەشت نزیك خرایەوە لەبەهەشتییەکانەوەو ئامادەکرا بۆیان ﴿ ١٤: علمت نفس ما أحضرت ﴾ کاتێ ئەوانە هەموو روویاندا، ئیتر ئەو دەمە هەموو کەسێك ئەزانێ چی ئامادەکردووە بۆ پاشە ڕۆژی خۆی، چاك یان خراپ، وەك ئەفەرمووێ: ((يوم تجد كل نفس ماعملت من خير محضرا وماعملت من سوء تود لو أن بينها وبينه أمدا بعيدا))٣/٣٠ ﴿ ١٥: فلا أقسم بالخنس ﴾ جاسوێند بەو ئەستێرانەی پەنا دەگرن بەڕۆژداو بەشەودا دەر ئەکەون، وەك (تەبەریی) دەڵێ. ﴿ ١٦: الجوار الكنس ﴾ ئەوانەی گەڕۆکن و لە گەڵ خۆردا دەڕۆن، وەبە ڕۆژدا خۆیان دەشارنەوە لە رووناکی خۆردا، وەك ئاسك لەجێگای پەناگای خۆیدا، خۆی ئەشارێتەوە، ئەمیش جۆرە دەسەڵاتێکی تری خوا نیشان ئەدات ﴿ ١٧: والليل إذا عسعس ﴾ وەسوێند بەشەو کاتێکە پشت هەڵدەکا و تاریك دەبێ تا تەواوی بوونەوەر دادەپۆشێ ﴿ ١٨: والصبح إذا تنفس ﴾ سوێند بە سپێدەی بەرەبەیان کاتێ رووناکی خۆی دەردەخات وجیهان بەدەم هەموو شتێکەوە پێدەکەنێ ﴿ ١٩: إنه لقول رسول كريم ﴾ سوێند بەوانە هەموو، بێگومان ئەم قورئانە قسەو وتەی نێرراوێکی بەڕێزە کە فریشتەی نیگاو سروشە. واتە فەرموودەی خوایە بەهۆی جبریلەوە نێردراوە ﴿ ٢٠: ذي قوة عند ذي العرش مكين ﴾ خاوەنی هێزو مەکانەتە، لای عەرشی (خوا)ش زۆر بەڕێزو پایە بەرزە، وەك دەفەرمووێ: (علمه شديد القوى * ذو مرة فاستوى)٥٣/٦٥. ﴿ ٢١: مطاع ثم أمين ﴾ لەوێش (لەئاسماندا) فەرمانڕەواو قسەبیسراوە، ئەمین ودەست پاکە لەو سروشەدا دەیهێنێ، هیچ خیانەتی تێدا ناکا ﴿ ٢٢: وما صاحبكم بمجنون ﴾ یارو هاورێکەتان (موحەممەد ﷺ) شێت ولێوە نییە، وەك ئێوە دژی پڕو پاڵانتە دەکەن. واتە: (جبریل) و (موحەمەد) هەردوو خاوەن رێزن لە دونیاو لەقیامەتدا. ﴿ ٢٣: ولقد رآه بالأفق المبين ﴾ وبێگومان (موحەممەد) ﷺ فریشتەی سروش (واتە: جوبریل)ـی بینیوە لە سەر شێوەی خۆی لەئاسۆی روون و نمایاندا، واتە: لەو جێگایە خۆر هەڵدێت، وەك دەفەرمووێ: (.. وهو بالافق الاعلى)٥٣/٧. بەڵێ پەیامبەر ﷺ لەماوەی تەمەنیدا دووجار جوبریلی دیتووە، ئەمە جارێکیانەو، ئەوی دیکەیش لەسوورەتی (نەجم)دا هاتووە: وەك دەفەرمووێ: (ولقد رآه نزلة أخرى عند سدرة المنتهى * عندها جنة المأوى * إذ يغشى السدرة ما يغشى)٥٣/١٣-١٦. ﴿ ٢٤: وما هو على الغيب بضنين ﴾ وئەو (پەیامبەرە) لەسەر گەیاندنی وەحی چکووس نییە،واتە: کۆتایی و

بەخیلی ناکا لەگەیاندنەکەیدا، وە زۆر بەرێك و پێکی دەیگەیەنێت ﴿ ٢٥ : وما هو بقول شیطان رجیم ﴾ ئەو قورئانەش قسەو گوفتاری شەیتانی نەفرەتکراو نییە، وەك ئێوە پێتان وایە! ﴿ ٢٦ : فأین تذهبون ﴾ جا ئیتر ئێوە بۆ کوێ دەچن..؟! ئەوە کەی رێگەیە گرتوتانەبەر، دەربارەی قورئان؟ جارێك پێی دەڵێن: جادووە، جارێك دەڵێن: هۆنراوەو شیعرە! ﴿ ٢٧ : إن هو إلا ذکر للعالمین ﴾ بەراستی ئەو تەنها ئامۆژگارییەکە بۆ جیهانەکانی ئادەمی و پەری، وە لەوانە نییە ئێوە دەیڵێن ﴿ ٢٨ : لمن شاء منکم أن یستقیم ﴾ یاداوەرییە بۆ ئەوکەسەتان بیەوێ لە سەر رێی راست ئیستیقامەی ببێ،واتە: قورئان تەنها کەڵکی بۆ ئەو جۆرە کەسانە دەبێت ﴿ ٢٩ : وما تشاءون إلا أن یشاء الله رب العالمین ﴾ وەئێوە ئارەزووی ئیستیقامە ناکەن، مەگەر خوای خاوەنی جیهانەکان ئارەزووی بکات، جا کەوابوو داوای یارمەتی هەر لەو بکەن و، خۆشتانی بەتەواوی بۆ رێك بخەن، تا خوایش پشتیوانتان بێ و رێنماییتان بکا، ئەگینە خوا بەزۆر هیچ کەسێك ناهێنێتە ژێر بار. کۆتایی تەفسیری سوورەتی (تەکویر)، زۆر سوپاس بۆ خوای باڵا دەست.

سوورەی (ئینفیتار)ـە

مەککەییەو (١٩) ئایەتە

به ناوی خوای بەخشندەی میهرەبان

سوورەتی(ئینفیتار) وەك سوورەتی (تەکویر) باسی تەقینەوەو تێکچوونی سیستمی بوونەوەرو، هاتنی رۆژی قیامەت دەکا، جا لەسەرەتاوە چەند دیمەنێکی بوونەوەر باس دەکات: وەك لەتبوون و پچرانی ئاسمانەکان لەیەکترو، هەڵوەرین و کەوتنە خوارەوەی ئەستێرەکان و، تەقینەوەی زەریاو دەریاکان و، وەرگێرانەوەی مردووی گۆڕەکان و پاداش وتۆڵەی مرۆڤەکان: (إذا السماء انفطرت.. علمت نفس ماقدمت وأخرت). پاشان نکوولیی و ململانێی ئادەمی، بەرامبەر بەو هەموو نازونیعمەت و بەهرەیە، خوای بەخشەر پێی بەخشیوە!! : (یا أیها الإنسان ما غرک بربک الکریم.. فی أی صورة ماشاء رکبک) دواتر هۆی ئینکاری و ململانێی مرۆڤەکان و، روون کردنەوەی ئەو راستیە کە ئادەمی هەرچەندە نکوڵی بکات، دەستەیەك لەفریشتەکان کاروکردەوەکانی دەنووسن: (کلا بل تکذبون بالدین.. یعلمون ماتفعلون). ئەو رۆژەش ئادەمی دەبێتە دوو دەستەوە: دەستەی چاککاران و، دەستەی بەدکاران، دەرەنجامی هەردوولایشیان: (إن الأبرار لفی نعیم، وإن الفجار لفی جحیم... یصلونها یوم الدین) دیمەنێکی زۆر سەخت و گرانی قیامەتیش نیشان دەدا: (وما أدراک مایوم الدین.. والأمر یومئذ لله) پێشەوا (ئەحمەد) لەبارەی فەزیلەتی ئەم سوورەتەوە ئەم فەرموودەیەی هێناوە: ((من سره أن ینظر إلی یوم القیامة کأنه رأی العین فلیقرأ: (إذا الشمس کورت) و(إذا السماء انفطرت) و(إذا السماء انشقت)). واتە: ئەوەی پێی‌خۆشە کەبەچاوی خۆی بروانێتە دیمەنێکی رۆژی بەرێ، باسوورەتی (تەکویر)و(ئینفیتار)و (ئینشیقاق) بخوێنێ.

مرۆڤ نابێ خوا لەبیر کاو، قیامەتیش هەر دێ:

﴿ بسم الله الرحمن الرحیم * ١ : إذا السماء انفطرت ﴾ کاتێ ئاسمان (بەفەرمانی خوا) لەت لەت ئەبێ،و هێزی کێشندەی دەپچڕێ ﴿ ٢ : وإذا الکواکب انتثرت ﴾ ودەمێك ئەستێرەکان بەربوونەوەو پەرش و بڵاوبوون و رژانە خوار و لەجێگای خۆیاندا ترازان ﴿ ٣ : وإذا البحار فجرت ﴾ وساتێکیش دەریاکان تەقینرانەوەو بەردرانە ناو یەکترو بوونە یەکپارچە، بەهۆی جموجۆڵی زەوییەوە، وشیرین و سوێریان تێکەڵبوون ﴿ ٤ : وإذا القبور بعثرت ﴾ کاتێکیش گۆڕەکان هەڵگێردرانەوەو،مردووەکان دەرهێنران لێیان وهەرچی لەناوسکی زەویدا بوو فرێی‌دایە دەرێ ﴿ ٥ : علمت نفس ما قدمت وأخرت ﴾ کە ئەوانە روویاندا.. ئەوسا هەموو کەسێك ئەزانێ چی پێش خۆی خستووە لە چاك وخراپ، دەشزانێ چیشی دوای خۆی خستووە لە سوننەتی(حسنە)و(سیئە) ﴿ ٦ : یا أیها الإنسان ماغرک بربک الکریم ﴾ ئەی ئادەمی..! چی‌تۆی تەفرەو فریوداو بەرامبەر بەپەروەردگاری بەخشندەت کافر بوویت لەگەڵ ئەو هەموو نیعمەت وبەخششانەدا؟ ﴿ ٧ : الذی خلقک فسواک فعدلک ﴾ ئەوەی دروستی‌کردیت لە نەبوون، ئینجا بەشێوەیەکی زۆر جوان ئەندامەکانی رێك‌خستیت، قەدو بەژن و باڵاو ئەندامی شیاو و گونجاوی پێ بەخشیت، جا رێك و پێکی کردیت، واتە: قەدو قامەت و باڵا لەجوانترین شێوەی پێ‌بەخشیت ﴿ ٨ : فی أی صورة ماشاء رکبک ﴾ لەهەر شێوەو دیمەنێکدا خۆی ویستی یەکی خستیت ﴿ ٩ : کلا بل تکذبون بالدین ﴾ نەخێر، ئێوە تەفرە مەخۆن بەو رێزو حورمەتەی من بەرامبەرتان و لارێ مەبن، جادەبوو سوپاسگوزار بن، کەچی هێشتا برواشتان بەرۆژی پاداشت و تۆڵە نییەو ئینکاری دەکەن.

فریشتە گشت کارێکی مرۆڤ تۆمار دەکەن:

﴿ ١٠ : وإن علیکم لحافظین ﴾ لەکاتێکدا -کە ئێوە ئەوەندەش

لاسـارو یاخین- دەسـتـەیەك لە فریشـتـەی چاودێر و پارێزەرتان لەسەر دانراوە، هەرچی بکەن ئەی‌نووسن ﴿ ١١: كراما كاتبين ﴾ ڕێزدارانێکی نووسـەرن ﴿ ١٢: يعلمـون ماتفعلون ﴾ ئەزانن چی دەکەن، واتە: بەهەموو کارو کردەوەیەکتان بە ئاگان.

بِسۡمِ ٱللَّهِ ٱلرَّحۡمَٰنِ ٱلرَّحِيمِ
إِذَا ٱلسَّمَآءُ ٱنفَطَرَتۡ ﴿١﴾ وَإِذَا ٱلۡكَوَاكِبُ ٱنتَثَرَتۡ ﴿٢﴾ وَإِذَا ٱلۡبِحَارُ
فُجِّرَتۡ ﴿٣﴾ وَإِذَا ٱلۡقُبُورُ بُعۡثِرَتۡ ﴿٤﴾ عَلِمَتۡ نَفۡسٞ مَّا قَدَّمَتۡ
وَأَخَّرَتۡ ﴿٥﴾ يَٰٓأَيُّهَا ٱلۡإِنسَٰنُ مَا غَرَّكَ بِرَبِّكَ ٱلۡكَرِيمِ ﴿٦﴾ ٱلَّذِي
خَلَقَكَ فَسَوَّىٰكَ فَعَدَلَكَ ﴿٧﴾ فِيٓ أَيِّ صُورَةٖ مَّا شَآءَ رَكَّبَكَ ﴿٨﴾
كَلَّا بَلۡ تُكَذِّبُونَ بِٱلدِّينِ ﴿٩﴾ وَإِنَّ عَلَيۡكُمۡ لَحَٰفِظِينَ ﴿١٠﴾ كِرَامٗا
كَٰتِبِينَ ﴿١١﴾ يَعۡلَمُونَ مَا تَفۡعَلُونَ ﴿١٢﴾ إِنَّ ٱلۡأَبۡرَارَ لَفِي نَعِيمٖ ﴿١٣﴾ وَإِنَّ
ٱلۡفُجَّارَ لَفِي جَحِيمٖ ﴿١٤﴾ يَصۡلَوۡنَهَا يَوۡمَ ٱلدِّينِ ﴿١٥﴾ وَمَا هُمۡ عَنۡهَا بِغَآئِبِينَ
﴿١٦﴾ وَمَآ أَدۡرَىٰكَ مَا يَوۡمُ ٱلدِّينِ ﴿١٧﴾ ثُمَّ مَآ أَدۡرَىٰكَ مَا يَوۡمُ ٱلدِّينِ
﴿١٨﴾ يَوۡمَ لَا تَمۡلِكُ نَفۡسٞ لِّنَفۡسٖ شَيۡـٔٗاۖ وَٱلۡأَمۡرُ يَوۡمَئِذٖ لِّلَّهِ ﴿١٩﴾

سُورَةُ المُطَفِّفِينَ — ترتيبها ٨٣ — آياتها ٣٦

بِسۡمِ ٱللَّهِ ٱلرَّحۡمَٰنِ ٱلرَّحِيمِ
وَيۡلٞ لِّلۡمُطَفِّفِينَ ﴿١﴾ ٱلَّذِينَ إِذَا ٱكۡتَالُواْ عَلَى ٱلنَّاسِ يَسۡتَوۡفُونَ ﴿٢﴾
وَإِذَا كَالُوهُمۡ أَو وَّزَنُوهُمۡ يُخۡسِرُونَ ﴿٣﴾ أَلَا يَظُنُّ أُوْلَٰٓئِكَ أَنَّهُم
مَّبۡعُوثُونَ ﴿٤﴾ لِيَوۡمٍ عَظِيمٖ ﴿٥﴾ يَوۡمَ يَقُومُ ٱلنَّاسُ لِرَبِّ ٱلۡعَٰلَمِينَ ﴿٦﴾

پاداشی چاکان و، تۆڵەی خراپان:

﴿ ١٣: إن الأبرار لفي نعيم ﴾ بەڕاسـتی چاکان لە ناو خۆشـی بەهەشتدان ﴿ ١٤: وإن الفجار لفي جحيم ﴾ و بێ‌گومان تاوانباران و بەدکارانیـش لە ئاگری دۆزەخدان ﴿ ١٥: يصلونها يوم الدين ﴾ لەڕۆژی پاداشـتدا دەچنە ناوی و، گەرمای ئەچێژن و دەسـوتێن ﴿ ١٦: وماهم عنها بغائبين ﴾ وقەتیس دەمێنن و، هەرگیز لێ‌نابڕێن و دوور نابن، بەڵـکـو بەهەتـا هەتایی لەوێن ﴿ ١٧: وما أدراك ما يوم الدين ﴾ وە تۆ بەچی ئەزانیت (ئەی ئینسان!) ڕۆژی پاداشت چییە و چۆنە؟ ئەوەندە گران و سەختە، مەگەر خوا خۆی وێنەیت بـۆ بـاس بـکات ﴿ ١٨: ثم مـا أدراك ما يوم الدين ﴾ دیسـان -بۆجارێکـی تر- تۆ چووزانیت ڕۆژی قیامەت و پاداشـت و تۆڵە چییە و چۆنە؟ ﴿ ١٩: يوم لا تملك نفس لنفس شـيئا ﴾ ڕۆژێکی سـەختی وەهایە کەهیچ کەسێك بۆ کەسێکی تر هیچی بە دەست نییـە ﴿ والأمر يومئذ لله ﴾ وەئـەو ڕۆژە هەموو کارو فرمانێك هەر بۆ خوایە، وەکو لە جێگایەکی تردا دەفەرموێ: (لمن الملك اليوم، لله الواحد القهار) ١٦/٤٠. "هیچ کەسێکیش ناتوانێت چەلەحانێ و ململانێی لەگەڵ خوا بکا.

کۆتایی تەفسیری سوورەتی (ئینفیتار)
لەگەڵ سوپاسی زۆرم بۆ خوای گەورە.

سوورەتی (موتەففین)ـە

مەککەییەو (٣٦) ئایەتە

بەناوی‌خوای بەخشندەی میهرەبان

ئەم سوورەتە باسی تەرازو بازی خەڵکانی مەککە دەکات، هەرچەندە دەبوو ئەم حوکم و مەسەلە شەرعییە لە مەدینەدا باس بکرایە، جا لەبەرئەوە بۆتە جێی سەرنج و ورد بوونەوەی ڕاڤەکەرانی قورئان، (ئیـبن ماجە ٧٤٨/٢) لە (ئیـبن عەبـبـاس)،وە دەڵێ: ((لما قدم نبی الله ﷺ المدينة كانوا من أخبث الناس كيلاً، فأنزل الله سـبحانه وتعالى:"ويل للمطففين"، فحسـنوا الكيل بعد ذلـك)). واتە: ئەو دەمەی کە پەیامبەر ﷺ هاتە مەدینە خەڵکانی ئەوێ بەشێوەیەکی زۆر خراپ کێشـانەو پێوانەیان دەکرد، تا دەرئەنجام فەرمایشـتی (ویـل للمطففين)هـات، پاشـان حـاڵی خۆیانیان گـۆڕی و چاك بوون. سـەرەڕای ئەوەیش وەك سوورەتە مەککەییەکانی تر باسی بیروباوەڕە بنەڕەتییە ئیسلامییەکان دەکات، لەسەرەتاوە هێرشێکی توندو تیژ دەکاتە سـەر خەڵکانـی تەرازووبازچی، ئەوانەی وا لە قیامەت ناترسن و، هیچ حسابێك بۆ خۆیان ناکەن: (ويل للمطففين الذين إذا اكتالوا على الناس يستوفون) پاشانیش باسێك لە هەموو سـنوور دەرچوو و، بەدکاران دەکات لەگەڵ هەڵسەنگاندنی پاداش و تۆڵەیانـدا: (كلا إن كتـاب الفجار لفي سجين، ومـا أدراك ما سجين...) ئینجا لاپەڕەیەکی جوانی زێڕین بۆ چاکان و پارێزگاران دێنێت: (إن الأبرار لفي نعيم..) وە بەکورتە باسـێك لە هەڵوێستی بەدکاران بەرامبەر بە موسـڵمانان کۆتایی دێ: (إن الذين أجرموا كانوا من الذين آمنوا يضحكون.).

کەم فرۆشی مایەی زیانمەندی دوا ڕۆژە:

﴿ بسـم الله الرحمـن الرحيـم * ١: ويـل للمطففيـن ﴾ تیاچوون بۆیاریکـەران بـە پێوانەو تـەرازوو ﴿ ٢: الذيـن إذا اكتالوا على الناس يستوفون ﴾ ئەوانەی کاتێ‌پێوانە بۆ خۆیان بکەن و شت لە خەڵکی بکڕن، بەڕێك و پێکی ئەنجامی دەدەن و بە تەواوی وەری

ئەگرن ﴿٣: وإذا كالوهم أو وزنوهم يخسرون﴾ وەكاتێ پێوانە، یا کێشانە بۆ خەڵك بکەن و شتیان پێ بفرۆشن بە ناتەواوی بۆیان ئەنجام ئەدەن، جا ئایەتی: (وأوفوا الكيل إذا كلتم)١٧/٣٥. یان: (وأقيموا الوزن بالقسط ولا تخسروا الميزان)٥٥/٩. بۆ دوپاتی راستکردنەوەی ئەو حاڵەتە ناهەموارەیە ﴿٤: ألا يظن أولئك أنهم مبعثون﴾ ئایا ئەوانە نازانن و بروایان نییە کە بەڕاستی زیندوو ئەکرێنەوە بۆ وەرگرتنی تۆڵەی فێڵ و خەیانەتیان ﴿ليوم عظيم﴾ بۆرۆژێکی زۆر بەسام و گەورە. واتە: ترازووبازی کردەی کەسێکە هەرگیز بڕوای بە زیندوو بوونەوە نەبێت..! ﴿٦: يوم يقوم الناس لرب العالمين﴾ ئەو رۆژەی هەموو خەڵکی بە پێوە دەوەستن بۆ حوکم و فەرمانی خواوەندی جیهانەکان.

عەبدوڵڵای کوڕی عومەر ئەڵێ: پەیامبەر ﷺ ئەفەرموێ: ((يوم يقوم الناس لرب العالمين) حتى يغيب أحدهم في رشحه إلى انصاف أذنيه)) (فتح: ٨/٥٦٥). واتە: ئەو رۆژە ئەوەندە سەختە و خەجاڵەت هێنەرە، هەریەکەیان لەنێو ئارەقی خۆیدا تا بنە گوێی ون ئەبێ. (متفق عليه).

کارنامەی بەدکاران لە (سجّين)دایە:

﴿٧: كلا﴾ دەست لە یاریکردن بە پێوانەو تەرازوو هەڵگرن ﴿إن كتاب الفجار لفي سجين﴾ بەڕاستی کارنامەی بەدکاران لەجێگایەکی زۆر تەنگ و قوڵی دۆزەخدایە پێی دەڵێن: (سجين). بۆیە ئەفەرموێ: (ثم رددناه أسفل سافلين... ٩٥/٥). یان (وإذا ألقوا فيها مكانا ضيقا مقرنين دعوا هنالك ثبورا)٢٥/١٣. ﴿٨: وما أدراك ما سجين﴾ چی تۆی شارەزا کرد (سجين) چییە؟ ﴿٩: كتاب مرقوم﴾ نامەیەکی مۆر کراوو لۆکە، وەهیچ خێرێکی تیا نییە، وە دەستکاریش ناکرێ، چۆن کردەوەکانیان تۆمار کرابێ، وا دێتە بەردەستیان ﴿١٠: ويل يومئذ للمكذبين﴾ تیاچوون لەو رۆژەدا بۆ بەدرۆ خەرەوان ﴿١١: الذين يكذبون بيوم الدين﴾ ئەوانەی بروایان بە رۆژی پاداش و تۆڵە نییە و بەدرۆی دەزانن ﴿١٢: وما يكذب به إلا كل معتد أثيم﴾ خۆ مەگەر هەر مرۆڤە سنوور بەزێن و گوناهبارەکان بەدرۆی بزانن و باوەڕی پێ نەکەن. ﴿١٣: إذا تتلى عليه آياتنا﴾ کاتێ ئایەتەکانی ئێمەی بەسەرا بخوێندرێ بۆ چەسپاندن و دووپاتکردنەوەی زیندوو بوونەوە ﴿قال أساطير الأولين﴾ دەڵێ ئەمە ئەفسانەی پێشینانە تۆمار کراوە، وەك لە جێگایەکی تردا ئەفەرموێ: (وإذا قيل لهم ماذا أنزل ربكم قالوا أساطير الأولين)١٦/٢٤. یان دەفەرموێ: (قالوا أساطير الأولين اكتتبها فهي تملى عليه بكرة وأصيلا)٢٥/٥. ﴿١٤: كلا﴾ نا، ئەفسانەی پێشوەوان نییە ﴿بل ران على قلوبهم ما كانوا يكسبون﴾ بەڵکو ئەوەی دەیانکرد لە تاوان و گوناە زاڵبووە بە سەر دڵەکانیاندا، بۆیە ڕاست و ناڕاست لەیەك ناکەنەوەو ئایەتەکانمان بەدرۆ دەخەنەوە.

ئیمامی (ترمزی) و (نەسائیی) ئەم فەرموودەیە دێنن:

كَلَّآ إِنَّ كِتَٰبَ ٱلْفُجَّارِ لَفِى سِجِّينٍ ﴿٧﴾ وَمَآ أَدْرَىٰكَ مَا سِجِّينٌ ﴿٨﴾ كِتَٰبٌ مَّرْقُومٌ ﴿٩﴾ وَيْلٌ يَوْمَئِذٍ لِّلْمُكَذِّبِينَ ﴿١٠﴾ ٱلَّذِينَ يُكَذِّبُونَ بِيَوْمِ ٱلدِّينِ ﴿١١﴾ وَمَا يُكَذِّبُ بِهِۦٓ إِلَّا كُلُّ مُعْتَدٍ أَثِيمٍ ﴿١٢﴾ إِذَا تُتْلَىٰ عَلَيْهِ ءَايَٰتُنَا قَالَ أَسَٰطِيرُ ٱلْأَوَّلِينَ ﴿١٣﴾ كَلَّا ۖ بَلْ ۜ رَانَ عَلَىٰ قُلُوبِهِم مَّا كَانُوا۟ يَكْسِبُونَ ﴿١٤﴾ كَلَّآ إِنَّهُمْ عَن رَّبِّهِمْ يَوْمَئِذٍ لَّمَحْجُوبُونَ ﴿١٥﴾ ثُمَّ إِنَّهُمْ لَصَالُوا۟ ٱلْجَحِيمِ ﴿١٦﴾ ثُمَّ يُقَالُ هَٰذَا ٱلَّذِى كُنتُم بِهِۦ تُكَذِّبُونَ ﴿١٧﴾ كَلَّآ إِنَّ كِتَٰبَ ٱلْأَبْرَارِ لَفِى عِلِّيِّينَ ﴿١٨﴾ وَمَآ أَدْرَىٰكَ مَا عِلِّيُّونَ ﴿١٩﴾ كِتَٰبٌ مَّرْقُومٌ ﴿٢٠﴾ يَشْهَدُهُ ٱلْمُقَرَّبُونَ ﴿٢١﴾ إِنَّ ٱلْأَبْرَارَ لَفِى نَعِيمٍ ﴿٢٢﴾ عَلَى ٱلْأَرَآئِكِ يَنظُرُونَ ﴿٢٣﴾ تَعْرِفُ فِى وُجُوهِهِمْ نَضْرَةَ ٱلنَّعِيمِ ﴿٢٤﴾ يُسْقَوْنَ مِن رَّحِيقٍ مَّخْتُومٍ ﴿٢٥﴾ خِتَٰمُهُۥ مِسْكٌ ۚ وَفِى ذَٰلِكَ فَلْيَتَنَافَسِ ٱلْمُتَنَٰفِسُونَ ﴿٢٦﴾ وَمِزَاجُهُۥ مِن تَسْنِيمٍ ﴿٢٧﴾ عَيْنًا يَشْرَبُ بِهَا ٱلْمُقَرَّبُونَ ﴿٢٨﴾ إِنَّ ٱلَّذِينَ أَجْرَمُوا۟ كَانُوا۟ مِنَ ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ يَضْحَكُونَ ﴿٢٩﴾ وَإِذَا مَرُّوا۟ بِهِمْ يَتَغَامَزُونَ ﴿٣٠﴾ وَإِذَا ٱنقَلَبُوٓا۟ إِلَىٰٓ أَهْلِهِمُ ٱنقَلَبُوا۟ فَكِهِينَ ﴿٣١﴾ وَإِذَا رَأَوْهُمْ قَالُوٓا۟ إِنَّ هَٰٓؤُلَآءِ لَضَآلُّونَ ﴿٣٢﴾ وَمَآ أُرْسِلُوا۟ عَلَيْهِمْ حَٰفِظِينَ ﴿٣٣﴾ فَٱلْيَوْمَ ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ مِنَ ٱلْكُفَّارِ يَضْحَكُونَ ﴿٣٤﴾

(هەربەندەیەك کە گوناح دەکات، خێرا خاڵێکی ڕەش بەدڵیەوە دەنووسێ، جائەگەر تەوبەی کرد و پەشیمان بوویەوە، ئەوا لێی پاك ئەبێتەوە، ئەگەرنا، وردە وردە زیاد ئەکا تا بەتەواوی دڵی ژەنگ دەگرێت، هەر ئەوەیە کەخوا ئەفەرموێ: (كلا بل ران على قلوبهم ماكانوا يكسبون). ﴿١٥: كلا إنهم عن ربهم يومئذ لمحجوبون﴾ ئاگاداربن! بەڕاستی ئەوانە لەو رۆژەدا لەدیتنی خواوەندیان مەحجووبن ونایبینن.

پێشەوا (شافعی) دەڵێت: ئەم ئایەتە بەڵگەیە لەسەر دیتن و بینینی خوای پەروەردگار لەرۆژی بەرێدا؛ پێشەوا (مالیك)یش دەڵێت: کاتێك کە دیتنی زاتی خوا دوژمنانی لێ بێ بەش بکرێت، ئەوا بێگومانە کەزاتی خۆی دەرئەخات بۆ دۆستەکانی، وەك ئەفەرموێ: (وجوه يومئذ ناضرة * إلى ربها ناظرة)٧٥/٢٢-٢٣. ﴿١٦: ثم إنهم لصالوا الجحيم﴾ پاشان بێگومان دەخرێنە ناو دۆزەخەوەو دەسوتێن ﴿١٧: ثم يقال هذا الذي كنتم به تكذبون﴾

پاش چوونە ناو دۆزەخ پێیان ئەوترێ: ئەمە ئەو سزایەیە ئێوە بەدرۆتان دەزانی.

کارنامەی پیاوچاکانیش لە (علیین)دایە:

﴿ ١٨: كلا إن كتاب الأبرار لفي عليين ﴾ ئاگاداربن! کەکارنامەی چاکان لەجێگایەکی زۆر بەرزو بڵندداپە لەبەهەشتدا ﴿ ١٩: وما أدراك ما عليون ﴾ جا تۆ چووزانیت ئەو جێگا بەرزە چییە؟ ﴿ ٢٠: كتاب مرقوم ﴾ نامەیەکی سەر بە مۆروو لۆکە و، خێری تێدایە ﴿ ٢١: يشهده المقربون ﴾ فریشتە نزیکەکانی خوا دەیکەنەوەو ئەیبینن و ئامادەی ئەبن، واتە: نامەی کردەوەکان لای فریشتەکان هەڵگیراوە. (ئیبن عەبباس) لە (کەعب)ی پرسی: (سجین) لەکوێیە؟ وتی: زەوی حەوتەمەو رۆحی کافرو خوا نەناسان فڕێدەدرێتە ئەوێ، (علیین)یش لەئاسمانی حەوتەمەو، رۆحی ئیمانداران بۆ دەبرێت، (تەبەری: ٢٩١/٢٤). ﴿ ٢٢: إن الأبرار لفي نعيم ﴾ بەراستی چاکان لەناو خۆشیو بەهرەیەکی ئێجگار زۆردان لەبەهەشتدا ﴿ ٢٣: على الارائك ينظرون ﴾ لەسەر کورسی و قەنەفە رازاوەکانی بەهەشتدا دانیشتوون و تەماشای ئەو هەموو نازو نیعمەت و بەهرەی بەهەشتە ئەکەن کە بۆیان ئامادە کراوە ﴿ ٢٤: تعرف في وجوههم نضرة النعيم ﴾ لە رووخساریاندا رووگەشی وخۆشی بەهەشت دەبینی و دەزانیت ﴿ ٢٥: يسقون من رحيق مختوم ﴾ لەشەرابێکی پاك و صاف و سەرمۆریان پێدەنۆشێ، واتە: دەستی هیچ کەسێکی لێ نەکەوتووە، وچاکان خۆیان سەرەکەی لادەبەن ﴿ ٢٦: ختامه مسك ﴾ دوا قومی بۆنی میسکی لێ دێت، واتە: وەك شەرابی دونیا نییە تا بۆ گەنی و سەرئێشەو دەردوداوێکی زۆری هەبێت ﴿ وفي ذلك فليتنافس المتنافسون ﴾ جا ئەوانەی کە پێشبرکێ و پێشدەستی دەکەن با لەوەدا پێش دەستی و کێبەرکێ بکەن و هەوڵبدەن بۆکارو کردەوەی چاك، وەك ئەفەرموێ: (لمثل هذا فليعمل العاملون). ﴿ ٢٧: ومزاجه من تسنيم ﴾ هەروەها ئەو شەرابە پاکە لەگەڵ ئاوی کانیاوێکی بەرزو پاك و خۆشدا تێکەڵکراوە، واتە: شەرابی بەهەشت لەئاوی (تەسنیم)ی تێکەڵ ئەکرێ، ئەوجا ئەیاندرێتێ بیخۆنەوە ﴿ ٢٨: عينا يشرب بها المقربون ﴾ سەرچاوەیەکە نزیکانی خوا لێی ئەخۆنە وە، کەوابوو پلەی (مقربون) بەرزترە لەپلەی (أ برار).

تاوانباران بە موسڵمانان پێدەکەنن:

ناودارانی قورەیش هەردەم پێدەکەنین و سووکایەتیان بە موسڵمانانی ئەو سەردەمە ئەکرد، جا خوای بەبەزەیی ئەم ئایەتەی ناردو فەرمووی: ﴿ ٢٩: إن الذين أجرموا كانوا من الذين آمنوا يضحكون ﴾ بێگومان ئەوانەی بەدکردار بوون لە دونیادا پێدەکەنین بەوانەی بڕوایان هێنابوو ﴿ ٣٠: وإذا مروا بهم يتغامزون ﴾ وکاتێ بەلایاندا تێدەپەڕین سرتە سرتیان دەکردو چاویان لە یەکتر دادەگرت، بەمەبەستی ئازاردانی دڵ و دەروونی بڕوادارەکان ﴿ ٣١: وإذا انقلبوا إلى أهلهم ﴾ وکاتێکیش دەگەڕانەوە بۆلای خێزانیماڵەوەیان ﴿ انقلبوا فكهين ﴾ بە خۆشی بردن بەگاڵتە کردنەکەیان بە ئیماندارەکان دەگەڕێنەوە ﴿ ٣٢: وإذا رأوهم ﴾ وکاتێ بڕوادارەکانیان دەبینی ﴿ قالوا إن هؤلاء لضالون ﴾ ئەیانوت: بە راستی ئەو کۆمەڵە بڕوادارانە سەرلێشێواو و گومڕان! ﴿ ٣٣: وما أرسلوا عليهم حافظين ﴾ لەکاتێکدا ئەوان نەنێردرابوون بە چاودێر بەسەریانەوە، واتە: بۆخۆیان دەڵێن، ئەینە ئەوان مافی ئەوەیان نییە کارو کرداری موسڵمانان هەڵسەنگێنن. وە لە جێگایەکی تردا دەفەرموێ: (إنه كان فريق من عبادي يقولون ربنا فاغفر لنا وارحمنا وأنت خير الراحمين فاتخذتموهم سخريا حتى أنسوكم ذكري وكنتم منهم تضكون)١١٠/٢٣. بۆ دووپاتی ئەوماناو مەبەستەیە ﴿ ٣٤: فاليوم الذين آمنوا ﴾ ئیتر ئەمرۆش -رۆژی قیامەت- بڕوادارەکان ﴿ من الكفار يضحكون ﴾ بەکافران و بێ بڕواکان پێدەکەنن، واتە: هەروەك ئەوان لە دونیادا گاڵتەیان بەمان ئەکرد، ئەمانیش لەورۆژەدا گاڵتە بەوان ئەکەنەوە ﴿ ٣٥: على الارائك ينظرون ﴾ لەسەر قەنەفە رازاوەکانەوە پاڵیان لێداوەتەوەو تەماشا ئەکەن و دۆزەخییەکان بەچاوی خۆیان دەبینن و پێیان دەڵێن: ﴿ ٣٦: هل ثوب الكفار ماكانوا يفعلون ﴾ ئاخۆ بێ بڕواکان پاداشتی کاروکردەوەکانیان دەراوەتەوە؟.

بەڵێ لەهەمووسەردەمێکدا ئەوجۆرە مرۆڤە تاوانبارو خراپکارانە هەن و سوکایەتی و گاڵتە و لاقرتێ بەدەستەی بڕواداران ئەکەن و، دانا و زانا دەبێ بەنادان و نەزان و، نەزانیش دەبێ بەزانا.!! جا لەپاشەرۆژدا هەموویان بەری کێڵگەی خۆیان دەخۆنەوە.

کۆتایی تەفسیری سوورەتی (موتەففین).

زۆر سوپاس بۆ خوای کارجوان.

سوورەی (ئینشیقاق)ـە

مەککەییەو (٢٥) ئایەتە.

بەناوی خوای بەخشندەی میهرەبان

ئەم سوورەتە وەك سوورەتی (تەکویر) و(ئینفتار) باسی وێرانبوونی

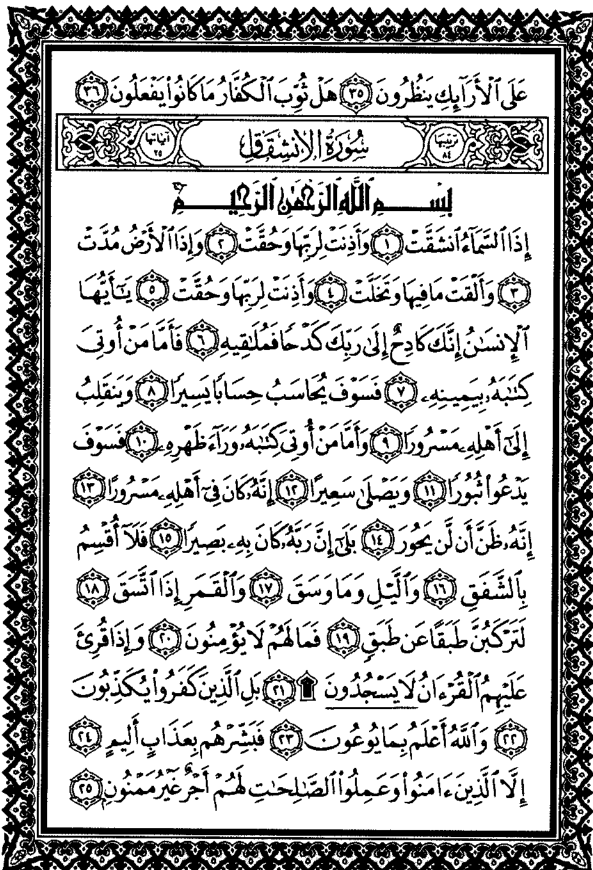
جیهان و ئاسمانەکان و زەویی دەکات، پێش هاتنی ڕۆژی دوایی، وەهەر وەکو هەموو سوورەتە مەککەییەکانی تر، باسی بیروباوەڕە سەرەکییەکانی ئیسلام دەکات، جا لەسەرەتاوە هەندێ دیمەنی وەرگەڕان و وێران بووی بوونەوەر باس ئەکات: (إذا السماء انشقت، وأذنت لربها وحقت) لەپاشانیش باسی ئادەمیزاد دەکات "کە چۆن هەمیشە ماندوو شەکەت ئەبێ لەپێناوی بەدەست هێنانی ڕزق و ڕۆزیدا" دەرەنجام یان چاکە پێش ئەخات بۆ پاشەڕۆژی خۆی، یان خراپە، دیارە پاداش و تۆڵەیش هەر بەپێی ئەو هەوڵانە دەبێت: (یا أیها الإنسان إنک کادح إلی ربک کدحا فملاقیه) کەمێکیش هەڵوێستی بێ بڕوایان سەبارەت بەقورئان باس دەکاو، تێشیان ئەگەیەنێت کە سزاو ئەشکەنجەیەکی گەورەیان لەقیامەتا تووش دەبێت، لەکۆتاییشدا باسی بێ بڕوایان دەکاو سەرزەنشتیان دەکات لەسەر ئەوەی کە بڕوا ناهێنن لەگەڵ ئەو هەموو بەڵگانەدا. جا لەگەورەیی و فەزیلەتی ئەم سوورەتەیە کە پێشەوا (بوخاری) ئەم فەرموودەی هێناوە: (ئەبو رافیع) دەڵێ: لەدوای (ئەبوو هورەیرە)وە نوێژی (عیشا)م کرد، دەبینم سوورەتی (إذا السماء انشقت)ی خوێندەوەو، سوژدەشی برد، منیش وتم: ئەوە چی بوو ئەوسوژدەیە؟ وتی: منیش جارێ لەدوی (ئەبولقاسم)ەوە موحەممەد ﷺ نوێژم کرد، دیتم سوژدەی برد، بۆیە تامنیش ماوم لەم جێگایەدا هەر سوژدە دەبەم. (فتح الباری: ١/٢٩٢).

کە قیامەت هات ئەسمان تەرەک دەباو، زەوی رادەخرێ:

﴿ بسم الله الرحمن الرحیم * ١: إذا السماء انشقت ﴾ کاتێك ئاسمان لەت و پەت بوو وئەم دەستوورو سیستەمە نەما و هەڵوەشایەوە ﴿ ٢: وأذنت لربها وحقت ﴾ وە گوێڕایەڵی فەرمانی پەروەردگاری خۆی بوو شیاویش بوو بۆی ملکەچ بێت ﴿ ٣: وإذا الأرض مدت ﴾ کاتێکیش زەوی پان و فراوان کرا وکێوەکان بەرزو نزمیان تیا نەما و، بوونە دەشتێکی کاکی بەکاکی، وەك (ئیبن جەریر) ئەم فەرموودە دێنێ: ((إذا کان یوم القیامة مد الله الأرض مد الأدیم حتی لا یکون لبشر من الناس إلا موضع قدمیه)). واتە: کە ڕۆژی قیامەت هات، خواوەند -وەك پێستە- زەوی رادەخاو مەردمیش تەنیا جێی پێی خۆی دەبێتەوە، ئەوسا (پێغەمبەر) یەکەم کەسێکم شەفاعەتی ئوممەتم دەکەم. ﴿ ٤: وألقت مافیها وتخلت ﴾ وە چی تیا بوو تووری دا وخاڵی بووە ولێی. ﴿ ٥: وأذنت لربها وحقت ﴾ و گوێڕایەڵی فەرمانی پەروەردگاری خۆی بوو، وە شیاویش بوو بۆی ملکەچ بێ جا کە ئەوە ڕووی دا مرۆڤ ئەبینێ چی پێشی خۆی خستووە لە چاکە وخراپە.

پاداش و تۆڵە بۆ کاروکردەوەی ڕاستە:

﴿ ٦: یا أیها الإنسان ﴾ ئەی ئادەمی! ﴿ إنک کادح إلی ربک کدحا فملاقیه ﴾ بەڕاستی تۆ هەردەم لە کۆششکردندایت بە کۆششکردنێکی جددی بۆ لای پەروەردگارت، جا پێی دەگەیت

عَلَى الْأَرَائِكِ يَنْظُرُونَ ﴿٣٥﴾ هَلْ ثُوِّبَ الْكُفَّارُ مَا كَانُوا يَفْعَلُونَ ﴿٣٦﴾

سُورَةُ الانْشِقَاقِ

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

إِذَا السَّمَاءُ انْشَقَّتْ ﴿١﴾ وَأَذِنَتْ لِرَبِّهَا وَحُقَّتْ ﴿٢﴾ وَإِذَا الْأَرْضُ مُدَّتْ ﴿٣﴾ وَأَلْقَتْ مَا فِيهَا وَتَخَلَّتْ ﴿٤﴾ وَأَذِنَتْ لِرَبِّهَا وَحُقَّتْ ﴿٥﴾ يَا أَيُّهَا الْإِنْسَانُ إِنَّكَ كَادِحٌ إِلَىٰ رَبِّكَ كَدْحًا فَمُلَاقِيهِ ﴿٦﴾ فَأَمَّا مَنْ أُوتِيَ كِتَابَهُ بِيَمِينِهِ ﴿٧﴾ فَسَوْفَ يُحَاسَبُ حِسَابًا يَسِيرًا ﴿٨﴾ وَيَنْقَلِبُ إِلَىٰ أَهْلِهِ مَسْرُورًا ﴿٩﴾ وَأَمَّا مَنْ أُوتِيَ كِتَابَهُ وَرَاءَ ظَهْرِهِ ﴿١٠﴾ فَسَوْفَ يَدْعُو ثُبُورًا ﴿١١﴾ وَيَصْلَىٰ سَعِيرًا ﴿١٢﴾ إِنَّهُ كَانَ فِي أَهْلِهِ مَسْرُورًا ﴿١٣﴾ إِنَّهُ ظَنَّ أَنْ لَنْ يَحُورَ ﴿١٤﴾ بَلَىٰ إِنَّ رَبَّهُ كَانَ بِهِ بَصِيرًا ﴿١٥﴾ فَلَا أُقْسِمُ بِالشَّفَقِ ﴿١٦﴾ وَاللَّيْلِ وَمَا وَسَقَ ﴿١٧﴾ وَالْقَمَرِ إِذَا اتَّسَقَ ﴿١٨﴾ لَتَرْكَبُنَّ طَبَقًا عَنْ طَبَقٍ ﴿١٩﴾ فَمَا لَهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ ﴿٢٠﴾ وَإِذَا قُرِئَ عَلَيْهِمُ الْقُرْآنُ لَا يَسْجُدُونَ ۩ ﴿٢١﴾ بَلِ الَّذِينَ كَفَرُوا يُكَذِّبُونَ ﴿٢٢﴾ وَاللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا يُوعُونَ ﴿٢٣﴾ فَبَشِّرْهُمْ بِعَذَابٍ أَلِيمٍ ﴿٢٤﴾ إِلَّا الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَهُمْ أَجْرٌ غَيْرُ مَمْنُونٍ ﴿٢٥﴾

تێکۆشاندایت و زۆر خۆت ماندوو دەکەیت، سەرەنجامیش دەبێ بەرەو پەروەردگارت بڕۆیت و ڕووبەڕووی ئەو ببیتەوەو بچیە دیداری، جا ئیتر ئەوکاتە بەری کێڵگەی خۆت ئەخۆیتەوە لە چاکە، یان لە خراپە، وەك ئەفەرموێ: ﴿ ٧: فأما من أوتی کتابه بیمینه ﴾ ئینجا ئەوکەسەی نامەو دۆسیەی کارو کردەوەکانی درایە دەستی ڕاستی، کە ئەوەش نیشانەی بەختیارییە ﴿ ٨: فسوف یحاسب حسابا یسیرا ﴾ ئیتر پرسینەوەیەکی سووك و ئاسانی لەگەڵدا دەکرێت، پاشان پاداش وەرئەگرێ، وە لەخراپەکانیشی ئەبووردرێ ﴿ ٩: وینقلب إلی أهله مسرورا ﴾ و بەخۆشی و، شادییەوە ئەگەڕێتەوە لای ژن ومناڵ وخزم و کەس و کاری خواناسی لە بەهەشتدا. ﴿ ١٠: وأما من أوتی کتابه وراء ظهره ﴾ وە بەڵام ئەو کەسەی کە لەپشتییەوە نامەی کردەوەکانی درایە دەستی، کە ئەوە نیشانەی بەدبەختییە ﴿ ١١: فسوف یدعوا ثبورا ﴾ ئەوا هاوارو دادی لێهەڵدەستێ وداوای مردنی خۆی ئەکات ﴿ ١٢: ویصلی

سـعیرا ﴾ چونکە ئەزانێ رادەکێشـرێتە ناوئاگرێ کی بلێسـەدارو سوتێنەرەوە، سزاو گەرمایشی ئەچێژێ، لەبەر ئەوە کە:

یەکەم: ﴿ ١٣: إنە کان فی أهلە مسرورا ﴾ چونکە ئەو لەدونیادا لەناو خزم وکەس و کاری خۆیدا کەیف خۆش و شاد بوو.

دووەم: ﴿ ١٤: إنـە ظـن أن لن یحور ﴾ پێی وابـوو کە هەرگیز زینـدوو نابێتەوەو ناگەرێتەوە بۆلای پەروەردگاری ﴿ ١٥: بلی إن ربە کان بە بصیرا ﴾ بەڵێ دەگەرێتەوەو مەحاسـەبەی دەکرێ، وە بەراستی پەروەردگاری لە دونیادا چاك ئاگاداری کردەوەکانی بوو وبینا پێیان.

مرۆڤ قۆناغی جیاجیا دەبرێ:

﴿ ١٦: فلا أقسـم بالشـفق ﴾ جا سوێند ئەخۆم بەسوورایی دەمی ئێواران کە تا وەختی عیشا دەخایێنێ. ﴿ ١٧: واللیل وما وسق ﴾ وە بەشـەوو بەو شـتانەش کۆیان ئەکاتەوە لـە تاریکییەکەیدا لە خەڵکـی وئـاژەڵ وهتد. ﴿ ١٨: والقمر إذا اتسـق ﴾ وە سـوێندم بەمانگی چواردە، ئەوکاتە کە پر ئەبێتەوە و خەرمانە ئەدا ﴿ ١٩: لترکبن طبقا عن طبق ﴾ سـوێند بەوانـە ئێوە پلە بەپلە دەگەن بە سەختییەکانی قیامەت.

لەبەر لووت بەرزیی و فیز باوەڕ ناهێنن:

﴿ ٢٠: فما لهـم لا یؤمنـون ﴾ جـا چییانـە بـاوەڕ ناهێنن؟، دوای ئـەو هەمـوو بەڵگەو نیشـانانە، دەبوو مرۆڤـی بیرتیژو ژیر ملی راکێشـایە بۆخوا، نابینێ شـەو چۆن چەتری رەشـی خۆی هەڵـدەدات و، مانگ و رووناکییەکـەی ئەخاتە ئاسمان؟! ﴿ ٢١: وإذا قرئ علیهم القرآن لا یسجدون ﴾ وە کاتێ قورئانیان بەسەردا بخوێنـرێ سـەر دانانەوێنن بەوەی باوەڕی پـێ بێنن ﴿ ٢٢: بل الذین کفروا یکذبون ﴾ لە بەر ئەوە نییە قورئان کاریگەری نەبێت لە سـەریان بەڵکو ئەوانەی کافـرن درۆی دەدەنە پاڵ، بۆیە کاتێ قورئان بەسەریاندا دەخوێنرێ ملکەچی نابن ﴿ ٢٣: واللە أعلم بما یوعون ﴾ وە خواش زاناترە بەوەی دەیشارنەوە لەسـنگیاندا دەر بارەی قورئان وپێغەمبەرو ئیسـلام ﴿ ٢٤: فبشرهم بعذاب ألیم ﴾ دەسا تۆش مژدەیان پێ بدە بە سزایەکی بەئێش ﴿ ٢٥: إلا الذین آمنـوا ﴾ بەڵام ئەوانەی بروایـان هێناوە ﴿ وعملوا الصالحات ﴾ کارە چاکەکانیـان کـردووە ﴿ لهم أجر غیر ممنون ﴾ پاداشـێکی نەبراوەیان بۆ هەیە وهـەردەم لەژێر میهرەبانی خوای گەورەدان، وەك لەئایەتی تردا ئەفەرموێ: (عطاء غیر مجذوذ)١١/١٠٨.

کۆتایی تەفسیری سوورەتی(ئینشیقاق).

وللە الحمد والمنة وبە التوفیق والعصمة.

سوورەتی (بروج)ـە

مەککەییەو (٢٢) ئایەتە

بەناوی‌خوای بەخشندەی میهرەبان

ئەم سـوورەتە چەند حەقیقەت و راستیەك لە بیروباوەڕی ئیسلام نیشان دەدات، تەوەرەکەیشی باسی خاوەن لەغەمەکان (أصحاب الاخـدود)ن، ئەوانەی وا بـە ئەوپەڕی دڵرەقییەوە ئەشـکەنجەو ئـازاری ئیمانداراەکانیـاندا، ئەوانیـش بـە ئەو پـەڕی متمانەوە بیروباوەڕی خۆیانیان پاراست و ململانێیان لەگەڵ ئەو تاغووتانەدا کرد، وەبەچەندیین سـوێند دەسـت پێ‌دەکات لەسەر ئەوەی کە تاوانبـاران لەناو ئەبرێن و سـزا ئەدرێن، پاشـان هەرەشـە ئەکا لەوانەی کە ئەزیەت و ئازاری موسـڵمانان ئـەدەن، ئینجا تواناو دەسەڵاتی خوا بۆ تۆڵە سەندن لەتاوانباران باس ئەکا، لەدواییدا بە کورتەیەك داستانی فیرعەون ودەسەڵاتی خوای گەورە بەرامبەریان دێتە پێش. جابەم شێوەیە دەست پێ‌دەکات:

﴿ بسـم اللە الرحمن الرحیم * ١: والسـماء ذات البروج ﴾ سوێند بەئاسمانـی دوازدە کەلـو (بورج)ـە، کەخۆر لەسـاڵێکدا بەهەر دوازدەکـەدا تێ‌دەپـەرێ، واتـە: هەرمانگـەی لەیەکێکیانـەوە دەروات، کە ئەمەیش دەسـەڵاتی بێ سنووری خوا نیشان ئەدات ﴿ ٢: والیـوم الموعـود ﴾ وە بە رۆژی بەڵێن دراو، بۆ حیسـاب و پاداش ﴿ ٣: وشـاهد ومشهود ﴾ وە بەهەموو ئەوشتانە دەبینن وبەوشـتانەیش دەبینرێن، ئەگەرچی زۆربەی راڤەکەرانی قورئان دەڵـێن: مەبەسـت بە (شـاهد) رۆژی هەینییە، و مەبەسـت بە (مەشـهوود) رۆژی (عەرەفە)یـە. (البغـوی/٤/٤٦٦)، هەروەکـو (ئیبن جەریر) فەرموودەیەکی هێناوە بۆ ئەو راسـتییە، جاسـوێند بە هەمووئەمانە، لەپێش ئێوەوە کۆمەڵێ موسـڵمان هەبوون لەسـەر ئایینی عیسـا ﷺ تووشی دەسـەڵاتدارێکی دڵرەقی بێ‌بەزەیی، هەمیشـە دەردی سـەری ئەدان، بۆ ئەوەی لەئایینەکەیان وەریان گێرێ و پەشـیمان ببنـەوە، بەڵام هەمـوو هەوڵەکانیان بە نەزۆك مایەوە، بۆیە بریاریاندا بیانسـوتێنن، جا ئەوەبوو هاتن لەغمێکی گەورەیـان بـۆ هەڵکەندن و ئاگریان تیا کـردەوەو، برواداراەکانیان خستە ناویەوەو، هیچ کەسێکیان دڵی دانەچڵەکی و لە باوەڕەکەیان پەشیمان نەبوونەوە!.

یارانی کەلوو (ئوخدود) ستەمیان لە ئیمانداران کرد:

﴿ ٤: قتل أصحاب الأخدود * ٥: النار ذات الوقود ﴾ بە کوشت چن خاوەنانی لەغەمەکانی ئاگری بە سووتك، دەرەنجام خاوەن لەغەمەکان ئەوانەی بریاری ئەو لەغەمەیان دا نفرینکران، ئەوەبوو خوای گەورە تۆڵەی لێسەندن ﴿ ٦: إذهم علیها قعود ﴾ کاتێ دانیشتبوون لە سەر لێواری لەغەمەکان، کەیفیان ئەکرد بەسووتاندنی موسڵمانەکان ﴿ ٧: وهم علی مایفعلون بالمؤمنین شهود ﴾ وە ئەوان لە سەر ئەوەی دەیانکرد بە بڕوادارەکان ئامادەبوون، مەبەست لەم داستانە وشیارکردنەوەی (قورەیش)٥، کە ئەگەر ئەوانیش دەست لە ئەشکەنجەی موسڵمانەکان هەڵنەگرن خوا لەمیهرەبانی خۆی بێبەشیان ئەکات و ئەیان فەوتێنێ، لەملایشەوە دڵدانەوەی موسڵمانەکانە ﴿ ٨: وما نقسوا منهم إلا أن یؤمنوا بالله العزیز الحمید ﴾ عەیبیان لێنەدۆزی بوونەوەو هیچ شتێکیان پێناخۆش نەبوو لێیان، ئەوە نەبێت کە باوەڕیان هێنابوو بە خوای دەسەڵاتداری سوپاسکراو ﴿ ٩: الذی له ملك السموات والأرض ﴾ ئەو خوایەی دەسەڵاتی ئاسمانەکان و زەوی هیئەوە ﴿ والله علی کل شئ شهید ﴾ ئەو وەخوا ئاگایشی بەسەر هەموو شتێکا هەیەو هیچی لێ ون نابێت، بە تایبەت ئەوانەی وا سزای موسڵمانان ئەدەن.

تۆڵەی یارانی کەلوو:

﴿ ١٠: إن الذین فتنوا المؤمنین والمؤمنات ﴾ بێگومان ئەوانەی کە پیاوانی بڕوادارو ژنانی بڕواداریان ئازارداو دژایەتییان کردن ﴿ ثم لم یتوبوا ﴾ لە پاشا تەوبەشیان نەکرد ﴿ فلهم عذاب جهنم ولهم عذاب الحریق ﴾ سزای دۆزەخ وسزای ئاگری سوتێنەریان بۆ هەیە، چونکە ئەوانیش موسڵمانەکانیان دەسوتاند. ئینجا پاشەڕۆژی موسڵمانەکان باس ئەکات: ﴿ ١١: إن الذین آمنوا ﴾ بێگومان ئەو کەسانەش بڕوایان هێنابوو ﴿ وعملوا الصالحات ﴾ و کارە چاکەکانیان کردبوو ﴿ لهم جنات تجری من تحتها الأنهار ﴾ لە بەهەشتدا چەندین باخیان بۆ هەیە وەلەبنکی درەختەکانیانەوە جۆگە لە ئاوو رووبارەکان دەڕۆن ﴿ ذلك الفوز الکبیر ﴾ ئا ئەوەشە دەسکەوتی گەورە.

هەڵمەتی پەروەردگار زۆر حەستەمە:

پاشان خوای گەورە باسی دەست وەشاندنی خۆی دەکات لەدوژمنانی دینەکەی وەك ئەفەرمووێ: ﴿ ١٢: إن بطش ربك لشدید ﴾ بەڕاستی دەست وەشانی پەروەردگارت زۆر توندو بەتینە، هەرگیز مرۆڤ ڕزگاری نابێ لێی، ﴿ ١٣: إنه هو یبدئ ویعید ﴾ بەڕاستی ئەو خوایەیە لەسەرەتاوە بێ بناغە خەڵکی دروست دەکات و، پاش مردن و نەمانیشی ئەیگێڕێتەوە بۆ ژیان و زیندووی ئەکاتەوە ﴿ ١٤: وهو الغفور الودود ﴾ وەهەر ئەویشە خوای لێبووردەی

سُورَةُ البُرُوجِ

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

وَالسَّمَاءِ ذَاتِ الْبُرُوجِ ﴿١﴾ وَالْيَوْمِ الْمَوْعُودِ ﴿٢﴾ وَشَاهِدٍ وَمَشْهُودٍ ﴿٣﴾ قُتِلَ أَصْحَابُ الْأُخْدُودِ ﴿٤﴾ النَّارِ ذَاتِ الْوَقُودِ ﴿٥﴾ إِذْ هُمْ عَلَيْهَا قُعُودٌ ﴿٦﴾ وَهُمْ عَلَىٰ مَا يَفْعَلُونَ بِالْمُؤْمِنِينَ شُهُودٌ ﴿٧﴾ وَمَا نَقَمُوا مِنْهُمْ إِلَّا أَنْ يُؤْمِنُوا بِاللَّهِ الْعَزِيزِ الْحَمِيدِ ﴿٨﴾ الَّذِي لَهُ مُلْكُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ ۚ وَاللَّهُ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ شَهِيدٌ ﴿٩﴾ إِنَّ الَّذِينَ فَتَنُوا الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ ثُمَّ لَمْ يَتُوبُوا فَلَهُمْ عَذَابُ جَهَنَّمَ وَلَهُمْ عَذَابُ الْحَرِيقِ ﴿١٠﴾ إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَهُمْ جَنَّاتٌ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ ۚ ذَٰلِكَ الْفَوْزُ الْكَبِيرُ ﴿١١﴾ إِنَّ بَطْشَ رَبِّكَ لَشَدِيدٌ ﴿١٢﴾ إِنَّهُ هُوَ يُبْدِئُ وَيُعِيدُ ﴿١٣﴾ وَهُوَ الْغَفُورُ الْوَدُودُ ﴿١٤﴾ ذُو الْعَرْشِ الْمَجِيدُ ﴿١٥﴾ فَعَّالٌ لِمَا يُرِيدُ ﴿١٦﴾ هَلْ أَتَاكَ حَدِيثُ الْجُنُودِ ﴿١٧﴾ فِرْعَوْنَ وَثَمُودَ ﴿١٨﴾ بَلِ الَّذِينَ كَفَرُوا فِي تَكْذِيبٍ ﴿١٩﴾ وَاللَّهُ مِنْ وَرَائِهِمْ مُحِيطٌ ﴿٢٠﴾ بَلْ هُوَ قُرْآنٌ مَجِيدٌ ﴿٢١﴾ فِي لَوْحٍ مَحْفُوظٍ ﴿٢٢﴾

سُورَةُ الطَّارِقِ

خاوەنی خۆشەویستی بۆ بەندە تەوبەکارو گوێڕایەڵەکانی ﴿ ١٥: ذو العرش المجید ﴾ خاوەنی عەرشی گەورە ﴿ ١٦: فعال لما یرید ﴾ زۆر بەکارە هەرچی بیەوێ دەیکات کەسێك ناتوانێ بەرهەڵستی بوەستێ ﴿ ١٧: هل آتاك حدیث الجنود ﴾ ئایا هەواڵی لەشکرە سوپاکانت پێنەگەیشت؟ ﴿ ١٨: فرعون و ثمود ﴾ هۆزی فیرعەون و سەموود، و ئەوەی بەسەرهێنرا، ئەوەبو کە لەمووسا یاخی بوو و خوای گەورەیش لەناوی بردن لەشکری سەموود گەلێ لەئێوە بەهێزتر بوون، ئەوەبوو سەرپێچیان کردو خوایش گرتنی، جا کەوابوو ئەی قوورەیش و هاوچەشنەکانیان ئێوەش ئاگادار بن، هۆشیار ببنەوە ئەگینا چیمان بەوان کرد، بەئێوەیشی ئەکەین ﴿ ١٩: بل الذین کفروا فی تکذیب ﴾ کافرەکانی قورەیش کەڵکیان لەو داستانانە وەرنەگرت، وەکو دەفەرموێ: بەڵکو ئەوانەی کافرو بێ بڕوا بوون لە هۆزەکەت لەبەدرۆ ناساندنێکی شێتگیرانەدابوون سەبارەت بەخۆت و بە قورئان ﴿ ٢٠: والله من ورائهم محیط ﴾ و

خوایش لە پشتیانەوە بە زانست و عیلمی خۆی دەوری گرتوون، و لەدەستی ڕزگار نابن ﴿ ٢١: بل هو قرآن مجید ﴾ وە نەبێ ئەوەی ئەوان دژایەتی دەکەن سەرگوزەشتەیەکی بێ ناوەڕۆك بێت، نا! بەڵکو قورئانێکی گەورەو زۆر بەرزو بڵندو پیرۆزە و هەرگیزیش ناتوانن خامۆشی بکەن ﴿ ٢٢: فی لوح محفوظ ﴾ لەتابلۆیەکی پارێزراودایە، واتە: پارێزراو دەست تێبردنی شەیاتین.

کۆتایی تەفسیری سوورەتی (بروج).

سوپاسی بێ پایانیش بۆ خوای گەورە.

سوورەی (تاریق)ـە

مەککەییەو (١٧) ئایەتە

بەناوی‌خوای بەخشندەی میهرەبان

ئەم سوورەتە چارەسەری چەند باسێك دەکات کە پەیوەندییان بەبیروباوەڕو عەقیدەوە هەیە بەتایبەت بڕوا بەزیندوو بوونەوەو لێپرسینەوە، بۆیە چەندیین بەڵگە لەسەر دەسەڵاتی خوا بۆ زیندوو بوونەوە دێنێ، و دەڵێت: باشە ئەو زاتەی کە توانیبێتی هەر لەسەرەتاوە ئادەمی دروست بکات، ئایا هەر ئەو زاتە ناتوانێ هەرکاتێك بیەوێ زیندووی بکاتەوە؟ جا لەسەرەتاوە بەسوێند بەو ئەستێرانە دەس پێدەکات کەبەشەوا دەرئەکەون و ئەدرەوشێنەوە بۆ ئەوەی مەردوم ڕێیان پێ دەربکەن لەتاریکەشەودا، سوێند دەخوات بەوانە کە هەموو مرۆڤێك فریشتە بەسەریەوە دانراوە بۆ پاراستن و چاودێری کارو کردەوەی، پاشان چەند بەڵگەیەك بۆ توانایی پەروەردگار لەسەر زیندوو کردنەوەی ئادەمیزاد باس‌دەکات، ئینجا دەرخستنی تەواوی نهێنییەکانی ئادەمیزاد لە دوارۆژدا؛ لەکۆتاییدا باسی ڕاستی و دروستی قورئان ئەکات کە: کۆمەڵە دەستوورێکی بەرزەو مایەی سەرکەوتن و پێشکەوتن و خۆشبەختی هەردوو جیهانە بۆگەلان، لەگەڵ باسی فرو فێڵی بێ بڕواکانداو، پووچەڵ کردنەوەی فروفێڵەکەیان. وە بەم شێوەیەش دەست پێدەکات:

﴿ بسم الله الرحمن الرحيم * ١: والسماء والطارق ﴾ سوێند بەئاسمان و، بەو ئەستێرانەی کە بە شەوا دەر ئەکەون و، بەرۆژدا خۆیان ون دەکەن ﴿ ٢: وما أدراک ماالطارق ﴾ جا تۆ چۆن دەزانی (تارق) چییە، ئەگەر ئێمە پێت نەڵێین؟ ﴿ ٣: النجم الثاقب ﴾ ئەستێرەی رووناك کەرەوەیە، کە بەڕووناکی خۆی تاریکی شەو کون ئەکات ﴿ ٤: إن كل نفس لما عليها حافظ ﴾ سوێند بەوانە هەموو کەسێك چاودێرو ئاگادارێکی بەسەرەوەیە، هەرچی بکاو، هەرچی بڵێت ئەی‌نوسێت، کەوابوو بێداربن!.

ئەم شێوە دروستبوونەی ئێستای مرۆڤ، بەڵگەی زیندووبوونەوەیەتی:

﴿ ٥: فلينظر الإنسان مم خلق ﴾ جا بامرۆڤ تەماشا بکا لەچی دروستکراوە..؟ ﴿ ٦: خلق من ماء دافق ﴾ لەئاوێکی ملقدەر دروستکراوە ﴿ ٧: يخرج من بين الصلب والترائب ﴾ لەنێوان بڕبڕەکانی پشتی (پیاو)و ئێسکەکانی سنگی (ژن)ەوە دەردەچێت ﴿ ٨: إنه على رجعه لقادر ﴾ بەڕاستی ئەو خوایە دووبارە بۆ دروستکردنەوەی زۆر بەتوانایەو، دەتوانێ زۆر بەئاسانی پاش مردنی وەك خۆی لێ‌بکاتەوە، واتە: خوایە ئەوەندە دەسەڵاتی هەبێت کە ئابەو شێوەیە لەسەرەتاوە ئادەمزاد دروست بکات، ئەی چۆن لێی‌نایەت دیسانەوە زیندووی بکاتەوە..؟!.

کە قیامەت دێ، ئینسان دەسەڵات و پشتیوانی نییە:

﴿ ٩: يوم تبلى السرائر ﴾ لەورۆژەدا(ڕۆژی قیامەت) هەرچی ڕازو نیازو نهێنییەکانی دڵە ئاشکرا دەکرێت ﴿ ١٠: فما له من قوة ولا ناصر ﴾ جاهیچ هێزو کۆمەککارێکی نییە بەدەمیەوە بێت و ڕزگاری بکات.

سوێندی خوا لەبەر ڕاستیی قورئان:

﴿ ١١: والسماء ذات الرجع ﴾ سوێند بەئاسمانی خاوەن باران کەجار بۆجار باران دەبارێنی بۆ مرۆڤەکان و گیانلەبەران ﴿ ١٢: والأرض ذات الصدع ﴾ وەبەزەوی کە درزو قڵیشی تێدەبێت، واتە: بەفرمانی خوای خۆی قڵیش دەبات و بۆ هەرگیایەك بییەوێ سەر دەربێنێ ﴿ ١٣: إنه لقول فصل ﴾ بەڕاستی ئەو (قورئان)ە وتەیەکی جیاکەرەوەیە ڕەوا لە نارەوایە ﴿ ١٤: وماهو بالهزل ﴾ وە گەمەو شۆخی نییە، واتە: بەبێ هودە نەنێنراوە، بەڵکو دەبێ بکرێتە بەرنامەی ژیانی‌هەردوو دونیا ﴿ ١٥: إنهم يكيدون كيدا ﴾ بێگومان ئەو بێ باوەڕانە فرت و فێڵ ئەکەن بۆ کوژانەوەی نوری قورئان..!! ﴿ ١٦: وأكيد كيدا ﴾ وە منیش بە فێڵ تۆڵەیان لێدەسێنم، واتە: لەبەرامبەرئەوە فێڵ و فەرەجی ئەوانەوە منیش وردە وردە پلان و نەخشەی خۆم دەخەمەکارو ئەیانگرم و لە دەستم دەرناچن ﴿ ١٧: فمهل الكافرين ﴾ جا تۆش ئەی پێغەمبەر! ﷺ پەلە لە بێ باوەڕەکان مەکە ﴿ أمهلهم رويدا ﴾ هەمیسان کەمێك مۆڵەتیان بدەو لێیان بووەستە، جا بۆماوەیەکی‌تر بەچاوی خۆت ئەبینی چیان پێدەکەم، وەك لەئایەتی تردا ئەفەرموێ: (نمتعهم قليلا ثم نضطرهم إلى عذاب غليظ)٣١/٢٤.

(نەسایی) لە (جابیر)ەوە دەڵێت: جارێکیان (موعاز) پێش نوێژی شێوانی کرد و لەنوێژەکەیدا هەردوو سوورەتی: (بەقەرە و نیسا)ی خوێند! ئەو جا پێغەمبەر ﷺ فەرمووی: (آفتان أنت یامعاذ!؟) مەگەر تۆ ئەی مەعاز! ئازارو ڕەنجە دڵی خەڵکی دەدەیت؟! ئەی بۆچی نەئەکرا سوورەتی: (تارق)، سوورەتی (شمس) و ئەوانە لەباتی ئەو دوو سوورەتەدا بخوێنیت؟.

کۆتایی تەفسیری سوورەتی (تارق).

ستایش و سوپاس بۆ خوای کارزان.

سوورەی (ئەعلا)یە

مەککەییەو (١٩) ئایەتە

بەناوی خوای دەهندە و دلۆڤان

ئەمیش بەکورتی بە تەنزیمی خوا دەست پێدەکات و سیفەتە جوانەکانی و، چەند بەڵگەیەکیش لەسەر تواناو دەسەڵاتی ئەو. هاتنی وەحی و قورئان بۆ پێغەمبەر ﷺ، وە ئاسانکردنیشی بۆ لەبەرکردن. پەندو ئامۆژگاری جوان و شیرین، دڵە زیندووەکان سودی لێ وەردەگرن. بەم شێوەیە دەست پێدەکات.

تەسبیحات ویەسنی پەروەردگارت بکە:

﴿ بسم الله الرحمن الرحیم * ١: سبح اسم ربک الأعلی ﴾ بەردەوام پەروەردگاری بەرزو بڵندی خۆت بەپاکی ناو ببەو، واتە: بەپاکی لەهەر کەم وکوڕی و ناتەواوییەك ڕابگرە. پێشەوا (ئەحمەد) دەڵێت: پەیامبەر ﷺ هەرکات ئەم ئایەتەی ئەخوێندەوە ئەیفەرموو: (سبحان ربک الأعلی). (أحمد ١/٢٣٢). ﴿ ٢: الذی خلق فسوی ﴾ ئەو خوایەی کە هەموو شتێکی دروستکردووە، جا بەجوانیش ڕێك وپێکی کردووە ﴿ ٣: والذی قدر فهدی ﴾ ئەو زاتەی کە بۆ هەرشتێك شێوەی ژیانی تایبەتی خۆی دانا و ئەندازەگیری کرد، ئینجا ڕێنمایشی کرد بۆ جۆری بژێوی خۆی، وەك ئەفەرموێ: (قال ربنا الذی أعطی کل شئ خلقه ثم هدی)٢٠/٥٠. لە سەحیحی (موسلیم)دا هاتووە: ((إن الله قدر مقادیر الخلائق قبل أن یخلق السموات والأرض بخمسین ألف سنة وکان عرشه علی الماء)). (موسلیم ٤/٢٠٤٤). واتە: بەڕاستی بەر لە دروست کردنی ئاسمانەکان و زەوی بەپەنجا هەزار ساڵ خوای گەورە ئەندازەگیری هەموو ئەم دونیایە بەتەواوی نهێنییەکانی و کانگاو کانزاکانییەوە کردوون بۆ خزمەتی ئادەمی و، تێشیگەیاندوون کە چۆن سوودیان لێوەرگرن، نەك هەرئادەمیی، بەڵکو تەنانەت مێروولەیش تا دەگاتە هەموو گیانلەبەرێکی تر لەشێوەی ژیانی خۆی ئاگادار کردووە، کەبەڕاستی ئەوە بەڵگەیەکی گەورەیە لەسەر بوونی خوا ﴿ ٤: والذی أخرج المرعی ﴾ ئەو خوایەی کە لەوەڕگە، و گژو گیاو ڕووەك و هەمووجۆرە سەوزاییەکی تر دەردێنێت بۆ ئاژەڵەکان ئەوانیش بەپێی جۆریان سوودی لێوەردەگرن ﴿ ٥:

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

وَالسَّمَاءِ وَالطَّارِقِ ﴿١﴾ وَمَا أَدْرَاكَ مَا الطَّارِقُ ﴿٢﴾ النَّجْمُ الثَّاقِبُ ﴿٣﴾ إِن كُلُّ نَفْسٍ لَّمَّا عَلَيْهَا حَافِظٌ ﴿٤﴾ فَلْيَنظُرِ الْإِنسَانُ مِمَّ خُلِقَ ﴿٥﴾ خُلِقَ مِن مَّاءٍ دَافِقٍ ﴿٦﴾ يَخْرُجُ مِن بَيْنِ الصُّلْبِ وَالتَّرَائِبِ ﴿٧﴾ إِنَّهُ عَلَىٰ رَجْعِهِ لَقَادِرٌ ﴿٨﴾ يَوْمَ تُبْلَى السَّرَائِرُ ﴿٩﴾ فَمَا لَهُ مِن قُوَّةٍ وَلَا نَاصِرٍ ﴿١٠﴾ وَالسَّمَاءِ ذَاتِ الرَّجْعِ ﴿١١﴾ وَالْأَرْضِ ذَاتِ الصَّدْعِ ﴿١٢﴾ إِنَّهُ لَقَوْلٌ فَصْلٌ ﴿١٣﴾ وَمَا هُوَ بِالْهَزْلِ ﴿١٤﴾ إِنَّهُمْ يَكِيدُونَ كَيْدًا ﴿١٥﴾ وَأَكِيدُ كَيْدًا ﴿١٦﴾ فَمَهِّلِ الْكَافِرِينَ أَمْهِلْهُمْ رُوَيْدًا ﴿١٧﴾

سُورَةُ الأَعْلَى — ٨٧ — آياتها ١٩

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

سَبِّحِ اسْمَ رَبِّكَ الْأَعْلَى ﴿١﴾ الَّذِي خَلَقَ فَسَوَّىٰ ﴿٢﴾ وَالَّذِي قَدَّرَ فَهَدَىٰ ﴿٣﴾ وَالَّذِي أَخْرَجَ الْمَرْعَىٰ ﴿٤﴾ فَجَعَلَهُ غُثَاءً أَحْوَىٰ ﴿٥﴾ سَنُقْرِئُكَ فَلَا تَنسَىٰ ﴿٦﴾ إِلَّا مَا شَاءَ اللَّهُ إِنَّهُ يَعْلَمُ الْجَهْرَ وَمَا يَخْفَىٰ ﴿٧﴾ وَنُيَسِّرُكَ لِلْيُسْرَىٰ ﴿٨﴾ فَذَكِّرْ إِن نَّفَعَتِ الذِّكْرَىٰ ﴿٩﴾ سَيَذَّكَّرُ مَن يَخْشَىٰ ﴿١٠﴾ وَيَتَجَنَّبُهَا الْأَشْقَى ﴿١١﴾ الَّذِي يَصْلَى النَّارَ الْكُبْرَىٰ ﴿١٢﴾ ثُمَّ لَا يَمُوتُ فِيهَا وَلَا يَحْيَىٰ ﴿١٣﴾ قَدْ أَفْلَحَ مَن تَزَكَّىٰ ﴿١٤﴾ وَذَكَرَ اسْمَ رَبِّهِ فَصَلَّىٰ ﴿١٥﴾

فجعله غثاء أحوی ﴾ ئینجا پاش سەوزی و جوانی زەرد وەری دەگێڕێ و دەیکا بە پۆشێکی ڕەشباو.

پێغەمبەر ﷺ هەرگیز وەحی لەبیر ناچێ:

﴿ ٦: سنقرئک فلا تنسی * ٧: إلا ماشاء الله ﴾ ئەی موحەممەد ﷺ دڵنیابە ئێمە قورئانت لەڕێی جوبریلەوە پێدەخوێنین، جا تۆش غەمت نەبێت هەرگیز لەبیرت ناچێتەوە، مەگەر شتێك کە خوا خۆی ویستی لەسەر بێت و لە بیرتی بەرێتەوە بە نەسخکردنەوەی و لابردنی ﴿ إنه یعلم الجهر وما یخفی ﴾ بەڕاستی ئەو ئاگادارە بەو شتانەی کە مرۆڤ بەئاشکراو نادیار ئەیکات ﴿ ٨: ونیسرک للیسری ﴾ و تەوفیقت دەدەین بۆ ئاسانترینی شەریعەتەکان، کە ئەویش ئەم شەریعەتی ئیسلامەیە ﴿ ٩: فذکر إن نفعت الذکری ﴾ ئینجا ئەگەر پەندو وەبیر خستنەوە کەڵکی هەبێ، پەند بدە بەقورئان و ئامۆژگاری مەردوم بکە. (عەلی کوڕی ئەبی تالیب)

ﷺ چەند جوان دەڵێت: ئەگەر بەپێی ئەندازەی ئەقڵ و ژیری خەڵکی ئامۆژگاری نەکەیت، سەریان لێ تێکدەچێت، پێت خۆشە کەقسەیەکیان بۆ بکەیت و خواو پێغەمبەری خوا بەدرۆ بکەنەوە؟! کەوابوو دەبێ بزانیت لەکوێ قسە دەکەیت و، چیش دەڵێیت؟ ﴿ ١٠: سيذكر من يخشى ﴾ ئەوکەسەی کە لەخوا بترسێ بێگومان پەندو سوود وەر ئەگرێ ﴿ ١١: ويتجنبها الأشقى ﴾ و بەدبەخت و کافر خۆی لائەدا لە ئامۆژگاری و ناچێ بەگوێیدا ﴿ ١٢: الذي يصلى النار الكبرى ﴾ واتە: ئەوەی دەچێتە ناو ئاگرە هەرە گەورەکەوە ﴿ ١٣: ثم لايموت فيها ولا يحى ﴾ لەپاشا نەئەمرێ بۆ ئەوەی لەوێ ڕزگاری ببێ وەنە ئەیشژیی بەژیانێکی خۆش و ئاسوودە ئەم فەرموودەیەش کە پێشەوا (ئەحمەدو موسلیم) دەیهێنن هەر ئەو ڕاستیە دووپات ئەکەنەوە: (أما أهل النار الذين هم أهلها فإنهم لايموتون فيها ولا يحيون..) (موسليم: ١٧٣/١). واتە: بەڵام ئەوانەی واشیاوو خەڵکی ئاگرن و لەوێدا هەرگیز نامرن تارزگاربىن، نایشژین بەخۆشی، وەئەم ئایەتەش: (ونادوا يامالك ليقض علينا ربك قال إنكم ماكثون)٧٧/٤٣. هەمان ماناو مەبەست دووپات دەکاتەوە.

خەڵکی پاککار رزگارە:

﴿ ١٤: قد أفلح من تزكى * ١٥: وذكر اسم ربه فصلى ﴾ بەڕاستی ئەو کەسە برەوە بوو خۆی پاك کردەوە لە شیرك و گوناهو تاوان و ناوی پەروەردگاری خۆی هێنا، جا نوێژی کرد، واتە: ئەوەی لەسەری فەرز کراوە لە پێنج نوێژەکان ﴿ ١٦: بل تؤثرون الحياة الدنيا ﴾ لەجیاتی ئەوەی ژیانی دوا ڕۆژ هەڵبژێن، کەچی ژیانی ئەم دونیایە هەڵئەبژێرن و پێشی ئەخەن بەسەر دواڕۆژدا ﴿ ١٧: والآخرة خير وأبقى ﴾ لەکاتێکا کە ژیانی ئەولازۆر چاکترو بەدەوامترە بۆتان لە ژیانی ئەم دونیایە ﴿ ١٨: إن هذا لفي الصحف الأولى ﴾ بەڕاستی ئەمەی باسکراوە لەم سوورەتەدا لەنامە ئاسمانییە پێشووەکانیشدا هەیە.

نووسراوەکەی ئیبراهیم و مووسا:

﴿ ١٩: صحف إبراهيم وموسى ﴾ لە نامەکانی (ئیبراهیم و مووسا) (سەلامی خوایان لەسەربێت. لەفەزڵ و گەورەیی ئەم سوورەتەدایە کە ئیمامی (موسلیم) و خاوەن (سنن)ەکان لە (نوعمانی کوری بەشیر)ەوە دەڵێن: پێغەمبەر ﷺ لەنوێژی جەژنەکان و ڕۆژی هەینیدا سوورەتی (ئەلئەعلی) و سوورەتی (غاشییە)ـی دەخوێند، ئەگەر جەژن و هەینی بکەوتنایەتە یەك ڕۆژ، ئەو هەر دەیخوێندن، پێشەوا (ئەحمەد)یش لەخاتوونە (عائشە)وە دەڵێت: پێغەمبەر ﷺ لەنوێژی (وەتر)دا سوورەتی: (ئەلئەعلی، کافیرون، سەمەد)ی دەخوێند. خاتوو عائشە ئەمەشی بۆ زیاد کرد: (معوذتين)، واتە: (فەلەق و ناس)یشی دەخوێند.

کۆتایی تەفسیری سوورەتی (ئەعلا)

زۆرسوپاس بۆخوای گەورەو دلۆڤان.

سوورەتی (غاشیه)یه

مەککەییەو (٢٦) ئایەتە

بەناوی خوای بەخشندەی میهرەبان

ئەم سوورەتە باس دەکات:

١) لە قیامەت و پلە دژوارو قورسەکانی، هاوکات لەگەڵ ئەوحاڵەتە زۆر نالەبارو ناهەموارەدا بەتایبەت کە تووشی مرۆڤە بێ بڕواکان ئەبێت، وەئەو خێرو خۆشی و شادییەش بەموسڵمانان دەبڕێت.

٢) بەڵگەی هەمە جۆرە لەسەر تاك و تەنیایی خوای جیهانەکان، هەر لەدروستکردنی جۆری وشترو ئاسمانی پڕ لە شتی سەیرو سەمەرە، تائەگاتە زەوی و، کێوەکان دێنێتەوە، پاشانیش سەرنجی مرۆڤەکان ڕادەکێشێ بۆ ئەوەی کەپێش ئەوە بگەڕێنەوە لای خوا حیسابێ بۆ خۆیان بکەن. وە بەم شێوەیە دەست پێدەکات:

قیامەت و حاڵی بەدحاڵی جەهەننەمی:

﴿ بسم الله الرحمن الرحيم * ١: هل أتاك حديث الغاشية ﴾ ئایا دەنگ و باسی ڕۆژە داپۆشەرەکەت، واتە: قیامەت پێگەیشتووە؟ کە تەواوی خەڵك دادەپۆشێ و، کەسێك نییە لە ناڕەحەتی ئەو ڕۆژە دەرچێت ﴿ ٢: وجوه يومئذ خاشعة ﴾ لەو ڕۆژەدا ڕووخسار گەلێك زەبوون و زەلیلە ﴿ ٣: عاملة ناصبة ﴾ ڕەنجدەرێکی ماندوون، چونکە هەرچییان کردووە تەنها بۆ ژیانی دونیا بووە و، خوایان پشتگوێ خستووە، وائێستا هەر ماندووبوونیان بۆ دەمێنێتەوە ﴿ ٤: تصلى نارا حامية ﴾ دەڕۆنە ناو ئاگرێکی گەرمەوە ﴿ ٥: تسقى من عين آنية ﴾ وە لەکانی ئاوێکی زۆر گەرم و داخ و لەکوڵ ئاویان ئەدرێتێ! ﴿ ٦: ليس لهم طعام إلامن ضريع ﴾ هیچ خواردنێکیشیان نییە جگە درکێکی وشك و تاڵ و تفت (کە مەگەر تەنها وشتر بیخوات)! ﴿ ٧: لايسمن ولا يغنى من جوع ﴾ ئەویش نەئەوەیە گۆشتی پێبگرن و قەڵەویان بکا، نەئەوەیشە برسییەتیان لا بباو پێی بژین، بەپێچەوانەوەی خۆراکی دونیاوە.

حاڵی قەشەنگ و ناوازەی بەهەشتییەکان:

﴿ ٨: وجوه يومئذ ناعمة ﴾ وه چەند روخسارو دەم و چاوێکی روو خۆش و گەشاهەن ﴿ ٩: لسعيها راضية ﴾ رازین بەپاداشی هەوڵ و کۆششەکەیان ﴿ ١٠: في جنة عالية ﴾ لەناو بەهەشتێکی بەرزو بڵندان ﴿ ١١: لاتسمع فيها لا غية ﴾ هیچ قسەو وتەیەکی هیچ و پووچ و بێ‌مانای تیا نابیسن، وەك دەفەرموێ: (لا يسمعون فيها لغوا ولا تأثيما إلا قيلاً سلاما سلاما)٥٦/٢٥-٢٦. ﴿ ١٢: فيها عين جارية ﴾ بەدائیم سەرچاوەی رەوانی تێدایە، لەچەند لایەکەوە ئاوی خۆشقووت دێت و دەچێت. پێغەمبەر ﷺ دەفەرموێ: ((أنهار الجنة تفجر من تحت تِلال – او من تحت جبال– المسك))/ ابن حبان: ٢٦٢٢ (موارد الظمآن)، واتە: رووبارەکانی بەهەشت لەژێر چەند کێوو تەپۆڵکەیەکی میسکەوە هەڵدەقوڵێن ﴿ ١٣: فيها سرر مرفوعة ﴾ هەروەها چرپاو سیستەم و چەند تەختێکی بەرزی بەنرخی لێیەو کورسی لەهەموو لایەکەوە بەدەوری کانیاوەکەدا ریزکراوە و (حور العين)ـی لەسەر دانیشتووە ﴿ ١٤: وأكواب موضوعة ﴾ و لەبەردەمیاندا پەرداخی جوان و نەخشین دانراوە ﴿ ١٥: ونمارق مصفوفة ﴾ و پاڵە پشتی جوان و ڕازاوەی تیایە کە بە شێوەیەکی جوان وپەسەند ریز کراون ﴿ ١٦: وزرابي مبثوثة ﴾ وە قاڵی و رایەخی رەنگاورەنگی تیا راخراوە.

بۆ رانامێننە وشترو عەرز و چیاکان؟!

﴿ ١٧: أفلا ينظرون إلى الإبل كيف خلقت ﴾ ئایا بێ باوەڕەکان بەوردی تەماشای وشتر ناکەن، چۆن دروستکراوە؟ وشتر چەندە گیانلەبەرێکی گەورەو سەرسوڕهێنەرە، خواردنێکی سادەی هەیە، درکی وشتر خوار ئەخوات، دەتوانێ چەند رۆژێ ئاو نەخواتەوە، لەگەڵ ئەوەیشدا منداڵێك دەتوانێت یخی بدات و باری بکات و.. هتد ﴿ ١٨: وإلى السماء كيف رفعت ﴾ و بۆ ئاسمان ناڕوانن چۆن بەرز کراوەتەوە؟ لە سوورەتی (٥٠/٦) دەفەرموێ: (أفلم ينظروا إلى السماء فوقهم كيف بنيناها وزيناها وما لها من فروج؟) ﴿ ١٩: وإلى الجبال كيف نصبت ﴾ و بۆشاخەکان ناڕوانن چۆن داکوتراون و لەناخی زەوی توند کراون؟ ﴿ ٢٠: وإلى الأرض كيف سطحت ﴾ و تەماشای دەشتەکانی زەویی ناکەن، چۆن تەختکراوەو راخراوە؟ جا خوایەکی بەدەسەڵاتی ئاوا بتوانێ ئەوهەموو شتانە دروست بکا ناتوانێ چی بوێت دروستی بکات لە بەهەشتدا؟ واتە: بێ شك ئەتوانێ.

پێغەمبەر ﷺ هەر راگەیاندنی لەسەرە:

﴿ ٢١: فذكر إنما أنت مذكر ﴾ ئینجا تۆیش ئەی موحەممەد! ﷺ ئامۆژگارییان بکە و ئەم شتانەیان بخەرەوە یاد، ئیتر گوێت لێ نەبێت، ئەی‌بیسن، یان نای‌بیسن چونکە تۆ لەم کاتەدا هەر

بَلْ تُؤْثِرُونَ الْحَيَوٰةَ الدُّنْيَا ﴿١٦﴾ وَالْآخِرَةُ خَيْرٌ وَأَبْقَىٰٓ ﴿١٧﴾ إِنَّ
هَٰذَا لَفِى الصُّحُفِ الْأُولَىٰ ﴿١٨﴾ صُحُفِ إِبْرَٰهِيمَ وَمُوسَىٰ ﴿١٩﴾

سُورَةُ الْغَاشِيَةِ (ترتيبها ٨٨ – آياتها ٢٦)

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

هَلْ أَتَىٰكَ حَدِيثُ الْغَٰشِيَةِ ﴿١﴾ وُجُوهٌ يَوْمَئِذٍ خَٰشِعَةٌ ﴿٢﴾
عَامِلَةٌ نَّاصِبَةٌ ﴿٣﴾ تَصْلَىٰ نَارًا حَامِيَةً ﴿٤﴾ تُسْقَىٰ مِنْ عَيْنٍ ءَانِيَةٍ ﴿٥﴾
لَّيْسَ لَهُمْ طَعَامٌ إِلَّا مِن ضَرِيعٍ ﴿٦﴾ لَّا يُسْمِنُ وَلَا يُغْنِى مِن جُوعٍ ﴿٧﴾
وُجُوهٌ يَوْمَئِذٍ نَّاعِمَةٌ ﴿٨﴾ لِّسَعْيِهَا رَاضِيَةٌ ﴿٩﴾ فِى جَنَّةٍ عَالِيَةٍ ﴿١٠﴾
لَّا تَسْمَعُ فِيهَا لَٰغِيَةً ﴿١١﴾ فِيهَا عَيْنٌ جَارِيَةٌ ﴿١٢﴾ فِيهَا سُرُرٌ مَّرْفُوعَةٌ ﴿١٣﴾
وَأَكْوَابٌ مَّوْضُوعَةٌ ﴿١٤﴾ وَنَمَارِقُ مَصْفُوفَةٌ ﴿١٥﴾ وَزَرَابِىُّ مَبْثُوثَةٌ ﴿١٦﴾
أَفَلَا يَنظُرُونَ إِلَى الْإِبِلِ كَيْفَ خُلِقَتْ ﴿١٧﴾ وَإِلَى السَّمَاءِ كَيْفَ
رُفِعَتْ ﴿١٨﴾ وَإِلَى الْجِبَالِ كَيْفَ نُصِبَتْ ﴿١٩﴾ وَإِلَى الْأَرْضِ كَيْفَ
سُطِحَتْ ﴿٢٠﴾ فَذَكِّرْ إِنَّمَا أَنتَ مُذَكِّرٌ ﴿٢١﴾ لَّسْتَ عَلَيْهِم
بِمُصَيْطِرٍ ﴿٢٢﴾ إِلَّا مَن تَوَلَّىٰ وَكَفَرَ ﴿٢٣﴾ فَيُعَذِّبُهُ اللَّهُ الْعَذَابَ
الْأَكْبَرَ ﴿٢٤﴾ إِنَّ إِلَيْنَا إِيَابَهُمْ ﴿٢٥﴾ ثُمَّ إِنَّ عَلَيْنَا حِسَابَهُم ﴿٢٦﴾

ئامۆژگاریکەرێکی بۆیان ﴿ ٢٢: لست عليهم بمسيطر ﴾ هیچ دەسەڵاتێکت نییە بەسەریانا تا بتوانی بەزۆر بڕوایان پێ بێنیت، یان کوشتاریان لەگەڵ بکەیت ﴿ ٢٣: إلا من تولى و كفر ﴾ بەڵام ئەوەی کە پشت هەڵدەکاو کافر دەبێ ﴿ ٢٤: فيعذبه الله العذاب الأكبر ﴾ خوا بەسزایەکی هەرە گەورەسزای دەدات ﴿ ٢٥: إن إلينا إيابهم ﴾ بەڕاستی گەڕانەوەیان بۆلای ئێمەیە ﴿ ٢٦: ثم إن علينا حسابهم ﴾ لەوەو دوایش بەڕاستی حیساب و لێپرسینەوەشیان هەر لەسەر خۆمانە کەس فریایان ناکەوێ و، ناتوانێ لەسزای سەخت رزگاریان بکات.

کۆتایی تەفسیری سوورەتی (غاشیه)..

زۆر سوپاس بۆ خوای زانا.

سوورەتی (فەجر)ـە

مەککەییەو (٣٠)ئایەتە

بەناوی خوای بەخشندەی میهرەبان

ئەم سوورەتە باسی سێ شتی سەرەکی ئەکات:

یەکەم: داستانی هەندێ لەو گەلانەی بڕوایان بە پەیامبەرەکانیان نەهێنا وبەدرۆیان خستنەوە، وەك گەلی (عاد، سەموود، فیرعەون،) و ئەنجامی بێ بڕواییان.

دووەم: یاسای خوای کار جوانە کەدەبێ گەلێ جار، ئادەمیی بە چەند جۆرێك تاقی بکاتەوە: بە خێرو بێر، شەڕو نەهامەت، دەوڵەمەندی و، هەژاری، هاورێ لەگەڵ باسکردنی سروشتی مرۆڤدا لەزیادە ڕەوی‌کردندا بۆماڵ و دارایی.

سێیەم: هاتنی ڕۆژی‌دوایی و بوونی ئادەمی بە دوو بەشەوە لەوڕۆژەدا: بەختیارو بێ بەخت، دەرەنجامیان و ئامادەبوونی دۆزەخ و، بیرکردنەوەی ئادەمی و پەشیمان بوونەوەی. ﴿ بسم الله الرحمن الرحیم * ١: والفجر ﴾ سوێند بە سپێدەی بەیانی ڕۆژی جەژنی قوربان ﴿ ٢: ولیال عشر ﴾ وە بە دەشەوە پیرۆزەکەی سەرەتای مانگی حەج، پێغەمبەر ﷺ دەربارەی فەزیلەت و گەورەیی ئەو دەشەوو ڕۆژەی سەرەتای مانگی زیلحیجەیە دەفەرموێ: ((ما مـن أيام العَمَلُ الصالحُ أحب إلى الله فيهن من هذه الأيام، قالوا: ولا الجهاد في سبيل الله؟ قال: ولاالجهاد في سبيل الله، إلا رجلا خرج بنفسه وماله ثم لم يرجع من ذلك بشئ)) (فتح الباري: ٢/٥٣٠).

﴿ ٣: والشفع والوتر ﴾ وەبە تاق وجووتی هەموو شتێ، یان سوێند بەخودی خوای گەورەو بەتەواوی گیانداران، یان سوێند بەڕۆژی جەژن و ڕۆژی عەرفە ﴿ ٤: والليل اذا يسر ﴾ وە بە شەوکاتێ بەرەو ڕۆژ بوونەوە دەڕواو تێدەپەڕێ کەبەڕاستی ئەوەش ئاڵ وگۆڕکێیەکی سەرسوڕهێنەرە، چونکە سووڕانەوەی زەوی وەبیردێنێت ﴿ ٥: هل في ذلك قسم لذي حجر ﴾ ئایا ئالەوانەدا سوێندێکی‌کافی نییە بۆ خاوەن ئاوەزێك؟ واتە: هەر کەسێك خۆی بە ژیر بزانێ دەبێ بیرێك لەوشتانە بکاتەوەو، بڕوا بە پەروەردگاری خۆی بێنێ، جاسوێند بەمانە هەموو بێ بڕوایان بەتوندی سزا ئەدرێن.

ئەمانە یاخی بوون و، خوایش بەر قەمچی غەزەبی خۆی دان:

﴿ ٦: الم تر كيف فعل ربك بعاد ﴾ ئایا نەت‌دیت ئەی موحەممەد ﷺ کە پەروەردگاری تۆچۆنی کرد بەگەلی عاد کە(هوود)ی بۆ ڕەوانە کردبوون. ﴿ ٧: ارم ذات العماد ﴾ ئێرەم، باپیرەی عادی یەکەم، خاوەن پایەی بەرزو خانووو کۆشکی ستووندار ﴿ ٨: التي لم يخلق مثلها في البلاد ﴾ ئەوقەومەی وێنەی دروست نەکرابوو لە سەر زەوی وشاراندا لە هێزو دەسەڵات، کەچی لەگەڵ ئەوەیشدا کاتێ‌کەسەرپێچییان کرد لەناومان بردن و، هیچیشیان پێ نەکرا.. جاکەوابوو ئەی قورەیش ئێوەیش هۆشیاربن! ﴿ ٩: وثمود الذين جابوا الصخر بالواد ﴾ وەگەلی سەموود (ئوممەتی سالح)یشت نە بینی کە لەنێو شیوو دۆڵەکاندا تاشە بەردیان دەبڕی وخانوویان پێ‌دروست دەکرد. نازانیت کاتێ سەرپێچییان کرد چیمان پێ‌کردن؟ ﴿ ١٠: وفرعون ذي الأوتاد ﴾ وە فیرعەونی خاوەن سوپای زۆرت نەدی؟، چ کۆشك وبینایەکی وەك مێخ داکوتی بە زەویدا هەبوو ﴿ ١١: الذين طغوا في البلاد ﴾ ئەوانەی کە لەوڵاتی خۆیاندا یاخی بووبوون و خەڵکیان چەوساندەوە. ﴿ ١٢: فاكثروا فيها الفساد ﴾ خراپەو ستەمی زۆریان تیا کرد، چەوساندنەوەی گەل وخواردنی بەروبوومی وڵاتیان بە لێشاو ﴿ ١٣: فصب عليهم ربك سوط عذاب ﴾ ئینجا دوای ماوەیەك پەروەردگاری تۆ بە قامچی سزای دان و، سزای کرد بەسەریاندا، واتە: بۆهەموو گەلێکیان وەك شیاوی خۆی سزای ناردەسەریان ﴿ ١٤: إن ربك لبالمرصاد ﴾ چونکە بێ‌گومان پەروەردگاری تۆهەمیشە لە کەمین دایە بۆیان، هەردەم ئامادەیە تۆڵەیان لێ بسێنێ وچاوی لێیانەوەیە.

دارایی و نەداریی تاقیکردنەوەی خوان:

﴿ ١٥: فأما الإنسان إذا ما ابتلاه ربه ﴾ بەڵام مرۆڤی کافر و خوا نەناس (وەك عوتبە، ئومەییە، ئوبەی)و نموونەی ئەوان کاتێ کەپەروەردگاری تاقی کردەوە بە پێدانی ماڵ و دارایی ﴿ فأكرمه ونعمه ﴾ جا ڕێزی لێناو سەروەت و سامانی پێ‌بەخشێ ونعیمەت و بەهرەی بەسەردا ڕشت تا دەرکەوێ: سپڵەیە، یان سوپاسگوزار ﴿ فيقول ربي أكرمن ﴾ جا بە بایی‌بوونێکەوە دەڵێت: پەروەردگارم ڕێزی لێناوم لە بەرئەوەی شایەنی ئەو بەهرەیەم بۆیە پێی‌داوم ﴿ ١٦: وأما إذا ما ابتلاه فقدر عليه رزقه ﴾ بەڵام کاتێکیش تاقی کردەوە بە تەنگانە جا ڕۆزی لێ‌گرتەوە ﴿ فيقول ربي أهانن ﴾ جا بەئاگاییەکەوە دەڵێت: پەروەردگارم سووکایەتی پێ‌کردوم! چونکە وادەزانێ ڕێزی مرۆڤ بە سامانەوەیە ﴿ ١٧: كلا ﴾ نەخێر هیچی وا نییە، چونکە خوا ماڵ و سامان بەهەموو کەسێ دەدات، چاك و خراپ، یان لێیان‌دەگرێتەوە. ﴿ بل لا تكرمون اليتيم ﴾ بەڵکو ئێوە لەگەڵ ئەو هەموو بیرە چەوتانەتان وئەو هەموو دەسەڵاتەی هەتانە ڕێزی هەتیو ناگرن ﴿ ١٨: ولا تحاضون على

طعام المسكين ﴾ و یەکتریش لەسەرناندانی بێ نەواو هەژاران هەڵنانێن ﴿ ١٩: وتأكلون التراث أكلا لما ﴾ وەجگە لەوەیش میرات -بەشەرعی و ناشەرعی- کۆ دەکەنەوەو دەیخۆن! ﴿ ٢٠: وتحبون المال حبا جما ﴾ وە داراییشتان خۆش دەوێ بە خۆشویستنێکی زۆر، بەجۆرێ ئابرووی خۆتانی لەسەر دادەنێن" ﴿ ٢١: كلا ﴾ دەست هەڵگرن لەو کارانە ﴿ إذا دكت الأرض دكا دكا ﴾ کاتێ زەویی هەژێنرا بە هەژان دوای هەژان، وەپارە پارەکرا و، شاخەکان یەکسان بوون و قیامەت پێش هات ﴿ ٢٢: وجاء ربك ﴾ وە لەو رۆژەدا پەروەردگارت هات بەهاتنێك شیاوی خۆی بێت. دوای ئەوە تکاو شەفاعەتی لا دەکەن و خواش مۆڵەتی پێغەمبەر ﷺ دەدات بۆ شەفاعەت، کە (مقام المحمود)ـە.

(شەنقیتی) ئەڵێ: مەسەلەی هاتنی خوای گەورە یەکێکە لەئایەتەکانی سیفات، وە هەروەها هاتن ودابەزین (النزول والإتيان) کە لەئایەتی (٢١٠/بەقەرە)دا هاتووە وەك: (هل ينظرون إلا أن يأتيهم الله في ظلل من الغمام والملائكة وقضى الأمر وإلى الله ترجع الأمور)، بەزەقی هاتنی پەروەردگار دەسەلمێنێ و دەشڵێت: هەموو ئەمانە و سیفەتی (ئیستیوا/ الإستواء)، چوونییەکن، جا لەسەروی هەموویانەوە نووسیویەتی (إن جميع الصفات من باب واحد، أي أنها ثابتة لله تعالى على مبدأ: (ليس كمثله شئ..) على غير مثال للمخلوق، فثبت استواء يليق بجلاله على غير مثال للمخلوق، وكذلك هنا كما ثبت الإستواء، ثبت المجيء، وكما ثبت المجيء، ثبت النزول، والكل من باب (ليس كمثله شيء) اي على ماقاله الشافعي رضي الله عنه حيث يقول: نحن كلفنا بالإيمان، فعلينا أن نؤمن بصفات الله على مايليق بالله على مراد الله، وليس علينا ان نكيف، إذ الكيف ممنوع على الله سبحانه. بۆیە(بەندە)ش پێم رەوا نییە بێ بەڵگە لەڕاستە ماناکەی خۆی لای‌دەم و (تەئویل)ی بکەم ﴿ والملك صفا صفا ﴾ وە فریشتەکانیش لە گەڵی ریز ریز، وەهاتنی خوا بۆ بڕیاردان وداوەرییە لە نێوان بەندەکاندا، وە ئەمەش دوای ئەوەی کە خەڵکی داوا دەکەن لە پێغەمبەر تکایان بۆ بکات لە لای خوا.

دۆزەخ هاتە پێش مرۆڤ وە بیر دێ:

﴿ ٢٣: وجيء يومئذ بجهنم ﴾ وە لەو رۆژەدا دۆزەخ دەهێنرێتە روو بۆگومرایان، پێغەمبەر ﷺ دەفەرموێ: (يؤتى بجهنم يومئذ لها سبعون ألف زمام مع كل زمام سبعون ألف ملك يجرونها) (موسلیم: ٢١٨٤/٤). واتە: ئەو رۆژە دۆزەخ دێنن وحەفتا هەزار رەشمەی هەیە، لەگەڵ هەر رەشمەیەکا حەفتا هەزار فریشتە رای‌دەکێشن ﴿ يومئذ يتذكر الإنسان ﴾ لەو رۆژە قورسەدا ئادەمی هەرچی کردبێت بیری ئەکەوێتەوە وپەشیمان دەبێ لەسەر خراپەکانی و پەند دەگرێ ﴿ وأنى له الذكرى ﴾ وە لەکوێ پەندو ئامۆژگاری کەڵکی دەبێ بۆی؟ لەو رۆژەدا ﴿ ٢٤: يقول ياليتنى ﴾ بەئێش و خەفەتێکەوە دەڵێت: خۆزگە من ﴿ قدمت لحياتي ﴾ بۆ ئەم ژیانی پاشەرۆژەم شتێکم پێش خستبا لەدونیادا ﴿ ٢٥: فيومئذ

سُورَةُ الفَجْرِ

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

وَالْفَجْرِ ﴿١﴾ وَلَيَالٍ عَشْرٍ ﴿٢﴾ وَالشَّفْعِ وَالْوَتْرِ ﴿٣﴾ وَاللَّيْلِ إِذَا يَسْرِ
﴿٤﴾ هَلْ فِي ذَٰلِكَ قَسَمٌ لِّذِي حِجْرٍ ﴿٥﴾ أَلَمْ تَرَ كَيْفَ فَعَلَ رَبُّكَ بِعَادٍ
﴿٦﴾ إِرَمَ ذَاتِ الْعِمَادِ ﴿٧﴾ الَّتِي لَمْ يُخْلَقْ مِثْلُهَا فِي الْبِلَادِ ﴿٨﴾
وَثَمُودَ الَّذِينَ جَابُوا الصَّخْرَ بِالْوَادِ ﴿٩﴾ وَفِرْعَوْنَ ذِي الْأَوْتَادِ ﴿١٠﴾
الَّذِينَ طَغَوْا فِي الْبِلَادِ ﴿١١﴾ فَأَكْثَرُوا فِيهَا الْفَسَادَ ﴿١٢﴾ فَصَبَّ
عَلَيْهِمْ رَبُّكَ سَوْطَ عَذَابٍ ﴿١٣﴾ إِنَّ رَبَّكَ لَبِالْمِرْصَادِ ﴿١٤﴾ فَأَمَّا
الْإِنسَانُ إِذَا مَا ابْتَلَاهُ رَبُّهُ فَأَكْرَمَهُ وَنَعَّمَهُ فَيَقُولُ رَبِّي أَكْرَمَنِ
﴿١٥﴾ وَأَمَّا إِذَا مَا ابْتَلَاهُ فَقَدَرَ عَلَيْهِ رِزْقَهُ فَيَقُولُ رَبِّي أَهَانَنِ ﴿١٦﴾
كَلَّا بَل لَّا تُكْرِمُونَ الْيَتِيمَ ﴿١٧﴾ وَلَا تَحَاضُّونَ عَلَىٰ طَعَامِ
الْمِسْكِينِ ﴿١٨﴾ وَتَأْكُلُونَ التُّرَاثَ أَكْلًا لَّمًّا ﴿١٩﴾
وَتُحِبُّونَ الْمَالَ حُبًّا جَمًّا ﴿٢٠﴾ كَلَّا إِذَا دُكَّتِ الْأَرْضُ دَكًّا
دَكًّا ﴿٢١﴾ وَجَاءَ رَبُّكَ وَالْمَلَكُ صَفًّا صَفًّا ﴿٢٢﴾ وَجِيءَ يَوْمَئِذٍ
بِجَهَنَّمَ يَوْمَئِذٍ يَتَذَكَّرُ الْإِنسَانُ وَأَنَّىٰ لَهُ الذِّكْرَىٰ ﴿٢٣﴾

لا يعذب عذابه أحد ﴾ ئینجا لەو رۆژەدا سزایەك دەدات، هیچ کەسێك ناتوانێ سزای وابدات! ﴿ ٢٦: ولا يوثق وثاقه أحد ﴾ و هیچ کەسێك ناتوانێ پێوەند بکات وەك پێوەندی خوا ﴿ ٢٧: يا أيتها النفس المطمئنة ﴾ وە لەسەرەمەرگدا بە نەفسی ئیماندار دەوترێت: ئەی گیان و رۆحی! ئارامبە بە یادو زیکری خوا ﴿ ٢٨: ارجعي إلى ربك راضية مرضية ﴾ بگەڕێوە بۆ لای پەروەردگارت، ئاوا کە رازی‌کردبوویت بەپاداشتی خۆی و لێت رازی بووە بە هۆی ئەوەی پێشی خۆتت خستووە لە کردەوەی چاك ﴿ ٢٩: فادخلي في عبادي ﴾ دەبچۆرە ناو گیانی بەندە ساڵحەکانمەوە ﴿ ٣٠: وادخلي جنتي ﴾ و بچۆرە بەهەشتە رازاوەکەمەوە کە ئامادەم کردووە بۆت، جا کەئەم ئایەتە هات (ئەبووبەکری سددیق) دانیشتبوو وتی: ماشاءالله چەندە جوانە! پێغەمبەر ﷺ فەرموی: دڵنیابە ئەمە بەتۆش دەگوترێت. الدر المنثور: ٥١٣/٨.

سوورەتی (بەلەد)ـە

مەککەییەو (٢٠) ئایەتە

بەناوی خوای بەخشندەی میهرەبان

مەبەستی ئەم سوورەتە هەمان مەبەستی سوورەتە مەککەییەکانی ترە وەکوو: چەسپاندنی بیروباوەڕو ئیمان بە یەکخواپەرستی، بەڕۆژی پاداش و تۆڵە، ئەوەتە بۆ یەکەمجار سوێند دەخوات بەشاری مەککە کە نیشتگای پەیامبەرە ﷺ، پاشان باسی هەندێ لەبێ باوەڕە سەرکەشەکان دەکات کە ململانێی حەقیقەت و ڕاستییان دەکرد، باسێکی کورتی قیامەتیش دێت لەگەڵ ئەو بارە سەخت و قورس و ئاڵۆزانەیدا، کۆتاییشی دێت بەوە کە جیاوازییەکی زۆر هەیە لەنێوان پاداشی موسڵمانان و، تۆڵەی بێ باوەڕەکاندا، وە هەرگیز چوونییەك و یەکسان نین.

بەم شێوەیەش دەست پێدەکات: ﴿بسم الله الرحمن الرحيم﴾ ١: ﴿لا أقسم بهذا البلد﴾ سوێند بەم شارە (پیرۆزەی مەککە)یە کە بەڕاستی شارێکی بەرزو بەنرخە، کەعبەی شەریف و رووگەی موسڵمانانی تێدایە، (قورتوبی) ئەڵێ: هەندێ دەڵێن: بێژەی (لا) لە(لاأقسم)دا (صلە)یە، واتە زیادەیەو بۆ تەئکیدو دووپاتکردنەوەی سوێندەکەیە. شیاوی باسیشە لەسەرەتای هەر وشەو سوورەتێکەوە ڕەوایە ببێ، چونکە قورئان هەندێکی پەیوەستە بەهەندێکی تریەوە، جا کەوابوو هەمووی یەك حوکمی هەیە، بۆیە وا دەبێ لەسوورەتێکدا شتێ باس دەکرێ کەچی وەڵامەکەی لەسوورەتێکی تردا دێت، وەك: (وقالوا يا أيها الذي نزل عليه الذكر إنك لمجنون) ٦/١٥. وەڵامی ئەمە لەسوورەتی (القلم)دا هاتووە: (ماأنت بنعمة ربك بمجنون) جا کەوابوو مانای (لا أقسم) بەم شێوە دەبێ: بەدڵنیاییەکەوە سوێند ئەخۆم. ئەمە ڕای (ئیبن عەبباس و ئیبن جوبەیرو ئەبو عوبەیدە)یە)، وە هەروەها نموونەی ئەمە لەشیعرە عەرەبیەکانیشدا زۆر هاتووە وەك دەڵێ:

تذكرت ليلى فاعترتني صبابة

فكاد صميم القلب لا يتقطع

* * *

﴿٢: وأنت حل بهذا البلد﴾ ئەو شارەی کەتۆ نیشتەجێی تێیدا، واتە: بەبوونی تۆ لەوێ، مەککە شەرەفمەندترە ﴿٣: ووالد وما ولد﴾ وە بەهەموو باوك و رۆڵەیەك کەدێتەدی، وەك ئیبن جەریر وتوویەتی.

مرۆڤ بە خەم و ناڕەحەتی بەدیهاتووە:

﴿٤: لقد خلقنا الإنسان في كبد﴾ سوێند بەوانە، بەحەقیقەت ئێمە ئادەمیمان لەجۆرەها ڕەنج و ئازاردا دروست کردووە، هەر لەوکاتەوە کە گیان دەکرێ بەبەریا تا ئەمرێ هەر لەناڕەحەتی و ڕەنجدایە، کەوابوو تۆش ئارامت ببێ لەسەر گرێ و قۆرتەکانی ژیان لە ڕێگەی دەعوەو بانگەوازەکەتدا ﴿٥: أيحسب أن لن يقدر عليه أحد﴾ ئایا ئەو ئینسانە پێی وایە کەهیچ کەسێك دەستی ناڕوا بەسەریا..؟! بۆیە وا نکوڵی و ململانێی زیندوو بوونەوە دەکات و ﴿٦: يقول أهلكت مالا لبدا﴾ ئەو ئینسانە بەشانازییەوە دەڵێت: من سامانێکی زۆرم لە دوژمنایەتی موحەممەددا بەختکرد..! گوایا لەناو قورەیشدا شانازی بەو کارە سەرشێتانەیەی ئەکات ﴿٧: أيحسب أن لم يره أحد﴾ بۆچی وادەڵێت؟! ئایا پێی وایە کەهیچ کەسێك چاوی لێنەبووە و نەیبینیوە؟! ئەی بۆ نازانێ خوا ئاگاداریەتی و تۆڵەی لێدەسێنێ ﴿٨: ألم نجعل له عينين﴾ ئایا دوو چاومان پێ نەداوە، تا پێیان ببینێ..؟ ﴿٩: ولسانا وشفتين﴾ هەروەها زمانێك و دوو لێومان پێنەبەخشیوە؟!.

مرۆڤ دەتوانێ خێرو شەڕ لێک بکاتەوە:

﴿١٠: وهديناه النجدين﴾ وە ئایا بۆ هەردوو ڕێگاکە (چاك و خراپ) ڕێنموونیمان نەکرد..؟ وەك ئەفەرموێ: (إنا هديناه السبيل إما شاكرا وإما كفورا) ٣/٧٦. جائیتر لەمەڕ ئەم چاکانەوە بۆچی ئەوەندە سپڵەیە..؟! ﴿١١: فلا اقتحم العقبة﴾ خۆ لە هەورازو سەختی نەداوە،واتە: نەیتوانی بەسەر ئەو کۆسپ و سەختانەدا زاڵ ببێ و.؟ لەباتی ئەوەی سامان لەدوژمنایەتی پەیامبەردا ﷺ بەخت بکات، بەوماڵەیە بەندەیەك بکرێ و، ئازادی بکا؟ ﴿١٢: وما أدرك ما العقبة﴾ وە تۆ چووزانیت ڕێگای هەوراز چییە..؟! ﴿١٣: فك رقبة﴾ ئازادکردنی گەردنی کۆیلەیەکە. لەمەڕ ئازادکردنی بەندەدا پێغەمبەر ﷺ فەرموویەتی: هەرکەسێ گەردنی (بەندە)یە ئازاد بکات، ئەوا خوای گەورە لەبەرامبەر هەر ئەندامێکی ئەو بەندەوە، ئەندامێکی ئەمیش ئازاد دەکا لەئاگر، تا دەگاتە دەست بەدەست، پێ بەپێ، عەورەت بەعەورەت)، جا(عەلی کوڕی حوسەین) ﷺ وتی: ئەی سەعید! جا تۆ بەگوێی خۆتت لە (ئەبوو هورەیرە) وە ئەمەت بیست؟ وتی: بەڵێ: ئەوجا ئەویش غوڵامێکی هەبوو لەڕێی خوا ئازادی کرد. (بوخاری فتح: ١٧٤/٥. موسلیم: ١١٤٧/٢). ﴿١٤: أو إطعام في يوم ذي مسغبة﴾ یاخود خۆراك بەخشینە لەڕۆژێکی برسێتییدا ﴿١٥:

یتیما ذا مقربة ﴾ بە هەتیوێکی خزم، چاکە لەگەڵ خزمی نزیکدا زۆر کارێکی پیرۆزو بەرزە، وەك ئەم فەرموودە: ((الصدقة على المسكين صدقة، وعلى ذى الرحم اثنتان: صدقة وصلة)). یارمەتی و دەسگیرۆکردنی کەسێکی هەژارو بێ نەوا بەیەك خێرو سەدەقە دائەنرێ، بەڵام هاوکاریی و یارمەتیدانی خزم دوو جار خێرە، لەلایەکەوە هەم سەدەقەیە، لەلایەکی ترەوە مافی خزمایەتیت جێبەجێ کردووە. (أخرجه أحمد: ٢١٤/٤). دەربارەی بەزەییش ئەم فەرمووده هاتووە ((الراحمون يرحمهم الرحمن، إرحموا من فى الأرض يرحمكم من فى السماء))، واتە: هەمیشە بە بەزەیی بن لەرووی زەویدا ئەی خاوەن روحمان! ئەوجا خوای (رەحمان) یش رەحم و میهرەبانیتان لەگەڵ دەکات. (ئەبووداوود: ٢٣١/٥). یان ئەم فەرموودەیە: ((من لم يرحم صغيرنا ويعرف حق كبيرنا فليس منا)). واتە ئەوکەسەی وا لەگەڵ بچووك و کەم تەمەنانی ئێمەدا رەحم ناکاو، قایەل بە پلەو هەق و مافی (گەورە)کانمان نابن ئەوە لەئێمە نین!. (ئەبووداوود: ٢٣٢/٥) ﴿ ١٦: أو مسكينا ذامتربة ﴾ یا بەکەسێکی کەوتەکار و خاك نیشین؟ کە لەهەژاریدا پەکی کەوتووەو کونوفت بووە، کەوابوو دەبێ هەوڵی جیددی بدرێت بۆ بنەبڕ کردنی بەندە و کۆیلەکان، وە لەگەڵ خەڵکانی کەم ژیانیشدا هەردەم دەس بەکارو بەبەزەیی بین. ﴿ ١٧: ثم كان من الذين آمنوا ﴾ لە پاشا ئەوەی ئەو بارە سەختەی هەڵ گرت، واتە: بەندەی ئازاد کردو، نانی بەهەژاردا لەو کەسانەش بوو ئیمانیان هێنابوو ﴿ وتواصوا بالصبر ﴾ وە وەسیەتیان بۆ یەکتر دەکرد بە سەبرو خۆراگرتن لەسەر بڕواو خواپەرستیی ﴿ وتواصوا بالمرحمة ﴾ وە وەسیەتیشیان بۆ یەکتر دەکرد بە بەزەیی و میهرەبانی لە نێوان خۆیان و خەڵکیدا ﴿ ١٨: اولئك أصحاب الميمنة ﴾ ئائەوانە کە ئەو سیفەتە جوانانەیان تێدایە یارانی لای راستن، واتە: بەختەوەرو بەهەشتین و خوا لێیان رازیە ﴿ ١٩: والذين كفروا بآياتنا ﴾ وە ئەو کەسانەش کە کافر بوون بە ئایەتەکانمان ﴿ هم أصحاب المشئمة ﴾ ئا ئەوانە یارانیلای چەپن، واتە: بەد فەرو دۆزەخین، نەگبەت و سەرلێشێواون، خەشمی خوایان لەسەرەو نامەی کردەوەکانیان بەدەستی چەپیانەوە ئەدرێ ﴿ ٢٠: عليهم نار مؤصدة ﴾ سەرەڕای ئەوەش دەرگای ئاگرێکی گەورەیان لە سە داخراوە، واتە: نە هەوای لێ دەردەچێت، وە نەدێتە ژووری. سا خوای گەورە بەمیهرەبانی خۆی لەو ئاگرە ڕزگارمان بکا، بمانباتە نێو ریزی یارانی لای راستەوە.

کۆتایی تەفسیری سوورەتی (بەلەد).

لەگەڵ سوپاسدا بۆ خوای میهرەبان.

سوورەتی (شەمس)ـە

مەککەییەو (١٥) ئایەتە

بەناوی خوای بەخشندەی میهرەبان

يَقُولُ يَٰلَيۡتَنِي قَدَّمۡتُ لِحَيَاتِي ﴿٢٤﴾ فَيَوۡمَئِذٖ لَّا يُعَذِّبُ عَذَابَهُۥٓ أَحَدٞ ﴿٢٥﴾
وَلَا يُوثِقُ وَثَاقَهُۥٓ أَحَدٞ ﴿٢٦﴾ يَٰٓأَيَّتُهَا ٱلنَّفۡسُ ٱلۡمُطۡمَئِنَّةُ ﴿٢٧﴾ ٱرۡجِعِيٓ
إِلَىٰ رَبِّكِ رَاضِيَةٗ مَّرۡضِيَّةٗ ﴿٢٨﴾ فَٱدۡخُلِي فِي عِبَٰدِي ﴿٢٩﴾ وَٱدۡخُلِي جَنَّتِي ﴿٣٠﴾

سُورَةُ البَلَدِ — ترتيبها ٩٠ — آياتها ٢٠

بِسۡمِ ٱللَّهِ ٱلرَّحۡمَٰنِ ٱلرَّحِيمِ

لَآ أُقۡسِمُ بِهَٰذَا ٱلۡبَلَدِ ﴿١﴾ وَأَنتَ حِلُّۢ بِهَٰذَا ٱلۡبَلَدِ ﴿٢﴾ وَوَالِدٖ وَمَا وَلَدَ
﴿٣﴾ لَقَدۡ خَلَقۡنَا ٱلۡإِنسَٰنَ فِي كَبَدٍ ﴿٤﴾ أَيَحۡسَبُ أَن لَّن يَقۡدِرَ عَلَيۡهِ
أَحَدٞ ﴿٥﴾ يَقُولُ أَهۡلَكۡتُ مَالٗا لُّبَدًا ﴿٦﴾ أَيَحۡسَبُ أَن لَّمۡ يَرَهُۥٓ أَحَدٌ
﴿٧﴾ أَلَمۡ نَجۡعَل لَّهُۥ عَيۡنَيۡنِ ﴿٨﴾ وَلِسَانٗا وَشَفَتَيۡنِ ﴿٩﴾ وَهَدَيۡنَٰهُ
ٱلنَّجۡدَيۡنِ ﴿١٠﴾ فَلَا ٱقۡتَحَمَ ٱلۡعَقَبَةَ ﴿١١﴾ وَمَآ أَدۡرَىٰكَ مَا ٱلۡعَقَبَةُ ﴿١٢﴾
فَكُّ رَقَبَةٍ ﴿١٣﴾ أَوۡ إِطۡعَٰمٞ فِي يَوۡمٖ ذِي مَسۡغَبَةٖ ﴿١٤﴾ يَتِيمٗا ذَا مَقۡرَبَةٍ
﴿١٥﴾ أَوۡ مِسۡكِينٗا ذَا مَتۡرَبَةٖ ﴿١٦﴾ ثُمَّ كَانَ مِنَ ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ وَتَوَاصَوۡاْ
بِٱلصَّبۡرِ وَتَوَاصَوۡاْ بِٱلۡمَرۡحَمَةِ ﴿١٧﴾ أُوْلَٰٓئِكَ أَصۡحَٰبُ ٱلۡمَيۡمَنَةِ ﴿١٨﴾ وَٱلَّذِينَ
كَفَرُواْ بِـَٔايَٰتِنَا هُمۡ أَصۡحَٰبُ ٱلۡمَشۡـَٔمَةِ ﴿١٩﴾ عَلَيۡهِمۡ نَارٞ مُّؤۡصَدَةُۢ ﴿٢٠﴾

سُورَةُ الشَّمۡسِ — ترتيبها ٩١ — آياتها ١٥

ئەم سوورەتە گرنگی و بایەخ بەدووشتی زۆر گرنگ دەدات:
یەکەم: نەفس و دەروونی ئادەمی، چونکە خوای کارزان بەجۆرێ بەدیهێناوە توانای وەرگرتنی خێرو شەڕ، ڕێنومایی و گومڕایی هەیە، دەتوانێ ساڵح بێت، دەشتوانی لاسارو لاڕێ بێت.
دووەم: سەرکێشی و یاخیبوونی گەلەکەی (سەموود) ئوممەتەکەی ساڵح پێغەمبەر. جا لەسەرەتاوە خوای گەورە سوێند بە حەوت شت دەخوات: بەخۆرو روناکییەکەی، بەهەیڤ وبە ڕۆژ، ئەودەمە کە خۆر دەردەخا، وە بەشەو ئەو حەلە کە خۆر دائەپۆشێ، وە بەعاسمان و، خوا خۆی کە دروستیکردووە، وە بەزەوی، کە بۆ ژیانی ئادەمی ڕاخراوە، بە ڕۆح و نەفس، کە خوای گەورە سیفاتی تێرو تەواوی پێ بەخشیوە.. سوێند بەو شتانە دەخوا کە: ئەگەر ئادەمی لەخوا بترسێت ئەوا سەرفرازو بەختیار دەبێت، هەرکاتێکیش یاخیبوو، ئەوا بەدبەخت و شەرمەزار دەبێت، ئەوجا داستانی گەلەکەی (سەموود)یش باس دەکات کەچۆن

چوون بەگژ پەیامبەرەکەیاندا و، یاخیبوون و، وشترەکەیان پەلکردو کوشت، و چۆن دەرەنجامیش خوا کردنی بەپەندی زەمانەو لەناوی بردن و، لەکەسیش نەترسا. جا کەوابوو ئێوەش ئەی مەردم! وامەبن، ئەگینە وەك ئەوان دووچار دەبن.

سەموود پێغەمبەرەکەی بە درۆ دەخاتەوەو تیادەچێ:

﴿ بسم الله الرحمن الرحيم * ١: والشمس وضحاها ﴾ سوێند بەخۆرو، بە تیشك و رووناکینەکەی لە سەرەتای رۆژەوە، کە تاریکی لەت دەکاو بوونەوەر درەخشان دەبێ ﴿ ٢: والقمر إذا تلاها ﴾ و سوێند بەمانگیش کاتێ بە شوێن خۆردا دێ و دونیا رووناك دەکاتەوە ﴿ ٣: والنهار إذا جلاها ﴾ و سوێند بەرۆژ، کاتێ قورسی خۆری تیا دەردەخاو دونیا ئەدرەوشێتەوە ﴿ ٤: والليل إذا يغشاها ﴾ وسوێند بەشەویش، کاتێ بەتاریکییەکەی خۆر دادەپۆشێ، کەبەڕاستی ئەو کاتانە کاتی وردبوونەوەیە لەدەسەڵاتی خوا ﴿ ٥: والسماء وما بناها ﴾ و سوێند بەئاسمان و بەو زاتەش کە زۆر بەوردی و بەقایمی عاسمانی دروستکردووە، وەکو دەفەرموێ: (والسماء بنيناها بأيد وإنا لموسعون) ﴿ ٦: والأرض وما طحاها ﴾ و سوێند بەزەویی و، بەو زاتەش کە بەدەسەڵاتی خۆی ئەوی بەشێوەی هێلکەیی بەدیهێناوەو رایخستووە ﴿ ٧: ونفس وما سواها ﴾ و سوێند بە نەفس و دەروونی مرۆو، بەو زاتەی دروستیکردووە بە رێکو پێکی ﴿ ٨: فألهمها فجورها وتقواها ﴾ ئینجا ئیلهامی بەدکاری و پارێزگاری بۆ کرد، واتە: خێرو شەری بۆ روونکردەوە، وەنیشانیدا چی چاکە بیکاو چی خراپە نەیکاو خۆی لێبپارێزێ، خوا سوێندی خوارد بەو حەوت شتە بۆ ئەوەی گەورەیی خۆی لەوانەدا ببینرێتەوە، لەولایشەوە هەرکامێکیان حسێب بکەی پڕە لەخێرو چاکە. (ئیبن عەبباس) دەڵێت: پێغەمبەر ﷺ هەمیشە کە دەگەیشتە ئەم ئایەتەی: (ونفس وما سواها فألهمها فجورها وتقواها)، هەڵوێستەیەکی دەکردوو ئەیفەرموو: ((أللهم آتِ نفسي تَقْواها، أنتَ وَلِيُّهاومولاها، وخيرُ مَنْ زكّاها)) (تەبەرانی: ١٠٦/١١). ئیمامی (ئەحمەد)یش لەمە درێژتر ریوایەتی کردووە: ٣٧١/٤. ﴿ ٩: قد أفلح من زكاها ﴾ سوێند بەوانە هەموو بێشك رزگاری بوو ئەوکەسەی کە نەفسی خۆی لەهەرچی کاری بەدوو فەسادە پاك و پوختەی کردەوە ﴿ ١٠: وقد خاب من دساها ﴾ و بەراستی ئەو کەسەش کە نەفسی خۆی بەگوناح و تاوان ئالوودە کرد، نائومێدو نامورادبوو.

پاشەرۆژی گەلی سەموود:

﴿ ١١: كذبت ثمود بطغواها ﴾ سەموودی ئوممەتی ساڵح پەیامبەر سزای (نافەرمانی)یان بەدرۆ زانی ﴿ ١٢: إذانبعث أشقاها ﴾ ئەو دەمە کە بەپەلە نەگبەتترینیان (قەداری کوری سالیف) هەستایە سەرپێ بۆ کوشتنی وشترەکە ﴿ ١٣: فقال لهم رسول الله ناقة الله وسقياها ﴾ ئینجا پەیامبەرەکەی خوا (ساڵح) عليه السلام پێیگوتن: خۆتان لە ئەزیەتدانی وشترەکەی خواو، ئاو خواردنەوەکەی بپارێزن، دەست مەهێننە رێی، لەسەرە ئاوی خۆیدا. بەڵێ.. سەموود تیرەیەكبوون لە عەرەب، خوا پەیامبەرێکی بەناوی (ساڵح)ـەوە بۆ ناردن، جا لەسەر داوای خۆیان، خوا وشترێکی کردە موعجیزە بۆیان و پێیان وترا: واز لەو وشترە بێنن بابۆخۆی بلەوەرێ و، ئێوەیش شیرەکەی بخۆن و، ئەو نۆرە ئاوێکی ببێ و، ئێوەش رۆژە ئاوێکتان ببێ، و هیچتان زیانی پێمەگەیەنن ﴿ ١٤: فكذبوه ﴾ کەچی بڕوایان بە ساڵح نەکرد و بەدرۆزنیان دانا ﴿ فعقروها ﴾ و وشترەکەشیان کوشت! ﴿ فدمدم عليهم ربهم بذنبهم فسواها ﴾ پەروەردگاریان بەهۆی گوناح و سەرپێچییانەوە وڵاتیانی کاولکردو کوتانی بەسەریەکداو، لەگەڵ خاك یەکسانی کردن و، هەموو وەك یەك دووچار بوون، و کەسیان رزگاری نەبوو، واتە: ئەگەرچی تەنها کەسێکیان بوو هەستا وشترەکەی کوشت، بەڵام لەبەر ئەوە کە ئەوانیتریان رێیان لەوکارەدزێوە نەگرت، دەستی ئەو کابرایەیان نەگرت، خوایش بێ جیاوازی لەنێوان گەورەو بچووك وهەژارو دەوڵەمەندیاندا لەناوی بردن، لەم سوورەتە گەورەو پرمانایەدا وەردەگیردرێ کە دەبێ موسڵمانان هەموویان یەکدەست و یەکدڵ و یەکبۆچوون بن بەرامبەر بە رووداوو خراپکاران، وەنابێ رێ بەتاوانباران بدرێ تا دونیا وێران بکەن، ئەوانیش لەدوورەوە تەماشا بکەن، ئەگینا خوا پەیدەرپەی بەڵایان بۆ ئەنێرێ.

چپەیەك: ئەم سوورەتە ئەگەر کەسێك ئاژەڵ و حەیوانێکی بەنرخی نەهاتبایەتەوە ئەوا دەرگایان بەخوێندەواری ئەو گوندە دەگرت و ناچاریان دەکرد کە دەمی گورگی لێ ببەستێ! ئەویش بەناچاری چەقۆیەکی ئەهێناو یەك دووجار سوورەتی (شەمس)ـی بەسەرا ئەخوێندو دەمی چەقۆکەی ئەنوقانەوە، ئیتر بەوحسابە دەمی گورگی لێدەبەسرا! ﴿ ١٥: ولا يخاف عقباها ﴾ وە ئەو (خوایە) لە دەرەنجامی پاشەرۆژی ئەو کارەشی ناترسێت، واتە: وەك پاشایەکی دونیا کە لەپاشەرۆژی کارەکانی خۆی دەترسێت، ئەو هەرگیز ناترسێ، چونکە خوا باڵادەستی نییە.

کۆتایی تەفسیری سوورەتی (شەمس).

زۆر سوپاس بۆ خوای کار دروست و لەکارزان.

سوورەی (لەیل)ـە

مەککەییەو (٢١) ئایەتە

بەناوی خوای بەخشندەی میهرەبان.

خوا سوێند ئەخوات بەشەو کاتێ کە هەموو شتێ دادەپۆشێ، بەرۆژ کاتێ کە جیهان روونـاك دەکاتەوەو دەردەکەوێ، بەو خوا گەورەیەی نێرو مێی لەهەموو شتێکدا دروستکردووە.. سوێند دەخوا بەوانە هەموو کە: هەوڵی ئادەمیی لەیەك ناچێو جیاوازە، هەر بۆیەش ئەنجامی لەیەك ناچێ، ئینجا رێی بەختیاری و، بەدبەختی و ئەنجامی هەردووکیان رۆشن دەکاتەوە، چاککاران بۆ بەهەشت، بەدکارانیش بۆ دۆزەخ، پاشان ئادەمی هۆشیار دەکاتەوە کە دەبێ ماڵ و سامانەکەی لەڕێی هەق و راستی کوێری نەکات، چونکە لەو رۆژەدا هیچ شتێ فریای ناکەوێ، لەکۆتاییدا نموونەی پیاوێکی چاك و ساڵح دێنێتەوە کە: چۆن ماڵ و سامانی خۆی لە رێی خێردا بەخت دەکردو تەنها بۆ مەبەستی رەزامەندی خواو، بەو مەبەستە کە خۆی لەچروکی و رژدی پاك بکاتەوە، جا وەك نیمچە ئیجماعێکی موفەسسیرینی لەسەرە کە ئەو پیاوە ساڵح و کارچاکەیە ئەبووبەکرە، ئەوبوو هەر لەبەر رەزامەندی خوا (بیلال) و چەندان کۆیلەی کڕی و، پاشان ئازادی کردن.

هەوڵی مرۆڤ و ئەنجامەکەی:

خوای خاوەن بەزەیی هەر لەسەرەتاوە مرۆڤ هوشیار دەکاتەوەو هانی دەدات بۆ بەدەستهێنانی کاری چاك و پیرۆز، چونکە پاشە رۆژو ئەنجامیش هەر بەپێی هەوڵ و تێکۆشانەکانی دونیایە، بۆیە دەفەرموێ: ﴿ بسم الله الرحمن الرحيم * ١: والليل إذا يغشى ﴾ سوێند بەشەو کاتێ بە بەتاریکی خۆی رۆژ دادەپۆشێ، ئەوجا گەورەیی خواش زیاتر دەردەکەوێ ﴿ ٢: والنهار إذا تجلى ﴾ و سوێند بەرۆژ کاتێ بەهۆی قورسی خۆرەوە دەردەکەوێ و جیهان روون دەکاتەوە ﴿ ٣: وما خلق الذكر والأنثى ﴾ و بەو زاتەی کەنێرو مێی دروستکرد، کە ئەوەش ئەوپەڕی دەسەڵاتە کەلەو ئاوە کزو لاوازە هەڵقوڵاوە، نێرومێ جیا دەکاتەوە و، گش پەسن وصیفاتی جسن ورەگەزی هۆزو خێڵی خۆی هەڵدەگرێت، لە جێگایەکی تردا دەفەرموێ: (وخلقناكم أزواجا). ﴿ ٤: إن سعيكم لشتى ﴾ سوێند بەوگشت شتە جیاوازانە، بێگومان کارو تێکۆشانی ئێوەش ئەی مرۆڤ هەروا جیاوازو جۆراو جۆرە، هەتانە هەوڵەکانی بۆ بەدەستهێنانی بەهەشتە، هەیشتانە هەردەم هەوڵیەتی بۆ ئەنجامدانی کاری لاڕێی و لاساری و دونیای حەرام ویاساغ ﴿ ٥: فأما من أعطى ﴾ ئینجا ئەوەی ماڵ و سامانی خۆی لەبەر خوا بەخشی ﴿ واتقى ﴾ و لەنافەرمانی خوا خۆی پاراست ﴿ ٦: وصدق بالحسنى ﴾ و بڕوای بە پاداشتی چاکتر کرد ﴿ ٧:

بِسْمِ ٱللَّهِ ٱلرَّحْمَٰنِ ٱلرَّحِيمِ

وَٱلشَّمْسِ وَضُحَىٰهَا ﴿١﴾ وَٱلْقَمَرِ إِذَا تَلَىٰهَا ﴿٢﴾ وَٱلنَّهَارِ إِذَا جَلَّىٰهَا ﴿٣﴾ وَٱلَّيْلِ إِذَا يَغْشَىٰهَا ﴿٤﴾ وَٱلسَّمَآءِ وَمَا بَنَىٰهَا ﴿٥﴾ وَٱلْأَرْضِ وَمَا طَحَىٰهَا ﴿٦﴾ وَنَفْسٍ وَمَا سَوَّىٰهَا ﴿٧﴾ فَأَلْهَمَهَا فُجُورَهَا وَتَقْوَىٰهَا ﴿٨﴾ قَدْ أَفْلَحَ مَن زَكَّىٰهَا ﴿٩﴾ وَقَدْ خَابَ مَن دَسَّىٰهَا ﴿١٠﴾ كَذَّبَتْ ثَمُودُ بِطَغْوَىٰهَآ ﴿١١﴾ إِذِ ٱنۢبَعَثَ أَشْقَىٰهَا ﴿١٢﴾ فَقَالَ لَهُمْ رَسُولُ ٱللَّهِ نَاقَةَ ٱللَّهِ وَسُقْيَٰهَا ﴿١٣﴾ فَكَذَّبُوهُ فَعَقَرُوهَا فَدَمْدَمَ عَلَيْهِمْ رَبُّهُم بِذَنۢبِهِمْ فَسَوَّىٰهَا ﴿١٤﴾ وَلَا يَخَافُ عُقْبَٰهَا ﴿١٥﴾

سُورَةُ ٱللَّيْلِ

بِسْمِ ٱللَّهِ ٱلرَّحْمَٰنِ ٱلرَّحِيمِ

وَٱلَّيْلِ إِذَا يَغْشَىٰ ﴿١﴾ وَٱلنَّهَارِ إِذَا تَجَلَّىٰ ﴿٢﴾ وَمَا خَلَقَ ٱلذَّكَرَ وَٱلْأُنثَىٰٓ ﴿٣﴾ إِنَّ سَعْيَكُمْ لَشَتَّىٰ ﴿٤﴾ فَأَمَّا مَنْ أَعْطَىٰ وَٱتَّقَىٰ ﴿٥﴾ وَصَدَّقَ بِٱلْحُسْنَىٰ ﴿٦﴾ فَسَنُيَسِّرُهُۥ لِلْيُسْرَىٰ ﴿٧﴾ وَأَمَّا مَنۢ بَخِلَ وَٱسْتَغْنَىٰ ﴿٨﴾ وَكَذَّبَ بِٱلْحُسْنَىٰ ﴿٩﴾ فَسَنُيَسِّرُهُۥ لِلْعُسْرَىٰ ﴿١٠﴾ وَمَا يُغْنِى عَنْهُ مَالُهُۥٓ إِذَا تَرَدَّىٰٓ ﴿١١﴾ إِنَّ عَلَيْنَا لَلْهُدَىٰ ﴿١٢﴾ وَإِنَّ لَنَا لَلْءَاخِرَةَ وَٱلْأُولَىٰ ﴿١٣﴾ فَأَنذَرْتُكُمْ نَارًا تَلَظَّىٰ ﴿١٤﴾

فسنيسره لليسرى ﴾ ئەوا ئێمەش بێگومان بۆ بەهەشت و بۆ کاری ئاسان و چاك ئامادەو رێنوێنی دەکەین، دەخەینە سەر راستە رێ ﴿ ٨: وأما من بخل واستغنى ﴾ و ئەوەش چرووکی کردو خۆی بێ نیاز گرت ﴿ ٩: وكذب بالحسنى ﴾ و بڕواشی بەپاداشی چاکتر نەکرد لەلای خوا ﴿ ١٠: فسنيسره للعسرى ﴾ ئەوا ئێمەش کار ئاسانی بۆ دەکەین، بۆ دژوارترین رێگە. (ئیبن عەبباس) دەڵێ: ئەم ئایەتە سەبارەت بە (ئومەیە)ی کوری (خەلەف)هات. ﴿ ١١: وما يغني عنه ماله إذا تردى ﴾ ئەوکاتەش کە دەمرێ و فڕێدەدرێتە دۆزەخەوە، هەرگیزیش ماڵ و سامانەکەی هیچ کەڵکی پێ ناگەیەنێت و فریای ناکەوێت. (ئەبو بەکری سددیق) گوتی بەپێغەمبەر ﷺ: ئایا ئێمە کار بۆ شتێکی ئەزەلی و براوەو قەرار لەسەر دراو دەکەین؟ یان بۆ شتێکی نوێ و ئایندە؟ فەرمووی: ((بل على أمر قد فُرِغَ منه)). نەخێر، ئێوە بۆ شتێك کار دەکەن کە لای خوا ئەنجامەکەی براوتەوە! گوتی: جا کەوابوو ئیتر کاری چی

بکەین؟ فەرمووی: ((کُلّ میَسَّر لما خُلِقَ له)). واتە: هەرکەس بۆچی دروستکرابێ کاریش بۆئەوە دەکات. (پێشەوا ئەحمەد/١/٥).

دۆزینەوەی ڕێی ڕاست هەر بە دەست خوایە:

دەبێ ئینسان بزانێت کە خێرو شەڕ، حەڵاڵ و حەرام،گش بەدەس خوایەو بڕیاری ئـەوی دەوێ، بۆیە دەفەرموێ: ﴿ ١٢: إن علينا للهدى ﴾ بە ڕاسـتی ڕێنوێنی و ڕوونکردنەوەی ڕێبازی ڕاسـت و دروسـت هەر لەسەر خوایە ﴿ ١٣: و إن لنا للآخرة والأولى ﴾ و بێگومان ئەو دونیاو ئەم دونیاش، واتە: هەردوو جیهانەکە هەر بۆ ئێمەیە، هەر لای خۆمان وە دەسـت دێن و لەهەر جێگایەکیترەوە هەوڵیان بۆ بدرێت دەسـت ناکەون، کەوابوو هەمووکاتێکیش ڕوو هەر لەخۆمان بکەن.

دۆزەخ هەر کەللە ڕەقانی تێدەچێت:

﴿ ١٤: فأنذرتكم نـارا تلظى ﴾ جـا من ئێوەم ئاگـادار کردووە (لەسـەر زمانی پێغەمبەر ﷺ) بەئاگرێك دەسـووتێ گردەسـێنێ، پێغەمبەری خوا وتـاری دەخوێندەوە دەیفەرموو: ((إن أهْوَنَ أهلِ النـار عذابا يوم القيامة رَجُل تُوضَعُ فى أخْمَصِ قَدَمَيْهِ جَمْرَتانِ يَغْلي منهما دِماغُهُ)) (فتح الباري: ١١/٤٢٤). واتە: بێگومان سووکترین سـزا بۆ خەڵکانی جەهەننەمی ڕۆژی قیامەت، سزای پیاوێکە دوو پشـکۆ دەخرێنە ژێر هەردوو پاژنەی پێیەوەو، مێشـك و دەماخی پێیـان دەکوڵێ! ﴿ ١٥: لا يصلاها إلا الأشـقى ﴾ ناچێتە ناوی و ناسـووتێ بە هەمیشـەیی، بەدبەخت و چارە ڕەش نەبێ ﴿ ١٦: الـذى كذب وتولى ﴾ ئەوەی باوەڕی بە ئایەتەکانی خوا نەکردوو بەدرۆی زانین و پشتی لەئیمان و باوەڕ کرد. (ئیبن عەبباس) دەڵێ: مەبەسـت بەو کەللە ڕەق و بەدبەختەی ئەم ئایەتەی: (لا يصلاها إلا الأشقى)یە، (ئومەیە) و (ئەبوو جەهل) و هەر کافرێکی تر ئەوە سیفەتی بێت.

خواناسانی پارێزکار لەدۆزەخ وەدوور دەبن:

﴿ ١٧: وسيجنبها الأتقى ﴾ دڵنیاشبن خەڵکانی پارێزکار و خواناس لەوە دوور ئەخرێنەوە ﴿ ١٨: الذى يؤتى ماله يتزكى ﴾ ئەوەی ماڵ و سـامانی خۆی دەبەخشێت بەوە خۆی لە چرووکی و ڕژدی پاك کاتەوە ﴿ ١٩: وما لأحد عنده من نعمة تجزى ﴾ و هیچ کەسـێك چاکەیەکی لەلا نییە، ئەم لەجیاتی ئەوە پاداشتی بداتەوە ﴿ ٢٠: إلا ابتغـاء وجه ربه الأعلى ﴾ بەڵام کە ئەوە دەکا مەبەسـتی تەنیا ڕەزامەنـدی پەروەردگاری باڵایەتی. زۆرێکی زۆرینەی ڕاڤەکەرانی قورئان دەڵێن: ئەم ئایەتەش لەسەر ئیمامی (ئەبووبەکر)ـەوە هاتۆتە خوارەوە، چونکە ئەوکەسـە کە لەو دەمەدا هەڵسـا بەبەخشین و بەختکردنی ماڵ و سامان بۆ ئازادکردنی بیلال هەر ئەوبوو ﴿ ٢١: و لسوف يرضى ﴾ و بەڕاستی ئەوکەسە لە ئایندەدا ڕازی دەبێت. واتە: خوای گەورە لەپاشـەڕۆژدا ئەوەندە پلەو پایە دەبەخشـێت بەئیمامی (ئەبووبەکر)، هەتا ڕازیی و خۆشنوودی دەکات.

سوورەتی (زوحا)یە

مەککەیییەو (١١) ئایەتە

بەناوی خوای بەخشندەی میهرەبان

ئەم سوورەتە باسی شەخسییەت و کەسێتی پەیامبەر ﷺ دەکات، لەسەرەتاوە سوێند دەخوا بە قەدرو پایەو پلەو ڕێزی ئەو پەیامبەرە ﷺ و، دڵنیاشی دەکات کە خوای باڵا دەست هیچ سات و کاتی وازی لێنەهێناوەو، کین و خەشمی لێ نییە، وەك هاوبەشدانەرەکان پێیان وایەو کردوویانە هەرا، ئیمامی (بوخاری)ش ئەو مانایەی بەجوانی لێکداوەتەوەو هێناویەتی، (فتح البـاري: ١٧/٣). ڕاڤەیکردووە، لەپاشـانیش مـژدەی دەداتێ بەپـاداش و بریتیەکـی زۆرو فراوان لەڕۆژی قیامەتدا، و پێیشی دەڵێت کە هەر شتێکی لێ داوا بکات، پێیدەبەخشێ. ئینجا هەندێ لەحاڵەت و قۆناغەکانی منداڵیخۆی، وەك قۆناغـی هەتیـوی و، هـەژاری و، ڕێگـا دەرنەکردنی وەبیر دێنێتەوەو، لە کۆتاییشدا سێ وەسیەتی بۆدەکا ﷺ:

١) هەرگیز بەهەتیودا هەڵ نەشاخێیت، چونکە خۆت هەتیوبوویتە وچاك دەزانی کات و زەمانی بێ باوکییەتی چۆنە.

٢) لەگەڵ هەژاراندا بەسـۆزو میهرەبانبـە، چونکە خۆت هەژار بوویتە.

٣) لەگـەڵ بێ نـەواو کەنەفت و پەککەوتەکاندا هەمیشـە باش و چاكبە: (فأما اليتيم فلا تقهر...).

بێشکبە کەهەرگیز خوا دەست لە تۆ بەرنادا:

بەڵێ پاش ئەو هەموو هەراو قاڵەی قورەیشە کە گوایا خوا دەسی لە پێغەمبەر هەڵگرتبێت، خوا دەفەرموێ: ﴿ بسم الله الرحمن الرحيم * ١: والضحى ﴾ سـوێند بەهەڕەتیهەڵهاتنی خۆر (چێشتنگاە)، کـە کاتی هەموو جم و جووڵ و ئیش و کارو چالاکییەکە، دەمی بزووتـن وجوڵانـەوەی هەموو شـتێکە بۆژیان وخـۆ ڕزگار کردن لەچنگی دونیاخۆران ﴿ ٢: والليل إذا سـجى ﴾ وە بەشـەو، کاتێ ئارامی گرت وچڕو پڕبوو، تاریکییەکەی هەموو شـتێکی داپۆشی

و زرنگایەوە، دیارە ئەو ئاڵ و گۆڕە نیشانەی دەسەڵاتی خوایە، بۆیە لە سوورەتێکی تردا دەفەرموێ: (والیل إذا یغشی والنهار إذا تجلی). ﴿ ٣: ما ودعک ربک وما قلی ﴾ بەوانە سوێن، لەو کاتەوە پەروەردگارت هەڵی بژاردوویت دەستبەردارت نەبووەو نەی بووغزاندوویت ئەی پێغەمبەر!.

ئیمامی (بوخاری) لە (جوندب)ـەوە دەگێڕێتەوە (جبریل)بۆ ماوەیەك لە هێنانی وەحی دواکەوت، ئینجا موشریکەکان وتیان: دیارە خوا دەست بەرداری موحەممەد بووە! ئەوجا خوای باڵا دەس سوورەتی (والضحی والیل إذا سجی ماودعک ربک وماقلی)ی دابەزاند. (موسلیم).

رۆژی سەڵات لەم دنیایە باشتردەبێ:

بەڵێ ئەم دونیایە، بۆ کەس بەقای نییە، بۆیە پێغەمبەران و پەیڕەوانیان دوای نەکەوتوون و چاویان هەر لەقیامەتەوە بووە، بۆیە خوای دلۆڤان بەپێغەمبەر دەفەرموێ: ﴿ ٤: وللآخرة خیر لک من الأولی ﴾ بێگومان بە ئەو دونیاچاکترە بۆت لەم دونیای یەکەمە، ئێستایش ئایینەکەت رۆژ لەدوای رۆژ بەپایان دەگات، هەر بۆیە دوای ئەو ئامۆژگاریەی خوایە، پێغەمبەر دونیای زۆر بەکەم سەیر دەکردو شێوەی ژیان و حەوانەوەی زۆر سادەبوو، (عەبدوڵڵای کوڕی مەسعوود) دەڵێ: لەسەر حەسیر -کەلەپووشی خورماگیرابوویەوە- رادەکشاو، بە قەبەرغەیشیەوە جێگای دیاربوو،منیش بۆم دەتەکان و پێمدەگوت: ئەرێ بۆ شتێك نەخەین بەسەر حەسیرەکەدا هەتا بە قەبرغەتەوە دیار نەبێت؟ فەرمووی: ((مالی وللدنیا، إنما مَثَلی ومَثَلُ الدنیا کراکِبٍ ظلّ تحت شجرة ثم راحَ وتَرَکَها)) (أحمد: ٣٩١/١). واتە: من چیمە بەسەردونیاوە؟ چاك بزانن کە نەقڵی من و دونیا وەك ئەو سوارە وایە لەسێبەری درەختێکدا دەحەوێتەوەو، پاشان هەڵدەسێ و بەجێی دێڵێت، کەوابوو ئێوەش ئەی ئوممەتی ئیماندار! ئەوەند پشت بەدونیاوە مەبەستن. ﴿ ٥: ولسوف یعطیک ربک فترضی ﴾ وە لەئایندەداو لەرۆژی بەرێدا، پەروەردگارت ئەوەندە نیعمەتت پێ دەبەخشێت تۆ پێی رازی بی و، دڵی پێخۆش بکەیت، (واتە: مەقامەلەحموودی) دەداتێ و شەفاعەت وتکابۆگشت ئوممەتەکەی دەکاو، خواش لێی وەردەگرێت.

بەخششەکانی خوا بۆ پێغەمبەر ﷺ:

خوای میهرەبان هەندێ لە بەخششەکانی خۆی وەبیر پێغەمبەر دێنێتەوە، بۆ ئەوە پتر شوکرانە بژێر بێ و، چاویشی لە خەڵکی هەژارو بەئەنواوە بێت، بۆیە دەفەرموێ: ﴿ ٦: ألم یجدک یتیما فآوی ﴾ ئایاخوای پەروەردگارت بەهەتیویی نەی دیتی و، خێرا پەناو داڵدەی نەدایت و نەی حەوایتەوە.

بەڵێ.. کاتێ باوکی کۆچی کرد، ئەم هێمان لەزکی دایکیابوو، وەهێمان شەش ساڵانەشبوو دایکیشی کۆچی دوایی کردو درایە

لَا يَصْلَىٰهَآ إِلَّا ٱلْأَشْقَى ﴿١٥﴾ ٱلَّذِى كَذَّبَ وَتَوَلَّىٰ ﴿١٦﴾ وَسَيُجَنَّبُهَا ٱلْأَتْقَى ﴿١٧﴾ ٱلَّذِى يُؤْتِى مَالَهُۥ يَتَزَكَّىٰ ﴿١٨﴾ وَمَا لِأَحَدٍ عِندَهُۥ مِن نِّعْمَةٍ تُجْزَىٰٓ ﴿١٩﴾ إِلَّا ٱبْتِغَآءَ وَجْهِ رَبِّهِ ٱلْأَعْلَىٰ ﴿٢٠﴾ وَلَسَوْفَ يَرْضَىٰ ﴿٢١﴾

سُورَةُ الضُّحَىٰ

بِسْمِ ٱللَّهِ ٱلرَّحْمَٰنِ ٱلرَّحِيمِ

وَٱلضُّحَىٰ ﴿١﴾ وَٱلَّيْلِ إِذَا سَجَىٰ ﴿٢﴾ مَا وَدَّعَكَ رَبُّكَ وَمَا قَلَىٰ ﴿٣﴾ وَلَلْءَاخِرَةُ خَيْرٌ لَّكَ مِنَ ٱلْأُولَىٰ ﴿٤﴾ وَلَسَوْفَ يُعْطِيكَ رَبُّكَ فَتَرْضَىٰٓ ﴿٥﴾ أَلَمْ يَجِدْكَ يَتِيمًا فَـَٔاوَىٰ ﴿٦﴾ وَوَجَدَكَ ضَآلًّا فَهَدَىٰ ﴿٧﴾ وَوَجَدَكَ عَآئِلًا فَأَغْنَىٰ ﴿٨﴾ فَأَمَّا ٱلْيَتِيمَ فَلَا تَقْهَرْ ﴿٩﴾ وَأَمَّا ٱلسَّآئِلَ فَلَا تَنْهَرْ ﴿١٠﴾ وَأَمَّا بِنِعْمَةِ رَبِّكَ فَحَدِّثْ ﴿١١﴾

سُورَةُ الشَّرْحِ

بِسْمِ ٱللَّهِ ٱلرَّحْمَٰنِ ٱلرَّحِيمِ

أَلَمْ نَشْرَحْ لَكَ صَدْرَكَ ﴿١﴾ وَوَضَعْنَا عَنكَ وِزْرَكَ ﴿٢﴾ ٱلَّذِىٓ أَنقَضَ ظَهْرَكَ ﴿٣﴾ وَرَفَعْنَا لَكَ ذِكْرَكَ ﴿٤﴾ فَإِنَّ مَعَ ٱلْعُسْرِ يُسْرًا ﴿٥﴾ إِنَّ مَعَ ٱلْعُسْرِ يُسْرًا ﴿٦﴾ فَإِذَا فَرَغْتَ فَٱنصَبْ ﴿٧﴾ وَإِلَىٰ رَبِّكَ فَٱرْغَب ﴿٨﴾

دەستی باپیرەی، پاشان تەمەنی هەشت ساڵ بوو، ئەمیش دونیای بەجێ هێشت و مامی گرتییە لای خۆی ﴿ ٧: ووجدک ضالا فهدی ﴾ ئەی نەشارەزا نەبوویت، خوا شارەزاو ڕێنوێنی کردیت؟ ﴿ ٨: ووجدک عائلا فأغنی ﴾ ئەی بە هەژارو دەستکورتی و نەداری نەی دیتی؟ دەوڵەمەندی کردیت و بژێوی پێ بەخشیت و،لەولاشەوە شوکرانە بژێر بوویت لە هەردوو حاڵەتەکەدا؟ خۆی ﷺ دەفەرموێ: ((لَیسَ الغِنَی عن کثرة العَرَض، ولکن الغِنی غِنی النَّفس)) (متفق علیه). یان دەفەرموێ: ((قد أفْلَحَ مَنْ أسْلَمَ ورُزِقَ کَفافا وقنّعَهُ الله بماآتاه)) (موسلیم).

ڕێز لە بەخششەکانی خوا بگرە؟:

﴿ ٩: فأما الیتیم فلا تقهر ﴾ جاکەواتە (تۆش ئەی موحەممەد!) قار لە هەتیو مەگرە، چونکە تۆ خۆێشت هەتیوو بێباب بوویت ﴿ ١٠: وأما السائل فلا تنهر ﴾ و هەرگیزیش بەسواڵکەردا

هەڵەشاخێ و مەیتارێنە، هەرچۆن بێ، چونکە تۆ خۆیشت نەدارو هەژار بوویت و خوا دەوڵەمەندو بێ نیازی کردیت، وەیان ئەر نەشارەزایەك داوای ڕێنمایی کرد، تۆش ئاسانکاری بۆ بکەو هاریکاری بە، وەکو خۆت ڕێت دەرنەدەکردو خوا ڕێنمایی‌کردیت ﴿ ١١: وأما بنعمة ربك فحدث ﴾ وە ئەمما بە چاکەی خواوەندت(واتە: بە پێغەمبەرێتی و هەر نیعمەتێکە تر) باس بکە بۆ خەڵك، واتە: سوپاسی خوا بکە لە سەر نیعمەتی پێغەمبەرێتی و غەیری ئەویش بە سەر خۆتەوە، چونکە باسکردنی نیعمەتی خوا شوکرو سوپاسگوزاریە بۆ خاوەنی نیعمەت کە خوایە.

بەڵێ. بەڕاستی پەیامبەر ﷺ لەماوەی ژیانیدا بەردەوام ئەو سێ قۆناغەی هەر لەیاد بوو، بەڵکو زۆر جاران خۆی بێ شێو سەری دەنایەوەو، ئەی‌بەخشی بە خەڵکانی هەژارو هەتیوان و لێقەوماوان.

سوورەتی (ئینشراح)ـە

مەککەیییەو (٨) ئایەتە.

بەناوی‌خوای بەخشندەی میهرەبان.

ئەم سوورەتە باسی قەدرو پلەو ڕێزو حورمەتی پەیامبەر ﷺ بەلای خوای گەورەوە دەکات، هەروەها باسی گەلێ نیعمەت و بەهرەکانی خوای بۆئەکا کە پێی بەخشی‌بوو، وەك گوشاد کردنی سنگی، ڕووناککردنەوەی دڵی بەحیکمەت وناسینی خواو پاکژ و خاوێنکردنەوەی لە گوناح و تاوان.. ئەوەش هەموو بۆ دڵدانەوەی پێغەمبەرە، تا چاکتر بتوانێ لەمەڕ ئەزیەت و ئازارو ئەشکەنجەی قورەیشدا خۆی رابگرێ، پاشان باسی بەرز ڕاگرتنی پلەوڕێزی دەکات لەدونیاو لەقیامەتدا، هەروەها چۆن ناوی پیرۆزی ئەو بەرامبەر بەناوی بەرزو بڵوندی خوای گەورە دانراوە، وەك ئەفەرموێ: (ورفعنا لك ذكرك) ئەم دڵدانەوەو باسکردنەی پلەی بەرزی ئەوە لەکاتێکدایە کە ئەو هێمان لەمەککەدا ئەشکەنجە سزا ئەدرا، تا بەو وەبیرهێنانەوە تاڵاوو حاڵەتە تەنگییەکانی لەبیر بباتەوەو، سەرکەوتن و پیرۆزی بدات بەگوێیدا: (فإن مع العسر يسرا * إن مع العسر يسرا) لەکۆتاییشدا یادی پەیامبەر دەخاتەوە کەپاش ئەوەی پەیامەکەت گەیاند، دەبێ هەرسوپاسگوزاری خوای خۆت بکەیت و لەئەنجامدانی گش کارێکی خێر وچاکدا نەوەستیت: (فإذا فرغت فانصب، وإلى ربك فارغب).

سینەگوشادی پێغەمبەر و پلەو پایەو ناوو شۆرەتی:

پاش ئازارو ئەشکەنجەیەکی زۆری قورەیش و، ڕێگتن لەبڵاو کردنەوەی پەیامە جوان و شیرینەکەی و، خەم وخەفەتێکی زۆر لەوپێناوەدا، خوای میهرەبان دڵی دەداتەوەو ماندو نەبوونی دەکاو پێی‌دەفەرموێ ﴿ بسم الله الرحمن الرحيم * ١: ألم نشرح لك صدرك ﴾ ئەی پێغەمبەر! ﷺ ئایا سینگمان بۆت گوشاد نەکردیت بە هیدایەتکردنت بۆ ئیسلام؟، وەك خوا لە سوورەتی(ئەنعام)دا دەفەرموێ: (فمن يرد الله أن يهدية يشرح صدرة للإسلام) ﴿ ٢: ووضعنا عنك وزرك * ٣: الذي أنقض ظهرك ﴾ ئەوەی پشتتی قورسکردبوو دامان‌نەگرت لە کۆڵی ئازارو خەمەکەت؟ پەیامبەر ﷺ زۆر خەفەتبارو دڵگران بوو، بەڵام خوای گەورە دڵی فەرەح و گوشاد کرد، تا لەبەرامبەر گەیاندنی ئەو پەیامە پیرۆزەیەوە ئارام بگرێ، سەرەنجامیش هەر پیرۆز بوو و ناوی لەهەموو جیهاندا دەر کرد، وەك ئەفەرموێ: ﴿ ٤: ورفعنا لك ذكرك ﴾ وە ناومان بۆ بەرز نەکردیتەوە لەناو جیهانەکاندا، جا ئەبێ چ ناوێك لەوە بەرزتربێت کە هیچ کەسێ بەموسڵمان دانەنرێ، هەتا پاش شایەتیدان بەخودی خوا، گەواهیش بەپەیامبەرێتی‌ئەو بدات وبگوترێ: (...وأشهد أن محمدا رسول الله) ﴿ ٥: فإن مع العسر يسرا ﴾ جا بەڕاستی لەگەڵ تەنگانەدا خۆشی وئاسانییەك هەیە، کەوابوو لەئایندەیەکی نزیکدا دڵتەنگی وبێزاریت دەبێتە گوشادی و فەرەح و سەرکەوتنت ﴿ ٦: إن مع العسر يسرا ﴾ بە راستی لە گەڵ تەنگانەدا دیسانەوە بۆت دوویات دەکەمەوە: خۆشی و ئاسانکارییەك هەیە، کەوابوو دڵقاییم و پشت ئەستووربە کەخوای گەورە بەزوویی دەرووی خێرت لێ‌دەکاتەوەو سەرت ئەخات، بەڵێ سووننەت و باوی خوایە هەرگەلێك، یان هەر کەسێك باری ژیانی دونیای لەسەر تەنگ بووبێ و بزووتبێ و هەوڵی خۆ ڕزگار کردنی‌دابێت، ئەوا خوای گەورەیش سەری خستووە و دەرووی خێری لێ‌کردۆتەوە ﴿ ٧: فإذا فرغت فانصب ﴾ جاکاتێ لەکارێك بوویتەوە (ئەی موحەممەد ﷺ)، ڕاستەوە بە بۆ ئەنجامدانی کارێکیتر، چونکە پلەکانی سەرکەوتن و مەردایەتی لەدونیاو لە قیامەتدا بێ ژمارەو بێ سنوورن، بۆیە پێویستە مرۆڤ هەرکاتێ لە کارێکی خێروچاك بوویەوە زوو بەزوو دەست بداتە کارێکی تر و، بێوچان لەخزمەتی دینی ئیسلامدا تەکان بدات، بەتایبەتی پێغەمبەران و پەیرەوانیان ﴿ ٨: وإلى ربك فارغب ﴾ وە هەمیشە لەپەروەردگارت بلالێوە،چونکە هەر ئەوە وەڵامی داخوازییەکان (ئیبن کەسیر) دەڵێت: هەرگا لەکاروباری دونیات

بوویتەوە، بەچالاکانە هەستە و پەلامار بدە بۆ خواپەرستیی و هیچ ئەندێشـــەیەکی دونیات لەلا نەمێنێ، بۆ پشـــتگیری لەو مەبەستە ئـــەم فەرموودەیەی هێناوە: ((لاصلاةَ بحضرة الطعام، ولا هو یدافعه الأخبثان)) (موسلیم: ١/٣٩٣). یان دەفەرموێ: ((إذا أقیمت الصلاةُ وحضر العَشاءُ فابدءوا بالعَشاءِ)) (فتح الباری: ٩/٤٩٨).

واتە: کاتێ خواردن هاتە پێشـێ و نـان ئامادەکراو کاتی نوێژیش بـوو، بچۆ نانەکەت بخۆو ئەوجار بەدڵێکی سـاف و خاڵی لەهەر خەیاڵێك روو لەخوا بکە.

سوورەتی (تین)ـە

مەککەییەو (٨) ئایەتە

بەناوی خوای بەخشندەی میهرەبان

ئەم سوورەتە باسی دوو شتی زۆر گرنگ دەکات:

یەکەم: رێز لێنانی خوای میهرەبان لەئادەمزاد.

دووەم: برواهێنان بەرۆژی حیسـاب و تۆڵە، وە لەسەرەتاوە سوێند ئەخوات بە رێ و شوێنە پیرۆزەکان، ئەوانەی جێگای نیگاو وەحی بوون، وەك (بەیتولەقدیس)، کێوی تور، شـاری مەککە، سـوێند دەخوا کەخوا رێـزی لەبەرەی ئادەمی ناوەو، لەجوانترین شـێوە قەدو بەژن باڵای دروسـتکردووە، کەواتە دەبێ سوپاسی ئەویش بکات، ئەگینا پەسـت و ریسوا و زەلیل دەبێ، پاشان لۆمەی بێ بڕواکان دەکات لەسەر ئەوە کەبڕوا ناهێنن بەزیندووبوونەوە..

لەکۆتاییشـدا باسـی دادگـەری و دادپـەوەری خـوا دەکات بەپاداشـدانەوەی موسـڵمانان و، تۆڵەدانی بێبڕوایان، دیارە هەر کەسە بەپێی شیاوی خۆی.

مرۆڤ لە رێکترین شێوەدا بەدی هێنراوە:

بەم شێوەیەش دەست پێدەکا:

﴿ بسم الله الرحمن الرحیم * ١: والتین والزیتون ﴾ سوێند بەداری هەنجیرو زەیتوون، یان بـەو جێگایەی کە هەنجـیرو زەیتوونی تیاسـەوز ئەبێ واتە: شاری قودسی پیرۆز (جێگای لەدایك بوونی عیسـا ﷺ) ﴿ ٢: وطور سنین ﴾ وەبەو کێوە پـیرۆزە کەخوا لەوێ لەگەڵ مووسـادا وتووێژی کرد (لەدەشتی سینا). ﴿ ٣: وهذا البلد الأمین ﴾ وە سوێند بەم شارە هێمن و ئاسوودەیە (واتە: شاری مەککـە کـە کەعبەی پیرۆزی تێدایە ﴿ ٤: لقد خلقنا الإنسـان ﴾ سوێند بە هەموو ئەمانە، بێشك ئێمە ئادەم و نەوەیمان دروستکرد ﴿ فی أحسن تقویم ﴾ لەجوانترین رێکی قەدو باڵاو شێوەدا ﴿ ٥: ثم رددناه أسفل سافلین ﴾ پاشان کە باوەڕی نەهێنا گێرامانەوە بۆ نزمترین پلەی ئاژەڵانی لە خواری خوارەوەن لە پلەو نرخدا، واتە: لە بەر ئەوە کە سوپاسی خوای نەکرد و یاخیبوو، بەوە خۆی بردە ریزی ئەوانەوە بەسروشت ژێرنین، دەرەنجامیش چووە دۆزەخەوە ﴿ ٦: إلا الذین آمنوا ﴾ غەیرەز ئەوانەی بڕوایان هێنا ﴿ وعملوا

سُورَةُ التِّین — ترتیبها ٩٥ — آیاتها ٨

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِیمِ

وَالتِّینِ وَالزَّیْتُونِ (١) وَطُورِ سِینِینَ (٢) وَهَٰذَا الْبَلَدِ الْأَمِینِ (٣)
لَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنسَانَ فِی أَحْسَنِ تَقْوِیمٍ (٤) ثُمَّ رَدَدْنَاهُ أَسْفَلَ سَافِلِینَ
(٥) إِلَّا الَّذِینَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ فَلَهُمْ أَجْرٌ غَیْرُ مَمْنُونٍ (٦)
فَمَا یُکَذِّبُکَ بَعْدُ بِالدِّینِ (٧) أَلَیْسَ اللَّهُ بِأَحْکَمِ الْحَاکِمِینَ (٨)

سُورَةُ العَلَق — ترتیبها ٩٦ — آیاتها ١٩

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِیمِ

اقْرَأْ بِاسْمِ رَبِّکَ الَّذِی خَلَقَ (١) خَلَقَ الْإِنسَانَ مِنْ عَلَقٍ (٢) اقْرَأْ وَرَبُّکَ
الْأَکْرَمُ (٣) الَّذِی عَلَّمَ بِالْقَلَمِ (٤) عَلَّمَ الْإِنسَانَ مَا لَمْ یَعْلَمْ (٥) کَلَّا إِنَّ
الْإِنسَانَ لَیَطْغَىٰ (٦) أَن رَّآهُ اسْتَغْنَىٰ (٧) إِنَّ إِلَىٰ رَبِّکَ الرُّجْعَىٰ (٨) أَرَأَیْتَ
الَّذِی یَنْهَىٰ (٩) عَبْدًا إِذَا صَلَّىٰ (١٠) أَرَأَیْتَ إِن کَانَ عَلَى الْهُدَىٰ (١١) أَوْ أَمَرَ
بِالتَّقْوَىٰ (١٢) أَرَأَیْتَ إِن کَذَّبَ وَتَوَلَّىٰ (١٣) أَلَمْ یَعْلَم بِأَنَّ اللَّهَ یَرَىٰ (١٤) کَلَّا لَئِن
لَّمْ یَنتَهِ لَنَسْفَعًا بِالنَّاصِیَةِ (١٥) نَاصِیَةٍ کَاذِبَةٍ خَاطِئَةٍ (١٦) فَلْیَدْعُ نَادِیَهُ
(١٧) سَنَدْعُ الزَّبَانِیَةَ (١٨) کَلَّا لَا تُطِعْهُ وَاسْجُدْ وَاقْتَرِب ۩ (١٩)

الصالحـات ﴾ و چاکەکانیان کـرد ﴿ فلهم أجر غیر ممنون ﴾ جا ئەوانە پاداشـتێکی نەبڕاوەیان بۆهەیە، وە بەپەست ونزم دانانرێن و دەچنە بەهەشـتەوە ﴿ ٧: فما یکذبک بعد بالدین ﴾ جا ئیترچ شـتێك وات لێدەکات ئەی ئینسان! پاش ئەو بەڵگەو نیشانانە لە سـەر تواناو قودرەتی خوا لە سەر زیندووبوونەوە باوەڕ بە حیساب نەکەیـت و بەدرۆی بزانی؟ ﴿ ٨: ألیس الله بأحکم الحاکمین ﴾ ئایـا خوا لەهەموو داوەرەکان داوەرتر نییە؟! بەڵێ لەهەمووداوەرێك داوەرتر ودادپەروەرترە، چونکە ئادەمزاد بۆ ئەوە دروستکراوە ژێری خـۆی بخاتە گەڕ بۆ دۆزینەوەی خوا، جا کاتێ ئەو خۆی گێل و کوێر کرد، ئەوا ئیتر رەوایە پەستترین پلەی بدرێتێ و ببرێتە ریزی پەستترین گیاندارەکانیشەوە بشنێردرێ بۆ دۆزەخ.

لـە گەورەیی و فەزیلەتی سـوورەتی (تین)ـە کـە: (بەڕای کوڕی عازیب) دەڵێ: پێغەمبەر ﷺ لە رکاتێکی نوێژی سەفەردا، سوورەتی (تین)ی دەخوێند. (فتح الباری: ٨/٥٨٣. موسلیم: ١/٣٣٩). ئیمامی

(ترمزیــی) -لەئەبــوو هورەیرەوە- دەگێڕێتەوەو دەڵێ: هەرکەسێ ســوورەتی (والتین والزیتــون)ی خوێند و گەیشــتە کۆتا ئایەتی: (ألیــس الله بأحکــم الحاکمین)دەبــێ بڵێ: ((بلــی، وأناعلی ذلک من الشــاهدین)) (ئەبووداوود: ٥٥٠/١). هەرچەند ئەم فەرموودیە (ســەنەد)ەکەی لاوازە، چونکە یەکێــك لەراویەکانی نادیارەو ناو نەبــراوە، بڕوانە کتێبی: (القول المبین فی أخطاء المصلین)ل٢٣٩. چاپــی چــوارەم ســاڵی (١٤١٦ھ - ١٩٩٦م). کۆتایی تەفســیری سوورەتی(تین) لە گەڵ سوپاس و حورمەتدا بۆ خوای میهرەبان.

سوورەتی (عەلەق)ـە

مەککەییەو (١٩) ئایەتە

بەناوی‌خوای بەخشندەی میهرەبان

ئەم سوورەتە بەکورتە لەچەند شتێك دەدوێ:

یەکەم: سەرەتای هاتنی وەحی بۆ پەیامبەر ﷺ.

دووەم: یاخیبوونی ئادەمزاد بەهۆی ماڵ و داراییەوە.

سێیەم: داستانی بەدبەختەکەی قورەیش (ئەبووجەهل) و ئەزیەت و ئازارەکەی بۆ پەیامبەر ﷺ بەو شێوەیە کە پێشــەوا (موســلیم) لە(سەحیح)ـەکەیدا (٢٧٩٢/٢) دەی‌هێنێ.

جــا بۆ یەکەمجار باســی بەهــرەو میهرەبانییەکانــی خوا دەکات بەرامبــەر بەپەیامبــەر کەچــۆن بەو شــێوە ناوازەیــە قورئانی بۆ ناردووەتە خوارەوە، لەکاتێکا کەئەو هێمان، لەئەشکەوتی (حراء)دا لە خەڵوەتا بوو؛ بەڵێ.. ئەو چۆڵ ویســتییەو خەڵوەکێشــانە شتێك بــووە، خوای گەورە بــە ئیلهام خســتوویەتییە دڵی پەیامبەرەوە، ئەوەبــوو لەپێش پەیامبەرێتی‌دا دەچووە ئەوجێگایە بۆ بیر کردنەوە لەدەســەڵاتی خوای گــەورەو، چۆنییەتی چــاك کردنی ئەوگەلە ســەر لێشێواوو پیاوکوژو بێ وێڵە، تا ئەوە بوو لەوێ خوای گەورە خەڵاتی پەیامبەرێتی‌کردو قورئانی بۆ نارد.

سەرەتای پێغەمبەرێتی موحەممەد ﷺ: بەم ئایەتانە دەستی پێ‌کرد:

﴿ بســم الله الرحمن الرحیم * ١: اقرأ باســم ربک الذی خلق ﴾ ئــەی موحەممەد! ﷺ بخوێنە ئــەوەی وەحیت بۆ دەکرێ بەناوی ئەوپەروەردگارەتەوە، کە هەموو شــتێکی دروســتکرد. ســەرنج بــدە! ئەم دینــە چەنــدە ئایینێکی بــەرزوو روو لەپێشــکەوتن و شارســتانییەتە، یەکەم نیگا فەرمان بەخوێندن ئەداو هانی مەردوم بۆ خوێندنەوەدەدا ﴿ ٢: خلق الإنسان من علق ﴾ خەڵقی نەوەکانی ئادەمی کرد لەخوێنپارەیەك، جا خوایەکی بەدەســەڵاتی ئاواچۆن ناتوانــێ پەیامبەری فێری خوێندن بکاو هەرچی پێ بڵێ پێی‌لەبەر بــکات ﴿ ٣: إقرأ وربک الأکرم ﴾ بخوێنە، وەپەروەردگاری تۆ لەهەموو کەسێك بەخشــندەترەو خاوەن رێزێکی بێ سنوورەو هیچ کەسێکی ناگاتێ.؟!

شەرەف و مەزنی مرۆڤ بە زانستەوەیە:

﴿ ٤: الذی علم بالقلم ﴾ ئەوخوایەی کەبەهۆی قەڵەمەوە ئادەمی فێری زانســت و نووســین کرد ﴿ ٥: علم الإنســان مالم یعلم ﴾ ئادەمیــی فــێری ئەوشــتانە کرد کــە نەی‌دەزانی، واتــە: فێری هەرشــتێکی کرد کەلە ناو منداڵدانی دایکیــدا نەی‌دەزانی، بەڵام لەگەڵ ئەوهەموو بەخششانەدا، هێشتا هەر یاخی‌دەبێ.

سەرنجێك: ئەم سوورەتە لە (کلا إن الإنسان..)ەوە تاکۆتاییەکەی لەبــارەی (ئەبووجەهــل)ەوە هاتووە، چونکە کاتــێ پێغەمبەر ﷺ هەردەم کە لە پاڵ کەعبەدا نوێژی دەکرد ئەو رێی لێ‌دەگرت!!.

مرۆڤ هەر کە دارایی دیت سەر بزێوی دەکات:

﴿ ٦: کلا ﴾ ئاگاداربە! ﴿ إن الإنسان لیطغی ﴾ بەراستی ئینسان (واتە: ئەبووجەهل) و های شــێوەی، یاخی دەبێ وســتەم دەکات ﴿ ٧: أن رآه استغنی ﴾ لەبەر ئەوەی کەخۆی بێ نیازو دەوڵەمەند دیبیت. ﴿ ٨: إن إلی ربک الرجعی ﴾ دە بەراستی ئەی پێغەمبەر! گەڕانەوەی هەموان هەر بۆلای پەروەردگارت.

ئەوانەی رێگە لە نوێژو خوا پەرستی دەگرن:

﴿ ٩: أرأیــت الذی ینهــی * ١٠: عبدا إذا صلــی ﴾ ئایا دیتت ئەو(طاغیە)ی رێگری کرد لەبەندەیەکی خوا (موحەممەد ﷺ) کاتێ نوێژ دەکرد بۆخوا، ئای ئەوجۆرە کەسانە چ مرۆڤێکی یاخی و دڵرەق و بێ ویژدان و بێ‌وێڵن! ﴿ ١١: أرأیت إن کان علی الهدی ﴾ پێم بڵێ: ئەگەر -ئەو بەندە نوێژخوێنە- لەسەر رێی راست و هەقیش بێــت ﴿ ١٢: أو أمر بالتقوی ﴾ یان فەرمان بەپاریزکاریی وتەقوا بــدا، ئایا پیاوێکی‌ئاوا هەقە رێی لێ‌بگیرێ و ئەشــکەنجە بدرێ و نەهێڵرێ نوێژەکانی بــکات؟! ﴿ ١٣: أرأیت إن کذب وتولی ﴾ پێم بڵێ: ئایا ئەو کابرایە ئەگەر بڕوای بەقورئان نەهێناو پشــتی لێ‌هەڵکرد، ناترســێت لەوە کەخــوا قەهری لێ‌بگرێت؟ ﴿ ١٤: ألم یعلم بــأن الله یری ﴾ ئایا (ئەبووجەهل) نەی‌زانیوە کەبەراســتی خوا ئەی‌بینێ و ئاگای لێیەتی؟ جائەگەر ئەو بۆخۆی ئەوهەستەی بووبا ئەوەندە لاســار نەئەبــوو ﴿ ١٥: کلا ﴾ دەبا ئەوەندە یاخی

و ســەرکەش نەبێ ﴿ لئن لم ينته ﴾ ســوێند بەخوا ئەگەر لەوکارە بەدانەی خۆی دەست هەڵنەگرێ و کۆڵ نەدات ﴿ لنسفعا بالناصية ﴾ بەپێشەســەری دەیگرین و بۆدۆزەخی رائەکێشین ﴿ ١٦: ناصية كاذبة خاطئة ﴾ پێشە ســەرێکی درۆزنی خەتاکار، واتە: ئەوەندە درۆزن و هەڵــەکارە لەکارەکانی‌دا لەناو چاویەوە دیار بووە و، بۆتە ســیفەتی هەمیشــەیی و هەتاهەتایی ﴿ ١٧: فليدع ناديه ﴾ جا با ئەو کاتە هاوەڵ و هاورێ و هاودانیشــتووەکانی بانگ بکاو هاواریان بــۆ ببات بەڵکو نەهێڵــن، (ئیبن عەبــاس) دەڵێ: ئەگەر هاواری بۆ بردبان، دەســت بەجێ فریشتەی ســزا دەیگرت و تیادەچوو (پێشــەوا ئەحمەد/٣٢٩). ﴿ ١٨: سندع الزبانية ﴾ بە تەئکید ئێمــەش دەرگاوانەکانی دۆزەخی بۆ بانــگ ئەکەین تا بیگرن، کە بەراستی کۆمەڵێکی زەبر بەدەستن.

هەرگیز پەیرەوی لە پیاوی خراپ مەکە:

﴿ ١٩: كلا ﴾ باکاری وانەکات جارێکی‌تر ئەو سەرسەختە لەخوا نەترســە، واتە: با لەو ئیشانەی، دەســت هەڵبگرێ پێش دووچار بوونی ﴿ لا تطعه ﴾ تۆیش (ئەی موحەممەد! ﷺ)، قەت بەقسەی مەکە ﴿ واسجد واقترب ﴾ وە بەردەوامبە لەسەر کرنووش و نوێژی خۆت، وە خۆت بەوە نزیك بکەوە لەخوا، چونکە باشــترین کات بۆ لەخوا نزیك بوونەوە کاتی ســوژدەیە. پێغەمبەر ﷺ فەرمووی: ((أقرب مايكون العبد من ربه وهو ســاجد، فأكثروا الدعاء)) (رواه موسلیم: ١/٣٥٠/٢).

واتــە: نزیکترین کاتی‌نزیك بوونەوەی بەنــدە بەپەروەردگاریەوە، ئەو دەمەیە کە نێوچاوان و تەوێڵی لە ســوژدەدابێ بۆی، کەوابوو دۆعاو لاڵەی زۆر بکەن لەخواوەندی پەروەردگارتان.

هــەرکات پێغەمبــەر ﷺ ســوورەتی (عەلــەق)ی دەخوێنــدەوە سوژدەی(تیلاوەت)ی دەبرد (موسلیم: ١/٤٠٦).

کۆتایی سوورەتی (عەلەق).

لەگەڵ سوپاسی بێ‌پایان بۆ خوای کارزان.

سوورەتی (قەدر)ـە

مەککەییەو (٥)ئایەتە

بەناوی خوای بەخشندەی میهرەبان

ئەم ســوورەتە لە بــارەی دیاریکردنی ســەرەتای هاتنە خوارەوەی قورئانەوە قســەدەکات، وەلەپلەوگەورەیی ئەو شەوە پیرۆزە دەدوێ کە قورئانی تیاهات، خۆ حورمەت ورێزی ئەوشــەوەش لەتەواوی رۆژو مانگەکانی ســاڵ زیاترە، چونکە قورئانی تیا هاتووە، شیاوی باســە لەچوار جێگای قورئاندا باســی هاتنەخــوارەوەی قورئانی پیرۆزکراوە.

یەکەم: ئەم سوورەتی (قەدر)ـە، ئایەتی: (١-٥).

دووەم: (دوخان): (إنا أنزلناه في ليلة مباركة إنا كنا منذرين)٣.

سێیەم: (بەقەرە): (شهر رمضان الذي أنزل فيه القرآن..).

چــوارەم: (ئەنفــال): (.. إن كنتــم آمنتــم بــالله ومــا أنزلنا على عبدنا يــوم الفرقان يوم التقى الجمعــان..)٤١. هەموو ئەمانەش ئەو راســتییە دووپات دەکەنەوە کە قورئان لە شەوی (قەدر)ی مانگی رەمەزاندا هاتووە.

گەورەیی و مەزنی شەوی قەدر:

خوای گەورە بۆ پتر شیرینکردنی قورئان لای موسڵمانانی جیهان، بەم چەند ئایەتە کورتانە پلەو مەنزیلەیەکی بێ‌وێنە دەبەخشێ بەو کاتە ئەوی تێدا هاتووە، جادەبێ خۆی چەندە گەورەو مەزن بێت، بۆیە دەفەرموێ:

﴿ بسم الله الرحمن الرحيم * ١: إنا أنزلناه في ليلة القدر ﴾ بەراستی ئێمە لەشەوێکی زۆر پیرۆزو بەرێزدا قورئانمان دابەزاند. بەڵێ بەراســتی ئەوشەوە زۆر بەرێزە، چونکە قورئانی تێدا هاتووە، جا دەبێ چ پلەیەك لەوە گەورەتربێ کەخوای گەورە بەو شــەوەی بەخشیوە؟ ﴿ ٢: وما أدراك ما ليلة القدر ﴾ تۆ چووزانیت شەوی بەفــەر چییە و چەندە بەبەرەکەتە؟ ﴿ ٣: ليلة القدر خير من ألف شــهر ﴾ شەوی قەدر لەهەزار مانگ چاکترە کە شەوی قەدریان تیا نەبێ، دیاریکردنی‌ژمارەی هەزار مانگ پێ‌دەچێ لای عەرەبەکان باو بووبێ و وترابێ: فڵانە ئیش لەئیشــی هەزار مانگ چاکترە، واتە: لــەوە دەچێ مەبەســت دیارییکردنی لای ســەرووی ژمارە نەبێ، چونکە ئەو شــەوە نەك لەهەزار مانگ، بەڵکو بەبۆنەی هاتنی ئەم قورئانەوە لەتەواوی رۆژەکانی تری گێتی چاکترە.

فریشتەکان شەوی قەدر هەموو کارێ جێبەجێ دەکەن:

بەڵێ..بۆ زیاتر قەدرو حورمەتنان لەو شــەوە بەفەرە، خوای گەورە گــش کارو رووداوەکانی ســاڵی ئایندەی تێدا بە فریشــتە ئەنجام دەدا، وەك دەفەرمــوێ: ﴿ ٤: تنــزل الملائكة والــروح فيها بإذن ربهم ﴾ لەوشەوەدا فریشتەکان کە جوبرەئیلیان لەگەڵدایە بەفەرمانی پەروەردگاریــان دادەبەزنە خــوارێ بۆپیادەکردنی ئەوکارانەی کە بۆیان دیاری‌کراوەو بەرنامەی بۆ دانراوە لەلایەن خواوە ﴿ من كل أمر ﴾ لە بەر هەر کارێك کەبڕیار دەدرێ لەو ســاڵەدا ﴿ ٥: سلام

﴿هی حتی مطلع الفجر﴾ شـەوێ نـەك هەر ئەوەندە گەورەو خاوەن ڕێزبێت، بەڵکو هەر لەسەرەتایەوە هەتا هەڵاتنی شەبەق، ئاشتی و سـەلام و دروودو ڕەحمەتە، وەخـوای گەورە جگە لەخۆشـیی و کامەرانی شتێکی تری تێدا نانووسێت لەبەر پیرۆزیی و ڕێزی قورئان. بۆیـە پێغەمبەر ﷺ لەبارەی حورمـەت و پیرۆزییەوە دەفەرمووێ:

سُورَةُ القَدْرِ

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

إِنَّا أَنزَلْنَاهُ فِي لَيْلَةِ الْقَدْرِ ﴿١﴾ وَمَا أَدْرَاكَ مَا لَيْلَةُ الْقَدْرِ ﴿٢﴾ لَيْلَةُ الْقَدْرِ خَيْرٌ مِّنْ أَلْفِ شَهْرٍ ﴿٣﴾ تَنَزَّلُ الْمَلَائِكَةُ وَالرُّوحُ فِيهَا بِإِذْنِ رَبِّهِم مِّن كُلِّ أَمْرٍ ﴿٤﴾ سَلَامٌ هِيَ حَتَّىٰ مَطْلَعِ الْفَجْرِ ﴿٥﴾

سُورَةُ البَيِّنَةِ

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

لَمْ يَكُنِ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ وَالْمُشْرِكِينَ مُنفَكِّينَ حَتَّىٰ تَأْتِيَهُمُ الْبَيِّنَةُ ﴿١﴾ رَسُولٌ مِّنَ اللَّهِ يَتْلُو صُحُفًا مُّطَهَّرَةً ﴿٢﴾ فِيهَا كُتُبٌ قَيِّمَةٌ ﴿٣﴾ وَمَا تَفَرَّقَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ إِلَّا مِن بَعْدِ مَا جَاءَتْهُمُ الْبَيِّنَةُ ﴿٤﴾ وَمَا أُمِرُوا إِلَّا لِيَعْبُدُوا اللَّهَ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ حُنَفَاءَ وَيُقِيمُوا الصَّلَاةَ وَيُؤْتُوا الزَّكَاةَ وَذَٰلِكَ دِينُ الْقَيِّمَةِ ﴿٥﴾ إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ وَالْمُشْرِكِينَ فِي نَارِ جَهَنَّمَ خَالِدِينَ فِيهَا أُولَٰئِكَ هُمْ شَرُّ الْبَرِيَّةِ ﴿٦﴾ إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ أُولَٰئِكَ هُمْ خَيْرُ الْبَرِيَّةِ ﴿٧﴾

هەرکەسـێك شـەوی قەدر بەعیبادەت و خواپەرستیی بباتە سەر دڵنیابـە ئیمان و بـاوەڕی بتەوو بەهێـزەوەو بەتەمای ڕەحمەت و میهرەبانی خوای گەورە بێت، ئەوا خوای گەورەش لەهەموو تاوان و گوناهانـی ڕابوردووی خۆش دەبێت. (بوخاری و موسـلیم. فتح الباری: ٤/٢٩٤. موسـلیم: ١/٥٢٣). ئەو شـەوە لەدەشەوە کانی ئاخری مانگدایە، وەك لەفەرموودەیەکدا هاتووەو پێشـەوا ئەحمەد ڕیوایەتی دەکا ودەڵێ: ((لیلة القدر فی العشر البواقی..)).

نیشانەکانی: شـەوێکی پاکژ و ساف و خاوێنە، مانگێکی ڕوون و ئاشـکرای هەیە، نەسارده نەگەرم، پزیسـکی ئەستێرەی تیا فڕێ نادرێـت، خۆرەکـەی زۆر بەخاوێنی و جوان هەڵـدێ و هەرگیز شەیتانی لەتەك نابێت. (پێشەوا ئەحمەد: ٣٢٤/٥).

سوورەتی (بەیینە)یە

مەدەنییەو (٨) ئایەتە

بەناوی خوای بەخشندەی میهرەبان

ئەم سوورەتە باس دەکات لە:

یەکـەم: هەڵوێسـتی خاوەننامـەکان بەرامبـەر پەیامەکـەی پەیامبەر ﷺ.

دووەم: یەکلا کردنەوەی ئاییندارى تەنها بۆخوا.

سـێیەم: پاشـەڕۆژی بەختیاران و بەدبەختان لەپاشـەڕۆژدا. جا لەسـەرەتاوە هەڵوێسـتی (جوولەکـەو گـاور)ەکان بـاس دەکات سـەبارەت بە بانگەوازەکەی پەیامبەر ﷺ، پاش ئەوە کە ڕاستیان بۆ دەرکەوت، هەر وەك دەسـت ئەخاتە سـەر ئەوانەی پیشەیان هـەر تـاوان و خراپەکارییـە، وەك خاوەننامە بێ بـاوەڕەکان و هاوەڵدانـەران و مانەوەیان لەدۆزەخدا بەهەتا هەتایی، دەسـتیش ئەخاتە سـەر پاشە ڕۆژی موسـڵمانان، ئەوانەی خێرو چاکە بۆتە پیشەیان، بۆ دواییش دیارییکردنی بەهەشت لەگەڵ پەیامبەران و سددیقین و شەهیدەکان و ساڵحاندا بۆیان.

ئەهلی کتێب بەڵگەی ڕوونیان بۆ هات و لە دین دەرچوون:

﴿بسم الله الرحمن الرحيم * ١: لم يكن الذين كفروا من أهل الكتاب والمشركين منفكين﴾ بـێ بـاوەڕەکان لەخاوەننامەو هاوبەشدانەران دەست بەرداریان نەبوون لە کوفریان ﴿حتی تأتيهم البينة﴾ تا بەڵگەو نیشـانەی ڕوونیان بۆ هات ﴿٢: رسول من الله﴾ ئەویش پەیامبەرێکە لەلایەن خواوە ﴿يتلوا صحفا مطهرة﴾ کۆپەڕەیەکی نووسـراوی پاککراوەیان بەسەردا ئەخوێنێتەوە ﴿٣: فيها كتب قيمة﴾ لە ناویاندان چەند نووسـراوێکی ڕاست، بەڵێ لەپاش هاتنی پەیامبەر ﷺ خاوەننامەکان وەزعیان گۆڕا، ئەوانەیان سروشـتێکی پاکیان بوو بڕوایان هێنا، هەندێکیشـیان هەر لەسەر حاڵەتی خۆیـان مانەوە، وەك ئەفەرموێ: ﴿٤: وما تفرق الذين أوتـوا الکتـاب إلا من بعد مـا جائتهم البينـة﴾ خاوەننامەکان لە پێغەمبەریتی(موحەممەد) جیاوازیان تێنەکەوت و دەسـتە دەستە نەبوون، دوای ئەوە نەبێ کـە بەڵگەی ڕوونیان بۆهات دەربارەی پێغەمبەر، ئیتر ئەوکاتە لەبەر حەسـادەت و دڵپیسی خۆیان بوونە دوودەستەوە، هەندێکیان بڕوایان هێنا، هەندێکیشیان وەك خۆیان مانەوە، ئینجا لەسـەر بڕوا نەهێنانیان سەر زەنشتیان ئەکا، وەك ئەفەرمـوێ: ﴿٥: وما أمـروا﴾ لە هەمان کاتا لـە (تەورات و

ئینجیـل)دا فرمانیان پێ نەدرابوو ﴿ ألا لیعبـدوا الله مخلصین له الدین ﴾ بەوە نەبێ کە بەتەواوی هەموو خوابپەرستن و سەر بۆئەو دانەوێنن و ئایینی خالیس هەر بۆئەو دابنێن ﴿ حنفاء ﴾ ولەهەموو ئایینێکی هیچ وپوچ لابدەن ﴿ ویقیموا الصلاة ﴾ و بەتێرو تەسەل نوێژەکانیـان بکەن ﴿ ویؤتوا الزکاة ﴾ لەماڵ و سـامانیان زەکات بدەن بەو شـێوەیەی بۆیان روون کراوەتەوە ﴿ وذلک دین القیمة ﴾ وەهەر ئەو خواپەرسـتی و یـەکلا بوونەوەیەو نوێژو زەکات دانەیە ئایینی پایەدارو راسـتە، ئاوا فرمانیـان پێکرابوو، کەچی ئەوان جیابوونەوەو بوونە چەند دەسـتەیەك، پێغەمبەر ﷺ دەفەرموێ: ((إن الیهـود اختلفوا علی احدی وسـبعین فرقة، وإن النصاری علی ثنتین وسـبعین فرقة، وستفترق هذه الأمة علی ثلاث وسبعین فرقة، کلها فی النار إلا واحدة) قالوا: من هم یا رسول الله؟ قال: ما أنا علیه وأصحابی)) (القرطبی: ٤/١٦٠،١٥٩).

لە هەمووکەس خراپتر خاوەننامە لە دین دەرچووەکانن:

﴿ ٦: إن الذین کفروا ﴾ بەڕاسـتی ئەوانـەی بێ بڕواو کافربوون ﴿ من أهل الکتاب والمشرکین ﴾ لەخاوەننامەو بتپەرسـتەکان ﴿ فی نار جهنم خالدین فیها ﴾ دەخرێنە نـاو ئاگری دۆزەخەوە بەهەتـا هەتایی تێیـدا قەتیس ئەبن ﴿ أولئک هم شر البریة ﴾ ئـا ئەوانە خراپترینی دروسـتکراوەکانن، چونکە پاش دۆزینەوەی ڕێی‌ڕاست لایان‌دا.

لە هەموو کەس چاکتر ئیماندارە ئاکار چاکەکانن:

﴿ ٧: إن الذین آمنوا ﴾ بەڕاستی ئەوانەش وا ئیمان و بڕوایان هێنا ﴿ وعملوا الصالحات ﴾ وکارە چاکەکانیان ئەنجامدا ﴿ أولئک هم خیر البریة ﴾ ئاەوانە چاکترینی هەموو دروستکراوەکانی سەرزەوییین ﴿ ٨: جزاؤهم عند ربهم ﴾ پاداشیان لەلای پەروەردگاریان ﴿ جنات عدن ﴾ چەند باخاتێکی هەمیشەیی بەهەشتە ﴿ تجری من تحتها الأنهار ﴾ لەبن درەختەکانییەوە چەندین جۆگەئاوو ڕوبارەڕوات ﴿ خالدین فیها أبدا ﴾ و بەئێجگاری تێیدا ئەمێننەوەو ژیان دەبەنە سـەر ﴿ رضی الله عنهم ﴾ خوا لێیان رازی و خۆشنوودە بە هۆی کارە چاکەکانیانـەوە ﴿ ورضوا عنه ﴾ وئەوانیش لـەو ڕازی و، خۆشـنوودن سەبارەت بەو هەموو بەخششـەی پێی‌داون ﴿ ذلک لمن خشی ربه ﴾ ئەو ڕێزو پاداشـە گەورەیە بۆ هەر کەسێکە کە بە ڕاسـتی لەپەروەردگاری خۆی ترسابێ و فرمانەکانی جێبەجێ کردبێ. پێغەمبەر ﷺ دەفەرموێ: ((باشـترینی دروسـتکراوەکانی سەر زەوییتان پێ بڵێم؟: وتیان: بەڵێ. فەرمووی: پیاوێکە هەمیشە خـۆی ئامـادە کردووە بـو غەزاو جیهـاد، جڵەوی ئەسـپەکەی بەدەستەوەیەتی، هەر شـتێك ڕوویدا بەخێرایی خۆی فڕێ‌دەداتە سەری، لەخواروی ئەویشـەوە کەسێکە لەناو مەڕەکانیدا دەژی، نوێژ دەخوێنێ و، زەکات دەدات، خراپترینی گشت خەڵکیش ئەو کەسەیە: بە داوای شـتێکیان لێدەکرێ کەچی هێمان نایان‌دەن)) (أحمد: ٢/٣٩٦).

سوورەتی (زەلزەلە)ـە

مەدەنییەو (٨) ئایەتە

بەناوی خوای بەخشندەی میهرەبان

ئەم سوورەتە هەرچەند بەشێوازو ئوسلوب لە سوورەتە مەککییەکان دەچێت، چونکە باسـی قیامەت و حاڵەتـە دژوارەکانی ئەو ڕۆژە دەکات، وە بەم شێوە یەش دەست پێ ئەکات:

﴿ بسم الله الرحمن الرحیم * ١: إذا زلزلت الأرض زلزالها ﴾ کاتێ کـە زەوی بەتوندی تەکانی‌داو کەوتە لـەرزە لەرزو جووڵەجووڵ، بەهەرهۆیەکـەوە بێت، (ئیبن عەبباس) ئەڵێ: ئەوە لە (نەفخە)ی یەکەمدایە، بە جۆرە لەرزەیەکی‌وا کەشاییستەی ئەوبێت، جائەبێ ئەوحاڵەتـە چ ڕووداوێکـی گەورەبێـت ﴿ ٢: وأخرجت الأرض أثقالها ﴾ و زەوی هەرچی باری گران وقوورسـی هەبوو فڕێی دایە دەرەوە: (مردووان، نەوت و، ئاوو، خەزنەو، هەزاران هەزار شتی تر) پێغەمبـەر ﷺ دەفەرموێ: ((تقیـئ الأرض أفلاذ کبدها أمثال الأسـطوان من الذهب والفضة، فیجئ القاتل فیقـول: فی هذا قَتَلْتُ، ویجئ القاطع فیقول: فی هذا قطعت رحمی، ویجئ السـارق فیقول: فی هذا قطعت یدی، ثم یدعونه فلا یأخذون منه شـیئا)) (موسـلیم: ١٠١٣). مەبەسـت ئەوەیە کە هەرچی زێـڕو زیوو نەختینە هەیە لەوڕۆژەدا بەفەرمانی خوا هەڵی دەداتە دەرێ، ئیتر خەڵکان دەڵێن: بەهۆی ئەمەوە بوو گوناح و تاوانمان دەکرد!.

قیامەت هات زەمین بوومەلەرزە لێی‌دەداو، مرۆڤ دەڵێ چی قەوماوە؟:

﴿ ٣: وقـال الإنسـان مـا لهـا ﴾ وئەوکاتە ئادەمی کافر بەسـەر سـوڕمانێکەوە دەڵێ: زەوی چییەتـی وا دەکات..؟ ﴿ ٤: یومئذ تحدث أخبارها ﴾ لـەوڕۆژەدا زەوی هەواڵەکانـی خۆی چاك و خراپ ڕادەگەیە نێت و، مەردوم تێ ئەگات کەئەو زەمین لەرزەیە سەرەتای ڕۆژێکی سەخت و وێران بوونی دونیایە ﴿ ٥: بأن ربك أوحـی لهـا ﴾ ئەویش بەهۆی ئەوەوە کـە پەروەردگارت وەحی و

فرمانی پێکردووە بەو زەلزەلەیە، واتە: لەخۆیەوە ناتوانێ هیچ بکات وهەردەم لە ژێر دەستەڵاتی خوادایە ﴿ ٦: یومئذ یصدر الناس أشتاتا ﴾ لەورۆژەدا خەڵکی بەپەرش وبڵاوی لەگۆڕەکانیان دەردەچن بۆشوێنی حیساب ﴿ لیروا أعمالهم ﴾ بۆئەوەی پاداش و تۆڵەی کارو کردەوەکانیان نیشان بدرێت.

جَزَآؤُهُمْ عِندَ رَبِّهِمْ جَنَّٰتُ عَدْنٍ تَجْرِى مِن تَحْتِهَا ٱلْأَنْهَٰرُ خَٰلِدِينَ
فِيهَآ أَبَدًا رَّضِىَ ٱللَّهُ عَنْهُمْ وَرَضُوا۟ عَنْهُ ذَٰلِكَ لِمَنْ خَشِىَ رَبَّهُۥ ﴿٨﴾

سُورَةُ الزَّلزَلَة

بِسْمِ ٱللَّهِ ٱلرَّحْمَٰنِ ٱلرَّحِيمِ
إِذَا زُلْزِلَتِ ٱلْأَرْضُ زِلْزَالَهَا ﴿١﴾ وَأَخْرَجَتِ ٱلْأَرْضُ أَثْقَالَهَا
﴿٢﴾ وَقَالَ ٱلْإِنسَٰنُ مَا لَهَا ﴿٣﴾ يَوْمَئِذٍ تُحَدِّثُ أَخْبَارَهَا ﴿٤﴾
بِأَنَّ رَبَّكَ أَوْحَىٰ لَهَا ﴿٥﴾ يَوْمَئِذٍ يَصْدُرُ ٱلنَّاسُ أَشْتَاتًا
لِّيُرَوْا۟ أَعْمَٰلَهُمْ ﴿٦﴾ فَمَن يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ خَيْرًا
يَرَهُۥ ﴿٧﴾ وَمَن يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ شَرًّا يَرَهُۥ ﴿٨﴾

سُورَةُ العَادِيَات

بِسْمِ ٱللَّهِ ٱلرَّحْمَٰنِ ٱلرَّحِيمِ
وَٱلْعَٰدِيَٰتِ ضَبْحًا ﴿١﴾ فَٱلْمُورِيَٰتِ قَدْحًا ﴿٢﴾ فَٱلْمُغِيرَٰتِ صُبْحًا
﴿٣﴾ فَأَثَرْنَ بِهِۦ نَقْعًا ﴿٤﴾ فَوَسَطْنَ بِهِۦ جَمْعًا ﴿٥﴾ إِنَّ ٱلْإِنسَٰنَ
لِرَبِّهِۦ لَكَنُودٌ ﴿٦﴾ وَإِنَّهُۥ عَلَىٰ ذَٰلِكَ لَشَهِيدٌ ﴿٧﴾ وَإِنَّهُۥ لِحُبِّ
ٱلْخَيْرِ لَشَدِيدٌ ﴿٨﴾ ۞ أَفَلَا يَعْلَمُ إِذَا بُعْثِرَ مَا فِى ٱلْقُبُورِ ﴿٩﴾

تۆزقاڵەیە (خێرو شەڕ) ون نابێ:

﴿ ٧: فمن یعمل مثقال ذرة خیراً یره ﴾ ئینجا هەرکەسێك کێشی وردیلەیەك چاکەی ئەنجامدابێت، پاداشەکەی دەبینێتەوە ﴿ ٨: ومن یعمل مثقال ذرة شراً یره ﴾ وکەسێکیش کێشی وردیلەیەك شەرو خراپەی کردبێت، تۆڵەکەی دەبینێتەوە، مەگەر خوا قەڵەمی عەفوو بێنی بەسەریا، کەوابوو باهەموومان هۆشیارو زیرەك و وریابین، بزانین ڕۆژانە چیئەکەین و لەخوا بترسین. لەگەورەییو فەزیلەتی ئەم سوورەتەیە کەئیمامی (ترمزی) لە (ئەنەس)ەوە دەگێرێتەوەکە: پێغەمبەر ﷺ فەرموویەتی: ((من یقرأ إذا زلزلت عدلت لە بنصف القرآن، ومن قرأ (قل یا أیها الکافرون) عدلت لە بربع القرآن، ومن قرأ (قل هو الله أحد) عدلت لە بثلث القرآن)) واتە: ئەو کەسەی کە سوورەتی (زەلزەلە) دەخوێنێتەوە، بەلای خواوە پاداشتی نیوەی قورئانی بۆهەیە، ئەوەش کە سوورەتی (قل هوالله أحد) دەخوێنێتەوە، پاداشتی سێیەکی قورئانی بۆهەیە، وەئەوەش کەسوورەتی (قل یاأیها الکافرون) دەخوێنێ، ئەوا پاداشتی چواریەکێکی قورئانی بۆدەنووسرێت.

سوورەی (عادیات)ـە

مەککەییەو (١١) ئایەتە

بەناوی خوای بەخشندەی میهرەبان

ئەم سوورەتە باسی وڵاخ و ئەسپی موجاهیدان و سوارچاکانی کاتی خۆی دەکا، کە چۆن شەبەیخونیان دەبردە سەردوژمن، گومان نییە کەئەوەیش نرخ و گرنگی وڵاخ و سواری نیشان دەدات تا ڕۆژی دوایی، وەهەتا دونیادونیا بێ نرخیان کەم نابێتەوە، جاخوا سوێند ئەخوات بەوڵاخی هاوەڵان کە: مرۆڤ بەرامبەر بە بەهرەکانی خوای خۆی زۆر سپڵەیە، هەروەك ئەو ڕاستیە دەچەسپێنێ کەئادەمی ماڵی دونیای زۆر خۆش دەوێ، بەشێوەیەك کە گەڵێ جار کەسایەتی خۆی لەکیس دەدا بۆی! وە بەم شێوەیەش دەست پێدەکات:

خوا سوێند بە چارەوێی جەنگ دەخوا کە مرۆڤ پێ نەزانێ:

﴿بسم الله الرحمن الرحیم * ١: والعادیات ضبحا ﴾ سوێند بەو ئەسپانەی بەتاوغاردەدەن لە گۆڕەپانی جیهاددا بەپرماندن و بەپەلە تەپ ئەدەنە سەردوژمن ﴿ ٢: فالموریات قدحا ﴾ ئینجا بەو ئەسپانەی کەلەکاتی پرتاودا ناڵ و بزماری ژێرسمیان بەتوندی لەبەرد دەداو ئاگر هەڵدەستێنێ ﴿ ٣: فالمغیرات صبحا ﴾ ئینجا بەوئەسپانەی کەلەبەرەبەیاندا هەڵمەت ئەبەنە سەر دوژمن ﴿ ٤: فأثرن بە نقعا ﴾ بەو زوو هەڵمەت بردنەی بەیانیانەیان تەپ وتۆز هەڵدەسێنن بەهەموولایەکدا بڵاودەبێتەوە ﴿ ٥: فوسطن بە جمعا ﴾ جا بەوزووە خۆیان ئەکوتنە ناوجەرگەی کۆمەڵێ دوژمنەوە ﴿ ٦: إن الإنسان لربە لکنود ﴾ سوێند بەوانە هەموو، بێگومان ئادەمی سەبارەت بەپەروەردگاری خۆی زۆر سپڵەو ناسوپاسە ﴿ ٧: وانە علی ذلک لشهید ﴾ وە بە ڕاستی ئادەمی خۆیشی لەسەرئەو ناسوپاسییە ئاگادارەو کاروکردەوەی و جموجوڵەکانی بەڵگەن بۆئەوە.

مرۆڤ لە ماڵی دنیا چکووس و ڕژدە:

﴿ ٨: وإنە لحب الخیر لشدید ﴾ وەبێگومان زۆرحەزی لەماڵ وسامانە ﴿ ٩: أفلا یعلم إذا بعثر مافی القبور ﴾ جا کەوا دەکات، ئایا نازانێ کاتێ لە گۆڕەکان هێنرایە دەرێ و زیندوو کرایەوە

﴿ وحصل مافي الصدور ﴾ وه‌هه‌رچی له‌سینه‌و دڵه‌كاندایه هه‌ر هه‌مووی كۆكرایه‌وه‌و خرایه‌ڕوو ﴿ إن ربهم بهم يومئذ لخبير ﴾ به‌ڕاستی له‌وڕۆژه‌دا په‌روه‌ردگاریان به‌هه‌مووكارو كردارو گوفتاریان ئاگاداره كه‌واته: چۆن ئه‌وێرێ سه‌رپێچی و تاوان بكات، له‌كاتێكا ئه‌مرێ و زیندوو ئه‌كرێته‌وه‌و ڕازی دڵی ده‌رئه‌خرێ.

سووره‌ی (قاریعه)یه

مه‌ككه‌ییه‌و (١١) ئایه‌ته

به‌ناوی‌خوای به‌خشنده‌ی میهره‌بان

ئه‌م سووره‌ته باسی پله‌كانی ڕۆژی (قیامه‌ت)ده‌كات، ئه‌و شتانه‌ی كه‌له‌و ڕۆژه‌دا ڕوو ده‌ده‌ن: ده‌رچوونی ئاده‌می له‌گۆڕدا، بڵاوه‌كردنی‌و، سه‌رگه‌ردان بوونی وه‌ك په‌پوله‌ی پرش وبڵاو، گۆڕینی كێوه‌كان وه‌ك خوری شیكراوه كه به بایه‌كی سووك بڵاوبێته‌وه.. پاشان ده‌ره‌نجامی قورسی و سووكی كرداری خه‌ڵكی و شوێنیان دیاری ده‌كات و، وه به‌م شێوه‌یه ده‌ست پێ‌ده‌كات: ﴿ بسم الله الرحمن الرحيم * ١: القارعة ﴾ راچڵه‌كێنه‌ر ﴿ ٢: ما القارعة ﴾ راچڵه‌كێنه‌ر چییه؟ ﴿ ٣: وما أدراك ما القارعة ﴾ تۆ چوزانییت داچڵه‌كێنه‌ر چییه؟.

قیامه‌ت هات مرۆڤ وه‌ك په‌پووله‌ی پرژاو ده‌بن:

﴿ ٤: يوم يكون الناس كالفراش المبثوث ﴾ رۆژێكه گشت مه‌ردوم وه‌كو په‌پووله‌ی پرش وبڵاوی لێ‌دێ ﴿ ٥: وتكون الجبال كالعهن المنفوش ﴾ كێوه‌كانیش وه‌ك خوری شیی‌كراوه‌یان لێ‌دێت و به‌هه‌وادا ده‌ڕۆن.

پاداش و تۆڵه به پێی تای ته‌رازووه:

﴿ ٦: فاما من ثقلت موازينه ﴾ ئینجا ئه‌و كه‌سه كه له‌و ڕۆژه‌دا تای كێشانه‌ی كرده‌وه‌كانی قورس بوو ﴿ ٧: فهو في عيشة راضية ﴾ ئه‌وه له‌نێو گوزه‌ران و خۆشییه‌كی وادا ده‌بێت، خۆی پێی ڕازییه ﴿ ٨: وأما من خفت موازينه ﴾ به‌ڵام ئه‌وكه‌سه‌ش كه‌تای كێشانه‌ی كرده‌وه‌كانی سووك بوو ﴿ ٩: فأمه هاوية ﴾ ئه‌وه دایكی ئه‌و دۆزه‌خه‌و باوه‌شی بۆ گرتۆته‌وه ﴿ ١٠: وما أدراك ماهية ﴾ جا تۆ چوزانییت (هاویه)چییه؟ ﴿ ١١: نار حامية ﴾ ئاگرێكی زۆر گه‌رمه. ئیمامی (بوخاری و موسلیم) له (ئه‌بوو هوره‌یره)وه ده‌گێڕنه‌وه كه پێغه‌مبه‌ر ﷺ فه‌رموویه‌تی: ((ناركم هذه يوقد ابن آدم جزء من سبعين جزءا من حر جهنم)). ئه‌م ئاگره‌ی ئێره‌یه‌تانه به‌شێكه له‌حه‌فتا به‌شی گه‌رمای ئاگری دۆزه‌خ. هاوه‌ڵان وتیان به‌خوا سوێند ئه‌وه‌نده به‌سه! ئه‌ویش فه‌رمووی: ((إنها فضلت عليه بتسعة وستين جزءا، كلهن مثل حرها)) به‌ڕاستی ئه‌و ئاگری دۆزه‌خه (٦٩) به‌شی له‌م ئاگری ئێره‌تانه زیاتره، هه‌ر به‌شه‌یش وه‌ك گه‌رمای ئه‌و ده‌بێت..!! (فتح الباري: ٣٨٠/٦. موسليم:

وَحُصِّلَ مَا فِي ٱلصُّدُورِ ﴿١٠﴾ إِنَّ رَبَّهُم بِهِمْ يَوْمَئِذٍ لَّخَبِيرٌ ﴿١١﴾

سُورَةُ القَارِعَةِ

بِسْمِ ٱللَّهِ ٱلرَّحْمَٰنِ ٱلرَّحِيمِ

ٱلْقَارِعَةُ ﴿١﴾ مَا ٱلْقَارِعَةُ ﴿٢﴾ وَمَآ أَدْرَىٰكَ مَا ٱلْقَارِعَةُ ﴿٣﴾ يَوْمَ يَكُونُ ٱلنَّاسُ كَٱلْفَرَاشِ ٱلْمَبْثُوثِ ﴿٤﴾ وَتَكُونُ ٱلْجِبَالُ كَٱلْعِهْنِ ٱلْمَنفُوشِ ﴿٥﴾ فَأَمَّا مَن ثَقُلَتْ مَوَٰزِينُهُۥ ﴿٦﴾ فَهُوَ فِي عِيشَةٍ رَّاضِيَةٍ ﴿٧﴾ وَأَمَّا مَنْ خَفَّتْ مَوَٰزِينُهُۥ ﴿٨﴾ فَأُمُّهُۥ هَاوِيَةٌ ﴿٩﴾ وَمَآ أَدْرَىٰكَ مَا هِيَهْ ﴿١٠﴾ نَارٌ حَامِيَةٌۢ ﴿١١﴾

سُورَةُ التَّكَاثُرِ

بِسْمِ ٱللَّهِ ٱلرَّحْمَٰنِ ٱلرَّحِيمِ

أَلْهَىٰكُمُ ٱلتَّكَاثُرُ ﴿١﴾ حَتَّىٰ زُرْتُمُ ٱلْمَقَابِرَ ﴿٢﴾ كَلَّا سَوْفَ تَعْلَمُونَ ﴿٣﴾ ثُمَّ كَلَّا سَوْفَ تَعْلَمُونَ ﴿٤﴾ كَلَّا لَوْ تَعْلَمُونَ عِلْمَ ٱلْيَقِينِ ﴿٥﴾ لَتَرَوُنَّ ٱلْجَحِيمَ ﴿٦﴾ ثُمَّ لَتَرَوُنَّهَا عَيْنَ ٱلْيَقِينِ ﴿٧﴾ ثُمَّ لَتُسْـَٔلُنَّ يَوْمَئِذٍ عَنِ ٱلنَّعِيمِ ﴿٨﴾

٢٨٤/٤). وه هه‌روه‌ها ده‌رباره‌ی قورسی و ناره‌حه‌تی ئه‌و ئاگره‌یه كه پێغه‌مبه‌ر ﷺ ده‌فه‌رموێ: ((اذا اشتدّ الحر فأبردوا عن الصلاة، فإن شدة الحر من فيح جهنم)). (فتح الباري: ٢٠/٢. موسليم: ٤٣٠/١). واته: هه‌ركه گه‌رمای نیوه‌ڕۆ تینی سه‌ند، ئێوه‌ش نوێژ دوابخه‌ن بۆ كاتێ فێنك ده‌كا، نزیك به‌وه‌ختی نوێژی عه‌سر، هه‌تا ناڕه‌حه‌ت وماندوونه‌بن چوون گڕه‌ی گه‌رما له‌هه‌ناسه‌ی دۆزه‌خه.

سووره‌تی(ته‌كاسور)ـه

مه‌ككه‌ییه‌و (٨) ئایه‌ته

به‌ناوی خوای به‌خشنده‌ی میهره‌بان

ئه‌م سووره‌ته باسی سه‌رگه‌رمی و سه‌رقاڵبوونی ئاده‌می ده‌كات به‌هۆكانی خۆشویستنی دونیاوه، وه به شانازی كردن به‌ماڵ و منالی زۆره‌وه، دیاره ئه‌وه هۆیه‌كی خراپه، مرۆڤ له‌خواناسین

لائەدا، هەر بۆیەش چەند جارێك هۆشیارییان ئەداتێ و ئاگادارییان ئەکاتەوە کەواز لەوخووە ناپەسەندو ناجوامێرانە بێنن، دواییش باسی ئەوحاڵەتە سەخت و نارەحەتە دەکات کە لەقیامەتدا رووبەڕوویان دەبێتەوە.

دنیا ویستی، قیامەت لە بیر دەبا:

﴿ بسم الله الرحمن الرحیم * ۱: الهاکم التکاثر ﴾ خەڵکینە خۆهەڵکێشانتان بە زۆری سامان و منداڵ بێ ئاگای کردوون، پێغەمبەر ﷺ دەفەرموێ: ((یقـول العبد: مالی مالی، وإنما له من ماله ثلاث: مـا أکل فأفنی، او لبس فأبلی، أو تصدق فأمضی، وما سـوی ذلک فذاهب وتارکه للناس)) (موسلیم: ٤/٢٢٧٣). واته: هەمیشە بەندە دەڵێت: ماڵەکەم، ماڵەکەم، کەچی ماڵی ئەو تەنها سێ جۆرە: ئەوەی خواردوویەتی و تیاچووە، یان ئەوەی لەبەری کردووە و کۆنی کردووەو نەماوە، یان ئەوەی بەخشیویەتی و تێپەڕیوە، ئیتر بێ لەوە هەموو دەڕواو بەجێی دێڵێ بۆخەڵك ﴿ ۲: حتی زرتم المقابر ﴾ تا ئەوکاتەی ئەمرن و دەنێژرێن لە گۆڕستانەکاندا، بیر کردنەوە لە (گۆڕ) دڵانی خەوتوو وە خەبەر دێنێ، ڕۆژی ئەولا وەبیردێنێ، دونیا کەم دەنرخێنێ، بۆیە، پێغەمبەر ﷺ فەرمووی: ((کنت نهیتکم من زیارة القبور، فزوروا القبور فإنها تزهد فی الدنیا، وتذکر الآخرة)) (ئیبن ماجە). من کاتی خۆی لەسەردانی گۆڕان ڕێگریم کردن، بەڵام ئێستا بچن بۆ سەردانی گۆڕان، چونکە سەردانی دونیاتان لا کەمنرخ دەکاو، ئەو ڕۆژەکەشتان وەبیر دێنێ. ﴿ ۳: کلا سوف تعلمون ﴾ وانابێ ئێوە ئەتانەوێ، لەمەولا چاك دەزانن و تێئەگەن کە ئێوە بەهەڵەدا چوون و چیتان بەسەردێ ﴿ ٤: ثم کلا سوف تعلمون ﴾ دیسان وانابێ ئێوە ئەتانەوێ، لەئایندەدا چاك دەزانن و تێ ئەگەن، پاشە ڕۆژتان چۆن ئەبێ ﴿ ٥: کلا لو تعلمون علم الیقین ﴾ نا ئەگەر ئەتان زانی بە زانینی یەقین، وازتان لە خۆهەڵکێشان بە زۆری ماڵ و منداڵ دەهێنا.

دۆزەخ دەبینن و، لە خۆشی دنیا بەرپرسیارن:

﴿ ٦: لترون الجحیم ﴾ سوێند بەخوا بەچاوی خۆتان دۆزەخ دەبینن ﴿ ۷: ثم لترونها عین الیقین ﴾ دیسانەوە بێ گومان بەچاوی یەقین دۆزەخ ئەبینن ﴿ ۸: ثم لتسئلن یومئذ عن النعیم ﴾ پاشان باوەڕتان هەبێت لەو ڕۆژەدا پرسیاری هەموو بەهرەیەکتان لێدەکرێ: تەندروستی، ماڵ و سامان، خێڵ و هۆز، هەر بەهرەیەکی تر کە خوا پێی دابن، چۆنتان دەست کەتووە..؟ لەڕێی شەرعەوە، یا لەرێگاکانی ترەوە..؟ وە چۆنتان بەخت کرد..؟ (پێشەوا (موسلیم) لە (ئەبووهورەیرە))وە دەڵێ: ڕۆژێ یا شەوێ پێغەمبەر ﷺ لەماڵ دەرچوو، دیتی وا (ئەبووبەکر) و (عومەریش) هاتوونەتە دەرێ! فەرمووی: ((ما أخرجکما من بیتکما هذه الساعة)) چ شتێ ئێوەی لەم ناوەختەدا لەماڵ وەدەرناوە؟! وتیان: ئەی پێغەمبەری خوا برسێتی، فەرمووی: ((وأنا، والذی نفسی بیده لأخرجنی الذی أخرجکما قدما)) رواه الترمزی. منیش سوێندم بەو زاتەی کە گیانی منی بەدەستە هەر ئەوشتە وەدەری ناوم، کە ئێوەی وەدەرناوە..!

سوورەتی (عەسر)ـە

مەککەییەو (۳) ئایەتە

بەناوی خوای بەخشندەی میهرەبان

ئەم کورتە سوورەتە، بەپەلە باسی هۆکانی بەختیاری و سەرفرازی ئادەمزاد دەکات، هاوڕێ لەگەڵ هۆکانی سەرکەوتنی و، بەختەوەرییدا سوێند دەخوات بەوکاتەی کە تەمەنی مرۆڤی تێیدا تەواو دەبێ و، لاپەڕەی ژیانی تێیدا دەپێچرێتەوە، وەبەو هەموو شتانە بەدرێژی ڕۆژگار تێیدا ڕوودەدەن، کە هەرهەمووی پەندوو ئامۆژگارییە بۆئەوانەی وا بەورد بیردەکەنەوە، سوێند دەخوات بە(عەسر) کەهەموو ئادەمی لەناو زەرەرو زیاندایە، مەگەر کەسێك ئەم چوار پەسن و سیفەتانەی تێدا بێت: بڕوای کامڵ، ئاکاری باش و چاك، باسکردنیهەق و ڕاستی بۆیەکتر، بەئارامبوون وخۆ ڕاگرتن. بەڕاستی ئەم سوورەتە بناغەی ئایین و هەموو سەرکەوتنێکە، بۆیە پێشەوا (شافعی) (خوا لێیخۆش بێت) دەڵێ: ئەگەر خوا تەنها ئەم سوورەتەی ناردبا، بۆ بەرنامەی ژیانی ئادەمیزاد بەس دەبوو. ئیمامی (تەبەری)ش لە (عوبەیدوڵڵای کوڕی حەفس)ـەوە دەڵێ: هەرکە دووکەسی هاوەڵان بەیەکتر گەیشتبان، تا سوورەتی (عەسر)یان بۆ یەکتر نەخوێندبا، لێك جیانەدەبوونەوە. پێشەوا (شافعی) دەڵێ: ئەگەر خەڵك بەوردیی لەم سوورەتە تێفکرابان بەدرێژایی ڕۆژگار بەسیان دەبوو.

مرۆ (بێلەم چوار پەسنە) گش زیانبارە:

ئەم سوورەتە لەبەر ئەوە کە لە مەککەدا دابەزیوە، زۆر پێ لەسەر ئیمان و پەسنەکانی ئیمان دادەگرێت، بۆیە خوای دلۆڤان دەفەرموێ:

﴿ بسم الله الرحمن الرحیم * ۱: والعصر ﴾ سوێند بەکات و ڕۆژگار کەچەندە گرنگ و بەنرخە، هەر لەبەر ئەمەیشە خوای گەورە سوێندی پێ دەخوات، چونکە (کات) بۆ مرۆڤە زیرەك و

وریاکان مایەی بەختیاری و سەرفرازییان بووە، هەوڵیان تیاداوە بۆ ئازادی و، سەربەستی خۆیان، هیچ پشوویان تیا نەداوە.. بەڵام بۆ گەلانی تەمەڵ و نەزان، بۆتە مایەی ژێر دەستەیی و بەد بەختییان، ئای چۆن چەندان ساڵ دێت و دەروات، گەلانی ژێر دەستە هەر دەناڵێنن؟ دەسا بۆ راستنابنەوەو، لە عەسر سود وەرگرن، وەك پەیامبەر ﷺ راپەڕی و، سوودی لێوەر گرت و دەرەنجام گەلەکەی خستە سەر فرازییەوە ﴿٢: إن الإنسان لفي خسر﴾ کەبەراستی هەرچی ئادەمیزاد هەیە بەتایبەت ئەوانەیان کە تەکلیفیان لەسەرە لەزیانێکی گەورەدایە ﴿٣: ألا الذين آمنوا﴾ جگە ئەوانەی بروایان هێناوە ﴿وعملوا الصالحات﴾ و کارە چاکەکانیان کردووە، واتە: هەرچی خێرو چاکە بۆ دین و وڵاتیان هەوڵی بۆ ئەدەن و ئەیکەن ﴿وتواصوا بالحق﴾ وە وەسیەتیان بۆ یەکتر کردووە بەهەق، کە هەمیشە پابەندی هەق بن و ماخولانی راستی بن ﴿وتواصوا بالصبر﴾ وە وەسیەتیان بۆیەکتر کردووە بەسەبرو خۆراگری لەسەر هەق و ئایینی خوا، واتە: مرۆڤی موسڵمان دەبێ هیچ کات ماندوو نەبێ و، نەپسێ بەرامبەر بە ئەرکەکانی سەرشانی.

سوورەتی (هومەزە)یە

مەککەییەو (٩) ئایەتە

بەناوی خوای بەخشندەی میهرەبان

ئەم سوورەتە باسی ئەوکەسانە دەکات کە هەردەم ناوی خەڵك بەخراپە دەبەن و، توانج و تەشەریان لێدەدەن و، هەوڵ دەدەن خراپیان بکەن و گاڵتەو گەپیان پێدەکەن، هەروەك هێرش دەکاتە سەر ئەوانەی ماڵ و سامان کۆ ئەکەنەوەو خەریکی ژماردنینی و، وائەزانن کەماڵەکەیان هەرگیز ناهێڵێ بمرن..! کۆتاییشی بە باسێکی کورتی پاشە رۆژو جێگای بەدبەختەکان دێت، کە بەئێجگاری دەڕۆنە ناو دۆزەخەوەو ئاگرێکی تێکشکێنەر هروژم دەباتە سەردڵیان.

هاوار بۆ مرۆی تەشەردەر و حوسپکەرو فرەکەری ماڵی دنیا:

خەڵکانێ هەبوون بێ حیساب و ئەژمار لەرێی ناهەقەوە ماڵ و سامانیان کۆ دەکردەوەو، ئەم و ئەویان بەکەم سەیر دەکردو، توانج و تەشەر پیشەیان بوو، جابۆ ترساندن و سەر زەنشتی ئەوانە خوا فەرمووی: ﴿بسم الله الرحمن الرحيم ※ ١: ويل لكل همزة لمزة﴾ سزای سەخت بۆ هەموو توانج گرێکی عەیبگر، واتە: ئەوکەسە ناوی خەڵك بەخراپە دەباو بەشوێن کەم وکوڕی و نەنگدا دەگەرێ ﴿٢: الذي جمع مالا و عدده﴾ ئەو کەسەی کە ماڵێکی زۆری کۆ کردەوەو هەرخەریکی ژماردنی بوو، ئیتر بێ لێکدانەوەی حەڵاڵ و حەرام. واتە: ئەوانە کە ناوی مەردوم دەبەن ئەو دەوڵەمەندانەن بەهۆی سامانەکانیانەوە خۆ بەگەورە

سُورَةُ العَصْرِ (١٠٣ — آياتها ٣)

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

وَالْعَصْرِ ﴿١﴾ إِنَّ الْإِنسَانَ لَفِي خُسْرٍ ﴿٢﴾ إِلَّا الَّذِينَ آمَنُوا
وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ وَتَوَاصَوْا بِالْحَقِّ وَتَوَاصَوْا بِالصَّبْرِ ﴿٣﴾

سُورَةُ الهُمَزَةِ (١٠٤ — آياتها ٩)

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

وَيْلٌ لِّكُلِّ هُمَزَةٍ لُّمَزَةٍ ﴿١﴾ الَّذِي جَمَعَ مَالًا وَعَدَّدَهُ ﴿٢﴾
يَحْسَبُ أَنَّ مَالَهُ أَخْلَدَهُ ﴿٣﴾ كَلَّا لَيُنبَذَنَّ فِي الْحُطَمَةِ ﴿٤﴾
وَمَا أَدْرَاكَ مَا الْحُطَمَةُ ﴿٥﴾ نَارُ اللَّهِ الْمُوقَدَةُ ﴿٦﴾ الَّتِي تَطَّلِعُ
عَلَى الْأَفْئِدَةِ ﴿٧﴾ إِنَّهَا عَلَيْهِم مُّؤْصَدَةٌ ﴿٨﴾ فِي عَمَدٍ مُّمَدَّدَةٍ ﴿٩﴾

سُورَةُ الفِيلِ (١٠٥ — آياتها ٥)

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

أَلَمْ تَرَ كَيْفَ فَعَلَ رَبُّكَ بِأَصْحَابِ الْفِيلِ ﴿١﴾ أَلَمْ يَجْعَلْ كَيْدَهُمْ
فِي تَضْلِيلٍ ﴿٢﴾ وَأَرْسَلَ عَلَيْهِمْ طَيْرًا أَبَابِيلَ ﴿٣﴾ تَرْمِيهِم
بِحِجَارَةٍ مِّن سِجِّيلٍ ﴿٤﴾ فَجَعَلَهُمْ كَعَصْفٍ مَّأْكُولٍ ﴿٥﴾

دەگرن و بەسووك سەیری خەڵکی دەکەن ﴿٣: يحسب أن ماله أخلده﴾ وا خەریکە بەدونیاوە پێی وایە کەماڵ و سامانەکەی بەئێجگاری لەدونیادا دەیهێڵێتەوە وەهەرگیز نامرێ، بۆیە رەفتاری وادەکات ﴿٤: كلا﴾ با وانەزانێت ﴿لينبذن في الحطمة﴾ سوێند بەخوا بەسووکی و ریسوایی فرێ دەدرێتە ناو تێکشکێنەرە (حوتەمە)وە ﴿٥: وما أدراك ما الحطمة﴾ جا تۆ چوزانیت ئەو تێشکێنەرەیە چییە،ئەگەر خوا بۆت باس نەکات ﴿٦: نار الله الموقدة﴾ ئاگرێکی هەڵکراوی بڵێسەداری خوایە، واتە: بەفەرمانی ئەوەو فریشتەی ئەوی لەسەرە ﴿٧: التي تطلع على الأفئدة﴾ ئەو ئاگرێکی وایە رووەدەکاتە بنۆکەی دڵەکان و، پەرەی دڵەکان دەسووتێنێ کە سەرچاوەی کوفر بوون ﴿٨: إنها عليهم مؤصدة﴾ بەراستی ئەو (ئاگرە) دەورەی داون و لەسەریان داخراوەو دای پۆشیون، نە هەوای تێ دەچێ و، نە هەوای لێ دەرواتە دەرەوە ﴿٩: في عمد ممددة﴾ ئەوان بەسراونەوە لەناو چەند

کۆڵەکەیەکی درێژکراوەدا. واتە: دژبانی و کۆنترۆڵیان لێبەستراوەو بەهیچ شێوەیەك رێگای دەرچوونیان نییە و هەرگیز قوتار نابن.

سوورەتی (فیل)ـە

مەککەییەو (٥) ئایەتە

بەناوی خوای بەخشندەی میهرەبان

ئەم سوورەتە باسی داستانی خاوەن فیلەکان (أصحاب الفیل) دەکات، ئەو کاتە کە هاتن بۆ وێرانکردنی (کعبة الله)، بەڵام خوای گەورە دای بە پۆزەیانداو، پاشەوپاش سەری خەجاڵەتی پێداخستن و، بەلاوازترین لەشکری خۆی (واتە: بە کۆمەڵێ باڵندە) تەفروتونای کردن و،ماڵەکەی خۆی پاراست، کە بەراستی ئەمەیش تا دونیا دونیا بێت بە چیرۆك وداستان باس دەکرێت.

سەرگوزشتەی فیل سوارەکان:

﴿ بسم الله الرحمن الرحیم * ١: ألم تر کیف فعل ربک بأصحاب الفیل ﴾ ئایا ئەو دەنگ و باسەت پێنەگەیی و، نەتدی کە خوای پەروەردگاری تۆ بەخاوەن فیلەکان چی کرد.؟ ئەوانەی هاتن بۆ وێرانکردنی کەعبەی شەریف. ﴿ ٢: ألم یجعل کیدهم فی تضلیل ﴾ ئەرێ مەگەر سەری لێ نەشێواندن و فرت و فێڵەکەیانی پووچەڵ نەکردەوە..؟! ﴿ ٣: وأرسل علیهم طیرا أبابیل ﴾ کۆمەڵێکی زۆرو پۆل پۆل باڵندەی نەنارده سەریان؟ ﴿ ٤: ترمیهم بحجارة من سجیل ﴾ تابە بەردی گڵمتی رەق بەردە بارانیان بکەن ﴿ ٥: فجعلهم کعصف مأکول ﴾ دەرەنجام وەك کای خوراوی لێکردن و رێزە بەرێزەبوون و چوونە زبڵگای مێژووەوە بوونە وانەو چیرۆك بۆهەرکەسێك بیەوێ شەڕە شۆخ لەگەڵ ئیسلامدا بکا، کە دەرەنجام هەر سەری خۆیشی پان ئەبێتەوە، وەك سوپاکەی (ئەبرەهە).

تێبینی: پێغەمبەر ﷺ هەر لەوساڵەدا (عام الفیل) لەدایكبوو، وەك خۆی ئەفەرموێ: ((وُلِدْتُ عامَ الفیلِ)) (رواه الإمام أحمد)؛ شیاوی باسە ئەو رووداوە لەمانگی (موحەرەم)دا پێش لەدایکبوونی پێغەمبەر ﷺ بە پەنجا ساڵ و پێنج رۆژێ، بەرامبەر بە مارسی(٥٧١) زایینی رووی‌دا، هۆی روودانی ئەو رووداوەش - وەك ئیبن هیشام ئەڵێ- ئەبرەهەی جێگری گشتی (نەجاشی) کە لەوڵاتی (یەمەن)، دیتی عەرەبەکان ئابەو جۆرە دەڕۆنە (کەعبە)، ئەویش لە (سەنعا)دا کەنیشتەیەکی گەورەی کردەوە، بەو مەبەستە کەعەرەبان لەوێوە وەرگێڕێتەوە بۆلای کەنیشتەکەی خۆی، ئەوجا پیاوێك ئەوەی بیست و لەرقان چوو و پیسی تێکرد، ئەویش (ئەبرەهە) بۆ تۆڵە کردنەوە سوپایەکی (٦٠) هەزار کەسی رێكخست بۆ روخاندنی (کەعبە)! کەنزیکەی (٩-١٣) فیل سواری تێدابوو، سەرەرای فیلە گەورەکەی خۆی، جا کاتێ گەیشتە دۆڵی (مەحسەر/نێوان (موزدەلیفە) و(مونا) فیلەکەی خۆی چۆکی داداو هەرچەندە هەولیدا نەرۆیشت..!! جا لەو نێوانەدا خوای کارجوان ئەو پەلەوەرانەی نارده سەریان و تەفروتونای کردن. ئەمە کورتەیەکی ئەو رووداوە بوو.

(عەبدوولموتتەلیب)یش پاش ئەوەی کەداواکەیان رەتکردەوە بۆ ئازادکردنی وشترەکانی، دەستی بەئەڵقەکەی کەعبەوە گرت و گوتی:

یارب لا أرجو لهم سواکا	یارب فامنع حماکا
إن عدو البیت من عاداکا	إنهم لن یقهروا قواکا
لاهُمَّ إن العبد یَمْـ	ـنَعُ رَحْلَهُ فامْنَعْ حِلالَكْ
لا یغلبنّ صلیبُهُم	ومِحالُهُمْ غَدْواً مِحالَكَ
إن یدخلوا البلد الحرام	فأمر مابدالك

سوورەتی (قورەیش)ـە

مەککەییەو (٤) ئایەتە

بەناوی خوای بەخشندەی میهرەبان

ئەم سوورەتە هەندێ لە نیعمەت و بەهرەکانی خوا یادی قورەیش ئەخاتەوە، ئەوەبوو زۆر بەئاسوودەیی و، بێ ترس لەهیچ کەسێك، هاتوچۆی زستانە وهاوینەیان دەکرد بۆ بازرگانی، هات و چۆی (یەمەن) و(شام) یان دەکرد لەوپەری خۆشی و، ئارامیدا، وە هیچ کەسێك نەبوو دەست بێنێتە رێگەیان.

قورەیش هەقە خاوەنی کەعبە بپەرستن:

﴿ بسم الله الرحمن الرحیم * ١: لإیلاف قریش ﴾ لەبەر هۆگری و یەکگرتنی قورەیش ﴿ ٢: إیلافهم رحلة الشتاء والصیف ﴾ هۆگریان بەهاتوو چۆی زستانەو هاوینەوە (زستان بۆ یەمەن، هاوینیش بۆ شام) ﴿ ٣: فلیعبدوا رب هذا البیت ﴾ جا لەبەر ئەو بەهرە گەورەیەی خوایە بەسەریانەوە دەبا هەرخاوەنی ئەم خانەیە (کعبة الله) بپەرستن و هەموو هەر بۆئەو سەردانوێنن؛ چونکە لەژێر سێبەری ئەمن و ئاسایشی کەعبەدا ئەوان ئەو هات و چۆیە ئەنجام دەدەن، وەك دەفەرموێ: ((إنما أمرت أن اعبد رب هذه البلدة الذی حرمها وله کل شئ وأمرت أن أکون من المسلمین))٩١/٢٧. ﴿ ٤: الذی أطعمهم من جوع وآمنهم من خوف ﴾ ئەوخوایەی بەو

هۆیەوە قوتاری کردن لە برسێتی و هێوریشی کردنەوە لەترس، واتە: ترسیان لەهیچ دزودرۆزنێك نەما بێتە رێگەیان و رێیان پێ بگرێ، ئەویش بەهۆی حورمەت و رێزی کەعبەوە بوو، کە لەباوو باپیرانیانەوە بۆیان مابووەوە رێزنان لە کەعبە، جا ئایا لەبەرامبەر هەر بەهرەیەکی خواییەوە سوپاسێك پێویست ناکات..؟ ئای ئادەمی چەند سپڵەیت..؟!.

سوورەتی (ماعون)ـە

مەککەییەو (٧) ئایەتە

بەناوی خوای بەخشندەو میهرەبان

ئەم سوورەتە بەکورتی باس لە دوو دەستەو تاقم دەکات:

یەکەم: بێباوەڕێکی دڵڕەقی سپڵەو نکوولیکەری رۆژی دوایی و بەرێ.

دووەم: دووڕوویەکی ڕیابازو رووپامایيکەر لەکاروکردەوەکانیا.

یەکەمیان: بەپیشە سووکایەتی بەهەتیوان دەکەن و پیایاندا هەڵ دەشاخێن و، پێی بڵێیت چاکە ناکەن و هەوڵیشی بۆ نادەن، وەك (عاسی کوری وائیل)و هەرکەسێکی‌تر وەك ئەو. دووەمیان: ئەودووڕازیبیانەن کە نوێژەکانیان تەنها بۆ رووپامایی دەکەن، بۆیە زۆر بەسووك گرتوویانەو زۆرکەم رێك بکەوێت کە لەکاتی خۆیدا بیانکەن، وەیان لەکاتی کردنەکەیدا بێدارو هۆشیار بن، جا خوای گەورە لەهەر دوولایان هەڕەشە دەکات.

ئەو مرۆڤە رۆژی جەزای لا درۆیە!:

﴿ بسم الله الرحمن الرحيم * ١: أرأيت الذي يكذب بالدين ﴾ ئاخۆ دیتت ئەوکەسەی کەچۆن رۆژی جەزا بەدرۆ دەخاتەوە، ئەزانی ئەو کەسە کێیەو سیفەتەکانی چین..؟ ﴿ ٢: فذلك الذي يدع اليتيم ﴾ جا ئەوکەسە بێ بروایەکی وایە زۆر بەتوندی پاڵ بەهەتیووەوە دەنێ و پیا هەڵدەشاخێ، لەباتی ئەوە دڵ نەوایی بکات ﴿ ٣: ولا يحض على طعام المسكين ﴾ هەر وەك خۆیشی ئاوایە، دنەوهانی کەسیش نادات لەسەر بەخشین و خواردەمەنی دان بەهەژاران و بێ نەواو نەداران ﴿ ٤: فويل للمصلين ﴾ ئینجا سزای سەخت بۆ نوێژ خوێنەکان ﴿ ٥: الذين هم عن صلاتهم ساهون ﴾ ئەوانەی لەنوێژەکانیاندا غافڵ و بێ‌ئاگان، واتە: بەدڵ نوێژەکانیان ناکەن و لەماناو مەبەستەکەی بیر ناکەنەوە، لەپێش چاوخەڵکەوە دەیکەن بەڵام ئەر هەر خۆیان‌بن نایکەن، ناشزانن فەلسەفەی نوێژکردن چییە ﴿ ٦: الذين هم يراءون ﴾ ئەوانەی لە نوێژەکانیاندا رووپامایی‌دەکەن، واتە: لەبەر ئەوە نوێژ دەکەن پێیان بڵێن نوێژ خوێنن! ئەڵبەت مەبەستێکی تریشیان هەیە، پێغەمبەر ﷺ دەفەرموێ: ((تلك صلاةُ المنافق، تلك صلاةُ المنافق، تلك صلاةُ المنافق، يَجْلِسُ يَرْقُبُ الشمس، حتى إذا كان بين قَرْنَيِ الشيطان قام فنَقَرَ أربعاً، لايذكرُ اللهَ فيها إلا قليلا)) (فتح الباری:

سُورَةُ قُرَيْشٍ

بِسْمِ ٱللَّهِ ٱلرَّحْمَٰنِ ٱلرَّحِيمِ

لِإِيلَٰفِ قُرَيْشٍ ﴿١﴾ إِۦلَٰفِهِمْ رِحْلَةَ ٱلشِّتَآءِ وَٱلصَّيْفِ
﴿٢﴾ فَلْيَعْبُدُوا۟ رَبَّ هَٰذَا ٱلْبَيْتِ ﴿٣﴾ ٱلَّذِىٓ أَطْعَمَهُم
مِّن جُوعٍ وَءَامَنَهُم مِّنْ خَوْفٍۭ ﴿٤﴾

سُورَةُ ٱلْمَاعُونِ

بِسْمِ ٱللَّهِ ٱلرَّحْمَٰنِ ٱلرَّحِيمِ

أَرَءَيْتَ ٱلَّذِى يُكَذِّبُ بِٱلدِّينِ ﴿١﴾ فَذَٰلِكَ ٱلَّذِى
يَدُعُّ ٱلْيَتِيمَ ﴿٢﴾ وَلَا يَحُضُّ عَلَىٰ طَعَامِ ٱلْمِسْكِينِ ﴿٣﴾
فَوَيْلٌ لِّلْمُصَلِّينَ ﴿٤﴾ ٱلَّذِينَ هُمْ عَن صَلَاتِهِمْ سَاهُونَ
﴿٥﴾ ٱلَّذِينَ هُمْ يُرَآءُونَ ﴿٦﴾ وَيَمْنَعُونَ ٱلْمَاعُونَ ﴿٧﴾

سُورَةُ ٱلْكَوْثَرِ

بِسْمِ ٱللَّهِ ٱلرَّحْمَٰنِ ٱلرَّحِيمِ

إِنَّآ أَعْطَيْنَٰكَ ٱلْكَوْثَرَ ﴿١﴾ فَصَلِّ لِرَبِّكَ وَٱنْحَرْ ﴿٢﴾
إِنَّ شَانِئَكَ هُوَ ٱلْأَبْتَرُ ﴿٣﴾

٣٨٦/٦. موسلیم: ١/٤٣٤). واتە: ئەوە نوێژی مونافیقە، ئەوە نوێژی مونافقە، ئەوە نوێژی مونافقە! دەبینی هەمیشە کاڵ وکرچە ولەجێی خۆیدا نایکا، و زۆر بەقورس و نارەحەتی و ناچاری ئەنجامی دەدات، دادەنیشێ و، چاوەنۆڕی خۆر دەکات، جاکە دیتی ئەوا لە نێوان دووشاخەکانی شەیتانەوە خۆر دەرکەوت، هەڵدەسێ چوار دەنووك لەزەمین دەدات، زۆر بەکەمیش ئاگای لە خوایە! ﴿ ٧: ويمنعون الماعون ﴾ وە هەموو جۆرە یارمەتییەکیش لە خەڵکی دەگرنەوەو کۆتایی و درێغی دەکەن. بەڵێ.. مرۆڤ وا دروستکراوە کە بەتەنها خۆی ناتوانێ پێداویستییەکانی ژیانی خۆی جێبەجێ بکات، بۆیە پێویستیی بەدراوسێ و ئەم و ئەوهەیە، ئەویش دەبێ داوای هەرچی لێ‌کرد بە خواستن، بیداتێ و، دەستی لێ نەقوچێنێ، لە دەرزییەکەوە، هەتا پەرداخێك، تەورێك، پاچێك...هتد. مرۆڤی نوێژ خوێنی راستەقینە ئاوایە، بەڵام مرۆی دووڕوو، ریبابازو دەست قووچاووو بێ خزمەتە.

سوورەتی (کەوسەر)ـە

مەککەییەو (٣) ئایەتە

بەناوی خوای بەخشندەی میهرەبان

ئەم سوورەتە باسی بەهرە گرنگەکانی خوا دەکات بۆپەیامبەر ﷺ، بەتایبەتی ئەو بەهرە گەورەیە کە لەدونیاو لەقیامەتدا پێیبەخشیوە، ئەی دەبێ چ بەهرەیەك لەوە گەورەتر بێت کە هەتا هەتایە ناوو شۆرەت و ئایینەکەی هەردەمێنێ و ناکوژێتەوە..؟ ئەوان کە بەپێغەمبەریان دەگوت بێ کورو وەجاخ کوێرەو زوو ناوی دەکوژێتەوە، خۆیان بنەبڕ بوون و ناویان چوویە مەزبەلەی مێژوووەو، خۆیان ودین وریبازیان پێچرایەوەو کۆتایی هات، بێگومانیشم هەرکەسێکی‌تر، بیرو بۆچوونی وەك (ئەبووجەهل) و شوێنکەوتوانی ئەوبێ، وەك ئەوی لێدێ و، سەری خۆی پان ئەبێتەوە. لەفەزڵ و گەورەیی سوورەتی (کەوسەر)دا (ئەنەس) دەڵێ: پێغەمبەر ﷺ لەمزگەوتدا لەنێوانماندا بوو، کتوپڕ کەمێ خەوی لێکەوت، پاشان بەڕوویەکی خۆش وگەش و لێو بەزەردەخەنەوە سەری بەرزەوەکرد، جا ئێمەش وتمان: هۆی ئەو زەردەخەنەیەت چی‌بوو ئەی پێغەمبەر؟! فەرمووی: هەر ئێستا ئەم سوورەتەم بۆهات و خوێندیەوەو فەرمووی: (بسم الله الرحمن الرحیم.إنا أعطیناک الکوثر. فصل لربک وانحر. إن شانئک هوالأبتر) پاشان فەرمووی: دەزانن (کەوسەر) چییە؟ کەوسەر: چۆم و تاڤگەو و رووبارێکە لەبەهەشتدا، بەرەکەتێکی ئێجگار زۆری هەیە، حەوزو گولاوێکە پەروەردگارم بەڵێنی پێ‌داوم، کە لەقیامەتدا ئوممەتەکەم بێنە سەری، وە بەئەندازەی ئەستێرەکانی ئاسمان لێوان و پەرداخ و سووراحی تێدایە، هەندێ کەس لێی بێبەش دەبێ، منیش دەڵێم: ئەی پەروەردگاری من! خۆ ئەوانە لەئوممەتی منن، خوا ئەفەرموێ: تۆ نازانی‌پاش تۆ ئەوانە چیان کرد؟! (موسلیم: ١/٣٠٠، ئەبووداوود: ٥/١١٠، نەسایی: ٦/٥٣٣).

خوا گش خێرو بێرێکی ئەملاو ئەولای بە پێغەمبەر دا:

دوا بەدوای ئەوقسە ناخۆش و نالەبارانەی قورەیشە، خوای گەورە بۆ دڵدانەوەی پێغەمبەر، ئەم سوورەتە کورتەیە بۆ دابەزاندو فەرمووی:

﴿ بسم الله الرحمن الرحیم * ١: إنا أعطیناک الکوثر ﴾ بەراستی ئێمە چاکەو خۆشی و خێرێکی زۆر گەورەمان بەتۆ بەخشی کەمایەی سەر بەرزی دونیاو قیامەتە، یەکێ لەوانە رووبارێکی تایبەتە لەبەهەشتدا، وەك ئیمامی (بوخاری) دەڵێ ﴿ ٢: فصل لربک ﴾ جا نوێژ بکە بۆ پەروەردگارت ﴿ وانحر ﴾ وەلە سوپاسی ئەو هەموو چاکەدا، هەر بۆئەو قوربانی سەر بکە، واتە: وەك قورەیش مەبە، کە حەیوانیان هەم بۆخواو، هەم بۆ بتەکان سەر ئەبری، نەخێر، دەشێ تۆتەنها بۆ خوای گەورە قوربانی بکەیت. وەك لە جێگایەکی‌تردا دەفەرموێ: (قل إن صلاتی ونسکی ومحیای ومماتی لله رب العالمین لاشریک لە وبذلک أمرت وأنا أول المسلمین) ٦/١٦١-١٦٢. ئیبن عەبباس دەڵێ: (وانحر) بەواتای قوربانی کردنە، هەندێکیش دەڵێن: مەبەست ئەوەیە کە لەکاتی نوێژدا دەستی ڕاستت لەبان دەستی چەپت دابنێی لەژێر گەردنا. ئیمامی (تەبەریی)و(ئیبن کەسیر) دەڵێن: قسەی ئەوکەسە ڕاستە کە وتوویەتی مەبەست قوربانی کردنە، چونکە پێغەمبەر ﷺ نوێژی جەژنی دەکردو، پاشان قوربانییەکەی خۆی سەر دەبڕیی و دەی‌فەرموو: ((مَنْ صَلَّی صَلاتَنا، ونَسَکَ نُسُکَنا فقد أصاب النُسُکَ، وَمَنْ نَسَکَ قبل الصلاة فلا نُسُکَ لە)) (متفق علیه).

ناحەزانی دین وەجاخ کوێرن:

﴿ ٣: إن شانئک هوالأبتر ﴾ بەراستی هەر دژو ناحەزەکەت (عاسی کوری وائیل) کە بەتۆی دەگوت: وەجاق کوێرە دوابڕاوو بێ ناوو نیشانەو لەهەموو خێرێك بێ بەشە، نەك تۆ.

سوورەتی (کافیرون)ـە

مەککەییەو (٦) ئایەتە

بەناوی خوای دەهندەو دلۆڤان

سوورەتی(کافیرون) باسی یەکخواپەرستیی و یەکلابوونەوە و یەخە هەڵتەکاندن، لەگش کوفرو (شیرك)ێك دەکات، بێ بڕوایان "ئەوەندە نەزان و کەم ئاوەز بوون" لە پەیامبەریان ﷺ داوا کرد کە ئەو ساڵێك خواکانی ئەمان بپەرستێ و، ئەوانیش ساڵێك خواکەی ئەم! ئینجا بۆ ڕەتی ئەوانەو دەمکوتیان ئەم سوورەتە زۆر گرنگە هاتە خوارەوەو، بە هەموو شێوەیەك لەوە بێ هیواو مەیووسی کردن و، لەمپەرو بەر بەستێکی لەنێوان هەردولادا دانا و، پێی گوتن: کە هیچ کاتێك نەئێستا، نە ئایندە بەتەمای شتی وا مەبن.

بەرائەت لە شیرک:

﴿ بسم الله الرحمن الرحیم * ١: قل یا أیها الکافرون ﴾ ئەی موحەممەد! ﷺ بڵێ: ئەی هۆزی کافرو بێباوەڕان! دارو بەرد

پەرستان! خوا نەناسان! ﴿ ٢: لا أعبد ما تعبدون ﴾ ئەوەی ئێوە دەیپەرستن من نایپەرستم، من چی لەدارو بەرد بکەم؟ ﴿ ٣: ولا أنتم عابدون ما أعبد ﴾ وە ئەوەش من ئەیپەرستم ئێوە نایپەرستن، چونکە من خوایەکی هەق وراست ئەپەرستم، ئێوەیش دارو بەردو ئەندێشــە، دیارە ئەم دوانەش فەرق و جیاوازییان زۆر زۆرە. ﴿ ٤: ولا أنا عابد ما عبدتم ﴾ وە منیش پەرسندەی ئەوە نیم کە ئێوە پەرستووتانە و دەیپەرستن ﴿ ٥: ولا أنتم عابدون ما أعبد ﴾ ئێوەیش پەرسندەی ئەو زاتە نین کەمن ئەیپەرستم.

بەکورتــی: لە هیچ کاتێکــدا ئێوە بە تەمای ئەوە مەبن کە من بت و خواکانتان بپەرســتم، ئەگەرچی ئێــوەش حەقتانە خواکەی من بپەرســتن، چونکە خواکەی من هەقە و راستــە، بەڵام خواکانی ئێوە ناهەقەو ناراســت ﴿ ٦: لکم دينکم ولي دين ﴾ جاکەوابوو دیــن و ئایینی خۆتان بۆ خۆتــان و، منیش دین و ئایینی خۆم بۆ خۆم. بەڵێ دەبێ هەمووکات موشریکان و بێبڕوایان لەوە نائومێد و بێ هیوا بکرێن کە تەنها بۆ ســاتێکیش بێت، موسڵمانان خواکانی ئەوان نایپەرســتن، وە دەبێ هەمیشە بەربەستێکی پۆڵایین لەنێوان پەرچەمی (لا إلــه إلا الله)و، پەرچەمی کوفرو بێبڕوایدا هەبێت، کە ئیتر بەهیچ شێوەیەك کاروباری ئوسرەی (لا إله إلا الله) تێکەڵی بریــارو عادەت و باوو خــووی ئەو نەبێت. هەنــدێ دەڵێن: ئەم ئایەتە بەئایەتی (ســەیف/ فاقتلوا المشركين كافة) نەسخ بۆتەوە، هەنــدێ دیکەش ئەڵێن: ســوورەتەکە هەموی نەســخە، تاقمێ‌تر ئەڵێن: هیچ بەشــێکی لێ هەڵنەوەشــاوەتەوە، لەوە ئەچێ ئەمەیان راست بێت.(خوای گەورە خۆیشی باشتر دەزانێت).

لەگەورەیــی و مەزنــی ئەم ســوورەتەدا هاتووە کــە (ئەبوودااود) ئــەڵێ: پیاوێ وتی ئەی پێغەمبەری خوا! ﷺ ئامۆژگارییەکم بکە، ئەویش فەرمــووی: ((إقرأ عند منامک (قل يا أيها الكافرون) فإنها براءة من الشــرک)). واتە: لەکاتی خەودا ســوورەتی: (کافیرون) بخوێنــە، چونکە بەرائەت و ئینــکاری و ململانێیە لەگەڵ هەموو جۆرە شیرکێك. (ئیبن عەبباس)یش ئەڵێ: لەقورئاندا لەم سوورەتە ســەختتر نییە بۆ شەیتان و شــوێنکەوتووەکانی، چونکە دووپات کردنەوەو چەسپاندنی بناغەی (تەوحید)ـە، لەولاشەوە (بەرائەت) و بێزارییە لەهەموو جۆرە شیرك و کوفرێك.

پێغەمبــەر ﷺ لــەدوو رکاتی نوێژی (تەواف)ی مــاڵی خوادا، ئەم ســوورەتەو، ســوورەتی (قل هو الله أحد)ی دەخوێند. (موســلیم: ٢/٨٨٨). هــەروەك لــەدوو رکاتەکــەی پێــش نوێژی بەیانیشــدا دەی خوێند. (موسلیم: ١/٥٠١).

سوورەتی (نەسر)ـە

مەدەنییەو (٣) ئایەتە

بەناوی خوای بەخشندەی میهرەبان

سُورَةُ الكَافِرُونَ ١٠٩ آياتها ٦

بِسۡمِ ٱللَّهِ ٱلرَّحۡمَٰنِ ٱلرَّحِيمِ

قُلۡ يَٰٓأَيُّهَا ٱلۡكَٰفِرُونَ ١ لَآ أَعۡبُدُ مَا تَعۡبُدُونَ ٢ وَلَآ أَنتُمۡ عَٰبِدُونَ مَآ أَعۡبُدُ ٣ وَلَآ أَنَا۠ عَابِدٞ مَّا عَبَدتُّمۡ ٤ وَلَآ أَنتُمۡ عَٰبِدُونَ مَآ أَعۡبُدُ ٥ لَكُمۡ دِينُكُمۡ وَلِيَ دِينِ ٦

سُورَةُ النَّصۡرِ ١١٠ آياتها ٣

بِسۡمِ ٱللَّهِ ٱلرَّحۡمَٰنِ ٱلرَّحِيمِ

إِذَا جَآءَ نَصۡرُ ٱللَّهِ وَٱلۡفَتۡحُ ١ وَرَأَيۡتَ ٱلنَّاسَ يَدۡخُلُونَ فِي دِينِ ٱللَّهِ أَفۡوَاجٗا ٢ فَسَبِّحۡ بِحَمۡدِ رَبِّكَ وَٱسۡتَغۡفِرۡهُۚ إِنَّهُۥ كَانَ تَوَّابَۢا ٣

سُورَةُ المَسَدِ ١١١ آياتها ٥

بِسۡمِ ٱللَّهِ ٱلرَّحۡمَٰنِ ٱلرَّحِيمِ

تَبَّتۡ يَدَآ أَبِي لَهَبٖ وَتَبَّ ١ مَآ أَغۡنَىٰ عَنۡهُ مَالُهُۥ وَمَا كَسَبَ ٢ سَيَصۡلَىٰ نَارٗا ذَاتَ لَهَبٖ ٣ وَٱمۡرَأَتُهُۥ حَمَّالَةَ ٱلۡحَطَبِ ٤ فِي جِيدِهَا حَبۡلٞ مِّن مَّسَدِۭ ٥

ئەم سوورەتە باسی ئازادکردنی شاری (مەککە) لە بت و بتپەرستی دەکا، کە بەراســتی موسڵمانان بەو ئازادکردنەیە سەریان گەیشتە لووتکەی ســەربڵندیو، هەر بەوەش لەدوای ئەوە لەنیوەدوورگەی عەرەبیی‌دا ئیسلام زۆر بە پەلە پەخش‌بوو، بۆ دواجاریش شیرك و بێ بڕوایی، نینۆکی کراو بێ دەست و پێ کەوت، ئینجا خەڵکی لەهەمــوو لایەکەوە پۆل‌پۆل موســڵمان بوون و پەرچەمی (لا إله إلا الله) سەد ئەوەندەی‌تر بەرز بوویەوە. (ئیبن عەبباس) —وەك ئیمامی (موســلیم) هێناویەتی— ئەڵێ: ئەمە تەنها سوورەتێکە کە هەمووی پێکــەوە بەجارێ هاتبێ. وە لە بەر گەورەیــی و مەزنی فەزیڵەتی بەچواریەکی قورئان دانراوە، هەروەك بە ئاخر ســوورەتی قورئانی پیرۆزی دادەنێت. (نەســایی ٦/٥٢٥) ریوایەتی دەکات. هەروەك بەهێمــای کۆچــی دوایی پێغەمبەریشــی دانــا ﷺ، وەکو ئیمامی بوخاری لە (فتح الباري: ٨/٦٠٦) هێناویەتی.

لە لووتکەی دەسەڵاتدا تاریف و شوکری خوا بکە:

ئادەمزاد هەرکە کەمێ بەرەو سەرکەوتن چوو، بە پێی سروشت قابیلە چەواشە ببێ و، خۆی لێبگۆرێ، جابۆ ئەوە شتیوا روونەدا، خوای گەورە دەفەرموێ: ﴿ بسم الله الرحمن الرحيم * ١: إذا جاء نصر الله والفتح ﴾ هەرکە کۆمەکی خوا هات و، دەرگای سەرکەوتن و زاڵبوون کرایەوە، واتە: مەککەت لەبت وبتپەرستی ئازاد کردو زاڵبوویت بەسەر دوژمنانی دین و گەل و وڵاتدا ﴿ ٢: ورأيت الناس يدخلون في دين الله أفواجا ﴾ ودیتت خەڵکی پۆل پۆل دێنە ناو دین و ئایینی خواوە، بەتایبەتی عەرەبەکان، پاش ئەوخۆگرتن و ململانێیە ﴿ ٣: فسبح بحمد ربك ﴾ ئەوسا تۆیش زۆر بەدڵنیاییەوە پەروەردگاری خۆت بەپاك و بێخەوش راگرە، واتە: لەسەر ئەو نازونیعمەت و بەهرە گەورەیە پێی بەخشیویت هەمیشە سوپاسی بکە ﴿ واستغفره ﴾ و لەبەرامبەر هەندێ حاڵەت وبارودۆخ، کە بەسەر خۆت و هاوەڵانتدا دێت، داوای لیبووردنی لێبکە، وەیان نەوەك بەهۆی ئازاد کردنی شاری مەککەوە خۆبایی بوون سەر هەڵبدا، واتە: ئەگەرچی تۆ هەرگیز لەخۆبایی نابیت، چونکە تۆ پەروەردە کراوی دەستی خوایت، بەڵام با هاوەڵانیشت دەرس لەتۆوە وەرگرن ﴿ إنه كان توابا ﴾ بەڕاستی ئەو خوایە زۆر تەوبە وەرگرو چاوپۆشیکارە، بەڵێ مرۆڤ دەبێ رووی پەشیمانی هەر بۆدەرگای خوا بەرێ، بۆیە پەیامبەران پاش هیجرەت و جیهادێکی زۆرو بێ وچان، زیاتر سەری بەندایەتییان دانواندووەو داوای لێبوردنیان لەخوا کردووە. ئەوەتە پێغەمبەر ﷺ لەسووژدەو رکووعی نوێژەکانیدا بەردەوام دەیگوت: ((سبحانك اللهم ربَنا وَبِحَمْدِكَ، اللهم اغفرلي)). (فتح الباري: ٨/٦٠٥). سا خوای بەخشندە بە بەزەیی و میهرەبانی خۆی لەئێمەش خۆش ببێ و، کارە چاکەکانمان لێوەرگرێ و، قەڵەمی بەخشینیش بەسەر تاوانەکانماندا بێنێ.

سوورەتی (مەسەد)ـە

مەککەییەو (٥) ئایەتە

بەناوی خوای بەخشندەی میهرەبان

ئەم سوورەتە باسی دوژمنایەتی وتیاچوونەکەی (ئەبوولەهەب)ـی مامی پێغەمبەر ﷺ دەکات، ئەوەبوو زۆر بەقورسی و سەختی دوژمنایەتی پەیامبەری ﷺ ئەکرد و ماڵەو ماڵ بەدووی دەگەڕا، تا بەڵکو کارەکانی لێ تێك بداو، بە حیسابی خۆی بە درۆی بخاتەوە، مەبەستیشی لەوەدا هەرئەوە بوو کە مەردوم موسڵمان نەبن، جا بەو بۆنەوە ئەم سوورەتە هات تا ئەو رووداوە پڕبەپڕ بگێڕیتەوە، وە وەك ئیمامی (بوخاری) دەڵێ: ئەو سوورەتە بەڵێنی ئاگرێکی بڵێسەدارو هەڵگیرساوی شایستە بە (ئەبوو لەهەب) ئەدات، هاورێ لەگەڵ خێزانەکەیشیدا، بەشێوەیەك کەخەجاڵەت و ریسوایی لێوە دەردەکەوێ. وە هەروەها لە (ئیبن عەبباس)ـە وە ریوایەت دەکات: کاتێ ئایەتی: (وانذر عشيرتك الآقربين) هاتە خوارێ، پێغەمبەر ﷺ چووە سەر گردۆڵکەی (سەفا) و بەدەنگێکی بەرز فەرمووی: ((يا بني فلان، يا بني فلان، يا بني فلان، يابني عبدالطلب)) ئەگەر پێتان رابگەیەنم و بڵێم لەسەر ئەو کێوەوە سوارێکی زۆرتان بۆ دێت، ئایا بڕوام پێ دەکەن؟ وتیان: تا ئێستا درۆمان لێ نەبیستوویت، ئەویش فەرمووی: ((فإني نذير لكم بين يدي عذاب شديد)). ئەبوو لەهەبیش وتی: یاخوا بەخێر نەیێت و تیابچیت هەر بۆئەمە کۆت کردوینەوە؟ پاشان بۆ مجرۆبوونی ئەوو ژنەکەی ئەم سوورەتە هات. (فتح الباري: ٨/٦٠٩).

کەللەرەقی ئەبوو لەهەب و جەزای خۆی و هاوسەرەکەی:

﴿ بسم الله الرحمن * ١: تبت يدا أبي لهب ﴾ یاخوا هەر دوو دەستەکانی (ئەبوولەهەب) بەبڕین چن و تیابچن، ﴿ وتب ﴾ خۆ تیاش چوو ﴿ ٢: ما أغنى عنه ماله وما كسب ﴾ ماڵ و سامانی و، ئەوەی کەکردی لەدوژمنایەتی کردنی پەیامبەر ﷺ سوودی پێ نەدا ﴿ ٣: سيصلى نارا ذات لهب ﴾ لەمەپاش دەچێتە ناو ئاگرێکی بڵێسەدارەوەو دەسوتێ ﴿ ٤: وامرأته حمالة الحطب ﴾ هاورێ لەگەڵ هاوسەرەکەیشیدا، هەڵگری کۆڵەداری فیتنەو، تێکدانی نێوان پەیامبەرو مەردم، چونکە ئەویش ماڵەو ماڵ ئەگەڕاو، ئامۆژگاری خەڵکی دەکرد کە نەچنە سەر قسەی موحەممەد، سەرەڕای ئەوەش کۆڵە چیلکەی دڕکاوی دەهێناو لەسەر رێی پەیامبەردا دایدەنا، بۆئەوەی ئازار بچێژێ ﴿ ٥: في جيدها حبل من مسد ﴾ لەگەردونیایەتی لە دۆزەخدا گوریسێکی چنراو لە پووشی خورما (پاش ئەوەی کە گەردنبەندی زێڕ لەگەردونیابوو).. بەڵێ ئەوانەی وا ئەزیەت و ئازاری موسڵمانان دەدەن، وە پارەو پوڵ بەخت دەکەن لە پێناوی لاوازکردن و فەوتاندونیاندا، ئەوە بۆ خۆیان پەنجەی حەسرەت و پەشیمانی دەگەزن و پەشیمان دەبنەوەو خەجاڵەت و ریسوا و زەلیل دەبن لە قیامەتدا، وە هەر دەبێ بە دوای (ئەبوولەهەب)دا بنێردرێن.

سوورەتی (ئیخلاس)ـه

مەککەییەو (٤) ئایەتە

بەناوی خوای بەخشندەی میهرەبان

ئەم سوورەتە باسی تەوحیدو هەندێ لە سیفەتە پیرۆزەکانی خوای کارزان دەکات، باسی تاك و تەنیایی و، جێگەی تاکە ئومێدو هیوای رازو نیازی گش خەڵکان دەکات، باسی بێ نیازی و بێئاتاجی و بێ هاوبەشی و بێ هاوتایی خوا دەکات، رەتی ئەوانە دەداتەوە کە دەڵێن: خوا لەسێ (ئوقنوم) پێکهاتووە، دەمکوتی ئەوانە دەکات دەڵێن: فریشتەوجننییەکان منداڵی خوان!.

هۆی هاتنی ئەم سوورەتە: وەك (ئوبەی کوری کەعب) دەڵێ: هاوبەشدانەرەکان بەپێغەمبەریان ﷺ گوت: رشتەونەسەبی خوامان بۆ باس بکە! جا خوای بە دەسەڵات لەوەڵامدا ئەم سوورەتی: (قل هو الله أحد..)ی نارد. (پێشەوائەحمەد، ترمزی، ئیبن جەریر ریوایەتی دەکەن). وە لە فەزڵ و گەورەیی ئەم سوورەتەدا: ئیمامی (بوخاری) لە (ئەبو سەعید)ـەوە دەڵێ: پێغەمبەر ﷺ فەرمووی: ((أيَعْجِزُ أحدكم أن يقرأ ثلث القرآن في ليلة؟)). ئایا ئێوە ناتوانن لەتەنها شەوێکا سێیەکی قورئان بخوێنن؟ هاوەڵان ئەوەیان لا گران و قوورس بوو، بۆیە ئینکاری ئەوەیان کردو وتیان: جا کێ دەتوانێ کاری وا بکات؟ پێغەمبەریش ﷺ فەرموی: ((اللهُ الواحدُ الصمدَ ثلثُ القرآن)). (فتح الباري: ٦٧٦/٨). واتە: سوورەتی (سەمەد-ئیخلاس) سێیەکی قورئانە.

ئاوا خوا بناسە!:

ئەودەمە بتپەرستەکان داوای نەسەبی خوایان لەپێغەمبەر ﷺ کرد، خوای گەورە بۆ ئەو وەڵامە کورت و پوخت وەڵامی دانەوەو فەرمووی:

﴿ بسم الله الرحمن الرحيم * ١: قل هو الله أحد ﴾ ئەی موحەممەد! ﷺ بڵێ: ئەو پەروەردگارەی کەمن دەیپەرستم، تاك وتەنیایەو، هاوەڵ و هاوبەشی نییە ﴿ ٢: الله الصمد ﴾ ئەو خوایە -کە ناوی (الله)یە-، جێگای هیواو ئومێدەو، بێ نیازیشە، هیچ کەسێکیش -بێ لەو- شایانی ئەوە نییە گیروگرفتەکان ببرێنە لای بۆ چارەسەر، هەر ئەوزاتە گەورەیشە، کە دەبێ هەر بۆلای ئەو بگەرێینەوە ﴿ ٣: لم يلد ﴾ کەسی لێ نەبووەو، هیچ رۆڵەیەکی نییە -وەك جولەکەو گاورو بتپەرستەکان دەڵێن-، چونکە خوا زۆر بڵند و پاك وبێخەوش ودوورە لەو جۆرە بیرو بۆچوونانە ﴿ ولم يولد ﴾ ولە کەسیش نەبووە وبێ دایك و بابە، چونکە هەموو شتێکی لەدایك بوو تازەو نوێیە و، خوا نییەو سەرەتایەکی هەیە، خۆ خوایش بێ سەرەتاو (ئەزەل)ییە ﴿ ٤: ولم يكن له كفوا أحد ﴾ وەهەرگیز هیچ کەسێك هاوشێوەو هاوتای نییە و، کەسێ ناتوانێ بەر هەڵستی بکات. بەڵێ زۆر کەس لە دۆزینەوەو

دیارییکردنی خاوەنی ئەم بوونەوەرەدا بەهەڵە چووو نەگەڕایەوە بۆ هەق، گومانیش لەوەدا نییە کە دەبێ هەموو دروستکراوێك -گەورەو بچووك، وەکو ئەم بوونەوەرە- خاوەنێکی هەبێ، بەڵام ئایا کێیەو سیفەتەکانی چین و، دەبێ چۆن بێ؟ بەڵێ..لەدۆزینەوەی ئەم راستییە خەڵکێك لەکۆن و تازەوە لێیان تێکچووە و بەهەڵە چوون و، هەر یەکەیان بە شێوو دۆڵێکا ملیان ناوە، بەڵام ئەگەر بیرێکی ورد لەشێوەو شێوازی دروستبوونی ئەم بوونەوەرە: (عاسمان وزەمین و شیوو دۆڵ و کێوو چیاو بەرزی و نزمی وشەوو رۆژو خۆرو هەیڤ وهەسارەکان و باو بۆران وتۆفان و گەردەلوول و سەرماو گەرماو باران و بەفرو تەرزەو دەریاو زەریاو هات وچۆی گەمییەکان بەناویاندا-کێو ئاسایی- و ئافەراندنی مرۆڤ خۆی، ئەمانەو سەد ئەوەندەی تریش لەم بوونەوەردا) زۆر بەئاسانی پەنجە دەخرێتە سەر راستییەکان و راڤەی ئەو هەقیقەتە دەکرێت، بۆیە ئێمەش زۆر بەدڵنیاییەوە ملکەچین وسەری بەندایەتیمان بۆ دانواند.

هـەزار رەحمەت لـە (حافیـزی حەکەمـی/۱۳٤۲ – ۱۳۷۷ھ). کەلەبارەی ئاقیدەو بیرو باوەڕی موسلمانانەوە سەبارەت بە ناسینی زاتی عەلییەی خوا چەندە جوان دەڵێت:

أول واجـب عـلـى العـبـيد
مـعـرفـة الـرحـمـن بـالـتوحيد
إذ هـو مـن كل الأوامـر أعظـم
وهـو نـوعـان أيـا مـن يفـهـم
إثبـات ذات الـرب جـل وعـلا
أسـمائِهِ الحسـنى صفاتِـهِ الـعُلى
وانة الـرب الجـليل الأكـبر
الخالـق البـاريء والـمصـور
بـاري البرايـا منشـيء الخلائـق
مـبدعـهـم بـلا مثال سابق
الأول الـمبـدي بـلا إبـتـداء
والآخر الباقـي بـلا إنـتـهـاء
الأحـد الـفـرد الـقدير الأزلي
الصمد ألبر الـمهيمن الـعـلـيَ
عُلُوَّ قـهـر وعـلـو الـشـأن
جـل عـن الأضداد والأعـوان.

سوورەتی(فەلەق)ـە

مەککەییەو (٥) ئایەتە

بەناوی خوای بەخشندەی میهرەبان

ئەم سـوورەتە بەندە راستەکانی خوا فێری دەکات کە: هەمووکات خۆیـان بدەنە دەسـتیخواو پەنـا هەربەو بەرن لەتەواوی شـەڕو خراپەیخراپـەکاران، بەتایبەتی لەزیانی تاریکەشـەو کە پەردە بەسـەر رووناکییەکاندا دەکێشـێ، لەزیانی درۆزنان و دووڕووان، لە خراپەی جادووبازان و سـاحیران، لەزیانی ئەوانەی کەچاویان هەر لەماڵی مەردمە.

پەنا هەر بەخوایە لەگێچەڵی گێچەڵگێڕان:

مرۆ چەندە بەتواناو بەهێز بێت، هێمان هەر پێویستی بە پاڵپشتێکی وەك خوا هەیە، کە لەزیان و زەرەری گشت زیاندەرێ دڵنیای بکاو ئۆقرە بەگیانی بدات، بۆیە دەفەرموێ:

﴿ بسـم الله الرحمـن الرحيـم ❊ ۱: قل أعوذ بـرب الفلق ﴾ ئەی موحەممـەد! ﷺ بڵێ: پەنـا دەبەمە بەر پەروەردگاری سـپیایی بەرەبەیان، ئەوخوایەی کەپەردەی نەبوونی لەت کردوو بوونەوەری لێدەرهێنـا ﴿ ۲: من شـر ماخلق ﴾ لە شـەڕو خراپـەی هەرچی کەدروسـتی کردووە، هەر شتێ خراپەی لێبووەشێتەوە ﴿ ۳: ومن شر غاسق إذا وقب ﴾ وە لە شەڕو خراپەو زیانی تاریکیشەو، کە دادێت و هەموو شـتێك دادەپۆشێ بەژێرەوەو تروسکایی لێ دەبڕی و دەبێتە شەوەزەنگ ﴿ ٤: ومن شر النفاثات في العقد ﴾ وە لەشەڕو خراپەو زیانی ئەوکەسانەی جادوودەکەن و فوو دەکەن بەگرێکاندا، چاوبەستکردنی موسڵمانان و، فێڵ و تەڵەکە کردن لێیان، ئێجگار کارێکی دزێوو نالەبارو بەدو خراپە، دەبێ هەموو کات پەنا بەخوا ببرێ و، هەوڵیش بدرێ تا خەڵکی زاڵ نەبن بەسـەریاندا، جا بۆ پتر ئاگادار بوون لە(سیحر)وجادوو، بگەڕێوە بۆ سوورەتی (بەقەرە) ئایەتی: ۱۰۲ ﴿ ٥: ومن شـر حاسـد إذا حسد ﴾ وە لەشـەڕو خراپەو زیانی هەر حەسـوودێك کاتێ حەسوودی وئێرەیی دەباو، هەمیشەش هەر خەریکی زیان گەیاندنە بەموسڵمانان..

بـەڵێ پێغەمبەر ﷺ ناسـاغییەکی تووش بوو، لەوکاتەدا فریشـتە (جوبریل)هـات و گوتی: (دەڵێی ناسـاغیت؟ فەرمووی: بەڵێ، جوبریلیـش ئەم دۆعایەی بەسـەرا خوێندەوەو فەرمووی: (بسم الله أرْقيـك، من كل داء يؤذيك، ومن شـر كل حاسـد وعين، ألله يَشْفيكَ). (موسلیم: ۲۱۸٦).

بـەڵێ: مرۆڤ هەرچەندە دەسـەڵاتدار بێت ناتوانـێ هەر کون و قوژبنێـك زیانـی پێنەگەیەنێـت لەخـۆی بگرێ، بۆیـە دەبێ هەمووکات پەنا هەر پەنای خوای باڵا دەست بێت.

سوورەتی(ناس)ـە

مەککەییەو (٦) ئایەتە

بەناوی خوای بەخشندەی میهرەبان

سـوورەتی(ناس) مرۆڤ فـێری ئەوە دەکات کـە هەمووکات هەر بەخوای گەورە پەنا بەرێ، لەگەڵ ئەوەیشدا هەندێ لە سیفاتیشی بۆ بـاس دەکاو دەڵێ: خـو(الله) پەروەردگاری هەمـوو خەڵکانە، پاشای تەواوی مرۆڤەکانە، تاکە (مەعبوود)و پەرستراوی بە هەقی بەندەکانە.

مرۆڤ فـێر دەکا کەپەنا بەخوا بگرێ لە زیانی (ئیبلیس) و مرۆڤە لادەرەکان و شاگردەکانیان، ئەوانەی کە هەردەم لەچەواشە کردن و فریودانی ئادەمزادان.

پەناهەرهی خوایە لەدەس جنۆکەو مەردمی بەد فەڕ:

بەڵێ خوای باڵا دەس برێ لە پەسن و سیفاتی پیرۆزی خۆی لەم سوورەتەدا باس دەکا، بۆ ئەوە مرۆڤ باشتر پشتی پێ ببەستێ و، لەخراپەی ئینس و جننی بەدکردار بیپارێزێ ولێیان نەترسێت، بۆیە دەفەرموێ: ﴿ بسم الله الرحمن الرحيم * ١: قل أعوذ برب الناس ﴾ ئەی موحەممەد! ﷺ (ئەی موسڵمان!) بڵێ: پەنا ئەبەمە بەر پەروەردگاری خەڵك ﴿ ٢: ملك الناس ﴾ پاشای خەڵك ﴿ ٣: اله الناس ﴾ پەرستراوی خەڵك.

ئەم سێ سیفەتە پیرۆزەی خوایە: (ڕەب، مەلیك، ئیلاه) لەسەرەتای سوورەتی (فاتیحە)شەوە هاتووە: (الحمد لله رب العالمين، الرحمن الرحيم، مالك يوم الدين)، هەروەك لەسەرەتای سوورەتی (بەقەرە)شەوە ئەفەرموێ: (يا أيها الناس اعبدوا ربكم الذى خلقكم والذين من قبلكم لعلكم تتقون * الذى جعل لكم الأرض فراشا والسماء بناء وأنزل من السماء ماء فأخرج به من الثمرات رزقا لكم فلا تجعلوا لله أندادا)، جا کاتێ کە تۆ قایل بوویت بە(ڕبووبییەت) ی خوای گەورە، ئیتر دەبێ هەر ئەویش بە (إلـه) بزانی و بیپەرستی، وەکو دەفەرموێ: (فليعبدوا رب هـذا البيت..)، جا (ڕبوبییەت) و پەروەردگاریەتیشی لەگەڵ سوورەتی تردا دووپاتکراوەتەوە، وەك دەفەرموێ: (الحمد لله رب العالمين)(١/٢). (قل أغير الله أبغى ربا وهو رب كل شئ)(١٦٤/٦). (قل من رب السموات والأرض قل الله)(١٦/١٣)، (رب المشرق والمغرب لا إلـه إلا هو فاتخذه وكيلا)(٩/٧٣)، (فليعبدوا رب هـذا البيت..)، (إنما أمرت أن أعبد رب هذه البلدة) ٩١/٢٧. (رب العرش الكريم)(١١٦/٣٣). جا دوای باسی (ربوبییەت)ی خوا، باسی پاشایەتیدێت ودەفەرموێ: (ملك الناس) تا مرۆ بزانێ کە ئەو خوایە، هەر وەك (ڕەب)ـە بۆهەموو جیهانەکان، خاوەن و پاشایشیانە، کەوابوو زاتێکی زۆر گەورەو بەدەسەڵاتەو، شیاوی پشت پێبەستنە لەکاتی خۆشی و ناخۆشیدا، وەکە دەفەرموێ: (..اعبدوا ربكم الذى خلقكم والذين من قبلكم لعلكم تتقون)(٢/٢١-٢٢)، پاشان دەبێ ددان تەنها بە (ئولوهییەت)و حاکمیەتی ئەویشدا بنرێ و، هەر فەرمانی ئەویش بەڕێوە ببرێت، بۆیە دەفەرموێ: (إله الناس)، یان دەفەرموێ: (وما خلقت الجن والإنس إلا ليعبدون)(٥١/٥٦). یان (قل اللهم مالك الملك..)(٣/٢٣. یان دەفەرموێ: (له الملك وله الحمد)(٦٤/١)، یان (له ملك السموات والأرض..)(٢/١٠٧. یان (الملك القدوس)(٩٥/٢٣)، ئەم هەموو ئایەتانەو دەیان ئایەتیدی، هەر هەموو داوا دەکەن و بەمرۆ دەڵێن کە: دەبێ تەنها خوا بپەرسترێ و، هەرلەویش گوێ رایەڵ و بەرفەرمانی بکرێ، دەبێ لە ماناو مەبەستی ڕاستەقینەی (ڕەب، مەلیك، ئیلاه) وا تێبگەین ﴿ ٤: من شر الوسواس ﴾ لەشەڕو خراپەو زیانی دەغدەغە دروستکەرو وەسوەسەکار ﴿ الخناس ﴾ کە هەر ناوی خوا برا و یادی کرا، ئەو خۆی پەنهان دەکات، زانایانی تەفسیر دەڵێن: شەیتان تەپدەکوتیتە سەر دڵی مرۆڤ ودەیکا بە خانەولانەی خۆی، هەتا خوا نەکا بەجێی ناهێڵێ. پێغەمبەریش ﷺ دەفەرموێ: هەموو مرۆیەك شەیتانێکی هاوڕێی هەیەو، لەگەڵیا هەڵدەسوورێ و، هانی دەدا بۆ کاری خراپ، تەنانەتی منیش، بەڵام خوا منی زاڵکردووە بەسەر هاوڕێ شەیتانەکەمداو، ناتوانی کاری خراپم پێبکات (موسلیم). ﴿ ٥: الذى يوسوس فى صدور الناس ﴾ ئەوەی وەسوەسە دەخاتە ناو سینەو دڵی مەردمەوە ﴿ ٦: من الجنة والناس ﴾ لەجنۆکەو لەئادەمی، (ئەوانەیان شەیتان ڕەفتارن) وەك دەفەرموێ: (وكذلك جعلنا لكل نبى عدوا شياطين الإنس والجن يوحى بعضهم إلى بعض زخرف القول غرورا)، پێشەوا (ئەحمەد)یش ئەم فەرموودەیەی هێناوە: کە ئەبووزەر دەڵێ: جا ڕێك چومە مزگەوت، دەبینم پێغەمبەر ﷺ لەوێیە، پاشان دانیشتم و، فەرمووی: ((يا أبا ذر هل صليت؟)) واتە: ئەبووزەر! نوێژت کردووە؟ وتم: نا، فەرمووی: ((قم فصل)) واتە: هەر ئێستا هەستەو نوێژەکەت بکە، منیش نوێژم کردو پاشان فەرمووی: ((تَعَوَّذْ من شر شياطين الإنس والجن)) لە شەڕی شەیاتینی ئادەمی و جننی پەنا بەرە بەرخوا. (ئەبووزەر) دەڵێ: گوتم: باشە! شەیاتینی ئادەمیش هەیە؟! فەرمووی هەیە. بەڵێ.. ئەم سوورەتە فێری ئەوەمان دەکات کە هەمووکات پەنا بەرینە بەر خوای گەورە لە هەموو ئیش و کارەکاندا، وەخۆمان بپارێزین لەوانەی دەیانەوێ بە قسەی لووس وبێناوەڕۆك لەخشتەمان بەرن، بەتایبەت لە ئادەمیە شەیتان و شەیتانکارەکان، خۆ بێگومانە کە گەلێ کەس هەیە لە دێو (عیفریت) و جنۆکەکان، زۆر خراپترەو زیانی گەورەترە، شەیتانیش بە شارەگە خوێنبەرەکاندا دێت و دەچێ‌و، بەشی خۆیشی دەسەڵاتی دراوەتێ، بۆیە پێویستە مرۆڤ هەمیشە وریابێ وئاگای لەخۆی بێ و شەیتان فریوی نەدات.

سا خوایا بەمیهرەبانی خۆت بمان پارێزە لەپیلانی جنۆکەو مرۆڤە دووڕوو و خراپەکارەکان و زمان لووسەکان بمانپارێزە، و لەسەر ئاینەکەی خۆت دامەزراومان بکەو هێزو پێزمان بۆ زیاد بکە، تاباشتر بتوانین خزمەتی ئیسلام ودینەکەت بکەین.

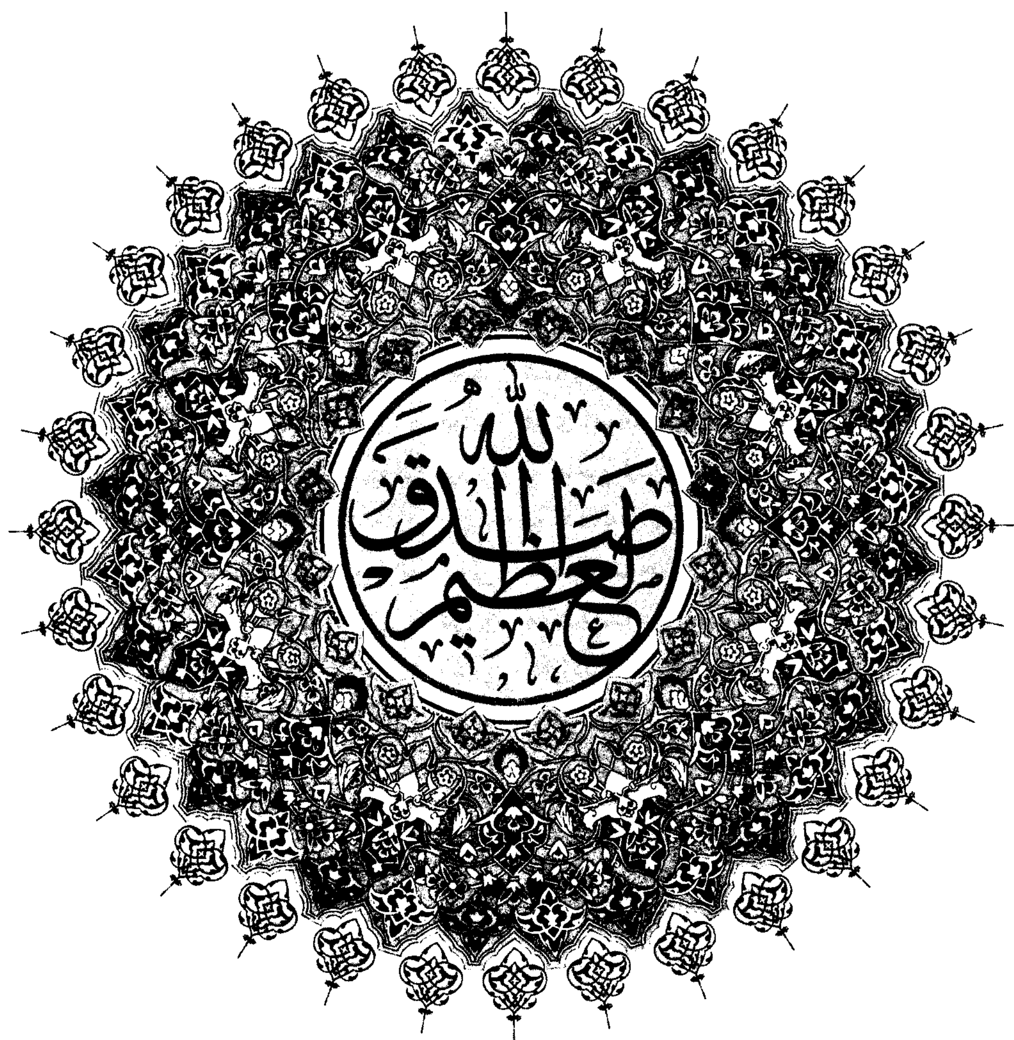
پەیامبەر ﷺ هەموو شەوێ – کە دەچووە جێگای خەو بۆ نووستن– سێ جاران سوورەتی (قل هو الله)، (قل أعوذ برب الفلق)، (قل

أعوذ برب الناس)ی دەخوێندو، فووی بەهەردوو دەستیا دەکردوو بە هەموو ئەندامەکانی لاشـەیدا دەیهێنا، بە تایبەت دەم و چاوو سەرو هەر جێگایەکی‌دی کە دەستی پێی‌دەگەیشت.

لەکۆتاییدا: زۆر زۆر سـوپاس بۆ خوای میهرەبان کە بەنووسـینی ئەم (تەفسـیرە) کورتەیە بۆ قورئانـە پیرۆزەکەی ڕێزی لێنام، ئەم نووسینەش لەسـەر داخوازی گەلێ لەجوان و لاوەکانمان، ئەگینە قورئانی پیرۆز بەیەك بەرگ ودەبەرگیش نرخ و بەهای دەرناکەوێ، هێمان ئەمەش –بەم شـێوەکەم وکورتەیە– پـاش ئازارو بێزارێکی زۆرو، لە ساڵەکانی نەوەدەوە، ئەو فیکر و بیرەم کەوتە مێشکەوەو، ماخـۆلانم بـووو دەموت خوایە! چۆن بتوانم پرۆسـەیەکی ئاوای بەنرخ، بەتەنیا لە کوردسـتانێکی پڕ لەئـاژاوەو بێ ئۆقرەو، پڕ لە سیاسـەتی هەمە جۆرە تەواو بکەم، هـەر ئەمەش‌بوو کەگەلێ جار ئەمیش بەر شـاڵاوی ڕك وکینـە دەکەوت و تۆڵە دەدرا، تەنانەتی پـاش ئەوە کـە خرایە(کۆمپیۆتەر)ـەوەو تایپکرا کەوتە دەسـتی گرووپێك، بەهەزار قوربان و صەدەقەت بم، ئەوجا بەکەم وکورتی و ناتەواوی دەسـتمان کەوتەوە! بۆیە ناچاربووم هەمیسان زۆربەی دابڕێژمەوەو، بگەڕێمەوە سـەرەتاکەی و، لە ئەنجامدا ئەوەندەش دواکەوت خەریکە بڵێم لەکاتی خۆیدا فریا نەکەوت!.

داوای لیبووردنیـش دەکەم لە هەر کـەم و کورتی و ناتەواوییەك، وەهەرکەسـێکیش هەرشـتێکی بـەر چـاو کـەوت، بەدۆسـتانە وبەدڵسۆزانە بەسەری بگرێتەوە، ئێمەش –لەگەڵ سوپاسدا– گوێ بیستی دەبین و جوهدو هەوڵەکەشی دەنرخێنین.

تێبینـی: لەڕەمەزانـی سـاڵی (١٤١٣)ی کۆچـی، دەسـتم کرد بەنووسینی ئەم کورتە تەفسیرە، وە لە (٤)ی مانگی سەفەری ساڵی (١٤١٨)ی کۆچی، بەرامبەر بە(١٩٩٧/٦/٩) زایینی لەهەڵەبجەی شـەهید لە (ڕاگەیاندن)ی بزووتنەوەی ئیسـلامیی لەکوردسـتان/ عـێراق. لێبوومەوە. داواکارم لـە خوای‌بەبەزەیی ومیهرەبان لێمان وەرگرێ و، قەڵەمی بەخشین بێنێت بە سەر هەڵەکانماندا.

چەند زانیارییەک لەبارەی قورئانی پیرۆزەوە

بەناوی خوای بەخشندەی میهرەبان

تەفسیر: بریتیە لە لێکدانەوە و شیکردنەوەی ماناو مەبەستە سەرەکییەکانی قورئانی پیرۆز، پتر لە لێکۆلینەوە و لێکدانەوە لە لایەنەکانیتری، (وەکو لایەنی رێزمان و زمانەوانیی، رەوانبێژیی و خۆشخوانیی، فیقهو دەرهێنانی ئەحکامە شەرعییەکان و، دۆعاو نوشتەپێکردنی) تێگەیشتن و، وەرگرتنیەتی وەکو پەیرەوو بەرنامەی ژیان بۆ هەردوولا (دونیاو قیامەت)، بەگەڕخستنیەتیی لەهەموو دەورو رۆلێکی ژیانی رۆژانەدا (لەباتی ماچکردنیی و، لەبەرگ هەلکێشانی و، لەرەفەدانانی و، خوێندنی لەتازییەو بۆنەکانداو، دانانی لە مێزی دادگاکاندا (بۆ چاوبەسی مەردم). ئەگەرچی ئەم ریزلێنانەش لەخۆیدا! دەنرخێنرێ، بەلام دیارە پاش بە مەنهەجکردنی.

● قورئانی پیرۆز، لە گشت چاخ و سەردەمێکدا لەلایەن زاناکانی هاوچەرخەوە بایەخ و گرنگیی خۆی دراوەتێ و، کتێب و بابەت گەلێکی لەسەر نووسراوە (جەلالەدینی بولقینی) لەکتێبی (مواقع العلوم فی مواقع النجوم)دا دەلێ: پتر لە(٥٠) زانستی جۆراوجۆر، لەمەڕ قورئانەوە تۆمار کراون.

(سیووتی) - کەلە(٩١١)ی کۆچی کردووە- لە کتێبی (التحبیر فی علم التفسیر) ئەو زانیارییانەی لەبارەی قورئانەوە نووسراون گەیاندوویەتی بە (١٠٢) جۆر، دیارە رۆژ بە رۆژیش تەفسیرو راڤەی قورئان گەشە دەکاو پێش دەکەوێت.

(داودی میسری) -کەلەسالی (٩٤٥)ی ك، کۆچی دوایی کردووە- لەکتێبی (طبقات المفسرین)دا (٧٠٤) موفەسیری بۆ قورئان ناوبردوە کە تەفسیری قورئانیان کردووە، ئاخۆ دەبێ ئێستا بە چەند گەیشتبن.

قورئان: فەرموودەی خوای دلۆڤان و لە کارزانە، بەپێغەمبەرەکەیدا (موحەممەد ﷺ) ناردوویەتی بۆ گشت جیهانیان، هەتا بە ژیرانەو فامیدانە لێی حالیی ببن و، بۆ دونیاو قیامەتیان کاری پێبکەن و، بیکەنە دەستوورو بەرنامەی ژین و مردنیان، رۆشنتر بلێین: بیکەنە ئەساس و بنەماو رەوشی کۆمەلایەتی و، رامیاریی و، ئابووریی و، دامەزراندنی دەسەلات و دەولەت، سیاسەتیان لەسەر بنەمای ئایەتی: (و إنك لعلی خلق عظیم) بێت، کلروباری کۆمەلایەتیی و پێکەوەنانی خێزان و، دەرامەت و دەستخستن و، دابەشکردنی لە رێی پاك و حەلال و رەوانەوە بێت، عەدالەت و دادگەریی لە گشت دام ودەزگاکانی دەولەتدا رەچاو بکرێت، یان کورتتر بلێین: گشت پەیوەندیی و، جم وجولێکی دەولەت، یان تاك و کۆمەل، لە رووی سیاسەتی قورئان و فەرموودەکانەوە هەلگۆزرێ و ، هەلسەنگێنرێ، ئەوسا پاش ئەنجامدانی کاری وا، شتێکی جوان وپێویستە بۆ قورئان کە: هەندێ زانستە قورئانیەکانی بەم شێوەیەی خوارەوە فێر ببین:

١) هۆی هاتنە خوارەوە (أسباب النزول)ی ئایەتەکانی قورئان (ئەوبەشەی هۆی هاتنی هەبێت) بزانرێت، بەلام لەگەل رەچاوکردنی بارە

(صحیح) و ڕەوانەکەیدا، چونکە لەتەفسیرەکاندا بەشێکی زۆرو زەبەند، بەناوی (أسباب النزول)ـەوە کۆکراوەتەوەو بۆتەماڵ لەسەرمان، کەچی زۆرێکیشی لەگەڵ واقیعی ئیسلامدا ناگونجێ، لەم داوییەدا بوو شێخ (موقبیل)ـی یەمەنیی لەوبارەوە هەوڵێکی زۆریدا، بەڵام زۆر کەمی بە (صحیح) دەستکەوت، ئەویتری یان لاوازە، یان هەڵبەسراوە!.

٢) لە موناسەبەو پەیوەندی نێوان ئایەتەکان بکۆڵینەوە، بۆ ئەمەش سوود لە (التفسیر الکبیر) و (فی ظلال القرآن) و (البرهان) وەربگیردرێ.

٣) ئەو بێژەو وشانە -کە بۆ چەند مانا و مەبەستێك هاتوون- لێکبدرێنەوە، بۆ نموونە: بێژەی (هدی) بۆ پتر لە (٢٠) مانای جیاواز هاتووە.

٤) زانینی (تشابە) لەنێوان وشە لێکچووەکاندا، بۆ نموونە: (قل إن هدی الله هو الهدی) لە جێگایەکیتردا (قل إن الهدی هدی الله)، یان (أنی یکون لی ولد) لەجێگایەکیتردا (أنی یکون لی غلام).

٥) سەرەتاو کۆتایی سوورەتەکان هەڵسەنگێنرێت، چونکە ئەر بە وردی تەماشای ئەو ڕووەی قورئان بکرێت، ڕوون دەبێتەوە کەسەرەتای سوورەتەکە، لەچی دەدوێ، کۆتاییەکەیشی هەر لەوە دەدوێت، کە ئەمەش پەیوەندی سوورەتەکە پێکەوە جۆش دەدا.

٦) جیاکردنەوەو ناسینی سوورەتە (مەککی) و (مەدەنی)یەکان، بۆ ئەمەش قسەی ڕاست ئەوەیەکە:

هەر بەشێك لە قورئان -بەر لەهیجرەت- هاتبێ، دەبێتە مەککیی، ئەویشی پاش کۆچ و هیجرەت کەوتبێت، دەبێتە (مەدەنیی)، شیاوی باسە تەرتیب و ڕێکخستنی ئایەتەکان -لەهەر سوورەتێکدا- (تەوقیف) یە و بەفەرمانی پێغەمبەرە ﷺ، واتە: نابێ ئایەتی سوورەتێ ببرێ بۆ سوورەتێکیتر، وەیان شوێنگۆڕکێی پێبکرێت، بەڵام مەسەلەی هۆنینەوەو ڕێخستنی سوورەتەکان -بەم شێوەیە کە ئێستا هەیە- بە فەرمانی خەلیفە (عوسمان) بوو رضي الله عنه ئەڵبەت ئەویش بە حزووری هاوەڵە پسپۆڕەکانی قورئان بوو، ئەو کارەیەی ئەنجام دا، گشت ڕایان لەسەر داوبوو بە(ئیجماع)، ئەگینە سوورەتەکان لە بنەڕەتدا بەم شێوەیەی خوارەوە دابەزیوون:

سوورەتە مەککییەکان: (عەلەق، قەلەم، موززەممیل، موددەسسیر، مەسەد، تەکویر، ئەعلا، لەیل، فەجر، زوحا، ئینشیراح، عەصر، عادیات، کەوسەر، تەکاسور، ماعوون، کافیرون، فیل، صەمەد، نەجم، عەبەسە، قەدر، بروج، تین، قورەیش، قاریعە، قیامە، هومەزە، مورسەلات، قاف، بەلەد، گاریق، قەمەر، صاد، ئەعراف، جین، یاسین، فورقان، فاگیر، مەریەم، تاها، واقیعە، شوعەرا، نەمل، قەصەص، ئیسراو، یوونس، هوود، یووسف، حیجر، ئەنعام، صافات، لوقمان، سەبەو، زومەر، غافیر، شوورا، فوصصیلەت، زوخروف، دوخان، جاسیە، ئەحقاف، زاریات، غاشیە، کەهف، نەحل، نووح، ئیبراهیم، ئەنبیاو، مۆمینون، سەجدە، گوور، مولك، حاققە، مەعاریج، نەبەو، نازیعات، ئینفیگار، ڕووم، عەنکەبووت).

مەدەنییەکانیش:

(بەقەرە، ئەنفال، ئالی عیمران، ئەحزاب، مومتەحینە، نیساو، زەلزەلە، حەدید، موحەممەد، ڕەعد، ڕەحمان، دەهر، تەلاق، بەیینە، حەشر، فەلەق، ناس، نەصر، نوور، حەج، مونافیقون، موجادەلە، حوجورات، تەحریم، صەف، جومعە، تەغابوون، فەتح، تەوبە، مائیدە) ئەم سەرژمێرییەشمان بۆ مەککیی و مەدەنیی، بە پێی هەندێ ڕیوایەتە.

٧) زانینی سەرەتاو کۆتایی و، ئاخر بەش لە قورئان، بۆئەمە زاناکان کێشەیان نییە، کەسەرەتای سوومرتی (عەلەق) یەکەم بەش بوو

له قورئان له (حیراد)ا بۆ پێغەمبەر ﷺ هاتووە.

٨) قورئــان بــه (١٠) شـێوە (قـراءات العـشر) دەخوێنرێتــەوە، دیارەکــه ئەگــەر بەدەرلــەم دە شێوەیه هەبوو، ئەوە بە(قرائة الشاذة) دادەنرێ و، وەکـو قورئـان کـاری پێنـاکرێ، بـۆ نموونـه: خوێندنەوەی (إنما یخشی اللهَ من عباده العلماءُ...) بە(إنما یخشی اللهُ من عباده العلماءَ) بەڵام وەکو فەرموودەیەك وەردەگێردرێت و کاری پێدەکرێ.

٩) نیوەی یەکەمی قورئان له فاتیحەوەیه، هەتا (نـوون)ـی (لقد جئت شیئاً نکرا)ـی سووەرتی (کـەهف) یـان (ف)ــی (ولیتلطـف)ــی هــەمان سوورەت.

١٠) ئایەتــەکانی قورئــان (٦٥٠٠) ئایەتــه، نیــوەی یەکــەمی لــه (فاتیحــه)وە دەســت پێــدەکات، بـۆ ئایەتی (فألقی عصاه فإذا هی تلقف ما یأفکون)ی ســوورەتی (شــوعەرا)، لەوێــشەوە بــۆ کۆتــایی سوورەتی (ناس) بەشی ئاخریەتی.

١١) وشەکانیـشی: (٧٧٤٣٩) وشـەیه، بێژەی (ألله)ـی پیرۆزیـش (٩٨٠) جـار هـاتووە، بـەپێی ئامـاری (محمد فواود عبدالباقی).

١٢) پیتەکانی: (٣٢١١٨٠)پیته.

(نەسـەفی) لـه کتێبـی (مجمـوع العلوم و مطلـع النجوم)دا هەوڵێکی زۆری داوە بۆئەوەی بزانێت هەریەك له پیتەکانی قورئانی پیرۆز، چەند جار له قورئاندا هاتوون، کە دیارە ئەمەیش ئەوپەڕ بـه تەنگـەوە هـاتنی زاناکـان نیـشان دەدا بـەدەم قورئانەوە، جا دەرەنجام بـەم شێوەیەی خوارەوە راپۆرتی داو گوتی:

أ (ئەلیف): ٤٨٧٤ جار هاتووە.
ب (بێ): ١١٤٢٠ جار هاتووە.
ت (تێ): ١٤٠٤ جار هاتووە.
ث (ثێ): ١٠٤٨٠ جار هاتووە.
ج (جیم): ٣٣٢٢ جار هاتووە.
ح (حێ): ٤١٣٨ جار هاتووە.
خ (خێ): ٢٥٠٣ جار هاتووە.
د (دال): ٥٩٩٨ جار هاتووە.
ز (زال): ٤٩٣٤ جار هاتووە.
ر (ڕێ): ٢٢٠٦ جار هاتووە.
ذ (ذێ): ١٦٨٠ جار هاتووە.
س (سین): ٥٧٩٩ جار هاتووە.
ش (شین): ٢١١٥ جار هاتووە.
ص (صاد): ٢٧٨٠ جار هاتووە.
ض (ضاد): ١٨٨٢ جار هاتووە.
ط (طێ): ١٢٠٤ جار هاتووە.
ظ (ظێ): ٨٤٢ جار هاتووە.
ع (عەین): ٩٤٧٠ جار هاتووە.
غ (غەین): ١٢٢٩ جار هاتووە.
ف (فێ): ٩٨١٣ جار هاتووە.
ق (قاف): ٨٠٩٩ جار هاتووە
ك (کاف): ٨٠٢٢ جار هاتووە.
ل (لام): ٣٣٩٢٢ جار هاتووە.
م (میم): ٢٨٩٢٢ جار هاتووە.
ن (نوون): ٧٠٠٠ جار هاتووە.
ه (هێ): ٢٦٩٢٥ جار هاتووە.
و (واو): ٢٥٥٠٦ جار هاتووە.
لا (لام ئەلیف): ١٤٧٠٧ جار هاتووە.
ی (ێ): ٢٥٧١٧ جار هاتووە.

١٣) ڕێنمایی بۆ تەفسیر کـردن: هـەتا دەسـت بـداو بگونجێت، تەفسیر بە قورئان بکرێت، خۆ ئەگـەر توانـای ئـەوە نـەبوو، ئەوسـا بـه فـەرموودەکان، پاشان بە وتەو قسەی هاوەڵان، ئـەوجا تەفـسیری پاشـینان (تـابعین) وەکـو: (موجاهیـدی کـوڕی جەبـەر، سـەعدی کـوڕی جوبـەیر، عیکرەمـەی بەندەی ئیبن عەباس) عەتای کوڕی ڕەبـاح، شـێخ حەسـەنی بەصـریی، مەسـروق، سـەعدی کـوڕی موسـەییب، ئەبەلعالیـە، ڕەبیعـی کـوڕی ئەنـەس، قەتادە، زەحاکی کوڕی مـوزاحیم) و دەیـان زانـای تـر، ئەگەرچـی دەگـونجێ لـه هەنـدێ جێگـادا (ئیـسرائیلیات) وە (نەصـرانییات) تێکـەڵ بــه تەفـسیرەکانیان کرابـێ، بـه تایبـەتی ئەگـەر لـه

(عەبدوڵڵای کوڕی سەلام) و (کەعبولئەحبار) و (وەهبی کوڕی مونەبیە، عەبدولەلیکی کوڕی عەبدولعەزیزی کوڕی جورەیج) ریوایەتیان کردبێت، شیاوی باسیشە هەر ناوچەو وڵاتێك (ئیمام) و پێشەوایەکی هەبووەو، ریوایەتیان لێوە کردووەو تەقلیدو لاسایی ئەویان کردۆتەوە، بۆ نموونە:

لەمەککەدا (عەبدوڵڵای کوڕی عەباس) سەرقافڵەو پێشەنگی راڤەکەرانی قورئان بووەو گوێیان بۆ ئەو گرتووەو لەو پەیرەوییان کردووەو، پاشان شاگردو قوتابییەکی زۆریشی پێگەیاندووەو، جێی ئەویان گرتۆتەوە، وەك: (سەعیدی کوڕی جوبەیر، کە مخابن ساڵی (٩٥)ی کۆچی بەدەستی (حەجاج) شەهید کرا! یا (موجاهیدی کوڕی جەبر) کە ساڵی (١٠٤)ی کۆچی ماڵئاوایی کردو دنیای بەجێهێشت، یان (تاوسی کوڕی کەیسانی یەمەنیی) ساڵی (١٦٠)ی ك، کۆچی دوایی کرد، یان (عیکرەمە) ساڵی (١٠٤)ی کۆچیی، گەڕاوە بۆ لای خوا، یان (عەتای کوڕی ئەبی رەباح) کەساڵی(١١٤)ی ك، کۆچی کرد، خوای دلۆڤان لە گشت خۆش ببێت.
لە مەدینەیشدا (ئوبەی کوڕی کەعب) بوو بە مامۆستاو پێشەوایان و گوێیان بۆئەو دەگرت و چاو لەو دەکرا، ئەمانەش شاگردە هەڵکەوتووەکانیەتی: (روفەیعی کوڕی مەهران) کە ساڵی (٩٠)ی ك، کۆچیی دوایی کرد.
دووەم: (موحەممەدی کوڕی کەعب)ی (قورەیزی /١١٨ ك) کۆچی دواییکرد.
سێیەم: (زەیدی کوڕی ئەسلەم / ١٣٦ ك) ماڵئاوایی کرد. خوا لێیان خۆشبێت.

● لە(عێراق)یشدا (عەبدوڵڵای کوڕی مەسعوود) پێشەواو قسە رەواج بوو و، خەڵکیی لەوەوە قورئانیان وەرگرت و، زۆرێکیش ریوایەتیان لێوە کردووە، خوای میهرەبان سەربەرزی قیامەتیان بکات.
(سیووتی) لە کتێبی (ئیتقان)دا دەڵێت: ناودارو هەڵکەوتوانی هاوەڵان بۆ تەفسیری قورئان، ئەم (١٠) کەسەن: (ئەبووبەکری صدیق، عومەری کوڕی خەتاب، عوسمانی کوڕی عەفان، عەلی کوڕی ئەبی تالیب، ئیبن عەباس، ئیبن مەسعوود، ئوبەی کوڕی کەعب، زەیدی کوڕی سابت، ئەبو مووسای ئەشعەری، عەبدوڵڵای کوڕی زوبەیر) بەشێك لەخوار ئەمانەیشەوە خەڵکێکی زۆر بوون، وەکو: (ئەنەسی کوڕی مالیك، ئەبوو هورەیرە، ئیبن عومەر، جابری کوڕی عەبدوڵڵا... هتد) دیسان خوای بەبەزەیی لەهەموان خۆش بێ و سەریان بەرز بکاتەوە لە رۆژی پەسڵان و بەرێ.

● تەفسیر لەئاخری تەمەنی (بەنی ئوممەیە)و سەرەتای سەرهەڵدانی (عەباس)ییەکاندا نووسرایەوە، بەڵام (فەرموودە) بەرلەوە دەستی کرد بە نووسینەوە، گرنگییەکی ئێجگار زۆری پێدراو کرابە چەند (باب)ێك، تەفسیریش (باب)ێکی بوو، ئیتر وەکو ئێستا لەسەرەتاوە بۆ کۆتایی سوورەت بەسوورەت ئایەت بە ئایەت تەفسیر نەکرابوو، دوایی کۆمەڵێکی زۆر هەڵسان بە تەفسیر کردنی، بەڵام بەشێوەی کتێب نەکەوتە ناو، ئەوسا بۆ دواتر دەستەیەك هاتن وەکو: (ئیبن ماجە /٢٧٣ م)، ئیبن جەریر)ی تەبەریی (٣١٠ م) نەیسابووریی (٣١٨ م)، (ئیبن ئەبی حاتەم / ٣٢٧ م) تەفسیریان کردو (ئیسناد)یان دایە لای، ئەوەی ریوایەتیان لێوەکردووە، لەپێغەمبەرەوە (، یان لەهاوەڵان، یان لەپاشینان، دوای ئەمانەش هەندێکیتر پەیدابوون (ئیسناد)ەکانیان کورت کردەوەو بێ ئەوەی بڵێین قسەی فلانەکەسە، لەمەوە وای لێهات ریوایەتی راست و ناراست لەیەك ئاڵۆزان و جیا نەدەکرانەوە.

● تەفسیر دووبەشە:
یەکەم: تەفسیر بە (ئەسەر) وەکو ئەمانە:
١- تەفسیری ئیبن عەباس.
٢- تەفسیری ئیبن عویەینە.
٣- تەفسیری ئەبی حاتەم.
٤- تەفسیری ئەبی شەیخی ئیبن حیببان.
٥- تەفسیری ئیبن عەطیە.
٦- ئەبی لەیسی سەمەرقەندیی (بحر العلوم).
٧- ئـەبی ئیـسحاق (الکـشف والبیـان عـن تفـسیر القرآن).
٨- ئـیبن جـەریری تەبـەریی (جـامع البیـان فـی تفسیر القرآن)
٩- ئیبن ئەبی شەیبە.
١٠- معالم التنزیل (بەغەویی).
١١- تفسیر القرآن العظیم (ئیبن کەسیر).
١٢- الدر المنثور (سیووتی).
١٣- فتح القدیر (شەوکانی).

دووەم: تەفـسیر بـە ڕەئـی: واتـە: لێکدانـەوەی قورئان بـە ڕاوبۆچوونی لێکدەرەوەکە، بـێ ئـەوە لەگـەڵ ڕۆحـی شـەریعەتی ئیـسلامدا بخـوات! بێگومـان تەفـسیری وا لـە هێڵـە سـەرەکییەکانی قورئـان دەچـێتە دەرێ و، دەکرێتـە خزمـەتکاری ڕاوبۆچـوونی (موفەسـسیر)ـەکەو لەسـەر (مەزهـەب) و بیرۆکـە ی‌خـۆی -نـەك هـاوەڵان و پاشـینانیان- تەفـسیری دەکـات، وەکـو تەفـسیری (زەمەخـشەریی و، جوببـایی و، ئیبنولئەصـەم و، ئـیبن عـەرەبیی)، زەمەخـشەریی تەفـسیرەکەی خـۆی پرکـردووە لـە ڕاوبۆچـوونی (مەعتەزیلـە)کـان، (ئـیبن عـەرەبی)یـش -کەناوبانگی بەموفەسسیرێکی صۆفی دەرکـردووە- بـەئارەزووو مـەیلی خۆی سوورەت و ئایەتـەکانی لێکداوەتـەوە، بۆ نموونـە: لـە تەفـسیری ئایـەتی: (ورفعناه مکانا علیا) مەریەم /٥٧ دەڵێ: جێگـەی ڕۆحانیـەتی (ئیـدریس / علیـه السلام) خولگـەی ڕۆژە (فلـك الشمس)! دەتـوانی پـتر لـە کتێبـی (التفـسیر والمفـسرون)ـی دکتـۆر زەهـەبیی، سـوود وەرگریـت، دیارەکـە تەفـسیری وا، حەرامـەو ڕێـی پێنەدراوە، ئەمانەش برێکی ئەو تەفسیرانەن:
- ئەبی عەلی جوببایی.
- ئینولئەسەم.
- ئیبن عەربیی.
- زەمەخشەریی (خوارەزمی عێراقیی).
- نەسەفیی.
- خازن.
- بحر المحیط (ئەبی حەیان).
- بەیزاویی.
- جەلالەدین.

● وەرگێڕانی قورئان: (ترجمة القرآن):
قورئان وەرگێڕان دووبەشە:
یەکـەم: پیـت بـەپیت و(حرفیـی)ـە، ئـەمیش بریتییـە لـەوەرگێڕانی بێـژەو وشـەکان، لەزمانێکـەوە بـۆ زمـانێکیتر، بەشـێوەیەك لـە هۆنینەوەو ڕێکخستندا پڕبەپڕ لەیەك بچن.
دیـارە ئەوانـەی کـە شـارەزای زمـانن و، ئاگـاداری ڕێزمـانن، چـاك دەزانـن کـە: وەرگێڕانـی ئـاوا هەرگیز وەکو وەرگێراوەکە -لەگشت ڕوویەکەوە- دەرناچـێت، چـونکە هـەموو زمانێـك شـێوەی تایبەتی خۆشخوانیی و ڕەوانبێـژیی و، ڕیزمـانیی خۆی هەیە، زاناکان دەڵێن: وەرگێڕەکە هەرچـەند بالادەست بێت لە وەرگێڕاندا، وەرگێراوەکە ناگات بە پلەی وەرگەڕاوەکە، بۆیـە بەلایانـەوە کـاری وا، حەرام و نارەوایەو نابێ دەرفەت بدرێت.
دووەم: وەرگێڕانـی تەفـسیری مەوزوعییـە، واتـە: گەیانـدنی مانـاو مەبەسـتی قورئانەکەیـە بـە دەستەواژەیەك نزیك بێت لە دەقی قورئانەکەوە، بـێ شـك وەرگێـران و تەفـسیری وا دروسـت و ڕەوایـە، (ئـیبن تەیمییـە) دەڵێـت: (وأمـا مخاطبـة أهـل الإصـطلاح باصـطلاحهم و لغـتهم فلـیس بمکروه إذا أصبح إلی ذلك، وکانت المعانی صحیحة، کمخاطبـة العجـم مـن الـروم و الفـرس و الـترك

بلغتهم و عرفهم ، فإن هذا جائز حسن للحاجة، و إنما كرهه الأئمة إذا لم يحتج إليه..) هەر لەبەر ئەمەش بوو پێغەمبەر ﷺ (فەرمانی بە (زەیدی کوڕی سابیت) کرد، بچێ فێری شێوە نووسینی زمانی (یەهوود) ببێ! جا هەرلەم سۆنگەشەوە زاناکان -بەدەر لە ئەبی حەنیفە- ئەگەرچی دەڵێن پەشیمان بۆتەوە- ڕێگە نادەن نوێژ بە غەیرەز عەرەبیی بخوێنرێت.

لەکۆتاییشدا لەخوای کارجوان و بالأدەست دەخوازین، موسڵمانان پتر ڕوو بکەنەوە قورئان و سوننەتی پێغەمبەر ﷺ (، هەر وەکو چەرخی یەکەم وەری بگرن و کاری پێبکەن.

سەرچاوەی ئەم چەند زانیارییە لەبارەی قورئانەوە:

١- (إتحاف الإخوان بخلاصة علوم القرآن) نووسینی بەڕێز: جەنابی (مامۆستا مەلا عوسمان عبدالعزیز)ی ڕەحمەتیی.
٢- مقدمة التحقیق (محمد إبراهیم البتا) لێکۆڵەرەوەی (ئیبن کەسیر).
٣- مقدمة إبن کثیر (تەفسیری ئیبن کەسیر).
٤- پێشەکیی قورتوبیی، چاپی ١٩٩٣ ز - ١٤١٤ ك.
٥- مباحث فی علوم القرآن (مناع القطان).
٦- حاشیة الجمل علی الجلالین.

﴿ إِنَّ هَذَا الْقُرْآنَ يَهْدِي لِلَّتِي هِيَ أَقْوَمُ .. ﴾
(١٧:٩)

ئەم بەرهەمە

لە مێژە ماخولانمە بۆ باشتر تێگەیشتن لە قورئانی پیرۆز، بۆ دوایش وەکو ئەرکی سەرشانی خۆم بینووسم و بە دیاریی پێشکەش بە گەلەکەمی بکەم، بۆ ئەوە پتر بە ئەخلاق و ڕەوشت و (قییەم)ی بەرزو ناوازەی قورئان خۆ برازێننەوە.

بۆ ئەوە ئابوورییەکی پاکژ و حەلاڵ و دوور لە گزیی و خیانەت و زیان گەیەنەر بە کۆمەڵگە بنیات بنێ. بۆ ئەوە فێری جیهاد و خەبات و هەوڵ و تێکۆشان - بۆ ئازادیی و سەربەخۆیی و، پاراستنی زمان و فەرهەنگ و کەلتوور و خاك و وڵات و نیشتمانی - ببێ. بۆ ئەوە فێری شێوازی پێکەوە ژیان و هەڵسوکەوت و مامەڵە لەگەڵ یەکدیی ببێ. بۆ پاراستنی قەوارەی یەکڕیزیی و تەبایی و، ئاشتیی و هێمنیی و ئاسوودەیی ، بۆ دروستکردنی برایەتیی و خۆشەویستی لە ناو گشت توێژەکاندا، بۆ تەحری سیما و پێکەوەنانی (نوسرە) و خێزان ، بۆ فێربوونی زانست و زانیاریی، بۆ فێربوونی خوا پەرستییەکی ڕاست و ڕەوان و پەسەند لای خوا.

جا لەبەر هەموو ئەمانە، لەوکات و ساتە زۆر ئاڵۆز و شێواوەدا -لە عێراق و لە کوردستان- چوومە ژێر تەکلیف و ئەرکی سەرشانی خۆمەوەو، ئەم کورتە تەفسیرەم -وەکو خزمەتێك بە نەتەوەکەم- نووسی، بە هیواو ئومێدی باشتر پێگەیشتن و تێگەیشتن بۆ خزمەتی دین و وڵات و نیشتمان و، تۆکمەتر پێکەوە بوون وپێکەوە ژیان لەژێر سایەی قورئاندا، بەوهیوایە ئەم نەوەیەو نەوەی ئاییندەی نەتەوەی کوردمان ئاشناترو شارەزاتر بێ بە قورئان.. واحاڵی ببێ لێی کەبەرنامەی ژین و ڕۆژی سەلایە، بەرنامەی جیهادو تێکۆشان و خەباتە، پێڕەوی کارو کارنامەی مرۆڤە، بۆ گشت بزووتن و جموجوڵێك، ئەم تەفسیرەش بەئەندازەی گیروگرفتەکانی کوردستان، تەگەرە هاتووەتە ڕێی، بۆیە هەر جوزئەی، بەڵکو هەر سوورەتەی بەشێوەو شێوازێکی جیاواز لەوی تر وە بەر هاتووە، هەیە درێژتر و قوڵترە، تێیدایە تەفسیر بەقورئانە، یان بەفەرموودە، یان بەهەردوو، یان بە ڕاوبۆچوونی هاوەڵان، یان پاشینان، هەشیەتی ئاماژە بە هیچ کامێك لەوانە نەکراوە، بەڵام منیش، وەکو چیا سەر بەرزەکانی کوردستان لەبەردەم ئەو هەموو لەمپەرو تەگەرانەدا سەرم دانەنواند و تەسلیم نەبووم، هەتا توانیم -بە یارمەتی خوا- شتێکی ئاوا پێشکەش بە نەتەوەکەم بکەم ، بەو هیوایە بۆ چاپی ئاییندە -خوا یا ر بێ- بتوانین تێرو تەسەلترو باشتری بکەین و هەندێ جێگای پێویستی، پتر ڕاڤە بکەین.

هەوڵی زۆریشم دا کە تەفسیرێکی پاکژو پوختەتر بنووسم، بەڵام مەخابن ئەوەندە لەمپەرو ئەستەم زۆر بوو سەرنەکەوتم.

زۆریش سپاسی خوێنەرانی هێژا دەکەم کە بە چاوی دڵسۆزانەو لێبوردنەوە تەماشای کەم و کورتییەکانی بکەن و ئاگادارمان بکەن لێیان، یان هەر ڕاو بۆچوون و پێشنیازێکیان ببێ، بەدیاریی بینێرن بۆمان، هەتا لە ئاییندەدا بە هەموومانەوە ئەم بەرهەمە بکەینە بەرهەمێکی باشتر و پوختەتر بۆ شکۆفەکانی کوردستان.

سوپاس هەر بۆ خوایە.

دروودو سڵاویش بۆ گشت پێغەمبەران.

١٤٢٦/٧/٣٠ ك - ٢٠٠٥/٩/٤ ز

وتەیەکی پێویست

مرۆڤ گەلێك هیواو ئاواتی هەیە لەم دنیایەدا، هەندێکیان تەنها پەیوەستن بەم ژیانە کورت و بڕاوەیەوەو هەندێکی تریشیان هیواو ئاواتی ناوئێرەیە و کاری بەردەوامی لەسەر دەکرێت، بەڵام دەرەنجام هاتنەدیی و سەرکەوتن تیایدا ئامانجێکی زۆر گەورەتر لەدنیای بڕاوەی لەپشتەوەیەو خاوەنەکەی هەموو خەونەکانی بۆ سەروەری ئایینی خوایە لەم ژیانەداو سەربەرزیی و رزگاری خۆیەتی لەدنیا هەمیشەییەکەی تردا، مامۆستا مەلا ئەحمەد کاکە مەحمود یەکێك بوو لەو پیاوانەی کاری زۆری کرد لەتەمەنی خۆیداو خەون و ئاواتی زۆریشی هەبوو لەم ژیانەدا کە بێتەدی، یەکێك لە خەون و ئاواتە زۆر گەورەکانی بینینی تەفسیرەکەی بوو بەچاپکراوی، تابزانێت ماندووبوون و شەونخوونی خۆی لەپێناوی نووسینەوەیدا بەرهەمی پێویستی هەبووە و بەم کارەی خزمەتێکی بەقورئانەکەی خواو بەندە باوەردارەکانی کردووە، مەخابن ئەم ئاواتەی نەهاتە دیی و تەفسیرەکەی ئێستا بەبێ بوونی خۆی لەژیاندا چاپ و بڵاوکردنەوەی بەخۆیەوە بینیی و کەوتە بەر دیدی خوێنەرانی کورد، بەڵام ئومێدم هەیە ئێستا لەگۆڕەکەیدا بەئاگاو دڵخۆشەو دەزانێت کە ئێمە بەرهەمەکەیمان بەرێزو حورمەتەوە لەئامێز گرتووە.

خوێنەری خۆشەیست : ئەم بەرهەمەی بەردەستت ئەنجامی هەوڵ و ماندوبوون و شەونخوونی زاناو موفەسیری موجاهیدی گەلەکەمانە کەچەندین ساڵ لەگەڵ نووسینەوەو راڤەکاری ئایەتە پیرۆزەکانی خوای گەورەدا ژیانی بەرێ کردووە و دواجار ئەم تەفسیرە پوخت و روونەی لێ بەرهەم هاتووەو زۆرخەمی ئەوەی بووە بەزمانێك بینووسێتەوە کە هەموو کوردێك لێی تێبگات و بەماناو مەبەستی قورئان ئاشنا بێت.

مامۆستا ئەحمەدی باوکم رۆیشت و بەجوانترین شێوە بۆلای خوای خۆی بەرێ کرا و موسڵمانان چاو بەفرمێسك و دەم بەدوعا خواحافیزییان لێ کرد، رۆیشت و خۆی ئاسوودە کرد لەخەم و مەینەتییەکانی دنیا و لەدوای خۆی خەرمانێکی گەورە لە کتێب و نووسین و قسەو ئامۆژگاری لەبیرنەکراوی بۆ بەجێهێشتین، ئەو زەخیرەیەکی نەبڕاوەی بۆ قیامەت لەگەڵ خۆیدا برد، بەسە بۆ مامۆستا مەلا ئەحمەد جیهاد و سەنگەرنشینی رۆژە سەختەکان لەپێناوی خواو سەربەرزی باوەڕدارانـدا کەئەو یەکێك لەپێشەنگان و عەلەمدارانی بوو، هەروەها بەسە بۆی ئەم بەرهەمە بەنرخەی کە روونکردنەوەی ماناو مەبەستی قورئانە بۆ ئەوانەی بەدوای حەق و راستیدا دەگەڕێن و ئەویندارى قورئانن.

منیش وەك کوری ئەم زانا موجاهید و موفەسیرەی قورئان، کە لەماوەی نووسینی ئەم تەفسیرەدا لەخزمەتی مامۆستادا بووم و لەنزیکەوە لەخەم و ماندووبوونی ئەو لەپێناوی بەئاکام گەیاندنیدا بەئاگام، وەبەڵێنم بە باوکی خۆشەویستم دابوو کە لەدوای بڵاوبوونەوەی و لەچاپی دووەمدا پیاچوونەوەو لێکۆڵینەوەیەکی شایستەی بۆ ئامادە بکەم، ئێستاش دووبارە بەڵێن بە ئێوەی خۆشەویست و باوکی بەرێزم دەدەمەوە کە جگە لەوەی رێبازەکەی بەرنادەم ئەو کارەش بۆ بەرهەمەکەی ئەنجام دەدەم و شەرەفی ئەوە بەخۆم دەدەم کە لەسەر ئەم تەفسیرەی باوك و مامۆستا و رێنمونیکاری ژیانم مامۆستا مەلا ئەحمەد کاکە مەحمود شتێك بنووسم ، وەهەوڵی جیدیی بۆ دەدەین کە بتوانین بەهاوکاری موسوڵمانان ئەو کتێبانەیشی کە بەچاپ نەگەیشتوون بۆی چاپ بکەین انشاءالله؛ داواکارم لەگەڵ بینین و خوێندنەوەی ئەم تەفسیرەو هەر بەرهەمێکی تری مامۆستای رەحمەتیدا، دوعای خێری بۆبکەن و لەخوای گەورە بپارێنەوە کەلەگەڵ پێغەمبەران و شەهیدان و پیاوچاکاندا حەشر بکرێت (وحسن أولئك رفيقا).

عیرفان ئەحمەد کاکە مەحمود

وتەی بڵاوکەرەوەی ئیحسان

وە ناو خودا کە دەهندەو دلۆڤانە

سوپاس بۆ خوا کە ڕاهێنەری جیهانە

هێژایانی خوێنەر، خوێنەرانی هێژا

لەو کاتەوەی تیشکی خۆرەتاوی قورئانی پیرۆز، وەدەشت و بانی کوردستان کەوتوە. سەرجەم بوارەکانی ژیانی کۆمەڵایەتی و تاکەکەسی ئێمەی بە بارێکی باشترا گۆڕیوە. کە ئاماژە پێدانی خێرایچی مەودایەکی هێچگار زۆرو پسپۆڕییەکی تایبەتی دەوێ، بەڵام ئەوەندە فریا دەکەوین بڵێین: سەرجەمی گەورە پیاوانی مێژووسازی دوێنێمان و زۆربەی ئەمڕۆمان، ئەلفوبێی خویندنیان بە ئەلفوبێی قورئان خوێندن، لە حوجرەی مزگەوتەکانەوە، دەس پێ کردوە کە شان لەشانی زانکۆ گەورەکانی دونیا دەدەن. بۆیە خزمەت بەقورئان، وێڕای خزمەتێکی ئایینی و ئەرکێکی نیشتمانی. ڕێزلێنان و خزمەتە بە مێژوو کولتووری نەتەوایەتیمان. ئەوەتا بە خوشحاڵێەوە، ئەم بەرهەمە ڕازاوەیە وەك حەڵقەیەکیتر لەو زنجیرە خزمەتانەی بەقورئانی پیرۆز و کتێب خانەی کوردی کردوومانە پێشکەشی خوێنەری هێژای کوردی دەکەین. دڵنیاین کتێبخانەی کوردی زۆرتر دەڕازێنێتەوەو خوێنەری کوردی تامەزرۆی قورئان، تام و جێژی تایبەتی لێ وەردەگرێ.

جێی ئاماژە پێدانە کاتێ سەرقاڵی ئامادەکردنی تەفسیری ڕامان بووین، بەداخ و پەژارمیەکی زۆرەوە هەواڵی کوچی دوایی نووسەری پایەبەرز، کۆچکردوو مامۆستا مەلا ئەحمەد کاکە مەحموود بەدەستمان گەیشت. بەرێزیان زۆر تامەزرۆی بینینی ئەم بەرهەمەی لە دەستی خوێنەراندا دەکرد بەڵام بەداخەوە سەرەڕای هەوڵی تایبەتی و ئاواتی ئێمەیچ، تا سڕینەوەی تەنگ و چەڵەمەی سەرڕێ، بەپێی فەرموودەی «کل نفس ذائقة الموت» بەئیزنی خودای مەزن، دونیای نەمانی جێ هێشت و بەرەو دونیای هەرمان گەڕایەوە. لەخوای باڵادەست، دەس بە دۆعا دەپارێینەوە (کۆچکردوو) بە بەهەشتی بەرینی شادکات و تەفسیری ڕامان بکاتە مایەی پلە و پایەی بەرێزیان. لە کۆتاییدا لە سەرجەم خوێنەرانی هێژا دە. خوازین، تێبینییە بەنرخە کانیان بۆ دەوڵەمەندتر کردنی ئەم تەفسیرە، بۆمان رەوانە بکەن تاکوو لە چاپی داهاتوودا رەچاو بکرێن و ئێمەو نووسەری (کۆچکردوو) و سەرجەم ئەو بەرێزانەی بۆ پێگەیاندنی ئەم بەرهەمە هەوڵیان داوە لە دۆعای خەیر بێبەش نەکەن.

بلاوکەرەوەی ئیحسان

تاران، هاوینی ١٣٨٦ هەتاوی

سوپاسنامە

سوپاسی هەموو ئەو بەڕێزانە دەکەم، هاوکارییان کردم لە ئامادەکردن و نووسینی ئەم تەفسیرە کورتەدا، هەر لە تایپ کردنی، تاپیا چوونەوە و هەڵەگیری، بەتایبەتی:

- ئەو برا موسڵمانە بەڕێزە، کە ئەرکی چاپەکەی لە ئەستۆ گرت (خودا پاداشی شیاوی بداتەوە).
- مەلا (عیرفان)ی خۆمان، کە بەراستی زۆر بەپەرۆش و بە هەوڵ بوو، بۆ بە چاپگەیاندنی.
- کاك مەلا(موستە فا محمد جەعفەر)، کە کات وساتێکی زۆری لەگەڵ ئەم تەفسیرەدا بردە سەر.
- کاك (محمد)ی خۆمان، کە هەمیشە ـ بێ سەخڵەت وقەڵس بوون ـ خەریکی تایپ و پیاچوونەوەو رێکخستنی بوو.
- (هودا) خانمی کچم، کە بەشێکی زۆری شەوو رۆژی، لە شەن وکەودا بوو.

خودای دڵوڤان، هەموان سەرکەوتوبکاو، چاودێریان بێت.

ئەحمەد کاکە مەحموود

- بەگیانی پیرۆزی مامۆستا مەلا عوسمان عبدالعزیز / موفەسیری قورئان و دامەزرێنەری بزووتنەوەی ئیسلامیی و، رابەر و مورشیدی رابوون، کە بە ئیخلاص و ئیمانە پڕ لە ئوقرەو دڵنیاییەکەی قورئانی لا خۆشەویست کردم هەتا بتوانم ئەم کورتە تەفسیرە بنووسم، بەڵام مەخابن کە فریای پەسەندنامەیەکی نەکەوت بۆی بنووسێت.
- بە دایك و باوکم کە زۆرێك ماندوو و خەستە بوون لە رێی پێگەیاندن و تێگەیاندنم.
- بە خێزان و تاکە تاکەی منداڵەکانم کە بەراستی وەختێکی زۆرم لێگرتن و، وە پشتیوانێکی چاك و دڵسۆزم بوون.
- بە هەموو براو خوشکەکانم کە هەمیشە پاڵپشتم بوون بۆ خوێندن.
- بە هەموو مامۆستا بەرێزەکانم هەر لە ئەلفبێی قورئانەوە تا زانیارییەکانی تر.
- بە هەموو ئەو لاوە ئیماندارانە کە بە خۆشەویستی قورئان گۆش کراون.

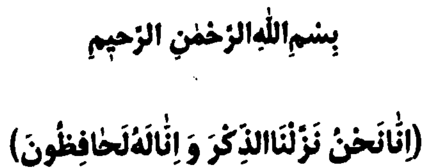
سەرچاوەکان

عەرەبیی:

١- إبن كثير
٢- طبرى
٣- أضواء البيان
٤- روح المعانى
٥- فى ظلال القرآن
٦- البيضاوى
٧- الكشاف
٨- التفسير الكبير
٩- القرطبى
١٠- المصباح المنير في تهذيب تفسير ابن كثير
١١- المنار
١٢- المراغى
١٣- المقتطف
١٤- الأساس فى التفسير
١٥- صفوة التفاسير
١٦- مجمع البيان
١٧- الكاشف.

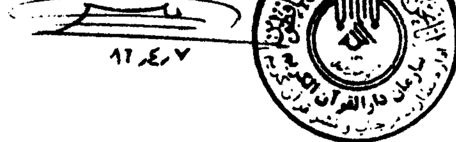
کوردیی:

١- تەفسیرى قورئانى پیرۆز
٢- تەفسیرى نامى
٣- تەفسیرى خاڵ
٤- وەرگێڕاوى مامۆستا هەژار

به یاری خوا، سی جزمی ئەم قورئانە پیروزە، بە خەتی «عثمان طه» وەرگێراوی احمد کاکە محمود بە ناوی «تەفسیری رامان» لە لایەن «**یانەی چاودێری بە سەر چاپە مەنی قورئانی پیرۆز**» ەوە، لەگەل خوێندنەوەی «عاصم» لە سەرگێرانەوەی «حفص»دا، بە رامبەرکراوەو کارنامەی ژمارە «۰۱۲۱۰۴۹۱۰۱۰۳۹۰۱۱۵۰۶۰۴۰۲»ی بۆ دانراوەو بەپێی ئەوە، لە لایەن «**وەزارەتی رۆشنبیری ئیسلامی**» ەوە بە چاپە مەنیە کانی «**احسان**» رێ دراوە، سێ هەزار لە ئە ندازەی رەحلی، بو چاپی یەکەم لە چاپخانەی گەورەی قورئانی کەریم، لە چاپ دەن.
دیارە بۆ لە چاپ دانەوەی، ماوەی تایبەتی پێویستە./ج

و من اللّه التوفیق

شابک : ISBN:978-964-356-603-6/ ۹۷۸-۹۶۴-۳۵۶-۶۰۳-۶

- ناوی کتێب: تەفسیری رامان
- نوسینی: ئەحمەد کاکە مەحموود
- بڵاوکار: نەشری ئیحسان
- تیراژ: ۳۰۰۰ دانە
- ساڵی چاپ: ۱٤۲۸ک - ۲۰۰۷ ز
- چاپ: یەکەم
- پێداچوونەوە وهەڵەچینی: عرفان زوموررودی
- یارمەتی دەر: تەرح و ئیجرای کتێب